תנ״ך · אחרונים

פרדס יוסף

רבי יוסף פצנובסקי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

פרדס יוסף

רבי יוסף פצנובסקי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/פרדס-יוסף/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 5
בראשית 14
פרק א 14
פרק ב 45
פרק ג 60
פרק ד 75
פרק ה 88
פרק ו 90
פרק ז 104
פרק ח 112
פרק ט 120
פרק י 135
פרק יא 137
פרק יב 140
פרק יג 159
פרק יד 166
פרק טו 173
פרק טז 183
פרק יז 186
פרק יח 203
פרק יט 229
פרק כ 237
פרק כא 240
פרק כב 248
פרק כג 260
פרק כד 280
פרק כה 303
פרק כו 338
פרק כז 347
פרק כח 368
פרק כט 385
פרק ל 394
פרק לא 407
פרק לב 417
פרק לג 441
פרק לד 453
פרק לה 461
פרק לו 470
פרק לז 471
פרק לח 501
פרק לט 521
פרק מ 528
פרק מא 529
פרק מב 541
פרק מג 549
פרק מד 554
פרק מה 563
פרק מו 576
פרק מז 587
פרק מח 597
פרק מט 604
פרק נ 623
ספר שמות 633
פרק א 633
פרק ב 656
פרק ג 675
פרק ד 684
פרק ה 707
פרק ו 711
פרק ז 722
פרק ח 731
פרק ט 734

פרק י 742
פרק יא 750
פרק יב 764
פרק יג 808
פרק יד 825
פרק טו 838
פרק טז 855
פרק יז 873
פרק יח 880
פרק יט 899
פרק כ 918
פרק כא 976
פרק כב 1032
פרק כג 1063
פרק כד 1100
פרק כה 1106
פרק כו 1142
פרק כז 1149
פרק כח 1157
פרק כט 1179
פרק ל 1188
פרק לא 1213
פרק לב 1228
פרק לג 1242
פרק לד 1255
פרק לה 1273
פרק לו 1303
פרק לז 1306
פרק לח 1308
פרק לט 1317
פרק מ 1324

ספר ויקרא 1333

פרק א 1333
פרק ב 1372
פרק ג 1387
פרק ד 1389
פרק ה 1435
פרק ו 1448
פרק ז 1479
פרק ח 1497
פרק ט 1504
פרק י 1516
פרק יא 1541
פרק יב 1579
פרק יג 1588
פרק יד 1614
פרק טו 1636
פרק טז 1643
פרק יז 1679
פרק יח 1685
פרק יט 1697
פרק כ 1750
פרק כא 1755
פרק כב 1772
פרק כג 1789
פרק כד 1837
פרק כה 1847
פרק כו 1884
פרק כז 1909

הקדמה

קימו וקבלו המחברים עליהם לחוק ולא יעבור, לבנות יציע ההקדמה סביב למחברתם. ומאמר העולם: כאולם לפני הדביר, כן הקדמה בראש כל ספר, וספר בלי הקדמה, כגוף בלא נשמה, ומטרתם: יען כי יש בין הפנינים אבנים, ובתוך שושנים קמשונים, ובין הציצים קוצים, ובתוך הסולת פסולת, הלובשים בגדי חמודות וערומים ממדות נכבדות, והמה תמיד ישחקו על ספרים. וילעגו לעושי חיבורים, ועונים ואומרים: כי הפכו השיטה המחברים, לעשות מנייר בלויי הסחבות אשר לאשפות מפוזרים, ועל היופי יכסו דופי, ומתוק ונועם, ילעגו בזעם, ומחפשים למצא איזה פגימה, כמלא נימא, והם מתכבדים בקלון ת"ח בפני עדתם, ודבריהם נחמדים לפני קהלתם, כי הבהמה וכלים, כרגלי הבעלים, ודבריהם ערבים, באזני הסכלים, כצרור המור, ויטיבו הדברים בעיני חמור:

וגם יתאספו קנאים, המבקשים שגיאות וחטאים, כזבובים יעמדו על פגעים, יביטו עליך בזעם, הן המה המבקשים סתם, שאלות בלי ריח ובלי טעם, מה זאת? כשאלת התם, מי אתה כי באת עד הלום, לעשות לך שם, בין המחברים להיות נמנה היום, הלא טוב לך האנק דום, כה יאמרו עליך הצרים, גם טרם יטבלו רגלם בהמעין. ישפטו כהרף עין, לא הם זכים המים, וידחו בשתי ידים, זה דרכם מקדם ומאז, להתעולל גם על יקר מפז, לחלל קדש ראשית הגז, ברגל גאוה ובמצח עז, ועל כל ספר, שלא עלה עליו אבק ועפר, החוב דבריו להפר, לא יועיל כל כופר, וישפכו עליו לעג כמים, חרפה ובוז מלא חפנים, בשוט לשון ולזות שפתים, ומהתלים על ספרים חרשים, וחוברי חבר יהיה לבוז לוצצים ומשחק כסילים, וקנאין פוגעין בו להתעולל בעלילות, בטענות ויללות, והדברים הנכוחים, יסתרו תחת לשונם, ולא שמו נגדם מחז"ל במגילה ד"ו ע"ב, יגעתי ומצאתי תאמן, ובעירובין דנ"ד ע"א אר"י מ"ד נוצר תאנה יאכל פריה מה תאנה אם משמש בה ימצא בה תאנים, אף ד"ת אם הוגה בה מוצא בה טעם, ועי' ירושלמי פ"ד דסוכה אמר ר' מנא מ"ד (דברים ל"ב מ"ז) כי לא דבר ריק הוא מכם, אם ריק הוא, רק מכם, למה שאין אתם יגעים בה, ופי' בקרבן העדה דר"ל דהול"ל כי לא דבר ריק הוא לכם, אלא ה"ק כי לא דבר ריק הוא, ואם ריק הוא, אינו אלא מכם, מחמת עצלות שבכם שלא יגעתם בה, וע"ש בפני משה, ובמד"ר אחרי פכ"ב דאפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש נאמר למשה מסיני, ועי' בפרמ"ג בהקדמה לאו"ח דיותר הועילו המחברים מהמלעיגים, ולפעמים ימצא בספר קטן מה שלא נמצא בראשונים ע"ש. ועי' שם הגדולים אזולאי ח"ב מערכת

ד' אות י"ג, ומערכת ה' אות נ"ה. ובהקדמה לס' זקוקין דנורא ובעירין דאשא מעשיות שהרבה גדולים נענשו על שזלזלו ספרים חדשים ע"ש:

והמחברים דרכם לבוא באמרי שפר בראש, בדברים חוצבים כאש, ויתנצלו בארוכה, מה ראו על ככה, לבוא בסודם של המחברים, להודיע טבעם בשערים, ודרכם לגבב אמרים, חמרים חמרים, בפתחי השערים, וירבו הגיגם ושיחם, טרם שילוחם, לשוט בארץ ילדי רוחם, אולי ישוב המבקר ונחם, ולא ישליך את חצו המר, וישוב אחור ימינו הנצבת כצר, להביא בכליותיו בני אשפתו, בקנאו את קנאתו, והשאלה: מדוע לא כאיש גבורתו לבנות ולנטוע, וכחו רק להרוס ולגדוע:

ואמרתי לספרי: אל תפחד מהמונם, ירעשו הם בשאונם, ימללו בפיהם עד יחר גרונם. כי אף אם ארבה התנצלות, בזאת לא יחדלון הקולות, ולא באריכות הקדמה, יקום הסער לדממה, ולהישרים בלבותם, יאירו הדברים ככוכבים במסילותם, ואנשי אמת אנשי יושר, לא יקשרו עליך קשר, לא יתנפלו עליך כפראים, ולא יבקשו שגיאות וחטאים, ילקטו הטוב בעמק רפאים, ימעטו ויריחו ריח דודאים:

והנה לבי מלא חלחלה ורתת, ושעורו כתותי מכתת, מכיר אני חסרוני. לא הרביתי קניני, לעלות במעלות, ולבקש גדולות, אנכי עפר ואפר, לבוא בקרית ספר, ידעתי מך ודל ערכי כי נסתרה דרכי, מי יאיר מחשכי, כי ערום אנכי, וראוי היה לי, להסתתר בסתר אהלי, ולא לשלוח דברים, בכל פנות ועברים. אך אמרתי למען זכר כל הימים, כמ"ש ואגורה באהלך עולמים, דמה יתרון לחומר כל ימי חיותו, וסופו ישוב לאדמתו, ונדמה מחמדי העולם, לאיש חולם חלום שמצא הון יקר, עד אין חקר, ובהקיצו מתרדימו, אין בידו מאומה, כן מחמדי ההבל, לאין והכל הבל, כי האדם במותו, לא יקח תאותו, גם בעודו בחיים, ממנה יבקש מאתים, ולא ישיג בקשתו, עד תפרד נשמתו, אבל אם בתורת ה' חפצו, טוב בהגיע קצו. לכן קמתי ונשענתי בהצור, לאלפים חסד נוצר, וזכות אבותי יסייעיני מכל מכשול להצילני, ובפרט כי לא עשיתי מעשה גדול, כי בבקיאות אני דל, אך כמראה מקום, בתשובות ופוסקים, וגודל החיפוש והיגיעה, היה לי לישועה:

ונתחייבתי הודאה, ולזה קצרה היריעה, ועי' בס' מור וקציעה לדו"ז הגאון יעב"ץ ז"ל סי' רכ"ג, דמי שחובר ספר, וכן כשנותן לדפוס לתת הודאה לשמו ית' ויברך גם ברכת שהחיינו ובשם ומלכות ע"ש, והגאון חיד"א ז"ל בפי' על ספר חסידים סי' אלף כ'. כתב ג"כ דיברך רק בלא שם ומלכות ע"ש, ועי' בינה לעתים דרוש ל"ג שדרש ברבים בעת שזכה ליתן לדפוס ספרו גדולי תרומה, ועי' מה שכתבתי בפ' בראשית (א' כ"ב), ולכן חובתי, כל ימי היותי, בפי ולבבי להודות, לשלם אלף תודות, וגם אבקש, שלא אהיה

למוקש, ואשר כתבתי לנכון, בלב הקורא יכון, ואם טעיתי במרוצה, פגול הוא לא ירצה, הקורא מאוס ימאסנו, לא לרצון יקבלנו, ורוממות אל בגרוני, להקדים ברכת קוני, הוא אשר בראני, ובתורתו האיר עיני:

ואל יחשדוני שום אדם, שמחמת רמות רוחא עשיתי החיבור הזה, כי אין בזה משום יוהרא, וכמ"ש הברכי יוסף הובא בשערי תשובה או"ח סי' ל"ד סק"ו בתפילין דר"ת ע"ש, כן בזמננו כבר הוסר נזר עטרה מראש מחבר, ובפרט כי הנני רק כמלקט מאחרי הקוצרים, ומאסף בין העומרים, ואין אתי, כי אם עטי, עט סופר מלקט אחת הנה ואחת הנה, וכמחזיר מנורה של חוליות המפוזרים, במקומות מפורדים:

ובס' פלא יועץ ערך אספה כתב. כמה טובות גדולות עשו לנו בעלי אסיפות אשר בכל דור ודור שזיכו את הרבים, כי אלמלא הם נשתכחה תורה מישראל בדורות הללו אשר טרדת הזמן רבו ואין הפנאי ללמוד מספרים הרבה. וגם מי הוא אשר יהיה בידו הרבה ספרים ע"ש, ועי' שדי חמד בהקדמתו למערכת למ"ד שאשרי מי שחננו ה' בספרים מהראוי לו ללקט פנינים מדבריהם להיות אילן הנטוע לרבים להנות מהם בני אדם ע"ש בארוכה:

ואיתא בשם הר"י מוסקאטי ז"ל שאם היה אפשר לאדם לעלות לשמים לראות בצבאות מעלה, סדרם וישרם, לא היה מתעגג, עד שיבא בחזרה לספר לחביריו מה שראה, ומאד גדלה התשוקה בקרב לב איש, להודיע לזולתו, כל מגומתו, ותוכן מטרתו, ומחדושי תורתו. ובס' המורה ח"ב פל"ז, כ' לא יחבר אדם לעצמו רק שישפיע לעולם ע"ע, וביבמות דצ"ו ב' אגורה כו' כל ת"ח שאומרים שמועה מפיו וכו', וכ"כ בירושלמי פ"ב ה"א מברכות, וע"ש ביפה מראה, ובאהבת ציון מהנוב"י דרוש ט'. ובס' חסידים סי' תק"ל מי שגילה לו ה' דבר ואינו כותבה, הרי גוזל מי שגלה לו, דכתיב סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם, וע"ע בסי' רכ"ד, ובס' קב הישר פנ"ג כ' קנה לך חבר, "קנה" הוא הקולמוס, יהיה לך חבר שתכתוב מה שתחדש ותוציא לאור, ועי' ירושלמי פרק חלק ה"א, אם שמעת דבר מפי קטן כו' יהיה בעיניך כשומע מפי הגבורה ע"ע, ועי' נדרים דפ"א ע"א, ובזה"ק יתרו ס"ח כ', אחרי ע"ט א', ושלח קנ"ז ב', דלזמנין באפרקסתי' דעניא תשכח מרגניתא, ועי' מד"ר בשלח פכ"ג, ותנחומא ויקהל, וע"ע בס' אורחות חיים והוא צוואת ר' אליעזר בן הורקנס פרק כ', על הא דאבות (פ"ד מ"ז) ואל תהיה בז לכל אדם ע"ש, ואא"ז ז"ל בהקדמת חות דעת כ' דמשו"ה נקרא ת"ח ולא חכם דאדם צריך תמיד להשלמת זולתו ולא לבד לגדול ממנו אלא אף לקטן ממנו ע"ש:

ועי' בס' דבש לפי להאזולאי ז"ל ערך חידש, שהאחרונים יכולים לחדש אף שלא חידשו הראשונים, כי עדיין לא הגיע זמן החידוש ההוא, ובפ' אמור כ' להזהיר גדולים על

הקטנים, שלא יתגאו הגדולים לשמוע מפי הקטנים, ואין אדם יכול לחדש דבר שחבירו מזומן לחדשו ע"ש, ובראשית חכמה בשער הקדושה פרק ד' כתב, כמו שצריך לפרות ולרבות במין הגשמי כן צריך לפו"ר ברוחניי ולא יהיה שכלו עקר שאינו מוצא פירות, וכמ"ש מוסיף יסיף והוא כעץ יבש שאין בו תועלת רק לאור כו' וע"ע בס' דרך פקודיך מ"ע א' אות כ"ו ע"ש, וע"ע בשבט מוסר פכ"ו שכ' ג"כ כן דחייב בפו"ר בתורה וז"ש ישרצו המים ואין מים אלא תורה, ויהיה עטרה לראשו, ואם אינו כותב יהי' לו בושה, ועי' שם בפכ"ב דעתיד ליתן דין וחשבון על זה מה שאינו כותב חידושיו, וכמו שכותב בפנקס כל הסחורות, וזה"פ כל השוכח דבר א' ממשנתו מתחייב בנפשו (באבות פ"ג מ"ח), ודייק ממשנתו מה שחידש, וכיצד לא ישכח שיכתב בספר, וכמו אבנים קטנים בבנין גורמים בקיום הגדולים כן אין לבזות אף חידוש קטן עכ"ל בקיצור, ועי' זה"ק ויחי ר"מ ע"ב שגדולי ישראל הי' מרכיבין לינוקי על כתפיהם לשמוע ד"ת ממנו, וע"ע בקב הישר פ"ב:

ובאבות פ"ד מ"א איזהו חכם הלומד מכל אדם, וגם בפ"ב מ"ט הרואה את דנולד, והוא רעיון אחר דמחדש ד"ת הוא המוליד והחידוש הוא הנולד, ונקרא חכם מי שיביט רק בהנולד אם הדבר טוב ולא איכפת לי' מי הוא המוליד וזה"פ איזהו חכם הלומד מכל אדם, וע"ש באלשיך, ואי' בס' אהבת עולם להגר"ש אלגאזי ז"ל על פסוק משלי (ב', ד',) אם תבקשנה ככסף דרשו חז"ל שכשם שצריך אדם ליזהר בסלעו שלא תאבד ממנו כך צריך ליזהר בתורתו, והקשה מי דחק להמדרש לשנות לשון הכתוב כסף ולומר סלע, ותי' דקשה מה תבקשנה ככסף, ככלי פז מבעי' לי' שהוא חשוב ביותר ולזה מתרץ המד' כסף הוא סלע דוקא כשם שצריך אדם ליזהר בסלעו שלא תאבד ממנו שזה שימצאנו אין מחזיר לו בסימן שאין סימן במטבע, משא"כ כלי פז אין צריך ליזהר כל כך שמי שימצאנו יחזיר לו בסימן כך צריך אדם ליזהר בתורתו שלא יאבד ממנו, שלא יבואו אחרים ויגזלו ממנו ויאמרו שהוא שלהם, וכמו סלע שאין בו סימן ע"ש, ואמרתי לכו לחמו בלחמו של תורה, ככרות של נחתומין שיש בו דפוס והוי סימן מובהק להבהיק אור תורה:

וחז"ל הטילו חיוב לפרסם ד"ת ולהדפיסו, ובסנהדרין צ"ט א', אמר ר"מ הלומד תורה ואינה מלמדה הרי הוא בכלל דבר ה' בזה, וכ"ה במד"ר אחרי פכ"ב, ואתחנן פ"ב, הלומד ואינו מלמד אין לך הבל גדול מזה, וכן הוא במד"ר קהלת עה"פ (י"א ג') אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו, אם ימלאו ת"ח תורה על ישראל יריקו, ועי' ספר חסידים סי' תקנ"ט:

רבותי וחבירי! חיבורי אשר אני נותן לפניכם היום הוא חלק ראשון מחיבורי על כל התורה וחמש מגלות, אשר ברב עמל אספתי ולקטתי, נאומים נעימים, ניבים נאוים, ילקוט גדול ואנציקלופדיא שלמה, המאסף לכל המחנות שאלות ותשובות הראשונים וגדולי אחרונים, כל הדברים הנוגעים לדברי רש"י ורמב"ן ז"ל עה"ת ושאר גדולי המפורשים, כי הרבה פעמים בתוך דבריהם אשר איננם מיוסדים על התורה, עמדו על דברי רש"י ורמב"ן ז"ל בפירושם על התורה, אשר תמוה לכאורה, ואין בנמצא שיהיה ביד כל אחד כל הספרים הללו, ולו יחיה גבר שנין אלפין לא יוכל להעלות בזכרונו בעת שילמוד חומש מה שכבר ראה באותו ענין באיזה תשובה או פוסק, ולפעמים עמדו מפורשי התורה על דבר אחד, ויפנו אל כל הקצוות להשים את העקוב למישור ובאמת כבר נשאל על זה גאון קדמון ומיישבו בדברים נכוחים:

לזה אמרתי לילך בדרכי נמושות, סבי דאזלי אתיגרא, ללקוט מן השושנים, יותר מאלף ספרים יקירי הערך ומציאות, וצרפתי דבריהם כתפוחי זהב במשכיות כסף, אשר הם מאירים עיני הקורא כמראה הלפידים, היקרים מפז ואדרכמונים, וסדרתי אחד אל אחד, וצררתי אותם בצרור המור, ועשיתי משטר ודבר, בכל פרשה וסדר, ורב התועלת יצא מזה, כי כל הלומר בסדר היום, ישתוקק לידע עתקי יומין הן המה דברים עתיקים אשר נמצא בספרים אשר אינם מיוסדים עה"ת, וממילא משכא לי' שמעתתא והוא מעיין בהם, וימצא דברים חדשים, ובמקום שראיתי שיבא לאריכות, או שהספר מצוי ושכיח לרוב האנשים, אמרתי לבוא אחרי הקוצרים, וקצירת האומר רשות, וציינתי רק מקום הספר או סימן התשובה, והרוצה יעיין דבר לאשורו במקומו, ולא לבד לאנשים כערכי ערגתי יריעות המחברת הזאת, רק גם לחכמים וגדולי חקרי לב, ואף כי לא אבוא בכלי חרס ובמעט מים, לפני אנשים אשר כבר שתו מיין החכמה לרויה, ואם יוכל איש לשאוב מבאר מים חיים, מדוע יחצוב בור נשבר? אך אקוה כי גם המה תוארנה עיניהם בטעמם מהם, כי רוב דברים הם מראשונים וגדולי אחרונים אשר מפיהם אנו חיים, ודפסתי מועט דפסתי כעת רק חלק ראשון מחמת הוצאות הדפוס כי רבה, והשי"ת יעזרני להוציא לאור כל החלקים:

ואם ימצא הקורא דבר שכבר נכתב בספר, אל יחשדוני שרציתי להתלבש בלבוש שאינו שלי, חלילה לזרעא דאבא לעשות כן, רק בחפשי בספרים ומקומות שונות, ופעמים רבות לא היה בידי להעתיק הדברים וברעיוני משוטטים דברים הרבה, ובהגיעי לענין זה כתבתי מה שהיה בזכרוני ולא יכולתי לזכור מקומן איה, אך זה יוכל להיות רק במקומות

מועטים, אבל רוב הדברים שכתבתי סתם בלי מראה מקום הם ת"ל מה שחנני ה' לחדש, כי תלי"ת יש לי רב חידושים בפלפול ואגדה השי"ת יעזרני להוציאם לאורה:

ובאבות פ"ה מ"ז בשבעה דברים בחכם, ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי וחליפיהן בגולם, והקשו מפו' אם אינו שקרן שאינו אומר שמעתי על שלא שמע חכם יתקרא? וגם אם אינו רוצה להחניף ואומר האמת על מה ששמע שמעתי יקרא בשם גולם? והתירוץ בזה אם חבירו יגיד לו איזה דבר חידוש הגם שתוכנו כבר ידוע לו אבל יש בו רק קצת חידוש יקשיב וישמע ויהיה בעיניו כחדשות. וז"ש "על מה" שלא שמע, אם יש רק "מה" קצת שלא שמע אומר לא שמעתי וזה חכם יתקרא, ולהיפך בגולם אם רק "מה" שמע אומר על הכל ששמע:

ותבענה שפתי תהלה, לאל נורא עלילה, אין בלשוני מלה, הן ה' ידעת כולה, על כל הטוב אשר גמלני, ולא עזב חסדו ממני, וזכני להוציא תעלומה לאורה, ואלף תורות, השתחויות וקידות, לאל התעודות, היוצר יחד לבות, וזוכר חסדי אבות, שנתן חלקי בתורתו הקדושה, קהלת יעקב מורשה, אשר מנעורי עליה גודלתי, ומר' אמות של הלכה לא משתי, ונפל חלקי בנעימים, לחלק שלל את עצומים, ובעוד אשר נהגתי בית מסחר גדול, היה לי היום למסחר והלילה ללמוד ולעיין בספרים, ומה גם בשנים האחרונים אשר בעוה"ר מסחרי נתמעט מאד תמיד בעת יושבי בחנותי למדתי והגיתי בספרים וחפשתי באוצרותיהם וציינתי ראשי הדברים, וכלילה כאשר שקטו הרעיונות סדרתי את עשתונותי וכתבתי על הגליון למשמרת, ועי' בס' דרכי יוסף, לכן הגאון אפוקי יהודא ז"ל, עה"פ קהלת א' אין כל חרש תחת השמש, עפמ"ש בעירובין ס"ה א', לא איברי לילה רק לגירסא, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל שרוב חכמתו לא למר רק בלילה שאו הלב פנוי מעסקים ואין מי שיטרוד אותי, ואז יכול לחדש מדעתו, וז"ש אין כל חדש תחת השמש, ר"ל ביום אין אדם יכול לחרש לפי שטרוד משא"כ בלילה ע"ש, ועי' מה שכתבתי בפ' בראשית א' ט"ז) ובפ' נח (ח' י"א) בפי' יום ליום יביע אומר עש"ה:

ומאן סהדי שיבבי, כל באי בצל קורתי וחנוחי ראו זאת כי תמיד לא שקטתי ולא נחתי ורק הגיתי במצולות ים התלמוד, וכל הימים לרבות הלילות, כי גם בלילה לא שכב לבי. ויהי בבוקר והנה היא לאה. ליאות ויגיעות רבות. ובס' דברי שאול מ"ת בהשמטות לפ' תולדות הביא שמי שיושב אוהל אין ראיה שהוא איש אמונים ורק סי שעוסק במו"מ ראוי להללו ע"ש, ומה שכתבתי שם על הפ' כי ציד בפיו (כ"ה כ"ז), וע"ה בעה"מ מקץ (מ"א ה') במסורה ומ"ש שם על הירושלמי ליבא בכיסא תליא, אם בקנה א' מלאות וטובות

ויש לו ההצטרכות יכול לעשות ציצים ופרחים, ועי' בראש הספר במכתב הגה"ק מאורן של ישראל האדמו"ר מגור שליט"א:

ואיתא במס' מו"ק ט"ו ב', כל העוסק בתורה מבפנים מכרזת עליו מבחוץ. ובמד' תנחומא פ' וארא אמר הקב"ה ישב האדם בזוית ביתו ויעסוק בתורה ואני מראהו לבריות וכו', ובספר חסידים סי' ת"ו כל העושה בסתר לבסוף מתגלים ענייניו וכו' ע"ש, ועי' בהקדמת החיי אדם מ"ש משל על הסוחרים העוסקים בתורה, וע"ע בהסכמת הפרמ"ג לספר צמח אברהם על הילקוט בזה, ואף אם הוא למד שלא לשמה, כבר אמרו חז"ל בנזיר כ"ג ב', לעולם יעסוק שלא לשמה שמתוך של"ש בא לשמה, ואומרים בשם החידושי הרי"ם ז"ל דהפשט אף שהוא למד שלא לשמה מ"ם אולי אחר שיראה דבריו, ילמד בהם לשמה:

והנה הבאתי הרבה דברים מספרים אשר יסודתם עה"ת ורק אינם בנמצא כל כך ורק ליחידי סגולה, והם ערבים לשומעיהם והמעיין בטח יתענג בהם. ובכתבי כתבתי הרבה דברי צחות בדברי תורה אשר נחמרים ב"ה למראה, והשמטתי אותם בעת נתתי חיבורי לדפוס כפי עצת הרבה מגדולי ישראל שליט"א ורק מעם מזעיר השארתי, ועל פשעים האלה תכסה מחז"ל והובא בהקדמת ס' המאור להרז"ה ז"ל כל פטטיא בישין ופטטיא דאורייתא טבין ע"ש. ובאמת הוא ירושלמי סוף ברכות, ועי' ביפה מראה שם. וע' בס' ישמח משה פ' חיי שרה (כ"ג א'):

וחז"ל דרשו בע"ז י"ט א', עה"פ (תהלים א') כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה בתחלה נקרא על שמו של הקב"ה, ולבסוף על שמו והיינו משעמל בה כמ"ש ברש"י תהלים ובהקדמה לשו"ת חמדת שלמה כ' דכשלומד ואינו מחדש אין לו התמדה כל כך, וזה הפשט כי אם בתורת ה', אז רק חפצו בעת שחפץ, אבל בתורתו היינו כשמחדש והוא תורתו ומוצא טעם בה אז יהגה יומם ולילה בהתמדה גדולה, וכשרוצה לחדש יהי' רק ע"י יגיעה ועמל ע"ש:

ויומתק בזה מ"ש ביה"ר אחר סיום מסכת אני עמל והם עמלים, הם עמלים ואינם מקבלים שכר וכו' ומאד קשה הכי מי עמל בלא קבלת שכר? וראיתי בהקדמה לס' חקר הלכה שכ' דחוטב עצים ושואב מים אשר בזיעת אפם יעבדו לא יקבלו שכר כמו חייט טוב אשר לא יכבד עליו עבודתו כמוהם, יען שאין משלמים עבור קישוי המלאכה רק לפי ערך יקרתה וחשיבותה. לא כן בלימוד התורה שמשלמים עבור שתיהם לפי יקרתה אשר נלאה עין בו"ד להבין ערכה, גם לפי טורח ויגיעה, וזה"פ הם עמלים ואינם מקבלים שכר על היגיעה, רק על יקרת המלאכה לא כן אנחנו מקבלים שכר על שניהם ע"ש:

ואני אמרתי בזה, דהם אינם מקבלים שכר על היגיעה, דאין נפק"מ להנותן סחורה לחיים לעשות לו מלבוש אם עשה ביום אחד או בימים רבים, ורק העיקר שיהיה עשוי לפי רצוני, וכן בחוטב עצים, כוונתו רק שעצים יהי' חטובים ומה לו אם חטבם בשעה א' או באיזה שעות, אבל בתורה אם יגע הרבה לתרין רמב"ם תמוה אף שלא עלתה בידו ג"כ יש לו שבר על היגיעה ועמל. וזה כוונת התנא סופ"ב דאבות אם למדה תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה, ונאמן בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולחך, והק' המפו' הכפל למ"ל. ולהנ"ל הפשט שאל תחשוב שמשלמים רק לפי ריבוי הלימוד ולא לפי יקרתה לזה אמר ונאמן הוא שישלם לך שבר פעולתך בי אין איש יודע להבין ערכה רק הקב"ה בעצמו:

ומובן בזה מ"ש בירושלמי פ"ג דעכו"ם ובתנחומא ר"פ בראשית ר' אבוה כד דמיך אחוי לי' י"ג נהרי דאפרסמוני אמר אלין למי א"ל לך, ותמה ואמר ואני אמרתי לריק יגעתי, ועי' בב"ר פ' חיי שרה פס"ב ובידי משה שם, וע"ע בתענית כ"ה א'. וע"ש ביפה מראה על הירו' שתמה הכי ח"ו לא היה מאמין בשכר עוה"ב שאמר לריק יגעתי, ולפמ"ש א"ש שידע היטב שמשלמים שכר אבל לא ידע אם משלמים לפי טורח העמל ויניעה ג"כ וז"ש אני אמרתי לריק יגעתי, עד שראה י"ג נהרות אז הבין שיש שכר גם על העמלה, ועי' מה שכתבתי בפ' לך (י"ג ג'):

ודודי זקיני הגאון בהקדמה לשו"ת ברית אברהם כ' בפשט נעים זמירות לישראל בתהלים כ"ג אך טוב וחסד ירדפוני וכו' וקשה דאין שום אדם בורח מטוב וחסר שיצטרך לרודפי, ורק קאי על הסוחרים מופלגים שאינם קובעים עתם לתורה, ומיד אחר התפלה הולכים לחנות שלא יפסידו פדיון בשעה זו, ובאמת ראוי לבטוח בה' שלא יפסיד והקונים יבואו אח"כ, וז"ש אך טוב וחסר ירדפוני. הגם ושבתי בבית ה' ללמוד וידומה שאני בורח מהטוב ועי"כ אפסיד, ואמר המה ירדפוני ולא אפסיד מאומה ע"ש ודפח"ח, וכ"כ בדרשות הראנ"ח בפ' תבא (כ"ח ב') עה"פ ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך ע"ש:

ועתה חביבי! מנחת עני אל תבזה, ואף אם דל הוא בעיניך, ירצה לפניך כקרבן הדלים, צא ולמד מיוצריך ומחוקקיך שרוצה בקרבן העני יותר מן העשיר, ובמקום אילים ופרים, מקבל בני יונה ותורים, או עשירית האיפה קמח שעורים, ואמרו חז"ל בניב לשון ושפתים, ובלבד שיכוון לבי לשמים ולמען ונשלמה פרים שפתינו וידוע דתורה הוא במקום קרבן, ולכן עיקר הלימוד לשמה משום דשינוי קדש פוסל במחשבה, והא דלעולם ילמד גם שלא לשמה כו', משום דכל הזבחים שנזבחו של לשמן כשרים (בריש מס' זבחים), וחיבור הוא ג"כ כעין קרבן שיקריב האדם לה' לזכות את נפשו, וכמ"ש בס' לב אריה עה"ת, (והביאו בפי' אזולאי על ספר חסידים סי' תק"ל, ובהקדמה לס' חדושי

הרד"ד על פסחים לזקיני הגאון מלאסק ז"ל. ועי' במדרש תלפיות ענף חי' תורה). ובעינן ג"כ לשם בעלים כמ"ש בזבחים ד"ר ע"א, וכמ"ש דו"ז בהקדמת ברית אברהם והביאותי' בהקדמה לקונטרסי פרי יוסף הנספח לס' חשרת מים על מס' גיטין. ועי' בהקדמה לשו"ת פנים מאירות, ובשה"ג מערכת ספרים ז' אות כ"ו מ"ש בזה, אי צריך להזכיר שמו על ספרו, ועי' בס' אור דוד על מגלת אסתר בהשמטות מ"ש בזה דודי הגאון ר' פנחס אלי' מייזלש ז"ל האבד"ק וויערושוב ולימימארסקו:

ולכן קראתי חיבורי בשם "פרדם יוסף" כי שמי בקרבו, דאחז"ל בסנהדרין (צ"ג ב') מאי שם עולם אתן לו, דרש ב"ק זו ס' דניאל שנקרא על שמו, וע' הקדמת עבוה"ק, וס' זיקוקין הנורא ובהקדמה ס' רוקח שכ' וקראתי שם רוקח בשמי כמו תנא דבי אלי' מתחיל ויגרש גימ' תנא דבי אלי', ועי' כפי' ישועות יעקב שם, מכל זה אנו רואים דצריך להזכיר שמו בספרו, ועי' בהקדמת התוספות יו"ט על זרעים:

ופרדס הוא ר"ת פ"שט ר"מו ד"רוש ס"וד. ועי' במצודת ציון קהלת (ב' ה') דפרדס נקרא מקום נטוע אילנות שונות בעלי פרי, ובספרי ג"כ יש פירות שונות מן הלכה פלפול ודרוש, ועי' בי"ב דרשות למהר"י מינץ דרוש ד', על הפ' פרי צדיק עין חיים דהמחדש בתורה, החידוש הוא הפרי, ותולדה שלו וכשמלמד לחבירו הוא מוליד לו נפש ונשמה ע"ש ומה שהבאתי בזה בפ' נח (ו' ט') ופרדס יוסף בגימטריא ת"ק, ושמח ובדור העולם ג"כ ת"ק כמ"ש בחגינה י"ג א', ולא נברא העילם רק בשביל התורה שנקרא ראשית כמשחז"ל וברש"י ריש פ' בראשית. ועי' מ"ש בפ' וישלח (ל"ה י"א) ובהסכמת הגאון רי"ח זאנענפעלד שליט"א מירושלים:

ובצאתי אפרוש כפי לאל נורא עלילה, החוקר כל צפון ונגלה, ובארשת שפתי אוחילה, שיעלנו בתורה וגדולה, להגות בה יומם ולילה, וישמרנו מכל יגון ואנחה ויתן לי ברכה והצלחה, שאזכה לראות בבנין עירנו הכלולה ונבנתה עיר על תלה, ותחזור התורה על אכסניא שלה, ולא תמוש תורה מפי ומפי זרעי וזרע זרעי ע"ע מכי"ר:

פה פאביאניץ יום ה' לסדר ולמדה את בני ישראל

שנת "ונודה שמו ונהללה בפינו" לפ"ק

בראשית

פרק א

פסוק א

בראשית רש"י, א"ר יצחק כו' עי' בנחל קדומים מהגאון חיד"א ז"ל שהביא דיש מי שכ' דלכבוד אביו שהיה שמו ר' יצחק פתח פירושו עה"ת, דלא היה בר אוריין, ורצה רש"י ז"ל להזכירו, וכ' שזה טעות דאבי רש"י היה ת"ח, ורש"י מזכיר פירושו במס' ע"ז דע"ה ע"א ע"ש. ובאמת במד"ר שה"ש פ"א עה"פ הביאני כ' זה בשם ר' ינאי, ובב"ר פ"א איתא בשם ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, וע"ש ביפ"ת וע"ע בזה"ק בא דל"ט ע"ב וז"ל א"ר יצחק לא היה צריך למכתב אורייתא אלא מהחדש כו' וכן הוא בתנחומא מבואר, והביאו רש"י בתהלים קי"א, וכ"ה בילקוט בא רמז קמ"ז, וע"ע בשה"ג אזולאי מע"ג אות ש' סי' ל"ה, ובקובץ תורה מציון ח"ד סכ"ד בזה:

שם ל"ה צריך להתחיל מבראשית כו' משמע דהקושיא לא היה רק על ההתחלה, וקשה מה תירץ שאם יאמרו לסטים כו' הלא אף אם היה כ' באמצע או בסוף היה ג"כ נוכל להשיב להם תשובה זו, ועי' במפו'. ואמרתי ליישב עפ"י קו' האחרונים למה פסול לולב הגזול משום מצהב"ע לימא עשה דלולב דוחה ל"ת דגזל, והתי' דל"ת בין אדם לחבירו אין בכח עשה לדחות, ומצאתי מפורש כן בשטמ"ק ב"ק ד"פ ע"א על הא דחסיד אחד שלא מצאו לו עון רק מה שינק מעז שאסור לגדל בא"י, אף דבמקום פקוח נפש הותרו כל איסורין להתרפאות, אבל דבר שנאסר מחשש פסידת אחרים ראוי להחמיר ע"ש (ולכאו' לא נמצא איסור שלא יהיה נדחה מפני פקו"נ. ועי' שטמ"ק כתובות די"ט דר"מ ס"ל דמדינא יהרוגו ואל יחתמו שקר דאף פקו"נ אינו נדחה מפני גזל, מ"מ זה דוקא לר"מ ואנן לא פסקינן כן, ועי' ב"ק ד"ס ע"ב אי מותר להציל עצמו בממון חבירו, וע"ע בפר"ד דרוש י"ט, ובאמת בירושלמי פ"ט ה"י מסוטה הביא האי מעשה דחסיד אחד, וכ' שם ביפה מראה דלא היה שם סכנה, דאל"ה הוי שרי, וע"ש בקרבן העדה, ומחותני הרב הגאון ר' שלמה יהודה הכהן שליט"א האבד"ק זגערש כתב לי להעיר דאפי' אי אמרינן דממון אחרים לא נדחה אף מפני סכ"נ ז"ד בגזל גמור אבל היכי שלוקח ט"מ להחזיר אע"פ שגם ע"מ למיקט עובר בבל תגזול אבל להציל עצמו באופן זה מותר, ויש להאריך בכ"ז אך אכ"מ וע"ע בשו"ת חת"ס או"ח סוס"י ר"ח על מה שנסתפק הגרצ"ח אי מותר להיות חמסן להציל נפשו עי' ביומא פ"ג ב' קפחתי את הרועה ע"ש והא דאל יחתמו שקר כתו' י"ט מילתא דעכ"פ הי' להם לשלם להך מכיסם אחר שחתמו וע"ש בס' אמרי הצבי). וזה י"ל הטעם דאין עדל"ת שבין אדם לחבירו דממון של אדם חביב אצל

השי"ת, וא"ש. וכ"כ בשו"ת בית יצחק יו"ד סי' קכ"ו אות ד'. ובשם אריה יו"ד סי' ס"ד, ובמהר"ם שיק סי' ט'. ונפש חיה סוגיא דעדל"ת, וע"ע בתפארת ישראל ר"פ לולב הגזול. ובשו"ת שואל ומשיב תליתאה ח"ב סי' קט"ז. מזה ראינו שגזל חמיר משאר לאוין וזה הורה לנו השי"ת בהקדימו בראשית וכו' דזה מורה על הקפדנותו על איסור גזל שלא ואמרו לסטים כו' דידוע דכל שקדם בזמן קודם במעלה, וכמו שהביא בס' דברי יוסף עה"ת כאן וא"ש דפתח בבראשית:

ובזה י"ל דברי רש"י סוכה ד"ל באוונכרי דגזלי ארעא מישראל והק' המפו' דהרי ר"ה בעצמו ס"ל גזל עכו"ם אסור, ולמה כ' דגזלי רק מישראל, וי"ל לפמ"ש אא"ז בשו"ת חכם צבי סי' כ"ו דהא דגזל עכו"ם אסור משום דלא נרגיל עצמינו במדות רעות לגזול אחד מחבירו אבל באמת ממון עכו"ם שרי מה"ת ורק האיסור לתיקון עצמינו ע"ש ובשאג"א הל' חמץ, ובאמת כבר קדמו בזה הרמב"ם בפי' המשניות פי"ב מ"ז מכלים. ועי' בחלקת יואב קמא או"ח סי' כ"ז. נמצא לפי הנ"ל דאף דגזל עכו"ם אסור לא הוי רק ל"ת כשאר ל"ת ולא בין אדם לחבירו, ורק שלא נרגיל עצמינו במדות רעות, ושוב אמרינן עדל"ת, ושפיר נקט רש"י דגזלי מישראל דהוי בין אדם לחבירו ולא אמרי' דעשה דמצוה דוחה ל"ת דגזל:

שם אלא מהחדש זה לכם וכו' עי' בס' אמרי שפר להראנ"ח ז"ל פ' בא. דצ"ב למה יקרא למצות החדש מצוה ראשונה, שמצות מילה נצטוה אברהם בעדו ובעד כל ישראל, וכן ג"ה. והרא"ם תי' שאין נחשבת מצוה אלא המצוה שנאמרה למשה מסיני כדכ' אלה המצות אשר צוה ה' את משה בהר סיני. והק' מסנהד' דנ"ט ע"א כל מצוה שנאמרה לב"נ ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרה, לב"נ ולא נשנית בסיני לישראל נאמרה ולא לב"נ, שנראה שאפי' המצוה שלא נאמרה בסיני נחשבת מצוה ונוהגת בישראל, ותי' דהא נשנית בכתוב מיירי שהמצוה שנכתבה לב"נ וחזרה ונכתבה בסיני לזה ולזה נאמרה. נכתבה לב"נ ולא נכתבה אלא שנאמרה בסיני לישראל נאמרה ולא לב"נ, ונמצא שלעולם נאמרה בסיני שבזולת זה אינן נחשבות מצוה. ולכאו"ק מגמ' שם שמק' אדרבה מדנאמרה לב"נ ולא נשנית בסיני לב"נ נאמרה ולא לישראל, כי אחר שלעולם אנו אומרים שאפילו המצוה שלא נכתבה לישראל מ"מ נאמרה לישראל בסיני, א"כ איך אפ"ל שלא תהיה נוהגת בישראל דא"כ למה נאמרה להם בסיני, אך דברי הרב אינו אלא כשת"ל שלישראל נאמרה וכיון שנוהגת בישראל יש לנו לומר בהכרח שנא' בסיני, אבל את"ל דלב"נ רק נאמרה אין עוד שום הכרח לומר שנ' בסיני, ושפיר פריך בגמ'. ועדיין נשאר לחקור מ"ש הרמב"ן דצריך לפתוח בבראשית כי שם נגלו כחה פנות יקרות מהתורה ובפרט חדוש

העולם שהוא עיקר גדול בתורתינו, והוא תי' שזה לא יספיק לביאורו על השלימות ולרמז בעלמא היה די שיכתב אנכי ה' אלקיך אשר בראתי שמים וארץ והאמת כי ודאי מוכרח לומר של"ה כוונת ר"י שיתחיל מהחדש ולא יזכיר כלל בריאת שמים וארץ, ורק דהיה די אם היה מזכירו כנ"ל, והשיב דכח מעשיו הגיד לעמו של"י לסטים כו' וע"י שהתחיל בזה הראה לדעת שאין זה לידיעת אמונה בלבד רק גם לתשובה נוצחת לאוה"ע של"י לסטים כו', וע"ע בפ' וירא. ובכנסת הגדולה חאו"ח דקמ"ה, בנמוקי רש"י ציין דבריו. ויפה תואר פ"א סי' ג' וכ' ולענד"נ שתירוץ הרב מיושב לצד שמק' בגמ' אדרבה מדלא נשנית בסיני לב"נ נאמרה ולא לישראל, אבל לצד אחר שמק' לזה ולזה נא', אדרבה מדנשנית בסיני לישראל נא' ולא לב"נ והאי נשנת לרא"ם הוא בכתיבה, ומה צורך לחזור ולכותבם כיון דבאמירה סגי כמצות ג"ה דבאמירה לחוד לישראל נא' ולא לב"נ מדחזרה ונשנית בכתיבה הכפל הורה לן דלזה ולזה נא'. וי"ל דאי לאו שנכתבה אין שום הוראה הנא' לישראל ע"פ והיינו אומרים דל"נ לישראל בסיני אפי' ע"פ ולב"נ רק נאמרה עכ"ל: ובס' הליכות אלי סי' תקל"ה מהגאון ר"ש אלגאזי כ' וז"ל נא' לב"נ ולא נשנית לישראל נא' כ' רא"ם וא"ת הרי פ"ו אינה בכלל ז' מצות. י"ל דמשניתנה תורה בסיני בטלה מב"נ ונשארה אצל ישראל אבל קודם מ"ת היה נוהג גם בב"נ, אמנם בסוף לשונו צ"ע שכ' וא"ת א"כ למה לא נמנית פ"ו בכלל הז' מצות, י"ל כמו שתי' תו"ס קו"ע לא חשיב, ואתמהה דאיפכא כ' תו"ס ד"ה והא פ"ו דשוא"ת נמי הוא ע"ש ואפ"ל בדוחק בכוונת דבריו דלפ"מ דפריך בתר הכי הכ"נ מילה ופ"ו איתני ומשני הני איתני לשום מילתא ופרש"י דמילה ופ"ו מקרי מצוה שנ' לב"נ ולא נשנית בסיני דהנכרים אינם מצווים בהם מסיני ואילך וכפי זאת המסקנא דפ"ו נכרים מצוים בהם עד סיני, א"כ ק' לחשביה בהדי ז' מצות, ובשלמא לפי המסקנא י"ל דל"נ לב"נ כלל, ועכצ"ל דהטעם משום דסובר דהוא בקו"ע ותו"ס שכ' דנמי בשוא"ת הוא לפי האמת, אמנם נראה דל"ק דלעולם דהתרצן נמי סובר דפ"ו הוי נמי שוא"ת כתוס', ול"ק לחשביה גבי ז' מצות, י"ל דלא חשיב רק הנך מצות דנוהגות בב"נ אף אחר סיני אבל פ"ו דאחר סיני נפסק לא חשיב עכ"ל:

וע' משנה למלך פ"י ה"ז ממלכים ד"ה כ' הרא"ם אריכות גדול בזה. וע"ע במשנת חכמים בקונ' מעלות המדות דקכ"ח ביאור לרש"י הנ"ל. ובאפוקי יהודה דרוש כ"ו. ובהקדמה לשו"ת מהרש"ם ח"א להגאון מברעזאן ובס' בית האוצר להגאון מהר"י ענגעל ז"ל מערכת א' כלל א' אות כ' ומהאריכות לא העתקתי דבריהם:

ובס' חות יאיר פ' יתרו מהג' אור חדש ז"ל כ' דילד"ק למה הכפיל הקו' ל"ה צריך להתחיל אלא מהחדש וחזר ושאל מ"מ פתח בבראשית שאלה שניה למותר דדי באמרו דהיה צריך

להתחיל מהחדש הזה לכם, ועוד מה מתרץ של"י לסטים א"כ די בזה שכ' שמים וארץ וסיפק בידו לעשות בה מה שירצה א"כ כל הני קראי עד פ' החדש למ"ל, וי"ל דלכאו"ק הרי הוצרך להשמיענו ז' מצות דקבלו ב"נ וצ"ל דמה נפק"מ מה דהוה הוה, אך ק' לפמ"ש בע"ז ד"ג לעת"ל יטול ה' ס"ת בחיקו ויאמר כל מי שעסק בזו יטול שכרו נתקבצו אוה"ע כו' ואמרו כלום כפית עליו ההר ומשיב להם ז' מצות היכן קיימתם וכו' הרי צריך לכתוב מצות שעי"ז ישיב להם תשובה, אך י"ל דהק' המפו' איך התנה במתן תורה אי לא יקבלו יחזור לתהו ובהו הא בעינן תנאי קודם למעשה וכבר נברא שמים וארץ, וכ' בס' אהבת עולם שמיד בשעת בריאה התנה שבורא בשביל התורה והוי תנאי קודם למעשה, ומדויק מ"ש ואם לאו שם תהיה קבורחכם מלת שם מורה על אותו התנאי שקדם לבריאה דמהני ויוחזר העולם לתהו ובהו וממילא שם תהי' קבורתכם ע"ש, ובמד' אי' בראשית בשביל התורה שנקראת ראשית, ואי' בציונים ולכל היד החזקה זו כפיית הר כגיגית ע"ש והק' ע"ז הא אף אי לא יקבלו התורה א"י לכלותן דל"ה תנאי קודם למעשה, לזה אמר בראשית בשביל התורה שנקראת בראשית נברא העולם והוי תנאי קודם למעשה, וא"ש קושיתינו דשאל ר"י ל"ה צריך להתחיל רק מהחדש) מה אמרת של"י לאוה"ע טענת כלום כפית עלינו הר כגיגית, ז"א דאם ל"ה ידעו מפתיחת מעשה בראשית אז גם ל"ה ידעו שהתנה הקב"ה בעת בריאת העולם שבורא רק בשביל התורה, וממילא אזדא טענת כפיית הר שהרי ל"ה לישראל שום יראה מזה שאין ה' מכלה אותם של"ה תנאי קודם למעשה, וגם ליכא למידרש ויתיצבו תחתית ההר על כפיית ההר דל"מ תנאי אחר מעשה, וזה ששאל ר"י ל"ה צריך להתחיל רק מהחדש, וכ"ת של"י לאוה"ע טענת כלום כפית כו' ז"א דמ"ט פתח בבראשית בזכות התורה א"כ אי ל"ה מתחלת מבראשית ל"ה ידעי גם מתנאי זה ואזדא טענת כלום כפית, ומתרץ של"י לסטים וכיון דהוצרך לכתוב מעשה בראשית שוב ידעו דבזכות התורה נברא והוי תנאי קודם למעשה ומהני כפיית ההר משו"ה הוצרך כל ס' בראשית להודיע ז' מצות שקבלו ויהיה להם לתשובה ז' מצות שקבלתם היכן קיימתם עכ"ל בקיצור:

והנה עוד הק' המפו' הא כל תנאי צריך שיהיה אפשר לקיים ע"י שליח, ומעשה בראשית א"א ע"י שליח, ורק י"ל כמשה"ק הראשונים אמאי מועיל תנאי בנדר ונזיר הא א"א ע"י שליח והתירוץ דכל מה דבעי דיני תנאים רק דמצד הסברא ל"ה מהני תנאי דלא אתי דיבור ומבטל מעשה, ורק דילפינן מב"ג וב"ר ובעי דמי לה, וע' רמב"ן ב"ב פי"נ ורא"ש יבמות דק"ו ובפני יהושע כתובות נ"ו תד"ה הרי. וגיטין ע"ה. וקידושין ס"א, והפלאה כתו' דע"ד ד"ה מכדי. וחידושי הרי"ח ר"פ השולח. ושו"ת מהר"י מינץ סי' כ"ד, ובספרי

פרי יוסף על ג'יטין דע"ה. וא"כ במעשה בראשית הבריאה היה ע"י דיבור ל"צ לדיני תנאים כמו בנזיר, וא"ש בזה בפ' מקץ (מ"ג ט') בהא דנידוהו ע"ת צריך הפרה, והק' הרא"ם הא לא כפל התנאי א"כ מעשה קיים מ"ש באור החיים, ולהנ"ל א"ש דנידוי רק דיבור ול"ל ת"כ, וא"ש בפ' ראה את הברכה אשר תשמעו פרש"י על מנת והק' הא הוי מעשה קודם לתנאי ולהנ"ל א"ש דברכה רק דיבור ול"צ דיני תנאים:

והנה מ"ש בחו"י להקשות הלשון ואם לאו שם תהי' קבורתכם מה הלשון "שם" פה יהיה קבורתכם הול"ל, י"ל פ"ד צחות דהנה רואים אנו כזמנינו רכים מאבדים עצמם לדעת ר"ל זה השליך את עצמו מחומה, וזה נח תחת מסלת הברזל, ואחד קיים ראשית הגז (הגאז), וזה שזה סם המות, ואם נביט על תולדות כל עם, נראה שישראל סבלו יותר מכל האומות. והסבה אשר מלפנים סבלו שהיה להם אמונה, וזה נתן להם כח לסבול פגעי הזמן וזה פירש "שם" תהיה קבורתכם, שם בהגימינאזיע אם לא ישיג תעודה טובה יאבד את עצמו, אצל הבערזע כי יפסיד או לא ישיג מבוקשו ועוד. ואא"ז הגה"ק מהר"א הכהן ז"ל האבד"ק סאכאטשוב בזכרון נפלאות על הגדה ד"ה ויגרשם, כ' על קו' ר"י. אע"ג דאין סיפור א' בתורה שלא לצורך אפי' אחות לוטן תמנע, מ"מ הק' ר"י אמאי פתח בבראשית מפני ששם תורה אינו אלא על מצות התורה, כמ"ש הרד"ק ששם תורה היא יראה ואין לכתוב בה רק המצות, ותי' שאם יאמרו לסטים, דהרבה מצות תלויין בארץ ואם אין הארץ לישראל רק מצד שכבשנו אותה לא יתכן מצות אלו כלל ומדוע נתקדשה א"י יותר משאר ארצות, ולזה נכתבה מבראשית להודיע שהוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, א"ת תינח פ' בראשית, שאר הסיפורים למ"ל, ורק נכתבה לברר לנו האמת אשר ה' כרת ברית עם אברהם ונתן לו התורה לנחלה ולא לכל זרעו ולא נתקיים רק בזרעו של יעקב, ולזה נתחייב הארץ במתנות, וכ"כ רש"י וילך אל ארצו מפני יעקב אחיו מפני השט"ח כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם. אלך לי מכאן אין לי חלק בהמתנה ולא בפרעון החוב, כי מתנות הארץ עם גזרת כי גר יהי' זרעך, הם ב' דברים דשייכי אהדדי דפרע החוב זכה בארץ, ומי שרצה לזכות במתנה הי' צריך לפרוע החוב, ולזה המביא בכורים שהוא מהמצות התלויות בארץ אמר ויגר שם שלא תאמר שיעקב ובניו הלכו מן הארץ להשתקע במצרים ול"ה חפץ בפרעון החוב ומתנות הארץ ומדוע נשתנה א"י מכל הארצות בענין מצות התלויות בארץ ואמר שהלך רק לגור ולא להשתקע ע"ש.

ועי' בכתנות אור מהפמ"א בזה דבר נכון:

ועי' בשו"ת זכרון צבי מנחם בחי' אגדה אות כ"ח שכ' על קו' המפו' דמה הק' דהיה צריך להתחיל מהחדש, והלא מילה וג"ה קודם, וכ' עפמ"ש המחקרים דהמזלות מכריחין

האדם לעשות כמ"ש בשבת דקנ"ו א' האי מאן דבמזל מאדים כו' ואיך יקיים לא תרצח, הא ע"כ מוכרח לעשות ורק דאין מזל לישראל, וראיה לזה דהא כל העולמות לא נבראו רק בשביל ישראל ויציבא בארעא וכו' שהמזלות יכריחו לעשות שהם רק נבראו בשביל ישראל וזה מוכח מקידוש החדש דתלוי בב"ד דאתם אפי' מזידין וכמ"ש בירושלמי אם עיברו ב"ד השנה בתוליה חוזרין דהיא פחותה מבת ג' שנים, וזה שאלת ר"י דהי' צריך התורה להתחיל מהחדש הזה לכם בשביל טעם זה אלא כח מעשיו הגיד לעמו ע"ש:

של"י לסטים, עי' סנהדרין דצ"א א' בתשובות גביהה. ובח"א אא"ז המהרש"א מ"ש בזה, ועי' בס' ים התלמוד על ב"ק בפתיחה אות ב' שהק' המפו' עמ"ש רש"י ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם. אטו אם יתן א' מתנה יוכל לחזור וליטול ממנו, וי"ל עפמ"ש רשב"א שבת פ"ח דאיך נגלו מא"י הא היה להם טענת מודעא קודם שקבלוהו באחשורוש, ותי' שא"י על תנאי שיקיימו התורה. וזה נמי יכולים לומר לאוה"ע דעל תנאי זה נתן להם א"י שיקיימו ז' מצות וכיון שלא קיימו גירש אותם ונתנו לישראל ע"ש מזה. וע"ע בס' עולת חודש אב דרוש כ"ג. ובקובץ דרושים היו"ל ע"י אגודת הרבנים בפולין ח"א כרך ב' סי' מ"ז ומ"ט מ"ש בזה דברים נכונים:

של"י לסטים. עי' שפ"ח בשם נח"י (והוא בן המשאת בנימין) שהקשה הא מה שקנה עבד קנה רבו, וחידש דרק במציאה והפקר ולא בירושה ע"ש, ועי' ביד שאול יו"ד סי' רס"ז דהק' דא"כ מה דפריך בש"ס מה שקנה עבד קנה רבו דילמא נפל לי' ממון בירושה ע"ש ועשו"ת בית יצחק יו"ד סי' קכ"ו דהק' עוד להשעה"מ פ"ו מעבדים בשם מרדכי פ"ק דקידושין דמה שנתן האדון לעבדו ע"י אחר זוכה העבד כמו באשה שנתן לה בעלה, א"כ משכחת שנתן לו האדון מעות וזיכה לו ע"י אחר, ועו"ק לשי' השעה"מ דמה שהיה לעבד נכסים מקודם שמכר עצמו לישראל ל"ק האדון א"כ משכחת שהי' לעבד מעות מקודם ורק י"ל דאף שיש לו נכסים אין לו יד לזכות ולקנות דבר אחר עבור זה, ודומה לקטן דיורש ומ"מ אינו קינה ומקנה א"כ א"ש הכל נהי דיש לו ממון אבל אין יכול לזכות ולקנות תמורת מעות שלו. ועי' תשו' לחם רב סי' ק"ל, ובקצות החשן סי' רמ"ט סק"ב ובשואל ומשיב תנינא ח"א סי' נ"ז האריך מאד בזה, וכבר דפס זאת ממני בירחון קול תורה היו"ל בפה פאביאניץ שנה ב' חוברת א' סי' ז':

ובקו' הנח"י דמה שקנה עבד כו' כתב לי בני הרה"ח מו"ה דוד נ"י ליישב דבפנים יפות פ' נח (ס' כ"ה) כ' לחדש שלא גזר נח על כנען שיהי' עבד עבדים לאחיו אלא עד מתן תורה. דהא במ"ת נאסר לישראל ליקח עבד מבני כנען כדאי' בקידושין דס"ט ולא מן הכנענים שבארצכם. א"כ ו אסרה התורה ליקח עבר ע"ש ולפי"ז א"ש דהא בזמן שישראל כבשו

השבעה ארצות הי' זמן רב אחר מ"ת ואז לא היה להם הגזירה שיהי' עבדים לאחיו ול"ש מה שקנה עבד כו' דאז ל"ה עבדים (א):

ועי' מהרש"א בח"א גיטין דנ"ז א' דבר חדש דגם בישראל הקנוי לעכו"ם אמרי' מה שקנה עבד קנה רבי, והוא פליאה עצומה דהרי אין קנוי לו רק למעשה ידיו אבל לא לגופא כמ"ש ביבמות דמ"ה וגיטין ל"ח, ועי' בזה בבית האוצר מערכת א' כלל צ"ז וצ"ע. ועמ"ש בפ' ויגש (מ"ז כ"ג):

אלקים רש"י ולא ה' שמתחלה עלה במחשבה כו' עי' ס' תורת חיים ב"ק ד"נ ב' שהק' מה קמ"ל קרא במה שעלתה לפניו במחשבה. וצ"ל מחשבתו קיימת וצדיקים דן במדה"ד לחוד ותחלה עלה לפניו לדון כל העולם עפ"י דין והצדיקים נשארו במחשבה וכ"מ בע"ז בפ"ק די"ב שעות ביום כו' בג' שניות הקב"ה דן כשרואה שעולם מתחייב בדין עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים, הרי אף דנברא עולם ברחמים מ"מ יושב בכל יום על כסא דין וע"כ לצדיקים וכן בפ' הקומץ בשעה שעלה משה למרום מצא להקב"ה יושב וקושר קשרים לאותיות א"ל עקיבא בן יוסף עתיד לדרוש על כל קוץ כו' א"ל הראני שכרו ראה ששוקלין בשרו במקולין א"ל זו תורה וזו שכרה א"ל שתוק בני כך עלה במחשבה לפני, ותמוה ולהנ"ל א"ש דאין צדיק בארץ כו' ונידן במדה"ד והיינו כך עלה במחשבה לפני:

וע"ע בתו"ח עירובין די"ח שהק' אהא דמתחלה עלה במחשבה לברא ב' ולבסוף לא נברא רק א' דלמה צריך קרא למיכתב מחשבתו רק דלכן לא נברא רק א' ואשה נבראת מאיש שתהי' טפלה לו ומי שלא זכה נשאר במחשבה דאינה כפופה לו והיא שוה לו במדרגה ע"ש:

והנה כל הדברים איתא בשל"ה הק' בתורה שבכתב פ' בראשית ע"ש אך עדיין קשה א"כ לא הוי ניחום במחשבה רק כמו המחשבה כן האמת רק מחשבה לצדיקים ומעשה לרשעים, וי"ל דרש"י כאן הביא דחז"ל בשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו נברא העולם, וצ"ב דנקט כנוי ראשית ולא ישראל בפירוש, רק דלא בשביל כל ישראל נברא העולם רק בשביל צדיקים כמ"ש בברכות ד"ו ב', כל העולם לא נברא רק בשביל אדם שיש בו יר"ש שנ' סוף דבר הכל נשמע את אלקים ירא כו' ודומה לזורע תבואה דיש בה קש ועיקר כוונתו רק לגרעין ורק לא יוכל להיות בלא קש, אבל הגרעינין עיקר כן עיקר הבריאה הי' בשביל הגרעין הם הצדיקים והיה צריך לברוא כל העולם פן יהי' בהם צדיקים, וזה"פ בתחלה על מחשבתו רק צדיקים ובמה"ד אותם דנים, אך העולם בכללו לא יוכל להתקיים בדין הקדים מדה"ר ושתפה למדה"ד. ועי' ג"כ בווי העמודים פ"א מבן

השל"ה, ובערבי נחל כאן ובס' לחמי תודה לבן ההפלאה ז"ל בפתיחה ובחי' לנזיר דס"ו:
וראיתי עוד עה"פ תהלים ס"ב אחת דבר אלקים שתים זו שמעתי, אחת דבר אלקים שהוא במדת הדין שתים זו שמעתי ב' פעמים זו' שהוא כ"ו זה הוי' שמעתי שצירף מדה"ר כי עוז לאלקים הוא, כי אלקים תוקף הדין, ולך ה' החסד דמשו"ה צירף גם החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, ואין קיום לעולם בלא מדה"ר. וי"ל פי' על ראש דברך אמת כי בראשית ברא אלקים ס"ת אמת, ולא לפנים משורת הדין, ולעולם כל משפט צדקך, לעולם דייקא כל משפטי צדקיך, היינו לפמשה"ד, דדרשו חז"ל בסנהד' ד"ו ע"ב ויהי דוד עושה משפט וצדקה זה לפמשה"ד, וזה פי' כל אורחות ה' חסד היינו לפחשה"ד, ואמנם ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו, לצדיקים מתנהג באמת:
וראיתי פי' על הא דר"ה דכ"א ע"ב בקש קהלת להיות כמשה יצאה ב"ק וכתב יושר דברי אמת, דבמד' בראשית הה"ד ראש דברך אמת. פי' דק"ל למה לא כ' בראשונה, ותי' דרצה לרמז תחלת בריאה אמת, וסוף תיבות בראשית' ברא' אלקים' אמ"ת, ורמז לנו אמת ביושר והיפך, בראשית ברא אלקים הוא בהיפוך, וגם ביושר ברא' אלקים' את' ס"ת אמת, ונפק"מ דאחז"ל בראשית בשביל משה שנקרא ראשית נברא עולם, וכו' זה אם רמז של אמת ביושר, ברא אלקים את, ואז הקושיא למה לא כ' בראשונה, וע"כ לרמז בשביל משה. אבל אי רמז אמת מן בראשית ברא אלקים ולא ביושר, אז אין ראיה מבראשית שנברא בשביל משה, שאפ"ל שמשו"ה לא כ' בראשונה רק בראשית, כדי לרמז אמת וז"ש ביקש קהלת להיות כמשה יצאה ב"ק וכתב יושר דברי אמת, אמת מרומז ביושר "ברא אלקים את", ומ"ש בראשית ולא בראשונה, לרמז בשביל משה שנקרא ראשית ולא קם כמשה:
ועי' בכתב סופר על הגדה ש"פ בלקוטים דרצ"ד שהביא ג"כ בשם עשרה מאמרות, דצדיק נשאר במחשבה ומתנהג במדה"ד, ולכן כ' ומשה איש אלקים, כי עמו הלך ה' במדה"ד, ובתחלת בא האדם לעולם, הקב"ה מתנהג עמו ברחמים ונברא ברחמים, ואח"כ כשנעשה צדיק מתנהג עמו בדין, והיינו שתולים בבית ה', בעת שתולים ונבראים הוא ברחמים, בחצרות בית אלקינו יפריחו, אח"כ יפריחו ויעלו מעלה עד שיהי' בבית אלקים, שיוכל הקב"ה ללילך עמהם בדין ע"ש. וע"ע בתורת חיים חולין דפ"ה, והובא ג"כ בענף יוסף על ע"י סי' ל"ד שכ' בזה דבר נכון, וע"ע בחדושי מהרא"ך או"ח סי' תצ"ד לאא"ז הג"ר אלעזר ז"ל מסאכאטשוב, ובפתיחה להגדה שלו זכרון נפלאות, ובקובץ דרושים ח"א כרך ב' סי' מ"ט, ומגודל אריכות לא העתקתי דבריהם:

בראשית פי' במגילה ד"ט א' בתלמי המלך שכ' לו, אלקים ברא בראשית, וע"ש בתוס' ומהרש"א בשם פענח רזא ובהגהות מהר"צ חיות כ' דכמו שהוא לפנינו בראשית ברא אלקים עדיין פתחון לבע"ד דוהארץ הי' תהו ובהו היינו שהיתה קודם והחומר הראשון בלתי נברא כמ"ש במד' דאמר האי חינא אלהיכם צייר גדול אלא שמצא לו סימנים תהו ובהו, ועי' רמב"ם פ"ג ה"י מתשובה ובראב"ד ורמב"ן אבל עתה שנ' אלקים ברא בראשית הנה מורה למדי שהזמן מכלל הנבראים והשי"ת ברא ההתחלה, ועי' יפה מראה שפי' כעין זה ועי' בעיון יעקב בע"י דפוס ווילנא בזה:

ובס' המדות להמגיד מדובנא בשער הדעת פי"ב כ' דע כי מוסכם מחז"ל אשר הזמן עצמו הוא נברא ומחודש כי השי"ת למעלה מן הזמן ומן המקום וברצותו לברא העולם ברא מקודם הזמן כי כל חלקי ההוי' תלוי' בזמן והזמן הוא הנושא שלהם, וא"כ תשאל איכה מרומז בריאת הזמן ותמצא אותו במאמר בראשית כו' כלו' אחר אשר ברא הזמן ונתהוה בראשית כי בלא זמן אין ראשית ואחרית, ובאותו הראשית ברא את השמים כו' וא"כ כבר הודיע אותנו כי הראשית הוא נברא מחודש מהמחדש בטובו מע"ב עכ"ל ועי' יערות דבש ח"א דרשה ב' דבר עמוק עש"ה וע"ע במס' סופרים פ"א ה"ז ובנחלת יעקב כם:

ובחולין צ"א ב' חביבין ישראל יותר ממלאכים דמזכירים השם אחר ב' תיבות שמע ישראל ה' ומלאכים אחר ג' קדוש קדוש קדוש ה'. ואי' בשם הגר"א מווילנא ז"ל בד' מקומות ישראל מזכירין השם אחר ב' תיבות, בתורה בראשית ברא ה', בברכות הודאה, ברוך אתה ה', ביחוד, שמע ישראל ה', ובאהבה ואהבת את ה', וז"ש וקרבתנו לשמך הגדול סלה שקירב אותנו באמת התורה שנקראת אמת בראשית ב"א. להודות לך בברכת הודאה בא"י, וליחדך שמע ישראל ה', באהבה ואהבת את ה' ופח"ח. והמלאכים רצו לקבל התורה שאמרו תנה הודך על השמים ועי' שבת פ"ח ב') ואם קבלו לא הי' יכול התורה להתחיל בראשית ב"א, השם אחר ב' תיבות. וזה הסמיכות לעיני כל ישראל בשביל שקיבלו התורה אנו מתחילים בראשית ב"א. עוי"ל דלתלמי כ' אלקים ברא בראשית, וז"ש לעיני כל ישראל בראשית ברא אלקים אבל לעת הצורך כמו בתלמי אלקים ברא בראשית:

וזקיני הגאון מלאסק ז"ל בס' אור דוד על אסתר (ח' ט"ז) הביא עפמ"ש בשבת קי"ג ב' פסיעה גסה נוטלת א' מת"ק של מאור עיניו ותקנתו לאהדורי בקדושא ואבדלתא, ואי' דפעם א' הי' כאב עינים להרח"ו וא"ל האר"י ז"ל דיכוון בעת קידוש והבדלה והי' לו רפואה וז"ש לעיני כל ישראל הרפואה בראשית ירא שבת, וכמ"ש בתקוני זהר בע' אנפין. ואחי הרה"ג ר' שלמה ואב שליט"א מלאדז כתב לי בקו' המפו' אמאי לא פתחה התורה

אלקים ב"ב כמו בתלמי ע"פ גמ' הנ"ל דאינם רשאים לומר השם עד אחר ב' תיבות. ול"ק דאיך בקשו המלאכים לקבל התורה דאינם יכולים להזכיר השם רק אחר ג' תיבות י"ל לפמ"ש בסוכה מ"ט א' אל תקרא בראשית רק ברא שית, ע"ש ובתק"ז ותיבת בראשית נחלק לב' תיבות א"כ יש ג' תיבות קודם השם, וזה סיום ולכל היד החזקה וגו' ופי' חז"ל שנצח משה למלאכים והוריד התורה למטה. וז"ש לעיני כל ישראל בראשית, אבל המלאכים מחלקים בראשית לב' תיבות והי' צריך משה לידו החזקה לנצחם. ובילקוט אי' בפסוק בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, יש ז' תיבות, ובששה כ' אלפין, וחד בלא אלף, זה רמז דשית אלפי שנין הוי עלמא וחד חריב, ובסנהדרין צ"ז א' סובר אביי דתרי חרוב. וצריכין לחלק בראשית לב' תיבות ויהי' ב' תיבות חסרין אלפין לרמז דתרי חרוב:

רמב"ן והחומר הזה הנקרא היולי עי' מהר"ם שי"ף חולין ד"ס שכ' יצירה הוא יש מיש והיינו הכנסת נשמה לגוף כמ"ש רש"י באבות ובריאה נופל על יש מאין כמ"ש רמב"ן וע"ע מהרש"א ר"ה דל"ב א', ובאפוקי יהודה דרוש כ"ו) ובהקדמה לשו"ת מהרש"ם ח"א ובאבות דר' אלעזר פ"ה מ"א דאבות, ובס' משא מדבר ים על מד"ר בלקוטים ד"נ ועי' בהגהות מהר"צ חיות נדה דכ"ג. דבתחלת הבריאה היה הארץ כדורית ולא היה לא הר ולא בקעה. ועי' ירושלמי פ"ג דנדרים אין מרובע מששת ימי בראשית, ועי' הקדמת בעל העקרים, וברבות הימים ע"י הרוחות וע"י המבול נתחברו מזה הרים וגבעות וכמ"ש בירו' דהר לא היה בתחלת הבריאה עש"ה וע"ע בתוספתא סוף מעשרות וירושלמי שם הק' מפ"ו מ"א דנגעים גופה של בהרת כגריס הקלקי מרובע ומשני דגריס בעצמה אינו מרובע ורק שירבענה הכהן וישער שיהי' לאחר הרבוע כגריס, ורשב"ג א' דרק בבריות אין מרובע אבל באוכלין יש מרובע, ועי' בתיו"ט ומלאכת שלמה במס' נגעים. ובס' נחמד ונעים ותולדות אדם מהגר"ז מווילנא פ"ה:

רמב"ן האש נקרא חשך מפני שאש היסודית חשכה ואלו היה אדומה היה מאדימות לנו הלילה. עמ"ש בזה בתורת חיים סנהדרין דצ"ב, אהא דכל בית שאין ד"ת נשמעין בו בלילה אש אכלתו ע"ש ועי' מדרש תלפיות ענף אור דכ"ט מ"ש מענין זה שם רמב"ן אש של גיהנם אש היסוד, עמ"ש בזה בשו"ת אגודת אזוב מדברי בחידושי שבת ד"ד ובינה לעתים דרוש ל':

רמב"ן אור הראשון שימש ג' ימים וברביעי נאצל ממנו שני המאורות עמ"ש בזה אא"ז בהגדה זכרון נפלאות דף מ"ז בד"ה לעושה אורות גדולות וע"ע בשו"ת כנף רננה יו"ד סי' מ"ב מ"ש בזה:

עי' ר' בחיי מענין מוליד, עמ"ש בזה בתפארת ישראל בקונטרס שבילי דרקיע אות ל"ד. קחהו משם:

פסוק ב

וחשך עי' במפו', ובמד"ר פ"ב, וחשך זה גלות יון, שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן שהי' אומרים כתבו לכם על קרן השור שאין להם חלק באלקי ישראל ע"ש, וי"ל עפמ"ש בישעי' א', ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו, הכוונה שור יש לו הבנה לידע קונהו ואם בעליו קורא אותו הוא בא, אך חמור אין לו הבנה להכיר בעליו, רק מאכלו שהוא האבוס בלבד מכיר, ולבו אטום לדעת, כי יש מי שניתן לתוך האבוס. וזה הפרש וחילוק בין חכמת ישראל, שילמדו לדעת שיש בורא הזן ומפרנס לכל, וחכמת עמים הגם שיש בהם משכילים, אבל הם רק חכמים להטיב מצבם החומרי, אבל ידיעת הבורא אין להם, וז"ש שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור יבמות ס"ב, והמתחכמים ישאלו הלא גם באוה"ע יש חכמים גדולים ואמאי קוראם חמורים, אך שם זה נאה להם דכל חכמתם רק חכמת חמור ורק ישראל ירום קרנו "קרן השור" והיונים רצו להשכיחם תורת ה' ואמונתם ולילך בחוקיהם ואמרו כתבו לכם על קרן השור, המליצה שיעזבו את קונם מדת השור לידע קונם:

פסוק ג

יהי אור וגו'. במד"ר פ"ג זה מעשיהן של צדיקים. חשך. זה מעשיהם של רשעים וא"י באיזה הקב"ה חפץ יותר כשאמר וירא א' את האור כי טוב הרי חפץ במעשיהן של צדיקים, ראיתי בזה דאף שאחדות טוב. אך אם יפתוך חטאים להיות חבר לאיש משחית אל תאבה, וי"ו דשלום קטיעה, דפעמים לא טוב, וכ' בחגי ב'. כה אמר ה' שאל נא לכהנים הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ונגע היקדש ויענו הכהנים לא. וישאל אם יגע טמא היטמא ויענו יטמא ויען חגי כן העם הזה. וצ"ב הכוונה, וי"ל ע"פ משל דפ"א נפל חתיכת חזיר ליורה בשר והורה הדיין אם לא יהי' ס' הכל אסור, למחרתו הלך א' לפני המבשלים יורות בשר חזיר, ונפל מידו חתיכת בשר כשר להיורה. ויצעק העני כי בשרו עליו יכאב שנאסר, וכששמע האיש שהיה לו אתמול השאלה א"ל אם לא יהי' ס' נגד חתיכת הכשירה אז הכל כשר, כמו שפסק לו אתמול של"ה ס' נגד האיסור. ומובן השטות דאיסור יוכל לאסור היתר ולא היתר יוכל להתיר איסור, כן אמר חגי כן העם הזה. רשע יכול להרוס כל העדה אבל צדיק אחד אין יכול לזכות רשעים רבים, וזה דרכם דרכי רשעים בהתאחדם עם יראים, אמנם צדיקים אינם חפצים להיות עמם בחבורה א'. וז"ש א"י באיזה מהם חפץ ה' אולי תאמר כי טוב להתחבר עמהם וטוב השלום ע"ז אמר וירא אלקים את האור כי טוב, ואי' במד' ביום ב' ל"נ כי טוב שנעשה בו הבדלה בין מים

למים, וביום א' שנ' ג"כ הבדלה בין אור וחשך נאמר כי טוב, נשמע דטוב להיות פירוד בין רשעים ובין צדיקים ולא להתחבר עמהם, ועי' בפ' לך (י"ג ח') אם השמאל ואימנה וכו' ובמה שכתבתי שם:

עוי"ל דבפ"ב מ"א דאבות איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם כ"ש תפארת לעושי' דפליגו במס' ע"ז די"ז א' אי טוב יותר ללכת למקום עבירה ולנצח, או שלא ללכת למקום סכנת נפשו. והנכון שלא להביא עצמו לידי נסיון. ואין מהראוי לסמוך על נם שיכבש תאותו, וז"ש איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם. והתירוץ כ"ש תפארת לעושיה ולעמוד במקום עבירה אינו תפארת לאדם כי מה יאמרו הבריות. וז"ש א"י באיזה דרך חפץ ה' אם לעמוד במקום הרשע או שלא לקרב, ואחר שנ' את האור כי טוב מוכח שיותר חפץ ה' אם לא יעמוד במקום הרשעים:

פסוק ו

בתוך המים. רש"י באמצע המים. וערמב"ן ורא"ם, ועי' מהרש"א חגיגה דט"ו א' הביא רלב"ג ומו"נ ע"ש היטב, ועמש"ל בפ' ועץ החיים בתוך הגן (ב', ט'):

פסוק ז

ויעש אלקים את הרקיע ערש"י, ובס' טעם מן מבעהחח"ס זרע ברוך כ' הא דפליגו ב"ש וב"ה בחגיגה י"ב, אי שמים נברא תחלה או ארץ, דכ' את השמים ואת הארץ. והדר כ' ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים. וי"ל דאי' במד' למה נקרא שמה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה שמיהרה בשליחותה, ו""ל אף שבתחלת הבריאה הי' שמים, אפ"ה ארץ מיהרה בשליחותה כ"כ עד שנגמרה קודם לשמים, ואי' ברש"י דבר שנגמרה מלאכתה שייך בי' לשון עשי'. וא"ש בראשית ברא ר"ל תחלת הבריאה היה את השמים ואת הארץ, שמים תחילה, וכן נמי תולדות שמים וארץ בהבראם. ואח"כ ביום עשות ר"ל משנגמרה הבריאה דשייך ביה לשון עשיה ארץ ושמים מקדים ארץ לשמים:

ויעש ערש"י ורמב"ן, וכ' בשו"ת בשמים ראש סי' ר"ל שאלת בב"ר ויעש אלקים את הרקיע זה א' מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם, ויעש והא כ' בדבר ה' שמים נעשו ואינך יודע מה קשה בזה שהרי לא נאמרה עשיי' על פעולה, ומדוע לא יפול לשון עשיי' גם על דבור, שהרי במקומו הוא אומר בשמים נעשו ואם הי' פעולים הנה ה' פועלם תהיה דרך הפעולה בדבור או באופן אחר. תשובה, הכ' אומר יהי' רקיע בתוך המים ויעש הא תו למ"ל והי' לומר ויהי כן ותו לא, והנה דברי אלה כתבן הרמב"ן בפירושו אלא שהסב' דברי' ונותן מקום לתפוס עליו מיום רבועי שלא נאמר ויהי כן ואין חילוק בין ויברא לויעש, וגם הרב ז"ל, הכניסו בשאלה, אלא הדבר כמו שאמרתי שהפלא בצירוף

דכאן נאמר בדבר ה' שמים נעשו ובסדר הבריאה הביא הדיבור ואח"כ אמר ויעש ולא עוד אלא שבסוף הפרשה אומר ויהי כן שענינו שהבדיל הרקיע מן אז והלאה עכ"ל:

תרגום יונתן ועביד ה' ית רקיעא סומכי תלת אצבעותי' וגו' וצ"ב, וכן בפ"ק דחגיגה ט"ו א' אין בין מים למים אלא ג' אצבעות, וצ"ב למה דוקא ג' אצבעות, וראיתי בשם הג"ר דוד אפענהיים דאי' בסודי רזא דהמתפלל י"ח ברכות ניצל מדינה של גיהנם שהוא ק"פ אלפים פרסאות שהם ח"י אמות של הקב"ה, נשמע מזה דאמה של הקב"ה עשרת אלפים פרסאות ונודע דששה ספחים באמה, ובמנחות דמ"א דחמשה אצבעות בטפח ופרש"י באצבע, ובפסחים דצ"ד א"ר סומכי דרקיעי אלפ' פרסי כו' ממילא אמה של הקב"ה שהוא יו"ד אלפים פרסאות ובה ששה טפחים שבכל טפח חמשה אצבעות שהם ל' אצבעות מגיע לשלש אצבעות אלף פרסה, ותרגום יונתן ממש כרבא בפסחים, סומכי דרקיעא אלף פרסה שהם ג' אצבעות, ואלו הן דברי בן זומא כי מה הפסיק בין מים למים רקיע וסומכי' שהן ג' אצבעות, ועי' ג"כ בנח"ק שהביא ג"כ כך:

ובהגדה מעשה נסים לאא"ז הגאון מליסא הביא בשם אביו ז"ל דאי' בעירובין כ"א דרוחב העולם חצי אמה של הקב"ה מקרא דשמים בזרת תכן ואמה הוא ו' טפחים נמצא דרוחב העולם ג"ט וטפח ד' אצבעות עי' זבחים ס"ג ופסחים ק"ו נמצא רוחב העולם י"ב אצבעות של הקב"ה, ובב"ב כ"ה אמרי' דעולם לקובה הוא דומה חמה יוצאת כו' וכיון שהעולם לקובה דומה שהוא עגול נמצא היקף עולם ג' חצאי אמה דכל שיש ברחבו טפח יש בהקיפו ג"ט והוא ט' טפחים שהם ל"ו אצבעות של הקב"ה וא"כ חצי עיגול הוא י"ח אצבעות, ובפסחים צ"ד אמר רבא שיתא אלפי פרסי הוי עלמא וסומכי דרקיעי אלפא פרסא חדא גמרא וחדא סברא דמהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ה' מילין מעלות השחר עד הנץ וכו' נמצא הליכות חמה בעובי הרקיע היא ששית ההילוך של הילוך היום דמעלות השחר עד הנץ החמה הוא בעובי וכיון דהילוך החמה ביום הוא ו' אלפים ומהלכה מע"ה עד הנץ אלף היא חלק ששית וכיון דההילוך של החמה ביום היא חצי עיגול דהוא י"ח אצבעות א"כ העובי שהוא חלק ששית מי"ח הוא ג' אצבעות של הקב"ה והוא ברור ונכון וע' בס' לוי"ח מה שתי' ע"ז:

וראיתי עוד בכתבי הגה"ק מו"ה מאיר יחיאל ז"ל מאסטראווצי ג"כ תי' ע"פ גמ' הנ"ל שתא אלפא פרסא הוי עלמא וסומכי דרקיעא אלפא פרסא וכ' רש"י י"מ שתא אלפי פרסא לאורך או לרוחב ולא נהירא לן כלל שהרי אין החמה מהלכת לאורכו של העולם אלא מקיפתו, ורש"י מפרש שהשמש מקיפו לעולם ביום שתא אלפא פרסא, והנה כמו כן בלילה מקיף השמש תחת הארץ ג"כ שתא אלפא פרסא. נמצא דהיקף כל העולם

הוי י"ב אלף פרסא. ואי' במתני' פי"ב מ"ו מאהלות כל שיש בהקיפו שלשה יש ברבועי' טפח, וא"כ מבואר לפי' דאורך ורוחב העולם הוי שליש מי"ב אלף פרסא דהיינו ד' אלפים פרסא, וז"ב אם סומכי' דרקיעי הוי אלפא פרסא א"כ הוי סומכי' דרקיעי רביעי מאורך ורוחב העולם, ובעירובין דכ"א א' בגמ' וכתיב מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וגו' נמצא כל העולם וכו' ופרש"י ושמים בזרת תכן מדת העולם חצי אמה על חצי אמה וכו' ונודע דאמה הוא כ"ד אצבעות. והנה אם העולם שהוא ד' אלף פרסא כנ"ל הוי מדת זרת שהוא חצי אמה דהיינו י"ב אצבעות א"כ סומכי דרקיע שהוא רביעי מזה אלף פרסה ע"כ מדתו ג' אצבעות, וז"ב כשמש בצהרים עכ"ל:

רש"י לא נאמר כי טוב, עי' בפסחים דנ"ד א' ובמהרש"א:

פסוק ח

שמים ערש"י שא מים אש ומים, פי' באורי מהרא"י מהתה"ד שציין לגמ' דנדרים דל"ז ב' דבשביל קריאת הקמץ מקרא סופרים לכתוב בלא אלף, ובס' דברי דוד מהטו"ז כ' וז"ל וא"ל הא לא נזכר אש אלא השין לחוד, י"ל דהקמץ שתחת השין מביא אלף והוי כאלו נזכר בפירוש, אך ק' דהו"ל להקדים הא' לש', והרא"ם כ' דאין מוקדם ומאוחר גם באותיות וכו' ועי' בס' בית האוצר מערכת א' כלל ק"י שהקשה הא אפילו בחד ענינא יש מוקדם ומאוחר עי' בפסחים ד"ו וכ"ש באותיות של תיבה אחת, ועתוס' מנחות דל"ד ב' ד"ה לטוטפת אי אמרי' גורעין ומוסיפין ודורשין באותיות של תיבה אחת וצע"ג. ועמ"ש לקמן (ו' ג') דרק לדינא יש מוקדם ומאוחר בחד ענינא ע"ש:

פסוק י

ולמקוה המים, רש"י, אינו דומה טעם דג מעכו לאספמיא עי' בס' גם פשוט אה"ע סי' קכ"ח סקמ"ו דים שבעכו הוא לשון של ים אוקינוס, והציף שליש העולם בימי דור אנוש א"כ ק' למה כ' רש"י א"ד טעם דג שבעכו הלא אז לא היה כלל בשעת הבריאה, ועי' בערבי נחל שהק' עוד דהול"ל א"ד טעם דג העולה באוקינוס מצד דרום לצד צפון, וי"ל כי ים של עכו ואספמיא הם ידועים ואע"פ של"ה בשעת הבריאה הביא ראיה מהם לא כן אוקינוס שהוא בקצה העולם:

פסוק יא

תדשא הארץ ערש"י ורמב"ן, ועי' בס' ברכת שלמה על ברכות ר"פ כיצד מברכין שהאריך בזה, וע"ע בס' משא מדבר ים על מד"ר בלקוטים דנ"א, ובאיי הים מס' ר"ה סי' ב':

רש"י עץ פרי, שהי' טעם עץ כפרי והוא כשנתקלל אדם נפקדה גם היא, והק' המפו' מ"ט לא נפקדה תיכף ורק אחר אדה"ר, ואי' בשם הגאון ר' אברהם ברודא דכלל הוא דכל מה שאסר רחמנא שרי כנגדו כמ"ש בחולין דק"ט, ועץ שאכל אדה"ר אחז"ל שהי' טעם

העץ כפרי ועץ ופרי שווין בטעמן והשי"ת לא אסר רק העץ והתיר הפרי כנגדו, אבל בכל העצים אין טעמם כפרי מזה הוכיח הנחש דמותר לאכול, וא"כ עיקר החטא היה גורם מה דבשאר אילנות ל"ה עצו ופריו שוה דאל"ה דכל אילנות הי' שוה ל"ה מקום להוכחת הנחש, וכיון דהארץ גרמה ע"כ כשחטא אדם נתקללה גם היא דעל ידה בא לו ודפח"ח, ובס' בית שמואל עה"ת כ' זה בשם עצמו, ועי' ס' דברי יוסף עה"ת ועי' בקובץ דרושים היו"ל ע"י אגודת הרבנים בוואַרשא ח"א כרך ב' סי' מ"ט, וע"ע בח"ב כרך א' סי' ל"ה ג"כ כעין תירוץ הנ"ל באופן אחר:

ובני הרה"ח ובקי מו"ה דוד שיחי' אמר עפמ"ש בס' ענבי הגפן דהקב"ה שם טבע כל הנבראים לפי טבע האדם כמ"ש בב"ב דע"ג כמה נפיש חילא דהאי אילנא ובדורתינו לא נמצאים אילנות כאלה, יען כי אז הי' טבע של אדם חזק מאד והי' טבע כל הנבראים ג"כ חזק, וכעת נחלש כח האדם פ"כ נחלש ג"כ כח הנבראים כי האדם נברא רק לעבודת ה', וכל הברואים רק בשביל האדם ע"ש ולפי"ז כיון דנתקלל אדם נפקוה גם היא כי כל הנבראים רק בשביל האדם כנ"ל. ואא"ז הג' מליסא ז"ל בנחלת יעקב כ' ג"כ בזה האופן לתרץ, וע' בדורש לציון דרוש י"א תירוץ נכון, והביאותיו לקמן בפ' נח (ח' י"א) עש"ה. ובקובץ דרושים חוברת ששית ח"א סי' כ"ח הביא בשם הרב הגאון ר' יעקב מאיר בידערמאן שליט"א מגור עפמ"ש הפנ"י שבת דנ"ה לפרש הא דאי' במנחות דמ"א א' גבי ציצית דלא ענשינן אלא בעידן רותחא דה"ה בכל עשין שבתורה דלא כתוס' ע"ש, משו"ה כאן שלא הי' חטא הארץ אלא במניעת קיום העשה לא היתה הארץ ראוי' לעונש אלא בעידן רותחא בשעה שנפקד האדם על עונו בל"ת נפקדה גם היא ע"ש באריכות. ומצאתי במהר"ם שיף חולין ד"ס שכ' מה שמקשים למה לא נתקללה הארץ בשנותה בעץ פרי מיד, י"ל שעדיין לא הי' ניכר השינוי שהרי על פתח הקרקע עמדו ולא יצאו עד ע"ש לאחר שנברא האדם כדבסמוך וכל שיח השדה וכו' ע"ש:

וע"ע בבעה"ט פסוק כ"ט מסורה פרי עץ ופרי עץ הדר רמז שאילן שאכל אדה"ר אתרוג הי' ע"ש. והנה אתרוג טעם עץ ופריו שווים כמ"ש בסוכה דל"ה וזה י"ל הטעם שצוה ליקח רק אתרוג למצוה משום שאתרוג לא שינה את טעמו ולא חטא, ועי' שו"ת מים חיים להג"ר חיים הכהן ראפפורט בקונטרס אוצרות חיים. ועי' מהרש"א תענית דכ"ט ע"ב הביא דאילן שאכל אדה"ר אתרוג הי' כדאי' פ' בן סורר ע"ש, ובאמת לא נמצא שם, ובברכות ד"מ, ורק בב"ר פט"ו ע"ש, וע"ע בנצח ישראל להמהר"ל פ"נ ובס' נפלאות מתורת השי"ת ח"ב דס"א מזה. ועי' בפ' נצבים (ל' י"ט) העדותי וגו' פירש"י שמא שינתה

מדתה וכו' ומה אלו לא שינו את מדתם כו' מבואר שארץ לא שינתה מדתה וצ"ע מרש"י כאן ששינתה מדתה:

פסוק יב

רש"י נשאו ק"ו עי' מהר"ם שיף חולין ד"ם אף שעדיין לא נברא ובמעלא שבתא יצאו מהקרקע מ"מ ביום ראשון נברא הכל את הארץ לרבות תולדות עכ"ל וע"ש בגמ' ד"ס ע"א בעי רבינא הרכיב ב' דשאים מה כיון דלא כתיב בהו למינהו לא מחייב או דילמא כיון דאסכמי' מן שמיא כמו דכ' למינהו דמי, וכ' שם הר"ן דבהרכבה הוא דקא מבעי' לי', אבל לענין כלאי זרעים פשיטא דלית בהו שאין איסור משום כלאי זרעים רק מיני תבואה וקטנית וזרעוני גינה אבל דשאים לא וכו' עש"ה וע"ש בהגהות מעשה אילפס מהגאונים מלבוב בשם שו"ת דבר שמואל סי' רנ"ב דהא דפשיט לי' משום דאמרי' דיו כיון דהדשאים נשאו ק"ו מאילנות לא יהי' יותר חמור מאילנות דלא נאסר זריעת זרעיניהם כלאים כמ"ש הר"ן בשם תוספתא וה"ה בדשאים:

פסוק יד

מאורות רש"י מיום א' נבראו ובד' צוה לתלותם ברקיע, ובס' לוית חן כ' טעם דהמתין עד ד' דבילקוט סוף ישעי' כשהחמה מגיע למערב רוחץ באוקינוס ונרותי' מתכבין וכשיבא למזרח ורוחץ בנהר דינור השמש מדליק נרותי'. ובפ' אין דורשין י"ג ב' אי' מהיכן מושיך נהר דינור מראשן של חיות, מזיעתן שנושאין כסא הכבוד, א"כ לדעת ר"י במ"ר, דלא נבראו מלאכים עד יום ד' לא הי' אפשר לתלות שמש עד יום ד' דאז כשסובב ובא למטערב נתכבה וביום ה' הדליק בדינור שכבר משך מזיעתן של חיות שנבראו ביום ה' אבל אם נתלה קודם יום ד' והי' נתכבה לערב באוקינוס הי' חשך שעדיין לא משך דינור. ואי' במ"ר דע"ש בראשית לא שקעה השמש ולכן ל"ק ויהי ערב ויהי בוקר יום השביעי ולמה באמת נשתנה שבת בראשית משבתות דעלמא, ולהנ"ל י"ל דקיי"ל אין מפליגין בספינה תוך ג' ימים לשבת דאף אם תלך בשבת בעצמה מ"מ הוי כמכוון שתלך בשבת עי' סי' רמ"ח ולכן לא שקעה שמש בע"ש בראשית לפי שאחר שנתלו מאורות ביום ד' אם הי' השמש סובב בליל שבת והי' נתכבה והדליק ביום שבת הוי כאלו כוון מלאכתו בשבת לכבות ולהדליק אחרי שניתלו המאורות ביום ד' שהוא תוך ג"י לשבת לכן לא שקעה ע"ש עוד בזה, ומכל ענין הבריאה עי' בחגיגה די"ב ומהרש"א באריכות:

ברקיע עי' ספר הברית ח"א מאמר ד' פ"ב בענין רקיע ומהאריכות לא העתקתי:

רמב"ן כמו שיש בארץ כח הצמיחה וכו' ע' ברבינו בחיי ובמדרש תלפיות ענף אור בזה: לאותות ולמועדים ערש"י ועי' שו"ת שבות יעקב ח"ג סי' ל"א דיש שרצו להביא ראי' מזה דבשבת ויו"ט אין מקדשין החודש כמו דאין מניחין תפילין דהם גופיי' אות כך אין

מקדשין דכ' בהם אות ושבת ויו"ט גופיי' אות, וגיסו הג"ר דוד אפענהיים, דחה דלפי"ז איך מברכין בשבת ויו"ט על הקשת הלא כ' את קשתי נתתי בענן והי' לאות וכו', א"ו דאין ענין זל"ז דבאותות הלבנה פרש"י אם המאורות לוקין כו' ואות הקשת שנשבע הקב"ה שלא יבא מבול ע"ש תשובה ארוכה מזה:

פסוק טז

את המאיר הגדול רש"י שוים נבראו ונתמעטה הלבנה כו' עי' ס' ברית שלום כ' לתרץ הא דחולין ד"ס רמי כ' את שני מאורות הגדולים כו' ע"פ גמ' ב"מ די"ב. לא קטן קטן ממש אלא כל שסמוך על שלחן אביו אע"פ שהוא גדול נקרא קטן, וידוע דללבנה אין לה אור כלל רק שמקבלת אורה מהשמש, א"כ לפי שהלבנה סמוכה על שלחן החמה לכך קראה הכ' המאור הקטן ע"ש:

ובעת פרידת שלום מאדמו"ר מגור שליט"א באסרו חג שבועות תר"ל. דיבר אתי הרבה מזה הענין. ואמרתי לו אז שעפי"ז י"ל טעם על שה"ג. דיו"ט נקרא ג"כ שבת כמ"ש ממחרת השבת ולא כצדוקים, וכ' אלה מקראי קדש אשר תקראו אותם במועדם אל תקרא אותם אלא אתם, אפי' שוגנים מזידים ומוטעים, בר"ה כ"ה א'. וא"כ יו"ט סמוך על שלחן אחרים היינו ב"ד ונקרא קטן נגד שבת דקביעי וקיימא, וזה"ט שה"ג זה השבת הוא שבת הגדול אבל שבת שאח"כ היינו יו"ט אחר שבת זה הוי שבת קטן. וזקיני הגאון מלאסק ז"ל בהגדת ריח דודאים בפתיחה אות י"ג העיר קצת בזה. ומצאתי ג"כ בבני יששכר ניסן מאמר ג' אות ב' שהעיר בזה והנאתי:

וכשבאתי לביתי כתבתי לכ"ק שליט"א דבאמת בראב"ע כ' דהדרש אינו מוכרח כי שני מאורות הגדולים אינו מכריח שהיו שווים ורק נקראו גדולים נגד הכוכבים. והגר"א מווילנא ז"ל אמר דהדרש מוכרח עפח"ש בתיב"ע נשא (ז' י"ג) דקערת כסף הוי סמוך פי' עב, ומזרק הי' קלוש, ולכאורה הם דברי נביאות, ורק דלמד מלשון שניהם מלאים סלת משמע ששנים שווים כמ"ש ביומא ס"ב ב' בשני שעירי יו"כ, וקשה דקערה הי' ק"ל משקלה ומזרק ע' שקל איך אמר שניהם דמשמע שווים וע"כ דקערה הי' עב ומזרק דק והי' מחזקות סלת בשוה, וכן כאן כ' ויעש מורה דהי' שווים, ואיך אמר את המאור הגדול וגו' וע"כ דנבראו בשוה:

והנה הרמב"ם בפ"ב ה"ו מיסוה"ת כ' כיון דמלאכים אינם גשמי איך שייך לומר עליהם שהמה רבים ובמה יפרדו אלא שא' גדול מחבירו במעלתו כמ"ש גבוה מעל גבוה היינו עילה שהוא למענה מן העליל ע"ש, וי"ל דלכן אין ב' נביאים מתנבאים בסגנון אחד בסנהדרין פ"ט א', כיון שנבואתם מקבלים מן המלאכים כמ"ש הר"מ שם בפ"ט ה"ו,

ואין מלאך א' עושה ב' שליחות א"כ צריך לכל נביא מלאך אחר, ואם כל מלאך גבוה במעלה מחבירו א"כ לא אפשר לשני נביאים שיהי' במשקל אחד השוה כמובן. והנה גם לשמש וירח יש להם שרים למעלה המנהיגים אותם כמ"ש במדרש והובא בתוס' חולין ד"מ א' ד"ה הא, ובש"ך יו"ד סי' ד' סק"ט, וז"ש הלבנה א"א לב' מלכים שישתמשו בכתר א', כיון דא"א לשני שרים למעלה שיהי' שווים דבמה יפרדו, וע"כ שא' גדול במעלה ולכן אמר הקב"ה לך ומיעטה את עצמך, ויהי' באמת עלול תחת עילה, והר"מ ז"ל שם כ' שנבואת משה הי' מהשי"ת בעצמו, ויכול להתגלות גם לב' נביאים בשוה ממש, וז"ש הלבנה הואיל ואמרתי דבר הגון מלפניך. מלפניך' דייקא שאם נהי' שנינו שווים אזי צריך שיבא ההשפעה מלפניך ולא ע"י שרים ואז לא אצטרך למעט את עצמי, וע"ז אמר הקב"ה לפייסה שימנו בך ישראל המאמינים באחדות ויתגדל שמו ברבים וידעו שבאמת אין ב' שרים שווים רק יש עליל תחת עילה עד סבה הראשונה, וא"ש הכל:

ואחי הרה"ג חו"ב ר' שלמה וואלף שיחי' מלאדז כתב לי שיתיישב בזה מה שהק' המפו' בפ' בהעלותך (י"א כ"ח), וסנהדרין י"ז א'. מ"ש יהושע אדוני משה כלאם מה חטאו אלדד ומידד אדרבה נביא הכובש נבואתו חייב מיתה, ולפמ"ש א"ש כיון דהתנבאו בסגנון א' וזה אי אפשר לב' נביאים המקבלים השפעתם ממלאכים ולכן חשדם שנביאי שקר הם וחייבים מיתה, ע"ז השיב משה בטו"ט המקנא אתה לי "לי' דייקא אפשר שגם הם נביאים כמוני וקבלו השפעתם מהשי"ת בעצמו. ופי' ג"כ בב"ר שחשב ה' דברים שנבואתם הי' גדול מע' זקנים ואחד הוא שנבאו מהשפעת השי"ת שנ' ותנח עליהם הרוח וע"ש ביד"מ, ולזה אמר מ"ר מי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' רוחו עליהם שהשי"ת יערה רוחו עליהם בלי אמצעות מלאכים. ואמרתי לאחי שיחי' שכבר הערה בזה בס' ברכת אברהם על עירובין דס"ג מהגה"ק ר' אבישל ז"ל מפפד"מ ע"ש, ובחיבורי בפ' בהעלותך כתבתי הרבה בזה, וע"ע ביע"ד ח"ג דרוש ד':

והנה בהא דאדוני משה, קשה מהא דאי' ביו"ד סי' רמ"ב סט"ו, דאסור לקרות רבו בשמו, ובפניו לכ"ע אסור אף שאמר רבי מורי פלוני ע"ש בש"ך א"כ איך קרא אדוני משה, וע"ש בפת"ת סק"י בשם הפר"ח. ואי' בתנחומא פ' תצוה כ' במשה בן ק"כ שנה. ויהושע נגנז בן ק"י ולמה פחתו לו י' שנים, בשביל שאמר בפני משה י' דברים, שנ' אדוני משה כלאם, וע"ש בפי'. ואי' בילקוט א"ל "רבינו כלם מן העולם לבני אדם שבשרנו בשורה רעה זו. והם עשרה תיבות, וצ"ל שהכתוב קצר וכתב רק כוונתו ולא לשונו ממש, אם כן מוכח דאסור לקרות בשמו:

ועי' ברכות ד"ד במפיבושת רבי לא מפיבושת שמו אלא איש בושת וכו' דהי' ק' איך

קראו בשמו, ועי' סנהדרין ד"ק ע"א מפ"מ נענש גיחזי, שקרא רבו בשמו אשר החיה אלישע, וכ' ברש"י בשמו, שאומר פלוני ואינו אומר מורי ר' פלוני, ועי' בכ"מ פ"ה ה"ה מתלמוד תורה שכ' דקרא מסייע דאמר יהושע אדוני משה. וראיתי בפר"ד דרוש ט"ו שחידש דדוקא כשמזכיר התואר מקודם כמו ואדוני משה, אבל לומר משה אדוני, שם העצם קודם אסור ומשו"ה גבי דוד שאמר מפיבושת רבי היה אסור. ומשו"ה קאמר לא מפיבושת שמו, ועי' בשבת קט"ו א' אר"י מעשה באבא חלפתא, ועי' בזה בדרוש וחידוש להגרע"א שם ובהגהותיו ליו"ד סי' ר"מ ובצל"ח ברכות ד"ד. וע"ע בבכורות כ"ו א'. ב"ק ע' א'. וגיטין י"ד ב' דר' דוסתאי מזכיר את ינאי אביו בשמו, ועי' בית דוד על גיטין, ובס' יוסף אומץ סי' פ"ז כ' ואם אומר אבי או מורי בין קודם שמו בין מאחרי' שרי וכדאמר ר' יוסי אבא חלפתא, יוחאי אבא, וכן ר' דוסתאי ינאי אבא, והובא ג"כ בעקרי דינים יו"ד סי' כ"ו ע"ש ועל זה השיב לי אדמו"ר שליט"א מכתבו כמו שנדפס בהסכמה שלו בפתיחת ספר זה:

ועי' מהר"ם שיף חולין ד"ס דמתחלה הי' משתמשין יחד ביום ובלילה, ואם עכ"פ הי' הפרש בין יום ולילה נאמר שהשתמשו יחד ביום, ובלילה שקעו שניהם ולא הי' להקב"ה לקבוע אחד ביום ואחד בלילה בלא מיעוט, שא"כ ל"ה הפרש בין ביום ולילה, והי' חשכה כאורה וע"י המיעוט נעשה החשך, ופייסה שתהי' מושלת ביום ובלילה, וערש"י ולא הביא הפיוס דאת הכוכבים פרש"י בחומש, אולי ניחה לה הממשלה לבדו ואולי תלמודא דריש מאת הכוכבים צדיקים יקראו כו' כמ"ש ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד עד כאן לשונו:

ובהגהות מהר"צ חיות שם כ' על בעה"ת הנעלבין כו' ראה והקטין צורת הלבנה ולפי הגי' והתקין צורת הלבנה. אין הכוונה על אחר הקטרוג רק על שעת הבריאה, דהתקין הלבנה שתהי' מאירה כאור החמה למען לא יטעו האומות שהשמש הוא אלקי אחרי שאין כמוה בעולם הגלגלים ועפי"ז מבואר מ"ש אמר הקב"ה הביאו עלי כפרה על שמיעטתי את הירח, בחולין ד"ס ע"ב ועי' אלפס שבועות סופ"א בזה. ולהנ"ל א"ש דקודם שנתמעט הירח והי' אורו מבהיק כמו אור החמה ל"ה מקום לטעות לעבוד לחמה אחרי אשר רואין כי יש דוגמתה בעולם הגלגלים, אבל אחר שהקב"ה מיעט את אור הירח ונשארה השמש יחידה בתוקפה ובעוצם זהרה כביכול נתן השי"ת מקום להאומות לטעות שיחשבו השמש לאלקי, וז"ש הביאו עלי כפרה שמיעטתי הירח שעבודה לחמה נסבב ממיעוט אור לירח:

ובס' לב אריה חולין כ' טעם דלמה נתחייבו ישראל להביא כפרה דבתשובות הלבנה וכי

בשביל שאמרתי דבר הגון אמעט א"ע, הק' המפו' דמה שאלה היא, כיון דצריך למעט אחד א"כ מה חזית דדמא דידך סמיק טפי, ותי' דשאלתה הי' שיגדיל אור החמה והיא תעמוד על מעמדה עי' בתו"ח, והטעם שלא הי' כן דבאמת בתחלת הבריאה הי' מאור השמש גדול מאד רק שנגנז מפני קלקול הדורות כמחז"ל ויבדל ראה שאין העולם כדאי גנזו לצדיקים לעת"ל ולכך ל"ה באפשרי להגדיל אור החמה כי כבר נקצב שיעור והוצרך למעט הלבנה, ולעתיד כשיזדככו הדורות כ' והי' אור הלבנה כאור החמה והחמה יהי' שבעתיים כאור שבעת הימים שהלבנה תשאר על עמדה כמו שהיתה קודם מיעוטה והחמה יגדל, ולזה כשראה ה' דלא מייתבה דעתה אמר לישראל הביאו עלי כפרה על שמיעטתי הירח שאתם אשמים בזה שאם הייתם טובים ל"ה צריך למעט הירח רק שהחמה תגדל כמו שיהי' לעת"ל כשיתוקן חטא אדם הראשון:

ועי' בתרגום איכה (ב' י"ט) על הפ' קומי רוני בלילה עסוקי במשנה בלילה ועי' ברכי יוסף או"ח סי' רל"ח בשם האר"י ז"ל שלא ילמד מקרא בלילה וכ"כ בילקוט סו"פ תשא מנין הי' יודע משה אימת יום ואימת לילה בשעה שה' מלמדו מקרא יודע שיום ובשעה שמלמדו משנה יודע שלילה, אמנם י"ל דכי היכי דקרינן משנה ותלמוד בלילה כן מקרא בלילה ואין מופת חותך ע"ש וע"ע בבאה"ט או"ח סי' רל"ח, ועשו"ת אבני צדק יו"ד ובס' לב דוד פל"ב. ובשו"ת כנף רננה יו"ד, בהשמטות הנקרא מין כנף סי' מ"ד כ' דמשו"ה משנה ביום כשר ולא מקרא בלילה, מחולין ד"ס שאמר ה' ללבנה לכי ומשול ביום ולילה, א"ל שרגא בטיהרא מאי מהני, וא"כ מדת לילה שהוא משנה ניתן לה ממשלה גם ביום אבל מקרא מדת יום אין לו לכנס במדת לילה שלא יתעורר קטרוג הירח ומשה כשלמדו ה' משנה הי' יודע שהיא לילה דאז אין מאיר אור מקרא דכשמאיר אור מקרא מדת יום אז משנה המאור הקטן לממשלת הלילה שרגא בטיהרא מה מהני ע"ש באריכות, וע' מה שכתבתי בהקדמה בשם ס' דרכי דוד *):

פסוק כ

ישרצו. ערש"י ורמב"ן, ובס' מיני תרגומא מהגר"י פיק כ' עי' רש"י פסחים כ"ד. ומה שהשיגו עליו תוס' ד"ה צרעה מנחש דאמרי' בסנהדרין דנ"ט הרומשת זה נחש, אכן לפמ"ש רש"י מכות דט"ז ד"ה צרעה, דאע"ג דכ' ביה אשר תרמש האדמה לשון בריות גדולות הוא, ן לשון קטנה נמוכה שניכרת בהילוכה בקושי ונראת כרוחשת עכ"ל ל"ק קו' תוס' דנחש אע"ג דרוחש גדול הוא ושייך בי' לשון רמש ולא לשון שרץ וגם לפי לשון רש"י סנהדרין נ"ט ב' דהפסוק ובכל חי' הרומשת קודם קללה נאמר דאז גם רגלים הי' לו ע"ש לק"מ:

ישרצו המים עמ"ש ברמב"ן ובס' ישועות מלכו להגאון מקוטנא ז"ל על הרמב"ם הל' כלים פ"א ה"ג נסתפק הא דאיתא במשנה י"ג פי"ז דכלים דכל שבים טהור חוץ מכלב המים מפני שבורח ליבשה, אי דוקא שעשה כלים מבע"ח שבים מעורן ועצמותיהן גזה"כ דאין מקבלין טומאה, אבל צומח שבים מקבל טומאה או לא, ופשיט לי' מפי"ג מ"ו טבעת של אלמוג וחותם מתכות טהורה, ונראה דרק משום דהוי פשוטי כלי עץ וכ"כ רש"י שבת דנ"ט ב' ד"ה היא, וק' ת"ל הא אלמוג הוא מעצים שבים א"ו דצומח שבים טמא ע"ש. ועשו"ת בית יצחק יו"ד סי' כ"ז או"ק ו' שהערה ג"כ בזה, וכ' ג"כ דכל שבים טהור, רק בבע"ח ולא בצומח. ובכל"ח הביא ממדרש תלפיות ענף אדה"ר דחיות המימות אינן מקבלין טומאה כי אדה"ר לא קרא להם שם, הרי דטעמו דכל שבים טהור דלא נשלם ונגמר בקריאת שם וא"כ זה שייך בבע"ח שבים כיון דבע"ח שביבשה קרא אדה"ר שם ולבע"ח שבים לא קרא שם אמרי' דלא נגמר היצירה ואינו מקבל טומאה, אבל צומח דגם ביבשה ל"ה בו צורך לקריאת שם ואעפ"כ מקבל טומאה א"כ ה"ה צומח. אך י"ל דרק בע"ח דיש להם נפש החיוני שייך קריאת השם אבל צומח דאין בו נפש ל"ש שם. ועיין בקונטרס אחרון. ומצאתי בתפארת ישראל פי"ג דכלים אות נ"ג שכ' בפשיטות דכל שבים טהור רק בבע"ח ולא בצומח דהרי אין גידולו מהמים רק מהארץ וכי מפני שמכוסה במים יתבטל ממנו קיבול טומאה תדע דהרי גם כלי שנעשה מטיט או מתכת שגדל שם מים דפשוט דמקבל טומאה, וע"ש בשם אבי' דכ' בפשיטות להיפך, וע"ע בסדרי טהרות על כלים מהגאון מראדזין ז"ל בפי"ג מ"ו מ"ש בזה דבר פלפול ועיין שם עוד בפרק י"ז משנה י"ז בזה:

רקיע עי' אור החיים שכ' דכאן כ' רקיע בקמץ תחת הרי"ש, ושם כ' רקוע בשבא ועי"ז עשה חילוק בפירושם ע"ש ופליאה עצומה דגם כאן כ' שבא תחת הרי"ש וצע"ג:

ובכתבי הגה"ק מאסטראווצי זצ"ל ראיתי עה"פ ועוף יעופף על הארץ אי' בילקוט ובב"ר פ"ז זה הטווס, המילוי מן "עוף" בגימטריא טווס (כזה. י"ן י"ו ה'):

פסוק כב

פרו ורבו, עי' בחינוך מצוה א' כדי שיהי' העולם מיושב ובסבתה מתקיימת כל המצות וכו' ועי' בס' אזור אלי' מבעל השבט מוסר בדף נ"ח שכ' כמו שדרשו חז"ל סוטה די"ד אחרי ה' תלכו אחר מדותיו מה הוא חנון כו' כן שורש מצוה זו שידמה לבוראו מה הוא מהוה הוית גם האדם וכמו שה' ברא בן ובת ר"ל אדם ואשתו כן מצות פו"ר בבן ובת, ואי' במד"ר בראשית דאדה"ר כבן עשרים שנה נברא ובו ביום נברא לו זווגו, כן אחז"ל בקידושין דכ"ט ב' עד כ' שנה יושב הקב"ה ומצפה מתי ישא אשה ואח"כ תיפח עצמותיו

ע"ש, וערמב"ם פט"ו מאישות ואה"ע סי' א', ואם באנו לכתוב בזה לא יספיק הגליון ורק איזה הערות:

בפו"ר נשים פטורות דפסקינן כחכמים יבמות ס"ה, ועי' בס' המצות מ' רמ"ח, ומצוה לקדש אשה בכתובה וקידושין והוא בכלל מצות שאי נשים חייבות, ובחינוך מ' תקנ"ב כ' סתם דנוהגת בכ"מ ולא כ' אין נוהגת רק בזכרים, וי"ל דאינה מצוה חיובת באשה דלא נצטוות על פ"ו אבל אם חפצה להנשא ג"כ נצטוות שתהיה ע"י כתובה וקידושין וכמו מצות שחיטה אינה חיובת רק כשירצה לאכול בשר מצוה לשחוט וכן בקידושין וגירושין והגם דאין הפעולה ממנה דהא גט הוא בע"כ, וכן בקידושין למ"ש הר"ן בנדרים ד"ל ע"א דאשה לא מצי לקדש עצמה לאיש אלא שמשוות עצמה הפקר והבעל קונה אותה מהפקר ע"ש מ"מ י"ל המצוה כשתרצה להתיחד לבעל המצוה רק ע"י כתובה וקידושין, וכן אם תרצה להיות גרושה מבעלה להנשא לאחר המצוה רק ע"י גט כריתות כמשפט התורה:

ואי פ"ו צריך כוונה, עי' בשדי חמד מערכת מ' שהביא דעת הר"מ בס' המצות דצ"כ ועי' מהר"ם שיק על תרי"ג מצות מצוה א'. ובס' דרך פקודיך כ' דלא בעי כוונה לפמ"ש הר"מ בפ"ו מחמץ דיצא באכל מצה בלא כוונה, או משום דעשק מעשה להה"מ. או דמתעסק בחלבים ועריות לפמ"ש הכ"מ בפ"ב ה"ב משופר. והר"מ בס' המצות כ' שיכוון לקיום המין, וי"ל דילפינן זה מקרא פרו ורבו ומלאו את הארץ, ר"ל דהכוונה יהיה למלאות הארץ ולא למלא תאוותו:

ועי' בב"י ס', א' בשם ירו' פ"ב דיבמות דבבן ממזר יצא פ"ו, ועי' ברמ"א וב"ש סקי"א בשם ס' חסידים סי' ת"ק ועי' בחיים שאל סי' ע"ד. ובמהרי"ט אלגזי בפ"ח דבכורות אות ס"ב הק' דהוי מצהב"ע ומביא ירו' פי"ג משבת בקורע בשבת על מתו יצא דלא גופו עבירה וכן במוציא מרה"י לרה"ר מצה עי"ש ובשעה"מ ה' לולב. ובמנ"ח מצוה א' כ' דמהב"ע רק אם בשעת המצוה עושה ג"כ עבירה כמו בלולב הגזול בשעת הנטילה עובר על והשיב את הגזילה אבל בהוציא מצה מרה"י לרה"ר דבשעת קיום המצוה ליכא עבירה לא הוי מהב"ע, וא"ש בפ"ו המ"ע רק הבנים והבעילה רק הכשר מצוה, וראיה דאם לא הוליד או במתו הבנים לא קיים המצוה, ובעת לידת הבנים ליכא עבירה ע"ש. וע"ע בשו"ת שבו"י ח"א סי' ב' מזה, ואם אדם טרפה חייב בפ"ו תלי' אי טרפה מוליד חייב בפ"ו, עי' בפר"ח בס' מים חיים והביאו בשעה"מ פי"א ממ"א, וכרו"פ סי' נ"ז:

ועי' בשאילתות דר"א גאון סי' קס"ה דאפילו נכרים מיפקדי אפ"ו ע"ש. ובסנהדרין נ"ו א'. לא חשיב פ"ו בין ז' מצות וע"ש בדנ"ט, ב'. ובתוס' חגיגה ב'. ב'. ד"ה לא כתב ג"כ

דפ"ו אכולהו ב"נ כ' אף לכנען, וכבר תמה שם ע"ז במהרש"א, ועי' בשאילת שלום אות קמ"ג, ובתשו' ש"י ח"ב סי' קי"ד ע"ש. ובפשוט י"ל דלק"מ דנכרי מחויב בפ"ו אבל לא לישא אשה, וישראל חייב ליקח אשה לפ"ו:

ובשו"ת אבני נזר אה"ע ח"א סי' א' ראיתי דבר נפלא דהקשה הא דאם לא קיים פ"ו ושהה עשר שנים דמחויב לגרשה, הא אין מחויב ליתן הין רב עבור מ"ע אפילו מצוה עוברת כמ"ש באו"ח סי' תרנ"ו והא לגרש אשתו הוא יותר מהון רב כמ"ש בסנהדרין דכ"ב א' לדוד התירו יחוד ולא לגרש, וק' למה יגרש בלא קיים פ"ו אף אם יעבור אמ"ע דפו"ר ל"צ ליתן הון רב, ואשה היא הון רב, ותירץ דכל א' מישראל מחויב לקיים תרי"ג מצות ובא בגלגול עד שיקיים כל תרי"ג מצות, ולכן אף במצוה עוברת כגון לולב אם לא יקיים בשנה זו יקיים בשנה הבאה וכן בכל המצות יוכל להיות זמן שיקיים אותו המ"ע. אבל אם אינה בת בנים ימות בלא בנים ולא יקיים מ"ע דפ"ו ויוצרך לבוא בגלגול עי"ז במצוה כזו צריך ליתן כל הונו, ואף לגרש אשתו צריך עש"ה. ועמ"ש בפ' ויחי (מ"ט א'):

ויברך עי' בעה"ת הקונה דבר חדש מברך שהחיינו, עי' בס' חסידים סי' אלף כ' כשאדם גומר דבר צריך ברכה שהרי לאחר שברא העולם ברכו שר העולם שנ' ישמח ה' במעשיו, ובפי' אזולאי כ' דמי שגמר ספרו או נותן לדפוס מברך ועי' מה שכתבתי בזה בהקדמה:

פסוק כד

תוצא הארץ ערמב"ן, ועי' בבנין יהושע על אבות דר"נ פ"א בזה. ובספר תולדות נח דרוש י"ז דבר יקר:

פסוק כו

נעשה אדם בצלמנו, עי' במהרש"א סנהדרין דל"ח. ובע"י סי' ס"א וענף יוסף שם בשם תו"ח, וע"ע בכתובות ד"ח א', ובתד"ה חדא יצירה ובמהרש"א. וביבמות דס"ה ב', ולא העתקתי כי מצוי לכל, וע"ע בבינה לעתים דרוש כ"ג, ובארצות השלום דרוש ד' בזה:

ובב"ר פ"ה בשעת בריאה חסד אמר יברא שכולו חסד, אמת אמר אל יברא שכולו שקר, צדק א' יברא שעושה צדקה, שלום א' אל יברא דכולה קטטות, נטל ה' אמת והשליכו ארצה, וקשה למה לא השליך השלום ורק מיד כאשר הושלך האמת חדלו הקטטות והי' שלום, אבל כמה גרוע זה השלום אשר לקח מקומו במחיר האמת, וכאשר הושלך האמת באו בני אדם והגביהו ועושים סחורה עם אמת, הם בעצמם רחוקים מאמת, ורק יסחורו בו, ורוצים לזכות אחרים עם אמת, ועי"ז יהי' מחלוקת וע"ז אמר החכם אמת קנה ואל תמכור' קנה בעדך, ולא תמכור, וע"ש בסנהדרין דל"ח. אדה"ר גופו מבבל ראשו מא"י ואברי' משאר ארצות, עגבותי' מאקרא דאגמא. הנה לדעת חז"ל אוירא דא"י מחכים, וכמה מהנוסעים לא"י בעלי ההרגש יספרו כי ירגישו רגשי קדש רעיונות נשגבים,

ובהיסתוריה כ' שהנסיך רודאלף יורש העצר האוסטרי סיפר כי בדרכו על אדמת הקדש הרגיש חרדת קדש ובהגיעו שערי ירושלים כמו רוח ממרום לבשה אותו ונפשו רחפה על התענוגים רוחנים אשר לא לבני אדם המה. וידוע כי טבע ומזג הארץ יפעלו על רוח האדם, יש ארץ שמגדלת טפשים, ויש חכמים, יש מגדלת משוררים תופשי כנור ועוגב, ויש מגדלת גבורים אמיצי לב, ויש מגדלת רכי לבב יפחדו מקול עלה נדף. יושב הארץ אשר הטבע תופיע שם בהדרתה בעצים רעננים ופירות נהדרים יתעוררו בו רגשי שיר וזמרה, לא כן יושב ארץ שם יקננו פריצי חיות ובני שחץ האנשים האלו המה בטבעם קשי לב אכזרים. לכן בני ארצות הקדם בעלי שכל חד, יעמיקו חקר בחקירות דקות ונשגבות נעלמות. רוחם זרה למדעים, אשר בחומר יסודם, שוכני ארץ הקרות במקומות רפש ובצה חמה גסי השכל לא יבינו מחיי רוחניים נצחיים, לעומת זה יושבי ארצות הממזגת שוכנות על קו השוה שמה חוברו לו יחדיו כל השלמות. ארצנו הקדושה נפלא הוא כי הגופים לפי ערך רך האויר במקומות אשר האויר יבש וחם, הרכבת גופם רכים וחלשים. וגוף היותר בריא הוא בארץ קרה. אם נהרות וימים יסבוהו, יושבי אירלאנד ושאטלאנד יאריכו ימים יותר מכל אדם אשר על פני האדמה. אלקים ברא האדם שיהיה שלם בשכלו ובגופו ובאופן שיוכל בבחרותו לחיות חי נועם ואמרו:

ראשו ר"ל שכלו ונפשו מא"י, גופו, ר"ל הרכבתו מבבל מקום בצה ורפש ארץ יושבת על מים רבים, ואבריו משאר ארצות, כי יש ארצות ששמה חוש הראות חזק. כי יש מקומות שאחד יוכל לראות חבירו ממקום רחוק הרבה פרסאות, וכן כל החושים ישתנו לפי המקום אשר יחנו. עגבותי'. ידענו כי המה בשר רך ספוגי, ולהם יועיל אויר לח ורטוב, כאקרא דאגמא מקום רטוב ועמוק:

נעשה אדם. ערש"י שיהי' הגדול נמלך בקטן וכו' אי' בשם הר"ר העשיל ז"ל, דזה"פ כל המתגאה כאלו עובד ע"ז, דהמתגאה מה עושה עם פי' הפסוק נעשה אדם. דלדידי' יש ח"ו לטעות לב' רשויות, והוי כע"ז. ועי' באורי מהרא"י מהתה"ד רש"י פי' שפיר ובכור שור תי' בע"א דמצינו בכ"מ בל"ר והוא לשון שררה לפי שיצירה זאת של אדם היה חביבה הזכירה בל' שררה ויתורץ גם אמאי כ' וירדו בל"ר אאדם יחיד אלא משום דל' וירדו לשון מלכות כ' בל"ר וא"כ תשובות המינים בצדם גם אפסוק זה. אח"ז ראיתי בבכ"ש דשייך שפיר ל"ר לכתוב אחילתא דאדם לפי שהוא כולל זו"נ, כדכתיב זו"נ בראם, ויברא אותם ויקרא את שמם אדם עכ"ל:

ובכת"א כ' דבשבת דקנ"א אר"פ נקטינן ארי' אבי' תרי לא נפל, והא חזינן דנפל האי כדרב"ח דאין חיה שולטת באדם עד שנדמה כבהמה וכו' ופרש"י דכ' ומוראכם תרי, וכ'

על כל חית הארץ אפי' אריה הרי דמוראכם נאמר על תרי אבל שנדמה כבהמה שולטת אפי' בתרי, וז"פ נעשה אדם כדמותינו וכצלמנו, כ"ז שיהי' להם דמות וצלם אלקים אז וירדו ר"ל שהם שנים ירדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל החיה אשר בארץ. משא"כ בשאינם שנים או שאין להם צלם אלקים אז נעשה ירוד לפניהם:

פסוק כז

זכר ונקבה. רש"י שנבראו ב' פרצופין עי' רא"ם ומה שהק' עלי' אא"ז המהרש"א בכתובות ד"ח ועשו"ת שבות יעקב ח"א סי' ד' שראה מעשה כזה ב' נערים דבוקים זב"ז קדקד ראשיהם, וכאו"א הי' לו כל אברי' וחושי', וב' פרצופין זה בצד זה, וקדקדם דבוק יחד, והם הי' בני שנה, וכאו"א יונק אוכל ושותה ומדבר וחושי' בפ"ע, וברך עליהם כדינו, ונסתפק לענין תפילין וירושה, והביא גמ' מנחות דל"ז במי שיש לו ב' ראשים, וע"ש בתד"ה או דהביא מדרש, דאשמדאי הוציא מארץ אדם שהי' לו ב' ראשים והוליד כיוצא בו וכשבאו לירש שאל ב' חלקים, ובאו לדין לפני שלמה ע"ש, וכ"ז בגוף אחד אבל בב' גופים המה שנים לכל דבר, וראי' ממעשה בראשית דהי' ב' פרצופים ונקראים ב' בריאות דכ' זו"נ בראם ויקרא שמם אדם. והעלה דצריך כל אחד להניח תפילין בפ"ע ויורשים ב' חלקים ואסורים לישא שיש חשש איסור א"א כיון שצריכים לישכב ביחד, ועוד אסור לשמש בפני בע"ח ואם הי' נקבות במקום שנושאין ב' נשים אסורין להנשא ע"ש, ועי' בס' מעשה טוביה פ"ו ממאמר עולם הקטן, שהביא מעשיות הרבה כזה ע"ש:

ובעיר לאסק בביהמ"ד נמצא שבו"י ישן ונרשם בהגליון מהגאון רע"ק איגר ז"ל בהיותו בלאסק דתמה דאם הי' נקבות למה אמר דאסורין להנשא דאסור לשמש בפני בע"ח למה לא אמר האיסור משום ב' אחיות, ובשבו"י החדש בהסכמת הגאון ר' יוסף שאול מלבוב ז"ל הביא שנשאל בזה והשיב לפ"מ דמבואר במנחות דכל מי שיש לו ב' ראשים הוי טריפה, וא"כ ה"ה בשהם ב' גופים וראשיהם דבוקים זב"ז, ואי' בנדה דכ"ג דבאחות אשה דלא מיתסר אלא בחיי' כל שטרפה א"ח אין איסור לאחות אשה, וכמ"ש בשו"ת מגיד מראשית יו"ד סי' ב' וא"כ ליכא איסור אחות אשה, ובפתחי תשובה אה"ע סי' ט"ו סקי"א הביא תשו' מגיד מראשית וכ' דאין ספק כלל דודאי מיקרי בחיי' עי' נדה כ"ג וברש"י ד"ה למימרא ותוס' וב"ש סי' ל"ז סק"ב וכ' להיפך מהגרי"ש שהוציא מגמ' דמקרי בחיי', וכן מצאתי בבית יצחק יו"ד סי' ס"ב אות ח"י שהק' על הג' מלבוב מתוס' נדה דפשיטא דבהמה במעי אשה לא תחיה שנה ובודאי טרפה הוי ורק מבעי' לי' אי יכול לחיות אף רגע לאתסורי אחותה, הרי דטרפה אסור באחותה אם תוכל לחיות במקצת וקרא כ' אשה אל אחותה ל"ת לצרור לגלות ערותה עלי' בחיי', וזו נשמת חיים באפה, ובגוף קו'

השואל דת"ל דאסור לישא ב' אחיות לק"מ דאיירי בגיורת, ובודאי השאלה הי' בנכריות ונסתפק אי יתגיירו איך יהי' הדין ואין כאן איסור ב' אחיות והגה"צ אב"ד דפה פאביאניץ שליט"א העיר דא"י מנלן זה, ולכאו' לפי"ז הי' מקום ספק גם ע"ד הטבילה לשם גירות עכ"ד, וידידי הרה"ג ר' יקותיאל נתן נטע הכהן ראבינאוויטש שיחי' הגאבד"ק בריסק דקויא כתב לי, דיל"ע אי שייך בהו דין גיורת כיון דנימא דשני גופים מחולקים הן ולא גוף אחד פשוט דזו חוצצות בפני זו וזו בפ"ז ול"ש בהו טבילת הגירות, ואביו הרה"ג ר' ישראל פנחס שיחי' הגאבד"ק ראדאמסק כתב לי לשיטת הפו' דטבילה ואח"כ מילה נמי מהני בגר, ולא הוי חציצה הכ"נ ל"ה חציצה, ועי' ביור"ד סי' רס"ח סעיף א' ויל"ע בכל זה:

וע"ע בבי"צ סי' ל"ט סק"ו, ובשואל ומשיב קמא ח"ג סי' ד'. ובברכי יוסף אה"ע סי' ט"ו סיים לאיסור, וע"ע בשדי חמד מערכת אישות סי' ג', ובשו"ת כנף רננה יו"ד ח"א סי' י"א: ומענין ב' ראשים ע"ט בחת"ס יו"ד סי' רצ"ד, ובכתנות אור במדבר ובריח יעקב סי' ס"ט, ובצמח דוד ח"ב סי' תתק"ה, ובשו"ת אבני נזר יו"ד ח"ב סי' שצ"ט ובס' גנזי המלך בתשובה הששית עש"ה, ובמה שכתבתי להלן בפ' וישב (ל"ז ב'):

וראיתי במנ"ח במוסך השבת אות כ"ט דאם הרג טרפה בשבת פטור דל"ש נטילת נשמה דסופו למות ע"ש וכ"ח בתוס' רי"ד שבת דקל"ו בשם ריב"ם, אכן משנה מפורשת בפסחים דע"א בשחטו ונמצא טרפה בסתר פטור דאנוס, אבל בידע חייב, והביאו הרשב"א שבת, וכ"מ בביצה דל"ד בטרפה בכותל וכ"כ תוס' חולין די"א ד"ה אבל וצ"ע, וע"ע בפמ"ג יו"ד סי' ט"ו בשפ"ד סק"ג, ובשו"ת הרד"ד לזקיני הגאון מלאסק ז"ל או"ח מהדו"ב סי' י"ג. ולפי הנ"ל אם שחט בן פקועה חייב דנוטל נשמה שו"ר באור חדש הנספח לכתנות אור פ' וירא דמקלקל הוא ופטור, אך אי ב"פ אסור לב"נ חייב דמתקן, ועי' חת"ס יו"ד סי' י"ד. ויש להאריך ובאתי רק להעיר:

ובקובץ קול תורה שנה ג' חוברת א' סי' ג' השיב הגאבד"ק לוקאטש שליט"א על דברי על מ"ש דאיירי בגיורת השיב דבאחיות מן האם אסורות וכמו שפסקינן ביו"ד סי' רס"ט ס"ה. אך עי' בס' כורת הברית ה' מילה סי' רס"ב סק"י שכ' במילתא דלא שכיח כי הא לא גזרו רבנן בגיורת פ"ש. איברא יש לומר דאין כוונת השבו"י הי' שישא שתיהן רק כוונתו אפי' אם ישא רק אחת יהי' האיסור רק משום דאסור לשמש בפני בע"ח משום פריצות, (א) וע"ע בשו"ת הלק"ט ח"א סי' רמ"ה וז"ל ראיתי באיטליא גוי אחד כבן כ"ה שנה שנולד דבוק עם תאומו עד הטבור חזה נגד חזה שם נדבקו והוא היה הולך כשאר בנ"א ע"ש וע"ש עוד בסי' רמ"ט שבארונה הי' מראין ב' אפרוחים דבוקים מן הצד כנראה שהי'

ב' חלמונים והו"ל ב' ראשים וב' צוארים וד' רגלים ושני הראשים אוכלים וכו' והשיב שהוא בריה מששת ימי בראשית, ואדם נברא כן, ואפשר גם כל הבריות נבראו כן, ואם יחי' יב"ח ישחוט שני הראשין שלא יהי' שהי' עכ"ל, ועי' ג"כ בס' דרכי תשובה סי' נ' סקט"ז הביא משו"ת דברי מרדכי שאירע בימיו ג"כ ב' אפרוחים כו' כנ"ל וכ' שאם הם ב' בריות שנדבקו זל"ז אין סברא לומר כל יתר כנטול דמי ואם ישחטו הוא והשני חי יתברר שהם ב' בריות ע"ש וע"ע בפר"ח יו"ד סי' פ"ו. ועי' מה שכתבתי בפ' נח (ט' ה') בענין אי עשה חבירו טרפה אי חייב מיתה בידי אדם ע"ש:

פסוק כט

נתתי לכם ערמב"ן ועי' צל"ח ר"פ כיצד מברכין. דלפי דברי דמשו"ה הקדים במתני' דיני פרי העץ לפה"ג וז"ל ונר' דעל פרי העץ חיובה עלינו ההודאה על תחלת הרשות שנתן לאדה"ר לאכול, ובזה נתעלה יותר מבהמה וחי' שלדעת הרמב"ן. משא"כ בירק עשב וכל הגדל מעצמו בארץ השוו הבהמות לאדם, ואף שגם בפרי האדמה אשר הוא זורע זרע נתעלה האדם יותר מבהמה וחי' כמבואר ברמב"ן, מ"מ בכלל פרי האדמה יש גם הגדלים מאליהם ובהם השוו הבהמות לאדה"ר, משא"כ פרי העץ כולם ניתנו אז רק לאדם עכ"ל: לכם יהי' לאכלה. רש"י לא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר רק ירק וכשבאו ב"נ התיר להם ע"ש ועי' בסנהדרין דנ"ט ב' דאי' כן ופריך דאדם מיסב בג"ע ומלאכים צולין לו בשר הציץ בו נחש ונתקנא כו' ועי' בס' לב אריה פ' שמות. וק' לפמ"ש תוס' דנ"ו ב' דרק להמית בריה הי' אסור לאדם אבל מתה מאליה שריא, וכ"מ מרש"י עה"ת א"כ מה מקשה בגמ' ממלאכים שצלאו לו בשר שמא הי' מבשר שמתה מאלי', וי"ל דעו"ק דלמה הביא בגמ' דהציץ נחש ונתקנא בו דבלא"ה הוי הקו' מהא דצלאו לו בשר, אך ל"ק דבשר המתה מאלי' ל"ה רק אחר החטא של אדה"ר וכל החיות ועופות שאכלו ג"כ מעה"ד, אבל קודם החטא ל"ה מיתה כלל בעולם. אף בבהמות וחיות כמ"ש בילקוט איוב דחוה האכילה לכולם חוץ מעוף ששמו חול דכ' וכחול ארבה ימים ע"ש משמע דאם לא הי' אכלו בהמות וחיות הי' חיים לעולם. וא"ש דקאמר הציץ כו' מהא דצלאו לו בשר ל"ק די"ל דזה הי' אחר החטא וצלאו מבשר שמתה מאלי' לכן הביא הציץ ונתקנא הרי מפורש דהי' קודם החטא דהסית לחוה ול"ה מיתה בבהמות וע"כ הי' בשר שחוטה ושפיר פריך:

והנה בתוס' הנ"ל דנ"ו ד"ה אכל מכח הקו' דאם בשר אסורה לו למ"ל איסור אבר מן החי ת"ל דבשר אסור לו וע"כ ש"מ דמתה מאלי' שרי, ומכח קו' זו כ' באמת הרמב"ם בפ"ט ה"א ממלכים דבשר ל"ה אסור לאדם רק מנח ואילך. ובחי' הרמ"ה על סנהדרין כ' לתרץ

הקו' דנהי דלא הותר לו בשר מ"מ לא נאסר לו ג"כ רק הכוונה דכל הנבראים הם של גבוה וצריך היתר להתירם לאדם ובשר לא הותר לו, וממילא אסור מצד גבוה, ולא חייב מיתה ע"ז, ובאבמה"ח נוסף לו אזהרה שיתחייב מיתה ע"ש. וערש"י סנהדרין דנ"ט ב' ד"ה כירק משמע ג"כ כן, ועי' ברש"י ויקרא אדם לא הקריב מן הגזל שהכל הי' שלו, ועי' בכל"ח שכ' בכוונת הרמ"ה עפמ"ש בברכות דל"ה כל הנהנה בלא ברכה מעל רק ע"י הברכה נעשה של אדם, וא"כ במה שלא ניתן לו רשות הוי קדשי שמים ולכן הי' אסור לאדה"ר בשר דלא ניתן לו רשות ממילא הוי קודש ע"ש:

ובהגדה זכרון נפלאות לאא"ז הגה"ק מו"ה אלעזר ז"ל הגאבד"ק סאכאטשוב בפתיחה הביא קו' היפ"ת על קרבנו של הבל שהי' מבעלי חיים, דהי' קודם המבול הא נאסר בע"ח לאכילה כמ"ש הרמב"ן וא"כ ל"ה הקרבן מן המותר בפיך ע"ש, ובאמת לתוס' ורש"י דרק להמית הי' אסור א"ש דלצורך קרבן הי' מותר להמית ושוב הוי ממותר לפיך, אבל להרמ"ה בעצם הי' אסור ל"ה ממותר בפיך. והה"צ ר"ר בונם ז"ל תי' דרמב"ן כ' דלבהמות לא הותר רק ירק ולא פירות וק' איך שייך ציווי לבהמה, ועו"ק למה לא בא ציווי לאדה"ר מפורש על בע"ח כמו שבא על עה"ד, וגם צ"ב הפסוק הנה נתתי לכם כו' לכם יהי' לאכלה ויהי כן, בבריאה שייך ויהי כן אבל כשניתן להם רשות שיאכלו אינו מובן מילת ויהי כן. וגם לכם יהי' לאכלה יתר, ורק מקודם ל"ה זה מאכל כלל בטבע וכמו שנמצא בריות שאוכלים עפר ואבן וברזל ואינם ראוים להתיחס בתור מזון לשאר נבראים ומעת שאמר ה' יהי' לאכלה נעשה אוכל בטבע, וז"פ ויהי כן כלו' שנעשו מזון, וי"ל דלא נאסרו בע"ח כלל לאדם רק ל"ה אז מין מאכל בטבע וכמו שקין הביא לקרבן זרע פשתן שאינו מאכל כן הביא הבל בע"ח שאינו מאכל אדם כלל, ול"ש דל"ה מותר בפיך ודפח"ח ע"ש עוד מזה, ועי' בקול שמחה שמביא ג"כ זה בקיצור (א) ולהנ"ל לק"מ דכל מה דהי' אסור לאדם רק מכח הקדש, אבל בעצם אינו איסור כלל ול"ש דל"ה מן מותר בפיך, וע"ע מ"ש בזה בס' חמדת ישראל בקונ' נר מצוה בדיני ב"נ אות ב' וכו'. וע"פ החת"ס או"ח סי' ק"פ דבקרבן דלא כ' ולקחתם לכם ל"צ שיהי' שלו רק שלא יקרב קרבנו של אחר אבל כל שאינו של אחר אע"ג דאינו שלו אינו פסיל להקרבה ע"ש א"ש הקושיא הנ"ל וע"ע בחי' הר"ן על סנהדרין. ובב"ר פרק י"ז ול"ד דלא הוזהר אדה"ר על אבמה"ח, וכ"מ בקה"ר פי"ג, ובב"ר פי"ד, ועי' בעשרה מאמרות לרמ"ע מפאנו מאמר חקור דין ח"ג פכ"א מ"ש בזה. ובס' סנהדרי קטנה על מס' סנהדרין. ובס' תורה שלמה היו"ל בירושלים אות תת"ח אריכות בענין זה:

פסוק לא

והנה טוב מאד באוה"ח הביא מד"ר זה המות ע"ש. וע"ד צחות י"ל דאף כי רשות לחיות חיים טובים ולהנות מתענוג עוה"ז, אבל לא לעבור הגבול אחרי מותרות וז"ש טוב מאד' אם ירדוף רק אחרי מותרות אז יבא עליו המות. ואי' בספרים הא דלא כ' בפרשה ב' ובכל מאדכם כמו בראשונה ובכל מאדך. דאחז"ל יש אדם שממונו חביב עליו מגופו לכן כ' ובכל מאדך. וזה שייך רק ביחיד יש סוג אנשים כאלה ג"כ שאיננו נורמאלי תוה"ק כתובה לכל ולכן אם יש רק במציאות הזכירו התורה, אבל בל' רבים ובכל מאדכם זה אי אפשר להיות שרבים ילכו בדרך שגעון כזה, אבל בעוה"ר כעת יש רבים שאין להם מטרה אחרת בחייהם רק ממון ואם מאת הממשלה לא יפריעו אותם לעבוד ביום הראשון אז כבר שכחו באיזה יום עומדים:

ובשפת אמת פ' ואתחנן תרנ"ד כ' דלכאורה תמוה הא דיש אדם שממונו חביב מגופו, וי"ל דתכלית האדם שיתקן מעשיו ויחזור הפקדון לבעלי' כמ"ש על זאת יתפלל כו' לעת מצוא, וכמ"ש בחו"ה דצדיקים מתאוין לצאת מן מאסר הגוף כו' ולכן מי שמוסר עצמו באהבת הבוי"ת ע"י שיודע ומבין כי זה תכלית האמת מוסר נפשו בלב שלם, אבל להיות מוסר ממונו ונשאר עוד בעולם הנסיון והעניות מעביר ע"ד קונו יוכל להיות קשה הנסיון יותר ממסירת נפש עכ"ל הקדוש:

הששי. רש"י הוסיף ה' התנה ע"מ שיקבלו חמשה חומשי תורה, ד"א הששי שתלוים ועומדים עד יום הששי בסיון. עי' צל"ח שבת דפ"ח על תד"ה כפה אף שכבר הקדימו נעשה לנשמע שמא יחזרו כשיראו אש הגדולה, והוא תי' מספיק על שהוצרך לכפיית ההר אבל עכ"פ לענין קיום העולם כבר נתבסם העולם ולא יועיל חזרה שעל הקבלה התנה, וכיון שכבר קיבלו נתקיים התנאי ולא יחזר לתהו כמ"ש תוס' ע"ז ד"ג ד"ה נוגעין, כמו כן אם יחזרו מקבלת התורה ל"מ שכבר נתקיים העולם, אך לפי' הא' דרש"י דה"א יתירא רומז על תורה וששי היינו ו' ימי המעשה, וכל מעשה בראשית מיום א' עד סוף ו' תלוים בתנאי תורה נמצא דלא נתייחד זמן ידוע על קבלה, ובכל זמן שיהיה הקבלה יתקיים התנאי ויתבסם העולם, אבל לפי' הב' היה התנאי דוקא על ו' בסיון ומה שקיבלו קודם ל"מ ויכולים לחזור עוד בו' בסיון, והנה מ"ש נעשה ונשמע זה היה בה' בסיון כמ"ש רש"י משפטים (כ"ד ד'), ותוס' ע"ז ד"ה הששי הק' למ"ד בז' בחדש ניתנה מה יום הששי ע"ש שנדחקו ואני אומר שב' הפירושים ברש"י הם להני תרי תנאי, דלר"י דבז' הוא כפי' הא' דה"א היתירה הוא התורה, וששי מעשה בראשית ולא נזכר זמן קבוע לקבלת תורה, ופי' הב' היינו לרבנן שבששי ניתנה עש"ה:

ועי' מהרש"א ע"ז ד"ג, דר"ת של יום הששי ויכולו השמים הוא שם, לרמז בסוף מעשה בראשית דאותיות הוי' הם כלים של הקב"ה לצור בהם עולמות כמ"ש ביה ה' צור עולמים, ולכך אמרו די לעולם שישתמש בשתי אותיות, וחצי שם השני נרמז מתחלת ויכולו השמים שהוא התחלת פרשת שבת, לרמז שלא יתמלא השם עד לעולם שכולו שבת, וע"ש מה שמתרץ דלמה קבע שבועות ביום נ' לספירה הא הי' ביום נ"א, כי ביום נ' נטהרו מטומאת מצרים ועי"ז הוקבע החג ע"ש. וקושייתו הוא ג"כ קו' המג"א בסי' תצ"ד ע"ש ובחק יעקב מ"ש בזה, ומ"ש דיום הששי ויכולו השמים הוא שם הוי' כן כ' ברמ"א או"ח סי' רע"א סעיף יו"ד:

ועי' בהקדמה סמיכת חכמים על ברכות דכ"א. כ' ג"כ בדרך הצל"ח דנפק"מ בין ב' הפירושים שברש"י אם הה"א קאי על ה' חומשים אין התנאי על הקבלה כ"א על הקיום כי מאי איכפת בקבלה אם לא יקיימו, ואף שלשון רש"י ע"מ שיקבלו לא חש לפרש, גם דאי אפשר לקיים בלי קבלה דאינם יודעים מה לקיים וגם גדול המצווה ועושה א"כ רק ע"מ לקיים, וגם נפק"מ שאינו תנאי כפול שאם לא יקיימו יוחרבו ואנו רואין בחוש אף שלא קיימו שמים וארץ קיימין כקי' התוס' ריש ע"ז אבל לטעם השני על ששי בסיון קאי אקבלה. דאז הי' רק הקבלה והקיום נשאר לעולם, והי' ת"כ בבריאה על הקבלה דאם לא יקבלו יחזור לתהו ובהו וכמ"ש בשבת וע"ז, וזה כוונת רש"י בפי' הב' הי' תלוין ועומדין עד ששי בסיון, ופי' לפי שהי' תלוין ברפיון שיוחרבו אם לא יקבלו ועומדין על הקבלה כמ"ש תוס' ע"ז, ובפי' ראשון לא כ' שהי' תלוין ועומדין רק סתם על מנת ופירושו כמו בשביל או כדי שיקבלו עש"ה:

ועי' בס' נחלת עזריאל על מס' ע"ז על קו' תוס' למ"ד בז' בסיון ה"א והששי למ"ל. לכאו' לק"מ לרש"י בחומש דכ' ב' פירושים א"כ למ"ד בז' י"ל דקאי על חמשה חומשי תורה, ולא על יום החודש ובדוחק י"ל דס"ל לתוס' מדלא נכתב הה"א מקודם על מלת הערב או הבקר להורות דהם תלוים בחומשי התורה. אלא דקאי ג"כ על יום החודש בו' בסיון תלוי הכל והק' שפיר ע"ש. וע"ע בהקדמה לס' מחשבות ישראל להגאבד"ק זאקראטשין ז"ל. וע"ע בהגהות בן אריה בש"ס דווילנא מס' ע"ז שהוצרך לב' הפירושים דלמ"ד בשבת דקט"ז א' דשבעת ספרי תורה הם ע"כ דריש הששי לששי בסיון ולמ"ד בשביעי ניתנה תורה דריש ה' חומשי תורה, ועי' מד"ר סופ"ט דדריש ג"כ מן ה' דהששי ע"ש:

ועי' בס' עמק יהושע ח"א דרוש י"ב מהגר"א מסלאנים ז"ל דר"ל לשיטתי' סובר דבששי ניתנה תורה דבריש יומא יליף ר"ל ז' ימים דפרישה מסיני, דכ' ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי זה בנין אב שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה, תניא

כוותי' דר"ל משה עלה בענן כו' זה הוי מעשה אחר י' דברות דר"י הגלילי, רמ"א וישכון כבוד ה' מר"ח כו' וקמיפלגי אי בו' ניתנה תורה או בז' ריה"ג בו' הילכך זה הי' אחר י' דברות, ור"פ כר"י דבז' וא"כ ר"ל דגמר מסיני אלמא דס"ל כריה"ג דהי' לאחר י' דברות. ומסתמא ר"ל כת"ק דבו' בחדש ניפנה הילכך ס"ל דהי' אחר י' דברות. דאאפ"ל דהי' קודם דהא בו' ניתנה תורה א"כ איך כ' ויקרא אל משה ביום הז'. א"ו דהי' אחר י' דברות משום דמשה עלה בענן ונתכסה בענן ונתקדש בענן כדי לקבל תורה בקדושה וע"כ גמר מיני' פרישה. ושפיר ר"ל דרש הששי דהתנה על תורה שניתנה בששי ע"ש אריכות:

ובס' בנין דוד על איכה מזקיני הגאון מלאסק ז"ל בפתיחה אות ה' כ' להקדמת הרמב"ן עה"ת דכל החכמות אדם יוכל ליקח מהתורה ושלמה ג"כ הי' חכמתו מתורה ע"ש, ובאורו כי בריאת העולם נברא בתורה כמ"ש במדרש דראה בתורתו וממנו ברא העולם כמ"ש בנדרים דל"א אלמלא תורה לא נברא העולם, א"כ התורה הוא כמו כלי בנין, וכאשר נבראו שמים וארץ כן נבראו החכמות אשר יוכשר אדם להשיג וכל סבה שיארע לעולם אלמלא התורה ל"ה באפשרי להיות כמ"ש רש"י בחומש יום הששי שהתנה כו' יחזרו לתהו ובהו, וא"כ בתורה נרמז קיום העולם הן בגופניות הן. בשכליות כי גם שכל נברא כמ"ש בתרגום (ב' ז') לנפש חיה לרוח ממללא היינו כוונת השכל שג"כ נברא ביום הששי ע"ש באריכות:

ובס' חסד למשיחו על רות בפתיחה הביא טעם על קריאת רות בשבועות עפ"י רש"י הנ"ל דע"י קבלת התורה נתקיימו כל מעשי בראשית, ובפ"א מ"ב דאבות על ג' דברים העולם עומד על התורה עבודה גמ"ח, ועב"י חו"מ סי' אי'. וא"כ מהנכון שבכל שנה ביום קבלת התורה יזכור כל איש שביום זה קבלנו עלינו לשמור כל ג' חלקי התורה, וכל המקיים א' מהם לא עשה ולא כלום, ובקראינו ביום הזה בסדר היום יש זכרון לחלק התירה ובפ' מוספים יש זכרון לחלק עבודה, וחסר לנו עדיין זכר לחלק גמ"ח לכן תקנו חז"ל לקרא המגלה שיהי' חוט המשולש כמ"ש ברות רבה פ"ב פסוק ותאמר נעמי אר"ז המגלה הזאת אין בה לא טומאה ולא טהרה לא איסור ולא היתר ולמה נכתבה להודיעך גודל שכרן של גומלי חסדים. ועי' במפו' שרוב דברי המגלה מדברים מעניני גמ"ח, ופ"י קריאתה נשלם זכרון כל ג' עמודים ע"ש. וע"ע בשו"ת בית יצחק אה"ע בצלעות הבית דרוש ז':

פרק ב

פסוק א

ויכולו וגו' ויברך עי' באוה"ח שהקשה על מחז"ל כל האומר ויכולו כאלו נעשה שותף להקב"ה במ"ב ותמוה שיעשה שותף לאחר מעשה הבריאה, וכ' דה' לא ברא רק ו' ימים ושוב ברא שבת וע"י שומרי שבת נברא שוב ששת ימים וכו' ועי' בס' בני ישששכר מאמרי השבתות מאמר ד' אות ד' שפי' לפי"ז ושמרו בנ"י את השבת היינו שישמרו שבת כדי לעשות השבת לדורותם שיתנו כח העשי' ביום השבת לדורות שיצאו מכח אל הפועל שוב ששת ימים וזה הוא לדורות עולם ע"ש דברים נחמדים. וברמתים צופים ח"א פ"א אות כ"ב פי' בזה דברי התדב"א ימים יוצרו ולא אחד בהם זה יום השבת וכו' דמתחלה הי' ו' ימים ביצירה ולא אחד בהם כי יום השבת המאחד ומקשר כל הו' ימים ל"ה ביצירה כלל עש"ה:

פסוק ב

ויכל רש"י באת שבת באת מניחה עי' בס' אמרי יוסף פ' ויקהל. שהביא ירושלמי עה"פ שם (ל"ה ב') ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהי' לכם קדש, דתיבת וביום השביעי קאי אלמעלה, ומשמע מדברי' כי גם ביום השביעי תעשה מלאכה. והיא פליאה עצומה, וי"ל ע"פ המשנה שבת דע"ה אבות מלאכות מ' חסר א' וה תיו"ט למה לא תני ל"ט, וי"ל עפ"ד החד' עה"פ ויכל אלקים ורש"י בא שבת בא מנוחה. ולפי"ז גם מנוחה נקרא מלאכה, אבל ע"ז המלאכה אינו חייב עליו אדרבה מצווה ועומד בו ע"כ שפיר קאמר התנא אבות מלאכות מ' חסר א' היינו עם מנוחה הם מ' מלאכות אבל לענין חיוב חטאת או מיתה הם חסר אחת, ולפי"ז שפיר סובר הירו' דגם וביום השביעי קאי אלמעלה תעשה מלאכה אבל איזה מלאכה יהי' לכם שבתון היינו המנוחה, דזה ג"כ נקרא מלאכה. וע"ע בס' משא מדבר ים בלקוטים ד"נ:

רש"י ב"ו צריך להוסיף וכט' ועשפ"ח דרק נראה כן לבנ"א, ובראב"ע כ' כי יש ב' שטעמו קודם כמו אך ביום הראשון תשביתו, ובספורנו כ' שהוא הרגע בלתי מתחלק. ואחי הרה"ג ר' שלמה זאב נ"י כ' די"ל דהכל נברא ברגע הסמוכה לשבת ונגמרת מיד בהכנסת השבת ומותר לכתחילה דהלכה כב"ה דמתירין עם השמש ע"ש ואף שבתשו' רפ"א סי' קנ"ט, ושו"ת מהר"י מברונא סי' קכ"א אוסרין בקנין ע"ש שיחול בשבת שא"ה דכל עוד שלא נגמר הקנין יכול לחזור ונגמר הקנין בשבת משא"כ כאן ל"ש זה. והאחרונים הערו מירושלמי פ"ז ה"ב מדמאי ופ' מפנין ה"א עומד אדם בע"ש ואומר ה"ז תרומה למחר, וזקיני ז"ל בשו"ת הרד"ד או"ח תנינא סי' כ"ה האריך מאד בזה. וע"ע בשו"ת תורת חסד סי' י"ג י"ד. ושו"ת שערי דעה ח"א סי' א' ואב"נ או"ח סי' נ"א ובנין ציון החדשות סי'

קל"ג, ועמק יהושע סי' ס' וכת"ס סי' מ"ו ושו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קנ"ז וירחון קול תורה שנה א' סי' ה' ול' ובהגהות אמרי כהן על שו"ת הרד"ד שם משארי הגאב"ד מאקאטוב שליט"א והרוצה יעיין בהציונים וימצא הרבה חדשות:

ועי' בס' חדושי מהרא"ך ח"א על או"ח סי' רע"א. ובהגדה זכרון נפלאות בקידוש. לאא"ז הגה"ק מסאכאטשיב ז"ל, דקשי' לי' דהול"ל ויכל ביום הששי כמו ששינו לתלמי המלך וכו' והקב"ה נכנס בו כחוט השערה, כאשר נגע בנקודת יום הז'. ועי' בפ"ה מ"ה דאבות בדברים שנבראו ביה"ש וכ' במדרש שמואל דכל הדברים נבראו באופן שנשתלשלו בעולם אלו מאלו. אבל הדברים שחושב במשנה לא נשתלשל מהם כלל ומשונים מכל הנבראים בששת ימים ודמיון אומן שעושה ב' מלאכות משונות שמשלים הא' ומתחיל בב' וכן עשה הבוי"ת בששת ימים עשה כל הדברים המשתלשלים זה מזה, ובביה"ש התחיל במלאכה אחרת שאין משתלשלים רק בעצמם עומדים ולא אחרים מהם ולא הם מאחרים ע"ש ומתחילין יום הששי שהוא מלאכה ראשונה שיהי' השתלשלות, ויכל ה' ביום השביעי הוי המלאכה אחרת מביה"ש כאשר נגע בנקודת יום השביעי:

ועוד פרש"י באת שבת באת מנוחה, ולפי"ז ויכל ביום השביעי מלאכתו עם יום השביעי שהי' חסר מנוחה דכל הנבראים נבראו להוצא כחם אל הפועל ולא יניחו ולא ישקטו בתנועותיהם. וכן יצורי חומר ואם הי' נשאר כן ל"ה באפשרות אשר יניחו בע"ח מתנועתם וכאשר הרכבה שלהם גורם שמוכרח להיות להם מנוח בשבת ברא הש"י מנוחה ונותן טבע ענין מנוחה שלא יהי' רצון והשתוקקות להוצא כחם אל הפועל בלי אשר ינוח וישקוט לזמנים וזה"פ מה הי' חסר מנוחה אשר ל"ה בטבע הבריאה באת שבת באת מנוחה, ולא ששבת הי' העדר מלאכה רק בשבת נברא המנוחה ונצמח הענין מנוחה לכל הנבראים וכו'. ועשו"ת כתב סיפר או"ח סי' מ"ה. ובדרוש אור החיים מהתפארת ישראל על משניות סוף נזיקין אות ג' ומהאריכות לא העתקתי:

והובא במפו' מדרש למה לא נאמר ויהי ערב ויהי בקר בשבת מפני שנשים חייבות בקידוש היום דבר תורה, והוא פלאי. וראיתי בס' אחד דיום שבת אינו יום פרטי לבדו רק הוא כללות וחיות כל השבוע וכמ"ש בזוה"ק כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא שביעאה תליין, ומש"ה לא כ' ויהי כו' להורות זה. ובברכות ד"כ:

נשים חייבות בקידוש ד"ת דכ' זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה, והק' בתוס' שביעות ד"כ:

ניקוש להיפך כל שאינו בזכירה אינו בשמירה, ותי' דלחומרא מקשינן, וצ"ע לפמ"ש הפמ"ג בפתיחה כוללת ח"א אות י' דהא דלחומרא מקשינן רק מכח ספק ומשום דספיקא

דאו' לחומרא ע"ש וא"כ להרמב"ם דספד"א מה"ת מותר א"כ נשים חייבות בקידוש רק מדרבנן, ובגמ' קאמר דמה"ת חייבות. ורק להנ"ל דבשמירת שבת תלוי חיות כל השבוע, ושייך סברות הגמ' קידושין ל"ד במזוזה דל"ש לפטור נשים, משום דכתיב למען ירבו ימיכם ונשים ג"כ בעי חיי פ"ש ומיושב קו' התוס' דל"ש לומר ניקוש להיפך שיפטרו נשים משמירת שבת דבזה תלי' חיות כל השבוע ונצרך ג"כ לנשים. וז"פ המד' דמשו"ה לא כ' ויהי ערב כו' בשבת, דבשבת אין כאן ערב ובקר פרטי רק כולל חיות כל השבוע מכאן שנשים חייבות בקידוש מה"ת ואיתנייהן בשמירה דגם נשי בעי חיי:

ובעיקר הדבר דלחומרא מקשינן רק מספק מפורש בתוס' ב"ק ד"ג ע"א ד"ה דומיא דהוי מדה בתורה ומהני אף להוציא ממון ע"ש ובפסקי תוס' ושטמ"ק וגנת וורדים כלל י"ג ובזכרוני שהגר"י ענגעל ז"ל בס' לקח טוב האריך בזה ואינו תח"י, ובילדותי שמעתי קו' מאחי הרה"ג ר' שלמה זאב שליט"א מלאדז בסנהדרין ד"נ פ"ב ובת כהן כי תחל יכול אפי' חיללה שבת ת"ל לזנות, ואי נשים פטורות משמירת שבת לזנות למ"ל דלא מצווין כלל בשבת. ומה הק' תוס' שבועות ניקוש להיפך, ומצאתי הקו' בשו"ת בית יצחק בחיו"ד בסוף הספר פ"ש, ונ"ל דקו' התוס' הי' למסקנא בסנהד' דשאני ב"כ דרבו בהן מצות יתירות. וכמ"ש רש"י תמורה ד"ד ע"ב ד"ה ה"ג דכהנים חייבים על לאו הנל"ע משום דרבו בהם מצות יתירות (ועי' בגו"ו כלל כ"ג, ואור חדש פסחים סוגי' דחזקי' בזה) ולכן הומ"ל דגם במ"ע שהזמ"ג נשי כהנות חייבות וא"ש קו' הבי"צ וכמובן. וא"ש קו' הגר"צ האלבערי שטאט דאיך ב"כ בשריפה דילמא לאו אבי' לפמ"ש תוס' חולין י"א ב' ד"ה ליחוש דממיתה למיתה לא אזלי' בת"ר וכאן אף אי לאו ב"כ ג"כ חייבות מיתה (ועמ"ש בזה בפ' וישב ל"ח כ"ד) ורק התי' דמשכחת בקידשה ע"מ שיהי' כהנת וא"כ אי לאו אבי' ואינה כהנת לא חלין הקידושין והוי ממיתה לפטור ושפיר אזלינן בת"ר אף הקו' במקומה עומדת בגמ' סנהדרין הנ"ל יכול אפי' חיללה שבת כו' ועל חילול שבת הדק"ל דילמא לאו אבי' ואינה כהנית ומחויבת רק סקילה ולא אזלי' בת"ר דהוי ממיתה למיתה, אבל לפמ"ש דנשים פטורות משבת רק ב"כ חייבות א"כ אי לא אבי' ל"ה ממיתה למיתה, ודו"ק כי כתבתי בקיצור:

ויש להעיר ממ"ש האבודרהם ובעקדה פ' בראשית טעם דנשים פטורות ממ"ע שהזמן גרמא לפי שהן משועבדין לבעליהן ואולי בזמן חיוב המ"ע תצטרך לעשות מלאכה לבעלה. והקשו האחרונים מכמה מקומות דאשה פטורה ממ"ע שהזג' אפי' בשבת ויו"ט דליכא שיעבוד מלאכה לבעלה, ונ"ל דאטו בתולה ואלמנה דליכא שיעבוד בעל תתחייבה במ"ע שהזג', ודאי זה אינו ורק הכוונה כיון דמשועבדין פטרה תוה"ק ולא

פלוג עשאו ופטורין כל סוג נשים ממ"ע שהז"ג, ולכן אף בשבת ויו"ט פטורין דלא פלוג וז"ב, ונמצא דמ"ע שאינה נוהגת כלל בחול אלא בשבת ולא משכחת כלל חיובה בזמן שמשועבדת לבעלה. דא"י לעשות מלאכה בשבת, יש לדחות לאין הזמ"ג וכמובן א"כ על שמירת ש"ק שפיר י"ל דאין לפטרן משום הזמ"ג ודו"ק בזה, ויש לי בזה תשובה ארוכה מדודי הגאון ר' פנחס אלי' מייזליש ז"ל האבד"ק וויערושוב ע"ד החידוד אך אין מטרת החיבור על זה:

ועי' שו"ת חת"ס או"ח סי' ק"נ שנסתפק אי נשים חייבות בלאו הבא מכלל עשה שהז"ג ע"ש ולפי האבודרהם מחויבות. דטעמו שייך רק במצות שהחיוב לעשות אבל במצות שהחיוב שלא לעשות א"כ אף שתעשה מלאכת בעלה תוכל לקיים המצוה שלא לעשות, וכן ראיתי באמת בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' י"ד להג' מברעזאן ז"ל, אך פלא שלא הביאו מתוס' קידושין ל"ד א' ד"ה מעקה שכ' בעשה של יו"ט אין חייבות דהזמ"ג, אף דהוא בשוא"ת, ומצאתי עוד בפני יהושע ביצה ד"ל בגמ' ד"ה דהא. שכ' ג"כ במ"ע שהזמ"ג בשוא"ת חייבות ע"ש ובצל"ח, וע"ע בשו"ת כתב סופר או"ח סי' נ"ג וע"ה שכ' במ"ע דרבנן שהזמ"ג יש חילוק בין משועבדין לאין משועבדין ע"ש, וע"ע בס' חמדת ישראל בקונטרס נר מצוה אות נ"ג מ"ש בענין זה ובאתי בכל זה רק להעיר:

פסוק ג

ברא ערש"י ורמב"ן עי' שו"ת הרר"ד אה"ע מזקיני הגאון המובהק מלאסק ז"ל בהקדמה הביא המדרש בשעה שאמר נעשה אדם נעשו מלאכים כתות כתות חסד אמר יברא כו' בשעה שהם מדיינים אמר ה' כבר נברא העולם, ותמוה דאחז"ל דהי' המלכה להורות דגדול ימלך בקטן ומה יועיל אם לא ישמע לו, וי"ל דכ' ויכל וישבות וכו' ונכפל כחה פעמים וי"ל למ"ש רמב"ן דתיבת ברא הוא יש מאין וכשאומן יגמור מלאכתו ושב בטל אין ראי' כי היום מקודש בעיניו דאולי גמר שאין לו עוד החמרים הנצרכים למלאכתו. משא"כ הבוי"ת יש מאין החומר אין לא יכלה לעולם ואם שבת ע"כ דהיום קדוש בעיניו וזה"פ ויכל כו' אשר ברא פי' יש מאין וע"כ מורה על קדושת היום וז"פ לעשות דאף ביום השביעי נמצא זה החומר, וחזינן דמה שנברא יש מאין יותר חזק ממה שברא יש מיש דהרכבה נכרת בו יותר וזה"פ כשנמלך עם מלאכים הראה להם מדותיו הטובות וגמ"ח והבינו כי כח רוחני הוא כשכלים הנבדלים ע"כ חסד אמר יברא פי' יש מאין שהוא יותר שלם, ובראתם כחשים וכזבים שהוא מפאת מזגו אמת אמר אל יברא שאין ראוי לבריאת יש מאין, והבוי"ת הבין כי צדקו יחדיו ועשה האדם מגוף ונפש ועצת שניהם טובים עכ"ל בקיצור. ודודי הגאון הגאבד"ק לאסק שליט"א כ' שם. דאי' בס' דהמלאכים

שאמרו אל יברא הם היצה"ר שרודפים ומסיתים להראות שצדקו באמרם אל יברא ומובן כי המלאכים שאמרו יברא הם חסייעים לאדם בעבודת ה' היינו היצ"ט ומלאכי רחמים, ורצון השי"ת שיהי' שני יצרים שיהי' בחירה, וזה בשעה שמדיינים עשה האדם להראות שנצרך לשניהם שיהי' בחירה ופח"ח. ובס' גן יוסף עדן דוד בליקוטים הביא בשם החידושי הרי"מ ז"ל דהחילוק בין אדם למלאך הוא הבחירה דיש לאדם משא"כ במלאך, ובחירה הוא שיש ברירה על שני דרכים ואם גבי מלאכים ישנו ב' דעות אם לברא האדם או לא, א"כ הוי ב' דרכים ובחירה אם לעשות כן או לא א"כ מחילא כבר נברא אום שהוא בעל בחירה. ועי' בספר כנסת ישראל לאבי התפארת ישראל בקונ' הפלאה, דלקיים העולם בלומדי' תליא כמ"ש בישעי' ושמתי דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטוע שמים וליסד הארץ, ובשבת ד"י דדיין שותף להקב"ה במעשה בראשית ובפ"א דאבות דעולם עומד על דין "שלום "אמת, ולז"כ תדשא הארץ דש"א ר"ת כן:

אשר ברא אלקים. ערמב"ן מענין ביאת משיח, ועשו"ת חתם סופר ח"ו סי' ס"א דהרמב"ן האריך לגלות קץ הכמוס ומרוב חשקו ותאותו לביאת משיח קירב חשבונו להיות קרוב לזמנו, וטעה טעות גדול במח"כ הרמה במ"ש דיהי' קי"ח שנים אחר ה' אלפים וכו' ותימה רבה כי שכח היום הולך אחר הלילה ויהי ערב ויהי בקר נמצא כי ת"ק שנים הראשונים של אלף הששי הם בבחי' לילה שהוא הערב של יום הששי של בריאה ואח"כ הי' בריאת החיות ואם נמתין עוד עד אחר הנץ החמה לקיים כסאו כשמש נגדי והנץ הוא עשירית היום א"כ יהי' עכ"פ אחר תק"נ שנים לאלף הששי, אמנם נראה שאין שייך כשמש נגדי על התחלת התנוצצה אלא אח"כ ויהי' ג"ז סעד לרמז המקובל לנו אחרי נמכר גאולה תהיה לו עכ"ל. ופי' בפירוש המלבי"ם סוף דניאל מ"ש מענין ביאת משיח, ועמ"ש בפ' וישלח (ל"ג ב') וע"ע באוה"ח פ' צו (ו' ב') ח"ש בזה:

פסוק ד

ה' אלקים, פי' בס' סמיכות חכמים על ברכות דס"א מדוע בכל הפרשה כ' שתי שמות ה' אלקים מתחלת הפרשה אלה תולדות שו"א, פד והאדם ידע את חוה ע"ש אריכות גדול:

פסוק ה

טרם. רש"י עמדו על פתח קרקע, עי' מהרש"א חולין ד"ס א' מ"ש בדבריו:

פסוק ז

וייצר ערש"י ב' יצירות כו' אבל בבהמה לא נכתב ביצירתה ב' יודין, עי' מהרש"א ברכות דס"א דב' יודין כאלו נכתב וי כמ"ש במגילה ד"י ב' גבי ויהי, ובדרך צחות כאלו נכתב וי צדיק וי רשע, וי מצדיק שהוא יוצרו, וי מרשע שהוא היצה"ר שנא' צופה רשע לצדיק ע"ש. ובספר שמנה לחמו כ' עפמ"ש בזוה"ק דבבריאת כל ששת ימי המעשה כ' אלקים,

ובשמים וארץ כ' ה' אלקים, משום דאין הקב"ה מייחד שמו שם הוי' על דבר הנפסד וכלה וכל הברואים כלים ומשו"ה לא כ' ה' משא"כ שמים וארץ דקיימים ועומדים, ולפי"ז ק' דהא גם האדם כלה ונפסד ולמה כ' וייצר ה' לכך כ' רש"י ב' יצירות א' לעוה"ז וא' לעוה"ב נמצא דל"ה דבר נפסד לכך ייחד ה' שם הוי' בבריאותו. ובס' חות יאיר כ' בזה דבר נחמד לתרץ הגמ' סנהדרין ד"צ מנין שהקב"ה מחיה מתים ויודע עתידות א"ל הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה,, ודילמא וקם העם הזה וזנו, א"ל נקוט מיהא פלגא בידייכו, וק' דשאל ב' ולא השיב רק א' אידך מה תהי' עלה, ועוד מעיקרא יליף תרווייי' ואח"כ חזר דרק א' נשמע, ולהנ"ל י"ל דזה הי' השאלה, ב' שאלות בב"א דמנין לתה"מ הי' יכול לפשוט מדחזינן בכל הברואים לא כ' שם הוי' ובאדם כ' ע"כ דיש יצירה גם לתחה"מ, לכן שאלו מנ"ל ג"כ עתידות, וי"ל שאין הקב"ה יודע עתידות אם יחטא האדם, א"כ לעולם י"ל דאין מחיה מתים ומ"מ שפיר כ' הוי' באדם ויצירת אדם הי' שלא ימות, רק אחר החטא נגזר מיתה, והשיב כיון דעכ"פ מוכח מקרא דקם העם הזה וזנו דיודע עתידות ממילא ידע שעתיד אדם לחטוא ויגזור עליו מיתה, ממילא מוכח תחה"מ מקרא וייצר ה' שנאמר שם הוי' וא"ש דקאמר תרווייי' דבאמת תרתי ש"מ, וזה דבר חריף פ"ש בפ' בראשית ובהפטרת מטות, וע"ע בהקדמה לים התלמוד על ב"ק שתי' ג"כ גמ' הנ"ל עפ"י אופן זה פ"ש שדבריו מתוקים כדבש ומרוב האריכות לא העתקתי:

והנה מרש"י הנ"ל יש תימה על המהרש"א שם שכ' דאע"ג דבהמה לית לה יצ"ט ולא ה"מ למיכתב וייצר בב' יודין מ"מ ויצר ביו"ד אחת הול"ל שיש לה יצה"ר ע"ש משמע דבבהמה לא נכתב כלל יצירה, וק הא כ' ויצר את חית השדה בפסוק י"ט. ומצאתי כאוצר בלום על הפ"י דפוס ווילנא מהגאון ר"י פיק הקשה על מהרש"א מנדה דכ"ב ב' דנאמר יצירה בבהמה וצע"ג, ולפי"ז ע"כ הא דאי' שם בגמ' למה ל"נ יצירה בבהמה, היינו בב' יודין, וחוזר הרגשת המהרש"א דבהמה ל"ל יצ"ט ולא הוי מצי למיכתב בב' יודין:

וי"ל לפמ"ש בס' איי הים ברכות סי' קל"ב דיצ"ט האמור כאן אינו על קיום המצות כשם שיצה"ר ל"ש בבהמה על העברת הציווי רק על מדות המגונות דמנשכא ובועטת וג"כ שייך במדות הגונות יצ"ט כמ"ש בעירובין ד"ק צניעות מחתול זריזות מנמלה כו' וכ"כ הרא"ם דגם בהמה יש לה ב' יצרים ע"ש, אולם ח"ש רש"י ב' יצירות באדם א' עוה"ז וא' עוה"ב בגמ' לא משמע כן וצ"ע, וע"ע באבות דר' אלעזר אבות פ"ג מט"ו:

ועוד שמעתי לפרש בשם אא"ז הגה"ק ר' אלעזר הכהן ז"ל מסאכאטשוב, הא דויצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה, דיש עצם אחד ושמו ניסכא ואותו עצם אינו נרקב לעולם וממנו עתיד להצמח גוף בתחיית המתים, וערש"י מקץ (מ"א מ"ח) הנותן בתבואה

מעפרו מעמיד התבואה שלא תרקב, משו"ה צבר מכל עפר לשמור אותו עצם שלא ירקוב. ומשו"ה כ' כאן ה' אלקים כמ"ש ביום עשות ה"א ארץ ושמים יען דעומדת לעולם אבל בשאר נבראים כ' ויאמר אלקים אבל שם הוי' לא כ', דשם הוי' כ' רק על דבר שלא יהי' כלי' וכן כאן לעולם יתקיים משום דעצם ניסכא אינו נרקב לעולם:

לנפש חיה ערש"י ותרגום לרוח ממללא, עי' מהרש"א גיטין נ"ו ב', שעונש טיטוס שיתוש נכנס בחוטמו בא לו לפי שחטא וחירף וגידף בדבורו שבא מכח הנשמה שבא דרך החוטם למוח כמ"ש התרגום כאן פ"ש. ועי' בס' המדות להמגיד מדובנא שער הדעת פ"ט בשיורי המדות שם, שהביא זוה"ק בראשית ד"ה דקב"ה עבד עובדין ולא גמר ואמר בורא שמים, כי בשעת הבריאה המציאם יש מאין, ועוד אתה שא ומקיים אותו הבריאה וע"ד גרגיר זרע הניתן בארץ וצומח והולך כן הנשמה סבה להמשיך החיים ממקור חיים, וזה ויהי האדם לנפ"ח דעלול לקבל חיים מאת המחי' חיים, ועי' אהל יעקב משפטים על מאמר וכי ימכור בתו לאמה, ובדברי הרמב"ן כאן עי' בס' עבודת הבורא שער ב' נתיב א', ובדרשות מהר"י מינץ דרוש ב', ובס' נחל נובע מאמר חשיבות האדם:

ויפח רש"י עשאו מתחתונים ועליונים שלא יהי' קנאה, ועי' בספר בכור שור להתבו"ש סנהדרין דל"ח אהא דאדה"ר בלשון ארמי סיפר, וצ"ב הטעם וי"ל ע"פ המדרש הנ"ל דעשה מעליונים ותחתונים של"י קנאה, היינו דאחז"ל בחגיגה דט"ז. ו' דברים נא' בבנ"א ג' כמלאכים וג' כבהמה, אוכלים ושותים ופו"ר, ומתים, ויש בהם דעת והולכים בקומה זקופה ומספרים בלה"ק, וק' דקודם החטא דהי' חי לעולם במה יסולק הקנאה ולכן סיפר בלשון ארמי ולא בלה"ק שיהי' רק בשנים כמה"ש, ול' ארמי הוא החשוב מכל הלשונות חוץ מלה"ק, ואחר החטא שנגזר מיתה התחיל בלה"ק ע"ש. וע"ע בשי"ת זכרון יצחק בח"ת בראשית אות י"ג, ובס' מים קדושים על זבחים דקט"ז ד"ה פתחו. וע"ע ברמב"ן בשער הגמול ובאיי הים שם סי' כ"ח:

פסוק ח

מקדם רש"י במזרחו, ואונקלס ת' מלקדמין וכ"כ רמב"ן בשם ב"ר ובס' מיני תרגומא כ' בנדרים דל"ט ב' אי' ז' דברים נבראו קודם שנברא העולם ג"ע דכ' ויטע ה"א גן בעדן מקדם, וכ' המהרש"א ובתרגומו מלקדמין והוא קודם בריאת העולם ולא ניחא לי' בעדן מקדם במזרחו של עדן נטע הגן כפרש"י דא"כ הול"ל בקדם בבי"ת בלא מ"ם, ועי' תוס' בכורות דנ"ה ד"ה מטרא וב"ב דפ"ד. ד"ה בצפרא:

פסוק ט

ועין החיים בתוך הגן, רש"י באמצע וכ"ת אונקלס, וערמב"ן דעה"ד והחיים היו באמצע כו' כי אמצע הדק א"י בו אמתית הנקודה בלתי ה' לבד ועי' מיני תרגומא דהק' דהול"ל

ועץ החיים ועה"ד בתוך הדק, ולמה הפסיק בתוך הגן אחר עה"ח א) ויתכן דבפ"ט כ' ויצאת ה' היינו אמיתת הנקודה ולפיכך בלתי אפשר לכלול גם עה"ד ורק סמוך לו נטעו אמנם כאשר נאסר לאכול בתוך הגן נשמע האיסור ממילא על שני האילנות דא"א לאדם לידע אמצע הדק וכל א' מהאילנות נקרא תוך עש"ה. והרבינו בחיי כ' דעה"ח ועה"ד שניהן הי' אילן א' בשרשו רק שהענפים מצד זה הי' עצה"ח וענפים מצד השני הי' עצה"ד ועשו"ת מהרי"ט אה"ע סי' ח' הביא הנ"ל אבל הרא"ם כ' דמיותרא דלשון כ' כן אבל תוך כל שלא הי' בקצה לצד מחוצה נקרא תוך, וכ"כ הריב"ש סי' תי"א על פרש"י ומטה אהרן בתוך מטותם והביאותי לקמן בפ' קרח (י"ז כ"א) וע"ע בר"ש פ"ג מ"ה דתרומות בשם ירושלמי הל"ג נשמעה מן הדא מע"ש שבחפץ זה וכו' ובר"ש הק' מה מדמה מע"ש לאומר בתוכו דחשמע באמצע וסיים המקום:

ועי' בציון ירושלים על ירושלמי שכ' עפמ"ש הרמב"ן תוך אמצע רחב וכו' ולא זכיתי להבין דשם באמת הקב"ה נטע ושוב הוי אמצעי הדק ממש, ולפי"ז בל' חז"ל במעשה ידי אדם ל"ה, בתוכו ממש אמצע הדק רק אמצע רחב, וא"כ גם בתוכו אינו מסוים המקום, ובזה מובן מה דרבנן פליגי ואמרו דלא קרא שם משום דס"ל אמצע רחב לא מקרי כ"כ מקום מסוים ואמצע הדק אין אדם יודע כ"א השי"ת, ועי' בכורות דכ"א ברש"י דתוך לאו דוקא ועי' מס' פרה פ"ג מ"י נבקעה ועמדה חוץ מגתה, וער"ם בשם ספרי והשליך אל תוך שריפת הפרה ותיו"ט שם, ומשם ראי' דתוך אמצע הוי אבל לא אמצע ממש דאין ההבקעה מכוון באמצע ממש, ועיין ב"י או"ח סי' תע"ה בשם הריטב"א דכל שמניח הקטן בתוך הגדול אמצע קרי לי' ומשמע דתוך לאו אמצע הוא, וערמב"ם פ"ג ה"ב מפרה ומהרי"ט שהביא כ"מ פ"ד ה"ב מעבודת יו"כ בשם ר"י קורקוס, וחזה הוכיח דתוך לאו דוקא, ואני תמה דביומא דנ"ט רצו לומר דטהרו של מזבח היינו אמצע דוקא כדאמרי אינשי טהר והוה פלגא דיומא ואח"כ מסיק הש"ס דהוא גלויא דמזבח הרי דאמצע ל"ד, ובאמת כשיוכל להיות באמצע מזבח ובגילוי של מזבח ודאי עדיף ספי דמקיים שני הפירושים. והרמב"ם פסק טהרו של מזבח דהיינו באמצע וגילוי פ"ש ועי' יומא דט"ו וזבחים דל"ח פלפול ג"כ הש"ס חזה וצ"ע שלא פריך בש"ס שם מהאי דחותה אילך ואילך, ועי' ריש ברכות דאמר כדאמרי אינשי טהר יומא דהיינו שיערב שמשו וידכו משום דכ' ובא השמש וע"כ היינו בערבית ועמ"ש לעיל בפסוק ו'. וע"ע בשו"ת מים חיים בקונ' אוצרות חיים. ובריב"ש דפוס ווילנא מ"ש המגיה שם. ועי' רביד הזהב שהביא מהרי"ט ח"ג סי' ג' בשם הראנ"ח דהי' נזהר בגט על תנאי מלומר אם לא אבוא תוך יב"ח יהי' גט דמשמע באמצע, ודחה דתוך הוי מהתחלה פד סופו חוץ יום ראשון ואחרון:

ובכתבי אגדה שלי הבאתי לפרש הא דברכות דל"ד במקום שבעלי תשובה עומדים אין צ"ג יכולים לעמוד, דידוע מ"ש הרמב"ם שדרך ממוצע יותר נכון "ועץ החיים הוא בתוך הגן וזה רק להההולכים בדרך הישר אבל החטים עקלקלותם. בתשובה צריכים לילך רק בקצה האחרון כמי מקל שנעקם עליך לנטותו עד קצה השני עד שתיישר אותו, וז"פ בב"ק ד"ס לעולם ילך אדם באמצע הדרך, ובשעת הסכנה בצדדי דרכים, בסכנה עלי' לילך בצד, ומשו"ה הצדיק הולך באמצע ובעל תשובה צריך לנטות אל קצה השני ומחילא הצדיק אין יכול לעמוד במקום שבע"ת עוחדים:

פסוק יא

שם האחד פישון. רש"י הוא נילוס. וכ' בס' אוצרות החיים שבא לתרץ דהול"ל שם הראשון כחו שדקדק רש"י בפ' ויהי ערב ויהי בקר יום אחד לכן כ' רש"י שזה הנהר הי' לו עוד שם אחד והוא נילוס, וא"ש הלשון שם הא' פישון כמו ושם הא' גרשום (יתרו י"ח ג') ושם א' אליעזר:

פסוק יב

אבן הבדלח, בס' תורת משה פ' משפטים כ' דר"ת "האי בעי די להוי חסידא לקיים מילי אבות ברכות נזיקין, ומרומז בפ' גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית (משלי כ"ח) גוזל אביו ואמו מילי דאבות ומנהגים, וחז"ל דרשוהו על הנהנה בלא ברכה (ברכות דל"ה ב') הרי חילי דברכות. חבר לאיש משחת ר"ת מבעה שור חפירה תבערה. שור בור מבעה והבער, הנזיקין:

פסוק טו

אכל תאכל, עי' פ"ז ד"מ בעכו"ם שהי' לו ג' מאות גרבי יין של פ' שנה, ושתה ר' יוסי ונתרפא אמר ברוך המקום שמסר עולמו לשומרים, וכ' במהרש"א לפי שיין זה שמור ע' שנים נתן למקום ברכה. ועוי"ל שבתחלה כשברא ה' האדם והניחו בג"ע לא השליט אותו בפירות ג"ע רק שיהי' שומר ג"ע וכשנטרד מג"ע השליט האדם בכל ומסר הכל בידו וע"ז נתן ברכה שחסר עולמו שמבחוץ לג"ע לאותן שהי' רק שומרים להיות להם עוזה"ז לכל צרכם. והגרי"פ באוצר בלום הק' עליו דהא כ' מכל עץ הגן אכל תאכל, ותי' היינו בשכר השמירה כדין פיעל בשעת מלאכה ולא אח"כ ע"ש. ועמ"ש בפ' נח (ו' י"ב):

פסוק יז

מות תמות. ערמב"ן ובשו"ת חתם סופר ח"ו סי' ק"ר דברי רמב"ן מבוארים כי קטני אמונה אומרים אע"פ שהבורא סבה העולם, אבל אין העולם מחודש ולא נברא בחפצו אלא קדמת עולם כקדמותו ונצחיות עולם בנצחיות שלו וכשם שהנר סבה להצל ואין א' קדם לחבירו ולא נעשה הצל בחפץ הנר ורצונו אלא כ"מ שהנר דולק הצל עמו בזמן ומקום

שוה, ה"נ הסבה עם המסובב, וכך הוא בטבע הענין, ומה שאנו רואים הפסד ההוית שבעוה"ז הם אומרים אין זה הפסד רק פרוד ההרכבה שהיסודות בעצמם לא נתחדשו ולא יפסדו, אך הרכבתם מתחדש מאלי' בטבע ומתפרד בהגיע זמנו באפס כחו ושוב יתחבר ויעשה ממנו צורה אחרת ושוב יתפרד ויופסד וילבש צורה אחרת וכן לעולם, ועלה של זית היום אפשר כי אחר מאות מהשנים יעשה אדם הגדול בענקים והאדם יתהפך לתפוח ולעשב השדה, ואפשר אוכל אדם פת לחם ואותו לחם הי' אבי אבי' לפני כמה דורות וכן הי' לעולם וכן יהי' עד עולם ולדבריהם יהי' אדם בן מות מעולם ואכילתו צריך להשלים הניתוך ממנו וקשה מאד לצייר ענין מיתה של אדם וכל ענין אדה"ר אין לו מובן כי לא תמצא ראשין ולא אחרון, אך המאמינים בחידוש העולם ברצין וחפץ המהוה כל ההויות כולם אין ההרכבה גורם פירוד והפסד ומי שהמציא מאין היסוד הפשוט ומקיימו בחפצו כאשר גזר עליו כל ימות העולם הוא אשר הרכיבם בחפצו וגזר על ההרכבה שתעמוד לעד לעולם בלי שום פירוד והפסד ולא הי' צריך לאכול להשלים מה שניתך ממנו כי לא יתך ממנו נתך אך האכילה הי' לתענוג ול"ה לחם חן הארץ כ"א רוחניות כמו המן במדבר והי' נבלע באבריהם אך אכילת פרי עה"ד גרמה לו חולשת הרכבה וממילא צריך להשלים חקו וחסרונו ע"י זיעת אפך תאכל לחם מן הארץ וכיון שהשלמת לתוכו ע"י ארציית א"כ ממילא עפר אתה ואל עפר תשוב עד דבלה בעפרא ויחזור ויחיה כמו שהי' קודם החטא ואז יאכל וחי לעולם שכולו טוב עכ"ל:

ועי' ס' יסוד האמונה והובא בס' מגן אבות על אבות סופ"ד דק' הל' הילודים למות והמתים להחיות, אמאי לא יאמר החיים למות, רק דק' דכ' מות תמות הא הי' חי אח"כ תתק"ל שנים, ובגמ' אי' שהאריך לו יומו של הקב"ה אלף שנה, וי"ל עפמ"ש בתויו"ט ולאן אתה הולך ולא אמר לאן אתה תלך, כי האדם בכל רגע ורגע הולך אל בית עולמו ומתקרבת מיתתו מיום הולדו, וז"ש בקהלת ויום המות מיום הולדו תיכף מיום הולדו מתחיל יום המות, א"כ קודם החטא היו השעות נקראים חיים דל"ה מעותד למיתה, רק אח"כ התחיל למות, וזה"פ מות תמות תיכף ביום אכלך, ול"ש לומר החיים למות דלא שייך תואר חיים מאחר שבכל רגע מתים אלא הילודים למות תיכף כשנולדו מעותדים למיתה:

פסוק יח

עזר כנגדו, רש"י זכה עזר ל"ז כנגדו להלחם. עי' בפרקי דר"א פי"ב א"ת כנגדו אלא לנגדו אם זכה תהי' לו עזר. ואם לאו לנגדו להלחם וע"ש בהפירוש דדרשו כנגדו מלשון נגידה ומלקות, וא"כ איך יפרש תחלת הפסוק שהם תרתי דסתרי. לכן דרשו שבתחלת מדבר

אם זכה ולבסוף אם לא זכה, ולדעתי שט"ס ברש"י שם מלת כנגדו וצ"ל לנגדו והוא ממש כצורתו לקוח מפרקי דר"א אות באות ובזה סרה קו' המזרחי עכ"ל:

ובס' חות יאיר כ' דיל"ד איך יתהפך בנושא א' מהיפך אל היפך, וי"ל דאדם נברא מד' יסודות ואש מתנגד עם מים, וטבע אש מביא אדם לזריזות ומים גורם עצלות המשכיל יודע להשתמש לצורך גבוה כמו בשחר לקום בזריזות, ואל ישיאך היצה"ר להנטותך מדרך הישר להשתמש ביסוד מים להיות עצל בדבר, והרשעים מהפכין הסדר, וז"ש אעשה שני הפכים בנושא א' אש ומים עזר או כנגדו אם זכה להשתמש על סדר נכון עזר הוא לו. לא זכה ומשתמש בהם להיפך הם כנגדו שטובה הי' לו אלו לא נתתי לו רק יסוד א', וז"ש טובים השנים, ב' יסודות מן האחד אם הי' רק יסוד א', רק באופן אם יש שכר טוב בעמלו שמשתמש בהם לצורך גבוה עיין שם בדברים נעימים:

ובכתבי אגדה שלי כתבתי דהפשט פשוט דכל דבר צריך התנגדות כמ"ש העולם התחרות עושה מסחר, ומלאכים שאין להם יצה"ר לא נברא העולם בשבילם רק בשביל ישראל, וזה"פ אעשה לו עזר כנגדו ע"י הכנגדו יהי' עזר אם יזכה לנצח הכנגדו, וכמ"ש בח"ס בתורת חשה פ' חיי שרה (כ"ד נ') לא נוכל דבר אליך רע או טוב, דאם האיש נדבן ופזרן אם גם האשה תפזר אזי יפסידו רכושם לכן צריכה היא לקמץ, ונהפוך הוא אם הבעל מקמץ צריכה האשה לפזר קצת, וז"פ אעשה לו עזר כנגדו במה שהיא כנגדו בתהליכתה זה היא לו לעזר ולהועיל, לכן ירא לבן לדבר על רבקה טוב כי אולי לפי מדותיו של יצחק לרע יחשב לו, וזה לא נוכל דבר אליך מטוב או רע ע"ש. ועי' מהר"ם שיף גיטין ד"צ באריכות, ובספר שמע שלמה כ' פרש"י אעשה עזר שתהי' נגוד לו אם תזוח דעתו כו' ותמוהין דבריו מלקמן (ג' כ"ב) הן האדם הי' כאחד ממנו כ' הרי הוא יחיד בתחתונים וקרוב להטעות הבריות לומר אני אלוקי, האיך יטעה והאמרת לעיל שאם תזוח דעתו עליו יאמרו לו אם היית אלוקי היית א' ולא ב' וצ"ע ועי' מהרש"א יבמות דס"ג א' בדברי רש"י ורא"ם כאן:

ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' כ' הוקשה לי הכ' לא טוב כו' נר' כאלו הי' המלכה בבריאה, ונתעוררתי עתה מפני שראיתי בזה הפ' א"ר אבוהו כו' עד מתחלה במחשבה לבראות ב' ולבסוף נברא א', וראה ה' שאין יצירת האדם על הטוב שבשלימות, ולקח א' מצלעותיו ויבן לאשה, וזה כמשפט אחד מן נבראים ית' מחסרונם עלוי רב, ויודע אני שיש לרבותינו דברים אחרים כיוצא בזה, ודבש וחלב תחת לשונך ואתה צריך למתקם אלינו. תשובה, תחלת אני אומר כי פרשיות מעשי בראשית נכתבו דרך כלל ופרט תחלה כלל הכ' את הכל וסדר כל המעשים כחו שעמדו לבסוף ואח"כ נכתבו

דרך פרט שתחלה כ' בבריאת יום הג' ויאמר אלקים תדשא הארץ ושא. ותוצא הארץ דשא כו' ובפרט שלאחר מנין הימים פרט הכ' כיצד יצאו וצמחו דכ' וכל שיח השדה טרם יהי' בארץ וכ' עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר, וכן בבריאות אדם וחוה כ' ביום ו' ויברא אלקים את האדם בצלמו בצלם אלקים כו' ובפרשיות שלאחר מנין הימים פרט יצירתו כיצד ומה הי' הסבה בבריאות הנקבה, ומעתה נשוב ונראה כי ח"ש לא טוב היות האדם לבדו לא נא' אחר בריאת האדם אלא בתחלה עלה במחשבה שאין טוב האדם לבדו כלו' היות' יחידי בעולם השפל מכיר ועובר קיים כשכלים הנפרדים או אם תרצה כגלגלים אלא כך חייבה החכמה להיות האדם מין ואישי' מתרבים הווים ונפסדים ככל הנבראים השפלים, ומחשבת השי"ת עמקו מי ידעם. ומ"ש אעשה לו עזר כנגדו ר"ל שהוא מוליד כמונו שאין הנולד ממי שאינו מינו כנגדו וכיוצא בו והוא שכ' ולאדם לא מצא עזר כנגדו שאדם אדם על מהותו כל הנבראים השפלים וטבעם ולא מצא טבע נאות לטבעו ולהוליד ממוו בטל שכל כמותו, ומ"ש ולאדם לא מצא עזר כנגדו פי' ולאדם לא מצא לעצמו עזר מכולם להוליד כמותו וכאלו אמר ולעצמו לא מצא עזר כנגדו, או אם תרצה פי' ולהעמיד מין האדם לא מצא עזר כנגדו, ואח"כ שב לבאר בריאת האשה וכי לקח אחת מצלעותיו. ובנאה לאשה. ואין כאן המלכה ורצון מחודש. ומה שראית בדרשת חז"ל במחשבת שנים ובריאת א'. לא כמו שאתה סובר שתחלה עלה במחשבה להיותם ב', ואח"כ לא ברא רק א' ואח"כ חזר וראה כי טובה המחשבה, חלילה להשי"ת מאלה, וסתירת זה מבוארת התחלת העיון, כ"ש שבפי' ר' אבוהו כ' זו"נ בראם וכ' ברא אותו אלא תחלה כו' אלא אגיד לך בו ב' ענינים ושניהם אמתים לענ"ד. דע כי דברי הכתובים ודברי האגדות דרך רמוזים וציורים גשמיים לצייר הענין בנפשות וכדי להעיר כי ברא הכל בהשגחתו על תכלית השלימות כנה הדברים לדבר מכוון במחשבה ובהתבוננות החכמה איך יעמדו על השלימות וכן תמצא לרז"ל באגדות ח"ב, ואחר כי בהיות האדם כאלה הי' אחר מחשבה והתבוננות, ושהי' המחשבה לבראות ב' כלו' זה לעצמו וזה לעצמו ולהיותם עומדים לעצמם בלי שיקבל זה מזה ושלא יולידו זה חזה, כי צורת הזו"נ לענין כשמש וירח ואח"כ חייבה החכמה שאינו טוב להיות האדם שהוא העיקר ביצירה לבדו. אלא להיות הוא פועל והנקבה ככלי ועזר בו בפעולותי' והוא בענין המחשבה והחעשה כחמה ולבנה ושאמרו רז"ל שאחרה לבנה רבש"ע א"א לב' מלכים להשתמש בכתר א' ואמר ה' לכי והמעטי עצמך שהיא אינה אלי' ככלי להיות השמש פועל בה והיא מקבלת ממנו, והוא שנרמזו ליוסף בחלומו יעקב ורחל לשמש וירח שהם כמותם בלי ספק, ודי לאיש שכמוך במעט רמז, וז"ש ר' אבוהו כי הכ' שאמר זו"נ

בראם הוא במחשבה לבראות ב' זה לעצמו וזה לעצמו, ואח"כ לא נבראו במעשה אלא א' שהוא הזכר ואין הנקבה נחשבת בבריאה שאינה אלא בדבר הטפל לעיקר וליקח ממנו ולצורך חשמישו והוא שקראוהו רז"ל זנב, כענין לראש ולא לזנב, עם היותה זנב באמת ונבנית ממנו. עי"ל בתחלה עלה במחשבה לברוא ב' כעין יצירת שאר בע"ח שנברא הזכר בפ"ע והנקבה בפ"ע ואח"כ לא נברא רק א' לומר שתהי' אשה לקוחה מגופו ומצלעותיו להיותה כא' מאבריו ולהשתוקק בתועלת בעלה ובעל משתוקק לתועלתה, והוא שכ' עצם מעצמי ובשר מבשרי ע"כ יעזוב כו' ר"ל ע"כ נבראת עצם מעצמי להיות הדבקות בהם אמת וחזק יותר מדביקת הבן לאביו ואמו שהוא מגופם, כי זה יותר דבר שנלקח חלק ממש מאברי' וכבר קדם לפי' זה הרב ר' אברהם בס' בעלי הנפש והוא נכון ומ"מ לא נחשב אדם וחוה בבריאה רק אחד עכ"ל:

ובשו"ת בשמים ראש סי' רכ"ט שאלתני באגדה תחלה עלה במחשבה לבראות ב' כו' וכי ח"ו המלכה לפני ה' במחשבה ב' וברא א' וחזר ועשה ב'. תשובה. לא ידעתי תימה כי אין כאן המלכה כי כבר במחשבה היה שיהי' ב', כאשר נעשה לבסוף, ואין אמירת לא טוב היות אדם לבדו עצה חדשה אלא לפי שנברא יחידי, ואח"כ לוקחה זאת מצלעויו, אומר הקרא בלשון כאלו עכשיו נתיעץ כן עכ"ל:

פסוק יט

נפש חיה הוא שמו. ערש"י. ועי' בינה לעתים דרוש י"א ול"ה דברים נעימים בזה. ועמש"ל (ב' ז') בזה:

פסוק כב

ויבן ה' את הצלע, עי' בהקדמה לטור אה"ע הטעם שכל הברואים נבראו שנים, ואדם יחידי, ויקח אחת מצלעותיו לאשה, הוא כמ"ש הראב"ד בס' הנפש שזהו לטובת האדם. שבהמות יען שנבראו שנים לכן אין הנקבות מיוחדות לזכרים, ואינן עומדות לשמשו אבל האדם מפני שהאשה נעשית מאחת מזרועיתיו היא מיוחדת לו והיא לו לעזר, וזש"ה לא טוב היות האדם לבדו. פי' שלא טוב שיהיה האדם והאשה כל אחד לבדו כשאר בהמות רק אעשה לו שיהי' לו עזר כנגדו שתעמוד יומם ולילה. וע"כ יעזוב איש וגו' יען כי היא א' מאברי' עכ"ל בקיצור:

ועי' בס' תולדות אדם מהגאון ר' זלמן מווילנא פי"ב, שהביא מחז"ל בנדה דמ"ה ב' ויבן וגו' בינה יתירה נתן לאשה יותר מבאיש ע"ש, ופלא ליחס זאת לאשה יותר מאנשים, ועוד אחר שמינו כמה חסרונות בנשים מביא שיש בהם בינה יתירה הלא דבר הוא, ורק ידוע כי ההתחלה והשורש אף שהוא קטן בכמותו רב הוא באיכותו וטעות שנפל בהתחלה הוא גדול מאד אח"כ, עד"מ, הלמודים העמוקים מחשבון והנדסה אשר ע"י

נדע מהלך השמש וירח וכוכבים כולם דבוקים זב"ז כשלשלת כמו ב' פעמים ב' הוא ד' ואם יקרה טעות לאמר שהוא ה', יותר שיהיה חרוץ להרכיב הרכבות בשכלו העחוק ירבה ויפרוץ הטעות עד למעלה ראש, ועתה יתכן שבתחלה מונה החסרונות שיש לנשים ואח"כ מביא החסרון היותר גדול כי נשים דעתן קלות ר"ל המושכלות הראשונות שלהם אינן על מכונם שהן קלים להתפתות ולטעות בהן, ובינה יתירה נתן להם שיש להם כח להעמיק בחדודי הרכבות וזה חסרון גדול, והוא מליצה יפה להראות כי החדוד רק טוב באמצעית שכל הפשוט והישר ע"ש:

וגם י"ל לפמ"ש הרמב"ם בפי' המשניות שם ושני הנקבה לעונת נדרים פחות משני הזכר להיות חייהן קצרים מחיי האיש ברוב, ועי' ג"כ בראב"ע אמור (כ"א ב') על לאמו ולאביו יטמא הא דהזכיר אמו קודם לאב כי הזכר חי יותר מהנקבה ברוב. ועי' בשבת דל"ב בהא דעל ג' דברים נשים מתות בשעת לידתן ע"ש, והראשונים כ' מה שבתחלה חיו הרבה שנים ואח"כ ימי שנותינו ע' שנה. לפי ששכל אנושי קצר מהשיג כל דבר ורק במשך הזמן יגיע להבין, והראשונים הי' להם קשה להבין הדברים החדשים ונפלאים שיש בעולם לכך האריכו ימים להשלים בזמן מה שקצרו בשכל, אבל אחרונים שיש להם דרך מסולל די בשנים מועטים. ואשה ששנותי' קצרים מאיש כנ"ל ע"כ צריכים בינה יתירה להשלים תמורת הזמן וא"ש. ועי' גם כן בדברי שאול מ"ת:

פסוק כג

עצם מעצמי. הענין י"ל דרוב קטטות ומחלוקת בין איש לאשתו מקיר גאוה והתנשאות כל א' חושב שמיוחס יותר ממשפחת כנגדי, וע"כ נברא אדם יחידי וממנו נברא האשה שלא יתקוטטו, ולכן עצה שישכח כל א' יחוסו ואז יהי' בשלום, וז"ש זאת הפטם אין לאשתי יחוס יותר ממני כי היא עצם מעצמי ובשר מבשרי ולזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה, אבל כ"ז לא יהי' רק הפעם אבל לעולמים יקח אשה ממשפחה אחרת, ופן יתרבה מחלוקת העצה שיעזב איש את אביו ואת אמו. ישכח היחוס וכן היא, ואז יהי' ודבק באשתו בשלום ואהבה ויהיו לבשר אחד, וז"פ שמח תשמח רעים אהובים כשמחך יצירך בג"ע מקדם כמו באדה"ר שלא הי' מקום למחלוקת. וזה"פ מצא אשה מצא טוב, אשה פחותה מאיש מספר ה', אם מצא אשה שפחותה ממנו זה טוב. ומוצא אני מר ממות את האשה (קהלת ז') האשה בה"א ודומה לבעלה זה מר ממות ואשה בכל אלה לא מצאתי אם היא יתר מספר שי"ב ועולית יותר מאיש זה רעה חולי מאד, וזה לא מצאתי:

והנה יפלא על החכם מכל אדם, שאמר דמצא האשה מר ממות וכי טעם טעם מיתה: רק י"ל דאיתא ביומא דפ"ו א'. ג' חלקי כפרה ותשובה הוא עם כל א'. עבר על עשה אינו

זז משם עד שמוחלין לו. ל"ת השיבה תולה ויוה"כ מכפר, כריתות ומיתות ב"ד יסורין ממרקין, וחילול השם רק מיתה ממרקת, וא"כ מי שלא שב אף יוה"כ ויסורין ומיתה אין מצילין אותו, אבל אשה רעה אחז"ל בעירובין דמ"א, ג' אין רואים פני גיהנם דקדוקי עניות חולי מעים והרשות, וי"א אף אשה רעה, הרי מה שלא יוכל להשיג אף ע"י מיתה ישיג ע"י אשה רעה:

וזה י"ל הפשט באיכה (א' י"ד) נתנני ה' בידי לא אוכל קים. ואחז"ל יבמות דס"ג ב' אר"ח זה אשה רעה וכתובתה מרובה, ואי' במדרש אעשה לו עזר במה עזרתו מביא חיטין לכוסם פשתן ליבש נמצאת מאירה עיני' "ומעמידתו על רגליו". ובסנהדרין דק"י, ואת היקום זה ממונו של אדם שמעמידין אותו על רגליו, הרי ב' דברים מעמידין על רגליו אשה טובה וחמון, ואשה רעה תמיד חסר לו הב' דברים. וז"פ נתנני ה' בידי לא אוכל קום זה אשה רעה וכתיבתה מרובה שחסר ב' דברים:

ותורה נקראת אשה כשלמד, וקודם נקראת ארוסה, וזה תורה צוה לנו משה פי' בעת הציווי רק מאורסת לכן כל הלומד בפני ע"ה כאלו בעל ארוסתו בפניו שקודם שלמדה ארוסה, וכמו באשה זכה עור ל"ז כנגדו, כן תורה זכה נעשה כסם חיים. ל"ו כסם מות וכחו מי שאין לו אשה לא נקרא אדם ביבמות ס"ג כן בתורה, וז"פ ודאשתמש בתנא חלף כי האיש מחויב ליתן חזונות לאשתו ולא היא, ואם משתמש בתגא תחליף מנהג העולם:

ובסנהדרין דכ"ב א' אי' קשה זווגו של אדם כקריעת ים סוף, ותמוה מה שייך קשה לפני השי"ת. אך י"ל כמ"ש במדרש בקריעת י"ס טען עוזא הללו עובדי ע"ז והללו עע"ז כו' וכן בזווג יש אנשים המדברים לשה"ר על כל צד, על החתן או על הכלה או על המחותנים, וזה קשה מאד לפני ה' כמו שהי' קשה לו טענת עוזא. וז"פ מדרש פליאה הים ראה יינם מה ראה ברייתא דר' ישמעאל, דתנא דב"ר ישמעאל אמר בכתובות ד"ה ב'. מפני מה כל האוזן קשה ואליה רכה, שאם ישמע דבר שאינו הגון יכוף האלי' לאזנו שלא ישמע וכן הים ראה ברייתא דר"י שצריך לאטום אזניו שלא ישמע דבר שאינו הגון, והגם שראה הקטרוג הנ"ל וינס ולא שמע להקטרוג ונתבקע הים:

רש"י לא נתקררה דעתו עד שבא על חוה. עי' בס' דברי דוד מהטו"ז, דהק' המפו' איך בא על בהמה שהרי נצטוה על עריות ובהמה בכלל, וזה טעות דאיתא בסנהדרין דל"ח ב' שעה שביעית נזדוגה לו חוה כו' תשיעית נצטוה, הרי דהציווי על חצות שלו הי' אחר זיווג חוה, ודבר זה שבא על בהמה וחי' היה לפני זיווג חוה ע"ש מבואר מדבריו דאדה"ר לא קיים מצות ב"נ טרם נצטוה עליהם. ועי' בס' בית האוצר מערכת א' אות ט"ז שהאריך בענין אדה"ר אי קיים התורה עד שלא ניתנה, וכן משמע עירובין די"ח ב' דאדם פירש

מאשתו לפי שהי' בנידוי פ"ש ועי' בפדר"א פ"כ דשמר שבת ע"ש ופי' בב"ר פט"ז עה"כ ויניחהו נתן לו חצות שבת, אולם מהגמ' סנהדרין הנ"ל אין ראי' דלא קיים מצות התורה עד שלא ניתנה די"ל דרק כ"ז שלא קיבל גם מצות ב"נ ולא הי' עדיין ענין קבלת מצותיו ית' כלל הוא שלא קיים את המצות, משא"כ אחר שקיבל ז' מצות ב"נ ונכנס בגדר קיום ציווי השי"ת אז קיים גם הציוויים אשר עתידים ישראל לקיים:

כי מאיש לקחה רש"י מכאן שנברא העולם בלה"ק, עי' רמב"ן תשא (ל' י"ג) עה"פ בשקל הקדש שהביא חו"נ דנקרא לה"ק שלא ימצאו בו שמות לאברי המשגל רק בכנוי. והוא דחה דהו"ל לקרות לשון נקיה, אלא מפני שדברי תורה ונביאות וכל דברי קדושה בלשון ההוא נאמרו וכן מלאכי' וצבאי' לכלם בלשון ההוא ע"ש. ועי' בס' מיני תרגימא הביא ס' מסרת המסרת בלוחות שניות בהמין הז' האריך בענין לה"ק ע"ש ולא ראה המו"נ ורמב"ן הנ"ל. ועי' בעטרת זקנים או"ח סי' תל"ד אות ג' דתרגום אינו בכלל לה"ק ומקרי לשון טהור פ"ש, וע"ע באגרת הטיול לאחי המהר"ל מפראג אות ל' מ"ש בזה:

פסוק כד

ודבק באשתו. הראב"ן ריש כתובות הביא דארוסה לא חקרי אשתו, וז"ש ואסר לנו את הארוסות. ועי' ברביד הזהב תמה מפ' ויצא (כ"ט כ"א) הבה את אשתי, ומפ' תצא בנערה המאורסה כ' אשר עינה את אשת רעהו. ועי' ברשב"ץ ח"ב סי' רכ"א הביא ראיה מזה בגט ארוסה שכ' אנת אנתתי, וע' בתרומת הדשן סי' רכ"ט ובאה"ע ר"ם נ"ה ומ"ש בפ' ויצא ע"ש:

פסוק כה

ולא יתבוששו, ערש"י, ובדברי האלשיך כאן. עי' בס' אמרי הצבי על ב"ק דצ"א ב' אית ל"ח בזה:

פרק ג

פסוק ג

לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו. רש"י הוסיפה על הציווי לפיכך באה לידי גרעון הוא שנ' (משלי ל') אל תוסיף על דבריו, ובסנהדרין דכ"ט אין טוענין למסית מנחש דהרבה טענות הי' לו לטעון ולא טען, ומפני מה לא טען הקב"ה לפי שלא טען הוא, ומה הול"ל דברי הרב ודברי תלמיד דברי מי שומעין, מנין שכל המוסיף גורע שנא' לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו, ועי' כלי יקר שהק' דאם חוה הוסיפה נגיעה וא"כ איך נתפתתה כשם שאין מיתה בנגיעה כך באכילה הא היא ידעה האמת, וכ' דהיא לא שמעה מה' רק אדם אמר לה והוסיף לה נגיעה כד שלא תבא לידי אכילה, והי' סברה שהכל מפי הגבירה ע"ש, וכ"כ בתורת חיים סנהדרין. ובמח"כ נטלם מהם דמפורש הוא באבות דר"נ פ"א דאדה"ר

הוסיף נגיעה וע"ש בבנין יהושע, ובס' זרע יצחק על משניות פ"א מי"ז מאבות, ובנח"ק, וביש סדר למשנה על משניות שם:

ועי' מהרש"א סוטה ד"ט ב' שהביא רש"י שהנחש נתכוון שימות אדם שיאכל הוא תחלה וישא את חוה, וקשה דהא משמע שהסית חוה לאכול ממנו וא"כ גם היא תמות וי"ל דציווי לאדם שלא יאכל הי' קודם שנבראת האשה, ומיהו גם חוה נצטוות שהרי נענשה, ואדם הוסיף נגיעה כמ"ש באדר"נ והנחש יעץ עצמו דאת אדם לא יוכל להכשיל שהוא יודע האמת דמותר בנגיפה והי' סבר כיון דלא נבראת חוה בשעת הציווי אף אם תאכל לא תמות, אלא לפי סברת אדם וחוה שגם היא בכלל הציווי אחר הנחש להטעות ודחף לחוה ולא תמות בנגיעה ותאכל ג"כ ואחר שתאכל ולא תמות גם אדם יטעה שאין ממש בציווי ה' דלפי סברתו גם האשה בכלל והרי לא מתה ויאכל הוא וימות ואז ישא לחוה ופח"ח. ובהקדמה לס' ים התלמיד על ב"ק אות י"א כ' דבר חידוד על קו' הנ"ל דאם חוה ידעה דמותר בנגיעה האיך השיאה הנחש, וגם הנגיעה הי' באונס, ואונס רחמנא פטרה, רק דאי' בברכות דל"ה כל הנהנה בלא ברכה מעל. וזאת הי' טעות חוה דאף דלא הזהיר על הנגיעה מ"מ כל המאכלים הם קדשי שמים רק דהתירה התורה לאחר ברכה אבל בעה"ד דלא תאכל ממנו שוב הוי קדשים ואסור אפי' בנגיעה, ובקידושין דמ"ג אמרי' אפי' ישלד"ע מ"מ זה נהנה וזה מתחייב לא אמרי', והק' שם בתד"ה שלא, ממעילה דשליח נהנה ומשלחו חייב ובמעילה לכ"ע ישלד"ע. ותי' דבמעילה חייב על ההגבהה ולא על אכילה, וא"ש דאמר מנין כל המוסיף גורע וכו' ואין הפי' כרש"י כשם שאין מיתה בנגיעה כו' דעיקר חסר מן הספר אלא ה"פ כיון דסברה דנגיעה אסור דקדשים הם ושוב ישלד"ע והמשלח הנחש חייב, דאי לא הי' אסור רק אכילה לכ"ע אין שלד"ע ולא הוה חוה אוכלת, אבל כשסברה שנגיעה אסור וחייב על הגבהה וישלד"ע וא"כ בזה שהוסיפה גרעה וא"ש דאמר אדם היא נתנה לי מן העץ ואוכל וק' האם בשביל זה היה מותר לעבור אציווי השי"ת רק להנ"ל א"ש דאין מועל אחר מועל בקדשים ואין בו איסור. וא"ש נמי דכ' ותקח מפריו ותאכל דלא רצתה לאכול במחובר דאז לא יהי' הגבהה ותתחייבת דנהנת אבל כשתלשה כבר הי' מעילה ופטורה על אכילה דישלד"ע במעילה:

ובש"ך חו"מ סי' ל"ב סק"ג הק' הא אף דאשלד"ע מ"מ בדיני שמים חייב המשלח וא"כ הנחש שנידן בדיני שחים מה הי' מועיל לו הטענה דברי הרב כו' ובמשל"מ פ"ב ה"ג מרוצח כ' דאף דישלד"ע מ"מ זה נהנה וזה מתחייב לא אמרי', וא"כ ה"נ דחוה אכלה הנחש פטור מד"ש:

ובמד"ר אי' בשעה שאמר ה' על גחונך תלך, ירדו מלה"ש וקצצו ידיו ורגליו וכו' וקשה

הלשון בשעה דמשמע שמיד נחרץ משפטו ומה נפק"מ, ועוד איתא שם שנידן בסנהדרין וג"כ תמוה דלמה לא דן לנחש ה' בעצמו. וכ' בערבי נחל בדרוש ב' לשה"ג, ע"פ קו' הש"ך הנ"ל דבדין שמים המשלח חייב, ול"ה טענתו טענה דברי הרב כו', וי"ל דזה ברור הא דאשכחן בכמה דוכתי דחמור ד"ש מדיני אדם, ז"ד במשפט הנעשה בפני ב"ד שלמעלה. אבל ה' בעצמו שהוא רחום וחנון אינו דן כחומר ד"ש. ואע"ג דד"ש נמי הוא מאמר פיו שנותן לב"ד שלמעלה כח לשפוט אבל מ"מ משפט היוצא מאתו ית' דן כקולי בני אדם, ואדרבה איפוך נמי היכי דיש חומר בד"א מד"ש דן כקולי ד"ש, וז"פ משפטי ה' אמת צדקו יחדיו שני הצדקות ביחד צדקות ד"א וצדקות ד"ש. וא"ש דגמ' סנהדרין ס"ל כיון דכ' ויאמר ה' אלקים אל הנחש. משמע שה' בעצמו היה דן ושפיר היה יכול הנחש לטעון דברי הרב כו' אע"ג דלד"ש ל"מ זה. מ"מ במשפט של הקב"ה בעצמו לא יחמור כמו בד"א. אבל המדרש בא ליישב קו' הגמ' אמאי לא ניצל הנחש בטענה דברי הרב כו'. ואמר המד' שנידן בסנהדרין. ממילא דנו אותו בד"ש ול"מ דברי הרב:

אכן הפני יהושע בקידושין כ' דהא דבשליחות לד"ע השליח חייב בד"א והמשלח בד"ש אין הפשט ששניהם חייבים זה בד"א וזה בד"ש, רק הכוונה או זה או זה, ואם קיבל השליח עונשו בד"א פטור המשלח ביד"ש, וא"כ קשה נהי דדנו הנחש בסנהד' ודנוהו בד"ש. מ"מ הרי אח"כ קילל ה' לאדם וחוה ואחר שהם קיבלו ענשם יפטור הנחש, לזה אמר המדרש דמיד כשקילל לנחש מיד נענש הנחש. ול"ק איפכא למה נענשו אדם וחוה אחר שקיבל הנחש עונשו לפמ"ש הפנ"י הנ"ל. אך ז"א דהכל מודים באומר לשלוחו צא אכול חלב ששליח חייב דנהנה. וא"ש הכל. ועמ"ש בפ' חיי שרה (כ"ג א'):

ועי' שו"ת אור המאיר סי' מ"ט שהקשה לו אחד דניחא שהקב"ה לא טען דאין טוענין למסית אבל מ"ט לא טען הנחש בעצמו דהי' ערום. רק דבמד"ר פ"כ אי' דהקב"ה לא נשא ונתן עם הנחש רק קפץ עליו ופסק לו הדין, מבואר דבאמת הי' טוען אלא שהקב"ה פסק עליו הדין קודם שירד לטעון, ובגמ' דידן משמע דלא טען לו הקב"ה אבל הנחש בעצמו לא הי' לטעון רק דחוה הוסיפה נגיעה ולפ"ד הנחש דגם נגיעה אסור ל"ה לנחש טענה דהא בד"ש חייב דאמרינן ישלד"ע ולכך ל"ק אמאי לא, טען הנחש רק הקו' אמאי לא טען הקב"ה דהאמת נגיעה מותר ורק אכילה אסור ובהנאה אשלד"ע אף בד"ש וע"כ שא"ט למסית:

עי"ל לפמ"ש המשל"מ שם דדוקא בעבד המשלח מעשה כגון בשוכר עדי שקר חייב בד"ש אבל בדיבור לבד פטור המשלח אף בד"ש, ואי' ברש"י ובב"ר פי"ט דהנחש דחף לחוה לעץ ואחר כשם שאין מיתה בנגיעה כו' א"כ נגיעה של חוה הי' ע"י מעשה של

נחש, ולפי דעתו דנגיעה אסור ול"ה לו טענה, דהא בד"ש ישלד"ע במעשה, אבל לפי האחת דרק אכילה אסור ל"ה רק דיבור דהא אכילה הי' רק ע"י דיבור של הנחש, ופטור אף בד"ש ומפני מה לא טען הקב"ה אע"כ דא"ט למסית. וקדמו בזה בס' אמרי בינה עה"ת בשם הגאבד"ק לבוב ז"ל. וע"ע בשו"ת גור אריי' יהודה חו"מ סי' ל"ג דבר נכון, ובס' בנין אריאל, ובס' נועם מגדים עש"ה:

ובעיקר קו' הש"ך הנ"ל על הטענה דבר הרב הא בידי"ש ישלד"ע, י"ל לפ"מ שהק' המפו' למה קלל ה' לאדם קוץ ודרדר תצמיח לך הא קלבדר"מ דהא חייב מיתה ואמאי יענש עוד בדיני ממונות. וי"ל לפמ"ש הש"ך בסי' כ"ח סק"ב דבקלבדר"מ חייב לצאת י"ש בתשלומין וא"ש דאדם חייב בד"ש. וא"ש הא דקלל ה' לנחש על גחונך תלך וכו' הא רש"י פי' בפסוק ו'. שנתנה לכל החיות לאכול א"כ הנחש ג"כ אכל וקלבד"מ דחייב מיתה, ולהנ"ל א"ש דבד"ש חייב. ואפ"ל הא דבידי שמים אמרי' ישלד"ע דוקא היכי אי הוי חיוב בדיני אדם הוי אמינא דברי הרב כו' ופטור מד"א וחייב בד"ש. אבל היכי דלא חייב אלא בד"ש אז הם מודים דמחמת דברי הרב כו' פטור אף בד"ש ולפי"ז א"ש דבהל' עדות חייב בד"א לכך מתמת דברי הרב כו' אינו פטור מד"ש. אבל הנחש אינו חייב רק מד"ש לכן מחמת דברי הרב הי' יכול לפטור אף מד"ש. ולפי"ז מדויק הלשון בגמ' הרבה טענות הי' לנחש לטעון והק' המפו' דהי' רק טענה א' דברי הרב כו' ולפמ"ש ניחא דבאמת הטענה דברי הרב לבד אינה טענה דמ"מ חייב בד"ש, וגם הא קלבדר"מ, ורק דטענה זו לבד נמי לאו טענה הוא דמ"מ חייב בד"ש אלא בשני טענות אלו הי' לפטור עצמו דיכול לטעון דקלבדר"מ וא"ת דחייב בד"ש הי' יכול לטעון דברי כו' דעל ד"ש זאת היא טענה טובה וא"ש היטב:

ובס' עיון יעקב על ע"י סנהדרין סי' ח"ד כ' על הקו' מה הרבה טענות, דיש להקב"ה הרבה תוארים אב אדון רב מלך בורא ואלקי וכדומה וע"י כולם הי' לו להשיב דברי אב ובנו כו' דברי אדון ועבדו כו' דברי מי שומעין ע"ש ובס' אהבת איתן, בע"י דפוס ווילנא ובלקוטי שושנים עה"ת. ובכת"א כ' הא דהוסיפה חוה נגיעה וגם אמרה מפרי עץ הגן נאכל, דאי באו"ח סי' תרי"ב דאין להחמיר בנגיעת אוכל ביוה"כ ולא דמי לחמץ דמותר בכל מאכלים אבל ביוה"כ דאסור בכל מאכלים לא ישכח, וזה רמזה חוה כיון דהותר לאכול מכל עץ הגן ורק מזה אסור א"כ יש חשש בנגיעה כמו בחמץ. ועי' בשו"ת מים חיים בקונ' אוצרות חיים ביתר ביאור:

והנה הר"מ בפ"ב ה"ט מממרים כ' דהאומר בשר עוף בחלב מה"ת עובר בבל תוסיף, והראב"ד ס"ל דרק במ"ע כגון ה' פרשיות בתפילין שייך ב"ת אבל דבר שהוא אסור משום

סיג ותק"ח ל"ש ב"ת, וע"ש בכ"מ, ועי' במנחת חינוך מ' תנ"ד בזה ויש ראי' מכאן להר"ם מדהוסיף אדם נגיעה להאדר"נ או חוה לפי מדרשתינו ועשו שלא כהוגן. ולהראב"ד מותר להוסיף, אך אין למדין הלכה מדברי אגדה. וניחא הא דרש"י הביא דהוסיפה על הציווי שכ' אל תוסף על דבריו שנ' במשלי ולא הביא הלאו דבל תוסיף הנאמר בתורה, ולהנ"ל י"ל דבתורה י"ל כפי' הראב"ד דרק במ"ע שייך ב"ת אבל אם מוסיף בתורת סיג אפשר דאינו בכלל ב"ת אבל ממשלי דכ' אל תוסף על דבריו דהמשמעות משמע דאסור להוסיף על הציווי, א"כ גם סיג וגדר בכלל. וע"ע בשו"ת הרדב"ז ח"א סי' רנ"ו ובשל"ה הק' עה"ת:

וראיתי בס' ישועות מלכו הנדפס כעת מהגאון מקוטנא ז"ל בלקוטי תורה שכ' על הא דא"ט למסית, דהק' המפו' הרי על הסתה חייבה תורה ומה זו טענה דברי הרב כו' דכל מסית יציל עצמו בטענה זו, ותי' דמצינו באדם וחוה שהשי"ת בא עמם בדברים והשיבו, ואף שהי' בלתי מספקת לפטרם מעונש, בכל זה הורה השי"ת בזה דרך לשופטים שיבואו בדבריהם עם הנידונים פן ימצאו להם זכות כחו שפרש"י בדור הפלגה (נח י"א ה') וירד ה' ע"ש אבל בנחש לא מצינו שום מו"מ וכמ"ש בב"ר פ"כ שהבאתי לעיל קפץ עליו ופסק הדין והא גם לו הי' תשובה דברי הרב כו' ואף שאינה מספקת מ"מ גם תשובת אדם וחוה ל"ה מספקת מ"מ בא בדרך מו"מ עמהם ומזה ראי' שא"ט למסית ופח"ח. וע"ע בס' מירא דכיא פ' משפטים דבר נכון:

פסוק ה

רש"י כל אומן שונא בני אומנתו, עי' ס' דורש לציון דרוש י"א שחטא אדם הי' בכפירה ברבש"ע, כי ניסת והודח מנחש לאמור והייתם כאלקים, ומשם הודחו כל הברואים לכפור ביחידו של עולם, והטעם למה בא סמא"ל לתוך הנחש ולמה לא עשה כמעשהו בכל יום לפתות האדם בלי אמצעי רק שכוונתו היה לעשות מג"ע עיר הנידחת ע"י כפירתו של אדם וקיי"ל שאין נעשית עה"נ עד שיהי' מדיחיה מתוכה, וס"ס לא הי' דירתו בעוה"ז כי קודם חטא אדה"ר הי' ס"ם מהנשרפים לכך בא בתיך הנחש שידיחנו הנחש שדירתו כאן והוי מדיחיה מתוכה:

ועשו"ת הררב"ז ח"א סי' רנ"ו שאלת ממני על חטא אדה"ר לפי הפשט כי אין לנו עסק בנסתרות, דק' לך יציר כפיו של ה' ואחר כל הכבוד אשר היה לו כמ"ש חז"ל איך יתפתה אחר עצת אשתו ויעבור על מצוה קלה. תשובה אמת כי בזהר ותקונים הזכירו בזה דברים עמוקים ונוראים אשר אין לנו רשות לדבר בהם. לכן ראיתי לסדר לך דעתי כדי שיתישב על הלב ועל פשטי הכתובים, דע כי דבר מושכל הוא כי כל הוה נפסד ולבסוף

יחזיר כל דבר אל יסודו הראשון אשר ממנו לוקח כ"ש אדם המורכב מד' יסודות וד"ז נתברר לאדה"ר באין ספק, ומ"ש לו ה' ביום אכלך ממנו מות תמות מיתה מקרית הוא כי מיתה טבעית אין מנוס מחנה, וכבר דברו הראשונים מזה ואפי' לדעת האומרים כי הי' אפשר להיות נצחי, מ"מ אדה"ר לא ידע מזה אלא שקל בדעתו כי העליונים נצחיים, ומה שמורכב מחומר בן מות הוא ולו חי אלף שנים א"כ ברור אצלו שלא יהי' קיים באיש, גם ראה בע"ח מזדווגים במינם ונתברר אצלו אע"פ שאינם קיימים באיש יהי' קיימים במין, והוא לא היה יודע את אשתו ולא יהי' קיים לעולם ולמחר ימות וילך לו בלא חמדה גם ידע בבירור אשר נטע אלקים בגן עץ החיים אבל לא ידע מקומו והכי משמע קרא ועה"ח בתוך הגן שלא היה לו מקום מסוים ובטענה זו הסית הנחש את חוה דכ' והייתם כאלקים כלו' נצחיים ויודעים טוב ורע ואכלה מן העץ ונתוסף בה דעת ורוח חדשה והגידה לאדם והכיר בה אדם שנתוסף בה דעה ואמר בלבו ע"י שאוכל מן העץ יהי' בי דעת להכיר מקום עצה"ח ואוכל ממנו ואהיה קיים באיש משרת לפני ה' כאחד ממלה"ש שעומדים לפניו תמיד ואפשר יותר ולכן אמר מוטב אעבור על מצוה זו ואשוב כי אין דבר שעומד בפני תשובה כדי להשיג השגה אשר אין ערך עלי', וז"ש כי שמעת לקול אשתך שאמרה לך ע"י שאכלה נתוסף בה דעה וע"י שתאכל תהי' כאלקים, וז"ש קרא ועתה פן ישלח ידו ויקח מעצה"ח וחי לעולם שמעינן מיני' תרתי חדא שע"י שאכל מעה"ד ידע ויכיר עה"ח ויאכל ממנו, ונשמע נמי שזה היה דעתו מתחלה ומנעו ממנו לגרשו מג"ע כדי שלא יהיה חוטא נשכר, ומ"מ אדה"ר לטובה נתכוון שנתאווה להיות כא' ממלאכים וכ"ש שלא ידע אדם את עתו וחשב שיהי' ימי' קצרים. וידעתי שימצא טעמים אחרים וגם מזה אל תנח ידך כי הוא מסכים על הדעת ועל הכתובים עכ"ל:

ובמדרש מפ"מ חטא אדה"ר מפני שראה שתים, ותמוה והובא בשם הגאון מווילנא ז"ל דמשנה מפורשת בפ"ג דאבות הסתכל בג' דברים ואין אתה בא לידי עבירה דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון, ואדה"ר הי' יציר כפיו לכן ל"ה יכול להסתכל רק בשתים עכ"ל ודבריו צע"ג דקודם החטא ל"ה יכול להסתכל גם לאן אתה הולך, של"ה עדיין גזירת מיתה וא"כ לא ראה רק אחד. וי"ל באופן אחר דקאי על ג' דברים שעולם עומד עליהם תורה עבודה וגמ"ח בפ"א דאבות, וב' תורה ועבודה הי' יכול לעסוק, אבל לא גמ"ח שלא הי' עוד בריות ועם מי יהי' גומל חסד. ועל ג' דברים העולם עומד האדם שנקרא סולם קטן עומד בלא חטא ולכן מיד עשה ה' להם חגורות וכתנות עור להורות שצריך לעסוק בגמ"ח שזה החסרון גרם לאדם שיחטא:

פסוק ו
ונחמד העץ ערש"י, ועי' בינה לעתים דרוש ו' וכ"ב, ובס' תולדות נח דרוש ט' דברים נעימים ומהאריכות לא העתקתי:

פסוק ז
ויתפרו עלה תאנה רש"י מפ"מ לא נתפרסם כו' עי' בס' יש סדר למשנה פ"ו מ"ב דברכות, על הא דפליגי תנאי בעץ שאכל אדה"ר אי גפן או תאנה הי' מה נפק"מ מה דהוה הוה, וי"ל דנ"מ לנודר לאכול פירות שאכל אדה"ר ודוגמתה ממש בחגיגה ד"ו באומר הרי עלי עולה כעולה שהקריבו ישראל במדבר. ובענין מה דהוה הוה עתוס' חגיגה ד"ו, סנהדרין ט"ו. יומא ה'. ובזה א"ש רש"י מפ"מ לא נתפרסם כו' ולכאו"ק על התנאים הללו התורה מכסה והם מגלים. וכענין זה איתא בשבת דצ"ו עקיבא אם כדבריך התורה כיסה כו' אבל להנ"ל א"ש בשלמא במקושש אין נפק"מ מידי אם הוא צלפחד או אחר. אבל הכא יש נפקותא לדינא. ובענין צלפחד ל"ק מה דהוה הוה משום מלת במדבר יתירא הוא. ובספרו מיני תרגימא יש אריכות בזה:
וערש"י ואתחנן (ד' כ"ה) ונושנתם הקדים ב' שנים כו' והוא מגמ' סנהדרין דל"ח א' ומסיים בגמ' ש"מ מהרה דמרי עלמא תתנ"ב שנה. וכ' בס' סנהדרי קטנה שם. לכאו' מה נפק"מ. ואולי י"ל דנ"מ לדינא לנודר לעשות דבר זה מהרה יש לו זמן קרוב לששה חלקים מיום ולשבוק חלק שביעית דהרי יומו של הקב"ה אלף שנה כדכ' כי אלף שנה בעיניך כיום אתמול כי יעבור ותתנ"ב שנים הוי בקרוב ששה חלקי שביעית מאלף, ש"מ מהרה דקב"ה הוי ששה חלקי יומו, ה"ה מהרה דבו"ד נמי ששה חלקי היום ואם עושה אותה בתוך ה' חלקים ה"ז מקיים דבריו ע"ש וזה דבר חדש:
והנה במדרש יש פלוגתא אילן שאכל אי אתרוג הי' או תאנה, ולח"ד תאנה הי' ניחא דכ' ויתפרו עלה תאנה בדבר שקלקלו תקנו וכמ"ש רש"י, וקשה למ"ד אתרוג הי' אמאי לא לקח עלה של אתרוג, וי"ל דאי' בשבת דפ"ח א'. למה נמשלו ישראל לתפוח מה תפוח פריו קודם לעליו אף ישראל אחרו נעשה קודם נשמע, והק' בתד"ה פריו הא תפוח פריו אין קודם לעליו, ותי' דאתרוג נקרא תפוח ואתרוג פריו קודם לעליו, א"כ למ"ד אתרוג הי' והפרי נברא קודם לעליו, וא"כ י"ל דעלה לא נברא פדיין א"כ לא היה יכול ליקח העלה:

פסוק ח
וישמעו ערש"י ופי' בבינה לעתים דרוש כ"ה עש"ה:

פסוק יא
המן העץ. עי' חולין דקל"ט המן מה"ת מנין שנא' המן העץ. ענין עץ החיים והדעת, עצה"ח זה התורה. ועה"ד זה חכמת חיצוניות ולימודי חול, אדם מושבע ועומד שבראשונה

יהי' מאכלו מפרי עה"ח ואסור לו ולבניו לאכול ולהאכיל מעץ הדעת קודם זמנו טרם שאכל לשבעה מעה"ח כדכ' ראשית חכמה יראת ה'. ובמדרש שמואל פ"ב דאבות הוי שקוד ללמוד תורה מקודם ואח"כ תלמוד לימודי חול כדי שתוכל להשיב לאפיקורס ע"ש. וזה"פ סוף סוטה (מ"ט ב') ארור שילמוד בנו חכמת יונית ולא אחר ארור הלומד חכמת יונית. ובברכות דכ"ח מנעו בניכם מן הגיון. ולא אמרו מנעו עצמכם מן הגיון. לפי שהבנים לא רוו צמאון בתורה ותלמוד ואם ילמדו תחלה הגיון ושאר חכמות ישתבשו בשכלם ויצאו חוץ לשטה ר"ל אבל אם כבר מלאו כרסם תחלה בלימודי קדש יוכל ללמוד לימודי חול הנצרכים לו ולכל כלל ישראל. ולכן ר"ג העחיד שומר על פתחי ביהמ"ד ואמר כל תלמוד שאין תוכו כברו אל יכנום לבהמ"ד דלאיש הזה תורה נעשה לו כסם המות, וזה"פ המן מה"ת כו' היכן מרומז בתורה תקפו של המן בשטתו והחנים שבכל דור במה כחם גדול ז ואפוא הוא המקור בתורה והסברא אשר בשבילה ראוים ישראל לאותו המן? שנא' המן העץ ע"י שבנ"י אוכלים הרבה מפרי עה"ד. ובפר עה"ח געלה נפשם, והוא בא בכח חרבו של עשו שהוא חרב המתהפכת לשמוע דרך עה"ח בכל דא ודור. ועי' בזה דרוש ארוך ונעים בקובץ דרושא היו"ל ע"י אגודת הרבנים בפולין ח"ב כרך ראשון סי' ז'. ושם העיר ע"ז חתן דודי הרב הגאון ר' מאיר ווארשאוויאק שליט"א האבד"ק מאנקטוב מירושלמי פ"א ה"א מחגיגה על עזבם את תורתי שאם אותי עזבו ותורתי שמרו. המאור שבה הי' מחזירן למוטב, ע"ש ומ"ר ריש איכה, ובברכות פליגי על ר"ג והיום שנתמנה ראב"ע אתוסיף ד' מאות ספסלי, ושתי השקפות יש בזה ע"ש:

והנה בברכות שם פרש"י הגיון לא תרגילום במקרא יותר מדאי משום דמשכא, ומ"מ משמע דרק מנעו בניכם ולא עצמכם כי כל החכמות המה רקחות לתורה וחי שאין לו ידיעה בנתוח לא ידע הל' טרפות על בורי' וחכמת השיעור לעירובין וסוכה וכדומה. ומ"ט ימנעו בניהם מזה. ואנחנו רואים כי אבי הפילוסופיא הרמב"ם כ' ספ"ד מיסוה"ת שאין ראוי לטייל בפרדס אלא מי שנתמלא כרסו בשר ולחם הוא לידע האסור והמותר ושאר מצות שהם מיישבין דעתו של אדם תחלה וכו' עכ"ל. כן כתב לפי דעתו שהפילוסופיא הוא הפרדם והוא מעשה בראשית ומרכבה וע"ש בכ"מ. מ"מ הרי קמן שגם הוא כ' שראוי להקדים מילוי הכרס בש"ס ופוסקים, וא"כ קשה איפך אנא שבתחלה ילמוד חכמת אדם ואח"כ תורת אלקים דמעלין בקדש. והרשב"א החרים שלא לעסוק בשאר חכמות עד שיהי' בן כ"ה שנים, וכן האריך הריב"ש ורמז עליו ברמ"א יו"ד סי' רמ"ו סעיף ד' ע"ש ועל כולן יקשה, אבל כ' החת"ם בתורת משה פ' בשלח בדברים מתוקים מדבש ע"ז הענין, דיש ללמוד מהשי"ת דהוציאם ממצרים ערות הארץ וישראל הי' להם

עבדים נבאשים עושים בחומר ולבנים. ובטח לא ידעו שום חכמה ומדע ולא שום דרך ארץ. וביומא דע"ה ב', ישראל היו אז כתרנגולים שמנקרים באשפה עד שבא משה וקבע להם זמן סעודה ע"ש הרי שאפי' זמן סעודה ל"ה להם כעבדי הברבראים, וא"כ איך קרבם מיד לפני ה"ס וכולם זכו לנבואה ונפתח לבם כפתחו של אולם הלא טוב הי' לנהלם לאט לאט ללמדם ד"א ולהביאם אח"כ למדרגות שיוכלו לקבל התורה כיאות לאיש מדע, ומוכח כי א"א להבדיל ישראל מיתר העמים כי אם בהפרידם מהם ומדרכם לגמרי ולא ללמוד חכמתם, ואפילו לא מקרא בפשוט כי בזה הם שוים עמנו, ואלו נהגו בדרך הזה ל"ה מגיעים לעולם לאמיתת התורה כי טרם הגיעו לשם כבר היו נזורו אחור. וכן בנינו אם ילמדו תחלה פשט המקראות וחכמת חיצוניות אזי טרם יגדלו ויגיעו לחלק התורה שבע"פ שהוא העיקר כבר בחרו בהפקירא וכפרו ב"ה ותורתו כאשר אנו רואים בכמה מדינות שהפכו הסדר ונכשלו ואין א' מאלו הבנים שנשאר יהודי תרד, ע"כ עלינו לשבח להשי"ת שהפך הסדר וקרבנו לה"ם טרם למדנו דרכי עה"ז ואח"כ למדנו ג"כ חכמות אחרות וזה וזה נתקיים, וזה"פ ברוך אלקינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים, ובמה הבדילנו שנתן לנו תחלה תורת אמת ואח"כ נטע בתוכנו חיי עוה"ז כדי שלא ניגע לריק כי המלמד תחלה שאר חכמות הוא השוטה היגע לריק ולא יחפוץ ה' בתורתו ע"ש שדבריו הם כצפיחית בדבש:

ובני יקירי הרה"ח ובקי מו"ה דוד נ"י במכתבו אלי על פורים העלה ארוכה במליצה ובעט סופר מהיר לבאר דברי חז"ל אשר הורו לנו הדרך ושביל הזהב לבלי ללכת בגדולות ולהראות לעיני העמים כי יש לנו רב, וז"ש המן מה"ת מנין ז המן. הוא סמל דמות שנאת העמים לישראל ונקראים בשם הארור המן וחקרו מקור השנאה מנין לנו מן התורה ז שנ' המן העץ אדה"ר ביקש ג"כ מותרות והלך בדרך לא סלולה לאכול מעה"ד אשר נצטוה שלא לאכול, ראינו מה גרם בזה, אסתר מה"ת מנין? אסתר. הוא סמל דמות אי השנאת עמים לישראל היא לא בקשה מותרות כמ"ש ובהגיע תור אסתר כו' לא בקשה דבר, לא בקשה תכשיטים ומותרות, הנהגה כזו מנין לנו ז שנא' ואנכי הסתר אסתיר, גם היהודי צריך להיות בהסתר פנים שלא להראות עשרו לבל יתחרו בו קנאת העמים, ויעקב אמר למה תתראו. ועי' בכל"י (דברים ב' ג') על הפסוק פנו לכם צפונה, ועמ"ש לקמן בפ' מקץ (מ"ב א'):

פסוק יב

האשה אשר נתתי עמדי רש"י כאן כפר בטובה, עי' בשל"ה מס' פסחים דרוש ששי מ"ש בזה. ועי' בס' תולדות יצחק עה"ת שכ' מכאן דאשה נאמנת על המאכלים, ובשו"ת חום

המשולש סי' מ"ד, הקשה דאדרבה הרי לא נתקבל אמתלא של אדה"ר. ובס' רביד הזהב כ' דלכך לא נתקבל כיון דאיתחזק כאן איסור קבוע וכמ"ש תוס' ר"פ האשה רבה דנדה לא איתחזק דחוזרת להתירא ע"ש ודבריו צ"ע דהרי כאן לא איתחזק רק איקבע איסורא ובכה"ג ע"א נאמן, ורק באתחזק א"נ. ובזה העיר ידי"נ הרב הגאון ר' אלטר גאלדבערג נ"י דומ"ץ דפה בעהמח"ס מנחת עומר. והנה בס' מדבר קדמות מערכת א' אות ה' הביא כתבי האר"י ז"ל דאדה"ר מתחלה לא ידע שהוא מעה"ד ואכל בשוגג ואח"כ נכנס בו יצה"ר ואכל במזיד ע"ש. ובכלי חמדה העיר ג"כ איך האמין לחוה. ואי"ל דאזלי' בת"ר אילנות דלאו מעה"ד הא הוי קבוע אך ע"א נאמן וכ' תוס' ריש גיטין דילפי' מנדה, וא"ש בזה המדרש פליאה לא חטא אדה"ר עד שהראה לו דם נדה, ומהנ"ל מוכח דע"א נ"ב וא"ש. אך דעת הפוסקים דאשה א"נ ואין ראי' מנדה ערמב"ן ריש גיטין ויו"ד סי' קכ"ז ברמ"א. אך י"ל מצד כל דפריש, ואי"ל דהוי קבוע דהא לא לקח ממקום הקביעות והוי כנמצא ביד עכו"ם. אך לפמ"ש הקצה"ח סי' רצ"ב סק"ב דהא דנמצא ביד עכו"ם היינו דוקא בנבלה שהוא אינו מוזהר, אבל באבמה"ח דגם הוא מוזהר והספק גם עלי' הוי כפירש לפנינו ואמרי' קבוע ע"ש וה"נ דחוה מוזהרת על עה"ד שוב אין להתיר מצד דפריש. וא"ש הפ' ולאדם אמר כי שמעת לקול וגו' אשר צויתיך לאמר לא תאכל האי לאמר צ"ב ועי' במיני תרגומא מ"ש בזה ולהנ"ל י"ל דהשי"ת הוכיח לו שאין לו התנצלות שמתחלה הי' שוגג ואח"כ נכנס בו יצה"ר דגם התחלה היה בפשיעה כיון דצוותיך "לאמר" שתאמר לחוה וגם היא מוזהרת והוי קבוע ול"ה לו לשמוע ולאכול:

ואכל. במדרש אכלתי ואוכל עוד ותמיה ובס' דרוש שמואל הביא בשם הר"ר העשיל ז"ב דאיתא במפו' אחרי אשר לא הורשה לו לאכול מעה"ד הוי כאילן של הקדש, (ועי' הקדמה לים התלמוד והבאתי לעיל (ג' ג')(ואיתא בגמ' הזיד במעילה במיתה דברי רבי לכן נקנסה עליו מיתה ואיתא במעילה דף כ' נתנה לחבירו הוא מעל וחבירו לא מעל, וזה שהשיב האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי והיא מעלה מעל ולא אני לכן ואוכל עוד באופן זה דהא אצלי אין כאן איסור ע"ש:

ובפשוט י"ל עפמ"ש בבעה"ט מן העץ שחוה הכתה לאדם עם עץ, ואונס רחמנא פטריה ואמר דאם יאנסו אותו מכאן ולהבא ג"כ יאכל אם יהי' אנוס. וראיתי בקובץ דרושים ח"א כרך שני סי' מ"ח עפמ"ש בידי משה דאדה"ר אכל רק ח"ש וסבר שמותר מה"ת, וצ"ע דהא קיי"ל ח"ש אסור מה"ת, ונ' עפ"ד החכ"צ סי' פ"ו דח"ש אסור רק בעשה בעשה להחשיב את האיסור, ועי' בישועות יעקב או"ח סי' ש"א סק"ג. ובחוו"ד סי' ק"ד כ' דהיכי דאכל גם היתר אחר הח"ש איסור שאין כאן איסור תורה כיון דחזינן דלא אחשבי' ע"ש.

ולפי"ז י"ל דהיכי דבדעתו לאכול עוד היתר מותר מה"ת דהרי אין כאן הוכחה דלהחשיב הח"ש איסור (ורק אם בדעתו לאכול עוד ח"ש איסור כ' בירושלמי פ"ו דתרומות דגם ר"ל מודה דח"ש מה"ת) וא"ש המדרש דאדה"ר התנצל אכלתי רק ת"ש "ואוכל" בדעה לאכול עוד היתר ולא חשבתי את הח"ש איסור ולא עברתי על דבריך ע"ש:

וגם י"ל דבטלו עה"ד ברוב היתר ואכלו, והא דאין מבטלין איסור לכתחילה רק מדרבנן ע' ביו"ד סי' צ"ט, אך הא הי' דבר חשיב ולא בטיל, ואי"ל דדבר חשוב ל"ב רק מדרבנן ז"א לפמ"ש החידושי הרי"מ בישוב קו' תוס' ב"מ ד"ו ב' ד"ה קפץ, דכל שהתורה הקפידה למנות כמעשר בהמה ל"ב מה"ת, וכן י"ל דהחשיבות של עה"ד מפורש בתורה כי טוב העץ למאכל וגו', וי"ל דל"ב מה"ת. ואפ"ל דכל החשיבות הי' דע"י אכילתו ממנו נפקחו עיניהם, ולאחר שכבר אכלו ונפקחו עיניהם שוב ל"ה ד"ח ובטל שפיר ברוב, וז"ש אכלתי ואוכל עוד דבאמת אכלתי ע"י ביטול ולא ידעתי שיש איסור בזה, ורק עכשיו נודעתי שדבר חשוב ל"ב, אבל עכשיו שנפקחו עיני שוב אוכל לאכול עוד ע"י ביטול דלא הוי ד"ח:

פסוק יג

השיאני עי' בהגהות מהר"צ חיות סוטה ד"ט. על רש"י שם נחש נתן עיניו בחוה ובא עליה דכ' הנחש השיאני וכן אי' בשבת דקמ"ו ב'. יבמות ק"ג ב' ע"ז כ"ב בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא, אולם הלימוד של רש"י מן נחש השיאני לא נמצא שם. ורש"י בשבת פי' ג"כ דמשמע לחז"ל מהא דנחש השיאני כמו שפי' כאן, ועי' מהרש"א שכ' רש"י הוצא דרשה זו מפדר"א ועי' ב"ר ספי"ח הנחש ראה אדם וחוה ונתאוה בה ע"ש:

פסוק יד

ועפר תאכל כל ימי חייך, לכאו' ק' אם זה טבעו הוא כבשר וירקות א"כ הקללה לברכה יחשב כי יש לו תמיד מן המוכן וא"צ לחפש כמו שאר בפ"ח, אך זה טעות אם רגש החמדה ילקח ממנו חיי' עלי' למעמסה וחכמי הטבע המציאו שזאת הסבה שארסו ממית שכל ימי חיי' בכעס ועי"ז זורק מרה וממית כי רגש תשוקה וחמדה רגש הכרחי טוב לקיומו של עולם וז"פ בורא נפשות רבות וחסרונן, כי יש ברכה בזה שאדם מרגיש שחסר לו. ואוי לאדם שאינו מרגיש בחסרון, וגם יוכל אדם לחמוד אם רק יוכל להגיע לזה וז"פ בשמים ממעל שבעניני שמים עליך להביט ממעל ממי שגדול ממך ותתקנא בו, ועל הארץ מתחת תביט מתחת באנשים עניים ממך. וראיתי בשם החידושי הרי"מ ז"ל דהקללה הי' דלא יהי' להנחש שום חיבור עם הקדושה כמ"ש כפירים שואגים לטרף ולבקש מאל אכלם והקב"ה אמר להנחש, הא לך מאכלך והלוך מאתי. ואין לך עמי שום התחתנות וקישור:

פסוק טו

ואיבה. ערש"י אתה לא נתכוונת. עי' מהרש"א סוטה ד"ט ב' ד"ה אהרוג אדם. עירובין ד"ק ע"ב מ"ש בזה:

הוא ישופך ראש וגו' הנה חז"ל דרשו אשרי איש ירא את ה', העושה תשובה כשהוא איש באבו בילדותו ולא ימתין עד זקנה דאח"כ יהי' קשה לו כמ"ש חנוך לנער ע"פ דרכו גם כי יזקין לא יסיר ממנו, והמליצו חז"ל ותיקין הי' גומרין אותו עם הנץ החמה, רמז אנשי המעלה לא הי' ממתינים עם קבלת מלכות שמים על אח"כ רק בשחרית ימי חייהם וז"ש משה בהשכמה עלה וכל עליותיו היו בהשכמה בראשית ימי חייו וע"כ עלה למעלה ראש וז"ש להנחש הקדמוני "הוא ישופך ראש האדם בכחו לנצחו אם יגבור עליו בראשיתו ואתה תשופנו עקב תנצחו אם ימתין עד סוף ימיו אז יהי' ידך על העליונה ותנצח אותו. ועי' בס' לב העברי דיצה"ר אין לו כח לפתות צדיק אלא מעט מעט היום אומר לו עשה כך וכו'. אבל רשע ברגע א' יוכל להיות צדיק גמור וז"פ הוא ישופך ראש אם ירצה רשע לעשות תשובה ברגע א' יוכל להכות ראשך, אבל ואתה תשופנו עקב, אתה צריך לפתות את הצדיק דרך עקב מעט עד שיגיע לראש פ"ש, וזה"פ בתהלים ק"ג כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשענו, דאם א' עומד במערב ברגע א' יוכל להפוך עצמו למזרח. כן ברגע א' יוכל להתהפך מרשע לצדיק:

האדם ביבמות דס"א אתם קרוים אדם ולא עכו"ם וכ' שם בתוס' דהאדם עם ה"א קאי גם על עכו"ם, עי' בתפארת ישראל פ"ג מי"ד דאבות שהאריך מאד בענין זה. והקיצור דאוה"ע ישיגו רק בכח שכלם וישראל שומרים תורה אף מה שלמעלה משכל אנושי, כמו אדה"ר בקומתו וצביונו נברא, והי' יציר כפיו, ואדם כללי יכולין לקרא לכל אדם שהוא על שם אדחה ואף עכו"ם, ושם כללי יכולין לומר בזה כחו האיש. אבל שם פרטי רק בלא ה"א ול"ש לומר הראובן השמעון, וא"ש אתם קרוים אדם בלא ה"א שם פרטי. ע"ש אדה"ר ולא אוה"ע נקראים בהא שם פרטי, וז"פ והאיש משה עניו מאד מכל האדם חשב א"ע לקטן מפחות שבפחותים, ועי' בראב"ע (שמות ג' ט"ו) ע"ש באריכותה ובעיקר הדברים כוון למ"ש בס' הגלגולים פ"א שנשמת אדה"ר הי' חלק אלקי ממעל וכמ"ש ויפח באפיו נשמת חיים, ובזוה"ק מתוכי' נפח ורק אחר החטא הלבישתה ס"א הנקרא אדם בליעל ובנ"י שיצאו מאדה"ר להם נשמת אדה"ר עצמית ועכו"ם יצאו מלבוש ס"א וזה אתם קרוים אדם עכ"ד ועמ"ש בזה בס' בית האוצר ח"א כלל ח' אריכות. וע"ע בתוס' יו"ט פ"ב מ"ז מבכורים. אולם בב"ר פל"ד סוף אות י"ג, ומד"ר קהלת פ"ג על פסוק י"ח, ובילקוט איכה סי' תתר"ב איתא בפירוש דאף האדם רק ישראל וצ"ע, וגוף הטעם לחלק

בין אדם להאדם, עי' בשטמ"ק ב"ק דל"ת דאדם הוי מיעוט למעט עכו"ם וה' דהאדם ג"כ הוי מיעוט והוי מיעוט אחרי מיעוט והוא לרבות ע"ש עוד מזה, וע"ע במשניות דפוס ווילנא בהגהות יתרון האור מ"ש בזה, וע"ע בתורת חיים ב"ק דל"ח והביאותיו בפ' שמות (א' ה'), ובשו"ת ברית אברהם חו"מ סי' כ"ג בהג"ה אריכות בענין אדם והאדם:

פסוק טז

עצבונך רש"י צער גידול בנים. והרונך עיבור. והוא מעירובין ד"ק ע"ב וע"ש במהרש"א, וק' הא צער הריון קודם לגידול בנים. וכ' בשם הג"ר חיים מוולאזין ז"ל דנכלל בזה עוד קללה, דבעוד שאתה עוסקת בצער גידול בנים הקטנים יהי' לך הריון, ולא אמתין עד שתגדל בניך הראשונים:

בעצב תלדי בנים ואל אישך תשוקתך ערש"י ורא"ם, ובמיני תרגומא וברמב"ן כאן כ' אף שהבעל אדונה ואין מדרך העבד לחשוק לקנות לו אדון אעפ"כ יהי' באשה תשוקה לאדונה, וע' בס' ישועות מלכו בליקוטים דע"ה דפי' בזה בש"ב (א' כ"ו) נפלאת לי אהבתך מאהבת נשים שיהונתן הגיד לו אתה תהי' למלך ואנכי אהי' למשנה ורצה בממשלת דוד עליו להיות נכנע לו ובכ"ז אהבו וזה כמו אהבת אשה לבעלה. וע' תוס' יו"ט פ"ד דכתובות הביא ראי' דבני' כולל בנות, ועי' רבה"ז שהק' מפרשה ה' פ"ד ויולד בנים ובנות, ועי' בתה"ד סי' פיה, ועי' ב"ב דקמ"ז באמר נכסיי לבניי אין הבת בכלל. גם בריש פ' ויקרא בני ישראל ולא בנות ישראל, ובפ' אמור בני אהרן ולא בנות אהרן ע"ש:

ועי' פסחים דקי"ג קשה פרנסתו של אדם כפלים מחבלי לידה דכ' בעצב תלדי בנים וכ' בעצבון תאכלנו כל ימי חייך, הנה בחבלי לידה תתנחם שגם בת מלכה סובלת כמוה אבל בפרנסה יש לו עג"נ כפלים מה שהוא טורח בזיעת אפו, וגם שעשיר יש לו בלי יגיעה: בעצבון תאכלנה עצבון ל' עמל ויגיעה כמ"ש בקהלת י' ע"פ מסיע אבנים יעצב בהם, ורמז למחז"ל אבות פ"א אהוב המלאכה, ועי' בלחם שמים שם שאף ת"ח צריך לעסוק קצת במלאכה משום בריאות וטוב לעיכול ע"ש, ובאמת כ"כ כאן הכלי יקר על בזיעת אפיך תאכל לחם דיש סמך לדברי הרופאים שקוד אכילה צריך לעסוק במלאכה וזה עוזר אל העיכול וכמ"ש יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך, ועי' בגיטין ס"ז ב' גדולה מלאכה שמחממת את בעליה', ובנדרים מ"ט מלאכה מכבדת בעלי', וכ' באיוב ה', אדם לעמל יולד, ואף שדחז"ל בסנהדרין צ"ט על תורה מ"מ אין מקרא יוצא מידי פשוטו, ולמה נקרא תורה תושי' שמתשת כחו של אדם, ובנדרים מ"ט. מאן קצירי ומריעי רבנן (ומזה הטעם נהגו להתנועע בשעת לימוד. ועי' בכוזרי מאמר ב' סי' ע"ט נענוע להעיר חום הטבעי ויתעוררו הכחות ע"ש ועי' זה"ק פנחס דרי"ח ב' דכל עממין לא עבדין נענע

אלא ישראל כד לעאן באורייתא נשמותיהן דישראל אתגזרו מגו בוצינא קדישא דדליק ונהורא בשרגא כיון דאתאחדא גו פתילא לא שכיך אלא מתנענע נהורא לכאן ולכאן. וכ' נר ה' נשמת אדם, ואתם קרוים אדם ולא אוה"ע עש"ה, ועי' בס' נשמת חיים לר' מנשה בן ישראל מאמר ג' פרק א' מ"ש בזה, וע"ע במדרש תלפיות). וע"ע ב"ר פרק ע"ד ותנחומא ויצא חביבה מלאכה מזכות אבות, וגדול נהנה מיגיע כפו יותר מיר"ש ברכות ח'. ובחרת בחיים זו אומנות, ירושלמי פ"א דפאה. כל מי שיש בידו אומנות דומה לכרם גדור וכו' תוספתא פ"א דקידושין שב שני הוי כפנא ואבבא דבי' אומנא לא חליף סנהדרין ז'. ובפ"ב מ"ב דאבות ר' גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא אומר יפה ת"ת עם ד"א שיגיעת שניהם משכחת עון, דקדקו להודיע שם אביו אשר לא כן עשו בימי התלמוד בכל מקום כי הודיעו בקצרה ר"ג ברבי, ר"ש ברבי בסוף מכות. ורצו להודיע מי הוא האומר בן נשיא ועשיר מופלג בכל זאת יזהיר על המלאכה. ומצד זה חפץ יעקב בגשמיות בברכות אביו, שלכאו' מה החרדה של אמו הצדיקת לשליח מדנים בין אחים עבור גשמיות של עוה"ז, אך רק כי עניות מעבירות ע"ד קונו וחפץ יעקב בשליחות הנפש שיוכל לעבוד ה באמונה להנות גם מעוה"ז שיוכל לישב בשלוה ולעבוד ה':

פסוק יט

בזעת אפיך תאכל לחם. עי' בס' תולדות אדם ח"ב פ"ב להגר"ז מווילנא דכאן כ' אפיך מלא ביו"ד ובפ' בשלח (ט"ו ח') וברוח אפיך נערמו מים ג"כ מלא, סימן לדבר קשה מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף זה מלא בזיעת אפים וזה ברוח אפים ע"ש:

כי עפר אתה, בחות יאיר בקונ' ההספדים כ' דבתהלים קט"ו יקר בעיני ה' המותה לחסידיו, יל"ד למה דוקא לחסידיו ולא לצדיקים, וי"ל דאי' במדרש עפר עפר אתה ואל עפר תשוב אחר הקב"ה לאדה"ר קומץ עפר גזולה בידך לך תשוב לבעלים, ובב"ק ד"ל האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דברכות, ובברכות דל"ה כ' לה' הארץ ומלואה, וכ' השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם ומשני כאן קודם ברכה וכאן לאחר ברכה, וא"כ צדיק מוכרח למות מכח גזירת ואל עפר תשוב להחזיר הגזילה, אבל בחסיד דקיים מילי דברכות ושוב אין גזילה בידו ולמה ימות. ובעבור זה קשה בעיני ה' המותה לחסידיו:

פסוק כ

חוה ערש"י דשייך לעיל גבי ויקרא אדם שמות וכו' ראיתי לפרש דהנה לא נודע דבר כ"א מהפיכו דלא נודע האור כ"א מהחושך והמר ממתוק, והנה שם גבי ויקרא אדם שמות לכל וכו' עוד לא נודע ענין המיתה לכן לא שייך לקרא לה חוה שהיא אם כל חי, אבל כיון שהפסיק הענין ומספר מענין עה"ד שנגזר חיתה בעולם כמו שמסיים כי עפר אתה ואל עפר תשוב, אח"כ אמר שקרא שמה חוה כי היא היתה אם כל חי:

פסוק כא

כתנות עור ערש"י וראיתי בספר ישן צפנת פענח ערך אדם וחוה דלמה הלביש הקב"ה רק בשל עור דפסקינן דערום אסור לברך. וג"כ חייב אדם לברך על מלבוש חדש שהחיינו, וגם קיי"ל דכל הברכות צריך להיות עובר לעשייתן, וגם פסקינן דאין מברכין על בגד של עור משום צער בע"ח, ולפי כל זה לא הי' יכול הקב"ה להלביש את אדם מלבוש הראשין שהלבישו כי אם דוקא של עור ולא זולתו דבמלבוש אחר לא הי' יכול אדם לברך עובר לעשייתן דהי' ערום, לכן התחכם הקב"ה והלבישו בבגד של עור דל"צ שהחיינו ע"ש באריכות, ובס' חנכת התורה בהשמטות אות רכ"ד הביא מ"ד מכאן שיחידים הי' בעולם וכ' לפרש דמשום לא ילבש גבר כלי אשה אסור להיות לשניהם בגדים שווים, וק' דכ' וילבישם דמשמע דלשניהם הי' בגדים שווים וצ"ל דהטעם דאם שווים יתערבו אלו עם אלו ומלאה הארץ זימה, וא"כ כאן דיחידים היו בעולם וליכא חשש בכה"ג ליכא איסור, ובס' ישועות מלכו בלקוטים דע"ו הא דהמנהג בא"י בל"ג בעומר לשרוף בגדים על קברו של רשב"י, כמו שאדם וחוה קודם החטא הי' ערומים ולאחר החטא הלבישם ה', ועי"ז המנהג שהכלה נותנת להחתן טלית של מצוה להורות שהיא גרמה שיצטרך ללבוש ובזה מתקנת בטלית של מצוה, כמו כן ברשב"י שישב במערה בלי לבוש והי' מדרגתו כמו באדה"ר קודם החטא וזה מרמזים בשריפת הבגדים שצדיק הזה לא הי' צריך למלבוש ע"ש, ועשו"ת חתם סופר יו"ד סי' רל"ג ושו"ת שם אריה או"ח סי' י"ד אריכות בזה ועמ"ש בפ' ויצא (ל' כ"ג):

ויעש ה"א לאדם ולאשתו כת"ע וילבישם ויאמר וגו'. עי' בנח"ק שכ' לפמ"ש ביו"ד סי' רנ"א סעי' ח' דלכסות מקדימין אשה לאיש משום צניעות, וז"ש לאדם ולאשתו וכ"ת הול"ל לחוה ולאדם, לז"א הן האדם וגו' יחיד בתחתונים והשתא ליכא צניעות עי"ש עוי"ל דבהשי"ת ל"ש זה כי ברגע א' נעשה לשניהם ולבשום וז"ש ויעש ה"א הכל ברגע א', וגם י"ל דבהוריות י"ג ב' איש קודם לאשה להחיות, ואשה קודמת לכסות, וכ"ה ביו"ד סי' רנ"א, ובמדרש אי' דהמזיקים הי' רוצים להזיק לאדה"ר נתן לו ה' אור משחו, וזה שנתן כתנות אור באל"ף והוי משום הגנה כדי להחיותו, ובכה"ג איש קודם:

בתרגום יונתן לבושין דיקר מחשך חויא וכו' וכ"ה במדרש שוחר טוב מזמור צ"ב דהי' מעור של הנחש ובשם הרוקח אי' מעור של לויתן שמלח לצדיקים לעת"ל ועי' במדרש וע"ע בנח"ק אות כ"נ. ועי' שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קס"ח שנשאל במעות שנדר להלביש ערומים אם יוכל לקנות מזה תפילין לעני אי הוי מלבוש, והביא תיקוני זהר תיקון כ"א היא שמלתו לעורו דא משכא דתפילין דאתמר בהון ויעש כו' כתנות עור וילבישם הרי

דנקרא מלבוש, ועי' בסוטה די"ג ב' מה הקב"ה מלבוש ערומים דכ' ויעש כו' וע"ש בדף י"ד ב' ובב"ר וילקוט, ובהקדמת ת"ז תיקוני ז'. ובתשו' הרשב"א ח"ב סי' קפ"ו. ובתשו' הרשב"א שבבדה"ב יו"ד סי' רכ"ח. וערש"י זבחים י"ט רע"ב בד"ה לשם ורשב"ם ב"ב קנ"א א' ד"ה ס"ת מי מקרי נכסי כתפילין דמי א"ד תפילין הוי מלבוש אבל ספר מצוה וכו' וכ"ה בנמוק"י ומרדכי שם. וע"ע במהרש"ם ח"ג בסופו בהשמטות לח"א מ"ש בזה. ועי' בקובץ המאסף היו"ל בירושלים מאת הג"ר בן ציון אברהם קואינקה שנת י"ז כרך א' סי' ט"ז מ"ש בענין זה, וע"ע בשבות יעקב סי' כ"ד. ובסי' נ"א ובכרך ב' סי' ב', וערש"י עירובין דכ"ד א' ד"ה סלקי דהוי בכלל בגדים ועי' בב"י אה"ע סי' ק"ט, ובזבחים די"ח א', ועי' בחו"מ סי' רמ"ח או תפילין בכלל נכסי ובהגהות רע"א שם, פי' בכל המקוחות שציינתי, הקיצור מזה שהגאון רש"ם ועוד רבנים בהמאסף העלו דאין לזוז מפסק הרשב"א דאין לתפילין דין בגד ואין בכלל מלבוש:

פסוק כב

הן האדם יי' פן ישלח ידו ערש" עי' בינה לעתים דרוש ט"ו כי יראה שח"ו כילית למעלה א ל קנאה ולמה ימנעהו מלקיחת עה"ח יקח ויחי' לעולם ורק כיון דקודם אכילתו מעה"ד הי' חסר ידיעת טוב ורע ואיך יתכן לצייר שיהי' נעדר מזה ואיך יוכל להשתלם אם לא ידע להבחין בין טוב ורע, ורק אם א' מקבל מחבירו על צד החסד אין לו נחת רוח מזה, אבל אם ישיג מצד עצמו אז יתענג מזה, וזה אם יאכל מעה"ד תהי' הידיעה לו טבעיית וכוונת השי"ת שאדם ישתלם מצד עצמו ע"ש באריכות כי דבריו מתוקים:

פסוק כד

להט החרב, עי' בקובץ דרושים ח"ב כרך ראשון סי' ז' דרוש יקר, ועי' לעיל (ג' י"א) מזה:

פרק ד

פסוק א

והאדם ידע ערש"י ועי' שו"ת תשב"ץ ח"ב סי' רכ"ב עוד שאלת ח"ש ר' שלמה והאדם ידע ידע כבר כיון שלא אמר וידע אדם, כי וידע אדם ג"כ הוא לשון עבר כמו והאדם ידע שהרי ו' של וידע כיון שהיא פתוחה הוא ו' ההפוך שמהפכו מעתיד לעבר, ומ"ש שהיא רפה כפה בל' ישמעאל ואמרת שא"כ הוא עבר זה טעות כי כשתסלק הוא"ו ישאר ידע שהוא עתיד כמו וישראל הוא ידע, אבל כוונת רש"י שאלו כ' וידע הי' מתפרש כחבירי' שהוא נמשך לסיפור שלפני' כמו וילך משה וישב אל יתר חותנו אבל כיון שאמר והאדם ידע הוא מתפרש כחבירי' שהוא הספור של מעלה כחו ומשה הי' רועה שהי' קודם הספור שלמעלה בזמן גדול, וזה מדרך סדור הדברים לא מצד הדקדוק, ומ"ש היאך אפשר שביום א' הי' יצירת האדם וחוה ולידת קין כבר אחז"ל כל מעשה בראשית בקומתן נבראו ואמרו

אדם וחוה כבני עשרים שנה נוצרו, וד"ז הוא הגון ליציר כפיו של הקב"ה שיהי' נוצר שלם ושיהי' ההריון והלידה ביום א' כן יהי' לעת"ל כמ"ש עתידה אשה שתלד בכל יום שנא' הרה וילדת יחדיו וראי' מתרנגולת. ומ"ש שלא הי' בו יצה"ר קודם שחטא אמת הוא, ותשמיש לקיום העולם מפועלת היצ"ט, וזה מ"ש הרמב"ם בס' המורה פ"ד ואין בהכרחי טוב ורע, ועניין מה אהבת הנחש שאמרתי יש לה סיד ואין זה מקימו, ואל תכניס עצמך כי אם בפשוטי דברים ובמה שהרשות התבונן עכ"ל:

ותהר ותלד את קין, ערש"י ורמב"ן והנכון שאמרה הבן הזה יהי' קנין ל"ה וכו' ועי' בס' מיני תרגימא מילת ונראה את הכהן לא מצאתי וצ"ל והראה את הכהן (תזריע י"ג מ"ט) ויגש כו' (שמואל א' ל' כ"א) אולם מ"ש כאשר נמות כו' בסנהדרין ל"ח ואדר"נ פ"א י"ב שעות, ז' נזדווגה חוה, ח' ילדו, ט' נצטוו, י' סרח, י"א נידן הרי בשעה ח' שנולד קין לא חטאו ולא נגזר עדיין מיתה, אך ע' ברמב"ן (ב' י"ז) והשתא לדעת רבותינו שזולת החטא ל"ה מיתה כלל א"כ אי"ל כפי' כאשר נמות וכו' אכן יתכן לכוון דעת רמב"ן דאדם וחוה השיגו דע"פ הטבע מפני היותם מורכבים מעותדים למיתה ולכן קראה קין כאשר נמות כו' אבל בשעה ט' שנצטוו שלא לאכול מעץ הדעת נתבשרו שחפץ ה' ליתן חיים נצחיים, אך ביום אכילה ימות וא"ש ומבואר הא דשבת דנ"ה ב' אמרו חלה"ש מ"מ קנסת כו' וק' וכי לא ידעו מקרא ביום אכלך כו' עוד דלא שאלו מ"ט או למה רק מפני מה, רק דעיקר שאלתם הי' מפ"מ כלו' גם בל"ז הי' מעותד למיתה, וא"כ מ"מ קנסת מיתה דבלא"ה נידן במיתה מפני שהוא מורכב, והשיב ה' מצוה קלה צוויתיו והי' בו להצילו ומפני שעבר נשאר על טבעו, וארשום כנגד אנשי טבע ממחז"ל דבלא חטא ל"ה מיתה בשבת ל"א על ג' עבירות נדה מ"ט. ערש"י היא איבדה חלתו של עולם כו' משמע דאל"כ ל"ה חיתה, וכן בשבת נ"ה ע"ש, וכן מב"ב דע"ה אמר הקב"ה לחירם מלך צור בך נסתכלתי וכו' וקנסתי מיתה ופי' רשב"ם בך נסתכלתי כשבראתי עולמי שאתה עתיד למרוד בי, הרי דלולי הקנס הי' חירם חי לעולם וכן כל אדם, וכ"ה בע"ז ד"ה א' דאי לא חטאו לא מייתי עכ"ל בקיצור:

ובשו"ת מהרשד"ם או"ח סי' ב' ועל מה ששאלת שמבראשית עד ואלה תולדות אין ה' הנכבד, ומאלה תולדות עד והאדם ידע כ' ה' אלקים ב"פ ומשם והלאה כ' ה' לבד, רק בפ' וארא (ט' ל') מפני ה' אלקים, ויעצתני שלא אשים לב למ"ש בעל העקרים מאמר ראשון פי"א, והאחת שלא הי' ראוי להשיבך, שאם דברי בעהע"ק לא ערבו לחיכך אשר כל דבריו מתוקים כדבש איך יערבו דברי שאין לי דמיון עמו ולפניו אפי' כקוף בפני אדם מ"מ אשוב לך כי כפי האמת הוא מסתרי תורה, מ"מ מה שנא' ע"ד הפשוט חבלי

עומק כלל, כי פרש"י בתחלה עלה במחשבה לברא במדה"ד וראה שאין העולם מתקיים שתפו למדה"ר, הד"א ביום עשות ה' אלקים, א"כ מבראשית עד אלה תולדות מדבר מענין הבריאה עד שבא אדם ונצטוו כ"ז הי' במחשבה וכיון שראה חכמתו ית' שאדם מוכן לחטוא וא"כ א"א לעולם להתקיים במדה"ד כיון שהכל נברא בשבילו, אם יחטא הדין מחייב לחזור עולם תהו שתף מדה"ר ואמר ביום עשות ה' אלקים, ויהי' פי' עשות כמו ויעש אלקים את הרקיע תקנו על עמדו וח"ש ב"פ לא אוכל לפרש, אבל מ"ש בפ' וארא טרם תראון מפני ה' אלקים הוא מרגליות טובה בעיני כי במכה ההוא אע"פ שהוא במדה"ד אליהם נהג עמהם במדה"ר גדולים והוא כי שהפשתה והשעורה שאינם כ"כ צריכים לחיי העולם נכתה, אבל חטים וכוסמין שהוא מין חיטים וחיי אדם תלוין בהם לא נכו הוי שנהג עמהם במדה"ר לכן נכתב שם ה' אלקים עכ"ל:

קניתי וגו' את הבל. ולא אמרה טעם לחה קראה הבל ע' במפו' וראיתי ע"פ גמ' סנהדרין ל"ח בראשונה צבר עפרו בח' עלו למטה ב' וירדו ד', וכ' תוס' קין ותיומת ע"ש, בס' נצטוה בי' סרח, נמצא דהבל נולד אחר החטא וקראה קין דקודם החטא קניתי איש את ה' שיהי' נצחי כביכול אבל אחיו נוצר אחרי החטא ובא מיתה לעולם וקראה הבל כלו' אדם להבל דמה:

פסוק ב

ויהי הבל בס' דודאי מהרא"י הביא הא דהקדים הבל לקין הלא קין הבכור, דעיקר הפסק של מרעה הצאן הי' לטובת הצאן להציל בחורף מקור וקיץ מחורב ולתת להם לאכול ולשתות וגם מה שחולבין מהם לטובתם דאל"כ יחלו מרוב חלבם, וגיזת הצאן ג"כ לתועלתם כי כבד עליהם מנשא, רק שע"י טובות אלו נחשך ג"כ תועלת הרבה להיטיב להן. וא"כ עיקר הפעולה טובות אחרים, משא"כ עבודת אדמה אינו לארץ שום תועלת רק העובד תועלתו מבקש וחפני שהבל הי' בו מדה טובה כזו להשתדל בטובת אחרים ואפי' בע"ח בהמיי ומכ"ש שהי' בו החדה לעשות טוב לרעהו לכן הקדיחו התורה לתת לו יתר שאת על אחיו שלא הי' לו מדה זו רק לתועלת עצמו, ועי' מהרש"א סוטה ד"ט ב' בשם פדר"א, וע"ע ביבמות ס"ב, ובכתבי הגה"ק מאסטראווצי ז"ל ראיתי וקין הי' עובד אדמה מילוי קין כזה וף ודן עולה "היה עובד אדמה" מאה וארבעים ששה:

פסוק ג

ויהי מקץ עי' בינה לעתים דרוש ד' ונ"ו דקין הביא מקץ הימים אחר זמן רב שכבר נתרבו הפירות על פני חוצות עד שקץ בהם ומפרי האדמה מחה שנזדמן לו, אבל הבל הביא מבכורות הפרי הראשון והטובים וזה טעם חלה ראשית עריסותיכם וכן פטר חמור ופדיון הבן ע"ש דרושים יקרים וע"ע בשו"ת שאילת יעבץ ח"ב סי' פ"ד ע"ש במד"ר התחו' מאד:

פסוק ד
וישע עמד"ר בפ' אמור פכ"ז סי' ה' אלקים יבקש את הנרדף דשעה אל הבל ולא לקין, ועמ"ש ביפ"ת ועי' בס' ישועות מלכו בליקוטים דף ע"ו הא דכ' יבקש והי' צ"ל יעזור את הנרדף ורק כי לפעמים האדם חושב שנרדף הנהו משונאיו ובכ"ז לא יבקשו ה' להצילו, אבל באמת אינו נרדף כלל רק הוא הרודף רק שונאי' אינם מניחים א"ע ממנו ומתקוממים כנגדו. וזה אלקים יבקש הנרדף מי הוא באמת הנרדף ומי הרודף:

פסוק ו
אם תטיב שאת ערש"י ותרגום, ועי' המקנה קידושין דס"א ב' בגמ' ד"ה בשלמא:

פסוק ח
ויאמר קין וגו' ולא פירש מה אמר וע' רש"י ומד', ובספר ארץ צבי. עיר חברון בית ב', כ' ע"פ ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי, ר"ל שדוד התפלל רק נגד אנשים שנראים לו כאוהבים ובקרבם טמון שנאה והמה אויבים, אבל נגד אלו שהם שונאים בפרהסיא א"צ שמירה כי גם דוד לא הי' יתום קטן כי הכה את הארי ואת הדוב וגלית הפלשתי, וז"ש ה' לי בעוזרי נגד הנראים לי כעוזרי ובשונאי אני אראה בעצמי, והנה הבל הי' בודאי גבור כמו קין אך קין הסתיר שנאתו וז"ש ויאמר קין אל הבל אחיו ר"ל שהי' אומר לו שהוא אחיו באחוה ופי"ז לא הי' נשמר ממנו לכן ויהרגהו פ"ש. הנה בפירוש הזה אל הבל אחיו באחוה קדמו הגאון מווילנא, והובא בס' קול אלי', והביא מד"ר פכ"ב דהבל הי' יותר גבור מקין עי"ש. ובפשט ה' לי בעוזרי ראיתי בתהלים הנדפס כעת עם פי' עץ הדעת טוב מהקדוש ר' חיים ויטאל ז"ל קפיטל קי"ח שכ' כן ועמ"ש בפ' ויחי ז' ט"ו ושם בפי' שפת אמת כ' עפמ"ש חז"ל כי מי שאינו ניצל בשביל עצמו רק בשביל אחרים אינו ראוי לראות במפלת שונאיו וראי' מאשת לוט דהביטה מאחרי' ונעשית נציב מלח, וזה"פ ה' לי בעזרי אם ה' יהי' בעוזרי בזכות עצמי ולא בזכות אחרים אז ואני אראה בשונאי אהי' ראוי לראות מפלתם ודפח"ח. ובהגדה ריח דודאים מזקיני הגאון המפורסם האבד"ק לאסק ז"ל, בהלל, כ' כי הקנאה על ישראל הוא תמוה כי איך יתקנאו אוה"ע על ישראל הלא להם כל חמדת עוה"ז וישראל הם בשפל המצב ואיך יתקנאו עשיר בעני ואביון, וזה מורה כי באמת ישראל עליונים במעלה וסופם לעלות מעלה מעלה ואע"ג דאינהו לא חזי מזליי' חזי, והשר שלהם יודע מעלת ישראל ולכן מקנא בהם. ומשו"ה גם בלב האומות יפול קנאה, וז"ש דהמע"ה ה' לי בעוזרי ואני אראה זאת בשונאי' במה שיש לי שונאים אף שאני שפל ונבזה ועכ"ז ישנאוני, מזה מוכח כי ד' לי בעוזרי, וזה נכון מאד:

פסוק י
קול דחי אחיך ערש"י ועי' מהרש"א סנהדרין דל"ז ב' ח"ש בזה:

פסוק יא

ארור אתה מן האדמה פרש"י ועי' ספר תולדות נח דרוש ה' בזה, ועי' בלבוש האורה שתמה על רש"י שכ' דאדמה הוסיפה לחטא דמה חטא שייך לארץ שהרי ה' שם זה בטבעה מתחלת הבריאה שתבלע כל הליחות ואיך לא תבלע דמו של הבל, ואם לא תבלע הי' נגד הטבע והניח בצ"ע, ועי' ס' באר שבע בסוף התשובות כ' דאשתמיטתי' לי' מ"ש תוס' סנהדרין ל"ז ב' גבי מיום שפתחה אדמה את פיה וקיבלה לדמו של הבל שוב לא פתחה. וז"ל כל דם אם נבלע רישומן ניכר ושל הבל לא ניכר כלל, נר' שגם הם הרגישו בקו' הנ"ל ולכך תי' כנ"ל ול"נ שלק"מ לפי שלא עלה ע"ד רש"י שחטאה ארץ במה שבלעה כקו' הנ"ל ועו"ק יותר דא"כ הו"ל להפסוק לקצר ארור אתה מן האדמה אשר לקחה דמי אחיך מידך אע"כ כיון שהאריך אשר פצתה את פיה משמע שחטאה במה שפצתה את פיה כי זה היה נגד טבעה שהרי בקרח כ' ואם בריאה יברא ה' ופצתה, וא"א לחלק שאינו דומה פציעה כאן לשם מדפריך גמ' אהא מיום שפתחה וקבלה לדמה של הבל שוב לא פתחה והא כ' בקרח ותפתח ומשני לרעה פצתה לטובה לא פצתה, ואם איתא ל"ה צריך לשנוי' דחיקא כלל אלא הול"ל שא"ד האי פציעה לשם, וכן דיוק ל' הגמ' שלא נענשה הארץ אלא על שפתחה הי' נגד טבעה מדקאמר מיום שפתחה פיה כו' ול"א בקיצור מיום שקבלה ארץ לדמו של הבל ויכול להיות שגם תוס' נתכוונו לכך רק שקצרו כמנהגם, ומה שפי' כל דמים נבלעו בארץ לאו משום שהרגישו כקו' לבוש אלא באו ליתן טעם לשבח למה פצתה פיה נגד טבעה ולמה לא בלעה כחו כל בליעות לחיות, וחי' כדי שלא ישאיר רושם ניכר כלל כדי לכסות מעשים רעים של קין ואם לא נתכוון תוס' לכך מקום הניחו לי להתגדר. ועוד הק' בלבוש וכי בר דעת הארץ שתיענש, ואין להשיב מקללה ראשונה דשא"ה כיון דהיתה בא ציזוי של עץ פרי ויהי' המצווה מי שיהי' של עץ פרי היתה ג"כ בר עונש משא"כ כאן וצ"ע ול"נ שלק"מ שגם רש"י הרגיש מדקאמר הפ' האדמה בה"א הידוע אלמא שרמז הפ' על האדמה הנז' למעלה בהקללה הראשונה ולכן יפה דקדק ויפה כוון רש"י שפי' מן האדמה יותר ממה שנתקללה היא כבר בעוונה ומ"ש רמב"ן ואינו נכון כי בכאן לא אירר האדמה בעבורו כאשר באביו אבל אחר שיהי' הוא ארור ממנה כו' יש להעיר תשובה נוצחת מגמ' הנ"ל מדקאמר מיום שפתחה הארץ פיה שוב ל"פ לטובה משמע בהדיא שהאדמה בעצמה נתקללת ונענשה שלא תפתח עוד פיה לטובה וזה סיוע גדול לרש"י ז"ל עכ"ל:

פסוק יג

גדול עוני מנשוא פרש"י בתמי' עי' ספר שארית יוסף על כללי תלמוד נתיב המשנה כלל י"ג הביא המקומות שרש"י כ' בתורה בתמי' עי' רא"ם כאן דלא יתכן לפרש בניחותא ופי'

מנשוא על עצמו שא"כ הי' מגדיל החטא, וזה לא יתכן דא"כ מה הן גרשת אותי וגו' הרי הודה גודל עונו וראוי לכ"ז, אם לא שנפרש עוני ענשי כמ"ש ראב"ע, והרב ימאן כי בכ"מ עון חטא ולא עונש, ופי' כי לא שלם עון אמורי הנה לא נגמר עדיין חטאו להיות מגורש מארצו עד אותו זמן ולא נחמלא סאתה ע"כ ומן (נח י"א ו') ועתה לא יבצר מהם דפרש"י בתמי' כ' וז"ל וכי לא נמנע מהם זאת המחשבה והלא אנחנו נרד ונבלבל ובהכרח תמנע מחשבתם. אבל אאפ"ל בניחותא שהרי נמנע מהם אם לא שנפרש מהם מעצמם כלו' לא תהי' המניעה מעצמה ולכן אנחנו נרד ונבלבל וזה א"א דא"כ מהם לא יבצר מבעי' לי' וכן בהכי קרא שמו יעקב (תולדות כ"ז ל"ו) כ' רש"י ל' בתמי' כמו כו' שהוא מבואר ממ"ש ועבדתני חנם שאל"כ יהי' ועבדתני חנם שמבקש ממנו זאת ואינו שהרי מיד אמר נקבה שכרך עלי. מכ"ז נר' מרש"י לשון בתמי' שולל ניחותא, ומצינו בקצת אלו מקומות שישבו רמב"ן וראב"ע הל' בניחותא ורמב"ן כ' גדול עוני מנשוא ר"ל מסלוח והרבית עלי עונש כי הן גרשתי אותי כו' אבל שמרוני שלא אענש יותר ממה שחייבת אותי כי בעבור שאהי' נע ונד כל מוצאי יהרגוני, ובלא יבצר מהם פי' ראב"ע אם אעזבם יחשבו שיוכלו לעשות כל חפצם וכן בהכי קרא שמו יעקב פי' ראב"ע הכי כמו אמת וכן הכי אחי אתה, הרי דנתעצמו ליישב הכתובים בל' ניחותא כי נר' להם זר בפסוק ל' בתמי' דאפשר במקומות נפיק חורבא מיני' עכ"ל:

פסוק יד

נע ונד עי' בשל"ה בווי העמודים פרק יו"ד מ"ש בזה, ומכל ענין חטא קין ע"ש אריכות:

פסוק טו

לכן כל הורג קין רש"י מקרא קצר ולא פירש עונשו עי' קובץ דרושים ח"ב סי' ל"ב מה שפי' שארי הגאבד"ק מאנקאטוב שליט"א דזה יהי' עונשו כל הורג יקרא קין. וישאר שם קין לשמצה ולדראון עולם ע"ש:

לקין אות ערש"י ושפ"ח ועי' בס' הפלאה על כתובות דע"ז ב' שהביא מד' דכ' לו וי"ו במצחו, וכ' דאי' בכתבים דד' מיתות הם נגד ד' אותיות של שם הוי' סקילה נגד י' שריפה נגד ה' הרג נגד ו' וחנק נגד ה'. נמצא כשנתחייב הרג פגם ונחסר מהשם ו', וז"ש ומפניך אסתר לכן כ' שם במצחו עש"ה. וכן הביא בשמו בנו הגאון בס' לחמי תודה דס"ה. וע"ע בס' תולדות גד דרוש י"ח דק' מה צורך לאות, וכי ה' ל"ה יכול להצילו בלי אות, גם לא פירש מה אות שם לו, ונראה שהכתוב בעצמו מפרש האות. דיש לדקדק במ"ש לכן כל הורג קין דאינו אלא גערה לבע"ח א"כ מה זה שאמר ויאמר לו ה' הול"ל ויאמר ה' לכן כל הורג קין, ואם רצון ה' הי' להודיע לקין הול"ל לכן כל הורגך בל' נוכח. לכ"נ שמפני שאמר הן גרשת ומפניך אסתר הרי שהי' ירא שה' יסתיר פניו ממנו ויהי' הפקר ובא ה'

להראותו שאע"פ שחטא עדיין השגחתו עליו והראה לו זאת במה שהסב השי"ת פניו נגד קין לאמר הדבור הזה, וז"ש ויאמר ה' ר"ל נוכחו ממש הי' מדבר, ומ"מ לא זכה שגם המאמר עצמו יהי' כאומר לנוכח רק שאמר לכן כל הורג קין כגוער באחרים ובמה שראה קין שאע"פ שחטא מ"מ בא המאמר בל' נוכח הנה בזה שם ה' לקין אות שיהי' בטוח כי עיני ה' לא נסתרו ממנו כ"ש דרוש נחמד. וע"ע בקובץ אהל תורה היו"ל בדוקלא סי' י"ז מ"ש בזה. ועמ"ש לקמן בפ' יתרו (י"ח א') בזה, ובקובץ אהל מועד ח"ב דף ד' כ' בכוונת מד' רב אמר כלב מסר לו עפמ"ש בירושלמי פ"ח דתרומות ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו רמ"א זה הכלב, וזה כוונת המד' אות זה הכלב מסר לו לאות דאם הכלב ישלים אתו ידע כי נרצה ה' לכפר לו, ובס' דברי שאול כ' דחז"ל אמרו דכלב מכיר את קונו, ולכן מסר לו מדת כלב שיהי' מכיר את קונו:

פסוק טז

ויצא קין מלפני ה' ערש"י ובמד"ר פכ"ב מהיכן יצא, יצא שמח פגע בו אדה"ר א"ל מה נעשה בדינך א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי כו' אמר כל כך כחה של תשובה עמד אדה"ר ואמר מזמור שיר ליום השבת וכ"ה בתרגום שה"ש (א' א') וכל המפו' פירשו באופנים שוני ואף אני אענה. את חלקי מה שראיתי בספרים עם הוספת נופך משלי. דבמכות דכ"ד בא חבקוק והעמידן על אחת אמונה שנא' וצדיק באמונתו יחיה, וע"ש במהרש"א דו"פ בתהלים קי"ט כל מצותיך אמונה, ואמונת חכמים ג"כ בכלל זה כמ"ש בפסחים כ"ד. קידושין נ"ז וב"ק מ"א. ר"ש העמסוני הי' דורש כל אתין ובאת ה' אלקיך תירא פירש וכו' עד שבא ר"פ ודרש לרבות ת"ח, וק' למה דוקא ר"פ דרש זאת, וי"ל דאיתא בברכות דל"ד ב', במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד, והטעם דאי' ביומא דפ"ו דתשובה מיראה זדונות נפשו שגגות ומאהבה עונות זכיות, וא"כ בפ"ת גדול מצ"ג דמעונותיו נעשו מצות. והא דתשובה מועיל דעשה דתשובה דוחה ל"ת דעבירה, ואף דבל"ת שבכרת ומיתת ב"ד אין עדל"ת ועוד דבפשיעה אעדל"ת כמ"ש תוס' עירובין ד"ק. ורק התירוץ דמחשבה של מצוה כמצוה אבל מחשבת עבירה לא חשיב עבירה בקידושין ד"מ, ומהני תשובה דבמחשבה ומעשה, ועבירה רק במעשה, וע"ש באור חדש. ואי"ל דעל מחשבות פ"ז ג"כ מענשין והדק"ל למה מועיל תשובה על ע"ז דל"ש עדל"ת דעל ל"ת שבמיתה אין עדל"ת. ונ' לפמ"ש בר"ה די"ז, ה' ה' וגו' אחד קודם שיחטא, וא' לאחר שיחטא, והק' הרא"ש למה צריך לרחמים קודם שיחטא, ותי' בע"ז, ואף שמחשבות ע"ז כמעשה זה רק כשעושה מעשה נענש גם על המחשבה אבל בלא מעשה אין נענש על המחשבה, ומ"ש בק"נ, וא"ש דמועיל תשובה גם על ע"ז דעל

המעשה מועיל תשובה דעדל"ת כנ"ל דתשובה הוא במחשבה ומעשה ובמצוה מצרפין, ורק נשאר מחשבות ע"ז. ועל זה מועיל מדת רחמים ה' לכפר על מחשבה ודו"ק. וזה י"ל בפ' ישעי' נ"ט ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה', דאי' בילקוט שובה ישראל עד ה' אלקיך אפי' בע"ז מועיל תשובה, וכ"ה בספרים תשב אנוש עד דכ"א ר"ת דם כפירה אשת איש דאף על ע"ז ג"ע ושפ"ד מועיל תשובה, ועי' בכת"א פ' וילך, וזה רק אי אמרינן עד ועד בכלל, ובחו"מ סי' מ"ג סכ"ח בנשבע לפרוע עד פסח צריך לפרוע קודם פסח דבלשון בנ"א עד ולא עד בכלל וכן בנדרים, וי"ת ולשבי פשע ביעקב אף בע"ז כמבואר שם וק' מנ"ל וצ"ל דדרשינן מעד ה' אלקיך אי תשב אנוש עד דכא כנ"ל וק' הא בלשון בנ"א עד ולא עד בכלל, לזה אמר נאם ה', זה לשון ה' ולא לשון בנ"א ובלשון התורה פד ועד בכלל ועי' בחות יאיר בדרושים:

ואיתא בשם הבעש"ט ז"ל עה"פ תהלים צ"ד אל נקמות ה' אל נקמות הופיע, משל למלך שנסע בכפר ותעה בדרך וכפרי אחד הוביל אותו לביתו אבל לא כיבד אותו כיאות למלך, ונתייעצו מה לעשות לו הא הצילו ממות, אבל אין מגיע לו כיבוד. דהא לא כיבדו בכיבוד הראוי למלך והחליטו להביאהו לבית המלך, וכשבא שמה הראוהו האוצרות וגנזי המלך ובראותו זאת התחרט כי לא כיבד למלך גדול כזה, והצער הזה היה עונשו, וגם בחוטא ועושה תשובה הקב"ה יופיע לו דעת ותבונה להשיג מה שפגם בחטאיו וזה הוא עונשו, וז"פ אל נקמות ה' א"נ הופיע ע"י ההופעה הוא נקמתו ופח"ח. וזה"פ במקום שבפ"ת עומדים אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד שמראין לו כל היכלי מעלה שפגם יותר מצדיק וכנ"ל וז"פ גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שם ביומא. ובפסחים דמ"ט ר"ע אמר כשהייתי ע"ה אמרתי מי יתן לי ת"ח ואנשכנו כחמור וכשנעשה ת"ח עשה תשובה ע"ז, וכפי הנ"ל בשם בעש"ט עונשו שישיג השגות גדולות מאוד ומעלת ת"ח כדי שיצער בזכרו שנאתו לת"ח בהיותו פ"ה, ושפיר ר"ש העמסוני לא הי' יכול להשיג מעלת ת"ח עד שבא ר"ע, וע' בספר פ' פנים לתורה בקונ' שב דנחמתא אות ג' מזה:

עוי"ל פ"ד הצאות למה דוקא ר"פ דרש ולא אחר כי כתיב ג"כ כנד את ה' מהונך, והיה ירא ר"ש העמסוני לדרוש את ה' אלקיך תירא שיחבו שלכבוד עצמו דורש. הוא דורש "את" כדי שיוכל ג"כ לדרוש כבד "את" ה' מהונך שיתנו לו מתנות דאת ריבוי על ת"ח ויאמרו שלכבוד עצמו דורש עד "שבא" ר"ע. שבא ממקום רחוק עם כ"ד אלפים תלמידים ואותו הפשיר התיר נדרו שנדוהו מנכסיו כמ"ש בכתובות דס"ב ונדרים ד"נ פ"א והי' ר"פ עשיר גדול ולא הי' ירא שיחשדוהו שלכבוד עצמו דורש כי אין צריך משלהם. כי יש לו רב ומשו"ה רק הוא דרש את ה"א תירא לרבות תלמידי חכמים:

וזה י"ל יראו את ה' קדושיו כי אין מחסור ליראיו דבשבת דכ"ג א' אמר רבא האי מאן דרחים רבנן הו"ל בנין רבנן. דמוקיר רבנן הו"ל חתנין רבנן דדחיל מרבנן הוא גופא יהי' צורבא מרבנן ואי לאו בר הכי הוא משתמעין מילי' כצ"מ ע"ש והנה שכר דרחים ומוקיר לא יוכל להיות בכל אדם, דמי שאין לו בנים או חתנים ל"ש אצלו השכר, אבל דדחיל השכר יוכל להיות בכל אדם וכמובן, וז"פ יראו את ה' היינו הת"ח כי אין מחסור השכר ליראיו ושכרו לכל אדם יוכל להיות וכמ"ש, וז"פ בסוף קהלת סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא וגו' כי זה כל האדם ת"ח שנתרבה מן את האלקים, וזה שייך בכל האדם:

העולה ממ"ש דתשובה מועיל אף לשפיכת דמים וכנ"ל, וזהו הפירוש עשיתי תשובה ונתפשרתי ופשרה היינו תשובה מיראה דזדונות נעשו שגגות והוי פשרה דחטא נתמעט, ונמחל גזירת נע ונשאר רק נד שיהיה בגלות וכוין הורג נפש בשגגה דגולה. ולכאורה עדיין קשה לפמ"ש רש"י במכות דף ט' ע"א דב"נ נהרג אף על שוגג ע"ש ולמה יועיל תשובה מיראה דל"ש דנעשה שוגג הא בב"נ שוגג כמזיד, ויהי' ראיה מזה דקודם מתן תורה הי' לאבות דין ישראל ושפיר בשוגג רק גלות. והנה ב"נ ששבת חייב מיתה בסנהדרין דנ"ח ב'. וז"פ כשפגע בקין כו' עשיתי תשובה ונתפשרתי תשובה מיראה ונעשה שוגג ולכן נד בגלות, וראי' דיש לו דין ישראל וא"כ יוכל לשבות פתח מ"ש ליום השבת. וזה נכון מאוד לפע"ד לתרץ מדרש התמוה:

עוי"ל דבמד' תנחומא צו והאזינו כ' דבעכו"ם לא מהני תשובה (ועי' בזה בערבי נחל שבת שובה תקנ"ב. ובני ישששכר סיון מאמר ב' אות ה', ולימודי ה' בסופו בדרוש לתשובה) והטעם דישראל נקראו בנים כדכ' בנים אתם ואב שמחל על כבודו כבודו מחול, משא"כ עכו"ם נקראו עבדים וה' מלך דכ' מלך אלקים על גוים, ומלך שמחל ע"כ אין כבודו מחול וע"ש עוד טעמים, וכיון דקין עשה תשובה ונתקבל ראי' דיש לו דין ישראל ואמר מ"ש ליום השבת דישראל יכול לשבות:

עוי"ל דחטא ומחטיא רבים ל"מ תשובה, ופי' בעש"ט דאין מסייעין לו משמים ובעי שיעורר מעצמו, והה"ק מראדזימין ז"ל פי' המענג את השבת נותנים לו כל משאלות לבו, ואם יחטיא את הרבים וירצה לעשות תשובה אין לו עצה רק לקיים ולענג השבת ויתנו לו משאלות לבו. והנה ע"י עצה"ד נברא יצה"ר. ואדה"ר הוה כמחטיא הרבים ול"מ תשובה ורק עצה לשמור שבת וזה כששמע שקין עשה תשובה ונתקבלה אמר מ"ש ליום השבת ונותנים לו משאלות לבו ויוכל לעשות תשובה אף דהחטיא רבים וכנ"ל. ובחי' אגדה שלי כתבתי בזה הרבה ואכ"מ:

ובכתבי דו"ז הרב הגאון ר' צבי הירש הכהן ז"ל האבד"ק זגיערזש בן הגה"ק ר' אלעזר

מסאכאטשוב ז"ל ראיתי דאיתא בתיקונים הא דשטן שאל תורה היכן הוא, וכי לא שמע הא ארץ רעשה ותי' דשבת שטן בתהומא רבא בחושך ידום ותורה ניתנה בשבת משו"ה לא ידע ע"ש וידוע דשטן מקטרג על תשובה יותר מכל עבירות שעשה ומשום דאין נגאלים רק בתשובה ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב ויתבלע השטן הוא המה"מ ויבולע המות לנצח. ותשובה צ"ל באותו מקום ובאותו זמן כמ"ש בגמ' וחטא הי' בע"ש שעה עשירית עי' מד"ר וסנהדרין דל"ח וא"כ תיקון חטא ג"כ צ"ל באותו זמן משו"ה קיבל תוספות שבת ב' שעות קודם לילה, לכן פתח מ"ש ליום השבת שיקבל שבת ולא יהי' זמן לשטן לקטרג דבשבת תהומות יכסומו (ועי' בשבת ד"ל בא' שבא להקניט להלל הי' ע"ש וכ' המהרש"א בכוונה הי' בע"ש בזמן שלא יהי' לו פנאי להשיב ע"ש, ומשו"ה שטן מקטרג ביותר ומשום זה פתח מ"ש ליום השבת כדי שלא יוכל לקטרג ויקבל תשובתו) ובקובץ דרושים ח"א סי' מ"ח כ' עפ"י הט"ז סי' רמ"ב הא דכל השומר שבת כהלכתו אפי' עפ"ז מוחלין לו רק אם עשה תשובה, ובלא שבת בעבירות חמורות תשובה רק עם יוה"כ או יסורים מכפר. ושמירות שבת מהני שמועיל תשובה לבדה ע"ש. ובב"מ דמ"ב ב' ברש"י ד"ה ומשלם כ' דפשרה הוא שמרויח שליש ומשלם שני שלישים ע"ש וחטא קין הי' מהחמורות שפכ"ד והשיב נתפשרתי היינו שהרויח שליש ונצרך לו עוד ב' שלישים למחיקת החטא היינו יו"כ ויסורים לכן פתח מ"ש ליום השבת כלו' יש לך עצה לשמור שבת ויומחל לך גם הב' שלישים, וע"ע שם בח"ב סי' כ"ז אות ה' מ"ש בשם אא"ז הגאבד"ק פיעטרקוב ז"ל דומה לתירוץ הנ"ל. וע"ע בקו"ד חוברת יו"ד סי' י"ז י"ח:

פסוק יח

ועירד ילד ערש"י וח"ש בזה בתוס' יו"ט פ"ו משנה י"א דנדה ד"ה עד שיקיף:

למך במאסף אהל מועד שנה ב' סי' קצ"ב הביא מהאר"י ז"ל בליקוטי תורה, וסה"ד בשם ס' הגלגולים כי שאול מלך ראשון הי' גלגול למך אותיות מלך בהיפך כי הוא היה המלך הראשון, והנה מלמך פד שאול ע"ז דורות ואז נהרג שאול ע"י עצמו כי הי' חייב מיתה מזמן למך שהרג את הנפש את קין וזה ולמך שבעים ושבעה שלמך יוקם אחר ע"ז דורות בימי שאול. וכ' שם שקשה לכוון החשבון הלא יו"ד דורות מאדם עד נח נמצא שמלמך אבי נח נשאר אחד ויו"ד דורות מנח פד אברהם הרי י"א ומאברהם עד שלמה ט"ו דורות הרי בס"ה עד דוד אבי שלמה, שהי' בימי שאול רק כ"ה דורות. ובתרגום שני על אסתר חונה משאול עד יעקב ל' דורות ויהיו בס"ה מ"ב דורות, ומצוה ליישב דברי האר"י שלא יהי' סתירה מהמקראות. ויותר תמוה על סה"ד שמביא האר"י ז"ל מס' הגלגולים ולא העיר כלום וצ"ע:

פסוק כג

למך רש"י והלא שוגג אני כו' ועי' בפכ"ה, הנה בספר יעיר אוזן בקונטרס עין זוכר להאזולאי ז"ל במערכת ס' הביא בשם ס' המכריע סי' פ"ח דהא דפטור לר"י סומא ממצות אפי' מלאווין, ותמה איך יהי' חותר לחלל שבת וחמץ בפסח וג"ע ושפ"ד וכ' הכוונה דפטור מכל חצות לבד ז' חצות דב"נ ע"ש. והנה אי ניחא כן דפטור אפילו מלאווין ומז' מצות א"כ לא חטא למך שהי' סומא, ועדיפא הול"ל להו שהרי סומא היה מיהו מדרשות חלוקות הן, וע"ש ברש"י פכ"ד בשם מד"ר. ועי' במקנה קידושין דל"א בתד"ה דלא מפקידנא שכ' בפשיטות דלר"י סומא פטור אף מל"ת דילפי' מקרא אלה העדות והחוקים והמשפטים ע"ש וע' בס' אמרי הצבי פ' החובל דפ"ו באות י"ד באריכות, ובלוית חן כאן, ובמה שכתבתי בזה בפ' תולדות (כ"ז ג') ע"ש:

פסוק כד

שבעתים יוקם ערש"י עי' נודע ביהודה מהדו"ק חו"מ סי' ל"ח שנשאל על מי שהניח קרן קיימת ופירות ללומדי תורה עד דור רביעי אם מתחילין לספור הדורות מהמצווה או מבנו ע"ש ובפ' לך (ט"ו ט"ז) ועי' באהל מועד שנה ב' חוב' ה' סי' קכ"ה דהק' דלמה לא פשט מהפסוק שבעתים יוקם דפרש"י וכן בתרגום שהבטיחו הקב"ה להמתין לו ז' דורות ובדור השביעי יוקם, וכשתעמוד על החשבון הדורות עד תובל קין תמצא שרק עם קין הי' ז' דורות, ואפשר לחלק דנפק"מ בין אם האדם עצמו מזכיר דורות שלו אין המדבר בכלל אבל אם אחר מדבר אליו אז גם הוא בכלל אבל מדברי הנוב"י מבואר, בהדיא שמשוה אדם עצמו המזכיר דורות שלו לאיש אחר המדבר אליו ומזכיר דורות שלו. ורק אם איש מדבר עם אחר ע"ד דורות של איש שלישי חלק בענין זה וצע"ג (א):

פסוק כה

וידע רש"י אדה"ר פרוש מאשתו עי' הפלאה כתובות דס"א א' הטעם שבתחלה הי' מצווה שלא לפרוש שאמר ה' פו"ר ומלאו הארץ, ואף דקיי"ל אפי' קיים פו"ר מצוה לישא ולהוליד בנים יבמות ס"ב ואה"ע סי' ז' ז"א רק בישראל ולא בב"נ כיון שקיים בבן ובת אינו מצוה. מ"ח באדה"ר שאני דאיתא בסנהדרין דנ"ח ב' שמה שנשא קין אחותו הוא דקאמר קרא חסד הוא חפני קיום העולם אך נראה דזה לאחר שנגזר מיתה על האדם. אבל קודם לזה הי' קין אסור באחותו דאדם וחוה היו יכולים למלאות העולם דהי' חיים לעולם לכך לא הי' רשאי לפרוש אבל כשנקנסה מיתה ע"כ הוכרח להתיר לקין לישא אחותו, דאל"ה יוחרב העולם וכיון שהותר לקין שוב אינה מצוה על אדה"ר כיון שכבר קיים פו"ר ויכול העולם להתקיים ע"י קין ודורות שלאחריהם לכך פירש מאשתו, וע"ע ברש"י ש"ב (ז' י"ד) שאדם פירש מאשתו במות הבל, וע' בקובץ דרושים חוב' יו"ד סי' כ':

כי שת לי זרע אחר עי' הגהות יד שאול יו"ד סי' רי"ז סמ"ו נדר מבניו. עי' יש"ש יבמות פ"א סי' י' בנדר שלא לשתות יין עד שיהי' לו בן אף שעדיין לא נולד מקרי בן כמ"ש ויתרוצצו הבנים בקרבה, אבל זרע לא מקרי עד שנולד כמ"ש כי שת לי אלקים זרע אחר, וכן יראה זרע יאריך ימים. והנה מ"ש לענין בן הי' להביא מקרא מפורש העוד לי בנים במעי, וכ"כ הן בן נולד לבית דוד יאשי' שמו (ב), ועי' נדרים מ"ד. ב"ב קכ"ז. ומשם אין ראי' ולא סתירה דשם מיירי מזמן לידה על אח"כ ולא על קודם הלידה, והנה מ"ש לענין זרע דל"מ קודם שנולד אין ראייתו ראי' לשלול דקודם לא נקרא זרע, אך בסנהדרין דק"י ראי' לא כרש"ל בהא דקטן מאימתי בא לעוה"ב כו' משעה שנזרע כמ"ש זרע יעבדנו וע"ש ברש"י ועי' סוטה כ"ב, לט' חדשים שנא' ונקתה ונזרעה זרע, ועי' ברביד הזהב מ"ש הפסוק ויתרוצצו הבנים בקרבה (תולדות כ"ה כ"ד), ועי' יבמות ל"ה מדכ' ובן אין לו דמעוברת הוי אין לו ע"ש:

שת עי' בתשו' אדני פז סי' כ"ה ול"ד והובא בפת"ת יו"ד סי' קט"ז סק"ו דיכול לקרות שני בניו בשם אחד בין מת אחד או שניהם חיים, ושם בהשמטות כ' דמ"מ יש לחוש משום עין הרע, ובאם מת אחד אין לקרות להשני בשם הראשון משום רוע מזלא. ועשו"ת שואל ומשיב תנינא ח"ג סי' ט"ו הביא ראי' מדה"י א' קפיטל ג' דלדהמע"ה הי' שני בנים אליפלט. וכ' שם רש"י דאליפלט בנו מת ונולד לו בן אחר לאח"כ ונקרא שמו ג"כ אליפלט. ע"ש מבואר דמותר לקרות ע"ש המת. ולא ראה שבאדני פז בעצמו הביא ראי' מדה"י, וע"פ בשו"ת הרמ"ץ יו"ד סי' פ"ז שנשאל בזה והשיב להתיר וג"כ הביא רש"י הנ"ל וכ"ה בתשו' תורת נתנאל מבעל הקרבן נתנאל סי' כ' ע"ש, ואף דבס' חסידים סי' רמ"ד נראה דיש איזה חשש איסור מ"מ אין להחמיר נגד המפורש בקרא דה"י, ורוח ה' דיבר בדהע"ה עי' פסחים פ"ו, וכבר כ' הטו"ז באו"ח סי' תקפ"ה ויו"ד סי' קי"ז וחו"מ סי' א' דאין כח ביד חז"ל נגד המפורש בתורה, וכן הביא האדני פז ראי' מרש"י כתובות דפ"ט ב' במר קשישא ומר ינוקי דשני בנים הי' לרב חסדא ושם בניהם שווין אלא שהגדול קורין לו מר קשישא ולצעיר מר ינוקא עכ"ל הרי מפורש הדבר להיתר. וגם יש להביא ראי' מכאן כי שת לי אלקים זרע אחר תחת הבל, וקשה כיון דעיקר כוונתה הי' כדי להעמיד זכרון לבנה הבל המת א"כ מדוע לא קראה אותו הבל הכם של אחיו המת ומוכח מזה שלא לקרות שם אחד לשני בנים, וע"ע בתקוני זהר חדש דמ"ד. ובס' עליות אלי' מהגר"א מווילנא בהגהות אות נ"א ובלקוטים שלו דמי שבנים לא יחזיקו אצלו ר"ל יתן שם להבן הנולד אחר שם בנו המת ועוד שם אחר ורק שם החדש יהי' הראשון ושם של אחיו יהי' באחרונה ועי"כ יחזיקו הבנים. ורמז בפ' ויחי (מ"ח ו') ומולדתך אשר הולדת אחריהם

שלך יהי' ר"ל שיחיו ועי' תקוני ז"ח דמ"ד:

והנה בביתי הי' מעשה וקרא אחד לבנו על שם בנו הראשון שמת, וכתבתי בזה תשובה ארוכה למרן הרב הגאון הצדיק מו"ה מנחם מענדיל אלטר שליט"א האב"ד דפה פאביאניץ, והשיב לי בזה תשובה ובו הראה רב חילו וגודל בקיאותו בכל המקצעות וציין לשי"ת פרי השדה ח"ג סי' ז' שהאריך בזה ואינו תח"י, והביא דמעשה רב אצל גדולי ישראל הרה"ג ר' שאול קאצענעלינבוגין אבד"ק חעלמא הי' לו בן מאשתו הראשונה שמו ה"ר משה, ואחרי פטירתו הוליד הגר"ש בן מאשתו הב' וקראו ע"ש אחיו הנפטר והאריך ימים, והוא הג' המפורסם אבד"ק אואבך, כן הג' הרא"מ וואהל ק"ב אבד"ק בריסק הי' לו בן נקרא ר' יהודא חתן הג"ר זלמן שור מבריסק ונפטר בחיי אביו ואח"כ הוליד אביו בן וקראו יהודה ע"ש אחיו וגדל בימים ושם טוב והי' גיסו של הש"ך ז"ל. גם בהקדמת שו"ת כתר כהונה להג"מ יצחק אברהם אבד"ק פינטשוב הביא את אחיו ורבו הג"מ יצחק ז"ל, ובס' העמק שאלה פ' שמות סי' מ' כ' שכן עשה ר"א הגדול שהי' לו בן נקרא הורקנוס ונפטר וקרא אח"כ כן שם בני השני, ובס' שמו אברהם ערך עקדה הביא מד' המפ' בטענת אברהם אתמול אמרת כו' שהי' עוד אפשרות ביצחק אחר כו' הרי שיכולים לקרות ע"ש אח המת וכו' ע"ש, ועוד האריך בזה ובענין חתן וחמי' אך אין מקומו כאן, ומצאתי עוד בשו"ת נטע שורק יו"ד סי' כ' תשובה בענין זה ע"ש:

פסוק כו

אז הוחל לקרות בשם ה', אי' בפ' חלק דור אנוש אין להם חלק לעוה"ב. הנה תוה"ק לא הזכירה בפירוש חטאם של דור אנוש אבל אנו רואים בחוץ לארץ בפתח ביהכ"נ יש שילם "תורת משה" "שומרי שבת" ועוד וכמו כן במקולין "בשר כשר" "חלב כשר" ועוד. אם תקשה לך למה הודיעו שבכאן מוכרים בשר כשר וכי ס"ד שבחנות יהודי ימכרו טרפות, אבל מפרסומם של אלו ראי' להריסת הדת, רק יחידי סגולה מוכרים כשר ורובא טרפות, וכן כשפרסמו לקרוא בשם ה' ש"מ שהדור הי' מקולקל מאד ומעט הכשרים הוצרכו לפרסם כשרותם. וכן מפרשים על הא בפ' וירא (י"ח ו') הוא אמר קמח והיא סלת מכאן שאשה עיניה צרה באורחים, ותמוה אדרבה היא אמרה יותר ממנו. והובא משל לילד ארי שיצא לעולם וראה שילד על הכותל ששמשון הגבור גבר על הארי, ואמר לאביו, אתה אמרתי לי שהארי גבור מכולם, והנה ראיתי היום שאדם החלש נצחו, וא"ל אביו מכאן ראי' שהארי גבור גדול, שאל"כ לא הי' מביטים עליו לנפלאות, וכן משאמרה תורה בשרה שאמרה סלת לדבר נפלא, ש"מ ששאר נשים צרים באורחים ועמ"ש בפ' וירא:

פרק ה

פסוק א
תולדות האדם, פי' בעה"ת מענין ואהבת לרעך כמוך, ועי' בס' חסידים סי' שמ"ט ובפירוש אזולאי שם, וע"ש בבינה לעתים דרוש כ':

פסוק ג
שלשים רש"י ע"כ פירש עי' מהרש"א עירובין די"ח ב'. יל"ד שהרי אחר החטא בו ביום שנברא האדם ונקנסה עליו מיתה כ' והאדם ידע, וי"ל דלידתן הי' בו ביום קודם שחטא והכי איתא בסנהדרין דל"ח י"ב שעות היום שמינית עלו למטה ב' וירדו ד' י' סרח. י"א נידן, וצ"ל דאין מוקדם ומאוחר בתורה עכ"ל:

פסוק ה
תשע מאות ושלשים, עי' שבת ד"ל א' הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה הוא ערש"י ומה שנכתב על הגליון ובמהרש"א מה הוא הלשון של מדת ימי, ובס' מתנה טובה כ' דידוע דשנותיו של דוד ע' שנה הי' לו מאדם שהי' לו לחיות אלף שנים וחי תתק"ל, ובזוה"ק וישלח דקס"ח כ' שאברהם נתן לדוד ה' שנים שהי' לו לחיות ק"פ וחי קע"ה ויעקב נתן כ"ח ויוסף ל"ז. ובמדבר קדמות מערכת ד' אות ו' הק' דא"כ הו"ל לחיות ק"מ ע' מאדה"ר וע' מאבות, ותי' דדוד לא הי' ישן רק כנשימת הסוס ולא טעם טעם מיתה כל ימיו נמצא דחי ע' שנה מן הימים וע' מן הלילות ע"ש ולפי"ז הי' מסופק אם יחי' רק ע שנחשב לו יום בפ"ע ולילה בפ"ע ויומו רק אורך י"ב שעות, או שיחשב לו כשאר בנ"א יום ולילה כ"ד שעות ויחי' ק"מ, וז"ש הודיפני ה' קצי ומדת ימי מה הוא המדה של יום שלי אם הם בני י"ב שעות או כ"ד אורך. ועי' בפ' חיי שרה (כ"ה ז') אשר חי. ובס' שושני לקט על תהלים קמ"ו על פסוק אל תבטחו בנדיבים. כ' להמשיך הפסוקים ע"פ מ"ד דאדה"ר נתן ע' משנותיו לדוד, אמנם כאשר בא תתק"ל שנים והגיע השעה למות ורצה אדה"ר לחזור ממתנתו, והראה לו ה' שעתיד אחד מבניו לקיים כל דבריו והוא יעקב כמ"ש אם יהי' אלקים כו' גם הוא קיים נדרו, לזה אמר אל תבטחו בנדיבים וגו' מרומז על אדה"ר תצא רוחו כאשר הרגיש שהולך למות ביום ההוא אבדו עשתונותיו רצה לחזור בו, אשרי שאל יעקב בעזרו. לולי שהשי"ת הראה לו נדר של יעקב, לא הי' אדה"ר מקיים נדרו, וע"ע בסידור של"ה. וע"ע ח"ש בפ' חיי שרה (כ"ה ז'):

פסוק ו
ויולד את אנוש. עי' שו"ת הרשב"א ח"ד סי' ל' שאלת למה אמר הכ' בכל אותם הדורות שהי' מאדם עד אברהם בענין התולדות ויולד פ' לפ' ולא אמר ויולד לפ' בן ויקרא את שמו פ' והפלגת ראובן (אולי צ"ל והזכרת שם האב ובן בכתוב יורה וכו' או אולי הוא

ע"ד מליצת חז"ל בגיטין פ"ט עדיין לא הגיע לפלגות ראובן) הכתוב יורה שכבר נמצא הולד את המוליד. תשובה, דע כי קביעת השם יורה על הקיום ובדבר המתפסד ואין לו קיום אין ראוי לקרות לו שם ויורה ע"ז שם רשעים ירקב ולא שם לו על פני חוץ, וההפך ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם לפני שמש ינון שמו. וע"כ תמצא דקדוק הכ' כל התולדות שנולדו מאדם ועד שת שנמחו כלם ואין נשאר להם שורש לא הוזכר בא' מהם ויקרא את שמו עד שנולד שת. ומפני שנשתת ממנו העולם כ' בו וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא אותו שת כי שת לי אלקים זרע אחר. וכ' הטעם בצדו כי שת לי אלקים זרע אחר תחת הבל, שזה זרע אחר שיש לו קיום תחת הבל כי הרגו קין ואין לו קיום ולא נשתת זרעו. וללמד כי מזה נשתת העולם ולתולדותיהם יה' קיום והוא שאמר ולשת גם הוא יולד בן ויקרא את שמו אנוש אח"כ חזר והזכיר התולדות פד נח ומפני שאף התולדות אלו ג"כ נמחו במבול ולא נשאר בהם רק נח חזר אלי' להזכיר בהם קדושת שם ונח שנשאר ונתקיים ממנו העולם, חזר ואמר בו קריאת השם דכ' ויחי למך כו' ויולד בן ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמני ואחרי שהי' לעולם קיום ולא נשחתו הדורות אח"כ אלא שנחלקו לאומות לא הקפיד בקריאת השם כי כבר הודיעני בקיום הדורות ולא יתבטלו עוד ולא הי' עיקר הכוונה מעתה בזכירות הדורות רק למנות בלבד וללכת לספר יחוסן עד בואו ליחוסו של אברהם כי לא היתה הכוונה בזכירות הדורות אלו ותולדותיהם עכ"ל:

פסוק כד

כי לקח אותו אלקים עי' תרגום יב"ע וקרא שמי' מיטטרון ספרא רבא. עי' בספר בית האוצר מערכת א' כלל ל"ג מ"ש בזה עפ"י קבלה. והנה בפיוט שאומרים בשמחת תורה, מי עלה למרום משה עלה למרום וכו' ג' פעמים. למה ג"פ? ורק לעלות למרום אינו כ"כ מהנפלאות הגדולות שמצינו חנוך, אלי', ריב"ל. עלו למרום בחייהם, אבל לא ראינו שירדו ממרום ועלו עוד הפעם. אבל מי עלה למרום שנית כי עלה בפ"א וגם ירד וחזר ועלה זה רק משה שהי' יכול כמה פעמים שרצה לעלות ולירד. ובתהלים נ"ה מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה, דאחז"ל דנפתחו ליונה בעת המבול שערי ג"ע והיא כיונה פותה אין לב, שבה משם אל עולם הזה, לז"א דוד מי יתן לי אבר כיונה שיהי' לי כנפים לעוף לג"ע, אז לא עשיתי כמוה כ"א אעופה לג"ע ואשכונה ולא שבתי עוד לעוה"ז, ומשה שאני שישראל הי' צריכים לו ועי' בפ' ויצא (כ"ח כ') בשם ס' שם משמואל:

ברש"י צדיק הי' וקל בדעתו להרשיע, וק' על צדיק שנתעלה למדרגת מלאך לומר עליו כן, והר"מ מפרעמישלאן ז"ל אמר ע"פ מחז"ל הלל מחייב עניים כו' יומא ל"ה ב'. לכן לקח אותו אלקים שלא להרשיע את בני דורו, שיהי' כולם רשעים כנגדו:

פסוק כט

זה ינחמני ערש"י בימי נח נחה, עי' יערות דבש ח"א דרוש י"ד ח"ש בזה ובענין קין והבל ומפני שהספר מצוי לא העתקתי ע"ש דברים מתוקים:

פסוק לב

רש"י והלא יפת הגדול, עי' מהרש"א סנהד' דפ"ט ב' ברש"י ורא"ם ורמב"ן כאן:

בן ק' ראוי לעונש לעתיד וכן קודם מ"ת עי' תורת חיים סנהדרין דצ"א שביאר דכל אותם שמתו קודם מ"ת קודם ק' שנה לא מתו רק מיתה טבעיית ולא עונש ביד"ש, אבל לעתיד תתבטל גזירת מיתה שנגזרה ע"י אדה"ר כדאמרי' צדיקים שעתיד להחיותם שוב אין חוזרין לעפרן לכן אף עכו"ם שיחזרו לעפרן גם לעתיד כיון שלא ימותו אז מיתת אדה"ר רק מיתת עונש לא ימות שום אחד בפחות מק' שנה ע"ש עוד מזה:

פרק ו

פסוק א

ע"פ האדמה עי' מהרש"א ב"ב דט"ז ב':

פסוק ב

כי טובות הנה, תרגום ארי שפירן, עי' ברכות נ"ח ב' הרואה בריות טובות. וברש"י שבת ד"נ ע"ב דיה בשביל העתיק בריות נאות. ועי' רמב"ם פ"י הי"ג מברכות ואו"ח סי' רכ"ה ס"י, וע' בקובץ דרושים חוב' ט' סי' כ"ט:

פסוק ג

לא ידון רוחי עי' באור החיים וז"ל אין אתנו ריח הקדש ואצ"ל רוה"ק וכו' וראיתי בשו"ת בית שלמה או"ח סי' קי"ב שהשיב על א' שאמר שבעל אוה"ח לא הי' לו רוה"ק ומימות נביאים אחרונים בטלה רוה"ק, והשיב מעירובין ס"ד ב' גבי ר"ג, וע"ז ד"כ ב'. ומתדב"א ח"א פ"ט משמע דיש רוה"ק, וש"ס סוטה מ"ח ב' דבטלה רוה"ק על נבואה כיוונה ולא על רוה"ק ועי' שער הקדושה לרח"ו ח"ג ש"ז וז"ל באזנינו שמענו וראינו יחידי סגולה השיגו למדרגת רוה"ק והי' מגידים עתידות, ובש"ו כ' ועל זה כוונו חז"ל כי אחר חגי מלאכי זכריה פסקה נבואה לגמרי ונשתייר רוה"ק כו ומצינו דנבואה איקרי רוה"ק (והביא מכילתא) וערש"י סנהדרין פ"ט א' ד"ה סגנון, ומשום שרוח הקדש ג"כ מדרגה לנבואה כמ"ש בחו"נ ח"ב פמ"ד לכך נקטו נבואה בל' רוה"ק ופרש"י יומא כ"א ב' וסוכה מ"ה ב'. דל"פ עלמא מל"ו צדיקים דמקבלי אנפי שכינתא בכ"י באספקלריא

המאירה, וק' מסו"פ החולץ דכל הנביאים לא נסתכלו רק באספקלריא שאינה מאירה חוץ ממשה ומהרש"א נדחק בזה, ולהנ"ל י"ל דאחר נביאים אחרונים נסתלקה נבואה ונשאר רק רוה"ק שפיר מקבלים באספקלריא המאירה מדרגה זו, ובב"ב אי' מיום שחרב ביהמ"ק אע"פ שבטלה נבואה מן הנביאים מן החכמים לא נטלה. וע' בע"י בשם רמב"ן דאף על פי שנטלה נבואה מן הנביאים, שהוא במראה וחזון נבואת חכמים שהוא בדרך חכמה לא נטלה אלא יודעין האמת ברוה"ק שבקרבם ע"ש, והר"י בעל התוס' אמר על הרי"ף שרוה"ק שרתה עליו. וכן ה"ר עזרא תלמידו של ר"י בן הראב"ד והיה לו גילוי אלי' הביא תוס' שבועות כ"ה ד"ה רב וגיטין פ"ח ד"ה ודילמא בשם ה"ר עזריה הנביא, וכן ה"ר שמואל חסיד אביו של ר"י חסיד הי' נקרא בשם ר"ש חסיד ונביא מתש"ו רש"ל סי' כ"ט הרי דמעלת רוה"ק נקרא ג"כ נבואות, ועי' ס' העקדה שער ו', ובודאי האוה"ח הק' כפי שהעיד עליו הבעש"ט ואזולאי בשה"ג דודאי הי' בעל רוה"ק, ועי' בס' חפץ ה' מהאו"ח בשבת ד"י ע"ש שהאריך. ובהגהות מבהמ"ח שם הביא אוה"ח כאן דאין אתנו רוה"ק, ואולי על עצמו אמר כן לרוב ענותנותו ע"ש. ומענין אספקלריא המאירה עי' בס' אוצר הכבוד חגיגה די"ד לר' טודרוס הלוי תלמיד הרשב"א וע"ע בס' הברית ח"ב מאמר י"א שהאריך בענין רוה"ק ואיך יוכל אדם להשיג מה שצריך לעשות על זה עש"ה. וע"ע בשו"ת דברי חיים יו"ד סי' ק"ה במעשה במלמד שדיבר על אוה"ח הק' ע"ש מ"ש בזה. וע"ע בשו"ת נטע שורק יו"ד סי' ד' בשוחט שדיבר קשות על בעהמח"ס מעבר יבק אי יש להעבירו משו"ב ע"ש בזה:

לא ידון רוחי בשגם הוא בשר עי' תולדות נח דרוש י"ט שכ' בפירושו מפני שהפועל עצמו הוא ממנו, וקרוץ מחומר אע"פ שנמצא בקרבו כח שימשכהו למעלה והוא הנפש המשכלת שבו שעל פיה ראוי שלא יחטא לפניו מ"מ יש בו ג"כ כח שימשכהו למטה והוא כח הבשריי שמטהו על כל פועל עמל ועון ע"ש באריכות ופי' ביערות דבש ח"ב דרוש ב' שפי' כי הקב"ה אמר לא ידון רוחי להתנהג עם הברואים במדת הדין כי א"א לסבול, אמנם עם מי אתנהג במדה"ד עם חשה שהוא צדיק גמור ועל קל נענש ולזה קראו חשה איש אלקים שהוא איש המתנהג ע"פ אלקים טדה"ד ועל מדת הרחמים מש"ה ועי' בספר חום המשולש בהקדמה שכ' אחז"ל אשה אחת ילדה ששים ריבוא בכרס א'. הכוונה על משה ששקול נגד ס' ריבוא. והנה יש דעות שאמרו כי רק למרע"ה כי' באפשרי לעלות למדרגה גדולה כי היה בעצמותו למעלה מגדר אנושי ואין ליחסו עם שאר ילידי אשה, ונמצא אמונה כוזבת הזו אצל אוה"ע שמאמינים שיש נבראים שהמה חצי אלקית. אבל אנן בדידן באמונה שלימה כי מ"ר יליד אשה כמו שאר בנ"א.

ולבוא למדרגתו הי' מוכרח לעבוד בכל מאמצי כחו, וכ' הרמב"ם ה' תשובה כל אדם יוכל להיות כמ"ר ואם כי אחז"ל על משה איש אלקים שהי' מחציו ולמעלה אלקים וגם ראה נתתיך אלקים לפרעה. אמת הדבר אבל לא מתולדתו רק מעבודתו, וזה"פ משה מן התורה מנין שכל מדרגתו הגדולה היה רק על ידי התורה ולימודה ולא שהיה חצי אלקית מתולדתו וע"ז השיבו חז"ל ודרשו מהקרא לא ידון רוחי באדם לא ידונו הבריות שע"י שרוחי באדם רוח מיוחד רוח אלקית אשר משכתי עליו בפרטות עי"ז נתעלה מה שלא אעשה כן באדם אחר לא כן הוא בשגם הוא בשר שגם מ"ר הי' ג"כ רק בו"ד והיה ימיו מאה ועשרים שנה כי האריך ימים כחו שאר אנשים בדורו ואלו היה חצי אלקית בריה למעלה מטבע אנושית היה גם מאריך ימים יותר מדרך הטבע וע"כ לא יהין איש להעמידו למעלה מגדר אנושית מתולדה עיין שם באריכות. ועי' בתפארת ישראל פ"ד מי"ד מקידושין על טוב שברופאים לגיהנם דאין זה גנאי רק שבח הרופא המומחה, והוא עפ"מ שמ"כ דכשהיציא מ"ר את ישראל ממצרים שמעו עמים ירגזון ומלך א' ערביי שלח צייר לצייר תמונת המנהיג הגדול הזה, ואח"כ אסף כל חכמי חרשים לשפוט על פי פרצוף פניו של משה לדעת תכונת טבעו ובמה כחו גדול, והשיבו אם נשפט על פי ציורו נאמר כי הוא רע מעללים ובכל חסרונות שבעולם. ויקצוף המלך מאד ויאמר הכי תתעללו בי, ויתנצלו א"ע, הצייר אמר אני ציירתיו כהוגן והחכמים שגו בידיעתם והחכמים גללו כל החסרון על הצייר, והמלך לרב השתוקקותו נסע בעצמו למ"ר ויקח הציור ויבט והנה כתמונתו וכצלמו קולע אל השערה ולא יחטיא וישאל למשה ע"ז כי חכמים בגדו בו וחכמי אליל המה. ויפן משה הציור והחכמים נפלאים בידיעתם, רק דע, לא אבוש לאמר כי כל החסרונות אשר שפטו עלי חכמיך כולם לי בטבע רק אני בכח אמיץ התחזקתי וכבשתי אותם, ובעבור זה נתכבדתי בשמים ממעל ובארץ מתחת. וז"פ מדלא קאמר כשר שברופאים ש"מ שטוב אין כוונתו כשר רק מי שחושב עצמו שהוא המומחה והטוב הוא מעותד לגיהנם דבגאותו סומך על ידיעתו ואינו מתיעץ עם חביריו, ובקלמסו מונח חיים או מות, וראה שלא אמר התנא שהוא רשע או יבא לגיהנם רק אמר לגיהנם ר"ל יש לו הכנה לגיהנם אבל כל עוד יותר שיהי' לו הכנות לגיהנם כל עוד יגדל שכרו ושבחו כשיכבש הכנותיו עכ"ל בקיצור. וע"ע בספר סדרי טהרות על מס' אהלות מהגאון מראדזין ז"ל פרק ב' דל"ז ושייך לכאן עש"ה:

ויהי ימיו רש"י אין מוקדם, צ"ע הא בחד ענינא יש מוקדם ומאוחר כמ"ש בפסחים ד"ו ע"ב. ונלענ"ד עפמ"ש בירושלמי פ"ו משקלים וזה רק לענין דינא וע"ש ביפה מראה להיפ"ת וז"ל דוקא לענין דרשא דנפקא לענין דינא, אבל ליישב המקרא בעלמא אין

מוקדם ומאוחר ואפי' בחד ענינא וכדתני בל"ב מדות דר' אליעזר מוקדם שהוא מאוחר בענין כיצד ונר אלקים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה', והלא אין ישיבה בהיכל כ"ש שכיבה, ומת"ל שוכב אלא מוקדם וכו' עש"ה, וע"ע בהליכות עולם כלל קס"ב ומראה הפנים על ירו' פ"א ה"ג מסוטה וא"כ א"ש הכא ולק"מ. ועמ"ש לעיל (א' ח') ולקמן בפ' שמות (ד' כ'). וא"ש גם בפ' וירא (י"ח ג') ברש"י האמירה קודם לכן ע"ש:

פסוק ה

וירא ה' כי רבה וגו' בס' אור חדש סופ"ק דקידושין כ' עפמ"ש בעירובין י"ג נמנו וגמרו שנוח לאדם שלא נברא משנברא ופי' המהרש"א סוף מכות נמנו לשון מונין שמנו הל"ת שס"ה ועשין רמ"ח ונמצא הל"ת יותר וא"כ עלול האדם לעבור על ל"ת מלקיים מ"ע משו"ה יותר נוח שלא נברא ע"ש. ולפי"ז ק' למה ברא את האדם לרעתו, וי"ל עפמ"ש בקידושין ל"ט דמחשבה טובה מצרף למעשה ומחשבה רעה אינו מצרף למעשה, נמצא ע"י המחשבה עשין הם יותר וזה"כ וירא ה' כי רבה רעת האדם כי עברו על ל"ת הרבה וגם יצר מחשבות לבו רק רע וא"כ בודאי נוח שלא נברא משו"ה וינחם ה' אשר עשה את האדם, ודפח"ח, וכ"כ בספרו חות יאיר ע"ד דרוש באריכות, וכ"ה בס' בנין אריאל, ויבין שמועה:

וי"ל על דרך זה ג"כ לפ' הפ'. דאי' שם בקידושין דעל חטא ע"ז גם מחשבה מצרף למעשה וידוע שדור המבול עבדו ע"ז כמ"ש רש"י נ(ו' י"א) עה"כ ותשחת הארץ כ"מ שנ' השחתה ע"ז, וזה"פ וירא ה' כי רבה רעת האדם רבה היינו גדולה כמ"ש זעקת סדום ועמורה כי רבה (וירא י"ח כ') ופרש"י כל רבה לשון גדולה, וזה כי רבה רעת האדם גדלה מאד והיינו כי עבדו ע"ז מן עבירות הגדולות וגם מחשבה מצרף למעשה. וזה וכל יצר מחשבות אדם לרע כי בע"ז מחשבה מצרף למעשה וא"כ ל"ת מרובים, משו"ה נחם ה' את אשר עשה את האדם כי נוח לו שלא נברא. וע"ע להמלבי"ם בס' ארצות השלום דרוש ב' ח"ש בזה, ובס' אהל יעקב בפ' בהעלותך כ' דבספר המדות פ"ז הביא דאדם יחטא או בכח התאוה או בשכלו שנמסר אל הרע ועושה במרד וההבדל כי האחד לאחר עבירה יתחרט, לא כן השני, וז"ש וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ, ר"ל במה שהוא אדם קרוץ מחומר ונמשך בטבעו לחומריים. אבל הלא גם יצר מחשבות לבו רק רע כל היום גם לאחר המעשה, וז"ש וינחם כו' ר"ל על עשותו בפועל הי' לו ית' תנחומים אבל ויתעצב אל לבו ר"ל על מה שנשחת לבו ושכלו ע"ש:

וירא ה'. עי' באוה"ח. אדם מורכב מד' יסודות ארמ"ע כו' למעלה מאש יסוד הרוח שהוא הרוחני שבכולם, עש"ה, עי' במד"ר במדבר פי"ד דלמעלה מן הארץ המים למעלה מן

המים הרוח "למעלה מן הרוח" האש ע"ש ובמהרש"א ברכות ד"ד ע"ב ד"ה במיכאל, שער הבטחון רפ"ד, ובספר הברית ח"א מאמר ז' פ"א האש היסוד כו'. ובקל"ח פתחי חכמה פתח ה', האיר הוא היותר דק שבגשמי כו'. וברמב"ם פ"ג ה"י מיסוה"ת, ובמורה נבוכים ח"א פל"א, כנטיית מי שיאמין שהאש תחת האויר כו'. ובס' יצירה פ"ג מ"ג האויר מכריע בין האש ובין המים, ובראב"ע תהלים ס"ו עה"פ באנו באש ובמים, ופי' באוה"ח פרשת חיי שרה (כ"ג ב) בפסוק ותמת שרה שבאמצעית דביקות האדם בקונו יתהפכו היסודות כולם ליסוד האש, ויסוד אש ליסוד אש הנשמה מוכח שיסוד האש הוא הדק שבהם:

פסוק ז

אמחה את האדם פי' תולדות נח דרוש ז' דבר נכון:

פסוק ט

אלה תולדות נח ערש"י. עי' דרשות מהר"י מינץ דרוש ד'. דצדיקים מולידים נשמות וכ' ותהי שרי עקרה אין לה ולד. אבל נשמות הי' מולידה, וז"ש פרי צדיק עץ חיים, וע"ד הפשט ת"ח המחדש בתורה החידוש היא פרי ותולדה שלו, וכשמלמד לחבירו הוא מוליד לו נפש ונשמה ע"ש ובבינה לעתים דרוש י"א ול' אריכות בזה, ועי' בהקדמה. ועי' בעירובין די"ח ב' ובעיון יעקב מהשבו"י ובשאר מפורשים בע"י דפוס ווילנא ועשו"ת חשק שלמה בסופו כ'. דאי' בזה"ק כאן ס"ז ב' אמאי לא איתפס נח בעון הדור, דהקב"ה רצה להוציא ממנו תולדות, וזה הסמיכות ונח מצא חן ולא יקשה ולמה לא איתפס בעון הדור, ותי' וא"ת נח בשביל התולדות, ודבריו כתובים אות באות בכת"א כאן. ועי' בדרשות אמרי שפר מה שילד"ק מה שכ' נח איש צדיק שלא הול"ל רק א"ת נח ורש"י נדחק וגם בדורותיו צ"ב, ונ"ל שעיקר להזכיר תולדותיו, אף שחם בנו רע המעשים הי' מקום לומר מעשה אבות ירשו בנים, לז"א א"ת נח אף שמתולדותיו לא טובים אל תדמה שנחלת אביהם הוא רק נח איש צדיק, גם מה שדחז"ל בפ' לך שהדרך ממעטת ג' דברים וא' מהם שם. ופרש"י שאין אדם עוסק במצות בדרך כמו בביתו, וז"פ בדורותיו את האלקים התהלך נח, אף בעת שהי' הולך בדרך ובכל דורותיו מנעוריו ובזקנותו, וכ"ז להוציא שלא יאמרו שבנו מיוחס אלי' ואח"כ חזר לענין ראשון ויולד נח כו'. ועי' בס' ווי העמודים פרק י"א את האלקים התהלך נח, דהי' ירא שמא ילמוד ממעשיהם לכן היה מתבודד ופירש עצמו מן הבריות זה פי' את אלקים התהלך נח. דק' וכי שותפות כלפי שמיא והלא אש אכלה הוא אלא שהי' מתבודד והלך יחידי כאלו הלך עם אלקים ולא עם בני אדם. משא"כ אברהם שהי' גם מטיב לאחרינא, וזה אשר התהלכתי לפניו ולא עמו עש"ה:

ובפתיחה לס' פני"ק הביא בשם הח"ס., כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' (וירא י"ח י"ט) ופרש"י ידעתי לשון חיבה, הורה בזה כי נפלאה אהבת ה' לאאע"ה, הגם כי לפניו הי' יחידי הגולה, ומי לנו גדול מחנוך דנתעלה להיות כמלאך, אך לא מצד פחיתת נפשו של אברהם לא נתעלה כן, רק התבונן כי לא זה הדרך שישלים האדם רק את נפשו, ואת אנשי הדור ישאיר אחריו תרבית אנשים חטאים, כאשר קרה לדורו של חנוך ודור המבול, הנסיון הזה ליחד אותו כי טוב לאדם למעט בהשלמת נפשו למען לרבות כבוד ה', כי מה יתן ומה יוסיף אם יוסיף מלאך א' על אלפי רבבות, ונח ג"כ הלך בדרך חנוך שלא הסתכל על דורו רק על עצמו, וז"פ אלו היה בדורו של אברהם ל"ה נחשב, וזה"פ כי אותך לבדך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. רק אותך לבדך עש"ה, וע"ע בס' סדורו של שבת שורש ד' ענף ב' ובדברי שאול מ"ת ובאופן אחר יש לומר דהנה יש חרדים רק בינם לקונם, ויש להיפך עושים צדקה וחסד ורק אינם מדקדקים בינם לקונם, אבל יהודי צריך להיות שלם ולא חצי. וז"פ חמים תהיה עם ה' אלקיך. ודומה לכפרי שחתנו היה ת"ח וקודם סוכות בקש חתנו ממנו כשיסע לעיר שילך להרב ויקנה פטרו אתרוג הדר, וכן היה וכשנסע בחזרה לביתו פגע בכפרי אחר מכפר הסמוך לו וסיפר שהרב קנה פטר חתנו אתרוג הדר שאין דומה לו וא"ל כשני גם לי נצרך אתרוג עבור חתני אשר לא פחות הוא במעלות מחתנך, וא"ל כפת לא תשיג הדר כי האחרון אני קניתי בדמים מרובים, א"ל איעעך האתרוג נחלק לשנים ואקח אני החצי, כי שמעתי שיכולין לברך שותפות כל אתרוג אחד העצה העמוקה נכנסה ללבו ועשה כן ולקח חצי המחיר אשר שילם בעדו ונתן להרפרי השני החצי, וכשבא לביתו והראה לחתנו חצי האתרוג, מבכן השחוק שהי' אז, הכפרי לא הבין מהחסרון אשר עשה, ורק חתנו נתן לו נהנין כי יותר טוב אתרוג שלם אף כי אינו הדר כל כך מחצי הדר דפסול. כן אם אחד מקיים כל המצות הגם שאינו חסיד לפנים משורת הדין מ"מ הוא "תמים" אלא שאינו מהודר, אבל המקיים חציו, הוא רק חצי יהודי ונקרא חסר, וז"ש נח איש צדיק תמים הי' בדורותיו, בין אנשי דורו, אהוב בעיני הבריות יען שנהג אתם בתום ויושר וגם את האלקים התהלך נח, קיים גם מצות שבינו למקום ולכן ונח מצא חן בעיני ה':

וז"כ בואתחנן (ד' כ"ח) ועבדתם אלקים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא יאכלון ולא יריחון, וק' למה לא הזכיר ע"ז אחרים כמו עובד לשמש וירח, וי"ל דלא דיברה מע"ז ממש. רק יגיע עת שהרבה יחשבו לעבוד ה' במה שנותנים עץ ואבן לבנין בית הכנסת, והרבה יחשבו שעבודת ה' רק במה שלא יאכלו טרפות ושאר דברים איסורין בבית בניהם החפשים, ויש עוד שגם לא יריחון בבתי בניהם שאינם מתנהגים בכשרות.

אבל בנח כ' צדיק תמים, ולא היה צדיק למחצה שליש ורביע והה"ק ר"ש מבעלז ז"ל אמר דבכל ש"ט או"ח יו"ד ואה"ע לא נמצא שם בהלכה פשר, ורק בש"ע חו"מ נמצא פשר, מוכח דרק בדיני ממונות יש פשר אבל בדיני אדם למקום ל"ש שום פשר רק או כולה לה' או לא:

ובמד"ר אמור פרשה ל' בד' מינים, אתרוג יש לו טעם וריח זה צדיק גמור, לולב כף של תמרים יש בו טעם ואין בו ריח, הדס יש לו ריח ולא טעם, ערבה לא טעם ולא ריח, למדנו שצריך לאגוד כל ישראל הטובים עם הרעים באגודה א' ע"ש וזה הענין מחצית השקל שכל אחד רק החצי רק ביחד הם דבר שלם, והארכתי בזה בפ' ויחי (מ"ט א'):

ובסוכה דל"ג פרי עץ הדר זה אתרוג הדר באילנו משנה לשנה, הנסיון למדנו כי רוב אנשים אשר עזבו את ה' כל השנה, כשיגיעו ימי הנוראים רוח אלקים נוסה בקרבם. ואח"כ ישובו לדרכם הרע, ואומרים בשם הגאון נוב"י ז"ל פשט הפ' מכף רגל ועד ראש אין בו מתום דעד אחר הושענא רבה עוד יש לו אימת הדין, אבל בשמיני עצרת ילך וישוב לקיאו, ושמ"ע נקרא בגמ' רגל בפני עצמו. וז"פ מכף רגל' כלומר משמיני עצרת ועד ראש' עד ר"ה אין בו מתום. דכל השנה אין לו אימת הדין, לא כן אצל תמימי דרך, וצדיק נקרא אתרוג שיש בו טעם וריח תורה ומעשים טובים כנ"ל, וז"ש הדר באילנו משנה לשנה ר"ל לא לבד ימי הנוראים רק כל השנה, והוא כנ"ל שצריך שיהי' יהודי שלם לא חצי תלוי בזמן וכמו משל הכפרי בחצי אתרוג. וע"ע בזה הענין בקובץ דרושים חוברת רביעית סי' ל"ב בשם זקיני הגאון מלאסק ז"ל. ובסי' ל"ה משארי הגאבד"ק מאנקטוב שליט"א. ועי' מה שכתבתי בפ' וישלח (ל"ג י"ז):

רש"י ימר"ד לשבח וכו' ידוע מסה"ק דמי שנולד בטבעו להיות בו מדות טובות קשה לו להפריד מזה. ולהיפך הנולד בטבעו רע קשה להפוך מזגו וטבעו. והדורשים לשבח הי' אומרים ונח נולד ג"כ במזגו להיות רק רע הוא הפך טבעו והדורשים לגנאי הי' אומרים דנולד טוב, ואין בו שום מעלה במה שהוא טיב ע"ש, ועמ"ש בפ' בראשית (י' ג') בשם ס' חוט המשולש ותפא"י. עוד שמעתי בשם דו"ז הגה"צ ר' צבי הירש הכהן ז"ל האבד"ק גיעירזש אף דאסור לדרוש לגנאי כשיש לדרוש לשבח, מ"מ כאן יש שבח בזה להקב"ה דאף דלא היה צדיק כ"כ אפ"ה הצילו וראיתי בס' תפארת מהרא"ל מהסבא קדישא משפאלי זצ"ל אות כ"ד שענין הוא כך שאלה שדרשו לגנאי עשו בזה טובה גדולה לישראל כי ראו ברוח קדשם שכמעט כל הצדיקים אשר יעמדו לישראל עד ביאת הגואל יהיה עליהם התנגדות, ומי לנו גדול ממרע"ה שהי' שוטים שחשדוהו בא"א, והנה הצדיק הראשון שנזכר בתורה היה נח ול"ה דורשים כולם אותו לשבח דא"כ הי' למדין ממנו על

כל הצדיקים שיעמדו אח"כ שבאם כולם יהי' דורשים אותו לשבח אז הוא צדיק ובאם יהי' עליו התנגדות סימן שאינו צדיק, וא"כ ח"ו לא היה טוב בעולם. ולכן יש דורשים במכוון הצדיק הראשין לגנאי כדי ללמוד ממנו על כל הצדיקים לבלתי נביט כל כך על התנגדות כי אין זה סימן מובהק כ"כ, ובאם יש עכ"פ מחצה על מחצה לשבח ולגנאי ה"ז צדיק בודאי מן התורה כמו נח שמחצה דורשים לשבח ומחצה לגנאי, אעפ"כ אמר ה' כי אותך ראיתי צדיק לפני, וסיים הסבא קדישא בבדיחותא מעט אבל בלבד שלא יהי' יותר דורשים לגנאי מלשבח, וע"ע בס' אדני פז מ"ש בזה:

ובבכור שור סנהדרין דק"ח כ' דרבים תמהו הלא דרך רש"י לא להביא כל הפי' רק פי' א' ליישב פשוטו של קרא והי' סגי לי' בדורשים לשבח, ונ"ל דק' לרש"י דלמ"ל ב' קראי יתירא כאן בדורותיו ובפ' שאח"ז כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. להכי פרש"י די"ד לשבח וי"ד לגנאי. ואצטריך תרווייהו עפמ"ש רש"י אקרא אותך ראיתי צדיק ולא נא' צדיק תמים מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו עכ"ד והוא מגמ' עירובין, וגם כאן יל"ד דלמ"ל לכתוב מכאן, אמנם כוונתו לפי שבא הכ' ללמדך דאומרים כו' ולהכי צריך למיכתב בדור הזה דאל"ה כתיב לא הייתי לומד מכאן שאומרים כו' והא דהכא כ' צדיק ולעיל צדיק תמים היינו כי"ד לגנאי דבאמת ל"ה כ"א צדיק והתם כתיב בדורותיו שלפי דורו הי' נחשב לצדיק תמים, וכאן כ' לפי האמת, ואי הוה כ' בדור הזה ולעיל ל"ה כ' בדורותיו הייתי אומר כי"ד לשבח דהכא כ' צדיק משום דבדור הזה ל"ה כ"א צדיק ולעיל דכ' צדיק תמים היינו כיון דאלו היה בדור צדיקים הי' צדיק תמים אלא שדורו גרם לו. וכל היכי דראוי לאותה מעלה משבחים אותו בו אע"פ שאין בו כמ"ש הט"ז סי' ש"ז כיון דהמניעה ל"ה מצדו להכי איצטריך תרווייהו דבין למ"ש צדיק תמים ובין למ"ש צדיק לחוד הכל בדורו, ושפיר ילפי' מכאן דאומרים לאדם מקצת שבחו וכו'. ואגב נבאר מ"ש רש"י הואיל והזכירו סיפר בשבחו וי"ל דק"ל לפי' ראשון מגמ' יומא ל"ח אקרא דכ' זכר לצדיק לברכה מדאו' מנלן, ומשני מקרא המכסה אני מאברהם כו' יהי' לגוי גדול, וקשה דה"ל הגמ' לאתויי מנח כמ"ש רש"י דהזכירו סיפר בשבחו להכי פרש"י ד"א ללמדך כו' ולהכי אע"ג דפי' א' העיקר מ"מ ל"ה להגמ' מכאן ראי' דאיכא למידחא דילמא כד"א ולהכי מייתי מאברהם עכ"ל:

ובס' משנת חכמים הל' דעות סי' י"ט. כתב דיל"ד די"ד לשבח ואחר השבח אמר את האלקים דהי' צריך סעד. ועוד דלכל הפי' צדיק תמים בלי הפסק ובאמת כ' על צדיק תבי"ר שהוא מפסיק בנגינה, ותמים היה בדורותיו בלי הפסק וכו' ולפמ"ש דמדת חסידות שנו שיהי' מהנעלבים כו' וכל אשר יקרהו בין צערא דגופא וממונא יאמר שהוא

סבה משמים, ורק מדינא אמרו כל ת"ח שאינו נוקם וכו' ואף דעביד אינש דינא לנפשי' אי לא אפשר לו בע"א, רק צדקה יחשב לו לתלות בטחונו בהשי"ת, וז"ש נח איש צדיק ומעלה יתירה היה לו שממנו עומד ומיטב דתמים הי' בדורותיו ואף דאנשי דור המבול היו רעים בגופם וממונם, ול"ה צריך לנהוג בתמימות מ"מ הי' נכנס לפנים משורת הדין וז"ש את האלקים התהלך שהי' תמים במעשיו ותלה בטחונו בה' בכל אשר יקרהו ול"ה נוקם ונוטר בשום ענין ושפיר עולה סמיכת הפסוקים עכ"ל (ועי' רש"י תצוה (כ"ט ל') דג"כ הוי תביר להפסיק). וע"ש בקונמרס מעלות המדות דקכ"ו לפמ"ש בערכין דט"ז:

תוכחה לשמה וענוה של"ש הי מינייהו עדיף. וי"ל ענוה שלא לשמה דהיינו שומע עלבונו ושותק דנוטל חלק מחבירו ואם מתכוון לכך אף שהוא חדה טובה, מ"מ טוב יותר להיות שפל רוח ועניו לש"ש, וז"ש נח איש צדיק תמים הי' בדורותיו, שאלו בדור הצדיקים י"ל לפעמים שהוא שותק שלא לשמה כדי לזכות חלק חבירו משא"כ בדור החבול שאין להם חלק לעה"ב ול"ש דיטול חלקם לעוה"ב והי' התמים לשם שמים וז"ש את האלקים התהלך נח ע"ש. וע"ע בשי"ת כתב סופר או"ח סי' ל"ד דרוש ארוך בזה:

והנה על קו' המפו' למה באמת דרשו לגנאי אם יש לדרוש לשבח י"ל כי אין צדיק אשר יפשה טוב ולא יחטא פירש חסרון, וא"א לאדם בלי חסרון כאשר מספרים שלגביר אחד היה לו כת יחידה, וכל השידוכים שהציעו לפניו הי' ממאן בהם אם הי' יכול ללמוד, ל"ה יכול לכתוב ואם היה מושלם גם כזה לא הי' נאה במראה, ונלאו השדכנים ממנו. פ"א התיישב שדכן א' ונא אליו שיש לו בחור אחד בלי שום חסרון רק הוא בריחוק מקום. פנה הגביר על זה לא אביט. ונסע עמו. ובהגיע למחוז חפצו ובהגיעו להחתן נרתע לאחוריו כי היה סומא חיגר חרש ואלם ועוד מה זאת צעק הגביר? ענה השדכן. הנה חפצת חתן בלי חסרון וזה הוא בלי חסרון כי חסרון יש לומר רק אם יש בו מעלות ג"כ ונח הי' מהכת אנשים שיש שדורשים אותו לשבח וי"ד לגנאי שיש לו חסרין ג"כ, וזה הוא מהאנשים הטובים שבעולם, ולא פליגי כלל הב' מ"ד רק הפשט שנח הי' מהכת שיש שאומרים עליו גם גנאי, וזה הוא מן המובחר דלכל דבר צריך חסרון קצת ג"כ:

עוד אמרתי ע"פ צחות דזה שנים רבות עמדתי על דברי רש"י שכ' יש מרבותינו דורשים לשבח ובגנאי כ' יש שדורשים לגנאי, ולא כ' יש מרבותינו, והוא דקדוק עצום, ולא ראיתי מי שעמד על זה, ורק י"ל דיש מרבותינו היינו תלמידי חכמים דורשים תמיד לשבח דכן הוא מדתם. אבל יש דורשים אם הם רק "יש" מורינו ויש כלפי חוץ בלי שום תוך ופנימיות, אנשים כאלה דורשים תמיד לגנאי, וזה נכון מאד ואמת. וע"ע בדרשות מהר"י מינץ דרוש ד' דבא להשמיענו שנח מצד צדקתו לא הי' ראוי להנצל, אבל השי"ת ברחמיו

ראה ליתן שם ושארית למין האנושי הוצרך להציל אותו כי לא הי' בדורו צדיק ממנו, ויהיה מזה טובה לגאולתינו העתידה אף אם לא נהי' ח"ו ראוים מצד זכיותינו וכו' ע"ש. וע"ע בזה ברמב"ן האזינו (ל"ב כ"ו):

פסוק יב

השחית רש"י אפי' בהמה עי' ס' אור יקרות שתי' בזה קו' הזה"ק למה הקריב נח קרבן אחר יציאתו מתיבה ולא קודם. וכל חטאת שנתערבו ערבו ברובע ונרבע כולן ימותו, וא"כ ל"ה יכול להקריב, אבל לאחר המבול דכל שקלטתו בידוע שלא השחית הי' יכול להקריב, ועי' מהרש"א סנהדרין דק"ח מכל הפרשה ע"ש:

רש"י לא נחתם גז"ד אלא על גזל, דהי' גוזלים פחות משו"פ והרא"ם הקשה דסותר עצמו דלעיל בפי"א כ' השחתה ל' ערוה ועכו"ם והכא משמע דעיקר על גזל ועשפ"ח. וכ' בס' שם משמואל להגר"ש סאליר ז"ל אבד"ק לבוב דאי' בכל"י ע"פ ותשחת הארץ לפני האלקים דיינים, כי הי' גוזלים פחות משו"פ והדיינים אין לאל ידם להוציא בדין ע"ש, ואי' הא דצדיק נתפס בעון הדור שהי' בידו למחות א"כ בגזל פחות משו"פ דאין בידם למחות אין נתפסין וכאן נמי על ערוה וע"ז הי' נח נתפס עבורם אבל על גזל פמשו"פ אינו נתפס, וז"פ קץ בשר בא לפני דהם ידונו ולא נח כי מלאה הארץ חמס, היינו גזל פמשו"פ ואין צדיק נתפס ע"ז והם עצמם נידונים ע"ז ע"ש ובכת"א כאן. ובקובץ דרושים היו"ל ע"י אגודת הרבנים חוברת ד' סי' ל"ב הובא בשם זקיני הגאון מלאסק ז"ל דרש"י כ' (י"א ט') דדור הפלגה כפרו בעיקר ולא נאבדו לפי שהי' שלום ביניהם ובדור המבול הי' מריבה ומחלוקת, ונראה דאם ע"י התפלגות שביניהם ולא היו בהסכמה אחת, הי' כאו"א נדון בפ"ע, ואם כל אחד לא גזל רק פחות משו"פ לא הי' נאבדים, אבל בזה גופא שהסכימו כולם לעצה אחת לגזול פחות משו"פ נדונו בממנ"פ אם נחשב שאין ביניהם חיבור והתאחדות הרי ראוים לעונש על שאר עבירות שעשו, ואם נחשב להם כאלו שלום ואחדות ביניהם וראוי שלא יאבדו על שאר עבירות, כמו דור הפלגה שוב עון גזל בידם כי ע"י ההתאחדות נגזל מזה כל ממונו נמצא שלא נחתם גז"ד אלא ע"י גזל ודפח"ח:

ואחי הרה"ג ר' שלמה זאב שיחי' כתב לי עפמ"ש בסנהדרין נ"ו ב'. דז' מצות ב"נ ילפי' מקרא בראשית (ב' ט"ז) ויצו ה"א על האדם מכל עץ הגן ולא גזל, וק' דמצינו דמשה למד סניגוריא על ישראל ואמר לי צוית אנכי ה"א לא יהי' לך וברש"י יתרו כ' ב') א"כ ה"נ נימא ויצו כו' על האדם דרק לאדם הי' הציווי ומנין שאף לדורות נאמר שחייבין בז' מצות, ורק כיון שבין הז' מצות גם גזל, ובאדה"ר ל"ש גזל, דהכל הי' שלו, וע"כ דציווי על גזל הי' רק לדורות, ושפיר לא נחתם גז"ד, שהי' יכולים לפטור מהעונש דלא להם

נצטוו, רק מגזל נשמע דהציווי הוא לדורות ונחתם גז"ד:
ובסמ"ג לאווין קנ"ב למד מכאן דאפילו ממון הרשע אסור לגזול דהם הי' כולם רשעים ועי' רבה"ז. ובס' מלא העומר כ' לתרץ קו' הרא"ם, דע"י הזנות הי' חמס כיון דבזנות הבנים ממזרים א"כ זה הי' יורש את שאינו אביו, דאפי' רוב הבעולות ל"ה מהבעל, וזה"פ קץ כל בשר בא לפני, שכ"כ רבה הזנות עד שמלאה הארץ חמם וא"ש ב' דברי רש"י התמוהין. ובשם הר"ר העשיל ז"ל ראיתי דיל"ד הל' קץ כל בשר בא לפני, תיבת בא לפני מה בא לרמז, וי"ל עפחז"ל בב"ק דס"א מה בין גזלן לחמסן גזלן לא יהיב דמי חמסן יהיב, א"נ חמסן בפחות משו"פ וגזלן יותר משו"פ ואין ב"ד נזקקין בפחות משו"פ, וא"ש בדיוק קץ כל בשר ר"ל קצם בא לפני שאני בעצמי השופט, וק' למה לא פ"י ב"ד של מטה לכך אמר כי מלאה הארץ חמס ר"ל פחות משו"פ ואין הדיין נזקק ע"כ איצטריך אני בעצמי להזקק, עי"ל דגם דאין ב"ד נזקקים לפמשו"פ אבל בשכבר יושבים אז ידונו גם על פמשו"פ לכך אמר לא נחתם גז"ד אלא על הגזל, ר"ל דההחטא של גזל ל"ה יכולים לדון אלא בשעת גמ"ד דבתחלה אין נזקקים לפמשו"פ. ובשו"ת חשק שלמה בדרושים כ' דברש"י בראשית (ה' ל"ב) כ' דכבש מעינו כו' כי בן ק' שנה ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מ"ת, וק' מדוע נענשו במבול תנוקות קטנים וי"ל דפרש"י (קרח ט"ז כ"ז) בא וראה כמה קשה מחלוקת שב"ד שלמטה עונשין מי"ג ושל מעלה מכ' וכאן נענשו אפי' יונקי שדים, וא"כ א"ש דבמבול הי' גזל והי' מחלוקת ומריבה בדין שיאבדו אפי' קטנים כמו בקרח וז"פ קץ כל בשר ולא תקשה קטנים מה חטאו ואמר כי מלאה הארץ חמם והי' מריבה לכך נאבדו ע"ש. ובספר מנחה חדשה כ' שהזה"ק הק' הא מדת ה' להיפך ליקח צדיק א' לכפר על הדור, וי"ל כי הרי"ף כ' אהא דמו"ק דכ"ח דנסמכה מיתת צדיקים לבגדי כהונה דמכפר, וב"כ על עצמות החוטא אינו מכפר רק על הצבור שלא יענשו בעון היחיד, וכן מיתת צדיקים מכפר שלא יכריע החוטא לכף חוב. אבל לא על עצמות החוטא, א"כ אם חטאו הכל והצדיק א"מ על עצמות החוטא וח"ו כולן ימותו, וז"פ וירא כי רבה כו' כי השחית כל בשר ויאמר ה' קץ כו' ע"ש:
ועפי"ז י"ל הצדיק אבד ואין איש שם על לב, שתיבת איש מיותר, ונודע דבכל מקום דכ' איש הוא ולא אשה, ולמ"ש הרא"ש ברכות ד"כ דנשים אין ערבין בעד אנשים, ונסתפק בשו"ת מוצל מאש סי' י"ב אי אנשים ערבין על נשים ועי' דגול מרבבה או"ח סי' רע"א ושו"ת רע"א סי' ז' והארכתי בזה לקמן בפ' נצבים (כ"ט כ"ח) ויש רמז מקרא הנ"ל דאמרו וכשלו איש באחיו מלמד שכל ישראל ערבין זל"ז (סנהדרין ל"ט) ואיש ולא אשה, והא דצדיק נתפס בעון הדור משום ערבות וא"כ על אשה דאינו ערב אינו נתפס, וז"פ הצדיק

אבד ואין איש שם על לב דוקא איש שבעונו מת אבל אשה אין לה לשום על לבה כי לא בעונה מת. ועי' בשל"ה מס' חולין בענין מו"מ באמונה ע"ש. ובס' אהבת ציון דרוש ו' מהנ"ב כ' ג"כ כנ"ל ופי' הפ' בשה"ש (א' ח') אם לא תדעי לך היפה בנשים כו' אם לא תדע מדוע היפה בנשים הצדיקת מתה. דל"ש ערבות באשה כנ"ל לז"א לך בעקבות הצאן ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים, דתינוקות יוכיחו. דבשבת דל"ג ב'. איתא בזמן שאין צדיקים תינוקות שב"ר נתפסין, ואף שאינן בני עונשין ומכ"ש בכלל ערבות, וש"מ שאין הטעם משום ערבות, ודרכי ה' נסתרין עיין ש"ה:

עוי"ל הצדיק אבד ואין איש לשון חשיבות איזה מינוי ושררה שלא יוכל לומר שמת כדי שיבא אחר למלאות מקומו כדאיתא במו"ק דכ"ח שמת ר' אשי דדחקוהו רגלי דבר נתן, שהגיע הזמן שיהי' נשיא אחריו דזרח השמש וכו' אבל כשמת צדיק שלא הי' לו שום מינוי או אשה ודאי בעון הדור מת, ובס' זרע יצחק על משניות פ"ג מה' ערכין כ' על רש"י הנ"ל, ידוע דה' אינו פורע עד שנתמלאה סאתה, ואי' במד"ר ובצעם בראש כולם סאה מלאה עונות מי מקטרג בראש גזל אפי' הי' למטה בקופה דוחקת א"ע למעלה ומקטרג. נמצא בכל פעם המדה נתמלאה בגזל וז"ש לא נחתם הגז"ד רק בגזל דלא נגמר עד שנתמלאה סאתם ובכל הפעם המדה נתמלאה בגיל דדוחקת ועולה למעלה, וז"ש כי חלאה הארץ חמס ר"ל בחמס נתמלאה המדה ובס' לחמי תודה דקנ"ב כ' דתשובה תפלה וצדקה מעבירין רוע הגזירה, דהיינו צום קול ממון שכל א' גימ' קל"ו וס"ה ת"ח בזא"ת יבא אל הקדש, וז"ש "קץ' כל בשר בא לפני ר"ת קול צום שבאמת בכו והתענו על גזירת ה'. אך דזה ל"מ על עבירות שבין אדם לחבירו, וז"פ ותשחת הארץ לפני אלקים כמו ערוה וע"ז דהוא רק לפני אלקים מועיל קול צום, כי מלאה הארץ חמס דכי משמש בלשון אלא דמצד חמס זה בין אדם לאדם ל"מ קול צום לבטל הגזרה ע"ש:

ובפשט הפ' ותשחת הארץ לפני אלקים ותמלא הארץ חמס יש לומר דבספרי מוסר כ' שרמז אם יחטא בינו למקום סופו שיחטא גם בינו לחבירו, גם בפ' ויקרא (ה' כ') ונפש כי וחטא ומעלה מעל בה' אז ג"כ וכחש בעמיתו, אבל בתשובה צרך להיות מקודם בינו לחבירו ולא די לו בינו למקום להתענות. וז"ש ושילם אותו בראשו וחמישיתו ממון ואחר כך ואת אשמו וידוי לה':

באוה"ח שהנם שימחלו לא יועילו וכו' כן הוא בסנהדרין דנ"ז א', דבב"נ ל"מ מחילה לפוטרו ממיתה:

הארץ רש"י שאף ג' טפחים עומק נקרא ארץ מכאן ואילך נקרא אדמה, ועשפ"ח ובאוה"ח פ' שלח (ט"ז ל"א) כ' להיפך אדמה הוא עליונה וארץ תחתונה, וכ"כ המלבי"ם יתרו

(כ' כ"א) בפ' מזבח אדמה, ועי' תפארת ישראל פ"ו אות ה' מברכות שכ' דלהכי על פרי האדמה חברך בפה"א ועל לחם המוציא ולא שניה בבורא מאדמה או במוציא מארץ דבורא הוא יש מאין ומוציא יש חיש, ואדמה הוי חלק העפריי שבארץ, וארץ כל הכחות הטחונים בארץ ופרי אדמה רק מזון קל ואין בו הזנה כל כך. נברא רק מחיצוניות קליפת הארץ יש מאין ומברך בורא פרי האדמה, אבל לחם לבב אנוש יסעד צריך להזנתו כח גדול מוצא מעמקי הכחות והוא יש מיש לכן מברך המוציא לחם מן הארץ עש"ה. ועי' בתיבת גמא סו"פ בראשית ושלח ועי' כתב והקבלה מ"ש בשם הגר"א ולדבריו צ"ע נוסחת כתפלה ותן ברכה על פני האדמה ע"ש. ועמ"ש בפ' וירא (י"ח ה'):

פסוק יד

עשה לך תבת רש"י ולמה הטריחו בבנין וכו' עי' מהרש"א זבחים דקי"ג. ובעיון יעקב על ע"י ווילנא סנהדרין ד"ע סי' קי"א בזה ובס' באמ"ח תי' דאחז"ל במדה שאדם מודד מודדין לו וכפי אשר אדם מתנהג בהליכתו לעבודת ה' כן ישולם לו גמולו, ואם התנהגותו בדרך טבע דעושה מה שבכחו ואם תכבד עליו עבודה בהליכה לביהמ"ד בחום או קור גדול מיד הוא פורש, השי"ת יתנהג ג"כ עמו בדרך הטבע, ובהטיבו לכל העולם יטיב גם עמו, אבל אם לפעמים יצרך להעשות לו חוץ לדרך הטבע למשל להנצל מלהטים אשר יפלו עליו וכדומה לא ישתנו עליו סדרי בראשית, דכאשר עשה כן יעשה לו, לא כן העובד יותר מכחו כמעשה דרבא שהי' נובע דם מאצבעו ומעיין בשמעתתא ול"ה ידע לאיש כזה ה' מתנהג עמו חוץ לדרך הטבע ורפב"י נקרע לפניו הנהר ע"ש ובנח כ' את האלקים התהלך נח, אלקים בגימ' הטבע פ"ו שהי' מתנהג עפ"י הטבע לכך לא רצה ה' להצילו רק בדרך הטבע שיעשה תיבה. ועי' בהקדמה לס' שער שמעון מה שכתב בענין זה:

ובני יקירי הר"ר דוד נ"י פי' לפי הנ"ל בפרשת וארא (ו' י"ב) הן בנ"י לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים, כי מדרך הטבע כשבא משה לישראל והי' מוטרדים בעול עבודה ול"ה להם פנאי לשמוע דבריו מקוצר רוח, ואם הי' שומעין למשה מה שמדרך הטבע אינו כן אז מהראוי לעשות להם נס חוץ לטבע כנ"ל וז"ש משה הן בנ"י לא שמעו אלי, ול"ה בבחינה זו בעבודת ה' לעשות מה שחוץ לטבע, ע"כ איך ושמעני פרעה ואני ערל שפתים שהוא חוץ לטבע, ומהראוי לעזור להם ע"י "איש דברים" שיהי' בדרך הטבע:

עצי גפר ערש"י. ועי' סנהדרין דק"ח ובגליון שם. ובהפלאה שבערכין על הערוך ערך אדר עש"ה:

פסוק טז
צהר ערש"י י"א חלון וי"א אבן טוב, וכ' בס' עדות ביוסף דרש"י בפ' וירא (י"ט י"ז) על תביט אחריך כ' דמי שלא ניצל בזכותו אינו רשאי לראות במפלת שונאו, והנה על בדורותיו י"ד לשבח ויש לגנאי וי"ל דהני תנאי כהני תנאי למ"ד חלון כמ"ד לשבח וניצל בזכות עצמו דכדאי לראות במפלת שונאו ולמ"ד אכן טוב דורש לגנאי וא"כ אינו כדאי לראות ואינו יכול לראות לחוץ, ועי' בפ' בראשית (ד' ח') בשם שפ"א על ה' לי בעוזרי (א):

פסוק יז
הנני מביא ערמב"ן, ועי' בס' ישועות מלכו מהגאון מקוטנא ז"ל בלקוטי תורה מ"ש בדבריו:

פסוק יח
ובאת רש"י מכאן שנאסרו כו' והוא מגמ' סנהדרין ק"ח ב' ופרש"י ובניך בני נח שם חם ויפת, ותמוה מאד למה הודיע זאת רש"י. ובס' אמ"ב כ' דאיתא בסוף הוריות כל המוקדם מחבירו קודם לחבירו האיש קודם לאשה להחיות כשהן טובעין בנהר, וא"כ ק' מנלן שנאסרו בתה"מ משום דכ' אתה ובניך ואח"כ אשתך, דלמא משום דאיש קודם לאשה להחיות, אך איתא שם במשנה בד"א כששניהם שווין אבל א' ת"ח ואחד ע"ה אפי' ממזר ת"ח קדם לכ"ג ע"ה, ושם למד תורה כמ"ש בבית מדרשו של שם, וגם יפת הי' לו חלק בתורה שנ' יפת אלקים ליפת וישכון באהלי שם, וה"פ דגמ' רוצה להוכיח דאסור בתה"מ דכ' אתה ובניך והדר ואשתך, וק' לרש"י מנלן דילמא לכך כ' אנשים קודם דאיש קודם לאשה להחיות, לכך פרש"י בני נח שם חם ויפת, כמ"ש הפסוק בעצם היום הזה באו בני נח שם חם ויפת וקשה דהו"ל למחשב שם ויפת קודם לחם דת"ח קודם לע"ה, אלא ודאי דלאו מהאי טעמא הקדים אלא משום דאסור בתה"מ:

פסוק כ
למינהו. רש"י כל שהתיבה קולטתו, עי' מהרש"א סנהדרין ק"ח ד"ה ור' אבוהו, ובחדושי מר שמואל על מס' ע"ז ד"ה אריכות גדול בזה:

פסוק כא
ועתה קח עי' בינה לעתים דרוש ל"ג וכ' המפו' אם הי' נח צריך להכין חזון על כל השנה מאה תיבות ג"כ ל"ה די, דיש חיות גדולות פילים וראמים, ורק ה' שלח ברכה ואינו חל רק אם יש מעט כמ"ש בזה"ק והובא בטו"ז ר"ה חנוכה סי' תר"ע ובבהמ"ז אומרים הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה בבית הזה, וצריך שיהי' לחם על השלחן, ובמד"ר מצורע וש"ד עצם א' נסכא אינו נשרף באש ואינו נכלה וממנו יהי' תחיית המתים, וז"ש שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה, והטעם אי' דעצם זה אינו נהנה משום מאכל

רק ממלוה חלכה, עי' או"ח סי' ש' בט"ז סק"א ונגזר על אדה"ר שאכל עה"ד ביום הששי וכל אברים נהנו. אבל נסכא לא נהנה לכן חי לעולם, ולכן סעודת מלוה מלכה כנגד דהע"ה חי וקיים, ועי' בספר הברית ח"א מאמר י"א פי' בזה ובשו"ת זית רענן ח"ב בסופו בפ' וירא:

והי' לך ולהם לאכלה, עמ"ש בפ' חקת (כ' ח') בזה אריכות בענין אסור לאדם לאכול קודם שיתן לבהמתו, ועי' בקונטרסי פרי יוסף הנספח לס' חשרת מים על מס' גיטין דס"א. ולקמן בפ' חיי שרה (כ"ד י"ט):

פרק ז

פסוק א

בא אתה ערש"י ועי' בס' תולדות נח דרוש ז' דק' מדוע כשצוהו על בנין התיבה לא א"ל למה צוהו כי אותך ראיתי צדיק לפני ועתה בשעה שצוהו על ביאתו א"ל כי אותך ראיתי צדיק וי"ל שבתחלה הזכיר ה' רשעת הדור קץ כל בשר וכו' ואח"כ הזכירו על בנין התיבה, ובמאמר השני הזכיר תחלה הצלת נח בא אתה כו' ואח"כ כליון הדור אנכי ממטיר, רק תחלה של"ה מוכיח בני דורו רק הי' מתהלך עם אלקים לבדו לא נראה צדקתו כ"כ זולת נגד רשעי הדור הי' נחשב לצדיק ולכן הזכיר תחלה רשעת הדור שהם גורמים ברשעתם שינצל הוא, אבל אח"כ שהחל בבנין שכ' שאמר להם שעתיד ה' להביא חבול וכל הק"כ שנים הי' מוכיחם ואחז במדתו של אברהם ואז ראוי להצילו מצד עצמו ולכן הקדים ה' הצלתו למפלת הרשעים ע"ש דרוש יקר. וע"ע בספר מגדנות אליעזר מהגר"א חרל"פ ד"ה, דרוש ארוך:

פסוק ב

הטהורה רש"י העחידה להיות טהורה למדנו שלמד נח תורה. והקשה רא"ם למה הניח גמ' זבחים דקט"ז העבירן כל שהתיבה קולטתו טהור, ולר"א באו מאליהן, ועשפ"ח וחזקוני ומהרש"א תי' בדוחק, ובס' מר שמואל על מס' ע"ז ד"ה תי' דאי' במנחות דכ"ט ג' דברים נתקשה משה, וא' שרצים, והנה לתי' גמ' זבחים ק' מאחר של"ה יכול נח ליקח מעצמו רק תיבה קולטתו או שמעצמם באו ז' ז' טהורים וב' וב' טמאים א"כ למה אמר ה' לנח כל הענין כמה טהורים וכמה טמאים יקח, וגם דרשות גמ' שלא ליקח מחוסר אבר וטרפה הול"ל בקיצור כל אשר יבואו לתיבה יהי' אתך, אלא צ"ל הטעם דאיתא בגמ' לא עביד רחמנא ניסא לשיקרא וצ"ל דבאחת למד תורה ול"ה הנס של קליטת התיבה רק היכי דנתקשה. משו"ה צוה ה' כמה טהורים וכמה טמאים הכל כדי למעט בניסא, וא"כ א"ש דרש"י הוכיח מהפסוקים שלא לצורך, אלא מוכח דלמד תורה ול"צ לנס. ולהגמ' לא

סגי בתי' דרש"י, דקשה איך יכול לומר דנח ידע דאפשר משה לא ידע ונח ידע, משו"ה הוצרכו האמוראים לתרץ שנעשה ג"כ נם, היינו מה שנח ידע ידע ומה שלא ידע תיבה קולטתו, או באו מעצמן ואו"א דברי אלקים חיים ולא סגי בתי' א'. ובס' מים קדושים זבחים דקט"ז כ' דהמהרש"א הביא רש"י על תורה ומוחק גי' שלנו ע"ש וי"ל דהמקשן הק' ומי הוו טמאים וטהורין כו' דהא ודאי הוי כדכ' מן העוף הטהור וכו' א"ו דמהתם אין ראיה דנח למד תורה, רק דהק' אברייתא דתני בה דלא הקריבו בני נח אלא טהורים מנא ידעו הני דורות בתר נח מה טמא ומה טהור ומשני מאותן שלא נעבדו. ול"ק מנא ידעו דמסתמא לא נעבדה בה עבירה כדאי' בפ' אין מעמידין ע"ש וכדאיתא דלאחר המבול אף האומות גדרו א"ע מעריות, רק דהק' על נח מנא הוי ידע דאותו זמן הי' חשודין על רביעה, ומשני העבירם אבל על טמאים וטהורים ל"ה ק' משום דנח למד, וצדקו דברי רש"י בחומש דלמד זה מהמקשן ואף דכאן לא כ' רש"י כן דכ' דמנא הוי ידעו איזו טמאים מ"מ מהגמ' ל"ק עכ"ל. ועי' בפדר"א פכ"ג דלכך הי' מטהורים ז' מפני שעד שהי' המבול הטמאים מרובים מטהורים רצה ה' להרבות בטהורים צוה לקחת מטהורים ז'. ועשו"ת כנסת יחזקאל סי' כ"ד שהק' דבחולין ס"ג אי' גלוי וידוע שטמאים מרובים מטהורים לכך מנה הטהורים, הרי דגם היום טמאים מרובים, ועי' בדברי שאול, ובלב אריה על ל דס"א בתד"ה כל ומהאריכות לא העתקתי:

ובני הרה"ח כליל המדעים מו"ה דוד נ"י אמר על קו' הג"א ולבוש דהאיך למד תורה הא אי' בסנהדרין נ"ט ב"נ שלמד תורה חייב מיתה, ואמר עפמ"ש הר"ם בפ"י ה"ט ממלכים אם עכו"ם עסק בתורה מכין אותו ועונשין אותו ומודיעין אותו שהוא חייב מיתה אבל אינו נהרג, וכ' בלח"מ כיון דלישראל אף מצוה ללמוד אין לעכו"ם לחייבו מיתה. והא דכ' הר"ח רק מדרבנן הוא ואסמכתא בעלמא הוא, וכן הביא במנ"ח מצוה רל"ב דמר"ם נראה דעכו"ם הלומד רק הוא איסור דרבנן, וא"כ א"ש דנח הי' שרי ללמוד דמה"ת מותר: ועוי"ל דבשבת דל"א בגר שבא להלל שילמדנו כל התורה על רגל א' וכ' שם המהרש"א דל"ק איך למדו הא ב"נ שלמד ח"מ, וי"ל כיון שבא לגייר שרי ללמוד ע"ש, והטעם י"ל דכחו שכתב הר"מ דב"נ בז' מצות שלו מותר ללמוד כדי לידע איך לשמרם כן אם דעתו לגייר ע"כ צריך לידע ביום הראשון שיהי' ישראל איך לקיים המצות דאם לא ילמד יכשל בהם, אבל בב"נ דעלמא דאין נפק"מ לו אסור ללמוד, ולפי"ז גם נח למד ג"כ באופן זה שידע איזה בהמה טהורה, שיוכל אח"כ להקריב מיני טהורים וא"ש, ועי' שו"ת רע"א סי' מ"א ח"ש במהרש"א הנ"ל:

פסוק ד

כי לימים רש"י ז' ימי אבלו של מתושלח, עי' תורת חיים סנהדרין דק"ח. והובא ג"כ בענף יוסף על פ"י סי' רמ"ז, על הפ' ויהי לשבעת הימים (בפ"י) אלו ימי מתושלח ק' אמאי דריש הש"ס הכא ולא מייתי הקרא דכי לימים עוד שבעה דכ' ברישא, ועוד דהך דרשא דקבע להם ה' זמן גדול ואח"כ זמן קטן מרישא דקרא יליף כפרש"י בחומש, וי"ל הא דקאמר ששינה עליהם סדרי בראשית כו' וכן הא שהטעימו מעין עוה"ב כו' לא מצי דריש אלא מקרא דלשבעת הימים דשבעת ימי בראשית שבעת ימים קרי להו כדכ' כאור שבעת הימים ולכך דריש כולהו אהך קרא, מיהו בב"ר איתא נמי ויהי לשבעת הימים מלמד שתלה להם יחי אבלו כו' ד"א שבפת ימים נתאבל ה' על עולמו קודם שיבא המבול ולא דריש טפי, וק' אמאי לא דריש ארישא דקרא ע"ש ובמהרש"א ובבנין יהושע על אדר"נ פל"ב ע"ש בזה:

פסוק ז

ויבא רש"י שנאסרו בתה"מ מפני שהעולם שרוי בצער, והק' מפו' אמאי לא מפ' רש"י לעיל (ו' י"ח) כן, וכ' בס' לשון הזהב בעירובין י"ח דיל"ד דכ' ויעש נח ומפסיק ונח בן שש מאות, ואח"כ כ' ויבא נח הול"ל ויעש נח ויבא נח ואח"כ ונח בן שש מאות, וי"ל דק' דב"נ הי' חשוכי בנים בחבול וחותרין לשמש בשני רעבון, כמ"ש בתענית י"א, ומנח ל"ק דאע"פ דל"ה לו בת עכ"פ הי' לו בנים וכמ"ש הט"ז סי' תקע"ד, וי"ל ע"פ הר"ם פט"ו דאישות כיון דעברו כ' שנה ולא נשא מבטל מ"ע דעד כ' אינו בר עונשין, ובבראשית (ה' ל"ב) כ' רש"י דלפני מ"ת ל"ה מצווים על פ"ו עד בן ק', (וא"ש דהמתין יעקב עד פ"ד שנים) ומשו"ה ל"ה ב"נ מותרין לשמש בשעה שעולם שרוי בצער. וא"ש ויבא נח כו' וק' דחשוכי בנים מותר לפיכך הקדים ונח בן שש מאות ול"ה בני ק' ולא מצווים אפ"ו (וערש"י בראשית ה' ל"ב) וא"ש קו' ב"י סי' תקע"ד על יוסף אחאי לא קיים פ"ו של"ה לו בת, וכן ק' על תי' תוס' תענית דיוסף נהג חסידות ולוי לא וק' במה פלוגתתם. וי"ל דיוסף אמר שאוכלים מפרכסת ולהם דין ב"נ. ושבטים ס"ל דלהם דין ישראל א"כ ליוסף ל"ה מחויבים בפ"ו עד בן ק' לכן לא שימש, ולוי לשיטתי' דלהם דין ישראל ויכול לשמש דל"ה לו בת. ועמ"ש בפ' מקץ (מ"א נ') ובס' לקוטי שושנים ואדני פז ופני"ק ובשו"ת בנין ציון סי' קמ"ח. ולקמן שמות (ב' א') בשם ספר אגרת שמואל על רות ומהאריכות לא העתקתי:

רש"י אף נח מקטני אמנה, עי' בקובץ דרושים ח"ב כרך א' סי' כ"ג שכ' עפמ"ש בנזר הקודש על הגמ' בתענית כ"א ב' בסורא הוי דבר ובשבבותא דרב לא הי', סברוה משום זכותי' דרב איתחזי' לי' בשביל אשה צדיקת, וכ' כיון דניתן רשות למשחית אינו מבחין

וכשיש צדיק בשכונה ההכרח להציל כל השכונה דלא יספה צדיק עם רשע וזה דוקא בצדיק שאינו גמור אבל בצ"ג מבחין. ורב הי' צ"ג והי' הוא לבד ניצל ולא כל השכונה, וזה שניצולה כל השכונה הי' בזכות צדיקת אחרת שאינה צ"ג פ"ש, ונח הי' צ"ג ולא הגין זכותו על כל הדור. אמנם נח ל"ה מחשיב עצמו לצ"ג וחשב שכולם ינצלו בזכותו וז"ש נח מקטני אמנה הי' של"ה מאמין שהוא צ"ג וחישב שלא יבא המבול וינצלו כל העולם בשבילו עד שדחקוהו החים, והרה"ק ר' יצחק מווארקי ז"ל אמר שהפשט שאף מקטני אמנה הי' מאמין ג"כ שהי' סובר שהם צדיקים ע"כ לא הי' מאמין שיבא החבול חפני שיגינו על הדור. והה"ק מאפטא ז"ל אמר דאמונה יש ב' פירושים א' כפשוטו אמונת הדבר, ב' המשכה וגידול כמו ויהי אומן את הדסה (מג"א ב' ז'). וע"י אמונה ובטחון יש כח שעי"ז ימשך ויבא הדבר באמת, ונח היה מאמין אבל היה ירא להאחין באמונה שלימה שלא יחשך עי"ז המבול באמת, לכן לא נכנס פד שדחקוהו המים:

פסוק ח

מן הבהמה הטהורה ערש"י ומהרש"א פסחים ד"ג. ובאור חרש שם, שהקשה החזקוני אמאי לא יליף מקרא המוקדם שאמר ה' לנח ומן הבהמה אשר לא טהורה, ומהרש"א תי' זה אלא שלא נראה כן מרש"י ד"ה ה"ג וכ"ת ול"נ דמשם אין ראיה משום דהזהיר אותו ליקח מטהורה ז' ז' ומטמאים ב' ב' וי"ל דה"ק ה' לנח מה שלא יהי' לך ברור שהם מהטהורים קח ב', ואי הוי אמר ומן בהמה הטמאה, הו"א דוקא מה שברור שטמאה, אבל הספק יקח ז' לכן דייק ומן הבהמה אשר איננה טהורה וגם מה שבספק בכלל זה כיון דלאו בבירור טהורה תקח ב', אשר מקרא השני מוכח שפיר דשם נא' מן בהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה ושנים שנים באו אל נח, וכ' רש"י בחומש דאע"ג דלקח מטהורים ז'. ה"פ מהפחות לקח ב' א"כ שפיר מצי למיכתב כאן מבהמה טמאה כיון דגם על טהורים לא כ' יותר מן ב'. וביותר י"ל דרש"י כ' שם באו אל נח באו מעצמם ודרשו מיני' בסנהדרין ק"ח וזבחים קט"ז דמעצמם באו אל התבה מטהורים ז' ז' ומטמאים ב' ב'. א"כ ליכא למימר שנכתב אשר איננה טהורה למעט ספק כיון דל"ה שום ספק לנח דמה שקולטתו ז' ידע דטהורים ומה שקולטתו ב' ידע דטמאים ומוכח שפיר מהאי קרא דיספר בל' נקיה, ועי' בראש"ם ונח"י:

פסוק ט

שנים שנים באו אל נח, בז"ח אלו יומי דגמרו בהו הלל, והגה"ק ר"ש מאסטראפאלי ז"ל כ' לרמז שנים שנים הם ב' ימים של פסח וב' ימים של שבועות, באו בגי' ט' יחי סוכות, אל נח, בגי' חנוכה אלו ימים שגומרים הלל. אבל צ"ב מה שייך זה לכאן, ועמ"ש זקיני

הגאון מלאסק ז"ל הובא דבריו בקובץ דרושים חוברת רביעית סי' ל"ב ע"ש דבר יקר וע"ט בחוברת חמישית סי' י"ז וי"ט ומגודל אריכות לא העתקתי:

פסוק י

ויהי לשבעת ימים אבלו של מתושלח. עי' לעיל פ"ד. ובס' עזרת ישראל על מס' מו"ק דף כ' הביא הרמב"ם פ"א ה"ב מאבל, דכ"ז שלא נקבר המת אינו חייב באבילות. ומשו"ה דוד סך ורחץ כשמת הילד טרם שנקבר והרמב"ן הובא בטוש"ע סי' שמ"א כ' שאסור והא דדוד כתב המהרש"ל שהילד לא כלו חדשיו, וראי' מדכ' ויהי לשבעת כו' וכן בשבעת ימי המלואים נצטוו מפתח אוהל מועד לא תצאו וזה הי' קודם מיתת נדב ואביהו, אבל זה שייך אצל ה' שיודע שימות המת אבל בבו"ד שאינו יודע מתאבל אחר המיתה ר"ל ונמצא שם גבי הילד דאיל נתן הנביא ע"פ ה' בן היולד לך מות ימות התחיל תיכף אבילות, ולכך אח"כ שכ' ויהי ביום השביעי וימת הילד כבר הי' נשלם השבעה ולכן היה מותר לו לרחוץ ולסוך ואין ראי' מזה לשאר אדם ע"ש אריכות:

ובשו"ת חת"ס יו"ד סי' שכ"ד הביא ראשונים דמשו"ה לא נהג דוד אבילות כשמת הילד, דהוי ספק נפל, ותמוה דבמו"ק דכ"ג ילפי' דאבל אסור בתשמיש מקרא וינחם דוד את בת שבע, אלמא דקים לי' לדוד שכלו לו חדשיו. והרמב"ן תי' לפי שהי' מלך לא החמיר ע"ע להתאבל על ספק משום כבודו של מלך, אבל ב"ש שפיר מחויבת הי' ושפיר ילפי' מב"ש דאסור בתשמיש:

ואחי הרה"ג ר' שלמה זאב שיחי' מלאדז במכתבו אלי הביא דברי הפמ"ג בס' מתן שכרן של מצות חקירה ז' דדוד נשא ב"ש תוך ג' חדשי הבחנה והי' הולד ספק בן ט' לראשון או ז' לשני, ואי"ל דבכה"ג הדין דשניהם מתאבלין כמ"ש ביו"ד סי' שע"ד ס"ח, אבל ז"ד בשניהם חיים ודמי לב' שבילין משא"כ כשמת אב אחר, שוב סד"ר לקולא דגם השני א"צ להתאבל ע"ש בחי' רעק"א ולכן לא נהג דוד אבילות דאורייתא ע"ש, וא"ש דילפי' מקרא וינחם דוד ב"ש דלדידה הוי ודאי, ופח"ח:

והנה הא דהבחנה פלוגתא אי מדאורייתא או מדרבנן עי' יבמות מ"א א' ובב"ש אה"ע סי' י"ג סק"א כ' דלכ"ע רק מדרבנן וע"ש בפת"ת סק"א מה שהביא בזה, ועי' בהה"מ פי"א ה"י מא"ב דגזירת תבעי' לינשא צריכה לישב ז' נקיים שמא מחמת חימוד ראתה רק מדרבנן, ועפי"ז תי' בטו"ז יו"ד סי' קצ"ב סק"א הא דסוטה ד"י בתמר ורות דלא הי' להם ז"נ דעדיין ל"ה גזירה זו, ועי' מ"ש בזה בפ' וישב (ל"ח ט"ו) אך באמת מצינו כמה תקנות שגזרו עוד בימי הנביאים ועוד קודם, וגם קיימו אותם הצדיקים הראשונים, בע"ז דל"ו ב'. זנות של עכו"ם ב"ד של שם גזרו, יחוד פנוי' ב"ד של דוד גזרו, טלטול כלים

בשבת בימי נחמי' נאסר (בשבת קכ"ג ב') עירובין ונט"י שלמה וב"ד גזרו (שבת י"ד: ועירובין כ"א ב'), ע"ת ותחומין אאע"ה קיים (יומא כ"ח: קידושין פ"ב:

ב"ר פס"ד ול"ו, תנחומא לך, שוח"ט א') ועוד הרבה דברים. ולפי"ז הדק"ל הא דדוד נשא תוך ג"ח דהבחנה, וצ"ל כמ"ש הפנ"י בהקדמה לכתובות דב"ש הי' אז קטנה, ואינה ראוי' להתעבר. והי' לו ודאי דלא נתעברה מאורי', או כמ"ש הזה"ק בהקדמה דף ח' דמלאך דומה הי' רוצה להעניש לדוד על שעבר על איסור הבחנה, א"ל הקב"ה דהי' ודאי לדוד שעוד לא נתעברה מאורי' ע"ש וא"ש הכל, וע"ע במשנת חכמים סוס"י ו' ביבין שמועה ע"ש באריכות:

פסוק יא

בחדש השני, עי' ר"ה די"ב אלא לר"י מה שני, ועי' בהגהות גליון הש"ס לרע"א שכ' אי' ברד"ק מלכים א' (ח' ב') בשם תרגום יונתן דלפני הזמן שיצאו ממצרים היה תשרי חדש ראשון כי בתשרי נברא העולם ומשיצאו ממצרים ניסן ראש החדשים ע"ש וא"כ מה פרכינן הכא מה שני הא מקודם הי' תשרי ראשון לחדשים ושפיר מרחשון שני וצע"ג: נבקעו עי' ראב"ע נפתחו חלונות האוצרות בשמים. עי' בהקדמת ס' משפט שלום להגאון מברעזאן ז"ל אות ל"א אריכות בדבריו:

פסוק יב

רש"י שאם יחזרו יהי' גשמי ברכה, עי' יפה תאר על מדרש ויק"ר פרשה ז' סי' ו' מ"ש בזה:

פסוק יד

המה וכל החיה, הנה בשעת הסכנה יהלכו כל הסכסוכים לכל המפלגות כי מי אשר יסכן נפשו בנסעו בספינה בשעה שחשבה להשבר לסכסך ריב ומדון אף שהצדק אתו בגאולה העתידה כ' וגר זאב עם כבש, וק' מה רבותא? הלא גם במבול כנס נח לתיבתו כל חיות יער הדורסים ולא נגעו זב"ז, ולמה ירעשו הסיפים על הטפת ישעי' על העתיד שכלו טוב ושלום אין קץ, אמנם יש שלום שבאה מהכרת הלב ומטהרת הנפש מצחצחת הדעת, ומוסר נעלה שלום זה, הוא יעוד נביאי אין אנו מבינים אותו, אבל שלום הבאה בשעת הסכנה ויתאחד עם אויבו הגדול ללחום שונאיהם זה אינו גדול כל כך, וזה היה במבול ואין חידוש שהי' שם שלום בתיבה שהמות היה לפני עיניהם, וכשאנו עומדים בין אריות הרוצים לבלענו ההכרח לשלום שאל"כ ספינתנו תטרוף חלילה ואין מקום לחשבונות מן הצד והארכתי בזה, ועוד אביא אי"ה להלן:

פסוק טז

ויסגור ה' בעדו. ערש"י ותרגום הוסיף ואגין ה' במימרי' עלוהי, עשו"ת זכרון יצחק בח"ת ע"פ קו' הזה"ק דס"ז ב' איך ניצל נח הא צדיק נתפס בעון הדור, ותי' כיון דהזהיר אותם אין בו אשם, ומה שצדיק נתפס רק בשביל שלא הוכיח, וזה פי' ואגין ה' רק בשביל במימרי' עלוהי בתוכחה ומוסר שיצא מפיו ע"ש. נשמע כשמוכיח ואינם שומעים לו, הוא נקה מעון, ומשל הנודע בזה, שא' נסע לסחור ובדרך נשברה עגלתו בכפר, ושם הי' חרש ברזל ותקן העגלה, ושאל עבור זה מאה זהובים, והלה עומד ומשתאה, כי בעירו ישלם לכל היותר חמשה זהובים עבור עבודה כזו, ויאמר לו הנפח חי נפשי כי לא ארויח הרבה ועשה לו חשבון שצריך לשכור עשרה אכרים לנפוח, וא"ל הסוחר אנכי אביא לך מכונה מפוח שנער קטן אשר ינענע בידו יעלה השלהבת מאלי' וכן הי' שהביא לו מפוח ושילם לו. והסוחר נסע לדרכו, והנפח נפח איזה שעות ולא יצא זיק אש. וירק אחר הסוחר וצעק למה רמיתני, וישב להכפר לראות הסבה וירא כי לא הבעיר אש תחת הגחלים, ושחק מאד ואמר התדמה שהמפוח יעלה שלהבת מאליה, כי צריך להבעיר, ואז המפוח יעלה להבה, כן אם השומעים יש להם זיק אחד נשמת חיים דת מיהדות אז בעזרת מפוח, הדרשן ומוכיח יעלה שלהבת אש, משא"כ שגם זיק יהדות איננו בו אין תרופה למכתו במפוח, וכן היה בנח ולכן לא נענש:

פסוק כ

חמש עשרה אמה ערש"י, וביומא דע"ו ומהרש"א בזה, ועי' ברמתים צופים ח"א אות ק"א ק"ב מש"כ בשם הר"ר בונם והמגיד ז"ל ע"פ קבלה:

פסוק כא

ויגוע כל בשר. עי' חזקוני וא"ת איך נענשו מאחר שלא נצטוו על המצות וי"ל שיש כמה מצות שחייבים לשמרן מכח סברת הדעת אע"פ שלא נצטוו וכו' עי' בס' בית האוצר מערכת א' כלל קל"א שחקר אם מצינו איסור מפאת סברא שהסברא נותנת שאין לעשות כן, ויוחשב זה לאיסור תורה ע"ש ועט"ז יו"ד סי' צ"ט סק"ט שהביא מהרי"ק שורש קס"ז שאשה שזינתה ולא ידעה האיסור אסורה לבעלה דכ' ומעלה בו מעל והיא מעלה בבעלה ע"ש והביא ראי' מאסתר שאמרה כשם שאבדתי מבית אבא כו' במגילה דט"ו. ופי' ב"ש אה"ע סי' קס"ח סק"ד ובנוב"י מ"ת יו"ד סי' קס"א. ובישועות יעקב יו"ד סי' קנ"ז, והאריכו בזה האחרונים:

פסוק כג

רש"י איחר מזונות לארי והכישו. עי' תורת חיים סנהדרין דק"ח ק' מנ"ל דהי' ארי. ועוד לחה איחר, ותי' עפ"מ דאיתא שם דארי יכול לחיות בלי מאכל לא בציר מששה ימים

ולא יותר מי"ב, וי"ל דנח נמי הי' מסופק בזה השיעור דהזנה כמה, וכשבא אליו בשביעי ולא רצה לאכול דעדיין הו"ל אישתי' זנתי' כמ"ש בגמ' ולא חזר אליו להאכילו עד איזה ימים. ואח"כ הכישו, וכ"כ בספר קול יהודה בסנהדרין שם, ובפנ"י:

וימחו. עי' ראב"ע זאת תשובה על חסרי הדעת מאחינו שאומרים שלא הי' המבול בא"י. וכן הביא בנח"ק, ותמוה שהרי הוא פלוגתת ר"י ור"ל בזבחים דקי"ג אי ירד חבול לא"י. וכבר הק' שם תוס' ממדרש ע"ש. ובאבי עזר תי' בדוחק, וי"ל עפמ"ש הרמב"ן (ח' י"א) בשם פרקי דר"א אף למ"ד שלא ירד המבול לא"י אבל המים הי' אף בא"י כי לא הי' גדר לעכב המים שלא יבואו בכל ארצות ע"ש. והוא בפדר"א פכ"ג. וא"כ א"ש המעיין בלשון הראב"ע שלא כ' שלא ירד המבול בכל הארץ רק שלא הי' המבול בכל הארץ וזה באמת חסרי הדעת אומרים כי על זה ליכא כלל פלוגתא, ורק הפלוגתא אי ירד המטר ומבול מן השמים לא"י או לא אבל באמת המים הי' בכל הארצות וא"ש. ולזה הערני ידידי הרה"ח ר' פייביש לוריא נ"י מפה:

והנה בחולין דכ"ז ב' דגים א"צ שחיטה דכתיב את כל דגי הים יאסף להם באסיפה בעלמא סגי, ועי' בתשו' מהרשד"ם חיו"ד סי' ח' דדגים שמתו בתוך המים אסורין דאסיפה הוא במקום שחיטה ובעי אסיפה מחיים ע"ש והוא שיטת ר' סעדי' גאון, והובא בכ"מ פ"א ה"ג משחיטה ועב"י וב"ח ופרישה יו"ד סי' י"ג ובקרית ספר ובעל העטור ה' שחיטה (ועי' בס' הנדפס מחדש בירושלים תורה שלמה בראשית אות תרפ"א מ"ש באריכות מזה) ועי' ב"ר פ"ז דיעקב איש כפר נבוראי הורה דצריכים שחיטה ושלח לו ר' חגי דחייב מלקות. והנה הק' מגמ' מפורשת בכריתות ד"ו דגים וחגבים כולו היתר דל"ב שחיטה. ולרס"ג משכחת דאסור במתו תוך המים ודבריו נדחו מהלכה. והגה"ק מפילץ ז"ל הקשה לגיסו לאדמו"ר הגה"ק מגור בעל שפת אמת זצ"ל לפמ"ש הרמב"ן דלכך הותר לנח בעלי חי משום דכולם ניצלו בזכותו לפיכך מותרין לו עי' בפ' בראשית (א' כ"ט). ועי' בקדושת לוי, א"כ לפי"ד חז"ל מכל אשר בחרבה מתו ולא דגים שבים, א"כ האיך הותרו דגים שלא הי' בגזרות מבול ולא ניצלו בזכות נח. והשיב לו דאי' במדרש ורמב"ן (ח' כ"ג) שכל הבריות שבים היו אז בים אוקיינוס, שהרי במבול הי' המים רותחין, ואף דגים לא היו יכולין לחיות בהם, רק ברחו למרחוק לאוקיינוס וא"כ אי לאו זכות דנח לא הי' רשאין לשוט לאוקיינוס, וא"כ מה שמצויין בשאר המקומות רק בזכות נח ודפח"ח. וערמב"ן נח (ט' ג') עה"פ דכל רחש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה שבזה נכללו להיתר גם דגי הים כי כולם נקראים רמש ע"ש נראה שהרמב"ן הרגיש בזה שלא נימא דדגים נשארו

באיסורן שלא ניצלו בזכות נח, וקמ"ל קרא דגם הם בכלל בע"ח, ובכל"ח פ' בראשית העיר בזה, ובקול תורה שנה ב' סי' ז' נדפס זאת ממני:

פרק ח

פסוק ג

ותנח התיבה. ראיתי בס' ישן יד נאמן מרב ספרדי על ש"ם דף מ"ב שחידש ע"פ זה וז"ל ש"מ דכל זמן דהי' אזיל במיא לא הוה נייח הילכך לענין שבת נמי הכי דינא דהעוקר כלי מע"ג מים והוציאו מרשות לרשות כגון אם הי' אדם עומד ברה"ר והכנים ידו לחצר ונטל משם כלי שהי' צף ע"פ המים שבחצר גבוה מן הארץ ג' טפחים והוציאו לחוץ פטור משום דהכלי צף ע"פ המים. ואינו נח שם ולא מידי דנייח עקר. ואנן קיי"ל כלל גדול דבעינן עקירה והנחה והכא עקירה ממקום דנייח בעינן וליכא, וה"ה גבי הנחה וכו'. ואנכי לא אדע מה חידש הרי מפורש הוא בגמ' שבת ד"ה ע"ב דאגוז ע"ג מים לאו היינו הנחתן, וכן אגוז בכלי וכלי צף ע"ג מים נשאר הגמ' בתיקו. ומפורש ברמב"ם פי"ג ה"ד משבת וז"ל אבל אם הי' כלי צף ע"ג מים וכו' ואין צ"ל אם הי' הפירות צפין על פני המים והוציאם שהוא פטור ע"ש:

פסוק ז

וישלח את העורב. ויצא יצא ושוב פרש"י שהיה חשדו טל בת זוגו, ומפורש בסנהדרין דק"ח תשובה נוצחת השיבו עורב רבך שונאני ואתה שונאני או שמא לאשתי אתה צריך א"ל רשע במותר לי נאסר באסור לא כ"ש ופי' במהרש"א ובאוה"ח. ובס' באר שבע שם כ' משמע שהוצא זה מדכ' יצא ושוב שהי' יוצא ומשיב תשובה נוצחת, אבל תשובת רבך שונאני כו' ליכא שום רמיזא בקרא, ולא דוקא א"ל רבך שהרי אין לו כח הדבור אלא ר"ל אמר מה הי' בדעתו של עורב להשיב לנח ונח לעורב, או דרך משל הוא וכה"ג פי' ר' יונה בפ' אין עומדין שהתורה חוגרת שק וכו' וכן הסברא דטורב לאו בר דעת הוא, והא דקאמר או שמא לאשתי אתה צריך כ' מ"ו בלבוש היאך שייך זה דבר שא"א, ונ"ל שהעורב חשב שנח רוצה להרביע על בת זוגו מין אחר, וחתוך החשד ש"מ שהוא היה משמש בתיבה וחשב דכן כל המינים משמשין, ול"נ שאין כן דעת רש"י מדפי' במותר לי אפי' באשתי כו' ש"מ דחשדו שבעצמו רוצה לשמש עם בת זוגו, והתמי' מעיקרא ליתא דאפשר להרביע עופות כמ"ש בפרק אין מעמידין כ"ב ב' איבעי' להו עופות מהו כו' ראיתי עכו"ם שלקח אוז רבעה חנקה צלאה ואכלה כו' וכ"כ הרמב"ם בפ"א מא"ב דבובכל בהמה לא תתן שכבתך אפי' עוף בכלל, וכן אי' בפ' מזבח מקדש דפ"ה ב' דיש נרבע בעופות אע"ג דליתניי' ברובע דאין לך עוף רובע אשה וכ"א בסופ"ק חולין וכ"פ

הר"ם בפ"ב מאיסורי מזבח א"כ שפיר הי' אפשר לחשדו על בת זוגו עכ"ל:
ועוד ראיתי בזה דיל"ד מה תשובה נוצחת הא נח השיב לעורב כדין, עי"ק למה חשד העורב דא"כ אין לדבר סוף כל הזכרים משאר מינים ג"כ יכולים לחשדו. וי"ל דאי' בגמ' ע"ז כ"ב ב' אדם חס על בהמתו שלא תיעקר, ופרש"י דבהמה אינה מתעברת מאדם ונעשית עקרה, ומזה נלמד לכל הנבראים כשנזדקקו מין עם שא"מ נתעקרה, וזה הי' טענת העורב שמא לאשתי אתה צריך דאת"ל לא יפגע בי שר חמה מ"מ יחסר בריה מכח אם תזקק לאשתי ותתעקר בשלמא אי תשלח משאר בריות א"צ לידאג מנשותיהם דנאסר להם תשמיש בתיבה מטעם אבלות של העולם שהחריב, ועי' בפ"ק דכתובות ד"ד ע"ב דשאני אבילות דידה מדידי'. דבדידי' צריכה שימור מבעלה שלא יזדקק לה ובדידה ל"צ שימור, א"כ בשאר ברואים ליכא חשש דלא תציית לי' מחמת אבילות משא"כ בעורב דשימש בתיבה וחש העורב דילמא תציית אשתו דכבר נעשה לה כהיתר, ושפיר אחר תשובה נוצחת כו' ול"ש במותר לי נאסר כו' דאין זה דומה דמצדך המניעה מאשתך דתקיפה אבילות עלה משא"כ אשתי ערבתנא תציית לך דאיסור נעשה לה כהיתר, וזה נכון. ועי' בגיטין דמ"ה בעובדא דעילוש אמר עורבא שיקרא הוא ויונה ודאי קושטא קאמרה וכו' וכ' המהרש"א דכן דרכו של עורב לשקר בשליחותא כענין נח ויונה אינה משקר ע"ש, והגר"י פיק באוצר בלום על הפ"י כ' צ"ע היכן תמצא שהעורב שיקר בשליחותא דמה שסירב לילך משום שחשדו כמ"ש רש"י וגמ' וצ"ע ופי' בדברי שאול בזה ובס' מצודת דוד כ' דמה שאמר העורב אם פגע בי שר חמה או צינה כו' שנראה שנח שלח במכוון העורב שידע שהשי"ת ישמרהו כדי שלא יחסר מין א' מן העולם וירא לשלוח מין אחר אולי יגיע לה נזק שאף שתנזק לא יחסר מין שיכול להתקיים מן הנשארים, והעורב נשמר מזה והשיב מהא דכתובות ד"ל הכל ביד"ש חוץ מצינים ופחים וכ' תוס' פחים היינו חום, והשיב מה דעתך שה' יצילני כדי שלא יחסר מין, שמא יפגע בי שר צינה או חמה שזה אינו ביד"ש ויזיקני ואז יחסר חין א' וכ"כ בס' עיון יעקב ע"ש, ועי' בבכורות ד"ח כל שתשמישן וצ"ע:

פסוק ט

ולא מצאה היונה מנוח וגו' ויחל עוד שבעת ימים ותבא אליו היונה לעת ערב, עי' בזמירות לשבת יום שבתון, בפי' מטה יהודה כ' שיונה ששלח מהתיבה ביום השביעי מצאה מנוח שסתם שביעי הוא שבת. ועי' ג"כ בדברי שאול. ואא"ז הגאון יעב"ץ ז"ל במגדול עוז, בבית חדות עליות הטבע, הביא שיש מופת על שבת מלבד הסמבטיון שהיונה אינה תולשת מן המחובר בשבת ע"ש, וזה י"ל הפי' ותבא אליו לעת ערב עלה

זית טרף בפיה, שכל השבת לא תלשה רק לעת ערב, וכנס"י נמשלו ליונה. וגם ראיתי בפי' פרחי שושנים על זמירות, ששמע מחכם א' שיש לו בקבלה שבני יונה אינם אוכלים בשבת מתבואה שנקצרה בשבת ע"ש ועי' בתק"ז תקון ל'. ועיון יעקב על הע"י פ"ז דסוטה:

פסוק יא

והנה עלה זית. ערש"י אמרה יונה כו' עי' בנחלת יעקב אף דודאי יונה אינה בר דעת ורק מה שאנו לומדין מאיזה דבר חשוב כאלו שמענו ממנו אותו דבר שלומדין, וכיון שראינו שיונה טרפה דבר מר אף שנח ודאי נתן לה דברים טובים לומדין שיותר טוב מר מה' ממתוק מבנ"א. ודו"ז הרב הגה"צ ר' צבי הירש ז"ל האבד"ק גזיערזש אמר בזה לפרש יום ליום יביע אומר וגו' היום של חורף אומר ליום של קיץ אנכי יום קצר. וכאשר יתחיל אדם במשא ומתן ובמלאכתו אז מיד ינטהו צללי ערב ואעפ"כ די לאדם במסחרו ובמלאכתו. א"כ ביום קיץ שהוא ארוך שיש זמן למו"ח וללמוד למה יפסוק כל היום במו"מ, ולילה ללילה יחוה דעת הליל קיץ אומר לליל חורף אנכי קצר מאד אעפ"כ די לאדם לרוות שינתו ולמצוא מרגוע א"כ אף שעתה לילה ארוכה עורה למה תישן כל הלילה, ושייך שפיר לשון אומר כיון שלומדים מהם הוי כמו שאומרים:

ובמבוא האגדות להגר"ל חיות בע"י דפוס ווילנא כ' ויש הרבה טענות בדברי חז"ל אשר טענו דוממים או אילנות או בע"ח בלתי מדברים עם בנ"א כמו בסנהדרין ק"ח השיב עורב כו' ובעירובין י"ז ביונה יהי' מזונותי מרורים כו' וטענות האותיות עם ה' עי' בירושלמי פ"ב דסנהדרין עלה יו"ד לפני ה' ואמר עקרתני מן הצדיקת שרי, ועוד שם על משנה תורה כו' וכן מצינו אמרה מדת הדין ואמרה רוח פסקניות סנהדרין מ"ד, ובב"ר פ"ח חסד אמר יברא אמת אמר אל יברא כו' וכן בירושלמי פ"ב דמכות שאלו לחכמה מה עונשו כו' והנה חסד אמת וחכמה אינם רק תוארים ומדות ואיך יתכן דיטענו ועי' במורה פ"ה לשני, ופכ"ט, וכן מפסוקי אנשי קרח וסדום וטענותיהם בסנהדרין דק"י, וטענות סנחרב עם בעלי צבא שלו שם דצ"ב ונבוכדנצר דצ"ו וכן דברי המן ואחשורוש אם נרצה לפרשם כפשוטם שהי' מקובל לאבותינו כך נוכל לפרש כנ"ל אכן י"ל שהוא דרך מליצה, והסברא כל מה שהי' יכול כל אחד לטעון ולהשיב ע"ש בזה, ובדברי שאול מ"ת, ובפשט התרגום יונתן יונה דבייתי הי' ותימה:

ועי' באה"ע סי' קכ"ד הא דגיטין די"ט כתבו על עלה של זית כשר, אי דוקא של זית דעלהו לא יבול כמו במבול, ועי' בס' גט פשוט שם סק"ט, וסי' קכ"ה סק"ד וסקצ"ט, וברביד הזהב. ומה שהביאה דוקא זית ולא פרי אחרת שג"כ מרה. ראיתי לפרש דידוע דדור המבול השחיתו לדבק מין בשא"מ וכן בודאי הרכיבו אילנות מבשא"מ, וב"נ מצווה

על זה כמ"ש הרמב"ם פ"י ה"ז ממלכים. ע"כ נעקרו כל האילנות ג"כ כמ"ש במדרש, אבל זית אינו מקבל הרכבה כמ"ש בירושלמי מס' כלאים פ"א ה"ז שדרשו שם בניך כשתילי זתים פי' שלא יהי' בהם פסול ממזרות כמו שזית אינו מקבל שום הרכבה, וא"כ אילני זית לא השחיתו דרכם, ולכן לא יכלה היונה להביא מאילנות אחרות כי נמחו מארץ, ועי' בדרשות הראנ"ח עי' ברש"י ומה שהקשה הרמב"ן ואפשר שהביאם לזה מאמר טרף שהוא ל' זכר ולא יפול על היונה, ורש"י כ' א"א שזכר הי' ולכן קורא לפעמים בל"ז ופעמים בל"נ, ורמב"ן הקשה כי חזרת מנקבה לזכר בפ' אחד אין בו טעם, ואם המנהג לקרוא בל"ז למה שנה כאן, וגדולי אחרונים הבינו שכוונתו להקשות על מה שהזכיר שהיונה בל' זו"נ בפסוק א' שאין בזה טעם. והקשה דהא רבים הם הפסוקים שהוזכר זו"נ בפ' אחד, ונראה שכוונת הרמב"ן אחר שבכל המקומות הוזכר ל"נ ובמקום א' ל"ז אין בו טעם עש"ה:

ועשו"ת חתם סיפר אה"ע ח"ב סי' ל"ט, שהביא רש"י ורמב"ן, ורא"ם הקשה מוהיתה צעקה גדולה במצרים אשר כמוהו לא נהייתה, הנה כמוהו זכר נהייתה נקבה, וסבר הרא"ם דכמוהו קאי על הקול שהוא כולל והוא זכר והפרט ממנו הוא צעקה ל"נ, אע"פ שתיבת קול לא נזכר בקרא מ"מ יוצדק זו"נ. ולפע"ד דרמב"ן מפרש כראב"ע דכמוהו קאי אמיתה דבכורים דדבר כמוהו לא נהייתה קאי אצעקה כיון שהוזכרו בקרא שייך לשון זו"נ משא"כ ביונה שלא הוזכר בקרא שם המין הכולל כ"א שם הפרט ששלח נחה עוד הביא הרא"ם מכבא השמש תשיבנו לו כי היא כסותה לבדה כ' תשיבנו ל"ז כסותה ל"נ, וסובר דל"ז קאי אבגד שהוא שם כולל לחלוק וטלית, וע"ז קאי לשון תשיבנו אע"פ שלא הוזכר בקרא, והרמב"ן י"ל דס"ל ג"כ בהא כראב"ע דקאי אחבול תחבול וחבילה הוא ל"ז וכיון דשניהם הוזכרו בקרא א"ש, הרי קמן דע"כ לא פליגי אלא כשלא הוזכרו בקרא אבל כשהוזכרו שניהם יוצדק בקרא א' שינוי מזכר לנקבה, ומכ"ש היכי דליכא שינוי אלא לשון אחד והוזכר שם הכולל וכו'. ותמה אני מה יענה הרמב"ן אמקרא מלא רוח גדולה וחזק (מלכים א' י"ט) ע"ש להלכה בזה לענין שמות גיטין:

ורש"י הביא ראי' דיונה ל' נקבה משה"ש (ה' י"ב) עיניו כיונים על אפיקי מים רוחצות בחלב:

משמע דרוחצות קאי על כיונים, ובשה"ש פט"ז פרש"י לפי שקראן עינים והעין ל' נקבה אמר רוחצות ל' נקבה, משמע דרוחצות קאי על עינים ולא על יונים וצ"ע:

ועי' בש"ך יו"ד סי' צ"ו סק"כ דפסק דזית מקרי דבר חריף, והוכיח מכאן דאמרה יונה יהי' מזונותי מרירין כזית. אבל בתוס' פסחים דל"ו א' ד"ה מה כ' בפירוש דרק האילן

מר ולא הפרי, ועי' בדורש לציון דרוש י"א שכ' דדעת הש"ך מוכרחת דהפרי מר דאפי' אם תפרש שמה שאמרה היונה על העץ אמרה שעץ מר וכמ"ש תוס', מ"מ אם העץ מר מוכח שגם הפרי מר, דאי' בב"ר פל"ג מהיכן הביאה מא"י, או מהר המשחה דלא הי' המבול. ר' ביבי אומר נפתחו לו שערי ג"ע, ואמאי לא הביאה קנמון אלא רמז רמזה לו מוטב מר מזה ולא מתוק מתחת ידך, וידוע דה' אמר עץ פרי והארץ שינתה עץ עושה פרי ולכך כשנפקד אדם נפקדה גם היא כמש"ל (בפ"א י"א). ונ"ל הטעם שלא נפקדה עד עתה שהרי גם עתה אחר שנתקללה הארץ, ג"ע נקרא השדה אשר ברכו ה' ששם לא שינתה ושם הוא כמו שאמר ה'. ולכך קודם שחטא האדם והי' בג"ע ולא איכפת לו בשינוי הארץ כי למי שינתה לסוסים ולחמורים ויתר בהמות וחיות אבל אחר שחטא וגירשו מנן לעבוד האדמה אז שינוי הארץ נוגע הפסד לאדם לכך נפקדה האדמה על עוונה, נמצא דבג"ע כל אילנות טעם עצו ופריו שוה, וידוע שמה ששינתה הארץ הוא בעץ ולא בפרי שהפרי טעמו בו ורק עץ אינו כטעם פריו, ולפי"ז אחר שהעלה שהביאה מג"ע הוא מר א"כ גם הפרי שבג"ע מר שהרי שם טעם עץ ופרי שוים. ונמצא דבכל העולם חוץ לגן עכ"פ פרי הזית מר שהרי בפרי לא שינתה הארץ, וטעם הפרי כאן כמו בג"ע, ואדרבה העץ אפשר שאיננו מר, שמצינו שלא בכל אילנות שינתה כמו באתרוג ופלפלין בסוכה דל"ה. וא"כ אם גם בזית לא שינתה אזי גם זית טעם עצו מר כמו פריו, ואם שינתה השינוי בעץ שאינו מר אבל הפרי מר כיון שבג"פ מר, ושפיר פסק הש"ך שזית דבר חריף, והביא ראי' מיונה שאף שיונה על עץ אמרה מ"מ כיון דמג"ע הביאה ושם עץ ופריו מרורים, וכאן מחוץ לג"ע עכ"פ הפרי מר, ותוס' אליבא דדעה הראשונה במד' שמא"י הביאה ושם אף שעץ מר הפרי אפשר שאינו מר. ובג"ע לא העץ ולא הפרי מרורים, וחוץ לג"ע שינתה הארץ טעם העץ למרורים והפרי עצמו טעמו עמד בו בלתי מר כלל עכ"ל בקיצור. ושפתים יושק:

ואחי הרב ר' שלמה זאב שליט"א מלאדז כתב לי דזית עיקר הפרי השמן בתוך הזית, כדאיתא בשבת ד"נ ע"ב מה לפצוע זתים בשבת ופרש"י על הסלע למתק מרירתו אבל השמן האגור בתוכו, אם יוציא אותו אומן טוב, לא ישאיר בתוכו שום מרורות מקליפות הזית, דרק קליפתו מר כעץ ונכלל בכלל עץ הזית. וראי' שהזית מחויב בתרומה, (בתוס' ב"מ פ"ח ב' ד"ה כי) ובביכורים (עי' ביכורים פ"א מ"ג ובר"ם ומפו'). והוא דבשביל השמן שבתוכו חייב גם על הזית, אבל בזית שאין בו שמן פטור מתרומה ובכורים. וא"ש התוס' דפריו טוב היינו השמן, ועצו עם העלים, וקליפת הזית הוי ג"כ כעץ והוא מר. וא"ש הש"ך ז"ל דיונה אמרה יהי' מזונותי מרורין כזית ולא אמרה כשמן זית רק כזית דהוי כמו

העץ שהוא מר:

ואגב אבוא דבגוף הענין הנ"ל בדבר שנקרא מר אי' בחי' הרידב"ז על ירושלמי ברכות פ"ו ה"א שמגמגם שלא ליקח סלאטא למרור שאין בו מרירות, והביא ראי' מירושלמי דהתורה אמרה מרורין ואפי' מרור כשנתבטל טעמו במרירות לא יצא ע"ש, אולם לא ראה בב"י סי' תע"ג והובא ג"כ בחק יעקב סקי"ח שכ' מצוה בחזרת אע"פ שהוא מתוקה ואין בו מרירות עכ"ל, ובהגדה ריח דודאים בפתיחה הביא ש"ב הגאבד"ק מאנקטוב שליט"א שעל זה העיד החכ"צ שחזרת הוא סאלאטא וגם כבר אמרו תחילתו מתוק, ואע"פ שאמרו סופו מר אין הכוונה רק כשמתגדל הוא מר כמ"ש עליו תחילתו רך וסופו קשה, וכן מבואר בירושלמי פ"ב ה"ה מפסחים, ופוק חזי כל גדולי ישראל מחזירין אחרי סלאטא:

פסוק יט

למשפחותיהם יצאו. בסנהדרין דק"ח משפחותיהם ולא הם. עמהרש"א מ"ש בפירושו וע"ש בבאר שבע שכ' לא ידענו פירושו וע"ש בגליון בגמ'. ובס' קול יהודה כתב דק' דילמא כפשטא דקרא אתא, דאי' ברש"י פי"ז הוצא כ' שלא רצו לצאת ואמר הקב"ה להוצא אותם בע"כ, וזה ידוע שאם בעה"ב דוחה להאורח מביתו דוחק תחלה להאורח מביתו ואח"כ הולך בעה"ב מביתו, לפי"ז למה כ' למשפחותיהם יצאו הא פשיטא הא כ' ויצא נח ואז בודאי הוצא תחלה הבהמות וכל הבריות בע"כ כפי ציווי ה' אע"כ לדרשא אתי דמשפחותיהם יצאו ולא הם. ובהגהות מהר"צ חיות כ' לא ידעתי מדוע שינה ר"י לשון התורה דנא' למשפחותיהם ונ"ל דמהרי"ב כ' דהפי' כיון דבריה שאין בה עצם אינה חיה י"ב חודש בחולין נ"ח. ומשפט המבול יב"ח כמ"ש ברש"י. ובמס' עדיות פ"ב מ"י א"כ ע"כ לא יצאו התולעים עצמם מתיבה דהרי אינם חיים יב"ח ורק המשפחות שלהם יצאו. וכבר נזכר זה בס' אמונת חכמים, ורק ק' דבב"ק דס"ו דרשו באתנן הם ולא ולדותיהם וכאן דרשו להיפך משפחותיהם ולא הם. ונראה דוה בעצמו הי' ק' לר"י דכאן ע"כ רק הוולדות יצאו ולא המשפחות שהוכנסו. דהא א"א שיהי' יב"ח וכ' למשפחותיהם דמשמע להיפך דהם יצאו ואר"י למשפחותם ולא הם היינו כאלו הי' כ' רק למשפחותם ולא למשפחותיהם, ובלאו זה משפחותיהם זר במקרא ולא מצינו רק עוד פ"א והוא כלשון אל תקרא למשפחותיהם אלא למשפחותם ובתפארת יהונתן כ' דאפי' מה שאין בו עצם חיו בתיבה ע"פ נס. וגם י"ל הואיל ולא שמשו המזלות א"כ ליכא כלל זמן ע"ש. וע"ע בס' דרכי תשובה יו"ד סי' פ"ד סקק"א שכ' באם יש לה כנפים יכול לחיות שנים הרבה אף שאין בו עצם, ע"ש שהביא מזה הרבה ספרים:

פסוק כ

מכל הבהמה הטהורה ערש"י עי' בס' חדושי מר שמואל ע"ז ד"ה אריכות גדול מזה. ובס' ראשי בשמים להג"ר ישעי' מפראגא ז"ל הק' דלא הוי ממשקה ישראל דלא הותר לו אז עדיין לאכול בשר, ותי' כיון דאחר הקרבה מיד הותר לו אכילת בשר לכן היה מותר להקריב ע"ש וסברתו הוא מגמ' מנחות ד"ה א' דאיסור שנעשה היתר באותו יום לית בי' משום ממשקה ישראל משום דאין מחוסר זמן לבו ביום וחשוב בשעת הקרבה מיד כאלו הי' היתר. וראיתי בספר בית האוצר מערכת א' כלל ט"ו שהביא ג"כ הקו'. ותי' שהרי כ' רק ממשקה ישראל, וזה הא הוי ממשקה ישראל שהרי כשתהי' האומה הישראלית יהי' מותר להם ע"ש וט"ע בידי משה על המד"ר פט"ז על המד' אכל תאכל א"ר יעקב מתי יתכשר לאכילה משתשחט. וכ' בי"מ אף שלא נצטוה אדה"ר על שחיטה לפי שנאסר לו בשר תאוה רק מבשר קדשים ובקדשים כ"ע מודים שהי' צריך שחיטה ע"ש וא"כ ל"ק קו' הנ"ל דכיון דהי' מותרין בקדשים הוי ממשקה ישראל כמו קדשים דבמדבר הי' נחשבים ממשקה ישראל, ולפמ"ש תוס' סנהדרין נ"ו ד"ה אכל דמתה מאלי' היה מותר לאדם, ורק להמית ולאכול הי' אסור. א"ש הקו' דהוי ממשקה ישראל כיון דהבשר בעצמותו מותר באכילה והאיסור להמיתו איננו איסור אכילה רק איסור אחר ונהי דא"א לאכלו דאמה"ח אסור ולהמיתו ג"כ אסור מ"מ רק מפאת דבר אחר חשיב שפיר ממשקה ישראל כיון שאין עצם אכילה אסורה, עי' פסחים מ"ח א' ותוס' מנחות דפ"ד א'. עי"ל דהא דבעינן ממשקה ישראל ל לו שורש בב"נ רק בישראל, ורק צ"ל דהחמירו עליהם כדין ישראל, ושוב בישראל מותר בשר והוי ממשקה ישראל, וממנ"פ שרי וז"פ:

פסוק כא

לא אוסיף רש"י כפל לשבועה, עי' מהרש"א שבועות דל"ו בענין שבועת ה' שלא יביא עוד מבול ובדברי הרא"ש שם. ועי' בפנים יפות. ובהפלאה כתובות בפתיחה אות ט"ז דהאדם נמשך בילדותו אחר מעשה נערות ולפי"ז הי' ראוי כל מה שיגדל יזכך החומר ואנו רואים שנהפך הוא כי יצר לב האדם בגדולתו יותר רע מימי נערותו אין לחייב האדמה עבור זה, וז"ש לא אוסיף כי יצר לב האדם ואין להאשים האדמה שחטא אדם בעבור יצירתו מאדמה עש"ה ועשו"ת בנין ציון סי' קמ"ו אי שבועת ה' הי' רק שלא יביא מים אבל דבר אחר חוץ ממים לא נשבע, והביא גמ' ומדרשים חלוקים דבזבחים קי"ז משמע דלא יביא שום משחית כל בשר, ובסוטה י"א ומ"ר שמות פ"י ופכ"ב דוקא מים ע"ש:

מנעריו. ע' רש"י משננער לצאת כמ"ש בנדה ל"א א', ומשעת יציאה ממעי אמו ניתן יצר הרע ע' סנהדרין צ"א ב':

פסוק כב

יום ולילה לא ישבותו. ערש"י וספורנו, ועי' ע"ז כ"ה א'. כ"ד שעות אזיל שית וקם שית כו' ועי' ע"י ווילנא בעיון יעקב מ"ש ברש"י ורא"ם ומהרש"א. ועי' בס' ישועות מלכו מהגאון מקוטנא ז"ל בלקוטי תורה וירא (י"ח א') ובדברי שאול מ"ת כ' הטעם דב"נ ששבת ח"מ דאמרו באבות יפה ת"ת עם ד"א שיגיעת שניהם משכחת עון, לפי"ז ב"נ שאינו מצווה על ת"ת ואסור לו ללמוד ובז' מצות מחויב לכך הטילה תורה עליו איסור לשבות ורק לעבוד כדי שלא יעשה עון דאם לא תורה צריך ד"א להשכיח עון, ועמ"ש בזה בפ' ויחי (מ"ז כ"ח). עוד ראיתי טעם לפמ"ש תוס' חגיגה ג' ב' ד"ה מי, דג' מעידין זה על זה ישראל שבת והקב"ה. ישראל והקב"ה מעידין על השבת שהוא יום מנוחה וכו'. וא"כ בשביל ששובתים בשבת הוי כמו עדים. ואם ישבות נכרי בשבת הוי כמו בדין אם נמצא קרוב או פסול דעדותן בטילה במכות ד"ו. וחו"מ סי' ל"ו דנכרי פסול לעדות ולכן אם שבת ח"מ, ועי' באמרי שפר להג' מהרש"ק בפ' יתרו, אך זה אינו דא"כ יהי' גם נשים ששבתו חייבין מיתה דג"כ המה פסולין לעדות:

והנה הק' המפו' הא דאבות קיימו כל התורה ושבת ג"כ בכלל הא לא נצטוו עלי' ואסור להם לשבות דהי' להם דין ב"נ, ותי' בפנים יפות דקודם מ"ת לילה נמשכת אחר יום כמ"ש יום ולילה לא ישבותו יום ואח"כ לילה, ושמרו שבת כמו שיהי' אחר מ"ת יום הולך אחר הלילה וקיימו שתיהן עשו מלאכה בששי ביום עד הלילה, ובמוצ"ש, וכ"כ במקנה קידושין דל"ז ע"ב בתד"ה ממחרת. ודו"ז הרה"ג מו"ה צבי הירש האבד"ק זגיערזש ז"ל הק' הא כ' ויהי ערב ויהי בקר יום אחד פרש"י בחולין דפ"ג א' רישא ערב והדר בקר מוכח דיום הולך אחר הלילה אף קודם מ"ת. ועשו"ת בנין ציון סי' קכ"ו:

ונ"ל דבפי' ירושלמי על בראשית ברא פי' בחוכמא ברא ה' ועי' זה"ק תרומה כד ברא הקב"ה עלמא אסתכל באורייתא וברא עלמא וכו' וכיון דנברא העולם בחכמת התורה משו"ה כ' ויהי ערב ויהי בקר כמו שיהי' אחר מ"ת וא"ש. ועי' בחדושי מהרא"ך ח"א בסוף ה' פסח דנ"ג דתי' קו' תוס' שבת דפ"ז דמה מוסיף משה מדעתו הא דרשא גמורה הוא, וכ' דקודם מ"ת הלילה הולך אחר היום. ולזה הי' מקום לומר היום ולילה שלאחריו ומחר ג"כ עם הלילה שלאחרי' ומשה מדעתו אמר מה מחר לילה עמי דהיינו לילה שלפניו ולילה שלאחריו אף היום לילה שלפני' ולילה שלאחרי' והקב"ה הסכים עמו דלא אתיא שכינה עד צפרא דשבתא והיום הולך אחר הלילה ע"כ. ובאמת העיר בזה במקנה שם, וע"פ בחתם סופר שבת. והנה משמע מהפנ"י ומקנה הנ"ל דב"נ אינו חייב מיתה רק אם שבת יום ולילה שלמים מעל"ע ומשו"ה האבות דלא שבתו במוצ"ש קיימו

תרווייהו דין ישראל דשמרו שבת. ולא עברו על יום ולילה לא ישבותו דבזה הלילה הולך אחר יום ועבדו אז במוצ"ש. וזקיני הגאון המובהק מו"ה דוד דוב מייזלש האבד"ק לאסק נסתפק בזה אי ב"נ אסור לשבות אפי' מקצת היום, ועח"ש בזה בהגדה ריח דודאים בפתיחה אות ה' ו'. ובעיקר הדבר דקודם מ"ת הלילה הולך אחר היום העיר אחי הרה"ג ר' שלמה ואב שי' דהא שבת במרה נצטוו. ובודאי קבלו ע"ע אז כבר כל הלכות שבת כדין שהיום הולך אחר הלילה והגאב"ד דפה שליט"א ציין לעי' בשו"ת רע"א סי' קכ"א ע"ש במפתחות והשמטות ע"ש בפנים יפות הנ"ל:

ובחתן סופר הביא לתרץ שעשה אברהם מלאכה עם עוד אחד. ושנים שעשאו פטורים, ולא הוי מלאכה גבי ישראל, ולגבי ב"נ לא הוי שבת ע"ש. אך אינו נכון דכבר כ' האחרונים דהא דב' שעשאו פטורים דוקא מחטאת וסקילה, אבל המ"פ של שבתון לא קיימו, וא"כ לא תירץ כלום עוד ראיתי בשם הח"ס ובשו"ת חשק שלמה בלקוטים דהיה לבוש טלית וציצית, ואם היה להם דין ב"נ לא שבתו דב"נ פטור מציצית, והוי הציצית משא דציצית אין להם שייכות שיהי' נקראים מלבוש דאינם מחויבים בזה:

עוד י"ל לפ"מ שהק' תוס' פסחים מ"ו ב'. ד"ה רבה דאי אמרינן הואיל בטלה כל מלאכת שבת הואיל וראוי לחולה שיש בו סכנה, ותי' דהואיל ולא שכיח לא אמרינן, וא"כ באברהם שהיו שכיחים חולים כמ"ש בב"ב ט"ז דמרגליות הי' תלוי בצוארו וכל הרואה מתרפא א"כ הי' שכיחים חולים ושייך הואיל ול"ש אצלו מלאכה:

עוי"ל לפמ"ש בשבת ע"ה ב'. דעצי אשירה שהוציא בשבת פטור. וה"ה לכל איסור תורה שהוציא בשבת פטור, ועי' משל"מ פי"ד הכ"א מאבל, ומהר"ם מינץ סי' ב' ונתן אברהם עצה שהוציא איסור בשבת, וממנ"פ אי הוי לו דין ישראל א"כ באיסור הנאה לא חילל שבת, ואי לו דין ב"נ א"כ מותר לו הדבר ואין זה איסור הנאה אצלו א"כ הוי הוצאה ומלאכה, וזה נכון לזה הערנו בני שיחי':

פרק ט

פסוק ג

כל רמש. עשו"ת טוב החיים או"ח סי' ה' בענין אבמה"ח דשרצים לב"נ אי מותר למכור להם דבר המתולע כגון לחם עם מילבין, כיון דרמש המה שרצים כפרש"י בחומש, וגם על זה כ' אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו ומשמע דקאי גם על שרצים המתולעים דנקרא רמש ולא דוקא הנקרא בשר ע"ש. וע"ע בחתם סופר יו"ד סי' י"ט בענין בצים בעוף נבלה אי אסורים לב"נ, ועמ"ש בדבריו בשו"ת נודע בשערים מהד"ת יו"ד סי' כ"ב ע"ש:

פסוק ד

אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו, רש"י אסר להם אבמה"ח, עי' בס' איי הים פסחים דמ"ט בכל הפרשה, ועתוס' סנהדרין נ"ו ב' ד"ה אכל הא דלא נאסר להם בשר רק להמית ולאכול, אבל מתה מאלי שרי, ואבמה"ח אפי' נפל מאלי' אסור ועי' ברא"ם אע"פ שכבר נצטוה אדה"ר על אבמה"ח, הוצרך להזהיר גם לב"נ דל"ת כיון דהותר בשר הותר גם אבמה"ח. וראי' מסנהדרין נ"ט ב' אריא"ר יכול לא יהי' אבמה"ח נוהג. וכ' המהרש"א בתד"ה אף, דאין ראי' רק דריא"ר ס"ל כתנא דבי מנשה דלא יליף ז' חצות מקרא ויצו ע"ש: ואחי הרה"ג ר' שלמה ואב נ"י הק' דבדף נ"ז ע"א פריך ואידך (לר"י דדריש מויצו) ומשני האי למשרי בשר ופרש"י כדא' ריא"ר אדם הראשון לא הותר לו בשר כו' והוזהרו על אבמה"ח מאכל תאכלו וכו' הרי בפירוש דר"י א"ר דאדה"ר לא הותר לו בשר ע"כ ס"ל כר' יוחנן מויצו איסור אבמה"ח לאדה"ר מן אכל תאכל, ולתנא דבי מנשה דיליף מקרא כירק עשב לאיסור גזל א"כ לא יכול למילף מיני' להתיר בשר לב"נ ומסתמא ס"ל דגם לאדה"ר הותר בשר, דאל"כ מנין דאשתרי לב"נ, וצ"ע דברי המהרש"א ז"ל:

ועי' בהגהות מהר"צ חיות דמרש"י דנ"ז ד"ה למשרי כ' ג"כ כן. וערמב"ם פ"ט ה"א ממלכים דאדם לא נצטוה רק על ששה מצות, והוסיף לנח אבמה"ח, וכ"ה בב"ר פי"ז וכ"ד, ובפ' משפטים ואתחנן, ועי' חי' הר"ן כאן ועי' בס' חמרא וחיי דהק' בשם המאירי ותוס' שאנץ, לתוס' למה דחיק הש"ם דנ"ט ע"ב לאוקמי בבשר היורד מן השמים. הרי בפשיטות נוכל לומר דהמלאכים המיתו הבהמה ונתנו לאדה"ר לאכול, ותי' דדוחק לומר דהם עשו עבורו דבר האסור לו ע"ש. ובכלי חמדה פ' יתרו נסתפק אי דגים בכלל שביתת בהמתו ומחמר ודין שור הנסקל, ולכאו' מה נפק"מ בין מינים דים שביבשה, וערמב"ן נח (ט' ה') דחקר במיתות בע"ח שהרג אדם אם בגדר עונש אע"פ שא"ב דעת או מצד עונש הבעלים ועי' לקמן בזה. וענין שביתת בהמתו ומחמר משום שבע"ח של ישראל יש להם קדושה, וערש"י ותוס' ריש בכורות, וירו' פ"א ה"ו מע"ז איסור מכירה לעכו"ם בע"ח דמפקיע אותם ממצות, נראה דגם בע"ח יש להם שייכות למצות, ובשבת ק"ח, אי כותבין סת"ם על עור הדג דמספקא לן אי פסקה זוהמתן, וכ' בחי' הר"ן דכשבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא וישראל בה"ס פסק זוהמתן וה"ה בהמה חיה ועוף דעמדו אצל ה"ס משא"כ דגים ע"ש, ולפי"ז אינם בכלל ש"ב ומחמר, וממילא אין להם דין שוה"נ, דאין להם שייכות במצות, אך למ"ש רמב"ן פ' נח בטעם היתר אכילת בשר לנח דבע"ח נגזר שימחו במבול שניצלו רק בזכות נח לכן מותרין לו באכילה, וא"כ בדגים דלא נמחו בדור המבול ואין קיומן בזכות אדם אין לדון בהם דין שוה"נ:

ובעניני אבמה"ח כתבתי בחידושי לתרץ דברי הרמב"ם בפ"ט ה"י ממלכים דבן נח מוזהר על אבמה"ח ובשר מה"ח, ומפורסם הקו' בשם הגאון שאג"א הא אין שיעורין לב"נ. ואבמה"ח צריך משהו בשר וא"כ בלא אבמה"ח מחויב מטעם בשר מה"ת דאף בכל שהוא חייב בב"נ, ולמ"ל הא דאבמה"ח תיפוק לי' החיוב משום במה"ח (ועי' חת"ס יו"ד סי' ע' ואו"ח סי' ק"מ ובשערי שמחה שער ה' סי' ו' וברית יעקב או"ח סי' כ"א ושאר אחרונים) ונלפענ"ד דתוס' בחולין דל"ג ד"ה אחד הק' אהא דאין שיעורין לב"נ דמי איכא מידי דלישראל שרי דפטור אח"ש וב"נ יחייב ותי' דאף לישראל אסור דח"ש אסור מה"ת, ואף דאין בו מלקות ל"ש מא"מ וכו' ולר"ל דח"ש מותר מה"ת לא ס"ל הא דמא"מ כו' (ונעלם זאת במח"כ מהיד המלך בפ"ט ממלכים ע"ש). ובסופ"ה דק"ג איתא חלקו בחוץ פטור דאבמה"ח אינו מצטרף בכדא"פ משום דחידוש דגידין ובשר מצטרפין לכזית ואין לך בו אלא חידושו דרק בב"א ולא בכדא"פ. וזה פשוט אם חתך בשר מן הטחול דליכא גידין ועצמות דליכא חידוש שוב מצטרפין בכדא"פ ככל איסורין שבתורה, וכ"כ בפירוש במנחת חינוך מצוה תנ"ב ע"ש והפמ"ג ביו"ד סי' ס"ב בשפ"ד סק"ג חקר להפוסקים דח"ש מטעם חזי לאצטרופי היינו בכדא"פ אי יאכל עד כשיעור כמ"ש בשאג"א סי' פ"א לענין ב"י (וע' פמ"ג בפתיחה לבב"ח לענין בישול והנאה ע"ש ובכתב סופר יו"ד סי' ל"ד יש אריכות בזה) וא"כ באבמה"ח דלא מצטרף, בכדא"פ ח"ש מותר מה"ת דל"ש חז"ל ע"ש. ולפי"ז נמצא דהמשהו בשר שעל האבר מן החי מותר לב"נ דאף דאין שיעורין לב"נ מ"מ כאן שוב יקשה קו' תוס' דמא"מ כו' ול"ש תירוץ דח"ש אסור מה"ת דבאבמה"ח ח"ש מותר מה"ת כנ"ל וא"כ מותר המשהו בשר שעל האבר אף לב"נ אבל בשר מן הטחול אסור לב"נ משהו דאף בישראל אסור ח"ש דשייך חזי לאצטרופי בכדא"פ דליכא חידוש וכמ"ש. וא"ש קו' הנ"ל דשפיר הוצרך בב"נ לאסור אבמה"ח, ול"ק דבלא"ה אסור משום המשהו בשר ז"א דמותר לב"נ דמא"מ, ולישראל מותר דל"ש חז"ל, ולא דמי לבשר מה"ח כגון טחול דאסור ח"ש לישראל ואף לב"נ אסור, ושפיר הוצרך לאסור אבמה"ח לב"נ:

עונלע"ד לפמ"ש הפמ"ג בסי' ס"ב בשפ"ד סק"א דאבמה"ח אסור אף שלא כדרך הנאתן כיון דאף גידין ועצמות מצטרפין אף דליכא בהו טעם והוי שלכה"נ, ושפיר הוצרך בב"נ משום אבמה"ח אף דיש בו משהו בשר מ"מ משום הבשר מותר שלכדה"נ, אבל משום אבר מה"ח אסור שלכדה"נ. ומצאתי אחז"ר שהערה קצת בזה הגרע"א בדרו"ח לפסחים דכ"ד בתוד"ה פרט. ועי' באור חדש שם, ובשו"ת בית יצחק יו"ד ס' פ"ו, ובשו"ת בנין ציון סי' קי"א ובחי' הארכתי מאד בזה ואכ"מ:

בשר בנפשו דמו לית. פרש"י דמו זה דם מן החי, וזה כרחב"ג בסנהדרין דנ"ט ורבנן פליגי עליו ע"ש. וכ"פ הרמב"ם בפ"ט ה"ט ממלכים דב"נ מותר בדם מה"ח, ובקובץ דרושים חוברת ששית ח"א סי' כ"ח הובא בשם הרב הגאון מו"ה יעקב מאיר בידערמאן שליט"א חתנא דבי נשואה לאדמו"ר הגה"ק מגור זצ"ל בעל השפת אמת, שהקשה דאפילו בלא קרא ראוי לאסור דם מה"ח כיון דיוצא מה"ח, וכדאי' בבכורות ד"ו. דמה"ט ס"ד לאסור חלב משום דליכא דאתי מהחי ומותר, ויש להוכיח מכאן כמ"ש הכו"פ סי' פ"א סק"ז דדוקא לישראל הי' ס"ד לאסיר חלב משום דכ' הטמאים לאסור צירן ורוטבן וחלב נמי הוי רוטב היוצא מאבמה"ח, אבל לב"נ ליכא קרא לאסור היוצא עש"ה, ונלפע"ד ליישב קושייתו, דמן התורה לא יהי' אסור היוצא אף בישראל, דאף בהקדש היוצא אין כמותו מה"ת וכמ"ש הרמב"ם בפ"י הכ"ב ממ"א דבהקדש ועוד משקה היוצא מהם אסור ואין לוקין עליהם, וכ' שם בכ"מ דאינו אוסר רק מדרבנן, וקראי דמייתי ש"ם חילין דק"כ ב' אסמכתא בעלמא הן, וע"ש בלח"מ ומ"ש עליו הפנ"י בקידושין בקונטרס אחרון לסוגיא דחדש והעלה דרק מדרבנן משקין היוצאין ע"ש אריכות. ואם כן אתי שפיר דכאן צריך קרא דדם מן החי יהי' אסור, אבל משום יוצא רק דרבנן:

והנה תוס' זבחים צ"ו א' ד"ה ואם, וחולין קי"ב א' ד"ה והלכתא, הקשו מהא דפ"ז דפ"ו דכל יום ויום נעשה גיעול לחבירו וקשרי לבשל חטאת ואח"כ שלמים הרי ממעט באכילתן ואסור למעט זמן אכילת קדשים לפי שמביא קדשים לבית הפסול, וכאן נמי השלמים שמבשל אח"כ לא יהי' רשאי לאכול רק יום ולילה כחומר חטאת, והוי נ"ט בר נ"ט דאיסורא דחטאת חשוב איסור דאסור לנשים זרים ונותן טעם בקדרה, וקדרה בשלמים, ותי' כיון דמב"מ מדאו' ברובא בטיל ורק מדרבנן בעינן ס' וכאן בקדשים אוקמי' אדורייתא, ומאד קשה לרש"י שכ' דרבא ס"ל מב"מ במשהו ורש"י ג"כ פסק כן בחולין דק"ט. וא"כ שוב יקשה קו' תוס' האיך אמר רבא שם כל יום נעשה גיעול כו' הא ממעט באכילת קדשים, ואי"ל אוקמי' אדאורי' כיון דמב"מ ל"ב. ועוד הק' בכרו"פ סי' צ"ג הא במתני' זבחים צ"ו ב' תנן מריקה ושטיפה בצונן ומבואר בגמ' דאתיא כרבי, וא"כ סיפא דמתני' השפוד ואסכלא מגעילין נמי אתיא כרבי, ורבי ס"ל בחולין דק"ח מב"מ ל"ב ול"ש תי' תוס' אוקמי' אדאורייתא:

ונלפענ"ד ליישב ע"פ הרמב"ם הנ"ל דמשקים היוצאים רק מדרבנן וראיתי בחתם סופר יו"ד סי' קי"ד דמשקים הנבלעים בתוך אוכל מודה הרמב"ם דאסור מה"ת ואף לוקין ע"ש וכ"כ הפנ"י שם, ובחולין דצ"ט ב' אי' והאמר ר"י מב"מ ל"ב ומשני שאני ציר דזיעה בעלמא הוא, וכתב בתוס' דציר לא אסור רק מדרבנן, והוכיחו מזה המפו' דאף למ"ד

מב"מ ל"ב זה דוקא באיסור דאו' אבל באיסור דרבנן אף מב"מ בטיל, ועי' בחוו"ד סי' ק"ה סק"ב וז"ל ואלו הי' הטעם גופי' מדרבנן ל"ה במשהו כדמוכח בחולין צ"ט גבי צירו ע"ש, א"כ מיושב הב' קושיות דאף למ"ד מב"מ ל"ב, מ"מ כאן בטיל דהנפלט מהחטאת לתוך הקדרה מותר מה"ת דמשקים היוצאים מהקדש מותר מה"ת ואח"כ כשמבשלין שלמים בטיל טעם החטאת ברוב, ול"ש דהוי מב"מ ובמשהו, ז"א דכאן הוי איסור דרבנן ובטיל ברוב לכ"ע ושייך תי' התוס' אוקמי' אדאו'. אך זה אינו כיון דאח"כ יוצא החטאת מקדרה לשלמים והוי משקין לתוך אוכל דאסור מה"ת, ותדע דאל"כ היאך צותה התורה מריקה ושטיפה בקדשים הא מה"ת משקין היוצאים אינן כמותן, וכאן הטעם יוצא לכלי ומה איכפת לן שיבלע אח"כ בקדשים אחרים, אע"כ כיון דאח"כ יוצא לתוך אוכל אסור מה"ת, וכ"כ באמת החת"ס שם א"כ כאן אסור מה"ת טעם חטאת היוצא לשלמים דהוי משקה לאוכל ושוב מב"מ ל"ב והדק"ל. ונ"ל עפ"מ שחידש הנוב"י מ"ת או"ח סי' ס"ו דהא דטכ"ע דאור' דוקא היכי שמקבל טעם מן דבר שיש בו מלקות אבל בנבלע איסור שאין בו מלקות לא אמרי' טכ"ע דאו', ועי' בפתחי תשובה סי' צ"ח סק"ה וקי"ח סק"א וכמו כן חידשו האחרינים דהא דמין שנבלע במינו ל"ב רק היכי דהמין הראשון יש בו מלקות, אבל באין בו מלקות לכ"ע מב"מ בטיל ברוב, וא"כ א"ש דכאן בשלמים אחר הטאת אין ממעט באכילתן דבטיל ברוב אף למ"ד מב"מ ל"ב כיון דבעודו הטעם חטאת בכלי אין בו רק איסור דרבנן דהוי משקה בתוך כלי ואף שאח"כ כשנבלע בשלמים הוי לתוך אוכל מ"מ כיון דהשלמים מקבלים טעם מדבר שאין בו מלקות לכ"ע בטיל ברוב: ואין להקשות למה צריך כלל מו"ש אי משקין היוצאים רק מדרבנן, ז"א דאח"כ נבלעין באוכל, ואי דאינו במשהו דמקבל טעם מדבר שא"ב מלקות מ"מ עכ"פ רוב צריך וציוותה התורה מו"ש על האיסור דילמא לא יהי' רוב אח"כ, ואפי' יהי' הא אין מבטלין איסור לכתחילה, וכמו לרבנן דמב"מ בטיל ברוב ואפ"ה צריך מו"ש, וא"ש ב' הקושיות דאף אי מב"מ ל"ב בכה"ג בטיל דמקבלין טעם מדבר שא"ב מלקות, ובזה יש לתרץ קו' תוס' חולין דק"ח ב' ד"ה בשקדם. דהאיך הגעילו כלי מדין למ"ד חנ"נ כשאין במים ס' הא המים נעשה נבלה ונבלע אח"כ שוב בהכלי, ולהנ"ל י"ל דהפנ"י שם כ' דה"ה בשאר איסורין משקה היוצא אין כמותן רק בנבלעין בתוך אוכל, ולפי"ז כשהטעם הבלוע בכלי נבלע במים לא אמרי' טכ"ע מה"ת ול"ש הקו' דנ"נ מדאו' ושפיר הגעילו כלי מדין:

ובסוף ע"ז דע"ו רמי לי' השפוד ואסכלא מלבנין באור והא תנן בקדשים מגעילין בחמין, ופרש"י שצלה בשר קודש, משום דכי אתי למחר הוי נותר וכי הדר מבשל בשר קודש למחר פליט שפוד בגו' טעמא ונותר איסור כרת הוא, ותמהו המפו' דמה בעי רש"י בזה

דאיסור כרת אף אי הוי איסור לאו בעלמא הי' צריך מו"ש, ועי' בברוך טעם מ"ש בזה. ונלפע"ד דבחולין דק"כ ב' אי' והא דתני' הטבל וחדש והקדש ושביעית וכלאים משקין היוצא כמותן מנ"ל וכ"ת ליגמר מהנך מה הנך שכן איסור הבא מאלי', ופרש"י והקדש לא אתיא מינייהו, אלא אתיא מתרומה וחד מהנך, והדר מסיק הגמ' פלוגתא ר"א ור"י, דר"י ס"ל בתרומה אין משקין כמותן, ור"א ס"ל כמותן ע"ש. נמצא דלר"י אף בקדשים אין כמותן, וא"כ ק' הא דהוצרכה תורה מו"ש ושבירה בכלי חרס הא הנבלע בכלי מפליטת קדשים אינו כמותן (ועי' חו"ד סי' ק"ה סק"ב דהיכי דאין משקין כמותן לא אמרי' בי' טכ"ע ע"ש) והנה לפי איבעיא בזבחים צ"ה ב' בישול בלא בלוע מה, ואי נימא דצריך מו"ש. אחי שפיר דאף דהנפלט מקדשים אינו כמותן, אפ"ה כיון דבישל בשר קדשים בהכלי בעי מו"ש, אך קשה דא"כ ליפשוט דבישול בלי בלוע נמי צריך מו"ש אליבא דר' יהושע שס"ל משקה היוצא אין כמותן, ונראה ליישב דתוס' ד"ה היכי כ' וז"ל ומה שפי' בקו' דכולהו קרי איסורא מאלי' לבד מהקדש א"א לומר כן אלא אכלאים קאמר שאין זה איסור הבא מאלי' שע"י מעשה של זריעה נאסרין הכלאים וגם העבירה הי' בשעת הזריעה ע"ש והנה סברות רש"י להיפך דכלאים הוי איסור הבא מאלי' דאף דע"י המעשה שלו שזרע כלאים ואסרו, אפ"ה הוא לא הוה רק גורם. אבל לאחר שזרע כלאים רמא רחמנא איסורא אכלאים ולהכי הוי כאיסור הבא מאלי'. אבל בהקדש לא נסתלק אמרי פיו שהוקדש הדבר ומכח זה אסור. ומוכח כן בבירור שהרי מתפיס בהקדש הוי דבר הנידר ש"מ דלא נסתלק אמרי פיו ומכח זה הוי דבר הנידר משו"ה סובר רש"י דהקדש ל"ה איסור הבא מאלי':

והנה בנדרים די"א ב' כגון דמחית בשר שלמים ומחית דהתירא גבי' ואמר זה כזה מה בעיקרו מתפיס או בהתירא. וכ' הר"ן ואיכא דק"ל אפי' את"ל בהתירא מתפיס כלו' שיהי' זה כזה ממש דנחית קמי' אכתי ליתסר דהא אסור לטמאים מחמת נדרו. תו אקשי והא איכא חזה ושוק שאסור לזרים מחמת נדרו, ולדידי ל"ק דאי מחמת נדרו ראוי הי' שיהי' אסור לכל דהא אקדשי' ואסרו אכ"ע אלא דבתר ז"ד פקע נדרו וכו' עיין שם וברשב"א ביתר ביאור. נמצינו למדין דקדשים לאחר זריקת דמים אסתלק נדרי' והו"ל כמתפיס בדבר האסור. ולפי"ז הוי גם לשיטת רש"י איסור הבא מאלי' כמו כלאים אף דע"י גרמותו הוי איסור מ"מ אח"כ נעשה מאלי' דבר איסור. ולפי"ז הא דסובר רש"י דהקדש ל"ה איסור הבא מאלי' הוא רק בקדשי בדק הבית. אבל לא בקדשי מזבח דנעשה לאחר זריקה איסור הבא מאלי':

ומצאתי בחתם סופר יו"ד סי' ק"י שכ' דדברי רש"י רק בקדשי בדק הבית ולא בקדשי

מזבח רק לא ביאר טעם הדבר. ולענ"ד הנכון כמו שביארתי הטעם לחלק. ולפי"ז ניחא הא דציוותה תורה מו"ש בקדשים כיון דהי' גם קדשי מזבח ונעשה איסור הבא מאלי' לאחר זריקה ושפיר משקין היוצאין כמותן דילפינן מחלב חמץ ונבלה דשווין להדדי דהוי איסורי הבאה מאלי' וכמ"ש. אך עדיין ק' נהי דקדשי מזבח הוי כאיסור הבא מאלי'. אפ"ה לכאורה לא יוכל לילף מחלב חמץ ונבלה דהא כיון דתרומה אין משקין כמותן איכא למימר תרומה יוכיח, וכ"כ הפנ"י שם לענין חדש, דלפי המסקנא גם בשאר איסורין הבא מאלי' לא יוכל למילף מהנך דתרומה יוכיח ע"ש. אמנם ניחא דרק איסור לאו לא יוכל למילף מהנך די"ל תרומה יוכיח אבל איסור כרת יוכל לילף מהנך דכרת חמור מאיסורי תרומה דהוא במיתה בידי שמים. ול"י לומר תרומה יוכיח, וממילא באיסור כרת באיסור הבא מאלי' משקין כמותן, וא"ש רש"י דלהכי הוצרך הגעלה בקדשים דפליט שפוד בגוה טעמא ונותר איסור כרת. והוי הפליטה היוצא מהם כמותן להכי אוסר המתבשל אחרי' אבל אי הוי נותר איסור לאו אין המשקין כמותן דהו"א תרומה יוכיח ולמה צריך מו"ש הא היוצא אין איסור כלל:

ובזה יש ליישב קו' תוס' זבחים צ"ו וחולין קי"ב דהוכיחו דנ"ט בר נ"ט אפי' בנתבשלו שרי מהא דכל יום נעשה גיעול ול"א דממעט באכילת קדשים דהאידנא דטעם ב' הוא ונתבשל קודם שבא איסור כו' אך ק' דמותר לבשל שלמים אחר חטאת הרי ממעט באכילתן דמיתסרי לנשים זרים ועבדים, גם מיפסלי ביוצא כחטאת ולפמ"ש א"ש דלענין איסור לאו לא הוי כקדשים משקין כמותן דאמרי' תרומה יוכיח וא"כ לא ממעט באכילה, דלענין נותר הוי נ"ט בר נ"ט דהתירא חטאת בכלי כלי בשלמים ועדיין מותר ורק הקו' על יוצא ונשים זו"ע וזה ל"ה רק איסור לאו שוב ל"ה משקין כמותן מה"ת ואינו אוסר כלל בנו"ט וא"ש ובחי' כתבתי בזה קונטרס מיוחד, ה' יעזרנו להוציא לאור:

ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש פרש"י השופך דם עצמו, וערמב"ן, עשו"ת מהרי"ט בכתובות דק"ג בהאי כובס דרמי מאיגרא ומת דיצא ב"ק דמזומן לעוה"ב אף דאיבד עצמו לדעת, והביא מירו' דחילל שבת ויצא בת קול דאיבד עוה"ב והפיל עצמו ונרצה לו, משמע דשרי להמית עצמו לכפרת עוונותיו וכ"מ בשטמ"ק שם, וכ"כ בשו"ת שבות יעקב ח"ב סי' קי"א, וביפ"ת ב"ר פס"ה כ' דאסור וכל עובדי דאתמרי במדרשא ואגדתא לאו כדין עבדו. ובברכי יוסף יו"ד סי' שמ"ה כ' אף להיפ"ת דהוי נמי בכלל את דמכם כו' הוי רק איסורא אבל ליתא בכלל מאבד שאין מתאבלין עליו, ועי' חרעק"א ופת"ת שם, ובספר בנין יחזקאל כתובות שם תירץ קו' מהרי"ט שי"ל דנפל שלא במתכוון, דאיתא בירושלמי דהי' בע"ש ועמד השמש י"ב שעות שיהי' זמן להספד רב ואח"כ עלה עמוד

השחר והכובס עסק כל היום במלאכה וחילל שבת ומי שנתחייב סקילה נופל מגג, וא"ש קו' תוד"ה מזומן מ"ש:

ועי' בפני יהושע ב"מ דנ"ט אהא דנוח לאדם להפיל לכבשן אש ולא ילבין פני חבירו ברבים. דמזה נמי מוכח דמלבין אין לו חלק לעולם הבא. דהא מאע"ל הוא עון גדול שנאמר בו כל המאע"ל אין לו חלק לעה"ב ואפ"ה התירו לו כדי שלא ילבין ע"ש. ובהגהות יד שאול יו"ד סי' שמ"ה תמה עליו שלא מצא מפורש דמאע"ל אי"ל חלק לעוה"ב. ועמ"ש בזה ביד המלך פ"ג מאבל ובהוספות שם. ועי' ברמב"ם פ"ב ה"ב מרוצח וז"ל השוכר להרוג את חבירו כו' וכן ההורג את עצמו כו' חייב מיתה לשמים ואין בהם מיתת ב"ד ומנין שכן הדין שנא' שופך כו' זה ההורג בעצמו שלא ע"י שליח ותמוה דאיך שייך בהורג עצמו חייב מיתה ביד"ש. ומזה יהי' ראי' דמאע"ל אין לו חלק לעוה"ב ומיתה בידי שמים היינו מיתת הנפש, ומצאתי שכ"כ בכל"ח כאן אית ג'. אך עדיין קשה הלשון ואין בו מיתת ב"ד איך יתכן בהורג עצמו מיתת ב"ד. וכ' בכוונת הרמב"ם אם עושה את עצמו טרפה, דזה הוי כהורג את עצמו ממש חייב מיתה ביד"ש ע"ש, ודבר זה נסתפק בספר לימודי ד' סי' קס"ח אי עשה חבירו טריפה אם חייב מיתת ב"ד קודם שמת חבירו ועי' בישועות ישראל סי' ל"ג סק"ט דאינו חייב מיתה. וע"ע בתוס' חולין דמ"ב ב' ד"ה ואמר, וכן לענין אם עשה לחבירו טריפה, ועי' מהר"ם לובלין שהבין דעת תוס' דאם עשאו לחבירו טרפה חייב מיתה ע"ש. ועמש"ל בפ' בראשית (א' כ"ז) בענין זה. וע"ע בכסא דהרסנא סי' שמ"ה בשם הרא"ש אם עושה מחמת צער ל"ה מאע"ל, ועשו"ת בית אפרים יו"ד סי' ע"ו, ובית יצחק יו"ד סי' קנ"ט סק"ז, ובשדי חמד מערכת אבלות אות קכ"א ובשם הגדולים מערכת גדולים אות יו"ד סי' י"ז:

ועי' ברא"ש סוף מו"ק סי' קמ"א דמצינו בגדול שאע"ל מחמת שמפקירין אותו כגון בשאול וכ"כ כ"י בשם רמב"ן. וגם נענשו עליו שלא הספידוהו כהלכה כדאי' ביבמות דע"ח. ועי' בית הלל בשם מ"ר פל"ד אך את דמכם להביא חונק עצמו יכול כשאול המלך ת"ל אך (בשמואל א' ל"ד) וע"ע בב"ה בב"י יו"ד סי' קנ"ז דרשאי לאע"ל היכי שיתקפוהו יצרו ולא יעמד בנסיון וכן מצאתי בשבו"י ח"ג סי' יו"ד דאם ירא שיתעללו בו מותר לאע"ל אפי' על הספק נשאול ודומה לס"ת שנשרף, וערש"י פ' אלו מגלחין דאין לך ריק מישראל שאין בו תורה ומצות, וכ' דמה"ט אמרו כל המכבד התורה גופו מכובד בין הבריות כי זה הוא מדה כנגד מדה שגופו דומה לס"ת ומשו"ה כ' דמותר לשרוף כתבי קדש הבלויים וקרועים ואין בזה ביזוי שאם התירו לאדם לאע"ל כדי שלא יבא לידי בזיון כשאול. ומכ"ש לכ"ק הנקראים שמות, ומ"מ היכי דאפשר לגנזם עדיף טפי וסיים שם

דראוי לשרפם ולהצניע האפר עד מות ת"ח ואז יגנזו האפר אצל ת"ח ובזה נראה ג"כ כבוד התורה עש"ה. ובסי' י"א השיג עליו הגאון מ' יחזקאל אבד"ק האמבורג. והביא יש"ש פ"ק דב"ק סי' נ"ט דשאול כיון דאם יפול חי בידם יתעללו בו וישראל לא יהי' שוקטים ע"ז ויבואו וילחמו ויוכל ליפול מישראל כמה רבבות. וגם ידע ודאי דיהרג לכן הותר לו לאבד עצמו, אבל כ"ק שספק שמא ישרפו וגם ספק שיתעללו אין לשרפם, ושנים בעינן ודאי יהרג וספק יתעללו, ועוד הא דוד הרג את הנער, וא"ל איך לא יראת לשלוח יד במשיח, ועי' רש"י ורד"ק אע"כ שהם רשאים ולא אתה עש"ה וספרים הנדפסים ג"כ יש בהם קדושה עי' משאת בנימן סי' צ"ט וטו"ז יו"ד סי' רע"א סק"ח ושו"ת חות יאיר סי' קפ"ז. ופת"ת סק"כ, וע"ש בשבו"י סי' י"ב מה שהשיב לו. ועיקר יסודתו על תשובת באר שבע סי' מ"ג שכ' מנהג לשרפם ושרפת כ"ק לא דמי ממש לשריפת אדם, וראי' דספק פק"נ דוחה שבת משא"כ להצלת ס"ת עי' או"ח סי' של"ד ועמד בדבריו הראשונים ע"ש באריכות:

ועי' בכ"מ פ"א מרוצח בשם ירושלמי דמחויב להכניס עצמו בספק סכנה עבור חבירו שהוא בודאי סכנה, והובא ג"כ במנחת חינוך מצוה רצ"ז, ובקומץ מנחה שם הביא רדב"ז ח"ש סי' תרכ"ה להיפך דכל העושה כן הרי זה חסיד שוטה ע"ש. ובקומץ מנחה מ' רל"ז חידש דאם א' מאע"ל ויכול אחר להצילו אינו מוזהר על הלאו לא תעמוד על דם רעך ע"ש. ובסמ"ע חו"מ סי' תפ"ו סק"ב הביא ג"כ דברי הירושלמי ע"ש דיש פלוגתא בזה וע"ע בפת"ת יו"ד סי' קנ"ז סקט"ו, ובפמ"ג או"ח סי' שכ"ח במשבצות סק"ז מ"ש בזה. ובמאסף קול תורה היו"ל בפה פאביאניץ שנה ב' חוב' א' סי' ז' נדפס קצת מזה ממני, וע"ש בשנה ג' סי' מ"ש בזה הגאבד"ק לוקאטש נ"י והעיר מכתובות דס"א ב' בעובדא דמ"ז ור' אשי שכ' המהרש"א שם דמשמע דשפיר עביד ר"א דהכנים עצמו בספק סכנה להציל את מר זוטרא ע"ש ובעיון יעקב שם העיר ג"כ בזה. וע"ע בשו"ת מהרש"ם ח"ב סי' ר"י. וע"ע בלח"מ פ"ה ה"ד מיסוה"ת בשם הר"ן ראי' מדניאל שסיכן עצמו בתפלה. וע' ברכות ל"ב ב' מעשה בחסיד אחד, ובטו"ז או"ח סי' ס"ו סק"א. וברדב"ז בלשונות הרמב"ם סי' ג'. ובספר חסידים סי' תשפ"ט. ועמ"ש בפ' וישב (ל"ח כ"ה):

פסוק ה

מיד כל חיה אדרשנו. עי' רש"י לפי שחטאו כו' הרי מפרש כפשוטו שה' ידרוש נפש האדם מיד החיה אשר תהרגנו, וע"ש בראב"ע דפירש יותר דחי' מתחייבת מיתה בידי"ש ומיתתה ע"י חיה אחרת. אבל הספורנו מיאן בזה שיהי' לחי' עונש, והרמב"ן נסתפק בזה אי שייך עונש לבע"ח, ואי מיתת שוה"נ עונש אל השור. ועי' שו"ת הרשב"א ח"א סי'

קי"ד שאלתני מ"ש רמב"ן שאין טעם עונש בהמה שהזיקה כדי לייסר בעלי' שהרי אפי' שור המדבר שהזיק ח"מ, והקשית דפלוגתא דר"מ ור"י פוטר בשור מדבר ור"מ מחייב בב"ק דמ"ד ב' ואע"ג דסתם משנה כר"מ, וראינו התם שור האשה או שור הקדש ומדבר ר"י אומר שור מדבר כו' פטורין ממיתה שאין להם בעלים, ואפ"ה קיי"ל כר"י וההוא סתמא לאו סתמא מקרי הואיל ואיכא פלוג' דר"י בצדה, דבפ' המניח דכ"ח שברו כדו בר"ה פליגי ר"מ ור"י וסתמא כר"מ ואפ"ה פסק הרי"ף כר"י ופי' הרמב"ן דהדין עמו דלאו סתמא איקרי הואיל ופליג ר"י בצדו, ובפ' החולץ דמ"ב א' נמי אמרי דכי הא סתם ואח"כ מחלוקת הוא ואין הלכה כסתם. תשובה. אפשר שהרב לא נתכוון בפי' התורה לומר שכן הלכה אלא לומר שאין עונש מקנס הבעלים שהרי שור המדבר חייב לר"ח ולא נחלקו ר"מ ור"י בדבר זה אלא לומר שזה מדין קנס הבעלים לר"מ ולר"י מגזה"כ, ומ"מ מה שעלה בדעתך שכל סתם ומחלוקת בצדו הלכה כמחלוקת ז"א ובההוא דהחולץ לא אמרו הוי לי' סתם ואח"כ מחלוקת והלכה כמחלוקת אלא אין הלכה כסתם אמרו, ונפק"מ היכי דמסתבר טעמא דמחלוקת שבצדו י"ל דאין הלכה כסתם כדאי' בנדה דל"ב ונ' וטעמא משום דכל סתם ומחלוקת בצדה אינו סתם גמור אלא אותו סתם דיחיד ורבים דהלכה כרבים, ופעמים הל' כיחיד היכי דמיסתבר טעמי' ע"ש. ועי' מלא הרועים ח"ב ערך סתם ומחלוקת ובס' לוית חן ד"ה הק' על רמב"ן שינקום הנרצח ע"י החי' דהא בפ' ד' מיתות אי' דמיתות ב"נ אינו אלא בסייף או בחנק, ובכתובות ד"ל וסנהד' ל"ז משחרב ביהמ"ק דין ד' מיתות לא בטלו מי שנתחייב סקילה או חיה דורסתו כו' הרי דמיתת חי' במקום סקילה, א"כ האיך אמר הקב"ה דמיתת רוצח ע"י חי' ומיתתו אינו אלא בסייף או חנק וצ"ע:

וראיתי עוד בס' בית האוצר מערכת א' כלל נ"ה שהביא ג' דעות א'. דרק באדם שייך עונש, ב'. גם בבע"ח. ג'. דגם בדומם שייך עונש אם ניזק אדם על ידם, כמ"ש בב"ר פכ"ו אפי' מקל או רצועה ע"ש, וכ"ה במ"ר קהלת עה"פ עת אשר שלט האדם ע"ש. וכ' שם הכוונה שהניצוץ הקדוש שבו הוא חיותו. ודומם אשר המית אדם ע"י מסתלק ממנו הקדושה שבו ע"ש שהאריך בזה ובענין אין עונשין מן הדין בבהמה. ובכלל כ"ד. ומזה יהי' ראי' להמבואר בצוואת הרה"ק ר' פנחס מקאריץ ז"ל שכל הדברים שבעולם יש להם חיות ואפי' דומם ע"ש וע"ע בס' לב שמח על ס' המצות בשורש י"ד:

וע"ע בשו"ת רמ"ע מפאנו סי' ל"ז בשם ס' הקנה וז"ל עוד הוסיף לשבח עור השליל לתפילין יותר מכולם למצוה מן המובחר כי אחר שאין בריה יוצאת לאויר העולם שאינה מקבלת דין שעוה"ז נברא בדין והשליל פטור מהדין שלא יצא לאויר העולם עכ"ל מבואר

דיש ענין דין ועונש גם בבע"ח, וע' במכילתא משפטים ובמד' שוחר טוב תהלים כ"ח:
וראיתי עוד בס' חמדת ישראל בקונ' נר מצוה דיני ב"נ אות ל"ג שכ' דבאמת ר"מ ור"י פליגו בזה אי יש עונש בבע"ח ולפי"ז הי' להם ראי' דהלכה כר"מ מדברי רבינא חולין קל"ח ב' דעוף טהור שהרג נפש מחויב לאתוי' לב"ד לקיים בו ובערת הרע מקרבך. מבואר דרבינא ס"ל דמיתת שוה"נ מצד ובערת כמו מיתת האדם, וא"כ אין נפק"מ בין יש לו בעלים או לא. וכיון דרבינא דהוי בתראי ס"ל כר"מ ממילא הלכה כמותו עש"ה. וע"ע בס' בנין דוד על אינה בפתיחה אות ח':
שופך דם האדם. בב"ר פל"ד סי' י"ט ע"י שליח דבב"נ יש שליח לדבר עבירה וע' פרשת דרכים דרוש ב' שהק' מסנהד' כ"ט דנחש הי"ל לטעון דברי הרב כו' ולהמד' ל"ה מועיל בב"נ דישלד"ע, וע' בש"ר פ"א סי' י"ז בויאמר בילדכן את העבריות דלמה צוה להרוג אותם ע"י המילדות כדי שלא יתבע ה' ממנו ויפרע מהם, ועי' יפ"ת, וי"ל דהא דבב"נ חייב המשלח רק בשפיכת דמים אבל בשאר עבירות, אשלד"ע דומי' דישראל, ודמיון בקידושין מ"ג האומר לשלוחו צא והרוג שמאי אומר שולחו חייב מ"ט דגלי רחמנא אותו הרגת בחרב בני עמון. הרי דלשמאי יש חילוק בישראל בין שפ"ד לשאר עבירות, וא"כ בב"נ נמי יש חילוק, ועי"ל דנחש הסית לדבר אכילה ובכה"ג אף בב"נ אשלד"ע כמ"ש שם לשמאי בצא בעול את הערוה וכו' שלא מצינו זה נהנה וזה מתחייב. וכמו כן י"ל בב"נ ע"ש:
והנה לפמ"ש במלא הרועים ערך ב"נ אות י"ב הא דבב"נ ישלד"ע דוקא לענין זה שמשלח חייב אבל השליח ג"כ חייב שעשה עבירה בפועל ע"ש. א"כ א"ש הא דמסית אף דישלד"ע מ"מ השליח ג"כ חייב וע' בפנ"י קידושין שכ' דעל עבירה אחת לא יתחייבו המשלח ושליח וי"ל דוקא בישראל אבל בב"נ חייב השליח והמשלח. ועי' בערבי נחל בדרוש ב' לשה"ג ומ"ש לעיל בפ' בראשית (ג' ג') ועי' ג"כ בתומים סי' ל"ב סק"ב שהאריך בזה עש"ה:
ובמג"א סי' תמ"ח סק"ד הביא דעת המשאת בנימן אף דאין עכו"ם נעשה שליח לישראל ולא ישראל לעכו"ם אבל נכרי לנכרי יש שליחות, ועי' סמ"ע סי' קפ"ח וש"ך סי' רמ"ג סק"ה, וב"ש אה"ע סי' ה' סקי"ט. ובקצוה"ח סי' קפ"ח כ' דראיות הב"ש מת"ה אינה ראי' דהת"ה מסופק אי מנכרי לנכרי שייך אשלד"ע כמו בישראל או בעכו"ם ישלד"ע אבל היכי דאין שליחות לד"ע משמע דיש שליחות כה"ג וכהמ"ב וע' חדושי מהרא"ך שם לאא"ז הגה"ק מסאכאטשוב ז"ל שהאריך בזה:
ובס' בית האוצר ח"א כלל ע"ט כ' דבר נחמד די"ל סברות דברי הרב דקיי"ל החשוד

על הקל אינו חשוד על החמור וא"כ כ"ש דחשוד אמחשבת עבירה אין נעשה חשוד עי"כ לעשת עבירה בפועל. כגון אם רצה לאכול איסור ומחמת אונס לא עלה בידו אין נעשה חשוד כיון דל"ה לו רק רצון ויוכל להיות שיתעורר טבע נפשו הישראלית ולא יתנהו לשבור בפועל. ועתו"ס כתובות דע"ב במאכילתו שאינו מעושר אם רצתה להאכילו אינה יוצאת בלא כתובה. דיכולה לומר אם היית בא לאכול הייתי מונעת אותך עכ"ל, ולפמ"ש בל"ז אין נעשה חשודה במחשבה (אולם בס' יד מלאכי כ' דלפ"ע הוא מיד כשנותן ואפי' אם אירע ולא אכלו המקבל עבר אלפ"ע ע"ש ונמצא הוי הנתינה לבד עבירה בפועל לא לבד מחשבת ורצון עבירה). וע"ע בב"ק דק"ח בעי רבא עמד לישבע שקר ולא הניחוהו מאי תיקו, מוכח לכאו' דאיבעי' הוא אם נעשה חשוד ע"י המחשבה ע"ש וזה י"ל בשליחות עבירה אף שקיבל השליח השליחות אמרי' דבבואו לעשות יחזור בו ולא יעשה בפועל ונמצא דנעשה רק שליח רק אז בשעת עשיית מעשה השליחות:

ובגיטין דכ"ד בנותן גט לאשתו וא"ל הוי שליח להולכה עד דמטית התם ושם הוי שליח לקבלה ל"מ דלא חזרה שליחות אצל הבעל, וברש"י שליח לא מקרי רק כשראוי לחזור לשולחו לומר עשיתי שליחותך. וכאן היא נעשית בעל המעשה ע"ש והכוונה בשליחות דגם רגע אחר עשיית מעשה השליחות עדיין הוא שליח המשלח משא"כ שם נהפכת להיות מתגרשת. ולפי"ז י"ל דבעינן ג"כ דגם רגע לפני עשיית מעשה שליחות כבר יהי' שליח המשלח. משא"כ בדבר עבירה דנעשה שליח רק עם מעשה השליחות יחד ל"מ שליחות, וזה"פ דברי הרב יש לנו להחזיק שלא יעשה המעשה, ורק נעשה שליח עם עשיית המעשה יחד לא רגע קודם ול"מ דלא חזרה שליחות, ולפי"ז א"ש הלח"מ פ"ג ה"ט מע"ז שכ' כיון דאחר עשאו לעכו"ם שליח הוי כאלו עשאו הוא וחייב עכ"ל, והק' המפו' הא אשלד"ע ולהנ"ל א"ש דאשלד"ע דע"י המחשבה אין נעשה חשוד וזה רק בכה"ת דאין מחשבה רעה מצטרפת למעשה אבל בע"ז דמצרפת כמ"ש בקידושין ל"ט שפיר נעשה שליח מקודם וישלד"ע. וא"ש המ"ד דבב"נ ישלד"ע דבעכו"ם נמי מצטרף מחשבה כמעשה כמ"ש בתוס' קידושין שם ד"ה מחשבה בשם המ"ר ושפיר בב"נ ישלד"ע. וא"ש הא דיבמות קי"ח המזכה גט במקום יבום שהיא שונא ליבם וזכות הוא לה וזכין שלא בפני' או זמנין דרחמא לי' אין חבין כו' ומסיק דספק הוא וחולצת ולא מתייבמת, והק' המפו' דהשתא דספק ואינה מתייבמת שוב ליכא חשש דרחימא לי' וא"כ שוב הוי זכות גמור וגם חליצה לא תיבעי', ולהנ"ל א"ש דזכי' מטעם שליחות א"כ בשלמא אם הי' בעצם זכות אז הי' נעשה שליח גם רגע קודם משא"כ עתה דחיישי' דרחמא לי' והוי חוב בעצם ורק מפאת קבלתו הגט דספק מגורשת חולצת ולא מתייבמת עי"ז נעשה זכות. א"כ הא

א"א לו להעשות שליח רק עם קבלות הגט יחד ול"מ עכת"ד בקיצור והוא כפתור ופרח: ולפענ"ד נראה לפרש דברי המד' דבב"נ ישלד"ע ע"פ פלפול, ונקדים גמ' דיומא די"ח אנו שלוחי ב"ד ואתה שלוחנו משביעין כו'. שמא תשנה כו' וקשה הלשון דמשמע דמשום זה שהוא שלוחם לא ישנה ממה שאמרו לו. והגרע"א ז"ל הק' ג"כ דבאמת עבודה ביוה"כ מלאכה ובכרת רק דצותה התורה. אבל שלא לצורך הוי מלאכה ואם ישנה שיתקן מבחוץ ויכניס כדעת הצדוקין יחייב על מלאכה ואיך חל השבועה דהוי מושבע ועומד ע"ש, וי"ל דבחולין ד"ג ע"ב אי' שחיטת כותי מותרת בד"א בעומד ע"ג אבל בא ומצאו ששחט חותך כזית ונותן לו אכלו מותר לאכול משחיטתו ופרש"י בעמוד א' דאע"ג דהוחזקו לעצמן אין מקפידין אם יאכלו ישראל נבלות דלית להו לפני עור ע"ש והקשה בראש יוסף על לשון חותך כזית הא גם חצי שיעור אסור דלא ניתנו שיעורין לב"נ ומסתמא כותים ג"כ מוזהרים אח"ש, ונ"ל דהנה הטעם דאשלד"ע דדברי הרב כו':

ושמעתי מהגה"ק מאסטראווצי זצ"ל להסביר הדבר דלא שייך שליחו של אדם כמותו דבטח לא עשה מטעם שליחות המשלח רק מדעת עצמו דאי מחמת ציווי של משלח בטח הי' שמע להציווי של השי"ת שלא לעשות עבירה ואם עשה ע"כ לדעת עצמו עשה. ולכאורה י"ל לעולם דעשה עבור ציווי המשלח ואי דיעבור על ציווי השי"ת ז"א דהא הוא לא יעשה כלל עבירה אם ויעשה ע"פ ציווי המשלח ושוב יהי' שליח לד"ע, אכן זה אינו דאף אם המשלח יעבור הוא ג"כ יעבור אלפני עור ויעבור על ציווי השי"ת ושפיר אשלד"ע. נמצא דכל מה דאשלד"ע רק אי שייך לפ"ע ודפח"ח. ולפי"ז קשה אמאי אכלו מותר לאכול משחיטתו, דלעולם י"ל דנבלה, והא דאכל משום דנתנו לו ויתחייב הנותן, ואין לומר דאשלד"ע, ז"א דכל הטעם רק אי חייב אלפ"ע וכותי לית לי' לפ"ע ושוב ישלד"ע וחייב המשלח:

אכן ז"א דאף אי ישלד"ע זה נהנה וזה מתחייב לא אמרי' כמ"ש בקידושין דמ"ג, ושוב אשלד"ע וא"ש קו' הפמ"ג הנ"ל, דהא דח"ש אסור יש ב' טעמים, או דחזי לאצטרופי או דאחשבי' כמ"ש הריטב"א מכות והחכ"צ סי' פ"ו והכא אחשבי' לא שייך דהא הוא בעצמו לא לקח רק דנתנו לו וליכא ראי' מדאכל אחשבי', וחזי' לאצטרופי ג"כ ל"ש. דאי אמרי' דבעצם לא הוי אכילה פחות מכזית רק דחזי' לאצטרופי, ושוב יש לומר דבאמת נבלה והא דאכל משום דהמשלח יחייב דל"ש בכותי לפ"ע. וישלד"ע ול"ש דאם השליח נהנה לכ"ע אשלד"ע, ז"א דהא פחות מכזית לא נהנה דלא הוי אכילה מצד עצמו ושפיר מדויק הלשון חותך כזית:

ולפי"ז א"ש דעשו לכה"ג שליח ועי"ז יהי' יכולין להשביע אותו שלא ישנה דאי לא יהי

שלוחם לא יוכלו להשביע דאין השבועה חל דמושבע ועומד הוא כקו' הגרע"א ש אבל אם יהי' שלוחנ לא יעבור כלל אם ישנה רק המשלח יעבור ול"ו אשלד"ע דכל הטעם אי אמרי' לפ"ע ואם חשבוה לצדוקי ל"ש גבי' לפ"ע וממילא ישלד"ע וא"כ לא יחייב כלל הכה"ג אם יעבור אחילול יוה"כ ושפיר השבועה חל שלא ישנה. וממילא א"ש המדרש דשופך דם האדם ע"י שליח בב"נ חייב המשלח דישלד"ע דכל הטעם דאשלד"ע רק אי אמרי' דיהי' עובר אלפ"ע, ובב"נ דאין עובר אלפ"ע ממילא שוב ישלד"ע. ודו"ק היטב בזה כי הוא בעזה"י דבר עמוק וחריף:

שופך עי' תרגום דישוד דמא דאנשא בסהדין על מימר דיניא דמיה יתשד והוא פלא דהא בב"נ ל"צ לדונו כלל, והוא הדיין כהריגת המצרי דמרע"ה. וכ"ה ברש"י יבמות דמ"ז ב' דב"נ יכול להרוג ב"נ חבירו שגזלו. ואיך יתרגם דצריך סהדי ודיינין וע' סנהד' דנ"ז ב'. וראיתי בס' חלקת יואב תנינא סי' י"ד שהעיר בזה וכ' דבב"נ יש ב' דברים שצריכין לדונו א' שדמו מותר והיינו שמותר להרגו. והב' שחייבין הב"ד להרגו לקיים ובערת הרע מקרבך. וי"ל הא דב"נ נידן בע"א היינו רק לגבי ב"נ שמצווין על דינים, וכיון שנגמר דינו שדמו מותר ממילא חייבין להורגו דלגביי' ע"א נאמן. אבל גבי ב"ד של ישראל שיהי' מוטל עליהם חיוב להרגו בזה לעולם צריך ב' עדים כשרים ועדה של כ"ג דלגבי דידן אין ע"א נאמן דמחזקינן למשקר רק הע"א מועיל להתיר דמו שלא יהי' אסור להורגו דהרי בלא העד איכא איסור תורה להרוג ב"נ כמ"ש במכילתא הובא בחלק"י קמא או"ח סי' א', ופ"י העד הותר דמו, אבל לא שיהי' מוטל עלינו חיוב להרגו. וזה שת"א על מימר דייני' והיינו לגבי דידן ע"ש. ועי' בחינוך מצוה קצ"ב דלגבי דידן צריך ב' עדים, ורק אם הם ב"נ ג"כ מועיל, אבל הרא"ש וטור ס"ל דלגבי דידן שיהי' הב"ד מחויבין להזדקק להוציא ממנו ממון צריך ב' עדים כשרים. וע"ש במנחת חינוך ובשער המשפט סי' ת"ח. וע"ע בחלק"י בקונטרס קבא דקושיתא קושי' י"ח ונ' ע"ש ובשו"ת אוהל אברהם סי' ו'. ויש להאריך בזה ואכ"מ:

פסוק ז

פו"ר ערש"י לצווי ולפי מדרשו מי שאינו עוסק בפ"ו כשופך דמים, והק' הרא"ם דמנ"ל לרש"י דמי שדורש ההיקש לית לי' דהאי פסוק פו"ר למצוה היפך מגמ' סנהד' הא איכא למימר דס"ל למצוה ואפ"ה דריש סמוכין. וראיתי בס' מלא הרועים ערך סמוכין אות כ' שכ' דהך מדרשא הוא ר"א דדריש כ"מ שאינו עוסק בפו"ר כשפ"ד ויליף מהך היקישא ור' אליעזר שמוחי. ובירושלמי מפרשי שמותי מתלמידי שמאי וב"ש ל"ל סמוכין כי אם במוכח או מופנה, ולכן כ' רש"י דלפי מדרשו ע"כ ואתם פ"ו לאו למצוה, דר"א לא דריש

סמוכין כנ"ל וא"ש, וערמב"ן, ובשל"ה פ' נח, ועי' יבמות דס"ה ב', ובמהרש"א סנהד', וע"ע בס' בית מאיר על ש"ם שם מ"ש בזה עש"ה:
פו"ר עמ"ש לקמן בפ' וישלח (ל"ה י"א) בשם ס' רזיאל המלאך ומ"ש בזה:

פסוק יא
והקימותי ערש"י ועי' סוטה די"א א' ומהרש"א:

פסוק יג
את קשתי ערמב"ן ע"כ צריכים להודות לחכמי יוונים כי הקשת מלהט וכו' ועי' בזה בס' אמת ליעקב לאא"ז הגאון מליסא ז"ל ברכות פ' הרואה מ"ש בדברי'. ועי' בס' תורת העולה להרמ"א ז"ל ח"ב פ"ד על הא דלא נראה הקשת בימי ריב"ל ורשב"י כי הם הי' מונהגים תמיד ע"פ השגחה פרטיות ולא ע"י הטבע אשר הקשת עליו אות כי לא הוצרכו לותר להם השגחה. ועי"ל אע"פ שהוא דבר טבעי מורה על גודל מעלתן כי ידוע שקשת הוא מלהט השמש המכה בעננים ביום הגשם. ואם הגשם יורד ביום הקשת נראה, ואם המטר יורד בלילה אין הקשת נראה שאין השמש על הארץ ודרשו חז"ל (ואתחנן י"א י"ד) בעתו יורה ומלקוש זה לילה רביעית ושביעית, ואי' שבימי רשב"י ירדו הגשמים כך והי' חטים ככליות כו' ולכן אמרו של"ה הקשת נראה כי ל"ה גשם ביום רק בלילה בעתו וזה ענין אות כשעולם חוטא הקשת נראה בענן להיות כי אז השמש על הארץ ואין הגשם לברכה עש"ה. ועי' ביערות דבש ח"א דרוש י"ב. אי' בפ' המדיר ע"ז:
כשמת ריב"ל שאל לי' רשב"י נראה קשת מימיך א"ל הן א"ל א"כ לאו את בר לוואי, וקאמר הגמ' ולא הוא רק דלא לאחזוקי טיבותא לנפשו אמר כן, והקשה בעלמא דקשוט איך אמר כן שקר. וי"ל דהנה ק' הא קשת הוא טבעי כשתזרח השמש מול עבים עכורים מלאים קטירי מים כאשר הנסיון מורה בשומך נגד קוי השמש צלוחית מלא מים, אבל בזוהר יש כי ב' קשת משונים בגוונים א' הוא טבעי. אבל מה שיש בו מראה תכלת מורה כי נתחייבו ח"ו כליון, ורשב"י כוונתו על מין השני, וריב"ל השיבו סתם וכוונתו לטבעי והא דלא א"ל בפירוש דלא לאחזוקי טיבותא אבל לא כזב עש"ה, ועי' בדרשות הר"ן. ודברי שאול מ"ת. ועי' בספר הברית ח"א מאמר יו"ד פי"ב ומגודל אריכות לא העתקתי, ודבריו מאירים כשמש בצהרים:
ואחי הרה"ג ר' שלמה זאב שליט"א כ' לי. די"ל דמצינו בחגיגה י"ד ב' בר"י ור' יוסי בשפה שעסקו במעשה מרכבה בתמוז נתקשרו השמים בעבים ונראה כמין קשת בענן וכו' א"כ יש קשת שהוא למעליותא לצדיקים העוסקים במעשה מרכבה, ואמר ריב"ל לשון הכולל ב' לשונות ולא דבר שקר רק סתם הן כדי שלא יחזיק טובה לעצמו, וכוונתו הי' לקשת הנ"ל. ולכאו' יפה אמר, אבל עי' שם במהרש"א שכ' דאי' רק כעין קשת ולא ונראה קשת

דהוי סימן קללה כמ"ש בכתובות בריב"ל נראה קשת מימיך. אבל בחגיגה אי' כמין קשת כמ"ש במרכבה דיחזקאל כמראה הקשת ע"ש ונסתרו דבריו. ובדבריו י"ל בפ' שופטים (ט"ז י"ט) כי השוחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים, דיעקב אמר אנכי עשו בכורך בפ' תולדות (כ"ז י"ט) ופרש"י שלא אמר שקר רק אנכי המביא לך. ופשו בכורך ודברי' משתמעין לתרי אנפי, ומצינו ג"כ (שם כ"ז א') דכהו עיני יצחק שיטול עשו הברכות וז"ש ראו מה ששוחד גורם בשביל השוחד שנתן עשו ליצחק כמ"ש (כ"ה כ"ח) כי ציד בפיו, היינו שוחד דברים ושוחד אכילה כמ"ש רש"י וגודל הלגימה שעי"כ אבי' אהבו וזה גרם שתכהנה עיני יצחק כדי שלא יראה את יעקב וזה יעור עיני חכמים יצחק, ויסלף דברי צדיקים שיעקב הצדיק הוצרך לסלף דברי' ולומר דיבור המשמע ב' אופנים:

פסוק כג
וערות עי' ברכות כ"ה ב', ורמב"ם פ"ג הט"ז מק"ש, וצפנת פענח שם, וכל"ח כאן, וקובץ דרושים ח"ט סי' כ"ט אות יו"ד:

פסוק כד
בנו הקטן רש"י הפסול. עמ"ש במהרש"א סנהדרין דס"ט:

פסוק כז
יפת ערש"י, ובמהרש"א יומא ד"י ד"ה תירס. ובס' נטריקן להפמ"ג ק"ו י"ג:

פרק י

פסוק ב
בני יפת גמר ומגג, וכ' בתרגום יונתן וירושלמי ושום אפרכיותיהון אפרקי, וכ"ה במ"ר פל"ז, ועי' באר שבע סנהד' צ"א תמה מגמ' שם שבאו בני אפרקי לדון עם בנ"י לפני אלכסנדר מוקדן א"ל ארץ כנען שלנו הוא דכ' ארץ כנען לגבולותי' וכנען אבוהן דהני אינשי הוי, ותמוה דהא הם באו מיפת ולא מכנען, ובב"ר פמ"ב הביא מעשה זו ולא נזכר בני אפרקי רק בני כנען ואולי ט"ס ע"ש:

פסוק ט
גבור ציד ערש"י לע"ז ובראב"ע פי' מקריבם לשם, וערמב"ן מ"ש עליו דמצדיק רשע, וזקיני הגאון המובהק מו"ה דוד דוב מייזלש ז"ל האבד"ק לאסק הביא בספרו אור דוד על מגלת אסתר ד"ד, כי ציד בפיו שיודע לרמות והוא הי' תוכו רע ולפנים מראה כי מקריב קרבנות להקב"ה היודע צפונות כי רמיה בקרבו נקרא קרבן זה לע"ז, ומבואר במחז"ל שאמרו בהר הכרמל דהפר שהיה לשם נמשך אחריו ושל בעל לא היה רוצה לילך מד שאליהו א"ל שגם בו יתקדש ש"ש ע"ש וא"כ אולי הי' כוונת נמרוד לכבד השם בקרבנותיו, אז היו באין מאליהן ונמשכו אחריו ולא היה צריך לצודם בתחבולות, רק

שהי' בשקר לכן ברחו ממנו ולכן הוצרך לצודם. וז"ש גבור ציד לפני ה' ודברי ראב"ע וחז"ל עולים בקנה א'. וכ"ה בשמו בקובץ דרושים. ועי' בס' שיח שרפי קדש ח"א אות ת"ק בשם החי' הרי"מ ז"ל:

פסוק יג

לודים, עי' בפ"ה ח"א משבת ולובדקים בפרומביא, ופירושו חמור הבא מלוד וכ' בתפארת ישראל שזה אינו אותו לוד שבחלק בנימין כמגילה ד"ד שהי' בגבול מערב א"י סמוך לגבול חו"ל כגיטין רפ"א, ושם הי' ב"ד של ר"א כסנהדרין ל"ב והיתה מהלך יום מירושלים כמע"ש פ"ה מ"ב ונקרא כעת המקום ההוא לאדא אבל הך דהכא הרי אמרו בגמ' שהוא חמרא לובא. וכ' תוס' דלובא מצרים ונקרא ג"כ בתנ"ך (ד"ה ב' י"ב, ונחום ג') וכן עוד היום יש מדינה בדרומית מצרים שנקראת לביען והיא הנקראת לפנים לוד וכן בישעי' ס"ו וירמי' מ"ו ויחזקאל כ"ז ול', וכן ומצרים ילד את לודים בפ' נח ושם הי' חושב גזלנים בפסחים י"ב והיו אוכלים בשר אדם כרש"י שבת ד"י, אמנם אותו לוד שנזכר בתורה נח י' כ"ב בבני שם דור שלישי הי' באזיען הקטנה הנקרא כעת לידיטן והוא מחו"ל:

פסוק כא

יפת הגדול ערש"י, ובמהרש"א סנהדרין דס"ט, ובע"י ווילנא סי' ק"ט בחדושי גאונים הק' הא ברש"י נח הוכיח דיפת הגדול מדכת' אלה תולדות כו' א"כ ק' על הש"ס דהכא יליף מיפת הגדול לחוד. ועי' בפנים יפות שתי' דממ"נ מוכח דקאי איפת דעל שם ל"צ קרא. וע"כ דרך חכמתן חשיב כנ"ל, אך קשה אם קאי איפת למה חשב יפת בסופו, ותוס' הק' כן, וי"ל דלא קחשיב רק שם ברישא מכח חכמתו ועל חם ויפת לא קפיד דחם גדול כמו בחרן והרן, אך קשה דהא יפת גדול מהם דכ' אחי יפת הגדול ולא דמי לחרן והרן, וי"ל דנקט יפת בסוף דאם יכתב יפת ואח"כ חם י"ל דדרך חכמתן חשיב ולכך כ' בסופו דהוא הגדול ולכך כ' חם ברישא לגלות דיפת גדול שבאחין ולא קאי הגדול אשם וממילא מוכח מזה דדרך חכמתן חשיב והגדול קאי איפת, אבל אם לא נא' דדרך חכמתן חשיב א"כ למה כ' יפת בסופו אם יפת גדול משם, וע"כ הגדול קאי אשם, ויפת הקטן שבכולם א"כ מדכ' חם ברישא ש"מ דרך חכמתן חשיב. אבל מאלה תולדותם שם מוכח דשם קטן מיפת ולא מוכח דיפת גדול מחם, ולכך איצטריך ג"כ ליפת הגדול מאחיו ושפיר כוונת רש"י בחומש וש"ס, ודוק בלשון הש"ם גדול שבאחין ול"א גדול משם וממילא מוכח דדרך חכמתן חשיב רק דק"ל קו' תוס' ולכך קאמר דנקט הקטן קטן קודם. ויפת הגדול שבאחין וחשיב יפת בסוף לגלות ע"ז, ואי הי' נקט יפת קודם ס"ד דדרך חכמתן וחם גדול מיפת וא"ש קו' תוס':

פרק יא

פסוק א

שפה אחת רש"י לשה"ק, ותמוה מנ"ל ובס' שארית יעקב כ' עפמ"ש בסנהדרין ד"ג ע"ב טטפת ט"ט בכתפי ב' פת באפרקי ב', וק' איך שייך לומר דסמכה תורה על ב' לשונות של אומות אחרים, וכי כ"ע יודעים ע' לשונות, ותי' דאי' במפו' כל לשון שאין נבלל מלה"ק אין לו קיום, לפי"ז באמת ט"ט ופ"ת שניהם משמעותם בלה"ק ב' רק דט"ט נבלל בלשון של כתפי ופת באפרקי והוא לשה"ק שלהם, וא"ש דרש"י הוכיחו מדקאמר שפה אחת מוכח שהוא לה"ק דאי לשון אחר מע' לשונות, אינו שפה אחת דמוכרח להיות נבלל מלה"ק אבל לה"ק הוא שפה אחת:

ודברים אחדים ערש"י ובב"ר פל"ח פי' אחודים סגורים מעשה דור המבול נתפרש והפלגה לא נתפרש, עי' באר שבע סנהדרין ק"ט טעם דלא נתפרש דחטא דור המבול הי' רוב בגזל ומיעוט בעריות כמחז"ל שם לכן הוצרך לכתבו שלא יחטאו עוד בזה, אבל חטא דור הפלגה א"י להיות עוד דל"ה יכולת בידם אלא ע"י שהי' שפה א' אבל לאחר שחלק לע' לשון כדי שלא יהי' אפשר למלאות זימתם הרע שוב לא יכול עוד להיות ולכן לא נתפרש. עי"ל כיון שדור הפלגה פשטו ידם בעיקר והטיחו דברים קשים כלפי מעלה, ולא ניתנו לכתוב, וכדי בזיון וקצף לומר נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. ולכן לא נתפרשה, וכ"ש לפ"ד מקובלים שכ' שקצצו בנטיעות וכבוד אלקים הסתר דבר:

פסוק ב

בנסעם ערש"י, ובהקדמת שו"ת מנחת עני למוח"ז הגאון מ' סיני ספיר ז"ל אבד"ק ברעזין: הלבנה לאבן, עי' מנ"א סי' קל"א סק"ב דרצפת לבנים בבית הכנסת אין אסור לפול על פניו משום אבן משכית דלבנה לאו אבן, וכ"מ ברמב"ם פ"ו מע"ז ובריב"ל ח"א סי' נ"ג, וע"ע בחינוך מצורע מ' קע"ז ינתץ את אבניו דלבנה אין דינה כאבן, והוא מת"כ וערש"י פי"ב מ"א דנגעים, וברביד הזהב. ועי' מדרש וילקוט דר"ה אמר דמעשי ידיהם הצליחו דהי' רוצים לבנות חדא ונבנית תרתי, וק' מנין לו זה, וכ' בס' חלקי אבנים בשם הר"ר העשיל ז"ל עפמ"ש בריש ב"ב דאבן הוא כפל מלבנה וכאן כ' ותהי להם הלבנה לאבן, וק' הא אבן כפל מלבנה וע"כ שנתברך מע"י והי' מחזיק מקום כאילו הניחו שם אבן שהוא כפלים:

פסוק ה

וירד ה', עי' פ' בראשית (ג' ג') מ"ש בשם ס' ישועות מלכו, וע"ע בבל"ע דרוש ל"ט וס"ד:

פסוק ו

ועתה לא יבצר רש"י בתמיה עיי"ש בפ' בראשית (ד' י"ג) בשם שארית יוסף:

פסוק ז

הבה נרדה ערש"י, פי' סנהדרין ק"ט אויר מגדל משכח פרש"י הרואה אוירה, וכ' מהרש"א שדוחק, וי"ל שאף העומד בצל האויר של המגדל דהיינו גם בצל החלק הנשרף והנבלע דנעשה אויר עכשיו, ומערוך בורסף. נראה דל"ג אויר אלא א"ר אויא מגדל משכח והוא שם אמורא עכ"ל ועי' ערוך ע' אויר שכ' ג"כ דמי שישן באויר משכח תלמידו, ועי' בהפלאה שבערכין ע' בורסיף:

פסוק ט

הפיצם. רש"י שאי"ל חלק לעוה"ב וכו', וק' למה לא הק' רש"י קודם הדרש שאי"ל חלעוה"ב, ובס' לק"ש כ' דבסנהדרין ק"ט ר"י אומר ג' כתות הי' א' נעלה ונשב שם ב' נעבד ע"ז. ג' נעשה מלחמה, ר' נתן כולם לע"ז. וק' לר"נ למ"ל הפיצם שאי"ל עוה"ב הא ק"ו מדור המבול דלא פשטו בעיקר כמ"ש בדק"ח ועכצ"ל דאתיא כר' ירמי' וכת א' לא פשטה בעיקר וה"א דאותו הכת יש להם עוה"ב, לכן כ' הפיצם שאין להם, וה' נשבע שלא יביא מבול על כל העולם אבל על אומה א' מביא, וא"ש דבל"ז ל"ה יכול להקשות וכי איזה קשה כו' די"ל כר"נ דכולם לע"ז נתכוונו וא"א לאבד כולם משום השבועה אבל עכשיו שאמר שאי"ל עוה"ב ע"כ כר' ירמי' דג' כתות וק' איזהו קשה דור מבול או הפלגה אלו לא פשטו בעיקר ואלו הב' פשטו בעיקר אלו נשטפו ואלו ב' כתות לא נעקרו דשבועה הי' על כל העולם ולא על מקצת וע' בס' חידושי הרד"ד על פסחים לזקיני הגאון מלאסק ז"ל בהספדו על הגה"ק מראדזימין ז"ל:

והנה אינו מובן דור הפלגה דכי יש פתי שיעשה בנין עד השמים מהלך ת"ק שנה, ומהלך יום א' צריך לבנות כמה שנים וערמב"ן, וי"ל דברש"י כ' דור המבול הי' מריבה ביניהם כו' וזה הענין במלאכים נותנים באהבה רשות זל"ז אין נופלים תחת השחתה. ואם יש השחתה למטה גורם גם לצבא השמים כמו שלא שמשו המזלות בימי המבול וזאת הי' עצתם שיהי' להם אחדות ועי"ז לא ישלוט בהם מאומה. ועל מה שבאמת ל"ה להם קיום הלא חבור עצבים אפרים הנח לו, ורק נ דמיון חייט שלקח נער ללמדו ולימים הביא הנ לפניו חתיכת בגד תפור, והביט החייט דשקר הנער ולא קשר קצה החוט בהתחלת התפירה. ותפס החייט בקצהו ומשך אותו כולו. נמצא דכל החסרון מפני מניעת הקשר. וכן איתא בסנהדרין דכ"ו בחזקי' קשר רשעים אינו מן המנין. כן אחדות אם מתחילתו יש קשר איש לרעהו אף שהתפירה אח"כ יהי' מעוקם מ"מ יש לו קיום אפי' אם עוברים ע"ו, אבל אם גוף האחדות מתחילתו רק לעשות רע קשר רשעים הוא ונפרד כל התפירה, וכן בהפלגה, ועי' בס' או"ש בזה, ולעיל (ו' י"ב) בשם קובץ דרושים:

פסוק כט

יסכה רש"י שרה, עי' מהרש"א סנהדרין דס"ט ד"ה אברהם ובכת"א דבר חידוד:

פסוק לב

וימת תרח, רש"י למה הקדים שרשעים בחייהם קרוים מתים וצדיקים במיתתם קרוים חיים והקשו למה לרש"י לומר צדיקים במיתתם ק"ח, ובס' לוית חן כ' דלכאורה אף שתרח נחשב מת מ"מ חייב בכבוד אביו אף לאחר מיתה, לזה מסיים דצדיקים במיתתם ק"ח וי"ל הא דלאחר מיתה מחויב בכיבוד היינו בצדיקים שקרוים אף לאח"מ חיים אבל ברשעים דלעולם קרוים חתים אינו חייב בכיבוד:

ועל מ"ש רש"י נו"ן הפוכה עד אברהם הי' חרון אף ע' ס' משנת ר"א פ' לך בשם הר"ר העשיל ז"ל דהק' דלמה רומז בנו"ן ולא בחי"ת של חרון להיות הפוכה, ורק דבפ' בהעלותך (ה' ל"ה) ויהי בנסוע הארון כ' רש"י ושבת קט"ז עשה לה סימנים מלפני ולאחרי' לומר שאין זה מקומה, נשמע דהפוכת נו"ן רמז שאין כאן מקימה, וכאן נמי תרח לא מת לכן רומז נ' הפוכה דהוא שלא במקומה משום כבוד של אברהם. והא דדייק רש"י הניח להם אביו זקן, דביו"ד סי' ר"מ סי"ח, כ אביו רשע אין בנו מחויב לכבדו, וברש"י ט"ו) כ' שעשה תרח תשובה לעת זקנותו, רש"י הניחו זקן דבילדותו ל"צ לכבדו אבל בזקנותו דהי' מחויב לכבדו ואפ"ה הניחו ומשו"ה הקדים קרא דמת תרח עכת"ד. וכן הובא בס' דרוש שמואל ובחנה"ח וקול יהודה, ובפרדס דוד בשם עצמו, וכל אחד הביאו בשינוי לשון:

ועי' ביערות דבש ח"ב דרוש י"א שהביא הרמב"ם דאם אביו רשע אע"פ שפטור על הכאתו וקללתו מ"מ חייב לכבדו וטעם לזה כמו שאמרו אב ע"ה ובנו ת"ח מחויב לכבדו, ומהר"ם רוטענבערג לא הי' דר עם אביו בעיר אחת. והטעם דמחויב לכבדו אף באביו רשע משום מראית עין כי מי יבחין אם אביו צדיק או רשע. וא"ש רש"י וימת תרח של"י הניח אביו כו' וקשה באמת היאך הניחו. ולהנ"ל א"ש דבאמת רשע ורק משום מראית עין, והרי נתפרסם שכבר מת ואין כאן מראית עין, וזה הטעם בחזקי' דגירר עצמות אביו כו' ודפח"ח, וע"ע בס' אמ"ב מ"ש בזה, ובס' בית האוצר ח"א כלל ח' אות י"ב הביא גו"א שכ' אע"ג שעשה תרח תשובה כמ"ש רש"י גבי ואתה תבוא אל אבותיך בשלום. יראה שלא נתכפר לו רק עם המיתה ובחיי' נקרא מת וכו' והק' הא תשובה מהני גם בלא מיתה זולת בחילול השם כמ"ש בסוף יומא, ואולי הי' לתרח חטא חילול השם, עי"ל דלא הועילה תשובתו דבב"נ ל"מ תשובה וכמ"ש לעיל בפ' בראשית (ד' ט"ז):

אוה"ח כי בן ס"ח שנה הי' כשנולד אברהם, ובפסוק שם (י"א כ"ו) כ' ויחי תרח שבעים שנה ויולד את אברם את נחור ואת הרן וצ"ע ואפ"ל שר"ל כאשר היה בן שבעים כבר נולדו לו אלו השלשה בנים. ועי' בסנהדרין דס"ט ע"ב ועדיין צ"ע:

פרק יב

פסוק א

לך רש"י להנאתך ולטובתך. עי' ר"ה דט"ז ב. די"א אף שינוי מקום קורעת גז"ד ויליף מכאן, ואידך ההוא זכותא דא"י, ופי' המהרש"א מדכ' לך לך ואח"כ ואעשה אותך לגוי גדול משמע שהליכה מארצך הוא כדי לעשות לגוי גדול, ועי' להתבו"ש בבכור שור שם די"א ס"ל כמדרש לך לך תרי זימנא היינו תרי יציאות א' מארם נהרים דהוא מעיר כשדים עי' יפ"ת שם וא' מארם נחור. דהיינו מחרן, ולפיכך הזכיר יציאת עיר כשדים כאן לאשמעינן דמיציאה ראשון נקרע הגז"ד משום שינוי מקום. ולא משום זכותא דא"י, אבל ר"י לא ס"ל כמד'. ומפרש ב' זימני לך כרש"י להנאתך ולטובתך. ואגב אפרש המשך הפסוקים ע"פ רש"י אתה זוכה לבנים. ואודיע טבעך בעולם דלכאו"ק מאי איכפת לאברהם אם יודיע טבעו בעולם שאין מדת צדיקים להקפיד ע"ז, ויבואר עפמ"ש בסנהדרין דע"א פזור לצדיקים רע להם ולעולם, כנוסם הנאה להם ולעולם, עפמ"ש בספ"ק דקידושין דעולם נידן אחר רובו ורשעים רובא נינהו כמ"ש ביומא ל"ח ב'. ראה ה' שהצדיקים מועטים. ולכן כנוס לצדיקים שהם קבועים ויושבים במקומם. וכל קבוע כמחצה ע"מ דמי. ואז הנאה להם ולעולם כמ"ש בקידושין אשרי שהכריע עצמו וכל העולם לזכות, אבל פיזור לצדיקים ואינם קבועין הרי מוכרעים הם כל העולם לחוב מחמת רוב רשעים:

והנה רש"י כ' ולטובתך וק' מה הטובה, הלא אחד הי' אברהם ואוה"ע כולם רשעים ועד עתה שהי' קבוע הי' העולם נידן כמחצה ע"מ. וכשצוהו להיות נודד יהי' רע לו ולעולם, לזה בשרו ואעשך לגוי גדול עפמ"ש בר"ה דל"ב ב' דשרה כיון דרבים אתיא מינה כרבים דמי', וה"נ כל דאתי מאברהם עד סוף העולם כרבים דמי, אבל הגוים דרחמנא אפקרי' לזרעם אינם נחשבים עמהם. וא"כ אברהם רוב העולם, ומ"ש שאודיע טבעך הוא עפמ"ש ביבמות דל"א לא ישא במדינה זו וילך וישא במדינה אחרת דשמא אח נושא אחותו. ונראה דל"ד נקט. וה"ה אם הולך עם אשתו למדינה אחרת ויוליד שם ויש לו כאן בנות איכא חשש וכמובן, ויתכן שהי' לאברהם ושרה כאן אחיות כמ"ש בקרא, וה' צוה שילכו למדינה אחרת, וק' דאסור דאפי' לב"נ אסורים עריות מאם לכ"ע, ואפי' מאב לר"א בפ' ד' מיתות, וע"ז א"ל ה' שיודיע טבעו לפמ"ש שם ברב שאמר מאן הוא ליומי', ואיך

נשא ומשני רב דפקיע שמי', שהם מפורסמים ול"ח לתקלה, וה"נ שיודיע טבעו בעולם וליכא חששא:

ועי' בס' שם משמואל להגאבד"ק לבוב ז"ל דפרש"י צ"ב דל' לך יהי' משמע הנאה וטובה. ועו"ק למה לא כ' כסדר דדרך הליכה תחילה מביתו ואח"כ ממשפחתו ואח"כ מארצו, ועוד דכאן משמע דעדיין לא הלך ובסו"פ נח כ' ויצאו כו' משמע דכבר יצאו. ועי' בכלי יקר בהעלותך (י' כ"ט) נוסעים אנחנו כו' לכה אתנו כו' וקשה דהול"ל הולכים אנחנו או נסע אתנו, ונראה דל' הליכה נופל על תנועת רגלים לבד אבל יכול להיות שעדיין מחשבתו קשורה למקום אשר הלך משם, אבל ל' נסיעה כוללת לגופו ולמחשבתו, וז"ש משה נוסעים אנחנו דאצלינו נקרא נסיעה כי אין לנו שם נחלה ומשפחה. אבל אצלך חובב יקרא הליכה ע"ש, וכן כאן באמת כבר יצא אברהם משם קודם הדבור רק שעדיין הי' מחשבתו קשור לארץ מולדתו, א"ל ה' לך. ואי' ברש"י ר"פ שלח לך לדעתך אני איני מצוה, אם תרצה שלח משמע דלך פי' לדעתך, וכן א"ל ה' אע"פ שכבר יצאת משם אבל דעתך עדיין לשם, אבל אני מצוה לך לך כלומר שאף דעתך ומחשבתך תיעקר משם. וא"ש דכ' כסדר דבשלמא בהליכה הולך מקודם מבית אביו ואח"כ ממשפחתו, אבל בהליכת המחשבה להיפך בתחלה שוכח את ארצו ואח"כ משפחתו ואח"כ בית אביו. וע"ע בס' מגדנות אליעזר להגר"א חרל"פ ז"ל די"ג אריכות ובס' יבין שמועה כ' דע"פ רוב בארץ אשר אדם נתגדל אינם מקבלים מרות ממנו מרוב הרגל בו וביותר קרובים שרגילים עמו וביותר בית אבותיו. וה' רצה לגדל אברהם עד שבאמת נעשה מלך ויצא לו מוניטין בעולם לכך א' לך מארצך:

ועי' ראב"ע שמות (ב' ג') דלכן סבב ה' שיגדל משה בבית המלך ואח"כ יברח על זמן רב שלא יתגדל בין אחיו, ועי"ז לא יחשבוהו כאחד מהם ויראו ממנו ע"ש וזה"פ בקהלת ט' וחכמת המסכן בזויה מל' רגילות כמו בפ' בלק (כ"ב ל') ההסכן הסכנתי, ור"ל זה שאנשי עירו רגילים עמו הנה חכמתו בזויה ודבריו אינם נשמעין, לא כן הבא ממקום רחוק אף שהוא קטן במעלה ממנו דבריו נשמעין ביותר. ועי' בס' עץ הדעת טוב על כתובות ברמזי תורה, דבזה"ק לך לך בגימט' ק', ורמז בן ק' כאלו מת ועבר ובטל מן העולם, וזה לך לך מארצך שלאחר ק' כאלו מת וכבר הלך מארצו ובס' שיח שרפי קדש ח"א אות צ"ו בשם הרה"ק ר"ר חנוך מאלכסנדר ז"ל דאיתא בגמרא בכורות ל"ז א' טבח שמכר בשר טרפה א"צ לשלם דאע"פ שיש לו הנאת הגוף אבל אינו הנאה לנשמתו, ונפשו של אדם חותה מאיסור וכ"ה בש"ע חו"מ סי' רל"ד. וז"ש רש"י להנאתך ואל תאמר שלא יהי' לו יותר מהנאת הגוף לי"א ולטובתך לעבודת ה', ועי' בינה לעתים דרוש ל"ט:

ועוד יש לפרש רש"י, עפמ"ש בשל"ה עה"פ וזכרתי את בריתי יעקב שכ' בתוכחה כי זה שייך להקללות להגדיל העונש, כי יותר יוגדל עונשו אשר אבותיו הי' צדיקים ולא למד מהם, מאיש אשר אבותיו רשעים, והוא כתינוק הנשבה בין עכו"ם, וכן אם אדם דר במקום חכמים ולא למד ממעשיהם הטובים ענשו גדול מאיש אשר נתגדל במקום רשעים, וז"ש וזכרתי א"ב יעקב, וגם והארץ אזכור ארץ הקדושה אשר אוירה מחכים והוא ארץ אשר עיני ה' בה, ועכ"ז ישר העוית ולזה ויספתי ליסרה אתכם, וע"כ ביקש יעקב ובקהלם אל תחד כבודי שלא להזכיר את שמו בחטאם למען יקטן העונש, וכשברך את בני יוסף אמר ויקרא בהם שמי ושם אבותי כוונתו שילכו בדרך הטוב ואז שמי יזכר עליהם לטובתם. וכן אברהם שגר בארץ טמאה ונתגדל בבית תרח סמל הרשע כמה קשה הי' לפניו שלא להתחבר בדרכיהם, ולמען הקל עליו ללכת בדרך הישרה צוה ה' לך מארצך ומבית אביך וזה יהי' להנאתך ולטובתך. ועי' בקובץ דרושים חוברת חמישית סי' כ"ד מ"ש בזה ש"ב הגאבד"ק מאנקטוב שליט"א בקו' אמרי כהן. וע"ע בארצות השלום דרוש ד':

ובב"ב דט"ז ב' מרגליות טובה הי' תלוי בצואר א"א וכל חולה נתרפאה בה, ולאחר מותו תלאו בגלגל חמה, י"ל בימיו החל הנגע צרעת מינות שיש ב' רשויות פועל טוב ופועל רע, ואברהם הי' מכריז בצוארו וגרונו וכל אחד נתרפא מחליו וטעותו, ולאח"מ תלאו בגלגל חמה כמו דשמש מאיר, אבל למי שעיניו כהות אור השמש יזיק לו וכי נוכל לומר דהשמש הוא סם המזיק וע"כ תלוי רק בהמקבל אם עיניו חלושות. כן ברעה שיגיע לאדם רק מעשי איש גרמו וכמ"ש בישעי' (ג' י"א) אוי לרשע כי גמול ידיו יעשה לו, וזה"פ (האזינו ל"ב ה') שחת לו לא בניו מומם, כי קודם לזה הודיע להוציא מלב המינים דיש ב' רשויות הצור "תמים" פעלו, תמים הטוב והרע, ואם תשאל איך אפשר שמעצם טוב יהי' רע? אמר צדיק וישר הכל רק טוב וישר, ושחת לו, לא, מאתו לא יצא רע אך בניו מומם תלוי בהמקבל הם גרמו, וז"פ תלאו בגלגל חמה, וחלוש א"י להביט בשמש, וראי' שה' אחד ורק שנתהפך בהמקבל לרע:

פסוק ב

רש"י הדרך ממעטת כו'. וכ' בס' מעשה בצלאל על הריקאנטי סי' ל"ה דיש לכוון זה בנוסח תפלת הדרך, ותצילנו מכף כל אויב הוא נגד הסכנה, ותשלח ברכה במעשה ידינו נגד מיעוט הממון, ותתננו לחן ולחסד נגד מיעוט השם, וחן י"ל שאיתא במדרש במדבר פי"א בברכת כהנים ויחנך יחון אותך בבנים. כמה דתימא הילדים אשר חנן וכו', וע"ע בס' הפלאה כתובות דק"י ד"ה שכל הדר מ"ש בזה, ובס' לחמי תודה מבנו בפתיחה ד"ח

ע"ב, ובס' עפר יעקב מהג"ר יעקב נוניס:

והנה נעיין מעט דלכאורה דברי רש"י מוקשים שההבדל בין איש פשוט בשבתו בעירו תופס איזה מקום חשוב בסביביו, או פחות או יותר קצת. אבל בצאתו חוץ לתחומו שם תתבטל ישותו כי אין לו חומר להראות חכמתו, לא כן אדם הגדול הוא להיפך במקום שיושב בקביעות ונתגדל, שם אין חולקין לו כבוד הראוי לו, דלפעמים גם החכם יסכיל, אבל אם בא לעיר אחרת שם תרב גדולתו ועל כפים ישאוהו, כי שם לא נשמע את חסרונותיו רק מעלותיו, וא"א הי' הראשון שהאיר כל העולם בחכמתו ושמו נתפרסם עד למרחוק וא"כ יקשה אמאי הדרך מיעט את שמו אבל אם נעמיק בדבר יובן כי איש הגדול הנוסע בנסיעה פרטית יקבל תהלתו בכל מקום, אבל אם יסע לשם איזה מטרה, להפיץ רעיונותיו הנעלים, והוא נוגע במפלגות שונות ופוגע באנשים שונים, ועורך מלחמה כנגדם אשר יפריעו מזימותיו, אז ירדפוהו ויבזוהו ויחרפוהו. ונסיעה זו הי' של א"א בשעה שלא הי' כוכב ונגה ואור בעולם, והוא החל להפיץ האידיאל שלו הרם וכמ"ש במורה נבוכים ח"ג פכ"ט דערכו מלחמה כנגדו וגזרו ששום איש לא יהי' עמו שום מגע ומשא, ונמרוד לקח ממנו כל רכושו שיהי' חכמת מסכן בזוי', ועשו שמו מנואץ לאלה ולקללה עבור כי הפיץ אמונה חדשה, וכגון דא יפה אמרו שדרך ממעט השם, לכן הבטיחו ה' שיגדל את שמו אף במרחקים ולא יועיל לשונאיו תחבולותיהם כי חכמתו הי' עד בלי די וע"כ הודו לו לרעיונותיו ואידעאלים הרמים שלו, וא"ש ליודעי בינה ועי' בקובץ כנסת חכמי ישראל מהגאבד"ק אדעסא ז"ל בסי' ע"ג שהאריך מאד בענין זה:

ואגדלה שמך רש"י עד עתה הברכות הי' בידו ומעתה אתה תברך, ובאלשיך שבתחלה נקרא אברם ואח"כ נתגדל שמו לאברהם, ובס' וחשב לו הכהן בדכ"ט הביא זה"ק שנשמה נקרא אברם, ונשלחה לעוה"ז שלא תהי' אוכלת נהמא דכסופא, ועיקר תולדות צדיקים מעשים טובים, וז"פ ויאמר ה' אל אברם, הנשמה, לך מעולם העליון אל הארץ עוה"ז ואעשך לגוי גדול כשהיית במרום לא זכית לבנים שהמה מצות אבל כשתלך למטה שם תעשה מצות ויבראו מלאכים, ואגדלה שמך אברם חסר ה' ואברהם רמ"ח כנגד מ"ע, וז"פ ואברהם זקן בא בימים ר"ל ואברהם רמ"ח מ"ע זקן זה שקנה חכמה, וחכמה טוב שבקנינים שמוכר לא יפסיד ולוקח קונה בא בימים כלו' שבא לידו ל"ת שהם כנגד ימים, ואעפ"כ לא עבר עליהם, וגם שעברו רוב שנותיו ולא חטא ושוב לא יחטא עש"ה:

רש"י ז"ש אלקי אברהם בך חותמין ולא בהם עי' בפסחים דקי"ז ב' ומהרש"א ובאור חדש בשם זקנו הפמ"א כ' דק' איך מרומז דוהי' ברכה קאי על אברהם דילמא על מה דסיים ואגדלה שמך זה יעקב. ורק דאי' בברכות ד"מ ב' דכל ברכה שא"ב מלכות אינה ברכה, וכ'

בתד"ה אמר, דברכות שמ"ע א"ב מלכות רק ברכה ראשונה די"ב פתיחה וחתימה משום דאלקי אברהם הוי מלכות דאברהם המליך להקב"ה והודיע מלכותו, וא"כ ה"פ והיה ברכה ע"י אברהם נעשה ברכה שהודיע מלכותו בעולם והוי אלקי אברהם כמו מלכות וראוי גם לסיים בחתימה כיון שהוא ברכה וז"פ בך חותמין שאתה גורם החתימה, וכ"ה בכת"א. ובשם הגר"ש מאוסטראפאלי ז"ל איתא דק' למה לא אמרי' אלקי ישראל ורק דצריך להיות י"ג אותיות כמנין אחד, אברהם יצחק יעקב, אבל כשיאמר ישראל יהי' י"ד אותיות, וכשיאמרו אברם ולא אברהם לא יהי' י"ג, רק כשיאמר אברם ויאמר ישראל יהי' י"ג, א"כ זה תלוי בזה או שיאמר אברם וישראל או אברהם יעקב, וזה אגדלה שמך פי' שגדולה יתנו בשמך בזה שיאמרו אלקי יעקב ולא ישראל אז יתגדל שמך אות יותר, וא"ש הגמ' ברכות י"ג הקורא אברם עובר בעשה, ומק' אלא מעתה הקורא יעקב ה"נ, והק' המפו' דילמא ה"נ דעובר, ולהנ"ל א"ש דמוכרח לקרא אלקי אברהם דאל"כ יעבור אעשה, ולפי"ז מוכרח אלקי יעקב ולא ישראל, וא"א שוב לומר דיעבור אעשה אם יקרא יעקב דהא בהא תליא אם אברהם ע"כ אלקי יעקב ודפח"ח, ועי' בס' מצודת דוד עה"ת. ובאגרת הטיול כ' אברהם יצחק יעקב י"ג אותיות כמנין אהבה וכן שרה רבקה רחל לאה, ויחד כ"ו כמנין שם הוי', וזה וזכור לנו ברית שלש עשרה, ובס' אמונה ובטחון לרמב"ן כ' דלכן הוסיף לאברם ה"א כדי שיהי' י"ג אותיות כמספר אמהות, א"כ אם יעקב נקרא ישראל אז צריך להקרא אברם, וז"פ ואגדלה שמך להוסיף אות ואז יהי' נקרא יעקב ולא ישראל, וז"ש לולי ה' שהי' לנו יאמר נא ישראל, עי' בס' רזין דאורייתא. ועשו"ת מהרי"א אסאד או"ח סי' יו"ד. ובס' משיב נפש פ' וארא. ובתולדות נח דרוש ג' הקשה אהא יכול יהי' חותמין בכולם וכי קפיד אברהם על כך הלא אין מתקנא בבנו ותלמידו, ועוד למ"ל ג"פ אלקי הול"ל אלקי אברהם יצחק ויעקב, וי"ל דכל אחד מאבות מיוחד על זמן, מאברהם עד מ"ת הי' קיום העולם רק בכח אמונה שהשריש א"א וזה ואעשך לגוי גדול ז"ש אלקי אברהם שהשריש אמונה בקרב גוים רבים, ומזמן מ"ת שישראל ישבו במנוחה ובימי הצלחה נקרא אלקי יצחק שגם הוא ל"ה יוצא חו"ל, וכ' ויזרע יצחק וימצא מאה שערים ויברכהו ה', ואלקי יעקב מיוחד על עת שגלו ישראל ותנחומם בשמו ית' כמ"ש יענך ה' ביום צרה, וכ' בשוח"ט ישגבך שם אלקי יעקב ולא אלקי אברהם יצחק, וז"ש ואגדלה שמך ז"ש אלקי יעקב, דע"י שמך לא יתיאשו הגאולה, ואם הי' חתימ' בגאולה בזכות כולם היא רק לישראל לבד שהם יוצאי ירכיהם, והשי"ת רצה לזכות כל העולם, והם רק זכותם במה שיתיחסו שהם בנים לאברהם ולכן החתימה רק בו ע"ש, ובדרוש ט"ז:

ובשו"ת פנים מאירות ח"א סי' ל"ט נשאל ג"כ בזה למה לא אומרים אלקי אברהם יצחק

ויעקב והשיב כי עיקר להשיג אלקות מצד חקירה שכליית כמ"ש במו"נ ויצחק ויעקב מלבד האמונה שהי' להם בקבלה מאברהם לא סמכו ע"ז וחקרו בעצמם לכן כ' אלקי בכל אחד דהוא אלוקי בפ"ע ולא מצד קבלתו מאברהם ע"ש, ובדברי שאול. ובס' בניות רמה פ"א דאבות כ' על הא דוזכרתי את בריתי יעקב כו' בהפוך ולא אברהם מקודם דיעקב הוא עמוד התורה, יצחק עבודה שנתקדש לעולה תמימה ואברהם גמ"ח שעשה גמ"ח וחשב כסדר העמודים תורה ועבודה וגמ"ח ע"ש. ומצאתי זה בזוה"ק ר"פ ויצא דקמ"ו ב' בסתרי תורה ע"ש. ועי' בקובץ דרושים ח"ב כרך א' סי' כ"ג שכ' לפ' הפסוק והי' חייך תלואים לך מנגד דעל ג' דברים העולם עומד, תורה עבודה וגמ"ח, ובעוה"ר אין לנו עבודה ורק ונשלמה פרים שפתינו, וגם עמוד התורה נתמעט ורק נשאר לנו גמ"ח. ובשבת ק"ד. א"ב אלוף בינה, ג"ד, גמול דלים, וזהו והיו חייך תלואים לך מן-גד שכל חיינו ברכות גמול דלים, וז"פ ג"פ יראה כו' דג' רגלים נגד ג' עמודים שבועות תורה, פסח, עבודה קרבן פסח, סוכות גמ"ח כמ"ש רח"ו דנהג לחלק צדקה בערב סוכות, וזה ג"פ יראה בזכות ג' עמודים זוכין לראות פני השכינה, אך כעת עכ"פ ולא יראה פני ה' ריקם איש כמתנת ידו בכח גמ"ח דזה ישאר לעד, וז"ש ואעשך לגוי גדול בזכות אברהם עמוד גמ"ח, ואברכך בזכות עבודה ז"ש אלקי יצחק ואגדלה שמך בזכות התורה ז"ש אלקי יעקב, יכול יהי' חותמין בכולן שההכרח לקיים כל ג' עמודים ואבדה ח"ו תקותינו בגלות, ואמר בך חותמין רק בעמוד גמ"ח, ועי' רעיון זה בתולדות נח, ובקובץ דרושים חוברת ד' סי' ה' מ"ש בזה הגר"ח ברלין ז"ל דרוש נעים:

ועל דקדוק הנ"ל למה כ' וזכרתי א"ב יעקב מקודם כ' באוהל יעקב פ' בחוקותי, כמו קונה אגוזים מוסיף המוכר להילד הקונה איזה אגוזים, ונער א' נצב וראה איך זה נותן לו בחנם אגוזים, וביקש שיתן לו ג"כ, וא"ל המוכר: שוטה! הוא קנה אצלי הוספתי לו, לא כן אתה, כן אם הי' נכתב א"ב אברהם יצחק הי' באים גם בני ישמעאל ועשו שהמה ג"כ מבניהם לכן עשה עיקר מיעקב, ואז אוסיף ג"כ יצחק ואברהם, ועשו וישמעאל אין להם העיקר אין להם התוספות. ועוד י"ל ע"פ משל לב' גנבים שנתפסו והשופט התחיל לדרוש מי הם א' הי' בן גנב והב' הי' בן הרב וזקנו ג"כ מיוחס, ויצא המשפט להקל בדין הא' ולהחמיר בב' והי' פלא שבגניבה א' לא ישפטו בשוה, ואמר השופט שלהא' אין להענישו כ"כ שהוא בן גנב ולא ראה מילדותו דרך ישר, אבל הב' נתגדל על ברכי צדיקים ולא למד ממעשיהם ראוי לעונש חמור, כן וזכרתי א"ב יעקב אני אזכור את אביכם הצדיק וגם יצחק אזכור וגם זקנו אברהם כמה יקר הגזע, וגם והארץ אזכור שחטאתם נגד הארץ הקדושה לכן והארץ תעזב מהם כו', והוא כמ"ש השל"ה שהבאתי לעיל:

ובב"ק דצ"ז ב' על ואעשך לגוי גדול מטבע של א"א זקן וזקנה מצד אחד ובחור ובתולה מצ"א וכ' תוס' ודריש בב"ר על פ' ואגדלה שמך זאת. וברש"י פי' בו"ב יצחק ורבקה, זקן וזקנה אברהם ושרה, ובמהרש"א כ' דאחר שנעשו זקנים חזרו לימי נעוריהם ונעשו בחור ובתולה, ועי' בכתנות אור מ"ש בזה. והנה קשה על רש"י דכשנשא יצחק לרבקה לא היתה עוד בתולה ואיך נכתב עלי' שם בתולה, וי"ל דכוונת אברהם הי' להרבות כבוד ה', דנס גדול הי' דזקנים הי' להם בנים, וחשש דברבות הימים ישכח הדבר וכן למקומות הרחוקות לא תדענה כלל לכן הוצא מטבע שלא ישכח, אך דבר א' הי' לו לשטן כי ליצני הדור אמרו מאבימלך נתעברה, ומה תתן המטבע אות שיצחק מאברהם, אך לא ארכו הימים וה' ברך אברהם בכל בבת. ושוב לא לוקחה שרה לאבימלך או לאחר רק דרו בביתם והולידה בת, ומזה ראי' שגם יצחק מאברהם וצייר על מטבע זו"ז מצ"א ומצד ב' בו"ב שהולידו בו"ב "יצחק" ואת "בכל" כי מבתו "בכל" נתברר שגם יצחק ממנו ונתכבד שם שמים. וע"ע בעיון יעקב על הע"י, ובס' חדושי גאונים שם בדפוס ווילנא ומגודל אריכות לא העתקתי:

ועי"ל דחיי אברהם וחיי עמו במשך גלותו הי' שלשלת ארוכה של נסים ממושך וממורט מורדף מכל, עד כי מרחוק יראה הרואה כי כבר כשל כחו וישראל סבא נפל שדוד תחת משאי. ולפתאום זה שכבר צפה על יציאת נשמתו, יחלוף כח ישאוף חיים חדשים וישוב לימי בחרות, וז"ש מטבע של א"א טבעו של עם ישראל בשעה שאנו חושבים שתש כחו אשר המות יחכה עלי' רואים "בו"ב מצ"א" ימי זקנותו עברו ויבואו לו ימי בחרות ועוד כח במתניו לשאת עול ובלב מלא עלומות יחכה על ימים טובים מאלה:

עוי"ל בו"ב סמל מהירות, זקן וזקנה להיפך מתינות והתרשלות, ומטבע של א"א להחזיק בשתיהן, כשאדם הולך לקיים מ"ע לאחוז במדת זריזות וילדות, ובל"ת צריך להיות מתון וכמ"ש באהבת יהונתן בהפטרה דברים דברי ישעי' א' צדק ילין בה ועתה מרצחים, ר"ל מעשה הצדק יעשו במתינות, וילינו מעשה הצדק בלך ושוב ומעשה רצח עושים בזריזות "עתה" מרצחים. מספרים מרב א' צדיק אשר בני בליעל הרבו לצער אותו והוא הי' מהנעלבים ואינם עולבים וב"ב שלו ספרו לו מה שידברו עליו כדי לעורר כעסו עליהם והוא הלך בחדר הנה והנה, וחפש בספרים כמו איש מעיין בהלכה עמוקה ואמר אם יבואו לפני בעניני טריפות אני זהיר לעיין בספרים שלא אכשל בהלכה, ומה טריפות שרק איסור לאו כן, עאכו"כ להיות מתון בעניני כעס שחמור יותר מטריפות דהוי כעובד ע"ז וממילא עלי לעיין אי מותר לי לכעוס וממילא יכולים אנו לתאר גודל הכעס שבא לו אחר ישוב הדעת גדול כזה. עוד ראיתי דתאות מתחלפות בילדות אינם מבקשים כבוד,

רק תאות משגל, ובזקנות יש תאות כבוד, אבל תאות ממון עד יום המיתה, וצוה א"א לעשות חותם במטבע זו"ז מצ"א ובו"ב מצד השני להראות שבזה כולם שווים. וכל אחד ירחיק מהם:

פסוק ג

ואברכה מברכיך ומקללך אאור. דקדקו דאצל מברכיך כ' תחלה ואברכה, ובמקללך כ' אח"כ אאור, ואמר הגר"א מווילנא ז"ל דברכה של עשיר מרובה משל עני, וקללה של עני מרובה משל עשיר, לכן במברכיך אמר תחלה ואברכה שיהי' עשיר בעת שיברך אותך ויהי' ברכתו מרובה ובקללה להיפך ע"ש. ובאמת כבר כ' כן בכל"י. ובפשוט י"ל דהמתפלל על חבירו הוא נענה תחלה לכן אברך מחחלה את המברכים שלך דגם הם צריכים לברכה, ובס' שש"ק ח"ד אות רל"ו הביא דשאל א' מבני' הקטנים להגה"ק מגור זצ"ל בעל השפ"א הא דכ' ואברכה מברכיך ומקללך אאור ונברכו בך כל משפחות האדמה, אם כל המשפחות נברכו באברהם מי הי' מן המקללים והשיב, למה הדבר דומה לאיש ההמוני שמקלל את החסידים אעפ"כ רוצה שיהי' בניו כחסידים, כמו כן כאן עכ"ל ופח"ח. וכן יש לומר הפשט בהאזינו (ל"ב ב') שחת לו לא בניו מומם, אף הגרוע שבישראל רוצה שבניו יהיו טובים וישרים, וזה"פ שחת לו מה שהוא עצמו נשחת בעבירות לא' זה אינו בעיניו כלום, אבל בבניו מומם" מה שבניו אינם הולכים בדרך הישר זה הוא מום לו, ורוצה שיהיו כשרים ונאמנים:

פסוק ד

וילך עי' אוה"ח. לא בשביל הברכות הלך עי' בס' בנין יהושע בדרוש לקבלת התורה דנ"ו:

פסוק ה

ויקח וגו' ואת כל רכושם, בס' בעלי ברית אברם דקדק וכי היוצא מעיר לעיר צריך לפרש שהלך עם אשתו וקנינו וכי יעלה על הדעת שיהי' מניח אשתו ונכסיו וילך, ורק הכוונה לפי שמדרך העולם שאדם שירצה לנסוע למרחוק מקודם ילך לבדו לתור לו המקום אם ישר בעיניו ואח"כ מביא אשתו ורכושו, וא"א כשא"ל ה' לך כו' מיד ויקח כל אשר לו כאלו כבר הי' שם וישר בעיניו כך הי' בטחונו בה'. ועיי"ש בפ' וירא (כ' א'):

ואת הנפש רש"י גרים, וראיתי בשם הרה"ק רח"ה מאלכסנדר ז"ל דהיכן מצינו זרע של הגרים שגייר א"א כמו גרים יתרו ועוד, ואמר דאחר שנפטר א"א, ל"ה רוצים הגרים ללמוד מיצחק של"ה חושבים אותו כאברהם וישבו בביתם ונתקררו עד שחזרו לסורם, וראי' מזה שלא יאמר שצדיק שבימיו איננו גדול כל כך כמו הראשונים, רק מוכרח ליסע לצדיק שבימיו:

פסוק ו

ויעבר. רש"י להתפלל בשכם והראהו הר גריזים. וק' מה ענין זל"ז, וכ' בס' שמן ששון להמג"א ז"ל הנספח לזית רענן על הילקוט, דכ' בזה"ק ויקח אברם לקחה בדברים טובים דאסור לאיש להוציא אשתו לארץ אחרת אם לא מדעתה, וק' דאי' בסוף כתו' הכל מעלין לא"י, וצ"ל כמ"ש תוס' דעכשיו אין כופין דאיכא סכנת דרכים וא"כ אמר ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען, ויעבור פי' שכבר הי' בארץ כנען ואברהם הלך משם להלן עד שכם, וע"ז ל"ה יכול לכופה, א"נ והכנעני אז בארץ שהי' הולך וכובש מזרעו של שם א"כ הי' הדרכים מסוכנים וא"י לכופה. עי"ל דז' מצות נצטוו ב"נ ור' מנשה מפיק ד"ך (דינים כלאים) ועייל ס"ך (סירוס כלאים), ובגביהה בן פסיסא שישראל זכו בארץ כנען מפני שכנען הי' עבד ומה שק"ע ק"ר, ובסנהד' שכנען נתקלל לעבד לפי שסירס לאביו וכ' רמב"ן (ל"ד י"ג) בשם רמב"ם ב"נ נצטוו על דינים, ראה א' שעבר עבירה ולא דנו' ה"ז נהרג הרואה ומשו"ה נתחייבו כל עיר שכם הריגה דלא דנו את שכם, ורמב"ן דשלא כדין הרגו ולכן כעס יעקב עליהם ע"ש, וא"כ בל"ז הו"א ב"נ נצטוו על דינים וכדין הרגו ול"ה אברהם צריך להתפלל עליהם אבל עכשיו והכנעני יושב בארץ, ויאמר ה' לזרעך אתן כו' וק' למה, אלא שכנען עבד שסירס אביו ומוכח דקיי"ל כמנשה דעייל ס"ך א"כ שלא כדין הרגו עיר שכם וא"כ צריך להתפלל עליהם ובשבת פ"ח מודעא והק' רשב"א למה גלו ישראל, ותי' דניתן א"י ע"ת שיקיימו התורה, ותוס' הק' אע"פ שקבלו תורה בהר גריזים מ"מ הוי כבע"כ כיון שהי' ע"פ הדבור, וע"כ הפי' עכשיו שראו שזכו בארץ כנען מפני שעבד שלו הוא וא"כ כשחטאו למה נטלו מהם, בשלמא אי הי' מתנה י"ל ע"ת כנ"ל אבל כשזכו מן הדין למה נטלה מהם, וא"ת שחטאו הלא אנוסים הי' לז"א הראה הר גריזים ששם קבלו התורה מדעתם ולא מחמת אונם, ולא כתי' התוס':

ואגב אעלה ח"ש בקונטרסי "בונה ירושלים" על עניני ישוב א"י. ברמב"ן אחרי (י"ח כ"ה) ותקא הארץ את ישבי', א"י אינה מקיימת עוברי עבירה, ובספרי שקולה א"י ככל מצות שבתורה, וכ"ה בתוספתא דע"ז ע"ש, וכ"כ הרשב"א בתשו' סי' קצ"ד, וכ"כ ברמב"ן תולדות (כ"ו ה'), וערמב"ן על ס' המצות במ"ע ששכח הרמב"ם מצוה ד'. ובס' מגלת אסתר כ' דזה דוקא בזמן שביהמ"ק קיים, אבל עכשיו אין לדור בה, וכ"כ תוס' כתובות וראי' מהא דכל העולה מבבל לא"י עובר בעשה ואם המצוה בכל הדורות הא אין הנביא רשאי לחדש וכ"ש לסתור ע"ש. וכ"כ בתשב"ץ ח"ג סי' ע"ב ור"א, ורשב"ש סי' ב', והובא בס' פאת השלחן ה' ישיבת א"י סי' א' אות י"ד. ובמנחת חינוך בסופו בחי' על רמב"ן. ובתוספתא פ"ה מע"ז ישיבת א"י שקולה ככל המצות והקבור בא"י כאלו קבור תחת

המזבח ובתוס' כתובות דק"י ב' ד"ה הוא בשם ר' חיים דעכשיו אין מצוה לדור בא"י, דיש כמה מצות התלויות בארץ וכמה עונשין דאין אנו יכולין ליזהר בהם. ועי' בפסקי מהרא"י להתה"ד סי' פ"ח הגם כי מצוה גדולה היא אך כי המזונות דחוקים וגם גודל רשעת הישמעאלים לכן כל איש ישער בעצמו אם יוכל לעמוד בכל אלה ע"ש:

ובשו"ת מבי"ט ח"ב ס' קל"א כ' דבזמן הר"ח הכהן הי' מחלוקת במלכות ישמעאל ואדום וכמ"ש המהרש"א ב"ב דע"ג ב' אתא תנינא כו' אבל בזמנינו אין פרץ וצוחה ברחובותינו לקיים מצות דירת א"י, וכמ"ש הרא"ש בתשו' כלל י"ב, וע' רד"ק תהלים (קמ"ו ג') שיסבב גאולת ישראל ע"י מלכי העמים שיעיר את רוחם. ועי' של"ה שער אותיות אות ק' דדברי ר"ח הם דברי יחיד ואין להשגיח בדברי' ומצוה גדולה הוא, ודוקא העולה מבבל לא"י עובר בעשה אבל לא משאר ארצות. ועי' ס' חרדים ד"ס, דהאריך בזה ומביא מדרש שה' אמר לאברהם שילך לא"י ויראנה ויחזור ואחר שחזר לא נתן לו רשות לחזור לא"י עד ה' שנים והי' משתוקק לחזור ואמר מי יתן אבר כיונה אעופה כו' מוטב ללון במדברות א"י מללון בפלטריות של חו"ל. ועשו"ת מעיל צדקה סי' כ"ו בשם מהרי"ט סי' כ"ח ובחי' לכתובות דמ"ש תוס' בשם ר"ח כהן איזה תלמיד טועה כ' כן על שמו ולא דסמכי נינהו. ומ"ש תוס' דיש סכנה בודאי במקום סכנה אף בזמן הבית ל"ה כופין לעלות לא"י. ובענין סכנה לקטנים בטורח הנסיעה הרי הקטנים בטבעם קלי התנועה כמ"ש בתשו' הר"ם מרוטענבערג סי' ר"ג אבל הנוסעים וצריכים לקבל שם צדקה ובחו"ל הי' מתפרנסים ממעשי ידיהם לא טוב עושים. ועי' בפתחי תשובה אה"ע סי' ע"ה סק"ו. ובנוב"י מ"ת יו"ד סי' ר"ה ר"ו. ועי' בסידור בית יעקב לדו"ז הגר"י עמדין בקונ' סולם בית אל שהאריך מאד בזה. ובשו"ת הרשב"ש כ' שמצות ישיבת א"י רק לנטוע ולהתפרנס מחנה. ובמד"ר ויקרא פכ"ה בפ' קדושים. כשתכנסו לא"י לא תתעסקו אלא במטע תחלה, הה"ד כי תבואו אל הארץ ונטעתם. ע"י גליותינו גרם שרק אל המסחר עינינו נשואות, אין לו מעמד ובסים נכון לחיי עמנו. בנס הוא עומד וקיים ובנס הוא מתפרנס וכבר קצנו בחיים כאלה, שואפים אנו לשוב לארצנו לחיות מאדמותינו. אבל לדאבונינו כל כך נעשית נפש אומתנו מסחרית, עד שגם כשאנו חולמים חלום שיבת ישראל לארצנו, יש שרואים בזה עתיד מסחרי. אבל אנשי המעלה יודעים כי עיקר מצות ישיבת א"י רק בנין בתים ונטיעת אילנות, עמרי זכה למלכות מפני שהוסיף כרך אחד בא"י סנהד' ק"ב ב', מתחלת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחלה, מד"ר ויקרא שם. וזה הפי' כי תבואו אל הארץ ונטעתם ביאת ארץ ותכליתו רק להחיות האדמה:

ובמד"ר אחרי פכ"ב ואוהב בהמון לא תבואה, כל מי שהומה אחר חמון, וקרקע אין לו

מה הנאה יש לו, הן ישראל עם הספר, נעשה עם המסחר, לבש צורה גשמיות. ובעד נזיד עדשים לחם צר ומים לחץ מוכר נשמתו תורתו ואידעאליו:

אין ליהודי יסוד חזק בחיים אומלל היהודי מכל גויי הארצות, כל עם ועם עובד בארצו וממנו לחמו הרי שקעה ספינתו בים ויש לו קרקע יעמד, ואם אין לו קרקע אין לך הבל גדול מזה" (במד"ר אחרי שם), כל זמן שלא ישוב ישראל לארצו ולא ישב תחת גפנו ותאנתו הבל הבלים עשרו ומסחרו. ועי' בס' שלום ירושלים מהרה"ק מהר"י ז"ל האדמו"ר מקאצק הנדפס מחדש סי' ז' שהאריך ג"כ בזה. ובשו"ת אבני נזר יו"ד ח"ב סי' תנ"ד, ובסי' תנ"ה תשובה להנ"ל ובסי' תנ"ז מהגה"ק בעל שם משמואל ז"ל ובקנטריס הארכתי מאד בזה ואכ"מ:

והכנעני רש"י שבחלקו של שם נפלה והק' המפו' א"כ האיך באו הכנענים לדין עם ישראל דארץ כנען שלהם. אדרבה הם גזלו מישראל ובס' באר שבע סנהד' צ"א הביא הלבוש דודאי בחלקו של שם נפלה, אבל נח לא חלק רק הארץ ר"ל שדותי' וכרמים ומדבריות. לא עיירות בנויות, שמי בנאן ואח"כ הלך כנען בציווי אבי' חם וכבש ארצו של שם בעודו מדבריות כי גם חם בעצמו הי' חי בימי אברהם כמו שם שהי' חי והי' זקן מאד, וכנען בנו הלך וכבש ארצות של שם בנו בלתי בנוית אבל לא כבש אותם לעצמו רק הי' שליח ושר צבא לאביו, וז"פ והכנעני אז בארץ שכבשו לחם אביו ואח"כ בנה חם צוען למצרים בנו וחברון וכל הארץ נתן לכנען בנו ובנה לו עיירות וכרמים. וא"ש הא דסוף כתו' ופ' אלו נאמרין ורש"י שלח (י"ג כ"ב) וחברון ז' שנים נבנתה לפני צוען מצרים אפשר שבנה חם חברון לכנען הקטן קודם שיבנה צוען למצרים בנו הגדול, וא"ש דאגדות חלוקות הן. ואכתי ק' היאך באו הכנענים לדון לפני אלכסנדר מוקדן, והא הוא בעצמו כבש כל המלכות בדד"ד דכל דאלים גבר, ועוד הי' כובשין המלכים זא"ז בדין כל דאלים גבר וי"ל שבאו בטענה חזקה מאחר שאנחנו אומרים שיש לנו תורת אלקית אין לנו ללסטית בטענת כל דאלים גבר שהוא דינא דנימוסית. וע"ע בשו"ת זכרון יצח"ק בח"ת בזה. ובפר"ד דרוש ז'. ובס' טעם מן כ' דתמו' א' הא דכפל ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען, ב' למה להזכיר כלל הליכה שהי' עד כנען ואח"כ אמר שהי' הולך עד מקום שכם, והיל"ל רק ויבואו שכמה. ונקדים מחז"ל ב"ב ד' ק' ע"א קום התהלך צוה לאברהם שיהי' דייש אמיצרא ולקנותה בהילוך, לפ"ז אף דמצינו באבות דהלכו ע"י קפיצה ואפי' אליעזר הלך בקפיצה אפ"ה הליכת אברהם בכנען ל"ה בקפיצה כדי שיהי' הולך בכל ארץ כנען ויהי' נח לכבוש לבני'. וזה ל"ש רק בכנען שעתיד ליתן לזרעו, אבל שאר הארצות הי' יכול לילך בקפיצה וז"פ ויצאו ללכת ארצה כנען ולא כ' וילכו משום

דלא הלכו כלל מארם נהרים עד כנען רק ויצאו ללכת כמו שפרש"י בפ' ויצא וילך חרנה יצאו ללכת לחרן. ושם הי' ע"י קפיצה כמ"ש בפג"ה, ה"נ ויצאו רק ללכת ויבואו ארצה כנען, וזה הקפיצה ל"ה רק עד כנען ולא בכנען, וז"ש ויעבר אברם בארץ ההוא עד מקום שכם, ומפרש הטעם למה כך הי' וקאמר והכנעני אז בארץ שהי' הולך וכובש מזרעו של שם, ויאמר ה' לזרעך אתן הארץ לכך הי' אברהם צריך לילך בכנען בלא קפיצה:

רמב"ן כל גזירת עירין כאשר תצא לפועל דמיון תהי' הגזירה מתקיימת. עי' צל"ח ברכות ד"ז שכ' דאפי' החטא לא יגרום לבטל הגזירה, לכך הוצרך שכבר עשאה הגזירה פועל דמיון ובזה אין דבריו סותרים לגמ' כאן שאף בלי שום פועל דמיון אינה חוזרת שהיינו בלי גרמת חטא ובזה אנו צריכים להכותב בע"י סי' ל"ד. וע' בזה באיי הים ברכות דנ"ה והובא ג"כ בעץ יוסף בע"י דפוס ווילנא. ובזית רענן מהגרי"ל מלאסק. ובמגילת סתרים על אסתר (ג' ט') על השקל שנתקשה משה ע"ש. והענין הוא דוגמא לאור הנר שאינו דולק בעצמו כ"א כשנאחז על הפתילה, ושלהבת בעצמה אינה דולק כ"א כשקשורה בגחלת, דיסוד אש דבר דק רוחני ואין לו חלות רק כשנתפס בגשמי כן הנשמה צריך לבוש הגוף בעוה"ז, וכן נבואה רוחני צריך פועל דמיון. ועי' באמת ליעקב בפ' ראוהו ב"ד שזה טעם שופר וצריך פשוטה לפני' ולאחרי' שיתרבה חסד על הדין, תרועה גנוחי או יללה הוא דין ותקיעה חסד ושמחה כמ"ש וביום שמחתכם ומועדיכם ותקעתם ע"ש, ובנחלת יעקב ויצא (ל' ל"ח) ועי' לקמן בפ' שמות (א' כ"ב) בשם מעשה נסים, וע"ע שם ד"ה על אחת כו"כ, ועי' בהקדמה לס' אהבת אברהם. ונפלאות מתורת השי"ת פע"ט. וס' יד הקטנה שער הגאולה האחרונה פרק י', וס' מנחת יהודה חאו"ח סי' כ"א אות ל"ב:

עי' בר"ה די"ג א' בתד"ה ולא שכ' ומ"מ דחי הראשונים, ועפר"ד דרוש ז' התם שפיר משום אשירות שמדורות כ"ו, ובהגהות מצפה איתן בש"ס ווילנא כ' בשם הט"א הא אדרבה אשירות מדורות ראשונים קודם שניתן לאברהם הי' יכולין לאסור ומה מקשה אאאדש"ש, ובקו"א פי' דכוונת תוס' מאותן אשירות שניתן לאברהם וכו' וגם ז"א דהוי אילן שנטעו ולבסוף עבדו דמותר, ול"נ דגם קודם שניתן לאברהם ל"ה הארץ של הכנענים כמ"ש בת"כ אחרי דבחלקו של שם נפלו וכ"כ רש"י לך. וכשנטלוהו הכנענים ל"ה יכולין לאסור בעבודתן שהי' נטועין מבני שם, וכן כוונת הגמ' ירושה להם מאבותיהם לא מאברהם כפרש"י אלא של נח שחלק א"י לשם וקאי אליבא דרב והוא חיבר הת"כ ואזיל לשיטתי'. ובפדר"א פכ"ד שהנחיל לשם כל ארץ נושבת ולהם חוף הים וליפת מדבר ושדות ועי' ברבה קהלת בפ' את הכל עשה יפה בעתו שהי' אילנות זקנים מימי נח ובאותן מ' שנה קצצו הכנענים הישנות ונטיעות חדשות וכ"ה ברבה בשלח. ומזה ק'

על תוס' דא"כ ל"ה אשרות מדורות ראשונים, ועי' מכילתא בשלח הובא בילקוט של"ה רשות לכנענים לקלקל הנטיעות כיון שניתן לא"א. ולפי"ז י"ל קו' תוס' דבע"ז פריך שפיר אאאדש"ש דמה"ד אין לכנענים חלק במה שנטעו עתה כיון שקלקלו וקצצו הישנות הי' מחויבין לנטוע אחרים, וא"כ במה שנטעו אין להם חלק רק במה שזרעו יש להם חלק דל"ש טעם דגבי נטיעה, וא"ש דלא תקשי סוגי' דידן אסוגי' דע"ו וא"ל לאוקמי' בפלוגתא כמ"ש בט"א דתלי' בברירה אלא דק"ל דגם במה שזרעו אמאי יש להם חלק הא הן עבדים לישראל ומה שקנה עבד קנה רבו, וכר"פ חלק, וי"ל דשייך נמי לשאר בני שם. וע"ע בדרשות מהר"י מינץ דרוש ח', ונפלאות מתורת השי"ת פע"ט:

פסוק ח

אהלה רש"י בתחלה נטע אהל אשתו ערא"ם דדרשו יש אם למקרא ולמסרת ואע"ג דלא אשכחן למידרש קדימה ואיחור שא"ה דצריך לכבד אשתו יותר מגופו כמ"ש בפ' כיסוי הדם (וכוונתו לדפ"ד ב', וק' דטפי ה"ל להביא גמ' יבמות ס"ב ב' דלהדי' מפורש הלשון דצריך לכבד אשתו יותר מגופו). ובסי הליכות אלי סי' תקנ"ב כ' די"ל דתלי' ברש"י ותוס' ריש חגיגה ד"ה יראה וז"ל ועוד דדריש המסרת קודם הו"ל למידרש המקרא קודם, הרי דלרש"י הכלל לידרש מסורת קודם ואח"כ מקרא ולתוס' איפכא ושקטה קושייתו ואפשר שנתלה רש"י ותוס' בהא דסנהד' (כ' ע"א) ויבא העם להברות דוד כ' להכרות וקורין להברות בתחלה להכרות, רש"י ס"ל דהכי גרסי' התם כ' להכרות בכ"ף וקרי' להברות, ובהא כי משני דריש המסרת קודם בתחלה להכרית, ולתוס' הכי גרסי' כ' להברות בב' ולהתו' דריש מקרא קודם, ורד"ק כ' ורז"ל אמרו להכרות בכ"ף וקרי' להברות וכ"כ ר' מנחם בן סרוק וא"ש קו' הרא"ם דאשכחן קדימה ואיחור, ובמנחות פ"ט ב' גרסי' כ' ונסכה וקרינן ונסכו כיצד נסכה דמנחות דוחי' דנסכו דיין הרי שדרשו מסרת קודם למקרא. ובס' בית האוצר ח"א כלל קפ"ג, אות י"ב הביא הרא"ם וגו"א דהיכי דדרשי' לתרוויי' אז יש אל המסרת קדימה, ונ' דזה ג"כ תלי' בפלוגתא אי יש אם למקרא או למסרת דנהי דהיכי דמצינן למידרש תרוויי' ולא סתרי אהדדי דרשי' תרוויי', עכ"ז למ"ד יש אם למקרא היכי דסתרי א"כ המקרא אצלו עיקר כיון שדוחה המסרת, גם היכי דדרשי' תרוויי' עכ"ז יש אם למקרא משפט הקדימה, ועוד דלענין הקדימה הרי גם עתה סתרי אהדדי שהרי א"א לתת הקדימה לשניהם רק לא' והיכי דסתרי שוב ס"ל יש אם למקרא ולמ"ד למסרת אזי להיפך:

פסוק י

ויהי רעב ערמב"ן, ובהגהות הרש"ש פיה מ"ג דאבות כ'. הרב חשב בנסיון ג' ויהי רעב והוא מרמב"ם וכ"ה בפדר"א פכ"ו בנסיון הד', והרמב"ן חשבוהו לו אדרבה לחטא שיצא

מהארץ שנצטוה עלי' מתחלה מפני הרעב כי אלקים ברעב ימדנו ממות, וכ' עוד וע"ז נגזר על זרעו הגלות במצרים מקום המשפט שמה הרשע, ושנ' דה' צוהו על ב' דברים א' שילך מארצו ב' אנה ילך והוא אמרו אל הארץ אשר אראך, ואברהם קיים מיד מצות ה' וילך אברם כאשר דבר אליו ה', אך יען שלא הראהו עדיין הארץ אשר יבא לשם לכן הלך כאשר יתהלך כדכ' אל מקום שכם עד אלון מורה כו', ובדרך כלל אמר ויסע אברם הלך ונסוע, ובהיות הרעב בא"י וירד אברם מצרימה עד שא"ל ה' שא נא עיניך וראה, אז ויבא וישב באלוני ממרא, ור"ל דנתיישב שמה ולא נסע עוד, ומה שהלך תחלה לכנען לא מפני שנצטוה עלי' כרמב"ן רק כמו תרח אבי' לקחו מתחלה ללכת כנענה:

ובשו"ת בית יצחק אה"ע ח"א סי' ב', הק' לדעת תוס' שבת ד"י ב' ד"ה ושל דבברית בין הבתרים הי' אברם בן ע' שנה ואז נגזר עליהם ובצאתו מחרן הי' בן ע"ה וכבר נגזרה עליהם. וצ"ל דרמב"ן קאי בשיטת המפו' דבברית בין הבתרים הי' בן ע"ה וא"כ ל"ק מה שהק' עלי' המעשה ה' מר' פנחס דדריש אמר ה' לאברהם צא וכבוש את הדרך לפני כו', דר"פ בשיטת הסדר עולם הובא בתוס' הנ"ל דכבר נגזרה הגזרה בעת שהי' אברהם ע' שנה. ובהקדמה לס' תפארת מנחם על כתובות כ' דבר חדוד על המד' לא נתקררה דעתו של דוד עד שהגיע לפ' בתולה נשאת, דאי' בכתובות ד"ט אורי' כ' גט ע"ת אם ימות וכשמת חל הגט למפרע ולא חטא דוד, וזה אי אזלי' בתר מעשה בפועל, אבל אי אזלי' בתר מחשבה יש חטא דבשעת מעשה לא ידע אי מגורשת שמא לא ימות, ובמגילה י"ב נתחייבו ישראל כליי' שנהנו מסעודת אחשורוש וק' הרי קבלת תורה הי' באונס, וע"כ דבד"ש אזלי' בתר מעשה ובפועל הוי קבלה, וא"כ לא חטא דוד, אך ז"א דב"נ ששבת ח"מ, וי"ל דאזלי' בתר מחשבה ומ"מ נענשו בממ"נ אי יחזרו מקבה"ת יהיו חייבים מיתה מחמת שמירת שבת. וזה תלי' בפלוג' הראשונים אי אבות יצאו מכלל ב"נ ואי יצאו מוכח דאזלי' בתר מעשה, דאל"ה למה נענשו דיכולים לחזור בהם ומ"מ אין דינם כב"נ. וברמב"ן פ' לך דאברהם חטא כו' ואי יש להם דין ישראל לא חטא דבפ' הבע"י ס"ד ב' אי' דשרה איילונית היתה וקיי"ל דהוי מקח טעות והיא פנויה, אך הא הטעם משום דקידשה ע"מ שאינה איילונית. ובגמ' פריך איך מהני תנאי בביאה הא א"א ע"י שליח ומשני דאיתקש הוויות להדדי, וכיון דיכול לקיים עי"ש בכסף ושטר מהני ג"כ בביאה. ובב"נ דל"מ כו"ש רק ביאה כמ"ש בסנהד'. שוב ל"מ תנאי וא"כ אי נימא דהוי כב"נ שפיר הוי קידושין וחטא אברהם וע"כ דדינם כישראל, ומוכח דאזלי' בתר מעשה ולא חטא דוד אך לשי' ר"ת כתובות ד"ג:

דבביאת עכו"ם ליכא חיוב מיתה דהוי כביאת בהמה, שפיר י"ל דדינם כב"נ ומ"מ לא

חטא אך ממשנה דבתולה נשאת מוכח דביאת עכו"ם ג"כ חשוב ביאה דתוס' הק' דלמה תקנו דתנשא בד' הא איכא ס"ם ותי' דתיקנו משום אשת כהן ופחותה מג' דליכא רק ספק א', ולר"ת אכתי איכא ס"ס שמא מעכו"ם וע"כ דביאת עכו"ם ג"כ אוסר, וממילא הוי קידושי טעות דדינן כישראל ולמה נענשו בימי המן וע"כ דאזלי' בתר מעשה ולא בתר מחשבה ולא חטא דוד, וז"ש המד' דלא נתקררה דעתו עד שהגיע לפ' ב"נ דמשם יש הוכחה דאזלי' בתר מעשה עכת"ד בקיצור. ועי' בפתיחה לפני יהושע כתובות מ"ש בזה:

פסוק יא

ידעתי רש"י עד עכשיו לא ידע עשו"ת נודע ביהודא מ"ת או"ח סי' כ"ד שנשאל על הגמ' דמגילה ט"ו ד' נשים יפיפיות, למה חשבו זאת, והשיב אף דאין לעמוד על סודם, אעפ"כ יש תועלת בכל א', מה שחשבו שרה להודיע כמה צנוע וקדוש הי' אברהם כיון דהיתה יפ"ת ודאי היתה מפורסמת בדורה, ועכ"ז לא הסתכל בה כמ"ש רש"י בפ' לך, ועי' בזית רענן מהמג"א, ובפרדס דוד:

פסוק יב

והרגו אותי ואותך יחיו, הק' המפו' למה הוסיף ואותך יחיו דמשמע דאם הי' הורגין אותה הי' מפויס, ועו"ק ממ"נ אי מקיימין ז' מצות לא יעברו על שפ"ד אף אי תאמר שאשתו היא ואי אינם מקיימין למה יהרגו אותו בחנם, ובכל"ח כ' ע"פ הפר"ד דלכך אברהם הפיל עצמו בכבשן האש אע"פ דבב"נ לא אמרי' יהרג ואל יעבור, משום דלחומרא הי' חושש כישראל ומצווה על קה"ש. וא"א הכיר בשרה שגם היא תהרג ולא תרצה לעבור בעריות, וז"ש והי' כי יראו אותך וירצו לבעול אותך ואתה לא תרצה ותמסר עצמך למיתה, ויאמרו הטעם שא"א את ובשביל זה לא תרצה לשמוע להם, ולא יהי' להם עצה רק להרוג אותי ועיד"ז אותך יחיו ותבעל להם ברצון, וא"ש דמצדם לא יצרכו להרגני ממ"נ כנ"ל רק שיעשו זאת בשביל לחיות את שרה שהיא לא תמסור נפשה לבעול בלא"ה. ובס' ארץ חמדה להמלבי"ם כ' דאנשי אוה"ע הקודמים אם ראו א' מופלג על בני דורו הי' משתחוים לפניו וקוראים לו אלוה, ופרעה עשה עצמו לאלוה, והי' חוק אצלם שאסור להדיוט להשתמש בשרביט אלהית וחייב מיתה, וחשש אברהם כשיראו שרה מופלגת ביפיה יחשבוה לאלוה ויתחייב אברהם מיתה על שהיא אשתו דאסור להדיוט להשתמש בשרביט אלהית, ועז"א ויהללו אותה אל פרעה שראוי' למלך ולא לאחר. ועי' בפרדס דוד שתי' דגבי שפ"ד יש חד איסור, ובא"א עוברים על כל בעילה עפמ"ש הר"ן בסוגי' דמי שאחזו בולמוס ע"ש פלפול גדול, ובאו"ח הנספח לכת"א פ' וישב ובאו"ח קידושין די"ד, ובס' מגדנות אליעזר בדף ו', ומרוב אריכות לא העתקתי:

ואותך יחיו. מקשים העולם דמה פריך בקידושין י"ג ב' דמיתת הבעל מנלן שמתירה לינשא, נילף מאברהם שאמר ואותך יחיו כדי שיקחו אותך לאשה הא כיון דמיתת הבעל אינו מתיר מה יועיל שיהרגו לאברהם אע"כ דמתיר, דב"נ מצווין על עריות. וכ' בס' פלפולא חריפתא בקידושין, דבתוס' שם תמהו למה לא ילפינן שתתיר מיתה מק"ו מגט, מה גט שאינו מתיר ליבם מתיר לעלמא, מיתה שמתיר ליבם כשאין לה בנים אינו דין שמתיר לעלמא ע"ש, ובאמת א"ש דאי הוי ילפי' מק"ו הו"א דיו לבא מן הדין להיות כנדון מהיכי קא מייתי לה ממיתה שמתירה ליבם, וע"כ כשאין לה בנים והק"ו הוא טוב, וקו' הגמ' כשיש לה בנים תהיה אסורה לעלמא וע"ש במהרש"א בשם ר"י בן לב, ובהמקנה. וא"כ א"ש דכל קו' הגמ' מנ"ל דמיתה מתיר רק כשיש לה בנים, ואברהם עדיין לא היה לו בנים ובלא"ה מותרת מכח הק"ו דגמ' ע"ש:

ובני הרה"ח מו"ה דוד נ"י תירץ עפי"ז מה שהקשה אמאי לא יליף בגמ' דמיתה מתיר מקרא מפורש, אמור (כ"ב י"ג) ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה אל בית אביה מלחם אביה תאכל ואי נימא דמיתה אינו מתיר הרי לא שבה אל בית אביה ועדיין מקרי נשואה לישראל ולמה תאכל, ואי"ל דמ"מ תחת בעלה אינה, אבל ז"א דביבמות ס"ז ב', דרשו ושבה אל אבי' פרט לשומרת יבם דאגידא בי'. וגם כאן אגידא בי', ודוחק לחלק בין אגידא דבעל שמת לאגידא דיבם, דמה נפק"מ דסו"ס לא מקרי שבה לבית אביה דעדיין זקוקה לבעל, וע"כ דמיתה מתיר. והיא קו' מושכלת, ויש להוסיף דאי נימא דמזונות אשה מה"ת, עי' כתובות מ"ז ב' ואי מיתה אינה מתיר לעלמא בודאי ניזונת משל בעלה, ולא שייך מלחם אביה תאכל. ולהנ"ל א"ש דקו' הגמ' הוי רק דמיתה יתיר היכי דיש לה בנים וא"כ לא הי' יכול לילף מבת כהן, דהא ב"כ לא היתה לה בנים, דאם יש לה בנים אינה שבה לאביה לאכול בתרומה:

ובני שיחי' הקשה קושיתו להגאון המובהק מדווינסק שליט"א והשיב לו בקיצור וז"ל:

הנה הא דמיתה לא מתרת לא משום שהיא ברשותו רק דלא מהני ליפטור לעלמא וזה לא נקרא שהיא ברשות ישראל, וע' בגיטין דפ"ה ע"א חוץ מתרומתך מהו ע"ש ברש"י ותוס' ולא פירשו כה"ג אם אביה כהן שלא תאכל וע"כ דזה בודאי שיור באישות, ועי' ביבמות נ"ח ב' ואכמ"ל, גם משכחת אם נפלה לפני יבם וחלץ לה דמותרת לכל, כ"ד הדו"ש יוסף ראזין רב דפה דווינסק:

ובס' בית יהודה תי' קו' הנ"ל עפמ"ש ברמב"ם פ"ט ה"ח ממלכים, אימתי תהי' בב"נ שגרשה, משיוציאנה מביתו או משתצא מרשותו ואין להם גירושין בכתב וכשירצו לפרוש זמ"ז פורשין ע"ש, ולפי"ז ב"נ לא צריך כתיבת הגט ורק בשילחה מביתו סגי, א"כ

מיתה אין שילוח גדול מזה לכך אין ראי' מאברהם דשם לא משום מיתה אלא משום גירושין, דאם ימות אברהם הרי נשתלחה שרה ממנו, אבל בישראל מנלן דמיתה מתיר לעלמא ע"ש:

והנה הפני יהושע שם בקידושין חידש דאפילו להמסקנא דבישראל איכא קרא דמיתה מתיר אפ"ה בב"נ אסור מעשה דודבק, וא"ש בזה הא דאמר יהודה הוציאוה ותשרף דתמר בת כהן היתה וק' דהא היתה פנוי' דער ואונן מתו. אבל אי בב"נ אין מיתת בעל מתיר א"ש, אבל לאחר שאמר יהודה צדקה ממני, ונזכר והכיר בה שהיא בתולה דער ואונן של"כ שמשו ובב"נ לא הוי בעילת בעל רק בכדרכה, וקידושין נמי בב"נ ל"מ, והיינו דקאמר צדקה ממני ע"ש. אבל מאוד תמוהים דברי הפנ"י מגמ' מפורשת סנהדרין נ"ח א' ודילמא לאח"מ וברמב"ם פ"ט ה"ה ממלכים ובכ"מ שם, ובכתבי הגה"צ ר' צבי הערש הכהן ז"ל אבד"ק זגיערש ראיתי שהק' על הרמב"ם הנ"ל דמיתת הבעל מתיר בב"נ. הא קרא ואיש אחר יקחנה דילפינן דאלמנה מותרת לא מיירי בב"נ וליכא למימר מי איכא מידי כו' לפמ"ש תוס' חולין ל"ג א' ד"ה אחד דהיכי דבלא"ה אסור לישראל משום דבר אחר ל"ש מא"מ כו' וה"נ בלא"ה אסורה לישראל משום נכרית. ועכצ"ל דזה מצד הסברא לפי הרמב"ם הנ"ל דבב"נ דליכא בעולת בעל מיפרשו זמ"ז בשילוח בלבד בלא כתיבת גט, א"כ מיתת הבעל לא גרע משילוח בעלמא ועי' בנמ"י פ' נושאין על האנוסה, והובא בקיצור ברמ"א יו"ד סי' רס"ט סעי' ט' דגר שנתגייר ואשתו עמו אם אינו רוצה לקיימה יוצאת בלא גט ע"ש היטב בנמ"י, וע"ע בתבת גמא פ' שופטים ותצא, ובקובץ כנסת חכמי ישראל סי' קס"א מ"ש בזה הגאון מהרש"ם ז"ל מברעזאן. והנה גם בלא דברי הפנ"י קשה על הגמ' דפריך ודילמא לכ"ג בלאו ולכ"ע בעשה ופירשו התוס' משום עשה דודבק באשתו הא ע"כ צ"ל דעשה ודבק אינו לאחר מיתה דאל"ה למ"ל א"א גבי ב"נ היינו א"א ע"ש וצ"ע. ונוכל לומר דתלי' הא דמיתת הבעל מתיר ולב"נ אסור, מהיכי ילפינן דמיתת בעל מתיר, אי ילפי' מהא דאו כי ימות האיש האחרון ואיתקש מיתה לגירושין, ממילא לב"נ דאין קידושין מתיר גם מיתת הבעל אינו מתיר, אבל אי ילפינן מהך פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה ממילא לב"נ נמי מתיר מטעם אי איכא מידי:

ועיקר קו' הנ"ל מבת כהן מצאתי שהעיר בזה בשו"ת שואל ומשיב תליתאה ח"ג סי' ל"ו ונשאר בצע"ג. וי"ל בזה דהגמ' מסופק מנ"ל דמיתת בעל מתיר ואין ראי' מדאוכלת בתרומה דהיא רק בלא הניח בן ואפי' בני בנים פוסלין אותה מתרומה עי' יבמות ד"ע ע"א ובכה"ג דלא הניח בן הרי נאסרה באיסור יבמה לשוק וזקוקה ליבום ושוב לא שמעינן מהדא דמיתת הבעל מתיר לשוק. אבל עדיפא מיני' נוכל להקשות דנלמוד דמיתת הבעל

מתיר מהא גופי' דאם מת הבעל בלא בנים דזקוקה ליבום, ואולם בחיי בעלה אפי' לאחר גירושין דמותרת לעלמא אבל לאחיו אסורה משום אשת אח, הרי בהדי' דמיתת הבעל מתיר מקורבת אשת אח, וה"ה בהניח בנים מיתת הבעל מתיר לשוק, דכה"ג פרכינן בקידושין ס"ז ב' דגמרינן שם דאין קידושין בא"א מאחות אשה ופריך מה להנך שאין לה היתר בחיי אוסרתה דאפילו נתגרשה מבעלה ג"כ אסורה לקרובים ונאסרת עליהם מקודם רק לאחר מיתת הבעל מותרת משא"כ א"א יש לה היתר בחיי אוסרה ע"י גירושין ע"ש הרי בהדיא דלאחר מיתת בעלה נלקח ממנה שם אשות מבעלה הראשון, וממילא נשמעינן מהדא דמיתת הבעל מתיר. ועוד יש להקשות דמסברא ידעינן דמיתת הבעל מתיר דהרי הא דאין קידושין תופסין בא"א, באמת נוכל ללמוד מתחילת קידושין דהתורה אמרה כי יקח איש אשה ואשה לבי תרי לא חזי' דהוי חצי אשה בקידושין ד"ז א', וממילא גם בא"א דאין קידושין תופסין בה נוכל ללמוד מינה, דמה לי אם שניהם מקדשים בב"א, או אם אחד מקדשה בתחילה, ואחר קידושין דראשון בא השני וקידשה לעצמו סו"ס אשה לבי תרי לא חזיא, וממילא במת בעלה, בכה"ג שפיר ידעינן מצד סברא דמותרת לשוק דהרי לאחר מיתת בעלה לא הוי חצי אשה לגבי מי שנתקדשה לו דהרי אישות דבעלה הראשון אזדא לי' כיון דמת ואינו לפנינו וכמובן. ויש להאריך בכל זה ועי' מה שכתבתי בפ' שמות (ב' א') בשם תשו' מי באר, ובמטות (ל"ב כ"א) באריכות ה' יזכני להוציא לאור:

פסוק יג

אחותי וגו' וחיתה נפשי בגללך, ותמהו דנראה דרק טובת עצמו דרש, ובס' ארץ חמדה כ' ע"פ הר"ם בה' מלכים דב"נ אי משלח אשתו מביתו אם יוצאת ואומרת שאינה עוד אשתו ה"ז גירושין וא"צ גט, וידוע דברי רמב"ן דאבות לא קש מצות רק בא"י ולא בחו"ל רק ז' מצות ב"נ בתולדות (כ"ו ה') וא"א ירא שהמצרים יקחו שרה ויעברו על איסור א"א, וכ"מ שחבירו נענש ע"י אין מכניסין במחיצת הקב"ה והי' עצתו שתאמר שאינה אשתו וממילא היא מגורשת בדין ב"נ ולא יענשו על ידו. וז"ש למען ייטב לי בעבורך שלא אענש על ידך עש"ה. ולא ביאר הדברים היטב שעדיין ק' אמאי נגע ה' לפרעה לפי דברי' שלא היתה א"א דהיא מגורשת. אבל באמת נכונים הדברים שלא מצינו בתורה רק שאברהם אמר לה שתאמר שאחותו היא אבל היא לא אמרה כלל, וא"כ היא עדיין א"א ושפיר נענשו. ועדיין ק' אמאי לא פייס פרעה לאברהם ותיכף שלח אותו מביתו, וגם לא מצינו כששאלו פרעה למה לא הגדת לי כי אשתך לא ענה אותו דבר, ולאבימלך השיב ועמ"ש בזה בדברי שאול פ' וירא. ובני הרה"ח מו"ה דוד נ"י אמר בזה ע"פ הרמב"ן כאן דפרעה

לא שאל אותו מדוע רק אמר לו בספק מה זאת עשית לי להוציא מפיו האמת אם אשתו או אחותו היא לראות מה טוב לו, ואברהם שתק ולא השיב לו כלל מרוב פחדו, אז הבין כי אשתו היא ע"ש, נמצא דהי' ספק אצל פרעה אבל באבימלך הי' ודאי שאשתו כמ"ש לו ה' בחלום, וא"ש דאבימלך פייס לאברהם דידע שהי' אשתו אבל פרעה דהי' בספק למ"ל לבזות עצמו בחנם. ומה שראה שבא עליו יסורים דילמא לא הם בשביל שרה שהי' אשת אברהם, רק שהיא אחותו וא"א מאיש אחר והוא במדה"י כמ"ש בשפ"ח. וא"ש מה לפרעה לא ענה אותו דבאבימלך דידע שהיא אשתו ושאל אותו בבירור מדוע לא הגדת לי שאשתך הי' צריך לענות אותו אבל בפרעה דלא ידע בבירור לא חש להשיב לו וחישב אי יברר פרעה שהיא אשתו אז יענה אותו:

ובגו"א הק' איך אמר אברהם שתאמר אחותו היא נהי דאצלו רק לפ"ע אבל אצלה ג"ע וקיי"ל יהרג ואל יעבור והיא א"א באמת ע"ש, ובירחון קול תורה הי"ל פה פאביאניץ שנה א' סי' יו"ד הק' הא דעת תוס' סנהדרין ע"ה ורמב"ם פ"ו ה"ו ממלכים דאיפשטא איבעי' אי ב"נ מצווה על קד"ה, דאינו מצווה וא"כ א"צ למסור עצמה ע"ש, ועו"ק דאשה קרקע' עולם היא כמ"ש על אסתר, ועי' בריש כתו' ובתוס' שם. אך לק"מ כמ"ש לעיל בשם הפר"ד דאברהם הפיל עצמו לאש והחמיר על עצמו וכמו כן חשב אברהם ששרה בודאי לא תרצה להבעל ותמסור עצמה למיתה, ועוי"ל לפמ"ש בשטמ"ק ריש כתיבות בשם המאירי דבאסתר הוי קרקעית עולם לפי שמוליכין אותה בע"כ, אבל אי אומרים לאשה לכי מעצמך ליבעל ואם לאו אנו הורגים אותך הוי מעשה ותהרג ואל תעבור ע"ש וכאן נמי אם תאמר אחותו אני הוי ג"כ מעשה דעקימת שפתי' הוי מעשה וכמ"ש בב"ק ד"ד שאני עדים זוממין דבדיבורא קא עבדו מעשה, וא"כ ל"ה קרקעית עולם ושפיר הק' הגו"א. וע"ע בקול תורה חוברת ג' סי' מ"ה בזה שציין הרב הגאון האב"ד דפה שליט"א דבאמת דעת הרמב"ן כן שלא קיבלה שרה על עצמה לומר אחותו ורק שתקה וע"ש בלבוש האורה, ובאמת במד"ר פמ"א סי' ב'. איתא שהיתה אומרת אח"כ א"א אני ולא ה' פורש, וז"ש על דבר שרה, ועי' בחדושי הרד"ל במ"ר דפוס ווילנא שהביא בשם זוה"ק תזריע (נ"ב א') דעשר פעמים הכהו המלאך נגד עשר מכות ורמז לדבר שרי אשת אברם עשרה אותיות: ובס' זרע חיים מהגאון ר' חיים ברודא ז"ל בדף ל' הביא בשם הר"ר העשיל ז"ל, הא דפרעה לא נענש אע"פ שאמרה לו א"א אני ורק בנגעים ומדוע באבימלך א"ל ה' הנך מת על האשה, דאיתא בריקנטי שלא שימש אברהם עם שרה בעוד שהי' ערלתו בו כי לא קבלה אותה הצדיקת טיפה מערלה, וא"ש דלגבי פרעה עדיין ל"ה בעולת בעל ול"ה חייב אפי' אם שוכב עמה דבב"נ רק בעולת בעל אסור. וכלה שנכנסה לחופה ולא

נבעלה לא נאסרה להם, ואעפ"כ ענש אותו ה' בנגעים שהרי היא אמרה לו א"א אני אע"פ שבאמת ל"ה א"א והוא לא ידע שלא נבעלה, אבל באבימלך אמר ה' הנך מת על בעולת בעל שהי' אחרי מילת אברהם וכבר נבעלה לאברהם. ולכך אמר הנך מת ולא סגי בנגעים ופח"ח. וראיתי בדברי שאול שהק' דהא אסור להתרפאות בגילוי עריות אף לפק"נ דבכל מתרפאין חוץ מג"ע ואין מצילין בה ג"כ, ועי' ג"כ בנוב"י מ"ת יו"ד סי' קס"א שהשיב על תשו' בית יעקב שכ' דכמו דאין מתרפאין בג' עבירות כך אין מצילין בהם נפשות, והא דאונס שריא בקרקעית עולם דוקא באנוסה על גוף הביאה, אבל היכי שאינה אנוסה על גוף הביאה ורק שהיא משתדלת עי"ז להציל נפשות לא מקרי קרקעית עולם, ואשה ואיש שוים ותהרג ואל תעבור ואסתר שאני שהי' להצלת כלל ישראל מנער עד זקן והי' בהוראות מרדכי ובית דינו ואולי ברוח הקדש ע"ש:

וע"ע בשו"ת עטרת חכמים אה"ע סי' ל'. ובהגהות ממנו בנוב"י שהביא דלכך הוי קרקע עולם שיכולין לכוף אותה על כך בע"כ, ובכי הא אין למסור עצמה למיתה שהרי אפשר שאפי' תמסור עצמה יכופו אותה לעבירה ובכה"ג שרי אפי' בג' עבירות ע"ש בשם הר"ן ומלחמות פ' בן סורר—ומכל הנ"ל יקשה איך התירה עצמה שרה להבעל לפרעה דאין מצילין בג"ע, אך הדבר נכון דרק אסור אם לא יתרפא בזה לא יבא לידי ג"ע ואסור להציל עצמו בזה. אבל כאן חשש אברהם שיהי' בלא"ה ג"ע ויקחו אותה בע"כ ורק דאם לא תאמר אחותו יהי' שפ"ד ג"כ ובזה שוב מותר להציל עצמו, וז"ש אמרי אחותי את למען ייטב לי בעבורך:

פסוק טו

ויהללו רש"י הללוה ביניהם שראוי לפרעה, עי' דרשות הראנ"ח דהול"ל וישלח פרעה ויקחה כמ"ש באבימלך אע"כ שהללוה ביניהם לבין עצמם, ולא המתינו עד יצא דבר מלכות רק מיד הוליכה לבית פרעה, וא"ש ותקח האשה בית פרעה ע"ש ועי' כנסת הגדולה או"ח דקמ"ו האריך מאד ובכל ענין הפרשה, ומגודל אריכות לא העתקתי. וע"ע בשו"ת גור אריה יהודה אה"ע סי' מ':

פסוק כ

ויצו פרעה, עי' סוטה מ"ו ב' בזכות זה זכה וע"ש במהרש"א:

פרק יג

פסוק ג

וילך למסעיו, ערש"י וכ' הרא"ם וקרי חניותיו בשם מסעיו לפי שאין חניי' בלא מסט. ועי' מהרש"א ערכין ט"ז ב'. דאין צורך אלא כדקאמר הכא דלמסעיו משמע אפי' באקראי ולא כן חניי' דמשמע קבועה ואולי נעלם ממנו סוגיא דשמעתין:

שם ברש"י בחזירתו פרט הקפותיו, הובא בשם הר"ר שמעלקא ז"ל דביעקב כ' (ויצא ל"ב ג') מחנים פרש"י שתי מחנות מלאכים של א"י שבאו לקראתו ומלאכי חו"ל שבאו עמו, וכן באברהם הי' ב' מחנות מלאכים שיצאו עמו מא"י ללותו וכשבאו לחו"ל הלכו ובאו מלאכי חו"ל וכשהלך ממצרים לא"י ליווהו מלאכי חו"ל, ונמצא שהי' שורה עליו אויר חו"ל שהי' מקיפין אותו, וז"פ פרע הקפותיו מלשון ופרע ראש האשה שפרע מעליו הקפותיו של חו"ל. ועי' בס' פתגמין קדישין בשם הקדושת לוי בדף ח', ובשו"ת מהרש"ם ח"א בהקדמה אות מ' הביא בשם החת"ס, דבא"א הי' כל קניניו הגשמיים רק לעול ולמשא ובכסף וזהב עשה מצות ובהליכתו למצרים מפני רעב הי' הכל שואלין אותו איך איש כזה אשר מסר נפשו על קדוש ה'. יצטרך להיות נע ונד ולא יכלכל ה' אותו בביתו ולא הי' יודע מה לענות, ועתה בבואו טעון בכסף וזהב וז"ש ואברם כבד מאד בכסף וזהב שהי' עליו למשא, רק וילך למסעיו בזה פרע הקפותיו כלומר מה שהי' נשאר חייב תשובה על שאלותיהם ופח"ח, והוא ביאר ע"פ העקדה שער ל"א ואברבנאל ר"פ וישב דאברהם הקיף כל העולם להתקרב בני דורו אל הקדושה והאמונה, ואחר שהשלים הקפתו וחזר פרע ר"ל נתגלה הקפותיו כלומר התנועה והקפה שלו עש"ה. ובספר בני יששכר סיון מאמר ה' אות כ"ח כ' עפמ"ש האזולאי דהא דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא. ז"ד שכר המצוה גופא אבל התוספות ודקדוקי מצוה ומילי דחסידות שאדם מוסיף מה שלא נצטוה נהנה גם בעוה"ז וכן במצוה דרבנן, וע"י המצוה שעושה מתקנים אור הפנימי של הנשמה, וע"י התוספות ומילי דחסידי מאירים האור המקיף של הנשמה, כי כל נשמה יש בו מקיף ופנימי. ועד היום ל"ה לאברהם גדולת עוה"ז כסף וזהב והיום שנתעשר לא יחשבו בני דורו שכל פעולת התורה ומצות רק לקבל שכר בעוה"ז, פרע הקפותיו גילה לעין כל אורות המקיפים שיש בו על שעושה כל מצות בחומרות ומילי דחסידות ממילא מקבל שכר גם בעוה"ז ע"ש:

והנה מ"ש בשם אזולאי, כן כ' הריטב"א, דעל מצות ליכא שכר בעוה"ז כמ"ש כי לי בנ"י עבדים וחובה עליו לעשות, אבל על דקדוקי סופרים עם הידור מצוה יש שכר בה"ע, ועי' ב"ק ד"ט ב'. עד שליש מכאן ואילך משל הקב"ה, פרש"י מה שהוסיף על שליש אוכל פירותיהן בעוה"ז וקרן קיימת לעוה"ב, וע"ע בשטמ"ק ב"ק קט"ו דמשו"ה אין מכריחין לאדם לעשות לפנים משה"ד דדמי לכל מצוה שמתן שכרה בצדה דאין ב"ד כופין עלי'. וז"פ בפנחס בדין שיטול שכרו, דבבועל ארמית שרק קנאין פוגעין בו והלכה ואין מורין כן ולמי שלא יעשה כן ליכא עבירה. ולכן מי שהמיתו שפיר מגיע שכר בעוה"ז ובדין שיטול שכרו, ועי' בכתב סופר פ' בחוקותי דעל העמלה ג"כ יש שכר

בה"ע וזה שפרש"י תהיו עמלים בתורה ונתתי גשמיכם בעתם. ובפ"ד מ"ב דאבות שכר מצוה מצוה, וכ' הרע"ב מה שאדם מתענג בעשיית מצוה נחשב לו כמצוה בפ"ע, והנה על השמחה שיש לו במצוה שעושה יש לו שכר בה"ע, וזה"פ בפ' ראה נתן תתן לו ואל ירע לבבך "כי" בגלל הזה יברכך ה', תיבת כי אין לו דיבוק. ולהנ"ל א"ש ואל ירע לבבך "כי" אם תעשה בשמחה יברכך, וכן שכר עבירה נמי כנ"ל, וז"פ חטא חטאה ירושלים חטאה בכפלים ולקתה בכפלים, והפי' דהי' שמחים בעשיות עבירות ונחשב כב' עבירות וכשיעשו תשובה בשמחה נחשב ככפלים, וז"פ נחמו בכפלים. ובשל"ה כ' הטעם דשכר מצוה בה"ע ליכא שמא יחטא אח"כ ועבירה א' דוחה מספר רב מזכיותיו, ובבעה"ת פ' ראה אנכי נותן "את הברכה אשר תשמעו" ס"ת תורה, ועל זה יש שכר בה"ע, וקשה למה על התורה יש שכר בה"ע ולא על מצות, וכן בפאה אלו דברים כו' ות"ת כנגד כולם, וי"ל עפמ"ש בסוטה כ"ד עבירה מכבה מצוה ואין מכבה תורה, ושפיר ליכא שכר על מצות שמא יחטא אח"כ ויכבה אבל בתורה ל"ש זה, וא"ש בפנחס בדין שיטול שכרו, דבפ"ה מכ"א דאבות כל המזכה רבים אין חטא בא ע"י, ופנחס קנא את קנאתו ואין לך מזכה רבים מזה. ואין חטא בא לידו ויש שכר בה"ע, וז"פ אם בחקותי תלכו פרש"י תהיו עמלים בתורה ויש שכר:

עוי"ל דכ' המפו' דשכירות אינה משתלמת רק לבסוף וכל ימי אדם רק כפועל ושכיר. רק כשמת נעשה חפשי ממצות, וז"פ יצא אדם לפעלו שיצא לעוה"ב לקבל שכר פעלו ואשר לא קיבל בעוה"ז הסבה "ולעבודתו עדי ערב" כי כל ימי חייו עובד קונו עד בא ערב השלמת קצו, ובסוף ברכות ומו"ק ת"ח אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב שנא' ילכו מחיל אל חיל, הרי דגם בעוה"ב שייך ת"ת, ומשו"ה דייק שכר מצוה בה"ע ליכא דאינה משתלמת אלא בסיף, אבל לימוד דאין לה הפסק ישולם גם בעוה"ז דאין סוף לפעולה זו. וערמב"ם ותוס' יו"ט ריש פאה דבמצות שבין אדם לחבירו יש שכר בה"ע, ובתויו"ט מסיים ות"ת כנגד כולם. דגדול תלמוד שמביא לידי מעשה, וי"ל הפשט בדבריו דהי' ק' לי' הא ת"ת אינו בין אדם לחבירו ואמאי יש שכר בה"ע, ולכן פי' תלמוד מביא לידי מעשה ובמעשה איכא בין אדם לחבירו, ועי' מהרש"א סופ"ק דקידושין דלרבים יש שכר אף בה"ע, ועי' באור חדש שם דז"פ ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה דייק שאני נותן לפניכם "הרבים" היום אפי' בעוה"ז, וז"פ רש"י סוף ואתחנן אשר אנכי מצוך היום לעשותם. היום לעשותם ולמחר לקבל שכר, היום לעשותם ולא למחר לעשותם, ולהנ"ל חדא תליא באידך מדלמחר לקבל שכר היינו משום דאין שכירות משתלמת רק בסוף, וש"מ דמחר לאו זמן פשי' הוא דאל"כ אין עדיין זמן לשלם שכר ומתי ישתלם,

וכשם שמשתלמין לעתיד כך ה"ל לשלם מיד, אע"כ ממילא נשמע לא למחר לעשותם, ובחי' כתבתי הרבה בזה:

ובדברי רש"י שפרע הקפותיו הקשו המפו' וכי לוה מעות בעת שלא ידע שיהי' בידו לפרוע, ועוד מי פתי להניח מעותיו על קרן הצבי וילוה לאיש נודד מארצו בעת הרעב, וי"ל דהקפה הוא כשאינו מחזיר לו דבר שלקח כגון ליקח סחורה בחנות לפרוע ממון והלואה שמחזיר אותו דבר שלוה מעות לחזור מעות, וכן במזונותיו של אדם פעמים ישיג מה' אותו דבר בעצמו, ופעמים דבר אחר כמ"ש השמים שמים לה' והארץ נתן לבנ"א וכ' לה' הארץ ומלואה ומשני בברכות דל"ה. כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה, הרי דאם מברך על הפת הוא תשלומין בעד הפת ונקרא הקפה דאינו מחזיר אותו דבר שקיבל, וכשנותן לעני מפתו אז הוא מחזיר אותו דבר שלקח ונקרא הלואה כמ"ש "תן לו משלו" וכמובן שיותר טוב ליתן צדקה, וז"ש בחזירתו פרע הקפותיו ברדתו מצרימה והי' חסר לחם והיה מסתפק במה שבירך על הפת, אבל בחזירתו וה' ברכו בעושר אז פרע הקפותיו שלם בעד החזון אשר השיג אז בתורת הקפה. עי"ל דמכבדי עשיר רבים אבל מכבדי עניים מועטים, ועשיר שבא לעיר מכובדים שבעיר רצים אחריו שילין אצלם. אבל עני שבא אין לו אכסניא, ורק עניי העיר מרחמין עליו, וכן היה כשהלך אברהם למצרים הי' עני, ועכ"פ ל"ה עשיר גדול ורק מועטין נחנו לו אכסניא, וכשחזר הי' עשיר ובאו כנגדו כל העשירים ורצו שילין אצלם. אבל אברהם הלך להאכסניות של עניים שלן מקודם, ועי"ז עשה להם כבוד גדול, ובזה פרע להם הקפותיו שהי' חייב להם תודה על שקירבו אותו, וז"ש ואברהם כבד מאד במקנה בכסף וזהב, עתה הי' לו כבוד מאד, וגם העשירים רצו להכניסו אבל אברהם "וילך למסעיו" הלך ולן באכסניות שלן מקודם ובזה פרע הקפותיו:

עי"ל דבחו"ה שער הבטחון בפתיחה הביא בחסיד א' שנסע למרחקים לבקש טרף ועלי הדרך התוכח עם א' על דבר אמונתו, וא"ל האיש אתה תאמן בה' שהוא הזן ומפרנס לכל, ומדוע לא נתן לך פרנסה במקומך שלא תצטרך לנדד ללחם ואי' אמונתך? ויכלם החסיד ולא מצא מענה, ויקבל עליו לשוב העירה ע"ש, כן באברהם בכל מקום בואו שהוכיח להם צחקו עליו ואמרו מדוע אנחנו יושבים שלוים ואתה נודד? והי' חייב להם תשובה, וכשחזר ואברם הי' כבד מאד במקנה בכסף וזהב וה' עשה שפטים במלך חצרים שרצה להרע לו, והנס הזה הי' נשמע בכל מקום. וז"פ פרע הקפותיו ר"ל התשובות שהי' חייב להם עתה ענה להם. מספרים כשהי' גזירות בימי הקיסר הרוסי אלכסנדר השלישי וע"י השתדלות הבאראן גינזבורג השיגו הרבנים מרוסיא ראיון אצל שר הפניה, וזה הודיע

להצורר פאביפדאנאסואוו ימ"ש. שיהי' אצלו בשעה הראיון. ושפך זעמו על עם ישראל ואמר אני מבין תועלת כל הנבראים מהדומם עד המדבר מביאים קיום לעולם. רק קצרה בינתי תועלת עם ישראל להעולם בקיומם, המה כצרעת ממארת לארצנו רוסיא הקדושה וגדולה ולמה נברא עם כזה? דברי הצורר כמובן פעלו על לב השר יותר מתחנוני גדולי ישראל, והגזירות נשארו בתקפם. כשהלכו בפחי נפש הכירו הרבנים שצחוק עבר על פני הגאון ר' יצחק אלחנן ז"ל הרב מקאוונא ושאלו סבתו. א"ל שעתה מבין פשט הפסוק בחומש ורואה שישועה גדולה קרובה לבוא דבפ' בלק (כ"ג כ"ג) כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל" והוא קושי הבנה, רק הפי' כך הוא כעת ר"ל כאשר תגיע עת שיאמרו כל עם ישראל "מה פעל אל' ר"ל למה ברא עם כזה? אז תתחיל התקופה של הן עם כלביא יקום, והדברים הי' כמים קרים על נפש עיפה וכן היה באמת שהתחילה תקופה חדשה. ומלכות רוסיא החלה לרדת מטה עד שנפלה ולא תוסיף קום. ומי מלל אז שדברי הצורר יאמרו כל עמי התבל על אותו עם ומדינה של הצורר צא טמא! אסורים אתם לבא בקהל. וכולם מביטים עליהם כצרעת המתדבקת. ואותם הנסיכים שרי הפלכים ומחוזות. מוכרים עתה עתונים בחוצות ערים הגדולים בחו"ל, כן יאבדו!

פסוק ז

ויהי ריב רש"י דרועי אברם מוכיחים לרועי לוט על הגזל וכו' ומשמע דכל זמן שהכנעני בארץ אין אברהם זוכה בה, ובב"ב ד"ק בפסוק קום התהלך בארץ משמע דתיכף קנאה אברהם ועי' רא"ם בזה, ותי' דאז ל"ה לו עדיין זרע וה' אמר לזרעך אתן, ועי' ביפ"ת ובפר"ד דרוש ט' ומהאריכות לא העתקתי עש"ה, ועי' בשו"ת אגודת אזוב מדברי בחי' שבת דנ"ד שנסתפק אי חיוב תוכחה הוא גם בכותי העובר על ז' מצות שלהם, ולכאורה מדנקט קרא עמיתך משמע דממעט כותים. ופי' רמב"ם פ"ו ה"ז מדפות דנקט הרואה חבירו משמע דעכו"ם לא, וברש"י לך שרועי אברם הוכיחו לרועי לוט, ולוט הוכיח לאנשי סדום שנסבו על הבית, וי"ל דעכו"ם לעכו"ם חייב להוכיח, וקודם מ"ת גם לאבות הי' דין עכו"ם לחומרא, עי' פר"ד, ומכש"כ לאנשי ביתם שהי' דין עכו"ם, אלא שצ"ע דא"כ הוי ח' מצות, דאין לומר בזה אינהו וכל אביזריי' כדמשני בסנהדרין דע"ד ב'. וי"ל דלא חשיב רק ז' מצות ל"ת ולא מצות תוכחה ובסנהד' נ"ח ב' משני דלא חשיב שום מ"ע אפי' עשה שחייבין עלי', אולם כל מי שיש בידו למחות מסתברא שגם בעכו"ם יש חיוב למחות ועכו"ם לעכו"ם פשיטא שחייב שהרי אנשי שכם נהרגו על שלא מיחו, וערמב"ם פ"א ה"ו ממילה ובראב"ד. וי"ל דלקחו לשם עבד אע"ג דהתנה שלא למולו חייב טפי לכופו מכותי אחר ע"ש. ובמח"כ אשתמיטתי' לי' רש"י מפורשת בסנהדרין דע"ה ריש

ע"א דאין מחויב להוכיח לגר תושב דהוכח תוכיח את עמיתך ולא לגר תושב ע"ש וצ"ע. ועמש"ל בפ' וירא (י"ט ח' וכ"ג):

פסוק ח

אל נא תהי מריבה, החת"ס בת"מ כ' דעל תיבת נא אי' פשטא שהיא נגינה מפסקת די"ל דהתחברות רשעים איננו טוב אולי ילמדו דבר ממנו וה' אמר לאחזיהו בהתחברך לרשע פרץ ה' את מעשיך, וזה אל נא בנגינה מפסקת, אלא אדרבה תהי מריבה באמת ביני ובינך ולא נהי' יחד כי אנשים אחים אנחנו, ואי אפשר שלא להתחבר מפני הקורבה, ואם הימין ואשמאילה כי אפי' דבר טוב שנקרא ימין אין למדין מהם. אפי' אתה הימין אשמאל אנכי. ועי' קובץ דרושים חוב' ה' סי' כ"ד. והנה כ' עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו, וקשה בשמים לחה צריכים לשלום ואיזה מחלוקת שם? ורק בשמים אם השמש ולבנה הי' באים יחד, הי' נחרב העולם וכל השלום הוא כשהם פוחדים מרחוק זה מזה כמ"ש בספרי ההנדסה מספרים מהר"ר בונם ז"ל מפרשיסחא דצוה למשמשיו לשכור עגלה ונסע לווארשא ועמד אצל פתח בית ממכר יי"ש ומצא ב' נושאי סבל שתו יי"ש. ושאל א' האם למדת היום חומש. והשיב הן אך הי' קשה לי כפ' וירא (כ"א כ"ו) ויכרתו שניהם ברית. איך כרת אאע"ה ברית עם אבימלך העכו"ם? והשיב השני ולי הי' קשה הא די ויכרתו ברית, ושניהם מיותר, אך יהי' מיושב בקושייתך דאף שכרתו ברית פכ"ז הי' שניהם ולא אחדות. ותיכף נסע לחזרה ואמר שלא נסע רק לשמוע זה וזה ג"כ הפשט בקש שלום ורדפהו לפעמים נחוץ לרדוף השלום ולרחק אותו, וקיי"ל הרודף אחר חבירו להרגו השכם והרגו ואם השלום יבקש להרגך השכם והרגהו. וכן באהרן כ' אוהב שלום ורודף שלום והפשט דלפעמים הי' רודף את השלום להלאה אם רואה שהשלום ואחדות עם אותו איש או כת איננו טוב, ויש להאריך בזה, ועי' מה שכתבתי בפ' בראשית (א' ג'), ועוד אביא מזה להלן:

כי אנשים אחים פרש"י קרובים. ומ"א דומין בקלסתר פנים, עי' מהרש"א ב"ב דקכ"ג א' ולקמן פ' ויצא (כ"ט י"ב) בשם הטורי אבן. והנה קשה דמשמע דהוא נתינת טעם דלא יהי' מריבה כי אחים אנחנו, ולמ"א מה הטעם מפני שדוחין זל"ז לא יהי' מריבה ז וי"ל אם יריבו צדיק ורשע יאמרו הכל כי הצדק עם הצדיק, ולא יצא מזה שום חורבה, אבל אם יריבו ב' שמוחזקים לצדיקים אז יהי' חילול השם כי לא יוכל להיות הצדק רק אם אחד, ואחד משניהם בטח עושה עול, והעולם מחזיקים שניהם לצדיקים עד עתה. וזה ג"כ אם לוט הי' מפורסם בשקרותו לא הי' כל כך חילול השם אם יראוהו דהכל יאחרו דהצדק עם אברהם ולא ישימו לב, אבל הם דומים זה לזה שגם לוט יש לו זקן ופאות

והדרת פנים ודומה לאברהם, ועתה אם יהי' מריבה יהי' חילול השם, ועי' בס' או"ש, והענין נכון מאד ואמת:

פסוק ט

אם השמאל ואימינה, בס' חות יאיר מהאו"ח הביא על הפ' לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו דאותיות לפני ל"ב א"ך, הוא מיעוט עניוות, ומשמאל ל"ב ג"ם, ריבוי וגיאות וז"פ (תהלים ט"ז) שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט, דבסוטה ד"ה א'. ואת דכא ושפל רוח שה' שוכן את דכא משא"כ המתגאה אין אני והוא יכולין לדור במחיצה א' וז"פ שויתי ה' לנגדי תמיד ששוכן אתי ה' כי מימיני בל אמוט כשאני אוחז דרך ימין פ"ש, ועי' בס' באר שלמה מערכת ו' אות ה' עה"פ והסר שטן מלפנינו ומאחרינו דקודם עשיית מצוה בא היצה"ר להדיחו דמצוה אינה גדולה ולאחר עשייתה יגדיל אותה ועי"ז בא לגיאות, ועי' ס' פרי תורה פ' חקת, ובעבירה יפתה אותו להשפיל עצמו אפי' לדבר שאינו כבודו, כמ"ש הלל רשע על תאות נפשו שהוא עניו כמו הלל למלאות תאותו. וצריך להיות בעל גיאה בזה. וז"פ והסר שטן מלפנינו מדת א"ך לפני תיבת ל"ב ומאחרינו מדת ג"ם, רק תזכנו להשתמש בשתי המדות היפך מיצה"ר. וז"ש הנשמה ליצה"ר אם השמאל מדת ג"ם ואימינה בא"ך, ואם הימין להכניס בי מדת ענוה פסולה אז ואשמאילה אשתמש בבחי' גם לרבות:

פסוק י

רש"י לוט בחר בסדום על שהיו שטופי זמה, עי' בילקוט שמעוני פ' וירא לתאוה יבקש נפרד זה לוט. ובכל תושיה יתגלע אין לך שבת שאין קורין בה מפרשתו של לוט והוא פליאה, וזקיני הגאון מלאסק ז"ל בס' אור דוד על אסתר (א' ט') כ' דתורה ניתנה לבעל בחירה. ומי שנותן בכוס עינו לא ידע כלל לבחור והוא כבהמה לכן כל פרשה יורה גנותו של לוט שנטל מעצמו כח הבחירה, וכן הפרידה מאברהם הי' לתאוה כמ"ש רש"י. ואם ישב אצל אברהם ל"ה בא לידי מעשה כזו וז"פ שם בילקוט כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם זה לוט ובנותיו וכו' דמצינו עבירה לשמה מותר בנזיר דכ"ג. ומצוה שלא לשמה כגון אכילה גסה דאינה מצוה, וראינו ששני הדרכים טובים וגם רעים ועיקר תלוי בכוונת הלב וזה ישרים דרכי ה'. דרך המוסר ואסור שניהם ישרים אם הם לכוונה טובה ואם אינם לכוונה טובה פושעים יכשלו בם אף בדברי מצוה "ובהם" הוא על דבר חומרי "ובם" על רוחני וצדיקים אף שעושים דבר גשמי כמו עבירה מ"מ אם לשמה הם צדיקים, ופושעים אף שנראה שעושים רוחני כגון אכילת פסח מ"מ יכשלו כיון שאוכלים אכילה גסה ע"ש אריכות ותמצא נחת:

פסוק יד
אחר הפרד ערש"י. ובקובץ דרושים חוברת ה' סי' כ"א בשם זקיני הגאון מלאסק ז"ל, ומ"ש בפ' תולדות (כ"ז ל"ג):

פסוק טו
ולזרעך עד עולם. עשו"ת שבות יעקב סי' קס"א שטר שותפות שכ' בו עד עולם אין הבנים בכלל, ועי' ברביד הזהב:

פסוק טז
את עפר. ערש"י ומ"ש בדבריו בהפלאה בתו' דע"ה בגמ' ד"ה אמר. עש"ה:

פסוק יז
קום התהלך. עי' ב"ב ד"ק הלך בה לארכה ולרחבה קנה ויליף מכאן, ועב"ר פל"ט סי' כ"ד, וא' לקנינה. וביפ"ת כתב לזכות שיהי' לו קנין בארץ עש"ה שמעינן מזה דקנה אברהם ארץ כנען בקנינים הנוהגים בין אדם לחבירו, ואע"ג דלא זכה עד דור ד' דכ' ודור רביעי ישובו הנה, עי' יפ"ת פמ"א סי' י"ג דזכה בה מיד מעכשיו לזרעו כאומר משוך וקני מעכשיו ולאחר ל' יום דקנה, וע' פר"ד דרוש ט' אריכות:
ובפר"ד דרוש א' הקשה הא הרמב"ם פסק בפ"א הי"ז ממכירה דאין ב"נ קונה בחזקה. ובגמ' ב"ב איתא דאברהם קנה מחמת חזקה פ"ש. וי"ל דבחו"מ סי' קצ"ח סעיף ה' כ' הרמ"א דאף דתקנו חכמים דמעות אינו קונה מ"מ אם התנה בפירוש שיקנו המעות קנה ע"ש וכ' בקצה"ח סק"ג דאם התנה ב"נ לדין בדיני ישראל מהני דכל מידי דהוי קנין בשום מקום מהני תנאי וקנין כסף הוי קנין בב"נ לכן מהני תנאי אף בישראל ע"ש וסמוכין לדבריו נראה לי מהא דקידושין י"ב א' דאמר שמואל המקדש בתמרה אע"פ שאין בו פרוטה מקודשת חיישינן שמא שוה פרוטה במדי. וכ' הר"ן מטעם דיכולה לומר לדידי שוה לי פרוטה. ולכאורה קשה דא"כ אף באינו שו"פ בשום מקום תהיה יכולה לומר לדידי שוה פרוטה, ורק התירוץ אם שוה פרוטה במקום אחד הוי עליו שם ממון יכולה לומר אף לדידי שו"פ בכאן. אבל אם אינו שו"פ בשום מקום הוי עפרא בעלמא ואינה יכולה לעשות מעפר ממון, כמו בשבועה שלא אוכל ואכל עפר דפטור ובחידושי למס' קידושין הארכתי בזה הענין. כמו כן י"ל אם הוי קנין באיש אחר מועיל תנאי אף בישראל. ולפי"ז קנין חזקה כיון דמהני לישראל מהני תנאי לב"נ, ושפיר הוכיח בגמ' התהלך בארץ דהוי קנין בחזקה ומועיל בישראל מועיל נמי בב"נ בתנאי מפורש:

פרק יד

פסוק א
אמרפל ערש"י נמרד. ועי' בעירובין דנ"ג א' ובמהרש"א:

פסוק ו
איל פארן. ערש"י וכן בעל גד בעל שמו, ערש"י ש"ב (ו' ב') בעל לשון מישור, וכן פרש"י במ"ב (ד' מ"ב) וצ"ע ועי' קובץ דרושים חוברת יו"ד סי' כ':

פסוק ח
הוא צער. עי' באבות דר' נתן פל"ד, י"א פעמים נכתב "היא" בתורה, שבכל התורה כ' הוא בוי"ו בין לזכר בין לנקבה, רק לזכר קורין במלאפו"ם ולנקבה בחירק כאלו כ' היא ביו"ד רק בי"א מקומות כ' היא ביו"ד לנקבה, עי' בבנין יהושע שם. ועי' ביפה מראה על ירושלמי פ"ד דתענית, ונעלם ממנו האדר"נ הנ"ל, ועי' ברכי יוסף יו"ד סי' רפ"ד סק"ו:

פסוק י
רש"י וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע. עי' ס' עפר יעקב כי יצא בזכות אברהם לפי שקיבל בארצו את לוט בן אחיו וגם כדי שישיב לו אברהם רכושו ולא יאמרו כי הוא העשיר לאברם לזה ניצל פ"ש. והרמב"ן הק' אדרבה כיון שראו שגם מלך סדום ניצל אין זה נס כ"כ באברהם. ותי' דהצלתו של מלך סדום הי' ע"י אברהם שהביט בהבור ע"ש. ובכל"ח פ' נח כ' דהי' מאוה"ע שלא האמינו שא"א ניצל בדרך נס שהרי הרן ג"כ מסר נפשו ונשרף והי' אומרים שע"י כישוף ניצל, אמנם כשראו עתה שא"א בהבטה הציל מלך סדום א"כ גם להרן הי' יכול להציל, וע"כ דנשרף דזה הי' התכלית על קידוש השם ולא רצה א"א להצילו, וא"כ ברור דגם עצמו לא רצה להציל ומסר עצחו לקדושת השם ורק ניצל ע"פ נס משום תולדותיו שיצאו ממנו, וזה"פ שהאמינו באברהם למפרע: הרה נסו. רש"י כל שצריכה למ"ד בתחילתה כו' עי' מהרש"א יבמות י"ג ב':

פסוק יד
וירק ערש"י ונדרים ל"ב רב ושמואל חד אמר שהוריקן בתורה, וח"א בזהב, עי' בס' בית ישראל מהגה"ק מקאזניץ ז"ל שכ' דנרמז על גאולת מצרים. דהי' ויוציאם בכסף וזהב דהיינו בע"ב שמות שהם רי"ו מויר"ק שהם חסד וגבורה. היינו ח"א שהוריקן בתורה דהיינו תורת חסד. וח"א שהוריקן בזהב דהיינו גבורה, ומר אמר חדא ומא"ח ולא פליגו: וירדף עד דן. ערש"י תשש כחו. וכ"כ בפ' רש"י ירמי' ד' בשם מד' שע"ז שוברת לפני' (י"ב ח') ועי' בלוית חן אריכות, וע' ולאחרי' שנא' וירדוף עד דן כיון שהגיע לדן תשש כחו ע"ש ותמו', ובדב"ש כ' דבר"ה די"ז אני ה' קודם שיחטא ולאחר שיחטא. והק' הרא"ש קודם שחטא מה צריך לרחמים, וחידש דאף דבע"ז מחשבה כמעשה זה לאחר החטא נענש גם על מחשבה אבל קודם שחטא במעשה אינו נענש על מחשבה לבד ע"ש וכאן אמר ששוברת לפני' ונזכר החטא לאברהם אף שגם מחשבה לא היה, ונראה דהק' על הרא"ש מקידושין ד"מ בנפל מגג ומת ודילמא מהרהר בע"ז הי' פ"ש הרי דגם על מחשבה

גרידא נענש, ורק התי' דודאי להענישם על מחשבה אף בע"ז אינו מענש קודם שחטא בפועל, אבל שם שהי' צריך להתחדש לו נס שעלה לעלי' ונפל בזה כיון שהרהר בע"ז עכ"פ נס ל"ש שיתחדש לו. ובאברהם ג"כ נעשה נם ורדף אחר המלכים ולכך כשהגיע לדן תשש כחו ולא נעשה לו נס. ועי' בסנהדרין דצ"ד אי' ג"כ תשש כחי. ובקרבן נתנאל ר"ה אות כ'. כ' חילוק נכון אם יש יכולת בידו לעבוד ע"ז ומניחה בשביל כבוד ה' אינו נענש על המחשבה שהי' מקודם, והך דר' יעקב איירי כשהרהר מחשבת ע"ז ונאנס שלא יוכל לעבוד דבכה"ג בשאר עבירות אין נענש ובע"ז נענש דהא אי לא נאנס הי' עושה מעשה. ועי' בס' ברכת שמואל פ' עקב תירוץ יפה על קו' הנ"ל, ובאור חדש קידושין כ' דבר נכון. ומצאתי עוד בס' נחלת עזריאל סוף חס' נדה. דיש לחלק בין כשקיבל ע"ז בלבו שבמחשבה זו הוא עבדו ומחשבו לאלקי דאז נתפס במחשבה כמעשה, אבל אם מחשב בלבו שיעבוד אח"כ במעשה ומזה מיירי הרא"ש שכ' שחישב לעבדו משמע שעתה עדיין אינו מקבלו בלב אז בעינן מעשה דוקא ע"ש. ועי' בסנהדרין דס"א באומר איני מקבלו עלי לעכו"ם עד שאעבד, דכל כחה דלא פלח לה אינו חייב עש"ה, וע"ע בתוספות יוה"כ על יומא דפ"ו בזה, ובשו"ת בית יהודה או"ח סי' נ"ו מ"ש בזה:

פסוק טו

ויכס וירדפם. בב"ר פמ"ג א"ר פנחס וכי אדם רודף הרוגים אלא הקב"ה הרגם. ועדיין קשה כיון שה' הרגום א"כ וכי אדם רודף הרוגים. ובס' דרוש שמואל כ' ע"פ רש"י עה"פ לזרעך נתתי את הארץ אע"פ שעדיין לא נתן מ"מ אמירת הקב"ה כאלו כבר עשוי' וכן ויכם באמירת ה' כאלו כבר הרגום. ומ"מ עדיין היו בחיים ושפיר וירדפם:

פסוק יח

ומלכי צדק וגו', ראיתי שהרה"ק ר' מאיר מפרימישלאן נתראה פא"פ עם הגר"ש קלוגר פתח הרה"ק פי' הפ' ומלכי צדק כו' והוא שם בן נח כמ"ש רש"י ונדרים דל"ג. וצ"ב מדוע הפסיק באמצע בתיבת הוציא לחם ויין הול"ל ומלכי צדק מלך שלם כהן לאל עליון הוציא לחם ויין, רק כאשר ב' צדיקים נועדו יחדיו צריך כ"א ללמוד מחבירו מדה טובה שנמצא בו יותר ממנו, וידוע דא"א הי' לו מדת גמ"ח ושם החזיק בעבודה ביתר שאת, ומשו"ה נקרא כהן לאל עליון, וכאשר נועדו יחדיו כל א' הוציא מחבירו המדה טובה שנמצא בו ואמר הכ' ומלכי צדק הוציא מאברהם מדת לחם ויין ר"ל גמ"ח, והוא ר"ל אברהם הוציא מן שם מדת כהן לאל עליון ר"ל מדת עבודה ופח"ח:

ובכתבי דו"ז הרה"ג מו"ה צבי הכהן ז"ל אבד"ק זגיערזש ראיתי דידוע דכהנים הם מסטרא דחסד ונצטוו לברך להמשיך ברכתם באהבה לכל ישראל. וזה"פ ומלכי צדק כו' דזה שייך למדת מלך לכבד הבאים אצלו במאכל ומשקה, והוא כהן לאל עליון ר"ל מחמת

שהוא כהן והוי מסטרא דחסד משו"ה ויברכהו. ובס' אמרי בינה ראיתי עפמ"ש בנדרים ל"ח דאברהם הי' כהן לאל עליון, וק' מאי סמיכות זל"ז משום דהוציא לחם ויין אברהם הי' כהן, וכ' דאי' בחולין מ"ד ב' ר' זירא כי הוי משדר לי' מבי נשיאה לא שקיל אמר שונא מתנות יחי' כי הוה מזמנא לי' הוי אזיל אמר אתייקרי דמתייקרי בי, והנה בכהן ל"ש שונא חתנות יחי' דאיתא והכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו וא"כ כהן מותר לקבל מתנות וה"פ ומלכי צדק הוציא לחם ויין ולא זימן אצלו והאיך קיבל אברהם הא שונא מתנות יחי' לכן אמר והוא כהן ובכהן ל"ש זה פ"ש. ובשם הג"ר יצחק הורוויץ מהאמבורג ראיתי דמלכי צדק הוא שם ורמז עם הלחם ויין שבני אברהם יקריבו מנחות ונסכים ע"ג המזבח ויין נסכים כולו למזבח. ומנחות הקומץ למזבח ושירים נאכלים, ודבר שכולו למזבח חשוב יותר. כמו עולה כתובה בתורה קודם חטאת, וא"כ הי' לו לכתוב הוציא יין ולחם להקדים יין לנסכים קודם למנחות. אלא דמנחת כהן אינה נקמצת אלא כולה נשרפת וז"ש ומלכי צדק הוציא לחם ויין. וק' למה לחם קודם ומשני והוא כהן כו'. ועי' בס' קהלת משה תי' נכון:

עי"ל עפ"מ, עני א' הי' לו בת שהגיע לפרקה ובא להרב שיתן לו נדבה הגונה שיהי' יוכל להשיא בתו, ושחק עליו הרב. ואמר לו גם אנכי הנני עני ורק לחם צר לי. לך אל פלוני הגביר והוא יתן לך, והנה אם נמצא איש שחננו ה' בעושר וגם גדול בתורה יכול לקיים שניהם. וז"ש ומלכי צדק מלך שלם מצד שהי' עשיר ומלך הוציא לחם ויין ומצד שהוא כהן לאל עליון נתן לו גם ברכתו:

ועי' בס' פתחי שערים על תענית דכ"ו בגמרא דכהן מברך אסור ביין, ועי' ירושלמי פסחים פ' ע"פ ה"ו דיין שבתוך המזון ולפני המזון אינו משכר, ועי' תוס' לעיל י"ז ד"ה ויודע, וי"ל בזה הפ' ומלכי צדק כו' מה זה דהביא דהוא כהן, ונראה דהי' קשה לי' איך הוציא יין הא משכר וכהן אסור לשתות אך כיון שהוציא לחם והוי יין בתוך הסעודה ומותר. אך ק' לפי"ז ביומא די"ח ד"ה לא כ' אע"ג דכהן אסור ביין כו' הא י"ל ביין שלפני ותוך החזון דבשאר השנה מותר ובעיוה"כ אסור. גם קשה בסנהדרין דמ"ב ל"ה שותין יין כל היום כו' הי' יכלו לשתות בלפני ותוך המזון שו"ר בשאג"א סי' י"ח שכ' לחלק נהי דלעבודה אסור לכהן לשתות אף בתוך המזון אבל בנשיאת כפים דהוי רק אסמכתא לא גזרו תוך החזון וא"ש. אמנם בבאה"ט סי' קכ"ח סקמ"ג כ' בשם הלק"ט דאף בתוך המזון אסור, לפי"ז צ"ל דהך דמלכי צדק כמ"ש לעיל דבתוך המזון מותר לפמ"ש הכו"פ סי' ס"ג בשם הפר"ד דכל מה שנזהרו קודם מ"ת הוי רק כמו דרבנן ושוב שייך שפיר ההיתר

בתוך המזון, וע"ע בכל"ח וירא אות ה'. ופ"ע בס' בנין דוד על איכה (ב' י"ד) לזקני הגאון מלאסק ז"ל מ"ש ברש"י:

פסוק כא
תן לי הנפש. ערש"י ועי' בנדרים דל"ב בשביל שהפריש בנ"א מלהכניס תחת כנפי השכינה נענש אברהם ונשתעבדו בניו במצרים ר"י שנה, וע"ש במהרש"א:

פסוק כב
הרימותי רש"י לשון שבועה עמ"ש בזה בפ' חיי שרה (כ"ג י"ג) בשם שו"ת רמ"ץ:

פסוק כג
מחוט. עי' בחדושי מהרא"ך ח"ב בחי' על מס' ב"מ דמ"ה לאא"ז הג' הקדוש מסאכאטשוב ז"ל מ"ש בל' נפל ובחליצת הנעל, וע"ע בקובץ דרושים חוברת ה' סי' כ"א מזקיני הגאז"ל מלאסק:

והמפו' הקשו אמאי לא רצה ליטול ממלך סדום, וי"ל דלא רצה ליהנות ממעשה נסים דזה הי' לנס כמ"ש ברש"י (י"ד י"ד) בוירק את חניכיו דאליעזר לבדו הי', דאל"כ קשה מפני מה החזיר דלא הוי בכלל שונא מתנות יחי' דהא מן הדין הי' שלו כמ"ש באוה"ח דהוי כמציל מגייס ולסטים ע"ש ומשו"ה חלק גבוה לא החזיר ונתן מעשר כמ"ש (בפ' כ') ויתן לו מעשר מכל, ונשמע מזה דאף מן מעשה נסים צריך ליתן מעשר דהא כאן הי' נס דניצל מן מלחמה כמ"ש רש"י ואעפ"כ נתן מעשר, *) ועי' בתפארת ישראל פ"ג דמדות אות פ"ב ובני הרה"ח מו"ה דוד נ"י הביא ראי' מפ' תולדות (כ"ו י"ב) ויזרע יצחק וימצא מאה שערים פרש"י שאמדוהו כחה ראויה לעשות ועשתה על אחת מאה ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות הרי שהזרעים הי' בדרך נס ובכ"ז נתן מעשרות, וזה ראי' נכונה ולא תחנם ג"כ ל"ש הא דהחזיר למלך סדום דמפני דרכי שלום או שהוא לטובת עצמו מותר כמ"ש תוס' ור"ן גיטין דל"ח, וכ"כ בפנים יפות דכמו באדם חשוב הוי שבח לנותן יותר מן המקבל ע"ש. ומחו' הרב הגאון ר' שלמה יהודה ליב הכהן שליט"א האבד"ק זגיערזש אמר לתרץ קו' הפנ"י דהא עבר אלא תחנם. עפ"ד חק יעקב סי' תמ"ח סקי"ב דדוקא אם הישראל יכול להנות מהדבר לעצמו אז אסור ליתן לעכו"ם. אבל אם לישראל אסור כגון חמץ בפסח ל"ש הלאו לא תחנם. ועתוס' עירובין דס"ד ב' ד"ה ולמדנו. **(הערה עי' הפלאה דף נ' (מהגה"צ אבדפ"ק פאביאניץ שליט"א)** והפנ"י כ' דאברהם לא רצה ליהנות מרכוש סדום יען שרכוש סדום נחשב לרכוש עיר הנדחת וקללה רובצת עלי', וא"כ הי' אסור לאברהם כנכסי עה"נ ול"ש לא תחנם כמ"ש הח"י ושפיר החזיר אברהם למ"ס, ודברי' נכונים:

אבל יש לעיין בזה דא"כ האיך נתן מעשר הא מעשה נסים פטור ממעשר, ומקורו

מתוספתא הובא ברד"ק מלכים ב' (ד' ז') באלישע בהנס דכלים רקים נמלאו ושלמה החובות וכ' בתוספתא וכד איתרחיש לה האי ניסא אמרה לי' לנביא אית עלי עשור מהאי מישחא או לא אמר לה דמן נס ל"צ לעשר ע"ש, ועי' שו"ת בית יצחק יו"ד סי' פ"ד שכ' לו א' ע"פ תוס' מנחות ס"ט ב' ד"ה חיטין שירדו בעבים, דע"י נס ירדו וקמבעי' בגמ' אי מקרי ממושבותיכם, ולפי"ז ה"ה דרק פרי ארץ חייבין במעשר וע"י נס י"ל דלא הוי פרי ארץ, וזה ששאלה שהאי שמן שנתרבה בברכה אי מקרי פרי הארץ לחייב במעשר ופשוט לי' מעובדי' האכיל שאינו מעושר וע"כ שהי' חו"ל דפטור ממעשר ומזה נשמע דבעי פרי הארץ, ומה שנתרבה בברכה ל"ה פרי ארץ ופטור ממעשר, והשיב דאם הפי' כן למה לא פשיט במנחות מתוספתא זו דל"ה פירות ארץ, ועוד מה השיב מעובדי' דהאכיל שאינו מעושר משום דהי' מחו"ל, דזה א"צ ראי' דתבואות חו"ל פטור ממעשר. והוא כ' ע"פ תוס' תענית ח' ב' ד"ה אלא דמה"ט לית רשות למזיקין רק בדבר הסמוי מן העין דשורה ברכה בו. ומה שנתרבה ע"י ברכה הוי כמו הפקר שאין לאדם רשות בו ולכן יש רשות למזיקין למישקל, ובתוס' ע"ז כ"ו ב' ד"ה אנו כ' בשם מד' (ש"ר פל"א ותנחומא משפטים) דעובדי' לוה מיהורם ברבית לפרנס הנביאים דהיה פק"נ עט"ז יו"ד סי' ק"ס סקכ"א, וכיון שהי' פק"נ ע"כ שהאכיל טבל כדין מי שאחזו בולמוס, אמנם בשעה"מ ה' לולב הק' עלי' אהא דמאכילין טבל דלא אפשר בחולין הרי יכול להפקיר והפקר פטור ממעשר ועי' בי"צ או"ח סי' צ"ד סק"א) וצ"ל אה"נ דעובדי' הפקיר מקודם וזה שהשיב הנביא בעלך האכיל לנביאים שאינו מעושר בשביל פק"נ, וע"כ הפקיר מקודם לפטרו ממעשר ואף את ל"צ לעשורי דמה שנתרבה ע"י נם הוי הפקר כתוס' הנ"ל ופטור ממעשר עש"ה:

עוד יש ליישב התוספתא הא דעובדי' לא עישר י"ל כיון דלוה ברבית לפק"נ. ל"ה רשאי ללות רק הצריך לפק"נ לאכול ולא יותר, וכמ"ש הר"ן בביצה, וא"א להפריש מעשר מה שצריך לפק"נ ולהלות יותר אסור, ויהורם רשע הי' שהלוה ברבית עי' בתוס' ע"ז דמומר הי' וכיון דהנושה שבא לקחת הי' יהורם שהלוה לבעלה ברבית כמ"ש רד"ק א"כ האשה שאלה אם חייבת לעשר כשתשלם לו כדין המוכר לע"ה צריך לעשר, ודעת הש"ך יו"ד סי' קנ"א סק"ו דמומר א"צ מלהפרישו מאיסורין. ועדגמ"ר שם, והשיב לה דעובדי' האכיל לנביאים שאינו מעושר בשביל שלוה ברבית מיהורם הואיל דמומר הי', וא"כ א"צ להפרישו דבלא"ה אוכל שאינו מעושר ולכן מותר לשלם לו שאינו מעושר. והנה לפמ"ש נלמד מתוספתא דמאכילין טבל בפק"נ ולכן לא הפריש עובדי', אמנם במלכים א' (י"ז י"ג) במ"ש אלי' עשו לי עגה קטנה ואי' במד' שא"ל להפריש חלה. ועפר"ד דרוש י"ט דהצרפית ואלי' נתוכחו בפלוגתא דבן תימא ורבנן, ולהנ"ל דמברכה א"צ לעשר

וה"ה להפריש חלה, וי"ל דחלה בא בשעת גלגול וחייב בחלה ולא דמי למעשר, או י"ל דמה"ט אמר אלי' שתעשה עגה קטנה בתורת חלה דאח"כ יהי' מברכה ויפטור מחלה, ויש לפלפל למ"ד תרומת פירות דרבנן רק שמן זית דאו' אם מה שנתרבה בברכה מקרי שמן זית, אך מדיצאו בחנוכה בשמן שנתרבה בברכה ובנר תמיד בעי שמן זתים, ואמנם הטעם שכ' בתוספתא דמניסא ל"צ לעשר י"ל דעיקר מצות תרומה ומעשר משום תיקון שנתקללה אדמה בחטא אדה"ר משא"כ דבר הבא מנס א"צ תיקון, וכ"כ בנחלת בנימין מצוה קכ"ז, ועי' בבני יששכר מאמרי שבתות מ"ג אות ג' דמה"ט המן ל"ה צריך ברכה דכל עיקר ברכה לברר הניצוצין מן הפסולת ובמן ל"ה פסולת ולא כרמ"ע מפאנו שהי' הברכה המוציא לחם מן השמים ומתוספתא הנ"ל ראי' לדברי'. ועי' בידי משה על מד"ר נשא פ"ז דלא הי' ברכה במן ע"ש ופי' נשמת אדם ה' לולב כלל קנ"ב אות א', ושד"ח מערכת הכללים אות כ' כלל ק' מ"ש בזה ועמ"ש בפ' בשלח באריכות. וע"ע בקובץ דרושים חוב' ז' סי' נ"ה מ"ש זקיני מלאסק ז"ל וחוב' ט' סי' ל"ב אריכות בזה:

וע"ש בבי"צ שנשאל בבהמה הנולדה בנס כהנהו אטמתא בסנהד' נ"ט ב' או בספר יצירה אי חייבין במתנות עי' רי"ט אלגזי ד"ג הביא תוספתא דפטור מבכורה וה"ה במתנות, ועי' של"ה וישב, דדבר הבא מנס מס' יצירה ל"ב שחיטה ועי' יומא ע"ה ב' דהשלו הי' טעון שחיטה, וצ"ל דאינו דומיא לאטמתא, ובש"ך בהעלותך כ' דהשלו הראשון שהי' עם המן ל"ה צריך שחיטה כהך אטמתא רק השלו הב' שניתן בבשר תאוה הי' טעון שחיטה, אמנם מדנקט ריב"ק שירד עם המן דבר הטעון שחיטה משמע דגם השלו הראשון טעון שחיטה, ובתרגום יונתן פ' ויקהל (ל"ה כ"ז) והנשיאים הביאו פי' העננים הביאו כל זאת מגן עדן, והק' איך הי' כשר הא בעינן שמן זית ולא מן השמים, אך א"ש דהביאו מג"ע התחתון והוא מן העצים שם והוי שמן זית, וכ' ויצמח כו' כל עץ, דלג"ע העליון לא יגיעו העננים, ובט"ז או"ח סי' תר"ע תי' קו' ב"י דבלילה הא' ל"ה נם ע"פ זה"ק דאין הברכה חל על כלי ריקן וע"כ נשאר מעט שמן, ולכאו' תמוה דברכה אינו חל על ריקן אבל בחנוכה היה נס ויוכל להיות יש מאין, ואומרים בשם הגה"ק מגור זצ"ל דקיי"ל דכל השמנים פסולים למנורה רק שמן זית ואם הי' ע"י נס ל"ה שמן זית וע"כ בחנוכה הי' ברכה ופח"ח ונשמע מזה דמה שהוא ברכה הוי אותו מין ודינו כשמן זית, ומתוספתא הנ"ל מוכח דמנם פטור וע"כ דלאו שמן זית הוא, וע' בכל"ח פ' ויקהל אות ה':

ויש עוד להסתפק בבהמה הנולדה ע"י ספר יצירה כי האי דסנהד' ס"ה אי כשרה להקרבה, ועי' בחכ"צ סי' צ"ג דאדם הנוצר ע"י ס' יצירה מותר להרגו דכ' שופך דם האדם באדם דמו ישפך יצא זה שלא נוצר באדם ע"ש. וה"ה בהמה הנולדה ע"י ס' יצירה א"צ

שחיטה דאין זה בכלל וזבחת מבקרך, ומה"ט כ' רש"י בסנהד' דחמור היורד משמים טהור דאין זה חמור רק צורת חמור ומצאתי עוד בס' מקיץ נרדמים מכתב ט"ו שהערה בכמה דברים מהנ"ל, ועמ"ש בפ' וישב (ל"ז ב') מזה, ומצאתי עוד בירחון הבאר כרך ג' ח"ב סי' קי"ח אריכות גדול מזה מהגה"צ מסאקאלוב שליט"א ועי' מה שכתבתי בזה להלן בפ' תולדות (כ"ו י"ב) וישב (ל"ז ב') ויקהל (ל"ה כ"ז):

פסוק כד

בלעדי אשר אכלו הנערים. ערש"י דחלק היורד למלחמה ויושבים על כלים שוים, אך עדיין אשר אכלו הנערים מיותר, ובס' משנת חכמים ה' עכו"ם סי' ל"ט, בצפנת פענח סקצ"ו כ' דעכו"ם מעכו"ם קונה בחזקה עי' גיטין ל"ח, ויש חילוק דבחזקה ע"י כיבוש מלחמה שהו חוק להם יש בזה קנין לעכו"ם משא"כ אם קונה א' בחזקה שלא כדין דמצוה על דינים וגזל, ועי' מג"א סי' תרמ"ט סק"ה, וידוע דאברהם נהג עצמו בדיני ישראל עכ"פ לחומרא, א"כ המלכים שכבשו למלך סדום זכו כדין עכו"ם מעכו"ם שקנו ג"כ בחזקה וכיבוש, אבל אברהם לא רצה כלל ליהנות מזה כי לישראל דין אחר וז"ש הרימותי ידי אל ה' כלו' שידי כל היכי דאיתנייי' ברשותא דמרא קמא איתנייי' ויש לו דין ישראל, ואמר בלתי אשר אכלו הנערים דהיינו דקיי"ל הגוזל ומאכיל פטור לשלם דאיכא יאוש, הילכך דוקא מה שאכלו הנערים פטור לשלם, משא"כ אי הי' בעין וא"ש, וממ"ש בזה בפ' במדבר (ג' מ"ה) בשם הגרי"פ:

פרק טו

פסוק א

אז אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד. ערש"י עי' קובץ ח"ת אהל מועד ח"ב דכ' יש לדקדק דהול"ל שכרך הרבה מאד ובזה נדע דעאכו"כ שלא יענש, וי"ל ע"פ מד' שמואל (ד' ב') שפי' שכר מצוה שה' חפץ בטובת בריותיו והרבה להם מצות כדי להרבות שכרם, ואם יעשה האדם המצות וחי בהם זה רצון ה' כי נעשה רצונו להטיב את הבריות ועל הנ"ר הזה עוד יקבל שכר וזה שכר מצוה שה' ישלם לו גמול טוב זה בעצמו "מצוה" שנ"ר לפניו כמו בעשיית מצוה וע"ז עצמו מקבל שכר ע"ש. ועי' בערבי נחל פ' שופטים ע"פ משל. וז"פ אל תירא אברם' כי במה אחר "אנכי מגן לך" ואטיב עמך בעבור צדקתך בזה עצמו שכרך הרבה מאד. כי נ"ר לפני בזה שאוכל להטיב עמך. וע' בינה לעתים דרוש ל"ט דבא הגמול בשלשה כי למה שהי' משפיע לאחרים מחכמתו גם ה' השפיע עליו נביאתו יותר מעד עכשיו, ולאשר בגבורתו הי' מגן לאחרים להחלשים שלא יוכלו להנצל מרודפיהם הבטיחו אנכי מגן לך, ולפי שבעשרו פזר נתן לאחרים

לפיכך שכרך הרבה מאד, מאד זה ממון כמו שפי' בכל מאדך עש"ה ועי' בשו"ת זכרון יצחק בח"ת:

וע' בקובץ המאסף היו"ל בירושלים שנת י"ח כרך א' סי' י"ב מדוע נקרא ציור בעל שש קצות מגן דוד ולא מגן אברהם הלא ה' א"ל אנכי מגן לך, וי"ל דבסנהד' צ"ה א' א"ל ה' לדוד עד מתי יהי' עון זה טמון בידך כו' כאשר הפיל ישבי את דוד קמטי' הניח עלי' קורה והעמיד עצמו עלי' מכא לי' ארעא מתותי' ונתרככה הארץ מתחתיו ולא הזיקו, אמר ניפול עלי' ונקטל, אמר אבישי שם אוקמי' לדוד בין שמיא לארעא מעתה נראה אם מלך ב"ו ישמור את האיש לא ישמור אותו רק מד' רוחות פנים ואחור ימין ושמאל אבל מעלה ומטה א"י לשמרו, אבל ה' שמר לדוד אף מעלה ומטה וזה מגן דוד באמת ולכן ציור כזה נקרא מגן דוד כי שמרו ה' מששה רוחות ע"ש. והנה בס' העקרים חקר מדוע שכר מצוה בעוה"ב שהוא שכר נצחי, ועונש בגיהנם י"ב חדש עונש זמני, ממ"נ אי אזלי' בתר הנעבד שאנו עובדים לה' הנצחי. ומשו"ה שכר נמי נצחי, א"כ גם עונש יהי' כן, ואי אזלי' בתר העובד שהוא האדם משו"ה העונש זמני א"כ גם בשכר יהיה כן. ובמלך בו"ד להיפך המורד במלך חייב מיתה והוא עונש נצחי, ומי שעשה דבר טוב למלך ישולם לו שכר זמני. וכ' דזה ממדותיו של ה' הרחמים וז"פ אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד והאמין בה' ויחשבה לצדקה ע"ש. ועמ"ש לקמן (י"ז י"ט) וז"פ ולך ה' החסד שתשלם הטוב נצחי כי אתה תשלם לאיש עבור עבירות כמעשהו של האדם הזמני. וז"פ גומל לאיש חסד כמפעלו דהיינו לפי המפעל שפעל להקב"ה. יתן לרשע רע כרשעתו שהוא זמני. והמהרש"א במכות כ"ג כ' הא דנמנו וגמרו טוב שלא נברא משנברא, היינו שנמנו המ"ע ול"ת וראו של"ת מרובים והוי קרוב להפסד ורחוק לשכר וטוב שלא נברא ע"ש וק' באמת למה נברא, ולהנ"ל ניחא דאע"פ של"ת מרובין מ"מ שכר על מ"ע מרובה כנ"ל ושפיר טוב שנברא, וכמו בלאטעריע אע"פ שרבו המפסידים מעות. מ"מ ההפסד קטן והמרויח מרויח הרבה משו"ה מניח כאו"א מעות בלאטעריע, וכן כאן אע"פ שמרובים המפסידים מ"מ המרויחים ירויחו שכר נצחי. וע' בחות יאיר פ' עקב:

עי"ל הפשט ולך ה' החסד כו' דבסוכה דנ"ב יצרו של אדם מתגבר עליו ולולי הקב"ה בעזרו אינו יכול לו, נמצא עיקר היא מסיועת הקב"ה, והי' ההו"א דעל חלק הסיוע אין לו שכר, ומשו"ה ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ר"ל כאלו עשה כל המצוה בלי סיועת ה':

עי"ל ע"פ משל א' קנה סחורה הרבה מסוחר גדול ונתן לו מאה זהובים מעות קדומים ואח"כ קנה עוד מסוחרים קטנים מזה מעט ומזה מעט ונתן לכל אחד מ"ק ג"כ ק' זהובים.

כשמוע הסוחר הגדול חרה אפו כי דימה שלוקח בטח בדעתו לחזור ולכן לא נתן לו רק מעט מ"ק, ואמר לו הקונה לא כן הוא כי אותך ידעתי לאיש נאמן שאף בלא מ"ק לא תחזור ותתן הסחורה ליום המוגבל, לא נתתי ערבון רק מעט כי כן דרך הסוחרים, אבל להקטנים אם אתן מעט יחזרו ולכן נתתי הרבה שאם יחזרו יצטרכו לשלם כפל. כן בשכר מצוה הקונה הוא ה' הסחורה תורה מצות ומע"ט, הסוחרים הגדולים הם צדיקים ות"ח, בינונים או רשעים הם הסוחרים הקטנים, השכר ישולם לעוה"ב ובעוה"ז רק מ"ק, להצדיק שודאי לא יחזור נותנים רק מעט מ"ק ולבינונים יותר ולרשעים עוד יותר כדי שלא יתחרטו בקבלת המקח, וז"ש כי לך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו כפי הדרגתו וזה החסד שלרשע ישלם הרבה, ולצדיק שלא יתחרט רק מעט כדי שישאר הרבה לעוה"ב, וז"פ ח"ר והי' עקב תשמעון הה"ד מה רב טובך אשר צפנת לעוה"ב אבל רק ליראיך אבל פעלת בפועל לשלם בעוה"ז לחוסים בך שממתינים על השכר, ורק בשביל זה חוסים בך וכדי שלא יתחרטו על העבר וגם יחסו בך לעתיד, שלמת להם שכרם נגד בני אדם בעוה"ז. ואיתא ג"כ בספרים דבעל תשובה מקבל שכר בעוה"ז וז"פ במקום שבע"ת עומדים כו' דאף דש"מ בה"ע ליכא אבל בבע"ת שזדונות נעשו כזכיות יש שכר בעוה"ז, וז"פ במד' ב"ר פכ"ב אשרי נשוא פשע אשרי לאדם שהוא גבוה מפשעיו היינו שתתרומם ויתגדל שכרו ע"י חטאו ויש לו שכר בעוה"ז:

פסוק ב

עירירי. ערמב"ן אולי החטא יגרום. עי' בהגדה זכרון נפלאות דל"ה ע"ב בזה:

פסוק ג

בן ביתי יורש אותי. עי' מהרי"ם ח"ב סי' נ"ו שאף איש אחר יורש מקרי לענין הא דאי' בב"ב דק"ל אם אמר על מי שאינו ראוי ליורשו לא אמר כלום, מ"מ לענין כתב בין בתחלה בין בסוף ובין באמצע לשון מתנה הוי כמו באיש אחר דתפס קרא בן ביתי יורש. וע' חו"מ סי' רפ"א סעי' ז' וברה"ז בזה:

פסוק ה

ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט השמימה ערש"י, ובס' ילקוט האורים הביא קו' תוס' ברכות ד"ז, דהפסוקים סותרים עצמן דכאן משמע דכבר הי' לילה דאין הכוכבים נראים כ"א בלילה, ואח"כ אומר ויהי השמש לבוא משמע שאז עדיין יום ע"ש. ונ"ל דאי' בנדרים ל"ב ורש"י כאן אין הבטה אלא מלמעלה למטה מלמד שהגביהו ה' לאברהם למעלה מכוכבים וא"ל ספור אותם, וידוע שהמזלות וכוכבים סובבים ברקיע שני וביום הוילון מכסה אותם ובלילה שהוילון יצא נראים הכוכבים לנו, עתו"ס חגיגה י"ב ב', ולפי"ז נכון דבאמת יום הי' ורק כיון שהקב"ה הגביהו למעלה מכוכבים ברקיע שני שפיר ראה

אותם ואח"כ כשירד למטה באמת הי' ביאת השמש אח"כ. וע' מהרש"א שבת קנ"ו דלפי פשוטו הוציאו מאהלו לראות הכוכבים כפרש"י בחומש, וק' כיון דבמחזה ראה הכוכבים ל"ה איצטריך למיכתב שהוצא אותם דבמחזה באהלו נמי הי' יכול לראות, וע"כ דרשו שהוציאו מחוץ לאצטגנינות שאינו ראוי להוליד כו' וע' נדרים ל' הסתכלתי במזל שלי ואין לי אלא בן א' וע"ש במהרש"א. ובענין מזל עי' בשו"ת הרשב"א ח"א סי' קמ"ח עש"ה:

ובס' זרע יצחק על משניות פ"ד מי"ד דקידושין, מניח אני כו' שאדם אוכל משכרה בעוה"ז מצינו ואברהם זקן וגו' מצינו שקיים כל התורה, ויל"ד דאם הראי' ברורה מאברהם הו"ל לאקדומי ואח"כ להביא מנביאים, ותו הרי קיי"ל בני חיי ומזונא לאו בזכותא תלי' אלא במזלא, ותוס' כ' כאן דזכותא היינו אזלא, ונ"ל דאי' בזהר פנחס (דרט"ז ב') דהא דתלי' במזלא היינו קודם מ"ת אבל לאח"כ אין מזל לישראל דהוציאם ה' מתחת המזלות לרשותו, והא דאמרי' באברהם צא מאצטגנינות אין מזל לישראל שאני אברהם דקיים כל התורה. ואף קודם מ"ת דינו כלאחר מ"ת ע"ש, וא"ש שאמר מניח אני כל אומנות ואיני עוסק רק בתורה כו' וק' הא לאו בזכותו רק במזל תלי', וצ"ל דאחר מ"ת הוי בזכותא אך ק' הא אברהם זכה לעושר ובנים אף דהמזל שלו הי' להיפך אף שהי' קודם מ"ת, לזה מביא ואברהם כו' וה' ברך אותו בכל ולמה ז ומסיים לפי שקיים כה"ת קודם שניתנה ודינו כלאחר מ"ת:

ובס' בית ישראל מהגה"ק מקאזניץ ז"ל על נדרים ל"א כ' דישראל אין מקבלים רק ממנו ית' ולא ע"י שום כוכב ומזל ושליח, ואם הי' מקבלים ע"י כוכב ומזל הי' כמו ערלה המפסקת חלילה, וע"י המילה מעבירים הערלה שלא יקבל כ"א ממנו והיינו ויוצא אותו החוצה, למעלה מן כל המזלות עש"ה. וע' מהרש"א ב"ב ט"ו א' וסנהד' י"ט נ"ח, פ"ב מ"ש בזה. ואי ב"נ קודם מ"ת הי' להם דין ישראל לענין זה דאין מזל לישראל, עי' בפר"ד בדרשות הראשונות. ובד"ש כ' לפמ"ש המהרש"א דאף אי יש מזל לישראל עכ"פ לרבים לא יכריע המזל, ובר"ה ל"ב שאני שרה דרבים אתי מינה כרבים דמי, ולפי"ז א"ל צא מאצטגנונית שראית במזלות שאינך מוליד הבט בשמים וראה כה יהי' זרעך, ולפי"ז כיון דרבים אתימינך כרבים דמי ולא יועיל המזל. וע' בס' בית האוצר ח"א סי' א' אריכות גדול בזה. ולכן לא העתקתי:

פסוק ו

ויחשבה לו לצדקה ערש"י ורמב"ן ובקובץ אהל מועד שנה ב' סי' קצ"ז הביא דבסנהד' ל"ט. בהאי כופר דאמר לר"ג מה רבותא דמונה מספר לכוכבים אנא מצינא למימנה

אייתי חבישא שדינהי באורבלי כו' מבואר הא דא"א למנות לא מפני הריבוי רק מפני שאינם עומדים על מקום אחד ותמיד נעים ונדים וזה שהראה ה' לא"א כה יהי' זרעך שיהי' נעים ומפוזרים בעולם, ומדויק בל' "כה" ולא "כן" יהי' זרעך שעל שיווי המספרי שיהי' מרובים הול"ל כן, והלשון כה על שיווי הערכי שזרעך יהיו בערכם ככוכבים, נמצא דנתבשר לו בשורה טובה שיהי' לו בנים וגם בשורה בלתי נעימה שיהי' נעים ומפוזרים בין האומות, וע"ז כ' ויחשבה לו צדקה מה שיהיו מפוזרים כמ"ש בפסחים פ"ז צדקת פזרונו בישראל עשה צדקה עם ישראל שפזרן בין האומות שלא יהיו במק"א ולא יהיו ביד ממלכת הרשעה לכלותם ע"ש. והדקדוק הנ"ל י"ל ג"כ עפמ"ש הבעש"ט כה יהי' זרמך כמו שכוכבים נראים קטנים למטה ולמעלה בשמים הם גדולים כמ"כ ישראל נראים כקטנים בעוה"ז, עי' ויק"ר ל"ו, אבל בעולם העליון גדולים וחשובים, ועי' בגיטין נ"ו מאן חשוב בהאי עלמא ישראל, וא"ש הלשון כה. ולפי הנ"ל י"ל פשט ויהי בימי אחשורוש כו' ויהי צרה, אף דהא דפיזר ישראל הוי לטובתם מ"ח המולך מהודו ועד כוש והוא מלך בכיפה וכל ישראל תחת ידו ויוכל ח"ו לכלותם. וז"פ ישנו עם אחד מפוזר ומפורד אף שהם מפוזרים, מ"מ לא יועיל להם זה דהם בכל מדינות מלכותך ותוכל ח"ו לכלותם:

וחז"ל אמרו שאלו לשלמה עד היכן כח צדקה אמר כבר פירש אבא פזר נתן לאביונים וגו', והיטב פירש בזה זקיני הגאון מלאסק ז"ל בספרו אור דוד על אסתר (ג' ח') פירוד הוא לאיזה מכוון כמו הפרד נא מעלי ופזור שלא לתכלית, וא"ל אף כי הוא פזרן ומבזבז ולא יתן לעני מחמת המצוה רק ממון אינו חשוב בעיניו אעפ"כ גדול כח הצדקה פזר כו' צדקתו עומדת לעד. אף כי מ"ש צדקה שפזרן וכו' סותר לזה שיהי' משמע שפזרן שלא לתכלית הא הי' לתכלית שלא יוכלו אוה"ע לכלותם כנ"ל, מ"מ מרעה של הקב"ה נמשך טובה כמ"ש ביומא דכ"ב קילל לנחש וכל מקום בואו מזונותיו עמו, וזה אף שפזרן בדרך כעס נמשך מזה צדקה, והמן אמר ג"כ אף שמפוזר מ"מ הם ג"כ נפרדים אל תכלית ע"ש:

ובמד' וירא מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים ח"א מאברהם שנ' כה יהי' זרעך וכה תברכו ח"א מיצחק שנ' ואני והנער נלכה עד כה, וח"א מיעקב שנ' כה תאמר לבית יעקב. יש אנשים שבעצמם שומרים תורה ומצות אך לא בניהם, ועליהם דרש כה תברכו את בני' ישראל המחנכים בניהם, ולא למי שבניהם הולכים בשרירות לבם, וז"ש מהיכן כלו' מאיזה זכות זכו לברכת כהנים מאברהם שחנך בניו כמ"ש אשר יצוה את בניו אחריו שנ' כה יהי' זרעך, וז"פ מחז"ל מנין שאין היחיד אומר קדושה שנ' ונקדשתי בתוך בנ"י ורמזו שאין קדושת יחיד כלל אם הוא רק יחיד. ולא בני' כי כ' ונקדשתי בתוך בנ"י. וח"א

מיצחק דיש אנשים דבעצמם מחללים שבת ומ"מ חפצים שבניהם יהי' שומרי מצות, אבל אין טוב רק אם שניהם הולכים בדרך ה' כמ"ש ביצחק ואני והנער נלכה עד כה, וח"א מיעקב דיש משפחות שאב ובנו שומרי מצות אבל בנותי' שולח לביה"ס הגבוה ותלמוד שפות זרות אך לא דברי ימי ישראל ומצותי', וכשתגדל תמאס במקור מחצבתה, וזה מצינו ביעקב שחנך את כל ביתו שנ' כה תאמר לבית יעקב ודרשו אלו הנשים, ואיש המתנהג בכל זה ראוי לברכת כהנים. וע"ע בס' אהבת עולם דרוש ט"ז בזה:

פסוק ח

ויאמר אדני ה' עי' ברכות ז' ב' לא הי' אדם שקראו לקב"ה אדון, עי' בס' זרע ברוך ב' שמות אדני וה' עפמ"ש בזה"ק בראשית דקנ"ה דהקב"ה בעוה"ז נקרא אדני ובעוה"ב הוי', ואברהם נסתפק במ"ש שכרך הרבה כו' אם על שכר הצפון בעוה"ב או שכר עוה"ז, לז"א ב' שמות ר"ל איזה שכר תתן לי כו' שמראה רק עוה"ב כיון שאנכי הולך ערירי, והשיב לא יירשך זה, ויש לך בעוה"ז ועוה"ב, וחשה דימה עצמו לאברהם ואמר ה' אלקים כו'. ובאהל יעקב כ' עד אברהם ה' נהג עולמו בחסד חנם לא לפי מעשיהם, וא"א קבל עול מלכותו ויהי למס עובד, וקראו אדון שיתנהג העולם כפי שורת הדין, עפ"י מעשה בנ"א אם טוב ואם רע ע"ש במתק מליצתו. ובס' תולדות נח דרוש ג' כ' דלכאו' שם אדון אינו תואר מעלה גדולה, ואפי' חי שיש לו רק ממשלה מועטת נקרא אדון, שמעני אדוני וכדומה, אלא כוונתם ששאר בנ"א יש אדונים המושלים עליהם או הטבע או המזל, ואם יתקוף האדם לעשות השנים יעמדו כנגדו, ולכן ברצותו להגדיל אדנותו צריך לקראותו אדוני האדונים שמושל כחפצו. אבל א"א של"ה מושל עליו הטבע ולא המזל, ואדרבה הם נתונים לממשלותיו לכן קרא לה' אדון לבד ולא אדוני האדונים כי הוא ית' לבדו אדון לו ואותו הסגולה הנחיל לבני' מקבלת התורה ע"ש ובדרוש ט"ז בשם האברבנאל. וע"ע בזה"ק משפטים קכ"ד א', ובס' ווי העמודים פכ"ג, וביפ"ת בראשית פי"ז סי' ה', ובס' אסיפת זקנים ברכות ד"ז:

במה אדע רש"י באיזה זכות עי' צל"ח ברכות ז' דבזה הורה א"א כי הכל תלוי בזכות וחובה ירושת הארץ וכל כיוצא בזה בעניני טובה ורעה בעלמא הדין, והקב"ה משגיח בהשגחה פרטית לשלם לכאו"א כגמול ידו, ובזה הורה כי הוא אדון העולם הזה ג"כ, ועי' מהרש"א ורשב"א שעד אברהם הי' אומרים שהכל תלוי במזל עד שבא אברהם והודיע כי הכל הוא בהשגחת הבורא והכל לפי הזכות וחוב. ובפרשת דרכים דרוש ג' הק' דבתחלה כשצוהו ה' לך מארצך ואח"כ כשא"ל כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם, ולא שאל באיזה זכות רק עתה. ונ' דבב"ב ד"י האומר סלע זו

לצדקה ע"מ שיחי' בני ה"ז צדיק גמור, ודוקא בישראל ולא בב"נ ואברהם הי' נבוך אם יצא מכלל ב"נ ומשו"ה תחלה לא שאל באיזה זכות דשמא עדיין ב"נ וחטא לו לעשות דבר כדי לזכות בירושת ארץ, אבל עכשיו שא"ל ה' צא מאצטגנינות שאין מזל לישראל, וכיון שיצאו מכלל ב"נ שאל באיזה זכות ואפ"ה הוי צ"ג עש"ה:

ובס' תולדות נח דרוש ב' כ' שהטוב שצדיק ישיג ע"פ ב' אופנים א' בשכר מצותי'. והב' מתנת חנם, והגר"א מווילנא בפי' על משלי כ' שהיעוד בשכר עולם אפשר שיגרום החטא ויתבטל היעוד אבל הניתן בחסד חנם הנותן בעין יפה נותן ואי אפשר לחטא לבטלו, ולכן כל פעם שהבטיח ה' נתינת ארץ לאברהם חשב שבמתנת חנם תנתן לו, והי' לו ידיעה ברורה שירשנה, אבל כאן שא"ל אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשרים, וכיון שהזכיר לו שבזכות מה שעשה באור כשדים שהפיל עצמו לאש לכן נותן לו הארץ, יפה שאל במה אדע דשמא יגרום החטא וא"ל ה' כי הירושה לא תתבטל לשום סבה, וא"ל לזרעך נתתי את הארץ כאלו כבר נתונה להם ואין עוד מעכב בדבר עש"ה. ובד"ש כ' ע"פ מ"ש הכנה"ג סוף או"ח דח"ש גדעון אם יהי' טל על הגיזה אף דכ' לא תנסו את ה' דדוקא לבלי להאמין בה' אסור אבל גדעון שאל אות דהי' ירא דהאנשים לא יאמינו וזה מותר, וכן כאן במה שהבטיחו בבנים האמין אבל במה שא"ל שיוריש לזרעו הארץ שאל אות פן הבנים לא יאמינו. וגם לפמ"ש הרד"ק דלשאול אות על כח ה' אסור אבל לשאול אות אם הוא ראוי לנס מותר ולכן במה שא"ל שהוא יוריש הארץ לבניו שאל במה אדע. דהיינו באיזה זכות אירשנה לאחרים ודו"ז הרה"ג הצדיק ר' צבי הכהן ז"ל האבד"ק זגיערש אמר דאי' דעל בנים לא שאל אות דלטובה אין חוזר, אבל ירושת א"י אף דג"כ לטובה אבל לכנענים הוא רעה אבל ק' מה מועיל אות דילמא יעשו הכנענים תשובה, ונר' דאי' ברש"י שמואל א' (ט"ו כ"ח) א"ת אשוב מעוני, לא יועיל עוד ליטול את המלוכה ממי שנתנה לו ה', כי ה' שהוא נצחונו של ישראל לא ישקר מליתן הטובה לזה שאמר ליתן ע"ש וה"נ כן כיון דהראה לו אות הוי כמו שנותן לו ואין חוזר מטובה אף דיעשו תשובה. וע' בשבת דנ"ה וברמב"ם ה' יסוה"ת פ"ט ה"ד. ובקובץ דרושים חוב' ה' סי' כ"א מזקיני הגאון מלאסק ז"ל:

פסוק ט

עגלה. ערש"י ותרגום ותוס' גיטין נ"ו א' ד"ה עגלה. וחי' הש"ס להגר"י פיק:

פסוק יא

ישמעאל. עמ"ש בחיי שרה, (כ"ה ט'):

פסוק יב

ותרדמה עי' יערות דבש ח"א דרוש ב' דאי' במד' דה' נתן לאברהם הברירה לבני' עבור פשעם או גיהנם או גליות והי' מסתפק ויעץ לו ה' לבחור בגלות, וצ"ע איך נסתפק שיבחר

בשלות עוה"ז ולהנחיל לבני' גיהנם, הלא טוב רגע א' בעוה"ב מכל חיי עוה"ז ומר העונש גיהנם דרבבות משחיתים נחשים ושרפים זה נושך וזה מושך מבלי חסד, אבל האמת דאברהם פחד דמחמת עול הגלות וחמת המציק יתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם ויפרקו עול ויהי' קרח מכאן וקרח מכאן טוב להנחילם עוה"ז כי בלא"ה לא ימלטו מגיהנם, אבל ה' ידע דיסבלו עול הגלות המר וילכו בתורתו ויעץ לבחור בגלות, והרכוש הגדול שהבטיח ה', אין הכוונה על הון וכסף חומרי רק שיסגלו במצות ומע"ט וכמ"ש האר"י וינצלו את מצרים שלקטו כל ניצוצות קדושות שהי' במצרים ולא נשאר שם רק קיא צואה וזה"פ תרדמה נופלת על אברהם שלא ידע מה יבחר ואימה חשכה הי' לו כי פחד אם יבחר גלות יהי' קרח מכאן וכאן, וה' ראה צרתו והבטיח לו כי גר וגו' כשמוע כן הסכים לגלות והנה תנור ולפיד אש כו' שהוא גיהנם חלף ועבר ולא יהי' בחלק ישראל עש"ה. ובדב"ש כ' ע"פ האלשיך ביונה מה לך נרדם דלפעמים מתוך צרה בא השינה לאדם ולפעמים מתנודד השינה, וכ' חכמי הטבע דבצרה שאין לו תקוה האדם נרדם ובצרה שיש תקוה לא יוכל לישן שחושב מה לעשות, וז"ש מה לך נרדם קום קרא אל ה' והיינו שיש לך תקוה ע"ש וכאן שתרדמה נפלה עליו לכך אימת חשכה נפלה עליו אולי אבדה התקוה:

בתיב"ע וירו' ד' גליות הי' חוץ של מצרים, וערמב"ן, ע' ס' תולדות אפרים פ' בחוקתי מ"ש שם רש"י (כ"ו מ"ב) בה' מקומות נכתב יעקוב מלא, ואלי' חסר ו' שנטל אות משמו לערבון שיבא ויבשר גאולה, והא דנטל דוקא מאלי' י"ל למ"ש במד' פ"ט זכות אבות קיימת עד אלי' ע"ש, ומספר חמשה לא קאי על הגאולה ב"ב, רק על בשורות ישועה לישראל ע"י אלי', שכל א' שנפדה מצרתו גאולה הוא לו. ערש"י מגילה י"ז ב' ד"ה אתחלתא ונמצא בתנ"ך חמשה, א' בלכתו לחפור את יריחו, עפ"י רש"י יהושע (ב' ד') ופנחס זה אלי'. ב' ברכת. השמן להצרפית במ"א (י"ז ג') ג' שם בתחית בנה, ד' שם י"ח המטר בימי אחאב. וה' לעת"ל. ונטל ו' לרמז שיהי' באלף הששי, ומדתלה בתשובה כמ"ש בסנהד' צ"ז ב' לכן הקל קול יעקב בתולדות (כ"ז כ"ר) הראשון חסר וב' מלא לרמז שבתחלה הי' קול של יעקב חסר, אך באלף הששי יהי' קול יעקב מלא, ויקראו אל ה' ויבא אלי'. והגליות הם ה' כנ"ל, ועב"ר פמ"ד ובויק"ר פי"ג. וכן ברכת יצחק (בתולדות כ"ו) הי' ה' פעמים א' בפכ' ויברכהו. ב' בפכ"ז ויברכהו, ג' בפכ"ח ויתן לך ד' בפכ"ח א' ויברך אותו. ה' שם ג' ואל שדי:

פסוק יג

כי גר יי' מדרש שמואל פ"ב מי"ז דאבות דחז"ל אמרו בפ' ואת העם העביר יוסף (ויגש מ"ז כ"א). לזכרון שאין להם חלק בארץ ונתכוין להסיר החרפה מעל אחיו שלא יהי' קורין לאחיו גולים. וז"ש כי גר יהי' זרעך בארץ לא להם ר"ל שלא יהי' מן הגוים עצמם תושבים כי גם המה יהי' גרים וגולים. ועמ"ש שם בפ' ויגש. ובס' בית שמואל פ' בשלח כ' הטעם למה גלות מצרים ר"י שנה ובבבל ע' דבמדרש בשכר שלווה פרעה לשרה ד' אמות זכה שנשתעבדו בניו אצלו. ובשכר ד"א שהלך נבוכדנצר ליקח את אגרת מה ששלח אויל מרודך לחזקי' זכה שנשתעבדו ישראל אצלו, ואי' בגמ' אדם בינוני פסיעה שלו אמה, ופי' תוס' שליש קומתו דקומה בינונית ג' אמות. ואי' בגמ' פרעה ארכו אמה והר פסיעה שלו שליש אמה, וא"כ נבוכדנצר הלך ד"א בד' פסיעות ופרעה י"ב פסיעות, וכיון דנבוכדנצר נטל בשביל ד' פסיעות עי שנה, א"כ פרעה נטל ג"פ שהוא רד"ו. ומענין חשבון ד' מאות שנה עי' בשבת ד"י ע"ב בתד"ה נתגלגל וברש"ל ומהרש"א. ובס' פקדה האריך ליישב קו' המתפלספים ע"פ היסוד דמפועל שלם בל תצא פעולה שאינה שלימה, וא"כ גאולת מצרים שלא הי' פעולה שלימה דאח"כ שבו ישראל לגלות, א"כ לא מאתו ית' הי' הגאולה, וכ' דבלי גאולת מצרים ל"ה באפשרי לבוא לגאולה שלימה אח"כ ובמצרים הי' התחלה לאח"כ:

ועי' בס' שערי שמחה להג' מקעמפנא ז"ל בהקדמה הביא ילקוט דאמר ה' צא מאצטגנונית מאותו כוכב שאתה רואה שאין אתה מוליד אני מראה לך שאתה מוליד ותמוה, גם על לידת ישמעאל ק' דה' לא עביד ניסא לשקרא, ולהמדרש ל"ה ראוי אברהם להוליד את ישמעאל וג"כ הי' חוץ לטבע ולאיזה צורך הי' דהוא פעולה ריקנית אחרי שבל יתייחס לזרעו של אברהם כי רק ביצחק יקרא לך זרע (וזה הי' ג"כ אות לליצני הדור שמאבימלך נתעברה שרה דלידת יצחק ע"פ נס ולא עביד רחמנא ניסא לשקרא זרע פסול), ורק י"ל דקודם לידת ישמעאל סבר א"א דאין ה' משדד המערכה לשנות הטבע ולא עלה בלבו להתפלל על שרה דהי' נגד הטבע והוא תפלת שוא עד כשהוליד את ישמעאל וראה דה' משנה הטבע והתפלל על שרה א"כ לידת ישמעאל הסבה ללידת יצחק, וזה"פ מאותו כוכב שאתה רואה שאין אתה מוליד. כי לולא שראה הכוכב שאינו מוליד הי' סובר שלידת ישמעאל פ"י הטבע ולא הי' התפלל על שרה עש"ה, ובספר איי הים ברכות ד"ט, ובפר"ד דרוש ה'. ובאהבת ציון מהנ"ב דרוש עשירי, ובהקדמת נ"ב מ"ת, ובל"ע דרוש כ"ה, ותולדות נח דרוש ג', והגדה ריח דודאים ד"כ:

פסוק יד

רמב"ן כל המריעין לישראל נענשו אע"פ שגזר ה' לא על ידוע, ועי' בח' פרקים לרמב"ם פרק ח' דבשביל זה כל רוצח נהרג אף שנגזר עליו מן השמים, דהגזר ל"ה ע"י איש פלוני, וערמב"ם פ"ו ה"ה מתשובה, ותיו"ט פ"ב דאבות משנה ו' ועי' בס' דרך אמת לחכם בכר דוד הספרדי בדרוש מ"ש בזה. ועפי"ז א"ש קו' העולם למה בהרגו אין נהרגין הא בעינן יד העדים תהי' בראשונה ונהרגין מצד רוצח. אך לפמ"ש רמב"ן פ' שופטים (י"ט י"ט) דהרגו אין נהרגין משום דאלקים נצב בעדת אל ובטח עשו כמשפט, ועי' כ"מ פ"כ מעדות והכא חזינן דהגזר הי' דיהרג ע"י פלוני ופלוני עדי' דכך הי' הפס"ד של הב"ד דאלקים נצב בעדת אל ולא הוי עלייהו שם רוצח, וע' בס' ישועות מלכו בקונטרס מעט צרי:

פסוק טו

ואתה תבוא אל אבותיך בשלום רש"י מכאן שעשה תרח תשובה, והק' דילמא תרח הוא ברשעו אך ברא מזכה אבא ובזכות אברהם ניצל תרח, והתי' בזה דהול"ל ואתה תבא אל אביך ולמה כ' אבותיך, ומוכרח דעשה תרח תשובה ובזה זיכה את אביו של תרח דפ"י שתרח שב זיכה לאביו וזה אל אבותיך אביו ואבי אביו, ועי' בנח"ק ואדנ"פ ופר"ד סוף דרוש ה':

פסוק טז

ודור רביעי ישובו הנה. ערש"י, ומשנה עדיות פ"ב מ"ט וברע"ב ור"ם ותיו"ט בזה. ובשו"ת נודע ביהודא קמא חו"מ סי' ל"ח בצוואה שכ' בה דור רביעי ממי יתחיל המספר אם המצוה בכלל והביא רש"י כאן יעקב ירד מצרימה, יהודה בנו, פרץ בנו חצרון בנו. וכלב בא לארץ, הרי דיעקב אינו בכלל, ומראב"ע שפי' דור רביעי מאותן שהי' גרים ועליהם נא' גר יהי' זרעך, וקהת הי' גר במצרים ועמרם בנו ומשה ואהרן בני עמרם, ובני משה ואהרן הם דור רביעי ששבו לארץ וא"כ מספר ארבעה עם קהת, ורמב"ן פי' דור ד' של אמורי שלא שלם פינו עד אותו זמן אין כאן הכרע אם עצמו בכלל, וי"ל שדעתו כרש"י דלרמב"ן שה' פוקד על שלשים ורבעים הרי בנים דור ראשון, וגם לראב"ע אין ראי' דדבר ה' לאברהם שהדור הד' מגרים ישובו. ולכן י"ל שגם גר ראשון בכלל מספר הדורות שכלם דורות של אברהם אבל אם האדם עצמו מדברר בעדו, או שאחר מדבר עליו ומזכיר דורות ודאי אינם בכלל דורות, ובזה נר' פי' הא' כי לכל הפירושים ק' אחר שד' מאות שנה מתחיל מיצחק איך נדרש דור רביעי על דבר אחר, לכ"נ שדור ד' מאברהם עצמו, יצחק בנו יעקב בנו אשר בנו וסרח בת אשר באה אל ארץ ע"ש שהעלה שהוא אינו בכלל. וע"ש בהגהות הג"ר ברוך פרענקיל. ובהגהות הגרי"ש נאטאנזאהן שציין ליבמות ע"ח דצריך קרא דלהם דאל"ה ה"א דהבנים מניין, ועי' גיטין פ"ח כי תוליד בנים ובני בנים ואי' שבעה

בתי דינין, וביד שאול יו"ד סי' ר"פ סק"ב. וע"ע בשו"ת מבי"ט ח"ב סי' כ"ח והובא בש"ך חו"מ סי' רנ"ז סק"ג, ובשבות יעקב ח"א סי' קע"ג חולק על המבי"ט, ואם נימא דכוונת המבי"ט כמ"ש הנ"ב דמנין חוץ ממנו ל"ק קו' השבו"י. וראיתי להגאון מקוטנא ז"ל בס' ישועות מלכו בדף ע"ז דמקודם הי' דור ק"כ שנים כמ"ש והי' ימיו ק"כ וג"פ הוי ש"ם ובן מ' לבינה עד שיהי' להם דעת לקבל התורה, הרי ד' מאות שנה, אך כשראה ה' שאינם יכולים להיום כ"כ במצרים עשה דור ע' שנה כמ"ש ימי שנותינו בהם שבעים שנה, וג"פ הוי רד"ו, אך הלא צריכים להיות עוד עד מ' לבינה ונתן ה' שכל לעוברות ותנוקות כמ"ש במד' שהתנוקות הראו על ה' באצבע זה אלוקינו, וזה"פ מפי עוללים ויונקים יסדת עוז, זו תורה, ולמה למען צוררך להשבית טענת אויב ומתנקם שטענו שישראל צריכים עוד מ' שנה, ועמש"ל בפ' בראשית (ד' כ"ד) בשבעתים יוקם, ובס' נפלאות מתהשי"ת פכ"ב אריכות מחשבון הגלות:

י"ט הקיני. ערש"י עי' כנסת ישראל מאבי התפ"י על משניות, שכ' נשמט חוי בשמות (ג' ח') ונחמי' (ט' ח') ובתפלת יוצר דפעמים רפאים עוג, דלבשן יקרא ארץ רפאים כדברים (ג' י"ג), ואמורי סיחון ופעם כולל גם עוג שם (ג' ח') שני מלכי אמורי. וע"ע במהר"ם שיף חולין ד"ס מ"ש בזה:

פרק טז

פסוק ג

עשר שנים. ערש"י אין ישיבת חו"ל ממנין, וערמב"ן דהוא לכל אדם, וגם שאין הדין אם יושב בחו"ל י' שנים שישא אחרת, רק אם דר בחו"ל ה' או י' שנים ובא לא"י אין ישיבות חו"ל מן המנין דאולי בזכות א"י יבנו, וע' מהרש"א יבמות ס"ד, וברש"י שם כ' דילמא משום עון חו"ל הי' עקורים, ובהגהות מיימוני פט"ו ה"ח מאישות הביא בשם רש"י בחומש דלא על כל אדם אין ישיבת חו"ל בכלל, ועי' שו"ת שב יעקב אה"ע סי' א' הביא סמ"ג עשין מ"ט דמרש"י בחומש משמע דוקא באברהם אין חו"ל עולה ממנין ורמב"ן הק' עליו, אך תמוה לומר דרש"י יסתור עצמו מחומש לש"ס, ולא ידעתי דמצינן לומר דילפינן מאברהם דה' הבטיח ואעשך לגוי גדול דוקא בא"י ולא בחו"ל ומשום עון דחו"ל וכמו כן בכל אדם. ולא אדע מ"ש הרמב"ן דיתורא דקרא אתא ללמד כשם שלאברהם הי' הבטחה זו דוקא בא"י כן בשאר בנ"א ע"ש ועי' בחכם צבי סי' מ"א מ"ש בדברי רא"ם וצדה לדרך. וע"ע בס' אהל דוד יבמות:

ובשו"ת גודע ביהודא מ"ק אה"ע סי' א' חידש שאם שהה י' שנים ורצונו לעלות לא"י דודאי יכול לכוף ממנ"פ דאם נימא דמצוה גם בזה"ז לעלות א"כ צריך לעלות ואם אין

מצוה שוב אין חו"ל גורם דאונס הוא ע"ש. ובשו"ת שואל ומשיב רביעאה ח"א סי' מ"ח סתר דברי הנ"ב דאין הכוונה דעון חו"ל גורם על שחטא לדור בחו"ל דזה אינו חטא, רק כיון דהארץ טמאה יוכל להיות דלא מסתייע מילתא שיזכה להבנות בחו"ל דצריך זכות גדול א"כ ממילא נהי דאונס הוא ואינו עובר אבל מ"מ זכות א"י אין לו ואונסא כמאן דלא עבר אבל לא כמאן דעבד, ותדע שכן הוא דהרי באברהם ג"כ אמרו דישיבת חו"ל גרם לו ושם בודאי לא הי' עון כל שלא נצטוה ללכת לארץ כנען הי' כל הארצות כשרות ואפ"ה חו"ל בעצמותה טמאה היא ואין הזכות כ"כ שיזכה להבנות ומראש צורים נראה ללמוד לדורות וז"ב ע"ש. וראיתי כן להגאון הפלאה כתובות ד"ג ובשו"ת גבעת פנחס סי' ב' שחידש ג"כ דמה שאדם עושה מרצונו ממש אף דמוכרח ואנוס ג"כ מקרי רצון עש"ה. ויש להאריך בזה:

פסוק ד

ותהר. רש"י מביאה ראשונה, ב"ר ושם בפרשה מ"ה יש פלוגתא בזה, ועשו"ת גודע ביהודא מ"ק אה"ע סי' כ"ב שכ' הא דאין אשה מתעברת מביאה ראשונה זה ע"פ רוב אבל מיעוט מתעברות ומ"ש בהגהות, ובתנינא אה"ע סי' ל"א. ובאמת כבר קודמו בזה הר"ן קידושין ד"י באיבעי' אי תחילת ביאה קונה דאף דאין מתעברת בב"ר זמנין דמתעברת עכ"ל, וע' בריטב"א ובשו"ת שיבת ציון סי' ע"ג. ובשו"ת שואל ומשיב תליתאה ח"ג סי' קל"ב. ועי' במשל"מ פט"ו מאישות ובאה"ע סי' ז' סי"ו. ובשו"מ שם כ' דוקא בבתולה אבל בבעולה תוכל להתעבר מביאה ראשונה וכמו במיעכה באצבע, וכן ח"ש במשל"מ דלא משכחת שתתעבר באמבטי י"ל ג"כ דוקא בבתולה אבל בבעולה תוכל להתעבר, ומ"ש בהגר דמביאה ראשונה נתעברה, וע"ז אמרו דאין אשה מתעברת מב"ר, היינו דוקא בהגר שאולי הי' קטנה ובתולה, וע"ש עוד בח"א סי' תנ"ט. ומצאתי עוד בבית מאיר על יבמות דס"ט ע"ב שכ' דמגמ' שם משמע דליתא כלל במציאות שתתעברה מב"ר, ופי' באהל דוד ובשו"ת חדות יעקב אה"ע סי' ל"א, וח"ש בפ' וירא (י"ט ל"ו) ע"ש:

פסוק ה

חמסי עליך. רש"י כשהתפללת לא עלי ועוד דבריך אתה חומס שאתה שומע בזיוני ושותק, עי' בס' שמן ששון הנספח לזית רענן דק' מה ענין זל"ז שהרי לא אמרה עכשיו רק חמסי עליך ומנ"ל שהי' אומרת בענין תפלה, וי"ל דביבמות ס"ד דבשהה י' שנים יוציא ויתן כתובה, ופריך שמא איהי לא זכי' ומשני איתתא לא מפקדא אפ"ו לא מיענשא וע' ברש"י ורש"י פי' ותקל גבירתה אמרה שרה אין סתרה כגלוי' שלא ילדה ואני מביאה ראשונה, וא"כ א"ש בל"ז ה"א שלא התפללת עלי מפני שאשה אינה מצווה אפ"ו אבל עתה שאתה שומע בזיוני ושותק ק' הלא הקב"ה אינו מעניש אשה על כך, אלא ס"ל

אשה מצווה על פ"ו וא"כ למה לא התפללת עלי. ובשו"ת מים חיים בקונ' אוצרות חיים הק' על רש"י אם הועוד הוא פי' אחר למה לא כ' ד"א ולשון ועוד משמע דשייך כעם הב' להאחד. וי"ל דהגר צדיקת כמ"ש רש"י פ"ט דעל כל אמירה נשלח לה מלאך אחר, (וע"ע רש"י חיי שרה (כ"ה א') קטורה שנאה במעשי') ולמה הקילה בשרה, רק לפ"מ שפרש"י שאמרה שרה אולי אבנה ממנה בזכות שאכניס צרה לבית, וי"ל דלכך הקילה שתהי' צרה לה ועי"ז תבנה שרה, אבל ק' דא"כ תיכף כאשר לקחה אברהם הי' לה להיות צרתה ולמה אח"כ כשראתה שהרתה, וי"ל דהגר יראה לנפשה שמא אין כוונת שרה שתכנס צרה רק עפמשחז"ל ב"ק צ"ב ב' המתפלל בעד חבירו הוא נענה תחלה כפרש"י וירא (כ"א א') וי"ל דזה הי' כוונת שרי ולכן יראה הגר להיות צרה, רק כשהרתה הוכיחה, דל"ה כוונת שרה רק להכנים צרה משו"ה הקילה בה. ולפי"ז י"ל דבאמת כוונת שרה שתהי' נענה תחלה, והי' קשה לה למה לא נתעברה תחלה ע"כ שפטה שאברהם התפלל רק על שרה וממילא נענה תחלה ע"י הגר, וא"ש רש"י דטענה חמסי כו' דאי יודעת דכוונתי בנתינת הגר להיות נענה תחלה ועתה מוכח דלא התפללת רק עליך ר"ל שבאמת התפללת עלי, וכוונתך שתהי' נענת תחלה. והי' לך להתפלל על שנינו וסיים רש"י ועוד כו' ר"ל דהתרעמה דעתה אין לי כעס על חמס דהיא לא ידעה שלא התפללת רק פלי ועי"ז אתה נענה תחלה, רק הגר תוכיח מזה שכוונתי להכניס צרה, וא"כ תקיל בי, אבל אתה יודע שהתפללת רק עלי ועי"ז נתעברה הגר תחלה ולמה אתה שומע בזיוני ושותק דהי' לך לדעת דאין כוונתי להכניס צרה עכת"ד:

ובס קהלות ישורון כ' על התיב"ע עלבוני ממך דהוינא רחיצנא כו' ע"פ גמ' נדרים דצ"א בראשונה ג' נשים יוצאות כו' שמים ביני ובינך רש"י שאינו מזריע יעשו דרך בקשה פרש"י יבקשו ממנו שיגרשנה, והר"ן פי' מירו' יעשו סעודה ויפיים ועצה טובה קמ"ל ובפסוק עצמו יל"ד דאמרה שרה זו אין סתרה כגלוי', וק' הלא בני חיי ומזונא תלי' ץ במזלא, ועוד האיך לא יראתה לדבר על שרה בשבי כבוד אברהם, וי"ל עפמ"ש הר"ן אין ש"ז יורה כחץ כו' ואע"ג דאמרי' שאמרה השמים ביני ובינך דילמא היינו שהי' מרוחק ממנה לגמרי פ"ש. ובגיטין ד"צ לא יגרש רק בערות דבר, לא מצא לא ערוה ולא דבר פרש"י חי כייפי לי' א"ל מדגלי באונס ל"י לשלחה ולא הכא, לפי"ז ל"ה הגר יראה לדבר על שרה דמרוחקת ממנו אין זה כי אם או ערות או דבר. ובאה שרה כל עלבונה ממך בשביל שאתה מרוחק ממני חושדין אותי הוינא רחיצנא דתעבד דינא כלומר לדינא דשמים ביני ובינך דתפטרוני עם כתובה. ואת"ל חזרו משום שלא תהי' עיני' נותנת באחר, הלא שבקית יודעי ועליתי עמך, ואם הייתי נותנת עיני באחר אף בבית אבי יש

שם אנשים ליתן עיני בהם, וכדין כלו' אף דהדין יעשו דרך בקשה, ויש ב' פירושים, יפטרנה בגט או יעשה סעודה ויפייס יתנני קדם ה' עלבוני ויפרוס שלום ביני ובינך כהר"ן דיעשה סעודה ותמלאי ארעא מנן ולא נצרך לבנה דהגר, וז"ש רש"י שאתה שומע בזיוני ושותק ול"א שאתה שותק לבזיוני אלא כמו שומע יוסף אשר לא תשמע לשונו כלו' שאתה מבין עקשות פי' שאני חשודה בעיני' לפחות הי' לך להשיב לא מצאתי לא ערוה ולא דבר ואתה שותק. וע"ע במדרש תלפיות ענף הגר:

אוה"ח אברהם ושרה לא שחררו להגר, פ' בפנים יפות (י"ז כ"ג) ובשו"ת מנחת שמואל או"ח סי' ל"ו אריכות גדול בדברי':

פסוק ט

ויאמר ערש"י. ובס' ישועות מלכו להגאון מקוטנא ז"ל כ' דכמו דעבד כהן אוכל בתרומה דכל המחובר לטהור טהור והגר כ"ז שהי' נכנעת לאברהם הי' לה ג"כ מעלה וכשברחה ופרקה ממנה שיעבוד נפלה ממדרגתה, וזאת הי' שאלת המלאך אי מזה באת זכור מקומך הראשון, וכשקבלה התוכחה ואמרה מפני שרי גברתי וקבלה עלי' שיעבוד של שרי חזרה להיות נטפלת להקדושה עד שהמלאך הזה שהי' דובר אלי' עד עתה הי' קטן במעלתו וצריכה למלאך אחר היותר גבוה במדרגה ע"ש באריכות, ובבל"ע דרוש מ"ד:

פסוק יד

בין קדש ובין ברד, וק' למה הסימן, ובס' אור יקרות כ' דדרשו חז"ל דאין הנבואה שורה בחו"ל כ"א כשכבר שרה עלי' בא"י יוכל לשרות ג"כ בחו"ל, ורש"י ריש גיטין כ' דרקם ותגר הוא קדש וברד כמ"ש התרגום, ובמשנה אף המביא מן הרקם ומן החגר צ"ל בפ"נ דהוי ח"ל וז"פ והנה בין קדש ובי ברד דהוי חו"ל, וק' הא אין השכינה שורה בחו"ל לכן אמר אחרי רואי וכבר ראתי השכינה בארץ ושוב שרתה אח"כ בחו"ל. ועי' בדברי שאול:

פרק יז

פסוק א

והיה תמים רש"י ע"י המילה, ד"א עכשיו אתה חסר ה' אברים. וצ"ע דזה הדרשא לא נזכר אהי' תמים רק כ' אברם וכ' אברהם בתחלת רמ"ה ולבסוף רמ"ח אברים בנדרים ל"ב ב'. וכ' שם במהרש"א דחוש הראי' ושחועה משמשת למעלה דברים רוחניים משא"כ בשאר החושים לגשמיים, וע"י החילה נקרא תמים וישלוט גם על הב' חושים רוחניים ושפיר סמך רש"י הדרשות דע"י שהוא תמים במילה יוכל להשיג מעלת רוחניים ומשו"ה הוסיף עתה ה' להיות רמ"ח:

ועשו"ת כתב סופר יו"ד סי' קי"ט שהק' אהא דשקולה מילה ככל התורה דא"א לא נקרא תמים עד שמל דילמא אף מי שחסר דבר קטן שבקטנים ג"כ לא נקרא תמים, ונ"ל ע"פ

הרמב"ם במו"נ ח"ג פי"ח דטעם מילה להחליש התאוה ורמב"ן בתורה צוח עלי' הגם כי הדבר אמת בטבע, אבל הטעם כי חותם ברית קודש הוא ועי"כ נימול ג"כ ערלת הלב, וי"ל משו"ה כ' בישמעאל בהמלו את בשר ערלתו ובאברהם לא כ' ופי' ברש"י ועי"ל דאברהם הי' כובש תאותו בלא"ה, עד שלבו חלל בקרבו וכשנימול לא מל רק ערלת בשר אבל ישמעאל היה צריך גם לערלת לב, לכן את לרבות לב וע"כ דעשה תשובה באחרונה כמ"ש רש"י סו"פ חיי שרה, ולפי"ז קודם מילה הי' צריך אברהם לכבוש יצרו ולפום צערא אגרא, אבל אחר שמל א"צ לכבישת יצרו ונתמעטה שכר המצוה, א"כ מה שהי' חסר תחלה מצות מילה השלימה כל מצות ובכ"ז ל"נ תמים עד שמל, אע"פ שהמילה חסרון לו אע"כ דשקולה ככל מצות ומכרעת כולם, ולכן ל"נ תמים עד שמל אף שנגרעו שאר מצות מילה שקול כנגדם, וז"ש חז"ל אין גדול כאברהם במצות דקיים כה"ת קודם שחל וצריך לכבישת יצר מאד ע"ש שהאריך במצות שלוח הקן שנרגיל ברחמניות כרמב"ן תצא (כ"ב ו'). וע' בפ' וירא (י"ח א') בשם זכרון מרדכי:

ובתוספות יו"ט פ"ג מי"א דנדרים כ' דעד שלא נימול הי' נופל על פני' כשנראה לו ה' כמ"ש ויפל אברם על פניו וטעמא שהוא בעל מום ואינו ראוי להקרב לפני ה' אלא בנפילת אפים כמכסה מומו, ואח"כ יהי' תמים בלי מום, ועשו"ת שואל ומשיב תנינא ח"ג סי' ס"ד הא דאם לא מל יצא מכלל יהדות אף דבעובר על כרת או מיתת ב"ד לא יצא מיהדות, דדת מתיחס לא"א שהיה ראש לגרים כמ"ש בחגיגה ד"ג ובתנחומא משפטים דכל שלא מל א"י ללמוד תורה, ובמ"ר שם סי' ט' וביפ"ת ומו"נ פכ"ב ובתוס' גיטין נ"ט בשם המד' אכתב להם רובי תורתי והוא בח"ר יתרו, ובס' מנחת קנאות להגרצ"ח דף י"א בזה, ועי' בחת"ס או"ח סי' קנ"ח קנ"ט אריכות גדול מענין מילה וסנדק:

פסוק ה

ולא יקרא שמך אברם, עי' מהרש"א ברכות י"ג מ"ש החילוק דרק באברהם עובר בעשה או בלאו ולא בשרה ויעקב, וסיים דלא זכרוהו הפו' דאית בי' לאו ועשה, ואפי' לא הוי רק אסמכתא בעלמא הו"ל להזכיר דאיכא א סורא וצ"ע, ובס' גאולת ישראל אות ח' הקשה על שינוי הלשון באברהם והי' שמך אברהם, ובשרה כי שרה שמה, ועוד דמשמע דכבר הי' שמה שרה, והול"ל והי' שרה שמה וי"ל דאשתו עולית עמו ואינה יורדת, נמצא כאשר אמר ה' שיהי' נקרא שם אברהם כי אב המון גוים נמצא ממילא תיכף נשתנה שם שרי להיות שרה כי היא ג"כ בטוחה שתהי' שרה לכל תיכף כשנתבשר אברהם שיהי' אב המון גוים כי היא עולית עמו, וז"ש ל"ת שמה שרי כי מכבר היא שמה שרה והיינו מאז ומקדם מעת שקראתי שמך אברהם:

ובס' ילקוט האורים כ' דק' מה מקשה אלא מעתה הקורא שרי יעבור דילמא אה"נ שעובר מ"מ שפיר אמר דקורא אברם דעובר וי"ל דהמפו' מחולקים באות יו"ד שניטלה משרי מה נעשה ממנה, י"א שנתחלקה לשני ההי"ן א' נטל אברהם, וא' שרה (ונ"ל כי לפי"ז הפשט לא תקרא שמה שרי כי שרה שמה דמשמע מכבר, ולדעה זו ניחא דה"א של אברהם ניטלה משרי, דהיו"ד נתחלקה א"כ מיד שקרא הקב"ה אברהם ממילא נשתנה שרי להיות שרה, וז"ש כי שרה שמה מכבר), וי"א שהיו"ד הי' מרחפת עד שבא הושע בן נון ונתוספה עלי' על יהושע, וי"ל דזה הפלפול בין המקשן והתרצן, דהמקשן סובר דיו"ד נתחלקה, ומקשה מה רבותא הוא דקורא אברם עובר בעשה, הו"ל לאשמעי' רבותא טפי דאפי' הקורא שרי עובר בעשה של והי' שמך אברהם, כי בקורא שרי ממילא ניטל ה"א שניתנה לאברהם וחוזר וניתנה לשרי א"כ ממילא קורא אברם ועובר בעשה, ובא התרצן דהתם הקב"ה אמר ל"ת שמה שרי, א"כ הקב"ה קורא אותו אברהם בעוד שהי' שרי, וצ"ל ה"א שניתנה לאברם נתוספה ממקום אחר ויו"ד של שרי ניתנה ליהושע לכן דוקא הקורא אברם עובר, ולא שרי דאינו עובר בעשה של והי' שמך אברהם:

ועי' בהגהות הג"ר שאול קאצענעלבויגין בש"ס דווילנא למה כ' ולא יקרא עוד אפ שמך אברם וביעקב לא כ' את רק לא יקרא שמך עוד יעקב, דאיתא בפסחים כ"ב וב"ק מ"א את הטפל לבשרו, ובא לומר דבאברהם אפי' ספל לא יהי' אבל ביעקב יהי' יעקב טפל כמ"ש בברכות י"ג ב'. ובהגהות הרצ"ח כ' שבצל"ח הק' מדוע השמיטו מוני המצות מצוה זו, וכה"ק בבאר שבע בחי' לתמיד, ועשו"ת חות יאיר סי' ט' קל"ט וקצ"ב אכן לק"מ דהרמב"ם לשיטתי' דס"ל כירושלמי פ"ג דמו"ק אין למדין דבר מקודם מ"ת, עי' בפי' המשנה סופג"ה דהא דאמרו בסיני נא' היינו דעיקר תורת אבות אינם עלינו לחוב. רק ממה שאסרה התורה עלינו בסיני בשעת קבלת התורה, וא"כ לאו זה דלא יקרא אברם נא' קידם מ"ת ואין לחוב עלינו. ועי' ג"כ שו"ת מקום שמואל סי' כ"ב שכ' דענין זה תליא בפלוגתא בין ר"י ורבנן אם ג"ה מסיני נא' או במקומו, ועמל"ח פ"י ה"ז ממלכים, ובערוך ערך שחר עמ"ש ביומא כ"ח ב' ואנן מאברהם ניקום ונגמר היינו דתורת אבות אינה עלינו לחוב. ובהגהות נמוקי מהרי"ב כ' דמשמע להפוסקים דאין הלכה כן ויצא להם מסנהדרין נ"ט כל מצוה שנא' כו' לב"נ ולא נשנית בסיני לישראל נא' ואנו אין לנו אלא ג"ה ואליבא דר"י. ואם איתא יש לנו אליבא דכ"ע מה שנא' לב"נ ולא נשנית בסיני הא שאסור לקרות אברם, וע"כ לא ס"ל לסוגיא דגמ' שם כן ואינו בלשון לאו ועשה רק הבטחה וברכה ושפיר לא מנו ע"ש, אולם במג"א סי' קנ"ו סק"ב הביא דקורא אברם עובר בלאו ועשה, ופי' בגליון הש"ס לירושלמי פ"ק דברכות ד"ו ע"ש:

ובס' באר מים חיים פ' קרח כ' בשם האר"י שרחל היתה עקרה לפי שלא הי' לה ה"א בשמה שכל אמהות כולן הי' להן ה"א והוא סיד הזרע וסי' ה"א לכם זרע ואך שנתקנה ע"י בלהה שיש לה ה"א יתירה בשמה ולקחה היא אחת ואמרה רחל ואבנה גם אנכי ממנה ע"ש (א) ובספר דברי יוסף כ' דזה שאברם אינו מוליד ואברהם מוליד וכן שרי לא תלד ורק שרה משום שהי' חסר ה"א. וזה הטעם ששרה אמרה שיבא על הגר שיש לה ה"א ותבנה גם היא מחנה, דאז הי' נקרא עוד שרי והטעם כמו מה שקנה עבד קנה רבו, ומה שפועל אצל שפחתה יפעול גבי שרי גבירתה, וכ"ז כל זמן שהיא שפחתה, אבל אם נשתחררה נפסק חבל התקשרות ולזה חרה אפה של שרה על בעלה דסבורה דשיחררה והי' הסבה שלא הועיל לה, וע"ז השיב שלא שיחררה וא"ל הנה שפחתך בידך:

פסוק ח

ארץ כנען וגו'. עי' רבינו בחיי מתנת הארץ ארץ כנען בחר שתהי' לאחוזת עולם שלא ירשוה רק הם, ואם יגלו ממנה ישובו אלי' כי אחוזת עולם הוא להם לא לאומה אחרת, וזה הסימן הגדול לישראל שמיום שגלו מחנה לא נתישבה שם אומה כלל אבל היא חריבה ושוממה עד שישובו אפרוחי' לתוכה כו' ואשרי העם שהובטח בג' חתנות כאלה מלכות בית דוד שלא תפסוק לעולה, ושתהי' הארץ הקדושה להם לבדם לאחוזת עולם, ושתהי' השכינה שורה ביניהם מה שלא זכו שום אומה ולשון וכו' ובקובץ דרושים חוברת ד' סי' ל"א הביא בשם אא"ז הגה"צ ר' יעקב מייזלש ז"ל אבד"ק פיעטרקוב, דאי' בילקוט שלח, דלכן נקרא ארץ כנען ולא בשם שאר ששה אומות, לפי של"ה לישראל זכות במה ליכנס לא"י ואמר כנען בגי' ק"צ לזכור זכות יצחק שנולד לאביו בן ק' ושרה בת צ'. וזה י"ל בבא ה' לצוות לאברהם למול להתקדש בקדושה כדי שיהי' הורתו ולידתו של יצחק בקדושה אמר והקימותי כו' ובין זרעך כו' כענין שנא' והקימותי אותם ברית אשר לא תופר, כלומר גם אם לא יהי' ראוים לרשת א"י יזכו בעבור הברית ויאמר הלבן מאה כו' א"ל ה' אבל שרה אשתך ות"א בקושטא כלומר דהיא הנותנת משום שאתה בן ק' ושרה צ' לכן ואת בריתי אקים זכות זה מה שיצחק נולד למועד שאתה ק' ושרה צ' לא תפסוק מהם ונתן להם ארץ כנען כדי לזכור מועד לידת יצחק:

ובס' תולדות אדם פ"ג להגר"ז מווילנא כתב דהיתכן א"א ראש המאמינים יתמה הלבן מאה כו' וגם בתשובות ה' לא סר עדיין מבוכת אברהם, וי"ל דכל הבטחות מה' הי' הבנים. בפי"ב ואעשך לגוי גדול לזרעך אתן את הארץ. לך אתננה ולזרעך. וכן בפט"ו לזרעך נתתי הארץ, ובפי"ז וארבה אותך, ופכ"ב ארבה את זרעך. ופעם א' בפט"ו הי' דבר ה' אל אברם כו' ולא זכר בשורת הבנים מיד אמר ואנכי הולך ערירי עד שהבטיחו ה' לא

ירשך זה, וכן הי' ביצחק ויעקב הזכיר הצלחת הבנים, והענין דא"א הי' הראשון להחל ללמוד העם לבל יעבדו פ"ז, וחרד דלא לעולם יחי' ואחר מותו יחזרו לסורם ואיה אפוא יגיעתו, ובשביל זה כל מגמתו שיתן לו בן שימלא מקומו, ודרשו חז"ל עה"פ תהלים קכ"ו כחצים ביד גבור שהבנים הנולדים בימי בחורותי' יוכל להדריכם לתכלית לא כן הנולדים לעת זקנה המה כצאן בלי רועה, וכן הי' באברהם דהתרעם הן אמת שיהי' לי בן. אבל כשיולד לעת זקנה וישאר בלי מנהל ואולי ישתה ממקור השחת אשר חפרו רשעי דורו ואז העדרו טוב מהויתו, וז"ש הלבן כו' והוסיף הנה ישמעאל בן י"ג והדרכתיו במעגלי יושר "לו ישמעאל יחיה לפניך ולא יתפתה מדעות כוזבות של רשפי דורו לא כן הבן אשר יולד בעת זקנה אולי לא אזכה להטיף עלי' אף דבור קל, וה' השיב לו אל ירך לבבך, אבל שרה אשתך יולדת לך בן שיהי' מיוחס אחריך, ולא ימוש ברית האמונה ממך ומזרעך עד עולם:

פסוק ט

ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך אחריך לדרתם. פי' בשבת דק"ל כל מצוה שקיבלו בשמחה עדיין עושין בשמחה, והטעם לזה כ' בס' הקובץ על הרמב"ם פ"ג ה"ט ממילה, עפמ"ש ביתרו (כ' ט"ז) ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה, ואל ידבר עמנו אלקים פן נמות וגו' וק' מה היה פחדם הלא כבר שמעו ב' דברות הראשונות והחזיר ה' נשמתן כמ"ש בשבת פ"ח וי"ל ע"פ בעל העקרים בפסוק ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו (תהלים ס"ב י"ג) דמן הדין היה דמי שעשה עבירה שיענש עונש נצחיי שעבר על ציווי ה' שהוא נצחי. אבל ה' מתנהג עמו בחסד. ליתן שכר מי שעושה מצוה לפי ערך השי"ת הנותן שהוא נצחי ועונש לפי פרך המקבל שהוא אינו נצחי ע"ש. ועי' לעיל (ט"ו א') מ"ש בזה. והנה יש לחלק עפמ"ש המהרי"ט במורד במלכות העונש חמור אם שמע מהמלך בעצמו, מהשומע משליח המלך, ואח"כ עבר ולא עשה. וא"כ לכאו' י"ל שלכן אין העונש נצחי משום שאנו לא שמענו התורה רק משליחו משה, וזה שאמרו דבר אתה עמנו. ואם יקרה שעוברים על תורה יהיה עכ"פ העונש אינו נצחי, ואל ידבר עמנו ה' פן נמות ר"ל עונש נצחי, והשיב משה אל תיראו, כי גם ב' הדברות ששמעתם מפי ה' גם על זה לא תענשו עונש נצחי. ורק בא להראות כחו ולתקוע יראתו בכם. וא"ש המד' בויחל משה לי צוית לשון יחיד ה"א לא יהיה לך ותמוה הא גם ב"נ נצטוה על ב' דברות והם א' מז' מצות, ויהיה ראיה מזה דב"נ אינו מצווה על שיתוף ועגל עשאו בשיתוף כמ"ש בפ' ד' מיתות אלמלא ו' שבהעלוך לא נשתייר שריד ופליט. ולפמ"ש י"ל דאין הכיונה דרק למשה צוה, דא"כ למה צוה פרישה ג' ימים רק דמ"ר ירא שה' יענשם

על העגל עונש נצחי מפני ששמעו מהשי"ת בעצמו, וע"ז אמר מ"ר, רבש"ע הלא דברת אלי בל' יחיד, אף כי גם הם שמעו אבל משום שדברת ל"י הראת שלא יענשו בעונש נצחי. רק עונש להעובר על ציווי ע"י שליח, וז"ש דהע"ה ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ, ולפי כל הנ"ל במצות מילה שאמר ה' בעצמו לאברהם בטח יהיה זריז. אבל אנחנו שלא שמענו מהשי"ת פן ח"ו נתרשל בהם שלא לעשות בשמחה, ע"ז אמר ה' והבטיחו ואתה וגו' אתה ששמעת מפי בטח תשמור ותעשה בשמחה. וגם אבטיחך שגם זרעך יעשו בשמחה לדורות:

פסוק יב

יליד בית. ערש"י עי' שבת (קל"ה ב') ובמהרש"א שהק' דאינו לפי הלכה ע"ש וברא"ם. ובס' לשון הזהב כ' דרש"י פי' אליבא דהלכתא כת"ק כמ"ש הרמב"ם ואזיל לשיטתי' שבגמ' דלת"ק הוא נימול לח' וקיי"ל שקונה עובר במעי אמו ל"ק דהוי דשלב"ל רק אחר שנולד קונה. ויל"ד אמאי ניחול לח' להוי כחו הקונה שפחה וולדה וצ"ל דלא דמי חדא דאעפ"כ לקחו קודם בכסף והוי מקנת כסף דייקא אף שיכול לחזור הא לא חזר וגם תיכף משנולד הוי ברשותו משא"כ כשקנהו לאחר שנולד שאז בשעת לידה ל"ה ברשותו ושפיר כ' רש"י ומדקדק בלשונו שקנאו משנולד ולא כ' שלקחו משנולד וגם לא כ' שלקח הולד אלא שלקח זה שפחה וזה עוברה שאז קנהו משנולד תיכף, וכ' דרך רבותא שנימול לח' עש"ה, ומ"ש המהרש"א שט"ס לאחר ח'. נ"ל עפמ"ש הרמב"ם דיליד בית שטבלה אמו אחר לידה אע"ג דנימול לח' אינו דוחה שבת ומטעם שכ' לעיל דאע"ג דקיי"ל כת"ק לענין מעלת ח' לדחיית שבת שפיר אית לן הקישא דר' אמי וכמ"ד דאין מחללין ושפיר כ' דיש יליד בית שנימול לאחר ח' כגון אם חל ח' בשבת. וכ' דרך רבותא אע"ג דמקרי יליד בית להמול לח' א"ד שבת, והוא שלא כ' יש יליד בית נימול לאחד כחו בגמ' כגון שלקח פרה לעוברה או ע"מ שלא להטבילה כמ"ש הכ"מ על הר"ם מ"ש כל יליד בית נימול לח', משום דאז לא מקרי כ"כ יליד בית עש"ה:

ועי' בחתם סופר שבת, שבשאילתות דר"א איתא כמה פעמים נימול לאחר שמונה משמע שכן הי' גרסתו בש"ם, דעכ"פ צריך להמתין ח' ימים. ושוב אין חילוק בין ח' לט'. אבל מחוסר זמן אינו ניחול וכן בדין דלא גרע אדם מבהמה דכ' מיום השמיני ירצה כמ"ש הט"ז ועוד מי שיש לו ב' ערלות, ונ"ז ב' עורות לפרש"י זה לא נודע עד יום ח' שכבר חל וחתך עור הא' ושוב מצא שני ינחנו ליום אחר, אבל ביום א' לא נודע שיהי' ערלתו כפולה ע"ש. ועי' בה"ג סוף ה' מילה וע"ע בחדושי מר שמואל על מס' קידושין דכ"ט אריכות ובנחלת יעקב על מס' גרים פ"ב מענין זה יד) וערל זכר. רש"י מכאן שהמילה באותו

מקים והוא משבת קי"ח א' או דילפי' מגז"ש ערלתו ורמב"ן כ' שהם דרשות רחוקות. ורק סמוכים בעלמא. רק פשטא דקרא מבשר נפקא דזה כינוי לגיד בלה"ק והביא ראי' ע"ש ועי' בשבת קל"ב ב' בשר ערלתו פרש"י בשר ריבוי הוא ולדרשא, לשיטתי' אזיל דלא יליף מבשר משא"כ לרמב"ן יליף מבשר, וע"ש בחת"ס דהביא ג"כ דאשר בשר חמורים בשרם דקאי אגיד, והוא שמו העצם כרמב"ן ולא אייתר תיבת בשר עש"ה:

את בריתי הפר. פרש"י סנהדרין נ"ט לרבות בני קטורה למילה, אותם ששה לבדם ולא זרעם אבל הר"ם בפ"י ה"ח ממלכים כ' דאף זרעם חייבים במילה הואיל ונתערבו בני ישמעאל בב"ק כולן חייבם, ופי' שו"ת מהרי"ם או"ח סי' ו' מ"ש בזה. ועי' מהרש"א סנהדרין צ"ב א'. אהא דיתרו העלה חרב חדה ופרש"י שמל עצמו. והקשה דיתרו הי' ממדין ומדין מב"ק שחייבים במילה, ותי' דלענין פריעת מילה קאמר דהעלה חרב חדה להעביר ציצין המעכבין הפריפה, ואברהם לא נצטוה על פריעה כמ"ש ביבמות ע"א. ותמוה דבריו דהקשה ארש"י מרמב"ם ורש"י בעצמו ס"ל דב"ק פטורים. וכיוצא בזה הק' בס' בני יעקב על בעל העטור בהגהות הרמב"ם בפ"ט דנדרים על הרא"ם על פ' כי פי המדבר אליכם דקאי על רש"י ומקשה מסברת רמב"ם. ופי' במשל"מ שם. ועי' ברכי יוסף יו"ד סי' ר"ם דמוקי הא דסנהדרין צ"ד שהטיף דם ברית. ואינו מחוור דרב אמרה התם וס"ל בפ' ר"א דמילה דהלכה כת"ק דרשב"א, דלב"ה אף נולד מהול א"צ להטיף דם ברית וכו' ולרמב"ם מוכח דמ"ש בע"ז דכ"ז גבנוני וערבי מהול פסול והם מב"ק כמ"ש הריטב"א שם היינו דגר מהול צריך להטיף ממנו דם ברית, וכפ"ז שבט לוי הי' צריכים בסיני להטיף, וזה היפך מרמב"ן ורשב"א שם, וה"ה בפי"ג מא"ב הביא הרמב"ן. ומשמע דרמב"ם מודה לו, ולפי האחור הם חולקין וע"ע בשאג"א סי' ח"ט אריכות והעלה כרש"י, וע"ע בס' משנת חכמים קונטרס מפלת המדות ה' מילה דקל"ז מזה:

ובמנחת חינוך מצוה ב' נסתפק להר"ם אי ב"ק חייבים במילת עבדיהם, ולמ"ש בגיטין דל"ח דלב"נ אין לו קה"ג בעבד שלו א"כ אינו בכלל עבד שאדונו מחויב במילתו, אך מאברהם שנצטוה למול עבדיו אע"ג דהי' לו דין ב"נ נראה להיפך. ויהי' תליא אי הי' להם דין ב"נ ע"ש. וצ"ל לדעתו דאע"ג דזה לכ"ע דלא יצאו מכלל ב"נ אלא מעת שנכנס בברית כמ"ש הרמב"ן אחור (כ"ד י'). ועי' בס' חמד"י בקונטרס נר מצוה דיני ב"נ אות נ"ו שהק' דלכאו"ק איך נצטוה א"א למול עבדיו שיש לו עתה הא ל"ה שלו רק למע"י ואינו חייב אך כיון דנכנס לברית גם אותם עבדים שהי' אצלו מכבר נעשין שלו לגמרי כיון דמכרו עצמם לא"א לגמרי רק דגה"כ דב"נ רק למע"י והשתא שמל א"ע ונכנס לברית

ה"ה כישראל וממילא נעשה שלו לגמרי. וע"ע בשאג"א סי' מ"ט, ונוב"י מ"ת אה"ע סי' מ"ב ויד שאול יו"ד סי' רס"ב:

פסוק כ
נשיאים רש"י כעננים יכלו, עמ"ש בספר מאורי אור על מס' ע"ז ד"י:

פסוק כג
בעצם היום הזה. רש"י ולא בלילה, עי' מנחת חינוך מצוה ב' שהקשה דמשמע דהי' מותר לחול בלילה, והוא נגד ההלכה עש"ה:

פסוק כה
רש"י את לרבות פריעה והוא מב"ר דניתנה פריעה לאברהם. ופליג אש"ס דידן בפ' הערל ע"א ב' דלא ניתנה פריפה לא"א ולא נכרתו י"ג בריתות על הפריפה, ועי' בחת"ס יו"ד סי' י"ט. ובס' לימודי ה' סי' ק"ה בזה. ועי' בס' חולדות נח דרוש ט"ז שהק' עה"פ נמולו אתו מיותר דכבר כ' נמול אברהם וישמעאל בנו, אך דאיתא דמילת בשר גורם גם מילת ערלת הלב, ועי' בעקדה שער י"ח ולכן באברהם דגם קודם שמל השלים נפשו ול"ה צריך רק למילת בשר נא' בהמולו בשר ערלתו בלא תוספות תיבת את. אבל בישמעאל נאמר בהמולו "את" בשר ערלתו להורות שע"י מילת הבשר נתוסף לו עוד מילת הלב עד שבסוף ימיו עשה תשובה כמ"ש רש"י אבל וכל אנשי ביתו כו' אע"ג שגם עליהם נאמר וימל את בשר ערלתם להודיע שגם לבם נמול עם בשרם מ"מ אינם נמולים רק אתו בהיותם עמו בעודנו בחיים אבל אח"כ שבו לתעתועים ולא נשאר בהם זולת מילת בשרם לבד פ"ש בדברים מתוקים:
עי' ברא"ם הא דלא קיים א"א מצות מילה מקודם שיהי' מצווה ועושה, ועי' מהרש"א יבמות ד"ק פ"ב עוד כ' המפו' שקיים כל מצות שאין בהם סכנה ובמילה ירא שמא ימות בו. ויש להרהר עלי' לא הי' לך להכניס בסכנה מאחר שלא נצטוית. עוד כ' דאין אדם רשאי לחבל בעצמו כמ"ש בב"ק דצ"א:
והוא אף בב"נ. ועי' בפנים יפות ובשו"ת כתב סופר יו"ד סי' קכ"א כתב דביבמות ע"א ב' מצות פריעה לא ניתנה לאברהם, וק' הא חל ולא פרע כאלו לא מל בשבת קל"ז ב'. אלא שבתוס' כ' דאברהם פרע מעצמו, לכן לא ציווה על פריטה כדי שיהי' במצות מילה מצווה ועושה, וגם אינו מצווה ועושה משום שפרע מעצמו כחו שעשה כל המצות עד שלא ניתנו ושפיר קיים כל התורה ואפי' מצות מילה בכלל. והר"ם במו"נ ח"ג פי"ח כ' הטעם להחליש כח התאוה, ועמ"ש לעיל (י"ז א'). ואחז"ל בב"ב י"ז א' שלשה השליטו ביצרם אברהם יצחק ויעקב כו' ואמר בי אינו שולט היצר אין עלי החיוב והקב"ה חידש לו טעם אחר שיש במילה להשלים שם שדי בגוף המילה הוא יו"ד וא"ל אני אל

שדי כו' והיה תמים ר"ל מילה עם שדי רשום בגופך, וע"ע במו"נ פמ"ט שבא להחליש התאוה שבא ע"י אדה"ר. ובידים לקח ובפה אכל מעה"ד, ולכן מילה בידים ומציצה בפה. ופחיתת דם רפואה להחליש התאוה (ועי' בספר מעשה טובי' פ"ו ממעין חתום) ואאע"ה לא הי' צריך לזה דהי' רוחני בטבע עד שלא הכיר אף באשתו שאמר הנה נא ידעתי כי יפ"מ את. עוי"ל דה' סייע לו כמ"ש וכרות עמו הברית. ולבדו הי' ירא, ועוד כדי שילמדו ממנו הגרים שאף בזקנה מל עצמו שוח"ט מ' י"ז ומד"ר לך פמ"ו, עוי"ל שעתה בן הוא ברשות אביו עד י"ג שנים, ומקודם הי' עד ק', והמתין עד שיצא מרשות תרח. עי"ל שלא הי' יודע במה לימול עד שנשכו עקרב ונמצא מהול כמ"ש בתנחומא, עי"ל שסבר שצריך להסיר הקליפה כדי להוליד הגונים והוא ראה שאינו ראוי להוליד ולמה לו למול עד שפירש לו טעם המילה גם שליחות האדם עצמו, עי"ל שהי' לו אויבים הרבה וירא שמא ישמעו וילחמו עמו פד שנצטוה ואז הי' בטוח, עוד כ' במגלה עמוקות אופן קפ"ב שבלידת יצחק הוצרך להיות אברהם בן מאה שנה לתקן ג' דורות מ'בול א'נוש ה'פלגה ר"ת מאה וע"ע בספר אזור אלי' מבעל השבט מוסר סי' ק"פ שכ' עוד טעמים הרבה, וע"ע שם בקרבן אלי' ובס' אגרא דפרקא ובשל"ה פ' לך, עי"ל דבע"ז י"ז א' חד אמר ניזיל אפיתחא דבי זונות ונכפי' ליצרא ונקבל שכר. כי טוב להביא עצמו לידי נסיון, וח"א לא ניזל שלא להביא לידי נסיון (ועי' באדר"נ פ"ד), ובאהל יעקב פ' חקת כ' דזה פלוג' בעירובין י"ג ב' אי נוח שלא נברא כי אז לא הי' בא לנסיון, או נוח שנברא ויתנסה, ועי' דרושי רמ"ץ דרוש ב'. ולכן א"א לא מל עצמו כדי להגדיל תאותו ולכבוש יצרו, אבל ה' צוהו למול שיהי' תמים:

וע"ע בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב סי' קס"ד שהק' בהא דר' יוסי בע"ז דכ"ו, היכן מצינו מילה לשמה, והרי ר' יוסי בעצמו אחר ביבמות מ"ו ב' בגר דצריך חילה לשמה ונשאר בצע"ג, ובשו"ת חת"ס יו"ד סי' א' וסי' ש' תירץ דמי שכבר נכנס בברית והוי ישראל גמור ומצות חילה אצלו כשאר המצות שפיר ל"צ מילה לשמה, אבל בגר שע"י המילה נכנס בדת יהודית תחת כנפי השכינה, ואם אינה לשם חצות מילה במה יכנס לדת ישראל והוי כחותך בעץ בעלמא פ"ש באריכות, וראיתי בזה לתרץ הקו' דלחה לא קיים אברהם מצות מילה קודם שנצטוה, דלא הי' באפשרי שיכנס ע"י לברית ישראל דצריך לשם מצוה ועדיין לא נצטוה, ולא דמי לגר דאף שלא נצטוה להתגייר מ"מ כיון שיש כבר דת ישראלית די שימול ויכנס לדת ישראל דכבר יש חילה בעולם, משא"כ אז דלא הי' עדיין חצות מילה בעולם לא הי' אפשר שיעשנה לשמה עד שיצטוה עליה, ואז יכנס לדת ישראל:

עי"ל לפי מה שהקשה בשו"ת חת"ס יו"ד סי' רמ"ה על כל מילה כיון דאיכא מיעוטא דמתים מחמת חילה, איך מוהלין הא אין הולכין בפק"נ אחר הרוב וחיישינן אף למיעוטא דמיעוטא ושמא ימות ואף שבת דוחין משום ספק פק"נ, וצ"ל דמצוה מגינה ומצלי, אע"פ שע"פ דרך הטבע מיעוטים מתים אפ"ה צוה ה' למולו ואזלי' בת"ר אף בפק"נ כיון דהוי מצוה פ"ש ומשו"ה לא מל עצמו אברהם מקודם מחמת ספק פק"נ כיון דלא הי' מצווה לא אזלי' בת"ר בספק סכנה. וגם בב"נ לא אזלי' בת"ר ורק אח"כ דנצטוה מה' ונעשה ישראל והוי בב"א וכמש"ל:

ועוד ראיתי דבמילה כ' אות היא ביני ובינכם ואות שייך בשני ב"א שהם במדרגה אחת חברים שייך שיכרתו ברית אהבה ביניהם אבל לא ילך איש קטן למלך גדול לאמר נכרתה ברית אהבה בינינו. ואברהם אצל עצמו הי' עפר ואפר לכן לא מל א"ע עד שאמר לו ה' שיכרתו ברית שניהם וזה האות ביניהם:

פסוק כו

בעצם היום הזה תרגום יב"ע בארבעה עשר שנין ותמוה הא כ' בן שלש עשרה נמול. וי"ל דיש פלוגתא בקטן אי מונין מעל"ע או שעות, ומי שנולד בר"ה אפילו סוף יום נעשה בר מצוה בר"ה, די"ג שנים השלים סוף ער"ה ותחילת ליל ר"ה הוא שנת הי"ד, ופי' בנדה מ"ד ב', ותוס' ר"ה דף יו"ד ע"א ד"ה כן, ומשל"מ פ"ב הכ"א מאישות, והכא כ' בעצם היום הזה, והשנה נשלם בתחילת לילה הרי ביום הוי שנה הי"ד. ועי' בתשובות הרי"מ בחי' ברכות טעם, שפתח משנה הראשונה מאימתי בק"ש דמצוה ראשונה שמתחייב כשנעשה י"ג ויום א' הוא בתחילת ליל י"ד פ"ש. ומזה ראי' דלא אזלינן בתר שעות רק בתר יום, ולפי"ז ק"ש של ערבית תמיד מצוה ראשונה אף אם נולד בסוף היום, הוי באור לשנת הי"ד שנה הי"ד:

פסוק כז

וכל אנשי ביתו וכו' נמולו אתו. ערמב"ן דמל קודם העבדים, או שזימן להם מוהלים הרבה, והוא עומד עליהם ואח"כ מל עצמו שאלו הקדים מילתו הי' חולה או מסוכן מפני זקנותו ול"ה יכול להשתדל במילתם ובהקדמה לכל"ח במדבר הביא דמבואר בפדר"א דהי' ביוה"כ, ולכאו' קשה כיון דא"א קיים כל התורה איך חל עצמו ביו"כ, וי"ל דהוי כמילה בזמנה שדוחה יו"כ אך במילת עבדיו קשה הא בידו להפקירן ואמאי מל אותם ביו"כ, וי"ל דסברא דבידו להפקירן ל"ש רק במכשירי מצוה שא"א בשום פעם לדחות מה"ט דבידו להפקירן אבל במילה בח' כיון דמילת בניו דוחה שבת שוב גם מילת עבדיו דוחה אע"ג דבידו להפקירן כיון דניתן שבת לדחות בבניו. וכמ"ש הרא"ש פ"ח דיומא סי' י"ד דמותר לשחוט בשבת בחולה שי"ב סכנה כיון דאצל לדחות אצל מילה. וזה"פ

נמולו אתו כיון דאצל אברהם ניתן לדחות יוה"כ ממילא נדחה גם לפני מילת עבדיו ע"ש אריכות ובפ' קרח אות ד':

ובדברי שאול הק' למ"ד בע"ז דכ"ז דהמל ימול ובעי שיהי' בן ברית וקשה דאברהם הי' אז ערל ופסול למול אחרים ע"ש ובאמת הקו' ג"כ אפי' במילת עצמו הא ג"כ בשעת שמהל עוד הי' ערל ופסול. ורק לפמש"ל דהקב"ה סייפו דכ' וכרות עמו הברית א"ש דמל עצמו עם סיועת ה', וא"ש נמי דלמה לא חל עצמו קודם הציווי, דאז הדק"ל דהוי ערל ופסול למול עצמו, ועי' בס' תורת מנחם על יומא כ"ח וחת"ס יו"ד סי' ש'. עי"ל עפמ"ש תוס' כתובות י"א א' הא דגר קטן מטבילין אותו ע"ד ב"ד דזכין לאדם שלא בפניו והק' תוס' הא אין זכי' לעכו"ם ואז עדיין עכו"ם. ותי' כיון דבהך זכיה נעשה ישראל הוי כישראל ובאים בבת אחת הזכי' והשליחות ע"ש. וכמו גיטה וחצירה באים כאחת (ועמ"ש בזה בדרך פלפול בקונטרסי פרי יוסף הנספח לס' חשרת מים על מס' גיטין דפ"ז פ"ש):

ועי' בחמדת ישראל בקונטרס נר מצוה אות נ"ו שהק' דהרי אז הי' לו דין ב"נ וא"כ ל"ה לו בעבדים אלא קנין למעשה ידיו ולא נתחייבו במילה כלל ועי' מ"ש לעיל. ונראה דמיד כשנצטוה על החילה הוי בכלל נכנס לברית ודינו כישראל כמו בערל שמתו אחיו מחמת מילה בפ"ז דכ"ז, וגם דאל"כ איך מל אותם בתחלה הא בעינן החול ימול ומילה בעכו"ם פסולה. אך ח"ש הרמב"ן והי' לו מוהלים הרבה צ"ע דהי' ב"נ וחילה בעכו"ם פסולה, וצ"ל שהרמב"ן קאי למ"ד מילה בעכו"ם כשרה בעומד ע"ג. ובאמת באוה"ח כ' להיפך מרמב"ן דאברהם חל עצמו מתחילה, וכ' ב' טעמים א' מצד המול ימול, וב' מצד זריזות והנה מהחל ימול ל"ק על הרמב"ן דאם הוא בר חיוב הרי נכלל בכלל המל ימול וכנ"ל אך מצד זריזות יותר החיוב למול עצמו דמילת עצמו קודם דחמיר דהוא בכרת. ויש להעיר מרמב"ן שבת סו"פ ר"א דחילה באשתפך חמימא דמותר למולו בשבת דאין למצוה אלא מקומה ושעתה ואח"כ פק"נ דחי' לי'. ופי' כ"מ פ"ב ה"ח ממילה וה"נ כיון שמדינא שימול את עצמו מתחלה ואי דאח"כ לא יוכל למול עבדיו הרי פק"נ דוחה מצות מילה:

חו"מ סי' שפ"ב סק"ד כ' דאבי הבן ובש"ך אסור לכבד לאחר במצות מילה דמבטל המ"ע כמו כיסוי הדם. וכ' בכו"פ סי' כ"ח סק"ג דדוקא דרך כיבוד אסור אבל בעושה שליח בשבילו ש"ד דששא"כ וע"ש בקצה"ח שם ובתשו' יד אלי' סי' נ"א ותבו"ש סי' כ"ח סקי"ד, ובספר נחלת עזריאל על חולין דפ"ז. ובפ"ת יו"ד סי' רס"ד סק"א. וראיתי בס' קובץ על רמב"ם פ"א ממילה להכריע דביום ח' דלמדין מן וימל וגו' הדין עם הש"ך דהוי כמו כסוי דכ' ושפך וכסהו מי ששפך יכסה, ומצוה על האב למולו בעצמו. אבל מיום ח' והלאה המצוה על האב מדכ' המול לכם כל זכר הוי כשאר מצות דיכול לעשות

שליח ואינו מבטל מ"ע אם לא עשה בעצמו ע"ש. ופי' במנ"ח מצוה ב' שכ' הטעם דחילה בעכו"ם פסולה דמילה מטעם שליחות וא"ש לעכו"ם ע"ש ועפי"ז אמר בני הר"ר דוד שיחי' לשיטת הח"ב והובא בב"ש אה"ע סוס"י ה' ובמג"א תמ"ח דמעכו"ם לעכו"ם יש שליחות, ואבות קודם מ"ת הי' להם דין ב"נ, א"כ שפיר מל א"א לעבדיו דמב"נ לב"נ יש שליחות וא"ש הקו' דחילה בעכו"ם פסולה, ויפה אמר. אך במשנה סופ"ג דנדרים גדולה חילה שלא נתלה לו למשה אלא מלא השעה, וכ' בתוס' יו"ט וז"ל וא"ת טעמא מאי אין זכות תולה לעונש עון מילה. וי"ל דכל המצות הן חוץ לגופו וזו מצוה שבגופו לפיכך אין כח בשום מצוה לתלות עונש עונה עכ"ל. ונודע דברי התוס' רי"ד קידושין מ"א דבמצוות שבגופו ל"מ שליח כמו בתפילין, ופי' קצה"ח סי' קפ"ב. א"כ נסתר כל הנ"ל דבמילה לא הוי מטעם שליחות דבמצות שבגופו ל"מ שליח, וכ"כ באמת בקצה"ח סי' שפ"ב על מילה ע"ש ומצאתי במשניות דפוס ווילנא בהגהות הגר"ב פרענקיל בנדרים שהפיר קצת בזה, וכ' דמה שמחויב האב למול בנו לאו מצוה שבגופו היא דעיקר המצוה שיהי' בנו מהול ויכול למהלו פ"י אחר, ואי הוי מצוה שבגופו ל"מ פ"י אחר. ובנו של משה נימול פ"י צפורה והרף המלאך ממשה פ"ש, ובני שיחי' כתב תירוצו לדודינו הגאבד"ק לאסק שליט"א והשיב לו ונדפס בירחון בינה לעתים תרע"ז סי' כ"ו:

כבוד נכד אחותי האברך החו"ב ושנון וכו' מו"ה דוד פאצאנאווסקי נ"י. ח"ש ליישב לשיטת המ"ב שפיר מל לעבדיו, פי' בירושלמי פר"א דחילה ה"ב איכא מ"ד המול ימול ישראל שלא מל עצמו כ"ש כותי אין רשאי לימול ע"ש וע"כ בלא זה הטעם רק גזה"כ דהא ישראל הוא בתורת שליחות, ואין להקשות למה דקיי"ל ישראל ערל רשאי למול, ואי מילה מטעם שליחות למ"ל בע"ז דכ"ז למילף מקרא ת"ל משום א"ש לעכו"ם. י"ל דאין לפסול מטעם זה דמ"מ התינוק נמול ואם ימול את בן חבירו בפ"כ ג"כ כשר המילה וע"כ דרק גזה"כ הוא. ומ"ש למה הי' חולה הא שומר מצוה לא ידע דבר רע, בשלמא בכל מצוה אין המצוה מוטלת על התינוק רק על האב ובתינוק לא חקרי שומר מצוה, אבל בא"א קשה. וי"ל כיון שמזה נצמח הוצאת חמה מנרתיקה ועי"ז באו המלאכים וזכו למן בשביל שאחר ואקחה פת לחם. ופרשתי שעי"ז אקח הפת לחם דהיינו שבניו יזכו למן, גם בח"ת הקב"ה צר פני' של משה דומה לא"א והמלאכים אכלו אצל א"א ועי"ז לא קטרגו על נתינת התורה, וזכו לתורה וזה דברי המדרש ע"כ עברתם וכו' היינו שנברא העולם בשביל תורה וזה זכו ע"י שהאכיל למלאכים (וע' בפ' וירא י"ח א'):

ומ"ש על הקו' למה א"א לא מל קודם שנצטוה. נ"ל דאי' בח"ר והי' שבפת ימים תחת אמו משל למלך שגזר שלא יראו פניו עד שיראו פני מטרוניתא, כך אמר ה' לא תקריבו

לפני קרבן עד שתעבר עליו שבת, שאין ז' ימים בלא שבת, ואין מילה בלא שבת, וא"א מסופק אי לו דין ב"נ וכ' הפמ"ג דבשבת הלך בטלית עם ציצית ברה"ר לישראל הוי מלבוש ולעכו"ם הוי מלאכה הוצאה, והפנים יפות תי' שעשה מלאכה בפ"ש ומוצ"ש פ"ש, והי' מסופק אם נחשב אצלו שבת דאולי דין ב"נ יש לו ולא שייך לשבת ואין מילה בלא שבת להכי לא מל עצמו עד שנצטוה, והיינו שנא' לו שדין ישראל לו וכבר עבר עליו כמה שבתות. והמפו' תי' דגדול מצווה ועושה ומילה לא יכול לקיים עוד הפעם, ובזה א"ש הא דאדר"נ שדרש ראב"ע הקהל אנשים נשים וטף, טף למה באין ליתן שכר למביאיהן, אשריך ר"א שראב"ע יצא מחלציך ותמוה ונראה דקשה הא דטף למה באין הא איתא באבות בפ"ב ריב"ח אשרי יולדתו שאמו הביאה עריסה שלו לביהמ"ד לשמוע תורה, אך הר"י מינץ בדרוש א' כ' שאנשים ונשים באים וממילא יביאו טפם עמהם ול"ה צריך לצוות ע"ז רק ליתן שכר למביאיהם, וזה משום דגדול מצווה ועושה ויוגדל שכרם, וכיון שמזה נשמע גדול מצווה ופושה, ונתיישב מה שא"א המתין מלמול עד שנצטוה, ואשריך שראב"ע כו' ועי"ז שדרש ראב"ע נמצא שיפה עשה א"א:

ובכלי יקר (י"ז ד') כ' בקרא הנה בריתי אתך לשון הנה מורה מצוי כבר כי מילה חיצוניות ענין ליקח מופת על מילת ערלת הלב וטהרתו, ואברהם הי' לו טרם חילה זו לב טהור ונמול, ע"כ א"ל טהור לב אתה רק מאחר שנתתיך לאב המון גוים לכך עצה למול עצמך ובזה יתפרסם מעלתך ע"י מילה חיצוניות ע"ש (וניחא מה שמל ישמעאל טרם שמל עצמו ועי' לעיל (י"ז כ"ה) בשם התולדות נח ג"כ כזה) וקשה דאי' בפדר"א דא"א מל עצמו ביוה"כ ונהי דהוי שלא בזמנו ח"מ הרי רשאי כיון דעל יוה"כ לא נצטוה רק קיים מעצמו, ועל מילה נצטוה ונדחה קמי חילה דהוי כמו דרבנן ויו"ט שני להרמב"ם מלין שלא בזמנו. אבל כיון דלבבו הי' נאמן ול"ה צריך לקיום מצוה למה חל עצמו ביוה"כ, וי"ל דאיתא במ"ר דה' כרת עמו ביחד הברית וכיון דה' עזרו הוי כשנים שעשאו ופטורין ורשאי מה"ת, וא"ש מה שנא' מצאת את לבבו נאמן לפניך וכרת עמו הברית והיינו שלא יקשה כיון דלבבו הי' נאמן והוי כנמול ולמה מל עצמו ביוה"כ ואמר משום שכרת עמו הברית והוי ב' שעשאו. דוד אביך ודודך פו"ש באהבה רבה הק' צא"י יעקב מייזלש האבד"ק לאסק ובני שיחי' השיב לו אריכות ותוכן דבריו על קושייתו דלמ"ל קרא דעכו"ם אינו מל ת"ל מטעם א"ש לעכו"ם. דהוא קו' המנ"ח, ואא"ז בנתיבות המשפט ר"ס קפ"ב חידש דאף דא"ש לעכו"ם דוקא היכי דאי נימא דאין שליחות בטלו מעשיו כמו קנין וקידושין, אבל היכי דאף דאיש לעכו"ם מ"מ המעשה קיים כה"ג נתחייב המשלח במעשה שליח אפי' בעכו"ם ע"ש, וה"נ אף דא"ש לעכו"ם המעשה קיים דהרמב"ם פסק

בפ"ב ה"א ממילה דאם מל עכו"ם א"צ לחזור ולמול שנית ע"ש וא"כ בכה"ג יש שליחות לעכו"ם. ושפיר צריך הפסוק המול ימול דל"מ מילת עכו"ם. והגו' מהרש"ק בחכמת שלמה סי' רס"ד הק' ג"כ כן ע"ש שנשאר בצ"ע:

ובקובץ המאסף שנת תרס"ח כרך א' סי' ו' הביא לתרץ זה לפמ"ש המחנה אפרים שלוחין סי' י"א דאף דא"ש לעכו"ם מ"מ בפועל עכו"ם נעשה שליח דיד עבד כיד רבו וכמ"ש בב"מ דצ"ו (וע"ע בב"מ די"ב ובש"ך חו"מ סי' ק"ה סק"א בתופס לבע"ח במקום שחב לאחרים בשכר מהני ע"ש) לפ"ז י"ל דמיירי בפועל והיינו שעשה בשכר ולעולם דבעי שליחות במילה, מ"מ זה עדיף משליחות וצריך הפסוק המול ימול פ"ש ועי' במקנה אה"ע סי' ל"ה ובשעה"מ ה' קרבן הפסח ורי"ט אלגאזי פ"ד מבכורות סי' נ' ושעה"מ פ"א מתרומה. ועי' בהגה"א פ"ב דע"ז דבשכר שרי דלא חשוד על זה דחס על שכרו פ"ש וא"כ א"ש דצריך הקרא דמילה בעכו"ם פסולה:

עונלפע"ד ליישב קו' הנ"ל דהיאך חל אברהם לעבדיו הא בעי בן ברית, ואי דאבות הי' להם דין ב"נ א"ש דכל הטעם דעכו"ם א"י למול דמילה מטעם שליחות וא"ש לעכו"ם ולמ"ב מב"נ לב"נ יש שליחות וכמש"ל, אך אי אבות הי' להם דין ישראל קשה, אך לפמ"ש בב"מ דפ"א ב' דאף דא"ש לעכו"ם מ"מ לחומרא יש שליחות אף לעכו"ם ע"ש וא"כ כאן ל"ה מי שימול העבדים ורק אחד אברהם והי' לו דין ישראל ולהחמיר אמרי' יש שליחות וצריך למול אותם ואם לא אברהם לא יהי' נמולין ובכה"ג אמרי' יש שליחות לעכו"ם וצריך למול אותו לחומרא:

וביו"ד ריש הל' חילה סי' ר"ס מ"ע לאב שימול בנו, אם לא מל חיוב על הב"ד, ואם לא מלוהו חייב הוא לכשיגדל, ואם לא מל חייב כרת. והוא מקידושין כ"ט א'. ובמנ"ח נסתפק כשהגדיל אם נפקע המצוה מאביו. ובחינוך מצוה שצ"ב כתב דאב חייב בפדיון בנו אפי' לכשהגדיל כמ"ש וכל בכור אדם בבניך תפדה פ"ש. ופי' מזה בס' הקובץ על הרמב"ם פ"א ה"א ממילה:

ואשה פטורה למול בנה דכ' אותו ולא אותה והק' בתוס' ת"ל דהוי מעשהז"ג ביום השמיני ותי' דמח' והלאה אין הפסק ל"ה הזמ"ג, וגם מילה שלא בזמנו נוהגת בין ביום בין בלילה. ועשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סי' ל"ד. ובמגילה ד"כ תי' תוס' דבעשה שבכרת אפשר נשים חייבות אף בהזמ"ג. והריטב"א תי' דרק במצוה שבגופה נשים פטורות בהז"ג כחו סוכה ולולב. אבל לחול בנה לא הוי בכלל זה שיהי' נשים פטורות, וכ"כ בפנ"י, ועי' אור חדש. ובטו"א פ"ב דחגיגה תי' דל"ה הזמ"ג רק כמו שופר וסוכה דלאח"ז בטלה המצוה ואין לה תשלומין, ובשנה הבאה הוא מצוה בפ"פ. אבל במילה המצוה הוא פעם א' אף דלילה

אינה זמנו מ"מ כשהאיר היום חוזר וניער אותו המצוה עצמו והלילה רק הפסק, ועי' בית יצחק או"ח סי' ג' מ"ש בזה להסביר באריכות, ועי' בהמקנה, ובשו"ת זכרון צבי מנחם בחי' תו"כ דף פ' אריכות גדול בזה וע"ע בשו"ת מהר"ח אור זרוע סי' י"א וכן מבואר במהרי"ט בחי' לקידושין דשורש ענין מצות מילה רק שיהי' נימול, ואין מעשה החילה ופריעה רה הכשר מצוה שיהי' ניחול ונפרע בלי ערלה, ומצוה זו מקיים האדם כל ימי חיי' ול"ש דהוי הזמ"ג דמקיים תמיד המצוה וא"ש וראי' מח"ש בש"ס שאמר דהע"ה בהיותו במרחץ ונסתכל במילה נתקררה דעתו (במנחות מ"ג:) הרי דלעולם מקיים המצוה דמילה:

ובמנ"ח כ' עוד דלא מצא שיהיה אסור לימול קודם ח' אף שעי"כ יבטל מצות מילה, ואין לחדש איסור למול קודם זמנו. דאין לדרוש איסור בעצמינו אם לא נמצא בש"ס, ורק דהוי גורם לבטל מ"ע, וכמו מי שיש לו בגד בת ד' כנפות ועושה אותה בת ג' ולובש שאינו איסור רק שאינו מחבב מצות. ועמש"ל בפ' וירא (י"ח א') וראיתי בירחון אהל מועד קונ' א' סי' ז' בשם הגאון בעל חלקת יואב ז"ל שנשאל אי גדול רשאי להיות נימול כשהוא ישן או שיכור או ע"י שלאף טראנק, והשיב דסם המיישן הוי כשכור ע' רמב"ם פי"ג ה"ב מסנהדרין דאין שליחות בטל כשעשאו כשהוא פקח, וכמ"ש בב"ש סי' קכ"א. כל שאין בלבול במוח רק שנתקלקלו חושיו אין זה בכלל שוטה. ועוד כ' דמצות מילה רק שיהיה נימול ויכול לקיים גם כשישן, וכ"מ מרמב"ם פ"ב ה"א ממילה דקטן יכול לימול אף דאין שליחות לקטן, וכ"מ מרמב"ם פ"ח ה"ו מביהב"ח דמצות שמירת ביהמ"ק יכול לקיים אף כשישן, וכ"מ מהא דדהמע"ה כשהי' במרחץ כשנסתכל במילה נתקררה דעתו במנחות מ"ג ב' ע"ש:

והנה בזו הראי' קדמו בשו"ת מהר"ח או"ז סי' י"א ובשו"ת אמרי יושר ח"ב סוס"י ק"מ השיב לאסור ע"י משיחת האבר בסם המבטל הרגשת הכאב וחלילה לחדש מה שלא נהגו כן מעולם והביא מחז"ל דדוקא ע"י צער הוי המצוה. ועי' מהרש"א סוטה ד"י ע"ב שכ' אף דדוד נולד מהול מ"ח שמח אף שלא קיים המצוה בקום ועשה. וע"ע במלא הרועים במצ"כ אות ס'. אבל בשאג"א סי' נ"ב כ' דאיכא מצוה במעשה המילה ולא שהמצוה רק שיהי' נימול, ובמל בתוך ח' לא עשה כלום אף שתיקן שאינו ערל. ועמ"ש בזה שם באה"מ בקונ' ב' סי' כ"ח:

ובמשל"מ שם כ' דהמשמורים אינם ישנים, ואף שישנים מ"ח כיון דא"א לאדם בלא שינה מצותו בכך וסגי במה שמכוון קודם שישן, אבל במילה כשישן מתחילה ועד סוף ליכא כוונה כלל וזה ודאי אסור. ובגדול אין להשקות סם של שינה רק כשיש סכנה.

ומצאתי עוד בקובץ חדושים היו"ל ע"י הגאבד"ק מאנקאטוב שליט"א חוב' ט' סי' כ"א בקונ' אמרי שפר אריכות בזה הענין ודעתו להקל ע"י סם של שינה ע"ש. וע"ע באב"נ יו"ד סי' תמ"ט. ובענין אי מקיימין מצות שמירת המקדש כשישן עי' בהגהות אמבוהי דספרי על ספרי זוטא פ' קרח דקפ"ה ע"ש. ויש להאריך בכל הנ"ל ובאתי רק להעיר, והרוצה יעיין בכל המקומות שציינתי:

ובעיוני בזה הענין אמרתי לבאר ב"ה הגמ' דמכות כ"א ב' יש חורש תלם א' וחייב ח' איין ובגמ' ונחשוב נמי שבועה שלא אחרוש בין בחול בין ביו"ט דחל אי"ט בכולל, ומשני האי תנא לית לי' כולל, והק' בתד"ה א"ל דליתא בלאו והן אם ישבע שיחרוש ביו"ט וחול לא חל כמו שאוכל נבלות ושחיטות לבטל בקום ועשה, ותי' דמשכחת בעפר תיחוח דלית בי' חיובא מה"ת באותו חרישה ואיתא בהן. והנה בתשו' פני יהושע יו"ד סי' ג' הק' באמירה לעכו"ם בשבת דהוי שבות ואמאי לא הוי מה"ת מטעם שליחות. ואף דא"ש לעכו"ם מ"ח לחומרא יש שליחות, ואי דאשלד"ע קשה למ"ד בשליח אינו בר חיובי חייב משלח, ועתו"ס שבועות ד"ג א' ד"ה ועל הזקן דאף בשליח עכו"ם חייב המשלח. ונודע מ"ש הגאונים בית מאיר באה"ע סי' ה', וישועות יעקב שם, דבשבת ל"ש שליחות דגוף המעשה אינו מתועב רק דאסור לעשות וע"י שליח מ"מ הוא שבת. וכמ"ש התוס' רי"ד במצות שבגופו והדברים עתיקין. וכן מצאתי לאא"ז בנתה"מ סי' שמ"ח סק"ד ע"ש ועי' בהגהות הגר"ב פרענקיל על או"ח סי' רס"ג מזה, ובחת"ס ח"ו סי' כ"ד וחו"מ סי' קפ"ה:

והנה המחנה אפרים ה' שלוחין ס' ט' כ' דאם נשבע שלא יקדש אשה וקידש פ"י שליח ל"ש אשלד"ע דהמעשה עצמו ל"ה עבירה רק איסורא רביע עלה ומועיל השליחות, ועי' במשנת חכמים סי' ט"ז מזה. ובס' משפט שלום ר"ס קפ"ב. וא"כ ק' מה משני דלי"ל כולל הא הוי מוסיף דמשום איסור יו"ט מותר לחרושע"י שליח מה"ת דאין שליחות לשבת ומשום שבועה עובר בלאו בנשבע על מעשה החרישה ואף פ"י שליח אסור, וגם ל"ש אשלד"ע כמ"ש המח"א אך לפמ"ש הנוב"י מ"ת או"ח סי' קי"ז לשיטת רש"י שבועות ד"כ ב' דנדר חל לקיים מצוה כגון בנדר שלא לאכול נבלות, א"כ ק' ולחשוב חרישת יו"ט פלי בקונם פ"ש. (ובאחת הוא קו' הראשונים הר"ן שם. ותשו' הרשב"א סי' תרט"ו, ועי' שעה"מ פ"ג ה"י מנדרים, ותשו' רפ"א סי' ס"ה) וכ' דלשיטת רש"י דכל איסורים רק איסור גברא ונדר איסור חפצא והוי מוסיף, ותוס' קידושין ע"ז ב' ד"ה פרט כ' דלר"ש דלי"ל כולל לי"ל נמי מוסיף בקל על חמור, וא"כ קונם הוי קל דישנו בשאלה ולא חל במוסיף על יו"ט דחמיר ע"ש, וא"ש קו' הנ"ל דאף דשבועה הוי מוסיף מ"מ הוי קל על חמיר דג"כ ישנו בשאלה, ועוד דהוי רק ל"ת ויו"ט ל"ת ועשה. וכן מצאתי בס' עמק יהושע סי' כ"ד.

אך ק' מה הק' בתוס' דליתא בהן הא איתא בהן ע"י שליח עכו"ם דמשום יו"ט מותר מה"ת ומשום שבועה יוצא ע"י שליח בנשבע שיחרוש ביו"ט. ונלפענ"ד לפמ"ש רש"י ביצה כ"ז ב' הא דאין שורפין ומבערין קדשים ביו"ט אסור ליתן גם לכלבו דאחשבי' למלאכה, וראיתי בס' פורת יוסף להגאון מסלאנים חתן העמק יהושע במערכה כ"א שחידש דוקא הלאו עובר בנותן לפני כלבו ולא העשה, דבשלמא לענין ל"ת כל מלאכה דאינו תלוי בשביתות הגוף רק בשם הפעולה ואף דל"ה מלאכה מ"מ אחשבי' הוא למלאכה וכמו במצניע חצי שיעור דהוי מלאכה אצלו, אבל לענין העשה דתשבות דאינו תלוי בפעולה רק בשביתות הגוף, כיון דגוף המלאכה אין בו טורח והגוף שובת ליכא עשה ע"ש. לפי"ז יש לחדש ג"כ דאף דבשבת ל"ש שליחות זה רק לענין העשה כיון דהוא שובת ולא לענין לא תעשה דמ"מ אחשבי' למלאכה העושה ע"י שליח ולא גרע מהשליך לפני כלבו דאחשבי' הכ"נ אחשבי' למלאכה, ושפיר הק' תוס' דליתא בהן דאף משום יו"ט איכא ל"ת. אך הא פסקינן אמירה לעכו"ם רק שבות ולא לאו מ"מ א"ש לדידן דפסקינן אשלד"ע אף בשליח לאו בר חיובא כמ"ש אא"ז השד"ך בריש סי' קפ"ב ושוב ל"ש כלל שליחות. ועוד לפמ"ש השד"ך יו"ד סי' קס"ח סקי"א דיש שליחות לעכו"ם לחומרא רק מדרבנן ושפיר ל"ש שליחות מה"ת והוי רק שבות, ועי' חת"ס או"ח סי' פ"ד. ועוד לפמ"ש השטמ"ק שם בב"מ דע"א דרק בריבית יש שליחות לעכו"ם לחומרא ולא בשאר דברים ע"ש. וא"ש. אבל ר' זעירא י"ל דס"ל דהוי לאו, וס"ל דבשליח לאו בר חיובא ישלד"ע ואף בכל דברים יש שליחות לעכו"ם לחומרא מה"ת, ושפיר הק' התוס' דליתא בהן וחרישה ביו"ט אף ע"י עכו"ם אסור מה"ת בל"ת וכנ"ל:

והנה לפמ"ש הנוב"י דקונם הוי קל דאיתא בשאלה ולא חל על יו"ט במוסיף, א"כ קשה מה מקשה ולחשוב שבועה שלא אחרוש בחול ויו"ט, והא שבועה ג"כ בשאלה, ועתו"ס שבועות כ"ד ב' ד"ה מגו, דקל על חמיר לא חל בכולל. שוב ראיתי בנ"ב עצמו שהרגיש בזה, וכ' דשבועה יש בו חומרא דיש בו קרבן ע"ש, ועתו"ס יבמות ל"ג ב' ד"ה אמר, דאי יש בו לד חומרא חל אף דקיל ע"ש וא"ש. ויתישב בזה מה שתוס' סותרין עצמן שכאן הק' דליתא בהן משמע דאף למלקות בעי איתא בהן ובשבועות כ"ד א' ד"ה אלא, וברש"י ושאר ראשונים כ' דרק לקרבן בעי שיהי' שייך בהן ולא למלקות, ובמשל"מ פ"ד ה"א משבועות נשאר בצ"ע, אך לפמ"ש ניחא דבאמת ק' דשבועה הוי קל דישנו בשאלה ולא חל אף בכולל ורק דיש בו חומרא דיש בו קרבן, וא"כ שפיר בעי הן דכל מה דחל רק בשביל דאיכא בי' קרבן וא"ש. ועי' ג"כ בישועות יעקב או"ח סי' תפ"ה, וס' עיני ישראל על שבועות, בית שלמה יו"ד ח"ב סי' ק"ב, ובחידושי כתבתי בזה קונטרס מיוחד ואכ"מ:

פרק יח

פסוק א

וירא רש"י לבקר את החולה והק' הרא"ם דבפ' מפנין קכ"ז דייק דגדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני שכינה. משום שהמתינה עד שפטר האורחים ואח"כ אמר לו על עסקי סדום זעקת סדום וגו' בפסוק י"ח וא"כ היה אמירה ג"כ. ולא רק בקו"ח. ובס' מעיני החכמה על ב"מ דפ"ז כ' דלק"מ, דהא אברהם שביקש מה' אל נא תעבור משמע שנתיירא פן תסתלק ממנו השכינה, ולמה ירא כיון שמסתמא בא ה' על איזה דיבור ומסתמא ל"ה השכינה מסתלקת בטרם ידבר ה' אשר זמם, א"ו כוונת התגלותו ית' הוא לבקר החולה שאם בשביל הודעת סדום לבד הי' השכינה באה אחר שפטר האורחים ולמה הקדימה להתגלות לו א"ו לבקר החולה בא. וע' מהרש"א בב"מ מ"ש בזה ובכל הפרשה. ובס' בית ישראל הביא בשם הבעש"ט קו' למה הי' א"א חולה הא שומר מצוה לא ידע דבר רע, ואין להקשות לפי"ז בכל רך הנימול מדוע חולה הא שומר מצוה ל"י ד"ר, אך ל"ק דמצות מילה רק על האב או ב"ד והילד אינו בכלל שומר מצוה משא"כ אברהם הוא עצמו הי' המצווה (ועמ"ש בפ' לך י"ז כ"ז) וי"ל דשכיח היזיקא שאני. ופי' בפ' וישב (ל"ח י"א) בשם אא"ז החכ"צ סי' א' דאף ביבמה שייך קטלנית וראי' מתמר דשכיח היזיקא וע' בעקרי הו"ט יו"ד סי' י"ד. ובס' שבעים תמרים על צואת רי"ח בשבעה עינים עין ה' אות ז' ובהמאסף הי"ל בירושלים ש' תרס"ח כרך ב' סי' ס"ב. והטעם דבאמת מצוה גמורה מצלת גם מהזיקא דשכיח, ורק אם עושה בכוונה בלי שום פניה, אבל אם לא יעשה המצוה בשליחות לא יוכל לעמוד עצמו במקום סכנה. וראי' מתענית ד"ה ר"נ ור"י יתבו בסעודתא א"ל לימא מר מילתא א"ל אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט. וק' דבודאי הי' עסוקין בסעודת מצוה. ורק דשכיח הזיקא שאני. וחשש ר"י בעצמו פן הו תורה שלא לשמה, ועי' בזה בקובץ וילקט יוסף תרס"ו סי' ס"ג. ובני יקירי הרה"ח מו"ה דוד נ"י אמר ליישב עפ"ד זקיני הגאון מלאסק ז"ל באור דוד על מג"א (ד' א') טעם ששימר מצוה לי"ד כרי שלא לבלבל מחשבתו מן המצוה, אבל לצדיקים גדולים כמרדכי ואסתר לא יבלבל אף בעת צרה ולכן הי' רשאים לדעת גז"ד שנגזר עליהם ע"ש, וא"ש גם באברהם הצדיק: ועי' בחת"ס יו"ד סי' רמ"ה דבכל מילה איכא סכנה אך התורה צותה לסמוך על זכות המצוה שתגין עש"ה. ופ' בקונטרס זכרון מרכי מהגאון ר"י פייגענבלאש ז"ל מווארשא על ה' חילה קונ' א' אות י'. הביא דראב"ע סובר דכל זמן שלא נימול נקרא מחוסר אבר, ולפי"ז קודם שנימול הוא בעל מום, וכ"כ רש"י לך (י"ז א') והי' תמים, וכ"כ במד"ר אחר ה' העבר הערלה ובטל המים, ובפדר"א פכ"א שהערלה מום. ובב"ר לך ומלכי צדק מלך

שלם שנולד מהול והק' למה צריך ר"ח בזבחים כ"ב ב' ללמוד דערל מוזהר שלא לעבוד עבודה וגם מחלל עבודה מקרא דיחזקאל תיפוק לי' דהוי בפ"מ, וי"ל דר"ח אינו סובר כראב"ע ורק כר' יוסי והמדרשים אזלי אליבא דראב"ע. וכעין זה כ' הרשב"א ר"פ הערל דר"ח אינו סובר כר"ע, דלר"ע ערל בכלל טמא ול"צ קרא דיחזקאל ע"ש אריכות:

והנה בנדה ל"א ב' אר"ש מפני מה מילה בח' שלא יהי' הכל שמחים ואביו ואמו עצבים, ולפי"ז אם חל בדיעבד קודם ח' יצא. אבל אם נשמע מקרא (י"ז י"ב) ובן שמנת ימים ימול פסולה אפי' בדיעבד ויובן בזה המד' תנחומא תצוה, ילמדנו רבינו קטן לכמה נימול לשמונה מ"ט כשם שנימול יצחק אבינו, ותמו' דמה זה שאלה ותשובה הלא מקרא מלא וביום השמיני ימול, ולהנ"ל א"ש דלא שאל אימתי מלין רק שאל אי דרשי' טעמא דקרא כר"ש א"כ הקטן מצד עצמו יכול להמהל וכשר בדיעבד אף קודם ח' או דמצד עצמו ל"מ מילה קודם ח', דאי כר"ש תלי' בטומאת לידה א"כ אחאי נימול יצחק בח' דאז ל"ה עדיין טומאת לידה, והיא קו' אביי בשבת לר' יוסי דורות הראשונים יוכיחו ועי' מה שכתבתי בפ' לך (י"ז כ"ז):

רש"י יום ג' הי', והק' המפו' דילמא ביום א' או ב' דאיכא יותר סכנה כמ"ש בפ' ראד"מ ובס' שמע שלמה כ' דהיא הנותנת דבג' הי' דאי מקודם האיך יצא אברהם לחוץ ורץ אחריהם דאז מסוכן וא"י לרוץ, וגם אי' במו"ק דכ"ז לכל אומר שבו חוץ מאבל וחולה דמשמע שב בחולך, והכא כ' והוא ישב חסר ואי' שביקש לעמוד א"ל ה' שב כפרש"י ואי קודם איך א"ל שב דמשמע שב בחולך, אע"כ בג' דליכא סכנה ועי' בכת"א. ובקובץ הבאר כרך ב' ח"ג סי' מ"ד הביא בשם הרה"ק ר"י מווארקא ז"ל על המחו"ל גדולה הכנסת אורחים מקבלת שכינה ומקשין דאברהם גופא מנא ידע זה לעזוב השכינה ולרוץ לאורחים, ורק דכ' ביקש לעמוד א"ל שב, וק' מה ביקש תיכף הי' לו לעמוד קודם שא"ל ה' שב, ורק דה' לא נתן לו חיזוק שיוכל לעמוד וזה בעצמו הציווי שב, דאי' במו"ק כ"ז דלחולה לא יאמר כן, אך בביאת המלאכים מיד שביקש לעמוד נתן לו ה' כח עז וירא וירץ לקראתם ומזה בעצמו מוכח שגדולה הכנ"א יותר מקבלת שכינה שאז לא נתן לו ה' כח והתאמצות. ובס' מעיני החכמה ב"מ כ' דביום א' ל"ש וירא כי דרשי' במד' וכרת עמו הברית דהי' ידיו מרתתין וסייע לו ה', א"כ כבר הי' אצלו ה' בברית, וא"כ ק' למה לא הי' מהדר אחר אורחים ביום א' דאדרבה ביום מילתו יש להדר יותר כי חביבה מצוה בשעתה מצות שקיבלו עליהם בשמחה, ומה דביום ג' לא רצה ה' להטריחו באורחים כ"ש ביום מסתמא ל"ה אורחים לו אז, ונר' שביום א' לא נצטער דנתפרסם שהי' חולה מכאב ואין דרך ארץ לבקר אז ותלה מניעת ביאת אורחים בשביל שידעו בצערו. וכן ביום

ב' דאין דרך לבקר עד יום ג' כמ"ש ביו"ד סי' של"ה, לכן לא הוצרך ה' להוציא חמה שגלוי וידוע לפני ה' שלא יצטער אותו צדיק דיש לו במה לתלות, אבל בג' שצריך לבקר החולה בודאי יבואו אורחים, וה' חפץ שלא להטריחו הוצא חמה, וא"כ ע"כ ביום ג' הי' יושב ומצטער על שביום זה נעשה סבה מניעת האורחים. וע' בישמח משה ודברי יוסף. ובס' קהלת משה כ' דבכל מקום שנראה ה' אל אברהם דבר עמו וכאן לא דבר כלום, ולכן פרש"י לבקר החולה ואסור לדבר עם חולה שמא יכבד חליו, אבל ק' הא עד יעקב ל"ה חולשא כמ"ש בב"מ דפ"ז לכן אמר יום ג' הי' ולזה חלה. ובס' טעמי המנהגים ח"א סי' תתר"ו כ' דאי' הנכנס לבקר לא יזכור אותו בשמו כי פן נגזר על שם הזה שימות וצריך שינוי השם שהוא אחד מהדברים הקורעים גז"ד של אדם ובזה יש רמז כאן שכ' וירא אליו ה' ולא כ' אל אברם. ורמז חזה שהלך לבקר את החולה ולכך לא הזכיר שמו. ובס' באר שלמה מער' א' אות י"ב כ' ע"פ גמ' גיטין ל"ו והשמחים ביסורים עלי' הכ' אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, וזה ביום ג' דהי' יסורים ואברהם שמח, וכשהקב"ה ביקר אותו וראה ששמח הוציא חמה מנרתיקה להורות שהוא מאוהביו שנ' כצאת השמש בגבורתו: רש"י ממרא. הוא שנתן לו עצה על החילה, והק' דאברהם ראש המאמינים ישאל עצה מממרא, ובס' רמתים צופים ח"ב אות קי"ח כ' בשם הרר"ב מפרשיסחא ז"ל דצניעות משובח מאד דפ"י בפרהסיא יכול לבוא לגיאות, וא"א הי' מהראוי להראות לעיני כל העמים ולא יתבייש מהמלעיגים עליו כי בזה יתפרסם אלקותו ית' וזה הי' שאלתו. והשיבו ממרא למול בפרהסי', וז"ש וירא אליו. שהי' נראה בעיני אברהם, ה' באלוני ממרא. כי ממרא צדיק גדול ביותר. ואליו הוא השראת השכינה, והוא יושב בפתח האהל שהוא עדיין בפתח האהל על הפתח שלא עשה עדיין כלום, וע"ז פרש"י שהי' נראה שעיניו כ"כ מפני שהשיאו עצה על המילה בפרהסי' ע"ש ובס' אוהב ישראל. ובס' טעמי המנהגים ח"ג דפ"ד כ' דהי' מסופק אם יברך על החילה או למול. כמ"ש ביו"ד סי' רס"ה וחמרא נתן לו עצה לברך על המילה כמו שפסקינן וז"ש רש"י הוא שנתן ו עצה על המילה ר"ל לברך על המילה. וכ"כ בס' פינות הבית סי' קי"א. ועמ"ש בזה הגה"צ מסאקאלוב שליט"א בקובץ חדושים חוברת ט' סי' ס"ז ומהאריכות לא העתקתי:

ובס' ברית אברם כ' שנתן לו עצה היינו כמ"ש בשבת ע"ו א' עצה כמלא פי גמל ע"ש והוא שנתן לו "עצה" שיעשה ממנו איזה רפואה ליתן על המילה כדי שיתרפא מהר, וכ"פ בחזקוני, ובס' גרש כרחל הנספח לרה"ז, ובס' זרע ברוך. וע' בפתיחה לס' תפארת מנחם על כתובות שכ' ע"פ תוס' ר"ה י"א בשם פדר"א דא"א מל עצמו ביוה"כ והק' להרמב"ם דחילה בנכרי כשרה למה מילה דוחה שבת יחול ע"י נכרי, ותי' דמ"מ מצוה

המוטלת על האב לא יקיים ע"י עכו"ם דא"ש לעכו"ם, ולהמ"ב הובא במג"א סי' תמ"ח סק"ג דמעכו"ם לעכו"ם יש שליחות, וא"כ אף אי נימא דמילת א"א ביוה"כ חשוב מילה בזמנו מ"מ היה יכול לחול פ"י עכו"ם אי נימא דדינו כב"נ, ורק אי דינו כישראל שפיר צריך שימול בעצמו, והר"ן ריש פסחים כ' דלכך מברכינן על המילה ולא למול משום דמצות מילה יוכל לקיים ע"י שליח, והפר"ד הביא ראי' דדינו כישראל ממה דהציל ה' לאברהם מכבשן האש דאי דינא כב"נ הא ב"נ אינו מוזהר על קידוש ה' והרמב"ם פסק דמי שאינו מצווה ועבר וקידש השם הוא מתחייב בעצמו בנפשו ולמה הצילו ה' וע"כ דדינו כישראל. וי"ל דאברהם ראה דנוסח הברכה על המילה א"כ מהני שליחות ונסתפק אם דינו כב"נ א"צ שימול בעצמו ביוה"כ דיכול למול פ"י עכו"ם דב"נ לב"נ יש שליחות. או דינו כישראל וצריך ע"כ שימול בעצמו, ובא ממרא ונתן לו עצה על המילה היינו אף דמברכין על המילה ומהני שליחות מ"ח צריך אתה למול בעצמך דדינך כישראל דהרי ה' הצילך מכבשן האש מזה מוכח דדינך כישראל ול"מ שליחות לב"נ עש"ה. ובפ' לך (י"ז כ"ג) ועי' בחת"ס יו"ד סי' שכ"א. ובבשמים ראש סי' ח', ושפה"מ פ"ח מעכו"ם:

עי"ל דענר ואשכול הלכו בשיטת ר' אשי בב"מ ע"א ב', דדוקא בתרומה אין שליחות לעכו"ם אבל בכל התורה יש שליחות ומשו"ה אמרו לו שלא ימול ע"י עצמו ורק ע"י שליח וממרא כוון אל הלכה דאף בכל התורה א"ש לעכו"ם כדדחי בגמ' שם דר"א בדותא היא. וע"ע בשעה"מ וטעה"מ, וכל"ח פ' תזריע מזה:

רש"י, עובר ושב ויכניסם לביתו. הנה האורח שהי' פעם א' אצל אברהם הי' בוש לבוא עוד הפעם אליו בזמן קרוב, וישב אברהם על פתח ביתו לאספהו עוד הפעם, וז"ש אם יש עובר ושב היינו שכבר עבר דרך ביתו ועתה שב בחזרה וזה"פ ויהי' עניים בני ביתך, כמו בני בית אכלו אתמול ואוכלים היום:

כחם היום. ראיתי בכתבי הגה"צ ר' צבי הירש הכהן ז"ל האבד"ק זגיערש עי' ברכות כ"ז א' מדלא כ' כחום השמש אלא היום, דבשעה ששית כל המקומות חמים ואף בצל ע"ש, ועי' בנדרים ד"מ ע"א, שלא לבקר חולה בג' שעות ראשונות דאז החולי אינו בתוקפו כל כך ולא יבקש רחמים, ולא בג' שעות אחרונים דתקיף חולשי' ומתייאש מרחמים ע"ש. ומשום זה בא השי"ת כחום היום בחצות היום, אף דלא שייך כאן הטמאים, מ"מ למד איך להתנהג באיזה זמן לילך לבקר החולה, ופי' רש"י בראשית (א' כ"ו) נעשה לימד וכו':

פסוק ב

שלשה אנשים. רש"י ורפאל הלך משם שרשה להציל לוט. והק' אמאי לא נשלח מלאך מיוחד להציל לוט עי' במאסף הבאר כרך ב' ח"ג סי' י"ג בשם החי' הרי"מ ז"ל דעל הנה

באהל פרש"י צנועה היא וביבמות פ"ו ב', אי' מואבי ולא מואבית לפי שאיש דרכו לקדם ולא אשה שכבודה בת מלך פנימה, א"כ מזה שאמר הנה באהל נודע הדין דלא מואבית, וא"כ הלך להציל משם לוט דיצאה ממנו רות המואביה שממנה יצא דוד, וז"ש במד' מצאתי את דוד עבדי והיכן מצאתי בסדום שעי"ז ניצל ודפח"ח, וע"ע בס' אזור אלי' סי' ר"א ובהקדמה לס' ברכת אברהם מהג"ר אביש מפפד"מ ז"ל באריכות:

וי"ל ג"כ דצדיקים חושבים לעולם כי לא עשו מאומה, ועומדים על פתחו של היכל החכמה יראה, וכן דוד אמר פתחו לי שערי צדק וגם ב"ז אמר א"י באיזה דרך מוליכין אותי וז"פ תהלים (פ"ד ו') אשרי אדם עוז לו בך ואפ"ה מסלות בלבבם עוד מסופקים באיזה מסילה מוליכין אותו או לגיהנם או לג"ע, ואל תקשה לחה אין אמינים בצדקתם התשובה כי אין צדיק בארץ. אין מחזיק עצמו לצדיק אשר יעשה טוב ולא יחטא הלאה, וז"פ במד' תנחומא ר"פ בראשית בר' נוהו שהראו לו י"ג נהרי דאפרסמון ואמר ואני אמרתי לריק יגעתי. ועמ"ש בהקדמה בזה. וז"ש רא אליו ה', זכה לזה יען שחשב תמיד שהוא יושב בפתח האהל ולא נכנס באהל. הגם כחום היום האיר העולם כמו השמש וירא שלשה אנשים נצבים אליו כל אדם הוא גדול ועומד במעלה ממנו וירץ לקראתם. וערמב"ן באגרת לבנו:

כד חזו דשרי ואסר, עי' בריקאנטי פ' לך דא"א קודם החילה לא הי' ראוי לצאת ממנו יצחק, ועי' תפארת שלמה דפי' דכל זמן דנקראת שר"י אסר אותה על עצמו לבלתי נגוע בה. פרשו ממנו למדו ממנו פרישות, כי גם בעיני מלאכים הי' פלא איך בן אדם יוכל להתאמץ כ"כ ע"ש. ועי' בס' מדבר קדמות דא"א ידע דהיא עקרה ולא בא עלי' עד שנתבשר שיהי' לו זרע מחנה, וכ"כ האר"י בשער הגלגולים. ואי' ג"כ דאות ה' מסוגל לזרע כמ"ש. הא לכם זרע וזה שלקח י' משרי וחלקה לב' ההי"ן א' ניתנה לאברהם וא' לשרה, וז"פ כד חזו דהוי שר"י ביו"ד שעדיין עקרה ואסר עצמו עלי ולא בא עלי'. ועי' בס' באר שלמה מערכת א' אות ס':

פסוק ג

אדני. ערש"י, ועמ"ש בפ' ויגש (מ"ו כ"ט) בשם הברכ"י, ועי' שבועות דל"ה ומהרש"א ובהגהות מצפה איתן בש"ס דווילנא, ובשו"ת שער אפרים סי' ס"ד אריכות גדול. ובס' פתגמין קדישין הקשה מ"ש רש"י דלגדול שבהם אמר וקראם כולם אדונים, דמה הי' ק"ל לרש"י שהוצרך לומר שקראם כולם אדונים, ב' דמנ"ל דילמא רק להגדול אמר אדני, ג' מה הי' ק"ל שאמר ד"א שהוא קדש. וכ' דק' לחה נכתב אדני בקמץ תחת הנ' דממ"נ ק' אם קרא לגדול הול"ל בחיר"ק, ואם קרא לכולם אדונים הול"ל בפתח תחת הנ', ומתרץ

רש"י דא"א ביקש מה' שימתין לו עד הכניסו האורחים וגם כשדיבר עם האורחים הי' קורא לגדול אדני. וגם קרא לכולם אדונים, ותוה"ק כללה בחדא מחתא כל דברי א"א אדני בקמץ דכלפי מעלה אדני בקמץ, ובנקודת קמץ יש חירק ופתח וכוללת גם דברי ד"א ע"ש. ובס' אדנ"פ הק' דמנא ידע א"א שיש גדול דילמא כולם שווים ואי"ל אותו שבאמצע כמ"ש ביומא כ"ט א, הא לא סגי בלא"ה כיון דג' הולכים מוכרח א' להיות באמצע, וי"ל דאי' ברש"י כד חזו דשרי ואסר פרשני ממנו מיד וירץ לקראתם, ואחר שפרשו הפכו פניהם ופנו אלי' עורף, וראה שהיו מהלכים בצדו של אמצעי החליפו עצמם זה לצד זה וזה לצד זה, ואז חקר למה חלפו ועברו, ש"מ שהמהלך באמצע הגדול וקיי"ל שהרב באמצע וקטן מימינו וגדול משמאלו, ונמצא כשהי' מהלכין אצל אברהם ופניהם אצלו הי' הגדול משמאל האמצעי וכשהפכו פניהם אז בא הגדול לימין האמצעי ובהכרח החליפו הצדדים הקטן לכאן והגדול לכאן, וכשראה החליפין שעשו הבין שהאמצע הגדול. ועי' בזה דבר חריף בס' לקוטי שושנים. ובשם הגר"א מווילנא אי' בהא דשבת קכ"ז גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת שכינה שנ' אל נא תעבור. וק' מנלן שגדולה שמא שניהם שקולים, וי"ל דהנפטר מרבו אל יפטר אחורי' כלפי רבו רק פני' כלפי רבו והולך מאחורי' כמ"ש חז"ל עה"פ בא (י' ו') ויפן ויצא מעם פרעה. וכאן המלאכים כשחזרו מאברהם הלכו אחורנית להיות פניהם נגד השכינה שהי' שם, וא"א כשראה האורחים הלך לקבל פניהם וביקש מה' שימתין עד שיקבל פני האורחים. וכשעבר מפני ה' הי' לו לילך ופני' כלפי השכינה ולא כלפי האורחים אך אין ד"א לקבל פני אורחים בזה האופן. לכן הסיב פניו כלפי האורחים לקבלם בסבר פ"י כמ"ש וירא וירץ לקראתם משמע נגד פניהם ורץ כדרכו כי אי אפשר לרוץ אחורנית, והסר פניו מנגד פני השכינה וז"ש גדולה כו' ר"ל מלהיות מקבל פניו נגד השכינה. ועל הקו' דא"א מנא ידע דגדולה הכנ"א מקבלת שכינה אמר הר"מ מפרעמישלאן דאבריו הי' מלומדים להמשיכו אל המצוה, כל אבר אל המצוה השייכת לו, וכשראה אורחים רצו רגליו לקראתם מזה הבין שגדולה הכנ"א כו' וז"פ וירא פרש"י לשון הבנה שהבין מאחר שרץ לקראתם מזה למד אל נא תעבור וגו'. ומ"ש גדולה הכנ"א ולא אמר המאכיל לאורחים כי עיקר הטובה מקום לנוח ואין בטבע שיאכל לבדו ובני ביתו, והעני יביט ולא יאמר לו קרב אל הלחם, וא"כ בכלל הכנסת אורחים ג"כ אכילה:

והנה לכאו' די שיהיה שוה עם קבלת שכינה. ולמה עוד גדולה ורק דאשה עיני' צרה באורחים, ואי' איש ואשה שכינה שורה ביניהם כשיש שלום ביניהם. ואם יהי' רק כקבלת השכינה, יאחר מה לי להכניס אורחים ולהתקוטט עם אשתי שאינה רוצית בכך,

ואי משום השכינה, אם אחיה בשלום עם אשתי ג"כ השכינה יהי' אתנו, לזה אמר גדולה מקבלת שכינה ויקבל אורחים. ועפי"ז י"ל וז"ש רש"י בפ' נשא (ה' י"ב) דסמכו פ' ואיש את קדשיו לו יהי' לפ' סוטה. דכל שאינו נותן תרומה לכהן סופו שיצטרך לכהן. ומקשים האשה מה חטאה אם הוא אין נותן תרומה, וי"ל דיש ב' דברים סגולה לעשירות א' כמ"ש עשר בשביל שתתעשר, ב' אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעתרו בב"מ דנ"ט א', והאשה אומרת למה לך ליתן תרומה לכהן וצדקה מוטב שתעשה לי מלבושים וג"כ תתעשר, וא"כ היא גרמה במה שלא נותן תרומות ולכן סופה להיות סוטה. וז"פ בתהלים מ"ט אל תירא כי יעשיר איש כי ירבה כבוד ביתו כו' דהנ"מ בין ב' הטעמים דאם יתן תרומה וצדקה אהני לי' גם לאחר מותו, אבל אי מכבד לאשתו אין לו רק בזה העולם, וזה"פ א"ת כי יעשיר כי ירבה כבוד ביתו. אם העשירות בא לו בשביל אשתו, זה יהי' כי לא במותו יקח הכל, אבל ע"י תרומה וצדקה גם במותו יקח, עי"ל דפ"פ רוב מי שאינו נותן מת"כ חושב למה אתן מיגיעי כפי לאיש אשר לא עמל בו ורק יושב בביתו, ובאמת אינו כן כי מה שנתן ה' לך נכלל בו חלק הלוי כי גם לו הי' ראוי חלק, ורק שלא יבטלו ממשמרת הקודש ניטל מהם חלקם, אבל הוא פושה שליחותך, ואם אינו חושב כן סוף שתצטרך לכהן בדבר שאין אחר יכול לעזור לך:

ברש"י האמירה קודם לכן, עי' בפסחים ד"ו ע"ב דבחד ענינא יש מוקדם ומאוחר וצ"ע ועמ"ש בפ' בראשית (ו' ה') בשם ירושלמי דזה רק לענין דינא וא"ש:

פסוק ד

יקח נא מעט מים. רש"י פ"י שליח, וצ"ב למה לא אמר בל' נוכח לפקוד על עושי רצונו, והיטב אמר בזה אא"ז הגאון הצדיק ר' יעקב מייזלש ז"ל האבד"ק פיעטרקוב. והובא בקובץ דרושים חוברת ד' סי' ל"א דאברהם הי' חולה ע"י המילה, ורק דע"י המלאך נתרפא אמנם אנשי ביתו ומקנת כספו נמולו אתו והי' עוד חלושים ולא הי' אברהם יכול לצוות להם, ורק פ"י אחת השפחות, ורז"ל אמרו בקידושין ד"ע ע"א אין משתמשין באשה לכן אמר לשין נסתר ודפח"ח ועי' באברבנאל, ובבעה"ט מסורה. ועשו"ת תשב"ץ בחוט המשולש ח"א סי' מ"ב מ"ש בזה:

ומה מאד הדבר פלא דלחם חמאה וחלב רץ בעצמו ומעט מים הי' קשה לו. ורק ע"י שליח, וי"ל דבכל מצות יש ב' חלקים עשייתה בפועל, וטוב כוונתה לשם השי"ת, ואי' בספרים דבעקדה כ' וישלח אברהם את ידו כו' הצדיקים אבריהם מזוככים ורצים מעצמם למצוה (וז"פ באבות פ"ד הוי רץ למצוה ובורח מעבירה לא שזה ציווי רק הוי שיהי' האדם כן בעצם שאבריו בטבע ירוצו למצוה ויברחו מעבירה), וכשאברהם לקח המאכלת ל"ה

יכול היד לעשות דבאמת ל"ה השחיטה מצוה דהי' רק נסיון, ואברהם חשב דזה מעצת היצה"ר. וישלח את ידו, בכח גדול נגד טבעו, ויקרא מלאך אל תשלח ידך אל תעשה בכח כי הצדק עם ידך שבאמת אינה מצוה, וכן אברי אברהם הי' רצים מעצמם למצוה, אבל לקיחת המים שהי' סבר שהם ערביים, ואם הי' באמת כן הי' לקיחת המים מצוה לרחוץ מע"ז, אבל הי' מלאכים ולא רצו אבריו לעשות, (ובמאכלת התגבר שנצטוה מאת ה') לכן לקח ע"י שליח ומה ששילם ע"י שליח ל"ה עונש כמ"ש הרמב"ן בשלח (י"ז א') כי באמת הי' להם עוד מים רק רצו לנסות ה' אם יוכל ליתן להם, וכיון דגוף המעשה ל"ה נצרך רק לנסיון ממילא גם ע"י שליח נשלם הענין:

ועי' שו"ת שואל ומשיב תליתאה ח"ג סי' נ"ב. אהא והוא יושב בקש לעמוד א"ל ה' אתה סימן לבניך בשעה שיושבין בדין ה' נצב עליהם, דמי שיושב הוא בעה"ב ואדון וזה שעומד עבד ששומע, ואברהם עד שלא מל הי' הוא העומד לפני ה', ומשמל, אי' ה' גוזר וצדיק מבטל, א"כ ה' העימד וצדיק יושב, וז"ש שביקש לעמוד א"ל ה' עתה זכית שתהי' היושב ואתה סימן לבניך שהב"ד כפי אשר וגזרו יהי' הם היושבים וה' נצב עליהם כפי אשר יגזרו הם יהי' הדין אף שלא כוונו לאמת, וזה הכוונה בסוטה ד"מ ע"ב אין ישיבה בעזרה אלא למלכי ב"ד בלבד, בעזרה שהי' השכינה שורה אז אין ישיבה כי כלם עומדים בעזרה, רק למלכי ב"ד שהם הי' הב"ד יהי' להם ישיבה עש"ה:

ורחצו ערש"י. ובס' לקוטי מהר"ם הביא מד' אמרו מה"ש אתה אומר יקח נא מעט מים שמא בערביים חשדתנו שמשתחוים לאבק רגליהם כבר יצא ממך ישמעאל, ותמוה ועי' ג"כ בב"מ דפ"ז, וי"ל ע"פ גמ' ע"ז נ"ב ב' נכרי מבטל ע"ז שלו ושל חבירו וישראל אינו מבטל כלל, וז"ש אתה אומר יוקח ע"י שליח ורחצו רגליכם ולא אמרת שגם הרחיצה יהי' ע"י שליח, משום דס"ל שאף ב"ב שלך יש להם דין ישראל וא"י לבטל ע"ז של חבירו ע"כ ורחצו בעצמכם, כבר יצא ממך ישמעאל שעובד ע"ז ויש לו דין נכרי ויוכל לבטל ע"ז. ובס' ילקוט האורים כ' ע"פ הגמ' רודף צדקה וחסד ימצא צדקה או בנים צדיקים או עניים מהוגנים וצדיקים, וז"ש שמא בערביים חשדתנו שעובדים פ"ז הלא אתה רודף צדקה וחסד, ועכצ"ל לך או בנים צדיקים או עניים מהוגנים וכבר יצא ממך ישמעאל שהוא רשע, ואין לך בנים צדיקים, וע"כ שאנחנו צדיקים ואיך חשדתנו בערביים, ועי' במסכת דרך ארץ פ"ד ובנחלת יעקב שם:

פסוק ה

פת פרש"י בבינה לעתים דרוש ו' הק' הל' על כן עברתם וכ' דשני עמודים הם חיות האדם, החום הטבעי מאכל מקיים אותו, והלחות השרשי, שתיה מקיימת אותה, ועל

הרוב מהתגברות האחד יחלש האחר, וכשיתקומם החום הטבעי ייבש בחומו הלחות השרשי ומביא לצמא, וכשלחות השרשי מעדף על חום הטבעי ירעב אל אכילה, ורחוק ששני ענינים יחד יהי' פעם אחד רעב גם צמא. ואם יקרה כך, ראי' ששני ענינים פועלים יחד ויש סכנה עצומה, וזה"פ בתהלים ק"ז רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף, אם יהי' ביחד עד שכל אחד מתעטף ומתערב בחבירו, אז לא טוב וז"ש א"א ואקחה פת לחם שתאכלו ויחזק לבכם, ועי"כ תוכלו לעבור ולילך לדרככם, כי על כן עברתם דבשביל אכילה הי' בכם כח שבאתם עד הנה, והשיבו לו כן תעשה כמו שאתה מדבר אלינו, גם אתה אכול ויהי' לך כח אל הטורח ועמל עש"ה. וזקיני הגאון מלאסק ז"ל בהגדה ריח דודאים בפסקא הא לחמא הביא, דלחם עוני רמז כי על הלחם יחי' האדם, דהוא הכרחי, ומצה רומז על גאולת שיעבוד גופני, וכיון שהגוף עיקר מזונו לחם וסעודה נקרא לחם כמ"ש רש"י ויקרא (כ"א י"ז) ורש"י וירא דכמו דלב ראש לאברים כן פת עיקר למאכלים ולכן מצה עשירה פסולה שהוא ממותרות, וכ"ז קודם מ"ת אבל אח"כ אי' בירמיה (ב' ל"א) הדור אתם ראו כו' ודחז"ל הוציא להם צנצנת המן לרמז שאדם יכול להתדבק במעלה עליונה עד שלא יצטרך למאכל גשמי, וז"ש (דברים ז' ג') כי לא על הלחם לבדו יחי' האדם כי על כל מוצא פי ה'. ולכן מצה דרומז על שעבוד גופני צ"ל לחם עוני וז"ש די אכלו אבהתנא בארמ"צ קודם קבלת תורה אבל אח"כ גם הלחם אינו הכרחי ע"ש אריכות. ועי' מה שהבאתי בזה בפ' נח (ו' י"ג). ובפני יהושע ברכות מ"א בגמ' ד"ה איתמר, ולקמן בפ' שמיני (י' ב'). שמעתי לתרץ בתחילה כ' ואקחה פת נחם. ואח"כ שלש סאים. וגם מלת פת מיותר, וי"ל כיון דהי' אז פסח כמ"ש במדרש ורש"י פ"י. וארז"ל בסנהדרין ד"ד ב'. ורש"י פ' בא (י"ג ט"ז) פת באפרקי שתים. ורמז פת לחם היינו ב' לחם, ושמעינן מכאן דגם ביו"ט בעינן שתי לחם. ועי' באו"ח סי' תקכ"ט ספי' א' וזקיני הגאון מלאסק ז"ל אמר. דהי' יום שלישי למילתו והי' פסח, נמצא דמילתו הי' בי"ג בניסן וזה הי' חביב לפני ה' יותר מקרבנות כמ"ש בב"ר פמ"ח סי' ה'. וא"ש הב"י או"ח סי' תכ"ט על הא דניסן יצא רבו בקדושה די"ב נשיאים. אבל לי"ג לא מצא, ולפי הנ"ל י"ג הי' מקור הקרבנות ודפח"ח:

וסעדו לבכם. ערש"י אין יצה"ר שולט במלאכים. והוא מב"ר ותמוה למה רמז זה דוקא כאן. ובס' נחלת יהודה כ' דק' על המדרש אותו יום שבאו המלאכים ע"פ הי' מדכ' ומצות אפה ואחר חצות באו אצלו דכ' כחום היום היינו שעה ו' א"כ איך אמר פת לחם הא חמץ אחר שש אסור מה"ת, וי"ל ע"פ הזהר שכ' טעם לחמץ דיצה"ר נקרא אמץ ולכך צוותה תורה לבערו. א"כ י"ל דמלאכים מותרים בחמץ שאי"ל יצה"ר. ובזה יובן ואקחה

פת לחם. וק' לרש"י הא לאחר שש, ומתרץ וסעדו לבכם שאין יצה"ר שולט ומותרים לאכול חמץ. ובכתבי דו"ז הגה"צ ר' צבי הכהן ז"ל אבד"ק זגיערזש ראיתי שהק' דאין כבוד לומר לאורחים אחר תעבורו וכן מה שהשיבו כן תעשה כאשר דברת, וכי חשוד א"א שלא יקיים דבריו. וי"ל כיון שראה שמהירים מאד אמר להם שיכין סעודה במהירות ע"ז השיבו כן תעשה, כי הצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה, ולכן אמרו כן תעשה כאשר דברת שלא תרבה בהוצאות ולא תעכב איתנו כי ידעו שאם יהי' לו פנאי יעשה להם סעודה גדולה, וזאת לא רצו כי לא צריכים לזה רק למלאות שאלתו ודי בזה:

והנה יש לדקדק הל' ואקחה כי הול"ל קחו פת לחם. ועי' בבעה"ט שרמז שבעה"ב בוצע תחלה. וכן מה שהשיבו כן תעשה אין מדרך האורח לומר לבעה"ב שיעשה כן, וי"ל ע"ד שמפרשים הפ' צדיק אוכל לשובע נפשו, היינו המכניס אורח יאנוס עצמו לאכול אף שהוא שבע כדי שיאכל ג"כ האורח, ובטן רשעים תחסר. אף כשהוא רעב, לא יאכל, ובטנם עוד לא מלא אפ"ה יפסיקו. כדי שלא יאכל גם האורח, וז"פ משחז"ל אורח טוב אומר כל מה שטרח בעה"ב לא טרח רק בשבילו, דמסתמא אורח טוב מתארח אצל בעה"ב טוב וכל מה שטרח בעה"ב ואנס עצמו לאכול הכל בשביל האורח שיאכל ג"כ, ואורח רע מזדמן מסתמא אצל צר העין כי מצא מין את מינו וכמשחז"ל ספ"ק דב"ק הכשילם בב"א שאינם מהוגנים, עליהם יאמר האורח רע כלום טרח בפה"ב אלא בשביל אשתו ובניו. היינו טרח להפסיק מאכילתו אף כשהוא רעב כדי שיחדיל גם אנכי וישאר בשביל אשתו ובניו לזה אמר א"א ואקחה פת לחם היינו גם אני אקח פת לאכול כדי שתסעדו לבכם ג"כ, והשיבו כן תעשה כאשר דברת שגם הוא יאכל עמהם:

פסוק ו

שלש סאים קמח סלת ערש"י. ובב"מ פ"ז כתיב קמח וכ' סלת מכאן שאשה עיני' צרה באורחים, וכ' רש"י היא אמרה קמח והוא סלת. וע"ש במהרש"א, והתבו"ש בבכור שור כ'. הא דלא כ' איפכא דהא תחלה אמר אברהם סלת ואח"כ היא קמח, צ"ל דאין מקרא יוצא מידי פשוטו וקמח סלת מקרי רק דמיתורא דקמח דרשינן מכאן כו' כצ"ל לרש"י, ואפ"ל עוד דהוא אמר קמח והיא סלת, ומ"מ מוכח דאשה עיניה צרה באורחים דק' מ"ט צוה א"א ליקח ג' סאים קמח לג' בנ"א והא אמרי' בעירובין פ"ג דאכילת אדם א' עשרון לחם, והאוכל יותר רעבתן, א"כ וכי ברעבתנים החזיקם, דג' סאים הוא כפלי כפלים מג' עשרונים. ונ' דהיינו דק"ל לחזקוני ופי' דמג' סאים קמח הוציאו ג' עשרונים סלת לג' בנ"א הללו, והשתא ניחא ומכוון השיעור, ועי' רמב"ן. וי"ל עוד דהא דאוכל יותר רעבתן ז"ד באינו אוכל כ"א לחם לבד וכדאיתא שם בעירובין אליבא דר"מ דמשמע התם דהלכה

כמותו, דאם אוכל מטעמים ומעדנים הרבה מושך ג"כ פת הרבה דרווחא לבסימא שכיח, ואברהם ג"כ הי' רוצה לעשות להם מטעמים הרבה והוצרך ג"כ להכין פת הרבה כעובדא דאביי בפ"ק דמגילה, וניחא דהוא אמר וקשיא לשרה לח"ל ג' סאים, וצותה לעשות סלת דפרשה כוונת אברהם כחזקוני, והי' לה לפרש כפשוטו ותעשה מעדנים אע"כ דעיני' צרה. ובספר אור יקרות כ' דידוע דאסור ליקח מאשה בלא ידיעות בעלה, ובב"מ כ"ב א'. באמימר ומר זוטרא דאריס יהיב פירא ואתא ואמר אמאי לא קיהבית משופרי ול"א כלך אצל יפות רק לתרומה. אבל הכא משום כיסופא, ומשו"ה הוסיפה סלת ובלא ידיעות בעלה, ואף שיאמר אברהם שיאכלו דילמא משום כיסופא, וש"מ דעיני' צרה:

והנה מה שהביאו המפו' בשם רש"י היא אמרה סלת מכאן שעיני' כו' ברש"י בגמ' ב"מ איתא להיפך היא אמרה קמח, אך יש גירסות בזה וע' בע"י ווילנא ברש"י שם. ואא"ז הרב מליסא בהגדה מעשה נסים בחידושים מאביו ז"ל הביא דברש"י ישן הובא במקראות כ' הוא אמר קמח והיא סלת מכאן כו'. וכ' לתרץ דביבמות ט"ו ב' איתא דר"י החורני לא רצה לאכול זתים שראה שהם לחים וסבר שהוכשרו ונטמאו, ובפסחים ח' ע"א אי' דאי אפשר לסלת בלא לתיתה ע"ש, ולכך אברהם דהי' עינו יפה באורחים חשש דילמא אוכלים חולין בטהרה הן, ולא יאכלו סלת כיון דהוכשר, אבל שרה לא הקפידה ולקחה סלת ואם לא יאכלו טוב יותר, וכן הי' באמת שלחם לא הביא מטעם שפירסה נדה ונטמא ולא אכלו ואם הי' קמח שלא הוכשר הי' אוכלים ושפיר הוכיח רש"י כיון דלקחה סלת ולא הקפידה על אכילתן ראי' דעיני' צרה באורחים, וכ"כ הגר"ל חריף מפלאצק ז"ל במלא העומר, ובס' קהלת חשה תי' ג"כ בכמה אופנים ועחש"ל בפ' בראשית (ד' כ"ו) והגאון ר"ב פרענקיל בס' מרגניתא דר"ב כ' עפמ"ש בשבת קי"ז ב' הציל פת נקי' אינו מציל פת הדראה, אם הדראה מציל נקי'. וכ' בתוס' כשאפו בפסח מצות מסלת נקי', שדי לו לצורך יו"ט אין אופים אחריו הדראה, אלא מתחלה יעשה הדראה ואח"כ נקי'. והמלאכים באו בפסח ערש"י ואמר אברהם לשרה שתאפה פת מקמח, שבאם יצטרך עוד תוכל לאפות מסלת, אבל שרה לקחה תיכף סלת ולא תוכל עוד לאפות אח"כ וש"מ עיני' צרה. ובאמת אפתה מסלת הרבה שלא תצטרך ש לאפות:

ובמדרש תשעה אפתה ג' לעוגות וכו' והקשה רמב"ן למה צריכה כ"כ לג' אנשים ותי' שסעדו אצלו גדולי ביתו לכבדם, ושמעתי מהגה"ק מאסטראווצי ז"ל החשבון דילידי ביתו הי' שי"ח ואברהם וישמעאל ואליעזר עם ג' מלאכים הוא שכ"ד וסאה ששה קבין, קב ד' לוגין. לוג ששה בצים, נמצא סאה קמ"ד בצים, וט' סאה אלף רצ"ו בצים. ואכילת פרס הוא לאדם שהוא ד' בצים, ערש"י כתובות ס"ד ב' וד' פעמים שכ"ד ג"כ אלף רצ"ו

בצים, ודפח"ח. וראיתי בס' לב אריה חולין דס"ג אמ"ש הר"ן שם דבר אגדה אם ידור גדי עם נמר, תדור כלה עם חמותה. אם תמצא עורב לבן תמצא כשרה בנשים, ואינו מובן, בשלמא הך דגדי בהדי כלה וחמותה יש להם שייכות אהדדי, אבל מה שייכות עורב לבן עם אשה כשרה, וי"ל דמצינו ד' מדות טובות לישראל ביישנים רחמנים גומלנים. ועוד יש מדה טובה שהם קשה עורף, ואינם קלים להתפתות אחר הרע, כמ"ש בס' מעשה ה' בפ' ועתה ילך נא ה' בקרבינו, כי עם קשה עורף, שזה מדה טובה, וד' מדות הם בדמיון ד' סימני טהרה של עופות טהורים. והב' מדות ביישנים רחמנים נמצא בנשים יותר מאנשים כדאמרינן אשה בושה לבוא לב"ד, גם רחמנות אחז"ל שלכך שלח יאשי' אל חולדה להתפלל ולא אל ירמי', אבל גמ"ח אינה מצויה בנשים כמ"ש עיניה צרה באורחים, גם מדה טובה קשה עורף אינה בנשים שהם קלים להתפתות, ונמצא שיש בנשים רק ב' מדות והם בדמיון עורב שיש לו ב' סימני טהרה, וב' טומאה, והנה השחרות של עורב מורה על טומאה כדאיתא בס' התיקונין תיקון ע', וז"ש אם תמצא עורב לבן היינו שיהי' בו כל ד' סימני טהרה. כן תמצא בנשים שיהי' בה כל הד' מדות טובות אשר בישראל:

פסוק ח

ויקח חמאה, רש"י ולחם לא הביאה שפירסה נדה, והוא מב"מ פ"ז דא"א אוכל חולין בטהרה וכ"ה במד"ר ועי' מהרש"א נדה ד"ו ע"ב. ובנזה"ק תמה אטו לפי שנהג עצמו בזה מה לו להחמיר על האורחים ובפרט למ"ד כערביים נדמו לו, בקידושין ל"ב ב'. ובהקדמת שו"ת בית אפרים יו"ד כ' עפמ"ש במדרש דפסח הי' וכ"כ תוס' ר"ה די"א א' ד"ה אלא, ולפי"ז ק' לר"י בקידושין דכערביים נדמו איך הי' רשאי לעשות בשבילם דהא הי' יו"ט, ואי"ל הואיל ואיקלע אורחים מאת הנפש אשר עשו בחרן וגיירו, וכמ"ש הרמב"ם דאף המבשל לנכרים אינו לוקה דהואיל כו', ז"א דאמרינן בב"מ כחום היום שהוציא חמה מנרתיקה ולא הי' אורח ותוס' פסחים מ"ו ב' ד"ה רבה כ' דהואיל דלא שכיח ל"א להתיר, ואפ"ל דאמרי' בברכות כ"ז א' כחום היום בששה שעות ור"י לטעמי' בביצה ט"ו ב' חצי' לה' וחצי' לכם (ואע"ג דאמרי' ו' שעות ביום סעודת ת"ח הא אי' כו' אלא דלא טעים כו') וא"כ שפיר הוי חצי למיטרח בעשיית בן הבקר דהא לדידי' נמי חזיא אלא לחם לא אייתי כיון שהוא אוכל חולין בטהרה והעיסה נטמאת א"כ הי' אסור לאפות דלא חזיא לדידי' ואורח לא שכיח ול"א הואיל, ולכאורה י"ל דבלא"ה ל"ה מצי לאתויי לחם דבפסחים שם איתא כיצד מפרישין חלה בטומאה ביו"ט רא"א ל"ת שם עד שתאפה, ריא"א לא זהו חמץ שמוזהרין עליו בב"י אלא מניחה עד ערב ואי החמיצה החמיצה, ופרש"י כיון דצריך

ליתנה לכהן קרא בי' שלך א"א רואה. ובנדרים ל"ב ב' אמרי' נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק ע"י שהקדים ברכת עבד לקונו ניטלה הכהונה ממנו וניתנה לאברהם, וא"כ אברהם הי' כהן ול"ש ל"ז חמץ שמוזהרין עליו דשפיר הוא מוזהר עליו דהוי שלו, ולכאורה י"ל דמסתמא שרה כדין עשאה דקיי"ל משתטיל מים מיד מגבהת חלתה מחשש שמא תטמא עיסה, וא"כ י"ל דהפרישה חלה קודם שנטמאת, אך ז"א דהא אמרי' שאותו יום פרסה נדה ונטמאת החלה למפרע מעל"ע (ור"י פליג שם בנדה ד"ז, אדר"א דד' נשים דיין שעתן בתולה זקנה כו' ואמר אני לא שמעתי רק בתולה) והדק"ל דבלאו טומאה הי' אסור לו לאפות דעובר בב"י כיון דכהן הוא והוי שלו וכיון שנטמאת אינה ראוי' לו, וי"ל לפמ"ש בפסחים תד"ה עד דשפיר מצי לאפות משום דממלא אשה כל התנור פת כדי שתאפה יפה וחילקו בין אופה בתנור לע"ג גחלים ע"ש וא"כ הי' יכול לאפות ולכן הוצרך לומר שנטמאת עיסה והוא אוכל חולין בטהרה, ולא חזיא לדידי' ולכן לא הביא רק מן הבקר דהוי נמי חזיא לדידי' משא"כ לחם לא אייתי ובס' בית שמואל עה"ת כ' על קו' רא"ם מה צחקה שרה הא פרסה נדה. ומהרש"א בנדה ר"ל דודאי אח"כ פרסה נדה רק דמלאכים ידעו קודם ונטמא במעל"ע דנדה, וקשה דהא אברהם לא הביא לחם והוא לא ידע, ועו"ק דהטעם דמעל"ע שמא נעקר הדם. וכותלי בית רחם העמידו' והמלאכים ידעו דכבר נעקר ולחה כ' רש"י שאכל על טהרת קדש, אפי' על טהרת תרומה ג"כ לא אכל דמלאכים אמרו דנעקר דם, וי"ל דשרה לא פרסה רק דאברהם סבר מעצמו שתראה היום נדה דאיתא בר"ה י"ח למועד אשיב אימת כו' אלא אותו שנה מעוברת הי' והק' תוס' הא ביוה"כ נמול ומלאכים הי' אצלו ביום ג' והוי ב' ימים קודם סוכות. ויולדת לז' יולדת למקוטעין, ואי קשה כי מדלית יומי דטומאה דילמא הי' נולד בז' דפסח. ולפי"ז י"ל דאברהם לא ידע שיהי' מעוברת השנה דאין מעברין קודם ר"ה, והי' ק"ל קו' הגמ' כי מדלית יומי דטומאה, והי' סבר כתי' תוס' דיולדת באחרון של פסח, וא"כ הוכרחה היום לראות נדה. והוא מעל"ע שבנדה, לכך לא הביא לחם, אבל באמת לא פרסה נדה דשנה מעוברת וראתה עד סוף ג' שבועות ולכן צחקה דל"ה לה אורח כנשים. ושפיר פרש"י דאוכל על טה"ק, דאי על טהרת תרומה (אמאי לא הבין מעצמו שתראה נדה. ולא שמלאכים אומרים לו זה) והא לא ידע בודאי שנעקר דם ואמאי לא הביא, א"ו דאכל עטה"ק ומספק ג"כ אסור ולכך לא הביא ע"ש:

והנה על קו' הנזה"ק הנ"ל דאטו לפי שנהג עצמו בזה מה לו להחמיר על האורחים. לכאורה יש להביא ראי' מזה למה שנסתפק בשער המלך בפ"ט הט"ז מאישות, דאם הוא נוהג איסור בדבר ואף דחבירו אינו נוהג עובר בלפני עור, ומשו"ה פסק דאם הוא אינו

מעשן טיטון מנר של חלב אסור ג"כ ליתן לחבירו ע"ש, וכן מצאתי שכ"כ המקנה על קידושין ל"ט א' בגמ' ד"ה אריוך, וא"כ כאן כיון דלאברהם אסורה העיסה דנוהג עצמו איסור חולין בטומאה אסור ג"כ ליתן, ולכאו' היא ראי' נפלאה. אבל לפמ"ש הרא"ש סופ"ד דר"ה בשם ירושלמי דבעשי"ת נוהגין כ"ע לאכול חולין בטהרה וע"ש בקרבן נתנאל אות פ' דבר"ה ל"ה צריך להזהירן שיאכלו בטהרה דפשיטא שיאכלו בטהרה שחייב אדם לטהר עצמו ברגל ע"ש ולפי מ"ש במדרש ותוס' ר"ה י"א דפסח הי' וא"כ א"ש קו' הנזה"ק דביו"ט כ"ע נהגו לאכול חולין בטהרה ומשו"ה שפיר לא נתן להם לחם. וא"כ אין ראי' מזה להשעה"מ והבן, ובס' משנת ר' אליעזר כתב דקשה למה לא שאלו איה שרה אשתך רק אחר שאמר ויקח חמאה כו' וי"ל ביו"ד סי' פ"ח אסור להעלות בשר וגבינה על שלחן אחד שמא ישכח ויאכל, ובשבת י"ג לא יאכל זב עם זבה משום הרגל דבר, והמלאכים הי' יודעים דפרסה נדה וחושבים שמא אברהם אינו מייחד עם שרה משום הרגל דבר, אבל עכשיו שראו שמעלה בשר וחלב על שלחן אחד, ומשמע דסובר כמ"ד בו"ח עולה על שלחן אחד א"כ גם בנדה מותר להתייחד ול"ח להרגל דבר ושאלו איה כו':

ויקח חמאה וחלב וגו'. עי' מהרי"ם אלגאזי בכורות פ"א אות ב' אהא דחלב מנ"ל דשרי הביא בשם תוס' חיצוניות דהק' אמאי לא ילפי' מאברהם, ויקח חמאה, ובודאי לא האכילם איסור דא"א קיים כל התורה, וי"ל דהי' סבור שהם ב"נ ולא נצטוו כי אין זה מז' מצות, ואף דבירושלמי משמע דאכלו בו"ח דאי' שא"ל ה' כשבקשו שיתן להם התורה אין אתם ראוים לקבלה שמיד שהתינוק בא מבית הספר, מביאין לו חלב ואוכל מביאין לו בשר ונוטל ידיו, ואתם אכלתם בו"ח עכ"ל וק' תינח למ"ד דם נעכר ונעשה חלב וחידוש חלב משום איסור דם וב"נ מותרין בדם מן החי. אבל לטעם ב' דחידוש משום אמ"ה, הא ב"נ מצווה על אמ"ה, ובכלל ז' מצות ב"נ הוא, ואיך אפשר דנתן להם א"א חלב ועבר אלפ"ע, ואולי דילפותא דמייתי בגמ' הוא לב' טעמים. אבל מאברהם הוא רק לטעם א' משום אבמה"ח אבל לטעם דם ליכא ילפותא מאברהם ע"ש באריכות. והח"ס בתורת משה הקשה דלפי פשט הפסוק נראה דמקודם אכלו חמאה וחלב ואח"כ בשר ומאי איסור בב"ח יש, וצ"ל דמ"מ בעינן קנוח ואין קנוח אלא בפת ולחם לא הביא ע"י שפרסת נדה, ול"ה קנוח והוי בב"ח ע"ש, ובשם הרה"ק היהודי ז"ל איתא תי' על זה דהא דאסור לאכול חלב אחר בשר, הטעם דחלב הוא חסד ובשר הוא דין וכשאוכל חלב אחר בשר וקיי"ל תתאה גבר ואסור להגביר הדין על החסד, אבל בשר אחר חלב דתתאה גבר מגביר חסד על דין, ע"כ כשבקשו המלאכים לי להם התורה מחמת שהם עליונים,

ורצו להגביר על התחתונים, א"כ סברו דעילאה גבר, והם אכלו חלב ואח"כ בשר, ולפי שיטתם דעילאה גבר אכלו בב"ח:

אך הדק"ל אמאי נתן א"א להם הא עבר אלפ"ע ובני יקירי הרה"ח מו"ה דוד נ"י אמר בזה לשיטת האמונות שמואל סי' י"ז, הובא בפר"ח ופמ"ג יו"ד סי' ס"ב דהלאו דלפ"ע ל"ש רק היכי דלדידי' נמי אסור אבל היכי דלדידי' מותר אינו עובר אלפ"ע, ובאמת קדמו בשטמ"ק ב"מ דס"א ע"ש, וה"נ כן דלא"א הי' מותר חלב ואח"כ בשר דתתאה גבר ואינו עובר אם נתן לאחר שעובר עליו ודודי הגאון אבד"ק לאסק שליט"א בתשובה לבני שיחי' כ' לתרץ קו' הנ"ל דהנה בב"ח רק לישראל נאמר כשקבלו התורה ולא למלאכים, רק אם הי' מקבלין התורה הי' גנאי מה שאכלו אצל א"א אף שהי' טרם שנצטוו, וכמ"ש במדרש אכלתם בו"ח ותינוק הבא מבית הספר אינו אוכל כיון שיבא לחיוב כשיוגדל, אבל אי לא יקבלו התורה ולא יבואו לחיוב לא דמי לתינוק ואינו גנאי כלל, אבל יקשה הא ע"כ נתן להם דרך בישול דבלא בישול אינו אסור מה"ת ואיך עבר אלא תבשל. וי"ל דנתן להם אילפס רותח והם בשלו, והא דלא נקט במדרש בשלתם בב"ח רק אכלתם, צ"ל אכילה יותר גנאי כמ"ש תוס' חולין ד"ז. תו י"ל דבעי לומר תינוק מבית רבו אינו אוכל ואין דרך תינוק לבשל עכת"ד. והמלבי"ם בתו"מ כ' דבהמה שנברא ע"י ספר יצירה כמו מעשה דר"ח ור"א בסנהדרין ס"ה מותר לבשל בחלב, ואברהם האכיל למלאכים בו"ח דברא בן הבקר ע"י ס' יצירה, והיינו דכ' בן הבקר אשר עשה, וע' בס' חשק שלמה על יו"ד סי' פ"ז דכ' ג"כ דחלב שנחלב מבהמה שנברא ע"י ס' יצירה אין לו דין חלב כלל ועי' בכרו"פ סי' פ"א. ומ"ש בפ' וישב (ל"ז ב'):

ובפר"ד דרוש א', האריך אם נאסר בן פקוע לאכול חי לב"נ, ודעת היפ"ת שאפי' קידם מ"ת נהגו בו היתר, ובאור חדש בכת"א פ' וירא כ' דיהי' נ"מ להלכה בשבת, דלכאורה שוחט ב"פ בשבת פטור דמקלקל הוא, כיון דל"צ שחיטה מה תיקן, ועי' פסחים ע"ב א' וט"ז יו"ד סי' י"ג דאפי' בל תשקצו לית בי', אך אם נאסר ב"פ לב"נ שפיר תיקן להוציא מידי אבמה"ח לב"נ כפרש"י שם בפסחים וכ' דמה קו' הנ"ל אמאי לא הביא ראי' בגמ' דחלב מותר מאברהם דהאכיל למלאכים ואמה"ח אסור לב"נ, די"ל דהי' חלב מבת פקוע דלא נאסר לב"נ משום אמ"ה, עש"ה בבשר ב"פ דלא נאסר משום נבלה אף היכי דמתה מאלי' כמ"ש תוס' ב"ק מ"א א' לא נאסר בשרו משום בב"ח. ובאמת נסתפק בזה הגרעק"א ביו"ד סי' פ"ז אי בב"פ שייך איסור בב"ח, וע"ש בפת"ת סקי"ד ונחלת צבי שם מ"ש בזה, וע"ע בשו"ת חת"ס יו"ד סי' י"ד ובתשו' משיבת נפש סי' נ"ח ובחי' כתבתי בזה ואכ"מ, ומצאתי ג"כ בבית האוצר ח"א כלל א' אות י"א שהביא ג"כ מזה הא דהאכיל

א"א למלאכים ולא עבר אלפ"ע דאמ"ה, ולדעת האמ"ש הי' מותר:
וראיתי עוד בלימודי ה' סי' נ"ד שנסתפק בלאו דלפ"ע אי נוהג בב"נ בז' מצות דידהו א"ד רק ישראל מיפקדי אלפ"ע עש"ה, ובתוס' ע"ז ט"ו ב' ד"ה לעכו"ם כ' דב"נ אינו מצווה אלפ"ע ועי' ישועות יעקב יו"ד סי' א' בשם הדרישה שם דאשה ועבד אין נזהרין אלפ"ע, ובבכורי שלמה אה"ע סי' ג' כ' ג"כ דאפשר דנשים אינם בכלל לפ"ע לפמ"ש הרמב"ם בפי' משניות שבועות פ"ה דיסוד לפ"ע מטעם ערבות ונשים אינם בכלל ערבות כמ"ש ברא"ש ברכות ד"כ, ועי' בזה בשערי תורה ח"ב סי' נ"ב, ובקובץ בינה לעתים חוברת א' סי' יו"ד, ובדברי האמ"ש הנ"ל יש ליישב קו' הצל"ח פסחים כ"ב שהק' מה פריך אמ"ה לב"נ על ר"א, דילמא ר"א ס"ל כר"ל דח"ש מותר מה"ת, ורמב"ם פסק דשיעורין ל"נ רק לישראל ולא לב"נ א"כ א"ש דא"ע אלא משום לפ"ע ע"ש ולהנ"ל ניחא דאי ס"ל כר"ל א"כ אינו עובר אלפ"ע כמ"ש האמ"ש, אך בגוף דברי אמ"ש מתוס' ב"מ ד"י ע"ב ד"ה כהן נראה להיפך שאפי' דלנותן אין איסור עובר בלפ"ע בגרושה לכהן, וכ"ה בחגיגה י"ג ב' ד"ה אין, וע"ש בלימודי ה' סי' נ"ו בזה, ובשו"מ תנינא ח"ב סי' ס"ז ובבית אברהם על פסחים, ומנ"ח מצוה רל"ב ובשטמ"ק ב"מ ס"א:
ובחידושי כתבתי הרבה בזה ואעלה איזה הפרות בענין לפ"ע. בכ"מ סוף ה' כלאים כ' ועל לפ"ע אין לוקין דהוי לאו שבכללות ע"ש, ומאד נפלא בעיני שהנוב"י ח"ק אה"ע סי' פ"א חקר בזה אי לפ"ע הוי לאו שבכללות ולא הביא הכ"מ, ועפמ"ג בפתיחה ח"א אות ל"ז, ובמנ"ח מ' תנ"ד, וע"ש בנ"ב שהביא לפ"ד תוס' סנהדרין ס"ד לא הוי לפ"ע לאו שבכללות ולוקין, וקשה לי מגמ' דפסחים כ"ב ב' הא לכלבים שרי ואי דעל לפ"ע לוקין דילמא אסור גם בהנאה ורק משום הנאה אין לוקין כמ"ש הרמב"ם דעל הנאת בב"ח אין לוקין אבל מחמת לפ"ע לוקין וצע"ג, ואחי הרה"ג מו"ה שלמה ואב נ"י מלאדז כ' לי ליישב הקו' דבלא"ה אין לוקין אלפ"ע דהוי לאו שאב"מ כמ"ש בחינוך מ' רל"ב ורמב"ם פי"ב מרוצח וה"ה פי"ב מעדות, ועי' כנה"ג חו"מ סי' ל"ד ובס' ארעא דרבנן סי' שמ"א בזה, ובס' פתח הבית סי' ע"ד ע"ה ג"כ כנוב"י. וראיתי עוד בפה"מ לרמב"ם פ"ו ח"ג דתרומות מפורש דעל לפ"ע אין לוקין, וע"ש במשנה ראשונה במשניות דפוס ווילנא בפ"ה ה"ו משביעית מ"ש בזה, ועי' רמב"ן פ' יש מותרות דבלאו שאינו שוה בכל ל"ש לפ"ע, ועי' בחת"ם חו"מ סי' ר"ב דדוקא באשה דלא מפקדא אבל באנשים אף דאינו שוה בכל שייך לפ"ע:
ועתו"ס ע"ז כ"ב א' ד"ה ת"ל אם מכשילו בעבירה דרבנן עובר אלפ"ע דאוריי' דהא מכשיל לי' ואפי' עצה רעה אם נותן לו עובר אלפ"ע, ומתוס' חגיגה י"ח א' ד"ה חולי לא משמע

כן, ועשו"ת פנ"י יו"ד סי' ג' ובמנ"ח וקומץ מנחה מ' רל"ב ורל"ח מ"ש בזה. ועשו"ת בית יהודה יו"ד סי' י"ז, ובית יצחק יו"ד סי' ז' הקשה מסוטה ד"כ ברשע ערום ע"ש. ובלימודי ה' סי' נ"ז נסתפק אי מונע חבירו מעשה אי שייך לפ"ע ועי' בקובץ כנסת חכמי ישראל הי"ל באדעסא סי' ס"ב. ועי' משל"ם פ"ד ממלוה שחידש אף דלפ"ע רק בתרי עברי דנהרא מ"מ בריבית אף דהמלוה בלא"ה ילוה לאחר ישראל שייך לפ"ע. דסי"ס ישראל אחר יעבור אלפ"ע, וע' בגנת וורדים כלל מ"ג. ופמ"ג יו"ד סי' ס"ב, ובעמק יהושע סי' י"ח ובריח יעקב או"ח סי' כ' מזה:

ועי' מג"א סי' קס"ט סק"ו בשם הב"ח דלפ"ע ל"ש רק היכי שבא האיסור תיכף ומיד כשנתן לו אבל לא בבא אח"כ ע"ש. ובזה י"ל דברי תוס' בכורות כ"א ד"ה התם עי"ש. וצ"ע על המג"א שלא ציין לתוס' הנ"ל. ועי' בחלקת יואב קמא או"ח סי א' בנותן לחבירו נבלה ואומר לו שהיא שחוטה דחבירו אונס הוא אף הוא אינו עובר אלפ"ע דלא נעשה מכשול כלל דאנוס לא בעי כפרה כלל ע"ש ועי' יו"ד סי' קפ"ה ופמ"ג בפתיחה כוללת ח"ב שכ"כ אכן לא הביא מרמב"ם סוף ה' כלאים דהמלביש כלאים לחבירו והלובש לא ידע המלביש לוקה וע"ש בכ"מ דתמה דלאו שבכללות אין לוקין וכמ"ש לעיל, אבל משמע דאף בכה"ג שלא ידע הלובש שהוא כלאים מ"מ המלביש עובר אלפ"ע. ואחי הרה"ג הנ"ל בקונטרסו ערוגת בושמי נרד הנספח לחדושי מהרא"ך על יו"ד האריך בזה עי"ש בערוגה ד'. ויש לפלפל בכל פרט ופרט אך אין מטרת החיבור הזה לפלפול. ורק כתבתי הערות וציונים והמעיין בכל המקומות שציינתי ימצא חדשית הרבה:

ויאכלו רש"י נראו כמו שאכלו, ולקמן (י"ט ג') בלוט ומצות אפה ויאכלו, לא פי' כן ואמר בזה זקיני הגאון מלאסק ז"ל הובא בקובץ דרושים חוב' ה' סי' כ"א דהאר"י ז"ל א) כי שבמצרים דכ' ועברתי שאחז"ל אני ולא מלאך לפי שסכנה הי' לשלוח מלאך למצרים מפני רוב הטומאה הי' המלאך יכול ליפול ממדרגתו, ולכן אפ"ל בבוא המלאכים לסדום מקום הרשע נפלו ממדרגתם ואכלו ממש:

והוא עומד עליהם. עי' בקידושין דל"ב ובע"י דפוס ווילנא סי' י"ט ובמפו' שם:

פסוק ט

ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל. רש"י נקוד על אי"ו שבאליו נקודה רבה על הכתב שאף לשרה שאלו או אברהם. והק' דהי' לינקד רק על הלמ"ד של אלי' ואז יהי' הכתב רבה על הנקודה ודרשי' הכתב אי"ו ולמה נקוד על ג' אותיות דהי' די באחד. ובס' קהלת משה תי' שנצמח מזה דין אחר דהגר"ר יהונתן ז"ל נשאל אם יהי' הנקודה והכתב שווים האיך דרשינן, והשיב דאין דורשין כלל, והא דנקוד סוד ה' ליראיו דאם דרשי'

כה"ג ק' למה נקוד טל אי"ו שבאליו, הי' לו לנקד על אי"ו שבתיבת "ויאמרו", הכתוב לפני אליו אם בשיום דורשים הנקודה או אותיות מר"ו אם דורשין הכתב. וע"כ אם שווים אין דורשין כלל, וא"כ א"ש דכל זה מוכח אם נקוד על ג' אותיות אי"ו שבאליו אבל אם נקוד על הלמ"ד שבאליו כדי לדרוש הכתב הו"א דגם בשווים נמי דרשי', והא דלא נקוד על ויאמרו משום שטוב לנו לנקד אות אחת מלנקד ג' אותיות. ובס' זרע ברוך ב"מ פ"ז. כ'. שאי' בחזקוני וש"ח דאותו אות שנקוד עלי' עוקרתו הכתוב מכאן לומר שאין כאן מקומו, ואי הי' נקוד הל' הוי נעקר הל' מכאן ונשאר אי"ו והוי משמע דתיכף שאלו לשרה על אברהם אי"ו ובאמת מתחלה שאלו לאברהם לכן נקוד על אי"ו ונעקר אותיות אי"ו ממקומו לומר שמקומו אחר תיבת איה. אבל פ"ז ק' הול"ל ויאמרו אליה איו ולנקד ל' של אליה והוי נשאר תיבת אי"ו במקומו והוי נמי ידעינן דבתחלה שאלו לאברהם ואכתי ל"ה צריך למינקד רק אות אחת, וי"ל דבפסוק רוצה להראות טפם של מלאכים דשאלו על שרה להודיע שצנועה הי' כפרש"י וזה שהשיב אברהם הנה באהל פרש"י צנועה, אבל בלא"ה אסור לשאול בשלום אשה רק כאן הי' כדי לחבבה על בעלה לפי"ז אי הוי כ' ויאמרו אליה איו, לא הוי כ' בפסוק התשובה דאברהם הנה באהל. ממילא ל"ה נאמר האי סברא כדי לחבבה על בעלה, ויובן המשך רש"י נקוד על איו שבאלי' ותני' רשב"א כו' דק' לרש"י למה נקוד על אי"ה ג' אותיות הא תני' רשב"א כו' והוי לנקוד רק ל' אות אחת וזה מסיים להודיע שצנועה. ופי' בקובץ דרושים חוב' ששית סי' כ"ו בזה ומכל הפרשה. ועי' מהרש"א ב"מ פ"ז. ובס' רצוף אהבה. ועי' בפ' נצבים (כ"ט כ"ח) מ"ש בשם מהרש"א ברכות ד"כ ע"ש. ועי' לעיל (י"ח ב') בשם החי' הרי"מ:

ועי' בבית האוצר ח"א כלל ק"ב על הגמ' ברכות נ"א ב' דאין פרי בטנה של אשה מתברך אלא מפרי בטנו כל איש שנא' וברך פרי בטנך, ומה"ט לא שדר עילא כוס ברכה לילתא דהי' די מה שנתן לר' נחמן. וק' מכאן אי' שרה לשגר כוס של ברכה. ועי' בלקח טוב כלל ז' דכוס של ברכה משפיע גם השפעה רוחניות וגם בזה מתברכת מן האיש והכל נכלל בכלל אין פרי בטנה כו' הן השפעה גשמיית הן רוחניית, א"כ בהשפעה רוחניית ל"ש בשרה שאברהם הי' טפל לה בנביאות, וא"כ בהכרח שקיבלה שפע הנבואה בעצמה ולא באמצעית אברהם, וע"כ שפיר הוצרכו לשגר לה כוס של ברכה ע"ש באריכות. ועי' במעיני החכמה ב"ח. דק' מה להודיע שצנועה הי'. וכי לא ידע מזה מקודם ורק דאי' במגילה ט"ו א' האומר רחב רחב מיד נקרי, ומסיק ביודעה וחכירה, וא"כ בשרה שהי' יפה ביותר כמ"ש הכל בפני שרה כקוף בפני אדם, וכבר אמרו שאברהם הכיר בהם אנשי מעלה אף שלא ידע שהם מלאכים, לכן י"ל דהא דהזכירו שמה ולא יתכן

כן לאנשים גדולים, א"ו בשביל שצנועה ולא ראוה אותה מקודם, לכן שפיר הוי חיבוב לבעלה שצנועה הי', ובאינה מכירה שרי להזכיר שמה, וא"ש דק' מנ"ל כדי לחבבה הא אמרי' בגמ' דד"א לשאול באכסני' ולפי"ז ניחא דלהכי מזכיר שמה דאם בשביל שאלה על אכסניא ל"ה להזכיר שמה שכל מכירה נמנעין א"ו לחבבה ע"ש באריכות. ובקובץ אהל מועד שנה ב' סי' קל"ו הק' דמנין שצנועה בעבור שהי' בבית, דהא יש זמן שמטר סוחף או שחום גדול לא תצא מבית, וכאן נמי הי' החום גדול והי' בביתה ומה ראי' שהי' צנועה. וי"ל דיוק רש"י מדכ' הנה באהל והי' צ"ל באהלה כמ"ש בפ' לך (י"ב ח') ויט אהלה בתחלה נטע אהל אשתו ואח"כ את שלו, ושרה הי' אז באהל אברהם בירכתי האהל והצניעה עצמה שלא תתראה לפני האורחים ואברהם הרגיש זאת ואמר הנה באהל והסתירה עצמה:

עונ"ל לפרש דהמלאכים כשראו מדת גמ"ח של אברהם אמרו הן אשה עיני' צרה באורחים איך לא מעכבת בבעלה, ושפטו כי בטח אינה בביתה ואין מי שיעכב לעשות סעודה גדולה כזו, ושאלו אי' שרה אשתך והשיב הנה באהל כי שרה אינה כשאר נשים שיקמצו בצדקה כי הכסף נחוץ להם על מלבושים ומודעם, ורק הנה באהל יושבת בביתה וגם יודעת שעוה"ז רק כאהל ארעי ולא כבית. עי"ל כאשר נתברר לו מבן, שאלתו הי' הלבן מאה שנה יולד, לא הי' תמוה בעיניו, כי רק נגד שרה אמר המלאך למה זה צחקה שרה, ורק אברהם אמר מה בצע בבן כאשר אהי' בן ק' שנה ולא יהא ביכולתי לחנך אותו, וא"ל אי' כו' ואמר הנה באהל, והי' שמלאך רצה לשאלו כדי שישיב שהיא באהל ולרמז שיוכל לבטוח באשתו על חינוך בנו אם היא באהל ולא יצאנית ואינה בתיאטרין וכדומה, ויוכל לסמוך עלי' בחינוך בנה:

פסוק י

שוב. ערש"י וז"ל ס' פרדם הגדול לרש"י ז"ל בלקוטים דנ"ח, שוב אשוב אליך והלא לא מצינו בשום מקום ששב מלאך לאברהם לבשרו, אלא כאן בישרו שוב אשוב אליך שיהי' הנער צריך חיות, והי' זה בהר מורי' שעקדו אביו, שנ' ויקרא אליו מלאך ה' ויאמר אליו אל תשלח ידך אל הנער, וזה הי' אותו מלאך, ועתה שב להציל את יצחק וקיים שוב אשוב אליך עכ"ל ופי' בר"ה י"א ובתד"ה אליו ומהרש"א ובס' מגדנות אליעזר דף ג':

ושרה שומעת פתח האהל והוא אחריו רש"י הפתח הי' אחר המלאך, וק' מה בא ללמדנו אם הי' הפתח אחר המלאך או לפניו. וראיתי בס' אהל מועד סי' קל"ו. עפמ"ד ביומא ל"ה ב', והם עונין "אחריו"' בשכמל"ו. וברור כאשר ברכהו המלאך שוב כו' אז ענה אחריו אברהם אמן, וזה שרה שומעת פתח האהל מה שמעה? והוא אחריו" שאברהם

ענה אחריו אמן, ומובן עתה הצחוק של שרה, ולדוגמא אורח שאוכל אצל אחד ובעלת הבית אוחזת תינוק על חיקה והאורח חושב שהוא ילד זכר ויברך אותם שיזכו לגדלו לתפילין ובעה"ב עונה אמן, ובעלת הבית תצחק כי היא נקבה, ועל עניית אמן של בעלה תצחק, כן שרה מסתכלת במעי' ואמרה אפשר הקרבים הללו יטענו ולד ואברהם ידע זאת מדוע ענה אמן. ובס' ווי העמודים פכ"ו מבן השל"ה ז"ל כ' על המד' והוא אחריו זה ישמעאל מפני היחוד, וק' וכי ישמעאל צדיק הי' שישמור את שרה מפני היחוד, וי"ל עפמ"ש בברכות ל"א ב' בחנה שאמרה אלך ואסתור בפני אלקנה בעלי ויקנא לי וישקני מי סוטה ואין ה' עושה תורתו פלסתר ויקוים בי ונקתה ונזרעה זרע, וה"ה כאן המלאך הי' בדמות איש וכשראה ישמעאל ששרה תתייחד עם איש. ירא שמא יקנא לה אברהם ויקוים בה ונקתה ונזרעה זרע, והוא לא רצה שיהי' עוד בן לאברהם, ולכן נכנס ישמעאל אחריו שלא תתייחד עמו:

פסוק יב

ותצחק שרה בקרבה פרש"י, ובמגילה י"ב בתלמי המלך ובמהרש"א שם, וביערות דבש ח"א דרוש ב' דבר נכון בזה:

פסוק יג

ואני זקנתי. ערש"י שינה הכ' מפני השלום, עי' מהרש"א יבמות ס"ה ב' וברא"ם, וביע"ד אי' דבאחת שרה לא נסתפקה כלל, אך דאחז"ל בים נגלה ה' לישראל כגבור שנ' ה' איש מלחמה, ובמתן תורה כזקן, ופי' האר"י ז"ל דכשעושה נס חוץ לדרך הטבע מראה עצמו כגבור ואיש מלחמה וכן הי' בים אבל בעשותו נם בדרך הטבע מראה עצמו כזקן, ושרה חשבה זאת לנס חוץ לדרך הטבע והי' צריך ה' להיות נגלה בנבואה כגבור ולא כזקן והיא ראתה בנבואה ה' כזקן ואמרה ואדני זקן כינוי להשי"ת. כלו' איך אפשר שאחר בלותי תהי' לי פדנה וזה חוץ לדרך הטבע ואני רואה את ה' כזקן ופ"ז השיב ה' ואני זקנתי למה צחקת בשביל שאני. זקנתי אצלי הוא נס בדרך הטבע לכך אני נגלה כזקן:

רמב"ן שלא שינה וכו'. ועי' בספר חסירים סי' תכ"ו שכ' דוקא בשכבר עבר הדבר מותר לשנות מפני השלום ולא בעתיד והוה וע"ש בפי' אזולאי שהק' מחו"מ סי' ל"ד ס"ט דהעובר על שבועה דלשעבר חמור מלהבא ע"ש וכן מב"מ כ"ג דעבידי רבנן דמשני במסכת דלא יאמר ששגור בפיו היינו משום ענוה ושלא להחזיק טובה לעצמו. ועי' מג"א סי' קנ"ו שהביא הס"ח, וע"ע בחת"ס ח"ו סי' נ"ט מ"ש בזה. ובדברי רמב"ן ויגש דכל זמן היות לנשים האורח תלדנה:

פסוק יד

היפלא ערש"י ורמב"ן, ופי' צל"ח ברכות ל"א ב':

פסוק יז

המכסה רש"י בתמי' אני נתתי לו הארץ וה' כרכים הללו שלו, פי' ס' שם משמואל להגאבד"ק לבוב ז"ל על הפ' למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. וק' לחה דוקא למען יצוה זאת הלא קיים א"א אפי' ע"ת, וי"ל עפמ"ש באבות פ"ג מ"ח, תן לו משלו ופרש"י שגם אתה בעצמך של ה' ומה שקנה עבד קנה רבו, והצדקה הוא משל ה' אך כ' המפו' אם דן לאמתו דנעשה שותף במע"ב א"כ הוי הממון שלו, וכאן ג"כ לכאו"ק ח"ש ה' כרכים שלו הא מה שקנה עבד ק"ר לכך מסיים הפ' ושמרו כו' לעשות צדקה ומשפט ונעשה שותף והוי ה' כרכים שלו. ועי' לוית חן דרוש נעים:

ובמד' המכסה כו' אמר ה' ערובי חצרות גליתי לו. למחר הפוכה של סדום ולא אגלה לו, ותמוה, וראיתי לפרש דאי' בעירובין ל"ב בכל מערבין ומשתתפין חוץ ממים ומלח ובירו' מפרש משום דיש בהם קללה, מים מבול ומלח אשתו של לוט נציב מלח, וזה"פ פ"ח גליתי לו וא"כ מוכרח אני לגלות לו הפוכה של סדום משום שנולד פתה דין חדש לע"ח שמעתה אין מערבין במלח חשים אשתו של לוט. וע"ע בס' שערי תורה דקל"ז:

פסוק יח

ואברהם ערש"י הואיל והזכירו סיפר בשבחו, פי' ס' תולדות נח דרוש ה' שיל"ד עוד זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד תיבת "כי" מיותר, ולשון כי רק נתינת טעם על הקודם והקיצור מדברי' הוא שהצדיק כשרואה שחבירו נענש ואין בכחו להציל מצטער על זה פד שיבטיחו ה' שאין החסרון מצדו רק מגודל רשעת הדור, וז"ש המכסה כו' הלא הוא בצדקתו מושל בעליונים. ותחתונים שהרי הי' לגוי גדול אע"פ שמזל שלו הי' שלא יוליד, כן מושל בתחתונים שהרי נברכו בו כל משפחות האדמה, ובזכותו תבא הברכה לכל העולם, ואם אכסה הריסת סדום יצטער וידמה כי זכיותיו מעטים לכן גילה ה' זעקת סו"ע "כי" רבה, ומסבת רוע וגודל מעשיהם אפי' אלף כיוצא בך אין די להצילם מן העונש, ומ"מ התפלל, ואם לא יועיל זכות צדיקים מבחוץ עכ"פ צדיקים שבקרבם ראוים להגין כיון שהם בתוך עיר רשעים ולא למדו ממעשיהם:

פסוק יט

כי ידעתיו רש"י לשון חבה, עי' שו"ת בית יצחק או"ח בהקדמה פתח הבית אות כ"ו. כמה גדול כחה של בעלי תורה, וביחוד ללמד הנערים צעירי ימים הוא מצוה רבה ויקרה והוא תפארת לישראל אשר בו נתפאר א"א כמ"ש רש"י ל' חבה, וחז"ל תקנו פ' עקדה לומר יום יום להזכירנו ללכת בעקבות הצור אשר ממנו חצבנו לקרב בנינו לעבודתו ית' ועצת רשעים המחנכים בניהם לעניני עוה"ז לבדו מבלי לחוש אם ע"י השתלמותו בענינים

הנחוצים לזה העולם יחסר ממנו שלימות הנפש ללכת בדרכי ה', ותורתו יהי' רחוקה מאתנו כי חוב קדוש עלינו לגדל בנינו לתורה ולתעודה מנעוריהם, וגם כי יזקינו לא יטו מני דרך הזאת ובחגיגה דרש ראב"ע הקהל כו' טף למה באים ליתן שכר למביאיהם, ובמד' אשריך א"א שראב"ע יצא מחלציך ואינו מובן ולהנ"ל הוא מתאחד עם השבח שניתן לא"א לנחות בניו וב"ב בדרך הש"י וז"ש טף כו' שע"י עמלו וגידולו עמו מנוער לכנסו לביהמ"ד יחונך לעבודת ה' ושכר גדול יהי' למביאו עי"ז כי זה חוב קדוש עלינו וז"ש אשריך א"א כו' שהלימוד היקר שדרש ראב"ע ממך א"א יצא שנתפארת בזה מאבינו שבשמים עש"ה. ועי' בינה לעתים דרוש ע"ה מזה. ולעיל פ' נח (ו' ס') בשם הח"ס ובפ' לך (י"ז כ"ז). ובילקוט הגרשוני כ' דרבים מע"ה חושבים דבשביל מצות צדקה מותר לעשות בית ועד של שמחה ובאו לידי ריקודין ומחולות בתערובות אנשים ונשים, אמנם צדקה כזאת תועבה הוא וצדקה וגמ"ח צ"ל באופן ודת ישראלי, וז"ש ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ועי' בתרגום אונקלוס ויונתן ויטרון אורחן דתקנין קדם ה':

למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו. פרש"י ומשמע דקאי ליתן לו ארץ כנען, והק' דאמרי' בפ"א דאבות שלא יהי' עובד עמלק"פ. ועי' בספורנו שכ' אשר דבר קאי להיות לו לאלקים ולזרעך אחריך. לפי"ז ל"ה לקבל פרס רק ביקש להיות בעזרו לקיים מצותיו לכן צוה ושמרו דרך ה' לילך בדרכיו ועי"ל דל"ה לקבל פרס דחפץ לבוא לא"י לקיים מצות התלויות בארץ כמ"ש בסוטה י"ב וכי לאכול מפריה הוא צריך כו' ובני יקירי הרה"ח ובקי מו"ה. דוד נ"י אמר בפמשה"ק האברבנאל בס' נחלת אבות איך פסול עבודה עמלק"פ ובתורה עצמה כ' למען יאריכון ימיך ולמען ייטיב לך, ובמדרש שמואל כ' דפתח בלשון עבדים ומסיים בל' משמשין, דהול"ל כעבדים העובדים או כשמשים המשמשין, וי"ל דההפרש כי ל' עבודה על דבר הקשה כעבודת הארץ חרישה וזריעה ול' שמוש הוא קל, ואנחנו עבדים לה' וראוי לנו לעבוד עבודת משא כל תרי"ג מצות יום ולילה, ואנחנו לא כן עושים רק מה שהוא קל עושים, וז"ש אל תהי' כעבדים המשמשין שעושים רק שימוש קל, ומהראוי ששימוש קל לא יהי' עמלק"פ אבל חי שמקיים כל התורה בעבודה רבה אפשר שרשאי לקבל פרס עכ"ל בקיצור, וא"א קיים כל התורה ומותר לו שכר, וא"ש קו' הריב"א עה"ת ויצא (כ"ח כ"ב) עה"פ עשר אעשרנו לך וק' הא הוי עמלק"פ ולהנ"ל א"ש, ועי' בינה לעתים דרוש י"ב:

פסוק כ

זעקת כו'. רש"י למד לדיינים שלא יפסקו ד"נ רק בראי' פי' ס' שמן ששון בזי"ר על הילקוט ממג"א, הק' הא גם בעדות נדון בד"נ אך בסנהד' פ"א א' מי שנתחייב ב' מיתות

נידן בחמורה, הק' תוס' דהוי עדות שאאילה"ז. ותי' שראו דיינים בעצמם. ויאמר הכ' זעקת סו"פ כי רבה וחטאתם כבדה מאד ומחויבין כחה מיתות והוי עשאאילה"ז. לכן אמר ארדה ואראה כתי' התוס'. אך ק' הלא ה' א"צ לירד ולראות שידע הכל אלא שלימד לדיינים שלא יפסקו עד שיראו ע"ש פלפול נכון, ועי' בל"ע דרוש י"ב ובס' כתר תורה דל"ז. ומ"ש וחטאתם כי כבדה מאד בלשון חטא. אף שזה השני הוא חמור מראשונות היינו לפי דעבירה גוררת עבירה לכן אף שחמור מ"מ יקרא ל' חטא דדמי קצת לשוגג, וע"ע בערבי נחל ש' שובה מ"ש בזה. ועמ"ש בפ' בראשית (ו' ה'):

פסוק כג

תספה. עי' ס' ארצות השלום מהמלבי"ם דרוש ז' מ"ש בזה:

פסוק כד

אולי יש חמשים. ערש"י ורמב"ן דבכל פטם הי' מבקש על ה' מקומות ועי' תורת חיים ב"מ דנ"ט הא דלא ביקש על פחות חי' דהעולם מתקיים ע"י ג' צדיקים או ב' והקב"ה מצרף לשלישי ומשו"ה בעת ששמתוהו לר"א לקה העולם שליש בזתים שליש בחטים כו' דהוא הי' א' מג' צדיקים דהעולם קיים עליהם. וכן בסדום אם יהי' י' יהי' לכל עיר ב' וה' יצרף ויהי' ג':

פסוק כה

חלילה לך רש"י חולין, עי' מהרש"א ע"ז ד"ד א', ובאמת ליעקב על ע"י שם לאא"ז הרב מליסא ז"ל ובס' סנהדרי קטנה על סנהד' ד"ח. ומהאריכות לא עתקתי:

פסוק כו

לכל המקום. ערש"י ועי' שו"ת מהרי"ק שורש קע"א ענף ה' מה שרצה א' לחלק בין ל' עיר למקום, וראי' מפ' ולא תשא למקום וזולתו אדרבה משם יש ראי' דמקום ועיר חד שיעורא הוא דכ' אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר עד ולא תשא למקום וגם השיבו אם אמצא בסדום נ' צדיקים ונשאתי לכל המקום עבורם אלמא אידי ואידי חד היא. ופי' זה שכ' ולא תשא כו' אינו פסוק בשום מקום אלא הכא כ' ולא תשא למקום למען חמשים צדיקים אשר בקרבה ועפרש"י ורמב"ן שא"א הי' מבקש שה' כרכים ינצלו ולכך אחר נ' שיהי' י' לכאו"א והאיך יוכל לומר דהאי דקאמר ולא תשא למקום דעל עיר קאי א"כ ל"ה מבקש להציל כ"א עיר א' ופשוט דביקש שאפי' ימצאו הצדיקים בעיר א' דוקא ולא בשאר עירות אפ"ה יצילו כל עשרה מהם עיר א', וה"פ אולי ימצאון נ' צדיקים בתוך העיר אפי' לא יהי' אלא בעיר אחת כולן. האף תספה, שלא תשא למקום שהוא החמשה כרכים בעבור הנ' צדיקים אשר בקרבה דהיינו בקרב עיר א', וכ"ש אם ימצא בכל עיר ועיר או בקצתם, והשיב ה' אם ימצא נ' בסדום שהוא עיר א' דלא מבעי' שישא לחמשה כרכים

אלא אפי' לכל המקום דהיינו סדום ועמורה ובנותיה שהן הכפרים הקטנים שהי' בהם כרכים גדולים, ואמנם א"א לא מלאה לבו לשאול על הכפרים דהיינו שיצילו צדיקים שבסדום על הכפרים שבעמורה או בהיפך בחשבו שאעפ"כ תתקיים הגזרה במקצת ולא תשוב ריקם מכל וכל בקש על כרכים גדולים בהיות בהם קטנים הרבה שלא הי' בני עונשין ע"ד שנ' בנינוה אתה חסת על הקיקיון כו' ואני לא אחוס על נינוה עיר הגדולה אשר יש בה הרבה מי"ב ריבוא אדם אשר לא ידעו בין ימינו ושמאלו ופי' הרד"ק אשר לא ידעו שהם קטנים ואין בהם חטא ועונש אלא עבור אבות כו' עד ועל כל אלה ראוי לחוס ולחמול וכ"ש על רבים עכ"ל הרי לך שעל רבים ראוי לחמול יותר וכן משמע פשטות דקרא ומשו"ה לא הרשה א"א א"ע לבקש כ"א על הכרכים והקב"ה ברוב חסדו נתרצה יותר ממה ששאל היינו כל המקום כולה עכ"ל:

ובס' אהל שלמה מהה"ק בעל התפארת שלמה פי' אם יש חמשים צדיקים בתוך העיר ר"ל באנשים העוסקים במסחר בתוך העיר ע"ש. ובאמת יש אנשים שבביהמ"ד הם צדיקים וכשילכו לשוק יעשקו ויגזלו וממון אחרים אצלם היתר, וז"פ בתוך העיר בעת שילכו לעסקיהם ג"כ יהי' צדיקים. וז"ש דוד (תהלים ל"ד) לכו בנים שמעו לי כו' דק' דהול"ל בואו בנים ורק דבשעת הדרשה ותוכחה שומעים ואח"כ כשילכו ישכחו הכל, לז"א לכו בנים אף כשתלכו שמעו לי, וז"ש (הושע י"ד) שובה ישראל וגו' קחו עמכם דברים, תקחו עמכם המוסר אף כשתלכו. ועי' בחות יאיר מהאור חדש פ' מטות הא דברכות כ"ח ב' כשחלה ראב"ע א"ל תלמידיו במה נזכה לעוה"ב. א"ל צאו והזהרו בכבוד חבריכם, וכשאתם עוחדים להתפלל דעו לפני מי אתם עומדים להתפלל ותזכו לחיי עוה"ב, ויל"ד השייכות להדדי, וגם לשון צאו, וי"ל דבביהכ"נ ראוי כאו"א רק לשפוך שיחו לפני ה'. ולא ישיח עם איש, ואהבת ריע צ"ל בשוק, ויצה"ר מסית להיפך בביהכ"נ כולם אוהבים זל"ז, אבל בצאתו שורר השנאה וקנאה, וז"ש ראב"ע צאו' והזהרו בשעה שאתם יוצאים הזהרו בכבוד חבריכם, אבל כשאתם עומדים להתפלל רחקו מהתחברות, רק דעו כו' פ"ש:

וע' ברכות ד"ח כל מי שיש לו ביהכ"נ בעירו ואין נכנס בתוכו להתפלל נקרא שכן רפ, ועתש"ו הר"ן סי' י"ב דלא שייך זה באורח, וצ"ע לשון בתוכו הול"ל כל מי כו' ומתפלל בביתו, ועוד לחה נקרא שכן רע, למי עשה רע, וי"ל אם הולך ושח שיחות חולין וז"פ ואינו נכנס בתוכו להתפלל, שנכנס לביהכ"נ ורק לא להתפלל ורק לשיח דברים בטלים חקרי שכן רפ דגורם מכשול גם לחבירו ששח עמו. והנה חלפנים בביהכ"נ הי' אומרים שקר על חטא שחטאנו כו' כי לא חטאו כלל, ובחוץ הי' אומרים אמת, הן שלהם הי' הן,

ולאו הי' לאו, ועכשיו להיפך בביהכ"נ אומרים אמת על חטא כו' ובחוץ שקר הן אינו הן ורק שקר ותרמית בעוה"ר:

וכתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, וק' דהול"ל "בתוכו" ורק דביהכ"נ אינו רק בשביל לומר קדיש וקדושה רק להמשיך כח התורה ותפלה בלב כל איש וצריך להמשיך חוטי עלעקטרי מאורו לחוץ, לביתו, ולחנותו, ששם יאיר האור התורה, ואחז"ל שהחלונות שבנה שלמה בביה"ח הי' צרות מבפנים, ורחבות מבחוץ, שאור החוץ הי' גדול מבפנים, וז"פ ושכנתי בתוכם לא רק בתוכו, וז"פ תורה כולה כאן וישראל מומרים ספרי תורה מקושטים ומומרים בתוכו. ופי' בזה"ק תרומה קל"א ב', עונש על השח בביהכ"נ, ופ' או"ח סי' קכ"ד, ומג"א סי' קנ"א סק"ג הביא בשם האר"י ז"ל שהי' נזהר מלדבר בביהכ"נ אפי' דבר מוסר פן ימשך ממנו דברי חול ע"ש. ופי' ספר הברית ח"ב מאמר י"ב פ"א מעשה נורא:

ובס' חידת שמשון כ' פשט בפ' בשלח (י"ד י"ד) ה' ילחם לכם ואתם תחרישון, עפמ"ד דכל יום השי"ת ישוב לשטן שאומר גנבים הם. אומר ה' לך אצל האומות ותמצא אלפים כיוצא וכו' אולם כאשר יאמר חץ שחוט לשונם ר"ל ישראל משיחים דברים בטלים בביהכ"נ אז אין להקב"ה להשיב כי האוה"ע פוחדים בבית תפלתם בדרך ארץ וכבוד. וז"ש ה' ילחם לכם ר"ל בעבורכם עם השטן, אך באופן ואתם תחרישון ר"ל אם לא תשיחו שיחה בטילה בביהכ"נ כי בזה א"א להלחם עמו. ועי' בזה"ק וילך רפ"ו בענין אמן שגורם לחבירו עון אי מבטלי. ופרש"י מטות (ל' ט"ז) בפ' ונשא את עונה, ובס' ווי העמודים דהמשיחים בתפלה גורמים לגזרות ומחלות ר"ל, ועמ"ש בט"ז סי' נ"ה בשם האגור, ובאגרת הקודש להתניא:

פסוק כז

הואלתי רש"י רציתי כמו ויואל חשה. ופי' ס' נטריקן להפמ"ג קו כ, שהאריך בזה, ובדברים (א) התחיל, ופי' רא"ם מה שחילק מכאן להואלתי בפ' ל"א ועי' בתרגום ותיב"ע וראב"ע ורד"ק עש"ה:

ואנכי עפר ואפר. ערש"י עפר ע"י המלכים ואפר ע"י נמרוד ובחולין פ"ח דרשו בשכר זה זכו לב' מצות אפר פרה ועפר סוטה ועי' בינה לעתים דרוש מ"א. שכ' הפשט אף שאינו עוסק עמך בהצלת נפשות לא בעבור זה גבה לבי ואני מחשיב עצמי לעפר ואפר אפי' בעת כזאת והוא ענוה גדולה מאד, וז"פ בפ' בהעלותך (י"ב ג') והאיש משה פנו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה, דעל פני האדמה מיותר. דאף דהי' דור דעה ודאי הי' מ"ר ענו מאד יותר מכולם. אבל מהאדם שאינו על פני האדמה שכבר מת והוא אאע"ה,

לא הי' משה גדול, כי אברהם גדלה ענותנותו באמרו ואנכי עפר ואפר ע"ש:
וי"ל עוד מד"ר ברכה דמ"ר אחר מיתתו בשמים הי' לו ויכוח עם אדה"ר, שאחר אדם אני גדול ממך שאני יציר כפיו של הקב"ה ואתה יליד אשה, השיב מ"ר אתה לא יכולת לשמור אפי' מצוה א' וכן הי' לו ויכוח עם כל האבות הה"ד רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה עש"ה ולכאו"ק על משה הענו שיאחר שהוא גדול בויכוח עם כל אחד, אך שורש ענוה דבחיים לא יאמינו לעצמם אם יהי' ביכלתם לעמוד בצדקתם כל ימי חייהם, אבל לאחר מיתה דאין לו מורא מחומר אזי מחמת דמשה אמת ותורתו אמת. לכן בשמים הי' לו ויכוח עם האבות דהוא גדול וזה"פ דהי' ענו רק מכל אדם אשר פ"פ האדמה אבל לא בשמים. ופי' בתפארת ישראל פ"ג מי"ג דאבות מ"ש בזה:
ועיי"ש בחולין מצינו לאפר שקרוי עפר שנ' ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת, ובמ"ר בלק מי מנה עפר יעקב מי יכול למנות מצות שעושין בעפר לא תחרוש בשור וחמור לא תזרע כלאים ואסף איש טהור את אפר הפרה, הנה המדרש חושב הא דואסף את אפר והיינו כנ"ל דאפר קרוי עפר, ועי' בס' בית האוצר ח"א כלל ר"א שהביא הרעיא מהימנא פנחס (רכ"ה א') שג"כ כ' כן, וגם להיפך מצינו עפר קרוי אפר בשבת (י"ח א') נותן את האפר כו' ודילמא מאי אפר עפר וע"ש ברש"י, וכן במ"ר כאן וירא כ' הוא עפר הוא אפר וערש"י תענית (ט"ו א') ד"ה אפר דכ' אפר סתם הוא עפר דכשם שאפר קרוי עפר דכ' מעפר שריפת החטאת כך עפר נקרא אפר סתם ע"ש, ועי' בזה בס' עמק יהושע להגאון מסלאנים ח"ב דרוש י"ד:

פסוק לב

אולי ימצאון שם עשרה. ערש"י פי' שו"ת הרדב"ז ח"א סי' רנ"ז שאלת אמ"ש רש"י על פחות לא ביקש אמר דור המבול הי' ח' כו' ומ"ש הרא"ם לא נתחוור אצלך, תשובה גם אצלי לא נתיישבו דברי', והנ"ל כי דברי רש"י בנוים על הקדחה ידוע דאין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות, והדבר ברור כי מלת הפעם הוא מיעוט פעם זו ולא עוד, ומלת אך הוא מיעוט דאמרי' אכין מיעוטין נינהו הוי מיעוט אחר מיעוט לרבות בקשה אחרת. ומה הוא תשעה ע"י צירוף ולא מצא שהרי חתניו של לוט רשעים הי' דכ' ויהי כמצחק בעיני חתניו וזה נ"ל ברור עכ"ל:
ועי' באוה"ח, ואומרו אך מיעוט כו' עי' בס' אתוון דאורייתא כלל כ"ב, האריך בכלל זה אי אחד אין נחשב חסרון, והביא מהא דפ"ק דקידושין ל"ד ב' דפ"ו הוי מ"ע שלא הז"ג והא אינה נוהגת ביוה"כ וע"כ דיום אחד לא חשיב חסרון, ופי' תוס' יבמות ד"ה א' באלמנה לכ"ג אין עשה דיבום דוחה ל"ת ועשה, ואמאי הא אין שוה בכל ע"ש, וק' הא

פשה אש"ב דאינו נוהג במלך כמ"ש בסנהד' י"ח, וע"כ כיון דחסר רק א' מן האומה ל"ח חסרון, וע"ש בערוך לנר יבמות, וכן בפרה אדומה דכ' תמימה ושער א' אינו פוסל, וע"ע ב"מ ע"ז ב' ופש לי' חד זוזא, ובנדרים ל"ז ב' לבר מההוא יומא יתירא, ומנחות ק"ז ב' במנה חסר א', וכתובות נ"ז. חסר יום א'. וקידושין ח' א' וח"ז א', וב"ב פ"ו ב' וק"ה א' וב"מ צ"ב ב' ותיו"ט פ' כלל גדול באבות מלאכות ח' חסר א' עש"ה:

וע"ע בית האוצר ח"א כלל מ"ח שהאריך בזה והביא גמ' זבחים קי"ח ב' יחי אהל מועד מ' שנה חסר א' דמשחע לא כתיו"ט, דמ"ש בתורה תספרו חמשים יום וסופרין מ"ט מטעם זה דא' אין חסרון פ"ש אריכות, ומהאו"ח כאן משמע בפירוש כן דא' ל"ח חסרון וע"כ אחר שיועיל עשרה יש סברא שיספיק גם ט' מפאת דא' ל"ח חסרון:

פרק יט

פסוק א

ויבאו ערש"י, ובב"מ פ"ו ב' מיכאל לבשר את שרה. רפאל לרפא גבריאל להפוך סדום. והק' תוס' דאין מלאך א' עושה ב' שליחות, וכ' הרא"ם כיון דבב' מקומות עושה ב' שליחות א"כ בב' סגי וצ"ע, ובמהרש"א כ' דלפעמים בב' מקומות פ"י שליח א' ולפעמים פ"י ב' שליחים. ועי' בר' בחיי דרק א' לרחמים וא' לדין אין עושה ב' שליחות, אבל כשב' השליחות שווים עושה ב' שליחות, ועי' רקאנטי, ובס' יד מלאכי כללי דינים סי' קכ"ה: רש"י אברהם שהי' כחו יפה נדמו לו בדמות אנשים ולוט כמלאכים. עי' בשפת אמת על מס' ברכות ד"ד. לאדמו"ר הגה"ק מגור זצ"ל בהג"ה דבאמת י"ל דפעמים נקראים מלאכים ג"כ בשם אנשים אף היכי דחצי למקרי להו מלאכים טפי עדיף לי'. ובלוט כבר הלך מיכאל, עי' בזה"ק וירא ק"ו ב' שנשאר עם השכינה אבל באברהם לא כ' מלאכים הואיל שהי' גם מיכאל עמהם שנקרא שרף להכי עדיף טפי לקרא בשם אנשים אך לפמ"ש במדרש דמיכאל הלך להציל לוט אי אפ"ל כן וצ"ל כמ"ש רש"י עיי"ש מ"ש בזה):

וע"ד מליצה י"ל. ישנם עשירים הניתנים צדקה רק בצלצלי שמע, אשר תפרסם בעתונים וכדומה, צדקה כזאת נגרעה דכל כבודה בת מלך פנימה מתן בסתר, ולמשל אם יבא איש דגול מרבבה לביהכ"נ בשבת מיד ימצאו קופצים הרבה שיזמינוהו לאכול עמהם. אבל כשיבא איש פשוט ויעמוד אצל הדלת הוא בבחינת אינו נראה. ושמעתי הפשט על המצפה לשלחן אחרים עולם חשך בעדו ביצה ל"ב ב') דביהכ"נ שלנו מאירים באור החשמל ומחט אם יפול על הארץ יראה. אבל עני הגדול העומד בפתח ומצפה שיקחוהו לביתם אין איש רואהו ואין איש מרגיש בו כאלו הי' בבהכ"נ חשך אפלה, מעט אבק על אחד הספסלים יראה, ועולם חשך "בעדו" בשביל העני וזה"פ באברהם קורא אנשים

דלא עשה למען הגיאות ונתן מלחמו לדל באין הבדל לאיש פשוט כמו למיוחס לאנשים כמלאכים" אבל לוט, אם הצדקה לא יעשה לו פרסום ואיננו בפומבי אז גם אם יגוע איש לעיניו לא ירחם עליו. נדמו לו אלו בדמות מלאכים ולכן האכילם:

וירא לוט ויקם. באוה"ח וירא לוט וירץ וצ"ע ועי' בתרגום ירושלמי שכ' ג"כ ורהיט ושאל בשלומיהן ועי' ביד מלאכי אות ה' כלל רפ"ג ובשו"ת חות יאיר סי' רל"ה:

וישתחו אפים ארצה. עי' בפ' וישב (ל"ז י') מ"ש בשם מנ"ח:

פסוק ב

אדני. בענין שמות קדושים עי' במס' סופרים פ"ד הלכה ז' ובנחלת יעקב שם:

פסוק ג

ומצות אפה. ערש"י פסח הי' עי' בהגדה ריח דודאים לזקיני הגאון מלאסק ז"ל דנ"ה. דצ"ב אטו לוט קיים המצות קידם שניתנו. ונראה דפסח מלשון דלוג וקפיצה או חמלה כמ"ש רש"י פ' בא (י"ב כ"ג) שחמל ה' על ישראל ופסח על בתיהם, ומצות הי' ע"י חפזון שלא יכלו להתמהמה. וכן בלוט הי' חמלה עליו והי' כעין פסח שעתיד להיות, וכן מיהרו עליו המלט על נפשך, והי' התעוררת הלילה מעין גאולת חצרים, ונתגלה ללוט הארה מן השמים ואפה להם מצות, כעין משחז"ל בסוטה י"ב ב', ניבא ולא ידע מה ניבא:

פסוק ט

שתי בנות. ערמב"ן מתוך שבחו באנו לגנותו. ולכאו"ק שלא למד זכות עליו שכוון להציל מחטא משכב זכר שב"נ מוזהר עליו. משא"כ בזה שתפקיר בנותיו לזנות לא יהי' עוברים כלום. וכ' בכל"ח כיון דבב"נ ל"ש ערבית ומצות תוכחה, ול"ה לו להפקיר בניתיו בשביל שלא יעברו על משכב זכר. ומדוקדק הל' אשר לא ידעו אים, ואע"ג, שאינו שוה מעם בתולה לבעולה, מ"מ הכא ל"ש זה דלאחר הראשון שוב תהי' בעולה והי' שם כל העיר, ורק כוונתו הי' שעדיין פנויות ויתנצלו מחטא, אכן בכ"ז הוא גנות שאדם הרחיק מזימה יפקיר בנותיו. ועמ"ש בפ' לך (י"ג ז') בשם אגודות אזוב מדברי ולקמן (י"ט כ"ג):

פסוק י

וישלחו. הערני בני שיחי' דלמה הביאו את לוט אליהם הביתה, אחר שהכו בסנוורים. ואף שהיה לוט בחוץ הי' יכול להציל עצמו מהם דלא ראו אותו. ורק לרש"י כיין שניתן רשות למשחית אינו מבחין א"ש:

פסוק יא

הכו בסנורים וילאו למצוא הפתח. בספר ישועית מלכו להגאון מקימנא הקשה מה וילאו. לא יכלו למצא הפתח הול"ל, אלא מכות סנורים הוא מין עורון המרבה את דבר

הנראה, פתח אחד נראה ונדחה שרואה פתחים הרבה, לכן נלאו למצוא את הפתח האמתי באשר חפשו הרבה פתחים בדמיונם:

פסוק יב
מי לך פה. עי' בעה"ט בגי' בועז רמז לבועז שיצא ממנו. ופליאה דבועז יצא מפרץ בן והודה בסוף רות וצע"ג:

פסוק טו
ויאיצו. עי' פסחים צ"ג ב' ובמהרש"א בזה:

פסוק יז
אל תביט. ערש"י ועמ"ש בפ' נח (ו' ט"ז) בשם ס' עדות ביוסף, ויש לפרש דכ' המפו' על הפ' בשמים ממעל, דאדם אם ירצה דמות כי הוא צדיק ידע כי בשמים פי' בעניני שמים ממעל יש ממעל לי, ועל הארץ אם יצטער לרוע מזלו ידע מתחת, שיש עוד הרבה פחותים ממנו במזל, וזה"פ בלוט כשהי' בסדום ראה עצמו לצדיק גדול נגד אנשי סדום, לזאת אמר המלאך אל תבט אחריך, פי' בהפחיתים ממך באנשי סדום ולמען לא יאמין בעצמו שכבר הגיע אל התכלית ואין לו צורך עוד להשתדל מעלה. אמרו לו המלט על נפשך אם ניגע להנפש אל תבט אחריך כי אם ההרה החלט ר"ל תלך תמיד למעלה ותראה כי מדרגתך אינה כלום ועי' בהגדה ריח דודאים דף מ' מ"ש בזה:

פסוק יח
רש"י ד"א שם זה קדש פי' מהרש"א שבועות ל"ה ד"ה חי, ועי' הגהות חשק שלמה על הגמ' שם כל שמות האמורים בלוט חול פי' השמות באל"ף דל"ת וכ"כ הריטב"א. והובא בכ"מ בפ"ו מיסוה"ת, ואע"ג דליכא אלא חד הנה נא אדוני כבר כ' הריטב"א דאגב ריהטא דאידך נקט גם הכא כל שמות, ואמנם בס' עיון יעקב רצה לומר דגם שמות של י"ה ג"כ חול כמו כי משחית ה' את העיר וכבר השיגו הגר"א פלשקעלם בספרו פ' וירא ודחה דבריו. וע"ש שור שתי' קו' המהרש"א וריטב"א ע"פ המד"ר וירא על הפ' רק להאנשים האל כו' ד"א אלהות הרבה ולכן בא הגמ' כאן להוציא מזה דכל השמות של אלף דלת הוא חול ואף פסוק זה דרק להאנשים האל ג"כ חול:

פסוק כ
קרובה ערש"י החשבון, ועי' מהרש"א שבת ד"י ע"ב. ובקריאת אמלטה נא משו"ת תשב"ץ ח"ב סי' מ"ט אריכות:

פסוק כב
כי לא אוכל לעשות. רש"י עונש על אמרם כי משחיתים אנחנו, עי' קובץ דרושים חוברת ד' סי' כ"ט דבמנחות מ"א א"ל מלאכא לר' קטינא בעידן רותחא ענשינן על עשה, וצ"ב איך תלה המלאך בעצמו ולא אמר ענש הקב"ה אעשה, וי"ל עפמ"ש הגרש"ק מבראד בטעם

דאין עונשין על עשה רק ברותחא. משום דמדותיו של ה' מדה כנגד מדה, והמבטל עשה בלא חטא רק בשוא"ת. לא יתכן להענישו במעשה אך ברותחא דניתן רשות למשחית משלמין לו כמדתו בשוא"ת, שאין אומרים למלאך הרף ידך, ודפח"ח, וידוע דמשפט הבא ע"י ה' בעצמו מבחין, כמ"ש האיש אחד יחטא כו' רק במשפט הבא ע"י ב"ד של מעלה לא יובחן, ולכן שפיר דייק המלאך ואמר, ענשינן אעשה היינו אנן ב"ד של מפלה:

פסוק כג

השמש יצא עי' פני יהושע ברכות ז' דהקרא קמ"ל דלוט מצד עצמו לא הי' ראוי לעונש, רק מחמת דבאותו יום מנוהו שופט עליהם כמו שפרש"י בפ' ולוט יושב, והי' לו להוכיח אותם אלא דמצות תוכחה אינה אלא מ"ע דהוכח תוכיח, ואיתא במנחות מ"א, דבעידן רותחא ענשינן אעשה, וידוע מחז"ל ברכות ז' בשעה שהחמה זורחת ומלכי אוה"ע משתחוין מיד ה' כועס, ואח"כ השמש יצא על הארץ והוי עידן רותחא, אבל אז כבר בא לוט צוערה. ועי' בתיבת גמא להפמ"ג תמה עליו דהא בתוס' מנחות כ' דדוקא בעשה שאינה חיובת הוא שמענשין רק בעידן רותחא, אבל בעשה החיובת לעולם מענשינן. ובאמת א"ש דקודם מ"ת לא נצטוו בעשה זו, ול"ה בכלל עשה החיובת ועמ"ש לעיל בפ' לך (י"ג ז') אי חיוב תוכחה הוא גם בכותי העובר על ז' מצות. וגם בקודם מ"ת אי שייך המ"ע דתוכחה, ועי' בכל"ח שהביא ריטב"א ר"ה ט"ז ב' דאפי' במ"ע חיובת ג"כ אין ב"ד של מעלה מענשין רק בעידן רותחא. ועי' בכור שור ב"ב ט' ב' הא דנותן צדקה מתברך בו' ברכות דאיכא ו' לאווין בצדקה ואע"ג דאיכא גם עשה, אך בעשה דליכא עונש בעוה"ז גם שכר מצוה ליכא בעוה"ז. אבל לאווין דאיכא עונש בעוה"ז גם שכר איכא בעוה"ז, ולכן אינו מתברך רק בשכר ו' לאוין שאין עובר פ"ש. ואין להקשות הא לאוי דצדקה הוי לאו שאין בו מעשה ואין לוקין עליהם. וא"כ ליכא עונש בעוה"ז, אך ז"א דהיא הנותנת כיון דאם עובר על לאו שיש בו מעשה נענש בעוה"ז, א"כ מכ"ש דמדה טובה חרובה המקיים את הלאו במעשה צריך להיות שכרו בעוה"ז:

פסוק כד

גפרית אש. פי' שו"ת אגודת אזוב מדברי בחי' שבת ד"י מ"ש בענין זה ובפ' נצבים (כ"ט ב') גפרית ומלח, ואשת לוט ג"כ הי' לנציב מלח, ובדור המבול אי' שהי' התיבה מעצי גפר שאם לא ישובו ידונו בגפרית וכ' דעונשין הם בבחי' מלח, כשם שמלח נצרך לכל המאכלים ומבלעדו לא יערבו שום מאכל, כן א"א להתקיים העולם מבלי מדת הדין כי אם הי' רק רחמים הי' האדם מסיר יראתו ית' מעל פניו כי לא הי' ירא מעונש, לא כן ע"י פחד העונש החי יתן אל לבו שלא לחטא. וכ"ה בברכות ד"ה נאמר ברית במלח וברית ביסורין מה מלח ממתקת בשר כן יסורים ממרקין עונותיו, ובסנהדרין ק"ז איתא דדור

המבול ואנשי סדום אין להם חלעה"ב, משו"ה נדונו בגפרית ורותחין להורות שעונם לא נתכפר, ואשתו של לוט שבזכות אברהם נצולה. והניצל בזכות אחרים אינו רואה במפלתן של רשפים, באה עליה המיתה פ"י מלח המורה על עונשי הגוף ע"ש אריכות מזה:

פסוק כו

מאחריו, רש"י מאחריו של לוט, וק' מה בעי רש"י בזה, וכ' בשם הג' ר"ש מאסמראפאלי ז"ל דאי' ברש"י מה ראה קרח לחלוק עינו הטעתו, וכאן באשת לוט ג"כ ק' הא אמר לה אל תביט אחריך ולמה לא השגיחה על דברי המלאך, ורק שראתה ברוה"ק שמשיח יוצא ממנה רות ודוד, וזה שפרש"י מאחריו של לוט שהסתכלה מה שעתיד לצאת מלוט:

נציב מלח, עי' בס' יבין שמועה בשם הג' מטה משה דמלח סדומית מסמא עינים. וידוע שהי' מחטיר גפרית ומלח וכמ"ש בפ' נצבים וכאן קיצר הכ', ואפשר שמלח סדומית הוא מורכב מגפרית ולכן קראו כאן בשם גפרית, ואותו מטר בא אחורי לוט כי אילו הי' בא לפניו ל"ה יכול ללכת, כי לא יוכל אדם ללכת ופניו אל הרוח אשר משם המטר ושלג, ומכ"ש כאן שהי' המטר גפרית ומלח סדומית ולהכי צוה לו אל תביט מאחריך, ועוד צוה לו שלא יעמוד בכל הככר כי ידוע כאשר יוליך רוח שלג וימצא אים עומד אזי השלג יכסוהו משא"כ כשרץ והילך, והנה לאשת לוט קרה כזה כאשר הביטה לאחור אז המלח סימא עיני' ולא יכלה ללכת והרוח הוליך עליה את המלח ונעשית גל של מלח, ולכך הי' האזהרה במקום שהוא עמק שוה שאין שם מקום גבוה להתעכב שם המלח, אל יעמוד עד ההרה שהוא חקים גבוה ושם לא יתעכב המלח, ולכן כ' ותהי נציב מלח ותהי מלח. (ועי' בנדה ד"ע ע"ב דלא משמע כן. ועי' בספר דחיים לאחי המהר"ל ז"ל ח"ג פ"ד דמ"ש חז"ל חדל להיות לה אורח כנשים, כלומר של"ה לה דרך שאר נשים שהם קמצניות, והנה דרך מלח להיפך מדבורה כי מלח נתגדל בקרקע המקולקלת ועם כ"ז הנאתה מרובה, כך לא ימשך אדם אחר שכניו שהם צרי עין ולכך צריך להיות על שלחנו ברית מלח כדי שיעורר אותו על הנדיבות, וזה ענין אשת לוט שלא נתנה מלח לאורחים, וכן אותה ריבה שהמיתו אנשי סדום ע"י שמשחוה בדבש עד שהיתה למאכל דבורים ע"ש:

ובעיקר הדבר במחז"ל במלח חטאת ובמלח בא להנהיג, צ"ב כי עשה משתה להם ומסתמא האשה אופית ומבשלת ולא הקפידה ועל מעט מלח הקפידה, וי"ל דדרך בעל אכסניאות משתדלים שיהי' המאכלים מבושמים ומלוחים שיערב לאורחים ויבואו עוד הפעם, וכן אם א' יעשה משתה רוצה שהקרואים יהנו, אבל הנותן בע"כ אם מעמידים

אנשי חיל בבית בעה"ב ומוכרח ליתן להם לאכול מובן כי בעה"ב אינו מקפיד אם חסר מעט מלח, כי לא חושש שיבואו עוד הפעם, וכן אברהם חפץ שיבואו עוד הפעם. אבל לוט כשבאו האורחים היתה אשתו מוכרחת לעשות שלא תתביישה שיאחרו לה אשת אברהם נותנת לאורחים לאכול ואתה לא, אבל התבשיל הי' כחו לפני אנשי חיל בלא טעם ומלח ותבלין, וכאשר טעם לוט וראה שאי אפשר לאכול, וא"ל ליתן מעט מלח, אז נתנה בקולה אף מנהג רש הזה כו' היינו לעשות מאכלים סובים כדי שיחזרו ויבואו. ואם כבר באו באו אבל לא להרגיל אותם לבוא, ואי' דאשת לוט עד היום עומדת נציב מלח וכל יום באים העזים ומלקקים כולה ולמחרת צומחת החדש ובאים עוד העזים כו' וזה חדה כנגד חדה דכל כוונתה שלא נתנה מלח שלא יבואו עוד הפעם, כנגד זה העזים מוטעם להם המלח ובאים כל יום ללקקה ועי' בזה בספר אורה ושמחה בהשמטות:

ובקובץ קהלת אשר סי' כ"ה ראיתי שהקשה אמאי חשיב לבורות בנדה ד"ע כ"ב שתהי' אשתו של לוט מטמא דמת מטמא ואין נציב מלח מטמא. לרש"י פ"ז דח"ו דבאה"נ לא חהני שינוי. והא מת אסור בהנאה ואפי' מת עכו"ם עי' במשל"מ ה' אבל, וישועות יעקב אה"ע סי' כ"א וא"כ מה בכך שנשתנית למלח, וי"ל דלא היה מקודם מיתה רק תיכף נציב תלח. ואף לראב"ע פכ"ז דהי' חיתה מקודם. י"ל דקודם מ"ת לא הי' חת מטמא ואסור בהנאה ורק משנתנה תורה ואז היתה נציב מלח ודומה לחמץ שנפל בדבש קודם הפסח דנשתנה לדבש ומותר בפסח, ופי' בספר אתוון דאורייתא כלל ד':

ועי' במג"א סי' רט"ז סק"ד בהוסק ובח"י ומקו"ח סי' תס"ז סק"ד בזה, וע"ש במגן האלף סי' תס"ז שהביא ג"כ ראי' מאשת לוט כשנעתק לענין אחר שאינו מענינו הראשון בטל שמי' מיני' וכן באיסור שנתהפך לדבש ע"ש. ובקובץ חדישים היו"ל ע"י אגודת הרבנים חוברת ט' סי' ס' הובא בשם אחי הרה"ג הר' שלמה ואב שליט"א דאין ראי' דשאני התם דמעולם לא הי' האיסור טומאה דמקודם היתה חי ואח"כ נתהפכה לנציב מלח, אבל בנבלה לדבש שהי' מקודם איסור. י"ל דאזלינן בתר מעיקרא. אבל להראב"ע הנ"ל דהי' מיתה לקודם שפיר יש ראי' דבתר השתא אזלי'. וכ"מ הזה"ק וירא דק"ח ע"ב דמתה מתחילה ממחבלא ואח"כ נתהפכה לנציב הלח, וע"ע בפסקי מהרא"י מהתה"ד סי' ק"ב באשת אלי' הנביא אם מותרת להנשא והביא ראי' מאשת לוט דמתה ונתהפכה לגוף אחר אעפ"כ אינה מטמאה כן אשת רעהו ולא אשת מלאך ע"ש ובב"ש אה"ע סי' י"ז סקי"א:

פסוק כז

אל המקום אשר עמד. בברכות כ"ו תפלות אבות תקנום, ערמב"ם פ"ט ה"א ממלכים כ' ג"כ אברהם תקן שחרית יצחק מנחה יעקב מעריב. ואולם בפ"ה ה"ח מתפלה פסק כ"ד'

תפלות נגד תמידים תקנו. ועי' בהגהות הגרה חיות שם דהאמת הוא דבזה ליכא שום חילוק דאבות תקנו תפלות, ושם בהלכות מלכים דמדבר מן סדר התפשטות מצות ה' עד שבא מ"ר, נקט הענין כפי מה שהוא, אולם במה שהוא חובה עלינו הנה כלל גדול אין למדין דבר מקודם מ"ת בירו' פ"ג דמו"ק ופי' רמב"ם בפה"מ סופג"ה ומשל"מ פ"י ה"ז ממלכים וא"כ נהי דאבות תקנו מ"מ אין תקנתו לחוב עלינו, וחפני זה צ"ל דאנשי כה"ג תקנו נגד תמידים ורק משום תקנתא אנו מצווים להתנהג כן. וכן משמע לשון הש"ס כאן תפלות אבות תקנו ואסמכינהו רבנן על קרבנות, היינו דזאת בודאי ברור דאבות תיקנו רק רבנן דעשאו חוב עלינו הוא דומיא דקרבנות:

ושם בדכ"ט הביא בשם עקרים פכ"ד לרביעי, כי יקרה בתפילות שלא תקובל שה' יודע כי אם יבצע מגמתו יהי' לרעתו, כחו שאם מתפלל על בנים ויוכל להיות כאבשלום שבקש להרוג את אביו. וכן בעושר דילמא יהי' שחור לרעתו, ולזה יהי' מובחר התפלה והטוב בעיניך פשה, כלומר בכל דבר אשר אני מתפלל אל תפן אל דברי שפעמים הרבה אני שואל דבר שהוא רע לי ולכן אתה תבחר וכל מה שטוב בעיניך עשה, וכ"מ בתנחומא תרומה דפי' כן כוונת שלמה מלכים א' (ח' מ"א) ואל הנכרי אשר לא מעמך ישראל וגו' ועשית ככל אשר יקרא אליך, דאל"כ יקרא תגר אבל ישראל פשה כפי מה שאתה תבין עש"ה ועי' ביע"ד ח"ב דרוש י"א ובשו"ת זכרון יצחק סי' ס' אריכות:

ובברכות (ו' ב') הקובע מקום לתפלתו אלקי אברהם בעזרו ואברהם מנ"ל שקבע מקום שנאמר וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם. ואין שכינה שורה אלא בביהכ"נ או במקום קבוע בביתו כשאינו יכול לילך בביהכ"נ, ול"ק הלא ה' מלא כל הארץ כבודו, וכ' האר"י ז"ל דעתה בגלות נקראים ישראל נדה כמ"ש פ"כ לנדה היתה איכה (א' ח') ונדה אסורה לישב עם בעלה על מקום שאינו קבוע שנע ונד, ועי' בס' בית אלקים למבי"ט שפר א' פ"ה. וז"ש ויקרא אברהם את שם המקום ההוא ה' יראה, שיהי' המקום ההוא מוכן תמיד שיראה ה' לזכות את ישראל. וכן להיפך במקום שנעשה עבירה בכחו למשוך בו עוד רפ, ואחז"ל (ערש"י וישב ל"ז י"ד) על שכם מקום מוכן לפורעניות פניות שם פינו דינה, ומכרו יוסף ונחלק בית דוד וכמ"ש באבות פ"ד מ"ב מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה. וכ"כ באלשיך בהעלותך דבמקום שמקיימים תורה ומצות שם שורה קדושה, ובמקום עבירה שורה טומאה, ולכן הסיט ה' ישראל במדבר בח"ב מסעות ולא עמדו במקום א' עד תום הגזירה ואח"כ יסעו לא"י, דבמקום שעשו איזה חטא מיד עמוד הענן נוסע משם ע"ש, ולכן בע"ת צריך לעשות תשובה באותו מקום שחטא כדי להרוג המזיק הנברא באותו מקום מהחטא כמ"ש ביע"ד דרוש א' ועפרר"א ספמ"ה ובתוס'

סוטה (י"ד א') בבית פעור ששורה משחית הנברא מחטא ישראל לולא קברו של משה המתיש כחו ע"ש, וכ"כ בזה"ק דאסור לדור בבית שהי' בו רשעים כי יחטא שם:

פסוק כט

ויזכר אלקים. רש"י שהי' לוט יודע כו' פי' לוית חן מ"ש בזה:

פסוק לג

ותשכב ערש"י. ועי' מהרש"א ב"ק ל"ח דסותר לסוגיא דהכא דקאמר הבכירה עשתה כהוגן שהקדימה, ועי' רא"ם ובלחמי תודה לבן ההפלאה דכ"ג דרוש נעים, ופי' בפ' דברים (ב' ט') בשם אורח מישור. ובשו"ת מקום שמואל בקונטרס שערי התירוצים על נזיר מ"ב מנין שאין ה' מקפח וברש"י ולא עוד וכו' והאי ולא עוד נראין כשפת יתר דפי' אין ענינו לכאן, דרש"י נשמר בזה דלא תקשי דמנ"ל דבשביל שכר שיחה נאה כו' ואימא משו"ה פ' להבכירה לפי שפתחה בזנות ולימדה לאחותה, משא"כ צעירה שלא פתחה בזנות וכמ"ש במדרש ורש"י. לזה פרש"י דר"ח דדריש בשביל שכר שיחה נאה איהו לא ס"ל דרש זה לפי שפתחה בזנות פירסמה דבאמת לאו לזנות יחשב להם כמש"ל דעלי' נאמר צדיקים ילכו בם, אלא משו"ה פרסמה הכ' לפי שקראתו מואב משא"כ צעירה שאמרה בן עמי שיחה נאה. והמהרש"א בב"ק הניח בצ"ע רש"י שסותר א"ע לגמ' ולפמ"ש לק"מ דלעיל אמרי' לוט שנתכוון לעבירה נא' ופושעים יכשלו בם, בנותיו שנתכוונו למצוה נאמר צדיקים ילכו בם, ופריך מינס אנוס, ומתרץ נקוד על ובקומה דבקומה ידע מה הו"ל למיעבד דלפניא אחריתא לא הו"ל למישתי. וזה שפרש"י ודאי מעשה הבכירה ל"ה זנות אפי' ללוט כנ"ל ומשו"ה זכתה להקדים ד' דורות לישראל וכו' דקדימה זו עשתה פעולה שלא יהי' שום עבירה לא לה ולא לאביה, אבל בזה שפתחה פתח לצעירה ויצא מזה עבירה וזנות לאבי' דלא ה"ל לשתות כו' לזה פרסמה הכ' ע"ש:

ובס' באר שבע היריות ד"י תמה אהא דנקוד ובקומה דבקומה ידע כו' מתוס' ב"מ פ"ז ד"ה למה בשם ב"ר דכ"מ שהכתב רבה דרשי' הכתב, א"כ אף שהוא"ו מנוקד עדיין נשאר תיבת בקומה, אבל מרש"י בחומש נראה שנקוד כל התיבה ובקימה, אבל בב"ר וגמ' איתא רק על הוא"ו וצ"ע (ובמהרש"א הוריות תי' שנקוד על ו' ראשון של ובקומה וכ' הכי ולא ידע בשכבה בקומה, שה"פ דל"י בבקר אם שכבה אצלו וחינה תידק הא בקומה גופה ידע דהי' שכור ול"ה לו למשתי ושפיר אתה דורש הכתב), וכן מצאתי בס' מאירי אור בהוריות ומצא בחומש ישן נקוד כולה, וי"ל גם בפשט הגמ' למה נקוד על ו' ובקומה היינו הו' אותיות ובקומה ע"ש:

פסוק לו
רש"י אע"פ שאין מתעברת מב"ר. ועי' בח"ר פמ"ג פלוגתא בזה. ועמ"ש בפ' לך (ט"ז ד') ועוד כ' האחרונים דבבוגרות מתעברת מביאה ראשונה, וע"ע בשו"ת חדות יעקב תנינא סי' י"ח מדודי הגאון אבד"ק לאסק שליט"א. וע"ע בשדי חמד בחלק הכללים אות א' סי' ע"ח שכ' דאין הפשט כר"ן דמיעוט איכא דמתעברות בביאה ראשונה רק דזמנין דמתעברה וכמ"ש רש"י כאן בפ' וירא (י"ט ל"ו) בבנות לוט דאלו שלטו בעצמן וכו' וע"ע בקובץ כנסת חכמי ישראל היו"ל באדעסא ש' תרנ"ז סי' קע"א בזה:

פסוק לז
עד היום. פי' בתיב"ע עד יומא דין, ובפסוק ל"ח על עד היום פי' בתיב"ע עד זמן יומא דין, ועמ"ש בזה בחמדת ישראל הנדפם מחדש בהוספות על מל"ת י"ב:

פרק כ

פסוק א
ויסע. רש"י שיצא ש"ר על לוט עי' פני יהושע ב"ק דצ"ב. בתד"ה כאשר מ"ש בזה. וע"ע בס' זית רענן בח"ב בסופו כ' דבפ' לך (י"ב ה') ויקח אברם את שרי ואת לוט, והק' בזה"ק למה לקח ללוט הא אחז"ל אל תתחבר לרשע, ותי' דראה ברוה"ק שעתיד לצאת ממנו מלכות בית דוד ולכן נלחם בעדו, אך עתה אחרי המעשה שבא לוט על בנותיו ונולדו עמון ומואב שיצא מלכות ב"ד, עתה התרחק משם:

פסוק ב
רש"י כאן לא נטל רשות עי' שו"ת גור אריה יהודא אה"ע סי' מ', ומגודל אריכות לא העתקתי:

פסוק ג
בעולת בעל. עי' בכתובות דס"א א' ובמהרש"א שם, ובישועות יעקב עה"ת. ועי' באוה"ח מ"ש בשם הרמב"ם, והוא בפ"י ה"א ממלכים, ועי' בזה בריטב"א ורמב"ן מכות ד"ט, ובשטמ"ק ב"ק צ"ב, ובשו"ת מהרי"א יו"ד סי' ש"ג:

פסוק ו
באוה"ח בעכו"ם מחשבה כמעשה, כ"כ בירושלמי פ"א דפאה ועי' ביפה מראה, ובתוס' קידושין ל"ט ב' ד"ה מחשבה, ובערבי נחל בשבת שובה ש' תקנ"ב, ובענין בעכו"ם ל"מ תשובה, ועי' לעיל בפ' בראשית (ד' ט"ז):

פסוק ז
כי נביא הוא פרש"י, ועי' בס' יד אליהו להגר"א ז"ל מקאליש ח"א סי' מ"א שנסתפק אי חותר לסמוך על רוח הקודש בתערובות טרפה בין הכשרות, אי מכיר ברוה"ק איזה הטרפה, ולכאורה יש לפשוט מכאן דאמר הקב"ה לאבימלך השב א"א כי נביא הוא

ויודע שלא נגעת בה, וק' הא אברהם הי' כהן ואסור בשבוי', ומה מהני הרוה"ק, אך יש לדחות דעיקר דאסור לסמוך על רוה"ק דתורה לא בשמים כדאי' בב"מ דנ"ט, וזה דוקא לאחר שניתנה תורה בארץ לא ניתנה להשתמש ברוה"ק ובת קול, אבל אברהם הי' מקיים התורה בעודנה בשמים ודאי מותר להשתמש ברוח הקודש ע"ש, והנה בעיקר דבריו קדמו המהר"ל בגור אריה פ' ויגש (ח"ו י'). ופי' ברמב"ן פ' ראה (י"ג ד'), ובחתם סופר או"ח סי' ר"ח, ובכל"ח פ' ויגש מ"ש בזה:

ובב"ק צ"ב מקשי' אטו אשת הדיוט ל"ב לאהדורי וכו' והגאון ר"ר העשיל ז"ל אמר עפמ"ש בריש יבמות המקדש איילונית א"צ גט דהוי קידושי טעות, וכ' תוס' ביבמות ד"ב ע"ב ד"ה או ובאה"ע סי' ח"ד סעיף ד' אם הכיר בה שאיילונית וקדשה הוי קידושין, ושרה ג"כ הי' איילונית, וקשה מה השב א"א, הא לא הוי כלל אשת איש, לזה אמר כי נביא הוא והכיר בה שאיילונית דהוי קידושין והיא א"א, ועי' בתוס' יו"ט פ"ח מ"ז דב"ק שכ' דמגמ' משמע דאברהם עצמו הי' צריך לפיוס כמ"ש אכסנאי שבא לעיר כי', ובמד"ר משמע דלא הי' צריך לפיוס דא"ל מי מפייסו שלא נגעתי בה א"ל כי נביא הוא ופרש"י ג"כ ויודע שלא נגעתי בה ע"ש ובים התלמוד כ' עפמ"ש בשבת נ"ה אע"ג דלא מקבלין תוכחה צריך להוכיח, וכ' תוס' דדוקא אם יש ספק אם יקבל אבל אי בודאי לא יקבל הנח להם חוטב שיהי' שוגגין ואל יהי' מזידין, וא"ש הפשט השב א"א מ"מ ודקאמרת הגוי גם צדיק תהרוג הלא אמר לי אחותי כו' היינו מפני פה לא הוכיח אותי דלמא אקבל ממנו, לזה אמר כי נביא הוא ויודע שלא יקבל ממנו ולכך לא אמר דמוטב שיהי' שוגגים כו' ואי הא אעפ"כ הי' שוגג שסבר אחותו לזה אמר אכסנאי כו' שהי' לו ללמוד ד"א, ובמפרשי הים הק' פ"ש דהוי שוגג הא ב"נ ל"צ התראה ונהרג גם בשוגג כמ"ש רש"י במכות ד"ט א', וא"כ ל"ש מוטב יהי' שוגגים, ויהי' מזה ראי' להר"מ ולח"מ פ"י ממלכים דדוקא בקרוב למאד ב"נ חייב אבל בשוגג גמור פטור וכאן שלא ידע שהיא אשת חבירו שפיר פטור ע"ש, אבל מה שמסיק שהי' לו ללמוד כו' והא הכא הוי שוגג גמור ופטור וכה"ק בס' בנק אריאל, אבל ניחא למ"ש בשבועות די"ח אהא דסמוך לוסתה ואכניסה, וקשה הא וסתות דרבנן, וכ' הרשב"א כיון דעכ"פ מדרבנן הי' לו לפרוש סמוך לוסתה חייב קרבן אף מדאו' דל"ח אונס דהי' לו לפרוש מדרבנן ומוכיחים מעשיו דל"ה אונס ע"ש, וא"כ א"ש כיון דהי' לו ללמוד ול"ח אונם ממילא חייב ב"נ דא"ל התראה. ועי' בשאגת אריה על מכות ד"ט שכתב ג"כ בדרך זה:

ובני הרה"ח מו"ה דוד נ"י הק' על מהרש"א ברכות ל"ד ב' שפ' הא דכ' כי נביא הוא לא קאי על השב א"א רק על ויתפלל בעדך וחי' והפי' שהוא נביא ויודע שע"י תפילתו

תחי'. ולפי"ז מה מקשה בגמ' אטו א"א מהדיוט ל"ל לאהדורי, ולהמהרש"א לא קאי כי נביא הוא על השב כו' רק על ויתפלל. אבל באמת רש"י בחומש כ' ג"כ כן ואל תהי' סבור שתתגנה בעיני' ולא יתפלל עליך כו' נביא הוא ויודע שלא נגעת בה ויתפלל בעדך, וזה לפי מסקנת הגמ' שם, וכ"ה במד"ר. ועי' ג"כ באוה"ח. ובכתב סופר הביא מדרש פליאה אמרי נא אחותי את מכאן ששוחטין לחולה בשבת והפי' כחו דלשרה ל"ה סכנה אעפ"כ הותר לה בשביל פק"נ דאברהם כמ"ש ביומא דפ"ה מוחי בהם ושמעי' דפק"נ דאחרים ג"כ מותר ואומרים לו חטא כדי שיזכה חבירך פ"ש, ועי' בס' אמרי הצבי ב"ק צ"ב אריכות באוה"ח כאן:

פסוק יב

בני בנים כבנים. עי' יבמות ס"ב ב' דהוכיח בש"ס מפ' ויצא (ל"א מ"ג) הבנות בנותי וע"ש בגליון הש"ם לרע"א שציין פ' יומא ס"ו יבמות י"ז. ומהרש"א סוף סוטה ד"ה א"ל אשקיין, ועי' מלכים ב' (ח' כ"ו) וברד"ק ומלכים א' (ט"ו י') וצ"ע. ועי' בבראשית כ"ט ה' ושמואל ב' (י"ט כ"ח) ועי' חתם סופר חו"מ סי' קי"ב שכ' על רש"י ויצא (ל"א מ"ו) דמנ"ל דהם בניו דילמא אחיו קרובים של יעקב שבאו עם לבן וע' רמב"ן. וי"ל דב' מיני קרובים הי' ליעקב מצד אבי אביו אברהם אחיו של נחור אבי אביו של לבן ומצד אמו רבקה אחות לבן וקרובים מצד אם ל"ה קרובים כחו בפסולי עדות בש"ך סי' ל"ג ולא יתפרש סתם אחים כ"א על קרובי אב, נמצא קרובי' מצד רבקה אמו לא חקרי קרובים ואחים סתם, וקרובים מאביו כבר הי' דור ג' וכשר לפדות ראשון בשלישי ע"ש בסמ"ע סק"ה, משו"ה הוצרך לומר אחי' הם בניו:

ובשו"ת בית שלמה אה"ע סי' ו' הקשה על המ"ר פצ"ד בניו ובני בניו (מ"ו ז') בנות בנים ה"ה כבנים בני בנות אינם כבנים. ופי' המת"כ מדלא כ' בני בנותיו אלא בנות בניו ותמוה חדא דבש"ס יבמות ס"ב אי' דבני בנות מקרי בנים, וכן הוכיח ביומא ס"ו ועוד דהיכי מוכח מכאן דבנות בנים ה"ה כבנים ואדרבה הא לא כללן בסתם בני' אלא כ' בנות בניו. ועוד הא באמת לא הי' לו רק בת אחת ולא היה לה רק בן אחד שילדה לשמעון ע"פ המדרש וערש"י (מ"ו י') ושאול בן הכנענית וכבר כללו בבני בניו וצע"ג, וע"ע בשעה"מ פי"ז מא"ב, ובס' אוהל דוד יבמות דכ"ג ובס' גן יוסף עדן דוד יבמות דס"ב ומגודל אריכות לא העתקתי דבריו. ועי' בית האוצר ח"א כלל מ"ג שמצינו בן אח בשם אח, עי' יבמות ורש"י וירא כ' דבת אחיו נקראת אחות, ופרש"י סנהדרין נ"ח ב' ד"ה אלא, ופי' מדרש רות עה"פ ועתה בתי אל תיראי אין אדם נמנע לקרא לדודו אחיו, ומצינו עוד שאדם קורא לבניו אחים ועי' בב"ר פצ"ד, ובפדר"א פל"ו שהוזכרו ב' הדברים דבן אחיו כאחיו ושבניו

כאחיו ע"ש וע"ע ספרא אחרי פרשה א' ברייתא ז' עה"פ דבר אל אהרן אחיך וז"ל אחיך לרבית את הבנים. ובפסיקתא זוטרא שם מוסיף וכה"א וישמע אברם כי נשבה אחיו ולוט הוא בן אחיו, וע"ש בכלל מ"ד מ"ה מ"ו בשם הגו"א דברים (י"ג ז') דסתם אח הוא מן האב ומצינו עוד אח באומנות בספרא בהר פ"ג אל תונו איש את אחיו, ומצינו ג"כ אחוה בבעלי חיים בחולין קי"ד אין לי אלא חלב אמו בחלב אחותו מניין ע"ש:

פסוק יז

רש"י נפתחו נקביהם והוא לידה שלהם, עי' מהרש"א ב"ק צ"ב ד"ה שתי עצירות:

פסוק יח

כי עצר פ"ד שרה. רש"י ע"פ דבורה של שרה, ועי' בינה לעתים דרוש ס"ב שכ' היתור פ"ד שרה, ורק דעל מה היה גזירת ה' על אבימלך רק בצער של עצירה ולא שאר עונש הוא רק בשביל שרה ולתועלתה, שידע טוב תכונתו של אברהם על אבימלך ע"כ הביא על אבימלך הדבר עצמו שאברהם הי' מצער בו. וכאשר יתפלל אברהם על ככה, יהי' הוא נענה תחילה כיון שצריך לאותו דבר ע"ש דברים מתוקים:

פרק כא

פסוק א

וה' פקד ערש"י, ועי' ב"ק צ"ב ובמהרש"א. ובפני יהושע כתב בפרש"י דה' פקד, מדלא כ' ויפקוד, ויל"ד הא בחומש פרש"י מסמיכות הכתובים דכ' ויתפלל אברהם כו' וסמיך לי' וה' פקד. ועו"ק דבגמ' יליף מדכ' כאשר אמר, וא"ל דק"ל דכאשר אמר לאו יתורא, דהפשט כאשר אמר ה' כבר לאברהם ע"י בשורת המלאכים, דמ"מ מהכפל כאשר אמר וכאשר דבר ע"כ דתרי מילי נינהו על הריון וקאי על ה', ועל הלידה ברווח אמר כאשר אמר אברהם אל אבימלך וכמ"ש תוס', וי"ל דלעולם עיקר הלימוד מכפל לשון אלא דק' לרש"י דהול"ל דקרא קמא כאשר אמר נדרש לפשוטו על ה', וכאשר דיבר שמיותר אתי' לדרשא דתפלת אברהם על אבימלך ולמה אי' בגמ' להיפך כאשר אמר על אבימלך, לכן כ' רש"י דמדכ' פקד משמע דקרא קמא קאי על אבימלך, ובאמת למה כ' כן דהזכיר פקידה על שהוא ענין מאוחר לכך צריכין לפרש"י בחומש מסמיכת והקדים פקידה כאשר אמר דקאי על ענין הלידה דהי' בשביל אבימלך דהוי סמוכים ממש, דמחמת התפילה הי' הפקידה ולא רצה להפסיק בקרא דויעש וא"ש קו' הרא"מ אמאי דרשי' סמוכי' ת"ל דקראי כ' כסדרן לפי סיפור המעשים, ולפמ"ש א"ש דאפ"ה דרשי' סמוכים מדהקדים קרא דפקד לכאשר אמר, ואע"ג דרש"י בחומש פי' דאמר ודיבר על ה' היינו לפי שדרך רש"י ליישב כפי פשוטן עכ"ל בקיצור. ובס' לקט שמואל בשם הר"ר העשיל ז"ל כ' עפ"מ דכל מקום שנ' וה' הוא ובית דינו לכך אמר וה' פקד כאשר אמר בהריון

שזה הי' בצירוף מלאכים שעשו שליחותו ובישרו לשרה, אכן ויעש ה' לבדו בלידה בזה הוא רק ביד ה' בעצמו כדאי' בתענית ג' מפתחות ביד ה' וא' מהם של לידה:

ובס' ישועות מלכו להג' מקוטנא ז"ל הק' ג"כ דכאן הי' חסד לשרה א"כ מה וה' דהוא ובית דינו. אך בזוה"ק אי' דסיבת שרה שהיתה עקרה יען שהי' מעלמא דדכורא שרי אינה יולדת, א"כ קודם שנפקדה היתה צריכה לירד ממעלת עלמא דדכורא למדרגת עלמא דנוקבא זה הי' דין לשרה, לכן כ' וה' הוא ובית דינו וז"פ וה' פקד החסיר מחנה מעלתה מלשון ויפקוד מקום דוד, ועי' באוה"ח מ"ש בענין זה. ובידי משה על מד"ר כאן ג"כ כאוה"ח, ובנח"י וכת"א ובס' אמרי הצבי על ב"ק ומהאריכות לא העתקתי ובס' שיח שרפי קודש ח"א אות ד' הביא בשם הרר"ב מפשיסחא ז"ל דהק' הא דהמתפלל ע"ח והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה ומשמע דאם אינו צריך לאותו דבר אינו נענה, ואמאי הא עכ"פ צריך שיהי' לו שכר דהתפלל על חבירו, ואמר כוונתו המתפלל ע"ח והוא צריך לאותו דכר. שמה שחבירו הוא עכשיו בצרה הוא טוב לזה שהתפלל, ואעפ"כ מתפלל פ"ח הוא נענה, וזה ראי' מא"א דהוא הי' צריך שאבימלך יהי' עקר שלא יאמרו מאבימלך נתעברה שרה, כמו שהי' האמת שאמרו אח"כ ואעפ"כ התפלל עליו משום זה נענה תחילה:

ברש"י. דבור היה דבר ה' אל אברם ונאמר לא יירשך זה. עי' קובץ דרושים חוב' יו"ד סי' כ' שהק' למה הביא מפסוק הי' דבר ה' (ט"ו א') ולצרף אליו הפסוק ד' לא יירשך זה, והרי בפסוק ד' עצמו נאמר והנה דבר ה' אליו לא יירשך. ופסוקא פסוקי בתרתי למ"ל וצע"ג:

פסוק ב

ותהר. עי' אוה"ח וישמעאל לא יקרא בן אברהם. והנה בסו"פ תולדות (כ"ח ט') כ' ויקח את מחלת בת ישמעאל בן אברהם וצ"ע ובס' אור הגנוז כ' כי זרע סתם או בן אברהם סתם לא נאמר כי אם על יצחק, מבלי הזכרת שמו, משא"כ בישמעאל הוכרח להזכירו בשמו. ועי' באוה"ח (וירא כ"א י"א) עה"פ על אודות בנו:

פסוק ד

בן שמונת ימים, דרשו חז"ל שש אנכי על אמרותיך כמוצא שלל רב זה מצות מילה וקשה השייכות, ואי' הפשט דעל כל המצות צריך להוציא ממון או טרחה, ואם מצות מילה הי' משיגדיל או מי"ג שנים שנעשה חיוב למצות אז הי' קטטות ומריבות כי לפעמים הבן לא הי' רוצה לתת למול עצמו, אך כשימולו אותו בן ח', כשיקנה דעת יביע תודות כי נמצא איש יהודי מהול, ולמשל אם איש יעשר לאט לאט שמחתו מהולה בתוגה כי רב מכאובות עמל עד שישיג עשירות, אבל אם מצא שלל רב גדלה שמחתו מאד שנתעשר בלא יגיעה, ז"ש דוד שש וגו' זה מצות מילה כשנעשה גדול היה כבר מהול:

פסוק ו

צחוק ערש"י ובס' ישועות מלכו בחד"ת כ' דרז"ל הרבה עקרות נפקדו עמה כי בעת שנתעורר הנהגה הנסיית אז גם חק הטבעיי נתפעל לעשות פרי ביותר עוז וחיל, ועי' תענית ז' ב' ברש"י ד"ה ישועה פרה שפי' מליצי יושר נכנסין לפני' ביום הגשמים שנזכר לישועה מתוך שעת רצון. ובס' דרוש שמואל כ' דאי' במד' דיצחק ע"ש י' דברות, צ' שנות שרה, ח' ימים שנימול דביום מילתי קראו שמו יצחק, ק' שנות אברהם וזה צחק עשה לי אלקים ר"ל כבר עשה הג' דברים צחק אבל י' דברות זה יהי' רק כל השומע אח"כ י' דברות, יצחק לי ידע מפני מה קראתיו יצחק. ובס' כנפי נשרים כ' דברש"י ומד' דהי' אומרים דלא ילדה שרה את יצחק, ורק הניקה בנים הרבה ביום המשתה, ועדיין אומרים דאברהם לא הוליד נהפך קלסתר פניו ונדמה לאברהם, ובמד' ותלד בן לזקוניו שהי' זיו איקונין שלו דומה לו, וזה"פ כל השומע יצחק לי ותאמר (כמפרש דבריו שבע"כ כולם הודו לזה) מי מלל לאברהם ר"ל אותם שאמרו שהבן רק מאברהם ולא משרה. הניקה בנים שרה שהניקה גם בנים אחרים וזה אות כי בנה הוא, ואותם שאמרו כי "ילדתי" בן ר"ל שהלידה מתיחסת רק לי ני אני "ילדתי" ולא מאברהם הודו אח"כ מכיון שראו לזקוניו שזיו איקינין של יצחק דומה לאברהם, ובפני"ק הביא לפי המד' דצייר קלסתר פניו כו' וזה שפיר כל הרואה אותו אבל מי שלא ראה אותו עמד בליצונותו ע"כ אמרה כל "השומע" יצחק לי:

ובמד' הרבה עקרות נפקדו עמה וכו' הרבה שוטים נשתפו. ר' לוי אומר הוסיפו על המאורות, וראיתי לפרש דהשלם במדע יראה גבורות ה' בכל רגע, השמש וירח וכל הדברים רק בהשגחת ה', אך השוטים צריכים לנסים ונפלאות ומבלעדי זאת לא יאמינו בה', וכן הי' אז באותו דור שאמרו עולם כמנהגו נוהג והכל בטבע, אך כשעשה נס גדול הודו שיש אלקים בארץ, וז"ש הרבה שוטים נשתפו כי גם השוטים הודו שיש אלקים בארץ, ור' לוי אמר הוסיפו על המאורות כי מנס זה למדו יותר להכיר את ה' ממה שלמדו עד עתה ממאורות הרקיע משמש ביום וירח בלילה, שעל אלה אמרו דעולם כמנהגו נוהג, אך מנס זה למדו שיש בורא למעלה:

פסוק ז

הניקה ערש"י לכאו"ק דקיי"ל ביו"ד סי' קנ"ד ס"ב דישראלית לא תניק לבן כותי אפי' בשכר. ואמאי הניקה שרה לבניהם של כותים, אך לפמ"ש הרמ"א שם דאם יש לה חלב הרבה ומצערת מותר, וגם הכא הי' לה חלב הרבה כדאי' במד' דנפתחו לה דדים כשתי מעיינות. והטו"ז בס' דברי דוד דש בזה ודוחה דהכא לא הי' לה חלב לפי הטבע רק שנעשה נם, ולמה עביד רחמנא ניסא לשיקרא, ותי' דאיסור רק על איזה זמן אבל פעם

אחת אין קפידא דהא אין חיותא תלוי בזה ע"ש. ובני הרה"ח השלם במדעים מו"ה דוד נ"י אמר דכל הטעם מפני שמגדלת בן לע"ז עי' בע"ז דכ"ו ורמב"ם פ"ט הט"ז מעכו"ם דע"י שתניק יחי' ויקום דור אחר דור עכו"ם, אבל היכי שעי"ז יהי' להיפך שהיא תינק בדרך נס ויראו כל עמי הארץ שה' עשה נס ועי"ז יתרבו גרים, בודאי מותר להניק, וכאן דהי' מרננים דהביאו אסופי מן השוק, והשרות באות לבדוק זה ונפתחו דדי' והניקה כולן ועי"ז האמינו בה' שפיר מותר להניק. ועי' בילקוט משלי דקל"א פרי צדיק עץ חיים שכל הילדים שהניקה שרה נתגיירו אח"כ והוי מגדלתו לשמים ושפיר הניקה ועי' ג"כ בתוס' ע"ז ד"י ע"ב ד"ה אמר בשם מדרש חלב מטמא וחלב מטהר דאנטונינוס ינק מאמו של רבי ואי' בירושלמי שמזה שינק מל עצמו ונתגייר ולמד תורה ע"ש. וא"כ כחו כן י"ל שחלב של שרה גרם לכל בני המצריות שינקו מדדיה שיתגיירו וא"ש. וכ"כ בתנחומא ובילקוט משלי רמז תתקמ"ז:

פסוק י

גרש כו' כי לא יירש. ערש"י וק' משום דלא יירש ע"כ בא לו לגרש. וראיתי הפי' דאי' בגמ' כי יסיתך אחיך בן אמך, ולמה לא נקט בן אביך, ומשני כי בן מאב יורש ותמיד להם מחלוקת על עסקי ירושה, ולא יוכל להסית לו כי לא ישמע בקולו, אבל בן מאם לא יירש וישמע לו ועל מצחק פרש"י ע"ז, ואמרה שרה לא"א גרש כו' עם בנה כי הוא מסית, אמר לה א"א הא הוא בן מאב אחד ולא ישמע לו. אמרה שרה כי לא יירש עם בני וע"כ ישמע לו ע"כ בא לו לגרש כי הוא מסית:

פסוק יא

על אודות בנו, בחתם סופר כתובות דנ"ג. ובתו"מ כ' פ"פ גמ' יש נוחלין קל"ג ב'. לא תהוי עבורי אחסנתא' אפי' מברא בישא לברא טבא דלמא נפיק מיני' בנין דמעלי, ולכן הי' רע בעיני אברהם לשלוח לישמעאל להעבירו מנחלתו, אבל שרה ראתה בנבואה דלא יצאו ממנו בנים טובים, ולכך אמר ה' שישמע בקולה שהיא השיגה בזה יותר. וכן הביא בשמו בס' חוט המשולש, ופי' בזה בפ' ויחי (מ"ח ח') ויאמר מי אלה ופרש"י שאינם ראוים לברכה כי ירבעם ויהוא יצאו מהם, ויאמר יוסף בני הם אשר נתן לי אלהים בזה ויאמר קחם נא אלי ואברכם, וי"ל יעקב שאל מי אלה הוא אותיות אלקים מהופך כמ"ש ההפלאה כי ראה שמה"ד מתוחה עליהם ולא רצה לברכם כי רשעים יצאו מהם ויאמר יוסף וגו' דעל פי הדין אין רשאים להעביר נחלה דילמא נפקי בנין דמעלי, וק"ו באפרים ומנשה, ואף כי אחר איזה דורות יצאו מהם איזה רשעים אולי גם בנין דמעלי נפקי מהם ואין ראוי למנוע ברכה מהם. ויאמר יעקב קחם נא אלי ואברכם אם תצרף "נא אלי" בגימ' שתי שמות הוי' ואדני עם הכולל צ"ב והם שמות של רחמים ותמתיק בהם הדינים

ואברכם. ופי' מ"ש שרה גרש כי לא יירש כו' וק' דנראה דהי' נותנת עיני' בממון. ונראה כי ישמעאל יקפח את יצחק בירושה אם יהי' בביתה ויטול חלק עמו ובקשה לגרשו, אך א"א הרע לו על זה, בשביל ממון יגרשנו מביתו אבל באמת צדקה שרה. כי עיקר הי' למנוע בנה מחברת ישמעאל. ולהוציא עצמה מחשד ביארה דברי' גרש כו' כלו' אף אם לא יירש ויעשה א"א את יצחק ליורש. בכל זה גרש שלא יתחבר עם בני, ובשביל שה' אמר שמע בקולה מובן שלש"ש נתכוונה:

פסוק יב

כי ביצחק יקרא לך זרע. עי' ריב"ש סי' ל"ח דנוהגין לומר בר"ה ועקדת יצחק לזרעו תזכור וכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים אינו אלא טועה, דזרע אברהם או יצחק רק בנ"י בלבד. ובנדרים ל"א קונם מזרעו של אברהם מותר באוה"ע, ונפסק כן באו"ח סי' תקצ"א והמג"א סק"ז כ' וז"ל וצ"ע דהא מילתא אמר ה' לאברהם שעשו לא יקרא על שמו אבל יקרא ע"ש יצחק, והנודר מזרע יצחק אסור בעשו. וי"ל מדקאמר ה' ליצחק לזרעך אתן את כל הארצות האלה ש"מ שהם אינם בכלל, וכ"כ בירו', וק' דהא נתן לעשו קיני וקניזי וקדמוני כמ"ש רש"י דברים (ב' ה') וי"ל דאין זה ירושה ממש כמו בבני לוט. ועי' שו"ת שבות יעקב ח"ג סי' מ"ג שהשיג עליו דבנזיר ס"א וקידושין י"ח אי' דהוי ירושה ממש אפ"ה לא מקרי זרעו של אברהם ויצחק רק בנ"י, וכן פרש"י נדרים ל"א, וערמב"ם פ"ט הכ"א מנדרים וז"ל והרי יצחק אמר ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם, ועכ"מ ולח"מ שנדחקו, וי"ל דרמב"ם נשמר מזה שלא תאמר אע"ג דלא נקראו זרע אברהם מ"מ נקראים זרע יצחק. להכי מייתי ויתן לך ברכת אברהם דלא מקרי נמי זרע יצחק. והא דלא נקט. במשנה ופו' הנודר מזרע יצחק היינו לרבותא דאפי' אברהם דהוא אב המון גוים אפ"ה לא מקרי זרעו רק בנ"י, גם ח"ש בשם ירו' לא משמע כן. ועי' מהרש"א פסחים קי"ט ב'. ועי' בהגהות מהר"ץ חיות נדרים ל"א דמל"מ פ"י ממלכים ושאג"א סי' מ"ט הקשו לשי' הרמב"ם דבני קטורה חייבים במילה, וע"כ דנקראו בני אברהם א"כ הנודר לזרע אברהם דמותר לכל האומות אסור בב"ק. ותי' דבנדרים דקיי"ל דלא נחית אינש לספיקא, וכיון שכ' הר"ם שהיום נתערבו ב"ק בישמעאל, ומותר בהם דאין דעתו על ספק. ועפי"ז א"ש הגירסא ועקדת יצחק לזרעו של יעקב תזכור דב"ק באמת בכלל זרע אברהם רק בנדרים לא נחית לספיקא אבל בנוסח התפילה כיון שישנו עכ"פ וליכא ספיקא אצל הקב"ה, וצריך להוציאם מכלל הברכה. וא"ל דב"ק רק בני אברהם ואיך שייך שזכות עקדת יצחק תגין עליהם, וי"ל דמצינו בתפלה וזכור לנו עקדה שעקד אברהם וכבש רחמיו, הרי דעקדת יצחק הוא ג"כ מצד מעשיו של אברהם. וגם ב"ק בכלל זה שאברהם

זיכה להם, וא"ש קו' המג"א דמהיכן נשמע דאינם בכלל זרע יצחק דליכא הוכחה רק דבני עשו אינם בכלל זרע אברהם, ולפמ"ש ניחא דעיקר זכות עקדה משום מעשה של אברהם עש"ה:

וע"ע שו"ת מבי"ט ח"א סי' רע"ו וכנה"ג או"ח סי' תקצ"א בהגהות כ"י, ועי' בראב"ע פ' משפטים (כ"א ה') דכ' ג"כ אע"ג דכ' בישמעאל כי לזרעך הוא לא ניתן הארץ רק ליעקב ובניו ע"ש, ועי' יו"ד סי' רי"ז סעי' ז' ובפמ"ג או"ח שם, וע"ע בשו"ת מהר"י באסן סי' א', ובלוית חן פ' וילך, ושו"ת מהרי"ט ח"ב או"ח סי' ו', ובשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סי' קע"ד כ' כי לזרעו תזכור קאי על אברהם שהזכיר בתחלה שעקד א"א את יצחק בנו ועל זה אמר לזרעו של אברהם תזכור ואין עשו בכלל וע"ע בחת"ס או"ח סי' קס"ה דהביא ג"כ גמ' סוף פסחים עתיד ה' לעשות משתה ביום שיגמול חסד לזרעו של יצחק וידוע דאין עשו בכלל, ומוכח דזרעו של יצחק ישראל דוקא, וע"ע בחת"ס שם סי' ר"ח בשם הגרצ"ח דאברהם שמע מהקב"ה בעצמו, אבל יצחק חסר עצמו רק מה ששמע מאברהם, ואעפ"כ לא הרהר כלל שאע"פ שהי' חוץ משכל אנושי שיחפץ ה' בקרבן אדם, ואומרים ועקדת יצחק תזכור להשומעים לתורה שבע"פ ואינם מהרהרים אחרי דברי חכמים ותקנותיהם וגזירותיהם, אבל מי כאינו בכלל זה אין לו חלק בתפלה זו עש"ה:

ובמדרש תנחומא חקת, הורה יעקב בצור על בנה של נכרית שנימול בשבת ור' חגי דחי לי' משום דבנך הבא מן הנכרית אינו קרוי בנך אלא בנה ומסיים משום שנ' וגם את בן האמה לגוי אשימנה ע"ש, הרי דישמעאל לא נקרא בנו של אברהם אלא בנה ע"ש. ועי' באוה"ח לך (ט"ז ה') מ"ש בזה, וע"ע בסוף ס' בנין יהושע דס"ב. ובשו"ת מנחת שמואל או"ח סי' ל"ה ל"ו ל"ז בזה, ויש בזה אריכות ולא יספיק כמה גליונות והרוצה לעמוד על הדבר יעיין בהמקומות שציינתי:

פסוק יד

ויקח לחם וחמת יין. רש"י ולא כסף וזהב שהי' שונאו, ובמד' פנ"ג מכאן שבני ביתו של אברהם ותרנים הי', ותמוה, ובס' לב אריה עה"ת כ' לפמ"ש רש"י שהי' שונאו והי' קשה להמד' דהא הי' לו כמה עבדים ולמה לא צוה להם שיתנו להגר הלחם וחמת מים רק עשה בעצמו ושם על שכחה, ומוכח שב"ב הי' ותרנים ואם הי' צוה להם ליתן אפשר הי' נותנים לה גם כסף וזהב ואברהם הי' שונאו לכך נתן בעצמו רק לחם וחמת מים ולא יותר. עי"ל דהא דהשכים אברהם בבוקר לשלוח ישמעאל הוא חדין זריזין וכמו וישכם אברהם בבוקר בעקדה. וראיתי באהל מועד סי' פ"ו, דבשלמא בעקדה הטעם דאין ת"ח יוצא יחידי בלילה עתו"ס פסחים ד"ד אבל כאן שה' צוה לשלוח ישמעאל הו"ל לשלוח

תיכף וי"ל דלא נאמר לו בפירוש לשלחו רק א"ל כל אשר תאמר שרה שמע בקולה, חלה על א"א המצות שלוח רק כפי רצונה וציווי של שרה, וכיון דידע א"א אף דשרה שונא ישמעאל ורוצית לשלחו כמ"ש גרש כו' בכ"ז אין רצונה לשלחה בלילה ואין עליו החיוב של המצוה רק ביום חלה המצוה והשכים לקיים מצות זריזין. וא"ש דמוכח דביתו זה אשתו ותרנים הי' שאף שכעסה על ישמעאל בכ"ז לא רצתה לשלחה בלילה:

עי"ל דהובא במשניות סוף זרעים בשנות אלי' מהגר"א ז"ל במגילה י"ב והשתי' כדת אין אונס כדת של תורה אכילה מרובה משתי', ופרש"י אכילת מזבח מרובה משתי' פר וג' עשרונים סלת לאכילה ונסך חצי ההין ע"ש וק' מה דת של תורה הול"ל דת של קרבנות, וי"ל דאי' באבות כך דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ומשורה הוא א' מל"ג בלוג והוא קטן מאוד נמצא דעל אכילה לא אמר שיעור דפת חריבה יוכל לאכול כמה שירצה אבל מים בשיעור משורה ולא יותר, וחזינן דדרך התורה אכילה מרובה משתי', וז"פ כדת של תורה דאף סעודת אחשורוש הי' אכילה מרובה משתי', וזה"פ דכ' חמת מים והא דרך שתי' בכד, ועכצ"ל שביתו של אברהם ותרנים הי':

רש"י שאחזתו חמה ולא יכול לילך, והערני בני שיחי' הא עד יעקב ל"ה חולשא כמ"ש בב"מ דפ"ז, ורק בתוס' ב"ב דט"ז ב' ד"ה שכל כ' דחולי של מיתה לא הי' אבל חולי בלא מיתה הי' גם קודם וא"ש דרק חולשא הי' לו שלא הי' יכול לילך ברגליו. וע"ש בב"מ בהגהות הגרע"א שציין לתוס' ורש"י כאן:

וישלחה עי' תרגום יונתן דפטרה בגט, וכ"ה בפרקי דר"א פ"ל, ובירושלמי ריש קידושין נסתפק אי ב"נ יש להם גירושין. או לא. וראיתי בבית האוצר ח"א כלל א' אות ה'. שהק' מדוע לא פשט מכאן דהי' גט וע"כ דאבות יצאו מכלל ב"נ אף לקולא, אכן למ"ד בירו' שם דב"נ יש להם גירושין אלא דל"צ להיות בכתב רק כשמשלחה מביתו די וערמב"ם פ"ט ה"ח ממלכים הי' הגט רק להחמיר ולהחמיר קיים א"א כה"ת, אבל קשה דאי' דאברהם החזיר את הגר דקטורה היינו הגר הא אברהם הי' כהן פי' נדרים ל"ב ב' דנטל כהונה משם ונתנה לאברהם ואיך הי' מותר בגרושה, וי"ל דאתי' למ"ד דל"ה לו בת עדיין עי' ב"ב ט"ז ב' ומצות פו"ר עדל"ת, ונהי דאפשר באחרת י"ל דלא מצא הגונה ועל אינה הגונה ליכא מצוה כלל, עי' סוטה ד"ה ע"ב, ועי"ל דלא מצא אשה שרצונה להתגייר (וי"ל ג"כ עפמ"ש בגו"א ויגש (מ"ו י') דרק מ"ע שמרו האבות דמ"ע הוי קנין מעשה ואם לא יעשה יהי' חסר מצוה, אבל מל"ת שאינו קנין המעשה רק שלא יעשה, וכל זמן שלא אסר השי"ת מותר לו לעשות ע"ש וא"ש) אך ק' דאברהם הי' כה"ג לא כהן הדיוט וכמ"ש בב"ר

פמ"ו סי' ה', ונ"ה סי' ו', וויק"ר פכ"ה סי' ו' ואיכא גם עשה דבתולה יקח ע"ש שהאריך, ועי' לקמן (כ"ב ז'), וע"ע בהשמטה להגהות חשק שלמה בקידושין דפ"ב מ"ש בזה:

ותתע פי' אונקלס וטעת בטי"ת ובפ' וישב (ל"ז ט"ו) תועה בשדה פי' ותעו בחקלא בת', ורק למ"ש חז"ל ורש"י שחזרה לגלולי בית אבי' ובכ"מ שכ' אלהי נכר פי' אונקלס טעות עממיא א"כ על גלולי עכו"ם מפרש טעת בט', וא"ש דרמז למחז"ל שחזרה לפ"ז, אך ק' עה"פ כי תפגע שור אויבך תועה בשדה (משפטים כ"ב ד') פי' אונקלס דטפי בט' וי"ל דשם ג"כ מרומז על חמור של עכו"ם דטעו העכו"ם בע"ז אפ"ה מחויב להחזיר לו כמו של ישראל כדמפורש בילקוט משפטים פסוק כ', וה"פ אי חמרא דטעי חמור של עכו"ם דטעי בפ"ז חייב להחזיר:

פסוק טז

ותשב מנגד. תרגום יב"ע לסטרא חדא עשו"ת נודע ביהודא תנינא חו"מ סי' ל"ז מ"ש בזה לענין הלכה, ועי' בפ' וישלח (ל"ג י"ב) מ"ש בזה:

פסוק יז

באשר הוא שם. עמ"ש בפ' ויחי (מ"ח ט'):

פסוק כג

השבעה לי. עי' בבינה לעתים דרוש ס"ז מפנין שבועה דרוש נעים:

אם תשקר לי ולניני ולנכדי. רש"י וכ"ה בילקוט עד ג' דורות רחמי אב על בנו, וכ"כ ביואל (א' ג') לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר, והוצא חזה בשו"ת שבות יעקב ח"א סי' קע"ג דמג' דורות חשוב דור אחר ולא בני בנים, וכבר נסתפק בזה המבי"ט ח"א סי' כ"א והובא בש"ך חו"מ סי' רנ"ז סק"ג אי דור ד' בכלל בני בנים, והביא מ"ש בירידת יעקב לחצרים בניו ובני בניו אתו, וכ' ויהי בני פרץ חצרון וחמול והם דור ד', ע"ש דאין ראי' מזה דכ' נמי כל נפש וכל זרעו וקאי עליהם ע"ש, וכ"ה השבו"י ראי' מירוש' פאה דחסד הוא לעולם וצדקה עד ג' דורות דכ' וצדקתו לבני בנים ואל תקשה מפ' בא (י' ב') למען תספר באזני בנך ובן בנך דקאי לכל הדורות, די"ל דהתם לאו ליוצאי מצרים לבד קאמר כן רק לכל הדורות הבאים שכאו"א יספר לבנים ובני בנים ע"ש אריכות, ועי' פתחי תשובה חו"מ סי' רמ"ז סק"ב, ובחת"ס חו"מ סי' קי"ב:

פסוק כה

והוכח. עי' ס' חמדת ישראל בקונ' נר מצוה בדיני ב"נ אות כ"א, לפ"ד הפו' דבקרקע ג"כ איכא לא תגזול מה הדין בגוזל מעכו"ם קרקע אי חייב מיתה, ולכאורה ממה דהוכיח אברהם את אבימלך אודות הבארות אשר גזלו עבדי אבימלך ואי גזל קרקע אסור אמאי לא המיתם, ובפרט להרמב"ם דבני שכם נתחייבו חיתה על שלא עשו דין בחמור א"כ

אם אבימלך לא עשה דין חייב מיתה ולא מצינו כלל שהמיתם אבימלך ונר' לפמ"ש בע"ז דפ"א ב' דאינו נהרג רק משום דצער לישראל כמו כן גזל קרקע מישראל חייב משום דצערי', אבל לא אם גזל מעכו"ם, וא"ש בזה רש"י סוכה ד"ל באוונכרי גזלי קרקע מישראל, ועמ"ש בקונטרסי פרי יוסף הנספח לחשרת מים על גיטין דנ"ה דבר נכון:

פסוק לא

באר שבע, עי' בדב"ש דק' דמתחלה כ' דבשביל השבע כבשות קרא לו כן וכאן כ' מטעם אחר, וי"ל דבאמת מכר לו הבארות בשביל הכבשות, ורק דבור ריקן שנתמלא מים אח"כ הוא דבר שלא בא לעולם כמ"ש בב"ב דע"ט בהקדיש בור ואח"כ נתמלא מים ול"מ מכירה, אך דאי' בחו"מ סי' ר"ט דאם נשבע מועיל אף בדשלבל"ע וע"כ נשבעו שניהן, ולפי"ז עיקר המכירה נגמר רק מחמת השבועה וע"כ נקרא שבע בשביל השבועה, ועמ"ש בזה בפ' תולדות (כ"ה ל"ב):

פסוק לג

אשל ערש"י פ"י אשל הוקרא שמו של ה', עי' שו"ת כנף רננה יו"ד ח"ב בהקדמה בזה ובמד' תהלים והובא ברש"י כתובות ד"ח ב' אשל ר"ת אכילה שתי' לווי', והגר"א מווילנא אמר דכוונת א"א היה בזה לתקן מה שעוותו הראשונים אדה"ר באכילה. נח בשתיה אנשי סדום בלוי'. ובס' מי שלמה הביא שהי' מעשה באיש אחד שהי' מכניס אורח ולבסוף נשרף ביתו ר"ל ושאלו להגר"א ז"ל מדוע לא הגינה עליו זכות מצותו שהיה זריז מאוד במצות הכנסת אורחים, והשיב שמנהגו הי' לקיים חצות אכילה ושתיה לבד ולא מצות לוי' ונשאר מתיבת אשל רק "אש" לכן ל"ה כח בהמצוה להגין עליו כי לא השלימה כדבעי:

פסוק לד

ימים רבים. ערש"י חשבון, וע"ס נפלאות מתורת השי"ת פרק א' ח' ופ' ח"ש בזה ומענין באר שבע וכל החשבונות ע"ש אריכות:

פרק כב

פסוק א

ויהי אחר. רש"י אחר דבריו של שטן. עי' מהרש"א סנהד' דפ"ט ב' ובדברי הרא"ם ובכל"ח כאן. וכל המפו' הק' מה שמייחסים הפקדה רק לאברהם ולא ליצחק, ובס' בית יעקב הביא בשם המגיד מוואדיסלאוו ז"ל דק' מה הרעש בעקדה הלא אף לפחות שבפחותים אם א"ל ה' בודאי היה מקיים, דהלא בידו נפש כל חי, ואם לא ישמע לו, יקח בלא"ה את נפשו, ותי' ע"פ משל לב' אנשים שנוסעים לעיר מלוכה א' נוסע רק למען לראות יופי העיר, והב' הוליכו אותו בכבלי ברזל לבית האסורים, והחילוק בינו לבין הא', דהא' כחה

פרסאות מקודם מתאוה לראות העיר וכשרואה מגדל העיר שמח וההיפך בהשני, וכן בשאר אדם אף דהי' מוכרח לשמוע מ"מ כל הלילה הי' בוכה, לא כן א"א היה בשמחה רבה כל הלילה ובבוקר השכים בזריזות ושפיר נתייחס נסיון רק לאברהם דהיה בשמחה כל הזמן אבל יצחק לא ידע מקודם רק בדרך נודע לו ע"ש ובערבי נחל, ועי' בס' עשרה למאה להמגיד מוואדיסלאוו דרוש ה' ו' בזה:

ועי' ג"כ בשו"ת מהרי"ט ח"א או"ח סי' ו' שהק' ג"כ כן כמ"ש בסו"פ הנחנקין פ"ט ב' גבי הא דאמרי' דהוחזק לגבי' שאני, דאלת"ה אברהם בהר מורי' היכי שמע לי' יצחק אלמא ביצחק תליא דשמע לי' לפי שהי' מוחזק גבי' ואי' עוד שם אחר הדברים האלה אחר דבריו של ישמעאל כו' והשיב יצחק באבר אחד אתה מגרה בי כו' מ"מ עיקר הנסיון על אברהם כ' והאלקים נסה את אברהם, וי"ל הטעם לפי שיצחק אפשר לו ליעקד עד שלא יראה חרב על צוארו ואז א"א לו לעכב אבל אברהם הי' צריך לכבוש רחמי' מתחלה עד סוף לעשות בשמחה וזריזות חצות קונו ולהכי אמרי' ועקדת יצחק שהוא עקד את יצחק בנו יחידו זה תזכור לזרעו שאף ה' יכבוש רחמיו את כעסו כשם שאברהם כבש רחמיו וכו' וע"פ בישועות יעקב או"ח סי' א' ותקצ"א אריכות מענין עקדה, ובהקדמה לס' אהבת אברהם:

וגם הק' המפו' מה חידוש מאברהם הלא אלפים צדיקים סבלו פנוים קשים ושחטו בניהם בידיהם, וגם אברהם נצטוה על זה, ורק הענין דבכל דבר המתחיל הוא העיקר וקין הי' הרוצח הראשון, ונמרוד אפיקורס ראשון, ועל ידו נשאר אפיקורסות בעולם, וכן במדות טובות אברהם היה המתחיל במדה טובה ועשה רושם לדורות. ועי' בקומץ המנחה פ' אחור בזה, והא דלא נחשב נסיון גם ליצחק שהי' אז בן ל"ז שנה פי' ס' פי צדיק דרוש מ"ז דעיקר מה שאברהם ל"ה מהרהר, אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע, אבל יצחק ל"ה יכול להרהר כי לא שמע מפי ה'. ובס' כפליים לתושי' הביא מעשה מגנב א' שנתפס והכו אותו שיודה, וימאן להודות. ואח"כ הביאו בנו ויתחילו להכותו. ולא יכול הגנב להתאפק לצעקת בנו והודה. הרי דכאב בנו יותר מרגיש מכאב עצמו. ועי' בב"ב דקל"ו ב' דברי' עדיפא לי' מדנפשי', ועי' ראב"ן סי' ל"ז:

פסוק ב

המורי', וברמב"ן כי ימצא מור ואהלי' בו, ועי' ירושלמי ברכות פ"ד וביפה מראה שם בסי' כ"ב שהק' דארץ לא נקרא על שם מין אחד שימצא בו, ורק כמ"ש בירו' שממנה יצאה יראה לעולם או שאר טעמים עש"ה:

ועי' בשו"ת חתם סופר או"ח סי' ר"ח ויו"ד סי' רל"ג בשם הג"ר נתן אדלר, דבע"ז דמ"ה

כל מקום שאתה מוצא הר גבוה בידוע שיש שם ע"ז, וכ' תוס' בשם ירו' דמקדש היכי נבנה. למ"ד שנעבד במחובר אסור לגבוה, ותי' פ"פ נביא נבנה שמה. ובמדרש אי' וירא את המקום מרחוק שראה אותו ממקום עמק ולא הר והתפלל ואמר אין כבודו של מלך לשכון בעמק ונעשה הר אשר יאמר היום בהר ה' יראה, והשתא י"ל דכל ההרים שהפחידו עליהם ע"ז קודם שהחזיק א"א בארץ נאסרו לגבוה אך הר המוריה שהיה עמק ולא העמידו עליו ע"ז שם לעבדו עד אחר שנעשה הר ע"י תפילתו של א"א ואז כבר ניתן לו את הארץ. וא"א אוסר דשא"ש. והנה ידע דהע"ה שאין לך הר גבוה כו' וא"א לבנות ביהמ"ק בהר ואין כבודו של מלך לשכון בעמק היינו מקום וע"כ אמר אם שנת לעיני כו' עד אמצא מקום להי' ויהי' משכנות לאביר יעקב שלזה צריך הר ולא מקום ולזה צריך נביא שגילה להם שזה ההר הי' מקום תחלה ונעשה הר אח"כ. ועי' בפ' ויגש (מ"ה ט').

וכ"ה בס' משנת דר' אליעזר, וחנוה"ב בשם הר"ר העשיל ז"ל ובתפארת יהונתן וזה"פ ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה. וק' הא קיי"ל אין לך הר וגבוה שלא נעבד שם ע"ז במס' פ"ז דמ"ה. ומתרץ הפסוק אשר יאמר היום בהר ה' יראה היום דייקא ר"ל היום נעשה הר ע"י שרמז לו ה' ונעשה הר גבוה. דאלו קודם לכן היו בקעה ולא נעבד שם ע"ז:

ואחי הרה"ג ר' שלמה וואלף נ"י מלאדז כתב לי ששאל להגה"ק אדמו"ר שליט"א מגור על דברי הגרנ"א ז"ל מירו' הביאו תוס' ע"ז דלגבוה יכול לאסור אף שאינו שלו, והשיב לו וז"ל צריכין לדחוק דזה לא הנחיל אאע"ה לבנ"י. רק הקדישהו מיד ולכן אינם יכולים הגוים לאסרו עכ"ל הקדוש. וכתבתי לאחי נ"י דמ"ש בשם תוס' לא נמצא זה בתוס', אדרבה בע"ז דמ"ו א' בסד"ה בהמה אי' דגם לגבוה אאאדש"ש. ורק זה הוא שיטת הרמב"ם בפ"ד ה"ו מאיסורי מזבח דנעבד אף בשל חבירו או לאחר הקדש נאסר לגבוה. והוא מתוספתא פ"ד דתמורה, (ועי' ירושלמי פ"ז ה"ג מכלאים. ופ"ג דע"ז שמביא פלוגתא בזה) וע"ש בראב"ד וכ"מ, ובלח"מ תמה דדברי הר"מ הם נגד גמ' דע"ז נ"ד וזבחים קי"ד. וא"כ להר"מ הדק"ל דנעבד יכול לאסור דשא"ש אף בשכבר היה הקדש, ולא הבינותי תי' כ"ק שליט"א, ואולי כוונתו לפמ"ש שם בלח"מ וז"ל ועי"ל דאפי' בנעבד לא משמע לי' להגמ' לאסור במעשה אחר הקדש דאע"ג דבשל חבירו מהני מעשה לאסור בשל הקדש שהוא של גבוה ל"מ עכ"ל, ובטח כוונת כ"ק הי' לשיטת הראב"ד דאף דאדם אוסר דשא"ש במעשה אבל לגבוה אינו אוסר אפי' במעשה. ושפיר אע"ה הקדיש אותו תיכף כשנעשה הר. ושוב אין יכולים הגוים לאסרו ונכון תי' אדמו"ר שליט"א אך דברי הלח"מ תמוהים דשל אחרים יכול לאסור ושל הקדש אינו יכול, וגם ק' דמה פריך ר"ג על ר"ה בחולין ד"מ משוחט בשבת כו' להראב"ד הא שם גבוה של הקדש לא נאסר אף במעשה

ואולי יש לחלק דרק בנעבד אי אחרי' דא"י לאסור גבוה יהי' הקדש וראוי לגבוה אח"כ, אבל בשוחט בלא"ה לא יהי' עוד ראוי לגבוה יכול לאסור, אבל תמוה מכלי אחז דנלמד דאסור אפילו לגבוה ע"ש בע"ז דנ"ד ב' ורש"י חולין מ' ע"א וצע"ג:

וכתבתי זאת ג"כ לאדמו"ר שליט"א ביום ה' שלח תר"צ ועוד הארכתי בזה ואכ"מ, ואחי שליט"א השיב לי ג"כ כיון שאאע"ה הקדיש אין בכח העכו"ם להפקיע מקדושתו ולאסרו כמו דאין קנין לנכרי להפקיע ממעשר, והר"מ שפסק דנעבד נאסר לגבוה אף אחר שהקדיש י"ל שס"ל כרש"י דהוא רק מדרבנן, ול"ק מהר המוריה. דאז לא נגזר עוד, והתבו"ש סי' ד' הביא שיטה זו בשם הלבוש. ורש"י כ' זה בפירוש בע"ז נ"ד ב' וז"ל גזרו עליהם חזקי' וסיעתו, ושם אפ"ה כיון דעביד מעשה אסרינהו רבנן וא"ש דברי מרן שליט"א דפסק הר"מ לאחר שגזרו בימי חזקי'. (ונמצא כמה תקנות שנתקנו אח"כ שבת י"ד. וקכ"ג ב', ופסחים י"ז טומאת משקין בימי חגי, ורש"י מגילה ה', דבימי כנה"ג עוד לא הי' נדחה פורים כשחל בשבת ועוד) ושלא יקשה קו' הלח"מ ותבו"ש. י"ל דבכל הש"ס לא אמר רש"י דרק מדרבנן. כיון דעשה מעשה הוי כגזלן שמוצא מרשות הנגזל ואף שהוא שלא מדעת בעליה, מ"מ קאי ברשות הגזלן לחייב באונסין. דמעשה שלו הוי כקנין. ואם קנאה להתחייב באונסין יכול ג"כ לאסרה משא"כ בהקדש דכל היכי דאיתא בי גזא דרחמנא איתא ואין רשות הקדש נפקע לעולם ואין מועל אחר מועל בקדה"ג, א"כ גם במעשה אין יכול להפקיע רשות ההקדש וא"י לאסרה, וי"ל דזה כוונת הלח"מ דבשל הקדש ל"מ מעשה, היינו מדאו'. ועדיף שפיר כח הקדש דא"י לאסור. אבל בשל אחרים יכול לאסור במעשה, רק דגזרו אח"כ ואסור מדרבנן וא"ש:

פסוק ג

וישכם עי' אוה"ח שאין מקריבין בלילה וכו' עי' זבחים דק"כ א'. ודי"ב א' בתד"ה יום, וחולין פ"א ומשל"מ פ"ד ה"א ממעה"ק, ובשו"ת חכם צבי סי' כ"ז:

ויקח את שני נעריו. רש"י ישמעאל ואליעזר שמעתי בשם הגה"ק מאסטראווצי ז"ל נעריו עם המילוי כזה נו"ן עי"ן ר"ש יו"ד וא"ו עולה ישמעאל אליעזר שבע מאות ששים ותשע:

פסוק ד

ביום השלישי, ובמדרש זש"ה יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו והגר"א מווילנא אחר דאחז"ל שכר מצוה בה"ע ליכא, והטעם כי המצוה הוא ענין רוחני ויפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי עוה"ז, והנה היאך נזונים בזכות המצות שעשו אבותיני, ורק דהמצוה עצמה אין לה תשלומין בעוה"ז אבל הזריזות והידור יש שכר בעוה"ז. והתורה סיפרה מהכנות וזריזות של א"א לקיים מצות עקדה השכים בבוקר חבש בעצמו חמורו ובקע עצי עולה, ומכל זה אנו אוכלין בעוה"ז, אבל עיקר המצוה

ביום השלישי נשאר לנו לעת"ל, וז"ש יחיינו מיומים ר"ל כל מה שאנו חיים ואוכלים הוא ממה שעשה א"א ביומים בשני ימים ראשונים הוא הזריזות, אבל ביום השלישי במה שעשה ביום הג' העקדה עי"ז יקימנו לעת"ל:

רש"י למה איחר כו'. וק' דנשאר הטענה על יצחק דלא ידע עד שם פתאום כמו ששאל אי' השה לעולה, וראיתי בשם הג"ר ירחמיאל ישעי' מינצבערג ז"ל האבד"ק זדינסקיוואלי דיצחק נמי ידע תיכף כמ"ש במד' רק דאי' בתוספתא דפאה פ"ג מעשה בא' שזימן לו ה' מצות שכחה והביא קרבן שלמים ע"ז תודה על שזימן לו מצוה זו אשר לא שכיח, וא"כ אברהם שזימן ה' לידו מצוה כזו לשחוט לעולה בנו שאינה שכיח בעולם כלל בודאי הי' צריך להביא קרבן, וזה ששאל יצחק שידע שהוא בעצמו הטולה איה השה לשלמים להקריב קרבן לעולה זו, ופ"ז השיב לו אברהם אלקים כו' ר"ל שראה א"א ברוה"ק שאיל מוכן שם מששת ימי בראשית. וסובר שמוכן האיל אודות השלמים לזה העולה, וע"ז השיב לו אלקים יראה לו השה ר"ל לשלמים לעולה בני, לעולה הגדולה אשר הוא בנו בעצמו ופח"ח:

וירא את המקום מרחוק, אא"ז הגה"ק מהר"א הכהן ז"ל האבד"ק פאלטוסק וסאכאטשוב אמר עפמ"ש רש"י פ' נח דנח הי' צריך סעד לתמכו אבל אברהם מתחזק מעצמו. ונסיון נחשב רק כשאדם מתחזק מעצמו בלי עזר מה' וזה"פ וירא את המקום מרחוק שראה שה' לא הי' רוצה לסעדו, ואעפ"כ עשה הדבר ומשו"ה נחשב זאת לנסיון, ופח"ח:

ועשו"ת זכרון יצחק סי' כ"א שהעלה דשנים מותרין לרכוב ע"ג בהמה ביו"ט לצורך מצוה, וכמ"ש מג"א סי' ער"ה סק"ו דל"ש שמא יחתוך זמורה דחבירו יזכירנו, אולם בירושלמי איתא טעם איסור רכיבה משום שביתת בהמתו, ועי' מג"א סי' ש"ה סק"ז לפי' אפי' בב' אסור, אך בש"ס דילן לא נזכר זה ויהי' ראי' לרמ"א סי' רמ"ו סק"ג דביו"ט ל"ש שביתת בהמתו ועי' מג"א סקי"ב, ולכן בסוגיא דידן בביצה לענין יו"ט איירי לא ניחא לש"ס כטעם ירו' דל"ש שביתת בהמתו, ורק קאי הטעם דיחתוך זמורה, וא"כ מותר רכיבה בב' ע"ש. ותי' בזה מדרש ויאמר וגו' שבו עם החמור ולמה לא רכב אברהם גם ביום השלישי. אך דבפדר"א והובא בתוס' ר"ה י"א א' כ' דעקדה הי' ביוה"כ. וכיון דקיים א"א כל התורה ואף מצות דרבנן א"כ הרי אסור לרכוב ביו"ט ולכן לא רכב ביום ההוא, אך ק' דלדבר מצוה מותר לרכוב אם יש אחר עמו וכאן הי' יצחק עמו. אך לפמ"ש בשאגת אריה סי' ע"ב דאף אי ביו"ט אין מצווה על שביתת בהמתו מ"מ ביוה"כ מצווה כמו בשבת, א"ש דאף בב' אסורין לרכוב ביו"כ:

ועי' בארץ חמדה ז"ל אי העקדה הי' ביו"כ אי יש עירוב והוצאה ביו"כ איך נשא יצחק

האש והעצים, וי"ל דבזמן שאין ישראל שרוין במדבר הוי רק כרמלית (בשבת ד"ו ב'), אך ק' לחה לא לקח עמו החמור, ולהטעם דלא יחתוך זמורה בשנים מותר ועוד דהוי לצורך מצוה. ואי"ל שמא יצא חוץ לתחום וחשש אברהם למ"ד תחומין דאו' עי' ביצה ל"ו, הלא כ' וירא את המקום מרחוק והוא מיל כמ"ש במדרש, ולהירו' שאיסור משום שביתת בהמתו. ויל"פ וילכו שניהם יחדיו שלא עמדו לפוש ול"ה לא עקירה ולא הנחה ואח"כ זרקה חידו כלאחר יד, ומ"ש ואיה השה ר"ל שאם היה השה בל"ז הי' מותר לתת על השה דהוי מחמר כלאחר יד כמ"ש בפסחים ס"ו ב' דאין דרך השה לטעון משא, עי"ל כמ"ש שם בפסחים. דהלל היה מביא לעזרה ואח"כ מקדיש, ועז"א אלקים יראה לו השה וא"כ עדיין אין מקדש, אך ק' הא אין מקדשין ביו"ט, לזה אמר אלקים יראה לו השה ואין אני המקדיש:

פסוק ה

רש"י נתנבא שישיבו שניהם, עי' ס' שמע שלמה להגר"ש אלגזי, שכ' דאינו יודע היאך מצא זה, דבמו"ק י"ח א' איתא רק ברית כרותה לשפתים, ואי בנבואה ל"ש ברית כרותה וצ"ע:

נלכה עד כה ערש"י. ובס' זרע יצחק פ"ג מ"ד דקידושין על הגמ' שפחה מנלן אר"ה שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור אשכחן דלא תפס קידושין, ולדה כמותה מנלן, א"ק כי תהיינה כו', ויש ליתן טעם דמפרשת עקדה רמז דולד שפחה כמותה עפמ"ש רש"י אראה היכן הוא שאמר לי ה' כה יהיה זרעך, וביפ"ת הק' האיך יכול אברהם לומר כן נגד ה' אשר לו נגלה כל תעלומות דפן בא יצחק על אשה, וכבר נתעברה ממנו ונתקיים כה יהיה זרעך, ותי' דהא דאותו פעם לא הי' רק שפחה, ונכרית וולדן כמותן ואינו נחשב זרעו, וזה רמז שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור דוולדן כמותן:

פסוק ו

המאכלת. רש"י סכין ד"א ע"ש שישראל אוכלין מתן שכרה עי' חתם סופר חולין דט"ז זריזותא דאברהם קמ"ל, שלא סמך שימצא שם סכין ולקח מביתו, וצ"ע דהא כבר כ' בקרא דלעיל ויקח בידו את האש ואת המאכלת, וא"כ חזינן דלקח מאכלת מביתו, וי"ל לפמ"ש במד' ורש"י דמאכלת ע"ש שאוכלים שכרה בעוה"ז וא"כ לאו דוקא הסכין נקרא כן אלא כל צרכי העקדה נקראים כן, נמצא מקרא ויקח את האש ואת המאכלת אין להוכיח שלקח סכין מביתו דאפשר שהאש בעצמו נקרא מאכלת, ואע"ג דכ' ואת המאכלת בוי"ו. מצינו כמה פעמים ווי"ן מיותרים בקרא ואיה ועניה, ורכב וסוס ומשו"ה איצטריך הך דויקח את המאכלת להשמיענו זריזותא דאברהם, ואולי מכח הך וי"ו ואת המאכלת מוכיח רבי דינו דבעי תלוש וז"ש וי"ו דכ' אאופתי':

וילכו שניהם יחדיו, עי' בס' קול יחודה על כתובות דס"ב האי ישראל וגוי אזלי באורחא לא אימצי לסגויי בהדי ישראל וכו' אנחה שוברת חצי גופו של אדם הנ"מ מלתא חדתא כו' וזה פי' הגאון ר' נפתלי כ"ץ ז"ל וילכו שניהם יחדיו ולמה כ' ב' פעמים ולהנ"ל א"ש בתחלה ידע אברהם שבנו יהיה לעולה ויצחק לא ידע וכ' וילכו שניהם יחדיו, שאברהם הלך בזריזות כיצחק, ואח"כ אמר אברהם ליצחק אלקים יראה לו השה לעולה בני. והיה גבי יצחק מילתא חדתא וגבי אברהם מילתא ישינה ואעפ"כ כ' וילכו שניהם יחדיו שיצחק הלך בזריזותא כאברהם. ובראב"ע כ' יחדיו שלא יברח יצחק ותמוה. ובס' זכר צדיק כ' דענין עקדה היה כדי שיהי' התכללות המדות מדתו של אברהם במדתו של יצחק וירא אברהם פן יברח ויקיים בעצמו המצוה בלי שיתוף, וזה ויאמר לו אביו היינו ששאל לו בל' בתמיה הלא אבי אתה מדת החסד, ואיך נהפכת לגבור כזה לשחוט בנך יחידך מפני רצון ה' שהוא מדרגה גבורה דקדושה, ויאמר לו הנני בני הוא שנעשיתי עתה במדרגת בני:

פסוק ז

ויאמר יצחק עי' בס' קרבן שבת פ"א דק' למ"ל ב"פ אביו. וגם מה השיב לו הנני בני ועוד דקדוקים, וי"ל דק' הלא ע"י עקידה נולד ריעותא גדולה דיתעורר מ"ש ליצני הדור דמאבימלך נתעברה, דאם היה בנו אב לא יוכל להיות אכזר לשחוט בנו יחידו, ותי' ע"ז ע"פ מד"ר וישב שיוסף לא רצה לזנות עם אשת אדוניו שאמר אולי יצוה ה' להקריב אותי ואהיה פסול מכח הטומאה שאטמא עמה ע"ש, וא"כ מכ"ש ממזר שנולד בטומאה שפסול, וא"כ אדרבה מכח זה שצוה לי להקריב יצחק ראיה שאינו ממזר, דממזר פסול להקרבה, וז"ש ויאמר "אבי" אם אתה אבי באמת מנין לך אכזריות כזה וראיה שאינך אבי, והשיב הנני בני שזה אמת שהנך בני ולא מאבימלך מיד ויאמר יצחק איה השה ואם תקריב אותי יאמרו מאבימלך, ויאמר אלקים יראה כו' ר"ל שמכח זה שאלקים יראה לו השה לו דייקא להקריב רק אותך יהיה ראיה שאתה בני שכשר אתה להקרבה ע"ש וע"ע בקומץ המנחה פ' שמיני. וכן ראיתי בס' אזור אלי' סי' קפ"ג דמ"ש הנני בני משום שזיו איקונין שלך דומה לשלי אינני ירא שיאמרו שאתה ממזר ע"ש אריכות ובס' נפלאות מתורת השי"ת פרק פ'. ובשם הר"ר העשיל ז"ל הובא, דהפי' ויאמר יצחק אל אברהם אביו ר"ל דהאמירה היה רק בשביל שהי' אביו, ויאמר אבי, ואם תשחט אותי אתה תהיה אונן ותפסל בעבודה כי אני רואה האש ועצים שאתה רוצה להקריב קרבן ואסור באנינות, אלא ודאי שאין ברצונך לשחוט אותי רק דעתך להקריב קרבן אחר וא"כ איה השה לעולה. ובס' משנת דר' אליעזר תי' קו' יצחק, ע"פ מד' נח ויהי לשבעת הימים

והמבול הי', אותן ז' ימים התנהג ה' אבלות על עולמו שבו"ד אינו יודע מה שעתיד להיות לכך נוהג אבלות לאחר מיתה אבל ה' יודע עתידות התנהג אבילות מקודם וזש"ה "אלקים" הוא אשר בחר בך לעולה וידעתי מקודם להתנהג באנינות ואבילות. ויכול אני להקריב אותך אף לאחר שאשחוט אותך ולא חל עלי שום אנינות כלל:

ובירחון קול תורה היו"ל פה פאביאניץ שנה א' סי' י"א הביא בשם הגאון מדווינסק עפמ"ש בפדר"א פל"א וז"ל וככה"ג הגיש מנחתו ע"ש, (וכ"ה בפיוט ליום ב' דר"ה בשחרית בסליחה המתחלת אשר מי יעשה כמעשיך) ואינו מובן דלמה צ"ל כ"ג הא כהן הדיוט כשר לעבודה, ורק דאונן פסול לעבודה אבל כה"ג מקריב אונן וכמ"ש בזבחים דפ"ב (ועי' לעיל כ"א י"ד). ובהגהות מהעורך כ' דבזבחים ט"ז דבבמה גם אונן כשר ובעקדה הי' בגדר במה, אך במד"ר אי' וכי אפשר לקרבן בלא כהן א"ל ה' אתה כהן וע"ש בפנים יפות הרי מבואר דהר מוריה הי' עליו גדר מזבח דצריך כהן והגאון אב"ד דפה שליט"א ציין פ"ז עיקר הדברים כ"כ המג"א בזית רענן, ורד"ל בביאור לפדר"א העיר דהוי במה גם מה שייך אנינות בכגון זה. ע"ש. ובסימן כ' העיר ג"כ דאין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם. כמ"ש בזבחים דפ"ב והו"ל זרים, וא"כ דלא חצינו דא"א הי' לבוש בגדי כהונה, ועדיין ק' כלום יש קרבן בלא כהן וי"ל כיון דשחיטה כשרה בזר ומחו"ב, א"כ אסור ללבוש בגד"כ בשחיטה משום כלאים ועי' חת"ס יו"ד סי' ס"ט וכאן הוי קודם שחיטה פ"כ לא לבש בגד"כ. ועי"ל דאי' ביומא מ"ה דזר אסור ליקרב למזבח, ועי' משל"מ פ"ט מביה"מ, וא"כ ה"ה מחו"ב דהו"ל כזר, א"כ בעקדה דהי' פ"ג מזבח איך היה רשאי בלי בגד"כ, וי"ל עפ"ד תוס' קידושין ל"ו דנשים שאינן מוזהרות על בגד"כ ל"ה מחו"ב ע"ש א"כ גם קודם מ"ת נהי דאבות קיימו כה"ת מ"מ בגד"כ לא נצטוו הו"ל כנשים דל"ח מחו"ב כלל:

פסוק ח

יחדיו. עי' בס' אמרי בינה דהק' למ"ל ב"פ וילכו שניהם יחדיו ועמ"ש לעיל ותי' דאי' ביומא ל"ז א' המהלך כנגד רבו ה"ז בור פרש"י כנגד בשוה וכן הדין באביו. ובתוס' פ' שלשה שאכלו ושבת. הק' הא קיי"ל דאין מכבדין בדרכים. ותי' דרק במקום סכנה אסור לכבד אביו ורבו וכ"כ במרדכי, ועוד תי' דדוקא כשהולך לדבר מצוה א"צ לכבד שצריך למהר, ואי' במד' ובעה"ט שהשטן עשה נהר לפניהם שלא יוכלו לילך והי' רוצה לסכן אותם ע"ש, וזה"פ דבראשון אמר וירא את המקום מרחוק והי' במקום סכנה, וכ' וילכו יחדיו דל"ה מכבד אביו, ואח"כ שאל איה השה? והשיב אלקים יראה לו השה לעולה בני, והי' דרך מצוה וג"כ אין לכבד וכ' עוד הפעם וילכו שניהם יחדיו. ובס' יבין שמועה

כ' דיל"ד דמנא ידע דיהי' שה, דילמא א' משאר דברים הנקרבים ובאחת הי' איל, ועוד דמנ"ל דיהי' עולה, ובאמת בזבחים דקט"ז עד שהוקם המשכן הי' קרבו עולות ואי' שם דהוא פלוגתא דתנאי אי קרבי שלמים ב"נ, ולמ"ד קרבו קו' זו בתקפה, ונר' דיצחק הבין הואיל דהשכים בבוקר ורוצה להקריב קרבן סבר שיקריב קרבן תמיד של שחר שפיר שאל ואיה השה דתמיד של שחר הוא כבש ואל תתמה על שינוי הלשון. מכבש לשה דהרי במ"ר פ' נשא איכא מ"ד דהכבשים שהקריבו נשיאים הי' כנגד יצחק ע"ש שאמר ואיה השה לעולה, ותמיד של שחר הוי עולה. ועי' בספרו סמא דחיי דרוש ט' בזה:

פסוק ט

ויעקד. ערש"י ידיו ורגליו, עי' בלחם משנה פ"א ה"י מתמידין ומוספין בזה, ובכתבי דו"ז הגה"צ ר' צבי הכהן ז"ל האבד"ק זגיערזש ראיתי שהקשה הא דלעתיד יתקע בשופר של יצחק, הא בשופר של עולה לא יתקע ועי' ר"ה כ"ח.) ונראה דאיתא בכל בו והובא בב"י או"ח סי' תקפ"ו דמודר הנאה משופר אחר תוקע והוא שומע. אבל הוא בעצמו אסור לתקוע דאיכא הנאה בהדי מצוה דמתנאה מזה שהוא תוקע ע"ש וכ' המפו' משו"ה בשופר ש"ע לא יתקע דיש הנאה רוחניות דמתנאה ע"ש, וכ' אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ופירושו דמצוה צ"ל רק לעבודת ה' ולא להתערב ג"כ הנאת עצמו, וזה"פ אשר יעשה טוב ולא יחטא בהטוב המצוה ר"ל שלא יחטא בכוונה אחרת, אבל לעתיד יבוטל היצה"ר ויעשה מצות בשלימות ובכה"ג במצות לאו להנות נתנו כ"ע מודים דמותר לתקוע בשופר של עולה ובני הר"ר דוד נ"י הערני מאוה"ח ויקרא (א' ט') עה"פ את הכל וא"ש. וע"ע ברמב"ן ורא"ם יתרו (י"ט י"ג):

וכן ראיתי פי' על "באין מליץ יושר". אותם שעושים מצות בלי חשק וכוונה ומלאך הנברא מהם הוי חסר ובעל מום אינו יכול לעמוד "מול מגיד פשע" שהמלאכי רע שנבראו מעבירות הם שלמים, וז"פ באברהם עתה ידעתי כי יר"א אתה ולא חשכת את בנך את יחידך "ממני" וקשה הלא העקדה ל"ה עבורו, מה ממני? ורק ר"ל יודע אני שכוונת לטובה "ממני" שנבראתי על ידך שלם ובריא. וזה"פ במקום שבע"ת עומדין אין צ"ג כו' כי כל העבירות שעשה ונעשו כזכיות המה בשלימות, משא"כ בצדיקים נוכל למצוא איזה שמץ של כבוד או גיאות. וז"פ ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון ויאמרו הנה יום הדין, וקשה מה המלאכים יחפזון הא אצלם אין דין. רק המלאכים שנבראו ע"י המצות שהם הפרקליטין של אדם יחפזון יען שהמצות לא נעשו בשלימות. ועי' בקובץ דרושים חוברת ששית סי' כ"ב וכ"ו מ"ש מכל הפרשה עש"ה:

פסוק יב

עתה ידעתי. עי' קובץ דרושים ח"א כרך ב' סי' כ"ט בשם זקיני הגאבד"ק לאסק ז"ל:

פסוק יג

והנה איל אחר נאחז בסבך. ערש"י ובספר פתגמין קדישין דכ"ב הביא בשם הרה"ק מהר"ש ז"ל מאסטראפאלי. דא"א קרא שם המקום ההוא יראה כי אמר בהר ה' יראה, ופי' חז"ל שצפה שיעשו ישראל העגל, ואמר אז יראה ה' זכות הפקדה וירחם עליהם, וז"ש וירא והנה איל אחר שראה שכמו שזה האיל עומד ונאחז בסבך כמו כן יש עוד איל אחר שעומד ונאחז בסבך, שראה שעתידין ישראל להקריב לס"א והיינו בעשיית העגל. ויש עוד איל שנאחז בתיבת סבך כי אצל אות ס' עומד ע' ואצל ב' עומד ג' ואצל כ' עומד ל' ונמצא אצל תיבת סבך עומד עגל וז"ש נאחז בסבך. עוד כוון בזה שאם תחלק תיבת סבך לב' חלקים הוא ממש גי' איל, וזה וירא והנה עוד איל אחר נאחז בסבך היינו שראה זה האיל וראה עוד ג"כ זה האיל האחר העתיד בסבך. ושניהם אחוזים בהר ה' יראה, ופי' חז"ל יראה אז זכות עקדה ע"ש:

ובמדרש פנ"ד אחר כל המעשים ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכים בחצות וסופן ליגאל בקרנו של איל. הנה צרות ישראל בגלותו דבר והפוכו, במדינה אחת יאחרו שהוא חרדי אדוק (פאנאטיקער) ובמדינה אחרת יאמרו שהוא אי אמונה, ורעיון קאמוניזם לו, במקום אחד יראו עליו שהוא שפל ונבזה ומזמר מה יפית להאדון ומעבר השני יאמרו שהוא מתגאה באתה בחרתנו שלו וכמו שקרן איל, היפה, עיקר הסיבה שנסתבך, כן ישראל קרני ההוד שחנן ה' אותם, וכשרונם הגדול, היא הסבה לגלותם. והנה מה שנמשלו ישראל לצאן, י"ל דלכל בעלי חי ברא ה' כלי הגנה להגן את עצמם מפני אויב, קרנים לשור, פרסות לסוס, צפרנים לשאר בע"ח, ושה אין לה כלי הגנה ורק בב' אופנים תוכל להנצל, א' ע"י שתברח, וזה מעט, שחסרה כח לנוס מפני הזאב, הב' שהרועה ישמרנה, כן אנחנו דלים רפוי הכח חבלי הגנה מאויבינו ומיעוטא דמיעוטא יוכלו להנצל ע"י בריחה, שרוב הארצות סגורות לפנינו, והעיקר שרועה ישראל ישמרנו, ולולי ה' שהיה לנו יאחר נא ישראל בעצמו, מה היה חלילה מאתנו. וכ"כ בילקוט יחזקאל סי' ל"ד כשם שהרועה זהיר ביום ובלילה מפני הזאבים כן הקב"ה, וכ' נחית כצאן עמך. וכן כ' כי קטן יעקב ודל, אך אם שומר מצוותיו של הרועה ישראל, כמו השה לבעליו, אז ייראו ממנו, אבל אוי לו אם לא יחפץ למסור לה' פרי מעשיו ע"י שמירת תורה, ויהי' ככל הגוים, והוא כמו שה יבעט בבעליו וילך בין חיות טרף, וז"ש ויתיצבו בתחתית ההר, כי לעולם עם ישראל עומד בתחתית ההר בכחו ובחזקו, וכל הגוים עומדים למעלה ממנו בגבורתם אך אם מקבלים התורה מוטב, אז יראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליהם, וייראו ממנו, ואם לאו שם תהי' קבורתכם, מצבם הטבעי שעומדים תחת ההר,

יבוא קבורתכם ח"ו. וה' ירחם! יג) תחת בנו. ערש"י על כל דבר הי' מתפלל, עי' בס' ווי העמודים מבן השל"ה פרק ששי מ"ש בזה:

פסוק יד

ה' יראה. עי' רש"י ומהרש"א זבחים ס"ב א', והקשו המפו' על רש"י שיאמרו לדורות בהר הזה יראה ה' לעמו הימים העתידין, הא בפ' ויצא ויקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש אלקים במקום הזה ואנכי לא ידעתי, הא הלך להתפלל על מקום אבותיו, וכבר קרא אברהם שם המקום ה' יראה ולמה לא ידע, וכ' בס' אמרי בינה דכ' וזה שער השמים פרש"י מקום תפלה, וביהמ"ק שלמעלה מכוון נגד ביהמ"ק של מטה, ואי' בחולין צ"א ב' וילך חרנה אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי, וקפצה לו הארץ, וי"ל דקבוצת בית אל הגיע לחרן, או י"ל מקום חרן הגיע לבית אל, וא"כ אי אמרינן דמקום בית אל הגיע לחרן א"כ לא הי' מכוון כנגד בית המקדש של מעלה, ויעקב סבר דמקום בית אל הגיע לחרן ואמר שפיר ואנכי לא ידעתי, אף שידע שזה המקום שהתפללו אבותיו אבל לא ידע שיכוון נגד מקדש של מעלה, אבל כשראה הסולם אמר וזה שער השמים דמכוון נגד מקדש של מעלה, דזה ידע מאברהם שאמר בהר ה' יראה: ובשו"ת שואל ומשיב תליתאה ח"א סי' ר' כ' דהשי"ת אמר אל אחד ההרים אשר אימר אליך ולא גילה לו מקום המקודש, אבל אברהם הבין קדושת המקום שבו הקריב אדם קרבן כשנברא, וקין והבל הקריבו שם, ונח בנה שם מזבח כשיצא מתיבה, כמ"ש הרמב"ם בפ"ב מבית הבחירה הלכה א' וב' ובכ"מ, וע"ז אמר ה' יראה היינו שיראה המקום הזה המקודש כפי' אונקלס אשר יאמר היום והיינו לעתיד שפרש"י שקאי על כל מי שיהי' בדורות הבאים ואז כבר יתגלה המקום ויהי' אמור בשם בהר ה' יראה שהוא הר ה' המקודש, ועי' בפ' חיי שרה (כ"ג ט'). ובספרו דברי שאול האריך בזה, וכ' עפמ"ש התוס' יו"ט פי"ב דיבמות על מה שאמרו חלוץ הנעל והא בתורה כ' ויקרא שמו בית חלוץ הנעל, וכ' המהר"ל מפראג דאחר שאמרו חלוץ הנעל ממילא נקרא הבית בית חלוץ הנעל, וגם כאן אחר שאברהם ביקש ה' יראה וכמ"ש בתרגום וצלי קדם ה' וכו' והיינו שאח"כ יקרא הר ה', וא"ש מ"ש ויקרא למקום אל בית אל, כי שם נגלה אליו אלקים בברחו מפני עשו אחיו, והיינו שאחר שנגלה אליו אלקים שם, ממילא קנה לו המקום שם ויקרא בית אל לאשר שם נגלה עליו אלקים:

פסוק כ

אחר ערש"י הי' מהרהר. עי' ברמתים צופים ח"ב די"ט ח"ש בשם הרה"צ מקאצק ז"ל, וע"ע בקובץ הבאר כרך ב' ח"ג סי' מ"ט בזה. ובמדרש אמר אברהם ליצחק מה אתה רואה, א"ל הר נאה ומשובח וענן קשור עליו, אמר אברהם לנעריו רואין אתם כלום, א"ל

מדבריות, א"ל שבו לכם פה, וראיתי לפרש בזה, דמעת שקבל א"א לקיים מצות ה' מעת ההוא בחר ה' אותו וזרעו לעם קדוש כמ"ש (דברים ז') בך בחר ה' אלקיך להיות לו לעם סגולה לא מרובכם מכל העמים וגו' כי מאהבת ה' אתכם, ואף כי עמים רבים ימותו במשך העת ונשכח זכרם מעולם, אך זרע אברהם לא יאבדו, וסו"ס ירום קרנם בכבוד ויתקיים נבואת חוזי' כי ישוב ה' שבות עמו כו' ויאמרו לכו נרננה באור ה' ואמנם עד שתבא עת הזאת עננים שחורים יכסו שמים ויהי' נרדף מאוד, אך סוף הענן להתפזר ויזרח השמש על ישראל וציון, כה רואה המאמין וזהו שנותנת לו כח וחיל, ואוה"ע רואים נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל כי ידע שור קונהו, אך חמור לא ידע רק את האבוס של בעליו ולא הבעלים, ומכיון שהחמור רואה ענן וחושך חושב שכן יהיה תמיד ולא ישכיל כי אחר רעם בא גשם, ואחר לילה יום, כי לכן "חמור" הוא, וזה"פ במדרש כשהלך א"א להקריב בנו ומעשה אבות סימן לבנים שיקריבו בניו את חייהם על קידוש השם ונבחר המקום ההוא לעבודת ה' ועל ההר הזה יבנה עתידות ישראל ותקותי'. ושאל אברהם ליצחק רואה אתה מה שאני רואה מה יסתעף ממעשה הזה, וממקום המקודש הזה, וישא יצחק עיניו להביט למרחוק וירא ישראל יושב שקט ושאנן ויתקיים נבואת חוזי' על תקות העתיד ויאמר אני רואה הר נאה ומשובח, אך גם "ענן" קשור עליו כי יסבול עם ישראל עד עת ההוא צרות רבות ועננים שחורים יכסו את שמים כי ילך ישראל בגולה ויהי' משונא בעיני העמים, אך סוף סוף רק "ענן" הוא וסופו להתפזר ויזרח אור ה'. זה חזיונו של יצחק לעתיד. ורצה א"א לדעת מה רואים שאר האומות על עתידות ישראל, ושאל לנעריו על זה. והשיבו אין אנו רואים רק "מדבריות" אין שום תקוה לעם הנרדף הזה. כי ע"י קשי ערפו שירש ממעשה הזה העקדה לבלי לעזוב תורת ה'. עי"ז יהי' משונא ומנודה מכל העמים, ויסבול צרות עד כי יעבור מהעולם. ולא הר משובח אנו רואים רק מדבריות. ולכן אמר להם א"א שבו לכם פה עם החמור, כי רק חמור רואה מה שלפניו הוא האבוס, והעתיד לא יראה, אבל סוף סוף יקיים ה' נבואת חוזי' והר ה' יבנה כמו רמים, ועלינו יזרח כבוד ה':

פסוק כד

ופגלשו עי' בס' אזור אלי' אות רכ"ז דלמה צריך לכתוב זה. אך זה לעומת זה עשה ה', וכשם שמצד הקדושה יש י"ב שבטי י"ה, והי' ראוים לצאת מאברים, ועבור שצחקה שרה נמנעו ממנה, וגם מרבקה לא יצאו שאמרה למה זה אנכי ויצאו מיעקב, נקראים מאברהם, ואברהם הי' מצד הקדושה, ונחור מצד הטומאה, וכשם שמאברהם יצאו י"ב עמודי עולם. והבדיל ה' בכורות מד' אמהות, ג"כ מצד הטומאה יצאו כן ואמר שמונה

אלה ילדה מלכה לנחור שהוא מצד הטומאה, זה לעומת זה שהיה אחי אברהם. וא"ת מנין עוד ד' לתשלום י"ב וכנגד ד' בכורות שבקדושה לזה אמר ופלגשו וגו' הרי ד' כנגד ד' בכורות, אך לא היה בהן בכורות ממש שנוטלים חלק בראש, כי בטומאה לא יש ראש כמ"ש האר"י ז"ל, אך לעשות דמיון אל ראש, הפריש הארבעה לבד:

ובזוה"ק תרומה דקמ"ז ב' איתא דאברהם הי' אוליד באינתא אחרא תחש כד"א ואת תחש ואלין אינון באומה דישמעאל אחוריין דישמעאל כמה דאית דרגא בעשו הכ"נ בישמעאל. אימא דישמעאל אולידת לתחש ומסטרא דאברהם קאתי וכו' משמע דהפסוק אינו חוזר על בתואל רק על אברהם. ומפרש ופלגשו על אברהם וראומה היא קטורה, והוא הפלא פלא דפשטא דקרא משמע שראומה היתה פלגשו של בתואל, ועי' בנצוצי אורות על הזהר דפוס ווילנא ע"ד קבלה. וראיתי לפרש דאחז"ל רות רבה פ"ד צדיקים שמם קודם להם ושמו בועז, ורשעים הם קודמים לשמם כמ"ש נבל שמו כו' וכאן כ' ושמה ראומה הרי ששמה קודם לה. ולהנ"ל היתה צדיקת, וא"כ איך דבקה את עצמה בגוף בתואל הרשע להיות לו לפלגש, ולכן פירש הזהר שהפסוק חוזר לאברהם ודבקה א"ע לגוף קדוש וממנו הולידה את הבנים אלו וגם תחש ביניהם. וע"ע בס' תולדות אדם ח"ב להגר"ז מווילנא ז"ל:

פרק כג

פסוק א

חיי שרה רש"י בת ק' כבת כ' לחטא. עי' רא"ם וגו"א. ובמ"ר א"ר ברכי' ב"ד של מעלה עונשין מכ' ושל מטה מי"ג, ובמחלוקה אפי' קטנים. וכ"כ רש"י בפ' קרח (ט"ז כ"ז). ובשבת דפ"ט ב' דל עשרין דלא ענשית עלייהו, ופרש"י שכן מצינו בדור המדבר שלא ענש ה' אלא מכ' ולמעלה, ובירושלמי פ"ב דבכורים ימי שנותינו שבעים שנה. צא מהן כ' שאין ב"ד שלמעלה עונשין וכורתין. ובאבות פ"ה בן עשרים לרדוף פי' רע"ב להענישו על מעשיו שאין ב"ד שלמעלה מענשין פחות מכ' ועתי"ט. ובמדרש משלי א' מעשרים שנה מחשבין לו עונותיו כד"א מבן עשרים שנה ו ועלה, ובפי' משניות להרמב"ם פ"ז מסנהדרין מפי השמועה למדנו שה' לא יעניש החייב כרת אלא אחר כ' ואין הפרש בין זכרים לנקבות, ועי' תוס' מו"ק כ"ח א' ד"ה מת ובזה"ק פקודי דרמ"ח ב'. ובאור החמה על זה"ק שם. ובזה"ק וירא דקי"ח ב' באשר הוא שם, הא אוקמוה דלאו בר עונשי' הוא דבי דינא דלתתא ענשין מתליסר שנין וב"ד דלעילא מכ' ואע"ג דחייבא הוה לאו בר עונשים הוא, וע"ש בנצוצי אורות מהאזולאי בשם ז"ח דלכך מלקות ל"ט ג"פ י"ג כמנין שנותיו לוקה, ובב"ד דלמעלה ג"פ כ' לכך מלקות שתין פולסי דנורא, ועתו"ס חגיגה ט"ו א' וכ"כ

רבינו בחיי פ' תצא. ובפ' עקב ע"פ כימי שמים כתב דלעתיד לא יהי' מענשין עד ק' ה' פעמים כ' ע"ש, וע"ע מדרש שלח אם יבואו אנשים מבן כ' ולמעלה בן כ' בין שהיה עמהם בעצה וכו' ע"ש. והרא"ם הקשה דהא קודם מ"ת לא נענשו עד ק'. ותירץ דקמ"ל קרא דאפי' לפי הזמן שלאחר מ"ת לא חטאה ע"ש:

ובס' בכור שור שבת דפ"ט. כ' דיל"ד עוד דהמדרש הפך סדר הכ' והקדים בת כ' כבת ז' ואח"כ בת ק' כבת כ' ורש"י תיקן והיפך הסדר. עוה"ק היפ"ת על כבת ז' ליופי הא שקר החן והבל היופי, וגם בדרך הטבע עיקר היופי בבת כ', וי"ל דלא כוון המד' לגמרא זו כלל, רק לגמ' יבמות דס"ד שרה איילונית היתה, ובד"פ איזה איילונית בת כ' ולא הביאה שערות מחזקי' לה לקטנה. אבל אח"כ מחזקי' לה לגדולה ואיילונית, ושמואל ס"ל דאפי' נתברר אח"כ דאיילונית הי', לא נעשה גדולה למפרע רק קטנה עד כ'. וא"כ שרה ל"ה בת עונשין כשהיתה בת כ' לא בבית דין שלמעלה ולא בשלמטה דקטנה הי'. ורצה המדרש להוכיח זה מקרא דאיילונית הי' ולא הביאה שערות עד כ', וקאמר עד ז' ליופי ע"פ גמ' סנהדרין דכ"א א'. ויצא לך שם בגוים ביפיך שאין להם לא שער בית השחי ולא בית הערוה, והקשה רש"ל הא שערות לסימן גדלות ע"ש, ומ"מ נשמע דשערות מגרע היופי וקמ"ל קרא כמו בת ז' אין לה שערות כלל כן כשהי' בת כי. ונשמע מזה דקטנה הי' כשהיתה בת כ' ומדמה בת ק' כבת כ' לחטא ע"ש, ובקו' הרא"ם ע"ע בפרשת דרכים דרוש ג' אריכות:

ואא"ז בשו"ת חכם צבי סי' מ"ט נשאל אמאי חייב חטאת בשוגג מבן י"ג הא כרת רק מבן כ'. והשיב דעונש חטאת לא תליא בכרת דהוקשו לע"ז, ובע"ז גופי' כתיב חטאת מבן י"ג אף דכרת לא יהי' רק מכ'. ובגוף הדבר אי מענשין מי"ג או מכ' כתב שם בד' אופנים. א' דרק מקודם היה כך מבן כ' אבל לאחר קבלת התורה עונש מי"ג, ב' דרק לפעמים ב"ד של מעלה לא מענשין רק מכ' וע"ז התפלל יצחק שלא יענשו רק מבני כ' ועשה החשבון כגמ' שבת הנ"ל. ג' דרק ב"ד של מעלה לא מענשין בדין של מטה בעוה"ז בפחות מבן כ', אבל בב"ד שלמעלה בשמים מענשין ג"כ מבן י"ג, וראיה דבן פ' שנה דל"ש גבי' כרת א"כ אי עבר אחיוב כרת יופטר לגמרי אתמהה, אע"כ דבב"ד שלמעלה מענשין. ד' דשפיר לא מענשין בפחות מכ'. שמא ישוב. אבל כשעבר כ' ולא שב מענשין גם על עבירות שחייב כרת עליהן מעת שעבר בהיותו בן י"ג עש"ה, ובספר מדבר קדמות הביא על הקו' איך חייב חטאת בשוגג מי"ג דבאם השכינה למעלה הוא מכ' ואם למטה מי"ג, וביהמ"ק הי' שכינה למטה ונענשין מי"ג ע"ש:

ועשו"ת נודע ביהודה מ"ת יו"ד סי' קס"ד דלא מסתבר שלא יהיה עונש שמים קודם כ',

ונמצא עולם הפקר וירצח את רעהו כשלא יהיה עדים וינאף ויעשה כל תועבת השם. ולדעתי הכוונה שבעוה"ז אין הקב"ה עונשו בחיי' קודם כ' אבל לאחר מיתה כל מעשה אדם כל ימי חייו משהגיע לכלל דעת אפילו לעונת הפעוטות כשכבר יודע שהוא עבירה צריך לסבול לפי מעשיו. ומה שדרשו בשבת פ"ט דל כ' דלא מענשית ל"ק כי לא עם המתים יתווכח אז הקב"ה רק עם החיים יתווכח, וכן מוכח מתשובותיו של אברהם ימחו על קדושת שמך, ופרש"י שיתקדש שמך בטולם כשתעשה דין בעוברים על דבריך, ואטו כשנעשה דין במתים לאחר מיתה יתקדש שמו בעולם הלא אין דבר זה גלוי בעוה"ז וכיון שעם החיים יתווכח שפיר אמר יצחק דל כ' כו', ע"ש בדין חרדת הדין אי שייך בקטן והביא תשו' עה"ג וחו"י וחכ"צ סי' מ"ז מ"ט ונ' ע"ש, ופלא שהביא הח"צ ולא הביא שהח"צ בעצמו כ' כדבריו שבעוה"ז אין ב"ד שלמעלה מענשין רק מבן כ' אבל בשמים מענשין מבן י"ג כמ"ש לעיל באופן ג'. וע"ע בנוב"י מ"ת או"ח סי' ח' שכ' ג"כ דמבן י"ג הוי בר עונש חייב חטאת ואם מת קודם כ' והניח בן קטן בן ה' נותנים לו קדיש, דצריך ג"כ כפרה:

ועשו"ת חחם סופר יו"ד סי' קנ"ה שכ' דאין לסמוך על זה שאין עונשין רק מבן כ' דלא נמצא בש"ס רק בספרי אגדה, וראי' משבועות ד"ח דפריך אי בשוגג בר קרבן הוא, וק' דילמא מבן י"ג עד כ' דבר קרבן לא הוי ומ"מ לא ימלט מעונש שיענש אחר כ' ולא גרע מחי שחטא בקטנות שיש לו עונש קצת בגדלות, כמ"ש באו"ח סי' שמ"ג מהא דרפרם כפי' לר' אשי בב"ק דצ"ח ע"ב ופרש"י ששרף שט"ח בקטנותו, וכ' עוד דלא נאמרו במדרש רק בחטאים לפי שעה כגון עונש דור המדבר, וכן בשרה שהיה קודם מ"ת אבל לאחר מ"ת שיעורין הלמ"מ בין למלקות בין לקרבן ע"ש. וצ"ע מ"ש שלא נמצא בש"ס הא אי' בפירוש כן בשבת דפ"ט שם. ומ"ש דאחר מ"ת מענשין מי"ג לא הביא שכ"כ החכ"צ באופן א' כנ"ל, ועל מ"ש בח"צ באופן ד' דלאחר כ' מענשין גם על חטא מי"ג, ג"כ צ"ע שפשטות לשון הגמ' וירושלמי לא משמע כן דאל"כ מה אמר יצחק דל עשרין כו' הא אח"כ מעניש הקב"ה על אותן השנים ג"כ, ובכל"ח כ' בזה דב"ד שלמעלה הם המלאכים שלא קבלו התורה אינם משועבדים לתורה ומשפטם גם היום כמו קודם מ"ת מכ' שנה, וא"ש כל הקרבנות דבאמת מי"ג חייב כרת פ"פ דין תורה אמנם רחמי השי"ת כשבא לענין כרת בפועל מוסר דין זה לב"ד שלמעלה ואין עונשין וכורתין פחות מכ', ויצא לנו מזה דבאמת מי"ג חייב כרת ע"פ דתוה"ק עש"ה:

והנה בעיקר הדבר דלא מענשין פחות מכ', ק' הא מצינו דברים שפטור בדיני אדם וחייב בד"ש כמו גרמא בנזקין וישלד"ע, ועי' ב"ק דנ"ו א', ד' דברים פטור מד"א וחייב בד"ש,

הרי בב"ד אין מענשין רק על החמור, ובד"ש גם על הקל, ובענין זמן הוא בהיפך דלמטה מי"ג ולמעלה מבן כ', ורק י"ל דכל העונשין אינם כמו בנהוג בבני אדם אשר אם א' עושה לחבירו רעה ישוב לו כגמולו דרך נקמה, חלילה לומר כן כי טוב ה' לכל, ורק כמ"ש בתורה במלקות ויסרו אותו שהוא לשון מוסר, שעי"ז יטיב דרכו ולא יעשה עוד, וכן אפי' במיתה בד"א נאמר וכל העם ישמעו ויראו שהוא לטובת כל ישראל שיקחו מוסר, ובאמת הוא ג"כ טובת החוטא שעל ידו נתגלגל זכות זה לכן מיתתו כפרה, אבל בעונשי שמים ל"ש זה כי אין מקום עוד שייטיב דרכו אז ועמ"ש בפ' בראשית (ג' ג') ואי' עוד בספרים שחטא פוגם בנשמה וע"י עונש שמים יצרף ויזכך הפגמות, ובעוד שאין האדם בן כ' אין עוד הפגם גדול כל כך, שאין עוד בדעת שלימה וא"צ לזיכוך, וכמשחז"ל למכור בנכסי אביו עד שיהי' בן כ' שעד אותו זמן אין בו דעת שלימה, ועי' בס' או"ש שהאריך בפרט זה, אכן בגור אריה פ' קדושים (י"ט כ') כ' כל מה שיקרא מלקות בקורת דעיקר מלקות הקריאה שגדול הדיינים מקריא ואומר לו תוכחות ודברים קשים כאדם המייסר בנו שלא יעשה עוד ול"ש זה במיתה ע"ש, א"כ מבואר מדבריו דמיתה אינו בתורת ייסור על העתיד שהרי הוא מסתלק מן העולם, ומצאתי בס' בית האוצר ח"א אות א' כלל נ"ח שהעיר ג"כ בזה ע"ש, אבל לפמ"ש שוה מיתה למלקות, ועי' פמ"ג בתיבת גמא דלרמב"ם כל ספק מה"ת מיתר ורק בספק כרת מה"ת אסור ומשו"ה מחייב באשם תלוי, וא"כ אפשר בפחות מכ' דאינו בכרת הותר הספק, ונפק"מ האידנא פחות מכ' אין אומר יהי רצון אחר אשם תלוי ע"ש:

ועי' בס' ארצות החיים סי' א' להמלבי"ם ז"ל שהק' על זה מיבמות ד"ג דלמ"ל עלי' ת"ל דאין עדל"ת שבכרת, וק' הא צריך על פחות מכ' והו"א דמותר לייבם דליכא כרת, ותינח לתוס' קידושין דל"ד ד"ה מעקה, י"ל כיון דלגדול יש כרת גם לפחות מכ' הלאו אלים, אבל תוס' חולין קמ"א א' ורמב"ם פ"ז מנזירות לא ס"ל כן, גם מיבמות ד"ה שהקשו מה לפסח שיש בו כרת, וקשה נילף מפסח של פחות מכ' שאין בו כרת ועכצ"ל דאף דאין נענש כרת מ"מ באיסור כרת קאי, וע"ע בנוב"י מ"ק אה"ע סי' ו'. ועי' בשו"ת חות יאיר בהשמטות לסי' קס"ו, דמה שחייבתו תורה חטאת בפחות מכ' אף שאין דינו כרת הוא גזה"כ בלי טעם, ונגד כלל כל שאין זדונו כרת אין שגגתו חטאת. והא דאבי הבן מברך ברוך שפטרני בהגיע בנו לי"ג שנה ע"ש. דדבר המפורש בתורה עונשין מי"ג, ודברים הנלמדים מסברא כגון מחלוקת קרח ושרה שלא חטאה בדברים שכליים שראוי למנוע מהם הוא מכ' שנה. ובהערות הארצות חיים הנ"ל מיבום העיר ג"כ במהר"ם שיק על המצות מר"ז, וע"ע בירושלמי יבמות פי"ג ה"ב, ובתשו' תפארת צבי או"ח סי' ה' אות

ו'. ופמ"ג בפתיחה או"ח ח"ג אות כ"א, ובאו"ח סי' רי"ט, ופתחי תשובה יו"ד סי' קפ"ה סק"ט, ושע"ו סק"נ, ובהגהות יד שאול שם, ובמנחת חינוך מ' קכ"א, וביש סדר למשנה על משניות פ"ה מ"ד דברכות, ובשו"ת שערי דעה ח"א סי' י"ז, ובשו"ת כנף רננה יו"ד בהשמטות מין כנף סי' ס"ה, ורמתים צופים ח"ב אות ל"ו. ובס' עט סופר כלל ס"ה פרט ח', ובנחל קדומים כאן:

ואחי הרה"ג ר' שלמה זאב נ"י כתב לי שנשאל להנ"ל דבפחות מכ' אין מענשין בידי"ש כרת, א"כ מ"ק בר"פ אלו נערות לאפוקי מרנבה"ק ולוקמי בפחות מכ' דליכא כרת, והשיב דזה שיבוש דבמתני' איתא בהדיא אע"פ שהם בכרת אין בהם מיתת ב"ד. ואיך נוקמי באופן שאין בו כרת. מלבד זה אם נחשב ונספר קושיות כאלה מחול ירביון עי' ביומא ע"ד א' אסור ענוש כרת הוא ע"ש, וע"ע בסנהדרין ע"ב א' בתד"ה לא, וב"ק צ"ד ב' ד"ה הא יוצאת, וק"ד א' דיה שכבר. ובגמ' ר"פ הכונס וד"ק. ויבמות קי"ח, וב"מ ל"ז א' תד"ה התם, וס"ב א' ד"ה תנאי, וצ"א א' ד"ה בבא, וירושלמי ספ"ק דכתובות ועוד בכ"מ: וע"ע בגיטין ס"ה א' עד שיהי' בן כ' וב"ב קנ"ו א' עד עשרין שנין, ופ"ה מכ"א דאבות בן כ' לרדוף. וצ"ע מב"ב קנ"ה א' בן י"ח שנה, ופרש"י בסנהדרין י"ד א' כשבאין לכלל אנשים בן י"ח שנה ובאבות בן י"ח לחופה, וקשה דר' יונתן הוא שאמר שם בשבת דל עשרין דלא מענש כו' ובסנהדרין בעצמו סובר דבני י"ח באין לכלל אנשים. ובאתי רק לעורר ולציין:

רש"י כולן שוין לטובה. עי' בס' יריעות שלמה דקשה אמאי לא חיתה שרה כחו אברהם דהיתה צדיקת כמוהו. ותי' ע"פ המדרש דמ"ח שנה הכיר אברהם את קונהו, וקיי"ל גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, א"כ נחסר משנותיו מ"ח וכשתוציא מקע"ה מ"ח נשאר קכ"ז כמנין שנות שרה, אכן התינח אי שרה הי' צדיקת מיום הולדה הוי שווין, אבל אם נאמר דגם שרה לא הכירה בוראה מיד רק אחר איזה שנים א"כ גם משנותיה נחסר. וז"ש ויהיו חיי שרה קכ"ז, וקשה מדוע לא חייתה קע"ה כאברהם ועכצ"ל דבן מ"ח הכיר בוראו כנ"ל, והתינח אי היתה צדיקת מיום הולדה, וע"ז מתרץ שני כו' כולן שווין לטובה ומתחילין לספור מתחילתה ושפיר חיו בשוה. ועמ"ש בזה בספר מלא העומר מהגר"ל מפלאצק. ובחות יאיר מהאו"ח כ' דק' עוד על מה כ' לא חטאה אף ק' לא חטאה, דאכתי מנ"ל בכ"ז אחרונות שלא חטאה, רק אי' ביומא דל"ח כיון שעברו רוב שנותיו ולא חטא שוב אינו חוטא, וכיון דעד ק' לא חטאה ממילא לא חטאה גם אח"כ, אך ק' מי יאמר שק' הי' רוב שנות ה דילמא הי' שנותיה הקצובות יותר ממאתים, אך כאשר באה לשנות קכ"ז ועברה איזה חטא ומתה בשביל החטא, וא"כ אין ק' רוב שנותיה, וא"כ אין לימוד

שלא חטאה אחר ק' דלא עברו רוב שנותי', ושלא תקשה כזה הודיעה תורה שני חיי שרה כלומר שאותן קכ"ז הי' שניה הקצובות לה ולא יותר, וא"כ הי' ק' רוב שנותי' ולא חטאה א"כ ג"כ לא חטאה בכ"ז הנשארים, וז"פ כולן שוין לטובה ע"ש באריכות, וכ"כ בפני"ק וע"ע בספר נחלת עזריאל על מס' ע"ז די"ט בזה, ובספר ע' פנים לתורה בקוטרס שב דנחמתא אות א', ובזה"ק איתא מאן דהוא רב הוא זעיר ומאן דזעיר הוא רב דהא גבי שבע כתיב שנים ובמאה כ' שנה, וק' דהא שבע הוא ביותר רב דקאי השבע על שבע אחרונים ולכן כ' על שבע שנים מפני שהוא רב ביותר, וי"ל דרש"י כ' להקיש ק' לכ' לעונש, וכ' לז' ליופי נמצא דקאי שבע על ז' ראשונים, ודייק הזהר שפיר מאן דהוא זעיר הוא רב כ"כ בספר אדני פז, ובס' תורת משה כ' דכל בי עשרה נעשה אחדות בקדושה ולכן כל בי עשרה שכינה שריא ואין אומרים דבר שבקדושה פחות מי', ואין ממנין רק שרי עשרות חמשים ומאות ולכן העשירית לשון יחיד מאה שנה עשרים שנה והאחדים שאינם מגיעים לעשרה המה נפרדים ונמנו בלשון רבים שבע שנים ע"ש:

ובס' ישועות מלכו מהג' מקוטנא ז"ל כ' על כבת ז' ליופי, דקשה דשקר החן והבל היופי, אבל הפי' כמו בת ז' אין לה דעת להתגאות ביפיה כן שרה שהי' בת כ' והיתה יפ"ת הי' לה ביחד עם זה תמימת ילדות ע"ש, ועמ"ש כעין זה במהר"ם שיף על כתובות די"ז על הגמ' כלה נאה וחסידה, וע"ע בחדושי גאונים הגהות על ע"י דפוס ווילנא ב"ק דצ"ז סי' מ"ג בשם ס' באר רחובות, ועי' בבעה"ת כאן אע"ג דכ' שני חיי ישמעאל י"ל דעשה תשובה וגר כקטן שנולד וכל השנים שעשה רע לא נחשבו ע"ש, ומוכח דישמעאל נחשב עכו"ם והי' תשובתו גירות ושייך כקטן שנולד, דאילו הי' נחשב ישראל מומר הוי רק תשובה גרידא ולא גירות, ונסתפק בזה בס' בית האוצר ח"א כלל א' אות י"ח אי ישמעאל נחשב לישראל מומר כמו עשו בקידושין די"ח א' בשם ישראל מומר לעכו"ם, או ישמעאל נחשב לעכו"ם מתולדה ע"ש, ומכאן משמע דהי' נחשב עכו"ם, ועי' בב"ר פמ"ה ג' שנקראו בשמם קודם שנוצרו יצחק שלמה ויאשי', וי"מ אף ישמעאל ופי' בידי משה דישמעאל עשה תשובה והוי כמו צדיקים, ובירושלמי סופ"ק דברכות כ' בפירוש דהי' טוב מתולדה, ואח"כ נתקלקל, ובפדר"א פל"ב כ' להיפך דהי' רע מתולדה ע"ש, ועי' בס' ישמח משה:

פסוק ב

ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכתה, רש"י מבאר שבע, ובמ"ר מהיכן בא מהר המוריה, ותמוה ובספר אסיפת יהודה כ' עפ"מ דקיי"ל ג' ימים לבכי וז' להספד, א"כ קשה למה הקדים הספד לבכי, ועי' בכלי יקר ותי' דקיי"ל דמי ששכח להתפלל מנחה יתפלל ערבית

שתים א' לחיוב קודם ואח"כ לתשלומין, והנה שרה מתה בחברון ובעת הזאת הי' אברהם בהר המוריה שהוא רחוק מחברון ג' ימים, א"כ כשבא אברהם כבר עברו ימי הבכי' והי' על אברהם ההספד חיוב והבכי' לתשלומין ע"כ הי' הספד קודם, ובזה יובן דקשה למדרש למה הספד קודם לכן אמר מהיכן בא ועל ז"א מהר המוריה וכבר עברו ימי בכיה והספד קודם (שמעתי שהר המוריה רחוק מחברון רק איזה שעות), ובס' דרוש שמואל כ' הטעם שכתב ולבכתה בכ' זעירא, ועי' בעה"ט ע"פ המדרש מהיכן בא מקבורת תרח, והדין אין מתקשין על המת יותר מדאי דח"ו על מת אחר הוא בוכה, ומסתמא בכה אברהם על מיתת אביו הרבה, ובפרט למ"ד דעשה תשובה, וכשבא לביתו ומצא שרה שמתה חשש פן גרם לו זאת שבכה יותר מדאי ע"כ בכה על שרה מעט וע"כ הכ"ף זעירא, ועי' בזה בס' אהבת עולם להר"ש אלגזי דרוש כ"ב באריכות. ובתו"ם להח"ס כ' דבב"ב ט"ז ב' וה' ברך את אברהם בכל בת הי' לו אלא שמתה ובכל שמה, וכל זמן ששרה חיה לא הרגיש בחסרונה אבל כשמתה שרה הרגיש ג"כ בבת, ואם ניקח כ"ף מן ולבכתה נשאר ולבת"ה, ובדר"ש כ' עפי"ז דבמדרש איתא דבתו של אברהם מתה ביחד עם שרה וכ' ולבתה כנ"ל. ובס' בכורי אביב כ' דמשו"ה כ' בכ"ף זעירא כי מב' מעלות שהי' בת כ' כז' ליופי ובת ק' כ"כ לחטא, לא בכה על היופי הנרמז בכ' רק על צדקתה:

וזקיני הגאון המפורסם מו"ה דוד דוב מייזלש ז"ל האבד"ק לאסק בס' חידושי הרד"ד על פסחים בסופו בהספדו על מחותנו הגה"ק מהר"י מראדזאמין ז"ל, הביא דברי האר"י ז"ל על מאמר בני הנביאים אל אלישע (מלכים ב', ב' ס"ג) הידעת כי היום לוקח אדוניך מעל ראשך ויאמר גם אנכי ידעתי וקשה אם הם ידעו, לא ידע הוא ורק כי טבע האדם במותו מקודם יצטננו ידיו ורגליו ובאחרונה לבו דשם משכן חום הטבעי ביותר, כן אור אלי' הי' זורח למרחוק, כי ממנו יושפע גם לרחוקים וכל שיכבה מעט מרשפי אורו אז יתקררו להרחוקים מקודם שיתקררו אצל הקרובים אליו, לכן שאלו אם ירד מדרגתו הקדושה כ"כ עד שגם אלישע הרגיש בזה, והשיב שגם אליו יחסר אור הגדול של אליהו ודפח"ח, והנה בכיה הוא מה שאדם מרוב צערו יתעורר לבכות, אכן הספד בא אחר רוב צערו יעורר אחרים לבכות, ולכן בכל מקום בכי קודם ואח"כ יעורר גם אחרים, אכן במיתת שרה שחסרה אורה מהעולם, אך אברהם מגודל קדושתו לא ירגיש כ"כ בהעדר נשמת הצדיקת, וקודם הרגישו במיתתה אחרים, לכן הי' הספד לאחרים קודם לבכי, מה שהרגיש בעצמו ע"ש באריכות, ועי' בס' תולדות אדם להגר"ז מווילנא פרק ט"ז, ובס' מספד תמרורים באות נ"ג כ' ג"כ בדרך זה, דבהסתלקות גדול יש הפסד המגיע לכאו"א מישראל, כמ"ש בשבת ק"ה, א' מבני חבירה שמת ידאגו כל החבורה, ב' הפסד עצמות

הדבר מצד שלמותו ומעלתי, וההמונים רק ירגישו הפסידם ולא עצמית ההפסד, והפשוק יורנו כאן שאברהם לא חש על ההפסד שלו במיתת שרה שאין אשה מתה רק לבעלה, רק על הפסד עצמות שרה שהי' מושלמת עד שהקדים ההספד על עצמת שלימתה ואח"כ נתעורר לבכי על ההפסד שהגיעוהו עש"ה:

ושמעתי מהנאבר"ק קאליש שליט"א הא דהקדים הספד לבכי, כי כאשר יקרה לאדם ח"ו איזה מקרה הוא בוכה, וכשהיא מתקרר מעט אז יתכן ההספד שבא מתוך ישוב הדעת, וכל זה אם הוא באותו המקום ורואה המקרה רע, אבל אם יעבור זמן מהמאורע, ויבא להזכיר המאורע, אז ההספד מקודם לבכי לפי שחסר לו ההתרגשות הנפש אשר בא לאדם בעת אשר רואה המקרה, ורק בא להספיד מתיך ישוב הדעת אז יוכל להתעורר גם בעצמו לדמעות ובכי, וממיתת שרה עד ביאת אברהם מהעקדה הי' חשך זמן, לכן הי' תחלת הספד וממנו בא לידי בכיה:

ועוד ראיתי בזה דעיקר הספד לספר שבחי המת בחייו למען ילמדו החיים, אבל לאיש שלא עשה טוב ההספד למה? והנה אף שאדם הלך בדרך הטוב לא יצא עדיין ידי חובתו, כי מצוה ללמד בניו בלילך ג"כ בדרכיו, וזה הפי' דמי העונה אמן יהש"ר בכל כחו ה"ה בן עולם הבא דהיינו שגם בניו ובנותיו שהם "כחו" של אדם כמ"ש בפ' ויחי מ"ט, כחי וראשית אוני, אם בניו הולכים בדרך הישר אז הוא בן עוה"ב, ושרה למדה לבנה אהבת ה' עד שהתרצה נפשו לעקדה וזה ששאלו מהיכן בא? כלומר מה ראה בשרה לספוד אותה, אף שהיתה צדיקת מ"מ לאברהם לא הי' זה דבר גדול כי לדעתו כל אדם צריך לילך בדרך ה', וע"ז השיב מהר המוריה בא וראה שבנו פשט צוארו והבין שזה מהחינוך הטוב מאמו ואשה כזאת ראוי' לספוד אותה לפני קהל ועדה למען ילמדו אחרים ממנה:

והנה ג"כ ק' למה לא הספיד אותה יצחק בנה שהי' אז בן ל"ז שנה, דיותר כבוד למי שהניח בנים כשרים שהם יספידו, וי"ל עפמ"ש בב"ב דע"ה זקנים שבאותו דור אמרו פני משה כפני חמה פני יהושע כלבנה, וצ"ע דלמה דוקא הזקנים, הלא גם הצעירים הכירו משה ויהושע וראו החילוק, גם הדמיון לשמש וירח קשה להבין, וי"ל דשמש תמיד בלי שינוי, אבל הלבנה קטנה מתחלתה והולכת ומתגדלת כן משה הי' בגדולתו בלי שינוי כמ"ש במדרש הוא משה ואהרן כ"מ שנא' הוא מתחילתו ועד סופו אבל יהושע מתחילתו הי' רק משרת רק אח"כ כשסמך חשה את ידיו עליו נתגדל מעלה מעלה, והנה הצעירים חשבו שגם משה לא הי' בנערותו גדול כ"כ ואינו גדול מיהושע. אבל הזקנים זכרו אותו מאז, וראו החילוק בינו ליהושע, ויצחק לא הכיר אמו רק מזקנותה ול"ה יכול לספר משבחותי' בעת ילדותה, והשומע היה יכול לחשוב שמקודם בנערותה הי' כשאר

נשים, אבל אברהם הי' יכיל להעיד עלי' גם על ימי ילדותה כמ"ש שני חיי שרה שכולן שווין לטובה:

עונ"ל דלכאורה בזקנה שמתה יש לשאול מה הבכי הלא לא מתה בדמי עלומי', וכן הקו' על שרה שמתה זקנה, אך באמת אין לבכות כ"כ ורק יש להספיד עלי', וז"ש ולבכתה בכ"ף זעירא להראות כי הבכי מעט שהי' זקינה, והניחה בן יקיר לאביו, ורק ההספד הי' גדול באבדן צדיקת גדולה כן בזקינה שמתה נוכל לומר כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון, וביו"ד סי' שד"מ ס"ב איתא כשם שמספידין לאנשים כן לנשים, ומספדין אותן ג"כ במעשה אבותיהן וקרוביהן, וזה נאמר בשאר נשים שאין בהם המעלות בעצמן לא כן באשה שיש לה מעלות בעצמה החוב לספר צדקותיה, והנה רש"י כ' על לספוד למה נסמכה מיתת שרה וכו', וקשה שלא ציין זה על פסוק ותמת שרה כי שם מקומו, וכ' בס' עדות ביוסף עפמ"ש נשים במועד מענות אבל לא מטפחות, ובנשים שמתו אין מענות כלל משום דרוב נשים מתות זבות וצריך לקברן מיד, וכאן קשה איך המתינו מלקברה עד ביאת אברהם לביתו הא שופעת זיבה, לכן פרש"י למה נסמכה אלא שמחמת חרדה מתה שרה וחרדה מסלקת דמים, וא"כ מותר לשהות לשרה עד ביאת אברהם:

ובס' חידושי ר' שלמה כהן על מסכתות אי' בב"ק דצ"ט אר"ה המוסר דין על חבירו הוא נענש תחילה שנ' ותאמר שרה אל אברהם חמסי עליך וכ' ויבא אברהם לספוד לשרה, וה"מ דאית לי' דינא בארעא וע"ש בתוס', ובימי שרה הי' ב"ד של שם קיים, וק' איך מוכח מכאן, ואי משום דמתה שרה מקודם א"כ למה לא מביא מן המוקדם ותמת שרה, ועו"ק דילמא זמנה היה. וי"ל דיש עוד לדקדק דלמה לא אמר לספוד ולבכות לשרה, ולמה מפסיק במלת שרה בין לספוד ללבכותה, ועו"ק ל"ל כלל שרה הא כבר כ' ותמת שרה, אלא דאי' ביו"ד סי' שנ"ד ג' לבכי וז' להספד וכל הבוכה יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה, ובזה יתורץ הכל דר' חנן רוצה להוכיח דהמוסר נענש תחילה, ובאמת גם הנמסר נענש אח"כ, ולפי"ז ל"ה יכול להביא ראי' מקרא ותמת שרה דהו"א דילמא הגיע זמנה, ועוד מנ"ל דנענש גם הנמסר, כי ע"כ איירי בדאיכא דינא בארעא, א"כ ליזל בי דינא ולכך מביא ראי' מן ויבא אברהם כו' דכ' לספוד לשרה, וק' דלשרה מיותר א"ו בא להורות דשרה עצמה הי' גורמת הספד זה עלי', ומזה מוכח דנענש אברהם ג"כ, משום דק' דלמה לא כ' לספוד ולבכותה לשרה, אלא דה"פ לספוד לשרה ר"ל בשביל כבודה של שרה ולבכותה הי' בשביל אברהם בעצמו שהי' שרה נאבדה ממנו, ולא בשבילה רק בשבילו וזה מוכח דאל"כ היאך כ' לספוד והדר לבכותה הלא בכיה אינו אלא ג' והספד ז' אלא מוכח בשביל שהי' אברהם אוהב איתה, והי' אברהם בוכה על צרות נפשו, ולכך לא מצי

למיכתב לבכות לשרה. ואי"ל מנ"ל לימוד זה ששרה הי' גורמת מיתת עצמה משום דכ' מלת שרה, דילמא לזה כ' שרה להורות דהספד הי' בשביל שרה, ובכיה בשביל אברהם ואברהם הי' נענש ולא שרה, דא"כ לא ליכתב כלל שרה ומדכ' הספד קודם בכי', ע"כ מוכח דבכי' הי' בשביל עצמו, אע"כ מוכח כנ"ל ע"ש באריכות:

ומענין הספד לנשים עי' באהבת ציון דרוש ז' עה"פ שה"ש א' אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדותיך על משכנות הרועים. דהנה צדיק נתפס על עון הדור. וצ"ע אם גם אשה צדיקת נתפסת, דלכאו"ק מדוע צדיק נתפס והא כ' נפש החוטאת תמות, ורק התי' מטעם ערבות וכשלו איש באחיו, וכ' הרא"ש ברכות ד"כ דנשים אינם בכלל ערבות, וא"כ לא צריכה להיות נתפסת בעון הדור, אך תינוקות יוכיחו, דבשבת דל"ג ב' בזמן שאין צדיקים תינוקות שב"ר נתפסין, וז"פ אם לא תדעי לך היפה בנשים היינו אם לא תדע הטעם מה שצדיקת נתפסת, צאי כו' ורעי את גדותיך היינו התינוקת, אף שאינם בני עונשין ומכ"ש שאינם בכלל ערבות, וש"מ שאין הטעם משום ערבות ודרכי ה' נסתרין עש"ה, ודודי הגאבד"ק לאסק שליט"א הביא בהקדמה לשו"ת חדות יעקב תנינא בזה"ק כפה פרשה לעני וידי' שלחה לאביון לא תירא לביתה משלג, מגיהנם כי כל ביתה לבוש שנים. א"ת שנים אלא שנים, דב' דברים מצילין מגיהנם, צדקה בב"ב ד"י, ובמדרש אם ה' אוהב עניים למה אין מפרנסן אלא כדי להציל אותנו מגיהנם, ותורה ג"כ מציל כמ"ש בסוף חגיגה כ"ז א', ת"ח אין גיהנם שולט בהם ק"ו מסלמנדרא, ואורך ימים בימינה היינו יום שכולו ארוך ובשכבך תשמור עליך:

באוה"ח. עיי"ש בפ' בראשית (ו' ה') בזה:

פסוק ג

ויקם אברהם מעל פני מתו. הלשון פני מיותר עי' בס' דברי גאונים בשם הגאון יע"ד. דאי' במדרש. דבמערת המכפלה ל"ה נקברין רק המתים בנשיקה, ואי' בע"ז ד"כ ע"ב ג' טיפין יש בחרבו של מה"מ ממנו פניו מוריקות כו' ואם הי' מתה שרה ע"י מה"מ. הי' פני' מוריקות מחמת הטיפה. וכיון שראה אברהם שפניה מאירות ומוכח דמתה בנשיקה וזה מעל פני מתו ע"כ ביקש לקברה במכפלה ע"ש, ובאמת כ"כ בתפארת יהונתן. ובס' ילקוט הגרשוני הק' מב"ב ששה מתו בנשיקה פ"ש וק' אמאי לא חשיב הנקברים במכפלה, אך באמת מדרשים חלוקים הם, ועמד"ר שה"ש בפ' ישקני כו' דכל הצדיקים מתים בנשיקה ע"ש, וגם ע"ע במו"ק כ"ח א' מת פתאום זה מיתה חטיפה. אבל בהגיע לגבורות הוא מיתת נשיקה ע"ש. ובכת"א כ' דיל"ד דלמה אמר מעל פני מתו ולא מעל פני חת. וכן ואקברה מתי, וי"ל דאי' בזהר בשביל שעשה אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק

ובגין דלא עביד טיבו למסכנא בשביל זה הי' לו קטרוג, ופקד ה' למקרב יצחק ואתגזר על שרה שתמות וזה רמז מעל פני מתו ר"ל שהמת הי' שלו שהוא גרם לה שתמות, וכן ואקברה מתי כאלו הוא המית אותה. ועי' בהקדמת הזהר ד"י ע"ב. ועי"ל דאי' בספ"ב דסנהדרין כ"ב ב' אין אשה מתה רק לבעלה שנ' ואני בבואי מפדן ארם מתה עלי רחל וז"ש מעל פני מתו ר"ל ששרה הי' מתו. וכן ואקברה מתי מלפני שלא מתה רק לו:

וכן י"ל הא דסנהד' דכ"ב כל אדם שמתה אשתו ראשונה כאלו חרב ביהמ"ק בימיו וכן עולם חשך בעדו שנ' אור חשוך באהלו כו', ולקשר ב' הדברים י"ל דאי' בריש ב"ב ד"ד א', דבבא בן בוטי נתן עצה להורדס לבנין ביהמ"ק משום דהוא כבה נרו של עולם דכ' כי נר מצוה ותורה אור ולכן יעסוק באורה של עולם דכ' ונהרו אלי' כל הגוים, הרי שמקדש אורו של עולם וסמיך למאמר דמי שמתה אשתו כאלו חרב בה"מ ודומה אשתו כמקדש, ומקדש נקרא אור ולכן אמר דעולם חשוך בעדו:

פסוק ד

גר ותושב. רש"י אם תרצו הריני גר וא"ל תושב ואטלנו מה"ד. שא"ל ה' (י"ב ז') לזרעך אתן את הארץ, ועשפ"ח ברש"י פ' לך בהכנעני יושב בארץ כ' דלא זכה אברהם בו עדיין ובס' משנת חכמים סי' ל"ט בצפנת פענח סקצ"ז כ' להיפך משפ"ח, ועי' בע"ז דנ"ג ב' מכדי ירושה להם מאבותיהם ואאדש"ש פרש"י שנ' לך אתננה, וע"כ אף דכ' והכנעני כו' היינו כי אמר לזרעך פדיין לא קנה אברהם לעצמו, וכי א"ל לך אתננה זכה והיינו אחר הפרד לוט מעמו ברכו בברכה זו (י"ג י"ז), והכנעני אז בארץ הי' בברכה ולזרעך, וא"כ ל"ק קראי אהדדי ושפיר פרש"י גר ותושב כו' ואף שרש"י הביא הפ' לזרעך כו' יש ליישב שאחר ברכה שני' הוחלט בידו עד סוף כל הדורות ע"ש, וע"ש שפי' כל הפרשה בדרך נעים דאברהם לא רצה לקנות קרקע עולם כ"א ע"פ תוה"ק, ועחו"מ סי' קצ"ד ס"א דישראל מעכו"ם ל"ק בחזקה כ"א בכסף ושטר, והכסף עיקר רק השטר שלא סמכא דעת ישראל, דעכו"ם אנס הוא ועבידו דמשני לכן צריך שטר, וכ' הרמ"א דאם התנה שיקנה כסף לחוד מהני, והב"ח חולק דל"מ, וזה שא"א פתח פיו בחכמה תנו לי אחוזת קבר בכסף מלא יתננו לי כלו' שהתנה שיקנה בכסף לחוד ואמר בתוככם כלו' שיהי' גלוי לכם אופן המכירה, אך מה דס"ל לב"ח דל"מ תנאי דלא סמכא דעתי' ע"ז אמר הכ' ועפרון ישב ופרש"י שמינוהו שופט עליהם דקיי"ל ערכאות לא מרעו נפשיי' וה"ה בשופט כיון שגלוי לכל אופן המכירה חזקתו לא מרעי אומנתו ויען עפרון כו' השדה נתתי לך פרש"י כמו שנתתי, ולפירושו אינו לשון מתנה. ולע"ד אף דנימא כמ"ש בגיטין ד"מ ע"ב דאומר נתתי כו' דבשטר קנה וע"ש ברש"י י"ל דאברהם לא רצה לקבל במתנה, וגם דאין שטר

מקנה כ"א בקנין וי"ל דל"ש כן בישראל מעכו"ם, וחזר עפרון ואמר ארץ ד' מאות שקל כו' ואת מתך כלו' שיקבר תחילה ויקבל הכסף אח"כ, ולא רצה אברהם דקיי"ל אסה"נ אין לו דמים וקבר אסור בהנאה א"כ האיך יקנה אח"כ, (ותחילה אף שכבר נקברו שם אדם וחוה לא נעשה כולה אה"נ, כי סבר שאולי לא הקנהו לקברים ואמר שיקנה השדה והמערה כדי שיקנה הכל וכמ"ש דמבליע הדמים) גם לא רצה לקנות בחליפין דל"מ בדמים. ועי' פ' הזהב דמ"ו ב' דאי קפדי אדמים ע"כ לא בתורת חליפין יהיב לכן אמר וישמע וישקול כלו' ליתן לו הכסף בתורת דמים ולא בתורת חליפין, וע"ז חוזר הכ' ומשבחו ויקם השדה לאברהם למקנה ואח"כ קבר כו' כלו' שעשה הכל ע"פ דין ואמת ע"ש ובכת"א בזה. ובפרשת דרכים דרוש ט' הק' על מד"ר שכבר הגיד להם שמגיע לו מן הדין, וגם ע"כ שהי' יכולת בידו לקחת בחזקה. ק' למה חנף להם ונתן להם מתנת חנם והי' לו ליטול מה"ד, וגם ק' מרש"י לך גבי ויהי ריב בין רועי אברהם ולוט, דרועי לוט רשעים ה' ומרעים בשדות אחרים ואומרים לאברם ניתנה הארץ ולוט ירשו והכ' אומר והכנעני אז בארץ ולא זכה אברהם עדיין, משמע שכ"ז שכנעני בארץ אינו זוכה מדין, ותי' עפמ"ד בר"ה י"ג עומר שהכניסוהו ישראל מהיכן הקריבו א"ת דעייל שליש ביד גוי קצירכם א"ר כו', והק' תוס' אע"ג דירושה לנו ואאדש"ש מ"מ יש להם במה שזרעו פ"ש, נמצא דגוף ארץ ניתנה לאברהם מאותה שעה וזכו בה ישראל אף קודם שיעקר ז' עממין מ"מ יש להם במה שזרע, וא"ש דבפ' לך שהי' מרעים בשדות אחרים וסבורים דאין להם אף במה שזרעו אמר והכנעני אז בארץ ויש להם בזריעה, אבל באברהם שרצה לזכות בגוף הקרקע לאחוזת קבר שפיר קאמר ואטלנה מה"ד דמשעה שנתנה לו זכה, וראי' מב"ב ד"ק הלך בה לארכה ולרחבה כי לך אתננה הרי דמה דקאמר קים התהלך מטעם חזקה נגעי בה כנ"ל ע"ש, (ור"ל דכ' בשם היפ"ת דאברהם זכה בה מיד מעכשיו כאומר משוך וקני מעכשיו ולאחר ל' יום דקנה, דאל"כ ל"מ חזקה דלאחר ל' כלתה החזקה):

ומצאתי בס' בית מאיר על ש"ם בלקוטים דע"ד שכ' דלא הועיל כלום דעדיין ק' איך הי' אפשר לאברהם ליטול מה"ד הא קברות אסור בהנאה, וכיון דלהם עדיין זכות לזרוע מקום זה לפירות איך יגזלם מעכשיו זכות פירותיהן, ועו"ק דמפסוק התהלך מוכח שע"י קנין חזקה זכה בה מעכשיו, דאי' בב"ב דקי"ט יודע מ"ר שבנות צלפחד יורשות ול"ה יודע אם נוטלת בכורה ומסופק אי א"י חשיב מוחזקת או לא, ות"ל מקרא קום התהלך בה, וכה"ג הק' הגר"א מאמשטרדם. הו"ל למ"ר לפשוט ממ"ש בע"ז דנ"ג דל"מ ביטול משום דשליחותייהו דישראל עבדו, וע"ז ישראל ל"ב, ותינח אי א"י מוחזקת אבל אי אינה מוחזקת הוי ע"ז של עכו"ם ומהני ביטול. וי"ל ב' הקו' דודאי מקום והתהלך מוכח

דניתנה לאברהם מעכשיו, רק דב' גווני מעכשיו יש. א' חזק וקני מעכשיו ולאחר ל' יום, דמעכשיו יתחיל הקנין ולאחר ל' יוגמר שאז יהי' קנוי למפרע הגוף והפירות מעכשיו ומוזכר בחו"מ סוס"י קצ"א. ויש מעכשיו בפשוט הגוף מהיום בלי שום תנאי והפירות לאחר ל' יום, ומובא בסו"ס רנ"ח בשם המרדכי דבכור נוטל פי שנים, ואולם בודאי בגוונא דחזק וקני מעכשיו ולאחר ל' דלא חשוב מוחזק. וזה הי' ספק מ"ר אם הקנין הי' מעכשיו ולאחר שיגיע זמנם לעקור דהיינו מעכשיו ולאחר ל', וז"א חשוב מוחזק לבכור, או א"י מוחזקת דהיינו שהי' קנין מעכשיו לחלוטין והפירות לאחר שיעקרו, ובין כך כשנכנסו ישראל לארץ והם הוצרכו לעקר הרי למפרע זכו ישראל משעה ראשונה, ושפיר חשיב ע"ז של ישראל שלא בטיל, אלא שלענין בכורה ל"ה חשוב מוחזק עש"ה, ובס' נחלת יעקב, ובס' עולת חודש למוח"ז הגאבד"ק ברעזין ז"ל דרוש י"ח מ"ש בזה. ובס' טעם חן כ' עפ"ד המד' דבזכות עשרה נסיונות זכה לירש י' עממין, וקחשיב א' מנסיונות מה שהוצרך לבקש מקום לקבורת שרה עד שקנה בדמים יקרים, נמצא אם הי' נותנים לו תיכף מקום לקבורה ול"ה אלא ט' נסיונות ל"ה מגיע לו כ"א ט' עממין. ואפשר דהי' נחסר לו כנען ול"ה מגיע לו מה"ד, וז"ש אברהם אם תרצו ולא יהי' כדא ט' נסיונות ויוכל להיות שכנען ל"י מגיע לחלקי אז הריני גר, ואם לא תרצו שוב הוי י' נסיונות ומגיע לי גם כנען ושוב אהי' תושב ואטלנה מה"ד. ואחי הר"ר שלמה וואלף נ"י כתב לי לפמ"ש הרמב"ן דמשעה שנכנס אברהם לברית יצא מכלל ב"נ ובב"ב ד"ק ילפי' חזקה מאברהם קום התהלך לארכה ולרחבה, וקיי"ל עכו"ם א"ק בחזקה, ושפיר בפ' לך דהי' קודם שנכנס בברית ודינו כב"נ כ' רש"י דעדיין לא קנה, אבל הכא שכבר נכנס בברית והוי ישראל וקנה בחזקה, כ' רש"י ואטלנו מה"ד:

ובקובץ דרושים חוברת ד' סי' ל"א הובא בשם אא"ז הגאבד"ק פיעטרקוב ז"ל, דק' הא ההבטחה הי' לזרעו ואיך יהי' הוא תושב, וגם צ"ב איך תלוי זה ברצונם, וי"ל ע"פ מד' דלכן זכו אמורי וכנעני שיהי' בידם א"י טרם שנכבשה לפני זרע אברהם מפני שנהגו כבוד באברהם ונתנו לו המערה ע"ש, וא"כ שפיר אמר אם תרצו היינו שתתנו לי ברצון ואז יהי' בידכם זכות ויתעכב הארץ בידכם עד זמן שיקוים ההבטחה לזרעי. הריני גר, ואם לאו הרי ל"י דבר זה ולא תהי' הארץ בידכם כלל ואזכה אני בה בעד זרעי והריני תושב, וע"ע בפני"ק בזה דבר נכון. ובתורת משה כ' דזה הוי בכלל ההספד כי האדם גר בעולם. ולאח"ז ישוב אל מקומו, וזה רק חיותו אבל גופו תושב הוא כי עפר אתה ואל עפר תשוב נמצא דאדם גר ותושב בעולם אך אברהם חשב דאפשר שיעלה לשמים כמו חנוך ואלי' ע"כ לא הוחלט שיהי' תושב בעולם ובראותו כי שרה מתה והוא הי'

טפל לה בנביאות אמר א"כ גם אנכי לא טוב ממנה וגר ותושב אנכי עמכם, ע"כ תנו לי אחוזת קבר פי' אחוזה לקבר משפחה, כמ"ש הרמב"ן כי מעתה דאג על מיתת עצמו, אבל מקודם לא הכין לעצמו קברים והיינו לספוד לשרה ולבכתה, והגר"א מוילנא ז"ל אמר דכ' ששה פעמים ואקברה את מתי, קבור את מתך מקבור מתך. לקבור את מתי. קבור מתך, ואקברה את מתי, ופעם א' כ' ואת מתך קבור, מיתה קודם וצריך טעם לזה, וכ' דאז הי' מונחים במערה אדם וחוה, ונצרך עוד לנוח שם ג' זוגות וזה ו' פעמים קבורה, ואי' בסוטה י"ג דבשעת קבורת יעקב נפל ראש עשו למערה, ועפדר"א ותרגום יונתן ויחי, ואי' בברכות די"ח ב', דרשעים בחייהם קרוים מתים וצדיקים במיתתם קרוים חיים. ובשבת דקנ"ב הק' הא כ' ואל עפר תשוב ואיך אמרת דבמיתתם קרוים חיים, ומשני האי שעה א' קודם תחה"מ ע"ש, חזינן דבצדיקים שייך קבורה ואח"כ מיתה דהיינו שעה קודם תחה"מ, לכן כ' ו"פ קבורה קודם נגד ו' צדיקים, אבל בפעם אחרונה כ' ואת מתך קבור לרמז על עשו דברשעים מיתתם קודם קבורתם כי בחייהם קרוים מתים לכן כ' מיתה קודם:

פסוק ו

שמעני אדוני נשיא אלקים אתה. במד' מלך אתה עלינו, עי' ס' דב"ש שכ' עפמ"ש בסנהד' די"ז, דמלך הותר לו ליקח שדות שלא ברשות והק' בתוס' מנבות דלא רצה ליתן לו וכ' דרק במתנה מותר ליקח ולא במכירה דגנאי הוא לו למכור נחלת אבותיו, וכאן כיון שהי' מלך וכמ"ש ביפ"ת ואמרו קבור את מתך וגו' כדין מלך, והשיב להם כי אינו מבקש מהם בתורת מלך כי אם בכסף מלא, ועי"ל דהם רצו ליתן לו שיקבור מתו ולא לאחוזה שיוכל להורישו והוא בקש שיתנו לו אחוזת קבר ע"ש באריכות:

פסוק ז

וישתחו לעם הארץ. עי' בס' ילקוט הגרשוני. וחוט המשולש להח"ס מ"ש בזה:

פסוק ח

את מתי מלפני. ערמב"ן אם לא תעשו כן אקברנה בארון, וק' דרמב"ן בעצמו בס' תורת אדם כ' מגמ' סנהד' דמ"ו ב' דמצות קבורה אינו מקיים רק בקרקע אבל בארון הוי בכלל מלין את מתו, ובס' כל"ח כ' דקבורה הוא מטעם כמ"ש במ"ר בראשית קומץ עפר שנבראת ממנה גזולה בידך לך החזר, והענין שאדם נברא מאדמה לתקנה ולזככה וכיון שחטא ואינו מתקן העפר עליו להשיב אל האדמה, ויש בזה השבת גזילה, והגה"ק בעל אבני נזר ז"ל אמר בגמ' חולין דצ"ב ב', דחשיב מצות שב"נ מקיימין שאין שוקלין בשר המת באיטלז, וקשה דהיכן נצטוו ב"נ שלא לאכול בשר המת ואמר כיון דמצות קבורה משום השבת גזילה ומי שאינו קיבר גוזל הקרקע וב"נ מצווה על גזל. וטעם ב'

כ' בתוס' יו"ט פ"ב מ"ו דאבות בשם כל בו שקשה לנפש כשתראה הגוף מתבזה ומוטל בלי קבורה. ונפק"מ דלטעם ב' בארון ג"כ מקיים קבורה דאינו מתבזה, ולטעם א' צריך השבת גזילה לקרקע ולא לארון, ומ"ר שנקרא איש אלקים ונזדכך לגמרי כמלאכי השרת ל"ש בי' קבורת קרקע כיון שאינו מינו עם הקרקע, וז"פ ולא ידע איש את ענין קבורתו, שלמה הי' צריך להיות נקבר בקרקע דדי שיהי' נקבר בארון, וכן בשרה שמתה בלי חטא ותיקנה חלק העפר ול"ש השבת הגזילה ומתקיים מצות קבורה מה"ת בארון. ועי' ג"כ בספורנו סו"פ ויחי דיוסף נקבר בארון ולא בקרקע. ועי' בסוטה די"ג דפלוגתא אי הארון שוקע בנילוס או הי' קבור בקבורת המלכים, וג"כ י"ל דיוסף הי' צדיק יסוד עולם ל"ה לו שייכות להקרקע:

פסוק ט

המכפלה רש"י בית ועלי' ע"ג. ד"א שכפולה בזוגות וכ' רמב"ן ואינו נכון ורא"ם תמה שזה המאמר נזכר בעירובין דנ"ג א' וע"ש במהרש"א, ובזה"ק הרגיש בזה האי מערתא לאו איהו כפלתא וקרא קרי' לה לבתר מערת שדה המכפלה וכו' ע"ש ויל"ד כיון דמכפלה אינו סובל לפ' על ב' בתים זו לפנים מזו עד שהוצרך לומר שכפולה בזוגות, א"כ מנין לומר שהי' ב' בתים זו לפנים מזו. א"ו דלא במלת מכפלה פליגו אלא כל חד קבלתו היאך הי' המערה. וגמ' פריך דלפי קבלת בו"ע ניחא מלת מכפלה. ואי זו לפנים מזו מה ל' מכפלה. ובס' איי הים סי' י"ח כ' דא"א לומר דאברהם קרא מכפלה שכפולה בזוגות דאז לא נקברו עדיין ואף דידע ברוה"ק מ"מ ל"ש לומר באזני בני חת, א"ו דשם מכפלה הי' מימים קדמונים ופליגו כו' וההבדל ביניהם דלמ"ד ב' בתים כו' היינו שבאותו קרקע הי' בשטחו ב' בתים ושטיחת הקרקע נקרא מכפלה, וז"פ מערת המכפלה ר"ל מערה של שדה המכפלה, ומ"ד בית ועלי' ע"ג מערה בעצמה הי' כפולה עליונים ותחתונים, ופריך בשלמא כו' היינו דכ' מכפלה כלו' בל' נקבה לומר שהיא מכפלה אלא למ"ד ב' בתים והמערה ל"ה כפולה רק השדה מאי מכפלה כלו' בל' נקבה הי"ל לתאר מכפל בל' זכר, כדכ' ויקם שדה עפרון ומשני כפולה בזוגות כלו' אמת בלשון עפרון ובני חת נקרא בל"ז אבל התורה תארה עכשיו בל"נ שעכשיו כפולה בזוגות, ועי' בשל"ה פ' חיי שרה בזה וע"ש בתורת חיים ובעץ יוסף על ע"י דפוס ווילנא מ"ש בזה ובס' לשון הזהב ומהאריכות לא העתקתי:

בכסף מלא. רש"י אשלם כל שווי' וערמב"ן ור' בחיי, ועי' בספר החיים לאחי המהר"ל מפראג ז"ל ח"ב פ"ח אות ג' טעם לזה שצריך לקנות הקרקע שאין רשות למשחית להוציא את האדם מרשותו, ולכן קנה אברהם מערת המכפלה. ולכן יעשו בעלי השבעות

המשביעים לשדים עיגול שאין ביכולת שדים לכנוס מרה"ר לרה"י ע"ש, ועי' זה"ק תרומה דקכ"ח דגם אם יוכל לעשות מצוה בחנם כגון שחבירו רוצה ליתן לו אתרוג מצוה יותר לקנות בממון, וז"ש ויצאה חנם אין כסף, ועי' תנא דב"א ח"א פי"ז כשאמרו נעשה ונשמע מיד אמר ה' ויקחו לי תרומה שצריך לקיים מצוה שיש בה חסרון כים, ועי' ס' ייטב לב פ' לך, ובשו"ת אורי וישעי ח"א סי' מ"ז:

ועי' בס' מעבר יבק חלק שפת אמת סי' ט' שהמתים מתהנים בהיותם קבורים אצל כיוצא בהם, ובב"ר פ"ע למה בכה יעקב שאינה נכנסת עמו לקבורה, וכמו כן כבוד לאדם להקבר בקבר שלו. לכן נהגו לקנות אחוזות קרקע כנראה במשנה דב"ב, ובגמ' פי"נ על ואלעזר בן אהרן מת ויקברו אותו בגבעת פנחס בנו, וכ' נמ"י, דל"ה כבוד לאותו צדיק שיהי' נקבר בקבר שאינו שלו ומאן דאכל לאו דילי' בהיל לאסתכולי כו', כן צ"ל לגוף מקום מקנת כספו, ועי' זהר ויחי דר"י. ועשו"ת חתם סופר יו"ד סי' של"א מנהג ליקח עכ"פ דבר מה בעד אחוזת קבר אפי' מעני שבישראל, ואומרים ע"ד מליצה א"א לפתיחת קבר בלי דמים, ואמרתי שמנהג אבותינו תורה הוא. בב"ב דקי"ב א' נמצא צדיק קבור בקבר שאינו שלו משמע דיש קפידא שיהי' קבור בשלו ולא במקום שאול מאחרים ע"ש אריכות, ועתו"ס מו"ק די"ג א' ד"ה אין, בשם ירו' נוח לאדם לדור בשלו, ואין מפנין את המת ואת העצמות מקבר מכובד למכובד ולא מבזוי לבזוי ולא מבזוי למכובד ואצ"ל ממכובד לבזוי, ובתוך שלו אפ' ממכובד לבזוי שערב הוא לאדם שיהי' מונח במקום אבותיו ע"ש, ועיו"ד שס"ג גרס אצל משפחתו ולא דוקא בן אצל אבותיו, וע"ש בח"ס:

ועי' בשו"ת כנף רננה יו"ד ח"ב סי' ק"ו שהביא ש"ג פ' נגמר הדין דמנהג שקונה מקום קבורתו, ונר' הטעם ע"פ גמ' סנהד' ד"י פלוני רבע שורי דנאמן אדם קרוב אצל עצמו ולא אצל ממונו, וכ' רש"י אע"ג דרובע ונרבע ע"פ בעלים פטור דוקא בלא ידעי' מי הרובע. אבל הכא דהרובע נהרג גם השור נהרג ע"ש, מבואר דדוקא מטעם מגו נאמן כדהוי ס"ד גבי אשתו אבל בלא מגו אדם קרוב אצל ממונו, והנה אף כשאדם מת פקע ממוני וקנינו מנכסיו וכמ"ש הרא"ש בקידושין פ"ד סי' ט"ז אהא דגוסס נודר ומעריך כיון דגוסס כמת אין להדיוט כלום ע"ש, וכן מלוה ע"פ א"ג מיורשים מ"מ כיון דאדם קרוב אצל ממונו ולאח"מ ממונו ליורשיו, עדיין נשאר לו צד קורבה לממונו כי הוא יגיע כפו ועמלו והוא לקרוביו וכמו שערב לאדם לנוח עם קרוביו כן ערב לו להיות בתוך שלו שיש בזה צד קורבה עש"ה. וע"ע בשו"ת חתם סופר או"ח סי' קכ"ח שהגרעק"א הקשה לאא"ז הגאון מליסא ז"ל איך הותר ליקח שכר מקבורת מתים דאסור בהנאה הא הוי כשוכר פועל לעשות עמו ביין נסך דשכרו אסור, ותי' לו אא"ז ז"ל דקבורת המת הוי למעט תיפלה

ומותר, והח"ס כ' אי הוינא התם הו"א דלק"מ. דדוקא היכי דרוצה בקיומו אסור מטעם חומר האיסור ההוא אז שכרו אסור דהרי הפועל רוצה בקיומו לולי דהוי למעט תיפלה אבל מת אין איסור הנאתו גורם איסור של קיומו אלא משום בזיוני או כפרה, ואילו לא הי' צריך כפרה וגם לא הי' שייך בזיונא לא הי' מצוה לקברו אע"פ שאסור בהנאה בזה שכרו מותר עש"ה:

וע"ע בשו"ת חת"ס יו"ד סי' שכ"ט על מה שהח"ק לוקחים ממון הרבה, כ' וז"ל אבל כמו שנוהגים בקהלות הקטנות שיהי' מכס בלי קצבה והמוכס העומד מאליו ישתקע הדבר ולא יאמר ולא ניחא להו למתי ישראל שיתעסקו בו אנשים כאלו. ותלי"ת בכל מקום שעברתי עמדתי בכח נגדם לבטל מהם מנהג רע כזה, ופ"א מתה עשירה א' והניחה יתומים גדולים וקטן א' ובקשו הח"ק סך ששה אדומים לסיועת בנין חומת בית הקברות, ואמרתי אני עומד בעבור היתום הקטן ואינני מניח ליקח שום פרוטה מהעזבון. ואם לא ירצו לקבור המת הנני שוכר אנשים מהחוץ לקבור המת, והטרחתי הרבה עמם עד שנתבטל המנהג הרע הזה, וככה ראוי לכל חורה בעירו ומקומו לבטל המנהג הרע הזה בכל מאמצי כחו כי זה הוא המבטל מצות ג"ח מישראל ע"ש עוד בזה:

ובשו"ת שואל ומשיב תליתאה ח"א סי' ר', נשאל ג"כ במעשה שלקחו הח"ק ממון הרבה שמת גביר אחד, וכ' אף כי יאמרו המושלים א"א לפתיחת הקבר בלי דמים, אבל כאן שופעת כעגלה דמים זה לא מצינו, ובגוף הענין שלוקחין ממון לא נודע מאין באו לזאת, ומב"ק דקי"ב אינו ראי' דשם אי נימא דזבין פנחס השדה ואח"כ כשיגיע יובל ותחזיר שדה לבעלים יהי' באמת נקבר בקבר שאינו שלו וזה גנאי לצדיק, אבל שדה בוכים ששייך לכל בני העיר וכולם שותפים בה, ואם משום שיוכלו לקברו בקבר שאינו לפי כבודו, הנה אם בעל משפחה הוא מחויבין לקברו בקברות בני משפחתו כי גם קודם מ"ת הי' לכל משפחה קברי בפ"ע כמ"ש הרמב"ן, ומה שנתן א"א כסף מלא לעפרון אף כי א"י מוחזקת מאבותינו, י"ל דז"ד לאחר שבאו אבותינו לארץ זכו למפרע מא"א אשר ה' הבטיח לו א"י, ואף אי נימא דאברהם זכה מיד הארץ משעה שא"ל קום התהלך בה וכמ"ש בב"ב ד"ק שקנה אברהם בחזקה, מ"מ אז שלא נתפרסם בין האומות אמונה שלימה הי' נראה כגוזל וממדת טובו של א"א ונוהג בחסדו עם כל איש הי' שיקנה בכסף מלא שלא יהי' נראה כגוזל, וגם הי' מתיירא שלא ישחית עפרון השדה וישליך המת ע"פ חוצות ומי יהי' יודע זאת, וגדולה מזה מצינו שה' לא גלה מקום המקודש ואמר בכל מקום כי אם אל המקום אשר יבחר ה' שלא יקלקלו האומות המקום המקודש כמ"ש במו"נ, (ועי' מ"ש בזה בפ' וירא כ"ב י"ד) וא"כ אין ראי' מאברהם, וגם יעקב קנה

חלקת השדה במאה קשיטה אף כי מוחזק הי' כי אז לא נתפרסם עדיין. אמנם נלפע"ד כיון שערב לאדם להיות נקבר אצל אבותיו וכשתחזר השדה ביובל יהי' בני המשפחה של חי שהשדה הי' שלו מחזיקים בקברות בני משפחתם ואז לא יהי' מניחים לקבור בני הצדיק להיות נקברים שם וכדי בזיון, וניהו דלהצדיק בעצמו נתן בעל השדה רשות כמ"ש המשל"מ פי"א משמיטה אבל לבניו אחריו לא יניחו לקבור, וז"ב בכוונת השים, ובנידן דיון שהאשה מבקשת ד"ת מחויבים אתם לשמוע ואם לא תאבו לשמוע לדין בדיני ישראל אז תהי' מוכרחת לדין בערכאות, ומאד בקשתי לבל תניחו לבא לזה כי לא תצליחו ותדעו כי רעתם רבה ועשו שלא כתורה עש"ה:

פסוק יג

נתתי כסף השדה. רש"י מוכן הוא אצלי והלואי נתתי, ובתרגום אתן כספא וערשב"ם פי"א השדה נתתי לך נותן אני עכשיו לך, וברש"י הרי הוא כמו שנתתי לך ועשפ"ח, וער"ן קידושין דכ"ו וב"י חו"מ סי' ק"צ הביאו, דנתתי ל' עבר שנ' נתתי כסף השדה קח ממני וכ"ה סמ"ע סי' קצ"א סק"ו. ועב"י חו"מ סי' ס' אות ט"ו בשם ריטב"א דנתתי כולל עבר ולהבא, ובב"י חו"מ סי' רמ"ה, ובתשו' הרמ"א סי' צ"ב האריך בזה, וכ"כ רשב"א קידושין כ"ו ועשו"ת נודע ביהודא קמא יו"ד סי' ס"ו וס"ח דאף דשבועה בכתב מהני היינו בכותב ל' הווה הנני בל עלי, אבל בלשון עבר נשבעתי או קבלתי עלי בחרם לא עדיף מדיבור שהודיע שנשבע אם האמת שלא נשבע אין עליו עונש כמ"ש ביו"ד סי' רל"ב סי"ב ברמ"א ע"ש שהרחיב הדיבור בזה:

ובשו"ת רמ"ץ יו"ד סי' ס"ג הק' עליו דגם נשבעתי ל' הווה כמו נתתי, והשיב דבשטר שכ' מכרתי או נתתי וידוע שלא נתן מקדם כדי שלא יהי' פעולתו לריק מפרשין דנותן עתה, אבל בשבועה אף דל"ה רק הודאה לשעבר מ"מ שווי' אנפשי' חד"א, ועכ"פ צריך אמתלא למה עשה כן וא"כ אין פעולתו לריק דעשה במכוון כן והי' לו בזה איזה כוונה, שפיר לא אמרי' דהוי לשון הווה פ"ש באריכות, ובסי' ס"ד אות ב', ובסי' ס"ה או"ח, הק' מרש"י פ' לך (י"ד כ"ד) הרימותי ידי ל' שבועה מרים אני את ידי וכן נתתי כסף השדה הרי דאף בשבועה מתפרש ל' להבא וסותר לדברי הראשונים, ותי' דש"ה דא"א על ל' עבר כמ"ש מזרחי כי עדיין לא הרים, עד שאמר לו מלך סדום והרכוש קח לך עכ"ל, והיינו דבהכרח אנו מוציאין מלשון עבר לל' הווה, א"כ אדרבה מזה ראי' דהיכי דאין הכרח הוי ל' עבר ורש"י הביא ראי' מנתתי כסף השדה דלשון זה סובל ל' הווה דעדיין לא נתן לו, והוא ראי' מוכרחת יותר מן השדה נתתי לך שכ' קודם, דיש לדחות דעפרון נתן לאברהם מקודם השדה אבל מן נתתי כסף השדה שכ' אח"כ מוכרח מקרא וישקול

אברהם לעפרון דרק עתה נתן הכסף, ובע"כ דל' זה סובל פירושו גם על עתה, והרשב"ם דפי' השדה נתתי נותן אני הוא לפי האמת כפשוטו של קרא, וא"ש שכל הראשונים הנ"ל הביאו ראי' מקרא המאוחר נתתי כסף ולא מקרא הקודם, והא דהוציא בל' עבר כבר פרש"י (כ"ג י"ג) והלואי נתתי לך כבר דא"א לפרש לחזק הקני' דהשדה הוא עיקר הקנין ולא הכסף כמובן, אך בפי"א השדה נתתי לך פרש"י ה"ה כמו שנתתי לך ועל קנין השדה שייך לומר דלחזק בא. ול' נתתי גופא אף רש"י מודה דהוי ל' דלהבא כרשב"ם, רק רש"י מתרץ הא דנקט ל' המורה על לשעבר דהוא לחיזוק. וא"ש מה שהק' בשפ"ח דרש"י סותר עצמו ודו"ק עכ"ד בקיצור, וע"ע בזה בשו"ת ברית אברהם יו"ד סי' ס' באר כותי ושו"ת בית יצחק יו"ד סי' ה' ע"ש להלכה בענין זה:

והנה בריש קידושין ילפי' דאשה נקנית בכסף מגז"ש קיחה קיחה משדה עפרון. ועי' תשו' בית יעקב סי' ל"א אם השוחט אמר על היתר שהוא אסור מעבירין אותו דיצא מכשול, דאם קידש א' בחתיכה זו אם הי' כשרה הי' שוה פרוטה וכעת אין שו"פ ולא תהי' מקודשת ושרי' א"א לעלמא, אך הק' הא אי' בקידושין י"ב דאף דאין שו"פ חיישינן שמא שו"פ במדי א"כ לא הוי מכשול, ואיו לומר דהוי דבר שאינו מתקיים ז"א דהא יש לו ברירה לייבש החתיכה ע"ש, ובאמת ל"ק לפמ"ש הפתחי תשובה אה"ט סי' ל"א סק"ז בשם קה"י דדוקא בתמרה שיש לה שער קצוב והכל יודעין שאינו שו"פ וקבלה לכן בודאי נתרצית, אבל בדבר שצריך שומא ואין הכל יודעין שאינו שו"פ אין חוששין לקידושין משום ספק ספיקא שמא אינו שו"פ במדי, ושמא אינה נתרצית רק משום שסברה ששו"פ ע"ש, א"כ בשר ג"כ צריך שומא וא"ש וא"ש קו' הפנ"י בתוס' ד"ו ד"ה ב"ש וקצרתי בזה, ועי' בס' כהונת אלימלך, ובחידושי למס' קידושין הארכתי בענין זה:

פסוק טו

ארץ ארבע מאות שקל. ופי' בתרגם ארעא שוי' ארבע מאה סלעין, וכ' הגר"א מווילנא ז"ל דידוע שבית סאתים הוא כחצר המשכן ק' על נ', וכאשר נחלק לאמה על אמה. ועלה חמש אלף אמות מרובעות, ושמונה כורים יעלו לת"ר אלף אמה על אמה, ובכתובות די"ז נטילתה כנתינתה מה נתינה בס' ריבוא ע"ש, א"כ מהצורך שיעמדו שמה בהספד שרה ת"ר אלף שומעים, ובסוכה ד"ז גברא באמתא יתיב, א"כ הי' כאן בהכרח להיות שטח של ח' כורים שיעמדו המספר אנשים שמה, ובערכין דכ"ה המקדיש בית כור נפדה בנ' שקל כסף, וא"ש דח' כורים עולה בשוים ד' מאות שקל כסף:

שקל. רש"י קנטרים וכו' עי' בס' בנין יהושע על מס' אדר"נ פרק י"ג דע"פ גמ' בנורות ד"ו לפי הכלל שבידינו שה' סלעים של פדיון הבן עולה ד' ר"ט וחצי שהוא א' אדום

זהב וחצי, ועולה אותן ד' מאות שקל לסך י"ב אלף אדומים, כי בכל שקל הוא ק' סלעים ערש"י שם, נמצא הי' שקל א' למ"ד אדומים, וד' מאות פעמים ל' הוא י"ב אלף אדומים, ומתחילה אמר עפרון רק ד' מאות פשוטים, ואח"כ הוכרח ליתן עובר לסוחר סך הנ"ל:

ביני ובינך מה הוא. רש"י בין שני אוהבים כמונו, וצ"ב למה ל"פ כפשוטו בין גדולי ערך כמינו וכפי' הראב"ע ובס' בנין אריאל כ' דידוע שאין מדרך המוסר שהקטן יקדים שמו למי שגדול ממנו, וכן מצינו לרבינו הקדוש בכתיבתו אגרת לקיסר אנטונינוס ע"י ר' אפם, שכ' ר' אפס מני יהודה נשיאה למרן מלכא אנטונינוס. וקרע רבינו האגרת וצוה לכתוב למרן מלכא אנטינינוס מן יהודא נשיאה, והוקשה לרש"י מאחר שא"א הי' נשיא אלקים בתוכם, ועפרון קראו אדוני, למה אמר ביני ובינך הול"ל בינך וביני. אלא לענין אהבה נאמר, ובזה בודאי ראוי להקדים את עצמו כי הוא יודע בנפשו כמה גדלה אהבתו לאברהם. אבל אהבת אברהם אליו אין ידוע לו אלא מצד כמים פא"פ ובדין הוא שהקדים את עצמו לאברהם בענין אהבה. וכ"כ בס' מנחה בלולה, ועמד"ר אמור דנענש אבנר דכ' מאבנר לדוד וכו' מוכח שלא להזכיר שמו לפני שמו של הגדול ממנו:

והנה יש מסורה. כאן ד' מאות שקל ביני ובינך מה הוא. וראיתם את הארץ מה הוא (במדבר י"ג י"ח), הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא (תהלים ל"ט ה'), אדם בנעוריו רודף אחר תענוגים, וחושב:

אחר חתונתי אז אלך להתפלל ג' פעמים ביום, אקבע עתים לתורה, אבל כשנשא בא היצה"ר ויאמר לו:

ד' מאות שקל מה הוא? הנדן שקבלת מה הוא ומהר ילך מאתך. היום העת לעסוק במסחר. דמאין יהי' לך לפרנס בני ביתך? כשתעשר אז תעסוק בתורה, והנה כאשר נעשה עושר בא אליו היצה"ר וא"ל:

הנה עמלת רבות בשנים, לא נתת שינה לעיניך, כשאספת הון, עתה תוכל לחיות חיי נחת ולנסוע לחו"ל ולטייל ולראות העולם, "וראיתם את הארץ מה הוא", וכשיבא ימי הזקנה אז תוכל לקבוע עתים לתורה, יע"ז בא היצ"ט ויאמר לו:

עצתו רע כי רוצה להדיחך לבאר שחת ולא תשמע לו, ימיך ספורים וז"ש ומדת ימי מה הוא? רק תיכף תעסוק בתורה ומצות ואל תבלה הזמן לבטלה:

פסוק טז

וישמע אברהם, ברשב"ם די לחכימא ברמיזא. מח"ש בזה בנחמד למראה על מד"ר דחכם יודע מה שרמז לו חכם כמותו אך חכם אינו מבין רמזי שוטה, וכחו כן רמזי בן כרך ובן כפר אף ששניהם חכמים אינם מבינים רמזיהם זה מזה, וכן מלך והדיוט, ולכן אותו יום

מנוהו שוטר עליהם ועלה לגדולה, לפי שאברהם הי' צריך לו ועתה יכול להבין רמזיו. ע"ש באריכות:
וישקל גו' לעפרון גו' עובר לסוחר ערש"י ובס' שמע שלמה כ' דק' שקלי הו"ל למיכתב בל' רבים כיון שהם ת', ועוד מה עובר לסוחר, וי"ל דהדין בהל' אונאה דצריך הכרעה, ואם לקח ממנו עשרה ליטרין לא יאמר לו שקול כל ליטרא בפ"ע כדי ליקח י' הכרעות רק ישקול כולם בב"א והכרעה א', לזה אמר שעפרון הרשע לקח ת' שקלים ועשה להם כדין שקל א' ששקל כאו"א בפ"ע כדי ליקח ת' הכרעות, ולגלות זה פתח בת' וסיים ביחיד, וסיים הפסוק כי מדה זאת עובר ממנהיג הסוחרים ששוקלים בב"א ובהכרעה א' ע"ש:
ובפשוט י"ל דדרך העושה מטבע להרויח במה שעושה מטבע. ולשבור המטבע ולמכרה אינו שוה כל כך, והרוצה לקנות כסף כדי לעשות ממנו כלי כמו הצורף לא יקנה מטבעות רק כסף מהותך, ואשמעי' כי א"א נתן לעפרון שקלים גדולים שיהי' שווים גם להסוחר בכסף וגם להתיך אותם בתוך הכור ג"כ הי' שווים ת' שקל:

פסוק יז

ויקם שדה עפרון. רש"י תקומה הי' לו, ונתחבטו המפו' שפשט הפ' מלשון קני כמו וקם השדה, וכתבו דיש בכ' ייתור ויקם השדה לאברהם. ובס' אמרי שפר להראנ"ח ז"ל פ' שופטים כ' ולא נר' דא"כ הי' לדרוש על פ' האחרון, ועוד צ"ב שרש"י אח"כ הביא פשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם למקנה, דלמה הניח מאמר שדה עפרון הפשוט יותר ולקח מאמר השדה והמערה שהוא באמצע הפ' ומאן דכר שמי' וזה דקדוק עצום, ע"כ נלע"ד שרז"ל הוק' להם שא' ויקם שדה עפרון אשר במכפלה השדה והמערה אשר בו לאברהם למקנה שמלת השדה מיותרת שאחר שאמר ויקם שדה עפרון אשר במכפלה לא היה צ"ל רק והמערה אשר בו לאברהם למקנה ע"כ חילקו לב' דרשות ויקם שדה עפרון לומר תקומה הי' לו, ואח"כ אמר ענין אחר שהשדה והמערה כו' הי' לאברהם למקנה. ע"כ כ' רש"י ופשוטו ויקם השדה והמערה לאברהם למקנה, וכל א' נדרש לעצמו עכ"ל:

פרק כד

פסוק א

ואברהם זקן בא בימים ערש"י, ובמדרש א"ר יצחק באותן הימים שכ' (קהלת י"ב) עד אשר לא יבואו ימי הרעה וי"ל דעושר הוא ברכה לאדם כמ"ש יברכך בממון, אולם קודם ימי מיתה אין לו חפץ בהם, ול"ה ברכה אצלו, ורק אם עשה טוב בחייו נהנה אז ג"כ בזה, ולכן אברהם שהכניס אורחים בילדותו העונג הי' לו גם בימי הזקנה, וז"ש ואברהם

וגו' וה' ברך כו' וגם בזקנותו כאשר בא בימים הי' לו העושר לברכה, ומפרש המד' אותם הימים שכ' בהם עד אשר לא יבואו ימי הרעה דאז יבטל כל התענוגים הי' אצל אברהם לברכה. וכן כ' בפ' וירא (כ"ב ג') וישכם אברהם בבוקר, בוקר נקרא ימי ילדות ערב ימי זקנה. אדם בילדותו יאמר יש לי עוד זמן לעשות טוב בעולם. וכשיזקין יחרט על מה שלא עשה טוב בילדותו, אבל אברהם השכים תיכף בילדותו לעשות טוב, וז"פ ויקח את שני נעריו אתו" את השנים מנערותו לקח אתו לעוה"ב, וכמ"ש ואברהם זקן בא בימים כי יש אדם כשיבא אחר מותו לעולם האמת בא בשנים מעטים ויש שבא בימים מיעוטים, כי מכל ימיו הי' רק מעט טובים והשאר עשה עבירות אבל אברהם זקן בא בימים, היה בא בכל הימים שחי. ועמ"ש בפ' מקץ (מ"א א') בשם הר"מ מפרעמישלאן ז"ל:

ואא"ז ז"ל בנחלת יעקב כ' כל החושים נחלשו בעת זקנה, רק שכל מתגבר דזקני ת"ח וכו' ששכל חלק ממעל, ואברים מורכבים בחומר וכשנחלש החומר נחלשו האברים אבל השכל נתחזק וז"ש אין זקן אלא מי שקנה חכמה ע"ש, וזה י"ל הפשט אל תאמר שימים הראשונים הי' טובים מאלה כי לא מחכמה כו', כי לעת זקנתו דרכו לומר ימים ראשונים הי' טובים, אמנם חכמה תעיד שימי זקנה יותר טובים מימים ראשונים. ועי' בפני יהושע בקידושין דל"ב זקן זה שקנה חכמה. אף דמנוטריקון לא שמעי' רק זה קנה אבל חכמה מנ"ל, רק דאמרי' דעה קנית מה חסרת דעה חסרת מה קנית עכצ"ל שקנה חכמה ע"ש, ולפי"ז י"ל ברך את אברהם בכל שלא הי' חסר לו מאומה. דעה קנית מה חסרת ל ועי' לקמן בפ' ויחי (מ"ז כ"ט):

עי"ל עפמ"ש בקידושין ד"ל ע"ב אם פגע בך מנוול זה משכהו לביהמ"ד כו' אי לאו יזכיר לו יום המיתה. והנה נער שבכחו ללמוד וגם ימי מיתה רחוקים אצלו. יוכל בקל לכבוש יצרו ע"י ליחוד התורה. משא"כ זקן וחלש שאינו יכול ליגע ולעמול בתורה. אבל אם המיתה קרובה לו יכול לכבוש יצרו ע"י הזכרת מיתה, וז"ש יש דרך ישר לפני איש' ר"ל כל זמן שנקרא איש בילדותו בדרך הישר" תורה שנקראת ספר הישר, וכן ישרים דרכי ה', אבל "ואחריתה" פי' בזקנותו דרך מות' הזכרת יום המיתה, וכן באברהם אף שבא בימים שהי' זקן והי' יכול לכבוש יצרו בימים של מיתה, לא בזה כבשו אלא זקן זה שקנה חכמה ובתורה נצח ליצה"ר:

ובב"מ דפ"ז אי' עד אברהם ל"ה זקנה כו', הנה אם יבא א' לעיר ורוצה לדעת טבעם אם הם דורשים חכמה או רק בכסף כסלם. צריך להתבונן איך הם מתייחסים אל הזקנים אם נותנים כבוד להם. ראיה שדעת וחכמה העיקר אצלם. כי ברוב שנים יוודע חכמה וזקני ת"ח דעתם מתישבת, אולם אי רק ממון העיקר אצלם. אז יבוזו לזקנים כי רק נערים

שיש כח במתנם לעבוד ולסחור ינחלו כבוד ולא זקנים וחלשים. וכמ"ש בקהלת (ז' י') אל תאמר שהימים הראשונים הי' טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת זאת. וכן אם בא איש לבית המסחר ומצא הסוחר הזקן ויתחיל לדבר עמו מעניני המסחר וענה:
אדוני! המתן ואקרא לבני כי הוא צעיר ויודע יותר בעניני המסחר ממני בימים האלה, אבל אם יבא איש מלומד לאיזה חכם ויתחיל לדבר עמו מעניני חכמות אז יענה:
המתן ויבא אבי הזקן והוא ישיב על כל שאלותיך כי הוא יודע יותר ממני, והנה הדורות בימי אברהם לא ידעו תורה וחכמה כי חיו רק חיי הוללות וטפשות וממילא לא חשבו לכלום להזקנים, וז"ש עד אברהם ל"ה זקנה של"ה נחשבת כלום אצלם ורק אברהם חפץ בחכמה ומאז הי' זקנים חשובים:
בכל רש"י בכל עולה בגימטרי' בן. עי' בב"ב דט"ו ב' ובמהרש"א ובס' ווי העמודים פרק כ"ו הביא מאביו השל"ה ז"ל דק' על רש"י שאמר ב' לשונות שעולה בגימ':
היינו עולה, היינו בגימ', וכ' שהוא כעין קשיא ותירוץ ע"י שתחילה רצה לגלות בכל עולה בן והוקשה לו א"כ לפ"ז הול"ל וה' ברך א"א בבכל, ויהי' פירושו שה' ברך אותו בבן, ובא כמתרץ ואמר בגי' בן כלומר אלו לא הי' לו פירוש אחר רק הגימ' אז הוי קשיא. אבל יש עוד פירושים אחרים זולת הגימ' ולפירושים ההם יוצדק הל' בכל לכן אמר עולה בן עש"ה ובס' מלין דרבנן אות א' באי אפשר בלי בנים. ובס' באר שלמה מערכת ב' אות ס"ז. ובס' שמע שלמה כ' כיון דיש מחלוקת ר"מ ור"י אי הי' לו בת הכריע רש"י מגימ' של"ה לו בת, תדע דהגימ' דבכל הוא בן שזו הוא הברכה שאין לו בת, וכ' עוד ואחר שהי"ל בן צריך להשיאו אשה, ר"ל דהדין ביבמות ס"ב דלקיים פ"ו צריך בן ובת, ואי' מיתיבי' בני בנים ה"ה כבנים ומשני ההוא להשלים ופרש"י של"ה לו אלא בן ונשא הבן אשה והוליד בת קיים אביו פ"ו, וזה הוקשה בפ' דלמ"ל להקדים של"ה לו רק בן ושעי"ז יוצרך לשליחות להשיא אשה ליצחק דסמיך לי' לזה תי' ומאחר דהי' לו בן ולא בת, וראה הזקן שלא קיים פ"ו הי' צריך להשיא ליצחק אולי יוליד בת וקיים גם הזקן פ"ו, ולכן נקט הל' הי' צריך להשיאו אשה ולא חייב כלשון הגמ' משום דאם הי' לאברהם בן ובת הי' חייב להשיאו אשה, אבל משום של"ה לו בת נוסיף על החיוב הי' צריך להשיא אשה לבנו שיקיים גם אברהם פ"ו, ובס' טעם מן מבעל זרע ברוך הביא מ"ש תוס' ב"ב. קמ"א א' אהא דבת הי"ל ובכל שמה וא"ת למ"ד ב"נ מותר באחותו הי' לו להשיאה ליצחק ותי' שמא קטנה היתה, ומקשין העולם הא רבקה נולדת אחר מיתת שרה וג"כ הי' קטנה. וי"ל דאי' בקידושין מ"א א' אסור לאדם להשיא בתו כשהיא קטנה עד שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה, ונ' הא דל"א סתם אסור להשיא את הקטנה ורק אסור להשיא בתו

קטנה, משום דיתומה שמשיאין אותה אחי' מותר להשיאה בקטנותה דתוכל למאן וע"כ דייק בלישנא בתו דהיינו כשהוא מקבל קידושין דל"ש מיאון, ושפיר לבכל ל"ה יכול להשיאה בקטנותה דאברהם הי' משיאה. אבל רבקה הי' יתומה כמ"ש במדרש ניחא אף דהי' בת ג' שנים הי' יכול להשיאה. ובס' קהלת משה תי' דרש"י כ' בפ' וירא (כ"ב כ') בשובו מהר המורי' אברהם מהרהר אלו הי' בני שחוט כבר הייתי הולך בלא בנים הי' לי להשיאו מבנות ענר אשכול וממרא. ובאותו פעם נמי קשה למה לא השיא ליצחק את אחותו ותי' שפיר שמא אז הי' קטנה, ועל הפי' דהי' לו בת ובכל שמה ג"כ הק' המפו' דמה שייכות לזה שאמר לאליעזר שישא אשה ליצחק, וכ' בס' אמרי בינה דהדין אם הוא צריך לאשה ובנו צריך בנו קודם. בד"א כשקיים האב פ"ו אבל אם לא קיים, האב קודם, ומצות פ"ו זכר ונקבה כב"ה, וק' דהא אברהם ל"ה לו אשה ולמה צוה שיקח אשה ליצחק ולא לעצמו כי ל"ה לו בת ולא קיים פ"ו, לזה מס ים וה' ברך א"א בכל בת הי' לו ובנו קודם. ועי' בתוספתא פ"ז דבכורות וקידושין דכ"ט ב' ובחי' רד"ל במד"ר פ"ס סי' ט"ז בשם ס' חסידים. ובס' קרבן שבת פ"א אות ד' אריכות גדול:

ועשו"ת כתב סופר יו"ד סי' קט"ו די"ל שה' נתן לו בת מפני שהי' אומרים מאבימלך נתעברה וגם שרה צחקה, וכ' רמב"ן שתמהה שהי' שניהם זקנים, ועד עתה לא הצמיחו פרי רק עתה, ונ"ל משו"ה נענשה שרה ואמרו דמאבימלך נתעברה, וז"ש ה' למועד אשיב אליך כעת חיה ולשרה בן, ובתחלה אמר המלאך והנה בן לשרה אשתך שיהי' נקרא על שמו ושחה, לשרה שהוא אשתך בן כדרך איש ואשה ואחר שצחקה נענשה ולשרה בן. שיאמרו שבנה לבד הוא ולא ממך, וי"ל וה' פקד את שרה כאשר אמר היינו שנפקדה ברחמים באמירה רכה. ויעש ה' לשרה כאשר דבר קשות. ואמרי מאבימלך ולהוציא מלב בנ"א ילדה אח"כ בת ויאמינו למפרע כי גם יצחק מאברהם. ואח"כ מתה הבת וכל דברי חכמים אמת. וה' ברך א"א בכל שהי' לו בן ע"י הבת שהי' לו נתאמת שיש לו בן, ומ"ד דל"ה לו בת היינו בת של קיימא ולא נצרכה אלא להעדפה לאמת שיצחק בנו, ועי' אלשיך שישמעאל מצחק על שעשה אברהם משתה גדול, דהא מאבימלך נתעברה וע"י ששילח ישמעאל מעל פניו נתברר דיצחק בנו. דאל"כ ל"ה שולח את ישמעאל בנו יחידו וז"פ כל אשר תאמר שרה שמע בקולה, ועי"כ יהי' כי ביצחק יקרא זרע ויאמינו שיצחק בנך, וזה המשך עקדה דמקודם שגירש ישמעאל הי' אומרים מדרצה לשחטו ש"מ דלאו בנו הוא ולכן המתין עד אחר ששלח ישמעאל ונתברר דיצחק בנו. ועתה ה' נסה כו' וכ"ז כדי שילמדו ממנו אע"פ שהוא בנו יחידו קיים מצות ה' ורצה לשחטו:

ובס' שער יהודא בפתיחה כ' עפי"ד האר"י ז"ל ואלה תולדות יצחק בן אברהם, כי יצחק

כשנולד הי' נשמתו מסטרא דנוקבא ול"ה ראוי להוליד, וע"כ אמרו המלאכים והנה בן לשרה אשתך לשרה דייקא ולא לאברהם כי הי' מסטרא דנוקבא, אבל בעקדה פרחה נשמתו ונתנו לו נשמה מסטרא דדכורא ומאז הי' ראוי להוליד. וז"ש וא"ת יצחק בן אברהם שנעשה בן לאברהם, וז"ש רש"י כי עד עכשיו הי' נקרא בן לשרה ומעכשיו בן אברהם ומאחר שהי' לו בן דייקא לאברהם והי' ראוי להוליד ע"כ הי' צריך להשיאו אשה. ועי' בהגהות חשק שלמה בש"ס ווילנא ב"ב דט"ז בפלוגתא אי הי' לו בת ויש נפק"מ בזה לדינא, דביבמות ס"ב שהה י' שנים ולא ילדה כופין להוציא ולישא אחרת, וילפי' מאברהם שנשא להגר מקץ עשר שנים, ונחלקו המפו' באם ילדה לו בנים אך דלא קיים פ"ו כגון זכר א' או נקבה א' אם כופין אותו לישא אחרת, ולכאו' למ"ד של"ה לו בת היינו של"ה בת כלל אפי' מהגר (דהא למ"ד שהי"ל בת כ' תוס' בדקמ"א א' שהוליד מהגר) יש ללמוד דעל פ"ו אין כופין לישא אחרת דאל"כ למה לא נשא אברהם עוד אשה אחרת לאחר ששהה י' שנים עם הגר ולא הולידה לו בת. אבל למ"ד שהי' לו בת תו אין ראי' מאברהם, וע"ע בס' בחירת אברהם על מד"ר בראשית מש"כ שם בריש הספר דבר נחמד דר"מ ור"י אזלו לשיטתייהו בסנהד' דנ"ח עש"ה, וע"ע בקובץ דרושים חוברת ד' סי' כ"ט ע"פ החת"ס שכ' שהצדיק שכבר השלים נפשו בעוה"ז ואין לו עוד עבודה להשלמת נפשו בעוה"ז ה' מאריך ימיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ע"ש:

ויל"פ בזה מ"ש אל תירא אברם וגו' שכרך הרבה מאד, אמר מה תתן לי וגו' דשכר מצוה בה"ע ליכא. והטעם דעדיין לא השלים מה שהוטל עליו ושכירות אינה משתלמת אלא בסוף אחר מיתה, וז"ש וא"ת כבר השלמתי חובתי ומה שאני חי למען אשר אצוה את בני אחרי. והרי אנכי הולך ערירי. וע"כ עדיין לא השלמתי פעולתי ואיך אתה מבטיח לי שכר וא"ל ה' אשר יצא ממעיך וגו' ובאמת כבר השלמת פעולתך והנך חי בשביל בנך, והנה אחז"ל והדרת פני זקן זה שקנה חכמה וכ' החת"ס לכאורה זקן ר"ת זה קנה אבל חכמה היכן נרמז (ועי' לעיל בשם פנ"י) אך דקאי אשיבה דרישא דקרא, דהיינו שהגיע לשיבה כי חי הרבה שנים והרבה הרפתקאי דעדו עלי' ובישישים חכמה. ויש שיגע בכ"ח שנים מה שלא יגע תלמיד ותיק במאה וזה קנה חכמה בקנין אף כי לא הגיע אלי' בעצם. מ"מ כבר הגיע לדעת זקנים ע"ש, ולפי"ז זקן היינו שכבר פעל ועשה אשר יעשה האדם ע"י שיבה וז"ש ואברהם זקן היינו שכבר פעל בשנותיו אשר חי עד הנה כל אשר עליו לעשות ועכ"ז עוד בא בימים וחי עוד ימים רבים כי וה' ברך א"א בכל שהי' לו בן וחי למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו:

ובהפלוגתא בב"ב דט"ז דרמ"א של"ה לו בת, ור' יהודה אומר שהי' לו בת, ואחרים

אומרים בת הי' לאברהם ובכל שמה, ותמו' דלר"מ הברכה מה של"ה לו בת, ולר"י בהיפך ולאחרים מה נפק"מ שמה. וי"ל דתיבת כל ריבוי וכמו בכל השפות בחפצינו שיבין הקורא מה שלא כותב בפירוש כותב נקודות אשר מרמז שהקורא יבין. כן בלה"ק מלת כל במקום נקודות. ור"מ העמיק והבין כי לאברהם הזקן אחרי היאוש מבנים אם נולדה לו אפי' בת בטח הי' אין קץ לשמחתם, אך השמחה הי' רק לפי הערך שזקנים כמותם הי' להם אפי' בת אבל לצעירים יותר שמחה בזכרים כמ"ש אשרי מי שבניו זכרים. וה' חפץ לזכות אברהם בשמחה אשר גם לצעירים יש שמחה לא רק לפי הערך ונתן לו בן יצחק, וז"ש רש"י של"ה לו בת במקום הבן. ור"י הוסיף אף שבן יותר ברכה מבת. זה רק למי שאין לו בן אבל מי שיש לו בן משתוקק ג"כ לבת גם מצות פ"ו דוקא בלידת שניהם, ואחרים מוסיפים דשמחה שלימה רק אם בניו הולכים בדרך הישר. ועל יצחק ידענו שכ' יצחק בן אברהם ואברהם הוליד את יצחק. שכל המעלות שהי' לאברהם הי' ליצחק. אך על מדות הבת לא כ' בתורה מעלותיו, וז"ש ובכל שמה כעין אשכולת, איש שהכל בו והי' שמחתם שלימה שהי' להם בת בכל המעלות, ועל הדרש בכל בני בן קשה מאד הכי גילה חדשות הלא כ' מקודם דהי' לו בן. וגם לרבות עקידה וי"ל דרצו לרמז על אב שיש לו בנים שאינם הולכים בדרך הישר וכל זמן שהם סמוכים על שלחנו ישמעו בקולו. אבל כשגדלו והלכו מאביהם. מהרו להשחית דרכם, באופן שגם האב אין מכיר אותם ואומר "אחר" הוא. והודיע כאן ברכת אברהם ושמחתו. שגם בהיותו זקן הי' לו בן הדומה לו בכל. ואין לך ברכה גדולה מזה לאב. וז"פ יבמות ס"ב עה"פ (קהלת י"א ו') בבוקר זרע את זרעך, הי' לך בנים בילדות יהי' לך בנים בזקנה, שיחנך בניו באופן שיהי' לו בנים גם בזקנותו ולא יהי' לב האב נוהם לעת זקנותו שאין לו בן. והגר"א מווילנא ז"ל בפי' על משלי כ"ט עה"פ יסר בנך ויניחך ויתן מעדנים לנפשך כ' אף שאב צדיק אם בנו רשע יקחו אותו מג"ע ויבילו אותו לגיהנם שיראה יסורי בנו, וז"פ יסר בנך ויניחך על מקומך, וגם יהי' לך תענוג ממנו. ועי' לעיל בפ' לך (י"ב ב') בשם ס' וחשב לו הכהן:
ברמב"ן שיש בהקב"ה מדה שנקראת כל שיסוד הכל וכו' ע"ש בדרך נסתר, ועי' בס' תורת חיים ב"ב דט"ז מ"ש בדבריו, וע"ע בהקדמה לשו"ת אגודת אזוב מדברי בזה באריכות:

פסוק ב

זקן ביתו ומושל בכל אשר לו שים נא ידך תחת ירכי ערש"י שבועה בנק"ח, ובזה תי' בחתם סופר גיטין דע"ה הא דאז תהי' נקי מאלתי לא תמצא כפל בדברי אברהם. רק בספור אליעזר (בפמ"א) ונ' דאליעזר לא סיפר השבועה בשים ידך תחת ירכי, ושבועה בלא חפץ לא חמיר מנדר עי' סוגיא דנודרות אשבע חוץ לב"ד וכו' ע"כ הוצרך לספר

להם שכפל תנאו ושקר לא סיפר שהרי בשבועה דחמיר נשמע לאו מכלל הן, והוי כאשר אמרו בכפל, אבל אברהם דהשבע בנק"ר ל"צ לכפול תנאו ע"ש:

והנה ג"כ ק' למה כל הסימנים זקן ביתו וכו' וי"ל באם יבא שוחט למקום א' ואמר שהוא שו"ב לא יקפידו כ"כ ולא ישאלו עלי' אם הוא ירא אלקים, וכשרואים שזקנו מגודל יאמרו אם לא הי' שוחט טוב. ל"ה בא לשחוט, וכן בסופר. כשיפתח איש חנות בשר, אבל אם יבא א' ללות ממנו אינו נותן רק אם יחקור וידרוש היטב אם הוא בעל בטוח. וזה מטעם כי עיקר אצלו עוה"ז ומילי דשמי' לטפל, לא כן אברהם דמילי דשמי' עיקר הי' אצלו. וזש"ה את עבדו זקן ביתו אשר הכירו שנים הרבה והמושל בכל אשר לו, שכל כספו וזהבו הי' בידו ומ"מ בדבר מצוה לא האמינו רק בשבועה, ועי' בתשו' הרא"ש כלל פ"ד אם כתב בשטר צוואה שיהי' מושל בכל אשר לו לשון אפטרופוס הוא ולא מתנה גמורה. ועשו"ת חוט המשולש סי' כ"ג באומר הכל ביד אחי הו"ל מתנה ולא אפטרופוס ועי' ברבה"ז:

בכלי יקר. עי' יומא דכ"ח ובמהרש"א. וראיתי בזה דלכא"ק הא עבדים חשודים על עריות, ועי' בב"מ דפ"ו לית הימנותא בעבדי כו' ובירו' סוף הוריות, ואיך שלח אברהם עבד אחר אשה, אך לפמ"ש בב"ב דקס"ה א' רובן בגזל ומיעוטן בעריות. וא"כ אם הוא המושל בכל אשר לו, והבחין אותו דאינו נחשד על הגזל מכ"ש שאין לחשדו על עריות. ועי' דרו"פ אה"ע סי' כ"ה, ורמב"ם פכ"ב הי"ח מא"ב, ובס' דבש לפי מערכת ר' אות כ"ד. ושם בדבש לפי מער' ש' אות י"ב כ' דבר חדש הא דאנוסה אסורה לכהן דשמא הי' סופה ברצון. ובישראל שרי כל שהוי תחילתו באונס. ובידוע שהי' גם סופה באונס אף בכהן שרי ע"ש, וצ"ע בכתובות ד"ט בפ"פ וש"ד בש"ס וצע"ג:

פסוק ג

אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני באשר אנכי יושב בקרבו' הנך ד' תיבות מיותרים, כי אליעזר ידע כי הכנעני אז ישב בארץ ולמה חזר והודיע לו אשר אנכי יושב בקרבו, וראיתי לפרש דידוע דכל נסיעת אברהם הי' לטהר המקומות מחלאת זוהמת התאות ולהביא בלב אנשים רוח טהרה, ומובן הדבר דבכל מקום בואו הי' שוהה ויושב עד תם מלאכתו. ובמקום אשר עוד ל"ה הטומאה גדולה כ"כ הי' יושב שמה ימים מיעוטים אבל בבואו למקום שכבר טבעו שמה בבוץ חטאים. שהה שם ימים רבים ונמצא דכל מה ששהה אברהם במקום ראי' על השחתת המקום הזה וז"ש לא תקח אשה מבנות כנען. מפני שהוא עם נבזה מאד וזה לך האות אשר אנכי יושב בקרבו' כי זה ימים רבים לא אוכל ללכת ממנה הלאה, כי שם טומאה גדלה מאד ולכן לא תקח אשה משם:

פסוק ה

אולי לת"ה ללכת אחרי. עי' בירחון אהל תורה תרפ"ח סי' כ"ב דתיבת אחרי מיותרת דהול"ל רק אולי ל"ת ללכת אל הארץ הזאת, וכן בפ"ח ואם לא תאבה ללכת אחריך מיותרת, ועו"ק במ"ש הנה רבקה "לפניך" מה לפניך. וי"ל דעי"ק מדוע חזר לבן כרגע ממ"ש הנה רבקה לפניך וטען אח"כ תשב הנערה אתנו ימים כו' וי"ל עפמ"ש חז"ל (ברכות ס"א א'), אחורי ארי ולא אחורי אשה. ואחז"ל שם מנוח ע"ה הי' שהלך אחר אשתו. וידוע מנהג המכוער בזמנים הללו ליתן לנשים משפט הקדימה. וזה ששאל אליעזר אולי תהי' האשה מודרנית ולא תאבה ללכת "אחרי" דוקא כ"א לפני. ואחרי אשר אסור לי לילך אחריה אולי אשיב את בנך שמה ויקחנה משם, והשיב לו אם תהי' האשה חצופה ונקית משבועה, והשמר לך להשיב בני שמה לישא חצופה כזאת, וכשלבן התחכם וא"ל הנה רבקה לפניך ר"ל אני אתן לך את רבקה בתנאי זה שתלך לפניך. וחשב שיניח אליעזר את רבקה בידו וילך לדרכו. אבל אליעזר שהכיר רבקה לצנועה ולא תלך לפני' כלל התרצה לו. וכשנתודע ללבן שערמומיתו לא הועיל כלום שוב התחכם ואמר תשב הנערה כו', וכשאליעזר הוכיח לו שאינו רשאי לחזור מדבריו התחכם עוד ואמר נקרא לנערה ונשאלה את פיה. התלך עם איש הזה בלשון בתמי' כלו' הלא לא נאה לך לילך עם האיש הזה שהוא יהי' העיקר לילך ראשון ואתה טפל לו לילך אחריו, ותאמר אלך ונעשה לבן נדהם ולדאבונו הי' מוכרח להסכים ובאמת קיימה דבריה כמ"ש ותקם רבקה ונערותי' ותלכנה אחרי האיש:

פסוק ז

רש"י כל לי ולו ולהם הסמוכים וכו' עי' מהרש"א סוטה די"א והביאותי' בפ' שמות וע"ע בפ' נשא (ז' פ"ט) מ"ש בשם ס' איי הים יומא ד"ד. ותאוה לעינים סי' קע"ב ע"ש ושייך לכאן:

פסוק י

רש"י שטר מתנה כ' ליצחק. ראיתי בשם ס' פני ארי' דק' איך שלח לעבד אליעזר הא קיי"ל אין העבד נעשה שליח על קידושי אשה. עי' קידושין מ"א ב'. (ורמב"ם פ"ג הי"ז מאישות, ואה"ע סי' ל"ה ס"ו). אך באמת אי' במקנה דדוקא בשביל איש אחר שאינו רבו. אבל לרבו יכול לקדש דלא מטעם שליחות הוא רק משום דיד עבד כיד רבו. אך ק' דקידש עבור יצחק ולא הי' רבו, וז"ש דשטר מתנה כ' ליצחק. את כל אשר לו וגם עבדו בכלל ונעשה אליעזר עבדו של יצחק, וכמ"ש בסוף הפרשה הוא אדוני על יצחק. וע"ע בכנה"ג חו"מ סי' רכ"ב בהגהות הטור אות י"ד:

פסוק יד
הוכחת עי' בכל"י, ועמ"ש בפ' תולדות (כ"ה כ"ז):

פסוק טו
ויהי הוא טרם כלה לדבר, עי' בהוריות די"ב האי מאן דבעי לידע אי מסיק שתא כו', וכ' המהרש"א דדוקא אם אומר אם יהי' כן יצליח ואם לא יהי' כן לא יצליח שנתן סימן לטוב ולרע אז מקרי ניחוש אבל בלי כפל לא נקרא ניחוש. ועי' ס' קול יהודה שם במ"ש המד' אנכי הנה נצב על עין המים מלמד שהי' לו עוד לדבר. ואמר דדיוקו של המד' דאל"כ הי' ניחוש רק שהי' לו עוד לדבר ההפך ולא דיבר ולכן ל"ה נחש. ועי' בס' דב"ש שזה"פ ויהי הוא טרם כלה לדבר. שה' רצה להראות לו סימן טוב בלי שיהי' ניחוש, וכ"כ המהרש"א חולין צ"ה כל ניחוש שאינו כאליעזר ויהונתן אינו נחוש. וכ' דזה ודאי לא ס"ד דרב יעבור על לא תנחשו רק דרב לא אמר רק צד אחד. ובזה ל"ש ניחוש ור"י ס"ל דאף בכה"ג הוי קצת ניחוש אם סמך ע"ז, וע"ז פריך והא כל נחש שאינו כאליעזר ויונתן ל"מ נחש, והיינו דביונתן אמר שני הצדדין ואליעזר אף דלא מפורש בתורה מ"מ ע"כ אמר שני הצדדים דהרי נתן לה הצמידים ע"ש ולהנ"ל י"ל דאליעזר בקש לנחש וה' לא הניחו וטרם כלה דבריו ורבקה יוצאת:
וע"ע בס' פינות הבית בהקדמה הר הבית בדרך צחות, מה שנבחר זווגו של יצחק ע"י מים וכי מפני זה ראוי לבוא לבית א"א המכניס אורח הגדול, וי"ל עפמ"ש בשבת דקנ"ב א' עד מ' שנין מיכלא מעלא מכאן ואילך משתה מעלא, ויצחק הי' בן מ ולא יקחו עבורו נערה בת י', דא"כ דעותיהם לא יהי' שוות, דאצלו יהי' משתה מעלי ואצלה יהי' מיכלא מעלי, ע"כ הנערה אשר לא תרע בעיני' השתי' יהי' הוכחה כי דעותיהם יהי' שוות ולא יהי' קטטה ביניהם:

פסוק יט
שתה וגם לגמליך אשקה, ובפ' חקת (כ' ח') והשקית את העדה ואת בעירם, וברש"י מכאן שחס הקב"ה על ממונם של ישראל, הנה בברכות ד"מ ע"א אסור לאדם לאכול קודם שיתן לבהמתו שנא' (עקב י"א ט"ו) ונתתי עשב בשדך לבהמתך, והדר ואכלת ושבעת, ועי' ט"ז או"ח סי' קס"ז סק"ז דרק אכילה אסור ולא טעימה מדאמר אסור לאכול ולא אסור לטעום ע"ש ובמח"כ בגיטין דס"א א' איתא אסור לטעום וכן אי' בריף ורא"ש, ובגליון מהגר"י פיק הביא רמב"ם פ"ט ה"ח מעבדים וסמ"ג עשין פ"ז מקדימין מזון הבהמות ועבדים לסעודת עצמן, הרי הוא אומר כעיני עבדים אל יד אדוניהם וכעיני שפחה אל יד גבירתה וצע"ג עכ"ל, ועי' במג"א סקי"ח בשם ס' חסידים דשתי' מותר מדאמרה רבקה שתה וגם לגמליך אשקה ע"ש:

ואחי הרה"ג ר' שלמה זאב מלאדז נ"י אמר לי שאין ראי' שרבקה לא אמרה לאליעזר שישתה ואח"כ ישקה להגמלים רק אמרה שתה, ובעוד שהוא ישתה באותו זמן גם לגמליך אשקה אנכי, א"כ הי' בב"א שתייתו ושתיית הגמלים. ובכה"ג מותר אף באכילה, והנה בס"ח סי' תקל"א הביא ראי' מכאן ומפ' חקת והשקית את העדה ואת בעירם. העדה קודם. אבל באכילה כ' ויתן תבן ומספא לגמלים ואח"כ ויושם לפניו לאכול, וכן לאדם ולכל חית הארץ כו' נתתי את כל ירק עשב לאכלה, ע"ש בפירוש על ס"ח ובאור החיים שם. ובס' מלא העומר כ' לפי ששתיית אדם מעט ולבהמה צריך שתי' רבה וצריך טירחא אבל באכילה להיפך שאכילת אדם צריכה הכנה רבה. ולא לבהמה ורבקה הבינה זאת בשכלה ע"ש וברביד הזהב, ובפי' אזולאי על ס"ח הביא ס' בית דוד או"ח סי' פ' טעם לזה. ובס' פני"ק כ' לפמ"ש בנזה"ק ובאמרי שפר בראשית דלכך הבהמה קודמה לאדם דלפעמים אין האדם נתפרנס רק בזכות בהמתו כדאיתא במ"ר אדם ובהמה תושיע ה' אדם בזכות בהמה וכיון דהכל בזכותה ע"כ ראוי ליתן לה תחילה. ולפי"ז כאן ברבקה דפרש"י דהמים עלו לקראתה ע"כ הי' המים בזכותה שפיר האדם קודם, ולפי"ז א"ש הקו' מוהשקית את העדה ובעירם הרי דבשתי' האדם קודם. לפמ"ש הילקוט בפ' ותמת שם מרים ול"ה מים לעדה. לעדה ל"ה אבל לבהמות ולצאן ובקר הי'. ועשו"ת טוב טעם ודעת סי' רע"ט מהדו"ק דחז"ל סמכו לשפוך מים מן המת מקרא זה, ומרמז הפ' דוקא מים הראוים לעדה שפכו ולא מים שא"ר כ"א לשתיית בהמה א"צ לשפוך ע"ש ולפי"ז אז ל"ה המים בשביל הבהמה ושפיר האדם קודם:

וראיתי בשו"ת כתב סופר או"ח סי' ל"ב דהעלה ג"כ דגם טעימה אסור והביא בשם אביו הח"ס חילוק דוקא אדם בשלו בהמתו קודם לאשר מזונותי' עליו, אבל אחר הנותן לחבירו במתנה א"צ לתת לבהמות חבירו קודם והמקבל מותר לקבל ולאכול תחילה כיון דתלה בהנותן ולא ברשות עצמו, וא"כ אין ראי' דבשתי' מותר להקדים דברבקה היא השקתו לו והי' מותר לשתות קודם בהמתו. והק' עוד דבס"ח הי' יוכל להביא ראי' ביותר מפ' והשקית את העדה ואת בעירם והקדים העדה לבעירם וע"כ שאני אכילה משתי'. ובחילוק הח"ס א"ש כיון דאמר ה' והשקית כו' דהמים שיוציא משה מן הסלע נתונים המה לו, ומשלו הוא מזכה ונותן לעדה ואח"כ לבהמתם כיון דבנתינת אחר מותר להקדים אדם לבהמה, ותי' בזה הא דכתיב אח"כ ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם. ולא כ' וישק. דה' לא אמר מים רבים אלא שיצאו לאט לאט וע"י הכאת משה יצא מים רבים מאד כנחל, והי' יכולים העדה ובעירם לשתות ביחד ואין כאן קדימה ואיחור ע"ש. והנה משה"ק על ס"ח דהו"ל ללמוד מוהשקית כו' במחכ"ת לא ראה בס"ח עצמו שהוכיח

חזה דבשתי' אדם קודם. ועי' ג"כ בפמ"ג בא"א סקי"ח דמה שפרש"י חס הקב"ה כו' ולא לאורויי דלשתיי' אדם קודם כבר נשמע מרבקה עכ"ל ובס"ח דייק ג"כ מוהשקית כנ"ל: ובקובץ דרושים חוברת ד' סי' ל"ו, נדפסו הערות מאדמו"ר הגה"ק מגור שליט"א על פ' בהר (כ"ה ו') לך ולבהמתך. ראיתי בס' י"ל מקשה הלא אסור לאכול עד שיתן לבהמתו ולמה מקדים לך, ולי אפשר רק במזון שלו אסור אבל שביעית הפקר הוא, וכן י"ל בקו' הראשונים באליעזר כי המים ל"ה שלו ובאחר נותן ל"ש זה, גם י"ל שהגמלים לא היו שלו ג"כ ל"ש זה, גם י"ל שמקדים לך, כי מאכל אדם אסור ליתן לבהמה אולם אם נותר ויתקלקל יכול ליתן גם לבהמה מזה, וכ"ה לשון הפ' בפ' משפטים (כ"ג י"א) והשביעית תשמטנה ונטשתה וגו' ויתרם תאכל וגו' פי' יתרם כשנתותר ממאכל אדם, עכ"ל הקדוש. ומצאתי בשו"ת שבות יעקב ח"ג סי' י"ג ג"כ הק' על הט"ז כנ"ל והעלה ג"כ דאף טעימה אסור, וע"ש דאף בהמה טמאה כן דאתיא בהמתך משבת. ועוד דבס"ח יליף מכ' ויתן תבן ומספא לגמלים והדר הושם לאכול לפניו הרי דגם בהמה טמאה חייב להאכיל קודם עש"ה, וע"ע בשו"ת חת"ס חו"מ סי' קכ"א. ועמ"ש בזה בפרי יוסף הנספח לספר חשרת מים על מס' גיטין דס"א. ופ"ע בשדי חמד אות ק' מזה. ונראה ג"כ להביא ראי' להמג"א מפ' חקת (כ' י"ט) ואם מימיך נשתה אני ומקני ונתתי מכרם. מוכרח דגם בשלו שתיית אדם קודם לבהמתו. והנה בפ' נח (ו' כ"א) והי' לך ולהם לאכלה ק' ג"כ דמשמע דאכילתו קודם למאכל בהמות וחיות ועופות וכמש"ל וג"כ הקשה זה במלא העומר ע"ש, ונראה מהטו"ז הנ"ל דטעימה מותר וראי' מדכ' ונתתי עשב כו' והדר ואכלת ושבעת ולמה הביא תורה ושבעת ע"כ דרך שביעה אסור. וא"כ כאן דלא כ' רק לאכלה ולא כ' לשבעה שפיר אדם קודם. ואמנם אף להפו' דגם טעימה אסור מ"מ י"ל דהיינו רק מדרבנן. דבהמ"ז נמי מדאוריי' הוא רק ואכלת ושבעת והם החמירו עד כזית ועד כביצה כמו כן החמירו בכל דבר דכ' שביעה. אבל מה"ת בעינן שביעה ממש ושפיר ניחא כאן:

וראיתי עוד במשניות ווילנא בתפארת יעקב שם על התפא"י שבת פט"ז אות י"ג דהא דאסור לאכול קודם בהמתו היינו בהגיע עת האוכל לבהמה צריך ליתן לה תחלה אבל אם אין בדעתו ליתן אז לבהמה אין איסור בדבר. דאל"כ לר' חידקא דס"ל ד' סעודות בשבת גם לבהמה יהי' צריך ליתן ד' סעודות גם בשבת דיש מצוה באכילה אולי ל"ש דין זה כלל, וגם אם יש לו אורח על שלחנו פשיטא דצריך ליתן לו תחלה דגדולה הכנסת אורחים ע"ש:

וע"ע בס' תו יהושע ח"א בהנהגת אדם סי' ג' אות כ' שהביא בשם שאילות יעב"ץ דדוקא בבהמות ועופות וכיוצא בהם אבל לחתול וכלב אף שהמה שלו ובתוך ביתו אע"פ שלענין

צער בע"ח גם המה בכלל איסור אבל להקדים להם המזונות אין קפידא כ"כ, וע"ש עוד שהעלה להלכה דאף מי שאינו בביתו אינו רשאי לטעום דבר עד שיתן לבהמתו קודם, וא"כ מי שיש לו בהמה אינו יכול לטעום כלום בבית אחר אצל אחר כל זמן שלא הקדים לה מזונותיה וכ' דדבר זה נעלם מהטו"ז ע"ש. ועי' ג"כ בשערי תשובה סי' קס"ז סק"ט שהביא כן, וגם שצריך ליזהר לצוות לתת מאכל לתרנגולים בבקר כדי שלא יעבור על איסור צב"ח וכנודע ממעשה שאירע בזמן האר"י ז"ל ומוזכר בס' חרדים. ועי' בתרגום אונקלס עה"פ ותאמר גם לגמליך אשאב עד אם כלו לשתות ותרגם עד די ספקון למשתי ועי' רש"י ורא"ם, ועי' באוה"ח דדוקא באין סכנה או צער, בהמתו קודם אבל בסכנה או צער הוא קודם ולזה כששאל אליעזר הגמיאני הרגישה רבקה שצמא ומצטער אמרה לו שתה וכשנתנה לו ראתה כי אין כאן חשש צער צמא ותכל להשקותו ותאמר גם לגמליך אשאב, להם לא אשער לפי האומדנא אלא אשקה עד שאראה שמים לפניהם ואינם שותים וזה האות כי כלו לשתות, ועי' ג"כ בס' נטריקן להפמ"ג קו ח' שכ"כ בפשט רש"י ותרגום דבאליעזר רק מעט מים ובבהמות עד די ספוקן שיהי' להם די עש"ה:

וע"ע ביד אפרים שם שהקשה ג"כ על ס"ח דלמה לא הביא ראי' מפ' חקת והשקית את העדה ואת בעירם דבשתי' אדם קודם, ומאד פליאה שג"כ העלים עיניו ולא ראה בס"ח שכ' הראי' משם וע"ש שכ' ג"כ הטעם דבכל מקום בהמה קודם דלפעמים אוכל בזכות הבהמה. וה"ק ונתתי עשב בשדך ולבהמתך ובזכות זה גם אתה ואכלת ושבעת, וזה שייך רק בענין אכילה ע"פ דרך הטבע אבל אם הוא דרך נס אין סברא שהנס יהי' בזכות הבהמות. וכ"כ בס' בנין אריאל בפסוק למות שם אנחנו ובעירנו ולכן שפיר אדם קודם, ומשו"ה בהוצאת מים מן הסלע שאין מקום לתלות בזכות הבהמות פקיד רחמנא למשה והשקית את העדה ואת בעירם, ומדוקדק מ"ש והוצאת להם ר"ל בשבילם וזכותם לכן הם קודמים, אך מנהג העולם שלא להקפיד בשתי' כלל אפי' המדקדקים בענין אכילה, ולפמ"ש יש ליתן טעם דדוקא באכילה שצריך למטר השמים לרוות פני תבל תנובה, ואמר במדרש שאין המטר יורד אלא בזכות הבהמות, אבל לענין שתי' שמים רבים ע"פ האדמה לאו בזכות בהמות תליא מילתא ולא מצאה הקפידא מקום לנוח להקדים בשתי', ואמנם רוב העולם אינם נזהרים אף באכילה, ונראה לפי שעל הרוב יש להם עבדים ושכירים שלהם נמסר ההשגחה על בהמות ועופות, והם מוזהרים ועומדים לתת אכלם בעתו בבקר השכם, וחזקה שעושים שליחותם ומי שאין לו משרת, הוא בעצמו צריך לזהר בזה ע"ש:

ובגוף ראיות הס"ח מוהשקית ראיתי בכל"ח דתמה דאין הטעם שם משום צעב"ח,

דמשום צעב"ח אין שייך לעשות נס שהוא למעלה מן הטבע, דכל הברואים הם רק תחת הטבע רק כמשחז"ל וילפינן מזה דהתורה חסה על ממונן של ישראל, ולהראות גודל חיבתן של ישראל לפני המקום שאף בשביל ממונם הוציא מ"ר מים מסלע, וברור שאף אי הי' ממון של ישראל מה שאינו בע"ח וצריך למים שלא יתקלקל הי' ג"כ בכלל הנס הזה, כיון שנעשה רק בשביל שהוא חמון ישראל ולא משום שהוי בע"ח, וא"כ איך שייך לומר דבזה הבהמה קודמת לאדם כיון דמצד הבע"ח לא הי' שייך בזה נס כלל עש"ה. ועי' בתורת משה להח"ס:

פסוק כד

בת בתואל בן מלכה. ערש"י ויגש (מ"ו ט"ו) אלה בני לאה, תלה הזכרים בלאה ונקבה ביעקב אשה מזרעת תחלה וכו', ועי' בס' תולדות אפרים פ' תצא דמשו"ה כ' (בפכ"ב ט"ז) ואמר אבי הנערה ופרש"י מלמד שאין רשות לאשה לדבר בפני האיש. וי"ל הטעם דנטפלו האבות כדי שיתבזו כמ"ש רש"י שם, א"כ בבת דבאה מכח האב מהראוי שיתבזה הוא ביותר, ובסו"מ לעיל (כ"א כ') כ' ואמרו דמשמע שניהם דבדין הי' שהאם לבדה תזקק לדבר. שבן בא מכחה ורק כיון שאין רשות לאשה לדבר בפני האיש. לכן הוצרך שיאמר גם הוא:

פסוק כט

ולרבקה אח ושמו לבן. עי' אוה"ח הצדיקים שמם קודם דכתיב ושמו בועז ושם האיש אלימלך וכו' א"כ למה לקח הכ' סדר הצדיקים בלבן הרשע, וצ"ע שלא הביא שכבר הקשה במד"ר נשא פ' יו"ד ומתרץ של"ה לבן שמו עצם רק לבן מאד או מלובן ברשע ע"ש ובמפורשי המד' ועי' בפ' תולדות (כ"ו מ"ג) אל לבן אחי ועוד שם, ועי' שמות (ט"ו ג') ה' שמו, ולהיפך איש בן בליעל שבע בן בכרי (ש"ב ב' א') וע"ש במדרש ובלקח טוב על אסתר פסוק איש יהודי (ב' ה') ובראב"ע איוב עה"כ איוב שמו:

פסוק לא

פניתי הבית. רש"י מע"ז וצ"ב מנ"ל זאת, ועוד מנא ידע לבן שהוא מבית אברהם דצריך לפנות ע"ז, דאח"כ אמר עבד אברהם אנכי ועדיין לא ידע, ובס' אמרי צבי וקהלת יצחק הביאו, דק' דהשאלה היה היש בית אביך מקים "לנו ללון, והיא השיבתו גם מקום ללין ולא אמרה לכם ללון מזה נראה דאליעזר שאל לנו ללון, היינו דהגיד לה שהוא מבית אברהם ומבקש מקום טהור, והיא השיבתו מקום ללון ולא אמרה לכם, יען דהיה ביתם מלא ע"ז, וע"כ כאשר רצתה רבקה וסיפרה שמבקש מקום פנוי מע"ז אמר לבן אנכי פניתי הבית מע"ז ע"ש, ובאמת בתרגום ובתיב"ע פי' אתר כשר, ועמ"ש בזה בקובץ המאסף ש' תרס"ח כרך ב' סי' נ"ט:

פסוק לג

לא אוכל עד אם דברתי דברי, עי' ס' משנת חכמים ה' עכו"ם סי' מ"ה דאי' בפסחים דמ"ט דאסור להנות מסעודת רשות, וסעודת אירוסין מקרי סעודת מצוה, ולכן לא רצה לאכול עד שידבר ואם יסכימו לדבריו אז יהי' המתנות סבלונות ויהי' סעודת מצוה ע"ש, ובקדושת לוי כ' כי אליעזר היה שליחו של יצחק, והחתן ביום קידושין אסור לאכול עד אחר קידושין וזה לא אוכל עד אם דברתי דברי וזהו הקידושין. וכ"כ זקיני הגרד"ד ז"ל בס' הדודאים והובא בקובץ דרושים חוברת ח' סי' כ"ד אך ק' הא שתה מים באותו יום. אך להטעם שרק משקה המשכר אסור ולא מים, ואכילה גורר שתיית יין, ועמ"ש בזה בקו"ד חוברת ט' סי' ל"ב ונ"א ומהאריכות לא העתקתי. ובס' משנת ר' אליעזר כ' עפמ"ש באה"ע סי' נ' השולח סבלונות לבית חמי' וחזרו משידוכין כתב ברמ"א דאם אכל החתן אצל הכלה אז הסבלונות אינן חיזרין ואל"כ חוזרין וקיי"ל שלוחו ש"א כמותו, ואליעזר דהי' שלוחו של יצחק נתן סבלונות לרבקה, כמ"ש וישם את הנזם. ומדאגה פן יחזרו מהשידוכין ואם יאכל יפסיד הסבלונות אמר לא אוכל עד אם דברתי דברי ואז אם לא תתרצו מחויבים אתם להחזיר הסבלונות, ועי' בזה בנחל קדומים. ואא"ז ז"ל בנח"י כ' דאחז"ל למה ת"ח דומה לפני ע"ה לקיתון של זהב כו' אכל עמו דומה לקיתון של חרס, וכן באליעזר שהי' דולה ומשקה כו' לא רצה לדבר עמו למען לא יגרע מחשיבתו אצלם ויהי' דבריו נשמעים:

ובתיב"ע כיון דחמא סמא דקטילא אחר לא אוכל עד דאמלל פתגמי וצ"ע. ובס' בנין אריאל כ' ע"פ המדרש דהמלאך הסיב הקערה עם סם לפני בתואל, ותוס' פ"ב דקידושין מ"ה ב' כ' דקטנה שהלך אביה למדה"י ומת שם ראוי' שתהי' אסורה לכל העולם שמא קיבל אביה קידושין אלא דמוקמינן לה בחזקת פנויה. וקיי"ל היכי דאיכא לברורי לא מוקמינן אחזקה. ולפי שהי' יודע אליעזר שבתואל ימות ע"י הסם, רצה לדבר תחלה ויהי' בתואל יכול להשיב לו אם קיבל קידושין לה, אבל אם ימתין לאחר הסעודה לא יתברר הדבר אם קיבל קידושין:

פסוק לד

עבד אברהם אנכי. עי' בספר מגדנות אליעזר בקו"א דל"ו עפמ"ש בירו' פ"ב דמכות דאם ת"ח בא למקום אחר לא יקבל כבוד יותר מהמגיע לו ע"ש, ובמדרש פנ"ט סי' ח' עה"כ זקן ביתו שהי' זיו איקונין של אליעזר דומה לאברהם, עוד במדרש ויאמר בא ברוך ה' שהי' סבור שהוא אברהם שהי' קלסתר פניו דומה לו, והנה כשבא אליעזר לבתואל התקבצו כל אנשי ביתו לחלוק כבוד לאברהם. וכשאליעזר ראה זאת, ויראתו הי' קודמת לחכמתו

אמר הקדמה אינני ראוי לכבוד גדול כזה כי רק עבד אברהם אנכי ועמ"ש בפ' תולדות כ"ז י"א:

פסוק לו

ותלד שרה אחרי זקנתה. וקשה למה לאליעזר לדבר דבר שאין נפק"מ אם ילדה בן בילדותה או בזקנותה, עי' אדני פז דליצני הדור אמרו מאבימלך נתעברה ובאמת לא עביד ה' ניסא לשיקרא. עי' ע"ז נ"ד:

בא על א"א בדין שלא תתעבר אלא עולם כמנהגו נוהג אבל בזקנה לא יהי' נס שיוולד ממזר בעולם וכיון דילדה בזקנותה ראי' דלאו מאבימלך. ואליעזר ג"כ ירא שלא יאמרו אליו כליצני הדור ולכן הקדים סתירה לדבריהם שילדה בזקנותה וראי' דהוא מאברהם. וע' בתפארת יהונתן:

ויתן לו. ערש"י ועי' ס' שי למורא על מס' בכורות די"א אריכות גדול:

פסוק לט

אלי לא תלך. רש"י חסר בת הי' לאליעזר, והק' המפו' למה לא פי' רש"י זה לעיל בפסוק ה'. ועשפ"ח ובס' הפלאה על כתובות שידע בתוד"ה ה"ג, כ' שכוונת אליעזר למצא עילה שידע שלא ישא בתו שהיא שפחה וע"כ צריך לשחררה, והמשחרר עבדו עובר בעשה ולכך אמר ההשב אשיב את בנך שמה נמצא שיוצא מא"י לחו"ל, וכ' ויתן לו פרש"י שנתן ליצחק שטר מתנה על כל אשר לו נמצא גם העבד בכלל וראי' דאמר אליעזר אל רבקה הוא אדוני ונמצא כשיצא לחו"ל יצטרך לכתוב גט שחרור לאליעזר ובתו, כי לא ירצו לצאת וא"י למכרם וכמ"ש לעיל, דממילא יוצאים לחירות וא"כ בל"ו לא מתקיים עשה דלעולם בהם תעבודו מוטב שישתחרר בא"י וישאנה וזה שסיפר העבד להם להחזיק הדבר בהחלט שלא יבא יצחק לחו"ל דהא משום טעם זה לא רצה לישא בתו עש"ה. ועי' ג"כ בישועות יעקב דכ' ג"כ כזה דלכתחילה ל"ה אפשר ליצחק לדבק בנת אליעזר דשפחה היא, והמשחרר עובר בעשה. אך בא"א בענין אחר מותר כמו חצי עבד וחצי ב"ח משום מ"ע דלשבת, אך אין אומרים חטא שיזכה חבירך ולא יוכל אברהם לשחרר, אמנם כשהלך אליעזר נתן לו שטר מתנה כפרש"י והעבד בכלל ושפיר אמר אלי דעתה יוכל לישא אותה וכ"כ הח"ס בחו"מ. ועשו"ת מי באר סי' ל"ח מהגאון ר' אייזק ק שור ז"ל אבד"ק בוקארעשט, דהקשה על זה מתוס' פסחים דפ"ח ב' ד"ה כופין וד"ה כשהוא, וגם ידוע דברי הר"ן פ' השולח דכשמשחרר לשם מצוה אינו עובר בעשה דלא אסרה תורה רק כשעשה לשם מתנת חנם, וגם דבדידה ליכא עשה, וע"ע בתוס' קידושין ל"ד א' ד"ה מעקה ובמקנה שם, ובתוס' ע"ז די"ג דמותר לטמא בטומאה דרבנן כדי לישא אשה, בשם שאלתות דמצוה קלה הוא ע"ש באריכות:

והגר"א מווילנא ז"ל אמר דיל"ד מהיכן הוציאו חז"ל לחשוד לאליעזר בזה הלא היה מוכרח להתנות מה יעשה אם לא תאבה ללכת אתו ורק דלשין ספק בלה"ק יש שני שמות נרדפים בל' פן ובל' אולי, והחילוק אם האומר חפץ שלא יתקיים הספק נאמר בל' פן כמו פן יפתה לבבכם פן יהי' עם לבבך בליעל, וכמו שאחז"ל השמר פן ואל אינו אלא ל"ת, ואם האומר יחפץ שיתקיים הדבר אז אומר בל' אולי, כמו אולי אבנה ממנה אולי ישא פני, אולי יש חמשים צדיקים, אולי אכפרה בעד חטאתכם, וכשאליעזר אמר בלשון אולי לא תלך ולא בל' פן מוכח דרצה שהתנאי יתקיים ובאמת חפץ שלא תאבה ללכת וע"ז דרשו בת הי' לו, ועי' ג"כ בס' לוית חן שכ"כ, ובס' אפוקי יהודה דרוש י"ח. ועי' בס' דברי שאול מ"ת שהק' דמצינו לשון אולי גם במה שאינו רוצה שיהי' כן כמו אולי יחסרון חמשה, וכן אולי ימשני אבי, (ובאיוב א' אולי חטאו בני). ועי' בעה"ט כתב דכוונת יעקב הי' אולי ימשיהו אביו לנשקו. אבל אין הפשט הפשוט כן, וכ' דההבדל שאולי יאמר כשהדעת נוטה שיהי' כן, ופן יאמר כשאין הדעת נוטה שיהי' כן ע"ש שמפרש בזה כל הפסוקים. ובהגהות על ס' קול אלי' תי' הקו' מאולי ימשני אבי דצדקתו ותמימותו של יעקב הי' כ"כ גדולה עד אף שאמו אמרה לו לעשות כן עפ"י נבואתה אעפ"כ לבו נקפו, ויש בזה צד שמתנגדת לצד האמת ותמימות שהי' יקר בעיניו, ומשום זה הי' בלבו כעין בקשה ותפלה שאביו ימשיהו. ועי"ז יעלה האמת מי מבניו עומד לפניו וה"פ הלואי ימשני אבי, ובאיוב ג"כ פחד פן חטאו בניו במשתה ומחשבה טובה מצרפת למעשה ולא מחשבה רעה. וז"ש אולי חטאו בני ברכו אלקים בלבבם ר"ל אני אקוה ואחפץ שלא יהי' החטא שחטאו רק בלבבם ולא יצא אל הפועל במעשה. ועי' בחי' מהר"ץ חיות מכות דכ"ד, ועי' ברש"י ויחי (ז' ט"ו) לו ישטמני יוסף שכ' לו ואולי אחד הוא לשון שמא, ולהנ"ל ג"כ קשה דהול"ל פן ישטמני דהא זאת הי' נגד רצונם, אך בבעה"ט שם כ' והלואי ישטמיני יוסף בלבו ולא יעשה לנו מעשה וכו' א"כ לפ"ד לק"מ. ובנחל קדומים כ' על הקו' למה לא פי' רש"י כן לעיל. דאברהם השיבו דהוא ארור ואינו מדבק בברוך, ועתה שאמר לו בא ברוך ה' ויצא מכלל ארור כמשחז"ל ששם בפי לבן שיאמר כן כדי שיצא מארור ושפיר קאמר אלי עכשיו שהוא ברוך יוכל לישא בתו:

ובהיותי בגור בפ' חיי שנת תרע"ב שמעתי מאדמו"ר שליט"א בשם הרה"ק מקאצק ז"ל שאדם אינו מרגיש נגיעה בעת שיש לו הנגיעה רק אח"כ וא"כ גם כאן אליעזר לא הי מרגיש הנגיעה מבתו רק אח"כ כשסיפר המעשה ול"ה לו עוד נגיעה סיפר שמקודם הי' לו נגיעה. (ומצאתי שנדפס זה בס' נפלאות חדשות) והוא אמר דבעת שהי' אליעזר בביתו של הצדיק אברהם לא הי' יכול להיות לו נגיעה, ורק אח"כ כשיצא מבית קדשו תיכף

הי' לו נגיעה ופח"ח. והרה"צ ר' נח ז"ל מפיאסעצנא אמר לי אז בשם אדמו"ר שליט"א ע"ד הפשט שמקודם לא הי' יכול לחשוב שיקח בתו שאם לא תאבה האשה לילך אזי יצחק ילך אליה, ורק אח"כ שאמר לו אברהם השמר לך פן תשיב את בני שמה, ול"ה יכול יצחק לילך אלי', אז חישב שיקח את בתו, ואחי הרה"ג ר' שלמה זאב שיחי' אמר עפמ"ש הנוב"י מ"ק אה"ע סי' ס"ד דמשו"ה לא הוי שליח בקידושין תופס במקום שח"ל, דקידושין רק מדעתה ולא תתרצה באחר ול"ש חב לאחרים. ועוד דמגו דזכי לנפשי' זכי לחברי' ע"ש, ובשו"ת ברית אברהם אה"ע סי' קי"ח קי"ט, א"כ אליעזר שהי' שליח לקידושין אמר אולי לא תלך דתלוי ברצונה ואין אני ח"ל, והכתיב אלי דיש גם טעם הב' מגו דזכי לנפשי' דאליעזר עבד משוחרר הי' וזקן יושב בישיבה, עי' ביומא דכ"ח ב', א"כ אלי ממש ולכן מועיל שליחות:

ועי"ל כי אליעזר הי' חושב מקודם כי משפחת אברהם הם ג"כ אנשים גדולים כמו אברהם והיה ירא לומר לו שיקח בתו. אבל כשבא לשם וראה שמשפחתו הוא לבן ארמי, עתה חשב אלי כ' גם אנכי הנני חשוב ומורינו כמו משפחתו:

וברש"י כ' א"ל אברהם בני כרוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברון. ומקשים הול"ל ואין ברוך מדבק בארור. אך אומרים העולם דבסוף נעשה הארור מיוחס ויתחיל להשתרר על הברוך ואין הארור יוכל להדבק בו. והוא אמת ופוק חזי שכן הוא טמא דבר. וגם מלפנים כל אחד אשר משפחתו בזוי' ירא לגשת כי ידובר ט נכבדות עם איש חוטר ממשפחת מיוחסת, וכסף למכביר פזר עד בלי די. סדן אתו כי חשקה נפשו אשר לימים יוצרו. נכדיו גם המה יהי' חמר למשפחה כבודה אבל לעת כזאת עבד ימשול באדוניו. הולך בקומה זקופה כי כסף וזהב כו'. ובימי קדם כל אחד ממשפחה נכבדה הי' לשם ולתהלה וכולם כבוד יאמרו לו. ואם נמצא איש ממשפחה שפלה אשר הצליח דרכו. הכבוד נעדר ממנו. ובשער בת רבים מצא מקומו מן הצד. ואין איש יאמר לו עלה. ועתה הדיוט קופץ בראש ועונה עזות בפני איש נכבד מאבי אבות הקדושים ונעשה אלהי כסף ואלהי זהב":

פסוק מב

רש"י היום יצאתי והיום באתי. מכאן שקפצה לו הארץ אר"א יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים, עי' בס' קהלות ישורון ק' לשון עבדי לשון רבים הלא אליעזר לבדו הי', ועוד דהול"ל יותר מתורתן של בנים. וי"ל דכ' ויקח פשרה גמלים ויקם וילך למ"ל הכפל ויקם וילך, ועוד מצינו דמשק אליעזר שהי' דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים. וכי כבודו ליקח בעצמו עשרה גמלים, וצ"ל שלקח עבד לכל גמל כדכ' ויתן מים לרחוץ רגליו ורגלי אנשים אשר אתו, וצ"ב למה דוקא י', וי"ל ע"פ מדרש יש תפלה שנענית למ' יום מנלן

חמשה, ויש לכ"א מדניאל, ויש לג' חיונה, ויש לשעה מאליעזר, וי"ל עפמ"ש בברכות ד"ו דעשרה מקדמי שכינה ואתיא ג' עד דיתבו, ואם מקדם השכינה, התפלה רצויה יותר ונענית לשעה ואם מאחרין ביאת השכינה עד דיתבו אין נענה רק לאח"ז. וזה כוונת אליעזר שלקח י' גמלים ועבד לכל גמל כדי להתפלל בי' ונענה לשעה. ואיתא בילקוט ראובני, וכל טוב אדוניו בידו ברשותו כמו ויקח את כל ארצו מידו, וא"ש ויקח י' גמלים וילך כלו' שהלך להתפלל בי' לכן כל טוב אדוניו כלומר טובת אדוניו להצליח בשליחותו בידו ברשותו שהוא יגרום להיות נענה לשעה, וז"פ יפה שיחתן כלומר תפילתן של עבדי אבות עבדי ל"ר שהי' מתפללין בי' ונענה, מתורתן של בנים נשמע זאת שהרי פרשת אליעזר כפולה וילך והדר וכל טוב אדוניו בידו ויקם וילך, הכפל למה ודאי פירושו בשביל שהלך להתפלל בי' נענה, וע"ע בתורת משה, ובס' אמרי בינה, ומה שכתבתי בפ' ויגש (מ"ו י"ב) בשם התה"ד, ובהקדמה לס' חומות יהושע, ובקובץ הבאר ח"ג סי' ע' ומגודל האריכות לא העתקתי דבריהם עש"ה:

ובס' אור יקרות הביא ילקוט מחרן עד ב"ש הי' מהלך י"ז ימים ואליעזר הלך בג' שעות ותמוה מנלן, וי"ל עפמ"ש בספרים דלכך הי' לאליעזר קפיצת הדרך משום דהלך מביתו יום א' דסוכות, ואיך הלך חוץ לתחום לכן קפצה הארץ, ונודע דתחום דאור' י"ב מיל, ומהלך אדם בשעה ד' מיל, ומוכח שפיר דהלך בג' שעות דיכול לילך י"ב מיל והו"ל תחום דאו' והי' יכול לילך ולא יותר דעיקר קפיצת הדרך הי' שלא ילך יותר מתחום. ובהקדמה לידי משה על מד"ר, כ' דיצחק נעקד ביו"כ, ודרך ג' ימים הי' הר המוריה מביתו, נמצא בא לביתו חן העקדה בי"ג בתשרי, ונתבשר לו שמתה שרה ואותו היום נגלה השכינה ליצחק, וא"ל היום נולד בת זוגו רבקה, ואיתא במס' סופרים פכ"א הלכה ט', רבקה הי' בת ג' שנים וג' ימים כשבא אליעזר, נמצא דאותו יום הי' יום א' של סוכות ואיתא בעירובין מ"ג א' אין תחומין למעלה מעשרה, ומסיק בגמ' דמשכחת פ"י קפיצת הארץ, וא"כ ה"פ לפי שהי' ק' למדרש היום יצאתי והלא הי' יו"ט ותחומין אסורין כמו בשבת לז"א שקפצה וע"י קפיצה למעלה מי' אין תחומין:

ודודי הגאון האבד"ק לאסק שליט"א אמר דבר נכון ונדפס בקובץ דרושים חוברת ו' סי' כ"ט, דלכאו"ק איך עשה לו אליעזר סימן בהא שאמר לה הגמיאני נא, הא אמר שמואל בקידושין ד"ע ע"א, אין משתמשין באשה בין גדולה בין קטנה, ועכצ"ל דכל האיסור הוא מפני הרגל עבירה, ובפחות מג' שנים ויום א' דאין ביאתה ביאה ועי' נדה דמ"ג) אין לחוש ורבקה הי' אז בת ג"ש כמ"ש רש"י פ' תולדות (כ"ה כ'). ואם לא הי' קפיצת הדרך הי' אליעזר בא אחר שכבר הי' בת ג"ש ויום א' ולא הי' אפשר לו לעשות הסימן אשר

בו נתברר לו כי ראוי היא לבוא לבית אברהם. והחת"ם ז"ל כ' דרבקה הי' בת ג"ש ואם ימתין עוד יום א' שוב תהי' גיורת דאסורה לכהן וה"ה ליצחק עולה תמימה ע"כ קפצה לו הארץ משא"כ בחזרה. והנה איתא דהם לא האמינו לו עד שנתן להם פירות והכירו שהי' נתלשין ביומן כדאי' ר"פ אין צדין דיש להכיר בפירות ואמרו לו תשב אתנו ימים או עשור ולא תפסיד עי"ז כי תוכל לילך ע"י קפיצה, וא"ל טעיתם כי לא מחכמה קפצתי רק כי ה' הצליח דרכי ע"ד נס משא"כ בחזרה "אלכה" נא אל אדני בהליכה ולא בקפיצה. והר"ר העשיל ז"ל אמר דעל הפ' ויתן לו פרש"י שטר מתנה הראה להם, א"כ י"ל דהראה להם דהשטר מתנה נכתב בו ביום ועי"ז ידעו דהאמת אתו דבא בקפיצה:

פסוק נ

ויען לבן ובתואל. רש"י רשע הי' וקפץ להשיב לפני אביו פי' שו"ת חות יאיר סי' רכ"ה שהק' מוישלח (ל"ד י"ג) ויענו בני יעקב את שכם למה אמרו לפני אביהם כיון דשכם בא אל יעקב, והתי' דבשלמא כאן לבן ובתואל אמרו שפיר מדהקדים ש"מ דרשע הי' אבל שם לא מצינו דיעקב דיבר עם שכם, וא"ש בזה מ"ש תוס' ערכין ד"י ע"ב ד"ה אמרו, על מה דאי' שם דאמרו המלאכים לפני המקום למה אין ישראל אומרים שירה בר"ה ויו"כ דמשמע מלשון זה דהם אומרים שירה ולכן אין למנוע לומר והחיות ישוררו ע"ש, וצ"ע מחולין דצ"א ב' שאין מלה"ש אומרים שירה עד שישראל אומרים מלמטה, וא"כ לא יתכן שהמלאכים יאמרו שירה וישראל לא אע"כ דאם ישראל אומרים שירה מלאכים ממתינים להם. אבל באם אין ישראל אומרים שירה מלאכים לא שתקי ע"ש, וע"ע בס' מיני תרגומא ובני הרה"ח מו"ה דוד נ"י אמר עפמ"ש הרמב"ן שם כי ברצון אביהם ובעצתו ענו כי הי' הדבר להם לקלון לא רצו שיפתח פיו לדבר בי כלל ע"ש וא"כ א"ש דל"ש דהי' רשעים בזה דמה שאמרו הי' ברשות אביהם, אבל לבן לא נטל רשות מאביו ושפיר הוכיח מזה דדיבר מקודם דהי' רשע:

מטוב עד רע. עי' תורת משה והביאותיו לעיל בפ' בראשית (ב' י"ח):

פסוק נא

הנה רבקה לפניך קח ולך. ובפנ"ז נקרא לנערה, ורק שם אז כבר מת בתואל כרש"י, ואין משיאין יתומה רק מדעתה כמ"ש בכתובות פ"ו מ"ו:

פסוק נב

עבד אברהם, עי' בהגהות חשק שלמה על מס' סופרים פכ"א הלכה ט'. עוג הוא אליעזר. וכ"ה בפדר"א ספט"ז, ולכאורה צ"ע דהא עוג מלך הבשן הרגו משה וכמ"ש בפ' חקת (כ"א ל"ה) ואלו אליעזר אמרי לקמן סופ"ק דמס' ד"א זוטא דנכנס לג"ע בחייו ע"ש, שוב מצאתי בתוס' עה"ת שהאריכו בזה ותי' דשני עוג מלך הבשן הי' דכל מלכי בשן

נקראו ע"ש עוג, ועוג דהרגו משה אחר הי'. ועי' מדרש תלפיות ענף אליעזר הביא מדרש דאליעזר הי' בן בנו של נמרוד, וכשיצחק נשא רבקה אליעזר יצא חפשי וגם במדרש פ' חיי שרה כ' דאליעזר הי' כנען בן חם ולפי ששרת לאברהם יצא מכלל ארור שנא' בו, בא ברוך ה', ובמדרש פ' פנחס, אליעזר נקרא צדיק שנא' צדיק אוכל לשובע נפשו, שאמר הגמיאני נא מעט מים ועשו רשע שפער פיו הלעיטני נא ע"ש מה שהאריך בזה:

פסוק נה

ובתואל היכן הי' המלאך המיתו, ובפסוק ל"ג ויושם לפניו לאכול. במדרש ורש"י שנתנו לאליעזר סם והמלאך החליף בשל בתואל, והקשו מהיכן למדו זה. ובמדרש תלפיות ענף אליעזר הביא גז"ש כ' כאן ויושם ובמיתת יוסף כ' ויושם בארון מה שם מיתה אף כאן מיתה וגם מדכ' לשון יחיד ויושם לפניו הא אליעזר הביא עמו אנשים ג"כ הול"ל לפניהם. א"ו רק לו הביאו מיוחד סם ע"ש. והחת"ם ז"ל אמר דהכתיב ויישם והקרי ויושם ולפי"ז ניתן לו ב' פעמים לאכול. בפ"א נתן לפניו לאכול אחד מבני הבית אשר נראה לכל מי הוא אשר העמיד לפניו המאכל, ובפעם ב' הושם לפניו מהמלאך אשר לא נראה לשום אדם ובב' יודין הפי' "הוא השים לפניו" ויושם בשורק פי' שהושם ולא מורה מי שהשים רק סתם הושם מהמלאך:

וראיתי בשם האזולאי ז"ל דבתואל ידע הדין דבעשה שליח לקדש ומת השליח בדרך אסור בכל נשים שבעולם והי' יצחק אסיר בנשים ולא יהי' לו יורש כי אם הוא ובניו כי קרובים המה לו, ואליעזר הכיר זאת, ועי' באוה"ח. וא"ל לא אוכל עד אשר דברתי דברי שיהי' קידושין וסעודת מצוה, ושומר מצוה לא ידע דבר רע ובין כה וכה בא המלאך והפך הקערה ומת. ואי"ל דאברהם אמר רק ליקח אשה מבני משפחתו, ואף דהא אסור בכל הנשים שבמשפחתו יוכל ליקח מכנעני. אך ז"א דיצחק הי' עולה תמימה ול"ה רשאי ליקח ממשפחה אחרת. והר"ר העשיל ז"ל אמר בזה, דלבן ואמו הרגו לבתואל כיון שלא בטובתן נתנו לרבקה ללכת ורצו שעכ"פ תוכל רבקה למאן כשתגדל, וקיי"ל קטנה שהשיאוה אחיה ואמה תוכל למאן וזאת רק כשאין לה אב אבל כשאביה יקבל קידושין עבורה א"י למאן לכך הרגו אותו. ובס' דברי שאול הק' דכתיב ויאמר אחיה ואמה תשב הנערה כו' ואמאי כ' במדרש דהמלאך הרגו לבתואל הא גם הם רצו לעכב, וי"ל דאיתא בכתובות דנ"ז ע"ב דהמארס הקטנה בין היא בין אבי' יכולין לעכב. היא משום פחד דלא יכילנא בבעל ואב דילמא ממרדא וחוזרת אלי'. והמרדכי פ"ב דקידושין כ' דבמת האב אין אחין ואם יכולין לעכב דאינה חוזרת אצל אחין ואם, וכן קיי"ל באה"ע סי' נ"ו. ורבקה קטנה הי' (ועי' ג"כ בתוס' יבמות דמ"א) א"כ בתואל הי' יכול לעכב ולא האח ואם לכן

המיי המלאך לבתואל. ומה שקדשה בקטנותה אף דאסור לקדש עד שתגדיל הא תוס' כ' דבזה"ז דאנו מתי מעט חותר. ולפי"ז יצחק דלא רצה לשוב לחו"ל והי' עולה וגם ל"ה יכול לישא רק מבני משפחתו והוי כמתי מעט ומותר לקדש:

ימים או עשור. רש"י ימים שנה דאין דרך המבקשים כו' עי' קובץ המאסף היו"ל בירושלים תרע"ג סי' ב'. וק' מפ' וישב (מ' ד') ויהי ימים במשמר ופרש"י שנה, ומנ"ל דאין לנו הכרח כמו ברבקה, ולומר דילפי' מהך דימים תהיה גאולתו בפ' בהר א"כ למ"ל הוכחה שכ' רש"י דרך המבקשים. וערש"י בהר (כ"ח כ"ט) ימים שנה שלימה וכמו תשב הנערה אתנו ימים וצ"ע:

פסוק נז

נקרא לנערה, ערש"י הקשו המפו' למה המתין לבן עד לבסוף לשאלה. ובס' קהלת משה כ' דהאלשיך תי' דרש"י פי' התלכי עם האיש הזה ותאמר אלך אפי' אם אינכם רוצים ומנ"ל זה, וי"ל דלבן רצה שדכנות ואליעזר פסק לו, לפיכך שתק לבן ואח"כ כשראה לבן ויוצא העבד כלי כסף וזהב ונתן לרבקה ומגדנות נתן לאחיה ולא נתן לו שדכנות ממון רצה לקלקל השידוך, ואמרה רבקה אפילו אינכם רוצים ע"ש:

עי"ל דבקידושין ס"ב בתנאי כפול פריך בשלמא לר"מ היינו דכ' ואם לא תאבה האשה ללכת אז תנקה אלא לר"ח למ"ל לאהדורי, ומשני אפי' היכי דניחא לכל המשפחה ולא ניחא לדידה ג"כ תנקה ע"ש, והנה ק' דבכמה פעמים אחר אליעזר ותהי אשה לבן אדוני, נמצא הי' יצחק בן אדוניו וכששאלה אותו מי האיש הלזה השיב הוא אדוני. וי"ל דאמר וה' הצליח דרכי ע"י קפיצת הדרך והם לא האמינו לו עד שהראה להם שטר מתנה באיזה זמן נכתב, ובטח נכתב שם אם יקח יצחק אשה אז שטר מתנה טובה ואם לא כל הנכסים ברשות אברהם. והנה קודם שנתרצית רבקה ללכת ולא נתקיימה שטר מתנה עדיין הי' אברהם אדון ורק כשנתרצית אזי יצחק האדון, ובאה"ע סי' ל"ח אם נכתב בשטר זמן או מעכשיו ל"צ תנאי כפול, ובשטר הי' כ' זמן כנ"ל ול"צ ת"כ וא"כ למה אהדר אברהם אחר ת"כ ועכצ"ל כתי' הגמ' היכי דניחא לדידהו כו' שמא היא לא תרצה לכן אחרו לבן ואמו נקרא לנטרה ונשאלה את פיה:

פסוק ס

את היי לאלפי רבבה. רש"י ומדרש מפני מה לא נפקדה רבקה עד שהתפלל עלי' יצחק של"י עכו"ם תפלתינו עשתה פירות. דו"ז הרה"ג ר' צבי הכהן ז"ל אבד"ק גיעירזש תי' בזה מ"ש ברש"י בלק (כ"ב י"ב) א"ל אברכם א"ל אינם צריכים לברכתך, כוונתו שברכתו יגרום רע שיאמרו שברכותיו נתקיימו ולא יצא מזה טובה רק רעה, א"ל ברוך הוא כי הקב"ה הבין כוונתו:

פסוק סא

ותקם רבקה ונערותיה וגו' ותלכנה אחרי האיש ויקח העבד את רבקה וילך, וקשה דבפסוק א' קראו בשמות איש ועבד, וגם מ"ש ויקח העבד מה קמ"ל בזה, עי' בס' אמרי שפר להראנ"ח עפמ"ש בכתובות דמ"ח א'. לעולם היא ברשות האב עד שתכנס לחופה הלכו שלוחי האב עם שלוחי הבעל עדיין היא ברשות האב, מסרו שלוחי האב לשלוחי הבעל היא ברשות הבעל, ומעתה כ"ז שרבקה הי' ברשות אביה אף שאליעזר עבד יצחק דאברהם נתן כל אשר לו ליצחק, בכ"ז ל"ה עבד אצלה, וז"ש ותקם רבקה ונערותיה כי בהיות נערות רבקה עמה באופן שהי' שלוחי האב אז הלכו אחרי האיש דל"ה עבדה, אמנם אח"כ מסרוהו נערותיה שלוחי האב לאליעזר ולקח אותה והלך לו, וכיון שמסרוהו שלוחי האב ונכנסת לרשות הבעל הי' אליעזר עבד אצלה לכן אה"כ ויקח העבד את רבקה:

פסוק סג

לשוח בשדה. ערש"י ורא"ם ושפ"ח, ועתו"ס ברכות דכ"ו ב' ד"ה ואין שיחה ובמהרש"א ובהגהות רעק"א, והנה תוס' הק' דאי' לפני ה' ישפוך שיחו אין שיחה אלא תפלה דכ' ויצא יצחק לשיח בשדה, ובס' שמע שלמה כ' דברייתא דברכות דמוכח לשיח בשדה מאשפוך לפניו שיחי הוא לר' יהושע דהלכתא כוותי' גבי דר"א בע"ז שם. וי"ל דסבר ר"י דבין לשון אשפוך לפניו שיחי בין לפני ה' אשפוך שיחי הכל בלשון תפלה דהא לא קאמר הוא כמו ר"א ואין שיחה אלא תפלה ול"צ להוכיחו מלשוח בשדה, אלא אדרבה לשיח בשדה ל' תפלה צריך להוכיח מקראי דאשפוך לפניו שיחי או מלפני ה' אשפוך שיחי. ובס' אהל שלמה מהגה"ק בעל תפארת שלמה כ' דהאנשים הדרים בכפרים ומתפללים תמיד בלי מנין ואינם שומעים דבר שבקדושה מנין להם יניקה בקדושה ורק מה שמקיימים ם מצות הכנסת אורחים, וז"ש ויצא יצחק לשיח בשדה לפנות ערב פי' קודם ביאת המשיח יצא יצחק לעיין באיזה זכות מתקיימים וירא והנה גמלים באים הוא הכנסת אורחים שבאים על הגמלים, וכן ראיתי בשם הר"מ מפרעמישלאן ז"ל:

פסוק סה

ותתכס. ערש"י לשון ותתפעל כמו ותקבר ותשבר. עי' דקדוקי רש"י. והק' המפו' למה נקט רש"י דוקא תיבות אלו ולא שאר לשונות ותתפעל שבתנ"ך, וראיתי בזה ע"פ שאחז"ל בברכות דל"א בהלולא דברי' דרבינא א"ל לר' המנונא לישרי לן מר א"ל ווי לן דמיתנן וכו', וזה מלמד רש"י כי יצחק כאשר בא אל בת זוגו היה ההרהור אז ותקבר הזכרת יום המיתה. בעת ותקח הצעיף ותתכס. והנה אי' בגמ' א"ל ב"ש לב"ה וכו' והתורה אמרה מדבר שקר תרחק א"ל ב"ה לדבריכם מי שלקח מקח רע ישבחנו כו' והיינו דמותר לשנות

מפני השלום וכן מפורש שם בשטמ"ק. ונפסק כן באה"ע סי' ס"ה וע"ש בט"ז סק"א ולכך ר"י בר' אילעאי שרצה לומר כלה נאה וחסידה כב"ה הי' נוטל בד של הדס להראות דלא הירדוף, משים דכ' האמת ושלום אהבו וחותר לשנות מפני השלים ואין בזה משום מדבר שקר תרחק:

ודרך אגב אעלה מ"ש בפסקי תוס' תענית סי' ח' ת"ח דרכו להודות לחבירו בין על האמת בין על השקר ותמוה. ועמ"ש בזה החת"ם, בלקוטים ח"ו סי' ס"ו, ופ"ע בקובץ כנסת חכמי ישראל היו"ל באדעסא סי' ס"ב, ובקובץ המאסף היו"ל בירושלים שנת תרע"א סי' ס"ג, ותרע"ב סי' י"א ונ"א, עפמ"ש ביד שאול יו"ד סי' רמ"ב באם נשלח למו"צ אחד פסק של מורה אחר ורואין שטעה להחמיר דאין איסור בדבר שיחמיר מפני כבודו כדי שלא יתבייש ע"ש, ויש להביא ראי' מיבמות דקט"ו דר"י נשיאה משום כבודו דאבוהו דשמואל שלח תבדק נהרדעי כולה ע"ש ולפי"ז א"ש הפסקי תוס' דלחומרא מודה לו אף שהוא שקר ע"ש, וכ"ה בכתובות דע"ז ב' דרשב"י שאל לרשב"ל אם נראה קשת מימיך א"ל הן א"ל אי אתה בר ליואה וסיים בש"ס דלא הוי ורק דלא לאחזוקי טיבותא לנפשי' אף שהיה שקר. עי"ל עפמ"ש בתענית ד"ט ע"א שהי' רוצים להעניש להאמוראים בשביל שהי' מרמזין זל"ז שלא הי' שמעתתא דר"פ נוחין בעיניהם כמו ברבא ע"ש, ובודאי לא כוונו לקנטר אלא של"ה נראה בעיניהם לאמת, ואעפ"כ לא טוב עשו. ונראה דצריך להודות היינו לשתוק דהוי כהודאה אף שנראה בעיניו שקר וז"פ דצריך להודות בין על אמת ובין על שקר:

פסוק סז

ויבאה יצחק האהלה שרה. ערש"י כ"ז ששרה קיימת הי' נר דלוק וכו' עי' ס' סדורו של שבת ח"א שורש א' ענף ד' שכ' דרוש ארוך ות"ד בקיצור נמרץ. דרש"י כ' בפי"ד אותה הוכחת ראוי' היא לו שתהי' גומלת חסדים וכדאי לכנוס לביתו של אברהם. דחילוק בין חשד לרחמים. שבעל הרחמים אינו נותן רק אחר שראה העני בדוחקו אבל בעל החסד בבוקר יעמוד ורודף למצוא מקום לחול חסדו כמ"ש בשבת דק"ד א' דרכו לרוץ בתר דלים, וכמ"ש בב"מ דפ"ו ב' על אברהם ששלח לאליעזר אם יש אורחים ואח"כ הלך בעצמו וירץ לקראתם, וז"פ לעושה נפלאות גדולות לבדו כל"ח ה' עושה חסד בעצמו וכמ"ש אין בעל הנס מכיר בנסו, וז"פ ורבקה יוצאת לעשות חסד לעוברים ושבים, וג"כ הלשון וכדה על שכמה כאלו מדבר מדבר ידוע הול"ל וכד על שכמה, רק של"ה הולכת בכוונה להביא מים לביתה רק היציאה לעשות חסד וכדה הידוע לפעולתה, וז"פ ויהי כאשר כלו הגמלים מלשתות מלשון מניעה ששתו מעט ומנעו מלשתות מחמת הברכה

שהיה במים ושתו רק קימעא, ותשאב לכל הגמלים בשאיבה אחת. וכשסיפר העבד ליצחק מעלותיה בריצת הבאר לקראתה וברכת מים ומדת חסד שלה. ולכן תיכף ויבאה יצחק האהלה שרה ונעשית דוגמת אמו. וז"ש חז"ל יומא פ"ו ב' השב מאהבה זדונות נעשו כזכיות, אהבה נמשך מחסד וכשעושה תשובה מאהבה מעורר עליו מדת החסד וה' עושה עמו ג"כ חסד. ולא בלבד שימחול לעונותי' כמדת רחמנות רק עונות כזכיות נוסף על זה. וזה הענין תוספות שבת להראות שאנו ג"כ עושן חסד ועי"כ יתעורר חסד מלמעלה עלינו ע"ש ותמצא תענוג. וע"ע בתורת חיים. ב"מ דנ"ט בהא דאין ברכה אלא בשביל אשתו אריכות בזה ע"ש:

ויש לומר ג"כ דאיזה עשיר השמח בחלקו וכמ"ש דהע"ה תהלים (קס"ז) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא צרה ויגון אמצא, ודרך זה בחרה שרה ששמחה בגורלה בכל מצב, וז"ש כל זמן ששרה קיימת "נר" של שמחה דולקת תמיד, הן בעת שהברכה הי' מצויה בעיסה, והן בעת שעניני המצר הי' במשכנה תמיד היתה בשמחה, וכשראה יצחק שגם רבקה באה למדרגה הזאת ע"כ ויאהבה:

פרק כה

פסוק א

ושמה קטורה. רש"י זו הגר. עי' בעלי תוס' אע"ג דישראל אסור במצרית י"ל גר הוא ומותר במצרית ובמד' אי' ע"פ הדבור עשה, וכן הקשה בהמקנה סוף קידושין דפ"ב ע"ש, ובמח"כ לא ראה שכבר קדמו בבעה"ת. ועי' בטור ובמדרש פס"ב זו הגר א"ל ר"נ והא כ' ויוסף א"ל ע"פ הדבור נשאה. וצ"ע דמה ק' לי' וכי בשביל שכתיב ויוסף לא יוכל להיות שהיא הגר ומה תי' שהי' ע"פ הדבור. והיטב אמר בזה בס' דברי שאול ח"ת דאם נביא התיר איזה דבר לשעה אסור לעשות פעם שנית מחדש, וצריך התרה עוד הפעם, ולפי"ז אם הגר הי' אסורה ורק שנשאה ע"פ הדבור ששרה היה נביאה וצותה לו לישא אותה. ע"כ הי' צריך התרה שנית. ורק שנוכל לומר שלא גרשה מקודם ועדיין בהיתירה עומדת אך ז"א דכ' ויוסף ומשמע דהי' לקיחה מחדש דאל"כ ל"ש הוספה וז"ש המד' דאי נימא דזו הגר מה ויוסף, וע"ז משני ע"פ הדבור וא"כ הותרה פעם ב', ועמ"ש בפ' וירא (כ"א י"ד) בשם חשק שלמה:

פסוק ו

הפלגשם. רש"י חסר. נשים בכתובה ופלגשים בלא כתובה עי' פרשת דרכים דרוש א' הביא גי' רמב"ם פ"ד ה"ד ממלכים על גמ' סנהד' כ"א א' נשים בכתובה וקידושין ופלגשים בלא כתובה ובלא קידושין וכ"כ רמב"ן, וכל זה לדידן דאית לן קידושין א"כ כל

זמן שלא קידשה בביאה ל"ה אשתו רק פלגש אבל בב"נ דלית להו קידושין רק בבעילה תלי' כיון שלקחה, ובא אלי' חשובה, א"א עש"ה. ועי' בדורש לציון דרוש י"ג. שהק' הא אברהם קיים כה"ת כולה איך נשא לפלגש הגר, ואפילו אי נימא שקיים התורה רק אחר שנכנס בברית מילה מ"מ קטורה שנשא אח"כ ג"כ פלגש הי' בין אי הגר היה ופלגשם חסר כתיב. בין אי נימא שאחרת הי' מ"ח פלגש הי' שהרי כל בני' חוץ מיצחק נקראו בני הפלגשים, וכ' דאחר מיתת שרה לא הי' בעולם ישראלית ואף אותן דגייר אברהם הי' להן דין גר תושב. ואשה הי' מוכרח ליקח או משום פו"ר. דעדיין ל"ה לו בת, או משום לא תהו, ול"ה אפשר ליקח רק פלגש ואף בישראל עדל"ת היכי דלא אפשר לקיים שניהם. אבל לדידן כל פלגש אסורה עש"ה:

ובשו"ת שם אריה אה"ע סי' י"ז תי' קו' הדול"צ לפמ"ש הר"מ בפ"ד ממלכים דפלגש מותר למלך וה' נתן לאברהם אז כל ארץ כנען כמ"ש בפ' לך והי' לו דין מלך וא"ש וניחא מ"ש במד' והובא ברא"ם דהגר הי' אשה ולא פלגש דכ' לו לאשה, ולהנ"ל א"ש דברש"י (כ"ג ד') כ' אם ארצה אטלנו מן הדין והק' הרא"ם דבפ' לך (י"ב ו') פרש"י דעדיין לא זכה בארץ ותי' דאז עדיין ל"ה לו בנים וה' אמר לזרעך, אבל במעשה דבני חת היה לו בנים ע"ש וא"ש דכשנשאה הי' מוכרח ליקח אותה לאשה ולא לפלגש דהי' אסור בפלגש אבל אח"כ כשהי' לו בנים וזכה בארץ ונעשה מלך מותר בפלגש עש"ה:

ועי' עוד בסנהד' דכ"א דפלגשים בלא כתובה ולא קידושין, וע"ש באהבת איתן על ע"י סי' כ"ה שכ' דמרש"י בחומש נר' דגרס פלגשים בכתובה בלא קידושין, והק' ברמב"ן דכתובה רק מדרבנן ובפ' משפטים (כ"ב ט"ו) כ' רש"י כתובה דאו' ובס' צדה לדרך כ' דצ"ע הרמב"ם ה' נערה, ולק"מ כמ"ש המשל"מ שם בפ"א דקרא איירי לפי המשנה. וכ"כ רמב"ן בפ' ויצא, ועי' במלא הרועים ערך כתובה ופלגשים. הא אי פלגשים בקידושין בלא כתובה תלי' אי כתובה דאו' או דרבנן דאי דרבנן א"א לומר דפלגשים המה בקידושין ובלא כתובה דא"כ מה"ת פין חילוק בין נשים לפלגשים עש"ה. ובשם הגר"א מווילנא ז"ל אי' הא דנשים בכתובה ופלגשים בלא כתובה. דק' למה נקרא כתובה ולא כתב, ורק כי איש ואשה שכינה שורה ביניהם וזה שם, יו"ד באיש, וה' באשה ואמצעי אש, ועדיין חסר השלמת השם ו"ה. ע"כ הוסיפו על כתב בתיבת כתובה "ו"ה" שיהי' שם שלם, וזה נשים בכתובה, ופלגשים בלא כתובה ר"ל בלא ו"ה רק "פלג שם". איש ואשה בלבד י"ה, ועי' בס' דבש השדה שהביא ג"כ כן:

ומרש"י כאן פלגש עי' בלח"מ פ"ד ה"ד ממלכים. ושו"ת ריב"ש סי' שצ"ה שצ"ח, וכנה"ג ושיורי כנה"ג שם ברמב"ם. ושו"ת הרדב"ז חלק ז' סי' ל"ג, ובקונטרס אחרון להמקנה

סי' כ"ו וברכי יוסף שם. ובס' דברי אמת דרוש א', ושו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב סי' ט"ו באריכות ועי' בגליון הש"ס לרע"א שבת דנ"ה על תד"ה מעבירם שציין הרבה מקומות ואבוא אי"ה בפ' תרומה (כ"ה כ"ב):

נתן אברהם מתנות. ערש"י ועי' באר שבע סנהד' צ"א הק' המזרחי היאך עשה זה אברהם הלא קיים כה"ת ואיך העביר הנחלה מישמעאל ובני קטורה. והא אמרי לא תעביר אחסנתא, ותי' דשא"ה דכ' כי ביצחק יקרא לך זרע, וק"ל תינח ישמעאל שעליו השיב ה' (כ"א י"ד) כל אשר תאמר שרה שמע בקולה, כלו' והדין עמה במה שאמרה כי לא יירש כו' אבל שאר ב"ק מא"ל שהרי שרה ל"א כן רק בשביל שראתה ישמעאל מצחק. ועדיין לא נולדו שאר ב"ק. וי"ל חדא שמשנה פ' כיצד וקידושין פ' האומר בנו מן השפחה וכותי אינו בנו לשום דבר לא ליורשו ולא ליבום ושאר דברים, ולזה נתכוונה שרה באמרה כי לא יירש כו' מאחר שהוא בן האמה הזאת אינו ראוי לירש (וכ"כ המהרש"א) ואפי' את"ל ששחררה קודם שנשאה. לק"מ שהרי אברהם וישמעאל וב"ק גרים הי', ואי' בקידושין די"ו עכו"ם את הגר וגר את הגר אינו יורש לא מה"ת ולא מד"ס. ועוד זיל בתר טעמא למה אין מעבירין את הנחלה משום דלא ידעי' מאי זרעו דנפיק מיני'. אבל אברהם ידע ברוה"ק שזרעה לא יהי' טובים כמ"ש בב"ר אמר אברהם אם אני מברך את יצחק עכשיו בני ישמעאל וב"ק בכלל, ואם אין אני מברך את בני ישמעאל וב"ק היאך אני מברך את יצחק וכו'. ובאמת הוא קו' הרא"ם איך העביר נחלה מישמעאל וב"ק כנ"ל, ובס' בית האוצר ח"א כלל א', כ' דבכתובות דנ"ג אי' דלא ידוע מאי זרעא נפיק מיני' ואברהם ודאי ידע ברוה"ק שלא יצא מהם זרע טוב, אך בברכות ד"י ע"א, דא"ל ישעי' לחזקי' שנגזר עליו מיתה דלא עסק בפ"ו בהדי כבשי דרחמנא למה לך, ויש לחלק דפ"ו מצוה מדינא משא"כ קיום התורה שקיים א"א עד שלא ניתנה רק במדת חסידות וע"ז שפיר הי' יכול לסמוך על רוה"ק, וע"ע בסוטה דמ"ו ב' ויפן אחרי' ראה שאין בהם לחלוחית של מצוה, ודילמא בזרעי' אר"א לא בהם ולא בזרעם. וצ"ע איך סמך ע"ז ובהדי כבשי כו' וי"ל דלא הרגם בידים רק קיללם בשם ה' וזה אינה פעולה טבעיית ונקרא רק עונש שצדיק מעניש. עי' ברכות ד"ז ע"א. ושפיר הי' מותר לסמוך על רוה"ק, ועמ"ר ויפן כה וכה וירא כי אין איש ראה שאין צדיקים יוצאים ממנו, ועי' גו"א שמות ב' פי"ב, דמחויב מיתת ב"ד אפי' אם הי' רואים ברוה"ק שיצא ממנו זרע טוב אין משגיחין ע"ז, ורק דשם ל"ה עדים שבא המצרי על אשתו רק שמשה ידע ברוה"ק, לכן כיון דהחיוב מיתה בא לו ע"י רוה"ק לכן מהני רוה"ק לפטרו אלו הי' רואה שזרע טוב יצא ממנו ע"ש, וצ"ע ג"כ היאך נתחייב מיתה ע"י רוה"ק הא בר"ה דכ"א ב' ביקש שלמה לדון דינין שבלב כו' יצתה ב"ק ע"פ ב'

עדים, ואולי נביאות משה שאני. ועי"ל דקודם מ"ת שאני דרק ממ"ת דכ' ע"פ ב' עדים. משא"כ קודם הי' רשאין לדון דינין שבלב, ואי דמ"ר קיים כה"ת הי' רק ממדת חסידות, וגבי חסידות מהני רוה"ק וכנ"ל הוא רק בישראל משא"כ בב"נ דנהרג בע"א בסנהד' דנ"ז ב', ואין לו שום עדות רק הוכחה ושפיר מועיל ג"כ רוה"ק דעדיפא מע"א. עי"ל קו' הרא"ם דלא תהוי עבורי כו' רק בשניהם ישראלים אלא שא' טוב וא' ביש אבל ישמעאל דהי' עכו"ם ויצחק ישראל שאני. אולם בקידושין די"ח א' עכו"ם יורש אביו מה"ת דכ' כי ירושה לעשו ופריך דילמא ישראל מומר שאני ומוכרח דעשו הי' נחשב רק לישראל מומר אך י"ל דעכ"פ לא דמי לברא בישא:

ובחידושי על מס' קידושין כתבתי בהא דאי' שם די"ז ב'. כותי יורש אביו שנ' וחישב עם קונהו ולא יורשי קונהו מכלל דאית לי' יורשים, והקשתי לפי"מ שכ' הפרמ"ג יו"ד סי' ס"ב במש"ו סק"א דבב"נ לא אזלי' בת"ר דבדידהו לא נאמר אחרי רבים להטות. ועי' מנחת חינוך מצוה ב' וע"ח, א"כ היאך יורש אביו דילמא לאו אביו אי ל"א בת"ר. ואין לומר דאף דהוי ספק אי אביו ג"כ יכול להוציא ממון דכל הטעם דבספק קולא לנתבע משום חזקת ממון ובעכו"ם כ' הפוסקים דליכא חזק"מ, ועי' ברי"ט אלגאזי רפ"ב דבכורות ושפיר יוכל להוציא חמון, אבל ז"א דזה לא נקרא ירושה שמשמע שמה"ת הוי ירושה כירושת ישראל. ונלע"ד דהנה ב"נ מצווה על איזה עריות כגון אמו ואשת אביו ואחותו עי' בפ' ד' מיתות, ובזה ג"כ קשה אי בב"נ לא אזלי' בת"ר דילמא לאו עריות שלו הן, וראיתי בנחלת יעקב בשו"ת הנספחות סי' ג' הביא נכדו שארי הגאון מ' אברהם תאומים ז"ל תירוץ דבחולין די"א ב', על מכה אביו דילמא לאו אביו ואי דהי' חבושין בבית אסורים מ"מ אין אפטרופוס לעריות ובנדה ד"ל ע"ב אי' בגמ' משום דילמא השומר בעצמו בעל אותה. ואף דאומר דלא בעל אינו נאמן על עצמו דפסול הוא אצל עצמו ומשו"ה לא משכחת חבושים בב"א, וא"כ בב"נ דנהרג ע"פ פסול (ועי' ברמב"ם פי"ט ממלכים ובחינוך מ' קצ"ה ובמנ"ח) א"כ שוב משכחת עריות כגון חבושים בב"א. ול"ש אין אפטרופוס לעריות דהא אי השומר אומר דלא בעל אותה יהי' נאמן על עצמו ויהרג הב"נ על ידו ושפיר משכחת עריות. ואחז"ר מצאתי בנוב"י מהד"ת אה"ע סי' מ"ב שכ' דלחומרא אזלינן אף בב"נ בת"ר. ועמ"ש בשו"ת ברית יעקב אי"ח סי' כ"א. ומ"ש לקחן בפ' וישב (ל"ז ב'). וידוע מ"ש בהפלאה סופ"ק דכתובות דאם הוחזק לשאר דברים דאביו הוא שוב אף בממון אזלי' בת"ר אף דא"ה בממון אחה"ר ע"ש, ושפיר משכחת כותי יורש אביו מה"ת כיון דכבר הוחזק לאביו לענין אי יבא על אשתו יהי' מחויב מיתה מחמת אשת אב וכנ"ל ממילא גם לענין ירושה אמרי' דאביו הוא, וא"ש, ובהגש"פ ברכת

השיר תירץ המד"ר שה"ש פ"א תורי זהב נעשה לך זה ביזת הים עם נקדת הכסף ביזת מצרים. וק' הא ביזת מצרים הי' קודם לים. וכ' דביזת מצרים הי' בשאלה, ונכרי יורש אביו מה"ת. ויכולים היורשים לתבעו, כמ"ש בחלק ד"צ דבימי אלכסנדר בקשו לדין ע"ז. ואף שבאמת לא הי' להמצריות חזקת כשרות שהי' שטופי זמה. וכמ"ש במס' בכורות שהי' מזנים עם הרבה מצרים, אבל השי"ת רצה שלא יהי' לעז על ישראל שלא להחזיר השאלה. לכן בביזת הים שנהרגו כולם ולא הי' למי להחזיר וזכו מהפקר. עתה נתברר שביזת מצרים הי' כדין:

ברש"י שם טומאה מסר להם. עי' טו"ז או"ח סי' רכ"ד סק"א על הא דבחכמי ישראל מברכים שחלק מחכמתו ליראיו ובחכמי אוה"ע שנתן מחכמתו לבשר ודם, דבישראל יש טעם לפי שהם דבוקים בו ית' וכל שאתה אומר חלק צריך אתה לדעת ממי נחלק, נמצא שיש לו יחוס לחלק אצל הנותן אבל חתנה דלית בה אחריות על הנותן אלא מה שזכה זכה ותו לא, וז"ש רש"י על ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות דשם טומאה מסר להם הוא ג"כ על הכוונה שאחר שנתן להם מתנה זו שוב אין דבקות בנותן, וע"ש בפמ"ג. ובבאר שבע סנהד' צ"א כ' דאי' שם מתנות כשוף ומעשה שדים, הביא בשם רש"ל הא ב"נ מוזהרים על כשוף. גם רש"י בחומש לא פי' כלום, ול"נ דלק"מ, א' דקיי"ל דאין מצוין על כשוף, וכ"פ הרמב"ם בה' מלכים, ואפי' למ"ה דמוזהרין עי' בב"י סי' קע"ט דוקא ע"י מעשה אסור אבל השבעה מותר כדי להציל עצמו או אחרים, ע"ש דלא מקרי מעשה רק כשלוקח דבר וע"י עושה מעשה או ע"י לחש בלא השבעה, אבל ע"י השבעה לא מקרי מעשה כשפים. וע"י שלמד א"א אותם כשוף ומעשה שדים כדי שיוכלו להציל עצמם או אחרים וזה היתר גמור כמ"ש רש"ל בעצמו בהגהותי' לטור, וז"ל אם יכול אדם ללמוד מן המכשף עניני כשוף חשבתי דמותר, ולעשות להציל א"ע או אחרים וכ"מ בפסקי מהרא"י סי' צ"ו, ואפי' בטומאת הגוף יכולין להזכיר השם ולא יזיק להם לפי שידע שבני הפילגשים לא יהי' נזהרים להזכיר שם בטהרה, וי"א דח"ו שלמד צדיק כאברהם שם קודש לרשעים אלא שמסר להם שם להשביע שדים באדונים הממונים עליהם שיעשו להם כל מה שירצו וקרי לי' שם טומאה, כמ"ש הלן בביה"ק כדי שתשרה עליו רוח טומאה כו' וא"ת מה לו לצרה זו למסור להם, ותי' הרי"ח שאמר אברהם הואיל ואני שולחם מעל יצחק בני לארץ קדם, שמא יראו לבני קדם אלילים ומגידים להם עתידות וגם הם יעשו כן וגם יהי' סבורים שיש ממש באלילים, ולכן למדם כדי לידע שאין ממש באלילים. ועוד מ"כ לפי שראה אברהם שלא יהי' ראוים לידבק בשם ולא להיות אצל יצחק לפי שנטו אחרי הטומאה לצד שמאל ולכן לא הוזכר שחל אותם לשמנה לפי

שראה שאין בהם ממש שחזרו לגלילי אמם עכ"ל. ועי' בסי' איי הים פ' חלק סי' קל"א ובס' אהבת יהונתן על הפטרה אחרון של פסח בזה, וכאן כ' וישלחם קדמה, ובבראשית (ג' כ"ד) כ', וישכן מקדם לג"ע את הכרובים פרש"י מלאכי חבלה. הרי דמקומם במזרח. לכן מסר שם טומאה שידעו לשמור מהם:

וש"ב הרה"ג ר' ליבל אייזענבערג נ"י דומ"ל מלאסק. חתן דודי הגאב"ד דשם שליט"א. כתב לי בזה דבר נכון. בזבחים ס"ב א' א"ר יוסף אמה מחכי עלי' כו' א"ל אביי דילמא כו' קרי עלייהו בני קטורה, ופרש"י בני אברהם אתם אבל לא כזרע יצחק ויעקב. ותמוה וכי משום דשחקו ממנו יגיע להם השם של בני קטורה. וי"ל דבזה"ק חיי שרה דקל"ג ב' מאי מתנות אלין סטרי דרגין תתאין כו' אל ארץ קדם בגין דתמן אינון סטרי חרשי מסאבי כו', ולעיל בדף ק' ע"ב במעשה דר"א דאירע בחד מתי' מאינון דהוי מבני קדם אוכיחו דלא יעסקו בהאי חכמתא וז"ל אבל זרעא דיצחק חולקא דיעקב לאו הכי הוא דכ' ויתן אברהם וכו' דא חולקא קדישא כו', וההבדל שבין חוקרי קדושי ישראל בבואם לענין שלא הבינו בשכלם הי' תולים במיעוט השגתם ונשארו בחכמתם ולא כפרו בגוף הענין, וחיקרי אוה"ע אם לא הבינו הכחישו לגמרי בו שלא תארו שיש דבר למעלה משכלם, וזה חכמת בני קדם בזה"ק ועי' חולין ד"ו כשפים שמכחישין כו'. ובב"ק ס"ו קשו בו ר' יוסף כ"ב שנין עד דיתיב ברישא, ולא כפר בהדין ורק אמר שלא יבין הטעם. והכא מה שמחכי על ר"י שלא הבינו דברי' תיכף התחילו לחכך, וזה חלק בני קטורה דמה שלמעלה מהבנתם לא יאמינו וכנ"ל:

ובדברים הללו יובנו במגדף באמור (כ"ד י') פרש"י מפרשה שלמעלה יצא לגלג וכו' דרך המלך לאכול פת חמה. ומתניתא מב"ד של משה יצא חייב כו' ולכאו"ק בשלמא למ"ד יצא חייב שפיר שייך הלשון ויקב כו', שמחמת כעסו חירף וגידף, אבל למ"ד מפרשה של מעלה. ל"ש חירף וגידף רק לצון ולגלג כמו שאמר בעצמו לגלג ואמר ולהנ"ל א"ש דהא והא הי' בי' דבסנהדרין ד"ז ע"א מאן דאזיל מבי דינא שקיל גלימא ליזמר זמר. וכ' רש"י דלא הפסידו כלום דגזילה הוציאו מידו דאף דאדם רואה רק זכות לעצמו, מ"מ יש דברים למעלה משכלו ישקוט רוחו ויתן צדק בהדין, ולא כן אצל האינם מאמינים אם יש דבר מה נגד שכלם מיד מחרפים כמ"ש והי' כי ירעב. והתקצף במלכו כו', והנה סוד לטעם לחה"פ לא נודע כמ"ש האר"י ז"ל יגלה לן טעמי דבתריסר נהמי, רק אנו מאמינים שטעמו נשגב מכל מושג, אבל המגדף באשר לא הבין התחיל לצחק ולגלג מזה ראי' דהוא מהכת הכופרים במה שמנגד שכלם, ולכן כשאירע לו הדין ויצא חייב מב"ד של

משה התחיל לחרף ולגדף היפך ממ"ש חז"ל ליזל ולזמר, כו' וצדקו יחדיו ב' הדברים דחד גריר חבירו:

פסוק ז

ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי. עי' מהרש"א מגילה די"א א'. ולכאורה שני תיבות אשר חי מיותרים וראיתי לפרש דאחז"ל דראוי אברהם לחיות ק"פ שנים כמו יצחק אלא שמת ה' שנים קודם זמנו שלא יראה שעשו יוצא לתרבות רעות, וא"כ אותן קע"ה שנים לא הי' כל ימיו הקצובים לו ולכן לא כ' שני חיי אברהם קע"ה שנים כי באמת כל ימיו הי' יותר מזה, ולכן כ' ואלה כו' "אשר חי" קע"ה שנים. וע"ע בבינה לעתים דרוש נ"ט אריכות בזה. וא"ש ג"כ בפ' בראשית (ה' ה') ויהי כל ימי אדם אשר חי דאדם נתן משנותיו לדוד, ועי' מד"ר נשא פי"ד ובפדר"א פי"ט:

פסוק יז

ואלה שני חיי ישמעאל. רש"י למה נמנו שנותיו. עי' במגילה די"ז ופרש"י כיון דרשע הוא וע"ש במהרש"א אע"ג דאי' בב"ב דט"ז ב' דעשה תשובה ולעיל ברש"י פסוק ט' מ"מ כיון דהי' רשע מעיקרא למה נמנו שנותיו, וכרש"י אי' ג"כ במד"ר שם, ועי' בע"י דפוס ווילנא, ובהגהות אהבת איתן ב"ב סי' ל"ה. דבטורי אבן מגילה הק' ארש"י שם דאיך הרשיע את הצדיק, וכבר הק' המהרש"א, ומיהו אי' בסנהד' ק"ד א' וספרי האזינו, וילקוט תהלים סי' מ"ט, דאין אברהם מציל את ישמעאל וע"כ דלא עשה תשובה וכ"כ תו"י יומא. ונר' דזה דעת ר"י במד' ג' נקראו בשמם עד שלא נולדו. ותמה במשנת ר"א דאמאי לא חשיב ישמעאל וי"ל דס"ל דלא עשה תשובה ולא חשיב רק צדיקים, וא"ש האי דמגילה, ומדרש ס"ל כמ"ד דלא עשה תשובה ובהכי א"ש דלא פרש"י כן ביבמות דס"ד אמימרא דר' יוחנן ועשו"ת בנין ציון סי' מ"ט מ"ש על קו' הט"א הן במדרש פליגו אמוראי. דרלב"ח תי' כגמ' שלנו במגילה לייחס שנותיו של יעקב ועוד כ' תי' ב' ע"י שבא למדבר לגמול חסד לאביו. וזה כעין הסוגא דב"ב דט"ז שעשה תשובה בקבורת אברהם, ולכן ל"ק מסתירה די"ל דגם גמ' דילן פליגו אמוראי בזה. ועל רש"י ל"ק מסתירה דפ"ט דדרכו להביא מדרשים חלוקים. אכן בל"ז י"ל דאין סתירה כלל דאפי' עשה תשובה מ"מ הקו' במקומה למה נחנו שנותיו ע"פ המדרש, ויהי ימי שרה זש"ה יודע ה' ימי תמימים מה הם תמימים אף שנותיהם תמימים פי' דימי חיים לא מקרי רק מי שחי בתמימות, וכמו שפי' האלשיך ויקרבו ימי ישראל למות דכל שנותיו הי' נצבים אחד מהם לא נעדר, ולהיפך הרשעים בחייהם קרוים מחים, דחייהם לא נקראו חיים באמת, וזה מה שהק' למה נמנו כו' דאף שעשה תשובה מ"מ כל שנותיו הי' ברשעות וע"ז תי' שבאמת לא נמנו בשבילו בענין זה רק לידע כמה הי' בחיים על האדמה לייחס שנותי של יעקב ע"ש, והנה במח"כ לא חידש

כלום שכ"כ המהרש"א וכמש"ל. ועי' בהגהות הג"מ מתתיהו שטראשון בש"ס דווילנא בב"ב שכ' ג"כ ככל הנ"ל והביא ג"כ תוס' ישינים יומא דל"ח ב' וא"ת למ"ד בסנהד' ק"ד אין אברהם מציל ישמעאל איך קראו צדיק, ובשו"ת בש"ר וכס"ד לא הביאו את התו"י, אבל לפי הגי' ביבמות ס"ד ומ"ש היפ"ת הא לית לי' קיום, וערמב"ן ריש פ' חיי שרה, ורא"ם כ' גבי ישמעאל שנכתב בו שנה בכל כלל וכלל, הוא לחלק שנותיו לומר שלא הי' כולם שווים וטובים, ועי' בנח"י שם, ובגליון הש"ס שציין לתוס' ישינים דיומא וסנהד' ותורת חיים שם. וע"ע שו"ת הרשב"א ח"ה סי' מ"ט:

ועי' שו"ת מבי"ט ח"א סי' רע"ו דאין ראוי לקרות שם אדם או נח או שם ועבר שאין לקרות שם רק מאברהם ואילך, ושם אליעזר אינו על אליעזר עבד אברהם דהוא ארור ורק על אליעזר בן משה ע"ש ועשו"ת בשמים ראש סי' ק"ל וז"ל ובעיקר השאלה כיצד קורין ישמעאל. אין אנו צריכים לדברי המדרש שעשה תשובה דכל ששמותיהם נאים ומעשיהם כעורים השם ניתן מעצמו לקרות, אבל בשם כעור או שאין לו הוראה נעימה מתוך שנתלבש בה רשע סימנא מילתא הוא עכ"ל וע"ש בכסא דהרסנא, ובכנה"ג יו"ד סי' רס"ה הקשה על המבי"ט דמצינן באמוראי ר' בנימן בן יפת. ועמ"ש בזה בשם הגדולים אזולאי מערכת גדולים א' אות ל"ד:

ויגוע רש"י ל"נ רק בצדיקים עי' בס' בכור שור ב"ב דט"ז דיל"ד דאין דרך רש"י רק לתרץ מה דק' בקרא, וה"נ קשי' לי' יתירא דויגוע ומתרץ דאורחא דקרא בצדיקים, והו"ל לפרש כך קודם זה בקרא דאברהם ואי לאשמעינן דגם ישמעאל פשה תשובה כבר פרש"י לפני זה, וי"ל דרש"י פי' אח"ז כאן כ' על פני כל אחיו נפל ולהלן אומר ישכון, עד שלא מת אברהם ישכון ומשמת כ' ביה לשון נפילה, ויש מקום לחלוק ע"ז ולפרש טעם אחר רק דבהיות ישמעאל צדיק ובעל תשובה כ' לשון ישכון, ובהיותו רשע כ' נפילה. רק דאיפכא מבע"ל למיכתב מעיקרא נפילה ואח"כ ישכון דהא מעיקרא רשע היה ולבסוף עשה תשובה, וע"ז י"ל דדילמא אחר תשובה חזר לסורו ונשאר ברשעו ולהכי כ' מעיקרא ישכון וסופו נפל שחזר לסורו, להכי פרש"י אקרא דויגוע אין גויעה כו' דמוכח מכאן בפשיטות שסופו עד יום מותו הי' צדיק, וא"כ השתא א"א לפ' בטעם ישכון ונפל דכשיהי' צדיק ישכון וכשיהי' רשע נפל דאיפכא מבע"ל אלא דעד שלא מת אברהם וכו'. ובס' מיני תרגומא כ' על הרמב"ן שכ' דרש"י כ' ל"נ גויעה רק בצדיקים. ובב"ב הק' והא דור מבול כ' גויעה ויגוע כל בשר הרומש על הארץ וכל אדם אשר בארץ יגוע, ומתרץ גויעה ואסיפה קאמרי כו', וכ"ד אונקלס ואיתנגד והוא העילוף כלשון איתנגיד ואיתפח (פסחים נ'. ב"ק ס"ז.) ונא' כן במבול כו', ודע מ"ש ברמב"ן ויגוע כל בשר וכל האדם אשר בארץ

יגוע ליתא בגמ' שום קרא, ודע עוד דבפ' ליתא כך אלא ויגוע כל בשר כו' וכל האדם, ורמב"ן מעתיקו לצורך ענינו, אבל ק"ל למה לא מפ' רמב"ן לעיל בפ' ח' דכ' ויגוע ותרגום איתנגיד, ועו"ק במתושלח דהי' צדיק (בסנהד', צ"ט ב') ובנח לא כ' ויגוע. וביוסף דכ' וימת י"ל דסבת מיתתו דנהג עצמו ברבנות עי' ברכות נ"ה א' וסוטה י"ג ב'. ובזה יובן הא דשאל ש"ס מפני מה מת יוסף קודם לאחיו, ולא מצינו שאלה זו גבי יעקב שמת קודם לעשו (סוטה י"ג ב') ודומה לזה. ובמשה דלא כ' ויגוע י"ל דעיקר מיתתו יען לא האמנתם (שבת נ"ה ב') וגם באהרן כן:

ברמב"ן ויגוע יכול ישלם חמש נגידים וכו' ועי' בהגהות מהר"ץ חיות ב"ק דס"ז, כ' רמב"ן יכול ישכים חמש נגידים (לפניו הי' הגירסא כך) ט"ס נפל ברמב"ן וצ"ל יכול ישלם וכונתו על סוגיא שלנו דנגידים משמע גויעים כמ"ש לפרש"י כאן ומצוה לתקן ברמב"ן. ומ"ש רמב"ן יכול ישלם ה' נגידים, ובש"ס שלנו לא נאמר רק יכול ישלם נגידים. עי' ערוך ערך נגד וכן בתוס' לעיל דס"ו א' ד"ה טלאים שהביאו כולם הגירסא כמו שהי' לפני הרמב"ן ישלם ה' נגידים:

פסוק יט

א"ת יצחק בן אברהם וגו'. רש"י יעקב ועשו האמורים בפרשה. ותמוה מה בעי רש"י בזה עי' בס' בנין שמואל דבסוטה דכ"ו א'. יש פלוגתא לחד מ"ד אם היתה עקרה נפקדת, ולחד מ"ד אם הי' יולדת א' יולדת ב' וכו', ואי' במד"ר דשרה נפקדת מחמת שנלקחה לפרעה ואבימלך, ובדין הוא ונקתה ונזרעה זרע, ורבקה ג"כ ע"י שנחשדה מאליעזר נפקדה, וז"ש וא"ת יצחק שנפקדה רבקה מחמת שנחשדה מאליעזר, וע"כ משום דאם הי' עקרה נפקדת, א"כ ה"ה שרה נפקדת מחמת חשד, ושפיר אברהם הוליד את יצחק, אך דילמא כהמ"ד הב' דיולדת א' יולדת ב' וא"כ באמת זה הוי השכר של רבקה, אבל אם היה עקרה אינה נפקדת, ועדיין הרינון על שרה, ע"כ פרש"י יעקב ועשו והי' א' רשע, וא"א לומר דהיה השכר לרבקה שתלד בן רשע, וע"כ כהמ"ד הא' אם הי' עקרה נפקדת א"כ גם שרה נפקדת מאברהם. ובס' לק"ש כ' דאי' יצחק שהי' צדיק בן צדיק מכחו נולד יעקב, ורבקה שהי' בת רשע מכחה נולד עשו, וז"ש וא"ת יצחק בן אברהם. אברהם הוליד את יצחק ולא מאבימלך, ומוכח זה משום יעקב ועשו האמורים בפ', דאי מאבימלך ל"ה יצחק בן צדיק, והי' בדין דשניהם הי' ראוים להיות רשעים. ועוד הובא דאי' בע"ז דנ"ד ב', הרי שגזל סאה חיטין וזרעם בדין שלא יצמיח אלא עולם כמנהגו נוהג, וכ' המפו' שהקב"ה אינו מבטל הטבע. אבל לעשות נס חוץ לדרך הטבע אינו עושה דלא עביד ניסא לשיקרא. וגם אמרו חז"ל ממזר מהראוי שלא יוליד, אך בשביל שוטה זה ישתנו סדרי בראשית ו

אך מדהוליד ב' יעקב ועשו ול"ה בדרך הטבע ע"כ דיצחק כשר הי' ובכת"א כ' דעיקר תלונת לצני הדור הי' משום שהוליד א' צדיק ורשע ואמרו דצדיק מצד שרה ורשע מצד אבימלך, ובאמת יש טעם אחר דכ' בבעה"ט (חיי שרה כ"ד כ"ט) ולרבקה אח ושמו לבן שכל הנושא אשה יבדוק באחיה, ולכן ילדה בן אחד רשע. וז"ש וא"ת יצחק יעקב ועשו, ומזה נולד הלעז כנ"ל ואמר אברהם הוליד את יצחק, ול"ק למה נולד עשו כיון דשניהם הי' צדיקים, ותי' ויהי יצחק כו' רבקה אחות לבן, זה גרם שיהי' א' מבני רשעים, וא"ש דהנה כ"מ אלה פוסל ראשונים ואלה מוסיף ולמעלה כ' תולדות ישמעאל והול"ל ביצחק אלה תולדות לפסול ראשונים, ולזה פרש"י יעקב ועשו וא"כ א"א למיפסל דגם בתולדות יצחק הי' אחד רשע ולכן כ' ואלה:

עוד ראיתי דלכן נולד ישמעאל מאברהם לשאוב הזוהמא שהי' עוד מתרח, ועי"ז יצא יצחק מזוקק וכן עשו כדי שיצא יעקב נקי, אך, צ"ע למה ישמעאל נולד זמן רב קודם ומאשה אחרת, ועשו נולד ביחד עם יעקב ובשליא אחת, וי"ל כמו בצירוף כאשר יש פסולת בזהב צורפין באור ונפרד הפסולת, אבל אח"כ כשהזהב נקי רק שרוצין לזקקו יותר שלא ישאר בו שום שמץ פסולת, אז נותנין לכור פסולת אחר כמו עופרת וע"י ההיתוך העופרת מקבל אליו כל חלקי הפסולת מזהב שנשאר, ונמצא שע"י הפסולת העופרת יהי' פעולה לשאוב כל הזוהמא מהזהב הנשאר מצירוף הראשון, וכשנולד ישמעאל יצא יצחק נקי אך ל"ה מזוקק בלי שום שמץ וע"י יעקב הי' צירוף אחר צירוף, והי' נצרך להיות עשו ביחד עם יעקב בשליא אחת, ועשו בלע כל הפסולת ונשאר יעקב נקי לגמרי, וז"ש רש"י יעקב ועשו וכו' דהי' ביחד. ובס' מרפא לנפש כ' עפמ"ש דאברהם הי' חסד יצחק עבודה יעקב תורה. ועמש"ל בפ' לך (י"ב ב'), ואי' במגילה ג' א' ת"ת נדחה מקריאת המגילה, וכ"ש מפני עבודה, ועבודה נדחית מפני מת מצוה, היינו גמ"ח וז"ש וא"ת יצחק היינו יעקב שמרמז על התורה לפעמים נקרא תולדה נגד עבודה שת"ת נדחה מעבודה, אברהם הוליד את יצחק לפעמים עבודה ג"כ נקרא תולדה, היינו נגד מת מצוה שהוא גמ"ח שעבודה נדחית ממנה ע"ש, ועי' קובץ דרושים חוב' ה' סי' כ' הביא אלשיך על הפ' אבשלום בני בני. דכל המלמד בן אחר כאלו ילדו. ובל"ם כשמלמד בנו יתכן לקרות בנו ב' פעמים א' בעצם והב' מה שלמדו, ומשו"ה קרא דוד לבנו ב"פ בני ע"ש. וזה פי' אא"ז הגה"ק ר' יעקב מייזליש ז"ל האבד"ק פיעטרקוב. א"ת יצחק בן אברהם שהי' בנו בעצם, אח"ז אמר אברהם הוליד כי למד אתו והוי כילדו, וז"ש המדרש גיל יגיל אבי צדיק ויולד חכם ישמח בו עש"ה. וע"ע בחוברת ט' סי' ט' בס' הדודאים:

ובחי' על דרוש הבאתי הא שכ' א"ת יצחק. יצחק בן אברהם, אברהם הוליד את יצחק

וכתיב וא"ת ישמעאל בן אברהם אשר ילדה הגר, וכ' ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה כל אלה בני קטורה. דג' מיני בנים הי' לאברהם:

יצחק הי' לכבוד לאביו ומייחס עמו. ואברהם מייחס ג"כ עם יצחק בנו. לא כן עם ישמעאל הוא היה בן אברהם והי' עוד מייחס עצמו שיש לו אב אברהם, אבל אברהם לא היה מייחס עצמו עם בנו ישמעאל, אבל במדרגה פחותה עמדו בני קטורה שהם לא יחסו עצמם אף עם אברהם אביהם. ורק אלה בני קטורה. והענין נכון מאד ועי' בחה"ת, ובאר מים חיים ופרדס דוד מספרים מאחד שהי' לו בן באמעריקא וכתב האב לו שיכתב לו האמת ע"ד הנהגת ביתו בעניני יהדות. הבן שהי' טרוד בעסקי' כתב לשון קצרה. שהוא בטוח בעדו. גם בעד נכדו ומסופק בבני' וד"ל, והי' כחידה סתומה מכתבו, אכל לכוף הבין האב כוונתו. שהוא בטוח בעדו שישאר יהודי נאמן לעדתו, כן בטוח בנכדי' שיהי' גוים גמורים. אבל רק מסופק בבניו מה יהי' עד סופם:

רש"י לצני הדור כו' קלסתר וכו' עי' בס' מכלל יופי דף ז' הק' המפו' מה ראי' הלא לדעת המחקרים בני זנונים המה יותר דומים לבעל לפי שמהרהרת בבעלה בשעת זנות, (ועי' בזה בס' תולדות יצחק כאן) וי"ל עפמ"ש בסוטה דכ"ו ונזרעה זרע אם הי' עקרה נפקדת אר"י א"כ יסתרו כל עקרות אלא אם יולדות שחורים יולדות לבנים, וזה"פ לפי שלצני הדור אמרו מאבימלך ר"ל ממעשה אבימלך נתעברה שבאתה לידי חשד בדין שתטול שכרה, כדאי' במד' וה' פקד כו'. זו שנכנסת לביתו של פרעה ואבימלך אינו דין שנפקדת. ואפי' שאין זה גנאי לשרה מ"מ גנאי לאברהם שלא מצדקתו זכה להוליד, אלא בדין שתטול שכרה. וזה תינח לר"ע אבל לר"י ל"ש זה לכן הראה ה' דעת ר"י אמת יולדות שחורים כו' וצר קלסתר פניו דומה לאברהם שהי' יפ"ת וזיו איקונין של אברהם הי' אור זיו פניו של אדם הראשון זה מן הדין לר"י, ומאין לה זכות. א"ו זכותו של אברהם גרמה להוליד שהוא למעלה מן המזל, ואז העידו הכל אברהם הוליד את יצחק ר"ל בזכותו נולד יצחק ומה שהי' יפ"ת משום בושה שלה שהי' לה מאבימלך. ובנח"ק כ' דק' הלשון ליצני הדור דהול"ל רשעי הדור. וי"ל דל"ה רשעים וידעו כי יצחק נולד מאברהם רק כי בעבור שהתפלל אברהם על אבימלך נענה הוא תחלה ונפקדה שרה, וז"ש מאבימלך מסיבת אבימלך. אך מפקי לה בלשון לצנות. והפתאים סברו שהוא כפשט הדברים לכן צר קלסת"פ. וכ"כ בס' טירת כסף. וע"ש שהביא בעה"ט תצא (כ"ג כ') לא יבא פצוע דכה וסמיך לי' לא יבא ממזר לומר שממזר אינו מוליד. וק' דראינו שממזרים יולידו וכמ"ש הוא ענה וכן באלופי עשו, וי"ל דה"ד בישראל ממזר אינו מוליד ואברהם משנימול הי' לו דין ישראל, וז"ש א"ת יצחק אף שהיה לו דין ישראל ואיך הוליד יצחק אם לא שאברהם

הוליד את יצחק, ולכן יצחק ג"כ הוליד שהי' זרע קודש מאברהם, וע"ע בהקדמה לשו"ת משיבת נפש שכ' ג"כ כנ"ל דלא עביד רחמנא ניסא לשיקרא לכן בלידת שרה הי' נם ופלא ואין להרהר מאבימלך ולכן הי' אמותינו עקרות שלא יהי' הרהור ח"ו שהולידו בעבירה ועתה נסתם פי המקטרגים ע"ש דרוש נכון ע"ז וע"ע בתורת משה, ואדני פז, ואו"ש. ובס' מעיני החכמה ב"מ דפ"ז:

ועי' שו"ת שם אריה אה"ע סי' צ"א אשה ששהתה י' שנים ולא ילדה ויצא עלי' קלא דל"פ שזינתה וילדה אי חשבי' לבתו לכל דבר, והביא תוס' יבמות דל"ז א' ד"ה וזו. דנשים ששהו י' שנים אין לומר דרוב מתעברות ע"ש באריכות והעלה להתיר. ועי' ג"כ בפתחי תשובה אה"ע סי' קנ"ו ססקכ"ו, ובנוב"י מ"ת אה"ע סי' ס"ט. ובהשמטות לשם ארי' הביא ראי' מרש"י כאן דרק ליצני הדור אמרו ולא הכשרים. ואף דשהתה זמן רב עם אברהם ולא ילדה ואח"כ נלקחה לאבימלך ונתעברה אין לך כיעור גדול מזה, אפ"ה אין לחוש חלילה שמאבימלך נתעברה רק שהי' לעז מליצני הדור, וראי' מזה שאין לחוש כלל ע"ש. ובס' בית שמואל הק' למה גבי לידת יצחק העיד אברהם הוליד את יצחק, ועוד מה בעי הפ' דהי' בן ס' שנה, וי"ל דביבמות ע"ח ב' דממזר ספק לא חי ודאי חי כדי שלא יתערבו בכשרים. אבל אי ידעינן שממזר לא יתערב, וא"כ האיך אמרו ליצנים מאבימלך איך יכול לחיות. וצ"ל דהטעם הוא שלא יתערבו, ויצחק עקר הי' וא"י להוליד ויכול לחיות אבל וא"ת יצחק והוליד ושפיר מוכח דאברהם הוליד יצחק דאי מאבימלך היאך חי, אך ק' הא כ"ע ידעו דקודם לא נתעברה רק מעתה שנלקחה לאבימלך והוי ודאי ומחזר ודאי חי. ורק אי' בגמ' א' לס' שנה אנדרלמוסיא באה לעולם ומכלה ממזרים, ואי' טעם למה דוקא צס' שנה משום דיותר מס' שנה אין אדם זוכר וכמ"ש בכתובות ד' כ' ע"ב, וא"כ ממזרים דידעו נעשין ללא ידעו אחר ס' שנה לכך מכלה אותם, וזה מתרץ הפסוק דק' דילמא לעולם מאבימלך דהוי ודאי כנ"ל לכן אמר דיצחק בן ס' שנה ואחר ס' נעשו ידעו כלא ידעו ואפ"ה חי מוכח דמאברהם נתעברה:

פסוק כ

ויהי יצחק רש"י וכי עדיין ל"ה יודעין כו' עי' דרשות הראנ"ח שרגילים לתרץ דברי רש"י בכ"מ שהוא מזכיר קו' הכתוב בפירוש ואינו אומר פירושו סתם, והקו' מתורצת מאלי' כמנהגו בכל שאר דבריו, אלא שכאן ג"כ אינו מזכיר קו' בפ' שעיקר קו' הוא מהפסוק מאמר מפדן ארם בין הדבקים הול"ל בת בתואל אחות לבן מפדן ארם, ונ"ל שקו' זו יתורץ עם קו' אחרת שיש אמעיקדא דדינא דמה בעי להשמיענו וצ"ל כפי' שדרשו חז"ל ויתיישב הכל דמשו"ה שינה בלשון כדי לדרוש דהי' רשע ומקום אנשי רשע. וע"ש שביאר הענין

דלבו של יצחק הי' נקפו דילמא ימשך אחריה וילכד ברשתה. גם על הבנים דרוב בנים הולכין אחר אחי אם. לכן אמר דהי' בן מ' שנה ובן מ' לבינה ולא חשש שמא יטה אשורו, ומשום הבנים אמר שהתפלל לנוכח אשתו כי עקרה היא ר"ל שיהי' הריון נגד ונוכח אשתו טבע אשתו לא תתדמה אלי'. או י"ל לנכח אשתו כי עקרה היא דבשלמא אי הי' יולדת בטבע הי' שייך רוב הולכין אחר אחי אם. אבל כאן היה חוץ לדרך הטבע ורק בזכות יצחק העתר שיהי' זרעה נמשך אלי' ולא למשפחת רבקה עש"ה, ובס' ווי העמודים פרק כ"ו כ' וק"ל ענין יחס זה לא הו"ל למקרא להודיע בפ' תולדות במקום שמזכיר מתולדות יצחק. כי יותר הי' נכון להזכיר זה בפ' חיי שרה במקום שהזכיר לקיחת יצחק אותה לאשה הי' להזכיר שבחה כדרך אין נושאין אשה אא"כ בודקין בה ובמשפחותי'. ואגב יומתק לשון רש"י ולא למדה ממעשיהם, ולא עשתה כמעשיהם הול"ל, הענין דבא ללמד ששניהם הי' עקרים והנה הי' לרבקה לעשות ענין כדי שתוליד הי' לה להסתיר עצמה ויקנא לה בעלה ויקוים ונזרעה זרע, לכן מזכיר סדר היחס שלה אצל התולדה ופרש"י שלא למדה ממעשיהם לעשות כמעשיהם פשיטא שהצדיקת הזאת לא עשתה אפי' ללמוד ממעשיהם לענין יחוד עם איש זר גם זה לא עשתה ועמ"ש בזה בס' בית האוצר ח"א כלל י"ד עש"ה, ובס' בנין אריאל כ' דפרש"י כאן דלא כגמ' יבמות ס"ד ובתד"ה ונילף דמדרשים חלוקים ודעת הש"ס שהיתה עכ"פ י"ב שנה כשנשאה, ונר' דמ"ש רש"י שהי' בת ג' לכאו' דלא כר"א דבתשרי נולדו אבות דהיינו אברהם ויעקב דבפדר"א אי' דעקדה הי' ביוה"כ ובו בפרק נולדה רבקה, א"כ הוי נשואי יצחק ורבקה בתשרי והמתין כ' שנ' ואח"כ התפלל ונפקדה ואח"כ ילדה לט' חדשים כמ"ש וימלאו ימי' ללדת א"כ א"א להיות שנולד יעקב בתשרי, כך נר' לכאו', אבל י"ל דלא נפקדה רבקה מיד כשהתפלל אלא לאחר ג' חדשים. ואז א"ש דוקא כר"א אבל לר"י דבניסן נולד יעקב לא א"ש דמתשרי עד ניסן ליכא ט' חדשים וכ' וימלאו, וא"כ רש"י בחומש לר"א וגמ' יבמות כר"י, ומ"מ למדרש אליבא דכ"ע צ"ל שלא נענה מיד עד שהתפלל הרבה וכמ"ש רש"י והפציר בתפלה ונמשך ב' חדשים עד שנפקדה אבל אי"ל שהמתין עוד ג"ח דשמא כבר נתעברה אחר כלות הכ' שנה, ז"א דהרי עקרה הי' והאיך עלתה על דעתו להסתפק שמא מעוברת עש"ה:

ובנו הר"ר דוד נ"י הקשה איך חלו הקידושין דקידושי קטנה אינם כלום, ואמר דהרמב"ם פסק בפ"ט ה"י ממלכים דלא ניתן שיעורין לב"נ. והפוסקים כ' דשיעור י"ג שנים שנעשה גדול הוא בכלל שיעורין הלמ"מ, ולדעת הסוברים דאבות קודם מ"ת הי' להם דין ב"נ א"ש דאפי' הי' קטנה הי' לה דין כגדולה דאין שיעור לב"נ, ועשו"ת חת"ס יו"ד סי' שי"ז

שכ' דלענין שיעור גדלות בישראל. י"ג שנה ובב"נ כל ששכלו שלם, ועי' במנ"ח סוף מ' ק"צ דכן הדין לענין עריות דבב"נ תלי באם הוא בן דעת וגם רבקה הי' לה שכל כגדולה ועי' ג"כ ברא"ש סוף גיטין בשם ר"ח בהגיע לפלגות ראובן חקרי לב כגדולה הוי. ועי' בתוס' סנהדרין ד"ע ע"א ד"ה בידוע שכ' דאע"פ שנתנו חכמים סימן בב' שערות בי"ג שנים ולקטנה י"ב, בדורות הראשונים שהי' ממהרין להביא שערות הי' זמן גדלות מקודם הרבה ע"ש וע"ע בשו"ת הרא"ש כלל ט"ז דשיעורי גדלות הם בכלל שיעורין ורק בישראל "ולא בב"נ" ועי' בעה"ת וישב (ל"ח א') ובפני יהושע בפתיחה לכתובות, ובתומים סי' ז' סק"ג, ובמ"ש בפ' וישלח (ל"ד כ"ה) עוי"ל דאבי' קיבל קידושין עבורה, ועי' קדושת לוי. שפי' לא אוכל כו' כדי שאבי' יקבל קידושין טרם ימות ובקידושי מיאון לא רצה, ועמ"ש לעיל ובפ' חיי שרה. (כ"ד א'):

פסוק כא

ויעתר. רש"י הרבה והפציר בתפלה. ובת' יונתן ארום עקרא הות עשרין ותרתין שנין וק' דיצחק בן מ' שנה בקחתו רבקה. ובן ס' הי' בלדת אותם, נמצא דהות עקרה כ' שנה ועי' בפי' על יונתן שמוחק ותרתין, וכן בס' מיני תרגומא, ובס' לשון הזהב כ' עפ"ד הב"ר פס"ב דרבקה הי' עקרה מעת שנולדה. ולפמ"ש רש"י (כ"ה כ"ו) על ויצחק בן ס' שנה. הי' רבקה בעת לידת הבנים כ"ג שנים. דל ימי העבור פש כ"ב שנה וכיון דמלידה הי' עקרה, וג"כ היתה מזומנת ליצחק כמ"ש רש"י סוף וירא (כ"ב כ') שפיר אמר התיב"ע דהות עקרה כ"ב שנין. ובקובץ דרושים חוברת ד' סי' ל"א הובא בשם אא"ז הגה"ק מהר"י מייזלש ז"ל אבד"ק פיעטרקוב, דק' מתחילה כ' לנוכח אשתו ואח"כ כ' ותהר רבקה אשתו ומתחלה לא הזכיר שמחה, רק אשתו לבד, וי"ל דהקב"ה עושה נס שיתגדל שמו ברבים אולם מצינו בחז"ל דשינוי השם גורם לבטל הגזירה. "אברם אינו מוליד אברהם מוליד" ואם הי' אצל רבקה ג"כ שינוי השם ל"ה הנס גדול כ"כ שהרי כן דרכו לבטל הגזירה בשינוי השם, ולכן כ' התורה רק ותהר "רבקה" אשתו שגם בעת הריון הי' שמה רבקה וזה תגדיל הנם. וכ"כ בס' דברי שלום עש"ה:

רש"י זה עומד בזוית כו' וכן היא. עי' מהרש"א יבמות דס"ד. ובראי"ם כאן. ובכל הפרשה. ובס' אהבת עולם דרוש ז'. והנה צ"ב מדוע עמדו דוקא בזוית. ועי' ס' מים חיים ע"פ גמ' ב"ב דכ"ה א' אריב"ל בואו ונחזיק טובה לאבותינו אנשי כנה"ג שהודיעו לנו מקום תפלה, דכ' וצבא השמים לך משתחוים. דשמש וירח העומדים במזרח משתחוים למערב, ובזה יובן מחמת שהם עדיין לא ידעו מקום תפלה ורצו לצאת ימי ספק התחכמו לעשות ממ"נ.

ויצחק העמיד עצמו בקרן מערבית צפונית ורבקה בקרן מזרחית דרומית, דממ"נ לאיזה רוח שצריך להתפלל יעמדו. וכ"כ בדרש משה:

רש"י לו ולא לה. שא"ד תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע לפיכך לו ולא לה, וק' למ"ל עוד הפעם לפיכך לו ולא לה, וכ' בס' קהלות ישורון דאי' בברכות ד"ז א' צדיק וטוב לו צב"צ ורע לו צב"ר, רשע וטוב לו רב"צ ורע לו רב"ר, וכ' בס' צפנת פענח דאמאי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא והלא מצינו בתורה שיש שכר דכ' אם בחוקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם וכן נתינת א"י בשכר התורה, ותי' דזכות הרבים הוי בעוה"ז ועוה"ב וזכות היחיד אינו רק לעוה"ב, וגשמים וא"י בזכות רבים. וכ"כ במהרש"א. וזה טעם צדיק וטוב לו צב"צ דזכותו וזכות אביו זה רבים דמיעוט רבים שנים. וצב"ר שאין לו רק זכות עצמו וליכא שכר בעוה"ז, לפי"ז י"ל אפי' צב"ר לפעמים יש זכות דרבים ע"פ גמ' דברכות ב' שנכנסו להתפלל וקדם א' ולא המתין לחבירו טורפין לו תפילתו בפניו ולא עוד אלא גורם שכינה שתסתלק מישראל ואם המתין שכרו יראה זרע ויאריך ימים. וא"כ אם הצב"ר יתפלל עם צב"צ והמתין תפילתו מקובלת שזכותו וזכות חבירו הוי רבים, ועוד יל"ד מה לשון א"ד תפלת צב"צ לתפלת צב"ר ולא אמר סתם א"ד צב"צ לצב"ר, ולהנ"ל א"ש ויעתר לו ולא לה וצריך טעם, ואת"ל שהוא צב"צ ויש לו זכות דרבים משא"כ היא צב"ר, הלא אם צב"צ וצב"ר נכנסו להתפלל כאחד והמתין הוי נמי זכות רבים, לכן אמר שא"ד תפלת צב"צ תפילת דוקא כלו' שצב"צ קדם להתפלל ויצא ולא המתין. וא"ש לפיכך לו ולא לה כלו' אף כאן נכנסו שניהם להתפלל, ודאי התפללה ויצאה ולא המתינה ואין כאן זכות רבים לפיכך לו ולא לה, ועי' ס' דרוש שמואל עפמ"ש בתענית דכ"ג בחוני המעגל דהתפלל עם אשתו וענו לה מתחילה, ושאלו לו מ"ט א"ל דאשה נותנת ריפתא לעניא ומקרבת הנאתה, וש"מ אף דהוא הי' צדיק יותר ממנה מ"מ היא נענתה תחלה, וכאן ק' למה לא הלך יצחק להתפלל בשדה כמ"ש ויצא יצחק לשוח בשדה, ורק דצריך לתפלת רבקה דמקרבת הנייתה והתפלל עמה בזוית, וא"כ הי' ראוי שתקובל תפלתה מקודם. וע"כ שא"ד תפלת צב"צ ובס' אמרי בינה הק' דהול"ל לתפלת צדיקת בת רשע דברבקה מיירי וי"ל דה' אמר לאברהם לך לך מארצך כאן א"א זוכה לבנים והוצרך לשנות מקומו לשנות המזל, ויצחק לא הוצרך לשנות מקומו והועיל תפילתו לשנות המזל, וצ"ל שא"ד תפלת צב"צ ואברהם צב"ר וזה כוונת רש"י ויעתר לו ה' וק' למה מועיל תפילתו ולא הוצרך לשנות מקומו כמו אברהם ועז"א שא"ד תפלת צב"צ ואברהם הי' צב"ר לפיכך לו ולא לה. דהיא היתה ג"כ צדיקת בת רשע וע"ע בע"נ ולקוטי שושנים ואו"ש:

ועתש"ו הרא"ש כלל ד' שנשאל אם ראוי לקבל ש"צ צדיק יותר או מיוחס יותר והשיב

דמה יתרון בהיחוס ויותר טוב לקרב הרחוקים, והק' עלי' מיבמות ס"ד. א"ד תפלת צב"צ לצב"ר. וכ' המהרש"ל בתשובה דתפלת צב"צ טוב יותר כשמתפלל בעד עצמו דזכות אבותיו מסייעתו, אבל כשמתפלל בעד אחרים אדרבה חשובה ביותר לפני ה', מי שמניח מעשה אבותיו והולך בדרך ישרים. ועי' טור או"ח סי' נ"ג וט"ז סק"ג ומג"א סק"ח מ"ש בזה:

ובמשלי (ג' ט') כבד את ה' מהונך פרש"י מכל מה שחננך אפי' מקול, (אל תקרא מהונך אלא מגרונך) הנה זה לא נמצא בשום מקום. ועי' בב"י או"ח סי' נ"ג בשם שבולי לקט ובאה"ט אות י"ב בשם פסיקתא ועי' בהגהות מהגר"ז מרגליות על הפסיקתא. ובתניא רבתא:

פסוק כב

ויתרוצצו. רש"י כשעוברת על ביהכ"נ וכו' עי' באר שבע סנהדרין דצ"א והקשה מהא דהודה רבי לאנטונינוס דמשעת יציאה שולט היצה"ר ולא מיצירה דכ' לפתח חטאת רובץ, וי"ל דיש ב' יצה"ר מחשביי ומעשיי כמ"ש בנדה ד"ל ע"ב דלמדין עם הולד כל התורה וכשיוצא מלאך סטרו על פיו ושוכח הכל, וכיון שיכול ללמוד בודאי יש לו שכל ג"כ לבחור בטוב ולמאוס ברע ע"י היצ"ט שבו המחשביי, וג"כ איפכא, וה"נ יעקב ועשו כשלמדו התורה בבטן בחר יעקב בתורה ולכן פרכס לצאת לקיים התורה, וכן עשו לפני ע"ז והכל במחשבתם ויצרם שהי' להם בבטן, ואח"כ בלידה בסטרת המלאך שכחו מחשבתם הראשונה ובא להם יצה"ר המעשיי המסית לעשות רע, אבל קודם לכן הי' להם יצר המחשביי, ועי' שו"ת זכרון יצחק בח"ת. וקול אלי', ושם משמואל להגר"ש סאליר ז"ל. ובארץ חמדה מהמלבי"ם, שהביאו הא דר"ש העמסוני, בב"ק מ"א, קידושין נ"ו, ופסחים כ"ג, דורש כל עשין וכשהגיע לאת ה"א תירא פירש כו' ולרש"י הנ"ל מפרכס לצאת כו' ורבקה לא הי' יודעת שהם ב' עוברין וסברה שעובר א' הוא ויש מקום להרהר ח"ו דיש ב' רשויות כיון דיש ב' הפכיים בנושא א', ותאמר א"כ למה זה אנכי' ר"ל מ"ש אנכי ה' אלקיך בי' דברות שהוא נגד מה שאירע לי ברציצה זו, ותלך לדרוש את ה' היינו את ה' אלקיך תירא, ויאמר לה ה' שני גוים בבטנך א' צדיק וא' רשע, ואל יעלה על לבך שיש ח"ו ב' רשויות, ועי' בכל"י, ובנפלאות חדשות, ובס' פתגמין קדישין באות ס', ובהקדמה לשו"ת מהרש"ם ח"א אות כ"ז. והחת"ם כ' על רש"י למה זה אנכי על הריון ורמב"ן פי' למה אני חי כלל, וי"ל דתרווייהו בהדדי א"ש דמי שאין לו בנים חשיב כמת, ומי שיסורין מושלין עליו כאלו אינו חי, ואמרה ממ"נ למה זה אנכי אם אין לי בנם הנני כמת, ואם יש לי יסורים אין חיותי חיות, ובס' ישועות מלכו להגאון מקוטנא ז"ל

איתא על ויתרוצצו פרש"י ריצה זו א"י מה הוא, וי"ל כי הראב"ע בפכ"ה כ' שהי' לפלא שנפתחו ב' השליות כאחד דאל"כ היאך הי' אפשר לאחד לאחוז בעקב השני, ובאמת י"ל דיעקב ועשו הי' בשליא אחת ועי"ז אפשר הי' לו לאחוז בעקב עשו, אך תאומים בשליא א' באשר תמיד המה ביחד בלי תנועות אז נדבקים זב"ז והוא בריה של תיום שאנו רואים לפעמים, ולמנוע מזה היה מנפלאות הבורא כי הוולדות תמיד נתרוצצו וע"י תנועות ריצה הזו נשמרו שלא יתדבקו ביחד, ובקובץ דרושים חוברת א ד' סי' כ"ט הביא דבברכות ד"י ע"א דחזקי' לא נשא אשה דחזי ברוה"ק דנפק מיניי' בני דלא מעלי וישעי' השיב לו בהדי כבשי דרחמנא למ"ל, ופי' ביע"ד דבאמת מנשה חזר בתשובה אח"כ רק דתשובתו לא נתקבלה רק ע"י חתירה מתחת כה"כ, ולא ראה זאת חזקי' ברוה"ק ולכן לא רצה לישא, וישעי' ראה בנבואה וז"ל בהדי כבשי כו' דאין אתה רואה במקום סתר דיתקבל תשובתו ע"ש, ונראה מזה דאם הי' עומד ברשעו עד סופו הי' הצדק עם חזקי', וי"ל דלכן חשבה עלי לשכורה דעלי ראה כי בניו לא ילכו בדרכי' א"כ אין לה דעת דלמה לה להתפלל על בנים. ורבקה ראתה כי מפרכס בביהמ"ד ובע"ז וסברה שיהי' הפכפך במעשיו פעם צדיק ופעם רשע ואם בתחילתו יהי' צדיק ובסוף רשע וכל צדקותיו לא יזכרו נוח לה שלא תלד כלל, למה זה אנכי מתפלל על הריון ותלך לדרוש את ה' מה יהי' בסופו דאולי בתחילה יהי' רשע ולבסוף צדיק ונוח לה ליולד, וע"ש בחוברת יו"ד סי' ט' בס' הדודאים:

ואחי הרה"ג ר' שלמה זאב נ"י אחר דלהכי הוסיפו לחזקי' ט"ו שנה (מ"ב כ' ו') ועי' יבמות מ"ט ב'. עפ"מ שארז"ל שרבקה הי' עקרה כדי שלא יראה יצחק בן בנו יוצא לתרבות רעות. כן חזקי' לא רצה לישא בנעוריה לפי שראה של"י לו זרעא מעלי', רצה להמתין עד סוף ימי' שלא יראה בבניו הרשעים, וא"ל ישעי' בהדי כבשי דרחמנא ל"ל, שאם יהי' רצון ה' בכך יהי' כובש מעיינך עד עת ההוא, וכשעשה תשובה ונתקבלה תפילתו שלא יראה בבניו הרשעים הוסיפו לו ט"ו שנים כמו שהי' בעשו שהי' ט"ו שנה במיתת אברהם דכשנולד יצחק הי' אברהם ק' וכשנולד עשו הי' יצחק ס', נמצא הי' אברהם אז ק"ס וחי עד קע"ה, והי' עשו בן ט"ו, ואף שמבן י"ג נעשה בר עונשין, כ' המפו' דבעיני העולם לא הוחזק לרשע עד בן ט"ו וה"נ כן, ובקו"ד חוברת ב' סי' נ' כ' ג"כ כן דאמרה למה זה אנכי דעל בן רשע אחז"ל בפ"ט מ"ז דב"ב בני רוכל תקברם אמם, ובמד"ר וישב פפ"ד, וע"ז ויאמר לה שני גוים בבטנך, וכמו שאחז"ל ע"ז די"א ע"א אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שלחנם צנון וחזרת לא ביהמ"ח וימוה"ג, והפשט י"ל דצנון בא לגרר תאות אכילה ולעוזרו ובא על השלחן קודם אכילה שתפתח האצטמוכא, וחזרת טבעו לעכל

אכילה ובא לאחר אכילה ובשום פעם לא יהי' שנים אלו יחד על השלחן כי טבעם שונות, ורק בבתי משתאות אשר זה הולך וזה בא, זה הולך לאכול וזה קם מאכילתו ואוכל חזרת לעכל, שתי אלה מונחים יחר על השלחן וכן הי' באברהם דהי' עוברים ושבים תמיד וכן ברבי שהי' זן חכמי ישראל, ב"ב ד"ה ומדרכיו למד אנטונינוס, וז"פ שני גיים אלו אנטונינוס ורבי שהרבו בהכנסות אורחים עד שלא פסקו צנון וחזרת והי' תמיד על השלחן כמו באכנסניא בימוה"ח וימות החורף, וזה הי' ניחום לרבקה דיפוק גם מעשו זרעא מעליא כמו אנטונינוס, וזה שאחז"ל ע"ז ד"י ע"ב באנטונינוס לא יהי' שריד לבית עשו בעושה מעשה עשו:

למה זה אנכי. ערש"י בס' דברי יוסף כתב עפ"ד חז"ל נשים צדקניות ל"ה בפתקה של חוה ואין להם צער לידה, ואי' מפ"מ אמותינו עקרות שה' מתאוה לתפילתן של צדיקים, וזה כוונת רבקה שאמרה אצלי יש שני הפכים בנושא א' עקרה וצער עיבור ואנכי לא ידעתי אם אני צדיקת ולזה הנני עקרה שה' חפץ בתפילתי א"כ למ"ל צער עיבור דצדקניות אין להם צער. ואם איננני צדיקת א"כ למה הנני עקרה והצרכתי להתפלל וממ"נ למה זה אנכי:

לדרוש את ה'. רש"י לביהמ"ד שיגידו מה יהי' בסופה, וערמב"ן דלא מצא דרישה אצל ה' רק להתפלל כמו דרשתי את ה' ועננני, וע' בהקדמה לשו"ת כתב סופר או"ח די"ל דרבקה לא ידעה וסברה שיהי' רק א' ויהי' נפשו חשקו בתורה לתכלית עוה"ז לעשות עטרה וקרדום אבל לא יהי' בו יר"ש וטוב הי' לה אם ל"ה לה כלל בנים, דהלומד שלא לשמה נוח לו שלא נברא ולנסות זה הלכה לביהמ"ד להתפלל ויהי' זאת הבחינה אם ב' הם בודאי הצדיק יפרכס לצאת להתפלל, אבל אם אחד הוא ויש בו רק תורה לבד לא יפרכס להתפלל, וכשראתה שפרכס אז הבינה כי ב' גוים בבטנה עש"ה. והר"ן בדרושים השיג על רמב"ן שנשמט ממנו הפסוק ודרשת את ה' מאתו האחיה מחולי זה ועי' בקובץ דרושים חוברת ד' סי' ל"א שהביא שנעלם במח"כ הר"ן דברי רמב"ן פ' יתרו (י"ח ט"ו) שהביא פסוק זה ופירש בו שהנביא בעת התפלה ידע אם החולה יחיה מחולי זה כענין רחב"ד אם שגורה תפילתי בפי ע"ש. וע"ע בחוברת יו"ד סי' י"ב:

ועי' רמתים צופים ח"א אות כ"ו בשם הרר"ב מפרשיסחא ז"ל על רש"י שדרשה מה יהי' בסופה, דכל ימי האדם היצר נלחם עמו ורבקה סברה שהוא ולד אחד רק שהוא נלחם עם היצר ע"כ הוא פעם כך ופעם כך, והלכה לדרוש מה יהי' בסופה מי יגביר על מי כי מי שיגבור בסוף הוא המנצח כמ"ש והי' עקב תשמעון שהכל הולך אחר העקב וסוף, וא"ל שיהי' שנים אחד צדיק מתחילתו עד סופו, וא' רשע ג"כ כן, וע"ע שם ברמ"צ ח"ב אות ז'

אריכות בזה, והקיצור אף דהי' ביחד בבטן מ"מ יעקב לא שמע רק הדיבורים הקדושים וכמ"ש ביומא פ"ב ב' לחשו לה שיוה"כ היום ולא שמע' ונפיק מיני' שבתאי אוצר פרי וקרי עלי' זורו רשעים מרחם ע"ש, ומחמת שיעקב הי' שכן לרשע הזה הי' רוצה להרחיק א"ע משכן רע, ואף שידע שאם יצא שלא בזמנו יהי' נפל אעפ"כ מסר עצמו על קידוש השם, אך לא רצה לסכן אמו בצאתו שלא בזמנו וסבל סרחון עשו, ולא נפעל כלל מעשו, וזה פלא שידוע שתאומים ישתוו בטבעם אעפ"כ הם לא הי' שווים אדרבה הם הפכיים. וישראל הם ביישנים רחמנים גומלי חסדים, וכן היום כשאנו שומעים שיש צדיק באיזה מקום אפי' רחוק מפרכסים להתחבר עמו וזה סימן שהוא מזרע יעקב עש"ה:

ובס' פני אריה זוטא כ' על רש"י דעשו מפרכס לצאת בפתחי ע"ז וידעה דהוא רשע, וגם הי' מבקש להרוג אמו והוי כרודף ומותר להרגו והלכה לדרוש את ה' אם מותר להרגו. כי אמרה למה זה אנכי, כי אנכי בסכנה, וא"ל ה' שני גוים בידוע מכתבי האר"י ז"ל איסור רציחה אפי' לעכו"ם שמא נפיק מיני' זרע מעליא. ואיתא בפ"ק דע"ז ד"י שנתן רבי לאנטונינוס צנון רמז לעקירת צנון בכל יום אחד, שיהרוג לחשובי דרומאי אחד אחד, אבל על מה ששאל כדת מה לעשות בבתו שעבדית איסורא שלח לו חסא דהיינו חזרת לרמז שיחוס עלי' ולא יהרגנה שלא יכרת זרעו. הרי שעם הצנון רמז שלא יחוס עליהם ויהרוג לרשעים הקמים עליו, ובחסא רמז שעל זרעו יחוס. וא"ש תשובת ה' לרבקה שני גוים אנטונינוס ורבי הרי שעתיד לצאת ממנו זרע מעליא ג"כ. וע"ז א"ל שלא פסקו צנון וחזרת לרמזים הנ"ל דצנון מרמז שיעקר הרשעים. אבל על זרעו יחוס אע"ג שאינם צדיקים וזה רמז החזרת הנקרא חסא שיש לחוס על בניו ומכ"ש בידוע שנפיק מיני' זרע מעליא. ובזה הזהיר לרבקה שלא תהרוג את עשו אע"פ שהוא רשע. ובח"ס כ' שדוחק שנתנבא על דור א' מזמני הגלות שהי' רבי ואנטונינוס. אבל י"ל דכ' ואח"כ יצא אחיו משמע שהי' שיהוי קצת ביניהם ולא בבטן אם עקב את עשו, ואחרי הוא מופלג, וי"ל דבמלאכת משכן לעולם שלחן קודם למנורה. וכתב התה"ד בבאורי מהרא"י פ' פקודי ששלחן מרמז על מחזיקי תורה והם מוקדמים כמו שמח זבולון בצאתך קודם ישככר באוהליך, עד מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו, והטעם כי ישששכר וזבולון או כהנים וישראלים שניהם אדונים זל"ז, וג"כ נכנעים זל"ז. כי משועבדים הכהנים לישראלים שיקבלו מהם פרנסתם. אך הכהנים ות"ח הם נשואים והישראלים הם תחת הכנעתם. כן יצירות יעקב ועשו הי' שיעקב וזרעו ממלכת כהנים ונשיאים, ועשו כזבולון נותן לפיו של ישראל, ויהי' כל ישראל כרבי בדורו. וכל עשו לעולם כאנטונינוס, אנטונינוס נהג כבוד לרבי. ורבי נהג כבוד לו כמו לכל קיסר רומי, אך כל זה כשהי' בבטן אמם שני גוים.

וע"כ הניח יעקב לעשו לצאת קודם כזבולון קודם לישששכר. אך משיצא ראשו ורובו כ' ושני לאומים ממעיך יפרדו, תיכף נתפרדו אלו לחיי עולם ואלו לחרפות דראון עולם. ואח"כ יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו לעכבו שלא יצא ראשון, כיון שאיננו כזבולון א"כ יעקב קודם לו. ועי' בקובץ דרושים חוברת יו"ד סי' י"ב מ"ש בזה הגאבד"ק מאנקטוב באמרי כהן:

ובענין חיזוק התורה כ' עץ חיים הוא למחזיקים בה. בעת שאדם טובע אם יזדמן לו עץ אשר יוכל להנצל ע"י, יחזיק בשני ידיו לא ינתק העץ מידו, וז"ש ע"ח הוא רק למחזיקים בו בשתי ידיו בכל כחו. ונדמה לעץ דאם זורע חיטים או דגן צריך מקודם לחרוש ושאר מלאכות ובשנה שניה ג"כ כן. אבל אילן אם נטע פעם אחת צומח לעולם, ויוכל להיות כי בעד האילן לא טוב לעמוד ולסבול מכל פגעי הזמן ברד ושלג קור וחום. אבל טוב לבעליו שיש לו פירות כל השנה. וז"ש כי תורה ות"ח עץ חיים למחזיקים בה ותומכיה מאושר כי רק התומך התורה מאושר אבל לא הת"ח. וז"פ (ברכה ל"ג י"ח) שמח זבולון בצאתך וגו' כי עשו שותפות, וזבולון קודם שנסע לעסקיו בא לישששכר ליקח ממנו ברכת פרידה, ובא אצלו בחורף ושומע שלומד סוגיא לימא מתניתין דלא כסומכוס, ומנורה גדולה עומדת והתנור חם וגמרא נאה דפוס ווילנא על השלחן, והתקנא בו, וחשב בלבו שהוא צריך לנסוע למרחקים בקור גדול, ומן הריוח עוד יהי' מחויב ליתן לשותפו ישששכר. אבל כעת לא יוכל לחזור כי כבר עשה השותפות. אבל כשיבואו לעלמא דקשוט, וישששכר למד ש"ס ב' פעמים, משניות י' פעמים, וכרוז נפק פנו מקום לר' זבולון שלמד כל הש"ס וה' פעמים משניות, ונותנים לו מקום אצל ישששכר ואז ישמח, וישששכר הוא בעצבות שמכר הבכורה בנזיד עדשים, וז"ש שמח זבולון בצאתך מן העולם, וישששכר באוהלך רק ישמח אבל לאח"כ לא ישמח שיראה שפרע ביוקר בעד התמיכה, וע"ח למחזיקים ותומכיה זבולון הוא מאושר, וז"פ עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות, כי יש תרי"ג מצות וז' דרבנן. וז"ש על כל צו"צ זה ישששכר וזבולון ב' השותפים ביחד תר"כ עולמות בעד כל מצוה עולם מלא:

עי"ל שמח זבולון וכו' רמז שכל אחד יכיר מקומו ולא יתערב בתחומו של חבירו תפקידו של זבולון לעסוק בפרקמטיא להמציא החומר ולבנים לבנין בית ישראל, וישששכר להיות הבונה כמשחז"ל א"ת בניך אלא בוניך, בסוף ברכות (דס"ד א') וז"ש והוא לחוף ימים ישכון, אבל ישששכר כחמור גרם באהלה של תורה, לדאבוננו אנו רואים עירוב פרשיות אותם העוסקים במסחר וידיעת התורה זרה להם, הם ישאו דעה בדבר החינוך ולקחו מקומם של הבני ישששכר, ובזה מובן הא דחגיגה ד"ה ב'. שחשבו בין אותם שהקב"ה

בוכה עליהם שאינו יכול לעסוק בתורה ועוסק" ולכאו"ק אדרבה הי' לו לשמוח על זה שעוסק בתורה אף שאינו יכול, אבל כאן אנו רואים האי סדרים השורר באותם שאין יכולים לעסוק בתורה ועוסקים בהנהלת המוסדים לעניני דת ותורה, ועליהם אמר הפסוק "ונקרב בעה"ב אל האלקים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו' אותם הבעה"ב ששלחו ידם במלאכת רעהו הת"ח. וכן הקב"ה בוכה על מי שבידו לעסוק בד"ת ואינו עוסק בעניני מוסדות הצבוריית, ואין נותנים לת"ח לעמוד בראש. ובעוה"ר אם אחד יודע לדבר צחות מעט, ויכול לדבר לפני קהל בפומבי אז יחזיקו בו וכמ"ש גותחסרהו מעט מאלקים". אם בזה יצטיין שחסר לו מעט מן אלקית אז "כבוד והדר יעטרהו":

ולא רק שמכבדים לת"ח רק עוד יבוזו לו ושונאים המה לו, וכמ"ש בשם הג"ר שלמה קליגר ז"ל, בתהלים ל"ד, תמותת רשע רע ושונאי צדיק יאשמו, ולכאו"ק מה חייב אם אינו יכול להתגבר על יצרו, ואם תאמר בראתי יצה"ר בראתי תבלין תורה, אבל מה יעשה מי שאינו יכול ללמוד, אך ע"פ משל מלך שלח למלחמה שר שלו ולא נצח, ושלח שר אחר ונצח המלחמה, והמלך רצה להבחין השר הראשון אם מחמת שנאתו למלך לא נהג המלחמה כהוגן, או מחמת אי ידיעתו בתכסיסי מלחמה לא נצח, מה עשה המלך, אם השר הא' שמח ג"כ בנצחון השר הב'. ראי' שהוא אוהב המלחמה ורק מחמת חלשותו אבד המלחמה, אבל אם לא שמח אז ראי' שהוא שונא שבכוונה איבד המלחמה, הנמשל השי"ת שלח ישראל למלחמת היצר ואפילו אם נפל ברשתו, אינו ידוע אם מחמת חולשותו חטא או שהי' במרד, והבחינה אם הוא מכבד ת"ח ראי' שהוא בעצמו א"י לכבוש יצרו, אבל מכבד לומדים אחרים. וז"פ תמותת רשע רע, רע הוא העבירה תמותת אותו, וא"ת מה חייב אם הוא חלש, לזה אמר ושונאי צדיק יאשמו ע"י שהוא שונא לצדיק על זה יאשמו דמזה ראי' שבמרד עשה הכל ודפח"ח ועוד יש אתי אריכות בזה, ועמ"ש בפ' ויחי (מ"ט י"ג):

פסוק כג

שני גוים בבטנך ושני לאומים ממעיך יפרדו, ולאום מלאום יאמץ ורב יעבוד צעיר. ערש"י ומהרש"א יבמות דס"ד, וי"ל דידוע שכל חשיבותו של ישראל בזמן שהוא מובדל מן אוה"ע במאכל במשתה ומלבוש, אבל בזמן שהוא רוצה להדמות להם אבד חשיבותו, וז"ש בפ' בלק (כ"ג ט') הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב אש ומים שני הפכים ומים מכבים אש, ורק כשהם יחד בלא אמצעי, אבל באמצעי סיר, אש גובר על מים ושורף אותו, וישראל דומים לאש כמ"ש ובית יעקב לאש, ואוה"ע למים כמ"ש מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה זה אוה"ע כמ"ש חז"ל, ובזמן שישראל מופרש ומובדל מן

אוה"ע אז גובר ישראל עליהם, ולהיפך אם מתערב בהם אז המים מכבים האש ואוה"ע גוברים. ז"ש הן עם לבדד כל חשיבותו בזמן שבדד ואז הוא שישכון בשלום על אדמתו, אולם בגוים לא יתחשב" אם מתדבק ומתערב בגוים אז לא יתחשב לכלום. וזה"פ שני גוים בבטנך עשו וזרעו ויעקב וזרעו ושני לאומים הללו אם ממעיך יפרדו ולא יתערבו אז לאום מלאום יאמץ אם זה קם זה נופל ולא ישוו בגדולה אז רק אז" ורב יעבוד צעיר, כי יגבר בית יעקב אש על עשו הנמשל למים, לא כן אם יתחברו אז יגבר המים ויכבו אש: רש"י אנטונינוס ורבי, הר"מ מפרעמישלאן ז"ל אמר בזה דצדיק משבר התאוות ומצננן, וגם באכילתו מעלה הניצוצין קדישין ומחזירן לשרשם, ובנעוריו נקל להעלות נצוצין שמוחו צלול, אבל יקשה לו לשבר כל תאוה גשמיית, ולהיפך בזקנותו מהנקל להכנעת התאוה, אבל לרפיון כחו לא יכול לכוון יפה. להחזיר הניצוצין, אבל אנטונינוס ורבי לא פסקו לא צנון הקרירות ולא חזרת החזרת נצוצין לשרשם, לא בימוה"ח בימי הנוער ולא בימה"ג בימי הזקנה וע"ע קובץ דרושים ח"א כרך ב' סי' נ' בזה:

פסוק כד

וימלאו ימיה ללדת. רש"י שנולדו למלואים, ובפ' וישב (ל"ח כ"ז) כ' רש"י ג"כ כן כן וכ"כ במד"ר וערש"י שמות (ב' ג') יולדות לז' יולדות למקוטעין, ועי' בכור שור ר"ה די"א, עפמ"ש בפ' חלק (צ"א ב') שהיצה"ר ניתן לאדם בשעת יצירה, ולפי"ז מה שהלידה מאחרת הוא טוב כדי שיתאחר יצה"ר לבוא, דודאי לא לחנם הוא בא בשעת לידה, אמנם בצדיקים שאין יצה"ר פועל בהם כלום, לא איכפת בהקדימה כלום, וז"פ וימלאו ימיה ללדת והנה תומים ופרש"י חסר לפי שאחד רשע, אבל בסמר כ' תאומים ששניהם צדיקים, ויהי' פי' וימלאו שילדה למילואים, וקשה מ"ט הא דרך הצדקניות להוליד לז' חסרים, ומתרץ תומים בבטנה חסר שא' רשע ומפני זה צריך שיהי' לידה למלואים, וא"ש ויתרוצצו, בע"ז עשו מפרכם, וכראותה כך הכירה שכבר בא היצה"ר אליו במעי אמו, ותאמר א"כ למה זה אנכי בצער עיבור כ"כ יותר מהראוי, כיון שאין בזה טובה כדי לאחר את היצה"ר הבא בשעת לידה דהא כבר בא, ועי' בחנה"ת בזה:

והנה תאומים ערשב"ם בכל דבר חידוש רגיל לומר כן, וכן והנה היא לאה, ויקץ פרעה והנה חלום, עי' בב"מ דפ"ז עד יעקב ל"ה חולשא ויליף מפ' ויחי (מ"ח א') הנה אביך חולה, וכ' מהרש"א לפי שלא הזכיר כאן שקרא אותו כמו שהזכיר בפרשה הקודחת, לפי שהאמירה שאביו חולה היא עצמה הקריאה שנתחדש באבי' החולה קודם מיתה דבר שלא הי' בעולם והוא כדי לברך בניו ויצוה אותם כפרש"י, ועי' בחי' הש"ס להגר"י פיק

שם בב"מ דתי' המהרש"א דוחק ולרשב"ם ניחא דתיבת הנה הוא חידוש, וזה החידוש שלא הי' חולשא מקודם:

פסוק כה

אדמוני. רש"י סימן שישפוך דמים ויקראו שמו עשו הכל קראו כן, בס' פני"ק הביא עפמ"ש ביו"ד סי' רס"ג תינוק שנמצא אדום סימן שלא נבלע דמיו באבריו, ולכן כשפרש"י אדמוני סימן לשפ"ד, וק' דילמא מחמת שלא נבלע דמי' ע"כ פרש"י הכל קראו עשו לפי שנגמר כבר כבן שנים הרבה וא"א שלא יבלע דמו. ובעה"ת כ' דעשו לא נימול דחשש יצחק שלא נבלע דמי' ואמר אמתין עד י"ג שנים כמו ישמעאל וכשהי' י"ג לא רצה עשו למול א"ע, וק' איך המתין עד י"ג הא מצוה על האב בכל רגע שיכול לימול בנו, וכ' בס' יד המלך על הרמב"ם ה' מילה דבחלה הבן בשמיני בטל המצוה מאב וראי' דמילה בזמנה דוחה שבת הא אפשר לאחר שבת א"ו דאין מצווה אלא ביום ח', ועתש"ו רמ"ע מפאנו סי ק"ד דעוסק במצוה ביום א' דרגל חייב ברא ביום ב', אפי' למ"ד תשלומין דראשון הרי מבואר דחיוב הוא על כל הרגל, ועמ"ש בזה בכל"ח ואפי' אי לאחר ח' ליכא חיוב על האב, אם לא הי' בר חיובא בח', זה רק חיובא דאב אבל עכ"פ חיובא על הב"ד שלא להניח ערלים בניהם ונפקא מקרא דהמול לכם כל זכר, ואיתא ג"כ על האב לאחר ח' והדק"ל אמאי לא מל יצחק אח"כ כשנבלע דמו קודם י"ג, וי"ל דאב אינו בכלל ב"ד דהוא קרוב וראי' אמאי לא כפאו אותו בי"ג למול כמו שיש על הב"ז חיוב כפיה, ועי' בטורי אבן חגיגה ד"ט, ובתשובות הרי"מ יו"ד סי' ט"ז, ובהגהות יד שאול יו"ד סי' רס"ו, ועמ"ש בפ' לך (י"ז כ"ז) ופ' וירא (י"ח א'). ובתדב"א פכ"ד וילקוט סו"פ תולדות איתא אבל זרעו של עשו כל זמן שיצחק קיים הי' מקיימים מילה וכשמת יצחק הי' מבטלים, הרי מבואר דעשו הי' נימול. ואף דבפדר"א פכ"ט ומד"ר תולדות איתא דעשו הי' מאס במילה פי' שם היפ"ת ומהרז"ו היינו שמשך בערלתו או שביטל מבניו, ועמ"ש בזה בשו"ת מנחת שמואל או"ח בהשמטות לסימן ל"ז. וע"ע במנ"ח מצוה ב', ובקובץ דרושים חוברת יו"ד סי' כ"א בקונט' אמרי שפר. וע"ע שם בסי' י"ב בקונט' אמרי כהן:

ויקראו שמו עשו, ערש"י, ובס' אמת ליעקב והביאותיו בפ' ויצא (כ"ט ל"ב):

פסוק כו

ואח"כ יצא אחיו. במד"ר פס"ג הגמון שאל מי תופס המלכות באחרונה נטל נייר חלק וכ' עליו ואח"כ יצא אחיו וידו אוחזת בעקב, וקשה נטילת נייר ולמה לא כ' תיבת עשו, ובס' בנ"א כ' עפמ"ש בגיטין ד"ס ע"א בהילני המלכה שעשתה טבלא של זהב מפרשת סוטה באל"ף בי"ת, הנה בודאי כאן כ' ג"כ הפסוק בא"ב פי' ר"ת שאסור לכתוב פסוק מה"ת כסדר על הנייר, וכתב ו"כי או א ב" ר"ת של הפ' ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת

בעקב, גימ' מ"ו גימט' ר"ת של משיח בן דוד" או מלכות בית דוד, וההגמון הי' מבני עשו שאלו מי תופס המלכות אחרונה והוא רמז לו שאנחנו בנ"י נתפוס המלכות בביאת משיח בן דוד:

ויצחק בן ששים שנה. ערש"י ומהרש"א יבמות דס"ד א'. ועי' בס' סנהדרי קטנה על סנהדרין דס"ט על הגמ' דבת שבע אוליד בשית דהי' איתתא בריא, דמשמע דנשים הי' מולידים בדורות ההם קודם ח', ועכ"פ לא גריעי מזכרים ובני ח' בודאי הי' מולידים, וכ"מ ביבמות ס"ד דפריך ונילף מיצחק פי' דקודם כ' שנה לא חשובה עקרה אע"ג דרבקה הי' בת ג' שנה כשנשאה ש"מ דמיד כשנשאה היתה ראוי' לילד ואפ"ה המתין לה כ' שנה עד שהתפלל, ושפיר רוצה להוכיח מיצחק דקודם כ' ל"ה עקרה, ועפ"ז יש לתמוה על רש"י תולדות דמפרש כיון דרבקה הי' בת ג' כשנשאה המתין לה י' שנים עד שתהי' ראוי' להריון, ועשר שנים כמו אביו ושוב התפלל משמע דגם אז ל"ה ראוי' להריון קודם י"ג וק' מב' מקומות הנ"ל, ועי' בפתיחה בפני יהושע כתובות וצ"ע:

וידו אוחזת בעקב עשו ויקרא שמו יעקב, וכ' בס' מגדנות אליעזר בקו"א דל"ו, דמדוע אחז יעקב לעשו בצאתו, וגם על מה קרא יעקב על אחוזתו זאת, וי"ל דיש ב' חשיבות לעם ישראל, א' מצד עצמם ונקראו בנים אהובים למקום, ב' אף שח"ו ילכו ארחות עקלקלות יעמדו מול מעשי עשו ואז יצאו זכאים, וז"ש ואוהב את יעקב כלומר אף שהם נקראים ע"י מעשיהם בשם יעקב לא בשם ישראל עכ"ז אהבתי אתכם אמר ה' והפחות שבישראל מלא מצות כרמון, וזה"פ וידו אוחזת בעקב שלו וקשה למה אחז אותו ועמדו משולבת יחד ע"ז מסיים ויקרא שמו יעקב, פי' אף שיהי' עת שלא יהי' ראוים להקרא בשם ישראל כי אם יעקב, על זאת אחז יעקב לעשו להראות כי ה' ישקול בפלס מעשי יעקב נגד מעשי עשו ויצא גז"ד לטובה:

רש"י יעקב נוצר מטיפה ראשונה כו' ויטול הבכורה מן הדין, הגר"א מווילנא ז"ל בס' סערת אלי' הביא על הפ' בפ' תצא (כ"א ט"ו) וילדו לו בנים האהובה והשנואה, והי' הבכור לשנואה לא יוכל לבכר, וקשה שמשמע שבתחלה ילדה האהובה, ואח"ז אמר והי' הבכור לשנואה. ב' מהיכי תיתי שיוכל לבכר עד שהוצרך להזהיר על זה, ג' למה פירשה הטעם כי הוא ראשית אונו יותר מרוב מצות, וי"ל דהשנואה נתעברה וגרשה ונשא אחרת תיכף וג"כ נתעברה וילדה לז', והשנואה ילדה לט'. נמצא לעיבור השנואה קודם וללידה אהובה קודם. והבעל רוצה לבכר בן אהובה כי הוא נולד תחלה, וציותה התורה ל"י לבכר כי אזלינן אחר זמן הריון כי הוא ראשית אונו ולא אזלינן אחר הלידה ובן השנואה הוא בכור. ועשו"ת שואל ומשיב תליתאה ח"ג סי' נ"ב שכ' דעיקר תלוי

בלידה ולא בהריון דהרי הי' יכול להתקלקל, וא"כ אם האהובה ילדה מקודם הרי הוא הבכור. וראי' ברורה מרש"י כאן מיעקב ועשו שזה שיצא ראשון הוא הבכור דאם אזלינן בתר עיבור ע"כ הי' יעקב בכור מן הדין דהרי הוא נכנס תחלה, ובהגהות לס' קול אלי' פ' תצא כ' לתרץ דמ"ש רש"י ומד' טיפה ראשונה ושני' אינו בדקדוק, אלא נקטינן דטיפה אחת הי' ונחלקת לשנים וכמ"ש בנדה דכ"ז א'. והודה וחזקי' בני ר' חייא דנשתהה ולד אחד אחר חבירו ג' חדשים. ואמרו שם דטיפה א' הי' ונתחלקה לשתים ע"ש, א"כ גם כאן י"ל דטיפה א' הי' וממחציתה הראשונה נוצר יעקב ומהב' עשו. אבל לעולם י"ל דשניהם הי' ראשית אונו וכיון דבהריון שניהם שווים שוב אזלינן בתר לידה והרי עשו נולד ראשון, אבל לעולם י"ל דהמעלה דראשית אונו עדיף מהמעלה דלידה. ומצאתי ביערות דבש ח"א דרוש ט"ו וז"ל וכבר הסכימו הטבעים דא"א לאשה להתעבר תאומים מביאה א' רק משני ביאות וכ"כ רש"י גבי יעקב ועשו משל לשפופרת נכנס ראשון יצא אחרון וע"כ דס"ל משני ביאות נתעברה דאי מטיפה א' ל"ש נכנס ראשון וז"פ עכ"ל:

וראיתי בשו"ת נודע ביהודה מ"ת אה"ע סי' פ"א שכ' לו הג"ר ישעי' פיק שמצא בספר דרוש שאי אפשר לתאומים להתעבר מביאה א' ( ) וכ' וז"ל דברי הדרוש המה הבל הבלים נגד כמה מקומות בש"ס אין מספר. ואדרבה נהפך הוא שאי אפשר לה להתעבר תאומים בשתי ביאות זו אחר זו שיהי' שניהם בני קיימא כי אם שיהי' א' סנדל, ומה שהעיד בשם חכמי הטבע שקר העיד ואדרבה המה מסכימים בזה שיכולה להתעבר מביאה אחת ולדות הרבה, והגאון ר' מאיר פרענקיל שהי' אבד"ק זאלקווי וג"כ רופא בחצר המלך עם הרופא המומחה ר' שמחה. והוא נתן טעם למה נולדו תאומים עם כל שבט שלא תלך טפה של יעקב בשום ביאה לבטלה. עי' בע"י באגדה בכללן אתה מוצא שבעים וכו' ואמנם אין אני תמה על הדורש ההוא בספרו כי כן דרך הדרשנים באמרם כי אין דרוש זה נוגע לדיני תורה, לכן משנין לפעמים לפי הצריך להם. ומחו' ר' אפרים רצה ללמד זכות על הדורש ההוא שאין כוונתו שצריך שני ביאות רק בשני כחות, ולענין שיהי' נחשב אח"כ שלא במקום מצות יבום הכח שני הוא כמו ביאה אחרת, ואף שכתבתי לו שגם זה שקר אעפ"כ דברי טעם הם:

ומצאתי עוד בדורש לציון דרוש ד' שהקשה ג"כ עה"פ כי תהיין כו' הקדים בנשואין האהובה ובלידה הקדים אהובה ואח"כ והי' הבכור לשנואה, אתמהה אם אהובה קדמה בלידה איך יהי' הבכור לשנואה. וזה תימה רבתא אשר לא הרגיש בה אדם מעולם. ואף דאפשר שאהובה נתעברה קודם והשנואה ילדה קודם דגם העיבור יקרא לפעמים בשם לידה, מ"מ מי דחקו לקרא לאחוז באופן זה שאהובה נשאת קודם ונתעברה קודם. ואח"כ

ילדה השנואה הבכור כגון שאהובה ילדה לט' חדשים וזו לז'. מה הי' חסר לכתוב דרך הטבע כיון שזו ילדה הבכור הי' לו להקדימה בנשואין ובלידה, דעל הסתם הנישאת קודם יולדת קודם. והול"ל שתי נשים אחת שנואה ואחת אהובה וילדו בנים השנואה ואהובה והי' הבכור לשנואה וכו' ע"ש באריכות, וסיים ועיקר בכור תלוי במי שנולד קודם ולא בעיבור ותאומים יוכיחו שהנכנס אחרון יצא ראשון. הרי שהרגיש ג"כ בדברי הגר"א ז"ל ורק בזמנו עוד לא הי' נדפסים ספרי הגר"א ז"ל, ובכל"ח כאן הביא ג"כ דברי הגר"א ובמח"כ לא ראה דברי הנוב"י ודול"צ ויע"ד. ועי' לקמן פ' ויצא (כ"ט כ"ז), וע"ש שכ' טעם להגר"א דבכור לנחלה תליא ביצירה. ולענין קדושת בכורה תליא בפטר רחם בלידה. עפמ"ש במגילה די"ג א' עוברתה מת אבי' ילדתה מתה אמה, ופרש"י ונמצא שלא הי' לה אב משעה שנראה להקרות אב, וכשילדה מתה אמה שלא נראת להקרות אם עכ"ל, הרי דיש הבדל דאב משעת יצירה ואם רק מליבה וא"כ שפיר בכור לנחלה תליא עיקר בצבור לאב והרי הוא אב מיצירה אבל לקדושת בכורה תליא בבכור לאם ואינה נקראת אם רק מלידה לכן תליא בפטר רחם. ועי' ג"כ באור חדש על מגלת אסתר להמהר"ל מפראג, ובס' עורה שחר אות א' בזה ובזה א"ש הפענח רזא פ' ויחי ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני תימה איך נתן בכורה ליוסף וכ' לא יוכל לבכר וי"ל דגם אלי' ל"ה בכורה אלא בלקיחה עכ"ל. ועדיין אינו מובן דסוף כל סוף הי' ראובן בכור מדינא ואיך נתנה ליוסף. ולהנ"ל י"ל דתאומים, נולדו עם השבטים. א"כ בראובן שהי' ראשית אונו והי' נוצר ראשון הי' נולד אחרון א"כ הי' רק בכור ליצירה ונולדה באמת אחזתו מקודם. וא"כ מדינא ל"ה בכור דרק בכור לאב הי' ולא לאם. ומדוקדק בכורי אתה ר"ל רק בכורי אבל אצל לידה ל"ה בכור דאחותו נולדה מקודם ואע"ג דלנחלה סגי בבכור ליצירה מ"מ כיין דלענין קדושת בכור תליא בלידה, והכא כל עניני הבכורה הי' מפאת קדושת יעקב שנבחר להיות. מזרעו של אברהם. וזה יהי' מנחיל לבכור שלו ומפאת זה ל"ה ראובן בכור. ושפיר נתן הבכורה ליוסף. דעם יוסף לא נולדה תאומה והי' פטר רחם ויש לו שייכות לקדושת בכור:

אחר כתבי זאת מצאתי בכל"ח פ' תצא שהביא היע"ד ונוב"י הנ"ל. ולפמ"ש חז"ל תאומים מטפה א' נולד א"כ ל"ש כלל נכנס ראשון יצא אחרון, ורק י"ל דבלידת יעקב ועשו ל"ה תאומים כמ"ש תומים חסר שאחד צדיק ואחד רשע. וע"כ לא נוצרו מטפה אחת אלא מב' טיפות. משא"כ בפרץ וזרח כ' תאומים מלא שהי' תאומים ממש ונוצרו מטפה א'. ולכן בכ"מ בתאומים דנוצרו מטפה א' ול"ש למיזל בתר יצירה אזלינן בתר לידה והולד

הראשון הוא הבכור, משא"כ ביעקב ועשו שנולדו מב' טיפות א"כ כללא הוא דנוצר ראשון נולד אחרון, ועי' ג"כ לקמן בפ' ויחי (מ"ט ג') בפ' ראובן בכורי אתה ע"ש:

ויקרא שמו יעקב. רש"י הקב"ה קראו יעקב. ד"א אביו קראו יעקב. ועי' בב"ר פ' ס"ג סי' ח' וע"ש בפי' מהרז"ו דקאי על ה' שקראו יעקב ע"ש. ובס' סמיכות חכמים ברכות די"ג להגה"ק ר' נפתלי כ"ץ ז"ל כ' שעפי"ז מיושב קו' המפו' למה הקפיד ה' באברהם שלא לקרותו אברם וביעקב לא הקפיד ונשאר לו גם יעקב ולהנ"ל א"ש כי הקב"ה קראו בשם זה ולא אדם הוא ויתנחם. אע"כ להוסיף שם ישראל. לא כן שם אברם דלא קראו ה' בשם זה ועקרו לגמרי ע"ש. ועי' בירושלמי סופ"א דברכות למה נשתנו שמו של אברהם ויעקב ושמו של יצחק לא נשתנה אלו אבותם קראו אותם בשמם אבל יצחק הקב"ה קראו יצחק, וצ"ע דברי רש"י שגם שם יעקב הקב"ה קראו, ולזה הערני בני הר"ר דוד שיחי' והראיתי לו שביפה מראה על אגדות ירו' הרגיש בזה וכ' שהירו' אזיל לפי' הב' ברש"י שקאי על אביו שקראו יעקב ע"ש:

פסוק כז

איש יודע ציד איש שדה ויעקב איש תם, תרגום עשו גבר נחשירכן, עי' בהגהות מהר"צ חיות ב"ק דצ"ב על תד"ה דשרכי בטלנים כמו איש יודע ציד כו' וזה ג"כ לדעתי הכוונה בקינות לט"ב המתחלת אבל אעורר אנינת אגרר דרך ופרך נחשירך וצדו תרך, והכוונה על עשו שמתרגם יודע ציד נחשירכן, ואמת עכ"ל, ובס' ילקוט האורים הביא ע"פ דחיה אדני השדה הנזכר באיוב הנקרא ידעוני שנקשרת בטבורה לארץ וקשה לצוד אותה, רק באופן שזורקין חץ להפסיק טבורה אז מתה, והוא ידעוני שלוקחין עצם ממנה בתוך הפה ועושין כשוף לאמר עתידות, ועשו הי' יודע איך לצוד אותו. וזש"ה ויהי עשו איש אשר יודע ציד ר"ל לצוד את איש שדה היינו האדני שדה הידעוני הנ"ל, ובזה הי' מדבר עתידות ורמה ליצחק שבצדקותו נעשה לו כן שבא אלי' רוה"ק. וערש"י איוב (ה' כ"ג) ומשנה פ"ח מ"ה מכלאים, ובירושלמי ור"ש שם:

וי"ל ג"כ דנודע דאדם כולל כל הכחות ממעשי בראשית, וע"כ נקרא עולם קטן וכמ"ש באבות דר"נ כל מה שברא ה' בעולם ברא באדם, והנה בין הנמצאים במעשה בראשית נמצא ג"כ אבן מאגנעט אשר בו כח המושך וא"כ גם כח זה נטבע באדם, ובאמת כי אדם יש לו כח המושך להמשיך לבות בני אדם אליו. רק לא כל אדם שווים בזה כי הישר באדם ממשיך הישרים ותמימים, והרשע את הרשעים, וזש"ה ויהי עשו יודע ציד איש שדה כלומר בטבעו של עשו הי' כח המושך להמשיך אליו את איש שדה חי שהוא פרא אדם כמוהו, ויעקב הי' יודע ציד את איש תם יושב אוהלים ר"ל יעקב הי' לו כח נפלא

לצודד נפשות טובות להמשיכם אחריו וכל עסקיו הי' עם תמימים, ובס' עץ הדעת טוב על כתובות ברמזי תורה כ' דידוע דבית הוי קבע ואוהל הוא ארעי והצדיקים עושים מעוה"ז דירת עראי כאוהל, וז"פ ויעקב איש תם יושב אוהלים:

רש"י יודע ציד לרמות אביו ושאלו אבא איך מעשרין מלח ותבן, ותמוה מה השאלה איך מעשרין, הלא ידוע מעשר אחד מעשר הי' לו לשאול "אם" מעשרין, וכ' בספר מחת יה דעשו הי' ערום כשועל ורצה להראות צביעותו, דהנה כשמעשרין סאה א' מעשרה שגדל בשדהו הנה באמת נותן יותר מחלק עשירי, למשל אם זרע סאה וגדלה התבואה ועשתה למשל פשרה סאין, נמצא דיש ריוח לו ט' סאין, ומזה נותן סאה שלימה למעשר, נמצא שמן הריווח של שנה זו הוא נותן חלק תשיעי, וא"כ מלח ותבן שאין זורעים אותם אפשר שאין יוצאים ידי חובת מעשר בחלק עשירי רק באחד מתשיעי, וזה היה שאלת עשו, פשיטא דגם ממלח ותבן נותנים מעשר אבל "איך" מעשרין אי סגי בא' מעשר או צריכים ליתן יותר, וכמה נחוץ ליתן. ובס' אלוף בישראל כ' שבין תיבת איך ובין תיבת מעשרין חסרה נקודת ההפסק וכך שאל אבא "איך" כלומר איך דעתך מעשרין מלח ותבן, היינו אם צריך לעשר או לא. ובס' או"ש כ' דמלח ותבן שאינו מאכל בפני עצמו כלל רק טפל למאכל, אפ"ל כי אין חיוב במעשר רק אם הוא טפל לדבר המחויב במעשר, אבל אם מתבלים במלח דגים ובשר וכדומה מאכלים שא"צ למעשר גם הוא בטל אל עיקר המאכל וא"צ לעשרו, (ועתו"ס יומא דפ"א ב' ד"ה שהפלפלין). או אפשר שמחויב במעשר, וכן תבן שטפל לתבואה ורק שומר או יד לתבואה, וזה השאלה איך מעשרין מלח ותבן, וגם הוא רמאות שהוא יודע כי הטפל במעלה פחותה מעיקר וחושב עצמו לטפל וצדיקים הם עיקר. וזה באמת מעלה. גדולה אם הי' באמת לא בערמה כי מי שיודע מפחיתות ערכו זה מעלה אבל עשו הטעה את אביו, ואפ"ל דכל אהבה של יצחק רק כי ציד בפיו, וראוי לאהבה קצת מחמת שקיים כבוד אב או שמדקדק קצת במצות אבל רבקה אוהבת את יעקב. ולא נכתב טעם רק שאוהבת אותו בעצם יען שהוא יעקב וראוי בעצם לאהבה. וגם י"ל הא דשאל איך מעשרין מלח ותבן, עפמ"ש בכלי יקר (חיי שרה כ"ד י"ד) דהכסף יענה ויעיד על הכל וכל אדם ניכר בכיסו מה הוא, ואין מצרף וכור לבחון אדם כי אם בכסף וזהב עש"ה, ועשו בערמה רצה להראות לאביו שמדקדק במעשר, ואינו חם על כספו:

וגוף הענין ח"ו שיצחק טעה עצמו בעשו הלא הצדיקים מכירים בפנים את הפנימיות, אבל י"ל כמ"ש חז"ל בסוטה מצוה בעידנא דעסיק בי' מגינא ומצלה, וכמ"ש שאמרו להרבי מלובלין ז"ל על אחד גנאי, ואמר להם הלא זה מאיר מאוד, והי' לפלא לכולם.

ואח"כ נודע שבאותו רגע הי' האיש מדליק נר חנוכה והי' מאיר באמת וכ' ג"כ על הבעל מדרש שמואל ז"ל כשהי' עוד בחור ונכנס פ"א אל האר"י ז"ל ועמד בפניו. וכששאל לו הרח"ו ז"ל על זה השיב כי עמד בפני רפב"י שנכנס עמו, ואמר אם אדם עושה מצוה מה שהי' רגיל לעשות א' מהגדולים אז כל היום ההוא נשמת הצדיק הולך עמו ללוותו, ונודע אח"כ כי הבחור עשה גמ"ח לעני ונתן לו מלבושו מה שהי' עליו, וזה י"ל כי יצחק ראה עשו בשפה שנכנס אלי' עם ציד כדי לכבד אביו והאיר עליו באותו רגע אור גדול של המצוה, ולכן אהב אותו באמת, אבל כשנכנס עם המטעמים ולא הי' כוונתו לכבוד אב רק לקבל הברכות מיד ויחרד. וארז"ל שראה גיהנם נכנס עמו ורק ע"י צעקתו נתן לו ברכה קצת. ובהשמטות לס' דברי שאול מ"ת כ' שמי שיושב באוהל אין ראי' שהוא איש אמונים ורק מי שעוסק במו"מ והוא איש אמונים ראוי להללו, וזה שעשו רימה לאביו וסבר שהוא ישר ע"כ אהב אותו יותר מיעקב שהי' יושב אהל, משא"כ עשו יודע ציד. ובכל זה הוא כשר ע"כ אהב אותו. (ועי' בהסכמתי מאדמו"ר מגור שליט"א) ובס' דברי מאיר להר"מ מפרעמישלאן ז"ל כ' דלרבו בעל באר מים חיים הי' לו בן שלא הלך בדרך הישר אעפ"כ נתן לו כל הצטרכותו. ובתפלתו אמר רשב"ו הבט כאשר אני עושה עם בני. מכ"ש אתה ראוי להתנהג עם בניך אע"פ שאין עושים רצונך. ואי' בשבת דפ"ט ב' לעת"ל יאמר הקב"ה לאברהם בניך חטאו כו' א"ל ליצחק כו' פלגא עלי ופלגא עלך, נראה שיצחק הפליג בטענותי' שירחם ה' על בניו וטען ג"כ כנ"ל הבט כי גם לי היה בן רשע אעפ"כ אהבתי אותו, לכן גם אתה תרחם על בניך, וזה ויאהב כי ציד בפיו למען יהי' ציד בפי יצחק וטענה חזקה לעת"ל, ועי' בס' באר שלמה מערכת ח' אות י"א דמשו"ה ברך לעשו דמכש"כ יגיע ליעקב הברכות כנ"ל מה אם יחילו על רשעים מכ"ש על בנ"י הכשרים:

ובס' תולדות נח דרוש י"ח הביא מדרש דרבקה הי' מוספות לו אהבה על אהבתו, וי"ל דק' דכ' ורבקה אוהבת את יעקב דמשמע כאלו יצחק לא אהב אותו, וי"ל שבאמת אהב ליעקב אם מצד שהוא בנו וגם מצד תמימותו אלא שבא הכ' להודיענו חידוש שגם את עשו אהב ונתן טעם שציד בפיו, שראה שיצא אדמוני שסימן לשפיכת דמים והי' מצטער על זה אבל לבסוף ראה שעשו מהפך הרעה הזאת לטובה ולא הי' רוצח רק שפך דם חיות ולעשות מצוה להביא ממנו ציד לפיו של אביו, ולכן אהב אותו על שנותו את טעמו המר למתוק, אבל רבקה היתה בקיאה במעשה עשו יותר מיצחק ול"ה אוהבת אותו בשביל מדה זו. אלא דא"כ הול"ל ורבקה שונאת את עשו, ולמה כ' אוהבת את יעקב, הא כל אם אוהבת את בנה. לכן בא המד' שאוהבת אותו אהבה מופלגת יותר משאר נשים

בניהם. והאלשיך פי' הפ' אל תוכח לץ פן ישנאך. הוכח לחכם ויאהבך שאין להוכיח לומר לו שהוא לץ כי עי"ז ישנאך רק תאמר לו שהוא חכם ואינו נאה לחכם כמותך לעשות כן. וכן י"ל ויאהב יצחק את עשו שידע שהוא רשע ורצה להחזירו למוטב והראה לו שאהב אותו, והיינו כי ציד בפיו, שיצחק רצה לצוד אותו בפיו ויאהבו ועי"ז יוציאנו מהקליפה להקדושה:

פסוק כח

כי ציד בפיו. ערמב"ן כי הוא מליצה וכנה האיש במעשהו לתדירות, וכ' בס' אמת ליעקב לאא"ז הגאון מליסא ז"ל בברכות ד"ד בבריוני יחמו חטאים, ע"פ רמב"ן דאותן שא"א לפרוד מחטא והחטא נתעצם בו עד שנקראים חטאים עש"ה וע"ע מ"ש בעל עקדה שער ס"ג דרבים חוטאים לא מרוע בחירתם רק מצד חוזק חומרם שלא יוכלו לעצר כח לכבוש, וז"פ חוטאים על שהוא פועל החטא על משקל פועל, וחטאים מורה על שורשו שהיא תכונה רעה בנפשו עש"ה:

בתרגום ארי מצידיה הוה אכיל. עי' בס' בית האוצר כלל א' אות י"ט. איך אכל יצחק מצידו של עשו הא חומר לעכו"ם פסול בשחיטה, ואע"ג דיצחק החזיקו בטוב הא אפי' בהמתן של צדיקים כו', ועי' ב"ר פס"ה שחוז כל"ז שלא תאכילני נבלות וטרפות, וק' ג"כ מה תועיל השחזה הא איהו גופי' פסול בשחיטה, ועי' קידושין די"ח א', וי"ל דקיימו התורה רק ממדת חסידות ול"ש בהמתן כו' דאפי' שוגג באיסור דרבנן כ' האחרונים דלא חשוב עבירה, וא"צ כפרה, אולם בשבת דק"נ ע"ב מעשה בחסיד שנפרצה וכו' ולא גדרה וכ' המהרש"א ואע"ג דהרהור מותר וגם שגג מ"מ מדת חסידות הוה, ומוכח דגם שוגג דמדת חסידות חשיב חטא ותקלה דהרי הרהור בשבת מותר מדינא ורק ממדת חסידות ע"ש באריכות, וע"ע באתוון דאורייתא כלל ו' ויו"ד:

פסוק כט

ויזד. עי' עיון יעקב ב"ב דט"ז דח"א אבן טוב הי' לאברהם שכל חולה שרואה אותו נתרפא. וא"ש המדרש ויזד אמר עשו מה טיבו של נזיד זה א"ל שמת אותו זקן וק' דאין התשובה שייך להקו', דאטו ידע עשו שמבשלין עדשים לאבל, הול"ל לשאול מי חת, א"ו דלא ידע הול"ל להשיב שבשל לנחם אבלים, וי"ל עפמ"ש בברכות ד"מ ע"א עדשים אחד לל' יום מעלי לאסכרא. אך כיון שאברהם הי' לו מרגליות לכן מה טיבו של נזיד זה כיון שכל חולה מיד נתרפא ולזה השיב לו שמת אותו זקן, וע"ע בס' בנין יהושע בסופו דס"ב מ"ש בזה:

פסוק ל

רש"י קצר ה' שנים. עי' בס' ברכת השיר על הא דיבמות ס"ד דלהכי אבותינו עקרים הי' שהקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים. ויצחק עקר הי'. והסמיכות לזה י"ל. דלכאורה ממה דרבקה הי' עקרה אינו מוכח שהקב"ה מתאוה וכו', עפמ"ש רש"י כאן שאברהם הי' לו לחיות ק"פ רק שלא יראה עשו יוצא לתרבות רעות נחסר ה' שנים, וא"כ אם הי' רבקה מקדמת לילד הי' מהצורך לחסר עוד שנים מאברהם, אלא דז"א דהי' לה לרבקה להיות עקרה עוד ה' שנים ואח"כ תלד ולא יפחות שנותיו של אברהם כלל וע"כ דהקב"ה מתאוה כו', אך דעדיין י"ל דבאמת הי' עקרה בשביל אברהם והא דל"ה עקרה עוד ה' שנים משום דרש"י פי' עה"פ ויצחק בן ס' שנה שהמתין לה יו"ד שנים עד שנעשית י"ג וא"כ אם הי' עקרה יותר מי' שנים. הי' צריך יצחק לגרשה כדין מי ששהתה אשתו יותר מי' שנה ולא ילדה, וע"כ אחר דהקדים דיצחק ג"כ עקר הי', שוב בלא"ה ל"ה צריך לגרשה דהמניעה הי' ג"כ מצדו ושפיר בע"כ מוכח דהקב"ה מתאוה לתפלתם, וע"ע בס' לוית חן אריכות מזה. ובכתבי הגה"צ מאסטראווצי ז"ל ראיתי המילוי מן "שמו אדום" "ינ מ או לף לית יו ס" בגימ' הלעיטני נא מן האדם האדם הזה כי עיף אנכי (תשי"ג):

פסוק לא

מכרה כיום. ערש"י שעבודה בבכורות עי' ס' עפר יעקב להגאון ר' יעקב נוניס ז"ל הק' רא"ם אטו כהן יוכל למכור בכורתו. וכ' דכוונת יעקב הי' לבטלו מן העבודה שלא יהי' הרשע עומד ומקריב לגבוה ע"ז. וק' ממ"נ אי לא הי' יכול למכור מה הועיל בתירוצו דסו"ס האיך הקריבו בני יעקב קודם שנבחר אהרן שהי' עבודה בבכורות, ואם יכול למכור הקו' מעיקרא ליתא. וי"ל דלעולם דל"ה יכול למכור וכוונת יעקב הי' רק לבטלו שהוא לא יקריב, ואה"נ דלא הי' מגמתו שתתבטל מזרע שלו אלא אח"כ ה' ברכו בשם ישראל, ושלא יאמר שבא הבכורה בעקבה רק בדין גמור עש"ה, גם י"ל דנהי דהבכורה הי' סיבה לקרבנות מ"מ אינו אסור לפשוט להקריב דזר הקרב יומת רק לאחר מ"ת. ויש להמליץ עליו מה שטען המהרי"ט וז"ל בשלמא ירושת פי שנים אע"ג דמה שאירש מאבא מכור לך ל"מ הכא ע"י שבועה חייב לקיים כו', והשיגו מהרי"ט דנהי דחייב לקיים מוצא שפתיך תשמור מ"מ כיון דל"ש בו קנין אם הי' מת אין בני' חייבים לקיים דבריו כו', אני אומר אה"נ דלעולם לא עלה ע"ד רא"ם שקנין גמור הי' רק דהי' למנוע הרשע להקריב כפרש"י אמר יעקב רשע זה כו' הרי דרק רשע זה ולא זרעו, ומ"ש המהרי"ט דאפשר ע"י השיעבוד הי' יכול לשעבד כתוס' ר"פ אע"פ. ק' למה הי' צריך שבועה, ועוד דמ"ש תוס' הוא להשתעבד גופי' לשלם חוב ודוגמת חתן דמקבל נדוני' ומשעבד ואחריות חל על גופו דישנו בעולם אבל כאן גוף בכורה דשלבל"ע וכו' עש"ה ועי' נחלת יעקב מענין

מכירת בכורה:

ובאוה"ח הק' ג"כ דהוי דשלב"ל. וכ' עפמ"ש בב"מ דט"ז מה שיעלו מצודה היום מועיל משום כדי חיי' וכן כאן הי' כדי חיי' ומועיל המכירה. ועוד כ' אף דהוי דבר שאין בו ממש כמו כבוד ומעלה שיש לבכור מ"מ ע"י שבועה מועיל אף שא"ב ממש, וכל הטעם דא"א מקנה דשלב"ל דלא סמכא דעתי', והביא ריב"ש בשבועה מהני דשלב"ל עש"ה, ועי' רשב"ם ב"ב קמ"ב דשלב"ל ל"מ דלא סמכא דעתא והיכי דגמר ומקני קני, וכ"כ בשטמ"ק ועי' מבי"ט ח"ב סי' קל"ז דמה"ט אדם מקנה לבנו דשלב"ל שדעתו קרובה אצל בנו סמכא דעתי', ועי' מהר"ם מינץ סי' ל"ה, ובשו"ת מהרש"ם ח"א סי' מ"ז, וח"ד סי' צ"ה, ועי' ג"כ בבעה"ת דמכר לו בטוה"נ דבר מיעוט דאנכי הולך למות וחיי' אינם שווים הרבה ע"ש, ועי' בס' שמע שלמה ובספרו אהבת עולם עמוד גמ"ח דקי"ב שכ' כהאו"ח ולא הביא דבריו. ועי' בס' שליחות אלי' אריכות בזה:

ובשו"ת הריב"ש סי' רכ"ח כ' מ"ש בשם הטור עה"ת בשם הרא"ש דשבועה מהני בדשלב"ל לא הרא"ש ולא בנו חתימו עלה והראי' ממכירת עשו אין לה עיקר שהי' קודם הדיבור ואז הי' מועיל דשלב"ל, והשבועה הי' לרוחא דמילתא שלא יערער עשו כי הכירו יעקב לאיש זרוע לכן השביעו. ועי' בקצות החשן סי' רע"ח סקי"ג דבסילוק מהני דשלבל"ע ועשו אמר למה זה לי בכורה דהוא סילוק עש"ה, ובס' ישועות מלכו להגאון מקוטנא ז"ל ראיתי הטעם דקודם מ"ת דשלב"ל בר קנין ע"פ חז"ל ויהי ערב ויהי בקר דכל הבריאה הי' תלוי' ועומדת עד יום הששי מתן תורה, נמצא דקודם מ"ת כל הבריאה הי' עוד דשלב"ל ודבר קבוע ל"ה עוד בנמצא רק הכל הי' תלוי במ"ת שיבוא לכן הוי דשלב"ל בר קנין, ועי' בכת"א להפמ"א ז"ל שכ' ג"כ הא דמכר בדבר מיעוט ול"ה יכול עשו ליטעון משטה הייתי בך. מ"מ משום שאמר אנכי הולך לחות ולא שוה חיי' הרבה, וגם בשבועה קיי"ל דלא יכול לומר משטה אני בך עש"ה, ועי' בשו"ת כסא דהרסנא סי' ר"ה, ועי' בגור ארי' שהק' ג"כ דל"ש מכירה בדבר שא"ב ממש, וצ"ל שהי' מקנה לו עשו גופו ליעקב לכל זכות הבכורה וקנינו הוי קנין עכ"ל, ומוכח מזה דאבות יצאו מכלל ב"נ דאל"כ הא אין קנין לב"נ לב"נ אחר בגופו רק במעשי ידי' כמ"ש ביבמות דמ"ו אי, וגיטין ל"ח א', ועי' בס' בית האוצר ח"א כלל א' אות ו' שיהי' הגוף בעצם קנוי לו ליתא בב"נ משא"כ גוף לפירותיו נקנה אף בב"נ עש"ה, ובשו"ת זכרון יצחק בח"ת כ' ע"פ הגמ' נדרים ל"ד השטן גימ' שס"ד דיש לשטן רשות להסית חוץ מיוה"כ, וידוע דשטן הוא שר של עשו וזש"ה מכרה כיום הידוע דהיינו יוה"כ כשם שביום הזה לית לך רשות לאשטוני, לא יהי' לך על מכירה זו רשות להסטין ולערער ע"ש:

ובאמת י"ל דיש ב' מעלות בבכורה, א'. שמקודש לעבודה כמ"ש רש"י אין רשע זה כדאי כו', ב' לענין ירושה פי שנים. ולזה בחיי אב הוי דשלב"ל ול"מ מכירה. אך לענין קדושה הוי דבר שבא לעולם, וז"פ מכרה כיום ברצוני לקנות מה שעתיד לבוא לאחר מות אבינו דהיינו ירושה רק כיום מה שהוא עתה היינו ענין הקדושה, וע"ז התרצה עשו דחלק הקדושה הי' עליו למשא, ובני יקירי הרה"ח מו"ה דוד נ"י העיר מדברי המשל"מ פ"ד מאישות במחוסר זמן אי מקרי דשלב"ל כחו בקטן לאחר שאגדל וע"ש בהגהות דהעיר מהא דמקדש לאחר ל' יום דמקודשת ותי' דשא"ה דיכול לקדשה עכשיו, ועשעה"מ פכ"ב ממכירה. וע"ז אמר "כיום" היינו מעכשיו ומהני מכירה. אבל באמת מעכשיו ל"מ בדשלב"ל ורק י"ל עפמ"ש הרמ"א חו"מ סר"ט בשם מרדכי באומר לכשיהי' בעולם אז יקנה, קנה אף שעכשיו אינו בעולם, וערשב"א קידושין ס"ג בשם ס' המקח דהמזכה לעובר לכשתלד קני כר"נ כיון דעובר אז בעולם והוי כחו שקנה לאחר ל' אבל דשלב"ל ל"מ אף לכשיהי', ובס' המקנה הק' משחרור וגירות דהוי ג"כ לכשיהי' בעילם ואעפ"כ ל"מ, ותי' דבקנינים ל"צ אמירה חל קנין דמעיקרא כיון דלא חזר בנתיים או דשטר קיים. אבל בקידושין דצריך אמירה, וכיון דאמירה הי' קודם שבא לעולם ל"מ, ועי' נתה"מ סי' רי"א סק"ה:

וגוף הקו' נראה עפמ"ש המרדכי הובא בחו"מ סי' ר"ט ס"ד דהיכי דהקנה דשלב"ל עם דבר שבא לעולם מגו דחל על הבא לעולם חל נמי אשלבל"ע. א"כ לפמש"ל בעשו הי' ב' ענינים והי' דשלב"ל ענין ירושה ודבר שבא לעולם ענין קדושת בכור שפיר מהני, ועב"ב קמ"ג וחו"מ סי' ר"י ס"ג בקני את וחמור, ובאה"ע סי' מ"א ס"ג במקדש ה' נשים ואחיות בכולכם ל"מ, וכ' ב"ש וחמ"ח אף דקני את וחמור קני מחצה באמר בלשון כולכם ל"מ כלל. אבל את ואת קני מחצה, ועי' נוב"י מהדו"ק חו"מ סי' כ"ו וכ"ט, דאם מקנה דשלב"ל ודבר שבא לעולם קני מחצה, דאי"ל דכוונתו רק בשתיהן דא"י כלל אם יהי' בעולם. אבל בעבידו דאתי ל"ק כלל. וגם בקני את וחמור אם יוליד בשנה זו בזה כ"ע מודים דקני מחצה, דכוונתו אם לא יוליד יקנה הוא לחוד מחצה. ועי' פתחי תשובה סוס"י ר"ג, ובשו"ת בית שמואל אחרון אה"ע סי' נ':

וע"ע בס' משפט שלום סי' רי"ב שהביא הדרו"פ סי' ר"ט דעיקר הטעם דדשלב"ל ל"מ משום דלא סמכא דעתי' והיכי דסמכא דעתי' מהני ושבועה ל"מ בזה כמ"ש האו"ח וכ' דאם נכתב דנעשה באופן המועיל ומכ"ש בשכתב המוכר בכת"י שמודה שנעשה באופן המועיל מהני כמו באסמכתא, אבל בשו"ת תשב"ץ בחוט המשולש טור ב' סי' י"ג העלה דטעם דשלב"ל משום שאין הדבר בעין שיחול עליו קנין אבל טעם דבר שאינו ברשותו

משום דלא סמכא דעתי' ע"ש היטב, ועי' בשואל ומשיב תליתאה ח"ב סי' קס"ג שהק' על ריב"ש דקודם מ"ת גם דלשב"ל נקנה, ומבואר בהיפך ברמב"ם פ"ו מערכין הלכה ל"ג דהביא ראי' מיעקב דאמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך ואם איתא מה ראי' הא הוי קודם מ"ת ע"ש ובמהרי"ט ח"א סי' ל"ט. וע"ע בשו"מ תליתאה ח"ג סי' קל"ט וחמישאה סי' נ"ו:

ואעלה ג"כ איזה ציונים והערות בדיני דשלב"ל ברמ"א סי' ר"ט ס"ח דלסלק עצמו יכול בדשלב"ל והוא מפ' הכותב בכותב לה בעודה ארוסה, ומשל"מ בפכ"ג ה"א מאישות נסתפק אי דוקא בדרבנן יכול לסלק עצמו אבל בדאו' הוי מתנה עמש"כ בתורה, ועי' קצה"ח סקי"א ובאה"ע סי' צ"ב, ומהרי"ק סי' פ"ט, וברמ"א שם בשם תשו' הר"ן סי' נ"ג דא"י למחול דשלב"ל, וכ' בסמ"ע סקכ"ג שאף דלסלק יכול שאני התם שכבר נשתעבד יכול לסלק אבל למחול קודם שלקח א"י, ועתו"ס ב"ב קנ"ט א' לשעבד יכול דשלב"ל וברמ"א בשם נמ"י חולק ועסמ"ע. ועמהרי"ט חו"מ סי' כ"ג כמו דיכול לשעבד דשלב"ל כן יכול לשעבד לדשלב"ל ועפנ"י גיטין די"ג ע"ב. וע"ע במהר"ם שיף סוף ב"ק בדרוש אריכות בענין דשלב"ל, ועי' קידושין ס"ב לשחרור עבדו ל"ה בידו דמעיקרא בהמה והשתא דעת אחרת וכ' רש"י ואין לך מחוסר מעשה גדול חזה, וכ"כ רשב"א קידושין נ"ג ב' במקדש בערלה א"מ אף דיכול להנות מאפר ול"ה דשלב"ל דבידו לשרוף דמ"מ הוי כגופא אחרינא. ועי' בס' טוב גיטין בקונטרס חיבת הקודש דצ"ה, הא דטוי' לארוג כ"ע מודי דל"מ אף דבידו לארגו ולא הוי כמחוסר מעשה, מ"מ יהי' דבר חדש ל"ה בידו ע"ש. ופלא שלא הביא ש"ס ורשב"א הנ"ל ובחי' כתבתי הרבה בזה אך אין כאן מקומו וע"ע בקובץ דרושים חוב' יו"ד סי' ט' בס' הדודאים מזקיני ז"ל ועמ"ש בפ' וירא (כ"א ל"א) ובפ' ויצא (כ"ח כ'). ועשו"ת מהר"ם שיק סי' של"ג שהק' הא לא היה אז עדיין מקדש ועבודה. וי"ל דבכורים הי' הגדולים העומדים בראש והוא היה המושל על כל זרע אביו כמ"ש הרמב"ן, ותורה ועבודה הכל תלוי במנהיג אם הוא טוב ימשכו אחריו וכן אם הוא רע וחשש יעקב שאם תשאר הבכורה וגדולה ביד עשו ויהי' המנהיג כולם יהי' כמותו ע"ש, ועשו"ת מהריא"ז ענזיל סי' י"ד שכ', בפ' הבא (כ"ח כ"ח) יככה ה' בשגעון וגו' והיית משוגע ממראה עיניך אשר תראה. כי המשוגע ר"ל אינו מרגיש בחסרון דעתו. וישרים הם בעיניו, אבל מי שדעתו צלולה והוא נתון ת"י מנהיג משוגע המושל עליו ומכריחו לעשות כמעשי' הרעים, והוא יודע כי בשגעון ינהג. צערו גדול מאד, וז"ש ממראה עיניך ר"ל המנהיגים הנקראים עיני העדה עש"ה:

פסוק לג

ויבז. ערמב"ן שכ' ענין בכורה לנחול מעלת האב, עי' תורת חיים חולין דצ"א והביאותי' בפ' וישלח (ל"ב כ"ז) ועי' בנודע ביהודא מ"ת יו"ד סי' יו"ד שהשיב בישראל שיש לו יערות ושדות אשר בתוכם חיות אם מותר לו לצוד. ולירות בקנה שריפה, או אסור משום צעב"ח או בל תשחית והביא הפסקי מהרא"י סי' ק"ה דכל דבר שיש צורך לאדם לית בה משום צב"ח, וגם ל"ש צב"ח אלא לצערו ולהניחו בחיים אבל להמית לית בי' משום צב"ח וכן מוכח מחולין ד"ז ע"ב עקרנא להו איכא צב"ח, קטלנא להו איכא משום בל תשחית. הרי אף שהשיב לו על עקרנא דאיכא צב"ח אעפ"כ אמר קטלנא להו, רק בגוף הדבר לא מצינו רק בנמרוד ועשו. ואיך ימות איש ישראלי בידים בע"ח רק לגמור חמדת זמנו, ומי שצריך לצורך פרנסתו שאני. ועוד דאפי' איסורא איכא דצריך להכניס א"ע במקום סכנה במקום גדודי חיות, ומי לנו גדול ואומן בקי בצידה יותר מעשו שהכ' מעיד עליו ויהי עשו איש יודע ציד, ופוק חזו שאמר על עצמו הנה אנכי הולך למות שהי' מסתכן בכל יום, וכן פי' הרמב"ן, ואדם כזה עובר על ונשמרתם מאד כו', ועוד שלישית שעכ"פ מזכירין עונותי' שאינו פחות מקיר נטוי ע"ש. ובנוב"י קמא יו"ד סי' פ"ג כ' ג"כ דלהמית בריה ל"ש צב"ח וראי' מחולין ד"ו עש"ה ובמח"כ לא ראה שכבר קדמו בזו הראי' בשו"ת עבודת הגרשוני סי' י"ג עי"ש ותמהני שלא הביאו דברי השטמ"ק ב"ב ד"כ ע"א וז"ל דכיון דלאו בת שחיטה היא שחיטתה נמי צב"ח דהא הריגה היא ולא שחיטה וכו' וצע"ג, ובתה"ד בעצמו שם סי' ק"ה העיר מגמ' זו וז"ל דההוא הזיקא ל"ה שכיח כ"כ דמסתמא רבינו הקדוש ל"ה מגדל הזיקו בתוך ביתו, וע"ע בשו"ת חות יאיר סי' קצ"ה, ובס' משמרת שלום על פמ"ג יו"ד סי' כ"ד ובהגהות שם:

פסוק לד

לחם ונזיד עדשים. קשה למה נתן לו לחם הא לא ביקש רק עדשים הלעיטני כו' ועי' בידי משה על מד"ר כאן, וי"ל כיון דהי' רעב מאד עי' במזרחי פסוק כ"ט. והי' ירא יעקב שיטען שהי' אונם, משו"ה נתן לו מתחלה לחם והשקיט רעבונו. ואח"כ נתן עדשים ולא יוכל לטעון אונס וא"ש דכ' ויבז אח"כ, ולמ"ש ניחא דמקודם הי' לו טענת אונס רק אחר אכילה דלא הי' לו טענת אונס כ' ויבז:

וגם יש לומר לפמ"ש ביו"ד סי' רכ"ח סעיף כ' דאם נדר על דעת חבירו אין מתירין לו אא"כ מדעת חבירו. ודוקא שנדר ע"ד חברו בשביל שעשה לו טובה שעשה לו חבירו. וכן בשבועה ע"ש, וכאן עשו נשבע לו וכמ"ש וישבע לו (וע"ש באוה"ח ומה שכתבתי בזה) והי' ע"ד יעקב. ולכן נתן לו לחם ועשה עמו טובה יתירה שלא יוכל עשו להתיר אח"כ השבועה דיהי' ע"ד יעקב ואם עשה לו טובה אינו יכול להתיר מעצמו עשו בלי

דעת יעקב ולזה הערני בני החו"ב מ' דוד שיחי', וגם לא תחנם לא שייך הא דנתן לו לחם. דזה רק אם אין מגיע להנותן טובה במה שנתן לעכו"ם אבל אם מגיע לו טובה ל"ש לא תחנם. כמ"ש בחק יעקב סי' תמ"ח סקי"ב, והבאתי לעיל בפ' לך (י"ד כ"ג):

פרק כו

פסוק ה

עקב אשר שמע אברהם בקולי. פרש"י ותורותי תורה שבע"פ והלמ"מ, עי' מהרש"א יומא דכ"ח ב' שהביא רא"ם שגרס אחת ד"ת וא' ד"ם, ובש"ס דילן גרם כרש"י בחומש. והך דע"פ ע"כ דבר דרבנן ואסמכי' אקרא דעל עירוב תבשילין מייתי בש"ס. ותורה בע"פ כולל מי שיש לו עיקר מה"ת כגון הלמ"מ ובין שאין לו עיקר כגון ע"ת, ומ"ש הרא"ם דמלא תסור לא נקרא תורותי לא מחוור דהא משמרתי שכ' רש"י גזירות להרחקה כגון שניות ומסקי' ביבמות כ"א דמדרבנן וקרא אסמכתא, וערמב"ן שהק' איך הקים יעקב מצבה ונשא ב' אחיות ועמרם נשא דודתו דהא קיימו התורה, ותי' דבחו"ל לא הי' מקיימים, ויוסף דרשו ששימר שבת שהוא עדות על חדוש העולם כו', ועי' בס' איי הים ביומא דהק' עליו מפג"ה צ"א פרע להם בית השחיטה פרש"י שומרי מצות הי' דאע"פ שלא נתנה תורה מקובלים הי' מאבותיהם וזה הי' בחו"ל במצרים וי"ל דרמב"ן כתי' הב' בתוס' שם דפרע להם היינו נחירה שנצטוו על נחירה, וכ"כ הר"ן והכריחו לזה דאי משום שקיימו התורה מה זה שאמרו והכן טול ג"ה בפניהם כמ"ד ג"ה נאסר לב"נ דילמא לא נאסר, רק שהי' נוהגים איסור מדעתם וכמו שהי' מקיימים מצות שחיטה ע"ש, לפי"ז ראי' מזה לרמב"ן, ובאמת קו' הנ"ל לדידן דהי' מקיימין התורה מנ"ל דג"ה נאסר לב"נ דילמא הי' מקיימין כמו שחיטה, י"ל דק' מה בפניהם כיון דג"ה מקומו ניכר ואף אי ינטל שלא בפניהם ידעו השבטים אם יאכלו. אך י"ל ד סברו השבטים שנטלוהו מהירך אחר הבישול, וס"ל כר"ם וסתם משנה דיש בגידין בנו"ט ונאסר (ואף בב"נ שייך טכ"ע עי' בזה במלא הרועים ערך ב"נ אות כ"א וכיון במקצת לדברי האיי הים, ועשו"ת חתם סופר יו"ד סי' י"ט, ובשו"ת מהר"ם שיק סי' כ"ו, ובית יצחק יו"ד סי' מ"ד מזה):

אך ק' דמב"מ ברובא בטיל. והגיד למ"ד שנו"ט טעם בשר יש לו (לפמ"ש המרדכי פ' הזרוע דבדבר המעורב בתחלת ברייתו ל"ש ביטול ל"ק ויש להאריך בזה) אך באמת בב"נ לא אזלי' בת"ר ועי' רמב"ם פ"ט ה"י ממלכים ופמ"ג יו"ד סי' ס"ב וגו"ו ונוב"י מ"ת אה"ע סי' מ"ב ולזה הקפידו שיטול ג"ה בפניהם שלא יבשלו עם ג"ה, ולפי"ז שפיר קאמר הש"ס דסובר כמ"ד ג"ה נאסר לב"נ דאם רק מצד שאסרה התורה העתידה ליתן לישראל ל"ה מקפידים אם מתבשל עם ג"ה דיבטל ברוב. א"ו דג"ה נאסר לב"נ ובב"נ ל"ש ביטול

רוב, ועי' כו"פ סי' ב' דהק' דכי ידעו השבטים שיוסף ישראל ואיך אכלו משחיטתו, ופי' מהרש"א חולין דפי' פרע כו' ר"ל שהם ישחטו וא"ש, ועי' מהרש"א ביומא מה שנשא ב' אחיות דגר שנתגייר כקטן שנולד, ועי' מה שהק' הרא"ם על רמב"ן בפע"פ כשא"ל יעקב טול ובריך אמר איני מברך שנשאתי ב' אחיות ולרמב"ן לא חטא דהי' בחו"ל, וי"ל דעכ"פ גנאי לו לפי שעתידה תורה לאסור, אבל להמהרש"א אין גנאי דאף לאחר קבלת התורה גר שנתגייר כו' ולמה לא ברך וכה"ק בנזר הקודש ועי' בבאורי מהרא"י מהתה"ד, ובדברי שאול מ"ש בזה:

ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' צ"ד כ' ולענין מ"ש קיים יעקב תרי"ג מצות ונרמז בעם לבן גרתי. וק' לך הא עדיין לא נצטוו ועוד דיעקב נשא ב' אחיות, דע לך, כי אז"ל קיים א"א אפי' ערובי תחומין. ואל תתמה כי כבר נתעוררת כי אין בכל פרטי מצות מצוה שאינה רומזת אל עניני החכמה. ושחייבה החכמה להיות השפלים מצווים במעשיהם וברמיזות שירמזו על החכמה, ונמצאת החכמה מחייבות את המעשה ואת המניעה והמעשה, והחניעה מידיעת מה שנרמזו בהם מן החכמה. ואבות הגיעו ברב חכמתם על העקרים ההם, וכמשאז"ל באברהם שתי כליותי' מודיעות לו חכמה כשני מלמדים, וכן האבות עד שיהודה המקובל מאבותיו קיים מצות יבום, אע"פ שעדיין לא נצטוו עלי' וצוה בה לבניו באותו לשון בעצמה שצותה התורה וזה מצד שאמרת, ועל אשר שנשא יעקב ב' אחיות דע שהתורה נכונה על ג' עמודים, א' זמן. ב' מקום, ג' כלים. הזמן לא כל הימים אסורים במלאכה כשבת ויו"ט ולא אסורים בחמץ כפסח ולא חייבין בסוכה ולולב כחג, ומקום, שלא בכ"מ חייבין בתרומות ומעשרות ואסורין בטבל כא"י ולא חייבין בקרבנות כבית הבחירה. וכלים. לא בכל דבר יוצאין תמורת אתרוג ולולב ולא כל דבר מקריבין כבקר וצאן תורים ובני יונה ולא ראוי להקריב ככהן. ואיני יכול לפרש יותר ומשכיל על דבר ימצא עכ"ל:

ובשו"ת חרדב"ז ח"ב סי' תרצ"ו כ' שאלת לבאר כוונת הרשב"א בתשו' סי' צ"ד ועל מה שנשא יעקב ב' אחיות כו' ואם כפי הנראה מפשט לשונו לפי שבאותו זמן עדיין לא נתנה תורה דבר זה לא הי' התורה צריך להסתירו, ותו דעדיין הקו' במקומה עומדת שהרי האבות קיימו כל המצות וב"ש ערוה החמורה, תשובה הנה אתה אוחז בעורפי להוציא דבר מה שאין לבי חפץ ואעפ"כ שלא להוציאך חלק ארמוז לך רמיזה עד שתבין דברי היטב, והרב ז"ל כתב בסוף לשונו שאמר ולא ראוי להקריב ככהן, לא הכל ראוים ב' אחיות כיעקב לפי שצורתו חקוקה בכסא הכבוד. וטעם הערוה כדי שלא להשתמש בשרביטו של מלך, ונחלת יעקב נחלה בלי מצרים ומשתמש בב' אחיות רחל ולאה, ואם

ידעת למה זכתה לאה להקבר במערת המכפלה ורחל בפרשת דרכים תבין סוד ב' אחיות, ואחר כל זה הרמז ידעתי שתמצא תשובתו של הרב ז"ל והוא נתכוון להודות לשואל סוד הענין אם הוא משכיל, אבל לפי הפשט נ"ל שאינה שאלה כלל שהרי עכו"ם אין להם אחוה כלל, ואפי' שכפרו בעכו"ם וגיירו מותרות לו דקיי"ל דמה"ת מותר אדם לישא ב' אחיות גיורת אפי' שהן אחיות מן אם, ורבנן גזרו שלא ישאו אחיות מן אם. ואפי' אם תרצה לומר שהי' נזהר יעקב אפי' מדברים שעתידין דורות האחרונים עליהם, יודע הי' יעקב שלא הי' אחיות מן האם אלא מן האב, וז"ש נתנה תורה ונתחדשה הלכה שיהי' אחוה למקבלי תורה. אבל קודם לכן ל"ה להם אחוה. ועדיין אין להם אחוה לאותם שלא קבלו התורה ואפי' נתגיירו, והא דאמרי' אמר יעקב אני לא אברך שנשאתי ב' אחיות שעתידה תורה לאסור, מ"מ מדת חסידות הוא לאסור. מהדבר הדומה לאיסור מה"ת ולפיכך לא רצה לברך, וא"ת אמאי לא אקשי' איך נשא עמרם דודתו, וי"ל דלא אקשי' הכי אלא משום דאמרי' קיימו האבות כל התורה אבל בשאר בני אדם אמרי' נתנה תורה ונתחדשה הלכה עכ"ל, וע' מדרש תלפיות ענף יעקב דהביא הרבה ספרים מענין ב' אחיות וכ' אח"כ מוכרח הי' יעקב לזה כדי לבלבל השטן שלא יקטרג בלידת שבטים קדושים שבראותו שיעקב נושא ב' אחיות אינו נותן דעתו לקטרג, דסובר שאין דבר טוב יוצא מזווג זה כיון שבא באיסור והוא ע"ד עת לעשות לה' הפרו תורתיך, וענין לוט עם בנותיו, ויהודה עם כלתו, ועמרם עם דודתו, ובועז עם רות ששלחה נעמה במטתו דרך זנות, הכל עולה לסגנון א' שכיון שהי' עתיד לצאת מהם חוטר הקדישה הי' עושים כדמיון איסור לבלבל לשטן שלא יקטרג, ועי' פרשת דרכים דרוש א' אריכות מזה:

וביומא שם אי' קיים א"א אפי' ערובי תבשולין. ועי' ס' תולדות אדם להגר"ז מווילנא פ"ה בח"ב דט"ס הוא דהי' כתב ע"ת וטעו המדפיסים, ובאמת צ"ל ערובי תחומין ממלת. עקב שאדם דש בעקבי' ע"ש, ובאמת כבר כ' כן הרשב"א כמש"ל, וכ"ה בס' דברי דוד מהטו"ז ז"ל, ועי' הקדמת שו"ת בית אפרים יו"ד ואביא דבריו אי"ה בפ' תבא (כ"ו ה'). ובשו"ת זית רענן ח"ב ובס' קול אלי'. ועי' ס' משנת חכמים הל' עכו"ם סי' י"א הביא דבב"ר פס"ד אי' ר"י בשם ר' יונתן אפי' ערובי חצרות הי' אברהם יודע. עי' יפ"ת ונזה"ק, ונר' דבעירובין דס"א ב', במשנה הדר עם עכו"ם כו' ראב"י אומר לעולם אינו אוסר עד שיהי' ב' ישראלים, ואמרי' בש"ס דס"ב ב' הלכה כראב"י, ור"י אמר נהגו ערש"י ותד"ה ור"י דהלכה דרשי' וכו', ומנהגא אורויי מורינן ונהגו ארויי נמי לא וכו', וישראלים הדרים יחידים בין עכו"ם שרי לטלטל כו', וא"כ לדידן א"א לומר דאברהם קיים ע"ח דהא כיון דכל דורו לא קיימו ע"ח שהכל הי' ב"נ א"כ לענין מה הי' צריך ע"ח, כיון שאין שם

ישראל עמו שקיימו מצות ע"ח דהלכה כראב"י, אבל לר"י דאיהו דאמר במ"ר שקיים ע"ח שפיר כיון דס"ל לא מורינן כראב"י אפשר שהי' צריך לע"ח (ועי' במד' דאי' שהי' יודע הלכות ע"ח, ואפשר שידע הדין אף שלא הי' צריך לקיים) וע"ע כל"ח. וראיתי ג"כ בס' הקדוש מגיד מישרים, להב"י ז"ל פ' צו, דהק' הא דלא איתפקד אברהם על הפריעה אע"ג דקיים כל המצות אפי' ערובי תבשילין, ועוד האי ערובי תבשילין דנקטי. אבל הא מילתא תלי' בתקנות וסייגים דרבנן וחביבים עלי דברי סופרים דאיכא למידק למה שבק הקב"ה לתקוני תקנות וסייגים. הקצרה יד ה' מתקן כל הצריך, ותו אמאי אצטריך למהוי תורה שבכתב ותורה שבע"פ ולא הוי כולה אורייתא חדא ע"ש היטב בדרך סוד:
חקותי ערש"י ועמ"ש בפ' חקת י"ט ב' בשם ברכ"י:

פסוק ז

לאשתו רש"י על אשתו ועי' כנה"ג או"ח דקמ"ו וז"ל ולע"ד פשוט הפשט דאנשי המקום שאלו לרבקה אשתו של יצחק, וענין השאלה אם היא אשתו, ולפי שיצחק לא הזהיר לרבקה שתאמר אחותי היא כמו שהזהיר אברהם לשרה. טרם רבקה תשוב לדברי ותאמר בעלי הוא השיב יצחק אחותי היא:
פן יהרגוני. עי' ס' כנסת ישראל מאבי התפא"י ז"ל על משניות. וז"ל ובמד', וברדיפת חמש מלכים סמך על נם מדאין ברירה, משא"כ הכא דלפנוי' לא תקיף יצרם דמים גנובים ימתקו בסוף נדרים:

פסוק ח

וישקף ערש"י. ועי' שו"ת הרמ"א סי' ב' שאלה באשה שהסתירה עיבורה שיראה מעין הרע ואמרה שטמאה היא בפני בני ביתה, אי בעלה מותר לבא עלי' בתוך ימי עיבורה, והשיב, אע"ג דאי' בכתובות דע"ב הוחזקה נדה בשכינותיה בעלה לוקה עלי' משום נדה, וכ' רמב"ן אפי' נותנת אמתלא דגרוע מאומרת טמאה אני לך דמהני אמתלא, אבל בהוחזקה הוי כראתה ודאי, מ"מ כאן יש להתיר דיל"ד מדברי ר"י בעצמו דשרי מדקאמר בעלה לוקה עלי', ולא אמר היא עצמה תלקה משום נדה, ש"מ דוקא בעלה שאינו יודע מהני חזקת השכינות דנדה היא, אבל גבי דידה אם יודעת בעצמה שאינה טמאה אלא שהוחזקה שלא כדין אינה לוקית וראי' מיצחק עם רבקה בשנותו את טעמו לפני אבימלך שאמר עלי' אחותי היא ושמש עמה בסתר שנ' וישקף אבימלך בעד החלון, הנה אף שהוחזקה לכולם אחותו מ"מ מאחר דהוי לי' אמתלא כמ"ש כי אמרתי רק אין יראת ה' כו' דהי' שרי, וא"כ ה"ה בנדון זה עש"ה והתשובה נדפסת ג"כ בגליון יור"ד החדשים סי' קפ"ה. ופליאה עצומה על אדונינו ז"ל שהפסוק רק אין יראת כו' לא נמצא כלל כאן ורק בהתנצלות אברהם בפ' וירא (כ' י"א) וצע"ג:

ובגוף הדבר אם שניהם יודעים האמת ל"צ כלל לאמתלא. דאמתלא שייך רק במסופק, ורק כ' המפו' שכוונת הרמ"א דאבימלך הי' לו לעונשו דסוקלין ושורפין על החזקות ומכ"ש בב"נ דנהרג בע"א. ורק י"ל דאבימלך לא ראה רק שהבין בחכמה שיצחק שימש ולא הי' גם ע"א ועי' בכרו"פ בתפארת ישראל סי' קפ"ה שכ' כמ"ש בזהר וישקף אבימלך בעד החלון היינו חלון דחכמתא ע"ש. ועשו"ת חתם סופר יו"ד סי' ט' דהק' עליו דלמה יסתיר הכ' ויכתוב לשון מגונה ויסתיר בתוכו האמת אלא חלון ממש, ואם נרמז ג"כ בחכמתו י"ל דאבימלך לא ראה אלא כדרך ולא כמכחול בשפופרות, וי"ל דרק ישן בקירוב בשר בעלמא אבל בחלון חכמתא הבין דאש בנעורת ואינו דולק, ובמד"ר מבואר אדרבה היינו סתר דיצחק שידע שהפלשתים אורבים עליו לא שימש רק ביום, ובמקום שיכולים להשקיף וחישב שבודאי לא יחפשו אחרי' ביום, ואפ"ה המלך בעצמו ארב לו עש"ה שיש לתלות זה בפלוגת' דגיטין דפ"ט אי מבטלי' קלא, ועי' ב"ש סי' מ"ו סקי"ג י"ד, ול"ק מיצחק דהתם נמי לא הוחזקה שהיא אחותו שהרי חשדוהו למשקר וארבו עליו וההשקפה בעד החלון היא עצמה גרמה ההיתר דעי"ז ידעי' שלא הי' חזקה גמורה אצל הפלשתים שהיא אחותו ומשו"ה גילה הקרא שהי' בעד החלון, וע"ע בתשו' אבקת רוכל להב"י סי' ק"פ קפ"א, ובתשו' חוט השני סי' י"ז. ובס' עפר יעקב, ובכל"ח האריך ג"כ בזה הענין שווי' אנפשי' חד"א היכי דיודעת שאינה כן אי מותרת לעבור ותליא בטעם שוי' אנפשי' חד"א אי מטעם הודאת בע"ד אי יודעת שאינו כן מותרת, אבל לטעם הר"י באסן דהוא מצד נדר אסורה דאף דאמרה שקר מ"מ בלא אמתלא אסורה, ויש פלוגתא בירושלמי אי ב"נ מצווה על בל יחל ושפיר הי' צריך יצחק לאמתלא של"ה רק נדרי אונס: ובגוף דברי אא"ז הרמ"א שהוחזקה נדה היא אינה לוקית נודע ג"כ דברי הפנ"י כתובות דכ"ב ב' בתד"ה הבא. ובקו"א דלא אמרה תורה דאזלי' בתר חזקה אלא למי שמסופק בדבר ועשה התורה ספק זה כודאי עד שסוקלין על זה, משא"כ אם העובר אומר ברי נגד החזקה ל"ש לגבי' לומר שהוא מוזהר על הספק כודאי מחמת החזקה וא"ש דרק בעלה לוקה ולא היא, ועמ"ש בשב שמעתתא בזה. אך זה יהי' תליא במ"ש החוט השני שם, והתומים בסי' ל"ח אי במלקות צריך התיר עצמו למלקות כמו במיתה. ואי נימא דצריך שתאמר יודע אני ואעפ"כ שוב א"א שתכחיש א"כ גם היא לוקית והפנ"י באמת ביאר כן מה שמלקין וסוקלין על החזקות רק כיון שהתיר עצמו לזה ע"ש בקו"א סי' ע"ב, וא"כ ללקות סתם א"צ כלל להתיר עצמו. ושפיר רק הוא לוקה, אבל היא תוכל אח"כ לומר ברי נגד החזקה, וסתם חיוב מלקות בלא התיר עצמו להכי נקט הבעל לוקה, וראי' מכאן להחוט השני ותומים. אבל מרש"י סנהדרין ופ"א ב' ד"ה התרו מפורש כיון שלא התיר

עצמו למלקות אינו לוקה ע"ש והוא תימה רבה על התומים וחוט השני, אמנם המעיין בתוספתא שם פי"ב משמע שקאי על חייבי מיתה ולא על חייבי מלקות וכן מצאתי בירושלמי פ"ה ה"א מסנהדרין, ובחי' הארכתי בזה ואכ"מ:

רש"י הי' משמש, והק' המפו' הא אסור לשמש בשני רעבון ובני הרה"ח ר' דוד שיחי' תירץ לפמ"ש הרדב"ז ח"ב סי' תרצ"ב. דעל איסורי דרבנן לא חששו אבותינו, וגם החת"ס כ' הא דקיים אברהם אפי' ע"ת היינו ערובי תחומין דמדאו'. ובאמת כ"כ הרשב"א בתשו' סי' צ"ד ולפמ"ש הב"י הבאתי לקמן בפ' מקץ (מ"א נ') הא דאסור לשמש בשני רעבון רק מדרבנן, ושפיר לדרבנן לא חששו וא"ש. עוד אמר לפמ"ש האוה"ח שם דרק לצרת ישראל חששו בשני רעבון ולא לצרת העכו"ם ע"ש באריכות, וא"ש כאן דליצחק הי' תבואה כמ"ש וימצא מאה שערים, ולמנוע עצמו מצד צרות האומות לא הי' צריך. ודבריו נכונים. ועמ"ש בזה בפ' וישב (ל"ז ב') ויחי (מ"ט ל"א):

פסוק ט

אך הנה אשתך. תיבת אך מיותר. וכ' בס' ויעש אברהם דבפ' וירא שאמר אברהם אחותי היא והתנצל כי אמרתי רק אין יראת כו' וגם אמנם אחותי בת אבי הוא תשובת אברהם הי' שלא אמר שקר שלא אמר אין זה אשתי. רק אמר אחותי היא, ובאמת יכולה להיות אשתי ואחותי כי אחותי בת אבי היא ולא בת אמי ובת אב מותרת לב"נ אבל כאן ל"ה רבקה רק אשתו בלבד ולא קורבה אחרת שראוי לומר אחותי' הוא ובא אבימלך בטענה איך אמרת אחותי היא. אביך הי' לו תירוץ אבל אתה "אך" היא אשתך וכל אכין מיעוטין. אשתך לבד ולא אחותך ואיך אמרת אחותי היא:

פסוק י

מה זאת עשית לנו. וק' הא כבר השיב לו כי אמרתי פן אמות עלי' מה שאלו שנית, ועי' בדב"ש דשאל לו נהי דיראת לגלות מפני המון לבל יתעללו בה. אבל בית אבימלך שהם בעלי מדות הי' לך לגלות, וע"ז אמר כמעט שכב אחד העם והבאת עלינו אשם ואנחנו לא נדע מה לעשות. וע"ז ל"ה לו מענה להשיב, ובקובץ דרושים חוב' ה' סי' כ' הובא בשם אא"ז הגה"צ מהר"י מייזלש ז"ל אבד"ק פיעטרקוב דמצינו הבא להרגך השכם והרגו, ובע"ז כאשר זמם לעשות, אבל לעשות יותר מאשר זמם לא מצינו היתר, ואחז"ל גדול המחטיא חבירו יותר מהרגו. וזה שאל אבימלך הגם כי יראת שלא תמות עלי' אבל כמעט שכב כו' וזה יותר מהרגו:

פסוק יב

ויזרע. ובמד' לא נשתבח רק בצדקה שנ' זרעו לכם לצדקה. טעם שצדקה יכונה בשם זריעה, ראיתי לפרש דידוע שלא כל גרעין יגדל דהרבה נרקבים וכלו ונאבדו כאשר

יעיד הנסיון דכשתספור הגרעינים הנזרעים, ואח"כ תספור השבלים תראה רק מיעוטא דמיעוטא נקלטו והצמיחו ובכל זאת לא ימנע הזורע מלהזריע בעבור זאת דדי להמיעוט שיוציאו פרי, ומהם יצא אלומותיו. כן בצדקה אף שיש הרבה עניים אינם מהוגנים. אך אם מיעוטא דמיעוטא טובים די דבשבילם יתן ויחזור ויתן:

רש"י אמדוה כמה ראוי' לעשות ועשתה מאה. עי' בכור שור כתובות דקי"ב דזה לחד מ"ד במד' ומפרש שערים ל' שיעור דהיינו ק' פעמים משיעור הראוי. אבל מ"ש שם פי' א' מאה כורים קשה להולמו ונ' דמפ' מאה שערים פי' מאה שיעורים דהיינו מדות הגדולים שאין למעלה מהם והם כורים דלא מצינו מדה גדולה מכור. והכוונה במקום בית סאה נעשה ק' כורים, א"נ במקום שהי' ראוי להיות ק' סאה הנוהגת בג' מנות כמ"ש רש"י סנהד' דצ"ג אהא דשש סאין נעשה ק' כורין, וע"פ פי' זה השני י"ל טעם יוסף שחימש את ארץ מצרים ופי' בתיב"ע בפ' מקץ (מ"א ל"ד) ויפקוד חד מן חומשא כי יש פלוג' במד' כמה הי' ראוי להיות רעב במצרים י"א י"ד שנה והיותר מכולם מ"ב שנה, ונתכוון יוסף שאפי' יהי' מ"ב שנה יהי' להם די סיפוקם כשנה בינונית, כיצד שבע שני שובע מן הסתם יהי' כדרכה, שמצינו במק"א ביצחק שהי' מסאה כור שהוא על חד שלשים. ונמצא יהי' בז' שני שובע ז' פעמים ל' שהם ר"י שנים בינונית קח מהם החומש הוא מ"ב ונמצא שיש די למ"ב שנים כסתם שנים עכ"ל:

ברש"י אומד זה למעשרות הי'. ועי' ביו"ד סס"י של"א ברמ"א לענין מעשר כספים עש"ה, ועי' שו"ת חות יאיר סי' רכ"ד בהשמטות דכבר אחז"ל אל תרבה לעשר אומדות וה"ה מעט כמ"ש בתי"ט בפ"א דאבות בשם מד"ש, ואני תמה שלא זכר אדם דחז"ל והזכירו רש"י מאה שערים דיצחק אומד זה למעשרות הי' ש"מ שניתן ע"פ אומד ומ"מ הוא גופי' צ"ע וביאר אימת אמדוהו שהרי מדדו ומצאו מאה שערים, ובלה"נ מ"ש רש"י שם על בארץ ההוא תמוה דמה רבותא שהארץ כחושה והשנה יבישה גם האומד הי' מעט ויש ליישב כ"ז בדוחק עכ"ל. ועי' בס' משנת חסידים סוס"י ד' ביבין שמיעה מזה. ובתו"מ להח"ס הביא ג"כ בשם השל"ה דהק' הא אין מעשרין מאומד. וי"א מעשר למלך מתבואותי' הי. אך הרמב"ם בה' מלכים כ' יצחק קיים מצות מעשר תבואה מהך דהכא. ע"ש ש"מ ממעשר גבוה מיירי, וי"ל דבקידושין ל"ח. כ' תוס' דשדותינו שיש עליהם מס המלך פטורים ממעשר, ונהי דלא קיי"ל הכי מ"מ לא גרע מבהמות ארנונא דפטורים מבכורה דהו"ל שותפות גוי והכא במעשר נהי דאינו פוטר מ"מ ה"ל כשדה גוי וישראל שותפים בו. ויצחק לא רצה שיהי' שום שותפות גוי בטבלו כדי שיתחייב במעשר ממש, לכן אומד היה למעשר המלך ופרע לו וסילק יד המלך, ושוב זרעה ומצא מאה שערים

ועישר במדה ומנין כדין, וי"ל עוד אלו הי' שותפות גוי לא ברכו ה' לרבות מעשרו של מלך, ורק אחר שנסתלק יד המלך ברכו ה', ובס' ווי העמודים פ"ב הביא הצד"ל דהק' דמה ראה עשו לרמות לאביו דוקא במצות מעשר איך מעשרין את המלח ותבן. ורק שיצחק קים מעשר, וכשם שרימה לאבי', אבא נשא למ' שנה אף הוא כו' ה"ה רימה אותו במצוה זו. וי"ל בזה לשון יודע ציד דבערמה עשה שרימה דוקא במעשר כי בשאר מצות ירא עשו פן יתברר הדבר ויהי' נתפס. ורק בחר במצוה זו. וכמ"ש בספרי וילקוט ראה אברהם הפריש תרומה גדולה כו' יצחק מעשר שני כו' יעקב מעשר ראשון שנ' עשר אעשרנו לך, ואחז עשו במצוה זו מע"ש דוקא דאפי' שיתודע לאבי' שלא נהג מע"ש יהי' לו תירוץ ע"ד המשנה פ"ד מ"ד מע"ש, מערימין על מע"ש כיצד אומר לבנו ולבתו הגדולים הילך מעות אלו ופדה לך מע"ש זה וכו', וזה שפרש"י יודע ציד שיודע לרמות אביו אף שיתברר שלא כן הוא יהי' לו תירוץ ע"ש באריכות וע"ע בקובץ דרושים חוב' ה' סי' כ' מ"ש בזה אא"ז הגר"י מייזליש ז"ל אבד"ק פיעטרקוב. ועי' בקובץ הבאר כרך ג' ח"ב סי' קי"ח בשם הגה"צ מסאקאלוב שליט"א מה שמייחס הזריעה ליצחק. והא נתקדש בעולה ולא עשה בעצמו מלאכה כדין קרבן שאסור בעבודה, ורק ע"י שליח נעשה וכיון דיצחק יצא מב"נ הי' עבדי' נגדו כעכו"ם ואין שליחות לעכו"ם שיתייחס מעשה השליח להמשלח ישראל, ועי' מח"א ה' שלוחין סי' ל"א דפועל אפי' בעכו"ם יש שליחות, ועשעה"מ פ"א הי"א מתרומה. או דאי' במדרש ריש וישב שגם יצחק גייר גרים. והי' להם דין ישראל. אך לא מצינו שיהי' להם דין ישראל רק באבות לבד, ואי אמרי' דאבות לא יצאו מכלל ב"נ רק לחומרא. ק' שלחומרא גם לעכו"ם יש שליחות, ע"ש שהביא רד"ק מלכים ב' (ד' ז') בשם תוספתא דדבר הבא ע"י נס ל"צ לעשר, ועי' מנחות ס"ט בחיטין שירדו משמים ע"י נם אי קרינן בי' ממושבותיכם, ויש לחלק משם להיכי שמתרבה ע"י נס שהמעט מתרבה ומתפשט להרבה זאת מקרי המין בעצמו ותבואת השדה מקרי. דאינה בריאה חדשה רק מהמעט נעשה הרבה, וראי' מנס דחנוכה דנתרבה. ונקרא שמן זית וראי' ג"כ שאמרה התורה וצויתי ברכה בשנה הששית ועשה לג' שנים, ולא מצינו שתבואה של שנה הששית תפטר במעשר עש"ה ומגודל אריכות לא העתקתי. ועי' לעיל מ"ש בזה בפ' לך (י"ד כ"ג):

ובב"ב די"א בבנימין הצדיק שפרנס אשה וז' בני' וכשחלה הוסיפו לו כ"ב שנה. וצ"ב החשבון של כ"ב שנה, וכ' הגר"א מווילנא ז"ל עפמ"ש בסוטה ד"כ אם יש לה זכות תולה ג' חדשים ע"ש, ואיתא בגמ' הנותן צדקה מתברך בששה ברכות והמפייסו בדברים בי"א ברכות, וענין הברכה כ' המפו' שהוא הזכות שעי"ז הגז"ד תולה שלא יענש במהרה

ובבנימין שהי' פיוס ומגיע לו י"א ברכות, ר"ל זכיות ועולה ל"ג חדשים. ובעד שמונה נפשות עולה רמ"ד חדשים שהם כ"ב שנה, ועי' בס' קול אלי' פ' ראה. ובס' אור תורה מהג' הקדוש מאסטראווצי ז"ל בזה. ועי' בהבאר שם סי' קי"ב עפמ"ש רש"י כאן אומד זה למעשרות דמנ"ל דילמא ל"ה יותר ממאה שערים. וי"ל דאי' בזה"ק ויצא דרכ"ג דברכה של ה' הוא אלף פעמים ככה כמ"ש משה יוסף ה' עליכם אלף פעמים ככה וכאן כ' ויברכהו ה' הי' צ"ל אלף שערים ולכן כ' רש"י דבאמת הי' אלף וא"כ המעשר הי' מאה, ובנימין בטח נתן להאשה על יום אחד פרנסה ובצדקה כ' בפ' ראה כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' והי' אלף פעמים. ומגיע לו בעד יום אחד אלף ימים. והוא החי' ח' נפשות מגיע לו ח' אלפים יום. ועולה כ"ב שנה, רק בכ"ב שנה יש יותר ל' יום וי"ל דהוסיפו לו כדי ליהדר תלמודא בידי' כמ"ש בכתובות דע"ז ב' בר' חנינא בר פפא. או י"ל דל' יום קודם מיתה נסתלק צלם אלקים ונחשב כמת והוסיפו לו עוד ל' יום שיהי' ח' אלפים יום בשלימות. ועמ"ש לקמן בזה (כ"ז מ"ד):

פסוק טו

וכל הבארות. ערש"י עי' הקדמה לס' ידי משה על מד"ר. דהקשה מה המשך הפסוקים להדדי, וכ' דפלוגתא ר"מ ור"י אי יש קנין לנכרי להפקיע מתרומות ומעשרות, ואי' במד' מאה שערים אומד זה למעשרות ואי יש קנין להפקיע, ק' מדוע הפריש יצחק מעשר הואיל ופטור ממעשר, אע"כ שאין קנין להפקיע רק הקנין לחפור בארות, ע"כ סתמום הפלשתים הבארות שחפרו עבדי אביו הואיל וקנין של עכו"ם לחפור בארות ול"ה כח לאברהם לחפור. ועי' בס' בכורי אביב ענין ספור הבארות י"ל להורות שמעשי ידי הצדיקים לא שלטו בהם זרים רק כשנעשה ע"י עבדיהם. ולכן הבארות שחפרו עבדי אביו סתמום. וישב יצחק לחפור בעצמו ויקרא להם שמות ולא סתמום. ואח"כ ויחפרו עבדי יצחק באר ויריבו עליה ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויעתק משם ויחפור הוא בעצמו ולא רבו, ויעל מבאר שבע ויבן מזבח והשרה קדושה על המקום. לכן ויכרו שם עבדי יצחק באר ויאמרו לו מצאנו מים ול"ה שום חולק ע"ש, ופי' רמב"ן דריב הרועים הי' שמי הבארות מתמצת מנחל. ועי' בחתם סופר גיטין ד"ס. ועי' בכלי יקר, ובמדרש תלפיות, ובס' מנורת המאור. לפי שכל מה שאירע לאבות הי' סימן לבנים. וכמו שעשו מריבה על ב' בארות והשלישי קראו רחובות. כן בב' המקדשים עשו מריבה עד שהחריבוה אבל השלישי שיבנה ב"ב יקרא רחובות, ועי' בס' נפלאות מתורת השי"ת אריכות בזה בפע"ד:

פרק כז

פסוק א

ויהי. עי' בס' גאולת ישראל אות י"ד, לכאו"ק כי יצחק ידע שעשו רשע כמ"ש רש"י בפ' ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה, וכן בפ' ותכהין שהי' מעשנין ומקטירין לע"ז, ולמה הי' רוצה לברך עשו מתחלה, אלא לעולם עיקר כוונתו הי' ליעקב רק דמחמת שהי' עשו ג"כ בנו ורצה לברך אותו ג"כ וכמו שעשה אברהם שנתן לבני הפלגשים הרשעים ג"כ מתנות, וע"כ עשה בחכמה וקרא לעשו לברך אותו תחלה עפ"מ לאיש א' שהי' לו ב' בנים א' טוב וא' להיפוך וקודם מותו נתן המעות להשכור והבית עם הכלים השייכים לבית המרזח נתן לבנו הטוב. ושאלוהו הלא ראוי בהיפך המעות המזומן לבנך הטוב שיהי' לו במה לסחור. א"ל כל מה שנתתי לבני השכור רק מחמת שאסור להעביר נחלה, ורצוני באמת ליתן לבני הטוב. וידעתי שסוף כל סוף יתן המעות לבני הטוב עבור הי"ש, והכל ישאר ביד בני הטוב, ואם הייתי נותן לבני הרע הבית עם הכלים אז הי' נשארת בידו לעולם. וכן ביצחק עשה בכוונה רצה לברך עשו בהברכות שבירך יעקב ויתן לך כו' ואת יעקב רצה לברך בהברכה שבירך לעשו משמני הארץ כו'. והי' כאשר תריד כו' כי יצחק הי' בטוח בעשו שבודאי יעבור התורה וזרעו הרשעים כיוצא בו כי מעשה אבות ירשו בנים. נמצא לא יהי' ליעקב וזרעו בשום עת וזמן תחת ממשלת עשו ואדרבה עשו יהי' תחת ממשלת יעקב. עש"ה:

פסוק ג

שא נא כליך. רש"י כמו אין משחיזין אבל משיאין. ולכאורה ראי' לסתור. וכתב בתורת משה דיצחק לא חשב לעשו שיאכילנו בשחיטת סכין פגום. רק שחשש שנשיו עובדות ע"ז ואיכא משום שמנונית דאיסורא. ולכן אמר לשון משיאה ע"ג חברתה להעביר ששמנונית. ובתשובותיו חת"ס יו"ד סי' ט"ו ביאר יותר שא"א לפרש משום פגימה דממ"נ אי נחשד בעיניו שאוכל נבלות בלי בדיקת הסכין איך האמין לו עתה, ואי ל"ה חשוד בעיניו מה הי' צריך להזהירו עכשיו ועוד דראי' ממשיאים ע"ג חברתה נאמר על העברת שמנונית. א"ו לחדודי בעלמא אבל להוציא פגימה לא, דאין ברזל בברזל יוצא פגימה. וי"ל עפמ"ש בחולין ד"ח השוחט בסכין של ע"ז צריך להדיח משום שמנונית אע"ג דבלא"ה כל בשר צריך הדחה מ"מ בצלי ל"צ הדחה ונשי עשו א מקטירין לע"ז והסכין אסור משום שמנונית, ויצחק בקש מטעמים ומדחזינן דרבקה עשתה לו ב' גדיי עזים לפסח ולחגיגה הבאה עם הפסח ונאכלת צלי א"כ ש"מ דיצחק אהב מטעמים צלי, ע"כ הוצרך יצחק להזהירו ושא כליך ע"ג חברתה להסיר שמנונית דע"ז. אבל לענין פגימה לא דאין ברזל בברזל כ"א משחזת שלה דוקא ע"ש. ובכל"ח כ' עפ"י הט"ז יו"ד

סי' י' סק"י דגם בכשרה צריך הדחה משום אבמה"ח, ואפי' להחולקים י"ל דוקא לדידן דאימת בלעו בגמר שחיטה ואז הוי התירא, משא"כ לב"נ דמפרכסת אסור. ואפי' למאן דמתיר היינו משום מי איכא מידי ולא שייך קודם מ"ת, ויצחק חשש דילמא להחמיר דינו כב"נ ומפרכסת אסור וצריך השחזה משום איסור אבמה"ח שלא יהי' צריך הדחה אח"כ, ובדברי שאול כ' אף שהי' יצחק טועה בעשו, מ"מ כ"כ ל"ה טועה בו ולא האמין לו על השחיטה רק עד שיבדק הסכין לפניו ואף שהי' סומא הי' יכול להכיר במשמוש היד, וא"ש הטור עה"ת שהק' איך אכל יצחק מה שנשחט ע"י החץ, ותימה דהא רבא בדק גירא ובהדי דפרח שחיט לה, ולפמ"ש י"ל דבאמת צריך בדיקה אם לא החליד כמ"ש רשב"א וע"ז אינו נאמן עשו. וכ"כ ביד שאול יו"ד סי' כ"ה, וע"ע בהגהות יד שאול יו"ד סי' כ"ד דבמ"ר שחוז מאני זיינך שלא תאכילני נבלות וטריפות, וקשה דספק שחיטה נבלה ולא טרפה ועי' יפ"ת, ולבה"ג דשמוטה אינו טריפה רק דל"מ שחיטה כמ"ש הב"י ונדלדלו רובן ג"כ הוי טרפה, ועש"ך סקכ"ג ולכך כ' טרפות וא"ש רש"י בחומש שלא יאכילני נבלות והשמיט טרפות דלרש"י דעיקר היינו פגימה וזה הו"ל חונק והוי נבלה: ועי' שו"ת שם אריה יו"ד סי' א' דלא נחשד עשו רק דדילמא יסבור כר"י דסומא פטור אף מלאווין ויצחק הי' סומא לכן אמר לו דאין הלכה כר"י או דאפי' לר"י על לאווין מצווה. עי"ל דבחולין ל"ג דמה"ט מותר לזמן לב"נ על בני מעים וריאה משום דשחיטה מתיר לישראל ומי איכא מידי כו' וכ' בתו"ח ותבואת שור סי' כ"ז דאם נתנבלה בשחיטה דאז ל"מ שחיטה לישראל הבני מעים אסורים לב"נ דל"ש מא"מ, ובכסא דהרסנא סי' ע"ג כ' דאף לר"י סומא לא גרע מב"נ ומצוה בז' מצות. ובחולין דמ"ט למה נקרא ריאה שמאירה את עינים א"כ יצחק בודאי רצה לאכול ריאה שעיניו הי' כהות, ושפיר הי' חושש לריאה דאף דסומא פטור ממצות מ"מ באבמה"ח מצווה וריאה לעולם כמונח בדיקולא רק מא"מ כו', אבל כשתנבלה שוב יאסר משום אבמה"ח כנ"ל לכן צוה לו להשחיז סכינו שלא יהי' פגום שלא יכשל באיסור אבמה"ח דאף סומא מצווה, וזה פי' ויחרד יצחק ויאמר מי איפוא הצד ציד ויבא לי ואוכל שנחרד אולי לא נשחט יפה ואסור הריאה עי"ל בפשוט דלכך הי' בטוח שישמע לו שישחט יפה, דהברכות הי' על תנאי אם ישמע לדבריו ובטוח הי' שעשו ישמע לדבריו כדי שהברכות יחולו עליו:

ומ"ש בשם הכס"ד כ' כן נמי במנחת חינוך מצוה ב' דסומא חייב במצות ב"נ דכל מה דסומא פטור דדריש אלה החוקים בב"ק דפ"ז א' ונהי דלא נתקדש בהר סיני אבל לא נפיק מכלל ב"נ, ובב"נ פשיטא דחייב הסומא ג"כ דליכא גבי' קרא לפטור, וכ"כ במצוה כ"ו, ומקור הדבר הוא בס' המכריע לר"י הזקן סי' ע"ח דסומא פטור אף מלאווין, וע"ש בפי'

זר זהב ועי' ג"כ ברא"ש פ"ק דקידושין סי' מ"ט לחלק בין נשים לסומא דנשים חייבות במ"ע שלהזמ"ג ובמצות ל"ת ע"ש משמע דסומא פטור אף בל"ת, אך דתיבות ומצות ל"ת נמחק שם, ועי' ג"כ בירושלמי פ"ב דסוטה, ועי' בפמ"ג בפתיחה כוללת ח"ג אות כ"ט שנסתפק בזה, ועי' בתשו' רע"א סי' קס"ט, ובחידושיו ליו"ד סי' א' סעיף ט', ובטורי אבן מג לה דכ"ד, ובנוב"י מ"ת או"ח סי' קי"ב, ועי' ג"כ במלא הרועים ערך סומא אות י"א שכ' וחפשתי ולא מצאתי בפמ"ג זה. אך במחכ"ת לא חפש יפה שכ' בפירוש כן כמ"ש, ועי' ג"כ בשו"ת מחנה חיים ח"ג סי' ל"ו באו"ח, הביא ראי' מחולין צ"ו סומא היאך מותר באשתו ואי נימא דסומא פטור מכל מה מקשה ע"ש, ועי' ג"כ בהמקנה קידושין דל"א בתד"ה דלא שכ' בפשיטות דלר"י סומא פטור אף מלאוין ע"ש, ועי' ג"כ בס' אמרי הצבי ב"ק דפ"ו בהא דפרש"י בפ' בראשית (ד' כ"ג) בלמך שנשיו פורשות ממנו לפי שהרג לקין וע"ש בפסוק כ"ה, ואי נימא דלר"י סומא פטור גם מל"ת ומז' מצות ב"נ א"כ לא חטא למך כלל שהי' סומא מיהו מדרשות חלוקות הן וע"ש ברש"י פכ"ד בשם מד"ר דלא הרג למך ע"ש:

והנה האחרונים הקשו לפמ"ש הרמב"ם בפ"א מה' תמורה דלאו הכולל יותר מעשה לוקין ואי נימא דלר"י דסומא חייב בל"ת איך משכחת לאו הנל"ע דהוי לאו הכולל יותר מעשה דבלאוין מחויב גם סומא ובעשה פטור, ומצאתי בשו"ת מנחת שמואל או"ח סי' כ"ט שהאריך בזה, ונלפענ"ד דגזל הוי נל"ע כמ"ש במכות דט"ז, וק' ג"כ דהנה גזל עכו"ם אסור מה"ת, וערש"י עירובין דס"ב דמ"מ עשה דוהשיב את הגזילה ליכא גבי' וכ"כ ביום תרועה ר"ה דכ"ח בתד"ה אר"י, ובנתיבות המשפט סי' שמ"ח, ובנוב"י מ"ק יו"ד סי' פ"א, ועי' מה שכתבתי בזה בספרי פרי יוסף הנספח לס' חשרת מים על גיטין דנ"ה, וא"כ ק' היאך הוי גזל נל"ע דהלאו כולל יותר מעשה בעכו"ם דלאו איכא ועשה דוהשיב ליכא ועי' מזה בישועות יעקב אה"ע רס"י כ"ח, ואל תקשוני שבעכו"ם ליכא לאו בגזל רק עשה דואכלת את כל העמים או מוחשב עם קונהו בב"ק דקי"ג ב'. אך כ' הפוסקים דזה רק גילוי בעלמא דבתורה כ' סתם לא תגזול, ורק דיכולין לומר דעכו"ם אינו בכלל, וא"כ כשגילתה תורה דאיכא איסור גבי' שוב קאי הלא תגזול בדוכתי' אף בעכו"ם, עי' במלא הרועים ערך גזל גוי אות יו"ד, והדק"ל דהוי לאו הכולל יותר מעשה, ונלפע"ד דהמשל"מ פ"ג ה"ד ממלוה הק' דהלאו לא תבוא לעבוט עבוטו הוא בין בעשיר בין בעני, ועשה דוהשיב לו את העבוט שייך רק בעני והוי לאו הכולל יותר מעשה, ותי' בתומים סי' צ"ז סק"ו דבר חדש דדוקא היכי דעשה אינו במעשה לוקה בלאו הכולל יותר מעשה, אבל היכי דהוי במעשה אין לוקין ע"ש, וכ"כ בתוס' חולין דפ"א א' ד"ה הנה, לענין אין עשה מנתק ב'

לאוין דבעשה דמעשה מנתק ע"ש, והסברא דבשלמא בתמורה העשה אינו במעשה כלל אבל בהשבת עבוט דהוי מעשה ואינו סברא שהתורה תאמר לך והשב עבוט ותלקה, וא"כ אף בעשיר דליכא עשה לוקין דהלאו לא פלגינן לחצאין וכיון דבעני אין לוקין כן בעשיר, וא"כ א"ש דגזל הוי העשה במעשה אין לוקין, וראי' לזה ממכות דט"ו דמקשי' לר"י מאונס שגירש ומשני כל ימיו בעמוד והחזיר ומנתק הלאו לאחר גירושין, ומשו"ה מחזיר ואינו לוקה, ומאוד ק' הא הוי לאו הכולל יותר מעשה דהלאו שייך בין בכהן בין בישראל ועשה דכל ימיו דקאי לאחר גירושין ל"ש רק בישראל, וא"כ הי' צריך להיות אף בישראל שילקה, אבל להתומים ניחא כיון דעשה הוי במעשה אין לוקין:

ולפמ"ש התומים עוד שם לתרץ דבצבור ושותפים בתמורה ל"ש לעולם העשה דיהי' קודש אבל בהשבת העבוט אף דעכשיו הוא עשיר, מ"מ אפשר שיעני למחר ושייך בי' העשה ל"ה לאו הכולל יותר מעשה, וכן י"ל בגזל עכו"ם דאפשר שיגייר מחר ויהי' העשה שייך בי' והוי לאו הנל"פ. וא"כ א"ש הקו' מסומא דבכל לאוין הנל"ע דהוי במעשה דליכא אופן דעשה לא יהי' במעשה זולת בתמורה ושפיר הוי לאוין הנל"ע ול"ש בהו לאו הכולל יותר מעשה כסברות התומים:

ובעיוני בזה אמרתי לבאר כל חמירא דאיכא ברשותי מ"ש הרמב"ם פ"א ה"ג מחמץ דהמשהה חמץ בפסח אינו לוקה דהוי לאו שא"ב מעשה וקונה חמץ בפסח לוקה, וקשה הא הוי להנל"ע כמ"ש תוס' פסחים כ"ט, ועי' בפסחים צ"ה, ובמשל"מ שם, ותי' המפו' דהוי לאו הכולל יותר מעשה דהל"ת נשים חייבות ועשה דתשביתו דהוי הזמ"ג פטורות ומשו"ה לוקה בקנה, והנה השאג"א סי' פ"ב כ' דאף על עשה דתשביתו נשים חייבות דהיכי דאיכא ל"ת אף העשה אלים ונשים חייבות בה, ועי' בתוס' קידושין דל"ד א' ד"ה מעקה לענין שריפת קדשים ובהמקנה שם בזה. עוד כ' המפו' דבכל להנל"ע נשים חייבות על העשה דאל"כ יהי' חמורין מאנשים כיון שלא יהי' שייך גביי' העשה לנתק הלאו והעשה ל"ה להחמיר רק להקל לכן חייבות, וא"כ ל"ה לאו הכולל יותר מעשה, ולהתומים הנ"ל אף אי נשים פטורות על מ"ע דתשביתו ל"ה לאו הכולל יותר מעשה כיון דהוי מעשה ואין לוקין והדק"ל דבחמץ הוי להנל"ע וראיתי במהרי"ט בחי' על קידושין דל"ד דכל לאוין הנל"ע נשים פטורות, דהא דנשים חייבות בל"ת ילפינן בקידושין דל"ה, מאיש או אשה שיעשו מכל חטאת האלה השוה הכ' אשה לאיש לכל עונשין שבתורה, ולהנל"ע לא חשוב חטאת שאתי לנתק הלאו, ועי' ג"כ בס' לימודי ה' לימוד מ"ט:

והנה רש"י בקידושין שם כ' בלשונו מכאן שנשים חייבות על כל ל"ת שבתורה שהרי עונשן מלקות, וכ"כ בפסחים דמ"ג ב' ולאוין עונשין מלקות הן עכ"ל, וא"כ בלא"ה ל"ש

לאו הכולל יותר מעשה אף דל"ש גבי נשים עשה דתשביתו ח"מ אף הל"ת דהוי נל"ע פטורות (אך עי' בחינוך מ' ח' וי"ד שאף בלהנל"ע ואין בו מעשה נשים חייבות, ועי' בשעה"מ פי"ט ה"ה מפסולי מוקדשין שכ"כ) ובמנ"ח מצוה ח' כ' דזה רחוק שיהי' פטורות מכל ל"ת שאין בהם מלקות, וכ' דהא דהשוה הכ' שנשים חייבות כו' לא קאי רק לל"ת שהזמ"ג, דל"ת שאין הז"ג ל"צ קרא לחיובא, דת"ל מק"ו ממ"ע שלא הז"ג שנשים חייבות מכ"ש בל"ת שלא הז"ג, והעלה דבל"ת שהז"ג ואין בו מלקות נשים פטורות ע"ש, וא"כ בפסח הל"ת דלא יראה הוי הזמ"ג וניתק לעשה וא"כ פטורות והדק"ל דהוי להנל"ע ול"ש לאו הכולל יותר מעשה בנשים דאף דפטורות מעשה הא גם על ל"ת דב"י פטורות: ועוד תי' המפו' דבחמץ איכא ב' לאווי ואין עשה מנתק ב' לאווי, עשעה"מ בפ"א מחמץ, והקשו עליו הא לא סמיכי דלא יראה כ' בפ' בא פסוק ז' ולא ימצא בפי"ב, והיכי דלא סמיכי עשה מנתק כמ"ש תוס' חולין דפ"א ומכות ט"ו. וכן דחה בשאג"א סי' פ"ב. ואי דאיכא ל"י לך חמץ ול"י שאור בכל גבולך דסמיכי. אך הא צריכי ב' פסוקים כמ"ש בפסחים ד"ה ע"ב ליתן את האמור בזה בזה. אך לפמ"ש היבין שמועה הנספח להליכת עולם כלל קצ"ב דאף דצריכי ב' לאווי מ"מ אין העשה מנתק אותם. ל"ק קו' הנ"ל וכמובן. ויהי' מיושב בזה מ"ש תוס' ריש תמורה ד"ה סופג, דלא לקי רק מ' ותרי קראי צריכי, וקשה דא"כ מה קאמר בגמ' ד"ה ע"ב אין עשה מנתק אותם הא צריכי. ולפמ"ש היבין שמועה ניחא. אך לפמ"ש תוס' חולין פ"א דהיכי דעשה הוי במעשה מנתק ב' לאוי הדק"ל בחמץ דעשה במעשה מנתק ב' לאוי:

ועוד תי' המפו' דהוי לאו שקדמו עשה דעשה הוא אף בערב פסח משש שעות ול"ת רק מלילה ולוקה כמ"ש במכות דט"ו. כ"כ בשאג"א שם. ופנ"י ביצה ד"ז ע"ב, ושעה"מ שם וגנת ורדים כלל כ"ג, ועי' בחק יעקב סי' תמ"ג סק"א. ופמ"ג בפתיחה לה' פסח ח"א אות ו'. אך לדעת הפוסקים דבע"פ עובר בבל יראה א"כ ל"ה לאו שקדמו עשה, וכ"כ באמת בנוב"י תנינא או"ח סי' צ' ע"ש. ועוד יש תירוץ הא דלוקה בקנה חמץ היכי דביטל העשה, עי' שאג"א שם. ונוב"י מ"ת או"ח סי' צ"א וגו"ו כלל כ"א, והיינו בזרקו לים או פרורו, ודחו זה דבזה הפירור גופי' מקיים עשה דתשביתו. ונראה דאפשר בביטל החמץ באכלו ואף שמחויב כרת מבטל העשה והרמב"ם י"ל דלא ס"ל כבעל המאור פסחים דבאכילה מקיים מ"ע דתשביתו. והפו' כ' דבעה"מ לא מיירי רק באכלו קודם הפסח אבל בפסח לא מקיים עשה באכילה, ולא תקשה דהא חייב כרת באכילה ופטור ממלקות דקלבדר"מ כרנבה"ק, וכמ"ש הנוב"י שם. אך יש לתרץ דאיירי באכלו שלא בכדי אכילת פרם דכרת ליכא וביטל העשה:

וזקיני הגאון המפורסם מוהר"ד ז"ל האבד"ק לאסק בספרו חדושי הרד"ד על פסחים דכ"ט כ' דבר חדש דמשכחת ביטלו עפמ"ש באו"ח סי' ש"מ ס"ג דבכתב על פוגה אסור למחוק בשבת, גם אסור לאכלו ולשברו דהוי מוחק, וחידש דגם אם כתב על עונה משמות שאינם נמחקין י"ל דאסור לאכלו דהוי כמוחק, וא"כ משכחת ביטלו לעשה דתשביתו בכתב שם שאינו נמחק על החמץ דתו לא יכול לבער וביטל העשה אבל תשביתו אינו מקיים בזה ע"ש ובגליון שם כתבתי דצ"ע דיכול לבער דעשה דתשביתו דוחה ל"ת דמחיקה, וי"ל דמחיקה איכא גם עשה דאת ה' אלקיך תירא ואין עדל"ת ועשה וכמ"ש בבית מאיר בחידושיו על סנהדרין דקי"ג ע"ש. ועוד לפמ"ש בשאג"א הנ"ל דתשביתו ל"ש בנשים דמ"ע שהז"ג. ועשה שאינו שוה בכל לא דחי שוה בכל דהיינו מחיקה. עי' בשושנת העמקים כלל ג' ולימוד ה' סי' ב'. ומלה"ר ערך עדל"ת אות כ"א. אך יש להעיר מתוס' ריש שבת ד"ג ע"ב ברודה בתנור דאנוס ע"פ חכמים הוי אונס ע"ש. וא"כ בחמץ המחיקה דאסור הוי אנוס ע"פ חכמים ויש להאריך בזה:

אך כל מ"ש אינו נכון דאי יש אופן ביטלו בחמץ א"כ במכות דט"ז דלא מצאו ביטלו אלא זאת ועוד אחרת והא איכא חמץ, וממנ"פ ק' אי נימא דליכא ביטלו הדק"ל על הרמב"ם דאמאי לוקה בקנה ואי יש אופן אמאי לא הביאו בגמ'. והנכון בזה דהרמב"ם פסק קיימו ולא קיימו בפי"ח ה"ב מסנהדרין, ועי' מלה"ר להנל"ע אות י"ג, שכ' דהר"ם לא ס"ל הפשט קיימו ולא קיימו בתכ"ד או בבא לב"ד. ורק פירש דכל זמן שבידו לקיים אין לוקין ומעת שלא יכול לקיים לוקה והנפק"מ בין ביטלו לקיימו דביטלו צריך לבטל בידים. וקיימו אף שבטל מאליו שלא יכול עוד לקיים העשה לוקה. ולכן פסק בפ"א ה"ז מנערה דאף אם מתה מאלי' באונס שגירשה לוקה, וכ"כ בפי' המשניות ריש פ"ג דמכות ולכן שפיר בקונה חמץ בפסח לוקה בעבר והניחו כל ימי הפסח או באופן אחר כמש"ל ושוב לא יכול לקיים עשה דתשביתו ולקה. וז"ב בישובו של הר"ם ז"ל. וראיתי בס' עדות לישראל על מס' מכות שכ' דבחמץ כ"ע מודים דקיימו ולא קיימו משום דכל רגע ורגע עובר על לאו דלא יראה משא"כ בנותר ודכוותי' שאינו עובר על לאו רק מתעצל בקיום העשה א"כ א"ש בפשיטות שכאן בפסח לוקין באם לא קיימו:

עונלפע"ד עפ"מ שחידשו הבעה"מ וריטב"א מכות דבל"ת שיש בו כרת אף להנל"ע לקי ע"ש. א"כ בחמץ הוי כרת ושפיר לקי. ורק דלכאורה טעות דרק באכילה יש כרת ולא בב"י. אך לפמ"ש תוס' ריש פסחים דמשו"ה רק בחמץ צריך בדיקה דהוי איסור כרת ולא בדילי וער"ן וראשונים שלכן החמירה תורה רק בחמץ ב"י משום האי טעמא גופי' דהוי כרת. משום זה אפ"ל דשפיר לוקה דאף דעל ב"י ליכא כרת מ"מ איסור ב"י משום כרת

ולכן לקי בקנה חמץ אף דהוי להנל"ע. ועי' ג"כ תוס' מגילה ד"כ ע"א ד"ה דכתיב דאי לאו קרא הו"א דנשים חייבות במילת בניהם אף דהוי מ"ע שהז"ג כיון דיש בו כרת ע"ש, ואף שאין כרת רק על הערל גופא. מ"מ כיון דבעשה שייך כרת הוא אלים. ועי' מנחת חינוך מצוה ב'. וכמו כן כאן. ועשעה"מ פי"ב ה"ג מעכו"ם, ובחידושי כתבתי בזה הרבה אך אכ"מ:

רש"י וצודה לי ולא מן הגזל, לכאו"ק הא גזל א' מז' מצות וכיון דצווה לו על נבלות מכ"ש על גזל דמחויב ב"נ ולמה הי' צריך לאזהרה מיוחדת. ועי' בכל"ח שכ' דשני גדיים הי' לפסח וחגיגה ואף דבב"נ נחירתן זו שחיטתן מ"מ בקדשים צריך דוקא שחיטה, והי' חושש יצחק, כיון שעשו יראה שאביו סובר שישראל גמור הוא ומותר באכילת פסח וגר תושב אסור בו, א"כ יהי' מותר לגזול הפסח מעכו"ם דאצל ישראל גזל עכו"ם מותר לכן צוה אותו על גזל ע"ש. והטעם י"ל כמ"ש היראים דאף דגזל עכו"ם מותר מ"מ לא הוי לכם עי' מג"א סי' תרל"ז סק"ג ובקרבן פסח צריך שלו ולכן גזל עכו"ם אסור. אך ק' הא קרבן פסח צריך ביקור ד' ימים קודם שחיטה ויהי' ראי' מזה להרמב"ם דפסח דורות א"צ ביקור. ויש להאריך בזה:

פסוק ו

ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר, חיבות לאמר ראשון ושני צ"ב, וכתב בס' עץ הדעת טוב על כתובות דדיבור קשה ואמירה רכה, ועשו הי' ירא שלא יעשה יעקב תחבולה וליטול הברכות, ע"כ התחכם יצחק ונתן עצה לעשו שידבר בלשון רכה כלשון יעקב ויהי' סימן ליצחק שעשו הוא המדבר, דמסתמא יעקב ישנה וידבר כעשו בלשון קשות שידמה יצחק שזה עשו, אמנם רבקה ידעה ברוה"ק מסימן שמסר יצחק לעשו, לזה אמרה ליעקב לאמר שיאמר בלשון רכה וטעם הדבר הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו לאמר שפקד עליו שיאמר בלשון רכה, ועי' ג"כ בפני"ק, ויובן בזה מ"ש הקול קול יעקב וגו' ולא הכירו ויברכהו, וקשה כיון שהכיר שהקול הי' מתנגד להיכר הידים, א"כ במה הכריע שהוא עשו ויברכהו. ולהנ"ל א"ש שהרי זה הי' הסימן המובהק אם ידבר רכות שהוא עשו. וכאשר שמע הקול והוא קול יעקב א"כ נתאמת אצלו שזה הוא עשו, ואמר הקול קול יעקב ממש כהסימן וגם הידים ידי עשו עתה אין לי שום ספק ויברכהו:

פסוק ט

שני גדיי עזים. רש"י א' לפסח וא' לחגיגה, והוא בפדר"א פל"ב, וזקיני הגאון מלאסק ז"ל בספר ריח דודאים על הגדה של פסח דל"ח, כ' דלכאו"ק למה שני גדיים הא קיי"ל בפסחים ד"ע בזמן שבא במיעוט אין חגיגה באה עמו, א"כ כיון שהי' גדי א' לפסח הי' די

גם למטעמים ליצחק ולמ"ל גדי השני. וי"ל דיצחק רצה לברך עשו אף שידע שאינו כדאי ואינו מוכן לקבל הברכות כמו יעקב, מ"מ כיון שהוא הבכור רצה לברכו, שע"י הברכות יתמלא אח"כ ברוח חכמה. אבל רבקה סוברת דאינו ראוי לברך ולהשרות חכמה רק למי שכבר חכם קצת דיהב חכמתא לחכימין, וזה ליעקב ולא לעשו הריק מכל חכמה, אבל יצחק רצה להשלים שני בניו וע"י הברכה יומשך ג"כ חכמה לעשו ויעקב יהי' חכם מצד עצמו, לכן צותה רבקה ליקח שני גדיים להזכיר את יצחק שצריך למטעמים קודם הפסח כדי שיהי' נאכל על השובע, ומזה ראיה דאין ה' נותן חכמה רק לחכמים ומלא מחזיק ואינו מחזיק ריקן, ובזה תיקנה כי אם גם יודע ליצחק שיעקב הוא ג"כ יברך אותו ע"ש באריכות ובדף מ' ע"א ועי' זית רענן על הילקוט רמז קי"ד, ודו"ז הגה"צ ר' צבי הירש הכהן ז"ל האבד"ק זגיערזש הקשה לפמ"ש המהרש"א סוטה די"ב א' ד"ה יכול, אף דאבות קיימו כל המצות אפי' מצות התלויות בארץ אבל מצות שלא נתחייבו עד כבוש א"י לא קיימו ע"ש, וא"כ איך כ' רש"י אחד לפסח, וי"ל כמ"ש תוס' קידושין דל"ז ב' ד"ה הואיל הא דהקריבו פסח ראשון קודם שנכבשה ונחלקה הארץ עשו ע"פ הדבור ע"ש ורבקה ידעה מזה אע"פ שיצחק לא אמר לה שהי' לה רוח הקדש ערש"י (כ"ו מ"ב) ועי' מדרש ד"ה ויגד לרבקה. ובאמת בפדר"א בביאור רד"ל הוכיח שהיה רק זכר לפסח והביא ראי' מזוה"ק וכהך דפסחים דקי"ד ב' ע"ש, ועי' בקובץ המאסף שנת תרע"א כרך ב' סי' מ' שהק' איך נהג אברהם בק"פ אף אחר שנימול דאיכא ספק לאו דכל בן נכר לא יאכל בו ע"ש, והקו' עוד חזקה מיצחק שצוה להביא לו גדי לפסח, הרי מפורש שאכל ק"פ, וע"ש עוד בתרע"ב כרך א' סי' כ"ט. ולפמ"ש הרד"ל הי' רק זכר לפסח וא"ש כ"ז הערני בני הרה"ח מו"ה דוד נ"י:

ובמד"ר פס"ג שני גדיי עזים טובים טובים לך שתקבל הברכות וטובים לבניך שתכפר ביוה"כ, וי"ל דק' אחר כי הברכות הי' מגיעים ליעקב מן הדין כי הוא הבכור כמ"ש רש"י תולדות משל לשפופרת ומדוע סיבב ה' שיקבל בדרך ערמה, אמנם מעשה אבות סימן לבנים, וידע כי יהי' נפזרים בארץ, ובאיזה מדינות ישוללו מהם חקי אזרח ויגבילו זכותיהם, ולמען לא נגוע ברעב, כי רק למסחר עינינו תחזינה, ההכרח תאלצנו כפעם בפעם לעזוב דרך הפשוט וישר, ובתחבולות נשיג לחם תקנו אשר מגיע לנו מן הדין, ולמען שלא יהי' זאת לעון כשבת המלך על כסא דין, ע"כ סיבב שהמובחר באבות יעקב שגם הוא לא השיג הברכות רק ע"י תחבולות ובזה יוקטן חטא ישראל אשר הולכים בעקבותיו כי מעינות פרנסה סתמו, ולחלק יצאו בין לאום ללאום וז"פ שני גדיי עזים טובים לך שעליהם תקבל הברכות, ולמען שלא יפלא שתשיג בדרך לא ישר כל כך.

התירוץ טובים לבניך שעליהם תתכפר ביוה"כ, ועי"ז תאמר לקטיגור הם! ובשערי תשובה או"ח סי' תפ"ב סק"א, הביא מ"ש באגרת שמואל על רות במ"ש רות לגואל (ד' ה') ביום קנית רות המואביה. לפי שצפה ברוה"ק שעתיד לצאת מחלציו שלשלת מלכות בית דוד לכן אמר המואביה כדי שימאן הוא ויקחנה הוא ויזכה לשלשלת גדולה, ואף שאסור לרמות חבירו ליקח את שלו, זה בדבר שבממון אבל במצות אף שא"א ליקח מיד הזוכה כגון כסוי ומילה וכיוצא, מ"מ כל שלא זכה עדיין הם כדבר המופקר לכל וכל אדם נצטוה להשלים את נפשו ולזכות במצות, וזה ענין יעקב בבכורה ובברכות לפי שראה וידע שעשו התמכר לעשות רע והוא היה צריך לזה לשלימות נפשו, וכ' שעד"ז פירש הכתוב מחמס אחיך יעקב תכסך בושה בעובדיה (א' י'), שהכוונה שיוכיחו לעשו על פניו מעניני יעקב שלא בא לו בנקל מה שצריך לשלימות, עד שהוצרך להערים ולעשות בתחבולות וטצדקות דאפשר שנדמה כמו חמס הכניס עצמו בזה לפי צורך שעה לזכות בהם להחיות עצמו חיי עולם. ולכן תכסהו בושה לעשו אשר בידו טובו ומאס בטוב ובחר ברע ע"ש והדברים מתוקים מדבש עכ"ל, והנה נאמן עלי הדיין שכ' באגרת שמואל כן, אבל אנכי חפשתי בכל הספר ולא מצאתי שום רמז מזה שם, וראיתי עוד בשם הג"ר חיים מוולאושנע ז"ל משל לאב שהי' לו ב' בנים א' ישר הולך וא' שובב, והישר סבל הרבה ואחיו השובב והביא תמיד דבתו רע לאביו על אחיו השובב, פ"א בא השובב לאביו עם פצעים שהוכה מאחיו, האב תחת לענוש בנו הטוב על הכותו את אחיו, עוד נתן מתנת יד לבנו השובב, ואנשי הבית הביטו בתמהון על זה, וענה האב להם, יודע אנכי מזג בני הטוב שאינו מוכשר להכות באגרוף רשע על לא דבר, ואם קרה כזאת אני מתאר עד היכן לחץ אותו השובב, שהוצרך להניף ידיו עליו הישר באדם, וז"פ מחמס אחיך יעקב אם יעקב התם נצרך לשלוח בחמס ידו זה האות על הלחץ שסיבל מעשו חמס ממנו כל מקורי הפרנסה ואין לו עצה ומוכרח להכשל במעשים מגונים, כן יכולים לומר על אותם ההולכים בדרך אשר אינו נכון כל כך כי הגלות ותנאי החיים המרים המה בעוכריהם וה' ירחם:

פסוק יא

איש שעיר. ביו"ד סי' רל"ד ס"א אשה אחר י"ב שנה ויום א' אם הביאה ב' שערות נקראת נערה אח"כ בוגרות כלומר מלאה שער כי תרגום ירושלמי של איש שעיר גבר בגר, ופלא בג' תרגומים לא נמצא כן רק גבר שערן, ועי' בתוספות יו"ט פ"ג מ"ח דכתובות שכ' דשלא בדקדוק כתב כן דהא בב' שערות סגי אבל ר"ל שמתחלת להתמלא בשער, ועי'

בראשון לציון שם, ובהפלאה שבערכין מהגר"י פיק שהקשה עליו דהא משהביאה ב' שערות היא בסימני נערות, וגם במ"ש בשם תרגום ליתא כן וצע"ג:
אולי ימשני אבי. ערמב"ן ב' אחים יוכל להיות דומים זל"ז בקולם, עי' שו"ת מחנה חיים אה"ע סי' י"ג סתירה מסנהדרין ל"ח א' דאין א' דומה לחבירו, ומילקוט נשא מב' אחיות שהי' דומות זל"ז (ולפלא שלא העיר מה שי"ל דלשון אין פירוש רוב, ועי' בזה בשדי חמד בכללים א') ובסנהדרין שם מונה גם קיל, ועכ"ז כתב ברמב"ן דאחים יוכל להיות דומים בקילם, ועתש"ו עבודת הגרשוני סי' ק"י שהי' דן מקולות שווים לאות כי אחים המה ליקח ירושת אביו, ונראה כי הש"ס לא מיירי מאחים ואחות, ועשו"ת מהרא"ל אה"ע סי' י"ח, (ועמ"ש בפ' חיי שרה כ"ד ל"ד):

פסוק יג

אך שמע בקולי וגו', עי' תולדות נח דרוש י"ג, דקשה דלך קח לי מיותר דודאי ישמע לקולה, אלא שבא להורות ליעקב דרך הליכות מצוה אם עושה בבהלה וחרדה לא תחשב לו לצדקה ועבודת המצוה צ"ל בחריצות וזריזות ורבקה חשבה הגם שעטפה אותו בעורות מ"מ יחרד יעקב אולי יכירנו בקול כמו שהי' באמת שאמר הקול קול יעקב וילך יעקב בחרדה ולא יקיים מצות אמו כראוי לכן זירזתו אך שמע בקולי ולך קח לי ר"ל בזריזות כמו שאתה הולך אל הצאן לקחת שני גדים שאין פחד לך כן תעמוד לפני אביך ואז תצליח עש"ה:

פסוק טו

החמודות ערש"י שחמד אותם מנמרוד עי' בידי משה בב"ר פס"ה הביא גמ' בגדי נמרוד הי' כתנות עור של אדה"ר ועי' רש"י בפסחים דנ"ד ב' ואי' בעשרה מאמרות, דכתנות עור הי' מעורו של לויתן שהרג הקב"ה ובזה יובן כדי שלא תקשה איך הלבישה רבקה ליעקב בגדי עשו הא קיי"ל בגדי ע"ה טמאים, עז"א החמודות שחמד אותם מנמרוד והם מעורו של לויתן. וקיי"ל דעור הדג אינו מטמא, וכ"כ בנח"ק:

פסוק יט

קום נא. עי' בתו"ח בשם הגר"נ אדלר ז"ל דקום בלשון נוכח כדרך שבנ"י מדברים אל אבותיהם מאז. אבל יקום בל' נסתר כדרך שהנכרים מדברים אל אביהם, ול' נוכח מורה קרבות ודיבוק כמ"ש מדברים אל ה' שנ' ואתם הדבקים. אבל ל' נסתר היינו כאלו אינו כדאי לדבר עמו אלא כאלו אחר מדבר עמו עש"ה, ועי' בקובץ דרושים חוב' ב' סי' מ"ח, ומלכותא דרקיעא אינו כמו דארעא דצריך למלך יגיש בקשתו ע"י ממוצע, ורק לה' יגיש תפילתו ולא לממוצע. ועי' ירושלמי ברכות פ"ו עה"פ זובח לאלקים יחרם בלתי לה' לבדו שרק לה' ולא ע"י ממוצע. ועי' אפק"י ח"ב דרוש ל"א:

והמפו' העירו על תפלת מכניסי רחמים משרתי עליון חלו נא פני אל, שהרי אסור לבקש ממלאך, ועי' בסידור עיון תפלה, ומצינו גם בע"ז די"ז א', חמה ולבנה בקשו עלי רחמים וכן בחוני המעגל בתענית דכ"ג א', דמה לי אדם או מלאך, ובתורה מצינו שאמרו למשה התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש. ובסוטה ל"ד א', כלב הלך להשתטח על קברי אבות ואמר אבותי בקשו עלי רחמים, ובתענית ט"ז ולמה יוצאין לביה"ק שהמתים יבקשו עליהם רחמים, אך כוונת הירושלמי שלא יקרא למלאכים רק לה' לבדו, דבזה מובדל ממלך ב"ו. דמלך ב"ו אין ביכולת לכנוס אצלו בלי שאלת רשות ע"י עבדו. לא כן ה' דיכולין לצווח בכל עת אליו וא"צ לצווח למלאך לשאול מה' אם יתן רשות אבל לבקש ממלאך שהוא יתפלל בעדו מותר, ועי' ס' חסידים סי' ת"נ וסידור דובר שלום. ורקאנטי שלח, וראש אמנה פי"ב וקרבן נתנאל ר"ה סופ"א. ועוד תירצו שאסור רק להתפלל לאמצעים בלבדם שיתפללו בעדנו או להתפלל שישלח ה' ישועתו על ידיהם, אבל בתפילות שאנחנו מתפללים לה', אך בקשתינו לשרי מעלה שלא יקטרגו ושלא ינעלו בעדנו דלת ושיחברו תפילתינו לתפלתם זה מותר, והמהר"ל בס' נתיבות עולם נתיב עבודה פי"ב כ' שלא לומר מכניסי רחמים, ועמ"ש בזה בשו"ת חתם סופר או"ח סי' קס"ו:

ובחי' עה"ת הבאתי הא דתורה מתשת כחו של אדם, וקשה הא כ' במשלי (ג' ח') רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך וכ' (ד' כ"ב) כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא, וגם אז"ל החש בראשו יעסוק בתורה בעירובין (נ"ד א'), אך נודע דע"ה אם הוא עשיר יאמר כחי ועוצם ידי עשה החיל הזה אבל ת"ח נותן תודה לה' כמ"ש ביעקב כשא"ל יצחק מה זה מהרת בני ויאמר כי הקרה ה' אלקיך לפני. מידי ה'. אבל עשו אמר יקום אבי ויאכל מציד בנו. משלי. וז"פ תורה מתשת כחו של אדם. היינו הכחי ועוצם ידי:

פסוק כא

האתה זה בני עשו. וכן בפסוק כ"ד. ובמד"ר וגמ' ב"ב דט"ז ב', הוציאו מתיבת שזה דכפר בעיקר ע"ש, גם בדברי רבקה א"כ למה זה אנכי יל"ד כן. וביצחק הפלא ביותר כיון שהי' סג"נ ולא הי' רואה אותו ל"ש לומר שזה דאי' בפ' בן סורר ע"א א', הי' אביו ואמו סומין אינו נעשה סו"מ דכ' בנינו זה פרט לסומין ע"ש ברש"י, ובפסחים קט"ז ב' סומא פטור מלומר הגדה כ' הכא בעבור זה וכ' התם בננו זה, מה להלן פרט לסומא אף כאן וצ"ע בזה. ועי' ג"כ בקובץ המאסף שנה י"ח סי' ג':

פסוק כב

הקול. עי' הגהות חכמת מנוח על מס' גיטין דנ"ז ב' אהא דאי' שם אין לך תפלה שמועלת כו' והא דנ' בתפלת שלמה (במלכים א' ח') וגם אל הנכרי וגו' ובא והתפלל וענהו הש"י

ואמר שמעתי את תפלתך וכן בדה"י (ב' ו'). י"ל דהועילה תפילתו של שלמה. והרי יש בו מזרעו של יעקב ודוקא בזמן שביהמ"ק קיים כמ"ש ובא והתפלל אל הבית הזה, א"נ הכא מיירי כשבא לנצח את יעקב או עשו ע"י התפלה במלחמה או להרע ליעקב שהפסוק הקול קול יעקב דוקא ביעקב ועשו מיירי. והא דלעיל הועילה תפלת הקיסר גבי ההוא בר דרומא היינו משום דאכשלי' פומא לבר דרומא. או אפשר שהקיסר קצת מזרע יעקב הי' בו או בא' משרי צבאיו, וכן הא אין לך מלחמה שנוצחת כו' אע"ג שמצינו אמרפל וחברי' נוצחים טרם שנולד עשו דמיירי נמי דוקא לנצח יעקב או עשו, א"נ הכא מאחר שנולד יעקב ועשו מיירי, ואע"ג שמצינו ישראל מנצחים כמה מלחמות היינו ע"י תפילתם וזכותם, וי"ל עוד אין לך מלחמה שנוצחת להרע ועל חנם שהמנוצח אינו חייב כלום ועל לא חמס בכפו מנצחו ומשפילו עד שאול בכליון חרוץ כמו מעשו, ואין לך תפלה שמועלת לנצחם ולכלות לגמרי כמו שעשו ישראל לז' אומות בכיבוש הארץ כמו ביעקב:

פסוק כג

ויברכהו וק' איזה ברכה ברכו תחלה בעוד שלא ידע מי הוא. ועי' בספורנו שכ' דחושד חבירו צריך לפייסו ולא עוד אלא שצריך לברכו ע"ש. וראיתי בס"א דיצחק הי' מסופק אם הוא יעקב כמ"ש הקול וגו' ועשה בחינה שיברך אותו תחלה באיזה ברכה לא בברכה האמתיית שהי' בדעתו לברך, והמתברך יחשוב שהוא הברכה האמתיית. ולפי דעתו כבר קיבל הברכות, ואח"כ שוב לא יירא מהגיד האחת אם הוא עשו או יעקב, ואם ימצא באמת שהוא עשו אברכו שנית, וז"פ אתה זה בני עשו כלו' עתה תוכל להגיד לי האמת, ויאמר אני ולא אמר שקר ח"ו כי לא אמר אני עשו כמ"ש רש"י. ויאמר א"כ הגישה מציד ואברכך בברכות האמתיית:

פסוק כה

ויבא לו יין וישת. הקשה לי נכדי הב' המופלג המושלם במעלות ומדות כ' שלום צבי שיחי' דלמה נתן לו יין. הא יצחק לא צוה לעשו רק לעשות לו מטעמים לאכול, וכן רבקה אמרה ג"כ והבאת לאביך ואכל, ויפה הקשה. ואמרתי לו שבדעת זקנים כ' מיכאל הביא לו יין מג"ע, וכ"כ בתרגום יהונתן דמלאך נתן יין ביד יעקב להביא לאביו ע"ש, וגם יש לתרץ לפמ"ש בפדר"א ורש"י שהיה פסח ושני גדיים א' לפסח וא' למטעמים, ועי' בעה"ט וירח בגימ' ליל פסח, משו"ה הביא יין רמז לד' כוסות. וא"ש דכ' ויגש לו לאכול ואח"כ ויבא לו יין ויישת, ואחר השתיה לא טעם כלום דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, ואחר קרבן פסח אסור לאכול, ורק ב' כוסות אחרונות מותר. ולקמן בפסוק ל"ה כתיב כי בא אחיך במרמה פרש"י בחכמה ועמדו המפו' על זה, ושמעתי בשם הרה"ק ר' וואלף

מסטריקוב ז"ל, לפי הנ"ל דהיה בפסח ונוטריקן של במרמה הוא רפ"ז, כנוטריקן של אפיקומן, ויעקב עשה זאת בחכמה שהאכילהו אפיקומן שלא יהי' רשאי לאכול עוד, כשיביא לו עשו לאכול. וזאת הי' חכמה. ובאמת לא מצינו שאכל יצחק ממה שהביא לו אח"כ עשו לאכול:

פסוק כז

כריח השדה. רש"י שנתן בו ריח טוב. ועי' בזה"ק דנכנס עמו ריח ג"ע לפי שהי' לבוש במלבושי אדה"ר, ועי' תורת חיים ב"מ דפ"ד ובסנהד' דל"ז אריכות בזה. ועי' בארץ חמדה להמלבי"ם אף דיצחק בודאי אוכל חולין בטהרה הי' ואיך אכל מבנו עשו, אך בסוף סוטה (מ"ח א') אי' דטהרה נטלה את הריח וע"י רוח הקודש דמרח ע"ש ועז"א וירח ריח בגדיו וידע דנזהר בטהרה ויברכהו:

פסוק כח

ויתן רש"י יתן ויחזור ויתן. וכ' בס' אור יקרות דאין השכינה שורה בחו"ל רק אם כבר שרתה בא"י ישרה ג"כ בחו"ל ערש"י ריש יחזקאל. ואי' ששם ה' משמש בא"י ואלקים בחו"ל ואי' ביד יוסף דברכת מטל השמים הוא נבואה דנקרא טל והוקשה לרש"י ויתן לך אלקים מטל דאלקים בחו"ל ואין שכינה שורה שם, ותי' יתן ויחזור ויתן בפעם ב' דכבר שרה בא"י אז ישרה ג"כ בחו"ל, וע"ע בלוית חן. ובמדרש תלפיות ענף יצחק דברים הרבה מעניני יצחק:

וי"ל עוד דידוע דבכל דבר מעניני עוה"ז אין התענוג רק תיכף ואם יתעשר או ימצא מציאה ישמח רק יום או יומיים. ואח"כ ידמה שכך צריך להיות (כי כל תאות עוה"ז רק בשעה שאין לאדם זאת. אך כאשר יבואו לו אז אין תענוג) אבל מי שהולך ונתעשר יום אחר יום ישמח מאד, ויצחק נתן ברכה ליעקב שלא יהי' מאלה המתעשרים פעם אחת ומני אז עומד במצבו רק יתן ויחזור ויתן. דתלך הצלחתו תמיד בלי הרף ואז תמיד ישמח בו:

מטל השמים ומשמני הארץ. ובברכת עשו כ' משמני הארץ יהי' מושבך ומטל השמים מעל, י"ל דבתענית ד"ד ע"א דכנס"י בקשו ויבא כגשם לנו, וה' עונה את מבקשת דבר שאינו תדיר. אני אתן דבר הנמצא תמיד וזה אהיה כטל לישראל, ופי' ביע"ד ח"א דרוש א' דחילוק בין גשם לטל דגשם בא מלחות ארץ העולה למעלה. וחלקי מים העולים עם האד יתקבצו למעלה ויהי' לגשם, וכשתיבש האדמה ולא תעלה לחות כל כך לא ירדו גשמים, אבל הטל אינו מליחות אבה הארץ רק יורד מנטיפות הלחות של חלק האויר הרחוק מאתנו וטל אינו נעצר לעולם, וכן בתשובה צריך להתעוררת דלמטה ואז ה' יעזרו כמ"ש הבא לטהר מסייעין אותו אבל ה' עושה חסד אף בלא התעוררות מלמטה ישפיע

השפעתו מלמעלה וזה שאמר ה' אתם מבקשים רק כנגשם ואני אעשה גם כטל ע"ש, וז"ד לישראל ולא לעכו"ם ואף שנתגיירו צריכים להתעוררת דלמטה, ועי' בקידושין ד"ע ע"ב בישראל כ' והיית להם לאלקים והמה לי לעם ובגרים והייתם לי לעם ואנכי אהי לאלקים ע"ש, וזה שברך ליעקב מטל השמים אף שלא יהי' כדאים, אבל לעשו ברך תחלה משמני הארץ, ורק כאשר יעלה אד מן הארץ מתחת ויהי' לי לעם אז יהי' ה' להם לאלקים:

עי"ל דבתוספות יו"ט פ"ז מ"ג דורכות כ' הא דבבהמ"ז תקנו נברך לאלקינו ובברכת התורה ברכו את ה'. כי המזון מן הדין שיתן לכל בריותיו ותקנו אלקים דהוא מדת הדין. אבל התורה נתן רק בחסדו שנ' למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר ותקנו ה' שהוא מדת רחמים ע"ש, וכ' אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם וכ' ברמב"ם אף ששכר מצוה בה"ע ליכא, ורק זה אינו בתורת שכר רק כמו שנוהגין בפועל שחוץ מתשלומין נותנין לו מזונות ואינו ממון השכירות רק משום שיהי' בכחו לעבוד עבודת בעה"ב. כן הוא כל צרכי עוה"ז ישיגו שומרי תורה לא מצד שכר רק משום דבלא"ה א"א לקיים התורה בלי מניעה מדאגת צרכי פרנסה וטרדת הבלי הזמן, ומחויב הדבר ממילא שאם בחוקתי תלכו עי"ז יהי' ונתתי גשמיכם בעתו. ולפי"ז יש חילוק אם המזונות מצד הדין אין חילוק בין אדם לשאר בהמות וחיות דמחויב ליתן לכל הברואים מזונות. ואם ישראל יוכלו להמשיך פרנסתיהם מצד התורה. ואם מזונותינו נשפעים ע"י השם של רחמים וחסד בבחי' כי טל אורות טליך מי שיש לו טל תורה הוא מחייהו, וא"ש בזה מ"ש יצחק ליעקב מטל השמים ולעשו אמר משמני הארץ כו' ומטל השמים מעל ועי' אוה"ח דברכת יעקב הי' על תנאי והי' כאשר תריד. וז"ש ליעקב ויתן לך אלקים היינו מזונות שהם אצל כל הברואים מצד אלקים מדת הדין אבל אצלך לא יהי' רק כטל השמים מצד התורה מצד החסד שם הרחמים, ולעשו א"א להיות מטל השמים רק משמני הארץ כשאר הברואים מצד הדין רק בזה תוכל לקבל מטל השמים היינו "מעל" כשאתה תהי' ח"ו מעל עד כשזה קם כו' אז יבא השפע על ידך ליעקב. ויהי' גם לך מטל השמים. אבל כשיעקב עושה רצונו ש"מ אז השפע נשפע ליעקב מטל השמים ולעשו רק משמני הארץ ועי' בהקדמה לס' מים חיים על מס' נדה אריכות בזה:

עי"ל למשל שדכן הציע שידוך לבחור מופלג בתורה, אז מתחיל לדבר בשבח המחותן כי הוא אוהב תורה ויש לו הרבה ספרים ותוכל לשבת שם ללמוד תמיד. וגם הוא עשיר גדול ויתן לך מזונך, אבל אם הבחור הוא מדור החדש אז יאמר לו השדכן שהמחותן הוא עשיר גדול וביתו יתנהג בהרחבה, וגם אם תרצה ללמוד מעט תוכל, ועפי"ז פי' בעוללות אפרים הא דנדרים פ"א א' מפ"מ אין ת"ח מצויין לצאת מבניהם ת"ח מפני שלא ברכו

בתורה תחילה. דאוהב תורה מברך לבנו תחלה שיהי' ת"ח אך אם אין קמח כו' מברכו ג"כ בעשירות, אבל מי שאינו אוהב תורה מברך בנו בעשירות תחלה ואח"כ דרך אגב מברכו ג"כ שיהי' ת"ח וז"ש מפני שלא ברכו בתורה תחלה שתורה אינה חשובה אצלם. ויצחק התחיל לברך יעקב ויתן לך א' מטל השמים ענינים שמימיים מתורה, ואח"כ משמני הארץ מעניני ארציים, ולעשו שהי' אוהב עוה"ז ברכו תחלה משמני הארץ יהי' מושבך ופירש"י איטלי' של יון, ואם תרצה גם מטל השמים. ואף שיצחק סבר על יעקב שזה עשו, מ"מ רוה"ק הנחהו ליתן לכל אחד ברכתו הראוי' לו:

ואא"ז בנח"י הק' על הא דכ' כאשר תריד הא א"א לבטל הברכה בתנאי כיון שברכו ליעקב בסתם ותי' עפמ"ש בזה"ק טעם לקיחת הבכורה מראובן ונתנה ליוסף משום דראובן הוא הבכור במעשה ויוסף בכור למחשבה וע"י חטא יוכל ליקח מבכור במעשה וליתן לבכור במחשבה, ולכן סיבב ה' שיברך ליעקב במעשה, ובמחשבה יחשוב שהוא עשו דכשיחטאו ישראל להיות באפשר ליטל מיעקב אבל אם יעקב הי' נתברך במעשה ובמחשבה אז אפי' כשיחטאו לא נשתנו הברכות עש"ה, ודודי זקיני הגה"צ ר' צבי הכהן ז"ל אבד"ק זגיערש הק' למה מראובן ניטל לגמרי ממעשה למחשבה וביעקב לא ניטל רק על תנאי. ונראה דאי' ביע"ד דמה מועיל ברכה ליעקב הא כוונת יצחק הי' לעשו, ותי' אם הולכין אחר הפה הרי יצחק בירך ליעקב. ואם הולכין אחר כוונת הלב אף שכוונתו לעשו מ"מ מגיעים ברכות ליעקב. דעיקר כוונת יצחק לעשו רק מפני שהי' מרמה אותו אשר לבו תמים לה'. אבל אמת תתן ליעקב שפיו ולבו שווים לה' ע"ש ולפי"ז ניתנו ברכות על תנאי שלא יחטאו. ובקובץ כנסת חכמי ישראל מהגאבד"ק אדעסא ז"ל סי' קכ"ט הביא שנשאל דמדוע ברכת עשו נתקיימה מלא חפני' וברכת יעקב לא נתקיימה אף רבע הקומץ, והשיב כי כל הברכות כולם הוא השפע היורד מלמעלה למטה כדוגמת המים היורדים מגבוה לנמוך. ומים בעצם אין להם שום גון. אך מראה המים נראה כפי כלי המחזיק את המים, אם גון הכלי אדום נראים המים אדומים ואם ירוק נראים המים ירוקים. כמו כן הברכות שיצאו מפי יצחק אף כי הברכה אחת היא ליעקב כמו לעשו. אמנם המתברכים אשר הי' הכלים לקבל שפע הברכה מלמעלה אינם שוים. כי עשו בשעה ששמע הברכות קיבל אותם כפשוטם שיתברך במשמני הארץ ובטל השמים בלי שום כונה אחרת ונתקיימו בו, אבל יעקב הי' כונתו כמאמר המדרש מטל השמים זה מקרא ומשמני הארץ זה משנה ע"כ נתקיימו בידו כפי כונתו. וכעין זה בברכת בלעם שנתהפכו לקללות חוץ מה שברכם בבתי כנסיות ובתי מדרשות כל הברכות ששמעו מבלעם כארזים עלי מים וכו' לא הי' נוחים להם כפשוטם, רק כנחלים נטיו על טהרת

עונות כגנות עלי נהר אלו מלמדי תינוקת, כארזים עלי מים הם הגדולים שמשפילים ללמוד תורה במקום נמוך כאהלים נטע ה' הם בעלי ריח כמו מרדכי שהי' ראש לבשמים או כהדס שיש בו ריח עי' ילקוט במדבר תשע"א, אבל ברכת ביהכ"נ וביהמ"ד ע"ז כונו בשלימות ונשארה בידם ע"ש:

ויתן ערש"י מצדיק הדין כו'. י"ל עפמ"ש אא"ז ז"ל בנחלת יעקב מי בעליונים ותחתונים שיאמר לך מה תעשה אבינו שבשמים כי אין איש יודע מה טוב לפניו רק לבקש עשה חסד, כי ה' יודע מה טוב לפעמים מבקש על עשירות וידוע לפני יודע תעלומות שלא טוב עבורו ע"ש. ובזה י"ל (בתהלים כז.) אחת שאלתי כו' אותה אבקש שבתי בבית ה', זה יכול לבקש בפרטות כי בלי ספק טוב הוא. וזה פי' כל אורחות ה' חסד ואמת לנוצרי בריתו. הוא למאמינים לא ימלא בקשתם רק בחסד ואחת, אבל למחוסרי אמונה ימלא רצונם אף שאין ראוי. שלא יקרא תגר:

פסוק כט

בני אמך ערש"י, ועשו"ת גבול יהודא מהג' מהרי"ל. צירלזאהן אבד"ק קישינוב או"ח סי' ב' בענין מה שמזכירין בעת שמתפללים על חולה שם אמו ובקריאת התורה שם אביו. דצריכים להזכיר שמו הודאי, ואף דאזלינן בתר רוב. ול"ח דילמא לאו אביו הוא. אך אם אפשר להיות בפ"א באלף אלפי אלפים באמת לאו אביו א"כ התפלה לשקר ולכן מזכירין שם אמו ודאי. אבל בקריאת התורה אפי' לא הזכיר כלל שם העולה נמי מהני והביא ראי' ממס' שבת ס"ו דאמר אביי כל מניינא בשמא דאמא ופרש"י כל לחישות פלוני בן פלונית והלחשים ברובם כוללים תפלה כמ"ש שם בשבת וגיטין ס"ט ע"ש. ומכאן ג"כ יהי' ראיה דכ' רש"י יעקב הי' לו בנים מכמה אמהות משא"כ יצחק. וק' ניחא דיעקב לא אמר כיצחק אבל ק' יצחק הי' יכול לומר כיעקב בני אביך. א"ו אם אינו מוכרח לומר בן אביך. אומרים בני אמך בברכה ה"ה בתפלה, ובמח"כ נעלם ממנו זה"ק לך פ"ר א' וז"ל והושיעה לבן אמתך וכי לא הוה בריה דישי איהו עד דאיהו אמר בשמא דאמי' ולא בשמא דאבוי. אלא הא אוקימנא דכד ייתי ב"נ לקבל מלה עלאה, לאדכרא, בעי למהך במלה דאיהו ודאי, ועל דא אדכר לאמי' ולא לאבוי עכ"ל:

פסוק לג

ויחרד יצחק חרדה גדולה. ערש"י, ובמד' ב' חרדות א' מע"ג מזבח ב' כשנכנס עשו ואין אתה יודע איזה גדולה וכ' עד מאד זה גדולה, הנה עשו הכללי נופל על ישראל פעם מלחמת הדת ורוצה שיעזבו דתם, אך ישראל עם קשה עורף ירושה מיצחק שפשט צוארו ע"ג המזבח. ופעם מחדש המלחמה וצועק כי יעקב רמאי ולקח כל אשר להם. כי ריקם בא ומאין לקח כל אלה אם לא מגניבה וחמס. וז"ש ב' חרדות א' מע"ג מזבח שבזה שמסר

יצחק צוארו נטע עי"ז כח מסירת נפש בעם ישראל ופחד אחז ליצחק שראה ברוה"ק תוצאות השנאה, וב' כשנכנס עשו וצועק את בכורתי לקח וגנב הוא וישראל סובל עי"ז צרות רבות וזאת החרדה גדולה עד מאד. וה' ירחם שה אחד בין ע' זאבים, ועי' בס' מנחת שי בזה באריכות:

מי איפוא. רש"י לשון לעצמו משמש עם כמה דברים ורשב"ם כ' תיקון לשון הוא כמו איזו שבתלמוד עי' ברש"ל ב"מ דף ע' ע"א כ' יש מפורשים איזו אוהב, וצ"ע שלא הביא דברי רשב"ם בזה ועי' ס' יד מלאכי סי' נ"א ע"ש, ומצאתי עוד בס' בית האוצר אות א' כלל קמ"ג שכ' דנחלקו בפי' לשון אימא לך איזו גופא דעובדא היכי הוי הרגיל בגמ', אם פירושו אהובי או הוא לישנא בעלמא, ועי' ב"מ דצ"ח ב' זה אומר שאילה מתה. וז"א שכורה מתה ישבע השוכר ואמאי מה שטענו לא הודה לו אמר עולא ע"י גלגול דא"ל אישתבעי לי איזו מיהת דכדרכה מתה ומגו כו', ושם נר' קצת דמתפרש ל' אוהב דר"ל דגם אם היינו אוהבים ולא הייתי מכחישך לומר דשאולה מתה רק הייתי גם אני אומר כדבריך דשכורה מתה עכ"ז הרי היית צריך לישבע דכדרכה מתה וא"כ מגו כו':

בטרם תבא ואברכהו. ראיתי הפשט שאם הי' עשו בבית לא הי' יכול לחול הברכות, דרשעות עשו הי' מזיק ליעקב לקבל הברכות, ערש"י אחרי (י"ח ג') דרשעים מקלקלים אויר הארץ ומזיק לזולתם, ועי' נזיר נ"ה קליטת טומאה באויר, ובויק"ר פי"ז ישראל חוטאים וארץ מתקלקלת ע"ש וזה י"ל טעם דצריכים בע"ד לצאת בשעת משא ומתן הדיינים, עי' סמ"ע רס"י י"ח ב' טעמים, וי"ל עוד עפמ"ש באבות (פ"א ח') בע"ד יהי' בעיניך כרשעים, ועחו"מ סי' י"ז ס"י, וכשיש רשע בבית מתקלקל האויר ועושה רושם לשבש דעת הדיינים מלעמוד על האמת, וערש"י לך (י"ג י"ד):

פסוק לה

בא אחיך במרמה. רש"י בחכמה עמ"ש בפסוק כ"ה:

פסוק לו

הכי קרא שמו יעקב. רש"י בתמי' עמ"ש בפ' בראשית (ד' י"ג) בשם שארית יוסף:

את בכורתי לקח ערש"י ועי' ס' עץ הדעת טוב כתובות בח"ת דיל"ד הלא לא מצינו עד עתה שעשו קרא תגר על מכירת בכורתו. וי"ל למ"ש המפו' דלכך מכר עשו הבכורה משום ששמע נבואה שהוגד לרבקה ורב יעבוד צעיר. ולפי"ז א"ש כששמע עשו שיעקב לקח הברכה קרא תגר למפרע על מכירת הבכורה בחנם כיון שלא פעל כלום במכירתו ע"ש:

וע"ד הלה י"ל שאמר עשו הנה אנכי הולך למות דיש ב' מיתות, מיתה ממש וגם העני חשיב כמת, וזה הפני הולך פדיין ברגליו, וידוע מה שקנה עבד קנה רבו. וזה כונת עשו

הנה אנכי הולך למות פי' כיון שרב יעבד צעיר אז אין לי שום נכסים שהכל שייך ליעקב אדוני וזה הולך למות אע"פ שאלך ברגלי מ"מ אהיה כמת שאין לי נכסים ולמה זה לי ככורה, ואדרבה עטר זה מכר הבכורה כדי שיעקב ישתעבד לעשו ועי' בס' נחלת עזריאל בפרפראות לחכמה. שכ' לפמ"ש בשמע שלמה שיעקב ירא שמא משום דעשו היה להוט אחר ממון לא ימכור הבכורה שלא יפסיד נחלתו חלק הבכורה, לזה אמר מכרה רק כהיום מה שברור לך היינו עבודה. משא"כ הממון עדיין אינו שלך דילמא תמות קודם אביך, וז"ש עשו עתה ידעתי ערמתו תחלה לקח בכורתי ולא הממון כי הממון ממילא שלו מכח שלקח ברכתי ומה שקנה עבד כו' וממילא גם הירושה שלו, וע"ע בבינה לעתים דרוש ל"ה דבר נכון בזה:

פסוק לט

משמני הארץ. רש"י זה אטלי' של יון, ובס' מצודת דוד כ' דבסנהד' דכ"א ב' אי' בשעה שנשא שלמה בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים ועלה שרטון ועלי' נבנה כרך גדול וזה אטלי' של יון, והוקשה לרש"י דבברכת יצחק ליעקב. א"ל מטל השמים ומשמני הארץ והקדים טל השמים לארץ, ובעשו הקדים משמני הארץ. אלא שהארץ שנתן ליעקב זה א"י שכבר הי' בעולם ול"ה צריך כ"א לטל השמים אבל בעשו באותו פעם עדיין לא נברא ארצו כי זה אטלי' של יון ולכך ל"ה מקדים מטל השמים כי למה לו הטל כיון שעדיין לא נברא הארץ, לפיכך ברכו תחלה בארץ ואח"כ מטל השמים, ועי' בס' דמשק אליעזר וחה"ת שהביאו זה בשם הר"ר העשיל ז"ל. וע"ע בתורת חיים חולין דס"ג, ובס' פרפראות לחכמה:

פסוק מ

והי' כאשר תריד. ערש"י ועי' בע"ז די"א ב', ברומי א' לשבעים שנה מביאין אדם וכו' ועי' במהרש"א. ובתו"מ לח"ס כ' כי מתרי"ג מצות כשם דאסור לגרוע מצוה אחת כך אסור להוסיף, וברמב"ם ה' ממרים פ"ב ה"ט האומר בשר עוף בחלב מה"ת עובר בבל תוסיף, וכבר אמר שלמה אל תהי' צדיק הרבה ואל תרשע הרבה. וזה והי' כאשר תרי"ד בגימ' תרי"ד שהוסיף מצוה אחת אז ג"כ ופרקת עונו:

פסוק מא

וישטום עשו עי' בינה לעתים דרוש ס' שהק' אחר ששנאתו הי' ליעקב למה תלא באביו ואמר על הברכה אשר ברכו אביו הול"ל אשר לקח מאביו. ועוד מה אבל אבי הול"ל ימות אבי ואהרגנו, ועוד מהיכן ידע שזה יהי' בקרוב, וי"ל דעשו הי' שנאתו גם לאביו מחמת שקיים ברכתו ליעקב. ואף דתחילתו הי' באונס אבל סופו הי' ברצון. אבל לא יכול לנקום ממנו בפועל ממש שימיתו, וגם מטבע בן שלא יוכל להרים יד על אביו ואפי'

לאחר מותו כמ"ש בפ' חזקת הבתים נ"ח א', בר' בנאה דא"ל זילו חביטו בקבורת אביכן ע"ש, אבל רצה להנקם משניהם ביחד וזה וישטום כו' על מה שברכו אביו שהיתה מאת אביו לברכו ברצונו כי סופו הוכיח על תחילתו ולא הוציא מן הפה אופן הנקמה אלא משטמה בלי שום פירוש, ובלבו אמר יקרבו ימי אבל אבי כי בהרגו את יעקב יפליג אבי בצער ויתאבל אביו עד שימות עש"ה:

עי"ל מ"ש אשר ברכו אביו. בא לרמז על מדת צרי העין שאינם חוששים מה שחסר להם רק מה שטוב לאחרים. וז"ש וישטום כו' רק על הברכה. ועי' יע"ד ח"א ד"ה דאם יש לו טרפה אף שיש היזק גדול לא יכשיל חבירו ולא יהי' לו עג"נ גדול, ובמו"מ להיפך רוב בנ"א לא יחששו על גזל ועושק דגם יוה"כ אינו מכפר, ורק כל הצער מה שחבירו מרויח אפי' סך קטן גדול יותר מהיזק שלו אפי' אלפים, וגם כ' המפו' הקול קול יעקב בדברים שנוגעים לקול תפלה ותורה אנו כיעקב. אבל וידים בדברים הנוגעים לידים מתנהגים כעשו, וז"ש "לך ה" הצדקה בדברים הנוגעים "לך ה' " אנו צדיקים. אבל "ולנו" מה שנוגע לנו בין אדם לחבירו אנו בבושה:

ועל קו' הנ"ל שלא נאמר ימי מיתת אבי נר' לתרץ דאחז"ל במדרש כשקול קול יעקב מצפצפת בתורה אין ידי עשו שולטות, וז"ש יקרבו ימי אבל אבי ואז יהי' יעקב אסור ללמוד תורה כי האבל אסור בלימוד ולא יהי' קול קול יעקב ואז ידי עשו שולטות בהם, אבל בלא"ה אין עשו שולט ביעקב, ועי' ג"כ בשבת ד"ל ע"ב בדהע"ה, ובמו"ק כ"ח בר' חסדא דהי' עוסקים בתורה ולא שלט מלאך המות, ועי' בס' כפלים לתושיה. ושמעתי מתרצים פ"פ צחות על מ"ש יקרבו ימי אבל אבי וכו' דאם יהרוג אותו מקודם יהי' צעקה גדולה היתכן שאח והרג לאחי', וכמו בקין והבל שהי' לדראון עולם אכן חשב כשימות אביו ויצטרך להתפלל לפני העמוד ולומר קדיש, אז כשילך יעקב להעמוד יתן פשו לו מתנות יד כדי להמית ולא יהי' הצעקה ודולה כל כך, כי הרבה יצדקו אותו ג"כ כי הרג אחיו על דבר מצוה כי הוא רצה להתפלל לפני העמוד ולזכות את אביו בעוה"ב, ואע"פ שהוא צחות אעפ"כ הוא אמת ופוק חזי מה טמא דכר, אם שונא לרעהו ולא יוכל לעשות לו רעה בגלוי, או כשהוא עוסק בדבר מצוה אז יוכל לבזות אותו כי לא נותן כשיעור אשר ראוי ליתן, ופושט טלפי' כחזיר שמתכוון להוכיחו על דבר מצוה ובאמת כוונתו להכות אותו באגרוף שנאתו אוי לאותה בושה בעוה"ר:

פסוק מד

וישבת עמו ימים אחדים. רש"י מועטים, ובמד' ז' שנים כמו כימים אחדים (ויצא כ"ט כ'), וצ"ע למה דוקא ז' שנים. ובס' בית שמואל עה"ת כ' דאי' במד' ויצא יעקב מב"ש

מבארה של שבועה שלא יאמר עשו השבע לי על הבכורה או על הברכות וכו', ואי' בגמ' ערכין כ"ח:

שביע' משמטת בסופה וא"צ לישבע עוד דשביעית משמטת שבועה וכשהלך יעקב הי' תחלת שמטה, ובע"ז ד"ו שית אלפי שנין הוי עלמא כו' וכד הוי אברהם נ"ב שנין שלהי ב' אלפים תהו ונשאר לאברהם עד לידת יצחק מ"ח שנה, וס' שנה הי' יצחק בלדת אותם הי' ק"ח. ובשעה שהלך לפדן ארם הי' בן ס"ג נמצא בס"ה קע"א, וק"נ המה ג' יובלות ונשאר כ"א שנה והוי ג' שמיטות והתחילה שמיטה חדשה בשעה שהלך יעקב, ולכך צותה שיהי' שם ז' שנים דאף שירדוף אחריו עשו ויוצרך לישבע לו מ"מ השבועה משמטת אף אם חייב לו שבועה ושוב לא יירא ממנו. ועי' בב"ב די"א בבנימין הצדיק שפרנס אשה וז' בנים והוסיפו לו כ"ב שנה. וכ' במהרש"א דצדקה הוא א' ממעבירי הגזרה ברפ"ק דר"ה והוסיפו לו כ"ב שנה דמצינו שנקראו שנים מועטות ברבקה ימים אחדים ופרש"י מועטים, והוא נתעכב שם עד בואו לאביו כ"ב שנה:

ובס' בנין יהושע על אבות דר"נ פ"ג כ' דבר נכון דק' על תוס' ב"ב ד"י ע"א ד"ה ואיזו, שכ' דצדקה בסתר שאינו יודע למי נתן אוכל פירותי' בעוה"ז, וצדקה שאינו בסתר אין עומדין לאדם בעוה"ז אלא לאחר מיתה ע"ש, וק' מבנימין שידע למי נתן ואעפ"כ אכל פירותי' בעוה"ז, וי"ל דאי' בקידושין דל"ט עשה מצוה א' מטיבין לו ומאריכין לו ימיו וכו' ה"ק עשה מצוה יתירה על זכיותיו מטיבין לו ומאריכין ימיו אפי' בעוה"ז, והנה בלאו הך צדקה שהחיה ח' נפשות מסתמא הי' לו רוב זכיות כי לא לחנם נקרא בנימין הצדיק. לכן כל מצוה שעשה שכרו אף בעוה"ז שמאריכין לו ימי'. עי"ל דאי' בספרים על פסוק עשר אעשרנו לך בפ' ויצא. הא דשכר מצוה בה"ע ליכא רק אם עשה מה שמחויב בדבר אבל לפנים משה"ד אוכל פירותיהן בעוה"ז, וז"ש עשר אעשרנו כפול היינו לפמשה"ד לכן ביקש שיהי' אלקים עמו וישמרנו מכל צרה כי בודאי יגיע לו פירות בעוה"ז, וכבר כתבתי של"ה בנימין מחויב בפרנסת האשה ובני רק ללות לקופת ש"צ לפי שעה כי הי' נצרך בעצמו והוא עשה לפמשה"ד ופרנסה משלו לגמרי לכן מגיע לו שכר בעוה"ז, אפי' מצדקה בפרהסיא ועמש"ל בפ' תולדות (כ"ו י"ב) בשם הגר"א ז"ל ובס' תולדות נח דרוש י"ג הק' במה שאמרה וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך מנא ידעה שבימים אחדים תשוב חמת אחיו, ועוד ששינתה מלשון חמה על אף וי"ל דהי' מסופקת אם הברכות שקיבל יעקב יעשו פרי תיכף ובבית לבן יעלה לגדולה, ואם יהי' כן אז יגדל חמת עשו מאוד שרואה הצלחה שהי' ראוי לו ביד אחרים, אמנם אם הברכה לא תקוים תיכף רק בבני בני', א"כ יראה עשו שלא הצליחה ערמימותו של יעקב ולא

יהי' לו עוד חרון אף, כמו ראובן שהי' לו מבוא להרויח ובא שמעון וביטל המקח אז אם שמעון יצליח במסחר זה והרויח יפה, אז יגדל חמת ראובן שלקח ממנו את ממונו, אבל אם שמעון לא ירויח אז לא יגדל חרון אף של ראובן כ"כ. ונודע שימים הטובים שיש לאדם נקראים בעיניו ימים אחדים, ולהיפך יחי צער הגם שמועטים המה נחשבים כהרב ה. וכ"כ במ"ר שמות עה"פ ויהי בימים הרבים ההם, מתוך שהי' ימים של צער נקראו רבים, עוד אי' בפ"ק דב"ב (ט' ב') על הפ' מתן בסתר יכפה אף ואז"ל אף כופה חמה אינו כופה, וזה י"ל דרבקה התנה עם יעקב בשלחה אותו וכה אמרה "וישבת עמו ימים אחדים" ר"ל אם יחשבו הימים רק למיעוט ע"י שתצליח ותעלה לגדולה אז תצטרך להמתין שם זמן רב עד אשר תשוב חמת אחיך, כי אז יהי' חמה גדולה שיראה שלקחת הצלחתו, אמנם "עד שוב אף אחיך ממך" ר"ל אם מצדך ישוב אפו כי לא תצליח שם אז אמהר ושלחתי ולקחתיך משם כי ידעתי שיסיר אף אחיך ממך ע"ש בדברים מתוקים: והנה קו' הנ"ל הכפל עד אשר תשוב חמת אחיך וגם עד שוב אף אחיך ממך. י"ל דבמשלי כ"ז כמים פנים אל פנים כן לב האדם לאדם. וז"פ עד אשר תשוב חמת אחיך ועד מתי יהי' נודע לך ששב חמת אחיך. עד אשר שוב אף אחיך ממך אם תראה ששב אפך מאחיך אז תבין ששב חמת אחיך. ועי' בידי משה, ובקובץ דרושים חוב' יו"ד סי' ט', וראיתי בשם הגר"ח מוולאזנע ז"ל דדרך בנ"א להקטין מעלת חבירו ולהגדיל חסרונותיו, וכשיספרו ממעלת חבירו יקצר בשבחו ויבליע תחת לשונו, כי טבעו לא יניחו להגדילו אבל בחסרונותיו יגדיל עשר פעמים אשר ע"כ העומד נגד חבירו, עומד ימינו נגד שמאלו, ושמאלו נגד ימין חבירו, לרמז לו חסרונו ואולותו הקשורה מנוער דהחשיבות של חבירו. (דימין הוא החשוב) עומד תמיד נגד שמאלו ושמאל חבירו חסרונות' עומד נגד ימינו. אך דבר אחד יש שבא לו מכוון אבר כנגד אותו אבר, המראה (שפיגעל) דהמסתכל במראה או במים אז יבא מכוון ימין נגד ימין ושמאל נגד שמאל, וז"ש כמים פא"פ אותו פנים שרואים ממים ודומה ממש לפני' של הרואה, כן לב האדם ר"ל שלא ידבר א' בפה וא' בלב רק פיו ולבו שווים. והגר"א מווילנא ז"ל אמר, דרוב אותיות אין הנסתר והנגלה שווים, דהיינו אל"ף אות הנגלה א' והנסתר ל"ך, אך "מים" שווים מ"ם יו"ד, יו"ד במספר עשר וכן ו"ד עשר, וזה"פ כמים ר"ל בתיבת מים הפנים לפנים אותיות דומות ושוות פני הנגלה והנסתר, כן לב האדם שיהי' דומה הנסתר הוא הלב לפה שהיא הנגלה, ולא ידבר א' בפה וא' בלב:

פרק כח

פסוק ג

ויפרך תיב"ע ותהי' זכו לכנישת סנהדרין, ותמוה דאין חיבור לקרא לפי פשוטו ובס' לקוטי מהר"ם כ' עפמ"ש בסנהד' דל"ו ב' אין מושיבין בסנהדרין סריס וז"ש ויפרך וירבך ולא יהי' בך סריס וא"כ תוכל להיות בתוך סנהדרין:

פסוק ה

אם יעקב ועשו. רש"י א"י מה מלמדנו. ופי' ברבינו בחיי פי' נח"ק שפי' דאל תתמה שהוא רשע ואחותו צדיקת שהרי רבקה עצמה ילדה יעקב ועשו צדיק ורשע ובס' צנצנת המן כ' דיצחק ורבקה חששו שהי' הקול ידוע דב' בנים לרבקה וב' בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן כמ"ש בב"ב דקכ"ג ורש"י ויצא (כ"ט י"ז), ואם יבא יעקב ללבן לא ירצה ליתן לו אשה באמרו הקטנה שלך ותמתין עד שיקח עשו הבכורה ואם הי' כך שימתין יעקב על ביאת עשו הלא יהרגנו שם עשו, והרי כל כוונותיו הי' שיברח מפני עשו, לכן צוו ליעקב שלא יאמר ללבן שרבקה אם עשו ויעקב, רק אם יעקב ועשו והוא יעקב הבכור. ויתן לו לבן מיד הגדולה לאשה ע"ש:

ועי"ל דבאמת אם הי' בורח לקרוב אשר רק מצד אב אז עוד יהי' על יעקב פחד, אם יודע להקרוב סיבת בריחתו ויתן הצדק לעשו ומה יעשה אם יודיע לעשו, אבל רבקה הי' תקיפה בדעתה, כי יעקב הבכור דציותה עליו להחזיק הברכות והי' כד"ת וכפרש"י בא אחיך במרמה בחכמה, וכמשל השפופרת וכן אם לבן הוא אחי רבקה. והקרבות מצד רבקה יותר מקרבות יצחק, לבטח לבן אוהב יותר לרבקה מיצחק ויודע שהצדק אתה, ואם היא מסכמת לבכורה בטח הצדק אתה, ואם היא כתבה לו מכתב כי היא אם יעקב ועשו והקדימה ליעקב, אזי בטח יעקב הבכור, וזה ילמדנו שכתבה לו כן כדי שיהי' בטוח שמה. ותוה"ק ג"כ הסכימה לדעתה וכ' יעקב קודם:

פסוק ט

וילך עשו. ערש"י, ועי' במגילה די"ז א' גדול ת"ת יותר מכיבוד אב וע"ש במהרש"א ובענף יוסף על הע"י, ועי' בנח"ק לפמ"ש ברישׁ סוטה דזיוג שני לפי מעשיו וז"ש על נשיו דהי' זיוג שני ולזה לו לאשה, לו הראוי' לפי מעשיו דאין זה זיוג ראשון והיתה רשעה כמותו. וביערות דבש ח"ב דרוש ה' הקשה למה דוקא עתה לקח ולא מקודם הלא כבר הי' ציווי מימות אברהם שלא לקחת אשה מבנות חת, וגם מה יועיל בלקיחה זו אם לא ישלח נשים הראשונות. וי"ל כי עשו נתחכם להיות בניו חפשי משיעבוד יעקב ולכן לקח בת ישמעאל, ובניו הם כב"נ מיוחסים אחר משפחת אבי' ונתייחסו לזרע ישמעאל ואינם משועבדים ליעקב, כי יצחק אמר בני אמך לשלול ישמעאל רק מתחלה חשב אולי לכך

אמר בני אמך להורות כי עשו בא בסבת רבקה שהלך אחר אחי אם לבן. אמנם עכשיו שיצחק פקד לילך לבית לבן וליקח אשה ואם היה החסרון בחיק לבן איך יוסיף ליקח אשה ממנו והבנים בניו, וע"כ הטעם השני משום לשלול ישמעאל, א"כ נתחכם לילך ליקח אשה מישמעאל לפרוק עול בני יעקב, ויעקב הפר מחשבותיו נתן ליהודה הברכה אהי' לבני אביך שהם בני ישמעאל וכן הי' אם אנו בקול ה' נשמעין עש"ה:

ובשו"ת חתם סופר חו"מ סי' ט' הביא הא דמגילה גדול ת"ת מכיבוד אב ואם. די"ד שנים שיעקב נטמן בביהמ"ד של שם ועבר לא נענש, וקשה דילמא על אותן י"ד שנים ששמר על אשה בבית לבן לא נענש דגדול פ"ו יותר מכיבוד או"א. וכ"כ ע"כ יעזב איש את או"א ודבק באשתו.. ועל י"ד שבבית שם ועבר נענש דת"ת אינו חביב ככיבוד או"א. וי"ל דפ"ו הו"מ לקיים בביתו לולי שהוא גרם לעצמו הבריחה מפני עשו וראוי לקבל על זה קצת עונש, משא"כ לשמש בביהמ"ד של שם ועבר א"א לקיים בביתו אע"פ שלמד ושמש יצחק אביו מ"מ שם הי' עדיף טפי. א"כ כיון שא"א לקיים בענין אחר אפי' ל"ה בורח מפני עשו הי' ראוי לכך א"כ לא נענש על אלו י"ד שנים. וע"ש דלימוד במקום אחר עדיף ועי' נדה די"ד ב' וכתובות ס"ב ב'. וע"ע באבות בפ"ד מי"ד הוי גולה למקום תורה וע"ש בתפארת ישראל שחושב ג' מעלות מה שלומד במקום אחר מהלומד בבית אביו ויען שהוא מצוי לא העתקתי ע"ש:

והנה פסקינן דאב שמחל על כבודו מחול עיו"ד סי' ר"מ. ובשו"ת רדב"ז ח"א סי' תקכ"ד כ' דכבודו מחול היינו שנפטר הבן מעונש אם לא כבדו אבל מ"מ מצוה עדיין נשאר. ובס' חסדים סי' תקע"ג כ' ג"כ דבדיני שמים מחייב, ועי' בשיורי ברכה יו"ד סי' ר"מ סק"ט הביא ראי' מדאשכחן דיעקב נענש כ"ב שנה על שלא קיים כבוד אב. הו"ל ליצחק למחול, אע"כ דחייב בד"ש, וכ"כ בפי' אזולאי לס' חסידים שם. וע"ע בסי' י"א וקנ"ב בזה, ובברכי יוסף שם כ' דדוקא כבודו מחול ולא מוראו, וכ"נ מריב"ש סי' ר"כ והביאו כ"מ סוף הל' ת"ת. וכנה"ג סי' רמ"ד ושל"ד, וראי' מקידושין דל"ב ר"ג קרע שיראי באפי רבה ברא, אמר איזל אחזי אי רתח, ודילמא רתח ועבר אלפ"ע ומשני דמחל ליקרי'. ופרש"י ואמר לאביו מידי בריתחא, ופשיטא דאי אמר בריתחי' עבר על מורא אב דדיבר כנגדו ואפ"ה מהני מחילה, וכ"מ מחינוך מ' רי"ב ועובר עליו והקל ביראתו ביטל העשה אא"כ מדעת אביו ומחילה כו':

ובמנחת חינוך הביא בשם הר"ן קידושין דעל בזיוני ל"מ מחילה, אך ק' מה משני הש"ס דמחל ליקרי' הא אכתי עונש בד"ש נשאר כמ"ש בס' חסידים וכ' ברכ"י דלפ"ע ליכא רק כשחייב בדיני אדם ולא בד"ש ע"ש אריכות. ובמנ"ח מ' מ"ח כתב ג"כ דמהני מחילה

אף על הכאה ועי' הגהות לשו"ת מהר"ח אור זרוע סי' רמ"ד. ועי' בשיורי ברכה סק"ג בשם ספר מנחה בלולה משפטים וז"ל ומקלל תרגום ירושלמי ודי מבזה ואע"ג דאב יכול למחול על בזיונו מ"מ מאחר דכ' מדבר בעדים והתראה בודאי לא מחל דהעדים יאמרו אותו עכ"ל, ובס' פענח רזא שם כ' תימה איך יפסוק בזה מיתה ימחול האב ויפטור, וי"ל דמכה ומקלל אין חייבין בלא התראה ושוב א"י למחול עכ"ל, הרי דמועיל מחילה בבזיון, ועי' שאילתות סי' ס"א וז"ל האב שמחל כבודו מחול ה"מ כבודו אבל הכאתו וקללתו לא, ועי' טורי אבן מגילה כ"ח ד"ה את שהאריך בזה, וע"ע בס' לימודי ה' סי' נ"ז ושו"ת בית יצחק יו"ד סי' קנ"ט סק"י. ומהאריכות דבריהם לא העתקתי עי' בהם ותמצא:

פסוק י

ויצא. רש"י ל"ה צ"ל רק וילך וכו' ובמד"ר הקשה וכי לא יצא משם אלא הוא כו' עי' אמרי שפר להראנ"ח ז"ל. דיל"ד ברש"י שהניח דברי המדרש ובא בטענה אחרת, ובשלמא אי ל"ה פונה אל הדרשא כדרכו בכ"מ, אבל להביא דחז"ל ולבוא בטענה אחרת קשה, ועוד מה הקשה המדרש הא בכ"מ לא יזכיר רק מי שהוא העיקר בהליכה והבהמה וכלים כרגלי הבעלים, ועוד שבצאתו לא יצא ברכוש רק כבורח ול"ש כמה גמלים יצאו, וי"ל שרו"ל הוק' להם מה שהקשה רש"י למה צריך ויצא שהכ' ל"צ להזכיר אלא המקרים המהרים לצאת, ושהי' בהם אות שלא כדרך כל הארץ, וכמ"ש וילך חרנה ויפגע במקום כו', אבל היציאה מב"ש אין בה דבר חידוש, וז"ש וכי לא יצא אלא הוא, ר"ל שאין בו חידוש ע"כ אמר מגיד כו'. וכעין זה הקשה במשה ויגדל משה וכי לא גדל אלא הוא אלא שגדל שלא כדרך כל הארץ, עי' בפ' שמות (ב' י"א) וכן י"ל במ"ש רש"י בנעמי, ועמ"ש בס' שם משמואל, ובאה"י כ' דסוגי הליכה ב', או בעבור צרכו ללכת שמה, או שמוכרח לעזוב ולנוס מביתו, ועל ההולך למחוז חפצו שייך ל' וילך, שעיקר אצלו ההליכה ולא ויצא כי יציאתו אך טפילה אל העיקר. ואם עיקר הוא העקירה ממקומו ובריחה ויציאה עיקר שלא יהיה כאן שייך ל' ויצא, ול' וילך טפל, וביעקב הי' ב'. א' שהי' מוכרח לנוס מפני עשו. וב' שהי' צריך לבוא לבית לבן לישא אשה וכשרז"ל יעקב הלך אצל זיווגו, וע"כ כ' ויצא וגם וילך, ובנח"י כ' דל' ויצא ל"ש רק במי שעוקר דירתו מכאן לגמרי אבל במי שדעתו להחזיר ל"ש ל' יציאה רק שהלך למקום פלוני, וא"כ קשה ל' ויצא וע"ז התי' שקאי על זיוה והדרה שיצא ממנה תיכף, ובספר אגרת שמואל על רות מבעל מדרש שמואל, כ' על וילך איש מבית לחם יהודה, יל"ד למה לא אמר ויצא ואח"כ וילך כמו ביעקב, וי"ל ע"פ מדרש והלא כמה חמרים וגמלים יצאו וכו' וביציאת יעקב ל"ה נדנוד עבירה בצאתו עשה רושם, אבל באבימלך דיציאה הי' בעבירה יוצא מא"י ובורח

מעניים, זאת היציאה אינה דומה ליציאת צדיק ולא עשתה רושם בזיוה והדרה, לכן לא כ' ויצא ע"ש, ועי' במדרש פנחס מהרה"ק ר"פ מקאריץ ז"ל אות מ"ב כשאדם יוצא מביהמ"ד שהוא באר שבע באר מים חיים וילך חרנה כלומר לשוק ויפגע במקום כשפוגע בשוק וילן שם שיצא מן השכל, ואינו מיישב עצמו כי בא השמש ויחלום לשון חלים, פירוש שהוא בריא רואה והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, כלומר בעיני בנ"א נראה קטן אבל באמת הוא דבר גדול כי סולם בגימ' ממון ומלאכי אלקים עולים ויורדים בו, כלומר אפי' הצדיקים עולים ויורדים בו, ועוד סולם בגימ' קול כלומר שבנ"א נהנין ממנו, וראשו מגיע השמים כי מלאכים אומרים שירה בקול ומלאכי אלקים עולים ויורדים כי זה שאינו עונה עם חבירו בשוה זורקין אותו לנהר דינור עש"ה, וע"ע בבינה לעתים דרוש י"ד, ובארצות השלום דרוש ג' ומהאריכות לא העתקתי:

וי"ל דמה שהוכרח לנוס מביתו וילך חרנה חרון אף ה', והיה נבוך וכמחז"ל בעירובין מ"א ב' עניות מעבירה ע"ד קונו, ויפגע במקום מל' פגע בו, וילן שם מל' וילונו העם, כי בא השמש, שמש הצלחתו נטה, אולם חיש מהר אחז דרכו, ויקח מאבני המקום מיסודי הדת, וישם מראשותיו עליהם שם דעותיו, וישכב במקום ההוא ששקטו ונחו גלי עשתונותיו, והראה לו ה' סולם הצלחה שעולים ויורדים בו שיש עולים מבירא עמיקתא למרום, ויש יורדים מאגרא רמא לבור הצרות, וזה ראי' על השגחת ה', והנה ה' נצב עליו ולא כדעת המינים שאין כבודו ית' להשגיח בתחתונים. ובזה מצא נוחם למצבו כי בטח ישגא באחריתו:

ובמד"ר פס"ה אשא עיני אל ההרים כו' אל ההורים כשהלך אליעזר כו' ואני לא נזם א' כו' אלא עזרי מעם ה', עוד שם (משלי י"ט) בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת, וראיתי לפרש דיש ג' דעות בנושאי נשים, א' המבקשים כסף הרבה לנדן או הורים עשירים, ובאמת הנושא לשם ממון נולדים בנים שאינם מהוגנים, ב' יבקש אשה שתהי' בעלת הבית שתדע לנהל ביתה בסדר נכון, ג' עיקר אצלו אשה משכלת וחרדית שתנהל ביתה בכשרות ותגדל בניו לתורה ויראה, ואשה כזו עטרת לבעלה, וג' שותפים באדם אב ואם נותנים גוף, וה' נותן נשמה ושכל, וז"פ בית והון אם יקח רק בשביל בית לנהל הבית, או שיש לה הון, מי יהנה רק הגוף שהוא נחלת אבות, אבל ומה' הנשמה שהיא מה' לא תהנה רק מאשה משכלת ויראת אלקים, וז"ש דמי אשא עיני אל ההרים בהגיע תור לבחור אשה נשא מתחילה עיניו אל ההורים זה הגוף, ושואל מאין יבוא עזרי, האשה שתהי' עוזר לי מאין אקח, אם לבחור בהון או בית, לא זה העיקר, ורק עזרי מעם ה' היא תשביע חלק ה', ומתחלה ברא ה' השמים ואח"כ הארץ לומד שהשמימיית ורוחניית

עיקר להארציית וחומריית וזה עושה שמים וארץ, וז"ש ויצא כו' אשא עיני אל ההורים וכו', וברש"י כאן עי' במהרש"א מגילה די"ז א' ובאיי הים שם:

פסוק יא

ויפגע. רש"י לשון תפלה עי' בחולין צ"א א' ובמהרש"א ד"ה כד צלי, וד"ה מלמד ובס' זרע ברוך ריש ברכות, ובענין ב' שעות ששקעו עבורו ואח"כ זרחה עבורו, ובווי העמודים מבן השל"ה פ"ט, ובשו"ת כתב סופר או"ח סי' כ"ט באריכות. ובברכות דכ"ו אברהם תקן שחרית וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם. ואין עמידה אלא תפלה, יצחק מנחה ויצא יצחק לשוח בשדה. ולפני ה' ישפוך שיחו. יעקב ערבית ויפגע במקום. ובסנהדרין דמ"ד ב'. לעולם יקדים תפלה לצרה שאלמלי הקדים אברהם לא נשתייר כו' נלמד מזה שצריך להשכים טרם התעורר דין, וז"פ תקן שחרית בעת שהשמש זורחת וישכם אברהם, ויצחק למד שגם בעת שינטו צללי ערב והרע מתרגשת לבוא יעתר לנו ה' וזה מנחה והורה לנו שגם בעת המנחה החיוב להתפלל ורמזו תפלה לעני כי יעטוף (מלשון העטופים ללבן) ויעקב למד דגם בעת שכבר באו פגעי הזמן וצרה ויגון, גם אז לא תמנע מן הרחמים אף כשחרב חדה מונחת על צווארו לא ימנע מן הרחמים דאליפז לקח את כל מקונו. וז"ש יעקב תיקן ערבית, ושם בברכות תפלת ערבית רשות וקשה למה יגרע ערבית שתיקן יעקב מתפלת אברהם ויצחק, הא יעקב היה הבחיר שבאבות (ועב"ר פרשה ע"ו), ורק דיעקב לא רצה לתקן תפלה כלל, וכשרצה כעת להתפלל תפלת אביו מנחה. והתחיל להתפלל שמ"ע לשם מנחה ומחמת שפתאום השקיע החמה ונעשה לילה ממילא נעשה תפלה זו תפלת ערבית, ולכן ת"ע רק רשות ואנו קבלנוה לחובה. ובספרי קבלה כ' הטעם דערבית רשות, דתפלות שלנו אינם ראוים לעלות אל השמים. רק ע"י תפלותינו מתעורר אברהם משנתו ומתפלל ועם תפלתו עולה ג"כ תפילותינו. וכן במנחה. אבל בערבית אין תפלותינו מעורר יעקב. דיעקב לא מת כמ"ש בתענית ד"ה. ועשו"ת חשק שלמה בסופו בחי' על ברכות פלפול גדול בזה. וביע"ד ח"ב די"א. ובשו"ת רמ"ע מפאנו סי' י"ו, ובעשרה מאמרות מאמר חקור דין ח"ב סי' י"ז, ובפי' יד יהודה על ע"מ אות ל"ג. ובפנ"י ברכות:

ועי' ראב"ע, מתנגד לדרשת האומרים כי באור "ויפגע" הוא התפלל "ובמקום" הוא אלקים כמו בשפת התלמוד. ואומר ראב"ע ואל תשיבני ממקום אחר יוכיח עכ"ל וצ"ע, והפשט אם תתעקש לומר כי מקום הוא אלקים כי כן כתיב במגלת אסתר רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר", שהדרשנים אומרים כי באור ממקום הוא אלקים. ע"ז עונה

הראב"ע "אחר יוכיח" כלומר הן שם כ' ממקום אחר. דלא יוכל להיות באורו מאלקים אחרים. וז"פ אחר' יוכיח כי באור מקום הוא מקום ממש:

ויקח מאבני המקום. רש"י עשאן כמרזב כו' עי' בחולין צ"א כ' ויקח מאבני וכ' ויקח האבן כו' נעשו כולם אבן א' ובתוס' יש לפרש שלקח אבן א' מהאבנים הרבה. ולכאורה סותרים נגד קו' הגמ' ובס' אדני פז תי' דקשה מנלן שמריבה הי' עלי יניח ראשו כו' דילמא משום שרצה יעקב לעשות מזבח מאבן לצוק עליו שמן, ולא רצה מכל אבנים לעשות מזבח ולכן נעשו כולם אבן א', אך שעל זה קשה הא אסור לעשות מאבן א' כמ"ש מצבה אל תעשו לכם. ואבות קיימו התורה, ובודאי עשה מב' אבנים אלא ש"מ שמריבה הי'. ואכתי ק' כיון שנעשו כולם אבן א' למה לא לקח עוד אבן מאבני המקום שיהי' ב' אבנים אלא ש"מ שלקח מתחלה כל אבנים ול"ה שם עוד אבן, וא"ש שכ' תוס' שלקח אבן אי שקשה לתוס' קו' הנ"ל דילמא מריבה הי' ולכן פי', ואכתי קשה ולמה לא לקח עוד אבן אלא ש"מ שכל אבנים לקח מתחלה ונעשו אבן א' עכ"ל בקיצור. ובספר נחלת עזריאל על חולין כ' דהקשה לתוס' מה מאבני הול"ל אבני ואי דאז הו"א כל האבנים מה נ"מ אי הוי טעי בכך, ותו דמנ"ל שנעשו לאבן א', דילמא תחילה נטל רק אבן מהאבנים, ותו מה קמ"ל דנטל מאבני המקום ההוא דוקא. ותו מה ויקח האבן אשר שם מראשותיו הלא בשעת שימה הי' הרבה, א"ו דהקרא קמ"ל ויקח מאבני בשעת קיחה נעשה נס שהי' קיחה א' מאבנים הרבה שנעשו לאחת, וזה פי' תוס' שלקח אבן א' מאבנים הרבה ר"ל מן ההרבה אשר נטל נעשה אחת עש"ה והגר"א מווילנא ז"ל אמר דלכן לא פירש"י בחומש כפשוטו כמ"ש תוס' דביומא מ"ח א' ולקח מדם הפר הפי' דם מהפר יקבלנו דאס"ד מדם ואפי' מקצת דמו. והא קיי"ל דצריך לקבל כל הדם, וגורעין ומוסיפין ודורשין. ואות מ' מתיבת מדם שייכת אל תיבת הפר. ופי' ולקח דם מהפר ודם מהשעיר, וגם כאן י"ל כפשוטו ויקח מאבני המקום ר"ל ויקח מן האבנים את המקום. וזה א"א לפרש וע"כ אות מ' ממלת מאבני שייכת אל מלת המקום ופי' ויקח אבני מהמקום, וק' דכאן כ' ל"ר ואח"כ אבן לשון יחיד, וע"כ כדחז"ל דמחמת מריבה נעשו אבן א' עש"ה:

ובמדרש ר' נחוניא נטל ג' אבנים. והכוונה י"ל דג' אבנים ג' אבני יסודות תורה עבודה גמ"ח אשר העולם עומד עליהם. כי יש כתות הת"ח אומר עלי יניח הצדיק ראשו ואנכי העיקר. וכן עבודה אומר כן, וגמ"ח אומר דעיקר צדקה וגמ"ח, אבל ה' אומר כולם נצרכים להיות נצמדים יחד ולא ביחוד ועשאן אבן א'. ועמ"ש בפ' נח (ו' ט'):

והנה סולם. עי' משפט צדק על תהלים הביא מבעש"ט ז"ל סולם גי' ממון מוצב ארצה כי ממון הבל אין בו ממש. אבל וראשו מגיע השמימה אם יזכה אדם לשכל ולב טוב

יוכל לעלות במעלות עליונות ע"י הממון, ומלאכי אלקים זה הצדיקים עולים ויורדים בו עולים במעלה וכו' ע"ש, גם איתא כך דרכה של תורה פת במלח תאכל כו' אם אתה עושה כן אשריך כו', ואם הוא עני ל"ש לומר אם "אתה" עושה כן שהרי לא יכול לעשות באופן אחר. רק הפי' אם עשיר אתה ותוכל לחיות חיי תענוג, ועכ"ז חי חיי צער שייך לומר אם אתה עושה כן אם עשית כן ולא במותרות אז אשריך כו', וכעין זה כ' בחידושי מהר"ם שיף בלקוטים בסופו, וראיתי בשם הר"מ מפרעמישלאן ז"ל שאמר רבש"ע יודע אנכי שאם תמצץ כל התפלות של בנ"י יצאו מהם רק ממון, כי זה עיקר תפילתם. אבל אם תמצץ גם הממון יצא מהם תורה ומעשים טובים כי למה ליהידי ממון, רק להחזיק בניו לת"ת, ואתרוג נאה ועוד:

פסוק יג

ואלקי יצחק. רש"י אע"פ שלא נתייחד כו' בחייו מ"מ יצחק כהו עיניו, עי' בזה בטורי אבן חגיגה ד"ה, ושו"ת השיב משה או"ח סי' א' על דרך האמת, ובשו"ת פנים מאירות ח"א סי' פ"ט, דלחה אומרים אלקי אברהם ואלקי כו' בחד פעם אלקי סגי, ובהקדמת הרוקח יו"ד כ"ף כ"ף למ"ד המדה הזאת תמיד בלבבך עכ"ל וצ"ע ע"ש אריכות גדול ובקיאות נפלא מספרי קבלה וחקירה אלקית, ועמ"ש בזה (בפ' ל"א מ"ב) בשם בכורי נפתלי ובס' פינות הבית סי' קי"ב הביא בשם עיטור בכורים עפמ"ש בעה"ט תולדות (כ"ו כ"ד) אנכי אלקי אברהם ולא כ' ה' אלקים, לפי שנתייסר ביסורים בלא רחמים ע"ש וא"ש דלא אמר אביך, כי שם העצם ב"ה רחמים ואביך ג"כ מורה רחמים ע"ד רחמי האב על הבן וביצחק ל"ה רחמים ע"ש:

פסוק יד

ופרצת עי' ס' פתחי שערים על שבת קי"ח ב'. כל המענג השבת נותנים לו נחלה בלי מצרים ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה, וצ"ב ונראה דאיתא במדרש פס"ט ופרצת אף חלקו של יחזקאל הראה לו, דהלא לא פי' יחזקאל אלא מן מזרח למערב כמו ישעי' שפי' כי ימין ושמאל תפרוצי, וצ"ב הלא לא נאמר בקרא קדמה וימה, וישעי' אמר ימין ושמאל היינו דרום וצפון, ומה זה שסמך הדבר אל ברכת יעקב אשר מערב נא' בראשונה, ונראה עפמ"ש בעל עקדה בתהלים ק"ג כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשענו, כרחם אב על בנים כו' שאדם שהולך בדרך קצר אף שהדרך מקולקל מקרי קלקול באיכות ולא בכמות אבל כשדרך רחוק וגם מקולקל אז הוי קלקול גמור, והילוך השמש ביום הוא ממזרח למערב וזה הי' עיקר הילוכו, ובלילה מסבבת הילוכה לחזרה ממערב למזרח, והילוך זה בכבידות יותר מהילוך החמה, וכמ"כ אם אדם זורק דבר מלמעלה למטה נופל במהירות, ומלמטה למעלה בכבידות, ויש פשעים מחמת תאוה שא"א להנצל מהם, וה'

חס על אדם ומוחל לו כמ"ש יצרו ש"א מתגבר ולולא ה' בעזרו ל"ה יכול לו, אבל פשעים שהם נגד השכל מדין שלא ימחול, ורק מרחמנות אין ה' נועל הדלת מפני תשובה, וז"ש דוד כי כגבוה שמים על הארץ, היינו כמו שקשה לעלות מארץ לשמים שהוא נגד הטבע, כן גבר חסדו, ומפרש כרחוק מזרח ממערב דממערב קשה ההילוך השמש למזרח ועכ"ז הולך בכבידות כ"כ הרחיק פשענו והטעם כרחם אב על בנים וז"ש במדרש ופרצת ימה וקדמה היינו ממערב למזרח ומצפון לדרום, וזה הדרך בכבידות יוכל האדם להלוך אשר אין דרכו לילך, כי ישעי' אמר ימין ושמאל היינו מדרום לצפון שהוא דרך ההילוך, ויחזקאל א' מפאת קדם עד פאת ים היינו ממזרח למערב, אמנם הבטיח ה' ליעקב כשיתקרבו ישראל באיכות ויהי' כעפר הארץ כמ"ש המדרש בזה יזכו לפרוץ אף שלא כדרך הטבע דהיינו אף ממערב למזרח ומצפון לדרום. וז"ש המענג שבת אף שאין ביכולתו לפזר כ"כ נותנים לו נחלה בלי מצרים שלא כדרך הטבע יתרבה נחלתו, ועי' בע"י סי' פ"ד ובמפורשים דפוס ווילנא ומהאריכות לא העתקתי:

פסוק טז

ואנכי לא ידעתי. ערש"י הר"ר העשיל ז"ל אמר עפמ"ש בגמרא כל החלומות הולכין אחר הרהור יום, ומעולם לא חלם פילא דמעייל בקופא דמחטא עי' ברכות נ"ה ב'. וז"פ אכן יש ה' בודאי ולא תאמר שזה רק חלום מהרהורי לב היום ומסיים ואנכי לא ידעתי היינו שמעולם לא ידעתי שיש ה' במקום הזה, וא"א להיות חלום שלא הרהרתי בזה. ואיתא בשם הרב הקדוש ר"ש מאסטראפאליע ז"ל כי יעקב כעת ע"י מראה הסולם שראה כסא הכבוד נודע לו שגם צורתו חקוקה שם, ועד עתה ידע שחקוק אריה כרוב נשר אכ"ן, וז"ש אכן יש ה' במקום הזה. אולם אנכ"י ר"ת אריה כרוב נשר יעקב. זה לא ידעתי, ועי' בס' אזור אליהו סי' קצ"ד שהקשה שהרי ידע שמקום קדוש הוא וחזר לאחוריו להתפלל שם, ואיך אמר ואנכי לא ידעתי. וי"ל בדרז"ל שהראו לו ביהמ"ק בנוי וחרוב ובנוי והראו שאעפ"י שיחרב עדיין בקדושה עומד כמאחז"ל מעולם לא זזה שכינה מכותל מערבי, וע"ז תמיהתו אכן יש ה' כלומר יש ה' לעולם במקום הזה אפי' בחרבנו ואנכי לא ידעתי זה, וע"ע בקובץ דרושים חוברת ד' סי' כ"ט שכ' ג"כ כנ"ל וכל דבריו לקוחים מס' אזור אלי', וע"ע בדברי שאול. ובס' קהלת יצחק הק' למה מראה רש"י שזו קפיצת הדרך היינו כשחזר מחרן להר המוריה. הלא איתא במד"ר ויצא מב"ש וילך חרנה בן יומו נמצא בהליכתו הי' לו קפיצת הדרך ורש"י כ' שהי' בחזירתו. ב' מ"ש הלשון אפשר שעברתי בלשון ספק, וי"ל דאיתא בזהר שיש ב' קפיצות הדרך, א' שאדם הולך מהרה ונעשה קל ברגליו כמ"ש על אברהם שנעשה כל פסיעה ג' מילין כשרדף אחר המלכים וזה קפיצת

אדם. ב' כשהלך כדרכו והמקום שצריך לשם הולך נגדו וזה קפיצת הארץ, והנפק"מ דאם יעקב הלך מהרה וחרן עמד במקומו נמצא עבר דרך הר המוריה ולא התפלל שם. ואי חרן בא לכאן עם הארץ נמצא ל"ה יעקב בהר המוריה. ועוד נ"מ אם בא לחרן כשרוצה לילך להר המוריה צריך לחזור, ואי חרן בא לכאן והר נשאר במקומו ואם רוצה לילך להר צריך לילך לפניו ובאמת יעקב הי' לו קפיצת אדם. אבל לא ידע וסבר דילמא הי' קפיצת הארץ והר נשאר במקומו, לז"א אפשר כו' יהיב דעתו למהדר כי לא ידע לילך לפניו או לאחריו. וכשחזר עד בית אל וראה שהר בא אצלו וידע שקפיצה ראשונה הי' קפיצת אדם וזאת היא קפיצת הארץ. לזה כתב רש"י ואומר אני שזה הוא קפיצת הארץ כי ראשונה הי' קפיצת אדם, וע"ע בלקוטי שושנים. ובחתם סופר על כתובות די"ו אריכות:

ובחולין צ"א ב' וקפצה לו הדרך בעי למיזל אמר ה' צדיק זה בא לבית מלוני ויפטור בלא לינה, וכיבה השמש, והקשו המפו' דלמה הוצרך קפיצת הדרך כולי האי שיצטרך אח"כ לכבה קודם זמנה, הא הי' די בקפיצת הדרך מעט פחות, עד שלאחר שיסיים תפילתו יהי' לילה וממעט בניסא עדיף, ועוד הא ע"י קפיצת הדרך יפסיד שכר פסיעות, ואחי הרש"ז נ"י כתב לי כיון שחטא לחרן שהוא חו"ל. ומלאכי א"י אין רשאין ללותו לחו"ל והלכו להם ומלאכי חו"ל אינן רשאין לילך לא"י. ונשאר בלא לויה ושמירה. לכן הוכרח לקפיצה מחרן עד הר המוריה ששם שורה השכינה ותהי' לו לשמירה. וממילא נצרך הנס שיכבה השמש קודם זמנה, וראיתי פשט ע"פ תהלים קי"א יודע ה' דרך צדיקים. שאף שמצוה לרוץ לדבר מצוה כמ"ש בשבת אעפ"כ אינו מפסיד שכר פסיעות כי יודע ה' דרך צדיקים ונחשב לו כאלו הלך במתינות:

ובחנוכת הבית של ישיבת חכמי לובלין ביום כ"ח סיון תר"צ אמר אדמו"ר הגה"ק מגור שליט"א בשם הבעש"ט ז"ל על הפ' אין זה כי אם בית אלקים. וזה שער השמים הכוונה של "אין זה" י"ל לפמ"ש חז"ל שיראה נקראת "דרתא" ותורה "תרעא לדרתא" ועי' שבת ל"א ב' חבל על דלית לי' דרתא ותרעא לדרתא עביד וע"ש במהרש"א. וביומא ע"ב ב' וברש"י שם) כשיעקב ראה היראה אשר שורה על המקום ממקום המקדש' אמר מה נורא המקום הזה אין זה כ"א בית אלקים" כאן לפי שנורא המקום הוא דרתא בעצמה "כי אם בית אלקים", אבל "וזה שער השמים' הי"ד שנים עד עתה של שם ועבר שלמדתי הי' רק תרעא לדרתא. כן הישיבה שהוא בנין מפואר אברך שיהי' תרעא לדרתא עם דרתא ביחד ר"ל שיהי' בו תורה ויראה:

פסוק יח

וישם אותה מצבה ויצוק שמן וגו'. עי' בס' זרע ברוך על מנחות דכ"ב. על דאיתא שם מה מזבח שלא נשתמש בו הדיוט וא"ש הא דחולין ויקח מאבני המקום כו' וכולן נבלעין כאחת. ומנ"ל הא ונראה דקשה כיון דיעקב שימש באבן הזה וכבר נפסל למזבח. והיאך לקח למזבח, ואף אם נאמר דז"א רק למצוה ולא לעכב, אכתי קשה כיון דהי' הרבה אבנים הי"ל ליקח מאותן אבנים שלא נשתמש בהם, עכצ"ל דכולן נבלעין כאחת. וכ' מאבני מוכח שהי' אבנים אחרים שלא נשתמש בהם. וכ' ויקח את האבן אלא ה"ט שהי' מרובין כו' ונבלעין כו':

וראיתי בשו"ת חתם סופר או"ח סי' מ' שהק' ג"כ כן, וכ' לפמ"ש בילקוט שהי' אבני מזבח של נח ושנעקד עליו יצחק, והק' בזית רענן איך שכב עליהם יעקב הא מעל בהקדש, ותי' שלא שכב רק עשה כעין מרזב ועי' רא"ם ויפ"ת ולא מקרי תשמיש לענין מעילה ע"ש. א"כ הכ"נ לא מקרי תשמיש לענין תשמיש הדיוט, ואפי' שכב ממש ג"כ לק"מ לא מבעי' אי ידע שאבנים של הקדש ושכב עליהם משום פק"נ להגן מן החיות א"כ הקדש במזיד אינו מתחלל, ואפי' אי לא ידע מקדושתן עד הקיצו משנתו והוי שוגג, מ"מ אבני מזבח אינם מתחללות דיש בהם מועל אחר מועל, וכיון שלא נתחללו מקדושתן לא נאסרו בתשמיש הדיוט. דא"א אוסר דשא"ש עש"ה. ועי' באו"ח סי' קנ"ד, ובמג"א סי' קמ"ז סק"ה, ובשו"ת חות יאיר סי' קס"א, ובפר"ד דרוש י"ב אריכות בזה. ובטור עה"ת כ' אע"ג דאין עושין מזבח מדבר שנשתמש בו להדיוט בבמה שרי, והוא תמוה דבזבחים קט"ז ב' איתא אפי' בבמה נמי אסור דפריך והא מודה ראב"ש בבמה וכו' וכ"מ במנחות כ"ב א' א"ב חדתי ועתיקי ומקשי והכ' כו' ומשני ה"נ בחדתי. וראיתי במנחת חינוך בקומץ מנחה מצוה מ' שתי' קו' הטור דאי' בילקוט דאבנים של יעקב הי' ממזבח עקדה ומאבנים שהקריב עליהם אדה"ר, וא"כ הי' קודש ודבר שבקדושה לא מצינו שאם נשתמש בו הדיוט שיהא אסור לגבוה. וא"ש קו' הפנים יפות דאין לך הר וגבעה שלא עבדו ע"ז ואיך עשה יעקב מצבה והלא נעבד במחובר אסור לגבוה. ולהנ"ל א"ש כיון דאדה"ר הקדישו א"א יכול לאסור דשא"ש אפי' לגבוה אך הר"מ בפ"ד מהא"מ פסק דיכול לאסור של הקדש אפי' שא"ש לגבוה עש"ה ולא הביא החת"ס הנ"ל, וע"ע בכל"ח מזה. ובפר"ד דרוש י"ב ובמה שכתבתי בפ' וירא (כ"ב ב'):

וכעת ראיתי בקובץ דרושים חוברת יו"ד סי' י"ג באמ"כ ע"פ פדר"א והובא ברמב"ן דבבוקר מצא כולם אבן אחת, והוי שינוי ופנים חדשות ומותר כמ"ש המג"א וע"ש במחהש"ק ואע"ג דבמזבח ל"מ שינוי אבל מה שנשתנה בידי"ש הוי כבריאה חדשה, ועי'

מנחות ס"ט ב'. וכן העיר בח"ס עה"ת, ועי' בשו"ת הרד"ד או"ח מהדו"ב סי' ח"ד ובהגהות אמ"כ אות ג':

פסוק יט

ואולם לוז שם העיר לראשונה. ובמדרש ויירא יעקב מן המות ותמוה. ובס' מצודת דוד כ' עפמ"ש טעם שלא ישן יעקב י"ד שנה בבית עבר משום שלא רצה לטעום טעם מיתה שהשינה א' מס' במיתה ויעקב לא מת, וא"כ קשה מפני מה ישן כאן, ואמנם לפי"מ שמסיים ואולם לוז וגו' וידוע מאחז"ל אין מיתה בלוז וכשרצה לישן שם לא עלה שום יראה על פניו ממיתה, אבל כשהקיץ וראה שזה בית אל ולא לוז ירא מן המיתה:

ועי' ביור"ד סי' שכ"ד בש"ך סק"ב דשיעור חלה מ"ג בצים וחומש כמנין חלה ולרמז חומש יש ה' בסוף תיבת חלה שהרי אי אפשר לכתוב ה' במנין מ"ג אלא בתיבת חלה שהרי מיד כשתקח בידך מנין ה' נשאר בידך מנין ל"ח והרי חלה עכ"ל. וצ"ע להבין דבריו. וביערות דבש ח"ב דרוש ד' כ' ע"פ הפסוק ויקרא שמו בית אל ואולם שם העיר לוז לראשונה, וקשה דמה בא לומר מה שהי' שמו קודם, וגם למה נקרא לוז, וי"ל פ"פ המדרש דאברהם קראו הר, ויצחק שדה, ויעקב בית, כי הם חשבו כי מקום מקדש לרב קדושתו אינו ראוי לישוב אדם רק לשרידים וגם זה בזמן מזמנים כאשר הוא באחת קדושת ק"ק ולכך קראו הר ושדה מובדל מישוב בנ"א, אמנם יעקב שישן שם השיג ברוה"ק שזה יהי' בית לכל באי שם ושם יקבל ה' תפילתם, וכן שלמה אמר אפי' נכרי יכול לבוא לשפוך שיחו לפני ה' ולכך קראו בית מקום משכן לבנ"א, ולוז שרשו נבדל וז"פ ויקרא שמו בית אל יעקב שהרגיש בנבואה שזה יהי' לבנ"א. ואולם בראשונה חשבו שמקום נבדל וקראוהו לוז, ולכך ג"כ מקום שאין מלאך המות שולט נקרא לוז שנבדל משאר ערים, וחלה שרשו חילול והוא מגזרת חילול שבת היינו שמחליש שבת וכן חלה מחלשת העיסה שממנה נפרשת, וחלה במנין מ"ג. וא"כ קשה חלה חורה על הפרשתו מעיסה גדולה, יותר נאות לקרא לוז שהוא פי' נבדל, ולוז ג"כ בגי' מ"ג כמו חלה ועכצ"ל דלכך נקרא חלה כי צריך בו ה' להורות על חומש ביצה וכשנותן בו ה' הי' צריך ע"כ אותיות הנשארות ל"ח להשלים למנין מ"ג ולא סגי באופן אחר כי בשום תיבה לא נמצא שורש יותר מג' אותיות, ולכך נקרא חלה עכ"ל בקיצור, וע"ע בשו"ת שבות יעקב ח"ג סי' צ"ג מזה:

פסוק כ

וידר. ערש"י והקשו המפו' הכי יעקב יתלה בתנאי, וכ' בס' שם משמואל להגר"ש סאליר מלבוב ז"ל דאי' במדרש פ"ע ושמרני בדרך הזה דרך ע"ז ג"ע ושפ"ד ולה"ר, שבכולן מצינו לשון דרך. וצ"ע למה דוקא על זה התפלל והלא הי' זהיר אף על הקלות, וי"ל דאי' בתענית

ד"ה פ"ב ויהי כי זקן שמואל ומי סיב כולי האי הלא בן נ"ב שנה היה, ותי' לפי שאמר אתה שקלתני כמשה ואהרן מה הם לא בלו מע"י בחייהם אף אני כן, כך אמר ה' היכי ליעבד לימת שאול לא שביק שמואל, לימות שמואל קא מרנן עלמא אבתרי', קפצה עליו זקנה, והקשה תינח לאינם מכירים בשנותיו. אבל היודעים מתי נולד יראנו, ועו"ק מה שפרש"י שירננו דעבר עבירה בסתר, יצא בת קול ויעיד, ועוד אבתרי' באל"ף ולא בתרי', ובמדרש קפץ עליו זקנה וכהו עיניו וצ"ע למה זה, וי"ל עפרש"י (בראשית ה' כ"ד) חנוך קל בדעתו הי' וסופו להחמיץ ולקח אותו ה' קודם זמנו, וי"ל פי' קא מרנן אבתרי' אסופו דמת שלא יחטא כחנוך לכן כהו עיניו, ואי' ברש"י פי"ג אלקי אברהם אע"פ שלא נתייחד שמו בחיים מ"מ יצחק כהו עיניו והוא כמת, וא"כ כשכהו עיניו של שמואל שוב לא ירננו שמת שלא יחטא דודאי לא יחטא, ויל"ד מ"ש רש"י ושבתי בשלום דהא קיי"ל הנפטר לא יאמר בשלום רק לשלום, וי"ל דאי' במדרש מי גבר יחיה ולא יראה מות זה אברהם שניצל מכבשן אש, יצחק מעקדה יעקב ממלאך, ולכאו"ק דכבר נגזרה מיתה מעץ הדעת, וכתבו המפו' משום שהשי"ת הצילם מכבשן וכו' מוכח שודאי לא יחטאו עוד דאל"כ ל"ה מצילם כחנוך, וקיי"ל דאין מיתה בלא חטא וזה מי גבר יחי' כו' דאין בהם חטא ול"ש מיתה גבי', והשתא א"ש אם יהי' אלקים עמדי ושמרני בדרך הזה, היינו ע"ז ג"ע וש"ד ואם תשמרני אף במקום סכנה שיצוני לעבור על אלה שהדין יהרג ואל יעבור, ואם יבואו להרגני ואעפ"כ תצילני מידם אז אהי' בטוח שלא אחטא עוד, דאל"כ ל"ה מציל כחנוך ואז ושבתי בשלום ואף דלחי אסור לומר בשלום שמא יחטא אבל אנכי בטוח שלא אחטא ואז והי' ה' לי לאלקים שמייחד שמו עלי בחיים כמו ביצחק עכ"ד בקיצור. ועמש"ל בפ' בראשית ה' כ"ד:

רש"י ומבקש לחם הוא נעזב, עי' באורי מהרא"י מהתה"ד הקשה אם בא רש"י להוכיח ההבטחות מקרא א"כ היכי הבטיחו בגד ללבוש, וי"ל דודאי אין ה' מבטיח לצדיקים רק כנהוג שבעולם, ואי' בב"מ דנ"ב א' עשיק לגבך ושוי לכריסך, ואי' נמי בפ' כסוי הדם פ"ד דלעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבוש ויכסה כמו שיש לו, ואם ל"ה נותן לו בגד ללבוש כלומר כראוי הוי מצמצם בתכלית באכילת לחם כדי למכור המותר ולקנות בגד ללבוש כראוי כנוהג שבעולם, והמבקש לחם כלומר שאין לו כל צרכו לחם נקרא נעזב כנ"ל:

ובגד ללבוש בס' תולדות אפרים הביא הא דשבת קמ"ה ב' במתא שמאי בלא מתא תותבאי והעיר מגיטין נ"ב ב' דשרי לאפטרופוס ללבוש מיתמי כי היכי דלישתמעין מילי' וכן בב"ק י"א ב' בגדול אחין הרי אף במתא תליא במלבושיו, ואי"ל דבשבת בת"ח

מיירי ולכן שמו מחשיבו דאמרי אינשי משמע בכל אדם ע"ש, וי"ל דתותבאי היינו בגד חשוב ועי' תרגום משפטים (כ"ב כ"ה) שלמת רעך פי' כסותו, ובפכ"ו שמלתו פי' בתרגום תותבי', ושמלה הוא בגד חשוב, ועי' בזה במבוא לס' תאמי צביה, ובאפטרופוס כ' הב"ח בחו"מ סי' רפ"ח בגדים נאים לפי מנהג העיר, ועי' ב"ב קל"ט א' שרכא פשיטא מ"ד ניח"ל דלא ניווול ע"ש משמע דבמלבושים רגילים מיירי, דבפחות יתנוול, ובמלבושים הללו אף במתא צריך דלשתמעין מילי', וא"ש הכל:

בבעה"ת יעקב תיקן מעשר מממון ובב"ר שאל כותי היאך חצינו שעישר בניו כו' מה ראה להקדיש לוי הלא ל"ה עשירי, א"ל שעשה יעקב מכל בניו כטלאים הנכנסין לדיר להתעשר והכניסם דרך תולדותם דברניות הן עכ"ל והוא פלא, ובב"ר מובא המאמר בלשון אחר ויש שגרסו תחת המלות דברניות הן "דד' בכורים הן. וזה ע"פ המד"ר שם, וראיתי בס' חדש מגדול א' מרוסיא הנותן בים דרך בדף כ'. שט"ס וכצ"ל הכניס דרך תולדותם, ואח"כ מתחיל דבור חדש, והנה רחל בתו באה עם הצאן, נשים דברניות הן, וכוונתם ע"פ המדרש פ"ע ויאמר שלום, ואין פוטטין את בעי כו' הד"א שהדבור מצוי בנשים, ובקובץ קול תורה חוברת י"א סי' כ"ו, הביא הכוונה שעשה יעקב מבניו כטלאים והכניסם דרך תולדותם ראובן שמעון לוי יהודה דן נפתלי גד ואשר יששכר זבולון יוסף בנימין, והעמידן זה אחר זה בפנים ואח"כ הוציאם לחוץ ג"כ זא"ז לעשרם, והנכנס אחרון בנימין יצא ראשון ואח"כ יוסף זבולון יששכר אשר גד נפתלי דן יהודה לוי, והי' לוי עשירי והקדישו לשמים, "דברניות הי' מלשון ברא חוץ, דחצוניות הי' הטלאים שהמעשר ניטל מן היוצאות לחוץ ולא מן פנימיות שבדיר, ואלו הי' מעשר מן הפנימיות אז הי' זבולון עשירי ולא לוי ועי' בסידור של"ה ובס' שושני לקט על תהלים קמ"ו, עה"פ אל תבטחו בנדיבים, עפמ"ש במדרש שדוד הי' ראוי להיות נפל ואדה"ר נתן לו ע' שנים, אמנם כשבא לתתק"ל שנה והגיע למות ורצה אדה"ר לחזור ממתנתו והראה לו ה' שעתיד א' מבניי לקיים נדרי' והוא יעקב כמ"ש אם יהי' אלקים כו' גם הוא קיים נדרו, לז"א אל תבטחו בנדיבים בב"א מרומז על אדה"ר תצא רוחו כאשר הרגיש כנ"ל ביום ההוא אבדו עשתונותיו רצה לחזור בו. אשרי שאל יעקב בעזרו לולי שהש"י הראה נדר של יעקב ל"ה מקיים נדרו:

באוה"ח וידר הוציא הנדר בשפתי' כי נדר שבלב אינו נדר, וצ"ע דמחשבה מהני בקדשים ג"כ. ועי' בשבועות כ"ו ב' ברש"י ותוס', וברש"י קידושין מ"א ב' ד"ה שכן ישנן במחשבה, ופי' דגמר בלבו ואומר שור זה עולה. ועמ"ש בכל"ח. וברמב"ם פ"ו הלל"א מערכין, אע"פ שאין אדם מקדיש דשלב"ל אם אמר הרי עלי להקדישו כשיבא לעולם חייב להקדישו

ראיה לדבר זה מ"ש יעקב וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך ויאמר אשר נדרת לי נדר. ועי' בראב"ד שכ' דהראי' מיעקב ראי' הוא וע"ש בנו"כ. וא"כ א"ש דמשום הקדש ל"ה מהני דא"א מקדיש דשלב"ל ורק מצד נדר מהני דחל גם אדשלב"ל. וא"כ ז"ד בנודר בפי' אבל בלב ל"מ דנדר בלב ל"מ. אך ק' לפמש"ל בפ' תולדות (כ"ה ל"א) בשם הריב"ש דקודם ח"ת הי' מקנה דשלב"ל כמו בעשו שמכר הבכורה, וא"כ מה הראי' שהביא הרמב"ם מיעקב דבנדר מהני על שלב"ל הא קודם מ"ת גם קנין גמור מהני אף בדשלב"ל אך א"ש לפמ"ש הרמב"ם בה' מלכים דב"נ אינו מוזהר בלא יחל דברו. וא"כ ע"כ הא דנדר יעקב היינו שרצה להחמיר על עצמו כדין ישראל וכיון דבישראל ל"מ נדר בדשלב"ל א"כ ל"ש בב"נ אשר נדרת לי נדר ושפיר הוכרח הרמב"ם להלכה דבישראל מהני נדר בדשלב"ל (ועי' ירושלמי פ"ט ה"א מנזיר וכל"ח פ' תזריע) ויעקב נמי לימד אותנו לדורות שיהי' נודרין בעת צרה ורצה שיהי' חלות מצד נדר והוצרך להוציא בשפתי'. ומצאתי שהאריך בזה בחת"ס יו"ד סי' רמ"ג עש"ה:

פסוק כא

ושבתי בשלום. רש"י שלא ימצא פסול בזרעי, עמ"ש בזה בס' המקנה על קידושין ר"פ עשרה יוחסין עש"ה. וע"ע בהגדה ריח דודאים לזקיני הגאון מלאסק ז"ל ד"ט שכ' מ"ש רש"י והי' ה' לי לאלקים שיחול שמו עלי כוונתו שיהי' הקב"ה קורא שמו עלי' אלקי יעקב שהוא ענין התפארות שמשבח עצמו כביכול בעבדו וזה רק בא"י, וז"פ כל הדר בחו"ל דומה כחי שאי"ל אלקי שהשתבחות ה' בישראל הוא רק בא"י שיוכל לעבוד בלי הפסק משא"כ בחו"ל יש מקטריגים ומונעים ואין העבודה ברורה כ"כ ע"ש באריכות:

פסוק כב

עשר אעשרנו לך. ובכתובות ד"נ המבזבז אל יבזבז יותר מחומש ויליף מכאן, ומקשי' והא לא דמי עישורא בתרא לקמא. אר"א אעשרנו לבתרא כי קמא, וק' למה לא אמר יעקב בפירוש חומש רק בלשון עשר אעשרנו. עו"ק אפשר דיעקב לא רצה ליתן יותר ומנ"ל דאין רשאי ליתן יותר, וכ' בס' לק"ש דבכל דבר שבקודש נותנים קלבון וא"כ אי נתן יעקב חומש בפעם א' הי' צריך ליתן קלבון והוי יותר מחומש, לכן נתן מקודם אחד מעשרה. ונשאר תשעה ונתן אחד מעשר מהתשע והוא פחות חלק מאה, וזה הקלבון יהי' חומש במלואה, ובחכמה אמר עשר אעשרנו ושתי פעמים מעשר אינו חומש שלם ואז יתן קלבון להכריע ויהי' בין הכל חומש, ועי' בנח"ק שכ' עפח"ש הרמב"ם וראב"ד פ"ט ה"א ממלכים דאברהם ויצחק קיימו מעשר ודבר שנהגו אבות צריך לקיים מדין תורת המנהגות, והוסף תוספות מרובה עד חומש ובתוספות שרי לקבל פרס מ"מ אני הכל דעתי לשמך וזה עשר אעשרנו לך לשמך דוקא ולא לקבל פרס, וע"ש שהוציא חומש גם

מבני' לוי וישכר. ועי' בריב"א כאן שהק' דהוי ע"מ לקבל פרס ועי' במדרש שמואל פ"א מ"ב דאבות בשם האברבנאל ומיושב קושייתו עש"ה:

ובני יקירי הרה"ח ובקי ח' דוד יחי' אמר עפ"מ שהק' המהרש"א בע"ז די"ט דאיזהו עבד אינו מקבל פרס מרבו. ואף עבד כנעני מקבל מזונות. וכ' דקאי המשנה אל תהי' כעבדים כו' על ע"ע ששכר עבודתו שלו, רק כעבד כנעני שיכול רבו לומר לו עשה עמי ואיני זנך, ומצד החסד נותן לו מזונות. כך לא יעבוד להשי"ת עמלק"פ כע"ע, רק שהפרס ושכר הוא מהשי"ת פ"ש, וקדמו ברמב"ן ואתחנן (ז' כ"ה) על הפ' וצדקה תהיה לנו, קרי' גמול המצות צדקה כי עבד חייב לעבוד ואם יתן שכר עבודתו צדקה הוה ע"ש, וא"ש קו' ריב"א שגם יעקב התפלל שיתן לו לחם לאכול ובגד ללבוש כעבד כנעני ולא מצד חיוב. וערש"י ואתחנן (ג' כ"נ) אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים אלא מתנת חנם. ועל זה לא כוון אנטיגנוס, ועמש"ל בפ' וירא (י"ח י"ט), ונכוני' דבריו:

ובכתובות ס"ז ב' אי' במר עוקבא דפליג לפלגא דמתונא ופריך מהמבזבז כו' ומשני הנ"מ מחיים אבל לאח"מ לא. ובפשוט אין ראי' דלאח"מ מותר, רק עד פלגא ולא בכולה וברמ"א יו"ד סי' רמ"ט סעי' א' כ' דאפי' כל ממונו (אך בבאה"ט הביא בשם שארית יוסף ג"כ דעד פלגא). ובשאלתות תשא סוס"י ס"ד הביא הגירסא אבל לאח"מ תילתא וכן הלכתא, ופלא שלא הובא זה בפוסקים. וכ"מ במשבצות או"ח סי' תרנ"ו סק"ב שתמה ג"כ זה. ובחדושי רעק"א שם ביו"ד ג"כ מביאו. ובשאילת שלום אות ג' שם רמז בפ' וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך דמלת לי מיותר דפשיטא שלא יעשר ממון אחרים, רק רמז להדין הנ"ל דלאח"מ יכול לבזבז יותר מחומש, וז"ש וכל אשר תתן לי כלומר בעודני חי על האדמה מכל אשר תתן לי לצרכי עשר אעשרנו חומש אבל מה שאניחנו ליורשים איננו בכלל המבזבז חומש ורק פלגא או תילתא. וע"ע ברכי יוסף סי' רמ"ט סקט"ו שהביא יפה מראה ושטמ"ק כתובות שיכול לחלק כל נכסי' רק שישאיר קצת ליורשים. וגרסו במר עוקבא בזבז כל נכסיי, ועשו"ת ריב"ש סי' קס"ח, וכנה"ג חו"מ סי' רפ"ב בהגהות הטור אות יו"ד. ובס' יוחסין וסדר הדורות גרסו בזבוז שליש נכסי' עש"ה. וע"ע בהפלאה כתובות בתד"ה אל יבזבז:

וברמב"ם פ"ח הי"ג מערכין כ' לא יקדיש אדם כל נכסי' והעושה כן עובר ע"ד הכתוב ואין זה חסידות אלא שטות שהרי הוא מאבד כל ממונו ויצטרך לבריות וכיוצא בזה אמרו חכמים חסיד שוטה, ואל יפזר יותר מחומש וכו' ופלא שבפי' משניות ריש פאה כ' דממדת חסידות יכול לבזבז יותר מחומש. ואולי יש לחלק דרק לגבוה אסור יותר מחומש אבל לצדקה ממדת חסידות יכול לבזבז, אבל מגמ' כתובות לא משמע כן. וגם

בהגהות יד שאול יו"ד שם הרגיש בזה ועי' בפ' תולדות (כ"ז מ"א) בשם בנין יהושע. ועי' בקרית ספר להמבי"ט סוף ה' ערכין דאפי' בממון שלא בא לידו אל יבזבז יותר מחומש, ועי' ברבה"ז דנראה במציאה יוכל לנדור יותר מחומש. ועי' בס' תו יהושע בקונטרס הנהגות אדם ח"א סי' י"ד הביא ג"כ הא דבשעת מותו יוכל ליתן יותר, אמנם ביד מלאכי הביא דאין לבזבז הכל רק ישייר ליתומים. ודעת הרמב"ם דממדת חסידות יוכל ליתן יותר אבל הרע"ב בפ"א דפאה כ' דאף בדרך חסידות אינו רשאי ליתן יותר מחומש. וכן דעת האזולאי בפתח עינים על ע"י, אמנם בשאילת יעב"ץ כ' להלכה דז"ד במי שאיני עושר מופלג אבל חי שעשרו רב אזי מצוה ומדת חסידות לבזבז הרבה שישער שעוד ישאר בידו כדי להתפרנס ממנו כל ימי חיי' ע"ש עוד מזה להלכה:

וע"ע בס' אגרא דפרקא אות קפ"ז הא דהמבזבז כו', רק במי שלא חטא ונותן צדקה לקיים המצוה אז יש שיעור אבל מי שחטא ונותן צדקה להמתיק הדינים אין שיעור לדבר וכל אשר לו יתן בעד נפשו, ולא יהי' רפואת הנפש גרוע מרפואת הגוף דל"ש אל יבזבז יותר מחומש כי וחי בהם כתיב. ובס' קדושת יו"ט פ' תרומה כ' דאחז"ל קידושין ד"ל ע"ב בראתי יצה"ר בראתי תבלין תורה וזולת תורה א"א להנצל מעבירה, וע"י תורה יוכל ג"כ לקיים מצות צדקה משא"כ בלי תורה א"א שלא יחטא ואז אין שיעור כמה יתן, וז"פ תהלים קי"ט. לולא תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי דצריך ליתן הכל וישאר בעירום וחוסר כל. וזה ג"כ הפי' טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף דיכול לפעול יותר בתורה ואף שישאר לו רכושו ועי' ס' באר שמואל מערכת מ' אות ב' ועי' בס' בית האוצר ח"א כלל א' אות ז' שהק' הא דילפי' המבזבז כו' מעשר אעשרנו לך והא אין למדין מקודם מ"ת. ועי' תוס' חולי ד"ב ע"ב ד"ה אבל דאפי' למ"ד נודר חוטא הוא מ"מ בעת צרה שרי כדאמרי' בב"ר וידר יעקב נדר לאמר לאמר לדורות שיהי' נודרין בעת צרה וק' ג"כ הא אין למדין מקודם מ"ת. וכ' דבמה שתקנו האבות בפירוש לדורות הבאים ל"ש הא דאין למדין כו' ואדרבה מתיבות לאמר אתי לימוד לדורות ע"ש אריכות גדול, ועי' לקחן (כ"ט כ"ז) ובפ' ויחי (נ' י'):

ובב"ק ד"ט במצוה עד שליש ופריך אי איתרמי לי' ג' מצות ליתיב כל ממונו אלא בהידור מצוה, ופרש"י שחייב לבזבז במצות לולב וכו' שליש מה שיש לו ונר' מדבריו דרק במ"ע אבל בל"ת מחויב ליתן כל ממונו. וכ"כ שם ברשב"א ושטמ"ק וברן"ן פ"ג דסוכה. ונפסק להלכה באו"ח סי' תרנ"ו וביו"ד סי' קנ"ו סעיף א ומלשון הרשב"א ורן שכ' החילוק דבח"ע הוי בשוא"ת. משמע דאי יהי' לאו שאין בו מעשה ג"כ א"ל לבזבז כל ממונו והפמ"ג בס' מתן שכרן של מצות חקירה ד' כ' באמת כן. ועי' פמ"ג או"ח סי' תרנ"ו.

ובאמת בריב"ש סי' שפ"ץ אי' דאף בלאו שאב"מ מחויב לבזבז כל ממונו ועי' בחי' רעק"א יו"ד שם שהביא ג"כ כן. ועי' בחוות יאיר סי' קל"ט בזה, ובחרעק"א בחו"מ סי' של"ט. וע"ש בגליון מהרש"א, ובפתחי תשובה סי' קנ"ז סק"ד בשם משנת חכמים ריש ה' יסוה"ת שכ' דה"ה להיפך במ"ע שעובר בקום ועשה כמו כל לאו הבא מכלל עשה מחויב לבזבז כל ממונו, וכ' עוד שם דדוקא בבא האנס לבטל ממ"ע א"צ לבזבז כל ממונו, אבל אם בא האנס ליטול ממון רב אף כל הונו חלילה לו לומר שיבטל מ"ע בכדי שלא להזיק לו או דילמא לא שנא ע"ש, וע"ע בהגהות הרצ"ח בשם מור וקציעה ליעב"ץ שהק' דאם קיי"ל לולב ואינו עושה מכין עד שתצא נפשו א"כ לא יהי' ממונו חביב מגופו, וכ' דנעלם ממנו רמב"ן פ' בא דדוקא באומר אינו עושה ומקרי מבעט ומראה שלהכעיס אינו רוצה לקיים מצות התורה, ועי' בס' אמרי הצבי בב"ק שם. ובשו"ת שואל ומשיב רביעאה ח"ב סי' ל"ט ג"כ העיר מביצה דכ"א:

והנה באמת ק' בגמ' ב"ק דהו"א דקאי על שליש ממונו דצריך לפזר במ"ע למה לא מקשה מתקנות אושא דהמבזבז א"י יותר מחומש, ומצאתי שהפיר בזה בכל"ח. וכ' דבתקנת אושא מיירי במצוה שאינה חיובת דהלימוד מיעקב שלא אמר אלא על נדרים שאין חייב בהם אבל במצות המחויבת בצדקה כגון דקיימו קמי' פניים י"ל דלא מיפטר בחומש, ולהניח את העניים רעבים. וא"ש דקו' הגמ' בב"ק דאיירי במצוה המחויבת והו"א דמחויב לפזר שליש ממונו, וע"ז משני דלא איירי כלל בדין זה אלא בהידור מצוה. ועשו"ת תשובה מאהבה ח"ג. ובחלקת יואב קמא בדיני אונס ענף ז' חידש הא דאין אדם מחויב ליתן כל ממונו במ"ע הוא רק שאינו מחויב ליתן יותר מכדי שווי' אבל מה ששוה הדבר באמת חייב ליתן כל ממונו וז"ש המבזבז היינו ליתן יותר עש"ה, ועי' בס' אתוון דאורייתא כלל י"ז בזה. ועי' ג"כ שטמ"ק כתו' ד"נ דלת"ת יוכל ליתן יותר מחומש, ועי' נח"ק פ' תשא עה"פ ונתנו איש כפר נפשו "איש כפר" בגימ' תורה:

ועי' בשו"ת בית יהודה יו"ד סי' מ"ט מהגאון הספרדי מהר"י עייאיש שהערה הראי' מיעקב הא הוי דשלב"ל, ועש"ך יו"ד סי' ר"ד סק"ט דמי שנדר לתת מעשר מן הריוח הבא מממונו דאין הנדר חל. וכן ק' מ"ש חנה ונתתי לה' כל ימי חייו (ש"א א' י"ד) וק' איך חל נדרה על בנה שיהי' נדר ועוד של"ה בעולם. הא אמרי' איש מדיר בנו בנזיר ולא אשה (נזיר כ"ח ב') ואפי' באיש לא מצאו טעם רק אמרו הלכה הוא בנזיר ע"ש, ואפ"ל דחנה כיון דהי' עקרה ובקשה מה' ליתן לה זרע ע"ת שיהי' נזיר ואח"כ נפקדה הוי כאלו נתנו ה' על תנאי הנז' וכן יעקב שאלת המתנה הי' ע"ת. ועי"ל דאי' ביו"ד סי' רנ"ח ס"ח וחו"מ סי' רי"ב דיש חילוק דמי שמקדיש חוב שיש לו על אחר דהוי דשלב"ל בין אומר יהי' הקדש,

בין אומר כשיבא לידי אקדשנה דאז מועיל וכן חנה אמרה לכשיהי' לי זרע וכן ביעקב שאמר אעשרנו לך. ואע"ג דמ"ש חנה כל ימי חייו אין בידה לכשיגדיל, מ"מ הובטחה בבנה לכשיגדל יקבל הנזירות בשביל עצמו. ובאמת ברמב"ם סוף ה' ערכין שהבאתי מפורש כן ע"ש וכ"כ ברמב"ם בפכ"ב ממכירה, ובטור חו"מ סי' רי"ב הביא בשם הרא"ש שחולק על זה, ועי' בסמ"ע וש"ך סקי"ג וטו"ז שם, ועי' בחת"ס יו"ד סי' רמ"ג שהאריך בזה ובדברי הראב"ע כאן. ועי' בקובץ אהל מועד קונ' ד' סי' ל"ח אהא דמבזבז רק במ"ע ולא בל"ת נסתפקתי אם הי' לפניו עשה לדחות ל"ת ואפשר לקיים שניהם ע"י בזבוז יותר מחומש, כגון שיש לו מצה של חדש וישן, אבל על הישן צריך יותר מחומש אם יכול לאכול מחדש, או כיון דאפשר בישן ע"י הוצאות ממון אסור בחדש, וצריך להוציא כל ממונו שלא לעבור על ל"ת אלא שאם נאמר לו להוציא יותר מחומש הלא רשאי שלא לאכול כלל, ואם נאמר שלא יאכל כלל הלא עדל"ת, והיכי לידייני האי דינא, וכ' דרשאי לאכול החדש ול"ה אפלקיי"ש כיון דפטור יותר מחומש. וראי' מריש יבמות לאו בלאו דמחמר סד"א יבא עשה דכיבוד אב וידחה ל"ת ע"ש וק' להפו' דמחמר רק בבהמת עצמו הא אפלקיי"ש שיפקיר בהמתו ולא יעבור בל"ת, ועכצ"ל דאינו מחויב להפקיר ממונו לקיים כיבוד אב דקיי"ל משל אב, ואפי' למ"ד כיבוד משל בן ג"כ לא יתחייב בכה"ג כמ"ש תוס' סוף אלו מציאות משו"ה לא מקרי אפלקיי"ש. וה"נ היכי שצריך להוציא יותר מחומש אין זה אפלקיי"ש דאין המצוה מחייבתו לזה. וע"ע בסי' ע"ו, ובסי' צ"ד כ' ג"כ דשיעור חומש ושליש שצריך להוציא לקיים מ"ע הוא רק מדרבנן, ומדאו' כשאין המ"ע לפניו פטור ממנה, וא"כ ל"ה אפלקוי"ש פ"י שיקנה של ישן דמצוה רק על החדש שיש לו ולא על המצה שאין לו עש"ה. וע"ע מ"ש בפ' וירא (י"ח י"ט):

פרק כט

פסוק א

וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם. ערש"י וספורנו וכל"י. ובס' מנחת יהודה כ' דיל"ד דהי' צ"ל וילך יעקב, ותו דהול"ל בהדיא וילך לחרן, וי"ל דאליפז רדף אחריו להורגו עד שנתפשר עמו ונתן לו ממונו ועני חשוב כמת. וידוע מחז"ל (ע"ז כ"ה ב') דישראל וגוי ההולכים בדרך צריך הישראל לומר שהולך למרחוק מפני הסכנה שלא יהרג אותו. וא"ש שיעקב כשיצא מביתו ורצה ללכת לדרכו פחד פן יודע לעשו וירדוף אותו כשיודע שאליפז לא הרגו לכן וישא יעקב רגליו ללכת במהרה, ומה עשה וילך ארצה בני קדם כלו' כל מי ששאלו בדרך להיכן אתה הולך ל"ה אומר לו להדיא לחרן כי שמא ירגיש עשו רק סתם ארצה בני קדם למרחוק. ובס' משכנות יעקב כ' עפמ"ש במד' ריש תזריע

וילקוט תהלים רמז תת"צ עה"פ חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך, בכל יום הייתי מחשב למקום פלוני אני הולך והי' רגלי מביאות אותי לביהכ"נ וביהמ"ד ע"ש חזינן דאיש השלם נעשה ההליכה בדבר מצוה כטבע, וזה כשיעקב הי' במקום קודש בית אל אח"כ כשהיה רוצה ללכת הלאה ל"ה יכול בנקל דרגליו הי' מחזירים אותו למקום הקודש לכן וישא רגליו בע"כ שלא בטבעם:

פסוק ג

והשיבו את האבן ע"פ הבאר. ראיתי בשם הרה"ק מהרח"ה מאלכסנדר ז"ל שהק' למה בפ"י ביעקב לא כ' שהשיב את האבן, ואמר שהרועים ל"ה להם כח לסלק האבן זה היצה"ר עד שנאספו כולם ומיד כשנתפרדו חזר האבן למקומו, אבל יעקב הי' לו כח גם על להבא שלא יחזור האבן וסיים והאכלתיך את נחלת יעקב שבשבת יש לו ג"כ הכח לסלק את האבן להבא:

פסוק ה

הידעתם את לבן בן נחור, עי' רבה"ז בשם רמב"ן דיש ללמוד מכאן דביחוס רשאי לדלג את שאינם חשובים ע"ש ועשו"ת תרומת הדשן סי' כ"א שנשאל במומר היאך קורין לבנו לעלות לתורה, והשיב דיקראו בשם אבי אביו. וא' מגדולים אמר שיקראו שמו לבדו. ואין נראה דהוי לי' גנאי שיקראוהו בשינוי מאחרים, ורק לקרות באבי אבי' כמ"ש הידעתם את לבן בן נחור ומפיבושת בן שאול ירד וכ"מ בס' חסידים עכ"ל, ועי' בתשו' מהר"ם פדוואה סי' פ"ז דאם הורגל באותו העיר לעלות בשם אבי' קורין כן שלא לביישו ברבים, וכן אי איכא מורא מהמומר אבי' והובא להלכה כן ברמ"א או"ח סי' קל"ט סעי' ג':

פסוק ו

ויאמר להם השלום לו ויאחרו שלום. עי' בעה"ט ולא אמרו שלום לו כי אין שלום אמר ה' לרשעים, עי' ס' זכרון יעקב שהק' דיעקב מסתמא ידע שהוא רשע ואיך אמר שלום לו. וי"ל עפמ"ש בכתובות ד"נ ע"א וראה בנים לבניך שלום על ישראל דלא אתי' לידי חליצה ויבום ע"ש, א"כ בנים של ישראל נקראו שלום והיינו דשאל להם השלים לו, ר"ל אם יש לו בנים והם לא הבינו והי' מסופקין בדברי' ששואל כפשוטו והשיבו שאמרו שלום, אך שמא שאלתו הי' על בנים אם יש לו והשיבו והנה רחל בתו באה עם הצאן, ר"ל להורות דיש לו בנות ולא בנים. ולהכי לא באו בני לרעות הצאן ע"ש. ובפשיטות י"ל דתיבת שלים יש לו ב' פירושים שהוא אינו בעל מחלוקת, או שלהכי שלום לו שאנחנו בעלי שלום אבל הוא מוכן תמיד לריב לזה אמרו שלום פי' מצדינו אבל הוא אינו בעל שלום. וכמ"ש והרשעים כים נגרש השקט לא יוכל:

עי"ל עפמ"ש רש"י בפי"ב ותגד לאבי' ולא לאמה שמתה, וביבמות דס"ב ב' מי ששרוי

בלא אשה שרוי בלא שמחה ובלא שלום שנ' וידעת כי שלום אהליך. לפי"ז השיבו לו סתם שלום ולא שלום לו כי לו באמת אין שלום דאין לו אשה. וז"ש לבן אך עצמי ובשרי אתה ולא א"ל אחי אתה כמ"ש לו אח"כ הכי אחי אתה, דאשה מכונה בשם עצם ובשר כמ"ש זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי, וז"ש לו לבן בערמה שיאהב אותו כאשה עצמי ובשרי אתה ר"ל אתה תהי' לי כאשה:

באה רש"י הטעם מלמעלה בבית. עי' בזה בשו"ת ריב"ש סי' תל"א:

פסוק ז

עוד היום גדול לא עת האסף. ערש"י וק' וכי הם לא ידעו זאת וכ' בס' אבני שהם כי ביום אתמול קודם ביאת יעקב קרה ששקעה השמש שלא בעונתה, וזה הי' מחמת שרצה ה' שיעקב ילין שם, ואז העדרים לא שמו לבם לאסוף המקנה כי לפי הטבע הי' עוד היום גדול, ופתאום שקעה השמש והוכרחו לאסוף המקנה בלילה, לכן ביום שלאחרי' רצו להקדים עצמם פן יארע היום ג"כ כן כי לא ידעו סיבת השקיעה, וא"ל יעקב לא עת האסף המקנה כי היום לא ישקע השמש מקודם:

פסוק ט

ורחל באה. עי' ס' אגרת שמואל על רות (ד' י"א) מ"ש יתן ה' את האשה, הבאה אל ביתך כרחל ולאה אשר בנו שתיהם, וכ האלשיך כי היא באה אלי' כמו שעשו רחל ולאה כי רחל באה עם הצאן לקראתו, ולאה יצאה על אם הדרך ואמרה לו אלי תבא ולכן כ' שתיהם במ"ם בלשון זכר הכוונה שעשו כמעשה אנשים כי דרך איש לחזור אחר אשה, ואין דרך אשה לחזור אחר איש לכן כ' במ"ם ולא שתיהן בנ' ע"ש עוד:

פסוק י

ויגל. רש"י להודיעך שכחו גדול. עי' בפ' האזינו (ל"ב ב') כשעירים עלי דשא. מה הרוחות מחזיקין העשבים כך ד"ת מגדלין לומדיהן, דתורה לא בלבד לנפש כ"א גם לגוף כמ"ש באבות (ו' ז') גדולה תורה כו' שנ' רפאות וגו' ושקוי לעצמותיך, ובמד' שה"ש ה' עיני' כיונים ד"ת מגבירין לכל מי שעוסק בהם. והא דאי' בסנהדרין כ"ו ב' שמתשת כחו של אדם. וכ"ה בב"מ פ"ד א', ובמד' שה"ש ידיו גלילי זהב, זה רק מצד פחיתת המקבלים. כמ"ש בביצה כ"ה ב' מפ"מ נתנה תורה לישראל שהן עזין וכ' רש"י ומתשת כחם ומכנעת לבם, ולכן מי שבטבעו רחוק מעזות וא"צ שתתיש כחו אז מוסיפת גבורה, עי' רע"ב אבות פ"ה מ"כ ובא הכ' להודיע שבא יעקב מבית שם ועבר ברש"י סו"פ תולדות אעפ"כ הי' כחו גדול. וכן באאע"ה. ערש"י לך (י"ד ט') ולכן נחשב כח אחד ממפלת כה"ג ביומא י"ח דזה אות על צדקתו. ועי' כתובות ס"ב, ובס' תולדות אפרים דף נ"ח:

פסוק יא

ויבך רש"י שצפה ברוה"ק. עי' אור דוד על מגלת אסתר (א' א') על הגמ' מגילה ד"י ויהי אינו אלא צרה ופריך מויהי כאשר ראה יעקב את רחל ונר' דרש"י כ' דראה שאינה נכנסת עמו לקבורה והנה ג' עדרי צאן לרמז על הגלות שהאבן הוא היצה"ר (וע"ל פסוק ג') שנקרא אבן ומונע חכמה והשכלה שהוא באר להשפיע. ורחל שמבכת על בני' מעוררת הגאולה רק כ"ז שלא בא זמנו מבכה, ולעתיד יגולל האבן ויבער היצה"ר ויהי' באר חיים ויטו כולם לעבדך. וזה שפריך בגמ' יען יעקב מכונה על הקב"ה ורחל שם תואר לשכינה וכשיתקיים כאשר ראה יעקב את רחל יבוער היצה"ר ויהי' שמחה בעולם ומה צער שייך לכך פריך שפיר עש"ה:

פסוק יב

כי אחי אבי'. רש"י קרוב והוא במגילה די"ג ב'. וכ' בטורי אבן שם. ק"ל הא מצינו דאברהם אמר ללוט אנשים אחים אנחנו אלמא אח עם בן אחי' אחים מקרי, והה"נ בן אחותו כיעקב עם לבן אחים מקרי. ומה ק"ל והלא בן אחות אבי' הוא, ואף שרש"י בחומש (י"ג ה') פי' שהי' דומין בקלסתר פנים. אבל בגמ' לא משמע כן ביבמות די"ז. ונ"ל לרבה דיבום באחים מאב דילפי' אחוה אחוה מבני יעקב, ופ' לילף מלוט. ופרש"י ותתייבם אשת אחי אביו וכו' אלמא הא דקרי לי' אח מחמת קורבה הוא דב"א כאח. וה"ה בן אחותו וה"נ כ' וישמע אברם כי נשבה אחיו (י"ד י"ד) ואע"ג די"ל הא דאח וב"א קרוי אח משום דבני בנים ה"ה כבנים ולוט הי' כבן תרח דמה"ט אמר אברהם על שרה אחותי (רש"י כ' י"ב), וי"ל דהכא דייק מדכ' כי אחי אבי' וכי בן רבקה הוא, ובבן רבקה לחוד סגי. אחי אבי' למ"ל ש"מ כאחיו ממש קאמר וברמאות:

פסוק יג

את כל הדברים. עבה"ט ר"ת אל תתמה וכו' עי' בס' זכרון מנחם ד"ב ע"ב מ"ש בדברי' אהא דאמר יעקב לא שלותי מעשו דע"י שנלקח ממנו ממונו ל"ה לו שלום כמ"ש בב"מ דנ"ט כד משלם שערי מכדא נקיט תגרי בביתא, וע"י צער ל"ה יכול להרבות בתורה, ואח"כ כשנתעשר בבית לבן אעפ"כ הי' מוכרח ללמוד רק ביחידות עש"ה:

פסוק יד

עצמי ובשרי. הגר"א מווילנא ז"ל אמר עפמ"ש בנדה ל' ג' שותפים אב מוליד גידין ועצמות, אם מולידת בשר ודם, לפי"ז מי שקרוב מצד האב נקרא עצם א', והקרוב מצד אם לבד נקרא בשר לבד, ולבן שהי' קרוב מצד אב ואם דהיינו מצד יצחק ומצד רבקה כי אברהם ונחור הי' אחים, ויעקב הי' נכד אברהם, ולבן נכד נחור ורבקה הי' אחותו של לבן לכן אמר עצמי ובשרי אתה:

פסוק יז

ועיני לאה רכות ת"א יאין ותמוה, ובס' תולדות אפרים כ' כיון שנתהוה ע"י בכייתה שלא תפול בחלקו של עשו זה נוי האמתי, וכמו המבזה עצמו לכבוד המקום. זה כבודו כמ"ש (בש"ב ו') ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה, וכמו ברבא מחריך רישא וכו' בקידושין מ"א, ועבדו בעצמם לכבוד שבת. ועי' ג"כ בחת"ס בחי' לפ' לולה"ג דל"ו באתרוג שנתנמר מרוב משמוש ידים למצוה זה הדרו, והביא ראי' מפסחים ס"ה ב' דשבח לכהנים שילכו עד ארכבותיהם בדם ע"ש:

פסוק יח

אעבדך שבע שנים. רש"י הם ימים אחדים שא"ל אמו כו' וצ"ב לקרות ז' שנים ימים אחדים, וראיתי בשם החוזה מלובלין ז"ל. דאי' במד' אמרה שבת לכל הימים יש בן זוג ולי לא נתת בן זג אמר ה' כנ"י יהי' זוגך. נמצא דשבת הוא מימים אחדים בלי בן זוג ונקראו שבת "אחדים" וג"כ מצינו שתיבת ימים שלא יתגרה בו היצה"ר, והוי כעבירה לשמה וכקורע ע"מ לתפור. וג"כ אמרה תורה חלל שבת א' כדי שישמור שבתות הרבה, ועמ"ש בזה עוד לעיל. ושמעתי עוד בשם צדיק אחד. דבפ' בלק (כ"ב י"ח) כ' אם יתן לי בלק מלא ביתו פרש"י למדנו שנפשו רחבה וכו' נלמד דעל צדיק אפילו אומר דבר מכוער יש ללמד זכות כמו ביעקב כאן. ורשע אף שאמר דבר טוב ונאה יש לדרוש לגנאי. וע"ע בס' שיח יצחק על מס' יומא דקי"ח, ועי' בראשית (ב' כ"ד) מרביד הזהב:

פסוק כב

ויעש משתה. עי' רבה"ז שכל מה שכ' בתורה בלי צווי נקרא תקנות משה, ומשום זה אי' בירו' פ"ק דכתובות ה"א, וברמב"ם ריש ה' אבל, משה תקן ז' ימי המשתה מדכ' ויעש להם משתה. וכ' מלא שבוע זאת, ועי' בחי' מהרח"ה הוריות ח"א סי' קמ"ט וח"ג סי' ב':

פסוק כה

ויהי בבקר. ערש"י ועי' בעה"ת ומד' ממך למדתי, וק' אם הוא עשה שלא כהוגן היא ג"כ עושית,? וכ' בס' משנת דר"א דא"כ דאתה הבכור כמשל שפופרת וא"כ הגדולה לגדול, וכ"כ בישועות יעקב או"ח סי' ר"מ סק"ו:

ועי' ב"ב קכ"ג א', ובמהרש"א הא דלא הי' מכירה בקול כמ"ש בגיטין כ"ג א'. וחולין צ"ו א', דאל"כ היאך סומא מותר באשתו אלא בטביעת עין דקלא, אע"כ שמסירת סימנים הם הטעו את יעקב כמו שהטעו סימני שער הידים את יצחק וכמ"ש ברש"י ומד' דק' למ"ל ליתן לרחל סימנים הול"ל לסמוך על הקול וי"ל דעשה עצהיו"ט שלא תרמה אותו. ובס' ראשי בשמים כ' דיש לחקור מה הי' הסימנים, וי"ל דיעקב הבין למזימת לבן הרמאי ודבר עם רחל מקודם, כאשר אשאל אותך בלילה מי את, תאמר לי אנכי לאה וחשב יעקב שאם

יעשה לבן רמאות ויכניס לו לאה ודאי תאמר רחל אנכי ועי"כ יתברר לו תיכף כי רמיה היא. ורחל הגידה הסוד ללאה ואמרה בלילה לאה אני ושפט יעקב שרחל היא ובבקר ראה והנה היא לאה' שהאמת כמו שאמרה ולא דברה שקר. ובאמת י"ל שהקולות משתי אחיות שוות וכמ"ש הרמב"ן תולדות (כ"ז י"ב) דלכן לא פחד יעקב מיצחק. דאולי הי' האחים דומים זל"ז בקולם, והא דאמר הקול קול יעקב מה שמדבר בלשון רכה ומזכיר שם שמים ע"ש והכא ל"ש זה דשניהם הי' צדיקות ומדברים בלשון רכה. ועי' בשו"ת שם אריה יו"ד סי' מ"ב מ"ש בזה:

פסוק כו

לא יעשה כן. וקשה מה בכך דאין המנהג כן, אם הוא התנה בפירוש על רחל הקטנה. ומוכח מזה דבמקום מנהג ל"מ תנאי. וכמ"ש הש"ך חו"מ סי' ס"א סעיף ד' ודלא כסמ"ע, ועי' בב"ב דק"כ בבנות צלפחד וברשב"ם. וע"ע בתשו' מהר"ם מינץ, והנה עוד קשה דהב"ח וש"ך יו"ד סי' רמ"ד סקי"ג פסקו דבב' אחים או אחיות אע"פ שאחד גדול בחכמה מ"מ לא יקדימו לעשות נשואין לקטן בשנים ע"ש, ולמה הלכה כדעת לבן, ולא כיעקב שרצה לישא הצעירה. ורק י"ל כמ"ש בנח"ק בשם ר' אפרים דרחל ולאה הי' תאומים ולאה נולדה תחילה ואח"כ רחל. ועי' בפ' תולדות (כ"ה כ"ו) מ"ש הגר"א מווילנא דהנולד ראשון הוא האחרון ליצירה כמשל דשפופרת ולדינא הבכור ליצירה ולא ללידה ע"ש ומה שקנה יעקב הבכורה רק לברר לפני העולם, אבל באמת יעקב הי' הבכור. ושפיר יעקב לשיטתי' חשב את רחל ג"כ לבכורה נגד לאה. שלאה נולדה מקודם א"כ היא אחרונה ליצירה. אבל לבן חשב ללאה לבכורה יען שנולדה בראשונה וא"כ לא הי' מחולקים בעיקר הדין של לא יעשה וגו' לכן פסקינן כן. וע"ע באה"ע סי' ל"ז:

פסוק כז

מלא שבוע זאת. רש"י שבוע ל' זכר ואין משמע אלא שבע. עי' בטו"ז או"ח סי' תפ"ט סק"ד, ועי' ס' מאורי אור בלקוטים על או"ח שהביא ירו' שבתוס' חו"ק ד"ח הא דאין נושאין נשים במועד דאין מערבין שמחה בשמחה דיליף מלבן מלא שבוע זאת, וה"פ כיון דקיי"ל בנדרים ויו"ד סי' ר"כ הנודר באמצע השבוע ואמר שבוע זו אינו רק עד שבת. א"כ מנלן דילמא לבן משום טרחת יום ויומים קפיד שבוע זאת. וע"כ דשבוע הוא ל' זכר ומספר שבעה. וע"כ משום דאין מערבין שמחה בשמחה ע"ש, וערמב"ן שהק' דהא זה הי' מתקנות משה וכ' ואולי נהגו תחלה נכבדי האומות וכו' ועי' ביפ"ת ובפ' ויחי דמחלק בין מצות דאין למדין מקודם מ"ת לענין מוסריי, ופי' בפני משה על ירו' פ"א ה"ד, מסנהד', ובשו"ת חת"ס יו"ד סי שמ"ו, ובשואל וחשיב רביעאה ח"א סי' מ"ח, והביאותי' בפ' ויחי (נ' י') וע"ע בפ' ויצא (כ"ח כ"ב):

פסוק ל

ויאהב גם את רחל מלאה. עי' בכל"י שאהבה נמשך מלאה בעבור שמסרה סימנים, ועי' בס' מגלה צפונית, ובכורי אביב מ"ש בזה:

פסוק לא

כי שנואה לאה. בנדרים ד"כ ע"ב בני ט' מדות בני שנואה כו'. ועי' להראב"ד בס' בעלי נפש והשנואה מרוחקת בשעת תשמיש שהרי לאה הי' שנואה ואעפ"כ יעקב נזדקק לה אלא בשעת תשמיש מיהת הי' רצוי' לפני'. עי"ל שלא הי' אוהב אותה אהבה יתירה כרחל אבל ל"ה שונאה עכ"ל וכ"כ בב"י או"ח סי' ר"מ, ועי' בברכי יוסף הק' אמאי לא חי' ראב"ד כמ"ש בב"ב קכ"ג אילימא שנואה ממש אפשר בגנות בהמה טמאה לא כו' אלא ראה ה' ששנואין מעשי עשו בפני' ויפתח רחמה, עו"ק שכ' ויאהב גם את רחל מלאה אלמא הי' לו אהבה ללאה אלא אהבת רחל גדולה, והמהרש"א כ' ק' איך עבר יעקב אלא תשנא וגם בלידת שמעון כ' כי שנואה אנכי והו"ל ראובן ושמעון ח"ו בני שנואה. וי"ל דקודם שראה יעקב שנפקדה בביאה ראשונה הי' שונאה ובדעתו הי' לגרשה כמ"ש בב"ר וכשנפקדה אמר אמן של אלו אני מגרש? כו' ומ"ש לאה שנואה אנכי על שהי' שנואה מקודם ע"ש, ועל בני תמורה כ' הראב"ד נתכוון לערוה ונזדמנה אשתו, וי"א אף בב' נשי' ול"ק מיעקב י"ל דעדיין לא נתנה התורה. א"נ שלא נתעברה בלילה הזה. אבל ק' מאחר שהי' שוגג וסבר שהיא היא שמתכוון אליה למה נקרא מורד ופושע אלא מחוורתא כלישנא קמא ע"כ, ובמג"א סי' ר"מ סק"ט כ' אפי' שניהם נשי' וצ"ע מיעקב וי"ל ומשום זה לא נטלו שבט ראובן חלק בא"י בעבר הירדן, ומ"מ צ"ע דהי' ח"ו מן המורדים ובפרט שנתעברה בלילה זו. וצ"ל דדוקא כשראה רחל שוכבת במטה ונתכוין לגוף זה ואח"כ נזדמנה לו לאה תחתי', אבל יעקב משעת כניסתו לחופה ראה לאה ונתכוון לגופה לית לן בה, וכיוצא בזה חלקו בסנהד' גבי נתכוון להרוג זה והרג זה עכ"ל. ובברכ"י שם כ' על הראב"ד שתירץ שעדיין לא נתנה התורה ק' חדוד שארז"ל ישי שנתכוון לשפחתו ונזדמן לו אשתו, ועי' בעשרה מאמרות שכ' כוונתו משום ספק מואבי ולא מואבית, ועי' במוצל מאש סי' ס"ח, ודוד הי' לאחר מ"ת, ולהתי' שעיקר כפי' הראשון א"ש הכל דאפשר דישי שחררה, או כמ"ש הרמ"ע שהי' על תנאי ודעתו לקדשה בביאה כדין. אמנם הרא"ש ור"ן ורש"י לחד לישנא פי' אפי' נשא, ואפשר דיש חילוק דבני תמורה אף דנתכוון לאשתו א' ובאה לו שניה היינו משום דפשע דהו"ל לבדוק ולידע מי היא, אמנם יעקב מסר סימנים. וגם ישי כ' הרח"ע במאמר חקור דין ח"ג פ"י שישי מסר סימנים לשפחתו והיא מסרה לגבירתה, ובכה"ג דהי' סימנים ל"ה בני תמורה דמה פשעו:

וע"ש עוד דצריך להזהיר לאשתו כו' כי אחז"ל שבת נ"ה ד' מתו בעטיו של נחש עמרם

בנימין ישי וכלאב, ואמר דוד הן בעין חוללתי, ודחז"ל כי אשת ישי הצלפונית וישי הי' שונא אותה וה"ל לישי פלגש פ"א באה אשתו של ישי במקום פלגש ונתעברה וילדה דוד, ודאי דעת הצלפונית הי' על בעלה ומחשבת ישי ל"ה עלי' כו', וכן ראי' מיעקב ומיהודה שהוא לא ידע והיא יודעת ויצאו מהם צדיקים ע"ש, הנה מ"ש דהצלפונית הי' אשת ישי אמו של דוד, בב"ב צ"א אי' דצלפונית אמו דשמשון ואמא דדוד נצבא בת עדאל, ובישועות יעקב שם כ' ע"פ המד' דהשיבה שגם הוא אמר שהוא עשו ובאמת יעקב שמו. וכ' דמ"ש אנכי עשו ל"ה שקר דכוונת יצחק שלא לברך הקטן ויעקב דלקח בכורתו עומד במקום עשו, והמפו' כ' דלא רצה יעקב ללאה לפי שנפלה בגורל עשו. וזה שהשיבה לו כיון שאתה אמרת אנכי עשו בכורך א"כ אנכי מוכנת לך. ואין כאן תמורה בעיקר הדבר וזה שקראה ראובן ובמד' שאמרה אע"פ שלקח יעקב הבכורה מראובן מדעתו אפ"ה הי' אוהבו. ועשו שנתן מדעתו הי' שונאו. ועי' בחדושי גאונים על ע"י ווילנא סי' ק"ח דהיתה בוכה והיתה שנואה לעשו שלא רצה גם הוא ליקח אותה, וה"ק וירא ה' כי שנואה מעשה עשו בעיני' עד שגרמה לעצמה שתהי' שנואה בעיני עשו מיד ויפתח את רחמה אבל בעיני יעקב ל"ה שנואה, וא"ש דל"ה בני שנואה, וגם לא עבר יעקב אלא תשנא דשנואה דקאמר שנואה לעשו, וח"ש עתה יאהבני אישי היינו אהבה יתירה מכל נשי', ועשו"ת שבות יעקב ח"ג סי' קל"ה הא דאסור לישא לשם נוי. ז"ד דכוונתו רק לנוי או לממון אבל אם כוונתו גם למצוה אין קפידא, וראי' מיעקב דא"כ אתה מוציא ח"ו לעז על יוסף ובנימין ע"ש אריכות, וע"ע בקובץ דרושים חוב' יו"ד סי' כ"א בקונ' אמרי שפר:

פסוק לב

ראובן רש"י מה בין בני ועי' ברכות ד"ו ע"ב, ובפני יהושע שם תמה שהרי בפ' מבואר שקראה ראובן כי ראה ה' בעניי, ונהי דלא סגי לי' לר"א בטעמא דקרא לחוד שאין משמעות ראה בפניי נרמז יפה בשם ראובן כמ"ש המהרש"א, ק' להיפך על הקרא כיון שאין זה עיקר שם אלא כר"א, ושמעתי שלאה לא רצתה לגלות שקראו ראובן משום מה בין בני כו' שהוא מעין נבואה שעתידה רחל לילד בן דא"כ הי' נהפך לב בטלה עלי' ולאהב גם רחל לכן העלימה זה ואמרה שקראה ראובן כי ראה ה' בעניי ופח"ח, וכד הוינא טליא הו"א שב' הטעמים אחד הם שמה שאמרה כי ראה ה' בעניי כי עתה יאהבני אישי, עיקר אהבה אינה תלוי במה שילדה דאפשר שתלד רחל אח"כ עוד יותר בנים. ורק מ"ש עתה יאהבני מצד מה שקראה ראובן מה בין בני כו' ורמזה ליעקב שבאמת הוא גדול מעשו. ולפי"ז מתחלה הי' לאה ראוי' ליעקב ורחל לעשו, שבשביל כך הי' עיניה רכות. וא"כ ע"י קריאת שם יבין וישכיל יעקב שרימזה לו שעיני' רכות בשביל כך ויהפך

לבו משנאה לאהבה עכ"ל, והגר"א מווילנא ז"ל אמר דע"פ חוקי הלשון להקדים הסבה ואח"כ המכוון כמ"ש (וירא כ"ב) יען אשר עשית את הדבר הזה כי ברך אברכך. וכן בכל השבטים כ' תחלה הטעם שמע ה' כי שנואה אנכי ותקרא שמעון וכו', והי' ק' לחז"ל מדוע בראובן נשתנה וכ' תחלה שמו ראובן ואח"כ הסבה, וע"כ כי גם בלעדי הטעם כי ראה ה' בעניי הי' ראוי לקרותו ראובן ורמזו מה בין בני כו'. ועי' בס' מור וקציעה. ובנח"ק ודברי שאול בזה:

ובהגהות מהר"צ חיות ברכות כ' שמצינו בתורה עצמה ב' טעמים כמו יוסף ה' לי בן אחר וגם אסף אלקים את חרפת, וכן בישששכר רמזה כי שכר שכרתיך וגם נתן לי אלקים שכרי על אשר נתתי שפחתי לאישי, וכן בזבולון והותר ג"כ לחז"ל לדרוש עוד טעם, ומצינו ג"כ בב"ר פס"ז ויגד לרבקה. ר' חגי אמהות נבואות הי' וכוונה ברוה"ק על העתיד להיות בסוף. ובס' עיון יעקב כ' אע"ג דראובן נולד קודם יהודה והש"ס מהפך ודרש ע"ש שקראו יהודה תחלה, נר' שק' כיון שחשבינן זאת ללאה לזכות על שהודית הי' לה לקרא לבן הראשון יהודה להודות שזכתה לילד בן הראשין שיהי' בכור ויהי' לו כהונה ומלכות, לכן קאמר ר"א אמרה מה בין בני כו' א"כ ידעה ברוה"ק שלא יהי' בכור מחנה, ואע"ג דהפסוק מפרש טעם אחר מ"מ מדייק מדשינה גבי ראובן שמו תחלה לכן אמר שיש עוד טעם שלא רצתה לאה לאמר דהיינו מה בין כו' ולא רצתה לגלותו ליעקב שאם יודע לו שתוליד רחל יוסף, ויטול הבכורה מראובן יאהב רחל ביותר, וז"ש כי אמרה ראה ה' בעניי כלו' טעם זה אמרה ליעקב אבל טעם שני לא אמרה ליעקב עש"ה:

ועשו"ת חתם סופר אה"ע ח"א סי' ו' שהשיב מ"ש לתי' מהרש"א יבמות ל"ד דלאה לא נתעברה מביאה ראשונה שיעקב כבש מעינו. א"ש קו' מג"א של"ה ראובן מבני תמורה שאפשר שביאה ב' הי' בלילה אחרת, ובפרט שיעקב שמר התורה ופירש מחמת דם בתולים. ולא בא אלי' עד אחר טהרתה עכ"ד, הנה מהרש"א לא כ' כן לקושטא דמלתא שהרי תוס' כ' ביבמות ע"ו שמיעכה באצבעו ולא כן כ' רק שהש"ס לא הו"מ להקשות מלאה. ומ"ש שפי' מחמת דם בתולים ליתא לפמ"ש הראשונים שקטנות הי' האחיות ולבן קבל קידושין וא"כ זמנה עד שתחיה המכה ול"צ לפרוש. גם מה שתי' קי' מג"א ליתא דא"כ תקשי דה"נ בני שנואה אע"כ בלילה א' נתעברה קודם שהכיר בה:

והנה ק' דמ"ט נקרא ראובן כי ראה ה' ושמעון כי שמע ה' מה נשתנה מראי' לשמיעה וי"ל דמתחלה שנאה ופירש ממנה שלא לשמש עם השנואה עד שהוכר עובר חזר לאהבה וכמ"ש רמב"ן, אך בנ"א הי' מלעיזים שהיא שנואה שלא האמינו שיעקב דר עמה פד שנתעברה משמעון אז הוברר שאינה שונאה שלולי כן ל"ה דר עמה, וא"ש בתחלה אמרה

ראה ה' בעניי זה פרישת ד"א ע"כ נתן לה הריון בלילה א' ומאז לא שנאה עוד ולא ראה ה' דבר, אך שמע בנ"א מדברים מוזרות בלבנה ששנואה היא זו, ויען כי שמע ה' כי שנואה אנכי ע"כ נתן לי בן שני לברר לכל כי אהובה היא, ועי' בס' אמת ליעקב לאא"ז הגאון מליסא ז"ל בברכות ד"ז מ"ש בזה דבר יקר. ומהאריכות לא העתקתי. וע"ע שם בס' סמיכות חכמים בזה:

פסוק לד

לוי. ערש"י ועי' חתם סופר חולין דכ"ד מ"ש בדברי', וברמב"ן דלויים לא נתרבו דלא הי' בגזירת כאשר יענו כו'. ועי' לוית חן וס' זכרון יצחק, וע"ע באוה"ח כי גם ביציאתה מעוה"ז לא תפרד ממנו להיותה בת זוגו וכו', עי' בס' מעמי המנהגים ח"ג דצ"ב שהביא מעבר יב"ק וזה"ק בראשית דבעולם האמת יש להאיש שייכות עם אשתו הראשונה, וע"ע באגדת שמואל על שמואל ב' (א' כ"ו) בפרשה כ"ה בפסוק נפלאות אהבתך כו' אביגיל בעוה"ז ומיכל לעוה"ב, וע"ש ברד"ק. ורלב"ג ובהגהות הרד"ל שם:

פסוק לה

הפעם אודה את ה'. בברכות ד"ז ע"ב מיום שברא ה' העולם ל"ה אדם שהודה לה' עד שבאה לאה, ותמו' וכי אדם נח אברהם יצחק יעקב שתיקנו כל התפילות לא הודו לה'. וראיתי בשם הגאון בעל סיב גיטין ז"ל דהחילוק בין שבח להודאה, שבח הוא על שאדם משבח פעולת טובתו שעשה לעולם, אבל אם האדם הי' סובר דדבר זה הוא לרעתו ואח"כ ראה שנצמח מזה טובה אז שייך לשון הודאה כמו מודה במקצת שסובר שזה שסבר דלרעה הוא ובאמת הוא טובה, וזה ודאי דאבות נתנו שבח לה' אבל לא מצינו שנתנו הודאה על דבר שסברו שהוא רעה ונהפך לטובה, אולם לאה הי' שנואה וסברה שזאת לרעתה. וכשראתה שעי"ז שהי' שנואה זכתה שיצאו ממנה רוב שבטים והי' לטובה אמרה הפעם אודה את ה':

פרק ל

פסוק א

הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי. בס' יפה לקץ כ' ע"פ גמ' קידושין ל' ע"ב אם פגע בך מנוול משכהו לביהמ"ד, וא"ל וקרא ק"ש, כו' וא"ל יזכור לו יום המיתה. ואחז"ל הני נשי במה קא זכיין באמטוי' בניי' לבי כנישתא, וכ' ביע"ד דרוש א' דר"ל במה מנצחין ליצה"ר כיון דהן פטורין מתורה וק"ש דהוי מ"ע שהזז"ג, אך בזכות שמגדלין בניהן לתורה יש להם כח התורה לנצח היצה"ר ע"ש, וז"ש רחל הבה לי. בנים, ואז אגדלם לתורה ואוכל לנצח היצה"ר בתורה. ואם לאו אין לי תקנה לנצח היצה"ר רק בזה שמתה אנכי להזכיר תמיד יום המיתה ע"ש:

ואחי הרה"ג ר' שלמה זאב נ"י אמר עפ"ד רמב"ן תולדות (כ"ו ה') דאבות קיימו התורה רק בא"י. לכן הוצרכה רחל למות בדרך משום איסור ב' אחיות, ומהראוי שהשני' שנשא באיסור תמות בחו"ל, אבל כיון שרחל הי' עקרה, ואי' במשנה ריש יבמות דקידושי איילונית הם קידושי טעית נמצא שלאה הי' הראשונה. וז"ש ותקנא רחל באחותה. בשביל שהיא אחותה, ותאמר הבה לי בנים ואני נתקדשתי תתלה, וראוי' לאה שתמות בחו"ל, ואם אין. רק שאשאר עקרה וקידושין שלי הי' בטעות. וראשונה היא לאה א"כ מתה אנכי. והא שבאמת מתה רחל בחו"ל. יש מדרשים הרבה כדי שהתפלל על בני', או משום שמכרה שכיבתה לילה אחת, אבל רחל סברה כנ"ל:

וביד"מ על מד"ר פע"א כ' על מ"ש רש"י כאן דאמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים וק' הא בני חיי ומזונא לאו בזכותא תלי' אלא במזלא (במו"ק כ"ח א') וי"ל לח"ש במדרש לקמן שד' מינים שבלולב נגד ד' אמהות מה הדס עליו חופין את עצו כן לאה חפופה בבנים, ומה ערבה יבשה לפני ג' מינים כן רחל מתה לפני אחותה, וא"כ רחל שסברה שהיא נגד ההדס א"כ ראוי' לצאת ממנה רוב הבנים, אמרה הבה לי בנים שהיא כנגד הדם והדס נמשל לצדיק כמ"ש במד"ר אמור ולכן קנאתה ואמרה אלולי שהי' צדקת פי' הואיל והיא נגד ההדס, ואמרה ואם אין פי' שאם אין אני נגד ההדס א"כ מוכרחת אנכי למות קודם אחותי:

ובקובץ דרושים ח"א כרך ב' סי' ל"א הובא בשם הגה"צ מסאקאלוב שליט"א שהק' מדוע חרה אף יעקב באמרו התחת אלקים אנכי, הלא אין אדם נתפס על צערו, וגם על רחל הכי לא ידעה כי בנים מאת ה' הוא, וי"ל דעל נשואי ב' אחיות כ' הרמב"ן תולדות (כ"ו ה') דאבות שמרו התורה רק בא"י ועוד תי' שאיסור ב' אחיות איתא טעם בתורה לא תקא לצרור שלא יהי' צרות זל"ז, וכיון שרחל מסרה סימנים ללאה ל"ש גביי' סיג של לצרור, ג' תי' בזה"ק כי עריות הם חדות גבוהות ואיסור אחיות ממדת החסד, וקין נשא אחותו כי עולם חסד יבנה, ואסור לכל אדם דאסור להשתמש בשרביטו של מלך, ואבות הם סמל המדות, ואי' בע"ז דנ"ד ב' הרי שבא על אשת חבירו בדין שלא תלד אלא עולם כמנהגו נוהג. ואפשר דמשום זה הי' אמהות עקרות מפני שצפוי לפניו ית' שיהי' עליהן לעז. בשרה מאבימלך נתעברה, ברבקה חשדו את אליעזר מפני שהי' מוכת עץ, רחל ולאה הי' ב' אחיות, וי"א שקידושי רחל קידושין ולאה נשאה באיסור, וי"א כי שכר עבודה אינה קידושין שאין משתלמת אלא בסוף ונשואי רחל באיסור, ולכך הי' עקרות ונפקדו ע"י נם, להורות שביאתן היתר הי', דאם הי' באיסור הי' מהדין שלא תלדנה, ואי"ל דעולם כמנהגו נוהג. דהרי במנהג העולם ל"ה ראוין להוליד דהי' עקרות, וז"ש וירא ה' כי שנואה

לאה שראה צערה שסוברת שהיא השנואה בנשואי' באיסור לכן ויפתח את רחמה בנס, ונתברר שרחל האחרונה. כי היא היתה מותרת גם באחרונה דל"ש אצלה הטעם של לצרור כמש"ל, וז"ש ותרא רחל כי לא ילדה ותקנא כו', ובראותה כי נכנס קנאה בלבה הבינה כי גם היא בכלל לצרור חששה כי מעתה אסורה ליעקב ע"כ אמרה שיתפלל עלי' שתלד ותסיר קנאתה ואם אין הרי אסורה עלי' ותמות מצער ע"ש באריכות בדברים נכונים. ובחוב' יו"ד סי' י"ג כ' שטענה הבה לי בנים לקיים מצות פ"ו ואם ין אין שאין אשה מצווה על פו"ר, מתה אנכי ובעינא מרא לקבורה:

פסוק ב

התחת. רש"י את אומרת שאעשה כאבא. עי' שו"ת זכרון יצחק בשם אביו הג' בעל משנת חכמים דק' איך מנע יעקב לבקש רחמים, ובפרט על רחל שהי' אהובה בעיניו, ותי' דעיקר התפלה לזרע לקיים מצות בוראו, ויעקב כבר הי' לו בנים. וידוע דעם כל שבט נולד תאומים, וכ"ש למ"ד דאף בב' זכרים קיים פו"ר לכן אמר אבא ל"ה לו בנים ותפלתו לקיים מצוה, משא"כ אני כבר קיימתי פ"ו, ועליך אין מקום לתפלה דאין אשה מצווה על פ"ו:

פסוק י

ותלד זלפה. רש"י שהי' נערה עי' ס' זרע ברוך סוטה די"ב, והובא לקמן בפ' שמות (ב' א'):

פסוק יא

בא גד. רש"י נולד מהול, עמ"ש בזה זקיני הגאון מלאסק ז"ל בשו"ת הרד"ד אה"ע סי' ט"ז:

פסוק יד

וילך ראובן. רש"י שעת הקציר הי' ולא פשט ידו בגזל להביא חטין ושעורין אלא דבר הפקר. ובסנהדרין צ"ט ב' כ' וז"ל לאחר שקצרו השדה שהכל רשאין ליכנס לתוך שדה חבריהן וסותר עצמו מכאן. וכ"ה במ"ר דהי' מן המופקר והרגישו המהרש"א ובאר שבע שם עש"ה. ובס' קהלת ישורון הק' דידוע דיעקב עבד רק עבור רחל. ולאה באה ברמאות אביה. ולאה אמרה להיפך המעט קחתך כו' ועוד מה ענין לקיחת דודאים ללקיחת בעלה מה מדה כנגד מדה, ועוד מה לכן ישכב כו' וכי בלילה א' מסלקת מתלונתה וי"ל דקשה ברש"י שכ' להביא חיטים ושעורים. וכי מה ענין שעורים אצל קציר חטים וי"ל דאיתא במדרש פע"ב חד אמר יברוחין דהיינו מיני בשמים, וח"א שעורים. ומסקנא דלמ"ד שעורים בימי קציר חטים בשדה הפקר הם לפי שכבר כלה קציר של שעורים ע"ש, לפי"ז כך הוא צחות לשון רש"י לא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים כלומר משניהם, כי אם שעורים לבד שהוא דבר הפקר. ואיתא במס' פאה א מ"ו. לעולם הוא נותן משום פאה ופטור ממעשר עד שימרח, ונותן משום הפקר ופטור ממעשרות עד שימרח, פי'

רע"ב המפקיר תבואתו ובא אחר וזכה בו אין הזוכה בה חייב במעשרות דכ' ובא הלוי אשר אין לו חלק ונחלה עמך יצא הפקר שידך וידו שווין אבל המפקיר תבואתו לאחר המרוח אין ההפקר ההוא פוטר ממעשר. ואיתא במס' מעשרות פ"א מ"ב מאימתי חייבין במעשרות התאנים משיבחילו פי' בתיו"ט כשאוכל קבע אבל ארעי רשאי עדיין לאכול כו' וא"ש המעט קחתך את אישי כלומר וכי המעט שאתן לך תוכל ליקח לאכול עם אישי שהמעט אינו אלא אכילת ארעי, אפי' את"ל שהי' הפקר לאחר מירוח וחייב במעשר אעפ"כ אכילת ארעי מותר לאכול בלא מעשר. אך אינו מספיק לשנים ולקחת גם דודאי בני. בתחי' ודאי אין רצונך ליקח הכל כדי לאכול אכילת קבע ולהוציא ממנו המעשרות שאין זו הוא מן המדה. אמרה רחל לכן ישכב כו' ויאכל בעלי אצלך אכילת קבע ממנו ותוציא המעשר מספק שמא הי' הפקר לאחר המירוח ואין ההפקר ההוא פוטר ממעשר. ועי' בקובץ דרושים ח"א כרך ב' סי' ל"א מ"ש בזה דרוש יקר:

דודאים רש"י שיגלי כו' וערמב"ן הביא משבת ד"נ האי כוספא. ועמ"ש מהרש"א סנהדרין דצ"ט ע"ב ובטור או"ח סי' רט"ז כתב בשם רש"י סימלק עשב שיש בו ג' שורות וכו'. ועב"י בשם רי"ו דסימלק הוא יסמון בל' ישמעאל, ונראה דלא הי' גורס ברש"י ברכות על סימלק יסמון מדהביא זה בשם רי"ו, וכ"כ שם בהגהות מהרלב"ח וא"כ יסיר בזה טענת הרא"ם וכן כל דברי המהרש"א וא"ש. והנה גם בדברי חמודות פ' כיצד מברכין אות קי"ב הקשה על הש"ע דלא כ' כן דסימלק ישמין בשם רש"י. וכ"ה בברכ"י שם וכ' דאורחא דמרן דלא מייתי רק בשם מחבר היותר נעלם. כמ"ש בכנה"ג יו"ד סי' קל"ב הגב"י אות כ"ה. ואח"כ כ' דבברכות הם הג"ה והכניסם ברש"י כהמהרלב"ח והפר"ח בלקוטים הביא פרש"י בחומש ולא הזכיר רש"י שבש"ס ודברי הרא"ם ע"ש. וע"ע בקובץ דרושים ח"ט סי' כ"ט מ"ש הגאבד"ק מאנקטוב שא ובמח"כ לא ראה כל הנ"ל:

וע"ע בס' דברי יוסף בשם החת"ס שזה הי' בחודש סיון מזל תאומים ועכו"ם משתחוים אז לצורת אדם ודודאים הם צורת אדם. (וכ"כ במדרש תלפיות) והק' דהי' לו לחוש ללעבד ואסורים בהנאה ע"ש ונ"ל דלכאורה יש לנו לדון להיתר מטעם חזקה דיש לו חזקת היתר כיון דספק אם נעבד או לא ואמרי' מכח חזקה דלא נעבד, ונבוא בזה למחלוקת ישינה אם השבטים הי' להם דין ב"נ או הי' להם דין ישראל גמור אף להקל וכמ"ש בפר"ד דרוש א'. והנה כבר כתב הפמ"ג ביו"ד סי' ס"ב דאחרי רבים להטות רק בישראל נאמרה ולא לב"נ ול"מ בהם רוב. וכ"ש חזקה דל"מ ע"ש, ועמש"ל בפ' נח:

ונ"ל ליישב קו' הנ"ל דלא צריכינן כלל לחזקה עפמ"ש הכרו"פ סי' ס"ג סק"ב בשם המל"מ דאבות שקיימו התורה הי' אצלם רק כמצות דרבנן שקיימו כל מה שאמר אברהם

ע"ש. וא"כ בספק אזלינן לקולא כמו במצות דרבנן. וא"כ א"ש כיון דלא הוי רק ספק נעבד אף דאדה"ר נצטוה על ע"ז היינו שלא לעבוד כדילפינן בסנהדרין (נ"ו ב') אבל על איסור הנאה לא נצטוה, וא"כ לא הי' אצלם רק איסור דרבנן ודינו להקל. ועוד כתבתי בזה במק"א:

פסוק טו

רש"י לפי שזלזלה כו' והוא מב"ר פע"ב. עי' פרשת דרכים דרוש כ"ו דלפי אגדה זו נענשה בשביל חליפי דודאים. עוד איתא במדרש לאה הפסידה דודאים ובכורה. ורחל נשתכרה דניטלה בכורה מראובן ונתנה ליוסף ואע"פ שהי' בחללו יצועי אביו, מ"מ צריך טעם למה ניתנה ליוסף ולא לאחר ועי' ב"ב דקכ"ג, וי"ל דזכתה רחל בשביל שביקשה דודאים לפתות בעלה בהם וכמ"ש רמב"ן שדודאים הי' לבשם יצועי יעקב כענין נפתי משכבי וזה לאהבתה להעמיד ממנו זרע. ומה שלא נקברה עמו מפני שהי' ב' אחיות ולא זכתה כי היא הראשונה. נמצא יש פלוגתא בחליפי דודאים יש דורשים לשבת וי"ד לגנאי. וזה הי' ויכוח יעקב עם יוסף. וכשהטריח ליוסף להוליכו לחברון ל"ה בלבו של יוסף כלום על מה שלא עשה כן לאמו רחל לפי שסבר שאמו נענשה במה שזלזלה במשכב הצדיק בחליפי דודאים, אבל עכשיו שנתן הבכורה ליוסף וע"כ שזכתה רחל בשביל חליפי דודאים. וחזרה הקו' על יעקב למה לא טרח עם רחל להוליכה לחברון, וע"ז השיב יעקב ואני בבואי כו' כלומר מה שקברתי', עלי הדרך הי' מטעם אחר ע"פ הדבור וכו' עש"ה ובפ' ויחי (מ"ח ז'):

ובענין ב' אחיות עי' בהגהות יעב"ץ בש"ם ווילנא שבת נ"ה אהא ד' מתו בעטיו ש"נ, צ"ב דבסוף פסחים משמע דאפי' ב' אחיות נחשב לחטא יעקב כ"ש עמרם שנשא דודתו, ובישי ג"כ איתא במדרש הרהור חטא ועי' קידושין פ"א. ולכאורה הו"ל למחשב טפי ליותם בן עוזיהו עי' סוכה מ"ה ב'. ובזה"ק בראשית נ"ג א' על יהושע וצ"ע. ועו"ק דכ' אין צדיק בארץ וכו' וי"ל היינו דדייק קרא יתירא. לימא אשר לא יחטא ולמה כ' אשר יעשה טוב ולא יחטא אלא ה"פ ודאי איכא טובא צדיקים דלא חטאו, אך מ"מ בטוב שעשו לא נמלטו מחטא כענין ישי שלא חטא כלום. ואף בפ"א דנתכוון לבוא על שפחתו ניצל דלא חטא ובא על אשתו ועשה טוב, הרי עכ"פ מצד המחשבה יש חטא במעשה הטוב, וכן ביעקב ועמרם טובים הי' בודאי כי לא נזהרו עדיין, רק שלא נמלטו מבחינת חטא העתיד או מצד הכוונה כענין יעקב שנתן עינו ביופי:

ועי' רמב"ן אחרי (י"ח י"ח) שהקשה למה בשאר עריות נאסרה אפי' לאחר מיתה ובאשה אל אחותה כ' ל"ת לצרור עלי' בחיי'. אלא טעם ב' אחיות שלא יבואו להתקנאות זב"ז

ורק בחיי' שייך קנאה ע"ש. וא"כ ברחל ולאה שהיו אוהבים מותר. ועי' במדרש תלפיות. וביפ"ת כ' דלאחר שנימול אברהם נבדל משאר ב"נ. וכשבא יעקב הי' מגיירן וגר נושא אפי' אחותו. עוד כ' דאיתא במדרש דלאה ורחל נולדו ללבן משתי נשים וגר אין בניו מיוחסים רק אחר האם וא"כ אינן אחיות כלל. עוד כ' שלא יקטרג השטן שיסבור שאין דבר טוב יוצא מזה וכבר כתבתי מזה לעיל בהרבה מקומות ועי' ג"כ לעיל (ל' א'.) ובוישב (ל"ח כ"א):

פסוק טז

אלי תבא. עי' נדרים כ' ע"ב כ"מ שאשתו תובעתו הו"ל בנים שאפי' בדורו של משה ל"ה ויליף מכאן ע"ש בר"ן. ובעירובין ד"ק ע"ב וברא"ם ובמהרש"א ולעיל (כ"ט ט') בשם האלשיך. ועי' בתרגום יונתן ונפיק חמרא דיעקב עי' בהפירוש, וכ"ה בב"ר ויחי פצ"ט יששכר חמור גרם. דחמורו גרם שנולד יששכר דהלך לאוהל לאה, וכ"ה בנדה דל"א א'. ובערוך ע' חמרא, ובס' נטריקן להפמ"ג קו ה' ומהאריכות לא העתקתי:

פסוק כא

ואחר ילדה בת. ערש"י, ובמהרש"א ברכות ד"ס. בתנחומא כ' מדכתב בל' זכר ולא כ' ואחרת דרשו שהרתה זכר אלא שע"י שדנה כו' ונרמז על יוסף, אבל ממ"ש הכא לאחר שדנה לאה כו' לא משמע דנתכוין לתנחומא, אלא ה"פ מה ואחר דבכל לידות לא כ' ואחר אלא ותהר וע"כ לאחר שדנה כו' ולזה לא הוזכר טעם לקריאת שם כמו בשאר בנים שאחר שילדה בת הוא טעם לקריאת שמה דינה. וע"ע במדרש תלפיות ענף דינה מזה:

ואחי הרב ר' שלמה ואב נ"י אמר דק' איך שיחרר יעקב לבלהה וזלפה, הא עובר בעשה, וצ"ל כמ"ש תוס' גיטין מ"א ב' שמצות פו"ר דוחה להעשה לעולם בהם תעבודו, וקיי"ל מצות פ"ו בן ובת ביבמות ס"א, לכן כיון שעדיין לא הי' לו בת הי' רשאי לשחררם לקיים פ"ו, וז"ש ואחר ילדה בת, אבל אם הי' לאה יולדת דינה מקודם הי' אסור לשחררם ולנשאם:

ובתיב"ע ואיחלפי עובריי' במעייהן והוה יהיב יוסף במעי' דרחל ודינה במעי' דלאה (ועי' וישלח ל"ג ז'), ובס' לוית חן כתב דיל"ד למה הוכפל הנם דינה במעי' דלאה ל"ה צריך רק ליתן יוסף בחטי' דרחל ודינה הי' לו לתאומים שנולדה תאומים עם כל שבטו וליתן ללאה בת בפ"ע, וי"ל דאיתא בהמפלת (ל"א.) והביאו רש"י בפ' ויגש (מ"ו ט"ו) אלה בני לאה ואת דינה בתו תלה זכרים בלאה ונקבות ביעקב לומר אשה מזרעת תחלה יולדת זכר כו' הרי דתליא נקבות באבי' לפי שבאה מזרעו, א"כ יוסף בתחלת יצירתו מלאה ומזרע שלה הי' ראוי לתלות בלאה יותר מברחל, דכן תולין הנקבה באבי' יותר מבאמה משום שהיא באה מזרע אב, לכן הוצרך ה' להחליף עוברי שניהם דהשתא מיהת הנקבה

של רחל כי יהיב במעי' דלאה קמה ברשות לאה. דאין לתלותה ברחל דהא איש מזריע תחלה בנקבה, וכיון דקמה דינה ברשות לאה זכתה נמי רחל ביוסף כדין חליפין, ובפ' וירא (כ' י"ב) אמנם אחותי בת אבי היא פרש"י דאחותו מן אב מותרת לב"נ, וא"כ איך נשא שמעון דינה דהיא אחותו מאב ואם, ולתיב"ע דל"ה אחותו רק מאב. ועפי"ז י"ל הפי' שאמרה רחל אסף ה' לי את חרפתי, היינו בפני העולם שכלם סוברים שאני ילדתי בן זכר, אבל באמת יוסף לא הי' מהריון שלי רק משל לאה אבל מי יתן ויוסיף לי ה' בן אחר לי דייקא, בן שיהי' נוצר מהריון שלי:

בראב"ע זבולון עם דינה הי' תאומים, עי' יערות דבש ח"א דרוש ב' הביא מד' הי' אשתו מעוברת ואמר יה"ר שתלד אשתי זכר תפלת שוא, ר' ינאי אמר ביושבת על המשבר אבל קודם מועיל תפלה, והק' הא כ' ואחר ילדה בת, ותי' דעיקר ברייתה זכר הי' ומתפלתה של רחל נעשה נקבה, ותמוה מה קו' דהא לפני ישיבת משבר להמר' מועיל תפלה, ואם הקו' קושיא מה משני עיקר ברייתה זכר הא זה עיקר הקו' דהי' זכר ונשתנה לנקבה, עו"ק דמתפלתה של רחל כו' ומגמ' משמע דלאה דנה בעצמה, וי"ל דלאה דנה לאחר שהי' לה ו' בנים וחשבה שתהי' לרחל לכה"פ ב' בנים כשפחות וא"כ ע"כ דהי' לה זבולון, ולראב"ע דזבולון ודינה תאומים וא"כ ע"כ לא התפללה לאה רק בלידת זבולון דהוא בן הששי ואז יושבת על המשבר ואיך הי' אפשר להפך דינה לנקבה, ומשני לא כן הול דמתפלתה של לאה רק מתפלתה של רחל והר הי' מתפללת תמיד, וה' ידע שזבולון במעי לאי הפך דינה לבת, וע"ש שכ' טעם למה הי' בזבולו תאומים, דעיקר זבולון שיחזיק תורה אבל כשיהי ת"ח נסמך על מתנות קציו וחייו תלוים לו מנגד ועיקר החזקת תורה להשיא בתו לת"ח ולא יאכל הת"ח נהמא דכסופא וגם הוא יתן בעין יפה כ הלא זרעו הוא ולכך בזבולון נוצר עמו נקבה להורות כי נקבה שכרו ובזה יזכה לשלימות ע"ב כי דבריו מתוקים מדבש:

פסוק כב

רש"י הוא שיסד הפייט האדמון כבט כו' וברא"ם, ועי' כנה"ג או"ח מה שנתקשה ברא"ם בל' חלה אי הוא לשון לידה או ל' תפלה, והוא ביוצר ר"ה שחרית יום א' ד"ה אבן חוג, ועשו"ת תשובה מאהבה בקונטרס על הפיוטים אות י"א אריכות בזה:

פסוק כג

אסף ערש"י ותיב"ע ור' בחיי, ובספר נטריקן מהפמ"ג קו י"ב, הא דכ' ותקרא יוסף לאמר יסף ה' לי בן אחר הראשון מלא וי"ו ושני חסר. ובתיב"ע היכדין יהושע ברי' דיוסף כו' ית חסודא דמצראי למגזר יתהון, והוא פלא, וי"ל דהי' ק"ל איך קראה ליוסף יוסף ה' בנימין דדרך שקורין לאדם בשם העצם שלו לא בשביל בנה האחר. גם מלת אחר צ"ע

הול"ל יוסף ה' לי עוד בן, והנה פחדה שלא תעלה בגורל עשו וחרפה לתת בנותיו לאיש אשר ערלה לו כמ"ש בני יעקב לשכם, וערמב"ן יוסף בן אחר היוצא מחלציו של יוסף הוא יהושע בן נון הכלול ביוסף ויגזור וימול בנ"י להסיר חרפת ערלה "בן אחר' מאוחר בזמן יציאת מצרים יהושע ע"ש אריכות מזה:

רש"י מי שיש לו בן תולה כו', עי' בפמ"ג או"ח סי' תק"ס במ"ז סק"ד בשם א"ר בטעם שבירת קדירה בתנאים כדי להבהיל שלא יהי' השמחה במלואה ולזכור בחורבן, וכתב שם לשבור תחת החופה כוס שלם ואין בזה משום בל תשחית כיון שעושין לרמז מוסר למען יתנו לב משא"כ בתנאים שעושין להבהיל ולמעט השמחה ראוי ליקח קדרה שבורה חרם לשבור ע"ש, ולפמ"ש המדרש ורש"י כאן גם בתנאים הוא לרמז מוסר חי שבר כלי בנך כו' דאין אשה אלא לבנים, ועי' רמ"א יו"ד סי' קע"ח מר"ן פ"ק דע"ז בטעם דשורפין על מלכים, ובתוס' ע"ז י"א ואין משום בל תשחית, וע"ע בשו"ת אוריין תליתאה סי' נ"ב לענין שנוהגין בהילולא דרשב"י בל"ג בעומר לשרוף בגדים יקרים, ועי' במשנה מדות פ"א רשות הי' לו לשרוף בגדו, וע"ש בתפארת ישראל דהא איכא בל תשחית, ובס' אגרא דבי הלולא בסופו מ"ש בזה ובשם הבעש"ט ז"ל איתא בשעת התנאים שוברים כ"ח כי א"א לקרוע התנאים ככלי חרס אחר שנשבר אין לו תקנה ובחופה כלי זכוכית דיכול לפטרה בגט דוגמת כ"ז שאע"פ שנשבר יש לו תקנה, ועי' בס' מרום הרי"מ מהרה"צ מגאסטאנין ז"ל מ"ש בזה:

ועי' צל"ח ברכות כ' הטעם לשבירת כלי זכוכית רמז שאדם דוחה לכ"ז שיצירתו מעפר וכששיבר יש לו תקנה, גם אדם כי נשבר ע"י חטאיו יש לו תקנה בתשובה, וגם אין לו טהרה במקוה כן האדם אם נטמא בעונותיו אין לו שום טהרה רק שבירת רוחו כמ"ש לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה. גם י"ל כמו שכ"ז כלי חשוב ועיקר יצירתו מעפר כן האדם נוצר מעפר. וכמו שכ"ז יש לו תקנה להיות חוזר ונעשה כלי כן בנ"א בתחיית המתים. וע"פ בשו"ת חתם סופר יו"ד סי' רל"ג מענין הלולא דרשב"י בל"ג בעומר בצפת ובשו"ת שם אריה או"ח סי' י"ד עש"ה. ועי' מה שכתבתי בזה בפ' בראשית (ג' כ"א):

פסוק כז

ויברכני ה' בגללך. עי' מהרש"א ברכות ח"ב א'. תיכף לת"ח ברכה שנ' ויברכני כו' רש"י בחומש פי' שע"י בא לי ברכה כו'. ערא"ם ומכאן לא משמע כן אלא על צאנו שהי' מעט ונתרבה אמר שנתברך תיכף מיד בביאתו כדמפורש כי מעט אשר הי' לפני ויפרוץ לרוב וכו' ופי' ראב"ע שנתברכה משעה שראה רגלי בביתך. ודומה ויברך ה' את בית המצרי שתיכף הי' ברכה ע"ש. ועי' בלוית חן הא דלא פירש דהברכה בעשירות רק ברכה בבנים.

י"ל דזה הי' אפשר ללבן לתלות במזל בניו כמ"ש בפג"ה בית תינוק ואשה אע"פ שאין נחש יש סימן, לכן פרש"י דהוא גופי' שיהי' לו בנים זה עצמו הי' סימן שנתברך בגללו:

פסוק לב

שה חום בכבשים. רש"י איתן שילדו מכאן ולהבא. עי' כת"א הא דביקש רק על הנולדים ולא ביקש שליש או עשירית כדרך מקבלי צאן י"ל משום דיעקב אמר עשר אעשרנו לך ובבכורות נ"ו לוקח פטור ממעשר בהמה, א"ר לקח י' עוברין במעי אמן חייבין במעשר א"ק כן תעשה בשעת עשיי' מיעוט הכ' פרש"י ובמעי אמן לאו שעת עשיי' הוא שאין ראוין להתפשר. ודורות ראשונים הי' מכניסים פירותיהם דרך שפרים כדי לחייב במעשר. ובב"מ מוכח דכל מה שפועל לוקח בשכרו הוי לקוח, וזה כוונת יעקב שלא ביקש ליתן לו שליש כיון שהי' ביד לבן רשות שיתן לו איזה שירצה ולא נקנו לו במעי אמן הוי כלקוח ופטור ממעשר. ולכן אמר שיתן העוברים ונקנו לו במעי אמן והוי כלוקח עוברין דחייב במעשר. ובס' משנת חכמים קונטרס מעלת המדות דקל"ו כ' דאם יתנה במחצה שליש ורביע א"כ יהי' שותף ופטור ממעשר. עי"ל דאיתא בהג"א ופסקו הפוס' דבהקנאת בכור ל"מ רק הקנה בהמה לעוברה דאל"כ הוי דשלב"ל. ועל דבר שאינו קצוב ל"מ קנין עי' חו"מ סי' קל"א. ר"ז ורל"ב. לכן אם ישעבד לו לפי מספר הצאן ל"מ דהוי אינו קצוב ולהרבות עליו מוהר בין אם יהי' רב או מעט לא רצה לכן המציא עצה כל שה כו' ויהי' לו זכות בכל הצאן ויהי' יכול לקיים מצות מעשר:

וכל שה חום. פרש"י דאדום. ורמב"ן הוסיף דמגזרת אור החמה שדומה לשמש שיתאדם קצת, עי' ס' מיני תרגומא דהביא ראי' מב"ב פ"ד א' האי שמשא סומקתא הוא תדע וכו'. וכ' רשב"ם ש"מ שחמתית אדומה וע"ש חמה שהיא אדומה קרי לחיטין אדומות שחמתית עכ"ל ועי' באורי מהרא"י להתה"ד דביאר ענין המקלות דאיך צדיק כיעקב יעשה רמאות וי"ל דכדין עשה שהתנאי בתחלה הי' שכל צאן שיהי' בו אחת מן הסימנים הללו או נקוד או טלוא או חום ונקודים, וברודים בכלל אלו הסימנים הי' כדמוכחי קראי וראי' דחד סימן הי' התנאי כדכ' וכל שה חום בכבשים מדהאי לחוד אינך נמי לחוד, ונתיירא יעקב מטענת רמאות שיאמר שכולם צריכים להיות נקוד וטלוא וחום ולא יהי' פירושו או זה או זה כמו חלק ועשה מאמר. ולכך פצע המקלות ועשה בהן רק ב' סימנים וא"כ כל הצאן שילדו בג' סימנים ודאי שלו הי' מדינא דסימן א' מעצמו בא, ולפי היושר הי' התנאי רק סימן א'. וכן כשנותן פני הצאן לנוכח הצאן כסה סימן א' וקרא מסייעני ויתן פני הצאן אל פקוד וכל חום בצאן לבן ואלו סימן שלישי לא כ' כאן עכ"ל, ועי' בבעה"ת עה"ת:

ובשו"ת מהר"ם פדוואה סוס"י ס"א וז"ל ע"ד פשט חה"ר אסרלין במקלות כו' פשט הרב אינם בידי. ומעתה יקשה למעלתך מדוע לא שם המקלות בעטופים מאחר כי בדין הי' שלו. נלע"ד שפי' הרב הפסוק ושה מקושרים היות שתאוותם היתה מרובה נזקקו בהתאספם יחד לשתות ושם לפניהם המקלות, והעטופים ר"ל שלא נזקקו או שלא הי' להם תאוה לא שם המקלות לפניהם, ואם אולי אח"כ בהתעורר תאותה נזקקו שלא בשעת שתייתם ויעקב לא הי' עוקב אחר הנואף לראות ולהשגיח תמיד בנזקקין. או אולי לא הועילה התחבולה זו כי אם בשעת שתייתם שדמות מקלות הקליפות נראה להם במים. בכן ממילא על כרחו הי' העטופים ללבן שלא כרצונו, והעד לפי זה אמרו והי' בכל יחם הצאן המקושרות ושם יעקב כו' ובהעטיף הצאן לא ישים וגו' ולא אמר בכל יחם הצאן העטופים כראשונה במקושרות אלא שרצה לומר שלא יתיחסו כלו' לא נזקקו על דרך בחטא יחמתני אמי ודי באלה עכ"ל:

ובאור ורוע הגדול בשו"ת סי' תשס"ט וז"ל אומרים רבים טוב מי יראנו, בפ' יעקב אבינו על מחשוף הלבן טעם יבוננו, אולי יש אשר לזכות ידידנו. וראיתי כי כולנו כצאן טעינו, כי לא כאשר דמינו. אשר פצל בשל לבן והפקיע ממונו ממנו. אלא איש תם חסידות מה' ומישראל לנקותנו. ומן הכיעור ומן הדומה להרחיקנו, שלא יחשוד אותו לבן ויעליל עליו להוציא שכר טרחו מידו. והתנה עם לבן שכל שה נקוד וטלוא ונקוד בעזים אשר יולד בעדר לבן יהי' שכרו של יעקב, וגם אשר כבר נולד נקוד וטלוא בכבשים וטלוא ונקוד בעזים והי' שכרו ויטול מיד ככ' אעבור בכל צאנך היום הסר משם כל שה נקוד וטלוא כו' וענתה בי צדקתי כו', כלומר יודע אני שהבורא ישלח ברכה בחלקי שמא תאמר כי גנבתי מחלקך, זה התנאי יהי' בינינו כל אשר איננו נקוד וטלוא גנוב הוא אתי ושלך הוא ועלי לשלם לך פי שנים ככ' שנים ישלם ויאמר יהי כדבריך נדמה לו דבר מיעוט וקבל על עצמו ויסר ביום ההוא את התישים הנקודים והטלואים ואת כל העזים הנקודות והטלואות ויתנם יעקב ביד ראובן ושמעון בניו. וישם דרך שלשת ימים בין עדרו של יעקב הרועים בניו, ובין עדרו של לבן הרועה יעקב שלא יאמר לבן שבא מעדרו, ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון ויפצל וגו' ויצג את המקלות אשר פצל וגו' ברהטים בשקתות החים של עדר יעקב בהרועים של יעקב ר' ושמעון בניו ויחמו הצאן של יעקב אל המקלות ותלדנה הצאן נקודים טלואים והכבשים נקודים וטלואים הנולדים בצאן לבן הפריד יעקב לבד, כי זהו שכרו כאשר התנה עמו וישת לו עדרים לבד ולא שתם אל הצאן לבן, שלא יאמר לבן בעבור שרואים עקודים ונקודים יולדים כמותם, ובהעטיף הצאן היינו המכוסים של לבן שכולם שחורים או כולם לבנים, והם של לבן לא ישים

שלא להפקיע ממונו של לבן. והי' העטופים ללבן והקשורים ליעקב. ולא יכול לחשוד את יעקב כי עמד באמונתו, וענתה בו צדקתו, כך נראה בעיני אני יצחק בר משה בן הרב יצחק בן החבר ר' שלום זצ"ל עכ"ל:

באוה"ח והרמאי לבן נתחכם כו' ונטל עקוד וכו'. בבעה"ת כ' שלבן שינה תנאו שלא התנה להסיר רק הנקודים והוא הסיר אף הפקודים ולכן הציג המקלות דעם עקש תתפל. וע"ע בפסקי מהרא"י מהתה"ד סי' ק"ל. בדשלב"ל לכשתגנוב ותשלם הכפל דזכה בהכפל וכו' ובנ"ד דכבר הי' העזים מעוברת ומלתא דעבידא דאתא נעשה כאומר לו קנה בהמה לולדותי' דמהני כעובדא דמרי בבכורות, וקרא מוכח הכי גבי יעקב ולבן שקנה הולדות כמו שהתנה עמו בשכר טיפולו וטרחו עכ"ל. ועי' ברביד הזהב. ובס' סנהדרי קטנה על סנהדרין בהקדמה כ' דמדת יעקב אמת כמ"ש תתן אמת ליעקב, והיינו דכתיב איש תם ביעקב נוטריקן של אמת ר"ת איש תם ומה"ט כ' ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא ומדרשו אם לרמאות גם אני אחיו ברמאות ואם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו הכשרה, כי כן דרכו של אמת לשלם לאיש כמפעלו וכמו שאין דרכו לעשות רע להולכים בתמים אין דרכו להטיב עם עושי רמיה, ולכן כשהלך לב עמו ברמאות גם הוא לקח המקלות ברהטים בשקתות המים, דלכאורה נראה ח"ו בערמה ורמיה רק קיים בו עם עקש תתפתל, כמ"ש בתהלים י"ח וגם כנגד בניו לא נשא פניו בהיות להם חטא ונטל הבכורה מראובן ונתנה ליוסף, וגם על שמעון ולוי אמר בסודם אל תבא נפשי וכו' ולא חס עליהם להעביר על פשעם כי כן הוא מדת האמת עש"ה:

ולבאר היטב הענין כי באותו מדה שרצה ה' לזכות ישראל שילכו בתמימות ואסור לגנוב דעת הבריות אפי' על עכו"ם כמ"ש בפ' קדושים עה"פ ואהבת לרעך כמוך, כן מצוה להתנהג בכל מיני ערמה נגד רשפים ערומים, וכמו שמצוה לא תעמוד על דם רעך וחיוב להציל חבירו הטובע כן מצוה הבא להורגך השכם להרגו, ולולא זה הי' צדיק אבד בצדקו ורשע האר ברשעתו כי יבא רשע בערמימותו והצדיק יגיד לו כל לבבו, ואח"כ ימסרהו ביד שונאיו. וכמעשה דהורדוס עם בבא בן בוטא במס' ד"ד ע"א וחי בהם כתיב ולא שימות בהם. לכן בזאת יתהלל יעקב בבטן עקב את אחיו, וכן נהג עם לבן כי מלבד הרמאות שעשה עם בנותיו, גם שינה בדיבורו כי התנאי הי' שיסיר כל שה נקוד וטלוא וכל שה חום בכשבים וטלוא ונקוד בעזים, כתיב ב' פעמים שה ר"ל הנקבות והקטנים דוקא אבל התישים ועתודים הזכרים אשר על ידן תלדנה הנקבות דוגמתן ישארו בעדר. ומיד שינה ויסר את התישים הנקודים. וגם יעקב התנה הסר משם, רק משם ולעשות עדר לבדו כדי שלא תאמר למחר כי הנקודים מעדרך. לכן תתנם ביד רועיך ולא להרחיקם

מכאן. ורק ילכו זה אצל זה ואם יראו הצאן דוגמתן וילדו כמותן יהי' למזלי ואם לא ילדו יהי' למזלך. ולבן הרחיק מהלך ג' ימים שלא יראו צאן יעקב את הנקודים והטלואים שלו. לכן השתדל יעקב שלא יצא נקי כדל ועני, ועי' מגילה (י"ג א') ומי שרי לצדיקי לסגויי ברמיותא. אין דכ' עם עקש תתפתל. וז"ש יצחק לעשו בא אחיך במרמה ותרגום ורש"י בחכמה. וכן במלחמה כל המרבה להערים ה"ז משובח כמ"ש במשלי כ"ד בתחבולות תעשה לך מלחמה אבל נגד אנשים היושבים לבטח כ' (שם ג') אל תחרוש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך. וא"ש מה שהכביד ה' לב פרעה. גם מ"ש משה דבר שקר דרך ג' ימים נלכה במדבר ונזבחה ובלבו הי' לברוח. גם מ"ש וישאלו איש מאת רעהו כו' הוא גניבת דעת, והראב"ע כ' בפ' שמות (ג' כ') כי לה' הארץ ומלואה ובידו ליקח מזה וליתן לזה. וכמ"ש רש"י ר"פ בראשית. אבל זה ניחא אלו צוה ה' בפירוש שיאמרו הננו מבקשים כלי כסף וזהב ואם לא תתנו לא נצא ובאותו שעה שמהרו לשלחם שאמרו כולנו מתים בודאי הי' נותנים להם הכל בעד נפשם. אבל לא להטעותם בלשון שאלה. וגם דסמוך למתן תורה ילמד לעמו דרך שקר וגניבה. והתורה עתידה להזהיר מדבר שקר תרחק. ולמ"ש א"ש דמצרים עבדום תחלה בפה רך ואח"כ בפרך, לכן גם הם נצלו את מצרים בפה רך דרך שאלה מדה כנגד מדה. ועי' מזה בס' נדבות פי ח"ב דרוש י"א. ובכתב והקבלה:

והנה כל מפורשי תורה יצדיקו את אבינו יעקב שלא יהי' ח"ו נראה שעשה שקר ורמיה. ואנכי רק הבאתי דברים מפוזרים אשר אינם כתובים בספרים אשר יסודתם על התורה. ובעצם הענין נפלא הדבר למה יעיזו פניהם המתחכמים בימים ההם לדבר עתק דברים יורדים חדרי בטן נגד כבוד יעקב אבינו על דבר המקלות. ובאמנה לא נביט און ביעקב. ומדוע בדבר לבן הארמי הרע הזה. אשר עשה נבלה אין לסלוח ובמחשך מעשהו, כי רמה את יעקב בהשגל הנצבת לימינו אשר עמה יבלע כל ימי חייו. ונתן לו אחותה. ובטח כולם יענו ויעידו כי בדבר הזה גדול עונו מנשוא כי אין זה דיני ממונות. אך בנפשו הוא. לא יהגו בגרונם. גם אנשי בליעל בחרו במדת ה' ומדקדקים בצדיקים אם של עבירה כחוט השערה, ולא אחת עה שש'. מהחטאים בנפשותם. אם איש תמים במעשיו וע תח על רוע מפעלותם, יבקשו למו שם אחד מהחסידים. אשר יאמרו עליו כי עשה פעם דבר שלא כהוגן. וכאריות יגברו וינהמו:

ראו נא מה עשה החסיד הזה ובזה ימצאו למו פחחון פה לעשות כל הרע בעיני ה' ואדם באין מפריע והחכם מכל אדם אמר חכמים הם להרע ולהטיב לא ידעו' והמכיון בזה נראה לומר כאשר חכמים יעשו דבר לא טוב לפעמים. כל העולם ישאגו בלהקת קולם.

חכם וצדיק עשה כזאת אבל כשעושים הרבה טוב, זאת לא יגידו בשער בת רבים. אשר טוב עשה החכם. וזה"פ "חכמים המה להרע" אם עשו פעמים רע. הם חכמים לענין זה. ולהטיב לא ידעו מה שעושים רב טוב, בזאת לא יזכרו לו. הארכתי קצת בזה אבל האמת יורה דרכו. כי כן הוא האמת. והוא רחום יכפר עון:

עי' ברמב"ן ד"ה וטעם כ' כי רוב הכבשים שחורים וראיתי בקובץ חידושים מאגודת הרבנים בווארשא חוברת ז' סי' כ"א שהקשה משבת דע"ז ב' מ"ט עיזא מסגן ברישא והדר אמרי א"ל כברייתו של עולם דברישא חשוכא והדר נהורא ופרש"י סתם עזים שחורים סתם רחלות לבנות. ובמנחות ד"ג סע"א אמרי דיכרא אוכמא הוא כ' ג"כ רש"י דסתם שעירים שחורים הן ובסי' מ"ה תירץ ש"ב הגאבד"ק מאנקאטוב שליט"א דאפשר דהרמב"ן כ' בכבשים זכרים והם הרוב שחורים. ורש"י כ' ברחלות וסתם רחלות לבנות ע"ש, ודבריו צ"ע היכן מצינו חילוק בין זכרים לנקבות והדבר צע"ג:

פסוק לח

ויצג. עי' נחלת יעקב מ"ש ברמב"ן עירין בפועל, ועמ"ש בפ' לך (י"ב ו') ובשמות (א' כ"ב): ברש"י דצה כמו דעצה. עי' בש"ס דווילנא בהגהות הג"מ מתתיהו שטראשין עירובין די"ח על הגמ' דיומדין, דיו עמודין, הפ' נבלע עי' ברש"י ויצא ובערוך ערך סר ב' סער בהבלעת ע', וכן דרך ל' ארמי להבליע ח' ועי', שותיה דמר שעותיה כו' וע"ע רש"י בראשית (מ"ג ב') בי אדוני ל' בעייא ובויקרא (י"ד מ"א) ואת הבית יקציע עי' רש"י ורשב"ם שם. ובמיכה (א' י') בכו אל תבכו שפי' בעכו, וכן נ"ל מ"ש שם כי חלה לטוב יושבת מרות כי הי' מקום מערות, ומצינו עוד מערת בנחלת יהודה (יהושע ט"ו נ"ט) אבל יותר נכון לומר שהי' מערת עדולם אשר הי' שם דוד בברחו מפני שאול (ורד"ק כיון ע"ז בישעי' (ל"ב י"ד) במ"ש עופל ובוחן הי' בעד מערת עד עולם, וחלק לב' תיבות להנעים החליצה), והפי' הע' למען שישאר מרות נגד טוב וכו' ע"ש באריכות:

פסוק מג

ויפרוץ. רש"י מכר צאנו בדמים יקרים, וקשה דילמא מכר בדמי שווין עשפ"ח וכ' בס' חסרי יונתן דרש"י כ' דצאנו של יעקב הי' פרות ורבות שלא כדרך הטבע, ובע"ז די"ד מקום שנהגו שלא למכור לנכרי אין מוכרין וכו' דחשידי ארביעה, וקשה איך מכרן יעקב אף דאמרי' התם נכרי חס על בהמתו שלא תתעקר ולכן כ' רש"י דמכר בדמים יקרים משום שפו"ר שלא בטבע ובכה"ג בדמים יקרים ל"ח לרבוע שתתעקר. ובס' שארית יעקב כתב עפמ"ש בגיטין דנ"ב א' ההוא אפוטרופוס דהוי מזבין תורי וזבין עבדי סליקי לי' לפי שמזבין מידי דלא כלה קרנא וזבין מידי דכלה קרנא, לפי שמתורי אף שימות ישאר עכ"פ העור משא"כ בעבד, ולפי"ז שפיר כ' רש"י שק"ל איך מכר דבר שלא כלה קרנא

וזבין דבר הכלה קרנא ע"כ מתרץ דמכר בדמים יקרים ועלה יותרו ממה ששוה הצאן עם הערות וולדות:

פרק לא

פסוק א

יעקב את כל אשר לאבינו וגו', ע' כלי יקר כל הרמאות אשר לאבינו לקח שאפי' לבן לא יכול לעמוד לפניו, וכ"כ בישועות יעקב עה"ת ולא ראה שקודמו בכל"י, ועי' מזה בבינה לעתים דרוש י"א, וי"ל עוד דעשו צעק ויעקבני זה פעמים, וכן עשו שבזמנינו, יצעק דישראל ליקח את האוכל מאוה"ע וכל עשירות של ישראל מהם, ויען כי יש גם חסידי אוה"ע שמדברים טוב על ישראל, ומראים כי אין עולתה בו ע"כ מצא עשו הכללי להשיב כי באמת יעקב רמאי הוא, רק ערמה יתירה יש בו שמראה ערמותו, עד שלא די שלא ניכר ערמותו, עוד נראה כאלו רק טוב בו, ונוחל עבור ערמותו עוד כבוד ושם טוב ואומר גם בתוכנו יש גנבים אך יכירו אותם, אבל יעקב יעקבני פעמים את לקח, ועושה עושר לא במשפט, וגם ברכתי דמברכים אותו, וזה"פ לקח יעקב את כל אשר לאבינו כל הרמאות, וזאת חרה ביותר כי את לבן הכל מכירים שהוא רמאי, אך יעקב מאשר לאבינו לקח את הכבוד הזה" מערמות שלקח מאבינו גם מזה ינחל כבוד:

פסוק ד

ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו. רש"י רחל עקרת הבית, עי' מד"ר רות פרשה ז' סי' י"ג רחל הי' עיקרו שלו שנא' ורחל עקרה עיקרה, ועי' בפי' יפה ענף מ"ש בזה, ומכאן למדו חז"ל בברכות ח':

אם צריך לדבר סוד ידבר בשדה כי אזנים לכותל, אך לפי"ז מיותר לצאנו לא הי' למיכתב רק השדה לבד, אך מזה מוכח צדקת יעקב איך עבד באמונה ולא נטש עדרו אף רגע כי אף שהי' לו דבר נחוץ להתיעץ עם נשיו לא עזב את צאנו רק קרא אותן שיבואו אליו, וז"ש אל צאנו בשביל צאנו לשמור אותם, עוי"ל דלכאורה ליכא הוכחה מכאן שיוכל להיות שיעקב לא רצה לילך מעל צאנו ע"כ קרא להן להשדה לדבר עמם, אמנם יעקב הי' יכול לקרות אחת מהן השדה והוא תחזיר לביתה לדבר עם אחותה הסוד אלא ודאי מוכח מכאן שבבית אין יכולים לדבר הסוד ע"כ הי' מוכרח לקרות שניהם אל השדה:

פסוק ט

ויצל אלקים את מקנה אביכם ויתן לי, קשה דהול"ל אביכן, דלנקבות צ"ל בנו"ן, וכ' בס' יסוד אהל מועד לפמ"ש רש"י (ל' כ"ו) שע"י ביאת יעקב לבית לבן נתברך בבנים זכרים א"כ מקודם הי' הבנות בגדר בנים לירש את רכושו וקנינו לולי יעקב, וע"כ אמר יעקב שה' הציל המקנה שהי' של "אביהם" בהיותם כבנים ונתן ליעקב שבל יפסיד ירושת

נשיו את אביהן ע"י סיבת ברכתו שנתברך בבן שיעקב הי' הגורם לזה, וז"ש "אביכם" שהי' אז בגדר זכרים לירושה, ועתה לא יפסידו כלום שיהא ליעקב בעלן את מה שהי' ראוין לירש ודפח"ח:

ובאמת כ"כ תוס' בב"ב קט"ו ב' ד"ה מלמד דענה אשה הי' והא דכ' הוא ענה בל' זכר היינו מטעם כיון שירשה עם אחיה צבעון כזכר ע"ש ובפ' פנחס (כ"ז ז') כ' ג"כ נתן תתן להם נחלה, ולא כ' להן כמשפט הלשון לנקבות ורק לפי שציוה ליתן להן ירושה כמו לאנשים לכך כ' בל' זכר, ועי' בס' דברי יאיר בשם הר"ר העשיל ז"ל, לפי"ז א"ש בפ' מסעי (ל"ו ו') זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד לאמר לטוב בעיניהם' תהיינה לנשים אך למשפחות מטה אביהם' ג"כ הי' צ"ל בעיניהן אביהן ולהנ"ל א"ש, וא"ש נמי בפרשתינו (כ"ט ט') כי רועה הוא וק' דהול"ל היא ביו"ד על רחל, ולהנ"ל א"ש דדרך זכרים להיות רועים ולא נקבות, ורחל דעשאה מעשה זכרים שייך ל' זכר הוא בואו, ועי' ג"כ בשמות (ב' י"ז) ויבואו הרועים ויגרשום ויקם משה ויושיען וישק את צאנם, מתחלה אמר ויגרשום דעשאו מעשי זכרים במה שהי' רועות בהמות ועמד משה והושיען להורות שאף שהם נקבות מ"מ יש להם דין רועה ואח"כ אמר צאנם לפמ"ש במדרש שאף צאן הרועים השקה משה, וכל היכי כשיתקבצו זכר ונקבה במלה אחת יבא בתאר זכר:

ועי' ג"כ בפ' בשלח (ט"ו כ') ותצאן כל הנשים וגו' ותען להם מרים וגו' וקשה דהול"ל להן, ועי' בכל"י שם שעמד בזה, וי"ל כי מרים בכוון אמרה להם לאנשים שירו לה' כי גאה גאה ולא אמרה להן להנשים שתשורנה יען כי קול באשה ערוה, אך זה דוחק כי לפי"ז הנשים לא שרו רק אנשים והלא האנשים כבר אמרו שירה ורק י"ל כשראו האנשים שמרים לקחה התוף וכל הנשים אחריה, בודאי שאלו למרים מה זאת וענתה להם להאנשים, כי בזה שאמרה להנשים שירו לה' כי כו' וזה הי' תשובה לאנשים, ובזה מדויק היטב הלשון ותען דאל"כ הול"ל ותאמר להן מרים, אך התשובה הי' לאנשים, וע"ע בקובץ אהל תורה סי' נ"א ובפ' שמות (א' כ"א) ויעש להם בתים, קשה ג"כ דהול"ל להן, וי"ל דע"י שהחיו הילדים במים ומזון נתעלו למדריגת זכרים שהם בחינת משפיע ולכן כ' לשון זכר, וא"ש בפ' בשלח ותען להם מרים שאמרה שירה כאנשים, ועלתה למדריגת זכרים:

פסוק יד

ותען רחל ולאה. בתיב"ע ואתבת רחל באסכמותה דלאה, וכתב המפרש דאל"כ למה הקדים רחל ללאה, ובמדרש איתא מפני שדברה בפני אחותה הגדולה מתה תחלה, ועי' שו"ת שבות יעקב ח"א סי' ע"ו דרצה להוכיח מזה דמחויב אדם בכבוד אחותו הגדולה ואח"כ דחה דאי משום הא לא ארי', כי מלבד שאין למדין הלכה מאגדה, בלא"ה ליכא

למילף מהמדרש כלום, שאין זה נכנס בסוג חיוב כבוד רק שהוא ביזוי לדבר בפני מי שגדול ממנו ואף שאינו קרובו, וכדאיתא באבות פ"ה בשבעה דברים שבגולם עש"ה, והובא כן בפתחי תשובה יו"ד סי' ר"מ סקי"ט, ועי' בפ' וישלח (ל"ה י') ובפ' ויחי (נ' י') בענין לימוד מאגדה:

פסוק יז

וישא את בניו ואת נשיו, רש"י הקדים זכרים ועשו נקבות, וערא"ם ושפ"ח לפי שהי' שטוף בזימה נשיו עיקר, ומאוד קשה דבפ' שמות (ד' כ') ויקח משה את אשתו ובניו הרי דגם משה הקדים אשתו לבניו, וכן מצינו באבות שקיימו כיבוד לנשותיהן בפ' לך (י"ב ח') ויט אהלה פרש"י מתחלה נטה אהל אשתו ובפ' וישלח (ל"ה כ"א) ויט אהלה, גם בהעבירו את מעבר יבק את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו (ל"ב כ"ג):

ומצאתי בשו"ת זכרון יצחק בסופו שכ' דאם בורח הוא מקדים ליקח חביב דשמא לא יספיק עת ליקח הכל, אבל כשנוסע בלא חפזון לפעמים, אחרון חביב, ויעקב בברחו לקח תחלה בנים דחביבין יותר, ועשו דהלך מבושה שמכר בכורתו, ערש"י וישלח, וג"כ נחפז הקדים נשים שחביבין לו ביותר, משא"כ משה דלא נחפז לכן לא הקפיד לקחת החשוב תחלה, וא"ש מאמר יעקב ללבן (ל' כ"ז) תנה את נשי ואת ילדי, דשם ג"כ דחפץ לילך ברשות לא הקדים בניו:

פסוק כ

בלי הגיד לו כי בורח הוא. וקשה וכי הבורח אומר מקודם שיברח. וכתב בס' מנחה בלולה דעל כל דבר קטן וסכסוך שהי' בינו ובין לבן הי' מפחידו תמיד ואמר כי בורח הוא והורגל לבן לכך, וזאת הי' מחכמת יעקב כדי שלא ירגיש לבן כשיברח באמת ויגנוב את לב לבן ובמה גנבו "על בלי" ר"ל על לא דבר, על כל דבר קטן הגיד לו כי בורח הוא ע"ש, וע"ע באלשיך שכ"כ, עוד ראיתי דדרך העולם כשיסע א' לעיר אחרת מרצונו הטוב אין לו געגועים אל מקומו הראשון, וישכח תיכף, אבל כשיוצרך לברוח מעירו אז תמיד יש לו געגופים אל מקומו הראשון, ויעקב בא אל לבן מחמת ב' טעמים, א' כי אביו צוה לו לילך פדנה ארם ליקח אשה, ב' רבקה אמו א"ל ברח אל לבן אחי, ויעקב לא סיפר ללבן כי נחוץ הי' לו לברוח, שאם ידע לבן שאין לו עצה לשוב לביתו ירדהו בפרך, ורק א"ל מאמר אביו שהלך ליקח אשה וחשב לבן שישאר שמה לעולם. אך יעקב חשב תמיד לשוב לארץ אבותיו, וכשסרה הסבה אשר בעבורה הי' מוכרח לנוס, כי שב חמת אחיו ממנו החל להכין א"ע לשוב לארצו, אז נודע ללבן דבר חדש שברח מביתו, ואמר לבן אם הייתי יודע שברחת וסוף שתשוב לארצך לא הייתי מתחתן עמך, וז"ש ויגנב כו' מבלי הגיד לו כי בורח הוא כלו' שלא הגיד לו אז בבואו אליו כי ברח מארצו ולא ברצונו הטוב

בא אצלו:

ובס' דב"ש כ' דדרך הבורח ליקח רק דברים הנצרכים והמוכרחים, ויעקב לקח הכל וזה הי' מורה כי אינו בורח וז"ש ויגנב כו'. עי"ל שאין דרך הגנב לברוח למקום שהוא משם שיודע שבודאי ירדפו אחרי' ויעקב שברח לארצו לא ניכר שהוא בורח וז"ש לבן למה נחבאת וכו'. וע"ע בבינה לעתים דרוש ס"ד דדרך המבקשים לברוח וכדי שלא ירגישו בדבר, הם מרבים להתראות ברחובות ולא להתעלם מעין העולם כדי שלא יהי' חשש עליו שיברח, ויעקב לא עשה כן רק קרא לנשי' אל השדה ודבר עמם וע"כ לא הרגיש לבן כלום, וז"ש בפכ"ו ותגנוב את לבבי כמתמיה איזה פעולה עשית אשר בו גנבת את לבבי שלא ארגיש בבריחתך עש"ה:

פסוק כג

דרך שבעת ימים. ערש"י מה שהלך יעקב בז"י הלך לבן ביום א'. והוא מב"ר פע"ד עי' בפ' תבא (כ"ח מ"ט) ישא ה' עליך גוי מרחוק כאשר ידאה הנשר, עי' בס' תולדות אפרים שם. שהביא גמ' סוכה נ"א ב', וז"ד בעוברי רצונו. ולא בעושי רצונו כמו דהלך לבן ביום א'. והי' לרשע קפיצת הדרך ולא עביד הקב"ה ניסא לשיקרא, ורק ללמד לדורות שלא יתיירא צדיק מרשע אף שרואה שמצליח. וגם כחו גדול להרע לו. שכן אמר לבן יש לאל ידי כו' מדהוצרך ה' להזהירו ע"כ שיש לאל ידו. וא"כ אתה שלא ידעת שהשי"ת יזהרני איך מלאך לבך להקניטני. בכ"ז יתחזק הצדיק בבטחונו, ועי' ברכות ז' ב דוקא בצדיק גמור:

פסוק כח

לנשק עי' קובץ דרושים חוברת יו"ד סי' ו' בזה:

פסוק כט

יש לאל ידי ואלקי אביכם אמר אלי השמר לך וגו'. וק' הלא מחמת שה' הזהיר אותו א"כ אין לאל ידו לעשות רע, וראיתי בשו"ת חשק שלמה בסופו שלבן אמר ליעקב יש לאל ידי היינו שה' לא נטל ממני הבחירה והביא ראי' שה' אמר אלי, ולא אמר ליעקב אל תירא מלבן מזה מוכח שלא נטל ממני הבחירה ע"ש, וגם יש לפרש תיבת לאל כמו לאל, כחו באיוב (כ"ד כ"ה) וישם לאל מלתי, פרש"י מלת לאל כמו לאל בפתח. גם ביואל (ב' י"ג) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ע"ש, וע"ע בס' המקנה על קידושין דל"א בד"ה אינו יודע ושייך לכאן:

פסוק לג

עם אשר תמצא את אלהיך לא יחי' ערש"י מאותה קללה מתה רחל, ועראב"ע שיהרגנו עי' ביו"ד סי' ר"מ ס"ד אפי' אבותי' רשעים גמורים אסור להכותם ולקללם, ועי' בהגהות

יד שאול שהביא זה"ק ויצא קס"ד ב' ע"פ ולבן הלך לגזוז דרחל נענשה ולא זכתה לגדל בנימין אף שעה אחת משום דציערה לאביה אף שנתכונה לעקור ע"ז מאבי' ע"ש. ולרש"י דנענשה על שאמר יעקב את אשר תמצא לא יחי' והוא ממ"ר ולכך מתה בדרך א"כ אין ראי' מזה. ועי' מה שכתבתי בפ' וישלח (ל"ה ד'):

כי דרך נשים לי הגר"א מווילנא ז"ל אמר שרחל כוונה ברמז מה שלקחה התרפים שהי' ע"ז, דאי' בשבת פר"ע פ"ב, דע"ז מטמא כנדה וז"ש כי דרך נשים לי דלקחה התרפים ושכבה עליהם ומטמא כנדה, ופי' ג"כ בחנה"ת ובפרפראות לתורה וגם נמצא בד"ה ב' (כ"ט ה') והוציאו את הנדה מן הקודש. וקדמם בזה בשל"ה כאן. ועי' זה"ק מגניבת התרפים, ועמ"ש בזה בפ' וישלח (ל"ה ד'), ועי' ברמב"ן מסכנתא דנדה, וכל זה רק מסכנתא דארסיי דנדה, אבל לדינא א"צ לזהור ואף כהן מותר לכנוס באהל נדה. עי' ילקוט סו"פ מצורע, ועי' פרי חדש או"ח סי' קכ"ח סק"ל שהביא ס' המקצעות דכהן שאשתו או אמו או אחותו נדה והוא בביתם אסור להעלות לדוכן, ועי' מה שתמה בזה בחתם סופר שבת דפ"ב:

וע"ע ברבינו בחיי פ' תזריע מצינו מימות עולם שהי' האומות מרחיקין אותן ריחוק גדול, ואף העפר שתדרוך הי' טמא בעיניהם גם דיבורם הי' טמא כמ"ש ברחל כי דרך נשים לי ולא השיב לה כלום, וזה יורה שלא הי' מדברים עמהן וגם אין רשאין להתקרב לאדם כלל מפני שהריח ודיבור שלהן מזיקין שאל"כ הי' ראוי לה לרחל שתקום מפני אבי' ולהתקרב אלי' ולנשק ידי', וידוע כי אפי' המבט שלה רע ומוליד היזק, וכ' חכמי הטבע מפלאי התולדות שאם תסתכל נדה במראה שיתראו שמה ספין של דם וזה אות שאפי' המבט שלה מזיק עכ"ל, וכ"ה בשל"ה כאן:

ועי' יא לחם יהודה יו"ד סי' קצ"ה ונדפס בגליון יו"ד אסור לילך אחר אשתו נדה ולדרוס עפרה שהוא טמא כמת ואסור להנות ממעשי ידי אשתו נדה. וכ"כ במנורת המאור סי' ק"פ, ובשבילי אמונה נתיב ג' שביל א', ועי' יד שאול שם. ועי' כתובות ס"ג א' בשלמא ממלאכה שפיר ע"ש הרי דנדה בת מלאכה היא ומותר להנות ממע"י, ואף לפי גרסתינו יל"ה ממה דפריך אלא חולה בת מלאכה היא ולמה לא פרי מנדה דלאו בת מלאכה ונדה מוקדמת בברייתא וע"ש בתוס' שהק' מאי אפי' בנדה וי"ל דהוי רבותא דסתם נדות חולות קצת א"נ דאינה בת מלאכה. ובשטמ"ק כ' שדרך נדות להיות מרוחקות ממלאכת אפי' ובישול ע"ש הרי דלכ"ע מע"י נדה מותר. ומש"כ הרמב"ן תלמיד אסור לשאול בשלומה של נדה, ק' מקידושין ד"ע אין שואלין בשלום אשה כלל, וכ"פ להלכה באה"ע סי' כ"א סעיף ו'. וע"ע שם בסעי' ג' מותר לאדם להביט באשתו נדה כו' והוא חנדרים ד"כ ע"א,

ועי' ריטב"א סוף קידושין והובא שם בפתחי תשובה אה"ע סי' כ"א סק"ג. ובאור זרוע ה' נדה. ועי' בקובץ כנסת חכמי ישראל סי' קס"ד:

ובענין נדה לבעלה אם הוא איסור או טומאה כ' האחרונים דרק משום איסור, ומקור דבריהם מתוס' ב"ק די"א ע"א ד"ה דאין, ועי' בנודע ביהודא מ"ת יו"ד סי' ק"כ, ובהגהות בנו שם מ"ש בזה דרק משום איסור הוא, ופלא שלא הזכירו תוס' ב"ק. והרגיש בזה הגרי"ש בהגהותי' על הנ"ב. ובס' חלקת יואב קמא יו"ד סי' כ"ט העלה דהוא משום טומאה ע"ש שדוחה דברי הנ"ב שכ' אף דכ' טומאתה מ"מ אין זה הטעם ורק משום איסור, וכ' דאיסור נדה רק משום טומאה, וגם כוונת הכוזרי דנדה לאו משום טומאה כוונתו רק דאין האיסור במה שבעלה נטמא, אבל ודאי מודה דאיסור נדה מטעם דאסור לבוא על הטומאה וז"ב כשמש עכ"ל. וע"ש בחלק"י תנינא בהשמטות. וע"ע בשב שמעתתא ש"א פי"ב ובש"ג פ"י מ"ש בזה. ובשו"ת זכרון יוסף חיו"ד סי' ט', ובאמרי הצבי ב"ק די"א, ובס' אתוון דאורייתא כלל כ"א. והאריכו בזה האחרונים ובאתי רק להעיר והרוצה יעיין בדבריהם:

פסוק לז

ויוכיחו רש"י ויבררו עם מי הדין עי' שו"ת ריב"ש סי' תל"א מה ששאלת מה איכא בין לשון הוכחה או תוכחה. הוכחה הוא כשיש מחלוקת בין ב' ובא הג' והכריע ביניהם כמ"ש יעקב ללבן ויוכיחו בין שנינו. ואמר איוב לו יש בינינו מוכיח ישית ידו, ותוכחה הוא מי שמוכיח לחבירו על מעשיו כמו הוכח תוכיח את עמיתך, ומוכיח לרשע מומו. ויוכח אמש אינו מענין תוכחה דהרי השי"ת לא הוכיח ללבן על מעשי' אלא שצוהו השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע. ויש בזה הוכחה שהדין עם יעקב ולא עם לבן עכ"ל:

פסוק מ

הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה, תיבת "הייתי" י"ל ע"פ המשל מהמגיד מדובנא על נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד. בשמחה משכחין את העני, רק אם נאבד כלי אז יזכרו שהעני שהי' בבית בטח לקח וזה"פ נשכחתי כמת העני אומר כן, הייתי ר"ל אז הייתי לאיש ככלי אובד אם נאבד הכלי. כן דרכם של אוה"ע ביחוסם לישראל, כמ"ש במד' בלעם סומא בא' מעיניו הי'. בעת המשתה אינם רואים ישראל ורואים רק באחד מעיניהם. אבימלך אמר ליצחק לך מאתנו כי עצמת מאד (תולדות כ"ו ט"ז) ובמדרש כל עצומות רק ממני. אבל מה שהוא נעצם מיצחק זאת לא ראה. בני לבן אמרו לקח יעקב את כל אשר לאבינו. אבל מה שיעקב נתן עושר והצלחה זאת לא ראו, גם וישמע בלק את אשר עשה ישראל לאמורי, אבל מה שאמורי עשה לישראל לא ראה ולא שמע. וכן הי'

עם יעקב, וז"ש "הייתי" כלו' אז עלה זכרוני לפניך. רק לעבוד קשה ביום אכלני החורב וגו' אבל בעת שבאתי על שכרי אז שכחת אם יש איזה יעקב:

פסוק מב

לולי אלקי אברהם ופחד יצחק. רש"י לא אמר אלקי יצחק דאין ה' מייחד שמו על הצדיקים בחייהם כו' עי' בס' בכורי נפתלי מאד תמו' דהטעם שאין ה' מייחד שמו כו' משום שנ' הן בקדושיו לא יאמין וא"כ על יצחק שכבר העיד עלי' ה' שישאר בצדקותו וייחד שמו עלי' ויעקב בנו יתיירא עוד דילמא ח"ו יתהפך, וכי זה הכיבוד אבי', וי"ל דבאמת ראוי לכל צדיק שילך בכל יום ויום למדרגה היותר גדולה, וזה רק כשעדיין יש לו בחירה. ויש לו פעמים נפילה קצת. ועי"ז הוא חוזר ומתעלה יותר. אבל יצחק כבר כהו עיניו וחשוב כמת ונעשה כמלאך. ולפי"ז אע"פ שה' ייחד שמו עליו משום שנעשה כמלאך מ"מ יעקב ייירא לומר אלקי יצחק. ואין הפי' נתיירא דילמא לא ישאר בצדקותו ח"ו לומר כן, אלא נתיירא לומר כן מחמת כיבוד אב כי זה הי' מדרגה קטנה ליעקב שיאמר על אביו שניטל ממנו בחירתו. רק אדרבה שעדיין יש לו בחירה ונקרא עוד הולך. ועמש"ל (כ"ח י"ג):

פסוק מג

הבנות בנותי וכל אשר אתה רואה לי הוא. כן דרך הרמאים כשיראו אם יבררו הטענות דרך פרט אז יבינו כולם עם מי הצדק ואמת, לכן אומר דרך כלל כי אין לי טענות ודברים עם כנגדי רק כולה שלי הוא. לא כן יעקב הציע כל טענותי' לפני האנשים בפרט. זה עשרים שנה וגו' טרפה לא הבאתי כו' היית ביום כו', והראה כל פרט ופרט בראיות כי עבד באמונה. וה' הצליח אותו:

הבנות בנותי. ביבמות ס"ב ב' רצו ללמוד מכאן דבני בנים הם כבנים ופרש"י דבני בנות קבעי' לן דבן בנו פשיטא לן ע"ש והיינו משום דבן בנו הוא מתייחס אחרי האב והוי ב"ב משא"כ בבת בתו דמתייחס אחרי האב ואינו נקרא בנו של הזקן אבי הבת. ועי' באבני מלואים אה"ע סי' ז' סק"ד שכ' דלכך בבת בתו של עכו"ם דהבן הולך אחריה שפיר קרי להבן בנו עש"ה, ועי' בדברי שאול שהק' עלי' דא"כ מה מייתי מלבן דהי' ג"כ ישראל הבא על בת עכו"ם דהולד הולך אחרי', וי"ל דיעקב אחר שנשא הבנות והוליד מהם שבטי יה הי' גם להבנות דין ישראלית והבנים מתייחסים אחרי האב יעקב ע"ש. ולפמ"ש הרמב"ן אמור (כ"ד י') בשם חכמי צרפתים דקודם ח"ת הי' הולד אחר הזכר דבאומות הולד אחרי הזכר א"כ פשיטא דא"צ אלא דלא ניחא לומר כן דשבטי יה ודאי נתייחסו אחר יעקב ואברהם, וע"ש שהק' מב"ב, קט"ו ב' איה וענה וכ' תוס' דענה הוא אשה ומשם נלמד דבת הבן ה"ה כבן לדחות בת הזקן ע"ש הרי מבואר דגם בת הבן כבן, וא"כ מכ"ש בן

הבת. וע"ע ירושלמי פ' הבע"י ה"ו דבני בנות אינם כבנים. ועי' מהרש"א יבמות וב"ב וע"פ בפדר"א פל"ו ע"ש היטב:

פסוק מו

ויאמר יעקב לאחיו. רש"י בניו עי' שו"ת חתם סופר חו"מ סי' קי"ב וקל"ט, הרא"ם ויפ"ת ונח"י. הניחו בקו' מנ"ל לדחוק דילמא אחי' קרובי' של יעקב שבאו עם לבן שהרי קרובי לבן הי' נמי קרובי יעקב וערמב"ן. וי"ל דהרי ב' מיני קרובים הי' ליעקב אם מפאת אבי אבי' אברהם שהי' אחיו של נחור אבי אביו של לבן. ואם מפאת אמו רבקה אחות לבן, וס"ל לחז"ל כיון דאחים מן אם לא נפקא לן בספרי פ' ראה אלא מייתורא מאחד אחיך, ש"מ אחיך לחוד לא מקרי קרובים מן האם וכן לענין פסולי עדות אתי' קרובי אם מדרשא. ועי' בש"ך סי' ל"ג. א"כ לא יתפרש סתם אחי' כ"א על קרובי אב. נמצא קרובים מצד רבקה אמו לא מקרי קרובים, ואחים סתם קרובי אבי', וכבר הי' דור שלישי ואיפלג דרי דהרי שלישי כשר לעדות אפי' ראשון בשלישי להרי"ף והרמב"ם ע"ש בסי' ל"ג ובסמ"ע סק"ה. ויש סעד לרבותיו של ריטב"א דגדר קורבה עד פסולי עדות ומשו"ה הוצרך לומר אחי' הם בני' עש"ה. ועי' פ' וירא וכ' יב):

ובספר חסידים סי' שמ"ג כ' מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד, אחים גם. בגימ' בנים. ר"ל שני אחים או אב ובנים כשהם בקטטות וכן בתלמידים אע"פ שלמדו תורה כיון שמתקוטטים יחדי' מוטב שלא יהי' יחדי'. ואפי' הבן מצטער ע"י אבי' מוטב שיפרדו ע"ש. ובפי' אזולאי כ' מוסר לאב שבניו גדולים שלא יכביד עולו עליהם אלא יחשיבם ובזה יהי' נוחים וישבו הוא ובני' בשלוה וכ' ויאמר יעקב לאחי' ופרש"י בני' שהיה לו אחים נגשים לצרה למדנו שיעקב הי' מחשיב בני' כאחי'. וכן ראוי לאב שיחשיב בניו גדולים כאלו הם אחיו ובזה יהי' שקטים ורעננים:

פסוק מז

ויקרא עי' במד"ר לבן ברמאותי' אמר יגר שהדותא ויעקב בתמיתמותי' אמר גלעד. ראיתי בזה דידוע מ"ש חולדה ובור יהי' עדים. הכוונה על שר שלהם, וכן גלעד ג"כ הכוונה על שר של הגל ע"כ התחכם לבן ודיבר בל' ארמי ולא יהי' לו עדות כי המלאך אינו מבין לשון ארמי אבל יעקב בתמימותי' אמר גלעד. ועי' מגילה ד"ט תרגום שכ' עברית. ועי' מס' ידים פ"ד מ"ה, וע"ש בהגהות הגרי"ש בית שאול אריכות בזה:

פסוק נ

אם תענה. ערש"י וראב"ע פי' אם לא תשכב וזאת לשון נכרי' לא נשמע כמוהו בכל המקרא ואם הי' כמשמעו מה יזיק. ר"ל שעינוי בכ"מ אדרבה על שכיבה שלא לרצונה, ומה יזיק לן אם נפרש גם פה כמשמעו שלא יענם שלא כרצונם, ופי' בדב"ש שהק' שהרי

כן אי' ביומא דע"ז א' תשה"מ דנקרא עינוי מנ"ל דכ' אם תענה את בנותי ועי' תוס' כתובות ח"ז ב' ד"ה אם וכפ"ת שם ובדרשות ראנ"ח ומהרי"ט קידושין כ"ב, ופשטות מורה כן דכל פנוים בגלוי אבל תשמיש אינו בגלוי. ועי' בהגדה ריח דודאים דכ"ה. לזקיני הגאון מלאסק ז"ל. וירא את ענינו זה פרישת ד"א, במד' שמות ספ"א וירא אלקים זו פרישת ד"א, וידע שקרב הזמן שאמר לאברהם ע"ש, נר' שלמדו כן כי מצינו פרישת ד"א נקרא פינוי כמ"ש אם תענה את בנותי כפרש"י וכיון דכ' ראה ראיתי את עני עמי דרשו חז"ל וירא אלקים זו פרישת ד"א, והגזרה בין הבתרים הי' ועבדום ועינו ואח"כ יצאו בתחלה ועבדום ואח"כ ועינו ובסוף יצאו. א"כ כשראה אלקים קץ הגלות שהגיעו לכלל עינוי זו פרישת ד"א א"כ וידע אלקים שקרב הזמן שאמר לאברהם ואח"כ יצאו ברכ"ג פ"ש:

פסוק נג

וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. עי' בינה לעתים דרוש ס"ז דודאי יצחק הי' מזהיר לבניו להשמט משבועה ואמר הקול קול יעקב. כשישתמש בקולו שיהי' קול יעקב בדברים לעבודת ה' אז אין הידים ידי עשו שולטות. ואם אין הקול מרוסן בשלמות ומה גם להשבע שלא במקום מצוה חסר שלמותו, ואמר כי כשלחצוהו ההכרח לישבע נשבע אותה השבועה בפחד מיצחק מחמת אזהרותי' עם היותו רחוק מאבי', ומה נעשה בדור הזה. ואוי לדור שקטנים נשמעים לגדולים בדבר זה. כי הבנים שומעים שבועה מפי אביהם וילמדו לעשות כן וכו' ע"ש אריכות:

והנה מה שנזהרו רוב העולם שלא לישבע על אמת בשביל ממון ורבים מהחרדים מפסידים ממון הרבה עי"ז עי' בויק"ר פ"ו ר"י אמר אפי' על אמת הדא דברייתא אמרין בין זכאי ובין חייב לידי מומא לא תעול, ובס' חסידים סי' תי"ח ותי"ט מעשה שהי' אחד מחויב שבועה לנכרי א"ל החכם אפי' אם תתן כל המעות שתוציא בדין לצדקה מוטב שלא תתן לצדקה ולא תשבע אפי' באמת לכן יזהר שלא יעשה עם נכרי או ישראל אלא בפני עדים. ע"ש מזה, ועי' חובת הלבבות שער אהבה פ"ו שכ' אל יזכר שם הבורא לשוא ולא לשקר, לשוא הוא מה שמוצא אדם מן פיו מן השבועות לבטלה וללא צורך ולא יחייבוהו ב"ד ושבועות שקר הוא השבועה שמחייבין אותו בה מן הדין במשאו ומתנו עם ב"א והוא חייב להזהר מכל מה שיביאהו להשבע כמ"ש תהלים כ"ד נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי וכו', ובפסיקתא רבתא פכ"ב לא תשא אם בשבועות שוא כבר נא' אלא זו הוא שבועת אמת שהוא על שוא ע"ש, ועוד שם ובירושלמי נדרים פ"ב ושבועות פ"ג. כ"ד עיירות חרבו בדרום על שבועות אמת, ובתנחומא ויקרא ובמדבר רבה פכ"ב מעשה בינאי המלך שהי' לו אלפים עיירות וכולן נחרבו על שבועות אמת עש"ה.

ובילקוט שמעוני ח"א תשפ"ד. ובפסיקתא שם כל מי שנשבע על השקר לחבירו סופו לצאת ריקם מכל נכסי' ר' יונה אמר אפי' על האמת, ועי' במדרש עשרת הדברות מעשה נורא בא' שצוה לבנו בשעת מיתה שלא לשבע אפי' באמת, וכשמת באו רמאים ותבעו ממנו ממון בחנם וטען להד"מ וחייבוהו ב"ד שבועה ופרע להם כל ממונו עד שהעני, ועוד חבשוהו לבית הסוהר ואשתו הי' כובסת על הנהר להחיות עצמה ובני'. וליחים חטפה בעל הספינה והוליכה מעבר לים וסבלה ענוים קשים ובשביל שלא נשבע אפי' באמת חזר לגדולתו בעושר רב עם אשתו ובני' ע"ש:

וע"ע בר"ן ר"פ כל הנשבעים על הגמ' וליתב לי' בלא שבועה שהרי נושא נפשו על שכרו ושכרו מיעוט ואיכא למיחש בכדי חייו דהא איכא אינשי דפרשי משבועה אפי' בקושטא לא בעי לאשתבועי ע"ש. ובראב"ע פ' יתרו (כ' ז') וע"ע בשו"ת חתם סופר חו"מ סי' צ' שנשאל ג"כ בזה והשיב דמפורש בקרא בקהלת ט' מקרה א' לצדיק ורשע וגו' כטוב כחוטא כנשבע כאשר השבועה ירא, ולא תוכל לומר אשר נשבע לשקר שכבר הזכיר חוטא, ותו מה לשון שבועה ירא. ההיפך מנשבע הוא אינו נשבע, ועוד דעיקר חסר מן הספר דהול"ל אשר נשבע לשקר, אע"כ דמיירי מהרגיל לישבע באמת ואיננו בגדר חוטא ואשר שבועה ירא ופורש עצמו מלשבע אפי' באמת וכמ"ש אל תהי' רגיל בנדרים שסופך למעול בשבועות, והאריך בזה וסיים דמנהג ישראל תורה ואין להרהר:

ומצאתי עוד בשו"ת שערי דעה ח"א סי' ק"צ להגאון מבראדי ז"ל שהביא רדב"ז שהוא חסידות של שטות מה שאין רוצים לישבע באמת, והוא דחה ויש לו מקור בש"ם עי' תוס' ב"ב ל"ג א' ד"ה אמר בעובדא דרבה בר שרשום שכ' תוס' לא הי' חושש על המתנות מעות רק על השבועה ע"ש הרי דשבועת אמת הוי חמירא לי' ע"ש אריכות בזה. ועי' בסמ"ג עשין קכ"ג וז"ל צריכין הדיינין להרחיק מהם השבועה בכל היכולת ועי' בס' המצות עשין מצוה ז' וברמב"ן וקנאת סופרים שם. וחינוך מ' תל"ה. ובחי' מהרא"ך ח"ב הל' שבועות ד"ב ע"ב ובחמדת ישראל בתחילת הספר:

פסוק נד

ויזבח זבח בהר. רש"י למשתה, והק' רא"ם למה לא פי' לקרבן, עשו"ת זכרון יצחק בח"ת עפמ"ש בפ"ז דמ"ה א', דהר שנעבד אינו נאסר משום ע"ז אלקיהם על ההרים ולא הרים אלקיהם, ובדף ס"ו ע"ב מסקי דמ"מ נאסר לגבוה, ובמשנה שם דמ"ה א' כ"מ שאתה מוצא הר גבוה ידוע שיש שם ע"ז ע"ש ובתוס', א"כ אי נימא דהשחיטה הי' לצורך קרבן, איך נאמר ויזבח בהר והרי ידוע שיש שם ע"ז ואסור לגבוה אבל למשתה להדיוט מותר:

פרק לב

פסוק ג

מחנים עי' מ"ש בפ' לך (י"ג ג'). ובבינה לעתים דרוש ב' כ' דיש ב' כתות מלאכים א) אלו שנבראו בששת יחי בראשית ב) הנבראים מחצות. כמ"ש באבות פ"ד מי"א. העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט א' ופי' רע"ב דע"י המצוה נברא מלאך והוא מליץ יושר בעדו. ויעקב הי' לו מלאכים הרבה כאלה, אך כשהלך לדרכו רצה ה' לכבדו ושלח לו כת מלאכי עליון, ויעקב הכירם שאינם שלו. וז"ש מלאכי אלקים ולכן ויקרא שם המקום מחנים ב' מחנות, אך כשרצה יעקב לשלוח מהם בשליחות לעשו, אין דרך ארץ לשלוח ממלאכי עליון שאינם שלו. לכן וישלח יעקב מלאכים לפניו אלו מלאכים שלו ממצותיו, וכמ"ש צדק לפניו יהלך:

פסוק ד

וישלח רש"י מלאכים ממש. עי' מדרש תלפיות ענף יעקב. איך יכול עשו לדבר עם מלאכים. וי"ל דשלח מלאכים ממש ושדים ורוחות רעות דעשו הי' רגיל עמהם בארץ שעיר, וכה"א שעירים ירקדו שמה, ולכן אמר תחלה וישלח יעקב מלאכים סתם שכולל שדים ור"ר, דמצינו שנקראו רוחות בשם מלאכים שנ' עושה מלאכיו רוחות, ובחזרה אמר וישיבו המלאכים בה"א הידועה כלו' שבו ליעקב אותם המלאכים שהי' מדברים עמו. אבל הר"ר נשארו עם עשו. ע"ש אריכות. וראיתי בשם הגר"ש מאוסטריפאלי ז"ל דאי' בזהר מיכאל מלכיאל שננדיאל הם עזרו ליעקב בעת צרתו מעשו ומספרם עזרת, ואנו צריכים לכוון זאת בתפלת עזרת אבותינו. והנה וישלח יעקב מלאכים בגי' מיכאל מלכיאל שננדיאל וזה שפרש"י ממ"ש מיכאל מלכיאל שננדיאל, ובס' משנת דר"א הביא בשם הר"ר העשיל ז"ל ע"פ חז"ל דאם נאמר דצדיק עדיף ממלאך מותר לאדם לראות בשכינה, ואם מלאך עדיף אסור. ועי' בלקט שמואל. ואי' במד' ב' טעמים מדוע כהו עיניו של יצחק א' לפי שהציץ בשכינה. ב' כדי שיבא יעקב ויטול הברכות, א"כ לכך שלח יעקב מלאכים ממש להורות בזה דצדיק עדיף ממלאך. דודאי השולח עדיף משליח א"כ מוכח דמותר לצדיק להציץ בשכינה. וא"כ ק' מדוע כהו עיניו של יצחק וע"כ כדי שיטול יעקב הברכות וא"כ אין לך לשנוא אותי דבהשגחת הבורא נעשה זאת. ועי' בס' דברי יוסף דהא שכ' מלאכים לפניו דדוקא לפני הי' מלאכים שהוא ידע, אבל לעיני עשו הי' נראין כאנשים דאל"כ לא הי' יצא ללחום עמו. או שלא הי' מלאכים מן השמים רק מלאכים הנבראים מלמוד תורתו ומצותיו ולכן אמר לפני ע"ד וצדק לפניו יהלך, וכ"כ בנח"ק, וזה טעם מ"ש ותרי"ג מצות שמרתי דכל מצוה קנה מלאך א'. וא"כ יש לו מלאכים הרבה לשומרו ע"ש, ועי' בס' מתן שכרן של מצות להפמ"ג בחקירה א':

וע' בס' שמע יעקב להגאון ר"י אלגזי בעהמח"ס ארעא דרבנן טעם ששלח מלאכים ולא אנשים, א' שרמז לו על מדות השלום כמ"ש בירושלמי פ"ב דר"ה המלאכים חציין אש וחציין מים הה"ד עושה שלום במרומיו. ב', דעשו הי' מחזיק עצמו לבכור כי יצא ראשונה, אבל יעקב אזל בתר מחשבה דטפה הראשונה שלו היתה, וע"כ לקח הבכורה ממנו, ומלאכים נבראו ביום ב' ואדם ביום ו', ואעפ"כ גדולים צדיקים ממלאכים ומשתמשים בהם, וע"כ משום דנשמותיהן של צדיקים קדמו במחשבה, וכן לענין בכורה אזלינן בתר מחשבה, ג' דדרשו רז"ל ויצא יעקב מב"ש מבארה של ברכות, וסמיך לי' החלום והנה ה' נצב עליו, הכוונה יעקב הי' מסופק אולי חטא בברכות דקיי"ל עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה ממנו נקרא רשע. ועשו הי' מחזר אחרי הברכות, אמנם כ' תוס' קידושין דנ"ט דבמתנה והפקר ליכא משום עני כי'. וז"ש ויצא יעקב מבארה של ברכות כלו' יצא המבוכה שהי' לו על עסקי הברכות, ע"י כי ויפגע והנה סולם כו' ומלאכי אלקים עולים ויורדים בו, דהם הי' מהפכים עלי' ואפ"ה והנה ה' נצב עלי והניח עליונים למעלה, ובזה נתיישבה דעתו דבכל מידי דהפקר ומחנה ליתא לדין עני המהפך, ולהכי שלח מלאכים ממש לרמז דהמלאכים משועבדים לישראל. ונשמע ג"כ דלא הי' לו עון בענין ברכות של עשו שלקח ממנו דבהפקר ל"ש פני המהפך ע"ש שדבריו מתוקים מדבש. ומהאריכות לא העתקתי:

פסוק ה

גרתי. רש"י לא נעשיתי שר וחשוב ד"א תרי"ג, עי' בס' עפר יעקב להגאון הספרדי ר' יעקב נונים, דק' מה הראי' שלא נתקיימו הברכות ממה שאינו שר וחשוב דשמא יהי' אח"כ שר, ועו"ק למה שלח שקיים התורה הא עשו כפר בכל ול"ה מאמין בהי, וי"ל דפי' לו כוונת הברכות דהוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך ונר' כפול רק הכוונה הוי גביר לאחי על כל בני משפחותיך כלבן ובני' ובני ישמעאל, ובני אמך הם עשו ובני' שהם בני רבקה אמי. ולכן אמר יעקב עכשיו דלא נתקיימו הברכות דאף על לבן ובני' לא נעשה שר רק תמיד כגר. ד"א ני' תרי"ג. וממ"נ אם הברכות אין חשובות בעיניך א"כ לחנם אתה שונאני ואם תחשיבן כראוי א"כ תדע דאמר לך כאשר תריד. ואני קיימתי התורה וא"כ לא תוכל לי ועי' בכלי יקר וכת"א שכ"כ וכ' הפשט ואחר עד עתה אין עתה אלא תשובה שנ' ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך, ואי בפ' חלק צ"ז ב' כלו כל הקצין ואין תלוי רק בתשובה, וזה רמז לו יעקב ואחר עד עתה ר"ל עד שיעשו בני תשובה אז יבא הגואל. וע"ע בנח"ק:

ובס' ברית שלום כ' עפמ"ש בירושלמי תענית פרק ג' לוי בר סוסי באו גייסות לעירו נטל

ס"ת ואחר אם בטלתי דבר א' מש"כ בתורה הדין ייתון ואם לא יעלון מיד הלכו הגייסות לדרכם וז"ש יעקב עם לבן גרתי ותרי"ג שמרתי ר"ל שלא בטלתי אף ד"א מהתורה ואין לי להתייירא ממך. ובס' אהל מועד ח"ב די"ב כ' עפמ"ש בתדב"א זוטא פי"ט דיעקב ועשו חלקו עה"ז ועה"ב ויאמר עשו מי אלה לך היינו עוה"ז שייך לי ע"ש וידוע שאלת הראשונים איך מותר לישראל להנות מעוה"ז הא הוא חלקו של עשו ותי' מהר"ש פרימו דקיי"ל המציל מזוטו של ים ה"ה לעצמו וכיון דתנאי התנה אם לא יקבלו התורה יחזור העולם לתהו א"כ כשהחזיר הקב"ה על כל אוה"ע ולא רצו לקבלו לולי ישראל שקבלוהו הי' חוזר לתהו, וא"כ מה שהצילו ישראל לעצמם הצילו ע"ש, וזה שהקדים יעקב לשלוח לעשו לבל יאמר לסטים אתם שעוה"ז אינו שלך, וזה תרי"ג מצות שמרתי, וע"ז לא תחזור העולם לתהו ובדין הצלתי לעצמי. וז"פ מ"ש בתהלים קי"ט לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי. ר"ל דאי ל"ה ישראל מקבלין התורה אז הי' אובדים בעוני ובחוסר דאין להם בעוה"ז כלום, ורק ע"י התורה הצילו לעצמם. ועי' בני יששכר סיון מאמר ב' אות י"א:

ובס' מיני תרגומא הביא אם תטיל אותיות "בי". מן תיבת "גביר" תשאר גר, וז"ש רש"י לא נעשיתי אלא גר ולא גביר ואינך כדאי לשנוא אותי על מה שברכני אבי הוה גביר, שהרי לא נתקיימה בי ר"ל דאותיות בי שבתיבת גביר לא נתקיימה ונשאר אותיות גר ע"ש. ועוד ראיתי בזה דק' על יעקב שהוא כמו זלזול בכבוד אבי'. שברכותי' לא נתקיימו, וי"ל דה' ינהג אותנו בהנהגת נסיית וטבעיית, ומי שדבוק בה' יותר ינהג בדרך נס, ואינו צריך לברכת טל השמים כו' ובמדבר לא נצטרכו ישראל לכל זה. ורק כשנוהגים (אותם) בדרך הטבע אז צריך לטל השמים ומשמני הארץ שבמעט עבודה תוצא הארץ הרבה. וא"כ הברכות שנתנו להאבות ל"ה בעבורם כלל רק על בניהם דור האחרון. ואם הי' יודע עשו שלא על יעקב בעצמו הכוונה בהברכות רק על זרעו לאלף דור. ל"ה שונא כ"כ ליעקב דמה איכפת לי' לבני'. אם הוא יאכל וישבע. ולכן כשיעקב פייסו א"ל שעברו כ"ב שנה ועוד אין לו שום דבר מהברכות ואין לו מטל השמים כו' וא"כ הברכות רק על זרעו ואין לו לשנוא אותו, רק עוד יש לעשו לחשוב דאיננו עוד בטוח שאולי יקיים התנאי ויעסוק בתורה ויקבל הברכות מיד וא"ל תרי"ג מצות שמרתי ואעפ"כ לא נתקיימה בי וע"כ הכוונה על זרעי ע"ש, ועי' בגו"א וקדושת לוי, ובתומים סי' ס"ז סק"א בזה:

ובקובץ דרושים חוב' ד' סי' י"ב כ' דבסנה' ד' ק"ז א' אמר דוד מפ"מ אין אומרים אלקי דוד אמר את לא מינסת לי ע"ש, וק' מנא ידע דוד שאחר מותו לא יהי' אומרים אלקי דוד דהרי אין ה' מייחד שמו על הצדיקים בחייהם, וי"ל עפמ"ש רש"י לך ואעשך לגוי גדול ז"ש אלקי אברהם, והענין דאלקי פלוני היינו שה' מסר השם אלקים שבגימ' "הטבע"

שיעשה בהטבע כרצונו ושינוי הטבע דאברהם הי' שהוליד. וביצחק ג"כ שזרע בארץ קשה ושנה קשה ואעפ"כ מצא מאה שערים כרש"י תולדות. ושינוי הטבע ביעקב נרמזה בשם ישראל כי שרית עם אלקים ואנשים ותוכל, וז"ש רש"י ואעשך כו' שהי' בהם שינוי הטבע וזה ששאל דוד מפ"מ לא זכיתי לנס חוץ לדרך הטבע, ותמיד הוצרכתי לברוח משאול, והשיב ה' אינהו מינסין דמדה כנגד מדה ואם אדם מוציא עצמו מטבע גופו ומסרו לה', ה' ג"כ משנה הטבע עבורו, ואברהם נתנסה. יצחק בעקדה. יעקב בבית לבן, ולכן כששמע שעשו הולך לקראתו, וד' מאות איש עמו. הבין שבדרך הטבע לא יעמוד כנגדו שלח לו עם לבן גרתי שעמדתי בנסיון ואני צדיק שלא כדה"ט ואל תתמה שלא הי' לי נסיון קשה, אמר ויהי לי שור וחמור, יצה"ר של עבירות שבין אדם לחבירו נקראים שור, מחמת שמסיתו להזיק כמו שור נגח להזיק לחבירו, ויצה"ר בין אדם למקום שייך לקרותו חמור שמסיתו לילך אחר החומריות, "ולהשיר" יש סגולה לעשות גמ"ח ולדאוג לטובת חבירו, ולחמור הסגולה תוה"ק כמ"ש אם פגע בך מנוול משכהו לביהמ"ד עש"ה: ובס' שאגת אריה על מכות דכ"ג כ' על הא דנמנו וגמרו טוב שלא נברא, וכ' המהרש"א דנמנו דיש רמ"ח מ"ע ושס"ה ל"ת והל"ת מרובין ממ"ע והוי קרוב להפסד ורחוק לשכר, וגמרו טוב שלא נברא שמא יעבור על ל"ת שס"ה דהם במנין יותר, אבל אם לא נברא בודאי לא יעבור ע"ש, וק' דלפי"ז למה באמת נברא האדם, וי"ל עפמ"ש המג"א בסי' כ"א סק"ב על האר"י ז"ל שהוכיח דצריך לישן בציצית. מהא דמנחות מ"ג א' דאמר דוד בבית המרחץ אוי לי שאני ערום ממצו' וכשנסתכל במילה נתקררה דעתו, וק' הא בשעה שישן בלילה ג"כ הי' ערום ממצות, א"ו דמצוה לישן בטלית קטן וא"כ הי' לו ציצית ורק במרחץ הי' מצטער. ותמה המג"א דבלילה כשישן הי' מצוה בביתו מזוזה על פתחו משא"כ מרחץ דפטורה ממזוזה ע"ש, וי"ל דהגירסא בש"ס אוי לי שאני ערום ממצות, ובע"י שם. וכן ברש"י מגילה ט"ז:

ובר"ח פ"ז משער הקדושה. ובילקוט תהלים ה'. ובמדרש ורש"י וישלח, וקשה תרי"ג שמרתי איך משכחת, עי' ברמב"ם בס' המצות שאינם רק ששים מצות הכרחיית שנוכל לקיים ואיכא מ"ע דכהנים וקרבנות ומקדש ופרה אדומה ומינוי מלך וכו', ורק התי' כמ"ש בפ' התכלת מ"ג ב' שקולה מצות ציצית כנגד כל המצות, וכ"נ בב"ב ד"ט א' שקולה צדקה ככל המצות, וכן בנדרים ל"ח במילה ועוד, א"כ י"ל תרי"ג שמרתי היינו מצות ששקולים כנגד תרי"ג מצות, וא"ש דדוד אמר אוי לי שאני ערום ממצות כיון דל"ה עלי' ציצית ששקולה נגד כל המצות, ועז"א כיון שנסתכל במילה שמח ששקולה ככל המצות, ושפיר הק' האר"י הא בלילה כשישן נמי ערום דנהי דמזוזה בפתחו מ"מ אין לו

מצוה ששקולה כתרי"ג, א"ו דישן בציצית, ומעתה כיון דיש הרבה מצות ששקולים ככל המ"ע ול"ת. א"כ מ"ע הוי יותר ושפיר נברא העולם ודפח"ח, וע"ע בס' מגדנות אליעזר דף ו'. ובס' כתר תורה לבן הקד"ל ז"ל כ' על הבעה"ט גרתי אותיות תגרי והודיע לו שהוא איש ריב עם לבן, דהר"ר אלימלך ז"ל אמר דנראה בחוש צרות עין של רשע שאינו יכול לסבול לראות נחת רוח לשום אדם ואפי' רשע כמותו עינו צרה בו. והוויע לו לא תהי' סבור שלבן אוהבי אלא שהוא איש ריבי ואם אתה תעשה לי רעה והנה לבן שהוא שונאי, ומחמת זה יחדל עשו להרע ליעקב שלא יגרום ע"י מעשיו נחת ללבן דרשע א"י לעשות פעולה שע"י יהנה אפי' רשע כמותו:

פסוק ו

ויהי לי שור וחמור. רש"י זה אינו לא משמים ולא מארץ, עי' ס' עפר יעקב ק' דבהמה חשובה גדולי קרקע עי' פ' בכל מערבין כ"ז ורא"ם תי' שאין הוויתן מארץ פי' אבל ניזן מקרקע, וק"ל כיון דתלוי בשיקול דעת דפעם מתפרש ניזונין ופעם שגידולן מארץ. א"כ מה הועיל יעקב בשליחותו דעשו ימצא עילה דפשטו משמני הארץ שניזן מקרקע ובהמה בכלל. וי"ל דראיית יעקב. דאם בהמה בכלל משמני הארץ לא הו"ל למינקט משמני רק מתבואות הארץ או פרי השדה אבל משמני משמע על התנובה דשייך בי' לשון שמן ורזה. עי"ל דלעשו נאמר משמני הארץ יהי' מושבך שר"ל במקום היותר דשן וערש"י אטלי' של יון. אבל ליעקב נא' שיתן לו משמני הארץ דהיינו פירותי' דומי' דרוב דגן ותירוש, ולא זכר בהמות כי אף שארץ תוציא משמני'. לא מפני זה תוציא נפש בהמה ע"ש ובכת"א:

וראיתי בס"א דיש ללמוד מהפרשה מוסר איך יתנהגו בגולה, וכמ"ש המגיד מדובנא ז"ל על מאחז"ל (חגיגה ט') יאה עניותא לישראל כוורדא סומקא לסוסיא חוורא, דכמו שוורדא סומקא לא טוב לסוס כשעומד במקומו ברפת כן לא טוב לישראל העניות בביתם. כ"א בשוקים וברחובות אל יתהדרו לפני השרים כדי שלא יתקנאו בהם ולכן אמר יעקב הכל בלשון יחיד שור וגו', ולא התפאר לפני עשו ברכוש הרבה. ועי' כלי יקר עה"פ פנו לכם צפונה. (דברים ב'. ג') ועי' בקובץ דרושים חוב', ד' סי' כ"ט על המד', שור זה יוסף וחמור זה ישכר דאי' בברכות (ז' ב') עה"פ תחריש כבלע רשע צדיק ממנו, צדיק גמור אינו בולע, וצ"ג נקרא מי שהשלים כל תרי"ג מצות, והח"ס אמר דהצדיק שהשלים כל אשר עליו ה' מניחו בחיי' למען ילמד בניו, וז"ש עם לבן גרתי ותרי"ג שמרתי וא"כ אני צ"ג ואינני ירא ממך. ומ"מ ואחר עד עתה והנני חי עוד אף שכבר השלמתי הכל, משום ויהי לי שור זה יוסף וחמור ישכר כדי ללמד בני תורה, ונקט יוסף וישכר דלהם למד רוב

תורתו יוסף בן זקונים, כל מה שלמד משם ועבר מסר לו וישכר חמור גרם לסבול עול תורה. ובס' דב"ש כ' עפמ"ש בסוטה מ"ט א' מפני תפילתו של דוד אין ישראל מוכרים רבב כו' ופרש"י שעכו"ם מכבדים לישראל בראותם כי גם להם חלק ה' בעושר וכבוד ע"ש, וגם הממון לישראל לעזור להם לפדות עצמם מכל צרה. ושלח לעשו ברמז שמה שהי' לו שור וחמור אף שאין מגיע לו בעוה"ז רק למצא חן בעיניך ע"ש:

פסוק ז

באנו אל אחיך וגו' וגם הוא הולך לקראתך. רש"י נוהג עמך כעשו הרשע. צ"ב מנ"ל לדרוש זאת. וי"ל דלשון גם נאמר בכ"מ רק בשני דברים השייכים להדדי. דהיינו באני באתי וגם הוא בא, אבל לא שייך לומר באנו וגם הוא הולך, וא"כ מוכח דהוא נוהג עמך בשנאה וגם הולך לקראתך וד' מאות איש עמו דג"כ מורה על שנאה לעשות מלחמה. ועי' בהקדמת שו"ת ברית אברהם. וס' עשרה למאה דרוש ד' בזה:

פסוק ח

וייראו רש"י שמא יהרג ויצר לו שמא יהרוג אחרים. ראיתי הכוונה דהצר ליעקב שיהרוג את פשו שיצא ממנו ר' מאיר כדאי' בגיטין דנ"ז גבי נירן קיסר דאגייר ונפק מיני' ר' מאיר. ואי' בהוריות די"ג דאסוקו לי' שם אחרים כדאי' מאן אחרים ר"מ. וכן במשה דרשו וירא כי אין איש עתיד לצאת ממנו, וז"ש רש"י שמא יהרוג אחרים היינו ר"מ שעתיד לצאת ממנו (עי' לקמן ל"ג ו'.), ועוד הק' המפו' אחר שראה יעקב שב' מחנות מלאכים באים לכבודו ובטח לא לחנם נשלחו לו ולמה ירא דמלאך א' יכול להרוג מחנה גדולה. וכמ"ש במלכים (ב' י"ט) דסנחרב עלה על יהודה עם חיילותי' וכאשר עמד אצל חומות ירושלים מלאך א' הכה במחנה אשור קפ"ה אלף. וי"ל דמעשה אבות סימן לבנים ויעקב ידע כי א"צ לפחוד מעשו אפי' אם יבא עם הרבה אנשים. אבל פחדו הי' שראה ברוה"ק דגם בדורות הבאים יבואו רבים מבני עשו על ישראל ומה יהי' אתם ח"ו, כי אולי יהי' הדור במעט זכיות ולא יבואו מלאכי מרום לעזרתם. ע"כ לא רצה שיבא עזרתו ע"י נם ממלאכים, ובחר שיהי' הצלתו בדרך חסד ורחמים מאוצר מתנות חנם. ויהי' ג"כ פיעל דמיון לבניו שיהי' בטבע היינו ע"י השתדלות ודורון ותפלה וינצלו מרשעות בני עשו לדורות:

רש"י שמא יהרוג אחרים. וכ' רא"ם ק' דילמא באו רק להרוג האחרים שהי' עם יעקב ולא ליעקב בעצמו. דלהם לית בי' משום הבא להורגך השכם להרגו. אלא משום רודף. ורודף ל"ש רק בא"י להציל מא' מאברי' ע"ש עי' כנסת הגדולה או"ח דקמ"ז בלשונות רש"י. שכ' דמדברי' משמע דהא דיכול להציל בא' מאברי' רק באיש אחר ולא בנרדף עצמו דבהיל וא"י לדקדק אם יכול להצילו בא' מאברי', ולי נר' חילוק דבשעת מלחמה

שרבים לוחמים עליו אין חילוק בין יכול להצילו בא' מאברי' דירא דמתוך כך אחר יהרג אותו, ועפ"ז יתפרש בשמואל ב' (ג' ל') ויואב ואבישי אחיו הרגו לאבנר על אשר המית את עשאל, ולכאו"נ הא דיואב ואבישי הרגו לאבנר אין כאן מקומו ובפ' כ"ז ויכהו על החומש שם מקומו. מלבד שמיותר שכ' למעלה וימת בדם עשאל אחיו דאין סברא בשביל שרצה להודיענו שגם אבישי הורגו, ז"א דלא מצינו שאבישי הרגו רק יואב. עד שהרד"ק הוצרך לומר שאבישי הי' שם עם יואב והסכים עמו, ועוד כל כך סימנים בגבעון במלחמה לח"ל, רק להחילוק הנ"ל במלחמה בא הפ' ליתן טעם מה החרי אף הגדול, וקללו יחילו על ראש יואב כו' לכאו' אין ליואב עון דגואל הדם דעשאל הי', עי' סנהד' מ"ט א' וזה הזכיר ויואב ואבישי הרגו לאבנר לומר שבדין קללו דוד שיואב הרגו שלא כדין דהא הרגו על אשר המית עשאל במלחמה וא"כ אין טענה הי' יכול להצילו בא' מאברי'. אבל ק' דבסנהד' שם אתי' ליואב וא"ל מ"ט קטלי' לאבנר הו"ל להצילו כו' ונסתר משם ב' החילוקים עש"ה. וכה"ק בשו"ת שבות יעקב ח"ב סי' קפ"ו ואין לתרץ מלכים שאני כמ"ש הרמב"ם בה' מלכים לחלק בכמה דברים. דהא בגמ' קאמר דנו לאבנר בדין סנהדרין, וכן פרש"י בדע"ד ע"א ד"ה ויכול הנרדף או הרואה להציל בא' מאברי', מבואר דשוה נרדף להרואה דלא כפרש"י בחומש לפי' הרא"ם, ובכנה"ג דחק ונעלם ממנו רש"י הנ"ל, וכן סוגי' דמחתרת דע"ב, ורמב"ם פ"ט מגניבה משמע לכאו' כרא"ם וצ"ע, ונ"ל דודאי יכול להציל כו' אף הנרדף עצמו ומ"מ במחתרת אין חילוק כיון דעשה מעשה מוחזק לרוצח משו"ה א"צ להצילו בא' מאברי', משא"כ בשאר רודף עביד דגזים ולא עביד וא"ש דעת רא"ם לפרש"י דעשו שהי' מועד לרציחות כמ"ש והוא עיף אין להצילו בא' מאבריו ולק"מ. ועי' בריב"ש סי' תע"ג דהנרדף עצמו אינו חייב להתרות להרודף אבל אחר הבא להציל הנרדף מיד הרודף הוא שצריך התראה, ועי' בהגהות משנה למלך פ"ח ה"י מחובל, שהביא ג"כ ריב"ש סי' רל"ח שאין הנרדף הבא להציל בנחש רודף צריך להתרות ברודף שהוא בהיל על נפשו, וכן הא דיכול להצילו בא' מאברי' רק באחר אבל הנרדף אין מדקדק בזה ע"ש:

ועי' במשל"מ פ"א הט"ו מרוצח שנסתפק ברוצח בשוגג שיש רשות לגואל הדם להרגו אם הרג הרוצח לגואל הדם אם נהרג עליו וכמו בסנהד' ס"א אלו נהפך זמרי והרג לפנחס אין נהרג עליו, וחידש שם ברודף אחר חבירו להרגו או רודף אחר ערוה שניתן להצילו בנפשו. אם נתאמץ הרוצח והרג את המציל. נהרג הרודף עליו, דדוקא גבי זמרי דליכא מצוה גבי פנחס רק רשות דבועל ארמית רק קנאין פוגעין בו שפיר אם נהפך זמרי והרג לפנחס אינו נהרג אבל רודף להרוג או בערוה דאיכא מצוה להצילו אם הרג רודף להמציל

נהרג עליו ע"ש, ובאמת מפורש כן בחידושי הר"ן על סנהד' דס"ב גבי קנאין דבגואל הדם אי נהפך והורגו פטור משא"כ ברודף, וע"ע בשו"ת הרי"ם חו"מ סי' ז' דתמה על משל"מ איך עלה על דעתו להסתפק ברודף אי בהרג המציל שיהי' פטור הא ביכול להציל בא' מאבריו והרגו חייב, ובזה הרודף שיכול להציל במה שלא יעשה העבירה וינוח מלרדוף אחר העבירה ויציל עצמו ולא יהרגנו, וע"י שרוצה לעשות עבירה ולהרוג את זה יהי' פטור אתמהא:

ובשו"ת שואל ומשיב תליתאה ח"ג סי' מ"ט תי' קו' הכנה"ג הא דבסנהד' דמ"ט הי' לך להציל כו' הא בנרדף עצמו ל"ש כן די"ל דכל הטעם דנרדף א"צ לדקדק לפי שבהיל על נפשו אין יכול לכוון, וכיון ששם הי' יכול לכוון בדופן החמישית וגם אמר לו והתרה בו למה אככה ואיך אשא פני יואב אחיך הרי שלא נבהל על נפשו ולא פחד ממנו ופשיטא שלא הי' רשאי, עי"ל דע"כ לא כ' הרא"ם רק במי שרודף לחבירו ואורב לו והוא א"י להציל עצמו ולא התחיל עמו בכה"ג אמרי' דבהיל על נפשו. אבל היכי דהתחילו לריב זע"ז ואח"כ רוצה חבירו להרגו ל"ש דל"ה יכול לדקדק, דהרי אנו דנין על תחילת המריבה דמי הכניסו לתגר זה שיתחיל לריב עמו ועי"ז יתגלגל שלא יוכל להציל עצמו וא"כ עכ"פ מחויב לראות להציל עצמו בא' מאברי, וא"כ שם דהתחיל אבנר יקימו הנערים ויצחקו לפנינו וא"כ עכ"פ שניהם רודפים זא"ז, שפיר צריך להציל בא' מאברי' וא"ש הא דק' מסנהד' ע"ד אם יכול להצילו כו' מהא וכי ינצו כו' וק' דמתחייב מיתה לגבי הנרדף בעצמו, ולהנ"ל א"ש דשם כ' וכי ינצו והתחילו לריב ובכה"ג גם הנרדף צריך לדקדק ע"ש. וגם יש לחלק לפמ"ש הריב"ש דאחר צריך להתרות ולא הנרדף וא"כ ג"כ א"צ לכוון שיציל ג"כ בא' מאברי'. אבל באבנר שהתרה בו למה אככה (אותך) א"כ פשיטא שהי' צריך להציל בא' מאברי':

עי"ל דבר חדש דניהו דנרדף א"צ להציל עצמו והיינו משום דיכול לומר דל"ה יכול לכוון ולכך אינו נהרג עליו מספק דדילמא באמת ל"ה יכול לכוון, אבל אם הרג אותו אחד על שלא הציל אינו נהרג עליו דדילמא הי' יכול להציל בא' מאברי', ולכך ביואב שם שטען שהי' יכול להציל בא' מאברי' לכך נהרג עליו וז"ב:

וע"ע ברא"ש פ"ג דב"ק סי' י"ג ובנמק"י שם דאם שנים שחבלו זה בזה מ"מ אסור לחבול בו יותר ממה שחבל בו, ואם הי' יכול להציל עצמו בחבלה מועטת וחבל בו הרבה חייב, וכן קיי"ל בחו"מ סי' תכ"א סי"ג, והרא"ש ונמ"י הוסיפו מידי דהוי איכול להצילו בא' מאברי' ע"ש, מבואר בפירוש דאף בנרדף עצמי אם יכול להצילו בא' מאברי' והרגו חייב ולא כנ"ל, וע"פ בחו"מ סי' שפ"ח סעי' יו"ד במסור דמותר להרגו אם הדין כמו ברודף

אם יכול להציל בא' מאברי' כמו לחתוך לשונו או לסמות עיניו אי מותר להרגו ע"ש, ועי' במנחת חינוך מ' רצ"ו ות"ר דאף שכ' המשל"מ אם הרוצח בשוגג הרג לגואל הדם או אם נהפך זמרי והרג לפנחס דפטור, זה דוקא הנרדף עצמו היינו הרוצח בשוגג או זמרי כיון דאין מצוה לגואל הדם רק רשות וכנ"ל, אבל באיש אחר שהרג את הגואל הדם או שהרג לפנחס בודאי נהרג עליו כי בחנם הרגו כיון שחבירו לא עשה שום עבירה ברודפו אך הנרדף עצמו אינו נהרג עש"ה. וע"ע בשער המלך פכ"ד משבת הביא ג"כ הרמב"ם דנרדף עצמו א"צ לדקדק בא' מאברי'. והק' ג"כ מסנהד' ע"ג. ע"ב דפריך מאלו נערות כו' ומשני דיכול להצילו בא' מאברי', ולהרא"ם. אכתי גבי הנרדף ניתן להצילו בנפשו, ומחלק דרא"ם לא אמר רק ברודף נפשות דבהיל להציל עצמו לכך לא מידק דייק, אבל ברודף אחר עריות דאינה בהולה כ"כ שפיר הנרדף צריך לדקדק ע"ש, וק' דשם בדע"ד מבואר להיפך מכי ינצו כו' מפורש דאף הרודף להרוג צריך הנרדף לדקדק דאל"כ איך משכחת דיענש הא תמיד איכא מיתה גבי הנרדף, וכן מצאתי שהק' כן האחרונים. ולפמ"ש לעיל כבר תי' היטב השו"מ באם התחילו לריב זא"ז גם הנרדף צריך לדקדק. עוד מצאתי בכל"ח פ' בלק שהביא תשו' הרי"מ מה שהתפלא כ"כ על המל"מ, הלא אותו הקושיא יש להקשות על הגמ' אם נהפך זמרי והרג לפנחס ל"ה נהרג עליו. ואע"ג דיכול להציל בא' מאברי' ע"י שיפרוש א"ע מהביאה (עי' בראש הספר בהסכמת הגה"ק מאורן של ישראל האדמו"ר מגור שליט"א מה שהעיר בזה) וע"כ זה לא חשוב יכול להצילו בא' מאברי', כיון שרוצה לעשות העבירה הוא אונס. ומ"מ קנאין פוגעין בו כיון שהביא עצמו לידי כך, משא"כ ברודף אחר ערוה דניתן להצילו בנפשו רק קודם דבעל ואז ל"ש יצר אלבשי' ולא חשוב אונס כיון דיכול להציל עצמו עי"ז שלא יעשה עבירה עש"ה, וע"ע בנוב"י קמא אה"ע סי' נ"ז דהיכי דאיכא התראה ל"ש יצר אלבשי' והביא גמ' יזכיר לו יום המיתה הרי דיש עצה ע"ש. וע"ע בפרדס דוד מ"ש בענין רודף:

ברא"ם ויצר שמא יהרוג את עשו ויקללנו אביו. וכ"כ בתנחומא אבל מהריגתן של אחרים ל"ה מיצר מפני שהבא להורגך השכם והורגו, עי' ס' בית האוצר כלל א' אות ט"ו שהק' שהרי האי קרא רק בישראל נאמר בפ' משפטים במחתרת ומנ"ל דגם בב"נ הבא להורגך כו' ושפ"ד מכלל ז' מצות. ואי נימא דאבות יצאו מכלל ב"נ אף לקולא ניחא. ואי"ל דהך מילתא דהשכם ודאי נוהג גם בב"נ מסברא חיצונה דחייך קודמין, והא דבעי קרא דבמחתרת רק לאשמעי' דבא במחתרת חשוב בא להרוג ומצינו כזה שהכתוב משמיענו דעת האדם עי' תוס' פסחים ד"צ ע"א ד"ה החיי' פ"ש. ומפורש כן בתוס' ע"ז ד"י ע"ב ד"ה חד במעשה חד קטלי' אבבא והק' תוס' הלא שפ"ד א' מז' מצות, וי"ל שהי' ירא פן

יודע הדבר אל השרים והבא להרגך השכם להרגו, הרי דמפורש דאף בב"נ אמרי' כן, ועי' במנחת חינוך מ' רצ"ו אריכות בזה:

רא"ם ושפ"ח הלא כבר הבטיחו כו' אך שמא יגרום החטא וכו' עי' ברמב"ם פ"ט ה"ד מיסודי התורה אם הנביא אימר דברי פרעניות ולא הי' כן אין זה הכחשה לנבואתו דאפשר שעשו תשובה ונסלח להם, אבל אם הבטיח על טובה ולא בא ה"ז נביא שקר שכל דבר טובה אפי' על תנאי אינו חוזר. והוא משבת דנ"ה. וברא"ם הק' מכאן דלמה נתיירא יעקב. הא אינו חוזר. וע"ש בלח"מ מ"ש בזה, ובפ"ט קטנתי כ' רש"י ירא אנכי שמא נתלכלכתי בחטא ואתה אמרת היטב איטב עמך, והק' רמב"ן דאם יגרום החטא מה אמר ואתה אמרת כו' מה אהני הבטחה לחטא שאח"כ ועי' בכלי יקר. ובס' שם משמואל להג' מלבוב ז"ל כ' עפמשה"ק הרא"ם דלמה ירא שמא יגרום החטא הא כל דיבור שיצא מה' אפי' ע"ת אינו חוזר, ותי' דז"ד כשהי' ע"פ הנביא או מלאך דחס שלא יאמרו דנביא שקר הוא אבל אם ה' בעצמו מבטיח חיזר כשחוטא אח"כ, ומפו' תי' דהא דאינו חוזר ז"ד כשהוא לטובתו ולא לרעות אחרים אבל כשהוא לרעת אחרים ובשל אחרים חוזר מרעה לטובה, וא"ש דאמר יעקב ירא אני מחטא, וא"ת כקו' רא"ם דדבר ה' אינו חוזר לכך אמר ואתה אמרת כו' דהי' ע"פ עצמך ובכה"ג חוזר. ועוד יש טעם שאני ירא דהבטחני ושמתי את זרעך כחול הים ופי' בכל"י דהאויבים יפלו כגלי הים כשבאו לשטוף נשברים ונופלים לפני החול, כן האויבים יפלו לפני זרעם, א"כ הבטחה זו הי' לרעת אחרים לכך ירא. ועי' מהרש"א ברכות ד"ד ושבת דל"ב ע"א מ"ש ברש"י ורא"ם, ובפרשת דרכים דרוש ג' כ' לכאו"ק למה ירא יעקב שנתמעטו זכיותיו הא יש דברים דאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז וקרן קיימת לעוה"ב, ויעקב מסתמא קיים ובפרט ת"ת שכנגד כולם, אך היפ"ת כ' דרק כשנהנה דרך טבעיית אז הקרן קיימת אבל כשצריך לעשות לו נס אז מנכין מן הקרן, וז"ש קטנתי כו' ואם הי' עפ"ד הטבע אז לא יראתי אך כי במקלי עברתי את הירדן, ודחז"ל שנבקע הירדן במקלו. ונס כזה ינכה זכיות ע"ש. ובס' אמרי הצבי על ב"ק דצ"ב ראיתי דאם הבטחה עפ"י מעשי' הטובים של הצדיקים אז אם חטא אח"כ חוזר הקב"ה מהבטחתו כיון דהבטחה הי' ע"פ דין. אבל אם ההבטחה הי' ע"פ רחמים אז אין הבטחה חוזרת לעולם, וז"ש ה' האומר עלי שוב לארצך כו' קטנתי, והזכיר שם הוי' והבטחה זו אינה חוזרת ע"ש אריכות. וע"ע ס' נפתלי שבע רצון פ' לך שהק' של הרא"ם דלהיפך הוא דהבטחה ע"י שליח יתכן להיות חזרה ולא ע"י ה' בעצמו. וע"ש בדברי' בס' שמע יעקב להגר"י אלגזי. וביש"ש ב"ק פ"ה סי' כ"ג. וצמח דוד עה"ת: ובעל עקדה שער צ"ו. ובאהבת ציון מהנוב"י דרוש ד'. ובס' המקנה על קידושין דכ"ט

ע"ב ד"ה ואפשר, ויען שהם דרושים ארוכים לא העתקתי:
והנה ג"כ קשה ממ"ש באו"ח סי' תרפ"ב בשכח ולא אמר על הנסים בבהמ"ז בחנוכה כשיגיע להרחמן יאמר הרחמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות כמו שעשית לאבותינו כו' ואיך יבקש על נסים הלא ינכו לו וי"ל הא דמנכין לו היינו בנם נסתר אבל בנס מפורסם שהכל רואים שנעשה לו נס לעומת זה שמנכין לו מזכיותי', נתוסף לו זכות חדש שע"י נתפרסם שמו ית', וז"ש בשבת דנ"ג ב' בנס שנפתחו לחסיד א' דדין ואמר אביי כמה גרוע זה שנשתנו לו סדרי בראשית. ור' יוסף אמר כמה מעולה זה. ודעת שניהם צדקו יחדיו. כי נגרע לו מזכיותי', ולעומת זה מה שע"י נתפרסם שמו ית' נחשב לו זכות חדש ועי' בישועות יעקב פ' לך. או י"ל דמ"ש מנכין מזכיותי' כאלו לקח שכר בעוה"ז היינו ביחיד שנעשה לו נס, אבל אם נעשה נם לרבים אין מנכין להם, או י"ל כשעמד במקום סכנה ונעשה לו נס, אבל בלא"ה אין מנכין, ועי' בכור שור. ושערי תשובה או"ח סי' קפ"ז מזה, ובשו"ת מחנה חיים חו"מ ח"ב סי' י"ט:

פסוק ט

רש"י רוח משמש לשון זכר ונקבה, עמ"ש בזה בתוספות יו"ט פ"ה מ"ג מזבחים:
והי' המחנה הנשאר לפליטה. ערש"י וצ"ב מנ"ל זאת. עי' בנח"ק וחה"ת דאי' במד' דיעקב העמיד המחנות רחוקים זמ"ז כדרך יום והטעם כי ידע יעקב שימיתו ביום א' שניהם כמ"ש רבקה למה אשכל שניכם ביום א' (וכן הי' באמת וכמ"ש ביע"ד דיעקב לא מת רק בסתימת הגולל ואז נהרג פשו ע"י חושים בן דן). ולכן ריחק המחנות דרך יום ואם ינצחוהו עשו ויהרגנו ינצלו עכ"פ המחנה האחרת כי בטרם יקרב אליהם ימות גם הוא כאחיו וע"כ והי' המחנה הנשאר לפלטה:
ועי' רמב"ן וספורנו והי' לפלטה שיברחו מחנה השני', ויש לפרש דברי' דהחלוקה הי' כי הוא ואנשי' יהי' מחנה אחת, והצאן ובקר יהי' מחנה שני'. וה"פ ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן והבקר וגמלים לשני מחנות, הוא ואנשי' יהי' מחנה א' ורכושו מחנה ב' יען כי לא ידע מחשבות פשו אם כוונתו על עסקי ממון לבד בא ואם ישיג ממון אז ילך לדרכו ולא יפגע בנפשות, או אולי רק על עסקי נפשות כמ"ש יקרבו ימי אבל אבי ואהרגהו. ועשה בחכמה ושלח הצאן ובקר ראשונה, וז"ש ותעבור המחנה על פניו היינו לפני יעקב ואנשי', ואז יראה אם יבא על המחנה והכהו היינו הצאן ובקר יכה עד חרמה ולא ישלול אותם אז בודאי בא על עסקי נפשות, ואמר לאנשי' כאשר תראו זאת יהי' לפלטה כלומר תברחו מפניו חיש מהר:

פסוק י

אלקי אבי אברהם. המהרי"ק פסק דאין אדם מחויב בכבוד אבי אביו והובא ביו"ד סי' ר"מ סעיף כ"ד. ובס' שאגת אריה על מכות די"ב כ' לחלק היכי דאביו חי אז בן הבן חייב בכבוד אבי זקנו כמ"ש בפ"ק דקידושין ל"א א' אביו אומר השקיני מים ואמו אמרה השקיני את ואמך חייבין בכבוד אביך, וכה"ג כאן כיון דאביו ג"כ מחיב בכבוד אביו אז גם הוא חייב בכיבוד א"ז, אבל היכי דאביו מת דנעשה חפשי מכל מצות אז תו ליכא הסברא שחייב מצד אביו ופטור מכיבוד א"ז. ועי' ס' לוית חן פ' ויגש שתי' בזה קו' רמב"ן דבפ' וישלח כ' אלקי אבי אברהם ואלקי אבי יצחק, ובפ' ויגש (מ"ו א') כ' ויזבח זבחים לאלקי אביו יצחק לחוד ותי' דבפ' וישלח הי' יצחק עדיין חי ונמצא הי' על יצחק חיוב כבוד אב אפי' אחר שמת אברהם כדקי"ל ביו"ד א"כ גם יעקב חייב בכיבוד א"ז אברהם, אבל בפ' ויגש דכבר מת יצחק וכבר נפטר ממצות כ"א לכן גם יעקב פטור מכבוד אברהם, ולפי"ז שפיר כ' רש"י במכות דבן בנו אינו חייב בכיבוד אבי אביו, ועמש"ל בפ' ויגש בזה:

פסוק יא

קטנתי ערש"י ומש"ל בפי"ח בזה. ובכתבי דו"ז הגה"צ מ' צבי ז"ל אבד"ק זגיערש ראיתי דאי' בגמ' ברכות ד' ס' ע"א האי תלמידא דמרתת א"ל חוטא את דכ' פחדו בציון חטאים ע"ש ועי' ברכות כ"ט ב' וז"פ ויירא יעקב ויצר לו מה שירא מאיש ואין לו בטחון כראוי, וז"ש קטנתי מהמדרגה הראשונה שהי' לי. כי במקלי עברתי את הירדן ול"ה לי אז כלי זיין ולא אנשי מלחמה לעזר ולא יראתי מבנ"א, וזה גרם לי מכל החסדים ואמת אשר עשית את עבדך, דהיינו ורם לבבך ושכחת וישמן ישורון ויבעט, ועתה הייתי לשתי מחנות. לכן יש לי עתה שתי מחנות, ויען שירא אנכי מבנ"א לכן אבקש בתפלה הצילני נא שלא יזיק לי. ובס' דב"ש כ' דרועה יש לו מקלו ותרמילו, וז"ש לא הי' לי רק מקל רועה ועתה הייתי לב' מחנות. ובב"מ דמ"א שהכישה במקל ערש"י דמכה חזקה הוא ועתו"ס. וי"ל ההבדל בין מקל למטה שמטה יכול להטות בו. ומקל לרדות כמ"ש בזכרי' י"א ואקח לי שני מקלות אחד קראתי נועם וא' חובלים וארעה את הצאן, שמקל להנהגה אינו כ"כ חזק כמו מקל להכאה. וכשאמר הכישה במקל וע"כ שהי' חבלה. משא"כ באדם דאין לו רק מקל אחד ואינו ראיה שחבל וז"ש מקל שקד אני רואה היינו מקל חובלים ששוקד על הרעה:

והגר"א מווילנא ז"ל כ' על הגמ' בסוטה ד"ה ת"ח צריך שיהי' בו גיאות אחד משמיני שבשמינית, דיעקב אמר קטנתי מכל החסדים וגו' אשר עשית את עבדך ותלה החסד שקיבל מה' על נפשו ולכאו"ק דע"פ ענוות הי' לו לתלות רק בזכות אברהם ויצחק ולא בזכות עצמו. ולמדנו מזה דהטובה של עבר מה שקיבל מכבר יוכל לתלות בעצמו. אבל

אם יבקש הצלה או טובה עתה או על לעתיד לא יבקש בזכות עצמו שהרי שלמה לא נענה בזכות עצמו עד שאמר זכרה לחסדי דוד אבי וכן חזקיה, וז"פ ת"ח מותר להתגאות שמיני שבשמינית כי הפסוק קטנתי הוא הפסוק השמיני שבפרשה וישלח שהיא פרשה השמינית שבתורה להורות שע"י אופן זה מותר להתגאה ולתלות בעצמו. ובס' קב הישר פס"ה כ' דבזה"ק בשלח הביא ע"ב שמות מפסוק ויסע ויבא ויט ט' שורות על ח' ושורה הח' באלכסון הוא אותיות ענ"ו עי"ש. ובמהרש"א כ' דח' פעמים ח' בגימ' ס"ד. וגם בגימ' ס"ג ות"ח צריך להוציא את עצמו ממדת גס ולכנוס לבחינת ס"ד:

פסוק יב

הצילני נא מיד אחי מיד עשו הנה רע לגורל ישראל בעת שעשו הכללי רודפו. אך עוד רע ומר יותר אם יקרבהו ויבקש אהבתו. כי אז יתערבו ישראל ביניהם וישכח ישראל תורת ה' והוא מת מיתת נשיקה וגוף קיים. והמלאכים השיבו באנו אל אחיך אל עשו. פעם נראה כאוהב ופעם בתמונת עשו הרשע. ואינם יכולים לדעת מסתרי לבבו. ולכן וייירא יעקב מאד ויצר לו ירא מן האחוה של עשו ויצר לו מן השנאה והתפלל על שניהם הצילני כו' מיד אחי ומיד עשו כי ירא אנכי. כי אם יתראה בתמונתו עשו הרשע פן יבא והכני ואם יתגלה בתמונת אח אז ירא אנכי מחדש "אם על בני" כי יותר יש לפחוד מנשים שדעתן קלות, ולצעירי הבנים שימשיכו אחריו וילמדו ממעשיו וימותו מיתת נשיקה וגוף קיים:

פסוק יד

ויקח מן הבא בידו. ערש"י מרגליות שאדם נושאם בידו. ובמדרש ולמה גמלים באמצע וכו' וקשה מה שייכות קו' זו להאי דדריש מרגליות מסר לו, וראיתי דבל"ז הו"א דאין נפקותא דאלו הוי כ' מין אחר באמצע ג"כ הוי קשה למה זה באמצע. והפסוק אין מכוון לכתוב גמלים באמצע כ"א חשב ה' דברים, אבל השתא דמרגליות שלח לו וקשה למה לא פרט בהדיא אע"כ דלהכי לא פרט רק ה' דברים כדי שיהי' גמלים באמצע משא"כ אלו הי' נכתב גם מרגליות הי' ו' דברים ול"ה גחלים באמצע ופריך שפיר. למה גחלים באמצע. ובס' סדורו של שבת ח"ב דרוש ח' כ' על הלשון מן הבא בידו, הול"ל וישלח מנחה. רק ע"פ משחז"ל במד"ר מסעי בפרו שעלה לשם הבעל באליהו (מלכים א' י"ח) לא הי' רצה ליילך ולא יכלו להזיזו ממקומו עד שא"ל אלי לך, דכשם ששמו של הקב"ה מתקדש ע"י אחרים יתקדש ג"כ על ידך. וז"ש משה וגם מקנינו ילך עמנו כלומר שמקנינו בעצמם ילכו עמנו וכן בעת שרצה יעקב לשלוח הבהמות לעשו בודאי לא רצו ליילך והוצרך לקחת אותם בידיו למסרם שילכו. והבטיחם ה' שיתקדש ש"ש ע"י בעת שמנחה ישובו לעת"ל כמ"ש בב"ר פע"ח דכל הדורונות שנתן יעקב לעשו עתידין אוה"ע להחזירן

לעת"ל ע"ש. עוי"ל שלא לקח רק מהבא בידו בעצמם כדרך הבאים אל נח שמעצמם באו וידע כי הם ראוים לשלחם למנחה לעשו. והנה המדרש הנ"ל הוא רחוק משכל. ואם הי' באמת כן ע"ד נס שהפר לא רצה לילך למה לא פרסמו הכ' כמו אתון של בלעם שדבר. אך י"ל דכל בעל חי אילן ועשב יש לו שר למעלה כמשחז"ל בב"ר פ"י אין לך עשב מלמטה שאין מלאך ממונה עליו ויאמר לו גדל וכן מצינו אמר שר של ים למשה (ועתו"ס ע"ז די"ז. ד"ה עד חולין ז'. מהרש"א תענית כ"ה. שבת פ"ט. פסחים קי"ז. ערובין י"ח), וי"ל דהשר של הפר התוכח עם אלי' וא"ל בשלמא בשני שעירים של יו"כ הי' ע"פ גורל אבל ב' פרים הללו. איך תתן הבחירה איזה ילך לקדושה ואיזה לטומאה. א"ל אלי' דיתקדש ש"ש על ידך ואם יהי' ע"י גורל יאמרו שגורל גרם. אך עתה שע"י בחירה לא יהי' שום פקפוק. לכן לא הוצרך הכ' לפרש לפי של"ה דרך נס ועי' באלשיך אחרי. ובבני יששכר ח"ב:

בידו. ובפ' צו (ח' ל"ג) ימלא את ידכם. ותצוה (כ"ט ט' ול"ה). ורש"י (כ"ח ע"א) כ' כשממנין אדם על פקודת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור ועל ידו מחזיקו בדבר והוא מלוי ידים. ועי' בס' תולדות אפרים פ' צו. שכ' דענינו, דיד מורה על השלטנות כמו כאן בוישלח. ובשלח (י"ד ל"א), וחקת (כ"א כ"ו) ודברים (ג' ח'). והכאה כף אל כף הוי קנין עי' סמ"ע חו"מ סי' ר"א סק"ה ע"ש. ובשמות (ג' ה') של נעליך ע"י שליפת מנעלים מסיר ממשלתם. והוי כאומר שאין הרגלים ראוים לדרוס על מקום זה ולהסירם, א"א והוי הכנעה. ואח"כ עשו אוה"ע סימן להכנעה בהסרת הכובע כאומר שראשו ודעתו בטלה נגדו וכחו שהאריך בזה בחת"ס בהשמטות לחו"מ סי' קצ"א ע"ש. ובפ' מקץ (מ"א מ"ב) ויסר כו' ויתן על יד יוסף. ובאסתר (ג' י'). וזה סימן למסירת שלטנות. וברות (ד' ז') שלף איש נעלו ובתרגום נרתק יד ימיני', דשם נעל בין על של יד בין של רגל. ומשו"ה כ' בשמות (ב' ה') של נעליך מעל רגליך שלא יטעה על של ידים דגנאי לעמוד בהם במקום קדוש כמ"ש במג"א סס"י צ"א. וכן בתצא (כ"ה ט') וחלצה נעלו מעל רגלו שלא נטעה על נעל של יד לומר שסר כחו ושליטתו. לכן הוצרך לפרש רגל. ולכן ברות דכ' סתמא על של ידו קאי, וזה טעם בב"מ דמ"ז בכליו של מקנה:

פסוק טז

גמלים מניקות ובניהם שלשים. ערש"י ומדרש בנאיהם זכר כנגד נקבה וכו' וקשה מי הכריחם להוציא תיבת ובניהם מפשוטו וכ' בס' חלקי אבנים בשם אבי הר"ר העשיל ז"ל ע"פ גמ' ב"ב ע"ח ב'. פרה חניקה אני מוכר לך לא מכר ולדה, והא דאמר מניקה לחלבה, אבל חמורה מניקה אני מוכר לך מכר גם הולד דהא חלבה לא חזיא וע"כ מניקה היא

ובנה נתכוון ע"ש. וכאן כ' גחלים מניקות ובניהם וקשה למה צריך להזכיר ובניהם הא ממילא נשמע מדאמר גמלים מניקות א"כ בניהם בכלל א"ו על בנאיהם נאמר. וכ"כ בס' מירא דכיא ובידמ:

ואין להקשות דהא שלח לעשו והוא מיתר לשתות חלב מבהמה טמאה. וי"ל דבבכורות ד"ו מקשה חלב מנ"ל דשרי דיוצא מחי והוי כאבמה"ח ע"ש דיליף מקרא דשרי. וא"כ לב"נ דליכא לימוד י"ל דאף חלב מבהמה טהורה אסור משום אבר מן החי. ועי' כו"פ סי' פ"א ופמ"ג, ובמנחת חינוך מ' תנ"ב. ובכסא דהרסנא סי' רפ"ה. ובדברי שאול סי' פ"א. וג"כ אל תקשה דאבמה"ח רק נוהג בבהמה טהורה ולא בטמאה וכאן בגמלים אפי' חלב אסור לב"נ. אך איתא בחולין דנ"ב וכן פסק הרמב"ם בפ"ט הי"ג ממלכים דדוקא בישראל יש חילוק אבל ב"נ מוזהר באבמה"ח אף מטמאים ע"ש. וחוץ לזה כ' בנח"ק בשם האר"י ז"ל דעשו אין לו יחס כלל בגחלים והם אסורים אצלו כי הן מעלה גרה, אותיות הגר אם ישמעאל. וא"כ מוכרח דגמלים מניקות ר"ל הם ובניהם ואייתר ובניהם לכך פירשו שהם בעליהן ופירש בנאיהם:

פסוק יט

ואמרת לעבדך ליעקב מנחה היא שלוחה לאדוני עשו. ק' דהול"ל מעבדך מיעקב, וכ' בישויע"ק דקיי"ל באדם חשוב המקבל מתנה ממנו נחשב מתנה להנותן ובקידושין אם היא נתנה לו מקודשת בקידושין ד"ו. וז"ש לעבדך ליעקב מנחה היא דיהי' מנחה ליעקב אם שלוחה הוא לעשו, ואם עשו יקבל יהי' מנחה ליעקב ואמר לאדוני עשו שהוא אדם חשוב, וע"ע בהקדמה לשב שמעתתא דכ"כ בפשט בפ' תרומה ויקחו לי תרומה פרש"י לי לשמי דקשה דהול"ל ויתנו לי אלא נתינה לחשוב הוי כלקיחה ע"ש וכ"כ בשמע שלמה שם:

ובמדרש מנחה הוא שלוחה תפלת מנחה שלח לו, יל"פ דאברהם תקן שחרית להתפלל שישמור אותו בשחרית ימיו ואז טוב לן באחריתו וכמ"ש חנוך לנער ע"פ דרכו גם כי יזקין לא יסיר ממנה, ויצחק תקן מנחה אם הלך בנעוריו אחר הבל יש לו ג"כ עת לעת ערב עד אשר לא תחשך שמש חייו ויתקן המעוות, וירחץ במים של תורה או במי דמעות וכשתבא עתו יהי' טהור גברא, ויעקב תקן ערבית אף כשהוא אחר תשעים והוא כמת ועבר מן העולם אעפ"כ מועיל תפלתו, והנה יעקב ועשו הי' אז בשנים שכבר הגיעו לגבורות ונטו צללי ערב ושלח לו תפלת מנחה רמז שיתן אל לבו ויחדל מלעשות רע ואף עכשיו יש לו זמן:

פסוק כ

ויצו ( ) גם את השני גם את השלישי גם כל ההולכים אחרי העדרים, עי' תויו"ט סוף פרה, שכ' כי על מספר שנים ל"ש תיבת כל ע"ש ועי' בהגהות רש"ש על מד"ר כאן אות ה' שמביא כן בשם תוס' כתובות ד"ח א' ד"ה שהכל, דל"ג לכולהו דאז הי' משמע דג' ברכות הן. ובקובץ אהל מועד סי' ר"ב הק' מכאן שהי' חמשה עדרים ואפ"ה כ' כל על מספר שנים, וע"ע ב"מ דמ"ז לקיים כל דבר קאי על הגאולה ועל התמורה אף דהוי רק שנים, ושם באה"מ ח"ג סי' ט' השיב ח"א שי"ל שהי' בכל עדר הרבה עבדים ומסתבר כן דכי מספיק לעזים מאתים וכו' עבד אחד ורק הפי' דיעקב צוה לעבדו הראשון שמסר לו הנהגת המנחה וכן לשני וכן לשלישי וכן "לכל" ההולכים אחרי עדרים כלם וקאי כל על הרבה יותר מב' ע"ש אריכות:

וע"ע בב"ר פנ"ט וה' ברך א"א בכל ר' לוי אמר תלת, ובב"ר פ"צ ויהי רעב בכל הארצות בשלש ארצות, וברש"י יתרו (י"ח א') את כל אשר עשה ה' בירידת המן ובאר ועמלק, על "כל" הטובה, טובת מן באר ותורה, וכ"כ בכ"מ סוף פ"ו מיסוה"ת ובמלבי"ם ויקרא סי' קצ"ו כי מלת "כל" מכוונת עכ"פ ג' דברים, אולם ביד מלאכי סי' של"ו חולק על זה, ומביא מקרא עושר ורש נפגשו עושה כולם ה', ותרגומו תרווייהון ועי' ביעיר אוזן לאזולאי ז"ל מערכת כ' אות ה' דמשמעות כל ע"פ רוב הוא ג' ולפעמים רחוקות גם שנים עש"ה, ועי' תורת חיים ב"ק דנ"ט ע"ב, ואמרי שפר פ' חיי שרה ובס' הדורות סדר תנאים ואמוראים אות י' יוסי בן יועזר, ובשד"ח מערכת כ' אות ל"ב:

פסוק כג

ואחד עשר ילדיו רש"י ודינה היכן היתה וכו' וקשה מנ"ל דדינה נחסרה דלמא א' מהשבטים היה נחסר, וכ' בשם הגר"א מווילנא ז"ל ע"פ גמ' טעם שנבנה ביהמ"ק בחלקו של בנימין משום שהוא לא השתחוה לעשו דעדיין ל"ה בעולם, ולפי"ז אם א' מהשבטים הי' נחסר ולא השתחוה ג"כ לעשו למה לא נבנה ביהמ"ק בחלקו של אותו שבט שהי' נחסר אז, אלא ודאי דכל השבטים הי' שם וכולם השתחוו רק דינה ל"ה עם שאר בניו, ובנחמד למראה על מד"ר כ' דבתוס' קידושין ד"ב ע"ב ד"ה לתני, כ' דכל התורה בל' זכר נאמרה, ואי הענין מדבר בזכרים ונקבות נכתב בל"ז, וקשה הא ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחוין (ל"ג ו'), והי' זכרים ונקבות וכ' בל"נ, ובפרט שזכרים הי' ד' ונקבות ב' וי"ל דהטעם דתורה בל"ז דהם עיקר ונקבות טפלות כמ"ש כי מאיש לקחה זאת, וכאן האמהות עיקר והזכרים טפלים להן, אך יקשה מ"ש ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו הול"ל ותשתחוין, וי"ל דיש חילוק היכי דיש רבים בזכרים ונקבות אמר בל"ז אבל אם בהעיקר ליכא רק אחד ובספלים יותר מאחד ע"כ צריך לתפוס המרובים, וא"כ כאן אי לא הי'

דינה חסרה הול"ל ותשתחוין שהילדים טפלים ללאה, וגם הי' כאן ב' נקבות ומדקאמר וישתחוו עכצ"ל של"ה כאן נקבה רק לאה, וע"כ דדינה חסרה, אך ק' מואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו, של"ה רק זכר א' ונקבה א' ורחל עקרת הבית הול"ל ותשתחוין, וי"ל ע"פ מד' פע"ח ורש"י דכל אמהות נגשו מקודם, ויוסף הוא קודם דכסה אותה שלא יתלה עיניו בה דהוקשה לי' דהול"ל ותשתחוין וקאמר שגבהה קומת יוסף וכסה לרחל, והוא הי' העיקר ולכן כ' וישתחוו:

ברש"י נתנה בתיבה כו' ונענש יעקב שמנעה מאחיו, עי' שו"ת מים חיים בקונטרס אוצרות חיים להגרח"כ ראפאפורט שהקשה הא איתא באה"ע סי' נ' סעיף ה' דאם קלקל המשודך מעשי' יכולה לחזור בו וכ"ה ביו"ד סי' רכ"ח סס"ג ע"ש, וק"ו מה אם כבר נשתדך יכולה לחזור בו אם נתקלקל מכ"ש שלא יתן לו בתו ולמה נענש יעקב ע"כ נראה דלשון רש"י ק' שכ' שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב דהו"ל ליכתב שמנעה מאחיו ושמא היתה חוזרת אותו למוטב, עכצ"ל כוונת רש"י דאם יעקב הי' מונעה משום שעשו הי' רשע ושמא יקלקל בתו לא הי' לו עונש, רק יעקב ל"ה ירא מזה דידע בבתו שהיא צדיקת ולא יקלקלה, וכמו שלא קלקל אחשורוש לאסתר, רק שמנעה מאחיו מחמת שהי' שונאו שהי' רשע גמור ול"ה רוצה שתחזירנו למוטב, וזה דקדק רש"י שמא תחזירנו למוטב ר"ל דלא הי' רוצה שתחזירנו למוטב, וכן מצינו בדוד שקילל לדואג האדומי יחתך ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים סלה והשי"ת הקפיד עליו ועי' בפ' ויצא (ל"א י"ז) ושייך ג"כ לכאן:

פסוק כה

ויותר. רש"י שכח פכים קטנים, עי' מהרש"א חולין צ"א א', וצ"ב ב' אריכות, וע"ע במהר"ם שיף סוף ב"ק דרוש ארוך בענין ת"ח מקפידין על ממונם עש"ה, ובספר תפארת צבי כ' עפ"ד זהר גבי נגע ופנית הבית אם הקב"ה חס על פכים קטנים שלא יטמאו ולכן צוה לפנות הבית מקודם ק"ו שיחום הת"ח על עצמו שלא ילך לבדו כ"א בשני נעריו עמו ע"ש, וז"ש ויותר יעקב לבדו, וקשה איך נשאר לבדו הא ילפי' ק"ו מפכים קטנים שחס עליהם ה' ואיך לא חם יעקב ע"ע ונשאר לבדו לזה פרש"י שכח פכים קטנים ר"ל שכח האי ק"ו מפכים קטנים, ועי' מה שכתבתי בזה בפרשת ויחי (מ"ט כ'):

ויאבק ערש"י ובחולין צ"א ח"א כעכו"ם נדמה לו וח"א כת"ח, ראיתי לפרש עפמ"ש הרמב"ם על דברי ישעי' נ"ד כל כלי יוצר עליך לא יוצלח וכל לשין תקום אתך למשפט תרשיע שנודע דאוה"ע לחמו אתנו בב' מיני נשק א' מלחמת אגרוף כלסטים, וגזרו גם על שבת ומילה, ובראותם כי זה לא להועיל נסו בנשק ב' מלחמות הלשון עם וכוחים

דתיים, וז"ש כל כלי יוצר עליך לא יוצלח, ועל הב' וכל לשון תקום אתך למשפט וה' יהי' עמכם שלא יכשלו בלשונם, וכל מה שאירע לאבות סימן לבנים, וכל משך הגלות ויאבק איש עמו בגזירות וכלי נשק וגם בלשון של העתונים שלחו בוז על עם ישראל, וז"ש ח"א כעכו"ם נדמה לו על מלחמות אגרוף וח"א כת"ח בויכוחים ומלחמת הלשון, וזה ימשך עד עלות השחר הוא אור ההשכלה שאז יפקחו העמים עיניהם כי עול גדול לרדוף את ישראל וירא כי לא יכול לו בזו האופנים, ויגע בכף ירכו זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו ומצב ישראל ידל מאד, אך גם זאת יעבור ועוד יזרח לנו השמש, וזה ויזרח לו השמש והוא צולע על ירכו רמז אף שצולע לא רחוק התשועה כי באותו שעה שעם ישראל גונח מלבו וצולע על ירך בעת ההוא ויזרח שמש ההצלחה, והחת"ם כתב דהי' ליעקב ב' חטאים א' של ב' אחיות שבחו"ל לא קיים התורה, ובאמת כל מקום חושבו השכינה עמו והוי כא"י, וב' שלא קיים כ"ב שנה כבוד אב ואם, וגיד הנשה בגי' כ"ב שנה, וזה מ"ד כגוי נדמה היינו שהי' עליו חטא ב' אחיות שהחזיק עצמו בחו"ל לב"נ, ומ"ד כת"ח שהחזיק עצמו כת"ח שגדול ת"ת יותר מכבוד אב במגילה ט"ז ב':

ובהגדה שם משמואל דפ"ד, הביא בשם אביו הגה"ק בעל אבני נזר ז"ל שב' מיני יצה"ר יש, א' שמתחפש בלבוש ת"ח ומראה פנים לעבירה שהוא עוד מצוה, וב' שבא כגוי ומסית לעבירה אף שיודע שאסור, וכן בברכות ס"א א' רב אמר יצה"ר דומה לזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב, ושמואל אמר כמין חטה היה היינו שרב דיבר מיצה"ר שנדמה לו כגוי שמסית דבר איסור אף שמאוס כזבוב, ושמואל אמר כחטה שנותנת דעת לאדם כמחז"ל אין התינוק יכול לקרות אבא עד שיטעם טעם דגן, והיינו שבא לאדם בטענת שכליית וכת"ח נדמה לו:

ויאבק עי' בח"ס שהביא מחז"ל שהמלאך האשימו שלא קיים נדרו עשר אעשרנו לך ומיד עישר בניו, והא שבאמת לא קיים וגם אע"פ שעכשיו קיים מ"מ איחר הנדר, וי"ל דקיי"ל כר"מ בקידושין ס"ב דבעי תנאי כפול ובלא כפל תנאו בטל ומעשה קיים, וא"כ נהי דתלה נדרו בתנאי ושבתי בשלום אל בית אבי ולא הי' צריך לעשר מקודם, מ"מ המלאך טען כיון דלא כפל תנאי בטל ומעשה קיים ומחויב לעשות מיד אך כל זה אם כוונתו הי' על מעשר ממון אבל נדרו הי' על מעשר בניו ובאיסור ל"ב ת"כ כמ"ש בס"פ שבועות העדות, ובס' דברי יוסף כ' דבנדר ושבועה ל"צ כלל לתנאי ב"ג וב"ר, דאיתא בשאלה הרי דע"י דיבור מבטל נדר או שבועה, ולא דיבור לחוד גם אפי' מעשה דכ"ז שלא בא לידי כהן יכול לשאול עי' נדרים נ"ט, ואף שעשה מעשה בפועל בהפרשה, ויצא מזה דין חדש דאם הי' תנאי בהפרשת תרומה אף דל"ה ת"כ אם לא קיים התנאי בטלה

התרומה ע"ש:

עונ"ל לפי"מ שהקשה תוס' נזיר י"א א' ד"ה ע"מ אמאי מהני תנאי בנזירות הא א' ממשפטי תנאי שבעינן אפשר לקיים ע"י שליח ובנזירות ל"מ ע"י שליח ע"ש וברמב"ן ב"ב דקכ"ז כ' כי ילפינן מב"ג וב"ר דוקא בתנאי שבין אדם לחבירו אבל תנאי שבין עצמו בכל ענין הוי תנאי שהרי מדעתו התנה ורוצה הוא לקיים נדרו ע"ש, ועי' בפני יהושע כתובות דע"ד. וגיטין דע"ה. והפלאה שם שכ'. דבאמת הא דצריכין לילף מב"ג וב"ר הלא מסברא הי' כן דהוא לא נתן רק על תנאי זה, אכן ז"א דהו"א לא אתי דיבור ומבטל מעשה ולא הי' מועיל תנאי. ורק דילפי' מב"ג וב"ר ובעינן דמי לה. אבל בנדרים ושבועות דהוי דיבור בעלמא מן הסברא מועיל תנאי ולא בעי כלל לילף מב"ג וב"ר וממילא ל"ב דיני תנאים ע"ש ובח"ס. וא"כ בין לרמב"ן ובין לפנ"י ל"ק ביעקב דבנדר ל"ב תנאי כפול. ועי' בספרי פרי יום גיטין דע"ד. ולעיל בפ' בראשית (א' א'):

וע"ד דרוש יש לומר דעל עקרי מצות המלאך לא לחם עמו ורק על המצות שאדם דש בעקביו. היינו אבק ריבית אבק גזל אבק לשה"ר וזה לשון ויאבק עמו. וגם איתא באבות פ"ב איזהו חכם הרואה את הנולד ולא אמר הרואה את העתיד. וי"ל שבכל דברים יש אבות ותולדות. הזורק כלי בחמתו כאלו עובד ע"ז. המלבין פני חבירו ברבים כאלו שופך דמים ועוד, וזה"פ איזהו חכם הרואה את הנולד שרואה גם התולדות ומה יסתעף מזה כי מן התולדות יהי' אח"כ אבות, וז"ש בתהלים (ע"ג ט"ו) אם וגו' אספרה "כמו" הנה דור בניך בגדתי. אם יתחילו למנות הכמו. היינו אבק ריבית שהוא כחו ריבית וכו'. יהי' דור בניך בגדתי. מעט מזעיר ישארו תמימים לה'. שרובם כמעט נכשלו בזה. וכתבתי בזה הרבה ואכ"מ:

פסוק כו

וירא כי לא יכול לו. ערמב"ן דור א' הי' בימי חכמי המשנה כו' עי' בזה בשו"ת חתם סופר בליקוטים סוס"י פ"ו. מענין גזרות שישראל סבלו ע"ש וע"ע ביערות דבש ח"ב דרוש ד'. ובתורת חיים חולין צ"א ביאר הענין דנגע בכף ירכו דהי' מתאבק בשביל הבכורה ונגע בכף ירכו רמז שאינו מסכים על השבועה שנשבע עשו ליעקב. דסתם שבועה בירך המשביע כמו באברהם ויעקב שהשביעו בניהם. והתאבק כ"כ עד שהודה לו על הברכות כמ"ש רש"י בפכ"ו, וא"ש התרגום אסתר (ה' ט') פשט ית רגלי ימיני לאחוה לי' שטר זבינתי' דאיזדבן לי' בטולמא דלחם וגו' כל קבל ארכובתא כו', וקשה למה תלה שטר מכירה על רגלו רק דהמן נתקנא במרדכי ע"ד הבכורה כמ"ש בתרגום (ג' ו'). ועי' ב"ר תולדות ואסתר. בעשו כ' ויצעק צעקה גדולה ונפרע לו בשושן. וקשה מה ענין זל"ז. לכ"נ

כיון דגרם יעקב לעשו לצעוק בשביל הבכורה וברכה. ואבק מרמה הי' בתחילה לכך נענש מרדכי שהי' מבני בניו שהוצרך ג"כ לצעוק, וג"כ איתא במד' ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי בזוי בן בזוי בעשו כ' ויבז עשו וכאן כ' ויבז. ולכן קשר מרדכי שטר מכירה ברגלו דכמו דיעקב קנה את השררות בנזיד כן מרדכי להמן לעבד בטולמא דלחם. וקשר ברגלו להראות שהוא ואבותיו מכורין ליהודים מימות קדם פ"ש דרוש נחמד:

פסוק כז

שלחני כי עלה השחר. רש"י הגיע זמני לומר שירה. עי' זרע ברוך פ"ב דברכות מ"ש בזה. ובחולין צ"א חביבים ישראל שמזכירים השם אחר ב' תיבות וכו' ועשו"ת חות יאיר סי' רכ"ה. והנה קשה הא מזכירין אחר תיבה אחת שאומר חטאת לה'. וי"ל דזה דוקא בברכות ותשבחות אבל בשאר ענינים אפי' אחר תיבה א' מזכירים. ועי' בישועות יעקב יו"ד סי' קמ"ח טעם על המקדים שלום אומר שלום עליכם והמשיב אומר עליכם שלום. דאיתא בנדרים ד"י דלא יאמר לה' עולה דשמא ימות מקודם ומפקא ש"ש לבטלה (ועי' בזה"ק יתרו פ"ח א') אמנם המקדים שלום איתא בברכות דמאריך ימי' ורשאי לומר שלום תחילה דשלום הוא שמו של ה'. אבל המשיב אסור לומר שלום מקודם, וא"ש בועז אמר לקוצרים ה' עמכם שהקדים שלום אבל הקוצרים השיבו יברך ה' ע"ש, וא"ש רש"י אחרי (ט"ז ט') ועשהו חטאת קורא לו שם ואומר לה' חטאת, וקשה הא אסור להקדים ה' תחילה, רק דאיתא אם עשה עבודה כדין מאריך ימים. וכל הכהנים הכשרים ארכו ימים כנודע וא"ש דהא רשאי לומר ה' תחילה:

וראיתי עוד בחת"ם על נדרים ד"י לפמ"ש במדרש דידע בועז ברוה"ק שעתיד להוליד בן מרות וכשבא עלי' מת והניחה מעוברת ע"ש, א"כ ידע דלא ימות והי' יכול להקדים ה', והרא"ש סוף ברכות יליף מיני' דשואלים שלום חבירו בשם, ואמר וכ"ת דבועז מדעתי' דנפשי' עביד, פי' ולא ברוה"ק ת"ש אל תבוז כי זקנה אמך, ר"ל דא"א לומר דבועז לדעת עצמו ס"ל כמ"ד לא חיישי' למיתה ולעולם לאו ברוה"ק אמר ת"ש כו' שבועז הי' זקן מופלג ובזקן כ"ע מודים דחיישינן למיתה עי' גיטין כ"ח א"כ איך הקדים ל"ה אע"כ ברוה"ק הציץ שלא ימות א"כ ע"כ ברוה"ק עביד ששאל שלום הקוצרים ויש ללמוד שצריך לשאול שלום חבירו בשם. ובס' קול יהודה על חולין צ"א על הגמ' מיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו, וקשה הול"ל בקיצור דצריך לומר שירה, ועוד איתא שם מלה"ש אין אומרים שירה רק פ"א ביום כו' ואמרי לה פ"א בעולם וכ' מהרש"א דיש כתות שמעלתן גדולה כ"כ שיאמרו שירה בכל יום ופחותים מהם עד שיאמרו פ"א בעולם ע"ש. וא"כ אותו מלאך הי' מכת שאומרים פ"א בעולם, דאם הי' אפי' מכת שאומרים

פ"א ביובל, והרי כמה יובלות עברו עד זמן הזה ואיך אמר שלא הגיע עוד זמני לומר שירה, ואיתא במדרש כאן דיעקב אמר יקלסו חבירך וא"ל למחר אני בא לומר שירה והם אומרים לי כשם שלא קלסת אתמול כך אין אתה מקלס היום, והקשה ביפ"ת וכי בשביל שלא אמר אתמול לא יניחו לו עוד לומר לעולם, אך להנ"ל דהי' מהכת שאומרים רק פ"א שירה בעולם שפיר לא יניחו אותו עמהם דהם גדולים במעלתם ממנו. וא"ש אי הוי אמר בקיצור שצריך לומר שירה, ירא שיאמר לו יעקב תאמר שירה למחר לכך האריך מיום שנבראתי כו' ולא יניחו לי לומר שירה למחר:

פסוק כט

לא יעקב. ערש"י ובברכות סופ"ק לא שתעקר שם יעקב אלא ישראל עיקר ויעקב טפל. עמ"ש בספר רצוף אהבה שבת דקל"ז. ובישועות יעקב כ' לישראל יש ב' מעלות א' חשיבות עצמם. ב' נגד גוים אחרים נחשבים לצדיקים, וכשחפץ ה' לזכות ישראל שאף שלא יהי' להם חשיבות עצמם יערך אותם נגד שאר אומות, וזה ידו אוחזת בעקב עשו אף כי שניהם נולדו מבטן אחד מ"מ יעקב טוב מעשו, ושם ישראל מורה על חשיבות עצמו בלא הערכה, וז"ש כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו אף שבחר בו יה בחשיבות הצטרפות נגד אחרים וזה מברכת יעקב אבל ישראל לסגולתו מדרגת ישראל הוא סגולה ואוצר בעיני ה', וכשראה מלאך צדקתו אמר לא יעקב יאמר עוד שמך כ"א ישראל, מעתה אין לך צורך להערכה גם בעצמך חשוב, אמנם אולי לא יהי' בניך כמוך ויצטרכו להערכה ע"כ דרשו לא שתעקר שם יעקב אלא ישראל עיקר ויעקב טפל, שאם לא יזכו אז יערך אותם נגד אחרים:

פסוק ל

הגידה נא שמך. עי' בח"ס בשם הפלאה דשמות מלאכים ע"פ שליחותם ובמנוח שליחות הי' להפליא נדר נזיר את שמשון בנו, לכן אמר למה זה תשאל הלא משתנה בכל פעם והוא פלא כי עתה שמו "פלא" ע"ש כי יפליא לנדור, ומצינו יו"ד נוספת לתיבה כמו ההופכי הצור אגם מים והוא לתפארת הלשון וכאן הי' עיקר שליחות לברך אותו בשם ישראל וכמ"ש רש"י, שעיקר שליחות הי' אודות השם ישראל, ואמר למה תשאל לשמי היינו שמי עתה "לשם" פירושו בשביל שם וזה שמי עתה לשם ויו"ד נוספת, וכ"כ בס' פרפראות לחכמה, וע"ע בבינה לעתים דרוש י"א, וע"ע בספר ישועות מלכו דלכאו"ק דיעקב דהי' רגיל במלאכים ישאל על שמו המורה שהי' סבר שהוא אדם, אך שם הדבר הוא עצמיית הדבר, ור' מאיר דייק בשמא, וזה המלאך הי' שרו של עשו והי' מלאך גדול אבל הי' בו עירוב רע הכח שעשו יונק ממנו, וזה שהי' פליאה בעיני יעקב ושאל לו מה שמך מה אתה בעצמותך טוב או רע והשיבו למה זה תשאל לשמי זה הוא עצמותו של

עשו העירוב טוב ורע, כי ראשו של עשו הי' קבור במערה:
וראיתי בקובץ אהל מועד סי' ס"ג וקל"ז, שהקשה על תוס' חולין ד"ס ע"א ד"ה פסוק וז"ל וגם מצינו דנער שם מלאך הוא כדכ' (זכרי' ב') רוץ אל הנער הלז ע"ש, ופליאה דשם נאמר על זכריה והנער הוא זכריה, ואיך כ' תוס' דנער שם מלאך, אך לפמ"ש דמלאך נקרא ע"ש שליחות א"ש כיון דנשלח לרוץ אל הנער גם המלאך נקרא בשם נער. עוי"ל שכוונת תוס' ג"כ על זכרי', והנביאים ג"כ נקראים מלאכים כמו שפירש"י בפ' חקת (כ' ט"ז) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים זה משה מכאן שנביאים נקראים מלאכים, ואומר (ד"ה ל"ו) ויהי מלעיבים במלאכי אלקים ע"ש:

פסוק לב

ויזרח לו השמש, ערש"י ועי' ס' נחלת עזריאל חולין צ"א על גמ' ת"ח אל יצא יחידי בלילה מהכא ויזרח לו השמש כ' מהרש"א משמע דטעם זריחת השמש כדי שלא יוזק וברש"י בחומש פי' כדי לרפאותו והוא מב"ר, ולענ"ד לק"מ דודאי משום שלא יוזק ל"צ לזריחות שמש דכבר משעלה עמוד השחר כ' ויאבק איש עמו עד עה"ש ובסמוך אותן ב' שעות ששקעה כו' זרחה עבורו היינו נמי עבורו כדי לרפאותו כדאי' בב"ר וכ"מ מרש"י בחומש שהביא תרוויי', והא דא"כ מויזרח לו השמש מוכח דאל יצא כו' כבר פי' המהר"ם שיף דלכך ל"א תניא אר"ע דאינו מאחר בפ"ע אלא המשך דברי רב אמר מהכא ויזרח כו' אר"ע היינו אותן ב' שעות ששקעה שלא בעונתה כדי שילין שם וכבר מוכח שאל יצא כו' דאל"כ לא הי' שקיעת החמה מועיל לו, ועי' בס' כרם חמר שהקשה למה הוצרך רש"י לפרש ואותן שעות כו' ועוד מלת מיהרה אי"ל ביאור ופי' דהשמש וירח וכוכבים כולם טובלים א"ע בנהר דינור של אש קודם זריחתם עי' ילקוט שמעוני ישעי' ס"ח וכ' השל"ה הטעם לפי ששמש וצבאים נאסרים מחמת שעובדים אליהם, ומקיימים בהם פסילי אלהיהם תשרפון באש, ועי' יו"ד סי' קמ"ב וקנ"ה דאסור להתרפאות מדבר איסור, וזה שקשה לרש"י איך אמר ויזרח כדי לרפאות והא השמש נאסרה שעובדים אלי', ואי"ל דמטוהרת במי דינור והא מיד במזרח בשעה שמתחלת לזרוח עובדים אלי' ונאסרה, לכן פרש"י ואותן שעות כו' מיהרה ר"ל שמיהרה לזרוח כל אותן שעות שמיהרה לשקוע והיינו לרפאות אותה קודם שתהי' נאסרת מחמת שהעובדים אותה עודם ישינים ול"ה דרכם להזדרז כל כך ואז שפיר נתרפא יעקב. וביערות דבש ח"ב דרוש ט', הקשה על רש"י ואותן ב' שעות ששקעה זרחה בעבורו מה שייכות יש להך דקודם דלרפאותו זרחה, וכ' עפ"מ שחז"ל וטבעיים דקודם חצות היום יש נייחא להחולה ואחר חצות יחליש ויגבר החולי, וכתב הטעם דכל שעה ינהגו מלאכים אחרים החמה וקודם חצות ינהיגו

מלאכי רחמים ואח"כ מלאכי דין וכל המכשפים יהי' אחר חצות היום וכ ביהמ"ק נחרב אז, וז"ש אוי לנו כי פנה יום ונטו צללי ערב, וז"ש רש"י לרפאותו כו' ועדיין קשה וכי לו לבד זרחה הלא לכל חולים שמש מרפא, אמנם כיון שאין נגרע מעבודת שום א דבר ול ולא ניטל ממנו מה שראוי לו לעבוד ולכך השמש ששקעה ב' שעות שלא בעונתה והמלאכים שממונים אז נגרעו מעבודתם. זרחה עתה ב' שעות מקודם ובאו מלאכים אלו לשרת ולנהוג החמה. וא"כ אז ששקעו ב' שעות הם מלאכי דין ולא הי' רפואה לכל העולם. זולת יעקב שהי' לו רפואה וגם במה"ד ניצל ולכן כ' ויזרח לו השמש לו לבדו עש"ה ועי' ס' תולדות יוסף. ודברי יוסף בזה. ובספר דברי יאיר כ' עפמ"ש בסוכה כ"ט א'. בשביל ד' דברים חמה לוקה וא' מהם על ב' אחים שנשפך דמם כאחד, ועי' בפ"ב ממס' ד"א. ורבקה אמרה למה אשכל שניכם ביום א'. ודחז"ל דביום שימות יעקב ימות עשו. ושפיר אחר התאבקות כ' ויזרח לו השמש דאם הי' יעקב נהרג מהמלאך, אז גם עשו הי' מת אז והי' נשפך דם ב' אחים ביום אחד. והוצרך להיות חמה לוקה. אבל עכשיו שניצל יעקב משו"ה ויזרח לו השמש:

פסוק לג

גיד. עי' ראב"ע דגה"נ מסתעף מאבר הזרע עמ"ש בדבריו ביערות דבש ח"ב דרוש ד' ועי' בהגהות בית שאול על משניות פג"ה במשנה בסיני נא' אלא שנכתב במקומו ערע"ב כשסידר משה התורה כ' המקרא הזה על המעשה וכ"כ רש"י. ותמהני שהתורה הי' כתובה במרום אלפים שנה קודם שנברא העולם וחלילה למשה שיסדר התורה אח"כ שנית. והר"ם בפהמ"ש השכיל בזה. וכ' שהתורה אף מה שנתנה לאברהם א"צ לקיים מצד מצות אברהם שקודם מ"ת רק מפני שלמשה ניתנה פ"ש. ועמל"מ פ"י ה"ז ממלכים בשם מזרחי ויפ"ת ובזה נראה מ"ש ביומא כ"ח אנן מאברהם ניקם ונגמר. אמר רבא תנא מאברהם גמר. ואינו מובן במה נחלקו ולפי הר"ם א"ש דר"י אמר מאברהם לא נגמור שמצות אנו מצווין ממשה מהר סיני. ורבא מחלק בגוף המצוה לקיים רק מצד משה. אבל פרטי המצוה כגון זמן תפלה או זמן מילה זה נוכל ללמוד מאברהם. וז"ש תורה צוה לנו משה מורשה, והיינו שמצד משה אנו מצווין. וזה לדעתי ח"ש במדרש שמשה אמר לפני ה' שמא משאמות לא יהי' נאמר התורה משחי והשיב ה' זכרו תורת משה עבדי. והיינו שלא יקיימו רק מצד משה:

ודיני גה"נ מבוארים בר"מ פ"ח ממ"א, ויור"ד סי' ס"ה אך אכתוב איזה הערות:

החינוך במצוה ג' כ' הטעם שהוא רמז אף שישראל יהי' בגלות. יהי' בטוחים שלא יאבדו ויגאלו כמי המלאך שנלחם עם יעקב היה שרו של עשו ולא יכול לו. כן יהיה לעתיד.

וכמו שזרחה השמש לרפאותו כן יזרח לנו השמש של משיח ויגאלינו בב"א. וגה"נ נוהג רק בטהורים ולא בטמאים. ובמשל"מ פ"ח ה"א ממ"א כ' בשם הרשב"א ז ם בבשר אדם נוהג איסור גה"נ וכ' בשעה"מ דאזיל לשיטתי' דבשר אדם מותר מה"ת. כמ"ש הה"מ בפ"ב ה"ג ממ"א בשמו. אבל להרמב"ם שם דבשר אדם אסור מה"ת בעשה. הוי כטמאה ואין ג"ה נוהג. ועי' במנחת חינוך בזה. והפמ"ג סי' ס"ה במ"ז סק"ד כ' כחו דאיתא בחולין ק"ג ב' באבר מה"ח חלקו בחוץ פטור. אף באכל בכדי אכילת פרס פטור כיון דחידוש דמצטרף גידין ועצמות אין בו רק חידושו דוקא באכל בב"א, א"כ בגה"נ ודאי חידוש דאין בגידין בנ"ט א"כ רק בב"א ולא בכא"פ פ"ש, ומצאתי בדרוש וחידוש להגרע"א בליקוטים על חולין נשאר דבר זה בצע"ג, ועי' במנ"ח מצוה קס"א שהקשה דמחולין משמע אם חידוש הוא רק בב"א ולא בכא"פ. ובזבחים ד"ע ע"א מבואר כיון דחידוש הסברא דאפילו ביותר מכא"פ ג"כ מצטרף ונשאר בקושיא. ובאמת קדמו בזה בשו"ת חתם סופר או"ח סי' ק"מ. ותי' שמעתתא דחולין ס"ל סתם אכילה בכזית, והלמ"מ דסגי בצירוף כא"פ, ובחידוש אין בו רק חידושו ובעי בב"א, ובזבחים ס"ל סתם אכילה בכ"ש. והלח"מ דעכ"פ צריך שיאכל כזית בכא"פ, ובחידוש סגי לכה"פ בצירוף כל היום ע"ש:

ובחת"ס שם העיר בדבר חדש. אמאי לא אמרינן רובו ככולו. ואם לא יהי' הכוס אלא רק רוב כוס נמי יהי' יצא ומה לי אם יש כל הכום והוא שותה רוב או אם לא נמצא רק רוב כוס, וכ' דל"ש רובו ככולו רק מתוך כולו, דמסנהדרין ילפינן דבעי רוב מתיך כל אבל אם לא נתוועדו רק רוב הסנהדרין אינו כלום וכן עשרה הוי עדה. ואם מיעוט לא שמעו קדיש וברכו נמשך המיעוט אחר רוב, אבל אם לא נתועדו עשרה אינו כלום. וכן לאכול פחות משיעור או לטבול בפחות ממ' סאה ולימא רובו ככולו לא שמענו ע"ש. ובאמת ברע"ב פ"ח מ"ג מנגעים משמע כן, אבל מרש"י נזיר נ"א ב'. ד"ה בעי לא משמע כן. ועי' בס' לקח טוב מהגר"י ענגפל ז"ל כלל י"ב מ"ש בזה. ובשו"ת שם אריה יו"ד סי' י"ג:

ובכרו"פ סי' ס"ה הביא שמנקר א' הרעיש העולם שגיד הנשה הוא גיד אחד שאינו נמצא רק בבהמות זכרים ולא נקבות. והכו"פ הראה לו בסמ"ג שכ' ג"ה נוהג בזכרים ונקבות ע"ש. ותמהו מהשגגה גדולה שיצא מאתו, דסמ"ג מיירי שנוהג בזכרים ישראלים ונקבות, כדרכו בכל המצות לכתוב כן, אבל מהגיד לא מיירי אי הוא מהנמצא בזכרים ונקבות. ועשו"ת חתם סופר יו"ד סי' ס"ט מ"ש בזה, ובפתחי תשובה דפוס ווילנא סי' ס"ה סק"ב מ"ש בשם ס' תולדות אדם להגר"ז מוילנא. ועי' ביו"ד דפוס לבוב בדעת קדושים וגידולי הקודש שם, ובשו"ת טוב טעם ודעת מהדו"ק סי' ק' מ"ש בזה והביא שמצא בהגהות להלכות גדולות דלשוא הרעישו על הכו"פ, וט"ס נפל בכו"פ ובמקום סמ"ג צ"ל סה"ג

וכוונתו מל ספר הלכות גדולות שמבואר שצריך לנקר הגיד גם בנקבות, ופי' בגילוי הדעת ומשמרת שלום בזה. ובירחון הפרדס היוצא לאור בשיקאגא חלק ד' חוברת א' הביא הרב שלמה מיכאל נעכעם. מלאס אנדזפלוס. שאצלו יש כו"פ אשר הרר"י הדפים בחייו באלטונא תקכ"ג, ונמצא הגהות מן הגר"ר יהונתן בכתב ידו בתיבות ואז הראיתי לו בסמ"ג נמחק תיבת סמ"ג, ובצדו נכתב בסה"נ והוא הר"ת מספר א' סדר הלכות ניקור" אשר שם נמצא באמת שגה"נ נמצא בזכרים (שורים) ונקבות (פרות) ופלא שעד היום לא הביט שום אדם בסמ"ג גופא שכל המאמר ג"ה נוהג בזכרים ונקבות לא נמצא שם כלל זה:

והנה לעיל בפ' לך (י"ז כ"ג) הבאתי קו' תוס' קידושין כ"ט א' ד"ה אותו. דלמ"ל קרא דאשה פטורה למול בנה תפ"ל דהוי מ"ע שהז"ג שנימול בח', וכ' בס' לימודי ה' לימוד ק"ט דאפשר לקודם מ"ת דלא הי' חילוק בין מ"ע שהז"ג ללא הז"ג ותוס' לא הקשו למ"ל קרא רק דקשה להו על הגמ' דמוקי טעמא במתני' מאותו עכ"ל, ונשמע דקודם מ"ת נשים חייבות גם במ"ע שהז"ג, אך לאחר שנתנה תורה ונתחדשה הלכה דנשים פטורות ממ"ע שהז"ג יש לפטרם גם ממ"ע שהז"ג שנאמרה קודם מ"ת, אך מחולין ק' ע"ב במשנה אר"י והלא מבני יעקב נאסר ג"ה ועדיין טמאה מותרת כו', וכ' תוס' בדצ"ט ע"ב ד"ה אלא, דסברת ר"י כיון דלבנ"י נאסר אף בטמאה אין סברא לומר דאח"כ כשנאסרה בטמאה פקע איסור גה"נ ע"ש, הרי בהדיא דלא נוכל לומר שיהי' מותר אחר מ"ת דבר שהי' אסור מקודם, ואף רבנן לא פליגי רק דס"ל בסיני נאסר, אבל בעיקר הסברא מודים לו, וא"כ ה"נ אין סברא לפטור נשים ממ"ע שהי' חייבין קודם מ"ת, ועי' בזה בס' תבואות השדה פ' ויחי, ובענין עשה דתשביתו דנאמרה קודם מ"ת, יהי' נשים חייבין גם עתה דלא נפקע מהן חיובן:

פרק לג

פסוק א

ויחץ עי' יערות דבש ח"ב דרוש י"א מ"ש בזה:

פסוק ב

ואת לאה וילדיה אחרונים ואת רחל ואת יוסף אחרונים עי' בקובץ דרושים חוברת י' סי' כ"א, דלכאו"ק מלבד שהוא נגד נימוס להראות בגלוי הבדל בין נשיו ובניו בענין אהבתו עליהם במקום סכ"נ, גם דין מפורש ביו"ד סי' קנ"ז ס"א, תנו לנו א' מכם ונהרגנו לא יתנו, והוא מירושלמי פ"ח דתרומות, ובמשנה י"ב שם תנו אחת ונטמא אותה לא יתנו, ואין דוחין נפש מפני נפש ואפי' ביחדוהו לא משנת חסידים הוא, ועי"ז עיכב

אלי' ז"ל התגלותו לריב"ל בירו' שם ומובא בר"ש וב"י וטו"ז סק"ז. ובהעברת נחל יבק כ' שם הרמב"ן אין מוקדם ומאוחר בהצלה רק אסף כולם על שפת הנחל ועבר הנהר לראות אם גבהו המים ושב ולקח כולם ע"ש (ל"ב כ"ג) וכאן לא אמר הרמב"ן כלום, וי"ל דיעקב חשש שנשא נשותיו באיסור אחיות ובמד"ר דגם בלהה וזלפה הי' בנות לבן ורק נחשבו כשפחות לענין איסור אחיות, ויעקב חשש רק שנשא ב' אחיות עי' פסחים קי"ט ב', וע"פ דחז"ל מתה רחל בדרך וחו"ל משום זה דנשואי הי' באחרונה, ולכן ירא יעקב במלחמה דכתיב הירא כו' ישוב לביתו וזה הירא מעבירות במשנה סוטה מ"ד, והי' לו לשלוח משדה המלחמה היראים מעבירה, ויען ל"ה אפשר זה דשונא נגדם עכ"פ עשה סדר מוקדמין ומאוחרין, ורחל ויוסף שעליהם חשש יותר בחיסור ב' אחיות עשה אחרונים לכולם:

ועי' תוספות יו"ט פ"ז מ"ג דדמאי דקורין גם לאמצעים אחרונים והיינו דכלפי הקודמים קרוים אחרונים, ובזה תשו' לשואל בפ' (חגי ב') גדול יהי' כבוד בית האחרון שעל בית שני נא' שנמצא שאין עוד שלישי ולהנ"ל א"ש, וכן בשמות (ד' ח') ושמעו לקול האות האחרון וחוזר ונותן אות שלישי, וכן בתענית י"ד א', ול"ק מגיטין כ"ט ב' דדייק מכלל דאיכא אמצעי, די"ל שיש אמצעי אי לאו דהכי היא דאיכא אמצעי לא הו"ל לשנות אחרון דהא איכא לפרש משום דאיכא אמצעי הוא ששונה כן משו"ה דייק שפיר אבל היכי דליכא למימר שיש אמצעי מוכרח הוא שלשון אחרון כלפי קמא הוא ושייך לומר אחרון של השני אף שאין לפניו אלא אחד עכ"ל, ועי' ברביד הזהב. והראב"ע בפ' שמות כ' אמר האחרון ואע"פ שיש שם אות שלישי בעבור שלא הראה לו עתה רק שני אלה האותות כי השלישי עתיד לעשותו עכ"ל פי' שב' עשה לו ה' עתה אבל אות הג' א"ל לעשותו שם במצרים. ולהראב"ע א"ש גם בחגי דג"כ ראו שנים והג' שיהי' לעתיד לא ראו לכן קורא אחרון. וע"ש במשניות דפוס ווילנא בחדושי מהר"ח. וע"ע ברמ"ז שנקרא אחרון בחגי לבנין בני אדם כי השלישי יהי' בידי שמים וכ"כ בזהר פנחס רכ"א א', ועשו"ת הרשב"א ח"ד סי' קפ"ז בהויכוח שם:

והואיל דאיירינן בענין ביהמ"ק העתיד ב"ב, אעלה מה שמצאתי בזה סתירות הרבה בדברי חז"ל וגדולי המפורשים, ובענין ביאת משיח וקיבוץ גליות. הרמב"ם בפי"א ה"א ממלכים כ' שקיבוץ גליות יהי' אחר ביאת משיח ובנין ביהמ"ק ע"ש, וכפשט הפסוק בונה ירושלים ה' ואח"כ נדחי ישראל יכנס, וביאר במדרש שבנין ביהמ"ק יהי' קידם. אבל המהרש"א מגילה י"ז ב' כ' שיהי' מקודם קיבוץ גליות, וכן נר' מברכות מ"ט א' אימת בונה ירושלים ה' בזמן שנדחי ישראל יכנס ע"ש. ובירושלמי פ"ה מ"ג ממע"ש כ'

שמשיח ומלכות בית דוד יהי' אחר בנין ביהמ"ק ובזה"ק תולדות קל"ט א', כ' ביהמ"ק קודם לקיבוץ גליות קיבוץ גליות קודם לתחיית המתים מנ"ל דכ' בונה ירו' ה' נ"י יכנס הרופא לשבורי לב, זה הוא תחה"מ שהוא רפואה לשבורי לב על מתיהם בונה ירו' תחלה ואח"כ נדחי ישראל יכנס כו' מ' שנה קבוץ גליות קודם לתחה"מ וכו' כמה צרות כמה מלחמות תעוררו על ישראל ואשרי הנמלט מהם ע"ש, ובזה"ק וירא קי"ט א', ובתוספות יו"ט פ"ה ה"ב ממע"ש הביא הירו' וע"ש ברמ"ז, וזה פירוש בנה ביתך כבתחלה וכונן מקדשך על מכונו והראינו בבנינו ומדויק בתחלה אנו מבקשים בנה ביתך ע"י אדם אח"כ וכונן מקדשך שיהי' על ידך ית' וע"ש בפני משה, ועי' במד"ר נשא פי"ג עה"פ עורי צפון לכשיתעורר מלך המשיח שהוא נתון בצפון יבא ויבנה ביהמ"ק שהוא נתון בדרום וכו' ובמו"נ פמ"ה דבא המצו' שלא יבנה ביהב"ח אלא אחר הקמת מלך שיצוה לבנותה ותסתלק המחלוקת כמ"ש בס' שופטים ע"ש:

וערש"י ר"ה ד"ל סוף ע"א דבנין העתיד לבוא בידי שמים הוא. ובגמ' מקשה הרבה פעמים הלכתא למשיחא, ועמ"ש בתוס' ישנים יומא י"ג א' בשם ר"ח הכהן, ובזה"ק פנחס רכ"א דביהמ"ק הראשונים לא נתקיימו לפי שהי' ע"י מפעל בנ"א וע"ז נאמר אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו ולזמנא דאתי כ' בונה ירושלים ה' ואפי' קרתא דירושלים כו'. ועי' תרגום ישעי' פנ"ג פסוק ה' דבנין ביהמ"ק יהי' ע"י שליח וכ"כ ר' בחיי פ' ויחי, ועי' בתדב"א פ"ל ול"א ובזיקוקין שם. ובבאר הגולה להמהר"ל פכ"ה סי' ט', ובתרגום שה"ש (א' ח') עד זמן דאשלח מלכא משיחא ויהי' מדבר יתהון בני' על משכונהון הוא בית מקדשא דיבנה להון דוד ושלמה רעיא דישראל ועתו"ס עירובין מ"ג ב' ד"ה ואסור. דלמה לא ניחוש שמא יבנה ביהמ"ק וכן בתענית י"ז ב' ועי' סנהד' כ"ה ורש"י סוכה מ"א א', ועי' חינוך מצוה צ"ה דישוב א"י קודם לבנין ביהמ"ק ונוהגת בזמן שרוב ישראל שרוין על אדמתן, ועי' ילקוט ראובני פ' ברכה:

ועי' בזה"ק פ' פקודי ר"מ ב', שאבני יסודות ירושלים וביהמ"ק איתגנזי ולא אתי בידן מניי' עד ביאת משיח ע"ש, וצ"ע מזבחים ס"ב א' בשלמא בית מנכרי צורתו ע"ש וברמ"ע מפאנו ח"א פכ"ו כ' דהמקדש עצמו נגנז ונסתלק בנס להתנוסס במקום שאין היד שולטות והבית הזה יהי' עליון כמשמעו ע"ש, ועי' בתורת חיים סנהד' ק"א דלבנות ביהמ"ק צריך שיהי' בני דעת וע"כ נצטוו רק דור המדבר שהי' בני דעה:

ובילקוט רות מה שלא זכה דוד לבנות ביהמ"ק על שלא קיבל עליו להחיות נפשות בג' שני הרעב, רק הקדיש הק' ככרים זהב שהשליכו בנות ישראל בשעה שהרג את גלית, ועי' מגילה ט"ז כליי' של הפושעים יהי' קודם העבודה. ובס' אלה המצות מצוה קנ"ג כמו

שבטל הקרבות קרבנות בהעדר המקדש ע"ש, וע"ע במפורשי ירושלמי רמז "ענבים" ע"ת נ'בנה ב"ית י"בא מ"שיח, ועי' באברבנאל במעיני הישועה מעין י"א תמר ב', ובשוחר טוב ע' דבנין ביהמ"ק יהי' קודם ביאת משיח וכמו כן ישוב א"י והובא ברש"י תהלים, ועי' ירו' פסחים פ"ט ה"ח ניתן להם לישראל לבנות בית הבחירה ועי' מלבי"ם סוף עזרא, ובתנחומא פ' צו, וילקוט ישעי' כ"ו ובר' בחיי פ' שמיני. ועי' רד"ק תהלים קמ"ו ובמד"ר שה"ש על הפ' מי זאת הנשקפה, דגאולתן של ישראל מצפצפת בתחילה בא קמעא קמעא כו', ובב"ק ד"ס ע"ב אני הציתי אש בציון ואני עתיד לבנותה באש וכו'. ובפי' לשה"ש מרמב"ן בסופו כ' שיהי' ב' פעמים קבוץ גליות וא' יהי' ע"י רשיון מלכי האומות ובעזרתם ואח"כ יהי' הקיבוץ הגדול והענינים המבוארים באגדות יהי' בין קיבוץ לקיבוץ ע"ש:

והנה מתיו"ט הנ"ל דגם אחר בנין ביהמ"ק יהי' עוד שיעבוד מלכות, קשה הרי בגמ' שבת אין בין עוה"ז לימות משיח אלא שיעבוד מלכות, וכ"פ הרמב"ם סוף ה' מלכים א"כ מוכח דביהמ"ק יבנה עוד קודם ביאת משיח, ועי' בס' שאילת דוד להגר"ד מקארלין ז"ל אריכות בזה. וע"ע בס' גבורות ארי תענית י"ו, ובשפת אמת תרומה תר"מ שבכל עת שיהי' לבנ"י נדבת הלב יכולים לבנות מקדש ה' כאשר הי' בבנין ביהמ"ק שהתנדבו בשמחה בזמן דוד וכן בבית שני בנדבות השרים בעזרא, וכן יש לקוות בגאולה עתידה, כשיהי' תשוקה בלבות בנ"י אלי' ית' בנדבות הלב בשמחה וז"ש וכן תעשו לדורות עכ"ל:

הרמב"ם פי"ב ממלכים כ' יראה מפשיטו של נביאים שבתחילת ימות משיח תהי' מלחמת גוג ומגוג וקודם לזה יעמודו נביאי ישראל להכין לבם כו' וי"א שקודם ביאת משיח יבא אלי' ע"ש, ובחת"ס ח"ו סי' צ"ח כ' לכאו' סותר א"ע בתחלה החליט שאליהו יבא לפני בא יום הגדול ואח"כ מסתפק וכאלו נחלקו בו, וקשה מי יחלוק אקרא הנה אנכי שולח לכם את אלי' לפני בא יום הגדול, ונלע"ד דיום הגדול ונורא אינו ביאת בן דוד אלא יום בא גוג על אדמת ישראל כמ"ש בהפטרה דסוכות ועמדו רגלי' ביום ההוא על הר זתים ויבא אלי' קודם ומלחמת גוג ומגוג יהי' בתחלת ימות משיח. וענין בן יוסף הוא שנחלקו מלכות של בית דוד ומלך על י' שבטים מבני יוסף ונקראים בנביאים בית יוסף ע"כ יעמוד מלך מיוסף וילחם וסופו נהרג במלחמה ויקבל בן דוד מלכות שלימה על כל ישראל ע"ש, ועי' בפ' בראשית (ב' ג') מ"ש בשם רמב"ן וחת"ס, ומלבי"ם סוף דניאל, וע"ע במלבי"ם ישעי' (י"א א'), (וי"ד ב) ודניאל (ז' כ"ה), (ח' י"ד):

ובס' כפתור ופרח פ"ג הביא שר"ח מפריז רצה להקריב קרבנות, ובשו"ת יעב"ץ ח"א סי' צ"ט כתב מענין טומאה וכהן מיוחס ושקלי צבור וקרבן פסח, וע"ש בסי' קל"ה, ועי' חת"ס יו"ד סי' רל"ו שפשוט שאין כה"ג מעכב ומיחוסי כהונה מוקמינן אחזקה,

ומהרי"ו סי' קנ"ג כ' אין נותנין חלה לכהן קטן דלא ברי לן ימיש ב"ק פ"ח סי' ל"ה החמיר בזה ועי' מג"א סי' תנ"ו, ועי' מהרי"ט ח"א סי' קמ"ח קמ"ט אריכות גדול ובאהבת איתן משניות פ"ה ממע"ש הביא דבדורו הי' בזה מלחמה תנופה בין הגאון ר' צבי קאלישער ז"ל ובין הג' בעל ערוך לנר ז"ל, וע"ע בנוב"י קמא או"ח סי' ל"ה. וחת"ס יו"ד סי' ש"ו, ובכפות תמרים סוכה ל"ד, וחתן סופר ריש ח"ב. ופי' ירושלמי פ"א הי"א ממגילה שאל אנטונינוס לרבי מה לבנות מזבח להקריב א"ל גנוז אבנא ולא להקריב ע"ש וצ"ע, ואולי שלא במקום המזבח רק במה, ועי' בס' עט סופר כלל ע"ד, ובתשו' בנין ציון סי' א' ב'. ובענין קדשה לעת"ל ערמב"ם פ"ו הי"ד מביהב"ח ובראב"ד שם. ועי' אגדת שמואל על שמואל פי"ט כרמב"ם. ועי' ח"ס יו"ד סי' רל"ג אריכות בענין קדושת הר הבית בזה"ז, ובשו"ת מקום שמואל סי' ל"ז ומלא הרועים כלל קדשה לשעתה, ובקול סופר על משניות בסופו בקונטרס מאכילין קל קל אות כ"ב ובס' דרכי הוראה בהוספות לפרק ג'. ובעט סופר שם, וע"פ בחות יאיר סי' קצ"ג, ובס' פתיל תכלת דס"ג מהג' מראדזין ז"ל הביא ראי' על מצות תכלת בזה"ז. מהכפתור ופרח שרצה להקריב בזה"ז, והלא אין בגדי כהונה בזה"ז שאין תכלת וחלזון, ונ' לכאו' שהיה להם חלזון, אך אין ראי' שע"כ לא הי' רוצה להקריב ע"י כ"ג דהבגדי כהונה א"א לעשות, אבני חשן ואפוד דבעי שמיר וליכא וע"כ ע"י כהן הדיוט, ובבגדי כהונה לא בעי כלל תכלת:

ועי' בכרו"פ בקונ' בית הספק הא דמשיח לא יבא קודם אליהו דוקא בגאולה דבעתה אבל בגאולה דאחישנה אז יבא קודם ולא יהי' סדר זמנים כלל. ועי' בשערי תורה שנה י"ב חוב' ד' סי' י"ד, ועתו"ס פסחים קי"ד ב' ד"ה אחד, ובס' דרישת ציון במאמר קידושין דל"ח. ובהקדמה שם מהגאון מקיטנא ז"ל, ובספרו ישועות ישראל סי' ל"א סק"ג, וע"ע בשוח"ט תהלים י"ח כ"ז, ובזה"ק וישלח דק"ע, ובירושלמי פ"א ה"ב מברכות, ותנחומא ריש דברים, ועי' ג"כ בשו"ת מהר"ם שיק יו"ד סי' רי"ג, כ' ג"כ דאם יהי' אחישנה יהי' הכל במהירות, ועי' זהר וירא קי"ד קט"ז:

קי"ז:

ובראשית כ"ח א', ופקודי רכ"ח, ושמו"ר סופכ"ה, ואדר"נ פכ"א, ותרגום יב"ע ויחי מ"ט י"א, וז"פ ביה"ר אחר תהלים ותמהר ותחיש לגאלינו ותבנה בית מקדשנו, וע"ע בס' כורת הברית דט"ז, ובפתיל תכלת דס"ב ואם הייתי מעתיק כל דבריהם הי' קונטרס שלם, אך הרוצה יעיין בכל הציונים וימצא חדשות הרבה. כי רבות עמלתי בזה למצא ולציין כל הספרים הנ"ל:

פסוק ד

וישקהו ערש"י ובעה"ט, ובילקוט אמר עשו איני הורג את יעקב בקשת ובחצים אלא בפי ובשיני ומוצץ את דמו כו' אל תקרא וישקהו אלא וישכהו ונעשה צוארו של יעקב כשיש שנ' רשע יראה וכעס שיני' יחרוק ונמס. הנה מעשה אבות סימן לבנים ומתחלה חשב עשו להרגו בחצים זה רמז על העת שבאו להרוג את ישראל בכל מיני כלי זין וכל חבלי האינקוויזיציע עד ישוב מעבודת ה' ותורתו, וכשראו שבכל הגזירות לא פעלו כאשר זמם כי לא העבירו אותם מה' ותורתו. נתן עצה שטוב יותר להודות לו לאח לקרבהו ולנשקהו ללמד אותו לדבר בלשון עשו וממילא יאכל מה שעשו יאכל נבלות וטריפות. ובזה יציץ דם הנפש הישראלי וזה הרמז וישקהו הך נשיקה נשיכה הוא, אבל נצח ישראל לא ישקר ונעשה צוארו כשיש ומקיים תורת ה' על אף שונאיו ומנדי', ועז"נ רשע יראה וכעס שיניו יחרוק ונמס. וע"ע בהמקנה קידושין דכ"ט בד"ה ואפשר מ"ש בזה, ובקובץ דרושים ח"א כרך ב' סי' ל"ב:

פסוק ה

וירא את הנשים ואת הילדים ויאמר מי אלה לך ויאמר הילדים אשר חנן אלקים עמב"ן דשאל גם על הנשים והשיב רק הילדים ע"ש ובס' מיני תרגומא הק' ג"כ כן ולא הביא הרמב"ן. ותי' דעיקר השאלה מי אלה לך הלא נשאת ב' אחיות ושאל מי אלה ב"לך" דייקא דהודעת ששמרת תרי"ג מצות, וע"ז השיב דלאו בעבירה דאי' בע"ז דנ"ד ב' בא על אשת חבירו בדין שלא תתעבר רק עולם כמנהגו נוהג, ורחל שהי' עקרה ובדרך נס ילדה בודאי לא עביד ה' ניסא לשיקראי, וש"מ דלא הי' בעבירה, דבחו"ל לא קיימו אבותינו התורה כמ"ש רמב"ן תולדות (כ"ו ה'), וגם ידוע דברי רמב"ן ושל"ה דבא"י שליט במדת הוי' ובחו"ל במדת אלקים, וזה אשר השיב הילדים אשר חנן אלקים את עבדך. ובס' מלאכת שמים על סת"ם כלל א' סק"ג כ' עפמ"ש המאירי, במשלי בדברו על מדות של אשת חיל שתהי' עוזבות מדות אבי' ומתנהגת במדת בעלה, ולפי"ז זה ששבח יעקב את נשי' שעזבו כל מדות הרעות שראו בבית אבותם וחמדו לקנות מדות טובות של בעליהן יעקב וכאלו גם הנשים הם יוצאי חלציו וז"ש הילדים אשר חנן א' את עבדך שגם הנשים יוצאי חלצי':

גם נ"ל ליישב דעשו כאשר ראה הנשים ואז נכנסה רוח קנאה בלבו וחמתו בערה בו על אשר לקח גם את לאה אשר ראוי' הי לו, כמו שדחז"ל ועיני לאה רכות שאמרו ב' בנים לרבקה וב' בנות ללבן הגדולה לגדול, אך מחמת בושה לא שאל על הנשים בלבד כ"א על כולם בכלל, אך בדרך אגב רמז כי לאה הי' ראוי' לו משו"ה אמר מי אלה לך דייקי שיבין יעקב כוונתו שאחת מהם הי' ראוי' לו, ויעקב אף שהבין כוונתו הראה לו כי מחזיק

אותו לאדם ישר שאין דרכו לשאול על הנשים כמ"ש חז"ל על בועז ששאל למי הנערה הזאת, ומדייק הילדים שאלתך בודאי על הילדים המה אשר חנן ה', ועי' באלשיך בדרך זה. וע"ע בפנ"י:

פסוק ז

ותגש גם לאה וגו'. ערש"י למה כ' לאה קידם שיוסף קודם לאמו, וכ' בס' שם משמואל להג' מלבוב ז"ל דאי' בס' דברי שמואל טעם דהקדים אמהות לבנים ע"פ מד' והכני אם על בנים שאמר יעקב רבש"ע כ' אותו ואת בנו ל"ת ביום אחד, ואי' בחולין פ"ב אין לי אלא אותו וא"ב בנו ואותו מנ"ל, ודריש ממדרשא דאין חילוק. לכך נגשו אמהות תחלה, דידע יעקב דעשו לא יעבור מ"ש בתורה בפירוש אותו ואת בנו, אבל אם הי' נגשים הבנים תחלה חשש שמא לא ס"ל כדרשא, ואי' ברש"י ויגש (מ"ו ט"ו) אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב ואת דינה בתו תלה הזכרים בנקבות ונקבות בזכרים ללמדך איש מזריע תחלה כו', והק' מהרש"א דסותר עצמו מפ' ויצא (ל' כ"א) שלאה דנה בעצמה ונהפכה לנקבה משמע דדינה הי' מתחלה זכר ואיך תלה דינה ביעקב. וכ' בגלאנטי דדינה הי' מתחילה ועד סוף נקבה רק דמלאך החליף יוסף לבטן רחל, כמו שיסד הפייט עובר להמיר בבטן אחות. (וכ"כ בתרגום יונתן שם ל"ב כ"א והבאתי לעיל), וא"ש דאמהות הגשו מקודם משום אותו וא"ב אבל ביוסף ל"ש זה דיוסף הי' בבטן לאה ואח"כ נתחלף נמצא דעיקר אמו לאה. ושפיר אף דיוסף נגש מקודם רחל אם יפגע לשלוח יד יפגע תחלה בלאה. א"כ לא יפגע עוד ביוסף משום אותה וא"ב:

פסוק ט

יש לי רב אחי. ערש"י ובכת"א, וע"כ, ובתולדות נח דרוש א' דברים יקרים:

פסוק י

אל נא אם נא וגו'. עי' בנחל קדומים פ' ואתחנן ע"פ אעברה נא. וסיים אל תוסיף לדבר אלי עוד בדבר זה, והביא כי משה קבל ממלאכי מעלה כי אם יאמר בתפלה ב"פ נא אזי תפלתו אינה חוזרת ריקם, וכשהתפלל טל מרים אמר ב"פ נא. וכאן התחיל נא והי' בדעתו לומר עוד פ"א נא, ואמר ה' אל תוסיף לדבר אלי עוד בדבר הזה לומר עוד הפעם נא. ועפי"ז כ' בס' דברי יוסף דיעקב אמר ב"פ נא, וע"כ אמר כראות פני אלקים כלו' אקדם פניך באופן שאף ה' לא ישוב ריקם ועל כן תרציני. ובנח"ק כאן הביא דכוונת יעקב הי' אלקים דאסור להסתכל בקשת ולבנה, ובשעת נשיאת כפים לכהנים וזה מחמת הקדושה. וכן אסור להסתכל בפני רשע במגילה כ"ח א'. מצד סט"א. ויש הפרש בין ראי' להסתכלות, ומה דאסור היינו להסתכל אבל ראי' בעלמא לא, ויעקב בודאי לא הסתכל בפניו רק ראי' בעלמא, וחש שמא עשו יחרה אפו ויחשב כי זה בזיון לכן התנצל כי ע"כ

ראיתי פניך בראי' קלה בעלמא כראות פני אלקים ג"כ אסור להסתכל רק בראי' בעלמא. ועי' יערות דבש ח"א דרוש ז' דלפעמים צדיק מביט ברשע שיש בפני' ניצוצות קדושות ורוצים לצאת וא"י לזוז ממקומם וצדיק מושך אלי' הנצ"ק ונשאר הרשע מת, וז"ש נתן עיני' בו ונעשה גל של עצמות. כאבן השואם שמושך הברזל אלי', ומ"ש אסור להסתכל ברשע זה לצדיק שאינו גמור ויש סכ"נ כמ"ש בברכות ד"ח צדיק ממנו בולע, צ"ג אינו בולע, ובעשו הי' נצ"ק שמזה יצאו שמעי' ואבטליון ור' מאיר, ולכן נקבר עשו במערת המכפלה ולכן ויצר לו שלא יהרוג אחרים היינו ר"מ שנקרא אחרים כמ"ש בהוריות י"ג ב', ור"מ בא מעשו בגיטין נ"ו ב' בנירון שהוא אדום ונתגייר ונפיק מיני' ר"מ, ולכן יעקב בכוון רצה להביט בפני עשו ללקט הנצ"ק לשאוב ממנו חיות הקדושה ולהכניעו תחתי' וכן הי' באמת ועמ"ש בזה באוה"ח פ' ויחי (מ"ז כ"ט), ובערבי נחל פ' בא, ועי' לעיל (ל"ב ח'):

פסוק יא

חנני עי' מגן אברהם סי' כ"ה סק"ח ובמחצית השקל שם בזה:

פסוק יב

ואלכה לנגדך. רש"י בשוה לך. ועי' בפ' וירא (כ"א ט"ז) ותשב מנגד תרגום יונתן ויתיבת לה לסטרא חד, ועי' בשו"ת נודע ביהודא מ"ת חו"מ סי' ל"ז מ"ש בזה לענין הלכה:

פסוק יג

ודפקום וגו' ערש"י ראיתי לפרש דיעקב הי' שומר שבת כמ"ש בב"ר פע"ט סי' ו' דיצא מכלל ב"נ אבל עשו ל"ה שומר להשוות ראייתו לראיית פני דב"נ ששבת חייב מיתה. א"כ אם הי' הולכין ביחד והי' עשו הולך בשבת ויעקב הי' שובת, א"כ ביום ראשון בשבת הי' צריך יעקב לילך מהלך ב' ימים שיגיע לעשו, וזה ודפקום יום היינו יום הראשון בשבת, ואם יוצרך לרדוף כל כך הצאן ימיתו:

פסוק יז

ויעקב נסע סכתה. ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכת ע"כ קרא שם המקום סוכות, יל"ד תיבת לו מיותר דהבית לא עשה עבורו בלבד רק לכל בני ביתו, ואת"ל דהוא עיקר הול"ל לקרות שם המקום בית יעקב ועוד סכת ראשון חסר ושני מלא, ועי' בנח"ק דכל קניני עוה"ז הבל, וחסידים כל מגמתם לעוה"ב ושם הי' בונים בית ע"י תורתם ומצותם. ועוה"ד רק כאהל ארעי, ויעקב ויבן לו דייקי לעצמו העושר המדומה לא יתייחס לו רק ויבן לו בית עיקרו עוה"ב, ולמקנהו כלו' כל קנינו עשה סכת חסר עראי, ע"כ קרא שם המקום סוכות להודיע דכל עה"ז עראי רק מי שהוא בחוץ תיכף לא יוכל לעשותם עראי כמותו, ע"כ קרא סוכות מלא למען ידעו כי עה"ז עראי, ואח"כ ויבא יעקב שלם כי קנה השלימות:

והנה במצות סוכה יש להתבונן שצל ימינו כצל עובר, ובין לילה היי ובין לילה אבד, ע"כ צריך לצאת מדירת קבע לישב בצלו של הקב"ה, ולעומתו מרמז שמיני עצרת לפתח תקוה להתחזק באמונה' כמו שנצא היום מאוהל ארעי לקבע לחדרים נאים כן ככלות יחינו נעלה במסלה העולה ל"ה. ושם יהי' עונג רוחני, ולכן נקרא חג האסיף, שכמו שכל ימי הקיץ עבדת חרשת וזרעת ואח"כ בזמן האסיף כשאספת הכל תשב בשלוה בביתך ותאכל במנוחה מה שעבדת בקיץ, כן מרמז שמ"ע אחר שיעזב אוהל עראי שב לדירת קבע ג"ע וכמו ששנות אדם נחלקים לג', עד כ' ימי עליה, עב מ' עמידה, ולהלן ירידה, כן ג' רגלים, פסח נגד עלי' שהטבע נתחדש והכל צומח מחדש, ושבועות נגד עמידה, וסוכות נגד ירידה, כי כל הפרחים יתחילו לנבול ולכמוש, ועלים ינשרו, וכמו כן חיבר שלמה ג' ספרים. שה"ש לפסח שהוא הילדות, משלי נגד עמידה, וקהלת שהוא מוסר ויראה נגד ימי ירידה וקוראים קהלת בסוכות, וז"פ באבות פ"ג שינה של שחרית, ויין של צהרים, ושיחת ילדים. וישיבת בתי כנסיות של ע"ה מוציאין את האדם מן העולם, שינה של שחרית כוונה לימי עליה שאז אוהב הבטלה, ושינה ויין צהרים ימי עמידה. שאז רודף אחר התענוגים ואם לא עסק בתורה בימי עלי' ועמידה ונעשה ע"ה מבלה ימי זקנותו בדברים בטילים ובשיחות ילדים מעשיות וכדומה, וז"ש בתהלים א' אשרי איש אשר ל"ה בעצת רשעים בזמן שהוא הולך בילדות. ובדרך חטאים לא עמד בימי עמידה. ובמושב לצים לא ישב. בימי שיבה אשר אין בכחו לילך ולעמוד ורק צריך לישב. גם אז לא ישב במושב לצים, אז אשרי לו, וז"פ בכל עת יהי' בגדיך לבנים. פי' הנוסע לדרך ויש לו עגלה וסוסים שלו. אז א"צ למהר עצמו רק בכל עת יצוה למשרתו לאסור מרכבתו, אך מי שאין לו' משלו. רק מצפה על הזדמנות. מוכרח לעמוד על אם הדרך, עם שקו ותרמילו מוכן ומזומן אולי תעבור עגלה. כן אדם לא ידע זמן מיתתו. ומוכרח תמיד להיות מוכן לנסיעה. וזה בכל עת יהי' בגדיך לבנים ועמ"ש בזה בפ' נח (ו' ט'):

פסוק יח

ויבא יעקב שלם. רש"י שלם בגופו בממונו ובתורתו והוא משבת ל"ג ב' ועי' במהרש"א, וי"ל דג' העמודים שעולם עומד עליהם תורה עבודה וג"ח, אברהם גמ"ח. יצחק עבודה יעקב תורה. ועמ"ש בפ' לך (י"ב ב'), וז"פ שלם בגופו עבודה מצות שבגופו שלם. בממונו בדברים הנוגעים לממון גמ"ח, בתורתו כפשוטו והמובחר שבאבות הי' שלם בכל ג'. עי' בשל"ה כאן, ובס' דברי גאונים כ' דק' למה בא עשו להלחם בדרך דוקא, רק דברכת יצחק לעשו והי' כאשר תריד.., ואם אין יעקב עוסק בתורה יתגבר ידי עשו, ואי' אל תרגזו בדרך אל תעסקו בדבר הלכה, וז"ש בעמלק אשר קרך בדרך, וכן הי' כוונת עשו אם ימתין עד

בא יעקב לביתו א"א להלחם בו, כי יעסוק בתורה ולא יגביר עלי' ולכך מיהר להלחם בו בדרך, ונמצא דמקודם ל"ה יכול ללמוד מחמת טרדת הדרך, אבל כשבא לשכם הי' שלם בתורתו, ובשם הגר"ש מאוסטריפאלי ז"ל כ' דאי' במו"נ דז' כוכבים שצ"ם חנכ"ל ד' מהם מורים על הטובה, חמה נוגה צדק כוכב. וג' על הרעה שבתאי מאדים לבנה. שבתאי מכה אדם בגופו, לבנה בתורה כי לא איברי סיהרי אלא לגירסא, מאדים מכה בממון, וז"ש ויבא יעקב שלם ר"ת שבתאי לבנה מאדים, ודחז"ל שלם בגופו נגד שבתאי, בתורתו נגד לבנה. בממונו נגד מאדים, עי"ל דאי' בפרקי היכלות שגביא"ל להציא"ל מטטרו"ן הלכו עם יעקב לשכם ואלו מלאכים גימ' גוף ממון תורה תתל"ח, וז"ש שלם ר"ת "שגביאל "להציאל מטטרו"ן. וז"ש שלם בגופו בממונו בתורתו:

ויחן בשבת ל"ג ב', שתיקן להם מטבע שווקים ומרחצאות עי' במהרש"א, ומאד ק' על יעקב שלא הי' לו לתקן רק אלו דברים:

וי"ל שמדתו של יעקב אמת כמ"ש תתן אמת ליעקב. ותקן כל דבר לפי מדתו, ולא כ' עשה רק תיקן, שתיקן שיהי' המטבע נקי משמץ גזל כמ"ש הנביא כספך הי' לסיגים, ושווקים תיקן כי ע"פ רוב השווקים בערמה ותיקן שיהי' המסחר באמת ויושר, ומרחצאות כמ"ש רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם ותיקן להם שירחצו ממעשיהם הרעים. ובמד"ר פע"ט, תיקן להם תחומין. הד"א ששמר יעקב שבת. ותמו' למה זה לב"נ והחת"ס אמר דב"נ ששבת חייב מיתה, ועשירים דאינם רגילים לעשות מלאכה ושובתים בשבת. וממילא יתחייבו מיתה, ולזאת תיקן להם תחומין שיטיילו בכל יום יותר מתחום שבת ושוב לא שבתו בשבת ולא יתחייבו מיתה למ"ד תחומין דאו', וזה ויחן פני העיר פי' העשירים שנקראים פני העיר, ועי' בפרדס דוד. ועי' ביד משה על המ"ר מה רבותא דיעקב שמר שבת הא קיימו האבות כל התורה:

ובדב"ש כ' דכ' הקדמונים דיש מקומות שבמקום אחד הוא יום, ובשני הוא לילה באותו זמן ואיך ינהגו לענין שבת, וכ' בשו"ת הרדב"ז ח"א סי' ע"ו. כי שבת ניתן לכל אחד לפ"מ שהוא שם ישבות ואף שבמקום אחר הוא חול עכשיו, ויש לעיין האבות ששמרו שבת ואם ירצו לקיים כמו שיהי' אחר מתן תורה, אז יצטרכו לשבות ב' ימים שיש חילוק במקומות ורק הם קיימו כפי שהוא בירושלים שנקרא טבור הארץ, וכמ"ש במדרש מעולם לא זזה שכינה אפי' בשבת שהוא חול, ותמוה, ובפר"ד דרוש כ"ג פי' דעיקר שבת בשמים כפי שהוא בירושלים. ומ"מ בכל מקום שהוא שבת לישראל לא זזה השכינה אף שהוא באמת חול ע"ש, ולפי"ז האבות קיימו שבת כפי ירושלים. וז"ש מה שהק' המפו' איך קיימו הא ב"נ ששבת ח"מ והם לא יצאו מב"נ רק להחמיר ולא להקל ולהנ"ל

א"ש דקיימו כפי שהוא בירושלים ובמקום שישבו ל"ה שבת אז ועשו מלאכה, וזה"פ ב"נ ששבת ח"מ אפי' בשני בשבת והק' למה נקט שני, ולהנ"ל דיש הבדל בין שבת האמת בין האינו אמת כשיעור מעל"ע. אבל שני בשבת הוא חול באמת, וי"ל דיעקב כשבא לשכם וקבע תחומין מבעוד יום ושמר שבת ולא עבר על יום ולילה לא ישבותו. כי באמת הוא שבת לפי"מ שהוא בירושלים, ועכ"פ במקום שהי' שם לא שבת מעל"ע. ועי' בתפארת ישראל על משניות סיפ"א דברכות מ"ש בזה לענין ק"ש ותפלה במקומות שאין שם לילה כלל. מתי יהי' אצלם זמן ק"ש וציצית ושבת. ובמח"כ לא הביא הרדב"ז הנ"ל, וע"ע בספר הברית ח"א מאמר ד', ובארצות החיים להמלבי"ם בארץ יהודה סק"ג, ובס' אהל מועד ח"ב סי' ק"ד, ובקובץ כנסת חכמי ישראל סי' ב' אריכות בזה. ועי' לקמן בפ' ויגש (מ"ה ט'):

פסוק יט

ויקן את חלקת השדה. ערמב"ן לא רצה להיות אכסנאי ורק בתוך שלו וקנה להחזיק בארץ, ובראב"ע כ' כי מעלה גדולה לא"י מי שיש לו בה חלק חשוב הוא כחלק עוה"ב. וי"ל דמשום זה קנה המקום בשכם כדי שיהי' לקבר בנו יוסף, כמ"ש ביהושע כ"ד ואת עצמות יוסף קברו בשכם אשר קנה יעקב במאה קשיטה ויהי לבני יוסף לנחלה, ובאלשיך כ' לפי שמכרו ליוסף בכ' כסף שהוא מאה קשיטה, לכן קברו במקום שהי' לשבטים ירושה מיעקב שיהי' להם תקנה על עשרים כסף, וגם שרצה לשלם בעד מקום קבורת בנו כמו אברהם מעפרון, ודוד את גורן ארונה שלא רצו חנם. ועי' ס' נפלאות מתהשי"ת פי"ד בענין זה. ובמד' פ' חיי י' פעמים בני חת כנגד י' דברות ללמדך שכל חי שמברר מקחו של צדיק כמקיים י' דברות. ולפי הנ"ל יש בישוב א"י ב' פשטים ישיבה בא"י וגם לקנות אדמה. ועי' ירושלמי פז"ב תקנות שתקנו משום ישוב א"י עד שספרים שזכתה בהם א"י אסור להוציאם לחו"ל, ועי' בא"ו או"ח סי' ש"ו אהא דקונה בית בא"י כותבין אונו אפי' בשבת, שהביא ירו' שהובא בתמים דעים להראב"ד סי' קע"ה שב מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת, ועי' בשל"ה ושפת אמת להר"ם חאגיז, ואדרת אלי' פ' עקב, ובריב"ש סי' שפ"ז, ועקרי הד"ט או"ח סי' י"ד אות ק"ה, ובשו"ת חיים שאל סי' רמ"ד ע"ש ותמצא הרבה, ועי' במנחות מ"ד א' בתד"ה טלית שאין חיוב מה"ת על שוכר בית בחו"ל במזוזה, ועי' בס' גאולת ישראל שכ' פלא שהחרדים לא יהדרו לקנות בית דירה בא"י כדי להתחייב במזוזה מה"ת כמו בציצית דבעידן ריתחא מענשין אביטול מ"ע גם בשוא"ת:

ובגיטין ד"ח ב' לוקח בית בא"י כותבין אונו אפי' בשבת ע"י נכרי דאמירה לעכו"ם שבות

ומשום ישוב א"י לא גזרו ובאו"ח סי' ש"ו סי"א פסק המחבר שאפי' הקנין מותר בשבת, ועי' במג"א סקי"ט, ולתוס' שם אין מתירים משום מצוה אחרת אמירה לעכו"ם, ואף להרמ"א דאינו מותר רק בכתיבה שלהם דרק מדרבנן, ונמצא דהוי שבות דשבות במקום מצוה ולכך לא גזרו, ולפי"ז לא חמור מצות ישיבת א"י משאר מצות דג"כ מותר שבות דשבות, אמנם המג"א סי' ש"מ סק"ז והב"ש באה"ע סי' קכ"ו ס"א הוכיחו דכתב שלהם הוי מלאכה דאו' בשבת ע"ש והנה במילה דשקולה כנגד כל התורה עי' נדרים ל"ג, אינו דוחה שבות לדעת תוס' ב"ק ד"פ ד"ה אומר, ובארץ ישראל דוחה הרי דגדולה, ובנטילת עצים יש משום ישוב א"י, עי' בב"מ דק"א בשדה מ"ט משום ישוב א"י ע"ש וברש"י, ולא תאמר דבבתים ליכא משום ישוב דמפורש בדק"ח ע"ב ארעא לבתי וארעא לזרעי ישוב עדיף ולית בה משום דינא דבר מצרא ע"ש ברש"י, ועכצ"ל דבנטיעות איכא ישוב גדול ואין ביכולתו לומר נטיעתי אני נוטל, אבל בבתים ליכא ישוב כל כך ע"כ לא עשו תקנה, ועי' חו"מ סי' קס"ח. וקפ"ה סקכ"ו ואו"ח סי' ש"ז סי"ח, ובהג"ה שם, ובנודע ביהודא מ"ת או"ח סי' ל"ג, ובס' שלום ירושלים מהגה"צ מקאצק ז"ל בסי' ה' אריכות בזה:

פסוק כ

ויקרא לו אל ערש"י ועי' שו"ת נודע ביהודא מ"ת או"ח סי' קכ"ו שנשאל מהגר"י פיק על מהרש"א יומא ע"ג ב', באורים ותומים ששבטי ישורון כתב שם, והק' המהרש"א שלא כ' שבטי ישראל, וי"ל דשם ישראל היינו שם יעקב משא"כ ישורון הוא שם המקום כפרש"י בחומש, ותמה שלא מצינו ברש"י בחומש שישורון שם המקום. ואולי בטעות כ' המהרש"א שעלה על זכרונו. רש"י בפ' ברכה ויהי בישורון מלך פרש"י ויהי הקב"ה והי' המהרש"א סבר שרש"י רצונו לפרש ישורון הקב"ה. ולא עיין אז ברש"י בפנים, אבל קשה לחשוב זאת על המהרש"א, וי"ל עפמ"ש רש"י פ' וישלח שהקב"ה קראו ליעקב אל, ואמרתי מי איכא מידי דלא רמיזי באורייתא בכל תנ"ך, שיהי' יעקב נקרא כן ולא מצינו רק יעקב וישראל וישורון, ואמרתי דבישורון מרומז כי אל על שם החוזק הוא וכמ"ש תוס' ר"ה בפירוש י"ג מדות, וישורון הוא מלשון שרר שהוא לשון חוזק כמו הכל שריר וקיים. ועי' בערוך שר, ולפי"ז ישורון הוא על שם אל שקראו הקב"ה. ושפיר כ' המהרש"א שהוא שם המקום ואם הוא קצת רחוק בכוונתו ומצאתי און לי בספרי הובא בילקוט ברכה רמז תקס"ג, ישראל אומר אין כאל ישורון ורוה"ק אומרת ישורון ישראל, ועי' בזית רענן שרוה"ק משיב שישורון הם כאל, ולפמ"ש ניחא. וע"ע מהרש"א מגילה י"ח ב' וריי"ף שם בע"י:

פרק לד

פסוק ב

וישכב אותה ויענה רש"י וישכב כדרכה ויטנה שלא כדרכה. וביומא ע"ז ב' אי' ויענה שעינה מביאות אחרות, ופרש"י שהיתה מתאוות לו ולא בא עלי', והביא עוד פשט של"כ, ודחה דא"כ אם תענה את בנותי נמי הכי אשבעי' לי' וכו' א"כ סותר רש"י מפירושו על חומש, וע"ש בהגהות הגרי"פ ובסנהדרין נ"ח ב' בתד"ה מי שהק' כן וסיים ומצוה ליישב, ועי' בראב"ע לפי שהי' בתולה מקרי עינוי, ורמב"ן כ' דכל ביאה באונס הוי עינוי, ועי' ג"כ בס' שמע שלמה להגר"ש אלגזי שהק' כן, ואי"ל דרש"י בחומש מפרש פשט הפשוט דא"כ גבי לבן כ' אם תענה את בנותי בפ' ויצא (ל"א נ') כ' רש"י מתשמיש, הו"ל לפרש של"כ, גם אי"ל דעינוי אצל לשון שכיבה דהוא מיותר הוי של"כ, אבל עינוי לחוד הוי מתשמיש, ז"א דביומא שם כ' רש"י דא"כ אימא הכי אשבע אם תענה כו' מה קו' דבלבן לא תענה לחוד הוי מניעת דתשמיש וצ"ע, וכן צ"ע הרמב"ן דביאה באונס הוי עינוי א"כ מה פריך התם אבייי תשמיש גופי' עינוי דכ' וישכב אותה דינה, ומשני שא"ה דבאונס, ויותר תמוהים תוס' סנהד' נ"ח ד"ה מי דפי' של"כ בשלומא בשכם יש לדחוק של"כ כמו ששמע רש"י, אבל בלבן שם הוא מניעת תשמיש. דמזה ילפי' מניעת תשמיש ביוה"כ, גם בכתובות מ"ו ב' הוכיחו בש"ם מזה דמניעת תשמיש הוי עינוי דכ' אם תענה את בנותי, וע"ע בקידושין כ"ב ב' בביאה של"כ מאן לימא לן דלאו הנאה אית להו לתרווייי', וע"ש בתוס' כתובות ובס' רצוף אהבה להגאון הנ"ל:

ועי' בחי' מהרי"ט על קידושין שם שכ' והא אמרי' בפ' ד' מיתות ודב"ק באשתו ולא של"כ, ופרש"י אין כאן דבק מתוך שאינה נהנית, וגם תוס' כ' שם דאל"כ מצערה כדאי' אם תענה בנותי של"כ ואמר וישכב כדרכה ויענה של"כ, ותמה אני דאי' ביומא תה"מ מנין דהוי עינוי דכ' א"ת בנותי מתשמיש ורש"י סותר עצמו מחומש, מ"מ ק' דאי' התם דאית לה הנאה, וי"ל דאע"ג דאיכא הנאה בקירוב בשר מ"מ חשיב עינוי שאשה מתאוות לביאה כדרכה, ולכן אמרי' שם דאינה נדבקת עמו, ויותר נוח לי לפ' הא דיומא שעינה מביאת אחרות שבעל ושנה ושלש בע"כ, וביאה ראשונה אע"פ שבע"כ לא חשיב עינוי דיצר אלבשי', אבל ביאות אחרות צער הוא לה כמ"ש בעירובין ד"ק ע"ב ואץ ברגלים חוטא זה הבועל ושונה שלא מדעתה, ולפרש"י עשית לדינה פרוצה ולשכם פרוש, ובס' שיח יצחק ביומא דקי"ח האריך בזה והביא מ"ר וילקוט וישלח דמעשה דינה ברצונה הי' ויקחו את דינה הי' גוררין אותה ויוצאין אר"ה הנבעלת מערל קשה לפרוש כו', ואם מתחלה שלא ברצונה לא הי' צריכין לגררה, וזה סיוע לרש"י ביומא שהי' מתאוות לו

ועינה אותה, ועי' ס' תפארת יוסף פ' וישלח. ומגלת ספר למבי"ט חלק לאוין, וע"ע בס' מחנה ראובן יבמות ל"ד בזה, ובס' אמונת חכמים פרק ט"ז. ובב"ק ל"ב א', הנאה לתרווייי אית להו, וע"ש במפרשי הים על ים התלמוד. שציינו לתוס' סנהד' פ"ד ב' ד"ה והוא ויומא פ"ב ב' ד"ה מה, ולס' מים חיים להפר"ח:

ובשעה"מ פ"א דאישות הביא בשם הכנה"ג הא דלא ביארו הרמב"ם וטור במקדש בביאה של"כ אם מקודשת, וכ' שעה"מ הא בעינן שיקדשה במידי דאית לה הנאה ומה"ט המקדש באיסורי הנאה א"מ, ובביאה של"כ אית לה צערא כמ"ש ויענה של"כ, וי"ל דקידושי ביאה לא משום דנהנית אלא הוא כמו קדושי שטר שאע"פ שאין בו שו"פ מקודשת ע"ש, ומצאתי באור חדש קידושין ד"ד ע"ב ד"ה והנה שהביא בשם ראב"ן דלמ"ל פסוק על ביאה שקונה הרי היא נהנית בביאה ומתקדשת בההוא הנאה ולא גרע משחוק לפני רקוד לפני, ונגמר ביאה מכסף ולמ"ל קרא ובעלה ע"ש פלפול ובגוף הקו' י"ל דיש חילוק דבשחוק לפני אין לו הנאה כלל וניכר שהוא רוצה לקדשה בההוא הנאה דאית לה, אבל בביאה הואיל שגם הוא נהנה, וא"כ אין הנתינה מוכחת שהוא לשם קידושין, וגם אין ניכר להעדים שנותן לה בתורת נתינה וז"פ, ועי' ג"כ בס' אמרי הצבי ב"ק ל"ב מ"ש בזה, ובקונטרס פלפול חברים שם שהערה בענין זה, אך לא הביא שקדמוהו בזה הרבה:

עי' במס' סופרים סו"פ כ"א, בת שש שנים הי' דינה כשהולידה את אסנת משכם, מנין שש שנים של שכר הצאן שעבד יעקב ללבן וכו' מכאן ואילך יוסף המבין דעת והוליכה לבית פוטיפר, וע"ש בפירושו בנחלת יעקב, וע"ע בפדר"א סי' ל"ח, ובמדרש תלפיות ענף דינר מ"ש בזה:

פסוק ז

כי נבלה. עי' מהרש"א ב"ב ט"ז ב' בזה:

פסוק יב

הרבו עלי מוהר. ערש"י ורמב"ן ובס' מלא העומר שרמז שיהי' דברים הנקנין באמירה. ואשר תאמרו אלי אתן וכמ"ש בכתובות ק"ב א' ועשו"ת שואל ומשיב קמא ח"א סי' קכ"ו. חמסן היינו יהיב דמי, אף אי נימא דבישראל עובר בלאו ורק לאינשי בלא דמי משמע כמ"ש בסי' ל"ד ושנ"ט. ועי' ב"ש סי' כ"ח סק"ב, אבל כ"ז בישראל אבל בעכו"ם ודאי כל דיהיב דמי ל"ש גבי' לא תחמוד דבל"ת כתיב רעך ועכו"ם אינו בכלל, וגם לטעם של החכ"צ סי' כ"ו אף דהתורה נאמרה לישראל מ"מ אסרה גזילת עכו"ם שלא יקנה ישראל אכזריות, א"כ כל שנותן דמים, הרי גם לישראל לא נפסל לעדות משום דלאינשי בלא דמי משמע שזה לאו, א"כ מכ"ש של"ש אכזריות בזה ולא הזהיר על אכזריות קלה

כזה בעכו"ם, ובזה נ"ל שק' למ"ל קרא דודבק באשתו ולא באשת חבירו בב"נ ת"ל דהוא גזילה, וכמ"ש הרמב"ם בפ"ט הי"ד ממלכים שמפני זה אנשי שכם נתחייבו הריגה שהרי שכם גזל והי' להם לדונו במיתה ע"ש, וא"כ ת"ל דמקרי גזילה, ולפמ"ש א"ש דנ"מ אם הי' העכו"ם מוחל לו או נותן לו דמים והי' מותר, ולכך אמרה תורה דאסור משום ודבק באשתו ולא באשת חבירו ול"מ מחילה:

ובזה נ"ל מה שחמור בא ליעקב ואמר הרבו עלי מוהר ומתן, היינו דרצה להתנצל על הגזילה ואמר דרוצה לקנות בדמים. וע"ז השיבו בני יעקב בערמה אשר טמא את דינה אחותם, והיינו משני טעמים דנהי דבב"נ כל שנתן דמים אין חטא, אבל הם הי' להם דין ישראל, וז"ש כי נבלה עשה בישראל והיינו דישראל אסור בלי מילה וקידושין ול"מ דמים, וגם דבעת שבא עלי' לא בא בטענת דמים, ובעל אותה ואח"כ רצה ליתן לה מוהר ומתן וכבר נתחייב מעת שבא אלי', וז"ש הכזונה כו'. ובשו"ת אבני נזר או"ח סי' שכ"ד אות ל' כ' ואני חושב בו סברא די"ל ב"נ מוזהר אף בדיהיב דמי דהרמב"ן פ' וישלח כ' ב"נ מצווים על הדינים היינו דיני אונאה גניבה וכו' ולישראל הם הרבה מצות ולב"נ הם מצוה א' כן י"ל בין יהיב דמי בין לא יהיב הכל בב"נ אזהרה א' גזל, ולישראל נתחלק לשתים גזל וחמדה, לכן בב"נ אף בדיהיב דמי מוזהר על גזל דהא אזהרה אחת הוא עכ"ל:

ובחתם סופר בליקוטים סי' י"ד כ' שפלוגתת רמב"ם ורמב"ן כאן הוא עפ"מ שמסופק בתשו' הרמ"א סי' יו"ד הא דב"נ מצווה על דינים אי הציווי שכל מלך יחקוק לו משפטים לפי רצונו ואז אותו הדין הוא דין תורה לב"נ, או שהם מחויבים לדין ממש כדין התורה בשומרים וגניבה וכו' וזה לא נכנס בפלוגתת הר"ם ורמב"ן. ורק בהא פליגו דר"מ ס"ל דכל אלו נכללו במשמעות מצות גזל והכוונה גזל וכל אביזריי' ונשאר מצות דינים והוא להושיב דיינים בעיר שידונו איש את רעהו, ולפי"ז ב"נ נהרג על זה שהרי דינים א' מז' מצות ונהרג, ומפני זה נתחייבו אנשי שכם הריגה על שלא דנו אדוניהם שכם שגזל את דינה. ורמב"ן ס"ל גזל כמשמעו ודינים כולל שאר דינים כולם שומרים וכו', וכולל נמי להושיב דיינים אבל אין נהרגין רק על הדינים ממש ולא אלהושיב דיינים שהרי אין ב"נ נהרג על שוא"ת, אם לא הושיב דיינים וגם לא דנו לשכם, ועוד אלו הי' כן איך כעס יעקב על שמעון ולוי על שהרגו את החייבים מיתה עש"ה, ועי' בלח"מ דמ"מ יש ביטול בקום ועשה היינו שלא יעות משפט, אך איך נתחייבו אנשי שכם הריגה על שלא שפטו את שכם והרי לא עשו רק שלא הושיבו דיינים והוי בשוא"ת, וי"ל כמו דגוי ששבת ח"מ ואינו נהרג בב"ד להר"מ דהוי בשוא"ת וה"נ נתחייבו אנשי שכם מיתה על שלא דנוהו, אבל אין מצוה על הב"ד להורגם וכיון דנתחייבו עכ"פ מיתה אין אשם על שמעון ולוי

שהרגו מי שנתחייב מיתה. ומ"מ לפי שלא נתחייבו בב"ד כעס יעקב על שהכניסו עצמם לסכנה על מצוה שאינה מוטלת עליהם. וא"ש קו' רמב"ן:

ועי' ג"כ בחדושי הר"ן סנהדרין שהק' כיון דחמור הי' נשיא לא הי' יכולין לדין את שכם מחמת יראה והי' סכ"נ וא"כ אמאי נתחייבו מיתה. ועי' בחמדת ישראל בקונ' נר מצוה בדיני ב"נ אות ל"ז שהביא מזרחי דבב"נ לא כ' וחי בהם צריך לקיים אף במקום סכנה (פ"ש בפ' שמות ד' כ"ד) וא"ש דהי' להם לסכן עצמם לקיים מצות דינים, ועי' בבעה"ת תולדות (כ"ה כ"ה) דעשו לא נימל מחמת שנולד אדמוני ולא מל אותו יצחק לשמונה שמא לא נבלע בו דמים והוי סכנה, ולהמזרחי ק' הא בב"נ מחויב אף במקום סכנה פ"ש, ובענין גר תושב אי הוי בכלל עכו"ם לענין שאסור בתורה ולענין אי מטמא באוהל ע"ש וערמב"ם פ"א ה"ו מכלי מקדש. ופי"ב ה"י מא"ב וברמב"ן פנחס. ובר"מ פ"ה ה"ג מרוצח וברמב"ן בהר (כ"ה ל"ו), ובפנים יפות ואתחנן בקרא דלא תכרות להם ברית בענין איסור חיתון עם ג"ת, וע"ש ברמב"ן הביא ירו' דב"נ נהרג על הטיית הדין אע"ג דעל מניעת מצות דינים אינו נהרג וע"ע בחידושי בית מאיר על ש"ס בב"ק דל"ח מ"ש ברמב"ן כאן. ובבית האוצר ח"א כלל קל"א עש"ה:

וערמב"ן בשם ירו' דב"נ שלקח שוחד נהרג מבואר דמוזהר והוא בכלל הדינים. ובמח"כ נעלם זאת מהאחרונים, ובחות יאיר סי' קל"ו וקפ"ה נסתפק בזה אי מותר ליתן שוחד לעכו"ם כיון דמוזהר על דינים מוזהר על שוחד ועובר אלפני עור, ובתומים סי' ט' סק"א כ' כיון דמותר לדון קרובו וכן ישראל מותר לדין לעצמו לענין ב"נ וממילא ל"ש הטעם שהוא חד ע"ש. ובאמת צ"ע בזה שהרי אנן קיי"ל עביד אינש דינא לנפשי' ומכ"ש במקום פסידא לכ"ע עביד דינא לנפשי' עחו"מ סי' ד' וא"כ לכאו"ק למה אסור ליתן שוחד אפי' לזכות את הזכאי הא עביד דינא לנפשי'. וא"כ אפי' אם הוא חד מאי כולי האי. ומדאסור ליתן שוחד א"כ ה"ה ב"נ אף דמותר לדון לקרובו מ"מ אסור. ועי' בחת"ס ח"ו סי' יד, וע"ע במלא הרועים ערך ב"נ דאם הולך לדין עם ישראל מותר ליתן שוחד דאין עכו"ם מצווה לדון את ישראל משא"כ כשהולך לדון עם עכו"ם אסור כיון דמצווה על דינים לדין ב"נ, ועי' בפתחי תשובה סי' ט' סק"ג, וביו"ד סי' קנ"א סק"א דאם אינו נותן להשופט בעצמו רק ע"י עבדו וכדומה שרי כיון דאין שליחות לעכו"ם הוי לפני דלפני ומותר, ע"ש אך דלא דמי דרק בדבר שאינו אסור רק המעשה אז אחרי' כיון דאין שליחות לא הוי כעושה מעשה בשביל ישראל והוי לפני דלפני אבל נתינת שוחד על הנאה שמהנה לדיין ומהנה הדיעה שלו א"כ מה נפק"מ אם השיג מעות ע"י מי שאינו בר שליחות, וכ"כ בחת"ס

שם. וע"ע מזה בשואל ומשיב מהדו"ק ח"א סי' ר"ל. ובס' חקר הלכה בכלל איסור לפ"ע.
ובמנחת חינוך מ' פ"ג, ובשו"ת מקום שמואל סי' כ"ד, (ועמ"ש לקחן דברים א' ט'):
ויענו בני יעקב. ערמב"ן מה שלא ענה יעקב. ועי' בס' מיני תרגומא שהק' ג"כ מה שלא חשו על כבוד אביהם וענו מקודם, וי"ל דגם יעקב ענה בתחלה להשיא להם עצה הוגנת ואח"כ יתחתנו והי' דובר אמת בלבבו כבפיו, אך בני יעקב לא הי' פיהם ולבם שוה ולכך כ' ויענו כו' במרמה, ועשו"ת חות יאיר סי' רכ"ה בזה, והביאותי בפ' חיי שרה (כ"ד נ'). וע"ע במשל"מ פ"י ממלכים דלרמב"ן ב"נ מבני קטורה ולא מל פשיטא שאינו חייב מיתה שמשום מ"ע אין נהרגין עש"ה. ועשו"ת בית שלמה חו"מ סי' קל"ה הק' דא"כ יקשה על רמב"ן מהא דרצה המלאך להרוג את משה או התינוק כמ"ש פלוגתא בזה בנדרים ל"ג, וק' הא אין אבי' חייב כרת רק הבן כשיגדיל, וע"כ דלרמב"ן אף דגבי שאר מ"ע לא אמרי' בב"נ אזהרתן זה מיתתן אבל מילה שנכרתו י"ג בריתות ומה"ט דחי ל"ת שיש בו כרת, וגם עשה לא גרע מלאו דאמרי' בב"נ אזהרתן זה מיתתן ע"ש דרוש נעים ע"ז, ובפנים יפות:
ועל מ"ש הרמב"ן שם ונהרג עליהם אם אנס ופיתה בתו של חבירו כו' מצאתי בשו"ת משיבת נפש יו"ד ס' נ' דהק' דבסנהד' נ"ז ב' אי' דאינו נהרג על הפנוי', וכ"כ הרמב"ם בפי"ב ה"ט מא"ב, בשלמא על הרמב"ם בפ"ט ממלכים ל"ק שכ' ששכם גזל, י"ל דאם אנס אשה לא גרע מגזילה דנהרג עלי'. מה אם גזל פחות משו"פ נהרג כ"ש בגזל ואנס אשה, אבל בפיתה למה יומת בפנוי' ואי דס"ל לרמב"ן דפיתוי שלא מדעת אבי' הוי כגוזל אבי' דבידו למוסרה לכל מי שירצה. צ"ע דהיכן מצינו דב"נ יכול למסור בתו לביאה עד שתחשב כגזל, ואפ"ל כיון דגם במפותה איכא בושת ופגם רק דמחלה, ובב"נ לא ניתן למחילה ושפיר נהרג על פיתויה, א"כ קשה בכל בעילת פנוי' אפי' בעולה איכא בושת, ועוד כיון דמחלה ל"ש לחייבו כלל, ובפחות משו"פ אמרי' בסנהד' נ"ד צערא בשעתא איכא, וזה ל"ש במפותה וכל זונה שנשכרת בב' שוכרתו בג' וכו' ע"ש שהאריך בזה והסכים כרמב"ם לא כרמב"ן, ועי' מה שכתבתי בשמו בפ' מטות (ל"א י"ז) וע"ע בחת"ס חו"מ סי' צ"א, ובשו"ת ברית יעקב או"ח סי' כ"א, ובחלקת יואב תנינא סי' יו"ד, וע"ע בהגהות אמרי ברוך חו"מ סי' ל"ד שהביא בשם חידושי הר"ן סנהד' דנ"ח דכותי שהכה ישראל חייב מיתה דמה לי בממונא או חבל בגופי', ואף בהכאה שאין בו מיתה, והוצא מזה, דהכאה הוי כחמס, וכאן כ' וישכב אותה ויענה ועינה אותה שלא כדרכה כפרש"י, והוי כחמס וגזל ולכן נהרג שם כן נלע"ד:

פסוק טו

להמול לכם וגו'. עי' ביו"ד סי' רס"ג דאסור למול את העכו"ם כל שאינו מתכוון לשם גירות, ועשו"ת מעיל צדקה סי' מ"ד, וביד שאול שם, ובדברי שאול דבאמת בני יעקב נתכוונו שיגיירו וראשון לגירות הוא המילה שבזה התחלה לדת יהודית ואח"כ יקבלו עליהם עול יהודית. ועכ"פ מצות ב"נ וקצת מצות ישראל, וז"ש אם תהי' כמונו להחול כו' וז"ש והיינו לעם אחד, אבל הם לא כוונו רק למול ע"מ שישארו בני יעקב ובהמתם וכל קנינם תחת ידם. ולא קיימו תנאם ולכך הרגו אותם, וז"ש ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים. שאם הי' מקיימים לשם גירות ל"ה כואבים כ"כ דהי' שמחים בהמצוה, אבל כוונתם הי' שלא לשם שמים ולכך הי' כואבים שפעולת הבל הי' בעיניהם. וע"ע בתורת משה להח"ס מ"ש בזה דבר נכון:

פסוק כה

ויקחו שני בני יעקב וגו' איש חרבו. ערש"י ובס' ארץ החיים על תהלים (כ"ה ז') הביא מד' שלעתיד יקטרגו על ישראל ויאמר ה' כי יעקב קטן ודל הוא וכל מה שקטן עושה לא נחשב לו ואח"כ כשבא ליתן לישראל שכר יאמר השטן ומה שכר תתן לקטנים ואמר ה' בני בכורי ישראל, ועז"א בפסחים קי"ט ב' ויגדל הילד ויגמל ויעש משתה גדול ביום הגמל את יצחק מה ויגדל כו' לעתיד יעשה ה' משתה גדול ביום שיגמול חסד לזרעו של יצחק וק' בתחלה הביא כל הפסוק ואח"כ חזר ושאל מה ויגדל כו' ונ"ל דאי' ברש"י בן י"ג נקרא איש דכ' ויקחו שמעון ולוי איש חרבו. ובתורה כ' שהספודה הי' ביום שנמול יצחק ורמז הגמ"ל ה"ג מל בגימ' שמונה, ובמד' אי' שהי' ביום שנעשה בר מצוה לי"ג שנה ביום שגמל אותו מיצה"ר. והנה לב' פירושים אלו ק' אם הי' בר מצוה למה קראו ילד, ואם הי' ביום המילה מה ויגדל, לז"א שקאי על ישראל שנקרא ילד וגם גדול וז"ש חטאת נעורי אל תזכור אבל הטוב שעשיתי בנעורי זכור לי והטעם למען טובך ה' שכך אתה מתנהג עם ישראל:

ועי' ברע"ב פ"ה מכ"א, מאבות אהא דבן י"ג למצות דכ' איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם ובשכם כ' ויקחו שני בני יעקב איש חרבו ולוי באותו פרק בן י"ג וקרי לי' איש וע"ש בפרש"י דעשה חשבון על זה, ובתוס' יו"ט מביאו והקשה עלי'. ובאמת הוא ג"כ ברש"י נזיר כ"ט ב' ד"ה ור"י. ועי' במשניות דפוס ווילנא, בפירוש מחזור ויטרי. וע"ש בתוספות רעק"א ויען שהוא מצוי לרוב לא העתקתי, וכ"ה במד"ר שם, והק' המפו' שם דהא לוי לא הי' רק י"ב ומחצה וכ' דהו"ל מופלא הסמוך לאיש, וזה צע"ג דמופלא לא חצינו רק לנדרים ותרומה כמ"ש בנדה מ"ו ב' אבל לשאר מילי הו"ל קטן ועי' בזה בס' חדושי מהרא"ך ח"ב בקונ' ערוגות בושמי נר"ד מאחי הרה"ג ר' שלמה זאב נ"י שהאריך

בזה ע"ש ע"פ פלפול ובקיאות ע"ש בערוגה ד'. וע"ע במדרש שמואל, ובנחמד למראה על המד"ר דפוס ווילנא האריך ג"כ בזה עש"ה:

בבעה"ת הק' למה לא הרגו ביום הראשון דהי' יותר מסוכנים, ותי' דכל אנשי שכם לא יכלו לימול ביום אחד. ולא בשנים ורק בג', ועי' ברמב"ן ואוה"ח למה יהרגו מי שלא חטא ובני הרה"ח ובקי מו"ה דוד נ"י אמר, דב"נ נהרג על גזל, וי"ל אם עכו"ם מל את עצמו ג"כ י"ל דחייב מיתה מפני שהוא גוזל האות שיש בין ישראל להשי"ת, וזה הטעם ב"נ ששבת חייב מיתה דשבת ג"כ נקרא אות וכשישבות גוזל האות וזה רק במל שלא ע"מ להתגייר וכמובן, וי"ל דבני יעקב הי' מסופקים אם גירותם שלימה ע"כ בחנו אם כוונתם שלימה לא יאונה להם מכשול ע"י המילה דשלוחי מצוה אין ניזוקין, וזה שפיר ביום ג' אבל ביום א' דשכיח היזיקא ל"ש שומר מצוה לא ידע דבר רע, ומדהי' כואבים. הבינו שלא הי' לשם שמים, ויש איסור גזל לכן הרגו אותם, ואע"פ שמלו רק בציווי של בני יעקב. רק בני יעקב ציוו אותם למול ולגייר, והם חלו רק על תקוה להשיג מקניהם וקנינם כדברי חמור ושכם עי' בספורנו ונכונים דברי', ועי' בחתם סופר שבת קל"ד בשם הר"ן הקו' למה לא הרגו ביום א' דיותר מסוכנים, וי"ל לפמ"ש הרמב"ן דיעקב כעס על שמעון ולוי כי אולי הי' גירותם שלימה, וי"ל המה ג"כ הי' מסופקים ע"כ בחנו אם גירותם שלימה לא יארע להם רע וביום א' א"א לברר דשכיח הזיקא וכוון בני יקירי שיחי' לדברי הח"ס בעיקר הדברים וע"ע באוה"ח פ' וירא (י"ח א') מ"ש בזה:

פסוק כז

ויבוזו העיר. פי' באוה"ח הגם שדנו בהם משפט מות ל"א בב"נ קלבדר"מ, צ"ע שלא הביא שזה פלוגתת רש"י ותוס' בעירובין ס"ב א' אי בב"נ ג"כ אינו משלם וכן הביא תוס' בע"ז דע"א ב' ד"ה ב"נ בשם רש"י, ותוס' חלקו ע"ז וע"ש בריטב"א וע"ע ביבמות מ"ז ב' וסנהדר' נ"ז א' כ' ג"כ רש"י כן דב"נ נהרג בפחות משו"פ דלא ניתן להשבון דקלבד"מ, ורק בישראל כתיב עשה דוהשיב ולא בב"נ, ותוס' הק' דבבעין אף בישראל ל"א קלבדר"מ דנטל לא, וא"כ איכא עשה דוהשיב, ועי' קצה"ח סי' שנ"א סק"ג דאף בנטל דלא אמרי' קלבד"מ מ"מ עשה דוהשיב ליכא וא"ש רש"י, ועי' בחתם סופר חו"מ סי' צ"א דתלוי במ"ש הרמ"א בתשו' סי' יו"ד אי ב"נ חייב על כל הדינים של ישראל או של עכו"ם (ועמש"ל בזה ובתומים סי' ק"י סק"ג) דקלבד"מ ילפי' מכדי רשעתו ואי חייב בדיני ישראל קאי כדי רשעתו גם על ב"נ ואמרי' קלבד"מ, ואי לא חייב בדיני ישראל ואין לו חלק בתורה לא קאי כדי רשעתו אב"נ ולא אמרי' קלבד"מ. וע"ע בס' עטרת חכמים

בסוגיא דאוונכרי, וע"ע במנחת חינוך מצוה מ"ט אי חייבי מיתות שוגגין פטורין בב"נ, ובחידושי בסוגי' דקלבד"מ כתבתי בזה הרבה חדשות בעזה"י ואכ"מ:

פסוק ל

עכרתם עי' בקובץ אהל מועד שנה ב' סי' קל"ב מ"ש בזה אריכות:

פסוק לא

הכזונה יעשה את אחותנו. רש"י הפקר ואונקלס הכנפקת בר"א עי' בס' באר רחובות בזה. ועי' בשו"ת השיב משה אה"ע סי' ס', דרך ראשון נתיב י"ט עיקר ה', דאפי' אי נימא דגם בזינתה סתם חיישינן לקלא יש חילוק בין יצא קול אשה זו זינתה שהוא לשון עבר על מעשה מבואר דהיינו שכבר עשתה זנות, ובין יצא קול על אשה שזונה היא. או אשה זו מזנה שהוא ל' הוה שהוא אין דבר מבורר רק ראו בה פריצות וגומרים ואומרים זונה היא, דאי לאו זונה היא לא היה בה פריצות כל כך. אבל לא לומר שע"י ודאי זינתה דמשמע בפועל כנ"ל ברור מצד הסברא ויש לי ראי' מת"א בפ' וישב (ל"ח כ"ד) זנתה תמר כלתך פי' זניאת תמר כלתך, ועל (פ' ט"ו) ויראה יהודה ויחשבה לזונה פי' וחזאה יהודה ויחשבה כנפקת ברא ולא פי' ויחשבה לזונה, וכן לא פי' על זנתה תמר נפקת ברא, וכן בפ' וישלח פי' ג"כ הכנפקת ברא, ובודאי לא דבר ריק הוא, אלא טעם נכון בזה דבאמת נפקת ברא הוא ל' פריצות יצאנית. הוא ושם זונה נופל עליה ומסתמא ודאי זונה, אבל ל"ש לומר שבודאי זינתה בפועל, ובכ"מ שאין מדבר בפועל עבר פי' התרגום נפקת ברא כמו ביהודה וחשבה לנפקת ברא ונקראת בשם זונה דמסתמא זונה היא ולכך נשא לבו לדבר אלי' כדברים האלה וכן שם בדיבור בני יעקב שאמרו אחתנא יתעבד כזונה דהיינו שיפול עלי' שם זונה ופי' נפקת ברא אף דשם ל"ה המעשה בפועל, מ"מ הם לא דברו מזה כי מה שעבר אין רק דברו מחרפה שיש להם לע"ע שאחותם נקראת בשם זונה, ולכך לקחו נקמה. ועי"ל דהא הם אמרו בכ"ף הדמיון הכזונה דהיינו כזונה דעלמא שנקראת בשם זה יעשה את אחותנו, וא"כ יפה פי' נפקת ברא דהיא נקראת כן. עי"ל דמצד המעשה בעצמה לא הי' חרפה להם, דמה הי' לה למיעבד דאנוסה הי'. רק שהחרפה שמ"מ תקרא אחותם בשם זונה שיאמרו הבריות אילמלא דנפקת ברא הוית דהיינו יצאנית לא באתה לידי מדה זו. ועל יצאנית נופל שם זונה, וגם זה נכון אך א"צ לזה דעיקר כמש"ל בכף הדמיון, אבל בפסוק זנתה תמר שהוא פועל עבר לשון זה ודאי אינו נופל רק על מעשה מיוחדת ומבוארת לכן תרגום זניאת:

אחותינו. רש"י ית אחתנא, עי' סנהד' דע"א אם לא הי' אמו שוה לאבי' בקול וכו' דא"ק איננו שומע בקולנו חד קול משמע מדלא כ' בקולותינו או בקולינו ביו"ד. עי' בחידושי הש"ם להגר"י פיק דק' דהא בקולנו דכ' בכ"מ חסר יוד בפ' חקת (כ' ט') ונצעק אל

ה' וישמע קולנו, (תבא כ"ו ז') את קולנו, שמואל ב' (י"ב ח') ולא שמע בקולנו. ומלת בקולותינו לא נמצא בתנ"ך ואולי י"ל לפמ"ש המפו' על מ"ש רש"י וישלח דהיכי דכ' אחותינו ביו"ד אחר תי"ו היינו רבות וקאי על כל נשי ישראל אחותיהם, משא"כ אחותנו בלא יו"ד כמו ברבקה אחותנו את (חיי כ"ד ס') הוא ל' יחיד כלו' אחות אחת של אחים הרבים המדברים בעבור אחות אחת שלהם, וידוע עוד ההבדל שבין קול איש לקול אשה עי' נדה ל"א ב' מפ"מ קולו של איש אינו ערב ואשה קולה ערב, (ובע"י הגי' היפך), וביבמות פ"ז בסימני איילונית שקולה עבה (ואינה ניכרת בין אשה לאיש) זה ממקום שנברא וזו ממקום שנבראת וע"ש ברש"י, אמור מעתה גבי סוג אנשים בכל הפסוקים הנ"ל אף שנשתנו זה מזה בקול כדאי' בסנהד' ל"ח ג' דברים נשתנה אדם מחבירו מ"מ בעיקר הקול קולם שוה דעב. על דרך מקום שנבראו נקראו בל' יחיד אפי' הקול של אנשים רבים. ולפיכך כ' חסר יו"ד אמנם בקול דכ' באביו ואמו דנתחלקו הקולות מעיקרם, זה קולו עב וזו אינה עבה, וברור דאותן תרי קולות לא משתמעי בל' יחיד וא"כ הול"ל בקולותינו או בקולינו ביו"ד אב על רבים. א"ו מדכ' חסר יו"ד ש"מ דבעי שניהן שווין בקול וע"ע בתורת משה להח"ס, ובינה לעתים דרוש נ"ח מ"ש בפסוק זה:

פרק לה

פסוק א

קום עלה בית אל. ערש"י לפי שאחרת בדרך נענשת כו' והוא מתנחומא הנה מה הי' הנדר שאיחר. הרא"ם כ' מה שנדר והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהי' בית אלקים בפ' ויצא (כ"ח כ"ב), וביפ"ת הק' עלי' דנדר זה לא חל עדיין עד שיבא לבית אבי', וכ' דנדר הי' כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך וזה אינו תלה בתנאי רק כשיהי' לו עושר יעשר לה' ובפר"ד דרוש ג' האריך בזה, ובס' ווי העמודים פרק ט"ז כ' הא דאיחר הנדר ע"פ גמ' נזיר פ"ג דכשהוא בצער אין מביא קרבן שלמים דבעי שמחה ויעקב הי' תמיד בצער. ואחר מלחמת עשו שכ' ויבא יעקב שלם לכן קיים נדרו ויצב שם מזבח ע"ש באריכות, והנה הכנה"ג יו"ד סי' ר"ג הביא בשם אגודה דאף הנודר בעת צרה נקרא רשע, והק' מיעקב שנדר. ותי' דלכך נענש בדינה, והברכ"י תמה עלי' דהא נענש בשביל שאיחר נדרו וכן כ' אשלם לך נדרי אשר פצו שפתי בצר לי, וזקיני הגאון המובהק מו"ה דוד מייזלש האבד"ק לאסק ז"ל הובאו דברי' בקובץ דרושים חוברת ח' סי' כ"ט, כ' הא דנידר נקרא רשע שמא יצרא דממון לא יניחו לקיים נדרו כמ"ש הטו"ז סי' ר"ג סק"ה, וז"ש בכל איש. אבל יעקב שהתנה אם יהי' אלקים עמדי ופרש"י שלא אלמד מעשו ולבן. א"כ אי לא יקיים מחמת יצרא דממון. אשר זה דרכם של עשו ולבן. הרי דלא נתקיים התנאי ופטור לקיים נדרו.

שפיר הי' מותר לו לנדור, אך הוקשה לו כיון דבא שלם בתורתו וצדקתו א"כ כבר נתקיים התנאי א"כ כשאיחר נדרו הי' לו לירא שמא ימנעהו יצרא דממון, לכן כ' דנענש ע"ז בדינה, אבל מתחלה הי' מותר לו לנדור וא"ש הכנה"ג. וכ' שם ג"כ כשיוכל ליתן מיד אסור לנדור גם בעת צרה. רק היכי דא"י לקיים מיד כמו המעשר שנדר יעקב רק על אח"כ מותר לנדור דנדר הוי סגולה להנצל מצרה היה הצלות נפשות ודוחה שבת ומכ"ש האיסור שאסור לנדור, והא דאי' במד' שנודרין בעת צרה היינו שיתן מיד או שא"א לו לקיים מיד אבל באפשר לקיים מיד אסור לנדור אף בעת צרה ע"ש:

והנה בב"ר פפ"א אי' ואחר נדרים לבקר איחר נדרו נתבקר פנקסו, ובירושלמי פ"ק דנדרים מתחיל אדם לנדור פנקסו נפתחת. וכ' בט"ז יו"ד סי' ר"ג סק"ב דשתי דרשות הם ופליגו בפלוגתת דר"מ ור"י דמאן דס"ל נודר ומשלם ומותר לנדור א"כ פנקסו נפתחת אח"כ כשלא יקיים ורק יאחר, ולמ"ד דאינו נודר כל עיקר א"כ תיכף כשנודר פנקסו נפתחת ע"ש, וצ"ע דא"כ הטור דפסק דטוב מזה ומזה דאינו נודר כל עיקר, למה העתק הא דאיחר נדרו הא מיד כשיתחיל לנדור פנקסו נפתחת, ואפ"ל דהטור וש"ע כוונתם על הנודר בעת צרה דמותר לנדור כמו שילפי' מיעקב, ומ"מ נענש בדינה על שאיחר נדרו. ומ"מ אם איחר פנקסו נפתחת, עוי"ל דפנקסו מתבקשת היינו דמכינים אותה תיכף כשיתחיל לנדור כדי שאם יאחר נדרו יפתחו לעיין בדינו:

והנה בר"ה ד"ו ע"א בענין בל תאחר אי' והי' בך חטא ולא באשתך חטא דאין אשתו מתה בשביל איחור נדרו, וע"ש בתד"ה אלא הא דשבת ל"ב ב' בעון נדרים אשתו מתה ול"ק מהכא דלא באשתך חטא, דהכא מיירי במשלם אח"כ אלא שעבר בבל תאחר ע"ז אין אשתו מתה ע"ש, ועי' בשו"ת הרשב"א ח"ג סי' שמ"ח, אולם מצינו מדרשים חלוקים בזה, דבתנחומא אי' דיעקב נענש במיתת רחל שלא קיים נדרו ועל אחירת נדר אשתו מתה וכ"כ במד"ר בחקתי פל"ז כל מי שנודר ומשהא נדרו קובר אשתו ובניו ולמדוהו מיעקב ע"ש, ועי' ג"כ בפר"ד דרוש ג' שכ' ג"כ שיש בזה פלוגתא בדברי רז"ל אי בבל תאחר אשתו מתה עש"ה. וכן אי' בזה"ק וישלח קע"ד ב' בגין דיעקב איחר נדרו איתקף דינא ובעיא דינא בשעתי' דסכנה דהוית רחל בה וכו', ואיתענש יעקב דכ' ואם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך. וע"ש בנצוצי אורות להג' חיד"א שהקשה מגמ' ר"ה: ועי' ג"כ באור החיים פ' תצא (כ"ג כ"ב) שכ' ג"כ דעל בל תאחר אשתו חתה ע"י איחור הנהר יחסר ממנו אשתו שהיא כגופו ע"ש, ותמהו עלי' מגמ' ר"ה הנ"ל, ועי' ג"כ במנחת חינוך בקומץ מנחה מ' תקע"ה שהביא ס' חרדים שכ' ואפי' אם איחר מחמת שכחה ענש יענש ובנים מתים ואשתו מתה ותמה מגמ' ר"ה. ולפי מה שכתבתי לק"מ דבמדרש

וזהר חלקו על הגמ' דילן, וע"ש בר"ה ד"ו ע"ב באיבעי' דר"ז אי אשה מחויבת בבל תאחר ועי' ס' המצות מצוה צ"ד וברמב"ן שם בשם ספרי דעוברת בב"ת. ועי' בביאור מהרד"ם לש"ב הג"ר בעריש מייזלש ז"ל מווארשא שהקשה אמאי לא פשיט בגמ' מספרי. ועי' ג"כ בחמד"י בקונ' נר מצוה אות כ"ז דמחלק בנדרי צדקה דלא תליא ברגלים אשה מחויבת בב"ת אבל לא בקרבנות דתליא ברגלים:

ועי' ג"כ ביו"ד סי' רל"ב סי"ב במי שנדר ונאנס אח"כ ואין בידו לקיים אינו עובר משום בל יחל לדעת הפו' דאנוס בסוף הזמן הוי אונס (ועמ"ש בקצה"ח סי' נ"ה סק"א ובשו"ת חת"ס חו"מ סי' מ"ב. ובכתובות ד"ג. ובספרי פרי יוסף על ג'יטין דע"ד בדברי האגודה בזה) ונראה דז"ד אם לא עברו ג' רגלים. אבל בעברו דאינו רשאי עוד לעכב משום האיסור בל תאחר שוב אינו אונם, ואם נאנס אח"כ עובר משום בל יחל, וא"ש ג"כ דברי האוה"ח. היכי דעבר בבל תאחר ונאנס אח"כ ולא הי' יכול לקיים הנדר עובר בבל יחל ומתה אשתו דזה הוי בעון נדרים ולא בעון בל תאחר. וכן נראה מדברי רשב"ם מטות (ל' ג') לא יחל דברו מוסב על הנדר כלומר לא יאחר את נדרו עד לאחר הרגלים שכך פירוש לא יחל דברו כמו ויחל עד בוש עכ"ל, וע"ע בכל"ח הא דאין אשתו מתה בשביל בל תאחר דבעל דוקא אם אינה בסכנה, אבל בשעה שיולדת והיא בסכנה אז בשביל ב"ת אין לה הצלה. וא"ש הזה"ק דבשעת שרחל תקש בלדתה וכו' אז שפיר מתה בעון דב"ת. עוי"ל דלכאו"ק הא דוהי' בך חטא ולא באשתך הא אשתו כגופו ורק כיון דיכול לגרשה או דתוכל להחרד ממנו ע"י מיתת הבעל דמתיר ואינה בגדר "בך" וא"כ ז"ד בישראל לאחר מ"ת. אבל בב"נ לפי הירושלמי דל"מ גירושין וכן לפ"ד הפני יהושע קידושין די"ד דמיתת הבעל אינו מתיר בב"נ ע"ש, וא"כ לא תוכל להפרד ממנו והוי ממש גוף אחד שפיר נענשת בשביל חטא בעלה בל תאחר, וא"ש דלא מתה לאה רק רחל כיון דרחל נשא אח"כ אע"ג דהי' ב' אחיות, וע"כ דיעקב ס"ל דהי' דינו כב"נ ומותר בב' אחיות, ול"מ גירושין ושוב מתה בחטא בל תאחר דבעל:

פסוק ד

ויטמון אותם יעקב. ערמב"ן שהקשה הא ע"ז אינו מנקברין רק צריך פירור וזורה לרוח וכ' כי כבר נתבטלה מקודם ובאמת מותרת ויעקב צוה להסיר לטהרת הקודש ולכן די בקבורה, וכ' שם בספורנו אע"ג דבטלו אותם עובדיהם מ"מ הסירו כדי שתרחק מלבם כל מחשבות ע"ז, ובזה"ק קע"ג א' אסיר לבר נש לאיתהני מיני' לעלמין, ור' יצחק אמר דהנשים ששבו בני יעקב משכם הם הי' בידם האוצרות שלהם והם נתנו ליעקב את כל אלהי הנכר אבל בני יעקב בעצמם לא לקחו אלהי נכר ע"ש, ומשמע דאסור לעכו"ם

להנות מע"ז, ובע"ז דס"ד א' זילי זביני דקסבר דמי עכו"ם מותרין ומשמע דהא דב"נ אסור בעכו"ם רק בעבודת עכו"ם אבל מותר להנות מעכו"ם, וע"ע בע"ז דס"ג ב' אומר אדם לחמרי כו' ולא משום יי"נ ופרש"י ונמצא נהנה מיי"נ ולמה לא פרש"י דנמצא מאכילן יי"נ וכמו שפירש בשביעית משמע ג"כ דמותר לעכו"ם להנות מיי"נ וה"ה בהנאת ע"ז:
ובאמת דע"ז שאני מיי"נ ואין ראי' משם, וראיתי שכ"כ הגאון ר' יוסף ראזין מדווינסק הובא דבריו בקובץ קול תורה סי' א'. אבל מדף ס"ד ראי' שאף בע"ז מותר לעכו"ם. להנות, ובחמדת ישראל בדיני ב"נ אות ה' הביא ג"כ ראי' דב"נ אינו מוזהר בהנאת ע"ז מהא דכ' הסירו כו' ועי' ברש"י שהי' בידם משלל של שכם הרי דב"נ אינו מוזהר בהנאת עכו"ם, ואפי' לרמב"ן דכבר ביטלו היינו משום דהי' קשה לי' כיון דיעקב רצה להחמיר בביעור עכו"ם כדין ל"ה מספיק קבורה, אבל זה גופא שלקחו בני יעקב בכלל השלל גם עכו"ם זה ל"ה קשה לו כלל וע"כ דב"נ אינו מצווה שלא להנות מע"ז:
וכן נראה מלשון הר"מ בפ"ט ה"ב ממלכים שלא הוזהרו אלא בהרחקות מעשיות עכו"ם ועבודתה אבל בהנאת עכו"ם אינן מוזהרין:
ועשו"ת שבות יעקב ח"ג סי' ל"ח דמותר לגזול ע"ז מעכו"ם אפי' למ"ד גזלם אסור מדאורייתא דכ' ואשריהן תשרפון באש ורחל שגנבה התרפים יוכיח דליכא איסור בזה. ובחמד"י שם כ' דאי מותר לב"נ להנות מע"ז הוי כממונו ואמאי יהי' מותר לגזלו ממנו ומ"ש ראי' מרחל באמת איתא בזה"ק דעברה אלא תגנוב אך דכוונתה הי' להציל אביה מעכו"ם ואעפ"כ נענשה. ועי' ג"כ בפנים יפות דפשיטא לי' דאיכא איסור גניבה ואי"ל לפמ"ש החכ"צ סי' כ"ו דאסור לגנוב מעכו"ם שלא ירגיל ג"כ אצל ישראל א"כ בע"ז דמישראל מותר לגזול הימנו שוב גם אצל עכו"ם מותר. ז"א דמ"מ שייך שלא ירגיל לגזול אצל ישראל דברים המותרים וכמו שאסור לגזול מעכו"ם חמץ בפסח. וע"ש בקול תורה סי' כ"ז בזה הענין, וראיתי עוד במנ"ח מצוה תמ"ח שכ' לדבר פשוט דעכו"ם אף שמצווה על ע"ז היינו על עבודתה אבל להנות מע"ז אינו מצווה ע"ש. וע"ע בדעת תורה יו"ד סי' י"ד סקי"ג שכתב בפשיטות להיפך דאיסור הנאה מע"ז גם לב"נ נאמר. ובבית יצחק יו"ד ח"ב סקס"ו אות י"א כ' דמותר. וכ"כ באה"ע סוף ח"ב במפתחות לס"א א"ד ומשו"ה העלימה רחל התרפים להציל אביה מלעבוד ע"ז. וכ"כ בשו"ת אבני נזר יו"ד סקכ"א א"ד וע"ש בביצ"צ דלכך אמר יעקב הסירו את אלהי הנכר ויטמון דכשהלך לארץ כנען ובא"י הי' נוהגים בכל המצות ועי' בראב"ע פ' וילך (ל"א ט"ז) שכ' כעין זה. ועי' בקול תורה סי' מ"ו שכ' על החמד"י בשם זהר דרחל עברה אלא תגנוב. עי' בזהר ס"פ ויצא קפ"ד ב' דלא נזכר כלל שעברה אלא תגנוב רק דנענשה משום דצערה לאביה:

ועי' ג"כ בס' שפתי צדיק להגה"צ מפילץ ז"ל שתמה דהא באין עושה מעשה עמך אין חיוב כבוד. אבל עי' בש"ך יו"ד סי' ר"מ סק"כ דאע"פ שאין מחויב לכבדו מ"מ אסור לצערו. ועי' בהגהות יד שאול סרמ"א והבאתי לעיל בפ' ויצא (ל"א ל"ב) וע"ע בחתם סופר ע"ז דל"ב על רמב"ן כאן. וע"ע בשו"ת עטרת חכמים או"ח סי' ח' תשובה ארוכה בדברי רמב"ן וצדה לדרך כאן, וע"ע בשו"ת חיים שאל ח"ב סי' מ"ו. ובכלי חמדה פ' עקב, ועי' ביהושע (כ"ד כ"ו) ויקימה תחת האלה אשר במקדש פרש"י האלה שטמן יעקב שלל שכם. ועשו"ת מהרש"ם מהג' מברעזאן ח"א סי' קכ"ז:

פסוק ז

נגלו אליו אלקים. רש"י במקומות הרבה יש בל"ר. וזה לא כתוס' עירובין י"ג א' ד"ה אז. שכ' דהא דאם מייתר אות א' מחריב כל העולם כגון בראשית בראו אלקים דלרש"י אלקים שייך בל"ר. ועי' באונקלוס כאן מלאכיא דה. ועי' בתורת חיים שם. ועי' בסנהד' דל"ח כל מקום שפקרו כו' כי שם נגלו אליו אלקים וכו'. ובעיון יעקב מהשבו"י על ע"י כ' קשה בהא כי שם נגלו כו' וכן מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו. ל"ש הא דנמלך בפמליא שלו. ובאמת ברש"י וישלח כ' דיש שם אדנות ואלהות בל"ר כמו אדני יוסף. ואולי דהכל עולה לא' והלכך כל לשון אלהות ואדנות בל"ר כיון שדרכם בכל מעשיהם לימלך בפמליא שלהם. דלכך נאמר בל' רבים נגד שיתוף דין ורחמים ואין מקום לטעות עכ"ל, וע"ע בס' אור החיים להחסיד יעב"ץ ז"ל מאמר האחדות פרק שמיני מ"ש בכל הפרשה כאן:

פסוק ח

דבורה. עי' ס' נפלאות מתורת השי"ת פט"ו ט"ז, וע"ח מ"ש בזה באריכות:

פסוק י

לא יקרא עוד שמך יעקב. ובברכות די"ג לא שיהי' שם יעקב נעקר דכ' ויאמר אלקים במראות הלילה ויאמר יעקב ופרש"י ויאמר הנני. וקשה למה מביא רש"י סיפא דקרא ויאמר הנני דעיקר ראיה מרישא ויאמר יעקב. וכ' בס' אדני פז דעו"ק מהיכן מוכח שמותר לקרות יעקב דלמא הפשט לא יקרא כו' שכל אדם לא יקרא עוד את שם יעקב. אבל ה' בעצמו יקרא לו עוד יעקב. וי"ל דאיתא בשמואל א' (ג' י') בשעה ששמע הקול לא אמר דבר ה' שירא דילמא שד הוא או אחר. וקשה על יעקב אמאי לא אמר הנני ה', וצ"ל דיעקב ג"כ ירא דילמא אחר הוא, אך כיון דנאסר לשום אדם לקרותו יעקב. אז ודאי לא יקרא לו יעקב רק ה' בעצמו. וא"כ קשה אמאי לא אמר הנני ה', וע"כ מוכח שמותר לקרותו יעקב רק שיהי' טפל, ושפיר מוכח רש"י דמכאן נלמד לא שיעקר יעקב:

ועשו"ת שבות יעקב ח"ב סי' קמ"ט שהוציא מזה לדינא דאע"ג דכ' הלשון כי אם אפ"ה

לא הוציא הראשון מכללו רק שהשני עיקר וראשון טפל, ובמעשה שם בב' יורשין שאחד נטל תנור והתנה שחבירו יאפה בו בע"ש וערב יו"ט ועשה ברית מילה ג"כ יכול לאפות בו, ואינו יכול אחיו למחות דכוונתו הי' דבע"ש ועיו"ט יאפה בקבע משא"כ ימים שאין להם קבע לא התנה וכמו ביעקב דעיקר ישראל אבל לא הוציא יעקב, וכ' אח"כ דאין למדין הלכה מאגדה, ועוד שהקב"ה קרא אותו אח"כ יעקב בפ' ויגש (מ"ו ב'), ועי' ג"כ בשבו"י ח"א סי' ע"ו וח"ג סקל"ה, ועי' בפ' ויצא (ל"א י"ד) ובאמת כ' כן בירושלמי פ"ב דפאה וסופ"ק דחגיגה דאין למדין לא מן הלכות ואגדות ותוספתות אלא מן הגמ', והובא ברשב"ם ב"ב ק"ל ע"ב, ועי' בתוספות יו"ט פ"ה מ"ד דברכות שלא רצה ללמוד ממדרש אף שלא מצינו בגמ' סתירה לזה, והגרי"פ הקשה עליו מתוס' ע"ז דל"ג ד"ה שפסקו דסגי בהדחה ג"פ ממדרש אסתר שהביא דברי המן לאחשורוש אם אדוני המלך נוגע בכוסו של אחד מהם חובטו בקרקע ואינו שותהו ולא עוד אלא שמדיח הכוס ג"פ ע"ש ביש סדר למשנה אריכות:

ועי' בשו"ת נודע ביהודה מ"ת יו"ד סקס"א שהשיב לו אף דהירושלמי כללינהו יחד מ"מ לא בחדא מחתא מחתינהו, בשלמא מדרשים ואגדתות עיקרם על מוסר ורמזים ומשלים והכל עיקר הדת, ואין כוונתם על פסקי הלכות, ואין למדים מהם להלכה, אבל תוספתות דעיקרם להלכות, וזה הי' עיקר כוונת מחברם ר"ח ור' אושעיא, ולכן במקום שאין סתירה מגמ' סומכים על תוספתא להלכה, ויפה כ' התי"ט, ומ"ש מתוס' ע"ז אני תמה, ולדבריו קשה יותר, וכי זה הוא דבר של בעל המד"ר, והלא זה דברי המן, ומד' מספר ע"ש המן ואתמהא וכי מהמן נלמד פסקי הלכות, אלא שכיון שזה סיפור דברי המן שאמר לאחשורוש מנהגן של ישראל, אנו למדים ממנהגן של ישראל שהוא תורה וע"ש שציין לתשובות הרשב"א סשל"ה, ובס' באר יעקב אה"ע סי' קי"ט שדיברו מזה, וע"ע בתוספות רע"ק שם הביא מפר"ח דאם אינו הותר לש"ס למדין ממדרשות, וע"ע בפתחי תשובה אה"ע סי' קי"ט סק"ה, ועמ"ש בפ' ויחי (נ' י'):

פסוק יא

אני אל שדי פרה ורבה, עי' בעל הטורים הוא שם של פריה ורביה כי נעלם של שי"ן דל"ת יו"ד עולה ת"ק כמנין אברים שבאיש ואשה עכ"ל, ובפ' נח (ו' י"א) מלאה הארץ חמס ברש"י לא נחתם רק על הגזל, שמעתי לפרש שדי המילוי ת"ק וכל העולם רוחב וגובה ג"כ ת"ק, ואיתא במד"ר דהיתה רוצה להתפשט יותר ואמר ה' די, וזה"פ מי שאמר לעולמו די, וחמס המילוי ת"ק ת', ס', מ"ך, ושדי הוא די שאמר די כנ"ל וא"כ ע"י שחמס ורצו לפגום בהמילוי, ממילא בטל המילוי מן שדי ונחרב העולם, וכ' ואל שדי יברך

אתכם ופו"ר, וצ"ע למה בפו"ר כ' לשון שדי רק לפי הנ"ל "פרו ורבו' גימ' ת"ק ושדי ג"כ המילוי ת"ק וזה הטעם דהלכה כב"ה זכר ונקבה דבזכר יש רמ"ח אברים ובנקבה רנ"ב ס"ה ת"ק, ומצאתי בס' רזיאל המלאך ד"ו ע"א שכ' זה באריכות עש"ה, וכ' וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, זה תפילין ובתוס' מנחות ל"ה ב' ד"ה אלו, כ' זה ש' של שדי, וצ"ע ובתרגום יונתן כ' את שם הויה חקוק עליך וצ"ע, וי"ל דאותיות הוי"ה בתשר"ק הם מצפ"צ וגימטריא ש' כמו ש' של שדי:

פסוק יז

גם זה יהי' לך בן, והקשה באוה"ח מה נחמה זו על צערה ובכת"א כ' דאיתא בשבת ל"ב על ג' עבירות נשים מתות בשעת לידתן וא' מהם נדה משום דהיא קלקלה בחדרי בטנה לפיכך תלקה בחדרי בטנה, ואיתא במדרש שאמר ה' אם שמרת נדה אתן בן שאתה מל אותו לשמונה וא"כ שכר של שומרי נדה שניתן בן זכר, ורחל בשעת סכנת לידה, יראה שלא יחשדוה הבריות שלא שמרה נדה לפיכך יש לה צער, לזה בישרה המילדת שיהי' לה בן ולא יחשדוה:

פסוק יח

ויהי בצאת נפשה. עמ"ש בזה זקיני הגאבד"ק לאסק ז"ל בהגדה ריח דודאים בפסקי ר"ג אומר דל"ו ע"ב:

פסוק כ

ויצב יעקב מצבה על קבורתה. בירושלמי פ"ב דשקלים ומד"ר פרשה פ"ב אין עושין נפשות לצדיקים דבריהם הם זכרונם, ע"ש ביפ"ת נפש הוא ציון בלה"ק ע"ש שיש ג' טעמים במה שבונים נפש והוא מצבה, א' משום עושי טהרות שלא יטמאו בקבר, ב' שיש נחת רוח למת שיהי' רשומו ניכר על שם זכר צדיק לברכה להזכיר תמיד אותו לברכה, אך צדיקים א"צ לו לפי שדבריהם הם זכרונם ר"ל ע"י מעשיהם הטובים הם נזכרים תמיד, ג' שיבואו החיים להשתטח על קבריהם כדי שיתפללו עליהם כמ"ש בסוטה ל"ד ב', ויבא עד חברון כלב הלך להשתטח על קברי אבות שינצל מעצת מרגלים ואם לא ידעו מקומם איך ימצא שיתפלל עליהם, ומה"ט נסתר קברו של משה כמ"ש בסוטה י"ג א', ועי' בכת"א שבצדיקים ליכא ב' טעמים שאינו מטמא כמ"ש בסוף כתובות משמת רבי בטלה כהונה, וגם א"צ שיזכירו אותם דדבריהם זכרונם, ורק טעם ג' שהחיים ילכו על קבריהם כדי שיתפללו עליהם ע"ש דרוש נעים, וכן פסק הרמב"ם בפ"ד ה"ד מאבל דאין עושין נפשות לצדיקים ומה שעשה יעקב מצבה על רחל ג"כ משום טעם ג' כמ"ש במדרש שם פע"ב, וברש"י ויחי (מ"ח ז') על הפ' ואני בבואי מפדן דצפה יעקב שעתידין בני' לעבור שם ויבקשו רחמים הה"ד קול ברמה נשמע, ועי' בנזר הקודש, ובשו"ת הריב"ש

סי' תכ"א, ובשו"ת חיים שאל ח"א סע"א אות ו', ובנחל קדומים כאן, ובדרשות הראנ"ח פ' שמיני, ובדברי שאול מ"ת כאן:

וזה נ"ל פשט הפסוק הוא מצבת קברת רחל עד היום וכדי שלא תקשה מצבה על קברה למ"ל הרי אין עושין נפשות לצדיקים, ע"כ מסיים שאין זה לטובת רחל כי היא לא נצרכה לזה, אלא כטעם ג' לטובת בניה שישתטחו על קברה וז"ש "היא מצבת קבורת רחל" לא מצבת רחל רק מצבת קברה, כדי שידעו החיים איה קברה שילכו לבקש רחמים:

וגם י"ל דבהוריות י"ג הקורא כתב שע"ג קבר קשה לזכרון, וי"ל אם צריכים לקרא הכתב למען לידע מעשיו הטובים אז המצבה אינה מסוגלת להחזיק זכרו עם החיים, כי כתב המצבה אינה לעולם עומדת ורק מעשים טובים שעשה בחייו הם הזכרון, וכשמזכירין פ"נ פב"פ מזכירין וזה זכרון חזק ולא הכתב שע"ג מצבה וזה"פ קשה לשכחה אם רק קורא השבח שע"ג המצבה, ודודי הגאבד"ק לאסק שליט"א בשו"ת חדות יעקב תנינא סי' קמ"א הביא בשם אביו הוא זקיני הגאון המובהק ר' דוד מייזליש ז"ל דהציון טובה גדולה להמת כמ"ש ר"ח וויטאל ז"ל מה שמשתטחים על קברי צדיקים להתפלל ולא הוי דורש אל המתים רק שהולכים שמה להתפלל על המת, ועבור שעושין טובה להמת כשמתפלל עליו גם המת עושה טובה וממליץ עליו עבור זה, ובזה פי' זקיני ז"ל דברי הילקוט לפי שהתעצל מרע"ה במעשה זמרי לפיכך ולא ידע איש את קבורתו ותמוה. וגם לשון התעצל אינו מובן הא נתעלמה ממנו הלכה דבועל ארמית קנאין פוגעין בו. רק ענינו כי על מ"ר נאמר אשרי יליד אשה שזוכה כל אימת שרוצה שאל במרום וכמו עמדו ואשמעה. וא"כ הי' לו לשאול במרום הלכה זו ומקרי מתעצל בלי לשאול במרום. אך טעמא בעי למה התעצל. אולם מ"ר ברוב ענותנותו חשב שכל מה שזכה לכך לא בזכותו הוא רק בזכות ישראל. כי הי' עניו מכ"א. וכאשר חטאו חשב שאינו כדאי זכותם טרם ששבו. ולא יזדקק לו ה' ומגודל ענוה שלו התעצל בזה שלא חשב עצמו לכלום, רק כל מדרגותו וזכותו הוא לצורך וזכות ישראל. ולפיכך ולא ידע איש קבורתו להראות כי מ"ר א"צ לשום תפלה של ישראל עליו כי זכותו גדול יותר מכל. וכשא"צ לתפלה שוב אסור להשתטח על קברו משום דורש אל המתים. והי' זה מדה כנגד מדה עבור שלא חשב עצמו לכלום ושצריך לזכותם. הראה ה' שהוא גדול מכולם וא"צ לשום תפלה מישראל ואסור להשתטח על קברו ולכך ול"י אש את קבורתו ודפח"ח. וא"כ לפי"ז כל המתים צריכים תפלת החיים עליהם, וכשלא יהי' להם ציון לא ידעו להתפלל עבורם. ודברי זקיני הנ"ל הובאו ג"כ בחדושי מהרא"ך ח"ב בדף נ'. לאא"ז הגה"צ ר' אלעזר הכהן ז"ל אבד"ק סאכאטשוב:

ובגוף דברי הרח"ו הנ"ל דהולכים על הקברים ול"ה דורש למתים. כ' בזה"ק אחרי ע"א ב' דוקא מתי עכו"ם ורשעים דבחייהם קרוים מתים. אבל לא מתי ישראל הצדיקים מותר דרוש עש"ה ומ"ש בפ' שמות ט"ו. ב'. וכשו"ת כתב סופר יו"ד סקפ"ח. ועי' ברכות י"ח א' המתים ידעו מה שבחיים ע"ש בב' רוחות. ובב"ב נ"ח א' בר' בנאה שאמר אברהם ליעול דליכא יצרא בהאי עלמא. ובכתובות ק"ג א' רבי אתי כל בי שמשא לביתא. ובב"מ פ"ה ב' אלי' הי' מעמיד האבות שיתפללו בכל יום. יבמות צ"ז א' שפתותיו דובבות בקבר. וכ' הפשט שאל תחשוב שיש תנועה בקבר ורק השמחה שמגיע למת שבשמעתי' זיכה הרבים. ובחגיגה ט"ז ב' כל ימיו של יהודה בן טבאי הי' משתטח כו'. ובדכ"ב ע"ב מיד הלך ר"י ונשתטח ע"ש. ובתענית כ"ג ר' מני אשתטח. ובתענית פ"א יוצאים לביה"ק כדי שיבקשו המתים רחמים, ובזה"ק ויחי רי"ז ב' ר' יצחק ביקש מר"י שילך לקברו ז' ימים ויבקש רחמים עליו. ובזוה"ח רות דס"ה במדרש הנעלם כשנפטר ר"ח ר"י בת על קברו ושמע חדוה דכתות כתות ע"ש וע"ע בשבת קנ"ג א' בתד"ה ונשמתו. אע"פ שאי' שם דלאחר י"ב חודש נשמתו עולה ואינה יורדת. אעפ"כ כשהיא רוצית היא יורדת. ועי' מהרש"א ברכות י"ח שנקט ב' רוחות ולא נפשות ונשמות. שהנפש הוא החומר והנשמה הצורה, והרוח אמצעי המדבק החומר והצורה כל ימי חייהם. וגם במותו שהחומר ישוב אל העפר. והנשמה הולכת למעלה, עוד לא יתפרד הרוח מהם. אלא פעמים שורה במקום הגוף ולפעמים שט למעלה למקום הנשמה ע"ש:

והאברבנאל פ' חיי כ' שהמיתה היא השבת חלקי המורכב למקורם. הגוף ישוב לארץ, והרוח אל אלקים עש"ה. ובאמת הוא מד"ר קהלת פי"ב עה"פ וישב העפר שא"א שתשוב הנשמה למקום מנוחתה רק כאשר ישוב הגוף אל חומרו. וזה הוא הקבורה להשיב הגוף אל עפרו כדי שהנשמה תשוב אל אלקים אשר נתנה. ואל תקשה מסנהדרין ס"ה ב' ויו"ד סקע"ט ס"ג, שהלן בביה"ק כו. דשם רק כשעשה להשרות עליו רוח הטומאה אבל לתפלה לא הוי כדורש אל המתים ועי' נשמת חיים מאמר ב' פרק כ"א הרבה מזה. וע"ע בקב הישר פרק ע"א שהאריך בזה. וע"פ בס' מעין גנים פ' שלח (י"ג כ"ב). ובהרבה הערות הערני אחי הרה"ג ר' שלמה זאב נ"י מלאדז:

פסוק כא

ויסע עי' נפלאות מתורת השי"ת פכ"א מ"ש אריכות:

פסוק כב

וישכב. ערש"י ומהרש"א שבת נ"ה ב'. ובכל ענין הפרשה:

פסוק כז

קרית הארבע. עי' מהרש"א סוטה י"ג א' מ"ש בזה, ובמהר"ם שיף חולין דס"ד ודילמא כו':

פסוק כט
ויגוע עי' מהרש"א ב"ב ט"ז ב', ובספר נפלאות מתהשי"ת ח"ב ד"ב מאמר בינו שנות דור:

פרק לו

פסוק ב
אהליבמה רש"י שמה יהודית וכ"ה במגילה י"ג אי, ועי' ס' מאורי אור על מגילה שם: בת ענה. רש"י שבא צבעון כו' עי' ס' רצוף אהבה פסחים נ"ד ושו"ת בית שלמה אה"ע סי' ו' שהוציא מרש"י סוטה מ"ב ב' דאבי' לא הי' רק חד דאין אשה יכולה להתעבר משנים כאחד, ותוס' חלקו שם ובהגהות מבהמ"ח שם הקשה דמרש"י משמע דאהליבמה נולדה משניהם. ועי' בצל"ח פסחים שם דאל"ה לא הי' נקראת בת ענה דבן אשתו לא קרי בנו כמ"ש תוס' פסחים שם וסיים בצ"ע ע"ש אריכות וע"ע שו"ת חתם הופר אה"ע ח"א סע"ו מענין בן אשתו אי כבנו, וע"ע ס' שליחות אלי' פלפול ברש"י כאן:

פסוק ג
בשמת רשיי ג' מוחלים עונותיהם גר שנתגייר, העולה לגדולה, והנושא אשה, עי' קובץ דרושים חוברת ד' סי' ג' בשם זקיני הגאון מלאסק ז"ל, כי יש ג' הנהגות א' להנהיג א"ע, ב' להנהיג אנשי ביתו, ג' אנשי דורו, כמשחז"ל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה נתפס על אנשי ביתו ודורו. בשבת נ"ד, וכאו"א מחויב להטיב עצמו וזולתו, ואחז"ל אחד אברהם ולכאו"ק הא קדמו אדם שת נח ועוד צדיקים, רק הם צדיקים בפ"ע והוא התחיל להטיב לאחרים, ולכן גר שמקבל עליו עול תורה ומתחיל להישר א"ע מוחלין עונותיו, ונושא אשה מחויב לפקח גם על הנהגת ביתו מוחלין עונות עצמו. ועולה לגדולה מקבל עליו השגחה על דורו ראוי שימחלו לו עונותיו כי אישתני גופא אישתני דינא, ועפי"ז י"ל בשבת נ"ו ב' בשעה שנשא שלמה בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים והעלה שירטון ועליו נבנה כרך גדול של רומי, כי אחז"ל בפסחים מ"ב ב' ומגילה ד"ו ב' (ופרש"י תולדות כ"ה כ"ג) אמלאה החרבה לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים, וכיון שמקודם צריך למחות בב"ב, ואח"כ בדורו, וכיון שלא מיחה בבת פרעה עאכו"כ שלא ימחה באנשי דורו, לכן מיד נצמחה הריסת מלכותו, ונבנה כרך של רומי שחרב ציון וניטלה המלכות ונגדע קרן ישראל בחורבן ביהמ"ק, ובזה י"ל מד' אחרי, לא מתו נדו"א אלא בשביל שלא נשאו נשים, ובסנהדרין נ"ב א' אי' בשעה שמשה ואהרן מהלכים ונדו"א אחריהם כו' הי' אומרים מתי ימותו ב' זקנים הללו ואנחנו ננהיג הדור, וצ"ב שגדולים כמותם יבקשו מיתת רבם ואביהם, ועוד דכ' בהקריבם אש זרה, וי"א שתויי יין או מחוסרי בגדים נכנסו, אך באמת הי' בידם חטא כי אין צדיק כו' רק הי' להם תקנה במה שיעלו לגדולה ואמרו כן כמתאוננים על חטאותיהם שאין לנו עצה לתקנם רק במיתת

זקנים הללו אבל מתי ימותו, וא"כ לא יעלה בידם להנהיג הדור, ולא שררה בקשו רק כפרה חפצו, וגם הי' נמחל עונם, והכל עולה בקנה אחד כפתור ופרח:

פסוק יב
ותמנע הי' פלגש. ערש"י ורשב"ם, ועי' מהרש"א סנהד' צ"ט ב', ובהגהות רש"ש על ערכין דל"ג מ"ש בדבריו, ועמ"ש בפ' בא (י"ב מ') ושייך ג"כ לכאן. וע"ע בס' נפלאות מתורת השי"ת ח"ב דע"ב במאמר טבעת חותמו:

פסוק כ
אלה בני שעיר, ערש"י ומהרש"א שבת פ"ה מ"ש בזה:

פסוק כד
הוא ענה אשר מצא את הימים. ערש"י ומהרש"א פסחים נ"ד א' מ"ש בשם החזקוני ויען שמצוי לכל לא העתקתי בכלל דברי מהרש"א בשום מקום בחיבורי והרוצה יעיין בדבריו:

פסוק כז
אלה בני אצר. בנח"ק הביא שהי' מסתכלין בג' פנים שאסורין לראות פני אשה, פני צלם, פני רשע, ובני אצר נקראו על שם המעשה, ע"ש טעם לכל הנשמות הללו:

פסוק לא
רש"י ובימי שאול כ' אין מלך באדום נצב מלך, עי' בקובץ דרושים חוברת יו"ד סי' כ"א מה שהערה בזה ש"ב הרב הגאון ר' מאיר ווארשאוויאק שליט"א ראש בית דין ממאנקטוב דלא מצא פסוק זה, אך פ"א בתנ"ך במ"א (כ"ב מ"ח) בימי יהושפט דכ' שם ומלך אין באדום נצב מלך, ובימי דוד כ' (ש"ב ח' י"ד) וישם באדום נציבים, ובמ"ב (ח' כ') כ' רש"י ומימי דוד לא היה להם מלך כמ"ש ומלך אין באדום וישם באדום נציבים וצ"ע:

פרק לז

פסוק א
וישב יעקב בארץ מגורי אביו, ערמב"ן מלשון מגורי, ובב"ר פפ"ד סי' ה' מגורי בגי' רנ"ט מיום שאמר ה' לאברהם ידוע תדע עד שעה שנתיישב יעקב בארץ מגורי אביו וע"ש במת"כ, ועי' שו"ת הרדב"ז ב' אלפים רנ"א, שאלת ע"ד המדרש ולא יכולת לכוון החשבון, תשובה, בעל המאמר סבר כמ"ד בן מ"ח שנה הכיר את בוראו, ואז הי' מראית בין הבתרים כי אז נשלם ונעשה אהוב, ואין זה חולק על הדרש עקב אשר שמע אברהם בקולי כמנין עקב, כי בן ג' שנים התחיל לשוטט בדעתו בלא מורה ולא נשלם עד מ"ח, וע"כ אני צ"ל שחזר אברהם לחרן אפי' לדעת האומרים כי בשנת ע' הי' מראית בין הבתרים, דהא כ' ואברהם בן ע"ה שנה בצאתו מחרן, א"כ לפ"מ שכתבנו בפעם הראשונה יצא

מחרן והי' מ"ח, שכבר נשלם לגמרי אז הי' מראת בין הבתרים ואז נאמר לו ידוע תדע, נשארו משנות אברהם עד שנולד יצחק נ"ב שנה וס' שנה של יצחק עד שנולד יעקב קי"ב וחיי יעקב קמ"ז הרי רנ"ט, ויעקב לא נתיישב בארץ מגורי אביו עד שנקבר אצל אבותיו במערת המכפלה, שהרי מיד שבא לארץ כנען בקש לישב בשלוה וקפץ עליו רוגזו של יוסף וירד למצרים, וא"כ לא נתיישב עד שמת ונקבר בקבורת אבותיו, ומשנולד יצחק התחילה גזירת כי גר יהי' זרעך כמ"ש רש"י בפ' בא, ואע"ג שכ' ושלשים שנה הי' משנגזרה גזירת בין הבתרים עד שנולד יצחק, בעל המאמר חולק וסובר כי נ"ב שנה הי' כי כשהי' נשלם בהכרת בוראו בן מ"ח, אז נראה אליו במראית בין הבתרים כי קודם לכן לא הי' ראוי לכך, וכיון שנשלם לא הי' ראוי לאחר הדבר, אלא מיד כרת עמו הברית כי הטוב לא ימנע טוב, ולפי שיטה זו גזירת בין הבתרים התחילה משנולד יצחק דכ' כי גר יהי' זרעך, וכן ארז"ל כיצד ס' שנין דיצחק וק"ל דיעקב בעמדו לפני פרעה ומנין רד"ו אשר ישבו במצרים הרי ד' מאות והשלשים יתירים של הגזירה תי' הרמב"ן כי הפשט המחוור דהגזרה ת' שנה מן היום ההוא כאשר הזכרנו, והשלשים שנה אלו הם תוספות עליהם בעון הדור ההוא ע"ש. ואע"ג דלא הסכמנו עמו להיות החשבון מיום מראית בין הבתרים אלא מלידת יצחק כמחז"ל מ"מ הטעם תוספות ל' שנה הסכמנו עמו שהוא טעם נכון לתרץ ב' הכתובים. שאם נאמר שהתחיל החשבון מיום מראית בין הבתרים פשו להו לסברות בעל המאמר שהמראה הי' בשנת מ"ח לאברהם עכ"ל:

ובס' קהלת ישורון כ' יל"ד הי' להתחיל הפ' אלה תולדות יעקב כמ"ש למעלה א"ת עשו והפסוק וישב מיותר. ועוד האיך מוכח מוישב ביקש לישב בשלוה. ועו"ק לשון רוגזו של יוסף ולא צער של יוסף, וי"ל ע"פ גמ' מגילה ט"ז ב'. לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים וכו'. אבל יש תירוץ ע"ז משום דאחיו הי' שונאים אותו. ואי' במדרש כתונת פסים הי' בגדי כהונה נמצא הוא כהן וא"י להיות מלך. ובחנם התרעמו השבטים וכעסו על יוסף. אך כ"ז לדעת ר"י בשבת נ"ה ב' דפח"ז נוטריקון פסעת על דם חללת. זנית. שחטא ראובן ונתנה הבכורה ליוסף. ועבודה בבכורים והוי כהן. ואפשר להוציא כעס מלב בניו, משא"כ למ"ד כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה רק עלבון אמו תבע. ואפי' לר"י ק' הא כ' וישב ראובן אל הבור פרש"י עסוק הי' בשקו ותעניתו על בלבול יצועי אביו. ואין לך דבר העומד בפני תשובה. ממ"נ אין ליוסף משפט הבכורה בין להדעה שלא חטא בין להדעה שחטא ותרעומת השבטים במקומה עומדת. ואפ"ל עפמ"ש הרשב"ם עשו הלך אל ארץ אחרת מפני יעקב. אבל יעקב ישב אצל אביו כי לו משפט הבכורה, ושפיר עשה יעקב בגדי כהונה אף שיחזיק הבכורה לראובן יתן בכורות עצמו ליוסף ובעבודה

יתחלקו שניהם. וא"א ליוסף להיות מלך. ורש"י פי' חיה רפה נצנצה בו רוה"ק סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר. ואיתא בגמ' ברכות ד"ה לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר אי אזל מוטב. וא"ל יעסוק בתורה. לפ"ז בל"ז ל"ה יכול לישב בשלוה שהי' תמיד מטרפו ומקשקשו רוח בו אם תחזיר הבכורה לראובן מחמת שלא חטא. או מחמת תשובתו יקנאו בו שאר אחיו ביוסף לומר המלוך תמלוך. או תעמוד הבכורה ביד יוסף, ואי אפשר לו להיות מלך וקנא בו ראובן ובשביל חשש זה ל"ה ליעקב מנוחה ושלוה. ועכשיו וישב יעקב כו' ולא התחיל הפרשה א"ת יעקב רק וישב יעקב דייקא כלומר יעקב לבדו ישב אצל אביו ועשו הלך לארץ אחרת כי לו משפט הבכורה. לפי"ז אם תחזיר הבכורה לראובן יתן יעקב בכורות עצמו ליוסף. ושניהם יתעסקו בעבודה, לכן ביקש לישב בשלוה שהשבטים לא יקנאו ביוסף, שא"א להיות מלך. וראובן נמי לא יקנא ביוסף. וא"ש דקפץ רוגזו כלומר שנתעורר אליו הדאגה שיצטרך יוסף להרגיז יצ"ט על יצה"ר עבור פוטיפר לנצוח מלחמת יצה"ר שהוא צער גדול, וא"ש המדרש לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם עוה"ב בשביל שמנצחים מלחמות יצה"ר, אלא שמבקשים לישב בשלוה בלי צער ומלחמת יצה"ר, ובאמת שכר עוה"ב אינו אלא ע"י צער כבישת יצה"ר:

ובס' קהלת יצחק כ' צ"ע כפל לשון בארץ מגורי אביו בארץ כנען, וי"ל דקשה למה דוקא עתה רצה לישב בשלוה, ורק מרומז בקרא דכפל הלשון, דאיתא במדרש וישלח פע"ו דנתיירא יעקב מעשו דהוא יושב בארץ ישראל, ועוד דמכבד את הורי', וזה"פ וישב יעקב כלומר שביקש לישב בשלוה מפני ב' דברים הללו א' שהוא עתה בארץ מגורי אביו אצל הוריו וקיים כיבוד אב, וב' שהוא עתה בארץ כנען ויש לו זכות א"י, ובספר מגדים חדשים כ' הא דביקש לישב בשלוה מחמת ברכות יצחק, והמפו' כ' הא דשינה את יוסף בין הבנים מחמת שהלך אחר המחשבה שסבר שהיא רחל, ונמצא יוסף ראשית אונו במחשבה ובבכור מותר לשנות, שהרי התורה הכירו לתת פי שנים ולזאת כשחפץ להשתמש בברכות יצחק, וגלה דעתו דהולך אחר המעשה ולא אחר המחשבה דהי' על עשו, ולזאת קפץ עליו העון מה ששינה ליוסף אחרי דבמעשה הי' ראובן הבכור ולא יוסף:

ובסנהדרין ק"ו א'. כ"מ שנא' וישב אינו אלא צער, הנה ידוע שעשו שונא ליעקב, וביותר יוגדל השנאה ברואה שיהודי חושב את עצמו "כתושב" הארץ בפומבי תובע זכיותיו, אז יאמרו הבה ונתחכמה כי עם ישראל רב ועצום, וכל עשרו רק ממני' ולקח כל אשר לנו, ולכן החוב על ישראל לדעת כי רק הוא על אדמת נכר, ולא זה המקום אשר נאמר פה אשב כי אויתיה, עד ישוב ה' שבות עמו. וז"ש בכל מקום בכל מקומות גלותינו שנאמר

ישראל "וישב" פה אשב, גם אני תושב ואזרח אינו אלא "צער" דצוררי ישראל בשמעם לשון מדברת גדולה, לא יניחו ולא ישקוטו עד ישימו קץ לשלות ישראל:

פסוק ב

אלה תולדות ערש"י. ובספר אמרי שפר להראנ"ח כ' ראב"ע פי' קורות, ורמב"ן הקשה עליו, ורש"י פי' ישוביהם כו' וכוונתו לפ' הכ' אחר שכתב ישובי עשו ותולדותיו פי' לך ישובי יעקב וישובי תולדותיו, תחלה כנגד ישובי יעקב וישב יעקב, ואח"כ כנגד ישובי תולדותיו, ורמב"ן כ' ע"ז ואין לשון לתולדות שיהי' על הישוב, ותמוהין דבריו שנראה שהבין מרש"י שמפרש תולדות על הישוב, וז"א שכוונת רש"י ברור מללו שלשון תולדות הוא כמשמעו אלא שאמר הכ' ואלה של תולדות יעקב, וירצה ואלה ישובי תולדות יעקב, והנראה בכוונת רמב"ן שודאי הבין ברש"י כמ"ש, אלא שמקשה ע"ד דאין מנהג הכ' להזכיר הבנים בשם תולדות, אלא כשבא לומר ענין תולדותם שאז יצדק לקראתם בשם תולדות, אבל כשמזכיר אותם לענין אחר לא יקראם רק בשם בנים והול"ל בלשון בני יעקב עש"ה:

ביקש לישב בשלוה. עי' רמתים צופים ח"ב ד"י דהי' מקבל באהבה אם גילה ה' שרצונו ליקח ממנו את יוסף, ואפי' להעלותו לקרבן כיצחק, רק דיעקב הצטער על זה שלא גילה לו וחשב שיש איזה רוגז עליו, וז"פ רוגזו של יוסף, וע"ע בס' לוית חן, ושליחות אלי', ומגדנות אליעזר ד"ז אריכות בכ"ז, ובכת"א כ' עפמ"ש בקידושין ל"ט ב' שכר מצוה בה"ע ליכא, דהרי א"ל אביו עלה לבירה ונפל ומת וכו', ופריך ודלמא לא הוי ומשני ר' יעקב מעשה חזי, נמצא קודם שראינו מעשה י"ל ש"מ בה"ע איכא ולא יזדמן שיקיים מצוה וימות תיכף, ויוסף הי' מקיים כבוד אב כמ"ש רש"י לך וראה מגיד שבחו אף שידע שאחיו שונאים אותו הי' הולך בשביל כבוד אב, וכשאמרו חיה רעה אכלתהו קשה היכן אריכות ימיו אע"כ לעוה"ב וש"מ בה"ע ליכא, וז"פ ביקש לישב בשלוה דסבר ש"מ בה"ע איכא, לכן קפץ רוגזו כו' שקיים כבוד אב ובחזירתו נטרף והיכן אריכות ימים אלא לעולם שכולו ארוך, וז"ש לא דיין כו' דש"מ בה"ע ליכא:

ובס' ישועות מלכו מהג' מקוטנא ז"ל ראיתי כי בברכות דס"ד אי', הנפטר ממת צ"ל לך בשלום. מן החי לך לשלום. כי החי מוכן לשלימות לכן יש לברכו שילך אליו ואומרים לך לשלום משא"כ מת שחפשי ממצות ואינו הולך להשלימות. אלא עם השלימות שרכש לו בחייו אומרים לך בשלום עם השלימות. ויעקב סבר אחר שעבר עליו צרות כ"כ. שהשי"ת לא ינסה לו עוד ורצה לישב "בשלוה" עם השלימות שכבר רכש לו בימי חייו. וקפצו עליו רוגזו של יוסף להורות לו כי יש לפניו נסיון של יוסף שיעמוד בו בצדקו.

ועליו לילך לשלום להתנוע לשלימות יותר גדול עיין שם:
ובס' שתי ידות להגאון ר' אברהם חזקוני ז"ל כ' דאיתא במדרש וזהר דיוסף נמכר בשביל חטא ב' אחיות. ואיתא תירוץ על ב' אחיות שהאבות החמירו שלא לעבור על התורה בתחלה אבל באשר שהנשואין של יעקב הי' בהיתר שוב אינו מחויב לגרשה מכח שעתיד התורה לאסור כיון שהי' בהיתר. כי רחל קידש בשכר עבודה. ולאה קידש בביאה. והי' שוגג כי סבר שהיא רחל, ובקידושין דמ"ח המקדש בשכר שאעשה עמך ח"א מקודשת דשכירות אינו משתלמת אלא בסוף, וח"א א"מ דמשתלמת מתחלה ועד סוף והוי מלוה, וא"כ למ"ד דמשתלמת מתחלה ועד סוף קידושי דרחל ל"ה קידושין. וקשה איך יעקב עבר לכתחלה על ב' אחיות דלאה קידש תחילה בביאה ומיד נאסר עליו רחל, אלא צ"ל שסבר שכירות א"מ אלא בסוף הוי קידושי דרחל קידושין גמורים. ולאה נשא בשוגג, ואינו מחויב לגרשה, והאלשיך כ' דלמ"ד שכירות משתלמת מתחלה ועד סוף איכא ש"מ בה"ע. ולמ"ד א"מ אלא בסוף ש"מ בה"ע ליכא. וא"ש לא דיין כו' ומבקשין גם עוה"ז וע"כ דדעת יעקב דש"מ בה"ע איכא דשכירות משתלמת מתחלה עד סוף. וא"כ המקדש בשכר עבודה א"מ דהוי מלוה. וקידושי רחל בתחילה ל"ה קידושין וחטא ב') אחיות. לכך קפץ עליו רוגזו של יוסף שנמכר בחטא ב' אחיות:
ובדרך פלפול י"ל המדרש ורש"י ביקש לישב בשלוה וכו' עפ"י מדרש ורש"י דדבה על אחין שמזלזלין בבני השפחות. והנה יש פלוגתא בראשונים בנושא שפחתו אי אמרינן דבודאי שחרר אותה מקודם דלא יעשה בעילתו בעילת זנות, או לא שחרר אותה, עי' רמב"ם פ"י הי"ט מגירושין. ואה"ע סי' קנ"ו סעיף ב'. ויו"ד סי' רס"ז סעיף ס"ט. ויוסף היה סבר דבודאי אביו שחרר אותם, ואחיו היו סוברים שעדיין הם בני שפחות ופליגי בפלוגתא הנ"ל. וזה הפשט דבתם רעה אל אביהם שהדבה נוגעת רעה אל אביהם שלא שחרר ועשה בעולתו בע"ז, ועשו"ת הרדב"ז ח"א סי' מ"ח. ובתוס' שבת דף יו"ד ע"ב ד"ה ה"ג נתגלגל, הקשו על הגמ' שקאמר דירידתן למצרים היה בשביל חטא מכירת יוסף. וקשה הא הקב"ה אמר לאברהם כי גר יהי' זרעך ועבדום ועינו אותם (בפ' לך ט"ו י"ג) הרי דגלות לא מצד מכירת יוסף ע"ש. והנה יעקב ביקש לישב בשלוה וק' תוס' ולכאורה י"ל דקיים כי גר יהי' זרעך בבני ישמעאל דגם הוא זרע של אברהם. אך אי בן שפחה לא הוי ישראל לא הוי מזרע של אברהם. וממילא ניחא דבשביל שרצה יעקב לישב בשלוה וקשה הא צריך לקיים כי גר יהיה זרעך. אע"כ דס"ל דיכול לקיים בזרע ישמעאל. ועכצ"ל דשחררה, ומשו"ה דיבר על אחיו דמזלזלים בבני השפחות ובאמת ל"ה בני שפחות ושפיר קפץ עליו רוגזו של יוסף. וא"ש קו' תוס' הנ"ל דלולי החטא של

מכירת יוסף ל"ה צריך כלל יעקב לירד למצרים דהא יוכל לקיים כי גר יהיה זרעך בזרעו של ישמעאל. אבל עכשיו שמכרו ליוסף בשביל שדיבר עליהם שמזלזלים בבני שפחות שסוברים שיש להם דין שפחות, ולא אמרי' שבודאי שחררם. וממילא ישמעאל ל"ה זרע של אביהם וע"כ צריכים לירד למצרים:

ובס' דרוש שמואל כ' אהא שאכלו אבמה"ת עפמ"ש בס' התמונה דיעקב הי' לו תירוץ על ב' אחיות דלא הי' מאם א'. ואיתא ביו"ד סרס"ט ס"ג בגיורת ב' אחיות מאב ולא מאם מותרים מדינא ואין איסור רק משום מראית עין, ואיתא בשל"ה דשבטים בראו עגל ע"י ס' יצירה דמותר לאכול חי. ויוסף סבר דאסור מחמת מראית עין. וז"ש ויבא יוסף דבתם רעה שאכלו אבמה"ח. וקשה הא בהיתר אכלו אע"כ דאסור משום מראית עין. ואיסור זה רעה אצל אביהם. דאם יש איסור משום מראית עין. גם אביהם חטא בב' אחיות:

עוד כ' המפו' לפמ"ש הרא"ם שאכלו מפרכסת וסברו דדין ישראל להם, ויוסף סבר דלהם דין ב"נ ואסור, ורמב"ן כ' בפ' תולדות (כ"ו ה') דיעקב לקח ב' אחיות הי' בחו"ל. ולא קיימו התורה רק בא"י, ולכן מתה רחל בדרך שלא יבא לא"י עם ב' אחיות, וכל זה אם דין ב"נ להם ורק האבות החמירו עליהם והוא רק בא"י, אבל אי נאמר שדין ישראל להם א"כ מה לי הכא ומה לי התם, וז"פ דבתם רעה אל אביהם שהדבר נוגעת לרעה לאביהם שלפי דעתם שמפרכסת מותר וע"כ דדין ישראל להם, א"כ אין לו תירוץ על ב' אחיות שאסורין מהדין אף בחו"ל:

ובמדרש פפ"ד מה דבתם רעה ר"מ ור"י ור"ש, רמ"א חשודין על אבמה"ח, רש"א תולים הם עיניהם בבנות הארץ, ריי"א מזלזלין בבני השפחות ויל"ד דכ' ר"מ ור"י ור"ש וכשפירש דבריהם הכנים דברי ר"ש באמצע, ונ"ל ליישב עפ"מ שראיתי בזה, לפמ"ש הרא"ם דאכלו מפרכסת ויוסף החזיק בדין ב"נ והם ס"ל דדינם כישראל, וקשה על יוסף הא יחיד ורבים הלכה כרבים ומחויב להטות דעתו לדעת הרבים, (ועי' בקונטרס הספיקות לאחי הקצה"ח כלל ו' סי' ב') ובפמ"ג יו"ד סי' ס"ב נסתפק אי אזלי' בת"ר בב"נ, ומרמב"ם בפ"ט ה"ו ממלכים ב"נ חייב על אשת אביו אפי' אחר מיתת אביו, וקשה דלמא לאו אביו הוא, וכקו' גמ' חולין די"א ומוכח דגם בב"נ אזלינן בתר רוב, וי"ל משום הא לחוד דאכלו מפרכסת לא הי' תופס אותם כנ"ל אלא מדראה בהם דברים אחרים שהביאו ר"ש ור"י תפס עליהם ממ"נ דברמב"ם ריש ה' אישות כ' קודם מ"ת הי' פוגע באשה בשוק ותהי לו לאשה ולאחר מ"ת יקנה אותה בפני עדים ע"ש, ויוסף ראה שלוקחים אשה ביחוד בעלמא ולא בחופה וקידושין, וז"ש ר"ש תולים עיניהם בבנות הארץ וכלשון הרמב"ם הי' אדם פוגע אשה בשוק, ותפס יוסף לדעתכם שמפרכסת מותר דדין ישראל לכם א"כ

איך תקחו נשים בלא חופה וקידושין, ולכן הביא המדרש דברי ר"ש תיכף, אך מ"מ אין זה תפיסה עליהם, דהרמב"ם בפ"א ה"ד מאישות ס"ל דפלגשים בקידושין בלא כתובה, והראב"ד סובר ביחוד בעלמא בלא קידושין ובלא כתובה, וא"כ י"ל אף דלקחו בלא כתובה וקידושין דלמא בתורת פלגש ם נשאו ומותר אף לישראל כראב"ד, אבל קשה איך הי' מזלזלים לקרותם עבדים הא הי' בני פלגשים של יעקב והוי נשים ממש ובניהם לא הי' עבדים, וע"כ מוכח דס"ל כרמב"ם דפלגשים בקידושין בלא כתובה, וא"כ קשה איך לקחו ביחוד בעלמא, וע"כ ס"ל דדין ב"נ להם, וא"כ קשה איך אכלו מפרכסת, ושפיר מכל ג' דברים תפס עליהם יוסף ממ"נ:

וע"ע בבינה לעתים דרוש ס"ה דכוונת יוסף הי' לשמים להחזירם למוטב והי' רועה אחיו בצאן מדריך אותם במקום מוצנע במרעה הצאן, והם לא קבלוהו בסבר פנים יפות ורק ביזו אותו, וע' בקובץ דרושים ח"ב כרך א' סי' ו' דרוש ארוך מהגה"צ מסאקאלוב שליט"א, ובספר משכיל לדוד כ' דיוסף אמר תולין עיניהם בבנות הארץ, דפליגי בפלוגתת דר"ח ור"א בפ"ק דע"ז י"ז א', ח"א ניזל אפיתחא דע"ז דנכים יצרא, וח"א ניזל אפיתחא דזונות דנכפי' ליצרא, וכן השבטים אזלי אפתחי' דזונות, ויוסף ס"ל דאסור, ויוסף חשב אולי נתנחמו על מכירתו וחזרו משיטתם ואז יכול להתודע להם, משא"כ כשנודע לו דנמצאו בבתי זונות בבואם למצרים ראה שלא חזרו משיטתם, ולדעתם הוציא יוסף דבתם רעה בחנם, וא"כ כשיתודע להם יהרגוהו לכן אמר מרגלים אתם ולהרגני באתם, וכשאמרו לו שהלכו לבקש את יוסף, א"ל א"כ הוא הדבר אשר דברתי כי מרגלים אתם, כי לדעתכם גם יוסף חזר בו וגם הוא הולך אפתחא דזונות וכשתדעו שהוא עוד מחזיק בשיטתו תהרגוהו, ועי' בקובץ דרושים חוברת ד' סי' כ"ט אריכות בזה:

ברש"י שאוכלים אבמה"ח, והק' המפו' איך להאמין זה על שבטי יה, ואם לא עשו כן הוציא יוסף שקר בפיו, וגם ויבא דבתם משמע שאמת בפיו, דזה החילוק בין מוציא דבה הוא על שקר ומביא הוא שמגלה האמת וכמ"ש בכלי יקר ע"ש, וכ' בשל"ה כאן דאברהם עשה ס' יצירה ומסרו ליצחק ויצחק ליעקב ויעקב לבניו דאין מוסרין סתרי תורה רק למיוחסי ישראל, ע"כ מסרו לבני הגבירה ולא לבני השפחות, ובסנהדרין ס"ה א' דר"ח ור"ה בראו עגלא תלתא בכל ע"ש ע"י ס' יצירה, ובודאי א"צ שחיטה ומותר לאכלו חי וכן עשו השבטים ויוסף סבר שהי' נולד מאב והביא דבה שאכלו אבמה"ח, (ועי' קדושת לוי בהעלותך (י"א י"ג) ומה שכתבתי שם בחיבורי) עוד איתא שם בגמ' רבא ברא גברא, ויש שמות שמצירופם נולד זכר ויש נקבה ואפשר דהשבטים בראו נקבה והי' מטיילין עמה ויוסף סבר שהיא נקבה מאב ואם, וגם כשעסקו השבטים בצירוף סודות ורצו להתחבר

להם בני השפחות, אמרו להם בני הגבירות, אתם בני שפחות וכוונתם הי' לשם שמים דלא נמסרו סודות רק למיוחסים, ויוסף לא ידע וסבר שמזלזלים בכבוד אחיהם א"כ השבטים וגם יוסף הי' אמת בפיהם:

ועי' ג"כ בפר"ד דרוש א' בשם היפ"ת שאכלו בן פקועה בלא שחיטה דשרי ויוסף לא ידע דהוא ב"פ, והק' עליו דב"פ דכשרה בלא שחיטה דוקא לדידן דבשחיטה תליא ואפי' מפרכסת שרי, ב"פ חשוב כשחיטה, אבל לב"נ דבמיתה תליא ומפרכסת אסור א"כ גם ב"פ אסור, והעלה דמחלוקתם הי' דשבטים סברו שיצאו מכלל ב"נ אף להקל, ויוסף סבר דלא יצאו להקל, וחייבים בחומרת ישראל וב"נ עש"ה, ועי' בפ' וירא (י"ח ח') דאברהם האכיל למלאכים בשר בחלב מן בן הבקר שברא ע"י ס' יצירה, וא"כ לא הוי בב"ח ושרי, ועי' בס' וימהר אברהם מערכת ס' סי' קכ"ג:

והא דכ' במד"ר יתרו דטענו המלאכים שלא יתנו התורה לבנ"א, ואמר להם ה' הלא אכלתם בב"ח אצל אברהם, וי"ל דאליבא דאמת לא הוי בב"ח רק המלאכים לא ידעו מזה וסברו דהוי חלב ממש, והנה חלב מבת פקיעה הוי כחלב שחוטה דמותר ג"כ עי' בשעה"מ פ"ג הי"א מאיסורי מזבח, וחדושי רעק"א יו"ד ספ"ז, ובפתחי תשובה שם סקי"ד, ובנוב"י מ"ת יו"ד סי' ל"ו ע"ש, וע"ע בכרו"פ סי' פ"א סק"ז שהק' לילף דחלב מותר מדנתן אברהם למלאכים דנדמו לו כערביים,, והא ב"נ אסור באבמה"ח, וכה"ק ברי"ט אלגאזי והבאתי לעיל בפ' וירא, ולהנ"ל א"ש דהי' ע"י ס' יצירה ול"ש בב"ח, ועי' של"ה וירא, שאברהם האכילם מדוגמת בשר מן השמים שצלו המלאכים לאדה"ר כמ"ש בסנהד' נ"ט ב' וא"כ בבשר כזה ל"ש איסור בב"ח:

וראיתי בזה שנסתפקו בבהמה הנוצרה ע"י ס' יצירה אי כשרה להקרבה, ועי' בפ"ה דאבות ופסחים נ"ד דאילו של אברהם נולד בין השמשות. וכ"כ רש"י וירא (כ"ב י"ג) ובתרגום יונתן, א"כ שמעינן דאף בלא לידה כשר להקרבה, ועי' זבחים צ"ז ב', ומנחות פ"ב ב' למדו שחיטת עולה צריכה כלי מהפסוק ויקח את המאכלת ע"ש, ובחולין ט"ז מנין לשחיטה בתלוש שנ' ויקח את המאכלת. ועי' רמב"ם פ"ד ה"ז ממעה"ק, ובמנ"ח בקומץ מנחה מצוה קל"ב, ובס' מקיץ נרדמים דמ"ה. ועי' רש"י ותוס' חולין פ"ד ב', ובכורות י"ד א', אי בן פקועה כשר להקרבה, ועשעה"מ פ"ג מאיסורי מזבח בזה. וברי"ט אלגזי בכורות סי' יו"ד, ומנ"ח מצוה כ"ב ורצ"ג, וע"ע בשו"ת חכם צבי סי' צ"ג באדם הנוצר ע"י ס' יצירה אי מצטרפין למנין ע"ש, ולפי התרגום אונקלוס ויונתן בראשית לנפש חיה לרוח ממללא. וא"כ ע"י ס' יצירה אין לו כח הדיבור, ועי' שו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב סי' פ"ב כ' ג"כ דהוי בכלל חרש דאין מצרפין, ועי' מהרש"א סנהדרין ס"ד ברבא

דברא גברא שלא הי' לו כח הדיבור, ועי' בירושלמי סופ"א דסנהדרין. וב"ר לך פל"ט סי' י"ד אם מתכנסין כל באי עולם לברא אפי' יתוש אחד א"י לזרוק בו נשמה ע"ש:

וע"ע בס' ויקן יוסף אות יו"ד אם יוכל לפדות בכור בהמה בשה שנברא ע"י ס' יצירה, והק' מהא דלא מצאו פרה אדומה כי אם אחת ושקלוה כל משקלה זהב, ואמאי לא בראו ע"י ס' יצירה, וי"ל כיון דבעי שחיטה לשמה וכאן ל"ש שחיטה ועוד דבעי שתים או בת שלש וארבע מ"ש, (ועי' בתורת חיים חולין ע"ד שבן פקועה כשר לקרבן פסח אע"ג דל"צ שחיטה) וע"ש אות ל' שחקר באלמנה כזו. ואשת אליהו אי אסורה לכה"ג ואם צריכה יבום להקים שם אחי', וע"ע בברכי יוסף או"ח סי' נ"ה דהביא ראי' מגיטין ל"ח בר"א ששחרר עבדו. ולא ברא ע"י ס' יצירה, וראיה מזה דלא מצטרף למנין. ועי' בחתן סופר ח"ב דק"ח, ובס' עט סופר כלל פ' פרט ב' מ"ש בזה, ועי' ב"ש אה"ע סי' ו' סקי"ז הנרבעת לרוח או לשד אע"פ שפרים ורבים אינה אסורה לבעלה, והוא מתשו' מהר"ם מלובלין סי' קט"ז, ועתשו' ר' חיים כהן סי' ח' ובשו"ת חיים שאל סי' נ"ג, ובשו"ת מחנה חיים אה"ע ח"ג סי' נ"ה ע"ש מעשה נורא. ועמ"ש בפ' ויקהל (ל"ה כ"ז). ובפ' לך (י"ג כ"ד), ובדברי הפר"ד בבן פקועה בב"נ עי' אריכות בס' אמרי הצבי על ב"ק דמ"א אות ל"ו, ובקונטרס פלפול חברים שם מ"ש בזה, ועי' מה שכתבתי בזה בפ' בראשית (א' כ"ז) הערה חדשה:

והנה על קו' רא"ם איך אכלו השבטים אבמה"ח דהוא מז' מצות. י"ל שאכלו ע"י תערובות חד בתרי דמדאו' בטיל כמ"ש הרא"ש פ"ז דחולין סי' ל"ה ורק מדרבנן ל"ב, ואף דאבות קיימו כל התורה אפי' ע"ת כמ"ש ביומא דכ"ח, זה דוקא גופי תורה, ועירוב שאני שבא לכבוד שבת ויו"ט. אך לשאר מצות דרבנן לא חששו, וכ"כ הג' חיד"א בפתח עינים חולין ד"ה, והובא בשד"ח כללים סי' קפ"ו, ובפאת השדה סי' א' דלא קיימו תקנות חז"ל כמו מציאת אשה לבעלה, וכ"כ ברדב"ז ח"ב סי' תרצ"ו הא דנשא יעקב ב' אחיות דנתגיירו ומה"ת מותר ב' אחיות מאב ורק מדרבנן ולא חששו, ובני הרה"ח ר' דוד נ"י אמר לפמ"ש החת"ס עה"ת דמפרש עירובי תבשולין שלא עירב בשר בחלב, והרשב"א בתשו' סי' צ"ד כ' שנפל ט"ס בגמ' שלפנינו וצ"ל עירובי תחומין וכן גרס בס' האשכול, ועי' בס' דברי דוד מהטו"ז. ולפי"ז לק"מ דהא תחומין ג"כ דאורייתא הוא והנכון אתו ויש בזה באחרונים הרבה. ועמ"ש בזה בפ' תולדות (כ"ו ה'). ומקץ (מ"א נ') ויחי (מ"ט ל"א), ועי' במהרש"א ב"ב ט"ז א', שהק' הא הנה ידעתי כי אשה יפת מראה את והביאו רש"י ומד' דעד עתה לא הכיר בה, הא אסור לאדם לקדש אשה עד שיראנה. כמ"ש בקידושין מ"א א' ע"ש, ולפמ"ש א"ש דלדרבנן לא חשש והאיסור רק מדרבנן:

ועי' ג"כ בתשו' הרמ"א סי' י' דאפי' אי אברהם קיים אפי' מצות דרבנן מ"מ האבות אחרי'

לא הי' זהירין בדרבנן ע"ש. ויש ראי' לזה ממד' ויצא וישק יעקב לרחל ויבך למה בכה שאנשים מלחשים מפני שנשקה בחוץ, וזה ודאי אסור מדרבנן משום פריצות וכמו שרב מנגיד למקדש בביאה ועוד בקידושין די"ב, ומוכח דלא חשש יעקב לאיסור דרבנן. וא"ש דהשבטים אכלו אבמה"ח שביטלו דהא דאין מבטלין איסור לכתחילה ג"כ מדרבנן לרוב פוסקים עי' יו"ד סי' צ"ט ולזה לא חששו ואין להשיב מדברי הנוב"י מ"ת יו"ד סי' מ"ה דביבש ביבש אין מבטלין לכתחילה מדאו' וכ"כ החת"ם או"ח סי' קכ"ט ויו"ד סי' שי"ט. ועי' בפתחי תשובה יו"ד סצ"ט סק"ג. ובנחלת צבי שם. אך דבריהם צע"ג דברש"י בגיטין נ"ד ב'. בנטיעה של ערלה שנתערבה, ה"ז לא ילקט וכ' רש"י וכיון דלא שכיחא לא החמירו רבנן אבל נפילת אבמה"ח שכיח ע"ש, ומוכח דגם ביבש אינו רק מדרבנן ביטול לכתחילה. וכן מפורש בטו"ז או"ח סי' תרכ"ז סק"ב בסכך פסול דמערב עם סכך כשר דרק מדרבנן ורק במקום שנהנה ומצות לאו להנ"ן ע"ש, הרי מפורש דגם. יבש ביבש א"מ רק מדרבנן. וע"ע בזה בשואל ומשיב תנינא ח"ב סי' ס"ד אריכות:

וי"ל דבזה נחלקו יוסף ושבטים אי אזלי' בת"ר בב"נ כמו שחקר הפמ"ג יו"ד סי' ס"ב. ועי' נוב"י מ"ת אה"ע סי' מ"א דל"א בת"ר, והרבה אחרונים חלקו עלי' מהא דסנהד' נ"ח ב"נ נהרג על א"א וזה רק מטעם רוב דדילמא לאו אבי' וכמ"ש לעיל בזה. ועי' ברית יעקב או"ח סי' כ"א, ובחת"ס יו"ד סי' ט' וע', ומנ"ח מצוה ע"ח אות ה', ובתשו' מהר"י אסאד יו"ד סי' קל"ה, ומהר"ם שיק יו"ד סי' כ"ו, ובשו"ת פאת השדה סי' ל', ושו"ת ברית אברהם יו"ד סי' כ"ד אות א', וי"ל דשבטים ס"ל דגם בב"נ אזלי' בת"ר. ויש ראי' מהא דאמר יהודה הוציאוה ותשרף (ל"ח כ"ד) וברש"י בתו של שם הי' וק' דילמא לאו אביה. ומ"ט דנוה בשריפה וכמ"ש האחרונים, ומוכח דשיטת יהודה והשבטים דגם בב"נ אזלי' בת"ר, ועי' ג"כ ברש"י (ל"ט ט') וחטאתי לאלקים ב"נ מצווה על עריות ע"ש ולפיכך אכלו אבמה"ח, ויוסף חלק דל"ש ביטול ברוב בב"נ וע"כ הביא דבתם רעה לאבי' ששיטתו ג"כ כיוסף, דהנה בשבות יעקב ח"א סי' ד' במעשה דתאומות וכמו שהבאתי בפ' בראשית (א' כ"ז) וכ' האחרונים בטריפות ליכא איסור שתי אחיות דכ' אשה אל אחותה לא תקח לצרור בחי' וטריפה אינה חי', ועי' פתחי תשובה אה"ע סי' ט"ו סקי"א, ובית יצחק סי' ב' ול"ט, וברכ"י שם, ושד"ח אישות סי' ג', ועוד יש ראי' משעיר יו"כ דכ' הר"ם בפ"ה הי"ח מעבודת יו"כ דטרפה פסול דכ' יעמד חי ע"ש, וע"ע בקהלת יעקב חלק מד"ח אות קכ"ב שהקשה מרמב"ם פי"ג הי"ז מגירושין, ולפי"ז ק' הא דאשה אל אחותה ל"ת לצרור בחיי' דילמא היא טריפה וליכא איסור, וצ"ל דאזלי' בת"ר ורוב נשים לאו טריפות, וא"כ בב"נ דל"א בת"ר שוב ליכא איסור ב' אחיות וכדין נשא יעקב דס"ל דל"א בת"ר ומשו"ה

הביא דבתם רעה:

ואין להשיב דאפי' אי ל"א בת"ר בב"נ מ"מ נשאר ספק שקול ואיך נשא ב' אחיות, ז"א דספק מותר לב"נ וכמ"ש בפירוש הפמ"ג או"ח בפתיחה של הנהגת הנשאל עם השואל סדר שני אות מ"ג ובחת"ס ח"ו סי' כ"ה, ומהר"ם שיק על מצות מצוה ע"ח וא"כ בהיתר נשא ב' אחיות, וגם אין לדחות מדחיו והולידו בנים מוכח דלאו טריפה היו דטרפה אינה חי' ואינה יולדת, אך ז"א דכבר כ' המהרש"ל פא"ט סי' פ' בישש"ש דטרפה א"ח רק מטעם רוב אבל מיעוטין חיין ומולידין, ועי' ש"ך יו"ד סי' נ"ז סקמ"ח בזה, וא"כ אי בב"נ ל"א בת"ר שוב אין ראי' דלאו טרפה הן וספק ג"כ מותר כנ"ל, ועפי"ז א"ש המד' הובא בס' ישמח משה כששמע יעקב שנמכר יוסף בכה ואמר אוי לי שנשאתי ב' אחיות, דכששמע שנענש על שהביא דבה רעה על אחיו ומוכח דהדין עם השבטים דגם בב"נ אזלי' בת"ר, ובדין אכלו אבמה"ח שנתבטל ברוב, ונפל ההיתר דב' אחיות כיון דאזלינן בת"ר ורובא לאו טריפות ובכה דעבר על איסור ב' אחיות, וע"ע בפרדס דוד פלפול גדול בענין זה:

פסוק ג

זקונים. רש"י זיו איקונין שלו דומה לו עי' לוית חן דבב"ב דנ"ח א' דיעקב בדמות אדה"ר ואדה"ר בדיוקנו של הקב"ה. ומשום זה אמרו דחיה רעה אכלתהו, דאין חי' רעה שולטת אא"כ נדמה אדם כבהמה, ומזה ראי' דסר מיוסף צל אלקים. ועי' במדרש תלפיות ענף יוסף. בשם לב אריה דנרשם בפני כל צדיק חותם המלך עולם. וביוסף הי' חקוק חותמו של הקב"ה אמת דהוא דיוקנו של יעקב כמ"ש תתן אמת ליעקב. וע"ש שמביא בשם פרקי היכלות דעשרה הרוגי מלכות נשתמשו בשם ונהרגו אחרים במקומם, ואף דמשמע מגמרא שהם נהרגו, י"ל כיון ששלטו בצורתם וכל וירח, וכ"נ ממד' מי גילה לו ששמי שמש. א"כ למה כעס יעקב ופי' החלום הבוא נבוא להשתחות לך ארצה. כיון דהוא אמר רק להשתחות, ולהשתחות ארצה הוי הכנעה יותר גדולה מהשתחוי' בלא פיו"ר א"כ למה נער בו והוסיף על דברי יוסף שכוונתו הכנעה גדולה, אע"כ השתחואה בלה"ק הוא בפיו"ר נער בו הלא נבוא וכו' ארצה. דכן אמר יוסף כי ביאור השתחוי' הוא כן ע"כ מביא הש"ס מפסוק זה. ועתו"ס שבועות שם ד"ה קידה, וצ"ע:

פסוק יב

לרעות ערש"י. ומהרש"א שבת קל"ט א', ומ"ש בפ' ויחי (מ"ט כ"ו):

פסוק יד

לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשיבני דבר. במשנת דר"א כ' דיוסף הוצא דבה שקוראין לבני השפחות עבדים. ואוכלים אבמה"ח. וחשודין על עריות, וע"ז שלח יעקב את יוסף ראה נא את שלום אחיך אם שלום ביניהם לבין בני השפחות, ואת

שלום הצאן אם הצאן שלמים שלא חתכו מהם אבר בחייהם. והשיבני דבר ר"ל אם אינם חשודים בעריות הנקרא דבר דילפי' דבר דבר מממון. ובקובץ הבאר סי' ע"ד הביא כן מהגר"י געזונדהייט מווארשא, ולא ראה שקודמו בזה וכ"כ בנחל קדומים:
שכמה. רש"י מקום מוכן לפרעניות עמ"ש בזה בפ' וירא (י"ט כ"ז):

פסוק טו

והנה תועה בשדה. עי' בעה"ט מסורה הכא ובפ' משפטים חמורו תועה, ובמשלי כ"א אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח, וראיתי בזה דיש ב' מיני חוטאים א) חוטא מצד התאוה איש כזה כאשר שקטו תאותי' יתחרט ולא יחטא עוד, ב) מין ואפיקירס ואומר לית דין ולית דיין והכל בדרך הטבע יתנהג. איש כזה לא ישוב לעולם כי לדעתו לא חטא כלל, וכמ"ש רשעים אפי' בפתחו של גיהנם א"ח בתשובה. וכ' כל באיה לא ישובון וז"פ והנה תועה בשדה, יש שתועה והולך בתהו. אולם לא כל התועים שווים, יש חמורו תועה כלו' מצד החומריות ותאוות נטו רגלי' מדרך הישר לזה יש תקוה, שהשב תשוב לו" כשירגיש שחטא ישוב מדרכו. אולם יש אדם תועה מדרך השכל ששכלו נפסד לזה קשה מאד התשובה. ולכן בקהל רפאים ינוח דרשעים הללו אפי' בפתחו של גיהנם א"ח בתשובה:
ובחנוכת הבית מ"ישיבת חכמי לובלין" בכ"ח סיון תר"צ. אמר תלמיד אחד מהישיבה: כשיוסף הלך בשליחות אביו לבקש את אחיו ותעה בדרך. וירא אליו מלאך אלקים וישאלהו מה תבקש? ויאמר את אחי אנכי מבקש. כן אנו צעירי ישראל עלינו שליחות גדול של אבינו שבשמים ללמוד וללמד לשמור ולעשות, אבל בעוה"ר מעט המה הרוצים לקבל עליהם השליחות הזה. והקשה מכל זה. שגם המעט הנה מפוזרים בהרבה מקומות ואין להם מקום הראוי להיות מרכז התורה, מלבנו יצא קול צוחה:
את אחי, אנכי מבקש, ביחד עם אחי. הלומדי תורה, אבקש את אנכי ה' אלקיך ט"י התחברות חברים אנו יכולים לבוא אל השלימות זמן ארוך היה כקול קורא במדבר, עד שהשי"ת שלח אלינו שלוחו רבינו הגאון ר' מאיר שפירא ה' יאריך ימיו. והוא הבין את מכאובינו. וקולו היה "נסעו מזה מהמקומות המסוכנים. ומן היסורים אשר סבלו תלמידי הישיבות, ואשר היו ישנים בחנותים הקרים בימי החורף. החוב לברוא מקום מנוחה, ולבנות מרכז התורה. והחלום נפתר בפה מלא, ויה"ר שתשרה שכינה במע"י אמן:

פסוק טז

איפה הם רועים עי' בעה"ט יהודה זכה שמלכו מזרעו שנים כמנין דתן וכו' כי הבית עמד ת"י שנה ועד בנין הבית מלך דוד מ' שנה, ושלמה ד' הרי כמנין דתן, ועי' בס' נפלאות. מתורת השי"ת פרק ד', יען כי יהודה ערב בעד בנימין זכה שיהי' בנימין ידו עם יהודה

כל הימים שנחלקו השבטים ול"ה ידו עם שאר אחיו י' שבטים, וחלף שאמר והנער יעל עם אחיו וגם ישב נא עבדך תחת הנער. זכה שהי' בנימין עבד לזרע יהודה ולא ליתר השבטים כל הימים כמנין דתן, ויען כי בחברון נכנס יהודה בערבות כי יעקב הי' בחברון כמ"ש כאן בפסיק י"ד, לכך הומלך מזרע יהודה והוא דוד בחברון, וע"ע שם בפ"ב כ' וכ"א אריכות בזה:

פסוק יז

נלכה דותינה. רש"י לבקש לך נכלי דתות וק' מנ"ל דילמא כפשטא מקום דותן וכ' בס' נתיבות עולם דלכאו"ק איך יכלו לעשות לו רעה הלא אביו שלחו ושלוחי מצוה אינן ניזוקין, רק הם ידעו זאת והלכו אל דותן שמצות יעקב ל"ה רק שילך לשכם ובדותן ל"ה מצוה שליחות, וז"ש כי שמעתי אומרים נלכה דותינה, ועי"ז יבקשו נכלי דתות. וע"ע בתרגום יונתן דגלות מצרים הי' ממכירת יוסף, ועי' פדר"א פמ"ח ומדרש תלפיות ענף גלות ויוסף, דברים רבים ומגודל אריכות לא העתקתי עש"ה:

פסוק יח

ויתנכלו אותו. רש"י כמו אתו עמו ויתנכלו כלומר אליו. עי' רא"ם גו"א ולבוש ודקדוקי רש"י, ובשם הגר"א מווילנא ז"ל אי', כיון דמלת ויתנכלו פירושו נתמלאו נכלים ר"ל שהם עצמם נתמלאו במחשבה רעה א"כ איך אמר אותו דמשמע דמלאו את יוסף במחשבות זרות, והול"ל ויתנכלו אלי' או עלי' וכמו שתרגם אונקלוס וחשיבו עלוהי, ותי' רש"י דבויקרא (ה' כ"נ) כ' והשיב את הגזילה אשר גזל או את הפקדון אשר הפקד אתו, וע"כ אתו זה אין פירושו כמו אתו בכל מקום רק כמו אלי' ר"ל להשיב את הפקדון אשר הפקד אלי' בידו, (או עד בואו) לדבר אתו בסוף פ' תשא (ל"ד ל"ה) ובמגלת אסתר (ו' ג') כ' ויאמרו נערי המלך משרתיו לא נעשה עמו דבר ור"ל אלי'. וז"ש רש"י אותו כמו אתו הכ' בויקרא, עמו הכ' באסתר דהפי' אלי'. וע"ע בדברי שאול מ"ת. ובס' מנחת יהודא על בעה"ת כ' כמו שאתו ר"ל עמו כך אותו ר"ל אלי', וסרס פרש"י ודרשהו, והר' אליקם פי' לשון ימין כמו אתו כלו' הימיני עצמו עליו להורגו אבל עמו ר"ל לשון שמאל כמו אלי' והוא החילוק בין אתו לעמו. ולפי' גרסי' ברש"י אותו כמו אתו עמו אלי' ול"ג כלומר אלי' עכ"ל, ועי' בשם הגדולים מ"ש על רש"י בזה. וע"ע בשם אפרים:

והנני להעתיק מה שמצאתי לא' מגאוני קשישאי ר' אברהם כ"ץ ראפפאפורט ז"ל אבד"ק לבוב בשו"ת איתן המזרחי ח"ב. ויתנכלו אותו פרש"י אותו כמו אתו עמו כלו' אלי'. וכמו ויתהלכו אותו, ויתהלך חנוך את אלקים וגו' ותרא אותו כי טוב הוא בשביל הליכתו הי' בהיפך למידתו חנוך למטטרו"ן שלשה שבועות ויהי כל ימי חנוך חמש וששים שנה ושלש מאות שנה כמנין יום לשנה מטטרו"ן ומטרונ"ה, אותו כמו אתו ר"ל מדתו כמו

בריתו היתה אתו ואתו כמו עמו, כמו שרמז ותראהו את הילד ועמו אותו שהי' מדבר אליו מאהל מועד ותראהו את הילד בוכה, הי' לו לכתוב ותראה את הילד אלא ר"ל כמו עמו וא"כ נער בוכה וה"ק ילד:

אני נחמן בר שמואל הולך רכיל מגלה סוד על רש"י ע"ה הצדיק הי' צנוע ויתנכלו אותו כמו אתו עמו כלו' אלי', כוון בזה הצדיק רש"י פ"ה ויתנכלו אותו רמז למה חנוך נפשה מטטרו"ן אותו חנוך נעשה כמו אתו, מי שיודע זה הכיון יודע מה בכיית הנער אצל מרע"ה, ומי שאמר בכיי' זו היתה בלתי כוונה אז אתה מעכב תחית המתים, ולא תוכל להמציא שם רופאה אם לא תתן עיניך באות חנוך בן ירד, שאלו ר' ישמעאל ור' נחמני למטטרו"ן למה זכית להיות גדול מכל צבא מרום, אמר לפי ששמו חנוך בן ירד וסימן לדבר חנוך לנער על פי דרכו וזה אות של יו"ד מעולה מכל אותיות שבתורה חוץ משמות הקדושים ותמנה מספר שנותיו ותמנה כל צרכך:

ואומר אני נחמן בר שמואל שהלכתי על קברו של אותו צדיק רש"י ע"ה, הייתי בועט ברגלי' והייתי מרעיש כל קברו ויצא מעט עשן מקברו ונרתעתי לאחורי וראיתי פיסת יד של אש, וז"ל אם התרעת לגלות לך ויתנכלו אותו כמו אתו עמו כלו' אלי' מי התיר לך, ומיד הלכתי בפחי נפש. ומיד כשהלכתי ד' אמות לאחורי שמעתי קול דממה דקה תשחיר עיניך בתענית ואם לאו אין לך תקנה. כי כל האותיות כלומר אליו הם צועקים אליך למרום, ומיד כשהלכתי לביתי פגע בי נחש והי' כתב על ראשו כל ערל וטמא לא יאכל בו, מיד בכיתי בכיה גדולה ואמרתי בלבי. והרי שום דבר טמא ופיגול בא לידי, מיד הלכתי ושטחתי על קברו של אותו צדיק כל הלילה ומפלגות הלילה שמעתי קול קירא אלי לאו אתה דומה לרש"י שהי' מוסר א"ע ונפשו על דברי תורה, והרבה תורה בישראל וכמעט שננעלו ממך שערי דמעות. אמרתי ח"ו אין לי תקנה מיד הראו לי מן השמים תעסוק באלדד ומידד אז תתקון עיוותך ואז תזכה לידע אמאי נקרא מרע"ה קפילא בסעודה של דהע"ה, ואז תפשה ריוח והצלחה לך ולכל ישראל, אמרתי מה ענין שמיטה אצל הר סיני, ר"ל מה ענין יוסף אצל אלדד ומידד ואשתומם אל המראה ואין מבין שמתי נפשי בכפי ואמרתי בבכי ובמר נפשי אם אני ת"ח בעינך זכני בכל אלה ולמדני כי הצדיקים במיתתם קרוים חיים, מיד ראיתי ביטוטי ר"ל נצוצי של אש יוצאים מקברו של רש"י ע"ה ונפק כרוז ואומרת תשמע דברי רש"י בעצמו פא"פ וז"ל:

אני שלמה בר יצחק התעניתי כמנין תרי"ג תענית רצופים חוץ משבתות וימים טובים. עד שהוצאתי הדבר לאור והוצאתי מכח אל הפועל וכשחברתי פירושי הגדול על התורה שבכתב ושבע"פ ופמליא של מעלה מוצאים נחת רוח בדברי. ותרתין ועשרין שנין הוה

מפלפל מטטרו"ן עם הקב"ה ולא הוה נחת רוח למטטרו"ן שר הפנים עד שבא בן עמרם ותיקן הדברים וז"ל של מרע"ה אשריך שלמה בר יצחק שכל מגמת פניך לשם שמים. ויתנכלו אותו כבר נתתי חלקם של אברהם יצחק ויעקב, אתו עמו נתתי בחלקי כלומר אליו נתתי חלקו של הקב"ה, ומי שיודע זה הוא יודע הפלוגתא של הקב"ה עם מטטרו"ן, אבל האות של ירד קח בידך. והתי"ו של ויתנכלו אז תעשה שלום בין יוסף ובין אחיו בעוה"ז ועוה"ב יוסף מחציו ותי"ו מלא. וה"א חורה י"ה שהוא ראש, גם תדע למה אמר יהודה דוקא להביא הכתונת לאביו, ואז תדע ג"כ גלגול עצמות של יהודה במדבר מ' שנה, וסימן לכל זה שהקב"ה ית' עוסק בכל יום בב' של בראשית ובלמ"ד של לעיני כל ישראל, וכשהלכתי מקברו בשעת הנחת תפילין מ"כ על התפילין שלי שכל מי שאינו יודע החילוק בין הסרת טבעת של פרעה שנתן ליוסף ובין הסרת טבעת של אחשורוש שנתן להמן אל יהי' עוסק בנסתרות הללו. אם נתינת טבעת מורה על כי לא נתן עליו זו רק להמן ר"ל להימן. והוא נענש על מחשבתו הרעה אשר חשב, ולכן נפרע ממרום מיד מדה במדה ודינו בחנק. שכל מי שגם דינו בחנק, מיד עלתה בלבי נטריח עד יום מות', ובעת מיתתי השתחויתי ג"פ נגד השכינה, ושמעתי בין כל השתתוי' אומר אלמלא הוצא שם בן נח לאברהם לחם ויין באותו הסעודה אז לא נהרג משיח בן יוסף במלחמות גוג ומגוג לזה הצער בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה, דו"ק ותתן צרי למכתך ומרגוע לנפשך:

וזה העתקה ששלח הכותב ר' זלמן מבריסק אשר העתיק מו' שלמה שמעון ר"מ ואבד"ק אשר הוא העתק מס' ישן נושן בק"ק קרעמניץ, ושלח לר' זלמן אהוב ז"ל ואני העתקתי אות באות נאם אברהם בר יחיאל לורי' ז"ל, ושוב מצאתי שחיבר ותיקן ר' שלמה זצ"ל אבי האלוף מ' יוסף קלון ע"פ כ"ד שמות שהביא השערי תורה בשער הראשון, וז"ל אני ראיתי שכ' רבינו התייר הגדול שלמה נראה לאחר מותו לבן הרב ר' מאיר וא"ל באתי ללמדך עיקר וכלל גדול בשם המיוחד ופירושו הוא הי' הוה ויהי' ובדבר הזה תבין כי אין לי רשות עוד לעמוד אצלך עכ"ל ס' איתן המזרחי אות באות:

ובחת"ס כ' דישבו בדין אלו מזכים ואלו מחייבים. אלו דחייבוהו מיתה כרודף דכוונתו בדיבה שיקללם אביהם, כאשר הי' באמת בסוף ארור אפם כי עז, וזה ויתנכלו אותו להמיתו שחשבו מזימותי' להמיתו והול"ל להמיתנו, אך כ' הסמ"ע למה נקרא מסור ולא מוסר כי הוא מסור לכל ובסופו ליטול את שלו, ע"כ אמר להמיתו, וזה ויתנכלו אותו שדנו מחשבותיו המה כרודף ויתחייב הוא מיתה ומסור דינו שלא בפני' לכן ובטרם יקרב אליהם והמזכים אמרו הנה בעל החלומות בא שחלם למלוך עלינו ואין כוונתו

להמיתנו. והי' ב"ד שקול והשליכו אותו לבור אם הצדק אתו יהי' ראוי לנס ע"ש:
והנה מ"ש בשם סמ"ע הביא ג"כ התוספות יו"ט בפ"י מ"ג דנדרים בשם מהר"ל מפראג דמסור לשעתו הוא הפועל ומוסר אחרים. אבל קראוהו מסור להורות כי בא יבא יומו ויהי' הוא נמסר, ועפי"ז כ' טעם לשם ארוס אע"פ שבאמת הוא המארס ומקדש אשה מ"מ עי"ז מתחייב בכמה דברים שאיש נתחייב לאשתו ויצדק שם ארוס שנכנס בחיובים ושב הוא לפעול ע"ש, ובס' נפלאות מהרא"ל מהסבא קדישא משפאלי ז"ל אות כ' הביא כי המלשין נעשה תיכף מסור לגמרי בידי הס"א, ומן הרגע שעשה העבירה נמסר ברשות הס"א גופו נשמתו ורכושו. ואף גם התורה ותפלה שלו פ"ש:

פסוק יט

ויאמרו עי' בזה"ק קפ"ד ב'. מענין נט"י דינים אשר לא נמצא בפוסקים וע"ע בזה"ק מקץ קצ"ח ב', בענין אי יטול מיד ימין לשמאל או משמאל לימין וסותר עצמו מפ' תרומה קנ"ד ב', ועי' בב"י או"ח סי' ד' מה שתירץ דברי' הקדושים:

פסוק כ

לכו ונהרגהו. הלשון לכו אינו מדויק דהול"ל קומו ונהרגהו ועי' באוה"ח. וי"ל דויאמרו איש אל אחיו בטח שמעון ולוי הי' כמ"ש שמעון ולוי אחים והם הי' הגדולים כי ראובן לא הי' שם, ואחרי שראו מרחוק כי יוסף נגש אליהם אמרו אל שאר אחיהם, לכו מכאן כי לא תוכלו לראות במות הילד ולעמוד על דם אחיכם יותר טוב לכו למקום אחר. ובתהלים ל"ד לכו בנים שמעו לי קשה ג"כ הול"ל בואו בנים דהרוצה שישמעו לו יקרא שיבואו אלי'. ובבינה לעתים דרוש ס"ה כ' כי המדבר דברים מגונים ישתדל שישמעו אותם רק האיש שרוצה לדבר אתו, ולא זולתו פן יהי' לבוז, אך המדבר דברי חכמה ידבר בקול לחבירו דמה לו אם גם ישמעו אחרים, וז"ש לכו בנים שמעו לי איני קורא אתכם לשמוע לי בקרוב, אלא לכו מאצלי ורחקו עצמכם ומשם שמעו יען כי רק יראת שמים אקרא ע"ש, עוי"ל שהאומר מוסר לעם צריך שיגיעו לאזנם ולא רק בעת שמעם הדרשה. רק כאשר ילכו לביתם יקיימו מה שאמר להם המוכיח, וז"ש לכו בנים שמעו לי בעת שתלכו מכאן שם תשמעו לדברי. וע"ע בבל"ע דרוש נ"ה ומהאריכות לא העתקתי:

פסוק כא

וישמע ראובן. והק' המפו' איך נופל לשון שמיעה כשאנשים מדברים יחד, וראיתי עפמ"ש בתענית כ"א א', באלפא ור' יוחנן דאזלי למסחר שמע ר"י דאמרי מלאכי השרת חד לחברי', נקטלינהו שמניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה, ר"י שמע ואלפא לא שמע, אר"י ש"מ לדידי קיימא לי שעתא, ורש"י פי' ונראה מה יהי' חלומותיו רוה"ק אמרה, וראובן שמע ושאר אחיו לא שמעו לכך אמר ראובן ש"מ לדידי קיימא שעתא להציל

אותו:

ובמדרש הדודאים נתנו ריח זה ראובן ועל פתחינו כל מגדים זה נר חנוכה, ותמוה, וי"ל דראובן חפץ להציל את יוסף. וגם החשמונאים קנאו לעיר ה' ונתנו נפשם להציל אך יש חילוק גדול דראובן רק חפץ ומחשבתו הי' לטובה אבל במעשה לא הי' הצלה. אדרבה נתנו לבור עם נחשים. ויש להמשילו לדבר שנותן ריח טוב. אבל אין בו טעם טוב באכילה כי במעשה לא נהנה יוסף ממנו. והחשמונאים הוציאו מחשבתם אל הפועל וגרשו האויב, ויש להמשיל לדבר שיש בו ריח וטעם טוב דגם מעשיהם הי' טוב. ועל המד' הזה עי' בקובץ דרושים ח"א כרך ב' סי' ל"א ובח"ב סי' ו' דרוש גדול מהגה"צ מסאקאלוב שליט"א, ומהאריכות לא העתקתי:

פסוק כב

למען הציל. רש"י רוה"ק מעידה וכו' עי' בס' לחמי תודה דקס"ט בזה, ובחתם סופר חו"מ סי' א' נסתפק באונס מחמת נפשות להעיד שקר על חבירו להורגו אי יהרג ואל יעבור או לא. דלכאו' כיון דמעיד לא מקרי רק גורם דקיי"ל עדי שקר לא חייבין לשלם רק למאן דדאין ד' דגרמי ופשוט דאין הגורם כהורג בידים וכמ"ש הרמב"ן בפ' וישב גבי ראובן, ול"ש מה חזית דדמא דידך הא חזית וחזית דאותו יהרגנו בידים והוא לא יהי' רק גורם, ואולי יעמוד לזה רוח והצלה וא"כ נראה דיעבור ואל יהרג ע"ש שסיים בצ"ע. ועמ"ש בפ' בראשית (א' א'):

פסוק כד

והבור ריק רש"י אבל נחשים כו' וערמב"ן ובעה"ת ובשבת כ"ב א', וחגיגה ג' א', ובמהרש"א על קו' רא"ם וגו"א, דהא נפל לבור שיש נחשים מעידין עלי' ביבמות קכ"א ב' והביא בשם פענח רזא דהוא אמר להשליכו לבור אחר דכ' השליכו אותו לבור הזה. והם השליכו אותו הבורה דמשמע בור אחר ע"ש, ובזה"ק קפ"ה א' אי הי' נחשון ועקרבין אמאי כ' בראובן למען הציל אותו מידם. אלא אמר דטב למנפל לגודא דנחשין דאי הוא צדיקא הקב"ה עביד לי' ניסא אבל בידי דשנאי לא ע"ש, לפי שהאדם הוא בעל בחירה ואין רצון ה' לבטל את בחירת האדם ולכן קשה לעשות נס לצדיק ג"כ באופן זה, ועי' ג"כ באוה"ח בזה, וא"ש קו' הרא"ם הנ"ל. ועי' בהגהות מראה כהן בש"ס דווילנא שבת כ"ב: ובס' ברכת אברהם על מס' עירובין דס"ג כ' עפמ"ש רז"ל שאלו לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדרים. השיב אני פרצתי גדרו של עולם במה שדחפה לחוה לעץ, כן כל מדבר לה"ר בכלל פורץ גדר עד שהורגת ג' ולכן ישכנו נחש לנחש. ולפי"ז נתכוון ראובן להראות לאחיו במופת שאין ליוסף חטא לשה"ר והראי' שינצל מנחשים שהם מוכנים לנקום במי שדובר לשה"ר עש"ה, ובאמת מבואר כן בזה"ק דמשו"ה השליכו לבור נחשים משום

דנחש מחית על לשה"ר, ועי' בכל"י, וי"ל דבברכות ל"ג א' במעשה בר' חנינא בר' דוסא עם ערוד שהוא מין נחש וכ' ברש"י מצאתי בה"ג כשהערוד נושך אם הערוד קודם למים מת האדם ואם האדם קודם מת הערוד ונעשה נס לרחב"ד ונבקע מעיין מתחת עקבו עכ"ל, ולפי"ז הודיענו התורה שיוסף לא חטא בלשה"ר דהשליכו לבור של נחשים ולא המיתו אותו. וא"ת משו"ה לא המיתו אותו שיוסף קדם למים ע"ז אמר מים א"ב אבל נחשים ועקרבים יש בו ואפ"ה לא שלטו בו. ופפי"ז י"ל בפ' עקב (ח' ט"ו) המוליכך במדבר נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים המוציא לך מים מצור החלמיש וק' מה התירוץ על הסכנה דנחש אשר הוציא מים מצור ולהנ"ל ניחא דאם יש מים ג"כ ניצל מנחש דיכולו לרוץ ולהקדים למים ועי"ז ימותו הנחשים מקודם כמו ברחב"ד, ועי' בסי' מ"ט:

ובמדיר פפ"ד דהפשיטו ד' בגדים ממנו וכ' ביד"מ. ע"פ הזהר דהי' ד' בגדים שכהן הדיוט משמש בם. ובגדי כהונה מכפרים על לה"ר ודוקא בעודם עליו. אבל באינם עליו אינם מכפרים כמו בציץ. והם רצו לדונו על לה"ר שדינו שנחש מכישו ואם הי' הכתונת עלי' הי' מגין עליו ע"כ הפשיטו והשליכו לבור:

ובמד"ר אי' ב' בורות הי' א' מלא צרורות וא' מלא נחשים, ובכת"א כ' דעיקר שנאתם הי' בשביל החלומות ובפ' הרואה נ"ה ב' רמי כ' בחלום אדבר בו וכ' החלומות שוא ידברו ומשני כאן ע"י מלאך כאן ע"י שד, ושם בדס"ב א' אי' הצנוע בבית הכסא ניצל מנחשים וגם חלומותיו מיושבים עליו ופרש"י שאין מזיקין מבהילים אותו, וכ' בפ' מי שאחזו ס"ח א'. שמזיקין מצוין בבורות, ולפי"ז הי' רוצים לבחון אם חלומו ע"י מלאך אי ע"ד שד, ולכך השליכו אותו לבור של נחשים וגם מזיקין מצוין שם ויתברר אי ינצל ראי' שחלומותי' מיושבין עליו, ולא באו ע"י שדים ורק ע"י מלאך ואי לא ינצל מסתמא אין חלומותיו מיושבים עליו ובאו ע"י שד ושוא ידברו. ובכל"ח כ' עפמ"ש ריב"ב ביבמות שם דנפל לבור של נחשים אין מעידין עליו שמא חבר הוא ויודע ללחום. ויוסף ידע חכמת כשוף ובטח יודע ללחוש. ובסנהד' נ"ו ב', אי' ב"נ מוזהר על כישוף והמזרחי כ' דב"נ אסור להציל עצמו במה שמוזהר אף במקום סכנה וחייב למסור על זה דלא כ' בב"נ וחי בהם, והשליכו אותו אם יציל עצמו א"כ סובר דהשבטים להם דין ישראל ויכול להציל עצמו במקום סכנה א"כ מותר להם מפרכסת. וא"כ עי"ז יתחזק שנאתם שהוציא דיבה עליהם שלא כדין ע"ש. ובאמת קדמו בפרט הדבר בריב"א על בעה"ת וז"ל דלטובה נתכוון דאי' ביבמות נפל לחפירה של נחשים אין מעידין שמא חבר הוא ויוכל להנצל וכו'. וא"ש המד' הילד איננו ואני אנה אני בא במעשה בלהה. דסבר דהנחשים אכלוהו

ולא רצה להציל עצמו וע"כ דידע יוסף דיש להם דין ב"נ להחמיר דאסור להציל עצמו במקום סכנה. וב"נ אסור בפלגש אביו. וא"כ חטא במעשה בלהה:

ובהקו' הנ"ל איך כ' על ראובן למען הציל אותו מידם אם השליכו לבור נחשים איה ההצלה, י"ל עפמ"ש בפ"א מ"ד דתמיד הולך במזרחו של כבש כעשר אמות וכו' וע"ש בתוס' יו"ט שהק' הא בעינן ושמו אצל מזבח והי' לו לקרבו אצל המזבח ועדיין הוא רחוק ממזבח כ' אמה, וכ' מדכ' והשליך אותו אצל המזבח ולא מקרי השלכה פחות מכ' אמה ע"ש, ועי' במעילה י"א ב' ובתוס', ומעתה דכאן כ' וישליכו אותו הבורה ואין השלכה פחות מכ' ויותר מכ' לא שלטה בו עין כמ"ש בריש סוכה ולכן לא ידעו שיש בו נחשים. וי"ל בזה סמיכת המימרות בשבת דכ"ב, נ"ח שהניחו למעלה מכ' פסולה והסמיך מים אין בו אבל נחשים י"ב. ומ"מ ל"ק דכ' למען הציל אותו מידם מדכ' וישליכו ע"כ יותר מכ' אמה ולכך לא ראה ראובן ולא ידע שיש בו נחשים ושפיר העיד עליו הכ' למען הציל, ועי' ג"כ בזה דבר נכון בקובץ דרושים ח"א כרך ב' סי' מ"ח ומהאריכות לא העתקתי:

פסוק כה

רש"י נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע. עי' בס' תולדות אפרים דס"ג שמזהיר מאד להתרחק ממקום טומאה גם בבית הכסא כשאין צריך עוד לנקביו לא ישהה, וכמו בגד משי רבב כל שהוא מפסיד. והריח עושה רושם בשכלו כברכות מ"ג ב' ריח נשמה נהנת ממנו. ובסנהדרין ד"ע ע"א חמרא וריחא פקחין, ובהוריות י"ג ריח מאוס קשה ללימוד, ותיבתו של משה נעשה בחומר מבפנים שלא יריח זפת וכן ביוסף כאן ועי' נדרים מ"ט ב' בר' יהודה. דכ"ד בתי כסאי מביתי' עד בי מדרשא ונכנס לכאו"א ולא שהה באחד אלא ברגע שכלה ההכרח יצא ממקום מטונף. ועי' מג"א סי' ד' סקי"ח:

פסוק כו

מה בצע. רש"י ממון י"ל דההורג נפש מג' סיבות. א' לקחת ממנו, את ממונו, ב', ששונא לו שעשה לו רעה הרגו מנקמה, ג', להתפאר בגבורתו ועי"ז יפול פחדו על כל אדם. ואמר יהודה שלא ימצאו כל הסיבות הללו, על הא' אמר מה בצע הלא אין לו כסף, ועל הב' כי נהרוג את אחינו ול"ש נקמה בעצמנו ובשרנו, ועל הג' אם להתפאר בגבורות. הלא וכסינו את דמו אנו מוכרחים להעלים הדבר לכן טוב שנמכרנו, ועי' בס' מנחה בלולה. ועפר יעקב, וראיתי עוד דאי' בגמ' אין מקבלין תנחומין על החי וגם אין שכינה שורה מתוך עצבות, וא"כ לכך לא נתגלה ליעקב מכירת יוסף דאין שכינה שורה כנ"ל, אבל אי הרגו ליוסף ואז הי' קיבל תנחומין והי' השכינה שורה על יעקב והי' מגלה לו שאחיו הרגוהו, וז"פ מה בצע להרוג אחינו הלא אנו צריכים לכסות דמו היינו להעלים ממנו ואם נהרגנו ישרה השכינה על יעקב ויגלה אותו:

ובתנחומא ופסיקתא פ' תשא כשישבו לאכול אמר יהודה לאחיו המוציא אתם מברכים ואת יוסף אתם מבקשים להרוג ופליאה ובס' מרגניתא דרב להגר"ב פרענקיל כ' דבברכות דל"ח א' פלוגתא אי לברך מוציא לחם מן הארץ או המוציא דמ"ס המוציא לשעבר משמע ומ"ס המוציא להבא, וי"ל דהני תנאי כהני תנאי בערכין ט"ו ב' מה תקנתן של בעלי לשה"ר אם ת"ח יעסוק בתורה שנ' מרפא לשון עץ חיים, וח"א סיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד, וי"ל טעם על שהע"ה שאמר מרפא לשון עץ חיים. ודרשו חז"ל זאת תורת המצורע המוצא רע, התורה רפואה עלשה"ר. א"כ מ"ד סיפר יש לו תקנה שיעסוק בתורה אף שכבר הוציא רע יעסוק בתורה. ס"ל כמ"ד המוציא לשעבר ומ"ד סיפר אין לו תקנה ורק התקנה שלא יבא ללה"ר יעסוק בתורה ס"ל המוציא להבא משמע, וה"פ זאת תורת המוצא רע כשרצונו לספר לה"ר יעסוק בתורה וינצל, ושנאת השבטים בשביל לה"ר ויוסף למד תורה כמשחז"ל כי בן זקונים כל מה שלמד משם ועבר מסר לו, וז"ש אם המוציא אתם מברכים ולא מוציא ש"מ דהמוציא לשעבר משמע, וא"כ סיפר יש לו תקנה, א"כ למה אתם הורגים ליוסף שיש לו תקנה:

פסוק כז

לכו ונהרגהו. עי' במפו' ור' בחיי כ' אף דמדינים מכרוהו ולמה נקרא מכירת יוסף על שם השבטים רק שהי' בסבתם ונקרא על שמם, ועי' באריכות בבינה לעתים דרוש נ"ז. וע"ע בס' חסידים סי' י"א, אין חסיד רק מי שמעביר על מדותיו וכן יוסף מחל להם ולא שלם להם גמולם, וע"ש בפי' אזולאי דאם מחל להם למה אחז"ל דגלות מצרים הי' עבור חטא מכירת יוסף, וגם גזירת המן אי' במדרש שהי' בחטא זה, וגם עשרה הרוגי מלכות באו י' שבטים בגלגול וקבלו ענשם, וכ' דחטאו בב'. עם יוסף וחטאו לה', שהי' חילול השם בעיני פרעה ומצריים אף שלא ידעו בבירור המעשה, וי"ל גנוב גנבתי שהי' הולך יחידי בשדה ונגנב ומכרוהו. מ"מ לא יבצר שאחד ידע או הבין, ואף שמחל להם פש גביי' חטא לשמים ונענשו. ומדקדקין עם צדיקים כחוט השערה:

פסוק כט

אנה אני בא. במד' במעשה בלהה. עמש"ל, וי"ל דאי' ברש"י אנה אברח מפני צער של אבא, וידוע דתשובה באותו מקום. ובאותה אשה, והתאונן אנה אני בא במעשה בלהה, כיון דמוכרח לברוח שוב לא יכול להיות תשובה באותו מקום ובאותה אשה ובס' חדרי תורה כ' דקודם כ' שנה אינו נענש בידי שמים. ואי' דראובן בשעה שעשה אותו מעשה הי' בן י"ז שנה וחשב שלא מגיע לו עונש, אכן בער ואונן נענשו אף שהי' קטנים כ' הרא"ם שהי' חריפים ביותר ונידונו קודם מכ' וראובן שבא לבור וראה שיוסף איננו אף שהי' בן י"ז למד מזה שמענשין אף קודם כ' לפום חורפי'. ואחזו רעדה שיענש ג"כ על

מעשה בלהה. וז"ש "הילד" איננו כלו' אף שעדיין ילד ונענש, ואני אנה אני בא במעשה בלהה, ועי' בקובץ דרושים ח"א כרך ב' סי' מ"ח מ"ש בזה:

פסוק ל

הילד איננו. עי' שו"ת מהר"ם פדוואה סי' צ' שהוציא מכאן דילד נקרא גם יותר מי"ג שנה דהרי יוסף הי' בן י"ז ומשו"ה פסק הרמב"ם בפ"א מגניבה דקטן שגנב פטור לשלם אף כשהגדיל דלא כמו שהוציא הגהות אשרי פ' החובל סי' ט', וסופ"ב דב"ק מרש"י ב"ק צ"ח ב' דכפי' רפרם לר' אשי לשלם, וכ' רש"י ששרף שטר חבירו בילדותו הרי שחייב מה שהזיק בעת שהי' קטן. ולפי הנ"ל י"ל שהי' אז יותר מי"ג שנים, כי כוונת רש"י רק להסיר מן ר"א הנבלה בהיותו חשוב, ומצינו ג"כ רבי שנית לן בילדותך ומסתמא לא הי' קטן רק ההיפך מזקנתך. וכ"כ הרמב"ם שם דמ"מ בשעת מעשה לא הי' בר דעת ע"ש וכ"כ בפ"ד ה"כ מחובל. וחו"מ סי' תכ"ד סעיף ח'. ופסקי מהרא"י סי' ס"ב. ובטו"ז או"ח סי' שמ"ג סק"ב. ובגידולי תרומה שער ל"ו ח"ב סי' ו', והובא ג"כ במשל"מ פ"ד הי"ד ממלוה ד"ה והיכי שהקטנים ע"ש, וע"ע בשו"ת הרדב"ז ב' אלפים שי"ד. ותשו' מהרמ"ע מפאנו סי' פ"ט. ותוספות יו"ט פ"ז מ"ג דתרומות, וחי' רעק"א חו"מ סי' רל"ה סעי' ט"ו, ושו"ת רע"א סי' קמ"ז. ובס' חסידים סי' תרצ"ב, ובשו"ת שבות יעקב ח"א סי' קע"ז, ומשנת חכמים סי' ב' בצפנת פענח אות כ"ד, ושו"ת בית יעקב סי' ג':

ובחידושי להלכות עדות כתבתי בזה דהנה מה שקטן פסול לעדות כ' רש"י בב"ק פ"ח א', מטעם עדות שא"א יכול להזימה דקטן לאו בר עונשין הוא. (ועי' בהגהות רע"א שם. ובתשובותיו סי' קע"ו) ובדף ע"ה ב' כ' דעדות שא"א יכול להזימה מחשש שקר אי אינו בהזמה לא ירא ויעיד שקר ע"ש, ולפמ"ש רש"י הנ"ל בדצ"ח ששרף שטר בילדותו, והוציאו מזה דקטן חייב לשלם בגדלותו מה שהזיק בקטנותו, וא"כ קשה אמאי פסול לעדות קטן דהטעם משום עשאאי"ל, והא כאן לא ישקר קירא דיחייב לשלם כשיגדל. והוא קו' מושכלת. ואי"ל דיש לחלק דרש"י כ' רק בדינא דגרמי דשרף שטר דהוי ממונא. אבל בהזמה דהוי קנס פטור כשהגדיל אך לפמ"ש אא"ז הש"ך בסי' שפ"ו ושאר פוסקים דאף דד"ג קנסא הדק"ל:

ונלפע"ד ונקדים דברי הרמב"ם בפ"כ מהל' עדות דבמלקות לא אמרי' כאשר זמם ולא כאשר עשה, ואף אם לקה והוזמו מחויבין, וכ' התומים סי' ל"ח די"ל סברא על מיתה דכאשר עשה פטורים. דאם יעידו על א' שהרג ויוזמו והוא יודה שהרג אין דנים בהם דין הזמה דיכולין לומר דהבע"ד מודה לדברינו, וכעין מ"ש בב"ק דע"ה ע"י בפניכם טבחתי ומכרתי דהוי עשאאי"ל. והטעם דע"ז חידוש ואין לך אלא חידושו היכי דאינו מודה וזה

טעם דאם נהרג אמרינן דילמא אי הי' חי הי' חודה לדבריהם, אבל כשחי אמרי' אם בדעתו להודות יכול גם עתה להודות משו"ה במלקות דחי אמרי' אף כאשר עשה דל"ש דילמא הוי מודה דיכול גם עתה להודות ע"ש ופח"ח, וא"כ נולד מזה דבר חדש דאם יעידו על א' שחייב מיתה ויודה לדבריהם פטור ממיתה דהוי עשאאי"ל דאם יוזמו אין נידונין דהבע"ד הודה לדבריהם, ואין זה חידוש כל כך דהרי דעת רש"י במכות ד"ה ע"א דבכל חייבי מיתות אם הודה אף דבאו עדים אח"כ פטור משום מודה בקנס, ואף שתמהו בתוס' שם דא"כ כל חייבי מיתות ב"ד יודו ויופטרו, אכן דברי רש"י נכונים כמ"ש בב"ק דפ"ה ב' ע"ש בפנ"י שם שמתרץ דבריו, ועי' ג"כ בשו"ת מהר"ם מינץ סי' י"ד בהגה:

וגם היטב דיבר בזה בתשובות הרי"מ בחי' זבחים דע"א בתד"ה לפי. שכ' כלל כל היכי שבדיני ממונות מועיל עדותו. בד"נ מועיל להכניס אותו לכיפה, כמו עדות מיוחדת ובלא התראה, וא"כ הודאה דמהני בממון מועיל בד"נ להכניסו לכיפה, וא"כ ל"ש דיודו ויופטרו. דיראים דאם יודה יכניסו אותו לכיפה וימות שם ע"ש, ועי' בזה בס' אהבת דוד לזקיני הגאון מלאסק ז"ל קונטרס א' שמעתתא ד' עש"ה, וכן י"ל אף לתוס' דאם הודו ואח"כ באו עדים דמחויבין מיתה, ח"מ אם יודו תכ"ד של עדים יופטרו דאינו בהזמה וכנ"ל ול"ש כל חייבי מיתות יודו ויופטרו דהא בעי תוכ"ד ואם יארע שיודה באחת יופטר:

ובהתומים הנ"ל יש לפשוט. אם העידו על א' שחייב חיתה ואח"כ מת הנידן מעצמו ולא ע"י ב"ד אי שייך כאש"ז ולא כאשר עשה, ועשו"ת בית שמואל אחרון חו"מ סי' י"ז שפשוט בעיניו דחייבים העדות מיתה אף שמת קודם שהוזמו במיתה חטופה ע"ש ולפמ"ש התומים פטורים העדים דכל הטעם דלא כאשר עשה דילמא הוי מודו להו, וא"כ אין חילוק בין נהרג ע"י ב"ד או מת מעצמו סו"ס לא יוכל להודות וכמובן:

והנה בסי' כ"ט ול"ח איתא עדים שאמרו עדות שקר העדנו אין נאמנין דכיון שהגיד א"ח ומגיד רק מחויבין מדר"ג ע"ש, וזקיני ז"ל באהבת דוד דל"ז הביא בשם הר' יהונתן ורשב"ש סי' תס"ג שכ' דאין המלוה גובה מלוה ולוה חוזר לעדים. רק המלוה גובה תיכף מעדים ואינו יכול לגבות מלוה פ"ש. ומאוד תמוה דהנה כיון שהגיד א"ח ומגיד והגדה ראשונה קיימת, ולמה לא יוכל המלוה לגבות מהלוה, ומה לו לילך להעדים. וכמ"ש הסמ"ע סי' ל"ח סק"ב ע"ש ולפענ"ד דיש להסתפק באומרים עדות שקר העדנו ואח"כ הוזמו על עדות הראשון אי מועיל הזמה, ונראה דל"מ ואמינא טעמא דמסתבר דלא הוי בזוממי זוממין דאי יוזמו אותן המזימין יהי' פטורין, דאף דשקרו וגרמי לעדים לשלם. אך ז"א דהא העדים מודו בעצמו ששקרו ובכה"ג אין דנים בהם דין הזמה וכמ"ש התומים

הנ"ל, וג"כ ל"ש דהם גרמו בעדותם השקר שעדים ראשונים שלחו, דהא אף בלא הזמה הי' חייבים דהא כבר אמרו עדות שקר העדנו, וא"כ ל"ש הזמה בזוממין וממילא גם העדות הראשונים מה שלוה מפלוני בטיל, דל"ש בהזמה דאינו בזוממי זוממין. ומשו"ה כ' הראשונים הנ"ל דא"י המלוה לגבות מלוה דהא בשעה שאמרו ע"ש העדנו בטיל כל העדות. דל"ש כיון שהגיד א"ח ומגיד, ז"א דאינו בהזמה עדות הראשון דאינם בזוממי זוממין. ומשום זו אין יכול המלוה לילך להלוה, ושוב ראיתי בש"ך סי' ל"ח סק"ב שתי' שי' ר"ח דהו"א דל"מ הזמה ע"ש. ובתומים סי' כ"ט סק"ה תמה דא"כ לעולם העדים יאמרו ע"ש העדנו, דל"מ חזרה והזמה ל"מ עש"ה. ועי' בחידושי הרי"מ סקי"ג העיר דליכא בזוממי זוממין דיכולין לומר דבלא"ה לא הזיקו דע"ש העדנו חייבין מדד"ג ע"ש ויל"ע בזה) רק להעדים יכול לומר אני איני מאמין מה שאתם אומרים ע"ש העדנו. רק לעדות הראשון דכיון שהגיד כו'. ואף לפי דבריכם בעצמם, אתם שקרים בממנ"פ או עדות הראשון שקר. או מה דע"ש העדנו שקר, ושפיר חייבין מדד"ג מדד"ג. ולפי"ז מיושב רש"י הנ"ל דקטן פסול לעדות משום עשאאי"ל דאינו ירא מהזמה ול"ש דיחייב כשיגדיל, ז"א דמתי יוזם. בעת קטנותו ל"מ דאין מזיחין אלא בפניהם וקטן כשלא בפני' דמי וכמ"ש בב"ק דקי"ב ע"ש, ורק יוזם כשיגדיל א"כ יכול לומר בעת קטנותו עדות שקר העדתי ויופטר לשלם דאין עונשין לקטן כנ"ל, ואף כשיוזם לכשיגדיל הא ל"מ הזמה כמ"ש דהיכי דאמר ע"ש העדתי ל"ח הזמה דאינו בזוממי זוממין דהוא מודה להמזימין, ושפיר קטן פסול לעדות דאינו ירא מהזמה דלא ישלם לעולם מחמת הזמה דיכול לומר בקטנותו ע"ש העדתי ול"מ הזמה אחר זה, ובחי' הארכתי, ואף שהוא רק לחדודי כתבתי אותם מחמת שחביבים עלי דברים שכתבתי בימי חורפי:

פסוק לא

וישחטו שחטו שעיר עזים. רש"י דמו דומה לדם אדם, עי' שו"ת חות יאיר סי' ל' שמעתי מקשים מגיטין נ"ז בנבוזראדן דשחט על דם זכריה פרים ואילים וכבשים ולא אידמי, ותי' לחלק דשאני אם שניהם מונחים לפנינו אז אין דומין אבל אם א' לפנינו אז יש לטעות והביא ראיות ע"ש. ובס' זכרון יעקב הק' עליו כיון דבאמת אינם דומין אלא אם א' לפנינו אז יש לטעות א"כ השבטים איך לא חששו שמא אביהם לא יטעה, או דיהי' לפניו דם אדם אחר ויהי' ניכר בזה רמאות בני', לכן י"ל דודאי שניהם דומין אפי' המה לפנינו ומה שלא הי' דומים לדם זכריה משום דזה הדם הי' מונח שנים רבות קודם ביאת נבוזראדן, ובודאי אם הביא דם עזים שהי' נשחט מימים רבים כמו זה הי' דומה. ואלו לא נשתוה מפני הזמן רב שביניהם. ואי"ל א"כ למה הביא דם פרים ואילים לראות אם

דומים, אימא ג"כ יש חילוק דאלו נשחטו עכשיו ודם זה מונח מכבר, י"ל כיון שהי' דם תוסס כמבואר שם, ובמד' איכה ואין דרך דם לתסוס אם מונח מימים רבים, אם לא ששחטו זמן מועט קודם לכן, לכן הביא בהמות לראות אם שווין. משא"כ ביעקב בודאי יטעה ויסבור שזה דם בנו שנהרג באותו זמן ששחטו גדי עזים, או אפשר דעיקר תמיהת נבוזראדן הי' בתסיסת הדם והשיבו לו שזה דם קרבן ולהכי בדק בבהמות אלו אם גם דם זה תוסס ולא אידמי לי'] ר"ל שלא הי' תוסס כמו זה אף דבמראה שווין מ"מ בתסיסה לא דמי, שוב מצאתי בחי' מהר"ם שיף גיטין נ"ז וז"ל בחזקוני דם עזים דומה לדם אדם מקשה מהכא, ול"ק חדא כששניהם יחד זה לעומת זה אז ניכר ההבדל כמו כאן. גם כאן מרתח כדי לנקום נקם. ובמראה דוקא שווין עכ"ל:

פסוק לג

חיה רעה אכלתהו טרף טורף יוסף ערש"י שתפו להקב"ה עמהם. וימאן להתנחם, יש לומר הפשט דהכיר בדבריהם שהם שונאי יוסף מדלא הזכירו שמו יוסף רק בנך כמ"ש בשאול (שמואל א' כ' כ"ז) מדוע לא בא בן ישי אל הלחם, ומשו"ה לא האמין להם. וז"פ טרף טורף יוסף שאתם טרפתם ממני את שמו יוסף הסימן שאתם גורמים בדבר, עוי"ל הכפל טרף טורף. אף דחיה ההוא סופה לטרוף כמ"ש בפ' נח מיד כל חיה אדרשנו (ט' ה') עי"ש ברמב"ן עכ"פ בזה לא יתרפא צערו מיוסף:

ובשו"ת מהרי"ק שורש ל"ו הביא האגדה שעשו בני יעקב חרם שלא יגלה א' מהם לאבי' ולא הי' עשרה כי ראובן ל"ה שם. שתפו להקב"ה וכשבא ראובן שתפוהו גם עמהם וכ' וז"ל מה הי' כחם יפה לשתף להקב"ה, ודאי שתמי' גדולה הוא, אמנם נלע"ד דמה ששתפו להקב"ה הי' על ספק שאולי יסכים הקב"ה עמהם כאשר הוברר למפרע שהסכים שלא גילה ליעקב, ואל תשיבני מרש"י נצצה בו רוה"ק סוף תתגרה בו פוטיפר ולמה לא גילה לו הקב"ה לפי שהחרימו, משמע שאלמלא השיתוף הי' הקב"ה מגלה לו וכן משמע מל' האגדה שהביא רמב"ן בדיני חרמי צבור שלו, ואף הקב"ה אף שכ' מגיד דבריו ליעקב דבר זה לא הגיד מפני החרם ע"כ. נלע"ד דודאי מתחילת הסכים עמהם וכמ"ש רש"י בחומש כנגד כ"ב שנים שלא כיבד אביו ואמו נגזר עליו במדת הדין שיצטער כ"ב שנה, ומ"מ ראוי הי' יעקב להפך הגזירה בתפילתו כדאי' בסוכה די"ד למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר כו' דמהפכין ממה"ד למדה"ר, וכ"ש כאשר נודע ליצחק שאלי' כ' ויעתר כו' והוא הי' יודע ובוכה על צערו של יעקב כמ"ש שם רש"י ולמה לא התפלל כו' א"ו ששתפו להקב"ה והסכים בחרם, וכיון שנגזר בחרם הי' נגזר הדין שיש עמו שבועה שאין נקרע, כמ"ש בר"ה די"ח דגז"ד שיש עמו שבועה אינו נקרע אפי' בצבור, וכן פרש"י בפ'

חקת (כ' י"ב) וז"ל ולכן לא תבואו בשבועה נשבע בקפיצה כדי שלא ירבה בתפלה על כן, הרי לך שאלמלא השבועה הי' מרבה בתפלה ונקרעה הגזירה אלא השבועה עכבה וג"כ נאמר הכי בענין זה דיעקב דהי' ביד יצחק ויעקב לבטל הגזירה דכ"ב שנה אם לא דהסכים ה' בשבועה, ותדע שכן הוא דהרי באותו אגדה מסיים וז"ל ואב"ע החרם הוא בשבועה. ושבועה הוא החרם, ותימה דמה ענין דר"ע לכאן, א"ו נראה שבא לומר למה לא הרבו יצחק ויעקב בתפלה, ומתרץ מפני שהחרם הוא השבועה וגז"ד שיש עמו שבועה א"א לבטלו. ואם נפשך לומר דמ"מ מנ"ל לרש"י שלולי החרם הי' מבטלים הגזרה, נאמר שכך הי' הגזירה מלפניו שלא לבטלה כלל אפי' בלא השבועה כנגד כ"ב שנה שלא כיבד או"א, נלע"ד שא"כ שעדיין הי' הגזירה מלפניו קיימת מכל וכל לפני הקב"ה עד כי לא הי' רוצה לבטלה גם בלא שבועה א"כ לא הי' רוה"ק נוצצת בו לשום בפיו דברים של גילוי, כגון הך דחי' רעה אכלתהו סוף שתתגרה בו אשת פוטיפר, וכן משמע מל' רש"י שכ' ולמה לא גילה לפי שהחרימו כו' נראה דמתוך מה שהי' נצצה בו רוה"ק הוצרך לומר שמפני החרם הי' וכדפירש, והשתא א"ש מה שפי' רש"י בסמוך לו ימים רבים כ"ב שנה על כ"ב שנה שלא קיים כבוד או"א ומה קשה לו כאן לפרש כן, אלא ודאי בא לתרץ למה הסכים הקב"ה לחרם שלהם, ובמה הי' כחם גדול הצעיר יוסף קולין בר' שלום:

פסוק לד

ימים רבים. ערש"י ובס' עפר יעקב כ' למה נענש כ"ב שנה. והא אמו נתנה לו רשות להתעכב ימים אחדים ז' שנים כמ"ש בב"ר. ולא הי' לו ליענש רק ט"ו שנה. י"ל כיון שנתעכב שם יותר ממה שהרשוהו נענש גם על מה שהורשה. א"נ אי' במד' שקודם לכחו לארם נטמן י"ד שנה בבית שם ועבר, ובאותן י"ד שנים נכנסו הז' שהורשה וא"ת א"כ הו"ל ליענש כ"ט שנה, כבר תי' המפו' שלא נחשב לו לעון מה שישב ללמוד תורה דת"ת כנגד כולם. ובספר חסידים סי' תקע"ג כ' מ"ש אב שמחל על כבודו כבודו מחול רק מדיני אדם אבל בדיני שמים חייב. ובפי' אזולאי כ' דבזה ניחא משז"ל דנענש יעקב כ"ב שנה על בטול כבוד או"א, ויש להעיר על יצחק דהוא בעצמו צוה וישלח יעקב. וילך חרנה למה לא מחל לו כבודו שלא יענש יעקב, ולהנ"ל ניחא דגם שמחל ואהני לדיני אדם. אבל אכתי פשו דיני שמים. וה' מדקדק עם חסידיו כחוט השערה. וע"ש בפי' אזולאי בסי' י"א עמ"ש בס' חסידים דיוסף מחל להשבטים וק' מ"ש בזהר חדש דגלות מצרים עבור חטא מכירת יוסף, וגם גזירת המן עבור זה, וגם עשרה הרוגי מלכות באו י' שבטים בגלגול, וק' הא יוסף מחל להם, וי"ל דחטאו בב'. עם יוסף וחטאו ג"כ עם ה' דהי' חילול השם לעיני מצרים ופרעה. אף שיש לצדד שלא ידעו הדבר על בוריה וסברו שגנוב הוא

משם. אך מ"מ לא יבצר שא' ידע או הבין, וא"כ מה שמחל יוסף אהני על מה שחטאו לו ולא מה שחטאו לשמים, וע"ע שם בסי' קנ"ב, ובספרו שיורי ברכה יו"ד סי' ר"מ, ועי' ג"כ בשו"ת הרדב"ז ח"א סי' תקנ"ד דהא דכבודו מחול היינו שנפטר הבן מעונש אם לא כבדו אבל מ"מ אכתי מצוה איכא. ועי' פתחי תשובה יו"ד סר"מ סקט"ז:

ערש"י החשבון כ"ב שנה, עי' באבות פ"ה מכ"א בן י"ג למצות פי' רע"ב מדכ' איש או אשה כי יעשו מכל חטאת (נשא ה' ו') ובשכם כ' שמעון ולוי איש חרבו (וישלח ל"ד כ"ה) ולוי הי' אז בן יג"ש, ועי' תיו"ט בשם רש"י נזיר כ"ט ב' וכ' עליו ולא דייק רש"י בחומש וישב ויתאבל שפי' ו' חדשים בבית אל שהוא אחר מעשה שכם. וע"ש בתוספת רעק"א מה שתמה בזה, ובתוס' חדשים ובמחזור ויטרי במשניות דפוס ווילנא, ובאמת דברי רש"י ורע"ב אי' בב"ר פרשה פ' איש חרבו אר"ע בני יג"ש הי', וע"ש ביפ"ת ובנחמד למראה במדרשים דווילנא ותעמוד על בירורן של דברים. והנה המפו' הק' דהא לוי לא הי' אז רק י"ב וחצי וכ' דהו"ל מופלא סמוך לאיש, וקשה דמופלא רק לענין נדרים ותרומות ולא לשאר מילי, דהוי קטן וכמ"ש בנדה מ"ו ב'. והאריך בזה אחי הרה"ג ר' שלמה ואב נ"י בקנטרסו "ערוגת בושמי נרד" בס' חדושי מהרא"ך ח"ב מאא"ז הגה"ק מהר"א הכהן ז"ל אבד"ק סאכאטשוב, ע"ש בערוגה ד':

פסוק לה

ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו. רש"י א"א נמנע מלקרא לחתנו בנו ולכלתו בתי, עי' הגהות יד שאול יו"ד סי' רמ"ה ברמ"א אפי' בנו ובן בנו עשו"ת רמ"א דפוס אמשטרדם בסופו מהגאון ר' שאול ז"ל תשובה בענין זה והעלה דחתנו כבנו, ויש ראי' לזה משבת כ"ג ב' לפירוש השני ברש"י שהי' חמיו וקרי לי' נפיק מיני' דחתנו כבנו ע"ש. ועב"ר פפ"ד ויקומו כו' א"א נמנע מלקרא חתנו בנו, ותמצא בזה בתשו' אחרונים הרבה, וכן ראיתי בגליון שו"ת הרמ"א מאא"ז הגה"ק ר' יהודה יעקב מייזליש ז"ל האבד"ק פיעטרקוב שהביא ראי' זו:

וימאן להתנחם. רש"י א"א מקבל תנחומין על החי, והק' המפו' כיון דלא קיבל תנחומין ממילא ידע שחי, ועי' של"ה כאן בזה, ובס' מכלל יופי עמוד גמ"ח דף ח' כ' דיש ב' סוגים לפעמים יבכו אב ואם על תינוק שמת שיאמרו אם הי' חי הי' צדיק ות"ח ויש להם געגועין על שמת, ולפעמים יבכו על עצמם שיש להם הוכחה שהמה חוטאים שמת התינוק בעונם, ונ"מ אם בוכה על התינוק ברית כרותה שאחר י"ב חודש לשכוח, משא"כ אי בוכה על עצמו שחטא איך יכול לשכוח עצמו כ"ז שהוא חי, וכאן הי' יעקב בטוח שאם לא יעדר א' מבניו בחייו יהי' בן עוה"ב, ועכשיו שסבר שמת הי' געגועין על עצמו לכן

וימאן להתנחם שאין מקבלין תנחומין על חי" ר"ל על עצמו שהוא חי, ויבואר מה שהק' בגמ' בשבת ק"ה ע"ב מפ"מ מתו בניו ובנותיו כשהם קטנים כדי שיבכה על אדם כשר, ומק' ערבונא שקיל מיני' אלא מפני שלא בכה ושערי התירוצים לא ננעלו, וה"פ מ"מ (לא) מתו כו' "כדי שיבכו על אדם כשר' ר"ל שאביו החזיק לעצמו עד כאן לאדם כשר, אך אם רואה שמת תולדתו בחייו ואז יבכה על שהי' מחזיק עצמו עד הנה לאדם כשר, ועפי"ז י"ל גמ' שבת צ"ז א' החושד בכשרים לוקה בגופו, לכאו"ק הא אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה, ה"פ שאין לך כשר בעולם כמו הני מסכני ינוקי, ואם מת תינוק ואבותיו מרגישים שבשבילם מת ודאי מתחרטים על עונותיהם ויכופר, אבל כשתולים במקרה והמה חושדים בכשרים הני ינוקי שנקראו כשרים ואמר שמקרה אחד לכל שמת מחולי, ואז אינם מחזיקים עצמם לחוטאים ולא יעשו תשובה, ואז מגיע עונש על עצמן ולוקין בגופן, עפי"ז י"ל בפ' האזינו וירא ה' וינאץ אע"פ שאין פוגע בנפשות תחלה, אפ"ה ינאץ ה' רחמים מכעס בניו ובנותיו ר"ל שמתו כשהי' קטנים ואפ"ה לא הרגישו ולא עשו תשובה, ויאמר ה' אסתירה פני מהם ר"ל שילקה גופם בעצמם משום כי דור תהפוכות המה אביהם ואמם בנים לא אמון בם, ואומרים שמתו במקרה ואינם עושים תשובה, משא"כ אם נתנו אמונה בם ומרגישים שחטאו ועשו תשובה אזי יכופר להם, עפי"ז יבואר נצבופ הילודים למות, אתמהה הלא לא חטאו, ומתרץ והמתים להחיות ר"ל אביו ואמו שבחייהם נקראו מתים מחמת חטאם ועתה יעשו תשובה ונקראו חיים, והק' התנא א"כ מהראוי שלא ימות התינוק אצל צדיק, וז"א והחיים לידון ר"ל אותם שנקראו חיים אמאי נענשו ומתרץ אע"פ שאינם חוטאין נענשו כדי שישגיחו על אחרים וז"א לידע ולהודיע עש"ה:

ובס' בינה לעתים דרוש נ"א מ"ש כי ארד אל בני אבל שאולה דהול"ל כי ארד אבל אל בני, אם מלת אבל אמר על עצמו, אבל הכוונה ג"כ שכל עיקר צערו על אבדת בנו, אף שאיננו חושש לחלוטין שמת ולפיכך אינו מתנחם וטעם זה כי אתם חושבים שמת ולא יתאבל עלי במותי. ואני לא כן אדמה ויודע אני שבמותי ארד אל שאול על ידי בני בהיותי אבל כי יתאבל עלי. יתעסק בקבורתי ובסבתו אכנס לקבורה כחפצו. וכיון שעדיין הוא חי בכה עליו אביו להתחנן לפני בוראו שיחזירהו לעיניו. וז"ש דוד נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד הם שכחו אותי כאלו אני מת וחושבים כי אין לי עוד תקוה לשוב. אבל הייתי ככלי אובד ואובד כלי מסתמא יש לו סימן ואין הבעלים מתייאשים ע"ש:

בשם הג"ר חיים מוולאזין ראיתי על הא דב"ב ד"ס ע"ב כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה עפמ"ש בפסחים נ"ד ב', גזירה על המת שישתכח. וברש"י וישב, ואם

מתאבל על ירושלים ונחשב אצלו ירושלים בתור חי וקיים שאל"כ היתה כבר נשתכחה מלבו. וא"כ מקוה על בנינה. ועי"ז זוכה שיראה בבנינה ופח"ח. וזה"פ בתהלים (ח"ב ה') אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבור בסך אדדם עד בית אלקים. וק' ל' אעבור בל' עתיד. אך כי מזה שמתעורר בלבו רגשות אבל בהזכירו ירושלים הוא סימן שאינה מתה מלבו. וז"ש אלה כו' אני רואה שבעת שאזכרה אלה הנפלאות בהיות המקדש על מכונו וכשאני מעריך מצבנו עתה מול מצבנו אז אשפכה נפשי ממרירות הלב מזה סימן כי עוד אעבור בסך אדדם עד בית אלקים בקול רנה ותודה:

ושמעתי עוד מאדמו"ר זצ"ל השפת אמת דאיתא דאם אחד עשה שליח ומת השליח בדרך חייב המשלח בעונש שמים. ועי' מג"א סי' תר"ג ח"ש בזה. וגם איתא בגמ' כל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה. וכששלח יעקב ליוסף. ואם מת בדרך יענש יעקב על ידו. ואין מכניסין ליוסף במחיצת השי"ת. והנה הטעם דרק על המת מתקבל תנחומין כיון שמת והוא במחיצתו של הקב"ה. אבל אם רק אומרים שמת ובאמת חי והוא עדיין בעוה"ז אינו משתכח מלב. וא"ש דחשב יעקב דיוסף מת והא דאינו שוכח אותו משום דיעקב נענש עבורו ואין מכניסין ליוסף במחיצתו של הקב"ה. ובדברי שאול מ"ת כ' עפמ"ש בב"י חו"מ סוס"י קפ"ח בשם הגהות מרדכי בפ' האומנין דהאב ששלח בנו בדרך ונתפס דחייב לפדותו דגופו שאול לאביו. והב"י נסתפק אם מטעם שהוא בנו מחויב או שהוא שליחו ע"ש עכ"פ בבנו ודאי חייב בכל אונסין ומכ"ש כשנהרג. וז"ש יעקב כי ארד אל בני אבל שאולה דהיינו בשביל בני שגופו שאול אלי עש"ה. וכן ראיתי בס' ברית אברם דאף דיש פלוגתא אי חייב המשלח תשובה כשנהרג השליח בדרך רק מטעם דלא הו"ל למיזל אבל בבן דמחויב בכיבוד כ"ע מודי דחייב אב בתשובה. וז"ש כי ארד אל בני דייקא:

ובס' עשרה למאה דרוש יו"ד כ' על רש"י אל בני כמו על בני. דבשמואל ב' (כ"א א') כ' ויהי רעב בימי דוד ויבקש דוד את ה' ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים. ואחז"ל ביבמות ע"ח ב' על שאול שלא נספד כהלכה. וצ"ב מנין להם זה. וי"ל דיש ב' טעמים על מיתת הצדיק א'. שמכפר על עון הדור. וב' שלא יראה בהרעה שיבא על הדור. כמ"ש כי תצא אש ומצאה קוצים ואינה מתחלת אלא מצדיקים שכ' ונאכל גדיש. ופרש"י דטובה לגביי' שלא יראו ברעה. והנ"מ דלטעם כפרה א"צ לצדיק יותר גדול. וגם די בצדיק אחד כמ"ש אני נוטל צדיק א' ומכפר. משא"כ לטעם ב' אין כל צדיק זוכה לזה רק היותר חשוב דאל"כ כל הצדיקים יאבדו חלילה שלא יראו ברעה ועוד נ"מ דלטעם א' אין להתאונן על הדור רק על הצדיק שנתפס בעון הדור ולטעם ב' אין לבכות על הצדיק אדרבה טובה לו כמ"ש

רש"י רק על הדור. וההפרש בין "אל לעל" הוא למשל אם נאמר ויקונן ראובן על שמעון הפשט שמקונן על שמעון בעצמותו. ואם נאמר ויקונן ראובן אל שמעון הפשט שמקונן על הרעה שיבא בשביל שמעון. ודוד לא הי' חושב לשאול לצדיק המובחר שמיתתו תהי' שלא יראה ברעה. ורק לכפר והראיה שנא' ויקונן המלך על שאול ולא כ' אל שאול. ולא חשב שהרעב מחמת מיתת שאול וחשב להיפך שמיתתו לכפר. לכן כ' ויאמר ה' אל שאול ר"ל שה' אמר לדוד טעית במה שאמרת על שאול כי הול"ל אל שאול דמיתתו שלא יראה ברעה. וז"ש חז"ל שלא נספד כהלכה, וא"ש בפ' שמיני (י' ג') ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר ה' בקרובי אקדש פרש"י הייתי סבר שיתקדש או בי או בך עכשיו אני רואה שהם גדולים. ר"ל שסברתי שמיתת צדיק מטעם כפרה אז הי' די באחד או בי או בך, אבל עכשיו דמתו ב' ע"כ שלא יראו ברעה. וכיון דאנו נשארנו ע"כ הם גדולים ממני וממך:

אבל שאולה רש"י סימן זה מסר בידו כו' י"ל אחר שראה שנענש יוסף וחשב בשביל שדיבר לה"ר וא"כ גם יעקב נענש עי"ז כמ"ש בערכין ט"ו. דכך נפרעין ממקבלי לה"ר וג"כ ירד שאולה בשביל חטא לשה"ר. ועי' מהרש"א יבמות צ"ו ב' בש"ס ווילנא במהדורא בתרא. עפמ"ש רש"י כ"מ שלמד משם ועבר מסר לו א"כ נצטער כמו שנצטער דוד. וביקש שיאמר שמועה מפיו ואמר עכשיו שנטרף יוסף לא יהי' מי שיאמר דבר תורה משמי וארד אל בני לשאול. כאבל שאסור לו לדבר מדכ' ועל שפתם יעטה. כן לא יהי' שפתיו דובבות. וא"ש דגבי בנימין לא אמר אבל שאולה אלא ביגון שאולה. וז"ש יעקב אמותה הפעם אחרי ראותי וגו' ע"פ אם שפתותיו נעות בקבר כאלו חי ואמר עכשיו שעודך חי יהי' מי שיאמר שמועה מפי ואמותה הפעם הזאת. אבל אח"כ בקבר אהי' כחי. וז"ש במגילה ט"ז ב' ששלח לו יין ישן ע"פ ירו' הובא בע"י מס' שקלים על גמ' זו מה הנאה יש לו בהדין דשתי קונדיטין. רי"א כדין דשתי חמרא עתיק אע"ג דשתיא לי' טעמא בפומא. ממילא אמר שהודיע לו שפירש ממנו בפ' עגלה ערופה להודיע כי עדיין לימודו בידו ולא שכח כלום ממילא יהי' שפתותיו דובבות בקבר כאלו חי ורמז שיהי' לו אז הנאה כמו ששותים יין ישן עכ"ל:

ועי' בס' בנין דוד על איכה (א' ז') מזקיני הגאבד"ק לאסק ז"ל שכ' דביעקב מצינו ויתאבל על בנו. וכ' רש"י דהי' סימן אם לא ימות א' מבניו בחייו יירש עוה"ב והי' אבלותו שירא לנפשו. אבל ביצחק כ' ויבך אותו אביו כמ"ש רש"י שהי' מצטער בצערו של יעקב לכן לא הי' בגדר אבלות רק בגדר בכיי'. וז"ש רז"ל כל המתאבל על ירושלים ואין בכייתו חנם רק לתועלת דעי"ז מעורר לבו לתשובה לכן רואה בשמחתה עש"ה. וע"ש בקונ' מילי

דהספידא מבנו דודי הגאבד"ק וויערושוב וליטומירסק ז"ל אות יו"ד. על מחז"ל במגילה ט"ו א', צדיק אבד לדורו משל למרגלית כו'. כמו אבדה אם מחפש יוכל למצוא כן הצדיק אם אנו נשוב להשי"ת יחזיר אבידה בזריחת שמש אחר. ואחז"ל ברכות י"ח א' צדיקים במיתתם קרוים חיים. וי"ל הפ' וישב וימאן להתנחם שהגזירה על מת שישתכח ולא על חי, וקשה דא"כ הי' לו לידע שיוסף חי. גם מ"ש רש"י סימן אם ימות כו' תמוה מה פחד הי' ליעקב מגיהנם. הא בעת שנסתלק הב"ח לא רצה לילך לג"ע רק לגיהנם לסבול עם הרשעים או להוציאם וציננו לו גיהנם ל' יום. וכן הבעש"ט אמר אם רצון ה' לדונו בגיהנם יעבוד השי"ת בזה. גם קשה אם לא הרגיש בעצמו חטא למה פחד וי"ל דאיתא ביומא ל"ח בזכות צדיק אחד עולם נברא ע"ש הרי דאם יש בדור צדיק גדול העולם עומד בזכותו, וע"כ הא דמת לכפרה היינו אם בחייו לא הי' כ"כ זכותו גדול שיהי' העולם עומד ויכפר על הדור. והנה ליעקב קראו ה' אל. וגם בניו הי' צדיקים גדולים והי' סימן אם יחי' בניו אז ראי' דהם גדולים מאד ובזכותם יכול העולם לעמוד וא"צ כפרה להדור. אבל אם ימות א' מבניו ראי' דלא הי' כ"כ זכות להם להתקיים העולם ע"י. וצריך צדיק למות לכפר. וכל זה אם הבן צדיק אבל אם חוטא יכול להיות שבעונו מת. ומדלית זכות ליעקב להגן על הדור בחייו שלא יסתלק צדיק בחיי יעקב בודאי יש חסרון בו ויש לו לפחוד מגיהנם. והסימן על זה גזירה על המת שישתכח וצדיק במותו הוא חי ועל חי ל"ה גזירה שישתכח, א"כ זה הסימן אם יהי' נשכח אין לו לפחוד מגיהנם. אבל אם לא ישכח בודאי צדיק הי' ולמה מת ויש לו לפחוד מגיהנם. ואין הכוונה על הגיהנם רק ע"י החסרון שבו עש"ה. ועמש"ל בשם מכלל יופי:

ויבך אותו אביו. רש"י יצחק עי' בספר שמע שלמה דקשה לי' דתחלה בכי ואח"כ אבלות לזה כ' דקאי על יצחק. וצ"ע הא דכ' ולמה לא התאבל יצחק שידע שחי, ות"ל שפטור להתאבל כמ"ש הרמב"ם דדוקא על הקרובים שכהן מטמא אדם מתאבל, וי"ל כיון שקודם מ"ת הי' מחמירים האבות והי' מקיימים אפי' דברי דרבנן תדע דמה"ת ליכא רק יום א' וז' רק מדרבנן וכ' ויעש לאביו אבל שבעת ימים ה"נ הי' ליצחק לקיים מ"ש חכמים כל המתאבל על קרובו מתאבל על מת שמת לקרובו עש"ה. ובס' צבי לצדיק הביא בשם החכם צבי ז"ל עפמ"ש במו"ק כ"ז ב' כל המתאבל על המת יותר מדאי על מת אחר בוכה. ובאו בני יעקב ואמרו לו הלא אתה בוכה יותר מדאי וא"כ אנו מתים ח"ו. וימאן להתנחם ואמר לא די שאיני חס עליכם. אלא אפי' על עצמי איני חס כי ארד אל בני אבל שאולה לכך ויבך אותו אביו יצחק:

פסוק לו

הטבחים. רש"י שוחטי בהמות המלך. ערמב"ן וכן וירם הטבח (שמואל א' ט') לרקחות וטבחות שם אבל יותר קרוב דעת האונקלס רב קטוליא בעבור היות בית הסהר בביתו ומצינו טביחה להריגת אנשים הכינו לבניו מטבח. (ישעי' י"ד כ"א) טבחת ולא חמלת. (איכה ב' כ"א) וראי' לדבר הכ' בדניאל ב' י"ד) לאריוך רב טבחי' די מלכא די נפק לקטלא לחכימי בבל עכ"ל. ועי' בספר מיני תרגומא מ"ש ראי' מדניאל צ"ב דגם בב' פסוקים שבתחלה יש ראי' ואולי דלמה אונקלס לא כ' כרש"י משום דלא מצינו לאומנות פחותה כמו טבח בהמות ושיהי' קרוי שר, וע"כ דלהריגת אנשים שצריך שיהי' נאמן שלא להחניף אף לשרים גדולים הפושעים במלך שפיר נקרא שר הטבחים ומביא ראי' מדניאל דאריוך הי' שר טבחים היינו שר להריגה, וכ"א שם בפט"ז ענא מלכא לאריוך שליטא פרש"י רב טבחים, ויל"ד דרמב"ן בתחלה מביא ראי' לרש"י משמואל ולא מקרא דטבוח טבח (ברא' מ"ג ט"ז). וטבחו (שמות כ"א ל"ז) שורך טבוח, (דברים כ"ח ל"א) שו"ר במזרחי שכ' לא הורגים מחויבי מיתה כאונקלוס כי ל"מ ל' טביחה על הריגת אנשים, וטבחת ולא חמלת שהרגם כמו טובח בהמות בלי חמלה ואין טענה מאריוך רב טבחי' דל' ארמי לחוד ולה"ק לחוד עכ"ל, ותמוה שלא זכר הרמב"ן ועוד מה יאמר בראי' דישעיה, ועוד מצינו ראי' לדבריו לטבוח ישרי לב, (תהלים ל"ז י"ח) נתנם לטבח (ישעיה ל"ד ב'), וטבח גדול בארץ אדום (שם פ"ו), לטבח תכרעו (שם ס"ה י"ב) מלאו ידיכם לטבוח, (ירמי' כ"ה ל"ד) ירדו לטבח, (שם מ"ח ט"ו, ונ' כ"ז) וביחזקאל (כ"א ט"ו כ' ול"ג) ועוד דמורים על הריגת אדם ודע עוד דבשבת ק"ח א' משל לב' בנ"א א' הרגו איספקלטור רש"י שר טבחים בל' יוני, ובערוך איתא ת' יונתן רב ספקלטוריא:

פרק לח

פסוק א

עדולמי. עי' בס' נפלאות מתורת השי"ת פי"ט ול"ז דברים נפלאים מכל ענין הפרשה, ומהאריכות לא העתקתי:

פסוק ב

כנעני רש"י תגרא ועי' ראב"ע עי' פסחים נ' פ"א ובמהרש"א, ועי' אוה"ח נאמר לשתוק ולכתוב ודאי, ותמוה ועי' בס' עזרה להבין בקונ' איר הגנוז שם והאמת אתו, ובס' הנותן בים דרך דל"ב בשם ס' תחלת חכמה שער ג' פ"א כלל קט"ו, מרגלא בפומא דבעלי ישיבות לומר "לשתוק ולכתוב" לא אמרינן פי' שאין להקשות על הכתוב בתורה ישתוק מתיבה זו ויכתוב תיבה אחרת וכו'. ומעתה הלא כוונתו של אוה"ח בולטת וברורה דלענין

גלוי מילתא כזה הנה מודים בודאי לשתוק ולכתוב, וע"ע בכללי הגמ' להמהרי"ק, ויבין שמועה כלל רצ"ח, ובהלכות קטנות ח"ב סי' ע"ז:

פסוק ד

אונן ובת' יונתן וקרת ית שמיה אונן ברם עלוי עתיד אבוי לאתאבלא, עי' ביו"ד סי' שע"ד ברמ"א סעי' י"ג, י"א דאין מתאבלין על בן הראשון או בן הבכור שמת לאדם, והמנהג בזה מנהג טעות אלא חייבים להתאבל עליהם, ונובע מכל בו וריב"ש סי' צ"ה עי' בב"י ודרו"פ, הנה מקור למנהג זה יש לו שורש בתיב"ע כאן דעל מיתת ער לא הי' חייב להתאבל, ותיב"ע נובע ממדרשים ובריתות, ועי' הגהות יד שאול הביא מתו"מ סי' רע"ז סעיף י"ג ע"ש, והטעם לזה דבכור קדוש ולא שייך לאביו, ועי' ג"כ בספורנו בא (י"ג ב) דפדיון בכור כשאר הקדש למען יהי' מותרים בעבודת חול ע"ש, אבל מגמ' בכורות די"ב ב' אי' דמותר לעבוד בבכור אדם, וכ"כ בירושלמי פ"ב ה"ח מקידושין דמותר בהנאה קודם פדיון, וכ"כ בפסקי מהרא"י מהתה"ד סי' רל"ה:

פסוק ה

והי' בכזיב, ערש"י ע"ש שפסקה מלדת, עי' ס' תולדות אפרים פ' פנחס, שתי' בזה בפ' פנחס בשם כזבי בת צור, הא דנקט שמה בתורה, הא די בת צור כו' וי"ל דנקראת כזבי ג"כ דדרכם לקרות ע"ש המאורע, והודיע הכתוב אף דהיתה בת זקונים לאביה וחביבה עליו כמ"ש רש"י בושב (ל"ז ג') אפילו הכי הפקירה:

ובדעת זקנים מבעה"ת כ' דדרך האיש לקרוא שם לבנו הראשון ואשה לשני וכן על הסדר, ולכן נאמר בער ויקרא ובאונן ותקרא, וע"כ לשלה שהי' שלישי הי' ליהודה לקרא שם ולמה כ' ותקרא שלא הי' שם שהלך לכזיב, ועי' ס' טעמי המנהגים ח"ג דפ"ו בשם עקרי הד"ט סי' כ"ו דיתן שם רק על שם אביו ואם האשה מתבקשת שיתן שם על שם אביה יקראוהו בב' שמותיהם והביא בשם ס' פרי הארץ בשם רז"ל דנדב נקרא ע"ש חמי' שאלישבע היתה בת עמינדב ואביהוא ע"ש אבי' ור"ל אבי הוא ונענש על הקדמות שמות עש"ה, וע"ע במדרש תלפיות ענף יהודה, ובנפלאות מתהשי"ת פי"ט, ומהאריכות לא העתקתי:

פסוק ז

ויהי ער רע, ערש"י ובס' זרע ברוך יבמות ל"ד קשה חדא דשינה לשון בער לא כ' עשה כמו באונן, ועוד הא אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה ובער כ' וימיתהו ה', וי"ל דבפ"ק דחגיגה ד"ה א', אמרינן הן בקדושיו לא יאמין פעמים נלקח הצדיק קודם זמנו מוטב ימות זכאי ואל ימות חייב, נמצא מיתה שהיא לטובת הצדיק שייך שפיר לייחד שמו עליו. לפי"ז י"ל דבפעם א' דכ' דשימש של"כ לא עשה עדיין איסור עי' תוס' ד"ה ולא

דבאקראי בעלמא שרי. רק שגלוי לפני ה' שיהי' רגיל לעשות כן לכן לקח אותו קודם זמנו. נמצא זה הי' לטובתו, אבל באונן דאשת אחיו מותרת עליו רק משום מצות יבום להקים שם וכיון ששימש של"כ שלא להקים עשה תיכף איסור בביאה ראשונה. וכדאמר אבא שאול יבמות ל"ט ב' הנושא יבמה לנוי קרוב דהולד יהי' ממזר אף דבא עלי' כדרכה. ויהי' הקמת שם. ויובן ויהי ער רע בעיני ה' ולא כ' אשר עשה דלא עשה עדיין איסור. וזה וימיתהו ה' אבל באונן כ' וירע בעיני ה' אשר עשה דעשה תיכף איסור אשת אח, ולכן לא כ' אצלו וימיתהו ה' דהי' מיתה עבור חטאו ואין מייחד שמו על הרעה ע"ש. ועי' ס' אוהל דוד יבמות ל"ד. ופר"ד דרוש א' דמי התיר לתמר להכשיל חמיה שיבא על כלתו. וכ' דכשלא כדרכה ב"נ אינה קונה ולא הוי כלתו כלל עש"ה ובאיי הים יבמות ל"ד אריכות:

ועי' בבעה"ת דנענשו אף שהי' קטנים וערמב"ן, ופי' מהרש"א סוטה י"ג ב'. ער ואונן ל"ה רק ז' שנים כדאיתא בסדר עולם. ומשמע דמתו בחטא אביהם שלא גמר המצוה ע"ש בגמ' אע"ג דבקרא מפורש שמתו בהשחתת זרע. הא והא גרמו כדאיתא בברכות מ"ז. וסנהדרין כ"ז א'. פוקד עון אבות על בנים בשאוחזין מעשי אבותיהן בידם, ואי לא חטא יהודה ל"ה נענשין דל"ה בר עונשין ע"ש. ונודע מה שהערה הנוב"י מ"ק אה"ע סי' נ"ז אמאי ל"מ בישראל קידושי קטן הא בדעת אחרת מקנה ל"צ כוונה לקנות והרי האשה מקנית לו גופה. ותי' האחרונים דהוי כי תלקח. והתורה כ' כי תקח אשה צריך שיהי' הקיחה מצדו. ולפי"ז בב"נ דלא כ' כי יקח רק והיא בעולת בעל א"כ היא מקנית עצמה לו קונה אותה אפי' בלא כוונה והיא אשתו. ועי' בזה בס' חמדת ישראל בקונ' נר מצוה דיני ב"נ אות י"ב. ובאות נ"ד דבב"נ מהני בעולת קטן ג"כ לעשותה לאשתו מה"ת. וא"ש מה שק' על הא דתמר חייבת שריפה מצד שומרת יבם הא ער ואונן מתו כשהי' קטנים. ועי' בבעה"ת טעם דזה תליא בדעת והי' להם דעת. וא"כ הרי לא היתה אשתם כלל ואיך היתה זקוקה ליבום. ולהנ"ל א"ש דבב"נ דלא בעי שיהי' הלקיחה מצדו דוקא שוב גם אשת קטן הוה אשתו מה"ת משום ד"א מקנה. אך לפמ"ש הקצה"ח סי' ער"ה סק"ד הטעם דבד"א מקנה ל"ב כוונה לקנות משום זכיה. ובעכו"ם ל"מ ע"ש א"כ נסתר זה. אך א"ש לפ"ד המ"ב דנכרי לנכרי יש שליחות א"ש. וגם א"ש לפמ"ש המחנה אפרים בה' שלוחין סי' י"א דאף דא"ש לעכו"ם מ"מ בפועל יש שליחות. והכא אי נימא דמהני הקנאה שלה ה"ה אשתו וקני' לי' ושוב הוה כפועל ואמרינן דבאין כאחת וכמ"ש תוס' כתובות י"א א' בגר קטן דמטבילין אותו ע"ד ב"ד ע"ש. ועפר"ד דרוש א':

פסוק ח

ויבם. ערמב"ן. ומהרש"א יבמות ע"ז. ועי' יערות דבש ח"א דרוש ט"ו על גמ' יבמות אי מפרץ קאתי מלכא הוה אי מזרח זרחא בעלמא. א"ל דואג שאלני אי מותר לבא בקהל, וביומא כ"ב ב'. דלכך לא נמשך מלכות שאול שיהי' בלי דופי שמא יזוח דעתו עליו. אבל דוד בא חקופה של שרצים מואב הוכשר למלך. ומשו"ה נבחר שבט יהודה שבא מתמר. אך צ"ע מה חשש פגם בלידת יהודה מתמר הלא הי' מצות יבום אז ומה פגם בזה. וי"ל לפמ"ש ביבמות ד"כ גזירה ביאה ראשונה אטו שניה דעיקר חצות יבום רק בביאה ראשונה. ואח"כ אין מצוה דקיים כבר מצות יבום וע"ש בתוס' שהקשה הא אין מתעברת מב"ר ע"ש. אבל בתמר דמיעכה באצבע ודאי עיקר בב"ר להקים זרע ולא יותר. וכבר הסכימו הטבעיים דא"א להתעבר תאומים מביאה א' וכמ"ש רש"י תולדות משל לשפופרת נכנס ראשון יצא אחרון וע"כ משני ביאות נתעברה ותמר שהולידה תאומים הי' מב' ביאות. וביאה ראשונה לית בי' שמץ אבל שניה יש לפקפק דכבר קיים יבום בב"ר. ולכן פרץ דיצא ראשונה וע"כ דנכנס אחרון ויש בהריונו דופי וראוי למלוכה. אבל זרח דיצא אחרון. וזה שאלת שאול אי מפרץ אי מזרח קאתי והשיב לו דואג אתה שואל על משפחה בזוי' הלא פסול לבוא בקהל ע"ש ובח"א דרוש ב'. ועי' בהגהות מהר"צ חיות יבמות ד"ד הביא ילקוט סוף משלי אברהם נצטוה על מילה, יעקב על גה"נ יהודה על יבום. ובספר תורת נביאים הוכחתי מגמ' כאן דגי' הב"ר פפ"ה ויק"ר פ"ב נכונה יותר דשם נאמר דיהודה התחיל במצות יבום היינו דהתחיל בעצמו ולא נצטוה. ולא הי' יבום קידם מ"ת. וכ"כ הרמב"ם בפ"ט ה"א ממלכים דמונה ספר הקבלה מאדה"ר ואינו מביא הך דיהודה על יבום. וע"כ למד מש"ס כאן וז"ב. ובאמת איתא כן במדרש משלי שם. ועי' ריטב"א יבמות וז"ל אע"ג דחזינן ליהודה ואבות שנהגו ביבום רק לא מתורת חיוב רק כמו שקיים אברהם ערובי תבשילין אולם מ"ש ריטב"א בשם רש"י כאן דפי' בהדיא דיבום אינו לפני הדבור ליתא ברש"י שלפנינו ועי' בכל"ח מזה:

ובס' תפארת מנחם יבמות ד"מ הקשה על הרמב"ן דקודם מ"ת הי' יבום בקרובים והא לדעת אבא שאול דבכנסה לשם אישות יש איסור אשת אח דאו' ולא קנה. וכיון דיהודה לא ידע דהיא כלתו בעיל לשם אישות עבר על איסור כלתו ול"ק כלל ולמה לא בעיל ביאה שניה וצ"ל דרמב"ן כ' לדידן דקיי"ל כרבנן. ולא"ש לא הי' בתורת יבום ע"ש. ומנחת חינוך מ' תקצ"ח כ' למה דקיי"ל מצ"כ אם בעל שלא לשם מצות יבום אף דקונה מכל מקום לא קיים מצות יבום וצריך ליבעל שנית ע"ש. א"כ קשה הא יהודה לא כוון למצוה דלא ידע דכלתו ולמה לא בעיל ביאה שני' לשם מצוה. ואף אי מצות אצ"כ ג"כ קשה

לפמ"ש הה"מ פ"ו ה"ג מחמץ דרק כשיודעין דהיום פסח וזו מצה אלא שאין מתכוון לצאת. אבל היכי דסבר דהוא חול ואכל מצה או סבר לאכול בשר ואכל מצה לא יצא ע"ש. ובב"י וש"ע סי' תע"ה. א"כ יהודה דסבר דהיא אשה אחרת לא יצא וצ"ע. וגם למה דקיי"ל ברמ"א אה"ע סי' קס"ו ס"ב וב"ש סק"ב דביאת יבמה בעי עדים א"כ לא קיים כלל מצות יבום דל"ה עדים. ולמה לא בעיל עוד הפעם, ומוכח דרמב"ן ס"ל דביאת יבמה ל"צ עדים, ועי' משל"מ פ"ב ה"ד מיבום שנסתפק בזה וע"ש בפתחי תשובה סק"ו בזה ובגוף דברי מנ"ח יש להפיר ממ"ש הטורי אבן ר"ה כ"ח מנזיר כ"ג דאר"ל בב' שאכלו פסחיהן א' לשם פסח וא' לשם אכילה גסה דיצאו והא ר"ל ס"ל מצ"כ וכ' הא דמצ"כ רק בדבר שכל המין ראוי למצוותו כמו מצה שופר ולולב דאין חתיכת מצה זו ושופר ולולב אלו מיוחדין למצותו דאפשר למצוה זו לקיים ע"י דברים אחרים ודמי לסתמא דגט דלא חשיב לשמה וכ' תוס' זבחים ד"ב דאפי' זינתה לאו להתגרש בגט זה עומדת. אבל בדבר פרטי המיוחד ועומד למצוותו כמו אכילת קדשים ופסח ל"ל כוונה דדמי לסתמא בקדשים דחשוב לשמה כיון דעומדין לשם זבח ע"ש. וא"כ ביבום דא"א לקיים המצוה רק בגופה ל"ב כוונה כמו בפסח. וצ"ע בכל זה. ובדברי היע"ד עי' מה שכתבתי בפ' תולדות (כ"ה כ"ו):

פסוק יא

עד יגדל שלה. רש"י ל"ה בדעתו להשיאה לו דמוחזקת שימותו בעלי'. וכ"כ רמב"ן ולא ידעתי למה יתבייש יהודה והיא אסורה לשלה דתרי זימני הוי חזקה כו' והכ"מ בפכ"א הלכה ל"א מאיסורי ביאה, ושו"ת מהר"ם אלשקר סי' ע"ט הביאו בשם רמב"ם דקטלנית ל"ש ביבמה. וכ"כ בתשו' הרמב"ם פאר הדור סי' קמ"ו, ותשו' ר"א מזרחי ח"א סי' כ"ב. אולם בשו"ת חכם צבי סי' א' הביא רש"י ורמב"ן כאן דאף ביבמה שייך קטלנית. ואי"ל דשאני מצווה ועושה ותמר לא היתה מצווה ועושה ז"א דלא תהי' גרוע מצוה דאורייתא שרצו אבותינו לקיים ממצוה קלה דרבנן דאמרינן בו שלוחי מצוה אין ניזוקין ובברכ"י אה"ע סי' ט' האריך בזה והשיג על הח"צ דהרא"ם גופי' בפ' וישב האריך ברש"י דבתרי זימני הוי חזקה, ובתשובה פסק דל"ש קטלנית ביבמה. אע"כ דשאני תמר דל"ה מצווה ועושה, ודוקא במצווה ועושה שומר מצוה ל"י דבר רע, וכ"כ בתשו' מהרלב"ח סי' ל"ו אך להח"צ תניא דמסייע לי' תשו' רד"ך בית שני חדר י"ג. ועי' פתחי תשובה סי' ט' סק"ד: ובנוב"י קמא אה"ע סי' יו"ד כ' הא דשומר מצוה לייד"ר תלוי אי מצות יבום קודם. וא"ש מ"ש יהודה שבי אלמנה כו' ותמוה דאטו בוש להורות הדין שאסורה להנשא דהוי קטלנית. וי"ל דבאיסור אזלינן בתר רוב ולא בסכנה בחולין ד"י ע"א. ולר"מ דחייש

למיעוטא קטן אסור לייבם שמא ימצא סרים רק דקיי"ל כרבנן דאזלינן בת"ר ביבמות ס"א ב' וקי"א ב' ובתמר דשלה הי' קטן שם נזדמנו שניהם איסור וסכנה וחדא תליא באידך, אי הוי סריס ליכא מצות יבום, ויש איסור אשת אח וג"כ סכנתא דקטלנית, ואם אינו סריס יש מצות יבום וליכא סכנתא והורה יהודה כהלכה שצריכה להמתין עד יגדל שלה לדעת שאינו סרים. ואף דלאיסור אזלינן בת"ר מ"מ פן ימות, ובסכנתא ל"א בת"ר וממילא לא דחה אותה בקש, וע"ע בספר לחמי תודה בחי' מכות דכ"ג דבר נכון, ובשו"ת בית שלמה יו"ד ח"ב סי' רי"ח, ובשו"ת שם אריה יו"ד סי' כ"ו ואה"ע סי' י"ז שהאריכו בזה, ועי' לעיל בפ' וירא (י"ח א') ובחת"ס אה"ע ח"א סי' כ"ד. ובשואל ומשיב קמא ח"א סי' י"ד. ובד"ש מ"ת כ' דבקטן ל"ש שומר מצוה ליד"ר דתוס' ביבמות הקשו איך קטנה מתייבמת בחייבי לאוין דהא אינה ראויה להוליד, ותי' דאם ראוי להוליד לכשתגדיל ג"כ מתייבמת ע"ש, וז"ש לענין עדל"ת דכל שהוא בר הקמה דוחה לל"ת. אבל לענין סכנה דבעינן שיהי' שומר מצוה וכיון דקטן אינו מוליד ולא יקום זרע ואולי ימות קודם שיגדל ל"ש דהוי מצוה, וז"ש שבי אלמנה עד יגדל שלה כי אמר פן ימות דל"ש שומר מצוה, וא"ש הא דסוטה ד"י ולא יסף עוד לדעתה כיון שידעה שוב לא פסק ממנה, וערש"י ומהרש"א דנדחקו, ולהנ"ל א"ש דיהודה קיים יבום ורק אולי היא קטלנית וסגי בביאה ראשונה דעושה מצוה כמ"ש תוס' שם, אבל בשכבר נשאה ל"ש קטלנית כמ"ש באה"ע סי' ט' דכל שנשאה א"צ לגרשה וז"ש כיון שידעה שוב לא פסק ע"ש:

וגם י"ל באופן אחר לפי"מ שנסתפק הרמב"ן ביבמות ל"ט. לאבא שאול אם דוקא במתכוון לשם זנות הוי כפוגע בערוה, אבל אם אינו מתכוון לשם זנות, אבל גם למצות יבום לא נתכוון ל"ה כפוגע בערוה או ל"ש ע"ש, וא"כ כאן דבאמת יש איסור קטלנית רק ששו"מ לי"ד, אבל עכ"פ צריך לכוין לשם מצוה ובסתם יש חשש סכנה, וקטן דלאו בר מיעבד מצוה פשיטא דאסור, וענ"ב קמא אה"ע סי' נ"ד, ושפיר אמר עד יגדל שלה, עוד ראיתי בשו"מ שם שחידש דל"ש קטלנית רק בשהי' לה ב' אנשים מחולפים אבל כשהי' לה אחים ומתורת יבום לא נחשבו רק כאחד, וסמך לדבר ממ"ש בקידושין די"ג דלא מצינו יבם דנקרא אחר וע"ש בתוס' ומהרי"ט, ועוד דהיכי דמתו במכת מדינה איתא בש"ע סי' ט' דל"ש קטלנית, וער ואונן בחטאים מתו ולא גרע ממכת מדינה ותלינן בזה ואמר עד יגדל שלה בני ביראת שמים:

עי"ל ע"פ פלוגתא ביבמות ס"ד ב', אי מעין גורם או מזל ונ"מ אי אירס ומת, דלמ"ד מעין ליכא, ולמ"ד מזל גורם איכא, ובתמר ל"ש מעין גורם דהיתה עדיין בתולה. וכרז"ל תמר נתעברה מב"ר והם באו עלי' של"כ אך אולי הדין כמ"ד מזל גורם וימות גם שלה כי

היא זקוקה לו מטעם יבום, ויבום הוא כארוס וממנ"פ בין מעין גורם ליכא חשש, ובין מזל גורם ג"כ ליכא חשש דאם הי' חשש כבר הי' מת שלה דזקוקת יבום הוא כאירוסין, כן בודאי הי' תמר פנתה, אך יהודה השיב לה שבי אלמנה עד יגדל שלה כי עתה לא נוכל לדעת אחרי שהוא קטן ולא חולץ ולא מייבם ולא נחשב כמו ארוס ומשו"ה לא מת למ"ד מזל גורם, ורק כשיגדל אז יתברר הדבר גם למ"ד מזל גורם, וכשראתה גם כשהגדיל שלה ולא מת אף שהי' זקוקה לו ונחשב כארוס וליכא שום חשש בין מעין גורם או מזל הפקירה עצמה ליהודה, ומה שבאמת לא קיים יהודה הבטחתו י"ל שהי' מסופק בדברי' ולא האמין לה שלא באו עלי' כדרכה ויוכל להיות שמעין גורם ומשו"ה לא השיאה לשלה, וכשנבעלה ליהודה וראה שעדיין בתולה הודה יהודה צדקה ממני היינו שצדקה בדברי' יותר ממני, כי על כן לא נתתיה לשלה בני וחשבתי אותה לקטלנית עתה נוכחתי שהצדק אתה, וז"ש ולא יספה לדעתה שלא פסק שנתברר גם אצלו שאיננה קטלנית ובאמת מותרת לו אחרי שבניו באו עלי' של"כ, וקודם מ"ת לא הי' קידושין רק בביאה כדרכה והענין נחמד, וע"ע בהשמטות לשו"ת חדות יעקב תנינא סי' נ' מדודי הגאבד"ק לאסק שליט"א מ"ש ברש"י זו, ובענין קטלנית ע"ש בחדו"י סי' נ"א מה שהשיב לי דודי הנ"ל ובחידושי כתבתי בזה הרבה ואכמ"ל:

פסוק יד

בפתח עינים. ערש"י ובאיי הים סוטה סי' כ"ז וכתנות אור:

והוא לא נתנה לו לאשה, עי' בהגהות מראה כהן בש"ס ווילנא יבמות דפ"ז על רש"י במורם חן הקדשים ולא תימא ביושבת תחת בעלה כו', וי"ל דנפק"ל כי מהמסורה גדולה בפ' וישב "והוא" בטעם זקף גדול, וגם הוא בתרומת קדשים בזקף גדול, ותמר הי' בתו של שם שהי' כהן ולא הי' לו בנים מער ועונה, וגם לפ"ד יהודה לא היתה זקוקה ליבום כלל, וכמ"ש והוא לא נתנה לשלה לאשה ואפ"ה הוא בתרומת קדשים לא תאכל אף שהי' אלמנה בלא בנים ואינה זקוקה ליבום ג"כ, והי' לה לחזור עכ"פ לתרומה. אבל מ"מ לחזה ושוק שהוא תרומת קדשים ל"ת, לפי שאינה חוזרת כלל:

פסוק טו

כי כסתה פניה. ערמב"ן ועי' בכלים פכ"ד משנה ט"ז ובס' סדרי טהרות שם רט"ו מהג' מראדזין מ"ש בזה, ועי' פר"ד דרוש י"ז שהביא הרא"ם שהק' איך הותר לו לבא על הזונה, ותי' דערבון הי' רק לפיוס בעלמא, אבל מ"מ קדשה אח"כ בכסף או בשטר ואח"כ בא עלי', והקשה עליו הא המקדש בלא עדים אפי' שניהם מודים א"ח לקידושין, וזרעו של יעקב הי' קרובים, וכ' שקדשה בפני גרים, ואיתא בב"ר פפ"ד סי' ג' שגם יצחק ויעקב הי' מגיירים גרים, וצ"ל שהי' להם דין ישראל דאם ל"ה רק גרי תושב אכתי פסולי עדות

הם ע"ש, ובאמת קדמו בבע"ת שהקשה כן וכ' שבא עלי' בקידושין:
ובסוטה ד"י ע"א כשתבעה א"ל שמא נכרית את אמרה ליה גיורת אני, שמא א"א א"ל פנויה אני שמא קיבל אביך קידושין א"ל יתומה אני, ועשו"ת מהרי"א הלוי ח"א סי' ק"י שהק' לו ח"א כיון דאמרה גיורת אני, מה שאל שמא קיבל קידושין הא גר שנתגייר כקטן שנולד ואין לה אב כלל דפקע הקורבה, והשיב די"ל דקיבל אביה קידושין קודם שנתגיירה וכיון שהי' קטנה כשנתגיירה יכולה למחות אח"כ והוי קידושין למפרע ע"ש, ותמוה דב"נ אין להם קידושין אלא בעולת בעל, וא"כ קודם שנתגיירה ל"ש החשש כלל שקיבל בה אביה קידושין ועמ"ש בזה בכלי חמדה פ' תולדות, ובראב"ן סי' נ"ח כ' דדוקא בזכרים אמרי' גר שנתגייר כקטן שנולד אבל בנקבות לאו כקטן שנולד ומה"ט גיורת אסורה לכהונה ע"ש שהעלה דלאחר מ"ת אין חילוק בין זכרים לנקבות:

פסוק טז

הבה נא. רש"י הכיני עצמך, עי' טורי זהב יו"ד סי' קצ"ב הא דכלה צריכה ז' נקיים רק מדרבנן בשם הה"מ ע"ש, ובזה ניחא הא דאיתא בסוטה בתמר שאמרה טהורה אני, וכן ברות שנכנסה למטתו של בועז אחר שטבלה, וקשה הא צריכה ז' נקיים ולהנ"ל ניחא דעדיין ל"ה גזירה זו, ועי"ל דבתמר ורות ל"ה חשש שמא תראה מחמת חימוד דמיד שנתפייסו יהודה ובועז אז הי' עמהם במטה. ובשו"ת שער אפרים סי' ע"ה כ' לא ידעתי מנ"ל הא שבמטה הי' כשנתפייסו ומפשטא דקרא לא משמע כן ותו הרי משעה שתבעה וידעה הבירור תיכף נתעורר לה החימוד וצריכה ז"נ וכמ"ש בעצמו סוס"י קצ"ב בשאלה של אלמנה כו' וג"כ ל"ה פת בסלו אדרבא לבה הומה יותר ומחמדה שהרי לא נגע בה באותה הלילה ולא ידעה בבירור אם יגאלנה או טוב. ודמי' ממש לשאר כלה. ואם נאמר שקושייתו רק על תמר ורות ולא על יהודה ובועז, ז"א סברא כלל ואפכא מסתברא, אכן נלע"ד שיהודה ובועז פסקו כראבי"ה ומביאו הב"ח דאם בדקה עצמה ביום התביעה ולא ראתה תבעל לאלתר וכן עשה יהודה שא"ל הבה נא ופרש"י הכיני עצמך ודעתך לכך. והיינו שהזהירה שתבדוק עצמה קודם. ורות נמי פשיטא שבדקה עצמה קודם. או שי"ל שישבה נמי ז' נקיים אף שמסדרן של פסוקים אינו מוכרח עכ"ל. ועי' בכרו"פ מ"ש בדבריו, וע"ע בצל"ח ברכות דכ"ב. ואא"ז ז"ל בחות דעת כ' דדוקא בנשואין צריכה ז"נ דרק מחמת חיבת נשואין מחמדת ע"ש וא"ש קו' הט"ז. עוד כ' דאם נותנת מוך מקודם אינה חומדת ע"ש. ועי' בתורת השלמים ח"ש בזה ובפתחי תשובה סק"ג. ובס' תפארת למשה. וראיתי בספר שערי טהרה על ה' נדה מהגאון ר' ישראל ז"ל אבד"ק לאטשוב שכ' ג"כ כהחו"ד. עוד כ' לפמ"ש הט"ז סי' קצ"ג סק"ג דהתם הולכת אנה ואנה ובודאי

ל"ש לבקש בשום מקום אם יצא ממנה דם. משא"כ כששוכבת במטה ואפשר לראות וכו' א"כ כיון דמיד שנתפייס יהודה ובועז הי' עמהם במטה ומהני בדיקה לראות אם יש דם עש"ה. וע"ע בנחל קדומים על רות מ"ש בזה. ובספר מלא העומר שם אריכות בזה:

פסוק יח

ופתילך ערש"י ורמב"ן כ' וז"ל מלבד ופרשו השמלה (תצא י"ב י"ז) כו' הידוע בתלמוד. ועי' בס' מיני תרגומא דכוונתו בכתובות ח"ו ב' לראב"י דברים ככתבן אבל רבנן פליגי ומפרשים שבאים עדים ובוררין כשמלה חדשה. ואונקלוס נראה שפסק כראב"י ורש"י כ' אליבא דרבנן ורמב"ן כ' שם דהלכה כראב"י וכ"פ הרמב"ם בפי"ג ה"ו מנערה פ"ש:

פסוק כא

ל"ה בזה קדשה. ערש"י ראיתי מהה"ק הר"מ מפרעמישלאן ז"ל הא דלידת משיח הי' ע"י צנורות מטונפות ע"י בנות לוט ואח"כ פ"י יהודה ותמר. ובעז ורות. ואמר משל אם רוצים להעביר סחורה יקרה על הגבול שלא לשלם מכס. מלכלכין הסחורה בטיט שידמה שהוא סחורה ישינה ואח"כ רוחצין ונשארה נקיה. וז"פ ל"ה בזה קדשה. ל"ה ח"ו ענין זנות רק מוכרח הי' להיות כן. ולולא זאת ל"ה הס"א נותנת לבוא נשחת דהע"ה על העולם השפל. ועמ"ש בפ' ויצא (ל' ט"ו) ושאר מקומות:

פסוק כד

כמשלש חדשים. רש"י רובו של ראשון וכו' עי' שפ"ח דוקא ביולדת לט' צריך ג"ח אבל תמר דיולדת לז' ל"צ רק ב"ח ושליש. (וערש"י תולדות כ"ח כ"ד, וכאן כ"ז) ועי' בנדה ד"ח ב' משמע מסומכוס דאף לז' צריך ג' חדשים. וע"ש ברש"י. ועי' בב"ר שהביא פלוגתא בזה, ועי' בסנהדרין ס"ו א' וברא"ם הרחיב הדיבור בזה ועי' במהרש"א נדה. ובשו"ת נודע ביהודה ח"ת אה"ע. סוס"י י"ט, ובשו"ת בית שלמה אה"ע סי' ו' אריכות ברש"י ורא"ם ונוגע להלכה עש"ה:

ועשו"ת השיב משה אה"ע סי' ס' דרך שני נתיב י"ב שכ' הא דבג"ח ניכר הולד דוקא אם אינה יכולה להסתיר הריונה אבל בזונה שמסתרת ניאופה בודאי אינו ניכר כ"כ מהר לבריות. ושם בנתיב י"ג כ' דא"ש מד' תמוה פפ"ה סומכוס אומר משום ר"מ מנין שאין העיבור ניכר במעי אשה אלא מג"ח מהכא ויהי כמשלש חדשים ר"ה בשם ר"י לא סוף ג' שלמים אלא רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם. ולא סוף דבר ג"ח שלימים וגם הנה הרה לזנונים אלא מלמד שהי' מטפחת על כריסה ואומרת מלכים אני מעוברת. גדולים אני מעוברת ע"כ. וצ"ב הקו' והלא סוף דבר ג"ח שלמים ומה תי' מלמד כו' ובמת"כ פי' כי מי הגיד לבריות שהרה אעפ"י שניכר בג"ח ה"מ לאשה עצמה שיודעת שהרה ולאחרים לא ניכר אלא מלמד כו'. ובמח"כ אין אלו אלא דברי נביאות דהיאך

מצינו זה דהכרת ג"ח רק לה לבדה. ואדרבא מוכח ממשנה להיפך בר"פ החולץ ספק בן ט' או ז' לאחרון. והקשה בגמ' לימא הלך אחר רוב נשים, ומשני דזו לא הוכר עוברה כו'. ואי כמת"כ מנ"ל למגרע כח הרוב דאזלי' בכל מקום מכח דלא הכירה דילמא ידעה ולא אמרה תיכף שלא תאסר עצמה על בעלה, וחשבה אולי בינו לבינו תפיל ולא יורגש ותשאר בהתירה. או שתלד בס' ותאמר שהוא בר ז'. ואף עכשיו דכבר אסרי' לה מ"מ אינה רוצית לומר להחזיקה נפשה ברשיעה וידעה ושותקת, אלא מסתמא דניכר לעין כל. והיא קו' עצומה ועו"ק למה נקט המדרש בקו' האי קרא וגם הנה הרה כו' דהא ביה מיירי. והנ"ל דלפמ"ש א"ש דזונה שאני כיון דכ"ע לא אסקי אדעתיי' שזינתה ומילתא דלא רמיא עלייי'. והיא יודעת בניאופה ודאי דחשבה מחשבות לבל יודע. וראי' מיבמות מ"ב א' דמשני אשה מחפה עצמה כדי שירש בנה כו' והיינו קו' המדרש ולא סוף דבר ג' שלמים פי' דבזה לא נשלם עדיין פי', הפסוק וגם הנה הרה לזנונים. דלזנונים דייקא דאינו ניכר כ"כ מהר כמ"ש והוכחתי מש"ס בהוכחה ברורה. אלא מלמד שהי' מטפחה על כריסה ולא בושה כלל ולא הסתירה הריונה ולכך ניכר היטב, והוא פי' נאה ואמת, ועי' בס' לחמי תודה דק"מ ור"נ בזה:

זנתה תמר וגם הנה הרה לזנונים. ערש"י וק' אם זינתה אפי' לא הרה ג"כ דינה לשריפה. וכ' בס' פורת יוסף דתמר הי' פנוי' ומה שדנוה בשריפה שהי' זקוקה ליבום כמ"ש הרמב"ן והרש"ל, ובריש יבמות וכולן שנמצאו איילונות צרותיהן חולצות או מתייבמות דאינה זקוקה ליבום ובסנהד' ס"ט ב' קטנה שנתקדשה לא חשיבה כא"א דדילמא איילונית הוא, וא"כ תמר דהי' קטנה אינה חייבת מיתה דדילמא איילונית היא, לכן אמרו דהרה ש"מ דלאו איילונית וזקוקה ליבום וחייבות מיתה. וכ"כ בכת"א ע"ש עוד, ועמש"ל בפ' וישלח (ל"ד ל"א) בשם השיב משה. וראיתי בב"י אה"ע סי' כ"ו שכ' על הטור שאם בא על אשה בלא קידושין היא זונה האמירה בתורה, לאו למימרא לאוסרה לכהן רק שנקראה זונה כמו בתמר אע"ג דפנוי' הי' והגם שהי' שומרת יבם לא חשיבה כא"א למקרי זונה, דקודם מ"ת ל"ה יבום רק משום דאפי' ביאת פנוי' מקרי זנות לענין השם בלבד ע"ש ובד"מ, וצ"ע שלא הביא המד' ורמב"ן כאן. ועי' ג"כ בתוס' סנהד' נ"ו א' ד"ה אינה וז"ל והא דתמר לאו משום דדינא הכי דאפי' מיתה לא נתחייבה לא בדינא דידהו ודידן וכשהחמירו עלי' לחייבה מיתה כיבמה שזינתה אוקמי' אמיתת ב"כ בשריפה לפי שהי' בתו של שם עכ"ל, ועי' ג"כ בבעה"ת בתורה כאן אף של"ה עדים והתראה דדור פרוץ הי' וחייבוה. לעשות סיג. ועי' בבעה"ט מ"ש בזה:

רש"י אמר אפרים מקשאה בשם ר"מ בתו של שם הי' לפיכך דנוה בשריפה. והוא בב"ר פפ"ה סי' יו"ד וערמב"ן ויפ"ת ובס' ארץ חמרה מהמלבי"ם כ' הא דר"מ אמר כן לפמ"ש בסוטה ד"י דאמרה ליהודה יתומה אני. ויש לומר דכ' בתורה את אביה היא מחללת דוקא בחייו דמתבייש ולא לאחר מותו, אך ר"מ אמר הטעם משום שאומרים ארור שזה ילד וגידל וזה שייך אף לאחר מותו ומשו"ה דנוה בשריפה והמפו' הק' איך דנוה בשריפה הא הי' צריך התראה. ורק י"ל דקודם מ"ת הי' להם דין ב"נ ול"צ התראה. אבל יקשה דילמא לאו אבי' הוא ולאו כהנת היא ול"ש דאזלי' בת"ר לפמ"ש הפמ"ג ביו"ד סי' ס"ב. ופתיחה לתערובות חקירה ג'. ומלא הרועים ערך ב"נ דבב"נ לא אזלינן בת"ר וממ"נ ק' אי דין ישראל לה לא היה התראה. ואי ב"נ דילמא לאו כהנת, ורק א"ש עם התירוץ על קו' הג"ר צבי מהאלברשטאט שטאט ז"ל לתוס' חולין י"א ב' דממיתה למיתה לא אזלי' בת"ר, א"כ איך משכחת בת כהן בשריפה דילמא לאו אבוה ואינה כהנת. וג"כ מחויבת מיתה אחרת ולא אזלי' ב"ר, ועי' באור חדש הנספח לכת"א שהביא תי' דמיירי כגון שילדה ומחזרת אינה יולדת (ועבעה"ט פ' תצא כ"ג ג') ומוכח דהיא בת כהנת ע"ש וא"כ א"ש קו' הנ"ל דהוי לה דין ב"נ ול"צ התראה. ול"ש דילמא לאו אביה, ז"א דאם ילדה ברור דאינה ממזרת, וזה ג"כ שאמר זנתה תמר וגם הרה א"כ ראי' דהיא בת כהנת ודינה בשריפה וא"ש וע"ע בלוית חן בזה:

עוד תי' המפו' דמשכחת דקידש הב"כ ע"מ שתהי' כהנת, או ע"מ שלא תהי' נודרנית. והיא נדרה ואביה הפר לה הנדר או משכחת דאבי' קדשה בקטנותה לזה האיש ול"ש דילמא לאו אבי'. דאם לא אבי' לא חלו קידושין כלל, דהא אינה כהנת או היא נודרנית. ואם קידשה אביה בקטנותה ל"מ דלאו אבי' הוא כלל וממילא היא פנוי' ול"ה ממיתה למיתה דהוי ממיתה לפטור, ואזלינן בת"ר. אך עדיין ק' מסנהד' נ"א א'. וב"כ כי תחל לזנות יכול אפי' חיללה שבת ת"ל לזנוח ע"ש וכאן הדק"ל איך הי' ההו"א דעל שבת תהי' בשריפה דשוב יקשה דילמא לאו אבי' ולאו כהנת ול"ש תירוצים הנ"ל דרק שייכו בענין קידושין, ועי' במנחת אהרן סנהד' שם. ונלפענ"ד דמשכחת בב"כ בשריפה שהיתה אמו סוטה והשקוה אותה, והמים לא בדקוה וא"כ ראי' שלא זינתה בשום פעם והיתה כשירה. ואין להשיב ע"ז דילמא אבי' של כהן לא אבי' הוא ואין ראיה מזה שלא בדקוה ולעולם דהי' זונה ולאו אבי' הי'. אך ז"א דלגבי' שוב אזלינן בת"ר דלא הוי ממיתה למיתה, ורק רוב לחוד ואזלי' בעלמא בת"ר וא"ש היטב וממילא א"ש גם הגמ' סנהדרין דנ"א דמשכחת אף בחיללה שבת דאמה הי' סוטה ומים לא בדקוה וראי' דכשירה היתה:

והנה לפי תי' הנ"ל על קו' הגר"צ דמשכחת בקיבל אבי' קידושין בקטנותה והוי מחיתה

ללא כלום. ק' מכאן בתמר לפי גמ' סוטה ד"י דיהודה שאל שמא קיבל אביך קידושין ואמרה יתומה אני הדק"ל למה בשריפה דהוי מחיתה למיתה, וניחא דהמד' ורש"י כ' כאן בשם ר"מ ולשיטתי' דב"כ בשריפה בכל גווני אפי' בלא קיבל אבי' קידושין ע"ש בסנהדרין, וכן העיר בזה בשו"ת אור המאיר סי' כ"ב ע"ש באריכות. ובחידושי הארכתי בזה ע"פ פלפול לתרץ קו' הנ"ל אך אין כאן מקום לאריכות ורק אציין הרבה ספרים שהביאו הקו'. עי' בסוף ס' כוס ישועות ח"א וס' עטרת צבי להגאון בעל הקושיא, וע"ע בתבת גמא פ' משפטים וקדושים. ושושנת העמקים כלל י"ב ופמ"ג או"ח סשכ"ח באשל סקל"ג, וראש יוסף חולין, ואור חדש קידושין ל"ב, וצל"ח חולין י"א, וחת"ס חולין, ולב ארי', ותולדות אברהם, ושו"ת רמ"ץ אה"ע סי' ח', ושו"ת ברכת יוסף סי' י"ב, ושו"ת ארץ צבי אה"ע סי' ו' ח' ותשו' רע"א מ"ת סקכ"ט, וישועות יעקב או"ח סשכ"ט, ושואל ומשיב מהדו"ק ח"א סי' רל"ז, ומהדו"ג ח"א סי' ר"כ וח"ג סק"מ, ומהד"ד ח"ב סי' ל"ו. ח"ג סי' קמ"ד. ובית יצחק או"ח סי' נ"ג בהשמטות, וחי' הרי"מ פ"ק דכתובות, וערוך לנר סנהד' ד"פ, ופרדס דוד פ' נ"ח ד"ה ואמרתי ושו"ת מהר"ם מינץ החדש סי' י"ב, ויד שאול יו"ד סי' רכ"ח סקל"ד, ושו"ת מהר"י אסאד יו"ד סי' פ', ושו"ת שאילת שלום סי' קע"א ועדות ביהוסף סי' וחחנ"ס ד"ה, ומקנה ח"א דכ"ז, וס' חמדה גנוזה סי' א', ושו"ת טוטו"ד מ"ת סי' ל"א, ועוד הרבה ספרים, והרוצה יעיין בכל המקומות וימצא תירוצים שונים:

ובעיקר קו' הנ"ל בתמר איך דנוה בשריפה דילמא לא כהנת אי בב"נ לא אזלי' ב"ר, ראיתי בנוב"י מ"ת אה"ע סי' מ"ב שהק' ג"כ איך משכחת בב"נ אחות אבי' ואשת אבי' בסנהד' נ"ח א' דילמא לאו אבי' הוא, ותי' דלחומרא גם בב"נ אזלי' ב"ר ולא עדיף ב"נ מישראל שנהרג ע"פ רוב, ועי' בנחלת יעקב בתשובה ג', ושו"מ חמישאה סי' יו"ד, ובריח יעקב או"ח סי' כ"א, אך הק' עליו דאיך יתכן שיהרג אדם מספק דאי לא אזלי' ב"ר נשאר הדבר בספק. והלא גם בהמה אין הורגין מספק כמ"ש המשל"מ פ"י ממלכים, וגם התי' מצד חזקת צדיקת של האם כמ"ש באור חדש קידושין ל"ב ופרדס דוד פ' נח ל"ש בב"נ, ועתש"ו מהרי"א או"ח סי' קי"ב, דגם דין חזקה ל"ש בב"נ, ועי' סי' גילוי דעת יו"ד סי' ס"ב אות ג' וגם מה שהבאתי לעיל בתמר דלא יוכל להיות ממזרת מדהרתה, וממזרת אינה מולדת, גם הא גופא צ"ע מנ"ל דממזרת אינה מתעברת דאפשר לומר שגם ממזרת מתעברת ורק שאינה מולדת וכ"מ ביבמות י"ב ב' דקטנה משמשת במוך כדי שלא תתעבר ותמות ע"ש, א"כ גם ממזרת י"ל דמתעברת וא"כ ליכא ראי' מתמר כלל. והעיקר בזה כמ"ש בתבת גמא משפטים דאם באנו לחוש שמא לאו אבי' א"כ יש לחוש דילמא בעלה אחי' מאב הי' וליכא קידושין כלל ע"ש. וא"ש הכל דליכא חששא כלל ויש להאריך בזה. אך כבר

האריכו האחרונים בזה טובא ואמרתי לקצר:
ועי' בחו"מ סי' ב' אם ב"ד רואים שהעם פרוצים דנין בין מיתה בין ממון ואפי' בלא עדות גמורה ועסמ"ע אפי' יחיד יכולין לקנסו מיתה ובס' פתחי משפט הביא ראי' מכאן בתמר דהק' רמב"ן דהי' פנוי' ועוד יל"ד הלשון הוציאוה ותשרף למה דוקא להוציאה לחוץ, וי"ל דרק הדין הנ"ל שייך אם הי' אופן שהי' יכול לבוא למיתה משא"כ אי ליכא כלל במציאות לבא למיתה אין דנין כלל כמ"ש שם, ולא לעבור על ד"ת ופרש"י לא לבדות מיתה למי שאינו חייב, ועי' בחדושי אנשי שם פ' האשה רבה ברכב על סוס דדנוהו בסקילה היינו כאלו עשה מלאכה גמורה דחייב סקילה. וכן בהטיח אשתו הוי כאלו בא בזנות וז"ש הוציאוה היינו בחוץ כיון דהוי למיגדר מילתא, ואמר דבתו של שם הי' ועשאה כאלו היא ארוסה ובזנות גמור וחייבת שריפה משא"כ אי ל"ה ב"כ ל"ה מחויבת אפי' למיגדר רק מיתה אחרת כמו ארוסה אחרת דבסקילה או א"א דבחנק, וג"כ ראי' למ"ש המחבר אפי' אין עדות גמורה. דהא יהודה שמע שזינתה ול"ה עדות ברורה דילמא הי' באונס וגם שהי' בלא התראה מ"מ עשה למיגדר מילתא, וג"כ ראי' דלא כנמ"י אף ב"ד שאין סמוכין דהרי מקשין האיך דן יהודה הא מלך לא דן, אמנם להנ"ל דא"צ ב"ד ניחא. ועי' ג"כ בנ"י דלמגדר עושין רק מיתת אבר אחד אבל לא מיתה גמורה ועב"י, ואפשר דזהו דעת ר' יהודה החסיד דפי' הוציאוה ותשרף היינו שריפת רושם לסימן ולא מיתה גמורה, ועי' בבעל הטורים דאע"ג דב"נ אינו נהרג אלא בסייף מ"מ כשיש ענין חיוב מיתה למלך כדי שיהי' כבוד למלך יכול להמיתו בכל מיתה שירצה דאל"כ לא היה ניכר שנהרג מכבוד המלך ע"ש:
והנה הסמ"ג בסי' רי"ג כ' דע"א היודע בחבירו דבר שאינו מחייב שבועה שכנגדו לא יגיד ואם העיד עבר על לאו דלא יקום ע"א באיש כו', ובס' משנת חכמים כ' דחייב מלקות מדאורייתא אף דא"ב מעשה וילפי' ממש"ר ועדים זוממים. ועי' בברוך טעם בסוגי' דפלגינן דיבורא מ"ש בזה. ובס' המצות ל"ת רפ"ח כ' דהלאו רק על הב"ד, והעד אינו בכלל זה וכ"כ בפ"ה מעדות, ועמ"ש המשל"מ. בדרך מצותך על ס' המצות, ובס' חידושי מהרד"ם מש"ב הגאבד"ק ווארשא ז"ל ובס' חמדת ישראל קונ' נר מצוה אות ע"ב הביא רמב"ם פ"ג ממלכים דמלך יש לו רשות להרוג אפי' בע"א וע"ש ברדב"ז, ובירו' פ' נגמר הדין ה"ג וביפה מראה שם. והנה יש הנהגה טבעיית והוא הנהגת ב"נ ונהרג בע"א ודיין א', והנהגת התורה וצריך כ"ג ועדים והתראה והנהגת התורה הוא למעלה מטבע, וענין מלך הוא הנהגה טבעיית כמ"ש ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים, ועמ"ש בזה בדרשות הר"ן דרוש י"א. ולכן מלך דן בדיני ב"נ דדנין אפי' בע"א, וממילא

דוקא, בז' מצות, משא"כ במצות שישראל מחויב ל"ש דין מלך, וא"ש מ"ש הר"מ בפ"ג ה"ח ממלכים דמלך א"ל רשות להרוג רק בסייף כיון דדינו מצד דין ב"נ וב"נ רק בסייף. וא"ש בשמואל ב' י"ג בתשובת ד"ה שאמר כי הגנב בן מות הוא אם גנב הכבש האחרון מהעני. ותמוה דבגניבה אינו מחויב מיתה, ולהנ"ל א"ש יען שעשה מעשה מכוער כזה רצה להענישו מצד מלך והוי בן מות בדיני ב"נ ע"ש ועי' בתרגום שני אסתר בקרא דאיש יהודי דשמעי חירף וגידף את דוד הי' חייב בדינא דמשה דיינא דקושטא לא תצער עכ"ל, ולכאו"ק הא על לאו זה ליכא מיתה, אכן בסנהד' נ"ו ב' ילפי' דינין לב"נ מאלקים א"כ ב"נ נכלל גם באזהרה זו דאלקים ל"ת, וממילא מלך יכול לידן בדיני ב"נ ונהרג ע"ז, והי' ק' לתרגום דמצד מורד רק המלך בעצמו יכול להרוג ולא בנו שלמה, לכן כ' דגם שלמה הי' יכול להורגו דעבר על אלקים ל"ת, והנה ק' איך הי' חייב נבות סקילה מצד ברכת השם הא אינו חייב רק סייף, ועי' בהקדמה לס' תוס' שבת אכן לבעה"ט א"ש כיון דהי' מדין מלך ויכול להמיתו בכל מיתה שירצה והנה בקו' הנ"ל בתשובת דוד לנתן הנביא בגנב כבש דחייב מיתה הא על גניבה אינו ח"מ מצאתי בס' עשרת למאה דרוש ג' שכ' דהסימן מעם ישראל הם ביישנים גומלים ורחמנים. ומי שהוא אכזר כזה ליקח הכבש האחרון מהרש סימן שאינו מזרע ישראל ורק ב"נ ונהרג על גניבה וגזל ע"ש דברים יקרים. ועמ"ש בפ' מקץ (מ"ב כ"א):

ואעתיק מ"ש תשובה לבני יקירי הרה"ח ובקי מופלג בתורה ומדעים מו"ה דוד נ"י חתן הגאבד"ק זגיערש שליט"א:

ע"ד הערותיך בדברי ריב"א עה"ת בשם תנחומא דיצחק ויעקב ויהודה יושבין בדין ויהודה דבר תחלה לפי שבד"נ מתחילין מן הצד ועי' ג"כ בבעה"ט. והקשית ע"פ הירושלמי פז"ב הובא בר"ן סופ"ב דכתובות מנין שלא יהי' הדיינים קרובים זל"ז מקיש לעדים ע"ש, ואי' במד' וגמ' שאבות קיימו התורה וא"כ היאך הי' יושבים ביחד הא הם קרובים זל"ז ופסולים. ואמרת ע"פ הגו"א ויגש (מ"ו י") דהא דאף דאינו מצווה ועושה יוכל לקיים מצוה ומקבל שכר רק במ"ע. אבל בל"ת שאין עליו קבלת שכר אינו יכול מי שאינו מצווה ועושה לקיים ל"ת בשוא"ת דמי שלא נאסר בדבר אינו עובר רצון, בוראו במה שעושה הדבר, ומשו"ה מצות ל"ת ל"ה מקיימין האבות ע"ש, וא"ש דעליהם לא חל שלא רשאי דיינים להיות קרובים זל"ז עכת"ד, והנ"ל בזה עפמ"ש הרשב"א בתשו' ח"א סי' צ"ד וז"ל אין בכל פרטי המצות מצוה שאינה רומזת על עניני החכמה ושחייבה החכמה להיות השפלים מצווים במעשיהם וברמיזות שירמזו אל החכמה. ונמצאת החכמה מחייבת את המעשה ואת המניעה מה שנרמזו בהן מן התורה וחכמה, ואבות

הגיעו ברב חכמתם אל העקרים ההם וכשחז"ל באברהם שתי כליותי' מודיעות לו חכמה כשני מלמדים וכן האבות עד שיהודה המקובל מאבותי' קיים מצות יבום אע"פ שעדיין לא נצטוה עלי' וצוה בה לבניו באותו לשון בעצמה שצותה התורה וכו' ועשו"ת הדדב"ז ח"ב סי' תרצ"ו בזה נמצא שקיימו כל המצות מצד השכל שהם ידעו והבינו במקור החכמה שממנה הורדו המצות. וזה שייך בכל המצות, אבל בדבר היקשי שאין שכל וחכמה בדבר ורק כך הוא גזה"כ להקיש ענין לענין יוכל להיות שזה לא ידעו מקודם, ושפיר הדין דדיינים קרובים זל"ז דפסולים מצד היקש לעדים ל"ה ידעו אז מזה וא"ש, והנה הא דכ' בבעה"ת מענין ד"נ מתחילין מן הצד. עי' בזה בירושלמי פ"ז דסנהדרין וצ"ע בזה, ובדברי בעה"ט על מ"ש יהודה היציאוה ותשרף הלא יהודה מלך הי' ואין דן ולא דנין אותו כנ"ל קשה הא זה רק מגזירת ר"ש בן שטח בסנהדרין די"ט ומקודם לא הי' זו הגזירה וצע"ג:

דברי הירו' בדיינים קרובים זל"ז פסול והנה הובא להלכה בחו"מ ש ל"ג סעיף ט"ז, והמשל"מ בפט"ז מעדות נסתפק אי מקשינן ג"כ דיינים לעדים לענין אי נמצא קרוב או פסול אי בטלה כל הדיינים ועי' בקצה"ח סי' ל"ו סק"ז מ"ש בזה. וע"ע בתוספות רעק"א על משניות יבמות פי"ב מ"ה אות צ"ז ותומים סי' מ"ו סקכ"ח, והנה בבעה"ת פ' שופטים (י"ז ו') מצאתי מפורש דגבי דיינים לא אמרי' נמצא קאו"פ בטילה ע"ש, ועוד מצאתי בשו"ת פאר הדור להרמב"ם סי' קפ"ו דאף בדיינים קאו"פ בטילה, וכ' הטעם דמה דאמרי' בעדות נמצא קאו"פ בטילה הוא משום שענשן הכתוב לפי שנטפלו עם מי שאינו ראוי להעיד וזה הטעם איתא בין בעדות בין בדיינים. ומהרמב"ם הזה משמע כהרי"ף בהא דנמצא קאו"פ בעינן שיכיר הכשר בהפסול משו"ה ענשן הכתוב שלא הי' להן ליטפל להפסול. ומאד נפלאתי שהש"ך בסי' ל"ו סקכ"א חופש למצוא שהרמב"ם סובר כרי"ף ולא הביא התשובה הנ"ל דע"כ סובר כרי"ף:

ובס' ישועות ישראל הביא ירושלמי הוריות פ"א ה"ד דח"א חוץ משבעים הי' הממזר וכו' ומוכח דלא אמרי' בדיינים קא"פ בטילה ע"ש, ובס' פתחי משפט חו"מ סי' ג' תירץ זה דהטעם דבדיינים קא"פ בטילה דמקיש לעדים וכמ"ש בירו' בדיינים קרובים כנ"ל. והנה מה דאמרי' נמצא קאו"פ וכו' נלמד בהיקש ג' לשנים כמ"ש במשנה מכות ד"ה פ"ב, והנה קיי"ל בזבחים ד"ג ומ"ה דדבר הלמד בהיקש אינו חוזר ומלמד בהיקש בקדשים ובתר למד אזלי' (ועשו"ת זכרון יצחק סי' ס"ז) ולפי"ז הכא דאירי לענין קרבן שפיר אמרי' דחייבין קרבן ול"א נמצא קאו"פ כו' דדבר הלמד בהיקש א"ח ומלמד בהיקש לענין קדשים ולענין קרבן הוי כקדשים וא"ש קו' הגאון מקוטנא ז"ל:

ומענין לענין באותו ענין שם בחו"מ סי' ל"ג סי"ז עדים שקרובים זל"ז פסולים והוא מסנהד' כ"ח בנים לעלמא מנלן ארמב"ח סברא הוא כדתניא אין העדים נעשין זוממין עד שיזומו שניהם ואי ס"ד בנים לעלמא כשרים נמצא ע"ז נהרג בעדות אחי' א"ל רבא ולטעמך הא דתנן ג' אחים וא' מצרף עמהם ה"ז ג' עדיות והם עדות א' להזמה נמצא פ"ז משלם בעדות אחיו אלא הזמה מעלמא קאתי, ומסקינן מגזה"כ והרי"ף ורא"ש הביאו ירו' דפסולים מטעם הזמה. ותמה הר"ן בסופ"ב דכתובות במשנה ואלו נאמנין להעיד בגודלן. דבגמ' דילן אידחי זה ונלפענ"ד ונקדים הא דתמוה טובא. דרש"י פי' נמצא נהרג בעדות אחי:

וז"ל דאי לאו דאסהיד האי קרובו בהדי ל"ה מיקטל נמצא בנים מתים זע"ז, ותמו' דלמ"ל להביא הא דאין עדים זוממין עד שיזומו כולן, אף אם יהי' דאם יוזם א' יהי' נידן בהזמה אעפ"כ הוי ע"פ אחי' דאי לאו דמסהיד אחי' ל"ה כי אם ע"א, ובשלמא אם הי' ב' אחין וא' שפיר צריך להא דאין ע"ז עד שיוזמו כולן דאל"כ הי' נהרג ול"ש דנהרג ע"פ עדות אחי', ז"א דאף אם לא העיד אחי' הי' אחר ורק דאי צריך שיזומו כולן שפיר ע"י דהוזם אחי' נהרג גם הוא. ומצאתי לדודי זקיני בשו"ת ברית אברהם חו"מ סי' ד' שנשאל ע"ז והביא שנשאל זה הגרע"א ז"ל ולא השיב. והוא תי' דאין כוונת רש"י דע"פ עדות אחי' כו' ז"א דסו"ס נהרג על מה שהוא העיד שקר רק הפי' דאי לאו דמסהיד האי אלא הי' אחר במקום האח השני דילמא לא הי' הוזם דאפשר הזוממין חכירין רק אותו, ואת האחר ל"ה מכירין שראו אותו במקום אחר, ושפיר אי הי' אמרי' דאף שלא הוזמו כולן נהרג, הי' נהרג ול"ש דאי הי' אחר במקום האח השני ל"ה הוזם דמ"מ הוא הי' נידון, ורק אי צריך שיוזמו כולן שפיר מה שהוזם אחי' נהרג גם הוא וזה נכון, עוד תי' דבאמת בכל זוממין יכולים הראשונים לומר אנו לא העדנו כלל העדות הזה. וכמ"ש הר"ן בסופ"ב דכתובות, ורק הנכון דמודו דהעידו וזה פי' ברש"י דאי לאו דמסהיד האי שהעיד עדות הזאת ל"ה נהרג, וזה רק אי ע"ז שיוזמו כולן. אבל אי הוזם א' נהרג שהב' ל"ה אומר שהעיד הי' הראשון נהרג ע"ש ובמחכ"ת לא הבינותי דהא אף אי יהי' אמרי' דאי יוזם א' נהרג, ג"כ הוי ע"פ פדות אחי' דאם השני ל"ה אימר דהעיד זה העדות א"כ ל"ה רק ע"א בעדות זה. וכ"ע מודים דאם פ"א יעיד ויוזם אינו נהרג ורק אי ב' מעידים וא' הוזם נהרג אי אמרי' דל"ב שיוזמו כולן ודו"ק היטב, ועי' ג"כ בס' מנחת אהרן בזה:

ונלע"ד דהנה קשה מה פריך בגמ' מג' אחין וא' מצטרף לענין שני חזקה לפי הטעם דנהרג ע"פ אחי' והוי עדות שאאילה"ז, ועי' בר"ן שם שכ' דבמקום דלא בעי יכול להזיקו כשר כשעדים קרובים זל"ז. ומאוד קשה להפוסקים דבממון ל"ב יכול להזימה, א"כ מה

פריך משני חזקה דשם בממון הוי עדות דל"צ יכול להזימה אבל כאן בד"נ בעי יכול להזימה. וזה אינו בהזמה. ורק י"ל דהא דבממון ל"ב ילה"ז תלי' אי עדים זוממין קנסא או ממונא כמ"ש הנוב"י קמא אה"ע סי' ע"ב. וא"כ י"ל דבגמ' אזלי' למ"ד ע"ז ממונא וממילא בממון בעי יכול להזימה. ושפיר פריך משני חזקה, אך לפ"מ שפסקינן ע"ז קנסא שפיר הביא הירושלמי הטעם דא"א בהזמה דנהרג ע"פ אחי' וא"ש וכיון דהטעם דהוי עשאאי"ל, ותוס' סנהדרין פ"א א' ד"ה ונגמר כ' דאי יכול להזימה אפי' באופן רחוק מקרי יכול להזימה. ועי' בס' דברי חיים סוף ה' עדות שגם רש"י ס"ל סברות תוס' ע"ש. וא"כ שפיר צריך להא דאין ע"ז עד שיוזמו כולן, דאי הוזם א' נידן בהזמה שפיר מועיל עדות הב' אחין, ול"ש דאינו בהזמה דנהרג ע"פ אחי'. ז"א דאפשר בהזמה אי יבא עוד א' מן השוק, וכאן אי יוזמו בלא אחי' השני ג"כ נהרגין. ול"ש דהוי ע"פ אחי' דאף דאחי' לא יעיד איכא ב' עדים כנ"ל והוי יכול להזימה, ורק אי בעי שיזומו שניהן א"כ אף אם יבא עוד א' לא יהרוגו, רק אי יוזם אחי' השני דהוי נהרג ע"פ אחי' ודו"ק:

פסוק כה

והיא שלחה. רש"י נוח לאדם כו' עי' בקובץ אהל מועד ח"ב דף כ'. אי' בברכות מ"ג ב'. נוח לאדם שיפיל א"ע לכבשן וכו' וק' מה "את עצמו' הול"ל נוח לאדם שיפול לכבשן כו', ב', קשה מדוע שלחה אלי' כלל לאיש אשר וגו' הי' לה לשתוק ומדאמרה לאיש כו' מוכח דהיתה רוצית להציל עצמה. וי"ל דרמב"ן הק' הא הי' פנוי' וליכא מיתה ותי' דמגיע לה מיתה רק ע"פ דינא דמלכותא דיהודה מלך והיא גרמה קלון בבית המלך ע"ש, ומשנה מפורשת בערכין ד"ז א' אשה שיצאה להרוג אין ממתינין לה עד שתלד מגזה"כ מות ימותו גם שניהם לרבות הולד ע"ש בפהמ"ש לרמב"ם, רק כ"ז אם נהרגת ע"פ ד"ת אז גם הולד נהרג מגזה"כ. אבל לתמר הי' רק מדינא דמלכותא ועכ"פ מצילין הולד דמה חטא הולד, וזה הוא אם מעוברת מישראל מצילין הולד, אבל אם מעוברת מעכו"ם אף דהולד כשר היינו שאינו ממזר (ועי' בהגהות חכמת שלמה אה"ע סי' ד') אבל הוא עכו"ם ואין מפקחין עליו את הגל. ומשנה שלימה פ"ק דכתובות אם מעוברת ואמרה מאיש פלוני וכהן הוא נאמנת, וא"ש הכל דבאמת אם הי' מגיע רק לעצמה הי' שותקת כדי שלא לבייש אך רצתה להציל הולד לכן שלחה לחמי' "שלאיש אשר אלה לו אנכי הרה" ובזה תציל את הולד עכ"פ ולהמתין לה פד שתלד כיון שהיא מעוברת מישראל, ונהי שתשרף עכ"פ הולד ינצל כיון שאינה נהרגת מד"ת רק מדינא דמלכותא, וזה שדייקו בלשונם נוח כו' שיפיל "א"ע" היינו את עצמו נוח. אבל היא רצתה להציל הולד ע"ש:

ובאמת ראיתי בחלקת יואב בקונ' קבא דקושייתא קושי' י"ט שהק' כן על הר"ן חולין

נ"ח שכ' שלכך אמרי' בערכין דהורגין גם הולד משום דלא חיישינן להריגת עובר, וק' איך אמר יהודה הוציאוה ותשרף כיון שהי' מעוברת ובב"נ נהרג על העוברין איך נוכל להרוג מעוברת ונשאר בצע"ג. וי"ל לפמ"ש המהרש"א סנהד' נ"ז ב' הא דבפ' שמות דפרעה צוה למילדות העבריות דוקא. דב"נ מצוה על שפ"ד ומילדות מצריות מצווין גם על עוברין אבל עבריות מותר להן להרוג עוברין במעי אמם ע"ש. הרי דקודם מ"ת הי' מותר להרוג עוברין. ושפיר אמר יהודה לשרוף לתמר אף עם העיבור. וע"ע בסוטה כ"ו ובתוס' וברמב"ם פ"ב ה"ז מסוטה ובמשל"מ שם, ובמזרחי משפטים (כ"א כ"ב) דהורג עובר פטור אף דרוב לאו נפלים דבעובר במעי אמו לא אזלינן בתר רוב, ומאד פלא על הנוב"י מ"ת חו"מ סי' נ"ט דחידש זה מעצמו וכ' דלא מצא זה, ולא הביא שקודמו המזרחי. וע"ע בשואל ומשיב קמא ח"א סי' קצ"ה, ובתנינא ח"ג סי' קי"א, וחמישאה סי' יו"ד, ובס' חקר הלכה ה' אבלות אות י"ג, ובס' בכורי שלמה בהשמטות ליו"ד סי' יו"ד אות ל"א, ובכלי חמדה משפטים, ובאוה"ח כאן כ' כי מסורת הי' בידם לגזור גזרות ולהרוג עובר על הגזירה פ"ש, וא"ש קו' החלק"י דלא הי' זה מדינא רק כך הי' הגזירה בידם:

ומענין מלבין פני חבירו ברבים. עי' פני יהושע ב"מ דנ"ט דמוכח מזה דאין לו חלק לעוה"ב דהא מאבד עצמו לדעת הוא עון גדול דאין לו חלעה"ב ואפ"ה התירו כדי שלא ילבין ע"ש, ועמ"ש בזה בפ' נח (ט' ב') ונדפס ג"כ בקול תורה היו"ל בפה פאביאניץ שנה ב' סי' ז'. וברמב"ם פ"ו ה"ג מדעות כ' דהמתכבד בקלון חבירו אין לו חלעה"ב, וכ"כ בפ"ג הי"ג מתשובה וכ' שם הכ"מ לא ידעתי מקום שבו נאמר כן, והגר"י פיק בגליון פי' משניות לר"מ פ' חלק הביא דכ"כ בירושלמי חגיגה פ' אין דורשין. ועי' מג"א סי' קנ"ו ובגליון. ובב"ר א' על פסוק תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק וז"ל אר"י בן חכינאי המתכבד בקלון חבירו א"ל חלעה"ב המתכבד בקלון חי העולמים עאכו"כ, וכ"כ בהקדמת שאילת שלום. להשאלתות להגרי"פ, וקדמם בפר"ח בס' מים חיים בפ"ג דתשובה וכן הביא הגר"ז מווילנא ז"ל בס' תולדות אדם פרק ה', וע"ע בשו"ת חיים שאל ח"ב סי' מ"ג עש"ה:

ובגיטין דל"ו ב' הנעלבין ואינן עולבין שומעים חרפתם ואין משיבים עליהם הכ' אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. כפל הדברים ראיתי בס' נחלת עזריאל בקונ' פרפראות לחכמה פ' תרומה דיש הפרש המתבזה מחשוב בושתו מרובה. ומתבזה מבזוי בושתו קטנה, ואם שותק יש יותר ענוות כששותק לבזוי מלשתוק לחשוב. כי אם הי' השיב לחשוב הי' החשוב מתבייש. ואם השיב לבזוי לא הי' הבזוי מתבייש דלא איכפת לי'. ומשה ענו מכל אדם, אם חרפו אפי' בזוי הי' שותק וזה"פ הנעלבים מחשוב ואינו עולב.

וכן שומעין חרפתן מבזוי ואין משיבין שלא השיב לו כלום. דאפי' אם הי' משיב לו ג"כ הבזוי ל"ה מתבייש ואעפ"כ לא השיב לו כלום, זה דומה למשה דהשוה לשמש כמ"ש פני משה כחמה פני יהושע כלבנה, ובס' זרע יצחק על משניות פ"א דאבות כ' דהכל קאי על אחד. דיש לומר מה שלא השיב להמבייש לו משום דאין לו מה להגיד עליו דבר ביוש וז"ש הנעלבין ואינן עולבין. ושמא אין לו להשיב לזה אמר אף שומעים חרפתם היינו ששמעו חרפתם של אותו איש המבייש לו, ואעפ"כ לא ביישו זה גדול מאוד וקאי שומעים חרפתן על חרפה של האיש המבייש לו והכל מאמר אחד ודפח"ח:

הכר נא. ערש"י ובסוטה ד"י ע"ב אין נא אלא בקשה ועי' מהרש"א. וע"ש בענף יוסף על הע"י. דק"ל תיבת נא שאמר יהודה לאביו. ונא שאמרה תמר עפמ"ש בפג"ה דצ"ו דת"ח מהדרינן אבידה בטביעת עין, משו"ה א"ל יהודה לאביו אף דבעלמא ט"ע לאו מילתא הכר נא תיבת נא יתירא הורה שאתה ת"ח ונאמן אתה בטב"ע, וכן תמר אמרה נא ליהודה שהוא ת"ח. ויכר ויאמר צדקה ממני תיבת ממני הורה. מהא שאמרתי לאבא שת"ח נאמן בטב"ע צדקה אתה, וז"פ דשלחה לו לאיש אשר אלה לו אנכי הרה. שהם דברים מיותרים, ורק הכוונה לאיש שהוא ת"ח ונאמן לומר אשר אלה לו בטב"ע, ועל זה בטחתי לזנות עמו שאולי הי' ע"ה לא הייתי בוטח בסימנן אלו שאינו נאמן להכירן בטב"ע, וע"ש בעיון יעקב דברים נכונים מכל ענין הפרשה:

פסוק כו

צדקה ממני. רש"י מחני יצאו בדברים עי' מכות כ"ג ב' ובמהרש"א, ובשו"ת חמדת שלמה אה"ע סי' ל"א. הקשה על הפוסקים דחיישינן לשאלה וכן על הגמ' גופא ממ"ש יעקב וגזר אמר כתונת בני חיה רעה אכלתהו ולא חש לשאלה ולכאו' י"ל דיוסף הי' סמוך על שלחן אביו ולא הוי הכתונת שלו. ולא הי' לו רשות להשאיל ואחזוקי אינשי בגזלנותא לא מחזקינן. אמנם י"ל דמעולם לא נסתפק יעקב על יוסף שלא קיים מצות אביו ולא הלך לאחיו רק אזל לעלמא, דודאי יוסף הצדיק לא נחשד על כך רק שהי' הספק אולי נשבה בין עכו"ם ול"ה יכול לקיים מצות אביו, וכיון שכן יש לחוש שהשבטים הפשיטו כתנתו והשאילו לאחר ואותו האחר נטרף. ועשו"ת חכם צבי סי' קל"ד, דאף לשי' מהרי"ט דל"ח לשאלה כל הבגדים מ"מ היכי דיש חשש שנשבה חיישי' ודילמא השבטים הפשיטו ונתנו כל בגדי' לאחר, וא"כ יקשה על יעקב למה פתח פיו לומר טרף טורף יוסף ואי אמרי' כשי' מבי"ט (בח"א דקל"ח. והביאו ג"כ בב"ש בקונ' עגונות אות רכ"א) א"ש כיון דאחי יוסף הביאו הכתונת מאותו דרך שהי' יוסף הלך לשכם ע"כ לא חש לאחר כמ"ש שם במי שהלך למקום וה ולא חזר, ובאותו מקום נמצא ההרוג אפי' לא הכירהו כלל

אמרי' מסתמא זה, ושרי' מדאו' ע"ש (א"ה ועשו"ת שב יעקב סי' י"א, ונוב"י מ"ק אה"ע סי' מ"ו):

ונפל ברעיוני לדקדק מ"ש יהודה צדקה ממני ואי חיישי' לשאלה ק' ג"כ דילמא נטלה היא החותם והמטה. מאותה הקדשה שהיתה בעינים על הדרך ודלמא זינתה עם אחר ואותה הקדישה עברה על תנאה והי' רוצית להחזיק הערבון ואולי במחיר כסף נתנה לתמר, (וכמו שבאמת ביקש יהודה אותה ולא מצאה) ואפי' שאלה דיחיד לא הוי שלחוש שאותה הקדישה נתנה לזונה אחרת שכבר כ' החכ"צ דהיכי דאיכא למתלי שאותו דבר גורם ל"ה שאלה דיחיד, וא"כ ה"נ י"ל, הואיל והיתה צריכה לכך לקחה ממנה, ולכאו' הי' נ"ל לפמ"ש רמב"ן דביאת יהודה הי' כעין יבום ובתחלה שסבר שזינתה עם אחר אמר שישרפו אותה הואיל והי' זיקת יבמין עלי', ולפי"ז י"ל דבצירוף חזקות צדקות ל"ח לשאלה, אך לפי"ז יקשה ממ"ש רש"י והוא מסוטה כ"ב בג' מקומות הופיע רוה"ק בביהמ"ד וא' ביהודה דאמר ממני מנא ידע דילמא מאחר, ואי משום חזקת צדיקת אתינן עלי' ק' הא קיי"ל ארוסה שעיברה ולד כשר ול"ח שמא זינתה עם אחר, וכיון דפשיטא לי' ליהודה שהוא אזל לגבה מה"ת ליחש לאחר כיון שהוא מודה ודאי ל"ח, גם ל"ה דיימי מעלמא. ואפי' לשי' הרמב"ם התם ל"ח, ואפשר לפי' הב' ברמב"ן דדנוה לשריפה רק מכבוד המלכות ובזה אפשר דל"מ חזקת צדיקת וע"כ הק' גמ' שפיר דילמא זינתה ג"כ עם אחר והוצרך לומר דמ"ש ממני הי' ע"י ב"ק, וא"כ ק' איך אמר יהודה צדקה מדעתי' דנפשי' ולא חש לשאלה או מכירה לשי' החוששים, א"ו מוכח מסתמא דגמ' דהתם ל"ח לשאלה, ולפי תי' הגמ' דחישי' לשאלה הי' מוכרח לומר כפי' הא' ברמב"ן וי"ל משום צירוף חזקות צדקות ל"ח לשאלה, אך לסוגי' דסוטה וגם רבא דמק' התם דילמא מנה ירחי ולא מקשי משום חזקת צדיקת מוכח דס"ל כפי' הב' של רמב"ן וא"כ יש סיוע גדולה מזה דל"ח לשאלה, וע"ע בס' נטריקן להפמ"ג קו ה' מ"ש בכל הפרשה:

וראיתי לפרש בזה עפמ"ש ביבמות דל"ט דח"א יש יבום מקטן. ויליף מיבמה יבא עלי' אפי' קטן וח"א אין יבום בקטן והפסוק בא ללמד אפי' בא עלי' שלא מדעתה, והמפו' כ' דתמר נתכוונה לש"ש שיהודה יבא עלי' בתורת יבום, אבל אי ל"מ שלא מדעת ויהודה לא ידע לא הועילה תמר כלום אדרבה הכשילה אותו באיסור, וצ"ל דסברה תמר דלא בעי מדעת וז"ש "צדקה" דהדין עמה דיש יבום גם שלא מדעת "ממני" למדה זאת כי על כן לא נתתי לשלה יען כי קטן הי'. וגליתי דעתי שאין יבום לקטן, וע"כ הפסוק יבמה יבא עלי' אתי שמהני שלא לדעת:

ולא יסף רש"י לא הוסיף וי"א לא פסק וערמב"ן וסוטה ד"י, כיון שידעה שוב לא פסק ממנה. ופרש"י שידע בה שהיא צדיקת. ולש"ש נתכוונה. והמהרש"א כ' שהוא בל' והאדם ידע כו' לא ידענא מי הכריחו לרש"י לפ' כיון שידע בה שהיא צדיקת. ועי' בכור שור להתבו"ש בסוטה. שהק' דלמה דפי' והאדם ידע מה נתינת טעם הוא זה. כיון שידעה שבא עלי' פעם א' שוב לא פסק ודומה למי שאכל שום כו' ומ"ש מהרש"א ול"ה גנאי בעיני' לבוא עלי' עוד לא תיקן כלום, דמ"ט ל"ה גנאי לעשות במזיד לעולם. מה שעשה פ"א בשוגג. אמנם מה שפרש"י דחוק דפי' דידעה דהכירה ושוב לא פסק מבואה, וא"כ עיקר ענין הביאה לא נזכר בקרא ולא בגמ' דהאי ולדעתה לפרש"י צ"ל דקאי על ההכרה כמ"ש מהרש"א ונלע"ד שרמזו למ"ש רמב"ן וב"ר שיהודה קיים מצות יבום. והיינו דקודם מ"ת הי' מצוה גם בקרובים ויבום דוחה איסור כלתו, ואי' ביבמות ל"ט ס"ד מצוה דרמי' עלי' רחמנא עבדה השתא תיקום עלה באיסור א"א, פי' דלא התירה תורה אשת אח כי אם ביבמה וכיון שקיים המצוה הדרה לאיסורא קמא קמ"ל קרא ולקחתה לך לאשה כיון שלקחה פי' שבא עלי' בהיתר פ"א שוב ה"ה כאשתו לכל דבר וא"כ קאמר הכא בגמ' ממש כלישנא גמ' יבמות כיון שידעה פי' שבא על כלתו בהיתר ובמצות יבום נעשית כאשתו, ושוב ל"ה צריך לחשוש מעתה לאיסור כלתו דקנאה בביאה ראשונה כדקיי"ל דיבמה נקנית בין בשוגג כו' וה"ה כאשתו עכ"ל. ועי' בס' זרע ברוך פ' תפלת השחר. ובס' אוצר הכבוד לר' טודרוס תלמיד הרשב"א בריש יבמות ובסוטה ד"י מזה:

פסוק כט

פרץ ערש"י. ובס' נפלאות מתהשי"ת פל"ז אריכות גדול מכל הפרשה:

פרק לט

פסוק א

ויקנהו פוטיפר. עי' סוטה י"ג ב' קנה לעצמו ועי' מהרש"א ובדל"ו ע"א מכל ענין הפרשה:

פסוק ב

ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח. ויהי בבית אדוניו המצרי. עי' בינה לעתים דרוש ס"ז דיש נסיון העוני ונסיון העושר כמ"ש שלמה רש ועושר אל תתן לי, וילמדנו דיוסף עמד בנסיון בין בזמן שהי' מצליח ובין שהי' בבית אדוניו לעבד, וכ"כ בס' הברית להג"ר צבי קאלישער ז"ל:

פסוק ג

וירא אדוניו כי ה' אתו. וכל אשר עושה ה' מצליח בידו וימצא יוסף חן וגו'. רש"י שם שמים שגור בפיו. וצ"ב מה בעי רש"י בזה. וכ' בס' שארית יעקב דק' לרש"י מ"ש כי ה' אתו, וה' מצליח בידו בודאי אם ה' אתו בודאי מצליח מהכ"ת שלא יצליח לזה מתרץ

דאי' בגמ' שבועות כ"מ שהזכרת ה' מצויה עניות מצוי'. א"כ מהנכון הי' שלא יצליח אם ש"ש שגור בפיו. ואעפ"כ ה' מצליח בידו, וזה חידוש גדול. ובבינה לעתים דרוש ס"ז כ' כי האדם יחוש לבלתי ימסור ממונו ביד אחרים מג' סיבות א) שאינו בוטח בו והוא אצלו אינו נאמן, ב) שהוא אינו מוצלח והוא קרוב להפסד ורחוק מן השכר ג) כי לא מצא חן בעיניו וקץ בו אע"פ שלא יהי' שם שום סיבה. וביוסף אדרבה הי' סבות הפכיית. אם מנאמנות. הלא ראה כי ה' אתו, ובלי ספק איש אשר ה' אתו לא יכזב בחבירו. ואם מהצלחה. ראה שהוא איש מצליח, וגם מצא חן בעיניו פ"כ ויפקדהו עש"ה:

פסוק ה

ויברך ה'. עמ"ש בפ' ויצא (ל' כ"ז) בשם מהרש"א ברכות מ"ד:

פסוק ח

וימאן וכו'. בס' עולת חודש לבעהמח"ס תשובה מאהבה כ' דאי' בב"ב קס"ה א' רובן בגזל ומיעוטן בעריות כו', וא"כ ק"ו השתא אממונא לא חשיד יוסף שרוב העולם נכשלין, מכ"ש איך אעשה עבירה אשר רוב העולם אינם נכשלין, וכ"כ בנח"ק ע"ש וע"פ הגמ' פ"ב דחגיגה הבא על הערוה והוליד ממזר מעות של"י לתקן ע"ש, וע"ע בדבר"ש מ"ת לפמ"ש החו"ה דיש הבדל בין גניבה אם האדם מוחל ליכא חטא למקום. אבל החוטא בא"א אף שחבירו מוחל אבל חלק המקום מי ימחול, וז"ש יוסף הן אדוני לא ידע כו' וזה א"א במחילה ע"ש:

ועי' פני יהושע ב"מ דס"א ע"ב שחידש הא דהיכי דיש ממונא ומלקות דינו במלקות. ז"ד היכי דליכא הפקעת ממון, אבל בהפקעת ממון ל"ש מלקות. דאטו בשביל המלקות נפקע ממונו של זה, ולפי הנ"ל י"ל דכל המלקות בשביל החטא שבינו לחבירו ואם רוצה חבירו הי' נפקע הלאו זה ול"ש שילקה דהא עיקר החטא בא בשביל חבירו ולכך משלם. וא"ש מה שהק' בשו"ת מי באר סי' ע"ט מירושלמי פ"ב דכתובות בהמצית גדישו ש"ח ביו"ט לוקה, וק' דהא הוי כגזל והפקעת ממון ול"ש מלקות ע"ש ולהנ"ל א"ש דשם המלקות משום שהצית ביו"ט הבערה שלא לצורך ול"ש שנגרר אחרי הממון ואף אם ימחול הממון מגיע לו מלקות לכן המלקות עיקר. וע"ע בתוס' מכות ט"ז ד"ה התם, ובס' עשרה מאמרות מאמר חקור דין ועי' בזה בשו"ת שואל ומשיב תליתאה ח"א סי' רל"ה:

וזקיני הגאון מלאסק ז"ל בס' אור דוד על מגלת אסתר (ו' א') הביא דתמוה לשון חטאתי דהוא לשון עבר. דהול"ל אחטא לאלקים. ועוד דמשמע דרק משום דהוא חטא גדול אינו רוצה, אבל אם היה חטא קטן הי' חוטא ורק דלצדיקים גדולים יצה"ר א"י לפתות לחטא כי אם בדרך ערמה, ויוסף צ"ג הי' ובא היצה"ר בערמה ואמר לו דאחז"ל במקום שבעלי תשובה עומדין אין צ"ג יכולין לעמוד וא"כ מהנכון אתה יוסף שתחטא ותהי' אח"כ בעל

תשובה, וע"ז ענה יוסף הנה לעשות תשובה די אם אדם עושה עבירה קטנה ולא צריך רעה גדולה כ"כ, וכיון דאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, הנה כבר חטאתי באיזה עבירה קטנה ואוכל לשוב בעבורה ודפח"ח:

פסוק יא

ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו. רש"י יום איד שלהם כו' ח"א מלאכתו ממש וכו' עי' בס' בני ישששכר ניסן מאמר ג' קשה א) דהול"ל ויהי היום מה הל' כהיום הזה. ב) דמה נפק"מ אם בא לעשות מלאכתו או בא סתם אל הבית ג) הול"ל ותאמר שכבה עמי מה הל' לאמר, וי"ל היום הזה יש לפתרו על יום השבת כמ"ש בפ' ויקהל זה הדבר וגו' ויש לומר בהיפך דיום השבת הוא בבחי' עוה"ב ונקרא "ההוא" וימי המעשה נקראו בל' יום הזה, עלמא דאתגליא כמ"ש היום הזה ה' אלקיך מצוך לעשות וכמ"ש ביוסף למען עשה כיום הזה. וז"ש ויהי כהיום הזה דהיינו שהי' אז שבת יום ההוא, אבל השעה הי' כעין יום הזה כעין ימי המעשה דיוסף אזיל לשיטתי' דראוי להחמיר בדבר הנאסר לב"נ כמו מפרכסת, ולכך אף ששמר שבת עכ"ז נהג כעין יום הזה שעשה איזה מלאכה שלא יעבור על יום ולילה לא ישבותו, ע"כ ויבא לעשות מלאכתו ואין איש מאנשי הבית כו' דאלו הי' שם מי נוכל לומר דאפשר דצוה לו לעשות מלאכה והגם ששמר שבת אינו מחויב למסור נפשו על זה אבל שלא הי' שם מאנשי הבית ובא בעצמו לעשות מלאכתו, הבינה אשת פוטיפר דרוצה להחמיר כב"נ ותתפשהו בבגדו שהי' לבש בגדי שבת, וראתה ב' הפכיים. שומר שבת ועושה מלאכתו דייקא ולא מלאכת אדוני' והוא בלי הכרח הבינה דסובר דאין רוצה לצאת מכלל ב"נ להקל ע"כ עושה איזה מלאכה, מחילא מחויב ג"כ לעשות מבוקשה ולא למסור עצמו על זה דב"נ אינו מצווה על קדוש השם ועובר על ואך את דמכם כו', וז"ש ויבא לעשות מלאכתו ותתפשהו בבגדו "לאמר" ר"ל מכח ב' הפכיים יהי' לה הוכחה, "לאמר" לו שכבי עמי כי אינו רשאי למסור נפשו:

ועשו"ת מהרלב"ח סי' קכ"ו האריך בהא דלצרכו נכנס. דמנ"ל לדרוש לגנאי על צדיק דמצינו להיפך אף שמפורש לגנאי דורשים לשבח כמו בדוד עם בת שבע, וכ' דהיה להם משמעות לדרוש כן, דאל"כ לחה נ"מ לספר דבא לעשות מלאכתו, עוד י"ל דכל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו, ומחשבה רע אינו מצרפו למעשה, ובא הכ' להודיענו שהי' להם יצה"ר גדול מאד, ואעפ"כ כבשו יצרם, אבל בדוד שנזכר שם מעשה. שפיר הפכו בזכותו ע"ש אריכות גדול ומענין דוד עם אביגיל. ובעיון יעקב על ע"י סוטה ל"ו כ' דאי' בריש ברכות לעיין מר במילי', א"ל ומי חשידנא בעיניכו א"ל ומי חשיד הקב"ה דעביד

דינא בלא דינא הכלל מגמ' אף דאסור לדון לחוב מ"מ שלא יאמר דה' עושה בלא דין מותר לחשוד, א"כ גם ביוסף שהי' י"ב שנה בבית אסורים. והאיך יעבוד ה' בלא דינא לכך קאמר דלצרכי' נכנס. ומ"ד מלאכתו ממש ס"ל דנענש בשביל דסלסל בשערו וה' מדקדק כו' כחוט השערה. וע"ש בענף יוסף. ובהגהות מהר"צ חיות:

ובס' עמק יהושע ח"ב דרוש ז' כ' עפמ"ש ביומא ל"ה ב' שאשת פוטיפר משדלתו בדברים חובשך בב"א. א"ל ה' מתיר אסורים. מסמא עיניך א"ל ה' פוקח עורים וכו', וכיון שרצתה לכפותו ביסורין ומלקות שא"ב קצבה דחמיר ממיתה כמ"ש בכתובות ל"ג אלמלא נגדו' לחמ"ו פלחו כו' חשב שאין לו למסור נפשו אף על ג"ע כיון שהי' קודם מ"ת ולא הוזהרו על קד"ה, ובא דיוקנו כו' ור"ל דלאחר מ"ת חיוב למסור על ק"ה, ואף במלקות שא"ב קצבה כמ"ש תוס' שם, מיד ותשב באיתן קשתו. וא"ש המד' וימאן יוסף לדבר מצוה ממאנין לעבירה מכ"ש, לפמ"ש שהי' תמו' בעיניו שיוסף לא יתפייס דעדיין אין מצווין על ק"ה, והנה צריך להבין מפ"מ נתנה תורה רשות שאם לא ירצה לייבם יחלוץ הא גדולה מצות יבום שדוחה אשת אח. רק כמ"ש אבא שאול ביבמות ל"ט ב' הכונס יבמתו לנוי פוגע בערוה ובניו ממזרים פ"ש, בראשונה שהתכוונו למצוה יבום קודם, ולזה מי שאינו מרגיש שמתכוון למצוה טוב יותר לחלוץ, ולכאו"ק דא"ש אמר רק היום שניתנה חליצה לכן כונס לנוי פוגע בערוה, אבל למה ניתנה תיכף חליצה. ואם ל"ה מתכוון בשליחות למצוה הי' אנוס באונס של מצוה, ורק דבשבת קמ"ו א' אי' ממ"ת פסקה זוהמתן, והעבירות הם כמאכלים מקולקלים לחולה ולכן כיון דג"פ מעבירות שיהרג ואל יעבור ולכן אע"פ שיהי' אנוס. אפ"ה אם כוונתו לנוי הוי כפוגע בערוה וקרוב להיות הולד ממזר ומזיק לנפש שיפעול פעולה רע בהנפש. וזה השיב יוסף אם לדבר מצוה ממאנין היינו בחליצה מאן יבמי, אע"פ שיהי' אניס אם א"א ליבם רק לשם מצוה, לד"ע לכ"ש, ולא יועיל מה שאנוס שתענש אותו ביסורין מ"מ העבירה בעצמותה מזיק לנפש. ומוליד רק רע עכ"ד בקיצור:

ובס' מתנה טובה שבת מ"ט. תי' מד"ר ואתחנן אמר משה עצמותיו של יוסף נכנסו לא"י ואני איני נכנס, וק' מה תלוי זב"ז וי"ל כיון דנכנסו בודאי לא חטא, ומלאכתו ממש ובבעה"ט משפטים (כ"א ח') כ' ב' במסורה בבגדו בה. ותתפשהו בבגדו, והיינו כיון שפירש טליתו עלי' שוב אינו רשאי למכרה. ור"ע דסבר כיון שבגד בה א"ר למכרה, מפרש ל' בגידה איהו נמי יליף בגד דהתם מהכא שגם שם הוי בגידה שסובר דלצרכי' נכנס ע"ש, ואיתא הא דמ"ר סירב בשליחות דס"ל כר"א כיון שפירש טליתו א"ר למכרה, ורצה שה' בעצמו יגאלם ואז לא יהי' יכול למכרם לגלות כיון שפירש טליתו א"ר

למכרה כמו שיהי' בגאולה העתידה ב"ב, ואי' במד' דמשו"ה לא נכנס מ"ר לארץ שסירב בשליחות, וזה טענת מ"ר עצמות יוסף נכנסו. וע"כ מלאכתו ממש ובגדו ממש. וא"כ גם גבי אמה בגדו ממש כיון שפירש טליתו א"ר למכרה, ויש לי תירוץ על סירב בשליחות ולמה אין אני נכנס. והשיבו ה' דמטעם אחר הוא, שיוסף הודה בארצו והוא לא הודה כדאי' שם ועי' בקובץ דרושים ח"ב כרך א' סי' כ"א אריכות בזה מהג"ר אלי' קלאצקין האבד"ק לובלין וכעת בא"י ובש"ך עה"ת כ' הא דלעשות צרכי' נכנס, דוגמת מ"ש ביקש דוד לעבוד ע"ז בסנהד' ק"ז ב' כן חשב יוסף פן יחולל שם שמים ויאמרו למה ה' עושה ככה ליוסף שאחי' רצו להרגו מוטב אעשה עבירה ולא יתחלל ש"ש ויאמרו סופו מוכיח על תחילתו שהי' ג"כ רשע. ובמדרש תלפיות ענף יוסף כ' דא"ש בזה מחז"ל הלב שלא חשב בעבירה כו' וק' דהא נכנס לעשות עבירה ורק שאע"פ שגמר בלבו לעשות עבירה לא לתאותו רק לש"ש שלא יתחלל:

ובס' ארץ חמדה להמלבי"ם פ' וירא הביא המד' ודוד בא עד הראש שבקש לעבוד ע"ז. א"ל מלך שכמותך יעבוד ע"ז, א"ל מלך שכמותי יהרגנו בנו, א"ל מ"ט לא דרשת סמוכין יפ"ת לבן סורר ומורה ע"ש ובסנהד' ק"ז א', וצ"ע שדוד ביקש לעבוד ע"ז, וי"ל למשל שהי' מלך אכזר אשר בחטא קטן שעשה א' מעבדי' הי' דן במיתה, ואירע ששר המשקים שפך מעט מכוס המלך על השלחן בשוגג, וכשראה שפני המלך נשתנה, וחמתו בוערה בו. לקח הכוס ושפכו כולו על השלחן, ותמהו על זה שהוסיף פשעו במזיד, ואמר. ידעתי כי לא תסלח לי ומה יאמרו השומעים כי בעבור חטא קטן הרגת ולא חמלת, ומגודל אהבתי למלך שלא יהי' לבוז ולקלון בכונה הגדלתי פשעי למען יצדיקו את דינך והמלך וכסאו יהי' נקיים. כשמוע המלך דברי' הוטבו בעיני'. ועוד נשאו על כל השרים. כן דוד כשראה. שנגזר עליו מיתה ע"י בנו. ידע כי יתחלל ש"ש שצדיק כמותו (ובדבר אורי' עשה תשובה כראוי) יענש בעונש כבד כזה, וכדי שלא יתחלל ש"ש רצה לעבוד ע"ז. וזה שהשיבו לו מלך שכמותך יעבוד ע"ז, והשיב מלך שכמוני יהרגנו בנו ואעבוד ע"ז שלא יתחלל ש"ש. א"ל כי בלאו זה לא יתרעמו כי ידונו סמוכים ע"ש, והמעשה הנ"ל הובא ג"כ בס' בן המלך והנזיר שער כ"ד. וברש"י שלח (י"ד ט') סר צלם מעליהם כשרים שבהם מתו איוב שהי' מגין עליהם. והוא מסוטה ל"ה איוב צדיק גדול הי', ובב"ב ט"ז א' ביקש איוב להפוך קערה על פיה כו' וי"ל ע"פ הנ"ל דאיוב הי' צ"ג דחשש לחילול ש"ש שיאמרו שה' עושה שלא כדין על צ"ג יסורין כאלה, התחיל לדבר שלא כדת ויחזקוהו העולם לחוטא ויצדיקו להשי"ת, וז"ש במליצה ביקש להפוך קערה על פיה כמעשה הנ"ל. ועי' בקול אלי', ובס' מגן התלמוד אות ס"ו:

רש"י דיוקנו כו'. עי' ס' וכר צדיק ששאל אותו א' ממשכילים דיכולים להיות צדיק אף אם ילך בלי זקן ופיאות ובנימוס מלבושי אירופע, והשיב לו דמחלוקת יעקב ויוסף הי' דיעקב אמר שצריכים דוקא לילך בבגדים ארוכים וזקן ופיאות ולא לקשט עצמו. ויוסף אמר שיכול להיות צדיק אף אם יסלסל בשערו וכדומה. ובסוף כשראה שהי' קרוב ליכשל ח"ו ובאה לו זאת ע"י הסלסול כמ"ש במד' שא"ל ה' אתה מסלסל בשערך אני מגרה בך הדוב. אז נראה לו דמות דיוקנו של אבי' היינו שמצא חן בעיניו סמל תבנית של אבי' דוקא ע"ש וכמ"ש נראין דברי אדמון שפירושו שיותר ימצא חן וכ"כ בלקט"ח בשם הה"צ ר' יצחק מוואורקי ז"ל. ועי' מה שכתבתי בזה בפ' ויחי (מ"ט כ"ו) ועי' חתם סופר שבת מ"ט דהק' מ"ט לא נראה יעקב ליהודה כשבא על תמר, או לאחים כשמכרו ליוסף וי"ל דפלוגתא בסוטה מה שכ' על האפוד ח"א שמות האבות. וח"א שמות האבנים ובכל שמות השבטים לא נמצא ס' רק אצל יוסף ואם לא הי' כתב על אבני האפוד יוסף צריך לכתוב שמות אבנים. דצ"ל עלי' כל הא"ב, וס' לא מצינו באבות וצריך למיכתב שם האבנים שם ספיר שיש בו ס' ולא שמות האבות, להכי ביוסף בא יעקב משום פסידא שלו, אבל ביהודה לית לן בה אי הוי כתב או לא דכל אותיות שיש ביהודה נכללין בשאר שבטים או בשמות האבות, ע"ש וכ"כ בס' אדני פז. וא"ש נמי דלא בא דיוקנו לראובן שכ' וישכב פלגש אביו. ובס' לקט שמואל ענף יוסף הביא בשם הר"ר העשיל ז"ל, הא דסוטה ל"ו ב' בא דיוקנו של אבי' וא"ל עתידים אחיך שיכתבו על אבני האפוד רצונך שימחה שמך מביניהם ותקרא רועה זונות דכ' רועה זונות יעבור הון, וק' דאיך נשמע דהון קאי על אבני אפוד, וי"ל דאי' שם בגמ' יוסף שקידש ש"ש בסתר נתוסף לו ה' יהוסף, וביומא ע"ג על אפוד נכתב גם אברהם יצחק ויעקב וגם שבטי ישורון, וכ' החזקוני פ' תצוה דבכל אבן הי' נכתב ו' אותיות למשל באבן ראשון הי' נכתב ראובן א' (מן אברהם) ובשני שמעון ב', ובשלישי לוי רהם וכו' ובאבן יוסף הי' נכתב ו"ן מן ישורון ע"ש ולפי"ז א"ש וכך א"ל אם תעשה העבירה אז תאבד הו"ן היינו הה"א הניתוסף לך. וגם ו"ן של ישורון הרי הו"ן, ודפח"ח ועי' ג"כ בחנה"ת:

וביערות דבש ח"א דרוש ב' הביא פלוגתת רמב"ם וראב"ע והעלה דתרפים הי' בנוים על חכמת הכוכבים ובהם התחכמו לדעת עתידות וקורות הזמן, אבל ל"ה דבר ברור כמ"ש התרפים דברו און, ולא כן אורים ותומים אפוד שהי' בו השפעת רוה"ק בלי ספק. ויוסף שנכנס לצרכו ל"ה למלאות תאותו רק שטעה שראה באצטגנותו שידבק באשת פוטיפר, ולא כן הי' רק בזרעה היא אסנת נשאת לו וחשב שאין זה דבר כוזב וראוי להתדבק בה, אמנם יעקב הוכיח לו שקאי על זרעה ולא שיחטא עמה כי לדעתך אינו

צורך באפוד כי התרפים ג"כ מורים כזה. ולמה לך או"ת ואפוד ומזה השיג יוסף כי אין אומן בכוכבים ותרפים ופירש מאתה ואח"כ נתקיים גזירת הכוכבים באסנת וכן אברהם שראה באצטגנונית שבן משק ביתו ירשני. וה' א"ל צא מאצטגנונית שלך ע"ש אריכות בענין מזל, ועי' ג"כ בפר"ד מ"ש על המד"ר פפ"ז ויצא החוצה, קפץ אברהם כמ"ש ויוצא אותו החוצה דאברהם הורה דאין מזל לישראל וצא מאצטגנונית, וכיון שהוציאו מכלל ב"נ, וישראל מחויב לסכן עצמו בג"ע ולא שמע לאשת פוטיפר עש"ה:

פסוק יב

וינס ויצא החוצה. עי' הפלאה שבערכין על הערוך דיוקין. דמלת ויצא מיותר. וי"ל דר"ת ו'ירא צ"ורת אביו מרומז שנראה לו דיוקנו של אבי'. עוד מצאתי דבכוונה שנראה לו דיוקנו דיעקב גימ' קפ"ב ור"ת ק'נאין פוגעין ב"ו עי' סנהד' דפ"א. וכ"כ בס' מיני תרגומא להגאון הנ"ל ובס' עץ הדעת טוב ברמזי תורה כ' כי יצה"ר מסית לאדם שחטא. בודאי לא יהי' לך תקומה עוד ע"כ עשה מה שלבך חפץ ומלא עצמך מהנאת עוה"ז מאחר שכבר אתה אבוד מעוה"ב וזה ותתפשהו בבגדו. ר"ל בבגד בעבירה שהוא בגידה לאמר שכבה עמי שבין כך וב"כ אתה אבוד מעוה"ב. אבל ויעזוב בגדו בידה ר"ל מה שכבר בגד א"א להחזירו אבל מהיום וינס ויצא החוצה שלא לעבור עוד. ועי' בקול יעקב קהלת (י"א ט):

פסוק טז

אדוניו רש"י של יוסף עשו"ת חתם סופר יו"ד סי' רע"ג שכ' דאין אדון בלא עבד, ואין אלקים דיין ושופט בלא נשפטים, ע"כ יאמר על אדון ודיין אחד בלשון רבים אלקים, ואין זה מוסיף ריבוי על אחדותו ית' כי יאמר על שהוא דיין א' על נידונים רבים וכמ"ש אדני יוסף. אבל אל יאמר על כח וגבורה ול"ש לומר אלים דמשמע שיש בו כחות הרבה ע"ש להלכה אודות ס"ת:

פסוק יט

ויהי כשמוע ערש"י וערמב"ן שתמה על סריס פרעה איך הזדקק לפוטיפרע. ועשו"ת חתם סופר אה"ע ח"א סי' י"ד וי"ז, דאחר סירוס המלכים עדיין לא הוסרה תאותו מכל וכל. וכן משמע מתוס' מגילה י"ב ב' ד"ה ממוכן. וגם דניאל הי' מסריסים ונשא ע"ש באריכות הלכה:

פסוק כב

ויתן שר בית הסהר כו'. ואת כל אשר עושים שם הוא הי' עושה. וראיתי, דדרך האיש העולה לגדולה לשכור אנשים, והוא אינו עושה רק מצוה לאחרים. ועי"ז ישנאהו שהוא הולך בטל ואותנו יצוה לעבוד ינסה גם הוא לעבוד אכן,, יוסף אף שניתן לידו כל האסורים. מ"מ לא נהג שררה. וכל דבר שהם הי' עושים גם הוא הי' עושה:

פסוק כג
אין שר וגו'. ערש"י ובס' זכרון אפרים כ' ע"פ זה"ק עה"פ מה יש ליכי בבית דאין ברכה שולט אלא באם יש עכ"פ דבר מה, ועי' בט"ז ה' חנוכה סי' תר"ע סק"א וז"ש אין שר רואה את כ' מאומה בידו שיוכל לחול הברכה ואעפ"כ ואת כל אשר עושה ה' מצליח:

פרק מ

פסוק ד
ימים במשמר. עי' קובץ המאסף שנה י"א סי' פ"א. ולעיל פ' חיי שרה (כ"ד נ"ה):

פסוק יד
כ"א זכרתני ערש"י ועי' בינה לעתים דרוש ז' שיעלה בדעתו להזכירו לפני פרעה ולא ישכח ביקשו שתיכף יחקהו בזכרונו וציורו ולייחס ענין יוסף לאיזה דבר מורגל אצלו המזדמן לנגד עיניו. ובראותו אותו יזכור את יוסף ועי"ז יזכירו לפני פרעה בבא שעת הכושר. וספר הכ' שלא נעשתה מחשבתו יען לא זכר שר המשקים את יוסף לא עשה לו שום זכירה מקומיית. וממנו נמשך כי שכחהו להזכירו לפני פרעה:

פסוק טו
כי גנב. עי' תולדות נח דרוש י"ד הפשט רואה אנכי שאין מעשי רצוים כ"כ בעיני ה' שהרי גנב גנבתי. ואם הייתי נרצה הי' מתקיים בי ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. ול"ה אדם יכול לנגוע בי לרעה. וגם רואה אני מזלי הרע שהרי גם פה לא עשיתי מאומה אם לא שמן השמים נלחמו אתי. אבל ה' רוצה להראות כי הוא יקר בעיני' כאחד מבני עליה שלא יצטרכו להשתדלות האדם כלל, ועשה ששה"מ ישכחהו ואעפ"כ יצא מבית אסורים עש"ה:

פסוק טז
שלשת חרי. ערש"י ובס' נטריקן קו י"ג אריכות גדול בזה:

פסוק כג
ערש"י וראב"ע שכחה בלב וזכירה בפה, ועי' מגילה י"ח כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמור ומה אני מקיים זכר בפה. וז"ש ולא זכר את יוסף לא די שלא זכר אותו בפה אלא וישכחהו גם מלבו. ועי' ס' מיני תרגומא. דקוראין פ' זכור רק פ"א בשנה דכ' לא תשכח ושכחה לאחר י"ב חודש. וכמ"ש בברכות נ"ח במת שנשתכח מלב לאחר יב"ח, והפי' ולא זכר שה"מ היינו מיד. ולאחר יב"ח וישכחהו ורק ויהי מקץ ע"י חלום פרעה זכר אותו. ועי' בינה לעתים דרוש י"ח דיוסף מעולם ל"ה בוטח בשה"מ. והפשט וישכחהו לא קאי על שה"מ רק על יוסף ששכח את שה"מ ע"ש אריכות. ועי' ג"כ בירחון הבאר סי' ע"ד. ועי' חתם סופר שבת קמ"ז. קם למקרי בספרא בשם הגר"ש מאסטראפאלי ז"ל דשר

של שכחה רי"ב שמו, ושל זכרון דז"ך שמו גימ' א"ל, ואותיות שניות של החד"ש הז"ה לכ"ם דז"ך ונתהפך לו באותיות רי"ב החר"ש הי"ה לב"ם ע"ש, ונר' דטומאת ירושלים שהוא קפא כדאמרי' במרור שצריך למתקו בחרוסת משום קפא כמ"ש בפע"פ קט"ו ב', ואם תוסיף מספר קפ"א על דז"ך עולה רי"ב שהוא שכחה כנ"ל, וכשנגאלו מטומאת מצרים וחסר מהם השכחה כמ"ש למען תזכור את יום צאתך אז נאמר להם החד"ש הז"ה לכ"ם שהוא שם הזכרון, והנה הי' במצרים רד"ו שנה, ושר המשקים שכח את יוסף ב' שנים כפרש"י וישב ולולי כן הי' יורדים למצרים ב' שנים קודם והי' רי"ב שנים. השליט בהם השכחה לעולם ח"ו. וה' סבב ששכח שר המשקים. נמצא ע"י שכחותו נזכרו ישראל וזכרו הם זכר ימות עולם וזה מרומז ולא זכ"ר שה"מ את יוסף וישכחהו דייקי אבל ישראל נזכרו לטובה:

ושמעתי בשם הג"ר יצחק פייגענבוים ז"ל מווארשא. על המד"ר אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו זה יוסף. ולא פנה אל רהבים ע"י שאמר וזכרתני נתוסף לו ב' שנים, וק' בתחלה דרש לשבח יוסף. ובסוף מסיים בגנאי עו"ק דהא אין סומכין על נס וכ' וברכתיך בכל אשר תעשה, וצריך לעשות פעולה ע"י דרך הטבע, וי"ל דאי' דרק זה בזמן שאינו רואה שום התחלת ישועה צריך לעשות בעצמו, אבל ברואה שה' הצמיח לו ישועה בלתי עשייתו אז צריך לעמוד מנגד ולצפות לישועות ה. ולא לעשות שום פעולה, וא"ש שהי' מ"ה הסיבה שיחלום לשני שרי פרעה והוא יפתור אותם. וזה"פ אשרי הגבר למי ששם ה' התחלה שלא עפ"י הטבע ואז יעורר את האדם לתת עלי' מבטחו ודרשו זה יוסף ומעתה ל"צ לפנות אל רהבים ובשר ודם, וה' בעצמו יגמור הדבר. והוא אמר והזכרתני כו' לפיכך נתוספו ב' שנים ולולי זאת תיכף יצא מבית אסורים. ובס' נפש יהונתן פ' מקץ כ' הא דהי' ליוסף עונש שהבטיח באדם, וק' הלא הוא דבר הכרחי שישלח ה' הצלחה ע"י אדם כפי הטבע, ורק התי' אם הי' בוטח באיש כשר אשר ע"י יוכל לבא תשועה הי' טוב: אבל עונשו הי' שהבטיח א"ע ע"י אדם רשע ע"ש דבר נכון בזה:

פרק מא

פסוק א

מקץ רש"י מסוף עי' ראב"ע רמב"ן ורא"ם ומ"ש בדבריהם בס' רמ"ז הרומז. ובטעם מן מבעל זרע ברוך. ובית שמואל עה"ת, ובמד"ר פרעה חולם וכל הבריות אינם חולמין אלא חלומו של מלך של כל העולם הוא. וראיתי הפשט דק' על שר המשקים מדוע לא הלך אצל יוסף ולהגיד לו חלום פרטה בשביל עצמו, וכאשר יפתר אותו ילך ויפתור לפרעה בשם עצמו, דהא שר המשקים ביזה את יוסף ומדוע הזכיר שמו. וזה שהק' המד' וכי

כל העולם אינם חולמין והי' לו לספר החלום ליוסף בשם עצמו ע"ז תי' דחלום של מלך שאני, ואם הי' אומר ליוסף בשם עצמו. הי' פותר לו כמו להדיוט, וע"כ מוכרח הי' לומר בשביל פרעה, ואז ל"ה יוסף אמר לו הפתרון רק הלך בעצמו לפרעה. וע"כ הוצרך להזכיר את יוסף בפני פרעה:

עוד אי' במד' כ"מ שהגיע ליעקב הגיע ליוסף זה נולד מהיל וכן זה, זה נקרא בני בכורי ישראל, וזה הי' בכור. זה גלה לחרן וזה למצרים. זה נתרומם בחלום דכ' ויחלום והנה סולם. וזה ופרעה חולם, וי"ל דיש ב' תאוות גדולות המשגל וממון, וצדיק נקרא שומר הברית. וכן עניות מעבירות ע"ד קונו, והתאוה לממון גדולה מאוד. וז"פ על שתי לחם יבצעו תמימים. פרנסה נקרא לחם וכן משגל. ועל שתי לחם אלו אפי' תמימים נתפשים ונשברים בהם, ויעקב הי' פרוש מאוד כמ"ש ראובן ראשית אוני, וכן יוסף שומר הברית. ועל שניהם נאמר שנולדו מהול כלו' של"ה יכול תאוה לשלוט בהם. וכמ"ש במו"נ הטעם על מילה ועמ"ש בפ' לך (י"ז כ"ה) ונקראו בכור קדוש לעבוד עבודת הבורא. ואף שגלו והי' עניים בכ"ז הי' בצדקתם ועם לבן גרתי היינו גר ואעפ"כ ותרי"ג מצות שמרתי. וכן יוסף במצרים ולכן נתרוממו ג"כ ע"י חלום. וראיתי בשם הר"ם מפרעמישלאן., ז"ל. דפ"א נתעלה נשמתו וראה שהביאו לעולם העליון איש צעיר וקראו אותו זקן, ולזקן קראו צעיר. ושאל על זה. וא"ל שהצעיר עשה טוב בימים המועטים יותר מהזקן, וסיים הר"מ הפי' "ויהי" אץ ויהי אלא צרה "מקץ" כשיגיע סוף ימי' אם אינם רק שנתיים ימים. רק ימים מועטים, ועמש"ל בזה בפ' חיי שרה (כ"ד א'):

פסוק ה

עולות בקנה א'. וכ' ברמב"ן בפ"ג דהשבע הי' רצופות לכן כ' בקנה אחד. וכ"כ בביאורי מהרא"י מהתה"ד. ועי' בס' שמע שלמה דק' למה בשני רעב לא רמז שיהי' רצופות ואי מדכ' צומחות אחריהן דאף מפוזרות אחריהן מקרי, וי"ל דרמז בקנה אחד דהתבואה לא נתקיים באוצר רק השמירה ע"י אדם א' הוא פרעה ולא ביד אחר כמשחז"ל דנרקבה. וז"פ בקנה א' מל' קנין ע"י קונה ואדון א'. גם בחלום הפרות רמז שאינו מתקיים אלא ע"י פרעה ועולות מן היאור רמז לפרעה שאמר לי יאורי ע"ש. ובמח"כ לא ראה מ"ש בכלי יקר דז' שני הרעב ל"ה רצופים כי אחר ב' שנים כשבא יעקב פסק הרעב וחזר במותו כמ"ש רש"י בפ' ויגש (מ"ז י"ט). ולכן לא נאמר בקנה א'. וכ"כ בתוספתא פ"י דסוטה כיון שמת יעקב חזר הרעב ליושנו וכו':

ובבעה"ט כ' בקנה א' במסורה הכא ובמנורה שהשובע הי' אור לעולם ולכך ראה בטובות בקנה א' ובשדופות לא ראה בקנה א' ע"ש. וי"ל הפשט דאיתא במגילה כ"ח ב'. שמעתתא

צריכה צלותא כיומא דאסתנא, ואם אדם טרוד בפרנסתו אין יכול לעסוק בתורה ואיתא בירושלמי מעשה בר"י דאבד לי' כיסי' ולא ידע להשיב בד"ת וא"ל וכי משום דאבדת מעותיך אבדת דעתך. והשיב דעתא בלבא תליא וליבא בכיסא תליא ואם אין קמח אין תורה. ובפרט להעמיק ולחדש חידושים. וכמ"ש בשם הכתב סופר ז"ל נושא אשה ואח"כ לומד תורה ורחיים בצווארו ויעסוק בתורה. הכוונה כשישא אשה ירבו הצטרכותו והאשה צווחת הב הב. ואז אינו יכול לסלסל ולפלפל בתורה שזה נקרא עסק התורה כמ"ש הטו"ז או"ח סי' מ"ז סק"א. וע"כ אמר נושא אשה שולומד" תורה בלא עיון, ושואל רחיים בצוארו "ויעסוק" בתורה. וזה אי אפשר. וזה המסורה אם בקנה אי מלאות וטובות אם יש לו כל טוב אז בקנה המנורה הוא מאיר כפתור ופרח ויוכל לעשות ציצים ופרחים: ומענין חלומות עי' באברבנאל כאן. ובעל עקדה שהאריכו, והובא ג"כ בעין יעקב ווילנא בפ' הרואה. והעלו דיש חלומות המתהוים פ"י סיבת גופני. כגון ע"י עיכול המזון המעלה אדים או פ"י חולשת המזג מבריאות הגוף, ואלו חלומות שוא אין בהם ממש. אמנם יש חלומות אשר הם הוראה והודעה מן השמים. עד שארז"ל בברכות נ"ז א' שחלום א' מס' מנבואה ע"ש. ובמהרש"א ברכות נ"ד ב'. בבר הדיא שפתר כרצונו. והק' בעל עקדה דאיך תתחלף החלום כפי רצון הפותר. וכ' המהרש"א דאין זה דבר זר לקבל דיש כח בנפש האדם לפעול בעיניו לטוב כמ"ש טוב עין הוא יבורך. וכן בהפך ברע עין כבלעם. וכמ"ש בברכות ד"ז א' אל תהי' ברכת הדיוט קלה. וא"ת קללת הדיוט קלה בעיניך במגילה ט"ו א'. כ"ח א'. וב"ק צ"ג א' ע"ש. ובאמת קדם בזה. בשו"ת הרשב"א ח"א סי' ת"ח וז"ל לפי הנראה מן הכתוב והסכמת חכמי התורה דיש דברים נעלמים לא נתבררה לנו סיבותם. וז"ש ברית כרותה לשפתים. ואמרו כשגגה יצאה מלפני השליט ונח נפשי' דיהודה וכאלה רבים. ואם נמשך בזה אחר הטבע מה תזיק הקללה ומה תועיל הברכה. וגם חכמי הפילוסופיא א"י ליתן טעם לסגולות הנגלות לעין כל בעשבים ואבנים כמאגנעט שואבת הברזל והברזל ישוטט על פני המים ולא ינוח עד שיהי' פניו אל פני האבן היש מגיד טעם בזה בכל חכמתם. ופתרון החלומות כאחד מהם עכ"ל, וכ"כ בשו"ת הרמב"ן סי' רפ"ו: והנה יש מקומות בש"ס דמשמע דיש ממש בחלום כמ"ש בנדרים ח' א' נדוהו בחלום צריך עשרה להתיר לו, ובסנהדרין ל' ע"א דבא בעל החלום וא"ל כך הי' במקום פלוני ומעשר הן דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין, הרי דיש סתירה לזה בש"ס גופא, והפוסקים פסקו לתרווייי' ערמב"ם פ"ז ה"ו ממעשר שני פסק להא דסנהד' וכ"פ בחו"מ סס"י רנ"ו, וברמ"א יו"ד סוס"י רנ"ט, ואפ"ה פסק הרמב"ם בפ"ז הי"ג מת"ת. וביו"ד סי' של"ד סעיף ל"ה דנדוהו בחלום צריך התרה, וע"ע בתוספתא פ"ה דמע"ש וירושלמי פ"ד

ה"ו שם:
ובשו"ת תשב"ץ ח"ב סי' קכ"ח התעורר בזה, ובתחלה רצה לומר דאם החלום הוא מעצמו יש בו ממש רק אם הוא מאחר א"ב ממש ז"ש ובא בעל החלום כלומר האיש החולם חלום. אך לפי הכלל ד"ח לא מעלין ולא מורידין כולל כל החלומות ובברכות נ"ה ב' איתא רבא רמי כ' החלומות שוא ידברו, וכ' בחלום אדבר בו ל"ק כאן ע"י מלאך וכאן ע"י שד, והאריך בזה והעלה דספק יש בחלומות אי יש בהם ממש ולכן במעות מעשר ספקו לקולא הואיל והמעות הוא בחזקת שאינו מעושר משא"כ בנדוהו בחלום ספק איסורא לחומרא ע"ש. ובשו"ת שיבת ציון סי' נ"ב כ' דרוב חלומות שוא רק מיעוטא דמיעוטא הן הודעה משמים. ולכן בסנהדרין דרוב מעות הם חולין, כמ"ש בפסחים ז' א', וב"מ כ"ו א', מוקמינן אחזקת חולין, אבל בנדרים חוששין למיעוטא דאינו נוגע לשום איסור ורק לסכנה, כמ"ש תוס' שם דיש לחוש שמגלים לו שפורעניות עתיד לבא עלי' ע"ש, ובסכנה לא אזלי' בת"ר כמ"ש בחולין ד"י א' בספק מים מגולין ע"ש ברש"י, וע"ש שדחה זה דמעשר הוא דשיל"מ ולא בטיל ברוב, ועי' בחי' הר"ן סנהדרין שם, וע"ש שהאריך מענין סיבת הרגשת החלום בהמוח והעלה דבנדרים הוא הודעה לעתיד ויש לו שייכות לנבואה וצריך לחוש לזה, משא"כ בסנהדרין דהודעה במעשר על עבר וזה אין לו יחס לסתם נבואה ולכן אין חוששין ע"ש היטב, וע"ע ברמב"ם בפ"ז מיסוה"ת, ובמו"נ ח"ב מפרק י"א עד סוף החלק, ובאברבנאל פ' בהעלותך:
וראיתי בנמוקי יוסף בסנהדרין שם שכ' על בא בעל החלומות שר הממונה על החלומות, ועי' בסנהדרין י"ט ב' יבא בעל החלומות ובא גבריאל ע"ש, וע"ש בס' מאורי אור בשם קדמונים דגבריאל ממונה על חלומות, ועי' הוריות י"ג ב' בעובדא דאסוקי לי' לר"מ אחרים ולר"נ י"א, ור"מ לא אזיל דדברי חלומות ל"מ ולא מורידין, הרי דאף מילתא דאיסורא לחוד אפ"ה לא אשגח בי', ולהשיבת ציון א"ש דרובא ליכא בהו ממשא, וע"ע ביד מלאכי בכללי הדינים סי' קס"ו, ובע"י דפוס ווילנא הרבה מזה, ובספר נשמת חיים מאמר ג' פרק ה' ובברכות נ"ז א' הרואה הונא בחלום כו' פרש"י נס נעשה לו נו"ן כנגד נו"ן, וכגון שראה השם כתוב חנן כו', וכ' במהרש"א וק"ק דאי משום הנו"ן דאית בי' אמאי לא נקט אהרן ונח, ומיהו בחנינא וחנני וחנן י"ל משום דהשם גופא מורה על חנות וטובה והנו"ן מראה שיהי' בנס עכ"ל, ובגליון המהרש"א ציינתי י"ל כמו הרואה הספד בחלום מן השמים חסו עליו ודריש ח' במקום ה', כמ"ש המהרש"א בעצמו בב"ק נ"ה א' ע"ש, ועי' בע"ז י"ט א' הון מהבל ימעיט אם עשה תורתו חבילות חבילות, וע"ש בהגהות רע"א, ובירושלמי פ"ז ה"ה מפאה, ופ"ב ה"ב ממע"ש, ופ"ז ה"ב משבת, לא מתמנעין

רבנן דרשו בין ח' לה', וצ"ע דברי הרשב"א ר"פ כיצד מברכין ע"ש וצ"ע בזה, וע"ע בשם הגדולים אזולאי מערכת גדולים (א' אות קצ"ט) מה שהביא הרבה בזה:

פסוק ח

ואין פותר אותם לפרעה. רש"י פותרים הי' אבל לא לפרעה, עי' ס' סמיכות חכמים ברכות דנ"ה, קשה למה באמת לא נכנסו דבריהם באזנו, וגם ותפעם רוחו ללא צורך. גם מ"ש יוסף את אשר עשה אלקים הראה לפרעה מיותר, דהול"ל רק הפתרון, ונראה דהנה לאדם טוב אין מראין חלום טוב ולרע אין מראין חלום רע, אבל כשרואה לאחרים אין שום נפק"מ ויכול לראות רעות וטובות אף אם הוא צדיק או רשע, וגם כששוכח החלום ג"כ יכול לראות טוב או רע, וזה"פ לפי שפרעה ראה טוב ורע והם שפתרו לו טוב ורע ז' בנות יוליד וימותו, והי' קשה לו ממ"נ אי צדיק הוא למה הראו לו חלום טוב, ואי רשע למה חלום רע, ולזה ותפעם רוחו וכמ"ש רש"י ומדרש בנבוכדנצר כ' ותתפעם ששכח גם החלום, ואם הוא הי' ג"כ שכח החלום שפיר יכול להיות צדיק או רשע, ויוכל לראות טוב ורע, משא"כ ותפעם רק פעימה אחת והחלום לא שכח, ולזה לא שמע לפתרון שלהם, דא"א באדם אחד, ויוסף הבין תמיהתו ואמר את אשר אלקים עושה הראה לפרעה, ופירושו חלום של מלך הוא של כל העולם, וראית חלום על אחרים ותוכל לראות טוב ורע, לזה הוטב בעיני פרעה, ועוד ראיתי דחכמי פרעה סברי דאין מראין לאדם רק מה שנוגע לעצמו, אבל רעב או שובע שיהי' בעולם אין מראין רק לנביא כמו ביואל הנביא דיהי' רעב ע"י שיבא ארבה, אבל לאיש פשוט אין מראין, משו"ה אמרו לו רק ז' בנות כו', וכן הק' בזה"ק וכי רשע כפרעה יראה לו ה' כל זה, ולא ידעו התירוץ שכ' בזה"ק דשאני מלך דחשוב הוא ויש לו שר בשמים, ויוסף ידע מזה ואמר את אשר אלקים עושה הראה לפרעה, וא"ש למה בפרעה זכר החלום דחלומו הי' מדברים גשמיים שובע ורזון זה מגלין אפי' לרשע, דמ"מ חשוב הוא שהוא מלך אבל חלום נבוכדנצר סדר ארבע מלכיות עד ביאת המשיח שיכלה ד' מלכיות ונשגב ה' לבדו אין מגלין לרשע רק לדניאל שהי' ראוי לכך:

פסוק ט

השמטה את חטאי אני מזכיר היום, ואחי הרב הגאון ר' שלמה זאב נ"י כתב לי דבמד"ר פפ"ט אי' שהי' פרעה חולה ונטה למות על שלא מצא פתרון אמתי, ובזה"ק אי' שלא יזכור את חטאו בר"ה, ועי' בברכות ל"ד:

חציף מאן דמפרש חטאו, ובר"ה ד"י:

אי' דבר"ה יצא יוסף מבית האסורים. וז"ש את חטאי אני מזכיר היום. בר"ה שהוא יום הדין כדי לגלות שיוסף הוא נביא אמתי. ושיאמן פרעה בו ויחזור לחיים:

פסוק יד
ויגלח ויחלף שמלותיו. רש"י לכבוד המלכות, ובבעה"ת בר"ה יצא מבית אסורים ויחלף שמלותיו בגי' בחד בתשרי, וראיתי בזה דאבות קיימו התורה, וקשה איך הניח יוסף שיגלחו אותו בר"ה, אך באמת יש פוסקים דאפי' מלאכה גמורה מותר לעכו"ם לעשות במקום מצוה, ער"ן סו"פ ר"א דמילה ובנקודת הכסף יו"ד סי' קצ"ח ולא כט"ז שם, וזה שפי' ויגלח לכבוד המלכות דשרי כמו דשרי לצורך מצוה, ועי' בחת"ס עה"ת:

פסוק טו
ואני שמעתי עליך לאמר. תיבת לאמר מיותר עי' באוה"ח. וראיתי בזה עפמ"ש בסנהדרין נ"ו ב'. בפ' ויצו ה' על האדם לאמר זה ג"ע ע"ש. ויוסף הי' נחשד בעון עריות זה פוטיפרע. וז"ש פרעה ואני שמעתי עליך "לאמר" ר"ל שחושדים אותך בעון שנקרא לאמר. ועוד שמעתי שתשמע חלום לפתור אותו וע"ז השיב יוסף לאמר בלעדי ר"ל אותו ענין עריות שנקרא לאמר הוא בלעדי ר"ל חוץ ממני כי לא עשיתי זאת. ומה שנוגע לפתרון חלום אלקים יענה וגו':

פסוק יז
על שפת היאור. עי' ר' בחיי שהקשה דבחלום הי' באמת עומד על היאור. ובח"ס כ' דמעולם לא ראה אדם בחלום פילא בקופא דמחטא כמ"ש בברכות. ולעמוד על היאור אי אפשר. וחשב פרעה אם יאמר ליוסף כן יחשוב חלומו להבל כי אי אפשר. ותיקן לשונו על שפת. ולא ידע כי הפתרון שנצמח מזה שברך יעקב לפרעה שיעלה נילוס לרגלו כפרש"י פ' ויגש (מ"ז י') והיינו והוא עומד על היאור ממש שבא על היאור ועלתה לרגלו. וע"ע בעץ הדעת טוב עה"ת. ובמדרש הביא דכ' עדות ביהוסף שמו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע. דקשה מהיכן ידע פרעה שדברי יוסף אמת. ותיכף המליך אותו על מצרים. ורק י"ל שפרעה שינה החלום וא"ל על שפת היאור כדי לנסותו אם ידע מזה. ויוסף ידע בנבואה החלום שעמד על היאור. ואמר זאת לפרעה ששינה לו החלום באמרו על שפת ותיכף ידע פרעה שרוח אלקים דובר בו. וז"פ במדרש דשאל עדות ביהוסף שמו על ארץ מצרים כלומר מה עדות הי' לפרעה שהמליך תיכף ליוסף על מצרים. וע"ז אמר שפת לא ידעתי אשמע. כלומר בשביל שאמר יוסף שתיבת שפת אשר שומע מפרעה זאת אינו יודע לפתור כי באמת לא חלם לו שעומד על שפת היאור. וע"כ בשמוע פרעה כן ידע שאמת אתו והמליכהו תיכף:

פסוק כה
ואשר אלקים עושה הגיד לפרעה. ובפכ"ח בפרות הרעות כ' הראה לפרעה. ועי' באוה"ח ובס' נפתלי שבע רצון הביא ג"כ הגמ' שמביא האוה"ח ברכות נ"ה א'. ג' דברים ה' מכריז

בעצמו פרנס רעב ושובע. ופרעה ראה רעב ושובע. ואיתא במדרש לא איש אל ויכזב. דהקב"ה לטובה אינו חוזר אבל לרעה חוזר. וכאן ז' שני השובע הי' טובה וא"ח. ורעב הי' רעה ואפשר לחזור. וע"כ גבי שבע שני השובע א"ל יוסף את אשר אלקים עושה הגיד לפרעה. ר"ל מה שעשה בעצמו ומכריז עליהן אותו הגיד שיהי' בודאי דמטובה אינו חוזר. אבל בשני הרעב אמר הראה ר"ל שהראה לך שיש בידו להרע ולהטיב אם תטיב מעשיך. וא"ל פרעה אחרי הודיע אלקים אותך כל זאת שאתה יודע אלו השנים שה' מכריז. בודאי גם השלישי לא נעלם ממך דהיינו פרנס. מעתה אין נבון וחכם כמוך ובודאי הכריזו עליך שאתה תהי' הפרנס ול"צ לבקש אחר:

פסוק לב

ועל השנות החלום. עי' ראב"ע ורמב"ן ובס' מים יחוקאל כ' ע"פ זה"ק דיש חלום ע"י מיכאל וע"י גבריאל. ויש בא' מעלה שכל דבריו מתקיים רק שלפעמים יגיד על זמן רחוק. והב' להיפך שיש בו דברים בטלים אבל דבר המתקיים יבא במהרה. נמצא אם ה' רוצה להראות שיתקיים כולו וגם שיהי' בקרוב או שולח לו החלום פעמים ע"י מיכאל וגבריאל ומשום זה חלום פרעה נתקיים כולו ומיד. וז"ש ועל השנות החלום פעמים א' כי נכון הדבר ר"ל כולו אמת מל' אמת נכון הדבר. וגם ממהר אלקים לעשותו. ובשם הגאון אזולאי כ' עפג"מ ריש איזהו נשך לעבור בב' לאוין. והק' תוס' למה שינה בלשון כספך לא תתן בנשך ובמרבית ל"ת אכלך. ותי' כיון שהוצרך ב' לאוין אורחא לכתוב בל' משונה שנאה יותר ע"ש. ויוסף שאמר שהכל חלום אחד פרות ושבלים. וקשה שיחלום פרות פעמים או שבלים פעמים ולזה אמר ועל השנות החלום כלומר על שינוי החלום פרות ושבלים לאמר פעמיים. כלומר מאחר דרואה ב' חלומות צריך לשון משונה שנאה יותר. וטעם שהוצרך פעמים כי נכון הדבר וממהר כו':

פסוק לג

ועתה ירא פרעה. עי' אוה"ח וכי נעשה יועץ למלך. ועי' אלשיך וראיתי בזה עפמ"ש בר"ה י"א א'. דבר"ה יצא יוסף מבית האסורים. וחלום פרעה הי' ג"כ בר"ה עי' בעיון יעקב שם. ובר"ה ט"ז א'. בפסח נידן על התבואה ובר"ה כל העולם. ובברכות נ"ה א'. ג' מכריז ה' בעצמו רעב שובע ופרנס. ויש לפרש משום דפרנסת עולם תלוי בפי פרנס כמ"ש בברכות י"ז ב'. כל העולם ניזון בשביל חנינא בני. וז"ש יוסף ועתה ירא כו' כיון דהוא בר"ה ולא בפסח אל תדמה שלא פתרתי האמת אלא שמפני כן חלמת בר"ה כדי שירא איש נבון וחכם כו' והפרנסה תלוי' בזכות הפרנס, והפרנס הוא אדם ונידן בר"ה. ועי' בישועות יעקב, ושם משמעון, וקהלת משה, ותפארת יהונתן פ' אמור ואהבת יהונתן עקב, ויע"ד ח"א דרוש ה', ועי' ס' ידי אמונה, ואשכול ענבים, ובינה לעתים דרוש י"ח אריכות גדול:

פסוק לד

וחמש רש"י ויזרז, ועי' בתיב"ע עמ"ש בפ' תולדות (כ"ו י"ב) בשם בכ"ש ועי' בני יששכר כסלו מאמר י"ב, רמז "חמש" חודש שבת מילה שרצו היונים לבטל עש"ה, ומ"ש בשם ס' ראש דוד, ועמ"ש בפ' ויגש (מ"ז כ"ד):

פסוק לט

אין נבון, ערש"י ובס' קהלות ישורון כ' ע"פ גמ' שבת קל"ח ב', עתידה תורה שישתכח מישראל שנא' ושלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם כ"א לשמוע דבר ה', נמצא דיש ב' מיני רעב ללחם ולחכמה ואיתא ברש"י פ"ח ואין פותר אותם לפרעה, פותרים הי' ולא לפרעה ועי' באלשיך, שלא הי' מודיע ליוסף שאמר חלומו לחכמי מצרים תחלה. אך סוד ה' ליראיו, זה הי' חכמתו של יוסף פן יחשוב פרעה שזה יהי' במצרים שיאבד חכמת חכמים, וראיה שפותרים דברי הבאי, ולהשמר מזה בא בצחות לשונו ירא פרעה ולא יבחר אלא ירא, יראה בחוש ועין איזה רעב יהי' רעב ללחם או לחכמה, וז"ש פרעה ליוסף אם ב' מיני רעב יש, אך הפתרון הוא ללחם ולא לחכמה, בזה נראה אין נבון וחכם כמוך שידע על איזה רעב הפתרון, וא"ש נמי הלשון אחרי הודיע אלקים, אחרי דייקי כלומר אחרי הפתרון שלא שאלתיך יותר ואמרת ירא פרעה שהוא לכאורה אינה ממדות החכמה אך בחכמתך באת שלא אטעה לומר שתאבד חכמת חכמים זה יהי' הרעב ופתרונך הוא רעב ללחם מעתה אין נבון וחכם כמוך, ובס' חוט המשולש דק"ד כ' בשם החת"ם דק' הל' את כל זאת, רק דבר אחד אמר בפתרונו, וגם הפתרון פשוט, ואיזו פלא ראה בפתרונו, ואמר דאותם הלומדים המפלפלים בהזדמנם עם לומדי בפשיטות אומרים עליהם שיש להם מוח פשוט ואינם יכולים לילך בגדולות, אבל האמת הוא לכוון הלכה בדרך האמת, וחרטומים פתרו בדרך שינון וחידוד ז' בנים כו' ז' עיירות כו', וחשב יוסף אם הוא יפתור מיד פתרון האמת יאמרו עליו שאינו יודע בשום חדוד ורק בדרך פשוט ולא יקבלו דבריו, ע"כ שם עצות בלבו לומר תחלה כל הפתרונים שאמרו החרטומים ואח"כ אמר כל זה הוא בדרך "יש לומר" אבל האמת הוא ז' פרות כו' וראה פרעה שמה שידעו הם ידע גם יוסף אבל האמת כדברו, וז"ש "אחרי הודיע אלקים אותך את כל זאת" דהיינו מה שהם אמרו גם אתה ידעת, מזה מוכח כי אין נבון וחכם כמוך, וראיתי שכ"כ בנחמד למראה על המד"ר דפוס ווילנא, וכ' שזה ענין במלכה שבא שבאה לנסות לשלמה בחידות, ואיתא במדרש ותרגום שני שהחידות היו דברים קלים ולפתור אותם ל"צ חכם גדול כל כך, ולהנ"ל במכוון לא שאלה ממנו דברים עמוקים דבטח ישיב לה, ורק שאלה חידות ששואלים לנערים להטעותו, שיחשוב איך אפשר שתבא מארץ

רחוקה לידע פתרון חידות קלות ובטח כוונתה דברים נפלאים, אבל שלמה הבין זה והדברים כפשטן, ולכן הפליגה חכמתו כמ"ש הוספת על השמועה:

פסוק מג

אברך רש"י אב בחכמה ורך בשנים א"ל ב"ד עד מתי אתה מעוות הכתובים כו' והוא מספרי דברים, ועי' ג"כ בילקוט דברים רמז תשצ"ב, וק' מה החרי אף שמעוות הכתובים הלא יש ע' פנים לתורה, ואם הוא רוצה לדרוש שלא כר"י ידרוש וכ' בס' משכנות יעקב דבלשון חז"ל יניק וחכים והפשט אף שהוא יניק מ"מ הוא חכם גדול והוא לשבח, אבל חכים ויניק הוי לגנאי כמו שאמר הן אמת שהוא חכם אבל יש ריעותא שהוא יניק, ולדרשות ר"י הו"ל לקרותו רך אב כמו יניק וחכים, ולא אברך שהוא חכים ויניק, וז"ש ב"ד דלפ"ד הם מעוותם וכתובים למפרע:

פסוק מד

אני פרעה. ערש"י ראב"ע ורמב"ן ובס' ברכת השיר דכ"ב כ' דבאיש אשר המלך חפץ ביקרו, כולם יכבדוהו ובהיפך אם יודעים שהמלך שונאו יהי' לבוז לעין כל, וכמ"ש וראו כל העמים כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, ובהיפך כ' והסתרתי פני מהם והי' לאכול, כאשר רואים אשר ה' הסתיר פניו מאתנו, ומצאנוהו צרות רבות, וכן באחשורוש כאשר ביקש לכבד למרדכי אמר מי האיש אשר המלך חפץ ביקרו והנה שכרו גדול כמ"ש שם, ובזה מובן "אני פרעה" שעושה לך כל הכבוד הזה וממני יראו כולם ויעשו אשר בלעדך לא ירים איש את ידו ע"ש:

פסוק מה

ויקרא שם יוסף צפנת פענח, ויצא יוסף על ארץ מצרים, עראב"ע וספורנו, וי"ל ע"פ מ"ש חז"ל ישראל נגאלו בזכות שלא שינו שמם, בי שמא גרם, ורואים כשיתחילו לשנות שמם בשמות הגוים אז הכל חותר להם, ופרעה הבין זאת והחליף שם יוסף בשם מצרי, וחשב שעי"כ ישנה מנהגיו ותורותיו, אבל יוסף ג"כ הבין זאת והתודע לכל בשמו העברי ובזה סכל עצת פרעה, וז"ש ויצא יוסף בשמו העברי, ועי' בזה בקובץ מגד ירחים שנת תרפ"ו בפ' שמות דברים נכונים:

פסוק מח

אכל ערש"י ומ"ש בפ' בראשית (ב' ז'):

פסוק נ

וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב. רש"י מכאן שאסור לש"מ בשני רעבון, והוא מתענית י"א א', והק' בתוס' מיוכבד דנולדה בעת רעבון כמ"ש בסוטה י"ב א' ותי' דל"ה איסור רק למי שרוצה לנהוג בחסידות ורק יוסף נהג, ובבעה"ת על התורה תי' דרק

יוסף שידע בבירור שיהי' רעב, אבל לוי לא ידע בבירור מותר, עוד תי' דביבמות ס"ב פליגי ב"ש וב"ה אי יוצא פו"ר בב' בנים או בעי בן ובת ולוי סבר דבעי ג"כ בת ול"ה לו בת אז, ויוסף כמ"ד דיוצא בב' בנים ע"ש, ובאמת תי' כן הרא"ם דללוי ל"ה בת וחשיכי בנים מקרי והותר לשמש, ובב"י או"ח סי' תקע"ד הק' עליו דא"כ גם ליוסף ל"ה בת ע"ש, ובימיהם ל"ה עוד בעה"ת על התורה שכ' דפליגי בפלוגתא ב"ש וב"ה, ויוסף ס"ל דבב' בנים יוצא כנ"ל, והר"ן בתענית תי' דאיסור אינו אלא משום שישראל שרוין בצער, והשבטים יודעים שהם שבעים ויוסף נמי יודעים הי' בו שהוא בריוח, אבל יוסף סבר שהם שרוין בצער ולכן לא שימש, ובב"י הקשה עליו מהיכן ידעו ביוסף ששרוי בריוח שמפשטי הכתובים נראה דלא ידעו כלל אם חי או מת עד שנתודע להם ותיכף ירדו למצרים ואז נולדה יוכבד ונמצא ששימש לוי קודם לכן והב"י תי' שקודם מ"ת ל"ה אסור לשמש והא דמייתי מיוסף אסמכתא בעלמא הוא, ומיתורא דבטרם תבא שנת הרעב דייק לי' דאחר שנת הרעב אסור לשמש אחר שנתנה התורה ותדע דהא יוסף קודם שנולדו לו בנים חשוכי בנים הי' ומותר לשמש אפי' אם הי' שני רעבון, וא"כ היכי מייתי ראי' מיני' אע"כ דאסמכתא בעלמא הוא עכ"ל, והמהרש"א הק' על הב"י כיון שאסור לאחר מ"ת ואפי' מדרבנן ודאי דהי' לוי מקיים איסורו כמ"ש ביומא כ"ח דאבות קיימו אפי' ע"ת, וכ' די"ל להירושלמי דבליל טבילה מותר לשמש י"ל דאשת לוי נתעברה בליל טבילה, ויוסף ממדת חסידות הי' פורש גם בליל טבילה ע"ש, ובאמת קדמו בזה בדרישה שם:

והרא"ם הק' מתולדות (כ"ו ח') והנה יצחק מצחק פרש"י מש"מ, ומהרש"א תי' שהי' זה אחר שנפסק הרעב. ומבני אלימלך ל"ק (ברות א') דראינו שלא חשו לאיסור שהרי פרשו עצמם מצבור והלכו מא"י לחו"ל וחזי מה עלתה בהם כמ"ש בב"ב צ"א א' ע"ש, וצ"ע דברי מהרש"א דאח"כ בפי"ב פרש"י על ויזרע יצחק שהי' שנת רעבון וצ"ע, ועי' ס' דברי דוד מהט"ז, וט"ז סי' תקע"ד, והביאותיו בפ' נח (ז' ג'), וע"ע באיי הים תענית, ובס' אגרת שמואל על רות, ומ"ש בפ' שמות (ב' א'), ועשו"ת שבית יעקב ח"ג סי' ל', מ"ש על הב"י שהק' על רא"ם דהרי גם ליוסף ל"ה בת, והק' מב"ר פצ"א ורש"י ויגש (מ"ד י"ט) בתחלה בעלילה באת ענינו וכי בתך היינו מבקשים, הרי דהי' לו בת, והא דלא חשיב עם בני יוסף בירידתן למצרים י"ל שמתה מקודם ע"ש, ועי' בישועות יעקב או"ח סי' ר"מ סק"ה שתי' קו' ב"י על רא"ם דלוי שימש דלא קיים פ"ו, דהרי גם יוסף ל"ה לו בת, וכ' עפמ"ש רמב"ן תולדות (כ"ו ה') דאבות רק בא"י קיימו התורה, וזה שאסור לשמש בשני רעבון הוא מצד קניות מדות טובות וע"כ נח בעת נכנסו לתיבה נאסר עליו תשמיש, לכן אף ליוסף נאסר אף שאינו מז' מצות אך לקיים מצות פ"ו הי' ראוי להתיר אלא שב"נ לא

נצטוו על פ"ו, ואמנם הרי קיימו כל המצות ורק שיוסף הי' במצרים ול"ש לקיים המצות ולכן לא שימש ברעבון, אבל לוי שהי' בא"י ושם קיימו התורה בכללה ומצות פ"ו מצוה ראשונה לכן אף ברעבון הי' מותר לשמש ע"ש, ובסי' תקע"ד האריך בדברי אגדה, וע"ע בהגהות חשק שלמה תענית, ובשו"ת שם אריה יו"ד סי' ס"ג אריכות, ובס' גבורות ארי מהשאג"א כ' דאם יש לו אפי' בן אחד אסור לשמש, משו"ה קאמר שנולדו שניהם קודם הרעבון, אבל קשה דקיי"ל כב"ה דאינו מקיים פ"ו רק בזכר ונקבה, ויוסף ל"ה לו בת, וכ"ת שאני ב"נ דאין מצווין על פ"ו כמ"ש בסנהדרין נ"ט, ז"א דהא דאמר התם לב"נ נאמר ולא נשנית בסיני דלישראל נאמרו ולא לב"נ היינו מסיני ואילך אבל עד סיני נצטוו אפי' ב"נ וא"כ בני יעקב קודם מ"ת הי' מצווין על פ"ו, ונראה דודאי יוסף הי' מותר לשמש דלא קיים פ"ו, והקרא בטרם וגו' לא ללמוד על עצמו קאתי אלא קרא יתירא ללמוד על אחרים שכבר קיימו פ"ו אסור לשמש, ואל תתמה על זה דקרא משתמע ביוסף ובדידי' ל"ש הא וכתבה ללמוד על אחרים, דכה"ג חצינו ביבמות ס"ד א' דיליף בשהה ו' שנים ולא ילדה תצא מאברהם דכ' מקץ עשר שנים, ופריך לילף מיצחק ששהה כ' שנה עם רבקה קודם שילדה ומשני יצחק עקר הי' הי', ופריך אברהם נמי עקר הי' ומשני ההוא דיצחק מבע"ל לייחס שנותיו של יעקב אבל קרא דאברהם אי לאו ללמוד על מי שאינו עקר שאינו רשאי לשהות יותר מי' שנים למ"ל דכ' רחמנא מקץ ע"ש, אלמא דקרא דאברהם ל"ש גבי' מ"מ ללמוד על אחרים קאתי, וא"ש מ"ש תוס' ביוכבד דהוי רק חסידות, ותמוה הא ר"ל אמר אסור לשמש אלמא איסורא איכא ולא חסידות, ועוד כיון דנפקא מקרא ליכא למימר חסידות, אבל לח"ש א"ש דודאי בין יוסף בין לוי של"ה להם בת ולא קיימו פ"ו מותרין הי' לשמש. וקרא יתירה בטרם כו' ללמד על אחרים קאתי עכ"ל בקיצור. ובכל דבריו קדמו הראשונים וכנ"ל, וגם מ"ש דמיוסף הביא ראי' על אחרים שכבר קוימו פ"ו, הרי כ' כל זה בב"י דאסמכתא בעלמא הוא מיוסף דהא ל"ה לו בת ולא קיים פ"ו וצ"ע שלא הביא דבריו, ורק הראי' מיבמות נכונה מאד, ובגוף החידוש קדמו באור החיים כאן במקומו שכ' דדרשת חכמים הוא באם אין ענין וקו' תוס' תענית מלוי ל"ק לצד שהי' חסר נקבה לא נמנע מלשמש כהלכה ע"ש:

וע"ש עוד באוה"ח דלא אמרו איסור אלא לצד צער ישראל ולא צער האומות וללוי אין חיוב למנוע עצמו לצד צרות האומות כי ליעקב הי' תבואה כמחז"ל ול"ה שולח בניו רק למראית העין דכ' למה תתראו, והגם שאמרו ששלמו שערי מכדא זה הי' אחר שנה ראשונה, אבל שנה ראשונה הי' להם תבואה וכו' ועמ"ש בפ' תולדות (כ"ו ח') וישב (ל"ז ב') ויחי (מ"ט ל"א) וצ"ב דבריו הקדושים דהנה לידת יוכבד הי' בסוף השנה השני' ובכן

תחלת עבורה אחר שנה ראשונה וצע"ג. אמנם בעיקר הקו' דל"ה להם בת ולא קיימו פ"ו לב"ה, איתא בירושלמי פ"י דיבמות דמה דפליגי ואמרו דזו"נ בעינן היינו אף זו"נ אבל בשני זכרים גם ב"ה מודו דיצא ע"ש, וראיתי לח"א שהביא זה בשם הגאון מ' יעקב שור ז"ל האבד"ק קוטב. והביא ראי' מב"ב קמ"א א' דהק' למימרא דבת עדיפא מבן ונדחקו ע"ש, וק' דלא משני דהמשנה מיירי שיש לו בנים ואין לו בת עדיין דבזה בת עדיפא לי' לקיים מצות פ"ו. א"ו דבב' זכרים לכ"ע יצא ובש"ס יבמות דס"א דלב"ה דוקא זו"נ. ועי' בתוס' ורשב"א שם. היינו דוקא לענין שיהי' רשאי לבטל דבזה בעינן לב"ה שיהי' לו ג"כ בת. אבל לקיים מצות פ"ו גם בב' זכרים קיים. ועפי"ז א"ש הא דיוסף ושפיר יליף מיני' דאסור לשמש. ויוסף קיים כבר פ"ו בב' בנים. וזה דבר חדש. ועי' רמב"ם פט"ו ה"ה מאישות, ואה"ע סי' א'. ובשו"ת הרדב"ז ח"א בלשונות הרמב"ם סי' ל"ו. ובשו"ת לחם רב סי' י"ז:

והנה מה שהקשה השאג"א דל"ש לשון אסור אם אינו אלא חסידות. עי' ס' קהלת יעקב בחלק לשון חכמים אות נ"א הביא מר"ן סופ"ק ע"ז הא דארז"ל אסור לעשות שותפות עם עכו"ם רק מדת חסידות ואפי' איסור דרבנן ליכא מדאמרי' במגילה כ"ח א' תיתי לי דלא עבדי שותפות עם עכו"ם הרי דשייך לשון אסור אפי' רק ממדת חסידות. ומצאתי עוד בס' בית האוצר חלק א' כלל קפ"ט הביא ראי' מברכות ל"א א'. אסור לאדם שימלא שחוק בעוה"ז, וע"כ דרק מדת חסידות דאם הוא איסור ממש מה רבותא דר"ל דלא עשה איסור עי' כזה בחולין ל"ז ב'. וע"ע בריטב"א מגילה כ"ת וז"ל וכ"ת מה רבותא דהא איסורא דאורייתא הוא ובכלל לא ישמע על פיך כדאיתא בסנהדרין, אסור לאדם שיעשה שותפות עם עכו"ם שמא יתחייב לו שבועה, ותורה אמרה לא ישמע על פיך. והנכון דההוא לאו איסורא ממש דאו' או דרבנן אלא מדת חסידות בעלמא וכעין שאמרו אסור לאדם שילוה בלא עדים. ואסור להלות עכו"ם ברבית. וכעין איסור דמשחרר עבדו עובר בעשה וכפרש"י בסדר נזיקין עכ"ל. הרי שהריטב"א חשב עוד איסורים ואמר דהם רק חסידות. והנה מ"ש דאיסור משחרר עבדו ג"כ מדת חסידות הוא חידוש גדול ומכל הפוסקים לא משמע כן וצע"ג:

וע"ע רמב"ן גיטין ל"ו וז"ל וכי אתי לקמי' דרב וא"ל מידי פרוזבול הי' לך למה להו פרוזבול ואם תאמר שלא ישמוט במדת חסידות א"כ פשיטא דמהימנא דאי בעי לא מישמטא והיכי אמרת לא שביק היתירא ואכל איסורא הא לא איסורא הוא כלל עכ"ל ומוכח דלא שייך למיקריי' למדת חסידות בל' איסור וצ"ע בכל זה. וע"ע ברדב"ז ח"ב סי'

תרצ"ו. ושד"ח כללים סי' קפ"ו. ובס' חקר הלכה כלל ב"נ. ובעיון יעקב על הע"י. ומ"ש בדבריו בכלי חמדה ע"ש:

פסוק נה

רש"י א"ל שימולו. ועי' בגו"א. ובאלשיך פ' ויגש כ' דנגזר רעב מחמת מזלם וז' פרות נגד ז' כוכבי לכת והנימול הוא למעלה ממזל ולכן אין מזל לישראל בשבת קנ"ו א'. וצוה שימולו לבטל מהם קללות רעבון מצד המזל. ובתפארת יהונתן כ' דאיתא בסוטה ד"ד ב' הבא על זונה לסוף בא לככר לחם שנא' כי בעד אשה זונה עד ככר לחם, ומצרים הי' שטופי זמה וגזר עליהם מילה להחליש כח התאוה וביערות דבש ח"א דרוש ב'. דירא יוסף דישראל יבואו בגלות ואולי ילמדו מהם לבטל מצות מילה לכן גזר על המצרים מילה ואז גם ישראל ימולו ולא יהי' להם חרפה בגוים:

ובני היקר הרה"ח וכליל המדעים מ' דוד נ"י אמר לפמ"ש בב"ב ד"י אם ה' אוהב עניים למה אין מפרנסן וכמו במלך שכעס על עבדו וגרשו ובא א' והאכילהו בודאי המלך כועס על זה והשיב ר"ע ישראל נקראו בנים ומלך שכעס על בנו ופרנס אותו א' יש לו נחת רוח מזה. נמצא דצדקה רק לישראל וכמ"ש צדקה תרומם גוי זה ישראל. וחסד לאומים חטאת. וכמו במלך עם עבד. ועי' מזה בפר"ד דרוש י"ז. וגם יוסף עשה עמהם חסד לכן צוה למולם ויהי' כישראל ולא יהי' חסד לאומים חטאת. ונכונים דבריו:

פסוק נו

פני. רש"י אלו עשירים, עי' בע"י ווילנא בעץ יוסף סי' קס"ה:

פרק מב

פסוק א

למה תתראו ערש"י ורא"ם, ומהרש"א תענית ד"י ע"ב, ועי' בספר בנין דוד על איכה לזקיני הגאון ז"ל מלאסק בפתיחה אות ג', ובכלי יקר דברים (ב' ב') עה"פ פנו לכם צפונה, ע"ש דברים יורדים חדרי בטן, ועמ"ש בפ' בראשית (ג' י"א):

פסוק ג

עשרה רש"י אבל לשבור בר כולם לב אחד, עי' תולדות נח דרוש ב', דמה ילמדנו דהי' להם לב אחד למלא רעבון ביתם וי"ל דהי' ק"ל למה הוצרך לומר דירדו לשבור בר והלא לזה שלחם אביהם. לכן מפרש שבא לרמז שדרכן של צדיקים כשעושים דבר שיחשבו שטוב עשו, ואח"כ כשיראו שבא להם צער מאותו ענין ישימו על לבם שלא קרה להם זה רק למען שיראו שלא טוב עשו תחלה, וכאן תמהו שלא הי' ברכה בתבואה שלהם ולא הי' צריכים לנוד למצרים אם לא כי יד ה' בזה, ובטח על שמכרו אחיהם למצרים לכן הוכרחו עתה לבקש עזר משם, וז"ש וירדו עשרה שבא להם מרדות וחשבוה לירידה,

ולכן קרא אותם אחי יוסף שנזכרו אחות יוסף להם והמה התנכרו אליו, וכן בבואם לפני יוסף הגדיל יותר הכאב שלהם וחרדו, וז"ש יוסף להם מדוע לא יחרדו שאר האנשים שיבואו לכאן ואתם חרדים בטח מרגלים אתם:

פסוק ד

רש"י שהשטן מקטרג בשה"ס עי' ברש"י ב"ב כ"א א' ד"ה לא. ובהגהות מהג"מ מתתי' שטראשין מציין שהוא בירושלמי שבת פ"ב, (והוא שם בהלכה ו'):

פסוק ז

מאין באתם ויאמרו מארץ כנען לשבר אוכל, המלבי"ם כ' דלא הי' להם להשיב רק מארץ כנען ומה שהוסיפו לשבר אוכל הם דברים מיותרים שאמרו דבר שעל זה לא שאלם כלל, ומזה מצא תואנה לחשדם למרגלים שהרגישו בעצמם איזה פשע ואומרים שבאו עבור אוכל, ובס' דברי יוסף כ' דהי' קשה להם מ"ש מאין באתם דהול"ל מאין אתם כמ"ש ביעקב ששאל לאנשי חרן אחי מאין אתם (ויצא כ"ט ד') כיון שהי' אנשים שלא הי' מכירם מעולם. ול' מאין באתם ל"ש רק אם מדבר לאנשים שמכירים שלא רצה לידע רק סבת בואו, כמ"ש המלאך להגר מאין באת, וחשבו שיוסף אמר בקיצור ושאל על שניהם ביחד על מקום מולדתם וגם סבת ביאתם, ולכן השיבו על שניהם:

פסוק ח

ויכר יוסף. ערש"י, וי"ל בפירושו דהכיר בהם שאינם מכירים אותו, לפיכך אמר להם שהם מרגלים שיהי' להם צער ויכופר עונם, אבל אם לא הכיר בהם שהם אין מכירים אותו הי' חושב כשם שהוא הכיר אותם כן הם מכירים אותו ולא יהי' להם צער מה שדיבר קשות שהבינו שרק לפניהם מדבר כן, אבל לא ירע להם שלא יהי' תפארת לפני המלך והמדינה לספר המעשה שאחיו מכרוהו, ובתורת חיים ב"מ דל"ח כ' דק' דהא כל השבטים חוץ מבנימין נולדו באותן ז' שנים של עבודת יעקב, נמצא דישששכר וזבולון לא הי' גדולים מיוסף יותר משנה או ב' ומסתמא ל"ה חתומי זקן כמוהו, ונראה דהש"ס לא יהיב טעמא אלא מה שהאחים לא הכירו את יוסף אבל מה שיוסף הכיר אחיו לא איצטריך טעמא, דבמד"ר איתא דיוסף גזר שכל מי שיכנס יכתוב שמו ושם אביו לערב הביאו הפתקים זה קורא ראובן כו', ועוד כיון שקצתם חתומי זקן בשעה שיצא יוסף מאתם הכיר גם אחיו של"ה להם חתומי זקן ע"ש ובחי' גאונים בע"י דפוס ווילנא:

פסוק ט

ויזכור יוסף. עי' כלי יקר בפי"ד, שלכך העליל עליהם מרגלים שהי' ירא פן יחקרו אחר המושל כו', ובכתבי דו"ז הגה"צ מהר"צ הכהן ז"ל האבד"ק זגיערזש ראיתי דזה ההמשך ויזכור את החלומות שיהי' מושל כמ"ש אם משל כו' אף שהם אמרו בלשון תמי' מ"מ

כיון שאמרו כן הוי כמו שפתרו לו דכל החלומות הולכין אחר הפה, ומשו"ה כשחלם לו שנית ויספר, לא אמרו לו כלום, וכאשר ידעו שפתרו שיהי' מושל יחקורו ע"ז ויודע להם, ומשו"ה אמר כי מרגלים הם וייראו לשאול ע"ז ומשו"ה לא נתן להם רשות לסבב בעיר כמו שמוכח מקרא ואת הארץ תסחרו ופרש"י תסובבו:

פסוק י

לא אדוני. רש"י שהרי עבדך באו לשבור אוכל. וק' ל' שהרי שמשמע דמזה שבאו לשבור אוכל מוכח שאינם מרגלים ועשפ"ח, ובס' לקוטי מהר"ם כ' ע"פ משחז"ל אלעזר לא הלך למדין למלחמה לפי שנתגדל שם ובירא דשתית מיני' מיא לא תשדי קלא. עי' רש"י ובעה"ת ומד"ר מטות (ל"א ו') וז"ש לא אדוני שהרי כו' ובודאי לא באנו בתור מרגלים משום דבירא כו':

פסוק יא

כולנו. עבה"ט מסורה וראיתי בס' אוהל מועד ח"ב די"ב ע"פ ירושלמי פ"א דפאה מפ"מ גוליירין של ב"ד יורדין למלחמה ונופלין וגוליירין של אחאב נוצחין. אלו משום שיש להם דלטורין נופלין. וכמ"ש חבור עצבים אפרים הנח לו. דאף שעע"ז אם הם באחדות הנח לו. וז"פ המסורה נחנו פשענו ומרינו עכ"ז אם כולנו בני איש אחד נחנו באחדות אז נחנו נעבור חלוצים ונוצחין. ובקובץ דרושים חוברת ד' סי' כ"ט הביא עפמ"ש בסוף קידושין ראיתי חי' ועוף כו' ומתפרנסין שלא בצער אלא הריעותי את מעשי וקפחתי פרנסתי. וז"ש כולנו בני איש אחד נחנו. ומדוע נחנו נעבור חלוצים לעבוד ביגיעה כל היום ללחם תקנו. ולא כחי' ועוף המתפרנסין שלא בצער. והתירוץ על זה נחנו פשענו ומרינו הריעותי את מעשי כו' ובאלשיך סו"פ מטות כ' כולנו בני א"א אנחנו וא"כ אף אם לא נעסוק בתו"מ ייטיב לנו ה' בזכות אבינו הצדיק. רק אנחנו נעבור חלוצים לעבור חלוצי צבא זכות עצמינו. אף דאמת שהי' אפ"ל גם אם נהי' נעדרי זכות עצמינו יגן עלינו זכות אבות. אך זה הוא אם גם עונות לא יהי' לנו אבל אם אנחנו פשענו ומרינו אז לא סלחת כי עון עצמנו לא נמחק פ"ש:

ולענ"ד נראה להוסיף לפמ"ש בב"מ פ"ה א' כל שהוא ובנו ובן בנו ת"ח שוב אין תורה פוסקת מזרעו, והק' אא"ז המהרש"א דסותר למאמר דאין התורה בירושה, וכ' דאם הוא ג"כ עוסק בתורה מועיל גם זכות אבות אבל לא כשהוא סומך רק על זכות אבות ע"ש. ולפי"ז א"ש המסורה וכפי דרך האלשיך הנ"ל. ועי' בהקדמה לשו"ת נודע ביהודא מהדו"ק מבנו הג"מ יעקבקא ז"ל. עוי"ל כאשר הי' מלחמת התבל בשנת תרע"ד וכמה מאחב"י עברו חלוצים בראש הגדוד. ועכ"ז גברה השנאה בעולם לנו. ורק למען שאנו יהודים וכמו שהלשין המן הרשע ודתיהם שונות מכל עם וכמרז"ל למה נקרא סיני

שמשם ירדה שנאה לעולם, וז"ש המסורה נחנו נעבור חלוצים ונטלנו חלק בהמלחמה. פכ"ז נחנו פשענו ומרינו האשם תלוי בנו באין סבה רק יען כולנו בני איש אחד נחנו בנים לה' והבדל הדת גורמת השנאה. וה' ירחם טו) חי פרעה. פרש"י ועי' חתם סופר שבת די"ז אר"ט אקפח כ' תוס' שהוא לשון שבועה כמו חי פרעה. מ"מ נ"ל שהוא לישנא דמשתמע לתרי אפי. דגם יש לפרש להיפך שנשבע בחי פרעה שיצאו מזה. וכן יתפרש חי אני נאם ה' וימלא כבודי את כל הארץ כמ"ש רמב"ן בפ' שלח (י"ד כ"א). והענין מתפרש לפי המקום. והעומדים לפני יוסף חשבו שנשבע בחי פרעה שלא יצאו, ובאמת הי' כוונתו להיפך שאם יצאו חי פרעה ואם לא ימות. והרי הוציאם לאחר ג' ימים ואפי' לשמעון לא אסר רק לעיניהם ואח"כ הוציאוהו כפרש"י, כי קשה בעיני לומר שיוסף נשבע בחיי המלך ומעל בשבועתו. ומ"ש חי פרעה כי מרגלים אתם נמי אמת הוא כי השביעם על תנאי שאם לא יביאו אחיהם הקטן אז הם מרגלים בחיי פרעה, וכבר ידע שסופם להביא בנימין עמהם כמו שהתבונן מחלומות אשר חלם וכמ"ש רמב"ן א"כ נשבע באמת ולא שיקר כלל. ומ"ש רש"י כשנשבע לשקר בחיי פרעה חלילה להבין כפשוטו הרי ביארתי שאין כאן שקר כלל. ועוד רש"י דקדק בלשונו כשרצה לישבע על שקר ולא כ' כשנשבע לשקר אלא על שקר. ר"ל כשהי' מגזם דבר שהי' נראה בעיני הבריות כשקר וכיזב כמו הכא שהתעולל עלילות על בפלי צורה ואנשים חשובים לומר מרגלים. והי' נראה בעיני השרים כמגזם ומשקר. וכדי לאמת דבריו שיאמינו בו בל"ס נשבע בחי פרעה כי אז ידעו שאמת, דנאמן הוא לאדוניו. ולא ישבע בשקר בחי פרעה. וז"ש על שקר פי' על דבר שהי' נראה כשקר החזיק דבריו בשבועה חמורה בחי פרעה ומצוה להוציא מלב המלעיגים עכ"ל. ובס' חוט של חסד מבעל שבט מוסר כ' דלא הי' נשבע לשקר ונוטריקון של מרגלים מזרע ר"חל גנבתם ל"אורחת י'שמעאלים מ"כרתם ורמז במלת מרגלים את כל אשר עשו. ובתפארת יהונתן, כ' דעיקר החיות הוא חיות הנצחיים. ורשעים בחייהם קרוים מתים. ואמר כמו שיש לפרעה חיות כי זה שקר שאין לו חיים נצחיים כן מרגלים אתם. ובשם הג"ר יצחק מוולאזין כ' כי חי בפתח כינוי לכל בעלי חיים. וחי בצירי כינוי רק לד' לבדו כמ"ש מלך אל חי העולמים. וידוע כי פרעה עשה עצמו אלוה ומפני זה כשנשבע לשקר הי' נשבע בחי פרעה פי' כמו שפרטה הוא אלוה כן הדבר הזה. ועי' בס' גרש כרמל. וע"ע בפ' במדבר (י"ד כ"א) ואולם חי אני וברש"י שם. ופי' ג"כ כרמב"ם פ"ב ה"י מיסודי התורה. באדם כ' חי בצירי שהוא לשון סמיכות אבל בה' כ' חי בפתח להורות שהוא וחיי' אחת ע"ש. והנה פרעה עשה עצמו לאלוה והי' צ"ל חי בפתח אבל יוסף אמר בצירי לפי שאדם הוא ועי' בזה בבעל עקדה כאן. ומ"ש בדבריו בתוספות יו"ט

פ"ז מ"ד דתמיד פ"ש היטב. וע"ע ביפ"ת ובדברי שאול ח"ת. ובתנא דב"א רבא פרק כ"ו איתא לא תשא קיימו יוסף, שנא' חי פרעה והדברים ק"ו ומה כשהי' נשבע במלך ב"ו קיים את שבועתו אם נשבע בממ"ה עאכו"כ ע"ש:

פסוק יט

יאסר בבית משמרכם. וק' הלא לא בית משמר שלהם הי' וערש"י ובקובץ אהל מועד שנה ב' סי' קצ"א הביא עפמ"ש הרר"י מווארקי ז"ל לפרש דברי ר"ז במגילה כ"ח ולא ששתי בתקלת חבירי, היתכן שיהי' שמח ומה רבותא ורק הכוונה שכל שמחה שלו בביתו נתבטל בשעה שאירע תקלה לחבירו. כ"כ הרגיש והשתתף בצערו של חבירו עד של"ה יכול לשוש מעניני עצמו ופח"ח. וי"ל שיוסף אמר שאע"פ שתעלו לשלום כו'. בכ"ז דמיונכם יצייר לכם כאלו גם אתם יושבים בבית אסורים בהשתתפות עם אחיכם. וזה"פ בבית משמרכם. ועוד ראיתי דלכאו' למה רצה יוסף לתפוס אחד מאחיו במצרים. ואי משום דרצה להכריחם שיבואו פעם שנית עם בנימין הלא בע"כ צריכים לבא כשיכלה התבואה מביתם.. ורק דיוסף חשש שמא יביאו אחד מן השוק ויאמרו שזה בנימין. והוא לא יוכל להכחישם שאינו בנימין, ולכן בכוונה הניח לשמעון להשאיר אצלו וכשיביאו א' משוק תיכף יוליכנו למשמר ולשאול משמעון אם הוא מכירו או לא ושמעון בודאי יאמר האמת שאינו מכירו שהרי לא ידע שאחיו הביאו תחת בנימין. ובשביל זה לא יהי' יכולים אחיו להטעותו. ועמ"ש בפ' ויגש (מ"ה י"ב):

פסוק כא

אשר ראינו בצרת נפשו בהתחננו וגו' ערמב"ן דלא התוודו על גוף המכירה רק שלא שמעו בצרת נפשו. עשו"ת כתב סופר או"ח סי' קל"ז. דגדול המחטיא יותר מהרגו, ומה"ט אז"ל שבוי כולהו איתנייי' בי' שמשוקע בין האומות. ותחלה רצו להרגו, ואח"כ השליכוהו לבור. ולבסוף מכרוהו. ואחרון קשה מכולם. והתחנן יוסף כי ירא לנפשו שמא יחטא. והם לא האמינו בחשבם כי צר לו על גופו. ויערים שצר לו על נפשו. וז"ש אשמים אנחנו בהתחננו. ע"כ בא עלינו ג"כ שאחד מאחים ישאר אצל מצריים. ועז"א ראובן אל תחטאו בילד. ערמב"ן שהקשה דאין זכר שאמר ראובן אל תחטאו בילד, רק דראובן לא הסכים על עצתם למכור רק אמר להשליך איתו הבורה מוטב שימות ולא יחטא וז"ש אל תחטאו בילד. ובס' עשרה למאה דרוש ט' כ' עפמ"ש (בש"ב י"ב) בדוד כשסיפר לו נתן המעשה בעשיר ורש שלקח הכבשה מרש. ויאמר דוד חי ה' כי בן מות הוא וקשה הא גנב אינו במיתה. ורק דלישראל יש ג' מדות ביישנים רחמנים גומלנים. ואכזר כזה ודאי אינו מזרע ישראל. וב"נ נהרג על הגזל. ועמ"ש לעיל בפ' וישב (ל"ח כ"ד). והנה השבטים חשבו שמה שעשו ליוסף הי' ע"פ דין ולא התחרטו על גוף המכירה. והחרטה הי' רק על מדות

אכזריות שלהם שלא הביטו בעת שהתחנן לפניהם. אמנם ראובן אמר שגם גוף המכירה חטא. וראי' שטרם בא אליהם ויתנכלו אותו להמיתו ויאמר ראובן אל תשפכו דם ואז עדיין לא התחנן לפניהם. וז"ש אבל אשמים אנחנו ר"ל לא על גוף המעשה רק יען אשר ראינו צרת נפשו ול"ה לנו רחמנות. ויאמר ראובן לא כן דעתי כי הלא אחרתי לכם אל תחטאו בילד "ולא שמעתם" ר"ל עדיין לא שמעתם אותו שיתחנן לפניכם. "וגם דמו הנה נדרש ולא רק מדת רחמנות רק על דמו הנה נדרש שלא הי' כדין מיתתו:

פסוק כד

ויאסר אותו. ערש"י ובמדרש יוסף שלח לפרעה ושלח לו ע' גבורים. ורצו ליתן חבלים על שמעון וצוח שמקולו נפלו על פניהם. וקם מנשה והכהו על כתפו. והכניסו לבית האסורים אחר שמעון מכה זו אינו רק משלנו. הנה ישראל שה אחד בין ע' אומות. וחפצים ליתן חבלים לכלות את ישראל ח"ו. אך שמפון הכללי עם ישראל צוח לאלקים בתפלה ואויביו נפלו לרגליו. כי בזמן שקול קול יעקב מצפצפת אין ידים ידי עשו שולטות, אולם אם יצאו מקרב ישראל, להציק את ישראל, כמ"ש מהרסיך ומחרביך ממך יצאו, אז רע ומר גורל ישראל, ולכן אם תראה את ישראל בצער אין זה מן שונא שבחוץ רק מבפנים. אבל אי יהי' שלום בפנים אין פחד כי מקולו של שמעון יפלו כולם. וי"ל ג"כ הרעיון בפשט הפסוק (דברים כ"ג ח') אל תתעב אדומי כי אחיך הוא, כל מה שאדומי יכה אותך. הוא מאשמת אחיך, וה' ירחם על שארית ישראל:

פסוק כה

ויעש להם כן. ראיתי בשם הה"ק הר"מ מטשערנאביל ז"ל עה"פ (תהלים ל"ג) הנה עין ה' אל יראיו וגו' כי מלת חות אם תשום בו אות ע' אחר המ' יהי' מעות, והצדיק יש לו כח להפוך את מות ולגרום שפע ופרנסה, וזה"פ הנה עין ה' אל יראיו, שה' נתן ליראים אות ע' במתנה. ועי"ז גורמים להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב' ופח"ח. ויוסף נתן ג"כ לחם לאכול שלא ימותו ברעב. וגם השיב להם מעותיהם. ועשה ממות מעות. וחלת כן בגימ' ע' וז"ש ויעש להם כן. ועי' בס' נר למאה דרוש ח':

פסוק כח

ויאמר בתרגום יונתן מה דא עביד ה' ולא בחובין דלנא ותמוה. וכ' בס' אמרי בינה דכ' בפ"ט ויזכור יוסף את אשר חלם להם ויאמר מרגלים אתם. ולכאו"ק מה אשר חלם להם. וערש"י, ועו"ק לפי שהזכיר החלום אמר מרגלים, וי"ל דאי' במד' דפ"י החלום מאלמים אלומים היינו שעתידים לעשות עגלים אלומים לע"ז ע"י ירבעם, והי' רוצים לדונו ע"ש סופו שעתיד ירבעם לצאת ממנו, ואי' בר"ה ט"ז ב' בדיני שמים אין דנים ע"ש סופו, וז"פ ויזכור יוסף את אשר חלם להם היינו שרצו לדונו ע"ש סופו, ויאמר מרגלים אתם

שהי' רוצה לדונם ג"כ ע"ש סופן שעתידין מרגלים לצאת מהם, ואי' ברש"י בפכ"ז ויפתח האחד את שקו הוא לוי וידוע דשבטו של לוי לא חטא בחטא מרגלים. וז"ש ולא בחובין דלנא דהוא שבט לוי:

ויחרדו איש אל אחיו, וקשה אמאי לא חרדו כ"א לעצמו ועי' במפו' וי"ל דכל א' לעצמו לא הי' לו צער דחייב אדם לברך על הרעה כמו על הטיבה, בברכות נ"ד א' וערמב"ן שכ' דאין רעה שלא יצמח מזה טובה דלאחריתו הוא טוב. אמנם כ"ז על צערו. אבל על צער אחרים מחויב לצער א"ע, ועי' במשפט צדק על תהלים שהביא על פסוק שוש אשיש בה' תגיל נפשי באלקי, אם ה' נותן לאדם גדולה הוא שמח וגם אחרים משמח ונותן להם לאכול ולשתות, וזה שוש לעצמו, ואשיש גם אחרים בה' שהוא מדת רחמים. אבל תגל נפשי באלקי שהוא מדת הדין אלקים. אף שמחויב לשמוח הוא רק לעצמו אבל לאחרים אינו משמח, וז"ש ויחרדו איש אל אחיו שכל אחד הי' לו צער על אחי' אבל על עצמו לא חרד דמברך על הרעה כמו על הטובה, ועי' יערות דבש ח"א דרוש ד':

פסוק לד

ואת הארץ תסחרו. רש"י תסובבו, וערמב"ן שנו לו מפני השלום וכו' דהי' ק"ל דלא מצינו שאמר להם כן ועי' בלקוטי בשמים ע"פ המד' ורש"י דא"ל יוסף על שנכנסו בעשרה שערי העיר והשיבו לבקש אחיהם נתפזרו. וא"כ כשאמר להם יוסף שיביאו אחיהם הקטן, מובן שאז נתן להם רשות לסבב העיר ולבקש אחיהם הנאבד, אבל ליעקב ל"ה יכולים להגיד זה יען שאמר טרף טורף יוסף, לכן הגידו לו שא"ל ואת הארץ תסחרו ומשמע לתרי אפי ומשמע ג"כ שנתן להם רשות לעסוק בפרקמטיא בארצו:

פסוק לו

עלי היו כולנה עי' ראב"ע וספורנו. והובא בשם הגר"א מווילנא ז"ל דבפ' תולדות (כ"ז י"ג) כ' עלי קללתך בני, וק' דהו"ל לומר לא יקללך. ורק רבקה הודיעה ליעקב שלא יבא עליו צרות רק ג' הרמוזים במלת "עלי" עשו לבן יוסף, וז"ש יעקב אם תקחו בנימין הלא "עלי הי' כולנה' ר"ל אמי אמרה לי שרק ג' צרות יבא עלי ולא יותר, ורק אח"כ שהשיבו שמעון ובנימין ולא הצטער רק זמן מועט, אז הוכיח שאמת הי' בפי אמו:

פסוק לז

את שני בני תמות. ערש"י רמב"ן ראב"ע ואוה"ח. והק' הכי יעקב הורג נפשות ובשו"ת חתם סופר או"ח סוס"י ר"ח כ' למ"ש בפי"נ יב"נ וכלב חי' מהאנשים שנטלו חלק בארץ, וזה יכונה חיה. נמצא מי שמפסיד חלק בא"י נקרא מיתה, וראובן דימה בנפשו שהוא הבכור ושני בניו יטלו ב' חלקים כמו שהי' אח"כ אפרים ומנשה, ואומר את שני בני תמות תטול מהם חלקם בא"י. ויש להוסיף דיעקב השיב בכור שוטה זה בניו הם ולא

בני. שמכוון בל' תימה וכי לא בני הם, ואני אומר בניחותא דיעקב החליט ליתן הבכורה ליוסף וא"כ בלא"ה אין בני ראובן כבני יעקב, כמ"ש אפרים ומנשה כראובן ושמעון. כבר פסק יעקב שלא יהי' אלו בני' אלא בני אביהם וראובן אינו בכור לנחלת א"י ומשו"ה קרא בכור שוטה כמו הדס שוטה שאיננו בכור גמור, וא"כ בני' הם ולא בני בניחותא ואין כאן ערבות:

ובשו"ת בנין ציון סי' קע"ד כ' דפירושו דחוק, דג"כ יקשה וכי יש לו רשות להפקיר נחלת בני' בא"י דמוחזקת מאברהם יצחק. ועוד דהרי ד' בני' הי' לו וערד"ק ורמב"ן, וכ' דהפשט דשנים מבני תמות ואם יטול חלקם בא"י ימותו ד' בני', ועי' ראב"ע ורמב"ן, והעיר בג' וכי יעקב הורג נפשות, ולמה אמר מספר שנים מבני. וגם שלא שמע יעקב לראובן וליהודה שמע, והי' ק' דאפי' כוון ראובן לעונש שמים ע"י יעקב למה תלה בבני' ולא בו כמו יהודה וחטאתי לאבי, וגם הול"ל שנים מבני ולא שני בני כאלו מדבר משני בנים מסוימים. והגם שארז"ל דיעקב אמר על ראובן בכור שוטה כו' אמנם זה בעצמו צ"ע היכן נרמז שיעקב אמר כן אדרבה השיב לראובן דברי טעם כי אחי' מת וקרהו אסון. גם הק' מ"ש תנה אותו על ידי מיותר שכבר אמר אם לא אשיבנו כו'. ונלע"ד שויכוח הי' ע"פ ד"ת דבנדרים ד"ח אשכם ואשנה ה"ז נדר גדול, וביו"ד סי' רי"ג, הרי שדיבור לעשות מצוה מקרי נדר וגם צריך שיוציא בשפתי' עס"י ר"י. ובקידושין ל"ב אב שמחל ע"כ מחול עיו"ד סר"מ ובדכ"ז נדרי אונסין וכו' ובזה ישי חילוק בין קבלה בל' נדר או בל' נידוי, דבנידוי אי' במכות די"א שאפי' ע"ת צריך הפרה מיהודה, וכ' תוס' דל"ה בידו לקיים שמא יעכבו יוסף. הרי דאפי' הי' נאנס ח"מ חל הנידוי משא"כ בל' נדר, ובשבת ל"ב ב', בעון נדרים בנים הקטנים מתים. ועפר"ד דרוש ג' דזה נהג גם באבות קודם מ"ת, והנה מד' בני ראובן יתכן שחנוך ופלוא כבר הי' גדולים, וחצרון וכרמי עדיין קטנים, וז"ש ע"י שאני נודר לך ממשכן בידיך שני בני הקטנים ואין דבר מצוה גדול חזה שנודר לקיים מצות אבי', ואם לא מקיים משפטו חרוץ שבני' הקטנים מתים. מבלי איצטריך יעקב לעשות מאומה. ומפני שידע ראובן שאולי יאמר יעקב לא אחפוץ בניך לכן תלה הדבר ברצונו שני בני תמות שלא בך תלוי אם לא תחפוץ למחול על כבודך, ואם תמחול ממילא בטל הנדר ולא ימותו ואמר סתם בני שממילא ידע יעקב דכוונתו הקטנים שתלה חייהם בנדרים, וממ"ש אם לא אביאנו אף שממילא נשמע כוונתו מ"מ בזה לא פרט נדרו בשפתיו לכן אמר תנה אותו על ידי ואשיבנו אליך שיהי' נדר ממש שפרט בשפתי', ולא נעלם מראובן שכל דברי' לא מועילים אם יקראנו אסון שבזה הוי נדרי אונסין שממילא בטל, אבל הבין מיעקב שחשדו שמא במזיד לא ישיבנו כמ"ש אותי שכלתם מלמד שחשדו יעקב.

וא"כ ממילא ואת בנימין תקחו ג"כ פי' שיקחהו במזיד ולזה מועיל הנדר, אמנם יעקב אף שחשב בלבו כן שנתן רמז, מ"מ שמר מלהוציא בשפתי' חשד על כשרים מספק ולכן אמר בלבו בכור שוטה מה מועיל נדרו, ואיך אחפוץ במותם אפי' יעבור במזיד, אבל לו אמר דברי טעם שיירא שאחי' מת וריע מזלי' פן יקרהו אסון, ומה מועיל נדרך, הלא נדר אונס ממילא בטל. והבין כוונת יעקב שלא האמין לנדר ראובן של"מ באונס, ע"כ ביקש מיעקב שיתנו בידו ע"י שמקבל עליו בנידוי שאז חל אפי' באונס, ובטל יראת יעקב פן יקראנו אסון שע"כ צריך ליתן נפשו עלי' לשמרו מכל אונס לבל יהי' בנידוי, ולכן שמע יעקב ליהודה מה שלא שמע לראובן עכ"ד, ועמ"ש לקמן (מ"ג ט'):

פרק מג

פסוק ב

שבו. בס' אהל מועד ח"א ד"ו הביא שבו שברו לנו מעט אוכל רמז לנרות חנוכה, כי "לנו" בגימ' פ"ו ואם שוברים "לנו" המחצה הוא מ"ג, וז"ש שברו לנו ויהי' מ"ג. ומעט היינו אות הקטן מתיבת אוכל הוא א' וביחד הם מ"ד, והוא כמספר ל"ו נרות עם ח' שמשים:

פסוק ט

וחטאתי לך כל הימים. רש"י לעוה"ב, וערש"י ברכה (ל"ג ז') שהביא גמ' ב"ק צ"ב ומכות י"א מ' שנה שהי' ישראל במדבר עצמותי' של יהודה מגולגלין בארון כו', ובמכות אי' נידוי על תנאי צריך הפרה אף שנתקיים התנאי ויליף מיהודה ובתשובות הרשב"א ח"ג סי' שכ"ז על מי שנדה עצמו בב' עולמים אם לא יעשה כך ולא עשה מועיל התרה וענין יהודה דעצמותי' מגולגלין מפני שהי' סבר בנידוי ע"ת אם נתקיים התנאי א"צ הפרה וע"כ לא שאל על נידוי', אבל אם שאל הי' מועיל התרה אף על עוה"ב פ"ש. והמרדכי פ' האומנין סי' שנ"ד כ' דנידוי על עה"ב אין לו התרה דאכתי לא חל הנדר ולא נ"ל שמיד שחל הנידוי חל מעתה ולעולמי עולמים. ורק טעמא דנידוי בבריות תלוי היתירו בבריות ונידוי ע"ד מקום תלוי היתירו במקום, וכן ביהודה מצינו דעצמותי' מגולגלים וכ"כ ר' ירוחם נתיב י"ד, והביא כ"ז בב"י בס"י רכ"ח ובש"ע סעיף מ"ה. ובסי' של"ד סעי' ל"ב, ועתש"ו מהר"י הלוי סי' כ"ב כ"ג, ובשו"ת התשב"ץ ח"ב סי' ט"ב וח"ג סי' קפ"ב, כ' הטעם דל"מ התרה על עה"ב משום דעדיין לא חל וכ"כ בתשו' יכין ובועז סי' נ"ח, והק' לשי' דנידוי עה"ב ל"מ התרה מנ"ל למילף דנידוי ע"ת צריך התרה מיהודה דילמא ל"צ, והא דעצמותי' מגולגלים משום דנידה עצמו בעוה"ב ול"מ התרה, ועי' בעצי לבונה, ובכת"א ויגש תי' בפשוט להטעם דעל עה"ב ל"ח התרה דתלוי בדעת המקום ושפיר אי נידוי ע"ת ל"צ התרה אמאי עצמותי' מגולגלין דהא א"צ כלל התרה, אע"כ דנידוי ע"ת צריך התרה

ומשים דהי' לעה"ב ל"מ התרה, וע"ש בתשב"ץ שתמה לרש"י שיהודה קבל נידוי בב' עולמות, איך הי' בד' אמות של יוסף ואחי' כדמוכח קראי, והסכים דהעיקר שלא נתנדה רק בעוה"ב כמ"ש בב"ר, וכרש"י אי' ג"כ בילקוט, ועוד צ"ב, איך יהודה קבל נידוי עוה"ב שאין לו התרה. ואיך יעקב קיבל ממנו ולא מוחה, והכת"א כ' עפמ"ש תוס' כתובות ס"ט ומכות י"א וריטב"א שאם בידו לקיים התנאי וקיימו לא חל הנידוי וכשיקיים ל"צ התרה, והכא יהודה הי' פשיטא לי' דיכול לקיים כי גבורתו אין לשער, וטעם מ"ש רז"ל כי לא הי"ל התרה כי יהודה א"י לקיים דשלף חרבו ולא יצא ועינו ראה גבורות מנשה ויוסף, וחל נידוי למפרע עכת"ד:

ובשו"ת חיים שאל ח"א סי' ע"א הק' עלי' דא"כ בשטת הנידוי הי' ברור ליהודה דיוכל לקיים ואח"כ נולד דלא נשלף חרבו א"כ הי' נידוי בטעות ול"צ התרה, וכ' דיעקב ודאי לא ידע מגבורות מנשה ויוסף ולהכי סבר וקיבל על ניד' יהודה שידע שיכול לקיים, אבל והודה שגה וקרוב לפשיעה דארז"ל כשרצה לאסור שמעון הכהו מנשה ויכול לו. וכיון דיהודה ראה זה הי' לו לחשוב שמא לא יוכל ואין בידו מקרי ומשו"ה חל הנידוי עש"ה. ועי' בס' האשכול סוף ה' אבילות וז"ל אי הו' מקיים תנאו ל"ה צריך יהודה להפרה אבל לא קיים תנאו דלא אהדרי' לבנימין ולא אוקמא קמי' דכ' ויפג לבו כי לא האמין להם ולמה לא שאל לבנימין מכלל דלא סליק בהדי', ולא חזי לן פירוש זה דא"כ מה נידוי ע"ת הא לא קיים דיבורא כלל, ועוד דודאי החזיר בנימין שהרי נמנה עם יורדי מצרים, א"ו שקיים תנאו אבל בקבלת הנידוי לא ידע אם אפשר לקיים להכי קרו נידוי ע"ת וצריך התרה עכ"ל. ובס' והזהיר להקדמון מר חפץ חלוף ז"ל סוף פ' נשא כ' כל מ' שנה עצמותי' מגולגלין בשביל ערבות ולא החזירו לאבי' וכו' הרי דעתו ג"כ שבאמת לא קיים תנאו, וצ"ע מש"ס מכות נידוי ע"ת צריך התרה מיהודה הא לא קיים תנאו, ועוד דודאי החזיר דנמנה עם יורדי חצרים, ובריטב"א מכות כ' שלא אמרו אלא כגון הא דיהודה שלא קיים תנאו להביאו ממש לאבי' ואע"פ שריצה ליעקב ל"ה עולה זה בדעתם בשעת הנידוי וכו' הרי ג"כ דלא קיים תנאו וע"פ בס' ענפי יהודה הנספח לס' והזהיר שהק' לפמ"ש תוס' מו"ק ד"כ בשם ירושלמי דאין למדין הלכה מקודם מ"ת ואיך למדו הפרה ע"ת מיהודה. אך לק"מ דהי' מגולגלים כל מ' שנה לאחר מ"ת עד שבא משה *):

ומצאתי בס' עסק יהושע ח"ב דרוש א' שכ' על קו' התשב"ץ דלמה לא התיר יעקב ליהודה בחיי' ועוד האיך הי' עמו ביחד, וי"ל דלכן לא התירו כיון דנתקיים התנאי והביא בנימין מעתה אין מנודה בדין אדם. רק יש עליו עונש ביד"ש, אבל אעפ"כ אינו אסיר בדיני מנידה כיון דנתקיים התנאי אין כח להיתר לחול, והוי כמו אכלה כולה שאין נשאל עלי'

אלא דוקא בהתרו בו אז מחויב מלקות בדיני אדם, ובלא"ה אין כח בהיתר לחול כיון שכבר אכלה כולה אע"ג דעבר על נדרו. מכש"כ אם נתקיים התנאי אין כח להיתר לחול, והא דאמי' נידוי ע"ת צריך התרה דוקא קודם דנתקיים התנאי וצריך התרה משום דאע"פ שיתקיים התנאי מיהו עונש עלי' ביד"ש (וכ"ת דא"כ איך תחול ההתרה כיון שלא חל עדיין התנאי, י"ל דהתם מיירי בתנאי דאם לא הבאתי אליך ובשוא"ת חל מיד וכמ"ש במהרי"ט ח"ב סי' א') אבל לאחר שנתקיים התנאי כיון שכבר אינו אסור בדיני מנודה שוב אין לו כח להתיר, וזה בדיני אדם אבל לאחר שמת שאז התחיל העונש ביד"ש ע"כ התפלל משה וזאת ליהודה, ולפי"ז מוכח דעיקר כהפו' דהא דאכלה כולה נשאלין דאי במזיד מחוסר מלקות היינו מלקות ממש ובהתראה, אבל לא שלא בהתראה אע"פ שיש עלי' עונש ביד"ש אעפ"כ אין לו כח להתיר ולא כרא"ש פ"ג דשבועות ע"ש אריכות:

וע"ע כאן באוה"ח שהק' דילמא עונש יהודה הי' שלא כפל התנאי וכו', והגרי"ש מלבוב ז"ל הק' דמה זה ענין לת"כ דדוקא בחיוב מעשה ורק שתלה בתנאי, ואמרי' כל שלא כפל אין התנאי קפידא ונתקיים המעשה בכל אופן, אבל יהודה התחייב ליעקב שיהי' חוטא אלי' כל הימים, ל"ה המבוקש על החיוב להיות חוטא והמבוקש הי' על חיוב הבאה וכדי לזרז מעשה הבאה התחייב בעונש חטא אם לא יביאנו, ואנן סהדי שאם יתקיים המעשה הבאה אז לא התחייב בעונש חטא לאבי'. ועתו"ס קידושין מ"ט ב' באנן סהדי ל"צ ת"כ, וע"ע ברמב"ן פ"ב דביצה במלחמות, ובתוס' שבועות ל"ו ב' דבאיסורא ל"ב דיני תנאים, ועי' כתובות י"ט, ובשמתא יהי' מאן דלא אמר לי', ולא פי' ת"כ, ופי' מה שכתבתי בזה בפ' בראשית (א' א') ומצאתי דבר חדש בברכי יוסף יו"ד סשל"ד סקכ"ב, דאף למ"ד נידוי עוה"ב אין לו התרה דוקא במנדה עצמו דומי' דיהודה, אבל לא במנדה אחרים, ומענין נידוי עה"ב עתש"ו בית יהודה להג"ר יהודה עייאש יו"ד סי' י"א, ובשו"ת מים עמוקים להראנ"ח סי' ע"ה. ובלחמי תודה בחי' מכות דף ר"נ אריכות גדול:

פסוק יד

ואל שדי. רש"י ח"ש לעולמו די וכו' ותמו' ובס' עדות ביהוסף ב' ע"פ דאבות חיו ת"ק שנים נגד מהלך העולם, לפי"ז יעקב ידע כמה יהי' שנותי' ממה שהניחו לו אבותי' מותרות, ואם לא הי' הקב"ה אמר לעולמו די, ונמתחה העולם יותר אז הי' יעקב חי ג"כ יותר, ומדרך העולם אומרים על איש רך בשנים עוד יש לו עת לחיות חיים טובים לא עברו עלי' עדיין רוב שנותי', אולם יעקב שמעט נשאר בשנים לכן אמר מ"ש לעולמו די. ר"ל שמנה מהלך העולם רק ת"ק שנה א"כ לא נשאר רק מעט שנים, א"כ יאמר לצרותי די. שאחי' עכ"פ המעט אשר לפני בטוב ובשלום ועמ"ש בפ' ויחי (מ"ז כ"ט) בשם לקוטי מהר"ם:

פסוק טו

ומשנה כסף לקחו. עי' שערי תשובה או"ח סי' רע"ד סק"ב בשם מנחת יעקב בשו"ת שבסוף סי' י"ב, אם לחם שלם וחצי מקרי לחם משנה על שבת, והביא ראי' מברכות ד"ג אשמורה ופלגא נמי אשמורות קרי לי', ועשו"ת תת"ס או"ח סי' מ"ו שסיים בצ"ע. ויש להעיר קצת מכתובות ק"ט ב' בתרי פלגא דדיקלא, וש"ב הרב הגאון ר' מאיר הכהן שליט"א האב"ד במאנקאטוב בקובץ חידושים חוב' ט' סי' כ"ט הביא מכאן ומשנה כסף דהפשט כפול פי שנים. ומצינו גם לשון משנה כשאין השני שוה לראשון, כי משנה שכר שכיר עבדך, ואחז"ל שעובד ביום ובלילה ואין העבודות שוות. ואמנם גם לחם משנה אין הכרח שיהי' שווין כמו בשני שעירי יוה"כ. רק שיהי' שלמים ולא פרוסות, ואם גם מחצה בכלל לא יקוים משמעות משנה כלל. ועשו"ת אור המאיר לעניין מה יעשו עם הדף האחרון בסיום מסכת שאינו דף שלם אי חשוב זה לדף ע"ש. וע"ע בשו"ת עמודי אש סי' ה' ובמאסף אהל מועד שנה ג' סי' ל"ה, ובס' משיב הלכה סי' ק"נ בזה:

פסוק טז

וטבוח טבח. פרש"י ויונתן. ובחולין צ"א פרע להם בית השחיטה והכן טול ג"ה בפניהם כמ"ד ג"ה נאסר לב"נ, והק' תוס' דילמא לא נאסר, ואפ"ה הי' מקיימין כמו שחיטה ונ"ל דק' דלעניין שחיטה אמר פרע להם, ולעניין גה"נ אמר בפניהם דייקא ולא רק שיראה להם שמנוקר. ועי' בזה בכרו"פ, ובס' דברי יוסף הביא עפמ"ש הפמ"ג דבב"נ ל"מ רוב, ואמרי' רוב מצוין אצל שחיטה מומחין וכן אצל ניקור, והפר"ד כ' דיוסף ושבטים הי' מחולקים אי יש להם דין ישראל אף להקל, ואי להם דין ישראל אף להקל מהני רוב. וא"ש דבשחיטה אמר יוסף לאשר על ביתו פרע להם. וא"צ לשחוט בפניהם כי ממ"נ אי יש להם דין ב"נ ל"צ שחיטה רק נחירה, ואי דין ישראל אף לקולא א"כ סומכין על הרוב מצוין אצל שחיטה מומחין, וא"ש קו' תוס' דמוכח דג"ה נאסר לב"נ דאל"כ למה אמר בג"ה דוקא טול בפניהם בלי לסמוך על הרוב עש"ה:

ולפענ"ד נראה דלענין שחיטה הי' אמר "להם" שהוא ל"צ דרמב"ן כ' בפ' תולדות (כ"ו ה') דהאבות קיימו חצות רק בא"י ולא בחו"ל. א"כ הם הי' מא"י הי' מקיימים מצות שחיטה שהי' דעתם לחזור. אבל יוסף לא הי' דעתו לחזור לא הי' מקיים מצות שחיטה אבל גה"נ אמר בפניהם שהוא ג"כ צריך, ואמר בפניהם שלא יחשדוהו. ודייק שפיר בגמ' דאתי כמ"ד גה"נ נוהג בב"נ וע"ע בס' נחלת עזריאל על חולין, ובדברי שאול, ובס' פתח הדעת בהקדמה מסך הפתח סי' ס"ט סק"ב. הביא על הא דאמרי' פרע להם בה"ש וטול ג"ה. ולא צוה לחלוח בפניהם. י"ל דלאו דוקא. או דמאכלו צלי הי' דכן דרך שלחן מלכים עי' חולין קל"ב ב' ולצלי ל"ב מליחה. ועי' בהקדמה לשו"ת בית אפרים יו"ד. דיוסף בכוון צוה כן

להראותם אף דיש להם דין ב"נ בעי שחיטה ונטילת גה"נ. בלא"ה א"ש ע"ש אריכות גדול. ובקו' תוס' הנ"ל דמנ"ל דנאסר גה"נ דילמא רק החמירו ע"ע כמו שחיטה. שמעתי בשם הרב הגאון ר' ירחמיאל ישעיה מינצבערג ז"ל אבד"ק זדונסקאוואלי דלכאו"ק הלא קיי"ל אין בגידין בנו"ט ולמה הוצרך ליטלו מקודם הבישול הא לא יאסר התבשיל ודוחק לומר משום שומן הגיד, וג"כ רק מדרבנן, ועכצ"ל דמבואר במדרש אין והכן אלא שבת והי' הסעודה בשבת ואסור לברור בשבת מטעם בורר וע"כ הוצרך ליטלו קודם הבישול, אבל הדין דבורר פסולת לא הוי רק אם בעצם אינו מאכל אדם או שאסור לאכול מן הדין אבל אם אחד מונע א"ע מזה מצד חומרא לא מקרי פסולת, פי' או"ח סי' שי"ט וא"כ מוכח מזה דגה"נ נאסר לבני יעקב מדינא ולא מצד חומרא. מדניטל גה"נ קודם הבישול שלא יהי' בורר בשבת וא"כ הגמ' ומדרש אחדים המה. ודפח"ח:

פסוק כ

בי אדוני. ערש"י ורמב"ן. ובמיני תרגומא, וביפה מראה על אגדת ירושלמי חגיגה פ"ב סי' י"ז מ"ש בדברי', ועי' לקמן בויחי (מ"ט כ"ו):

פסוק כא

כספנו במשקלו עי' ספורנו. וצ"ב, ועוד וכסף אחר הורדנו בידנו מה ענין זה לטענותיהם, ומ"ש בסוף לא ידענו מי שם כספנו באמתחותינו" הי' לו לכתוב מקודם ואח"כ לסיים וכסף אחר הורדנו, וראיתי בזה. דכל מדינה יש לה צורת מטבע משונה כמו ליטרא שטערלינג באנגלי' אפריקא, ודאלאר באמעריקא וקאנאדע ומשקל הזהב שבמטבע זו שוות בכולם ורק הצורות שונות, וכן אברהם הטביע מטבע בצורת זקן וזקנה מצ"א וכו' בב"ק דצ"ח, ויעקב תיקן לאנשי שכם מטבע בשבת דל"ג, ובודאי היתה לה צורה אחרת, אבל משקלה שוה למטבעת מדינה, והנה כשהשיבו סכום הכסף להם בעד התבואה. אי אפשר לדקדק להשיב לכל אחד אותן המטבעות בעצמן עם אותן הצורות שהביאו כי מי יוכל לדקדק ברבבות הקונים איזה צורה נתן כל אחד, רק המשקל החזירו בדיוק שיהי' שוה הסכום שנתנו בעד התבואה שקנו. ואחי יוסף התבוננו אל הצורות וראו שאין אלה הכסף אשר נתנו. וידעו בבירור כי החליפו להם המטבעות, יז"ש והנה כסף איש בפי אמתחותינו. (אבל רק) כספנו במשקלו' המשקל הי' שוה ולא הצורות ואנחנו יודעים ברור כי וכסף אחר הורדנו בידינו' כלומר בפעם הראשון כשבאנו לשבור אוכל הורדנו "כסף אחר" מצורות אחרות, וע"כ נחלפו ואנחנו לא ידענו מי שם כספנו באמתחותינו וא"ש כל הדקדוקים:

פסוק כט

את בנימין אחיו. עי' ב"ב קכ"ג תאומה נולדה עם בנימין וע"ש בתוס' דעם כל השבטים הי' תאומה. ועי' במהרש"א, וב"ר וישב, ופרקי דר"א פל"ז, וברצוף אהבה מר"ש אלגזי בזה:

פסוק לד

וישכרו שברו עמו. רש"י מיום שמכרוהו לא שתו. ומקשים יוסף שהכירם א"ש דשתה. אבל הם שלא ידעו עדיין שהוא יוסף למה הותר להם היום נדרם יותר מכל הימים. וע' מהרש"א שבת קל"ט, וי"ל דעיקר איסור יין ושכרות רק לחי שאינו נקי מקנאה כמ"ש ביומא ע"ה שכל העולם דומה עליו כמישור ופרש"י ממון אחרים דומה עליו כהיתר, וכיון דמכירת יוסף הי' מחמת קנאה. לכן פירשו מיין. וכאן כ' ותרב משאת בנימין כו' ולא הרגישו בעצמם שום קנאה, אז ראו כי תשובתם שלימה ובטלה אצלם מדת הקנאה והותר להם לשתות, ועי' בזה בס' קב חן עה"ת, וקובץ דרושים כרך ב' ח"א סי' מ"ח:

פרק מד

פסוק ד

הם יצאו את העיר לא הרחיקו וגו'. עי' בבעה"ת, והגה"ק רשכבה"ג אדמו"ר מגור שליט"א אמר שראה בכתבי הר"ח ויטאל ז"ל דהנה תפלת הדרך מועיל שלא יוזק, ועי' מזה בש"ע או"ח סי' ק"י. ומחויב רק כשהרחיק פרסה ע"ש, ויוסף ידע שהם יתפללו תפלת הדרך ולכן צוה לרדוף אחריהם בעוד לא הרחיקו ועוד לא התפללו תפה"ד. ומרן שליט"א הוסיף ע"ד דמשו"ה צוה יוסף למלא את אמתחות האנשים כאשר יוכלון שאת כדי שלא יסעו מהר, ועי"כ יהי' להם בנקל לרדוף אחריהם. ופח"ח:

פסוק ח

הן כסף. רש"י א' מי' ק"ו. והמפו' הק' דק"ו פריכא הוא דכסף וזהב לא יגנבו אבל הגביע הוא כלי יקר שבו נוכל לנחש. י"ל שחמדו לזה, עו"ק מ"ש חלילה לעבדך לעשות כדבר הזה. ולא אמרו חלילה לגנוב. ויש לפרש עפמ"ש בבינה לעתים דרוש ע"ד דאמרו לו דאסור לנו לנחש כי לא נחש ביעקב. וז"ש חלילה לעבדך לעשות כדבר הזה, היינו לנחש ולא תוכל לחשוד ורק על גניבת ממון. ושפיר ק"ו כי כסף החזרנו לך ולא חמדנו כסף אחרים, וג"כ עכשיו לא תוכל לחשוד אותנו. ובס' מגדל דוד כ' שרש"י בא לתרץ המשך הפסוקים בדברי אחי יוסף שדברים סותרים זא"ו. כי בתחלה פסקו על עצמם מיתה, ולאחר שנמצא הגביע חזר יהודה מדין מיתה לדין עבד שאמר הננו עבדים לאדוני גם אשר נמצא הגביע בידו וי"ל דהדין אם גנבו הגביע מחמת חמדת ממון נמכר לעבד עד שישלם, ואם גנב לעשות לחש וכישוף הדין במיתה. ועל יוסף ל"ק שעשה לחש בהגביע כי נחש ינחש איש כמוני. יוסף מלך הוא ומותר, וא"ש הק"ו דבתחלה לא עלתה על

דעתם שבנימין גנבו פסקו עליהם דין מיתה באמרם אם א' מאתנו גנב בודאי כוונתו לעשות בו כישוף, ואין לומר שהי' מחמת חימוד ממון וספק נפשות לקולא, ז"א שהן כסף וכו' ופרש"י שזה ק"ו ובודאי לא גנב מחימוד ממון, וא"כ דין הוא אשר ימצא מעבדיך ומת. דכוונתו הי' לכישוף, אבל לאחר שנמצא ביד בנימין חזרו מדין מיתה לדין עבד כי ספק נפשות להקל. דודאי גנב מחימוד ממון, והק"ו אינו קאי על בנימין כלל כי לא הי' בפעם הראשון בשעה שהחזירו האחים הכסף שמצאו, ומופרך הק"ו וחזרו מדין מיתה לדין הננו עבדים כו'. ובשם הג"ר אברהם ברוידא ז"ל ראיתי ע"פ גמ' דב"ק דקי"ג לכל אבידת אחיך פרט לעכו"ם ופליגו ח"א פרט לעכו"ם שאין מחויב לחזור לו, אבל הרשות בידו לחזור, וח"א פרט לעכו"ם שאסור להחזיר. ותליא אי גזל עכו"ם מותר א"כ פשיטא דאבידת עכו"ם מותר, ול"ל קרא דכל אבידת אחיך אע"כ דאתי לאסור להחזיר אבידה לעכו"ם, אבל אי גזל עכו"ם אסור. י"ל דהקרא אתי דאבידה א"צ להחזיר לו אבל אי רוצה להחזיר מותר (ועחו"מ ר"ס רס"ו) וז"פ הן כסף אשר מצאנו השבנו לך. וע"כ לכל אבידת אחיך לומר דאבידת עכו"ם מותר אבל אם רוצה להחזיר רשאי וע"כ דגזל עכו"ם אסור ואיך נגנוב כסף או זהב. וכ"כ בלקוטים מס' קול יהודה ב"ק קי"ג, ופי' היטב במהרש"א סנהדרין י"ז א' באריכות:

פסוק י

כדבריכם כן הוא. ערש"י, ועי' בקובץ דרושים חוברת ד' סי' ל"ג דק' דמשמע דהסכים לדבריהם ובאמת לא הסכים שהם אמרו שהגנב יומת והנשארים עבדים, והוא אמר שהגנב יהי' עבד והנשארים נקיים. וי"ל דחוק כל מדינה החוב בעד אזרחים הדרים שמה, אבל איש זר שאינו מיושבי המדינה. מה לו לחקי המדינה, וזה רק בהיותו חוץ למדינה. אבל בבואו להמדינה פנימה. אף כי גר בחו"ל ואין לו זכות להנות מהזכותים אשר להמדינה, אבל בהנוגע לאיסורים אשר אסרה המלכות הוא ג"כ בכלל, ואם יעבור יענש כאחד מאזרחי המדינה והג' בעל בית יצחק ז"ל ביאר מ"ש יוסף כי גנוב גנבתי כו' כי טען שאינו משועבד לנמוסי ארץ מצרים כי גר הוא ואין להם רשות לתת אותו לבית הסהר, הגם אם איש זר בבואו אל המדינה פנימה ועובר חוקי המדינה יענש, זה מפאת שבבואו פנימה התחייב עצמו מרצונו הטוב ושיעבד נפשו לחקי המדינה, וזה יתכן במי שבא מרצונו אבל אנכי "הלא גנב גנבתי" ובעל כרחי ונגד רצוני הובאתי שמה ומה לי לחקי המדינה, אולם הוסיף אפי' אם נניח. שהנני משיעבד לחקי המדינה. מ"מ גם פה לא עשיתי מאומה ופח"ח, ובשם עבדי המלך נקראו לא לבד משרתי' רק כל יושבי המדינה. וזה השיבו הן כסף כו' אשר בודאי הי' יכולים להעלים השיבו ואיך יעשו לגנוב מבית

אדוני' כסף או זהב אשר ימצא מעבדי' ומת" כלומר אשר יקרה דבר כזה לאחד מעבדיך ומת כי כן חק המדינה שגנב יומת. וגם אנחנו, הגם שגרים אנחנו נהי' לאדוני עבדים נחשב בעיניך בפרט הזה ג"כ "לעבדיך" כלו' ליושבי המדינה לדוננו כפי חקי המדינה, ולפי"ז מאמר אשר ימצא אתו מעבדך ומת לא קאי שחרצו על עצמם מיתה. רק הפשט אשר ימצא כלומר גניבה כזאת אם ימצא מעבדיך ומת דינו למיתה, והשיב כדבריהם כן הוא. כלו' שגם אתם בבחי' "עבדי המלך" ויושבי המדינה יענש בחקי המדינה. אכן במשפט עצמו הפריזו על המדה שבחקי המדינה גנב אינו נענש במיתה. ורק יהי' עבד, ולכן איש אשר נמצא הגביע בידו יהי' עבד והנשארים יהי' נקיים:

ובס' משנת חכמים הל' עכו"ם סי' ט"ז בצפנת פענח סקט"ז. כ' דבב"ר פל"ד סי' י"ט אי' אך את דמכם לנפשתיכם וכו' בב"נ יש שליח לדבר עבירה, וגם הוא מילתא בסברא דהא דאשלד"ע דניתנה תורה ונתחדשה הלכה דמעילה וטביחה ב' כתובים, אבל בב"נ אף דאין שליחות לעכו"ם מ"מ אינהו לדידהו יש שליחות וכשיטת המשאת בנימין ה"ה אף לדבר עבירה יש שליחות. (ועמ"ש בפ' נח ט' ד'). וא"כ למ"ש תוס' ב"מ ח' ע"א ד"ה ושותפין, דשותפין שגנבו היינו שהגביהו שניהם, אבל בלא"ה אין א' מתחייב בהגבהת חבירו משום דאשלד"ע אבל בב"נ דישלד"ע אף בכה"ג חייב וידוע דשבטים חלקו עם יוסף דהם סברו דיצאו מכלל ב"נ אף לקולא ואכלו מפרכסת, משא"כ ליוסף לא יצאו מב"נ וא"כ אי נימא דיש להם דין ב"נ אם נמצא הגביע תח"י א' מהם, והי' בדעת כולם, כולם חייבים, ולישראל נאמר ונמכר בגנבתו. אבל בב"נ אזהרתן זו מיתתן. ושפיר הי' הדין דאשר נמצא אתו ומת ושאר השותפין יהי' לעבדים, דעכ"פ נשתנה בזה דין השותפין ממנו לענין מיתה, א"כ הדין דפסקו השבטים לנפשם הי' אם עדיין לא יצאו מב"נ, ובאמת הדין כן לדעת יוסף ולא לדעתם, א"כ שפיר פתח בחכמה פיו לומר גם עתה כדבריכם כן הוא, כלו' גם עתה חלילה להכביד כח הדין מאשר הי' דבריכם בימי הקדם דכבר יצאתם מב"נ לכן הדין דאשר ימצא הגביע בידו יהי' עבד כמ"ש ונמכר בגנבתו ואתם נקיים כדין השותפין דפטורי אהגבהת חבירו דאשלד"ע דלכם דין ישראל ע"ש:

ועי' שו"ת שבות יעקב ח"א סי' קע"ח. ובהשמטות מבנו הביא ב"ר וישב (ל"ח א') על פ' וירד יהודה פפ"ה. עשרה שנמצאו בגנבה אין א' נתפס ע"י כולם, ע"ש דרצה לחדש דאף דב' דהזיקו ואין א' יכול לשלם א"צ השני לשלם עבורו כמ"ש בחו"מ סי' ת"י סל"ז וחות יאיר סי' רי"ב, וחידש באם גנבו ויש לו הנאה חייב לשלם עבור חבירו ע"ש. ועשו"ת בית שלמה חו"מ סי' קל"א שהק' עליו דהוא להיפך מיש"ש והעתיקו הש"ך בסי' רכ"ז דאין

חילוק בין אם יש לו הנאה, והראי' מב"ר אין ענין לנ"ד דהתם כבר נשתלם הגניבה, וגם הא איכא לאשתלומי מכולן, ולענין עונשין מיירי, ועי' ברמב"ן עה"ת עש"ה:

פסוק יג

ויעמוס. רש"י בעלי זרוע הי' ול"צ לסייע זא"ז, וכ' ביפ"ת דדייק דכ' לשון יחיד. ועי' לוית חן דהא כשפרקו כ' ויורידו איש אמתחתו בל' רבים ופריקה עוד קלה מטעינה. וי"ל דבב"ר וטבוח טבח והכן אין הכן אלא שבת, וכ' יפ"ת הא דהלכו מהר בשבת אל הדרך משום פק"נ רעב בביתם, והנה זה שרדף והשיג אותם הי' על אם הדרך, ועי' מג"א סי' שמ"ה סק"ה דדרך שעוברים מעיר לעיר ר"ה, ובירושלמי חגיגה והובא בע"י בשעת השמד הי' מטעינין ישראל בשבת והי' טוענין ב' חד משא שיהי' שנים שעשאו ופטורין, וא"כ פק"נ שלא יטולטל ד' אמות בר"ה עזרו איש לאחי' והורידו שנים, אבל אח"כ כשבאו לסכנה ולקחו עצמם למלחמה כמ"ש רש"י בפי"ג מטרפולן הי' ולא חשוב בעיניהם רק כעיר קטנה. וכדי להראות גבורתם טען כל אחד לעצמו:

פסוק טז

מה נאמר, ערש"י וב"ר פצ"ב. מה נאמר בכסף ראשון מה נדבר בכסף שני ומה נצטדק בגביע, וק' דבכסף ראשון לא עשו חטא אדרבה הראו יושר לבבם שהחזירו. וראיתי בקובץ דרושים חוב' ד' סי' ל"ג דאנו רואים לפעמים ברמאי שנפשו חשקה בחפץ יקר שראה אצל אחד והחליט בדעתו לגנבו מה עושה. יראה עצמו כאיש אמונים לרמות את אנשי הבית שלא ישגיחו בו, ולעת מצוא. כשהוא שם לחודי' יגניב בכוונה דבר קטן ובתמימות צבוע בא ואומר שמצא דבר, ואומר הכר נא אם שלך הוא וקח אותו לך ובעה"ב מכיר תודה לו, ועתה בטוח הוא בישרותו וישאיר אותו לבדו בבית. ואז יגנוב כל אשר בבית ויברח. והנה יש במעשי אחי יוסף שג"כ יש לחשוד שמה שהחזירו הכסף לא היה מפאת ישרם רק בערמה לגנוב לעת מצוא את הגביע אשר ערכו רב מאד, וז"ש גם עתה כדבריכם כן הוא אין הכוונה לקיים את המשפט אשר חרצו, רק כוונתו לסתור בק"ו שהביאו לאמת דבריהם ממה שהחזירו הכסף, ואמר גם עתה כן הוא שגנבתם הגביע כי מה שהחזרתם הכסף אין ראי'. וא"ש דעתה אחר מעשה הגביע נתעורר החשד גם על החזרת הכסף שבערמה היה ושפיר התאונן יהודה ואמר מה נאמר בכסף ראשון' כי כעת אין בפיהם מלה גם על החזרת כסף ראשון ובשבת ק"ה א' דרשו ר"ת נכונים אנחנו. צדיקים אנחנו טהורים אנחנו. דכים אנחנו קדושים אנחנו. ועי' במהרש"א דלפשט רש"י דאין לנו להצטדק, סותר הענין שאח"כ ויגש יהודה שפרש"י שבעלילה הוא בא. וע"כ דרשו שגם כאן רמזו לו שתואנה מבקש כי נכונים אנחנו כו' ואולי זה נגד עונות שהזכיר להם יוסף עש"ה. ובחתם סופר על שבת כ' י"ל טל שטען עליהם ה' דברים א' גניבת

גביע. ב' מכירת אחיהם. ג' מעשה תמר. ד' מעשה ראובן, ה' מעשה שכם כמ"ש במדרש ע"כ נגד גביע קבלו עליהם הדין ואמרו הננו נכונים להיות עבדים. כמו היו נכונים ליום השלישי וכדומה, ונגד מכירה אמרו צדיקים אנחנו ולא מכרנו שלא כדין, ועד מעשה שכם אמרו טהורים אנחנו ולא יתכן לטמא אחותנו מערל וטמא ועד מעשה ראובן אמרו דכים אנחנו שכבר שב בתשובה כמ"ש תשב אנוש עד דכא ונגד תמר אמרו קדושים אנחנו. ולא קדש וקדשה כ"א קדושים אנחנו בגדר ערוה, אך יהודה קיים מצות יבום כמ"ש הרמב"ן (ל"ה ח'):

בס' בני יששכר חדש כסלו מאמר י"ב הביא הא דבסדר מקץ בסוף נמנו גם התיבות "והם אלפים כ"ה" ובשאר הסדרות נמנו רק הפסוקים, וכ' דהנה קביעות חנוכה תמיד בפרשה זו. ומתחילין ביום כ"ה לחדש ומדליקין שמונה ימים, והנה ב' אלפים הם ח' פעמים נ"ר. לזה רמזה המסורה למנות גם התיבות אשר חנין מספרם רומזין לחנוכה ודפח"ח. וע"ש שהערה שיש עוד פרשיות שנמנו ג"כ התיבות:

פסוק יח

ויגש. ערש"י יכנסו דברי באזניך, והקשו המפו' הא המליץ הי' ביניהם וא"כ יהודה לא הי' מדבר באזני יוסף ממש, ובס' אמרי שפר להראנ"ח כ' שיובן ע"פ המד' שיוסף הי' ראוי לחיות ק"כ שנים וחסרו פשרה מפני י' פעמים שהזכירו את אבי' בפני' בשם עבד. ובפ' ויגש כ' ד' פעמים. ויהי כי עלינו אל עבדך אבי, ויאמר עבדך אבי, ועתה בבואי אל עבדך אבי, את שיבת עבדך אבי, ובפ' מקץ שלום לעבדך לאבינו. ולהיות כי דיבורם הי' פ"י מליץ נמצא שם עבדות י' פעמים, ובאמת הוא במד' פ' ויחי, ובתרגום יונתן (מ"ו כ"ט). ובפרקי דר"א פל"ט וע"ש במפרש, וביפ"ת, וידי יוסף, וע"ע במדרש תלפיות ענף יוסף שהק' כיון שהמליץ הי' מנשה והוא ידע דהם אחי אבי', ובטח כשהי' משיב דבריהם לאבי' יוסף לא הי' מזכיר שם עבד על זקינו, וכ' שנענש יוסף דעשרה אחי' אמרו בפה אחד כשהביאו לבנימין שלום לעבדך אבינו. שאז כיון שכוונתו לגלות עצמו מה לו לשאול על אביו שהי' יודע שיזכירו בשם עבד עש"ה, אבל באמת קשה דמדין לא הי' צריך למחות שלא להזכיר עבדך כמ"ש ברש"י פ' ויחי (מ"ח ב'), ועי' ביו"ד סי' ר"מ סעי' ז' אם הבן רבו של אביו אין צריך לכבדו. רק אם רוצה לכבדו מותר, דאב שמחל על כבודו מחול, וא"כ הכא א"י למחול דהי' מלך, אך א"ש עפמ"ש האוה"ח ויחי (מ"ז כ"ט) דדוקא מלך ישראל שנמשח א"י למחול אבל מלך כזה במציאות לזמן יכול למחול על כבודו וא"ש דהי' צריך למחות בתיבת עבדך. לזה הערני בני הרה"ח ובקי וכו' מו"ה דוד שיחי'. עוי"ל דאצל אב לא אמר רחמנא שתהי' אימתו עליו מצד מלך. דהא הוקש

כיבוד אב לכבודו של מקום ובעי קרא למעוטי דלא לידחי כיבוד או"א את שבת, אף דכיבוד או"א ליכא רק עשה ושבת הוא עול"ת וחמיר. מ"מ כבוד או"א יותר חמור דהוקש למקום. וכ"ש על רבו לא אמר רחמנא שתהי' אימתו עליך לפי"ז שפיר נענש יוסף כיון שהי' אביו ורבו. ובס' מחת יה כ' הא דהעליל עליהם בגביע דוקא. דבכלי אחר הי' בידם לשלם כפל אבל גביע אין ערך לו בשווי' דהי' מנחש בו. וז"ש ויגש כו' כי כמוך כפרעה כמו שפרעה א"י לנחש, כן אתה, וראיה לזה כי אדוני שאל וכו' ולמה הוצרכת לשאול הלא ידעת הכל מגביע אע"כ שבגביע אין ממש והוא גביע פשוט ונוכל לשלם כפל, ועי' במשנת דר"א:

ובס' מגדל דוד הק' לפמ"ש בעה"ט ויגש אליו יהודה סופי תיבות שו"ה ר"ל שאמר יהודה אני שוה לך, א"כ מה זה קשות שדבר אליו כמ"ש רש"י הלא יהודה הי' ג"כ מלך בארצו, וכ' עפמשה"ק היד יוסף. בפרעה שעשה ליוסף מלך ועבר על נמוסי מצרים שאין עבד מלך, ותי' שפרעה נתן טעם הנמצא כזה איש אשר רוח אלקים בו, וא"כ הוי מילתא דלא שכיח ולא גזרו בנימוסיהן, ולפי"ז אם יהי' עוד בעולם איש נבון וחכם כמוהו בודאי הוי מילתא דשכיח ובטח גזרו בנימוסיהן והדק"ל. ואי' במד' מה פרעה גוזר ואינו מקיים גוזר שאין עבד מלך וכו', וצדקו יחדיו דברי רש"י ובעה"ט ויגש כו' שדיבר קשות באמרו מה פרעה גוזר ואינו מקיים כו'. וא"ת שאתה איש אשר רוח אלקים בו והוי מילתא דל"ש. ובא הבעה"ט להצדיק דברי יהודה והשיבו תירוץ מספיק שאני שוה בשוה לך והוי מילתא דשכיח ושוב גזרו בנימוסיהן. וזה שדיבר קשות. ובס' קהלות ישורון כ' ע"פ מדרש מה פרעה מלך ואתה שני לו אף אבא מלך בארץ כנען ואני שני לו. ואיתא במגילה ט"ז א' ויאמר אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה מה ויאמר ויאמר. אלא תחלה דבר עמה ע"י מתורגמן כיון דאמרה מבית שאול קאתינא מיד ויאמר לאסתר. והנה הם לא ידעו כי שומע יוסף כי המליץ ביניהם. וא"ש ויגש כו' יכנסו דברי באזניך דייקא ולא ע"י מתורגמן והטעם כי כמוך כפרעה כו' אף אני שני. וא"כ קשה עליך מתחלה לא הי' לך לדבר אתי ע"י מתורגמן. וזה שפרש"י דבר אתו קשות כלומר מה שהי' קשה לו על מעשה יוסף. ואמר אל יחר אפך שאין לכעוס על המבקש טעם על מה שקשה לו. ועי' בקובץ דרושים חוברת ה' סי' כ"ג מ"ש בזה:

ובס' עין המים דף כ"ו. הביא עה"פ איוב ל"ג אם יש עליו מלאך חליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו וגו' מלת לאדם מיותר. ועוד וכי אל האדם יגיד המליץ הלא למעלה ימלוץ המליץ לא למטה. וכ' ע"פ הרלב"ג וירא. שמדת ה' בעת המשפט להשגיח בקרובי הנידון ואוהביו. ואם הם אינם חייבין לסבול צער ינצל הנידן כמו בלוט כדי שלא יצטער

אברהם ניצל לוט. ולא כמשפט ב"ו כשימות הנידן יצערו ע"ז קרוביו. ומשפט ה' לא כן הוא דישקוף דאם חי שיצטער במיתתו הוא זכאי וצדיק יזכה עי"ז גם הנידן. וזה אם יש מלאך מליץ א' מני אלף היינו כשהמשפחה יצערו ע"ז. ימליץ הלא קרובו של זה צדיק ולמה יצטער גם הוא פי"ז יופטר הנידן, וזה"פ להגיד לאדם ישרו היינו של אדם אחר אחד מקרוביו ע"ש. וז"ש בשבת ק"ו א' אחד מחבורה שמת ידאגו כל החבורה. דאם הי' צדיקים הי' ניצל הנידן כדי שלא יצטערו הם וזה"פ ביומא ע"ה. על הפ' דאגה בלב איש ישחנה. יסיחנו לאחרים. שיצטערו גם הם ואולי על ידם כוי שלא יצטערו ינצל גם הוא. ועל דרך זה פי' גם בס' שמן המור כאן הלא יהודה בעצמו גמר הדין הננו עבדים לאדוני ואח"כ כשאמר יוסף האיש אשר נמצא הגביע בידו יהי' עבד ואתם עלו לשלום יצא בטענות ומדוע לא טען תחלה, אמנם תחלה תשב שהשליט שאמר דתי מצרים שהדין עשרה שנמצא גניבה תח"י כולם נתפשים אמר מה נאמר כו' הננו עבדים. ורק אחר ששמע מהשליט דרק מי שגנב הגביע יהי' נלכד ואתם עלו לשלום אז טען אם תקח את בנימין לעבוד תהרוג גם אביו. והי' כראותו כי אין הנער ומת, וכששמע יוסף זאת נלחץ ונדחק מאד עד שלא הי' יכול להתאפק ע"ש. ועפי"ז י"ל בשבת קי"ט ב' לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו ת"ח. דמיון לעשיר שלקח בחור עני לחתן. ואח"כ וישמן ישורון ויבעט. והעיז נגד חותנו. אבל החתן הי' לו בעיר קרוב ות"ח ותמיד הגין בעדו. אבל פעם א' העיז גם נגד קרובו. וכששמע חותנו אמר עתה עת לעשות בו משפט ויכהו מכה רבה. ושאל לו חתנו מה היום מיומים, שעשיתי עולות גדולות מהיום ולא הכיתני, אמר עתה אני מכה אותך על עבירות שמקודם שלא רציתי לצער קרובך. וכן ה' מאריך אפו בשביל שלא יצטערו הת"ח בראותם שהדור יענשו. אבל באם ביזו גם הת"ח, אז החוב הראשון חוזר וניער ויענשו על עונות הקודחים, וכן י"ל בזה בחגינה די"ד א' י"ח קללות קלל ישעי' ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן. והוא פלא וכי כל כך הי' שונא להם. ורק י"ל דכל י"ח קללות נצטער על כי חרה ה' כל כך עליהם. ואח"כ כשהתוודע כי מרדו בהזקנים ויבזו הת"ח והבין כי צדיק ה' בכל דרכיו, שאין הזקנים ות"ח הי' מגינים עליהם:

וכן שמעתי בדרך זה ממרן הרב הגאון הצדיק מוהר"ם אלטר שליט"א האב"ד דפה פאביאניץ בדרשה שבת תשובה תרפ"ט, על מד"ר איכה ויתר על ע"ז ג"ע ושפ"ד ולא על ביטול תורה וכן איתא בב"מ פ"ח על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי. שעיקר עונש הי' על ביטול ת"ת. ותמוה וכי חמורה מג' עבירות שנהרג עליהן. ורק למשל למלך שהי' לו תשוקה גדולה לשמיעת כלי זמר. והביאו לו איש אחד ומאד הפק רצון ממנו.

ורק הי' פוחז וריק ועשה שלא כשורה. אך המלך הי' מחפה עלי' תמיד, פ"א הרג לשר, והלך המלך ולחש באזני השופטים שיראו שיצא לחפשי בדינו, בעבור שלא יוכל להיות בלעדו, פ"א אירע שהכ"ז נפל ונשבר לו ידו. מיד צוה המלך לתלותו, והי' פלא בעיני כולם כי מה חטא בעבור שנשברה ידו, עוד יתלוהו ז והשיב המלך באחת כל עונותיו שמורים אצלי, ורק עד עתה לא הי' באפשרי לפרוש ממנו, וחפיתי עלי', ועתה צויתי לתלותו מחמת עונות שמקודם, כן ה' משתעשע עם מי שלומד תורה, והוא המחיצה ורק כשביטל מתורה מיד מענישין אותו על שאר עונות, וז"פ ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חקי (תהלים נ' ט"ז) ולכאו"ק הכי יטמא התורה, ורק אם עשה כל ימיו רע, ועתה הולך ללמוד המקטריגים לא יתנו לו ללמוד כדי שיענש על עבירות. וז"פ סוף ברכות במשנה שהביאו הפסוק עת לעשות לה' הפרו תורתיך ע"ש אם הפרו תורתיך אז "עת" וזמן לענוש על עבירות שמקודם וכן משמע מלשון הרמב"ם בפי' המשניות שם, ותיו"ט ע"ש. ועי' ג"כ באלשיך שדיבר מזה:

ובמד"ר איתא בנימוסין שלנו כ' ואם אין לו ונמכר בגנבתו וזה יש לו לשלם, וצ"ב מה לו מלך מצרים בנימוסין של ישראל, וראיתי בזה, דכ' ונמכר בגנבתו, ולכאורה מי יקנה לעבד גנב ויכניסו לביתו? ורק שיוכל להיות שגנב מחמת דחקו, כמ"ש שהע"ה אל יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב, וכשיבא למקום שישיג לאכול די שבעו למה יגנוב, וז"ש בנימוסין כו' ואם אין לו וזה יש לו והוא עשיר ועכ"ז גנב, וא"כ למה לך להכניס גנב כזה בביתך, וע"כ שבעלילה באת עלינו ואתה יודע שלא גנב, ובפרס דוד כ' עפמ"ש בסוטה ל"ו דגבריאל למד ליוסף ע' לשון וכו' א"ל איתשל אשבועתך א"ל ואתשלי נמי לדידך כו' וכשראה יהודה שהמליץ הי' ביניהם ויוסף אינו מבין להק"ק א"כ אינו ראוי להיות מלך, ואמר ידבר נא עבדך באזני אדוני שאינך יודע להק"ק, וכי כמוך כפרעה מה פרעה מלך אף אתה וכ' בנמוסי מצרים שאין רשאי להיות מלך אם לא שיודע ע' לשונות, ואם אין אתה רוצה לקיים נימוסי מצרים א"כ בנימוסינו כ' ואם אין לו כו' ואתה מוכרח לקיים או נימוסו של תובע או של נתבע, ובלק"ש הק' הלא עיקר טענת יהודה הי' שזה יש לו לשלם הול"ל רישא דקרא דכ' שלם ישלם, ועו"ק הלא גנב הגביע ואין לו תשלומין בעולם, וי"ל עפמ"ש בקדושין די"ח הי' גנבתו ת"ק זוז והוא שוה אלף אינו נמכר, ראי"א אם הגניבה שוה יותר ממנו ג"כ אינו נמכר ונמכר בגניבתו כ' ולא בחצי גניבתו ע"ש, וא"ש שמרישא שלם ישלם ל"ה טענה ליהודה דיוסף הי' טוען כנגדו דגביע אין לו תשלומין בעולם, ולכן אמר כ' ואם אין לו ונמכר בגניבתו דצריך להיות הגניבה כנגד ממכרו, וממ"נ אם אתה טוען שגביע אין לו תשלומין א"כ הגניבה שוה יותר ופטור

ואם אתה טוען דגביע יש לו תשלומין כמו ששוה בנימין זה יש לו לשלם, וע"ע בספר מדרש פליאה החדש אות כ"ה מ"ש בזה ובלוית חן:

ובאמת קשה מאד לפמ"ש בקידושין י"ח דנמכר בגניבתו ולא בכפלו, וא"כ הלא הגביע הושב לבעלים ואין לו עליו רק הכפל א"כ אין לו דין עבד, ומצאתי בס' דברי יוסף שהעיר בזה, ורק א"ש עפמ"ש בס' תפארת יהונתן דבאמת בסוף נפל ספק בלבם והרגישו שהוא יוסף אחר שראו ששמעון נאסר לעיניהם ומיד כשהלכו הוציאו והאכילוהו, ושמעון בודאי סיפר זאת כשחזרו וחשדו שרצון יוסף שבנימין ישאר שם אבל עליהם יש לו טינא בלבו ע"כ רוצה לשלחם מעל פניו, לזאת שיכל יהודה בדעתו יען שמקור השנאה שאכלו מפרכסת האסור לב"נ והם סברו שדין ישראל להם אף להקל, וחשב אם הי' מדברים עמו וע"י הויכוח יתברר ויתלבן הדבר, וזה"פ ולא יכלו דברו לשלום, כלומר שזה הי' בעכרם מניעת השלום על שלא דברו עמו, וע"כ ביקש יהודה תחבולה להכניס עמו בפלפול ויתבטל בקנאה ושנאה ופתח בדין זה, אם יש להם דין ישראל או ב"נ ואמר בנימוסינו כ' ואם אין לו וזה יש לו ובודאי על זה יטעון יוסף שלהם דין ב"נ וכן הי' כי רק עי"ז הי' יכול לומר יהי' לו עבד, ומה שביקש יהודה יכנסו דברי באזניך, דמלך שמחל אין כבודו מחול והטעם שהכבוד אינו שלו אלא של המדינה, כי המלך שייך רק להעם והכבוד שלהם הוא, וזה רק אם יש שומעים אחרים ומקפידין על דיבורו אז אין המלך יכול למחול, משא"כ אם דיבורו עם המלך בינו לבין עצמו אז המלך יכול למחול אם ירצה דלא יודע הדבר להמדינה, ולכן יהודה דהרגיש בעצמו שהוא בכעס היה ירא שלא יוצא מפיו דבר שיהי' נגד כבוד יוסף, ע"כ ביקש שלא יחר אפו כי אין אדם נתפס על צערו, ופן ידבר דבר שלא נגד כבודו ע"כ ביקש ידבר נא עבדך דבר באזני אדני כי כמוך כפרעה ומלך א"י למחול, אבל כשידבר בינו לבין עצמו, ואחר לא יהי' שומע אז יהי' יוכל למחול:

פסוק כ

ויותר. ובפ' מקץ (מ"ב ל"ח) כ' והוא לבדו נשאר, עי' בס' כפלים לתושיה, שאר שייך על חלק יפה, נותר על חלק רע ויעקב שכיוון להחשיבו בעיניהם שלא ישלחנו עמהם אמר מלת נשאר שהוא היקר מבניו, ויהודה שכוון להשפילו כדי שיוסף יקח אותו במקום בנימין כפרש"י לכל דבר אני מעולה ממנו אמר ויותר וז"ש בפ' בשלח (י"ד כ"ח) לא נשאר בהם עד אחד היינו מהחשובים עד פרעה שנקרא אחד, המיוחד שבעם נשאר, וע"ע בהכתב והקבלה שהביא וישאר אך נח, וישארו שני אנשים במחנה לחשיבתם נקראו שאר, ויעקב רועה צאן לבן הנותרות אחז"ל הגרועות, ויותר יעקב לבדו ואי' בחולין צ"א שנשתייר על פכים קטנים כי הוקשה להם דהול"ל וישאר כי הוא היה העיקר. לז"א

לפי שלא החשיב א"ע והשליך נפשו מנגד להציל ממונו והמלבי"ם ז"ל כ' דנשאר היינו בכוונה ונותר הוא במקרה. וישאר אך נח שלא הי' בכלל השטף. ויותר יעקב לבדו דהיה בכלל העוברים ונותר במקרה. לא נשאר בהם עד אחד. עד ולא עד בכלל שנשאר פרעה בכוונה שיספר לדורות גבורות ה':

פסוק לא

והיה כראותו כי אין הנער ומת ופרש"י אביו מצרתו. עי' באהל מועד שנה ב' סי' פ"ח בשם הגה"ק מקאצק ז"ל שבא לפניו אחד שהיה מחוסר פרנסה ל"ע והוא לעת זקנותו. ויש לו הרבה בנים בעלי פרנסה ואינם מרחמים עליו. והוא הי' תמיד מוסר נפשו בעדם. והשיב דמצינו זאת בתורה והי' כו'. ולכאורה מדוע לא אמר כי יש לבנימין עשרה בנים ואולי ימותו מגודל צער, ומוכח מזה כי אין הבנים מצטערים כ"כ בצרת אביהם ורק האב דואג ומיצר על בניו, ולכן הזכיר רק מצרת אביו. ובסי' ק"ח הביא בשם הגה"ק מאסטראווצי ז"ל הטעם לזה שכל הדורות מאדם הראשון הם כשלשלת ארוכה וטבע האבות ומדותיהם ירשו הבנים דור אחר דור. ואדה"ר שלא הי' לו אב דנברא מן האדמה. ולא הי' בלבו מדה זו למסור נפשו בעד אביו. ולא נשרשה המדה הזאת לדורות הבאים. אבל בנים הי' לאדה"ר, והי' לו אהבה להם כרחם אב על בנים. ונשתרשה המדה הזאת לדורות הבאים אח"כ ודפח"ח:

פסוק לג

ישב. ערש"י ושמעתי מאדמו"ר הגה"ק מגור שליט"א בפ' ויגש שנת תרע"ג בתוך שאר הדברים מ"ש יהודה ישב כו' זה הוא תשובת המשקל כנגד מה שאמר יהודה למכור אותו לעבד אמר עתה ישב נא עבדך. ואח"כ כשאמר יוסף כי למחיה שלחני וא"כ טעה את עצמו, וטעה בדבר מצוה ועשה מצוה ה"ה כעשה מצוה. וא"כ א"צ כלל לתשובה כי הי' לטובה, וזה הפשט ופתה אל תעצבו כי אינכם צריכים לתשובה, ועמ"ש בפ' ויחי (נ' כ') על האוה"ח שם:

פרק מה

פסוק א

ולא יכול ע' רש"י ובמדרש לא עשה יוסף כשורה שאולי בעט בו אחד מיד הי' מת, ותמוה ובס' ישועות מלכו כ' כי אולי יענשו אותו ע"י שגילה דבר מכירתו לבנימין שבעמדו הגיד אשר מכרתם אותי הנה ועבר על החרם שהחרימו בל לגלות, ואולי החרימו בעונש חיתה, וערמב"ן סוף בחקותי מ"ש בחרמי מלך וצבור, ומאדמו"ר מגור שליט"א שמעתי שעד עתה לא רצה יוסף להתודע להם כיון דלא רצו להכניע את עצמם ולקבל חרות של יוסף כמ"ש המלוך תמלוך עלינו אבל עתה שאמר יהודה ידבר נא עבדך. וכיון שקיבל

מרות ואמר עבדך יותר לא רצה יוסף ותיכף לא יכול יוסף להתאפק ואמר אני יוסף אחיכם, ופח"ח:

ומזה יש ללמוד מוסר השכל לאנשים שמביאים דיני ישראל לעכו"ם. ולאו דוקא ד"ת אלא אם נצים זע"ז אז תיכף יבואו לערכאות וגורם חלול השם, וחרב ביד שונאי ישראל ומראים על פירוד לבבות השורר בנו ואל איר האחוה ושלום, ואף אם יקרה שנצים ב' אנשים, יכולים לעשות שלום ביניהם בלי להשמיע בין העכו"ם והם צריכים לשמוע תמיד שיש שלום בישראל, וידע יוסף שבעת שיתודע אל אחיו יתגלו כל המעשים וכל אחד ירצה להצדיק עצמו ולתלות המעשה בחבירו, ולזה אמר הוציאו כל איש מעלי כדי שלא ישמעו, ורק פרעה שמע כי באו אחי יוסף אחים הי' ואוהבים זא"ו:

פסוק ג

העוד אבי חי, עי' כנסת ישראל מאבי התפא"י על משניות שכ' דאף דכבר ידע שחי ורק הפשט מדאבי חי לא הי' בידכם להרגני כרש"י וישב (ל"ז ל"ה) ועי' בכתב סופר, ובקרבן שבת פ"ח סי' א' דרוש יקר פ"ז ומהאריכות לא העתקתי:

פסוק ד

גשו. רש"י הראה שמהול, עי' ס' לשון הזהב דצ"ב בשלמא לקמן בפ' והנה עיניכם הרואות פרש"י שמהול א"ש שהוא לראיה שהוא אחיהם, אבל כאן קי, וי"ל עפ"ד הרא"ם דיוסף ס"ל דלהם דין ב"נ ושבטים ס"ל דדין ישראל להם, ובמדרש בנימוס שלנו כ' ונמכר בגניבתו וזה יש לו לשלם, והק' היפ"ת הא ב"נ נהרג על פחות משו"פ ולא ניתן להשבון, ותי' דשבטים ס"ל דלהם דין ישראל, וי"ל משו"ה נבהלו מפניו שראו שיוסף ביקש לדין את בנימין כדין ב"נ וסברו שעודנו עומד בדעתו בדיבה על אבמה"ח. לפיכך הראה המילה, להורות שמעת שנבדלו במילה יש להם דין ישראל ובזה פייסם:

פסוק ה

ועתה אל תעצבו. עי' באוה"ח ומ"ש בדבריו בקובץ דרושים חוברת ד' סי' ל"ד באריכות. ועי' בס' תולדות אפרים בקונ' דרך אפרת, מ"ש בגנות מדת עצבות ומזקת אפי' להצלחה גשמיות, ובישעי' (נ' י"א) תרגמי' תקלה, ועי' הוריות י"ב חלשא דעתי' ומיתרע מזלי', וצריכין לשמור מזה כברכות נ"ה וחגיגה ה', ויו"ד קע"ט ס"ב. ורש"י שבת ל"ב ד"ה נפל תורא, וגם מניעה גדולה לעבודת ה' כמ"ש בזה"ק פקודי רס"ד ב'. ולא לחנם הזהיר יוסף לאחיו אל תעצבו ורק ללמד הנהגה לדורות, ושימשה תורה לקללה בבראשית (ג' י"ג) בעצבון תאכלנה, ובמצ"ד ורד"ק (מ"ב ג' ט"ו) שעצבות גורם כעס והפליגו חז"ל בגנותה ועי' פסחים ס"ו ב' ונדרים כ"ב, ועי' בהה"מ פ"ח הט"ו מלולב, ואע"ג שצריך להיות בצער על חורבן ביהמ"ק, עי' בש"ע או"ח סי' א' ס"ג ותק"ס, אבל כבר כ' בבאה"ט שם אבל

תפלה ותורה יהי' בשמחה, ועי' סו"פ ח"ה נטפל להם ר"י ובזה"ק ריש אחרי, ורמב"ם פ"ט ה"א מתשובה ובאוה"ח ריש ויחי, והוא עצת היצה"ר למנוע עי"ז מתורה דשמעתא בעי צלותא מגילה כ"ח ב', ועירובין ס"ה א' ופסחים קי"ז ובפ' קנין תורה קחשיב שמחה א' ממ"ח דברים שתורה נקנית בהם, וערש"י שבת ל' ע"ב ד"ה בדחי רבנן, ובתהלים י"ט, פקודי ה' (כשהם) ישרים (הם) משמחי לב, וכשאינם משמחים סי' הוא שאינם ישרים, ועי' בתפארת ישראל פ"ג, ובס' בעל הנפש להראב"ד שער הקדושה כ' ואל יתענה כו', ואם ילמוד לא תהי' תורתו מיושבת ולא יסכים להלכה שאין תורה נקנית רק בשמחה עכ"ל, וע"ע זה"ק ויקרא ד"ח פתח ר"י עבדו את ה' בשמחה, ובתדב"א רבא רפ"ג, ולכן בתענית כ"ב א'. הנהו דמבדחי עציבי נטלו שכר גדול, ועי' רמב"ם פ"א ה"ד מדעות ולא יהי' מהולל ושוחק ולא עצב ואונן אלא שמח וכו':

פסוק ו

זה שנתיים הרעב. רש"י עברו משני הרעב, עי' שו"ת איתן האזרחי בקו"א דמשמע מכאן שיעקב בא אחר שנתיים משני רעב, ואח"כ פרש"י על פ' ולחם אין (מ"ז י"ג) חוזר לענין ראשון, גם בשנה השנית לשני הרעב (פי"ח) וע"פ תן זרע לזרוע האדמה (פי"ט) מכיון שבא יעקב למצרים כו', א"כ משמע שבא בשנה השנית מיד ולא אח"כ וצ"ע, וברש"י דפוס ווינציאה כ' בשנה השנית ג' לשני הרעב, והיינו שבא יעקב בשנה השלישית, וע"ש בפסוק בשנה השנית אינו ר"ל התחלת שני הרעב אלא ר"ל במ"ש השנית היינו לאחר שתתם השנה ההוא שקאי אשנה שני', דאל"כ הוא כפול בפסוק שכבר אמר השנה ההוא, אלא ר"ל ותתם השנה ההוא כלומר השנה השנית ויבואו אליו אח"כ בשנה השנית שהוא ג' לשנות הרעב, וזולת זה קשה להולמו דברי רש"י שלא יסתרו אהדדי הגם כי הוא דוחק גם את הלחץ זה הדחק לפרש דמ"ש רש"י זה שנתיים עברו משני רעב ר"ל דלאו דוקא כולו אלא ר"ל מקצתו זה בודאי דוחק גמור וצ"ע:

פסוק ט

ועלו אל אבי. רש"י ארץ ישראל גבוה מכל הארצות עשו"ת איתן המזרחי בק"א מקשין העולם למה לא פרש"י כן לעיל בפ' מקץ (מ"ד י"ז) שאמר ואתם עלו לשלום אל אביכם, וי"ל דשם אמר האיש אשר נמצא אתו הגביע יהי' עבד ואתם עלו לשלום. י"ל דא"ל דבר והפוכו הוא יהי' עבד ואתם עצו מלשון עליי' שיהי' לכם עליי', ולא כדבריכם שכלכם תהי' עבדים, משא"כ כאן שאמר מהרו ועלו שתיבת ועלו מיותר, ומה גם שאחר אח"כ רדה כו' שהורה בזה שא"י גבוה מכל הארצות, ויתורץ ג"כ שלא פי' רש"י ג"כ בסדר זו שאמר ועתה ישב כו' והנער יעל עם אחיו שגם שם אפ"ל שהוא דבר והפוכו שהוא ישב עבד לאדוניו והנער יפל שיהי' לו עליי' במה שילך עם אחיו משא"כ כאן, ועי' ג"כ בבנין

אריאל מ"ש דבר נכון:

ועי' ג"כ בפ' שופטים (י"ז ח') שהביא רש"י כן והוא מקידושין ס"ט א', וקמת ועלית אל המקום מלמד שביהמ"ק גבוה מכל א"י. וא"י גבוה מכל הארצות. וכ"ה בזבחים נ"ד א' וכ' המהרש"א שהעולם הוא כתפוח ומקום ביהמ"ק הוא מרכז העולם וכן א"י ולכך אמרו בא"י כיון דהוא מקום הממוצע אוירו מזוג ומחכים. ויותר מקום המקדש והי' שם בלשכת הגזית חכמי הסנהדרין, ובס' זרע יצחק על משניות קידושין שם כ' הא דיליף א"י גבוה מועלית ובסוף מסיק בש"ס מקרא דירמי' חי ה' אשר העלה מכל ארצות, ק"ק דרש"י בפ' ויגש כ' א"י גבוה, ולמה לא יליף כאן מהאי קרא דהוא מתורה, וי"ל דמהרו ועלו לא מוכח רק דאי גבוה מארץ מצרים אבל לא מכל הארצות, אבל מפ' אשר העלה מכל הארצות מוכח דגבוה מכל הארצות, ומ"ש רש"י בחומש לא כוונתו דיליף ממהרו ועלו רק דכ' הכי משום דהאמת כן הוא דילפי' מקרא דחי ה', ולאו דילפותא כ' רש"י רק לפירוש על הקרא. ועשו"ת הרדב"ז סי' תרל"ט שאלת ממני דמקראי משמע דהר הבית והמקדש גבוה מירושלים, והכי אמרי' נמי כל קטן שיכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית אביו חייב להעלותו, והכי אמרי' בזבחים דסבר למבנייי' בעין עיטם שהוא המקום הגבוה מכל א"י אלא משום דכ' ובין כתפיו שכן נחותי פורתא, מכל הני משמע שהר הבית גבוה מכל ירושלים, ועתה אני רואה שהוא גבוה מהר הבית מכל סביבות הבית חוץ מצד הדרום אשר שם עמק יהושפט, ושם לא הי' בנין, תשובה דע כי ב' דברים גרמו והוא כי בהיות עכו"ם כבשו את הארץ והבית כמה פעמים ומשנאתם אותו ערו ערו עד היסוד בה, ועוד כדי שלא יהי' גבוה ממקום שלהם, ולפי שהמקום מדרון הגשמים הי' שוטפין מדי שנה בשנה את העפר שהי' תיחוח ומוליכין אותו עד שישפיל קרקעות הר הבית, וגם מלכי עכו"ם הי' חופרין כדי לגלות יסודות הבית כדי לבנות עליהן חומות הבית, תדע דתנן ביומא משניטל הארון אבן הי' שם מימות הנביאים ושתי' שמה גבוה מקרקע ג' אצבעות ועלי' הי' נותן פי המחתה של הקטרת, ועתה שאלתי את פי העכו"ם ואמרו לי שגבוה ב' קומות ויותר וזה ראי' גמורה שנאכל קרקעית הבית, גם ירושלים נחרבה כמה פעמים ומפולת הבית נעשה תל וברוב הימים נכבש המקום ההוא ונעשה קרקע ובנו עליו בתים וכן הרבה פעמים עד שנעשה גבוה וכן תמצא עד היום בנינים תחת הבתים ואפי' אם יחפרו בעומק לא יגיעו לקרקע בתולה, ועד היום מהבתים הסמוכים לפתחי המקדש פולים במדרגת למקדש, וכן הי' כל בתי ירושלים נמוכים מן המקדש, ואפי' בב"ה אמרו אסור לבנות בנין גבוה ממנה כ"ש ביהמ"ק דכ' לרומם בים אלהינו. עוד משמע דציון הי' בהר דכ' הר ציון ועתה אנו רואים בתים גבוהים מציון,

אלא מה אית לך למימר שגבוה מקום הבנין הבתים, ואמרו לי שנמצא בתים בסיף הבנין קרוב לציון בנוים בסלע צ"ל שהם מכלל הר ציון, וכן אמרו העכו"ם ששכונת היהודים הוא מכלל ציון עכ"ל:

ומצאתי עוד בס' מאורי אור סנהדרין דפ"ז להגאון ר' אהרן ווירמיש ממיץ שג"כ נתקשה בזה, ורמז בפסוק ישעי' (כ"ו ה') השח יושבי מרום קריה נשגבה ישפילנה עד עפר עי' ש"ה, וע"ע בשו"ת חוט השני סי' ל"ה על תוס' בכורות מ"ד ב ד"ה לא. בענין א"י גבוה מכל ארצות ונהר פרת ובבל העמוקה ע"ש היטב וזה י"ל פשט בפסוק בראותי כל עיר על תלה בנויה ועיר ה' משפלת עד שאול תחתיה, היינו שאו"ה בנו עלי' מגדלים ועיר ה' הושפלה כמ"ש הרדב"ז הנ"ל, ועי' בפמ"ג באשל או"ח סי' תקס"א סק"ו בשם החסיד ר' גרשון קוטבר ז"ל שבא לירושלים וראה עמים יושבים בה בשלוה, ובכה ואמר שזה שאומרים בראותי כל עיר וירושלים של מטה) על תלה בנויה ועיר ה' משפלת ירושלים של מטה כו' שם ניכר החורבן ודוממים כו', ועשו"ת חתם סופר יו"ד סי' רל"ד שישיבת ירושלים יש בה מצוה יותר מישיבת שארי ערי א"י, והביא בשם התשב"ץ ח"ג סוס"י ר"א דבזמנו נראה נס בבית הכנסת שבירושלים בבואם שם בחג שבועות כל הסביבות ולא צר להם ע"ש, וה' יודע כי עיני ראו בחו"ל דבר זה ולא אוכל לפרש מפני פריצי עמנו ע"ש, והביא בשם חסד לאברהם נהר י"ג דמעלת צפת נגד כל ערי א"י היינו חוץ מירושלים וחלילה להעלות על הדעת שקדושת שום עיר יותר מירושלים ע"ש אריכות מענינים הללו, ובסי':

רל"ה רל"ו:

וע"ע בס' נחמד ונעים שער ג' סימן צ' להג' התוכן בעל צמח צדק שהאריך בזה ויען שהס' יקר במציאות אעתיק לשונו, גם יש לתמוה על מאמרם בפ' וקמת ועלית מכאן שב"ה גבוה מכל א"י וא"י גבוה מכל ארצות אשר בתחלת ההשקפה מוכח זה מכמה פנים, א', שלא יתכן לומר גבוה בכדור כי לכל אדם בכל מקום אשר הוא יושב שם, שם הוא גבהו כמבואר בסמוך, שנית שאף אם נלך בדרך המחקרים שכל הנוטים מקו השוה לקוטב הצפוני להם להגובה לערך המרחיקים ממנו מפני שכפי המרחק האדם מקו השוה לצד צפון ככה יגבה לו ציר הצפוני ממעל לאופקו כנ"ל בסי' מ"ח, וכמ"ש הראב"ע בפסוק וירד יהודה (וישב ל"ח ב') וז"ל הבא מצפון העולם לדרומו הוא יורד. וחכמי המחקרים יבינו שזה אמת ותאמר לפ"ז מאחר שירושלים רחוקה השוה לצד ציר הצפוני נקראת גבוה גם זה לא יתכן שהרי מאקלים הרביעי להלאה נמצאו עוד שלשה אקלימים שהם יותר קרובים אל ציר הצפוני ונראה שאין כוונת רז"ל שלא יהי' נמצאים הרים או מדינות

שהם יותר גבוהים במעלה מכל ארצות, ויפה דבר בעל מאור עינים שדרך הכתוב לקרא מהלך אדם שפל אל החשוב עלי' כדבר דתן ואבירם לא נעלה, וכן ויעלו את ארון ה', כי מצינו ירידה שהוא עלי' כמו וירדתי על ההרים שופטים וכן מצינו עלי' שהוא ירידה שנאמר בצדקיהו ויעלו אותו אל מלך בבל, וכבר ידענו שבבל הוא ארץ מצולה ונמוכה שנא' בפ' נח וימצאו בקעה, מ"מ אמר הכ' ויעלו לגדולת המלך בבל אשר הוא שם, וכן ביהושע סי' ז' אמר הכ' ויעלו אותו עמק עכור לגדולות וכבוד יהושע וישראל שהי' שם בעמק, כן אמרו רז"ל א"י גבוה ר"ל במעלה וכבוד יותר מכל ארצות עכ"ל, וע"ע בחת"ס או"ח סי' ר"ח, ויו"ד סי' רל"ג רל"ד בשם הג"ר נתן אדלר ז"ל והביאותיו בפ' וירא (כ"ב ב'), ובס' המקנה ר"פ עשרה יוחסין דה כדקתני מ"ש במהרש"א הנ"ל, ואח"כ הביא מזבחים קי"ג דלא ירד המבול לא"י ומשמע אף שגברו המים בשאר ארצות, אפ"ה לא ירדו לא"י, ומשמע שהי' גבוהים בטבע יותר מהרי אררט, אך רחוק הדבר שהי' גבוהים מהרי אררט שכסה המים ט"ו אמות, וצ"ל כיון שכ' אשר לא גושמה ביום זעם ע"כ הי' בדרך נם שלא ירד המים משאר ארצות לא"י דאל"כ מה הי' התועלת בזה שלא ירד בה הגשם ע"ש דברים המתוקים מדבש. ועמ"ש בפ' נח (ז' כ"ג):

פסוק יב

והנה עיניכם הרואות. ערש"י (מגילה ט"ז ב') ומהרש"א. ובס' מיני תרגומא בלקוטים דל"ז, להציל רש"י מג' קו' מהרש"א א' למה לא כלל בנימין עמהם. ב' הרבה גוים יש שנימולים, ג' לה"ק נמי הרבה מאוה"ע מבינים, רק רש"י בחומש כ' שאני מהול, ועי' פענח רזא סו"פ לך פע"ג דלא ניתנה פריטה לאברהם מ"מ קיים בעצמו, כיומא כ"ח, ומסתמא שבטי יה פרעו עצמם ג"כ, משא"כ אוה"ע וז"פ שאני מהול ככם, וא"ש קו' ב', וי"ל דאחים חשדו ליוסף מתחלה, דאחד מחבורת מדיינים סיפר לו אכזריותם, ומשו"ה קצף רוגזו עליהם כ"כ, ולמען שלא יכחשו לו יעשה בחכמה ואמר כי אחיהם הוא, ואם יענו אחינו אתה ויודו לו על הכל, אז יחרוץ עליהם מיתה מחמת הודאתם, ולפיכך סרבו ולא רצו להאמין כי אחיהם הוא, וכ"ז ראה יוסף בחכמתו ולהוציא מלבם הפחד השכיל לדבר בלה"ק ובסיפור (מ"ב כ"א) אבל אשמים כו' ולא ידעו כי שומע יוסף וכו' ואמר יוסף, הלא אני איני צריך להודאתכם, כי כבר שמעתי הודאתכם אז בעת המליץ הי' בינינו, א"ו כפי כו לבי וא"ש קו' ג'. והנה ק' הא האחים הי' יכולים להביא אחר במקום בנימין ולומר שהוא בנימין, א"ו דיראו שמא המושל יערב אותו עם עוד אנשים אחרים ויקרא לשמעון מן המאסר ויאמר לו אמור מי מהם בנימין, וא"כ יתחייבו כל האחים ראשם דשקרו למלך וכמש"ל בפ' מקץ (מ"ב י"ט) וז"ש עתה יוסף, מאחר שאני לא עשיתי

התחבולה ע"י שמעון רק האמנתי שהוא בנימין מזה ראיה שאני אחיכם ותיכף הכרתי אותו, וז"פ ועיני אחי בנימין וא"ש קו' א' עכת"ד. וע"ע באוצר בלום בעין יעקב דפוס וילנא באריכות, ובבינה לעתים דרוש ע"ב כ' הפשט על כי פי המדבר אליכם כי יקשה מאד לזקן לצאת מהארץ אם לא שיאלצהו החשק לראות הפלגת גדולתו ועוצם כבודו כשתספרו לו, והי' צריך לזה שאודיע לכם בפרטית כל מעלות רק לא אעשה כזאת אלא די שעיניכם רואות מהגדולה שלי ואשר תראו כן תספרו אבל לא יאות לי בעצמי כיון שפי הוא המדבר אליכם ויהללך זר ולא פיך, וא"כ מה שאבקש שתגידו לאבי אינו אלא בעבור שיבא אצלי:

ובהקדמה לס' אהבת אברהם הביא מה שנודע מסה"ק מגיד משרים, אשר לגודל קדושתו של הב"י ז"ל והשקדתו בלימוד משניות זכה שמגיד קדוש הי' מדבר עמו בתוך פיו הקדוש של ב"י. ועי' של"ה מס' שבועות שהחברי' קדישא הי' שומעים קול המדבר בפי הב"י בחיתוך אותיות והי' שומעים ולא מבינים ונפלו על פניהם וכו' וזה"פ ברכות י"ז א' מרגלא בפומא דר"מ כו' לא ר"מ הוא המדבר אלא שהי' מדבר כן מתוך פי' הקדוש של ר"מ, וכן יוסף בהתוודע אל אחי' הקדושים וחזרו כל הי"ב שבטי יה להיות בצוותא חדא שלא הי' כ"ב שנה בודאי שנעשה ביניהם תיקונים גדולים, וכמו שפרש"י ויפול על צואר בנימין על שתי מקדשות, וע"כ לאמת דברי' שהוא יוסף הצדיק הראה להם גם זה איך שהוא ל"ה מדבר כלל ורק שפיו הי' מדבר מאליו בבחי' קדושה מדברת מתוך פיו, וז"ש עוד ועיני אחי בנימין וק' דהוא בכלל אחי', ורק לזה"ק דיוסף הי' צדיק שבשבטים ולאחר מכירתו בנימין ממלא מקומו וכמ"ש בב"ב דבנימין הי' מאלו שמתו בעטי' של נחש, וע"כ בנימין פרט לעצמו כי הוא הבין ביותר איך שפי יוסף מדבר מאלי', וז"ש חז"ל פי המדבר בלה"ק שהדיבורים ממקום קדוש יהלכון עש"ה. ועי' בתו"מ להח"ס דסגולת לה"ק שלא יתקיים באדם שאינו משמר עצמו בקדושה, שפלא בגלות בבל ע' שנה נשתכח לה"ק והעם מדברים כשדית יען שלא שמרו עצמם בקדושה ולזה נתן יוסף אות במה שלה"ק שגור בפיו ראי' ששמר עצמו בקדושה ע"ש, ועי' רמב"ן תשא (ל' י"ג) דמה שקוראים לה"ק דקדושה יש בה הואיל שכל דברי הקב"ה אל נביאי', לא הי' רק בלה"ק ועי' מה שכתבתי שם בזה ובפ' בראשית (ב' כ"ג):

והנה רש"י כ' ועיני אחי בנימין כשם שאין לי שנאה על בנימין כו'. וק' שמזה אין ראיה שאין לו שנאה עליהם שמכרוהו, ורק י"ל דמשפט בין אוהבים אם אחד אוהב לחבירו אוהב ג"כ לאוהבו, ואנכי ובנימין אוהבים, ואתם ג"כ אוהבים אותו שמסרתם נפשכם עליו מזה ראי' שאנכי ג"כ אוהבכם וד"ל. ועפי"ז אמר בני היקר הרה"ח ובקי מו"ה דוד

נ"י שהק' המפו' אמאי לא השוה אותם לראובן שהרי גם הוא לא הי' במכירתו כמ"ש ברש"י וישב, ועוד אמר אל תשפכו דם, ולהנ"ל א"ש דעל ראובן ליכא ראי' דמנין ידע שהם אוהבים לראובן, דבשלמא על בנימין מסרו עצמם. וליכא ראי' דיוסף ע"כ אוהב אותם מדאוהבים הם לראובן וכמובן:

ואי' בסה"ק דכל אחד קודם שיתפלל צריך לקבל עלי' מ"ע ואהבת לרעך כמוך, וכ"א בשבת ל"א דזה כלל כל התורה, וק' ג"כ זה ניחא מ"ע שבין אדם לחבירו אבל איך נכלל בזה מ"ע שבין אדם למקום, ולהנ"ל, דאם א' אוהב רעהו אוהב ג"כ אוהבי' ושונא את שונאיו, (ובזה נתגלה שקר של המן שאחשורוש חשב שהמן אוהבו באמת. ומרדכי הוא שונא להמן שלא קם ולא זע ממנו, ממילא הוא שונא ג"כ למלך, אך אח"כ שנמצא בס' הזכרונות, שהציל נפש המלך ממות, ואיש לא ידע מזה נתגלה לו שהוא אוהבו באמת ובסתר, ומי שהוא שונא לאוהב המלך ג"כ שונא למלך והמן הי' שונא למרדכי הבין המלך שהמן שונאו באמת, לכן הוצא עליו משפט מות). וכש"כ אם אחד יאהב את האב אוהב ג"כ בני', שנפש של אב קשורה בבנו, ואם שונא להבן ג"כ אינו אוהב לאב, וישראל הם בנים לה' שנ' בנים אתם לה', ואם איש אוהב ה' באחת צריך לאהוב גם את רעהו ישראל, ומשו"ה כשבא לייחד שמו בק"ש צ"ל מ"ע ואהבת לרעך כמוך דזה כלל גדול בתורה, ושייך שפיר בה ג"כ מ"ע בינו לקונו, וזה נחמד ואמת:

פסוק יג

והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים, בס' מאיר עיני הגולה אות קס"ג מנפלאות החי' הרי"מ ז"ל, הביא שכ' מכתב לרבו הרר"ב מפשיסחא ז"ל מהחתונה הידועה באוסטילא. וכתב על עצמו שעשו לו כבוד גדול, והרר"ב הראה המכתב להחברי' קדישא שלו ונתפעל מאד ואמר כמה רחוק הנהו מגיאית, וראו מה שכתב האברך הזה, כבר הנהו בבחינת שיכול לקבל גם כבוד, וזה ענין יוסף שאמר והגדתם כו', ועי' בס' שפתי צדיק ויגש אות ט"ז. ובס' התנהגות הדרך:

פסוק יד

ויפל ערש"י ושפ"ח ומהרש"א מגילה ט"ז ובס' איי הים אריכות ע"פ דקדוק:

פסוק כב

לכלם נתן לאיש חליפות שמלות ולבנימין שלש מאות כסף וחמש חליפות שמלות, ובמגילה י"ז א' אפשר דבר שנצטער בו יעקב יכשל זרעו, דבשביל ב' סלעים מילת שהוסיף יעקב ירדו למצרים, ורק רמז שעתיד בן לצאת ממנו שיצא בה' לבושי מלכות ובלקוטים סו"ס שנות אליהו על זרעים הק' דהדק"ל דאעפ"כ הטיל קנאה בין האחים, ותי' דיש להקשות מה פריך דבר שנצטער כו' דילמא חמש חליפות של בנימין הי' גרועים

משל האחים והי' שווים בדמים לשלהם, ורק דז"א, דאם הי' גרועים, לענין מה עשה יוסף זה. וע"כ שהי' בגדים חשובים כמו בגדי אחי', ופריך שפיר דבר שנצטער כו' ומשני רמז כו' ולפי"ז יכול לומר דה' בגדי בנימין גרועות מאחי' ושווים הי' בדמים, ומה שעשה יוסף כן רק משום דרמז כו'. ובני יקירי האברך החו"ב מו"ה דד נ"י אמר עפמ"ש הרמב"ם שהבעל תשובה צריך להטות עצמו לקצה האחרון באותו המדה שחטא, ויוסף רצה לנסות אותם בזה אם עשו תשובה שלימה על חטא המכירה שבא ע"י קנאה, ועשה במכוון להטיל קנאה על בנימין ויראה אם לא יקנאו עוד ראי' שעשו תשובה והטו עצמם לקצה האחרון באותו עון עצמו. ואין להקשות דילמא לא יעמדו בנסיון וא"כ עבר בלפני עור וי"ל דבב"נ ל"ש לפ"ע ערש"י חולין ד"ג ע"ב ותוס' ע"ז ט"ו ב' ד"ה לעכו"ם. ויוסף לשיטתי' דהי' להם דין ב"נ ולכן הי' סבר דאסור להם מפרכסת וכמ"ש הרא"ם וישב ופר"ד דרוש מ', ועמש"ל בפ' וישב, ובפ' נח (ט' ה') בדרך פלפול. אך לתוס' שבת ד"ג פ"א ד"ה בבא, דאפי' אי בעכו"ם ל"ש לפ"ע איסור דרבנן איכא, (וע' בלימודי ה' סי' נ"ב) ואבות קיימו אפי' ע"ת. אך ע"ז ג"כ כ' המפו' דרק קיימו גופי מצות התורה ולא התקנות, ונכונים דבריו בזה בפ' תולדות (כ"ו ח') וישב (ל"ז ב') ויחי (מ"ט ל"א):

והמהרש"א במגילה הק' ג"כ כנ"ל דלמה הי' ג' מאות כסף והגמ' לא משני מחומה ועוד דלא דמי בשלמא יעקה הי' אב לכולם שוה ולכך אין לשנות, אבל בנימין הי' ליוסף קרוב יותר דהי' אחיו גם מאמו, ובחת"ס כ' עפמ"ש בגיטין מ"ד א' המוכר עבדו לעכו"ם קונסין אותו עד מאה בדמים, וג"כ אמרו דגנב מזלזל בשליש הדמים, ומחיר עבד ל' כסף ומכרו ליוסף בכ' כסף ולפי"ז הי' מגיע לכאו"א ג' כסף וא"כ ראוי לקנסן פד ק' בדמים היינו ג' מאות ולכך נתן לבנימין ג' מאות ולהם לא נתן, וא"כ ל"ק מה שנתן רק לבנימין ג' מאות, רק הקו' מה' חליפות ומשני דרמז רמזו למרדכי, ועי' בנח"ק מ"ש בזה והובא בשם הג"ר הירש מברלין ז"ל ח"ש לכלם נתן חליפות בוי"ו ולבנימין חלפת חסר, עפמ"ש חז"ל שני לוחות העדות חסר כ' מלמד שהי' שתיהם שוות, וכמ"ש רש"י עקב (ט' י"א) נשמע דחסר וי"ו מראה על השיווי ולכן באחי יוסף דלא הי' כולם שווים בקומה א"כ השחלות שנתן להם ל"ה שווים באורך ורוחב כ' חליפות, אבל שמלות שנתן לבנימין שהי' שווים כ' חליפת. וז"ש בשופטים (י"ד י"ב) ושלשים חליפת בגדים ובפ' י"ג חליפות, ובפי"ט ויתן החליפות למגידי החידה, כי אם הי' מצאו הפתרון אז הי' נתן מבגדי' והם שווים כ' חליפת, ואם לא יגידו הפתרון יתנו לו מבגדיהם חליפות דהי' אנשים שונים, וכאשר הגידו ושמשון אמר לולא החרשתם בעגלתי הכה ל' איש ויקח חליפות ויתן למגידי חידות, והי' אנשים שונים כ' חליפות מלא:

פסוק כג

כזאת. רש"י כחשבון הזה, וכ' בס' עדות ביוסף משום דלבנימין נתן ג' מאות שלח לאבי' ג"כ כן דכסף הוא דינר וד' דינרין בסלע (וערש"י במדבר (ג' מ"ו), ובמד"ר פ"ד, וקידושין י"ז, ובכורות ד"נ) נמצא דשלח לו פ"ה סלעים, ומשא של חמור לתך ולתך ט"ו סאין כמ"ש בב"מ ד"פ ע"א דשוכר חמור והוסיף על שיעור זה חייב, וא"כ משא של י' חמרין ק"נ סאין, ובזה הודיע לאבי' החשבון שמותר לו לילך מא"י לחו"ל כי סאתים בסלע וכמ"ש בב"ב צ"א א' שאין לצאת מא"י לחו"ל אא"כ עמדו סאתים בסלע, וערמב"ם פ"ה ה"ט ממלכים. ועי' קובץ דרושים חוברת ששית סי' כ"ד שכ' ג"כ בדרך זה דהי' ראוים לצאת מיוסף י"ב שבטים ורק מסיבת אשת פוטיפר לא יצא ממנו רק ב' כמ"ש בסוטה ל"ו ב', ולפשרה אחי' השיב כספיהם פעמים ומשא חמור לתך שהוא ט"ו סאה, ובעירובין פ"ב ב' ד' סאין בסלע ובב"ב צ"א א' בזמן רעב ב' סאין בסלע, וכ' מלא אמתחות האנשים כאשר יוכלון לשאת היינו חמור ט"ו סאין ויותר אסור משום צער בע"ח, וא"כ הי' תבואתם ק"נ סאה י' פעמים ט"ו ובב' פעמים ש' סאה, ויוסף לא הוקיר השער דזה הי' עיקר עצתו לפרעה, ונמצא דכחו שנתן לי' אחי' בב' פעמים כן נתן לבנימין שעתידין לצאת ממנו י' בנים, או שכבר הי' לו כמ"ש במדרש, אשר הי' ראוים לצאת מיוסף וליכא קנאה בזה שהבינו שבנימין לוקח כנגד כולם בעד י' בני', ולאבי' ג"כ שלח כזאת כחשבון שנתן לאחי' בב"פ ע"ש אריכות:

ברש"י שלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו, ומ"א גריסין של פיל עי' בס' מטפחת ספרים לדו"ז הג"ר יעקב עמדין ז"ל בח"ב דף כ"ו, וז"ל י"ל דבר נאה כי רמז לו יוסף כזה שלא יירא מרדת מצרימה. ולא יתעכב בארץ כנען כי אלקים חשבה לטובה שעי"כ ינוכה החצי מת"ל שנים שנגזר עליהם גלות זה ששלח לו יין ישן גי' ת"ל שדעת זקנים נוחה הימנו אברהם ושרה זקנים, שכך אחז"ל אברהם בירר לו מלכות כדי להציל לזרעו מדינה של גיהנם. וגריס ידיע שהוא חצי הפיל ונקרא פיל המצרי הוא גזירת נפילה וירידה למצרים, שנחלק לחצאין כמ"ש בפר"א שלא ישבו במצרים רק רט"ו שנה, לכן החוב על ישראל לתת מחצית השקל כמ"ש בס"ד בברכות הורי פלג ח', וראה כחה מדויקים השמות שקראו לו בחכמה גדולה עקת נפש שהוא עקא ודאי לנפש, אך יש בו נחמה ג"כ ע"כ קראוהו גם חלוקת נפש, נפש גימ' ת"ל שנחלק ע"י זה עכ"ל. וע' בקובץ הבאר ח"ג סי' נ"א ע"פ גמ' סוטה ל"ד ורש"י שלח (י"ג כ"ב) וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנה את צוען למצרים בנו הגדול, אלא שהיתה מבונה מכל טוב על א' מז' בצוען ע"ש, וא"כ איפוא דבר טוב

הנמצא במצרים מה שהי' חסר בא"י, וע"כ לא מצא לנחוץ לשלוח לו חן יין ישן דצוען מצרים נבנתה מקודם כי הגדול הי' מצרים, והיין ישן מיושן ביותר מבחברון והחשיבות מצד זקנה לא מצינו בשום דבר חוץ מיין:

ובס' מצודת דוד הביא דאי' במפו', דפעם א' לע' שנה יורדין גשמים ומכלן כל היינות שבעולם ויעקב הי' אז ק"ל שנה וא"כ ל"ה ליעקב יין ישן ממנו, ובאחשורוש כ' והשתי' כדת שנתן לכל אחד יין שישן ממנו, אבל במצרים אין יורדין גשמים לעולם, ויוכל להיות יין שיהי' ישן ממנו וזה לא יוכל להיות בכנען רק במצרים, וז"ש מטוב מצרים. ועי' בעיון יעקב מגילה ט"ז, דמצרים נמשלו לדגים שביאור כדאי' ביחזקאל ר"ם כ"ט, ודגים כ"ז שמזקינים כחן מתוספות עליהן כדאי' בשבת דע"ז, ובע"ז פ' אין מעמידין, והם המצרים אינם טובים אבל היין ישן הוא מטיב מצרים ורמז לו ג"כ יין ישן גי' ת"ל שיהי' השיעבוד ת"ל שנה ע"ש:

פסוק כד

אל תרגזו. רש"י אל תתעסקו בהלכה ועי' בלבוש, ובבאר שבע בסוף הספר שכ' דאישתמיט לי' גמ' סוטה ד"י ע"ש, וע"ש במהרש"א. והק' המפו' אמאי לא ציום כן יעקב בשלחו מאתו הבנים למצרים, וכ' דבקידושין אי' לעולם ישליש אדם שנותי' שליש במקרא שליש במשנה ובתלמוד, ופריך מי ידע כמה חיי ומשני ליומא, וכ' תוס' דבכל יום ישליש, וא"כ בעת ששלחם יעקב הי' סבר שמת יוסף וההבטחה שלא ימותו בני' בחיי' סבר דנתבטלה א"כ לא יוכל לצוות לבני' שלא יתעסקו בהלכה דמוכרחים הם בכל יום להתעסק בהלכה. דלא ידעו כמה חיי, אכן בהתוודע יוסף לאחיו דהוברר דעדיין הבטחת ה' אמת שלא ימותו בניו בחיי' לזה ציום שלא יתעסקו בהלכה, דיכולין אח"כ להתעסק בשעה שיגיעו לישוב ועמ"ש בזה בחנה"ת, וקד"ל, וקהלת משה, ויע"ד, ואמרי בינה עה"ת. ובתענית ד"י ע"ב פריך והא אר"א שני ת"ח המהלכים בדרך ואין ביניהם ד"ת ראוים לשרוף ומשני הא למיגרס הא לעיונא נראה מזה דלימוד פשוט חיוב הוא, ורק עיון אסור ואל תתעסקו כפי' טו"ז או"ח סי' מ"ז על ברכות לעסוק בד"ת, וז"ש בחגינה ד"ה, על ג' השי"ת בוכה על מי שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק, ומי שא"א לעסוק ועוסק ועל הפרנס המתגאה, והק' מהרש"א, למה בוכה על מי שא"א לעסוק ועוסק, ולהנ"ל א"ש על מי שא"א לעסוק שאין שכלו לזה לדמות מילתא למילתא ובעקמומית שכלו יעקש הדברים ע"ז בוכה. ועל הקו' למה יעקב לא הזהירם שלא יתעסקו בהלכה בדרך, הביא הכתב סופר בשם ס' החיים. דאחז"ל אם אין קמח אין תורה דשמעתתא

בעי צלותא, לכן כשהלכו למצרים בשביל חסרון תבואה ידע יעקב שלא יעסקו בתורה בדרך אך כשהלכו בחזרה ממצרים טם רב תבואה לכן הוצרך יוסף להזהירם ע"ז:
בבעה"ט אל תלכו על שדה זרועה, עי' קובץ דרושים חוב' יו"ד סי' כ"א בזה ומהאריכות לא העתקתי:

פסוק כו

עוד יוסף חי ויפג לבו. רש"י לא האמין עי' ס' תולדות נח דרוש י' שהק' מ"ש כי לא האמין הרי זה בעצמו שכ' ויפג הוא שפג לבו מלהאמין ול"ש לומר שפג לבו מלהאמין מפני שלא האמין, גם הראי' מל' מפיגין טעמן אינו דומה ששם פלט הטעם שהי' תחלה אבל כאן לא בא לעולם אל לבו עד שיצטרך לפליטה, וי"ל דכל הימים אשר נעלם יוסף לא בא ליעקב שום התעוררת שמחה, אך בהתוודע יוסף אל אחי' שהגדיל שמחת יוסף ואחי' נשפע ג"כ רוח שמחה גם בלב יעקב ולא ידע שמחה מה זה עושה וחשב אולי מצאו בני' מציאה גדולה, ובשובם ויגידו לו עוד יוסף חי וכי הוא מושל אז פג ויצאה השמחה שהי' בו בלבו שלא האמין וחשב שהמה טועים, ומצאו איש אחד שמתחפש עצמו ביוסף עד שהראו לו העגלות אז ותחי רוחו, ע"ש, שכן הוא לענין צער הלב מרגיש גם טרם היותו וזה שאחז"ל בהלל ששמע קול צוחה ואמר מובטח אני שאין זה בביתי שלא הי' מעורר בלבו שום יגן ועצב. ובאמת כ"כ בשל"ה דהחל לבצבץ החיות של יעקב בעת שמחת יוסף ואחיו ע"ש. וגם י"ל דתיבת "חי" נאמר רק על איש שומר אמונה ותורה, ורשעים אף בחייהם קרוים מתים. וז"ש עוד יוסף "חי" וכי הוא מושל לא כמו שאנו רואים כאשר יתעלה אחד לאיזה משרה אז יבוש באחי' ולא יזכור עוד מה שהיה מקודם. וכששמע יעקב שהוא מושל ועוד חי' ושומר אמונתו אז לא האמין שזה יוכל להיות, אך כשראה העגלות שלא שכח עוד מה שלמד אצלו אחר כ"ב שנה אז ותחי רוחו ובמאסף הבאר ח"ג סי' ס"ה כ' מה שבתחלה לא האמין ואח"כ האמין דמדתו של יעקב הי' להיות שם שמים שגור בפיו, כמ"ש (תולדות כ"ז ב') כי הקרה ה' לפני וכשאמר יצחק גשה פרש"י שאין דרך עשו בכה ולמד זה משם (לך י"ד י"ח) ומלכי צדק וגי' עליון אשר מגן צריך, וזה מסר שם לאברהם ואח"כ ליעקב כפרש"י (תולדות כ"ה כ"ז) ויעקב איש תם יושב אהלים אהלו של שם, וזה ג"כ מסר יעקב ליוסף כמ"ש רש"י (וישב ל"ז ג') וכ' כי ה' אתו (וישב ל"ט ג), הלא לאלקים פתרונים (שם מ' ח'), אלקים יענה את שלום פרעה (מקץ מ"א ט"ז), כי נשני אלקים (שם מ"א נ"א), שלחני אלקים (ויגש מ"ה ח') ועתה חשש יוסף שאביו לא יאמין מסר להם סימן מובהק שיאמרו, כה אמר בנך יוסף שמני אלקים, שלכאו' כה אמר יוסף מיותר, רק כוונתו שיאמרו ליעקב בלשון הזה שמני אלקים להודיע ששם

שמים שגור בפיו. אבל הם אמרו עוד יוסף חי וכי הוא מושל ולא אמרו הסימן, ע"כ לא האמין להם, אבל אח"כ כ' בפכ"ז וידברו אלי' את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם. ר"ל מה שאמר שמני אלקים אז ראה ששומר הכלל שמסר לו ששם שמים שגור בפיו, אז ותחי רוחו שחי ועומד בצדקתו, ובכת"א כ' ע"פ זה"ק בראשית נ"ו א' דכד איסתלק שכינתא מיעקב חשוב דבבנוהי' הוי פסול, והטעם י"ל דיעקב סבר דחי' אכלתו ואי' בגמ' אין חי' שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה, וזה בשביל חטא שהלך הצלם והדמות ממנו, ועי' בזהר נח דע"א בפ' ומוראכם וחתכם, ובמדרש הנעלם וירא ק"ל ב' ובאמרו לו עוד יוסף חי שהוא צדיק והוא מושל, שע"י שלא חטא באשת אדונו זכה להיות מושל, ויספרו לו שהראה שהוא מהול ולא נחשך ערלתו כמו מי שבא על ישמעאלית ותחי רוח יעקב, וכ"כ בזה"ק לך צ"ג ב' שיוסף זכה למלוכה בשביל שלא חטא וכמו כן בועז זכה שימלוך יהודה:

פסוק כז

העגלות רש"י סימן מסר להם, עמ"ש בפ' ויחי (נ' כ') בשם בית יצחק, וערמב"ן שלא נודע ליעקב ממכירת יוסף, ומשו"ת ריב"ש סי' קע"ח שהביא ראשונים דבחרמי צבור איך ניתרים כיון דאין אדם מתיר נדר עצמו, וז"ל ועתה שעברה הסכנה אשר בעבורה נעשית ההסכמה, ודומה לחרם השבטים על מכירת יוסף שהתירוהו הם עצמם כשמצאו חי כו', וע' משנה למלך פ"ז ה"ג משבועות וז"ל ולא ידעתי מנ"ל להרב דהשבטים התירו השבועה, דמה שאמרו לאביהם שיוסף חי לא הי' בכלל השבועה שהם לא נשבעו אלא שלא יגידו עיקר המכירה, וזה אפשר שלא נתגלה ליעקב, וכ"כ רמב"ן עה"ת, ועוק"ל איך דימה נידן דידי' לחרם השבטים, דבנ"ד סרה הסכנה אשר בעבורה נשבעו אבל בחרם השבטים אף שנמצא יוסף חי עדיין לא סרה הסבה אשר בעבורה החרימו שהרי עדיין יש תלונת יעקב עליהם על שמכרוהו על לא חמס בכפיו וצ"ע. וע"ע במיני תרגומא וכת"א, ובס' שער שמעון על מסכתות בחלק הדרושים דרוש ט"ז וי"ח, ומהאריכות לא העתקתי: ועי' במת"כ בב"ר פצ"ה בשם מד' מסר לו סימן כשפירש ממנו למד אתו עגלות שיביאו הנשיאים למשכן, והוא פליאה, וע"ס ארץ חמדה בזה, ובמדבר קדמות הביא בשם הר"ר העשיל ז"ל דבשבת ח"ט, ל"ט מלאכות כנגד מלאכה ומלאכתו שבתורה ומספקא אי והמלאכה הי' דים הוא מן המנין, ויבא הביתה לעשות מלאכתו אינו מן המנין ורק לעשות צרכי' נכנס או דהוא ממנין ומלאכתו חמש, ומלאכה הי' דים אינו מן המנין והפי' דשלים עבידתא, ואי' במד' דנשיאים ראו דשלים עבידתא התנדבו עגלות ע"ש, וא"ש כאשר ראה יעקב שנשיאים יביאו עגלות וא"כ והמלאכה הי' דים פי' שלים עבידתי' ואינו ממנין,

וע"כ ויבא יוסף לעשות מלאכתו ממנין ומלאכה ממש וא"כ הוא צדיק ואמר עוד יוסף חי ועומד בצדקתו וע"ע בקד"ל, ועל מ"ש דסימן מסר לו עגלה ערופה. ראיתי בזה דיעקב הי' צריך לבוא למצרים לשמוח יחד או שישוב יוסף לארץ כנען אל אביו לשמוח, ויוסף בחר דרך הראשון, וירא יוסף שישאל אביו על זה הלא טוב שתבוא אתה אצלי דבכל מקום הראש עיקר ושאר אברים נגררים אחרי' ויעקב הראש לשבטי יה, אך (בסוטה מ"ה ב') מצינן במשנה אם נמצא ראשו במקום א' וגופו במקום אחר מוליכין הראש אל הגוף, ואף שר"ע חולק דגוף אל הראש, אך מידי ספיקא לא נפיק לכן שלח לו הסימן שלמד פ' ע"ע, להזכירו שאנו רואים פעם שמוליכין הראש אל הגוף, לכן יבוא יעקב אצלו, שעליו עול המדינה לפרנס ולא יוכל לעזוב ארצו:

ותחי. עי' ת"א ובפרקי דר"א הביא הת"א, ועי' בדברי שאול פ' ותצא מ"ת דהק' דהא אונקלס מפי ר"א ור"י תרגם ואיך הוא בפדר"א, מיהו ר"ע תלמידו מובא ג"כ וגם ריב"ז ואולי נתחבר ע"י תלמודי' שהרי מזכיר בראשונה במעשה דר"א איך נתגדל אצל ריב"ז וע"כ שתלמידי' כתבוהו:

פרק מו

פסוק א

לאלקי אביו יצחק. רש"י חייב בכבוד אביו יותר מזקנו, ממד"ר והק' רמב"ן דהי' לו לומר אברהם ויצחק כמו בפ' וישלח וסו"פ ויצא, וכ' בס' לוית חן דאז עדיין יצחק חי ואינו בדין שיתחייב בכבוד אביו יותר מזקינו דאת ואביך חייבין בכבודו, כמ"ש בקידושין ל"ב אביך אמר השקיני כו' אבל כאן יצחק מת לא הי' מוטל כבוד אברהם רק על יעקב לבדו וכיון דכבוד אביו גדול תלה רק ביצחק ע"ש. ועתש"ו רע"א סי' ס"ח שנשאל בצוואת אם שהוא כנגד צוואת אב והוציא מלוי"ח דלאחר מיתת אם שוב דמיא לאב ואיזה שירצה יעשה, וכחו אביך אמר כך ואמו הגרושה אמרה להיפך של"ש שהיא מחויבת לכבדו, אמנם זה נסתר מב"י יו"ד סי' שע"ו באם מתה אמו ואביו מקפיד שלא יאמר קדיש צריך לשמוע לאביו, ונר' ראיה לב"י מקידושין מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה אתה, פרש"י דאין אתה צריך למעשה רק ללמוד. ואולי צריך למעשה דאמו צותה מה שיעשה אחר מיתתה ואביו מקפיד אע"כ דבכה"ג צריך לשמוע לאביו, ומ"מ צ"ע דמ"ש מיתה מגירושין ובשו"ת נוב"י מ"ת אה"ע סי' מ"ה כ' דבמת אביו וצוה לעשות כן ורצון אמו להיפך דישמע לאם, דכיבוד בחיים עדיף מכיבוד לאחר מיתה ע"ש וא"כ מכ"ש אם אביו בחיים עדיף מכבוד אם דלאח"מ, אולם גם זה נסתר מהב"י הנ"ל שכ' דדוקא כיבוד אב עדיף משל אם ולא כ' דכיבוד בחיים עדיף מכיבוד לאחר מיתה, ויהי' נ"מ לדינא דאפי' בהיפך אם

אביו מת וצוה לו לומר קדיש ואמו מקפדת דישמע לאמו, ומצינו עוד בקידושין ל"א מכבדו בחיי' ומכבדו במותו, ומצינו בהיפך בכתובות דק"ג דאינו מחויב בכבוד אחי' הגדול אחר מיתת אבי', ועי' יו"ד סי' ר"מ סכ"א אף דכיבוד אשת אביו ואחיו הגדול הוא מדין כיבוד אב כמ"ש הרמב"ן שם לפי שגנאי להם שיבזו לתולדותם והם מצטערים בזה. ורק י"ל חילוק לענין כבוד כמו לומר אבי מארי זה שייך גם לאח"מ, אבל כיבוד כגון להאכיל לאשת אבי' ואחי' שהוא ענין נחת רוח לאבי' י"ל דל"ש לאח"מ האב. ועשו"ת גבעת פנחס סי' ג' מהפלאה ז"ל:

ועי' ד"מ יו"ד סר"מ סק"ז בשם מהרי"ק שורש ל' דאינו חייב בכיבוד אבי אביו והד"מ הביא ממד' ורש"י הנ"ל דחייב בכבודו רק לאביו מחויב יותר לכבדו, והובא כן ברמ"א סעי' כ"ד ובט"ז סק"כ הק' על מהרי"ק שנעלם ממנו פרש"י בחומש, ובנקה"כ כ' דלא ידע מה חידש הט"ז הא נזכר זה בד"מ. ואפשר משמע דרש"י בחומש רגיל יותר ממדרש משום שכ' קצת פוסקים דרש"י במקום תרגום שחייב אדם לקרות ב' מקרא וא' תרגום ע"ש. וע"ש בחידושי רעק"א בכל זה אם יש לו לכבד לאביו ואבי אביו, אבל בלא"ה חייב בכבוד אבי אביו בכל מילי כמו שחייב לאביו ולא כהמהרי"ק דאינו חייב כלל בכבוד אבי אביו, ועתש"ו שבות יעקב ח"ב סי' ק"ד. ובאמת מרש"י בעצמו במכות י"ב א' ד"ה ה"ג אלא, וסוטה מ"ט א' ד"ה בר, משמע דאינו מחויב בכיבוד אבי אביו ע"ש, ובאמרי ברוך ובהגהות מהר"צ חיות. וע"ש ביד אברהם דמסוטה אין ראיה דדילמא דוקא בן הבת א"ח בכיבוד זקינו וכמ"ש במ"ר וישב דבן בתו ל"ח כבנו אבל בן בנו חייב, וע' ברביד הזהב, ובמהרש"א סוטה. ומה שכתבתי בפ' וישלח (ל"ב י') וכ"כ באמת הגר"א מווילנא ע"ש, ובלא"ה נ"ל לחלק דחייבים בכבוד זקנו יותר מאלו הנתרבים מ"את" בכתובות דק"ג דהמתרבים מאת הטפל לאב ואם כגון אשת אבי' ואחיו הגדול, אבל אב ואם הזקנים המה בכלל אביך ואמך ממש שכן קורין אל אבא אבא ולאם אמא אמא:

ועשו"ת שם אריה או"ח סי' א' דמחויב לשמוע לאבי אביו משום דאתה והוא מחויבים בכבודו, וכמ"ש הלוי"ח ולא הביאו, ועש"ך סר"מ סק"מ ובאה"ט בשם תשו' שארית יוסף סי' י"ט דכבוד רבו של רבו גדול משל רבו דאפי' רבו חייב בכבודו, אפי' הוא לא למד אצלו ולא כרמ"א שם, וע"ש בנחלת צבי. וע"ש בשם אריה דאפשר דזה הטעם דאם אביו מצוה לעשות עבירה דאינו מחויב לשמוע לו דאביו גופי' א"י לעבור מלשמוע בקול אב שלו מטעם זה דכלכם חייבים בכבוד המקום, והעלה כן דא"ח לשמוע לאביו, אם הוא נגד אבי אביו. ועוד דעובר בלפני עור שמכשיל אביו לעבור כבודו עש"ה, ובאמרי שפר תולדות, ובשו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' קע"ח. ובכל"ח רצה לומר דאף דאי' שם ביו"ד

דאף באביו רשע חייב לכבדו, אבל בזקנו רשע א"ח, דבאביו אפי' אם ניחוש למיעוטא דלאו אביו מ"מ הוא בעל אמו וג"כ חייב לכבדו, ולכן חיישינן דילמא עשה תשובה אבל אבי אביו אם ניחש דעשה תשובה יש לחוש דילמא לאו אבי אביו הוא וא"ח בכיבוד כלל ע"ש והביא ג"כ די"ל דאם מת אביו א"ח בכיבוד אבי אביו וג"כ לא הביא הלוית חן. אך צ"ע דמה דמיון לאשת אב או בעל אמו דכל הקורבה ע"י אישות וכשמת אביו ואמו פקעה הקורבה ושפיר לאח"מ א"ח בכיבוד, משא"כ קורבה של זקינו לא נפקע דהוא קורבה עצמיית, וכיון דחייב בכבוד זקינו משום אביו מה בכך דמת אביו, ופי' בר"מ פ"ו מממרים דחייב בכבוד אחיו אף לאח"מ אביו, ועי' בלב שמח על ס' המצות שורש ב' שכ"כ וברמב"ן שם לא כ"כ. והסברא לחלק בגמ' סוטה הנ"ל בין בן בת לבן בן מב' טעמים, א' כיון דבת בעצמה בעודה נשואה לבעלה פטורה מכיבוד ה"ה בנה דאתי מחמתה. ב', כמו דחייב ללמוד עם בן בנו והוא בכלל ולמדתם את בניכם ומקרא והודעת לבניך ובני בניך יום אשר עמדת בחורב וכיון דהוא מחויב בגידולו לתורה ה"ה דמחויב בן בנו לכבדו, וכמ"ש בסי' רמ"ה סעי' ג', וע' בבית הלל בזה. אך בש"ך שם סק"א הביא דאף לבן בתו מחויב ללמד וע"ש בפתחי תשובה סק"א ובסר"מ סקי"ח. ובחי' מהרש"ק על יו"ד בענין זה, ובשאגת אריה על מכות די"ב אריכות. ועי' מה שכתבתי בפ' ויחי (נ' י'):

יצחק. ערש"י ורמב"ן למה יצחק ולא אברהם, ועי' בילקוט רמז קנ"ב, ובס' סדורו של שבת ח"ב דרוש ח' על גמ' ברכות נ"ד. א', חייב לברך על הרעה כשם על הטובה, ויש ב' הודאות א' כשיש לו צרה ר"ל וינצל ממנה יודה לה' על מה שניצל, אבל יותר הי' נוח לו אם לא קרה לו כלל הסבה כי עד ההצלה הי' לו צער, ב', אוהבי ה' באמת לא יחישו לצורך עצמם, ויודו לה' שע"י הצלה נתגדל שמו של ה' כמו הצלת אברהם מאור כשדים ודניאל מגוב אריות ולא יוכל להתגדל שם ה' אם לא מקודם הרעה, וז"ש ויזבח לאלקי אביו יצחק אחר הנסים וראה את יוסף ונתקדש ש"ש בפתרון החלומות והי' חביב בעיניו הצרות ויזבח לאלקי אביו יצחק, ומדתו של יצחק דין וזבח תודה על הדין וצרה שהי' לו עד עתה, ע"ש וז"פ חייב לבסומא עד דלא ידע כו':

ברמב"ן בענין שכינה. ועשו"ת נודע ביהודה מ"ת או"ח סי' ק"ז מה ששאל על מה רמזו באמרם שכינה ומה גלות השכינה. בס' המורה ח"א פכ"ה כ' ידוע כי זאת החלה הוא התמדת העומד במקום אחד והוא שוכן באלוני ממרא כו' וענין השכינה במקום הוא התמדת העומד במקום א', ולפי זאת השאלה הושאל לבורא ית' כלו' להתמדת שכינתו או השגחתו באיזה מקום שהתמידה בו השכינה, או לכל דבר שהתמידה בו השגחה ונ'

וישכן כבוד ה' כו', וכל מה שבא מזאת הפעולה מיוחס לבורא ית' בענין התמדת שכינתו כלו' אורו הנברא במקום, או התמדת השגחתו בדבר א' כל מקום כפי ענינו עכ"ל, ומכאן ואילך דברי תלמיד ואני לוקח מדבריו שנתן פירושים לשכינה אור נברא או השגחה, ואני אומר ששניהם הם דבר א' והשגחת בורא ית' אינו דבר שאין בו ממש, אבל השגחה עצמה נאצל ממנה אור הגדול וההשגחה הוא שקראו רז"ל שכינה, והנה לפי רצון הבורא וכאשר הוא בזמן שישראל עושין רצונו, או עיקר השגחתו בישראל ולהם משפיע כל שפע טוב אלא שמחמת ריבוי הטובה מגיע ג"כ למקומות אחרים, והדבר מפורש בפ' בחוקתי ופניתי אליכם ופרש"י אפנה מכל עסקי לשלם שכרכם, וכן בפ' עקב ארץ אשר ה"א דורש אותה פרש"י והלא כל ארצות דורש אלא כביכול אינו דורש אלא אותה וע"י אותה דרישה דורש כל ארצות ששם הוא מקום התמדת ההשגחה, וזה הפי' ששכינה שירה בישראל שהשגחה שקרוי' שכינה הוא רק בישראל וכ"ז כשישראל עושים רצונו, אבל בהתגברות חטאנו גלינו מארצנו ששם הוא התמדת השגחה, וגלים לארצות העמים, ואז נהפך הוא שכל השפע טוב יורד לאוה"ע ומן התמצית אנו מקבלים מאותה האומה כדי חיותינו בצמצום עכ"ל. ובאמת פלא לי על הנ"ב שלא הביא הרמב"ן כאן בביאור ענין שכינה, וע"ע בס' האמונות ודעות לר' סעדי' גאון בזה, וע"ע בסנהדרין דפ"ד כחה שכינתות איכא וכו' ובמהרש"א שם, ועי' בס' דברי שאול פ' ויצא מהדורא תנינא:

וע"ע ברמב"ן בסופו מ"ש גלו למצרים כו' שנ' אנכי ארד עמך, וכ' בס' מיני תרגומא שלא מצא נוסחא זו רק במגילה כ"ט א' בענין אחר ע"ש. וערמב"ן כאן עשו"ת חתם סופר ח"ו סי' פ"ט ובמלת כביכול עי' תשבי דיש חולקים לב' תיבות כ"ב יכול התורה בכ"ב אותיות יכולה לומר כן, ועוד פי' כמו דיכיל לקבל זה, וערש"י יומא ג' ע"ב מש"כ בזה, ובערכין ט"ו א', ומנחות כ"ח א', ובמדרש תלפיות ענף כביכול שהאריך בזה, וע"ע בפמ"ג או"ח באגרת שני' אות כ' וביבין שמועה כלל ל"ג, עש"ה ואני לקצר הנני בא:

פסוק ד

אנכי ארד, ערש"י ובס' מאורי אור על מגילה דכ"ח, הביא בשם הרמ"א ז"ל על שינוי הלשון כדמיון היורד לתוך בור עמוק, ומהפחד יורד הרגיל תחלה, וז"פ ארד תחלה ואתה תלך אחרי. והוי עמך. ובעלותו מרוב שמחה מניחו לעלות תחלה, זה אעלך אח"כ גם עלה אני אחריך:

ויוסף ישית ידו על עיניך, פ' ראב"ע במותך כן מנהג החיים עם המתים, ועי' בזה"ק ויחי רכ"ו א' בפסוק השבעה לי שיש בזה סוד שהבן מחויב לסתום עיני אביו בשעת מיתתו ע"ש ועי' באלי' רבא או"ח סי' שי"א בשם תוס' יו"ט שלכך אף במת בשבת דאסור

להזיז בו אבר מ"מ מותר לסתום ע"פ זהר הנ"ל, ועי' בישועות יעקב בזה, ובדברי שאול מ' תנינא:

פסוק ז

בניו ובני בניו ערש"י, ועשו"ת מבי"ט חו"מ סי' כ' כמו בני בנים כבנים ה"ה בני בני בנים ה"ה כבני בנים, דהיו בכלל הע' נפש חצרון וחמול בני פרץ, ועי' ברה"ז:

פסוק ח

באוה"ח מה שלא אחרו בבני, לאה וכ' לי שארי הרה"ג ר' ליבל אייזענבערג נ"י דומ"צ מלאסק, שהרי בפסוק ט"ו כ' אלה בני לאה אשר ילדה וצ"ע:

פסוק י

ושאול בן הכנענית רש"י היא דינה, ובראש"ם הק' דלמה לאיסור כנענית חששו ולאיסור אחותו שהוא איסור ממ"ת ואילך לא חששו, ובגו"א כ' דאף דהיו מקיימים התורה קודם ח"ת אך צריכים הי' לקבל עליהם כגרים. ול"ש אחוה דגר כקטן שנולד דמי, ואין להקשות דא"כ יהי' יוצאי מצרים מותרים בקרוביהם, וחידש דהא דגר כקטן שנולד רק בנתגייר מעצמו אבל במ"ת שכפה עליהם הר כגיגית והוי בע"כ ל"ה כקטן שנולד ועיי בהקדמה לשב שמעתתא מ"ש בזה, ובכל"ח כ' דישראל שורשם וחיותם בתורה ל"ש כקטן שנולד ורק בגר שבא מאומה אחרת ומפריד עצמו מהם ה"ה כנולד ע"ש:

עוד כ' בגו"א מה שהותר להם לישא אחותם הי' ברוח הקודש, וכן מה שנשא יעקב ב' אחיות ומי שהי' מודיע להם האיסור הודיע ההיתר ע"ש, והא דאסור לעבור אפי' עפ"י בת קיל או רוה"ק דתורה לאו בשמים, ז"ד לאחר קבלת התורה, משא"כ קודם מ"ת, אבל בז' מצות שנצטוו ב"נ שוב ל"מ רוה"ק, ועמ"ש בפ' וירא (כ' ז') בשם ס' יד אלי' שכ"כ. אך קשה מעקדה דשפ"ד א' מז' מצות ואפ"ה שמע אברהם מפי הדיבור, והגם שהי' לצורך קרבן אין סברא לחלק, אך בכל"ח כ' דנביא מוחזק לצורך שעה נאמן כמו אלי' בהר הכרמל אבל לישא אחיות בתמידיות וכן יעקב בב' אחיות זה אינו בגדר צורך שעה וא"א להתיר בשמים, וע"כ צ"ל דע"ז לא נצטוו והי' הקיום ברוה"ק ויבא ההיתר ג"כ ברוה"ק ועי' רמב"ן ראה (י"ג ד') דלהוראת שעה וכל להתיר אף בעניני עריות ע"ש, וכ"כ בחת"ס או"ח סי' ר"ח ד"ה ויש כאן מקום תימה, ויש ראיה מפסחים פ"ז א' שצוה ה' להושע לקחת אשת זנונים, וע' במו"נ ח"ב פמ"ו ובתוס' סוטה ל"ה ב', שהק' על יהושע דנסיב לרחב הכנענית ותי' דע"פ הדיבור הי', וע"ע בס' קול יהודה בליקוטים על ב"ב דקכ"ג אריכות במהרש"א שם, ועמ"ש בפ' וירא (כ' י"ב) בשם בית שלמה ע"ש:

פסוק יב

וימת ער ואונן. עי' אוה"ח דלמה הזכיר מיתתם, ומצאתי להתה"ד בפסקי מהרא"י סי' קי"ד שנשאל ע"ז כמו כן בפ' במדבר (ג' ג') וימת נדב ואביהוא מה נפקותא יש ביה, וכ' דשאלה זו אינה צריכה אפי' בבית החיצון דאם באנו לישב כל הפסוקים שהם כה"ג לא תסתפק מגלת עפה, אמנם הך יש ליישב דמשום חיבת זרע יהודה לפני המקום שמשם יצא כתר מלכות, וכן משום חיבת זרע אהרן שמשם יצא כתר כהונה, כ' בתורה לידתו ומיתתו של אותו זרע שאפי' שלא לצורך, וכה"ג פי' רש"י בפ' חיי (כ"ד מ"ב) דיפה שיחת עבדי אבותינו לפני המקום מתורתו של בנים עכ"ל:

פסוק טו

אלה בני לאה. רש"י אשה מזרעת תחלה כו' עי' מהרש"א נדה ל"א א' בשם פענח רזי. ועמ"ש בפ' ויצא (ל' כ"א):

רש"י זו יוכבד עמ"ש בזה פלפול נחמד בפרדס דוד ח"ו על ב"ב דקכ"ג. וע"ע בלוית חן, וס' שליחות אלי'. ובדברי רמב"ן כאן שש נשים אורח תלדנה וכו', עמ"ש בשו"ת חתם סופר בלקוטים סוס"י נ"ט:

פסוק יט

אשת יעקב. רש"י לפי שהי' עיקרו של בית. עי' תורת חייה סנהדרין כ"א, שתי' בזה הא דאי' שם בנשי דוד, והששי יתרעם לעגלה אשת דוד, בכלהו לא כ' אשת דוד, וע"כ משום דהיתה חשובה מכולן, דעגלה זו מיכל בת שאול לכך קרי לה אשת דוד, ונר' דה"ט דמתני' דקתני לא ירבה לו נשים מי"ח ודחיק דעגלה זו מיכל, ועד אותה מעשה הי' לה בנים, ומכאן ואילך לא הי' לה ולא קסבר דעגלה לאו מיכל, ויכול להרבות עד כ"א נשים, וע"כ משום דקרי לה אשת דוד היא מיכל, ובס' מירא דכיא הביא בשם הג"ר נפתלי כ"ץ ז"ל דלמה מקודם שהזכיר כמה פעמים רחל בתורה לא כ' אשת יעקב וי"ל דהראב"ע בפכ"ג כ' דיעקב עצמו השלים ע' ולא יוכבד והוא נגד גמ' ומד', לכן כ' רש"י כאן לרמז דא"א לומר כן דלעיל בבני לאה ל"ג כ' רש"י זו יוכבד, ק' דילמא יעקב השלים, לכן פרש"י דהיתה עיקרו של בית ואי יעקב השלים למה כלל עצמו בבני לאה, הי' לו לכלול עצמו בבני רחל ולמנות בלאה ל"ב ובני רחל ט"ו והי' יעקב משלים החסרון בבני רחל דהיא עיקר, אע"כ יוכבד ויעקב לא נמנו כלל, ובא הרמז אשת יעקב להורות שלא תטעה שיעקב השלים:

פסוק כא

וחופים ע' תיב"ע בזמן דאיתפרש יוסף הוה בר י"ח וחזי לכילת הילולא, וק' הא הי' בן י"ז כמ"ש בפ' וישב. וראיתי בזה לפמ"ש הרמב"ם בפט"ו ה"ב מאישות דחייב בפו"ר מי"ז,

וכ' הה"מ דהפי' משעברה י"ז שלימות והוא בתחילת י"ח, ועב"י אה"ע שי' א' ובדו"פ ובקו"א מהב"ח וא"ש. וע"ע בכתובות ד"נ ע"א בר שית למקרא והק' בשטמ"ק הא אי' באבות בן חמש למקרא ותי' בסוף חמש, וע"ע ברמב"ם פ"ב ה"ב מת"ת בפחות משש אין מכניסין אותו וכ' בכ"מ והא דבן חמש למקרא י"ל בן ה' שלימים, וא"כ הר"מ סותר עצמו דבן י"ח לחופה מפרש בתחלת י"ח וחמש למקרא בסוף חמש וצ"ע:

פסוק כג

ובני דן חשים. ע' ראב"ע, ובב"ב קמ"ג ב' יליף דלבן אחד נמי קרי לי' בלשון רבים דכ' ובני פלוא אליאב, ומכאן אין ראיה די"ל שהי' מרובים כחושים של קנה, וע' במהרש"א, ובס' אבני שהם הביא מ"ש במד' בתורתו של ר"מ כ' ובן דן חושים, וצ"ע למה דוקא ר"מ הי' לו גי' אחרת. וכ' עפמ"ש בחולין ע"ד א' ר"מ ס"ל עובר לאו ירך אמו. ובב"ב קכ"ג בכללן אתה מוצא ע' ובפרטן ס"ט זו יוכבד, והמהרש"א בב"ב קמ"ג הביא הטעם דכ' ובני דן חושים שחושים נחשב לשנים כמ"ש במד' וכ"ז צריכין לומר רק אי עובר ירך אמו א"כ יוכבד ואמה נחשבים לחד עכצ"ל שחושים נחשב כב' לכן כ' ובני בל"ר, אבל אי לאו ירך אמו ויוכבד ואמה נחשבים לב', ע"כ דוקא בתורתו של ר"מ דס"ל עובר לי"א ונחשב יוכבד ואמה לב', כ' ובן דן חושים, דל"צ לחשוב חושים לב'. ובס' זכר צדיק כ' דמבואר בפע"ח שבת גימ' כ"ז פעמים הוי"ה, ממילא ב' שבתות בגי' נ"ד, ואחז"ל אלמלא שמרו ב' שבתות מיד נגאלו, וזה בני דן הוא ב' שבתות נ"ד פעמים הוי' חושים אז יבא משיח צדקינו:

פסוק כו

כל הנפש עשר"י עי' יערות דבש ח"א דרוש ב' הא דיומא כ"ב והי' מספר בנ"י וכ' אשר לא ימד ולא יסופר ומשני כאן בעושין רצונו כו', וצ"ב למה תלי' בזה וכ' עפמ"ש חז"ל אל יוצא עצמו מהכלל, כי נידן העולם בתר רוב ורוב העולם כשרים אבל אי יבא לדין בפ"ע מי האיש שלא ימצא בו מומים. ולכן אסור לספיר לישראל דכשהן בכלל א' נדונין בדרך כלל אבל כשמפרידין יבא המשחית ושטן לקטרג. אך זה אם רוב ישראל צדיקים, אבל אי ח"ו נהפך אדרבה יש למנות בפ"ע, וז"פ כשעושין רצונו לא יספר, ובאין עושין רצונו המספר צורך גדול להצדיקים בפ"ע, וזה"פ בפרטן ס"ט ובכללן ע' כי שכינה שהשלימה ע' כמ"ש במד' וזהר ולכן בכללן כשכוללן יחד אז השכינה שרי' ואתה מוצא ע' אבל בפרטן עלמא דפרודא אז אין השכינה שרי' ואין אתה מוצא רק ס"ט עש"ה:

ובב"ב קכ"ג בכללן ע' ובפרטן ס"ט אלא תיומת עם דינה דכ' ואת דינה בתו.. ובס' עיון יעקב שם כ' ופרשב"ם ומבני לאה חסרים דכ' ל"ג, נר' דהרגיש דלא תימה דקרא קרי ע', אע"פ שחסר א' כיון שהוא מספר שלם כמו ארבעים יכנו וכן תספרו חמשים יום לכן

פי' דכ' ל"ג ואינו רק ל"ב. עי"ל דק' דלמה מתרץ ואת דינה בתו ומק' מבנימין דכ' מקודם הו"ל לתרץ מקרא הקודם את בנימין והמקשה ליקשה אלא מעתה מאת דינה, לכן כ' רשב"ם מבני לאה חסרים לכך הוצרך לתרץ מאת דינה שהיא מבני לאה משא"כ בנימין שהוא מבני רחל, והמקשה שלא הק' על כלל דבני לאה דהי' מתרץ תיכף מאת דינה אבל עכשיו תיקשי מאת בנימין עכ"ל וע"ע בעץ יוסף בשם תו"ת:

וע"ש בתוס' הא דתיומת עם בנימין ובעלמא אי' תיומת הי' עם כל השבטים בב"ר וישב, ופרדר"א פל"ז וע"ש במהרש"א, ובס' מצודת דוד הביא רש"י וישב (ל"ז ל"ה) דתיומת נולדה עם כל שבט ונשאום, ומשו"ה נולדו תיומת כדי שלא יקחו בני יעקב כנעניות, וק' למה נצרכה תיומה בדינה, וי"ל דאי' בפ' הרואה דינה שדנה כו' מיד נתהפך הזכר שבמעי לאה לנקבה, וא"כ הי' לאה מעוברת עם זכר ותיומה ואח"כ שנתהפכה דינה לנקבה והי' ב' נקבות, וא"כ נולד יוסף לבדו שבת זוגו נולדה מלאה, ולענ"ד משום זה אכפל קרא וכ' בדינה דוקא ואת ליתורא למידרש שגם היא נולדה עם תיומה, ובכל השבטים לא איצטריך ואת לרבות תיומה דמוכח מקרא וכל בנותיו כפרש"י, וא"ש התוס' דק"ל על המקשן א"מ ואת בנימין, וא"כ נולד תיומה עם בנימין דילמא הכ"נ אלא שמתה ולפיכך לא חשב לה ומתרץ תוס' בעלמא אמרי' תיומה עם כל שבט וק' למה וע"כ כדי להשיאן לאחיהם וא"כ כשנולדה תיומה עם דינה הי' ראוי' לבנימין, וע"כ מוכח דלא נשאום האחים את התיומת א"כ הדק"ל, והוכרח לתרץ תי' אחר:

פסוק כט

ויבך רש"י אבל יעקב לא נפל שקרא ק"ש ובפדר"א פל"ט אי' ללמדך שאביו של אדם כמלכו ובס' לחמי תודה כ' דהק' המפו' דאם הי' זמן ק"ש א"כ גם יוסף הי' קורא ק"ש ואיך הי' מפסיק לנשק אביו ורק אי' בפ"ב דברכות שבאמצע ק"ש מותר לשאול מפני היראה, ואי אביו של אדם לענין זה כמלך א"כ מותר לשאול באמצע ק"ש בשלום אביו וז"ש ללמדך שאביו כמלכו. ובשם הגה"ק מקאצק ז"ל אי' הענין דיעקב נטל האהבה שנתעורר עתה לבנו יקירו שחשב שמת והתיישב ליקח אהבה הזאת ונתנה ביחוד ק"ש ובקבלת עול מלכות שחים. ובשם היהודי ז"ל אי' מחמת שהי' אהבה גשמיות שלא ראה את יוסף זמן רב ע"כ הניח אותה אהבה בק"ש. אבל יוסף שהי' מקיים כיבוד אב בזה אהבה, לא הי' צריך לקרות ק"ש. ושמעתי בשם זקיני הגאון מלאסק ז"ל עפמ"ש בברכות ה' ב', לעולם ירגיז יצ"ט על יצה"ר אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה, ואם לאו יקרא ק"ש ואם לאו יזכיר לו יום המיתה. ובפסוק כ"ח להורות לפניו גושנה פרש"י לתקן לו בית תלמוד הוא תורה. וכאן קרא ק"ש, ואמותה הפעם הוא יום המיתה, הראה לו הג'

דברים לנצח היצה"ר ודפח"ח:

ועי' ברכי יוסף יו"ד סי' רמ"ד דבשעת תפלה אין לקום מפני ת"ח דאין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב, ומקרבנות עד עלינו צורך גבוה הם על דרך האמת וראי' מיעקב דמי יאמר דהי' בפסוק ראשון דוקא, ואם הלכה רופפת שוא"ת עדיף, ואין ראי' מאברהם שאמר אל נא תעבור דלא הי' מקבל מלכות שמים אז, ואח"כ דחה זה דביעקב פסוק שמע ישראל הי' אומר והי' מייחד יחוד מרוב גדלו, ואי' בברכות כ"א ב' דהעוסק במעשה מרכבה אינו פוסק אפי' ליהא שמי' רבא ומ"ש ואם הלכה רופפת שיא"ת ליתא דהכי איתמר ואם הלכה רופפת פוק חזי מה עמא דבר והרי עומדין בשעת ק"ש לפני ת"ח, ומ"ש דא"ח כבוד במקום רב ז"א דלעמוד לפני חכמים מ"ע. ואי' ביומא ס"ט א' דמשום כבוד כה"ג חולקין כבוד לתלמיד ופרש"י מראין שיש שררות הרבה למטה ממנו, אלמא דכי איכא כבוד לרב במה שמחלקין כבוד לתלמיד לית לן בה, וכאן נמי איכא כבוד שמים לקיים מצותי', ותו דאי' בב"ב קי"ט, ובסי' רמ"ב סכ"א דכי פליג רבי' יקרא חולקין ולא במקום א' מצינו שחלק ה' כבוד לזקנים, ובירו' פ"ג דבכורים אני קיימתי מצות זקן תחלה, ופי' דל"ת א"ח כבוד לתלמיד במקום רבו, לז"א אני קיימתי והיכי דפליג רבי' ליקרא חולקין. ומ"ש מאברהם אינו מיחוור כי אברהם חזי במורא גדול זו גילוי שכינה ועם כ"ז לקיים מצוותי' אמר אל נא תעבור ואנן יד ענייי בבהכ"נ ואומרים פסוקי דזמרה כ"ש שצריכין לכבד ת"ח, ועוסק במצוה דפטור ממצוה ל"ש דיכול לקיים שניהם ולקום ברגע לפני הת"ח, וכ"מ בשבלי הלקט סי' י"ד דבשעה שקראו את רבו לתורה א"צ לעמוד כל אותו זמן משום אימת צבור וכ"פ בסי' רמ"ב סי"ח ומוכח דעכ"פ כשהולך לקרות בתורה עומד בפניו, ועוד ראי' מהוריות י"ג ב' כשהנשיא נכנס לביהמ"ד כו' והרי קדושת ביהמ"ד גדולה מבהכ"נ ואפי' לומר אסותא א"ל בביהמ"ד, ואי' שעמוד אש יורד משמים ביומי דכלה דאלול ואדר ועכ"ז עומדים בפני הנשיא אב"ד וחכם כ"ש בבהכ"נ וכ"כ הראב"ן. ואני תמה על הנ"ל דיעקב קורא שמע אחר פרשה ראשון ואפ"ה לא הפסיק הלא דינא דמשיב שלום לאיש נכבד אף באמצע פסוק כמ"ש באו"ח סי' ס"ו וכ"כ ברדב"ז עכ"ד בקיצור. ועתש"ו הרשב"א ח"א סי' רמ"ג:

ועט"ז סי' ס"ו סק"א הקו' על רש"י דהא באמצע פרק שואל מפני יראה א"כ למה לא הפסיק משום כבוד מלכות כמו שפרש"י בפ' ויחי (מ"ז ל"א) והוכיח דבפסוק הראשון א"י להפסיק, ובס' לוית חן תי' דאי' ביו"ד סי' רמ"ד ס"ח דאם שניהם שווים שאינם זקנים א"צ א' לקום מחבירו ובמד' ע"פ כי כמוך כפרעה כ' דהי' יעקב מלך בארץ כנען, וא"כ ל"ה צריך יעקב להפסיק בק"ש מכבוד מלכות דשניהם הי' מלכים, והא דחלק לו כבוד

בחליו, י"ל דבשעת חלי' ל"ה יעקב נכתר בכתר מלכות דאין שלטון ביום המות (ערש"י קהלת ה' ח'), א"נ י"ל דהא דמפסיקין ז"ד אם הוא שעה עוברת שאדם הנכבד עובר מלפניו אבל אם יהי' מצוי לו אח"כ ודאי אין לו להפסיק, ולכן לא הפסיק יעקב דיוסף הי' מצוי לו אח"כ, ויל"ע מברכות די"ד דהביא ראי' מרבה דאין מפסיקין בהלל. וע"ע בס' שארית יעקב בח"ב בהקדמה אריכות בזה. ובשו"ת כתב סופר או"ח סי' ל"ז כ' דק' למה קרא ק"ש לפני' או לאחרי' רק דיעקב כיבד ליוסף בכבוד מלך, וכל מה שמכבדים למלך מפני שהוא נבחר מה' וחלק לו מכבודו ומי שפורק עול מלכות שמים ומקיל בכבודו ומכבד למלך ב"ו מגרע ג"כ כבודו של מלך ב"ו כמובן, ומשו"ה קרא ק"ש אז כיון דכיבדו בכבוד מלכים, ולהראותו כי מכבדו בכבוד מלכים שחלק ה' מכבודו, ולא משום שנבחר מפרעה, לכן קרא ק"ש וקיבל עלי' עול מלכות שמים, ומשו"ה מכבד אותו כי חלק ה' מכבודו לו, ועי"ז נתעלה כבוד מלכות של יוסף ע"ש:

ועי' בקובץ דרושים חוב' ה' סי' ג', דרוש ארוך, והקיצור, דאחז"ל יש שגופו חביב מממונו בכל נפשך. ובכל מאודו אם ממונו חביב מגופו, וכן י"ל בכל לבבך אפי' נוטל לבבך, ונחוץ לדעת מה הלבבך החביב מנפשו וממונו, וי"ל דבמלחמה כל צד מקבץ כל המחנות נגד השונא וכשיראה שמצבו ברע יתאמץ על המעמדות (פאזיציעס) שלא יפול לשונא, ובפרט מקומות של מזון ועוד יותר במקום שיש כלי זין, ואף אם נחוץ לנוס יקחו מקודם הכלי זין, ויש עוד תקנה שיתגבר על השונא, אבל אם ישאר הכ"ז אפס כל תקוה, ואם רואה שהוא מנוצח אז יעמוד נס ודגל לבן לאות כי יכיר למנוצח. כן האדם לוחם עם השונא הוא הזמן אשר לו כל"ז, חרב יגון ורעב, ואדם החלש חוגר מתני' ברמ"ח אברי' ושס"ה גידיו, ועליהם שר צבא זה הראש ושכל, ובעזרת כחו וממונו מנהל מלחמה להנצל מפגעי הזמן וכמה נופלים חלל בדמי ימיהם, וגם אלו אשר יעשו חיל, נשברים תחת משא הזמן עד בא הזקנה ומראה לנס דגל לבן זה שערותיו הלבנים לאות כי הוא מנוצח מהזמן ומבקש אל תשליכנו לעת זקנה. ועל ג' דברים אדם לוחם, על "חיים, מזונות, ושביעת רצון מהחיים" דיש אדם בריא ולו ממון רב ועכ"ז אין לו נחת רוח בחיים, ואלו הג' קראו חז"ל במו"ק כ"ח חיי בני ומזונא, וזה שמתפללים לברכה ולא לקללה, לחיים ולא למות, לשובע ולא לרזון, ונחת רוח של אדם בא ע"י הבנים, (ועי' תפא"י קידושין פ"א מ"ט) וע"י ג' כל"ז תשובה תפלה וצדקה יוכל לנצח השונא, וגם יש תורה עבודה וגמ"ח כמ"ש בתהלים מ"ד בך צרינו ננגח ב"ך כ"ב אותיות שבתורה, ובב"ק די"ו כל העוסק בתורה וגמ"ח אויביו נופלים לפניו, ותורה נקרא חרב (שבת ס"ג) וכן תפלה (ויחי ח"ח כ"ב בחרבי ובקשתי תרגום בצלותא ובעותא), ויש הרבה שהבנים חביבים

עליהם מגופם כמ"ש הנשר מוטב שיכנס החץ בי ולא בבני (רש"י דברים ל"ב י"א) וכן אמר דוד מי יתן מותי תחתיך אבשלום בני (ש"ב י"ט) ועי' אהבת יהונתן הפטרת עקב דאי נסה ה' לאברהם ליתן נפשו לשחיטה ל"ה הנסיון גדול כ"כ ע"ש ועי' מה שכתבתי בפ' וירא (כ"ב א') וא"ש דמיחסין העקדה לאברהם ולא ליצחק, ולפי"ז י"ל דבנים הם לב האדם ויושבים בלבם, וז"ש ואהבת את ה"א אפי' נוטל לבבך זה הבנים, וכדאי להפקיר ג' פאזיציעם בני חיי ומזוני כדי להציל הפאזיציעס של אהבת ה', וזה י"ל הספרי רמ"א בכל לבבך כאברהם, נפשך יצחק, מאודך יעקב, דאברהם הקריב בנו הוא בכל לבבך, ויצחק עקד עצמו הוא בכל נפשך, ומאדך אחז"ל יעקב חזר על פכין קטנים שצדיקים ממונם חביב מגופם, ויעקב לחם על ג' דברים בחו"מ בתחלת הי' לו אימת מות מעשו, ואח"כ עבד אצל לבן כ' שנה ואח"כ רוגזו של יוסף, והורה יעקב כי יש עיקר חשוב מאלו הג' וזו אהבת ה', וכשנודע לו שבנו חי אז זכר פרשת ק"ש כי אהבת ה' עולה על כל אהבה, וע"ע באוה"ח בפ' ק"ש בדרך זה:

בתרגום יונתן, נתקצרו ימיו של יוסף במה שהשתחוה לו יעקב, עי' מדרש תלפיות ענף יוסף שלכאו"ק הא אביו פתאום השתחוה לו, ועוד דעדיין מחויב דהוא מלך, ותי' דנענש שיצא לקראת אביו בתכסיסי מלוכה וכיון שאביו עדיין לא הי' מכירו הדעת נוטה שיסבור יעקב שהוא מלך מצרים דהיינו פרעה, ויוסף הי' לו להקדים שליח לפניו להודיעהו שהוא יוסף, וע"ז נענש שגרם שהשתחוה לו, ע"ש שנענש ע"י י' פעמים ששמע עבד ועי' לעיל (מ"ד י"ח):

פסוק ל

אמותה הפעם. רש"י סביר הייתי כו' עי' בפתיחה לס' ים התלמוד על ב"ק אות כ"ה דקשה איך לא הבין יעקב דיוסף חי שלא יכול להתנחם ומת נשכח מלב, ונראה דאיתא בתשו' צמח צדק סי' ו' מי ששכר שליח לילך בורך ונהרג צריך המשלח תשובה, דאיתא בסנהד' דצ"ה א' אמר ה' לדוד עד מתי יהי' פון זה טמון בידך ע"י נהרג נוב עיר הכהנים דבסבתו נהרגו הכהנים, וגם כאן הי' יעקב סובר דצריך תשובה ויענש ע"ז, ואיתא כל שחבירו נענש ע"י אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה וסבר יעקב שלכן לא נשכח מלבו שלא נכנס יוסף במחיצת ה' ועיקר השכחה דהנשמה נסתלקת למעלה אבל כיון דאין מכניסין למחיצת הקב"ה לא נשכח, וז"ש סבור הייתי למות ב' מיתות דע"י לא יהי' מכניסין ליוסף למחיצת ה', אבל עתה שחי ומכרוהו ע"י שהוציא דבה רעה, ואי' בשו"ת מהר"ם לובלין סי' מ"ד דאם הי' ע"י סיבת השליח אין המשלח חייב עונש א"כ אחותה הפעם רק בעולם הזה ולא בעוה"ב ע"ש:

ובעיקר הדבר מקורו בתשו' מהרי"ו סי' קכ"ה ובצ"צ סי' צ"ג השיג עליו דזה דוקא בהלך בחנם אבל ההולך בשכר אדעתי' דנפשי' עביד, וע"ע בשו"ת רמ"ץ או"ח סי' מ"ו שהשיג מכמה מקומות דאף במתנות חנם אמרו אי לאו דעביד נייחא נפשי' כו' והוי כשכר, ובנודע ביהודה מ"ק או"ח סי' ל"ד, כ' דרק בהתחיל המשלח בשליחות כגון דוד שהתחיל בבקשת הלחם, אבל לא בהתחיל השליח ובקש ממנו תחלה ע"ש, והגרי"ש בהגהותיו לנ"ב השיג עליו מסנהדרין ק"ד דגם יונתן נענש בשביל זה והא דוד התחיל עם יונתן ולמה נענש, ובעיקר הדבר דהביא מהרי"ו ראי' מדוד ולא פשע, כ' בצ"צ סי' ו' דמ"מ דוד הכשיל לאחימלך במה שלא גילה לו שבורח מפני שאול, ובתשו' אבן השהם סי' מ' הק' מפ' שמואל א וכ"ב כ"ב) ידעתי ביום ההוא כי שם דואג האדומי כי הגד יגיד לשאול אנכי סבתי בכל נפש בית אביך ע"ש, וא"כ פשע דוד דידע מכל המאורע מקודם וכה"ק שם ברמ"ץ ותי' דמ"מ הי' דוד שוגג שדן את שאול לכף זכות שלא יענש את הכהנים רק אח"כ שנענשו אמר שהוא היה הסיבה עש"ה. ובתשו' משיבת נפש יו"ד סי' נ"ג. וע"ע שו"ת מהרש"ל סי' צ"ו ושו"ת אבני נזר יו"ד ח"ב סי' תע"ח עש"ה אריכות בכ"ז:

פסוק לד

בי תועבת מצרים כל רועה צאן. עי' ראב"ע של"ה אוכלים בשר וכן יעשו אנשי הודו היום וכו' פי' ס' הברית ח"א מאמר כ' פ"ה דהי' מאמינים בענין הגלגול בדעת מגונה מאד ואמרו שאין שום בע"ח שאין מגולגל בו נפש אדם שמת. והשוחט שור הוא כהורג איש, ויש מהם שאין מדליקין נר בלילה כדי שלא ישרפו בהם הזבובים ע"ש:

פרק מז

פסוק ב

ומקצה אחיי לקח חמשה. רש"י הפחותים. עמ"ש במהרש"א ב"ק צ"ב א', והחשבון חמשה הי' אהוב בעיני העם ונמצא הרבה פעמים. וחמש את ארץ מצרים (מ"א ל"ד). חמש ידות (מ"ג ל"ד). וחמש חליפות שמלות (מ"ה כ"ב). ונתתם חמישית לפרעה (מ"ז כ"ד). עשר תעשר שני פעמים לדברים י"ד כ"ב). המבזבז אל יבזבז יותר מחומש (כתובות ד"נ):

פסוק ו

ושמתם שרי מקנה, בעה"ט ב' במסורה ושמתם בארון. עי' שו"ת כנף רננה יו"ד ח"ב סי' ק' הכוונה דקשה דעל שרי מקנה א"צ אנשי חיל דהרי יוסף לא העמיד לפניו גבורים שלא יקחום לאנשי מלחמה רק החלשים שיאמרו רועי צאן הי'. ומתרץ דאנשי חיל בתורה ומצות שיועיל זכותם לנצח במלחמה גם כשישבו בביתם וזה ושמתם שרי מקנה ומ"מ ינצחו כמו הלוחות דכ' בהו ושמתם בארון:

פסוק ח

כמה שני חייך. ק"ל מעט ורעים. ערמב"ן ידעתי מה מוסר שיתאונן אל המלך. ועוד אולי עוד ישיג כו' פי' שו"ת מים רבים בקונטרס אוצרות חיים. דרש"י פי' ולא השיגו בטובה וא"ש קו' ב', וקו' א' י"ל עפמ"ש ביומא ע"א א' בפ' כי אורך ימים ושנות חיים וכי יש שנים שאינם של חיים. אלא שנותיו של אדם המתהפכות מרעה לטובה. ולפי"ז א"ש ששאל כמה ימי שני חייך. והי' ק' ליעקב קו' גמ' וכי יש שנים שאינם של חיים. ומסופק אם כוונת פרעה לשאול על שנים של טובה או שלא דקדק בלשונו וכוונתו שנים פשיטות לכך השיב יעקב אם כוונתו על שנים פשוטות ק"ל שנה ימי. ואם כוונתו על של טובה מעט ורעים הי'. ר"ל שמשנים הטובים שהי' לי. מעט הי' וגם רעים ולא יחשבו לטוב רק נגד שנים הרעים שהי' לי שהי' עוד רעים ביותר. ולז"א עוד ולא השיגו ימי חיי אבותי ר"ל לאבות הי' ג"כ שנים טובות ורעות רק שהטובים הי' באמת טובים. אבל טובים שלי הי' רק טובים בערך הרעים וא"ש קו' א' דמה מוסר כו' דהי' מוכרח להשיב כך. דהי' מסופק אולי כוונתו טובות כתי' הגמ'. ועי' בס' ארצות השלום דרוש ו' שהודיע יעקב כי החיים הגופניים לא יכנסו בגדר שנות חיים ולא יקראו רק בשם שני מגורי שבהם גר בחיים בהמיים, מעט ורעים כו' הימים שנקראו בשם שני חיי שבהם עסקתי בחיי מדע ושכל אך מעט הי' אבל חיי אבותי הי' חיי יראת ה'. וע"ע בספר תולדות נח דרוש ד':

פסוק י

ויברך ערש"י עי' בכור שור עירובין נ"ג ק' וכי ברכה א' הוא בעולם אפשר לברך בחיים ואריכות ימים וכו' וי"ל ע"פ המד' דפרעה עשה עצמו אלוה. והי' ק' לרש"י אם יבא א' ויאמר לו תזכה לחיים הלא יתקצף ויאמר הלא הברכות מסורות בידי לזה תי' רש"י שיעלה כו' דאחז"ל שהוכחתו של פרעה הי' שנילוס יוצא לקראתו כמ"ש לי יאורי ואני עשיתי. א"כ א"א לעשות לאלהי כ"א מאותו זמן. ודבר זה ל"ה כי אם ע"פ ברכתו של יעקב ודייק רש"י ומברכתו של יעקב כו' ובשעת הברכה עדיין לא עשה עצמו לאלוהי. ואפשר הי' לברכו. ועי' ס' גרש כרמל שהביא זאת ול"ה שקדמו בבכ"ש:

פסוק יז

ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה הצאן ובחמורים. ולא הזכיר חזרים. ונודע דחזירי מצרים הי' טובים ושמנים. והי' מכאן ראי' דאסור לסחור מה"ת בחזירים. ועי' יו"ד סי' קי"ז ובטו"ז שם:

פסוק כא

העביר ערש"י ומהרש"א חולין ד"ס ע"ב. ועי' בהגדה ריח דודאים לזקיני הגאון מלאסק ז"ל דכ' על כי גר יהי' זרעך בארץ לא להם דיוסף העביר איתם לערים וגם החצרים הי'

גרים כמ"ש רש"י ויגש שלא יהי בושה כ"כ לישראל כיון שגם התושבים הם גרים ע"ש. וכ"כ בלקוטי תורה להאר"י ז"ל פ' לן ועמ"ש בפ' בחוקתי (כ"ז ט"ו) ובפ' לך (ט"ו י"ג) כב) רק אדמת הכהנים לא קנה וג'. ראיתי בזה דיש אנשים שמרויחים הרבה ובכ"ז יש להם נושים ומצבם דל כי הוצאותיהם גדולה מאד. כי יתנו בכוס עיניהם וכדומה. וה הי' כהני מצרים. וידוע שבכל עם ולשון מנהיגי העדה הם כהני הדת. והם יכולים לעשות ר לישראל אם יסיתו את ההמון על ישראל לשלל ורק להצלחת ישראל כהני מצרים הי' אנשים נשחתים ודבריהם לא הי' נשמעין לאזני ההמון. הם בעצמם עמדו בראש אנשי בליעל. וה יוסף שאין טוב להזיז הכהנים ממקומם. דכ מכירים אותם הכל. אולם אם יבואו למקום אחר יוכלו לטעות בהם ולחשבם לישרים ויוכלו להשחית לישראל שנואי נפשם לכן לא קנה אדמתם:

פסוק כג

הן קניתי אתכם ואת אדמתכם כו. וי"ל עפמ"ש בב"ק די"ב קנה עבדים וקרקע החזיק בקרקע קנה עבדים. וא"כ הכל שייך לפרעה ויוסף. כי מה שקנה עבד קנה רבו. ואף לשיטת יוסף שהי' להם דין ב"נ ולהכי אמר דמפרכסת אסור וכמ"ש בפ' וישב:

וע' במהרש"א בגיטין נ"ז א' במעשה דארוס וארוסה שנשבו כ' כיון דשבוי' הוי וכל מה שקנה עבד קנה רבו ע"ש וזה ובר חדש דגם בעכו"ם אמרי' מ"ש עבד קנה רבו ועי' בס' בית האוצר ח"א כלל צ"ז והביאותיו בפ' בראשית (א' א):

פסוק כד

ונתתם חמישית לפרעה. ובפ' מקץ (מ"א ל"ד) וחמש וכ' רש"י שנטל יוסף א' מחומש. וראיתי בשם הגר"ד אפענהיים ז"ל דלמה דוקא חומש לא פחות ולא יותר. וי"ל דכיון שיהי' כל כך בשנת הרעב כמו שהיה בשנת השבע עפמ"ש בברכות וברש"י נשא (ה' י') איש את קדשיו לא יהי'. ודרשי' במי שלא נתן מעשרותיו כראוי אז השדה עושה רק המעשר וכן בשנת הרעב הי' עושה רק חלק העשירי משנת השובע. ושנת הרעב לא היה רק ב' שנים דלאחר שבא יעקב למצרים פסק הרעב. ודרך משל בשנת השובע השדה עשה עשרה כורים. וז' שני השובע הי', ולקח יוסף החוחש מן שבעים כורים והי' י"ד כורים. ובשנת הרעב הי' ג"כ עושה פירות אחד לשנה. ובב' שני הרעב הי' ב' כורים. עם י"ד הקודמים הם ט"ז. ח' כורים לשנה. ובשנת השובע ג"כ הוי ח' כורים דהרי לקח מעשרה ב' נשאר ח'. והי' מכוון שנת הרעב כך כורים כמו בשנת השובע:

פסוק כח

ויחי. רש"י למה פרשה זו סתומה כיון שנפטר יעקב נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד. וק' מנ"ל לרש"י דאיכא כאן פרשה כלל. ועי' רא"ם וגו"א. ובבכור

שור פסחים ד"ו. כ' דבסו"פ ויגש כ' ויפרו וירבו מאד ואיתא במדרש שהריבוי התחיל כשהתחילו מצרים לשעבדם כמ"ש וכאשר יענו אותם כן ירבו. ואיתא במדרש דהשעבוד לא התחיל כ"א אחר מיתת יעקב. וקשה למה נזכר ויפרו קודם מיתת יעקב. וצ"ל דאין מוקדם ומאוחר. וקשה הא בחד ענינא דהיינו פרשה א' יש מוקדם ומאוחר. וצ"ל דויחי יעקב הוא פרשה אחרת ויפה הק' למה פרשה זו סתומה, שאין בו הפסק פרשה. ולעיל בפ' נח (ח' כ"ד) הבאתי בשם דברי שאול טעם שעכו"ם ששבת חייב מיתה. דבפ"ב דאבות אי' יפה ת"ת עם ד"א שיגיעת שניהם משכחת עון. ועי' ברע"ב. ולכן ישראל יכול לשבות ממלאכה שע"י יגיעת התורה משכחת עון אבל עכו"ם שאסור בלימוד התורה. אין רשאי לשבות כי הבטלה גורם עון ע"ש וזה כוונת רז"ל כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול ד"א. וכל הפורק עול תורה נותנין עליו עול דר"א דאם מקבל עול תורה שוב לא יחטא ול"צ יגיעת ד"א. וראיתי בזה לפרש מרז"ל בירושלמי פ"א דברכות עינא ולבא הם תרי סרסרי דעבירה. דאי' בספרים שאברהם עמוד גמ"ח. יצחק עמוד עבודה. ויעקב עמוד התורה. ועמ"ש בזה בפ' לך (י"ב ב'). וזה כשנפטר יעקב היינו עמוד התורה נסתם עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד היינו שהי' מן ההכרח שיסתמו השני סרסרי דעבירה ע"י צרת שעבוד דליכא תורה שיגין וכנ"ל. ועי' במאסף הבאר כרך ב' סי' ס"ז. ובס' פני האריה החי בחלק הדרושים סי' ב' אריכות מפרשה זו:

ברש"י בקש לגלות הקץ. והוא מפסחים נ"ו א'. ואיתא שם אמרו שמע ישראל כו' אמר יעקב בשכמל"ו. אמרו רבנן היכי ניעבד נאמרו לא אמרו חשה. התקינו שיאמרו בחשאי, ואא"ז הגאון ז"ל מליסא באמת ליעקב הק' מ"ט אמר יעקב ולא משה. ב' אם יש גנאי באמירתה הלא לפניו הכל גלוי. ג' איזה גנאי יש בבשכמל"ו. ד' למה ביוה"כ אומרים בקול רם. וכ' דאם ישראל עושין טוב נותנין עוז לאלקים ונתגדל שמו כמ"ש תנו עוז לאלקים. ולהיפך מתישין כח של מעלה כמ"ש צור ילדך תשי. ובימי האבות שלא הי' עוד התורה. וכל חשיבות אברהם רק בשביל שהי' מכיר אלקותו של ה' בפי כל העולם. ולכך כשאמרוהו בניו ליעקב שמע כו' שאנו מכירין אחדותו של ה' אמר בשכמל"ו היינו שבזה בלבד די שיתברך שם ה'. אבל אחר נתינת התורה אינו די באחדותו לבד וצריך גם קיום תר"ג מצות. ואדרבה אמרו להיפך הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, ולזה לא אמר משה בשכמל"ו דאין זה די. וז"ש היכי ניעבד נאמרי' לא אמרו משה דלאחר מ"ת לא די בזה לא נאמרו הרי אמרו יעקב הרי דבר גדול הוא דעי"ז נתגדל שמו של ה' אז. ולכן תקנו שיאמרו בחשאי שיהי' ניכר לו שיש לו לבקש על בקשה זו כמו שמחויב לקיים תורה ומצות. כן אחדות ה'. ולכן ביוה"כ שאנו בטוחים שימחול לנו עונותינו

אומרים בקול רם עכ"ד בקיצור. וביערות דבש ח"א דרוש ט"ו כ' דחביבין ישראל יותר ממלה"ש דישראל מזכירין ה' אחר ב' תיבות שמע ישראל ה'. ומלה"ש אחר ג' קדוש ק"ק ה'. וישראל אומרים בכל יום וכו' וישראל דבקים בה' יותר ובמלה"ש יש מדרגות. והדין דמזכיר ש"ש לבטלה צ"ל בשכמל"ו. ולכן יעקב דראה שנסתלקה השכינה, והשבטים לא ראו וחשבו דיש השראת השכינה כתמיד ואמרו שמע כו'. ויעקב חשש אולי לא הזכירו ה' כדינו ואמר בשכמל"ו כמזכיר ש"ש לבטלה. אבל בימי חשה שהי' השראת השכינה לא חשש לומר בשכמל"ו ואנן בגולה מסופקים אי שוכן אתנו, וז"ש נאמרו יש גנאי שמורה הסתלקות שכינה לא נאמרו אולי באמת נסתלקה השכינה. ותקנו לומר בחשאי עש"ה:

וי"ל עוד דבימי יעקב השם מלך היה סמל צדק ויושר. כי אז מלך מצרים הי' מלך חסד. ובני יעקב מצאו מנוחה בארצו לכן יעקב כשרצה להודיע גדלו של ה' כדי לשבר אוזן השתמש בשם מלכות, ואמר בשכמל"ו. אבל בימי חשה השם מלך היה סמל אכזריות, לכן ל"א בשכמל"ו, וא"כ אמירה (זו אחר אמירה) בשכמל"ו תהי' תלוי' במקום או בזמן לפי רוח המושל. ויצמח חזה בלבול הדעת ומבוכה, לכן התקין שיאמר בחשאי:

פסוק כט

ויקרבו רש"י כ"מ קריבה לא הגיע לימי אבותיו יצחק ק"פ יעקב קמ"ז דוד ע', והק' דהול"ל לשנות אבותיו ובס' קהלות ישורון כ' ע"פ הגמ' ברכות ד"ה לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר אי אזיל מוטב ואם לאו יעסוק בתורה וכו' יקרא ק"ש וכו' יזכיר יום המיתה, לכאורה זכירת יום המיתה בחינה היותר מובהק יאמר תיכף יזכיר יום המיתה, וי"ל שתורה וק"ש נמי מובהקים, רק הכי פ' אי אזל כלומר אם יודע להרגיז יצ"ט על יצה"ר מוטב שודאי יגרשנו מעליו ואם לאו שאינו יודע להרגיז יעסוק בתורה שודאי יגרשנו כמ"ש בקידושין ד"ל ע"ב אם פגע בך מנוול משכהו לביהמ"ד. ואם לאו שאינו בן תורה יקרא ק"ש, ואם א"י אף לקרות ק"ש על דרך איזהו ע"ה כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית יזכיר יום המיתה, ובאמת כל הבחינות מובהקים:

אך יל"ד מה יום המיתה ולא אמר יזכיר לו שימות, ונ"ל ע"פ האלשיך בשם זה"ק כל ימים שצדיק חי ועושה מצות, גם כי למהותם אין ממש קונים הווי' וקיום רוחני קדוש ומתקרבים בעת המיתה להעיד על כל זכות הנעשה בהם, וא"כ כל צדיק שמאריך ימים יותר יש לו ימים המתקרבים בעת מיתה להעיד על מעשים הטובים, וז"ש יום המיתה כלומר יזכיר שיום יתקרב לימים אחרים להעיד בשעת מיתה על מעשה טוב, וז"פ לא הגיע לימי אבותיו, שאין לו כ"כ ימים להעיד על צדקתו כאבותיו שחיו שנים רבות,

עוד איתא בספרים דצדיקים במיתתם קרוים חיים בברכות די"ח ואין מייחס מיתה רק להימים כי במתים חפשי וכשנחלש בזקנותו ואין בכחו לעסוק בתו"מ נחשבו חיי' אז למיתה, ולכן רשעים בחייהם קרנים מתים, ובמד"ר אמר ה' ליעקב היום קם לנגדך ותמוה:

ובס' לקוטי מהר"ם כ' דידוע דמהלך הארץ וכן משמים עד הארץ חד שיעורא ת"ק שנה, והיום כ"ד שעות מקיף מקצה אל הקצה. ואם יהי' יותר מת"ק שנה אז מההכרח יהי' היום יותר מכ"ד שעות, ואיתא בילקוט יעקב כימי השמים על הארץ דהוא מהלך ת"ק שנה כן ימי האבות אברהם קע"ה יצחק ק"פ יעקב קמ"ז ס"ה תק"ב, צא מהם ב' שנים שלא הכיר אברהם בוראו עד ג' שנים, א"כ זה לעומת זה עשה ה' שיהי' מהלך משחים לארץ וכן מקצה לקצה כימי האבות, ויעקב האחרון ואם יחי' יותר מקח"ז אז צריכין להוסיף על שמים וארץ מת"ק ואז צריך שיהי' היום יותר מכ"ד שעות, וז"ש היום קם לנגדך, ועמ"ש בפ' מקץ (מ"ג י"ד), ודברי רש"י ג"כ צ"ע דלמה לא הביא למ"ר שהי' לפני דוד שנא' בו ג"כ קריבה הן קרבו ימיך למות ואביו חי קל"ז והוא ק"כ, ובמדרש הביא ג"כ למשה, ורש"י אם הי' שביק לדוד אפשר הי' לומר דלא חש להאריך אבל מה שדילג למשה באמצע והביא דוד צ"ע, ועי' במאסף היו"ל בירושלים ש' תרס"ח סי' נ"ט:

ובאוה"ח ד"ה הן כ' כשיזקין תתמעט הבנתו והא שארז"ל תלמיד חכם שמזקינין דעתם מתיישבת רק לשלול דעתם של זקני ע"ה שמטרפת וכו'. ובאמת בסוף מס' קנים כ' מתיישבת, אבל בשבת קנ"ב א' איתא ת"ח שמזקינין חכמה נתוספת בהם שנא' בישישים חכמה וצ"ע. וראיתי בזה שב' ענינים יש דבזקן ממוצע אף בהחלש כחותיו מתוספת חכמה, אבל בזקן גדול יחלש גם כח השכלי, ובמס' קנים איתא כל זמן שמזקינים בלשון כפול להורות על זקן מופלג שהזקין שרק דעתו מתיישבת, ועי' נח"י פ' חיי שרה והביאתיו שם (כ"ד א'):

וברמב"ן כ' שיעקב הרגיש כליון כחותיו וראה שקרוב זמנו צוהו על ענין קבורתו, עי' ס' הברית ח"ב מאמר י"ג פט"ז דרמז שנכון לאדם לכתוב צואה ולא יבטח על יומו האחרון כי מי יודע אם יהי' דעתו צלולה אז, ואח"כ יהי' מריבות, ועיקר לעשות חשבון צדק כמה הוא חייב דבשביל פרוטה שגזל יבא לגלגול, ועונש גלגול קשה מגיהנם ע"ש באריכות. והנה ביום שמת אדם נידן באותו יום בכל שנה על קיצורו בעבודת ה', וגם נידן אם לעלות למדרגה עליונה ע"י תורה ומצות של בנים שהניח אחריו לכן מתענין לפדותם מן הדין דחיוב על ברא להיות מזכה אבא והוא ממצות כבוד אב לכבד אף לאחר מותו כמ"ש ביו"ד סר"מ סעי' ט'. וברמ"א סוס"י שע"ו, וכמו אילן המתחיל לייבש סובלים ענפיו,

וצריך לרפאות השורש ואז ממילא ירפאו הענפים. ויצליחו הנטיעות מהענפים, כמו כן אב ובנו, ועי' ס' חסידים סי' רל"א רל"ב, וברכת אברהם סוף מס' מו"ק, וחתם סופר יו"ד סי' רל"ג, ושו"ת שם אריה או"ח סי' י"ד עש"ה, וזה ענין הזכרת נשמות ונודרים בעד נשמותיהם, ועי' בס' מיני תרגומא פ' ואתחנן, וקב הישר פ"ו, ועמ"ש בזה בזה"ק סו"פ בחקותי, ובב"ב דקט"ז מפני מה נאמר שכיבה בדוד ולא מיתה מפני שהניח בן צדיק, וז"ש יעקב ליוסף ושכבתי עם אבותי לרמז שאינו נקרא. מת רק שוכב כמ"ש אם תשכב לא תפחד, ושכבת וערבה שנתך:

שים נא ידך וגי' אנכי אעשה כדבריך, ויאמר השבעה לי, עי' באוה"ח דכבר השביע לו דאמר אנכי אעשה כדבריך, ושימת יד לירך הוא שבועה כמ"ש רש"י, וי"ל דההלכה כיבוד משל אב, והיכי דלית לי' לאב ויש לבן חייב הבן לזון אביו עתו"ס קידושין דל"ב ד"ה אורי לי', ויש פלוגתא בזה אי הא דחייב מצד כיבוד או מטעם צדקה דענייך קודמין, ועי' ביו"ד סי' ר"מ סעיף ה' וגם כאן יש לבן, שיש ביד יוסף לעשות ולשאת אותו לקברי אבותיו ולאב אין לו כח הזה, ופליגי דיעקב סובר דהוא משום צדקה ולכן ביקש שישבע לו דאין בזה משום חיוב כיבוד, ויוסף סובר דהוא מטעם כיבוד והוא מושבע ועומד, וגם אין השבועה חל דאין שבועה חל על דבר מצוה, וז"ש אעשה כדבריך דאני מושבע לעשות כדבריך, אבל יעקב אחר השבעה לי כי הוא רק מצד צדקה:

רש"י חסד שעושין עם מתים חסד של אמת, וקשה דלקמן (מ"ח כ"ב) ואני נתתי שכם כ' רש"י לפי שאתה טורח להתעסק בי נותן לך שכר א"כ הי' לו גמול עראי"ם ושפ"ח, ובס' שמע שלמה כ' דה"פ אינו מצפה החי שיקום המת לשלם לו גמול, וכן יעקב אמר ליוסף אתה צריך ב' דברים אחר מותך א' מקום לקבור בארץ גם מי שיעלך לשם, ובשכר שאתה מוליכני לארץ איני נותן לך שום גמול, ורק הוא חסד של אמת שלא אקום מהקבר לשאת אותך ממצרים, אבל עבור מה שטורח אתה לדבר לפרעה שאקבר בארץ, ע"ז שלמתי לך גמול בחיי לתת לך שכם ע"ש, ועשו"ת כתב סופר יו"ד סי' ק"פ, שהקשה הלא קבורה משום בזיוני דחיים, ואפ"ת משום כפרה עי' סנהדרין מ"ו ב', ח"ח הא לא יכחיש אדם שהוא בזיון דחיים ג"כ, וא"כ לא הוי חסד של אמת הקבורה, וכ' דחסד ש"א הוא שבוחר לו קבר לפי כבודו, שאין בו תועלת לחיים רק להטמינו בארץ שלא יראה קלונו ויבוא בזיון להחיים, ויעקב ביקש אל נא תקברני במצרים רק אצל אבותיו זה חסד ש"א, וזה כוונת המדרש רודף צדקה וחסד זה אברהם שגמל חסד שקבר שרה, וקשה וכי קודם לכן לא הי' קוברים מתיהם, רק מה שטרח והמציא קבר הראוי' לה במערת המכפלה זה חסד ע"ש ובס' לחמי תודה דקנ"ט בזה:

ובתשובות הרשב"א סי' שס"ט במי שצוה שיוליכו אותו לקברו במקום אבותיו, וא"א מפני הסרחון מותר לתת עליו סיד לעכל הבשר מהר, דבזיון ליכא דצוה מפני כבודו, וצער ג"כ ליכא וראי' מחניטה שחנט יוסף לאביו ש"מ שאינו מרגיש, והובא להלכה ביו"ד סי' שס"ג ועי' ג"כ בתוספות יו"ט פ"ב מ"ח דאבות דאין המת מרגיש כלום, וכוונת רז"ל שקשה רימה לחת שהנפש קשה לו כשרואה רימה שולט בגופו ורק נפשו עליו תאבל ע"ש ופי' בס' נשמת חיים לר' מנשה בן ישראל מאמר שני פכ"ד האריך מאד בזה, ועי' בס' חסידים סי' תתשס"ט, ובספר הברית ח"ב מאמר ח' פ"ד מ"ש בזה, ובשו"ת שבות יעקב ח"ב סי' כ"ז, וע"ע בשו"ת כתב סופר יו"ד סי' קפ"ד, שהק' על הרשב"א הא כ' בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל, ולמה תאבל הנשמה על הגוף החומר. ועי' בעיון יעקב ברכות י"ח. וכ' עפמ"ש בפ"ק דחולין א"א נוקף אצבעו מלמטה אא"כ מכריזין מלמעלה, וכ' רש"י גוזרין עליו ובודאי נוקף אצבעו אין צער ורפואתו ידוע לכל, ורק הצער כאשר ישית אל לבו דאין יסורים בלא חטא וע"ז יצטער וכ"ה ברימה למת שאין שולטת בצדיקים, ועי' מדרש שמואל פ"ג מ"א דאבות, דקתני למקום עפר רמה, ותולעה, דצ"ג ניצול מכל זה ע"ש, וז"ש קשה רמה למת כמחט בבשר החי שקשה עליו מצד חלק הנפשות שעי"ז נודע לו כי חטא, כן רמה במת נפשו תאבל דעי"כ נתברר כי חטא ועי"כ שלט בו רמה ותולעת. ול"ק על הרשב"א דבאמת אין מרגיש רק נפשו תאבל וכמ"ש התי"ט ול"ק מחניטת יעקב דבמכוון נעשה וע"י מעשה בנ"א, רק ק' שהוא נגד ש"ס שבת י"ג ב' דמקשה על רשב"ג דאין בשר מת מרגיש באיזמל מר"י וקשה רמה למת והא דכ' אך בשרו עליו יכאב, ותי' אין החי מרגיש בבשר מת שבו, אלמא דמדמי כמו שקשה רמה למת כן קשה כשחותכין בבשר המת באיזמל ולא ס"ל דרק נפשו תאבל כתיו"ט:

ומצאתי בשו"ת הרדב"ז ח"א סי' תפ"ד השיב ע"ז דחילוק בין רמה לאיזמל וברמה מרגיש, והא דלא תי' בגמ' כן דעדיפא משני כמו בשר מת שבחי דדומה יותר משל של ר"ג לנמשל כמו בשר מת שבחי אינו מרגיש, כן אין מרגישים הצרות בחי דכבשר המת שבחי חשוב, וחזר והק' אנפשי' כיון שמת אינו מרגיש מה לי רמה או איזמל, ותי' דרמה מיני' ובי' בא להעניש אותו על מעשיו ירגיש, משא"כ איזמל מעלמא, וזה מפליאת השי"ת ע"ש. והנה מ"ש בישוב הסוגיא נכון אבל מה שחילק בין רמה לאיזמל קשה, ולפמ"ש א"ש דברמה נפשו תאבל דנתברר דחטא, וע"ע בהגהות יד שאול סי' שס"ג דראיות רשב"א מחניטה ולע"ד לפמ"ש העקדה פ' ברכה הבדל שבין מיתת משה לאליהו דבמשה שב כל חלק לעצמו כמ"ש וישוב העפר אל הארץ ורוח אל אלקים, והי' הפרדה שלימה, ושוב שפיר אין הגוף מרגיש ע"ש, ומענין להתלמד במת עי' נוב"י מ"ת יו"ד סי' ר"י, וחת"ס יו"ד סי'

של"ו וע"ש מחניטת יעקב:
ואגב אבוא, בערכין ד"ו ע"א איפא דאשה שישבה על המשבר ומתה בשבת מוציאין הולד דלמא חי, אבל נפסק ביו"ד סי' ש"ל ס"ה דאין אנו בקיאין שמתה ובנתיים ימות הולד, ואף בחול א"צ לקרוע בטנה, ובשבו"י סי' י"ג הביא פשו' גאונים סי' רמ"ח דלא קרעינן רק מחתינן אבנא אכריסה עד דימות הולד, והק' מגמ' הנ"ל דקורעין בטנה, וזקיני הגאון מלאסק ז"ל בשו"ת הרד"ד או"ח קמא סי' יו"ד תי' דבגמ' מיירי בנעקר הולד לצאת היא חייתא ברישא והגאונים מיירי בלא נעקר הולד, הולד מיית ברישא, והא דמחתינן אבנא אכריסה שימות הולד, י"ל כדי שלא תתנוול עש"ה, וביד שאול יו"ד סשס"ג כ' יולדת שמתה דנוהגין להכות על הבטן שיצא הולד עי' ירמיה (כ' י"ז) אשר לא מותתני מרחם ותהי לי אמי קברי משמע לכאורה דאין מוציאין הולד, אבל המעיין ברש"י ורד"ק ואלשיך ימצא דאין ראי', ומערכין בישבה על המשבר אין ראי' דשם מסופקים אולי יהי' הולד חי אבל כל שמתה האם גם הולד מת כמ"ש הר"ן ביומא, ועשו"ת תשב"ץ ח"א סי' ק"י, ורדב"ז ח"ב סי' תרצ"ה כ' דיש למנוע להכות בבטן וצ"ע ע"ש, והראי' מירמי' מצאתי ג"כ בשו"ת שמן רוקח ח"ב סי' י"ג והובא בקצרה בפתחי תשובה סי' שס"ד סק"ה, ובשו"ת השיב משה או"ח סי' י"ג הביא מנהג שאף שמת הולד, מוציאים הולד לקברו בפ"ע, והוא דחה זה המנהג ע"ש, והחנטה ביעקב הי' רק ריקוחין מבחוץ עי' תרגום יונתן וזהר, וכן מצאתי בשו"ת רמ"ץ יו"ד סי' פ"ה, וע"ע בשו"ת מהר"י הכהן או"ח סי' ס"ב, וזקיני ז"ל הביא בשם השיב משה דיושיבו ב"ד ויגזרו עלי' שתתן ולדה ויבטיחו לה שאם יהי' זכר ימולו אותו ואם נקבה יתנו לה שם כי עי"ז יקום הולד לתחי' ויחרימו עלי' אם לא תתן ע"ש, וזקיני ז"ל העלה דאין להטיל חרם דקללת חכם אפי' על תנאי באה רק יגזרו עלי' ואם תתן הולד טוב ואם לאו יקברוה עם הולד עש"ה:
אל נא תקברני במצרים, ערש"י ג' טעמים, ועי' בכתובות קי"א ב' ומהרש"א והפלאה בזה, ובדב"ש כ' דביו"ד סי' שס"ג אין מוליכין מת מעיר לעיר רק לקברי אבות ולא"י, ולפי"ז עיקר בקשה של יעקב הי' שלא יקברוהו במצרים וזה הוא חסד, אבל מה שיוליכהו לקברי אבותיו זה מן הדין, וזה שביקש רק אל נא תקברני במצרים, אבל שיקברוהו עם אבותיו לא ביקש שהדין כן ע"ש, והקדימו בכתנות אור. ועי' בשל"ה בווי העמודים פכ"ג מ"ש בזה:
וראיתי להקשות על חז"ל משום גלגול מחילות הא איתא שם בכתובות קי"א ב' עתידים כל מתים שיבצבצו ועולים מירושלים, א"כ למה צוה יעקב שיקברוהו בחברון. הי' לו לצוות שיקברוהו בירושלים, כי מתי חברון יהי' להם צער גלגול מחילות עד ירושלים,

ורק י"ל דאיתא בב"ב ע"ה ב' ביקש ה' לעשות ירושלים במדה כו' והביא המהרש"א מדרש דירושלים של עתיד תהי' ככל א"י דהשתא, וביהמ"ק שבירושלים יהי' גדול כמו כל ירושלים דהשתא ע"ש, נמצא דמ"ש דמתים יבצבצו ויעלו מירושלים הכוונה על ירושלים של עתיד ויהי' כל א"י וגם חברון בתוכה ובכל א"י דהשתא יבצבצו המתים ושפיר צוה לקברו בחברון וא"ש, ועי' בתשובות הרח"א סי' כ"ה ובס' תולדות אדם להגר"ז מווילנא ז"ל דמרומז בכאן תחה"מ, ושכבתי כישן וסופו להקיץ אם לא ע"ד קללה כ' ואשר שכב לא יוסיף לקום, ועי' בדברי שאול ח"ת בזה:

פסוק לא

וישתחו רש"י תעלא כו' עי' מהרש"א מגילה ט"ז ב':

ברמב"ן שיחפץ פרעה שיקברו בארצו לכבוד להם ולזכות. ובמלכים א' (י"ג ל"א) אצל עצמותיו הניחו את עצמותי ופרש"י וימלטון עצמותיו את עצמותי, ועמ"ש בזה בשו"ת חת"ס ח"ו סי' ל"ז:

ברש"י שכינה שורה וכו' עי' שו"ת שבות יעקב ח"א סי' כ"ו הא דאבל וחולה א"צ לקום מפני ת"ח ונשיא. אכן אם רוצים לעמוד אין בו איסור, ועתו"ס מו"ק כ"ז ב' וראי' מדכ' וישתחו רש"י כדי לחלוק כבוד למלכות הרי דאף בחולה מותר לחלק כבוד למי שגדול ממנו, וה"ה באבל דבחדא מחתא מחתינן, ואף שכ' תוס' מו"ק ד"כ ע"ב בשם ירושלמי דאין מביאין ראי' מקודם מ"ת מ"מ מצינו כחה פעמים בש"ס ופוסקים דלמדין מקודם מ"ת. ועיקר מצות פ"ו למדין מברייתו של עולם, אך דיש לחלק דמצות פ"ו אף לב"נ נאמרה, ועי' בתוחלת החכמה לר"י חאגיז ח"א מדרשותיו כלל א' דמילתא דמסתבר למדין וה"ה בנ"ד עכ"ל (ועמ"ש לקמן נ' פ"ו מזה הרבה):

וע"ע בשבות יעקב ח"א סי' קס"ח שחידש דהא דאמרי' מצוה לקיים דברי המת, דוקא בנכסיו וירושתו אבל בשאר מילי לא וקרא מסייעני, ויצוו אל יוסף אביך צוה וגו' מדהוצרכו לומר דיעקב ביקש, וגם יוסף הוצרך להבטיחם משמע דבצואה לחוד אינו מחויב לקיים צואתו, וכן יעקב הוצרך להשביע ליוסף ונשאתני ממצרים וירמיה (ל"ה ח') צוח על בית הרכבים ונשמע בקול יהונדב בן רכב אבינו לכל אשר צונו לבלתי שתות יין וגו' כי שמעו את מצות אביהם משמע שהוא רק מצד חסד לפנים משורת הדין, ואף דיש לחלק דהתם הי' קצת עינוי נפש, מאשר חטא על הנפש זה שציער עצמו מן היין לכך ל"ה חייבים לקיים מצד החיוב מ"מ משמעות קרא שם דקאי על כל הדברים אשר צוה להם אביהם, והביא הרמ"א יו"ד סי' רל"ב סי"ז דמי שנדר לחולה הוי נדר אונס שלא תטרוף דעתו ע"ש, וכ' לחלק דז"ד במי שאינו חייב לשמוע במצותיו כלל רק מחמת השבועה

אז יכול לומר דנשבע שלא תטרוף דעתו, משא"כ בצואת אב ואם שמחויב לקיים עכ"פ לפנים משוה"ד, א"כ אם עשה ת"כ או שבועה אין היתר על זה, וראי' מיעקב שהשביע ליוסף אולי יאמר יוסף שעשה כדי שלא תטרוף דעתו, ואין מקום לחלוק דהכי כ' אח"כ ויהי אחר הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חולה משמע דמקודם בשעה שהשביע ליוסף עדיין לא הי' חולה, ז"א דרש"י פי' על וישתחו מכאן ששכינה שורה מראשותיו של חולה מכלל דקודם הוי ג"כ חולה רק אח"כ תקפה עליו מחלתו ע"ש באריכות, ועי' ג"כ בתשב"ץ ח"ב סי' י"ג דרק לענין ממון יכול לצוות, וחקר הטעם דמלקדה"מ, ועשו"ת שואל ומשיב תנינא ח"א סי' א' בשם ס' אבן שועב פ' ויחי דמיעקב נלמד דמצוה לקיים דברי המת מדכ' ויעשו לו בניו כן כאשר צום, ותמה דמזה אין ראיה דמשום כבוד אב נגעו בה ואין ראי' לאחרים, ורק שהוא ענין חסד של אמת שבמת אין לו לעשות עוד, ומה שהצריך להשביע כדי שיהי' לו פתחון פה כנגד פרעה ע"ש:

פרק מח

פסוק א

הנה אביך חולה. עי' ב"מ פ"ז א' עד יעקב ל"ה חולשא ויליף מכאן ועי' מהרש"א לפי שלא הזכיר שקרא אותו לפי שהאמירה שאביו חולה הוא עצמה הקריאה שנתחדש באביו החולה דבר שלא הי' בעולם, והוא כדי לברך בניו ע"ש, ועי' רשב"ם תולדות (כ"ה כ"ד) בכל דבר חידוש כתב הנה ע"ש וא"ש דבריו, ועתו"ס ב"ב ט"ז ב' ד"ה שכל, דעד יעקב ל"ה קולשא היינו חולי של מיתה. אבל חולשא בלא מיתה הי' גם קודם, והא דידע יוסף שימות אביו כמ"ש רמב"ן (מ"ז כ"ט) שהרגיש אפיסת כחותי', אבל לא מחמת חולי שהי' גם מקודם חולי בלא מיתה ועיא"ם. לזה הערני בני הרה"ח מו"ה דוד נ"י:

פסוק ב

ויתחזק. רש"י מכאן שחולקים כבוד למלכות עי' בס' קול יהודה ברכות ד"י. מהג"ר נפתלי כ"ץ מ"ש שם ויבא ישעי' לחזקי', ובמדרש איתא מה עשה ה' הביא יסורים על חזקי' והלך ישעי' לבקר חולה לחזקיה, וק' למה משנה גירסת גמ' דה' אמר לישעי' לך ובקר את החולה, וי"ל דק' דהי' להביא יסורין על ישעי' וחזקי' יבקר את ישעי', אע"כ דאיתא באלשיך ויתחזק ישראל דיוסף הי' בר מזלי' דיעקב ונטל א' מס' מחליו לכך הי' לו קצת חיזוק וישב על המטה מכאן רמז לבק"ח מה"ת, ורש"י כ' מכאן שחולקין כבוד למלכות, וא"ש אי הביא יסורים על ישעי' לא הלך חזקי' לבקר משום דלא רמיז בק"ח בתורה, ואי משום דכ' ויתחזק י"ל דהי' למד כפרש"י דחולקים כבוד למלכות, לכך הביא יסורין על חזקי' וממ"נ הי' לישעי' ללך אי משום פי' רש"י אי משום פי' אלשיך, אבל אי כגירסת

הגמ' דה' אמר לך ובקר החולה, הדק"ל דהי' להביא יסורין על ישעי', והגר"א מווילנא ז"ל, אמר דהמבקר נוטל א' חס' מחליו, ובבן גילו כמ"ש בנדרים ל"ט ב' ויוסף הי' בן גילו של יעקב כמ"ש רש"י וישב (ל"ז ג') "הנה" בגי' ס' "המטה" נ"ט, וז"ש הנה בנך יוסף בא אליך לבקרך ויטול א' מס', כי בכל בני יעקב לא הי' בן גילו לכן ויתחזק מעצמו ע"י שיחסר לו א' מס', וישב על המטה גימ' נ"ט שנשארו לו עוד נ"ט. והובא ג"כ דאם הי' כל הס' חלקים בחולה לא הי' יכול לחיות, ורק הכלל כמו בכל איסורין דבטלו בס', כן אם נשאר רק נ"ט חלקים יכול לחיות:

פסוק ה

כראובן ושמעון, ואני בבואי, ערש"י ובס' זכרון יעקב כ' דהא כראובן ושמעון היינו שירשו חלק בכורה, וק' קו' הש"ס הא אין נוטל בראוי כבמוחזק ועכצ"ל דא"י מוחזקת כמ"ש בב"ב קי"ט ואיתא ברמב"ן תולדות (כ"ו ה') דאבות שמרו מצות רק בא"י, ולכן לא חטא יעקב בב' אחיות, וי"ל הא דמתה רחל שלא יבא לא"י עם ב' אחיות, וזה ניחא אי א"י מוחזקת, משא"כ אי אינה מוחזקת א"כ מה שנא א"י משאר ארצות, וז"ש יעקב אפרים ומנשה כראובן ושמעון שיהי' להם חלק בכורה דא"י מוחזקת, אך מנלן זה והביא ראי' מתה עלי רחל מטעם הנ"ל וע"כ דמוחזקת:

עונ"ל עפמ"ש הפר"ד בדרוש ג' משם רמב"ן שלא הוליך יעקב לרחל למערת המכפלה שלא יקבר שמה עם ב' אחיות, והטעם דמתה רחל מקודם דקדמה בנשואין, והק' הא רחל קידש בתחלה, ותי' דבב"נ תלי' בבעילה וראי' מזה דדין ב"נ להם ע"ש, ועפ"ז לא חטא ראובן בבלהה כמ"ש שם בפר"ד דיש לו תירוץ בלהה הוי פלגש וכמו שמותר אנוסת אביו, ורק כ' שם אי אית להו דין ב"נ ובבעילה תליא ולא בקידושין הוי כאשת אביו וחטא ראובן א"כ כדין נטל הבכורה מראובן, וז"ש כראובן ושמעון ונטל הבכורה מראובן, ונתן יעקב טעם להוכיח דדין ב"נ להם דמתה עלי רחל וע"כ מדלא מתה לאה ש"מ דדין ב"נ להם וא"כ חטא ראובן ודו"ק. ובספר יבין שמועה הק' לפמ"ש בב"ב דקכ"ג מה ראה יעקב שנטל הבכורה מראובן כו' ואיתא ב' טעמים, ואין שים סברא לחלק בין אפרים ומנשה לשאר בני יוסף, וי"ל דקיי"ל אא"מ דבר שאינו ברשותו, ואומר מה שאירש מאבא מכור לך ל"מ אבל האומר שדה זו מהני, עי' חו"מ סי' רי"א ס"א ברמ"א, וגם קיי"ל אא"מ לדבר שלב"ל והמוכר לעובר ל"ק, ובבנו קיי"ל דקנה, אבל בן בנו כאחר דמי ע"ש בסי' ר"י, וז"ש ונתתי את הארץ הזאת דהיינו שדה זו, ודינו כדבר שישנו בעולם, ועתה שני בניך הנולדים לך כו' דהמה ג"כ בעולם והוי לדבר שבא לעולם ויכול אני להקנות להם לי הם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי כי להם אני יכול להקנות, ומולדתך כו' כלומר

שתלד אחריהם וכמ"ש רש"י לך יהי' דאפי' אם אשתך מעוברת הרי המזכה לעובר ל"ק, ובן בנו כאחר דמי. וע"ע בזה בס' מר שמואל מגהר"ש אבד"ק אמדור ב"ב דקכ"ג אריכות ופלפול עצום ברש"י כאן, ומכל ענין הפרשה עי' בפר"ד דרוש ג' וכו':

פסוק ו

ומולדתך. ערש"י ורמב"ן ובספר כוס ישועות ח"א דף נ"ו הקשה לרש"י ורא"ם שאין כל חלקי השבטים שוין ורק הכל לפי קרקפתי דגברי בשבט, וצ"ע הא אי' שם (בדקכ"ב ופרשב"ם אם גורל למה או"ת ואם או"ת למה גורל) כיצד אלעזר הי' מכוון באו"ת מי יעלה בגורל כדי שידעו ישראל שמן ה' הגורל ולא יוציאו לעז על הגורל, הא לרש"י דהי' חולקים הארץ לי"ב חלקים שאינם שווים הכל לפי מספר הנפשות, ופי' רא"ם דבנס נפל הגורל על כל א' חלק הראוי לו לפי מספר הנפשות שבאותו שבט, א"כ למה הי' צריכין לאו"ת הא בלא"ה מוכח שמה' הי' הגורל ע"ש ועמ"ש בפרשת בראשית (ד' כ"ה):

פסוק ז

ואני בבואי. רש"י ול"כ עשיתי לאמך, וק' דהול"ל זה בפרשה הקודם כשצוה אותו ונשאתני ממצרים וכ' בפר"ד דרוש כ"ו דאי' במדרש ויצא פע"ב לכן ישכב עמך לפי שזלזלה במשכב הצדיק לא נכנסה עמו בקבורה, וע"ש ברש"י ונענשה בחלופי דודאים, אולם איתא במ"ר לאה שהפסידה דודאים ובכורה, ורחל נשתכרה, וכ' ביפ"ת דה"פ דניטלה בכורה מראובן וניתנה ליוסף בשביל שהי' מבקשת רחל לבשם יצועי יעקב כענין נפתי משכבי לאהבת משכבו של הצדיק להעמיד ממנו זרע, ולפי"ז הא דלא נקברה רחל עם יעקב עפ"י הדיבור, וידוע מ"ש יעקב כראובן וכו' הי' שנתן הבכורה ליוסף וע"כ תחילת כשביקש יעקב מיוסף להוליכו לא"י ל"ה בלבו עליו על של"ע כן לרחל שהי' יוסף סבר דאמו נענשה בשביל הדודאים שזלזלה במשכב, אבל עכשיו שנתן הבכורה ליוסף ולא לשאר שבטים הגדולים ממנו, ע"כ שזכתה רחל בשביל הדודאים וא"כ חזרה הקו' על יעקב למה ל"ע כן על אמו והוצרך יעקב להתנצל שהי' עפה"ד, וע"ע בדרוש ג'. ובס' קול יהודה, ונפלאות מתורת השי"ת פל"א אריכות:

פסוק ח

רש"י ראה שיצאו ממנו בנים שאינם מהוגנים, עי' מהרש"א כתובות ע"ב ב', והפלאה בהשמטות שם ד"ה וסימניך מ"ש בזה, ובס' תורת מנחם על יומא דכ"ח אריכות גדול, ועמ"ש בפ' וירא (כ"א ז'):

פסוק ט

בני הם. רש"י הראה לו שטר אירוסין י"ל דרש"י כ' דסבר דאין ראוים לברכה שעתיד ירבעם ויהוא לצאת מהם, והמפו' הק' על מ"ש בישמעאל באשר הוא שם (וירא כ"א י"ז)

ואמאי בבן סורר ומורה נידן ע"ש סופו, והט"ז בדברי דוד הביא בשם עשרה מאמרות מאמר ח"ד פכ"ג דסו"מ נידן ע"ש סופו של מעשה עצמו, אבל ישמעאל בניו יעשו רע, ב', פו"מ כבר התחיל להרגיל עצמו בדברים מושכי עון לא כן ישמעאל דכשר הי' אז, ג' דין של מטה חמור משל מעלה, כמו דלמעלה דנין מכ' ולמטה מי"ג כן למעלה דנין באשר הוא שם ולמטה פ"ש סופם, והטעם כ' בעיון, יעקב ר"ה דט"ז דקמי שמי' גליא ויכולין להמיתו באותו זמן שיחטא, לא כן בב"ד של מטה אולי ילסטם בלא עדים והתראה, (ועי' ערבי נחל פ' ראה וש"ך פ' תצא), ד'. כ' בספר מרגיגתא דר"ב סו"פ בראשית דעבירות בין אדם לחבירו חמור מבין אדם למקום. וסו"מ מוכן ללסטם, אבל בישמעאל מה שהמית ישראל בצמא כבר נגזר גזירה ורק העכו"ם הי' להם למשוך ידם מזה בבחירתם אבל עכ"פ הגזירה הי' מתקיים אף בלא הם לכן ל"ה רק כעבירות בינו למקום, הי, כ' המפו' היכי דבא מטיפה כשירה כמו ישמעאל מאברהם דנין כפי מעשיו, אבל סו"מ שבא מטיפה פסולה מיפ"ת כפרש"י בסמיכות נידן ע"ש סופו, ולכן לא רצה יעקב לברכם דסבר דבאו מטיפה פסולה, וכשהראה לו שטר אירוסין וכתובה שבאו מטיפה כשרה, לכן דן לפי מעשיהם של עכשיו וברכם:

ובס' נפלאות היהודי בקונ' בית צדיקים הביא דבגיטין ד"צ ע"א בש"א לא יגרש אא"כ מצא ערות דבר ובה"א אפי' הקדיחה תבשילו, דלכאו"ק על ב"ה דהי' עניו כמעשה דשבת דל"א, ואמרו על הלל שהי' עניו שפל וסבלן, ובגיטין דנ"ו ענותנותו פרש"י סבלנותו, ואיך בשביל קדיחת תבשיל יגרש, אך הכוונה כמ"ש בברכות י"ז אין פרץ ואין צוחה ברחובותינו שלא יהי' בן המקדיח תבשילו ברבים, וגם בגיטין הכוונה על אשה שמגדלת בני' בדרך רע מחויב לגרשה, והוא ע"ד חז"ל לא תבשל בקדירה כו', ולפי"ז י"ל דיעקב ידע דיוסף צדיק עכ"ז בראותו שאינם ראוים לברכה חשב שאמם מגדלת אותם בדרך רע והא דלא גירשה יוסף דסובר כב"ש דבעי שימצא ע"ד לכן הראה כתובה ומזה ראי' דלאו דוקא בע"ד מגרשין, דאל"כ למ"ל כתובה כלל, א"ו דסובר אפי' בשביל שהקדיחה תבשילו מגרשין, ואם לא גירשה ודאי בנים צדיקים:

ובחידושי הרי"מ אה"ע סי' קי"ט אות ז' הביא קושיא מבנו הרה"ג ר' אברהם מרדכי ז"ל לב"ש דלא יגרש רק בערות דבר א"כ למה תקנו כתובה שלא יהי' קלה בעיניו לגרשה, הא בלא"ה אין מגרשין רק בערות דבר ע"ש, ועי' בקובץ כנסת חכמי ישראל סי' רכ"ז בזה:

ובהמאסף היו"ל בירושלים שנת תרע"ג סי' פ"ו הק' למה דוקא שטר אירוסין הא בג' דרכים אשה נקנית, וי"ל דק' דאבות הי' מקיימין התורה, איך קיימו קידושין בלא עדים, דמקדש בלא עדים א"ח לקידושין אפי' שניהם מודים בקידושין דס"ה ועדי כשרים ל"ה

להם, אפי' הגרים לא כשרי דהא צריך ב"ד, ורק י"ל שהיו יכולים לקדש בשטר אירוסין, דהדין כתב בכת"י ואין עליו עדים דכשר הגט ואתקיש הוי' ליציאה ושפיר הראה רק שטר אירוסין ע"ש, ובשו"ת שס אריה יו"ד סי' מ"ג:

פסוק י

ועיני ישראל כבדו מזוקן ל"י לראות עי' בספורנו, ובבינה לעתים דרוש ז' כ' הכוונה הכפל שגברה כ"כ החולשא בכח ראיתו שלא בלבד מצד עצמם חסר ראי' הטבעיית אלא גם באופן אחר בבתי עינים לא הועיל לו וכמו בפ"ד מעירובין בר"ג שכבר הייתי מסתכל בשפופרת של קנה חלול והיינו בתוך התחום ע"ש:

פסוק יא

ראות פניך לא פללתי והראה אלקים גם זרעך, וכ' בשם הר"ר העשיל ז"ל עפמ"ש בשבת דק"י הבא על א"א פני' מוריקות, ותקנה לזה לשתות כוס עיקרין, וז"ש ראות פניך ר"ל פנים היפות שלך לא פללתי דחששתי שמא ח"ו נכשלת בא"א, אך דילמא שתית כוס של עיקרין, לכן אמר והנה הראה אלקים גם זרעך וראי' דלא חטאת:

פסוק יד

שכל את ידיו, ערש"י ותרגום בהשכל עשה כי ידע כי מנשה הבכור עי' ס' נפלאות מתורת השי"ת פע"ח דיש נפק"מ בין מי שמונח על ראשו יד ימין למי שמונח עליו יד שמאל, וגם ידו העליונה תעשה יותר חיל מידו התחתונה, וכשיעקב רצה ליתן גם נייחא למנשה נתן ימינו על ראש אפרים ואח"כ נתן שמאלו על מנשה נמצא דידו השמאלית הי' על מנשה למעלה וידו הימנית הי' על אפרים למטה, ועשה כן יען כי מנשה הבכור וחלק גם לו דבר של גדולה, ובימי יפתח אז הי' ידי מנשה על עליונה וגברו על אפרים והכו מ"ב אלף כמ"ש בשופטים י"ב וזאת הראה יעקב עתידות, ועי' מה שהבאתי בפ' מסעי (ח"ח י"ד) בשם הגהות מהר"צ חיות, וע' בינה לעתים דרוש ס"ב דרוש ארוך:

פסוק טז

וידגו לרוב ערש"י והוא מסוטה ל"ו מה דגים שבים אין ע"ה שולט כו' ופרש"י כן ברך יעקב למנשה ואפרים, ועי' ענף יוסף על ע"י דק' למה לרש"י להראות מקום זיל קרי ביי רב הוא, וי"ל עפמ"ש במד"ר נשא שרמז יעקב לבנות צלפחד שהי' ה' כמו דגים שנבראו בחמשה ויטלו חלק בארץ לכך א' וידגו לרוב בקרב הארץ, ועוד רמז מי ששמו נו"ן שהוא דג יכנס לא"י יהושע בן נון ע"ש, וא"כ היאך בא ללמוד שאין ע"ה שולט מהאי קרא, לכך בא רש"י לסתור ב' הלימודים דאם תפרש על בנות צלפחד לא ברך רק למנשה דצלפחד ממנשה, ואם על יהושע הי' מאפרים, לכן פרש"י שבירך לאפרים ומנשה וא"א לפרש רק מה שהברכה שייך לשניהם יחדיו, וע"כ דלא שלטא בהו עינא בישא עש"ה.

והגר"א מווילנא ז"ל בס' אדרת אלי' פ' ראה הביא, שקשה הלא בכל הפקודים לא תמצאו יותר משאר שבטים כשנפקדו במדבר ובערבות מואב, וי"ל דברכת יעקב ל"ה רק על זמן כניסתם לארץ כמ"ש בקרב הארץ, ובאמת בהכנסתם לארץ בשבע שנים שכבשו אז חלה ברכת יעקב לכן כ' ביהושע (י"ז י"ד) וידברו בני יוסף אל יהושע מדוע נתת לי גורל אחד ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני ה', כלומר עד שנכבשה הארץ, והשיבם יהושע לך היערה כו', וכמ"ש בב"ב דקמ"ח משום טפלא או ע"ה כי בזמן מעט נתרבו מאד ע"ש ופח"ח. ובדרך זה י"ל דבתרגום אי' יסגון בגו "בני אנשא" על ארעא, וצ"ב דשם בגמ' אי' א"ל והושע לכו והתחבאו עצמכם ביערים שלא תשלוט ע"ה אמרו לי' אנן מזרעא דיוסף דלא שלטא ע"ה כו' ולפי"ז בני יוסף ל"ל להתחבאות ויוכלו להיות בקרב הארץ' במקום אנשים וז"ש התרגום בגו אנשא בריש גלי בתוך יושבי הארץ:

פסוק כב

שכם א'. פרש"י חלק בכורה מיד אמורי זה עשו, וצ"ב איך שייך כאן חלק בכורה למה שנתן ליוסף ב' חלקים בא"י, ובס' מאמר מרדכי כ' ע"פ גמ' ב"ב קכ"ג מה ראה יעקב שנטל כו' מה ראה ובחללי יצועי כ'. אך עדיין ק' הא קיי"ל לא יוכל לבכר ואי' לא תהוי עבורי אחסנתא אפי' מברא בישא לטבא, וי"ל דברש"י תולדות (כ"ה כ"ו) בדין אוחז שיעקב נוצר מטפה ראשונה משל לשפופרת כו', ואי' במד' ותוס' ב"ב שם דתאומה נולדה עם כל שבט, ויעקב קרא לראובן ראשית אוני כלו' שנולד מטעה ראשונה שלו, וילפי' מזה דלא ראה קרי, וא"כ אותה תאומה פטרה רחם אמה ואח"כ ראובן כי הנכנס ראשון יצא אחרון, וז"ש ואני נתתי שכם א' זה בכורה, וא"ת וכי בידי ליקח מראובן, ואמר כי בפטר רחם תלה רחמנא ולא ביצירה, א"כ להא מילתא ראובן לאו בכור וראי' אשר לקחתי מיד האמורי הבכורה זה עשו ואי אזלי' בתר בכור ליצירה גם אני הייתי בכור מהדין ולא הייתי צריך ליקח אותו מעשו, וע"כ שאין זה בכור, וע"כ גם אנכי נותן לך חלק בכורה. וע"ש במהרש"א ובסוטה י"ג ב', ומ"ש לקמן (נ' י"ט) בשם פתחי שערים. ובס' ברית שלום ראיתי עפמ"ש במד' מ"ט קברו ליוסף בשכם, משכם גנבוהו לשכם החזירוהו ובב"ק ע"ט א', גנב שור ושה מבית בעלי' אינו חייב בכפל, ורז"ל דרשו כי יגנוב איש שור זה יוסף, וז"ש ואני נתתי לך שכם, כדי שיהי' לשבטים דין דגנבו מבית בעלים ופטור מכפל ר"ל שלא יתחייבו עונש בכפליים והיינו באחד על אחיך רמז בזה שיהי' עונש על אחיך רק פעם א' ולא כפל. והח"ס בתו"מ כ', דק' דאז הי' א"י ראוי ואין בכור יורש בראוי, רק הרשב"ם בפי"נ כ' בשם ר"ח דבכור בן בכור נוטל בראוי כבמוחזק ויעקב שקנה בכורה מעשו והי' ראובן בכור בן בכור היה נוטל גם בראוי, מיהו י"ל דבכה"ג

ליכא לאו דל"י לבכר דדוקא במה שהקנו לו משמים אינו רשאי לבכר, ולא מה שקנה ויעקב קנה מעשו. אין איסור להעביר. וא"כ יעקב שרק לענין חלק בארץ נתן ליוסף חלק בכורה ויכול ליתן, וז"ש ואני נתתי שכם א' חלק בכורה והטעם אשר לקחתי מיד אמורי ע"ש. והנה אף דאי' בע"ז נ"ג ב' דא"י מוחזקת היינו נגד שאר אוה"ע, אבל עדיין מחוסר גובייגא דומי' דמלוה בודאי נגד כל העולם נקרא המלוה מוחזק ואפ"ה לענין בכור מקרי ראוי, ואע"ג שבב"ב קי"ט אי' דגם לחלק בכורה א"י מוחזקת היינו דור שבא לא"י. וע"ע בס' נפלאות מתהשי"ת פי"ד. ומרש"י כאן ע"ע בשו"ת חת"ס יו"ד סי' רכ"ו:

בחרבי ובקשתי. פרש"י חכמתי ותפלתי, ובתרגום בצלותי ובעותי, וכ"ה בב"ב קכ"ג וע' במהרש"א. וביערות דבש ח"א דרוש י"ב כ' עפמ"ש בפ' המדיר ע"ז ב', כשמת ריב"ל שאל לו רשב"י נראה קשת מימיך א"ל הן, א"ל לאו את בר לואי, וקאמר הגמ' לא היא רק לא לאחזוקי טיבותא לנפשי' אמר כן וק' בעלמא דקשוט הכי לא יאמר אמת, וי"ל דהק' על זכירת ברית בקשת הלא הוא דבר של טבע כשחזרה שמש מול עבים עכורים, והנסיון מורה בשומך נגד קוי השמש צלוחית מלא מים תראה כמו קשת, אבל בזהר יש דיש קשת טבעי, אבל מה שמראה תכלת לגמרי הוא קשת של ברית כי תכלת מל' כליון, ורשב"י כוונתו על קשת ממין השני, וריב"ל השיבו סתם וכוונתו לקשת הטבעי ולא כזב, וע"ש עוד בהספדו על שאול ויהונתן (ש"ב א' י"ח) ללמד בנ"י קשת ה"ה כתובה על ס' הישר להבחין בין קשת לקשת דבחייהם לא נראה קשת ממין הב' אבל במותם צריך ללמוד להבחין, וכתובה על ס' הישר שפירושה ספר בראשית נא את קשתי נתתי בענן וע"כ אין הכוונה על קשת הטבעי רק ילמדו להבחין למען דעת לשוב בתשובה. ועי' בס' תורת העולה להרמ"א ז"ל ח"ב פ"ד מזה. ובספר הברית מאמר י' פרק י"ב אריכות גדול. קחהו משם:

עוד כ' שם דיש ב' כלי זיין ישמעאל ירש מאברהם קשת רובה קשת, ויצחק ביקש להוריש לעשו ג"כ מלחמת קשת וא"ל שא נא תליך וקשתך, ויעקב הקדימו ויצחק אמר רק על חרבך תחי' בעשו, ולכן נשא עשו מחלת בת ישמעאל כדי שיהי' לו שניהם ואין זרעו של עשו נופל רק ביד זרעו של רחל כי זכות בני עשו מתמנע שהי' בת מלך ורצתה להיות פלגש לעשו ולהיות בבית אברהם ויצחק ואין ה' מקפח שכר בריה ויצא ממנה ראשית גוים עמלק, ורחל עשתה יותר שהי' עקרת הבית ומחלה כבודה ונעשית פלגש והניחה ללאה להיות גבירה לכך זרעה כובשים לעשו, אמנם נצחון שאר עכו"ם ביד יהודה כי ירש מיעקב והוא ראש הלוחמים, וז"ש דוד עד עתה שהי' שאול מזרע רחל להם החרב כי הם בכחם ירשו לעשו והיו לוחמים בחרב. אבל עכשיו שמת שאול ואין לבני יהודה

ממשלה בחרב שזה טכסיסו של עשו, ורק קשת כי ליהודה נתן קשת ואמר ללמד בנ"י קשת עש"ה, ובספרו נפש יהונתן פלפול גדול בכאן:
וע"ד מהרש"א ב"ב קכ"ג שהק' על רש"י שכ' על בחרבי בחכמתי דהוא דלא כב"ר וגמ' כ' בס' מדרש פנחס מהרה"ק ר"פ מקאריץ ז"ל באות ו' שדברי רש"י מיוסדים על זהר בסוף חקת אר"ש כו' אלא סדורא בעלמא כו' עד כי ידע שמי ע"ש נמצא עיקר התפלה כשהוא בחכמה ע"ש. וזקיני ז"ל בחידושי הרר"ד על פסחים נדפס הספד על מחו' הגה"ק מראדזמין ז"ל דמי ידע להתכוון בתפלה רק הצדיק פותח שטר וימשוך עמו כל התפלות, וכמו ששרה שנפקדה עמה כל העקרות, וזה"פ ללמד בנ"י קשת כי אחר מות צדיקים האלה אמר שצריך כאו"א ללמוד ענין תפלה וכוונותי', דעכשיו אם אינם רצוים בכוונה לא יעלו למרום, אן להם תפלת הצדיקים שיטלו עמם, וקשת שנקרא תפלה הרי הוא כתובה על ספר הישר ס' בראשית שקשת לשון תפלה כמ"ש בגמ' ותרגום ע"ש אריכות: בתרגום ירושלמי יהבת לך חולק חד יתיר על אחך לבושיה דאדם קדמאה וכו', וכתב לי אחי הרה"ג ר' שלמה וואלף נ"י דא"ש בזה, דאיך אחי יוסף הצדיקים התקנאו בו בדבר קטן ככתונת הפסים, ולהתרגום היה באמת דבר יקר מאד. אולם בש"ס דילן במגילה דט"ז פריך אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק יכשל בו זרעו, ולתרגום ל"ק דהתם שאני דקנאתם היה מה שנתן לו כתונת אדה"ר דבר יקר:

פרק מט

פסוק א

האספו רש"י ביקש לגלות הקץ ונסתלקה שכינה התחיל דברים אחרים, וצ"ב וכי משום שנסתלקה השכינה התחיל להוכיח לבניו. ובס' תולדות יעקב כ' ע"פ גמ' יומא ד"ט ע"ב ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קצם אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם, ויעקב ביקש לגלות הקץ וראה שנסתלקה שכינה שלא לגלות, ואמר אין זה רק משום שלא גילו עונם לכך פתח ואמר ראובן כו'. וגילה עונם ועי"כ יוכל לגלות קצם. ובשם הגר"ש מאסטריפאלי ז"ל ראיתי לפרש המד' אמר יעקב בני שמא יש פסול בכם פתחו ואמרו שמע ישראל, דהק' המפו' למה הי' רק רד"ו שנה במצרים, ותי' דאחי יוסף פגמו בשם ה' כשמכרו ליוסף שהצטרפו השכינה, ושמו אהי"ה ומספרו כ"א וי' פעמים. כ"א ר"י, וא"ש הפ' (שמות ג') וירא ה' כי סר לראות, דמ"ר סבר דפגמו בשם הוי' שמספרו כ"ו וי' פעמים כ"ו טולה כמנין ס"ר, וא"כ לא הגיע עדיין זמן גאולה, וא"ל ה', אהיה אשר אהיה שמי וכבר הגיע זמן גאולה, אך יעקב ידע שלא פגמו רק בשם אהיה אך זאת לא ידע שהצטרפו השכינה עמהם, ולא הי' רק ט' ומהצורך שיגלו רק קפ"ט שנים כי ט' פעמים

כ"א מנין קפ"ט, ובשנת ק"צ יהי' הגאולה, וז"פ המד' בקש לגלות הק"ץ ר"ל שבזמן ק"ץ יהי' הגאולה, ונתן המד' טעם שנסתלקה ממנו השכינה ר"ל שנעלם מיעקב כי בנ"י צרפו השכינה עמהם, וכשראה שלא יהי' אז הגאולה, חרד יעקב ואמר שמא יש פסול בכם ר"ל שמא עשיתם עוד עון אחר חוץ ממכירת יוסף, לזה ענו שמע כו' ר"ל ה' אלקים ה' אחד, מפני שהצטרפו אותו במכירת יוסף, וא"כ מספרו הוא עשרה, ע"כ לא נשלם זמן הגלות בשנת ק"צ כי אם רד"ו. וע"ע בס' צל"ח על פסחים דנ"ו, ובישועות יעקב או"ח סי' תק"ס סק"ב, ובקובץ דרושים חוברת ה' סי' כ"ג אריכות בזה:

האספו ואגידה. אעלה מה ששמעתי וראיתי בהרבה ספרים בעניני אגודה ואחדות עם הרבה הוספות ורעיונות ממני המלקט והמחבר:

האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים. ראה שבאחרית הימים יהי' מצב ישראל רע ומר ואמר ואגידה לכם אעשה לכם אגודה ואחדות, ועי"כ ועל פי דרך התורה יהי' לכם קיום, דישראל נמשלו למרגליות כמ"ש בגמ' מרגליות טובה אחת יש בכם כו' ומרגליות יתאחדו רק ע"י חוט הפנימי, כן ישראל אינם מתקיימים רק ע"י פנימיותם הוא התורה, הוא הקשר, וקב"ה וישראל ואורייתא חד הוא. וע' בשפת אמת ויחי תרס"ה בזה דברים אמתים. וכ' במג"א (ג' ח') ישנו עם אחד מפוזר ומפורד המן אמר, כי "שינו" את העם אחד והמה מפוזרים זה מזה, ואמרה אסתר לך כנוס את כל היהודים, שיהי' לאגודה אחת ולא ישלטו בהם כל אומה ולשון ועי' יע"ד ח"א דרוש ג' מ"ש בזה ודברי' מתוקים. ובפ' לך (י"ג ח') כ' אל תהיה מריבה ביני ובינך תהי לשון נקבה, כי פרה ורבה ע"י מחלוקת וביבמות ס"ה גדול השלום אפי' ישראל עובדי ע"ז אין שולט בהם מאומה וכמו חבילה של תבן שכל קש רפה מאד רק כשיקשר אותם ביחד חזקים, כן כשיתקשרו יחד עם ישראל, ועי' מדרש תנחומא שכ"כ בפ' נצבים סוף אות א':

וכ' אל תפרוש עצמך מן הצבור צבו"ר ר"ת צדיקים ב"ינונים ו"ר'שעים, כינוס וחיבור יוכל להיות אף אם רשעים בתוכם, דחלבנה ג"כ הי' מסמני קטרת, וכמ"ש חז"ל חבור עצבים אפרים הנח לו, אף דהיו עובדי ע"ז, מ"מ כשיש חיבור ביניהם הנח לו לא יוכל לשלוט בהם רע, אבל כל זה אם הצדיקים עומדים בראש, ואחריהם ילכו הבינונים ובעקבותיהם יצאו גם הרשעים, מצבור כזה אין אתה רשאי לפרוש אבל אם עיזי מסגי ברישא ואחריהם בחבלי שוא ימשכו הבינונים, ואחריהם מתי מספר צדיקים, אגודה כזה אינו חיבור, ורק נותנת יד לפושעים. וביבמות י"ד כ' בנים אתם לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות וכ"כ בעמוס ס' ואגודתו על ארץ יסדה, דמצינו ישראל נקראו בנים ועבדים, ובזמן שהם באגודה א' ואהבה ואחדות ביניהם נקראו בנים, אבל כשיש פירוד נקראו עבדים, שעבד

זר מחבירו, וז"ש בנים אתם. רק אם לא תתגודדו, אם לא תעשו אגודות אגודות, וכן כ בפ' ברכה (ל"ג ה') ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל, הגם שיהי' דור דעה אעפ"כ נקרא מלך רק כשיאספו יחד ישראל ולא כשהם בפירוד, וע"ש ברש"י: ובשבת דל"א בנכרי שבא לפני שמאי שיגיירנו פ"מ שילמדו כל התורה כשעומד על רגל אחד, ודחפו באמת הבנין, והלל קבלו וא"ל מה דעלך סני לחברך לא תעבד זה כל התורה, ואידך פירושא זיל גמור וקשה זה ניחא חלק מצות שבין אדם לחבירו. אבל מצות שבינו למקום לא נכנסו בסוג מה דעלך הני כו' ועו"ק ח"ש ואידך פירושא זיל גמור הא אם צריך לגמור שוב צריך זמן רב ולא יהי' על רגל א', וי"ל דהשל"ה כ' דרמ"ח מ"פ כנגד רמ"ח אברים, ושס"ה ל"ת נגד שס"ה גידים ולא נקרא אדם שלם עד שמקיים הכל, ואם חסר א' מהם נקרא מחוסר אבר. ויוצרך לבוא בגלגול עד שיתקן כל המ"ע ול"ת, ועמ"ש בפ' בראשית (א' כ') וקשה הלא יש הרבה מצות שא"א לכל אדם לקיים כלל אף אם ירצה, כמו מצות מילה ופה"ב לחי שאין לו בן, ויש מצות השייכים רק לכהנים, ויש מצות התלוים בארץ, ויש נוהגים רק בביהמ"ק והתירוץ דאם לומד דיניהם נחשב הלימוד כמעשה כמ"ש במנחות ק"י כל העוסק בתורת העולה כאלו הקריב עולה. ועוד תירצו שע"י שיקיים מצות ואהבת לרעך כמוך ויקשר עצמו לכלל ישראל, עי"ז נחשבו כל ישראל לאיש וגוף אחד, ואם נמצא איש אף בסוף העולם שמקיים אותה המצוה הוא כמו שקים כל אחד. ועי' באוה"ח פקודי (ל"ט ל"ב) בזה, וזה י"ל כוונת הגר שרצה ללמוד כל התורה שלא יוצרך לבוא בגלגול ורק על רגל א' בעולם אחד וע"ז השיב הלל ב' עצות, א', מה דעלך סני כו' שיתקשר עם הכלל, וכל המצות שיקיימו ישראל יחשבו כאלו קיים הוא, ב', ואידך פירושא כו' פי' עצה שני' שילמוד ויחשב כמעשה שקיים כל התורה:

והנה בכל א' מהעצות יש חסרון ורק בהצרפם יחד יתוקן הכל, דאם ילמוד ואם יטעה בלימודו לא יוכל להחשב למעשה וקיום המצוה, כי הלימוד לא עדיף מאם הי' עושה בפועל המצוה בטעות שלא יצא, אבל אי יקשר עצמו עם כלל ישראל, אף אם הוא יטעה לא אלמן ישראל וימצאו הרבה שיקיימו המצוה כהוגן. וגם אי לא ילמוד רק ירצה לסמוך עצמו על כלל ישראל ג"כ עדיין לא הועיל. דנמצאו הרבה מצות התלוים בבנין ביהמ"ק, ועכשיו אין גם אחד שיוכל לקיים, וע"כ ההכרח בזה ללמוד דיניהם והוה כאלו עשה בפועל. ולכן מי שירצה להיות אדם שלם צריך לקיים שניהם ללמוד כל תרי"ג מצות, ושיהי' לו אהבת ישראל, וכדי לבוא לב' דברים האלו העצה לעשות אגודה ולהתחבר יחד ת"ח ובעה"ב, וללמוד בחבורה אחת. ועי"ז יקיימו לימוד תוה"ק וע"י התחברם יתקשרו להיות נחשבים לאיש אחד, וכמ"ש בברכות ס"ג ב', שאין התורה נקנית רק בחבורה.

וכמו בבית מסחר ע"י חברות חמות מהרבה שותפים "אקציענגעזעלשאפט" כל אחד אף שיש לו רק מעט יוכל לומר בית מסחר שלי, כן חברה שלומדים יחד כאו"א בית המסחר של התורה הוא שלו. ובתענית ד"ז א' כ', הלא כה דברי כאש נאם ה', מה אש אינו דולק יחידי כן ד"ת וכו'. וז"ש הלל מה דעלך סני כו' לקשור עם כלל ישראל, ואף דיש בזה גם חסרון כנ"ל דיש מצות שגם כל ישראל אינם יכולים לקיים כמו בנין ביהמ"ק, ע"ז אמר ואידך פירושא זיל גמור, אלה המצות אינם רק מעט ותוכל ללמוד על רגל א' היינו בזמן מועט, וא"ש הכל:

ובזה יש לפרש ביומא כ"ב ב' כ' והי' מספר בנ"י וכ' אשר לא ימד ולא יספר. כאן בזמן שעושים רצונו של מקום וכאן באין עושים רש"מ, והק' ההרש"א הלא ברגע א' יכולים לעשות תשובה, והיאך יוכלו ברגע להתהפך מיש מספר לאין מספר. ב', לשון עושים "רצונו ש"מ" הול"ל שמקיים המצות, וגם אחז"ל בזמן שעושים רש"מ נקראים בנים, ובאין עושים רש"מ נקראו עבדים, ותמוה דגם עבד צריך לעשות רצון אדוניו, וי"ל כי רצון אמתו של ה' שילמדו ויהי' בחבורה וכמש"ל ובמכות ד"י ע"א חרב אל הבדים ונואלו כו' ואעפ"כ אם לומדים כל אחד ואחד לבדו ג"כ מקיים מצות המקום, אבל אין זה רצון ה' אמתי ועבד אף שמוכרח לקיים מצות אדונו, אבל רק מה שמוכרח לזה אבל מה שאינו מצווה אף שיודע שרצון בעלים הוא אינו משתדל לעשות רצון אדונו. אבל הבן ישתדל בכל כחו למלאות רצון אביו וא"ש בזמן כאין עושין רש"מ, היינו שאין עושין רצון האמתי, אז יש מספר היינו להזכיות. וכאו"א נוטל שכר שלו אבל כשעושין רש"מ האמתי אז אין מספר לזכיות וכאו"א ניטל שכר כולם ולזה אין מספר דהוא נוטל שכר אף על מצות שלא עשה הוא רק חברי', והוא להיפך מן אקציענגעזעלשאפט, שם כל מה שימרבו שותפים יפול על כאו"א פחות ריוח, אבל כאן כל מה שיתוספו שותפים להחברה יתרבה חלק כאו"א:

וג"כ נוהגין לעשות סעודה לסיום מסכת וכמ"ש אביי בשבת קי"ט א' דכי שלים מסכתא עביד יומא טבא לרבנן, וע' רמ"א יו"ד סי' רמ"ו סכ"ו, וישש סו"פ מרובה ושו"ת חות יאיר סי' ע' ובש"ך שם סקכ"ז. והשייכות הסעודה לסיום י"ל עפ"מ שמספרים שהגאון ר' עזריאל הרב מלובלין הנקרא ראש הברזל, שאל להרה"ק החוזה מלובלין ז"ל למה אצל חסידים התחברות בשתיית י"ש ומשקה, ואצל מתנגדים בדברי תורה ופלפול, והשיב לו דיש ראי' מגמ' דע"י אכילה ושתי' יש יותר התקרבות מע"י תורה, דבחגיגה ט"ו ב', אי' ור"מ איך למד תורה מאחר, ומשני תוכו אכל וקליפתו זרק, ולא נתחבר לו פ"י ליחוד. וחז"ל אסרו פתם ושמנם משום יינם ויינם משום בנותיהם, הרי דע"י אכילה

יש יותר התקרבות. ולכן עושים סעודה אז נעשה קשר אחד בין לשיטת המתנגדים ובין להחסידים, שלמדו יחד ואכלו ושתו יחד, ועי"ז נשלם כל התרי"ג מצית:

והנה הרבה פעמים אמרתי ודרשתי בפומבי אודות הרעיון להתחבר ב"אגודת ישראל" ורבים ישאלו:

אם הדבר נחוץ כ"כ מדוע לא עשו כן בדורות הראשונים, והרי יסוד מהמסורה שלא להחזיק עצמינו לחכמים מהם ואם הראשונים כמלאכים כו', וגם יטענו כי כל חדש אסור מה"ת, אנו לילך בדרכי אבותינו שלא ידעו כלל מאגודה, והי' יר"ש וחינכו בניהם בדרך התורה. אולם יש תירוץ מספיק על זה:

כי מקודם הי' העם שומעים להרבנים הגדולים גאוני וצדיקי הזמן, אבל עכשיו חיים אנו בזמן שחדל כח האישיות הפרטית וסר כח המשמעת ליחידי הדור. ואף לא מכל, אך זה רק יוצא מן הכלל. ורק מקומה ירשו ההסתדריות ואורגניזציות, ואין אני אומר שאין אצלינו אישים גדולים שיכולת להם להשפיע על כולם, יש ויש ב"ה הרבה כאלה, אבל הדבר תלוי באשמת העם, ובפרט מעת מלחמת העולם. התחילה ליטול חלק בראש, האורגנזציות השונות. לכן גם החרדים צריכים להתארגן אף שלא עשו כן קדמונינו, לפי שלא הי' צריכים לזה. ומצינו דבר זה בראשית ימי תולדותינו בחיי הדת, שמשה רבינו שאמרו עלי' במקום "שבעים וחד קאי'" כשהי' העם מתאוננים נאמר לו:

אספה לי שבעים איש מזקנ"י, ונשאו אתך במשא העם, ומשה מסר ליהושע, ויהושע לזקנים ולנביאים, והם לאנשי כנסת הגדולה' ומה שהי' מקודם בכח יחיד נמסר אח"כ לרבים, לכנה"ג קבוץ חכמים מאורגנים, כי ראו שהעת נצרך לזה:

ואסיים בדברי ישעי' (מ"ד, ה') זה יאמר לה' אני, וזה יכתב ידו לה' וזה נקרא בשם יעקב. כי ישנם המוסרים עצמם בלב ונפש לטובת האגודה, ועליהם נאמר "זה יאמר לה' אני", וישנם המסתפקים במה שיבואו בכתובים עם הועד של אגודת ישראל ויש לו מו"מ עמהם על אלה נאמר זה יכתב ידו לה' ", וישנם אשר רק מסתפקים בהשם חבר לבד שהוא שייך לחברת אגודת ישראל על אלה נאמר ובשם יעקב יקרא. וראיתי בשם גדול אחד מרוסיא ששאלו אותו עמ"ש ואלה שמות בנ"י הבאים מצרימה, מדוע לא נאמר ואלה בנ"י מה הלשון ואלה שמות הכי שמותם לבד באו? והשיב עפ"מ כי בכל ערי המחוז יש בית הסוהר בעד בעה"ב שחטאו ועברו באי נקיון בביתם, ולא יושיבו אותם ביחד עם גנבים ושודדים, והפקח כשנענש לישב בביה"ס נותן מתנה לשר בית הסהר, וכותב שמו בהפר הרשימות אנשים שיש שם, שבעה"ב כב"פ נכנס לביה"ס ביום זה וביום זה יצא וכל העת יושב בבית השר, ומתענג על רוב שלום וטובה, ונמצא שרק

שמו נכתב שם ולא הוא. וגם בגלות הראשין שנכנסו ישראל גלתה לנו תוה"ק סוד גדול, שיוכל להיות שרק שמו יהי' נכתב בגלות והוא יוכל לישב בביתו ולעסוק בתורה כמ"ש חרות על הלוחות אל תקרא חרות אלא חירות שאין לך בן חורין רק מי שעוסק בתורה וז"ש ואלה שמות בנ"י כי רק שמותם בא בגלותם וכן אני אומר בהיפך אפשר להיות חי ששמו יהי' נכתב באגודת ישראל והוא עומד בחוץ ורק בשם יעקב יקרא אך רצוני לקוות שכאו"א יהי' מן אלה שכ' זה יאמר לה' אני בלב ונפש יקשר ברעיון האגודה, ובחידושי אגדה שלי הרביתי חזון בזה בעזה"י אך אין כאן מקומו:

פסוק ג

וראשית אוני. רש"י טפה ראשונה וכו' ועי' אוה"ח איך עבר על לא יוכל לבכר כו' ואי על שחלל יצועי כו' ק' למה נתנה ליוסף ולא לשאר אחיו הגדולים וכו'. ופלא שלא הביא גמ' ב"ב קכ"ג א' מה ראה יעקב שנטל בכורה מראובן ונתנה ליוסף, מה ראה ובחללי יצועי אבי' כ'. אלא מה ראה שנתנה ליוסף משל כו', ובאמת הוא פלוגתא במשנה דקל"ג וקיי"ל כחכמים דאפי' הבן אינו נוהג כשורה אסור להעביר נחלתו, ורק י"ל דבתורת מתנה נתן ליוסף דיוכל לבכר כמ"ש המהרי"ק בשורש ח' ועי' בב"ר חיי שרה סו"פ ס"א דאברהם העביר הבכורה מישמעאל ליצחק דנתן בתורת מתנה. ולפמ"ש הרמב"ן תצא (כ"א ט"ז) דלאחר מיתה ליכא לאו ע"ש א"כ כל הבכורה שהיתה רק עבור חלוקת הארץ ליכא לאו דלא יוכל לבכר, ועי' קצה"ח סי' רפ"א סק"ד מ"ש בזה, ובשו"ת שערי דיעה ח"א סי' קס"א, ובית האוצר אות א' כלל ז', וקהלת יעקב חלק לשון חכמים כלל קל"ח. ובס' שיח שרפי הקודש ח"ד דל"ט הובא בשם הגה"ק מסאכאטשוב ז"ל בעל אבני נזר דבכור אינו נוטל בראוי, ובראובן הבכורה הי' בראוי ואמר דהטעם דאינו נוטל בראוי כבמוחזק משום דבאמת כל בכור אינו בכור בראוי רק במוחזק, דא"א שיהי' טפה ראשונה, רק אנן לא ידעינן רק הוא במוחזק בכור, ואף אם באמת יודע שהוא טפה ראשונה עכ"ז דילמא בחלום ראה, ובאמת אינו בכור רק במוחזק לן, ומשו"ה אינו נוטל בראוי, משא"כ ביעקב שהתורה אמרה שלא ראה קרי מימיו והי' טפה ראשונה שפיר הוי בכור אף בראוי, א"כ נוטל אף בראוי עכ"ל, ועי' כלי חמדה תצא אות ד' ומ"ש בפ' תולדות (כ"ה כ"ו) בענין תאומים מטפה א', ולעיל (מ"ח כ"ב) בשם מאמר מרדכי וחת"ס:

ובשו"ת הרד"ד קמא או"ח סי' נ"ו מזקיני הגאון ובשו"ת מלאסק ז"ל, כ' בב"י או"ח סי' ל"ט, הא דנקט דוקא עד נ' שנה, דל"צ לבדוק התפילין דלא הי' יכול לומר יותר דמהא שאמר הלל אלו משל אבי אמי עכצ"ל שהי' זוכר שלא בדקו התפילין דאל"כ מה ראי' הביא, ובכתובות ד"כ ע"ב האי סהדותא עד שתין שנין מדכרי טפי לא, ומשו"ה בכוון

אמר עד נ' והא דלא אמר פד נ"ט משום דרצה לתפוס העשיריות, ודוגמא לזה מצינו בתנחומא ויחי ביעקב שהי' בן פ' שנה ולא ראה קרי אף שהי' אז פ"ד שנה נקט פ' דרצה לתפוס העשיריות:

יתר שאת. רש"י במלכות עמ"ש בזה דבר נכון בהפלאה כתובות דק"ג ב' ד"ה מאי:

פסוק ד

אז חללת. פרש"י שגרם סילוק השכינה, והק' המפו' איך תלי' בנתינת הבכורה ליוסף, ותו אמאי לא הוכיחו ששכב בפלגשו. וכ' בס' זכרון והודה עפמ"ש בב"ב קכ"ג מה ראה שנטל בכורה, ומק' הא כ' ובחללו כו' אלא מה ראה שנתנה ליוסף ע"ש. וצ"ב כיון דשאלתו הי' על נתינתו ליוסף למה נקט מה ראה שנטל מראובן, וי"ל עפמ"ש בפר"ד דרוש ד' דנשים בכתובה ופלגשים בל"כ וקידושין ולפי דקיי"ל נושא אדם אנוסת אביו כיון דהי' בלא קדושין, ה"ה פלגש אביו מותר כיון דהוא בלא קידושין, וז"ד לדידן דאית לן קידושין, אבל לב"נ דליכא קידושין ותלי' בבעילה, כיון שלקחה חשיבה אשתו וחטא ראובן ע"ש. והא דפריך מה ראה שנתנה ליוסף ק' כיון דעכ"פ צריך ליתן לא' מבני' מסתבר ליתן ליוסף שהוא בכור לכהן אף שאינו בכור לנחלה, וצ"ל דהקו' מפני מה לא נתן לדן או לגד דגם המה בכורים לכהן אך זה יש לדחות דיוסף שהוא בן הגבירה משא"כ אלו המה מפלגש. אך ע"פ הנ"ל דל"ש בב"נ פלגש ולא קראה הכ' כן כ"א לדורות הבאים אבל לב"נ נחשבת כא"א ודאי ק' מאי אולמא דיוסף מגד ודן. ועפי"ז י"ל דזה כוונת הבעל איבעי' דממ"נ שאל לו למה נטל בכורה מראובן דלא חטא כיון דהי' פלגש, וע"כ דדינם כב"נ ול"ש פלגש א"כ ק' למה נתנה ליוסף, ולא לדן וגד, וא"ת דהוי בני פלגש וע"כ דין ישראל להם א"כ לא חטא ראובן ולמה נטל בכורה ממנו, וזה אי חטאו הי' בשכיבת בלהה שייך ממ"נ, אבל לפמ"ש בשבת דנ"ה א' כל האומר ראובן חטא טועה, ולא חטא רק בבלבול יצועי אבי' וסילוק השכינה ע"ש ובמהרש"א ואזדא הממ"נ וחטא ראובן בסילוק שכינה ולהכי נטל מראובן ונתן ליוסף דהוא בכור בן הגבירה דדין ישראל להם והוי פלגשים. וזה המשך הפסוקים דמתחלה הי' ליעקב תירוץ דנטל בכורה מראובן דשכב בבלהה ולהם דין ב"נ ול"ש פלגש, אבל כיון שנתן ליוסף כמ"ש ואני נתתי שכם א' וכפרש"י, וע"כ משום דהיה בן הגבירה, ודן וגד מפלגשים דדין ישראל להם, ולהכי קרא לבני' באמרו ראובן בכורי אתה יתר שאת ר"ל דראוי לך דלא חטאת בבלהה, אבל פחז כמים וחללת יצועי ר"ל שאתה נענש בנטילת הבכורה משום סילוק שכינה.

פסוק ה

שמעון. רש"י א"ת בני השפחות, עש. איתן המזרחי בקו"א, מק' העולם למה לא תי' רש"י מיד א"ת בני השפחות ל"ה מדברים בפני אחיהם, ועשפ"ח, ותי' דידוע דאין אבות לגוי,

ואברהם אמר אמנם בת אבי אבל לא בת אמי, ובת אב מותר לגוי והרן מאם אחרת הי', ואי' פלוגתא אי בני יעקב הי' מותרים לדבר בפני אחיהם הגדולים, ומה תאמר הלא צריך לנהוג כבוד בפני אחיהם, הא לא הי' אחים כ"א מאב והי' מאם אחרת, אך ישׁשכר וזבולון הי' מלאה מאם א' ואב א' ואז אינם רשאים לדבר בפני אחיהם הגדולים, וע"ע בלוית חן. וביערות דבש ת"ב דרוש ה' הביא דהדרש ואת אמך לרבות אחיך הגדול כ' התורה אצל ואת אמך להורות כי מחויב לנהוג כבוד באחיו מאם, כי אלו גרם היזק לאמו בבטן ויציאה הי' נמנע לידתו, וא"כ יש לנהוג כבוד כמו אביו ואמו שאף הוא סיבת לידתו, אמנם אחיו מאב א"צ לנהוג כבוד לכך נאמר הריבוי באם. וא"ש רש"י דק' הך הוכחה מישׁשכר וזבולן קאי ג"כ על בני השפחות, ולהנ"ל ניחא שהם היו מאשה אחרת ואין חיוב לנהוג כבוד אבל ישׁשכר וזבולן שהם מבני לאה וחיוב עליהם לנהוג כבוד באחיהם הגדולים, ויצחק יצא להסכים על יעקב הבכורה ולכך אמר בני אמך, ומזה מורה כי אתה הבכור דאל"כ איך ישׁתחוו לך מה"ת הא אתה חייב בכבודם להיותם בן אם אחת עכ"ל. והוא כמ"ש באיתן המזרחי:

אבל ביו"ד סר"מ סעיף כ"ב אי' דחייב בכיבוד אחיו אפי' מאב והוא מתשובות הרא"ש כלל ט"ו. ובשו"ת שבות יעקב ח"א סי' ע"ו כ' בשם הלק"ט(ח"א סי' קכ"ג) דרק אחיו הגדול הראשון ולא השני, ועי' ברכי יוסף סקי"ז אריכות בזה דהטעם דרק הראשון יורש גדולת אביו, ורק הביא משׁער המצות להאר"י ז"ל שבכל אחים הגדולים חייב בכיבוד, ולא כבל"י שהביא בשם האר"י להיפך, ובשיורי ברכה סקי"ג הביא ס' שביתת יו"ט דרק אחיו הראשון. ומצאתי להברכ"י בשירי שיריים על יו"ד שהביא בשם הלימודי ה' וז"ל ק' ברש"י שלא דברו כו' יספיק גם לבני שפחות, וי"ל כטעם האר"י דכל הבנים לוקחים מטפה קדמאי ולכן חייב לכבד לגדולים ממנו שאלו לקחו כולה לא נוצר הוא, ולפי"ז דוקא מאם א' אבל מב' נשים א"ח לכבד לגדול ולכן לבני השפחות דהי' מאם אחרת ל"ש כיבוד, וזה היפך מרא"ש וש"ע עכ"ל, ואני אומר שטעם האר"י שהגדול לקח חלק רב מההוא רוחא ורוחא דיהיב באיתתא קמא הוא יותר גדול מרוחא דיהיב בתנינא ולכן הנולדים בראשׁונה אף שהם מאם אחרת יש להם מעלה על אשר נולדו מהשני' דרוחא קמא חשוב ויתרון על השני עכ"ל. ומצאתי עוד בשבות יעקב ח"ג סי' ל"ד הביא ראי' מרש"י ורד"ק שמואל א' (כ' כ"ט) כי זבח משפחה לנו והוא צוה לי אחי שפירושו גדול הבית והוא אחי אליאב, הרי מפורש דרק אחיו הגדול הראשון מחויב לכבדו ולכן לא בא דוד אל הלחם עש"ה. ועי' ס' המצות בשורש ב' וברמב"ן שיש פלוגתא אי גם לאחר מיתת אביו ואמו מחויב בכיבוד אחיו, ועי' בד"מ סק"ז, ובשו"ת כנסת יחזקאל סי' כ"ה,

ובפתחי תשובה סקי"ח, ובחתם סופר בליקוטים סי' כ"ט מ"ש בזה. ועי' מה שכתבתי לקמן ויחי (נ' ט"ו):

וע"ע בפת"ת סקי"ט בשם שבו"י דלאחותו הגדולה אינו חייב בכיבוד ורק מדרך ארץ ע"ש, ומדין כיבוד חמי' עי' מדרש תלפיות דרנ"ט, ושואל ומשיב מ"ת ח"א סי' מ"ח ומ"ש בזה בפ' יתרו (י"ח ז') אריכות מש"ע סוס"י ר"מ ומהרבה פוסקים:

ומענין כיבוד עשירים עשו"ת מבי"ט סי' רצ"ב כמה החזיק במעוז בכבוד העשיר המחזיק ביד לומדי תורה. וע' ס' יד נאמן מהרב הספרדי ר' חיים מיראנדה ז"ל על שו"ת ובדף ס"ד הביא על הפ' ויברך את יוסף מכאן אנו למדין שכל אדם הצריך לחבירו ויש לו הנאה ממנו חייב לנהוג בו כבוד כמ"ש בקידושין דל"ג משום כבוד נשיאה ע"ש, לפי שבנו של ריב"ל הי' חתן הנשיא, וארז"ל ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן מכאן שחייב לשאול בשלום מי שיש לו הנאה ממנו ומה בשלום הבהמות בשלום אדם לכ"ש, ועי' בגיטין ל"א רבא ור"נ הוי יתבו כו' רבא צריך לי' וכו' אלמא דכל הצריך מחבירו צריך לנהוג בו כבוד ולדרוש בשלומו, ועי' עירובין פ"ה בוניוס כו' פרש"י עשיר הי' כו' פנו מקום לבן מאתים מנה, וכן בישישכר וזבולון דאקדמי' לזבולון שהי' מחזיק בישישכר ע"ש אריכות. ועי' לקמן (מ"ט י"ג):

פסוק ו

בסודם. רש"י זה מעשה זמרי, והק' הרא"ם פ' קרח דהוא להיפך מגמ' סנהדרי') דק"ט דזה מעשה מרגלים דלא נזכר שם יעקב, ובס' שמע שלמה תי' דרש"י אזיל בכ"מ לפי פשוטו של קרא אף דהוא הפך גמ' כמ"ש הרא"ם בכ"ד והכא כ' על שמעון ולוי ולא על כל שבטים, ולכן פי' על מעשה זמרי, וכ"ה בתנחומא, ועי' מהרש"א מגילה ד"ט. ובס' דברי שלמה כ' כמ"ש בברכות כ"ז ב' בר"ג שהעבירוהו אמרי נוקמי לר"ע לית לי' זכות אבות. אלא לראב"ע מוכח מזה למחלוקת צריך זכות אבות שלא יהי' ביכולת להענישו, ויעקב התפלל שלא יקחו זכותו למחלוקת ויחוסו לדבר עבירה ע"ש. ועי' יערות דבש ח"ג דרוש ה' שכ' על רש"י מעשה זמרי שהביאו המדינית לפני משה כו' דזמרי וסייעתו בודאי לא הביאו מדינית סתם אלא מדינית שנתגיירה כי עלה על דעתם שמותרת שכבר נתגיירה וקבלה דת ישראל, ורק שמשה וב"ד שעמו אמרו שאין זו גיורת שנתגיירה לשם אישות ולא לש"ש, ושאלו בת יתרו כו' והם סתרו בעצמם את מעשיהם שעשו בפועל הפך זה, שהרגו העיר שכם אף שקבלו אמונת יעקב ומלו עצמם, רק שהי' שלא לשם שמים רק בשביל שנתנו עיניהם בבנות ישראל, וא"כ בזה שהרגו שכם גלו דעתם שגירות לשם אישות אינו גירות, וא"כ גם המדינית אסורה, וז"ש בסודם כו' מעשה זמרי שמשה

אמת שגירות לשם אישות אינו גירות, וראי' כי באפם הרגו איש זה שכם, ובקהלם כו' זה קרח דהטעם דרצו להרוג את יוסף אי' שראו בנבואה שמיוסף יעמוד יהושע ויטול גדולת משה וזה הרע להם בחשבם שאם ירשו בני משה גדולתו אז יגן זכות משה ולא יחרב ביהמ"ק ולא ילכו לגולה ורצו להרוג יוסף דזה לכבוד משה וישראל, אולם אם כן הוא ברצונם עקרו שור זה יוסף ורק לטובת משה, וא"כ איך נקהלו בעדת קרח לחלוק על משה והוא תרתי דסתרי:

פסוק ז

אחלקם ערש"י ראיתי בזה עפמ"ש במשלי י"א, תחנונים ידבר רש כי הנצרך לבריות נעשה סבלן ונכנע, דאם ינהוג בכעס שום אדם לא ישגיח עליו, וכשראה יעקב ששמעון ולוי כעסנים, אמר שיהי' נצרכים לבריות, ושבט לוי יהי' כהנים ולוים ויחזרו על הגרנות ויחיו רק מידי אדם, ואם יהי' כעסן לא יניחו על פתח ביתם, ולשמעון אמר שיהי' מלמדים ועניים מחזרים על הפתחים, ואם יהי' כעסן שום אדם לא יניחו על פתח ביתו, וכן לא הקפדן מלמד, ועל ידי זה יוכרחו להשליך הכעס ויהי' סבלנים:

ועי' בס' פתחי שערים בשו"ת סי' י"ז שנשאל מה שתקנו בכמה מקומות שמוסרין כתב מע"ש למי שקורין אותו לעלות לס"ת והשיב דלא שפיר עבדו, דא"כ הי' לראשונים לתקן זה כדי שאם יקרא ק"ש או שמ"ע לא יהי' שום מיחש לפגמא, וכמבואר באה"ע דבגט כותבין שם שעולה לס"ת דמנהג לקרות בשם והטעם בזה ע"פ רש"י וגמ' סנהדרין דק"ט שביקש יעקב שלא להזכיר שמו אבל על הדוכן הוזכר, מבואר שיש איזה זכרון טוב לאדם שמייחס שמו על דבר מצוה, וכן על התורה טוב שיהי' זכרון לאדם לקרות אותו בשמו ושם אביו, וכן בדגלים ואבני חשן ואפוד משמע שיש לחוש לאדם להזכיר שמו אע"ג דקמי' שמיא גליא:

פסוק ח

רש"י התחיל יהודה נסוג לאחוריו, אחי הרה"ג ר' שלמה זאב מלאדז נ"י, כתב לי, אהא דפ' וישב (ל"ח א') שהורידוהו ליהודה מגדולתו אתה אמרת למכרו ע"ש, לכאו' אמאי תלאו כל החוב ביהודה, וי"ל דהי' אז עשרה אחים, ד' בני השפחות היו אוהבים של יוסף שחם על כבודם שלא לקרותם בני השפחות, גם לא איכפת להם מי ימלוך, דלהם בודאי לא תגיע המלוכה, ובודאי אמרו לזכות, גם ראובן אמר אל תשפכו דם, ונשארו רק ה' שאמרו חייב, ובד"נ מחצה על מחצה זכאי ולכן לא הרגו אותו, רק נשאר כהכרעת ראובן להשליכו לבור, ואח"כ כשהלך ראובן לשקו ולתעניתו או לשמש את אביו אף שנשאר עוד ה' לחוב אעפ"כ בד"נ ע"פ א' אין מכריעין לחוב וצריך ב', לכן בא יהודה שהוא היה השונא הגדול מכולם שקינא על המלוכה ואמר מה בצע כיון דאין אנו יכולים לדונו

בד"נ, נעשה ממנו ד"מ ונמכרנו ולקחת בצע ממון, ובד"מ יחיד מכריע לחוב לכן הוא היה הגורם במכירה, ולכן כשהוכיח יעקב לשמעון ולוי נסוג והודה אחור, אבל יעקב מפייסו כי אתה יודוך אחיך כיון שכל אחיו היו רוצים שהוא ימלוך, א"כ הוא הבעל דבר. ומותר לאדם לעשות נגד שונאו כפי יכולתו, ועביד אינש דינא לנפשי':

פסוק ט

עלית. ערש"י ורשב"ם, ותוס' סנהדרין ד"ו ע"ב ד"ה אלא, ובחזקוני, ומהרש"א ומהר"ם שיף בזה:

פסוק י

לא יסור שבט מיהודה, עי' סנהדרין ד"ה א' ובמהרש"א, וע"ע ביומא כ"ו א' ובתד"ה יהודה, שהק' אמאי לא הביא מכאן לא יסור וכו' ובמהרש"א הק' מדוד בסנהדרין דצ"ג, ועירובין נ"ג, וה' עמו שהלכה כמותו בכ"מ, ותי' דמלך שאני, ועי' בהגהות מהרצ"ח, וצ"ע שהקרא וה' עמו נאמר קודם שנמשח למלך, ועי' יפ"ת ב"ר פצ"ח לא יסור שבט מיהודה אלו סנהדרין דדוקא בלומד ומורה ביחיד שנואלין ומטפשין בברכות ס"ג לא מסיק להלכתא רק מלוי וישששכר, אבל בקיבוץ חברים גם משאר שבטים חורה כהלכה, וי"ל דוד בקיבוץ חברים הורה. עי"ל ע"פ ב"ק די"ז דעוסק בתורה וגמ"ח זוכה לבינה כישששכר, ודוד נמי כמו בסנהדרין ד"ו ע"ב ויהי דוד עושה משפט וצדקה (ש"ב ח'). עי"ל דדייק צורבא מרבנן שהוא בחור וחריף כמ"ש רש"י תענית ד"ד. ועירובין מ"ג. לא זכו להלכתא רק מלוי וישששכר אבל לאחר ארבעים אף משאר שבטים. עי"ל לפמ"ש במכילתא בשלח לא ניתנה תורה רק לאוכלי מן או תרומה, שר"ל שמזונותם מצוי' בלי דאגה, כלוי שיש לו תרו"מ וישששכר שפרנסתו מזבולון כמ"ש בב"ר פע"ג, ואלו לב פנוי ורחב להם להורות להלכה, ולזה כוון רבא שכל מי שפרנסתו מזומנת לו יהי' כלוי וישששכר ונקרא על שמם: ועי' בסנהדרין צ"ח מה שמו של משיח שילה שמו שנא' עד כי יבא שילה. ובע"י ווילנא בענף יוסף כ' וא"ת והא נפסק מלכות בית דוד זה כמה שנים. ואיך אחר לא יסור כו'. וי"ל שכבר פרש"י בגמ' לא יסור כו' אלו ראשי גליות שבבבל שרודים העם בשבט, ומחוקק מבין רגליו אלו נשיאי א"י, וה"ק ל"י שבט ממשלת יהודה מישראל, עד יבא שילה הוא משיח ומאז יתפשט מלכותו כמ"ש ולו יקהת עמים וכ"ש בישראל, אבל בעוה"ז אין שבט ממשלתו אלא בישראל. ובס' ישועות משיחו אי' שה"ק עד כי יבא שילה בזמן שיבא שילה (ויהי' עד כמו עידן ר"ל זמן) שזאת הבטחה לא תתחיל רק אחר ביאת הגואל, ומשם ואילך לא תפסוק המלכות מזרעו. ובס' פענח רזא תי' לא יסור כו' עד כלומר לעולם עד לא יסור שבט מלכות ומחוקק משבט יהודה כשיבא שילה הוא משיח וכאלו כ' כי יבא שילה ל"י שבט כו', כי יש עד שאינו פוסק לעולם כמו מן העולם עד העולם:

וע"ע בשו"ת הרשב"א ח"ד סי' קפ"ו שאחד רצה לימר שמשיח כבר בא, והוציא מל"י שבט עד כי יבא שילה, ועכשיו הסר השבט וממשלה ראיה דכבר בא שילה. והשיב דהפשט ל"י שבט כו' עד ר"ל שלא יסור השבט לעולם כי יבא שילה דמשיח יבא ע"ש אריכות גדול, ועי' בס' יפה ענף מהיפ"ת על איכה דף ל' שכ"כ דמאמר עד אינו ממעט משם ואילך דלרבותא קאמר עד כי יבא שילה ומכ"ש משם ואילך ע"ד כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי, דאין לומר דשוב יעזבנו ע"ש, וכ"ה בר' בחיי שפי' לא יסור עד עולם עד כי יבא שילה משיח אז לא יסור עד עולם, עוד כ' שילה גימ' משה כי יהודה גבר באחיו עד בא משרע"ה, ועי' בחת"ס שהק' מה שבט הי' ליהודה במצרים עד בא משה והוא כ' ע"ד הרמב"ן כי לעולם כשיהי' מלך או מחוקק יהי' מיהודה, אלא שיהודה הי' מנודה לשמים ועצמותיו מגולגלים בארון עד שבא משה כמ"ש בסוטה ד"נ ע"ב, וז"ש ל"י שבט כו' שהרי יבא שילה משו"ה ולו יקהת עמים יתפלל עליו ערש"י ברכה (ל"ג ז'), עוי"ל דמרמז על אחי' השילוני ויקרע המלוכה ויתן חלק א' לירבעם וחלק א' לרחבעם, (מלכים א' י"א) ויקהת עמים היינו שבירת עמים כמ"ש רמב"ן, ועי' בזרע אברהם על מד"ר איכה שבשכם נתחלקה המלוכה, ובפ' הנה חג ה' בשילה פרש"י בשילה התכנסו כל השרים בשדה שילה הוא שכם, וז"פ ל"י שבט מיהודה עד שיבואו למקום שילה ושם יתחלק המלוכה, וע"ע בנפלאות מתהשי"ת פ"כ אריכות:

ועי' ברמב"ן דלכך נענשו בני חשמונאי שספו תמו ע"י הורדוס כי עברו על צוואת יעקב ל"י שבט מיהודה, והם לקחו הממשלה. ועי' בארבאנאל דאף בגולה צריך תמיד להיות נשיא מושל מיהודה, וביערות דבש ח"ג דרוש י' הליץ בעדם ועוד איך העבירוהו לר"ג ואוקמי לראב"ע, דר"ג הי' מבני הלל, ועי' ברכות כ"ז ב', ואחז"ל בסנהדרין (ה' א') ל"י שבט מיהודה אלו בני הלל נשיאי א"י ומחוקק כו' אלו ר"ג, וכ' תוס' בשם ירושלמי דנשיאי א"י לא הי' רק מנוקבא דזרעא דדוד ע"ש, ולפי"ז דאם הוא רק מצד אם מיהודה קרי' בי' שבט יהודה, וכן הי' בני בניו של הלל, וידוע דכל הכהנים הי' שלשלת אהרן, ואשתו של אהרן הי' אחות נחשון משבט יהודה, ולכן חשמונאי מצד אמם מיהודה כמו בני הלל, וכן ראב"ע היותו כהן עשירי לעזרא הוא מצד אם מיהודה, וא"ש דאמרו נדב ואביהוא מתי ימותו זקנים כו' ואנו ננהיג הדור כי הם אינם משבט יהודה אבל אנו מצד אם מיהודה ולנו נאות הממשלה, וע"ע בדרוש ח' בזה, ובמהר"ם שיף גיטין ד"ז, ובספר נוטריקון מהפמ"ג קו ה' בזה:

ומרמב"ן נראה דאע"פ שישראל יקבלו מלך משאר השבטים לצורך שעה, אין מושחין אותם ולא הוי שם מלכות, רק כמו שופטים ושוטרים וטעם איסור המשיחה. דמשיחה

מקדשת לדורות, ולכן מלך בן מלך ל"צ משיחה, ובזה אמרה תורה לא יהי' לכהנים ולוים חלק, אבל מלכות שאינה לדורות אינה בכלל אזהרה, ועשו"ת חת"ס יו"ד סי' ה', ובס' חמד"י בקונ' נר מצוה מל"ת שס"ב כ' דעפי"ז יפרש הפ' ל"י שבט כו' שלא יהי' הסרה לעד כי לקץ הימים יבא שילה ויחזיר עטרה לבית דוד ומזה יצמח ממילא איסור למשוח מלכים שלא מבית דוד בשמן המשחה, כי שה"מ הוא המקדש לדורות, וע' מד"ר על שמואל פכ"ג שכ' ולא שכיבה הוא מיתה, אלא דוד ע"י שנמשח כ' בו שכיבה ויואב שלא נמשח כ' בו מיתה, וי"ל עוד דשה"מ מועיל אף על לעת"ל שבמיתתו לא בטלה קדושת כהונה ממנו וה"ה במלכות (וערמב"ן פנחס כ"ה י"ז, וצוהו שיודיע לישראל שהוא כה"ג לעולם עכ"ל) לא בטלה ממנו, ולעת"ל כשיבא משיח כל מלכי בית דוד יהי' מלכים מכח שה"מ, ועי' בספר המצות לרמב"ן שורש ג' אות ז' מבואר להיפך, ובזה יתפרשו דבריו בפ' פנחס, כיון דפנחס זה אלי' דחי לעולם ולא בטלה כה"ג ממנו, ובדברי הרמב"ן עי' ביפה מראה על ירושלמי שקלים פ"ו אות ה' הרבה חדשות ומהאריכות לא העתקתי:

פסוק יג

זבולון פרש"י וכ' בס' החיים ח"א פ"ד דמזונות הת"ח מוטל על ישראל מצד הדין ואינו בכלל הצדקה רק הוא מתנת שכרם חלף עבודתם בתוה"ק על כל ישראל, ובמכות כ"ב ב' טפשאי אינשי דקיימי מקמי ס"ת ולא מקמי גברא רבא, ואם לא ירחמו על ת"ח כאלו משליכים ס"ת לארץ ע"ש, ועי' זה"ק וישלח דשר של עשו לא הי' יכול ליעקב עד שמצא מקום לקטרג על שישראל אינם מחזיקים לת"ח וז"ש ויגע בכף ירכו, ועי' בתקוני זהר תיקון ו'. ובאלשיך פ' ראה (ט"ו ט') עה"פ ורעה עינך באחיך האביון, ועחש"ל (מ"ט ה') בשם יד נאמן, וראיתי בזה דבמעשר בהמה עשירי יכול להיות קודש רק אם יש תשעה, אבל יחידי לא נעשה קודש, כן הת"ח אם מחזיקים אותו ויכול ללמוד יכול להיות קידש, אבל אם ירפו ידיהם ויסגרו הבתי מדרשים אז לא יהי' ת"ח ויש עוד תנאי שהמחזיק ת"ח שיהי' נחשב כת"ח בעצמו, כי המתנות שנותנים לכהן זרוע לחיים וקבה, צ"ל משה כשרה ולא טרפה, כן המחזיק צ"ל איש כשר הזרוע כשרה שמניח תפילין, וכן לחיים שלא יהי' גילוח, וכן קבה שלא יאכל טרפות, ואז כשהמתנות כהונה כשרות אז הוא כת"ח בעצמו ויהי' נסקרין בסקירה אחת:

ואי' בנדרים פ"א וב"מ פ"ה על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי שלא ברכו בתורה תחלה וק' הלא נתפרסם עונם ע"ז ג"ע ושפ"ד ושנ"ח עי' ביומא די"א ואמאי לא ידעו חכמים, עו"ק מה חומרת ברכת תורה יותר מעבירות החמורות, עו"ק מנין לרב של"ב בתורה תחלה, וי"ל דכ' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו, למה לא כ' תורה אל

תעזובו, דאי' בסוטה כ"א א' עה"פ שה"ש (ח' ז) בוז יבוזו לו לא כשמעון אחי עזרי' וכו' אלא כהלל ושבנא דהלל עסק בתורה ושבנא בעסקא לסוף א"ל נפליג יצתה ב"ק אם יתן איש כל הונו באהבה בוז יבוזו לו, וכ' הראשונים והובא להלכה ביו"ד סי' רמ"ו סעיף א' החילוק דשמעון אחי עזרי' עשה שותפות קודם ליחוד אבל הלל לאחר הלימוד, וקודם לימוד נקרא תורת ה' ואח"כ תורתו, וז"ש כי לקח טוב נתתי לכם התורה שיוכל לעשות מקח וממכר בתורה, ומפרש באיזה זמן יוכל ליקח "תורתי" היינו כשהתורה עדיין שלי קודם הלימוד וז"ש אל תעזובו להת"ח כמ"ש כל מי שאין לו לחם נקרא עזוב, ואל תעזובו לת"ח ולא לאחר הלימוד:

ואמרתי בזה טעם, דבנדרים ד"ח אשכם ואשנה ה"ז נדר גדול ומקשה הא מושבע ועומד ומשני יכול לאפטורי בק"ש שחרית וערבית, ופי' מנחות צ"ט ב', וביו"ד ר"ס רמ"ו, והדין בבכורות כ"ט א' נוטל שכר להעיד עדותו בטלה, והדין בפוסקים דיוכל ליטול שכר לראות ולהעיד ברמ"א חו"מ סי' ל"ד סעיף י"ח והטעם דאם כבר ראה מחויב להעיד דאם לא יגיד ונשא עונו, אבל ליכא חיוב לראות הדבר ואח"כ להעיד, ולכן לאחר הלימוד אינו יכול למכור דאין בכחו על זה, וגם הוא אונאה יתר משתות דבטל מקח, וכ' בתורה יקרה היא מפנינים וכל חפצי' לא ישוו בה, אבל קודם הלימוד יכול למכור דאין עליו החיוב ללמוד דיכול לפטור עצמו בק"ש, וזה נכון בסברא, ובברכות י"א ב' תיכף בבוקר קודם שיתחיל ללמוד צריך לברך ברכת התורה לעסוק בד"ת, ולא אמר ללמוד תורה, כי עסק מו"מ במסחר כמו ניזל וניעבד עיסקא, ועסק בד"ת היינו שהחזיק ידי לומדי תורה ונוטל חצי שכר, וז"ש ברישׁ ע"ז דלעת"ל יביא ה' ס"ת ומניחו בחיקו ואומר כל מי שפסק בתורה יבא ויטול שכרו, ויבאו אוה"ע ויאמרו הרבה שווקים כו'. וק' מה התי' שעשו שווקים בשביל ישראל שילמדו מ"מ הם בעצמם לא למדו. וגם ה' השיב שעשו רק לצורך עצמם. אבל אילו הי' באמת כדבריהם הי' נוטלים שכר. וע"כ מוכח כמ"ש. דל"א כל מי שלמד רק עסק והכוונה או למד בעצמו וכמ"ש הטו"ז או"ח ר"ס מ"ז דעסק בגוף בעיון, או שעשה מו"מ שהחזיק ת"ח. ולזה בבוקר קודם שיתחיל ללמוד שעדיין נקרא תורת ה' מברכין לעסוק בד"ת שיוכל לעשות מו"מ. ובאמת ק' נהי דעב' ע"ז וכו' אחאי לא אבדה הארץ בימי אחאב שעשה רע וע"ז הק' להם מפ"מ אבדה הארץ עתה ז ורק אי' בפ' חלק אחאב שקול הי' דהי' מהנה ת"ח מנכסיו מחלו לו מחצה, וז"ש שלא ברכו בתורה תחלה בבוקר קודם הלימוד לעסוק בד"ת. וממילא לא הי' יודעים מזה שיכולים לעשות עסק ומו"מ בתורה ולא הי' מחזיקים ת"ח כמו אחאב:

וראיתי בזה הא דשבת קי"ט ב' לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו ת"ח. ועוד דלא

הוכיחו זא"ז וי"ל דהכל חד הואיל שביזו ת"ח וממילא א"א להוכיחם. ורק דקשה דת"ח שמחל כבודו מחול והי' להם למחול רק דאיתא בקידושין ל"ב ב' כ' כי אם בתורת ה' חפצו דמשמע דהוי תורת ה'. וכ' ובתורתו יהגה יומם ולילה עי' ברש"י וי"ל כדאיתא בברכות ל"ו כ' לה' הארץ ומלואה וכ' והארץ נתן לבנ"א ומשני כאן קודם ברכה כו' וכן כאן דקודם ברכה הוי תורת ה'. ואיתא בקידושין נ"ז א' וש"מ. ר"ש העמסוני כו' את לרבות ת"ח. וא"ש ע"מ אבדה הארץ על עזבם את תורתי שלא דרשו "את" לרבות ת"ח ורק ביזו. רק דק' דת"ח יכול למחול. ולכך אמר שלא ברכו בתורה תחלה ונקראת תורת ה' וא"י למחול:

וע"ע בשו"ת מהר"מ אלשקר סי' ק"א דחלק על דין הנ"ל דאינו יכול לעשות שותפות בתורה ע"ש. ובברכי יוסף הביא תשו' מעשה חייא סי' ט"ז ומהרי"ט. על אחד שמכר חלקו בלויתן. ועי' ס' אש דת להגר"ח אלפנדרי פ' וילך. ובס' אמרי בינה בתשובה סי' י"ג האריך בזה להשוות דבריהם. ושיש ב' מיני עונשי עבירה ביד"ש. וב' מיני שילום שכר בעד המצות. וביאר שם כמה מאחז"ל ע"ש. ובהגהות יד שאול כ' שהחכם צבי אמר שבני הרב ר' יו"ט יעוש ז"ל לקחו את המהרי"ט להיות לו חלק במסחרם והוא למד וכמ"ש בביצה כ"ח א' שב בניתא דהוי בי' רבי וכו' ע"ש. ועמ"ש בפ' תולדות (כ"ה כ"ב) אריכות:

פסוק טז

דן ידין. ערש"י. ובכל"י י"א לא מחניף שבטו יותר משאר שבטים. וראיתי בכתבי דו"ז הרה"ג ר' צבי הכהן ז"ל אבד"ק זגיערוש. דקשה הא בפ' שופטים כ' לשבטיך פרש"י שמושיבין דיינים לכל שבט. וי"ל דהקשה הרמב"ן כשמושיבין ב"ד בכל עיר ועיר למה הוצרך לכל שבט. ותי' אם הי' ב' שבטים בעיר א' צ"ל ב' בתי דינים ע"ש. ולפי"ז אם הי' התובע משבט א' והי' הב"ד משבטו. והנתבע הי' משבט אחר והי' ג"כ ב"ד משבטו, צריך התובע לילך לב"ד של שבט הנתבע ואם הנתבע הי' משבט דן ל"ה מחניף שבטו יותר משאר שבטים:

פסוק יז

נחש. ערש"י ובתענית ד"ח א' דכל החיות באים לנחש מה הנאה יש לך א"ל ומה יתרון לבעל הלשון. ועי' בספר אמת ליעקב שם דכל המזיקין רק מחטאים שבנ"א ולעתיד שיהי' דור דעה יהי' דר זאב עם כבש. ורוב חטאים מתאוה וז"ש בשלמא כל החיות מזיקין בשביל תאות החוטאים. אבל אתה חזיק בלא תאוה איזה חטא בעולם הנעשה בלי תאוה. והשיב לה"ר ע"ש. וז"ש ביומא כ"ג א' כל ת"ח שאינו נו"נ כנחש אינו ת"ח, ופריך הא כ' לא תקום ומשני ההוא בממון. ונראה הפשט. בעניני ממון ועוה"ז אסור לנקום. וצריך להעביר על מדותיו ולמחול אבל במילי דשמיא לנקום מזה שבטלו מעבודת ה'

מחויב לנקום. וביע"ד כ' דלפעמים מותר לנקום כמ"ש במדרש פ' פנחס כל השופך דם רשעים כאלו הקריב קרבן, אך צריך הת"ח שלא יעשה נקמה בשביל עצמו רק לש"ש ודוחה לנחש שאינו נושך לטובת עצמו. ועי' בזה מעשה נורא בסדר הדורות אות יו"ד בשם יהודה על ר"י העניתותי שראה ר"מ ב' נחשים ששאל א' לחבירו לאן אתה הולך א"ל שלחני ה' להרוג את יהודה מפני שמימי' לא עשה צדקה ע"ש ובזוה"ק סוף ח"ג בתוספות דף ד"ש:

פסוק כ

מאשר שמנה לחמו. ערש"י וכל"י. וקשה דהול"ל לאשר בל', ורק הפי' דחלק של אשר יותר שמן מכולם. ולא תאמר דטבע חלקו יותר שמן, ורק מאשר בזכותו לפי שהוא יתן מעדני מלך לעניים, ובעצמו קיים פת במלח תאכל ועי' באלשיך ובפ' וישלח (ל"ב כ"ה) ויותר פרש"י שכח פכים קטנים, ובחולין צ"א א' מכאן שצדיקים חביב עליהם ממונם יותר מגופם, הכוונה בשביל שביגיעה רבה ובצדק הגיע כספם חביב עליהם, ואף שמסתפקים במיעוט, אבל בעניני מצות מפזרים ממונם כמו שנתן יעקב חומש, ואם אדם בטבעו קמצן ומסתפק במיעוט, ובעניני מצות מפזר שכרו רב יותר מאדם שבטבעו פזרן, כמ"ש בתהלים קי"ב טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט. וערש"י ומצ"ד דחונן דלים ומלוה ואינו אומר איני יכול, ואת דבריו הנצרכים לו במאכל יכלכל במשפט. וכן בצדיקים. וערש"י ויחי (נ' ה') נטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותם כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במערה:

עוד פי' דע"פ רוב מדינות שגדילים פירות יקרים ובשמים. לא יגדלו שם תבואות, ובמדינות שגדלים תבואות אין גדלים מיני בשמים, ובחלק אשר הי' שמנה לחמו הוא תבואות וגם יתן מעדני מלך כל מיני בשמים טובים הפולים על שלחן מלכים:

פסוק כא

נפתלי. ערש"י וכל"י, הדיבור היותר חשוב אשר חנן ה' לאדם וכמ"ש לשון חכמים מרפא. ונפתלי הצטיין ביופי הדיבור ומליצה, וע"י דיבור יכול אדם לעלות מעלה וכן לירד חטה, ועי' מד"ר ר"פ בהר, בעבד שרבו שלח אותו לקנות דבר היותר חשוב והביא לשון, וביום השני שלחו לקנות דבר היותר מזולול הביא ג"כ לשון, וזה"פ ארור מכה רעהו בסתר ואמר כל העם אמן, הכאה בלשין יכול להזיק אותו ביותר משאר אברים, שיכול להכות גם בסתר, ר"ל גם שלא בפניו של המוכה, והוא בארור יען שאם מוצא דבתו רעה שלא בפניו ואינו יכול לעמוד ולהכחישו הלא כל העם יענו אמן שאמת הוא, ועוד חמור שכל עבירות יכול לעבור ביחידות ולה"ר א"י לעבור רק בציבור, ועל שאר עבירות יש תירוץ שיצרו תקפו, אבל לשה"ר אין לגוף הנאה דמה יתרון לבעל הלשון, והמספר לה"ר ראוי

להשליכו לכלבים. וגרע מע"ז ג"ע ושפ"ד, עי' ירושלמי פ"א דפאה, נגד ד' דברים נפרעים בעוה"ז והקרן לעוה"ב ע"ז ג"ע ושפ"ד, ולשה"ר כנגד כולם:

פסוק כב

פורת יוסף. ערמב"ן בלשון פורת, ועשו"ת נודע ביהודא מהדו"ק חו"מ סי' ט' מ"ש בפי' שם פורנא ובהגהות הגרי"ש שם, וע"ע בהגהות רעק"א סוף ב"מ דקי"ט ב'. ובס' חסד למשיחו על רות (א' ב') הביא גמ' ברכות נ"ה ב' האי מאן דעייל למתא ודחיל מעינא בישא לינקט זקפא דידא דימינא בידא דשמאלא, וידא דשמאלא בידא דימינא ולימא מזרעא דיוסף קאתינא דלא שלטא בי' עינא. ופלא שיאמר אל הרוח שהוא מיוסף, וגם מה יעשה מי שאינו משבט יוסף הלא דובר שקרים לא יכון, וכי עביד הקב"ה ניסא לשקרא, וגם החליפין של ידא כחידה סתומה, ונראה דאם איש יתרומם על בני גילו בעושר או חכמה ירבו מקנאיו, ועי' בב"ר פ"ט, ומכ"ש אם דל יתרומם, וכן כשעני בא לעיר אחרת לגור ויצליח כולם הם שונאיו, דלדעתם כל כספו שייך להם שהם תושבי העיר, וכמ"ש אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו, (כלו' משלנו) מאד, והעצה לזה דבתחלת בואו לעיר נכריה אל יהי' נבהל להון, וימעט בעסק, וירבה לעשות טוב, למען קנות לב העיר לו. ולאט לאט יחשב לתושבי העיר, וז"ש בן פורת יוסף כפרש"י מלשון אפריון ולשאר מפו' מל' פוריה שהוא בן שיעשה פירות ורבים ילמדו ממנו "על עין." למעלה עין שנמכר לעבד וזכה לגדולה גדולה אל תדמי כי בנקל עלתה בידו זאת "וימררוהו ורובו וישטמוהו בעלי חצים בעלי עין הרע, אך בכל זאת ותשב באיתן קשתו" ונצח המלחמה מפני כי ויפזו זרועי ידיו" שידיו הי' נקיות וטהורות, והיינו שלא השתדל להרבות עושר בנכסים להעלות קנאה רק השתדל להטיב עם בני עמו וכלכלם בלחם וזאת עמדה לו נגד לשון בעלי חצים, ולחד זאת מיעקב בבואו ללבן לא רצה להתעשר תיכף רק לאט לאט, ואף שלבן החליף משכרתו עשרת חונים לא יצא לריב עמו, וכן נגד עשו הלך במנחה וכמ"ש במשלי (כ"ה כ"א) אם רעב שונאך האכילהו לחם, וכן בבא יעקב לשכם התחיל ליתן דורונות ומוכר בזול כמ"ש בב"ר פע"ט ואח"כ ויקן את חלקת השדה, ויד השמאלית חלושה מימנית, ופעולה עיקרת נקראת ימין, ושמאל טפל, וב' מטרות יש לאדם, א' לכלכל ביתו, ב' להטיב גם לזולתו וראשונה עיקרת, ושניה טפלית וכמ"ש חז"ל אפס כי לא יהי' בך אביון שלך קודם (ב"מ ל"ז א'. וע"ש בדס"ב א') וז"ש האי מאן דעייל למתא ודחיל מעינא בישא מהתושבים, לינקט ידא דימינא כח ידו הימינית מטרה ראשונה דהיינו עסק של עצמו בידא דשמאלא יחשוב למטרה הטפלות, וידא דשמאלא מטרה הב' יקח ביד ימין שתהי' עיקרת ואז ישב בטח, ואף כי דבר קשה הוא

בכל זאת אל יסור מזה ולימא הכי פי' שיאמר ללבו המסיתו אנא מזרעא דיוסף כי כל המלמד בן חבירו כאלו ילדו, (סנהדרין י"ט ב') שיוסף ג"כ עשה כן ועמדה לו שלא ישלוט בו עין עכת"ד בקיצור, וע"ע בס' שיח שרפי קודש ח"ד:

פסוק כו

נזיר אחיו. ערש"י ומהרש"א שבת קל"ט א' לאו נזיר ממש דכ' ויגלח אלא נזיר יין, ולפי שקלקול המכירה בא מאכילה ושתי' ערש"י וישב (ל"ז י"ב), וקשה תינח יוסף שהכירם אבל הם לא הכירו אותו אמאי שתו, וי"ל משום אימת המלכות, ולפי"ז י"ל דיוסף נזיר ממש הי' רק משום כבוד מלכות גילח עצמו ע"ש, ובספר איי הים סי' ק"א במה נבדל מאחיו שנקרא נזיר דהם שהרגישו שמכרו בכסף צדיק נסתגפו ותארם בעלי תשובה לא נזירים ויוסף שלא חטא ואפ"ה לא טפם יין תארוהו נזיר כלו' פרוש מתענוגי הזמן כמ"ש תרגום פרישא דאחוהי, אולם רש"י שפי' פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו דבריו סתומים דבחינת הבדלו מהם מה הוא, ואם במה שמכרוהו והרחיקוהו מהם עד שנשאר לבדו מה מעלתו בזה עד שיזכיר זה יעקב וצ"ע:

ובשפת אמת וישב תרל"א, הביא בשם החידושי הרי"מ ז"ל דבחי' יוסף היה להיות קרוש ונבדל בלתי לה' לבדו כמ"ש נזיר אחיו ובחי' יהודה הי' להביא הקדושה גם בעניני עוה"ז כמ"ש ואל עמו תביאנו כו' ובזה הי' מחולקין גם רבותינו נ"פ כי מהם רצו שיהי' מעט חסידים ויהי' קדושי עליון ומהם רצו להיות מתפשט החסידות בין רוב עם אף שיהי' פחותים במדרגה ע"ש, ועי' בפ' וישב (ל"ט י"א) שהבאתי הפשט בנראה לו דמות דיוקנו של אביו, דיוסף מתחילה סבר דיכול להיות צדיק אף אם יסלסל בשערו ואח"כ ראה שדרך זה לא טוב ע"ש, וי"ל דכאן הי' לאחר המעשה דפוטיפר ואחז במדה להיות בחי' קדוש ונבדל רק לה' וכמ"ש החי' הרי"מ ז"ל:

פסוק כז

זאב. עי' רש"י ובס' נוטריקון מהפמ"ג קו ט"ז:

פסוק כח

ויברך ערש"י והלא יש שקנטרן כו' עי' בס' אוצרות חיים עפמ"ש במו"ק ד"ט ב' יהא רעוא דתזרע ולא תחצד, וע"ש במהרש"א דודאי הי' להם בזה כוונה אחרת. וא"כ מצינו דפעמים צריך להמשיך ברכה באופן קללה, וכן הי' בשבטים דאותם שקנטרן ג"כ ברך אותם רק הוצרך לברכם בלשון קללה, ועמ"ש בפ' בלק וע"ע בס' אהל שלמה מהגה"ק בעל תפארת שלמה ז"ל שמי שקילל אותו ידע בבירור שיהי' לו תשועה ע"ש:

פסוק ל

ממרא עי' סוטה י"ג א' הוא חברון וע"ש במהרש"א:

פסוק לא

שם קברו את אברהם. עי' בס' דברי יוסף שהק' דהלכה ביו"ד סר"מ ס"ב דלא יקרא אביו בשמו לא בחייו ולא במותו אלא יאמר אבא מורי ואיך קרא אבותיו בשמם ע"ש, ובאחת כ' המפו' דאבות לא קיימו רק גופי תורה ולא חששו דרבנן. ועי' מה שכתבתי בזה לעיל בפ' בראשית (א' ט"ז) במכתבי לאדמו"ר מגור שליט"א. ובפ' וישב (ל"ז ב') ומקץ (מ"א נ') ותולדות (כ"ו ח') ושייך לכאן:

פסוק לג

ויגוע, רש"י יעקב לא מת, והוא מתענית ד"ה ב' שא"ל לימא מר ממילי מעליותא א"ל אין משיחין בסעודה, ואח"כ אמר יעקב לא מת, וצ"ב למה דוקא לאח"כ א"ל זה, וביע"ד ח"ג דרוש ח' כ' כי אמרו התורה כתריס בפני פורעניות, ונחלקו במדרש ח"א בעוה"ז וח"א בעוה"ב כי אין לך יותר עוסק בתורה מיעקב ואעפ"כ כ' וירא יעקב, אבל כבר איתא ברש"י שירא שמא יהרוג לעשו ויצחק יהי' לו עג"נ מזה, אך זה לא יתכן דאם בטח שתורתו יגין עליו גם עשו ינצל כי רבקה התנבאה שימותו ביום אחד, ומזה דיעקב לא מת מוכח, דאיך התנבאה כן, דהא יעקב מת במצרים, וזמן רב אח"כ כשהגיע למערת המכפלה נהרג עשו ואיך הי' ביום אחד וצ"ל שבאמת לא מת רק מיתה יקרא הסתלקות כשנעלם ומכוסה מבריות וזה הוא בעת קבורה ואז נהרג עשו והי' ביום א'. וז"ש אין משיחין כו' וקשה הא התורה כתרים בפני פורעניות וצ"ל לא בעוה"ז וראי' מיעקב, וליכא למימר דהי' מתיירא מעשו דהא שניהם נשכלים ביום א', וק' הא לא נתקיימה נבואתה וצ"ל דיעקב לא מת ונחשב מיום קבורה והכל הי' ביום אחד, וערמב"ן הרי יעקב הזכיר בעצמו מיתה הנה אנכי מת, ובני הרה"ח מו"ה דוד נ"י אמר עפמ"ש במד"ר וירא פמ"ט עה"פ למען הביא ה' על אברהם כל מי שיש לו בן יגע בתורה כאלו לא מת, ולפי"ז א"ש שלעולם מת ומ"ש לא מת משום שהניח אחריו שבטי יה כפרש"י (מ"ו ל"א) שהי' מטתו שלימה, ומצאתי כדבריו בתורת משה להח"ס, וכ' שם דיעקב לא חשב שימלאו בניו מקומו לכן כ' ויקרבו ימי ישראל למות, והם ג"כ לא ידעו מזה, אבל באמת לא מת יעקב כי יש לו ממלא מקומו ע"ש, וע"ע במהרש"א וביע"ד ח"ב ד"ז והביאותיו לקמן (נ' ג') ובמדרש איתא לא מת יעקב עד שראה ו' של גחון, ותמוה, וראיתי בזה דידוע שיש ס' רבוא אותיות ור"ת ישראל יש ששים רבוא אותיות לתורה, נמצא דעד ו' של גחון דהוא אמצע התורה יש ל' רבוא אותיות, ובמדרש וב ה"ט ר"פ ויחי כ' דיעקב לא מת עד שראה ל' רבוא מבניו, דבפ' שמות כ' וירבו ויעצמו במאד מאד, ודרז"ל שהי' ס' רבוא, וכאן כ' וירבו מאד ויחי יעקב, ולא כ' מאד מאד רק פעם א' לומר שהי' החצי ע"ש וא"ש המדרש לא מת יעקב עד שראה ו' של גחון דהיינו ל' רבוא שהוא מכוון לחצי אותיות התורה:

פרק נ

פסוק ב

ויחנטו. עי' ראב"ע ואוה"ח. ועי' תוס' יו"ט פ"ד מ"ט מפסחים מ"ש בענין חנטה דהוא הוצאת אברים פנימים וממלא בבשמים ומשיחות מבית וחוץ יותכו העור והבשר מעט מעט עד שישארו העצמות לבד כמ"ש האברבנאל ע"ש. ועי' במשניות דפוס ווילנא בלקוטים שם מה שהאריכו בזה. ועי' יערות דבש ח"ב דרוש ז' שהק' על גמ' תענית ה' דיעקב לא מת ומק' וכי בכדי חנטו חנטיי' ע"ש ולמה לא הק' מקבורה ורק על חניטה, וגם מה מתרץ מקרא אני דורש הא הקו' במקומה עומדת, ויובן דידעי מצרים דכל זמן שהגוף קיים הנפש דבק וכשנתעכל הבשר ונרקב הנפש תשוב למקום מוכן שלה. ומצרים דרשו אל המתים להגיד להם עתידות וחשבו. כשירקב הגוף יתפרד הנפש ולא יהי' להם בנקל לדרוש אל המתים וחנטו. ושבעים יום ימשחו בשמן ומניחים אותו בארץ וחול, ואח"כ יבשוהו בחמה ונתקשה כעצם ועוד היום קיימים ונקרא מומי"א. וע"י שהגוף קיים אף נפש דבוק בגוף, והביא מעשה שהובא בספינה אלפים חנוטים ובבואם לאמצע הים הרוחות הדבקים בגופים התחילו לעשות רעש והפכו הספינה לים ואחד ניצל עפ"י נס ובא לספרד ויספר זה. ויוסף ושבטים הניחו לחנוט ליעקב כי גם הם בקשו שיהי' נפש יעקב דבק בגופו ובכל צרתם לו צר, ועי' בב"ח דפ"ו דבני עכבריי' לא שבקו למקבר לר"א, וזה"פ יעקב לא מת כי הנפש תמיד אצלינו. ופריך וכי בכדי חנטו כו' והלא יעקב ל"צ לזה שבלא"ה נפשו קשור אצלינו הואיל ולא מת, וע"ז השיב דח"ש לא מת ולא נפסק החיבור לאו בכל זמנים שווים אם ישראל טובים אף יעקב משתתף עמהם אבל אם הם רעים אז נפרד יעקב עש"ה. וע"ע בשו"ת חת"ס יו"ד סי' שלו דביעקב חנטו גם הבני מעיים, שדרך פי הטבור הכניסו שמן אפרסמון ע"ש. ובמשנה למלך בפי"ד מהל' אבל בנידן המומי"א, ולענין איסור סחורה בפ"ר ממ"א, וע"ע בהגהות חשק שלמה על משניות ווילנא בפ"ב מ"א דאבילות באריכות. ועי' לעיל (מ"ט ל"ג):

וע"ע באור החיים על הקו' הא יעקב לא מת דאפשר כי יוסף לא ידע מסוד זה וצוה לחנוט. והרה"צ ר' נחומטשע טווערסקי שליט"א מזלאטיפאליע הדר כעת בווארשא אמר לי, שגדולי רוסיא תמהו על האוה"ח הק' שכ' זה על יוסף שלא ידע מסוד זה, ואמר בשם גדול א' דאין השכינה שורה רק מתוך שמחה כמ"ש בשבת ד"ל ע"ב ויוסף היה באבילות לכן לא ידע מסוד זה, אבל אח"כ ידע:

פסוק ג

ויבכו עי' תרגום יונתן דגזירת רעב הי' מ"ב שנה ובזכות יעקב הי' רק ב'. ועי' ס' כנסת ישראל, דה"ט מדכפל בר"פ מקץ תיבת שבע שש פעמים באמירת פרעה ליוסף:

פסוק ה

אבי השביעני לאמר הנה אנכי מת. וק' דמה שייך זה להשבועה, וראיתי לפי מ"ש לעיל (מ"ט ל"ג ונ' ב') הא דנתנבאה רבקה שימותו שניהם ביום א' ויעקב מת מקודם אך נשמתו לא נסתלקה במצרים רק בשעת קבורה ואז נהרג עשו ע"י חושים, ובכתובות קי"א ובמד"ר כשראה עולא דמוליכין ארונות לא"י אמר ותבואו ותטמאו את אדמתי, ואינו דומה קולטתו מחיים או לאח"מ, וחשש יעקב שמא יחששו בניו על זה. אמר הנה אנכי מת בקברי בארץ כנען. ר"ל הסתלקות רוחי ונשמתי יהי' שם ועד שאבוא לשם איננו נחשב למת. ועי' בווי העמודים פרק כ"ג וביע"ד. ועי' לקמן (נ' כ"ד):

כריתי עי' רש"י ומה שכתבתי לעיל (מ"ט כ'):

פסוק ו

כאשר השביעך. ערש"י, ובסוטה ל"ו ב', ובתד"ה איתשיל, ובעיון יעקב, וענף יוסף על ע"י בזה, ובשו"ת מהרי"ט ח"ב סי' קי"ח:

פסוק י

גורן האטד. ערש"י ועי' יפה מראה על אגדות ירושלמי מהיפ"ת בפ"א סי' י"ז מסוטה: ויעש לאביו אבל שבעת ימים, עי' בחו"ק ד"כ ע"א דיליף אבילות שבעה מעמום, ועי' בתד"ה מה דמפ' ויחי אין ראי' דהתם קודם קבורה, ובירושלמי משני דאין למדין מקודם מ"ת, ובשאלתות דר' אחאי סי' ל"ה יליף מכאן, ודחי ודילמא שאני יעקב משום דהוי חשוב עבדי לי' מילתא יתירה אלא מפ' דעמום, וע"ש בשאילת שלום, דעל תי' הירושלמי ק' דכמה דינים ילפינן מקודם מ"ת, נותנין לבתולה י"ב חדש מרבקה בכתובות נ"ז ב', ואין מערבין שמחה בשמחה מלבן מלא שבוע זאת, עתו"ס מו"ק ח' ב' ד"ה לפי משם ירו' (ופי' רצוף אהבה שם), הרי דירו' עצמו יליף מקודם מ"ת, ובזבחים ק"ח ב' דאינו חייב משום העלאת חוץ עד שיעלה לראש המזבח מקרא ויבן נח מזבח, ושהה י' שנים ולא ילדה ביבמות ס"ד א' מאברהם מקץ עשר שנים, ומותר לשנות מפני שלום מבני יעקב אביך צוה כו' כדאיתא ביבמות ס"ה ב'. וי"ל בדוחק דדוקא היכי דאיכא למילף מאחר מ"ת, אבל היכי דליכא למילף ממק"א ילפי' מקודם מ"ת ולכן ל"ה השאילתות תירוצו, וגם בתי' התוס' לא בחר עפמ"ש בנזיר ס"ה א', ה"ד תפוסה א"ק ונשאתני ממצרים וע"ש בברטנורא ומפו', ונתבאר משם דיעקב נקבר במצרים קודם שנשאוהו לא"י, ומ"ש התי"ט בשם הרמב"ם דאסמכתא הוא דלא נמצא בפסוק שנקבר תחלה במצרים, אבל השאילתות תי' היטב דשאני יעקב דהי' חשוב, ובס' לוית חן תי' דהא דא"ל מקודם מ"ת רק באבילות לפמ"ש הטו"ז יו"ד סי' שצ"ז דבספק אבילות אין להחמיר דאתא לידי קולא שנוהג בשבת ומבטל בת"ת כל ז'. א"כ דוקא אבלות אין למדין שלא הי' אז עדיין שבת

ותורה ואינו מבטל כלום, אבל שאר דברים למדין מקודם מ"ת עש"ה:
ועשו"ת חתים יו"ד סי' שמ"ו אות ח'. ובאה"ע ח"ב סי' קכ"ה, ובתו"מ שהקשו לו ג"כ סתירת תוס' מד"ח לד"כ, ותי' לפמ"ש רמב"ן בנים אתם לכן לא תתגודדו. כי בן ההולך אצל אביו אין לצער עליו ובהקדמתו לתורת אדם כ' מ"מ אין ראוי שלא לצער כלל אלא ג' לבכי ז' לאבל כו', וא"ש דז' ימי משתה ילפי' מק"ו דב"נ אינו מצווה על פ"ו ואפ"ה שמח ולא עירב שמחה בשמחה ק"ו לאחר מ"ת שנצטוו על פ"ו, אך באבילות י"ל קודם מ"ת לא נקראו בנים יש להתאבל, אבל לאחר ח"ת סד"א שלא להתאבל כלל ע"ש, וא"ש בזה מ"ש ויראו כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו כו', דבראותם שיעשה אבל ז"י חשבו אלו אנו חשובים כבני אלקים ועבדיו, ל"ה מתאבל כ"כ, אע"כ דקודם מ"ת אין לו דין בני אלקים ועבדיו, ע"כ ויראו כי מת אביהם פי' שהתאבל עליו אמרו לו ישטמינו, וישלחו לו אביך צוה עבדי אלקי אביך דיעקב ס"ל שגם עכשיו אנחנו בנים למקום:
וע"ע בשו"ת שואל ומשיב תנינא ח"א סי' א' בזה, ובמהדורא רביעאה ח"א סי' מ"ח הקשה עוד דמלא יעשה כן במקומנו ילפי' דאין לקדש בתו הקטנה קודם הגדולה, עי' אה"ע סי' ל"ז ואולי מה שהי' מנהג נכון קודם מ"ת פשיטא דיליף דגם לאחר מ"ת ראוי לעשות כן רק דבר חקה אין למדין מקודם מ"ת, וא"ש גם קו' הח"ס, והביא עוד מדרש וירא פנ"ז דאיוב מעולי גולה הי' וישראלי הי' ומדרשו בטבריה לפיכך למד ממנו דיני קריעה וברכת אבלים, נראה דטעם א"ל מקודם ח"ת לפי שהי' להם דיני ב"נ וניתנה תורה ונתחדשה הלכה, וא"כ היכי דמסתבר לומדין מקודם מ"ת, וערמב"ן ויצא (כ"ט כ"ז), וביפ"ת ובפ' ויחי סי' ז'. ובמ"ר ויחי הובא ג"כ כהירושלמי, וביפ"ת כ' דדוקא מה שכ' בדרך צווי הוא דיליף מקודם מ"ת אבל לא מ"ש בדרך ספור, ובשו"מ שם האריך הרבה בזה, וע"ע בהגהות מהר"צ חיות נזיר ט"ו, דמ"ש רש"י אלא רבנן תקנו שבעה דסמכי אקרא צע"ג דלא נמצא כן בשום מקום, ובירושלמי ומדרש ויחי רצו ללמוד משם ודחי דא"ל מקודם מ"ת, וכ"ה ברמב"ם בפ"א ה"א מאבל דניתנה תורה ונתחדשה הלכה, ועיקר ענין אבילות תקנות מ"ר כמ"ש בירושלמי כתובות פ"ק וברמב"ם שם, רק הכ"מ לא התעורר דהוציא זה מירושלמי, וע"ע בשו"ת מים רבים או"ח סי' מ"ד, ושו"ת כתב סופר יו"ד סי' קפ"ח, ולעיל בפ' ויצא (כ"ט כ"ז) ובפ' וישלח (ל"ה י') מענין אין למדין מדברי אגדה, ובכל"ח הביא פשט על פוס' דאבל הי' קודם קבורה לפמ"ש בתענית דיעקב לא מת דמיתה הוא על אפיסת הכח אמנם אי מכחות נשארו לדורות אינו נקרא חיתה וכח יעקב נשאר לבניו ומשו"ה אחר הקבורה ל"ש אבילות, ועשו אבילות כיון דלעיני העם מת, והא דלא מת כיון דתתן אמת ליעקב ואמת א"א להתבטל וליפסד דמה שנפסד ומת

אינו אמת כמ"ש המפו' דלכן חותמו של ה' אמת. ול"ש ביעקב מיתה, ומשו"ה צורתו של יעקב חקוקה בכסא הכבוד שצורה שלו אמת, ועמ"ש בזה בפ' ויצא (כ"ט כ"א) בשם הגאון הקדוש מסאכאטשוב ז"ל:

פסוק יג

וישאו אותו כ' באבן שועיב בשם רמב"ן שלא לישא הנפטר אלא בכתף כמ"ש וישאו אותו כי הנצרך לשאת אותו בסוסים הוא עונש כמ"ש (מלכים ב' י"ד) וישאו אותו על הסוסים, ועי' ציוני מהר"נ שזה דעת הרמב"ם פ"ד ה"ב מאבל, ועשו"ת כתב סופר יו"ד סי' קע"ה שלא ראה דברי הא"ש הנ"ל, ועשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' צ"ב:

פסוק טו

ויראו. רש"י שפסקו לאכול על שלחנו, עי' בס' המצות שורש ב' וברמב"ן שם אי יש חיוב לכבד אחיו הגדול אף לאחר מיתת אביו, ועי' פתחי תשובה יו"ד סי' ר"מ סקי"ח ומ"ש לעיל (ויגש מ"ו א' ויחי מ"ט. ה') ולרמב"ן דרק בחיי אב שפיר הושיבם על שלחנו משום כבוד אב, ומשמת אב בטל חיוב כבודם אין ראוי להושיבם על שלחן מלכים, דעי"ז המלך יתבזה, וצריך שיהי' אימתו עליהם. וגם לרמב"ם י"ל משניתן בכורה ליוסף הרי הוא האח הגדול ולא הם, והעיר בזה בח"ס עה"ת, ועמ"ש בפ' בשלח (י"ג י"ט) בשם בית יצחק, ועי' בספר עולת חידש מחו"ז הג"ר סיני ספיר מברעזין ז"ל סיון דרוש י"ח, אריכות מכל הפרשה:

לו ישטמנו. ערש"י ראב"ע ואוה"ח ומ"ש בפ' חיי שרה (כ"ד ל"ט) ובס' ארצות השלום דרוש ז' כ' באשר זכרו את גודל הרפה אשר עשו לו וחשבו כי עוד השנאה כבושה בלבו אמנם יכלכלם מסבת הנקמה, כעצת החכם אם רעב שונאך האכילהו לחם, וזה הי' בלבם חצי חות ובחרו יותר שינקום מהם בפועל ממש בשבי או יסורים כמו שעשו לו, וע"ז אמרו לו והלואי שישטמנו יוסף בפרהסיא והשב ישב לנו כמו שגמלנו לו בפועל לא רע המלובש תחת מכסה הרחמים והטוב עש"ה, ועמ"ש בפ' חיי שרה (כ"ד ל"ט) ובס' לקוטי בשמים כ' דקשה עוד מ"ש יוסף בפכ"א אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם, הלא האחים לא הזכירו כלל טפם. ורק בראותם שמתנהג עמהם ברחמים חשבו שלהם לא ירצה להשיב גמולם שהם גדולים ממני, אבל אחרי מותם ישפוך חמתו על בניהם, וזה לו ישטמנו רק אותנו, וא"ל יוסף אל תיראו כו' גם לטפכם לא יעשה להם רעה:

וידוע דכשאיש שונא לחבירו בלבו השנאה גוברת, אך כאשר הוציא לחוץ וכבר התקוטט עם חבירו אז חמתו שככה, כהפשט ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי, משונאי אני יכול לשמור עצמי אבל לא מאוהבי ובלבו הוא שונאי אתה ה' תהי' לי בעוזרי והבאתי לעיל בפ' בראשית (ד' ח') וכ' לא תשנא את אחיך בלבבך רק הוכח תוכיח אולי יתברר האמת

עם מי, וז"ש לו ישטמנו בגלוי וכנ"ל:

ועי' במד"ר ובעה"ת ובעה"ט כשחזרו מלקבור אביהם עבר יוסף על הבור ובירך ברוך שעשה לי נס אמרו עדיין זוכר, וק' אמאי לא הזכיר אם בירך בהליכתו, ואין לומר כיון דלא נקבר אביו פטור ממצות, ז"א פי' ביו"ד ברמ"א סי' שמ"א סי' ג' דנושאים מהלך ב' ימים מחויבים במצות וכאן הי' מהלך רב, וי"ל בהליכתו לא הלכו בדרך שהי' הבור, ועי' במעבר יבק שאין לילך בחזרה באותו דרך, אמנם ק' מה שאמרו עדיין הוא זוכר הא הוא מחויב לברך, וי"ל שכ' שם דפעמים מקצת דרך מותר לילך באותו דרך, וי"ל דבירך בהליכתו ולא אמרו עדיין זוכר דהא מחויב לברך, אבל בחזירתו י"ל דלא הי' עוד ל' יום מהליכתו ול"ה מחויב לברך, ולא ברך בשם כמבואר בבעה"ט, וכיון דלא הי' מחויב לברך, ואפ"ה בירך אמרו עדיין זוכר. ועי' בהקדמת שו"ת מהר"מ פדוואה דבר נחמד להלכה ע"ש:

פסוק טז

אביך צוה. ערש"י ומהרש"א יבמות ס"ה ב' בשם ירושלמי ועמ"ש בפ' תשא (ל"ב כ"ז) בשם שו"ת עטרת חכמים אה"ע סי' כ"ט באריכות בענין מותר לשנות מפני השלום:

פסוק יז

כה כו' בס' נח"ק הביא דמי ששמו יוסף עלול שיתקנאו בו, יוסף בגי' קנאה וז"ש ויצוו אל יוסף לאמר פי' שמו לאמר כי שמא גרם, והוא השיב התחת אלקים אני, כי יוסף גימ' "דבקים" וזה התחת אלקים אני, ואני דבק בו כשמי שגופי ונפשי יחדיו ידובקו לעבוד בוראי, ואתי' "דבקים" ומפקא "מקנאה":

פסוק יט

התחת אלקים אני. והוא ל' תמיה ובריח דודאים על הגדה מזקיני הגאון מלאסק ז"ל בפסקא דן אנכי, כ' דאיש המכוון לעשות לחבירו רעה ונמשך מזה טובה כשירצה לשלם לו גמול לא ישלם לו רעה גדולה מזה באופן שימשך לו טובה, רק שזה א"א ביד אדם לעשות ולכן אמר יוסף התחת אלקים אני לעשות רעה ויוצמח מזה טובה, ומצינו שעל רעה כזו שיצא ממנה טובה לשלם גמול טוב וכמ"ש בחובת הלבבות פ"ז משער הכניעה בחסיד א' ששלח מזמרת הארץ לאיש א' שביישו ואמר כי אתה נתת לי מזכותיך ע"ש, הרי ששלם גמול לאיש שחשב לעשות לו רעה והי' לו מזה טובה ע"ש דרוש נעים, וכן מצאתי בס' משפט צדק על תהלים אות ק"צ שכ' ג"כ זה שלא יוכל לקיים זה לעשות רעה שיוצמח טובה, וכ"מ בס' עשרה למאה דרוש ו', וא"ש בהלל שבא לעיר ושמע קול צוחה אמר מובטח אני שאין זה בביתי, ויפלא על עניו כמותו שיתפאר עצמו בזה, אבל הענין שהי' רגיל על כל צרה שיאמר גם זה לטובה, ולא הי' צועק שהאמין שיהי' לו

טובה, והרגיל גם בני ביתו לזה, ולכן הי' מובטח שאין זה בביתו דשם לא צווחין, ומעשה בצדיק א' עני גדול והי' תמיד שמח, ופ"א בא אליו חסיד א' בבכי שברך היום ברכה לבטלה שעשה לי כל צרכי וכבר עבר היום ואני וב"ב עדיין בתענית. וא"ל אל תבכה לא ברכת לבטלה שבודאי ה' יודע את צרכך שלא יהי' לך היום לאכול, וישמח העני וקיבל עליו שלא לבכות עוד ע"ש דברים מתוקים, ובאמת הדברים מבוארים בבעה"ט בקיצור ע"ש ותמצא:

ובס' פרח לבנון כ' עפ"ד המדרש ויתנכלו אותו להמיתו מלמד ששיסו בו הכלבים וקיי"ל שיסה הכלב פטור מדיני אדם וחייב בד"ש בב"ק דנ"ו, וז"ש אל תיראו מצדי יש לכם מחילה וכפרה אבל התחת אלקים אני דאתם חייבים בד"ש, ואין הדבר בכחי למחול, ועמ"ש בזה בפרדס דוד. ובס' פתחי שערים על שבת קנ"ב. דכל מי שיש לו קנאה עצמותיו מרקיבין ועי' מהרש"א דעיקר מה שהוא חלקו מאב תלוי אם י"ב קנאה, ובזה י"ל התחת כו' והעליתם את עצמותי מה שייכות יש זה לזה, וי"ל דאמר יעקב ואני נתתי שכם א' ופרש"י לקבורה כדכ' ואת עצמות יוסף אשר העלו בנ"י קברו בשכם. אמנם זה תלוי אם יש קנאה בלבו על אחיו אז עצמותיו מרקיבין שוב לא הי' צריך לקבורה שנית וא"א להעלות לארץ, א"כ ע"י שבשרוהו יעקב עליית עצמותיו לא"י הוי כאומר לו שישא את פשע אחיו, ול"ה לו קנאה בלבו עליהם. ושפיר שייך סמיכות הפסוקים אל תראו ול"ה לי קנאה עליהם וידע אשר לא ירקבו העצמות לכן צוה קודם מותו אנא שא נא ובמדרש היכן אלא שגדול השלום פ"ש, ולהנ"ל יובן דשפיר צוה כשאומר ואני נתתי כו' לקבורה ע"כ מוכרח שלא לקנאות והוכרח למחול החטא:

פסוק כ

ואתם חשבתם עלי רפה ואלקים חשבה לטובה. עי' באוה"ח, ה"ז דומה למתכוון להשקות חבירו כוס מות והשקהו כוס יין ופטור אף בד"ש, ועי' בערבי נחל דמצינו פעמים נענש על מחשבה רעה דהשי"ת יודע מחשבות ונחשב לעבירה כמו בע"ז, משא"כ בין אדם לחבירו אפי' יחשוב לרעה כל שעי"ז בא טובה אינו מזיק מחשבתו אחר שעי"ז אין מגיע היזק לחבירו. ובס' אהל יעקב כ' אתם חשבתם עלי רעה כלומר רק עלי, ואלקים חשבה לטובה להחיות עם רב, ולעומת גודל הטובה שעשיתם החיוב שלא ישאר עוד שביב מכתם הרעה אשר חשבתם ע"ש ע"פ משל:

ונודע תמיהת העולם על אוה"ח דהרי בנתכוון לאכול חזיר ועלה בידו טלה דצריך כפרה וילפי' מאשה הפרם וה' יסלח לה בנזיר כ"ג א', ואיך כ' האוה"ח דפטור אף מד"ש, ועי' בירושלמי נזיר פ"ד ה"ג, ובשו"ת בית יצחק יו"ד סי' ח' חידש דדוקא בנתכוון לעבירה

ופשה רשות חייב בד"ש וגם מכות מרדות, אבל אם עשה מצוה פטור לגמרי וא"צ כפרה, וה"ה כשנתכוון להרע לחבירו ועשה לו טובה פטור אף מד"ש. ובזה נכונים דברי הלבוש יו"ד סי' קנ"ז במי שהעלה בלבו טינא תוכל אשתו לבוא אליו להטעותו באופן שיהי' סבור שבא על ערוה ושרי, ותמוה דהרי צריך כפרה שנתכוון לאיסור והיא עוברת לפ"ע ומכשילתו, ולהנ"ל ניחא כיון דהוא עושה מצוה פ"ו א"צ כפרה ע"ש מה שתי' עוד, והק' דהא עברו על לאו דגונב נפש מאחיו, ובס' ברכת שמואל כ' דמדין הי' פטורין והביא רמב"ם שכ' דמ"ש בגמ' גונב בנו פטור וילפינן מונמצא בידו בסנהדרין פ"ה ה"ה בגונב אחיו פטור (ועי' במנ"ח מצוה ל"ו). וא"ש וירא את העגלות (מ"ה כ"ז) זה דין עגלה ערופה שפירש לו בכוונה דגונב בנו פטור מונמצא בידו, ובעגלה ערופה דרשו כמו כן עיר שרובה נכרים פטור מדכ' כי ומצא, עתו"ס סנהדרין פ"ו א' ד"ה ונמצא כשהזכיר לו דין ע"ע רמז לו דין גונב נפש אחיו פטור ותחי רוח יעקב. איברא דברמב"ם איתא אחיו הקטן, י"ל כוונתו דוקא שלא בא לכלל גדלות ויוסף כבר הי' גדול שהי' בן י"ז שנים, וי"ל דאין כוונת הר"ם דלא בא לכלל גדלות אלא שהי' קטן וצעיר לימים מאחיו שעל כן מצוי בידו כחו דכ' את אחיכם הקטן ובנימין כבר גדול הי', אך הכוונה צעיר מאחיו:

אמנם תמוה מפייטן למוסף יוה"כ גבי עשרה הרוגי מלכות שהרג אותם המלך הרשע מדוע לא אמרו לו בתשובת שאלת דגנב אחיו הקטן פטור מונמצא בידו, ונראה דבש"ס דידן ממעט גונב בנו מונמצא בידו, וי"ל כרמב"ם דה"ה אחיו דמצוי בידו קרינן בי', אולם בירושלמי ילפינן מוגנב נפש מאחיו (תצא כ"ד ז') פרט לבנו א"כ לירושלמי ודאי גונב אחיו חייב, א"כ י"ל דהפייטן ע"פ ירושלמי כמ"ש תוס' חגיגה י"ג א' ד"ה ורגלי, וי"ל שרמב"ם שכ' גונב אחיו פטור ואין דרכו להביא דין מעצמו, יליף מדלא ממעט בש"ם דידן דבנו פטור ממקרא דאחיו, ע"כ מוכח דלש"ס דידן גם גונב אחיו פטור מונמצא בידו ע"ש ועי' בתשובות מהרי"ט צהלין סי' קס"ה שנסתפק בכוונת הרמב"ם בגונב אחיו הקטן פטור אי נקט דוקא קטן ע"ש:

ובאמת אין כאן תימה כלל על האוה"ח דבגמ' בנתכוון לאכול חזיר ואכל טלה עכ"פ הי' מחשבתו לעשות איסור אבל השבטים לא הי' במחשבתם כלל לעשות איסור אדרבה במחשבתם הי' שעושים מצוה כמ"ש במדרש שדנו את יוסף ע"פ דין תורה שחייב מיתה, וגם כשמכרוהו דנו שחייב להיות נמכר לעבד, ומד"ר וישב לכו ונמכרנו לישמעאלים אמרו נלך ונתפוס דרכו של עולם, כנען שחטא לא לעבד נתקלל אף זה לכו ונמכרנו לישמעאלים, ועי' אוה"ח וישב (ל"ז י"ח) שהאחים דנו בו דין עד זומם בשביל שהעיד עליהם שקר, וב"נ נהרג ע"פ ע"א ובלא עדים ובלא התראה ועל עדות קרובים, וכ' שם

בפירוש שחשבו שיופטרו מעונש אף בדיני שמים ע"ש, ועי' בספורנו שדנו שחייב מיתה כדין הבא להרגך השכם והרגו ע"ש, הגע בעצמך אם ב"ד הוציאו פסק דין על א' שח"מ וטעו בדין וכשרצו להשקותו כוס מות להמיתו נתנו לו כוס יין האם נימא בזה שב"ד חייבים על מחשבתם שאין כאן מחשבה רעה ולא מעשה רעה, וזה כוונת האוה"ח ה"ז דומה למתכוון להשקות כוס מות פירוש שבדעת המשקה הי' שזה חייב מיתה ע"פ תורה ופטור שפיר אף בד"ש, ואין להקשות שנמצא במדרש וזהר שנענשו השבטים על מכירת יוסף, הא לא הי' כלל להם חטא, אך י"ל דה' מדקדק עם צדיקים כחוט השערה, ולעיני העולם הי' נחשב לחטא דסברו דמחשבתם הי' לרעה אבל באמת ל"ה חטא כלל:

והנה במשנה נזיר כ"ג בעברה בנזירות ולא ידעה שכבר הפר לה בעל חייבת מכות מרדות, ועי' בתוספתא פ"ג דנזיר דסובר ר' יהודה בנזיר ששתה יין ואח"כ הלך לחכם והתיר לו חייב מכות מרדות, וברמב"ם פי"ב הי"ח מנדרים פסק כר"י במשנה נזיר דחייבת מכות מרדות. ובפ"ד הי"ח משבועות כ' דאם עבר ואח"כ נשאל הר"ז פטור מחלקות ולא כ' דחייב מרדות כמ"ש בתוספתא, ולכאורה י"ל דבהפרה רק מיגז גייז, ועברה עכ"פ איסור קצת אבל חכם עוקר נדר למפרע ול"ה כלל נדר ומשו"ה פטור אף ממרדות, אך ז"א דהרי אפי' אחר הקמת הבעל יכול החכם להתיר לה הנדר כמ"ש ביו"ד סי' רל"ד סעיף כ"ג. וא"כ גם באשה שנדרה בנזיר הי' בידה לשאול על נזירתה *) ואעפ"כ ס"ל לר"מ דלוקית מ"מ אע"ג דבאמת כבר הפר לה הבעל ול"ה כלל איסור במעשה, א"כ מכ"ש בנודר בנזיר ועבר ואח"כ נשאל בודאי צריך להיות לוקה מרדות כיון שהי' מעשה איסור ג"כ אלא דאח"כ נעקר למפרע, והעיר בזה בכל"ח:

ובחידושי הרי"מ חו"מ סי' ל"ד סק"ז הביא התוספתא והתפלא על הפוסקים שלא הביאו דבריו, ותי' בזה קו' מהרש"א גיטין דל"ג דנזיר ישאל בודאי כדי לפטור ממלקות ולהתוספתא אינו ודאי דסו"ס ילקה מרדות. ובספרי פרי יוסף הנספח לס' חשרת מים על גיטין בסוגיא דנודרת פלפלתי בזה התוספתא ע"ש דבר נכון, ועי' ג"כ בישועות ישראל סי' ל"ד סוסק"ז שנסתפק בזה, וכ"ז נעלם מהבית יצחק ולא הביא התוספתא:

ובגוף הדבר אי אזלינן בתר מחשבתו או מעשה מבואר במנחות דס"ד א', בטבע תינוק בים ופרש מצודה להעלות דגים והעלה תינוק ודגים אי אזלינן בתר מחשבתו יש פלוגתא שם, ובכל"ח האריך בפלפול, וכ' דאע"ג דפליגי אי אזלי' בתר מחשבתו ז"ד בעבירה בין אדם למקום כיון דלהשי"ת אין נפק"מ אי מחשבה או מעשה שהכל גלוי לפניו, ואע"פ שאין הקב"ה מצרף מחשבה גרידא מ"מ כשעושה אותה בפועל הוי עבירה גמורה, ושפיר י"ל דאזלי' בתר מחשבתו ואפי' למ"ד דאזלי' בתר מעשה היינו שיהי' חיוב גמור אבל

עכ"פ צריך כפרה, אבל בעבירה בין אדם לחבירו שעיקר האיסור שהרע לחבירו כ"ע מודים דאם המעשה טוב ועוד נצמח מזה טובה לחבירו אזלי' בתר מעשה, ואע"ג וגם מחשבה איסור וכ' לא תשנא את אחיך בלבבך, מ"מ כשעשה איזה מעשה רע לחבירו ונתגלה שזה מעשה טובה וגם חבירו מודה שאם הי' יודע תחלת מעשה זו הי' מקבל בלב שלם אין עליו עונש אף בד"ש דאדרבה חבירו מחזיק לו טובה שנצמח מזה ישועה אין לו עונש על המחשבה, וע"ש עוד שחידש דפלוגתא דמנחות ל"ש רק במיתה, אבל במלקות קיי"ל דצריך שיהי' דומה ללאו דחסימה, ולכן לאו הנל"ע וכיו"ב פטור דגזה"כ אם אינה דומה לחסימה פטור, לכן היכא דנתגלה אח"כ דמעשה הי' בהיתר נהי דמחשבתו הי' באיסור ל"ד לחסימה דשם גם הפעולה הי' באיסור ולכן ל"ש בו מלקות ור"י לשיטתי' דאין לוקין על להנל"ע דלא דמי ללאוי דחסימה במכות י"ג ב', ואע"ג דר"י ס"ל לאו שאב"מ לוקה מ"מ דאית בי' מעשה ואי אזלי' בתר מעשה הוי היתר עדיף טפי, וע"ע בירחון אהל מועד שנה א' סי' ל"ד ושנה ב' סי' קל"ו בזה, אבל כל דבריו שם כבר דשו בו רבים:

פסוק כג

על ברכי יוסף. עי' תרגום יונתן גזירינון יוסף ועי' במפרש די"ל שיוסף הי' הסנדק וז"פ על ברכי יוסף הי' נימולין. ועי' ברמ"א יו"ד סי' רס"ה סי"א שלא ליתן ב' ילדים לסנדק אחד, וע"ש בהגהות יד שאול דמתרגום כאן משמע דאין קפידא, וע"כ דבאבי' או זקנו לא איכפת ויכול להיות בהרבה בנים, ולפענ"ד דהנוב"י מ"ק יו"ד סי' פ"ו כ' הטעם דהוי כמו דנותן מתנותיו לאחד, והק' ממכירי כהונה, וי"ל דעכ"פ במי שאינו מכירו י"ל דאסור ליתן, ולפי"ז לפמ"ש החכם צבי סי' ע' דקרוב חשוב יותר ממכירי כהונה א"כ ודאי לא איכפת לן בחשוב כמו מכירי כהונה דשרי, ומתרגום אין ראי' דיש שם ב' פירושים:

פסוק כד

פקוד יפקוד. עי' בעה"ט יפקוד ל' חסרון ופקוד שהוא ק"ץ שנה יחסר מן ד' מאות ולא ישאר רק ר"י, ולכאו"ק מה שייכות להא דוהעליתם את עצמותי מזה, וי"ל דלכאו"ק איך צוה יוסף לישא ארונו לא"י הא אסור להביא מת מחו"ל לא"י וכמ"ש בכתובות קי"א דעולא קרי עליהם ותבואו ותטמאו את אדמתי, ועמש"ל בזה (נ' ה'), וראיתי לפרש כיון דאז עדיין לא נתקדשה א"י, אבל אי אמרי' דא"י מוחזקת מאבותינו א"כ הוי כבר א"י מקודשת מימי אברהם הדק"ל, והנה הגזירה הי' ת' שנה והי' רק ר"י ורק הגלות התחילה מלידת יצחק, וזה שייך רק אי א"י אינה מוחזקת מאבותינו, ויצחק הי' בארץ לא לו ונחשב לגרות אבל אי א"י מוחזקת ויצחק הי' בארצו לא נוכל לחשוב גלות מיצחק, וזה ההמשך דיוסף ירא שלא ישאו ארונו לא"י משום הנ"ל ותבואו ותטמאו את אדמתי,

ואפשר דיחשבו דא"י מוחזקת ויש בה קדושה לכן הקדים "פקוד" יפקוד כבעה"ט ולא יהי' רק ר"י במצרים וע"כ דגלות נחשבה מיצחק, וראיה דאין א"י מוחזקת ואין בה קדושה ול"ש החשש ותבואו כו', וע"ע בכת"א ויע"ד, ח"ב דרוש ז':

פסוק כה

וישבע עי' ביו"ד סי' רל"ו סעיף ו' בשנים שנשבעו זל"ז לעשות דבר אחד לחבירו ועבר א' על השבועה השני פטור מלעשות, ועי' בטו"ז סקי"ג בזה ובנקה"כ, ועשו"ת בית יעקב סי' קי"א והובא שם בגליון מהרש"א דהביא ראי' מסוטה י"ג א' על חשה דהתעסק בקבורת יוסף חכם לב יקח מצות, משמע דעבירה לא הי' למשה אלו לא הי' מתעסק בקבורת עצמות יוסף, ועי' בתורת משה להח"ס בענין הלכה:

פסוק כו

וימת יוסף. הרבה פעמים נזכר כאן יוסף בא להודיענו שנפטר בשם יוסף, ואף שהי' מלך פ' שנה לא נשתקע ממנו שם העברי, דפרעה שינה שמו לצפנת פענח דידע דעתידים ישראל ליגאל משום זכות שלא שינו שמם לכן שינה שמו כדי שיראו ישראל וילמדו ממנו לשנות שמם לשם נכרי אבל יוסף הבין כוונתו ולא שינה, ועמש"ל בפ' מקץ (מ"א מ"ה) ובשו"ת אורי וישעי ח"א סי' קי"א:

ובסנהדרין ק"ו א'. איתא ג' מטמוניות הטמין יוסף, א' נתגלה בימי קרח, ב' בימי אנטונינוס, ג' יתגלה לעתיד, והכוונה בזה דג' למודים מוסריים אנו למדים מחיי יוסף, א', שמי שנבחר להיות מורם מעם לשוא יעמלו שונאיו ומתנגדיו בתחבולות שונות, כי אם ה' צוה יקום עצתו, כמו שהיה הגזירה שיוסף ימלוך ואחיו ישתחוו לו, אף שנשלך לבור ונמכר, המליך בהם, והמטמון הזה נאמרה ונשנית בימי קרח שחלק על משה ואהרן וחפץ להוריד אותם מגדולתם, והכל היה לאפס כי אם ה' ויהי, הוא צוה ויעמוד, ב', למדים מחיי יוסף שההבדל בעניני אמונה ודת אינו מפריד בין הדבקים, וגם אנשים מאמונות שונות או שני עממים יכולים להיות באהבה וריעות ושוא ידברו שונאי ישראל כי ההבדל בין הדתות גורם לשנאה לישראל, דרואים דיוסף לא עזב צדקתו ובכל זאת עמד בברית אהבה עם פרעה ושריו וחכמיו, והמטמון הזה חזר ונשנית בימי אנטונינוס שרבי היה אוהב לו אהבה רבה ונאמנה אף שהיו משתי אמונות, ולימוד השלישי, ששנאת אחים לא לעולם תעמוד, ובא יבא זמן שיהי' סוף לשנאתם, יען שאחים הם ודם אחד בעורקיהם, והוכחה על זה יוסף ואחיו שהם רצו להרגו והשנאה היה גדול כל כך, והסוף היה שעשו שלום ואחדות אות הוא גם לנו אף כי יש שנאה בין אחים ומפלגות שונות נתרבו ובפרט בימי מלחמות התבל, אך לא לעולם תעמוד וזאת יתגלה לעתיד לבא דיסיר קנאת איש מאחיו, ויבא אהבה לכל הנברא בצלם אלקים, אכי"ר:

ספר שמות

פרק א

פסוק א

ואלה שמות בנ"י, (וכ"ה בויגש מ"ו ח', ועי' פסי"ר פי"א וילקוט רמז קס"ב) ויש לדקדק למה לא נאמר ואלה בנ"י, הכי שמותם לבד באו, והבאתי בפרדס יוסף ויחי דף שמ"ו עפ"מ, כי בערי המחוז יש בית הסוהר עבור בעה"ב שחטאו באי-נקיון בביתם, ולא יושיבו אותם ביחד עם גנבים ושודדים, והפקח נותן מתנה לשר בית הסוהר וכותב שמו בספר הרשימות שיש שם פב"פ וכל העת יושב בבית השר, ונמצא שרק שמו נכתב שם, וגם בגלות הראשון במצרים גלתה תוה"ק סוד גדול, שיוכל להיות שרק שמו יכתב בגלות, והוא יכול לשבת בביתו ולעסוק בתורה, כמ"ש באבות פ"ו מ"ב חרות על הלוחות, א"ת חרות אלא חירות שאין לך בן חורין רק מי שעוסק בתורה, וז"ש ואלה שמות בנ"י, והבאתי דרוש מענין אחדות, ובדברי ישעי' (מ"ד ה') זה יאמר לד' אני וזה יכתב ידו לה' וזה נקרא בשם יעקב, כי יש מוסרים עצמם בלב ונפש לטובת ישראל, ועליהם נאמר "זה יאמר לה' אני", וישנם המסתפקים במה שבאים לפעמים בהתקרבות עם מוסדים שונים בעניני הדת, על אלו נאמר "זה יכתב ידו לה'" אבל יש שרק מסתפקים בהשם חבר לבד ששמו נרשם בפנקס הקהל, אבל אין לו שום מו"מ עם כלל ישראל, והוא מהמתבוללים הנאורים, על אלו נאמר "וזה נקרא בשם יעקב".

עוי"ל דבדורנו נפלגה הארץ וקראו "מחנים", מחנה ראשונה האומרים מה בצע לקיים מצות בין אדם למקום, העיקר לעשות רק טוב לאנשים, אבל מקרא מלא כ' בפ' עקב (י' י"ז) אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד עושה משפט יתום וגו', אפי' מאיש כזה שעושה משפט יתום ואלמנה, אין מצוה מכבה עבירה, וז"ש בר"ה כ"ז: צפהו זהב במקום הנחת פה פסול, שבתמורת הנחת פה תפלה ולימוד, נותן צדקה וחושב כי השי"ת רק בגבורות "הזוז" יחפץ, "ומעות" צור ישועתו, צדקה כזו פסולה, פגול היא לא ירצה, ונמצא גם מחנה שניה שיוצאים באמירת תהלים מבלי רחם על עניים והם אנשי צורה בעיניהם, ובאמת תועבת ה' גם שניהם, וכמ"ש בתנחומא (עקב י') לחת כ' שניהם שווים, כי מצד אחד היה ה' דברות בין אדם לקונו ומצ"א ה' בין אדם לחברו, וצ"ל שניהם, וז"פ בישעי' (כ"ט י"ג) יען כי נגש העם הזה "בפיו ובשפתיו", ולא בדבר שי"ב חסרון כים, "ולבו" רחוק ממנו, כי ניטל הלב, זה מופת חותך כי יראתם רק "מצות אנשים מלומדה", וזה"פ זה יאמר רק לה' אני בדבר שא"ב חסרון כיס, וזה יקרא בשם יעקב עוד מדרגה פחותה, אמנם וזה יכתב "ידו" לה', שכותב בידו התחייבות למוסדות הקדושים, זה בשם

ישראל יכונה, - ובואתחנן (ד' כ"ח) ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון", וק' למה לא הזכיר ע"ז אחרים כמו עובד לצבא השמים, וי"ל דלא דיברה מע"ז ממש, רק יגיע עת שיאמרו נוכל לעבוד רק ביד, לא יניחו תפילין ויחללו שבת רק ידיו יהיו לצדקה אם רק נותן עץ ואבן לבנין ביהכ"נ וכדומה, ומביאים סמך לדבריהם מפסוק "זה יתנו כל העובר על הפקודים", ויש ג"כ אנשים להיפך שעיקרם רק לא יאכלון ולא יריחון דברי פגול אבל לא יתנו צדקה כלום, - הם חלקים נפרדים ואינו כלום, וז"פ "בפיך ובלבבך לעשותו" הפה והלב ביחד. בין אדם למקום ולחבירו, וז"פ בתרומה (כ"ה כ') פרשי כנפים למעלה ופניהם איש אל אחיו, אף שרוחכם יהיה לשמים, אבל גם ופניהם איש אל אחיו, לקרבו ולסייעו.

וברש"י ואתחנן (ו' ה') יש לך אדם שממונו חביב כו' והוא מברכות סא: ועפרד"י בראשית רט"ז: ומסיים ר"ע בכל נפשך אפי' נוטל נפשך, ועי' מהרש"א שר"ע לפרש דברי ר"א קאתי והוא קצת דוחק. והגר"א מווילנא ז"ל אמר דפי' אם יש אדם שממונו חביב מגופו, כי יתעורר לעשות תשובה בגופו יותר ממה שיעשה בממונו, ועל טרחת הגוף מוותר אבל לא להוציא ממון, עליו הזהיר בכל מאדך, ולא איירי כלל ר"א ממסירת נפש רק בטרחת הגוף, ור"ע הוסיף דמחויב למסור נפשו, וא"ש שא"ל תלמידיו לר"ע בעת שסרקו בשרו עד כאן, דסברו כר"א דא"צ למסור נפשו ואמרו עד כאן ותו לא צריך, והשיב ר"ע כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה, דר"ע סובר אפי' נוטל נפשך, ועמ"ש בפרד"י נח (ו' ט') בשלח (ט"ו ב'), ותשא (ל"ב ט"ו) ותמצא עונג.

ומ"ש הבאים והול"ל אשר באו כמו שהק' ברש"י ויגש שם, וב"ר ובעה"ת וכל"י (וע' ברכות ל"ח. וב"י או"ח סי' קס"ז בהמוציא) ויש לרמז בזה לדורות, אם נרצה לבקש גדולות ולהתחבר עם האומות, אז נהי' נשארים בשפל המדרגה, אבל אם נקטין עצמינו יהיה ה' עמנו אף בגלות, וע' בזה"ק דף ב': בכל אתר דישראל גלו תמן שכינתא גלתה עמהן, דכ' וא"ש בנ"י וגו' כיון דכ' בנ"י מה את יעקב, הבאים אתו איצטריך למימר אלא א"ש בנ"י אינין רתיכין ומשריין עלאין דנחתי עם יעקב בהדי שכינתא בגלותא דמצרים, ועי' בנצוצי אורות לאזולאי, מצרימה גי' שכינה וזהו הבאים מצרימה שבאו עם השכינה, וז"פ וא"ש בנ"י רק באופן זה יוכל להקרא בלשון ישראל לשון חשיבות, הבאים מצרימה, כלו' בכל פעם כשהיו במיצר, את יעקב אם יהי' אצלם מדת תמימות ושפלות כיעקב, אז איש וביתו באו ובא השכינה ופמליא שלו עמהם, וגם י"ל דבכל העת הי' אצלם כמו שבאו עכשיו, והם במצרים רק לפי שעה וידעו שכאן לא ארצם ומולדתם:

וזקיני הגאבד"ק לאסק ז"ל באור דוד על אסתר (א' א') הביא דסוף תיבות ואלה שמות

בני ישראל הבאים" הם "תהלים" עפמ"ש חז"ל יעקב כ"ב שנה שהי' בבית לבן עוסק בס' תהלים, דק' דתהלים תפילות על כל הצרות, והי' לקרותו תפלות ולא תהלים דהוא שירות, רק עפמ"ש בתהלים (כ"ח ז') בו בטח לבי ונעזרתי ומשירי אהודנו, כי הי' בבטחון שיושע, והי' משורר כאלו כבר בא התשועה, וז"פ (בשלח ט"ו א') אז ישיר פרש"י עלה בלבו שישיר ע"ש באריכות. וכן כאן בטחו בגאולה והיו משוררים כאלו כבר יצאו מגלות ורמז בס"ת תהלים, ובתהל' (נ"ו י"ג) עלי אלקים נדריך אשלם תודות לך דכ' טוב אשר לא תדור, וכו' בתוס' חולין ב': ד"ה אבל דשרי לידור בעת צרה וז"ש כאשר עלי נדריך היינו בעת צרה הנני בטוח שאשלם תודות לך, וז"ש שם (י"ח ד') מהלל אקרא ה' ומן אויבי אושע דאהללו מיד, וא"ש קו' תוס' פסחים ח': ד"ה שיזכה ור"ה ד'. ד"ה בשביל באומר סלע זו לצדקה ע"מ שיחיה בני ה"ז צדיק גמור הא הוי עמלק"פ, וי"ל לתוס' דשרי לנדור בעת צרה ואעפ"כ אמר סלע זו לצדקה היינו נדבה, מדקדק שלא לנדור מוכח דהוא צ"ג דנזהר אפי' מדבר שמותר לו, ועמ"ש בהערות לח"א דף רנ"ח:

ובילקוט ותמלא הארץ אותם, שנתמלאו בתי טרטיאות מהם מיד גזרו עליהם שיפרשו מהם, והוא המזיק הגדול לקיום בית ישראל בין העמים להתנאות כלפי חוץ, והמספחת הזאת פשתה בתוכנו וחללים רבים הפילה, בחשבם כי אוצרות טמונות לנו ולכן יעיקו אותנו במסים וארנונות, ובעלי ההון ירבו להקיא לעיני כל רואה חיל בלעו, ולהוציא את הדרם והמונם על פני חוץ, ואחריהם צולעים על ירכם הבינונים המלקטים אוכל בדאגה ושממון, והם פורצים ומהרסים לעלות, וגם על עניים מזורה הרשת להתהדר על פני חוץ בעוד אשר מחדרם צופה מחסור ועוני, וזה הרעיון במגילה ט"ז. קא מחוי להו הלכות קמיצה, וק' וכי העת אז לזה ללמוד דבר שאינו נוהג אלא בירושלים ונוגעת רק לכהנים, ורק דאז יהודים העלו למדרגות גדולות ולמשרות גבוהות ומשכו עליהם קנאת השרים והעם, ולמד עמהם הלכות קמיצה איך לקמץ ואיך לפזר, וכבר אמר יאע"ה למה תתראו (מקץ מ"ב א') עי' בתענית ד"י: ומהרש"א וחולין פ"ד. ובתנחומא ובכלי יקר במדבר (ב' ב') עה"פ צפו לכם צפונה, ובפרד"י שם ובבראשית (ג' י"א), וישלח ל"ב ו'), ותרומה (כ"ה כ"ג):

ובחגיגה ט': ובויק"ר פל"ה יאה עניותא לישראל כברזי סומקא לסוסיא חיורא ואמר החוזה מלובלין ז"ל כמו שתכשיט הסוס רק בצאתו לחוץ, ולא בעמדו לפני האבוס דיפשיטו את עדיו מעליו, כן טובה עניות לישראל כלפי חוץ שלא יתראו כעשירים, ובמצרים ג"כ פשתה הנגע זו וכל בתי משתה היו מלאים מישראל, וזה גרם קנאת מצרים, ומפורש בואתחנן (ז' ז') לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט, ופרש"י

לפי שאין אתם מגדלים עצמכם רק ממעטין עצמכם כמו אברהם ואנכי עפר ואפר (וירא י"ח כ"ז) ומשה ואהרן ואנחנו מה (בשלח ט"ז ז'), וז"ש בב"ב כ"ה: וזוה"ק פנחס רכ"ד. הרוצה שיעשיר יצפין, שיצפין עצמו ולא יראה מבחוץ, וז"פ בתהלים (קמ"ד י"ב) צאננו מאליפות וגו', שלא להתגאות דבשעה "צאננו מאליפות" אם באמת יש לנו צאן איזה אלפים "מרבבות בחוצותינו" בהשוק יעמדו לרבבות, "אלופנו מסובלים" משום זה הי' מקודם אלופיו ועשרנו מסובלים בעשירות רב יען כי "אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותינו" שהטמינו אוצרותיהם ולא עשו פרסום ולא הי' בשוק מדברים מהם:

ובתרומה (כ"ו ז') ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן, כל העשירות ויופי, קרשים ובריחים טבעות זהב, יריעות תכלת וארגמן ותולעת שני, כל אלה היו מכוסים ביריעות עזים פשוטים וזולים עם קרסי נחשת, לרמז על בנ"י שידעו להתנהג עם עשירות, דכלפי חוץ יהי' פשוט שלא להתגרות עיני השכנים הצוררים:

ובסו"ס אמרי צדיקים הק' הרה"ק מרוזין ז"ל עמ"ש ביה"ר אחר תהלים וביה"כ, ולא יצטרכו עמך ישראל זל"ז ולא לעם אחר, והוא מתענית כ"ד: הלא כ' כי לא יחדל אביון מקרב הארץ (ראה ט"ו י"א), ותי' שהפשט ולא יצטרכו עמך ישראל זה לזה "ולא" פי' ולא תקשה מ"ש "ולא" יחדל האביון, זה יהיה לעם אחר, וז"פ בתהלים בתהלים (קמ"ט ט') לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו, "לעשות בהם" בצוררי ישראל את "משפט כתוב" שהוא "הדר הוא לכל חסידיו" והיינו עניות להפכו ולעשות בהם המשפט, ועי' לקוטי אורות על תהלים שם ועשר אורות דס"ט:

והה"ק ממאגאלניץ ז"ל הק' הא דברכות ג': אמרו לדוד עמך ישראל צריכים פרנסה השיבם לכו והתפרנסו זה מזה, וק' הא מתפללין שלא יצטרכו זה לזה, וי"ל דיש חילוק דזה מזה פי' שמי שיעשה לחבירו טובה הן בענין צדקה או גמ"ח תיכף מרגיש בעצמו שהוא קיבל ג"כ טובה מחבירו כמ"ש יותר ממה שבעה"ב עושה עם העני עני עושה עם בעה"ב (ויקרא פל"ד ורות פ"ה על ותאמר לה חמותה), וזה לזה פי' שיודע שרק עושה לחבירו טובה והוא לא יקבל כלום, על זה אנו מבקשים שלא יצטרכו זל"ז שיהי' הטובה בבחינת זל"ז, ובס' עשר אורות דכ"ט: הביא מהקד"ל ז"ל פי' אחר כי מביאין בעולם העליון אדם שחטא הרבה ועל ידו אדם שחטא מעט הוא צדיק נגדו, עד הרשע האחרון אז מביאים מעם אחר, וממילא הוא צדיק נגדו, וז"פ ולא יצטרכו זה לזה ולא לעם אחר ורק להיות צדיק מצד עצמו:

ובבל"ע דרוש כ"ג כ' שהודיע סבת גלותם שלא הלכו בדרכי הקודמים, ואלה שמות בנ"י, הסתכל בשמותם המורים על שלמותם בבואם למצרים את "יעקב" עמו ועם שלמותו

באו "איש וביתו" לא מבעי' האנשים אלא גם ביתו, נשים וטף היו לומדים ממעשיו, ורק אחר מיתת יוסף הרעו בג' מדות קנאה תאוה וכבוד, כ' פרו יישרצו ואח"כ ורבו, וישרצו באמצע לא לקיום המין כפחותי בעלי חיים זה מדת תאוה, גם נלכדו ברשת כבוד שכ' וירבו שבקשו גדלות על זולתם, וגם קנאה כי נתעצמו במאד מאד ממון כמ"ש ובכל מאדך (דברים ו' ה'), עד שקם מלך חדש והביא עליהם ג' דברים לענוש כנגדם, שרי מסים למעט ממון, ועבודה קשה למעט תאותם ולהשפיל כבודם והיו לעבדים נבזים ע"ש, וה' רצה גם כן לנטוע בקרבנו מדות טובות ויתקיימו רק ע"י נסיון, כי מי שלא ראה צרה לא ירגיש גורל איש הנדכא, ולכן כל מצוה שהוסד על אדני החסד נקרא על שם השיעבוד במצרים כמ"ש במשפטים (כ"ב ט"ו) ואת חג המצות תשמור כי בו יצאת ממצרים, ובראה (ט"ז י"ב) וזכרת כי עבד היית באמ"צ וזה המסורה בישעי' (כ"ז ו') והפטרה שמות הבאים ישרש יעקב, וכאן ג"כ הבאים מצרים:

וכן מדרך העולם שבנים קטנים ישמעו לדברי אביהם, ולא כאשר יגדלו ונשאו והולידו בנים, וכל אחד בעה"ב לעצמו, והאב נתאלמן ונזדקן ומוטל עליהם לפרנסו, אז נעשו הם המורים דרך לאביהם, ודורשים ממנו שיקבל פקודתם, ואומרים כי הוא עוד מדור הישן והם מדור החדש, וזה אשר פרשתי בואתחנן (ד' כ"ה) כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם וגו', כאשר יזקין הוא נעשה ישן, מדור הישן, אבל הם מדור החדש, ועי"כ יבואו לידי והשחתם וגו', ומספרת התוה"ק שבח של בני יעקב אע"פ שכבר גדלו ובאו איש וביתו והיו להם בנים גדולים, בכל זה האב הזקן היה העיקר, וקיימו שאל אביך ויגדך, וז"ש את יעקב "את" מורה על הטפל כב"ק מ"א. את בשרו את הטפל לבשרו, וברכות ל"ו: את פריו את הטפל לפריו, ויעקב היה העיקר, וגם אם איש יעתק משכנו לעיר אשר הכפירה נפשט שם, אז הוא ישאר עוד בצדקתו, אבל הב"ב לאט לאט ילבשו צורה חדשה, ולא כן הי' שבטי יה דבאו לגור בארץ טמאה, ואיש וביתו באו, גם בתיהם לא נשתנו, ועי' בס' רחמי האב, כרם הצבי, הדרש והעיון, ופרד"י ויגש (מ"דל"א):

ובפני"פ הביא ראי' לרדב"ז והובא במג"א תצ"ו סק"ז דעוקר דירתו מא"י לחו"ל עם אשתו אפי' דעתם לחזור הוי כמו אין דעתם לחזור, וה"נ כיון דבאו איש וביתו אף דהי' דעתם לחזור הוי כא"ד לחזור, ובס' שדה חיים דכ"ג כ' דוקא כשאכלו בשלחן שלהם, אבל באכלו ע"ש אחרים בזה מהני דעתם לחזור, וה"נ אף דבאו עם נשותיהם, מ"מ הי' סומכים ע"ש יוסף כמ"ש בויחי (נ' כ"ה) אנכי אכלכל אתכם מהני דעתם לחזור, וז"ש לגור באנו ולא להשתקע:

ובמעשה נסים, במתי מעט כמ"ש בשבעים נפש ירדו, הק' למה מביא קרא בפ' עקב

ולא מפ' שמות, ותי' דהי' ק' לו דכ' וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט, משמע דכל ימי הגירות הי' במתי מעט ובאמת ל"ה רק הירידה במתי מעט דלא מת יעקב עד שראה ס' רבוא, לזה מביא קרא דשבעים נפש ירדו מצרימה ועתה שמך ה"א לכוכבי השמים לרוב שג"כ ק' מה ועתה שמך הלא כבר במצרים הושמו ואדרבה עתה נתמעטו כמ"ש בבשלח (י"ג י"ח) וחמשים עלו וברש"י א' מחמשה, ועכצ"ל דרש"י כ' אע"פ שמנאם בחייהם כו' להודיע חיבתם שנמשלו לכוכבים שמוציאם ומכניסם במספר, ובמצרים ל"ה בבחי' כוכבים רק הע' נפש שהיו צדיקים גמורים כמלך שאוהב לאחדים ואז כן מפרנס למשפחתו שאינו מונה רק האהובים, אבל עכשיו שקבלו התורה הושמו כולם ככוכבים להמנות כאו"א:

פסוק ג

יששכר עי' א"ע בעבור התחברות ב' ש' חסרו א' מהמבטא, מחצצרים (דה"א ט"ו כ"ד) ועי' בבעה"ת ויצא (ל' י"ח) ב' טעמים, א' נתן את שכרי, ב' כנגד שכר שכרתיך שהוא גנאי לכן לא נקראה, ד"א לפי שנקרא ליוב בנו (ויגש מ"ו י"ג) אמר יששכר אין יוב שם הגון הוסיף לו א' משמי והוא שנ' בפנחס (כ"ו כ"ד) לישוב, ועי' מדבר קדמות מער' י' אות ל"א מזה, ופלא שבדה"א (ט"ו כ"ד) כ' רש"י ורד"ק דכ"מ שנ' ב' אותיות כפולות הראשונה נקראת ולא השני' כמו יששכר ועוד ע"ש, וזה י"ל דגם מלת יהודיים (אסתר ט' ט"ו) ג"כ בכלל זה, ועי' בס' גרגרי כסף ויצא, ובהמאסף מירושלים תרס"ח סי' ז' ועמ"ש בפקודי (מ' ג'):

פסוק ה

שבעים. ערש"י ובמד' בזכות ד' דברים נגאלו שלא שינו שמם ולשונם ולא גילו סודות ולא נפרצו בעריות (ועי' ויק"ר פל"ב ובמדב"ר פ"כ ושוח"ט קי"ד) ובכל"י כ' דעריות נרמז בפ' איש וביתו באו, וי"ל דגם שלא שינו שמם מרומז, דאי' בכל"י ובע"א דלאדם יש ד' שמות, אדם איש אנוש גבר, ובג' יש לשון רבים אישים אנשים גברים, אבל אדם ל"ש ל"ר אדמים וזה מורה על אחדות ישראל כמ"ש ביעקב ע' נפש ובעשו שש נפשות, וכן מפורש בזה"ק תזריע מ"ח, ועם ישראל נקראים אחד כמ"ש (ש"ב ז' כ"ג) מי כעמך ישראל גוי אחד נופל כנוי "אדם", וז"ש אתם קרוים אדם ולא אוה"ע, וישראל נפש דהם חלק אלקי ממעל, ואי' במד' דאם אינו נזהר מעריות נסתלק החלק אלקי ושפיר כ' ע' נפש בל"י מחמת שגדורין מעריות מדכ' איש וביתו באו, וע"ז ק' הא יוסף נשא מצרית וגם הוא נחשב בכלל ע' נפש, והתי' דרק בא"י קיימו התורה ולא בחו"ל כמ"ש רמב"ן (תולדות כ"ו ה') וז"ש ויוסף היה במצרים:

ובתורת חיים ב"ק ל"ח. כ' הא דישראל נקראים אדם לפי שחלק ה' עמו, אבל עכו"ם

נתונים תחת ע' שרים עליונים הסובבים את הכסא וביחזקאל (א' כ"ו) ועל דמות הכסא כמראה אדם, וכיון דישראל חלק אלקי נקראים על שמו כמ"ש ושמינו קראת בשמיך, ובעכו"ם ע"ש שריהם שפרסיים נקראים דוב והשר שלהם גם כן נקרא דוב (כדאי' ביומא ע"ז. ומהרש"א) בהאי שעתא עייל לדוביאל שרא דפרסא, ואל הוא כלל, כמו גבריאל רפאל, ובמד"ר בשלח פכ"א והנה מצרים נוסע אחריהם שר של מצרים, שמו מצרים, וזה החילוק בין אדם להאדם דבה"א ידועה משמע בבן אדם הידוע, וסודו כשאדם מטהר א"ע הוא כדמות מרכבה וכו', ועי' בשפע טל בהקדמה בן עשרה למאה, ובתוס' יבמות ס"א. ד"ה ואין, האדם עם ה"א גם עכו"ם, ועי' בב"מ קי"ד: ויק"ר פ"ד, זה"ק ח"ש קל"א., ויתרו פ"ו, אוה"ח אחרי (י"ח ה'), כת"א כאן, תפא"י פ"ג מי"ד מאבות, שו"ת ברית אברהם חו"מ כ"ה, מקו"ב ח"א דש"פ, גשמי ברכה שה"ש (ו' י"ח), ימין ושמאל דר"ד אמ"כ בראשית (א' כ"ב) ובהגהותי' לשו"ת הרד"ד מהדו"ק סי' ג' או"ז, בפרד"י בראשית דל"ג, ומשפטים (כ"ב ה') ע"ש הרבה חדשות:

וגם י"ל דבכל העת שיוסף הי' במצרים מושל, כל בנ"י היו מכובדים, וכל א' ממצרים ידע מספר ישראל כדרך כל דבר יקר כמ"ש רש"י להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים, אולם כשמת החלה המשטמה והיו כקוצים וחוחים כמ"ש בבלק (כ"ב ח'), וביומא כ"ב. רמי כ' והיה מספר בנ"י וכ' אשר לא ימד ולא יספר, ומשני כאן בעושים רצונו של מקום, אז אין להם מספר, כאן באין עושים רש"מ אז יש להם מספר, וק' דהול"ל להיפך בתחלה כאן באין עושים רש"מ כסדר הקרא, ורק הנסיון יורנו כי רבים מתפרצים נגד תורת ה' ומעטים בני עליה הדבקים בה', ונודע שרק דבר חשוב ראוי להמנות, ודבר שאינו שוה אין איש שימנה אותו, ומדמה בתחלה את בנ"י לענינים חשובים כמו כוכבים שנכבדים ע"י פעולותיהם ע"כ ראוים להמנות, וכן החשובים שעושים רש"מ אע"פ שמעטים הם אפ"ה תגדל חשיבותם וראוים להמנות, אבל בא"ע רש"מ אז נאמר עליהם לא ימד ולא יספר, כי אין להם חשיבות לספר, וכן הוא בישראל מקודם היו חשובים ומנו אותם, אבל אח"כ שהי' קטרוג הללו עובדי ע"ז והללו עע"ז כמחז"ל נתמעט חשיבותם וז"ש ובנ"י פרו וישרצו לשון גנאי, יען ויעצמו מאד ר"ל דכוונתם הי' רק לצבור ממון, "ותמלא הארץ אותם" תאות קניני עולם מלאה את לבם. - ובעיקר הדבר ע' תוס' מנחות פ"ד: ד"ה כאן לענין מה נקטו ברישא כשאמרו כאן וכאן אי מה דסליק או מה דפתח, ועמ"ש בפ' ויקהל (ל"ו ו'):

ובפשט הגמ' י"ל דקאי אלעיל דאסור למנות ישראל, וז"ש כאן בעושין רש"מ היינו ע"י מחצית השקל כמו שצוה ה' מותר למנות אבל בא"ע רש"מ בלא מחהש"ק אסור למנות

ובפי' ר"ח בש"ס דווילנא משמע כן, ובמהרש"א כ' דלא ראי קאי אלעיל, ועי' מג"א קנ"ו סק"ב ויע"ד ח"א דרוש ב' ופרד"י ויגש דשל"א, ויחי שמ"ה:

עי"ל דבבשלח (ט"ו כ') כ' ותקח מרים, את התוף, ותען להם מרים שירו לה', וק' למה לקחה תוף הלא בפיה פתחה בשיר, ורק אנו רואים לאספה בדבר מצוה הרבה ישמיטו עצמם מלילך, משא"כ לאספת חול יתמלא הבית בלי מקום מופנה, ולכן חשבה מרים שאם תאמר שיבואו הנשים לבית הכנסת לשיר שירה, לא יבואו וכל אחת תתן אמתלא, לכן לקחה תוף וחשבו הנשים שבדעתה לעשות אספה של נשים לרקוד, ותיכף באו כולם ואז פתחה בשיר, וזה גם כן הפי' בגמ' והי' מספר בנ"י אם רואים רק מתי מספר נאספים בודאי נאספו כאן העושין רש"מ אז יש מספר, ואשר לא ימד ולא יספר מוסב על א"ע רש"מ אז לא יסופר מרוב הבאים ודוחקים לקחת חבל, וכג' מזה בס' כנסת ישראל אבות פ"ו מ"ו:

עי"ל דבעיר אשר הם יהודים נאמנים לה' ולתורתו, אם ישאל א' כמה אנשים שם, הנשאל יחשוב כמה בתי תפלה יש, וכמה אנשים בכל אחד יתפללו שם, ויוכל לשער כמה בעה"ב נמצא בעיר, אבל בעיר שרובם אינם באים להתפלל ומחללי התורה אין מי שיודע כמה יהודים נמצא שם, וזה"פ בזמן שעושים רש"מ אז יש מספר שיוכל לידע כמה יהודים שם, אבל בא"ע רש"מ ולא ניכר בין ישראל לעכו"ם אז אין מספר:

ויוסף. עי' בעה"ת וא"ע ובב"ב קכ"ג: יוכבד השלימה, וברש"י ויגש (מ"ו כ"ו) כ' למ"ד תאומות נולדו מתו קודם ירידתן למצרים, והק' רא"ם דבכ' מפורש דלא מתו רק מנאן בכלל מלבד נשי יעקב דחוץ מהם היו ס"ו, וי"ל דז"ש וא"ש בנ"י איש וביתו באו דק' וכי ס"ד שישאירו נשיהם במצרים, וכן ויוסף הי' במצרים מאי קמ"ל עי' ברש"י, רק דע' נפש השבטים עם נשיהם, אבל עכ"ז ל"ה רק ס"ט, דכל הנשים נחשבין בכלל איש וביתו ע"ז נא' ויוסף הי' במצרים והוא לא נשא תאומתו ונשארה פנוי' ואינה בכלל איש וביתו, אבל היא מיוצאי ירך יעקב ועם אותה הי' ע' נפש, ועי' באד"פ ופרד"י ויגש, ובס' אמ"ב כ' דאי' דיצחק האריך שנים יותר מאברהם דא"י נקרא ארץ החיים ושם מאריכין ימים יותר מחו"ל, ויצחק ל"ה כלל בחו"ל לכן חי יותר מאברהם, ויעקב הי' יותר בחו"ל ויוסף יותר במצרים מאחיו, וזה סמיכות וימת וגו' וק' מפ"מ קיצר בשנותיו מאחיו ואמר ויוסף היה במצרים כבר והיה יותר בחוץ לארץ:

פסוק ו

וימת עי' בלקוטים מהגר"א בסוף משניות זרעים דבר נכון, והמגיד גילה להב"י שכמה נשמות יעלו בעת הספד, וז"פ וימת יוסף ובנ"י פרו וישרצו, וצדיק מוליכין דרך גהינם

כדי שיקח משם נשמות וזה קשה לו, וז"פ בשבת קנ"ג. אחים בהספידא, שיעלו מעליהן, דהתם קאימנא, שאוכל לעלות במקומי בג"ע:

ובברכות נ"ה. וסוטה י"ג. מפ"מ מת יוסף קודם לאחיו מפני שהנהיג עצמו ברבנות, ובסנהדרין י"ד. וצ"ב. הוי קבל וקיים ערש"י, ומהרש"א ברכות הק' דנהוג נשיאותך ברמה וזרוק מרה בתלמידים (כתו' ק"ג: וקידושין ע.) ותי' שכ' המנהיג עצמו ברבנות, ולא הנוהג היינו שלא קבלוהו הצבור ורק בע"כ וזה שרה שמקברת בעלי' (וכמ"ש בפסחים פ"ז: ויומא פ"ו:), ויוסף ודאי דלא עביד הכי ורק קרא מיותר ואתא לדרשא וכמ"ש ביבמות ס"ד. (ול"ק מפ"ב מ"ו דאבות לא הקפדן מלמד, ובמגילה כ"ח. מימי לא הקפדתי כו' וי"ל דבברכות ס"א: כבד כועס ומרה זורקת בו טפה ומניחתו ומשכחת כעסו של הכבד, וז"פ זרוק מרה אם תבא כעס תשכך כעסך) אבל באמת אי' במד"ר ויחי ובתיב"ע ויגש (מ"ו כ"ט) ופדר"א פל"ט שיוסף קיצר בשנותיו מפני י' פעמים שהזכירו אביו בפניו בשם עבד, ובשו"ת זכרון יוסף בחי' דצ"ט כ' עפ"ד האלשיך ורב"ח דמשו"ה הושיב יוסף לאחיו בגושן דעביד כמהר"ם מרוטנבערג שהובא ביו"ד ר"מ ס"ז שמיום שעלה לגדולה לא קיבל פני אביו ולא רצה שאביו יבא אליו, ואע"ג דל"ה מלך רק נשיא וכבודו מחול, הנהיג א"ע ברבנות כאב"ד וראש ישיבה דדינייכו כרב מובהק כבסי' רמ"ד ס"י, וא"ש קו' מהרש"א, ועי' אספ"ז ברכות ופרד"י ויגש דשי"ז:

ודודי הגאון ר' **פנחס אלי**' מייזלש ז"ל האבד"ק לוטימארסק אמר בהא דפסחים כ"ב: קידושין נ"ז. וב"ק מ"א: ר"ש העמסוני דורש כל אתין וכשהגיע לאת ה"א תירא פירש עד שבא ר"ע ודרש לרבות ת"ת, וק' למה לא דרש ר"ש כן וגם למה לא דרש בואהבת את ה' כקו' מהרש"א, ורק בהדרכת העם יש ב' דרכים, אם למשול בחזקה ולנהוג נשיאות ברמה, או לנהל בנחת, אמנם צריך להב' דרכים, כי יש ב' מיני עבדות המוטלים על רב, א' לנהל ולהוכיח במוסר, ולזה יוצרך בדברי חכמים אשר בנחת נשמעים, ב' להשגיח על ענייני העיר ליסד מוסדות ולהשתדל ולהמליץ בעדם בפני המושלים לזה צריך לנהוג ברמה, כי לפעמים ירהב הנער בזקן והאטד יאמר אני אמשול כי שפתי ולשוני אתי, ורק הוא ראוי להיות מליץ ושתדלן, אז צריך הרב ליטול מקל ולהכותם בקדקדם לומר דבר א' לדור ולא ב' דברים (סנהדרין ח'.), כי כבר הורינו הנסיונות איך נפלנו לבירא עמיקתא ובשפל קרן התורה ונפרץ חומת הדת ע"י שהנחנו להני אינשי להתיצב לפני המושלים בשם כלל ישראל וע"י המוסדות שלהם, ואמנם אם הוא צדיק מושל ביראת אלקים דבריו נשמעין ויוכל לנהג עדתו ואיש לא יהין לסרב נגדו, וזה בואהבת את ה"א שפיר הי' ר"ש דורש לרבות ת"ח דהי' מבין דע"י התנהגות בנחת ימשוך העם לאהבו ולסור למשמעתו

אבל ע"י שבט המושל הי' סובר ר"ש שא"א למשוך ולכן פירש, ור"ע חידש דגם בשבט מושל לזרוק מרה בתלמידים יוכל להורות לעם, ואמנם העיקר לנהג בנחת, כי באופן הב' מוכרח לאחוז במדות הגאוה שהוא דרך מסוכן, ומטעם זה נסמכו דינים למזבח (פ' יתרו למשפטים) לרמז דע"י גיאות, השכינה אומרת אין אני והוא יכולין לדור ביחד כמ"ש בסוטה ה'., והא דנהוג נשיאותך ברמה הוא רק בפרהסיא לעיני העם כדי שיקבלו דבריו, אבל בלבו צריך להיות שפל וסבלן, ועי' בקובץ דרושים חוברת א' סי' ל' וח"ב סי' ה', ופרד"י תולדות קע"ה:, וארא (ז' ב'), תצוה (כ"ח ל"ה) והשמטות לח"א דף שנ"ב:

ובכ"ס פנחס (כ"ז ט"ז) יפקוד ה' אלקי הרוחות איש על העדה וגו' ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין רועה, כי הרועה אין כוונתו לטובת הצאן רק לטובת עצמו להרויח מזה, וא"כ אין רועה לצאן רק לעצמו, וביקש משה שהמנהל אשר יבא תחתיו יהיה נתון כולו להעדה, ול"ת עדת ישראל כצאן אשר אין "להם" רועה ורק רועה את עצמו. **והרב** כמו מנהל מסעת מסלת הברזל עליו לשמור בכל חושיו והרגשיו, ואם יסיח דעתו רגע יביא שואה ואסון, כן רב המנהל מכונת חיים רוחניים של בני עדתו ואם יקל לעצמו מעט יכול להביא משבר כללי יען כי הכל צופים אליו, ובפדר"א פמ"ח בזמן שהרועה תועה הצאן תועה אחריו, ובמד"ר דברים פ"א כל מה שהגדולים עושים הדור עושה, ובזה"ק ויקרא ד"כ. דכיון דרישי עמא אזלין בחיובא כל עמא אתמשכו אבתרייהו, ובת"ח גם שגגותיהם לזדונות ב"מ ל"ג:, ועי' מקור ברוך ד' תקצ"ג., ובבשלח (י"ז י"ב) ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד, אהרן היה רודף שלום וחור הי' להיפך קנאי, ובעגל שילם בקנאתו עם חייו כחז"ל ורש"י תשא (ל"ב ה'), הב' הפכיים הללו לקח משה מזה אחד ומזה אחד, מנהיג צריך לב' מדות, יש עת שצריך לסבלנות ויש עת שצריך להראות קנאות וע"ש ביתרו (י"ט כ'):

וגם על העם מוטל החוב לכבד הרב, וראיתי בזה לפמ"ש בשבת י"ד. בתחלה הי' מצניעין אוכלין דתרומה אצל ס"ת, כיון דקחזי דאתי לידי פסידא גזרי בי' טומאה, הרב בבחי' ס"ת כמ"ש במכות כ"ב: כמה טפשאי אינשי דקיימו מס"ת ולא קמי גברא רבא דאילו בס"ת כ' מ' יכנו ורבנן בצרו חדא, בתחלה הי' הרבנים מסתפקים במיעוט ורק עוסקים בתורה, והי' מצניעין אוכלין דתרומה אצל ס"ת, כלו' פרנסתם הי' רק מתרומה דבר מיעוט, אשר גם הנותנים בעין יפה לא יתנו רק א' מארבעים מהצורך לפרנסת הרב, והי' מבינים כי די לו בקב חרובין, כיון דקחזי דקאתי לידי פסידא, כי ההמון בראותם מנת חלקם של הרבנים העטופים ברעב, רפו ידיהם מן התורה ולא יחנכו בניהם לת"ת באמרם מה יצמח ממנו רב עני ורש ועתידה תורה שתשתכח מישראל, גזרו רבנן טומאה, כי

טמאה ומאוסה הדרך הזה שמשפלת כבוד התורה כי צריכים לכבד הת"ח ורב שלהם, ועפרד"י בראשית דל"ט. - ובס' אוצה"ח ח"ב דע"ו על הא דדברים (א' י"ג) הבו לכם אנשים חכמים כו' ואשמם בראשיכם, ורש"י מפרש תחלה על בראשיכם שתהי' נוהגים בו כבוד ואח"כ פי' ואשמם חסר יו"ד ללמד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם שעליהם למחות, ומרמז בזה דהחרדים באים בטענה על רבניהם, למה אין אתם נוהגים נשיאותכם ברמה, למה אין אתם מוחים בזרוע, הלא כ' (דברים א' י"ז) לא תגורו מפני איש, ומשליכים כל פרצות הדור על הדיינים, אבל שוכחים מ"ש בע"ז י"ח. מי שיש בידו למחות ואינו מוחה נתפס עליהם, וע"ע ברש"י מטות (ל"א י"ד) כל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם למחות, ומי הוא שיש בידו למחות, זהו מי שנוהגים בו כבוד ויראה תחלה, אבל הם עושים ההיפך, בתחלה מבזים ומשפילים רבניהם ושוללים ממנו יראת כבוד, עושים מהרב מטאטא ואח"כ רוצים שהמטאטא זה יורה ויוכיח, לא, זה א"א, אין מטאטא מורה, וע"ז מרמז רש"י תחלה "בראשיכם" ואח"כ "ואשמם" אימתי אשמות הדור תלויות בראשי דייניכם, כשתעשו אותם תחלה ראשים ומכובדים אז ואשמם אבל לא זולת:

ובס' כנסת ישראל על אבות רפ"ו דשאלו לצדיק א' איך הוא מגן הדור ואז היו צרות על הדור, והשיב במשל לא' שקנה מחסה ממטר (שירם) והלך עמו ביום גשם כשהי' סגור, ובא להחנוני דרמה אותו, וא"ל דצריכים לדעת איך להחזיק אותו ובעת הגשם צריך לפחות אותו, כן הת"ת הוא מגן הדור וצריכים לדעת איך להחזיק אותו, אם אין מגדלים אותו ונותנים לו כבוד לא יגן על הדור, ועמ"ש בזה מחותני הגאבד"ק זגיערש שליט"א בס' נוה שלום פמ"ד:

פסוק ז

פרו. עי' בא"ע ותולדות יצחק שהנולדים תאומים על הרוב חלשים, שהכח שהי' הולך לעובר א' הלך לב', לכן כ' ויעצמו פי' גבורים ועצומים כמ"ש ולאין אונים עצמה ירבה (ישעי' מ' כ"ט), והובא בשם פענח רזא, "ובני ישראל פרו" בגימ' שש בכרס אחד תתצ"ה, ולא מצאתי שם, ועי' בקובץ המגיד היוצא ברומניא שנה ח' די"ט:

ובס' לחמי תודה דקל"ז כ' דאין משיח ב"ד בא עד שיכלו כל הנשמות שבאוצר גוף (ע"ז ה', וסנהד' צ"ח.), ופרעה כשראה שפרו ורבו מאד ירא מזה שיקרבו הגאולה, ובמהר"ם שיף בדרושים סוף חולין כ', ישראל תיקנו במצרים קלקול דור המבול והפלגה החמר לחמר וחטא אדה"ר, וזה הטעם ובנ"י פרו וישרצו ו' בכרס א' לתקן ס' רבוא נשמות שנתקלקלו באדה"ר ואח"כ מתו בג' ימי אפילה אף שתקנו חטא הקודם עכ"ז הוצרכו

נשמות חדשות ליכנס לא"י, והי' צריכים להיות במצרים ת' שנה רק ע"י קושי שיעבוד מהר הפדות, והי' צריך קודם זיכוך הנשמות של ס' רבוא, זה כן ירבה, וע"י עבודת פרך בחמר שיבר החמר לגוף ולזכות הנשמה וכו', ועי' בל"ע דרוש כ"ח:

ומהגה"ק מאסטראווצי ז"ל שמעתי הא דהי' יולדות ו' בכרס א' דבילקוט אי' ישראל לא נשתעבדו במצרים רק שעה א', שעה של ה', ויומו אלף שנה, ובאמת היום בלבד אינו מחזיק אלף שנה רק היום עם אשמורה אחת בלילה, וכמ"ש בתהלים (צ', ד') כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור ואשמורה בלילה, וז"פ שם תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בנ"א כי אלף וגו', ואינו מובן הענין זל"ז, ולהנ"ל א"ש כיון שהזהיר שובו בנ"א, ולכאו"ק איך צוה לבנ"א שישובו בתשובה הא לאדה"ר לא הועיל תשובה שהרי לא חי את יומו ובתוך היום מת כיון דאלף שנה הוי יום ואדם חי רק תק"ל, אך היום בלבד אינו אלף שנה רק עם אשמורה שפיר חי כל היום, וז"פ תשב וגו', וא"ת הא לא הועיל לאדם תשובה עז"א כי אלף וגו' ואשמורה בלילה, ואם הוי י"ב שעות ואשמורה למ"ד בברכות ג'. ד' משמורות הלילה, אשמורה ג' שעות, ואם ט"ו שעות הוי אלף שנה, שעה הוי ס"ו שנים וח' חדשים, ולהילקוט דישראל עבדו במצרים שעה, והוא ס"ו שנה וח' חדשים, אולם באמת גזירה הי' ת' שנה ורק ריבוי העם השלים לשיעור שיעבוד, ולפ"ז הוצרכו לרבות ששה על אחד, שבזה יושלם הת' שנה כי ו' פעמים ס"ו שנה וח"ח במכוון ת' שנה ופח"ח:

פסוק ח

חדש רש"י חדש ממש, עי' איי הים עירובין נ"ג. דמה חידש זיל קרי ביי רב, ובפשוט י"ל מלך אחר היה ועכשיו בא למלוך על מצרים אבל מלך ישן היה, בא מ"ד זה ולימד חדש ממש, מדלא כ' ויקם על מצרים מלך חדש רק ויקם מלך חדש מורה דהמלוכה חדשה בעיניו, ומ"ד שנתחדשו גזירותי' לא ניחא לי' בכך, דמה נפק"מ בסיפור זה אי מלך עד הנה או לא, וז"פ בסוטה ל"ו: מלאכתו ממש וכו', ועי' באמרי בינה דבר נכון, ועיון יעקב ר"ה ד"י, וקו"ד חוברת ו' סי' כ"ה, ובפדר"א פי"א עשר מלכים מלכו על כל העולם, הג' יוסף שנ' וכל הארץ באו מצרימה, ארץ אין כ' אלא וכל הארץ, והי' מביאין דמם שלהן ומנחה לשבור אל יוסף והי' משנה למלך ומ' שנה מלך לעצמו שנ' ויקם מלך חדש, וכ' שם בביאור פי' מדכ' ויקם מלך חדש אשר לא ידע את יוסף משמע שלפני מלוך מלך חדש לא הי' מלך שלא ידע את יוסף והוא פשוט עכ"ל, ולא הבינותי דבריו אף שכ' שפשוט, וגם הא דיוסף מלך מ' שנה לא ראיתי בגמ' ומד', ורק הוא בס' הישר סו"פ ויחי, וכן מצאתי ברש"י סוטה ט': ד"ה אין שיוסף הי' מלך ועי' תורה תמימה:

ובס' פתחי שערים בחי' ברכות נ"ט בנה בית חדש אפי' יש לו כיוצא בהן צריך לברך, לכאו' משמע דוקא בית חדש אבל ציירו וסיידו א"צ לברך, ובירו' פ' משיח מלחמה והובא במל"מ פ"ז ה"ח ממלכים אם סדו בסיד הי' חוזר, אך בעירובין נ"ג. חדש ממש כ' הת"ח דנ"מ להלכה במכר בית וא"ל בית חדש והבית ישן רק ציירו עד שנראה כחדש ממש המקח חוזר דחדש ממש בעינן, ולמ"ד נתחדשו גזירותי' המקח קיים ע"ש, א"כ גם כאן תלי' אי נימא חדש ובפלוג' דרב ושמואל, אך י"ל לשון תורה לחוד ול' בנ"א לחוד, אבל הרשב"א ורא"ש כ' כאן במכר וחזר וקנה א"צ לברך, והובא באו"ח רכ"ג, והביא ראי' מירו' במחזיר גרושתו אינו חוזר דאינה חדשה, עוד ראי' מתקמ"ו ס"ב דמותר להחזיר אף גרושתו מנשואין אלמא דאין זה שמחה חדשה, וצ"ע ביורשים שמכרו מתפיסת הבית והדר זבנה א' מהם או קנה במעות או במשיכה והדר ומכרן וקנאן אי מקרי בית חדש, ועפמ"ג תקנ"א באשל סק"ט לענין גרושתו מנשואין מר"ח עד ט"ב, וע' זבחים צ"ה. בתד"ה ל"ש דבגד שנקרע וחזר ותפרו הוי בגד חדש וכלי חדש. **ולקמן** (ב' א') ויקח את בת לוי ובסוטה י"ב. ויחזור מבע"ל הושיבה באפריון כו' נשמע דמחזיר דבר שהי' לו מכבר ל"ש לשון לקיחה וק' מסוטה מ"ד. חדשה פרט למחזיר גרושתו למ"ל תיבת חדשה הא בקרא כ' כי יקח ובמחזיר גרושתו ל"ש כי יקח עי' במהרי"ט סי' ס"ד ורביד הזהב תצא (כ"ד ה'), עו"ק מבכורות נ"ו. באתנן שנתן לה וחזר ולקחו ממנה, ופריך והא איפסל בלקוח, עי' בשו"ת חמד"ש או"ח סי' א' וב' ויו"ד ל"א בזה, ובתוס' ב"מ פ"ח. ד"ה תבואת, ובענין ספק זה בדבר שחדל להיות ונתהוה שנית אי מקרי דבר חדש יהי' נפק"מ לשכר שדכנות אם נתבטל השידוך והחזיר שנית אי מגיע לו שכר, - ובקהלת (א י') יש דבר שיאמר ראה זה חדש וגו' וברש"י מבואר דנקרא דבר חדש, וממגילה ג'. מנצפ"ך חזרו ויסדם אין ראיה דצורת האותיות לא נתבטלו רק נשתכח מקומן ל"ש שם חדש, ובסוכה כ"ז: נפלה סוכה ובנה אותה בחוש"מ הוי סוכה לשבעה, ובר"ן נדרים מ"ז. בשם ירו' קונם בית זה ונפל ובנאו מותר ליכנס בו, וכ"ה בויק"ר פל"ב וקהלת פ"י סכ"ג משל למלך שנשבע שלא יכניס בנו לפלטין סתרי' ובנייי' והחזיר בנו לא עבר על שבועתו, ועי' בהדוה"ע וברכת אהרן מאמר ט"ז ובאמרי כהן לש"ב הגאבד"ק מאנקטוב שליט"א שהאריכו בזה:

בשבת פ"ט. מה הר סיני שירדה שנאה לעולם ורגשו גוים לאבדנו ח"ו. ובאמת מה פשענו ומה חטאנו, ורק שנאת הדת בוער בקרבם, וינסו להפר אותנו מברית תוה"ק, וכשיראו שלא יצליחו בזה, ינסו ליתן חפשית כאזרחי הארץ ואז בטח יפנו עורף לתוה"ק, כי הקול קול יעקב רק כשידים ידי עשו, ובסוטה י"ג: בקשו מלכות הרשעה לידע קבורתו

של משה עמדו למעלה נדמו להם למטה עמדו למטה נדמו להם למעלה שנ' ול"י איש את קבורתו (ברכה ל"ד ו') הכוונה שבקשו אמצעים לקבור תורת משה "עמדו למעלה" כשישראל עומד למעלה על פסגת הרי הצלחה ובכל זאת לא עזבו את התורה, אז חשבו כי קבורת משה ותורתו כשהוא למטה, אם ישפילו אותנו עד עפר, אך כשנסו לשלול מהם כל הזכיות, ולמרות זה נשארו נאמנים לתורתו אז חזרו מדעתם "וראו אותו כשהוא למעלה" ושגו במועצותיהם ותוחלתם נשארה מעל, וכמ"ש במנחות נ"ג: ישראל נמשלו לזית שאין עליו נושרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, בימי הצלחה כימוה"ח ולא כאשר גשם הצרות ירד עליהם, וזה ח"א חדש ממש, שמוזר לומר על איש אחד פעולת הפכיית, וח"א שהוא פרעה הראשון, ומה שעשה טוב בתחלה ג"כ משנאתו שרצה להגביהו למעלה לכלות דת ישראל, וכשראה ששיכל בדעתו נסה לבצע זממו ליתן עול ברזל על צוארם, ולא ידע דמה שהכביד עולו עושה רעה לעצמו ולבנ"י טובה לצאת קודם הזמן, וכמשל המגיד מדובנא שגנבו לא' סוסים ושלח שליח לרדוף אחריהם ופגשם במלון, והם לא הכירוהו, ושתה אתם ובחשאי יצא לחוץ והפך פני הסוסים מול אותו המקום שנגנבו משם, הגנבים בשכרותם לא הרגישו בזה, והכו הסוסים לרוץ מהר עד שבאו למקום הגניבה. כן ע"י כבדות העבודה הקדימו לצאת ונתקרבו לה"ס וכמ"ש בתהלים (ק"ה כ"ה) הפך לבם לשנא עמו, - הן ישראל החי בגלות דורש שלום המדינה מיטב חלבו ודמו הוא מקריב על מזבח ארץ מולדתו, פתחו ספרי דברי הימים, וקראו שמות שרי האוצרות, שרי צבא ויועצים שהקריבו עצמם קרבן להצלחת ממשלת הארץ, ואחרי כל אלה רע ומר מזלו וכשונא נחשב בעיני האדונים הללו, מלחמה כי תהיה במדינה, מלחמת הדעות סכסוך פוליטי רק היהודי אשם בזה, הוא הוציא להרג מבחר בניו וכעת הכל נשכח וזה לא חדש, דמה שאירע לאבות אירע לבנים. יוסף הציל העולם מרעב, העשיר את ארץ מצרים, כל חכמתו וכשרונותיו הקדיש רק לארץ מצרים, ולא עברו עוד שנים רבות משמת "ויקם מלך חדש אשר ל"י את יוסף" ובנ"י אשר נתגדלו ברוח מצרים נחשבים לשונאיהם ובוגדיהם ומבקשים עצות איך להנצל מהם, ופרעה אומר "עם בנ"י" אומה בתוך אומה, יודעים אנו, אומרים, כי יש לנו שונאים מבחוץ, ובכל זאת אין אנו יראים מהם, אבל מה נעשה עם שונאינו מבפנים המחכים למלחמה למען עשות עושר, "והיה כי תקראנה מלחמה" שמחה היא אצלם כאשר תקרה מלחמה ואז ונוסף גם הוא על שונאינו ונלחם בנו, אז יעשו אתנו חשבון על תביעותי' הישנות, ויברא מין בולשוביזם בארץ והסוף יהיה "ועלה מן הארץ" יצאו ממחבואם אשר התחבאו בהם בימי השלום, ויעלו להפיל מוסדות הממשלה, ולשנות סדר ההנהגה, כך היה גורל עמנו

בימי מצרים וכה גורלנו עתה, והשם ירחם להשיב אל ארצו נדחי ישראל, ועי' ירחון המגיד שנה ז' חו"ג, שנה ח' חו"ג.

פסוק ט

רב ועצום ממנו, זה הטענה יטענו מעולם עד היום הזה. "ממנו" היהודים נתעשרו רק מאתנו וכן אבימלך אמר ליצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד (תולדות כ"ו ט"ז) והנסיון מורה לנו אף אם נמצא בין העם אנשי בליעל וירצו לעשות פרעות בישראל. אם המלוכה תוכן בחסד ואמת כסאה, כאין ואפס מחשבת העם, ותיכף תשקט הארץ מפרעות ועקצעסי', ואם המושל מקשיב לדבר שקר כל משרתיו רשעים (משלי כ"ט י"ב), ואז רע גורל היהודים ותואנות יבקשו לתתם למרמס על לא אשם בכפם. אבל גם בתוכחה כתוב לאמור (בחקתי כ"ז מ"ד) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וגו', על כן לא תירא יעקב, רק חזק ואמץ לשמור כל הכתוב בתורה ואז תשכיל ותצליח.

באע ובהגהות הח"ס בש"ס ווילנא ערכין ט"ו: בתד"ה אל, בא"ע כ' כי אנשי מזרח כותבים ממנו ליחיד דגוש ולרבים רפה ואנשי מערב כותבים הכל בדגוש וא"כ ש"ס דילן כאנשי מזרח:

פסוק י

הבה ערש"י וכ"ה בוישב (ל"ח ט"ז):

נתחכמה לו פן ירבה, בויק"ר פ"ד גוי א' שאל דכ' אחה"ר להטות ואנו הרוב, ויש תי' דל"ש רוב רק בשווים, אבל ישראל חכמים יותר וכיבמות י"ד. ב"ש מחדדי טפי עמ"ש במשפטים (כ"ג ב'), ואמר פרעה נתחכמה דגם אנחנו נהי' חכמים וא"כ יש לנו טענה דאנו הרוב: **וזה** שיטת כל הצוררים שאינם יכולים להראות בעליל אשמת ישראל מפני שאינה במציאות, ורק בטענה על העתיד, וכל עלילותיהם על הספק של דבר שלא בא לעולם "ועלה מן הארץ" כל העלילות שאנו מזיקים לתושבי המדינה מאוה"ע, בכ"ז אינם מניחים אותנו לעזוב הארץ, בעינא ליה ומצערנא לי' (כתו' ע"ג:), גם המצריים הבינו שיהודים נחוצים בארץ שהם ידעו דרכי מסחר וקנין, כן כל תבונה במלאכת מחשבת, ויראו פן לימים יוצרו יחפצו להרחיק נדוד, ואז כל מסחר וקנין ירד פלאים, וידוע דבמדינה אשר אין ליהודים מדרך כף ורגל נעדר מהם עצה ותושיה וכל יושביה ירושו, גם חמור ושכם בנו אמרו האנשים האלה שלמים הם אתנו, (וישלח ל"ד כ"א) שלום יהיה לנו כי יסחרו הארץ, נשקיפה נא בעין פקוחה מעשי היהודים האומללים ועניים כיום הזה הולכים מחצר לחצר וקוראים תגר, תגר! וגם בשוק עומדים עם חבילי סחורותיהם, בקיץ יאכלם החורב והקרח בחורף, ועפו מבוקר השכם עדי ינטו צללי ערב למען ישיבו את נפשם ועולליהם העטופים ברעב, ולא פעם יארע בבואו לחצר ואשנב נפתח וקול

יוצא: עלה הנה, יש אתי מה למכור, והנדכא יעלה עד הדיוטא העליונה ושם יסגרו הדלת אחריו ויכוהו בלי רחם, ראה ה' והביטה מה היה לנו, כל שערי המשרות צרורות לפנינו, ובתי חרושת הגדולים נסגרו בגידנו ורק אל המסחר עינינו צופיות, וה' ירחם:

וזקיני הגאבד"ק לאסק ז"ל בריח דודאים על הגדה כ' דההחכמה הי', לרש"י (ב' ה') שהלכה לרחוץ מגלולי אביה, ובשמו"ר פ"ט ס"ט דפרעה עבד ליאור, והי' ק' לחז"ל דהו"ל לרחוץ ביאור, לכ"פ שחזרה מגלולים, שהלכה לרחוץ על שעבדה ליאור, והיו מקריבים בניהם לע"ז כמ"ש זובחי אדם (הושע י"ג ב'), וא"ש בסוטה י"ב. שאף על עמו גזר שהי' חכמה שכוונתו להקריב הילדים לע"ז, ובנו **הגרפ"א** הגאבד"ק לוטאמארסק ז"ל אמר דשיעבוד התחיל אחר מיתת השבטים, ולוי האריך ימים יותר מכולם ובבואו למצרים היה מ"ג שנים (ע' א"ע ב' ב'), ושנותיו קל"ז (ו' ט"ז) נמצא שחי במצרים צ"ד שנים, ובמצרים היו רד"ו, נמצא ממיתת לוי עד יצי"מ היו קט"ז שנה, ובצאתם היה משה פ' (ז' ז'), אם כן ממיתת לוי עד לידת משה היו ל"ו שנים, ובשמו"ר פ"א כ', אי' שעד יום לידת משה התחכמו וז"ש נתחכמה "לו". עי"ל להמד' נתחכמה לבטל שבת ובב"ר פי"א ויברך את יום השביעי ברכו באור, וערב שבת מחצות, ושבת ומוצ"ש הם ל"ו שעות וז"ש מדכ' נתחכמה לו ולא להם דרשו שנתחכמו לבטל שבת ל"ו שעות. **עוי"ל** "לו" להאחדות "פן ירבה" אולי ימצא תחבולה שיתפרד החבילה ביניהם, וירבו לרבים למפלגות שונות, והעצה לזה, וישימו עליו שרי מסים, ועי"ז יהיו שנאה וקנאה ומחלוקת בשאלות: למה פלוני שהוא עשיר גדול ממני יפרע מס פחות ממני וכדומה ועי"ז יהיו מסירות ומחלוקת:

ובעיקר קו' הגמ' להם מבע"ל העירו בס' הדוה"ע ואמ"כ ממכות כ"ג: דכל ישראל נקראים בל' יחיד דכ' ישראל נושע בה' (ישעי' מ"ה י"ז) ועי' תו"ת, ובשו"ת רמ"ץ או"ח ו' הביא בשם א"ע כלל דאם ידובר מהכלל כולו שייך ל' יחיד, ואם ידובר על פרט מהכלל, והפרט הוא הרבה י"ל לשון רבים, כמו יאמר נא ישראל (תהלים קי"ח ב') על כלל כולו, יאמרו נא בית אהרן וכו' בל"ר דקאי על פרט מהכלל, ובהיות הפרט מרובה ל"ש ל"י, ובתוה"מ מהמלב"ם ויקרא מאמר רמ"ד כ' ג"כ בשמות הקיבוץ מתי יבא הפעל בל"י ומתי בל"ר, וע"ע בתמורה ט'. ממירין א' במאה, רש"א אין ממירין אלא אחד באחד, מ"ט ת"ק מקרא בהמה בבהמה, ומצינו בהמות קראו בהמה, ור"ש בהמה רבה אקרי ולא בהמה סתם, וע"ע מנחות ק"ה. כלהו מנחות נמי מנחה מקריין וע"ל פי"ב:

פסוק יא

וישימו עליו שרי מסים, ולא אמר מס כמו וישם המלך אחשורוש מס, ורק זה גזירה רעה ביותר, כי מה שהמלך נותן חוק קצוב זה דינא דמלכותא דינא (גיטין י':, וזה"ק

בראשית רכ"ו:) וכל אדם מחויב ליתן באהבה, אמנם מה שאנו סובלים מהרבה שרי מסים בזיונות וגדופים זאת קשה מאד לנו וזה עבדים משלו בנו (איכה ה' ח'), וגם מסכנות מלשון חכמת המסכן בזויה (קהלת ט' ט"ז) דמדינה שיסודה רק על מסים גדולים סופה שתמסכן:

פסוק יב

וכאשר יענו אותו כן ירבה, בתרגום כן סגן וכן תקפן, והוא ת' מן לשון כן רבה וכן פרץ, בעבר, וכן הבה נתחכמה לו ת' להון, ועי' מקו"ב ח"א דף ת"ו שהביא הרבה מקומות שתרגום מוסיף או מחסר מלה או משנה עתים מעבר לעתיד ולהיפך להבנת הענין ע"ש: **ובזרע** אברהם על מד"ר כ' הא דהשכר הי' ריבוי שתכלית השיעבוד הי' שיזדככו מזוהמתם כדי שיקבלו התורה וע"י קושי שיעבוד יצאו קודם הזמן שנזדככו בזמן מיעוט, וידוע שאין שכינה שורה פחות מס' ריבוא, וממילא כאשר יענו ונזדככו שיכולין לקבל התורה אף קודם הזמן הוכרח ה' להרבותם שיהי' ס' רבוא ע"ש, ועי' יבמות ס"ד. וב"מ פ"ג. אין השכינה שורה על פחות מב' אלפים וב' רבבות מישראל וצ"ע:

ולי נראה לפרש עפמ"ש בע"ז נ"ד: הרי מי שבא על אשת חבירו דין הוא שלא תתעבר אלא עולם כמנהגו נוהג, אבל לעשות נס חוץ לדרך הטבע זה בודאי אין ה' עושה ולא עביד רחמנא ניסא לשיקרא (ולמעט בניסא עדיף, ואין סומכין על נס, ועי' פסחים ס"ד: ופרד"י ר"פ תולדות דקס"ט. וק"ע. ולקמן (ב' ט"ו), וארא (ז' כ"א), בשלח (י"ז ט"ז), ותרומה (כ"ה כ"ד)), ובגמ' ומד' אם בגופם שלטו ק"ו בנשותיהם, וז"פ כאשר יענו לכאו' ראי' דשלטו בנשותיהם, והראי' כאשר יענו פי' שהיו עניים דכ' בעד אשה זונה עד ככר לחם (משלי ו' כ"ו), ובא התירוץ, כן ירבו ששה בכרס א' חוץ לדרך הטבע, וראי' שלא חטאו, וכן פרו בעשירות הוי ראי' שלא זינו נשותיהם, וגם פסוק זה הוא הקמיע המומחה שמירה טובה מגדל עוז ומבצר משגב לרוחניות האומה וקיומה בגלות, הוא ההקמה לספר הצרות כי כל לחץ מוליד לחץ כנגדו והודות לכאשר יענו "כן" (האמת, כן בנות צלפחד דוברות ותרגום יאות, פנחס כ"ז ז') רבה ופרץ, התורה ודת מתקיימת:

וגם נמצא בספרי הטבע שהאברים שמשתמשים בהם מעט יחלשו מהר, ובזמן קטן כחם יאבדו, ואברים שמשתמשים בהם הרבה כמו ידים ורגלים המה ישארו בכחם זמן רב, כן הוא כחות ואברי עם ישראל ותודות "לכאשר יענו אותם" הוא "כן ירבה וכן יפרץ" וזה כחנו וחדידות שכלנו וקיומינו בגלות: **וגם** כ' בלשון עתיד כאשר יענו וגו' תורה הבטיחה לנו שבכל עת שיענו לישראל יהיה פעולה הפכיית שירבו ויפרצו: **עי"ל** אם יענו ישראל לא יאמרו די, רק כן ירבה וכן יפרץ, ובכל יום ויום יוסיפו מחשבות רעות לענות מבלי

הפוגות, "ויקוצו מפני בנ"י" הם הרגישו בעצמם כי נגד בנ"י המה כקוץ ודרדר, כי לא עם בינות המה, כאשר רבקה אמרה קצתי בחיי מפני בנות חת (תולדות כ"ז מ"ו), גם ויגר מואב (בלק כ"ב ג'), ובמד"ר שהיו רואין עצמן גרים בעולם ולא חשבו להכין בתי לימוד חכמה ודעת, אך עיניהם צרה בשל אחרים ואך תאוה נפשם כי כולם יהיו ככסיל אשר בחושך הולך:

ובמד' היו נותנים משא גדול על קטן וקטן על גדול משא איש על אשה ואשה על איש, וקשה דמשא קטן על גדול וכן אשה על איש מה עינוי בזה, וי"ל שהיו קוצבים מספר לבנים לכל אחד ועל קטן ואשה העמיסו לשאת בבת אחת כמו על איש גדול, ולגדול שיכול לישא הרבה בב"א ואח"כ יניח מעט העמיסו רק משא קטן ואשה למען יצטרך לכתת רגליו הרבה פעמים בלי מנוח, ודוגמא לזה בביצה ל'. המליין בחצבא רבא אם ימליין בחצבא זוטא מפשי בהלוכא וכו' חזינן דלהרבות בהילוך גם כן עינוי אע"פ שמקילין במשא. **ובספר אגרת שמואל** על רות (ג' ט"ו) כ' על הא דרות נשאה משא שש סאה דאשה תוכל לסבול כובד משאה על ראשה ולא על גופה וגבה, כי זרעה דאשה תלויה במתניה ואינה יכולה לסבול כובד משא על גבה. ואיש שזרעו ממוח לכן אינו נושא על ראשו אלא על גבו, והמצריים שכל כוונתם למעט זרעם היו משנים שהיו מעמיסים על אנשים משא על ראשם ולנשים על גביהן, וזה י"ל שהעיד הכ' על רות כי שש סאה היו על כתפה כאיש גבור ולא על ראשה כאשה, וכ' ויבא העיר ולא כ' ותבא כמעשה זכר, וגם וישת אינו שב על בועז רק רות ונקט ל' זכר ע"ש, וזה י"ל בבכורים פ"ג מ"ד נוטל הסל על כתפו וצריך טעם ועי' ברע"ב ולהנ"ל כאן שבא להודות על מה שהוציאנו מעבדות לחירות ולכך המצוה שיקח הסל על כתפו כדרך אנשים, **ועי'** בפרד"י ויצא דרי"ח: בשם ח"ס חולין כ"ד ע"ש ברמב"ן דלוים לא נתרבו דלא היו בגזרת כאשר יענו כו' והוא בפ' במדבר (ג' י"ד), ועמ"ש לקמן (ד' י"ט) בזה:

ויקצו מפני בנ"י. י"ל הפנים של יהודי היו למו לחרפה וכמ"ש במדרש איכה פ"א סי' ל"א וע"ז כ"ו. בב' נשים זונות דאמרה א' פניך כפני יהודית ואחר שנתפייסה אמרה חברתה על הכל אני מוחל לך, רק על מה שאמרת שפני כיהודית אינני מוחל לך, וגם היום במקומות רבים פני יהודי עם זקן ופאות ללעג, וז"פ בתהלים (פ' ז') תשימנו מדון לשכנינו, ועי' לקמן (א' כ"ב) (ב' י"א) מזה:

פסוק יד

וימררו את חייהם, הגר"א אמר הנגינות הם קדמא ואזלא לרמז דקושי שיעבוד השלים ת' שנה, ור"ל מה שקדמו ואזלו קודם הזמן התי' וימררו את חייהם קושי שיעבוד, ובנפל"ח

כ' זה בשם הרה"ק מוואַרקי ז"ל, וגם גימטרי' של "קדמא ואזלא" הוא ק"צ, כי מהרו לעשות עבודתם במשך זמן קצר "רדו". - ובס' עיר דוד סי' תל"א הביא זה"ק בעבודה קשה דא בקושיא, בחומר דא קל וחומר, ובכל עבודה בשדה דא ברייתא, את כל עבודתם דא משנה, ובפרדס דוד פי' מ"ש קושיא וק"ו היינו מלאכת קלות וחמורות למי שלמד באותה מלאכה היא קלה בעיני' ולמי שלא למד הוא חמור, ובכל עבודה בשדה דא ברייתא, היינו עבודת ברא ומבחוץ ועבודת שדות וכרמים ועיירות, את כל עבודתם דא משנה שהי' משנה מלאכת אנשים לנשים, ועי' פסחים ל"ט. וירו' פ"ב ה"ה בתחלה אמר פרעה במיטב הארץ הושב את אביך ולבסוף וימררו וכו':

פסוק טו

למילדת. ערש"י ובסוטה י"א: ח"א יוכבד ומרים וח"א יוכבד ואלישבע ומודים שהי' קירבה ביניהם, ובהדו"ע כ' עפמ"ש רש"י בעקב (ט' י"א) לחת כ' שתיהן שוות וכ"ה בשמו"ר [מ"א ו'], משמע דחסרון ו' מורה על השתוות, וכאן כ' למילדת חסר, ועמ"ש בזה בפרד"י ויגש דשכ"ה, והנה כשאדם ירצה להרע לחבירו אם ידע מזה שומר עצמו, אבל אם בא בערמה, מאיש כזה א"י להשמר, וז"פ ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי, בשונאי אדע להשמר, ובבראשית (ד' ח') ויאמר קין אל הבל אחיו, שהי' אחיו באחוה, ועי"ז לא היה שומר עצמו ממנו ולכן ויהרגהו עי' באלשיך ואוה"ח. וצוה למילדת לעשות בערמה להיטב לילדים ועי"כ לא יחשבו כי האורב יושב בקרבן, ועפרד"י בר' דל"ז, ויחי שנ"ו: ובמד' שמואל פ"א דאבות, וז"פ בתהלים (ס"ט ט"ו) "הצילני מטיט ואל אטבעה" מטיט שיש תחתיו מים ואיני מרגיש אתה תצילנו, "ואנצלה משונאי" משונא גלוי אני בעצמי אציל וע"ש בלקוטי אורות.

ובמהרש"א סנהד' נ"ו: פרעה לא שאל מהם להרוג הזכרים בידים דב"נ מוזהר בשפ"ד, ולכן לא אמר למצריות שהוזהרו אפי' בעוברים, אבל לעבריות שפטורים על עוברין וראיתם על האבנים קודם שיצא לאויר העולם, וכיון שא"א להם לפטור משפ"ד רק קודם שיצא ראשו או רובו הוצרך לתת סימנין כסוטה י"ב עכ"ל (וכדברי' כתבו בפר"ד דרוש י"ז ופני"פ ותורת משה, ובס' דברי יוסף תמה דהרי משהוציא ראשו ה"ה כילוד, ומקודם לא הי' נודע אם זכר אם נקבה ופרעה אמר וכל הבת תחיין, ע"ש ולא ראה שקדמו בפי"פ, וגם אישתמיט לי' גמ' סוטה י"א: סימן מסר להם בן פניו למטה בת למעלה, וזה הי' קודם שיצא הולד ראשו, ועי' באורה"ח, וע"ע בב"ר פי"ז י"ג, מפ"מ האיש יוצא פניו למטה כו' ובעץ יוסף כ' שבדורות אחרונים נשתנה הטבע דשניהם נולדים למעלה ולמטה ולפעמים מן הצד, וכ"ה בעצ"י שמות א' י"ח, וכ"כ בשו"ת טוטו"ד תליתאה רס"ד, ועי' בס' משנת

אליעזר קמא בשו"ת סי' ט' ותנינא דכ"ז:) ועי' בר"מ פ"ב ה"ו מרוצח, וגם פסקינן דב' שכבשוהו למים פטורים ב"ק כ"ו: סנהד' עח'. ור"מ שם פ"ד ה"ו, ולכן קרא ב' מילדות שיהרגו ביחד. (ובב"נ אף ב' שהרגו חייבין דלא גרע מחובל) וכ"ש שאין מחויבות למסור עצמן על זה ולעבור על גזירת מלכות כי יתייבם מיתה, ולכן כ' ותראן המילדת את אלקים, ר"ל אף שפטורים ממיתת ב"ד ע"פ דין, אבל בד"ש חייבות ובשעת הגזירה מחויבות למסור נפשן עיו"ד קנ"ז, וגם אפשר שיהי' להם דין ב"נ לחומרא כמ"ש הפר"ד דרוש א' וב', ומצווים גם אעוברין. ולכן לא עשו כאשר צוה, ותחיין את הילדים. כשראו רשת אשר פרשו לרגליהן להחטיאן בשפ"ד ולהעבירן על דתן עשו להיפך שעוד הספיקו להם מזון, וכרמב"ם בפ"ד מח' פרקים כשנטה מדרך הממוצע לצד א' צריך לנטות כנגדו בהפכו עד שישוב אל השווי, כמו שרוצים להישר עץ עגולה מחביות צריכים לעקמה לצד השני היפך העיגול הקודם ועי"ז ישוב למישור, וכן בכל המדות. וז"פ בב"ק ס': דבר בעיר אל יהלך באמצע הדרך מפני שמה"מ הולך שם פי' אם נטה ממדה טובה כגון בגיאות. צ"ל ענוונתן ביותר כדי שאח"כ יבא לדרך הממוצע. וז"פ בתהלים (קי"ט קכ"ו) עת לעשות לה' הפרו תורתיך כאשר מתפרצים להפר תורה אז עת להתחזק ביותר. ובשם ההפלאה ז"ל ראיתי מ"ש בברכות ה': א', המרבה וא' הממעיט כו' לב ממוצע בין אך לגם, ולב בעצמו שוכן באמצע הגוף, כמו בלב ים (משלי ל, י"ט) לב השמים (ישעי, מ' ב') וז"ש א' המרבה בחי', גם, וא' הממעיט בחי' אך, "בלבד" ר"ל המדרגה הנכונה שיכוון "לבו" לשמים שהוא דרך הממוצע ופח"ח, וי"ל בזה מ"ש בחגיגה ט"ז. אם רואה שיצרו מתגבר כו' ויעשה מה שלבו חפץ, וכ' בתוס' שעי"ז יכנע לבו, והיינו כמ"ש הר"מ שיטה לקצה השני ואח"כ יגיע לממוצע, וע"י שילבש שחורים יגיע למדרגת מה שלבו חפץ:

ובב"ק ט': הידור עד שליש, כמ"ש הר"מ דצריך לעשות גדרים, ובשמו"ר (ג' ב') בלבת אש כלב שנתון מב' חלקיו של אדם ולמעלה, ומכאן שלב שרומז על ממוצע צריך לגדור עצמו עד לשליש, ואמרתי בזה בפ' שלח (י"ד ז') טובה הארץ מאד מאד, ע"פ הר"מ הנ"ל דמרגלים דברו רע, היו צריכים יהושע וכלב לאמר מקצה אל קצה מאד מאד, וכן י"ל בוירא (י"ח ו') היא אמרה סלת שעיניה צרה באורחין שרצתה לשבור המדה של צרות עין באורחין, לכן אמרה סלת כדי שיבא לאמצעי קמח. ועפרד"י בראשית כ"ג. ולך פ"ה. **וביפ"ת** כ' דלהכי אמר לעבריות דבב"נ ישלד"ע. ועפר"ד ד"ב וכל"ח ופרד"י נח דס"ו מזה. וא"ש מה שהק' בס' דברי יוסף כיון דלא עשו פקודת המלך הו"ל מורדות במלכות וחייבות מיתה, ותמוה על אותו הרשע שמחל על כבודו ובפרט שמלך שמחל אין כבודו מחול, ולפמ"ש א"ש דאי הוי הרגו להו ואם לקח מילדות אחרות עבריות ל"ש

לומר אשלד"ע דכל הטעם דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין. אבל הם ע"כ היו צריכים לשמוע לו דאל"כ הי' ג"כ נהרגו כמו הראשונות ושוב ישלד"ע:

ובגוף הדבר יש להעיר אף דמלך א"י למחול (בכתו' י"ז.) זה דוקא בהוה או על להבא משום שנ' שום תשום עליך מלך שתהי' אימתו עליך, אבל על כבוד דלשעבר כבודו מחול, וכדאי' בר"מ פ"ב ה"ג ממלכים מלך שמחל אכ"מ, ובפ"ג ה"ח המורד במלכות רשות ביד המלך להרגו, הרי לך דרק רשות ויוכל למחול וכמ"ש בזה הרבה במשפטים (כ"א א'). אך על גוף הדבר אי מלך צוה לעשות עבירה אי שייך אשלד"ע, ברד"ק ש"ב (י"ב ט') במ"ש את אוריה החתי הכית בחרב אף דאשלד"ע שא"ה שהכתוב קורא הורג ואותו הרגת בחרב בני עמון והטעם שהוא מלך ואין עוברין על מצותו כאלו הוא הרגו, וכן שאול שצוה להרוג נוב עיר הכהנים, ואף שאין לעבור עה"ת אף במצות המלך אפ"ה אין כל אדם נזהר בזה ולכך העונש על המלך ע"ש, ונוראות נפלאתי שהרד"ק מביא תמיד דברי הש"ס וכאן לא הביא גמ' קידושין מ"ג. שדבר זה נחלק שמאי הזקן עם רבנן ולמד שר מאותו הרגת בחרב ב"ע דישלד"ע ומסיק דרק חייב בד"ש ודינא רבא א"ב, ואח"כ אי' ואבע"א שא"ה דגלי קרא ואותו הרגת, ומ"ש לפי שמלך ואין עובר על מצותיו, באמת אף למ"ד אי בעי עביד בב"מ ד"י: כאן לא מקרי בע"כ, דחצר אין לו בחירה, אבל כאן אסור לו להורגו אף דצריך לקיים מצות המלך, דמה חזית דדמא דידך סימק טפי ואין מתרפאין בשפ"ד ועי' סנהדרין מ"ט. ומ"ש דאין מי שיודע זאת, לא מבעי' לנמ"י דאף בשוגג אשלד"ע (ובנובי"ק אה"ע ע"ה מסיק כוותי' להלכה, וע' מלה"ר ערך שלד"ע) מכ"ש בזה, ושוגג בדין אפשר דאפילו להפו' דישלד"ע בשוגג מודים דחסרון ידיעה ל"ה חסרון, ודמי נמי למ"ש המהרי"ק שורש קס"ז באשה שזינתה ולא ידעה שיש איסור בדבר לא חשוב שוגג שעכ"פ היא מתכוונת למעול מעל בבעלה ומזנה תחתיו, ועב"ש אה"ע קע"ח סק"ד, וטו"ז יו"ד צ"ט סק"ט. וא"כ הה"ד בשוגג שלא ידעה שא"צ לשמוע מלך עכ"פ עשתה דבר רע להרוג נפשות רבות, וראיתי בנב"י שם סימן ע"ח שהקשה לו הג' מהאמבורג דיואב היה מוכרח והוי כמו חצר דבע"כ, והשיב לו בס"פ אות ט"ו דאדם בעל בחירה ול"ש בע"כ, וע"ש בסימן פ"א אות ח' ופ"ב אות ט' ומצאתי בשו"מ תנינא ח"ב סימן ס"ט שהאריך ברד"ק ולא הניח פנה, וע"ע בפ' תשא בע"נ. ומ"ש שם בזה (ל' י"ב):

פסוק יז

ותחיין ערש"י ותדברנה (בירמיה מ"ד כ"ה) ועי' מהרש"א סוטה י"א. ובספר תאוה לעינים סימן שי"א ובעיון יעקב ובשם אפרים, ובהקדמה לשב שמעתתא כ' הא דלא שמעו לו, ע"פ שיטת ר"ת אף דד"ד זה רק כשהגזירה על כל העולם ולא אם רק על מקצת בנ"א

ולכן אף על עמו גזר, וע"ע בספר שתי ידות וקול יהודה וזכרון מנחם על סוטה, וחנוכת התורה אריכות בזה:

פסוק יט

כי חיות ערש"י והוא בבראשית (מ"ט ט' וכ"ז), דברים (ל"ג י"ז), ויחזקאל (י"ט ב), ותרגום ארי חכימין מילדת בל' משנה חכמה, שבת קכ"ב:, עירובין ע"ה., ר"ה כ"ג: וביחזקאל (ט"ז ד') וברש"י דרושה חכמה למילדות וזריזות ושכל טוב, ועוד נקרא חיה, קידושין ע"ג: נאמנת החיה לומר סוטה י"א: חולין ע"ג: וזה השם נסמך על פרשת וישלח (ל"ה י"ז) ותאמר לה המילדת ת"א חייתא, ועי' מקו"ב במבוא פי"ב ס"ב, וח"ג דף תר"ו ותתכ"א, ובכת"א הביא קו' גמ' סוטה י"א: וכי חיות א"צ לחיות אחרות כשתלדנה, וי"ל ע"פ חז"ל נשים צדקניות ל"ה בפתקה של חוה, וזה כי חיות הנה צדקניות ואין להם חבלי לידה ובטרם תבא המילדת ילדו בלי צער, וע"ע בדה"א (י"א כ"ב) בן איש חי פרש"י חי וזריז, וגם כאן בכוונה שהן בריאות ומולידות בלי עזרת המילדות, ועי' בדברי שאול ובס' נפלאות מתורת השי"ת ח"ב ד"ע, והבאר כרך ג' ח"ב סימן קל"ט, וע"ע בב"ק נ"ט. איתתא דידי פקיחא היא ולא מבעיא חיה, ויש לחלק דשאני חכמה מסתם מילדת, ועי' בתו"ת:

פסוק כ

וייטב ערש"י יהודה והוא במ"ב (כ"ה כ"א), וערש"י שם (י"ז כ"ג), וע"פ צחות שמעתי דמה היה ההטבה וירב העם וע"י שנתרבו העם היו להם הכנסות גדולות, ועי"ז ויעצמו מאד בממון כמ"ש בברכות ס"א: בכל מאדך (דברים ו' ה') זה ממון:

פסוק כא

ויעש להם בתים ערש"י ויבן (צ"ל אשר בנה והוא במ"א ט' י') להן מבע"ל ועי' בפרד"י ויצא (ל"א ט') שע"י שהחיו הילדים נתעלו למעלות זכרים שהי' בבחינת משפיע, ועמ"ש בבשלח (ט"ו כ"א), וגם י"ל דפרעה עשה בכל רחוב ורחוב בתים [קליניקעס] ושמו המילדות שמה שבל יוכלו עוד לתת מענה תחת מסוה אמתלא, דטרם תבא המילדת וילדו, ועי' באברבנאל ורש"י כ' בתי כהונה ולוי', ובח"ס כ' בברכות ל"ג: ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה אטו יראה מילתא זוטרתא, אין לגבי משה זוטרתא, שק' הא גבי בנ"י לא זוטרתא, וי"ל שמשה חשב שיראה זוטרתא יען בעד יראת ה' שהי' להמילדות נשלם להן שכר פחות כזה (כי משה היה ענו מאד וערכו היה קטן ודל בעיניו) וכשמשלמים בעד חפץ דבר מועט אות הוא שהחפץ מילתא זוטרתא.

עי"ל דבעבירות בין אדם לחבירו קשה מאד לפרוש כגזל ואונאה לשה"ר קנאה ורכילות, אבל אותם המתפרנסים מצבור יוכלו להמלט מהם בנקל ואין עליהם רק מה בין אדם למקום, ומשה אמר להם פרשה זאת בהיותם במדבר והיה להם מן, ואמר "ועתה" דייקא,

בעת הזאת שאין לכם מו"מ מה כו' כ"א ליראה את ה' עבירות למקום, והמקשן לא ירד לכוונתו ושאל אטו כו' ומתרץ אין כו' כי הבין שיראה דבר קטן אצלו וגם הם יוכלו להיות "עתה" במדרגה זו, ועי' ראנ"ח פנחס ותולדות י"י עקב ואהל יעקב שם, ופי צדיק דרוש מ"א:

פסוק כב

ויצו פרעה לכל עמו ערש"י ות"א ויב"ע כל ברא דיתיליד ליהודאי, ועשמו"ר פכ"א ותנחומא ויקהל ד', ובספר מיני תרגומא כ' דבסוטה י"ב. ג' גזירות אם בן והמיתן ואחר כך היאורה תשליכהו ובסוף על עמו גזר ועי' מהרש"א, ומ"ש רש"י בחומש שנאמר כל הבן הילוד ול"נ הילוד לעבריים הלך רש"י למ"ד דב' גזירות היו' ומויצו לכל עמו הוא דצוה לכל עמו להשליך בני העבריים ליאור, והתרגומים י"ל ס"ל כש"ס דכל הבן הילוד היה הגזירה הב' להשליך בני העבריים, דגזירה א' והמיתן בטלה דהמילדות לא שמעו, וגזירה ג' היתה לכל עמו לכך פי' ופקיד פרעה לכל עמי' וכל ברא דיתיליד ליהודאי הי' גזירה ב', ובהקדמה לשב שמעתתא כתב דהגזירה היתה לפנים אף לכל עמו וצוה לקיים ולהשגיח שיעשה רק לבנ"י ועי' בלחמי תודה דס"ז. ותולדות אפרים ומשברי ים סוטה ל"ד. ובהגדת **מעשה נסים** ד"ה צא ולמד, מה שפרעה גזר על הזכרים, דרמב"ן לך כתב דאם נביא רוצה להגיד נביאות שיתקיים צריך לעשות פועל דמיון כמו שעשה ירמיה שהשליך אבן ואמר ככה תשקע בבל (ירמיה נ"א ס"ד), וכן נ' שאותן המתדבקין בסטרא דמסאבותא ועושין בחרשו צריכין גם כן לעשות פועל דמיון, ופרעה שידע באצטגנינות שישראל יונקין מסטרא דדכורא ורצה להגביר הטומאה השליך את הזכרים כדי להשליך היניקה מישראל, ולכן התחכם לבטל כל הקדושה אמר הבנים בני וגו', ועמ"ש בדברי שאול ופרד"י לך ע"ח., ויצא רכ"ה.

ובס' לשכות הסופר דכ"א הק' מדוע שינה התרגום במקץ (מ"א י"א) נער עברי עבראי ומן ס', שמות ואילך פי' עברי יהודאי, כאן, מילדי העברים מבני יהודאי, וכן כל ברא דיתיליד ליהודאי, וכ' דאי' בב"ר פצ"ח יהודה אתה יודוך אחיך כל אחיך נקראין על שמך אין אדם אומר ראובני אנא, שמעוני אנא, רק יהודי אנא ושפיר בס' בראשית תרגום עבראי ואחר ברכתו של יעקב שיקראו אחיו על שמו התחיל התרגום לתרגם יהודאי, וע"ל (ב' י"א וי"ט), ובספר נפלאות מס"ק מר"ר בער מראדישיץ ז"ל כתוב כל הבן הילוד היאורה תשליכהו, כל זכר יעסוק בתורה שנמשלה למים, וא"ת מה נאכל עז"א וכל הבת תחיין שאשתו תעסוק במסחר ותפרנס ב"ב עש"ה וע' ס' תפארת שמואל על חנוכה:

פרק ב

פסוק א

וילך איש מבית לוי. ערש"י וסוטה י"ב. וב"ב ק"כ. ומהרש"א, ובזרע ברוך סוטה כ' דהרמב"ן הקשה כיון דאהרן היה גדול ממשה רק ג' שנים והוי ג"כ נס כלידת משה ולמה לא פרסמו התורה (וע' א"ע פ"ב, ובויגש מ"ו כ"ג), ונ' דקרא בא לומר דבמשה הוי מלתא חדתא מה דל"ה באהרן דכאן חזרו לנערה, אבל צריך טעם למה במשה נצרך לזה, וי"ל דאי' בג' חדשים הוכר העובר (כתובות נ"ט:) וכיון דיוכבד היתה הרה ג' חדשים מעיקרא אם כן הוי הוכר עוברה והי' ידוע למצרים דהרה, וקשה למה לא מנו רק מיום שהחזירה, ונראה דרש"י (ויצא ל' י') פי' בכל אמהות כ' ותהר ותלד ובזלפה לא כ' ותהר מתוך שילדה הי' של"ה ניכר הריון שלה, לפ"ז י"ל שלכך חזרה לימי נעוריה בלידת משה כדי שלא יהי' ניכר הריון, ויובן דבתחלה אמר אפשר בת ק"ל כו' לפי זה קשה קושית רמב"ן, לזה דייק מלמד שחזרה לנערותי' אבל עד אותו הזמן לא חזרה לנערות ול"ה נס באהרן לכך לא נכתב, אבל קשה כיון דלא ניכר הריון שלה למה כתוב ותהר ותלד, וזה שדייק בגמ' ותהר כו', והא הוי מיעברא ג' ירחים כו' ואפ"ה לא הוכר עוברה ע"כ נעשה לה כמו בזלפה א"כ קשה אמאי כתוב ותהר לזה מסיק דנכתב להקיש לידתו להריון, ובספר דברי חכמים ולק"ש כ' על הגמ' אפשר בת ק"ל ונקראת בת, דק' משום דהי' בת ק"ל לאו בת לוי היא, ותי' דאי' באבות פ"ה מכ"ב בן בג בג ובן הא הא ופי' התי"ט שהי' רכים בשנים ול"ה מפורסמים נקראו ע"ש אביהם שהי' מפורסמים וערע"ב פ"ד מ"א בבן עזאי, וז"ש אפשר בת ק"ל והיתה זקינה ומדוע קרא בת לוי ע"ש אביה ולמה לא פרט שמה ומשני שחזרה לנערותי' ע"ש, ובאמת לק"מ דאי' בזה"ק י"ב. איתתא עד דלא אזדווגת נקראת בת פלוני ובתר דאזדווגת נקראת אשת פלוני וא"ש וע' תו"ת, וברש"י תהלים (ד' ג') כבודי לכלמה אתם מבזים אותי באמרכם בן ישי כאלו אין לי שם:

וביע"ד ח"ב בדרשות אה"ו דרוש ב' כ' דק' למה נקט סתם בת לוי ולא יוכבד בת לוי, וא' דלא מצינו שהי' ללוי בת אחרת הא י"ל דבת לוי היינו נכד לוי דמצינו דקרי אינשי לבר ברי' ברא, רק ודאי דסתם בן אמרי' בנו גמור וכן בבת, רק זה אילו לא הי' מהזרות שיוכבד בת ק"ל תלד מהכ"ת לומר דבת פירושו נכדתו, אבל כיון שהיתה בת ק"ל הוא מהזרות שזקנה כזו תלד כמו שראב"ע באמת צוח בזה, אם כן פשיטא נימא דהיתה נכד לוי ורכה בשנים משנסבול הזרות, וזה קו' גמ' למה נאמר בת ולא יוכבד ואי דל"ה ללוי בת אחרת הא נוכל לטעות ולומר נכדות, ואי דסתם בת פי' בתו ממש, ע"ז קאמר גמ' אפשר בת ק"ל כו' ושפיר היינו אומרים דהיא נכדתו וא"כ איך קראה בת ול"נ יוכבד

בת לוי עש"ה ובענין בני בנים כבנים עי' יבמות ס"ב: ולקמן (ב', י"ח) ובפ' ויצא דר"ל. ויגש שכ"ח:

ובס' עין אליהו כ' כמו שמצינו בב"מ פ"ז. עד אברהם ל"ה זקנה בעי רחמי והוי זקנה ונתהפך לטבע לכן הנס ל"ה רק לאברהם ושרה שהיו ראשונים בנס זה, ואם אח"כ אירע לאחרים כן, אינו פלא כ"כ, ועי' פרד"י וירא דף קל"ג. עי"ל דאברהם ושרה שניהם הי' זקנים אבל עמרם הי' עדיין רך בשנים:

ובס' שמן המור כ' בשם המגיד מדובנא משל ב' עניים פגעו זב"ז, וא' מהלל עיר א' שיש בה בעלי צדקה, וב' אומר להיפך ואח"כ נתברר שהא' הי' שם בפורים ואין חידוש שהשיג שם נדבה הגונה, והב' הי' בימי חול, כן במצרים אף שנולדו ו' בכרס א' הי' ברואים ע"ד נס עי' באלשיך ולעיל (א' ג') לכן נס דיוכבד אינו נס כ"כ, אבל בימי אברהם הי' הנהגה ע"י טבע והי' חידוש גדול:

ובקו' הנ"ל למה לא כ' בפירוש יוכבד, י"ל דתורה הודיע כי הלך איש מבית לוי ויקח את בת לוי בל יאמרו המשכילים (המכשילים, אשר יעשו מעשיהם בערמה, ערש"י וישלח ל"ד י"ג במרמה) לימים יבאו, כי עמרם הי' מלאך, ומשה לא נולד מבני אדם, רק הנהו מבני אלקים אשר באו אל בנות האדם וילדו להם, לכן כ' באר היטב, איש לוי בת לוי, גם בת פרעה ראתה בוכה כילד הכל כטבע בנ"א גם נתנה למניקת וכ' בואראו (ו' כ"ו) הוא אהרן ומשה הם המדברים אל פרעה, לבל יאמרו כי זה אחר הוא, גם בברכה (ל"ד ו') ויקבור אותו בגי בארץ מואב מול בית פעור, ופלא מדוע מקום משכנו בחר ה' בקרוב בית פעור מקום אלילים, והתורה תתן עוד סימן לזה, וי"ל תיבת מול פירושו להכרית מענין והוא יושב ממולי (בלק כ"ב ה') ופרש"י להכריתני ופקדת על כל מול בערלה (ירמי' ט' כ"ד) בשם ה' כי אמילם (תהל' קי"ח י'), וזה י"ל כי קברו בגי מול (להכרית) עובדי אלולים, כי לו הי' איש אלקי כמשה אצל אנשי בית פעור, אז בטח הי' קוברים אותו בחשאי למען יעשו אותו לאלוה, ותספר התורה לעיני כל בנ"י ולעיני כל עם ועם כי משה הלך בדרך כל הארץ וקברוהו כמו לכל יליד אשה, ובשו"ת מי באר ל"ט הק' אמאי לא הוכיח מהא דעמרם גרש יוכבד ונשאת לאליצפן ומת ונשאה עמרם (ע"ל ב' י') א"כ מוכח דמיתת בעל מתיר ולפשוט מזה בקידושין י"ג: וכ' דגם כשנשא בתחלה את יוכבד ל"ה בהיתר כי הי' דודתו, והתורה עתידה לאסור, וגם לא יוכל בעל הראשון אחר שלחה לשוב לקחתה לאחר שמת בעלה השני (ועי' סוטה י"ח: ואה"ע סי' י') וא"כ היאך נשאה עמרם אחר שנשאת לאליצפן, וע"כ כרמב"ן תולדות (כ"ו ה') דרק בא"י שמרו המצות ויעקב בחו"ל נשא ב' אחיות וכן עמרם דודתו, וגם מחלון וכליון נשאו מואביות ולא גיירו

אותם, וא"כ אין להוכיח מזה דמיתת בעל מתיר, ועפרד"י לך פ"א.:

ובשו"ת מקום שמואל כ"ג הביא הר"מ פ"ט ה"א ממלכים דבמצרים נצטוה עמרם במצות יתירות ג"כ וצ"ע, ונ' דהר"מ למד זה מסוטה י"ב. וילך איש שהלך בעצת בתו כו' עמד וגירש עמדו כולם וגירשו, וס"ל לר"מ דגט גמור היה, וק' לר"מ דלאיזה ענין וצורך הי' הגירושין, דל"ה להם רק לפרוש מנשותיהן, וניחא לי' להר"מ עפמ"ש בב"ב ס': מיום שחרב ביהמ"ק, דין הוא שנגזור על עצמינו שלא לישא נשים ולהוליד בנים ונמצא זרעו של א"א כלה מאלי' אלא הנח להם לישראל מוטב שיהי' שוגגין וא"י מזידין, והק' תוס' הא כ' פו"ר ושמא על אותן שכבר קיימו פ"ו קאמר והיינו זרעו של א"א כלה שלא יוליד אלא בן ובת ע"ש, וכן הי' במצרים דלהכי גירש עמרם שכבר הי' לו בן ובת אהרן ומרים וכן כולם עמדו וגירשו אותם שקיימו פ"ו, וא"ש הקו' דהפרשה מנשותיהן לחוד לא סגי אלא דוקא הוצרכו לגירושין בשביל אותן שלא קיימו פ"ו שיהי' יכולין ליקח הגרושות, ונתיישב דלא תקשו ע"מ דאי' בתיב"ע בהעלותך (י"א כ"ו) בנו דאליצפן בר פרנך דילידת לי' יוכבד בזמן דפטרה עמרם כו', וק' איך לקחה אליצפן והרי כולם גירשו מטעם הנ"ל אלא צ"ל דאליצפן עדיין לא קיים פ"ו, וכיון דאי' בסנהד' נ"ט: לישראל נאמרה ולא לב"נ וכ' תוס' מדלא חשוב זה גבי ז' מצות ע"ש, ועמרם וכן כולם גירשו כדי שיוכלו ליקח אותן שלא קיימו פ"ו, א"כ מוכח דנצטוו במצרים על פ"ו, ועמרם הוא הראשון שנצטוה, כיון דהוא עמד תחילה וגירש, ושפיר מוכח דעמרם נצטוה במצות יתירות במצרים פ"ו ודין גירושין וחופה דמה"ת, כקידושין ה'. וכמ"ש שם בסוטה דבשעה שחזר ולקחה הושיבה באפריון, ואל תקשה דאם נצטוה בגירושין במצרים איך חזר ולקחה אחר שנשאת לאליצפן הא הוי מחזיר גרושתו משנשאת, י"ל דפלגינן דיבורא דעל גירושין נצטוה ועל מחזיר גרושתו עדיין לא נצטוה ע"ש, ודבריו תמוהים דהא קודם מ"ת ב"נ נצטוו על פ"ו לכ"ע ורק מצד דנאמרת ולא נשנית לאחר מ"ת ניטלה מב"נ וניתנה לישראל, ועמ"ש בזה בכל"ח וארא דע"ה:, ועשו"ת חיים שאל ח"א צ"ה מ"ש בדברי המ"ש הנ"ל וע"ע בתורת אהרן, ובאמרי כהן שכ' כמו דלא ניתנו שיעורין לב"נ ואסור אפי' ח"ש כן לא ניתנו שיעורין למעלה לומר דאחר שיעור זה פטור וגם אף שקיימו פ"ו ב"ב בנים החיוב פ"ו גם להלאה ע"ש אריכות:

ובני הרה"ח מו"ה דוד נ"י אמר להגו"א (ויגש מ"ו י'). דאבות רק קיימו מ"ע ולא ל"ת, והטעם דעיקר מל"ת שלא יעבור רצון בוראו, וכל זמן שלא נאסר אינו עובר רצון הבורא, א"ש דגירושין קיים עמרם וחופה וקדושין, אבל הל"ת מחזיר גרושתו משנשאת ל"ה מקיים, ועמ"ל בפסוק ג' ויו"ד:

ובאגדת שמואל על רות הביא מסורה וילך איש מבית לוי וילך איש מבית לחם יהודה להשמיענו שעמרם ואלימלך מנגדים זל"ז וכל א' תפש בקצה אחד, עמרם פירש מאשתו אפי' בזמן שהי' מצוה להדבק בה ואלימלך להיפך אפי' ברעב דאסור לשמש לא פירש וז"פ וילך כו' הוא ואשתו ושני בניה, ואלו פירש הול"ל הוא ובניו ואשתו וכמ"ש בנח כשבא לתבה, בא אתה ובניך ואשתך מכאן שנאסר בתה"מ ועפרד"י נח נ"ג:

ברמב"ן הביא דוגמא לכו ונמכרנו, בראשית (ל"ז כ"ז), לכו ונכהו (ירמי' י"ח י"ח), (עי' קו"ד חו"ת סי' ל"ב שהק' מדוע לא הביא הכ' הקודם לכו ונהרגהו וצ"ע:

בא"ע דחה האומרים כי לא טוב לישא ממשפחתי, ובצוואת רי"ח אות כ"ב לא ישא בת אחותו וכ"כ בס"ח תע"ז, ובנובי"ת אה"ע ע"ט כ' דביבמות ס"ה. אמרו דמצוה, ובשו"ת אבן הראשה ל"א, תי' דנתאמת לרופאים כמה נולדים בחולי כשאב ואם קרובים, ומ"ש רז"ל דמצוה בבת אחותו לפי שיש מצוה ושומר מצוה לא ידע דבר רע (קהלת ח' ה') אמנם רי"ח ראה כי אין כוונת הדור לשם שמים ע"כ צוה שלא לישא ב"א בגלל הנזק, וכהא דחולצין ולא מתייבמין בזה"ז ביבמות לז: וע' ס"ח תפ"ח, ומא"ע כאן לא משמע כן, וע' ר' בחיי חיי שרה ע"פ אשר לא תקח, דבפ' זו יש אזהרה לישא מבנות משפחתו וכשמזדווגים כאו"א אל מינו אז השלום מתקיים ומתרבה בעולם, וע"ע בס' החיים ח"ב פ"ג, ובסגולת ישראל בהשמטות אות זוג, ובשמלה לצבי על אה"ע סי' א' אות י':

פסוק ב

כי טוב ובמד' רמ"א שמו טוב, ר' נחמי' א' שנולד מהול, אחרים א' שנתמלא אורה, והק' ביפ"ת מעירובין י"ג: לא ר"מ שמו אלא ר' נחמי', וגם בהוריות י"ג. מאן אחרים ר"מ וא"כ הכל דיעה א' וכאן משמע דג' מחלוקת בדבר, וכה"ק בתוס' סוטה י"ב ד"ה אחרים, וע"ע בתוס' ע"ז ס"ד: וע' בזה בהקדמה להרמב"ם למשניות בפ"ו, ובנובי"ת יו"ד קנ"א, ובהגהות מהגרי"ש נאטאנזאהן ז"ל שם, ובסדר הדורות אות מ' ר"מ שהאריך בזה, ובאמ"ב כ' דהכל דיעה א' והא בהא תלי', דמפו' כ' מ"ש (לך י"ז ב') ואתנה את בריתי וגו' ולא יקרא עוד שמך אברם מכאן שצריך לקרא שם תינוק בשעת מילה, ובשבת קל"ה. פליג' לב"ש נולד מהול צריך להטיף דם ברית. ולב"ה א"צ, ואי' וירא אלקים כי טוב שגנז האור לעת"ל. ובשעת הברית זוכה התינוק לראות אות זה, וז"ש ותרא אותו כי טוב הוא, רמ"א שמו טוב וק' מפ"מ לא המתינה עד ח' ימים לקרות השם. ואמר ר"נ היינו ר"מ שנולד מהול. אך ק' הא צריך להטיף ד"ב. והי' לה להמתין. ואמר אחרים א' היינו ר"מ שנתמלא הבית אורה א"כ בא אור הגנוז תיכף בשעת הלידה ומוכח כב"ה דל"צ להטיף ד"ב לכך קראה תיכף שמו טוב, וע' בהדוה"ע:

וביד"מ על מד"ר בשם ר"ר העשיל ז"ל דאי' בירו' וילך יפתח לארץ טוב (שופטים י"א ג') שהלך לחו"ל לפי שחו"ל פטור ממעשר, ולפיכך נקרא טוב דמילה משום מעשר, וא"כ ק' לאחרים האיך הי' נקרא טוב הלא לא נימל עדיין וחייב במעשר לז"א שנולד מהול ע"ש עוד דבר נכון, ובמשנת ר"א כ' דבנדרים ל"א: לא נקרא תמים עד שמל, ול"נ כי טוב ביום ב' דלא נגמר שום דבר, הרי שטוב שייך רק בדבר שנגמר, וכאן כ' כי טוב ע"כ שכבר מהול, ובתשא (ל"ג כ"ג) הבאתי ס' אמת ליעקב דמשה היה שכלו זך והיה מוכן מיום הולדו להשיג בשכלו ונתמלא הבית אורה, וזה נגד מ"ש בתפא"י פ"ד מי"ד קידושין שמשה נולד במזג רע ומדות רעות, ורק הוא כבש יצרו מרעה לטוב, והבאתי בפרד"י בראשית דמ"ה. ובאוה"ח שמות (ג' ד') דמשה נביא היה בטרם מבטן אמו, והג' בעהמח"ס חבלים בנעימים מטאראנטא שליט"א כתב לי כי הסיפור בת"י ממלך א' ששלח להביט בפני משה וספרו שמזגו רע, משולל כל יסוד וחלילה להאמין כזאת והוא נגד ש"ס סוטה י"ב. רמ"א טוב שמו (בין אדם לחבירו), ריא"א טובי' שמו (טוב יה בין אדם למקום), אחרים אומרים נולד מהול (בלי תאוות), וחכ"א כשנולד נתמלא הבית כולו אור (חכמה):

בא"ע זבולן עם דינה היו תאומים וכ"כ בויצא (ל' כ"א), וערד"ק וחזקוני ויע"ד ח"א ד"ב ופרד"י שם:

פסוק ג

ולא יכלה עוד הצפינו, רש"י שמנו לה מיום שהחזירה והיא ילדה לו"ח, עי' מהרש"א סוטה י"ב. שהק' דבגמ' משמע דמעיקרא מיעברא ג"ח, ועי' מהרש"א כאן ובהגהות, ובס' זרע יעקב תי' דרש"י אית לי' תנא דמסייע ליה ת"י בהעלותך והבאתי לעיל (ב' א') דאלדד ומידד בני דאליצפן היו דילדה לי' יוכבד בזמן שגירשה עמרם ונשאת לי' מקודם דילדה את משה, נמצא דעכצ"ל דלששה חדשים ילדה וסובר רש"י כוותי':

עוד ראיתי בס' היובל להנ"ל דקצ"ב לפ"מ דכותבין בגט לירח ולא לחודש משום דכ' גרש ירחים וכאן כ' ירחים ומוכח שהוא אחר הגירושין, ובספר ארץ החיים על תהלים קמ"ח אי' על הא בפ' תצא (כ"א י"ד) ביפ"ת ושלחת אחז"ל הכתוב מבשרו שסופו לגרשה דמנ"ל הא, וי"ל דבכתובה כותבין בכך וכך ימים לחדש פלוני ובגט כותבין לירח פלוני, דכ' כי יקח איש אשה חדשה (דברים כ"ד ה'), הרי דבקידושין שייך ל' חודש, ובגט כ' גרש ירחים (דברים ל"ג י"ד), ועי' ב"ש אה"ע קכ"ו ס"ק ז', וכאן כתוב ובכתה ירח ימים בלשון שכתוב בגט ילפי' מזה שסופה לגרשה, וע"ע בארץ חמדה וגן רוה תצא:

ובשו"ת השיב משה אה"ע סימן ס' כ' הא דבג"ח ניכר הולד דוקא בנשואה אבל בזונה

שמסתרת ניאופה בודאי אינו ניכר כ"כ מהר לבריות והבאתיו בפ' וישב רפ"ח: וע"ע בתולדות קע"ו:, ובשו"ת בית שלמה אה"ע ס"י הביא דעת השואל בריב"ש תמ"ו דאף דיולדות לז' יולדות למקוטעין עכ"פ בעי שיכנסו ב' ימים בחודש הז' כיון דילפי' מחנה (ש"א א' כ') וכי היכי דתקופת שתים דוקא ה"ה ימים שנים דוקא, ויליף מרש"י נדה ל"ח: וריב"ש השיג עליו דא"י שיכנס רק יום א' ע"ש, ובאמת מלשון רש"י נדה ד"ה לתקופת ויבמות ל"ו. ד"ה בשלמא משמע כהשואל וכ"מ בתוס' ר"ה י"א. ד"ה אלא, ותמהני שברש"י שמות כ' אף דיולדות לו"ח ויום אחד וסותר עצמו ועי' רד"ק שם, והעתיק ג"כ הגר"י פיק בנדה ל"ח. ותהר חנה שהרתה כבר כשבא משילה ידעה אלקנה בעלה והרתה כמ"ש ויזכרה ה' לתקופת הימים זה שהשלים ימי הריונה וילדה בן, ויש ווי"ן מורין לשעבר וכו', ועי' בפני"פ שהביא דמהיכן מוכח דאף ביום א' יולדות למקוטעין ע"ש, וכתב שם דלפי' רד"ק נסתר יסוד בנינו, ובהגהות מבהמ"ח הביא מס' ישרש יעקב יבמות ל"ו שהק' על רד"ק מסוטה י"ב והעלה כפנ"י וריב"ש דסגי בו"ח ויום אחד, ואני תמה למה לא העיר מתוס' יבמות ל"ז. ד"ה רוב דבתחלה כ' בפירוש דתוכל לילד לו"ח ויום אחד ובאמצע כתב וז"ל ול"ח שמא תלד משני לסוף ו"ח וב' ימים או ג' ומזה נראה כהשואל ובתחלה מאי קסבר ובסוף מאי קסבר וצ"ע:

ובס' קהלת יצחק כתוב שהדרש שמנו מיום שהחזירה הוציאו חז"ל מהלשון ותצפנהו ולא ותטמנהו דשייך על דברים רוחניים כמ"ש בלבי צפנתי אמרתך, (תהליס קי"ט י"א), צפנת בלבבך (איוב י' י"ג), וטמון רק בדברים גשמיים ויטמון אותם יעקב (בראשית ל"ה ד'), טמונים בארץ (יהושע ז' כ"א), וילכו ויטמנו (מ"ב ז' ח'), והול"ל ותטמנהו שלשת ירחים, ומדכ' ותצפנהו הכוונה על דבר רוחני אשר המצריים מנו לה מיום שהחזירה, ועי' בג"ר ודברי חנוך:

ובבעה"ט מסורה ול"י עוד הצפינו, ובוישלח (ל"ו ז') ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם, אי' בחגיגה ט': יאה עניותא לישראל, וזה בפרהסיא כלפי חוץ אבל הון ועושר בביתו ולא יראה החוצה, והרוצה להעשיר יצפין (ב"ב כ"ה:) יטמין אוצרותיו, וז"פ המסורה אם ל"י עוד הצפינו אז ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם, כי העמים ילטשו עין על ממונם, ועי' בספר מגלת ספר (רות א' כ') דז"פ בהגש"פ שלחן ערוך צפון ברך כי שלחן מורה על העושר כרש"י תרומה (כ"ה כ"ד) אם תערוך לפני שלחן צפון אז יהי' ברך, ועמ"ש בוישלח רל"ד: ולעיל (א' א'):

בא"ע דלכך סיבב ה' שיגדל משה בבית מלך ואח"כ יברח שיראו ממנו עי' בזה בפרד"י לך ע"ב:

בסוף ראיתי בשם הגר"מ בנעט ז"ל דמכאן המנהג בשבועות לשטוח ענפי אלנות ועלים הגדלים עלי מים דבז' באדר נולד משה, ויצפנהו ג' ירחים ותשם בסוף על שפת היאור הוא בשבועות:

פסוק ד

לרחוץ. עי' לעיל (א' י') בשם ריח דודאים, ומגלת ספר אסתר (ד' ט"ז):

ותשלח את אמתה, ראיתי בשם רר"ב מפרשיסחא ז"ל דמזה יש ללמוד דלא ימנע א"ע אף שיראה שרחוק לעשות, דאם כוונתו לטוב יעזרהו ה' דכאן עשתה את שלה ושלחה ידה אמה, וכשראה ה' את תשוקתה להציל עשה נס וכשתרבבה ידה, ועי' בשפתי צדיק אות י"ד זה בשם החידושי הרי"מ ז"ל - ועי"ל הפשט ששלחה אמתה היינו שפחתה ממקום זה שלא תראה שהצילה ילד למרות פקודת אביה:

פסוק ו

נער בוכה, רש"י קולו כנער, ורמב"ן הק' מסוטה י"ב: א"כ עשית בע"מ, וע' בס' אזור אלי ' סי' קנ"ד ולחמי תודה דס"ה. ובשו"ת חת"ס או"ח י"ב. וחולין כ"ד והביאותי' בפ' בהעלותך (ה' כ"ד), וראיתי בזה דנער אף מגודל אם הוא חולה נקרא ילד, ועב"ר פנ"ג ואת הילד שם על שכמה, ורש"י וירא (כ"א י"ד) ובס' מעשה ה', ועש"ך יו"ד רמ"ד סק"א שנקרא ילד כל שלא הגיע למצות, ובחולין כ"ד: ילד עד כמה, ורש"י תענית ה': ד"ה ימיו, וסוכה כ"ו: בילדים ונשותיהם עמהם וצ"ע, וע"ע ביומא כ"ג. מעשה בב' כהנים עד שבא אביו של תינוק כו' והרי עבד עבודה וע"כ הוא גדול ונקרא תינוק, ועפרד"י וישב רע"ז. בזה ובס' נפ"ח או"ח רה"ע, ומ"ש בתשא (ל"ג י"א), וע' בקהלת יעקב ח"ב לשון חכמים רע"ט. וע"ע ב"ב צ"א: טליא וטליותא כבר ט"ז וי"ז שנה, הרי דבן י"ז נקרא טליא וערשב"ם קמ"ב: טליא תינוק גדול, וע' אמרי כהן וישב שהביא מסוכה נ"א. פרחי כהונה, ובתמיד כ"ז. נקראים היכי דמטו למעבד עבודה, ובחולין שם דכהנים ל"ה מניחים למיעבד פחות מבן כ' ע"ש. והרר"ב ממעזריטש ז"ל אמר ג' דברים צריך ללמוד מתינוק, תמיד הוא שמח, ואינו יושב בטל, וכשמבקש דבר הוא בוכה:

מילדי העברים. בס' תפארת ישראל הביא מהה"צ בעל ישמח ישראל ז"ל על ותראהו והנה נער בוכה ולכאו' צ"ל ושמעה, ופי' שראתה שהנער בוכה בקרבו בלי השמעות קול, עי"ז ותחמול עלי' ותאמר מילדי העברים זה, לשון מפעיל ר"ל שהוא יהי' בכחו לעשות עברים שיהי' מנהיג בישראל, וכ"כ זה בשם היהודי ז"ל, וזה י"ל משה דהול"ל משוי כקו' הא"ע לרמז כי ימשוך את ישראל ממים ומושה אחרים מהמים וע' בספורנו ומהרש"א חולין קל"ט: וגאון ושתדלן א' בא לשר שיבטל גזירה רעה, וצעק בקול רם, ושאל לו השר למה יצעק ולא ידבר בנחת, א"ל לא אנכי בלבד אדבר רק אלפים יהודים

המעונים צועקים מגרוני, וכ"ה במשה כשהי' בן ג"ח בכה כגדול "מילדי העברים זה" אלפים ילדים עברים המושלכים בנילוס בוכים ממנו, וע' בזה בפתיחה לס' צבא רב ד"ז, ומגילת ספר שה"ש (ג' ז'):

פסוק ז

העברית. רש"י שלא רצה לינק מנכריות שעתיד לדבר עם השכינה, ע' מיני תרגומא, יל"ד דבכתו' נ"ט. הכרה של ולד באמו ג"ח וחריף אפי' נ' יום, ומשה שהי' יותר מג"ח למ"ל הטעם משום כבוד השכינה, וי"ל דבפ"ו פרש"י ותראהו את מי ראתה הילד זה פשוטו ומדרשו ראתה עמו השכינה, ולכאו"ק למה הביא הדרשא אחר שכ' פשוטו ועשפ"ח, אלא דקשה למה לא הבינה שהיא אמו דמאחרת לא רצה לינק, אע"כ דסברה דמשו"ה ל"ר לינק דראתה עמו השכינה ויהי' עתיד לדבר עמו וא"ש הכל, וע' מהרש"א סוטה י"א. ומשכיל לדוד בזה, ובשו"ת שו"מ תליתאה ח"א נ' הביא משנה ע"ז כ"ו. עכו"ם מניקת בנה של ישראל ולמה משה ל"ר לינק, וביפ"ת כ' לא שהחלב של עכו"ם מצד עצמו טמא אלא משום שמאכילתו דברים טמאים, מרש"י סוטה, ואם הנכרית בבית ישראל ואוכלת מאכלי ישראל מותר ע"ש אריכות, וע' הגהות רצ"ח דל"ד במשה לבד שעתיד לדבר אם השכינה, רק הדין ביו"ד פ"א ס"ז דלא יניק תינוק מעכו"ם דמטמטם הלב ומוליד לו טבע רע, רק כאן הי' קודם מ"ת ול"ה אז אסור אכילת איסור ולכן הצריכו חז"ל לומר משום דעתיד לדבר עם השכינה, ולשון מטמטם הלב הוא ברמ"א ג"כ משום דאוכלת דברים טמאים והתינוק טועם מהם כרש"י כאן, וע"ע בד"מ בשם הגה"א דהביא ראי' מאחר שאכלה אמו ממין ע"ז וזה גרם לו לעת זקנותו שיצא לתרבות רעה, וע' בבל"י סקי"ח ולה"פ סקכ"ט, וע"ע בתוס' חגיגה ט"ו. ד"ה שובו, ובס' תולדות אפרים בקונ' דרך אפרת אות ל"ד אריכות (וע"ע שטמ"ק ב"ק קי"ג, ופה"מ לר"מ כלים פי"ב מ"ז, ובאר הגולה חו"מ תכ"ה אות ש'):

פסוק ט

היליכי את הילד הזה והינקהו לי, רש"י הי שליכי, בס' פני דוד כ' עפמ"ש במגילה י"ג. המגדל יתום בתוך ביתו כאלו ילדו, ובב"מ ק': שטף נהר זיתיו והוליכם לשדה א' ז"א ארצי גדלה וז"א זיתי גדלו יחלוקו, ומגדל יתום, אביו אומר זיתי גדלו, והמגדלו אומר ארצי גדלו, והמשפט לחלוק השכר, וחסד ה' על המגדלו כאלו הוא ילדו ונוטל גם שכר האב, ובת פרעה שהצילה למשה נחשבה כילדתו, ואם תניקהו בחנם ל"י נקרא כולו על שמה, לכן אמרה והניקהו "לי" שיהי' כולו שלי כאלו ילדתו, וע"ע ברביד הזהב הא דכתו' ס': מניקה בשכר אסורה להניק עוד בן אחר יש ללמוד מכאן מדכ' הניקהו לי ולא לאחר וע' אה"ע פ' סעי' י"ד, ומ"ש המגדל יתום בתוך ביתו, יל"פ המגדלו באופן כזה

שלא ירגיש היתום עלבון, רק ידמה בעיני' כאלו הוא בביתו של הוריו אז מעלה עליו הכ' כאלו ילדו:

ובשו"ת מהרש"ם ח"א צ"א הוציא מכאן לדינא דיו"ד הוי במקום הא, כמו הילך הוי כמו שנכתב הא לך ע"ש לענין שמות גיטין:

פסוק י

משיתהו בלשון רש"י כאן ע' נובי"ת יו"ד קע"ח לענין הלכה אם כתב בס"ת משתיהו, ותלי' בפרש"י ור' מנחם עש"ה, וע"ם ארץ החיים תהלים (ל"ג י"ג) במספר הקדמיים נחשב כזה א עם ב הוא ג, עם ג ו, עם ד הוא י, עם ה טו, עם ו כא, עם ז כח, עם ח לו, עם ט מה, עם י נה, עם כ עה, עם ל קה, עם מ קמה, ובמלת מים ב' ממ"ן רצ, וי' שהוא נה גימ' משה, וז"ש כי מן המים משיתהו ר"ל ממלת מים:

ובבהעלותך (י"א כ"ז) אלדד ומידד מתנבאים במחנה, פרש"י משה מת יהושע מכניס, וצ"ב מנ"ל, ובס' אמרי שלמה כ' עפמ"ש כי מן המים משיתהו, ולכאו' הנ' של מן וה' של המים יתירים והי' די "ממים משיתהו" אבל נצצה רוה"ק בה, כי ר"ת "ממים" משה מת יהושע מכניס, לכן אמרה "מן המים" כדי שלא יוכר ר"ת הנ"ל, ושם כ' מתנבאים "במחנה" לכאו' מיותר דאנו יודעים שהיו במחנה, רק מרמז לנו במלת במחנה שהוא ב' תיבות "במח נה" נ' ה' שאמרה מן המים והם מחקו אותיות נה כדי שישאר אותיות "ממים" שר"ת משה מת יהושע מכניס, וכן כתוב בחנוכת התורה. ובתולדות יצחק כ' אלדד ומידד הי' אחי משה מן האב, שידע עמרם ממשה איסור עריות שעתידה תורה לאסור ופירש מיוכבד דודתו ולקח אשה אחרת והוליד אלו, וזה הוא אלדד פי' אין בו איסור דד שהוא דודתו וכן מדד וכי איסור דד יש בזה, וכ"ה בבעה"ת, ובתיב"ע אי' להיפך ע"ל בפסוק א' וג', נמצא דהיו מן אם ולא מאב, ולהנ"ל קשה מדהי"א (ה' כ"ט) ובני עמרם אהרן ומשה ומרים ולא חשוב אלדד ומידד וצע"ג:

אוה"ח בכולם יקרא טעם השם ואח"כ השם, ופלא בויצא (כ"ט ל"ב) כ' ותקרא שמו ראובן כי ראה ה' בעניי, וגם בוירא (כ"א ג') ויקרא יצחק כי צחוק עשה לי, וכן כאן (ב' כ"ב) גרשם כי גר, עי' בקונ' קוי אור ופרד"י ויצא דרי"ח. וצע"ג:

פסוק יא

איש מצרי מכה איש עברי מאחיו, בתולדות יצחק כתוב משה ל"ה יכול לשאת שום עולה לא כשהמצרי הרג עברי, וגם עברי מכה עברי כמ"ש אנשים עברים נצים, ולא מצרי נגד מצרי שכתוב ויבאו הרועים ויגרשם ויקם משה ויושיען ע"ש, וגם י"ל מאחיו מוסב על איש מצרי, ר"ל אחיו של מצרי מתנהג באחוה עמו, אם ישראל מובדלים מאוה"ע אין יכולים לשלוט בהם, וגם אמר הגר"א דישראל נמשלו לאש כמ"ש והיתה בית יעקב

לאש (עובדי' א' י"ח), ואוה"ע למים (שה"ש ח' ז') מים רבים ל"י לכבות כו' אלו אוה"ע, וכשמתחברים ב' הפכים אלו ע"י הפסק קדרה ע"ג תנור האש מתגבר ומבשל ומיבש המים, אבל בלא הבדל כלי המים גוברים ומכבים האש, וז"פ בברכות נו. הרואה קדרה בחלום יצפה לשלום דקדרה עושה שלום בין מים לאש, ועי' נצח ישראל פכ"ה, וז"פ בהאזינו (ל"ב י"ב) ה' בדד ינחנו, ר"ל כשהוא עם לבדד ישכון ואינו מתערב עם אומות אז ינחהו ה', וז"פ בהגדה לגור בארץ באנו שלא ירד להשתקע אלא לגור גרים ולא אזרחים וע' בתולדות אפרים, ובבל"ע דרוש כ"ה כתוב ויצא משה אל אחיו ללמוד דרכיהם ולחקור וראה מצרי מכה עברי ויפן כה וכה וראה שאין איש מישראל יציל אותו, וחשב אולי מכובד השיעבוד אין בידם לעשות מאומה, ויצא ביום השני וראה מריבת עברים זה עם זה, ושאמר לו כאשר הרגת את המצרי, כאלו נראה בעיניו שרע היה הריגת המצרי, אמר אכן נודע הדבר, עתה אדע סבה למה ל"ה מי שיציל העברי ממצרי, לא מכובד השיעבוד, שהרי לבם כלב ארי להלחם יחד, ורק שלא ירגישו מה שהוא בלא צדק, וזה סבת עכוב הגאולה ע"ש.- ועי' אוה"ח תולדות (כ"ח ה') כשגוי מכה ישראל אז יוכל הישראל להוציא ממנו הניצוצות עש"ה - ועי' מקו"ב ח"א דשל"ט:

פסוק יב

ויפן כה וכה, רש"י ראה מ"ש לו בבית ובשדה ולפי פשוטו כמשמעו וירא כי אין איש עתיד לצאת ממנו שיתגייר, וכתוב בספר אשכול ענבים עפ"ד האריז"ל (בנח ט' ו') שופך דם אדם באדם דמו ישפך דנכפל, אף כי בודאי נתחייב הנהרג מיתה, אך כיון שהנהרג היה יכול להוליד בנים לכן נהרג הרוצח, והקשה לו תלמידו רח"ו ז"ל התרגום דישוד דמא דאנשא בסהדן, ולא פירש כנ"ל אדם בתוך אדם, והשיב לו דאם הורג למי שעתיד לצאת ממנו בנים מזמין ה' עדים שיראו המעשה כדי שיהרג, וכשאין ראוי לצאת ממנו בנים אז אין מזמין עדים כי גברא קטילא קטל וכ"כ בדבש לפי, ומפ' הקשו הרי ה' אמר למשה אל תצר את מואב (דברים ב' ט') כי יש לי להוציא ממנה ב' פרדות כו', ואם משה לא ידע דעתיד לצאת בנים שנתגיירו ומנא ידע כאן, ולהאר"י ז"ל א"ש אחרי דראה כי אין איש שיראה המעשה שיהיו עדים הבין דאין ראוי לצאת ממנו שיתגייר, וז"ש וירא כי אין איש כפשוטו ומזה הבין שאין איש עתיד לצאת ממנו, ובשו"ת איתן המזרחי בקו"א כתב שקשה מה וירא כי אין איש דהול"ל כי אין שם איש. ועוד ראיה ל"ש על דבר שאין בו ממש והול"ל ולא ראה שם איש, לכך פרש"י שראה באמת בנבואה שלא יצא ממנו איש שיתגייר:

והמפ' הקשו דמשמע דאם היה עתיד לצאת ממנו ל"ה הרגו דהיכן מצינו דח"מ ב"ד שלא

נהרגים בשביל העתיד, ותירצו דבח"מ ביד"ש אם נפיק מיני' זרעא מעליא אינו נהרג, והמצרי ל"ה ח"מ בידי אדם רק ביד"ש כסנהדרין נ"ח: ור"מ פ"י ה"ו ממלכים, וער"מ דויפן כה וכה אסמכתא בעלמא, ועפר"ד דרוש א' ומהרש"א ועיון יעקב:

ובמד' נמלך במלאכים אם ח"מ ואמרו לו הן, ובכת"א כתב לפמ"ש תוס' ע"ז ס"ד: ד"ה איזה אף דבב"נ אזהרתן מיתתן מ"מ אסור להרגו עד שידונו בב"ד, ולכך היה צריך למלוך במלאכים, ולהנ"ל דרק ביד"ש חייב א"ש דנמלך במלאכים, ועי' בארץ חמדה:

ושם בסנהדרין הוכיחו מכאן דעכו"ם שהכה ישראל ח"מ שנאמר ויפן כה וכה וגו' והקשו למה נקט רישא דויפן כה וכה ללא צורך, ובישי"ע ב' דכל המשפטים רק שישמעו ויראו ולא יזידון עוד, ואם אי אפשר לעשות המשפט רק במקום שאין רואה בזה אין תועלת, וכ"כ בוישב (ל"ז כ"ז) מה בצע כי נהרוג וכסינו דמו עפרד"י שם דרע"ו:, אבל באמת אינו כן דחייבים לשפוט מציווי ה', וז"ש רישא לומר אם הכה ישראל ח"מ מהדין ולא משום ולא יזידון עוד, דבמשה היה בסתר דיפן כה וכה, ועי' נפש יהונתן דבר נכון וכל"ח, ובספר לחם עוני כ' דהטעם שהוציא ישראל קודם הזמן, ששקעו במ"ט שערי טומאה, ושלא יפלו בשער הנ', דשמות השבטים מ"ט אותיות וכל אות מגינה על שער א', ושער הנ' ל"ה מי שיגן עליו לכן הוציאם מקודם, וזה ויפן "כה וכה" שהוא נ' שערים, וירא כי אין איש שיגן עליו ויך את המצרי השר שלהם ונגאלו:

עי"ל עפמ"ש ויפן כה וכה מה עשה לו בבית ובשדה, וקשה למה לא חשש משה שמא יעשה תשובה, וי"ל דבחגיגה ט'. מעוות אשר ל"י לתקן זה הבא על אשה ואסר אותה על בעלה, ואם כן לא מהני תשובה, אך קשה הא הוי ספ"ס דילמא לא שכב עמה ואת"ל שכב דילמא באונס, אך דהוי ס"ס שאינו מתהפך דאי"ל דילמא באונס ואת"ל ברצון דילמא לא שכב, וז"ש ויפן כה וכה היינו שאינו מתהפך הס"ס משני צדדין וירא כי אין "איש" שאסורה לבעלה. - ובעיקר הקושיא י"ל דבעכו"ם ל"מ תשובה וכמו שהבאתי בפרשת בראשית ד"מ. וגם י"ל דראה כה וכה אנשים נצבים ואין איש שיצא לעזר לו, קיים מ"ש באבות פ"ב מ"ו במקום שאין "איש" השתדל להיות איש, וז"ש בקהלת (ד' א') והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם ומיד עשקיהם כח ואין להם מנחם, כי כאשר יקום על רעהו ביער ורצחו הזעקה אינה חזקה כ"כ, אך אם בשער בת רבים לעיני כל, ומיד עשקיהם כח, פי' שיש בכחם להצילו ואין מצילין אז גדלה השועה, וז"פ בפי"ד מי שמך לאיש, הלא הרבה אנשים נצבו מנגד ואין אומר ואין דברים מבלי נשמע קולם, ואתה הצעיר התעברת על ריב לא לך, ועדיין אינך איש ותרצה להיות שר ושופט עלינו: עי"ל ראה כי אין איש כי יהודי אינו כלל "איש" אצלם, וכל מחאות שלו לא יקחו כלל

לבקורת, ואין מי שיעמוד לימינם: עי"ל כי אין "איש" חזק לעמוד על נפשו להציל עצמו, אז גבר משה ידו ונקם בעדו: עי"ל כי ישנם בנ"א שיקנאו קנאה גדולה בראותם אחד עבר עבירה שבין אדם למקום, וישנם אשר רק על עבירות בין אדם לחבירו תבער כאש חמתם, והמצרי חטא בעריות גם הכה בעלה, וז"ש ויפן כה וכה בין אדם למקום ובינו לחבירו ויך כו': **וידידי הגרצ"י מיכלזאהן** שליט"א מפלונסק וכעת בווארשא כתב לי ע"ד צחות, דלכאו"ק מה החדשות אשר ראה כי מצרי מכה עברי, הלא בכל פנה ופנה אנו מוכים מהם, ורק משה היה מסופק אם הותרה הרצועה באין מוחה, וגם זה מדעת הרשות שאין מוחים בהמון שלא יכו היהודים, או המון מדעת עצמם עושים ולא מדעת המלכות, והפי' ויפן כה וכה לא קאי על משה, ורק שמשה ראה "שהמצרי יפן כה וכה" ויביט בכל הצדדין אם אין מי שרואה אותו מכה העברי, אז הבין משה שאינו בהסכמת המלכות ולכן ויך:

ויטמנהו בחול. בס' נפש דוד כתוב עפמ"ש בשבת קנ"א. מת בשבת שומטין הכר מתחתיו ומטילין אותו על החול שלא יסריח, ומשה ירא פן ירגישו ריח הפגר ויען שעשה בחפזון ול"ה יכול לחפור קבר בעומק כראוי לכן ויטמנהו בחול:

פסוק יג

שני אנשים. רש"י דו"א הם שהותירו המן, י"ל דהכל חד דמריבה בא ע"י חסרון אמונה שנדמה לו שחבירו לקח ממנו, ואם היה ממתין ומאמין שאין אדם נוגע במה שמוכן לחבירו (יומא ל"ח:) לא היה רב עמו, ומן היה לחזק אמונה כמ"ש במכילתא בשלח (ט"ז ד') ע"פ דבר יום ביומו, מי שיש לו מה לאכול היום ואומר מה אוכל למחר ה"ז מקטני אמנה, וכ"ה בסוטה מ"ח:, נמצא כי מה שנצו ביניהם ומה שהותירו ממן הכל חד, וברה"ז הביא הא דנדרים ס"ד. כ"מ שנאמר נצים ונצבים הם דתן ואבירם, דתולין הקלקלה במקולקל, והפי' דבפ' קרח כ' נצבים וכאן (ה' כ') כ' נצבים, וזה מקור מ"ש בפ"ז מ"ה דתרומות סאה תרומה שנפלה לקופה וא"י אי לתרומה אי לחולין נפלה אמרינן לתרומה נפלה, וביו"ד קי"א ס"ו בב' קדרות, ובק"צ סנ"ב בכתמים:

רעך. רש"י רשע כמוך, וצ"ב כ"ש אם היה צדיק היה משה מקפיד למה מכהו, ובכת"א כ' לזה"ק שמיני ל"ו: שאין רשע נעשה שליח על רשע אחר במזיד כי אם בשוגג ע"ש, וזה שהתפלא משה למה תכה רעך רשע כמוך בודאי אין ה' עושה שליחותו על ידך, ועי' סנהדרין נ"ח: ומשמע דאף לרשע אסור להכות, אכן המבי"ט סימן כ"ו ומהרי"ט סימן כ' כתבו דמותר דאין עושה מעשה עמך, ועי' רה"ז שהביא חו"מ ת"כ ס"א דאסור להכות לישראל שהקפידה תורה על הכאת רשע במלקות פן יוסיף ופשיטא לאינו רשע, הרי

דאפילו ע"פ ב"ד אסור להכות לרשע שלא מן הדין והוא מרמב"ס, וצ"ל כיון שהוכה כדינו כ' ונקלה אחיך כיון שלקה ה"ה כאחיך, והק"ו של הכ"מ ה"פ, מה זה שהיה רשע בשעת הכאה הקפידה תורה שלא יוסיף כו' אבל לרשע שלא קיבל עדיין מלקות שפיר כתבו מבי"ט ומהרי"ט שרשאין להכותו, ובראב"ן פז"ב דכ"ג כתוב למה דקיי"ל שם דלא בעי רשע דחמס אם כן המגביה ידו להכות נקרא רשע ופסול לעדות, ועחו"מ ל"ד ס"ד דרק מדרבנן פסול, וע"ש בסנהדרין נ"ח: ונפק"מ דבעי הכרזה, גם אי קידש אשה בפניהם הוי קידושין לחומרא אבל במבי"ט אה"ע סימן מ"ג כתב דאם לא פסול מדאורייתא משום דלאו בר מלקות א"צ הכרזה, ועי' תו"ת בזה. - ובשבו"י ח"ג קמ"ג והובא בפת"ש חו"מ ל"ד סק"ד דהורג בשוגג כשר לעדות והא דמכות ד"י: מרשעים יצא רשע כו' דבר אגדה נינהו, וצ"ע מרמ"א שם ס"ד המגביה ידו כו' מדא"ג כמ"ש בסמ"ע דאסמכוהו אקרא כאן ויאמר לרשע למה תכה, וכן הא דפת"ש רל"ז סק"ה ממהרי"ט היורד לאומנות חבירו הוי רשע והוא מדא"ג ואת אשת רעהו לא טימא (יחזקאל י"ח ט"ו), וכתוב בשו"ת משיב שלום נ"ג ע"פ שבו"י ח"ב קע"ח דמה שהוא נגד הסברא אין למדין מדא"ג אבל מה שאינו נגד הסברא למדין, והורג בשוגג נגד הסברא שיהיה נקרא רשע, אך קשה מרמב"ם והובא בחו"מ ל"ד סכ"ט גנב שהחזיר הממון פסול עד שיעשה תשובה וקיהו בדבר מהיכן הוציא זה ובהגהות א"מ הערה מקורו מב"ק ס': חבול ישיב רשע גזיל ישלם אע"פ שמשלם נקרא רשע, והביא שמצא כן במהרי"ט בשניות תו"מ צ', ומשמע מסתמיות לשון הר"מ שאפילו השיב מרצונו והוא נגד הסברא, שהרי זו תשובה גופה, ומדא"ג אמרינן דאכתי פסול, ומהרש"ם הביא מקורו מר"ם עצמו פ"א סוה"א מתשובה מקרא דכל חטאת אדם ע"ש, וכתב שנעלם זה מרבותינו, אבל ח"ו לומר כן ואין ראי' דשם לאדם זה עצמו אע"פ שהשיב צריך תשובה אבל כלפי דידן לחשבו עדיין כרשע, הרי כיון שהשיב מעצמו ברצונו ודאי עשה תשובה כראוי כמ"ש הב"ח בחו"מ שם עכ"ל, והנה מ"ש מב"ק ס': תמוה דשם היינו שאסור ליקח ע"מ להשיב, ועז"א חבול ישיב רעה השיב ל"נ רק ישיב, ומשום דבינו ובינו נקרא רשע דשמא לא יסתייע מילתא להשיב אבל אחר שהשיב מנ"ל וצ"ע, אכן מ"ש דהא דא"ג נינהו ליתא דהא חז"ל מעשה רב קאמרי שכן השיבו סנהדרין לדוד, וענבי"ת יו"ד קס"א דהא דתוס' ע"ז ל"ג: ד"ה כסי, דילפי' מאגדת חז"ל שאמר המן לאחשורוש שישראל מדיחין הכוס ג"פ דסגי בהדחה אינה ילפותא מדא"ג כי הרי מעשה אמרו ע"ש:

פסוק יד

מי שמך לאיש, בס' תנופה חיים הביא דדיין שאינו מצבור ואינו קבוע א"י לעשות הוראות שעה, ומ"ש בתשו' אבקת רוכל קע"ט, שאני דהתם סכנה בדבר, וז"ש מי שמך לאיש, דחשב שרוצה להרגו ע"פ הוראות שעה, וביש"ש ב"ק פ"ג סי' ט' כ' דמוכיח לחבירו צריך שיהי' אדם חשוב, וזה מ"ש לאיש שאינך מהחשובים וע' בס' צבא רב דף ס"ג:

הלהרגני אתה אומר, רש"י בשם המפרש' ראיתי בזה דאי' בס"ק דע"י השם יכול להרוג, ולהרוג עכו"ם א"צ להוציא בשפתיו רק חצי השם "י"ה" ולהרוג ישראל צריך כל ד' אותיות, וא"כ הי' צריך משה לפרש כל ד' אותיות והי' כבד פה ול"ה יכול לומר אותיות בומ"ף שבהן הוי', ול"ה יכול להרוג ישראל כי סו"ת השם ל"ה יכול להוציא בשפתיו, וז"ש הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת המצרי דא"י לומר כל השם:

ומכאן יהי' ראי' לר"מ פ"י ה"ז ממלכים שב"נ שהכה ישראל חייב רק מיתה בידש"ש, והבאתי לעיל בפי"ב דהא לא הרגו רק בשה"מ וע' בדברי שאול בזה, ומה שק' למה לא יראו שמשה יהרגם ג"כ בשה"מ, וראיתי בזה עפמ"ש בברכות ז'. בתד"ה ההוא אף דצדוקים מורידים ולא מעלין רק בידא"א אבל בידש לא, ועתו"ס ע"ז ד': ד"ה ש"מ, וא"ש דלדבריהם מה שהרג למצרי בשה"מ הי' שלא כדין, ומשה ס"ל דמצרי הי' לו דין רודף וניתן להצילו בנפשו ואף בידש מחויב להציל הנרדף, וע' סנהד' ע"ג. דיליף מאין מושיע לה ומשמע דאם יש מושיע ואף שיכול להציל בידש מחויב להציל, ועפר"ד ד"א:

והט"ז או"ח רצ"ב סק"ב הביא הא דמת משה בשבת ובמרדכי הק' דהא אותו יום כתב ס"ת והוא במד"ר וילך והובא בראש פע"פ סימן י"ג, די"ג ספרים כתב משה וזה היו בדרך נס, וע' ס' ברכת אהרן מאמר ו' ושו"ת אבני חפץ פ' אות ט' אי מותר לעשות מלאכה נסית בשבת וכן אי היו ס"ת הללו כשרים לצאת חובת הקריאה, כי מצות התורה יש לקיים באופן טבעי, וגם י"ל עפ"מ שחידש הפנ"י מגילה ג'. ד"ה ועבודה כיון דת"ת דרבים עדיף מעבודה א"כ ת"ת דרבים דוחה שבת מק"ו מעבודה ע"ש, ומשה כתב ס"ת לצורך ת"ת דרבים לכל ישראל הותר לכתוב בשבת, וע' פני מבין פ' ברכה ושו"ת פ"מ או"ח רל"ה, ושאלות ותשובות יד יצחק ח"א קל"ז בזה, ובשל"ה כתב דהי' על ידי השבעת הקולמוס ואין בזה משום כתיבה, ובח"ס ח"ו כ"ט כתב דהוי ככותב בשמאל, אמנם הלא גם בזה עכ"פ איסור יש, ועמג"א ל"ב סק"ה בכותב בפה, ובאנו לענין או פעולה הנעשית שלא כדרך הטבע אי הוי פעולה בעירובין מ"ג: ההולך בשבת ע"י קפיצה בשם למעלה מי' ע"ש, ומוכח דלמטה מי' פשיטא דע"י שם הוי כמעשה, ויהי' ראי' להלק"ט ח"ב צ"ח

דהורג חבירו ע"י שם או כישוף חייב משום רציחה, וכ"כ בדבש לפי מער' מ' אות ה' ול"ב, אולם צ"ע מעירובין מ"ה. ששאלו באו"ת ולא חייבו משום כותב, ובסנהדרין ק"א. לוחשין בשבת ואין בזה משום צידה, ומ"ש שם דאין שואלין בשדים בשבת אפשר דאז אין עונים ובעל אוב יוכיח ע"ש ס"ה:, ועי' ירו' שבת פ"א ה"ג, וט"ז ה"ז, וחגיגה פ"ב ה"א נסב גולתא ופרס, הרי שכיבוי בדרך סגולה מותר בשבת, ועפת"ש יו"ד קע"ט סק"ה בהפכת כלי בשבת נגד נר המטפטף, ובספר מעשה רוקח מטות הביא שאסור לשאול בשבת באו"ת דדמי לכותב וצ"ע מעירובין שם, וע' מכות ב: הן שלא עשו מעשה במזיד נמי ליגלו, וע"ע בית יצחק יו"ד מפתחות לסי' ל"ב במדבר לפאנאגראף שדיבורו נרשם אי הוי ככותב בשבת, וע"ע בס"ח שנ"ו ותפ"ד ומקור חסד שם, ונפ"ח רצ"ב בזה הרבה:

וע' שבו"י סי' ל"א מר"ד אפענהיים ש' תפ"ב מענין דבור למרחוק משום איסור תחומין, וצ"ע שלא זכר משמיעות קול, אך באו"ח של"ח אי' שכל קול שאינו מיוחד לשירה מותר, אך יש חשש הבערה אש חשמל:

וג"כ חקרו לענין גט להשתמש בטלפון בטב"ע דקלא, גיטין כ"ג., ויש להעיר מסנהד' ס"ז. ומושיבין לו עדים כדי שיהי' רואים אותו וע' רש"י, מבואר דראיית פנים בעדים מעכבת, ואפשר להסביר דבאנשים המכירים זא"ז אז יכירו זא"ז גם בקול, וכמ"ש היאך סומא מותר באשתו רק בטב"ע דקלא, ועשו"ת שערי דעה ח"א סי' ב' וקצ"ד, וע' לקמן וארא (ט' כ"ח), בשלח (י"ג י"ט, וט"ז כ"ה), ומשפטים (כ"א י"ח) מזה הרבה חדשות:

אכן נודע רש"י שראה דלטורין, בס' ארץ צבי עיר חברון, הק' הלא עברו בע"ז, האם זה אינו טעם מספיק שנענשו עד שראה דלטורין, הלא ע"ז שקולה כנגד כל התורה, אך למשה הי' קשה, א' שראה שגם הצדיקים מדוכאים ביסורים וראוי הי' שיגינו על הדור, ב' הלא הרבה שלוחים למקום ולמה מסרם בידי עכו"ם, אך כיון שראה דלטורין שהוא בין אדם לחבירו נודע לו טעם גליות דלכן מסרם לעכו"ם לענשם מדה כנגד מדה. ויסורי צדיקים אינם מגינים על עבירות שבין אדם לחבירו:

פסוק טו

ויבקש להרוג, רש"י מסרו לקוסטינר ולא שלטה החרב וע' ירו' ברכות פ"ט ה"א, ובשבת נ"ג: מעשה בא' שנעשה לו נס ונפתחו לו ב' דדים, ואר"י כמה גדול זה שנעשה לו נס, ואביי א' כמה גרוע זה שנשתנו לו סדרי בראשית, יש ב' השגחות, א' נס נפלא, ב' ע"י טבע, וחילוק דע"י נס לא ישיג רק הצריך לו דלא עביד רחמנא ניסא בכדי (וע"ל א' י"ב' וע"י טבע ישיג הרבה טובות, ומשל היושב בבית הכלא יוכל להנצל ע"י נס שיברח, וכמ"ש כאן שפרעה רצה להרוג למשה ונעשה צוארו כששׁ, וב' שירויחו בני ביתו הרבה

מעות ויוכלו ליתן כופר נפשו, ובמשה אף כי הי' נס נפלא אעפ"כ לא נשאר לו להחיות נפשו, וגדולה לגימה שנתן לו יתרו שאמר קראן לו ויאכל לחם, אבל בדרך טבע ישיג מעות והוא וב"ב יחיו ברב טוב, וז"ש כמה גרוע כו' דאם הי' ע"י טבע הי' לו מעות לשכור מינקת וגם לו הי' מזון ומחיה, וע"ש בתוס' ישנים שם על הגליון:

פסוק טז

רש"י רב שבהן, וערש"י ויגש (מ"ז כ"ב):

פסוק יז

ויגרשום ויושיען. עי' בהדר זקנים להרא"ש, ולעיל (א' כ"א), ומ"ש בויצא רכ"ז מ"ש בלשון זכר:

פסוק יח

רעואל אביהן, ובספרי ורש"י בהעלותך (ז' כ"ט) והלא יתרו שמו אלא מתוך שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא, וצ"ע מה שתלה בתינוקות הלא גם הגדולים קורין כן, דבני בנים כבנים עי' יבמות כ"א: וס"ב:, ויצא (כ"ט ה') לבן בן נחור אף דהיה נכדו, ובמטות (ל"ב מ"א) יאיר בן מנשה, והיה בן עגור (דה"א ב' כ"ב), ויהושע (כ"ב כ') עכן בן זרח והיה בן כרמי כמ"ש שם (ז' א'), ומ"א (י"ט ט"ז) יהו בן נמשי והיה בן יהושפט במ"ב (ט"ו כ'), ודניאל (ה' ב') בלשצר בן נבכודנצר, והיה בן אויל מרודך בן נבוכדנצר, ועי' בס' תוספת ברכה על איכה ד"ח:, ועמש"ל (ב' א') ובפרד"י וירא דקכ"ז., ויצא ר"ל., ויגש שכ"ח: מזה הרבה, ובויצא רי"ב. הבאתי מתה"ד סי' כ"א ראי' משם הידעתן את לבן בן נחור אף שהיה בן בתואל אך מפני שבתואל היה רשע לא רצה להזכירו, ויהי' ראי' במי שאביו מומר קוראין אותו לתורה בשם אבי אביו ע"ש, ולהנ"ל אין ראי' שהרי קורין לאבי אביו אבא, ועי' במקו"ב במבוא פ"ג סעי' ג':

פסוק יט

איש מצרי. באור דוד (אסתר ג' ד') לזקיני הגאון מלאסק ז"ל ע"פ כי הגיד להם אשר הוא יהודי, הביא מד"ר שהיה שקיל כמשה בדורו, וביע"ד אי' דלמרדכי היו ניצוצי נשמת משה, ואי' בילקוט טעם שלא זכה משה להיות בא"י ששמע שאמרו איש מצרי הצילנו ולא מיחה, ובאמת אז ברח ממצרים מסכ"נ, ועכ"ז במשה היה חטא שהיה צריך להודות שהוא יהודי, ולכן מרדכי שהי' בו נשמת משה תיקן זה והגיד כי הוא יהודי ופח"ח, ומ"ש בשם הילקוט הוא ג"כ במד"ר ואתחנן, וכ"ה בס"ת קי"ז, ועי' בשלח (י"ג י"ט):

במדרש הוא עברי ולבושו מצרי, אדון א' שאל להה"ק מווארקי ז"ל למה אתם מתרעמים על גזירת הלבשה, הלא מ"ר לבוש כמצרי, והשיב שמ"ר ראה שיתרו רוצה ליקח חתן לבתו רק עברי מחמת שהיה פירש מע"ז רק פחד מאוה"ע, ע"כ כששמע שהוא עברי

ולבושו מצרי אמר קראן לי הוא טוב לפני, שהם יסברו שמצרי והיה צריך להתלבש לפי שעה, אבל להתלבש לעולם בבגד מצרי אינו נכון וע"ל (ג' כ"ב):

הצילנו. במד"ר רא"א דהצילם מג"ע, ורבנן א' ממיתה דהשליכו אותן למים ומשה הצילם, ובגבורות ה' פ"כ כתוב דבזה פליגי דלר"א עיקר תשועת הנפש מחטא ג"ע ולרבנן עיקר להציל ממיתה, ובשפת אמת יומא פ"ב: נסתפק בא' רודף להרוג וא' רודף לאשה למי יציל, וכתב דיציל לנפש דיהיה רק נפש א' אבודה נפש הרודף, אבל אם יציל האשה יהיו ב' נפשות אבודות הנרצח והבועל ע"ש ולמהר"ל פליגי בזה ר"א ורבנן, ועי' פס"ת קי"א:

פסוק כ

קראן ויאכל לחם, רש"י שמא יקח א' מכם, בפשוט י"ל למ"ש בשבת י"ז: גזרו על פתן משום יינן, ויינן משום בנותיהן, ואמר יתחיל לאכול אתכן לחם, ויש תקוה שיקח א' מכם, ועי' מגילה י"ב: דלא אכלו מינן ולא שתו מינן ולא נסבו מינן, דחדא תלי' בחברתה, וזה"פ בתשא (ל"ד ט"ו) ואכלת מזבחו ולקחת מבנותיו, ובקידושין מ'. דעביד הא אכיל דא, וע"ס מגלת ספר על אסתר (ג' ח') ומ"ש בפרד"י ויחי שמ"ה.:

ובוישב (ל"ז כ"ה) וישבו לאכול לחם, דכאשר לא לא יכלו לבוא לעמק השוה מה לעשות עם יוסף שהי' דעות שונות, ועתה לכו ונהרגהו, ולהיפך אל תשפכו דם נקי והתישבו לקבוע סעודה ועי"ז יהי' התחברות ואחדות ודעה אחת, ולפי שהי' גזרת ה' כשבת פ"ט: ראוי היה יעקב לירד בשלשלאות ברזל כו', לכן כשישבו לאכול תיכף ארחת ישמעאלים באו. ובספר חסד למשיחו (רות ב' י"ד) פי' מ"ש בועז ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בתומץ, כלו' התחילו נא לאכול אתי לחם, והטבילו פתך בחומץ, וחומץ שלהם היה חומץ יין, ואי' במד"ר נשא שלכך אסרה תורה חומץ לנזיר כדי לעשות סייג שלא יבא לשתות יין, ואמר הטבילו בחומץ, ובהמשך זמן נשתה גם יין וממילא נבוא לחתנות, והוקשה למדרש מדוע לא נתן יין עצמו ותי' מכאן שחומץ יפה לשרב, ויסברו הרואים שרק מפני השרב נתן לה, ואם הי' נותן יין הי' מבינים מחשבתו, ורות הבינה תיכף שאין רצונו שיבינו מה ביניהם ולכן ותשב מצד הקוצרים ולא בצד בועז ע"ש, והנה מ"ש בשם מד"ר נשא הוא בפ"י, וכ"כ בילקוט שופטים סי' י"ג השמרו נא חומץ וענבים האמורים בנזיר עשתה התורה סייג ליין, וע' בפתיחה לפמ"ג או"ח ח"א י"ז דמצינו סייג מה"ת בחמץ בל יראה הואיל ורגיל כל השנה שמא יבא לאכלו, וממילא ח"ש א"ע בב"י דסייג לסייג לא גזרו, וז"ש המלאך ואל תאכלו "כל" טמא כענין כל חלב לרבות ח"ש ביומא ע"ד:, ובשמשון הוצרך סייגים יתירים שאף ח"ש מענבים וחומץ אסרו, ועמ"ש בס' גנזי המלך סקס"ב, ומי באר שם על פתיחה מפמ"ג:

פסוק כא

ויואל. רש"י שבועה, וע' נדרים ס"ה. ומהרש"א ובשו"ת הרדב"ז ב' אלפים קס"ח שאלת מכילתא בשעתא דאמר משה תן לי צפורה א"ל קבל עליך כו' הבן שיהי' לך תחלה יהי' לע"ז מכאן ואילך לש"ש וקיבל עלי' וישבע לו כו', תשובה, אני אומר ח"ו לא קיבל עלי' תנאי ולא נשבע אלא יתרו הוא שהטעה את עצמו, וקיי"ל אסור להטעות נכרי ואם הטעה א"ע מותר (מרדכי פ"י דב"ק, וע' לח"מ פי"א ה"ד מגזילה, ורמ"א חו"מ שמ"ח ס"ב) הילכך אם הי' אומר לו משם ואילך לש"ש מעולם לא הי' מקבל, אלא א"ל מכאן ואילך ומשמע מאותו שעה, ועדיין אז ל"ה לו בנים ולא אשה, ומשה קבל עלי' ונשבע שכל בן שיהי' לו מאותה אשה יהי' לש"ש, ויתרו הטעה א"ע, ומפני שחשב שנשבע לו כפי מה שהי' בדעתו לא ניצל מ"ר מעונש והקדים המלאך להרוג משה מיד ותקח צפורה כו' לפי של"ה יכול למולו בהיותו בבית יתרו מפני התנאי, ועם כ"ז נתקיים בזרעו שנ' ושבואל בן גרשום בן משה על האוצרות (דה"א כ"ו כ"ד), ובשופטים (י"ת ל') תלו את העון לומר שהוא בן משה ומפני שעשה מעשה מנשה תלו אותו במנשה, והוא הי' הלוי אשר הי' בבית מיכה ושמו יונתן בן גרשום בן מנשה, ובד"ה נקרא שבואל ששב לאל ומשמע שלא שב בלבו שלם, שהרי אמרו שזה הי' הזקן שהחזיר את הנביא ושיקר לו וגרם לו ששיברו הארי עכ"ל, וע' ב"ב ק"י.:

ובס' שמע שלמה כ' עפמ"ש בכתו' ק"י: הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוק, לכן יתרו פחד שמא יקח אשתו ובני ויברח ממנו כמו שעשה יעקב ללבן לכן השביע אותו שישאר עכ"פ אצלו בן אחד ובו יתנחם עליהם, וז"פ לע"ז כי כשישאר בחו"ל הוי כעע"ז, וכ"כ במשנת ר"א יתרו, ובס' גן יוסף עדן דוד בליקוטים, וכן מצאתי במהר"ם שיף ב"ב ק"י על הגמ' לעולם ישכיר עצמו לע"ז ולא יצטרך לבריות להורות מי שאינו נצרך לבריות ועושה מלאכה בזוי הוא כאלו עע"ז, ולעולם ילמד אומנות נקי' כו' וי"ע על מה שכ' שהתנה שבן הא' לע"ז וכן בזה שביקש דוד לעבוד ע"ז כו' ואפ"ל שביקש לצאת לחו"ל כעע"ז, וע' פרד"י וישב רצ"ז. ע"ש בזה:

והחי' הרי"מ ז"ל אמר שיתרו רצה שיעבוד מקודם ע"ז ויראה שאין בהם ממש, דעי"ז יבא אל גדלות ה', ומ"ר לא קיים השבועה שלא ימלט שישאר בו רושם, ומשו"ה רק עכו"ם יוכל לבטל ע"ז ובישראל ל"ש ביטול שמשמע שיש בו ממש רק הוא בטלו, וע' בס' תבואת אדמה וכל דבריו לקוחים מנח"י, ובעשרה מאמרות מח"ד פכ"ב כ' דכוונת משה לא כיתרו רק לעבודה שזרה לו בבזיון אף לפשוט נבלה בשוק, וכן נתגלגל הדבר

ונכשל יהונתן בן בנו בלשון הזה כב"ב ק"י. וע"ס פי צדיק דרוש ו' י"ג ומ"ג, וס' קרבן מנחה סי' נ"א:

ויואל רש"י הואלנו (יהושע ו' ז'), הואלתי (ברא' י"ח כ"ז), ובתיב"ע ברת ברתי' ע"ס אהבת יונתן דאולי ט"ס וצ"ל ברת בריה, ועשו"ת חבלים בנעימים ח"ב פ"ג שהאריך, ובענין בני בנים כבנים:

פסוק כב

גרשם, גרשם וגרשון הם ב' שמות עי' ב"ש קכ"ט בשמות אנשים, ובגט פשוט ופ"ת שם, ושו"ת ברית אברהם אה"ע ק"ה אות י"א:

פסוק כג

וימת רש"י נצטרע, וק' דילמא מת ממש, ור"ר העשיל ז"ל אמר דבב"ר ויחי דאין שלטון ביום המות (קהלת ח' ח'), וכתיב (מ"א ב' א') ויקרבו ימי דוד למות, וכאן כ' וימת מלך מצרים ע"כ דנצטרע וחשוב כמת, ובכוה"ק מביא זה בשם הגר"א, והק' ממ"א (כ"ב ל"ז) וימת המלך וע' פני"פ, ובפשוט י"ל דאם מת ממש הו"ל לשמוח דאולי יקום מלך חדש ויסיר עולו מעליהם, וכדרך דמלך חדש יתן חירות קצת (אמנעסטיע), ועשו"ת שם עולם במאמר ג' פ"א:

ובס' מנוחת אשר בפתיחה ב' דבמד' מה בימים הרבים ההם ימי צער כי ימי נחת נראה לאדם כשעה אבל על צער שעה נראה כיום, וי"ל בזה טעם שקורין שה"ג, שהי' י' בניסן והי' מבקרין הק"פ אלהים של מצרים, ובכל שבת בנ"י בתענוג במאכל ומשתה ושבת הוא קצר, אבל בשבת זה שהי' פחד על ישראל והי' מצפים שיעבור היום, ושבת זה גדול נראה להם, ובמצרים שעבדו הי' הימים ארוכים להם לכן נקראו ימים הרבים, ובנדרים ס"ד: מצורע כמת, וי"ל שכל ימי צער של מצורע הוא לו כשנה ולכן שילם לו מדה כנגד מדה, וז"ש ויהי בימים הרבים ההם שהי' לישראל הימים רבים, כן וימת מלך מצרים שנעשה מצורע והי' גם לו ימים רבים:

ובבל"ע דמ"ח שהעינוי הי' יותר מה שהי' ימים רבים ואין קץ יותר מבעבודה עצמה כי מי שיושב בבית אסורים זמן קטן העבודה אינו קשה לו וע' קול אלי' ופר"ד ד"ה. ובשם הר"ר שמעלקא ז"ל איתא שכ' מן העבודה ב"פ, שאף שבנ"י היו עיפים ויגעים מעבודת הפרך עכ"ז ל"ה צערם גדול כ"כ כמו צערם שלא נתנו להם ערב ובוקר להתפלל, וז"פ ויאנחו מן העבודה וכו' ועוד זעקו על ביטול התפלה, ובזעקה הזאת עלתה למרום יותר מהזעקה של עבודת פרך:

ובס' ברכת השיר על הגש"פ כ' ע"פ המד' ששחט ק"נ תינוקות בבקר וערב, והק' הרא"ם ופר"ד ד"ה דבכתוב אומר, מן העבודה, ותי' שחשבו שריבוי עם ישלימו הזמן, ואם ימיתו

כ"כ נפשות יוצרכו לישאר במצרים ת' שנה ע"ש, מ"מ פשטא דקרא אנחה מעבודה, וי"ל דבכתו' ס"ב. אנחה שוברת חצי גוף ובחולין נ"ו: בגברא דנפקי מעי' שחטו לברי' קמי' באחיזת עינים אינגד ואיתנח עיילו מעי', וזה רשעות מצרים ששחטו לפני אבותיהם ויאנחו ושוברת חצי גופו וגם לא הקילו משיעבוד שקודם אנחה. ומדויק ויאנחו בנ"י מחמת ששחטו בניהם ונחלשו ואעפ"כ הכבידו העבודה כמקדם:

גם י"ל דדאגו כשמת המלך ימשלו בהם עבדים ובחירתם חפשית, וכמ"ש במגילה י"א. לולי ה' שהי' לנו בקום עלינו אדם (תהל' קכ"ד) ולא מלך, דלב מלאכים ושרים ביד ה' ואין להם בחירה, וז"פ וימת מלך מצרים ע"כ ויאנחו. וע"ע ירו' תענית פ"א ה"א מתוך ה' דברים נגאלו וכו':

פסוק כד

את אברהם א"י וגו', וק' למה את בכאו"א, וכ' בס' צ"פ למ"ש בב"מ פ"ה: באלי' דרחץ לאברהם וליצחק ויעקב, ופריך למה לא העמידן בב"א ומשני פן ירבו בתפלה ויביאו משיח קודם זמנו, הרי דג' צדיקים כשמתפללים ביחד יכולים להקדים הגאולה, ובתשא (ל' מ"ט) כ' את ידיהם ואת רגליהם ופרש"י דצריך לקדש ידיו ורגליו בפעם א' וכ' בשפ"ח דכ' את את ב"פ, לכן כאן לבל יקשה איך עלתה שועתם הא הי' קודם הזמן לזה נכתב ג"פ את שבאו כולם ביחד, ועי"ז יוכל לבוא הגאולה, וע' במג"ע והובא בילקוט חדש ערך אבות סי' ס"ז דביצי"מ הקים ה' ג' אבות ביחד להתפלל כמ"ש נגד אבותם עשה פלא (תהלים ע"ח י"ב), וכ"כ באיל המלואים, וע"ש באוה"ח ושם הארכתי:

וידע. ערש"י ובס' צבא רב דף נ"ט דבר נכון ומהאריכות לא העתקתי:

פרק ג

פסוק א

וינהג. ותרג' לאתר שפר ור"ר העשיל ז"ל פי' עפמ"ש בב"מ ל"ו: הב"ע במרעה שמן וטוב לכך פטור הרועה, ובמד' הר אלקים חרבה שההר הי' חד כחרב, והי' ק' להתרגום היאך נהג משה הצאן להר חד דהוי כמו העלה לראשי צוקין דחייב, לכ"פ לשפר דהיינו מרעה שמן וטוב, ובקול שמחה אי' אחר "המדבר" פי' אחר מ' הוא נ', אחר ד' ה', אחר ב' ג', ואחר ר' ש', בגימ' שנ"ח כמו משיח, שנהג הצאן היינו בנ"י כי משה רצה שיהי' משיח בימיו:

פסוק ב

בלבת אש, ערש"י לב השמים (דברים ד' י"א), בלב האלה (ש"ב י"ח ד'), לבתך (יחזק' ט"ז ל'), בצרה (תהל' צ"א ט"ו), עבד בה (דברי' כ"א ג'), לקח משם (ברא' ג' כ"ג), ומד' פליאה להשלים את השם ופי' הגר"ש מאסטראפאלי ז"ל דמשה הי' גלגול שת והבל,

ר"ת של משה משה שת הבל, ובשם משה לא נמצא רק אות ש' משת, ואות ה' מהבל, וחסר אות ת' משת ואותיות ב"ל מהבל, וז"ש בלבת אש היינו באותיות "לבת" נשלם השם, תיבת משה בצירוף לבת נמצא משה שת הבל במילואו, ובכל"י כ' דכאן רמז מפ"מ ישראל בצרה יותר מכל האומות לפי שיש בהם דלטורין ובסנה קוצים משמיעים קול כשבוערים, כך ישראל אף בזמן צרות כאו"א קוץ לחבירו ע"ש בדברים היורדים לחדרי בטן וע"ע בשו"ת שם עולם בפתיחה די"א:

רמב"ן או יהי' יבעיר מל' ובערת הרע (דברים י"ג ו') והי' האדם לבער (ישע' מ"ד ט"ו), ע' קו"ד חוב' ח' סי' ל"ב שהק' שלשון ובערת הרע לשון כליון ונקיון, אבל לבער בישעי' הוא ל' שריפה במ"ש להלאה ויקח מהם כו', ופי' יבעיר מל' שריפה הוא מל' ראשון ברמב"ן כאן, ויותר הי' מכוון להביא לפי' השני הכ' כ"א יהי' לבער קין (במדבר כ"ד כ"ב), או והי' לבער (ישעי' ה' ה') וצ"ע:

פסוק ג

אסורה נא ואראה מדוע לא יבער הסנה, ערש"י דהול"ל אגישה נא, וי"ל יען שהמראה ראה על ראש ההר, וכשאיש חפץ לראות היטב, בדבר אשר גבוה מעל גבוה, לא יוכל לראות אל נכון כשעומד על ידה, ורק ממרחק קצת רואה יותר טוב, ואמר אסורה נא ממקום אשר אנכי עומד כעת אצל ההר ממש, וזה י"ל כוונת רש"י, ובתולדות יצחק הביא שיש משיחה שמושחים האצבע ודולקין האצבע ודולק כנר עד שתשרף המשיחה ואצבע אינו נשרף, וגם נעורת דולק ביין שרף עד שכלה הלהבה ולא נשרפה הנעורת, ואז"ל בחגיגה כ"ז. שזה סגולת סלמנדרא, ואמר אראה בסנה אם יש בו אותו המשיחה וא"כ הוא דבר טבע:

במד"ר כאן פ"ב למה נגלה ה' למשה מתוך הסנה ללמדך שאין מקום פנוי בלא שכינה ואפי' הסנה, ובתנחומא נשא ד', קשה הנואף וגזלן שמסתלקין את השכינה וכו' והנואף אומר סלק את עצמך ותן לי מקום לשעה וכו', והבעש"ט הורה בשיטתו כי אלקים ממלא כל חללו של עולם ואין שום מקום בלתו, ונכדו בספר דגל מחנה אפרים פ' תצא כתב וז"ל שמעתי מאא"ז ז"ל שהשכינה היא מעילא לתתא כו' שאפילו כשהאדם עובר עבירה, אז ג"כ השכינה מתלבשת בו כי בלעדה לא היה בו כח להניע שום אבר כו' הוא יתברך מחיה אותו באותו שעה ונותן בו כח וזה ענין גלות השכינה עכ"ל, ובספר מצרף העבודה כתוב כל מה שהאדם רואה הוא התלבשות אלוקית ממש, וכן אחז"ל גנבא אפים מחתרתא רחמנא קריא (ברכות ס"ג.), וכן בזה"ק לית אתר פנוי מיניי כו', וע"ע שם במכתב מהרב מלאדי ז"ל שזאת היתה תפיסת הגר"א ז"ל על ספר לקוטי אמרים על אשר מפורש בו

ממלא כל עלמין ולית אתר פנוי מיניה כפשוטו ממש, ובעיניו היה רחוק לומר שהשי"ת נמצא ממש בדברים שפלים ותחתונים ממש, וע"ז נשרף ספר הנ"ל, ובאמת יש דרך נסתרה ונפלאה ומלא כל הארץ כבודו היינו השגחה וכו' עש"ה, וע"ע ביומא נ"ז. אפילו בזמן שהם טמאים שכינה עמהם, וע"ע בב"ר פי"ב שבת מכל מלאכתו ממלאכת עולמו שבת ולא שבת לא ממלאכת רשעים ולא ממלאכת הצדיקים אלא פועל עם אלו ועם אלו, ועי' תנחומא בא י"ב א', זה אחד מן המקומות שנגלה הטהור במקום טמא וכל כך למה בשביל ישראל, וכ"ה בשמו"ר פט"ו ב', ופי"ח א', וילקוט קפ"ז:

פסוק ד

אוה"ח. משה נביא היה בטרם יצא מבטן אמו, מכאן תשובה להתפא"י פ"ד מ"ד דקידושין, דהיה בטבע רע רק הוא הפך טבעו, עי' בפרד"י בראשית מ"ה. ולעיל (ב' ב'), ובהפרדס ח"א חוברת י' וי"א, וי"ל בקרח (ט"ז ד') מלמד שחשדוהו בא"א כו' ופלא, ולתפא"י י"ל שכל א' קינא לאשתו ממשה, שכל אחד היה מעורר קנאה באשתו כמו קנאות סופרים ואמר לה ראה איך אדם יוכל לעלות למדרגת נביא, ע"כ תתקנא בו להוליד בנים כמותו, אולם בקנאתם גרעו קצת חלקו כי לא הוא לבד הביא עצמו לזה רק אמו הצדקת גרמה למדרגת בנה, ולולי צדקתה ל"ה יכול לעלות כל כך, וז"פ שחשדוהו באשה שאמה גרמה לגדלותו, עי' בזה בספר חוט המשולש להח"ס ז"ל:

פסוק ה

של נעלך, ער"מ פ"ה ה"ה מתפלה וי"ל ע"פ מ"ש בשבת קכ"ט. לעולם ימכור קורות ביתו ויקח מנעלים, שמעי' דמנעלים עיקר אצל אדם, ועי' פסחים קי"ב. אבל לרמוס אדמות קדש להתיישב בא"י, אז של נעליך וכדאי לזה אף להיות בלי מנעלים ולדור בא"י:

ובס' עשר צחצחות בשם הר"ר צ"א מדינוב ז"ל באבות (ב' י') שנשיכתן נשיכת נחש ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף, נמצא שלחכמים יש ג' בחינות נשיכה עקיצה לחישה ר"ת נע"ל, ולמד ה' למשה שאם תרצה להיות מנהיג של נעליך שאף שיש בכחך לעקוץ וללחוש, עכ"ז תסיר זאת ולא תשתמש בו:

ובס' עדות ביהוסף כתוב עפמ"ש בחגיגה ג': דבכלל מאבד עצמו לדעת גם כן ההולך יחף במדבר דשכיח נחשים, ובפ"ה מ"ה דאבות מעולם לא הזיק נחש בירושלים, וכ' רע"ב דבמקום קדוש אין מזיק נחש וז"ש של נעליך, וא"ת הלא במדבר אסור לילך יחף עז"א במקום אדמת קדש הוא ועי' בחנוכת התורה על יהושע (ה' ט"ז) בזה, וברה"ז כ' מדכ' נעליך ידוע שהם של רגליו, וכ"כ בתצא (כ"ה ט') וחלצה נעלו מעל רגליו, ובתבא (כ"ט ד') ונעלך לא בלתה מעל רגליך. ע"כ ברור דמזה תרגם ברות (ד' ז') שלף איש נעלו בית ידא. מדאיצטריך לכתוב בכל מקום מעל רגלו ש"מ דנעל משמע ג"כ ליד וע"ע

בפ' בא (י"ב י"א) נעליכם ברגליכם, ויחזקאל (כ"ד י"ז) ונעליך תשים ברגליך, ובשמו"ר כאן סופ"ב כ"מ ששכינה נגלית אסור בנעילת הסנדל, וכן ביהושע וכן כהנים לא שמשו בביהמ"ק רק יחף וע"ע בפענח רזא, ובס' הדוה"ע הק' דכהנים שמשו יחפים מטעם חציצה כזבחים ט"ו: ועי' פסחים ס"ה: עש"ה, אבל בברכות נ"ד, וביבמות ו': אי' לא יכנס בהר הבית במקלו במנעלו כו' משמע משום כבוד השכינה אסור בנעילת הנעל, ובפרד"י וישלח ר"מ. כתבתי דע"י שליפת מנעלים מסיר ממשלתם והוי כאומר שאין הרגלים ראוים לדרוס על מקום זה ולהסירם א"א והוי הכנעה, ואח"כ עשו אוה"ע סימן להכנעה בהסרת הכובע ע"ש שהבאתי הרבה מזה, וע"ע בחת"ס ח"ו סי' ב', ומג"א ב' סק"ו וקפ"ג סק"ה ובפמ"ג, וראב"ע תצוה (כ"ח ל"ו), וטו"ז או"ח ח' סק"ג, ובהגר"א שיש כזה גם משום חוקות עכו"ם, ועתש"ו מהר"י מברונא ל"ד וקס"ה, ובמג"א רפ"ב סק"ח כ' לחלק בין הליכה בשוק בין ישיבה בבית שמותר, וע' בכור שור שבת קי"ח שהשיב על זה. ושד"ח מער' ח' כלל קכ"א מענין חיפוי ראש אי הוי הכנעה ובענין חקת עכו"ם. וע"ע בס"ח נ"ג ומקו"ח שם, ונפ"ח או"ח ב' סעי' י', וחי' מהרא"ך ח"ב בב"מ דמ"ה, ובגשמי ברכה על רות. ובשו"ת שבו"י ח"ג סי' א' כ' הא דלא יכנס להר הבית במקלו, ז"ד במקל שהולכין בו עוברי דרכים שמלוכלכין משא"כ במקל שהוא לכבוד זקנים וחשובים אין ביזוי כלל, ומטה משה יוכיח אף שה' א"ל של וגו' הלך שם עם המטה וסיים כן להלכה ואפי' מדת חסידות ליכא.

עוד ראיתי פשט אל תקרב הלום וגו', אינך צריך להתקרב אל ההר יען המקום אשר אתה עומד עלי' אדמת קודש הוא, בזה אשר אתה עומד עליו הקדשת המקום וממקומך הקדוש תופיע, ותוכל להקשיב דברי אלקים חיים וכן כשיתקבצו אנשים וידברו בד"ת יטהרו המקום. וז"פ בויצא (כ"ח י"א) ויפגע במקים, ואין פגיעה אלא תפלה (ברכות כ"ו.) וז"ש אכן יש ה' במקום זה, כי בתפלת ערבית שתיקן המקום נעשה קודש לה', וכן להיפך אם יושבים ועוסקים בתפלות נעשה המקום מקום טומאה, וז"ש באבות פ"ג מ"ב שנים שיושבין ואין ביניהם ד"ת ה"ז מושב לצים שנ' ובמושב לצים לא ישב, וק' מה הראי' מזה אם אין מדברים בד"ת ועדיין ליכא ליצנות, עו"ק דהול"ל הרי הם לצים "וזה" לשון יחיד, ורק י"ל דלא אמר עם לצים לא ישב רק במושב' ופי' אף שאין עתה לצים באותו המקום, אבל כיון שכבר ישבו באותו המקום לצים טמאוהו ועשהו המקום למושב לצים, וז"פ ב' שישבו תלמידי חכמים ואין מדברים בד"ת "הרי זה" הגרם בזה, שהמקום הזה מושב לצים ומקום טומאה ומשום זה לא היו מדברים בד"ת וראי' "ממושב" לצים לא ישב. וז"פ בויצא (כ"ח י') ברש"י יציאת צדיק עושה רושם דנשאר רשימה וקדושה בזה

המקום, ופנה זיוה מן ויפן אחריו (ש"ב ח' ז') שחוזר הזיו והשראת הקדושה תמיד על אותו המקום, ועי' במדבר, (כ"א א') כשבאו במקום המרגלים אז ויבא עמלק, ועי' בס' פרי הארץ ובית אהרן על אבות, ופרד"י וירא קכ"ה. דבמקום רע שוכן טומאה ומקום מוכן לפרעניות עש"ה:

פסוק ו

אברהם, במכילתא בא סי' ג' שלשתן שקולים כמו בבחקתי (כ"ו מ"ב) בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק וגו', וע"ש בתו"כ, ובכריתות דכ"ח. במשנה אמו ואבי' תיראו שניהם שקולין, ובפ' בא (י"ב כ"ב) אל המשקוף ואל שתי המזוזות אם הקדים זל"ז כשר במכילתא וע"ש בתו"ת:

פסוק ז

ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו ע' אוה"ח, והחווזה מלובלין ז"ל אמר הפשט הגם מצד מעשיהם אינם ראוים לגאולה, אבל ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו, בהתדמות מעשיהם עם שכניהם הנוגשים, בנ"י הם צדיקים גמורים, ועי' בל"ע דרוש ל"ו, וירחון המגיד מרומעניע שנה ז' חו"ג. ובמגילה כ"ח, ולא ששתי בתקלת חבירי, ומפורשים היינו באם אירע לחבירי צער נצטערתי מזה כאלו הצרה הי' עלי, וז"פ בויגש (מ"ד י"ד) ויפל על צואר בנימן ויבך, ופרש"י על ב' מקדשות בחלק בנימן, ובנימן בכה על משכן שילה בחלק יוסף, וק' למה לא בכה כל אחד על חלקו, ורק דכל אחד הי' קשור בחבירו, וצער של חבירו הי' כמו שלו, וכן הפי' כאן דהצעקה מהשוטרים אשר נכמרו רחמיהם על אחיהם הי' כמו שהם בעצמם סבלו היסורים:

פסוק ח

זבת חלב ודבש, מכאן ילפי' בבכורות ו': דחלב מותר דאי לא שרי, משתבח קרא במידי דלא חזי. ובהדרש והעיון הביא קו' מדוע לא יליף מאברהם שנתן חלב למלאכים ע"ש, ובמח"כ לא הביא שכל דברי' כתובין שם ברי"ט אלגזי, וע' תורת משה ובפרד"י וירא קי"ד: הארכתי בזה ובדברי אמונות שמואל דלפ"ע ל"ש רק היכי דלדידי' אסור, וע"ע בבכ"ש חולין ק"א ופמ"ג בפתיחה כוללת ח"ה אות ה', ושושנת העמקים כלל י', ובס' מי באר על פמ"ג אות ב' וג', ושו"ת משיב שלום סי' מ"א:

אוה"ח בנקודה האחרונה של מ"ט כו' עי' אוה"ח ויגש (מ"ו ד') וזה"ק בשלח מ"ו. וע"ז ט' ובס'. נר למאור ויגש, ובס' מנחת יהודה סי' כ"א דף קכ"ח:

פסוק ט

צעקת בנ"י באו אלי, ע' אוה"ח במלת אלי וי"ל כל זמן שיצעקו כי צר למו, אכן לא יתפללו לה' בל יתן אוזן קשבת, כי ה' חפץ שיבקשו ממנו ישועה, בתהלים (כ"ב כ"ה) ובשועו

אליו שמע, וכיבמות ס"ד מפ"מ הי' אבותינו עקרים מפני שהקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים, וע' זה"ק האזינו רצ"ו. זכאה חולקיה מאן דקרי למלכא ואי לא ידע למאן דקרי אתרחק ה' מיני' דכל אשר יקרוהו באמת כו' וכי אית מאן דיקרא לי' בשיקרא, ורק מאן דקרי ולא ידע למאן קרי, ובר"ה י"ח. ב' שעלו לגרדום לידן זה ניצל וזה לא ניצל זה התפלל תפלה שלימה ונענה, וזה רעיון התפלה בר"ה ויה"כ הורם מה שידברו הבינם מה שידברו:

ובברכות ה'. אם יסורין באים עלי' יפשפש במעשי' שנ' (איכה ב' מ') נחפשה דרכנו ונחקורה ונשובה אל ה', וי"ל דבר צחות, דשם בברכות יסורין ממרקין עונותי' של אדם ק"ו משן ועין דרק אבר אחד ויוצא לחירות, וז"פ כשהוא שוחק אומר הדק היטב וכו' ה' מייסר את האדם ביסורין אז אומר ה' "הדק" התכלית להטיבו, דיסורין ממרקין עונותי' אבל "היטב הדק" לפעמים גם את איש הטוב שוחק ביסורין. ולמה, ומשיב מפני שהקול יפה לבשמים, כלו' קולו של יעקב תפלה יפה לצדיק המכונה בשמים כמ"ש בחולין קל"ט: מר דרור זה מרדכי דהקב"ה מתאוה לתפילתן ש"צ ומייסרן:

פסוק י

ועתה ערש"י ובקו"ד ח"ב סי' ל"ב ובפתח, השער לס' משפט שלום, ומהאריכות לא העתקתי:

פסוק יא

מי אנכי, רש"י מה אני חשוב, והק' מפו' מה תשובת ה' דמשה לא ביקש אות רק אמר ענותנותו, ובפתיחה לשו"ת עטרת ישועה להג' מדז'יקב ז"ל כ' דלפעמים נצרך קצת גיאות ע"ד ויגבה לבו בדרכי ה' (דה"ב י"ז ו'), וז"פ בזמירות אל ההרים אשא עיני כהלל ושמאי (לנוסח שלנו) דתורה ניתנה על נמוך שבהרים להורות ענוה, ולמה לא ניתנה במישור, וע"כ דצריך גיאות קצת לעבודת ה' וזה אל ההרים אשא עיני לנמוך שבהרים, מזה ראי' כשמאי והלל שצ"ל ענותן כהלל וגם קצת גיאות, ומ"ר אחז מדת ענוות, והשיב ה' שנצרך קצת גיאות וזה כי אהי' עמך, אף דע"י גיאות אין אני והוא יכולין לדור ביחד כמ"ש בסוטה ה', מ"מ אהי' עמך כי גיאות נצרך ג"כ. והראי' ממה שאתן התורה על ה"ס, וזה בהוציאך כו' אל ההר ההוא דייקא לרמז שצריך לפעמים גיאות ואין עת עתה לאחוז בענוה, ועמ"ש ביתרו (י"ט כ').

וע"ס עשר אורות דל"א: למה בשליחות מצרים סירב משה שלא לקבל גדולה קודם מאחיו שהיה גדול ממנו, ובקבלת תורה שנעשה רבן של ישראל לא סירב, ותירץ שמשה ראה שבאו כל ההרים הגבוהים לקבה"ת ומאס בהם ה' ובחר בה"ס הנמוך, וגם תורה אינה מתקיימת אלא במי שמקטין עצמו, ומשה ידע שהוא שפל מכל אדם ולכן כשאמר

לו ה' לקבל התורה לא סירב, וז"פ משה קיבל תורה מסיני (וק' כנ"ל והתירוץ מסיני, כלומר מסיני למד זה, והובא זה ג"כ בס' מדרש חכמים על אבות בשם הרי"י מפולנאה ז"ל:

פסוק יב

תעבדון את אלקים, עבל"ע דרוש י"ד, ובהגדה מעשה נסים ד"ה ברוך המקום, ובשו"ת שער אפרים ס"ד וס"ה שאחד רצה לומר שהוא שם חול ושאלו אם חייב בנידוי ע"ש. ומגודל אריכות לא העתקתי, וע' יד שאול יו"ד רע"ו, ומ"ש בפ' וארא (ז' ט'), יתרו (י"ח י"ג), ומשפטים (כ"ב י"ט):

וע"ע במנחות צ"ו. פליג' דא"ש ורבנן אי על בסמוך, ומכאן ראי' דבסמוך, דלא הי' רשאים לעלות להר רק בסמוך, וע' שפ"צ אות כ"ט:

פסוק יג

ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם, ופלא שלא ידעו שם ה' ואמר הה"צ מרוזין ז"ל, דבאמת ידעו, ומ"ש ואמרו לי מה שמו, פי' שהם יקדימו לומר לי שם ה', אבל מה אומר אליהם, מה חידוש אודיע להם, ויאמר אהי' אשר אהי' בגימ' כ"א וכ"א פעמים כ"א עולה אמ"ת כשמו של ה' אמת. ובס' כסף נבחר הביא עפמ"ש ר' בחיי דמשה הי' כבד פה ולשון, של"ה יכול לדבר אותיות זשר"צ ודטל"ת, ובכל שמות ה' וכנוים הוכרח להיות אות מאלו ורק בשם אהי"ה לא תמצא מאלו אותיות, ואמר משה מה שמו שאני כבד פה ואיני יכול לדבר, והשיב ה' כה תאמר אהי' שלחני וזה השם תוכל לדבר, וע' חו"ה שער היחוד סופ"י ביאור הפסוקים כאן. והובא שהיהודי הק' הי' דרכו קודם תקיעת שופר לקרות להיודעים לתקוע, ומסר להם סודות התקיעות ואח"כ בחר באחד להיות בעל תוקע שלו, והר"ר בונם ז"ל הי' אז אברך ורצה לידע הסודות ונכנס ג"כ ובחר אותו היהודי להיות בעל תוקע, והוא נבהל ואמר שא"י לתקוע, א"כ למה נכנסת שלא ברשות, אמר בהקפדה היהודי ז"ל, וגם יש בזה שמץ רמאות, הרר"ב לשכך חמתו הצדיק עצמו שגם במ"ר מצינו כשאמר לו ה' שילך לפרעה אמר והי' כי יאמרו מה שמו כו', כששמע מפי ה' שם הנורא אמר אח"כ שלח נא ביד תשלח, ואני אינני מסוגל לשליחות, וע' בזה ברמתים צופים ח"ב אות כ"ד, ובענין אי מותר לגזול מחבירו דבר מצוה אם לא זכה עדיין בו עמ"ש בפרד"י ח"א קצ"ד. ולקמן (ה' ט"ז):

פסוק יד

אהי'. ערש"י ומהרש"א ברכות ט': ותו"ח חולין צ"א., ואהבת ציון ד"ד, וס' נחל נובע דל"ו, והיהודי ז"ל אמר אהיה שם תשובה, כי מורה אהי' טוב מהיום, וכשאדם אומר כן, אומר גם ה' אהי' מעתה עמך:

פסוק טו

זה שמי לעולם, ע' קידושין ע"א. וירו' יומא פ"ג ה"ז. יערש"י לדור והוא בתהל' (קל"ה י"ג), ועא"ע הפרש בין שם עצם לשם תואר, ועשו"ת בית שלמה יו"ד ח"ב קמ"ג אריכות בדבר, ובפרד"י בראשית ל"ג. בזה. וזקיני הג' מלאסק ז"ל בריח דודאים על הגש"פ בהלל הביא דכ' בהקדמת שפע טל, דשמו עם ב' אותיות ראשונות שבשם הוי' י"ה גימ' שס"ה, וזכרי עם ב' אחרונות ו"ה גימ' רמ"ח, ולפ"ז הפי' זה שמי לעולם אף בזה"ז דכל ל"ת עלינו לקיים דאף שיש הרבה ל"ת שאין נוהגין בזה"ז מ"מ אין אנו עוברין עליהם אבל זכרי שהוא נגד מ"ע אי אפשר לקיים כולם, רק בזמן בהמ"ק, וז"ש וזה זכרי לדור דור, וא"ש מ"ש האר"י ז"ל עה"פ כל הנשמה תהלל ר"ת כה"ת, כי שס"ה ל"ת מקיימין גם בזה"ז, והר"מ כ' בס' המצות במ"ע רמ"ח, דס' עשין יש הכרחיים לאדם בכ"מ ובכל זמן, ושס"ה וס' הם תכ"ה, שבהם כל הנשמה תהלל ע"ש, ובסנהד' צ"ז: כלו כל הקיצין ואין תלוי רק בתשובה, ובב"ר פכ"א אין ועתה אלא תשובה, ויהי' הגאולה, ויהי' השם שלם וכסא שלם וז"ש "יהי שם ה' מבורך מעתה" אם נעשה תשובה, "ועד עולם" שאז תהי' גאולה הנצחיית לעולם ועד, וע"ע בהקדמה לאהבת דוד על ה' עדות לזקני ז"ל ולקמן ביתרו (כ' ה'):

פסוק טז

זקני ע' יומא כ"ח: וספרי בהעלותך סי' צ"ב:

פקד פקדת ערמב"ן, ובס' ישועות מלכו בזה, וס' עוטה אור על שה"ש די"ז, ולקמן (ד' י') ובפרד"י ויחי שנ"ט:

פסוק יח

ועתה ראיתי בשם הג' מקוטנא ז"ל עפמ"ש בגיטין פ"ג: האומר היום אי את אשתי ולמחר את אשתי מגורשת לעולם כיון דפסקה פסקה, ושחרור ילפי' לה לה מאשה, ולפ"ז ל"ה לפרעה טענה לישראל שאמר דרך ג"י נלך ואח"כ לא רצו לחזור, וע"ס פני מבין, וירחון כרם ב"ש סי' י"ח:

פסוק יט

לא יתן ערש"י ובפ' בא (י"ב כ"ג):

פסוק כב

ונצלתם, רש"י נצלנו (ירמי' ז' י'), ונמלתם (ברא' י"ז י"ג), וערש"י תהלים (ל"ח ג'):

ושאלה אשה משכנתה, ובפ' בא (י"ב ב') כ' וישאלו איש מאת רעהו, והובא בשם הגר"א ז"ל כי אם הי' ישראל הולכים בבגדים קרועים כעניים בודאי לא ישאילו להם המצרים, לז"א וישאלו אשה עניה משכנתה הישראלית עשירה, למען שיהי' נראות כעשירות

וישאלו להם המצרים, וכ"ה בס' חומת אנך, ובב"ק ל"ד: רעהו ולא של עכו"ם דרעהו משמע בדומה לו כרש"י (ב' י"ג) למה תכה רעך רשע כמוך, ושר של מצרים הי' מקטרג הללו עע"ז והללו עע"ז, וזה הי' קודם קרבן פסח ודם מילה, אבל אח"כ כשא' משכו מע"ז, וקחו, (בא י"ב כ"א) אז נעשה ישראל בריה חדשה, לכן בציווי הי' ישראל דומין למצרים כ' וישאלו איש מאת רעהו המצרי ואשה מאת רעותה המצרית, אבל כאן שאמר ה' למשה מה שיהי' אח"כ אחר מצות פסח ומילה שאז לא יהי' ישראל דומין למצרים אמר ומשכנתה ומגרת ביתה, וע"ע בפי צדיק די"ט:

ושמתם על בניכם ועל בנותיכם, וכ' בס' טעמי המנהגים ח"ב בליקוטים דל"ה, דק' מ"ש ושמתם ולא ותלבשו, ופי' עפחז"ל בשביל ד' דברים נגאלו וא' שלא שינו מלבושיהם, ומשו"ה ל"ה יכולים ללבוש המלבושים של מצרים, כי הי' צריכים לתפור אותם מחדש כדרך שישראל נושאים, ועי"ז יתקטנו המלבושים, ואין ראוים רק לקטנים, ולז"א ושמתם על בניכם ועל בנותיכם, וכ"ה במקור ברוך ח"ב פי"ב, וע' תורת משה ויגש הא דבכה יעקב כשראה את יוסף, דפגשו במלבושי עכו"ם הגם כי משום כבוד מלכות מותר, וגם כ' הפשט בפ' וישלח ויבא יעקב של"ם, ר"ת שם לשון מלבוש שיהודי שלם יוכל רק להיות כשנזהר בג' דברים. ובענין אריכת בגדים, מעיל הי' עוטף כל הגוף כרש"י תהלים (ק"ט כ"ט) ויעטו כמעיל, והי' לבוש בני מלכים (ש"א י"ח ו'), יחזקאל (כ"ו ט"ז), איוב (א' כ'), ועזרא (ט' ד'), וע' נדרים מ"ט: ברוך שעטני מעיל, וע"ע בר"מ פי"א ה"א מע"ז, שצריך שיהי' היהודי מובדל מגוים גם בבגדו עכ"מ, ומהרי"ק פ"ח וקצ"ב, ורמ"א יו"ד קע"ח ס"א, וע"ס ימין ושמאל דרי"ז וס' הזכרון שלו דקע"ו בזה בשם הרבי מקאצק ז"ל, ובס' מאיר עיני הגולה, ובשם הרה"צ ר"ש מבעלז ז"ל אי' על רש"י במדבר (כ"א א'), וישמע הכנעני זה עמלק ושינה לשונו לדבר בלשון כנען כדי שישראל יהי' מתפללים לתת כנענים בידם והם אינם כנענים, ראו ישראל לבושיהם כמלבושי עמלקים ולשונם ל' כנען, אמרו נתפלל סתם שנ' אם נתן תתן את העם הזה בידי, וק' למה לא שינו לבושיהם ג"כ ככנענים, ואז בודאי יסברו ישראל שהם כנענים ויתפללו רק על כנענים, רק שהעמלקים חששו שאם ישנו מלבושיהם ככנענים ישארו באמת כנענים, וע' בקדושים (כ' כ"ו) ברש"י אם מובדלין אתם מעכו"ם הרי אתם לשמו, וא"ל אתם לעכו"ם, ועשו"ת טוטו"ד קמא הל' ע"ז סי' קפ"ט דאיסור ללבוש בגדי נכרים להדמות להם, וכוונת רש"י לא בביטול תורה, חדא זיל קרי בי' רב הוא בתוכחה א' וב', ועוד לא הול"ל בלשון הזה רק אם תקיימו התורה מוטב רק הכוונה על חוקותיהם, ונהי דקיי"ל מומר לדבר א' אינו מומר לכה"ת (חולין ג'.) היינו רק בעובר סתם על עבירה שבתורה ואין היכר שרוצה להדמות לעכ"ם,

אבל אם עושה מעשה לילך בחוקות עכו"ם או במי שרוצה לדמות לנכרי הוי בזה עצמו כמומר לכה"ת, וע"ע בס' שתי ידות, ובשו"ת הרד"ד או"ח קמא סי' ה' והביאותי בויקהל (ל"ח ח'), וע"ע בבא (י"א ב'), ובפרד"י ויצא רכ"ה. בדברי ראב"ע כאן:

פרק ד

פסוק ב

מזה, רש"י שחשדת בכשרים וע' אוה"ח בפ"א איך חשד לבנ"י, ובשבת צ"ז. ויומא י"ט. החושד בכשרים לוקה בגופו, ויליף מכאן ודקדק בכשרים המוחזקים לכשרים אבל לבלתי מוחזק בכשרות אדרבה הנכון לחשדו, וכמ"ש במד' שמואל אבות כ"א מ"ג על הוי דן כ"א לכף זכות, וכל"י קדושים (י"ט ט"ו), וכמ"ש כבדהו וחשדהו (לא נמצא בשום מקום רק במס' ד"א רבה פ"ה לעולם יהי' כל בנ"א חשודין לפניך כלסטים והוי מכבדין כר"ג):

וע' בפ"א מ"ה דיומא והן פורשים ובוכין דהחושד בכשרים לוקה בגופו כמ"ש כאן והנה ידו מצורעת כשלג, ועתי"ט פ"א מ"ד מיומא, ובקול סופר שם הקשה דלמא שאני משה שחשד לכל ישראל שאמר והן לא יאמינו לי ואין רשאי לחשוד רבים וגם אין חשדא ברבים, עי' ע"ז מ"ג: ויו"ד קמ"א ס"ד ומג"א רמ"ד סק"ח בבנין ביהכ"נ, ואם כן משה שחשד רבים נענש אבל כאן חשדו לאדם פרטי דילמא מותר, אך להחת"ס או"ח סימן ס' דרק אם רבים משתתפים בדבר א' כגון בבהכ"נ ליכא חשד, אבל רבים שכל אחד עוסק בשלו כגון אחר שריפה שכל אחד בונה בית שלו יש חשדא אף ברבים ע"ש, אם כן החשד שהן לא יאמינו לי כחשד יחיד, שחשד שכל יחיד ויחיד לא יאמין לו אם כן ילפינן שפיר שאסור לחשוד אפילו יחיד ולכן בכו:

ובש"ס יש הרבה היינו דאמרי אינשי, ובמדרש תלפיות מונה אותם ע"פ א"ב, וגם יש הרבה בספר מילין דרבנן, ונתיב הישר, ומפתח האגדות, וע"ע בשו"ת אבני חפץ סימן כ"ט, וגם יש הרבה שלא נמצא בש"ס ומדרשים אך שגורים הם בפי העם, ומנה אותם בספר ארח מישור הנדמ"ח, ובטח יש להם מקורות נאמנים, ובאתי לציין רק אותם מאמרים שיד כל ממשמשים בהם, ונמצא רמז מהם בש"ס ומדרשים, ורק בצורה אחרת מכפי שהם שגורים: **א**) הרודף אחרי כבוד הכבוד בורח ממנו, אולי לקוח מעירובין י"ג. כל המחזיר על הגדולה גדולה בורחת ממנו, וכל הבורח מגדולה גדולה מחזרת אחריו, וכ"ה בתנחומא ויקרא ג'. **ב**) אחר כל קטטה חרטה, א"ל משמ"ר פ"ל אין דבר טוב ואין שלום מתוך מריבה: **ג**) אין אומן בלא כלים, א"ל משמו"ר פ"מ נגר שאין בידו ארגליא אינו נגר: **ד**) בעוד הברזל חם הלמו, א"ל מסנהדרין ל"ג: אדמוקדך יקיד זיל קוץ קרך

וצלי: **ה**) די לחכימא ברמיזא, א"ל ממד' משלי כ"ב לחכימא ברמיזא כורמיזא באגרוף: **ו**) ויחכם מכל אדם (מ"א ה' י"א) אפילו מן השוטים, א"ל ממד' תהלים ל"ד ע"ש: **ז**) ההכרח לא ישובח ולא יגונה, עי' מהרש"א חולין ז'.: **ח**) טוב צפור א' בידים, ממאה בשמים, קה"ר פ"ד טבא חדא ציפרא כפותא מן מאה פרתין, ובכתו' פ"ג: בוצינא טב מקרא: **ט**) יחס בקברות בבית צרות, א"ל ממנחות נ"ג. בר אבהן ולא בר אוריין אשא תיכליה, ועמ"ש בפ' וארא (ו' ב'): **י**) כלי זיין לנצח מחרפו היא השתיקה, א"ל משבת פ"ח: ויומא כ"ג., ועכל"י דברים (כ"ג י"ד) ע"פ ויחד, ובפרד"י וישב רצ"ד: **יא**) מאן דיהיב חיי יהיב מזונא, בתענית ח': אי' דכי יהיב רחמנא שובע לתיי הוא דיהיב: **יב**) מי שיש לו מנה רוצה מאתים, א"ל מקה"ר פ"א ע"פ ונתתי את לבי אית לי' מאה בעי תרתי מאה, וע"ע קה"ר פ"ג ע"פ ראיתי את הענין: **יג**) מיום שחרב בהמ"ק ניטל טעם בשר וניתן בעצמות, בפענח רזא פ' בא: **יד**) סכין מסוכן ביד חכם וכ"ש ביד שוטה, תשבי אות ס': **טו**) צרת רבים חצי נחמה, א"ל ממד"ר דברים פ"כ צרה שהיא של יחיד צרה וכל צרה שאינה של יחיד אינה צרה: **טז**) קבל האמת ממי שאמרו, א"ל מסנהדרין ק': אסור למקרי בס' בן סירא, עכ"ז מילי דמעלייתא דאית בהו דרשינן: **יז**) המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעה"ב מד' תהלים ק"כ, ועי' יד שאול יו"ד שמ"ה, ומ"ש בזה הרבה בפרד"י נח ס"ד: וביתרו (כ' י"ג): **יח**) איזה כשרה בנשים העושות רצון בעלה, הובא ברמ"א אה"ע סוס"י ס"ט בשם תדב"א: **יט**) המתחיל במצוה אומרים לו גמור, במדב"ר מטות כ"ב למה שלח פנחס אמר מי שמתחיל במצוה הוא גומר, ובסוטה י"ג: העושה דבר ולא גמרה ובא אחר וגמר כאלו עשאו, ועמ"ש בזה בפרשת בשלח (י"ג י"ט): **כ**) אין אורח מכניס אורח, ל"נ רק בב"ב צ"ח: בן סירא לא מצאתי קל מסובין, וקל מסובין חתן הדר בבית חמיו, וקל מזה אורח מכניס אורח: **כא**) כל הכועס כעובד ע"ז, בשבת ק"ה. אי' רק שובר כלי בחמתו, ועמ"ש בזה בפ' (וארא ו' ב'): **כב**) כבד את ה' מהונך, א"ת מהונך אלא מגרונך, ל"נ ורק ברש"י משלי (ג' ט') הביא זה, ועב"י או"ח נ"ג בשם שבולי לקט, ובאה"ט סקי"ב, והגהות הגרז"מ על פסיקתא ובתניא רבתא: **כג**) אזנים לכותל מד' תהלים ז', ורש"י ברכות ח': **כד**) העולם דומה לסולם זה עולה וזה יורד, א"ל ממד"ר במדבר פ"כ ותנחומא מטות ו', ה' נוטל נכסים מזה ונותן לזה שנאמר (תהלים ע"ח ה') זה ישפיל וזה ירים: **כה**) יום ראשון אורח, שני טורח, שלישי סורח ב"ר פכ"א, מד' תהלים כ"ג, תנחומא פנחס י"ז. **כו**) זהב זה הב ובלעדו אין אוהב, א"ל מב"מ מ"ד. כל שהכסף בידו ידו על העליונה: **כז**) ממשה עד משה לא קם כמשה, הוא הרמב"ם דלא מצינו בש"ס תנא או אמורא בשם משה. **כח**) למה נקרא שמו חזיר שעתיד הקב"ה להחזיר להתירו

הראשון, והביאו ר' בחיי פרשת שמיני, ובמדרש תלפיות ענף חזיר, ובאוה"ח שמיני (י"א ז') כתוב דלע"ל יעלה גרה ויחזור להיות מותר ולא שישאר בלא גרה ויותר כי התורה לא תשתנה, ובתורה תמימה תמה ע"ז דלא מצינו שלע"ל ישתנה טבע בע"ח, ובספר אור יקרות דמ"ז: כתוב כוונתו לדג שיבוטא ע"ש, ובשו"ת הרדב"ז תתכ"ח כתוב שישראל יאכלו משמנים כאלו הותר להם חזיר, לא שיותר בשר חזיר ח"ו, וע"פ סוד יש שר אחד ושמו חזריא"ל והוא קטיגור ועתיד להיות סניגור ע"ש, ובויק"ר סופי"ג ואת החזיר זה אדום. ולמה נקרא שמו חזיר שמחזרת עטרה לבעליה וכו', וע"ע בקה"ר א' עה"פ מה שהיה הוא שיהיה, וביפ"ת בשוח"ט קמ"ו עה"פ ה' מתיר אסורים, בס' מצודת דוד טעמי המצות לרדב"ז מצוה קפ"ה, עקרים מאמר ג' פט"ז, של"ה בבית ישראל בשם הגלאנטי, ראש אמנה פ"ג י"ג, בפי' יעב"ץ על פרק שירה סופ"ד, פענח רזא פ' ראה, ערכי הכינוים, זרע ברוך פ' תזריע, עשרה מאמרות מח"ד ח"ב פי"ז, ריטב"א קדושין מ"ט:, בני יששכר מאמר ז' אות ב', ילקוט חדש בליקוטים סימן ל"ו, ס' נטריקן להפמ"ג קו י', שד"ח גימל אות ע"ו, יריעות שלמה על הגש"פ ד"ה בכל דור ודור, והמאסף מירושלים שנה י"ח סימן פ' ע"ש הרבה חדשות ומהאריכות לא העתקתי:

מזה עבעה"ט, וראיתי לפמ"ש רש"י בפי"ד שע"י הסירוב ניטלה הכהונה ממשה וניתנה לאהרן, בזבחים ק"ב. וכהן נקרא מזה, ברכות כ"ח. מזה בן מזה (והוא לחשיבות כח הטהרה שבידו, ואע"פ שהכל כשרין להזות, בפי"ב מ"י דפרה, ויומא מ"ג., מ"מ היו רגילים ליתן לכהן כמ"ש תוס' קידושין ע"ו. ד"ה אין, דאע"פ ששחיטה כשרה בנשים לכתחלה לא עבדי כ"א מיוחסים) ולזה אחר שאמר והן לא יאמינו לי, א"ל ה' "מזה בידך" שהיה בידך להיות כהן וע"י סירובך "מה זה" בידך הפסדת הכהונה:

גם י"ל מה יש בכחך לעשות שישמעו, ויאמר מטה, ר"ל שבט מושלים לרדותם בחזקה, א"ל השליכהו ארצה ואחוז בזנבו, לרמז כי לא על ידי יד חזקה ימלוך, כי מדה זו יתהפך לנחש על ידי נקמת העם, וכאשר ראה כי משה נס ממדה זו, א"ל שלח ידך ואחוז בזנבו, כלו' לא לנוס לגמרי, אך לאחוז בזנבו רק מעט, וכאשר הורה הנסיון בהרבה מדינות כי נקמות העם איומה מאד (וע"ל א' ו'):

והגר"ש סופר ז"ל מקראקא ביאר מ"ש בתהלים (מ"ה ו') "חציך שנונים עמים תחתיך יפלו" הוא רק לפי שעה אבל "בלב יהי' אויבי המלך" כי אין בכח האגרוף רק לגוף ולא להשיג הלב "כסאך אלקים עולם ועד" אימתי "שבט מוסר שבט מלכותך" אם תתנהג ביושר לבב אז לא תמוט לעולם:

והג' נצי"ב מוולאזין ז"ל אמר, שלא אמר משה שישראל לא יאמינו בגאולה, רק לא יאמינו

שהוא השליח האמיתי לזה שלא נודע להם גדלותו, דמנעוריו היה גדל בפלטין פרעה ולבוש כמצרי' ובנות יתרו חשבוהו למצרי, ולפי הבנת בנ"י אהרן ראוי ביותר לשליחות זאת, והראה ה' המטה נהפך לנחש, וראש המטה לראש הנחש, וקצת המטה לזנב וצוהו ה' לאחוז בזנבו ונהפך למטה, והיה מהראוי להיות בידו קצה המטה, אבל לא כן היה אלא "ויהי למטה בכפו" שנתהפך קצה המטה לראש מטה, וכדרך שתופסים המטה למעלה בכף, ובזה הראה אע"פ שאינך כדאי בעיניהם רק להיות זנב לאריות, מ"מ תהיה לראש מנהיג הדור, (באבות פ"ד מט"ו, וסנהד' ל"ז. אי' הוי זנב לאריות ואל תהיה ראש לשועלים, ובירושלמי פ"ד ה"ה שם אי' מתלא אמרה הוי ראש לשועלים ואל תהיה זנב לאריות, ועזה"ק תרומה קמ"ז: ובג"כ אמרו קדמאי דליהוי בר נש זנבא לאריותא ולא רישא לשועליא וכו' עש"ה):

פסוק ג

לנחש. עי' הערות **מאדמו"ר מגור** שליט"א:

פסוק ד

וישלח ידו ויחזק בו, באבות פ"ד מ"א איזהו חכם הלומד מכל אדם, גם מיצה"ר ונעשה יצה"ר יצ"ט, וז"ש הכובש את יצרו ולא ההורגו רק כובשו לעבוד על ידו עבודת ה', וז"ש וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו, והרר"מ מפרעמישלאן ז"ל כשהיה ילד התעצל לקום בבוקר א"ל אביו, החו"ה פי' מאויבי תחכמני מצותיך (תהלים קי"ט צ"ח) שיש ללמוד מיצר הרע לעשות מצות ה' דהוא עמד בבוקר להסית בנ"י - אבל, אמר הנער, המשל אינו דומה, היצה"ר אי"ל יצה"ר אבל בנ"א יש להם יצה"ר:

פסוק ה

והיה וגו' לאות האחרון, ערש"י וש"ח ומשכיל לדוד, והראנ"ח דכ"ו כתב ול"ק מאי אולמי' אות א' מחבירו, כי הכל לפי רוב המעשה ורוב האותות יתאמת הדבר, וכב"מ נ"ט: חרוב זה יוכיח, אמת המים יוכיח כו', אע"פ של"ה ידים מוכיחות באות האחרון יותר מראשון, וע"ש בדס"ב, ובכנס"י מאבי התפא"י, ועי' יע"ד ח"א דרוש י"ז דישראל נטו אחר דעות כוזבות, וצעק משה שלא יאמינו, אבל ה' הודיע לו כי בישראל ב' מעלות, א' כי לא משורש צפע נחש הם, רק נשתקעו בטומאה ויכולו להטיב, ב' שהם נימולים ועלולים שישובו מדרכם, וז"ש שישליך מטהו ויהיה לנחש, רמז כי חוטר מגזע קדושים ומטות שבטי יה, רק אח"כ נעשו נחש, ויירא משה שישקעו בטומאה, וא"ל ה' שיאחז בזנבו רמז כי בשוליהם חתומים באות ברית קודש ויש תקוה שישובו ויהי' למטה קדוש, ובפרד"י וישלח דרמ"ו. הבאתי תי"ט פ"ז מ"ג דדמאי, שהביא ראי' מכאן דקורין גם לאמצעים אמרון דכ' האות האחרון, וחוזר ונותן אות הג' ע"ש ציונים הרבה, ובנזיר כ"א.

מפורש מאי אחרון דקתני אמצעי ע"ש, וע"ע פסחים צ"ו. ואין זה נוהג בפסח אחר, וקשה למה לא אמר כלשון המשנה בפסח דורות, אלא שרוצה לכלול גם הפסח השני שעשאו ישראל במדבר בשנה השנית ואמר פסח אחר דהיינו שני, ומה שלא אמר פסח שני שלא לטעות על פ"ש שעושים הטמאים בי"ד אייר, ועי' תו"ת פרשת וישלח, ובמשניות ווילנא בתוס' אנשי השם כ' דאין ראיה די"ל כשאמר ה' אות האחרון עדיין לא ידע מן השלישי ע"ש, דאם היו מאמינים אז ל"ה עושה שוב האות השלישי של המים, והיה האחרון, ויש להעמיס כן בלשון ראב"ע, וע"ש בחי' מהרי"ח, ובהגהות הגר"מ שטראשין וחת"ס ב"ב ג' - וג"כ יש להביא ראיה מתצא (כ"ד ג') ושנאה האיש האחרון, וע"כ לאו דוקא, דהרי רשאית לינשא לאחר וש"מ דאחרון יאמר גם על אמצע, אך לרש"י יבמות כ"ו. דגם נתגרשה ב"פ אסורה להנשא דהוי קטלנית שפיר קרי אחרון, ובאמת בבעה"ט כ' או כי ימות האיש האחרון ולא אמר השני לומר שהוא אחרון שאם נשאת לשני ומת לא תנשא עוד דבתרי זימנא הוי חזקה עכ"ל, ותמוה דדוקא בב' מיתות או ב' גירושין לרש"י ור"ן לא תנשא עוד, אבל גט ומיתה לכ"ע ל"ה קטלנית, וכמ"ש שם ביבמות וכתובות מ"ג: - הן אמת דגם על שיטת רש"י הקשה הריטב"א ובאה"ט אה"ע ט' סק"ח מיבמות ס"ד: דמעין או מזל גורם דהול"ל א"ב דגירשה, אך לק"ע כמ"ש תוס' ב"ב ה': ד"ה ואפילו, דבהרבה מקומות יכול למצוא א"ב טובא ואינו חושש רק א' או ב', וא"ש ק' הנובי"ק אה"ע ט', באשה עשירה ל"ש מזלא גרם ומותרת לינשא לג', וקשה דהול"ל א"ב עשירה, ועשו"ת תשובה מאהבה ח"א צ"ב - ובילדותי ראיתי בהפלס תרס"א חוברת ג' שמביא שט"ס וצ"ל שאם נשאת לשני וגרשה לא תנשא עוד לרש"י, ועשו"ת בית יחזקאל כ"ד שהביא בעה"ט ישן משנת תקי"ב וז"ל או כי ימות האיש האחרון ולא אמר השני לומר שהוא האחרון שאם נישאת לשנים ומתו לא תנשא עוד דבתרי זימנא הוי חזקה, וכ"כ במקראות גדולות דפוס ווארשא, ובחומש דפוס לבוב תרכ"ח כ' כזה דאם נישאת לשני ומת לא תנשא עוד דבתרי זימנא הוי חזקה ואף אשה בתלת זימנא הוי חזקה עכ"ל, ונראה שנשתבשו דברי בעה"ט בדפוסים, ועי' קובץ דרושים חוברת ו' סימן כ"ז מדודי הגאבד"ק לוטימורסק ז"ל, וחוברת ז' נ"ב, ובית ועד לחכמים תק"מ. וקובץ קהלת יעקב ל"ג מ"ש בזה ומהאריכות לא העתקתי, ובתי"ט ע"ע בשד"ת מער' א' אות רכ"ד, ופאת השדה אות ס"ו, וח"ס סוף גיטין, ואור תורה וישב אות ל"ג:

פסוק ט

והיו. ערש"י ואוה"ח ובל"ע דרוש כ"ט דבר יקר, ובסה"מ ל"ת שס"ב כתר מלכות זכה דוד וכן זרעו אחריו כו' אלא מזרע דוד ושלמה לבד, ובזה"ק שלח קס"ה כתוב דא מלכא

משיחא ברי' דדוד והוא כר"מ כאן וקשה דבפקודי רל"ב: כתב ודוד יהיה מלכא לזימנא דאתי, ובסנהדרין צ"ח: פרש"י דדוד יהיה נשיא ודוד אחר וחדש יהיה מלך, וזה כמ"ש בזהר וירא ק"י: דוד מלכא ושלמה וכל שאר מלכיא ומלכא משיחא וצ"ע:

פסוק י

כבד פה. ערש"י, בספר פה קדוש כתוב דמשה היה סבר שירפאהו ה' וא"ל ה' בכוונה איני מרפאך, ע"פ חז"ל דסימן היה מי שיאמר פקד פקדתי יהיה הגואל, והקשה רמב"ן דגם רמאי יכול לומר כן (ע"ל ג' ט"ז) ומשו"ה היה כבד פה, וכשיראו ששאר דברים א"י לדבר היטב ופקד פקדתי יכול לדבר ראיה שהוא גואל אמתי ע"ש, וגם י"ל לפי דרשות הר"ן ד' ט', אם היה משה דברן היו המינים אומרים דישראל לא קיבלו התורה ברצון הטוב, רק משה היה נואם טוב ובכחו היה מפתה להם, ולכן היה כבד פה, וראי' שברצונם הטוב קבלו ע"ש, וגם ראיה מנחש הקדמוני שפיתה לחוה בלשונו, וז"פ והן לא יאמינו לי שלא יבינו שאתה מדבר מתוך גרוני, ובכוון בחרת בכבד פה, ויאמר ה' מזה בידך, מזה יהיה תשובה וישליכהו ויהי לנחש ומרמז לנחש קדמוני שהיה לו כח הדיבור ועי"ז באה קללה לעולם, ומה"ט אינו רוצה בדברן, וע"ע בתולדות נח דרוש ג' - וע"פ צחות י"ל דאם ל"ה כבד פה ורק נואם טוב, ל"ה בנ"י נגאלין כ"כ מהרה, דהיו מבלין הזמן באסיפות ונאומים יפים כמו שנראה כעת בחוש ועין, אם רוצים לתקן מה, הולך העת עם אסיפות וגוף התקנות ישתקעו ולא יבואו לידי גמר, לכן היה כבד פה ורק דבר מה שנצרך לענין ולא יותר, ועי' בספר אגרא דפרקא אות קס"ו דמשה היה כבד פה רק עד מ"ת, ועי' דברי תורה להגה"צ ממונקאטש שליט"א סימן צ"א:

פסוק יא

מי עי' ירו' ברכות פ"ט ה"א, וערמב"ן בהם אוטם בגידי הלשון יאלמו, עי' הגהות רצ"ח חגיגה י"ב: י' דברים נבראו ביום א' אור וחושך, אע"ג דחשך הוא העדר ולא יתכן בו בריאה ערמב"ן שמות, אולם חשך הנאמר כאן הוא אש היסודי עי' מורה פ"ל לשני, ועמ"ש בפרשת בא (י' כ"א):

פסוק יג

שלח ערש"י ולעיל ג' י"ג, ובספר חומת אנך הביא מד' פליאה שלח נא ביד תשלח ביד ר' עקיבא, ובפרד"י בראשית ל"ט. הבאתי הא דפסחים כ"ב: קידושין נ"ז. וב"ק מ"א: ר"ש העמסוני דרש כל אתין כשהגיע לאת ה"א תירא פירש עד שבא ר"ע ודרש לרבות ת"ח, למה דוקא ר"ע דרש וגם מה הלשון עד שבא דהול"ל עד שדרשה ר"ע כמ"ש בברכות י"ב. עד שדרשה בן זומא ע"ש, ואי' מר"ש מאסטריפולי ז"ל עפמ"ש במד' ופיוט ליה"כ במוסף, דעשרה הרוגי מלכות היו כנגד י' שבטים שמכרו את יוסף, ובאמת היו רק ט'

ושתפו להקב"ה, ור"ע שהיה מן הגרים היה כנגד השכינה, וז"פ בבחקתי (כ"ז ל"ב) כל אשר יעבור תחת השבט העשירי יהיה קדש לה', שיעברו מן העולם תחת ט' שבטים, העשירי זה ר"ע יהיה קדש לה'. ור"ש העמסוני היה ירא להשוות ת"ח לשכינה, אך אחר שר"ע היה כנגד השכינה ראיה שיש השתוות ת"ח להשכינה, ושפיר נוכל לדרוש לרבות ת"ח, וקאי גם על ר"ש עד שבא ר"ע, דממילא גם ר"ש יוכל לדרוש כן, ובס' תבואות אדמה פי' להשמו"ר פ"ג סימן ד' דאמר משה אמרת אנכי ארד עמך מצרימה ואעלך גם עלה (ויגש מ"ו ד') ועתה תשלח אותי, הרי דמשה רצה שה' יגאלם, ולכן אמר שלח נא ביד ר"ע שהיה תחת השכינה לכפר עון מכירת יוסף ויהיה הוא שליח במקום ה', ועי' מדר' פליאה החדש אות כ"ט ולקמן (ה' כ"ז):

פסוק יד

ויחר ערש"י ומהרש"א זבחים ק"ב., ובפתיחה לספר צבא רב דף ה'. וע"ע בשבת קל"ט:

פסוק טז

רש"י עליהם ערש"י חיי שרה (כ"ד ז'):

פסוק יח

חתנו בספר ברכה שלמה די"ג הביא מבני יששכר דחייב בכבוד חותנו יותר מאביו, ממ"ר כאן פ"ד שכל הפותח פתח לחבירו חייב בכבודו יותר מאו"א ויתרו פתח פתח למשה, וכן חותן בכלל פותח פתח שנותן לו בתו להעמיד תולדות, ועי' ש"א (כ"ד י"ב) שאמר דוד לשאול ואבי ראה וגו' ובילקוט שחייב בכבוד חמיו כמו אביו, וביו"ד ר"מ סכ"ד ובט"ז וגר"א דמקור משמואל, ובט"ז דה"ה לחמותו וע"ש בש"ך ופת"ש, ועמ"ש בפרשת יתרו (י"ח ז'), ופרד"י ויחי דשמ"ח. ובברכות ס"ד ומו"ק כ"ט. הנפטר מחבירו יאמר לך לשלום, דיתרו שאמר כן הצליח, ודוד שאמר לאבשלום (ש"ב ט"ו ט') לך בשלום נתלה, ובספרי נשא ו' כ"ו גדול השלום שאפילו מתים צריכים שלום, שנאמר ואתה תבא אל אבותיך בשלום (לך ט"ו ט"ו), ובהכותב בע"י הסביר דלשלום משמע לשליחות העתידה, וזה שייך בחי שיוסיף לקנות שלימות, ובשלום משמע בשלימות שכבר יש לו, והובא גם כן בתפא"י ברכות סופ"ב אות נ"א, וזה לא הובא בפו' ורק במג"א ק"י סק"ט, וער"מ פ"ד ה"ד מאבל דרך אגב, ובאומר השכחה להגרי"פ ז"ל, וע"ע ביהושע (י' כ"א), ש"א (כ"ט ז'), מ"א (כ"ב כ"ט), ירמיה (מ"ג י"ב), דה"ב (י"ח ט"ז) בשלום בחי, ועי' בתו"ת בפ' לך בשם נמק"י דגמ' לא קאמר רק באנשים שמשימים רעיון לזה, אבל בתמימים שאין חושבים רע אין קפידא, ועמ"ש עוד בזה במלואים והערות פ' ויצא דף ר"ט בזה:

פסוק יט

רמב"ן דלכך לקח אותם של"י שם עבדים וכו', וקשה דשבט לוי לא היו בשיעבוד, וע' קו"ד חוב' ח' סי' ל"ב, וי"ל דבשמו"ר פ"ה אי' דרק ל"ה בשיעבוד קשה עבודת פרך אבל שיעבוד קל הי' גם לשבט לוי, ועמ"ש בפ' וארא (ו' ו'), ובא (י"ב ל"א), ושם אפרים וארא (ו' ה'), וס' תוצאות חיים יתרו (כ' ב'):

מתו ערש"י עניות, ובר"ן נדרים ז': ואי"ל שהיו מצורעין דכ' בקרב כל ישראל, ואי"ל דנתרפאו במ"ת (מד"ר נשא פ"ו) דהא חזרו למומן בעגל, וכ"כ הרא"ש דאם היו מצורעין היו משולחין ממחנה, וכ"כ תוס' ע"ז ה'. ד"ה אלא, ובשאילת שלום אות צ"ב הביא קו' מרפ"ז דנגעים שקודם מ"ת אין מטמאין, וא"כ אף דהיו מצורעין במצרים קודם מ"ת אפ"ה במעשה דקרח לאחר מ"ת א"צ שלוח, והק' עוד מ"ש הר"ן ואי"ל דל"ה להם בנים דא"כ איך אמר שוב מצרימה וכי מפני זה ל"ה נשמעין למלכות וכ"כ תוס' שם. וק' דהו"ל להוכיח מקרא בהדיא דכ' ונשיהם ובניהם, וכמ"ש הרא"ש נדרים ס"ד וצ"ע [ושם יליף דסומא כמת דכ' במחשכים הושיבני כמתי עולם (איכה ג' ו'), ועי' פדר"א פל"ב בעקדה ראה השכינה וכ' כי לא יראני האדם וחי (תשא ל"ג כ') ונסתמא, מכאן למד שסומא חשוב כמת וצ"ע] ובס' איי הים והגהות רצ"ח כ' די"ל דרק לענין טומאה לפני הדיבור לא מטמאינן, אבל לענין שלוח חוץ למחנה דקיי"ל בדד ישב שאינו יושב אף עם שאר מצורעים. ראינו שאינו נוגע לענין טומאה ואף מצורע קודם הדבור נשתלח חוץ לג' מחנות, [וגם י"ל דאף של"ה טמאים מ"מ ל"ה יכולים לבוא לפני פרעה להלשין שהכל הרחיקו מצורעים, וכ"כ רמב"ן תזריע (י"ב ד') דריחו והבלו של מצורע מזיק, וכ"כ הב"י אב"ע ל"ט, וכ"מ בנחל אשכול ח"ב צד קנ"ו דאין הכוונה לצרעת התורה בכגריס דיכולים לכסות, אלא צרעת טבעית שמרחיקים גם אוה"ע, ואין זה ענין לבהרת קודם מ"ת שאינה מטמאה, אבל צרעת טבעית היא מחלה מדבקת, ועשו"ת חבלים בנעימים ח"ב קכ"ה וח"ד ל"ד]: וע' בהגהות מצפה איתן בשם שו"ת פני ארי' דאותן שחזרו למומן בעגל ל"ה בהם טומאה, אבל ז"א דע"כ לא ממעטינן מצורע קודם דיבור מטומאה רק בנצטרע מאליו לאחר מ"ת קודם שנאמרה פ' נגעים, משא"כ אותן שנצטרעו מחמת חטא העגל ודאי שיהי' בהם טומאה אע"פ שהי' קודם שנ' פ' נגעים והי' צריכין שלוח, וע' במד' ילמדנו מצורע וז"ל מנין שעל שהעידו ישראל עדות שקר, אלה אלהיך ישראל, לקו בצרעת שנ' וישלחו מן המחנה, וכ"מ במ"ר נשא פ"ז וי"ג ופסיקתא רבתא פ"ז, וכיון שהי' צריכין שלוח ודאי שהי' מטמאין וא"ש תוס' ור"ן:

ועוי"ל אפי' אי נימא דהיו מצורעין דקודם הדיבור ומשו"ה היו יושבין במחנה אפ"ה

אין לומר דקרי להו מתים מחמת צרעת כזו שאין בה טומאה דכ' בס' בית לוי פ' חלק, דל"ח מצורע כמת אלא אותו שאין לו טהרה עולמית, ובנחל אשכול ה' אבילות הביא פליג' אי נתרפאו מכל המומים אי רק ממומים שהי' מזיקין להם בקבלת התורה כמו חרש וסומא, וי"ל דמשנה דנגעים ס"ל דלא נתרפאו כלל מצורעים במ"ת ושפיר אמרי' דטהורים, וראיות ר"ן למדרש דנתרפאו מכל המומים וכשחזרו למומן בעגל הוי נגע חדש וצריך הסגר והחלט ושפיר הוכיח הר"ן דל"ה מצורעין, ועתו"ס שבת פ"ו. ד"ה מנין ונדה מ"ב. ובמדבר קדמות ודברי יוסף וכל"ח ולק"ש אריכות בזה, והגר"א כ' טעם שלא מתו ממש דא"כ הול"ל אשר בקשו את נפשך ומדכ' המבקשים משמע שגם עתה מבקשים וע"כ דלא מתו ממש רק נעשו עניים ועני חשוב כמת וא"י להלשין עוד, דלשה"ר של עני אינו נשמע, וע"ע בקול יהודה נדרים ס"ד ותו"ת:

פסוק כ

את אשתי ואת בני ערש"י וא"ע ומגילה ט'. ומהרש"א ומס' סופרים פ"א ה"ח, ובס' עשירית האיפה בקונ' אהל רחל אות ס"א, ובפ' ויצא (ל"א י"ז) וישא את בניו ואת נשיו ופרש"י הקדים זכרים, ועשו הקדים נקבות וערא"ם ושפ"ח בעשו נשיו עיקר וק' מכאן, ובפרד"י שם ציינתי הרבה מקומות סתירות לזה, ועשו"ת זכרון יצחק בת"ת, ותורה תמימה, ובבנין אריאל יתרו (י"ח ו') ואשתך ושני בניך וברש"י דק' לי' דלעיל כ' ובניו ואשתו ולמה כאן הקדים האשה לבנים לכך פרש"י אם אין אתה יוצא בגיני שאינני חביב עליך כ"כ, צא בגין אשתך החביבה יותר עליך ואם אין בגינם צא בגין בניך החביבים יותר וא"ש, וע"ש בלבוש האורה, ובהמאסף מירושלים תרס"ח ח"ב סי' נ':

כל, אי כל שייך על ב'. עמ"ש בפ' יתרו (י"ח א'):

ויקח רש"י אין מוקדם ומאוחר, ע' בנשא (ה' י"ד) ועבר עלי' פרש"י קודם לסתירה נר' דרש"י ס"ל דרשת גמ' סוטה ג'. דכלל הוא דכל היכי דליכא הוכחה מפסוק בעצמו דמשמע להבא יכולין למידרש הו' במקום וכבר, והרא"ם הוציא מרש"י דלי"ל כלל זה, ותמה עליו ביד מלאכי רנ"ז דאישתמיט לי' ש"ס הנ"ל, וכ"כ רש"י משפטים (כ"א ט"ז) וגונב איש ומכרו, ובפרט דרא"ם עצמו בברא' (א' י"ב) פי' לדעת רש"י ויאמר במקום וכבר, וכה"ק בצד"ל שמות ונשאר בצ"ע, וכ"כ הריטב"א מכות י"ח: והנחתו זו תנופה, וא"ת והא והנחתו לבתר קריאה כ' ותנופה היא קודם קריאה, וי"ל דאין מוקדם ומאוחר וכבר הנחתו לפני ה' קאמר קרא, ובספר אוהל אברהם בסופו הקשה מפסחים ו': דבחד ענינא יש מו"מ, ותי' ע"פ ירו' פ"ו ה"א משקלים, וביפ"ת, ויבין שמועה כלל קס"א דיש ב' כללים דגם בחד ענינא אין מו"מ, או במקום דאיכא דרשא וטעם, או במקום דליכא

דינא רק ישוב המקרא לבד, ועי' במרה"פ ירו' סוטה פ"ח סוה"ג דלר"מ אף בחד ענינא אין מו"מ ואם כן י"ל דרש"י אליבא דר"מ ובפרט דהלכה כר"מ, והירו' הבאתי בבראשית (א' ח', ו' ג') וא"ש בזה רש"י שם ויהי ימי אין מו"מ, וקשה ג"כ הא הוא בחד ענינא ולירו' א"ש, וניחא גם כן בוירא (י"ח ג') האמירה קודם לכן ע"ש, וא"ש ג"כ רש"י שם בפסוק כ"ז עפר ע"י מלאכים ואפר ע"י נמרוד, וקשה דע"י נמרוד הי' קודם ולמה נקט מאוחר קודם ולירו' ניחא, וע"ע בעה"ת וארא (ז' כ"ב) ולפמ"ש א"ש, וע"ע בהגהות הר"ב רנשבורג יבמות ד'. בשם ראב"ן סימן ל"ד דבמשנה תורה יש מו"מ ע"ש, ולא העיר מתוס' ברכות י"ד. למה קדמה שמע לוהי' דמשמע דגם במשנה תורה אין מו"מ, ועי' בהגהות מהרש"ם על פסחים ו', ובספר משנת אליעזר תנינא דכ"ה, ובשו"ת משיב שלום בסוף דרוש ד' הביא יפ"ת ב"ר פ"ה ובהעלותך פי"ב דכשם שאין מו"מ. בפסוקים כך באותיות, וכ"ה ברא"ם בראשית (א' ח'), ועי' בזה בבית האוצר כלל ק"י, ומקו"ב במבוא דק"ד:, וגם בנביאים וכתובים אין מו"מ עתו"ס יומא ל"ח: ד"ה דלא, וירו' נדרים פ"ז ה"ו, וח"א מהרש"א פסחים קי"ז. וביה"א כלל ק"ט, וברש"י כאן הקדים זכרים עמ"ש בפרד"י ויצא דרכ"ז.:

החמור עא"ע מין החמור רכיבתו שוה בלתי נרגשת, ועי' זה"ק פנחס רל"ח. ומגילה ט'.:

פסוק כא

אחזק עי' בספר כנסת ישראל, להגביר ליחה לבנה, כר"מ פ"ח מח' פרקים, וע"ס תאוה לעינים סימן מ"א:

פסוק כב

בה רש"י כאן חתם ליעקב הבכורה, וצ"ב למה דוקא כאן, ובלב ארי' כ' ע"פ רש"י בא (י"ב ל') עשרה רווקים שבאו על שפחה א' נעשו כולם בכורים, ש"מ בתר יצירה אזלינן ולא בתר פטר רחם, ולפי זה הבכורה ליעקב כמשל השפופרות (תולדות כ"ה כ"ו), ולפי זה רק ה' יודע זאת כמ"ש אני שהבחנתי בין טפה של בכור, אם כן ג"כ ידע האמת שיעקב ראשון ליצירה וראוי לו הבכורה, ולכן במכות בכורות חתם לו על הבכורה, ועי' בס' פני מבין כאן:

פסוק כד

במלון ערש"י וא"ע, ובאמרי שפר דכ"ו האריך עמ"ש רש"י השליכהו ארצה דכשראת' שמשה או התינוק בסכנה חשבה שמשה מחויב מיתה, ועשת' איזה דבר שתחול הגזירה כאלו כבר התקיים כשבת קנ"ו. נולד במאדים יהיה טבחא או אומנא, ובגיטין ל"ה. אפכי' לכרסי' דרב כו', וביונה השליכו הכלים לים שמא יצילו בזה, וכרתה ערלת בנה כדי שיצא מעט דם וחתיכת ערלה אינו מזיק לא כן אבר אחר וכשראתה שמיד סר המות

הבינה כי רק בשביל המילה ע"ש, ובח"ס שבת קל"ד הביא ריי"ף ורמב"ם דדוקא יום א' וג' סכנה ולא ב', ורש"י ס"ל אף ב', וער"ן נדרים ל"א: ורש"י דל"ה באותה שעה רק בן ח' ימים, והק' בנח"י דהא משמע ביום יציאתו מביתו היה ראוי למול ואם כן היה אז בן ח', והמלון שהיה סמוך למצרים ע"כ היה ג' ימים אח"ז ואיך היה אז ח"י, ולדידי צ"ע מרמב"ן יתרו דהר אלקים ל"ה רחוק ממדין שהרי משה היה רועה בהר אלקים חורבה, וכאן כתוב באהרן ויפגשהו בהר אלקים, א"כ היה המלון בין מדין בין ההר, והיה המלון יותר קרוב למדין מההר, ואם היה המלון ג"כ קרוב למצרים כרש"י ור"ן דל"ה סכנה לצאת משם אחר המילה, אם כן א"א שיהיו ג"י ממדין למצרים, לכ"נ דאתיא כמ"ד דוקא א' וג' ולא ב', וממדין למצרים ליכא רק מלון א' דמלון ב' כבר הוא במצרים, אע"ג דישראל לא הגיעו להר עד חדש הג', הם סבבו דרך ים סוף ומשה הלך דרך הישר, ואי היה מל טרם צאתו ביום ח' בקר היה צריך להתעכב אותו יום א' שהוא מסוכן וממילא לא יצא גם בשני, שהרי יהיה ביום ג' בדרך שלא יגיע לעיר מושב עד סוף יום ג' וא"א להביא תינוק ביום ג' לידי חולשא דאורחא והיה צריך להמתין ג"י, אך בערב כשנכנס למלון עם דמדומי חמה די עוד למולו בח', ולפ"מ דקיי"ל דל"צ מעל"ע אם כן אין סכנה למחר ואפ"ה נתעצל, ואולי מ"ר טעה דבעי מעל"ע ועח"ס נדרים ל"ב, ובשו"ת ח"ס או"ח ר"ח וחו"מ קצ"א, הביא הא דלא מלו במדבר הרי לוים כל מ' שנה מלו ולא הסתכנו, וכ' דלמול ולצאת בדרך סכנה, ובמדבר לא ידעו עת נסיעתם ל"ה יכולים למול דילמא מיד יסע הארון, ובכל זאת עד שניזופו בעגל ומרגלים ונשב רוח צפונית הי' תרופה לחבולה ומלו, ול"ק מלוים, דלכאו"ק וכי ס"ד שכל מ' שנה נשתנו סדרי בראשית ולא נשב רוח צפונית והיה נס זה יותר מהעמדת שמש ליהושע, ועוד מה לא נשב "להם", וי"ל דרוח צפונית מרפא אפילו השוכבים בביתא דשישא ונכנס בבשר, אך לכנס בין ענני כבוד שהי' מדובקים היטב ל"ה נכנס, ומ"מ כ"ז שלא ניזופו נעשה נס ונשב "להם" דייקא, ונס זה נעשה ללוים כל מ' שנה ולא לישראל:

ובס' קול יהודה נדרים לא: כתוב ברש"י הנ"ל דק' על ריב"ק דדרש לגנאי הלא יכול לידרש כר', ח"ו נתרשל משה שמצוה להפוך בזכות הצדיק כשבת צ"ו. במקושש אתה עתיד ליתן את הדין, וי"ל דפליגו בפלוגתא דיומא פ"ה. ספק פק"נ דוחה מאך את שבתותי תשמורו, או מוחי בהם, דרבי למד מוחי בכל התורה דוחה, יש להפוך בזכות מ"ר, וריב"ק למד מאך כו' אם כן דוקא בשבת ספ"נ דוחה אבל גדולה מילה שדוחה שבת שפיר נתרשל דהו"ל למול קודם, וז"ד אי היה בן ח"י, אבל שלא בזמנו א"ד שבת עכת"ד, ובספר פינות הבית סימן צ"ה מביאו בשם שאג"א בכת"י עש"ה, וע"ע בזרע ברוך נדרים,

ותי"ט פ"ה מ"ג דנדה, ועיון יעקב, ואור יקרות ולוי"ח ובנין אריאל, ומקום שמואל, וקול סופר אות רנ"ז, וכורת הברית דקמ"ג, וס' יכבד אב ד"ו. ושו"ת כנף רננה יו"ד ח"א נ"ב. ובס' כה"צ הביא ח"ו שנתרשל רק היה מחכה עד שישיג מלון, ואז יכין סעודה ויזמין קרואים ויקיים המצוה בהידור, וז"ש שנתעסק במלון תחלה להכין מקום הסעודה, אך רצון ה' היה שלא להחמיץ מצוה בשביל הידור רק לקיימו בזריזות, וצפורה הבינה זאת, ולא בקשה סכין יפה רק לקחה צור שנזדמן לידה תיכף, ועי' ח"ס שהביא פלוג' רדב"ז וחכ"צ אי זירוז מצוה קודם להידור מצוה, ועמש"ל בבשלח (י"ג י"ט), ופקודי (מ' כ'):

ועי' מהרי"ט קידושין כ"ט לאכול בקדשים שלא יבא לנותר מותר למול בלילה, ועשו"ת בית יצחק יו"ד קכ"ט דהביא ראיה מרש"י דל"ה רק ח"י, ולפ"ז איך אמר אמול ואצא סכנה, ת"ל דל"ה בן ח', וכה"ק בשו"ת כנסת יחזקאל מ"ג, ותי' בדיעבד בדיעבד אי מל תוך ח' א"צ להטיף ד"ב כיון שצריך לילך בציווי ה', הי' לו למול קודם ח' דהוי כדיעבד, אבל תמוה דבודאי לכ"ע עדיף למול אחר ח' כשמבואר במשנה שבת קל"ז. בנולד ביה"ש נימול לט' וצ"ע, וע' במד' שה"ש בפ' עד שהמלך במסבו דישראל מלו בליל פסח לאכול מפסח (וע' אוה"ח בא י"ב מ"ג) והא דדחי יו"ט אף שהי' שלא בזמנו למצוה שרי וכמו מכשירי מצוה, אך ק' מה שמלו בלילה, ובס' גבול בנימן ח"ב דרוש ז' כ' דבליל פסח לילה כיום האיר כדאי' בזה"ק והי' מותר למול בלילה ע"ש, ובאמת דינו כלילה לענין מילה, אך למהרי"ט א"ש דבשביל אכילת פסח מותר למול בלילה, ולזה הערני בני הר"ר דוד נ"י, וע"ע בבי"צ או"ח ל"ז אות ו', ומש"ל בפ' בא (י"ב כ"ט ומ"ב):

והרא"ם הק' אמול ואצא סכנה, דמי התיר לו לעבור על מ"ע משום סכנה, כיון דוחי בהם ל"נ רק לישראל, ותי' דמוטב שיחלל שבת א' שיקיים שבתות הרבה, ובפר"ד ד"ב תמה דפשיטא בגמ' דב"נ לא מצווה למסור עצמו, וגם תירוצו ק' דא"כ למ"ל וחי בהם בישראל פשיטא שיעבור כדי לקיים שבתות הרבה, וראיתי בשו"ת חמדת שלמה או"ח ל"ח שתי' דהר"מ פ"ה ה"ד מיסוה"ת כ' דבג' עבירות אם עבר ולא נהרג חילל השם, אבל אין עונשין, ובה"ו כ' דאם ריפא עצמו בג' עבירות עונשין אותו, וק' החילוק בין אונסין לחולאים, ובמעשה רוקח כ' דבחולאים אין ברור שימות, ותמוה דבכל דבר סמכינן על רופאים, וביד המלך תמה ג"כ שחילוק זה לא נמצא בש"ס בבלי וירו', ובאור שמח כ' הסברא לחלק כי באונס המאנס רוצה להרגו אם לא יעבור העבירה לא כן בחולה ע"ש ובמנ"ח מ' רצ"ו, ובחמד"ש כ' דע"י אונס לא מקרי מעשה, משא"כ לרפואה כיון דרצונו עכשיו בכך ונעשה מעשה חייב אפי' בדיעבד והא דפשיטא דרק ישראל מצווה למסור עצמו, ה"ט דע"י אונס לא מקרי מעשה כלל, לפ"ז י"ל דברפואה אין חילוק בין ישראל לאחר,

ואסור לשום איש לעבור מחמת פק"נ, ושפיר הק' הרא"ם מי התיר למשה לעבור כיון דעשה ברצון מדעת עצמו ולא ע"י אונס, וגם תירוצו ניחא די"ל בודאי לעבור בשוא"ת הוא מסברא לעבור כדי לקיים מצות הרבה, משא"כ לעבור בקו"ע ס"ד דאפי' פ"א אינו רשאי לעבור בידים בשביל שיקיים מצות הרבה, דסו"ס אסור לו לעבור בידים, ול"ד לשוא"ת דאמרי' מוטב שלא יעשה עכשיו המצוה ויקיים פעם אחרת, אבל לעבור בידים הו"מ למימר דאינו רשאי לעבור על המצוה כדי לקיים פעם אחרת, דל"ש לומר דיעבור פ"א כדי של"י פעם אחרת, דאף אם ימסור עצמו ול"י פשיטא שלא יעבור עוד, עכ"צ וחי בהם, אבל בשביל ביטול מ"ע שפיר י"ל דהוי מצד הסברא כמ"ש הרא"ם:

וא"ש בזה קו' כסא דהרסנא ש"א, על הא דס"ד לילף בריש יבמות דמ"ע דיבום דוחה עריות ק' הא יכולין לילף בק"ו דלא דחי, מה פק"נ שדוחה יבום נדחה בשביל עריות, עריות שדוחה פק"נ כ"ש שידחה יבום, ולרא"ם ק"ו פריכא, דלעולם דנילף משבת שנדחית מפני עבודה ה"ה עריות ידחו מפני יבום כדס"ד, והכ' דיבום נדחה מפני פק"נ לא משום דעשה דיבום קל רק כדי שיקיים מצות הרבה שפיר לדחה מפני יבום דל"ש סברא הנ"ל, ועמ"ש בפרד"י וישלח רנ"ד:

והמהרש"א נדרים ל"א: הק' בשם פענח רזא (בעניי לא מצאתי שם) וכי משום שנתרשל ח"מ והלא רק עשה, ותי' דעם צדיק מדקדק יותר, ועוד דהו"ל דין ב"נ ואזהרתו זו מיתתו, וכמ"ש הרא"ם הנ"ל, ובפר"ד ד"ב תמה איך אפשר לסכן חולה בשביל מצות האב, (וא"ש קי' הפני"פ בהא דויחד יתרו שהעביר חרב חדה, איך מל עצמו הא לא מנשבת רוח צפונית, ע' יבמות ע"א., ולהנ"ל א"ש דיתרו עצמו הי' רשאי להסתכן דבב"נ ל"נ וחי, ומן הדין הי' מחויב שהי' מבני קטורה, וע' בנין אריאל, ושו"ת חדות יעקב מ"ת סוס"י ל', ופני"פ ר"פ נצבים לענין מילת גבעונים):

ובחמד"י קונ' נר מצוה מ"ע רט"ו חידש דמצות מילה הוטל המצוה על הקטן כשהוא בן ח', אך מפני שאינו בן דעת הטילה התורה החיוב על האב וב"ד ועי"ז מקיים הקטן בעצמו מצות מילה, וראי' מרש"י חולין מ"ז: ד"ה המתינו, שאין דבר שעומד בפני פק"נ, וק' אפי' א"נ בכל מצות הדין יהרג ואי' מ"מ ז"ד במי שהמצוה עלי' אבל לסכן חבירו בודאי אסור, וכ"נ מרש"י ב"ק פ"ח: ד"ה אין וקטן ישנו במילה, וכ"נ מרש"י פסחים צ"ב. ד"ה צריך, וא"ש קו' הפר"ד דמצות מילה מקיים הקטן, וע"ע שם בדיני ב"נ אות ל"ז, ולכאו' לר"ן פראד"מ דאם אשתפך חמימי דאם ימולו אותו יצטרך אחר כך לדחות שבת מפני פקוח נפש להחם חמין, ודעת רמב"ן דשרי לימול דאין למצוה אלא שעתה ואין דוחין מילה בשביל שנצטרך אח"כ לדחות שבת דאח"כ יהי' פק"נ דדחי שבת, ודעת

רז"ה ורשב"א אינו כן ונדחה המילה, וק' מ"ש אמול ואצא סכנה אמול ואשהא ג"י ה' צוני שוב מצרימה, הא הי' לו לקיים המצוה של מילה ול"ה לו לחוש שאח"כ יצטרך להמתין ג"י, הא אח"כ פק"נ ודוחה הציווי שוב מצרימה, וי"ל להחת"ס אה"ע ח"א סי' א', דלא אמר הרמב"ן רק אם ספק אם יצטרך כלל חמימי אחר המילה מלין, ואם יצטרך יהי' פק"נ, אבל אי ידעינן בודאי שיצטרך חמימא לחלל שבת מודה רמב"ן דלא מלין, וכאן ידע בבירור דאם ימולו לא יהי' ביכולתו לקיים המצוה של שוב מצרימה, ודבר המלך נחוץ, ובודאי סכנה גם רמב"ן מודה, וע' בדב"ח בזה, ומ"ש בפ' בא (י"ג ב'):

ויבקש באוה"ח הק' הא שליחי מצוה אינן ניזוקין, ובחלקת יואב מ"ת בהשמטות אות ק"א חילק בין אם נח לצורך מצוה לנח לצורך עצמו, דהא דסוכה ד"י: בריש גלותא אי לאו שהיו צריכין לקבל פניו למחר ל"ה נחין כלל בעיר זו רק היו חוזרין תיכף לביתם והיו פטורין מסוכה מטעם הולכי דרכים, משא"כ בעולי רגלים במה שהלכו לישן היו רק לצורך עצמן אף בלתי ראיות פנים שלמחר, דהרי ביו"ט בלא"ה ל"ה אפשר להם לחזור לביתם, וכן מ"ר הי' מתכוון לנוח מטרחת הדרך, דאל"כ לא גמר המצוה ליכנס למצרים דקרוב הי' מאד כר"ן נדרים ע"כ ל"א עוסק במצוה ע"ש אריכות, ובשו"ת חבלים בנעימים ח"א י"ט וח"ב ג', הקשה גם כן ולא הביא האוה"ח, וכתב אף דעוסק במצוה פטור ממצוה ה"מ בדבר שצריך לעשות בעצמו, אבל אם יכול לעשות שליח חייב, ומשה היה יכול לעשות לצפורה שליח למול, וגם היה יכול לעשות לאיש אחר שליח, אף ק' אף אי נימא שהיה מב"ק וחייבים במילה מ"מ הם נכרים וא"ש לעכו"ם, וכה"ק בס' הדרוש והעיון, אכן במכתבי שכתבתי להמחבר הערות על ספרו, כתבתי די"ל לפמ"ש המנ"ח מצוה ב' דמילה בעכו"ם פסול מטעם שליחות וא"ש לעכו"ם, ואי הי' להם דין ב"נ לשי' המ"ב הובא במג"א תמ"ח סק"ד, וב"ש אה"ע ה' סקי"ט, וש"ך חו"מ רמ"ג סק"ה, דמעכו"ם לעכו"ם יש שליחות א"כ א"ש, אך זה דוחק דנראה שמצוה שנצטוה אברהם מכל ב"נ שבדורו אין לו דין ב"נ בה, וגם הפוסקים הנ"ל דחו למ"ב, ורק י"ל ע"פ מח"א שלוחין סימן י"א דבפועל בשכר יש שליחות לעכו"ם, היה משה יכול לעשות שליח בשכר, ודודי בשו"ת חדות יעקב מ"ת סימן ל' העיר ג"כ בקושית האוה"ח, ותי' דזה ילפינן מקרא ובלכתך בסוכה כ"ה: אם כן י"ל דקודם מ"ת לא מיפטר עוסק במצוה ממצוה אחרת עש"ה:

וגם י"ל להש"ך חו"מ שפ"ב סק"ד דמי שיכול למול בעצמו א"י לעשות שליח, דמבטל מ"ע ביום השמיני ימול דעל האב לימול, אם כן ל"ה עצה למול ע"י שליח, ובפרד"י לך דק"ג. הבאתי הרבה מש"ך הנ"ל דבכו"פ כ"ח סק"ג, ותבו"ש סקי"ד חולקין עליו עש"ה,

וע"ע בס' ערוגת הבושם יו"ד כ"ג, ושו"ת בנין עולם נ"ג, וחכ"א כלל קמ"ט, ובנ"א כלל ח', ויד אברהם, ומשמרת שלום על פמ"ג והמקנה קידושין כ"ט, ולב אריה חולין פ"ז, ובברכ"י כ' דבדרך שליחות מותר, רק דמצוה בו יותר משליחו, ובחת"ס או"ח קנ"ט כ' דבמילה ל"ש מ"ב יותר משליחו דגדול העונה אמן יותר מהמברך, וראי' מע"ז כ"ז. דתקח ע"י שליח ע"ש, וגם נלע"ד להתבו"ש כ"ח סקי"ד דמצוה בו כו' הוי מטעם דנראה כאלו אינו רוצה לטרוח במצוה והוי בזיון ע"ש, אבל אם אין האב יכול לימול אינו בזיון, וגם יש להביא ראי' מחולין ח'. ת"ח צריך שילמד כתב שחיטה ומילה, וק' למה דוקא ת"ח, אע"כ דאם אינו ת"ח יכול לעשות שליח והוי כמותו וא"צ ללמוד:

ובפרד"י שם הבאתי הקצה"ח קפ"ב ושפ"ב למ"ש תוס' רי"ד דמצות שבגופו ל"מ שליח א"כ גם מילה ל"מ ע"י שליח, ונוראות נפלאתי דלא אמר התוס' רי"ד רק לעשות המצוה בגופו של שליח כמו שנקט, הנח תפילין בזרועך עבורי או שב בסוכה דאין בכח שליח שגופו יהי' כגוף המשלח, אבל באומר לו הנח תפילין בזרועי ודאי שייך שליחות דנעשה המצוה בגוף המשלח, וה"נ במילה ודאי דל"מ שליח שיאמר מול עצמך עבורי אבל באמר מול אותי ודאי דמהני, וכן הערני ידידי הרה"ג ר' יצחק בצלאל מארגענשטערן נ"י מווארשא בעהמח"ס מאה שערים, ושם בדק"ד: הבאתי ריטב"א ופנ"י דלא הוי מצות שבגופו, ומצאתי בשו"ת בית אפרים חו"מ סי' ס"ז שתמה כן, ועי' ישי"ע או"ח כ"ח שהצדיק להש"ך, ובתי"ט נדרים פ"ג מי"א הק' למה אין תולה זכות לעונש עון מילה, ותי' דכל המצות כולן הן חוץ לגופו וזו מצות שבגופו ע"ש, ובס' קול סופר שם אות רנ"ט תמה הא מה שצריך למול בנו ל"ה מצות שבגופו רק כמו אכילת מצה או הנחת חפילין, וגרע דשם א"א לעשות שליח ועל מילת בנו יכול לעשות שליח, וצ"ל דעכ"פ מצוה זו פועלת בגוף אות עולם, ושאר מצות לא נשאר בהם אות:

ובחב"נ שם כ' דעוסק במצוה פטור ממצוה אפי' יכול לעשות שליח דשליח כמותו וכיון דהוא פטור ה"ה דפטור ע"י שליח, וראי' משומר אבידה דחשוב ש"ש דפטור ליתן לעני, הא יכול ליתן צדקה ע"י שליח אע"כ דפטור לגמרי, וגם להריטב"א דאפי' כשאפשר לעשות שניהם פטור, וה"ה ע"י שליח, וכ"ה שיטת רש"י ואו"ז דשלוחי מצוה פטורים אפי' בשעת חנייתם ואפילו אפלק"ש, וע"ש שנסתפק אי יכול להחמיר ולעשות המצוה השניה אי עוסק בראשונה, ומהמפרש בנדרים ל"ג: פרוטה דר"י לא שכיח שיהי' שביק ולא יהיב פרוטה לעני בשביל אותה מצוה, משמע דאם רוצה יכול ליתן, אבל כל הראשונים פי' דלא שכיח שיזדמן לו עני באותה שעה, ועי' ברכות מ"ט: אין עושין מצות חבילות חבילות, וכ' תוס' מו"ק ח': ד"ה לפי, הטעם דבעי שיהיה לבו פנוי למצוה אחת,

וא"כ גם בעוסק במצוה זו ואי יעשה עוד מצות אז יחליש כחה של מצוה ראשונה ולא יעשנה כראוי בודאי פטור ואינו רשאי להחמיר על עצמו ולעשות גם המצוה השניה, ועמ"ש בפ' פקודי (ל"ט ל"ב), וערוגת הבשם כ"ח, וכ"ס או"ח קי"ט - ועי' מקו"ב ח"ד תתצ"ו: שהכשר מצוה חשוב כמצוה שמצוה לא תוכל לבוא בלא ההכשר והכל חד, ועוסק במצוה פטור ממצוה ה"ה עוסק במכשירי מצוה העושה סוכה, בסוכה כ"ה. רש"י ואפילו בשעת חנייתם, ויש לחלק דשם מצות שבגוף ת"ת וא"א לעשותן ע"י שליח, ולא כן מצוה אחרת עשיית סוכה שאפשר לעשותן ע"י שליח וצ"ע:

ובדק"ד: הבאתי הא דאשה פטורה למול בנה דכ' אותו ולא אותה בקידושין כ"ט. והמפ' כ' עוד טעם מחשש עילוף דיש לה לברך, ועי' ס' המצות רט"ו, ויו"ד רס"א ברמ"א, ובשו"ת מהר"ח או"ז י"ח כ' להעמיס ברש"י יבמות ע"א. ד"ה כגון דאם ליתא לאב לא מיפטרא, וע"ע בשו"מ תליתאה ח"א רמ"ח, ויד שאול רס"א, ואו"ז הגדול ה' מילה צ"ו, ורש"ש מגילה ה. ואף אם אינה מחויבת מ"מ יש חיוב עליה כמו ב"ד למול בנה, וכ"כ בהמקנה ופני"פ כאן, ומחינוך משמע דאין עליה חיוב כלל אפילו כחיוב ב"ד:

ובע"ז כ"ז. הק' למ"ד אשה פסולה למול והכ' ותקח צפורה צור ומשני קרי ביי' ותקח ופרש"י ע"י שליח, ואב"ע אתי' איהי ואתחלה ואתא משה ואגמרה, ובס' ברכ"א מאמר ע' כ' הפשט כיון שהיא היתה הגורמת נתיחסה עליה ע"ש ובהדו"ע, ויש להביא דוגמא מרש"י האזינו (ל"ב נ"א) על אשר מעלתם בי פרש"י גרמתם למעל בי, ועתו"ס שבועות ל': ד"ה אבל דמי שעושין איסור על ידו לא מקרי שוא"ת רק קו"ע, ועי' זהר כאן י"ב. דהא דכ' ומטך אשר הכית בו את היאור ומשה לא מחא אלא ימא אלא יאור הוא דמחא אהרן על ידו דמשה ושווי' קרא דאיהו עביד וזה ראיה להנ"ל, ובכל"ח הק' על האבע"א כיון דמילה באשה פסולה איך מותרת להתחיל וכמו בשחיטה דשחט הפסול וגמר הכשר פסול דישנה לשחיטה מתחלה עד סוף ה"ה מילה כשבת קל"ג: דליכא על אומן שמתחיל ואינו גומר עונש בשבת דיכול לומר אנא עבדית פלגא דמצוה ע"ש, מבואר דמצות מילה מתחלה ועד סוף, וכ"נ מר"מ פ"ב ה"א ממילה שס"ל דנכרי לא ימול כלל הרי שדקדק דגם ההתחלה פסול ע"י עכו"ם, ואם כן השתא דכל מילה באשה פסולה ה"ה בהתחלה, והתי' ע"פ הספורנו דהיא מלה ומשה גמר בפריעה וצפורה הי' מב"ק וחייבין במילה ופטורין מפריעה, וכן ראיתי בהגהות מהרצ"ח נדרים ל"ב שהקשה לגמ' ע"ז כ"ז. דצפורה עשתה שליח למול מדוע נזכרה בפרשה, ועוד הרי אשה אינה מצוות למול בנה רק האב, ומכח זה הביא ראיה לר"מ פ"י ממלכים דב"ק חייבים במילה וצפורה שהיתה מדינית חייבת במילה, דבב"נ לא מצינו חילוק בין איש לאשה, עיפ"ת לך, וגם עליה חל החיוב

כמו למשה:

ובצאינה וראינה (הסה"ק הובא בט"ז או"ח רפ"ה סק"ב) הביא הטעם מדוע בימים הקדמונים הי' מלין באבנים והיום בכלי מתכות, יען כי בעת שעשה דוד מלחמה עם גלית ולקח האבנים ויגש אל הפלשתי (ש"א י"ז ח') והי' לבוש כובע של ברזל, אמר המלאך הממונה על אבנים למלאך הממונה על המתכות, שיעבור על מדתו ויחלוש הברזל לפני האבנים ובעבור זה יתן לו מתנה שמהיום והלאה ימולו בסכין של ברזל ולא באבן, ועי' ברמב"ם פ"ב ה"א, ויו"ד רס"ד ס"ב מצוה מן המובחר למול בברזל ונהגו כל ישראל בסכין, וערש"י חולין ט"ז ד"ה זריזיתא, וב"ר פל"א גלבין דטנורי, ובפרישה רס"ד הביא ג"כ המדרש הנ"ל ועש"ך עה"ת, ובס' כורת הברית דע"ב מביא ג"כ המד' הנ"ל, ועי' ס' פינות הבית סוס"י צ"ה, ובס' זכרון מרדכי על מציצה מהגר"י פייגענבוים ז"ל אריכות מכל עניני מילה:

והנה מותר למול אפילו בשן מחובר כמ"ש בע"ז ד"י: גבי קטיעא, ואף דכ' ותקח צפורה א"צ תלוש דוקא כמו בשחיטה, מדכ' ויקח את המאכלת דדרשינן דצריך תלוש דוקא, וכתוס' חולין ט"ו:, די"ל דמעשה שם היה כן דצפורה לקחה תלוש, אבל אין ראיה דצריך תלוש דוקא, וכ"כ הרש"ש שם דמילה כשר במחובר, ועשו"ת מחזה אברהם קל"ח, ולא כשו"ת משנה ישכר ס"ג וס"ח דפסול מחובר, ומלשון קיחה אין למעט מחובר, כמ"ש צל"ח שבת קל"ח דיוצאים יי"ח ד' מינים במחובר אע"ג דכ' ולקחתם, וע"כ כמ"ש יש"ש חולין ט"ז דשחיטה במחובר ממעטי' דכ' ויקח בידו דמשמע דבר הניטל ביד אבל סתם קיחה אפילו במחובר דכ' ויקח את ארצו מידו, וכ"כ המנ"ח במוסך השבת אות י"ב דבשבת אם אפשר למול ביד ולא בכלי דיש ב' אבות מלאכות גוזז ותולש, ובשו"ת מהרש"ם ח"א סי' א' הביא ראיה מירו' בכורים פ"ג דקיחה הוי כמחובר, ועשו"ת לבושי מרדכי מ"ת או"ח קס"ו, וחדו"י מ"ת ל"א, ופמ"ג או"ח תרנ"ג א"א סק"א מ"ש בזה:

ושם הבאתי מנ"ח שנסתפק הא דאב מצווה למול בנו דוקא עד י"ג שנים או אפילו אח"כ, והביא ראיה מתוס' קידושין כ"ט. שהקשו למ"ל אותו ת"ל דהוי מעשהז"ג ותי' דלאחר ח' ימים מצוה בין ביום בין בלילה ול"ה הז"ג, ואי ס"ד לאחר י"ג פטור אכתי הוי הז"ג דמה לי ז' ימים בלולב ומה לי י"ג שנים, ובירחון אהל תורה חוברת ד' סי' מ"ג הק' דא"כ תהיה אשה פטורה ממע"ש ומ"ע דהוי הז"ג, ומצינו בתוס' קידושין כ"ד. ד"ה אלא במעשר דידי' וזוזי דידה לר"ת, והביאו בתוס' שם ממעשרו לרבות האשה לענין פדי' הרי דמצינו מע"ש באשה ע"ש, ואי"ל הואיל דתבואות שנה זו חייב אפילו בשנה אחרת אם עדיין לא הפריש ל"ה הז"ג, ז"א דבתוס' קידושין ל"ד. ד"ה ותפילין, בכסות יום חייב בציצית

אפילו בלילה מ"מ מקרי הז"ג הואיל דהיום גורם, וי"ל הואיל גבי מעשר כ' עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר י"ל דמחויבין כמו במזוזה הני בעי חיי כו':

עוד הבאתי מנ"ח דלא מצא שיהי' אסור למול קודם ח' אף שעי"כ יתבטל מצות מילה ואין לחדש איסור בעצמינו אם לא נמצא בש"ס ע"ש, כעת ראיתי בר"מ פ"ו ה"ג מחו"מ עשה מצוה בעת שפטור אינו נפטר מחיוב, ועי' טו"א ר"ה כ"ח, וריטב"א סוכה מ"ז, ומנ"ח מ' פ"ח אות ח', ושו"ת כתב סופר או"ח צ"ט, ואב"נ יו"ד ח"ב שכ"ה, ובס' מי באר על פתיחה מפמ"ג ח"ב אות מ':

ובשו"ת אבן יקרה ע"ג נסתפק בעכו"ם שאנס ישראל שלא יאכל מצה ואם יאכל יהרג אותו ואכל, וע"פ נס ניצל אי אח"כ צריך לאכול עוד כזית מצה דבשעה שאכל היה פטור ולא קיים המצוה, ותלי' בפלוג' הר"מ ופוסקים ביו"ד ר"ס קנ"ז אי בשאר מצות רשאי למסור עצמו, וכן במילה במתו מחמת מילה ועבר האב ומל א"צ להטיף אח"כ ד"ב, ובמהרי"ט יו"ד ל"א אי עבר ומל השלישי שוב יכול למול הרביעי דכבר נתבטלה החזקה, ובשו"ת אמרי אש ח"ב ל"ז חולק דבפעם א' לא נתבטלה החזקה (ומ"ש ממג"א תמ"ד סקי"א תי' בשו"ת ר"י אסאד או"ח קכ"ב, דתשביתו בע"פ עובר בכל רגע ומילה בשמיני א"ע אבל לאח"ז עובר בכל רגע), ועי' תשובה מאהבה ח"א ש"ה, ובס' ברית אבות סי' ה', ודעת תורה ב' אות ל"ט, ונחל כורת רס"א, ובמחצה"ש תמ"ד סקי"א כ' ג"כ אם עבר יום ח' אין על האב חיוב מה"ת, ועי' שבת קל"ד. אי מל של ע"ש בשבת עביד מצוה, וראיה דגם לאחר ח' מצוה על אב או ב"ד, אך י"ל אף דאין מצוה מ"מ אם מל מקיים המצוה, ועשו"ת טוטו"ד ח"ב צ"ז בזה, וקרית ספר רפ"א ממילה, וק' מרש"י שבת קל"ב: ד"ה בינוני, ופה"מ לר"מ סופי"ט משבת, ובקובץ על הרמב"ם פ"א ה"א ממילה, ובס' גרגרי כסף על רביד הזהב:

ובענין אי מותר לאדם קודם שנתחייב במצוה לעשות פעולה כדי לפטור א"ע ולהפקיע מידי חיוב עי' ברכות ל"ה: ופסחים ט'. דורות אחרונים מכניסין פירות דרך גגות לפטור ממעשר, ומסוכה כ"ה: משמע דאסור עי' בזה בלקח טוב כלל ו'. ועתו"ס חולין קל"ב: ד"ה כשהוא, ועי' צל"ח פסחים ג': דקודם שיגיע זמן המצוה אין חיוב להתקרב ולעלות, ועי' פסחים ו'. דהמפרש קודם ל' יום אין זקוק לבער דלא חל עליו חובת מצוה, ובמנ"ח מצוה ה' אות ז' צוח עליו ככרוכי' דנהי דדרך רחוקה פטור מכרת מ"מ בודאי יש חיוב לעלות ולהתקרב לקיים המצוה עש"ה, וגם ראיה מקידושין ל"ג. יכול יעצים עיניו מקמי דלימטי' זמן חיובא ת"ל תקום ויראת ופרש"י שאתה מבקש תחבולות להפטר ממצותו, הרי מפורש דגם קודם הזמן המצוה אסור לעשות טצדקי להפטר, וגם מאוה"ח

נשא (ט' י') יש הוכחה שגם בדלא מטי זמן חיובא דפסח אסור לגרום שתדחה, ועי' ירו' פ"א דר"ה לענין שיבא לידי בל תאחר, ויבמות י"ח. גרם ביטול יבום, וזבחים צ"א. תדיר ומקודש, ומנחות מ"ט. בתמידין ומוספין, וביצה ח'. בכסוי, ופלוגתת רז"ה ורמב"ן בפראד"מ באישתפך חמימא, ועי' רדב"ז ח"ד אלף פ"ז, וחכ"צ ק"ו, והגהות מל"מ פ"א הי"א ממגילה, ואב"נ או"ח שכ"א, ויו"ד ח"ב שכ"ה, וקובץ דרושים חוברת ב' סי' ב', וחו"ד ל"ט, וחו"ה כ"ה, וירחון אהל מועד שנה א' קט"ז וקנ"ג, וברכת אהרן מאמר רס"ז, ושו"ת אבני חפץ ל"א, וקוי אור נשא, ורשמי שאלה על שאלתות ד"ד ע"א, ואמבוהא דספרי חקת אות קנ"ב, וירחון קול תורה שנה ג' סי' ב', עש"ה ותמצא הרבה חדשות:

ובאו"ח תע"ה ותקפ"ט קיי"ל דבמ"ע דאו' צריך כוונה וא"כ ה"ה במ"ע דמילה, ובטו"א ר"ה כ"ט. כ' דדוקא במצה וכדומה שאפשר לקיים שניהם ע"י דבר אחר מאותו המין, אבל בדבר פרטי וא"א לקיימו אלא בגופו כמו אכילת קדשים ופסח אצ"כ ודמי לשחיטת קדשים דסתמן לשמן עומדין הואיל דמצותן מיוחד בגופן, וכן במילה למ"ד בעי מילה לשמה ואפ"ה בנכרי כשרה דסתמא לשמה כתוס' זבחים ב': ד"ה סתם אצ"כ, ובס' דרך פקודיך חלק המחשבה אות א' כ' דצ"כ, ועמנ"ח מצוה ב', ושו"ת קול אריה ט', ונ"מ בערל שנעשה י"ג ורוצה להמהל אי מותר ליקח סם המיישן, לפי מ"ש בדרך פקודיך דצריך במילה כוונת שניהם המוהל ואב א"כ צריך כוונת הגדול במקום האב, וישן דלאו בר כוונה לא קיים מצות מילה, וכמ"ש בשאילת יעב"ץ ח"ב צ"ז, אי בא על אשתו בשינה ונתעברה וילדה לא קיים פ"ו, ועשד"ח מער' י' כלל ל"ד, אבל לטו"א מותר ליקח שלאפטראנק כ"כ בס' קרבן אשר דר"ט, אמנם בשו"ת יד רמה יו"ד מ"ב הביא מאו"ח נ"ה ס"ו דישן מצטרף למנין, ומיו"ד שע"ג דחייבין להקיץ כהן שישן כשיש מת בבית, ומיבמות ע"ח. ג"כ מוכח כן, אך להח"ם יו"ד ש' דבמילה צ"כ ואפי' לטו"א דאצ"כ מ"מ בישן שאינו בר דעת וכרש"י יבמות נ"ד. ל"ש סתמא לשמה, ובפרט די"ל דהוי אז כשוטה שהסם מערל מוחו וישן פתאום וקודם שישן נעשה מטושטש. ובשו"ת אמרי יושר ח"ב ק"מ כ' דמילה צ"ל ע"י צער, והביא מב"ר לך דא"א הרגיש ונצטער כדי שיכפול ה' שכרו, ובפרד"י שם הבאתי הרבה חדשות, וע"ע באב"נ או"ח א' ול"א במי שנתיבשה ידו ואינה מוציאה דם ל"ה ידו לענין להניח תפילין, וע' ירו' פ"ב ה"ג מיומא, ובקנאת סופרים סי' כ"ה: והחו"ב מ' צבי שיחי', מפאדגורזע כתב לי שבס' שמירת הנפש עם הוספת שמירה מעליא דחה מנ"ל, דדוקא לאברהם עשה כן כדי שיכפול שכרו ע"ש, ובאמת נהפך הוא דאם הי' כ' במד' שהקב"ה אמר כן לא"א שירגיש הצער הייתי אומר דוקא לא"א אמר כן שיכפול שכרו, אבל במד' אי' שא"א עשו כן מעצמו ומהיכן שמעי' דדוקא בא"א ולא

באיש אחר, גם מ"ש דבג' עבירות דיהרג בודאי מותר לעשות פעולה שלא ירגיש צער כמו ב"ד שמשקין אותו קורט לבונה ביין שלא ירגיש הצער, ג"כ אין ראי' דקידוש השם הכוונה שיקדש השם ומה לי אם עושה פעולה שלא ירגיש בצער, ובפרט שאי' בתשו' מהר"ם ב"ב החדשות סי' תקי"ז כשאדם גמר בדעתו למסור נפשו על קד"ה אינו מרגיש שום צער, והביא מסורה הכוני בל חליתי (משלי כ"ג ל"ה), והכוני ופצעוני (שה"ש ה' ז'), פי' אף שהכוני ופצעוני עכ"ז לא הרגיש, וע' במשמרת שלום ה' שמחות אות קד"ה, שכ"ה בתשב"ץ וכל בו, ובס' לקוטי אורות על תהלים (קי"ט קנ"ז) הביא זה בשם תשב"ץ קטן סי' קט"ו, אבל במילה עיקר המצוה דוקא ע"י צער, וג"כ ראי' מתוס' זבחים כ"ב: ד"ה ערל שמשו"ה נקרא מומר לערלות לבו לשמים, לפי שאינו מונע אלא מדאגת צער המילה, והרי יכול למול א"ע בלי צער, וע' הגה"א פ"ק דב"ק סי' י"ט, ועוד העיר כנ"ל מיו"ד רס"ב ס"ב בחולה בא' מאברי' אין מלין עד שיבריא, וק' ימולו ע"י סם, ועשו"ת דברי מלכיאל ח"ב קל"א דעיניו דומעות אין מלין אותו, וכן במתו אחי' מחמת מילה למה לא ימולו ע"י סם, וכן בכתו' ח' לא מברכינן בבהמ"ז בסעודת ברית מילה שהשמחה במעונו משום צערא דינוקא הא אפשר ע"י סם:

ובשו"ת משיב שלום להג' מלאקאטש ז"ל סי' שי"ח כ' דדוקא בקטן שאביו מכוון או המוהל, לכן אפשר דמותר ע"י סם, אבל בגדול שהמצוה עלי' הרי מצ"כ ואם ישן אינו מכוון ובודאי שאסור ע"י סם, ואין ראי' מא"א שמל א"ע צריך צער, וגם ודאי משיחת סם או השקאת סם אינו מועיל רק לשעה, אבל לא שלא יהי' עוד סכנה מחמת המילה לחולה, ולא שמ"א מחמת מילה, וגם מבהמ"ז אין ראי' דאין סם מבטל ביטול גמור, ואח"כ כשיעור משנתו ג"כ יכאיב לו, והראי' שמשקין ח"מ אין ראי' דאין הנהרג מקיים מצוה אלא פורע חוב עונש שנתחייב והמצוה רק שיתודה, וכ"מ בר"מ פי"ג ה"א מסנהד': ויש להביא ג"כ ראי' דהמהרש"א ב"ב ט"ז: הק' למה ל"ה אברהם מתרפא באבן טוב שבידו לתוס' שם דבחולי של מכה מיירי, והביא בשם ס' אמרי נועם דמילה הוי כחולשא בידי שמים, ולא השלים דברי הא"נ, ואולי כוונתו שלא רצה להתרפאות בחולי של מילה שניתן לו מצוה מן שמים, ובין כך וב"כ איך הי' כוונתו אנן בדידן נוכ"ל שאין להקל צער המילה, ובלא"ה באם מושח סם ונשחר הבשר בלי הרגשה אין נקראת מילה כלל אלא כחותך בעץ בעלמא, וזה נראה נכון שלא נקרא בשר ערלתו שיצא מתורת בשר וכמש"ל בשם אב"נ בנתיבשה ידו:

עוד יש לי איזה הערות בעניני מילה, בפרד"י דק"ב: הבאתי כל"ח שהק' על פדר"א דאברהם מל עצמו ביה"כ הא קיים כה"ת, ועכצ"ל דהוי כמילה בזמנו שדוחה יה"כ ע"ש,

הנה במהרש"א נדרים ל"א: מפירש דמילת אברהם הי' שלא בזמנו ומרש"י (י"ז כ"ג) שביום שנצטוה בו ביום מל עצמו, א"כ אין לך מילה בזמנו יותר מזה כיון שלא ניתן לו זמן וחל תיכף:

ומה שהבאתי שם מדודי הג' מלאסק ז"ל דאי' במ"ר דה' כרת עמו והוי כשנים שעשאו ורשאי מה"ת ע"ש, ז"א דרק פטורין אבל אסור, ואברהם קיים אפי' ע"ת כיומא כ"ח. ורק ניחא להגו"א ויגש (מ"ו א) דקיימו רק מ"ע ולא ל"ת ע"ש:

ולפ"ד שם א"ש מה שכתב לי הר"ר שמואל זאב שלעזינגער נ"י מאונגוואר קו' בשם בן ההפלאה ז"ל איך מל ביה"כ הא מי שלא מל עדיין אסור למול בפעם הראשונ' בשבת ויו"ט שמא יקלקל המילה כמ"ש ביו"ד רס"ו ס"ז, ועפ"ד י"ל דעדיין לא נצטוה על יה"כ, וגם לפמ"ש דהוי ב' שעשאו יש לחדש דבשנים יכולים למול גם אם לא מלו מעולם, ול"ח שמא יקלקלו דהוי כמו גזירה לגזירה דאף אם יקלקלו יהיו פטורים מה"ת דב' שעשאו פטורים, עוי"ל דק' אף אם יקלקל הוי מקלקל בחבורה ופטור, ותי' הח"ס דיש לחוש שמא יתעלף אחר החיתוך קודם הפריעה דמקרי מתקן אצל החיתוך דהוא נימול, ומצוה עדיין לא עשה דמל ולא פרע כאלו לא מל, ואם כן אברהם דלא נצטוה על פריעה הי' מותר למול ממ"נ דאי יקלקל יהיה פטור דמקלקל בחבורה, ולאחר גמר קודם הפריעה נגמר המצוה בשלימות דלא נצטוה בפריעה, אבל יל"ד דמקור הדבר דאברהם מל ביה"כ הוא בפדר"א ור' אליעזר סובר מקלקל בחבורה חייב בכריתות י"ט: - ובענין אי פריעה כשרה על ידי עכו"ם עשו"ת משיב שלום של"ז אריכות:

ובבעה"ת תולדות (כ"ה כ"ה) המתין עד יג"ש כישמעאל, וקשה למה המתין וראיה מזה דאין על האב חיוב רק ביום ח', וברש"י שבת קל"ב. הנ"ל דאביו מצווה נפקא מהמול לכם כל זכר, וק' דבקידושין ילפינן מיני' דב"ד מצווין, ואבי' ילפינן מוימל אברהם את יצחק בנו וצ"ע:

ועי' בתשב"ץ ח"ג סי' ה' דרק כשאין האב כאן מצוה על הב"ד וע"ס אהבת יהונתן, והבאתי שם מיד המלך דבחלה הבן ביום ח' בטלה המצוה מאבי', ועי' בד"מ ורמ"א יו"ד רס"א אם מאחר מילה שלב"ז עובר האב כל יום, וכ"כ המג"א רמ"ט סק"ה, ותקס"ח סק"י, ותימה על הנוב"ת יו"ד קס"ו שלא הביא זה, וגם קשה הלא מילת בניו הקטנים מעכבים הפסח, ובמנ"ח מ"ב כ' דאפילו מילה שלא בזמנה מעכב, ואיך המתין יצחק ואכל הפסח שלא כדת, ובשו"ת אמרי יושר ח"ב פ"ג כ' דלב"נ ל"נ שיעורין ותיכף שהגיע לכלל דעה הוי גדול כמ"ש החת"ס יו"ד ש', א"כ כשהגיע עשו לג' שנים ל"ה החיוב על האב ע"ש, וכ"כ תוס' סנהדרין ס"ט. ד"ה בידוע, ועי' המקנה קידושין כ"ט, ולזה הערני

הה"ג ר' חיים פוטעלניק מקראקא בעהמח"ס ערך חיים והאריך בזה:
בדקע"ו: הבאתי בעה"ת דעשו לא נימול דחשש יצחק שלא נבלע דמו ואמר אמתין עד יג"ש, ועשו"ת משיב שלום ל"א אות י' שהקשה הרי וחי בהם ל"נ בב"נ, ועמנ"ח מ' רצ"ו, וי"ל דרק אסור להתרפאות באיסור אבל לא להכניס עצמו בסכנה כדי לקיים מצוה, דהרי אם אונסין אותו לעבירה אינו מחויב למסור נפשו, ער"מ פ"י ה"ב ממלכים, ועי' אגדת בראשית פנ"ז ומדרש רות פ"א דעשו מאס במילה:
בדק"נ הבאתי מבני הרה"ח ר' דוד נ"י להמנ"ח דמילה בעכו"ם פסולה דמילה מטעם שליחות וא"ש לעכו"ם, ולהמ"ב דמעכו"ם לעכו"ם יש שליחות ואבות להם דין ב"נ שפיר מל א"א לעבדים ע"ש, אבל ז"א דאין מילת האדון לעבדו מטעם שליחות רק עיקר המצוה על האדון, ומשו"ה מילת עבדים מעכבין האדון מלעשות הפסח כמו מילת בניו הקטנים שהמצוה על האב ולא על הבן ורק האדון עובר על מ"ע, ורק תירוצו י"ל במה שק' על רמב"ן שזימן מוהלים הרבה שהוא ע"פ שליחות, הא א"ש לעכו"ם וצ"ל ע"פ שיטת מ"ב:
ובגוף הקו' איך יועיל המילה כיון שאינו מצווה, וגם להפדר"א פל"א ובעה"ת (י"ז כ"ו) ששם בן נח מל לאברהם וישמעאל הא ל"ה מצווה, וכבר העיר בזה בס' נחל אשכול ה' מילה, ותי' דשם נולד מהול והוי קצת בר מילה, ובשו"ת אמרי יושר ח"ב פ"ג הק' לרמב"ן וכי כל המוהלים נולדו מהולים, וי"ל כמו שמצינו בלוט שאפה מצות בפסח (ערש"י י"ט ג') הרי דל"ד האבות קיימו מצות ורק גם הב"ב, ואברהם היה מגייר אנשים הרבה והכניסם תחת כנפי השכינה ובודאי ע"י מילה וטבילה, וי"ל שהמוהלים שזימן היו מהגרים, ומה ששלח אחר שם למולו רק מפני חשיבות של שם רצה שיהי' הוא וישמעאל נימולו ממנו, ובודאי ידע כוונת המילה בדרך נסתר, ואילה"ק למה לא מל גם העבדים להכניסם תחת כנפי השכינה כמו שאר גרים, וי"ל כמו דלא מל עצמו שהמתין שיהי' מצווה ועושה, כן עבדיו שמ"ע על האדון המתין ג"כ שיהי' מצווה ועושה, וע"ע בשעה"מ פי"ב מעכו"ס, ובס' גרגרי כסף פ' לך:
וגם הבאתי שם להר"מ דמילה בעכו"ם כשרה למה ידחה שבת ימול ע"י עכו"ם, עחת"ס או"ח ק"י, ומח"א ה' שלוחין י"א במעקה ע"י עכו"ם אם יעשה הברכה, ועפ"ת חו"מ תכ"ז סק"א, ושד"ח מער' בהכ"נ סי' ו', ושו"ת חסד לאברהם מ"ת או"ח פ', ודברי מלכיאל ח"ד ה', ואב"נ או"ח מ"ב, וחבלים בנעימים ח"ד ל"ב, והגהות טוב ירושלים על ירו' שבת דמ"ו בענין מיתות ב"ד בשבת ע"י עכו"ם:
וראיתי מד' פליאה גדולה מילה שניתנה בשמונה שהרי כל השבטים נימולו לח', וי"ל דיש ב' טעמים על מילה בח', א' דדומה לקרבן דביום השמיני ירצה, וב' שלא יהי' אביו

ואמו עצבין, ובשבטים ל"ש עצבין דהא עם כל שבט נולד בת וטמאים י"ד יום, ועכצ"ל הטעם דדומה לקרבן ושפיר גדולה מילה שדומה לקרבן, וק' דבת הי' לאברהם ובכל שמה, וכ' בתפארת יהונתן בשם מד' דנולדה עם יצחק, וא"כ הו"ל להמד' להוכיח ג"כ מאברהם, אך מדרשות חלוקים הם, וגם התוס' ב"ב קמ"א. ד"ה בת סתירה לזה ועמ"ש בפ' ח"ש קנ"ב:

פסוק כו

אז אמרה, י"ל שראתה סכנת הולד ע"י שהיית מילה בזמנו אז אמרה וכו' כי מעתה ביום השמיני "אז" ימול בשר ערלתו ולא לאחר הזמן, וע"ס לקוטי שושנים מהגר"ש מאסטריפאלי ז"ל דף י"ג דבר נכון ומהאריכות לא העתקתי:

פסוק כז

וישק עי' רוח דודאים בפתיחה אות ב' ובמד"ר פ"ה ג' נשיקות הן של גדולה של פרישות ושל פרקים, ופי' ביד"מ כשיבא באיזו פרק אדם לחבירו בלי מתכוון מנשק לו וכו', ובאוה"ח ויחי (נ' א') על וישק כ' שאין נכון לנשק המת, וכ"כ בס' חסידים רל"ו ובצוואת סי' ד', ובמעבר יבק בשפ"א פי"א כ' דאב לבנו אסור אבל בן לאביו מותר והביא מד"ר פ"ע ובמד"ר כאן, ובירו' פ"ב ה"ז משבת והג' מגפפו ומנשקו, ובפ"ת יו"ד שצ"ד סקי"א הביא דרק לבנו ובתו אסור, ובזהר האזינו רצ"ו: קם ר"א ברי' ונטל ידוי ונשיק לי', וע' בס' דברי תורה אות נ"ד:

פסוק ל

האותות ובפ' בא (י"א י') כ' המופתים וע' מד' תלפיות משיח דמ"ה הרבה חילוקים בין אות למופת, ועמ"ש בוארא (ז' ט'), ובספורנו שם (ט' י"ח), וברית דודאים דכ"ז כ' דאות הוא דבר נפלא שאינו נוגע לעצם הדבר לברר מה שהנביא אומר כמו האות שנעשה ליחזקי' (מ"ב כ' י"א) שעלה השמש ול"ה שייכות לחיות חזקי', רק ראי' לאמונת הנביא ומופת ראי' השייך לנבואה ולכן לפרעה שכפר באלקות, עשו לפניו מופת שבלע מטה אהרן מטותם חוץ לטבע והוברר שהעולם מחודש, ולישראל דהאמינו באלקות רק שהי' ספק להם אם משה נשלח מה' הי' די אותות, וז"ש ובמופתים זה הדם להראות שאין כישוף דבסנהד' ס"ז: כישוף אינו שולט במים, ועשה המופת ביאור, משא"כ באות שעשה למשה כ' (ד' ט') והי' לדם ביבשת כשיגיע המים ליבשה שם יהי' לדם:

ויאמן ע' וארא (ו' ט') ולעיל (ג' ט"ז) ובעוטה אור על שה"ש די"ז, ובמדר' פ"ה בן יב"ש נתלש מ"ר מבית אבי', ובמת"כ דנלמד ממי שמך לאיש ועדיין קטן אתה, ובפ"א את שבן כ' הי' משה וא"ל עדיין אין אתה ראוי להיות שר ושופט שבן מ' לבינה, ובתנחומא סי'

ו' כ' ג"כ כן, ובהדוה"ע הק' מתוס' סנהד' ס"ט: ד"ה בידוע שבדורות ראשונים זמן גדלות מקודם הרבה, ועפנ"י בפתיחה לכתובות, ופרד"י תולדות דקע"ז.

פרק ה

פסוק א

ויחגו. ע' חגיגה ד"י: ובס' גשמי ברכה קהלת (ג' ד):

פסוק ב

מי ע' חולין פ"ט. ובל"ע דרוש ל"א, וריח דודאים ד"ל דברים נכונים:

פסוק ד

תפריעו עי' ע"נ דרוש לפסח תקנ"ג אריכות, ורש"י כ' מל' תפריעו והביא הפ' משלי (א כ"ה) ותפרעו כל עצותי ובשה"ג אזולאי מע"ג י' אות י"ד הביא דבר צחות דכ' ג"כ שס (ה' ל"ג) שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו, דכשאדם קונה חפץ רשאי לזלזל בו ולהשליכו, אך אם אדם חשוב נותן לו דבר במתנה אין מהנכון לזלזל בו ומשום כבוד הנותן צריך שיהי' חשוב אצלו החפץ, וז"פ אנכי רואה שאתם מבזים תוכחתי כי אתם משלמים שכר עבור הדרשות ונראה בעיניכם כאלו קניתם חפץ, וז"ש ותפרעו כל עצותי היינו ששלמתם מל' פרעון לכן ותוכחתי לא אביתם, לכך אני אומר לא תתנו מאומה ורק במתנה, וצריכים אתם לקבל בספ"י, וז"ש שמעו מוסר וחכמו לקיימם ואל תפרעו ולא תשלמו, וע"ס שינות הבית דק"כ דפי' בזה בשבת י': מתנה טובה בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל ואוי להזורק ומבזה המתנה, וביה"ר לשבת מברכין אומרים וחתן לנו כו' ומבקשים רק מתנות, ומי שמאבד המתנה שנתתי לו הוא השבת, איך יעיז פניו לבקש מתנות ע"ש, וזה י"ל בבשלח (ט"ז כ"ט) ראו כי ה' נתן לכם את השבת, וע"ס פתחי שערים בקונ' ברכת אפרים אות מ"ג, ובזכרון טוב דכ"ד, וישועות יעקב או"ח רמ"ב דבר נכון:

פסוק ז

לא תאסיפון, והקו' מוטב הי' ליתן להם תבן רק שיעשו לבנים בכפל כפליס, ואמר הרר"י מווארקי ז"ל שמזה נלמד שדאגה בלב איש ומוח קשה יותר לגוף ממלאכה מרובה, וברמ"צ ח"ב אות קכ"א כ' בשם הה"ק ר"ד מלעלוב ז"ל, דהו"ל לא תוסיפון כו', ורק שפרעה הניח להם יום לשבות, ומשה בחר בשבת, עשמו"ר ובעה"ת פסוק ד', והי' דרכם בשבת להתאסף ולשמוע תוכחה, ופרעה ברשעתו חפץ להסירם מה' ובראותו כי לא עלתה בידו הבין מחמת שנאספים יחד ודבקו בה' אמר שלא יאסיפו עוד לתת תבן דעת ותבונה להם:

הם ילכו. ע"ס פשיטי דספרא אסתר (ד' ט"ז) לך כנוס דמצינו הליכה כינוי למיתה, ובתי"ט אבות פ"ג מ"א ולאן אתה הולך, וברש"י מיכה (ד' ה') וז"פ ולכו וקוששו להם תבן אפי' אם ילכו וימיתו עלי' לא איכפת לי ורק יביאו קש ותבן, וע"ל (ה' ה') ונערות הולכות ברש"י:

מתכנת. רש"י נתכנו (בש"א ב' ג'), המתוכן (דברים כ"ח ל"ז), ועי' שם אפרים:

פסוק ט

ישעו רש"י ואשעה (תהל' קי"ט קי"ז), ולשנינה (דברים כ"ח ל"ז), ויספר (ברא' כ"ד ס"ו):

פסוק יב

לקשש קש לתבן. ערש"י לאסוף אסיפה, וקש ל' לקוט דאא"ל קש תבן דהוי נפל הלשון דקש ותבן אחת הוא, ובתוס' ב"מ ק"ג. ד"ה המקבל כ' דמה שנקצץ עם השבולת קרוי תבן והנשאר קרוי קש, ופי' לקשש קש לתבן שהיו מלקטים הקש הנשאר תחת התבן כי התבן כבר הוליכוהו הבעלים לביתם, ולפ"ז לתבן הפי' להיות להם תבן שקששו קש שיהי' להם קש לתבן, וכ"כ ויבן את הצלע לאשה (ברא' ב' כ"ב) להיות אשה, ועי' תוס' שבת ל"ו: ד"ה כירה, ובס' הדרש והעיון הק' מכלים פי"ז מי"ז ושבת ס"ו. מחצלת הקש ושפופרת הקש, וע"כ קש הנקצץ עם השבלת ולא הנשאר בארץ דמזה אין עושין כלים ע"ש, ולק"ע דע' בתפא"י שפי' ג"ב קש הנשאר בארץ וממנו עושין מחצלאות אבל חלק העליון שנקצר עם שבלת נותנים לבהמות כמ"ש השעורים ותבן לסוסים, וע"ע בתוס' שבת ד"ה כוורת שהק' איך כלי של קש מטמא והא בטומאת מת כ' כלי עץ ועור ובגד ושק, ותי' דקש נמי חשוב עץ כברכות מ'. פרי שאכל אדה"ר חטה הי', ובב"ר פט"ו אי' ג"כ כן ומקשה והא עץ כ' ומשני מתמרות הי' כארזי לבנון ע"ש, וא"כ אין ראי' דקש הוי עץ דשא"ה שהי' מתמרות כארז אבל חטה ל"ה עץ:

פסוק יד

כתמול שלשום, משמע דבתמול מלאו הסכום, ותיכף אומר גם תמול לא עשו תוכן הלבנים ורש"י תי' זאת דשלשום תואר למלת כתמול, כתמול השלישי, גם תמול פי' אתמול וא"כ הול"ל ללבון כשלשום ולמ"ל כתמול, ובת"א הוסיף ו' ומקדמוהי, וע"ס נתינה לגר ואהבת יהונתן, והר"ר ישעי' ביעזונסקי מראדום כתב לי די"ל דאם למשל קצב הלבנים הי' ק' ליום, וביום א' בעוד הי' שכיח תבן דהפקר עשו למשל פ' לבנים, אך למחרת שכבר לקטו כל התבן שבסביבותם והוכרחו להתרחק בחיפוש תבן עשו רק ס' והמצרים הקשו להם ב' קושיות, שלשום הוא יום לפני הגזירה שעשו ק' הוא משל על תמול למה לא נדמה תמול לשלשום ועשו בתמול פתות כ', ותמול משל על היום למה עשיתם רק ס' ולא עכ"פ פ', והלא גם תמול הי' הגזירה ואם יש התנצלות יום א'

של הגזירה ליום שלפניו אבל מה בין יום א' ליום ב', ועם שהטעם מבואר כנ"ל אבל הרשעים ל"ה חפצים בהתנצלות, ונשלם להם מדה כנגד מדה, דהכה אותם על שלא רצו לשלחם, והכביד לבם שלא לשלוח, וע' בזה בס' מצח אהרן ח"א דרש א' דבר נכון:

פסוק טז

תבן אין ניתן וחטאת עמך. ערש"י, ובשם החמד"ש אי' אם יוקחו הפרנסות מבנ"י ואין יכולים לחוות באופן הכשר ע"כ, מוכרחים לעסוק במסחר בדברים שאינם כשרים כל כך, דמה לעשות הילדים שואגים לחם, וז"פ וחטאת עמך ע"כ יהי' מוכרחים לחטא, ועמ"ש בפ' ויצא (ל' ל"ב), ובתולדות (כ"ז ט') הבאתי שע"ת או"ת תפ"ב, דיכול לגזול מחבירו דבר מצוה כל זמן שלא זכה בו חבירו, וכעת ראיתי ג"כ בבעה"ת תולדות (כ"ה ל"ד) דאם יש ביד רשע מצוה מותר לצדיק לרעותו וליטול ממנו וע"ע בשע"ת תרנ"ח סק"ב ובס"ח קנ"ה בזה, ובחגיגה י"ג. ליגמרן מר מעשה מרכבה כו' והערימו למען ללמוד מעשה בראשית וע"ש במקו"ח, ובנפ"ח או"ח ר"א:

פסוק יט

לא תגרעו מלבניכם, בנת"ק כ' להמד' דנתנו בניהם בבנין, וזה רמז לא תגרעו מלבניכם שאם יחסרו לבנים יומתו הבנים בבנין ולא תגרעו מלבניכם, ובס' דגל מחנה יהודה דל"א פי' בזה בפ' בא (י"ג י"ד) הוציאנו "מבית" עבדים ר"ל דהוציאם "מבית" עבדים שלא ישתקעו בבניני הבית:

פסוק כב

למה ערש"י וק' למה לא שאל ב' שאלות ביחד, ורק אם יתרץ א' אז ישאל הב', וגם היתכן מה איכפת לך בצערן של ישראל, ובפתיחה לס' תפארת מנחם כתובות כ' דבמד' ראה ראיתי א"ל ה' למשה אתה רואה א' מקבלים תורתי ואני רואה ב' שיעשו גם העגל, ותמוה דמשום התורה לא רצה לילך לגאלם, ובשביל חטא העגל ראוים ליגאל, וי"ל דהמפו' כ' הא דלא השלימו ת' דגליות אחרונות משלימין ובמד' תשא חרות על הלוחות (ל"ב ט"ז) א"ת חרות אלא חירות משיעבוד מלכות ומה"מ, ובעגל חזר הכל, ומשו"ה לא רצה לילך שלא שלמו ת' וידע דיקבלו תורה ויהי' חירות משיעבוד מלכות ולא יהי' עוד בגלות, וא"ל ה' אני רואה עוד עגל ויהי' עוד גלות וישלימו השיעבוד, ואי' במד' דמ"ר אמר אתה אמרת אנכי אעלך ורצה שיהי' הגאולה ע"י ה' בעצמו שהוא נצחי ותהי' הגאולה נצחית, וכמ"ש (ישעי' מ"ה י"ז) ישראל נושע בה' תשועת עולמים, אכן הגאולה הי' קודם זמנו לכן הי' ע"י משה, עוד אי' דקושי השיעבוד השלים, והי' יוכל להיות ע"י ה' בעצמו כיון שא"צ עוד לגלות, וא"ש מ"ר שאל למה הרעות קושי השיעבוד, וא"ת מה איכפת לך דהיינו דזה לטובת ישראל שישלים ת', וא"כ למה שלחתני דייקא דיותר הי' טוב הגאולה ע"י ה',

ואי נימא כדי שיהי' עוד גליות דישלימו ת' א"כ יוקשה למה הרעות קושי שיעבוד וממ"נ קשה, וע"ע בהקדמה לשו"ת מחזה אברהם או"ח:

ובצל"ח פסחים נ'. בהא דאי' שם בעוה"ז על בשורות טובות הטוב ומטיב, על בשו"ר דיין האמת לעוה"ב כולו הטו"מ, ופי' עפמ"ש בישעי' (י"ב א') אודך ה' כי אנפת בי שאפי' הפרעניות אינם רע רק טובה להכניע יצרו הרע אלא שאדם אינו מבין כמו חולה שנותנים לו תרופה מרה ולכן בעוה"ז על הרעה אומר דה"א שלדעתו הוא ממה"ד, ולעוה"ב כולו טוב ומטיב שיראה למפרע שהכל הי' לטובתו, וכ"כ בעוללות אפרים מאמר כ"א, וזה י"ל בפ' תשא (ל"ג כ"ג) וראית את אחורי וגו' לפעמים רואים סיבות שונות באין מבין על מה עשה ה' ככה, אבל בעבור ימים רבים מבינים למפרע שלא לחנם עשה ה' ככה, וז"פ וראית את אחורי לאחר שנעשה התכלית אז תבין למפרע הטובה שהי' מתחלה, אבל פני מה שלפני לא יראה מה שלעתיד, ועמ"ש שם:

ובשו"ת בית אפרים בהקדמה לחו"מ תי' בזה רש"י דמשום זה כל העונש בהשגחה במדה נגד מדה כדי שע"י עונש ירגיש אשר חטא, ועונש תקנתו וטובתו, ולכן בא לפעמים נבואת נביא על העונש בדרך שליחות, אף שנבואה ע"י שליחות אינו רק בנבואה לטובה, כמ"ש בישעי' (ו' ח') את מי אשלח כו', וז"ש רש"י שלטענת מה איכפת לך שמסתמא ראוים לעונש, עז"א קיבל אני ע"מ ששלחתני של"ה לנבואה זו לבוא בדרך שליחות, והשיב עתה תראה וגו' וכן כל נבואה לרעה אם היא לתכלית טוב שירגיש ויעשה תשובה ויקבל עונשו בעוה"ז יכולה להיות בדרך שליחות, משא"כ עונש הסתרת פנים רעה בתכלית, ועד"ז פי' ביע"ד בברכות ד"י מזמור לדוד בברחו כו' סתם ברא חייס על אב ושזה לא חס ע"כ שהוא עונש בהשגחה והוא טובה לו לטהרו מחטאי' והן צדיק בארץ ישולם, וע' שם אפרים. ועד"ז הפי' בקרח (ט"ז כ"ח) בזאת תדעון אם בריאה וגו' כשהוא שלא בטבע אז הוא בהשגחה ובא לטובה ויש בו נבואה ע"י שליחות, משא"כ בטבע שהוא ע"י הסתרת פנים שרע בתכלית לא ה' שלחני ואינה רק בדרך הליכה, וכמ"ש ישעי' שם הנני שלחני והיינו רק לטובה והשיב ה' לך ואמרת וגו' כי כשחוטא אינו שב מרעתו ע"י העונש הוא רע בתכלית, וע' וארא (ו' ב') וישי"ע ר"פ בא, וגם פי' בזה בחקת (כ' ג') ולו גוענו בגוע אחינו שנעשה חוץ לטבע ולא נדחו ממחיצתם מאחר שקיבלו עונשם ולמה העלתנו אל המדבר הרע כו' שהיא ציה בלי מים מצד הטבע ואינם מקבלים עונש כזה שעון עצמו אינו נמחק, למות שם, ר"ל לעוה"ב, אנחנו ובעירנו, כבהמות נדמו היורדות למטה לארץ, וע' ריח דודאים דכ"א דבר נכון, וע"ע מ"ש בפ' ויחי (נ' י"ט), ותשא (ל"א ט"ז), ובס' דברי תורה להגה"צ ממונקאטש שליט"א אות קי"ח. וע' ס' יריעות שלמה

מהג' מהרש"ק ז"ל תהלים לד. דמ"ז: מה שנוגע לעצמו יאמר על הכל טוב אבל בצרות אחרים יצטער דאל"ב לא יתפלל עליהם וז"פ בסוף אסתר דורש טוב לעמו ולא יאמר על הכל שהוא טוב, אבל לזרעו הי' אומר על הכל שלום עש"ה:

וגם י"ל על הקו' הנ"ל דרועה נאמן יתחרט כי נעשה שליחו של מקום, גם מלת "זה" למותר, גם בפעם ב' (בפכ"ג) הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך, מדוע בראשונה כ' לעם הזה ואח"כ עמך, וי"ל דמ"ר הבין דפרעה יענש ע"כ אמר (ד' י"ג) שלח נא ביד תשלח דמה לי ולצרה הזאת, אנכי אהי' מקל חובלים, הלא מגלגלין חוב ע"י חייב (שבת לב.) אכן כשאמר לו ה' דעי"ז רוח והצלה יעמוד ליהודים גמר בלבו ללכת, ומן הנמנע שיהי' הכל טוב, וכל שמחה מהול בתוגה כיבמות מ"ז. ישראל אינם יכולים לקבל רוב טובה, ובתענית כ"ב: אין מתפללים על רוב טובה, ובזה י"ל ביומא כ"ב. מפ"מ לא נמשכה מלכות שאול, מפני של"ה בו שום דופי ומשה ראה שמצב מצרים רע יהי', ואמר הנני רואה כי הרעות לעם הזה (המצרים) ומה זה (כמו לזה) שלחתני, ולמה בחרת בי לשלחני רק להרעות למצרים, ומאז כו' הרע לעם הזה (המצרים) והצל לא הצלת את עמך (היהודים), ויאמר ה' עתה תראה אשר אעשה לפרעה רק למען יגרשם, כי הגאולה יכול לבוא רק באופן זה, וז"ש מה איכפת לך כו' דעל הרעה אשר למצרים אמר משה קובל אני אשר אנכי השליח בדבר מצוה:

פרק ו

פסוק א

עתה ערש"י ומהרש"א סנהד' קי"א. בזה וראיתי עפמ"ש בסנהד' צ"ז. משיח יבא רק בהיסח הדעת וישראל נתייאשו מגאולה, אך משה שקול נגד כולם, והוא ל"ה מייאש, אך עתה שגם משה החל להתייאש ואמר והצל לא הצלת, ובשמו"ר פ"ה רי"א והצל לא הצלת ודאי, וביפ"ת פי' כיון שלא הצלת עד עתה בודאי לא תצילם עוד, וה' בשמעו כי גם מ"ר נתייאש אמר "עתה תראה" כי עתה הגיע עת לחננה כי היאוש בכולם והדין שיגאלו, ועמ"ש בוארא (ו' ב') ובעוה"ר נתגבר היאוש יותר מכל הדורות שלפנינו, לכן בטח ישלח ה' לנו גואל הצדק בב"א:

פסוק ב

וידבר אלקים, רש"י דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר ע' ירו' מכות פ"ב ה"ו, ועי' מ"ב (כ"ה ו') וידברו אתו משפט. וצ"ב הכפל לדבר ולומר, וראיתי לפמ"ש בסנהד' צ"ח. אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או חייב, ואז ל"ה כולו חייב דמשה הי' עמהם לכן טען קשה, הנראה לכאורה שגם הוא כמותם והוי כולו חייב ובדין שיגאלו,

וגם אמירה רכה המלצה על ישראל, וכ"כ המפ' הטעם ששבר הלוחות שיכלל גם עצמו עמהם, דהשובר כלי בחמתו כעובד ע"ז, ושבר הלוחות שהוא ענף ע"ז והוא כמותם והוי כולו חייב, ומשו"ה נתן לו יישר כח מה ששבר, ועמ"ש בשמות (ו' א'), ואם הצדיק רוצה להעלות נשמה צריך לירד ולהשפיל עצמו למדרגה נמוכה שירד אל החוטא, כדי להעלות הנ"ק שנפלו בעומק, בסוד כי שבע יפול הצדיק וקם (משלי כ"ד ט"ז), ובענל שירדו ומשה רצה להעלותם ל"ה יכול רק באופן שירד גם הוא לעומק ירידה צורך עליה בשבירת לוחות בבחי' ע"ז:

ובר"מ פ"ב ה"ג מדיעות כ' אמרו חכמים ראשונים כל הכועס כאלו עע"ז, וכ"כ בפה"מ פ"ב ה"י מאבות, ובהגהות מהרצ"ח שבת ק"ה: הק' דבגמ' רק אי' שובר כלים בחמתו ולא סתם הכועס ע"ש, ועשו"ת יד אלעזר ל"ב, ובס' היובל להג' מלובלין ז"ל דנ"ט. אבל באמת מפורש בזה"ק תצוה קפ"ב. ועביד נפשי' בגין רוגזי' ואשרי בגווי' אל זר, וע"ע בבראשית כ"ז: ופנחס רל"ד: וע"ע ירושלמי פ"ב ה"ה משקלים, ותקלין חדתין שם, שו"ת רשב"ש ש"ע. מהרש"א בח"א שבת ל':, ובהגהות על ס' המצות מ"ע קכ"ה מהגר"ח העללער שליט"א.

ובשבת ק"ה: אי' דאי עביד למירמא אימתא אאינשי ביתי' שרי, והעתיקו רי"ף ורא"ש סמ"ג. והרמב"ם לא הביא וצ"ע. ועי' במ"מ פ"ח ה"ז משבת, ובש"ע הרב כ' דאסור, ועי' בלחם הפנים על קצור ש"ע סי' ק"צ, ובסמ"ק קע"ה כ' דגמ' דשבת מיירי במאני תבירי וא"ש, וכ"כ בת"א מהרש"א וחינוך מ' תקכ"ט, ועי' הג' מיימוני פ"ו ממלכים.

אני ה' ערש"י ובבל"ע דרוש ס"ב מ"ש בישעי' (ו' ח') ששמע שה' שאל את מי אשלח ומי ילך לנו, והשיב הנני שלחני, וק' דהשיב רק שאלה א', וי"ל דה' ישים בפי נביא, או לבשר טובות או בתוכחות ולהודיע כי רע יבא, וסוג א' תקרא שליחות ששם דברו בפיו ולהב' תקרא הליכה שאין ה' מייחד שמו על הרעה. כאלו הולך מעצמו, ושם בישעי' הי' ב' סוגים, וישעי' רצה להיות רק מסוג א' לבשר טוב, וא' "הנני שלחני" אבל מהליכה לא רצה, ובהדוה"ע הביא זה מהאר"י ז"ל, וכן במשה הי' ב' סוגים להיטב לישראל ולהרע למצרים, וא' ה' "לכה ואשלחך" וכשראה משה שלא הטיב לישראל ול"ה רק הליכה אמר "שלחתני" דלמה קראת בשם שליחות, וז"פ קובל אני על ששלחתני, וע"ע בשם אפרים, לוי"ח, פר"ד דרוש י"ג, נפלאות מתהשי"ת פכ"ב, ומ"ש בשמות (ה' כ"ג).)

אל אברהם, רש"י אל האבות, עשפ"ת ומירא דכיא ומשכיל לדוד, ובס' אילנא דחיי כ' בשם הח"ס אבה ל' רצון כמו לא אבה יבמי, וז"פ וארא אל האבות, היינו מי שרוצה שאראה אליו, ומזכך ומטהר עצמו, לזה אראה, וערמב"ן שמות (ג' י"ד) אהי' אשר אהי'

ר"ל אהי' אצל מי שרוצה שאהי' אצלו. והה"ק ר"מ מפרעמישלאן ז"ל אמר דמי שיש לו אב צדיק אינו משתדל בעצמו כ"כ להשיג שלימות רק סומך על זכות אבות, וכ"ש אם גם זקנו הי' צדיק, אך האבות לא סמכו על זה, ורצו שיהי' "אבות" ולא נכדים ונינים, וכמ"ש אלקי אברהם אלק"י ואלק"י, וזה שהיה קשה לרש"י למה כ' אל אברהם אל יצחק כו' ולמה לא כ' אל אברהם יצחק ויעקב, ומתרץ שכל א' השיג אלוה והי' אבות, וע"ס עשר עטרות דכ"ז: ובשו"ת פמ"א ח"א ל"ט והבאתי בפ' לך דע"ד:

ועד"ז ביאר הגר"מ חפץ ז"ל מ"ש (במדבר א' ב') ואתכם יהיו איש איש למטה, איש ראש לבית אבותם, ע"פ מעשה שמיוחס א' היה לו ריב עם ת"ח בלתי מיוחס, והשיב לו, אתה סוף היחוס, ואני ראש יחוס משפחתנו, וז"ש איש איש למטה, ולא תבחרו אנשים שהם סוף יחוס, רק איש אשר ראש לבית אבותם שממנו יתחיל היחוס, וז"ש בר"ה על ראש כבש, נהיה לראש ולא לזנב, באו"ת תקפ"ג ס"ב כבש זכר לאילו של יצחק, כמו יצחק שלא סמך על יחוס אבא וזכה שזכרונו שמור לדורות, וכן אמר הר"מ מפרעמישלאן ז"ל (בנשא ד', כ"ד) "נשא את ראש" אם אתה רוצה לקבל עליך נשא וראש אז "בני גרשון" אם הוא רק בן, בר אבהן ולא בר אוריין, גרש אותו כמ"ש במנחות נ"ג. בר אבהן ולא בר אוריין אשא תכלא, אבל "גם הם" אם גם הם עצמם צדיקים ובני אוריין אז "לבית אבותם למשפחותם", וזכות אבותם מסייעתם (אבות פ"ב מ"ב), וע"ל בשלח (ט"ו ב'), וזה י"ל בתהלים קכ"ו "הלך ילך ובכה" אימתי "נשא משך הזרע" אם רק מיוחס והוא עצמו אינו כלום, אבל "בא יבא ברנה" אם גם בעצמו יבא ברנה אז "נושא אלומותיו" של אבותיו ג"כ, והפשט אשא תכלא כיון שאין לו מעלת עצמו הוא כלה כאש ואין זכר לו, אבל מי שהוא חכם לעצמו נשאר לזכר עולם, ועי' סנהדרין פ"א. וברכות י': ובשפ"א תהלים קי"ח והבאתיו בפ' בראשית ל"ז, וע' ס' סדורו של שבת ח"ב דרוש ב' פ"א, אור החיים יעב"ץ פ"ג, אהבת ציון דרוש ד', תפארת ישראל ברכות פ"ז מ"ג, ס' נטריקן מהפמ"ג קו י"ד, שו"ת בית שמואל אחרון בסופו, תולדות נח די"ג. ומקו"ב במבוא פ"א ומהאריכות לא העתקתי:

רמב"ן לא תבא לאדם טובה בשכר המצוה כו', וע"ע רמב"ן אחרי (י"ח כ"ט) בענין כריתות והובא ג"כ בהג' מיימוני פ"ח מתשובה, בשל"ה ח"א בית חורין, ושיורי המדות על ס' המדות שער הבטחון פ"י, ובפ' לך דפ"ג. הארכתי בענין שכר מצוה בה"ע ליכא והבאתי ריטב"א דעל דקדוקי סופרים והידור מצוה יש שכר בה"ע, ומצאתי ג"כ בס' חסידים ר"י, וז"פ עשר בשביל שתתעשר (שבת קי"ט.) דהי' יכול לפטור עצמו בהכניסו דרך גגין כפסחים ט'., וע"ס מקו"ח דעפ"ז א"ש בברכות כ"ח. איקדם ואקבל אגרא דהוי עמלק"פ,

ורק י"ל דמן הדין אינו מחויב לחייב א"ע בקימה ע"ש, וע' ויק"ר פ"ט, ובע"ז ט': ניזול אפתחא דבי זונות ונקבל אגרא, וי"ל בזה המד"ר רות (ב' י"ב) ע"פ ישלם ה' פעלך א"ר חסא אשר באתי לחסות, שתמוה מה הוסיף ר"ח על הפסוק, אך במכות ח'. ואשר יבא את אשת רעהו ביער דאי בעי כו', משמע שתיבת "אשר" רומז על דבר שאינו חובה על האדם, והי' קשה לר"ח על כפל הלשון ישלם ה' פעלך ותהי' משכורתך שלמה וע"כ שרומז גם עוה"ז, אך הלא ש"מ בה"ע ליכא, עז"א אשר באת, שהגירות הוא דבר שלא נצטוית עלי' ולכן מגיע שכר בה"ע, וא"ש בפ' ראה (י"א כ"ז) את הברכה אשר תשמעו, כי שם נאמר "היום" בהאי עלמא, ואינו משיג רק על מצוה שהיא בבחי' אשר:

וגם הבאתי שם דבמזכה רבים יש שכר בה"ע, וכ"כ בבכור שור, ופמ"ג בפתיחה כוללת ח"ד אות ח', וע"ס מי באר על פמ"ג, ובפרד"י ח"א דף צ' צ"א צ"ט ור' הארכתי מאד, ובלקוטי אורות על תהלים מ"א בשם הגר"מ בנעט ז"ל הא דנותן סלע לצדקה ע"מ שיחי' בני ה"ז צ"ג (ר"ה ד':) ולא הוי עמלק"פ ורק הפשט דהוא באמת א"צ לזה, ואין לו חולה רק שלא לבייש העני אומר לו שיעשה עמו חסד לקבל ממנו הצדקה, שעי"ז יהי' רפואה לבנו, וז"פ "אשרי משכיל אל דל" במה שאומר לו "ביום רעה ימלטהו ה'" דנותן לו שימלטהו ה' מרעה:

ואי' בשם ר"ר העשיל ז"ל שק' אמאי ש"מ בה"ע ליכא, הא ה' עובר בבל תלין פעולת שכיר, ותי' דפסקינן בחו"מ של"ט ס"ז אם שכר פועל ע"י שליח א"ע בב"ת, ותורה ניתנה ע"י משה. ובמכות כ"ד: אנכי ול"י לך מפי הגבורה נאמרה, וא"ש הא דאי' במד' דכל מה שישראל נהנים בעוה"ז רק בשביל אמונה, דהי, ע"י ה' בעצמו ולא יעבור על ב"ת, ויש שכר בה"ע, וז"ש כל ישראל יש להם שכר לעוה"ב, אבל בעה"ז ליכא שכר, וק' הא עובר בב"ת, לז"א משה קיבל תורה מסיני כו' ובשליח ל"ש ב"ת, וז"פ בעה"ט ראה (י"א כ"ו) ראה אנכי עשרת הדברות שפתח באנכי ותמוה, ולהנ"ל הפי' בשביל מצוה זו שפותח באנכי יש שכר בה"ע. וז"פ בקהלת (ד' ט') טובים השנים מן האחד שיש שכר טוב בעמלם "השנים" שני דברות ראשונות שהם מן "האחד" השי"ת, ע"ז יש שכר בה"ע כדי שלא יעבור בב"ת. ובזה י"ל בבחקתי (כ"ו י') "ואכלתם" בעוה"ז שכר "ישן נושן" מב' מצות ראשונות שבעשרת הדברות, שגם קודם מ"ת היו בנ"י מצווים, ואף שאז עדיין לא שמענו מפי ה' ב' מצות אנכי ול"י לך וגו', מ"מ "וישן מפני תדש תוציאו" דנתחדשו וחזרו ונשנו בה"ס. ושמענו מה' בעצמו ולא ע"י שליח לכן שכרם בעה"ז:

ובס' כתונת פסים בדרשה לסוכות כ' הא דאין ה' עובר בב"ת דקיי"ל בחו"מ של"ט ס"ו דבנותן לאומן לתקן כלי וגמרה, כ"ז שלא הגיע לידי בעה"ב א"ע בב"ת, אפי' הודיעו

שגמרו, אבל בהגיע לבעה"ב עובר, א"כ כ"ז שאדם חי עדיין לא החזיר הכלי שהיא הנשמה לבעלי' א"ע בב"ת, אבל במת הגיע לידו של ה' ועובר על ב"ת לכך משלם תיכף אחר המיתה, וא"ש בפנחס בדין שיטול שכרו, דאי' במד' דפרחה נשמתו בשעת הריגתו לזמרי ונותן לו נשמת נדב ואביהוא, לפיכך בדין שיטול שכרו דהוי כמת, ומצאתי דבר חדש באוה"ח ואתחנן (ה' ל') דבצדיק גמור יש שכר בה"ע עש"ה:

ואגב אעלה מ"ש במד"ר כאן פ"ו המתעסק בצרכי צבור משכח תלמודו כו', ובפ' תולדות קע"ה: הארכתי מאד בענין כיבוד ת"ח, ובפ' שמח זבולן וגו', דחיבת זבולן לעסוק בפרקמטי', וישששכר להיות הבונה בכל עניני תורה ומוסדות החינוך. ובעוה"ר העוסקים במסחר לקחו מקומם של ישששכר, וז"פ בחגיגה ה': שחשבו בין אותם שה' בוכה עליהם שאינו יכול לעסוק בתורה ועוסק, ולכאו"ק אדרבה הי"ל לשמוח (וע' ס"ח רפ"ח ומקו"ח שם, והכוונה י"ל עפ"ד ט"ז או"ח מ"ז סק"א לעסוק ר"ל בפלפול, ולכן מי שאין ביכולתו רק להבין הפשט ועוסק בפלפול על דא קא בכי שלימוד זה מבלבל אותו, ורק צריך ללמוד המתאים לכשרונותיו), אבל הפי' שאינו יכול לעסוק בד"ת ועוסק בהנהלת המוסדות, והוא ראש הקרואים, וכן ה' בוכה על מי שבידו לעסוק בתורה ואיני עוסק, ר"ל אינו עוסק במוסדות הצבוריים ואין נותנים לת"ח לעמוד בראש, ולכאו' סתירה מהמד' דת"ח א"צ לעסוק בצרכי צבור שלא ישכח תלמודו, אך ע' ביפ"ת שכ' לא יעסוק בקבע אבל בארעי מותר, ועס"ח תתר"ה, רי"א העוסק בצרכי צבור כאלו עוסק בתורה, וזה רק כשאין אחר, אבל כשיש עוסקים נאמנים אחרים אין לו לבטל מתורה, ועי' ירו' פסחים פ"ג ה"ט ר"א שלח לר"ח ברי' שילמוד תורה בטבריה, א"ל שהוא שם גומל חסד, ואמר המבלי אין קברין בקסרין שלחתיך לטברי', ע"ש דבאין מי שיעשה המעשה צריך לעשות, ועי' פסחים קי"ב. אל תדור בעיר שראשיה ת"ח, ופרש"י דטרוד בגרסי' ולא טרוד במילי דציבורא, וע"ש בדקי"ג אל תדור בעיר דריש מתיא אסי, ובשבת י"א. תחת חבר ולא תחת ת"ח, ובערוך ערך אסי גרס אל תדור בעיר שראשי' ת"ח כמוך למה שת"ח אין להם אימת ממשלה ומקום שהוא מנהיגו אפילו שועלים פורצים בו, וע"ש בהפלאה שבערכין, וע"ע בכתו' ק"ג: בצואת רבי אע"פ ששמעון בני חכם כו' הואיל שעוסק בצרכי צבור ע"ש ולעיל (א' ו'), ובס' דרך המלך על רמב"ם פ"ח ה"ג מיסוה"ת:

פסוק ד

גרו, עי' אריכות בס' נפלאות מתורת השי"ת פכ"ב:

פסוק ה

צעקת. והר"ש מאסטראפאלי ז"ל אמר דבחגיגה ה'. ר"י כי מטי לקרא בכי והי' כי תמצאנה אותו רעות רבות וצרות, עבד שממציא לו רבו כלום תקנה יש לו, וק' למה דוקא

ר"י בכי, וגם הלשון ממציא לו, ותי' דבברכות ה'. יסורין ממרקין עוונותי', רי"א ק"ו משן ועין, ור"ל נאמר ברית במלח וברית ביסורין, כמו מלח ממתקת בשר כן יסורין, וא"ב לר"י דוקא כשרבו בעצמו הפיל שו"ע, אבל ע"י גרמא אינו יוצא לחירות, כן אם ה' מייסרו ממרקין, אבל אם ע"י הסתרת פניו לוקה ביסורין אינם ממרקין, ולר"ל הוי כמו מלח דממתק בשר אפילו אם נפל מעצמו לבשר, ור"י לשיטתי' שפיר בכי בעבד "שממציא" לו רבו יסורין ע"י אחרים אין ממרקין, וז"פ את נאקת בנ"י אשר מצרים מעבידים דייקא לא ע"י ה', וסברי כר"י לכך אמר ה' ואזכור את "בריתי" כדברי ר"ל דנ' ברית במלת ויסורין ממרקין לעולם:

פסוק ו

והוצאתי. ברשב"ם פסחים צ"ט: כ' ד' לשונות של גאולה והוצאתי וגאלתי ולקחתי והצלתי, ובאמת כ' במד' הנוסח והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי כמ"ש בתורה, וברש"י שם בפסחים, וצ"ע שהרשב"ם מהפך הנוסח, ועבל"ע דרוש כ"ו, ובית יצחק דל"ו, ובקובץ המגיד מרומעניא שנה ח' דכ"א: בענין ד' כוסות, וברש"י פסחים צ"ט: כ' הטעם נגד ד' גאולות, ובדק"ח: כ' נשים חייבות בד' כוסות שאף הן היו באותו הנס, ג' כוסות נגד ג"פ שכ' וכוסי בידי, וד' בהמ"ז וצ"ע, ועי' בדברי חכמים להשד"ח סי' קט"ז שכ' דנשים לא היו בכלל גזירה אינן בכלל ד' לשונות של גאולה, אך זה תימה דאם כן שבט לוי ג"כ ל"ה בכלל שיעבוד, וע"כ כיון שאחיהם היו בשיעבוד ונגאלו גם הם יש להם לשמוח ומכ"ש נשים שניטלו מהם הבנים והשליכו ליאור ג"כ היו בכלל הגזירה, וע"ע בירו' ר"פ ע"פ, ופ"ג ה"ב משקלים, וב"ר פפ"ח, וכאן:

והמפ' הקשו למה לא תקנו כוס ה' נגד והבאתי אתכם אל הארץ ונתתי אותה לכם מורשה (בפ"ח), ובס' הדוה"ע כ' דכהנים ולוים לא נטלו חלק בארץ (עי' פ"ה מי"ד ממע"ש, ותוס' ברכות כ': ד"ה נשים) ול"ה מקום לתקן כוס עבורם, ומש"ה לא פליג וגם בישראל לא תיקנו [ואי"ל דגם ד' כוסות יופטרו דל"ה בשיעבוד ז"א כמש"ל, וגם אי' בשמו"ר פ"ה דשבט לוי לא נשתעבד רק בפרך, אבל גם הם היו תחת הלחץ של מצרים, וע"ל בשמות (ד' י"ט)], ולפי זה י"ל טעם שנוהגין למזוג כוס ה' ואין שותין ממנו כמ"ש החי' ת"פ סק"ו וקורין אותו כוס של אליהו, דבסמ"ג והובא בפר"ד ד"ו כ' דלעת"ל יהיה לכהנים ולוים חלק בארץ, וכ"כ ברשב"ם ב"ב קכ"ב., ושפיר שייך והבאתי לכל ישראל ויהי' אז שותין ה' כוסות, וזה כוס אליהו שיהי' נוהג בעת שיבא אליהו ועושין היום זכר, ועי' בתו"ת. ובפסחים ק"ט: כוס של ברכה מצטרף לטובה ולא לרעה, ואף דמצינו דמתירין סכנה במקום מצוה, דשומר מצוה לא ידע דבר רע, וביבום ל"ש קטלנית, בחכ"צ א',

ונובי"ק אה"ע י', ואו"ח תנ"ה ס"א דאין לשפוך מים שלנו מפני מת, ואפילו אי' ד' כוסות רק דרבנן כתוס' פסחים ק"ח: ד"ה שאף, אבל גם במצוה דרבנן שליחי מצוה אין ניזוקין כמ"ש הפמ"ג או"ח במ"ז תל"ג סק"ז, אבל י"ל דרק באקראי בזה מצוה מגין אבל לכתחלה יתקנו חכמים מצוה במקום סכנה זאת לא יהיה, וכ"כ תוס' כתו' כ"ח: ד"ה בית, אף דה"ט ברה"ר טהור רק באקראי, אבל היכי שלעולם הוא ספק לא רצו לטהר, וכ"כ בירו' הובא בב"י יו"ד ש"ג דאף דגדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת דוקא אם הדחיה לשעה ולא כשהיא לעולם, וענובי"ק או"ח ל"ה:

ובפסחים ק"ח: א' רב שתאן בבת אחת ל"י ידי ד' כוסות, ופי' ברשב"ם בשם רש"י בב"א שעירב ד' כוסות בתוך כוס א', ודחה שם, רק הפי' בב"א רצופין שלא על הסדר הכ' במשניות, ובס' הדרוש והעיון הביא ראיה מיומא ה': כיצד הלבישן אהרן ובניו בב"א, ומק' מי משכחת לה, ומשני דאקדים, ופרש"י לא בב"א ממש אלא זא"ז ולא הפסיק בגד אחר בינתיים, הרי שעשיה בזא"ז חשובה בב"א (ועשבו"י אה"ע ח"א קכ"ט), וע"ע תוס' כתו' ל': ד"ה ל"צ, אם תחב לו בבית הבליעה ונהנה מיד חשוב באין כא' ע"ש, ומשמע אם בא בזאח"ז בתכיפות בלי הפסק חשוב בב"א, ובמכתבי להמחבר הערות על ספרו כתבתי לו שבס' ציונים לתורה כלל ל"ה נסתפק כל היכי שהוזכר קדימה ואיחור אם נעשו ב' הדברים בב"א אי יצא, ועיין בתמורה ד"י:, כריתות כ'., רמב"ן שבת ק"ד:, ר"ה ל"ד: תד"ה מתשעה, ר"ש פ"ד מ"ב מפרה, יומא נ"ז., מגילה ל'. ורש"י תשא (ל' י"ט) ורחצו אהרן ובניו בב"א, ובתצוה (כ"ט י') וסמך, באוה"ח שכ' ולא אי' ויסמכו, שאהרן יסמוך בפ"ע ואח"כ בניו, ובתוספתא כו' סומך ומסתלק, ובס' תולדות האוה"ח נדפס קונ' ניצוצי אורות מהג' בעל כל"ח ז"ל הביא שנשאל מהגאבד"ק פאביאניץ שליט"א דבתוספתא שם מבואר דאיל המלואים סמכו כולן בב"א, וע"ש בחסדי אבות שגם באיל המלואים סמכו זאח"ז, אך אח"כ סמכו עוד הפעם כולם כאחד מחמת שמחה, והקשה עלי' דא"כ ל"ה סמיכה ראשונה תיכף לשחיטה, וע"ש בבעה"ת ובשו"ת שער אפרים מ"ח, וח"ס או"ח קצ"ד, ומ"ש בפ' תצוה (כ"ח מ"א), וע"ע בשו"ת אבני חפץ צ"ד שהביא תוס' יבמות צ"ח. ד"ה על, נבואה ב' של יונה הי' באותו יום חשוב הכל כנבואה אחת, וע"ע בר"ש טהרות פ"ט מ"ד שכ' שכל אותו היום מיד קרי ליי', וע"ע בגיטין מ'. מי שאמר בשעת מיתתו, וע"כ הכוונה סמוך למיתתו, ועי' מהרי"ט ח"א קכ"ב שדייק מזה דלשון שעת היינו כל עוד שלא נגמר הדבר, וע"ע בר"ן נדרים ס"ז. דלשון בת אחת לאו דוקא ואפילו מפיר זה שחרית וזה ערבית סגי, כל שלא הפסיק בינתים דבר שהוא מעכב הפרה:

פסוק ז

המוציא עי' ברכות ל"ח. ובירו' שאין מברכין מוציא שלא לערב הממי"ן מן העולם ומן מוציא, וע"ע עירובין י"ט:

פסוק ח

מורשה בב"ב קי"ט: דרשו מכאן שא"י מוחזקת לנו מאבותינו, ועי' ע"ז נ"ג: ותשו' רשב"א אלף תקנ"ט, ומה"ט בכור נוטל ב' אע"פ שאינו נוטל בראוי כבמוחזק דא"י מוחזקת. ועי' רבה"ז ואור חדש בכתנ"א, והמדרש והמעשה:

פסוק ט

מקצר י"ל באמת עוד לא נשלם ת' שנה, אך יש ב' תירוצים, א' מפני חשש שישתקעו בטומאת הארץ, ב' קושי השיעבוד השלים, והם לא שמעו ולא האמינו בשני התירוצים אלו, א' קוצר רוח (חסרון ומיעוט רוחניות) ב' העבודה קשה (קושי שיעבוד) ולא נתקבלה על לבם לפי שידעו שטרם בא הקץ, ועי' ברלב"ג מ"ש בזה:

רש"י חבל על דאבדן, וצ"ב איך אמר לשון אבידה על האבות והלא אי' בתענית ה': יעקב לא מת, ובמו"ק כ"ה: ר"א הקפיד על שדימה מיתה לאבידה,. והענין הוא כמ"ש ביבמות צ"ו: אגורה באהליך עולמים דשפתותיו דובבות בקבר, ומשום זה אף במיתתם נקראו חיים, עי' בענף יוסף ועיון יעקב ברכות י"ח, ובסוטה י"ג: מ"ר לא מת לפי שעוסקים בתורה הנקראת על שמו תורת משה, וז"ש ולא ידע איש את קבורתו, ר"ל לא הרגיש איש את קבורתו והרי כאלו חי. - ובס' שער בת רבים הביא בכרך א' של"ה יכולים להשיג גדול הדור לרב מחמת שהיו רעים, מה עשו העמידו על הביה"ח מצבות חרותות פ"נ הטו"ז, פ"נ המג"א. פ"נ הגרע"א, ויהי היום ונסע דרך שם גדול א', והראו לו את המצבות שכאן היו גדולי ישראל מיד קיבל הרבנות, לאח"ז נתוודע לו שהט"ז מנוחתו בלבוב והמג"א בקאליש, ורע"א בפוזנא, וא"ל למה רמיתם אותי וא"ל אין זה רמאות, בלבוב לומדים בספר הטו"ז ואין הט"ז קבור שם כי שפתותיו דובבות בקבר והוא חי, וכן המג"א בקאליש וכו', אבל בפה אין איש שילמד בספריהם והם קבורים בכאן, וא"ש שהתאונן ה' על משה שאינו עושה כמעשה אבות ואמר חבל על דאבדן, וז"ש בישעי' (נ"ז א') "הצדיק אבד" והטעם "ואין איש שם על לב" ללמוד ממעשיו, והה"צ ר"נ מראפשיץ ז"ל אמר, חבל "על" דאבדן. האנשים הטובים אנשי מעלה, הם ילכו לאבדון והם ימותו, ובמקומם "ולא" משתכחין "אנשי לא", ברואים נמוכים הם משתכחין יבואו במקום הגדולים, וישבו בכל מקום בראש וע"ל (ו' ב'):

פסוק יא

מלך מצרים וישלח, בס' שם משמואל להג' מלבוב ז"ל הקשה למה כינה בשם מלך ולא סתם פרעה, וגם למה כ' לשלוח ולא להוציא, וי"ל דבבכ"ש כ' דאיך נפקע שיעבוד גופם של ישראל הא קיי"ל ע"ע הנמכר לנכרי גופו קנוי (יבמות מ"ו. ויו"ד רס"ו ס"י), והתי' שכל מצרים נעשו עבדים של יוסף כמ"ש בויגש (מ"ז י"ט) קנה אותנו וכו' לעבדים, והיו עבדי יוסף, ועוד דפרעה בעצמו אמר קומו וצאו והוא שחרור גמור, ואף דהוי ע"פ כפיה, קיי"ל גט המעושה בישראל כשר בגיטין פ"ח:, ונ"מ לתי' א' ל"ש רק גבי דמצרים, אבל פרעה ל"ה עבד ליוסף, וצ"ל גבי תי' ב', וא"ש דכך אמר ה' בא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח, דבשלמא על שאר מצרים לא הקפיד ואף אם לא יאמרו צאו דהיו עבדי יוסף, אבל פרעה שהוא מלך צ"ל צאו, לכן כ' וישלח שישלח הוא שיאמר להם צאו:

פסוק יב

הן ערש"י ואוה"ח והגר"ש משפיטיווקע ז"ל אמר, דק"ו פריכא הוא די"ל דגוים קרובי תשובה הם כמחז"ל אמר יונה אלך למקום אחר שלא לחייב את ישראל, ועי' רד"ק ריש יונה, וה"נ י"ל דפרעה ישמע לו אע"פ דישראל לא ישמעו לו, וזה גופא אמר משה דאיך יהיה אם ישמעני פרעה מחמת דקרובי תשובה הם, וא"כ ואני ערל שפתים ר"ל שלא יהיה לי פתחון פה ללמד זכות על ישראל, ועי' בדברי שאול, ובס' שם משמעון פי' בזה רש"י נח (ז', ז') אף נח מקטני אמנה היה, וקשה הא התורה העידה דהיה צדיק תמים, ורק היה סובר שיעשו תשובה, ולא יוצרך להיות מבול ולכן לא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים, וי"ל עוד דמפ' הקשו הא דלא ריפא ה' למשה מערלת שפתיו, דכלי העשוי מעץ חשוב, א"צ לעשות ציורים נאים, ורק מעץ פשוט, וכן בדברי אמת א"צ לקשטם, אבל לדברי שקר ההכרח לייפות ולהסביר, וכוונת ה' הי' שעל ידי משה תתפרסם גדולתו יתב' לכן היה כבד פה, וכשראה משה שבנ"י לא ישמעו לו אם כן הוא בחנם כבד פה ולשון, וז"ש הן בנ"י שיש להם להבין טעם שהנני כבד פה ולא שמעו אלי, ואיך ישמעני פרעה, ואני ערל שפתים בחנם, וע"ל שהבאתי כן בשם הר"ן דרוש ט', ועי' בית יעקב ושפתי צדיקים:

עוד אי' ע"פ מד' שמי שיאמר פקד פקדתי הוא גואל אמתי, הא יש חשש שמא שמע הסימן, אמנם לפי שהי' כבד פה וערל שפתים, ואותיות בומ"ף מוצא שפתים, ואעפ"כ אמר פקד פקדתי שיש בהם אותיות פ' מהראוי שישמעו לו, וז"ש הן בנ"י כו' אף שיש להם קוצר רוח, מ"מ הם ידעו מהסימן, ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים קאי אלמעלה הן בנ"י ל"ש אלי ואני ערל שפתים: עי"ל דברכות ו': אדם שי"ב יר"ש דבריו נשמעין, וכשאחד בא להמליץ צ"ל או דברן ומסביר גדול, או צדיק אמתי שדבריו נשמעין,

וז"ש הן כו' וראי' שאינני יר"ש, ואיך ישמעיני פרעה ואם מצד שאני ממליץ טוב, הלא הנני ערל שפתים, וע' בנו"א, ובפ' נח דנ"א. מבני שיחי'. ובס' נטפי מים על הגש"פ כ' עפמ"ש דישראל בעצמם שאלו הטעם ליציאה, דעדיין לא נשלמו ת', ובודאי השיב להם דקושי שיעבוד ישלים, וז"פ ולא שמעו, היינו שלא נתקבל אצלם התירוץ של "מקוצר רוח ועבודה קשה" שישלים הזמן, אף שהם מרגישים טעם השיעבוד, מכ"ש פרעה שאינו מרגיש כ"כ הצער של ישראל לא ישמע, וכ"כ באהבת ציון שם:

ובקו"ד ח"ו סי' כ"ה כ' ע"פ המד' אמר משה הלא עתידין לעשות עגל, א"ל ה' ראה ראיתי אני רואה ב' ראיות שיקבלו התורה, ויעשו עגל, ועפר"ד ד"ה, אבל ק' וכי לא ידע משה דאין ה' דן על העתיד, ובישמעאל כ' באשר הוא שם (וירא כ"א י"ז), ונ' דמפ' הק' למה בן סו"מ נידן ע"ש סופו, ותי' כיון שכבר התחיל בקלקלה לגנוב ולאכול בשר דנין, ועמ"ש בפ' ויחי שמ"א.. ובנ"י עבדו ע"ז דכן קטרג עוזא שר של מצרים הללו עע"ז והללו עע"ז, וחשב משה דאין ראוין לגאולה דכבר התחילו בעבירה, וא"ל ה' דלעומת זה עתידין לקבל תורה, ובעגל המליץ משה לי צוית, ל"י לך אלהים אחרים ולא להם (רש"י יתרו כ' ב'), וקבלת התורה הי' באונס, וז"ש הן בנ"י לא שמעו אלי מעבודה קשה, שהי' קשה להם לפרוש מע"ז. וא"כ כבר התחילו בעבירה, ואיך ישמעני פרעה, ואי דלעומת זה יקבלו התורה, א"כ ואני ערל שפתים מבלי פ"פ לטעון לי צוית ולא להם, וע' אהבת ציון ד"י, וגו"א ומ"ש בדברי' מחו' הגאבד"ק זגיערש שליט"א בס' נוה שלום דף פ"ג:

פסוק יג

ואל אהרן רש"י לפ"ש משה ואני ערל שפתים צירף לו אהרן, וק' מה חזר (בפ"ל) ואמר ואני ערל שפתים, וע"ש ברש"י, וראיתי דכאן כ' ואיך ישמעני ולקמן ואיך ישמע אלי וי"ל דכאן הי, תלונתו כפי הפשט שהי' מגומגם בלשונו איך יבין פרעה, והשיב ה' הנה אהרן יהי' לך לפה, ולקמן התרעם נהי שיבין פרעה ע"י מליץ, מיהו אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי, פי' איך יקבל ממני פרעה, שיאמר וכי מס' רבוי לא מצא רק כבד פה זה, אלי פי' מה שנוגע אלי בשביל טענה זו לא ישמע פרעה שאני שליחך, והשיב ה' ראה נתתיך כו' כמ"ש רש"י דיין לפרעה שע"י מכות יאמינך:

והא דהפסיק מיצי"מ ומביא יחוס משה ואהרן ואח"כ חזר הוציאו בנ"י וגו'. י"ל עפמ"ש בס' חיי אריה דרוש י"ג, בחולין קל"ט. משה מה"ת מנין בשגם הוא בשר, שזה נגד דעות כוזבות, שעושים את מחוקקים לאלהות, אולם בבנ"י אף שיאמינו במשה עבד ה' אבל יחשבוהו רק לבן אדם יליד אשה, וזה בשגם הוא בשר ודם, הקדים בפרשה לידת משה ויחוסו וכ' ותלד לו את אהרן ומשה, להורות כי הי' כאחד האדם יליד בשר ודם:

ויצום ערש"י ויחי (נ' ט"ז) וירו' ר"ה פ"ג ה"ה:
פרעה רש"י צוה לחלוק לו כבוד, ובשמות (ד' י"ד) ויחר, הביא מזבחים ק"ב. דעשה רושם דאהרן יהי' כהן, וע' חנוה"ת שרש"י סותר עצמו בכאן כר' יוחנן, ובשמות כר"ל עש"ה. וע' מג"א רכ"ד סק"ז לענין כבוד במלכי אוה"ע חייב לכבד, אולם לפמ"ש שם בשם ס"ח דאם ראה להמלך פעם א' לא יבטל עוד מלימודו אם לא שבא בחיל יותר ע"ש, ומכאן קצת ראי' דאף אם כבר ראהו חייב לחלוק לו כבוד, ועשו"ת כתב סופר או"ח ל"ז שהביא ילקוט דיליף מקרא דמלכים, ששנס אלי' מתניו וירץ לפני אחאב, ומדניאל, דצריכין לחלוק כבוד למלכי או"ה ע"ש, והס"ח הוא בסי' תתק"נ, ובירו' ברכות פ"ג ה"א אי' מצוה לראות גדולי המלכות משמע שגם מלבד המלך עליו להשתדל לראות גדולי מלכות, וע' עירובין ל"ו: הא במרי דמתא כו' ובהגהות יעב"ץ, ומקו"ח על ס"ח:

פסוק כ
ויקח עמרם יוכבד דודתו, רש"י אחות אביו, וע' סנהד' נ"ח: שב"נ מותר בקרובות אב, ובפ' לך (כ' י"ב) אחותי בת אבי, ובר"מ פ"ט ה"ה ממלכים. ובמאור ושמש טעם לאיסור דודתו וכ"כ בתשו' תשב"ץ, ובפ' פנחס (כ"ו נ"ז) כ' ואת אשת עמרם יוכבד בת לוי אשר ילדה אותה ללוי, ולא נזכר מי היא שילדה את יוכבד ללוי, ובבעה"ת כ' שאשת לוי "אותה" שמה והודיע שיוכבד ל"ה דודתו מן האם שאסורה לב"נ "ואותה" היתה אשה אחרת שלקח לוי נמצא דיוכבד ל"ה דודתו מן אם ואינה אסורה לב"נ, וע' יבמות כ"ב. וצ"ז: ור"מ פי"ד מה"א ויו"ד רס"ט ס"ז, ור"מ פ"ט ה"א ממלכים שכ' במצרים נצטוה עמרם במצות יתירות עד שראה מ"ר ונשלמה תורה על ידו עכ"ל, והכ"מ הק' מהיכן הוציא זה, ובשו"ת מקום שמואל כ"ג כ' לפמ"ש בסוטה י"ב. עמד עמרם וגירש, וק' הא סגי בהפרשה בעלמא, וע"כ דגירש כדי שיוכל אחר ליקח אותה ויקיים פ"ו, ופ"ו לישראל נא' ולא לב"נ, א"כ מוכח דנצטוו על פ"ו וחופה וגירושין, ועשו"ת חיים שאל ח"א צ"ה שדחה דבריו. וע' בכל"ח אריכות:
בת עמינדב אחות נחשון, ערש"י ורש"א ב"ב ק"י, ואה"ע ב' ס"ו, ובחנוה"ת הק' ממגילה י"ז. על וילך עשו אל ישמעאל ויקח מחלת בת ישמעאל אחות נביות, מלמד שמת ישמעאל והשיאה נביות אחי', א"כ דילמא גם כאן הפי' שמת עמינדב והשיאה נחשון עש"ה, וע' בנפלאות מתורת השי"ת פפ"א:

פסוק כה
פוטיאל ע"ס פני מבין וישלח דס"ו:

פסוק כו

אהרן ומשה, רש"י שקולין, עב"ר פ"א ומכילתא בא פ"א, ותוספתא סוף כריתות ובמשנה שם כ"ח. ובקו"ש כ' דהי' ב' ענינים, א' שפרעה ישלח, ב' שישראל ירצו לצאת, ולבנ"י אהרן עיקר וכ' קודם, ולפרעה הי' משה עיקר וכ' קודם, ע"ש דאהרן כל ימי' הי' ביחד עם בנ"י בגלות, אבל משה ימי נעוריו הי' אצל פרעה, ואצלו הי' משה העיקר דאותו הכיר פרעה דנתגדל אצלו, וע' בתו"מ, ורשב"ם ב"ב ק"כ. שציין מקומו מגילה י"א, ובגליון מהגרי"פ כ' שט"ס שלא נמצא בכל הש"ס רק בתוספתא סוף כריתות, וע' ברה"ז, ותפא"י פ"א מי"ב דאבות, ולכן בענין חיובו לרבו ולגדול ממנו אמר שילמד אדם מאהרן היאך שמע לגדלות משה והלך לקראתו, וקראו אדוני משנבחר להיות רבן של ישראל, ואף שהי' קטן ממנו בשנים, ובשאר דברים הי' שקול כמוהו כפרש"י, וע' בית האוצר ח"א אות כ"א שהביא אדר"נ פל"ז חכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה, ומניין זה ממשה שנ' וידבר אהרן וגו', אמר משה אפשר שאדבר במקום אחי הגדול כו', ונראה דמשה לענותנותו חשב שאהרן גדול ממנו, ובאמת היו שקולין, ועי"ל גדול בשנים וכמ"ש בכתו' ק"ג: דחייב לכבד אח הגדול בשנים, ויהי' ראי' להאומר הא דאין ב"ד יכול לבטל כו' אא"כ גדול ממנו בחכמה ומנין הכונה בשנים, אולם ק' מה ראי' ממשה דילמא אח שאני שיש בו חיוב כיבוד כשגדול בשנים משא"כ חכם אחר, ועמ"ש בפ' ויחי שמ"ז, שמ"ח בכיבוד אח הגדול הרבה ציונים וחדשות, ובפ' ויצא רכ"ז. ובשבו"י ח"א ע"ו דגם אחוחו הגדולה חייב בכיבוד והוכיח משם (ל"א, י"ד) ותען רחל ולאה, ותיב"ע באסכמותא דלאה, דאל"כ איך דיברה מקודם לאה הבכורה, ודחה שאין זה מכיבוד רק שהוא ביזוי לדבר בפני מי שגדול ממנו ואף שאינו קרובו, וכן י"ל במשה ואהרן ע"ש, ולפמ"ש בפענח רזא דל"ה כלל אחיות מצד אם, ומצד אב הא אין אבות לב"נ וממילא הי' פטורה מכיבוד אחותה הגדולה, וגם לטעם מהרש"א שנתגיירו וכקטן שנולד דמי ול"ה אחיות כלל נמי יש לדחות הראיה:

צבאתם ערש"י ובפ' בא (י"ב ס'):

פסוק כז

הם רש"י מתחלה ועד סוף עי' בזה דרוש בס' הלל בן שחר דרוש י':

פרק ז

פסוק א

ואהרן אחיך יהיה נביאך רש"י מתורגמיך, עי' תוספתא מגילה פ"ג קטן מתרגם ע"י גדול וכו' וכן כל ל' נבואה אדם המכריז לעם דבר תוכחה, עי' תורת חיים ב"ק צ"ב דתי' בזה הא דנביא הוא וכבר לימד אכסנאי שבא לעיר כו', וק' למה צ"ל נביא הוא, ועוד דממי

היה ללמוד, ועוד אמאי ל"ק למד, דלימד משמע לאחרים כמ"ש בסנהדרין מ"א. דריב"ז מ' שנה לימד, ולרש"י א"ש דאברהם היה דרכו תמיד להשמיע לעולם מוסר וד"א כמ"ש ויקרא שם אברם בשם ה' (לך י"ג ד'), וי"ל נביא וכבר לימד לאחרים אכסנאי כו' דאברהם לימד לעולם ד"א, והיה לך ללמוד ממנו וע' בל"ע דרוש כ"ד ול"א:

פסוק ג

אקשה. ערמב"ן בענין הכבדת הלב, ובשל"ה וארא אריכות דאם כן בטל הבחירה, והפשט דהבא להטהר מסייעין לו ולטמא פותחין לו (יומא ל"ה:) וזה לו בנקל דיצר לב האדם רע מנעוריו, והכוונה ואני אקשה אנכי לא אסייע אותו להטיב וישאר במצבו, וממילא ידע דרכו הרע, ובחו"י פ' תצא כ' דיותר טוב לעבד היוצא לחירות ביד חזקה מברצון טוב של אדון, א', שלעולם אינו נכנע לו שהראהו שבע"כ הוציאו, משא"כ בשחררו לעולם בוש שעשה לו טובה, ב', אם העבד יתרומם אח"כ יבוש להזכיר שהיה עבד, משא"כ אם בע"כ של רבו, אדרבה מתפאר שבע"כ הוציאו, וז"פ ויוציאנו ביד חזקה, וכ"ת למה, לז"א אלו לא הוציא רק ברצונו הטוב היו אנחנו וכו' נכנעים לעולם, ועי' במעשה ה'. ובריח דודאים ד"ה ויקוד על פרש"י בא (י"ב כ"ז) על בשורות גאולת בנים, ותמוה דזה נאמר על שאלת רשע ואיך זה בשורה טובה שיהיו לו בנים כופרים, ולרמב"ן דע"י הגאולה נקבע אמונה בלבם, והי' הכבדת לב דע"י מכות ל"ה בחירה וע"י הכבדה עמדו בבחירתם, וכיון דע"י הגאולה נקבע אמונה בלבם ויראו שלא יקבלו שכר, וכשנתבשרו שיהיו להם בנים כופרים, והיתה בשורה טובה שעוד יעמדו על בחירה ע"ש, ובזה א"ש רש"י משפטים (כ"ג כ') כאן נתבשרו שעתידין לחטוא, וק' דבשורה שייך רק בטובה, כש"ב (י"ח כ') לא איש בשורה, ובפכ"ב ולך אין בשורה, ולא כ' בשורה טובה מוכח דבשורה סתם רק לטובה, וכן בברכות נ"ד. בשורות טובות ושמועות רעות, ולהנ"ל א"ש שנתבשרו שגם להם תהיה בחירה חפשית:

פסוק ו

ויעש. עי' דברי שאול ושו"ת מהרי"ק שורש צ"ז:

פסוק ט

תנו לכם מופת, קשה דהול"ל לנו עי' ספורני, וכ' בשם ר"ר אלימלך ז"ל דהעושה כישוף ואחיזת עינים יודע ששקר, ורק המופת גבי אחרים, אבל העושה ע"י אלקית המופת גם בעיני העושה, דגם בעיניו תמוה על הנס, ופרעה חשבם בכישוף ואמר תנו לכם מופת דייקא, ועי' שמות (ג' י"ב):

פסוק יא

בלהטיהם. ערש"י וסנהדרין ס"ז: ומהרש"א, ובראב"ש מדפי' ר"ח איזהו כשפים ואיזהו מעשה שדים, נראה שמעשה שדים אינם כשפים ומותר, וביו"ד קע"ט סט"ז, ושו"ת הריב"ש צ"ב ביאור רחב ולכל עניני כישוף ושדים, ובס' נשמת חיים:

פסוק יב

ויבלע. ערש"י ושבת צ"ז. נס בתוך נס ובמהרש"א וא"ע ונעשה מטה דהבליעה הי' כשהי' תנין וקראה מטה על שהיה מטה, ומצינו דנקרא ע"ש שעבר אף שעכשיו ל"ש עוד זה השם, כגיטין מ"ב. עבד שהיה כבר, ובמנחות ט': מן המנחה שהיה כבר, ובשו"ת שבו"י בסופו בחי' פאר יעקב ח"א ברכות מ"ח, ובהדו"ע ובפ' חיי שרה מאמר ק'. וע"ע בא"ע בשם ר' ישועה דהבליעה היתה כשחזר ונעשה מטה, ופלא שזה נזכר בגמ', וע"ע בא"ע בא (י"ג ט') בשם ר' משה כהן כי יד ברוב המקרא היד השמאלית כמ"ש אף ידי יסדה הארץ (ישעי' מ"ח י"ג), ופלא שהוא גמ' מנחות ל"ו:, וכן בתרומה (כ"ו י"ח) וע"ד ר' שלמה כי במעשה נס הי' עומד כו', זה אי' בשבת צ"ב:, ועי' נפ"ח או"ח כ"ז:

פסוק טו

רש"י היה משוה עצמו לאלוה, עי' מו"ק י"ח. ושבת ע"ה. בפי' אמגושי אי מכשף או מגדף, ולחמי תודה דפ"א בזה:

פסוק יט

והי' הדם בעצים ואבנים, בבאורי מהרא"י מתה"ד הביא דמכאן רמז שבשעת התקופה מטילין מתכות במים ואין המזיק שולט דכאן לא כ' רק בעצים ואבנים ולא בכלי סתם, ויש להשיב דאם כן אמאי לא הוזכר ג"כ כלי חרס, וגם במרדכי פ' אלו עוברין משמע דאין לו תקנה, וי"ל דנקט בעצים ואבנים ר"ל בשקתות המים שהם כלים גדולים ואין רגילים לעשות כן מעצים ואבנים שחוקקים אותם וכו', וכ"מ מרש"י והי' דם בכל אמ"צ לרבות מרחצאות ואמבטאות שבבתים דמשמע דמה שכ' ובעצים ואבנים לא אכלים שבבתים קאי אלא משקתות שאצל הנהרות עכ"ל, ועש"ך יו"ד קט"ז סק"ו לענין אם יש ברזל במים אין התקופה שולט, ובהג' יד שאול שם: **וטעם** הסכנה, בניסן, דבשעה שגזר ה' על מי מצרים, אז נהפכו כל מימות שבעולם לדם, וכן בכל עת שתגיע התקופה יתהפכו לדם, עד שא"א לעין לשלוט בו ויחזרו ויהפכו למים ונשאר טפה א' וסכנה לשתות, ותקופת תשרי, דבשעה שפשט אברהם סכין לשחוט ליצחק טפטף דם מהסכין ונהפכו כל מימות לדם, וטבת, בשעה ששחט יפתח בתו נהפכו כל מימות לדם (ועי' שופטים י"א ל"ז), ותמוז, בשעה שהכה משה על הסלע זב דם שנאמר ויזבו מים ויצאו ולא ב' ויצאו מים, ואין זיבה אלא דם ונהפכו כל מימות לדם וכן בכל העת, והובא שכל

רשתות הנמצאים במים באותו זמן נרקבים, ואם יש בשתיית המים מצוה אין לחוש, וכן במים שלנו באו"ח תנ"ה ס"א, וכן אם ירתיח המים אין חשש, ועי' בס"ח תתנ"א דחשש רק על האדם שלא ישתה באותו זמן ולאח"כ מותר לשתות מהמים שהיו בביתו בעת התקופה כי על המים ליכא חשש סכנה, ועמג"א ס"ס ר"ו, וט"ז יו"ד, ופר"ח או"ח תנ"ה כתב דכל מים שהיו בתלוש בשעת התקופה אפילו אחר כמה ימים מזיקים, ועי' זה"ק יתרו פ"א. ויקהל קצ"ה:, ובס' תו יהושע בהנהגות אדם בהלכות שמירת בריאות הגוף אות קמ"ב ובהשמטות שם:

פסוק כא

והדגה. באוה"ח הביא מחז"ל ממכת דם העשירו בנ"י שמכרו מים למצרים, ומכאן מקור מה שאומרים דמים תרתי משמע (עי' מגילה י"ד:) להמצרים דמים דם, ולבנ"י ממון, והמד' ק' השייכות הא דהעשירו של פסוק והדגה כו', וראיתי די"ל פי' אחד דהיאור נהפך לדם וישראל שבא למלאות מים מיאור נהפך בכדו למים, וב', שהיאור הי' מים רק כשהמצרי בא למלאות מים נהפך בכדו לדם, ורק מכאן מוכח כפי' ב', דקשה למ"ל והדגה מתה פשיטא כיון דנעשה מים לדם מתו הדגים, א"ו שמים לא נשתנו כלל רק ביד המצרי נהפך לדם, ונס שני היה דדגים מתו, אך ע"ז קשה דיותר היה נחוץ להפוך המים לדם, ואז היה הנס בידי ישראל דלמעט בניסא עדיף (וע"ל שמות א' י"ב) ומצרים היו יותר מישראל, וע"ז מתרץ ממכת דם העשירו, ואז היה הנס בידי ישראל ל"ה רשאים להנות ממנו ולמכור דמעשי נסים אסורין בהנאה, ולכן נעשה הנס בידי מצרים, ואז בנ"י רשאין למכור המים, ובשפתי צדיק אות כ"ה, ובפ' בא אות כ"ב ג"כ הקשה דאסור להנית ממ"נ, ועי' תענית כ"ד: ורק התי' כנ"ל דביד ישראל לא נשתנו, אך אי הדם נתלבן ביד ישראל הדק"ל, ובא"ע הביא ג"כ דנתלבנו ביד ישראל:

ונלפע"ד לפמ"ש השאג"א בס' גבורות ארי תענית כ"ה, דדוקא למי שנעשה לו הנס אסור להנות ולא לאחר, אם כן י"ל דאם הישראל מכר המים למצרי ולקח מעות היה הישראל נותן המעות במתנה לישראל אחר, וכן עשאו כולם שנתנו זל"ז, וממילא מתחלה לא נהנה מהמעות דהא נתן לאחר ולא נהנה תיכף, והפשט שכלל ישראל נתעשרו, ועי' ס' הזכות פ' בשלח שהק' במן שהי' מ"נ איך הי' רשאין להנות ע"ש, וכה"ק בנח"ק שם, וכ' דז"ש ויאמרו אל אחי' "מן" ר"ת מעשה נסים "כי לא ידעו מה הוא" אי רשאין להנות ממנו, ויאמר משה הוא הלחם הידוע, דאחז"ל בשכר ואקחה פת לחם זכו למן, וא"כ הי' גמול אברהם ושרי להנות כיון דה' עשה בזכות אברהם ע"ש, וגם בפק"נ ודאי רשאי להנות ממ"נ, ועשו"ת מחנה חיים ח"ב חו"מ י"ט:

ובס' ישרש יעקב בתענית שם גבי מי שאמר לשמן וידליק יאמר לחומץ וידליק ג"כ הקשה דהוי מ"נ, ותי' כיון דשמן וחומץ בעולם, והתפלה היתה שטבע החומץ יתהפך לשמן שרי ע"ש, וא"ש כאן דמים יש בעולם אצל ישראל, ורק יתהפך דם מצרים למים שרי, ובשבת נ"ג: בנס שנפתחו לו ב' דדין והיניק בנו, ואמר אביי כמה גרוע זה שנשתנו לו סדרי בראשית, וקשה במן ח"ו נעשו גרועים שנשתנו עבורם שירד לחם משמים, אך בתוי"י שם כ' ע"פ מד' דנפתחו למרדכי ב' דדים, ול"ק ג"כ כמה גרוע כו', דבשבת נשתנו דל"ה לו מעות ליתן שכר מינקת, אבל מרדכי הי' לו שכר מינקת אך ל"ה מצא מינקת ע"ש, מבואר דגוף הדבר שנפתחו לו דדין אינו גריעות רק מה של"ה לו מעות, ואם כן א"ש במן שהיו להם מעות דנתעשרו ממכת דם, ומה ששאלו ממצרים, וביזת הים, ורק שהלכו בארץ לא זרועה ולולי המן ל"ה להם לאכול ל"ש גרוע ודומי' דמרדכי, וע"ל בפ' בשלח (ט"ז ד') מ"ש בזה ועי"ז יתורץ ג"כ כאן עש"ה:

והנה מה שאברהם לא רצה ליטול ממלך סדום, ג"כ דלא רצה להנות ממ"נ, וע' הגהות ש"ס ווילנא תענית, דברבים ל"ש דמנכין מזכותם וליכא איסורא להנות ממ"נ, וע' מדבר קדמות מ' אות ג', ובפ' לך (י"ד כ"ג) הארכתי מאד בזה וציינתי הרבה, וכעת ראיתי בפי' ר"ח חגיגה י"ד: בבתולה שעיברה באמבטי מהו לכ"ג, שהר"ח ל"ג לכ"ג אלא מהו. והאיבעי' אי מטמא טומאת לידה, דכ' הר"ח דאינה מטמאה ואינו חייב קרבן לידה דמ"נ הוא ואינו קורא אשה כי תזריע ע"ש. ונר' דכל מצות התורה רק בדברים הבאים בדרך הטבע, וע"ע באגרא דפרקא סי' רס"ג דאדם המוליד בדרך נס ושינוי הטבע אינו מקיים מצות פ"ו, וז"פ מ"ש אאע"ה (בר' ט"ו ג') הן לי לא נתת הזרע, אע"פ שהבטיח ה', עכ"ז כיון שנשתנה לו הטבע שהי' עקר לא חשב לו הזרע:

ובס' החיים ה' חנוכה תר"ע הק' על הט"ז שגם בליל א' הי' נס שנשתייר קצת משמן, דאל"כ ל"ה ברכה כזה"ק, וק' אדרבה הי' להקב"ה להגדיל הנס ולברוא יש מאין ותי' דצ"ל מותר בפיך, ואסור להנות ממ"נ וא"כ נשתייר מעט וקמא קמא בטיל, וק' לר"י דמב"מ ל"ב ול"ש קמא קמא בטול, ואיך הדליקו ממ"נ, וי"ל למ"ש האזולאי ביער אוזן מער' ע' דעיקר האיסור להנות ממ"נ רק מדרבנן, ותוס' חולין צ"ט: ד"ה שאני כ' דבדרבנן מודה ר"י מב"מ בטיל. ובלא"ה י"ל להמרדכי הובא ברמ"א יו"ד ק"ב ס"ד בדשיל"מ בנולד בתערובות בטל, והר"ן נדרים נ"ב. כ' דדשיל"מ משום מב"מ ואף לרבנן ל"ב, וח"כ י"ל דגם מב"מ לר"י בנולד בתערובות בטיל. ובפסיקתא הובא בבני"ש כסלו מאמר ב' אות מ"ח לא יאמר אינו מקיים מצות זקנים הואיל ואינם מה"ת כו' אף עלי גוזרים שנ' ותגזור אומר ויקם לך ועל דרכיך נוגה אור, וי"ל דק' למה הי' צריך לנס השמן הא קיי"ל קמא

קמא בטיל, בע"ז ע"ג. והי' יכולים לערות לתוך הפך שמן טמא מעט מעט, וע' בזה בס' הקובץ ה' חנוכה פ"ג ה"ב, ושו"ת מהר"י אסאד או"ח ר"א, וי"ל ע"פ ריטב"א ע"ז דרב ושמואל ס"ל דגם לרבנן עכ"פ מב"מ ל"ב מדרבנן, וא"ש דהנס הי' לחבת ישראל שגזרו מב"מ ל"ב, דבל"ז ל"ה צריך להנס כנ"ל, וז"ש אף עלי גוזרים וכו' ועל דרכיך נוגה אור הוא נ"ח, עי"ל דאין מבטלין איסור לכתחלה, והוא רק מדרבנן, עיו"ד צ"ט ס"ה וא"ש. וע"ע בירחון אהל ישרים סי' כ"א. ובס' בית יהודה אות כ"ו בזה.

באוה"ח מעשה שדים וכשפים אך בדמיון לעיני הרואים, ובסנהד' ס"ז, מפורש שעושים ממש מעשה, אך במהרש"א שם כ' דלאו בכל הדברים היו יכולים לעשות מעשה ממש, וע' בפי' ר"ג מאה"ג לב"ב קל"ד, וזה"ק וארא כ"ח., ובשו"ת נחלת שבעה ע"ו, וברמב"ן אחרי בחכמת נגרומסיא ובקוי אור:

פסוק כב

ויעשו. ע' בעה"ת וא"ע ואוה"ח דמהיכן לקחו מים, ובס' הדרש והעיון כ' להט"ז או"ח תקפ"ב סק"ג דלשון כל יאמר גם על רוב דרובו ככלו, ומה"ט י"ל בר"ה מלוך על כל העולם כלו, של"י משמע שימלוך רק על רוב העולם, וה"נ י"ל אף שכ' ויהפכו כל המים אשר ביאר לדם לשון כל לאו דוקא ונשאר מעט מים שלא נעשה דם ע"ש, אך דברי' תמוהים לומר כן שנשארו מים שלא נהפכו לדם, ובעיקר דברי ט"ז ע' או"ח ש"פ בט"ז סק"א., צ"ע מפסחים ק"ז. דמבדיל והולך כל השבת כולו עד רביעי והיינו דרובו ככולו אף דכ' כל השבת כולו, וביתרו (כ' ט"ו) וכל העם רואים את הקולות, ובמכילתא משמע דל"ה בהם סומים ואלמים והיינו מדכ' כל. ולט"ז גם רוב בכלל כל, וע"ע בקידושין מ"ד: וכולן אם מתו כו' או מיאנו, וק' דילמא מ"ש או מיאנו לאו על כולן וחוץ מביתו, וע"כ שמעי' דכל בדיוק, ומחולין מ"ד. ל"ת כולו אלא רובו אין סתירה די"ל הפשט דצריך לגרום רובו ולא כולו אבל לעולם לשון כולו בדיוק, וע"ש בפ' יתרו מאמר ק"ע, ומ"ש בפרד"י וישלח רמ"ה: בזה חדשות, וע"ע פ' בא (י"ב ל') כי אין בית על רוב קאמר, וע"ס אורחות חיים בהגהות מהרש"ם, וע"ע בשבועות כ"ו: בכל התורה כולו, ובס' עבודת הלוים מידידי הג"ר **אלתר** שליט"א רב"ד בפאביאניץ שכ' ליישב בכריתות ט'. אתורה כולה וברש"י ד"ה הא דרק פ"א כל, דהתם כל רק רוב דרוב קרבנות על שגגה דאו' משו"ה לא נקטו ב' פעמים כל למעט רוב ככולו, וער"מ פי"ג ה"א משגגות דמקרא ואם כל עדת ישראל ישגו עד שישגו כל הסנהדרין, וע' דבר נכון בבנין אריאל קרח (ט"ז ג') ע"פ כל העדה כולם קדושים:

ומנדרים כ"ה. ולשבע יתהון דמקיימת עכו"ם ותורה כולה א"נ תרי"ג מצות משמע קצת

דש"ס גופי' לא פסיקא לי' דאפשר ותורה כולה רובה, ומשו"ה קאמר תרי"ג מצות, אבל אדרבה א"כ לימא ש"ס או כל התורה כולה כמו מלוך על כל העולם כולו, ובאה"ע בחמ"ח ק"כ סקכ"א דכלכם ל"מ לאינשי לכולם צריכים לחתום ע"ש, וע"ע בכורות ג'. דבעינן כל הבכור, וליכא, וזבחים כ"ה. אא"ע לשיריים דליכא כולה דם, והוריות ג': דבכה"ת כולה קיי"ל רובו ככולו, והכא כ' כל העדה, וע' חי' מצפה איתן נדרים ל"א: מה שחילק בזה, ובשו"ת מבי"ט בקונ' עגונות סוס"י י"ז כ' דבלשון בנ"א ל"מ רובו ככולו, ובביצה ט"ז: גבי ר"א שהיה יושב ודורש כל היום כולו, וחולין י'. וטבל ועלה כל היום כולו עש"ה:

ובענין אי שייך כל על שנים עמ"ש בפרד"י וישלח ר"מ: ובפ' יתרו (י"ח א', וכ' ט"ו) ותצוה (כ"ח ה'), ולקמן (ט' ח') בענין אי לשון הרבה שייך לומר על שנים ע"ש - וע"ע בתי"ט ותפא"י ברכות פ"ה אות ב' היו שוהים שעה אחת, כ' בכ"מ שעה ל"ד והכא דוקא ע"ש והוא מדקתני שעה אחת והיה די לכתוב שעה, ועי' מגילה כ"ח. אם נאמר כבש למה נאמר אחד ע"ש בקול סופר, ועמ"ש בפ' תשא (ל"ג ה'), ובדברי בעה"ת כאן אין מוקדם ומאוחר עמ"ש בפ' שמות (ד' כ'):

ויחזק. רש"י תבן אתם מכניסין כו' במנחות פ"ה., ובס' שמן המאור כ' טעם במה שהביא מכות מה שיוכלו החרטומים גם כן לעשות דמנהג החכם שרוצה להראות חכמתו, יציע בעיר גדולה בפני יודעי בינה, ואם יסכימו לחכמתו אז ידעו הכל שהמצאתו החדשה נכונה, ולא בעיר קטנה שאין בה אנשים גדולים, וכן כאן כשבא לפרסם גדולתו בחר במצרים שיש בו מכשפים גדולים, כקידושין נ'. י' קבין כשפים ירדו לעולם ט' נטלו מצרים, וכשהם יעידו לא יערער עוד שום אדם, כמ"ש בכתובות כ'. אין מקיימין השטר אלא משטר שקרא עליו ערער, אך פן יקימו דור לאחר שנים רבות ויאמר גם על חכמי מצרים של"ה כ"כ חכמים גדולים ואנחנו משכילים יותר מהם, לזאת עשה ה' דברים אשר גם הם יכלו לעשות, ומי שיבא ויערער יאמרו לו עשה גם אתה כחכמי מצרים ממטה יהפך לתנין, וממים לדם, ולהעלות הצפרדעים, והחרטומים ידעו, ואעפ"כ הודו בשאר מכות שאצבע אלקים:

פסוק כג

גם לזאת רש"י למופת המטה שנעשה תנין ולא לזה של דם, וקשה שהוזכר עתה מופת המטה, ואמר הגר"י מהאמבורג ז"ל ע"פ זה"ק כ"ח. מה שבלע מטותיהם היה לפלא בעיני פרעה וחרטומים דא"א לעשות ע"י כישוף שדבר שא"ב רוח חיים יבלע דבר אחר, וצ"ל מה שלא הודו במופת זה כמו שהודו בכנים, שלא האמינו שהמטה היה של עץ מתולדתו,

אלא שלקח תנין ועשאו ע"י כישוף למטה, ובסנהדרין ס"ז: בזעירא דזבן חמרא דכל דבר שמתהפך ע"י כישוף כשבא למים חוזר לקדמותו, ועתה שלקח המטה ויך היאור נתחזק מופת הראשון שבלע מטה מטותם דנבדק ע"י מים, ועי' שם אפרים ומטעמי יצחק וא"ש מד"ר יתרו פכ"ח ויהפכו כל המים אשר ביאר לדם כו' המטה נהפך לנחש וכו', דלכאורה הול"ל מקודם הא דמטה לנחש, ואח"כ הא דמים לדם ולהנ"ל ניחא:

פסוק כה

שבעת ערש"י ובשו"ת רדב"ז ח"ב תתי"ג שאלת משאחז"ל כל מכות שמשו ז"י ולמדו מדם דכ' וימלא ז"י, וק"ל דמכות בכורות ל"ה אלא כרגע, ודבר יום א', וחשך ג"י, תשובה, דבר וחשך הק' הא"ע (ט' י'), ומ"ב לק"מ דמה מצינו דם שיש אחריה מכה שמשה ז"י אף כל המכות שיש אחריהם מכות יצאו מ"ב שאין אחריה מכה, ותו שכבר יצאו ממצרים ול"ה צריכים שתשמש עוד המכה, ומחשך לק"מ אדרבה קראי מסייעתו דכ' לא ראו איש אחיו ולא קמו איש מתחתיו ג"י, ותרתי ג"י למ"ל אלא ג"י ראשונים ל"ה החשך עב וג"י אחרונים היו עב ומכופל של"ה יכולים לעמוד וכפרש"י וכמ"ש וימש חשך, וביום הז' היה החשך הולך וחסר, וכן דבר ביום א' הוכו כולם ומתו בתוך ז"י, ומ"ש הא"ע (ז' כ"ד) שדם וצפרדע וכנים היו למצרים וישראל, אסור להאמין דבר זה, כ"ש שהכתובים מורים להפך, ולא יכלו מצרים לשתות כו' משמע דישראל ל"ה צריכים לחפירה, שהיו שותים מיאור, ובצפרדעים כ' ובך ובעמך כו' וכן כנים וילמוד הסתום מן המפורש, ולא ידעתי אם המכה היתה גם לישראל מה ראי' יש לפרעה שישלח בנ"י, ול"ה להטריח הקולמוס בכיוצא בזה, אלא שלא ליתן פתחון פה לדוברים עתק על מחז"ל עכ"ל, ועמ"ש בפ' בא (י' כ"ב):

ובתי"ט פ"ה מ"ד דאבות על הא דר"י היה נותן סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב כ' דאשמעי' הפשט שמחתך כשאדוש, באבחת חרב, דא' וע' מתחלפין ע"ש הפסוק בחבקוק (ג' י"א) ויחזקאל (כ"א כ') עש"ה, ובלקוטים מהגר"א במשניות זרעים בסופו כ' ע"פ המד' אר"י המטה משקלו מ' סאה וי' מכות חקוקין עליו נוטר' כו', ובילקוט אי' המטה הזה יבא עלי' המכות וז"פ ואת האותות זה המטה, פי' שכ' על המטה המכות וכו' ר"י היה נותן בהם סימנים פי' במטה כו' ולפ"ז הי' צריך לגרוס נותן "בו" סימן שקאי על המטה, ובגי' לפנינו "בהם", ועי' הגהות ראשון לציון שהביא רע"ב פי"א מי"ב דמנחות דר"י אמר שלא תטעה וכו' וסימניך יה"ז ודרכו של ר"י לתת סימנים כמו דצ"ך כו', ואא"ז ז"ל בהגדה זכרון נפלאות ד"ל, כ' הא דתי"ט פי' דצ"ך כו' ומה יענה למנחות ומה המשמעות ואפ"ל דבמנחות אי' רי"א שלא תטעה זר"ד יה"ז ובהגדה אר"י היה נותן בהם סימנים ולא

אמר שלא תטעה, וגם בתורה כ' סדר המכות ולא יוכל לטעות עז"א תי"ט הטעם, וע"ע בבעה"ת כאן בזה, ועי' טעמי המנהגים ח"ב עניני פסח דנ"ח. הביא פסקי תוס' מנחות סי' רל"ד על משנה ר"י היה נותן סימנים ומביאים בכורים וקורין כסדר הכ' בחומש, עי' הגהות מיימוני פ"ח מחמץ, ור"ח פי' דאשמעי' דבסדר הזה הי' קורא מביא בכורים, ולא כסדר הכ' בתהלים ועי' אבודרהם מ"ש בזה והספר מצוי לא העתקתי, וע"ע שו"ת חבלים בנעימים ח"ד סי' ס"ז מ"ש בזה:

וע' בתפא"י מנחות דמצוה לעשות סימנים לתורה כמ"ש בשבת ק"ד: וע"ש בתפארת יעקב במשניות ווילנא דמצינו בש"ס סימנים שאין להם שום משמעות רק לזכרון ע"ש, ובב"ב צ"א. וע"ז ל"ט, וע"ע בשל"ה בתורה שבע"פ אות ס' וז"ל סימנין דאו' ובפ' הבונה דרשו סמ"ך עי"ן עשה סימנין לתורה, וראיתי הרבה בנ"א כשיש סימן בגמ' אין לומדים בסימן ואין קורין אותו, וחלילה לעשות כן, ואני חושב כי סודות גדולות מרומזים בסימנים נוסף על הפשט מה שמורה הסימן עכ"ל, ובעירובין נ"ד. אין התורה נקראת אלא בסימנים כו', וע' שה"ג אזולאי מע"ג י' אות מ"ב מ"ש בשם הג"ר דוד פארדו שעשה ציצים ופרחים לתורה וסימנים, ובספרו למנצח לדוד יש חלק אחד נקרא סימנים דרבנן, והוא ביאור על כל הסימנים הנאמרים בכל הש"ס, וגם נדפס ס' סימנא מילתא מהר"ר חנוך מווילאהן נ"י וע"ע בעירובין כ"א: ונ"ג בני יהודה דמנחי סימנים נתקיימה תורתם, ובשבת צ': כתו' ע"ב: ב"מ פ"ו. וקי"ז. ע"ז ה'. ט'. וכ"ט מנחות פ"ו. חולין מ"ז:, ונדה מ"ה:, וע"ס מקור ברוך ח"ב פט"ו דתק"ע בזה, ובמבוא דף רמ"א וש"י, ותורה תמימה משפטים (כ"ב ה') ותשא (ל"ד כ"ז):

ובסו"פ וישב וישכחהו, שלא עשה לו סימן לזכור כמו שעושין קשר לתכלית זכירה, ושר המשקים לא התענין כלל להזכירו לפני פרעה ולא עשה לו שום רושם לתכלית זכירה, וע"ע שבת צ"ו., שבועות מ"ח., חולין ס"ב., ערכין י"א. וסימנך, וער"מ ה' קדוש החדש פ"י ה"א וד' ונתן סימנים, וע' ע"ז י"ט. ארנב"י אנא עבידתה ובתוס', וי"ל פשוט שרנב"י רגיל לקבוע סימנים, שבת ל"ג, ס'. ס"ו., תענית י':, יבמות כ"א., ע"ז כ"ח., נדה מ"ה:, וערש"י בשלח (י"ז ל"ו), ועירובין פ"ג, ובתוס' שם, ובסדרי טהרות כלים דף קס"ח., וביע"ד ח"ב:

ובס' תולדות אדם להגר"ז מווילנא פ"ט שכ' ג"כ שטוב לעשות על כל דבר סימנין וטוב לזכרון ועל מדות, סמך על קרא דניאל (ד' י"א) גוד"ו אלנא, ג' מרמז שאיפה ג' סאין, ו', סאה ששה קבין. ד', קב ד' לוגין. ו', לוג ששה בצים, ועל מספר מטבעות עשה סימן דוב"ב שפתי ישינים (שה"ש ז' י') ד' סלע ד' דינרין, ו' דינר ששה מעות, ב' מעה ב' פונדיונים,

ב' פונדיון ב' איסרים, ואיסר ח' פרוטות, עפמ"ש הר"מ פ"ד ה"ד מדעות דשינה ח' שעות בלילה, ומרומז בתיבה ישינים שאיסר ח' פרוטות ע"ש, ובתפא"י אבות פ"א אות נ"ז סגולות לזכרון איך ללמוד:

ובפסקי תוס' מנחות הנ"ל כ' ר"י הי' רגיל לתת סימנים כו' ואף שלא נמצא דר"י נתן סימנים רק בב' מקומות הללו שייך לשון רגיל כמ"ש בירו' הובא בר"ן נדרים מ"ו, דב' פעמים מקרי רגיל, ועכנה"ג חו"מ רצ"ה בב"י אות ס"ז דב"פ לא מקרי רגיל, ועט"ז יו"ד י' סקי"ז דבג"פ הוי רגיל דבג' זימני הוי חזקה, וע"ע באמ"כ וישב דקי"ט: ומה שהבאתי בפ' תשא (ל"ד כ"ז):

ובס' יסוד התורה הביא מד' פליאה למכה מצרים בבכוריהם, בכוריהם ל"נ מלמד שהבכורים מכים זא"ז ומכים את אביהם לכך נותן ר"י סימנים, ויל"פ דק' על ר"י מה הורה לנו בסימניו, ורק ניחא דק' מדוע בכל המכות לא אמר תיבת מכת כמו מכת דם וכו' רק בבכורות, אבל א"ש במה שאחז"ל שהבכורים מכים אביהם, וז"פ מכת בכורות, ולכן בא ר"י וחולק עלי' שהפשט הוא שמתו הבכורים, ובבכוריהם לדרשא אחריתא, ונותן סימנים ומרמז ר"ת רק בכורות ולא מכת בכורות דאל"כ הי' ר"ת באחמ"ב ולא באח"ב:

פסוק כז

רש"י שלו (איוב ט"ז י"ב), ושקט (ירמי' מ"ת יא), סר וזעף (מ"א כ' מ"ג):

פרק ח

פסוק ב

על אמ"צ. בס' עדות ביהוסף כ' דאי' בילקוט דהי' מלחמה בין מלך מצרים ומלך כוש בעד גבוליהם, וע"י צפרדע נעשה גבול, והחרטומים רצו שהצפרדע יתפשט למרחוק שגבול פרעה יוגדל, ועשה ה' ויעלו הצפרדעים על אמ"צ דייקו וחזרו לאחוריהם לתוך גבולו ונודע גבול כוש:

פסוק ה

למתי ערש"י, ורמב"ן הק' דבטח כל אדם ירצה להסיר ממנו מכה תיכף והתי' דההתנהגות עולם ע"פ ז' כוכבי לכת וכל א' משמש ביומו, אבל ה' מהוה כל הויות, ובזה כפר פרעה שאין ליום א' שליטה על יום השני, וז"ש משה מתי, ובזה תדע כי טעות, וא' פרעה למחר, כי אם תפעול היום שיסורו למחר אז אדע שאני מוטעה, וא"ל משה כדבריך אעשה. ע' בתולדות יצחק ותו"מ ושיח יצחק, ובכת"א כ' ע"פ זה"ק תשא קצ"א. דערב רב שעשו עגל הי' לאחר שש שכשפים שולטים רק בערב, ופרעה חשב למשה למכשף ואמר למחר בהשכמה שאין כישוף שולט. וכ"כ בבית דוד לטו"ז, וא"ש בברכות ט'. ישראל נגאלו

בערב דהראה אף שבלילה זמן כשפים, ול"ה יכולים לברוח מחמת כשפיהם, אפ"ה הוציאם בכחו הגדול, וברש"י כאן ע"ע ברש"י תולדות (כ"ה כ"א):

פסוק ח

ויצעק ובערוב כ' ויעתיר (בפכ"ו) ובח"ס כ' דבסוכה י"ד. תפלה של צדיקים נמשל כעתר, מה עתר מהפך התבואה אף תפלה כן, ובצפרדע לא נהפך לרחמים דהא מתו ותבאש הארץ לכן כ' ויצעק, אבל בערוב הלכו לגמרי:

והגר"א ברודא ז"ל אמר דהצפרדעים השמיעו קול, והמתפלל צריך להשמיע קולו לאזניו הוצרך לצעוק, והגר"ל חריף ז"ל אמר לפ"ז טעם הכבדת לב פרעה דבברכות כ"ד: המשמיע קולו בתפלה הוא מקטני אמנה, ופרש"י כאלו אין ה' שומע בלחש:

פסוק יג

הכנה עי' אוה"ח בתוס' שבת י"ב. ועי' ברה"ז, ובשמואל א' (כ"ד ט"ו) רודף אחר פרעוש, וא"צ לרדוף אלא אחר הבורח ואין זה אלא השחור הקופץ וכרד"ק שם, וכן שם (כ"ו כ'), ועי' תדב"א הובא בילקוט שמעוני רמז קפ"ב י"ד מיני כנים הביא עליהם, - כנים היו קודם לערוב, ובתהלים (ק"ה ל"א) וירא ערוב וכנם, ורק כנים היו ב"פ א' מקודם, ואח"כ במכות ערוב באו כל מיני בריאים גדולים וקטנים ובאו גם כנים, ועי' בשם אפרים:

פסוק טו

אצבע אלקים, עא"ע, ובצל"ח חגיגה י"ב האריך דהם אמרו אצבע אלקים על סידור הטבע שהוטבע בצבא השמים מתחלת הבריאה, והחרטומים אמרו להכחיש דברי משה שלא בהשגחה באה מכה זו, רק אצבע אלקים לפי סידור הטבע בא עתה איזה דבר באויר שכנגד מצרים וממנו באו הכנים, ולכן תיכף בערוב אח"כ כ' למען תדע כי אני ה', הזכיר ה' מורה על התחדשות הנפלאות בהשגחתו לפי העת ולפי הצורך לעשות ברחמים לרחם על ישראל, ועי' בהקדמה לס' משפט שלום אות כ"ט בזה, ובהמדרש והמעשה, ובס' דרוש שמואל כ' עפמ"ש רש"י עירובין כ"א. דכל העולם חצי אמה על חצי אמה של הקב"ה, ואמה ו' טפחים, וטפח ה' אצבעות כמנחות מ"א., נמצא אמה של ה' ל' אצבעות, והעולם שהוא חצי אמה ט"ו אצבעות, ועולם ו' אלפי פרסה, נמצא לכל אצבע ת' פרסה, וידוע דמצרים ת' פרסה על ת' פרסה והוא אצבע במכוון וז"ש אצבע אלקים, דהמה"ד של מצרים שהוא אצבע, וכ"כ בהגש"פ מגדל עדר ובס' ברכות בחשבון:

פסוק יז

וגם האדמה אשר הם עלי'. הגר"א אמר עפמ"ש בכלאים פ"ח מ"ה דחיה הנקראת ידעוני ודבוק לארץ ומושך חיות מהאדמה ואי אפשר לצודו רק זורקים חץ אל החבל ונפסק מן הארץ ומת ערע"ב, ומספר הכ' דבערוב היו כל מיני חיות ואפי' ידעוני והי' מפלאות

ה' שנעקר גוש אדמה שאדוק בו, וז"ש החיות אשר גם האדמה אשר הם עלי' הובאו למצרים, וע' בחנוה"ת, ובסנהד' פ"ז מ"ז, ורש"י איוב (ה' כ"ג), ובתפא"י תמה מאין תקח פרנסתה ע"ש. ובמח"כ נעלם ממנו מ"ש הר"ש שם שפרנסתו מן העשבים כל סביבותיה כמלא החבל, וכ"כ בפני משה על ירושלמי פ"ח מ"ד, וראיתי בס' מעשה טובי' בחלק עולם הקטן פרק י' בשם הרמב"ם שידעוני מדבר דברים אינם מובנים, והוא כמו כבש בכל אבריו ופרסותיו שסועות ושערות ראשו קלועים כתבנית קרנים וטעמו כטעם דג ודמו מתוק כדבש וחי כל זמן שיש עשב השדה סביב לו כמלא החבל, ואם קוצרים העשבים או בכלות העשבים אז מת ע"ש, וא"כ יש חילוק דלר"ש החבל הוא כעין חבל דלועין, ולדעתו שם הזרע הוא כזרע דלועין, ועמ"ש בפ' תולדות דקע"ט, איש יודע ציד איש שדה דעשו הי' יודע לצוד אותו ע"ש, ובנח"י לאא"ז ז"ל מליסא כ' עפמ"ש בעירובין ס"א. כלבא בלא מתא שב שני לא נבח, וכשאינו מריח עפר ארצו אשר גדל עלי' אינו שולט באנשים, וז"ש שהערוב עם אדמה יבואו למצרים, ועי"ז יהי' בכחם להמית, וע"ע בחולין קכ"ו: וסנהד' צ"א. שיש עכבר שחציו בשר וחציו אדמה, וע"ש שגם חיות אלו לא חסרו, וע"ש בתי"ט פ"ט מ"ו, ובתפא"י מה שאפקורסים מכחישים זה שאינו במציאות, והביא שמצא בספר אשכנזי שנמצא בריה כזאת במצרים אשר החלק שלפניה ראש וחזה וידיה ואחוריה עדיין מגולמים ברגבי ארץ עד אחר איזה ימים תתהפך כולה לבשר, ועמ"ש בזה בסדרי טהרות על אהלות דף ד':

פסוק יט

פדת ע' בעה"ט וס' ייטב לב, ודבש השדה אות ל"ד בשם הגר"ש מבעלז ז"ל דג' מיני גליות יש, א', מגוים, וז"ש ושמתי פדות בין עמי ובין עמך. ב', מרשעי ישראל וזה גדול מראשון. ג', מחבירו ישראל ואף ת"ח שונאים זל"ז וזה קשה מכולם, ועי"ז נחרב העולם, וכ"כ בס' תולדות יעקב יוסף פ' ואתחנן, וע"ש בפ' וישלח דע"ז התפלל יעקב הצלני נא מיד אחי דאי' בב"ר דהאלנות היו מרתתין כשראו הקרדומות א"ל חכם א' אל יכנס א' מכם בהברזל אין לכם לירא, וז"פ הצילני נא מיד אחי אז יש מורא מעשו משא"כ בלא אחי אין מורא מעשו, ועכל"י תולדות (כ"ו כ"א), שמות (ג' ב'), ושמיני (ט, ב') דברים היורדים לחדרי בטן מה שמחלוקת גורמ', ובתהל' (ע"ט א') מזמור לאסף באו גוים בנחלתיך, והק' במד' איכה (ד' י"ז) קינה מבע"ל, וערש"י קידושין ל"א: והתי' דבגוים יש עוד לסבול ולא בישראל. וע' בס' אסיפת זקנים על ר"ה בחתימת הספר דפ"ח, ומקו"ב ח"ב פ"י ס"ב, וח"ג דף תרנ"ד, ובנוה שלום פמ"ה למחו' הגאבד"ק זגערש שליט"א, ומ"ש בפ' יתרו (י"ט ב'): **וגם** י"ל לפמ"ש בסנהד' צ"ח. אין משיח בא אלא בדור שכולו זכאי או חייב, וז"ש שמתי

פדות בין כשיהי' "עמי" כולו זכאי, ובין "עמך" דכשחוטאים נקראו עמך וכמ"ש כי שחת עמך (תשא ל"ב ג'), ואומר לא עמי אתם (הושע א' ט'):

פסוק כב

תועבת ע' תרגום ורש"י וא"ע, ובכוה"ק כ' תועבה בל' עברי לגנאי ובל' מצרי לשבח, ועזה"ק פנחס ר"נ:, ובחולין מ'. השוחט בהמה לע"ז כ' רש"י השתחוה לבהמה אע"ג דאין הבהמה נאסרת דאין בע"ח נאסרים, ע"ז הוי דכ' תועבת מצרים, ואם שחט לע"ז כזו דינו כשחט לע"ז דהוי זבחי מתים, ואפי' סימן א' כמ"ש ביו"ד ד' וקמ"ה וערה"ז, ובשו"ת הרד"ד מ"ת או"ח מ"ד תשובה ארוכה בזה, ובחדושי מהרא"ך ח"ב יו"ד קמ"ה והביאותי' בפ' בא (י"ב כ"א):

פרק ט

פסוק ו

וממקנה בנ"י לא מת אחד, ובפ"י כ' עד אחד משמע שא' מת וכ"ה במד' ועא"ע, ועו"ק קודם כ' בנ"י ואח"כ ישראל, ובס' שמן המור ח"ב סי' י"ג כ' ע"פ רמב"ן אמור (כ"ד י') ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי, דקיי"ל עכו"ם ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר (יבמות כ"ג. וקידושין ע"א:) רק לאחר מ"ת, וקודם מ"ת הדין כמו באומות הולד הולך אתר זכר, והמצרי הוא שהרג משה ע"ש ברש"י, ולפ"ז המקלל הי' אז במצרים בעת שהי' מכת דבר, ולרמב"ן הי' בכלל הגזירה שנגזרה על מצרים ומתו בהמותיו, ולכן כ' וממקנה בנ"י לא מת אחד לאפוקי מקנה המקלל, של"ה בכלל בנ"י רק נחשב לבן מצרי מתו בהמותיו. אך פרעה חשבו לבן ישראל אחר כי גדל בין ישראלים והי' בן שלומית בת דברי. וכשראה פרעה שמתו בהמותיו סבר שלא נתקיימו דברי משה ולכן ויכבד לבו, וז"ש לא מת מישראל עד א' אבל א' מת ולא כ' מבנ"י דבאמת ל"ה מבנ"י, וע' בקהלת יצחק וישועות מלכו בקיצור. והח"ס כ' ששניהם אמת שהי' לישראל קנין בבהמה אחת במעכשיו ולאחר ל' יום ומשך וקיי"ל כה"ג אין משיכה קונה (בחו"מ קצ"ז ס"ז) אא"כ עומדת בחצר לוקח, ובנ"י שהאמינו שיצאו ממצרים לחירות, והי' חצריהם כהפקר ל"ה קנין, אבל מצרים שחשבו שרק ג"י ילכו וסברו שחצר ישראל הוא וישראל קנה אותה ולכן באמת ל"ה קנין ול"ה מת ממקנה בנ"י, אבל פרעה סבר שהוא של ישראל א"כ מת אחד משל ישראל ופח"ח, אבל לא הסביר מדוע הי' חצר שלהם כהפקר הא עדיין לא יצאו ממצרים, ויש להוסיף דקיי"ל מכירה לזמן הוי רק קנין פירות (בחו"מ רי"ב ס"ד) ורוב פוסקים ס"ל דלאו כקנין הגוף דמי ומשו"ה ל"ה חצר שלהם, אבל מצרים סברו שיחזרו אחר ג"י הוי אצלם קנין עולם וסברו דבהמה היא של ישראל, וגם ממקנה ישראל

מת אחד והכביד לבו וע' בדב"י, ובס' פרי עץ הגן דכשראה שבישראל לא מתו הבהמות ועתה לא יחסר גם לו שיקח הבהמות מישראל בע"כ ועי"ז הכביד לבו, וז"ש הסמיכות דממה שלא מת ממקנה ישראל עי"ז הכביד לבו:

פסוק ח

קחו לכם, ע' שפ"כ דמשמע לכם משלכם כמו שדחז"ל בכ"מ לכם משלכם ולמה הוצרך זה הלא אינו בר דמים, וע"כ שהוצרכו לשרוף עצים משלהם שיהי' פיח הכבשן מבלי חשש שבא מעצי אשירה, וע"ש עוד בפ' בא (י' ה' וכ"ו) הנשארת לכם. ובתוס' פסחים כ"ז: ד"ה חוץ, ובפנ"י, וש"ך יו"ד קמ"ב סק"ב:

וזרקו משה ערש"י נסים הרבה, וע' מהרש"א בזה ומכאן משמע דלשון הרבה שייך על שנים. ועמ"ש בזה ש"ב הגאבד"ק מאנקטוב שליט"א באמרי כהן ח"ב בריש הס' והביא תי"ט מעשרות פ"ד מ"ה, דרק על ג' וכ"ה פשוט דהרבה כמילת רבים דהוא עכ"פ ג' כמ"ש רנב"י בכתו' ע"ה. ועתו"ס גיטין מ"ו סע"א, ושבועות כ"ט: ד"ה כל, ורש"י סוכה מ"ו. ד"ה מצות. ועמש"ל (ז' כ"ב):

פסוק ט

שחין רש"י שנה שחינה. הוא ביומא נ"ג:, וב"ק פ': ובבכורות מ"א. פורח פי' בולט, ואבעבועות לשון נובע לח מבחוץ ויבש מבפנים והוא מום בבכור דאין לו רפואה כמ"ש בתבא (כ"ח כ"ז) בשחין מצרים אשר לא תוכל להרפא וע"ע או"ח תקע"ו ס"ה, וערה"ז שהביא מרדכי פא"ט דמהאי קרא מטרפינן ב' בועות דסמיכי, וביו"ד ל"ז ס"ב, וע"ס אור החיים יעבץ ד"ו מענין הנסים:

פסוק יג

והתיצב ע' אוה"ח ובויגש (מ"ו ז') ויעמידהו, וי"ל דמרמז להמסופר באלשך ר"פ שמות בפ"ח ממדרש, דכשנכנס יעקב לפרעה והי' הפתח נמוך והי' צריך לשחוח והי' שם ע"ז מול הפתח והוגבה המשקוף שלא יוצרך יעקב לשחוח, וז"פ ויעמידהו בלי כפיפה, ועל דרך אוה"ח כאן:

פסוק יד

את כל מגפותי רש"י מכאן שמכות בכורות שקולה כנגד כל המכות, והק' מה ענין בכורות לכאן, ועיא"ם וש"ח, בכורות בשורי"ק לשון בכורים, וע' לבוש ואלשך מה שהק' ע"ז, ובאמת לשון בכורות נזכר על פירות מבוכרת בסנהד' צ"א. משל למלך שהי"ל פרדס והי' בו בכורות נאות, ובאברבנאל וכל"י גרסו מכת בצורות, וע' ג"כ בצרור המור ר"פ בחקתי סד"ה אם שגירסתו הי' בצורת, ובירמיה (י"ז ח') פרש"י בצורות לשון רעב, ובס' שער בת רבים הביא שראה בחומש דפוס ישן ואי' שם מכאן שמכת ברד שקולה כנגד

כל המכות (ובאמת הי' מכה כבדה שהוכו כל התבואות ול"ה להם לאכול), ואח"כ נדפס עם פרש"י מ"ב בר"ת, וטעו אח"כ וסברו שר"ת מכת בכורות, והציגו כן בפירוש ומזה נשתרבב' הטעות וכ"ה במירא דכיא:

וגם י"ל ע"פ המפו' דמ"ש כאן "בפעם הזאת" מוסב על כל המכות שמכאן והלאה סימן "באחב" שהמה היו נוגעים ביותר לגופן של מצרים, והי' נדפס ברש"י בר"ת שמ"ב היינו "שמכות באחב" שקולות כנגד כולן, והמדפיס טעה וסבר כי היא ר"ת מכות בכורות. - והגר"א אמר ע"פ מדרש דה' שלח אש מים ורוח, אש בסדום, מים במבול, רוח בדור הפלגה להפיצם על פני כל הארץ, ובמצרים בשלשתן דם צפרדע במים, ארבה ברוח, שנ' וה' נהג רוח קדים, שחין באש, ובברד הי' שלשתן יחד, הוא מים ואש מתלקחת בתוך הברד, וקולות הוא ברוח, וז"ש בברד אני שולח את כל מגפתי, ובבל"ע דרוש כ"ד כ' ג"כ כזה דכל מין מכה לא תתהוה אלא מהתגברות איזה מין קור וחום יבש ולחות, וברד הי' אש מתלקחת בתוך הברד והיו ד' איכיות, כי יש בו לחות וקרירות, ובאש יש חום ויובש, וז"ש את כל מגפתי דכאן יוכללו כולם:

ובס' אוצרות חיים כ' דג' רביע חודש הי' מתרה ורביע הי' משמש כל מכה (רש"י ז' כ"ה), וק' מדוע הי' מ' בכורות בחצי לילה ומשתמשת עד בוקר כדאי' שהי' מפרפרין עד בוקר, וצ"ל שמ' בכורות הי' קשה להם כ"כ עד שבחצי לילה הי' כאב כמו ז"י של מכה אחרת, ולפ"ז ע"כ הי' קשה מכל מכות, דאי שקולה נגד כל מכות והם ט', יוצרך כל מכה להשתמש ד' וחצי יום ט' פעמים ממ' בכורות, ועכצ"ל שקשה ביותר, ולכאו' זה סותר רש"י שכ' שמ' בכורות שקולה, וי"ל דבברד כ' כל מגפתי וברד הי' שקול נגד כל המכות שהיו לפניו, והי' לפניו ו' מכות, ועם ברד הוי י"ב ואח"כ הי' ארבה חשך הרי י"ד, ומ' בכורות שקולה כנגדם א"כ כשמכה מכאבת חלק י"ד ממ' בכורות, וא"כ מוכרחת הי' כל מכה לשמש י"ד פעמים ממשך מ' בכורות, וא"ש דממה שנ' בברד כל מגפתי ר"ל ברד שקול כנגד כל מכות שלפני', א"כ מ' בכורות שקולה נגד כל המכות, מכוון שקולה לא פחות ולא יותר:

ובתו"מ כ' דבבשלח (ט"ו כ"ו) כל המחלה כו' ובמשפטים (כ"ג כ"ה) והסירותי מחלה ואי' בב"מ ק"ז: פ"ג חלאים בגימ' מחלה תלוין במרה וכולם פת שחרית וקיתון של מים מבטלין, וא"כ כל המחלה וגו' היינו פ"ג חלאים, כיון שנתקלקל מימיהם, ובברד וארבה נתקלקל פתם ויינם, וממילא שלטו פ"ג חלאים, ואמר כל מגפתי היינו פ"ג חלאים דתיבת מגפותי הם אותיות "פ"ג מותי" שישלח פ"ג מיני מות, וע"ע בגרש כרמל חשבון, ובמשנת ר' אליעזר. ואסיפת הכהן. ואד"פ ולקו"ש ומהאריכות לא העתקתי:

פסוק יז
רש"י מכלה ע' ישעי' (י"א ט"ז):

פסוק יח
כעת מחר רש"י שרט, ע' מד' תלפיות ענף אות משיח דמ"ה בזה, וחילק בין אות למופת אות היא דבר שכבר נראה ונביא מביאו בעת שירצה, ומופת דבר פלא שלא הי' בעולמים כמו בליעת מטה עש"ה, ובנפלאות מתורת השי"ת ח"ב דפ"ב אריכות, ומש"ל (ז' ט') ובספורנו שם ובפ' שמות (ד' ל'):
רש"י הולדה (הושע ב' ה'), ויודע (אסתר ב' כ"ב), ויולד (ברא' מ"ו כ'):

פסוק יט
שלח עש"ח אות ה' דלמה ל"א כן בדבר, ובגרש כרמל תי' דא"כ ל"ה מצא דבר להכות אם כולם ינוסו אל הבתים, אבל בברד היו זרעים ותבואות, ואף אם הבע"ח ינוסו ישארו הזרעים ותבואות להכות, ובירחון אהל מועד סי' קצ"ד כ' עפמ"ש בשבת ע"ז: מ"ט עיזי מסגן ברישא והדר אימרי כו', ומצרים יראתן אמרי, והי' מנהגם לתת כבוד לאלהיהן ומסגי אמרי ברישא, ועתה שסכנת הברד היתי' צפויה יעץ משה ועתה שלח "העז" ואח"כ את "מקנך" תקדים העז למען שמקנך כולו יאסף ובמהירות האפשרי ואל לך להתנהג בהבליך בסכנה:

פסוק כה
ויך בשמ"ר פי"ב דהי' עשוי כתלים ומסבב מקניהם ול"ה יכולים לצאת והי' המצרי שוחטם והעוף יורד ואכלו וכו', ובמת"כ כ' דלכן שוחטם כדי להאכילו לבני ביתו, וק' וכי אם מתה מאלי' ל"ה יכולים לאוכלה. ובי"ד"מ פ' שמצרי לקח המאכלת כדי שישחט ישראל וכיון שישראל יכול לאכול הבהמה לא יאכל העוף ממנה, וזה דוחק, ובהדרוש והעיון כ' ע"פ פסיקתא הובא בע"מ מח"ד ח"ג פכ"א דב"נ אסור במתה מאלי' וצריך נחירה לסלק החיות, וערש"י חולין צ"א. ד"ה כמאן דב"נ נצטוו על נחירה, א"כ לא רצה המצרי שתמית מאלי' שאז ל"ה יכולים לאכלה ושחיטה לאו דוקא רק נחירה כדי שלא תמית מאלי' וע' ברכת אהרן מא' ר"ח, ויש להעיר ע"ז מתוס' סנהד' נ"ו: דמתה מאלי' שרי לב"נ, וכן מרש"י שם נ"ז. ד"ה למשרי, מבואר דלולי שצותה התורה לאסור אמה"ח לב"נ מאכל תאכל הוי שרי להו כשנפל מאלי' מחיים בשר, ומשום זה הוצרך לאסור להם משום אמ"ה ע"ש, וממילא מוכח גם לרש"י שמתה מאלי' מותר לב"נ נלמד מאיסור אמ"ה לאדם כנ"ל, דמה לי מתה כולה או מתה מקצתה (ע' ב"מ צ"ה. מה לי קטלה כולה ומ"ל קטלה פלגא), סו"ס ל"ה בבשר זה שום דבר המתיר לא שחיטה לא נחירה, וא"כ מוכח בפירוש לא כנ"ל דמתה מאלי' אסורה לב"נ:

ובאמת כתב כן דודי זקיני בשו"ת ברית אברהם יו"ד כ"ג אות ב' ול"א אות י"א, והוכיח מתוס' חולין צ"א. ד"ה כמ"ד דהא דאמר יוסף טבוח טבח והכן פרע להם ביה"ש אף דלא נצטוו ב"נ על השחיטה היינו נחירה שנצטוו על נחירה עש"ה, וס"ל ג"כ להגאון שהפירוש שאף ב"נ צריך לנחירה דוקא, וס"ל דנחירה היינו במקום סימנים, ושנחירתו מתיר לב"נ כשחיטה לישראל, אבל מתה מאלי' אסורה גם לב"נ, ולפנינו מפורש ברש"י ותוס' סנהד' שהוכיחו מקרא שמתה מאלי' מותרת לב"נ, וע"כ הפי' שיראה להשבטים שהיא ממית ואינו אוכל אמ"ה כמ"ש רשב"א חולין וראש יוסף שם, ולזה העירני הרה"ג ר' יוסף פוקס נ"י מלאדז במכתבו אלי הערות על פרד"י, וגם תרנגולת שביבנה תוכיח בנדה נ': שאי' שם שעכו"ם הי' שם וחשבו עלי' לאכילה, ולעיל מוקי לה בתרנגולת שמרדה ואפרוח נפל לכאן כשהיא מתה דאי בחיי' אכתי הוי מחשבה מחיים, ואיך חשבו להאכילם לעכו"ם הא יעברו בלפ"ע, וכן בברייתא שם בגוזל שנפל לגת וחשב עליו להאכילו לעכו"ם אטו ברשעי עסקינן שעוברים בלפ"ע שאיירי במתה כמ"ש רש"י. אך זה יש לדחות דהא בחולין קכ"ז. האבר ובשר המדולדלין בבהמה מטמאין טומאת אוכלין דמיירי שחושב עליהם להאכילם לעכו"ם באיסור מסתמא קתני אף שישראל עובר אלפ"ע, וכן בדקכ"ח: החותך כזית בשר מאמ"ה חתכו ואחר כך חושב עלי' מיירי נמי באיסור ואפ"ה קתני סתמא, ובאמת תמוה מאד שהרי מקרא מלא הוא (דברים י"ד כ"א) ל"ת כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי, והרי כל נבלה כ' ובודאי מתה בכלל ואפ"ה מותר ליתן לגר תושב או למכרה לנכרי, ומצאתי בבר"א שם אות י"ב שנשאל בזה, והשיב דקרא מיירי דוקא בנבלה בשחיטה או בנחירה שקודם מ"ת הי' מותר, רק שנתחדשה במ"ת לעשותה נבלה לישראל, משא"כ מתה מאלי' שאף קודם מ"ת הי' אסורה, בנבלה כזו לא מיירי קרא ע"ש, אך הא גמ' ערוכה בחולין ל"ז. וכל השקלא וטריא שם אזלא דל"ת כל נבלה מיירי במתה מאלי' וכמ"ש רש"י שם ד"ה מדאמר רחמנא נבלה ל"ת וסתם נבלה מסוכנת היא קודם מיתתה ע"ש, וכן במסקנא דשוי' אגיסטרא שחתכו' לשנים כמ"ש רש"י, וק' להנ"ל דאם כן דלב"נ אסור נבלה כזה שלא נעשה בו נחירה, אך התירה תורה למכור לנכרי וליתן לגר והא עובר אלפ"ע גם מ"ש הבר"א שם בסי' ל"א דנחירה דוקא במקום סימנים, ערש"י חולין פ"ה: שכ' על נוחרו חונקו ע"ש וחניקה אינו מעשה דוקא במקום סימנים, סו"ס דברי' הנז"ל מרפסין איגרא וצע"ג:

ובפ' בראשית דט"ז. הארכתי בזה והבאתי קו' לתוס' סנהדרין נ"ו: ורש"י הנ"ל דוקא להמית בריה הי' אסור לאדה"ר אבל מתה מאלי' שרי, וק' מסנהדרין נ"ט: דמלאכים צלו

בשר לאדם הראשון בג"ע ע"ש, ומה הקושיא שמא הי' מבשר שמתה מאלי', וכתבתי דבשר המתה מאלי' ל"ה רק אחר החטא אבל קודם חטא של אדה"ר ל"ה מיתה כלל בעולם אף לחיות ועופות ע"ש, וכן מצאתי בס' חנוכת התורה בהשמטות, אך צ"ע דאטו אם לא הי' מיתה בעולם מ"מ כשם שהמיתו ע"י שחיטה ונחירה משכח"ל ע"י רעמים וכיוצא בו, וגם הרי המלאכים לא הוזהרו שלא להמית בריה, אך המהרש"א כ' שם בדנ"ו: שלא האכילו בודאי לאדם מה שעתידה תורה לאסור, וז"פ רש"י נ"ט: ד"ה צולין אלמא הותר לו לאכול בהמות וחיות, ותמוה מה בעי רש"י בזה ואטו אם עוף ניחא, והול"ל רק אלמא הותר לו בשר, ואפשר נתכוון לתרץ קו' זו דילמא מיתה שמתה מאלי' האכילוהו, אבל מדקאמר צולין לו למה נ"מ אם צלי או מבושל, ולא הול"ל רק שמלה"ש האכילוהו בשר, אלא כיון שעתידה תורה לאסור דם, ורש"י לשיטתי' דדם שבישלו אסור מה"ת (בחולין קט. ועב"י יו"ד פ"ז, וט"ז ס"ט סקכ"ד) ע"כ צלו לו ולא בשלו משום דם, וש"מ דלא האכילוהו דבר העתיד להיות אסור, וה"ה שלא האכילוהו נבלה, ורק הותר לו לאכול בהמות חיות ולא רק מתות מאליהן, ואפשר שבטעות הדפיסו וחיות ודו"ק:

פסוק כז

ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים, בתו"מ הביא מדרש דכך אמר פרעה ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים המה ע"ש, שהפשט ואני ג"כ הצדיק, ובעניי לא מצאתי במדרש, וראיתי ע"פ צחות כי דרך הרשעים להסיר האשמה מעליהם ולהטילם על אחרים, וכמו שהיה בארצות הדמים בעת שהממשלה בעצמה הכינה פוגרמים, ובעת צרה רצו בנ"י לבקש רחמים מהאדון, אך הוגד להם שאיננו בביתו אז, וכן אמר פרעה ה' הצדיק ואני, גם אני הצדיק, אך ועמי הרשעים, כי הם רשעים, ואי אפשר לעצור מזימתם הרעה, וכן האמת פוק חזי, ועי' בא"ע ויגש (מ"ד כ"ב) ובקובץ משכנות יעקב סי' י"א, בה' מקראות שאין להם הכרע ביומא נ"ב. עש"ה:

פסוק כח

כצאתי ערש"י ולא בתוך העיר שמלאה גלולים, ועשפ"ח מדוע רק בברד וערמב"ן, ובבעה"ת כ' לפי שבברד כ' הירא וגו' ונתמלאה כל העיר גלולים שהי' עובדים לבהמות, משא"כ בשאר המכות היו הבהמות בשדה והיה יכול להתפלל בתוך העיר, זה תוכן דבריו, וכ"כ בלחמי תודה דמ"ח, ובס' ברוך שאמר להג' ב"ט ז"ל בר"ה די"ג כ' להיפך דבאמת ידע פרעה שמשה הולך תמיד חוץ לעיר להתפלל דבעיר מלאה גלולים, אמנם בברד שאמר ה' הצדיק בטל הע"ז באמירה ומשום זה לחץ על משה שיתפלל תיכף, והשיב לו משה כי טרם תיראון כפרש"י שאין אתם תיראון, ואין פיכם ולבכם שוה, ורק הביטול מפני יראה, וכמ"ש באוה"ח ואין הביטול מועיל כמ"ש ביו"ד קמ"ו ס"ז, דנכרי

מבטל באמירה בעלמא, אבל מחמת אונס ל"מ, ולזה הוצרך לצאת מהעיר, וכ"כ באמרי שפר ויעלת חן:

ועל קו' הנ"ל דהא בטלו לכאורה י"ל דבעיר היו ע"ז של ישראל, כחז"ל משכו וקחו משכו מע"ז (בא י"ב כ"א) וע"ז של ישראל ל"מ ביטול, אך ז"א דישראל היו משועבדים לפרעה, ומה שקנה עבד קנה רבו, והוי ע"ז של עכו"ם ומהני ביטול, וכ"כ מהרש"א גיטין נ"ז. בעבד ישראל לרבו עכו"ם אמרי' מה שקנה עבד קנה רבו, ועי' בזה בבית האוצר ח"א כלל צ"ז ומ"ש בזה בפ' בראשית דף ד'., ויגש דשל"ה, ובאוה"ח שם, ובקובץ משכנות יעקב סימן כ"ו:

ובלחמי תודה כ' לחז"ל שכל מכה משמשת חודש ושימשו עשר חדשים (ערש"י ז' כ"ה ובמד"ר, וכבר הקשו מעדיות פ"ב מ"י) ובהחשב י' מכות התחיל דם בחצי סיון וברד היה מכה שביעית והתחיל בחצי כסלו, ובר"ה י"א. לכ"ע מתשרי בטלה עבודה מאבותינו, וא"כ ל"ה עבדים לפרעה ושוב הוי ע"ז של ישראל דל"מ ביטול משו"ה הוכרח לצאת מהעיר, משא"כ בצפרדע וערוב שהיה קודם תשרי התפלל בעיר דאז הוי ע"ז של מצרים ומהני ביטול, ובס' דברי אליעזר פי' כצאתי את העיר היינו בתוך העיר, ור"ל כצאתי ממך ואבוא תוך העיר, וז"ש בפל"ג ויצא משה מעם פרעה את העיר ויפרוש כפיו היינו תיכף בצאתו מעם פרעה בעודו תוך העיר פרש כפיו לה':

וראיתי בירחון אור תורה סי' כ"ח שנשאל אם השומע קול ברכה ע"י ראדיא מחויב לענות אמן, ובאמת מפורש באו"ח נ"ה ס"כ היו עשרה במקום א' ואומרים קדיש וקדושה אפי' מי שאינו עמהם יכול לענות, וי"א שצריך שלא יהיה מפסיק טינוף או עכו"ם, וכ"כ המחצית השקל רע"ג סקי"ג, וא"כ בראדיא איך יכולים לענות אמן הלא כמה גלולים וטינופים ישנם מהתם להכא, ועשו"ת בית נפתלי כ"ט מזה, ושו"ת מנחת אלעזר ח"ב ע"ב לענין בשומע ע"י טעלעפאן, ובענין לשמוע ראדיא בשבת ויו"ט כ' בס' שלחן מלכים דאם הי' מוכנת ועומדת מע"ש אין בזה איסור, אבל בשו"ת מערכי לב סי"ב אוסר, וע"ע בשו"ת שערי דעה ח"א ב', אם יכול איש לצאת י"ח מ"ע דתקיעת שופר ע"י טעלעפאן וע"ע שם בסי' קצ"ד לענין לדבר על ידי טעלעפאן בשבת ע"ש אריכות, וע"ע בזה בשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב ל"א שכ' דאסור, וגם איסור להכות בפעמון, וגם שע"י סגירת זרם העלעקטרי נולד כח עלעקטרי, ועי' טעמי המנהגים ח"א דנ"ז: - ועמ"ש בזה הרבה בפ' שמות (ב' י"ד):

פסוק כט

אפרוש כפי, וקשה למה רק כאן אמר כן, וי"ל דאין מתפללים על רבוי גשמים דאין מבעטין ברוב טובה (בתענית י"ט., ואו"ח תקע"ו סי"א, ועמג"א תפ"ח סק"ד) וגשם על הרוב לטובה ואם היה מתפלל כי המטר לא יהיה עוד נתך ארצה, לא היו יורדים ברד וגשמים כלל, ואפי' במביל נשארו חמי טברי' הנצרכים, ולכן לא הוציא הגה מפיו אך פרש כפיו בסתם וה' כטוב בעיניו יעשה, וז"פ ברש"י בא (י"ב א') ומה תפלה קלה כו' דכ' אפרוש כפי ותפלה בלי דיבור הוי קלה:

פסוק ל

ה' אלקים, עשו"ת מהרשד"ם או"ח ב' שכ' ובפ' וארא היא מרגליות טובה בעיני, כי אע"פ שהוא במדה"ד נהג עמהם במדה"ר גדולים שהפשתה ושעורה שאינם כ"כ צריכים לחיי העולם נכתה, אבל חטים וכסמת שחיי אדם תלויין בהם לא נכו לכן נכתב ה' אלקים, והבאתי זה בפ' בראשית דל"ו.:

פסוק לא

רש"י פרעה נכה (מ"ב כ"ג כ"ט), נכאים (ישעי' ט"ז ז'):

פסוק לב

והחטה, עי' רה"ז דבא ללמד על שבלת שועל ושיפון הם בכלל שעורה, וז"ש בפסחים ל"ה: ומנחות ע'. כוסמין מין חטין, ש"ש ושיפון מין שעורין, ונ"מ לענין הודאה ממין הטענה, ולא לענין חלה שם בתוס', ובנמ"י פ' המקבל דק"ה בחוכר שדה ולקתה במכת מדינה מנכה מחכירו, ואי זרע חטים ומכת מדינה בשעורים תולין מזרע לזרע, דיש ללמוד מדנתן טעם כי אפילות הנה, הא לא"ה כיון דהי' מכת מדינה כל המינים ראוין ללקות, ועי' הקדמה לשו"ת בית אפרים ליו"ד:

פסוק לג

רש"י בעזרא צ"ל דניאל (ט' י"א), ויצק (תשא ל"ה ה' וכ"ז):

פסוק לד

המטר עי' אוה"ח, ולכאו"ק הא בכל הפרשה לא נזכר שהי' מטר, וראיתי דפרעה חשב דה' רק פועל רע ועשה סימן אם אחר שיותכו חלקי הברד יהי' ג"כ איזה טובה שיהי' מים וירדו ארצה, כי יקר המציאית היו מים במצרים, בל"ס שהוא גם פועל טוב, אמנם ה' עשה שהברד הלך לו ולא נמס למים ולא נתהוה ממנו שום טובה, והתחזק בשטותו שה' רק פועל רע, וכמ"ש בפרשת בא (י' י') ראו כי רעה נגד פניכם, כלו' כאשר אשלח אתכם ישפוך גם עליכם זעמו, וזה גרם להכביד לבו:

פרק י

פסוק א

בא וגו' הכבדתי את לבו, והק' רשב"ם מדוע בכל המכות לא הודיע למשה שחיזק לב פרעה, וכ' בס' דברי תענוגים ע"פ בעה"ט "בא" גי' ג', רמז לו שיתרה לפרעה על ג' מכות הרבה חשך בכורות. ובפכ"ב כ' רש"י ולמה הביא חשך משום רשעים שמתו בג' ימי אפילה, וגם שיקחו ישראל המטמונות, והב' טעמים לטובת ישראל, והי' ק' למשה שהתרה על ג' מכות ובהם חשך, ולהנ"ל חשך מוכרח לבא ואף אם ישלחם, ויאמרו מצרים שמשה בדאי, לזה א"ל ה' אל תירא אני הכבדתי לבו ובודאי לא ישלחם:

והה"צ מגאסטאנין ז"ל אמר לרש"י בלק (כ"ב כ"א) כבר קדמך אברהם כי זה לעומת זה עשה ה' כמו שאתה עשית בזריזות בסט"א, כן עשה אברהם בקדושה, וירא משה כשראה שפרעה יש לו מדת עקשנות בסט"א, ומשה ל"ה עקשנות בקדושה שהי' ענו מאד, ולכן א"ל ה' שעקשנות שיש לפרעה נצמח מה' כי הכביד לבו:

ובמד"ר פי"ז הכבדתי לבו ככבד, ואי' עפמ"ש בחולין מ"ו. כבד שהתליע אם נשאר כזית במקום מרה כשר, לב שהתליע טרפה, ובוארא (ז' כ"ט) בצפרדעים פרש"י בבני מעים נכנסין ומקרקרין לבו, וה' רצה שפרעה יחיה ויספר הנסים ואם יאכלו מלבו יהי' טרפה, לכן שם לבו ככבד, וז"ש למען תספר וגו'. ובס' מגלת ספר איכה (ה' י"ח) על זה דוה לבנו חשכו עיננו, דלב ועין אחוזות זב"ז וכשיחלה א' מוליך השני עמו, וכמ"ש בע"ז כ"ח: שוריינא דעינא באבנתא דלבא תליא, ובתהלים (ל"ח י"א) לבי סחרחר אור עיני גם הם אין אתי, וכן בצלותא דר"ח (ברכות ט"ז.) אל ידוה לבנו ואל יחשכו עיננו, ורש"י נדרים כ"ב. בשביל לב רגז כליון עינים, וכן מה שטוב ללב טוב לעין, ברכות ל"ט. ונ"א., וז"פ בתהל' (ע"ג ד) יצא מחלב עינמו עברו משכיות לבב, וז"פ הכבדתי את לבו וכסה את עין הארץ:

פסוק ב

ולמען תספר באזני בנך ובן בנך ב' במסורה כאן ולמען תאריכו ימים, ונרמז מ"ש הרמב"ם לבנו אשרי מי שחתם ימיו במהרה שלכל אדם יש קצבה מה שצריך לתקן, ואם גמר השלים ימיו, ואם יש לו בניו אז אין קצבה לשנותי' שצריך ללמדם, ועפ"ז כ' בתורת משה תבא (כ"ח י"א) והותירך ה' לטובך, שיתן לך מותרות חיים שתוכל לפעול בפרי בטנך, וא"ש המסורה, וע"ס פני מבין:

והרמב"ן הביא מד' הודיע למשה מה מכה יביא וכתב משה ברמז, והגר"ש מאסטראפאלי ז"ל אמר דאותיות בומ"ף מתחלפים, הב' לפ', ומאחה"ע א' מתחלף לע', נמצא כשנעמיד בתיבת פרעה ב' תחת פ' וא' תחת ע' יהיה "ארבה", וזה "בא" אם תכניס

אל "פרעה" תחת פ' וע', והיינו למען "שתי אותיות אלה" (ב' א') בקרבו, באותיות פרעה, ובס' נליא רזא כ' בא ר"ת במכות ארבע. - וא"ש מה שק' דלא מצינו כלל שה' אמר למה מכת ארבה, ורק משה אמר ולהנ"ל א"ש. וע"ע בתורת משה, וגם שמעתי פי' ולמען תספר כו' אם תרצו לנטוע אמונה בלב בניכם "וידעתם כי אני ה'" מוכרחים אתם מקודם להיות מאמינים, ועשו"ת שבו"י ח"א קע"ג והבאתי בפרד"י וירא קל"ב., ובנח"ק כ' עפמ"ש בב"מ פ"ה. כל שהוא ובנו וב"ב ת"ח אין תורה פוסקת מזרעו, וכ"ה בב"ב נ"ט. ע"פ קהלת (ד' י"ב) והחוט המשולש לא במהרה ינתק, ובתו"ס ב"ב כ' דוקא היכי ששלשתן רואין זא"ז, וא"ש ולמען תספר וכו' אז וידעתם כי אני ה' גם לעתיד והתורה לא תפסיק עוד, וע' בגשמי ברכה שם, ובתפארת יהונתן כ' ע"פ דברים (ב' ט') פן תשכח וגו' והודעתם לבניך ובב"ב. ע"פ הנ"ל דסגולה שלא תשכח הוא והודעתם לבניך וב"ב ושוב לא יופסק, וכמ"ש תו"ס בזמן שרואין זא"ז היינו שצריך ללמוד עם בני בניו, וגם בג' פעמים הוי חזקה:

ובשו"ת נוב"ק בהקדמה מבנו הביא דהא דעדיות פ"ב מ"ט, אב זוכה לבנו בנוי וכח ועושר וחכמה, וק' נוי וכח הם מצד הטבע אבל חכמה הא אי' בנדרים פ"א. מפ"מ אין מצוין ת"ח לצאת מבניהם ת"ח שלא יאמרו ירושה, והא דב"מ פ"ה. אין סתירה לזה די"ל אם כבר לא פסקה התורה מג' דורות לא תפסיק עוד דחוט המשולש לא ינתק, ואינו אומר מצד חיוב אלא שאם אירע כך זוכה לזה, ובנדרים מדבר על הכלל מפ"מ כו' דהי' צ"ל שבן ת"ח ג"כ יהי' ת"ח עז"א דאינה בירושה, ופי' הר"ן דלא ילמדו ויסמכו שהוא בירושה, ורא"ש פי' שלא יאמרו אחרים, ירושה לבני ת"ח ואנו אין מצליחים בלימוד, אבל הא דעדיות ק', ואולי י"ל דקאי על שאר חכמות לא תורה, דגוף אדם מורכב ממים שמן סיד ומלח, וחלקי מלח נותנים שכל, וז"פ בקידושין כ"ט: אם הי' בנו זריז וממולח בנו קודמו היינו שיש בו הרבה מלח, ובל"ז י"ל לירושלמי פ"א דקידושין ובילקוט תהלים ל"ז דזוכה לבן היינו ע"ש ולמדתם אותם ואת בניכם שהוא מה דמחויב הרב ללמד לבנו:

וגם י"ל דגם בתכמה האב זוכה לבנו, אם הבן ג"כ מייגע א"ע בתורה אז זכות אבותיו מסייע' לו וכמ"ש מהרש"א ב"מ והבאתיו בפ' מקץ דש"ח:

עי"ל לפמ"ש בתענית ד'. האי צ"מ דרתח אורייתא מרתח בי' והדין מליח כרותח וז"פ ממולח דהוא צ"מ דאורייתא מרתח בי', ובזה העיר ג"כ ידיד נעורי הרה"ג ר' יצחק מארגענשטערן נ"י מוואַרשא בפתיחה לספרו מאה שערים, ופי' בזה מ"ש במנחות נ"ג. אי בר אוריין ובר אבהן יאות, ואי לא אשא תיכלי', תמוה שקללו, ולהנ"ל א"ש דבת"ח יש בו אש, ובב"ב ד"י. אש קשה מים מכבים, ות"ח שיש בו אש הרבה יש בו ג"כ מים הרבה, ואין מים אלא תורה דכ' הוי כל צמא לכו למים. (ב"ק פ"ב.) ומכבים תגבורת אש,

אולם בן ת"ח דלפי הטבע יש בו תכונת הוריו, ומים זה תורה אין בו, יש לחוש שאש תיכלי', וזה י"ל פי' בשבת ד'. וחולין י"ב. וקי"ב. לכו תיכול עלה כורא דמלחא, שלא תוכל להבין כי אם אחר שתאכל הרבה מלח שיהי' לך הרבה מחלקי מלח:

פסוק ד

מאן עב"י אב"ע ל"ח בשם תשו' רשב"א חילוק דמיאון הוא סירוב לגמרי, ולא אבה אינו סירוב לגמרי, וע' בד"ש דכאן סירב לגמרי, ואח"כ (י"א כ"ז) כ' ולא אבה לשלחם, ולא הי' סירוב לגמרי, רק ל"ה לו חשק לשלחם:

פסוק ו

ויפן ויצא, באלשך ירמיה (ל"ב ל"ג) הביא מד' שביציאתו שם פניו כנגד פרעה, ופסע דרך אחוריו לתת כבוד למלכות, דויפן מגזרת פנים כמ"ש ופנית אל תפילת עבדך שיסביר לו פנים לקבל תפילתו ע"ש, וז"פ בויקהל (ל"ה כ') ויצאו כל עדת בנ"י מלפני משה שעשו כבוד לו שיצאו אחורנית, וכן כה"ג ביה"כ כשיצא מקה"ק, ואנו אחר שמ"ע ג' פסיעות כיומא נ"ג., וז"ש בתשא (ל"ב ט"ו) ויפן וירד משה מן ההר, ובס' שער בת רבים הביא להיפך שפנה פניו מפרעה ויצא כדרך יוצא מאיש הדיוט:

פסוק ח

ויושב עא"ע, ואיי הים מגילה ט':

מי ומי ההולכים, פרעה שאל מי ומי, שאצל כל העמים היתה תורתם במחשך ואסור להמון להגות בה והיא רק נחלת החרטומים וכומרים, אבל אצלינו אין כל חלוקי כתות הכל שווים, וזה בנעורינו ובזקנינו נלך, ור"ר אלימלך ז"ל אמר עפמ"ש בסוכה נ"ג. אשרי ילדותינו שלא ביישה זקנותינו, ומי שאינו מתנהג כשורה בילדותו מתבייש בזקנותו, וז"פ במשלי (כ"ב ו') חנוך לנער ע"פ דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנו, שלא יוצרך לסור מדרכו הקודם וז"פ בנעורינו ובזקנינו נלך, היינו שנדריך אותם בקדושה גם בגשמיות באכילה, וע' נו"א. עי"ל "בנעורינו" מקודם אנו צריכים להוציא הנערים מטומאה דמצרים והסכנה להם יותר ואח"כ "זקנינו" אשר אין כ"כ סכנה, ובס' שעב"ר הביא הא דחגיגה ג'. טף למה בא ליתן שכר למביאיהן, וכ' בתוס' מכאן סמכו להביא קטנים לבהכ"נ, וכ"ה במס' סופרים פי"ח ה"ו, אבל בזה"ז יש לבטל מנהג זה אם מבלבלים להמתפללים, אבל הטף הגדול העונים איש"ר יבואו לבהכ"נ, וכמ"ש במג"א קכ"ד סקי"א, וז"ש בנעורינו ובזקנינו נלך להתפלל, עיקר הנערים דתפלתם יקרה, כשבת קי"ט. עולם מתקיים בהבל פיהם של תשב"ר, ובב"ר תולדות הקול קול יעקב כ"ז שתינוקות מצפצפים אין אוה"ע יכולים להם, וז"פ (תהל' ח' ג') מפי עוללים ויונקים יסדת עוז, ובר"ח סו"פ גידול בנים כ' "תשבר גרם" ר"ת תינוקות של בית רבן גזירות רעות מבטלין, ובס' הברית עה"ת

מהגר"צ קאלישער ז"ל כ' ג"כ לפרש לכו נא הגברים דיש להבדיל בתפלה במחיצה בין עזרת אנשים לנשים, וזה ראו כי רעה נגד פניכם, ועב"ש אה"ע ס"ב סקי"א שאסור לברך שהשמחה במעונו בבית שאנשים ונשים בחדר א', ועשו"ת ח"ס חו"מ ק"צ בזה:

פסוק י

רעה רש"י כוכב של דם, וערש"י יהושע (ה' ט'), ויע"ד ח"ב דרשות אה"ו ד"ד, דאיך ידעו שהיא של ישראל וכי נרשם בכוכב, ורק דמזל מאדים או אושיד דמא או טבתא או מוהלא (שבת קנ"ו.) ובמדבר לא מלו ולא קיימו שחיטה, וזה ראו כי מאדים כוכב דם נגד ישראל שהוא כוכבו של עשו עד שיהושע מל ישראל הכניע למאדים ואמר גלותי חרפה וגו', ובמשה (שמות ב' ב') ותרא כי טוב הוא שנולד מהול, ול"ה צריך לדם, ואין לו כח להחליש למאדים ולכן בחר ביהושע וע"ע בל"ע דרוש כ"ט:

ותור"ח בלק נ"ה. כ' דלעולם ה' לא יבטל הגזרה, רק שמהפך אותה, וז"פ ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזרה, ולא כ' מעבירין את הגזרה, אע"כ דהגזרה קיימת רק שמעביר אותה מרע לטוב, וכן הא דאי' בברכות נ"ז: הרואה הספד בחלום חסו לו מן שמים, דבאמת הי' לרעה רק באיזה זכות נהפך ההפסד להספד, וע' ר"פ בחקתי שנותן הגשמים ביערות, וע"ע בתפא"י פסחים פ"י מ"ה בזה ובכל ענין יצי"מ:

פסוק יא

כי אותה אתם מבקשים ערש"י וצ"ב, וי"ל ע"פ בעה"ת פנחס (כ"ו נ"ט) אשר ילדה אותה ללוי, כי אשת לוי שמה "אותה", ואותה הזקנה המופלגת במעלותיה ובניה הטובים משה ואהרן ומרים ונכדותיה, אם יוציאו אותה לא ישיבו עוד למצרים, ואם תשאר במצרים תהיה משכון שיחזרו למצרים, לז"א פרעה שילכו רק הגברים ולא "אותה" ותשאר למשכון, וכ"ה בירחון אהל מועד שנה ג' סי' מ"ו. וע' בתולדות אדם להגר"ז מווילנא ז"ל בסוף הס' שהק' על זה דמלת ילדה בלי מפיק ה"א ומלת אותה במפיק ה"א, ולהנ"ל הי' צ"ל בהיפך ע"ש:

עי"ל דדרך התגרים לבקש סכום גדול, והקונה יאמר פחות וכמ"ש בנדרים כ"א. שניהם רוצים בג' דינרים, וז"פ כי אותה אתם מבקשים, דהמבוקש אמתי שלכם רק הגברים, ובכוון שאלתם יותר כדי שעכ"פ תפעלו מחצית, וע"ס חמדה גנוזה ובפני מבין ר"פ לך בזה:

פסוק יג

רש"י במקום אחר הוא ברש"י מסעי (ל"ד. ג'):

פסוק יד

וינח ערש"י, וי"ל ע"פ בעה"ט מסורה וינח ביום השביעי (יתרו כ' י"א) שנח ארבה בשבת, וא"כ ניחא דארבה שינוח בשבת לא הי' ולא יהי', וגם למדרש דארבה הוכיח דמקום שכלה הארבה שם כלה גבול מצרים, וז"ש לפני ל"ה, ר"ל להלן ממקום זה לא היה, וכאן כלה הגבול, וע' תדב"א פ"ז מכל הפרשה:

פסוק יט

לא ערש"י וש"ח ושמע שלמה. ובב"ב ע"ד: בישרא' מליחא לא מעלי, וארבה דמי לדג שאי' שם כוורא מליחא מעלי ע"ש:

פסוק כא

וימש ע' ספורנו ושם אפרים, ובס' הברית עה"ת שחשך מצרים הי' בריאה חדשה לא כחשך שהוא אפיסת אור, כשתעדר שמש יהי' חשך, וכ"כ בכוה"ק בשם גר"א וכ"כ בישעי' (מ"ה ז') יוצר אור ובורא חשך, אך הרד"ק פי' שם דחשך קאי על הארץ כי היא גורמת חשך כשישקע שמש, וע' ריש פסחים וקריא רחמנא לחשוכא ופקדי' אמצותא דלילה, משמע דחשך בריאה בפ"ע, וע' או"ח נ"ט ס"א דמשו"ה תקנו מדת לילה ביום ומדת יום בלילה להוציא מאפיקורסים שמי שברא אור לא ברא חשך ע"ש, ובהגהות לס' קול אלי', ובס' שיח השדה כ' להיפך שחשך מצרים הי' אור גדול ומתוך כך לא ראו מאומה כמו העטלף שאינו יכול לראות באור, וז"ש וימש חשך שחשך מש, ומתוך כך הי' חשך, ובתורה תמימה כ' דחשך ל"ה באויר רק בעיני האנשים שהי' מתוח תבלול על אישן העין והי' נמוש ביד, והי' כעובי דינר כמ"ש במד':

פסוק כב

חשך ברש"י ב' טעמים, ובמד' אמר ה' למלאכים ראוים ללקות בחשך והסכימו כולם ולמה הביא חשך בשביל ב' טעמים הנ"ל, וק' למה לא שאל מיד למה הביא חשך רק אחר ההסכמה, וכ' בארץ חיים (תהל' ק"ה כ"ח) בשם ר"ר העשיל ז"ל עפמ"ש בסנהד' י"ז. אם ראו כולם לחובה פוטרין אותו וא"כ כשהסכימו כולן ק' למה הביא חשך, אך כ' מפו' דז"ד אם כולם אמרו מטעם אחד, אבל אם כל אחד אומר טעם אחר אין פוטרין אותו, ולז"א ב' טעמים, וכ"כ בדבש לפי מער' ח' אות כ"א, ובלקוטי אורות תהל' (ק"ה נ"א) הק' דהטעם של כולה חייב זכאי דבעינן הלנת הדין אולי ימצא זכות, ובכולם לחוב לא ימצא זכות, א"כ בב"נ דהנהרגין בדיין א' וע"א ל"ש זה, וכן מפורש בשמע שלמה שמות דבב"נ ל"ש זה וצ"ע:

ובזה י"ל במשלי (י"ז ט"ו) מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שניהם, דאם דיין האחרון רואה שכולם לחובה אין לו להתחכם ולומר זכאי כדי שיחייב, וז"פ ספרי קרח

עה"פ ולא הרעותי את אחד מהם (קרח ט"ז, ט"ו) שלא חייבתי את הזכאי ולא זכיתי החייב, וע' בל"ע דרוש א' וע"נ ר"ה ומ"ש בפ' משפטים וכ"ג ב'):

ובמד' פי"ד הה"ד שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו, (תהל' ק"ה כ"ח) למה"ד למלך שסרח עליו עבדו א"ל לך ומכהו נ' מלקות והכהו ק' כך החשך הוסיף מדילי', ובס' אבי הנחל כ' דפלוג' בכתובות צ"ט. בשליח שהוסיף על דעת משלחו ששלח ליזבן ליתכא וזבין כורא אי מעביר על דעת משלחו או מוסיף, וכן הכא ה' שלח חשך ומלאך החשך הוסיף עוד חשך כפול, וז"ש ויחשיך והוסיף ואעפ"כ לא מרו את דברו דהוי מוסיף. וע' בכור שור ברכות ט' דבר נכון, ובגו"א כ' דשלשה ימים פ' ג' מעל"ע ושלשת ימים פי' שליש של ימים ולא שלמים, וכאן ל"ה ג' מעל"ע, אך ק' מיבמות קכ"א: אילימא דלא אכלו ולא שתו והכ' וצומו עלי שלשת ימים לילה ויום, הרי דהי' שם ג"י בלי הפסקה, וכ' שלשת ימים, וע' אור דוד שם וגשמי ברכה ותו"א, ובס' הברית הק' האם לא אכלו ג"י, וי"ל דבנ"י הביאו להם לאכול, ובכוה"ק כ' הפשט שלא קמו איש מתחתיו שבא להם תמונות זרות מפחידות עד שלא יכלו להתנוע מפחד:

ובתו"מ הק' דמה צרך לנס זה דחשך הלא יכול להכות מצרים בסנורים, וכ' כי העור מרויח בשאר אברי' וחושיו, והיניקה הראוי להמשיך להעין נמשכת לשאר חושיו, אבל היושב בחשך ועיניו פקוחות כח הראיה משמש, וחושיו אינם מרויחים רק עוד מפסידים, וע' ריח דודאים דף ל':

פסוק כג

לא ראו, בס' אשכול ענבים כ' החשכות הגדולה בתבל אשר לא ראו איש את אחיו ואינו רוצה לידע ממנו רק חי בפני עצמו:

אור במושבותם, י"ל עפמ"ש בביצה ל"ב: המצפה לשלחן אחרים עולם חשוך בעדו, ורק מי שיושב אצל שלחנו אור לו, וז"פ הי' אור במושבותם:

פסוק כה

וגם אתה תתן בידינו זבחים ועולות, וקשה הלא פרעה אמר רק צאנכם ובקרכם יצג ומשה אמר שגם הוא יתן בידם זבחים ועולות, ובס' אבני שהם כתוב עפמ"ש בע"ז כ"ד. כל הפסולין ע"ג מזבח ולדותיהן מותרין, ובדכ"ב. אין מעמידין בהמות בפונדקאות של עכו"ם שחשודין על רביעה, אבל על בהמתן ל"ח דחס שלא תעקר, ואי' במד' אם בגופן שלטו ק"ו בנשותיהן עד שה' חתם שמו עליהם, ולפ"ז יאמרו מצרים ששלטו בבהמתן של ישראל ונרבעו, וז"ש רק צאנכם ובקרכם יצג לפי שאתם רוצים להקריב ופסולים, וא' משה יפה דברת שבהמות שלנו פסולים, ולפיכך גם אתה תתן בהמות שהם כשרים, אבל גם מקנינו ילך אתנו, שמא יאמר ה' שכשרים, וכמו שה' חתם שמו עלינו, וגם

ממנו נקח ר"ל הבאים מהם הולדות דכשרים להקרבה, וע"ע בהקדמה לס' משפט שלום אריכות גדול':

ובאוה"ח שהוא יתן בידם מקנה הראוי לזבחים, ואנחנו נעלה לצורך עצמינו וכו', ובחמדת ישראל קו"א דקמ"ו כתב דלפ"ד ישראל ל"ה בכלל ב"נ והיו מותרים להקריב גם זבחים, ותמוה דבזבחים קט"ז. מקשי' באמת למ"ד דב"נ אין מקריבין שלמים מקרא זה ומשני זבחים לאכילה ועולות להקרבה, ומוכרח או דגמ' ס"ל דפי' הקרא שמשה אמר שיקריבו עבור פרעה, או שגם ישראל יש להם דין ב"נ ול"ה מקריבין רק עולות, וברש"י אי' להדיא דקו' גמ' משום דגם ישראל הי' להם דין ב"נ, וצ"ע שאוה"ח לא הביא הגמ', וברמב"ן פי' ג"כ הקרא כן, ואולי האוה"ח כשי' המד' שהיה להם דין ישראל, ובפרד"י וישלח רל"ט. הבאתי סש"ש ע"פ מד"ר מסעי פכ"ג, ותנחומא בפר שעלה לשם הבעל, במ"א (י"ח כ"ו) לא היה רוצה לילך עד שא"ל אלי' לך, וש"ש יתקדש על ידך, וז"ש משה גם אתה תתן בידינו ולא ילכו מעצמן, אבל וגם מקנינו ילך עמנו בעצמם ילכו, ועי' בשעב"ר פ' אחרי דף מ', ופרד"י נח נ"ז: וס"ט. מזה הרבה, וע"פ יתרו (י"ח י"ג):

פסוק כו

פרסה ערש"י וכ"כ בשבת פ"ה., ובתרגום מדעם וצ"ע:

כי ממנו נקח לעבוד את ה', המלב"ם בס' ארץ חמדה פי' עפמ"ש בעירובין ק'. אלמלא לא ניתנה התורה הי' למדין צניעות מחתול גזל מנמלה ערוות מיונה כו' וז"ש כי ממנו נקח מהבהמות נקח לעבוד ה' שאנחנו לא נדע עדיין במה לעבוד ה' עד בואנו על הר אלקים חורבה, ונלמד כעת מהבהמות ומעוף השמים יחכמינו, וז"פ בשה"ש (א' ח') אם לא תדעו צאו לך בעקבות הצאן ללמוד מהם, וז"ש ביומא י"ח. ומעבירים לפניו פרים ואילים שיהא רגיל בעבודה:

עי"ל עפמ"ש בע"ז כ"ד. לוקחין קרבן מנכרי ול"ח משום נעבד דאם עבדי לא מזבני, וז"ד אם מזבני לישראל שאינו עע"ז, ובמצרים גם ישראל עע"ז ומזבני, וז"ש ועשינו לה' אלקינו וממילא מותר קרבנות מעכו"ם, וז"ש משכו מע"ז וקחו דאל"כ אסור ליקח מעכו"ם, ובאוה"ח ממנו נקח בדמים וכו', ובקוי אור הביא ירו' פ"א ה"א מערלה ולקחתם לכם בדמים ולא מן המצוה, ועי' פ"מ וציון ירושלים שם, ובשו"ת בית נאמן סי' כ"א, הרי מבואר דולקחתם לכם פרי עץ הדר הוא בדמים, כן כאן ממנו נקח היינו בדמים, וע"ל פ' וארא (ט' ח'), ולקמן (י"ב כ"א):

פסוק כט

דברת ערש"י ובמקץ (מ"ב י"א):

לא אוסיף ערש"י, בח"ס כתוב בשם הפלאה דאסור להסתכל בפני רשע המזיק לו ומשה

היה בבחי' פנים כנגד פרעה שהיה בבחי' עורף אותיות פרעה המה הערף והיה מוציא ממנו הנצוצות הקדושות (כי כל דבר יש בו נצ"ק אשר בלעדו א"א לחיות, וז"פ נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות, שע"י הראי' יצא נ"ק ולא נשאר בו חיות, ועי' אוה"ח ויחי מ"ז כ"ט, וע"נ פ' בא שהביא האר"י ז"ל, וינצלו את מצרים (י"ב ל"ו) היינו הנ"ק שהוציא ממנו) ועכשיו שמשה הוציא ממנו הקדושה אסור לראות פניו, וע"ע בפרד"י בראשית ל"ג., וירא קכ"א. מ"ש מענוות משה, ואעפ"כ כשאמר לו פרעה אל תוסיף עוד ראות פני, לא היה עוד ענו ואמר תיכף כן דברת לא אוסיף עוד ראות פניך, ויל"ד הלא ראהו אח"כ דכ' (י"ב ל"א) ויקרא למשה ולאהרן וברש"י שצעק היכן משה וע"ש במד' ואוה"ח, ובד"ח פ' ויחי כ' לפמ"ש בש"א (א' י"ח) ופניה לא הי' לה עוד, ור"ל פניה הרעים נסתלקו ממנה, ופנים חדשות בא, וכן כאן לא אוסיף עוד ראות פניך פני מלך ביופיו, רק פניה זועפות, וע"ס בית יעקב, ולקוטי אורות על תהלים (ק"ט כ"ד), ומ"ש בפרד"י ויחי שמ"ב: **ובמגילה** כ"ח. אסור להסתכל בצלם רשע, ובמג"א רכ"ה סק"כ כ' דוקא להסתכל בו ביותר אבל ראיה בעלמא מותר, וכ"כ בסי' קכ"ח סקל"ה, ובסמ"ע חו"מ קנ"ד סקי"ד כ' להיפך שראי' בדיוק יותר מהסתכלות, ובנפ"ח הביא מס' חפץ ה' להאוה"ח דבשבת קי"ח. מימי לא הסתכלתי משמע כמג"א, וע"ע בקו"א לס' המקנה סי' ס"ה יד מלאכי קע"ט, בחגיגה ט"ז. המסתכל בקשת, בר"ה כ"ט. והביטו אל נחש (חקת כ"א ז') שמתרגם ומסתכל, בירו' שם פ"ג ה"ט, ועמ"ש בפרד"י וישלח ר"נ., ובשד"ח מער' ה' אות צ"ה ופאת השדה שם, שו"ת בכורי שלמה או"ח סי' א' וב', בס"ח קע"ח ומקו"ח שם, באוה"ח בלק (כ"ג כ"א) לא הביט און ביעקב, זה"ק משפטים קכ"ג: כד נהרא לי' שמעתתא דיוקנא דרשב"י איתער בי', ובויחי רל"ו סע"א, ובירושלמי שבת פ"א ה"ב כל האומר שמועה מפי אומרה יהי' רואה בעל השמועה כאלו עומד נגדו דכ' אך בצלם יתהלך איש, וע"ש ביפה מראה, ומדבר קדמות ערך ציור כי צורה הקדושה תשלים השכל, ובעירובין י"ג: אולי חזיתי לר"מ מקמי הוי מחדידנא טפי, וברכות כ'. ר' יוחנן יתיב אשערי טבילה, ובירושלמי ביצה פ"ה ה"ד א"ר יוחנן לא זכיתי לאורייתא אלא דחיימינן לאצבעי דרבי, ועי' ברכות נ"ז. שזוכה לחסידות, ובסוטה ל"ז: דיוקנא של אביו ראה, וכריתות ו', כי יתביתי קמי' רבין חזי לפימי' דרבנן שנ' והיו עיניך רואות את מוריך, ובחגיגה ה': רבי ור"ח כו', הרי דבראות חכמים זוכה לחיים, ועי' זה"ק וישב קצ"ו., וירושלמי הוריות פ"ב ה"ה דיוקני של רחל ראה, ועי' שפתי צדיק שמות אות י"ג, ושו"ת חת"ס ח"ו סי"ד שאסור העמדת פוטוגרפיות על מצבות, ועי' מהר"ם שיק יו"ד ק"ע, ובס' הדרת קודש סי' כ"ב ול"א, ומה שנדפס ממני תשובה בסימן ע"ה, וע"ע בס' מגלת ספר שה"ש (ב' י"ד) ע"פ

הראני את מראך דמקלסתר פנים ניכר מעשהו, ובעש"ט אמר בפני נכתב ובפני נחתם, הכל נכתב ונחתם בפניו, וז"פ בתצוה (כ"ח ל"ו) ופתחת עליו פתוחי חותם קדש לה', על מצחו יהי' חרות קדש לה' הקדושה יזריח ויופיע משם, וכ"כ אוה"ח וירא (י"ט י"ז) בפ' אל תביט, ויגש (מ"ו ל') אמותה הפעם, וט"ז או"ח קע"ד סק"ט בשם האר"י ז"ל פעם א' שתיתי יותר מרביעית הראו לי במצחי שהיתה ברכה לבטלה ע"ש, וז"פ בירמיה (י"ד ז') אם עוננו ענו בנו, וכי באבות פ"ב מי"ג ואל תהיה רשע בפני עצמך, וז"פ במגילה כ"ח. מימי לא נסתכלתי באדם רשע, והול"ל לא הסתכלתי ורק הפשט דלא נראה בפני עין ורשע, ולא נראיתי בדמות אדם רשע כשהביטו בי חבירי, וערמב"ן בראשית (ח' ב') שמסרו חכמים זל"ז סימני שרטוטין, וז"פ ויצא (ל"א ב') וירא יעקב את פני לבן שהכיר בקלסתר פניו, וביתרו (י"ח כ"א) ואתה תחזה, וכן י"ל ביומא ט"ו. ר"ל מאן דמשתעי בהדי' בשוקא יהבי לי' עיסקא בלא סהדי, דר"ל היה מכיר בפניו פנימיותיו, ועי' ה"ק אחרי ע"ה: ר' אבא כי חמא חד בר נש דרשומא באפוהי אמר דעבר וכו' איתרשים באנפוהי, ועי' יע"ד ח"א דרוש ז', ובארצות החיים ולקוטי אורות תהלים (קי"ט ק"ט) הביאו פשט נפשי בכפי תמיד ותורתך לא שכחתי, כי בשרטוטי היד יכולים לראות המאורעות ובזכות התורה יכול להשתנות, ובמדרש תלפיות ענף אדם כ' כי במגפה ר"ל טוב מצחו מכוסה שלא יראה השטן ויכיר עונותיו הנרשמים במצחו כמ"ש בזהר ויקרא ברע"מ ט"ז:, ועי' תהלים (ז' ב') אם יש עול בכפי, ועמ"ש בפ' יתרו (כ' ג') ובמלואים והערות לדף קפ"ט:, ובר"ח שער תשובה פ"ו, ושער הקדושה פ"ח:

פרק יא

פסוק א

כשלחו. אי' בשם ר"ר העשיל ז"ל דהדין בב"מ ע"ו. כל החוזר ידו על התחתונה אם בעה"ב חוזר בחצי יום צריך לשלם עבור כל היום, וכשפועל חוזר יפסיד גם החצי יום, וישראל היו רק רד"ו וזמן היה ת' וכדי שלא יקשה הרי לא נשלם הזמן, א"ל ה' כשלחו גרש יגרש והוי בעה"ב חוזר ומגיע שכר שלם ולכן וישאלו כו' וכ"כ בח"ס, (ועי' חו"י ק"ג ופת"ת חו"מ של"ג סק"ד דאם הפועל חוזר ונשכר לאחר דינו, כקבלן ושמין מה שעתיד להרויח ונותן לבעה"ב):

פסוק ב

דבר נא ערש"י מברכות ט'. של"י אותו צדיק ועבדום ועינו אותם קיים בהם ואח"כ יצאו ברכו"ג ל"ק בהם, וע"ע סוטה י'. וסנהדרין מ"ג: פ"ט:, ומהרש"א מחזקוני, ובאיי הים סי' מ"ה דעיקר שלא יחזיקו דה' רק פועל רע כפי' רלב"ג, ע"כ יצאו ברכו"ג אבל ביזת ים

רק ענין הפקרי אחר מיתת מצרים נשאר שללם לבוז. ובס' **זכרון יעקב** כ' למ"ש במד' ורש"י דשבט לוי ל"ה בשיעבוד, ובסנהדרין צ"א. שהשיבו שמגיע להם שכר שיעבוד ול"ש בשבט לוי, ובחולין קל"א. מספקא אי שבט לוי מקרי עם, ואי ל"מ עם ניחא דכ' באזני העם דשבט לוי לא בכלל, וא"ש הא דסוטה י"ג. וחכם לב יקח מצות זה משה שכל ישראל עסקו בביזה והוא בעצמות יוסף, ויל"ד הל' "שכל" וגם למה לא התעסקו כאשר השביע אותם יוסף, וי"ל בבנ"י דה' צוה שישאלו הוי מ"ע ודוחה ל"ת דלא תשא, אך שבט לוי היה להם לעסוק בעצמות, אלא כיון דמספקי להו אי הם בכלל עם, גם עליהם הי' ציווי ה' ביזת מצרים ודחה ל"ת לא תשא, אבל משה סבר דאין ספק מוציא מודאי, וא"ש "שכל" ישראל דייקא אף שבט לוי:

ובהגהות רצ"ח סנהדרין צ"א פי' בתהלים (ק"ה ל"ז) ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל, ותי' ואפקינן בסימא ודהבא ולא אתדנו עם מצראי למתקלא, וכמו שמצרים טענו על כסף וזהב שלקחו ישראל ויצאו חייבין בדין, והיינו דלא אתדנו עם מצראי למתקלא שהדין עם מצרים ל"ה לתקלתם, והפי' אע"פ שהוציאם בכו"ז לא הי' בהשבטים שום כושל ותקלה: ובס' **עשר צחצחות** דס"ז: מהגר"ח מצאנז ז"ל דק' על אברהם דנתנסה בעשרה נסיונות ולא הרהר, וי"ל דבב"ר פמ"ד עה"פ ויהי השמש באה ועלטה כו' שא"ל ה' במה אתה רוצה שירדו בניך לגהינם או במלכיות בירר במלכיות נמצא דגלות בירר אברהם וז"פ של"י כו' קיים בהם, שבירר גלות ורכו"ג ל"ק הקב"ה בהם: ובס' **מנחה חדשה** על הגש"פ כתוב דקיי"ל קלבד"מ ופטורים לשלם כיון שמתו, אך קיי"ל מיתה לזה וממון לזה חייב, (סנהדרין ט':) והמיתה חייבין על ישראל שזרקו ליאור, ורכוש חייבין של"י אותו צדיק כו' וזה וישאלו כו'. ובס' **עונג נפש** כ' דכל הזירוז רק משום משא הדרך, וה' ידע שבע"כ דישראל לכן זירז אותם, אך קשה למ"ש בחו"מ ע"ג ס"ז הנשבע לתת מתנה לחבירו ולא רצה לקבלו פטור א"כ ה' פטור מהבטחתו, לכן תלה באברהם דהוא לא ידע שישראל לא ירצו לקבל:

ובנח"י כ' אף שבביזת ים יתקיים רכו"ג מ"מ ואח"כ יצאו ברכו"ג ל"ק, שתיכף בשעת יציאה ל"ה רכו"ג, ועדיין לא הגיע זמן יציאה, ויוצאים כמו בני אפרים קודם הזמן, ויהי' צער לאברהם, וביקש שבשעת יציאה יהי' רכו"ג ע"ש, אבל בילקוט בשלח רמז רל"ז וישיבו ויחנו כו' כאן נתקיים ואח"כ יצאו ברכו"ג:

ובדבר"י כ' דלכאו"ק הא גדול הי' ביזת ים, ומה ק"ל לאברהם, אך זה לא מידם בא רק מהפקירא זכו, וז"כ ועבדום קיים "בהם" במצרים שהם עינו אותם, וברכו"ג ל"ק בהם במצרים וקאי בהם על מצרים:

ובחומת אנך כ' אם הי' הולכין כעניים ל"ה משאלין להם וקאי על ישראל שישאלו זל"ז, ויהיו נראין כעשירים ועי"כ מצרים ג"כ ישאלו להם, וז"פ ועבדום קיים "בהם" בעניים, ורכו"ג ל"ק בהם שלעניים לא ישאלו, וכ"ה בטעמי המנהגים ח"ב בלקוטים דכ"ו, דרעהו לא קאי על מצרים דרעהו ולא עכו"ם, רק על ישראל דע"י שישאלו זל"ז ויעשו גמ"ח ה' יתן חנם בעיני מצרים, וכ"ה בשם הגר"א וע' לקמן, וכ"כ בתוה"מ למלב"ם, וגם משו"ה ל"ה גזילה כי המצרים יקחו כלי ביתם ובתיהם ושדותיהם שישארו ששוים כמו הכלים ששאלו מאתם:

ובקובץ הבאר ח"ו סי' ק"ת כ' דיש ב' נסיונות עוני ועושר, ובמשלי (ל' ח') ראש ועושר אל תתן לי פן אוריש וגנבתי פן אשבע וכחשתי, לא אמר ראש או עושר רק שניהם בתקופה אחת, כי מי שהיה עני או עשיר כל ימיו אינם נוטים מדרך ה' כי רגילים בכך, אבל עני שהעשיר בקל יוכל להרשע, וכן עשיר כשהעני ר"ל, עניות מעבירות ע"ד קונו (עירובין מא.), וידוע דנסיון עושר גדול מנסיון עני, כי ע"פ רוב עני פונה אל ה' שיחלצהו ממצר, וז"ש (ברכות ז'.) צדיק וטוב לו צדיק גמור, אבל צדיק ורע לו בעת שרע לו אינו צ"ג, ואברהם הי' בנסיון עוני וגלות לך לך מארצך ובנסיון עושר שהי' כבד מאד במקנה בכסף וזהב, ורצה ה' שיצאו ברכו"ג של"י אברהם כי הוא עמד בב' נסיונות ועבדום קיים בהם, ולכך לא ניתן להם רכו"ג שלא יוכלו לעמוד בנסיון העושר אחר העוני, וכשעשו עגל מתנצל משה בשביל כסף וזהב שהרבית להם חטאו, וז"ש ביתרו (ל"ב ל"ב) ואם אין מחה "נא" מספרך, עליך למחות נא אשר כתבת בספרך דבר נא וישאלו: וע"ע בישועות מלכו בזה בנסיון עוני ועושר:

ובבנ"א כ' עפמ"ש בשבת ס"ח. דהיכי דיש כלל אחר תני כלל גדול. ולכאו"ק ברכו"ג מי איכא גדלות לפני ה', ורק הכונה על ביזת ים שהי' גדולה מביזת מצרים כמ"ש בשה"ש (א' י"א) תורי זהב כו' עם נקודת הכסף, ומיושב לשון ואחרי מופלג דאי לא ביזת מצרים ל"ש בביזת ים רכו"ג, וז"ש ואחכ"י ברכו"ג ל"ק אע"פ שנטלו ביזת ים ע"ש:

ומצינו ג"כ בשבועות מ"ה. תקנות גדולות שנו כאן גדולות מכלל דאיכא קטנות, ובמד' פ"ט וירא ישראל את היד הגדולה וכי יש קטנה כו' ובהדוה"ע הק' מדברים (ו' כ"א) אל גדול ונורא, ושם (י' י"ז) האל הגדול, והוא ית' אחד ואין שני, וצ"ל דלשון תורה לחוד ול' חכמים לחוד, ומצינו חילוק כחולין קל"ז: וע"ע בריח דודאים בפתיחה אות י"ג. ובפרד"י בראשית ד'. וחכמת שלמה או"ח ת"ל. ובלק"ש כ' דבסנהד' צ"א. שהשיב גביהה שביזת מצרים שכר עבודה וזה הי' תפיסה על שכרם, ואי הי' לוקחים בחזקה הי' צריכים לחזור דבאיסורא בא לידם ל"מ תפיסה דגזל גוי אסור, אבל כשהשאילו בהתירא בא לידם

מהני תפיסה:

ובס' יתדות אהלים כ' דפליג' אי גזל גוי אסור בב"ק קי"ג: והק' רשב"א אי מותר למ"ל אחיך דאבידת עכו"ם א"צ להחזיר הא אפי' לגזלו מותר, ותי' דאחיך בא דיש איסור להשיב לו אבידה, לפ"ז למ"ד גזל גוי אסור איצטריך אחיך דבאבידה א"צ להחזיר ולא מוכח איסור רק רשות, ובפ' לך (י"ד כ"ג) שאמר אברהם למלך סדום אם מחוט עד שרוך נעל, אע"פ שזכה רכוש מהפקר והוי אבידת נכרי, מוכח דגזל גוי אסור וממילא אבידתו רשות, וקיי"ל בחו"מ שמ"ח ס"ב דאף אי גזל עכו"ם אסור הפקעת הלואתו מותר היכי דליכא חילול השם כיון דבהתירא אתא לידו, וז"ש וישאלו מדעתם אף דאיכא מ"ד גזל גוי מותר ואף שלא מדעתו מותר (דבחשך חפשו ויכלו ליקח שלא מדעתם) של"י אותו הצדיק כו', דכיון דס"ל אבידת גוי רשות, והוא השיב להם מוכח דס"ל גזל גוי אסור ואם יקחו שלא מדעתם יקרא תגר שאין זה רכו"ג יען זה גזל ומחויבים להחזיר לכן ישאלו, ועפרד"י מקץ שט"ו.

עי"ל דק' איך לקחו כלי כסף וזהב דילמא נעבד בהם ע"ז, וי"ל דלכאו"ק למ"ד גזל גוי אסור יכלו ליטול בחזקה ורק דהי' נעבד, והי' צריכים להמתין עד שיתנו בדרך שאלה ובודאי יבטלו מקודם וכמ"ש בע"ז נ"ג:, וע"ע בדמ"ג ומ"ז ויו"ד קמ"ו:

ובד"ש כ' דבע"ז י"ב. דאם הגביה ישראל נעשית, כע"ז של ישראל ואינה בטלה, אך להב"ח או"ח תקפ"ו דאם הגביה ע"מ שלא לזכות בה הו"ל כע"ז של עכו"ם, ולכן הוצרך דוקא שאלה דבלקיחה ל"ה מועיל ביטול:

ובקו"ד ח"ד סי' כ"ח כ' דהבטחת רכו"ג הוא הבטחה שאינה מסוימת, שא"א לתת שיעור מסוים לסכום של רכוש שיקרא רכו"ג, והרי הי' לישראל רכו"ג בלא זה דפרעה אמר רק בקרכם וצאנכם יצג, ואם חשב זאת לערבון הי' רכו"ג, וקיי"ל יד בעל השטר על התחתונה והממע"ה, (כתו' פ"ג:) ול"ה להם טענה על הבטחת רכו"ג, אלא שכנגד זה גם "ועבדום וענו אותם" איננה מסוימת ודי בעינוי מעט, ואף שקישוי שיעבוד הי' לטובתם אבל הכל לא ידעו מזה, ויש להרהר שעבדום קיים במדה גדולה, ורכו"ג קיים במדה קטנה, וביקש שישאלו כו', ובסי' ל', ובחוב' ו' סי' כ"ו הביא עפ"מ חז"ל בבשלח (י"ג י"ח) א' מחמשים עלו ומ"ט חלקים, מתו בג"י אפלה, שהיו עשירים ולא רצו לצאת, ודאי רכוש מ"ט פעמים ס' רבוא שמתו לא עזבו במצרים, וכבר הי' להם רכו"ג, לכן אמר של"י ועבדום קיים בהם "במצרים" ואח"כ יצאו ברכו"ג ל"ק בהם "במצרים" שלא רכוש מצרים השיגו רק רכוש אחיהם העשירים, וע' באמ"כ

ובס' כה"צ כ' עפמ"ש ביומא ט': מאן דמשתעי ר"ל בהדי' בשוקא יהבו לי עיסקא בלא

סהדי ואמר ה' למשה דבר נא באזני העם ויראו מצרים שאתה מדבר עמהם ועי"ז וישאלו כו', גם האיש משה גדול מאד באמ"צ ר"ל גם זה גרם להשאילם:

ובפר"ד דרוש ה' כ' דבאמת הבטחת רכו"ג נתקיימה בביזת ים, וביזת מצרים הי' שכר עבודה אלא שמדין ל"ה חייבים בשכר עבודה שהי' רשעים ול"ה מבטלים אותם ממלאכת רבם, אלא שאם ל"ה ביזת מצרים, ואח"כ הי' ביזת ים אברהם שלא ידע שלא עשו רצונם של מקום יאמר ואחכ"י ברכו"ג ל"ק, וביזת ים שכר עבודה, וביקש שישאלו ויקחו שכר עבודה, ובים יקוים ואחכ"י ברכו"ג, וכ"ת איך דן במיתה וממון, וגם בב"נ אמרי' קלבד"מ, אך לא קיי"ל כרנבה"ק וכרת ומיתה ביד"ש אין פוטרין (וערש"י עירובין ס"ב. יבמות מ"ז: וסנהד' נ"ז. הא דב"נ נהרג על גזל דלא ניתן להשבון משום קלבד"מ, ורק בישראל כ' עשה והשיב ולא בב"נ, ותוס' חלקו, והק' דבבעין אף בישראל ל"א קלבד"מ דנטל לא בסנהד' ע"ב., ואיכא עשה והשיב וכ' בקצה"ח שנ"א סק"ג דאף דל"א קלבד"מ מ"מ עשה והשיב ליכא וא"ש רש"י, ועשו"ת חת"ס חו"מ צ"א דתלי' בתשו' רמ"א סי' י' אם ב"נ חייב בכל הדינים של ישראל או כדיני עכו"ם דקלבד"מ מכדי רשעתו, ואי חייב בדיני ישראל קאי כדי רשעתו גם אב"נ ואמרי' קלבד"מ, ואי לא חייב בדיני ישראל ואין לו חלק בתורה לא קאי כדי רשעתו אב"נ ול"א קלבד"מ, וע' תומים ק"י סק"ג, ועטרת חכמים סוגי' דאוונכרי, ובמנ"ח מ' מ"ט אי ח"מ שוגגין פטור בב"נ):

ובאה"י ופי צדיק דרוש א' כ' דהגזרה הי' ת' ואח"כ יצאו ברכו"ג, והיו רק רד"ו ויושלם בשאר גליות, ומהראוי שבהשלמת כל גליות יקוים רכו"ג, אך של"י כו' קיים בהם בדור המדבר, ורכו"ג ל"ק בהם רק אחר הגליות:

והגר"מ בנעט ז"ל אמר דכ' ולכל בנ"י ל"י כלב לשונו, ואי' במד' ורש"י שמות (ב' י"ד) אכן נודע הדבר דראה שלה"ר שולט בהם ואין ראוין לגאולה, ובילקוט שמות רמ"ז קע"ב, ובשלח רכ"ו ישראל תקנו חטא לשה"ר דכ' דבר נא כו' והי' מופקד אצלם י"ב חדש. ול"ה אחד שהלשין על חבירו, ובפסחים קי"ח. המספר לשה"ר ראוי להשליכו לכלבים, והאלשך תי' בזה מחז"ל ויתנכלו אותו להמיתו שסיתו בו כלבים דחשדוהו בלה"ר. ואי' דאמר משה ולכל ב"י ל"י כלב לשונו דתיקנו לשה"ר, וכשאמר ה' לאברהם כי גר יהי' זרעך מסתמא נודע לו חטאם בלה"ר, אבל ע"י שיצאו ברכו"ג ראי' דתקנו החטא דאי הי' בעלי לה"ר ל"ה מופקד אצלם, ול"ה יכולים לצאת ברכו"ג, ואמר ה' הזהירם של"י כו' כיון שלא נתקיים ברכו"ג עדיין בהם לה"ר ויחזרו לגולה, והזהירם שידע אברהם שתיקנו לשה"ר:

וברשב"ם פי' וישאלו ויבקשו וכמו חיים שאל ממך (תהל' כ"א ה'), אחת שאלתי מאת

ה' (כ"ז ה'), שאל ממני ואתנה (ב' ח'), ורק בדרך מתנה ואין כאן רמאות וגזל, ולפמ"ש הסמ"ע רמ"א סקי"ז דבנשבע לתת מתנה מהני אי נותן ע"מ להחזיר, אבל כשנשבע לחבירו לתת לו צריך מתנה גמורה, דעל דעת חבירו נשבע, וכאן אמר באזני העם, משמע שאמר להם בלחש וסוד, ר"ל שלא בלבד בדרך שאלה ע"מ להחזיר אלא במתנה גמורה, וק' מה צורך לזה הא אם יטלו ע"מ להחזיר ג"כ יקוים שבועה ברכו"ג, אלא כדי של"י אותו הצדיק ר"ל שאליו הבטיח ה' לתת מתנה לבניו, ואח"כ יצאו כו' ובנשבע ליחיד ל"מ מתנה עמ"ל: **וב**ריח **דודאים** דכ"ב כ' דעיקר רכוש מדות טובות ולא ממון, וביצ"מ הכירו אמיתת ה' וזה היה רכוש וז"ש ועבדום עינוי גוף, וענו אותם עינוי נפש כמ"ש בוישלח (ל"ד ב') ויענה, אף שהי' לה הנאה מ"מ רעה אצל צדיקים (ועא"ע ויקרא ט"ז כ"ט), ובמצרים הי' עבודה בגוף ועינוי בנפש כמ"ש הללו עע"ז כו' והפרש בין בהם לבם, "דבם" על רוחני ודברת בם (דברים ו' ז'), ובגשמי כ' בהם (קהלת ג' י"ח) שהם בהמה המה להם, וברבה שם מלשון בהמה, וז"ש של"י אותו צדיק שלימד דעת לכל (כבראי' י"ב ה'), ואת הנפש אשר עשה בחרן, ועבדום ועינו קיים בהם בנפש הבהמה וגוף, וברכו"ג ל"ק בהם בגוף רק בם ברוחני וביקש שיקיים גם בהם עש"ה, ומ"ש בבשלח (י"ד ה'), בעיון יעקב ברכות ט', עץ יוסף, תורת משה, וע"נ דרוש ג' לשה"ג, פניי"פ לך (ט"ו י"ג), קהלת ישורון, הפלאה כתו' ק"ד. ד"ה לא, לחמי תודה דק"א: שו"ת זכרון יצחק בה"ת, שו"ת זכרון צבי מנחם דע"ה:, פרדס דוד, דברי גאונים בסופו, אספ"ז (ברכות ט'), ובית ועד לחכמים שנה י"א סי' ל"ח, ודבר בעתו דרוש ז' לפסח ומהאריכות לא העתקתי:

רעהו בכמה מקומות רעהו ממעט זכר ב"ק ל"ז: שור רעהו, ב"מ פ"ז: בכרם רעך, ומכילתא משפטים (כ"א ח') שלם ישלם שנים לרעהו (ועמ"ש בשמות ב' י"ג), וכאן קורא למצרי רעהו, וצ"ל דשאני הכא דהוי קודם מתן תורה, ואחר מתן תורה רעהו ישראל דוקא, וביתרו (י"ח ז') וישאלו איש לרעהו לשלום ותיב"ע וגיירי', והמפרש פי' דאם לא כן רעהו ממעט נכרי, ובלא"ה ל"ק דקודם מ"ת רעהו אף נכרי, וזה תלי' אי יתרו קודם מ"ת היה בזבחים קט"ז. ועי' בהדוה"ע ובר' בחיי יתרו (כ' י"ג) לא תענה ברעך לא אמר באחיך מכאן שהזהיר אף על נכרי, וכ"א וישאלו איש מאת רעהו ונאמר על מצרים ע"ש, וק' מב"ק וב"מ הנ"ל ומדף קי"א:, וע"ס אמרי הצבי ב"ק ל"ז: ובקונטרסו פלפול חברים אריכות, ובאמרי בינה או"ח י"ג אות ו' הביא פמ"ג שנסתפק אי עבד כנעני בכלל ואהבת לרעך כמוך, וברא"ם שמות רעהו ולא עכו"ם הא עבד דחייב במצות בכלל רעך, וברי"מ פ"ה מרוצח ומכות ח': ישראל גולה ע"י ע"כ דהוא בכלל רעהו, וצ"ע בשטמ"ק ב"מ צ"ו

באומר לעבדו צא והשאיל עם פרתי מהו דעבד לאו בר מצות, ועי' פמ"ג בפתיחה ח"ב אות י"ח, ובס' מי באר שם בזה, וע"ע לקמן:

ואשה מאת רעותה, הרמ"א או"ח תרצ"ה פסק דאשה חייבת במשלוח מנות ותמה הפר"ח דמשלוח מנות איש לרעהו כתיב, ובשבו"י ח"א מ"א תי' דמשו"ה כ' איש דסיפוק בידו לעשות, ובקידושין ל"א. איש אמו ואביו תיראו יכול אשה לא ת"ל תיראו ולמה נאמר איש, איש סיפק בידו לעשות ולא אשה וחייבת גם אשה במשלוח מנות, ובברכ"י תמה דשם איכא ריבוי תיראו וכאן ליכא ריבוי ודאי אין אשה בכלל, ותו דתוס' קידושין ל': ד"ה שיש כ' דאף דבזמן התורה ל"ה מע"י לבעל מ"מ אינה בבית אביה רק בבית בעלה, וא"כ ה"נ בימי מרדכי ל"ה עדיין תקנות מע"י לבעל ול"ש אין סיפקה בידה לעשות:

וזקיני הגאון מלאסק ז"ל בשו"ת הרד"ד או"ח קמא מ"ז הק' ג"כ על השבו"י דבשלמא התם אין סיפק בידה לעשות נגד רצון בעלה לשמוע בכל אשר יצוה אביה, אבל כאן אם מחויבת במשלוח מנות מחויב לתת לה כמו קרבנות דנזירות וזבה ויולדת (בנזיר כ"ד.) דמחויב הבעל לתת לה, וכה"ק בספרו אור דוד על מג"א (ט' י"ט), והביא עוד דכ' איש לרעהו משמע ולא לאשה כמו וישאלו איש מאת רעהו דרעהו היינו איש כמותו א"כ י"ל דמה"ט אין לשלוח רק איש לאיש ואשה לאשה, ויש להעמיס בכוונת הרמ"א שכתב הטעם משום סבלונות כיון דאין דרך בכל השנה שישלח איש לאשה משום סבלונות, וממילא אין דרך ג"כ שתשלח אשה לאיש, עד"ש בנדרים כ"ד. לאו כלבא אנא דאתהניא מינך ואת לא מיתהנית מנאי, א"כ כיון דלאו אורחי' לשלוח זל"ז מסתמא הקפיד הכ' שלא ישלחו זל"ז, ועכ"פ מיושב קושית פר"ח דלהכי כ' איש לרעהו דקפיד דוקא איש לאיש, ע"ש אריכות. - וע"ע בפמ"ג תרצ"ה בא"א סקי"א ע"כ אי בכלל רעהו במשלוח מנות וגם פסולי קהל וברא"ם משפטים (כ"א כ') כ' דעבד בכלל רעהו, ובב"ק פ"ח מ"ג בע"כ בושת לרבנן אחיו הוי, ובסנהדרין פי"א מ"א בגונב ח"ע וחב"ח אחיו הוי כ"ש בכלל רעהו, ובחלקת יואב קמא או"ח ל"ו כ' דמ"ש הרא"ש ברכות פ"ג סי"ג דאשה אינה בכלל ערבות, והדגמ"ר או"ח רע"א מסופק אי גם איש בעד אשה אינו בערבות ולענ"ד כוונת הרא"ש כיון דערבות נפיק מוכשלו איש באחיו (בחקתי כ"ו ל"ז) וכבר כתבו תוס' ב"ק ט"ו. ד"ה השוה דהיכי דכ' איש בתורה אין אשה בכלל כ"ז דליכא ריבוי, ושפיר אין אשה ערבה בעד איש אבל איש באשה הוי ערב דאחיו קרינן בי', ממילא אשה לאיש לא אמרי' אף על פי שיצא מוציא, לא כתשו' רע"א ז' והוא דין מחודש עכ"ל, ונעלם ממנו רא"ם הנ"ל שכ' לא כתוס' ב"ק ט"ו. רק דכל היכי דלא מצינו בגמ' שמיעוטו אשה או קטן אין בכחינו למעט מעצמינו, ואחי הרה"ג ר' **שלמה זאב** שליט"א בקונטרס ערוגת

הבשם ערוגה ד' הק' עליו דאי אשה אינה בערבות מוכשלו איש באחיו, אם כן כמו שנילף מאיש למעט אשה שלא נעשית ערב כן נילף מאחיו שאין איש נעשה ערב רק בעד אחיו ולא בעד אשה ואחיו ולא לאחותו, תדע שלא כ' וכשלו איש באחיו ואשה באחותה כמ"ש וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה, והגאון ז"ל השיב לו ודאי דאין לדרוש דרשות מעצמינו אבל אנכי לא חדשתי רק לקיים דברי הרא"ש דבאשה ליכא ערבות מקרא וכשלו איש, ובכ"מ בש"ס נדרש איש ולא אשה וכספיקת ש"ס ב"ק ק"ט. גזל גיורת מהו אף שהוא אורחא דקרא מ"מ כ"ז דליכא ריבוי בפירוש אמרינן איש ולא אשה, ויש בזה הרבה קו' שנמצא מקומות תיבת איש בתורה ולא נמצא ריבוי ועכ"ז ל"א איש ולא אשה, ובס' יעיר אוזן נותן הרבה כללים בזה אבל חלילה לי לחדש דין חדש מכח דרש הפסוק עכ"ל, ועי' בית האוצר ח"א כלל קמ"א בזה:

ובתשו' רע"א ובמשניות מגילה פ"ב אות י"ט כ' בכוונת רא"ש דרק במצות שאינה מחויבת בהם אינה בכלל ערבות עבור איש ולא במצות שהיא חייבות, ועי' אב"נ או"ח תל"ט ויו"ד שנ"ט, וכן הובא בשם החי' הרי"ם ז"ל, ועי' רש"י נצבים (כ"ט כ"ח) ועי' צל"ח ברכות כ': כהנים לוים אינם בכלל ערבות, (ועי' ירחון כרם ב"ש תרצ"ב סי' י') ועי' סוטה ל"ז: ת"ר אלף וג"א ותק"נ בריתות, ועתו"ס יבמות מ"ז: ונדה י"ג: דלא ידע חשבונם, ועי' רש"י דעל הגרים אין ערבין, ועתו"ס קידושין ע': ד"ה קשים, ומהרי"ט, ועי' או"ח קפ"ו ס"ב, ופמ"ג פתיחה ח"ב אות ל"ז וכ"ט, וח"א אות ט"ז בתורה שבע"פ, ובמתן שכרן של מצות חקירה ד', וצל"ח ברכות מ"ח: דבמצות דרבנן אין ערבות, וכ"מ בסוטה ל"ז דרק על תרי"ג מצות משום דבדבר שאין בו קצבה אין ערב חייב כחו"מ קל"א סי"א, ועי' סמא דחיי סי' י"ד, מוצל מאש י"ב והגהות שם, שו"ת כתב סופר או"ח כ"ט נ"ז וס"ב, בית שלמה או"ח י"ד, שו"מ תנינא ח"ב פ"ו, ברכ"י או"ח קכ"ד סק"ז, בית יצחק יו"ד ד' אות ז', מנחת שמואל או"ח כ"א, קו"א לדע"ת נ"ז סקנ"ד ממהרי"ט בחי' לקידושין שכ' בפשיטות דאנשים נתערבו בעד נשים, פמ"ג או"ח נ"ג א"א סקי"ט, והגהות מהרש"ם פסחים נ"ט:, עי' בכל המקומות ותמצא חדשות. ובענין עבד הוא פלוג' בב"ק פ"ח. כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו במי שיש לו אחוה יצא עבד ורבנן ס"ל אחיו הוא במצות, ע"ש בגליון הש"ס שתמה מרש"י סוטה מ"א. ד"ה אחינו דאמו ישראלית, משמע דעבד לאו בכלל אחיו, וע"ע שם בתד"ה יהי' דכי גמרי' לה לה מאשה הינו להחמיר על העבד לעשותו כישראל לכה"פ במצות שאשה חייבת ולא לגרוע מאיש ולפסלו לעדות כאשה דמן הדין כשר לעדות דאחיו במצות ע"ש, ובמשל"מ פ"י ה"ז ממלכים, וס' זהב שיבא, ופמ"א על ב"ק מ"ו. שהק' על תוס', והיטב תי' בנובי"ת חו"מ י"א, וע"ע בשו"ת בית אפרים יו"ד ס',

ושו"ת כנף רננה יו"ד ח"ב ע"ז:

ובחידושי כתבתי לתרץ קו' פר"ח הנ"ל דאשה חייבת במשלוח מנות דאיש כ' ולא אשה, דהא דמהני ע"י שליח דחזקה שליח עושה שליחותו, וי"ל דזה הוא מטעם ערבות לתוס' גיטין ס"ד: ד"ה הני, דאי לא יעשה השליחות יעבור המשלח ומסתמא יעשה דגם הוא יענש משום ערבות, ולרא"ש דנשים אינם בערבות, ולדגמ"ר דגם על נשים אין אנו ערבין, ושפיר י"ל דבאמת חייבת במשלוח מנות ורק אינה יוצאת עד שתדע שהשליח הלך שם ליתן, דל"ש חשע"ש דאין ערבות לאשה, ול"ק דאיש כ' דבאיש יוצא אף דלא ידע אם הלך דחשע"ש, ולעולם אשה חייבת, ושם ברמ"א פסק דאם שלח ולא רצה לקבל או מחל יצא ותמה הפר"ח מנ"ל, וע' קרבן נתנאל מגילה פ"א אות כ"ט, וחת"ם. או"ח נקצ"ו:

ונלע"ד דזקיני באור דוד שם הק' איך סמכינן ע"י שליח ואף דחשע"ש כ' תוס' דוקא היכי שמשלח עושה עבירה אם לא יעשה שליחותו, ולהטור דמצוה להרבות במשלות מנות, א"כ יסבור השליח אף שלא יעשה השליחות לא יעבור המשלח, וקמ"ל קרא דמהני ע"י שליח ע"ש דבר חידוד, ובשו"ת הרד"ד קמא או"ח מ"ה מ"ז ומ"ט. ואינו מובן למה באמת יוצא ע"י שליח אף דלא ידע אם השליח נתן לו, ונראה דהפנ"י פסחים ד': הק' אהא דמשכיר בי"ד חזקתו בדוק הא הוי חזקה התלי' במעשה ולא אמרי' כמו ברוב (וע' משפטים כ"א ט"ו) וכ' בישועות יעקב תל"ז סק"ב כיון דהשכיר בי"ד ואי לא יבדוק יעשה השוכר עבירה בכה"ג אף בתלי' במעשה אמרי' חזקה וראי' מכל חזקה שע"ש הא תלי' במעשה ומהני כיון דמשלח יעשה עבירה כתוס' הנ"ל, וע"ע בשושנת העמקים סי' י"ב (וגם י"ל בחמץ כתוס' יבמות קי"ט. ד"ה ר"מ דרוב נשים מתעברות והוי מעשה דממילא וה"נ במצוה אמרי' בודאי עשה כן, וכמנחות ק"א: כל העומד כו' ונדרים נ"ט. בנדרים דשיל"מ, ועט"ז ונקה"כ יו"ד ס"ט סקכ"ד בספק נמלח, ובינת אדם או"ה סי' כ"ט, ושו"ת חבלים בנעימים ח"ד ע"ז) ולהסביר י"ל דבאמת אף אם לא יעשה המשלח עבירה למה אין חשע"ש כיון דהבטיח לו בודאי יעשה דשארית ישראל לא יעשה עולה, ורק כיון דתלי' במעשה לא אזלי' בתר חזקה וצריך לסברות תוס' דיודע שמשלח יעשה עבירה יעשה השליחות, ובקידושין נ"ט. דמועיל ביטול בגט, דכ"ז דלא מטי גט לידה דיבור הוא. ובשבת ק"ד: בכתב אות א' בצפורי ואות א' בטברי' חייב דמחוסר קריבה ל"ה מחוסר מעשה, הרי דהילוך ל"ה מחוסר מעשה, וכן כ' המפו' דהיאך מהני כל גט למדה"י ע"י שליח דכ"מ דל"מ למיעבד השתא ל"מ למשוי שליח, ורק התי' דהמעשה יכול לעשות רק מחוסר הילוך ל"ה מחוסר מעשה, ע' דורש לציון דרוש י"ג בהג"ה, חי' הרי"מ ר"פ השולח, ושו"ת חדות יעקב קמא כ"ג. לפ"ז א"ש הא דמהני שלוח מנות ע"י שליח דחזקה

שע"ש ואף שמשלח ל"י עבירה דמצוה להרבות כנ"ל מ"מ דמזה עצמו דאף דאינו מקבל יצא, ומחוסר כך הילוך ול"ה מחוסר מעשה, ול"צ לסברות תוס', ואף דמשלח לא יעשה עבירה ג"כ יעשה השליחות, דמסתמא לא שנה, דאל"כ רק צריך שיקבל המנות א"כ הוי מחוסר מעשה וחזקה התלי' במעשה וצריך שיעשה המשלח עבירה, ושוב יקשה האך יוצא ע"י שליח ומתורץ חדא בחברתה, ונדפס זאת ממני בירחון אהל מועד שנה ב' סי' קי"ח: ובענין שלות מנות באשה ע' שע"ת חלק ה' סי' ב', ובס' אמרי חיים לחודש אדר דכ"ה: הרבה:

ועשו"ת יהודה יעלה או"ח ר"ד שנסתפק בתלמוד השולח מנות לרבו אי יוצא דמשוי רבו לרעהו לרמ"א יו"ד רמ"ב סט"ז דאין לתלמוד לשאול שלום לרבו, וכ' דאסור רק בפניו ושלוח מנות הוי שלא בפניו ומותר, וגם רבו מקרי רעך לכל מצות כמו לא תעשוק את רעך ועוד, ובתשו' מהרי"א כ"ד פסק דשלוח מנות לאו דוקא ע"י שליח אדרבה מצוה בו יותר משליחו, ועשו"ת בנין ציון מ"ד, ופמ"ג תרצ"ה מ"ז סק"ה נסתפק ג"כ בזה, ועמ"ש בשער הציונים במשניות ווילנא פ"ה מ"ז ממע"ש בזה, ובשפת אמת מגילה ז: כ' דישלח הגדול לקטן תחלה, והטעם דלא ליחשבי' כמו רעהו וחבירו רק כשהגדול שולח לו וחושבו לרעהו והדר משלח לו, ועי' פס"ת סי' קל"ח קל"ט וקמ"ה, וע"ש עוד דיוצא ע"י עכו"ם וקטן, דאם היה רוצה לצאת ע"י שליח מצד שליח של אדם כמותו אז הי' מקום למעט עכו"ם וקטן, אבל אין המצוה כלל לתת בעצמו כי אם לשליח א"צ דין שליחות, ועי' חקר הלכה חזקה אות י"ג, ומצאתי בירחון אה"מ שנה ד' סי' כ"ב בשם ס' עיר דוד שהסתפק ג"כ אי ת"ח שולח לע"ה אי יצא, דרש"י כ' בסוכה ל"ט. דע"ה גבי ת"ח לא מקרי רעהו וע"ש בתוס', ועי' מהרי"ט ח"א ל"ב, ומפ' יתרו (י"ח ז') ג"כ ראיה דקרי ליתרו רעהו של משה, ע"ש מהרבה מקומות דרעך קאי על כל אדם, וע"ע שו"ת שבט סופר או"ח כ"ח, וערש"י משלי (כ"ז י') ושבת ל"א. רעך ורע אביך אל תעזוב זה הקב"ה שנקרא ריע, ובהקדמה לשו"ת רע"א מעולם לא קראתי לאדם תלמיד כי אמרתי מי יודע מי למד ממי:

פסוק ג

ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים גם האיש משה גדול מאד. ראיתי דלא כשנראה בדור סורר ומורה (מורה דרך למוריו הישנים) כאשר ישאו חן בעיני או"ה או בהשיגם עושר מיד יבעטו באבותיהם, וישן בפני חדש יוציאו, ועוף אחד יש בכרכי הים "וקרום" שמו וכשחמה זורחת עליו מתהפך לכמה גוונים יפשוט צורה ולובש צורה אחרת והאמת נעדרת, וכאן אע"פ שהשיגו עושר רב בכ"ז גם האיש משה, שלא לקח מאומה רק חכמת אלקים הי' בו גדול מאד, ועפרד"י וישב (ל"ט ב') ויהי ה' איש מצליח בשם בל"ע, ועי'

ברכות נ"ד: דיליף מבהעלותך (י"ב ג') דאיש זה משה דכ' שם והאיש משה, וצ"ע של"ה קרא הקודם כאן, ובאמת בשאלתות סי' כ"ו הביאו, וכן קשה מיומא ע"ו. וסוטה י"ד. ועי' בשאילות שלום ובקונטרסו שטרי המאוחרין, ובפר"ד סוף דרוש ד'. ומצינו איש לשון חשוב בש"א (כ"ו ט"ו) איש אתה, ומ"א (ב' ב') והיית לאיש, משלי (ת' ד') אישים אקרא, וביומא ע"א. לחכמים וגדולים, ומש"ה מכונה איש כנ"ל, ויהושע איש אשר רוח בו בפנחס (כ"ז כ"ח), תהלים, בני איש (ד' ג') וברש"י, יומא י"ח. אישי כ"ג, איש ירושלים שם ל"ט., איש הר הבית פ"א מ"ב ממדות, וחז"ל דרשו מאיש חשיבות, וירא (י"ח ב') שלשה אנשים מלאכים, וישלח (ל"ב כ"ה) ויאבק איש עמו מלאך, וישב (ל"ז ט"ז) וימצאהו איש גבריאל, בדניאל (ט' כ"א) והאיש גבריאל, (וי"ב ו') והאיש לבוש הבדים, בבשלח (ט"ו ג') ה' איש מלחמה, זהר משפטים צ"ד: וירושלמי יומא פ"א ה"ה וכל אדם לא יהיה באהל אפילו מלאכים, ויתבאר ע"פ יחזקאל (א' ט') פני אדם ובמד"ר חקת פי"ט שמדמים דמות גבורה של מעלה לצורת אדם שנ' ואשמע קול אדם מדבר (יחזקאל א' כ"ד), ועי' מקו"ב ח"א ד' שמ"ג, וע"ע מ"ש בפ' יתרו (י"ח ו'):

פסוק ד

כחצות. ערש"י וזה"ק ל"ח: וברכות ו': ומהרש"ח ופנ"י ולשון הזהב ועיון יעקב, ואדני פז פ' לך וחנה"ת ולוי"ח ושו"ת מאיר נתיבים סוף ח"ב, ובצל"ח כ' כחצות כי השתא גי' ישינה הוא, ובזה ל"ה קשה קושית תוס' ד"ה ואתא. אמנם טעות דאיך אפשר דה' דיבר עם משה בחצות הלילה, והלא לא דיבר בשום פנים עם משה רק ביום כמ"ש רש"י בפ' החודש, ונלע"ד דאף דבעמדו לפני פרעה נאמר לו, י"ל שה' דיבר עמו ביום סמוך לחשכה והתמהמה משה שם בפלטרין של פרעה עד חצות הלילה:

ובשו"ת הרדב"ז תתי"ד, מה שנחלקו חז"ל (במכילתא פי"ג וע"ש בתוה"מ) ויהי בחצי הלילה ח"א יוצרו חלקו וח"א יודע עתותיו ושעותיו חלקו, ושאלת מה ביניי', תשובה כגון דא צריכא רבא, ואקדים לך שיש קו' שא"א לצמצם חצי לילה ולא חצי יום שהרי הגלגל חוזר לעולם וכהרף עין נוטה מחצות ולא יספיק אדם לומר עתה הוא חצות לילה עד שכבר עבר חצות, וק' להו מי חלקו ת"ק יוצרו יש בידו לחלקו והרי גלגל בידו כחומר ביד היוצר והעמיד הגלגל כל דהוא כדי שיכירו בעולם שהוא מחולק חציו האחרון מחציו הראשון, וח"א ס"ל שאין צריכים לנס אלא גלגל כמנהגו נוהג וחוזר, אלא שיודע עתותיו ושעותיו חלקו וצמצם בחצי הלילה ממש, ובאותו רגע הכה כל בכור דרגע הוי כמימרא, ואע"ג דא"א לצמצם הוא ית' יודע לצמצם ולכוון הנקודה עכ"ל:

ובס' ישועות, מלכו הביא זה"ק ל"ח. דאותה הלילה שיצאו התחיל להאיר בחצי הלילה,

וא"ש ק' תוס' ברכות ט'. ד"ה ר"א על ראב"ע שס"ל דאכילת פסח עד חצות, והא כ' לא תותירו ממנו עד בקר, ולזהר ניחא דזה כ' בפסח מצרים ואז הי' בקר מחצות, ומדוקדק הא דכחצות ולא כחצות כי באמת ל"ה אז חצות לילה רק סוף הלילה רק כחצות בלילה שלפניו או לאחרי', ובשם ר"ר יהונתן ז"ל ראיתי שהק' הא דברכות ג'. באשמורה שני' כלבים צועקים והיינו בפלגא דשני' והוא חצות, וא"כ הי' יכול לידע מתי חצות, אך כ' ולכל ב"י ל"י כלב לשונו, ועפנ"י שם ד"ה ודוד ג"כ העיר בזה, וע' שער ב"ר, בית ועד לחכמים שנה י"א סי' ל"ח, הפרדס סי' ג', ועמש"ל (י"ב כ"ט ומ"ב):

ובענין כף הדמיון "כחצות" עס"ח תע"ט, ומקו"ח ונפ"ח סי' שכ"ו ומ"ש בפ' משפטים (כ"ב ל'), וע' א"ע אין יכולת לידע רגע חצי יום או לילה, וע' מד' איכה פ"א ל"ב מנא הוי ידע ריב"ז, ועשו"ת חבלים בנעימים ח"ד סי' ג' שהעיר בכל הלכות התלויות בביהמ"ק כחצות לילה מנא ידעו, וי"ל שידעו ע"י כנור שמנגן ברוח צפונית כברכות ג':, או ע"י כלי המוזכרת בב"ר פמ"ט, וירו' פ"א ה"ג מר"ה, וגם הא יכלו לידע בזמן מאוחר דודאי היא לאחר חצות:

יוצא ע' רוקח סי' צ"ג מדלא אמר אני אכנס ש"מ הכנסה קרויה הוצאה:

פסוק ה

עד בכור השבי ערש"י וש"ח, ובשו"ת **מהרשד"ם** או"ח ל"ב, יל"ד בדברי הרב כשאמר לפרעה ומת כל בכור לא הזכיר הכ' בכור השבי, ושם במקומו (י"ב כ"ט) הי' ראוי להרגיש זה למה לקו, ב') שבמקומו לא אמר זה בל' קו' אלא שנתן טעם, ג') שבכאן לא נתן רק טעם א' ובמקומו נתן ב' טעמים, א' שלא יאמרו, ב' שהי' שמחים, ד') שכאן אמר יראתם ובמקומו אמר יראתינו, ה') שנראה מכאן שטעם העיקרי הוא שלא יאמרו ושם נראה שהעיקרו שיהי' שמחים, ועוד נטפל לראשון שלא יאמרו, ו') שכאן הזכיר שלא יאמרו בשבי וטעם שמחים בשפחה שנראה שבשבי ל"ש שמחים ובשפחה ל"ש יראתם ובמקומו סותר זה שב' טעמים שייכו בשבי, ז') שכאן נתן טעם למה לקו השבוים, ונתן טעם למה לקו בכורי שפחה ושם נתן טעם לבכור שבי לחוד, נלע"ד שכוונת רש"י לתרץ הקו' למה בעת אמירת ה' למ"ד לא אמר בכור השבי ובשעת המעשה כ' בכור השבי, ובמעשה לא אמר בכור שפחה וכאן אמר בכור שפחה, ולזה יש להבין כי בכור השבי לא הי' מיצר לישראל שהם היו בשבי כמותם, ובכור השפחה הי' מיצר לישראל כי עבד מלך, ודו"ק ברש"י שכ' שאף הם היו משעבדים ושמחים בצרתם באופן שנראה שהם בכור השפחה ובכור מצרים הכל שוה, ובפרט ביליד בית, ולכן בשעת מעשה אמר מבכור פרעה עד בכור השבי מן החשוב שבכולן עד הפחות והרי בכללם בכור השפחה, אמנם

בעת האזהרה לא חשש רק להמצירים לישראל, וכל זה תי' רש"י בלשונו, וזה כשאמר למה לקו כו' יראה לא יקשה אליך כי לא הזכיר בכור השבי כמו להלן כי כשיודע לך טעם למה לקו יתבאר לך למה לא נזכר כאן, והטעם כי השבוים לא לקו אלא במקרה מצד של"י יראתם כו', וא"כ כאן לא הזכיר רק אותם שנגזר עליהם מות בשביל הרע שהי' עושים לישראל וכשבא למעשה הזכיר כל המתים מן החשוב עד היותר פחות, ושם תפס רש"י תיבת עד שהוא המורה על בכור השפחה ובו שייך ב' הטעמים, הא' והיא העיקרי לבכור השפחה שהי' שמחים ועוד כו' יראתינו שהוא הכוונה שהם יאמרו כמו שהי' שמחים בצרות ישראל אולי הם יאמרו יראתינו כו', ושם בשעת ההתראה שלא נזכר שבי אמר יראתם כמי שמדבר עם נסתר, אבל בפסוק שבשעת המעשה ששם הוא כאלו מדבר לנכח אמר יראתינו ובזה יתורץ כל הקושיות עכ"ל:

ובשו"ת מהר"ם אלשקר סי' ס"ה הראשונים נתחבטו למה פרש"י כאן בכור שבי ואכ"מ, עו"ק שבכאן בהתראה א' משה עד בכור השפחה, ולהלן כ' עד בכור שבי ומתרצים תי' שאין להם שחר, י"א שבכור שפחה הוא בכור שבי כי השבוי שפחה היא וכ"כ הר"מ מקוצי ורשב"ם שבכור השפחה שאחר הרחיים היא בכור שבי אשר בבית הבור, ויש מוסיפין שבשעת התראה הי' יום, והיו בני השפחה טוחנין ברחיים ובשעת מעשה הי' לילה והי' בבור כדי שלא יברחו, וכ"ז אינו מספיק דאכתי יקשה למה שינה הכ' בכאן שפחה ושם שבי, אלא דב' מינים הם כפרש"י וכ"פ הר' אליקם ז"ל דבכור שבי פחות משפחה, אבל כשדיבר משה עם המלך וא"ל בכור פרעה דהוא מלך הוזקק לומר חילוף המלך שהוא עבד, ולפי' אמר שפחה אבל מ"מ הי' בדעתו שילקו גם השבוים שהן פחותין משפחה, וכ"ז אינו שוה ולהכל יקשה, לרש"י אמאי כ' כאן בכור שבי ומאן דכר שמי' שיעשה אותו כתוב מפני עצמו ולהקדים אותו לבכור השפחה הכ' שם עד שי"מ שכ' שט"ס היא ברש"י וזה דבר רחוק להטעות כל הספרים חדשים גם ישנים, גם כי הדרך הסופר לטעות אלא בהשמטה לא בתוספת לשון וענין מחודש כמ"ש הרמ"ה בכגון זה, והנ"ל בזה כי רש"י דרך אחר יש לו והדבר משוך וקשור עם דברי' של מעלה, שכ' אבל הקב"ה שידע עתיו ורגעיו אמר כחצות, וא' עד בכור השבי שאין יודע אלא הוא כי א"א לבן אדם לעמוד בו אבל בכור השפחה ידוע הוא והיינו דקאמר הכ' בדברי משה בכור השפחה ולא בכור העבד לפי שבכור השפחה ניכר, וכיון שזכר רש"י בכור השבי זכר הטעם למה לקו אגב אורחי', א"נ כי היכי דלא נימא דבכור השבי היינו בכור השפחה, דאל"ה שבוי' מה חטאו ולמה לקו ולזה אמר ולמה לקו השבוי' כדי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם ובזה נתיישבו הכתובים ורש"י כנלע"ד עכ"ל:

נפרע מאומות עתי"ט ב"מ פ"ד מ"ב במי שפרע מדור המבול וז"ל ולפי שה' אינו מקבל הפרעון שאם חטאו לפניו מה פעלו לו לפיכך לא אמרו מי שנפרע אלא מי שפרע כלו' שפרע מהם חובם ולא לו, ובראשון לציון שם הביא מסוטה ט'. תלתא זימני נפרע, וע"ז ד'. וברש"י כאן בשם מכילתא, ובסנהד' צ"ד., ומגילה ל"א. והנפרע לנו מצרינו וצ"ע ועפרד"י וישב דף רע"ד: באריס:

פסוק ו

כמוהו לא נהייתה, כמוהו ל' זכר נהיית נקבה, עחת"ס אה"ע ח"ב ל"ט והביאותי' בפרד"י נח דנ"ח:

פסוק ז

לא יחרץ בתו"מ כ' בב"ק ס': מלה"מ בעיר כלבים בוכים, וכאן ל"ה בוכים ועי"ז הכירו כי ה' בעצמם הכה אותם, וז"ש למען תדעון אשר יפלה ה' בעצמו בין מצרי לישראל, ובקא"ק בדרוש לפ' שקלים כ' כי הנסיון הורה כי בשינוי אויר לרוע, הבהמות וחיות ובפרט הכלבים שהם קלי ההרגש, יצעקו ולא ישקטו מתנועות שונות, וגם קודם רעידת הארץ ירגישו הבע"ח מקודם, ובזמן שליטת החלי רע ר"ל יעופו הצפרים מעיר קודם לכן, וכאן שלא יאמרו שהי' בדרך הטבע, לכן לא חרצו כלבים לשונם שגם הם לא ידעו מקודם, והי' רק יד ה', וע"ס קטורת סמים ומאסף דרושי במילי דרבנן, ובקול יהודה זבחים ק"ב דבר נכון:

וע' מו"נ ח"ג פי"ז הגמול לבע"ח שאינו מדבר לא נשמע, וגם חכמי התלמוד לא זכרוהו כלל, וצ"ע דמכילתא משפטים והובא ברש"י (כ"ב ל') שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה ולפיכך לכלב תשליכון אותו בשכר לא יחרץ כו', ואולי הלשון הגמול כוונתו גמול נצחי עוה"ב וע' תו"ת, ואי' בשם הרה"צ ר' יהושע מאסטראווצי ז"ל יחרץ מל' חרוץ וחכמה, דכל בנ"י ל"ה חרוצים וחכמים יותר מדאי, ופיהם ולבם הי' שווים, וז"פ ולכל ב"י ל"י כלב לשונם, כ"לב" הי' גם לשונם:

פסוק ח

וירדו ערש"י ובפ' ויצא (ל', ל'), ויחי (מ"ח כ'):

צא אתה וגו', ע' ברבינו בחיי כאן שסגולה למקשה לילד לכתוב על פסת נייר את הפסוק הזה. וע' מקו"ב ח"ג דף תר"ו: בזה, וגם כ' שם סגולה להניח ס' תולדות יעקב יוסף תחת ראשו של חולה. והמנהג להניח ס' רזיאל המלאך:

פסוק ט

לא עמ"ש בשמות (ד', ל') ובריח דודאים דכ"ז ותולדות נח דרוש ב':

פרק יב

פסוק א

אל משה ואל אהרן, וצ"ב למה אמר לשניהם יחד וערש"י, ובס' אמ"ב כ' ע"פ מד' החדש כו' שא"ל לעבר שנה, ובסנהד' י"ח: אין יושבין לא מלך ולא כ"ג בעיבור שנה משום חיילותי' שנותן להם על שנה ומרויח חדש אחד, וכ"ג משום צינה ורוצה של"י מעוברת שלא יהי' יה"כ קור, אבל שניהם ביחד הסברא שיושבין איתם, שכ"ג לא ירצה לעבר ומלך ירצה, ומתוך כך יבואו אל האמת, ומשה הי"ל דין מלך ואהרן כ"ג וז"פ "החדש הזה" אם תרצו לעבר אותו "לכם" לשניהם יחד דוקא, וברש"י כאן עמ"ש בפ' וארא (ט' כ"ט):

פסוק ב

החדש ע' ברכות י': ר"ה כ'., כ"ב., וכ"ה: מגילה ה'. סנהד' מ"ב: ומנחות כ"ט., וס' יראים סי' ק"ג ובספורנו, ורמב"ן כ' אין שם פרטי לחדשים רק ראשון ושני כדי שיהי' זכרון ליצ"מ וימי השבת מונין כך יום ראשון בשבת וכו' וב' בחיי, ובח"ס כ' שזה תוכחת מוסר שצריכים לכתוב במכתבים יום ראשון בשבת לחדש ראשון כו' להעיד על בריאת שמים וארץ ויצ"מ ולא במספרם של אוה"ע, וע' שער ב"ר, ובס' נטריקן להפמ"ג קו י"ב, ועתו"ס ר"ה ז'. ד"ה מדברי, ובהגהות רצ"ח דסמכו חז"ל לקרא דירמיה (ט"ז י"ד, וכ"ג ז') ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה מאמ"צ כי אם חי ה' אשר העלה מארץ צפון, ועשו זכר ליציאת בבל עי"ז. וברמב"ן כ' ג"כ דמצוה מה"ת למנות חדשים מניסן אע"פ שתחלת השנה אצלינו מתשרי, וכמ"ש בשמות (כ"ג ט"ז, ול"ד כ"ב), מ"מ נמנה ניסן ראשון כדי שעי"ז נזכר נס הגדול ממצרים, וכדי להזכיר גאולה השני' בימי עזרא דשמות החדשים עלו מבבל ומקודם ל"ה שמות רק ראשון ושני, ובעין יעקב פ"ק דמגילה בפי' הכותב, אסור לכתוב שם החדש העמים בציפערין בשטרות ומכתבים למשל ג' חדש מאי ועוברים בעשה החדש הזה לכם ראשון הוא לחדשי השנה וכו', ובס' משנה שכיר סי' י"ח הביא שאסור לקצר שם חדש עמים ולכתוב ציפער:

ודודי הגאבד"ק לאסק ז"ל הי' מצדד להיתר דעולם נהגו כעקרים מאמר ג' פט"ז, ובעשה שאינה מפורשת מוטב שיהי' שוגגין, גם מסברא רק העשה בכותב בלשה"ק ולצורך כמו בגיטין וכתובות ושט"ח, אבל שכותב בלשון העמים וצורך הכתב לדין בערכאות אין קפידא כ"כ, ועשו"ת מהר"ם שיק סי' קע"א, וקובץ בית מאיר תרצ"א סי' ט' בזה, וע"ע בתשב"ץ ח"ב קל"ד, חת"ס חו"מ סי' א' ד"ה נחזיר, ומנ"ח מצוה שי"א אות ג'. - ומענין לוחות ע"ע בחת"ס ח"ו ל"ה:

ובשער אפרים שער י' סעי' ל"ז כ' שנכון לידע אימת המולד שעיקר של שם החודש על חדושה של לבנה שהוא המולד וכן אומרים יחדשהו, "שבהגהות שערי רחמים סקמ"ז

בזה, ויש שנוהגין להכריז, ובס' אוהב ישראל פ' בא כ' שאין נכון להכריז בפרהסיא זמן המולד ורמז אין אסתר מגדת מולדתה, וע"ע בגשמי ברכה רות (א' ב') טעם להודיע זמן המולד כדי לחשוב ז' ימים ולברך ברכת לבנה כמ"ש באו"ח תכ"ו ס"ד, ובספר שארית יעקב פ' ואתחנן כ' דאי' במד' דמצוה לחשב המולד והואיל דמזכירין ר"ח מזכירין המולד ע"ש, וי"ל ע"פ ירו' פ"א ה"ב מכתובות, ופ"ו הי"ג מנדרים, ומובא במג"א נ"ה סק"י, וש"ך יו"ד קפ"ט סקי"ג ע"פ לאל גומר עלי (תהלים נ"ז ג) דבת ג' שנים ויום א' שנבעלה ונתעברה השנה בתוליה חוזרין וכן אי' בנדה ל"ח. שיפורא גרם, ומשו"ה תיקנו לידע המולד דיש נפק"מ לענין בתוליה חוזרין, וא"ש בר"פ מטות כ' אל ראשי המטות, וק' למה דוקא בפ' זו באמר לראשי המטות, ורק דכאן נשנו הפרת האב רק בנעוריה ולא בבוגרות וזה תלי' בראשי המטות, וז"ש בהגדה תשעה ירחי לידה, וקשה דמה נשתנו בזה ישראל מאוה"ע ולהירו' א"ש דאם עיברו השנה עדיין לא הי' ט' ירחי לידה, וזה דוקא בישראל, וע"ע בירחון אור תורה תרצ"ג סוס"י י"א, ומקור ברוך ח"ג דף תשי"א:

ברש"י ה' לא דבר עם משה רק ביום וסמוך לשקה"ח, וצ"ע מתנחומא דהראה לו הירח בלילה ואמר לו בלילה, וע"ע בתו"כ צו, וע"ס טל תורה ברכות ד"ד, ובס' אהל שלמה דע"א, וירחון אהל תורה סי' מ"ב בזה, וע"ע שו"ת גור אריה יהודה או"ח קמ"ד שהביא ראי' מרש"י כאן שיכולין לקדש הלבנה משחשיכה אף שעדיין לא לילה בשעת הדחק, וע"ע בחדושי מהרא"ך או"ח ל"ז, בפרד"י בראשית די"א:, ח"ס שבת קמ"ז. והביאותיו בפ' וישב רצ"ט:, כת"א, כל"ח, אזור אליהו כאן, וקו"ד חוב' ו' סי' כ"ה:

ובס' הדוה"ע מביא באר הגולה תכ"ו על הדין הרואה לבנה בחדושה מברך אשר במאמרו ברא שחקים מסנהדרין מ"ב. ושם לא נמצא זה הלשון ורק בירו' ברכות פ"ט ה"ב, ועי' נדה ל"ח. פרש"י שופר שתקעו בקה"ח, ולא נמצא שקה"ח יהי' טעון שופר, וע"ש בערוך לנר שהקשה כן, וכ' שכוונתו על התקיעה שתקעו בעת הקרבת מוסף ר"ח דבזה עשו סימן שקדשו ב"ד החדש בזמנו כסוכה נ"ד. ע"ש, והנה בכל דבר חדש שיצא מב"ד הי' תוקעים לפרסם, וכמ"ש בנדה מ. ונ"ו: נפק שיפורא דידי' ושרי, ועי' מס' סופרים פי"ט ה"ט שאחר קה"ח בירכו על היין ואח"כ עוד ברכה אחרת, וע"ש בנח"י ובכסא רחמים לאזולאי:

פסוק ד

ואם ימעט בתיב"ע ממנין עשרא, לא נמצא דחבורה ש"פ הי' דוקא עשרה, ונהי דאין שוחטין פסח על היחיד, אבל בב' סגי, ובס' אה"י כ' דסתם חבורה בימיהם הי' של עשרה, וכדאי' בקידושין פ. והוציאה עשרה במטה א' להורות שהוא בחזקת מתה, גם

שם דמחברי בי עשרה וגנבו כשורא, פי' להונות בנ"א שהם חבורה של מצוה נתחברו לעשרה והיו חברי גנבים, גם בספ"ד דברכות בחבר עיר פרש"י בעשרה, וכן ביבמות קט"ז: והלכו עשרה בנ"א לקצור חטין, ובדקכ"ב. קולר של בנ"א פרש"י חבורה, ועל כי סתם חבורה י' שפט מזה בשו"ת משאת בנימין סי' מ"ד, די"ל לרש"י דמנין לחודא הוי סימן מובהק, וע' אה"ע י"ז סי"ז ובח"מ וטו"ז, וערש"י פסחים ס"ד: ד"ה אי, ג' כתות של י' י', ובגמ' טיילי י' ונפקי י', וע' מהרש"א ד"ה קהל שכל כת משמע י' ולענין קדוש, השם בעי י', ועי' בראש"ם בפסוק ו' ד"ה מכאן דכל כת מהן אין פחות מי', שכ"מ שנ' עדה אין פחות מי', ואי' בפסחים שם אין לך כל פסח ופסח שלא נמנו עליו יותר מי', ובד' צ"א. י' וא"י לאכלו כו', ועי' תי"ט פסחים פ"ט מ"ה בשם ירו' שגם בפסח מצרים נתחברו בכתות, וע"ש בנו"כ על ירושלמי פסחים דס"ב, ובר"מ פ"א ה"ט מק"פ, ובס' יכהן פאר שם דאף בדיעבד פסול פחות מעשרה דשינה הכתוב לעכב ע"ש:

רש"י אך אם באו, עראש"ם ונח"י, ובספר שיח יצחק יומא דמ"ט: אריכות, ומ"ש ושכנו עי' מכילתא וחו"מ קע"ה ס"נ ברמ"א ותו"ת:

פסוק ה

שה עי' גשמי ברכה רות (ב' כ"א) שכתב דהוא משמע אף לנקבה וכן נער, ועי' כתו' מ"ד: ובמגלת ספר העיר מרמב"ן ויקרא (ב' י"א) וכן בשמות, אשר שם המין יכיל זכר ונקבה, וכשבא בכתוב יבא בתור זכר לבד כגון אדם עוף סוס, ויש להעיר מראב"ע תהלים (ק"ב ח'), וכן בירמיה (נ' מ"ז) שה פזורה וכאן שה תמים:

פסוק ו

למשמרת ערש"י ואוה"ח פי' שצריך שמירה כדין קדשים כיון שקרא עליו שם פסח, וצ"ע הא לשאר קדשים א"צ ביקור רק פסח ותמיד, ועמ"ש בזה בכל"ח ראה אות ג', ובתיב"ע קטיר ונטיר עד ארביסר עשו"ת מור ואהלות דף ה':

ושחטו רש"י כל הקהל ועשפ"ח ומהרש"א קדושין מ"ב., ואור חדש וס' מר שמואל שם אריכות:

תיב"ע ויכסין יתי' כהלכתא, וצ"ב שהל' שחיטה עדיין לא נמסרה להם ומה כהלכה, ואף שהיו שומרים הל' שחיטה מקודם כמ"ש רש"י חולין צ"א. פרע להם ביה"ש שלא יאמרו בשר נחירה אוכל דאע"פ שלא הי' תורה מקובלין הי' מאבותיהם, אך בתד"ה כמ"ד כ' להראות להם הנחירה שאינו אוכל אמה"ח וקרא בית השחיטה שנחירתן שחיטתן, ועל הנחירה עצמה לא נצטוו ב"נ דאינה נחשבת בין ז' מצות בסנהדרין נ"ו., אך נהגו בנחירה שלא לאכול אמה"ח, ומ"ש תוס' שנצטוו על הנחירה רק מצד אמה"ח, אולי צ"ל שנצטוה פי' אותו שהוא על ביתו של יוסף נצטווה מאתו להראות להם הנחירה שמקיים

מצוות ב"נ בנחירה, ופי' זה משמע מחי' הרשב"א שם ומס' מים חיים להפר"ח, וגם י"ל שהכוונה כהלכות הפסח שנשחט בג' כתות ואינו נשחט על היחיד כפסחים ס"ב. וצ"א. ומכילתא בא פ"ה סי' ה', וכמ"ש תי"ט פסחים פ"ט מ"ה בשם ירו' דגם בפסח מצרים נהגו דברים אלו:

בין הערבים. ערמב"ן שקה"ח אינו אלא עד פלג המנחה שעה ורביע, ובשאג"א סי' י"ז עמד ע"ד דשקה"ח הוי שעה ומחצה קודם הלילה או שעה וחומש כפי הפלוג' פ' מי שהי', ודעתו דדוקא שחיטת הפסח אינו כשר לרמב"ן אלא עד שקה"ח אבל הזריקה כשר עד צה"כ, ועתו"ס זבחים נ"ו. ד"ה מנין, ובש"א שם אריכות, דלר"מ עכ"פ מפלג מנחה הוי ספק דאו' ולמה כ' עד סוף היום, ועמנ"ח מצוה ה' אות ג' מזה, וקו"ת חוב' א' סי' ה' בהגהות, ברש"י וא"ע ורמב"ן, ומ"ש רמב"ן בסופו מנחה מל' מנוחת השמש והשקט אורו הגדול עי' בזה בתי"ט פ"ד מ"א מברכות, ובהגרי"ב פסחים ק"ז. מאבודרהם, וביומא כ"ח: בשם הערוך:

ברש"י ראה שאין בידם מצוה נתן דם פסח ומילה, וקשה למה דוקא ב' מצות אלו ועי' במשכיל לדוד, ובלב אריה חולין קמ"א. כ' ע"פ בכור שור ב"ב ט': אף דש"מ בהאי עלמא ליכא, אבל אי פירש מעבירה דנותנין לו כעושה מצוה יש שכר בעוה"ז, דבמ"ע אם אינו מקיים אין עונשין בעה"ז, משו"ה גם שכר אין נותנין בעוה"ז בקיומה, אבל ל"ת דעונשין בביטולה גם שכר נותנין בפרוש ממנו (ולפ"ז י"ל המכילתא ורש"י משכו מע"ז וקחו לכם היינו כיון דעבדו ע"ז עד עתה ועכשיו יפרשו ממנה נמצא מגיע להם שכר בעה"ז ובשביל זה נגאלין) ולכך רצה ה' לזכותם במצות שיהי' שכר בעוה"ז, ובפסח ומילה יש עונש כרת בביטולם, ויש שכר ג"כ בקיומם, וע' בהגדה מעשה נסים ד"ה ברוך המקום, ריח דודאים דכ"ג: קו"ד חו"ד סי' ה' דרוש נפלא בזה, ובארץ חמדה, וע"ל (י"ב כ"ט) ובגשמי ברכה שה"ש (ה' ב') בהא דנזיר מ"ח: וש"ד, הרי שהי' הולך לשחוט פסחו ולמול בנו כו' למה תפס ב' מצות אלו, ולהנ"ל א"ש אפי' ב' מצות אלו שנדבקו עוד במצרים, והם בכרת נדחו מפני מת מצוה:

פסוק ז

המזוזות עי' בכל"י ואלשך דירמזו למשה ואהרן, ומשקוף לעמוד ה', והקדים מזוזות דכיבד לצדיקים, ומשה הענו הקדים משקוף, ובד"ח הביא ג"כ רש"י מ"א (י"ג ד') בירבעם דהקריב לע"ז ולא יבשה ידו ובהרימו נגד איש אלקים תיכף יבשה ידו, וע' בנין אריאל, ואשכול ענבים שפי' בפ"ו ויעשו בנ"י כאשר צוה ה' דידעו ברוה"ק שאמר ה' בהיפך מתחלה מזוזות ועשו כדבר ה':

פסוק ח

ומצות על מרורים יאכלוהו, בפסחים קט"ו. הלל הי' כורכן בב"א פסח מצה ומרור לקיים מ"ש על מו"מ יאכלוהו, והק' למה הביא פסוק בפ"ש (בהעלותך ט' יא) ולא פסוק דכאן ובהגהות רש"ש כ' דלא מוכח אלא על פסח ומרור ביחד אבל מצה לא שמעי' מינה, ומפ"ש משמע על שלשתן וגלי לן בפ"ש וה"ה לראשון ע' בדצ"ו. ובתוס', וטעם שינוי לשונות נ"ל דבפ"ר אף מי שאינו עשה פסח חייב במצה כמו בזה"ז לרבא, וערל וטמא ושהי' בד"ר לכ"ע, להכי כ' כאן ואכלו את הבשר וגו' ומצות, ופי' דיאכלו הבשר וגם יאכלו מצות דואכלו שב על תרוויי' (ובזה א"ש קו' שאג"א על הרא"ש דהא בעי קרא דבערב תאכלו מצות על כזית ע"ש דזה כבר שמעי' מן ויאכלו דקאי נמי עלי') אבל מרור אינה חובה רק לפסח, וכמו בזה"ז דרק דרבנן, ומ"ש אבל אוכל במצה ומרור נ"ל דתיבת ומרור שיגרא דלישנא הוא כמ"ש גרושה וחלוצה עתי"ט פ"ט מ"ג דיבמות, לכן כ' על מרורים יאכלוהו פי' לפסח אבל מרור בפ"ע אין בו חובה כלל, אולם בפ"ש דגם מצה בפ"ע אינה מצוה כלל רק שחיוב מצה ומרור באים בגלל פסח, לכן כ' שם עמו"מ יאכלוהו וכ"מ מל' רמב"ן כאן:

ובמכילתא פ"ו סי' ל"ט כ' מנין שאם אין להם פסח יוצאים יי"ח במצה ומרור כו' על מו"מ יאכלוהו, וגם כאן ק' של"ה פסוק דפ' בא, וכה"ק בתוה"מ למלב"ם, וי"ל דבפ"ר הי' הרבה טמאים ולא נפטרן ממו"מ, אבל בפ"ש אכלו פסח מו"מ, וכשמדייק במכילתא שיוצא בחד בלא השני מייחסו לפ"ר, והלל שיליף שמצוה לכרכם מביא סעד מפ"ש, וראיתי בשו"ת עצי לבנון ט"ז שהאריך בזה, ובס' הדוה"ע כ' כי בפ' בא יל"פ ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות, ואח"כ על מרורים יאכלוהו, כלו' שיחזרו ויאכלו הפסח עם מרורים, ומהצורך לאכול ב"פ, פ"א עם מצה ופ"א עם מרור. אבל בפ"ש כ' מפורש על מו"מ יאכלוהו והוא כדרך שפי' רש"ש, וע"ע פסחים ק"כ. ומ"ש מרור דכ' על מו"מ יאכלוהו כו' וק' ג"כ למה הביא קרא דפ"ש, ע"ס צבי לצדיק פ' בא, וכן ק' בקידושין לו: מושב כו', כן במד"ר איכה (ג' ה') השביעני מרורים זה יום א' של פסח דכ' על מו"מ יאכלוהו ותמוה דזה הפסוק בפ"ש, ובמדרש ציין בא י"ב וצע"ג, וע"ע בח"י תע"ה סקי"ג בדבר השמטת הרמב"ם את הפסח מכריכה והי' גורס הי' כורך מצה ומרור ביחד ולא פסח מו"מ ע"ש. ובשו"ת שער אפרים נ"ד בזה, ובהגדה מגדל עדר בשם כנפי יונה המליץ בעד הר"מ דמצד שאין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זתים לכן ההכרח להסתפק רק בב' זתים מו"מ ע"ש, אך ק' דמי הגיד להר"מ איזה מהזתים לקרב לכריכה ואיזה לרחק מצד שלא יכילנו בית הבליעה, וגם כבר כ' המרדכי דרק כשאוכל שלם

אבל במרוסק מחזיק טפי מב' זתים וע"ש בבגדי ישע על המרדכי, וגם רק מצוה מן המובחר לבלוע יחד זית מצה ומרור כמ"ש בט"ז תע"ה סקי"א, ומן הדין א"צ דדרך אדם לאכול בלעיסה ובאכילת ג' זתים אין הפסק, וגם לר"מ חצי המשך שיעור שהיית פרס ג' בצים (עמג"א ר"ס תפ"ו, ותשו' בנין ציון החדשות ל') ובכל מקום נחשב אכילה בכא"פ לבת אחת. ומהגה"ק **מאוסטראווצא** ז"ל שמעתי מה שנוהגין לומר בשה"ג הגדה עד ר"ג אומר, דבירו' הובא בתוס' ר"פ ע"פ ד"ה לא, האוכל מצה בע"פ כבועל ארוסתו בבית חמיו ומצה עשירה מותר, וא"כ מהצורך למנוע לומר הגדה בע"פ שחל בשבת כמו דאינו רשאי לאכול מצה, ומיושב דהא ר"ג אומר כל שלא אמר ג' דברים הללו לא יי"ח והוי כמצה עשירה שמותרת בע"פ:

פסוק ט

נא רש"י בל' ערבי וצ"ע דבפסחים מ"א. שרש"י שהוא לשון הקדש ועא"ע, וירו' פסחים פ"ז ה"ב.

ובשל הכוזרי מביא שאלות האפקורסים איך דרשו בחולין קט"ו. מן ובשל מבושל שנ' בק"פ יש לך בישול אחר שהוא כזה, בשר בחלב, ואמר הגה"ק מאסטראווצי ז"ל המילוים מן מבושל עם הכולל עולים תקס"ב כמנין זהו בשר בחלב, צא וחשוב:

במים ערש"י ורא"ם ומהרש"א פסחים מ"א. - ושם בישל בחמי טברי' חייב, וזקיני ז"ל בחידושי הרד"ד פסחים דע"ו ע"ג הק' דאיך משכחת לה, דפסח אינו נאכל רק בירושלים, ובד"ח: מפני מה אין חמי טברי' בירו' כו'. ואם הביאוהו לטברי' נפסל ביוצא, ואם הביאו ח"ט לירו' נצטנן, וגם הוי כלי שני, ורק משכחת בשעת היתר הבמות, וכ"כ במראה הכהן בש"ס ווילנא, אך ק' הלא מה דהוי הוי, ולעתיד במות לא יותרו כזבחים קי"ג: וכן הר"מ בפ"ח ה"י מק"פ כ' זה ואין דרכו להביא מדיני במות, ורק י"ל דרש"י כ' מעינות החמין וכוונתו אם נמצאו מעינות רותחין בירושלים, וראי' מסנהד' ק"ח. בחמי טברי' ופרש"י שמעינות של דור המבול הי' רותחין, וק' דר' יוחנן בעצמו ס"ל בזבחים קי"ג. דלא ירד מבול לא"י וטברי' בא"י, וע"כ הכוונה לכל מעיני חמין, ועי"ל דמשכחת ע"י שיעלה צינור שיהי' מוליך מטבריה, ועי' בזה בתו"ת ושו"ת שם אריה יו"ד סי' ל"ב, ובאגלי טל מלאכת אופה בזה:

ראשו על כרעיו, רש"י צולהו כולו כאחד, והק' רא"ם למה הכריע כריה"ג והלכה כר"ע ועשפ"ח, ובצל"ח פסחים ע"ד. תי' דר"ע דאמר כעין בישול הוא, לא משום איסור בישול הפסח קאמר דבצלי קדר פליגו, ולרש"י מ"א. לרבנן שרי צלי קדר וא"כ יהי' ר"ע לא לרבנן, אע"כ דכוונת ר"ע כעין בישול כמו תוך הקדרה ואין הדם נפלט, וריה"ג מתיר כמו

מולייתא, וא"כ הפלוגתא משום דם, ומה"ת דם שבישלו מותר, אלא דז"א דרש"י בחולין ק"ט. וש"ד כ' דם שבישלו אסור מה"ת, אך רש"י כאן פי' זה בפסח מצרים, ואז עדיין לא נצטוו על דם ושפיר הי' יכול ליתן הבני מעים לתוכו אף לר"ע:

ובשו"ת שם אריה בהוספות סי' ד' הק' על הצל"ח דחוק מאיסור דם, הלא דם מז' משקין והוי כבישול בשאר משקין, ותי' להנ"ל דעיקר טעם דר"ע שנתבשל בדמו א"כ בבני מעים אין איסור, אך זה בקבה כרס ודקין בחולין קי"ג. דאין מחזיקין בהם דם. אבל שאר ב"מ לב כבד וריאה מחזיקין דם, וכ' הראשונים בחולין דף נ' דבלשון תנאים הכל בכלל ב"מ אבל בלשון אמוראים אין ב"מ רק כרס ודקין. ועט"ז וש"ך ע"ה, א"כ א"ש דבמשנה דאי' נותן ב"מ לתוכו היינו כל ב"מ כלשון תנאים וע"ז פליג ר"ע דהוי כבישול והיינו אותן ב"מ שיש בהם דם, אבל בחומש כ' רש"י ב"מ היינו כרס ודקין וקבה שאין מחזיקין בהם דם, דבלשון אמוראים אין בכלל ב"מ רק אלו, וה"ה בל' הפוסקים ורש"י, וא"כ שרי אף לר"ע, ועפ"ד הצל"ח י"ל ק' הרא"ם דבפסחים מ"ד. סובר ר"ע טכ"ע דאו' ואוסר שפיר משוס דם, ורש"י לשיטתי' דטכ"ע דרבנן פי' בחומש דאין איסור משום דם רק מדרבנן ולאיסור דרבנן אין לחוש בפסח כמ"ש תוס' למ"ד כבדא עלוי בשרא עש"ה. ובאו"ח הביא נח"י דדברי הרא"ם תמוהים דמדכ' רש"י ונותן ב"מ לתוכו והשמיט כרעים מכלל דס"ל לרש"י דבב"מ ר"ע נמי מודה דנותן לתוכו ולא פליג ר"ע רק בכרעים. ועשפ"ח, והאו"ח תמה עליו דמרש"י ר"פ כ"צ נלמד דס"ל דנותן ב"מ חוצה לה, וכ"כ בביצה כ"ב: ד"ה מקולס:

ובס' ארבעה טורי אבן כ' דפלוג' ריה"ג ור"ע תלי' בפלוג' דתנאי סוטה ל"ז., והוא פלוג' ר"י ור"ל לעיל בשוחט על חמץ אי בעינן על ממש או סמוך, וריה"ג ס"ל דעל כרעו על ממש וע"כ לא חששה התורה לבישול, ור"ע ס"ל על בסמוך ותלינן חוצה לה ופוסק רש"י כריה"ג ול"ק הא הלכה כר"ע מחבירו כיון דבפלוג' זו פליגו הרבה תנאים, ובכל"ח ויקרא בקו"א על בא דקכ"ט האריך בזה אי ק"פ יהי' אסור במליחה דקיי"ל מליחה כרותח דצלי והוי צלי מחמת ד"א:

ובר"מ פ"ח ה"א מק"פ כ' מגופו של כבש, ובצפנת פענח פ"ג סו"ה י"ג מערכין, הוציא מזה דבבני מעים אין מצות אכילת ק"פ דקיי"ל אוכליהן לאו בר אינש, ועפ"ז חידש דאין בהם איסור מבחוץ לחבורה ומבע"י, וע"ש בכל"ח בזה, ובהסכמה לס' בכורי שלמה מהגר"י מהרמילוב ז"ל, ובירחון אהל מועד ח"ב:

פסוק י

עד בקר רש"י מעלות השחר, ע' הפלאה בפתיחה אות ד' שפי' בישעי' (נ' ד') ה' נתן לי לשון למודים וגו' בבקר בבקר דכל אדם יש לו חלק בתשבע"פ והוא מתנה מה' כמ"ש

ובתורתו יהגה, וכ' ב"פ בבקר כמ"ש רש"י כאן עמוד השחר שהי' התחלה ממשה שיקימו בעה"ש לעבוד ה' עש"ה, ובזרע ברוך ברכות ט', והגהות מלא הרועים בש"ס ווילנא ברכות כ"ז. שהק' מרש"י כאן על גמ' שם דבקר יתירא הוא להקדים מהנץ החמה וצ"ע, וע' ישועות מלכו ולקמן (י"ב כ"ט):

ברש"י עד בקר שני תשרפנו. ובמכילתא ר' ישמעאל א' א"צ הה"א כל מלאכה לא יעשה ושריפה מעין מלאכה ומה ת"ל עד בקר אם חל ט"ז בשבת שנשרף בי"ז, ותמו' כמשה"ק ר' יונתן שם הרי שבת חמור מיו"ט, וק"ו אם ליו"ט א"צ קרא כ"ש לשבת ועזי"ר שם, ותו"מ וח"ס שבת י"ח: כ' עפמ"ש תוס' יומא מ"ו. סד"ה אבל, דבשעה שניתן שבת לדחות בקרבנות והיינו זמן הקטרת תמידין ומוספין קיל לן שבת באותו שעה אפי' להקטרת אברי חול כיון דבלא"ה ניתן שבת לדחות באותו שעה, והי' מקום לטעות דמותר נמי אז לשרוף נותר של ק"פ, וערש"י פסחים פ"ג: ד"ה ולא דמדמה נותר של פסח לעולת חול בשבת, וקמ"ל בקר שני לשריפתו דוקא במזבח עצמו ניתן לדחות ולא בחולין, ודודי הג' מלאסק ז"ל בעהמח"ס חדו"י תי' דמה שאסור ביו"ט דל"ה שום צורך דאפשר למחר כמ"ש תוס' יבמות ו'. ורא"ש ביצה י"ב, וא' ממעשה נסים בביהמ"ק שלא הסריח בשר קדש, וכ' במדר"ש פ"ה מ"ד הנאכלין לב' ימים ולילה לא הסריח, ונותר ופגול דפקע שם קדש מהם כהמהרש"א קידושין נ"ו: וכשישהה מלשרוף ב' ימים יסרח ויהי' שלא כד"א והוי כחצי שיעור דפרח המצוה ממנו ושריפת קדשים רק בכזית, וא"כ כששבת ויו"ט סמוכים הו"א דלישתרי ביו"ט משום עדל"ת או מתוך וא"א להמתין ב' ימים קמ"ל דצריך להמתין והוי רבותא, וע"ע בשו"ת חיי אריה כ"א, ובירחון אהל תורה שנה ב' סי' קפ"א תי' ע"ד פלפול, וירחון עטרת חכמים סי' א' מהג' מהרש"ם ז"ל:

ובתיב"ע באורתא דשיתסר בנורא תיקדון שהוא ליל כניסת ט"ז מוצי"ט, וק' דהא הי' בט"ז בבקר כמ"ש רש"י ומכילתא וגמ' בקר שני (וע' פסחים פ"ג: תמורה ד': ורש"י שבת קל"ג. ד"ה שאין), ובפסחים ג'. וזבחים נ"ו: שאין שורפין קדשים בלילה, ובמרכבת המשנה למכילתא שם תי' ע"פ ירו' פ"ז דפסחים דמילה שלא בזמנו נימל אף בלילה והכא עבר זמנו נשרף אף בלילה, והא דאש"ק בלילה נלמד משלמים דכ' ביום השלישי באש ישרף והוי בזמנו, משא"כ פסח דזמנו הי' ביום ט"ו ונדחה מחמת יו"ט יכול יהי' שריפתו ג"כ בלילה, ומה שלמדוהו מן עד בקר מצינו בזבחים פ"ו: ששם בקר יחול גם על לילה ע"ש, ובאמת אשתמיטתי לי' שהם דברי ראב"ש ור"י ביבמות ע"ב: (וע"ש בתד"ה שלא ושבת כ"ד: ד"ה בקר, ופסחים פ"ג. ד"ה ליתן שלא ראו ברייתא דמכילתא) ואולי הביא אלו דברי מירו' להורות שר' ישמעאל במכילתא שאמר אור י"ז אם חל ט"ז בשבת

(אצלינו הוא סתם משנה בפסחים פ"ג.) אזיל לשיטתי' בירו' שם, ע' בזה בס' אהבת יהונתן, וא"ש בזה קו' הפנ"י קידושין ל"ד. תד"ה מעקה דהוא הוי מ"ע שהז"ג ונשים פטורות, דהא מיירי שלא בזמנו ואז הוי מ"ע שלא הז"ג וכתוס' שם כ"ט. ד"ה אותו דמילה שלב"ז הוי שלא הז"ג וע"ש בהמקנה ולהנ"ל לק"מ:

פסוק יא

נעליכם. ע' בני ישששכר ניסן מאמר ב' אות ג'. חדושי מהרא"ך ח"ב בחי' ב"מ מ"ה: בריח דודאים בפתיחה אות י"ב, ובל"ע דרוש כ"ט, וע' תוס' חדשים ריש פסחים בשם קד"ל למה קוראים חג הפסח ובכל התורה כ' חג המצות, ע"פ רש"י בהעלותך, ויעשו הפסח למה לא פתח בזו, שהוא גנותן שכל מ' שנה לא הקריבו רק פסח זה, וה' אוהב ישראל לא רצה לספר בגנותן, אבל אחר מ' שנה הקריבו פסחים נקרא חג הפסח ע"ש הנס שפסח כו', וגם י"ל שהפסח יציג גודל רוחם שמשכו מע"ז ובמסירות נפש לקחו השה ושחטו לעין מצרים, והמצה להיפך תזכרנו שפלות שהתרשלו ואף ששמעו ממשה שהגיע עת לצאת לא האמינו ולא עשו שום הכנה כי גם צידה לא עשו להם, ושמואל דרש על לחם עוני לחם שעונים עלי' דברים הרבה, כלו' יש לדרוש גם לגנאי שאם ל"ה המצרים גורשים אותם ל"ה יוצאים מרצונם הטוב, וזה רמזה תוה"ק את חג המצות תשמור ועשית פסח לה', ר"ל אף שעלינו לשמור חג המצות אבל ועשית כלו' בעתיד תעשה הפסח לא תמתין עד שיגרשו אותך מהגלות רק במסירות הנפש תעשה הכנה לגאולה מקודם, ויש יהודים בבחי' "לחם עוני" ע"י דחיפה מבחוץ כי נתגרשו ממקומם ונעשו יהודים ע"י "הסרת טבעת" של איזה המן, ואין הם במדרגה אחת עם יהודי שעושה כחקת הפסח במסירות הנפש, והחילוק ביניהם שהשני נושא דגל הדת ביד רמה והראשון גנוחי גנח ואומר אינם נותנים לי להיות גוי, ובעבור זה נקרא חג הפסח שעם העברי שואף לחירות במסירות הנפש, ויתורץ הא דנזיר כ"ג. עה"פ כי ישרים דרכו ה' כו' משל לב' בנ"א שצלו פסחיהן א' לשם מצוה וא' לשם אכילה גסה וכו', וק' מדוע דרש כן רק על פסח ולא על מצה, אבל הדין כפאו ואכל מצה יצא בר"ה כ"ט. דמצות אצ"כ, משא"כ פסח דעיקר הי' מסירת הנפש על הפסח, והאוכל אכילה גסה ואין בזכרונו שאיפת החירות אשר כל ישראל משתוקקים ראוי לומר עליו ופושעים יכשלו בם:

ובמקור ברוך ח"ג דף תש"ג. כ' על הא דבקצת הגדות נדפס במוצ"ש לומר מן הפסחים ומן הזבחים ופי' המפו' דבחל ע"פ בחול הי' שלמים קודם ופסח נאכל על השובע, וכשחל בשבת הי' השלמים ביום א' נמצא דפסח הי' מקודם, אבל ק' א', הא ונאכל הוא תפלה על להבא והי' נכון לומר בשנה הקודמ' כשיהי' השנה הב' ויהי' ע"פ בשבת נזכה להיות

בא"י ובנין ביהמ"ק ולאכול מפסחים וזבחים, וכמ"ש יגיענו למועדים ולרגלים אחרים כו', ב', בש"ע לא נרמז דבמו"ש יאמר מקודם מן הפסחים ורק במשניות פ"י מ"ו אי' מן הזבחים ומן הפסחים, ובמשנה בגמ' קט"ז: אי' מן הפסחים ומן הזבחים ורשם שם בגליון, במשנה שבמשניות אי' מן הזבחים ומן הפסחים, והמעתיק הראשון במשנה שבמשניות רשם לו בגליון ר"ת כזה במ"ש מן הפסחים ומן הזבחים, וכוונתו כי במשנה שבגמרא הנוסחא שבגמרא הנוסחא מן הפ' ומן הז', ומעתיק אחר שהעתיק הגדה חשב כי ר"ת במ"ש הוא במוצאי שבת, ולהלכה כרי"ף ור"מ ורא"ש שיאמר מן הז' ומן הפ' דקיי"ל משום לא פליג וזה דבר חדש:

פסוק יב

מאדם ערש"י בשלח (י"ד ד') ובמשכיל לדוד:

אעשה שפטים ובפכ"ג ולא יתן המשחית ובירו' פ"ב ה"א מסנהד' לא שלח שליח ומלאך אלא הוא בעצמו וכל דרגון דילי' וע' ביפ"מ, וע"ש בבעה"ת שהק' על הסתירה, וגם בהגדה כ' ועברתי באמ"צ אני ולא המלאך וי"ל דה"פ אני בכבודי וגם המלאך ולא המלאך לבדו כי לא יתכן שיהי' ה' בלא מלאך עכ"ל, ובמעשה נסים כ' דשם שליח שייך רק אם המשלח נסתלק ממנו והשליח אי בעי עביד, אבל אם אחד עושה ע"י אמצעי ואוחז ביד אמצעי ומכה בו ל"ש לומר שהוא שליחו רק כמו מקל ולזה בשאר עונשים שהי' נותן רשות למשחית שייך ל' שליחות, אבל כאן לא נתן ה' רשות למשחית, וה' הי' אוחז בו כל העת אף שהמשחית הי' אמצעי בהכאה ל"ש שליח רק כלי ע"ש, ועפ"ז יש להבין בב"מ ד"י: חצר דבע"כ מותיב בי' חייב שולחו דהוי רק ככלי ולא שליחות ובדבר עבירה מחייב שולחו, וע' בהדוה"ע ובס' יריעות שלמה ממהרש"ק ז"ל ד' רמ"ד - ותורה והמצוה משפטים (כ"ג כ') - והביא עוד בשם מעשה ה' (מעשה מצרים פי"ז) ואבודרהם שהמשחית כינוי להשי"ת והיינו שהמשחית ה' לא יתן לבוא אל בתיהם, ודבר זה מבהיל שתורה תכנה לה' בשם משחית, וכ' שהמשחית אינו נשוא המאמר כלו' שלא יתן את המשחית לבוא, רק הוא נושא המאמר והפי' ע"ד ירו' פ"ג ה"ו משבת שהשטן מקטרג בשעת הסכנה (וערש"י ב"ב כ"א. שהביא זה ול"ה מקורו) וכיון דהי' לפחד אז שהשטן יקטרג, והבטיח ה' שלא לבד שלא יקטרג רק שהשטן הוא המשחית יעמוד עליהם לשומרם ולא יתן לבא אל בתיהם לנגוף, ע"ד מלאך רע בע"כ יענה אמן (שבת קי"ט:). ובאמת באבודרהם כ' הפשט ולא יתן ההשחתה לבא אל בתיהם לנגוף עמ"ש בזה בס' אמרי כהן, וע"ע בנח"י שכ' אף מה"מ השולט כל השנה ל"ה שולט אז של"י המצרים שגם בישראל שולט המגפה, כ"כ בשפ"ח אות מ', ובמטעמי יצחק כ' שדם שהי'

על המשקוף הי' מחיצה למלאך והבכורות שהטמינו בבית ישראל הי' מוכרח ה' בעצמו להרוג אותם. **וזקיני** ז"ל בריח דודאים כ' עפמ"ש בברכות ס"ב: עה"פ (ישעי' מ"ג ד') ואתן אדם תחתיך. א"ת אדם אלא אדום כי המשחיתים אורבים לישראל וכדי לפייסם מקבלים רשות להשחית באומה אחרת (עשמו"ר פכ"א ז'), ובלילה זו של"ה רשאים לשלוט כי הגזירה הי' ועברתי אני ולא מלאך. ול"ה להם פיוס, והי' יכולים ח"ו לשלוט בישראל, לזה בא מצות הפסח שלא יתן המשחית עש"ה ובמהרש"א סנהד' צ"ד. בזה. **ובפענח רזא** כ' דבכורים מתו ע"י ה' אבל גדול שבבית נמסר למלאך, עוד כ' דרק ה' המית, ולא יתן המשחית קאי על מלאכי חבלה שהי' חובשים ומכים בלבד ועל ישראל גם על הכאה ל"ה להם שליטה, וכ"כ בבנ"א, וכפלים לתושיה כ' דהמשחית רק נגף אותם ואח"כ ה' המיתם, ובידמ"מ על מד"ר פי"ז כ' דה' הכה הבכורים הגדולים אבל בבורים במעי אמן שלא חטאו המלאך נגף בהם, וכ"כ בתולדות י"י ובית יעקב. **ומצאתי** עוד בשו"ת חת"ס יו"ד שמ"ו אות י"ב דחלילה לייחס מיתת הפגרים האלו להשי"ת אך בחצות הכה ה' בעצמו והתיש בה מזל טלה בכור המזלות והותשו כל הבכורות ונחלשו ועי"ז הי' כח להמשחית להמיתם בשחרית, ולעולם הי' ע"י משחית ע"ש. **ובברכת** השיר כ' הא דכ' ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, ובמסעי (ל"ג ד') ובאלהיהם עשה ה' שפטים, לפמ"ש ביתרו (י"ח י"א) עתה ידעתי, ואינו מובן מה נתחדש לו אמונה עתה, ואם בשביל מדה כנגד מדה אין זה מופת יותר משאר מופתים, וי"ל דלרש"י פי' בשלח (י"ד ב') לפני בעל צפון הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי שיאמר קשה יראתן, ויתרו שלא הניח ע"ז שלא עבדו, כשראה שבכל אלהי מצרים עשה שפטים ובעל צפון נשאר הי' נבוך אולי יש בו ממש. ובאמת רק להטעותן הי' להמשיכן אל הים, ועי"כ ימדוד להם כמדתם, ועתה כשכבר באו לים גם בעל צפון הי' בכלל אלהי מצרים דלמה יגרע מהם, וז"ש עתה ידעתי, ובפ' בא מדבר על העתיד כו' ובכל אלהי מצרים ובעל צפון בכלל, ובמסעי שסיפר הנעשה ביצ"מ אז עדיין נשאר בעל צפון וע"ל בפכ"ב וי"ג ב':

פסוק יג

והיה הדם לאות על הבתים, כ' באמרי נועם עפמ"ש בתשו' הרשב"א קפ"ז דשאל אותו כומר בהא דחגי (ב' ט') גדול יהי' כבוד בית האחרון מן הראשון וקאי על מקדש שני ומדקרי אחרון ח"ו של"י עוד שלישי, והשיב דאחרון רק מאוחר מראשון ע"ש. וראי' מדכ' והי' אם לא יאמינו לקול האות הראשון והאמינו לקול אות האחרון והי' אם ל"י וגו' (שמות ד' ח'), וזה י"ל והי' הדם לאות על הבתים ר"ל מן אות דם שהי' שלישי אחר

אות האחרון מזה תקחו לכם אות על הבתים היינו בתי מקדשות דיבנה גם השלישי, ועד"ח ותי"ט פ"ג מ"ז מדמאי והארכתי בזה בפ' וישלח (ל"ג ב') ע"ש הרבה חדשות:
ופסחתי ערש"י ובמכילתא ופסעתי בחילוף ח' לע' מאותיות אחה"ע, וע' מקור ברוך במבוא דף קכ"ד: ורע"ח: דפסח אינו מכובד כלפי מעלה דעקרו לחגור בעל מום, או התועה בדעתו כמו פוסח על שתי סעיפים מ"א (י"ח כ"א), וגם לשון נופל על לשון זבח פסח אשר פסח בפסוק כ"ז:

פסוק יד
לדורותיכם חקת עולם. רש"י שומע שנים ת"ל עולם, ובשו"ת נוב"ת או"ח פ"ז הביא זי"ר על מכילתא דמהכ"ת לומר רק ב' דורות ואפ"ל דהו"א משבאו לארץ א"צ לזכור יצי"מ ביו"ט רק ביאת הארץ כמ"ש בירמיה (ט"ז י"ד) ולא יאמר עוד חי ה' כו', ול"ק דיכתב חקת עולם ולמ"ל לדורותיכם, וי"ל שהו"א שאותו דור יחוגו לעולם, ובכלי חמדה במדבר בקונ' מיד ולדורות האריך בזה ותי' ג"כ דאתי למעט יום י"ד דאינו נוהג לדורות, רק יו"ט של פסח נוהג לדורות ולא ק"פ, דלא תימא כיון דבפסח מצרים ופסח דורות היו ענינים חלוקים דבמצרים ל"ה זריקה והקטרה ובדורות שמצותו רק במשכן ומקדש דינו ככל קרבנות, והוא בזמן שאין מקדש נהי דא"א לעשות פסח דורות אבל עכ"פ נעשה כפסח מצרים כיון דאינו זורק ומקטיר א"ד כקדשים להיות אסור בחוץ, קמ"ל דאינו נוהג לדורות ופסח מצרים כמו שהי' במצרים ל"ה אלא בפעם זה בלבד ולא לדורות, וע"ע באמרי בינה ריש ה' דיינים:

פסוק טו
שבעת ימים מצות תאכלו, אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, כי כל אוכל חמץ ונכרתה מיום הא' עד הז', וק' על הל' שמסורס ונכרתה שנכתב באמצע הול"ל בסוף, וע' רמב"ן לך (ט"ו י"ג) וכ' עפמ"ש תוס' ור"ן ריש פסחים הא דחמץ בב"י ובי"מ יותר מכל איסורי הנאה משום שהוא בכרת ולא בדילי מיני' וז"ש אך ביום הא' דהיינו ע"פ תשביתו ומפרש ב' טעמים, א' ונכרתה, ב' דרק מיום א' עד ז', וכל השנה מותר ולא בדילי. **ובשפ"צ** אות נ"ה כ' דהייתי טועה שאכילת כזית מצטרף כל הז' ימים, ובאמת בעי בכא"פ, ולכן כ' ונכרתה באמצע. ובס' **יסוד אהל מועד** כ' עפמ"ש בשבת קי"ח. דשומר שבת אפילו עע"ז כאנוש מוחלין לו, וכ"ש כרת מוחלין לו, וז"פ ונכרתה כו' עד יום השביעי דבשמירת שבת יכופר, ובס' ד"ח הביא ס' ויקרא יצחק מספרדי פ' אמור דלמה גם ביה"כ לא יהי' בב"י ובי"מ, דג"כ יש ב' טעמים כרת ולא בדילי, אך זה טעות חדא מה יעשו הקטנים אם יבערו אוכל, ועוד דהראשונים כ' רק לתרץ הקו' מ"ש חמץ משאר איסורי הנאה, ויה"כ אין אה"נ, ובח"ס כ' למג"א תרי"ב סק"ו הטעם דמותר ליגע

ביה"כ באוכלין ליתן לקטנים ול"ח שמא יאכל כמ"ש בתמ"ו ס"ג דחמץ אסור ליגע בו, דהתם כיון דאוכל שאר דברים חיישינן שמא יאכל גם חמץ, משא"כ ביה"כ ולכן התחיל הפ' ש"י מצות תאכלו, אך ביום הא' תשביתו פי' כיון דתאכלו מצות יש חשש שמא יבא לאכול הכל לכן ביום הא' תשביתו:

ובחידושי למס' פסחים ה'. רע"א א"צ ה"ה אומר אך ביום הא' תשביתו, ומצינו הבערה אב מלאכה, א"ר ש"מ תלת אב"ח א"ש ולחלק ול"א מתוך כו', וכ' תוס' דאי ללאו יצאת ל"ה אסור ביו"ט, ותמהו ממחמר דרק בלאו ואסור ביו"ט, וי"ל דהפנ"י הקשה לרש"י ביצה כ"ז: דאף ליתן לכלבים אסור ביו"ט דאתשבי' למלאכה, אם כן מנ"ל לרבא למידק אב"ח א"ש, וי"ל לתוס' יבמות ו' ד"ה טעמא דאי עדל"ת שבכרת כ"ש דדחי עשה דל"ת, וע"ש בד"ד. בתד"ה ל"ת שהק' לילף עדל"ת שבכרת מיבום דבכרת, ותי' שא"ה שמצותו בכך, ואם כך י"ל לעולם תשביתו ביו"ט ואי דהוי מלאכה ז"א דמצותו בכך וא"א לקיים המצוה בענין אחר אי תשביתו ביו"ט, דמה במצותו בכך דוחה ל"ת שבכרת מכ"ש עול"ת, וי"ל לפ"מ שהקשו תוס' כאן ד"ה דכ', דהוי מלאכה לצורך דיכול להנות מגחלים ותי' דתשביתו איירי בכל ענין אף דא"צ לגחלים, ואם כן ל"ה מצותו בכך דרק היכי דא"א בשום אופן לקיים רק אם ידחה לל"ת כמו יבום, אבל כאן אם יוצרך לגחלים ל"צ לדחיה ל"ה מצותו בכך ע"י דחי', ועי' בטור תמ"ה דאי ביעור רק בשרפה אפרן מותר ואי בכל דבר הוי מנקברין ואפרן אסור (ועי' בחידושי הרד"ד דף ס': מ"ש בזה) וא"ש קושית פנ"י דש"מ אב"ח א"ש דאי בכל דבר הגחלים אסורין ושוב לא משכחת ביו"ט דהיתר, ואם כן לא שמעי' דאך ביום הא' בעיו"ט דדילמא ביו"ט ועדל"ת ועשה דמצותו בכך, דא"א לקיים המצוה בענין אחר דלא דחי' דהגחלים אסורין, וש"מ אב"ח א"ש ואפרן מותר ומשכחת דלא דחי' ול"ה מצותן בכך ואין עדל"ת ועשה ושפיר תשביתו בעיו"ט:

עי"ל הקו' דלדחי תשביתו עול"ת דיו"ט דמצותו בכך, דל"ה בעידנא דעל הבערה חייב תיכף בכל שהוא, ותשביתו מקיים בסוף שריפת כל החמץ, אך הא על תחלת הבערה פטור דהוי מקלקל, ורק בשביל דמקיים מצוה הוי מתקן והוי בבת אחת, אך הא על הבערה מקלקל חייב, בשבת ק"ו. דכל המקלקלין פטורין חוץ מחובל ומבעיר, וי"ל דשם בתד"ה מה הקשו דמנ"ל דהבערה ללאו או לחלק מדכ' לא תבערו הא צריך דמקלקל בהבערה חייב, ותי' דמ"ד דמקלקל בהבערה חייב ס"ל לחלק, ומפסוק אחר מחלליה מות יומת וכדשמואל בשבת ע'., ומיושב שי' ריב"א דאי היה ר"ע סובר הבערה בלאו ל"ה מחויב ביו"ט משום דצריך קרא דלא תבערו על לאו, ולא שמעי' דמקלקל בחבורה חייב, ושוב בתחלת הבערה פטור דמקלקל ורק בגמר ובאו בב"א, ושוב לא מוכח דתשביתו

בעיו"ט, דלעולם ביו"ט, ועדל"ת ועשה דמצותו בכך דהוי בעידנא, אע"כ לחלק ומקלקל חייב ול"ה בעידנא ולא דחי, וזה דבר חריף:

רש"י אף ששי רשות עי' רא"ם ויבין שמועה כלל קמ"ג ומ"ש במשפטים (כ"א כ') ובא"ע משמע דכל ז' מצוה, וכ"כ הגר"א במעשה רב סי' קפ"ה דכל ז' מצוה ואינו קורא לה רשות אלא לגבי לילה הראשונה שהוא חובה ומצוה גבי חובה רשות קרי לה עכ"ל, וכמ"ש תוס' ברכות כ"ו. ד"ה טעה, ובר"ן פ"א דשבת בלא ישב אדם לפני הספר, וכן אי' פי' תפלת ערבית מצוה אע"פ שקראוהו רשות, ובאו"ח תע"ה ס"ז אי' דאין חיוב מצוה אלא בלילה א' לבד, ובח"י תרכ"ד כ' דמה"ט אין מברכין על אכילת מצה רק בליל א' לפי שמכאן ואילך רק רשות ורק שאסור לאכול חמץ, ובריב"ש קנ"ט מפורש דאינו רק רשות, ובמג"א תרל"ט סקמ"ה בשם מהרי"ל מה שאין מברכין על מצה כל ז' משום שאין מצוה באכילתה משא"כ סוכה, ובחת"ס יו"ד קצ"א הביא בשם חזקוני דכל ז' מצוה, ובס' מעדני שמואל קמ"ט סכ"ז הביא מצד"ל כהגר"א, ובשד"ח מער' חו"מ סי' י"ד האריך והביא ספרי ג"כ דכל ז"י מצוה, והביא ראי' מתיב"ע ראה (ט"ז ג') שבעה יומין תיכלין לשמיא פטור, ומלשון לשמיא משמע שמצוה, ועכ"ז לא יברך בו' ימים, ויהי' ברכה לבטלה וגם הגר"א לא אמר לברך, ועי' באו"ח החדש תע"ה דמה שמברכין על סוכה כל יום משום דא"א ג"י בלא שינה, משא"כ במצה שיוכל לאכול פירות או מצה עשירה, ובהגהות מהג' מברעזאן ז"ל כ' ג"כ דהוי ברכה לבטלה, וכ"כ בדרך פקודיך, דבשאר ימים אין מצוה, וכ"כ בתשובותי' מהרש"ם ח"א ר"ט, וגם חוץ לבטלה איכא הפסק בין ברכת המוציא לאכילה, ובחלקת יואב קמא או"ח כ"א הביא ירו' פ"ק דפסחים דבאכילת חמץ איכא לאו ועשה דש"י תאכלו מצות הוי לאו הבא מכלל עשה, ובתנינא בהשמטות כ' דמש"ס דילן לא מוכח כן דבפסחים מ"ג. קאמר דאי לאו דגלי לן דנשים ישנם בב"ת חמץ הי' פטורין משום היקש למצה, ולירושלמי הרי נשים ישנם בכלל ש"י תאכל מצות דהרי בלאו הבא מכלל עשה נשים חייבות אף בהז"ג כמ"ש בח"ס או"ח ק"נ (ועמש"ל י"ג י') וכן מוכח מיומא פ"ו: גבי אחת אכלה פגי שביעית, וכל שישנן במקצת בכלל אותה המצוה ל"ש ההיקש כמ"ש בר"ה כ"ט. ובתד"ה קמ"ל ע"ש, ואם נאמר דבכל ז"י מצוה לאכול מצה, הרי שפיר נשים בכלל ש"י תאכל מצות אף שהוא מעשהז"ג דמצוה כזו שהיא רשות לא מוכח מהקישא דתפילין דנשים לא יהי' בקיומה, וגם טעם דאבודרהם שמשועבדין לבעליהן ל"ש כאן כמובן וכמ"ש הרבה מזה בפרד"י בראשית ד"כ.. וע"ע בראב"ד על תו"כ ריש ויקרא בסמיכה דלענין רשות גם נשים שייכות בקיומה, ואם כן במצוה דש"י תאכלו מצות אנשים ונשים שווין אע"ג דאין שום מצוה רק בלילה הראשון,

וכן ראי' מתוס' מנחות ל"ו: ד"ה יצאו, דפסח מקרי אות דאסור באכילת חמץ, ולא כתבו משום אכילת מצה, וע"ע בחמד"י קונ' נר מצוה מ"ע קנ"ח בזה, ובהמאסף תרע"ב סי' ס' באריכות:

אך ביום הראשון, רש"י מעיו"ט, והק' מהרש"א פסחים ה'. דלמה הרכיב רש"י כאן ב' מאמרים של רנב"י ורבא, ותי' דרנב"י נמי ס"ל דרשא דרבא ל"ת כו' ואי לאו ל"ת ל"ה מפקינן מלת הראשון ממשמעותי', ובהגהות הגר"י בכרך כ' די"ל, למהרש"א כן ה"נ הא דהביא ש"ס מבי ר"י מצינו י"ד שנקרא ראשון ג"כ להורות שנכון לקרות י"ד ראשון ולא שיהי' מזה ראי' לכל ראשון, ושפיר י"ל דר' ישמעאל הוכרח ללמוד אך ביום א' מעיו"ט מלא תשחוט, ושלא תקשה הל' האיך מצינו שנקרא ראשון י"ד, מביא מצינו י"ד שנקרא ראשון ומה שחסר זה גילה זה, וע"ע בר"מ רפ"ב מחמץ מ"ע להשבית שנ' ביום הא' כו' ובכ"מ הק' למה הביא דברי רבא, ולהנ"ל י"ל דדברי הר"מ הם דברי מכילתא שהביא רש"י בחומש וכמהרש"א דב' טעמים א' וע"ש באו"ח פלפול, ובב"ש עה"ת:

אוה"ח הא דכ' ש"י מצות תאכלו, שמעלה הכ' כאלו אכל כל ז' כיון שלא אכל חמץ, ועט"ז תרס"ח שהק' א"כ למה נקרא חג המצות כל ז' הלא בו' ימים רק מניעת חמץ אלא דהכל נגרר אחר לילה הראשונה ובשבילה באו כל הימים ע"ש, וצ"ב איזה שייכות יש לשאר הימים עם לילה הראשונה שיהי' נקרא חג המצות בשבילה, וראיתי ע"פ זהר תצוה קפ"ג: שהק' שהי' לו לחמץ להתבטל מכל וכל. שלא יאכל לעולם, ותי' שאכילת מצה רפואה ודי פעם א' ע"ש, ולפ"ז ל"ק למה יאסר חמץ כל ז' הלא כיון שאכל מצה פ"א די בזה שכבר הי' הרפואה, אך י"ל ע"פ הר"מ פ"ה ה"כ משבועות בנשבע של"י ז"י הוי שבועות שוא שא"א שיהי' ז"י בלא אכילה, וי"ל שיצא לו זה מיומא ד': ויכסהו הענן ו' ימים ויקרא למשה ביום הז', לא בא הכ' אלא למרק אכילה ושתי' שבמעי' לשומו כמלאכי שרת, וכל זה במשה שהי' כמלאך אבל שאר בנ"א א"י לחיות אם לא יאכל ביום הז', וכ"כ בס' נפ"ק תרפ"ח ומעתה י"ל כמו שמשהו חמץ אוסר מדרבנן, כן מדאו' כזית מצה הראשונה שהיא רפואה צ"ל בלי שום תערובות חמץ, ולא תגמור פעולותי' שיהי' רפואה עד שיתמרק כל החמץ ולכן נאסר חמץ כל ז' כדי שביום הז' יתמרק כל חמץ, וכשיבא יום ז', ל"י לו שום חיות ותערובות חמץ רק כזית מצה ראשונה לבדו יהי' בו, ולפ"ז כל הז' שאינו אוכל חמץ גורם שתתקיים בו אכילת מצה, כי בכל יום כל מה שיתמרק החמץ מתפשט בו המצה, ובז' נשאר רק החיות של כזית א', ולכן נקרא כל ז"י חג המצות כי איסור חמץ רק לקיים מצות מצה, וא"ש אוה"ח וטו"ז דז"י נגררים אחר לילה הראשונה:

ובהר"מ הנ"ל דנשבע של"י ז"י או לא יישן ג"י לוקה משבועות שוא וישן ואוכל לאלתר, ובמנ"ח מצוה ל' לא מצא מקור דא"א לחיות ז"י בלי אכילה, אך מי כמוהו חכם בחכמת הטבע, וכ"כ בס' הרפואות להר"מ פרקי משה פכ"ד, וע' בשיורי מנחה הערה מיבמות ע"א: בהוציא ראשו חוץ לפרוזדור ועברו ז"י, והקשו ומי חיי והתניא כיון שיצא לאויר נפתח הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן א"א לחיות משום דלא יונק, ומוכח דז"י לא יחיה בלי יניקה והוא מזונתא דילי':

ובר"ן פ"ג דשבועות כ' דרק בשבועה שלא יישן ג"י מלקין וישן לאלתר, דבע"כ יצטרך לישן בתוך ג"י והוי שוא, אבל שלא יאכל ז"י נוכל להמתין וכשיסתכן אז יהי' מתירין לו מחמת סכ"נ ופק"נ ידחה שבועתו ולעת עתה ל"ה שוא, ובנדרים ל"א. בשאינו נהנה להם והם לי יהנה לעכו"ם, וכ' הר"ן דהא קמ"ל דלא תימא כיון דהכי נדר א"א לעמוד בנדרו והו"ל כשבועה שלא אישן ג"י דמכין וישן לאלתר, וה"נ נימא דיהנה לאלתר דדבר שא"א לעמוד בו קמ"ל דיש תקנה בעכו"ם, ולכאו' סותר עצמו משבועות דבאוכל ל"ש כן וממתינין עד שיסתכן, וצע"ג ומצוה ליישב.

וע"ש בר"ן שבועות דמסיק דמשו"ה ל"מ השבועה בנשבע שלא יאכל ז"י דהוי נשבע לבטל מצוה להמית עצמו, ובס' מנחות יהודה בקונ' יהל אור דכ"ז: הק' מר"ן נדרים נ"ה: בגדולי שנה עלי, דלעולם לא הוי נדר שא"א לו לקיים ע"ש, דבנדר דחל לבטל מצוה בשוא"ת, א"כ הנדר חל שלא לאכול כלל וכשיסתכן ידחה הנדר מפני סכ"נ, ולא דמי לשבועה, וע"כ דהר"ן קאי בשי' הר"מ דשלא אוכל ז"י הוי דבר שא"א לקיימו, והוי נדר שוא, והא שכ' בשבועות כתב אחר זה או קודם לזה וכאן בנדרים חזר בו:

ובב"י יו"ד רל"ו נקט לעיקר לר"ן שבועות, וכ"כ בכ"מ פ"ה ה"כ משבועת דמירושלמי מוכח כר"ן שבועות, ואעפ"כ ביו"ד ריז"ז הביא ר"ן נדרים דלעולם ל"ה נדר והוא תרתי דסתרי, וביו"ד רל"ו ס"ד הביא לשון ר"מ סתם דלא אוכל ז"י הוי שוא, וש"ך ריז"ז סקל"א הביא ר"ן נדרים, וכן אי' ברל"ב ס"ה והוא מר"ת בתוס' שבועות כ"ט. ד"ה באומר ורא"ש ר"פ המדיר, וטו"ז רל"ו סק"ז הביא ר"ן שבועות ודו"ק בכ"ז וצ"ע למעשה בנדר פירות לעולם עלי אם להקל דלא חל כלל ואולי צריכין לחוש לר"ן שבועות ואסור לו עד שיסתכן ואז יתירו לו וצע"ג:

וגם יש בזה דבר פלא ביבמות קכ"א. בא' שנפל לבור ועלה לאחר ג"י דהוי מעשה נסים ופריך אילימא דלא אכל ולא שתי והכ' וצומו עלי ג"י לילה ויום, (אסתר ד' ט"ז) אלא דלא ניים, ונראה מזה דתענית אסתר נמשך ג"י בלי הפסק, ובילקוט והובא בר"ן סופ"ק דר"ה וכי אפשר לעשות כן אלא שהי' מפסיקין מבעוד יום, משמע דא"א לחיות ג"י בלי

אכילה, ופליאה מיבמות שם דאפשר לחיות ג"י רצופין, והילקוט הובא בשוח"ט אסתר פכ"ב. וע' ריב"ש תט"ו, וכ"כ בירו' נדרים פ"ב ה"א דשבועה שלא אישן ג"י מלקין אותו. ובלא אוכל ג"י ממתינין עד שיאכל ואז מלקין אותו, ובאמת בחת"ס יו"ד ק"צ הביא שיש פלוגתא בזה בין המדרשים אי יחיה ג"י מעל"ע בלי הפסקה, וע' ס' חסידים קכ"ז ומקו"ח שם, ובאור דוד על אסתר מזקיני ז"ל תמה ג"כ בזה על הילקוט ור"ן, דרק ז"י א"א לחיות בלי אוכל ולא ג"י, וחידוש שם דאפשר להתענות פחות מז"י, אבל צום היא בכל ה' עינוים זה סכנה בג"י ע"ש דבר חריף, ובערוך לנר יבמות, ועמש"ל (י' כ"ב) וי"ל בזה:

ונכרתה רש"י פרט לאנוס וערש"י אמור (כ"ב ג') ותמוה למה צריך קרא פשיטא, וגם למה לא פרש"י כן בפ' לך (ז' י"ב) בערל ונכרתה, ובכל"ח אמור (י"ח כ"ט) כ' ע"פ רמב"ן שם ענין כרת דהנשמה נצחית חלק אלוק ממעל ולזה ל"צ לכתוב בתורה השארת הנפש דמובן מאליו, וכרת ע"י עבירות תתגאל ותטמא ותכרות מן הקיום הראוי כענף שנכרת מאילן, ושפיר הו"א אע"ג דאונס פטור מ"מ בחמץ דהעבירה עושה פעולת כרת בנפש שנכרת משורש הו"א דה"ה באונס, וז"ד בעבירות בקו"ע אבל במניעת מצוה כמילה לא עשה עבירה בפועל פשיטא דבאונס ל"ש אונס, וע"ש עוד שהק' בכרת דעריות דנענשין בעירי אם אשה זינתה איך נוכל להעניש לבעל במיתת בנים שלו בשביל חטאה דבנים שייכים לאב, ורק לפמ"ש בר"פ תזריע אשה מזרעת תחילה יולדת זכר כו' (ברכות ס'. זהר ויקרא מ"ב:) משום דזרע ראשון נפסד, ומזרע אחרון נתהוה הולד, ושפיר אם אשה חטאה מתים הבנות שלידת בנות נתהוה מכחה, ואיש שנענש בכרת מתים הזכרים, אך רמב"ן שם מביא מפילוסופים דכל הבנים נתהוים מדם אשה ואיש נותן כח החיוני הצורה, ואם כן נפש החיוני רק מאביו ונסתר הנ"ל ועי' ערכין ז': דממון הם ממונו של בעל, וע' חמד"י לאווין אות ג' מ"ש אי אשה חייבת בנתנה בתה למולך, החינוך מ' ר"ח ס"ל דחייבת, ושטמ"ק כריתות ג'. דפטורה, והטעם כנ"ל דאין הבנים מתייחסים אחר אם, ועפמ"ג או"ח רכ"ה אשל סק"ה, דאשה אינה מחויבת בחינוך בנה, ואפשר דאין הבן נענש בשביל חטא אמו דכ' פוקד עון אבות ועמ"ש בזה בפרשת יתרו (כ' ח'), ותשא (ל"ד ז'):

פסוק טז

לא יעשה רש"י אפילו ע"י אחרים ממכילתא ורמב"ן הקשה הא אמירה לעכו"ם רק שבות, וערא"ם ובעה"ת, ובפני"פ תי' דז"ד ממ"ת דאין שליחות לעכו"ם, אבל קודם מ"ת דכל ישראל היה להם דין ב"נ ומב"נ לב"נ יש שליחות כשי' מ"ב (הובא במג"א תמ"ח סק"ד, וש"ך חו"מ רמ"ג סק"ה) והי' באמת אמירה לעכו"ם מה"ת מצד שליחות, ועחמד"י בקו"נ

ב"נ אות נ"ג, וחת"ס או"ח פ"ד הביא קו' ר"ר העשיל ז"ל מובא בשו"ת פנ"י יו"ד ב' למה באמת אמירה לעכו"ם רק שבות תיפ"ל משום שליחו ש"א כמותו למ"ד יש שליחות לעכו"ם לחומרא, וכ' דלענין מנוחת שבת ויו"ט ל"ש שליחות דתורה הקפידה על מנוחת גופו של ישראל ולא על גוף המלאכה, אך ערש"י ר"פ מי שהחשיך שפי' קו' הש"ס מ"ט שרי לי' רבנן דהא נעשה שליחו לישא בשבת, וכ' דרש"י ס"ל דאמירה לנכרי בע"ש שיעשה בשבת אינו שבות והוצרך לפרש משום שליחות, ורש"י לשיטתי' בב"מ ע"א: דיש שליחות לעכו"ם לחומרא, ואם כן לרש"י דגם במנוחת שבת שייך שליחות והדק"ל, ותי' דאה"נ דהומ"ל בכל אמירה לנכרי משום שליחות, אלא נקטו שבות דחמירא אמירה מאיסור שליחות דרבנן משום דישראל עצמו עובר על ודבר דבר של"י דיבורו של שבת כדיבורו של חול, ועי' קו"ד ח"ד סי' כ"ו, וקו"ת ח"ב ל' שכתבתי בזה והבאתי שכ"כ הבית מאיר אה"ע ה', וישועות יעקב שם דבשבת ל"ש שליחות דגוף המעשה אינו מתועב דמ"מ הוא ישבות, וכתוס' רי"ד במצות שבגופו ל"ש שליחות, וכ"מ בנתה"מ שמ"ח סק"ד, ועי' בהגהות ר"ב פרענקיל או"ח רס"ג, חת"ס חו"מ קפ"ה, ובח"ו סי' כ"ד, ובמחנה אפרים ה' שליחין סי' ט' כ' דבנשבע שלא יקדש אשה וקידש ע"י שליח ל"ש אשלד"ע דמעשה עצמה ל"ה עבירה רק איסורא רבע עלי'. וע' במשפט שלום סוס"י קפ"ב הרבה מענין זה, ובספרי פרי יוסף על גיטין דכ"ט. ועתו"ס זבחים ל"ד: ד"ה כל, וצ"ה. ד"ה מכניסו וצ"ע. ובתורת משה כ' נהי דבשבת אמירה רק שבות אבל ביו"ט דכ' כל מלאכה לא יעשה אמירה לעכו"ם אסור מה"ת, ובקו"ת שם הערה דהא אי' בפירוש במכילתא שם והלא ק"ו מה בשבת דחמורה אינו מוזהר, על מלאכות יו"ט הקל כ"ש וצ"ע, וע"ע שם חוב' ג' סי' נ"א בזה, ובבית האוצר ח"א כלל קפ"ח:

ובתפא"י בכלכלת השבת האריך באמירה לעכו"ם שבות, והביא חו"י מ"ט שנסתפק אי אומר לעכו"ם שיאמר לעכו"ם אי אסור ע"ש, וע' שבת ק"נ. לא יאמר אדם לנכרי לשכור לו פועלים, ועח"ס או"ח ע' דהיינו באומר לעכו"ם בשבת עצמו לשכור לו פועלים משום דהאמירה בעצמה אית בה איסור משום ממצוא חפצך והדבר דבר, אבל האומר בחול נהי באמירה לעכו"ם גם בחול אסור מ"מ אמירה דאמירה אין לאסור, ובתפא"י הביא עוד דאפי' לרמז דרך ציווי אסור, ומפמ"ג ש"ז במ"ז סק"א וב' משמע דהא דאמ"ל שבות רק כשאינו אומר לו בפה רק ברמז, אבל לדבר לעכו"ם לעשות מלאכה בדבר שאינו מצוה אסור מדאו' משום ממצוא חפצך, וע' בחקר הלכה אות ב' שהק' עלי' ובאות ז' שם. ובאו"ח ש"ז ס"ה ומג"א תקפ"ו סקכ"ד דמותר לומר לעכו"ם להביא שופר מחוץ לתחום דלצורך מצוה מותר אמירה לעכו"ם, ובחק"ה שם כ' דרק היכי דהמצוה יהי'

נעשית בשבת אבל לא היכי דמצוה לא יעשה בשבת ע"ש, ולא ראה שקדמו כזה בנוב"ת או"ח מ"ד, וא"ש בזה מ"ש מג"א ש"ו סקי"ז ע"ש ובפמ"ג, וע"ע בסמ"ג לאווין ע"ה, ובס' יראים קי"ג ובחזקוני ובט"ו או"ח רמ"ג סוסק"ג בזה. ומצאתי בשו"ת מהר"ח או"ז סי' ל' שכ' ולי נר' שדרשא גמורה הוא, והיכי דלא קצץ מה"ת הוא אבל בקצץ גוי מדנפשי' קא טרח ומותר מה"ת, וע"ע בשו"מ תנינא ח"ב י"ד אריכות. ובס' **הברית** עה"ת כ' בפשט רש"י אפי' ע"י אחרים, דאפשר דקאי על עבדים כנענים דרק לענין שבת כ' עבדיך, וה"א ביו"ט שרי קמ"ל ע"י אחרים עכ"ל, ע' מזה בס' עמודי בית ישראל על ה' יו"ט תצ"ה סק"א שהביא מחלוקת בה"ג ורמב"ן לענין עבדים:

ובס' ארעא דרבנן בהשמטות אות רכ"ד ראיתי פה ירושלים כ' בשם ריטב"א וז"ל הא דשבות דרבנן לאו דאין לנו שבות מה"ת שא"כ נמצאת שבת כחול מה"ת שחנויות פתוחות ואוצרות תבואה ויין ומטלטלין חפצן מבית לבית דרך כרמלית ומודדין ושוקלין ומונין, ואינו בדין שאסרה תורה הוצאה כגרוגרות והתירה העמל הגדול הזה שא"כ אין זה יום מנוחה, אלא כך עיקרן של דברים כי בכלל מ"ע שבות של תורה לשבות ממלאכה יש לשבות מכל שבות דרך כלל שלא בדרך שעושה בחול. אבל בכל פרט ופרט כי עביד לי' וזהיר באידך הוי שבות דרבנן, נמצא שיש לשבות עיקר מה"ת, ולפיכך העמידו בו חכמים דבריהם לדחות מצוה של התורה, וזה המרגלית בידינו מרמב"ן ע"כ, ולזה נוטים גם דברי הר"מ פכ"ד הי"ב משבת עכ"ל. ולענ"ד מר"מ אין ראי' דכ' שם רק הטעם של מוקצה שאל"כ הי' כל היום פונה חפציו מזוית לזוית כו', אבל לא איירי כלל משבות, אך מפורש כן ברמב"ן אמור (כ"ג כ"ד) ומשום זה כ' בחת"ס חו"מ קצ"ה דהפותח חנות בשבת הוי מחלל שבת דאו' ופסול לעדות ושבועה ושחיטתו אסורה, ורק מי שלוקח ומוכר באקראי הוי רק שבות והוא מקרא דנחמי' י"ג עש"ה ובסי' קפ"ה ובליקוטים סוס"י צ"ז, ובביצה לו:, ושו"מ תנינא ח"ד בהערות בתחלת הס' לסי' צ"ו. ובשו"ת שערי דעה ח"א סי' ב' בזה, וצ"ע קצת מהא דפריך בשבת ע': דידע לשבת במאי, הא משכחת שנעלם ממנו כל אבות מלאכות ורק ידע שאסור לעסוק בהם בקביעות כעובדין דחול וצ"ע. **וי"ל** הפשט בעירובין ס"ח. ולא שאני לך בין שבות דאית מעשה ללית מעשה, דשבות במעשה יש אופן שיהי' מה"ת אם הוא בתדירות כנ"ל, אבל בלית מעשה כגון אמירת עכו"ם לא משכחת שיהי' מה"ת, וע"ע בזה בשו"מ שתיתאה נ"ג:

רש"י הוא ולא מכשירי' ערא"ם ומ"ש במהרש"א מגילה ז':, ב"ש עה"ת ברכ"י רמ"ג, ומשכיל לדוד ומהאריכות לא העתקתי ובשו"ת כתב סופר או"ח מ"ה כ' על קו' רמב"ן על רש"י ל"י ע"י אחרים אם אחרים ישראל הוא עצמו מוזהר דמשכחת באופן שמצווה למי

שהוא ספק גדול ס' קטן, וכ' אחרונים דבזה לא אמרי' ספיקא דאו' לחומרא דמי שהוא גדול אסור להכניס עצמו בספק, אבל בספק בר חיובא שמא הוא קטן ומותר באיסורים ובמלאכת שבת, ומשום ספק שמא הוא גדול אין עלי' חיוב להחמיר בספק כיון דעל זה אנו דנין אם הוא בר חיובא, ולפ"ז גדול המצווה לספק זה דמותר לו לעשות מספק ל"ש גבי' אשלד"ע משום דברי הרב כו' דהא מותר לו לעשות מספק, אבל משלח אסור לו לצוות דישלד"ע כה"ג דהשליח לאו בר חיובא ואסור לו לצוות שמא גדול הוא, והמשלח אסור לו להכניס בספק ועונש ליכא כמו בכל ספק ע"ש, ומצאתי בפנ"י קידושין ס"ג: שהערה בזה, וברש"י כאן עכת"א:

לכל נפש בכתו' ז'. דבר השייך לכל נפש לאפוקי מוגמר וע' קרבן נתנאל ביצה פ"ב אות ס"ג דאסור עישון טאבאק ביו"ט דאינו צורך כל נפש, ואין להתיר שיעכל המזון וגם ישלשל, דא"כ עושה רפואה ביו"ט, וצוח על הלומדים ששותין בפרהסיא והם בכלל מחטיאי רבים, ובמג"א תקי"ד סק"ד אוסר ג"כ משום מכבה ומשום מוגמר, ועפמ"ג במ"ז תקי"א סק"ב, אך בפנ"י שבת ל"ט: בתד"ה והא כ' בדבר שהוא לבריאות הגוף אף שאינו שוה לכל נפש מותר, אך למג"א משום מכבה, ובכיבוי ל"א מתוך כרא"ש ביצה שם סי' י"ט, ותוס' כתו' ז' ד"ה אמר, וביש"ש ושו"ת דרכי נועם סי' ז', וחת"ס ביצה י"ב וכתי' ז' מ"ש בזה, ויש להביא ראי' להקל מחולין ק"ו. הנפש לרבות השותה ובעירובין ס"ה. ריח בכלל שתיה ע"ש ברש"י ונפש משמע המיישב דעתו, וכן בעישון עי' תו"ת, ובצוואת אא"ז הגאון מליסא ז"ל אות י' הזהיר לבניו שלא יעשנו ביו"ט א' ורק ביום ב' התיר ע"ש וזקיני הגאון מלאסק ז"ל הי' מעשן גדול וביו"ט א' לא עישן, ואנו בני בני' נזהרין בזה, אך העולם נהגו להתיר ורוב גדולי ישראל מעשנין פוק חזו, ועשו"ת בית יצחק אה"ע ח"ב סי' י"ד אות ז' העלה שאפי' מי שאינו מקטיר ביו"ט מותר לטלטל כלי הקטרה ע"ש, ועשעה"מ פ"ט הט"ז מאישות בדבר שהוא נוהג איסור, אף דחבירו איני נוהג עובר בלפ"ע, ועמ"ש בזה בפרד"י וירא קי"ד. ובמלואים והערות לשם:

פסוק יז

המצות רש"י אין מחמיצין את המצות, הא דאין מעבירין את המצות רק מדרבנן, רש"י יומא ל"ג. ועתו"ס מגילה ו': ד"ה מסתבר משמע דמדאו', וע' ארעא דרבנן אות א', שאג"א כ"ח, בית האוצר כלל ס"ה וס"ו, נשמת אדם כלל ס"ח אות א', וע' באורי הגר"א או"ח כ"ו ס"ב דאם אח"כ יעשה בהידור טפי מחמיצין, ולא הביא המג"א כ"ה סק"ב להיפך, ועיין נמק"י יבמות ל"ט, אומרים לקטן לך וחלוץ, דשהוי מצוה לא משהינן, ועמ"ש בזה בפ' פקודי (מ' ב'):

פסוק יח

בראשון ערש"י ובפט"ו, וראה (ט"ז ח') וערכין י"ח. בתד"ה יכול ובהגהות הגר"ב רנשבורג שם מ"ש בזה. ובפסחים ק"כ. מצוה בזה"ז דאו' מרור דרבנן מקרא דערב תאכלו מצות, והק' זקיני ז"ל בס' חידושי הרד"ד דף פ' דתוס' קידושין ל"ז: ד"ה בזמן הקשו הא דמושבות למ"ל לחו"ל הא בפסחים נפקא מבערב ת"מ, ותי' דאיצטריך ב' קראי חד לחו"ל בזמן שבהמ"ק קיים וחד בזמן שאין בהמ"ק קיים, ובפסחים ל"ו. ס"ל לריה"ג דצריך מושבות למעט בכורים שאינו נאכל בכל מושבות רק בירושלים, ואף ר"ע הדר בי' וס"ל כריה"ג, וכ"פ הר"מ בפ"ו ה"ח מחמץ, א"כ מנין דחייב במצה בזמ"ז כיון דלא אייתר מושבות, וקרא בערב ת"מ רק בזמן שבהמ"ק קיים, ונשאר בקו'. ונלפע"ד דהר"מ בפ"ו ה"א כ' מ"ע מה"ת לאכול מצה בליל ט"ו שנ' בערב ת"מ בכל מקום ובכל זמן והק' הל"מ דבפסחים כ"ח: אי' דלר' יהודה מסקינן דבזה"ז מצה דאו' מז"י תאכל עליו מצות, ולר"ש דאינו עובר קודם זמנו מבערב ת"מ, והר"מ פסק בסוף פ"א כר"י דאף לפני זמנו לוקין, וא"כ אמאי כ' כאן במצות מצה בזה"ז מבערב ת"מ והוא קרא דר"ש ולפ"מ שפסק כר"י ילפי' מז"י ת"מ ע"ש, ולפ"ז יהי' קו' חדא מתורצת בחברתה, דהשתא איכא ב' קראי, א' ז"י ת"מ, ב' בערב ת"מ (וקרא דמושבות צריך למעט בכורים לדידן דפסקינן כריה"ג) א"כ אתא חד קרא לחו"ל בזמן שאין בהמ"ק וחד לזמן בהמ"ק קיים, וי"ל שגם ר"ע וריה"ג סברו כר"י בלפני זמנו, ומיושב קו' זקיני ז"ל דאף דמושבות לא מיותר, מ"מ לזמן שבהמ"ק קיים נפקא מז"י ת"מ, וממילא מיושב קו' לח"מ אף דר"מ פסק כר"י מ"מ נפקא מערב ת"מ בזה"ז שאין בהמ"ק, וקרא דז"י בזמן שבהמ"ק קיים, ודו"ק היטב כי הוא ברור:

ובברכות ח': בתד"ה כאלו הק' אמ"ש ועניתם בט' לחדש בערב וכי בט' מתענין כו', מדוע לא מפרש שקאי אלול י' בחדש כמו בראשון בי"ד בערב שפירושו ליל ט"ו, ועט"ז תר"ד סק"ב, ורק י"ל שקודם מ"ת לילה הולך אחר יום וכמ"ש יום ולילה לא ישבותו (נח ח' י"ב) מקודם יום ואח"כ לילה, ואחר מ"ת יום הולך אחר לילה כמ"ש (ויקרא כ"ג ל"ב) מערב עד ערב תשבתו שבתכם (וע' בכוזרי מאמר ב' אות כ', ובאגרת ראב"ע בנדפס בסו"ס ש"ע האר"י ז"ל, בהמקנה קידושין ל"ז: תד"ה ממחרות, ופנים יפות שם, ובחי' זאב בן אריה בש"ס ווילנא שבת פ"ז), וא"ש דאכילת מצה בפ' בא הי' קודם מ"ת ושפיר ליל ט"ו הוא יום י"ד, אבל ועניתם נאמר אחר מ"ת, ואם הוא כונת הפסוק על לילה עשירית הול"ל בעשרה בחדש ולא בתשיעי, ועכצ"ל שקאי על יום ט', וכ"כ בס' דגן שמים ריש פסחים בשס ס' אפריון:

ונשאלתי מהחו"ב מ' א"י קעסטענבערג נ"י מראדאם עפ"ז על ירו' ריש פסחים בראשון

בי"ד ת"מ, מה אנן מקיימין אם לאכילת מצה כבר כ' ז"י ת"מ אם אין ענין למצה תנהו ענין לביעור חמץ, וע' קה"ע, וק' הרי פסוק זה נאמר קודם מ"ת ואז לילה הולך אחר יום ואיך נוכל לאוקמי על יום י"ד, וי"ל שהרי הכ' עכ"פ לדורות ג"כ נאמר ומשה כתבו בתורה ולא הו"ל לכתוב כן ובפרט דלישראל במצרים לא נא' ז"י ת"מ ולר"ן גם ב"י לא הוזהרו שם, ע' בפסחים כ"ח. ובר"ן, וכן מצאתי בשו"ת משיב שלום שכ"ב, אולם עדיין צ"ע דתוס' ברכות הבינו ממנו שקאי על ליל ט"ו, ולירו' ל"ק על מאמר הגמ' ועניתם וצ"ע, וע"ע בירחון אהל תורה תר"צ סי' קי"ז, ולקמן (י"ג ז'):

ובפרד"י נח דס'. הבאתי פני"פ שתי' בזה הקו' הא אבות קיימו כה"ת ואסור להם לשבות דהי' להם דין ב"נ, ורק קודם מ"ת לילה הולך אחר יום ושמרו שבת כמו שיהי' אחר מ"ת וקיימו שניהם דעשו מלאכה בששי עד הלילה ובמוצ"ש, וכעת ראיתי לתרץ דבב"ב קי"ט: בצלפחד לש"ש נתכון פי' מהרש"א דהוי מלאכה שאצל"ג, וערשב"א שבת ק"ו. שלצורך מצוה חשוב משאצל"ג, ומעתה כ"ש אברהם דל"ה צריך למלאכה רק שלא יהי' כגוי ששבת, חשוב גבי ישראל משאצל"ג, ולגבי ב"נ הרי עשה מלאכה, וע' במפו' דבב"נ גם משאצל"ג חשוב מלאכה, א"כ הרי עשה מלאכה ועי' בית האוצר בב"נ במשאצל"ג, וח"ס שבת קל"ט: ובשו"ת עני בן פחמא או"ח ל"ו, וחבלים בנעימים ח"ג ק"ו:

שבעת ונכרתה, ערש"י ורמב"ן, בס' כנ"י לאבי תפא"י כ' כפול בפ"כ ללאו בלא כרת, דכזית בכא"פ אינו כבעין רק ללקות ולא לכרת תדע מדמוקי בפסחים מ"ג: בנתחמץ מחמת ד"א ולא מוקי בתערובות בכא"פ דלוקין שם בדמ"ד, ועוד מדבטל ברוב במינו, גם בכזית בכא"פ כתוס' מ"ד. ד"ה איתיבי' מוכח דגם בכא"פ אינו כבעין לגמרי, ומ"ש בכריתות פ"ג מ"ג דבלא שהה בכא"פ בכרת באכל בעין עכ"ל, ודברי' צ"ע דבאכ"פ גם כרת איכא, וע"ש בתפא"י כריתות אות י"ד: וברש"י כאן מה ביתך ברשותך עפר"ת ת"מ, ורמב"ן ממכילתא, פנ"י פסחים ה': ברש"י ד"ה לפי, ופמ"ג ת"מ מ"ז סק"ה, והגהות רב"פ על נובי"ק או"ח כ', ואמרי בינה ה' פסח ד', ושאג"א ע"ח, ושו"ת ברית יעקב או"ח י"א, וחלק"י קמא או"ח ט"ו, ומהאריכות לא העתקתי:

רמב"ן שאין בידו לפקח הגל כו' נשמע דס"ל דוקא במפולת גדולה אבל מפולת שאין הכלב יכול לחפש אחריו צריך ביטול מה"ת, וכ"כ סמ"ג הביאו מג"א תל"ג סקי"ז, והר"ן כ' שאף זה מה"ת כמבואר, ועשו"ת ברית יעקב או"ח ט"ז:

בתיב"ע ברמשא דעשרין ותרין תיכלון חמיע, מכאן יש סמך מה שנוהגין במוצאי פסח לטעום חמץ, ובמעשה רב סי' קפ"ה הגר"א הי' מבדיל על שכר, וע' תו"ת, ונפ"ח או"ח תע"ה ס"ז, ובאו"ח תרס"ו כשיוצאין מן הסוכה לבית עושין היכר להראות שפטורין:

פסוק יט
בגר ערש"י ובאמור (כ"ג מ"ב) ובסוכה כ"ח: ושמע שלמה כאן שהק' שרש"י סותר עצמו עש"ה:

פסוק כ
מושבותיכם רש"י פרט למע"ש, עמהרש"א פסחים ל"ו: בתד"ה וריה"ג, ול"ט: ברש"י ד"ה כעין, שו"ת פמ"א ח"א י"ד, דברי שאול, וירחון הכרם סי' ל"ה:

פסוק כא
ויקרא משה, ערמב"ן מכילתא ר"י כו', ונודע שי' מהרי"ט ח"ב קכ"ז דבהקדש ל"מ שליח דהוי מילי, ועמח"א הל' שלוחין ז', ונביו"ת יו"ד קמ"ז שתמהו דמילי רק שאין השליח יכול לעשות שליח אחר במקומו כרש"י גיטין כ"ט. וס"ו. אבל מיד המשלח בעצמו יכול למסור דברים לשליח, ובנדרים ע"ב. ונזיר י"ב: דשליח יכול להפר אף דרק מילי, ועתו"ס רע"א ר"פ השולח, וחת"ס יו"ד שכ"א, וכתב סופר יו"ד ק"ג כ' וסמוכים למהרי"ט עשיתי מהמכילתא דר"י מפרש הדבר מפי משה לאמור לכל ישראל, ונ"ל פלוגי' ע"פ הנ"ל דהנה הי' מצוה של מ"ר שיאמר לישראל ויצוום על מצות הפסח, והוא לו ככל המצות לעשות במעשה או בדבור כק"ש ובהמ"ז ובכל מצות יכול לעשות שליח חוץ ממצות שבגופו כתפילין דהן על קרקפתא דגברא, אבל במצוה זו שנצטוה משה לאמר לישראל אפשר לעשות ע"י שליח, רק למהרי"ט א"א למשה לעשות זקנים לשליחים שיאמרו בשליחותו כמו שהוא אומר דבמילי ל"מ, ולפמ"ש אאמו"ו בח"ס דבאמת אחר שיש לנו קרא בהפרה דוקא אישה ולא שליחה ילפי' בכ"מ דמילי ל"מ לשליח, ולולא הקרא הו"א דיכול, וא"ש דר' יאשי' ור"י לשי' בנדרים אזלו, דלר"י גילתה תורה בהפרה דבעל דוקא, וילפי' מיני' בכ"מ דמילי לא ממסרן, לכן ס"ל דמשה אמר לכל ישראל, ור"י לשי' בהפרה מהני שליח מפרש דמשה אמר לזקנים והם לישראל: ועי"ל ע"פ מכילתא דהביא רמב"ן מלמד שעשאם ב"ד, ובגיטין ס"ו: פליגו ר"מ ור"י בב"ד, וכ' הר"ן דר"מ ס"ל אלים כח ב"ד דמילי ממסרן, ור"י ס"ל לא אלים, וי"ל בהא פליגו ר"י ור"י כיון שעשאם ב"ד אי אלים. וע' שעה"מ פ"ו מאישות בשבועה ונדר ע"י שליח, וח"ס או"ח קט"ז, וקצה"ח קכ"ג סק"ד הביא תה"ד דמהני שבועה ע"י שליח, וראי' מגיטין מ"ו. כי נשבעו להם נשיאי העדה כו', ובס' משפט שלום קפ"ב חילק דהיכי דמהני שאלה להשבועה הוי מילי, דלא נגמר המעשה, והיכי דל"מ שאלה מהני וע' כה"ג בתוס' ב"ק ק'. וסנהד' ל"ג. בטעה בד"מ דהדין דחוזר ל"ה דיבורו כמעשה, ובשיקול הדעת דקם דינא הוי כעבד מעשה, ועש"ך חו"מ רנ"ה סק"ו בהא דאתי ליד גזבר ל"מ שאלה, דלא אתי דיבור ומבטל מעשה משא"כ בדיבור בעלמא וא"כ אין ראי' מגיטין דהתם ל"מ שאלה לכן מהני, ועשו"ת אבני מלואים

בסופו, וע"ע תוס' גיטין י'. ד"ה בשליחות, ומעילה י"ד: ד"ה מותר כעין זה, וע"ע במנ"ח מצוה ה' אות ז' שהביא ראי' למהרי"ט מפסחים פ"ח: ובמצוה ש"ס תמה מבכורות ס"א., ולפמש"ל החילוק היכי דל"מ שאלה מקרי מעשה, ובמנ"ח שם כ' דמעשר בהמה ל"מ שאלה, ודלא כטו"א ר"ה כ"ח א"כ מיושב קושיתו:

משכו וקחו, רש"י מי שיש לו ימשוך משלו וקחו מי שאין לו, וכ"ה במכילתא וילקוט רמז ר"ו, ריה"ג אומר משכו מע"ז והדבקו במצוה, ע' תו"ת דיש סמך מזה למו"נ ח"ג פ"ל דקרבנות הי' להפריד ממנהגי אוה"ע, ונצטוו להתרגל בקודש, וע"ע מד"ר אחרי, בן מלך שהי' אוכל נבלות אמר המלך יאכל על שלחני ומעצמו יפריש, וז"פ בתמורה ל: להקריב לי' במועדו לי ולא לאדון אחר. וע' יריעות שלמה ממהרש"ק בהגש"פ פסקא כמה מעלות טובות, ובזית רענן הק' אטו מי שיש לו אין רשאי ליקח משוק, ותי' ע"פ רפ"ב דע"ז ורמינהו לוקחין בהמה לקרבן, מהם, ומשני הא לכתחלה הא דיעבד ולקיחה מקרי דיעבד כיון שאין לו בהמה אחרת עכ"ל, וק' דהמעיין בסוגי' זו יר' דלא מקרי לכתחלה דאסור אלא להעמיד בהמה אצלו אבל לא ליקח מהם קרבן אלא דמותר לכתחלה אפי' כשיש לו בהמה אחרת. וי"ל קו' הזי"ר ע"פ שדקדק הרא"ם ושפ"ח דכאן פרש"י מי שיש לו משלו, ובפ"ו פ"י משכו ידיכם מע"ז. וי"ל דהב' דרשות א', די"ל סברא דמותר ליקח בהמה מגוי ול"ח לנעבד דא"כ ל"ה מכר וז"ד לישראל דיודע שינהג בבזיון, אבל למי שעע"ז מוכר, וע' ילקוט וטא"ח ת"ל שהי' קושרים בכרעי המטה, וכשראו מצרים עצבו, ומבזיון זה ראו מצרים שאינם עע"ז. ומשו"ה כ' מי שיש לו ימשוך, וכיון דע"י משיכה זו ראו מצרים שבנ"י אינם עע"ז, ומשו"ה לאחר משיכה זו מותר ליקח מנכרי בהמות דאי פלחו להו ל"ה מכרו, משא"כ קודם שמשכו אסור ליקח מחשש נעבד, ובהגהות רצ"ח חולין פ"ד. יכול יקח משוק ויאכל ת"ל מבקרך, לפ"ז י"ל המכילתא משכו מי שיש לו וקחו מי שאין לו, דאפי' לשם מצוה לא יקח משוק רק ממזומן, ולהורות דשלא במקום מצוה לא יקח משוק כלל, ובהדוה"ע הביא משכו וקחו הוא"ו של "וקחו" לא בוא"ו החיבור רק ו' החילוק כמו ומכה אביו ואמו שפי' או אמו, ודע דמצינו ג"כ בגמ' ו' החילוק ברפ"ד דמגילה הקורא המגילה עומד ויושב, כתו' מ"ב. אנסת ופתית את בתי, קידושין מ"ג: היא ואביה מקבלין גיטה, נזיר ג': הרינו נזיר מחרצנים וזגים, וב"ב נ"ז: הכניס תרנגולין ועשה מקום לגבלו ופרשב"ם או עשה מקום, וע"ע יבמות קט"ו: וחזינהו לאלתר וקאמרו סימנים, ופי' המרדכי הובא בב"ש אה"ע י"ז סקפ"ג או קאמרו סימנים, וע' ירו' פ"א ה"א מערלה ולקחתם לכם ביום הראשון ולקחתם בדמים, וכ' בציון ירושלים ערש"י הרא"ש כלל ל"ה, ובכ"ת סוכה מ"א תמה עלי', נר' שהבין ולקחתם היינו קניה, והא עיקר ולקחתם קאי על

נטילה, ולא נזכר מירו' דהיינו בדמים, אף שירו' מפרש דולקחתם שיקנו משלכם ולא ממע"ש, אבל עכ"פ ולקחתם שהיא בדמים כן מפ' בירו', וערש"י בשם מכילתא שיקנו בדמים לכך גם ולקחתם יל"פ כן, וע"ל י' כ"ו:

ובשו"ת הרד"ד או"ח מהדו"ב מ"ד הביא בשם חותנו הגה"ק ר' אלעזר ז"ל אבד"ק סוכוטשוב דהתרגם וארא (ח' כ"ב) כ' על תועבת מצרים בעירא דמצראי דחלין לי' והוא נעבד ואסור לגבוה, אכן אי' בע"ז דנכרי שמכרו לישראל ביטלו לכן נצטוו לקנות, והג' מקוטנא ז"ל כ' דבר"מ וכל הפו' מבואר דל"מ ביטול להכשיר לגבוה ע"ש, וברמב"ן ע"ז דמ"ז ונ"ב, ובהה"מ פ"ח מלולב ולח"מ פ"ד ממ"א, ע"ש אריכות, ונדפסה תשובה זו גם בחדושי מהרא"ך ח"ב ביו"ד סי' קמ"ה ורק בשינוי לשון:

בתרגום ות"י מן בני ענא, ויש גי' ענא ונכונה הגי' בני ענא דיש חשש נעבד כי גם ישראל עע"ז, כמחז"ל הללו עע"ז כו' אבל ילד נעבד מותר כתמורה כ"ח., וע' בפסוק ה' ת"א עזיא, ותיב"ע בני עזיא מטעם זה, וע' מרכבת המשנה ר"פ בא סי' ב' ופ"ה סי' ב', וחת"ס יו"ד רל"ה ע"פ הפני"פ כאן לחלק דהקרבנות שיעדו להקריב לה' בויחוגו לי במדבר, אותן היו קרבנות גבוה ממש ואסור נעבד בע"ח אפי' אחר ביטול משום מאוס לגבוה, והוצ"ל מדמסרם לישראל לא נעבדו מעולם אבל בפסח מצרים של"ה מזבח לזרוק דם, ונהי דנעבד לע"ז נאסר להם אבל אחר ביטול ל"ש מיאוס לגבוה משו"ה גבי משכו לא הזכיר הפני"פ אלא ביטול ולא שלא נעבדו כלל:

פסוק כב

אזוב רש"י אגודה, בשבת ק"ט:, סוכה י"ג., פרה פי"א מ"ט, ומ"ש ספות כסף הוא במ"ב (י"ב י"ד), ומ"א (ז' נ'):

בסף ת"י דבמן פחרא והוא כלי חרס, ובש"ב (י"ז כ"ח) וספות וכלי יוצר ת' ומאן פחרא. והעושה כל"ח נקרא יוצר, ובארמית פחר וסף הוא כלי, במכילתא פ"ו סי' א' ופי"א סי' ג' מל' והספות והמזמרות (מ"א ז' ז'), כ"כ בס' אהבת יהונתן והשמיענו בזה שלא הי' הפסח צריך כלי שרת דאין עושין כ"ש של חרס ולפי שנזכר סף (במ"א שם, ומ"ב י"ב י"ז) בין הכ"ש של כסף וזהב של בהמ"ק השמיענו שכאן פי' כ"ח, וי"ל הטעם שבמצרים הי' בעלי לה"ר, בשמו"ר פ"א סי' ל"ה ותנחומא שמות י', והפסח בא לכפר על פ"ה ס"ח בלה"ר, ונדחו למצורע המוציא רע (ויק"ר פט"ז) שנגעים באים על לה"ר (ערכין ט"ז.) שכ' בו שיטביל האזוב במים חיים אשר בכלי חרש, ושם הטעם שיהי' לבו נשבר בקרבו ככ"ח ששבירתן טהרתן (בריש כלים) לעומת ששיבר את האש שדיבר עלי' לה"ר, ויחשב שהוא חרס מחרסי אדמה אשר ממנה לוקח, וכן באן שהוציאו לה"ר יטבלו אזוב

בדם שבכ"ח, וכ"ב א"ע (ויקרא י"ד ד') והנה הם כדמות פסח מצרים וערמב"ן, ובכ"ח כ' דקיי"ל פסח אינו נשחט בבמת יחיד ולדורות ל"ה נשחט רק במשכן, והי' צריך כ"ש לקבלת דם, אבל בפסח מצרים דכל יחיד מזה במשקוף וב' מזוזות ולא עדיף מבמת יחיד והי' גזה"כ דפסח מצרים יהי' קרב בבמה וממילא ל"צ כ"ש, וכשר אף סף של חרס ע"ש, וגם ל"ה הפסח צריך כ"ש לקדשו שכבר הוקדש הפסח קדושת הגוף בשחיטתו (ע' ראב"ד ריש תמיד) או כתשו' רשב"א ל"א, שהבהמה נתקדשה בקדה"ג בקדושת פה שאומר ה"ז לשם פסח ומה לי עוד קדושת כ"ש, וכסוטה י"ד: ונתנו לכ"ש לקדשה בכ"ש ע"ש, ולכן הי' יכול להיות גם כך"ח שאין כ"ש, וע' ירו' פ"ט ה"ה מפסחים מחלוקת אמוראים בסף אי הוי כלי ע"ש, ובכל"ח צו (ו' כ"א):

ודודי הג' מלאסק ז"ל בשו"ת חדות יעקב תנינא קמ"ה אות ע' הביא ג"כ משום דפסח מצרים ומצורע ובית מנוגע דמינן להדדי וכמ"ש בא"ע פ' מצורע שהוא כדמות פסח מצרים, ובמצורע מפרש בקרא כ"ח ולהכי מפרש בת"י גם בפסח מצרים כן ע"ש, ואפשר שהי' אז גם נזהרים מטומאת מת, והי' ביניהם טמאי מתים לכך כ"ח שאין מטמא מגבן ולא יטמא הכלי ולא הדם שבתוכו וכיון שהי' כזריקה שאמרו ג' מזבחות הי' מביאין בטהרה אף שעוד הי' קודם מ"ת:

ובבאורי מהרא"י מתה"ד כ' אם בנתינה שתדבקו האזוב על הקיר בדם, אז ונתנו תחלה על המזוזה ולא על המשקוף תחלה שהוא מקודש ביותר, כמו בתפילין ש"ר דחמירי מה"ט משל יד (עאו"ח מ"ב ס"א שהטעם משום השם) וכשמדבקין הדם בקיר א"א שלא יחזור וידבק באזוב, וכשנותן אח"כ על המזוזות הי' מוריד מקדושה חמורה לקדושה קלה, אבל בהגעה כלו' בזריקה המשקוף קודם עכ"ל, יוצא מזה דבר חדש דדבר שמצותו למעלה מקודש ומעלה ביותר, מדבר שמצותו למטה, וע' זבחים פ"א. כשם שמצוה להקדים עליונים לתחתונים כו', וע' בפס"ת ק"א:

רש"י על כל הזאה טבילה, ע' במשנה אחרונה במשניות ווילנא נגעים פי"ד מ"א:

ואתם ערש"י ורמב"ן. ובב"ק ס': כיון שניתן רשות למשחית א"מ, והק' הא מכת בכורות הי' ע"י ה' בעצמו, ורש"י הוסיף רשות למחבלים שהתגברו אז בלילה והי' צריך שמירה, וע' מהרש"א ופנ"י ובס' אמרי הצבי ולעיל בפי"ב, ובס' תאוה לעינים סי' של"ג שכ' בזה דבר נכון, וע"ע פנ"י ריש פסחים ד"ה הבקר, מהר"ם שיף חולין צ"א. בל"ע דרוש כ"ה ופרד"י וירא קכ"ב. ובס' חס"ל כ' שהי' בכורים מצד אם פטר רחם, ובכורים מצד אב, כי אשה ילדה מהרבה רווקים, והי' נעלמים, וה' בעצמו מבחין כב"מ ס"א:, הי' צריך ה' בעצמו להבחין, ובכורים מצד אם ידועים, עליהם שלח מלאך המשחית:

פסוק כה

והי' ערש"י ובזה"ק בבעלותך קנ"א: וכיון דעבדי לי' זימנא חדא במצרים חשובי דלא איצטריך יתיר כו', ובנצוצי אורות הק' דכ' ושמרתם כו' עד עולם, ותי' דכ' בתרי' והי' כי תבואו אל הארץ אבל במדבר חשבו דלא נתחייבו, ולא ס"ל לזהר כרש"י בלא נעשה פסח אלא בשנה ב' רק כתוס' שעשוהו כל מ' שנה עש"ה:

פסוק כו

מה העבודה בכל"י כ' דבהגדה מפורש זה לבן רשע האומר דרך לעג, וק' מה החשובה זבח פסח, ובכת"א כ' ע"פ זהר ל"ו. במה שהי' דין למצרים הי' רחמים לישראל ופסח ה' זה פתח גוף מילה, ולכן ערל אסור בפסח, ושפיר על השאלה מה העבודה ר"ל למה אתם אוכלים הפסח ולא ערלים, והתי' ואמרתם זבח פסח ע"י המילה, ובס' עבודת ישראל כ' שרשע אינו מאמין שיש עבודה באכילה ושתי', וזה השאלה מה העבודה הזאת "לכם" לכל צרכיכם, ולועג על זה, ולכן הקהה שיניו דלמה ישחית בחנם הלחם, דכשאוכל כבהמה מוריד הניצוצין להשפילם יותר ע"ש, וי"ל עפ"ד בתענית ה': ר"נ ור"י יתבו בסעודה א"ל לימא מר מילתא, א"ל אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט, כי מי שאוכל להנאת הגוף בשעת אכילה אינו עובד ה', ורק בשעת לימוד ותפלה, ושט הנאת גוף וקנה כלי נשימה ויש קדימה קנה על ושט, משא"כ מי שכוונתו לש"ש אין חילוק בין קנה לושט, וזה א"מ בסעודה שמא עי"ז יקדים קנה לושט, שיתן קדימה לקנה רק יהי' כל כוונתו לש"ש, וז"ש לו כי גוף הסעודה יוכל להיות כשיחה בתורה, ועשו"ת בית יחזקאל בפתח הבית דכ"ז: דהביא מסנהד' ק"א. בשעה שאוכלין ושותק כו', וברכות ס"ד. מסעודה שת"ח כו', ועניו ויחזו את אלקים במשפטים (כ"ד י"א) ובויק"ר סופ"כ, וזה י"ל בסנהד' ל"ח. יהודה וחזקי' כו' ולא אמרו דבר היינו אכילתם הי' לש"ש ולא אמרו ד"ת, והוא עד"ש בנזיר כ"ג. ישרים דרכי ה' כו' ב' שצלו פסחיהן א' לשם מצוה וא' לשם אכילה גסה, ובמכילתא בשורה רעה נתבשרו שעתידה תורה שתשכח מישראל, ובס' הדוה"ע כ' דבנים צריכים לשאול וללמד מאבות כמ"ש בדברים (ל"ב ז') שאל אביך ויגדך, ואוי לדור שבנים נעשים למלמדים לאבות שבזמן כעת גנאי עוד בדברים ישנים, ולבלי לכת עם זרם הזמן אשר נותן צורה חדשה ומכאב המחזה הזה, והגידה תורה עתידות כי יבואו ימים שהבנים לא ישאלו מאבות רק "יאמרו" אליהם מה העבודה הזאת לכם:

וגם י"ל דהרשע בא בשאלות רעפארמיים רוצה ביהדות ולא בעבודה, נוכל להיות יהודי וגם חפשי ממצות דעיקר יהדות להפיץ דעות נעלות, ועיקר הפסח לזכור יצי"מ ונלמד פרק בדברי הימים, ולמה חומרת חמץ ומצה, ועז"א הקהה שיניו הוא לועס בשיניו פת עד שיטחנו, ולפי דבריו למה כל זה ילמד פרק בענין הרכבה והפרדה וכן בעיכול, ויפרד

לחלקים כימיים שונים והמה יכלכלו אותו, ולא עלה ע"ד מה העבודה הזאת לו, שיכול להשיג המיצים הכימיים בלי עבודה כלל, אבל מה שנוגע לו לא יעשה חשבונות, וז"ש לי ולא לו בנוגע לכלכלת הגוף שלו אינו מחזיק בשיטתו. ועמ"ש בפ' ויקהל (ל"ה א'):

פסוק כז

זבח פסח במד' מכאן שדורשים בה' פסח קודם ל' יום, ופי' בס' לחם עוני כי חצי פ' הוא מ' וחצי ס' ל', וחצי ח' ד', הרי מפורש אות למ"ד, וז"ש כשאתה זובח תיבת פסח לחצאין יהי' למ"ד, אז ואמרתם זבח פסח:

ויקד ברש"י ומכילתא בשורה טובה שיהי' להם בנים, וק' מה ס"ד של"י להם בנים, וכ' בבני ישששכר ניסן מאמר ה' אות י"ד דק' דוהי' ל' שמחה הלא זה שאלת רשע, ורק ע"פ חז"ל ב"ב קל"ג: לא תהוי בעבורא אחסנתא אפי' מברא בישא לטבא דילמא נפיק מיני' זרעא מעלי', וגם ק' מה הקהה שיני' כו' אלו הי' שם ל"ה נגאל, והרי לפנינו שנגאל, ורק הכוונה דל"ה נגאל ומה שנגאל רק בזכות תולדותי' שצפה ה' שיצא ממנו זרע מעלי' וז"ש והי' כו' שמחה גם מבן רשע וזה בשורה טובה שיצא ממנו בנים טובים:

פסוק כח

כן עשו ערש"י ובשו"ת כתב סופר או"ח י"ח כ' דק' פשיטא שגם הם עשו, רק דארז"ל משה זכה וזיכה רבים זכות רבים תלוי בו, וכן בכל מצות ומצות ק"פ שצוה ה' ע"י משה ואהרן, ומה שעשו ישראל נחשב ג"כ למו"א דע"י הקריבו כל ישראל, וכן בנשא (ז' י"ח) ביום השני הקריב נתנאל ב"צ וכ' רש"י בכל השבטים ל"נ הקריב ורק הוא נתן עצה זו, ועי"ז הי' לו חלק בכל קרבן וביום הב' הקריב קרבנו, ובכל יום הי' לו חלק מחבירו, ועמד"ר נשא פי"ג י"ד, העלה עליהם הכ' כאלו כולם הקריבו ביום א' וכולם הקריבו ביום אחרון כו' ועמ"ש בשו"ת משיב שלום שע"ו - וברא"ם כ' סד"א כיון דמו"א אינם מהנגאלים דל"ה בשיעבוד לא הוצרכו קמ"ל דעשו, ובת"א כ' ע"פ תוס' פסחים ג': דמי שאי"ל קרקע פטור מק"פ, ובמל"מ פ"א ה"א מק"פ תמה ע"ז, וצ"ל מה שנתחייבו בפסח מצרים, דא"י מוחזקת לנו מאבותינו בב"ב קי"ט: אבל שבט לוי שלא נטלו חלק בארץ הו"א שמו"א פטורים, ועצל"ח ומנ"ח מ' ה' אות ז', חי' מהרא"ך או"ח ח"א בסופו תשובה מזקיני הג' מלאסק ז"ל, ובתשובותי' הרד"ד או"ת מהדו"ב ל"ג, בנפלאות מתורת השי"ת ח"ב דס"ז:, ובהגהות מהרש"ם על פסחים ג': ונ"ח: בזה הרבה:

פסוק כט

בחצי הלילה, בזה"ק ל"ח: דהתחיל להאיר אז, והטעם מפני התגלות השכינה כמ"ש אני יוצא בתוך מצרים, ועמש"ל (י"א ד') מהג' מקוטנא ז"ל, וא"ש מכילתא משארותם צרורות שיורי פסח שנ' לא תותירו ותמוה אדרבה א"כ איך הותירו, ולזהר א"ש דחשבו כיון דלא

עלה עוד השחר מותר להותיר, וע"ל בפסוק ל"ד וא"ש קרא בעצם יום הזה, אף דהאיר בחצי לילה מ"מ לא יצאו רק בעיצומו של יום, ויתיישב הא דמלו בלילה וכרש"י (י"ב ו') הא אי' במגילה כ' ויו"ד רס"ב. ס"א דמילה רק ביום, ולהנ"ל א"ש דהאיר מחצות לילה, ועשו"ת יד אליהו נ"ב, ונצוצי אורות על הזהר ומ"ש בשמות (ד' כ"ד) ולקמן בפמ"ב:

עי"ל עפמ"ש בשמ"ר פ"א י', כשמת יוסף הפרו מילה ומשה מלן ביציאתן ממצרים, והוא מילה שלא בזמנו וסובר רש"י דאף בלילה ע' יבמות ע"ב. תוס' קידושין כ"ט. ד"ה אותו, בשו"ת שאילת יעב"ץ, ח"ב ל"ד, משנת אליעזר מ"ת דפ"ז, ושמחת הרגל וז"פ ביוצר מערב ליל א' ש"פ ליל שמורים הוא זה זה אשר הוא לא יום ולא לילה, והח' רעדלהיים הגיה לו יום ולו לילה ולזהר א"ש, וא"ש קו' החת"ס או"ח נ"א דלמה במעריב אומרים הלל, דבסופ"ב דמגילה כ': אי' דהלל צריך יום דכ' ממזרח שמש עד מבואו ולזהר א"ש, וע' ראב"ע בשלח (י"ג כ"ב) דיום ימצא בתנ"כ שהוא לילה ע"ש, וצע"ג בזה ממגילה כ'. ושאר מקומות, ובריש מס' שמחות אע"פ שהכה ה' בכורי מצרים בחצות הלילה הי' נפשותיהן מפרפרין בהם עד בקר, ויובן מה שאין הכהנים מתחילים בתענית בע"פ מערב בסי' ת"ע, וגם פדיון בכור ביום דוקא עש"ך יו"ד ש"ה סקי"ב, ונפ"ח ת"ע:

ובחידושי מימי חורפי כתבתי בפסחים מ"ו. כיצד מפרישין פרש"י דא"ר לכהן ולשורפה א"א דא"ש קדשים ביו"ט, והק' תוס' בשלמא קדשים א"י להנות ממנו, אבל ת"ט יכול להנות, ותי' ר"י דגזרו אטו שלא לצורך, ובשבת כ"ד. ד"ה לפי תי' ג"כ ר"י דגזרו תרומה אטו קדשים, וק' אמאי לא תי' דגזרו אטו שלא לצורך, ותי' דשלא לצורך לא שכיח, וא"כ ר"י סותר עצמו, וגם בביצה כ"ז: תד"ה ועל, תי' משום גזירה ועצל"ח ואו"ח, והנלפענ"ד דבפסחים ק"כ: וברכות ט'. ס"ל לראב"ע דאכילת פסחים עד חצות ור"ע עד לילה, והק' תוס' הא כ' לא תותירו עד בקר, ותי' כיון דל"י עד חצות ע"כ ישאר עד בקר דא"ש בלילה, ואי' שם דר"א ור"י פליגו בראב"ש ור"ע דכ' שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים, בערב למחר חצות היום, כבא השמש משחשכה מועד כו' בבקר, רי"א בערב שחיטה, כבא השמש אכילה עד מועד כו' כר"ע, ור"א כראב"ש דעד חצות אכילה ובבקר שריפה, והק' רש"י דא"ש ביו"ט וכ' דממתינן עד בקר שני, ותמוה דשוב יק' קו' תוס' דלכתוב ולא תותירו עד חצות ואי"ל כתי' דע"כ ישאר לבקר דא"ש בלילה, הא גם בבקר א"ש עד חוה"מ, ולראב"ע כל בקר בקר ראשון, וכבר הק' זה שארי בשו"ת נודע בשערים מ"ת בדרוש לשה"ג דקט"ז: והוכיח מזה דלראב"י ור"א בבקר רק בקר ראשון ע"כ שורפין ביו"ט, או דהבערה ללאו יצאת ומותר ביו"ט כריב"א בתוס' פסחים ה': ד"ה לחלק, אך ק' הא דכיצד מפרישין דס"ל לר"א א"ש קדשים ביו"ט, ונ' לרש"י שבת

כ"ה. דכל שריפת ת"ט מדרבנן משום תקלה אי דדמי לקדש, וע' בתד"ה כאן ובתוס' הנ"נ דאף דשורפין ביו"ט דעדל"ת אבל ת"ט דרק מדדבנן שריפה לר"מ א"ש ביו"ט, א"ש דאף ר"א כאן בחלב טמאה א"ש ביו"ט, וא"ש קו' הנ"ל דכאן הק' תוס' לר"א וסובר שורפין ביו"ט, ול"ש גזירה אטו קדשים דגם קדשים שורפין והוכרחו דגזרו אטו שלא לצורך, אבל בשבת וביצה דאזלי אי א"ש ביו"ט שפיר תי' אטו קדשים, וזה ב"ה עצה נכונה:

ועדיין צ"ב מ"ש אטו שלא לצורך נימא מתוך כו' וזה קו' תוס' שבת ד"ה לפי ור"ן כאן ותי' דבעי צורך קצת, אך ק' דהוי לצורך שלא לעבור בב"י. ולכא' י"ל לכ"מ פ"ג ה"ח מחמץ מהא דמצא חמץ בפסח כופה עליו כלי ואף בשלא ביטל. וק' נימא מתוך כו, והוי צורך קצת שלא לעבור בב"י, ותי' דמצוה ל"ה צורך, וראי' מא"ש קדשים ביו"ט נימא מתוך, וכה"ק הרא"ש ביצה י"ב ורק שלא לעבור בב"י והי' צורך קצת עי"ש, אבל כאן לר"א דשורפין נפל ראייתו, ושוב י"ל דמצוה הוי צורך קצת, וכ"כ תוס' לעיל ה': ד"ה לא, ועח"ס או"ח ק"נ. וראיתי במג"א תמ"ו ק"ג דמתוס' אין ראי' דאזלו למ"ד תשביתו ביו"ט מקרי צורך, אבל למסקנא דיום הראשון עיו"ט אסור לשרפו ביו"ט ע"ש, א"כ ל"ה צורך קצת ול"א מתוך, אכן ממג"א אין ראי' דרק אי הי' יכול לבדוק ולבער בעיו"ט ומצא ביו"ט ל"ה צורך קצת עי' במחהש"ק, אבל כאן דהחלה ע"כ נטמא ביו"ט, וכמ"ש בירו' ור"ן ובעה"מ דאם נטמאת מקודם אינו רשאי לגלגל החלה ביו"ט רק יעשה קבין קבין שלא יתחייב בחלה, וא"כ כאן שלא יעבור בב"י הוי צורך ונימא מתוך, אך י"ל דל"ה צורך משום ב"י, כתוס' כ"ט. דמשהו ע"מ לבערו א"ע, וכמו שהק' בשאג"א על תוס' הנ"ל בד"ה:

ועי"ל דר"א מתלמידי ב"ש דל"ל מתוך וע' או"ח, אך לפ"מ שהק' בגליון הש"ס בשבת, מה שהק' תוס' נגזרו לצורך אטו שלא לצורך שרי לשרוף ת"ט הואיל ואיקלע לאורחים ויצטרך לבשל חזי לי' הת"ט, ותי' דקו' תוס' לר"ח דלי"ל הואיל ע"ש, וקשה לי דא"כ מה תי' כאן דגזרו אטו שלל"צ דכאן אזלו לר"א דאית לי' הואיל, ובשלמא לר"פ בדמ"ח. דהואיל ומיקלע לית לי' לר"א ניחא, אבל לרבא דר"א אית לי' הואיל ק' כנ"ל וי"ל דרש"י ותוס' ד"ה הואיל, הקשו לר"א יקרא שם קודם אפיה ואפ"ה מותר לאפות הואיל ומיתשל ל"ה שם חלה טמאה, וכ' תוס' דלא שכיח, ובפי"א מ"י דתרומות מדליקין שמן שריפה בביהכ"נ ובבהמ"ד ברשות כהן, וכ' בתוס' פסחים ל"ד. ד"ה מחמין, ויבמות ס"ו: ד"ה לא, דה"א דת"ט מותר להנות בשעת שריפה רק לכהן ולא לישראל, והא דמדליקין בבהכ"נ אם יש שם כהן ונר לא' נר למאה וער"ש ומל"מ פ"ב מתרומות, ושפיר תי' תוס' דא"ש חלה טמאה אטו שא"צ דאסור מה"ת, ואי"ל הואיל ומיקלע להנ"ל דישראל אסור לשרוף

ואסור בהנאה כילוי ורק לכהן מותר וזה הואיל דלא שכיח אורחים כהנים וא"ש וע"ע בשו"מ רביעאה ח"ג ל':

וה' הכה רש"י הוא ובית דינו, וכ"כ בוירא (י"ט כ"ד) וראי' למ"ש בעה"ת הבאתי לעיל (י"ב י"ב), ובאו"ח קידושין מ'. בשם נזה"ק פי' באיוב (א' כ"א) ה' נתן וה' לקח, דמחשבה טובה מצרפת למעשה ולא רעה, וכשמשלם לצדיק ה' בעצמו דיין שלו ומשלם גם מחשבות טובות, וכשדן לרשע מצרף לב"ד של מעלה שלא נגלה להם מחשבת אדם ואין משלמים רק למעשה, וכ"מ שנ' וה' הוא וב"ד, וא"ש לענין שכר ה' נתן הוא לבד, ולענין עונש וה' לקח עם הב"ד ופח"ח, ובספרו חות יאיר פ' נצבים אריכות, ונפלאתי של"ה תוס' שבת י"ב: ד"ה שאין דמלאכים יודעים מחשבות שבלב אדם. וכ"כ ברא"ש רפ"ב דברכות, ובמעדני יו"ט כ' דהיודע רוה"ק מכיר מה שבלב אדם כמ"ש ויאמר עשו בלבו (תולדות כ"ז מ"א), וכן במרדכי ויאמר המן בלבו (אסתר ו' ו'), והמתנבא ע"י מלאך גדול ממנו כמ"ש במו"נ ח"ב פמ"ה, וק' נמי מ"ש במ"א (ח' ל"ט) כי אתה ידעת לבדך את לב כל בנ"א, וירמיה (י"ז י') חקר לב בחן כליות וצ"ע, וע"ע ביע"ד בדרשות אה"ו דרוש ד' כתב ג"כ דאין מלאכים יודעים מחשבות, וע"ע בשל"ה סו"פ ברכה כ' ג"כ כן, ותוס' שבת לפי קבלתנו האמתית הם דברים דחוים, רק ה' יראה ללבב ע"ש, וע' זה"ק וירא ק"א: וכי ל"ה ידעי מלאכי דשרי באהל, אמאי כ' איה, אלא לא ידעו בהאי עלמא אלא מה דאתמסר להו למנדע, וע"ש בנצוצי אורות שהוא להיפך מתוס' שבת, וכ"כ בזרע ברך ח"ג, וי"ל דהזהר מיירי ברדתם לעוה"ז, אבל למעלה יודעין, וכ"כ בשפת אמת שבת, וכ' עוד דאפשר דיש מלאכים מיוחדין להכניס תפלות בנ"י לפני ה', והם א"י מחשבות רק דיבור עש"ה בזה, וע"ע בהקדמת זהר ד"ט: ובפ' לך פ"ט, ובעשרה מאמרות ח"א ב', ועשו"ת מהרי"א או"ח סוס"י ס' בשם פורת יוסף פ' וירא דיש חילוק בין מלה"ש בין שאר מלאכים כי רק ממשרתים פני שכינה הנקראים מה"ד יודעין, וע"ע בשמחת הרגל רות (א' כ'), נועם אלימלך בהעלותך, אזור אליהו סי' ק' משכיל לדוד פ' וירא, בא"ר או"ח ק"א סק"ח, בהקדמה לשו"ת מנחת שמואל, ומ"ש בפ' יתרו (י"ט י"ז) עש"ה:

פסוק ל

כי ערש"י וק' למה לא התרה משה גם על זה דגדול שבבית ימות וכ' בעדות ביוסף ע"פ המד' דנטלו הבכורים וזרקו לבית ישראל, לפ"ז אם יתרה שאם אין בכור גדול ימות, ל"ה זרקו הבכורים לבית ישראל כדי שינצל הוא בעצמו עכ"פ, ושתק משה בוה, וזרקו וממילא גם הגדול מת וע' בריח דודאים דכ"ה:, וע"ע בא"ע ובפ' וארא (ז' כ"ב):

פסוק לא

צאו עאוה"ח וכת"א וראיתי בשו"ת חשק שלמה בסופו בהוספת הרבה ממני, בסופ"ק דברכות הרי אני כבן ע' ול"ז שתאמר יצי"מ בלילות ע"ש ב"ז כו' ופי' אע"פ שנעשה לי נס שהלבינו שערותי אעפ"כ לא נצחתי כו', והפי' ל"ז לא נצחתי דחיק ע' מפו', וי"ל דיש פלוגתא אי קודם מ"ת הי' להם דין ב"נ עפר"ד ד"א, ובע"נ דרוש א' לשה"ג הוכיח מיצי"מ דהי' להם דין ישראל, דק' איך יצאו קודם הזמן, והתי' שפרעה שיחררם קומו צאו, ולשון צא רק בעבד עברי עיו"ד רס"ז, ולכאו"ק דהי' ע"י אונס המכות, והתי' דמהני תליוהו וזבין מחמת הנאת ממון גמר ומקנה ב"ב מ"ח., ולפרעה ומצרים הי' הנאת ממון כמ"ש במד' החיות מערוב לאכול, וא"ש מ"ש אנכי ה"א אשר הוצאתיך מאמ"צ, ול"א אשר בראתי העולם, דבשבת פ"ח. מידעה כו' והקשו הא תליוהו וזבין מהני, והי' להם רכוש מצרים וים (עי' בית מאיר שבת) והתי' דתליוהו וזבין רק מדין תורה, ואם לא יקבלו התורה ל"ש זה כלל, וא"ש אנכי אשר הוצאתיך מאמ"צ, והי' קודם הזמן ורק ששיחרר, וק' דהי' באונס וע"כ תליוה וזבין מהני, וממילא אנכי ה"א אף באונס, אך ק' הא דמודעה כו' הא מהני באונס, וי"ל דבב"מ פ"ג. בשקולאי א"ל דינא הכי א"ל למען תלך בדרך טובים, מוכח דבאדם גדול לפמשה"ד הוי כדין, וא"כ אף דתליוה וזבין מהני, לפמשה"ד ל"מ גבי השי"ת, ופסקינן תפלת ערבית רשות והטעם דכל תפילותינו אינם ראוים לעלות רק דמתעורר אברהם ויצחק וימשכו גם תפילותינו, ובערבות א"א להתעורר ליעקב דלא מת (תענית ה'.) של"ה עליו חטא, וק' הא הי' חטא ב' אחיות, וצ"ל שהי' להם דין ב"נ, נמצא אי ערבית רשות הי' להם דין ב"נ, וראב"ע דנעשה כבן ע', הי' בויכוח בין ר"ג ור"י בתפלות ערבית רשות בברכות כ"ז:, ור"ג ס"ל דחובה וסלקוהו ורצו לעשות נשיא לראב"ע ונעשה נס ונראה כזקן מוכח דערבית רשות, וטעם דצריך לספר נס יצי"מ ביום ולילה, שביום הי' הגאולה שיצאו ממצרים, ובלילה אמר קומו וצאו, ומצאו מוכח דהי' להם דין ישראל, וא"ש הרי אני כבן ע' מוכח דערבות רשות והי' להם דין ב"נ דיעקב לא חטא ולא זכיתי לספר בלילות, דכל הטעם שבלילה הי' גאולה צאו, ובב"נ ל"מ צאו ול"צ לספר בלילה, וע"ל בפמ"א ודו"ק כי קצרתי וזה דבר חידוד:

וזה י"ל מה שק' למ"ל גם אתם גם בנ"י, האם משה ואהרן אינם בכלל בנ"י וע' אוה"ח, רק להנ"ל דצאו הי' שחרור, ותינח בנ"י אבל משה ואהרן משבט לוי ל"ה בשיעבוד ול"ה צריכין לשחרור, לזה קאמר גם אתם דגם הם צריכים לשחרור, דאף דשבט לוי ל"ה בשיעבוד רק שיעבוד קשה אבל שיעבוד קצת היו כמ"ש במד"ר והביאותי' בפ' שמות (ד' י"ט) עש"ה:

פסוק לב

קחו רש"י התפללו, ע' לחמי תודה די"ד בזה:

פסוק לד

בצקו ערש"י וק' דהול"ל מקודם ושאלו דהי' קודם ויצאו ממצרים, וע"ס מלאכת מחשבת, וי"ל דבא לומר דלכן לא הניחו על החמורים למ"ש רש"י (י"ג י"ג) דחמורים סייעו במשאות כסף וזהב ול"ה מקום להניח הבצק עליהם, וע"כ הי' מוכרחים לטעון בצקם על כתפם, וע' בפני"פ דהי' ביו"ט ואסור מלאכה וכמ"ש בס' יראים ולא כדמשמע מר"ן סוף פסחים דמותרים הי' במלאכה, ובביצה י"ב. כ' תוס' דאף דאמרי' מתוך בעי לצורך קצת ול"ה רשאים לישא כסף וזהב והניחו על החמורים דאין שביתת בהמה נוהג ביו"ט, עמג"א רמ"ו סקי"ב ותצ"ה סק"ג אבל הבצק לצורך אוכל נפש מותר לישא:

משארתם צרורות בשמלותם י"ל שאור שבעיסה היצה"ר המעכב הגאולה צרורות רק בשמלותם היקרות אשר הם יותר מן ההכנסות שיש לאדם, ועי"ז יהרס מצב אחב"י ויעיר הקנאה ושנאה מאוה"ע ועמ"ש בשמות (א' א') מזה הרבה. **ובפי'** ירושלמי מותר פסחיהן וק' והלא נא' ולא תותירו כו' וע' הדגל תרס"ז סי' ל"ח די"ל דט"ס וצ"ל פטריהון פי' מהנשאר מן המצות, ובתיב"ע ומן דמשתייר מן פטורי ומרורי וירו' סובר דנשארו רק מן המצות, וכ"כ בס' אהבת יהונתן דהוי כמו שירי מצוה וצריכים לחבבם, ועירו' מ"ק פ"ב ה"ג, וסנהד' פ"ח ה"ב ר"י הוה עליל לכנישתא בצפרא ומלקט פירורין (מסעודת קודש) ואכיל משום חבוב מצוה ועי' גליוני ש"ס מגילה כ"ו:, ראב"ע יתרו (כ' כ"ב), ויקרא (ז' י"ח), בתשו' הרב"ז קכ"ד אות י"א, ס' דברי תורה להג' ממונקאטש שליט"א סי' ג', ועמש"ל בפכ"ט. - וע"ע בלקוטי מהר"ם וארץ חמדה ושו"ת הרד"ד או"ח קמא סי' ה' להלכה והביאותי בפ' ויקהל (ל"ה ח'):

שכמם ערש"י ואו"ח ת"ס ס"ב דמצוה לעסוק בעצמו, ועתו"ת וחת"ס חו"מ קצ"ו מ"ש בזה מוסר:

פסוק לז

ויסעו בת"י ק"ל מיל ותמוה, ובס' מצודת דוד סוטה כ', דביומא ע"ו. ילפי' דמדה טובה מרובה ממדת פורעניות ד' פעמים ועי' תוס' סוטה י"א. ד"ה ולעולם, ומרים בזה, ובתבא (כ"ח מ"ט) ישא ה' עליך גוי מרחוק כאשר ידאה הנשר, וכ' בעה"ט ידאה הנשר גי' עשרה כדאיתא בסוכה ששיער לבא בי' ימים בא ביום א', ומהלך אדם ביום י' פרסאות שהם מ' מיל, ויום י"ב שעות, ואם כן בפרעניות הלך ק' פרסה שהם ת' מיל, ולשעה ל"ג מיל וחלק שלישי, ולפי זה במדה טובה מגיע לשעה קל"ג מיל, ורש"י פי' שהלכו לפי שעה

דהיינו בשעה קלה וחשבון תיב"ע מכוון, ועי' במסעי (ל"ג ה') באור יקרות שכ' חשבון לת"י, בחי' מר שמואל על מנחות ס"ה, נפלאות מתורת השי"ת פ"ט, ובס' אהבת יהונתן:

פסוק לט

ויאפו ערש"י ור"ן סוף פסחים ומה שהק' עלי' בתי"ט פ"י מ"ה, ובמשניות ווילנא בנימוקי הגרי"ב ובתו"א, ובמשנה פסחים קט"ז. מצה ע"י שנגאלו שנ' ויאפו, וק' דלא הי' מצות מצה כלל כי אפו ביום ט"ו בדרך, וגם מצה שאנו אוכלים אינו בשביל שלא הספיק כו' כי נצטוו עלה בי' לחדש לפני החפזון וכה"ק בארבנאל, והביא ר"ן שם וכ' שדעתו שבמצרים לא נוהג איסור חמץ רק בלילה א', ותמוה שזה נגד גמ' דצ"ו: דפסח מצרים כל היום וכן מפורש בר"ן, וכוונת הר"ן שאפו לצורך מחר ולא נצטוו על בל יראה, ועי' בעה"ת, ובצל"ח חידש שבק"פ הלילה הולך אחר יום, ומפורש כנגדו בפה"מ לר"מ פ"ט, ונראה אף שאכילת חמץ מפני המצוה, אך ר"ג דורש טעם המצוה שהי' מפני העתיד, ור"ג דורש טעם במשנה סוטה י"ד. מנחת סוטה שעורים כשם שמעשי' מעשה בהמה, ובדט"ו. אר"ג הניחי לי ואדרשנה כחומר כו', והם הם דברי הר"ן מתניתא רבתא בשם ר' ישעי':

תיב"ע ומתאפי כו' וערשב"ם, ופשוט דאין כוונתו דמצה יכול לאפות בחמה דמפורש להיפך בפסחים ל"ז. בחמה פטורים, וכן בברכות ל"ז., ר"מ פ"ו ה"ב מבכורים, ש"ג פסחים ל"ז, ח"י תס"א סק"ח, וש"ע הרב סעיף ו', ועי' בדקט"ז. לחם עוני הוא מסיק ואשתו אופה, ומכילתא בא פ"י בשם ר"א, אלא האי ויאפו לא הי' מצות חובה רק מזין חול ושפיר נאפו בחמה, ומ"מ ק' על ת"י כי במכילתא פי"ד אין עוגות אלא חררות, והמתרגם בעצמו כ' חרירין ומערוך ערך חר ב' כ' עושים חור בארץ ומחמים אותו באש, ואופים לחם ונקרא חררה ע"ש החור, וכ"כ רש"י ביצה כ"א: ועי' הפרדס ח"ד סי' א'.

א"ע שהי' בו שאור ותמוה, ובס' עזרה להבין כ' מדכ' כי לא חמץ משמע שלא הספיק הזמן להחמיץ וקורהו בצק שהי' בו שאור עכ"ל, אף שעדיין תמוה אכן לחומר הנושא יש לפרש דאם ל"ה בו שאור ל"ה יכול להחמיץ מהר, אבל אם יש בו שאור גם כן אינו מחמיץ תיכף ורק גם כן רגיש שיעור לדבר כמו שאנו רואים, אבל במצרים הי' כל כך במהירות אף שהי' שאור ג"כ לא החמיץ, והא"ע הוכרח לפרש כן דבלא שאור לא נקרא כלל בצק לפירושו:

פסוק מ

שלשים שנה וד' מאות שנה, עי' בכנ"י כפל שנה דהי' רק ת' בפ' לך (ט"ו י"ג), וי"ל לרש"י דת' בכל ארצות, ורד"ו במצרים והם ל' שמיטות לזה כ' שלשים שנה לשמטות, ונדרש לפני' על מצרים וכת' יונתן ובחנה"ת כ' אף שהי' רק רד"ו והיה חסר ק"צ, ואי' במד'

דלילות השלימו, וז"פ באיוב (כ"ח ג') קץ שם לחשך, ועי' מגילה ט'. ומהרש"א, ובפרד"י לך צ"ד: וישלח רס"ג: ובהגהות רש"ש ערכין ל"ג בזה:

פסוק מא

בעצם עי' במסעי (ל"ג ג') ביד רמה, ועי' אבות דר"נ פכ"ט, ובנין יהושע תי' לקו' גמ' ברכות ט'. דכאן כ' בעצם יום, ובראה כ' הוציאך ממצרים לילה, ע"פ ת"י יתרו (י"ט ד') על כנפי נשרים למקום בהמ"ק לעשות הפסח ע"ש, וא"ש דלילה לא"י להקריב הפסח, וביום יציאה ממצרים עש"ה, ובברכות י"ב: ולא זכיתי בפה"מ לר"מ צעיר הי' ולמד הרבה עד שתשש כחו ונזרקה בו שיבה כזקן בן ע', ובהבאר סי' ק"י הק' שלהיפך מנמ' דהי' על פי נס, ועי' באמונת חכמים פי"א, ועוד איך אפשר בטבע שיעשה כבן ע', וי"ל דבפ"ה מכ"א מאבות בן ס' לזקנה וע' לשיבה, והי' די שיעשה כבן ס' כרש"י ברכות כ"ח. לית לך חיורתא ונאה לדרשן שיהיה זקן, ולא עביד רחמנא ניסא בכדי, וזה היה קשה לר"מ וכ' כי הי' שנים מזקנה לשיבה ל"ה מנס רק ממה שלמד הרבה, כי על פי נס נדמה לזקן ובהצטרפות הלימוד נעשה כבן ע', וז"פ ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות, דאי' דקושי שיעבוד השלים מה שעבדו ביום ולילה, ובירו' ברכות פ"ד ה"א ותענית פ"ד ה"א אי' דראב"ע היה אז ט"ז שנים, ובאבות בן ה' למקרא, אם כן זמן לימודו היה י"א שנים, ומה שלמד יום ולילה גרמו שהזדקן בי' שנים, והמצרים שעבדו עם בנ"י יום ולילה רד"ו, שהם י"ט פעמים י"א כמנין ק"צ ונשלם ת', והא דמזכירין יציאת מצרים בלילות תלי' זב"ז דאם השלמת ת' ל"ה על ידי שיעבוד בלילות, אפ"ל שא"מ יציאת מצרים בלילה כיון דהגאולה היתה ביום, ואי הלילות השלימו צ"ל בלילה, ואמר ראב"ע הרי אני כבן ע' ולא ס', די' שנים על שלמד ביום ולילה, ונשמע דנשלם זמן על ידי עבודה בלילה ושפיר אמר ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות דעפ"ז הסברא להזכיר בלילה:

פסוק מב

ליל ערש"י ופנ"י ברכות ט': דא"ש בזה הא של"י אותו הצדיק (ע"ל י"א ב') דאחר ל"ה יכול לומר ועבדום קיים דמאן יימר שנתקיים החשבון במכוון, ודבר זה ל"ה ידוע רק לאברהם, ושייך האי דרשא אהא דלעיל לא נגאלו אלא בלילה, בחצי לילה כרש"י שבאותו שעה נתן להם פרעה רשות ונשלם החשבון במכוון שיטלו רכוש ולא קודם:

הוא בזה"ק דלילה כיום האור, וא' הר"ר העשיל ז"ל ע"פ מד' בראשית ויקרא אלקים לאור יום ולחשך לילה, דלא כ' בחשך אלקים דלילה רע, ואין השי"ת משתתף שמו לרע, וא"ש דכ' ליל שמורים הוא לה', וק' איך שותף שמו בלילה, והתי' שהאיר כיום, וז"פ הוא הלילה הזה לה', ולעיל בפכ"ט כ' בזה איך מלו בלילה, ולהנ"ל הי' הלילה כיום, ובשביל קו' זו כ' בס' בן יעיר לחכם ספרדי שט"ס נפל ברש"י במ"ש שמלו בלילה, וראי' דדברי

רש"י לקוחים ממכילתא ושם לא כ' שמלו בלילה, וע"ס משכיל לדוד וזכור לאברהם, וביהושע (ה' ב') כ' ג"כ רש"י שמלו כבר "בליל" יצי"מ ובזה"ק בהעלותך קמ"ט. ת"ח דבההוא לילה כו' בתר דאתגזרו, וכן במד"ר פי"ט דשה"ש, כשבאו לאכול ק"פ א"ל משה כל ערל לה' כו' מיד נטל כ"א חרבו ומלו וכ"כ בבעה"ט, ובאוה"ח פמ"ג הביאו וע"ל י"א ד' - וברש"י יבמות מ"ו. שמלו בימי משה כשיצאו ממצרים לקבל התורה, וע' בחי' רשב"א שם שהק' דמנ"ל דמילה הי' בשעת קבלת התורה, ורש"י כריתות ט'. בשעת יציאתם מלו, ובר"מ פי"ג ה"ב מא"ב כ' דמילה הי' במצרים דמל אותם משה וע' בד"ח אריכות, ועמ"ש בפ' שמות (ד' כ"ד), וע"ע בפ' לך דק"א. על רש"י בעצם היום הזה ולא בלילה והק' במנ"ח מצוה ב' דמשמע דהי' מותר למול בלילה והוא נגד ההלכה, ובלאו זה ק' דמילה שם ע"כ ביום דביום שנצטוו הו"ל מילה בזמנו, וע' בס' משנת אליעזר מ"ת דפ"ז בזה:

פסוק מד

חקת הפסח עא"ע שכל הפרשה קאי על פסח מדבר, ורמב"ן כ' דרק על פסח מצרים, ובפסחים צ"ו. משמע כרמב"ן ובכל"ח האריך בזה:

בן נכר. רש"י שהתנכרו מעשיו. וצ"ב מדוע דחפה התורה בשתי ידים מפסח, הלא חלבנה ג"כ בין סימני קטרת, וכן בעיה"כ בכל נדרי מתפללים עם עבריינים, ורק בחלבנה הי' ע"י שחיקה וכתישה הדק היטב, כן לענין הצטרפות עם כלל ישראל צריך הפושע ישראל להיות נכתש היטב עם אחיו, ולהיות להם אח לצרה, וכן אם יבואו לבהכ"נ ביה"כ ויתענו אז עלינו לקבל אותם בזרועות פתוחות, משא"כ הבן נכר שבא לאכול הפסח "השה הנצלה", עד אכילה הי' נכר בעת שהי' קושי השיעבוד עמד מנגד, רק עתה שהכל מוכן בא לסעודה ומשו"ה לא יאכל בו, וזה מוסר לאותם שעומדים מרחוק קודם פסח לכל דברים השייך לחג ומעות חטים, ורק לד' כוסות ושאר מאכלים טובים אצלם יו"ט. ועמ"ש בפ' ויקהל (ל"ה א'):

והר"מ בפ"ט ה"ז מק"פ כ' שהמאכיל כזית מק"פ לב"נ עובר בל"ת, מבואר דס"ל דהל"ת דב"נ קאי על המאכל, ובה"ח בערל כ' שערל שאכל כזית לוקה, מבואר דקאי אאוכל, והטעם בערל שהוא ישראל לוקה, משא"כ בעכו"ם דאינו בר מצוה קאי רק אהמאכילו, ועסה"מ ל"ת קכ"ז שהזהיר הערל מאכול הפסח ובמ' קכ"ח שהזהירנו מאכול ישראל שהמיר, ובמנין המצות קכ"ז, וע' בכ"מ וקרית ספר, וסמ"ג לאווין שנ"ג, והצל"ח פסחים ע"ג. חולק על הר"מ דגם בעכו"ם קאי האיסור על האוכל רק שממילא ישראל המאכילו עובר בלפ"ע וגם בתוספות הרא"ש ר"פ הערל מבואר כר"מ, ובמנ"ח מצוה י"ג אות א' כ'

דלר"מ רק המאכיל כזית ולא ח"ש, דרק אם אוכל בעצמו ח"ש אסור מה"ת דאחשבי', אבל מאכיל לאחרים ח"ש מותר מה"ת, וגם צריך להאכיל בכא"פ, וגם אם המאכיל לבן נכר באופן שבעצמו ל"ה יכול ליקח עובר המאכיל בלפ"ע ג"כ, ועמל"מ פי"ז הכ"ג ממ"א דאם אינו מאכיל לקטן בידים רק מטעה אותו, וא"ל על איסור שהוא היתר ג"כ הוי כמאכילו בידים וכן כאן, והר"מ כ' שאין מלקות להמאכילו, ובמנ"ח אות ב' הק' אמאי א"ב מלקות אם מאכילו בידים, וכה"ק בהג"ה לדורש לציון דרוש ח', דאם תוחבו לפיו אמאי לא הוי מעשה, ובמנ"ח מי"ד אות ב' כ' דבגוי לאכול קדשים קלים כיון דממון גבוה ה"ל גזל וחייב מיתה ולכן קטלי' להאי גוי בפסחים ג': שעבר על גזל ע"ש, גם י"ל דהפסיד ממונם דהיו צריכים להביא פסח אחר, וגם י"ל דצער לישראל דהקרבן נפסל על ידו, ובע"ז ע"א. ב"נ נהרג אם צערי' לישראל, והנה אם נאמר לא כר"מ וקאי הפסוק רק באוכל, א"כ גם אפחות משו"פ, דלא ניתנו שיעורין לב"נ, וגם אי נתערב חתיכת הפסח ברוב חולין לר"מ אין המאכיל מחויב ולסמ"ג דהאוכל מוזהר, ולב"נ ל"ש ביטול כפמ"ג יו"ד ס"ב מ"ז סק"א (ונוב"ת אה"ע מ"ב, ובפרד"י וישב דרס"ט. הבאתי בזה הרבה ועשו"ת שדה יצחק סי' א') אבל אי גוי אסור מטעם גזל אסור לאכול, אף ע"י ביטול אף אי נאמר דגם לב"נ מהני ביטול, מ"מ ממון בעלים לא בטיל, בביצה ל"ח: ומה לי ממון הדיוט או גבוה, וע' בזה במנ"ח מרמ"ז אות ו'. ובמנ"ח מי"ד אות ב' כ' דכל המצוה בק"פ נוהגות אף בנפסל הפסח עובר ג"כ בלאו, ובצל"ח כ' ג"כ כן, וכ' שם הא דלא חשוב בגמ' דסנהד' בין המצות שב"נ מחויב לפי שאינו תמיד, אבל הבן נכר עובר לא כר"מ, והביא ראי' משבירת עצם דדרשינן בו ולא בפסול בפסחים פ"ד., אבל כאן לא דרשינן כן, ומירו' סופ"ז משמע דגם לאו דלא תוציא דליכא קרא ג"כ אמרי' בכשר ולא בפסול, ועירו' פ"ה ה"ד. ומל"מ פ"א ה"ה מק"פ בשוחט פסח על חמץ אי בפסול ג"כ חייב ע"ש, ובמנ"ח מט"ו הביא הר"מ פ"ט ה"א מק"פ דאין מוציא אחר מוציא כיון דהוציאו הראשון נפסל, וכ' דלא ידע מהיכי למד כן דבפסול ליכא לאו' ואישתמיט לי' דבהדי' מבואר בירו' סופ"ז דהטעם דפסלו הראשון בהוצאה, ועמש"ל בפמ"ו:

ובמהרש"א יבמות ס"ב. הביא מפע"ר שהק' בשבת פ"ז. שיבר לוחות מה פסח כו' כל ב"נ כו' נימא דיו לבוא מן הדין להיות כנידון, ושחטו למולים וערלים כשר בפסחים ס"א. ושבט לוי לא חטאו בעגל, ותי' דשאני ערלים דלבם לשמים משא"כ בן נכר, וזה דבר חדש דמקצת בן נכר פוסל ול"ד למקצת ערלה דאינו פוסל, ובמנ"ח מי"ג אות א' לא כ' כן, ובמח"כ אישתמיט לי' מהרש"א הנ"ל:

והר"ש משאנץ בפי' לת"כ צו פ"ז כ' דאין איסור כלל לאכול שלא למנוי', והא דתנן אין

נאכל אלא למנוי' במשנה זבחים נ"ו:, היינו דאינו יוצא יי"ח אלא למנוי', אבל משיצא י"ח יכול לאכול גם מפסחו של חבירו, וזה לא כראב"ד פ"ט ה"ז מק"פ דאיכא גם ל"ת, ועתו"ס פסחים פ"ח. ד"ה שה, ור"ן נדרים ל"ו. דהק' איך מאכילין פסח לקטן ויעבר בלא תאכילם, ולר"ש אין איסור כלל, ובזבחים נ"ו: אין נאכל אלא למנוי' ובר"מ רפ"ב מק"פ אין שוחטין הפסח אלא למנוי' ולא הזכיר שאינו נאכל אלא למנוי' וי"ל פשט במשנה דאסור לשחוט אלא למנוי', ובפסחים ס"א. במכסת שאין הפסח נשחט אלא למנוי' אבל לא קאי על אכילה וא"ש קו' אוה"ח בפ' מ"ג על המד', דאמר משה שימולו ויאכלו מפסח, וק' הא אכתי אסורים לאכול מפסחו דהוי שלא למנוי' ולר"ש א"ש, אבל מרש"י פסחים ע"ו: ד"ה אין משמע דגם איסור יש, וע' בזה בקו"ת שנה ב' סי' מ"ג באריכות:

ובר"מ הנ"ל דהמאכיל לבן נכר חייב המאכיל מצאתי בשו"ת בית יצחק יו"ד ל"ז אות ח' שהק' ג"כ מפסחים ג': בארמאה דקטלוה, ותי' שהפסח נצלה עם בני מעים, ולנכרי אסור משום אמה"ח כחולין ל"ג. ולדעת קצת מפו' טכ"ע אסור גם בב"נ (ע' מלה"ר ערך ב"נ אות כ"א), ותירוצו צ"ע דא"כ למה הזהיר הכ' בפסח להאכילו הלא בלא"ה אסור להאכילו משום לפ"ע שאסור להושיט אמה"ח לב"נ, ואי"ל לעבור בב' לאווין ז"א דרק בלאווין שלוקין עליהם כתוס', ב"מ ס"א. ד"ה לעבור, ובזה על שניהם אין לוקין על לפ"ע משום לאו שבכללות ועל בן נכר א"ח רק מכות מרדות, וכמו שהארכתי בזה בפרד"י וירא דקט"ו. ועוד מה יענה להמפ' דטכ"ע לא נאסר לב"נ, ועוד איך אכלו אבות הפסח להשי' דטכ"ע נאסר להם להדיעות שלא יצאו מכלל ב"נ, וקו' הנ"ל מפסחים ג': י"ל ג"כ שקטלוהו מחמת שהכשיל אותם בלאו דבן נכר שאסור להאכיל לב"נ וב"נ מצוה אלפ"ע ע' גנת ורדים כלל מ"ג, וכמ"ש בזה שם בפרד"י מתוס' ב"מ י': ד"ה כהן דאע"ג דלנותן אין איסור עכ"ז עובר אלפ"ע דלא כתשו' אמונת שמואל י"ז (עמ"ש שם הרבה מזה, וע"ע בבכור שור חולין ק"א, פמ"ג בפתיחה ח"ה אות ד', שושנת העמקים כלל י', ובס' מי באר אות ב', ושו"ת משיב שלום מ"א) ולפמש"ל מסמ"ג וצל"ח דהלאו קאי אבן נכר, וא"ש דאינו חייב מלקות רק מרדות כי לא עבר על לאו דב"נ ועיקר החיוב משום לפ"ע וא"ש בפשיטות בארמאה, ויהי' ראי' מכאן לצל"ח, וע"ע בתשו' מהרי"א או"ח נ"ה מ"ש בצל"ח, ונחל אשכול ה' מילה סי' ל"ט, ובהגהות מהרש"ם על ש"ס פסחים ג':

והרה"ג ר' חיים פוטעלניק נ"י מקראקא כתב לי שבהג"ה לס' מצות השם תמה על הצל"ח מדוע כ' הר"מ המאכיל כזית הא לא נאמרו שיעורין לב"נ, כר"מ פ"ט ה"י ממלכים, ועוד איך מונה הר"מ לאו זה בתרי"ג מצות הלא זה לב"נ, וזולת זה ק' איך אכלו אבות ק"פ וכמש"ל, וכמו שהק' איך שבתו הא ב"נ ששבת ח"מ ותירוצם ל"ש כאן, ועפרד"י נח ד"ס

ולעיל בפי"ח, עוד ק"ל לפמ"ש בע"ז ב': וב"ק ל"ח. ראה ויתר גוים, ראה שאין מקיימים ז' מצות התיר להם שאפי' מקיימים אין מקבלין שכר במצווין ועושים רק באין מצווין, הרי שהתיר להם הז' מצות ואיך כאן הוסיף להם, ואין לומר משום דעכ"פ גם על ז' מצות מגיע להם עונש, אם עוברין שלא התיר להם רק הציווי ומשו"ה אסור להושיט להם אמה"ח גם אחר שהתיר להם, וכרש"י שם, ויכול לומר גם בזה שניתן להם עוד מצוה רק לענין עונש, אבל ז"א חדא שדוחק לומר שתחלת נתינת מצוה זו יהי' רק כאינו מצווה אלא לעונש בעלמא, ועוד הרי באמת בז' מצות גופא ק' שהתיר להם שלא יקבלו שכר אם יקיימו ועונש ישיגו אם יעברו, ממ"נ אם התיר להם הציווי למה יגיע להם עונש, וי"ל דבאמת כמו שבמ"ת יש עלינו ב' חיובים. א' מחמת הציווי אם כבנים אם כעבדים, מחויבים אנו לקבל ציווי ה' כמ"ש הרשב"א, ב' מחמת קבלתנו שאמרנו נעשה ונשמע וי"ל כן גם בב"נ, א' מחמת ציווי, ב' מחמת קבלתם, כלשון הש"ס ז' מצות שקבלתם כו', ולפ"ז י"ל דבאמת ה' התיר להם הציווי שלו מכל וכל גם לענין עונש אלא שעכ"פ עוד נשאר להם קבלתם, ועל זה יש עליהם עונש. ואם חומה הוא נבנה עלי' טירת כסף ליישב קו' הבי"צ מ"ב אות ד' על תשו' רמ"ע מפאנו קכ"ג שתי' קו' תוס' חולין ק"ג. ד"ה מר שכ' דאמה"ח חשוב איסור מוסיף לב"נ, והק' משבועות ויומא, וכ' הרמ"ע דלא חשוב מוסיף משום דהתיר להם ז"מ, ותמה שאסור להושיט אמה"ח לב"נ דמעונש לא התיר להם כרש"י שם, וכ"כ בעשרה מאמרות מח"ד ח"ג פכ"ה, ולמ"ש א"ש דהעונש אינו מצד ציווי, אלא מחמת שנשאר עליהם איסור מצד קבלתם, והוא רק כמו נדר, וכי מי שנדר מדבר א' יחשב איסור מוסיף, ומה שאסור לנו להחטיאם הוא כמו שאסור להושיט כוס יין לנזיר שאסור לו מחמת קבלתו, ולפ"ז אין לומר שאיסור בן נכר יהי' הציווי רק לעונש כמו שאר ז"מ שהרי גם בהם לא נשאר הציווי למחצה, וגם מצד קבלה ל"ש, דבשלמא בז"מ הרי צוה לאדה"ר כמ"ש ויצו אל האדם כו' וקיבל ע"ע משא"כ בזה, הרי הם לא הי' בשעת הציווי לומר שקיבלו ע"ע, ובלא"ה ק' וכי שייך לצוות למי שאינו לפנינו ומי הודיעם שנצטוו בזה, ובתשו' רמ"ע סי' ל' ג"כ הביא דלא הותר להם לגמרי ויענשו על ביטולם וכרש"י וסותר עצמו מסי' ל' לסי' קכ"ג ולפמ"ש א"ש:

ובענין הנ"ל דלפ"ע אין לוקין דהוי לאו שבכללות כ"כ הר"מ סוף ה' כלאים, ועי' בהה"מ פ"ו ה"ג מתרומות, ונוב"ק אה"ע פ"א חקר בזה ולא הביא הנ"ל, ועמנ"ח מצוה רל"ב ובחקרי הלכות סי' י"ג, ובמשנה ראשונה דפוס ווילנא פ"ה מ"ו משביעית, ועי' סה"מ שורש ט' דלפ"ע כולל ענינים הרבה, ובחינוך רל"ב, ומל"מ פ"ד ה"ו ממלוה ד"ה כ' הרב בכנה"ג כ' דהוי לאו שאין בו מעשה, וכ"מ מל' סה"מ ל"ת רצ"ט, ועי' בפתח הבית סי' י"ד

וע"ה, ובפרד"י וירא קט"ו: הבאתי קושיא מפסחים כ"ב: הא לכלביה שרי, ואי על לפ"ע לוקין (כמ"ש הנו"ב לתוס' סנהדרין ס"ד. דל"ה לאו שבכללות) דילמא אסור גם בהנאה, ורק משום הנאה אין לוקין כמ"ש הר"מ, אבל מחמת לפ"ע לוקין ע"ש, וי"ל דודאי ר"נ מנין שלא יושיט אאיסורא קמהדר ולא אמלקות מדלא אמר מנין שמושיט לוקה, וכן דייקינן בע"ז ו': דבלא קאי בתרי עברי דנהרא שרי, ולא אמרי' דרק לא לקי, אבל איס"ת איכא, ועתו"ס שבת וש"ך יו"ד קנ"א סק"ו:

ובס' חקרי הלכות כ' דלפ"ע הוי התר"ס דילמא לא יכשל העור ע"ש, ולא הביא יד מלאכי כלל ע"ט מתוס' כתובות ע"ב. ד"ה אי דמה שרצתה להאכילו אינה יוצאת בלא כתובה, וע"ס משנת אליעזר מ"ת בסדרי משנה לדרוש ג' אות ב' הביא גו"א בראשית (ג' י"ד), ועשו"ת מחנה חיים ח"א מ"ח, ובי"צ או"ח קי"ז אות ח' מב"מ ע"ה: כל מי שיש לו מעות ומלוה שלא בעדים עובר בלפ"ע, ופרש"י שעולה על רוחו של לוה לכפור, ועכל"ח ויחי אות ד' ובן פורת סי' ה', וע' פלפלא חריפתא על רא"ש ב"מ פ"ה סי' פ' דר"ל שאמר גורם קללה לעצמו פליג ארב וס"ל דליכא לפ"ע כיון דבשעת הלואה ליכא מכשול, אם כן ר"ל לשיטתי' דהתראת ספק שמי' התראה אין לוקין אלפ"ע, ועי' מג"א קס"ט סק"ו דלפ"ע רק אם איסור בא תיכף. והנה אף ליד מלאכי דגם באין מכשולו תיכף עובר, וראייתו ממו"ק י"ז. באמתא דבי רבי חזיתא לגברא דמחי לבנו הגדול אמרה להוי בשמתא דעבר בלפ"ע, וראי' דעובר מיד, ואם כן לא הוי התראת ספק, מ"מ יש להוכיח דאין לוקין אלפ"ע מהא גופי' דק' אם אבא עובר בלפ"ע אם כן הוי רשע ואינו חייב לכבדו עיו"ד ר"מ סי"ח ושוב הבן מותר להכותו, ועמד בזה בכל"ח יתרו אות ח', אך נודע תוס' פסחים כ"ו: וב"מ ל'. בעלה עלי' זכר פסולה אף אי נימא דפסולה לא ניחא לי', מ"מ א"נ דכשרה שוב ניחא לי', וחוזר חלילה והוי כעין ספק, ועתו"ס ב"מ נ"ד. ד"ה הקדש, ועטרת חכמים סוגיא דטמא"ל, ולפי זה י"ל בכה"ג אף דאין מחמירין עלי' בשמתא משום לפ"ע, ועכ"ז גבי דידי' מיהו חשוב ספק איסור, מ"מ אף לשי' דסד"א מה"ת לחומרא, מ"מ בלאו שאין בו מלקות כ' הפמ"ג במשבצות סי' שד"מ לקולא, ועתו"ס חולין י': באבע"ז בספק, ושוב בכה"ג לא חשוב רשע, ואם כן יש לנו ראיה דאין לוקין משום לפ"ע, וראיה לזה מחו"מ רס"ו ס"ה דאם כבר עוסק במצות כיבוד פטור מלהשיב דעוסק במצוה, אלא אם האב כאן מחויב למחול לבנו שיבטל ממלאכתו וישיב האבדה או ישוב בעצמו דכלכם חייבים בכבודי, אבל על הבן בעצמו אין חיוב כשעוסק בכיבוד ע"ש, ואמאי לא נימא דהוי רשע כיון דמחויב למחול, ואף דאין שלד"ע זה אי שליח בר חיובא, או אי בעי עביד כמ"ש בב"מ י': והכא דבהכרח לבן לקיים ל"ה ב"ח וא"ב לא עביד, אך כהנ"ל י"ל דמתהפך

הדבר דאי נימא דהוי רשע שוב ל"ה בר חיובא ושוב אשלד"ע ושוב ל"ה רשע ודו"ק:
ובאמת מלשון הר"מ בפ"ו מ"ג מתרומות שכ' המתעה אותו עובר בלפ"ע אם הי' סיבה לעבור עבירה יש להוכיח קצת דתיכף עובר אלפ"ע ואפ"ה אין לוקין עלי', נראה מזה דליתא לה"ט דהוי הת"ס, אמנם נראה בהושיט איסור לב"נ אפילו להפוסקים דלוקין אלפ"ע מ"מ בזה אין לוקין דהוי הת"ס, דבמנ"ח בקובץ המנחה מ' רל"ב כ' דמושיט אמה"ח לב"נ דעובר אלפ"ע ז"ד באם הנכרי יודע שהוא אמה"ח, אבל אי אינו יודע אם הוא אמה"ח דאין הנכרי עושה איסור כמ"ש הר"מ בה' מלכים, ישראל א"ע אלפ"ע, וא"ש בזה קושית דו"ז הברית אברהם יו"ד ל"ב דאמאי ל"ק בחולין צ"ז. גם באיכא קפילא בספק אמה"ח, ועי' חמד"י קונטרס נר מצוה דק"א:
ועמנ"ח מצוה ק"צ אות ד' שנסתפק בב"נ אי אאחע"א, ונפק"מ לר"מ דשוגג פטור בב"נ, אם כן בב"נ נולד מאנוסת אבי' ואח"ז נשא אבי' את אמו והבן בא עלי' בשוגג על אם והזיד בא"א אי חייב מיתה על א"א דאאחע"א, (ועי' בן פורת ח"א סי' ד') ולא אבין דבאמת כ' החינוך מצוה כ"ו בשוגג בב"נ חייב, ולר"מ ליכא איסור, ועחמד"י מצוה רצ"ט, ובית האוצר ח"א סי' נ"ב, עכ"פ א"א ללקות על לפ"ע בכה"ג רק בשיודעין דהב"נ יודע שהוי של איסור מה שאין כן שוגג, אם כן הוי הת"ס דילמא העדים א"י אם הוי אמה"ח, ואיסור יש להושיט לו גם בסתם שמא יודע אבל מלקות ליכא, וא"ש קו' הנ"ל מפסחים, ולאוקמי' ברייתא בשיודע עכו"ם דוחק, ועדיין צ"ע, ועי' חבלים בנעימים ח"א סוגיא ל"א, ונפ"ח או"ח קס"ט:
ובפרד"י דקט"ו: הבאתי בשם בכורי שלמה לר"מ בפהמ"ש דלפ"ע משום ערבות, לא מצאתי שם, וגם תמוה הא אמה"ח לב"נ יוכיח דאסור להושיט לו, ובב"נ ל"ש ערבות, ועתו"ס קידושין ע': ד"ה קשים, וצל"ח ברכות מח ומש"ל בשם צל"ח דהמאכיל פסח לעכו"ם עובר בלפ"ע, ודורש לציון ד"ח, ומנ"ח רל"ב:
ומלתה רש"י רבו, עי' המקנה קידושין כ"ט. ד"ה ואיהי ובס' כוס ישועות ח"א בדרושים דף נ"ה:
תיב"ע ותטבלי', אם הטבילה מעכבת עי' יבמות מ"ו., יו"ד רס"ח ס"א, גו"א, אב"נ יו"ד שנ"א, שו"ת מחזה אברהם נ"ד ובהשמטות, רשמי שאלה אות ה' ובהערות בראש הס':

פסוק מה

תושב ערש"י ורמב"ן הקשה מיבמות ע"ה. ועשו"ת שאילת שמואל או"ח כ"ג ויו"ד פ"ב אריכות ובמהרש"א מהד"ב בש"ס ווילנא יבמות ע"א. עש"ה, ובכל"ח כ' על רש"י ת"ל דפסולים מצד ערלים, הא י"ל דוקא בישראל דמחויב במילה פסול ערל לאכול, אבל

ב"נ דפטור למול אינו אסור בפסח ערל, ורק רש"י לשיטתי' בפמ"ח דערל היינו שמתו אחיו מחמת מילה א"כ ג"כ פטור ממילה, ואעפ"כ אסור בפסח וע"כ שאין הטעם שאינו מקיים מצות מילה רק גזה"כ וא"כ ה"ה תושב ושכיר:

וכל ערל ל"י בו, רש"י להביא מתו אחיו מח"מ, וערש"י ותוס' יבמות ע'., והרא"ם הק' דהא קיי"ל מומר לד"א ל"ה מומר לכה"ת וא"כ מומר לערלות ל"ה בכלל ב"נ, ובע"ז ס"ד: משמע ג"כ מרש"י דמומר לערלות הוי כמומר לכה"ת, אבל בחולין ד': אי' מומר לערלות הוי רק כמומר לד"א, וע"ס טל תורה, ובבכורות ל': אי' אפי' לחכמים דחשוד לד"א ל"ה חשיד לכה"ת, מ"מ בגר שנתגייר וחשוד לד"א הוי חשוד לכה"ת, וכן אי' בתוספתא פ"ב דדמאי, ולפ"ז ה"ה דבגר אמרי' דמומר לד"א מומר לכה"ת, לפמ"ש בעירובין ס"ט. ובתוס', דהא דר"מ ס"ל מומר לד"א מומר לכה"ת משום דס"ל חשוד לד"א חשוד לכה"ת דשווין זל"ז וא"כ כן בגר, וכ"כ בצפנת פענח פי"ג מא"ב, וכ' הטעם דאם נעשה מומר לד"א הוי כמו הוכיח סופו על תחילתו ובטל הגירות מעיקרא, וא"כ י"ל דבפסח מצרים דישראל נכנסו לקדושה והוי בגדר גרים, וכבר אמרי' מומר לד"א כמומר לכה"ת, ושפיר הו"ל בכלל בן נכר, וכ"כ בירחון קו"ת סי' מ"ד, ובקונטרס זכרון מרדכי בקו"א תי' קו' הרא"ם דכוונת רש"י על פסח מצרים, דאז ל"ה נבדלין מעכו"ם אלא במילה לבד, וא"כ כשהוא מומר לערלות הוי באמת מומר לכה"ת שזה הי' כל התורה במצרים, ושפיר הוכיח רש"י דע"כ הך ערל פי' שמתו אחיו מ"מ ע"ש, אבל בכל"ח כ' דגם בפסח מצרים ל"ה מילה כה"ת, וראי' שהרי אפי' מי שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז וגם כן נימל הי' אסור לאכול הפסח כדמוכח מקרא תושב ושכיר, ואם כן ע"כ במילה ל"ה הגבול בין ישראל לב"נ עש"ה, ובחמד"י מ"ע נ"ז, ובקו"א לדיני ב"נ אות מ"ט, וטו"א חגיגה ד': ד"ה ר"ע:

פסוק מו

בבית א' רש"י בחבורה א', עמנ"ח מט"י אות ב' בענין אי כל החבורה רשאים לילך למקום אחר עם הפסח כיון שאינו מוציאו מחבורה, והק' על רש"י כאן עש"ה, ועמש"ל בפ' תרומה (כ"ה ה'):

לא תוציא, ועצם לא תשברו בו, רש"י הראוי לאכילה כו' עאו"ח פסחים פ"ד:, והר"מ פ"ט ה"א כ' דבפסח מוציא אחר מוציא פטור השני כיון שהוציא הראשון נפסל, והוא מירו' סו"פ כ"צ, ושובר אחר שובר באותו עצם פסק בפ"י ה"ד דהשני ג"כ חייב, ובס' תולדות אדם ח"א פ"ד הוציא זה מפסוק כאן דבשבירה כ' לשון רבים, ובהוצאה ל' יחיד לא תוציא, וכן הביאו וה בשם ר"מ חאגיז, אבל הקשו דהא טעם הר"מ דבשבירה חייב השני דעדיין לא נפסל הפסח ואפי' אותו האדם בעצמו אם יחזור וישבור חייב, משא"כ

בהוצאה אחר הוצאה אין עליו החיוב דכיון דיצא כבר נפסל ואין חיוב על הוצאות דבר פסול, וא"כ אינו מדוקדק בזה מה דשני קרא מל"י לרבים על אנשים העושים המעשה, וכה"ק בשו"ת בן פורת סי' י' אות ד' וכ' שם לדעת אחרונים שב' שעשאו חייבין בעלמא לבד משבת, וא"כ ב' ששברו עצם חייבין משא"כ בהוצאה פטורין דהוצאה דפסח בעי דומי' דשבת וכמ"ש בפסחים פ"ה: המוציא פסח מחבורה לחבורה א"ח עד שיניח, הוצאה כ' בי' כשבת, וא"כ שפיר כ' בהוצאה ל"י ובשבירה ל"ר, ומדוקדק הל' דבהוצאה בעינן שיחיד יוצא ע"ש, ובזה י"ל בויקרא (א' ה') ושחט את בן הבקר והקריבו בני אהרן, והק' בבעה"ת דשני מל"י לל"ר וי"ל לראב"ש בחולין כ"ט: דאין ב' שוחטים זבח א' אפי' בזאח"ז, ואילו והקריבו דקאי גם על הולכה כמ"ש ברש"י והוא מזבחים ד':, והולכה הרי נעשית ע"י רבים בזאח"ז כפסחים ס"ד. קיבל הכהן ונתנו לחבירו, וע"כ שפיר כ' ושחט בל"י והקריבו בל"ר, ודבר זה דהיכי דכ' ל"ר בעושים הכוונה אשנים העושים מבואר בחולין פ"ב: דאי כ' לא תשחט ה"א חד אין תרי לא, כי לא תשחטו ואפי' תרי, וכ"ש כאן דשני קרא מיחיד לרבים ודאי י"ל הכוונה ע"ז, וע"ע כזה ביומא מ"ג. כ' רחמנא ולקחו ונתן דאפי' שקלי תרי ויהיב חד, וכ"כ הרידב"ז בהשמטה לירו' סוף מו"ק ע"ש, אבל במנ"ח מ' ט"ו אות א' כ' דדוקא בשבת ב' שעשאו פטורים, אבל כאן ב' שהוציאו אפי' זה יכול וז"י חייבים דאין לנו קרא לפטור ע"ש, אבל אפ"ל ע"פ מנ"ח שם באות ב' דאיסור הוצאה חוץ לחבורה ל"ה רק ליחיד, אבל אם כל החבורה רוצים לאכול במק"א ל"ש איסור חו"ל, ולכן כ' בהוצאה ל"י לרמז דרק היחיד אסור להוציא אבל בשבירה ל"ר דגם רבים מוזהרים כיחיד, ובאמת מבואר בירו' פ"ז הי"ג דאם נמנו חבורה א' על הפסח והוציאו ב' או ג' מחבורה פטורין מפני שבני החבורה הנשארין ראוין הם להימשך אצלן ולאכול במקום שהן ונחשבים כחבורה בפ"ע, ודוקא ביחיד שהוציא חייב שאין דרך הרבים להימשך אחר היחיד ע"ש, וא"ש בשבירה כ' ל"ר דליכא חילוק בין יחיד לרבים, אבל בהוצאה כ' ל"י, דבב' ליכא איסור כלל, וע"ס ד"א, זית רענן להגר"ל מלאסק ז"ל, בכל"ח ויקרא בק"א על פ' בא, ובשו"ת מחזה אברהם או"ח קי"ז:

עוד ראיתי בשם הר"מ חאגיז דהוצאה אינו נוהג רק בפסח ראשון כמ"ש בר"מ פ"י הט"ו לכן כ' ל"י ובשבירה ל"ר לרמז דיש לאכלו בפ"ר ובפ"ש, וע' הגהות מהגר"י בכרך בש"ס ווילנא זבחים ס"ו. שהביא צ"ק דמנ"ל דועצם ל"ת בו דילמא דא"צ לשבור, דהו"א דצריך לשבור כדי לבדוק אם לא ניקב קרום של מוח דמזה ילפי' בחולין י"א. דאזלי' בת"ר וקמ"ל דא"צ, ותי' דיליף מפ"ש דכ' ועצם לא ישברו, ואינו נראה דאמרי' בפסחים פ"ד. בו בכשר ולא בפסול א"כ מוכח דכוונת הפסוק ללאו, וגם להתירוצים הנ"ל דהכוונה להביא

שובר אחר שובר או דבשבירה אפי' ב' שעשאו חייבים, עכ"פ מוכח מזה דללאו הוא דאתי, ובכל"ח הביא מהגרע"א ז"ל שהקשה על הגמ' חולין דילמא ניקב קרום של מוח, הא אמירה לעכו"ם רק שבות, ואם כן מה"ת יש עצה לשבור העצם ע"י עכו"ם ולבדוק הקרום, ותי' הגרי"מ מבריסק ז"ל ע"פ הפני"פ שפי' המכילתא כל מלאכה ל"י אפילו ע"י אחרים, כיון דקודם מ"ת היה להם דין ב"נ וכתשו' מ"ב דמב"נ לב"נ יש שליחות לכן אסור אמירה לנכרי מה"ת במלאכת יו"ט (ועמש"ל י"ב ט"ז), ומעתה ה"ה שבירת עצם ע"י ב"נ אסור בפסח מצרים מה"ת מצד שליחות, אבל באמת בפסח מצרים ל"ה פוסל כלל טרפות, דקודם מ"ת ל"ה פסול טרפות בקרבנות וכמ"ש בכל"ח בפ' נח, ועי' מה שכתב בזה בירחון קול תורה שנה א' סי' נ"א.

וראיתי במנ"ח מצוה ה' אות א' שמביא גמ' פסחים צ"ו. דק"פ טעון בקור ד' ימים כתמיד ובכ"מ פ"א ה"ט מתו"מ מביא דתמיד צריך ביקור, ובהל' ק"פ לא הביא זה, וצ"ע שהשמיטו, ובסוכה מ"ב. ובתוס' משמע דביקור לעיכובא ואפילו בדיעבד פסול אם לא ביקר ד"י אפילו אין בו מום, והר"ם לא הביאו ובכפ"ת עמד בזה, ובאומר השכחה להגרי"פ פסחים מיישב זה ע"ש:

פסוק מח

המול לו בבל"ע דרוש כ"ה כ' דבמד' אי' דישראל עע"ז במצרים, ורצה ה' שישובו, צוה ליקח שה שהי' ע"ז ולשחטו הגם שהי' סכנה בדבר, וגם לא יטמינו עצמם רק צ"ל בביתם כמ"ש ואתם לא תצאו כו' גם לצלותו שלם ויהי' ריחו נודף, וגם שלא יסמכו על גבורתם נצטוו למול עצמם, וכמו בשמעון ולוי שידעו חמס אנשי שכם, ציווי שימולו ועי"כ יחלשו, כן כאן הי' הכל שיסמכו על ה', וזה יהיה כפרת עונם של ע"ז ע"ש, וכן בימי יהושע צוה ה' שימולו שנית (יהושע ה' ב') וסכנו נפשם ועשו כאבותיהם, ועי' במאסף דרושי ח"ב במילי דרבנן, ובס' קטרת סמים:

וע"ס זרע אברהם סי' ל"א על מ"ש כאן וכי יגור אתכם גר המול לו, צ"ע אם בא להזהיר על זכרים שנולדו לו לאחר גירותו פשיטא הא לא עדיף מישראל דמילת זכריו מעכבתו מפסח, ואם הכוונה שנולדו לו בהיותו נכרי, הא כי נתגייר לית להו חייס ואמאי מעכבתו מפסח, וי"ל למ"ש הר"מ פ"ט ה"ב מעבדים, דעכו"ם מוכר בניו ובנותיו שנ' מהם תקנו עכ"מ, הרי דעכו"ם יש לו קנין הגוף בבניו, אף שישראל אין לו קנין רק בבתו הקטנה, וי"ל דמשו"ה הדין בב"נ דב"ת יכול ליקח בניו לעבדים דכ' והנשה בא לקחת את שני ילדיו לו לעבדים (מ"ב ד' א'), ולפי זה אף שנתגייר נהו דפקע ממנו היחס מ"מ קנין

ממונו לא נפקע והוי כמו מילת עבדיו דמעכבין האדון מפסח, ולכן אמרה תורה המול לו כל זכר אף הזכרים שנולדו בהיותו עכו"ם:

וכל ערל ל"י בו, רש"י להביא מתו אחיו מח"מ, וערש"י ותוס' יבמות ע'., והרא"ם הק' דהא קיי"ל מומר לד"א ל"ה מומר לכה"ת וא"כ מומר לערלות ל"ה בכלל ב"נ, ובע"ז ס"ד: משמע ג"כ מרש"י דמומר לערלות הוי כמומר לכה"ת, אבל בחולין ד': אי' מומר לערלות הוי רק כמומר לד"א, וע"ס טל תורה, ובבכורות ל': אי' אפי' לחכמים דחשוד לד"א ל"ה חשיד לכה"ת, מ"מ בגר שנתגייר וחשוד לד"א הוי חשוד לכה"ת, וכן אי' בתוספתא פ"ב דדמאי, ולפ"ז ה"ה דבגר אמרי' דמומר לד"א מומר לכה"ת, לפמ"ש בעירובין ס"ט. ובתוס', דהא דר"מ ס"ל מומר לד"א מומר לכה"ת משום דס"ל חשוד לד"א חשוד לכה"ת דשווין זל"ז וא"כ כן בגר, וכ"כ בצפנת פענח פי"ג מא"ב, וכ' הטעם דאם נעשה מומר לד"א הוי כמו הוכיח סופו על תחילתו ובטל הגירות מעיקרא, וא"כ י"ל דבפסח מצרים דישראל נכנסו לקדושה והוי בגדר גרים, וכבר אמרי' מומר לד"א כמומר לכה"ת, ושפיר הו"ל בכלל בן נכר, וכ"כ בירחון קו"ת סי' מ"ד, ובקונטרס זכרון מרדכי בקו"א תי' קו' הרא"ם דכוונת רש"י על פסח מצרים, דאז ל"ה נבדלין מעכו"ם אלא במילה לבד, וא"כ כשהוא מומר לערלות הוי באמת מומר לכה"ת שזה הי' כל התורה במצרים, ושפיר הוכיח רש"י דע"כ הך ערל פי' שמתו אחיו מ"מ ע"ש, אבל בכל"ח כ' דגם בפסח מצרים ל"ה מילה כה"ת, וראי' שהרי אפי' מי שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז וגם כן נימל הי' אסור לאכול הפסח כדמוכח מקרא תושב ושכיר, ואם כן ע"כ במילה ל"ה הגבול בין ישראל לב"נ עש"ה, ובחמד"י מ"ע נ"ז, ובקו"א לדיני ב"נ אות מ"ט, וטו"א חגיגה ד': ד"ה ר"ע:

פסוק מט

תורה רש"י להשוות גר לאזרח אף לשאר מצות, ובאמור (כ"ג מ"ב) כל האזרח בישראל ישבו בסוכות פרש"י האזרח זה אזרח, בישראל לרבות גרים, ולרש"י דכאן, בישראל גבי סוכה למ"ל, מי נפיק סוכה מכלל שאר מצות, וע' שמע שלמה אריכות בזה:

פרק יג

פסוק ב

קדש לי, ע' בעולת חודש ניסן דרוש ג', ובספורנו כ' דפדיון בכור כדי שיהי' מותר בעבודת חול, אבל מבכורות י"ב: משמע דמותר לעבוד בבכור אדם, וכ"כ בירו' פ"ב ה"ח מקידושין ובפסקי מהרא"י רל"ה, והביאותי' בפרד"י וישב רפ"ד., ועמ"ש בכל"ח במדבר אות ב'. והנה ק' למה לא קדשו גם בכורים מאב רק פט"ר (וע' ר' בחיי) והרי הנס הי' גם כן על הבכורים מאב, ואי' בשם הגרע"א ז"ל דלכאו"ק כיון שה' בעצמו הכה אם כן ל"ה צריך

לנתינת דם על המשקוף ומזוזות, ורק צ"ל דעל בכורים מאב צריך הבחנה דאין כל אחד ידע בבירור אם הוא בכור לאביו רק ה', אבל בכור לאם מבורר לכל, הי' על ידי שליח, ואם כן כל הנס הי' על בכורות מאב, ולפי שניתן רשות למשחית אינו מבחין, ואפ"ה בנ"י ניצולו, ומשו"ה לא קידשו רק פט"ר, וע"ל (י"ב י"ב) ובשלח (י"ד ה'):

וביו"ד ש"ה ס"י פסק רמ"א דאין פודין על ידי שליח, ובש"ך וט"ז הק' דהא שליח ש"א כמותו, ועחת"ס יו"ד רצ"ג ופת"ת שם, ומהר"ם שיק יו"ד ד"ש, וברמ"א שם דכהן שאלו במאי בעית טפי ובשו"ת חוט השני צ"ב כ', דאין הפי' שנותן לו הברירה אלא כדי לחבב המצוה על האב אומר כן, וע' גליון מהרש"א ובס' באר שלמה שער פ', ובתצא (כ"ב ו') כי יקרא קן צפור פרט למזומן, וצ"ב דבכ"מ מן המובחר לעשות הכנה למצוה ולמה כאן המצוה רק במקרה, וי"ל דאי בזה"ק דשליח הקן מקרבת הגאולה דאם פורחת ומיללת על הבנים ומעורר רחמים, שאם עוף מיללת על בנים מהראוי שה' ירחם על בניו עז"ח ע"ט:, ואין משיח בא רק בהיסח הדעת לכן גם שליח הקן כן, ויש אדם שממונו חביב עלי' מגופו ומבניו, כמ"ש במטות (ל"ב ט"ז) דב"ג וב"ר הקדימו ערים לטפינו ומשה הפך, ופדה"ב רמז על גאולתינו, לכן שואל הכהן במאי כו' ומשיב בבני שנותן ממון בעד פדיון בנו, וזה הטעם דאין לפדות על ידי שליח, ורמז דאנו רוצים שה' בעצמו יפדינו, וז"פ ישראל נושע בה' תשועת עולמים (ישעי' מ"ה י"ז), וע' בהפרדס ח"ב סי' ד' אם חיוב פדה"ב עיקר על הבן גם בקטנותו, ורק משום דא"א רמי רחמנא על האב, או החיוב על האב ע"ש, ומריב"ש סי' קל"א מובא בב"י יו"ד ש"ה משמע דעיקר המצוה בעצמו, ונ"מ לדינא אם יש להבן נכסים מאבי אמו א"צ האב לפדותו דממון הבן נשתעבד, ועט"ז ש"ה סקי"א ונקה"כ, אבל מרשב"א מובא בב"י בבדה"ב שם משמע דגם כשהגדיל יש מצוה להאב וקודם לבנו, אלא שאין לכופו דיוכל לדחות אצל הבן וכ"כ בחינוך מ' שצ"ב ועמנ"ח, ועמש"ל בשמות (ד' כ"ד) לענין מילה:

פסוק ג

זכור ע"ר בחיי וריח דודאים די"ב: וברש"י כאן שמזכירין יצי"מ בכל יום, והק' מה החילוק בין פסח לכל השנה, וע' במעשה נסים בפתיחה וברא"ם, ומנ"ח מכ"א הק' שהרי בגמ' לא יליף מזכור רק למען תזכור וצ"ע:

ולא יאכל חמץ הר"מ פ"א ה"ז מחו"מ יליף דחמץ בכ"ש מכאן, והק' בכ"מ למה לא יליף מכל חלב כמו כל איסורין בכ"ש, ותי' בצל"ח ס"ד: והובא גם כן בנוב"ת או"ח נ"ג דמכל חלב ילפי' רק באיסור חפצא כחלב, ולא באיסור התלוי בזמן, דלטעם דיומא ע"ד. דחזי לאצטרופי אם אוכל בסוף ז' של פסח ל"ש חז"ל, ולפ"ד שם ביה"כ בסוף היום ח"ש

מותר מה"ת (וכן מצאתי בתשו' רע"א קנ"ד וע' שם בהוספות, וברית יעקב או"ח ג', ואבני עלואים תשו' י"ג) וי"ל עפמ"ש בתשו' אריה דבי' עילאי, וס' ע' פנים לתורה אות ז', בפי' חזל"א, דכיון דחז"ל מזה ראי' דאיסור אכל, דאי חצי זית הראשון הי' היתר גמור איך מצטרף אח"כ במה שמשלים כשיעור ע"ש, ועפ"ז י"ל גם באיסור התלוי בזמן שייך חז"ל, דאע"ג דלא חז"ל למה שיאכל אח"כ, מ"מ חז"ל לאיש אחר שאכל מקודם בכא"פ ח"ש, ואם יאכל ח"ש זה שהוא אוכל עכשיו ישלים לו כשיעור ויתחייב, אם כן כמו שלחבירו הוא איסור גם לדידי' איסור, וראי' דאזלי' גם בתר חבירו משבת ו'. במעביר מתחלת ד' לסוף ד' דאי מנח לי' בתוך ד' פטור ובסוף ד' חייב, והרי מעביר דרך מקום פטור, וקאמר התם מי דמי להאי גברא מקום פטור לכ"ע מקום חיוב, פרש"י למי שנטלוהו חוץ לד' ויניחוהו כאן, הרי אע"ג דלדידי' מעביר דרך מקום פטור אזלי' בתר אחר, וה"ה ממש כאן כיון דלמי שאכל כבר ח"ש מקודם הוא איסור גם לזה איסור, ודברי הנ"ב גם כן צ"ע כיון שירד לחלק בין איסור התלוי בזמן בין איסור חפצא, בפשיטות הו"ל לחלק דלא ילפי' איסור התלוי בזמן מאיסור חפצא כמ"ש בכמה ענינים דלא דמי לחלב לא ילפי, מיני', ועוד אמאי לא נילף לכל איסור התלוי בזמן מחמץ כמו דילפי' מחלב לכל איסור חפצא, ועשו"מ תליתאה ח"ג קכ"ט.

ובגוף קו' הנ"ל על הר"מ דת"ל דח"ש אסור בכל איסורין, נלע"ד דבדכ"ט. אמר ראב"י יליף שאור דאכילה משאור דראי' כו' ואתה אוכל של אחרים וש"ג, ובסוף מסקינן הדר בי' ראב"י מההוא, וצריך להבין אמאי הדר בי' הא היקש מי"ג מדות, ונר' להשיטות דבח"ש ליכא ב"י (ועשאג"א פ"א) אם כן שוב יהי' מותר באכילה ח"ש דאיתקש כו', אך ע"ז איכא פסוק לא יאכל דח"ש אסור ול"ש להקיש, וא"ש הר"מ דצריך לא יאכל, דבלא"ה הו"א דכאן ח"ש מותר באכילה דאיתקש לראי' קמ"ל הקרא לא יאכל דאסור, ומשום זה הדר בי' ראב"י דאם מקשינן אכילה לראי' אם כן יהי' מותר ח"ש באכילה וקרא כ' דאסור אע"כ דלא מקשינן, וזה נכון בעזה"י:

והנה לטעם דחמץ במשהו משום דהוי איסור ב"י, ולפ"ז גם בח"ש חמץ במשהו, דאף בח"ש איכא ב"י לרוב פוסקים, ובכריתות (כ"ב.) בלב לא קרעו אינו עובר עליו דשאני לב עוף דליכא בו כזית דם, והק' בתשו' מהר"י מינץ בתשובה האחרונה דהא ח"ש אסור מה"ת, וחידש דדוקא היכי דהי' פעם א' שיעור שלם ורק עתה נעשה א"ש אסור מה"ת אבל דם בלב עוף דל"ה מעולם שיעור שלם, ותיכף הי' ח"ש מותר מה"ת, ולפ"ז יש להעיר דבר חדש בחטה שנבקע דל"ה בשום פעם שיעור שלם מותר מה"ת ח"ש, ואם כן אינו עובר בב"י כיון דמותר מה"ת, ואם כן שוב יהי' בטל חטה מחומצת בס' ככל איסורין כיון

דליכא איסור ב"י, ושרש"י חולין ק"ט: שגם בלב עוף ח"ש אסור מה"ת, וע"ש בר"י מינץ שמצטרף לזה הא דדם שמלחו דרבנן, ועשו"מ תליתאה ח"ב ר"ב ובהשמטות, ובשו"ת בית יצחק יו"ד סי' ס"ג כ' כוונה אחרת בר"י מינץ, וזו ההערה נדפסה ממני בירחון אהל מועד שנה ב' סי' ק"א ע"ש ועפ"ז י"ל קושית העולם מובא בפני יהושע ביצה ז': דבמה פליגו ב"ש וב"ה בשיעור חמץ ממ"נ לענין מלקות אין לוקין דהוי להנל"ע כתוס' פסחים כט. ולאיסור ג"כ אין נ"מ להפו' דגם בב"י ח"ש אסור מה"ת, ולשי' ר"י מינץ נ"מ לענין איסור בכה"ג בחמץ של"ה בו לעולם שיעור ככותבת אלא כזית:

ובחי' מהר"ם חלואה פסחים מ"ג בהא דהמל"א ולא למלקות, והק' תיפוק לי' דח"ש אסור מה"ת, ותי' דנ"מ לפחות מחצי זית ע"ש מבואר דח"ש רק בחצי ממש לא בפחות, וזה חדש, ותמוה בין אי ילפי' מכל חלב בין מטעם חזל"א, גם בכל שהוא שייך איסור, ובאב"נ או"ח שע"ו הביא גמ' חולין ע"ו. דעור מצטרף לבשר וברש"י דמצטרף פי' מחצה בשר ומחצה עור, ומשלים פי' רוב בשר ומיעוט עור, ומדאמר ביומא ע"ד. חזי' לאצטרופי ולא אמר חזי' לאשלומי ע"כ רק חצי ממש, וגם מר"מ הנ"ל האוכל חמץ כ"ש אסור משום לא יאכל, וע"כ דכ"ש אינו בכלל ח"ש וצריך לא יאכל ע"ש, וע"ע בתוס' עירובין נ"ה: ד"ה ל"צ, וחי' רמ"ה סנהדרין ע':, אך ברש"י יומא ע"ג: מבואר ח"ש פחות משיעור, וכ"כ ביד מלאכי אות ח' דמכ"מ שם שהקשה למ"ל לא יאכל ת"ל משום ח"ש משמע דגם כ"ש בכלל ח"ש, וע"ע בזה בתשו' הרי"מ בפסחים מ"ג: ובתשובות יו"ד ט' י"ט וכ' מזה, והעיר גם כן מחולין ע"ו:, ועשו"ת מחזה אברהם או"ח ל"ז, ובס' גור ארי' יהודה בשו"ת סי' ז' אות ג' וח' אות כ"ד, וירחון תצא תורה חו"ג סי' כ' בזה, ומ"ש בפ' תרומה (כ"ו י"ד) ובהערות דל"ב:

פסוק ה

ועבדת ערש"י, ובריח דודאים דנ"ה. כ' כמו אכילת קדשים נקראת עבודה כן להיפך סעודת רשעים נקראת זבח מתים מתדבק מסט"א, וקדשים נאכלים במקום קדש, אמנם במצרים נאכל במקום טומאה ועכ"ז נקרא עבודה, והטעם כי ת"ח צריך שמירה דמתקנאים בו הסט"א וכשהי' ישראל במעלה גדולה הי' צריכים לאכול במקום קדש שאין לסט"א מקום שם, לא כן במצרים קודם קבלת תורה, סט"א לא התקנאה בהם, הי' יכולים לעבוד גם שם, ובזה יש התנצלות מה שאכלו מסעודת אחשורוש במגילה י"ב. שהפגם ל"ה גדול כ"כ כיון שהיו בארץ טמאה לא פעל כ"כ שיתחייבו כלי'.

וברש"י העבודה של פסח, עצל"ח קט"ז: מה שהקשה הר"ן עה"פ (י"ב י"ט) כי גורשו דמשמע דאי לא דגורשו הי' עושים חמץ, והרי הי' ביום הראשון ש"פ, ותי' שהיו אופין

חמץ לצורך מחר דפסח מצרים אין חימוצו נוהג רק יום א' ועל ב"י לא הוזהרו, וקשה הא דלא נצטוו על ב"י, ובפ' החדש כ' שאור לא ימצא בבתיכם, ואף דכ' ז"י הא גם באכילת חמץ כ' ז"י ואפ"ה ל"ה נוהג רק יום א', ועוד דבצ"ה. אי' מה בין פסח א' לב', דפ"ר בב"י, ובצ"ו. מה בין פסח מצרים לדורות ע"ש, ולר"ן יחשב דפ"מ אינו בב"י, ונשאר קו' ר"ן, וי"ל לרש"י כאן העבודה ש"פ, וע"כ אמרו זה בשעת זביחת הפסח וזריקה או בשעת אכילה, והנה בשעת אכילה בודאי לא אמרו, דהרי כל הלילה הוזהרו ואתם לא תצאו, א"ו בשעת עבודת הפסח בי"ד ואיך אמר היום אתם יוצאים והא לא יצאו עד ט"ו, אמנם בברכות ט'. דכ"ע נגאלו בלילה פרש"י שנתנו מצרים רשות ללכת והקרא קורא לנתינה כשעת יציאה שכ"כ הוציאך ממצרים לילה, ובחולין פ"ג. דרש רשב"ג לפי שמדבר בקדשים, ובקדשים הלילה הולך אחר היום, ורש"י פי' לפי שטעון סמיכה לקדשים דכ' ירצה לקרבן וסמיך לי' אותו וא"ב, ואם כן גם כאן היום אתם יוצאים סמוך לועבדת, בקדשים ג"כ הלילה הולך אחר יום ושייך ליל ט"ו ליום י"ד, ושפיר אמר משה בשעת זביחת הפסח היום אתם יוצאים שלילה שייך ליום זה, וריה"ג דדריש דפסח מצרים רק יום א' דכ' ל"י חמץ וסמך היום, אין הכוונה על יום א' ש"פ רק על ע"פ משעת זביחה ולילה אחריה קורא יום, אבל למחר ביום א' כבר יום אחר, והותר אפי' אכילת חמץ וראייתו והמצאתו, וא"ש קו' ר"ן דאף אי לא גורשו ל"ה עוברין בחמץ דאינו נוהג רק יום א' והוא ע"פ, - ויובן ע"פ רש"י שלח (ט"ו מ"א) ח' חוטין שבציצית נגד ח' ימים ששהו משיצאו ממצרים עד שירה, והקשה רא"ם שהרי בפ' בשלח פרש"י ליל ז' ירדו לים ובשחרית אמרו שירה והוא יום ז' ע"ש (י"ד ה') ובשפ"ח, ולפמ"ש א"ש דבודאי ז' ש"פ הי' אבל היציאה ממצרים נקראת ע"ש י"ד בניסן, דליל ט"ו אז הולך אחר יום הקדום, ושפיר קרא רש"י ח' ימים משיצאו ממצרים עד שירה, ודו"ק ברש"י שכ' ח"י ששהו משיצאו עד שאמרו שירה ולא כ' ח"י עד שעברו בים, לפי שבלילה עברו בים, ואם ליל א' שייך ליום קדום אם כן גם לילה זה שייך ליום הקדום וליכא אלא ז', לכך פי' עד שאמרו שירה ושירה הי' ביום ועי' אריכות בזה בשו"ת חבלים בנעימים ח"ד סי' ה':

הכנעני ערמב"ן בענין עבר הירדן אי הוי א"י, בענין זה יש הרבה בש"ס ומפו' ואכתוב רק הציונים והרוצה יעיין בכל המקומות ויאורו עיניו, ערש"י סנהדרין י"א: מנחות פ"ג: וק"ט: נדרים כ"ב: פסחים נ"ב:, בר"מ ור"ש ריש שביעית, ירו' פ"ד ה"ד מחלה, כ"מ פ"ח ה"ב מרוצח, תשב"ץ ח"ג קצ"ח, מהרי"ט צהלון רט"ז, מהרי"ק שורש קכ"ב, שעמ"ק ב"ק כ"ב. אהא דירדן שנטל מזה, פר"ד דרוש ז' וח', והגהותיו על החינוך מ' ע"ב, ברכ"י או"ח תפ"ט אריכות, אהל דוד יבמות ט"ז, דברי אמת דרוש ט"ז:

ובס' המצות מ"ע פ"א אין הלוים חייבים בה, והגר"ח העלער שליט"א בספרו הביא גי' והיא ג"כ לא תתחייב לנשים, ועי' המקנה קדושין כ"ט. דעתו דאשה א"ח בפדיון פט"ח, וכ' שלא מצא דין זה מפורש אולם בחינוך מ' כ"ב כ' דנשים חייבות ועמנ"ח וירו' פ"ו ה"א מתרומות מה דמו לה פטרי חמורים, ועשו"ת יד אליהו נ"ד, ונחלת יהושע ז':

פסוק ו

שבעת ימים תאכל מצות, מצות יאכל את שבעת הימים, וקשה למה הוכפל, ועו"ק תחלה כ' תאכל ואח"כ יאכל, ותחלה מצת חסר, והשני מלא מצות, וא' הגר"א דיש לרמז בזה המנהג שהובא ברמ"א או"ח תכ"ט לקנות חטים לחלקן לעניים, ומקורו מירו' פ"ב דב"ב, ובראשונה צוה על אכילת מצה ש"י תאכל מצת ר"ל אתה בעצמך, ואח"כ חיוב יאכל ע"י אחרים עניים, ולהם תתן כדי שביעה כמ"ש ואכלו בשעריך ושבעו לכן כ' מצות מלא, אבל בתחלה כ' מצת, שלעצמו רשאי לדקדק ולצמצם אכילתו עד כזית:

פסוק ז

מצות יאכל, ובראה (ט"ז ח') כ' ל"ת עליו חמץ ש"י תאכל מצות, והקשה רא"ם למה אינו עובר אוכל חמץ בעשה ול"ת, ותי' דזה ל"ה לאו הבא מכלל עשה כיון דליכא יתור בקרא ע"ש, אך באמת בירושלמי פ"ק דפסחים מפורש דר' יהודה ס"ל דאיכא גם עשה מש"י תאכל מצות ולא חמץ, ובמנ"ח בקומץ מנחה מ' י"א הביא רשב"ץ בס' זהר הרקיע שכ' ג"כ כן, ונ"מ לכמה דברים דאסור אפי' כ"ש דהא לא כ' בי' אכילה רק לענין רשות, ועפמ"ג פתיחה לה' שחיטה, וגם יהי' אסור שלכה"נ לדעת מהריב"ל ורש"ל שבועות כ"ג. וע"ל (י"ב ט"ז) מ"ש בזה, ובס' מחנה ראובן פסחים כ"ח: הק' מסו"פ כ"ש מ"ב. דכל היכי דכ' לאמור בתחלת פרשה לאו, וכתבו תוס' דוקא היכי דאיכא לאו הכא מכלל עשה וכאן דבקרא ש"י תאכל מצות כ' לאמר בתחלת הפרשה, אם כן קשה למה אמר ר"י בירושלמי עובר בעשה ול"ת הול"ל עובר בשני לאווין וצ"ע (ועמש"ל י"ב ט"ו):

פסוק ח

והגדת ערמב"ן ומשכיל לדוד, ובל"ע דכ"ג דלבן שאינו יודע, תאמר בזכות המצות הוציאנו ממצרים, אמנם לך תשכיל כי לא בשביל העבר הי' היציאה ממצרים רק בעבור העתיד למען תהי' תורת ה' בפיך שתקבל התורה ע"ש, ובכתב סופר בילקוטים על הגש"פ דף רצ"ג, ובירחון אהל תורה סי' כ':

פסוק ט

והי' עא"ע ומ"ש בוארא (ז' י"ב) וי"ל תפילין של יד לך לאות ולא לאחרים, וש"ר וראו כל עמי הארץ כמ"ש בברכות ו'., הכוונה ב' תפילין ב' כחות, חכמת הלימוד והשתפכות תפלה, הלימוד בראש ותפלה בלב, דתש"י נגד הלב כי יד סמוכה ללב והיא שמאל,

וכמ"ש ט"ז יו"ד ש"מ סק"ג קריעה על או"א משמאל שקרוב ללב, ובס' יוסיפון פי"א השמאל נכבד כי הוא משכן ללב, ועל היד שהוא כנגד הלב, ותפלה בלב הוא לך אות ולא לאחרים, אבל הלימוד חכמת בחוץ תרונה תש"ר בגלוי, גם י"ל תש"י וזכרנו מצות שבין אדם לחבירו מצות המסורות ללב, צדקה גמ"ח וכו', ותש"ר מצות שבינו למקום התלוים במוח, וז"ש יד כהה אפילו גידם כי צדקה וכדומה אף שיחסר מחשבה וכוונה גם כן למצוה יחשב, אבל התלוים בראש צ"ל בגובה הראש כלו' בכוונה, וה"מ פ"ב ה"ד משופר תי' הר"מ דפסק בשופר צריך כוונה, ובמצה כפאו ואכל מצה יצא, וחילוק דבשופר אין עושה מעשה אלא השמיעה צ"כ, משא"כ באכילת מצה א"צ כוונה, ועפ"ז אמר התולדות יעקב יוסף ז"ל הפי' הקול קול יעקב כל מצוה שעושה בקול כשופר צ"ל קול יעקב בכוונה, והידים מצוה שעושה בידים כלו' שיש בו מעשה אף אם הוא יד עשו כלו' שלא בכוונה ג"כ מצוה, ועי' רדב"ז תתפ"ד, ופר"ד דרוש ג' בשם מהרי"ט, ובפרד"י ריש בראשית דף א': דעדל"ת רק בל"ת שבין אדם למקום ולא בין אדם לחבירו, ולכן מתחלה יש להניח תש"י דבין אדם לחבירו קודם, והיו לטוטפת בין עיניך, כ"ז שבין עיניך יהי' שתים, כי קיום מצות בינו למקום רק ביחד עם בין אדם לחבירו וכמ"ש בפרד"י נח דמ"ו:

פסוק יא

והי' ערמב"ן פט"ח אינה נוהגת רק בארץ, וצ"ע שהוא נגד ש"ס קידושין ל"ז. וכ"ה להלכה ביו"ד ר"ס שכ"א, ועי' מכילתא כאן פי"ז, ובס' סדרי טהרות על כלים דף מ"א, ובברכ"י שם הקשה ג"כ כן שרמב"ן בעצמו בחי' קידושין כתב כן, ובשיירי ברכה תי' דכוונת רמב"ן למעט שאינה נוהגת במדבר עד שבאו לארץ, ובפי' הטור עה"ת כתב בזה"ל שמצות פטר רחם אינה נוהגת אלא משנכנסו לארץ, ואולי צ"ל כן ברמב"ן, ועי' יעיר אוזן בכללים מער' פ' אות ט"ו:

רש"י וא"ת הירושת אבות עי' בהגדה זכרון נפלאות דל"ה. לומר שזכו בה חנם בלא מצות ורק בזכות אבות ירשו וירושה אין לה הפסק אף בבנים שאינם הגונים דלא מעברינן אחסנתא אפי' מברא בישא לברא טבא, ורק בזכותך עבור שקבלו אלקותו עש"ה:

פסוק יב

רש"י שגר אלפיך, בדברים (ז' י"ג):

פסוק יג

כל פט"ח ערש"י ובכורות ה': ועיון יעקב דאילה"ק אמאי לא נילף מחמור חמור משבת כב"ק נ"ד. י"ל שהרי אי' בע"ב בהמה טהורה אינה בכלל כדכ' בקרא, מוכח דלא יליף משבת, ואפשר מש"ה פרש"י בחומש לפי שנמשלו מצרים לחמורים, שהרי הם בני חם

שהם עבדים שדומין לחמור, ומדכ' תורה חמור ש"מ דוקא וגזה"כ הוא, ועוד שסייעו לישראל להכי חל עליהם הקדושה, ועל הא דתשעים חמורים לוביים כתוב במגלה עמוקות טעם, שרכוש גדול הי' כנגד משה שהיה צדיק להכי היו צ' חמורים ע"ש, ואפ"ל לפ"ז דהרכו"ג היה של"י אותו הצדיק כו' (י"א ב') לכן לזכר זאת צ' חמורים, ובמד' דלכך נשתעבדו רד"ו לפי שיצחק נטל צ' לשמו ומחק משמו ש', ומה שנחסר משמו רד"ו נשתעבדו ישראל, ורש"י בחומש כ' הרבה חמורים ולא תשעים, וי"ל מה"ט אמר משה לא חמור א' מהם נשאתי (במדבר ט"ז ט"ו) כוונתו על אלו חמורים שעליהם נשאו ביזת מצרים, והוא לא נטל כלום שעסק בעצמות יוסף, ובס' כנ"י כ' ולא בשאר בהמה טמאה י"ל דרק בשר חמור משקלו כבשר אדם כד' (יחזקאל כ"ג כ') בשר חמורים בשרם, וכרש"י בערכין די"ט.. ועי' מהרש"א בכורות ה'. בחדא"ג:

רש"י הוא הפסיד ממונו של כהן, הר"מ פי"ב ה"א מבכורים מונה מצוה עריפה בכלל תרי"ג וראב"ד השיג שאין זה מצוה אדרבה עבירה הוא ומזיק ממון כהן, והפדיון להתירו בהנאה ע"כ זכות הוא לבעלים, ועמנ"ח מ' כ"ג, ואבני נזר יו"ד ח"ב שצ"ו:

פסוק יד

והי' ערש"י ובפ' ואתחנן (ו' כ'), כבר כ' לעיל רמ"א יו"ד בשם ריב"ש דאין לפדות על ידי שליח ועפ"ת וגרש כרמל הרבה מזה, ויען שה' בעצמו הרג הבכור יש לקיים המצוה רק בעצמו, והעברתי כל פט"ר וכל פט"ח "תפדה" בשה, משמע בעצמו, ועי' תו"מ דזה שאלת התם "מה זאת" למה נשתנה מכל מצות דל"מ שליח כאן, ואמרת אלי' בחזק יד כו' ויהרג "ה'" כל בכור, הוא ולא שליח, ע"כ "אני זובח להי'" אני בעצמי וכל בכור בני "אפדה", ויש מסורה פדה תפדה (קרח י"ח ט"ו), ואח לא פדה יפדה (תהלים מ"ט ח') ע"ש בבעה"ט, ורמז מזה דאין פודין על ידי שליח פדה תפדה בעצמך, ופי' המסורה אח לא פדה יפדה, דל"מ שליחות:

וביו"ד שכ"א ס"א בפט"ח מצוה לפדות מיד דשהויי מצות לא משהינן, ובתו"ת הק' יהי' צריך להמתין ח' ימים, כמו בבכור אדם ל' יום, ופוסקים לא העירו מזה ע"ש, ועתו"ס ב"ק י"א: ד"ה בכור, וכבר הקשה כן במנ"ח מ' כ"ב, ועי' בריי"ט אלגזי פ"א אות י"ד אריכות:

מחר עכל"י שלמחרת הנתינה שואל טעם ובשעת הנתינה אינו שואל אז, ודאי בתום לבבו שואל שאם היה מלעיג היה שואל תיכף ולא היה נותן, ודבריו מתוקים כדבש, ובס' עצי עדן בקונטרס עץ הדעת כתב דזה כוונת הגמ' שבת פ"ח. בשעה שאמרו נעשה ונשמע מה"ש קשרו ב' כתרים ובמעשה עגל נטלו מהם, וק' הא גמירי משמיא מיהבי יהבי משקל לא שקלי (תענית כ"ה.) ורק הענין דעטרות כמ"ש הכל"י דהי' נעשה מקודם

מבלי נשמע טעם, ואח"כ אחר עשיה נשמע הטעם, והבנת הלב ושכל, וכל אחד מעלה בפני עצמו, והמעלות נקראו בשם עטרת ואח"כ נטלו מהם ע"ש, וע"נ ואתחנן, ויפה מראה על ירושלמי פ' ע"פ, וקו"ד חוב' י' סי' ז' אריכות בזה:

פסוק טו

מבכור אדם הגר"ש אלגזי אמר דאדם למעט מאשתו אינה ישראלית, וכר"מ פי"א ה"א מבכורים, וכן בכור אדם, ואתם קרוים אדם ולא עכו"ם, וגם לפמ"ש בפי"א הכ"ז דילדה ספק בן ז' או ט' פטור, וז"ש בכור אדם, אדם א' ולא ב':

פסוק טז

ידכה במנחות ל"ו: יד כהה, י"ל בכ"מ כ' ידך וכאן ידכה ה' כהה חלושה שמאלית, ויד ימין על כח הזרוע והגבורה כמו ימינך ה' תרעץ אויב, נאדרי בכח (בשלח ט"ו ו'), כאויב נצב ימינו כצר (איכה ב' ד') תושע לך ימינך (איוב מ' י"ד) ועי' מקו"ב במבוא דף תרכ"א, והא דתפילין ש"ר ד' בתים, וש"י בית א' להראות כי בנוגע הראש יכולין לחשוב דעות שונות, ואחד יכול לחלוק על דעת חבירו, אבל בשל יד כשנוגע למעשים צריכים הכל ביחד להתאסף ולעלות בית" ובנין אחד:

ולטטפת עי' תו"ת ומקו"ב שם ע"פ ת' יחזקאל (כ"ד כ"ג) ופארכם על ראשכם וטוטפתכון ברישיכון ותפילין נקראו פאר במו"ק כ"ג. והפשט ולטטפת בין עיניך ולפאר בין עיניך, ועי' בנפ"ח או"ח כ"ה:

פסוק יז

ויהי בשלח, לפי שבנ"י לא יצאו מעצמם ברצונם רק בשלח פרעה את העם, וכ' בפ' בא (י"ב ל"ט) כי גורשו ממצרים, לפיכך ולא נחם וגו', כי לא הי' בטוח שלא ירצו לחזור. ועי' בתיב"ע, ובתו"ס ב"מ ע': ד"ה תשיך, הק' כיון דרבית עכו"ם שרי למה לא חיה אותו שהלוה ברבית במתים שהחי' יחזקאל, כדאי' בת' ירושלמי והוי כד שלח פרעה כו', וכ' בהגהות מהרצ"ח דבת' ירו' בשלח וכן בת' יונתן יחזקאל לא נמצא שום רמז בזה, ורק נזכר שהי' מבני אפרים שיצאו קודם הזמן, וכן אי' בסנהד' צ"ב.. וראי' מ"ש חכם א' שהי' לפני רש"י, דנוסף על ת' יונתן עוד ת' ירושלמי על נביאים, והי' מלא דרשות כמו ת' ירו' עה"ת, וכן רש"י הביא במשנה תענית כ"ו: ירו' מנביאים, ובירחון הפלס תרס"א צד של"ט הביא דבפייט ז' של פסח ד"ה תרגלת אי' כמ"ש תו"ס ונשמט מירו' של תורה, ובמחזורים שלנו לא נמצא:

במד"ר מי צוח וי פרעה, ד"א משה, ובכ"ס כ' דמשה צוח וי על ולא נחם דרך פלשתים דאז ל"ה חסר להם מים ולא בא משה לחטא מי מריבה שעי"כ לא בא לא"י, ובדברי מד' אין שילוח אלא לשון לוי', עי' בחידושי הרד"ד על פסחים ד"ב ברש"י ד"ה הבוקר.

עי"ל דאותו פרעה שישראל הי' לצנינים בעיניו, כשראה שעזבו מצרים צוח וי, כך דרכי הצוררים עד עתה, שעל כל צרה ישראל אשמים, ואעפ"כ ישימו מכשול על דרכנו ולא יניחו אותנו לעלות לא"י, וידעו שישראל מביאים תועלת לארץ, וכמ"ש ונברכו בך כל משפחות האדמה (לך י"ב ג'), ויודעים שבנ"י בכחם לבנות פתום ורעמסס בעדם, וכמו ביוסף שכ' (וישב ל"ט ב'), ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח, ויהי בבית אדוניו המצרי, הצלחתו הי' בעד אדונו המצרי, וגם נחוצים לבנ"י להשתמש בהם בחור שעיר לעזאזל לשכך חמה ההמון מלהתקומם נגד הממשלה, וניתנה רשות למשחית על פאגראמים, וז"ש חז"ל שנצטרע פרעה ושחט ילדי ישראל, ר"ל צרעת המרד פרחה בהממשלה ורצו לרפאות ע"י שחיטת ישראל, וחשב בלבו שלא טוב עשה שחסר לו כעת שעיר לעזאזל בעת שיהי' מרידה, אבל להעם ל"ה להגיד זאת, ורק שנחוצים לבנות ערי מסכנות, וז"ש (י"ד ה') ויהפך וגו', כלו' לא הגיד מה שבלבו, רק הגיד ההיפך מה זאת וגו', ודאג שישראל הי' טובים לעבודה, וכ"ה במד' ולא נשאר ארבה א' בכל גבול מצרים, שנסתלק לגמרי אף הארבה שהי' מקודם במצרים (עמ"ש י' י"ט), וכן בל"ס בשאר מכות, וצוח וי כשישראל עזבו מצרים, אבל גם משה צוח וי, כשישראל עשו צעד הראשון לפדות עצמם, ל"ה יכול ה' לנחותם דרך פלשתים, וירא שיתנו נפשם לחזור לבנות ערים בעד שונאיהם, מלהלחם עם המכשולים שיפגעו על דרכם לארץ אבותיהם, כן עלינו לצוח וי נגד אותם שיש לאל ידם לעלות לא"י, ואומרים שדרך איננה סוגה בשושנים ארי בדרך וכו':

ינחם ערש"י, ובבראשית (ו' ו'), ולא הזכיר הך דהכא:

מלחמה רש"י עמלק וכנען, ע' בכור שור סנהד' צ"ב. בבני אפרים שטעו בקץ מלידת יצחק והרגום בני גת, ואע"ג דמרש"י כאן משמע של"ה יראים מפלשתים שפי' עמלק וכנען, וזז מפשוטו דשמא הפלשתים ילחמו עמהם, וי"ל דבני אפרים דעברו, שהי' קודם הזמן, משא"כ כאן יצאו בזמן, הרשות בידם לעבור דרך ארצם, אך ק' למה דחק רש"י לפרש עמלק וכנען, דילמא הפלשתים יעברו אשבועתם כשהי' באמת כבסוטה י'., וע"ס גרש כרמל, וי"ל לפ"מ דקיי"ל ביו"ד רל"ו ס"ז דב' שנשבעו לעשות דבר א', ועבר א' על השבועה השני פטור, (ועט"ז סקי"ג שהביא ראי' מסוטה, שאמר משה ליוסף הגיע השעה כו', וק' של"ה מרדכי שבועות סי' תשפ"ג שהראי' לזה מדאמרי' התם הוחלה שבועתו של אבימלך וצ"ע) והדק"ל כיון שפלשתים היו ג"כ פטורים משבועתם א"כ יש לחוש ממלחמות פלשתים, וי"ל כיון שלא עברו כל ישראל על השבועה רק בני אפרים, לכן עדיין לא הוחלה שבועת אברהם, ועפרד"י ויחי דף ש"ס.:

ובפרד"י בראשית ל"א. הבאתי ח"ס דיש ללמוד מה' דהוציא ב"י ממצרים, והיו כל כך

עמוסים בעבודה עד שלא ידעו שום ד"א, והיו כתרנגולים שמנקרים באשפה, ולא ידעו זמן סעודה כמ"ש ביומא ע"ה: וטוב הי' לנהלם לאט לאט ללמדם ד"א, וע"י הדרגה יהי' יכולים לקבל התורה עש"ה, וידוע דפלשתים היו יותר מתוקנים במדות ממצרים, וה' מיחה ביצחק שלא לירד למצרים וגר בפלשתים (תולדות כ"ו ב'), ומהראוי שילכו דרך פלשתים וללמוד מנהגיהם, ומהם יעלו למדרגה עוד מעילה עש"ה, וז"ש ולא נחם וגו' פן ינחם העם בראותו מלחמת היצר וישיבו להיות מצרים:

פסוק יח

ויסב ערש"י ובמד' פ"כ מכאן אפילו עני לא יאכל עד שיסב, והוא בפסחים צ"ט:, ובתד"ה ואפי', דס"ד דהסיבת עני לא חשובה הסיבה דאין לו על מה להסב, ואין זה דרך חירות ע"ש, וגם י"ל דהטעם הסיבה משום דבחפזון יצאו ואוכל בהסיבה אוכל בחפזון, כמ"ש בעירובין ד"ד. בנכנס לבית המנוגע שיטמאו בגדיו בשהה כשיעור אכילת פרס כשהוא מיסב ואוכל, ועני תאב לאכול ואוכל תמיד בחפזון הו"א דא"צ הסיבה, קמ"ל דגם עני חייב:

ובפ' וישב רע"ב: הבאתי קו' איך יכלו לעשות רע ליוסף הא שלוחי מצוה אינן ניזוקין, ורק בשליחות יעקב היה כן שילך לשכם ובדותן ל"ה מצות שליחות ע"ש, ובסוטה מ"ו: ומד' בזכות ד' פסיעות שלוה פרעה לאברהם זכה שנשתעבדו בניו ד' מאות שנה, ופרעה שלח ישראל לילך דרך פלשתים, שיהיה לו שכר פסיעות, משו"ה ויסב ה' דרך אחר שלא יהיה לו שכר פסיעות, ועי' במאסף דרושי ד"י, - ומ"ש רש"י קנה וסוף קמלו, הוא בישעי' (י"ט ו'):

וחמשים עי' ירושלמי שבת פ"ו ה"ד שהיו מזוינים בה' מיני זיין, וע' במפו', וההמשך י"ל דתכלית יציאת מצרים שיקבלו התורה, וכמ"ש (ג' י"ב) בהוציאך תעבדון על הר הזה, לסוף חמשים יום, וז"פ וחמשים, על ידי התורה שניתנה בסוף חמשים, ותורה תחילתה גמ"ח וסופה גמ"ח דכ' ויקבור אותו בגי (סוטה י"ד.), והראה להם משה דת תוה"ק מתחלה עד סוף גמ"ח, ויקח משה עצמות יוסף:

פסוק יט

ויקם במד"ר ואתחנן יוסף שאמר גנב גונבתי מבית העברים (וישב מ' ט"ו), זכו עצמותיו לקבור בא"י, ואתה ששמעת איש מצרי הצילני ולא אמרת עברי אנכי, לא זכית ליכנס לא"י, וכ"כ בס"ח קי"ז וע"ל בשמות (ב' י"ט), ובסוטה י"ג. על פ' וחכם לב יקח מצות (משלי י' ח'), ישראל עסקו בביזה ומשה בעצמות, והק' בבנין אריאל דהוי חסידות אבל מה הוא החכמה, וראיתי עפמ"ש בזבחים ק"א: דמשה היה כהן מקרא משה ואהרן בכהניו (תהלים צ"ט ו'), ובויק"ר פי"א מ"ר שימש בכהונה גדולה מ' שנה, וק' איך טימא

בעצמות יוסף, ורק לפי שכל ישראל עסקו בביזה, ולא היה מי שיעסוק בעצמות הוי במת מצוה, וזה הי' החכמה, ועי' הדוה"ע וברכת אהרן מאמר ט"ז ובאמרי כהן ובהשמטות שם:

ובשם המחנה לוי ז"ל ראותי דבשמות (ב' י"ד), הלהרגני אתה אומר, וברש"י בשם המפורש, ובמד"ר פ"א במה הרגו רא"א באגרוף, וי"א בגרופו של טיט, ורבנן אומרים בשה"מ, וי"ל דר"א ס"ל דמשה היה לוי ומותר להרגו באגרוף, וי"א ס"ל דהיה כ"ג, ואף דקבר עכו"ם אינו מטמא, זה רק בטומאת אהל, אבל במגע ומשא מטמא, ולכן הרגו בטיט דהוי כ"ח דאין טומאה מגבו רק בתוכו, ורבנן סברו דהרגו בשה"מ ול"ה כלל נגיעה, ושם היו ב' עברים ל"ה יכול להמית באגרוף ולא בטיט ואפילו על ידי שה"מ, מצד טומאת אהל שמאהיל עלי', וקברי ישראל מטמאים באהל, אך יראו שמשה יאמר לאחר שאינו כהן שיהרג, וז"ש הלהרגני אתה אומר, ר"ל שתאמר לאדם אחר להרגני:

ובעיון יעקב סוטה כ' דעצמות יוסף ל"ה מטמאין שלא מת על ידי מלה"מ, אבל מפסחים ס"ז. משמע דמטמאין, דאל"כ איך יליף דטמא מת מותר במחנה לוי', וע"ע בסוכה כ"ה. דטמאים ששאלו על עשית פסח היו נושאי ארונו של יוסף, וי"ל דמטעם זה חולק ר"ע שם דמישאל ואליצפן נשאו עצמות, דקאי בסברא דעצמות יוסף ל"ה מטמאין, ורק בגוף הדבר דיוסף לא מת על ידי מלה"מ, צ"ע דבב"ב י"ז. חשב ששה שלא שלט בהם מה"מ ולא חשב יוסף, וגם מ"ש אם לא מת על ידי מה"מ אינו מטמא, וכ"כ בס' כד הקמח לר' בחיי, וקשה הא בין הששה גם כן משה, ובסנהדרין ל"ח. דשאל מין אלקיכם כהן כי קבר למשה במה טבל, והשיב דטבל בנורא, ואמאי לא השיב דמשה ל"ה מטמא שמת בנשיקה, ועי' בהדוה"ע, - וגם יהיה ראיה מכאן שגם גופים החנוטים מטמאים דיוסף היה חנוט, ועמל"מ הל' אבל פ"ג ה"א ופי"ד הכ"א, ומענין חניטה עמ"ש בפ' ויחי דשנ"ד:

וע"ע בתוס' ב"מ קמ"ד: ד"ה אמר דמשו"ה לא חש אליהו להטמאות לבן הצרפית אע"פ שהיה כהן, שבטוח היה שיחייהו והו"ל בפקנ"ן, וע"ס המדרש והמעשה דרוש ב' שהקשה היכן מצינו מצות פקו"נ כזאת, דכל הילפותות ביומא פ"ה. רק על החיים שלא ימותו אבל לא לדחות ל"ת כדי להחיות מתים ועמ"ש בזה בפ' תשא (ל"א ט"ז) מדודי ז"ל, וי"ל דכוונה אחרת בתוס' דבמת מצוה הותר טומאה אף לכ"ג ונזיר, ואיזה מ"מ מי שאין לו קוברין ביבמות פ"ט:, וטעם קבורה לחד מ"ד בסנהדרין מ"ו: משום בזיונא שלא יהיה מוטל המת בבזיון, ואם ימצא כהן בדרך הרוג ויש בידו לקברו או להשיבו לתחיה בטח החיוב להחייהו דאם יחייהו גם כן מצילו מבזיון, וכי לא עדיף תחיה מקבורה, ובש"ך יו"ד שע"ד סק"א כתוב דאע"פ שיש שם מי שיקברנו קבורה כל דהוא, מ"מ כיון דאפשר

בקבורה עדיפא על ידי זה הכהן חייב הכהן לטמא לו, ואם כן אפילו אם נאמר שאין בתחיית המת לענין זה רק מין קבורה עדיפא, מ"מ כיון שאותה התחיה ל"ה אפשר בבן הצרפית אלא על ידי אליהו, אם כן לאות דבר לא גרע אצלו ממת מצוה דחייב לטמאות, ואין כוונת תוס' פק"נ ממש, דזה י"ל שאינו רק שלא למות, רק כוונתו דעכ"פ אידחי לאי בטומאת כהן דאותו תועלת שיהיה על ידי קבורה היינו הצלת בזיונא יהיה גם כן בפק"נ להחיות, וא"ש מ"ש תוס' שהיה ברי שיחייהו, ולכאו"ק הא גם בספק פק"נ דוחה לכל התורה, ומצאתי שהקשה כן בלימודי ?ה' סי' קי"ב, ובשו"ת חיים שאל ח"ב סי' מ"ג, וע"כ דלאו מפק"נ ממש רק מטעם קבורה עדיפא וזה ?בעי ודאי ולא ספק, ויש להעיר משבת ס"א. בקמיע שאינה מומחה, אי לא איתמח אז אפילו לספק לא מצטרף ודו"ק, ובשו"ת רדב"ז ב' אלפים ר"ג כ' ג' תירוצים על קושית תוס', א' שלא מת ממש, ב' שהי' בן נכרית וכר"ש דאין עכו"ם מטמא, ג' שהיה מת מצוה ?ועשו"ת חיים שאל ח"ב? סי' ?מ"ג:

ומכאן מודעה רבה להרודפים, המקולקלים שבישראל לבער קוצים מכרם, ולא ידעו כי לא הקבורה לבדה תחבולה נגד בנים משחיתים, ומוטב שינסו להחיות נפשם לחנכם וללמדם, וברוב המקרים יצא תועלת המבוקשת, ועכ"פ טוב להחיות מלקבור, אך לדאבוננו רבים הם שנוח להם להטמא בקבורת אחיהם ולא להטהר בהחיותם, ובחגיגה ט"ו. באחר שקראו הפ' (ירמיה ג' כ"ב), שובו בנים שובבים חוץ מאחר, ע"ז יצא לתרבות רעה, אבל אם מקרבים אותם הרבה פושעים נעשו צדיקים וחסידים, כמ"ש באדר"נ סופ"ב הרבה פושעים היו בישראל ונתקרבו לת"ח ויצאו מהם צדיקים חסידים וכשרים, ובקדושין כ':, וערכין ל':, הנמכר לעכו"ם יכול הואיל ונמכר לעכו"ם לידחי אבן אחר הנופל ת"ל אחרי נמכר גאולה תהיה לו, וע"כ שצריך להוציאו ולא לעזבו ולרדפו ולדחותו בידים, ועי' מקו"ב ח"ב דקנ"ב, וח"ג תרנ"ה, וגם לעולם תהיה שמאל דוחה וימין מקרבת, ולא כאלישע שדחפו לגיחזי בשתי ידים, סוטה מ"ז., וסנהדרין ק"ז:, וע"ע עירובין כ"א: תאנים רעות אלו רשעים ושמא תאמר אבד סברם כו', ועי' תשו' הגאונים הנדפס בס' שערי צדק סי' ז', ובסנהדרין מ"ד: אע"פ שחטא ישראל הוא, ורדב"ז בשו"ת החדשות קפ"ז סיים שצריך להיות מתון בזה:

ובענין אי קברי עכו"ם מטמאין, ביבמות ס"א: ב"מ קי"ד., וכריתות ל', ס"ל לרשב"י דאין מטמאין באהל, ועתו"ס דשיטת ר"י דקיי"ל כרשב"ג דמטמאים באהל, באהלות פי"ח מ"ט, וע"ש ברע"ב ותי"ט, ור"א פ' ג"פ, ור"מ פ"א הי"ג מטו"מ כ' דקברי עכו"ם אינם מטמאים באהל, וברש"י פסחים ט'. ד"ה מי כ' דרשב"ג לא פליג ארשב"י, וס"ל נמי דקברי עכו"ם אינם מטמאין באהל, ומודה רשב"י דמטמאין במגע ומשא, ועמל"מ פי"א

ה"ז מטו"מ, ובריש פ"ג מאבל, ובטוש"ע יו"ד שע"ב ס"ב דנכון ליזהר לכהן שלא ילך על קברי עכו"ם, ובדגמ"ר הביא ראב"ד פ"ה הט"ו דנזירות דאם נטמא הכהן שוב אינו מוזהר על הטומאה, ועפ"ת שם, חת"ס יו"ד של"ח ושל"ט, ישועות יעקב או"ח שמ"ג ס"ב, ותשובות רע"א מ"ת י"ד, והטעם אי' במלאכת שלמה אהלות פי"ח מ"ז, דבעוד אדם חי לא יכלו הפגעים ליגע בו, אבל אח"כ באים ומזה נמשכה טומאת מת כו', משא"כ עכו"ם אחר המיתה ירחקו מהם ע"ש, ובאבני נזר יו"ד תס"ו הביא בשם רח"ו ז"ל שמה"מ זורק ג' טיפי מרה קודם מיתה ועי"ז נטמא המת ע"ש, ונ"מ דלטעם השני גם מת עכו"ם מטמא משום הג' טיפין וגם נ"מ בגוסס, וע"ע בנזיר מ"ג. ובתוס' ובדף ד':, ועי' ירושלמי פ"א מסנהדרין דחזקי' עיבר השנה מפני הטומאה שמצא גלגלת ארנן היבוסי, והוכיח המל"מ בפ"א הי"ג מבהב"ח דקבר עכו"ם מטמא באוהל, ובמשל"מ שם הביא ס' יראים שי"א, דמת עכו"ם אינו מטמא במגע ומשא, וכ' דרק לענין אי רוצה לאכול קדשים ולכנס למשכן אינו רשאי, אבל לענין מה שהזהיר הכ' לכהן שלא יטמא עצמו למת, ס"ל ליראים דעל מת עכו"ם לא הוזהר כלל אפילו במגע ומשא, ובן דודי הגאון ר' **דוד דוב מייזלש** שליט"א אבד"ק אוהעל בשו"ת בנין דוד סי' א' האריך בזה, והביא בעה"ת פנחס (כ"ה י"ג) דאיך הרג פנחס לזמרי ונטמא למת, ותי' דעשאו גוסס, והביא תוס' נזיר ד': די"ל קרוב לגוססין ע"ש, ועי' גם כן ברד"ק ש"ב (כ"ג כ'), דפנחס טמא עצמו למצוה כשהרג זמרי וכזבי, וכן הלך למלחמת מדין עם ישראל ע"ש, ואנכי כתבתי לו תשובה ארוכה הרבה הערות על ספרו, והשייך לענייננו, דבמד' ותיב"ע סו"פ בלק בנס י"א אי', דהי' חי כדי שלא יסתאב כהנא באהלי דמיתא, וצ"ע דהא הוציאם מהקיבה, ורק י"ל דהי' מאהילם עלי' בעת נשאם על הרומח אך קשה מדוע רק באהל ולא במגע ומשא דרומח היה של ברזל כמ"ש שם, וגם הבית יד של עץ דינו ככלי מתכות, כעץ המשתמש למתכות כמ"ש בכלים פי"ג מ"ו, ובמתכות חרב ה"ה כחלל, ויהיה מזה ראי' להיראים דאם על מת עכו"ם אינו מטמא באהל גם על מו"מ אינו מטמא, וכוונת תיב"ע דלא יסתאב באהלא דמיתא על ידי זמרי, אבל משום המדינית לא הי' מוזהר על מו"מ כיון דאינה מטמאת באהל:

איברא גוף קו' הנ"ל מ"ט לא נטמא פנחס במגע הרומח בבית יד של עץ, עי' בסדרי טהרות כלים דקל"ד. דאם הבית יד הוא כלי בפני עצמו אינו בטל להמתכות ע"ש, ובסנהדרין פ"ב: אי' דהעץ שתחת הרומח היה מקל בפ"ע וא"ש, ומצאתי בדורש לציון דרוש ט' בהגהות מבן המחבר שהביא בעה"ת עש"ה, וי"ל בזה הא דברכות ו': חלף אליהו אידמי' לי' כטעי', וברי"ף ל"ג חלף אלי', וערש"י ומהרש"א דאידמי לי' שהוא ערבי, והנה אלי' היה כהן וקשה איך קטלי' וטימא עצמו ומשו"ה ל"ג אלי', אבל אי עכו"ם אינו מטמא י"ל

דשפיר הרגו אלי' דערבי אינו מטמא והארכתי בזה ואכ"מ [ואגב אעלה מה שראיתי בס' מצח אהרן ח"ב דרוש ל' הא דמלוי מת רוחצין ידיהם משום טומאה אינו מובן, שבלא"ה טמאי מתים אנחנו, ואויר חו"ל טמא, ורק בעגלה ערופה כ' בפ' שופטים כ"א ז' ורחצו את ידיהם, כן בכל מת יש ספק שמא מת בעון אחרים, ורוחצים שנקיים אנו ע"ש, וכ"מ בפי' ריב"א שופטים כן בשם ר"ח מאורלייניש, וכ"כ בס' הדרת קודש בליקוטי דינים אות ק"ג], ובשו"ת בית יצחק או"ח בצלעות הבית סי' ד' כ', דאי' בשבת קנ"ב: ורקב בעצמות קנאה מי שיש לו קנאה עצמותיו מרקיבין, ואחי יוסף יראו פן יטור יוסף קנאה בלבו, לכן אמר והעליתם את עצמותי להראות שאין לו קנאה ולכן לא נרקבו עצמותי', וכשמשה הוציא ישראל ממצרים וירא שמא לא ישמעו לקולו ויהי' להם קנאה, לכן לקח עצמות יוסף להורות דרך הישר שלא ישמרו עברתם לנצח, ועז"א שכל ישראל עסקו בביזה עושר הגשמי והוא עסק בעושר רוחני ע"ש, ויש להוסיף על זה אף שמשה ידע שלא יכנס לא"י כמ"ש בשמו"ר ספ"ה, בכ"ז לקח עצמות יוסף להכניסם לא"י ולא קנא בו, וזה עצמות יוסף תכונת יוסף של"ה בעל קנאה כמ"ש בברכות ז': ונתקיימו עצמותיו כנ"ל, ועשו"ת משיב שלום ש"א, ופרד"י ויחי דשנ"ז.:

וכן ראיתי בשם הג' הספרדי ר' חיים עמרם ז"ל דמשו"ה שאר שבטים לא צוו להעלות עצמותיהם לפי שהם היו בעלי קנאה וחששו שמא לא יתקיימו עצמותיהם זמן רב, וגם לכן מדת קנאה בישראל יותר מאוה"ע שנשתרש בהם מאבותיהם, וכמ"ש בירמיה (ל' י"ב), אנוש לשברך נחלה מכתך, המכה אשר הוכית הוא נחלה מאבותיך ולכן אין מזור ותרופה לך, והטעם שדוקא עצמות מרקיבין י"ל עפמ"ש. בנדה ל"א: הטעם מדוע איש נוח להתפייס יותר מאשה לפי שהוא נוצר מעפר, משא"כ אשה נבראת מעצם שקשה, וא"כ קנאה הבאה מגושת עצמות שאינם נוחין (כי בזה יורה שנתגברו עליו כח העצמות) ירקבו, וע' נצח ישראל להמהר"ל פכ"ה, וע"ע ירו' סוטה פ"א ה"י, וע"ז פ"ג ה"ב מענין עצמות יוסף. וע' בחי' גאונים בע"י ווילנא סוטה, אהא דמשה עסק בעצמות יוסף ואח"כ מקשי' מנין הי' יודע משה היכן קבור, וק' למה לא מקשה תיכף מנין כו', וי"ל דאי' בגמ' דאותן של"ה בשיעבוד לא לקחו ביזה, וק' הא שבט לוי ל"ה בשיעבוד ומה אמר כל ישראל עסקו בביזה ומשה בעצמות, הלא משה משבט לוי ל"ה רשאי ליטול ביזה, והנה תו"ס הק' ודילמא מכיר בן מנשה אמר היכן קבור שנולד על ברכי יוסף והי' מיוצאי מצרים, ותי' דל"ה לו פנאי להודיע למשה דהי' עוסק בביזה, ואי' בגמ' שהאנשים שראו את יוסף ל"ה בשיעבוד, וא"כ ק' הלא מכיר ראה אותו ולמה לקח ביזה, וא"כ א"ש דבל"ז ל"ה יכול להקשות מנין כו', דהו"א דמכיר אמר לו, ואי"ל שעסק בביזה דל"ה בשיעבוד,

אבל עכשיו שדרש שמשה עסק בעצמות ולא בביזה, וק' הלא משה ל"ה בשיעבוד, וע"כ דאף אותם של"ה בשיעבוד לקחו ביזה א"כ מכיר עסק בביזה ופריך מנין כו', וע"ע בעיון יעקב, ועץ יוסף, ופרדס דוד אריכות, ובס' ילקוט הלוי כ' מ"ש ויקח משה עצמות יוסף "עמו" להודיע שבחו, שלקח עמו ממש ולא נתנו על חמור, כברכות י"ח., ויו"ד ת"ג ס"ו, המולך עצמות ממקום למקום אסור ליתנם בשק ולהניחם על חמור ולרכוב עלי' מפני שנוהג בהם מנהג בזיון אלא יחזיקם אצלו ממש:

השבע השביע. ערש"י השביע שישביע לבניהם ועש"ח, ויו"ד רכ"ח סל"ה דאי אפשר להשביע הנולדים לאח"ז, וענובי"ת יו"ד קמ"ו מזה ובדוה"ע הביא כי הכפל יורה התמדת הפעולה פעמים רבות, וכמ"ש בראה (ט"ו י') נתן תתן אפי' ק' פעמים, ושם בפי"ד הענק תעניק, ובתצא (כ"ב ז') שלח תשלח אפי' ק' פעמים בחולין קמ"א., ושם (כ"ד ד') הקם תקם, ושמות (כ"ג ה') עזב תעזב, ב"מ ל"ב., ויקרא (י"ט י"ז), ב"מ ל"א. וכאן ל"ש שישביע הרבה פעמים, וע"כ שישביעו בניהם ונכפלו ע"י פועלים שונים: ובסוטה י"ג, המתחיל במצוה ואחר גמרה ה"ה כאלו עשאה, דכ' ביהושע (כ"ד ל"ב), ואת עצמות יוסף אשר העלו בנ"י, ועשו"ת שב יעקב לענין שדכנות דהדין עם הגומר, ועפ"ת חו"מ קפ"ג, ועמ"ש בפ' פקודי (מ' י"ח), ולכאו"ק מה ראי' ממשה של"ה יכול בעצמו לקבור עצמות בא"י כי לא נכנס שמה, וכ' בהמדרש והמעשה דרוש ג' דלא הקפיד יוסף רק שלא יקבר במצרים והי' יכול משה לקבור במדבר, והביא מכילתא כך אמר יוסף כיון שתעלינו מזה קברו אותי בכ"מ שתרצו, והגם שמ"ר לא עשה כן והניח לישראל לגמור המצוה, אע"פ שלא הי' אנוס, ושפיר נלמד מזה שנקראת ע"ש הגומרה:

והנה בטח משה קודם מיתתו מסר שליחתו לזקני ישראל, ושליח ש"א כמותו, והדק"ל למה לא נקרא על שמו, ואף דמצוה בו יותר משליחו בקידושין מ"א., מ"מ כבר כ' הפמ"ג או"ח תל"ב סק"ה דהיכי דהתחיל בעצמו יכול למסור לכתחלה הגמר לשליח ומשה התחיל בעצמו, אך אימת יוכל למסור לשליחו במקום שיש לסמוך על השליח שיעשה, ובערובין ל"ב. נחלקו ר"נ ור"ש אי חזקה שליח עושה שליחותו, ועכ"פ נקרא בשם הגומרו, וגם אף שהי' יכול משה לקברו במדבר, מ"מ המצוה בהידורה הי' לקברו בארץ הקדושה שאין לו צער מחילות, ויפה עשה משה שהמתין, ואם כי בהמתנה נתקיים המצוה לא בו, מ"מ נתקיים בשליחו, ועתה"ד ל"ה, ורמ"א או"ח תכ"ו ס"ב, דיש להמתין בברכת הלבנה עד מוצ"ש מן המובחר, וכ"ה בשו"ת חכ"צ ק"ו דבכל מצוה יש להמתין שיעשה בהידור טפי, אבל צ"ע מיבמות ל"ט, דשהוי מצוה לא משהינן, וכן פסק במג"א כ"ה סק"ב והביא ראי' משם, אבל י"ל דשם אינו רק ספק מצוה מן המובחר דדילמא

כשיבא הגדול לא ירצה ליבם ולכן לא משהינן ורק ממנחות ע"ב. באברים ופדרים הוי להיפך דמצוה מן המובחר להקריבם ביום, וכמ"ש הלח"מ פ"א הי"ח מק"פ, ומשו"ה חביבה מצוה בשעתה אפי' בשבת משא"כ הכא דהשתא יעשה המצוה שלא מהמובחר, וכשימתין יהי' מן המובחר י"ל דמשהינן, ובענין שהוי מצוה עמש"ל (י"ז י"ב), ובפקודי (ל"ט ב'):

ובח"ס כ' בגיטין ל"ה: בתוס' שהק' תהי' נודרת על ככר זה ותאכל לאלתר בפנינו, וי"ל דיש לחוש כי טרם בואה לב"ד, אסרה ע"ע בקונם כבר אחר שבביתה עם אותה שיתנו לה בב"ד, נמצא כשתדור בב"ד לא יחיל נדר על נדר ותאכל אותה הככר, ואח"כ תלך לב"ד אחר להתיר לה נדרה הראשון שעדיין נשאר בידה, וממילא הותר גם זה שאכלה, וכיון שאינו ממנו בעולם לא יחיל הנדר השני אחר היתר הראשון, וכן דעת מהרלב"ח (עי"ד רל"ח סכ"א, ובספרי פרי יוסף על גיטין), אך ז"א דתשבע תחלה בב"ד שלא נדרה בביתה שום נדר, דאע"ג דנמנעו מלהשביע על קבלת כתובתה משום דמורים היתר דטרחו קמי יתמי, אבל שבועה זו לא ימנעו מלהשביעה, וכאן ירא יוסף דילמא יתירו להם שבועתם כמו שאמר פרעה ליוסף למיתשל אשבועה שנשבע ליעקב, ע"כ השביעם על ככר והאכילם לאלתר, ומחשש תחבולה הנ"ל השביע ב' שבועות, א' שלא נשבע מכבר על ככר אחר בצירוף ככר זה, וב' על ככר זה שיהי' אסור להם אם לא יעלו עצמותיו, והיינו השבע השביע ב' שבועות:

רש"י למדנו שאף עצמות שאר שבטים העלו ובכ"ק צ"ב. הוסיף ולא נכתב יוסף אלא להודיע שבח משה, ובתורת חיים כ' דל"צ לאשמעינן שהעלו עצמות השבטים דהיו מצוית בידיהן, אבל ארונו של יוסף שהי' של מתכת וקבעוהו מצרים בנילוס שיתברכו מימי', ולר' נתן קבור הי' בקבר מלכים, בסוטה י"ג., אתי' לאשמעי' דמשה טרח והעלהו. וע"ש במהרש"א ומכל ענין הפרשה, ובכת"א שמות:

פסוק כא

וה' ערמב"ן כ"מ שנאמר וה' הוא ובית דינו, ה' ביום וב"ד בלילה, עי' בהקדמה לשו"ת מהרש"ם ח"א אות כ', ובישיע"ק סו"ה ציצית ביאר מ"ש והסר שטן מלפנינו ומאחרינו, דדרך העולם כשקורין איש על שמחה, אז השליח הולך לפני האיש הקרוא, כי בטוח שילך אחריו, אבל אם שוטר בא ליקח אותו למאסר אז השליח הולך מאחריו שלא יברח, וז"ש והסר שטן והוא היצה"ר הוא המלאך המות (ב"ב ט"ז.), מתחלה מסיתו לעבירה, ואדם טח עיניו מראות, רץ אחריו והשטן מלפני', ואח"כ כשמוליכו לדין הולך

השטן מאחריו, וע"ל (י"ד י"ט), ומהרש"א ע"ז ה'. על עושה מצוה מקדמתו והולכת לפניו לעה"ב:

לנחותם ערש"י, ובמג"א תקפ"ב סק"ד בלחיים ובמחצה"ש ובאר היטב, ובמו"נ ח"ג פכ"ד כ' שלולי טרחם במדבר, ל"ה יכולים לכבוש הארץ, כי המנוחה תסיר הגבירה, וצוק הפרנסה והעמל יתנו הגבורה, והוא הטובה שבאה בזה הענין באחריתם:

פרק יד

פסוק ב

החירות ת"י מרביעתא, וכ"ה במכילתא דל"ה עגולות רק מרובעות, ויש להעיר מירושלמי פ"ג ה"ח משביעית, ופ"ה ה"ב מנדרים, דאין מרובע משמת ימי בראשית אך אי' שם דרק בבריות אבל באוכלין יש מרובע, וי"ל דגם בדומם וצומח יש מרובע, וע' בקרבן העדה שם, ור"ן נדרים כ"ה., ותוספתא סוף מעשרות, ובס' תולדות אדם ח"א פ"ו, ובת"י תצוה (כ"ח י"ז, ול"ט י') שהעולם מרובע, וכ"ה בר"ה כ"ד. ועתו"ס שם, ופדר"א פ"ד, ומירושלמי הנ"ל משמע דאין מרובע משי"ב וגם הארץ עגולה, ובתוס' ע"ז מ"א. מירו' שעולם עגול, וערד"ק ישעי' (מ' כ"ח), רמב"ן נשא (ו' א'), שאילת יעבץ ח"א סוס"ז, הגהות רצ"ח נדה כ"ג, בס' עבודת הלוים על אסתר בפשיטא דספרא, בס' אהבת יהונתן כאן, בפרד"י בראשית ד"ו. מה שכתבתי בזה, ובהדוה"ע ח"ב מאמר מ"ה וק"י, ובר"מ פ"ט ה"ו מכלי מקדש דאבנים בחשן משפט מרובעות ולרמב"ן שמות (כ"ה ז') דאבנים לא היו נחצבות רק בתולדה, משמע דיש מרובע בתולדה, ועשו"ת אבני חפץ ל"ד, ועי' בגליוני הש"ס שבת ע"ה. שהביא מעליות אליהו דאין עולם כדורי מדכ' לאחוז בכנפי הארץ, ובמו"נ ח"א שהעולם כדורי, וכ"מ בע"ז מ"א. בתד"ה ככדור, וברבה נשא עה"פ מזרק אחד כסף ובזהר, וע"ע גליוני הש"ס ר"ה כ"ד.:

פסוק ג

רש"י אמרי עלי, וכן ת"א בראשית (כ' י"ג), וברש"י ישעי' (כ"ט ט"ז):

פסוק ד

בפרעה רש"י הוא התחיל בעבירה תחלה, וכן ברש"י בא (י"ב י"ב), ובדברי דוד מהט"ז הק' מר"ה ח': מלך וציבור מלך נכנס תחלה מקמי דליפוש חרון אף, ולמה לא פרש"י ג"כ כאן דמשו"ה ממנו התחילה פרעניות מפני שהוא מלך, ותי' דהתם קאי על מלך ישראל דוקא ע"ש, וק' דברי מע"ז ב': ונכנס מלכות רומי תחלה משום מלך וציבור מלך נכנס תחלה, הרי דגם במלכי אוה"ע כן, ובני הרה"ח ר' **דוד** נ"י הראה בפני"פ מטות (ל"א ח'), דאף דמלך נכנס תחלה זה לדין אבל לעונש המלך אחרון, כמ"ש בתהלים (קמ"ט ג') לעשות נקמה בגוים, והדר תוכחות בלאומים, וכן שם (ע"ט ו') שפוך חמתך על הגוים

ואח"כ על הממלכות ע"ש, וגם כאן כ' גבי עונש לכן פרש"י טעם אחר - ובברכות ס"א., ותענית ט"ו: אי' בקללה מתחילין בקטן, בתחלה נתקלל נחש, אחר כך חוה ואח"כ אדם, וקשה מה הראי' הא י"ל דמשו"ה נתקלל נחש תחלה שהתחיל בעבירה הסתה ואח"כ חוה ואדם, ואולי יש ליישב דבעבירה אחת מי שהתחיל ממנו נפרעין תחלה, אבל נחש היה לו עבירה אחרת היינו הסתה לחוה, וחוה הסיתה לאדם, ואדם רק אכילה, ואח"כ מצאתי בס' אמרי כהן פ' וארא דל"ח: שהעיר גם כן בזה ע"ש, ועי' תורה תמימה נח (ז' כ"ג), שמות (א' ט'), ובא (יב י"ב) מ"ש בזה:

פסוק ה

ויגד ערש"י, ובזכרון נפלאות דל"ד. כ' דפרעה לא סילק שיעבודו מהם, כי הגזירה ד' מאות שנה היה מפורסם, ולכן שלח איקטורין שלא לייאש עצמו מהם, וכשמתו מצרים זכו בעצמם כקידושין י"ז., ולאחר יציאה היה להם דין ישראל:

רש"י בשחרית אמרו שירה, והוא ז' ש"פ וסותר מפ' שלח (ט"ו מ"א) דהי' ח' ימים, ועמ"ש בפ' בא (י"ג ה'), ובאור יקרות תי' דאי' במד' דיום יציא"מ ארוך כמו ג"י ל"ו שעות, נמצא יש יתרון בין יציאה לקי"ס כ"ד שעות והוי שפיר ח' ימים, אבל כאן פרש"י שאמרו שירה על הים בלילה, ול"ה רק ז' לילות:

ויהפך רש"י בשביל ממונם, וקשה מהיכן הוציא כן ועשפ"ח, ובשם משמואל להג' מלבוב ז"ל כ' דתוס' ר"ה י"א. הק' אהא דבר"ה בטלה עבודה הא בניסן נגאלו, ותי' דשיעבוד בטל מקודם, וא"ש קו' בכ"ש ב"ק קי"ג: בפ' בא (י"ג י"ד) הוציא ה' מבית עבדים כו', וק' בתחלה כ' הוציא משמע כבר יצאו ואח"כ כ' ויהי כי הקשה כו', ולהנ"ל א"ש דתרגום מבית עבדים מבית עבדותא ר"ל שביטל העבודה מהם, ושפיר בחוזק יד הוציאנו מבית עבדים, מחוזק יד המכות ל"ה קושי השיעבוד כתוס' ויהי כי הקשה כו' אז שלח אותם לגמרי, ועי' שמע שלמה:

ולכאו"ק מ"ש כי שלחנו מעבדינו, לתוס' כבר בטלו מעבודתם עוד קודם צאתם ממצרים, אך אי' במד' ישראל נקראים בכורים דכ' (שמות ד' כ"ב) בני בכורי ישראל, ועובד בבכור לוקה מ', ולכך הי' י' מכות וכל מכה של ד' עולה מ', והיה קשה לרש"י ג"כ איך נתחרטו כי שלחנו כו' הא כבר בטלה עבודה לכן פי' בשביל ממונם, דבסנהדרין צ"א. שמגיע להם שכר עבודה ואין לוקה ומשלם, וכשראו שברחו עם ממונם אגמ"ל דמכות לא באו בשביל עבודה, דאם כן נטלו ממונם שלא כדין, וקיי"ל ממון ומלקות משלם ולא לקי ובכתו' ל"ב: ומשו"ה נטלו ממון ובחנם בטלנו ישראל מן עבודה (ובאמת בבכור אדם מותר לעבוד כמ"ש בפ' בא י"ג ב'):

ובשו"ת בית שלמה אה"ע ק"י, הביא גט פשוט קכ"ט סקמ"ז, בהגהות רמ"א ס"ט דאם כ' הכינוי של המגרש אחר שם אביו להכשיר בדיעבד לא כרמ"א, די"ל דקאי על שם המגרש אלפני פני' כמ"ש הש"ך חו"מ מ"ט סקי"ד וכמ"ש יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול וקאי כה"ג על יהושע, וכן דוד בן ישי מלך ישראל, ואין להוציא ממון מטעם זה עש"ה, ועמ"ש בפ' תצוה (כ"ז כ'), וא"ש רש"י בא (י"א ב') מברכות ט'. של"י כו' וק' דהול"ל כפשוטו לקיים ואחר כן יצאו ברכו"ג, דה' מיהר הקץ רד"ו וחשב מלידת יצחק, ולכאורה משמעות הפ' אינו כן דכ' ועינו אותם ד' מאות שנה, ולש"ך א"ש דקאי אלפני פני' על כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, וזה כוונת ה' לעשות בדרך שאלה שיהיו בנ"י מוחזקין וא"א להוציא מידם, וא"ש של"י אותו הצדיק, ובאמת יש לדין תשובה שלא השלימו השיעבוד ת' שנה, ואפ"ל רש"י הנ"ל בשביל ממונם, דמה עלינו ששאלנו ממוננו, כי שלחנו כו', ועכ"פ לא מגיע להם ממון שלא עבדו ת' אך כיון דכבר שאלנו יחזיקו בהם כש"ך:

ובפר"ד ד"ה כ' מה שזכו ישראל בביזת מצרים מהענקה כמ"ש בספרי, ובורח אין לו הענקה, וז"ש כי ברח כו', ובס' שארית ישראל כ' ע"פ חו"מ פ"ה ס"ג ראובן הוציא שט"ח על שמעון ושמעון על ראובן מאוחר, ואמר שמעון אלו הייתי חייב לך היה לך לתבוע חובך, ומחלק שם, הנ"מ שכבר הגיע זמן פרעון של ראובן משמעון קודם שלוה ממנו, וכאן דומה לזה דישראל שאלו ממצרים ולא תבעו שכר עבודה, והיה קשה לפרעה זה, אלא ודאי שלא הגיע הזמן, וע"ז פרש"י בשביל ממונם שהשאילם דייקא ולא בתורת שכירות מוכח דלא נשלם הזמן וחייבין עוד לעבוד ולכן וירדפו:

פסוק ז

ושלשים ערש"י וא"ע כמו שני של מלך, ועמש"ל (ט"ו ב', וט"ז כ"ט) ובמכילתא פ"א לשעבר הי' ב' מריצים המרכבה, ופרעה הוסיף א' למהר לרדוף, וכ"נ מתיב"ע ובירו' כלאים פ"ה ה"ב, ועי' מד' שה"ש פ"א, ובדרוש שמואל הק' למה הוצרך נס בים, היפלא מה' לאבדם במצרים ושם יקחו הביזה, וי"ל עפד"ר בחיי בהעלותך (עפמ"ש תוס' פסחים צ"ד. ד"ה כל) דהעולם שליש ישוב שליש מדבר ושליש ים, והוצרך ה' לעשות נסים בכל חלקי התבל, ועשה נסי ים ונסי כבוש א"י להודיע בכל העולם גבורתו, ומרומז ושלישים "שליש ים" על כולו, שם הי' הנס גדול על כולן ועתו"ס גיטין נ"ו. ענלא תלתא שלישי לבטן ודחו פי' זה, ופי' בריא כמו ושלשים על כולו ע"ש, ועי' תו"ת דכאן משמע שלש, ובזה"ק מ"ו: שש מאות לקבל מנינא דישראל, וראיתי מהגרח"כ ראפפורט ז"ל על פי מ"ש בישעי' (כ"ג י') איכה ירדוף א' אלף ושנים יניסו רבבה, וחשב פרעה ששנים יניסו רבבה מישראל ומספרם ס' רבוא ונצרך רק ק"כ אנשים, אך אי' ברש"י ומד' וחמשים עלו א'

מחמשה יצאו וד' חלקים מתו בג"י אפילה ומצרים לא ידעו מזה שמתו בנ"י, ולחשבונם היה מספר בנ"י ה' פעמים ס' רבוא, ונצרך ה"פ ק"כ והוא שש מאות ופח"ח, ובמהר"ם שיף סוף חולין ויקח שש (ר"ל מספר שש) מאות רכב, נשאר בחור (רי"ו) אריה כו' רי"ו בקליפה וכו':

רש"י כשר שבמצרים הרוג, ובר' בחיי בשעת מלחמה, ועמ"ס סופרים פט"ו ה"י רשב"י אומר הטוב שבכותים בשעת מלחמה הרוג, וע"ש בנח"י במלחמה דוקא דצריך ליזהר ביותר שיוכל ליתן אמתלא שכוונתו היה להרוג א' מהשונאים, ועי' יש סדר למשנה שביעית פ"ח מ"י, דצ"ל מצרים ולא עכו"ם, וכן השיב לשר אחד ע"ש באריכות, ועי' תנחומא בשלח ח' וע"ע תוס' ע"ז כ"ו: ד"ה ולא דרק בשעת מלחמה וכ"ה בילקוט וארא, וראיתי עוד בשבט יהודה בגזירה מ"א שהיה וויכוח בזה והשיב ח"א לפמ"ש במכות ז'. דר"ט ור"ע אמרו אלו היינו בסנהדרין ל"ה נהרג אדם מעולם דשמא טריפה הרג, ורשב"ג א' דהיו מרבין שופכי דמים בישראל, וז"פ טוב שבגוים הוא משפט ההריגה כי לא אמרו הרגו הטוב שבגוים, ורק הרוג כי משפט להרוג הרוצח, כמו רשב"ג, הוא טוב שאל"כ ירבו רוצחים, ועמ"ש בפ' משפטים (כ"א א'), וגם כ' הא דסוף קידושין פ"ב. טוב שברופאים לגיהנם וטוב שבטבחים שותפו של עמלק דהיינו שהרופא צריך שיראה תמיד גיהנם פתוחה לפניו אם יהרוג איש, ויעיין בחריצות לראות שלא יטעה ויבא לסכ"נ, וטוב שבטבחים שותפו של עמלק שיהיה אכזרי כמו עמלק שאל"כ לא יהרג בהמה לעולם ע"ש, וכ"כ בתפארת ישראל שם אות ע"ה דמי שחושב עצמו לטוב שברופאים מעותד לגיהנם דאינו מתיעץ עם חביריו, ובקולמוסו מונח חיים או מות:

עוד ראיתי דל"ש לומר כל הרופאים, דהרי שמואל (ב"מ פ"ה:), ור' חנינא (יומא מ"ט.), ואבא אומנא (תענית כ"א:), והרמב"ם, ובעל מעשי טובי', ועוד היו רופאים וצדיקים, אבל יש ב' מיני רופאים, א' צדיק שיודע שבלתי ה' אינו יכול לפעול מאומה והוא רק שליח ה', ומתפלל רפאנו ה' כו', ב' רופא שאינו מאמין בה', ומחסר ברכת רפאנו בשמונה עשרה ברכות, והוי רק י"ז כמנין טו"ב, וז"ש "טוב שברופאים" שאינו מתפלל רק י"ז ברכות מעותד לגיהנם:

עי"ל דלפעמים צריך לחתוך אבר ולהיות אכזר ולא לרחם במקום סכנה, ורופא שהוא טוב ורך לבב מעותד לגיהנם כמשל העולם מי שאינו יכול להריח אבק שריפה לא ילך למלחמה, עוד ראיתי ע"פ צחות, דרואים מי שרכש לו מעט השכלה, ירשה לו להטות מדרך התורה, ואומר שלא נאה למשכיל כמוהו לעשות דברים שלא יבין, וכן רופאים מהנדסים, עורכי דין אומרים: הגם מאתנו ידרוש להזהר מטריפות, לשמור שבת ולהניח

תפילין כמו מאנשים פשוטים, וכאשר יביאו מחאתם בשערי גיהנם המלאך יטריח את הטוב שברופאים כמו הרמב"ם ועוד לפני גיהנם ויציג אותו לפניהם ויאמר להם: האם אתם הייתם רופאים גדולים ממנו, והוא קיים כל התורה, ואתם בידיעת חכמי הרפואה מעט מזעיר חפשים אתם מתורה, וז"ש טוב שברופאים הצדיק היותר גדול שברופאים, יובא לעת קצרה לגיהנם כדי להסיר תלונות הרופאים החפשים:

פסוק ח

ביד רמה ות"א בריש גלי, ע"ס קול אומר קרא, דמנהג ישמעאלים שלא לגלות ראשם אף בפני מלך היפך מנהג אירופא, זולת אם קשרו למרוד במלך יסירו הכובע להודיע שהם בני חורין, והרמת יד בלה"ק סימן לחירות ופריקת עול כמ"ש במ"א (י"א כ"ו) וירם יד במלך ע"ש ברד"ק, וזה ת' בריש גלי השליכו הכובע לסימן חירות, ובשבת קנ"ו: כסי ראשך כי היכי דתהוי עלך אימתא דשמיא, ואסור לילך בגילוי ראש אפילו בביתו, שבת ע"ז:, קידושין ל"א. וברש"י, ורב היה נזהר שלא לילך בגילוי ראש אפילו בביתו, וזה טעם לפריעת ראש בסוטה כי בסתירתה עם אחר פרקה מוסרות בריתה עם בעלה, ואי' בזבחים פ"ח: בבגדי כהונה דמצנפת של כ"ג היה מכפר על גסי הרוח, ועמ"ש בזה בפרד"י וישלח דר"מ., בהשמטות חת"ס לחו"מ קצ"א, ובח"ו סי' ב', ועמג"א ב' סק"ו ופמ"ג, וקפ"ג סק"ה, ראב"ע תצוה (כ"ח ל"ו), בס"ח נ"ג ומקו"ח שם, ובטו"ז או"ח ח' סק"ג דיש גם איסור משום חוקות גוי, ועמג"א רפ"ב סק"ח לחלק בין הליכה בשוק בין ישיבה בבית, ובבכור שור שבת קי"ח השיג עלי', ועשו"ת מהר"י מברונא ל"ד וקס"ה, ביראים פ"ח, כ"מ והגמיו' פי"א מעכו"ם, צ"צ החדש, ובהגהות הג' מברעזאן ז"ל על ס' או"ח החדש ב' ס"ז, ונפ"ח שם, ובס' אורחות חיים בקונ' עשר מילין דחסידותא אות ד' שהביא הא דרב ל"ה מסגי ד"א בגילוי ראש נפק"ל מירו' פ"ד ה"א מברכות, ופ"ד ה"א מתענית הוה צייר גילתי' דרב, ופי' דהי' שמש קבוע לרב לעשות מצנפת וסודר לעטר ראשו עש"ה:

פסוק י

ופרעה ערש"י ובמגיד מישרים לב"י, ע"נ דרוש ב' לשה"ג, וירו' תענית פ"ב ה"ה:

פסוק יג

לא תוסיפו לראותם, ע' א"ע, וזה"ק כ"ג: אע"ג דכ' וירא ישראל את מצרים מת מתים ראו, ויהי' נפק"מ בנשבע שלא יראה פני פלוני אם מת מותר לראותו במותו, לצורך להתיר אשתו או לענין נחלות בניו, וע' מקו"ב ח"ד תתקצ"ח דאין ראי' משם שי"ל שראו המצרים רק גויתיהם מרחוק ולא פניהם, והשיב ממכילתא ומד' ורש"י כי כל א' מישראל הכיר בפני המתים נוגשיו, מבואר שראו פניהם, ועתשו' בית יעקב סי' ו' דמ"ש בכתו' פ"ג.

דין ודברים אין לי בנכסיך עד עולם אם מתה ה"ז ירשנה כיון דמתה לאו בעולם היא, ועתשו' מהר"א ששון מ"ח, רביד הזהב, ישמח משה, ודברי יוסף, ובבית האוצר ח"א כלל ז' כ' טעם הזהר דמת לא לא מקרי אדם וגם כיון דנשתנה נעשה דבר אחר לגמרי ופקע איסור מיני', ודומה לנבלה שנפלה לדבש ונשתנה להיות דבש דפקע איסור מיני ע"ש. וע"ע במג"א רט"ז סק"ד, ומקור חיים תס"ז סק"ד, ועמ"ש בפרד"י וירא קכ"ד: הרבה חדשות, ועיו"ד ע"ט ס"א. וחבלים בנעימים ח"א סוגי' כ"ד ושו"ת סי' י"ב. וח"ג נ' אות ט', רדב"ז ח"ג סי' תע"א, שו"ת מים חיים יו"ד מ"ט, משיבת נפש או"ח ט', ובכורי שלמה או"ח כ"ה אות קי"ד אריכות גדול'. וע"ע בירו' ברכות פ"ה ה"ד בשעה שעלו מים ראו פגרי אנשים חטאין שהי' משעבדין בהם מושלכים על שפת הים, ובילקוט בשלח וירא את מצרים מתים אינו אומר אלא מת, מתים ולא מתים היינו שראו אותם כשהיו חיים עדיין והיו קרובים למיתה, כמ"ש ויהי בצאת נפשה כי מתה וכי מתה הי' אלא מתה ולא מתה, וכ"ה בתיב"ע וחמין ית מצראי מיתן ולא מיתן וע' בפסוק ל', וערמב"ן תצא (כ"א ט"ז) על לא יוכל לבכר על פני וגו', שחידש דאם מת הבכור בחיי אביו אע"פ שיורש בכורתו בקבר יוכל להעביר נחלתו, וע' במיני תרגומא דעפ"ז מבואר לשון משנה ב"ב קכ"ו:, האומר איש פלוני בני בכורי לא יטול לא אמר כלום, דדוקא בנו אבל בן בנו מהני, ועשו"ת עבודת הגרשוני סי' ס"א שפסק כרמב"ן, ועקצה"ח רפ"א סק"ד, ועשו"ת שערי דעה ח"א קסא, ובבית האוצר שם הביא מזבחים ט': דמת לאו אדם מקרי ולכן לא מקרי על פני', וע' קהלת יעקב חלק לשון חכמים כלל קל"ח בנדהו בפני', דלאחר מיתה לא מקרי בפני', וע"ע שו"מ קמא ח"ג קכ"ג אריכות, ובתשו' מהר"ם פדוואה מ"ד, ובס' נתיבות ירושלים על ירו' ב"ב פי"נ כ' דבאמת יש פלוגתא במד"ר במדבר פ"ב כ"ו עה"פ על פני אהרן אביהם רי"א בחייו, רחב"א במותו, ע"ד דר"י נאמר כאן על פני ונא' על פני תרח מה להלן בחייו, ע"ד דרחב"א נא' בבראשית כ"ג ויקם אברהם מע"פ מתו מה שם במיתה אף כאן, וכ"ה בתנחומא אחרי ז', ומד"ר שם פ"כ י"א, ואחר שנמצא בזה מחלוקת בין אמוראים לא נוכל לדחות אותם אף שהם נגד רמב"ן, ועפ"ת ר"ס רפ"א דמהר"ם פדוואה ועה"ג הביאו דבריהם רק לסניף בעלמא, ועמ"ש בהערות לדף שמ"ב ברמב"ן הנ"ל:

ובענין דירה במצרים, ע' במצפה איתן סנהד' כ"א. על רש"י הסוסים באים ממצרים לא"י וצריך לשלוח שלוחים לקנות לו סוסים ועובר על לא תוסיפו לראותם, והפר"ח במים חיים הק' מירושלמי דלישיבה אינו חוזר אבל חוזר לסחורה, וע' סו"ס וזאת ליהודה, ועכ"מ פ"ה ה"ח ממלכים שהביא כן בשם סמ"ג, ובאמת הכ"מ בעצמו הביאו וע' סה"מ

ל"ת ל"ו בשלשה חזרו ובשלשה נענשו והוא במכילתא, וירושלמי סוכה פ"ה ה"א, ועשו"ת חיים שאל ח"א צ"א, וגם כבר הקשה כן ברמב"ן שופטים (י"ז ט"ז), והרא"ם תי' דה"נ אסור כשיקבע דירתו שם אחד מעבדיו בשביל הסוסים וכ"כ החינוך, ובתו"י יומא ל"ח: אבל בירו' פ"ה מסוכה מביא דנענשו על שירדו למצרים, ומשמע דאף שלא לישיבה הוזהרו שלא לרדת למצרים ולראותם כלל, וברמב"ן כ' הטעם שלא ילמדו ממעשיהם, ור' בחיי כ' דרק מצוה לשעה ולא לדורות, וכ"כ בס' תולדות יצחק, והר"מ פ"ה ה"ז ממלכים כ' דאסור לדורות, ובסופי"ב מא"ב כ' דנתבלבלו האומות ובמצרים דרים אומות אחרים, ומשום זה כ' הפר"ח בהגהות לר"מ דאין עכשיו איסור, וע' מרדכי וד"מ אה"ע ד' סק"א, וב"ש סק"י דאם נתבלל ע"י סנחרב מותר לדור שעה, וע' יבמות ע"ו: ותד"ה מנימין, ושאג"א מ"ט, ונובי"ת אה"ע מ"א מ"ב, ופלא שלא הערו מסנהד' צ"א. בגביהא שבא מצרים לדין עם בנ"י הרי שמצרים לא נתבלבלו, וע"ע בסוכה נ"א: דאנשי אלכסנדרי איענשו כו' והרי כבר בא סנחרב ובלבל העולם וצ"ע, וע"ש בהגהות רצ"ח, וע' מרדכי סו"פ הערל דלא אסור רק מא"י למצרים אבל משאר ארצות מותר וע' חינוך מצוה ת"ק דנוהג אף לדורות רק דאינה לוקה שאין בו מעשה ועמנ"ח, ובסמ"ג לאווין רכ"ז הסכים למרדכי וע"ש במהרש"ל וס' ברית משה, ובכנה"ג או"ח בהגהות הר"מ ה' מלכים הביא רדב"ז ח"א צ' דעכשיו שאין יורדין להשתקע רק לגור וכאשר תמצא ידינו נלך לא"י לכך א"ע על לאו, ורשב"ץ בזהר הרקיע העלה דלא אסור רק כשישראל שרוין על אדמתם, וגם הרמב"ם דר במצרים, ובברכ"י אה"ע ד' האריך, ובס' צד"ל ומעיל שמואל השיבו על ר' בחיי והביאו מכילתא הנ"ל, ובהגהות מעשה אלפס מהג' מלבוב ז"ל יבמות במרדכי הביאו מהרי"ח דרק לכל ישראל יחד הזהיר הכ' לנו לא תוסיפו לראותם ע"ש, וזה לא נזכר בשום מקום, וגם צ"ע מסוכה נ"א:, והג' רי"ש מלבוב הנ"ל אמר דרק "בדרך הזה" שהלכו ישראל ממצרים אסור ולא ממקום אחר, ומשו"ה חשבה התורה כל המקומות שהלכו ממדבר עד א"י שנדע שבדרך הזה אסור לחזור למצרים, וע"ע בת' אבן ספיר ח"א סי' י"א ושד"ח סי' י"ח:

ובחינוך הנ"ל דאין לוקין שא"ב מעשה לפי שבשעת הכניסה מותר ובהשתקעו שם אין בו מעשה ובמנ"ח נסתפק אם הולך ע"מ להשתקע אי חייב מלקות משום הליכה וסיים בצ"ע. אך לשיטת החינוך בעצמו במצוה שצ"ג וש"ד, דכל לאו שאפשר לעבור בלי מעשה אע"פ שיעשה מעשה אין לוקה, וכ"כ הרי"ף פ"ג מסנהד' דמגדף ל"ה מעשה שיכול לגדף בלבו, וא"כ לא משכחת בשום אופן מעשה בהליכה למצרים, אף בהולך ע"מ להשתקע דאפשר בלי מעשה, וע"ע בחינוך מ' תר"ב ומנ"ח מ' רנ"ח וההה"מ פי"ג ה"ב משכירות

כ' להיפך משי' רי"ף וחינוך, דאם אפשר במעשה אף אם עושה בלי מעשה ג"כ לוקה ע"ש. ובס' ארחות חיים סי' מ' הביא כי בלאו לא ירבה לו סוסים וכו' נכלל שלא ירגיל אדם בפזרנות יתירה שעל זה מורה זוהמת מצרים שנ' (יחזקאל כ"ג כ'), וזרמת סוסים זרמתם, שהיו נקשרים בתאוותם עד של"ה יכולים להפרד מהם, ובזה"ק ומד' שאין עבד יכול לברוח ממצרים, מרוב תאות עוה"ז היה משועבד לתאוות עד שבחר להיות עבד שם מלהיות שר בארץ אחרת, ולכן יראה לצמצם בהוצאות והוא תקנתו שלא יוצרך לאדם, ועמש"ל בפ' שמות (א' א'):

פסוק יד

ה' ילחם לכם. רש"י בשבילכם וערש"י בפ"ג ובשמות (ד' ט"ז) ובס' סייעתא דשמיא כ' דאחז"ל כל מי שניצל בזכות עצמו רואה במפלתו של שונאיו, והניצל בזכות אחרים אין רואה במפלת שונאי', (ערש"י וירא י"ט י"ז), ובילקוט יש דיעות אי נגאלו בזכות עצמן או בזכות אבות, וז"ש התיצבו וראו כו' מ"ט משום ה' ילחם לכם ופרש"י בשבילכם בזכות עצמכם, וע' פרד"י בראשית דל"ז. ובס' חידת שמשון כ' ע"פ מד' דשטן מקטרג חץ שחוט לשונם ר"ל שמשיחים בבהכ"נ ואוה"ע עומדים בשעת התפלה שלהם בהכנעה, וז"ש ה' ילחם לכם בשבילכם עם השטן רק באופן שאתם תחרישון לא תשיחו בבהכ"נ, ובפ' וירא ק"כ: הבאתי הרבה בזה, וע"ע בזה"ק ויקהל ר"ה:, באר הגולה יו"ד של"ד, פמ"ג או"ח קנ"ד וקנ"א, ובמאסף הבאר הנה ז' סי' ו':ו

פסוק טו

מה תצעק אלי, ערש"י רמב"ן ומהרש"א סוטה ל"ז.' ובס' דברי גאונים, ובב"ר פרשה כ"ח עאהה"ד צעקו וה' שומע (תהל' ל"ד י"ח), וכ' בס' רב שלום עפמ"ש בתענית כ"ו: שמואל גזר תעניתא וירדו גשמים קודם תפלה כסבורין דשבח הוא, א"ל משל לעבד שמבקש מרבו אמר למשרתיו תנו לו ואל אשמע קולו, הרי לפעמים ה' עושה רצון המבקש שאין רצונו לשמוע בקולו, ולצדיק יתן בקשתו כשמתפלל, וגם כאן י"ל שלא רצה ה' לשמוע קולם, בא המד' שז"א, ורק צעקו וה' שומע, וכוונת ה' הי' שלא להשהותם בצרה רק תיכף הושיעם, ובס' ד"ח פי' בזה בשמ"ע שמע קולנו כו', דלכאו' למה תפלה על שמיעת קול דעיקר רק על קבלת משאלתו, ולהנ"ל ניחא דמתפללים שלא נהי' בבחי' תנו לו ואל אשמע קולו, ובפי' אזולאי על ס"ח תתשנ"ח כ' דבישעי' (ס"ה כ"ד), והי' טרם יקראו ואני אענה דמשמע דמעליותא הוא, ותיכף אמר עוד הם מדברים ואני אשמע, דמשמע דיענם כשיתפללו, ותי' ע"פ ס"ח דטרם יקראו קאי על המלאך מזלו של אדם מתפלל עליו קודם שיתפלל אדם, ואח"כ כשמתפלל אדם שומעין לו בעבור המזל שהתפלל עלי', וע' אהבת איתן על ע"י תענית, גם י"ל ע"פ חז"ל ורש"י פי"ז שהשר של ים קטרג הללו עע"ז כו'

והיינו שבט דן שהי' פסל מיכה עמהם, ולכאו"ק הא אזלי' בת"ר ורוב שבטים לא הי' עע"ז. אך י"ל דהוי קבוע וכמחצה ע"מ דמי, ורק אי ניידי אזלי' בת"ר, וז"ש דבר אל בנ"י ויסעו, והוי ניידי ואזלי' ב"ר, - ובתיב"ע קבלת צלותך וק' דמשמע מה תצעק אלי לא הי' שאלה רק להיפך תשובה, וע"ס נתינה לגר, ושמעתי דהנגינה מרכא טפחא אתנחתא, והפשט מה תצעק אלי הא צעקתך נשמעה:

פסוק טז

ובקעהו ע' בנפלאות מתורת השי"ת פרק פ"ב, וע"ל בפכ"ב, ובפרד"י בראשית דכ"ו: בזה. ובפסחים קי"ח. קשה מזונותי' ש"א כקי"ס שנ' הנותן לחם לכל בשר וסמיך לי' לגוזר י"ס לגזרים (תהל' קל"ו י"ח), וק' לשון וסמיך לי' הא יש ביניהם כמה פסוקים, וי"ל ע"פ תוס' ערכין ט"ו. ד"ה כשם, שישראל הלכו בים כחצי גורן עגולה, וע' ע"נ כאן שכל שבט הלך בשער בפ"ע בים בי"ב, שערים, נמצא שהילוך בים ל"ה שוה לכל, יש שהלכו מרחק רב ויש בקצר, כן במזונות יש שלא יצטרכו לעמל רב ובא להם בנקל, וסמיך לי' ר"ל לפעמים סמיך לי' הפרנסה, וכמו לגוזר י"ס דלהרבה היה סמיך:

והגה"ק ר"ש מבעלז ז"ל אמר דבים טען עוזא הללו עע"ז כו' ועי"ז אינם ראוים לנס וזה הטענה טוען המקטרג אצל פרנסה שישראל חוטאים ואינם ראוים לפרנסה אבל גם כאן השי"ת אין שומע לו, דהדין אין בודקין למזונות. בב"ב ט'. ויו"ד רנ"א ס"י:

פסוק יט

ויסע עא"ע ורמב"ן אם הוא מלאך, ומ"ש ביע"ד ח"א דריש ב', ותי"ט פ"ה מ"ד דאבות, ובחו"י יתרו כ' בשם עו"א סי' קי"ח דמצינו בהליכה ג' לשונות באברהם התהלך לפני (ברא' י"ז א'), ואחרי ה' תלכו (דברים י"ג ה'), ואת אלקים התהלך נח (ברא' ו' ט'), ויתהלך חנוך את אלקים (שם ה' כ"ב), משל למלך שהי' לו ג' עבדים, א', שהי' לו עליו שטר מכירה, ב', נאמן לו, רק בלא שטר מכירה ג', שעדיין לא נסהו, ואם הולך עמהם, הא' הולך אף לאחריו שבטוח שלא יברח, הב' שם עיניו עליו ומניחו לילך לפני', הג' הולך עמו ממש, וכן ישראל אחר מ"ת שהי' שטר מכירה כ' אחרי ה' תלכון, ואברהם שהי' רק בנסיון א"ל התהלך לפני, אבל נח וחנוך שעדיין לא נסהם כ' את אלקים, ובעגל שחטאו כ' ילך ה' בקרבינו כעבד הג', וכשרדפו מצרים כ' במד' שהי' ד' כתות משו"ה כ' ויסע כו' ההולך מקודם לפניהם, ומסיבת החטא וילך לאחריהם עש"ה:

פסוק כ

ויבא ערש"י ובפ' ויחי (מ"ח ט'):

ולא ערש"י ושפ"ח ובמקו"ב במבוא דקל"ח: מביא ג"כ פדר"א פמ"ב ולא קרב זה אל זה כמו ולא קרא זא"ז דלא אמרו המלאכים שירה, ושירת המלאכים הלשון וקרא זא"ז

בישעי' (ו' ג'), וע"ע בזרע ברוך פ"ב דברכות, ובמגילה י':, וסנהד' ל"ט: בקשו מלה"ש לומר שירה א"ל מע"י טובעים בים, ומפו' הק' דהא משה ובנ"י אמרו שירה, וגם כ' באבוד רשעים רנה (משלי י"א י'), ובס' ישיעות מלכו כ' כמו בחולה שעושין נתוח אף שבטוחים שיתרפא מ"מ בשעת נתוח אין מקום לשמחה, כן בנתוח ובערת הרע מקרבך, אף שמביא רפואה לעולם מ"מ בשעת נתוח אין לזמר, וזה מע"י כו' אבל אח"כ אמרו שירה, ובשם ר"ר שמעלקא ז"ל ראיתי דבסנהד' צ"ה: בסנחרב כ' ויך ה' במחנה אשור, דלקול שירת המלאכים יצאו נשמתם, וז"ש דרצו לומר שירה כדי שעי"ז יצאו נשמת מצרים, א"ל מע"י כו' ר"ל מצרים טבעו בים את בנ"י, וצריך לשלם להם מדה כנגד מדה שגם הם יטבעו בים ולא שיצאו נשמתם ע"י שירה, עי"ל בשעה שטבעו ועדיין לא מתו אלו חזרו בתשובה היו נצולים ול"ש שירה, אבל לאחר מיתה שייך שירה, ועשו"ת חות יאיר רכ"ה: וע"ע מהרש"א ברכות ט': שהק' אהא דדוד ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה, מהא דלעיל מע"י כו', וע' ערכין י':, ובאמת הוא קו' זה"ק נח ס"א:, וחיי שרה קכ"א:, ותי' דלאחר שנתמלא סאתם, באבוד רשעים רנה, וע' שפת אמת ברכות ד"י, ובטו"ז או"ח ת"צ סק"ג, וח"י סק"ט:

ובב"י או"ח ת"פ בשם מד' אין גומרין הלל בחוה"מ וב' ימים אחרונים ש"פ דנטבעו מצרים וכ' בנפול אובך אל תשמח, וכדי שלא יהי' זלזול יו"ט גם בחוה"מ אין גומרין, וכ"כ בס' המנהגים, וע' ערכין שם טעם לזה ובכל בו סי' נ"ב, וזהר תצוה קס"ב: ג"כ חילוק בין פסח לסוכות:

פסוק כא

ברוח ערש"י, ורש"י ב"ב כ"ה., ורע"ב שם פ"ב מ"ט דכשבאה כדרכה היא חמה ומנשבת בנחת. וער"מ פ"י ה"ד משכנים, ופי' משניות ותו"ט בזה:

ויבקעו במ"ב (ב' ח') ויעברו שניהם בחרבה, ועב"ר פפ"ד, סי' ד', הים לא נקרע אלא בזכותו של יוסף וכ' ביפ"ת דלולי זכות יוסף הי' ה' מעבירם על פני מים כאליהו באדרתו ולא קרע הים, וק' דמפורש שם בפסוק דקרע הים כמ"ש ויחצו הנה והנה, וע' בתולדות אדם ח"ב פ"ה, וצע"ג:

וישם את הים לחרבה ובקעו המים, ע' בגשמי ברכה שה"ש (א' ה') דשעורו להיפך ויבקעו וישם כו', וכן שם הול"ל שחורה אני כאהלי קדר ונאוה כיריעות שלמה, וכן בישעי' (נ"ד, ו' ז' ח'), וע"ע בשלח (ט"ז כ'), הול"ל ויבאש וירם תולעת, ובאמור (כ"ב ב'), וחקת (י"ט ה') ברש"י, וישעי' (מ"ד ד'), ואיוב (י"ד י'), ובב"ב קי"ט: סרס המקרא ודרשהו, וזבחים כ"ה. מדם הפר כמו דם מהפר, וע"ל (טז כ'):

פסוק כב

בתוך. עא"ע אפי' חצי פרסה נקרא תוך הים, וכ"ה בפס"ז, ועתו"ס ערכין ט"ו. ד"ה כשם, והגהות רש"ש ויעב"ץ, ועמ"ש בפרד"י בראשית דף כ"ב. ובברכות נד. הרואה מעברות יברך דכ' ויבואו וגו', ובשאלתות וישלח אות כ"ו הביא מפכ"ט ובנ"י הלכו וגו' וכ' בס' העמק שאלה דבא ללמד שלא לברך רק במקום שנגמר הנס ופי' שהלכו בכולו עד שיצאו, ובתו"ת הביא מהרבה מקומות שיברך בתחלה:

חומה הגר"א אמר דכאן כ' חומה בוא"ו ובפכ"ט חמה בלי ו' דהי' ב' כתות, א' מאמינים שהלכו תיכף לים דנחשון קפץ תחלה, ולכן הי' לנשיאות ראשון ואח"ז כל שבט יהודה, וא"ש דבבנ"י שהלכו בתוך הים באמונה ואח"כ היו ביבשה שפיר המים להם חומה, אבל כת ב' דלא הי' מאמינים עד שראו היבשה ולכן כ' הלכו ביבשה בתוך הים, הי' המים להם חמה, וכמד' דמקטריגים מלאו חימה מה נשתנו כו' ובפט"ז הבאתי מד' הים ראה וינס ברייתא דר"י ראה, ובס' ייטב לב דברים כ' דאי' במד' כשהעמיד יהושע החמה א"ל אני קשיש ממך, א"ל יהושע הרי נשתעבדת עוד לזקיני יוסף דכ' והנה השמש וירח כו', וגם הים טען למשה אני קשיש ממך, וז"ש מה ראה הים שנס, ראה ארונו של יוסף שנשתעבד לו ולזרעו, וכ"ת מנ"ל שנשתעבד לו, ואמר ברייתא דר' ישמעאל ראה שדרש ק"ו והוא מי"ג מדות שהתורה נדרשת, וק"ו מה ירח וכוכבים שבשמים נשתעבדו לו מכ"ש התחתונים, **עי"ל** עפמ"ד שטענת שר של ים הי' שעדיין לא נשלמו ת' והתי' שה' אמר לאברהם כי גר יהי' זרעך, והשיעבוד חצי על ישמעאל וחצי על יצחק. אך הא קיי"ל ולד שפחה ונכרית אינו בנו (קידושין ס"ח:), וא"כ ישמעאל אינו בנו, וי"ל דאברהם שחרר להגר ול"ה בן שפחה, אך הא המשחרר עבדו עובר בעשה (גיטין ל"ח:), ובטח לא שחרר, ובסוטה ג'. פלוג' ר"י ור"ע, דר"י סובר לעולם בהם תעבודו רשות, וא"ש המד' מה ראה, ר"ל הלא יצאו קודם הזמן, ואי"ל שחציו חל על ישמעאל דהי' בן שפחה ובטח לא שחררה, ומסיים ברייתא דר"י ראה דרק רשות והי' יכול לשחררה, וחל חצי שיעבוד על ישמעאל ונשלם הזמן, וע' בירחון אהל מועד שנה ב' סי' קמ"ה, **והגאבד"ק לאפי'** נ"י כתב לי להמד' עוזא טען הללו עע"ז כו' וה' מסר לאיוב בידו עד שעסק בו ישראל עולין ויורדין ע"ש. וק' למ"ד בב"ב ט"ו. איוב לא הי' ולא נברא, וצ"ל דעשו תשובה על ע"ז וק' איך הי' יכולין להקריב אז חטאת (כעין שגגת ע"ז לחז"ל שהיו בשוגג) וצ"ל כמ"ש בשבת י"ב: ר"י קרא והטה ואמר כשיבנה בהמ"ק אבוא חטאת שמנה, וה"נ חשבו ישראל להקריב קרבן לעתיד כשיהי' משכן, וביבמות ו': תוד"ה או, הקשו מכאן על תדב"י, וא"כ שפיר

עביד ר"י מדפריך מזה על ברייתא דילי', וזה מה ראה ברייתא דר"י ראה דפריך עלה מר"י שקרא והטה ואמר כשיבנה כו' וא"כ ה"נ מועיל, וע"ע בקו"ד חוב' ו' סי' כ"ה:

פסוק כד

באשמורת ערש"י ובכ"ש ברכות ג', בל"ע דרוש י"ח, נצח ישראל פי"ח, אהבת עולם דכ"ג, ואספ"ז ברכות:

וישקף ערש"י, ובפ' וירא (י"ח ט"ז):

פסוק כה

ויסר את אפן, והק' בפענח רזא דהול"ל אופני, וי"ל דאם סרו כל אופנים היו נגררות בשוה ול"ה צער כ"כ ולכן הסיר רק אופן א' ועי"כ מתחבטת המרכבה, ועחו"י סי' רכ"ה שסמך מכאן שאין לומר אופן בשחרית של ז' של פסח מדכ' ויסר את אפן:

פסוק כז

לאיתנו רש"י לתקפו הראשון, ובהקדמה לס' בית אל כ' כי בהעצר מים ע"י מונע, ובסור המונע ישיבו המים לשטוף ביתר עוז מטבע שטפתם, משום דבאמת גם בעת העצירה לא הוסר מהם כח הטבע מכפי דרכם מקדם ורק נעצרו אז, אבל בקי"ס חדל כח הטבעי אשר למים לשטוף, וכמ"ש קפאו תהומות כדבר הנקפא ונקרש שאין בכחו לשטוף כלל, וגם בהוסר המונע לא שטפו כי אם בתקפם הראשון, וע' הקדמה לשו"ת מהרש"ם ח"א ובלקוטי שושנים. **וחז"ל** בשמו"ר פכ"א דרשו לאיתנו לתנאי שהתנה ה' עם הים במעשה בראשית שיבקע את הים ועבעה"ט. והק' באוה"ח כאן בשיבת הים ל"צ לתנאי ועיקר התנאי צריך לבקיעת הים, עו"ק למה צריך לתנאי הלא יכולת ביד הצדיק, ותגזר אומר ויקם לך, ומי מושל בו צדיק, וכמו בחולין ז': ברפב"י ואם לא גוזרני עליך שלא יעברו מימיך לעולם, ומכ"ש שהי' יכולת ביד משה לבקוע הים, אבל באמת לבקוע הי' יכול משה בלי תנאי, ותנאי הי' שישוב למקומו לכסות על מצרים ולטבעם, וזה אינו ביכולת משה כי דיבורו של צדיק אפי' על תנאי אינו חוזר, ואולי הים לא יציית למשה, והי' צורך התנאי לשוב לאיתנו, וע' עשר אורות דס"ב: בשם הה"ק מאפטא ז"ל דידוע דלא הלכו בים ברוחב רק עגול בג' קצוות ומחנה ישראל ג' פרסה, וכשהלכו לתוך הים נבקע שיעור ג' פרסה, ואח"כ התחילו לילך כמין גא"ם אורך ג' פרסה, אז קו הגא"ם נבקע, וקו הישר שבתחלה התחיל הים לשוב, ואז הלכו ישראל קו הגא"ם ביבשה, וז"פ כי בא סוס פרעה תוך הים מצד זה. ובנ"י הלכו ביבשה מצד זה באותו רגע, וז"ש וישב הים מצד מצרים לאיתנו:

פסוק כח

לכל רש"י לכל כליהם, והוא במדבר (ד' ל"ב):

לא נשאר עמ"ש בפרד"י ויגש דף ש"כ:

פסוק ל

ויושע ע' באלשך, דזכו לגילוי שכינה כמ"ש במד' וגם הערב רב האמינו ע"ש, וע"ז שייך מ"ש במגילה ג': אע"ג דאינהי לא חזי מזלייהו חזי, וע"ס עשרה למאה דרוש ב' דבר נכון. ובפסחים קי"ח, א"ל ה' פליט אותן ליבשה אמר כלום יש עבד שנותן לו רבו ואוזר ונוטל ממנו. ועתו"ס קידושין כ"ג. ד"ה ור"א אם הרב נותן לעבדו ל"ק, וכ"ה ביו"ד רס"ז סכ"ב, אמנם ז"ד בע"כ דיד עבד כיד רבו, ולא ע"ע, ושר ש"י חשב עצמו בבחי' ע"ע, ועשעה"מ פ"ו מעבדים, ובית יצחק יו"ד ח"א קכ"ו, וח"ב קמ"ד בזה:

מת ובמכילתא מתים ולא מתים ונשארו בחיים עד אחר ביזת הים, וע"ל (י"ד י"ג), וכ"ה בפייט ח' פסח נטית ימינך, מומתים ולא מתים בעודם נפשותם עדיין צרורות בחלדם, והפלאה ז"ל אמר דאחז"ל ביזת ים תשלומין שכר עבודה, ולאחר שמתו שנפלו ליורשיהם, וקיי"ל גוי יורש את אבי' מה"ת בקידושין י"ז:, וקיי"ל מטלטלין אינן נגבין מיורשין ורק אי תפס לא מפקינן מיני', בכתובות פ"ה. והוא דתפס מחיים א"כ היו צריכים לחיות עד אחר הביזה. ובמד' שהיו גוססין ורובם למיתה כמ"ש בגיטין כ"ח. ואפי' מי שנגמר דינו למות נקרא מת, וכמו שוה"נ משנגמר דינו נקרא נסקל, וע"ע בירחון אוצר החיים שנה ב' צד מ"ח, ובפרד"י ח"ש דקס"ה. הקשתי הא דכותי יורש אבי' מה"ת, להפמ"ג ס"ב דבב"נ לא אזלינן בת"ר דילמא לאו אבי', וכ' ע"פ הפלאה כתו' סופ"א דאם מוחזק לשאר דברים אף לד"מ אזלי' בת"ר וב"נ נהרג על אשת אב, ממילא אף לירושה אזלי' ב"ר עש"ה בדרך פלפול, וע"ע שו"ת שדה יצחק סי' א', ובפרד"י ח"ש קס"ו: וישב רס"ח:, ובפ' משפטים (כ"ג י"א):

פסוק לא

וירא ערמב"ן ע"פ ה' בעצמו, ועשו"ת כתב סופר או"ח נ"ג, ופרד"י וישלח ר"מ. וישועות יעקב או"ח נ"ו סק"ב:

הגדולה ע' ברכות נ"ח. והגבורה זה יציאת מצרים שנ' היד הגדולה, ומכאן פלא על הנובי"ת או"ח כ', שכ' דגדולה וגבורה הם ב' ענינים ע"ש, ובתו"ס תענית ב'. ד"ה וכתיב וצע"ג: ובס' לב אריה כ' עעמ"ש בסוטה י"ב: ותשלח אמתה (שמות ב' ה,) ידה ממש, דנעשית גדולה כמה אמות, וז"ש וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים, ר"ל שעשה ידה דבת פרעה גדולה כדי להציל משה ממים אז ויאמינו כו' **ובתהלים** (קט"ו ה') פה להם ולא ידברו וכו' והק' בתולדות אדם ח"ב פ"א דהול"ל בקיצור ולא ידבר ולא

יראו כו', וי"ל דהר"מ פ"א ה"ח מיסוה"ת, אין הקב"ה גוף וגוי', ומ"ש בתורה ידו הגדולה וכדומה דברה תורה כלשון בנ"א, וזה שביזה דוד פה להם זה חסרון א' שלהם פה באמת, וחסרון ב' ולא ידברו אף שיש להם פה וכו', ומה שבכולם כ' תיבת להם ובידיהם ורגליהם לא כ' להם, יש לרמז מ"ש בע"ז מ"א. דמוציא שברי עכו"ם מותרין, ומצא תבנית יד או רגל אסורין שכיוצא בהן נעבד, וז"ש בכולם להם, אינו ע"ז עד שיהי' נטפלים לגוף ע"ז אבל ביד ורגל אף בפ"ע ע"ז:

ויאמינו בה' ובמשה עבדו, ובמד' אם במשה האמינו בה' לא כ"ש ומה ת"ל ובמשה אלא המאמן ברועה כמאמן בה', ותמוה דהול"ל ומה ת"ל בה', ור"ר העשיל ז"ל אמר ע"פ תוס' קידושין מ"א. השתא בשליחו מקדש בו מבעי', דל"ש לא זו אף זו רק בב' בבות ולא בב' תיבות, וז"ש אם במשה כו' וא"ת לזא"ז והפשט לא זו שהאמינו בה' אלא אף זו שהאמינו במשה, א"כ ק' למה אמר ובמשה ר"ל בשני תיבות ל"ש כן - ובכלל של תוס' ע' באר שבע הוריות ב'., ובס' פרפראות לחכמה כ' דאי לאו הוי כ' בה' לא הי' צ"ל ובמשה בוי"ו רק במשה, וז"ש מה ת"ל ובמשה דרך כבוד של מעלה לא רצה לפרש ל"ל בה', וטומנו ברמז, והנה עו"ק מה ראו עתה במשה יותר מכל הנסים עד עתה, ורק למ"ש בוירא (י"ט י"ז) אל תביט אחריך שאינו כדאי להנצל רק בזכות אברהם, ובנ"י שהיו עע"ז, ורק ע"י זכות אבות ניצולו, כמחז"ל ב"ר פצ"ב עה"פ תהל' (ע"ט י"ב) נגד אבותם עשה פלא, א"כ איך ראו במפלתן של רשעים כיון שלא ניצולו בזכותם, לכן האמינו בזכות משה וכמ"ש בוקע ים לפני משה, כלו' בזכות משה וענו ואמרו זה אלי, וע' פני"פ, ופתיחה להמקנה אות ט"ז, בהקדמת נחלת יעקב מאא"ז, מליסא ז"ל, בכת"א, אור חדש עקב, וריח דודאים דל"א באריכות:

פרק טו

פסוק א

אז ערש"י אשר ישכון הענן צ"ל אשר יהיה הענן (במדבר ט' כ'), גאות עשה, (ישעי' י"ב ה'), וע' מהרש"א סנהד' צ"א:, ובידי משה פכ"ג כ' דביהושע (י' י"ג) וידום השמש, ובשוח"ט ורש"י, וע"ז כ"ה, דהשמש כל זמן שמהלכת אומרת שירה וא"ל יהושע שתהי' שותקת ותעמוד והוא יאמר שירה תחתיה, וז"ש אז ידבר יהושע ולא דיבר יהושע, אלא שאמר שירה על שביטל השמש משירה שלה, ול' ידבר הוא בשביל אחר, וכאן ג"כ מלה"ש היו רוצים לומר שירה ואמר ה' מע"י טובעים כו', א"כ ע"י ישראל ביטלו משירה לכן כשעלו מים כבר עבר זמן שירה דרק בלילה, ואמרו ישראל בשבילם, וז"ש אז ישיר את השירה דייקא פי' מה שהי' למה"ש לומר אמרו הם בשבילם: ובאור דוד על מג"א (א'

א') כ' שאמר דוד בתהלים (כ"ח ז') בו בטח לבי ונעזרתי ויעלוז לבי ומשירי אהודנו, שהי' בבטחון בעת צרה שיושע ועלה בלבו שכבר נושע וז"ש אז ישיר על זמן מוקדם. ועפרד"י וישלח דרנ"ח, עיון יעקב סנהד' צ"א., חו"י סי' רכ"ה, ומ"ש בזה בפ' שמות (א' א'). **עי"ל** דבסוטה י"ב: אותו יום כ"א בניסן הי' ואמרו מה"ש מי שעתיד לומר שירה על הים ביום זה ילקה במים כו', וזה ירמוז "אז" מאז שהושלך ליאור אמרו מה"ש ישיר משה שמוכן לומר שירה, והצלתו הי' מוכן אז כדי שישיר אח"כ שירה: **ובהקדמה** לשו"ת חדות יעקב ח"א הביא בשם הרה"ק יחזקאל מקאזמיר ז"ל על המד' אז ישיר רמז על תחה"מ, כי עיקר עבודה אמת ואמונה, ובקי"ס שראתה שפחה על הים כו' ל"ש אמונה, להכי רמז תחה"מ שזה הי' אמונה שהאמינו בתחה"מ:

ואגב אעלה מה ששמעתי מפה קדוש הגה"ק אדמו"ר ז"ל **השפת אמת** בהא דסוכות כ"ז: כל ישראל ראוין לישב בסוכה אחת כו', דיש אמונה ובחירה, ואמונה כל ישראל שווין אפי' הפחות יאמין בה' שהוא אחד, שאל"כ לאו בכלל ישראל הוא, ובחירה יש מעלות ומדרגות איש לפי גדלותו, ובזה"ק נקרא חג הסוכות צלא דהימנותא, ובאמונה הכל שווין, וז"ש כ"י ראוין לישב בסוכה אחת ופח"ח - וההה"ק מראדזאמין ז"ל אמר דלהכי חותמו של הקב"ה אמת דא"א לזייף דאם יזייף אינו אמת, וע' שערי תורה שנה י"ב חוב' ד' סי' ט"ו, ודבר בעתו דרוש ד' לפסח:

ויאמרו לאמור, והוא מיותר ע' אבן עזרא ואור החיום, ובספר פרפראות לחכמה כ', דק' דבחולין צ"א. ישראל מזכירים השם אחר ב' תיבות ומלאכים אחר ג', ואיך הזכיר ה' אחר תיבה א', וי"ל דבאמת כך התחיל השירה, "את השירה הזאת לה'" אחר ג' תיבות עש"ה, ובפרד"י בראשית דף ה'. וע"ע בזה"ק וילך רפ"ד:, ובכלי יקר כ' כי לא נאמר שם את השירה הזאת אומר אני וכו' ופליאה עצומה דהא שם נמי כ' את השירה הזאת בחקת (כ"א י"ז), ופלא שהעלם עיני' מזה ועוד כתב דרוש ע"ז וצע"ג:

סוס ורכבו ערש"י ובויחי (מ"ט ו'), ולחמי תודה דקנ"ט דהרכיב חיגר ע"ג סומא, וע"ל (ט"ו כ"א):

פסוק ב

עזי ערש"י יסיר עולו, צ"ל וסר מעליהם עולו בישעי' (י"ד כ"ה), עזי וזמרת בישעי' (י"ב ב'), ותהלים (קי"ח י"ד), מדוד דודי שה"ש (ה' ט'), וע' תרגום וא"ע, ובביצה כ"ה. ישראל עזין הן ובמהרש"א, ובאמ"כ וקו"ד חו"י סי' כ' אי' שרש"י הביא מקומות נקוד שורק עזו אליך בתהלים (נ"ט י'), וק' אמאי לא הביא שם עזו אליך אזמרה, והגם שהוא פסוק אחרון אבל עזי ממש כמו עזי בקמץ ונקוד שורק משא"כ עזו יצ"ע - ובכל"י עזו תוקף הדין ושם

יה מדת הדין, אלי ואלהי מדת הדין, וזה לא כרש"י תשא (ל"ד ו'), ועזה"ק צו ל': אל בכל אתר חסד הוא, ובפמ"ג או"ח קי"ח מ"ז סק"ב האל הקדוש, (וע' פסחים קי"א. יפתח באל ויפסוק באל, וזה מקור מ"ש בב' וה' אחר תחנון אל ארך אפים כו' סלח נא כרוב רחמיך אל), ואלקים בשלימות מורה דין בזה"ק שמיני ל"ט:, ואחרי ס"ה., וירו' ברכות פ"ט ה"ה באלהים אהלל דבר, בה' אהלל דבר, בין על מדת דין בין על מדת רחמים, וע' בפע"ח שער הק"ש פ"י, ובשלימות שם הוי' רחמים גמורים, ועתי"ט פ"ד מ"ה דסוכה אריכות בזה. וע"ס חסידים תשכ"ח מה שאמרנו בענין עולמות שבו נברא עה"ז ועה"ב, שמת לא יוכל להזכיר שם יה דכ' לא המתים יהללו יה (תהל' קט"ז י"ז), אלא כל הנשמה תהלל יה (שם ק"ז ו'), והוא מרש"י ישעי' (ל"ח י"א), וע"ש בהגהות מקור חסד, ונפ"ח אות כ' נ"ו: **אלי** רש"י בכבודו נגלה והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה כו', והוא מפסיקתא, וכ"ה בזה"ק כאן ס"ד:, ויתרו צ"ד., וק' למה הראו באצבע, ומנ"ל שקאי אשפחה, וגם למה חלקו לב', דהול"ל זה אלי אלקי אבי אנוהו וארוממנהו, וכ' בשו"ת חוט המשולש בפתיחה, דבבכורים פ"א מ"ד גר מביא ואינו קורא שא"י לומר אבותינו, ועב"ב פ"א. בתד"ה למעוטי דר"ת ל"ה מניח לגר לברך בהמ"ז שאי"ל שהנחלת לאבותינו, ועטא"ח קצ"ט ור"מ פ"ד ה"ג מבכורים, וכל הנביאים התנבאו בכה ומשה בזה שראה באספקלרי' המאירה ערש"י מטות (ל' ב'), וכאן שכ' זה אלי ע"כ שהראיה הי' יותר מנביאים שנבראו רק בכה, ובב"ק מ"א. את בשר את הטפל לבשרו, וכ' אז ישיר משה ובנ"י את השירה, את ירבה הטפל, השפחות שהם מערב רב, ומוכח דראו יותר מנביאים, ולא יכלו לומר אלהי אבי שהם אינם מבני האבות, ודקדק דכולם משה ובנ"י וכן השפחות אמרו זה אלי ואנוהו, ואח"כ הוסיפו עוד משה ובנ"י סוף הפסוק אלקי אבי וארוממנהו, וג"כ הובא זאת בקיצור בשם הגר"א, וע' שבות יהודא על המכילתא: **והר"מ** מפרעמישלאן ז"ל אמר על מי שאינו סומך על צדקות אביו, רק בעצמו הוא חוקר אלקי ואומר זה אלי, עליו הכ' אומר ואנוהו, אבל מי שאינו עושה בעצמו כלום רק סומך שהוא מיוחס בן צדיק, ואומר אלקי אבי עלי' נאמר וארוממנהו מל' התרוממות, פי' זאת הוא גיאות שוטה וגס רוח, ועמש"ל בוארא (ו' ב'):

ואנוהו ערש"י ובר"פ לוה"ג פליגו רש"י ותוס' אי יבש פסול בדיעבד משום ואנוהו ועשו"ת חת"ס ח"ו בחי' על לוה"ג, ושבת קל"ג: זה אלי ואנוהו עשה סוכה נאה כו', אבא שאול אומר ואנוהו הוי דומה לו מה הוא חנון ורחום כו', ובסוכה כ"ח: מצוה לעטר הסוכה בכלים נאים, וראיתי בזה שיש הרבה מדקדקים ולא יחוסו על מעות לקנות אתרוג הדר וכדומה, אבל כשמגיעין למצות צדקה המה כאבן וזה שבא א"ש להוסיף אף

שמהראוי להיות לו סוכה נאה, אבל לא זה הכל, העיקר מה הוא רחום וחנון כו', ועמ"ש בפרד"י נח מ"ו., ואי' הפשט בתהלים (כ"ב ז') ואנכי תולעת ולא איש, כי בין שונאי דוד היו רבים המדקדקים מאד במצות שבין אדם למקום, ובטרם לקחו אוכל לפיהם בדקו אם רמה לא הי' בו, אבל במצות שבין אדם לחבירו זלזלו ולא חדלו מלרדוף לדוד ולמרר חייו. וקרא אליהם דוד גם אנכי תולעת ולא איש, ומתולעת הלא אתם נזהרים, חדלו גם ממני, ועפרד"י ויחי שמ"ו., ושמות (א' א'):

ובשאג"א סי' ז' כ' דהחיוב להתנאות במצות ולהדר הוי מה"ת, אך ממהרש"א שבת ר"ד: משמע דלא הוי רק מדרבנן, וע' ב"ק ט': הידור מצוה עד שליש, ובבני יששכר מאמר שבתות מא' ב' אות ה', כ' ע"פ תיב"ע (י"ד ז') ושלישים על כלו ומיליתא תליתאה וצ"ב, וי"ל ע"פ ירו' הובא בר"ש כלאים פ"ח מ"ב שלא היו נוסעין בעגלה רק עם סוס א' עד שבא פרעה בימי יוסף הנהיג בשני סוסים, ופרעה שרדף ישראל בג' סוסים, וז"פ ושלשים ות"י מוליתא תליתאה היינו סוס כמו מולייתות של בית רבי שבת נ"ב. ופרעה הוסיף שליש בעבירה לרדוף אחר ישראל, וה' לקח ממנו נקם ומבחר שלישיו טבעו בים, ומשו"ה שרו זה אלי ואנוהו אתנאה לפניו במצות והידור מצוה שליש, וע"ע פ"ד מ"ג מתרומות עין יפה א' ממ' עין רעה א' מס' וחילוק שליש, וע"ש מ"ש בזה ובס' בית נאמן סי' כ"ה:

וראיתי עוד בירחון קול תורה מירושלים תרצ"ד חו"ה סי' ס"ג, שנסתפק בנוי מצוה אי עיקר המצוה שיהי' גוף המצוה נאה, אבל לפאר את המצוה בדבר חיצוני כגון זהב א"צ לנוי זה ואין ראי' משבת קל"ג: וכורכו בשיראין, דשם אסור לאחוז ס"ת ערום, וצריך מלבוש על הס"ת, הדין דצריך לכורכו בשיראין, אבל שיראין אינו נחשב נוי לקלוף ס"ת ע"ש, ואם נאמר כן יתיישב קו' האב"נ או"ח ג', בר"ה כ"ז. ציפה שופר בזהב פסול משום חציצה, הא קיי"ל בסוכה ל"ז. כל לנאותו אינו חוצץ ולהנ"ל א"ש דרק בלולב דמצוה לאגדו כסוכה י"א. האגוד יש בו שייכות למצות לולב משום ואנוהו, אבל זהב על שופר לא שייך לשופר - וע"ע בחלקת יואב קמא בהסכמת האב"נ ז"ל מ"ש בזה - וע"ע תפא"י זבחים פ"ג מ"ה, וחבלים בנעימים ח"ב סי' א':

פסוק ג

איש ערש"י ובנח (ט' כ'), ומ"ש בזה בפ' בא (י"א ג'):

ה' שמו עמ"ש בזה בפרד"י חיי שרה דקנ"ה.:

פסוק ד

ירה בים ערש"י ויצא (לא נ"א), ובפ' בא (י"ב ט"ז) מקרא קדש, ובאבות פ"ה מ"י י' נסים על הים ובפרש"י לא נתפרשו לנו, וק' שהוא במכילתא בשלח פ"ד, י' נסים א' נבקע הים וכו' וצ"ע:

פסוק ה
תהומות ערש"י הסדר, ע"ס משנת חכמים דקכ"ו דבר נכון:

פסוק ו
ימינך ערש"י וצל"ח פסחים נ"ו, ובנין יהושע על אבות דר"נ, פל"ג, ויען שמצוי לא העתקתי, וקו"ד חוב"י סי' כ' הביא הא ברש"י כ' אנכי לד' אנכי אשירה (שופטים ה,), לולי ה' (תהל' קכ"ד), עורי דבורה עורי ושופטים ה'), מדוע הכניס רש"י מתהלים בין ב' דוגמאות דשופטים, גם מדוע בחר משופטים ה' כ"ג וי"ב, והשמיט פסוק ז' עד שקמתי דבורה שקמתי, גם למה הביא בסוף מתהלים קל"ו ונתן ארצם לנחלה נחלה לישראל עבדו שיש בניהם תיבת כל"ח, ולא הביא מקל"ה שנ' בקרא אחד ונתן ארצם לנחלה נחלה לישראל עמו, וע' אמ"כ שהביא שיש גרסות ברש"י בדפוסים ישנים:

פסוק ז
תשלח, ערש"י והגר"א אמר דכשלא כמדת בו"ד כשכועס אינו עושה מאומה עם כעסו, אבל מדת ה' תשלח חרונך וזה לבד יאכלמו כקש:

פסוק ח
וברוח אפיך עפרד"י בראשית ל"ד. מ"ש מתולדות אדם פ"ב בח"ב דכאן כ' אפיך ביו"ד, ובבראשית (ג' י"ט) בזיעת אפיך תאכל לחם, קשה מזונותי' ש"א כקי"ס זה מלא בזיעת אפים וזה ברוח אפים. והוא מפסחים קי"ח. והחי' הרי"מ ז"ל אמר כמו בים דבנ"י היו בצרה מכל הצדדים והישועה בא באופן שלא עלתה על דעתם כן פרנסה בא ממקום שלא ידע מקודם. **והה"צ** מגאסטאנין ז"ל אמר קשה מזונותי' "של אדם" אם יצטרך לבוא לידי אדם אחר אז מר לו. וכן מצאתי במהרש"א ב"ב קט"ז. על קשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מנ' מכות, דקדק בתוך ביתו דהיינו אף שיש לו מזונות אצל אחרים כיון דתלוי באחרים מכתו גדולה עש"ה:
נד וכן ביהושע (ג' י"ג) נד אחד, עי' בס' איל המלואים וקא"ק בזה, והובא מעשה בחוקר גדול שהיה על שמחה ושתה הרבה, והתפאר שיכול לשתות כל הים הגדול וצחקו כולם, ונתן טבעת עם אבן טוב' לערבון שאם ביום פלוני לא יקיים דברו יחלט להם הטבעת, ויהי כשוך חמת היין ממנו ויבהל על שטותו, אעפ"כ אמר שימלא דבריו ובא ביום המוגבל, ונאספו לראות מה יעשה המשוגע, אז פתח בחכמה פיו: אני אמרתי שאשתה הים הגדול אבל לא שאר נהרות, וידעתם כי כל הנחלים הולכים אל הים (קהלת א' ז'), ועתה אם תסתמו ותסגרו בעד הנחלים שלא ילכו לים הגדול, ולא יתערבו בים הגדול אקיים דברי ואשתה כל מי ים הגדול, ויתפלאו על חכמתו והחזירו לו טבעתו ועוד נתנו מתנות - ובמד' וישם את הים לחרבה ויבקעו המים ולא אמר ויבקע הים, מלמד שכל

מים שבעולם נבקעו שלא יזלו לי"ס (וע' י"ד כ"א, ורש"י וכל"י) וז"ש וברוח אפיך נערמו מים של ים סוף גם נצבו כמו נד נוזלים, כל הנחלים אל הים עמדו כחומה, וכן הי' בירדן:

פסוק ט

תמלאמו ראיתי דשר של מצרים טען שלא היו במצרים ת"ל שנה, כמ"ש ומושב בנ"י במצרים ת"ל שנה (בא י"ב מ'), וזה תמלאמו נפשי ר"ל כמנין נפש, אריק חרבי כלו' אנכה מזה מנין חר"ב שהוא רד"ו שהיו במצרים, והיו"ד הוא השימוש:

אריק ערש"י ולעיל (י"ד ו') וברש"י לך (י"ד י"ח), וע' בפי' ברטנורא כאן שדרך רש"י לפרש במקום זה כך ובמקום אחר שינה פירושו, וע' הגהות רצ"ח ברכות ג'. שתמה דבפ' עקב (ז' י"ב), ושמר ה' פרש"י ושמר לך הבטחתו, ובישע' (כ"ו ב') כ' ושמר מלשון המתנה ע"ש, ובאמת לק"מ כמ"ש המהרש"א קידושין מ"ד. וז"ל ודע שגירסת רש"י מהופכת הכא מדהתם ואין לחוש לכך כי כן דרכו לפרש במקום זה כך וכו' ועמ"ש בהערות לח"א וישב דף רע"ב. וערש"י ב"מ ע"א. אדם הקורא לחבירו רשע יוריד עמו לחייו רשאי לירד לתוך אומנתו של חברו וכו', וקשה בעיני שיתירו חכמים לישראל להנקם כו', ובפירושו לקידושין כ"ח. כ' ג"כ כן דמותר לשנאותו ואף למעט פרנסתו ולירד לאומנתו עכ"ל הנך רואה דמה שרחק רש"י ב"מ קרב בקידושין בשתי ידים. וראיתי ע"פ צחות מ"ש שם בתוס' ב"מ מתשובת הגאונים אריד עמו לחיי' רשאי לשרוף שליש תבואתו, ותימה מנין זה, וי"ל דמי שקורא לחבירו רשע הוא בעצמו רשע דכל הפוסל במומו פוסל, קידושין ע'. ור"ר יהונתן ז"ל אמר על פסוק צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר, דבגיטין ע'. אכול שליש ושתה שליש שאם תכאס תעמוד על מילואך, וז"פ צדיק שאינו כעסן יכול לאכול לשובע נפשו, אבל בטן רשעים שהם תמיד בכעס תחסר שליש, מפני הסכנה כדי שאם יכאס יעמוד על מלואו, לכן הקורא רשע שהוא בעצמו רשע רשאי לשרוף שליש תבואתו כיון דהוא רשע די לו פחות שליש:

פסוק י

נשפת ערמב"ן מל' נשבת ב' ופ' מתחלפין וע' בשבת פ"ג מ"ג ולא יפקיענה דר"ל ולא יבקיענה ובתי"ט ונמצא גם להיפך ב' במקום פ' ברפ"ו דפאה, ופ"ד מ"ג בעדיות וע' יד מלאכי סי' רפ"ח:

במים אדירים בת"א במיין תקיפין משמע דקאי על מים, ובמנחות נ"ג. משמע דאדירים קאי על מצרים וכ"כ בספורנו וא"ע, וברש"י שופטים (ה' כ"ה) כ' ג"כ אדירים על מים, וע' דברי שאול, וביחזקאל (ל"ב י"ח), ובנות גוים אדירים משמע שמצרים מכונים אדירים:

פסוק יא

באלים בס' מלאכת הקודש להר"מ פלעקלס ז"ל האריך אי אלים שם קודש, ואברבנאל פ' בראשית כ' דקדש כמו אלקים, ומכל הפרשנים נראה שהוא חול, ובדברי שאול הביא ראי' מגיטין נ"ו: מי כמוך באלמים וע' מהרש"א וחלילה לשנות שם קדש לאלמים, וע' בהסכמת הח"ס על אלפס דפוס פרעסבורג דהרי"ף עיקר חדושיו מה שהשמיט ומזה ילפי' דינים ע"ש:

פסוק יב

נטית ערש"י ומ"ש בקו"ד חו"ט סי' ט"ז, ובפסחים קי"ח. שלא רצה הים לפלטן כו', ובאוה"ח הק' הלא רואים בחוש שאין הים סובל מת, ובקד"ל כ' דטעמו דמיתה ע"י אכילת עה"ד, והים דלא נהנה ממנו אינו סובל, אך אדמה נתקללה מחמת קין, אבל ים לא חטא כלל, ומת הוא שקודם הי' חי, אבל ברשעים להיפך בחייהם קרוים מתים, וע"י מיתה יש להם עליה, דיש קידוש השם ומיתתם חייהם ויכול הים לסבול אותם:

תבלעמו ארץ, רש"י שזכו לקבורה, ובב"י יו"ד שס"ז הביא כל בו הרואה מת חייב לעמוד ולנהוג כבוד ואפי' מת נכרי חייב ללותו ד' אמות, והק' דרק מדרכי שלום כגיטין ס"א., וכ' ואפשר בנכרי חסיד, דאי' בסנהד' ק"ה. חסידי או"ה יש להם חלעה"ב, והב"ח כ' ולא נהירא, ומרש"י כאן שזכו לקבורה משמע שיש חיוב קבורה, דאם רק מפני דרכי שלום, וכאן מה דרכי שלום לקבור המצרים, ובגוף הדבר דגיטין דקוברין עכו"ם מד"ש, יש להעיר מטי"ד שס"ב מנין לקבורה מה"ת בקרקע ולא ליתנו בארון ויניחנו כך ת"ל כי קבור תקברנו ונותן מתו בארון עובר משום שמלין המת, וכ' בפרישה דכל שאינו קובר עובר משום לא תלין ואפי' במת שאינו תלוי, ומבואר ברמב"ן תצא דאף בעכו"ם עובר בל"ת וא"כ איך נאמר דאין חיוב קבורה בעכו"ם מה"ת דהרי עובר בל"ת, אמנם ברד"ק יהושע (י"ז כ"ז) כ' דרק מפני טומאת הארץ, הי' הנתלים נקברים ע"ש, וי"ל דרק בא"י ולא בחו"ל, וי"ל דלענין טומאת הארץ א"צ קבורה רק הטמנה כמ"ש במשה שהכה המצרי ויטמנהו בחול, ורק מדרכי שלום צריך קבורה:

ורבות עמלתי בזה לברר הדברים, ותמצית מדברי נדפסו בשמי בקובץ בינה לעתים חוב' א' סי' ה', בתצא (כ"א כ"ג) לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלהים תלוי, ופרש"י זלזולו של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל בניו וכו', ונר' סתירה בדברי' מתחלה משמע דבכל אדם שייך ל"ת ואף בגוי, ואח"כ כ' ישראל, וברמב"ן משמע אף בגוים ומשו"ה צוה יהושע להוריד מלכי כנען מן העצים קודם בא השמש וע"ש ברד"ק (ח' כ"ט, וי' כ"ז), ומהא דיהושע נר' לכאו' ראיה לתשו' גנת וורדים יו"ד כלל ה' סי' ב' והובא בברכ"י יו"ד שנ"ז, דלא דל"ת הוא מיד בשקיעת החמה כי

יהושע הורידם לעת בא השמש, אולם דעת רדב"ז שי"א דרק אחר כל הלילה עובר בל"ת, וע' חו"י קל"ט, ופ"ת שנ"ז סק"א, ורק מצוה מן המובחר לקבור קודם הלילה, וא"כ אין ראי' מיהושע דמסתמא עשה המצוה עצהיו"ט, וע' ביד אברהם שם, ומצינו גם בדאו' מצוה מן המובחר כמ"ש הר"מ פ"ד הכ"ה מתפילין מצוה מהמ"ב להניח תפילין כל היום מה"ת, ובזה"ק נשא קמ"ג: אדם ביקר בל ילין, ובעכו"ם דלא מקרי אדם לית בי' משום לא תלין ע"ש, והר"מ פ"ג ה"י ממלכים כ' דמלך מלין הרוגיו, ובחת"ס או"ח ר"ח הביא ראי' ממ"ב (ט' ל"ד) מדאמר יהוא פקדו הארורה הזאת וקברוהו כי בת מלך היא, משמע הא או לאו הכי הי' מלינה, וכן מה רבותא דדוד דכ' ויעש לו דוד שם שקבר המתים, הלא מחויב מה"ת לקבור הרוגי מלחמה, אלא ש"מ מטעם מלך הי' רשאי להניחם ע"ש, ובהפלאה כתו' ק"ג: בתד"ה אותו כ' דאפי' אי אין מלינין המת בירושלים מ"מ מלך שאני ע"ש, וברדב"ז ת"א שי"א כ' דוקא בהרוגי ב"ד איכא עשה ול"ת אבל במת סתם ליכא רק לאו, ולא הוזכר בגמ' ופוסקים רק כל המלין מתו עובר בל"ת, וע' אמרי בינה או"ח י"ג אות ב' שהביא מס' המצות מ' רל"א בשם ספרי דבכל מתים איכא עשה ול"ת, ואף דר"מ פ"ד ה"ו מאבל כ' רק ל"ת, כ' שם הלח"מ דנמשך אחר לשון המשנה אבל לעולם איכא גם עשה וכ"מ מרמב"ן תצא, וע' בהגהות מעשה אלפס במו"ק שהביאו כן בשם מבי"ט בקרית ספר פט"ו מסנהד' וחו"י קל"ח. ובאמ"ב הכריע דבל"ת עובר רק בכל הלילה ומ"ע עובר מיד בשקה"ח, ובמג"א ע"ב סק"ב משמע דבמקצת הלילה ג"כ עובר, וע' רמ"ה סנהד' מ"ו, ושו"ת דבר שמואל נ"ו, ושד"ח אסיפות דינים מער' אבלות אות פ"ד, ומער' ל' כלל ט' הביא ס' מחזיק ברכה סי' תקכ"ו, ועין זוכר מער' ל' כרדב"ז דאינו רק כל הלילה, וע' חכ"א הנהגת ח"ק אות י"ב ושאגת ארי' החדשות סי' ו', ויד שאול שנ"ג, ובאמת צ"ע מסנהד' מ"ו: רמז קבורה מה"ת מנין כי קבור תקברנו, ורמז הוא דרבנן, ע' מו"ק ה'. רמז לציון קברות מה"ת, והוא רק מדרבנן ע' נדה נ"ז. וב"ב קמ"ח. מנין מתנת שכ"מ מה"ת וכ' תוס' דלא מה"ת, ותענית ב': רמז לניסוך מים מה"ת, ורק הלמ"מ בד"ג:, ובתוס' מו"ק ג': ד"ה ניסוך דאסמכתא הוא, וסנהד' י'. רמז לעדים מה"ת, ועיקר לימוד מלא תענה ע"ש, אך הגאון מסטאניסלאב ז"ל בשו"ת אמרי דוד סי' מ' כ' שצריכים אנו לקבל דברי הפו' וע"ע במנ"ח וקומץ מנחה מ' תקל"ז אי בב"נ הוי המצוה ל"ת, וג"כ הביא רמב"ן דבא"י איכא ב' לאוין ל"ת ולא תטמא את אדמתך, ובחו"ל רק ל"ת ונ"מ לדינא דבא"י אסור להלין אף ב"נ ובחו"ל מותר ע"ש, ובתרגום שני אסתר (ט כ"ג) נראה אף בחו"ל ובב"נ איכא ל"ת, ובר' בחיי כ' ג"כ דלא תלין רק בא"י, ובחינוך תקל"ז כ' נוהגת בכל מקום ובכל זמן, ועשו"ת אבני חפץ צ"ז בזה:

ושמעתי מהגה"ק מסאכאטשוב ז"ל בעל אב"נ דאע"ג דכ' כי יקבר יקברנו ביום ההוא, מ"מ כיון דקבורת מת ילפי' מעגלה ערופה, ובע"ע כפרה כתיב בי' כקדשים, ובקדשים הלילה הולך אחר יום וא"כ הלילה שלאחריה בכלל יום, וע' מג"א תרפ"ז סק"ג שכ' דאפשר לקברו בלילה ע"ש, ובס' נפ"ח שם דעכצ"ל דקבורה מכפרת לקדשים מדמינן לי' שהלילה הולכת אחר היום, וע' יראים סי' רנ"א, יעיר אוזן ערך ל"ת אות כ', ומנחת פתים יו"ד שיירי מנחה סי' רס"ג סעי' ה', אמנם בש"ע הרב ה' יו"ט תצ"ה בקו"א אות ג' מבואר להיפך ולחלק בין לאו לעשה, והגאון בעל כל"ח ז"ל כתב לי דנראה פשוט דבב"נ ל"ש העשה כלל כיון דאינו חייב בקבורה אינו בכלל העשה ולכן מוכרח רמב"ן לומר משום לאו דלא תטמא את אדמתך, ובפרט דרמב"ן סובר דגם הלאו ל"ת ליכא בב"נ, וע' בספרו חמד"י בקונ' נר מצוה ל"ת ס"ו שהביא התרגום שני דעברה על מה דכ' באורייתא, והא היא לא צותה לתלות המן רק אחשורוש, ולרמב"ן נר' מבואר דלאווין אלו אינן רק במלין הרוגיו אבל אין אזהרה על ישראל שלא להלין מת אחר, כי רק על מתו חייבו התורה, ואולי י"ל כיון דהמלך עשה כל זה משום כבוד אסתר הו"ל כאלו הי' הרוג שלה, ויש עליה עבירת ל"ת, ומדוקדק דשאלו על אסתר ולא שאלו על מרדכי, ויהי' מזה ראי' לרמב"ן, וע"ע בכל"ח בחקת אות ב'. ובזה"ק אמור פ"ח: בגין דמותא דישתהו כ"ד שעות דאינון יומין ולילה בלא קבורתא כו', הרי מפורש דרק במעת לעת, וע"ע בבאורי מהרש"ל לסמ"ג לאווין קצ"ד, וע"ע במחצה"ש תקכ"ו סק"כ דגם בנפל עוברין בל"ת וזה כוונת המג"א שם, וע' בינה לעתים מהיע"ד הל' יו"ט:

ובהגהות אשרי פג"ה סי' ט"ז מוכר טרפה בחזקת כשר אסור להתעסק בקבורתו ואפי' כלבים אוכלים בשרו, והנה אם רשע בשאר איסורים אם מחויבים לקברו נסתפקו האחרונים, ולכאו' ראי' מהא דצוה לקבור איזבל המרשעת, אך כאן פירכא בצדה דכ' כי בת מלך היא משמע דלולי זאת ל"ה צוה לקברה, אולם לכאו' ראי' מיהושע דצוה לקבור המלכים, והיו רשעי עכו"ם, אכן להנ"ל א"ש דיהושע רק למצוה מן המובחר עשה ומן הדין פטור, וע' בשמים ראש סי' ס"ד, - ומצאתי בירו' פ"ח ה"ב מתרומות מעשה בטבח שהי' מאכיל נבלות וטריפות וכו' ארכינן דמדידהון קאכלו כו', וע' בציון ירושלים ציין הג"א ובש"ר הנ"ל, וכ"ה בויק"ר ואו"ז הגדול ח"א הלכה ג' וה', ותמ"ו בסופו, וכ"כ בהג"ה לירו' פ"ב ה"ג מע"ז, וצ"ע על הכסא דהרמנא שלא העיר מאו"ז:

וראיתי עוד בס' מאורי אור להגר"א ווירמיש ז"ל ממיץ דהעלה דכל איסור לינה רק מדרבנן, דרק בתלוי כתב קרא אבל בסתם מתים יכול להמתין וכ"מ בפ"ח משמחות דהי' מעשה וחי כ"ה שנים והוליד, וכ"ה בשס ס' הזכרונות וכן בעירו אירע שאחר י'

שעות לקבורה תחי רוחו וחי שנים רבות, והל"ת אינו רק אסמכתא בעלמא כמ"ש ביומא י"ט: השח שיחות חולין ורומז בק"ש עובר על ל"ת, וגם הרמב"ם לישנא דמתניתן נקט, ורק רבנן גזרו בכל מתים משום בזיוני או כפרה, ועוד טעמים בזהר אמור, וקדמונים כ' שהחיצונים נדבקין בגוף ישראל וזה ל"ש בגוים ויהושע רק משום כבוד מלכות עשה עש"ה, ונפלאתי מראות איך הוציא המשנה מפשטה, דאף בכל מתים יש ל"ת, וכבר מחי מאה בעוכלא החת"ס יו"ד של"ח שאחד רצה לומר כן, וגם הביא מדו"ז הגר"י עמדין ז"ל דמקרה כזה א' מאלף וכמו חוני המעגל ע"ש שהעלה דכל המהרהר בזה כמהרהר אחר שכינה. ומצאתי ג"כ בשו"ת חיים שאל ח"א כ"ה דהשיב ג"כ בזה דלא חישינן למיעוטא וכשיש סימנים מובהקים שמת אז מצוה תיכף לקברו, ובפרט לזה"ק שם ונשא קמ"ג: שמתדבקים בו רוחות רעות ורע לו ולאחרים, ואם א' בכמה רבבות יארע שהוא חי אין עלינו סרך איסור וכן נגזר עלינו, ומעין דוגמא כ' רח"ו ז"ל דמי שהרג ועתיד למיפק מיני' זרעא מעלי' ה' עושה שלא ימצא עדים ולא יהרג הרוצח, וכן בנידן דידן י"ל בהיפך שאם יטעו בסימנים כן גזרת ה' וצריך הי' שימות, וע' נדה ס"ט: הזב וזבה מטמאין עד שימוקי אמר רב גזרה שמא יתעלף, ופסקו הר"מ בפ"י ה"ד ממשכב ומושב, וי"ל דלמעוטי דמעוטי לא חיישי' עכת"ד, וע"ע ביד מלאכי קמ"ד, וישיע"ק יו"ד בסופו תשובה מנכדו באריכות, חת"ס חו"מ כ"ה, יד רמ"ה סנהד' מ"ז, שו"ת כנף רננה ח"ב ק"ו, שו"ת רמ"ץ או"ת י"ד, ומשנת אליעזר מ"ת תשובה ה', ובס' מקורי מנהגים, וגם בענין זה יש פלא בהצואה שנדפסה ברישׁ ס' יד אליהו להגר"א ז"ל מקאליש, וע' פת"ש החדשות יו"ד שנ"ז סק"א, שו"ת חיים שאל ח"ב כ"ה, שו"ת רצ"ח נ"ב, ישמח לב יו"ד ט', שו"ת אהל אברהם סי' ס"ד וע"ע יוסף דעת יו"ד שצ"ד, שד"ח חלק י"ח אבלות סי' י"ד, אגרת סופרים סי' ט"ו, המאסף שנה י"ט, כ"ב סי' נ"ט, ושו"ת דודאי השדה סי' א' - והרוצה לעמוד על הדברים, יעיין בכל המקומות שציינתי:

פסוק יג

עם זו גאלת. בבעה"ט מסורה עם זו קנית (בפט"ז), עם זו יצרתי לי (ישעי' מ"ג כ"א), ובנח"ק הק' הא שבוי' אסורה לכהן ואיך הי' דמיון חתן וכלה בהר סיני, ותי' דקיי"ל כהן שפדה שבוי' מותר לישאנה דחזקה לא שדי אינש זוזי בכדי, והק' דזנות הכא ע"ז ובודאי עבדו, ותי' דאנוסה אסורה לכהן הטעם דילמא בסוף נתרצית ובישראל מותרת כל שתחלתה באונס דיצר אלבשה וככתובות נ"א: אבל אשת כהן הוא פגם, והכא הוי באונס מתחלה עד סוף, וז"ש עם זו גאלת ומטעם זה עם זו קנית, ובפרד"י חיי שרה קנ"ד:

הבאתי שכ"כ בדבש לפי מער' ש' והוא דבר חדש דבידוע שהי' גם סוף באונס אף בכהן שרי. וק' מכתו' ט'. בפ"פ וש"ד בש"ס וג"כ נפסק כן באה"ע ו' סעי' יו"ד באין חולק וצ"ע:

פסוק יד

פלשת רש"י והוא בדה"יא כ' וכ"א:

פסוק יז

תביאמו רש"י שנתנבא משה שלא יכנס לא"י ומהרש"ל הגיה שנתנבא על כל ישראל, ובאור יקרות קיים הגי' של משה לבד דבמד' דשירה אמרו בנ"י שהשליך פרעה ליאור ובנס עלו ליבשה, ופי' היפ"ת דדייק מל' בנ"י, ובסוטה י"ב: בשבילי נצלתם כולכם שמיד שהטילו למשה ליאור בטלה הגזרה, נמצא דלא אמרו שירה רק אותן שהטילו ליאור והיו כולם זקנים כמשה, ובב"ב קכ"א: גזרת מרגלים ל"ה לאותם יותר מס' שנים, נמצא דאותן שאמרו שירה נכנסו לא"י ושפיר נבואה רק למשה, וע' ?לוי"ח ומהרש"א ב"ב קי"ט:

מקדש ערש"י ומהרש"א כתו' ה'. וסנהדרין קטנה סנהד' צ"ב. ויסוד האמונה ליעב"ץ דו':

כי ערמב"ן ובהגהות רצ"ה בש"ס ווילנא גיטין צ'. כ' דרש"י ותוס' כרמב"ן דכ' כי בא אינו מהשירה ובגו"ו או"ח כלל ב' כ' דשייך לשירה, וכ' שלא מצא שום חולק זולת רמב"ן, ולא ידע שרש"י ותוס' אף שחולקים בפירושם מודים שאיננה מהשירה, וכ"כ ר' בחיי וכ' סוד שהוא ח"י פסוקים, וכ"כ אבודרהם שמשו"ה כופלין ה' ימלוך להורות שהוא סוף השירה, וכ"כ בסידור שער השמים והי' בקי בכתבי האר"י ז"ל וכ"נ מריקנטי, גם בכנפי יונה פי' השירה רק עד ה' ימלוך, וע' לחם חמודות ה' ס"ת סי' ס"ה, ובברכות פ"ה סי' ט"ז, וגם ממנו נעלמו רש"י ותוס', אמנם להלכתא נ' כראב"ע והר"מ פ"ח מס"ת דהוי מהשירה, הואיל דבמס' סופרים פי"ב הי"א כוותי' וכ"מ במכילתא:

פסוק כ

אחות אהרן ערשב"ם ע"ש הבכור קורא אחות כמ"ש אצל אחות נביות ואחות לוטן, והוא בתולדות (כ"ח ט'), וישלח (ל"ו כ"ב), ושמעתי מהגה"ק מסוכוטשוב ז"ל לישב הא דכ' אחות אהרן ולא אחות משה, דהי' ק' למרים אמאי לא הוזכר בשירה רק משה ולא אהרן, ורק דלוים רק בשיר וכהנים בעבודה, ומשה הי' לוי ומחויב בשירה, וזה ותקח מרים התוף בידה שיהי' שירה בכלי והוי עבודה דהרי הוא בכלי ועבודה דכהנים ולכן הוזכר בהשירה אחות אהרן הכהן:

ובאוה"ח במדבר (ג' ל"ט) כ' מצינו שעמרם החזיר גרושתו אין ללמוד שכולם החזירו כו', ופלא שבסוטה י"ב. עמדו כולם והחזירו נשותיהן וע' בפתח עינים לאזולאי שם, ובקוי אור, ונר למאור, ותולדות אוה"ח עמוד נ"ז. וע"ש בכל"י ועמדו שבט לוי בלא נשים זמן רב כמו שעמרם עמד זמן רב בלא אשה, ולא הביא הא דסוטה שלא מנו מצרים אלא משעה

דאהדרה והי' מעברה ג' ירחא מעיקרא, הרי שבין גירושין להחזרה ל"ה יותר מג"ח, ומלבד זה ראי' כי טרם שהחזירה נבאה מרים והיא גדולה בשנים ג' מאהרן ו' ממשה, עשמו"ר פ"א ותוס' בכורות ד'. ד"ה ואהרן, ורש"י שבת פ"ח. ד"ה ע"י תליתאה, (וצ"ע על רשב"ם כאן שכ' דאהרן הי' הבכור) מוכח דגם להאגדה מובא בתיב"ע בהעלותך (י"א כ"ו), אעפ"כ ל"ה מלידת אהרן עד עיבורו של משה יותר מב' שנים ואין זה זמן רב, ועמ"ש בשמות (ב' א'):

התוף דהי' משוררת בקול, וקול באשה ערוה (ברכות כ"ד.), ולקחה התוף שלא ישמע קולה, וע' נח"ק ובס' חזון למועד ח"א, שער ב"ר, ועשר עטרות דכ"ו, וע' אה"ע כ"א בב"ש סק"ד דקול פנוי' מותר, ויש להביא ראי' מש"א (י"ח ו') ותצאנה הנשים לשיר, ועזרא (ב' ס"ה) ומשוררת, וי"ל דהיו פניות, ושם בב"ש דקול דיבור מותר ע"ש, וכן מוכח מאבות פ"א מ"ה אל תרבה שיחה עם אשה, ובעירובין נ"ג: שאל ר"י לברורי' באיזה דרך נלך, ויבמות ס"ה: ושאלה אי מפקדת אפו"ר, - אך מרחוק אם אינה מכירה מותר, וכמו בע"ז כ': ולא בבגדי צבע של אשה רק במכירה, ובסוטה ח'. אין יצה"ר שולט אלא מה שעיניו רואות, וע' ס"ח קע"ב. ומ"ש בפ' ויקהל (ל"ז מ'), וגם אי' במו"ק ט': אמרי אינשי איתתא בת שתין כבת שית לקל טבלא רהטא, לכן כשיצתה מרים לעורר אנשים שיבואו לומר שירה לקחה התוף ובאו כולם:

פסוק כא

ותען להם, בכנ"י הק' להן מבע"ל וע' בקול שמחה, ובפרד"י ויצא רכ"ז. הבאתי כשראו אנשים שמרים לקחה תוף בודאי שאלו אותה מה זאת, וענתה להם שתאמר לנשים שירו לה' כו', ומדויק הל' ותען שאל"כ הול"ל ותאמר, וע' בילקוט ראובני בשם כנפי יונה לא לנשים אמרה רק למשה ובנ"י דזמרן גוברין ועניין נשיא כו', וע' סוטה מ"ח. זמרין גברי מעני נשי פריצותא, וע' סוכה ריש דנ"ב, וי"ל זה רק בשירי חול ולא בשירי תפלה, וע' חו"י סי' רכ"ב במ"ש ותשר דבורה וברק (בשופטים ה' א') ע"פ הדבור שאני, ובמנחת קנאות להרצ"ח ז': כ' דתשר דבורה שהיא חברה השיר ולא שבעצמה שרה, וע"ס היובל להג' מלובלין ז"ל דף קי"ט. ובל"ז י"ל ותען אינו לשון תשובה רק לשון הרמת קול וכמ"ש בתבא (כ"ו ה'), ועניית ואמרת ופרש"י הרמת קול, ועי' בירחון אהל תורה, סי' נ"א, ולעיל בשמות (א' כ"א):

סוס ראיתי בשם הבי"צ ז"ל דלכן שרה על מפלת סוס, שידעה שכל יצי"מ רק שיקבלו התורה כמ"ש בשמות (ג' י"ב), ונשים פטורות מת"ת ומה השמחה להן, אך אי' בברכות י"ז, וסוטה כ"א, נשים במאי קא זכיין באקרוי בני לבי כנישתא ונטרו לגבריי' עד דאתי

מבי רבנן, ויש להם ג"כ זכות בלימוד, אך מנ"ל שגורם ומסייע נחשב כמעשה, יש ללמוד מקי"ס שנפל הסוס ומה חטאו, וצ"ל שהי' גורם ומסייע, ומדה טובה מרובה מפורעניות (ערש"י מכות ה': וכ"ג:) ולכן אמרה לנשים שירו כו', וע' נפלאות מתהשי"ת ח"ב דס"ז: ולעיל (ט"ו א'):

פסוק כב

ויסע רש"י הסיען בע"כ וק' מדוע בביזת מצרים הוצרך בקשה שישאלו, וכ' בס' ריח דודאים דכ"ב, דרש"י ביצה ט"ז כ' נשמה יתירה נפש רחבה לאכול ולשתות ולשמוח, ותימה היתכן זאת מעלת ש"ק, ועוד אי' באו"ח רמ"ח ס"ג דאנשי מעשה מתענים בע"ש שבשבת יאכלו לתיאבון, והא בחול דרך לאכול ב"פ ביום כמ"ש בבשלח (ט"ז ח') ולמה להם להרעיב עצמם, הא בשבת נוסף להם נפש רחבה, וי"ל לתוס' קידושין ל"א, דטעם גדול מצוה ועושה שעי"ז יצרו מתגבר עליו, ולפ"ז י"ל דטבע אדם לתאות אכילה, מ"מ בשבת כיון שמצוה לאכול היצר מתגבר עליו שלא יאכל ולכן ניתן לו נפש רחבה שיהי, לו תאות אכילה, ובסוכה נ"ב, כל הגדול מחבירו יצרו גדול, ולכן באנשי מעשה מתענים בע"ש שלא יוכל יצה"ר להתגבר ויאכלו לתיאבון, ואחז"ל בימי אסתר של"ה ראוין לנם לכן בביזה לא שלחו את ידם, ובמצרים ג"כ הי' קטרוג ל"ה ישראל רוצים ליטול והי' ההכרח שישאלו. ואחר שנעשה מצוה הי' היצר מתגבר והוצרך לבקש מהם שישאלו, אבל בים שהי' קטרוג גדול הללו עע"ז כו', עד שה' הרג לשר של ים והתגבר' מדת רחמים, ול"ה חשש קטרג, ל"ה הכרח שיהי' מצוה לקחת שלל, לכן לא רצו לנסוע עד שהסיעם בע"כ:

פסוק כג

מרתה ברש"י הרמה הוא בשופטים (ד' ה'), הרמתה בש"א (ז' י"ז), וע' אוה"ח, דכל היכי דאיכא למדרש, ל"א ה"א בסוף במקום ל' בתחילתה ע"ש בר"פ ויצא וילך חרנה:

פסוק כה

רש"י נתן להם שבת פרה ודינים, ובר"פ משפטים כ' מה ראשונים מסיני, ולפמ"ש כאן הול"ל מה ראשונים במרה, ע' שלמה ובאמת במכילתא דורש ר' יהודה כן ע"ש, וע"ס משכיל לדוד, ובס' תולדות יעקב כ' דודאי אין להקשות מה שנצטוו כאן על שבת ודינים, כי שבת עוד שמרו במצרים, ודינים נמי הי' לצורך שהי' להם משפטים בענין ביזת מצרים, אך פרה מה בעי הכא, וי"ל ע"פ מדר' ויורהו ה' עץ, עץ מרה הי' והמתיקו מים נס בתוך נס, ובמדרש שאל מין על מעשה פרה שמטמא טהורים ומטהר טמאים, ולכאורה גם לישראל הוא שאלה, אך עתה שראו שהשליך עץ מר וימתקו מים, שם לו חק ר"ל חק הפרה, שלא יהרהרו אחר מצות ה', ובכ"ס כ' על המדרש הי' ממתיק מר במר, כשרע

לאדם ה' מראה לו שיש אנשים אשר עוד להם מר ממנו ועי"ז לו קצת נחמה, ובכה"צ כ' הלא למעט בניסא עדיף ולמה לא נתן דבר מתוק במים, אך אי' בשבת פ"ז, שיצי"מ הי' ביום ה', א"כ ז' ש"פ ביום ד' וילכו ג' ימים ויבואו מרתה הי' בשבת, ובאו"ח שכ"א אי' שמאכל קשה וא"א לאכלה בלי שרי' במים אסור לשרותו בשבת כדי לתקנו לאכול ולכך ל"ה אפשר לתקן המים ע"י מתוק, ונעשה הנס ע"י שמים, ויש להסביר יותר עפ"ד הה"מ פ"ד הי"ט מיו"ט הא דאין מטבילין ביו"ט כלים חדשים אע"ג דכלי שנטמא בולד הטומאה מטבילין ביו"ט, דהתם ראוי להשתמש בו בטומאה לטמא ל"ה תיקון, אבל בכלים חדשים שקודם הטבילה לא חזי כלל הוי טבילה תיקון, וגם הכא דמים ל"ה ראוים כלל ואסור להמתיקם במיני מתיקה, ואמר משה דלעתיד שלא יהי' העץ להמתיק ישיגו עץ אחר למתוק, והוא עץ חיים של תורה וא"ש אם שמוע כו' כל המחלה וכו':

ובתיב"ע מרור דארדפני, ובמכילתא יש דעה עץ זית שאין מר באילנות כזית, עמ"ש בפרד"ס נח דנ"ח: בזה הרבה, וע"ע בהגהות רצ"ח עירובין י"ח. הגרי"ב יו"ד צ"ו, רש"ש מד"ר דברים פ"ז אות ב', שו"ת חבלים בנעימים ח"ג נ"א, הדוה"ע סי, ל"ג, אמרי טעם סי' ק"י, שו"ת אורי וישעי סוס"י פ', ונפ"ח או"ח תמ"ז:

ובאמת בסנהדרין נ"ו: אי' דינין ושבת וכיבוד אב ואם, וכ"ה במכילתא, ועי' גו"א שהאריך בזה, וע"ע בתורה תמימה מ"ש בזה, וגם ראי' מרש"י ר"פ חקת, ר"מ דרשן שפ"א לכפרת עגל תבא אמו כו' ובמרה עדיין ל"ה מעשה עגל, וע' במקור ברוך ח"ג ד' תשס"ז: וגם ק' דברי רש"י מ"ש פ"א דהרי בגיטין ס"א. מבואר דפרשת פ"א ניתן להם ביום שהוקם המשכן, וראיתי רבים מוחקים תיבת פ"א אבל בפיוט לפ' פרה אי' ממרה חקה גזר מגבנין אמרה נגזר וע"ש בפי' יעב"ץ, הרי דס"ל דבמרה נצטוו במצות פרה אדומה וצ"ע. **ומה** שאומרים ביו"ט שחל בשבת באהבה וברצון שכל המצות נתנו בסיני בכפיית ההר, אבל שבת נתנה במרה ברצון:

וברמב"ן כ' דמלשון רש"י משמע דלא נצטוו במרה בשמירת מלאכת שבת בתורת חיוב רק בתורת רשות וכמו שקיים אברהם התורה עד שלא ניתנה וזה דבר חדש, וי"ל טעמא דלא יתכן לומר שנתחייבו בשמירת שבת כיון שמלו ולא טבלו אבל ק' מסנהדרין נ"ז: והוריות ח': י' מצות נצטוו ישראל במרה ז' של ב"נ והוסיפו עליהם דינין שבת וכיבוד אב, הרי בפירוש שנתחייבו במרה על שבת בתורת חיוב וכמו ז' מצות ב"נ, ובגו"א כאן כ' דבמרה נצטוו רק בעשה דתשבות ולא בל"ת, וע' ברשמי שאלה ד"ו, ואמבוהא דספרי בהעלותך דק"ט: וער"ה:

ובתיב"ע אי' שכ' השם וישלך למים, ובמלואים לס' אהבת יהונתן הק' דהא מחק השם

במים ועבר על לא תעשון כו' ע' מכות כ"ב. ור"מ פ"ו ה"א מיסוה"ת, וכן ק' על הילקוט כאן רמז רכ"ז ממכילתא, שמשה כ' שם על חרם והשליך ליאור וצף ארונו של יוסף, ויהי' ראי' מכאן דקודם מ"ת הי' להם דין ב"נ, ואינם מצווים על ברכת ה' בסנהדרין נ"ז: ק"ו על מחיקת השם, אך אין הלכה כן, עכ"מ פ"ט ה"א ממלכים, ובמדרש אגדה כאן כ' שמה שריפא אלישע מי יריחו (מ"ב ב' י"ט) הי' ע"י שם המפורש, וק' כנ"ל דהי' אחר מ"ת, וי"ל מצד הצלת כלל ישראל במצרים עם המים מותר וא"ש הכל, וע' שבת ק"כ: דגרם מחיקה שרי ומותר לטבול בנהר כשכתב לה על בשרו, והכא ג"כ ל"ה מחיקה רק גרם מחיקה ופק"נ ושפיר שרי, וא"ש בזה הא דסוכה נ"ג. אמר דוד מי ידע דשרי לכתוב שם אחספא ונשדי' בתהומא ומנח, ופרש"י ל"ה מורה הלכה בפני רבו, וקשה דילמא באמת ל"ה ידע מזה ורק בטח ידע ממשה שעשה כן פעמים, אך נסתפק דשם הי' קודם מ"ת ואין למדין מקודם מ"ת, וגם הי"ל דין ב"נ ול"ה רוצה להורות בפני רבו, ובזה"ק נשא קכ"ד: מפורש שהי' בדיקתם כבדיקת סוטה דלעשות שלום מותר למחוק שם, והי' כאן להצלת ישראל מלעז שהם בכי מצרים עש"ה, וע"ע בדעת קדושים ה' ס"ת רע"ו, ובגדולי הקדש סקט"ז ובכללים שם כלל ח' אות ו':

פסוק כו

כל המחלה ערש"י ואוה"ח לצד חלאים שאינם ביד"ש כו', וא"ש קו' תוס' ל'. ד"ה הכל וע' בהגהות מהגר"ש טויבש בש"ס ווילנא ערכין ח': צדקתך כו' ובמהרש"א וצ"ק, וי"ל דאחז"ל אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה והתחיל בנגעי בתים, והיינו שבעצם יסורים כוונתו רק לטובתינו, וע' עקדה שער מ"א בפי' כל המחלה כו' דבמצרים כוונתו להכאה, משא"כ עליך אף כי אשים כו' רק לרפואתך ולא לחוליך וזה וידעת היום כו', כאשר ייסר איש בנו בודאי דאין כוונתו ליסורים רק שעי"כ יבא טובה לו כן ה' מיסרך, והראי' דהא אין פוגע בנפשות תחלה, דמבחין אולי לא יצטרך לנגוע בגופו וזה צדקתך כו' אלו נגעי אדם צדקה הוא, וראי' משפטיך תהום רבה אלו נגעי בתים, וע' בזה בדעת קדושים דרוש א" וע' תוה"מ כשמכה מצרים כדי להכות, אבל כשמכה ישראל רק כדי לרפאות חולי נפשם, כרופא הבא להקיז דם, מכה תחלה הדברים הצריכים להשקיט מרוצת הדם ולעצרו כו' וכ"כ במג"א (ב' כ"א) ע"ש, ובלב אריה חולין ס': על הא דאמותינו הי' עקרות שה' מתאוה לתפילתן ש"צ, דלכאורה היתכן שיש לו יסורין מה שמתאוה לתפלתו, אלא שעושה לטובת הצדיק, שבלא"ה יוכל לחשוב שהנהגה בטבע, אבל לאחר שנתייסר ומתפלל ויעתר לו נתחזק בלבו אמונת ה', וזה כל המחלה כו' כי אני ה' רופאך, "כי" לשון "אלא" להראות שאני רופאך, וע' מהרש"א שבת ס"ז, ובס' לוח ארז כ' דיסורים

באים לטובת אדם רק כל זמן שיוכל להרפא בדרך הטבע, אבל אם יצטרך לנס אז עי"ז מנכין לו מזכיותיו, בשבת ל"ב, הרי יצא שכרו בהפסדו, וז"ש כל כו' שהי' מכות גדולות אשר לא יוכלו להרפא ע"פ טבע לא אשים עליך שלא ינכו לך מזכיותיך. ובפ' עקב (ז' י"ד) ל"י בך עקר פרש"י שאינו מוליד ותמוה פשיטא, וכ' בס' אבני שהם עפ"ד חז"ל דאמותיהן הי' עקרות שיתפללו, לפ"ז יל"ד מה זה הברכה באם יעשו כתורה ל"י עקר, אדרבה אז ה' מתאוה לתפילתן, לזה פרש"י עקר שאינו מוליד, אה"נ עקר שאחר תפילה יוליד אינו קללה, דה' מתאוה לתפילתן ש"צ אבל עקר שאף אחר תפילה לא יוליד זה קללה. **והר"ם** מפרעמישלאן ז"ל אמר שיש ב' אופנים מה שנוסע לצדיק, א' שמבקש שיתפלל עבורו שלא יבא לו חולי ורעה, וב' כשבא עלי' צרה ר"ל ורופאים לא הועילו ונוסע לצדיק, וז"ש כל המחלה לא אשים עליך פי' על ידך שאתה מתפלל עליו שלא יבא עלי', ועל אופן ב' ג"כ אשלח לו רפואה להראות כי אני רופאך ולא הרופאים. **ומה** שהקשו המפו' השייכות ברכה זו לכאן הלא התלוננו של"ה להם מים ולא על מחלה, כ' בתו"א עפ"מ שהקשה תוס' פסחים מ"ו: ד"ה רבה, אי אמרת הואיל בטלת כל מלאכת שבת הואיל וראוי לחולה שי"ב בו סכנה, ותי' הואיל דלא שכיח ל"א, וי"ל דעכשיו נתן להם שבת, וק' קו' תוס' איך משכחת שבת לכן הובטחו שלא יהי' חולה ול"א הואיל:

ובסנהדרין ק"א. פריך אם לא אשים רפואה למה, ואמר ר"ר העשיל ז"ל דהדין אם חיבל צריך לשלם דמי רפואה, ואם החובל בעצמו רופא יכול הנחבל לומר איני רוצה שאתה תרפאני רק אקח רופא אחר, בב"ק פ"ה. וחו"מ ת"כ סכ"א, וה' הרופא לא יוכל לשום מחלה, דחובל אינו רשאי לרפאות בעצמו וכאן ליכא רופא אחר, וע' בחה"ת ודרוש שמואל וזרע שמשון. **ובתו"מ** כ' דיש רופאים שישיג תשלומין על כל רפואה בפ"ע, ויש רופא אשר לשרים והוא קבוע על כל השנה, בין אם יהי' חולה בין לא יהי', וה' רופא ממין ב', וז"פ לא אשים עליך מחלה כי אני ה' רופאך תמיד ולא תצטרך לשלם לי, וממילא לא אשים עליך מחלה, וע' חדושי גאונים על ע"י ווילנא סנהדרין סי' קפ"ה, וכ"כ בס' חסדי אבות עפחז"ל (תנחומא מקץ סי' י') אוקירו לאסיא עד דלא איצטריך לי, וע"ע בספר פינות הבית בפתיחה הר הבית דף נ"א:

ובתפלות שמ"ע רפאנו ה' ונרפא, ופי' בזה"ק ח"ג בהוספות דש"ה, דכל הרפואות הם מה' ורק מהם ע"י ה' בעצמו, ומהם ע"י רפאל המלאך, והחילוק דרפואה ע"י ה' הוא עולמות ואינו חוזר החולי לעולם וע"י מלאך חוזר ע"ש, וז"פ רפאני ה' ועי"ז ונרפא לעולם, וגם לא אשים עליך עוד לעולם כי אני ה' רפאיך, וז"ש בישעי, (מ"ה י"ג) ישראל נושע בה' תשועת עולמים, ומתפללים גם היום יושעו מפיך שוכן מרומים, וז"ש בישעי' (מ,

א') נחמו נחמו עמי יאמר אלקיכם ויהי' נחמה כפולה ולא יחזור הרע לעולם, ועיע"ד בדרשות אה"ו סו"ד ה', וסידורו של שבת ח"ב דרוש ג':

והנה חולי נפש הם כמו חולי גוף ורפואתם ג"כ שוה, רופאי זמנינו אינו משתמשים בהרבה רפואות כמקודם כמו הקזת דם אף שהוא טוב מ"מ אדם נחלש ביותר, והמציאו חיכוך (מאסאזש) או מניחים נוד מים חמין שפעולתו להרתיח גוף החולה ועי"ז תתעורר מרוצת הדם, והרבה פעמים במקום רותחים ישתמשו בקרים והכל לפי מזגו של החולה. וכן ברפואת הנפש אין אנו יכולים להשתמש בהכאה, נזיפה, הקהה את שיניו, וכדומה כי במקום רפואה יחלשו עוד יותר גוף היהדות, ואם הראשונים לא נכוו ברותחין, עתה סכנה בפושרין, וצריך הרופא הוא המוכיח להיות קר ומתון, כי דברי חכמים "אם בנחת נשמעון" ובמשלי (ו' כ"ג) נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחת מוסר לכאורה למ"ש במדר"ש ריש אבות בקיץ דמתרפאים חולי גוף צריך ג"כ לרפאות חולי נפש כמ"ש כל המחלה כו' אם שמוע כו', ולזה אומרים אבות, והי' הו"א דל"צ לשמוע בקול מוכיח, אך דומה להולך בלילה ביער, וכשהאיר ראה שתעה ואינו יודע לבוא אל דרך הישר, ובא א' והוליכו לישוב, כן כ"ז שאינו לומד בספרי מוסר, הוא כהולך בחושך, ונדמה לו שבדרך ישר הולך, ובלימוד נודע לו שתעה, אך עדיין אין בידו להתנהג בדרך הישר עד שומעו מוסר ממוכיח. וז"ש כי נ"מ ות"א ויודע שתעה, ואורח חיים יוכל לבוא ע"י תוכחת מוסר, ועבל"א דרוש מ"ח:

ובענין רפואות ע' מג"א קע"ט סק"ח דהאידנא נשתנו הטבעים, והר"מ בפ"ד מדיעות כ' שלא כתלמודן, ועתי"ט פ"ו מ"א מנדרים, ובס' נפ"ח או"ח שם הביא מחולין מ"ז תד"ה כל דבהמות שלנו ג"כ נשתנו, ומו"ק י"א. תד"ה כוורא, וע"ע מג"א קע"ג סק"א, ר"ב סק"ד, של"א סק"ט, תרל"ט סק"ב, יו"ד ס' סעי' ג', פ"א ס"ט, קט"ז ס"א, קכ"ג ס"א, קמ"ח סי"ב, קמ"ט ס"א, אה"ע קנ"ו סע"ג, וישש כל הבשר סי' י"ב כ' שיש חרם מקדמונים שלא להשתמש ברפואות של תלמוד, ועא"ע שמות (ב' ב') ותצפנהו, וריב"ש תמ"ו ותס"ז, וצל"ח פסחים קי"ח, וגם הר"מ השמיט כל דבר שגזרו משום רוח רע, ועזה"ק פנחס רכ"א:, קול יהודה על כוזרי מאמר ד' אות כ"ז, קהלת יעקב מדות חכמים מער' ו' אות ע"ה, וש' אות רס"ה, וחת"ס יו"ד ק"א כ' ג"כ שהר"מ סמך עצמו על ידיעתו ברפואות, וכשמצא שנשתנו הטבעים השמיטם מחיבורו, וער"מ פ"ח הכ"ג משחיטה בלחי עליון שניטל, כ"מ נדרים פ"ט ה"ז, שו"ת הרא"ש נ"ג, תבו"ש ט"ו סק"א, שו"ת תשובה מאהבה ח"ג שכ"ה, כרו"פ סי' מ' בחסר לב, וחכ"צ ע"ג, וע' יומא ע"ז: תד"ה משום, דמה שאין נזהרין עכשיו דאין רוח רעה שורה באלו המלכיות כמו שאין נזהרין על גילוי וזוגות,

וע"ע בר"מ פי"ב ה"ה מרוצח דלא יתן תבשיל תחת המטה שמא יפול בו דבר המזיק, וראב"ד כ' משום רוח רע, וכן אי' בפסחים קי"ב. משום רוח רע, הרי דהר"מ נתן טעם לקיים דברי חז"ל והשמיט ענין רוח רע, ובענין אי מותר לחולה שא"ב סכנה לילך לרופא ישראל בשבת שיודע שיחלל שבת עבורו בכתיבה ועוד. אי יש כזה לפ"ע האריך בזה ש"ב הג' מאוהעל שליט"א בשו"ת בנין דוד סי' מ"ב, ושו"ת יד יצחק ח"ג צ"ה עש"ה:

פרק טז

פסוק ג

מותנו ערש"י לו מתנו במדבר (י"ד ב'), ולעיל (י"ד י"ב):

פסוק ד

לחם מן השמים, ע' בארצות השלום דרוש ח' דבמן הי' דבר גשמי ממש ומזון טבעי ויתפעל בכל הד' כחות מושך מחזיק מעכל ודוחה, ומצד שירד משמים הי' בו ענין רוחני, וכיומא ע"ה, לחם אבירים שמה"ש אוכלין דמזונם השגה שכלית, ואי' שם ירד המן עליו, וכ' שטו העם ולקטו, כאן לצדיקים וכאן לרשעים, דלרשעים הי' מזון גשמי והוצרכו ללקטו, ולצדיקים רוחני ל"ש ללקט ביד רק ירד לבתיהם שהשיגו שפע אלקית, וברוחניית ל"ה כולם שווים עש"ה, ובבני יששכר מא' שבתות מ"ג אות ג' חקר איזה ברכה ברכו ישראל על המן, וראיתי ע"פ המהרש"א חגיגה י"ב: אהא דסנהד' ק"ח. שחקים שבו שוחקין מן לצדיקים לעת"ל דא"כ הוי מן חלק עה"ב, וא"ש הא דאי' שם דור המדבר אין להם חלעה"ב, ותמוה לדור דעה כזו לא יהי' חלעה"ב, ולהנ"ל א"ש כיון דאכלו מן א"כ כבר אכלו חלעה"ב שלהם, ולפ"ז י"ל הא דצריך ברכה שאסור להנות מעה"ז בלא ברכה, בברכות ל"ה., ויש לדייק כתיבת "מן עוה"ז" דדוקא מן עה"ז אבל מן עה"ב י"ל דלא הי' צריך ברכה:

ובס' הזכות כ' על הנני ממטיר לכם, לכאו' "לכם" מיותר, רק שאסור להנות ממעשה נסים לכ"נ לכם לרבות דמותר, והטעם דבברכות ל"ה: כ' לה' הארץ וכו' השמים שמים לה' והארץ נתן לבנ"א כאן קודם ברכה כו', ובלא ברכה הוי כגוזל ומועל, וע"י ברכה נעשה שלו וממילא הלחם משמים באיסורו עומד, ומה"ט אסור להנות ממ"נ והוצרך לכם לכל צרכיהם עש"ה, וגוף הקו' הק' בנח"ק והבאתי בוארא (ז' כ"א) ע"ש מזה. ובבני"ש שם כ' דמה"ט המן ל"ה צריך ברכה דעיקר ברכה לברר ניצוצין מן הפסולת ובמן ל"ה פסולת, ולא כרמ"ע מפאנו שהי' ברכה במן המוציא לחם מן השמים, וגם בשבת הוצרכו לברך על המן דאכילת שבת כמו אכילת קדשים, והי' מברכין אקב"ו לאכול סעודת שבת, וז"ש במד' ברכו במן וקדשו בברכה עש"ה, ובשפתי צדיק אות ס"ז, ובבני"ש סיון מ"ד אות ח'

כ' הא דהוצרכו ללמוד שמברכין על ריח, דברכה לברר טוב מרע שנתערב ע"י אדה"ר שחטא. וחוש הריח לא נפגם, והי' הו"א שלא לברך צריך קרא שיברך ע"ש. ומטעם זה ג"כ י"ל שלא לברך על המן שלא נפגם, ועשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סי' ס"א: ובזה"ק כאן ס"ב: נפקו ולקטו ומברכין שמא קדישא משמע שהי' מברכין, ובברכות מ"ח: משה תיקן ברכת הזן בשעה שירד מן, הרי דתיקנו ברכה אחרונה, וכ"ש ברכה ראשונה, כשהוא שבע מברך כ"ש כשרעב כמ"ש שם ל"ה: ומ"ח:, ועמ"ש בפרד"י לך דפ"ט:, ובס' פני מבין דק"ט: וקע"ח., ובאמת בפל"א כ' וטעמו כצפיחית בדבש הי' צריך לברך בורא מיני מזונות, אך י"ל דבמן ל"ש ברכה כלל לפ"מ שהק' רשב"א בתשו' י"ח והובא בתומים וקצה"ח צ"ז סק"א הא דלא מברכין על צדקה דדילמא לא ירצה לקבל, וכמו בכתו' מ'. אי אמרה לא בעינא ליכא מצוה כלל, (ועמ"ש ביתרו כ' י"ב, ומשפטים כ"ג ז') כן כאן דמן משתנה לכמה טעמים, וא"כ אם אחר הברכה ימלך ויהי' לו חשק לטעם אחר שצריך ברכה אחרת ויהי' ברכה ראשונה לבטלה משו"ה ל"ש ברכה, אך להחת"ס או"ח נ"ד דרק בדבר התלוי בדעת אחרים דעשיית המצוה לא תוגמר בו לבדו וחשו דילמא לא יחפץ האחר כמו בקידושין דילמא לא תרצה וכן בצדקה, אבל באדם המברך לא חיישינן שמא יתחרט ויעשה ברכה לבטלה, אך בזה גופא יש לדון דבריטב"א כ' לענין נט"י אם בירך ואח"כ נמלך שלא לאכול, ל"ה ברכה לבטלה, ועראש תענית פ"א סי' מ"ז, וח"ס יו"ד ש"כ, ואה"ע ח"ב צ"ב אם ברך ברכת חלה ואח"כ שאל על החלה, נמצא דל"ה חלה מעולם ל"ה ברכה לבטלה דבשעת הברכה ברך כדינו וא"כ מברכין גם במן, וע' מחזיק ברכה בק"א סי' קנ"ח ודברי חנוך:

ובענין אסור להנות ממ"נ, בפ' לך דפ"ט: הבאתי הרבה חדשות, וע"ע בשו"ת דודאי השדה בדף נ"ו:, ברכת אהרן מא' פ"ה, טעמי המנהגים בסופו, תבואת האדמה משפטים אות ב', נפ"ח או"ח ר"ד ורצ"ב, וקו"ד ח"ז סי' נ"ה וחו"ט סי' ל"ב מהגאבד"ק פאביאניץ שליט"א בהעלם שמו, ושו"ת אמרי דוד סי' קל"ט:

ובישועות יעקב לך על מה שפסק רמ"א או"ח תרפ"ב ס"ב אם לא אמר על הנסים בבהמ"ז יאמר הרחמן יעשה לנו נסים ונפלאות כו', ואיך יבקש על נסים הלא ינכו מזכויותיו, וי"ל דמנכין רק בנס נסתר אבל בנס מפורסם, גם נתוסף לו זכות שע"י נתקדש השם, וז"ש בשבת נ"ג: דנפתחו לו ב' דדים, ואמר אביי כמה גרוע זה, ורי"א מעולה זה, ושניהם צדקו יחדיו, כי נגרע לו מזכותיו שהי' לו, ונחשב לזכות לו מה שנתקדש על ידו שם שמים, ובשו"ת מחנה חיים חו"מ י"ט כ' דרק ביחיד שנעשה לו נס מנכין אבל נס לרבים אין

מנכין ע"ש, וגם י"ל דמנכין לו היינו כשעומד במקום סכנה ונעשה לו נס אבל בלא"ה אין מנכין, ועשע"ת או"ח קפ"ז ס"ד:

למען אנסנו. רש"י שלא יותירו, וק' מיומא ע"ו. מ"ט לא ירד מן פעם א' בשנה כו', והלא הי' לנסותם אם יותירו, והרי"ף תי' דהשאלה שירד מן לכל השנה ושיצוה שלא ילקטו רק יום ביומו, ובכפ"ת בתוס' יוה"כ הק' דא"כ מה תי' רשב"י משום משא הדרך, והלא ל"ה לוקטים בב"א רק יום ביומו ולכ"נ דשאלתם נהי דבתחלת ירידת מן קודם מ"ת הי' לנסותם אבל לאחר מ"ת שכבר נסה אותם וקבלו תורה הי' צריך להוריד בפעם אחת ושפיר השיב, ובטעמי המנהגים ח"ג דל"ז., בשם ר"ר יהונתן ז"ל דבאבות פ"ו מ"ד כך דרכה של תורה פת במלח תאכל כו' אשריך בעה"ז, ופי' המהר"ם שיף אף שיהי' אשריך וטוב לך אעפ"כ תאכל רק פת במלח, דעל עני אין רבותא הא אין לו יותר רק פת במלח וקאי על עשיר, ובמן הי' כל הטעמים, וזה אנסנו הילך בתורתי אף שיהי' בידך לטעום טעמים טובים אעפ"כ תטעם רק טעם פת במלח:

עי"ל דיש תירץ, דאגת פרנסה ואם אין קמח אין תורה, ויהי' הבחינה אתן לכם מן ואז אנסנו אם ילכו בתורתי, ובברכת אברהם ביצה דכ"ה כ' עפמ"ש ביומא כ"ח. שאבות קיימו התורה ובנ"י ל"ה יכולים להשיג מדרגת אבות, ואפשר מחמת שאוכלין לחם גשמי לזה נתן מן רוחני למען אנסנו הילך בתורתי, פי' אם הם צריכין, אז דוקא לתורתי שאתן להם, או יכולין להשיג מעצמם כמו אבות עש"ה, ובתוצאות החיים ושם אפרים:

פסוק ה

והכינו בביצה ב': אסור להכין מיו"ט לחבירו ולשבת, ובפסחים מ"ה: בתד"ה רבה הק' אי אמרי' הואיל ואיקלע אורחים חזי לי' איך משכחת הכנה דאו', ותי' סמוך לשקה"ח, וברה"ז הביא לח"מ פ"א הי"ז מיו"ט דהואיל ל"א רק לפטרו ממלקות אבל איסור יש, וא"ש דאסור הכנה, ובפרד"י ת"א בפרי עץ הפרדס די"ב. הבאתי שעה"מ פ"ג ה"ט מיו"ט בשם מקראי קדש ג"כ כן דאף לרבה דאית לי' הואיל איסור דאו' יש, ובשאג"א סי' ס"ד כ' דאף באיסור דרבנן שייך הואיל דמדאו' מותר, וכ"כ הפנ"י ביצה י"ב. ולא כן דעת תשו' רע"א סי' ה' ודרו"ח מערכה ז', דסו"ס לא חזי לאורחים, וערש"י פסחים מ"ז: ד"ה כלאחר, ועתו"ס ביצה י"ב: ד"ה ה"נ שהק' במבשל גיד מה צורך יש ותי' כיון שהי' בדעתו לאכול, ועשו"ת מהרש"ם ח"ב סי' כ' שה"ר מירושלמי סוף תרומות, ובשו"ת בנין יחזקאל בקונ' מי באר על פתיחה לפמ"ג ח"ב אות י"ז, והבאתי ג"כ לימודי ה' סי' ק"ג. ותשו' רמ"ע מפאנו כ"ה שאלה ח', ושו"ת חבלום בנעימים ח"ג מ', ומ"ש בפ' בא (י"ב כ"ט), ובהערות על פרד"י ח"א לדף י"א בפרי עץ הפרדס:

ובחידושי כתבתי אהא דכיצד מפרישין כו' ופליגי בהואיל, והק' בתד"ה הואיל לר"א יהי' חמץ הקדש עובר בב"י הואיל ומיתשל, ונלפענ"ד דבשו"ת ר' בצלאל אשכנזי ט"ו כ' דבהקדש צריך פתח, וכ"ה במח"א ה' צדקה סי' ה' בשם הר"מ פ"ז מערכין דרק בפתח הוי נדרו בטעות ולא ע"י חרטה, וכ"כ הר"ן נדרים כ"א:, והק' הא דנדרים נ"ט. דתרומה הוי דשיל"מ דבידו לאתשולי הא דילמא לא ימצא פתח, וחילק דרק בהקדש דאין נשאלין רק מדוחק דמצוה לקיים, צריך פתח שיהי' למפרע בטעות, אבל בתרומה שיתרום תרומה אחרת סגי אף בחרטה, ועשו"ת נפש חיה יו"ד ג', וא"ש קו' תו"ס דבהקדש ל"ש הואיל ומיתשל, דבתד"ה רבה כ' דהואיל דלא שכיח ל"א, ובהקדש דצריך פתח שמא ימצא פתח, אבל בחלה דסו"ס יתרום חלה אחרת ול"צ פתח שפיר אמרי' הואיל:

ובסגנון זה י"ל אף לשאר פו' דאף בהקדש ל"צ פתח וכתוס' ערכין כ"ג. מ"מ א"ש דתוס' כ, וז"ל היכי דאתא ליד גזבר ל"א הואיל ומיתשל, ויל"ד למה לא כ' דבאתא ליד גזבר ל"מ שאלה רק כ' ל"א הואיל, וע' בזה בנפש חיה בסוגי' דאגמ"ל, [חוץ לדברינו י"ל להנוב"ת יו"ד קנ"ד, דטעם דל"מ שאלה שאין מאמינין אותו שבלב שלם התחרט וא"י להוציא, וטעמו י"ל אף שטוען ברי מ"מ בו"ש לאו ברי עדיף, והנה לצאי"ש חייב כמ"ש בב"ק קי"ח. ומועיל תפיסה ושייך הואיל ואי תפס, ובקל יוכל לתפוס כמ"ש הר"מ וכ"מ בפכ"א ה"ד מעדות, וז"פ דל"א הואיל ומיתשל דהוצרך עוד להואיל ואי תפס וב' הואיל ל"א כמ"ש תוס' כאן ובגמ' דל"ח.] ומשום זה נ"ל ברור דאף אי יהי' מהני שאלה מ"מ הואיל ל"א, דבתשו' ר"ב אשכנזי שם הק' האיך מועיל שאלה בהקדש הא אמירה לגבוה כמסירה להדיוט ובאתא לי"ג ל"מ שאלה, ותי' אא"ז הש"ך חו"מ רנ"ה סק"ו דבאמירה נהי דהוי כמסירה מ"מ כיון שלא קנה רק מחמת אמירה אתא דיבור ומבטל דיבור, אבל באתא לי"ג דל אמירה לא יהי' כח הקדש קל מהדיוט ולא אתא דיבור ומבטל מעשה (וע' באמה"צ ב"ק ל"ו:), ועדיין צ"ב כיון דהוי כמסירה ל"ש לקרות דיבור, ונר' להסביר בשלמא באתא לי"ג, ע"י השאלה יהי' מפקינן מהקדש ולא יכול דיבור שאלה לפעול שיצא מרשות אחר אבל בלא אתא לי"ג ע"י שאלה הוא שוא"ת ושאלה יוכל לפעול: וענ"ב שם שהביא רוב פו' דאף באתא לי"ג מהני שאלה, ונ"ל אף להם דוקא בפתח ולא בחרטה לשעה"מ פ"ו הי"ח משבועות דרק נדר שהותר ע"י פתח עוקר מעיקרא ולא בחרטה כמ"ש הר"ן הנ"ל, וא"כ בשלמא בחרטה ל"מ שאלה דא"י הדיבור לפעול שיצא מרשות הקדש, אבל פתח דעוקר מעיקרא והי' הקדש בטעות מהני שאלה, וזה נלע"ד בכוונת תוס' דאף באתא לי"ג מהני שאלה ורק בפתח, אבל הואיל ומיתשל ל"א דצריך פתח והוי הואיל דלא שכיח:

עונלענ"ד וא"ש קו' תי"ט דהא ר' אליעזר מתלמידי ב"ש וס"ל אין שאלה להקדש בנזיר ל': ול"ש הואיל ומיתשל, ור"א ס"ל בפירוש אין שאלה להקדש דחל ע"פ טעות בערכין כ"ג., ונ"ל דטעם א"ש להקדש דחל ע"פ טעות, ולפמ"ש דרק ע"י פתח הוי טעות א"כ י"ל דרק ע"י פתח אין שאלה, אבל ע"י חרטה דאינו טעות ואפ"ה מהני (והיתר נדרים פורחים באויר חגיגה י'.) י"ל דמודי ב"ש דיש שאלה, אכן לר"מ ור"ב דבהקדש צריך פתח שפיר ל"מ שאלה, אבל בתרומה וחלה דכ' במח"א דמודי דסגי בחרטה י"ל דמהני שאלה ואף לר"א ושייך הואיל, וא"ש קו' תוס' דבהקדש ל"ש הואיל לר"א דצריך פתח, וזה רק לחדודי:

פסוק ח

בערב רש"י ששאלו שלא כהוגן, והוא מיומא ע"ה: ד"א שיאכל בשר בלילה, ורי"ף בע"י. הק' איך נלמד מדבר שלא כהוגן, ובס' תאוה לעינים תי' דילפי' דאכילת בשר רק בלילה דאי ביום היאך קאמר דנותן בשר שלא כהוגן במה שנותן להם בערב, הא הוא כהוגן דנותן לעת ערב שיבשלו בלילה ויאכלו ביום, ובתוספות יה"כ דחה זה דכ' בין ערבים תאכלנו בשר דאכילה תהי' בשעת נתינתה, ולהקו' נר' דנתינה לבדה שלא כהוגן שנותן בשר בערב בזמן סעודת בשר ואין שהות לבשלה יפה, אבל מ"מ למדנו דזמן אכילת בשר בלילה דנתינה הי' שלא כהוגן אבל אכילה זמנו בלילה ולא ביום:

וברמב"ן כאן שהשליו ל"ה רק לגדולים וחסידים ולכן התלוננו, וגם ל"ה רק לימים ועתים רחוקים, ועשו"ת כתב סופר או"ח ל"ח, שגדולים שכל מעשיהם לש"ש ניתן תמיד שלו לתקן המאכל, ולהמון לא ניתן רק לשבתות ויו"ט שיש מצוה באכילת בשר, ויובן מ"ש (בהעלותך י"א ה') הדגה אשר נאכל במצרים חנם ופרש"י חנם בלא מצוות, דהתלוננו שאין להם בשר רק בימים שיש מצות באכילת בשר ובמצרים אכלו גם בחול. - והח"ס כ' דשליו ל"ה רק אותו ערב, אבל ממחרת שירד מן שהי' בו כל הטעמים א"כ גם שליו ובשר טעמו בו, והאספסף התרעמו בלתי אל המן "עינינו" דביומא ע"ד: שלא ראו בשר בעיניהם רק טעמו הטעם, וסומא אינו שבע פי' דתאותו וחשקו לא נתמלא אם אין רואה בעיניו, והביא עוד הא דסוטה י"ב. מפ"מ נתאוה משה לא"י וכי לאכול מפריה, ורק לקיים מצות התלוית בארץ, ובמאכלים פועלים לטבע בנ"א, והאוכל מאכל גס נעשה גס בטבע, וכן ברוחניות האוכל דברים קדושים גופו נזדכך, ופירות א"י ג"כ אדם נתקדש בהם, ומ"ר ל"ה צריך עוד לזה כמ"ש במד' דהי' ממחצה ולמעלה קודש, וזה שהק' וכי לאכול מפריו "הוא" צריך, ועל המן ג"כ אי' שם לחם שמה"ש אוכלים, וכמ"ש לא ניתנה תורה רק לאוכלי מן (תנחומא בשלח כ'), וז"פ וידעתם כי אני ה' להשיג אלקות:

ובמב"ן מסעי (ל"ג נ"ג), ואחרי (י"ח כ"ה), כ' דישיבת א"י מ"ע, ובפרד"י לך דע"ו: הארכתי בזה מאד, ובחי' מהרד"ס על ס' המצות במ"ע ששכח הר"מ מצוה ד' הק' על רמב"ן דהרי ר' שמלאי בעצמו דהוא מרא הא דתרי"ג מצות ניתן למשה, ס"ל דישיבת א"י אינה מצוה בפ"ע מדאמר אכניס לא"י כדי שיתקיימו כולם ע"י, ואי ישיבת א"י בלבד מצוה הול"ל בפשיטות דרצה לקיים מצות ישיבת א"י, ובחמד"י בקונ' נר מצוה אות נ' כ' די"ל דמקור דברי רמב"ן מקרא והתנחלתם, ושבט לוי דאין להם חלק בא"י (וער"מ מל"ת קס"ט וק"ע), אצלם אין ישיבת א"י מצוה, איברא דגוף הדבר דלוים ל"ה בכלל ישיבת א"י מלבד דנטלו ערי מגרש, והרי גם נשים לא נטלו חלק, ואי' בכתו' ק"י: דהכל מעלין לא"י אפי' נשים, וא"כ כ"ש לוים עש"ה, אך י"ל מלשון "אכניס אני כדי שיתקיימו כולם על ידי", נ' דאין כוונתו שיעשה הוא מצות רק שאם יכנס לא"י ויהי' מנהיגן יהי' כל מה שיקיימו ישראל על ידו, וראי' דאם ה' לא רצה שיכנס לא"י א"כ לא יקיים כלל מצוה דעל כל פסיעה יעבור על ציווי ה'. וא"ש קו' מהרש"א שם דלמה רצה לכניס להס"ד דלאכיל מפריה הא הוי ע"מ לקבל פרס, ורק לזכות הרבים מותר לק"פ, וא"ל ה' אם תרצה לכניס משום שכר שלך מעלה עליך כאלו "עשיתם" בל' רבים כאלו זכה אותם משה, ועל מה שאתה רוצה להגין עליהם בזה אף כשתמית ג"כ לא ירשיעו כי כל הדר בא"י כאלו קיים כה"ת כמ"ש בספרי, וא"י אינה מחזקת עוברי עבירה, ועוד דגדולים צדיקים במיתתן כמגילה ט"ו. וע' כל בו סי' קכ"ד, מד' תלפיות אות א"י, שערי ירושלים שער א' וחו"י ר"פ בראשית, וגם י"ל הא דאל תהי' כעבדים כו' רק במצוה שנתחייב בה כבר, אבל הכא שעדיין לא בא לא"י ששם חיובה והקב"ה לא רצה שיהי' חייב בהן, מצי לקיים משום שכר וכמ"ש בס' נפ"ח או"ח סי' ח', ובפרד"י לך דפ"ג., וארא דמה עש"ה, והטעם דבעשיתו מצוה הוא כמעיד להבורא המצות, ונוטל שכר להעיד עדותו בטלה, אבל מותר לקבל שכר ליללך לראות כדי שיהי' עד, כמ"ש הב"י חו"מ כ"ח בשם רשב"א, ורמ"א ל"ד סעי' י"ח, ועמ"ש בפרד"י ויחי דשנ"א. בזה, ע"נ ואתחנן, וס' מצח אהרן ח"א דרוש ט' דבר יקר:

ובשו"ת בית יצחק אה"ע ה' נסתפק ג"כ אי נשים חייבות במ"ע ישיבת א"י, ומכתובות דהכל מעלין לא"י אפי' נשים י"ל דרק מדרבנן, אך ק' הא הוי מ"ע שאין הזמן גרמא, ועי' ביעיר אוזן אות ישיבת א"י, וחנוך מ' תר"ג כתב דזכירת עמלק אין לו זמן קבוע ומ"מ נשים פטורות, וזה גם כן חידש דהוי מצות עשה שאין הז"ג, גם מחומש נשים פטורות כתוס' קידושין כ"ד. ד"ה אלא, אף דהוי שאין הזמן גרמא וע"ש במנ"ח:

פסוק יד

הטל רש"י עולה לקראת החמה, עי' פרה פ"ט מ"א וברע"ב, דלוסקמא בל' משנה הוא בב"מ כ'., רש"י מחשף הלבן בבראשית (ל' ל"ז), גיר בישעי' (כ"ז ט'), והזרניך בחולין פ"ח:, ועי' ביצה ט"ו. ביצת הגיר וברש"י:

מחספס ביומא ע"ה: שנבלע ברמ"ח אברים, דגימטרי' הכי, ושם לחם אבירים לשון אברים, ובתו"ת כ' דשרש מג' אותיות וכשהוא יותר בא לדרשה ברכות ל'. תלפיות תל שהכל פונים אליו, שם נ"ט: חדקל חד קל, עירובין כ"א:, תלפיות תל תלים, יבמות ע"ו: ממזר מום זר, מנחות ס"ו: כרמל רך ומל, נדה ס"א: שעטנז שוע טוי ונוז ע"ש, וביומא כ"ח: דמשק דולה ומשקה, וב"ב ד'. אברך אב ורך, ושם ע"ה. כדכד כדין וכדין, וע"ע בס' הבחור מאמר ד' שכ"כ שאין שורש יותר מג' אותיות, וע"ע בתו"ת אסתר א' אות ס"א, ובראשית ב' אית ל"ב, גלמודה גמולה דא ר"ה כ"י., מלקש מל קש תענית ו'., כרפס כרים של פסים מגילה י"ב., ותו"ת לך (ט"ו ב') אריכות בזה:

פסוק טו

אשר נתן וגו' וי"ל נותן לכם לאכלה מבעי' לי' למכתב שהוא דבר ההוה, וי"ל עפמ"ש בקידושין ל"ח. עוגות שהוציאו ממצרים טעמו בהן טעם מן והפי' כך הוא, הוא הלחם אשר נתן כבר, שכבר טעמו של מן כעוגות שהוציאו ממצרים:

פסוק טז

זה עי' ב"ב ק"כ: וזה מאי עבדי לי', ובהגה' הגר"ג ליפשיץ הקשה דהו"ל להקשות גם לב"ה למ"ל זה במן, וי"ל דע"כ הרי הותירו ממן להספיק ממן שבכליהם עד ט"ז בניסן כקידושין ל"ח., וגם בקרא אמר משה לאהרן ליתן בצנצנת למשמרת, אם בן זה למעוטי הנהו אתי, ובס' דברי שאול רנשבורג הקשה דמשה צוה שילקטו רק עומר א' לכל נפש, ואח"כ וילקטו המרבה והממעיט, אם כן עברו על מצות משה, ולמה לא כעס עליהם משה כמו על אנשים שהותירו, וי"ל עפמ"ש ביומא ע"ה: דמן הי' מגיד בן ט' לראשון וז' לאחרון, וכן בב' ז"א גנבת עבדי וזה אומר מכרתו לי, ועי' בעה"ט, ואם כן איש שהחזיק הספק בביתו מסתמא היה מלקט עומר גם עבורו והיה המרבה, ובאמת לא היה עבד שלו, וכשלא נמצא עומר בביתו ראי' שאינו שלו, וז"פ המרבה מי שהחזיק העבד בביתו נקרא מרבה והשני הממעיט עש"ה, ועי' תוס' ישנים שם שעדיין לא גזרו שצריכות להמתין ג"ח משום הבחנה, שהמן בודק ול"ה צריך, וכן כתבו הפוסקים דהבחנה רק מדרבנן, ובשו"ת הרדב"ז רס"ד כתב בשם הרמב"ם דמדאורייתא, ועב"ש אה"ע י"ג סק"א ופ"ת שם, ושבו"י ח"א צ"ז, ומ"ש בזה בפרד"י נח דנ"ד. **ובשם** החי' הרי"מ ז"ל ראיתי דאיך נדע אם מוכר אומר עבד קטן מכרתי ולוקח אומר גדול לקחתי, ומן נפל בשוה קטן

כגדול, ורק שהמוכר ימכור הקטן לאדם אחר, ונראה אם נפל מן בבית זה הלוקחו ראי' שהי' יכול המוכר למכור, ולוקח הראשון קנה עבד הגדול, ואם לא יפול נדע שלוקח ראשון קנה הקטן והמוכר ל"ה יכול למכור הקטן עוד הפעם. **והר"ר ישעי'** ביעזינסקי שיחי' מראדום כתב לי שי"ל הפשט צוה ה' כריש פסחים קרי' רחמנא לנהורא "ופקדי'" אמצוותא דיממא, וכמ"ש בקול שמחה בראשית דצוה ה' שיהיו הדברים למאכל "ויהי כן" שנעשו הדברים למאכל והזנת גוף, ועפרד"י שם דט"ז. בזה, ה"נ צוה ה' למן שיהיה בטבעו שכמה שליקט יהיה איש לפי אכלו, וכדמשמע ברש"י בפ"ה וכ"ב, שלא נתכוונו לסכום קצוב בלקיטתם, ה"נ הציווי "לקטו" פי' אתם תלקטו כרצונכם ויהיה הלקיטה בביתכם עומר, ופי' ויעשו כן כמו ויהי כן:

פסוק כ

תולעים ובפכ"ד ורמה לא היתה בו, ותיב"ע ומורנין, וערש"י חולין מ"ט. וראב"ן סי' רמ"ו, ומלבי"ם ישעי' (י"ד י"א), וראיתי לפמ"ש הגר"א לחלק דרמה קטנה ותולעה גדולה (ועי' איוב כ"ה ו' כי אנוש רמה ובן אדם תולעה), וכאן היו תולעים גדולים, ובשבת אף רמה קטנה לא היתה, וגם מכאן רמז אע"פ דאי' בפ"ב מ"ז דאבות מרבה בשר מרבה רמה, אך סעודת שבת שאוכל לכבוד שבת קודש לא תתהפך לרמה, ועי' מגילת ספר שה"ש א' דמצינו אות ו' המהפך המאוחר למוקדם כמו כאן מתחלה הבאיש ולבסוף התליע, וברד"ק מ"א (י"א ט"ו) ע"פ ויך כל זכר באדם וע"ל (י"ד כ"א):

פסוק כא

והם בבעה"ט מסורה כאן וחם לאדוני (מ"א א' ב'), שהוא קידושין כמו שדרשו בסנהדרין, וזקיני ז"ל בשו"ת הרד"ד אה"ע י"ח תמה דהיכן מצינו דרש זה, והרי איתא בסנהדרין כ"ב. דאבישג מותרת לשלמה אלמא דלאו קידושין דא"כ הוי אשת אב, וכן התירו ליחד ולא לגרש שם, מוכח דלאו קידושין, ולא מצינו לשום מ"ד שסובר כן וצע"ג:

פסוק כב

לחם משנה ערש"י ובמד' פנחס אות מ"ד הקשה על מ"ש בהגדה אלו האכילנו את המן כו' את השבת, הא שבת ניתנה במרה והמן ירד באלים אח"כ ואיפכא מבע"ל, ותי' ע"פ רש"י אותו היום נשתנה בריחו וטעמו נמצא שמדבר הכל משבת אלו האכילנו המן ולא כו' את השבת שישתנה טעמו לשבח:

ועי' פרד"י מקץ דשי"ג. ובקו"א בהערות שם אי לחם וחצי מקרי לחם משנה לשבת, ובמנח"י הביא ראיה מברכות ג': אשמורה ופלגא נמי אשמורות קרינן ועח"ס או"ח מ"ו בזה, ושע"ת או"ח רע"ד, ועשו"ת אור המאיר ע"ה בדף האחרון בסיום מסכת שאינו דף שלם אי חשוב זה דף, ועי' גליוני הש"ס מהגר"י ענגעל ז"ל בברכות שהעיר מכריתות י"ז:

א"ב כזית ומחצה לרבא ליכא מצות, ובב"ב קס"ב: שיטה ומחצה מהו, וכתו' ק"ט. תרי פלגי דיקלא. ועי' ברכת אהרן מאמר ו' והדוה"ע ח"ב מ' רנ"ח, ומש"ל בתשא (ל"א י"ז), ובמילואים לס' אמרי כהן בפ' מקץ שדחה ראיות אלו, וע"ע בברכות ל"ט: מניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע, אר"א ובשבת חייב לבצוע על שתי ככרות מ"ט לחם משנה כ' הרי מפורש דשלימה ופרוסה ל"ה שלימות, **והרה"צ** בנש"ק אדמו"ר מבלענאוו שליט"א הדר בלאדז אמר לי דיהיה ראיה לזה דהגר"א הי' לו להסדר רק ב' מצות שלימות לא שלשה, ועי' בהגדת מגדל עדר, ויחץ מקודם, ולא הי' בברכת מצה לחם משנה ורק מצה ופרוסה, וראיה מזה דמצה שלימה ופרוסה גם כן חשובין כשני מצות, ועי' או"ח תע"ה ס"א, ואנו לוקחין לכריכה מן המצה השלימה, ולהגר"א היה קשה לו זה, דבכזית מצה הראשון אנו לוקחין מן הפרוסה, ועל כורך ניקח מצה שלימה ויהי' חמור מכזית מצה הראשון, ולכן לקח רק ב' מצות, ויהי' כורך שוה למצות מצה ראשון לשניהם מפרוסה וע"ע באו"ח קס"ח ס"ב דיכול לחבר ב' חצאי לחם בעץ וכו' וע"ש בס' נפ"ח שהביא פמ"א זבחים י"ב שהעיר מתוספתא טבו"י פ"ג אתרוג שחיבר בקיסם אינו חיבור שאין חיבור בידי אדם חיבור, ועי' שע"ת תרמ"ח סקט"ו בזה, ועי' ירושלמי חלה פ"ב ה"א אין חיבור לטומאה אבל מחברין לחלה, ותוס' נזיר נ': ד"ה היה מפורד, וזבחים ק"ה: ד"ה חיבור, ור"ש אהלות פ"ג מ"ד, ובמנחות י"ב: בלחה"פ אם נפרסה אחת כולן פסולות ולא עבדינן תקנות קיסם, וי"ב חלות בשבת מקובלים ללה"פ ויל"ע בזה:

ויגידו רש"י שאלוהו מה היום מיומים יש ללמוד כו', ע"ס גאולת ישראל "הוא" מיותר, ורש"י מתרץ שה' אמר למשה שיאמר לישראל כו', אך קשה למה לא אמר משה תיכף כשאמר לו ה', וי"ל דבשבת ס"ט: ההולך במדבר וא"י מתי שבת ימנה ו' ימים ויקדש ז', וזה היה כאן כי בלשון ששת ימים תעשה מלאכתך וכן ששת ימים תעבוד כו', ולא ידע משה איזהו יום שביעי בשעה שצוה לו ה', עשה משה מדעתו ו' ימים וז' יהיה שבת, ותמיד היה מסופק, אך כשראה שבו' הוכפל המן אז ידע בבירור שמחר יהיה שבת ואמר תיכף הוא אשר דבר כו': ובעה"ט דקדק דכאן כ' שבת קודם ובויקהל (ל"ה ב') הקדים קדש לשבת, וראיתי דבזה"ק ויקהל ר"ד:, ובס"ק דקדושת חול נמשך משבת ואומרים היום יום ז' בשבת, וגם אי' דקדושת שבת נמשך גם כן מימי חול שעברו, וכאן היה שבת ראשונה ול"ה שבת מימי חול שעבר הקדום שבת לקדש, ובויקהל שהי' קדושת שבת מחול שעבר הקדים קדש לשבת:

פסוק כג

תאפו ערש"י, ובשו"ת חמדת אפרים או"ח ג' הק' לר"מ פ"ט ה"ג משבת דמבשל דבר שא"צ בישול פטור, (ועי' תפא"י בכלכלת השבת אות י"א) אם כן במן של"ה צריך בישול, וכ' את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו, ואמאי לא אפו ובשלו בשבת בהיותו דבר שא"צ בישול, ואי משום הבערת אש היו יכולין להכין אש מע"ש, וי"ל כיון דל"ט מלאכות ילפינן ממשכן ובודאי לא בישלו דבר שא"צ בישול ולכן פטור כמ"ש הר"מ, וז"ד אחר שנצטוו על מלאכת המשכן, אבל כשנצטוו על שבת הי' אזהרה בכל מיני בישול, ואפי' לרש"י ורמב"ן בשלח (טו כ"ה) דבמרה נצטוו רק ללמוד מצות שבת ועשפ"ח פ' שלח (ט"ו ל"ב), הי' דינם ללמוד גם דבר שא"צ בישול והוי בכלל מלאכה, וכיו"ב אי' בשבת קל"ה. נתנה שבת ונתחדשה הלכה, ועפנ"י שבת מ"ו: ובראב"ע כאן עמ"ש בפ' ויקהל (ל"ה ב'), וע"ע בס' ארץ החיים תהלים (ל"ד א'), ובס' פני מבין דק"י דבר חריף. ובפתיחה לשו"ת שדה יצחק אי' מ"ש בביצה ט"ו: על הקרא שבתון שבת קדש את אשר תאפו וגו', מכאן סמך לעירובי תבשילין מה"ת, דיו"ט נקרא שבתון כמ"ש ביום הראשון שבתון, ויה"כ שבת שבתון, דאותיות "ון" באים להקטין כמו איש אישון, ויו"ט קדושתו קטנה משבת נקרא שבתון, ויה"כ דיש בו גם קדושת שבת נקרא שבת שבתון, וכ' שבתון שבת קדש, משמע דאיירי ביו"ט קודם שבת, תחלה שבתון ואח"כ שבת, וע"ז כ' את אשר תאפו כו' להורות אין אופין אלא על האפוי, וסמך לע"ת מה"ת, וע"ש דבר נכון מענין מן:

פסוק כה

אכלוהו היום, רש"י שחרית שאלו, הק' רא"ם למה לא שאלו מיד ביום ו' אם יצאו למחר, וע' לוי"ח דבעירובין ס"ב: דבשבת אוכל יותר מבחול, ובשבת קי"ח: אי' דשבת זה שיצאו ללקוט הי' שבת ראשונה, לכן לא שאלו מיד ביום ו' דפשוט להם שלא ירד המן כיון דבשש ירד כפליים, אבל אחר אוכלם בליל שבת ראו כי בשבת יאכלו יותר, סברו שלא יספיק עומר על שבת במו בחול לכן שאלו למחר בבקר:

באוה"ח והגם שלא מצינו שאסור אכילת נותר וכו' אולי משום ל"ת כל תועבה, וצ"ע מתו"ס חולין קט"ו. ד"ה חורש' דכל שלא ניכר התועבה ל"ש לאסור משום כ"ת, ועי' בזה בשו"ת חדות יעקב מ"ת כ"ח, ואי"ל מדכ' וירם תולעת ויבאש ניכר התועבה, ז"א דאי לאחר שהבאיש וכמ"ש התרגום ורחיש ריחשא וסרי, א"כ הו"ל שלכד"א ול"ש לאסור משום ל"ת כ"ת דאכילה כ' ולא שלכד"א, ובסוף ס' כתר היהודי מובא גם כן קו' דהלא נסתפקו בסוף מ' שנה במן שבכליהם הרי שנותר מותר, אך י"ל כיון שפסק המן אז נותר מותר וקודם שפסק אסור הנותר כדי שיהי' להם בטחון וגם י"ל לפמ"ש בחדו"י מ"ת כ"ו בשם השפ"א ז"ל שנסתפק במן שנפל בע"ש כיון שהותר להותיר ממנו לשבת, אפשר

שהיו יכולין להותיר גם לאחר שבת ע"ש, וא"כ א"ש דמשה מת בע"ש לתו"ס מנחות ל'. ד"ה מכאן, וא"כ מן שנפל ביום מיתת משה היינו בע"ש היו יכולין להותיר גם על אח"כ, וע' בזה בס' אמבוהא דספרי בהעלותך אות כ"ג, ועמ"ש בזה בשו"ת אמרי דוד סי' ס"ז, וג"כ נסתפק אם עשו במדבר מצות ממן, והי' מתוק, ובברכות נ"ז: דבש א' מס' ממן והוי מי פירות, וגם הוי מצה עשירה ע' פסחים ל"ח: ע"ש הרבה מזה:

וע"ע בצל"ח פסחים כ"ד. דבנותר ל"ה בכלל ל"ת כל תועבה שהרי לא נעשה בו מעשה תועבה בידים, וכ"כ במנ"ח מ' תס"ט דבל יראה דלא עשה מעשה אינו בכלל זה, וערש"י חולין קי"ד: ד"ה הרי והרי ע"י קטן או נכרי הוי ג"כ כבלא עשה מעשה, וע' בע' פנים לתורה אות ט"ז שהביא ראי' מברכות נ"ג. דאף בממילא יחשב שנעבדה בו עבירה ע"ש, ובדגל תורה שנה ב' סי' י' ומ"א, והביא ס' דברי דוד מהטו"ז, אבל אם הותירו ממנו בליל מוצ"ש היו בו באמת רמה וע' מזרחי וספורנו, אך ק' לפמ"ש השעה"מ פ"ה הכ"ב ממ"א לענין חולין שנשחטו בעזרה, שאינו נאסר מאזהרה מפורשת אינו בכלל ל"ת כ"ת, ובמן ג"כ אין אזהרה מפורשת, ואי"ל דכ' אל יותר, ז"א דבכל איסור נותר הוי אזהרה מפורשת דתורה צותה לשרפו, ממילא באכילתו יש ל"ת כ"ת, אבל במן אין אזהרה מפורשת לשריפה, וערש"י חולין צ': ד"ה ישרפו דכל היכי דלא קאי בבל תותירו אין טעון שריפה, וא"כ הכא דלא קאי בשריפה ממילא לא קאי בבל תותירו וממילא ליכא ל"ת כ"ת. ועוד יל"ע דבנותר הי' תולעים וא"כ יש בו איסור תולעים, ואי"ל דזאת רק עפ"ד ספורנו דמן הי' ג"ק, ותיכף כשהי' בו תולעים אע"פ שלא ראינו שפירשו נאסר כמ"ש ביו"ד פ"ד, אבל להסוברים של"ה גד"ק א"כ גם התולעים עצמם מותרים, ומשום זה כ' האוה"ח איסור חדש משום כל תועבה, אבל מתרגום של וירם תולעים ורחיש רימשא כוונתו שיצאו לחוץ וחזרו, ואז גם באינו ג"ק אסור משום שרץ השורץ:

ועוד ק' הא כ' ויבאש וטעמו לפגם ואינו נאסר ואף למ"ד נטלפ"ג אסור מ"מ בסרוחה מעיקרא מודה וע' ע"ז ס"ח., ואפי' בב"ח להר"מ פי"ד הי"א ממ"א שלא כד"א אסור, כ' הכו"פ ק"ג ופמ"ג בפתיחה לבב"ח דוקא אם בתחלה הי' טעם לשבח ואח"כ עירב דבר מר, אבל אם בתחלת הבישול עירב מר מותר דהוי לפגם, ובמן תיכף אחר זמן אכילת לילה הי' נבאש כמ"ש במדרש, וכשהאיר היום דנעשה נותר כבר הי' לפגם, וערש"י חולין צ': ד"ה שלמים, שגה"נ שנעשה נותר אין מצוה לשרפו, דכי כ' שריפה בנותר בדבר הראוי לאכילה דכ' יאכל והנותר ישרף, וא"כ אף אם נאמר שמן הי' לו דין קדשים ג"כ לא חל הנותר שכבר נפגם, ואם נאמר דיש בו איסור תולעים ניחא אף שהבאיש דקיי"ל בדברים המאוסים אע"פ שהסריחו אסור מה"ת כהפר"ח ק"ג סק"א, וע"ש בפ"ת

וגליון רש"א, וא"כ חוזר וניער הקו' על אוה"ח דמן הי' איסור תולעים, והיכי דנאסר קודם שנעשה נותר אין חל כלל נותר, ומפורש כן ברש"י זבחים צ'. ד"ה ומשום דאין נותר אלא בבשר לאכילה וניתוסר, ועחכ"צ ק"ו, נובי"ת יו"ד נ"ג, צל"ח פסחים כ"ח, מנ"ח מ' וז', ולעיל בא (י"ב מ"ד), עוד מה הדין בכלים שבשלו בהם מן אם נאסרו למחר משום הבליעה לפ"ד אוה"ח, וי"ל לנובי"ת או"ח סי' ס"ו הא דטכ"ע מה"ת אסור רק באיסורים שיש בהם מלקות ולא באין בהם מלקות כחלב טמא כמ"ש הר"מ פ"ג ה"ו ממ"א ע"ש, ובנותר אין מלקות דהוי להנל"ע, וטכ"ע אינו מה"ת, וע' אמ"ב ה' שחיטה סי' י"ח:

והנה הקשיתי הא דפסק הר"מ פ"ט ה"א ממ"א דעל אכילה ובישל בב"ח לוקה ולא על הנאה ויליף אכילה מק"ו דבישול לוקה מכ"ש אכילה, כמו דשתק לאסור הבת וילפי' מק"ו דבת הבת דאסורה לו, וכ' בלח"מ הא דאיצטריך הא דמד"ר דילפי' מבישול, ואמאי לא כ' דלוקין באכילה מחמת לא תבשל דקאי אאכילה, וכ' דלאו הבא באם אין ענין אין לוקין, ומשו"ה מחמת לא תבשל לא לקי ע"ש, ולפמ"ש כו"פ ופמ"ג בדעת הר"מ אף דבב"ח אסור שלכה"נ רק בעירב אח"כ מר כמש"ל, א"כ לפ"ז בבישול לא משכחת שלכה"נ דאם עירב בשעת בישול מר הוי נטלפ"ג ומותר באכילה כ"ש בבישול, וע"כ דבשעת בישול הי' לשבח וא"כ ליכא אופן דיהי' בישול אסור שלכה"נ, וא"כ ק' אמאי לוקה בב"ח באכילה שלכה"נ, דכל מה דלוקין על אכילה ילפי' מק"ו מבישול ושלכה"נ דלא משכחת בבישול מהיכי ילפי' דלוקין באכילה שלכה"נ, והוא קו' מושכלת ונדפס בשמי בירחון אהל מועד ח"א סי' קכ"ב ע"ש, ואמרתי לתרץ דהטעם דלאו הבא באא"ע אין לוקין משום דקשיא למה שינתה התורה וכתבה הלאו בלשון אחר, אע"כ דשינה לשונו כדי שלא ילקה, כ"כ באור חדש בכת"א פ' בהר, וא"כ א"ש דשלכה"נ ל"צ כלל ק"ו מבישול שילקה ורק לוקה מחמת לא תבשל, ואי דהוי לאו הבא באא"ע, ז"א דכאן ל"ש דהי' צריך לכתוב לא תאכל וע"כ דשינה לשונו כדי שלא ילקה, ז"א דאי הוי כ' לא תאכל הוי דוקא דרך אכילה, וכמ"ש בפסחים כ"ה. אטו בב"ח אכילה כ' ביי'. וא"כ בכה"ג אף לאו הבא באא"ע לוקה - וע"ש באו"ח שהביא ראי' להלח"מ מתו"ס ר"פ איזהו נשך, ותמה שמשם משמע להיפך, וע"ס מוצל מאש סי' כ', והגהות מל"מ פ"ה ה"ח מיסוה"ת ד"ה ודע, ויד מלאכי ה', ובביאורים לחת"ס ביצה ז': דבר נכון מזקיני הגאבד"ק לאסק ז"ל, ועמ"ש בפ' פקודי (ל"ט. ל"ו) בשם **אדמו"ר מגור**, שליט"א, וע"ע מענינים אלו ברדב"ז ח"ב תשצ"א, חכ"צ כ"ו, פמ"א ח"א כ"ו, שאילת יעב"ץ ח"ב פ', נבי"ת יו"ד ע"ז, השיב משה ק"ה, ויד מלאכי שמ"ז:

פסוק כו

שבת ל"י בו, ערש"י ביצה ב': דמן לא ירד ביו"ט, ובתו"ס הביא דיש מדרשים חלוקין, ובמכילתא שבת לי"ב לרבות יו"ט, ועתו"ס עירובין ל"ח. ד"ה ואין, ופסחים קט"ז. ד"ה מה, ובחת"ס ביצה הק' הלכתא אהלכתא דקיי"ל הכנה א"כ לא ירד מן ביו"ט, ואיך אמרי' בתפלת שבת וברכת מכל הימים וקדשת מכל הזמנים, וכ"כ תו"ס פסחים, וגם קיי"ל דבעי ב' לחמים ביו"ט ש"מ דירד לחם משנה בעיו"ט, וי"ל דבכל ע"ש ועיו"ט נתכוונו ללקוט שני עומרים, דבכל יום חול ג"כ ירד בשפע הרבה יותר ממה שהי' צריכין, וחם השמש ונמס והמותר נבאש, משא"כ בע"ש ועי"ט שעשו לכבוד יום הקדש, ל"ה בו רמה בהנותר וממילא לא ירד למחרת כי ל"ה צריכים נמצא אין כאן ברכה וקדשה, אך בשבת הראשון שעדיין לא אמר להם הלכות שבת ולקטו בע"ש רק עומר א' שחשבו שמחר ירד מן, וה' ברכו שנעשה ב' עומרים, וזה הברכה הי' לקדש יום מחר שלא ירד בו מן וא"ש הכל. **ובפנ"י** כ' אף דירד מן ביו"ט אך אם חל יו"ט בע"ש לא ירד לחם משנה, אלא בעיו"ט ירד לצורך שבת משום איסור הכנה מיו"ט לשבת, ובעטרת פז דחה זה כיון דמעיו"ט היו להם לשבת, וכיון דהי' להם מן לאכול יום אחד הי' יכולין לאכלו ביו"ט ממן שנפל בעיו"ט, נמצא דמן שירד ביו"ט הוי כמכין מיו"ט לשבת, כיון דהי' להם לאכול ביו"ט מעי"ט, וע"ס משיב נפש בזה, ובפרדס דוד אריכות. וע"ע בס' משא מדבר ים על ב"ר פי"א:

פסוק כז

ביום השביעי, בשבת קי"ח: אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון ויליף מכאן, וגם אי' שם אלמלי שמרו ב' שבועות הי' נגאלין (ועזה"ק יתרו פ"ט.) וק' כאן כ' ב' שבתות ולעיל שבת א', וכ' בס' שארית יעקב דשבת מעיד על ישראל, וע"א המסייע מועיל להחזיק עחו"מ פ"ז ס"ו, אבל להוציא צריך ב' עדים, א"כ כשלא היו עדיין בגלות הי' סגי שבת א', אבל עתה כשאנו בגלות ולהוציאני משם צריך ב' שבתות:

יצאו ללקוט, וק' עם קדוש שראו נסים גדולים לא צייתו הלא ביום ו' הי' להם משנה, וכ' בישועות יעקב ריש ה' שבת, דמה שנביא אומר נגד ציווי ה' אינם מחויבים לשמוע, ועד מ"ת היו להם דין ב"נ להחמיר, ועכו"ם ששבת ח"מ, ותו"ס חולין ל"ג. הק' איך שמרו שבת נימא מא"מ דישראל שרי ועכו"ם אסור, ותי' כיון דנצטוו על שבת ל"ש איסור לא ישבותו, וזה שמיאנו למשה לשמור שבת שחשבו שעדיין לא יצאו מב"נ, וא"ל משה ראו כי ה' נותן לכם השבת ולא מדעתי, ונותן בששי כפליים, ומזה ראי' שמה' יצא הדבר, ומשו"ה מאז והלאה וישבתו ביום השביעי, וע"ע בתורת משה - ובס' תורת צבי הק' הלשון, והיה ביום הששי והכינו כו' והיו משנה, תחלה הול"ל והי' ביום הששי והיו

משנה ואח"כ והכינו, ורק תנאי הי' אם יכינו שיעשו הכנה לשבת אז תשרה השכינה ויהיו משנה, והאנשים שלא עשו הכנה מע"ש ל"ה להם בשבת לאכול ויצאו ללקוט "ולא מצאו", דלכאו' מאחר דכ' ל"י בו בטח לא מצאו, ולמ"ש דהכל הולך אחר הכוונה, ומי שלא נתכוון בלקיטתו לשבת רק אח"כ, מצא הברכה בעיסה, והי' הו"א אם לא הכין מע"ש ובשבת שב בתשובה על זה שהתרשל בהכנה שתחיל הברכה עכשיו, לכך כ' ולא מצאו, וכלל גדול מי שטרח בע"ש יאכל בשבת (ע"ז ג'.):

והר"מ מפרעמישלאן ז"ל אמר דטעם שמשליכין מזונות לצפרים בשבת שירה לפי שכ' ולא מצאו דמשמע כאלו נאבד מהם, דהול"ל לא היה, רק דאי' במד' דהאנשים היו דתן ואבירם, ושטו מן ממה שהי' להם בכליהם מאתמול ואמרו ראו שגם היום ירד מן, וה' הפר עצתם והצפורים אכלו ולא נמצא, ואין ה' מקפח שכר בריה וזורקין להם, וכ"ה בטעמי המנהגים בליקוטים אות ל"ד, אך במג"א שכ"ד סק"ז כ' יש נוהגין לתת חטין בשבת שירה לפני עופות ואין נכון שאין מזונותן עליך, ובתוספות שבת סקי"ז כ' דאפשר כיון שנהגו כן לשם מצוה דמרגלא בפומייהו שעופות אמרו שירה בים אין להקפיד:

ובספורנו כ' דזה הי' חילול שבת אם מלקטים ממקום גידולו, כמ"ש בשבת ק"ז: מאן דעקר כשותא מהיזמי והיגי חייב משום תולש, ובריבד הזהב הק' על סתירת בבלי דילפי' מבשל מבישול סממנים שהי' במשכן וא"כ אופה ל"ה במשכן כלל, ובירו' ביצה יליף דבישול ואפיה הוי מלאכה ממן דכ' את אשר תאפו אפו ותבשלו בשלו ע"ש, ובכל"ח כ' לפ"מ שהק' בנשמת אדם במלאכת טוחן כמו דקיי"ל אין דישה ועימור וטיחון רק בגד"ק, א"כ נימא ה"ה מבשל בשר לא יחייב דאין בישול אלא בג"ק, אך אי ילפי' מסממנים ובהם הי' חלזון ותולעת שני דל"ה ג"ק כשבת ע"ה., וא"כ להדי' דיש בישול אפי' שלא בג"ק, ולפמ"ש בתשו' רע"א כ', דרקק ומפריחו הרוח חייב משום זורה כירו', נשמע דיש דישה וזירה אף שלא בג"ק, וא"ש דירו' לשיטתי' דלא בעי ג"ק שפיר ילפי' ממן לאסור אפי' ובישול אף שאינם ג"ק, אמנם לגמ' דילן דקיי"ל דמלאכה לא נמצא רק בג"ק לא נוכל להוכיח מזה איסור שלא בג"ק כמו דישה זירה וטחינה, שפיר הוצרכו ללמוד מבישול סממנים דנשמע דיש בישול אפי' שלא בג"ק, משא"כ ממן לא נשמע זאת כיון דהוי ג"ק, והו"א דמבשל בשר פטור עש"ה, ולהנ"ל יהי' ראי' מזה דמן לא ירד ביו"ט, לתו"ס ביצה ג'. ד"ה גזירה דקצירה ביו"ט אסור מה"ת לצורך או"נ, וא"כ הי' אסור ללקוט מן דהוי קצירה, וי"ל דמודה ספורנו דמן ל"ה מחובר לקרקע דכ' לחם מן השמים, אך ס"ל דהי' לו יניקה מאויר, ואעפ"כ חייב כמו עוקר כשותא מהוזמי והוגי דפרש"י מאוירא קרבי, ונ' דאם פסקה לחיותא קודם לכן פטור, ולירו' פ"ג ה"ו מערלה בדלעת ששלקה במחובר

אינו מטמא דאחר הבישול נפסק היניקה, א"כ במן דכ' אפי' ובישול, וכ' בספרי ל"ה נאפה ונתבשל כלל בכלי, רק ע"י מחשבה שחושב להיות נאפה ומבושל נעשה אפוי ומבושל, ושפיר מותר ביו"ט דלענין קצירה יש עצה לחשוב קודם לקיטה שיהי' נאפה ומבושל ונפסק היניקה מאויר ושוב פטור מקוצר דל"ה ג"ק, ודוקא בשבת דאפיה ובישול אסור אף במחשבה לכן אסור קצירה משא"כ ביו"ט דאפיה ובישול מותר שפיר ירד המן ויטלו אחר שיחשבו שיהי' נאפה:

ובבית האוצר ח"א אות קצ"ח הביא ג"כ ירו' ביצה פ"ב ה"א דמקרא את אשר תאפו כו' משמע דבאפיה יש עשה יתירא בשבת דאסור, וא"כ אפי' בכ"ש אסור לפמ"ג דעשה שאינו זבוח אפי' בכ"ש, להרא"ם דסתם אכילה בכ"ש, והלמ"מ גילתא באיסורים בכזית, וזבחת ואכלת דהוי רשות ולא נאמרה הלכה עליה אפי' בכ"ש וממילא גם האיסור הנלמד ממנה בכ"ש ע"ש, וא"ש בשבת ע"ד. ובמנ"ח במוסך השבת אות י"א הערה במבשל ואופה ונגמר לגמרי ולא כמאב"ד לחוד, יהי' חייב גם משום מכה בפטיש, וגם באוכלין שייך מב"פ כמ"ש באות כ"ז, אך לרש"י ניחא דרק בנגמר על ידו המעשה שייך מב"פ, אבל אי נגמר אח"כ ממילא ל"ש מב"פ, ובבישול ואפיה ל"ש תיכף רק אח"כ כשעומד אצל אש נגמר מאלי', ומצאתי בעטרת חכמים חו"מ י"ט שהוכיח מקו' זו דל"ש מב"פ באוכלין. ועוד ראיתי דבר חדש באמרי בינה ה' שבת סי' כ"א דאסור למזוג י"ש חזק אם א"א לשתותו מחמת חריפתו דהוי במב"פ, ומשבת מ"א: לא משמע כן ע"ש:

פסוק כח

מאנתם, ע' תוה"מ הבדל בין מאן בין לא אבה, שהבלתי אובה הוא בלב, והממאן הוא בפה, אף שיאבה בלבו:

מצותי ותורתי, בירו' נדרים פ"ג ה"ט וכ' בתרי' ראו כי ה' נתן לכם השבת, מלמד ששקולה שבת כנגד כל המצות, ערש"י חולין ה'. במומר לשבת ככופר בכה"ת, וג"כ מטעם זה דשקולה ככל התורה, וע' תו"ת:

פסוק כט

ראו עמ"ש בשמות (ה' ד'), ורש"י כ' כאן תחומין דרבנן וסותר עצמו מחגיגה י"ז: ביו"ט תחומין דאו', וע"ע ביומא ס"ז. ות"י שם ומ"ש בזה במנ"ח מצוה כ"ד, ובס' ברית משה על הסמ"ג ל"ת ס"ו ובהסכמות שם בזה, ובשו"ת זכרון יצחק י"ז האריך בענין תוס' שבת אי דאו' וכ' ראי' מסופ"ק דעירובין לוקין על תחומין דאו' דכ' אל יצא, ורש"י בשלח כ' דרבנן וקרא על לוקטי המן כ', ובראי"ם כ' דגמ' עירובין לר"ע דדרש מאל יצא תחומין ד"ת ואנן קיי"ל כרבנן, וי"ל פלוגתתם דכ' אל יצא ביום השביעי ולכאו' ביום הז' מיותר, ובר"פ ויקהל כ, ל"ת אש ביום השבת, וכ' בירו' משילין בשבת א"א מבעיר אבל אתה

מבעיר ביו"ט, ואי תוס' שבת ל"ד י"ל דכוונת הכ' ביום הז' דוקא בשבת אבל א"צ להוסיף מחול, ולפ"ז אי אל יצא על לוקטי מן, ביום הז' מיותר, ואי"ל דאתי למשרי יו"ט דהא אף ביו"ט לא ירד מן כמ"ש תוס' גם ל"ש תוס' שבת דמן לא ירד רק בבקר וחם השמש ונמס, אבל אי הקרא לדורות א"ש דליכא למידרש דביום הז' אתי למשרי תחומין ביו"ט, דלמ"ד תחומין דאו' בשבת ה"ה ביו"ט ורק למעוטי תוס' שבת, אך כ"ז אי תוס' שבת ל"ד אבל אי דאו' אין מקום לדרוש ביום הז' כנ"ל, א"כ מה לנו להוציא קרא מפשוטו סו"ס יום הז' מיותר, יותר מהראוי לדרוש דקאי על לוקטי המן ותחומין ל"ד, והה"מ ולח"מ פ"א ה"ו משביתת עשור כ' דר"ע דס"ל כל אוכל בט' מעלה כהתענה ט' וי', ס"ל תוס' שבת ל"ד א"ש לר"ע דתחומין דאו' (ע' סוטה ל':) כיון דס"ל תוס' ל"ד שפיר דרש אל יצא לתחומין כדי דיום ז' יבא למעט תוס' שבת. דאם על לוקטי מן יום הז' מיותר, ורבנן דפליגו ס"ל תוס' דאו' ואין מקום למעט מיום הז' תוס' ע"כ דרשי קרא כפשוטו על לוקטי מן ותחומין ל"ד, א"כ אנן דקיי"ל תחומין ל"ד ממילא תוס' דאו' וע' בס' תוס' יה"כ דע"ה: שעה"מ פכ"ז משבת, ירחון קול תורה שנה ג' סי' ט', ובשו"ת חבלים בנעימים ח"ד סי' ד' בדברי הכ"מ פי"ד ה"א משבת בשם בן הרמב"ם ז"ל:

שבו בס' סדרי טהרות על כלים דק"ע: הביא טעם של קנית שביתה ד' אמות א"צ דעת אדם, והכנתי ולשביתת אלפים אמה צריך כי בשבת צריך שיכיר מקומו וכפי הכרתו כן מותר להתפשט, וכשבא למקום שלא מדעת אין ביכולתו לקנות רק ד"א, כדי שיטול חפץ מתחת מרגלותי' ומניח תחת מראשותי', ורומז שצריך להמליך שכלו ודעתו על כל אבריו, ויכול לתקן עצמו שאף פעולת רגלי' היותר רחוקים מראש יהי' נכנעים תחת שכלו ויקרא שם חכמתו על כל פעולותי' וזה עבודת אדם בשכלו, אכן שיהי' לו סייעתא מהש"י שלא ע"פ שכלו מי שטרח בע"ש כו', וכשקונה שביתה זאת מצדו ומכין עצמו בע"ש מושיעו במדה טובה המרובה ה' מאות פעמים, כי האדם העובד ה' קדושתו נקבעת עד ד' דורות כמ"ש בההיפך פוקד כו', כי עד כאן רחמי אב על בן כדאי' בב"ר וירא, וכ' בעובד קדושתו מסתעפת עד ד' דורות כמ"ש בעדיות פ"ב מ"ד האב זוכה לבן כו', ובאברהם למען אשר יצוה כו' שהם ד' דורות לעצמו לבנו, ובן בנו ג"כ בכלל בנו ואתרי' הוא דור ד', ועפה"מ לר"מ וראב"ד בעדיות, ולכן ה' שנותן במדה טובה נוצר חסד לאלפים וכן אלפים אמה ממדה זאת דכשמברר עצמו בד"א מתרחב גבול שביתתו באלפים וה' מושיעו, ואם משלים יותר ה' מושיעו יותר ולזה תחומין י"ב מיל דאי' בירו' עירובין פ"ג ה"ד דאו' כמחנה ישראל, וישועות ה' להנחיל לאוהבי' נחלה בלי מצרים, ע"ז רומז שיתא אלפא פרסא עלמא כי ב' אלפים פעמים י"ב מיל הם כן עש"ה: **והה"ק** מריז'ין ז"ל אמר

שבו איש תחתי' כל אדם צריך להחזיק עצמו קטן מאשר הוא באמת, ועכ"פ אל יצא ממקומו שלא יחזיק עצמו גדול מאשר הוא באמת:

והגה"ק מאסטראווצי ז"ל אמר לדידן תחומין ב' אלפים אמה, ומדאו' י"ב אלף בפסחים צ"ד. שתא אלפי פרסי עלמא, וע"פ חשבון אם תרצה לדעת כמה פרסאות מרובעות מחזיק העולם, אם תכפיל ששה אלף פעמים ששה אלף יעלה ל"ו מיליאן פרסאות מרובעות וידוע דעולם עגול ומרובע יותר על עגול רביע כמ"ש בסוכה ח'. ומל"ו מיליאן יחסר ט' ישאר כ"ז, ובתוס' פסחים שם ד"ה כל הביאו הא דאמרי' דהעולם שליש ימים, שליש מדבר ושליש ישוב, וקיי"ל דאין דין תחומין בימים רק בישוב ואף במדבר שייך דין תחומין נמצא תחומין רק בשני שליש עולם ישוב ומדבר שעולה י"ח מיליאן פרסאות מרובעות, וישראל ס' רבוא, וכשנחלק י"ח מיליאן יגיע לכל א' מישראל ל' פרסאות כי ל' פעמים ס' רבוא הוי י"ח מיליאן, ובעירובין ג': כל אמות בת ו' טפחים ושל עירובין ה' טפחים, לפ"ז ל' פרסאות באמות בת ו' אם נעשה מהם פרסאות בחשבון אמה בת ה' טפחים כדין תחומין יתוסף שתות ויהי' ל"ו פרסאות, נמצא מכוון בחשבון למ"ד תחומין י"ב מיל דהוי ג' פרסאות לכל צד בד' רוחות העולם שהם ו' פרסאות על ו' פרסאות ועולה ל"ו, והוא פלא והפלא בזה מקומו של אדם כה עולה לחלק כל אדם מישראל. וע' בפ' תרומה (כ"ה ב):

פסוק לא

גד ערש"י וביומא ע"ה: הגיד לישראל כו', ובתוספות יה"כ שם הק' איך ספק בן ז' הנוגע לסקילה אם הכה אביו היו פוסקים ע"י עומר שנמצא בבית זה, ואפי' על נביא אין סומכים ער"מ בפ"ט מיסוה"ת, וכן ק' בשבת ל"ד, טיהר רשב"י ע"י תורמסין ספק תרומה והוא בירו' שביעית פ"ט, ומ"ר וישלח גבי ויחן את פני העיר, ואפ"ל שעיקר שסמך רשב"י על ההלכות שהי' לו באותו ספק, אלא שכהנים היו מחמירין, ועתוס' חולין מ"ד. ד"ה ור"י דהיכי דבת קול מסייע להלכה פסקינן כן, ולהכי סמך רשב"י, וה"נ מכח הוכחות להלכות פסק מ"ר, והיו מפקפקין בדבר עשה להם סימן ואות של עומר, וכ"כ בתו"מ, וע' שה"ג מער' גדולים י' אות רכ"ד בזה ובס' קטרת סמים:

ועי' תיב"ע שופטים (כ"א ח') דמורנין נפקין מהרוג והראו מקום הרוצח, ונר' מזה דעגלה ערופה בא לברר באיזה מקום נמצא הרוצח, וגם כן קשה איך ידונו ב"ד ע"פ מורנין, ובחמד"י בקונ' הכנסת כיפה דפ"ה, כ' ע"פ מהרש"א ב"ק מ"ו. דנהי דקיי"ל דלא אזלינן בתר אומדנא מ"מ במודה לדברי אומדנא חייב אף בקנס, ול"ה מודה בקנס, וכן י"ל במודה לאומדנא חייב עכ"פ שמכניסין לכיפה, וזה כוונת תיב"ע דע"י התולעים בטח

יודה הרוצח וב"ד ידונו אותו להכנסת כיפה ע"ש, וגם י"ל דעי"כ יצא קול ויבואו עדים, וע' פע"ר דהתולעים ממיתין אותו ולא הב"ד, ועכל"ח שופטים אות י"ב, ובשו"ח בית יצחק יו"ד קל"ג אות ה', וגם י"ל לפמ"ש בירושלמי פ"ו ה"ג מסנהדרין ובר"מ פ"ג ממלכים, דמלך יש לו רשות להרוג אפילו על ידי ע"א, ועי' חמד"י: ומשה היה לו דין מלך והיה יכול להרוג ע"פ אומדנא כמו דהורג על פי ע"א, - וע"ס עטרת טוביה דצ"א: דענין לא בשמים הוא רק לאחר מ"ת, אבל מ' שנה שהי' במדבר, אז טרם חתימת התורה היה אפשר לברר גם על ידי בירור שמימי, וע"ש מענין לצרף להתיר עגונה על ידי חלום, ועשו"ת משיבת נפש ל"ה בזה, ומ"ש בתצוה (כ"ז כ"א) ובפרד"י בראשית מ"ד. נ"ד, וקכ"ו. ובמלואים והערות שם הרבה מזה ע"ש היטב:

וטעמו כצפיחית בדבש ערש"י בל' משנה, והוא בחלה פ"א מ"ד ופסחים ל"ז. ור"ר העשיל ז"ל הקשה דבגמ' אי' דדבש א' מס' ממן (ברכות נ"ז:), ומכאן משמע דמן טעמו כמו דבש, וי"ל דקיי"ל עד ס' יש בנותן טעם, ובאמת היה המן יותר מתוק מדבש, רק וטעמו ר"ל אם המן היה מעורב בדבר אחר והיה המן א' מס' שבו והי' בו רק נו"ט חלק א' מס' אפ"ה הוי טעמו כצפיחית בדבש כיון דמן היה ס' פעמים מתוק מדבש, ובשפ"צ הביאו בשם ר"ר יהונתן ז"ל, - ומענין ס' עי' ב"מ פ"ד: ס' משיכלי דמא, ס' מיני לפדא, ס' ספינאי, ס' עבדי, ס' ארנקי, ובפסוק שמיני בסופו להבדיל בין הטמא וטהור מתחיל בל' ומסיים בל' להורות על דין ס':

פסוק לב

למשמרת ערש"י, ובמכילתא הוציא להם צנצנת המן וא"ל אם תעסקו בתורה ה' יפרנסכם, ולכאורה מה זו תשובה על עתה שאין לנו מן ורש"י מיישבו הרבה שלוחין כו', והגה"ק האב"נ ז"ל תי' דק' מיומא נ"ב. משנגנז הארון נגנזה עמו צנצנת המן, אכן עיקר שפע מזונות בא על ידי עסק התורה ודרך צנצנת המן, וז"ש אם אין תורה אין קמח, וצנצנת המן מונח תמיד לפני ה' לפני הארון וכל היכי דאיתא בי גזא דרחמנא איתא, וע"ס אביר הרועים אות רכ"ה:

פסוק לג

צנצנת הר"מ מפרעמישלאן ז"ל אמר דבפרנסה יש שכל מסחרם מסכום מועט ומתפרנסין עצמן, וזה הוא באתכסיא ולא באתגליא, ודרכו של צנצנת שקטן מהכיל מלא עומר מן, וה' אמר והנח אותו לפני ה' למשמרת לדורותיכם שיהיה כן שיחזיק מיעוט את המרובה, **והרה"ג** ר' משה קנאל נ"י אבד"ק מיקוליטשין כתב לי, דהול"ל תקחו למשמרת, ורק בא לרמז למ"ש ביומא ע"ה. שע"י מן נתברר אם בן ט' לראשון או ז' לאחרון, וז"פ למשמרת לדורותיכם, שהעומר מן ישמור הדורות שלא יתערבו:

וברש"י של חרס כתרגומו, והוא ביונתן ובכ"ח מתקיים ימים רבים כמ"ש בירמיה (ל"ב י"ג) ומגילה כ"ו: ס"ת שבלה גונזין בכ"ח, וכן מן שהניחו למשמרת היה בכ"ח, וע' בתמיד ל"א: וכ"פ ר' בחיי והוסיף דלכך נקרא כ"ח צנצנת שהוא צונן ומצנן מה שבתוכו, ועש"ך יו"ד ל"ו סק"ז בבדיקת הריאה במים פושרין צ"ל בקיץ בכלי שמחופה באבר שלא יתחמם שהאבר מצנן ועי' תבו"ש סק"ח, ולר' בחיי י"ל ג"כ דכ"ח מצנן ועי' הדוה"ע, ובפני"פ כ' מחשש טומאת אוהל הוצרך כ"ח שאינו מטמא מגבו, ועמ"ש בזה באמ"כ ובח"א דקמ"ז.:

פסוק לה

ארבעים ערש"י וקידושין ל"ח., ובדורש לציון דרוש ו' הביא מכילתא וילקוט רמז רס"ב, ויהושע רמז ט"ו, רי"א נ"ד שנה אכלו מן. מ' בחיי משה וי"ד בז' שכבשו וז' שחלקו, וכ' בזי"ר הא דכ' ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח היינו שאכלו עבור חמץ עם מן, וצ"ב דהא כ' וישבות המן ממחרת הפסח, וצ"ל דלא סבר שפסק המן ז' באדר רק שירד עד מחרת הפסח, והיה מן בכליהם עד סוף י"ד שנים, וא"ש דעד עתה היה יורד כל יום ול"ה צריכים לצמצם באכילת מן והיה די סיפוקם ולמה יאכלו מעבור הארץ, וגם ל"ה יכולים להשאיר דנבאש, אבל ממחרת הפסח שפסק מן והי' קיים בכליהם והיו מצמצמים באכילת מן כדי שיתקיים להם זמן ארוך, ולכן אכלו גם מעבור הארץ ע"ש, ובענין אי ירד מן ביו"ט:

ובאור חדש קידושין הק' על רא"ש סוף פסחים הא דסופרין מ"ט יום והא כ' חמישים רק כשמגיע הפסוק למנין עשירי אינו מדקדק לכתוב מנין שלם חסר א', א"כ מה הק' בגמ' למה נאמר מ' שנה והא נחסר ל' יום, ודילמא לא קפיד למנות מ' שלמות אם חסר ל' יום, וי"ל ע"פ תי"ט פ"א מ"ו מסנהד' הטעם דהי' ע' ולא אמרי' דהוי ב"ד שקיל דכ' בקרא שבעים איש ע"ש, וק' אכתי מנ"ל, ודילמא אמרי' אין ב"ד שקול ובאמת סגי בס"ט, והא דכ' שבעים דלא קפיד. לקרות ס"ט שבעים כמו שבעים נפש דיעקב דמביא הרא"ש, אע"כ דלי"ל סברא זו רק קפיד קרא לכתוב במכוון א"כ י"ל דגמ' דקידושין אתי' כר"י שם, וע' בהערות אדמו"ר מגור שליט"א:

פסוק לו

עשירית ערש"י ומ"ש בפ' וארא (ז' כ"ה):

פרק יז

פסוק ב

וירב החי' הרי"מ ז"ל הק' איזה חטא הי' במה שרצו מים, ורק כ' ואין מים לשתות וירב העם, ואח"כ כ' ויצמא העם למים, והי' החטא דהתחילו לריב עוד קודם שהיו צמאים, וע' מקור ברוך במבוא דקס"ג. דמקודם כ' וירב העם עם משה, ואח"כ כ' ויצמא כו' וילן העם

על משה דבראשונה עדיין לא צמאו ודאגו רק על עתיד ו"עם" מורה מריבה בשותפות משני הצדדים, ו"על" מורה שרק צד אחד יריב והשני שותק, ולכן כ' עם משה, שהשיב משה מה תריבין הן עדיין לא תצמאו והי' מריבה בשותפות, אבל אח"כ ויצמא ומשה לא ענם כ' "על" משה, וע' ס' מצח אהרן ח"א דרוש ח' דבר נכון בזה:

פסוק ו

והכית עי' לב אריה חולין ו': בגמ' גדולים צדיקים במיתתן פרש"י דבאלישע כ' ויגע, ובחייו כשרצה להחיות בן השונמית הוצרך לשום פיו על פיו, דבחיים הוצרך נס בטבע להחם בשר הולד לקרב קצת אל הטבע, ולאח"מ הי' זכותו גדול בנגיעה בעלמא, וזה הטעם שעבר משה והכה הסלע בפ' חקת, שבלא"ה קשה במה שה' צוה לדבר לסלע ולא צוה כן בפ' בשלח, וי"ל שארז"ל באר בזכות מרים וכשמתה נסתלק' וחזר' בזכות משה, ומרים ל"ה זכותה גדול' כ"כ כמשה, ול"ה בכח דבור בעלמא והוצרך לפעולה גשמית להכות בצור לקרב קצת אל הטבע, כמ"ש רד"ק מ"א (י"ז כ"א) באלישע, אבל אח"כ כשחזר' בזכות משה, היה יכול לפעול אף בדבור, אבל משה רבינו שהיה עניו לא רצה לדבר ולהראות שזכותו גדול' ממרים ולזה הכה, והיה רע בעיני ה' דהיה יכול לבוא לקידוש השם, והיה צריך לפנות מענווה שלו ע"ש, עי"ל דביציאת מצרים היו הרבה נסים ולא הוצרך לחזק אמונה, למעט בניסא עדיף ודי בהכאה, אבל במדבר שדור הישן פוחתים וקם דור חדש שלא ראו נסים כ"כ היו צריכים לחיזוק אמונה ורצה ה' שידבר לסלע ולכן נענש:

פסוק ז

היש עא"ע שהי' כת א' של"ה להם מים והם רבו וכת ב' שהי' להם מים רק באו לנסות, ובח"ס כ' יש שהי' להם מים ולא נתנו לחבריהם ועשו כר"ע בב"מ ס"ב. דחייך קודמין, וסברו דאין ה' עושה נס אא"כ יש מעט כט"ז או"ח תר"ע בשם הזהר, אבל אם ישתו ולא ישאר "יש" לא יעשה נס, ומנסים אם "יש" ה' בקרבנו, אם עושה נס דוקא מיש אם "אין" אפי' מאין:

פסוק ח

ויבא עמלק ערש"י ובכל"י כשיש מריבות בין ישראל מיד בא עמלק, ובמהרי"ט בחי' קידושין ל"ג: הק' דמרש"י כאן משמע משום עון היש ה' בקרבנו בא עמלק, ובבכורות ה': ברפידים שרפו ידיהם מתורה פרש"י דעי"ז בא עמלק, ובשבת קי"ח. אלמלא שמרו שבת א' לא שלטה כו' ויבא עמלק משמע דבעון חילול שבת בא, ובתו"ס קידושין ל"ג: ד"ה ואימא כ' על עון משקלות בא בסו"פ תצא סמך זל"ז ע"ש. מיהו הא דשבת י"ל דעון משקלות הי' נמחל להם בשביל שמירת שבת כדדרשו מחללו מחול לו, ודבכורות שרפו

מתורה ותורה בעידנא דעסיק בי' מגינה מחטא (סוטה כ"א:) ופי' לא כתו"ס, אבל על רש"י כאן ק' דבעצמו כ' בבכורות דע"י ביטול תורה בא עמלק, וביותר תמוה לי דרש"י בעצמו בתצא (כ"ה י"ז) כ' אם שקרת במדות הוי דואג מאויב והוא כתוס' קידושין, וכאן כ' משום היש ה' בקרבנו וצע"ג, וע' מהרש"א שבת, ואהבת עולם דרוש ט"ו, וקובץ כנסת חכמי ישראל סי' קס"ט אריכות:

פסוק ט

אנשים רש"י גבורים ויראי חטא, וע' תיב"ע וק' מנ"ל תרוויי' ובס' עיר דוד כ' דביומא ע"ה: לצדיקים נפל המן לפני ביתם ולרשעים על השדה, ובילקוט לחלשים נפל לפני פתחיהם ולגבורים בשדה וי"ל דבאמת אמר משה ויהושע כן על יראי חטא דכ"מ שנ' אנשים צדיקים כרש"י שלח (י"ג ג') אך מאין יכיר, ואין לומר שיראה שנפל המן לפני פתחיהם, הא דילמא הם חלשים, ע"כ לקח גבורים ואם נפל המן לפני פתחיהם ראיה שהם צדיקים. וע' בהקדמת ס' משנת אליעזר מ"ת אות ה' אריכות בזה:

ובס' נפלאות מתורת השי"ת ח"ב דע"ח: כ' דלהכי צוה ליהושע דעמלק הי' מעשו שהוא שעיר, ושעיר הוא מחורי וחוי, ויהושע מאפרים מיוסף מאסנת, ואסנת בת שכם בן חמור החוי לכן סיבב מיני' ובי' כו' (סנהד' ל"ט:) שיהושע שהוא מחוי יחלוש עמלק עש"ה **ובבעה"ט** כ' מסורה וצא הלחם, וצא השדה, ובדברי יוסף בלקוטים דקע"ו: כ' דאי' דעמלק יפול בידי בני רחל, כי כל זכות עשו בשביל כבוד אב, אך הלא אמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרג אחי ואיה כבוד אב, אך נגד השבטים יש לו טענה הלא הם מכרו אחיהם, אך נגד בני רחל שלא פגמו בכבוד אב לא יכול עשו לעמוד, ויהושע הי' מבני יוסף ושלא יקשה למה לא אמר משה בעצמו בא המסורה לישב צא השדה בזכות כבוד אב צריך דוקא יהושע: **וברש"י** השוהו לו וע' הקדמה לשו"ת רע"א מימי' לא קרא לתלמידי' תלמידי כי מי יודע מי למד יותר ממי, וע"ס דברי תורה מהג' ממונקאטש שליט"א אות ס"ט:

מחר ביומא נ"ב: ה' מקראות אי"ל הכרע שאת משוקדים מחר ארור וקם, וכ"ה בירו' פ"ב ה"ז מע"ז, ותנחומא בשלח כ"ו, ובב"ר פ"פ הגי' ד' דברים ולא חשוב מחר וע' מת"כ, וביד מלאכי סי' רע"ח כ' דהיינו מתוך הכתב אבל מכי אתא עזרא ואפסקינהו יש להם הכרע, וכ"כ ביבין שמועה כלל תע"ג בשם הרא"ש וריטב"א יומא, וערשב"ם בראשית (ל"ו י"ב) ותמנע הי' פלגש, ובחומש מחוקקי יהודה:

פסוק יא

ירום ערש"י ור"ה דכ"ט, וע"ש ברע"ב משום דאיירי לעיל בכוונת הלב כו' וכ"כ במהרש"א, וק' דהול"ל בפ"ב דברכות אם כוון לבו ולמה נטר עד הכא וע' בתו"א תי' נכון,

והגר"י מושקאט ז"ל אמר בעירובין כ"א: הזהרו בדברי סופרים יותר משל תורה ועובר על דבריהם ח"מ, דבמצוה דאו' קיי"ל מצ"כ וכ' בישעי' (כ"ט י"ג) יען כי נגש העם בפיו ובשפתי' ולבו רחק ממנו וכו' ע"כ יש לאדם אמתלא שאין לבו ומוחו שלמים כ"כ שיוכל לעשות בכוונה. ואונס רחמנא פטרי', אבל במצוה דרבנן דאצ"כ לכן ח"מ כיון דמחויב לעשותה בכל אופן ולא עשאה:

ובימי חורפי אמרתי בענין מצ"כ בר"ה כ"ט, כפאו ואכל מצה יצא פרש"י כפאוהו פרסיים, ובר"ן כ' דוקא ביודע שהיום פסח וזה מצה אלא שאינו מתכוון לצאת, אבל כסבר חול או קסבר לאכול בשר ואכל מצה לא יצא דאל"כ למ"ל למינקט פרסיים, והובא להלכה באו"ח תע"ה ס"ב, ובטו"א כ' דהוי כמו קסבר קול חמור בעלמא דאינו יוצא וכמתעסק, ושיטת רשב"ם וראשונים סופ"ק דברכות, ותו"ס סוכה ל"ט, ד"ה עובר דאף דמצות אצ"כ אם נתכוון שלא לצאת אינו יוצא, ומצינו כזה בעירובין י"ג. במגילת סוטה שנכתבה לזו פסולה לזו, וא"כ ק' בכפאו ואכל מצה הוי כמתכוון שלא לצאת, ולשי' דמיירי שסבר שחמץ ניחא דהא אם הי' יודע שמצה הי' מתכוון לצאת, אבל לרא"ה ק' וע' לימודי ה' סי' ק"ח, ונלפענ"ד דביום תרועה שם הק' למה נקט כפאוהו פרסיים, ונ"ל דבישראלים אף אי מצ"כ יצא להר"ן דמיירי שיודע שפסח וזה מצה, ואם יכפוהו ישראלים א"כ הוא רשע, וכמ"ש בב"ב מ"ח. דיקריב אותו בע"כ אמרי' דמתרצה, דמצוה לשמוע דברי חכמים, וכר"מ פ"ב ה"כ מגירושין דבאמת הנשמה רוצה רק שיצרו מתגבר עליו, וכשהוכה ועשה באמת רוצה ולא יהי' רשע להכעיס, ואם יכפוהו ישראלים וס"ם יהי' מוכרח לאכול, שוב אמרי' דמתכוון למצוה, ומה אמר רבא זאת אומרת תוקע לשיר יצא, והא הכא באמת נתכוון, וע"כ דכפאו פרסיים בעונש בע"כ דברים רעים ומסתמא הוי שלכדה"נ, ובר"מ פ"ו ה"ג, ואו"ח תע"ה נקט נמי עכו"ם או לסטין, וגם אם אנסוהו לבלוע הוי שלכדה"נ כמ"ש בתו"ס חולין ק"כ, ונובי"ק יו"ד ל"ה, או יותר מב' זתים בב"א הוי שלכד"א כמ"ש בתו"י כריתות י"ד. ולמשל"מ פ"ה ה"ח מיסוה"ת דבמצות עשה יוצא אף שלכדה"נ, וי"ל דהוא סבר דאינו יוצא שלכדה"נ ולא רצה לאכול אבל באמת יצא, וא"ש לרשב"ם דל"ש מתכוון שלא לצאת, דהא מיירי בישראל כשר שרוצה לאכול מצה רק שא"י שיוצאין שלכה"נ ואם הי' יודע הי' מתכוון למצוה, ואי מצות אצ"כ יוצא:

אך הק' בשעה"מ פ"ה מיסוה"ת על המל"מ מירו' בתוס' קידושין ל"ח. דהי' להם לאכול חדש דעדל"ת, ותי' דעשה קודם הדבור לא דחי ל"ת, ואי יוצאין שלכה"נ הי' להם לאכול חדש שלכה"נ דמצוה איכא ועבירה ליכא, וכן ק' על הרמב"ם בנשבע שלא לאכול מצה חל בכולל, וקשה יוצרך לאכול שלכה"נ, וכ' בלימודי ה' סי' ע', ויד המלך רפ"ו מחמץ

דבמצה יש כלל כל שישנו בב"ת חמץ ישנו בקום אכול מצה, ושלכה"נ דאינו בב"ת חמץ אינו מקיים מצוה א"כ נסתר הנ"ל דאינו יוצא במצה שלכה"נ, ונלע"ד למנ"ח מ' רפ"א דאמאי פטור בשלכד"א נימא מדאכלו אחשבי', ותי' דאחזיקי אינשי ברשיעי לא מחזקינן, ואמרי' אדרבה מסתמא ל"ה לאכילה, דל"ה אוכל לעבור ע"ש, לפ"ז הטעם בעשה יוצא שלכד"א דאחשבי' לאכילה מדאכל וז"ב לענ"ד. ולפ"ז אף במצה יוצא שלכה"נ ול"ש דאינו בב"ת חמץ, ז"א דאי הי' במצה שלכה"נ הוי מקשינן לחמץ, אבל כאן אמרי' אחשבי' והוי כדרך אכילה דאל"כ ל"ה אוכל ולא משכחת שלכה"נ במ"ע, והקו' מחדש וכולל תי' אחרונים, וא"כ בכפאו אף דלא רצה לאכול ול"ש אחשבי', זה רק משום דל"ה יודע דיוצאין שלכה"נ ומה לו לאכול בע"כ, אבל אי ידע דיקיים מ"ע הי' אוכל ול"ה שלכה"נ, וא"ש הקו' לרשב"ם דל"ש מתכוון שלא לצאת ז"א דאי הי' יודע דיוצאין שלכה"נ הי' מתכוון לצאת:

עוי"ל לתוס' שבועות כ"ב: ד"ה אהתירא, וכ"ג: ד"ה דמוקי, דשלכה"נ אסור מדרבנן ועמל"מ שם, לפ"ז אף דמה"ת א"י שלכה"נ מ"מ מדרבנן יצא דאסור שלכה"נ ושייך כל שישנו בב"ת חמץ ולפמ"ש הר"מ בפ"ת ה"ו ממ"א דבג"ה של נבלה לוקה ב' והק' הרי אין בגידין בנו"ט ואינו לוקה משום נבלה, וכ' בשעה"מ כיון דאחשבי' שילקה אגיד לוקה נמי אנבלה, ושוב י"ל דיוצא במצה שלכה"נ אף מדאו' דמדרבנן ישנו בב"ת חמץ וכיון שאחשבי' לאכילה מדרבנן שוב הוי אכילה מה"ת ויוצא, וא"ש קו' הנ"ל על רשב"ם דאיירי לאכול שלכה"נ וכ"ז לפלפולא בעלמא:

רמב"ן אסור לעמוד בתפלה יותר מג' שעות, וע' בפי' הגר"א למשלי (כ"ה י"ז) פן ישבעך וישנאך, ומשום זה המנהג בר"ה ויה"כ לעשות הפסקה בין שחרית למוסף וע"ס נפ"ח או"ח תקפ"ד בזה:

פסוק יב

וידי משה כבדים ויקחו אבן כו' וק' דהפסק באמצע ויקחו אבן, ובס' תולדות אפרים ב' דגבהו של משה י' אמות כברכות נ"ד: ושמו"ר פ"א, ודאי ידיהם ל"ה מגיעות לידיו, והוצרכו לעמוד ולהגביה ידיהם עד בא השמש והוזקקו שישב משה תחלה, ואף אי נימא דכל הלוים כך ע' שבת צ"ב. וא"כ גם אהרן כן, מ"מ אף בשווים ייעף ויתייגע, ועוד חור שהי' מיהודה (תשא ל"א א') מא"ל, והוצרכו שישב משה, ועמ"ש בשמות (א' ו'), וברש"י ברכות נ"ד: כבדים כו' אא"כ תומכין בזרעותי' והק' שם בס' טל תורה למה לקחו אבן, ורק להנ"ל דמשה הי' גבוה י' אמות ל"ה באפשרן לתמוך בזרעותי' והא דלקחו אבן ולא דבר אחר, דנשתתף בצרת ציבור כרש"י:

תיב"ע מן בגלל כו' וע' מכילתא, ויבמות מ"ז: שהוי מצוה לא משהינן ושם רל"ט, ועשי"ת טוטו"ד מ"ק רט"ו, ולעיל (י"ג י"ט) ובפקודי (מ' ב') עש"ה:

וחור ערש"י בדהי"א (ב' ז') ורד"ק ש"א (ט' א'), ואי מותר לקרות שם בנו על שם אביו החי, ע' ירו' פ"ד ה"ג מפאה ושאר מקומות, וע' טיב גיטין שמות אנשים אות ש' סק"ד מרשב"ץ, וסדר הדורות ח"א ה' אלפים ל"א ובהלק"ט ח"א סי' ד' ובתולדות אוה"ח האריך בזה:

מזה אחד ע' שפת אמת יומא ל"ז דהא דאין ד"א להלוך לימין רבו אבל בעמידה לית לן בה וראי' מכאן שתמכו ידיו מזה אחד ומזה אחד, וגם כ' שם דאחד צריך ללילך לשמאל, ולא רבים עש"ה. וע"ע ביומא נ"ג. כשהן נפטרין ל"ה מחזירין פניהן אלא מצדדין פניהן והולכין, וכ"כ ביו"ד רמ"ב סט"ז, ובב"ב צ"ט. ומצודדים פניהם כתלמיד הנפטר מרבו:

ויהי ידיו אמונה ק' דהול"ל ויהיו ערש"י ושפ"ח והר"י ביעזונסקי נ"י מראדום כתב לי דבהג' מיימוני פי"ד ה"ג מתפלה כ' דידו כ' בלא יו"ד שהגביה ידו הימנית קצת למעלה מהשמאלית, ומובא בב"י או"ח קכ"ח ד"ה וכ' הגמ', גם י"ל ע"פ רש"י איוב (י"ב ט"ז) על ויהי אנשים, וה"נ יתפרש ויהי הדבר כך שהיו ידיו אמונה:

פסוק יד

ושים באזני יהושע וק' כיון שה' צוה למשה לכתוב בס"ת למה הוצרך לאמור ליהושע בע"פ, רק דאי' בב"ב כ"א. כששלח דוד יואב להכרית עמלק הרג יואב רק הזכרים ושאל אותו הלא כ' מחה אמחה את זכר עמלק, וא"ל רבו למדו זכר בקמ"ץ, הרי רואים שיש לטעות בזה דבס"ת ל"נ נקודות לכן צוהו למסור ליהושע בע"פ כי זכר כ' בצירי, כן אי' בשם הגר"א, וע' ברכת שמואל דברים, סערת אליהו, שו"ת עמודי אש סי' קכ"ב, ועמש"ל (ט"ז ח') בשם בי"צ דנשים פטורות ע"ש:

ובמכילתא משם, מגיד שבאותו יום נמשח יהושע, ובס' הדוה"ע הק' הרי לא נמשחו רק מלכים, ומלך ראשון הי' שאול, וצ"ל רק כינוי מליצי להנשיאות שנחזקה אז בידי יהושע, וכ"כ רש"י תצוה (כ"ט כ"ט) שיש משיחה ל' שררה, ועתי"ט פ"ז מ"ח דסוטה דיהושע הי' מלך, וע' בהגהות מנ"ח על רמב"ם פ"ג ממלכים שהק' דלא מצינו דיהושע הי' מלך, ועוד שלא נמשח וכ"כ במצוה תרי"ב, וע' חמד"י קונ' נר מצוה מצוה ט"ז דל"ה לו דין מלך, וע' ירחון אהל מועד חוב' א' סי' ג', וח"ב סי' מ"ה ונ"צ, ושנה ב' סי' ק"א מה שנדפס ממני בזה, וע"ע ס' יראים רפ"ט ור"צ, ורמב"ן ברכה (ל"ג ה') ובאמת בר"מ פ"א ה"ג ממלכים ופי"ח ה"ו מסנהד' כ' בפירוש דיהושע היה לו דין מלך, וערש"י יומא ע"ג: אין שואלין אלא למלך ביהושע אייר, ועי' פה"מ פ"ו מ"ב מסנהדרין הוראת שעה, לא כמ"ש בעצמו

בסו"ה סנהדרין, ועי' רשב"ם ב"ב ע"ה. שיהושע היה נביא ומלך כמשה, ועזה"ק תרומה קנ"ד. דרק משה זכה לנבואה ומלכות, ובמד"ר נשא פי"ד דחשב בשופטים יהושע ולא במלכים ועמ"ש בזה ברשמי שאלה אות ב' ובהסכמות שם, ובאמבוהא דספרי פנחס אות ל"א:

מחה ע"ס עשרה למאה דרוש ט' דעיקר כעס על עמלק לפי המד' במדבר פכ"א גדול המחטיאו יותר מהרגו שהרגו הנפש, וכל האומות לחמו רק על הגוף ועמלק בא להחטיאם שיכפרו בהשגחה ואמר שהכל מקרה, וז"ש אשר קרך ע"ש, ובשאול כ' בש"א (ט"ו ט') ויחמול על צאן כו' למען זבוח לה' באתי, וצ"ב האם לא ידע שאול שה' לא חפץ בקרבנות כאלו, ורק למ"ש ביומא כ"ב: ששאול אמר בהמה מה חטאה, והחליט שטעם שנצטוה להרוג בהמות שהי' מכשפים ויכולים להחליף דמותם להתלבש בדמות בהמה וקטן ולכן צוה ה' להכרית הכל, ומדאגה פן לא יהרג אותם שדמות בהמה להם ובאמת הם אנשים, בדק אותם בגלגלי עיניהם אם הם כשל אדם, ואותם שלא נשתנו גלגלי עיניהם השאיר ולא הרג, דאיתא בס' חסידים תתשס"ו שכל הברואים שיתהפכו ע"י כישוף ממין אנושי למין בהמה ישתנו כל האברים לבד גלגל עין לא ישתנה, ואיתא בבכורות מ'. ונדה כ"ג., דאם גלגל עין בהמה דומה לשל אדם מקרי מום גבי מזבח, ולכן השיב שאול תשובה נוצחת לשמואל שלא יחוש פן יש בבהמות נפשות אנשי עמלק, כי אלו כן היה גלגל עיניהם כשל אדם ופסולין למזבח, ואנכי למזבח הבאתים ובדקתי אותם ומצאתי גלגלי עיניהם הם של בהמה ואין בהם איש, ועי' בזה קצת בס' שמשא דשמואל על מגלת אסתר:

פסוק טו

ה' ערש"י ובפ' וישלח (ל"ג כ'):

פסוק טז

כס יה. ערש"י ותי"ט פ"ד מ"ה דסוכה, מו"נ ח"א פ"ט וח"ב פ"ט, תשב"ץ ח"ג סי' נ"ג, ודברי שאול, ובדו"ע הק' למה צוה כאן שיזדרזו במלחמה ובים אמר ה' ילחם לכם ורק לצפות לתשועת ה', וכבר הקשה כן האברבנאל, ורק לפמ"ש בספרי יראים אף שמדת בטחון גדולה וכמ"ש בתהלים (נ"ה כ"ג) השלך על ה' יהבך זה רק ברשות אבל במצוה לא טוב בטחון, כי הישב אדם ויצפה שיזדמן לו ה' תפילין ואתרוג ויחכה על זה, אדרבה טוב שתהיה זרוז וישתדל בכל כחו שישיג, ואם הי' המלחמה עם עמלק כשאר מלחמות ל"ה צריך לזרז רק לבטוח בה' אבל כאן היה נוגע לכבוד ה' וכמש"ל, ולהגן על כסא יה ששלח עמלק בו יד אינו מהראוי לסמוך על בטחון רק לצאת למלחמה בחריצות ועמ"ש בפ' תרומה (כ"ה ב'), ובשו"ת בית יצחק או"ח בדרוש להשמטת ספרו, ובס' דבר בעתו

דף ר"ה ור"ט:

וע' רש"י תצא (כ"ה י"ט) דמחיית עמלק אפילו על בהמה לומר בהמה זו משל עמלק, וערא"ם וגו"א שנתלבטו להראות מקורו, ובהגהות מנ"ח על הרמב"ם ה' מלכים הראה מקור מש"א (ט"ו ב'), והכית את עמלק וגו' והמתה משור ועד שה מגמל ועד חמור, מוכח דמחיית עמלק אפי' על בהמה, ובמנ"ח מ' תר"ד כ' ממעשה דשאול אין ראיה דה' צוה לו אז ע"י שמואל, אבל להיות מצוה לדורות לא שמענו וצע"ג:

פרק יח

פסוק א

וישמע יתרו. רש"י מ"ש שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק, והוא מזבחים קטז. וע"ש במהרש"א, וירושלמי מגילה פ"א הי"א, ותוס' ע"ז כ"ד: ד"ה יתרו, ובשו"ת תשב"ץ ח"ב רכ"ג, כ' משה"ק הרי מפורש בקרא מה ששמע, לק"מ שהכ' דיבר דרך כלל ששמע את כל וכו', ולא שמע אלא העניינים היותר מפורסמים, ופרש"י דהם קריעת ים סוף דמצינו שנשמעו מרחוק דכ' בבשלח (ט"ו י"ד) שמעו עמים ירגזון, וכ' ביהושע (ב' י') כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף, ומלתמת עמלק כתובה בצדה, מפ"כ שמע אותה, וזה להאומר לאחר מ"ת בא וא"כ לא נסמכה למ"ע אלא לומר שגם זה שמע, ומ"ש בחקת (כ"א א') וישמע הכנעני כו' שיש להקשות שהרי שם כ' כי בא ישראל כו', אלא שכבר פי' הרמב"ן שלא דרשו כן על הפ' שבפ' חקת אלא על מסעי (ל"ג מ') ושם לא נא' כי בא ישראל אלא בבא ישראל ושם תפול יפה השאלה מה שמע בבא ישראל, ופרש"י שמת אהרן שכ' בצדו בפ' חקת וגם בפ' מסעי ע"ש עוד:

ובס' דברי תורה אות ע"א הביא מהרצ"א מדינוב ז"ל, וישמע ר"ת שמע מלחמת עמלק וקריעת ים, ובמד"ר הה"ד כבוד חכמים ינחלו זה יתרו, חכמים ר"ת יתרו כהן מדין חותן משה, ובס' מכלל יופי דכ"ח: כ' דמפו' הק' דקיי"ל ביבמות כ"ד: אין מקבלין גרים לא לימות המשיח ולא בימי דוד ושלמה שלא יאמרו משום שלחן מלכים גייר, ובמדבר שהיה להם באר מן וענני כבוד ואיך גיירו ליתרו, ועי' ביד יוסף דעו"ק דכ' בישעי' (ב' כ') נכון יהיה הר בית ה' ונהרו אליו כל הגוים, והתי' דרק ב"ד של ג' שגר צריך ג' אין מקבלין דשמא דעתו לשלחן מלכים, משא"כ כאן נ' ונהרו אליו כל הגוים "אליו" דייקי למלך משיח בעצמו, ואצלו נ' והריחו ביראת ה', ויבין מה שבדעתו של גר, אם לש"ש יקבלו, וזה היה ג"כ במשה ולכן קיבל את יתרו להתגייר ע"ש, לפ"ז נ"ל שפת יתר ברש"י מלת "ובא", שק' על יתרו שהיה כהן מדין מה היה צריך לטרוח עצמו לבוא אל המדבר, דהיה ליתרו לשלוח למשה שישלח לו ג' אנשים לגייר, וע"כ דג' אין רשאים לגייר, משא"כ

משה יבין אם כוונתו לשמים, וז"ש מש"ש ובא, ותי' שמע קריעת ים סוף ומ"ע, ואז אין מקבלים גרים והוכרח לבוא:

ובשו"ת בית יצחק אה"ע בצלעות הבית סי' ז' כ' עפ"ד חז"ל חכם לב יקח מצות זה משה שלקת עצמות יוסף, והכוונה דבמדרש ריש משלי נחלקו היכן החכמה נמצא או בראשו או בלבו, וכן נחלקו, דוד פתח בא' אשרי ושלמה במ' משלי שהוא באמצע ע"ש, ורמזו שח"א שלימות ההשכלה ויראת ה', ויוסף היה זן ומפרנס ונקרא שור ע"ש ורב תבואות בכח שור (משלי י"ד ד') ובב"ר פפ"ז בזכות עצמות יוסף נקרע הים, שנ' הים ראה וינס ראה ארונו של יוסף, וז"ש ויקח משה את עצמות יוסף עמו, שהצטרף שלימות ההשכלה שבראש עם מדות שהוא בלב שהיו ביוסף, ונ' בחלום הא' קמה אלומתי שהוא כח הזן ומפרנס, ובשני והנה השמש וירח כו' מורה על אור השכלה, כי שמש וירח מספרים כבודו, משתחוים לי, ר"ל ששלימותו יותר גדולה מהם, וקריעת ים סוף בזכות יוסף, שמשה אמר ליהושע צא הלחם בעמלק, כי הוא מזרעו דיוסף, ויתרו היה לו זכות שהיה זן ומפרנס כמ"ש (שמות ב' כ') קראן לו ויאכל לחם, ואיתא בשמו"ר פכ"ז שלח לחמך ע"פ מים (קבלת י"א א') זה יתרו שנתן לחמו למשה, וע"כ כשמעו קריעת ים סוף ומ"ע שהם בזכות יוסף בא גם הוא לגייר, ובפרדס דוד כ' עפמ"ד הללו עע"ז כו' ואמר ה' דעבדו כאונס, והקשה ביפ"ת הא בע"ז אף באונס יהרג ואל יעבור, והוכיח מזה הפר"ד דרוש א' דקודם מתן תורה היה להם דין ב"נ ואינו מצווה על קידוש ה' (סנהדרין ע"ד:), וא"ש דיתרו לא גייר מקודם דסבר דיוכל לקיים התורה אף בלא גירות, אבל כששמע קריעת ים סוף והיה להם דין ב"נ בא לגייר שיהיה לו דין ישראל (ועל מ"ע ל"ק דסמיך לי' כמ"ש בגמ'), וע"ע בקהלת ישורון, מד' תלפיות ענף יתרו, ס' שליחות אליהו, חי' מהר"ם צבי בדרשות דמ"ו:, ריח דודאים דנ"ג., וירחון אהל התורה סי' ל', ובתיב"ע כאן ע' ערוך אונים, ומקור ברוך ח"ג דף תשמ"ז:

רש"י הוסיפו לו אות ו', וקשה למה לא ה' כאברהם, ובבעה"ט שקבל י' דברות ותר"ו מצות יותר מב"נ, ועתיו"ט ספ"ה דאבות ממדר"ש בבן בג בג, ובן הא הא שהיו גרים, ובאמת כן מפורש בתוס' חגיגה ט':, וכ"ה במלאכת שלמה שם, וי"ל דאיתא במד' דוישם ה' לקין אות זה ו', כי אות ו' אילנא דחיי כמ"ש בזהר, ובע"ז י"ז. הפורש ממינות מיד מת, ויתרו עע"ז וכשנתגייר נצרך ו' דוקא, וא"ש דכ' ויהי כי זקן יצחק ותכהינה עיניו מראת, והק' בפע"ר דכ' מראת בלי ו', וי"ל ע"פ פדר"א פל"ב דבעקדה ראה יצחק השכינה וכ' כי לא יראני אדם וחי, ותחת המות כהו עיניו מכאן שסומא חשוב כמת, וכ' מראת בלא

ו' שניטל חיות ממנו, וכן בר"פ מצורע כ' מצרע בלי ו' דחשוב ג"כ כמת כמ"ש בע"ז ה'. וב"ר פל"א, וע' בירחון אהל תורה סי' י"ז, ופרד"י בראשית דל"ח:

כהן ערש"י ויגש (מ"ז כב), ושמות (ב' ט"ז):

אלקים, והק' מפו' התחיל באלקים וסיים בה', וגם אלקים דין ויצי"מ הי', ברחמים, ואמר הר"ר העשיל ז"ל דבשמו"ר פ"ג מדת הדין עשה רושם וניטלה ממנו הכהונה דכ' וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלקים, וכ"כ בזבחים ק"ב. עכשיו הוא כהן ואתה לוי, ובמכילתא וילקוט כאן אחר שלוחיה שנפטרה ממנו בגט, נמצא אם הי' כהן ל"ה יכול להחזיר גרושתו, וז"ש את אשר עשה אלקים למשה, היינו שעשה אתו דין ונטל ממנו הכהונה, ולכן ויקח את צפורה אחר שלוחיה, משא"כ אם הי' כהן ל"ה יכול להחזירה, ועיין"ק וזי"ר, ובשם משמואל להג' מלבוב ז"ל דקדק למה יחסו ובב' יחוסים כהן מדין וחתן משה כרש"י שהי' חותן המלך גם בפ"ב כ' רק חותן משה, וי"ל דביבמות כ"ד: אין מקבלים גרים כו' והק' תוס' מאתי הגתי ומבת פרעה, ותי' דטעמו משום שלחן מלכים והם היו שרים גדולים מקודם וע"ש בדע"ו. ובגליון, וכאן ג"כ איך קבלו ליתרו ורק דהי' כהן און וחשוב גדול, ועוד דהי' חותן המלך, אבל יתרו לא תלה הגדולה בעצמו רק שהי' חותן המלך, וע' כת"א ואמרי שפר להראנ"ח דל"ג. בשו"ת יהודא יעלה או"ח סוסי' ד' בהסכמת הגרי"ש נ"ז ז"ל, ובשו"ת פני מבין חיו"ד סי' קכ"ז:

כל פרש"י, מן באר ועמלק, עתי"ט סוף פרה דעל מספר שנים ל"ש כל, ואציין מה שכ' בזה הראשונים ואחרונים והראיות לכלל זה, וגם המקומות שהם נגד כלל זה, אחר החיפוש ויגיעה, ע' בספורנו תולדות (כ"ו ל"ג) שכ' ג"כ כן דעל פחות מג' ל"ש כל, וכ"כ בכ"מ פ"ט ה"ל מיסוה"ת. וע"ע בתוס' כתו' ח'. ד"ה שהכל ובראנ"ש, ורמב"ן בס' הזכות סופ"ב דמכות, ובסדר הדורות אות י' יוסי בן יועזר בשם ס' ערוגת הבושם פ"ט, ותי' בזה רש"י תמורה ט"ו: משמת ר"י בן יועזר בטלו האשכולת איש שהכל בו פרש"י תורה ויראת חטא וגמ"ח, וצ"ע מנ"ל כל הג' ולהכלל הנ"ל ניחא. וכ"כ הראנ"ח באמרי שפר פ' חיי שרה, ורלב"ג בא, ותו"ח ב"ק נ"ט: ד"ה ליבתה:

וע' פסחים ל"ד: רש"י ד"ה ר"י כדכ' בכולהו בחצר אה"מ יאכלנה, ולא נמצא כן רק פ"א בויקרא (ו' ט') וצ"ע, בשבועות כ"ה: בכולן נא' ונעלם, ופרש"י שבועות ביטוי וטומאת מקדש וקדשיו, ואפשר טו"מ וקדשיו חשבי' כב'. ובבכורות כ"ז. ובכולן יש טו"ה וקאי על תרומות ומעשרות, ובב"ב קמ"ב: והלכתא ככל הני לישנא, ולא נמצא רק ב' לשונות, ובזבחים פ"ג: לדברי כולן (ר"י ור"ג ור"ש) לא תרד, לדברי ריה"ג ור"ע תרד, שמעי' דכולן רק על ג', וב"ב ח': אין עושין שררה פחות מב', וק' הא בקרא כ' תדבר אל כלם ובפסחים

כ"ג: כל איסורין כו' חמץ ושוה"נ, ב"מ מ"ב. בשלמא כולהו, ולרש"י ל"ו. ונעל בפניו קאי על הקטנים וליכא רק חדא, ולרי"ף ורא"ש איכא ב', ובשטמ"ק שם הק' כן עש"ה, ברכות מ"ד. עבידנא בכולהו, וכוונתו רק על ירקא ומיא והם ב' דברים, ובירמיה (י"ד כ"ב), אתה עשית את כל אלה וברד"ק שמים וארץ, בנזיר כ"א. ואני ואני ותו לא, ואמאי לא דייק מדקתני וכלהו מוכח דהוי שלש, ושם דף כ"ג: ובכל תושיע יתגלע בשני תורות, וב"ר פנ"ט וה' ברך את אברהם בכל, ר' לוי אמר תלת כו', ובפרשה צ' ויהי רעב בכל הארצות בפוקיא וערביא ובפלסתינא, וצ"ע מפ' תבא (כ"ח ס"א) גם כל חלי וכל מכה, ודחז"ל מיתת צדיקים ודרש כל רק על דבר אחד, וזה יש לתרץ דיש ג', א', מיתת צדיקים, ב', בשבת ל"ג: בזמן שאין צדיקים תינוקות נתפסים, ג', בגיטין נ"ח. ואסרו בכרעי דפוריא כו' גם כל חלי ע"ש, עי"ל לפ"מ שהק' היד מלאכי סי' של"ו על כלל זה ממשלי (כ"ב ב'), עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה' ותרגם תרויהון, וביעיר אוזן מער' כ' אות ה', תי' זה כיון דאיכא בעשיר ועני מינים שונים שייך לשון כל ע"ש, וגם במיתת צדיקים יש בכללם יותר מב' שייך כל, וע' חנה"ת שמיני אות כ"ט. וע"ע בסוכה ב': כולהו כרבה לא אמרי וקאי על ב' ר"ז ורבא עש"ה, וע"ע בתי"ט פ"ב מ"ג מתענית לא בא ללמד אלא על ר"ה ויו"כ כו', וק' אי על ב' ל"ש כל ע"כ קאי על ר"ה ויה"כ ותפלת תענית, ובנדרים ס"ד: כי מתו כל האנשים זה דתן ואבירם וקרי להו כל, ובמד"ר קהלת (ב' ט') מכל שהיי לפני דוד אבי, הרי דאף על א' שייך כל, ובתרגם מן כל דריא וא"ש, וע"ש בגשמי ברכה, וע"ע ביד מלאכי של"ו, בשד"ח מער' כ' אות ל"ב, תוה"מ למלב"ם ויקרא סי' קצ"ו, ברכת אהרן מאמר ע"ט: הדו"ע מא' רל"ו, דברי חנוך תבא אות ו', ירחון אהל מועד סי' ר"ב וח"ג סי' ט', אמרי כהן ח"ב דף כ"ה., צ"ד., רפ"ח., שי"א., ושכ"ג, ובפרד"י דישלח (ל"ב כ') דר"מ:, בשמות (ד' י"ט), וארא (ז' כ"ב), ותצוה (כ"ח ה'), ע' היטב בכל המקומות שציינתי ותמצא הרבה חדשות:

פסוק ב

רש"י מצטערים עמ"ש בפ' שמות (ד' כ"ד), ובשו"ת יד אלי' סי' ל"ט ובענין היתר נדר:

פסוק ג

גרשם, משה פחד שמא יטעו בניו לחשוב ארץ מדין לארצם ומולדתם, על אותם שבמצרים לא דאג כי יזכירו את הלחץ במצרים ויעורר געגועים לארץ אבות, אבל בניו נכדי יתרו כהן מדין אולי לא ירצו לעזוב את מדין ששם לא ידעו מחסור ועוני, ולכן ביום שפקח עיניו ראשון שבבני' לראות אור עולם, קרא לו משה שם מזכיר גלותו ושמו יעיד עליו כי מדין עם כל הטובות שינק ממנו אינו ארצו, ושאיפתו יהי' ללכת יחד עם כל ישראל לארצם, וכדי להראות דכל זמן היותם בגולה המה בסכנה, קרא לבנו

השני אליעזר, לזכר הנס שהצילו ה' מחרב פרעה, אחר כל הגדולה שהי' לו בבית פרעה רצה להרגו, גם בימינו נמצאים הרבה שביכולתם לשוב לארצנו, ולא יתבוננו קורות עולם כי גם אז אמרו גר הייתי בארץ נכריה, גם בשפניה ושאר מקומות היו חשובים גדולים ונתגדלו בבית המלך, ואח"כ נהפך הגלגל, ולא הרבה זכו כמשה, ויצילנו מחרב טורקומדה ועוד, אין בטחון בארצות הגלות, מקלט אחד יש לנו ארץ אבותינו אם רק יש היכולת, וה' ירחם:

אוה"ח ולא אחר שנקרא על שמו, מכאן סמך קצת דאסור לקרות שני בני' בשם אחד, וכמ"ש בפ"ת יו"ד קט"ז סק"ו בשם תשו' אדני פז, וע"ע בדרכי תשובה שם סקמ"ח, שו"ת זכרון יהודה ח"ב קכ"ו ור"א, בית יצחק יו"ד ח"ב קס"ג, ובפרד"י בראשית (ד' כ"ה) הבאתי הרבה בזה ע"ש:

פסוק ד

ושם האחד אליעזר עא"ע ואוה"ח, ובס' כנסת ישראל דמשו"ה לא כ' השני מדכולל שם אל, גם י"ל לפמ"ש במד' כי משה התחייב ליתן בנו הראשון לע"ז, עמ"ש בפ' שמות (ב' כ"א), וא"כ אליעזר הי' בן הראשון למשה, כי הראשון ל"ש לייחס למשה משו"ה כ' האחד, ושניהם נקראים האחד הראשון לע"ז, ושני הוא אחד למשה:

ויצילנו ערש"י לעיל (ב' ט"ו), (ד' י"א) וברא"ם שם, ובירו' ברכות פ"ט ה"א ניתז החרב ממשה והרג קסנתירו: וע"ע ירו' ע"ז פ"ו ה"א:

פסוק ה

ובניו ואשתו. בתיב"ע ובנוי דמשה, וע' במפרש, ובזה"ק ס"ט: כ' בנוי דיתרו ואשתו דיתרו, וע"ש בנצוצי אורות ובשפתי כהן, וניחא למה בפסוקים ג' ו' אי' בניה משום דהיא טרחה בהן בלא בעלה וכאן אמר ובניו משום דיתרו גדלם, וע"ס חוט המשולש דל"א בזה בטוטו"ד:

חנה שם הר האלקים, בח"א לטורא דאתגלי עלוהי יקרא דה', ולמ"ד בזבחים קט"ז. דיתרו היה קודם מ"ת, איך קראו ע"ש העתיד, ורק עצינו כן ברש"י שמות (ג' א'), ובהדוה"ע ציין לכתו' י': ואשור זו סלוקא ומי הוי אז אלא ע"ש עתיד, וע"ע מהרש"א סוטה ל"ד: דבפ' עמלק נקרא יהושע (בשלח י"ז י"ד), אף שלא נקרא כן רק בשליחות מרגלים:

ובשו"ת חת"ס ח"ו נ"ט כ' דמכאן סמך למה שהרבנים חותמים בשם חונה פה ק"ק, כי כן מצינו במ"ר אשר הוא חונה ע"ש, וכ"מ בש"א (כ"ו ה') אשר חנה שם שאול, ובישעיה (כ"ט א') קרית חנה דוד, ובשו"ת בית יצחק חו"מ סי' ס"ט כ' כיון דהוא תואר לרב ואב"ד אסור למי שאינו רב ואב"ד לחתום כן דהוי גניבת דעת שיחשבו שהוא רב ואסור להונות הבריות וגם יש בזה גיאות, ומה"ט אסור לקרות לתורה למי שאינו רב בשם מורה מורינו

ע"ש, ובפ' וישלח (ל"ג י"ח) ויחן שתיקן להם תקנות (שבת ל"ג:), וכן רב כשבא לעיר יתקן דברים, וז"ש חונה פה ועמ"ש במקור ברוך ח"ג דף תתכ"ג, **ואגב** אעלה מ"ש הרמ"א ביו"ד רמ"ג ס"ב דאין בזה"ז ת"ח, וכ"ה סמ"ע חו"מ ט"ו סק"ד, אבל בש"ך חו"מ סי' א' סקי"ט הביא בשם מהרי"ט מ"ז דיש ת"ח ועפ"ת שם, ויו"ד סק"ג וכנסת יחזקאל חו"מ צ"ה, וע"ע ב"ש קל"ב סק"ו, וקמ"ב סקי"ח בזה"ז אין צורבא מרבנן, ועשו"ת אמרי דוד סי' צ"ב מ"ש בזה, וגם איתא בש"ך יו"ד רמ"ד סקל"א דאין עומדין רק מפני אב"ד או ראש ישיבה, ובס' טל תורה על ירושלמי בכורים פ"ב ה"ג מביא ראי' מן ירושלמי שם ע"ש, וע"ע באו"ת סי' א' סקי"ז דעכשיו דנדלדל כבוד התורה ואם לא נקנוס למבזה ת"ח יהי' הפקר, וע"ע סמ"ע רס"ב סק"ו, ובירחון הבאר ש"ז סי' כ"ד:

פסוק ו

ויאמר אל משה אני חותנך יתרו, רש"י ע"י שליח וברמב"ן שלח לו אגרת כי השליח לא יאמר אני חותנך, וכן אין דרך להזכיר שמו אני פלוני והוא ממכילתא ובאמת אין זה פשיטות דבסנהדרין ל"ח: וה' המטיר וגו' מאת ה', מאתי מבע"ל, וגם נשי למך האזינה אמרתי ורק משתעי הכי, ובשבת ל"א. שהלל אמר על עצמו כדאי הוא הלל שתאבד על ידו ד' מאות זוז והלל לא יקפיד, ובאמת מזה אין ראי' כ"כ לפמ"ש בשם הגר"ש סופר ז"ל, הכוונה דאמר להלל אם אתה הנשיא לא ירבה כמוך, ר"ל נשיאות, כמוך וענוים כמוך, כי נשיא צ"ל לו התנשאות ככתובות ק"ג: נהוג נשיאתך ברמה, השיב לו הלל כדאי הלל כו' והלל לא יקפיד, ר"ל לדבר שנוגע להלל בעצמו מה שנוגע לכבודו לא יקפיד לעולם, אבל בדברים הנוגעים בכבוד שמים בודאי יקפיד ויזרוק מרה בתלמידים, ועי' באמ"כ מ"ש בזה, והטעם ששלח שליח ולא הלך בעצמו, ועוד מה הר אלקים, מה נ"מ באיזה מקום חונה, וי"ל דיתרו חשב כ"ז ששרוי במחיצת משה ה' פורש ממשה, כי כשהיה מ"ר אצל יתרו ל"ה לו התגלות אלקות, וכמ"ש בלוט (לך י"ג י"ד) אחר הפרד לוט, פרש"י כ"ז שהרשע עמו היה הדבור פרוש ממנו, לכן שלח מקודם אם יוכל לבוא, ויצא משה כו' וא"ל כי אין לדאוג ע"ז, וביאתו לא תהיה מניעה לביאת השכינה:

וברמב"ן דכ' לו מכתב וכ"ה בשמו"ר וא"ע, ובחת"ס גיטין ע"א. כ' דויאמר שייך בכתב, ויתרו כתב "אני חתנך יתרו" כלו' אינני עוד כהן מדין ולא חותן משה כי באתי לגייר, ורמב"ן שכ' אמירה כתיבה צ"ל כתירוץ ב' בתוד"ה והא, דמגז"ש ועתה הלוים גמרה ע"ש, ורמב"ן הביא ראי' מויאמר חירם מלך צור בכתב (והוא בדהי"ב ב' י'), ועי' במ"א (ט' י"ג), ובאסתר (ט' כ"ה) אמר עם הספר, ושם (ד' ט"ו) ותאמר אסתר, ובתרגם שני ואמרת אסתר בכתבא. ועשו"ת הרא"ם סי' פ"ז. ותו"ת:

ובשו"ת חת"ס יו"ד רכ"ז רצה להוכיח מרמב"ן לדינא דכתיבה כדיבור ויוכל לחייב עצמו בכתיבה, ובכל"ח חילק בין ב"נ לישראל, דאי' בפו' דעכ"פ כתיבה הוי כהרהר לענין תורה בכתב, וב"נ נענש על המחשבה, וה"ה בדיני אדם ב"נ נענש על המחשבה, וראי' מחינוך מ' תט"ז דב"נ מוזהר על לא תתאוה דהוא על מחשבת ממון חבירו, ובב"נ קיי"ל אזהרתן זה מיתתן, ואם רואים שרוצה לגזול חבירו נהרג, וע"ש במנ"ח ובסוף מצוה ל"ח, ואם הרהר כדיבור גם כתיבה כדיבור, אבל בישראל אין מחשבה כדיבור וגם כתיבה כן. ואין ראי' מיתרו וחירם דהיו ב"נ ע"ש, ובאמת מפורש כן בירו' פ"א דפאה דבב"נ להיפך מישראל מחשבה טובה אין מצרף למעשה ומחשבה רעה מצרף, ועי' ביפה מראה שם שכ' טעם דישראל בחזקת כשרות ולא חשוד שיעשה רע עד שיעשנה, אבל טוב בטח היה עושה לולי שנאנס ועכו"ם להיפוך ע"ש, וכ"מ מרמב"ן בפי"א בדבר אשר זדו, דעיקר העונש של מצרים היה על המחשבה שזה לא היה בגזירת ה' כיון שלא נתקיים בפועל, וע"ש בתרגום בפתגמי דחשיבי מצראי למידן ית ישראל, וע"ל (י"ט י"ז עוד מזה):

ומקור הדבר בבאה"ג יו"ד רל"ב סי"ב, אם כותב הריני נשבע לעשות לו הוי כנשבע בפה, והביא שם דפטור מד"א וחייב בדיני שמים, ובשו"ת חות יאיר קצ"ד כ' בפשיטות דשבועה בכתב הוי שבועה, ועי' רמ"א חו"מ ר"ז סי"ט, ונחלת שבעה ח' אות י"א בתנאים, ושו"ת שב יעקב מ"ט חלק על זה דכתיבה לאו כדיבור, ובח"ס שם הביא הרבה מזה, וע"ע בתשו' הר"א מזרחי ע"ב, מבי"ט ט', מים רבים יו"ד סי' ס"ח, תומים צ"ו סק"ה, ברית אברהם יו"ד נ"ט וחו"מ א', תשו' הרי"מ יו"ד י"ג וי"ד, שמן רוקח ח"ב כ"ז, תפארת צבי יו"ד ס"ב, ופת"ש יו"ד רל"ו סק"א:

וע"ע בתשו' רע"א ל' אם כתב כך וכך לעומר אם יצא יי"ח הספירה ותלה בזה אי כתיבה כדיבור, ובנובי"ק יו"ד ס"ו כ' דאף אי בכתב מהני רק בכותב לשון הוה הנני מקבל עלי בשבועה לעשות זה או שלא לעשות בחרם, אבל בכותב ל' עבר נשבעתי לא עדיף השבועה מדיבור, דבשעת הכתיבה אין כאן שבועה רק הודאה שנשבע, ובאמת הא לא נשבע וכמ"ש ברמ"א יו"ד רל"ב סי"ב, וע"ש בנב"י ס"ח וחו"מ ל', ובכנה"ג יו"ד ר"י הביא דשבועה ונדר בכתב אין בו ממש, וכ"כ רדב"ז ח"ג תר"ה, מבי"ט ח"א ר"מ, מהרי"ט ח"א י"ד, וח"ב יו"ד כ"א, מהרשד"ם יו"ד פ' וקי"א, תשו' רמ"א ק"ח, חכם צבי בנוספות א' אות י"ב, ברכ"י או"ח תפ"ט, שבו"י ח"א או"ח ו', נפש חיה יו"ד ס"ח, אבני נזר יו"ד ש"ו, דברי יששכר צ"ג, חיים של שלום ח"א ס"א וח"ב ק"ה, ושו"ת רמ"ץ יו"ד י"ב עי' בהם היטב - ובח"ס שם כ' אם הוא כת"י אחר והוא חתם תחתיו הוי ככתב בעצמו, ובנובי"ק יו"ד ס"ח כ' דרק בכת"י הנשבע אבל בחתימה לבד לכ"ע ל"מ, וכ"כ בשו"ת בית שלמה

יו"ד ח"א ה', ואף דבנבי"ת יו"ד קמ"ה ב' להיפך, עי' בית שלמה יו"ד ח"ב פ"ז שדברי הראשונים עיקר, וכ"כ שם בח"א סי' ג', וכ"כ בתשו' חסד לאברהם ח"ב יו"ד נ' ונ"ב, ועשו"ת דברי מלכיאל ח"א פ"ח אות כ', דאף להנבי"ת הנ"ל דמחמיר, הכוונה רק לחיוב ממון אבל על איסור השבועה גם לדעתו אין בו ממש, ועי' באחרונים מזה הרבה, ומש"ל בפ' תשא (ל' י"ב), ועשו"ת רדב"ז סי' אלף ל"א, ושאילת יעב"ץ ח"ב ק"מ ראי' ממגילה י"ח: וקרי לה כו' וכתב לה, מדבעי' גם קרי לה ש"מ כתיבה לאו כדיבור, וע"ש בגליוני הש"ס שהביא תשו' מהר"י מגא"ש קכ"ו, אם כתב שבועה חייב לקיים ואם לא קיים דינו מסור לשמים אבל אין לחייבו בידי אדם ע"ש, וע"ע יומא מ: וברש"י שאם כתב על ב' גורלות א' לחטאת ועל א' עולה אין נקבעת בכך, וראי' דלאו כדיבור הוא:

ואשתך ושני בניה, רש"י אם א"א יוצא בגיני כו' עמ"ש בפ' ויצא דרכ"ז: בזה, וגם כאן ק' למה הקדים האשה לבנים הא בנים חשובים לצדיקים יותר, לכן פי' אם א"א יוצא בגיני צא בגין אשתך החביבה עליך ביותר וכו', בגין בניך שחשובים עוד יותר וע' בנ"א וד"ח, ובאפק"י דרוש כ"ד כ' דהפרש בין אני לאנכי, אני מרמז על המדבר שהוא לבדו עושה ואין לזר אתו במעשה כלום, אבל המדבר שישתתף אחר לפעולתו ורק הוא הנכנס בעובי הקורה שייך אנכי, והוקשה לחז"ל הול"ל אנכי יתרו בא אליך שהרי לא לבדו בא, עכצ"ל דאמר צא בגיני לבד ושייך ל' אני, ועוד ראיתי עפמ"ש בשבועות ל': וע"ז ל"ט. אשת חבר כחבר, ובסוטה כ"א. באגרא דמתניין לבנייי ונטרין לגבריי' פלגינן בהדיי', וערא"ש כתו' פ"ב סי' ו' דאשה ראוי' לכבדה במותה כמאן דקרי ותני, וכמ"ש בברכות י"ז. גדולה הבטחה שהבטיח ה' לנשים יותר מאנשים, וז"ש יתרו צא בגין אשתך: **ובשפ"צ** כ' דהלכה פ"ו בבן ובת, ומ"ר הי' לו רק זכרים לכן הקדים אשתו כי נצרך לו להוליד בת, אבל יעקב הי' לו בת, בנים קודמים לאשה, ובשם התבו"ש הובא ע"פ רש"י ר"פ ויצא דיציאת צדיק עושה רושם כו', ופי' רא"ם מדכ' ויצא ולא כ' וילך, וגם כאן ק' למה כ' ויצא אע"כ כיון שיצא משה פנה הודה וזיוה, אך ק' הא משה ואהרן היו שקולים, ועדיין נשאר אהרן, ע"כ שיצא גם אהרן, וכ"כ באד"פ: ובגו"א הק' אהא אם אין אתה יוצא בגיני האם הי' רודף אחרי כבוד, ותי' שאם לא יהי' לו כבוד יהי' לו בזיון ואבזיון קפיד איש ע"ש. ובאמ"כ וקו"ד חו"ד סי' ל"ו הובא בשם **אדמו"ר מגור שליט"א** שתמה דא"כ אזלת כל הענין שלא לרדוף אחר הכבוד דהוי ג"כ בזיון אי הכבוד, ועיו"ד ר"מ באביו רשע א"צ לכבדו, אבל אסור לבזות ולהכות (רמ"א ס"ד), ובסנהד' פ"ה: לכל הבן נעשה שליח כו', ואף דאיתא ברמ"א ר"מ ס"ח דבפטור לכבדו מותר גם לצערו, אבל בזיון בפני אחרים גרע מלצערו בינו לבין עצמו, וע' סנהד' מ"ה. והלכה כרבנן, וער"מ פ"ז הי"ג מת"ת ובכ"מ,

אע"ג דרב שמחל ע"כ כבודו מחול אבל לא על בזיון, וכ"מ דעת הרא"ש ב"מ ל"ב, ועטו"א מגילה כ"ח. ד"ה א"ת משנאי, וכ"כ ר"ן סופ"ק דר"ה, ויו"ד רמ"ב סל"ב, ולהגו"א יהי' חייב באבי' רשע לכבדו דאל"כ הוי בזיון, וערש"י סנהד' מ"ז. בחזקיה שגירר עצמות אבי' שהי' רשע מבואר דבמקום דליכא משום כיבוד אב גם לבזיון אין לחוש, אפ"ל דבמותו קיל כריב"ש הו"ד בכ"ע פ"ו הי"ב מת"ת, ועמל"מ פ"ד ה"ד ממלוה, ושע"ת או"ח סו"ס ר"נ: ואפ"ל קצת דבשאר אנשים אי כבוד אינו בזיון, אבל ביתרו שהי' חשוב הוי אי כבוד בזיון, וכמ"ש תוס' סנהד' מ"ו: ד"ה הספידא, במלך דאיכא בזיון טפי כשלא נספד כהלכה, וע"ע ברש"י קדושים (י"ט ט"ו), ולא תהדר פני גדול, דאי ביוש הוי הידור, וממילא אי הידור הוי ביוש וראי' להגו"א, ועמ"ש בפרד"י ח"א דף ע"א., ר"ב:, רכ"ח:, ור"פ:, ולקמן כ' י"ב), ומשפטים (כ"א ט"ו), עש"ה ותמצא הרבה חדשות:

פסוק ז

רש"י א"י מי השתחוה למי כשאומר איש לרעהו זה משה, והק' רא"ם דכ' נמי הואיל משה לשבת את האיש. ותי' דס"ל כמ"ד רעואל אבי' של יתרו ועליו כ' ויואל משה, אבל יתרו לא נקרא איש, ובכנה"ג או"ח דקמ"ז: דחה זה דאפי' למ"ד דתבאנה אל רעואל אביהן הי' אבי יתרו, צ"ל ויואל משה כו' יתרו, מדכ' ונתן לו צפורה בתו לאשה, דאע"ג דתינוקות קורין לאבי אבא אבא, אבל אב אינו קורא לנכדתו בתו, ואפ"ת דקורא אין סברא דיואל כו' אבי יתרו, כיון דיתרו הי' הנותן בתו לאשה ודאי דהרוצה לשבת הי' אצלו וכ"פ רמב"ן, ועו"ק דהא דרעואל אבי יתרו הוא בספרי, אבל מכילתא ס"ל דז' שמות הי' לו והכריח זה דמשה השתחוה ליתרו דהוא קרי איש, ובבאורי מהר"י מתה"ד תי' בשם הרא"ש דרש"י הביא רק ראיה דמשה נמי קרי איש, ולא תאמר דרק יתרו, וממילא מסתמא משה השתחוה ליתרו, דד"א עי שהוא בביתו שואל בשלום חבירו הבא מן השדה, ובכנה"ג דחה זה ותי' כיון דשם מזכיר שמו והאיש משה ענו מאד דלמה והאיש, דדי ומשה ענו מאד, והורה בזה שמלבד מה שנקרא בשמו נקרא ג"כ בשם איש, משא"כ בויואל כו' שלא הוזכר השם הוכרח לומר האיש, וא"ש של"ה המכילתא מדכ' אשר ברך משה איש אלקים, וטפי דומה בדומה איש מאיש ולא איש מהאיש, דהתם מוכרח לומר איש אע"פ שהזכיר שמו לומר שהוא איש אלקים, אבל בהאיש משה ענו מאד ל"ה צורך להאיש וע' בשפ"ח, וכ"כ בס' תוספות יה"כ יומא ע"ו. ד"ה ואימא, ע"ש, וק' דבסוטה י"ד. הוכיח מזה הפסוק משה איש אלקים וצ"ע: **ועוד תי'** דס"ל דפי' הקרא והאיש משה ענו מאד מכל אדם אשר על פני האדמה נדרש לפני פניו נמי, כלו' דגם שם איש יצדק במשה מכל האדם, וסתם איש הנזכר בפ' הוא משה, ולא משאר בנ"א שנקראו האיש וזה

מכל האדם: וע' בפ"א מ"ב ממדות איש הר הבית, ובתי"ט שר כמו אליכם אישים אקרא (משלי ח' ד'), וכ"פ בתמיד כ"ז. ורע"ב פ"א מ"ג דיומא, וע' ש"א (כ"ו ט"ו) הלא איש אתה, ובמצודות ורד"ק גדול ישראל, וצ"ע שלא הביא משם וע' בקול סופר, ובברכות נ"ד: אלגביש שעמדו על גב איש זה משה דכ' והאיש משה ענו מאד, וצ"ע של"ה קרא הקודם בפ' בא (י"א ג') גם האיש משה גדול מאד, ובאמת בשאילתות סי' כ"ו הביא משם, וכן ק' מיומא ע"ו. וסוטה י"ד., וע' בשאילת שלום שם, ומ"ש בזה הרבה שם בפ' בא, וע' אוה"ח כאן אם איש לשון חשיבות. ובתו"מ כ' דבקידושין ל"ג: בנו והוא רבו מהו שיעמוד אבי' מפני', וכן איפכא מה לעמוד מפני אבי' ומשה הי' חייב בכבוד יתרו דהוא חמי', ויתרו הי' חייב לכבד למשה מחמת תורתו, וז"פ א"י מי השתחוה למי, אך באמת משה הי' ענו בל"ס השתחוה תחלה ליתרו, ובס' שמע יעקב האריך מאד בזה ע"פ פלפול:

ובמכילתא מסיים מכאן שיהי' אדם מוכן לכבוד חמיו, ובטוי"ד סוס"י ר"מ חייב בכבוד חמיו דכ' אבי ראה גם ראה (ש"א כ"ד י"ב), וה"ה חמותו ע' צד"ל (ועיו"ד שע"ז ס"ז), וע' בב"ח דאינו חייב לכבדם רק כדרך הזקנים, אבל בשוח"ט משמע דחייב בכיבוד כאבי', ותימה שלא הביאו הפו', ונר' משום דמסיק בשוח"ט אר"י אבי ראה אמר לשאול וגם ראה אמר לאבנר, רבנן אמרי אבי ראה אמר לאבנר דהוא מרא דאורייתא, גם ראה אמר לשאול, וכיון דרבנן אמרי דלא קרי לשאול אבי אין ראי' דצריך לכבד חמיו כאביו, ומשו"ה השמיטוהו הפו', וכ"כ בש"ך סקכ"ב דרק חייב לכבד כשאר זקנים, וצ"ע של"ה מכילתא הנ"ל דמחייב בכיבוד כאב, ומצאתי בברכ"י ר"מ סק"כ דמכילתא אתי' לכ"ע חדא דאמר מכאן אמרו משמע דחכמים אמרו, ולא פליגו רבנן התם אלא שאינו ככיבוד אב ולא יוצדק לומר אבי ראה על שאול, ועוד דהרי מוכח ל' מכילתא שיהי' אדם מוכן לכבוד חמיו משמע דיכבדנו כבוד בעלמא אבל אינו כאבי', ועמ"ד תלפיות ענף כיבוד חמי' הרבה מזה, וע"ע בשו"ת תשובה מאהבה ח"ג שע"א, ושו"מ רביעאה ח"א סוס"י מ"ת, ומביא יפ"ת דהא דאין למדין מקודם מ"ת רק מצוה, די"ל דקודם מ"ת הי' רק מנהג בעלמא אבל ענין מוסר אם הי' המנהג קודם מכ"ש דלאחר מ"ת ראוי לעשות כן, וא"ש קו' ברכ"י דלמדו חיוב כיבוד חמי' מדוד ולמה לא מיתרו ולהנ"ל א"ש דלא ידענו שהוא מצוה דילמא רק רשות דרך מוסר, וכן מורה לשון שיהי' מוכן לכבוד חמי', וע"כ למד מדוד דשם לא מיירי בדרך מוסר רק בדרך מצוה וחיוב שהרי קרא לו אבי עש"ה, ובפרד"י ויחי דשמ"ח, ולעיל (י"א ב'):

פסוק ח

ויספר ענח"ק, וריח דודאים דנ"ג אריכות גדול':

פסוק ט

ויחד ערש"י וסנהד' צ"ד. רב אמר שהעביר חרב חדה, ושמואל שנעשה בשרו חדודים אמר רב היינו כו', והק' מהרש"א איך רב מביא ראי' לשמואל שנעשה כו', וע"כ דמשה הי' בטוח בו שהוא נעלה על כל הגרים ולא יצטער ובעיון יעקב שם כ' דרב ושמואל לא פליגי ומר אמר חדא, ומא"ח, דהעביר ח"ח לחוד ליכא למימר דלכתוב וימל יתרו, וחדודין לבד לי"ל דא"כ מה ב' על כל הטובה, הול"ל אשר עשה ה' למצרים א"ו דשניהם אמת, וא"ש לגי' שלפנינו דאמר רב גיורא כו', דיתרו מל עצמו אפ"ה נעשה חידודין, והא דאמר עד י' דרי משום דשוב אין זכרון עוד לראשונים, כמ"ש באבות פ"ה מ"ב י' דורות מאדם עד נח. **ובס**' ישועות מלכו כ' דג' שמות נרדפים שמחה ששון וחדוה, שמחה הוא ששמח בדבר שלא הי' לו מעולם, ששון שהי' לו ונאבד ממנו והשיג בחזרה, וז"ש תהל' (קי"ט קס"ב) שש אנכי על אמרותיך כמוצא שלל רב. זה מילה בשבת ק"ל.. דאי' באדר"נ דאדה"ר נברא מהול ורק לאחר החטא נמשכה ערלתו, ושמחת המילה שמקבלין חזרה מה שנטלה מאדה"ר, וז"ש אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה, דבחתן שמחזר אחר אבידתו ומצא אותה הוא ששון ולהכלה הוא שמחה, וחדוה מה שמחזק א"ע לשמוח אף שנמצא במצב רע, והכא כ' ויחד ג"כ דהי' ע"י התחזקות להשקיט רגשות לבו הדורשים צער, וזה ע"כ שהצטער על אבידת מצרים והוא התחזק על זה: **ובפני"פ** הק' איך מל עצמו במדבר הא לא מנשבת רוח צפונית כיבמות ע"ב. ובחדו"י מ"ת ל' תי', דהמזרחי הק' על מ"ר אמול ואצא סכנה הא בב"נ ל"ש וחי בהם בסנהד' ע"ד:, ותי' בנח"י דל"ה רשאי לסכן בנו, לפי"ז ביתרו לסכן עצמו רשאי, ובמילה הי' מחויב אף כשהי' ב"נ דהי' ממדין שהם בני קטורה, וקודמו בבנין אריאל, וע"ע בקול יהודה סנהד' צ"ד ולק"ש, ותורת משה, ויע"ד ח"א דרוש ט"ז, ולעיל שמות (ד' כ"ד), וע"ע בבעה"ת וצ"ע דברי':

רש"י עד י' דורות ע' רש"י בכורות י"ז. דלשון עשרה דרי רגיל הש"ס לומר בכ"מ אף דמשמע לעולם, וע' קידושין ע"ה.. ואה"ע ד' סכ"ב, וע' בעה"ת ורב"ח דיתרו הי' דור י' למצרים בנו של חם, והק' בב"ש סנהד' צ"ד דשם פרש"י משל בנ"א הוא ויתרו ל"ה דור י', והנכון כחזקוני דאסמכי' אקרא גם דור עשירי כו', משמע שהדרך לומר דור י' שכבר נשתכח שם המשפחה, ובס' יד אבישלום כ' דבסוטה י"א. וסנהד' ק"ו. ג' הי' באותו עצה בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק נידן ביסורים, ויתרו שברח זכה שבניו ישבו בלשכת הגזית, ובאותו זמן שברח נתגייר ופירוש מע"ז דמשום זה גרשו הרועים בנותי' מפני הנידוי, ובסנהד' ס"ט: דורות ראשונים מולידים לח' שנים, הרי דור ח' שנים, ומשה הי' בן פ', נמצא י' דורות מגזרת בן הילוד עד שבא יתרו למדבר:

וראיתי דבר נחמד בזה דמה אולמי' בריחה משתיקה, דאיוב נדון ביסורים ויתרו הי' לו שכר, וגם קשה על יתרו שברח ולא יעץ לטובה, וי"ל דבסנהדרין י"ז. בכולם מחייבין הוא זכאי, לפי זה מה שנקטו ג' היו, מנינא אתא לאשמעינן סדר גדולתם לחוות דעתם זאח"ז, ולכך תחילה נצטרף יתרו עמהם כיון שהיה האחרון לעצה ויוכל לזכות את ישראל ממ"נ אי יגיד א' לזכות יגיד גם הוא לזכות, ואם יאמרו שניהם לחובה יגיד גם הוא לחובה וממילא יהי' כולה חייב זכאי, ואיוב אחר שראה כי בלעם יעץ לרעה היה ירא להגיד דעתו קודם שיגיד יתרו, ורצה לחוות דעתו באחרונה כדי להכריע לחובה, וזה היה כוונת שתיקתו, אבל לברוח לא רצה רק להמתין לאחרונה, ויתרו הוכרח משום זה לברוח, ומשפטי ה' צדקו לכאו"א כראוי לו:

ובפרד"י תולדות קע"ב. הבאתי מהרש"ל דתפלת צדיק בן צדיק טוב יותר דזכות אבותיו מסייעתו, ועי' יש"ש פ"ק דחולין סי' מ"ח, ואו"ח נ"ג בט"ז ומג"א דמי ראוי לש"צ יותר צדיק או מיוחס, וענובי"ק יו"ד סי' ס"ט במשודך ואחר כך נודע שמצד השני יש פסול במשפחה אי יוכל לחזור ועד כמה דורות, והביא משבת קמ"ו. לא פסקה זוהמא עד ג' דורות, אברהם אבינו יצא ממנו ישמעאל, יצחק יצא ממנו עשו, הרי שזוהמת תרח גרמה לזרע יצחק ע"ש, ודבריו תמוהים דמה ענין זה לתרח שהוליד את אברהם בגיותו ומשך הזוהמא לזרע יצחק, אבל בפוקר אח"כ ובשעת שנולדה היה ישראל כשר ל"ש זוהמא, וכ"כ בשו"ת אגודת אזוב מדברי אה"ע כ"ג, וע"ע באבני נזר או"ח סי' ל', ובמנחת פתים אה"ע ב' דהקפדה ביוחסין עד ג' דורות, וראי' מרשב"ם ב"ב ק". וברא כרעא דאבוהא (עירובין ק'.), ובני בנים כבנים (יבמות ס"ב.), וכן במדה טובה עד ג' דורות תורה מחזרת על אכסניא שלה (ב"מ פ"ה.), ובנפ"ח או"ח נ"ג הביא הא דגיטין פ"ח. חנוכת אבות בגיטין עד ג' דורות ות"ק סבר עד י', וביבמות ע"ח: ממזרת אחר י' דורות מותרת (ושמעתי בשם הגר"א משום דאב ואם שותפים אם כן בבן יש רק החצי מאב, ובדור ב' רביעית, ובג' שמינית, ובד' א' מט"ז, ובה' א' מל"ב, ו' א' מס"ד, ז' א' מקכ"ח, ח' א' מרנ"ו, ט' א' מתקי"ב, אם כן בדור י' יש מכחו רק א' מאלף וכ"ד חלקים, ובטל דשיעור בריה א' מתתק"ס, בירושלמי תרומות פ"י ה"ה, ועיו"ד ק') וז"פ גיורא עד י' דרא לא תבזי ארמאה באפי', וכ"ה בקידושין ע"ה. גר עד י' דורות מותר בממזרת, ובברכות כ"ז: יחסו לראב"ע שהיה י' לעזרא, ועי' מנחות נ"ז., ובאבות פ"ה מ"ב י' דורות מאדם עד נח, ובסוף רות מפורט יחוסו של דוד י' דורות, ועי' רש"י מגילה י"ג. מרדכי י' לשאול, וברד"ק ישעי' ו' י"ג) ובעה"ת כאן, אך יש בירושלמי סוף הוריות אל תאמן בעבד עד ט"ז דור, וערש"י דהי"א (ב' ל"ה), ושמו"ר פט"ו ט"ו דור מאברהם עד שלמה, וט"ו מרחבעם עד צדקי',

ובילקוט רות רמז תר"א אל תאמן בעבד עד כ"ד דורות, ובס' מגילת ספר רות (ב' י"ז) הביא דמן הלחם סתירה לטענת המינים על מילה שלדעתם הוא תיקון למעשה ה', אבל מלחם נראה כי כן נוסדה הבריאה שגם מעשה שמים צריך תיקון, כי תבואה בלי טחינה ואפיה מעשה ידי אדם אינה ראויה כלל, ומשום זה צריך בברית מילה סעודת פת להורות כי לחם ומילה דומין כי בשניהם מתקנים הבריאה, וכן בביאת מלאכים לא"א בדמות ערביים, וחשש שמא ישחקו עליו על המילה הקדים ואקחה פת לחם, וכן ביתרו שמל עצמו כ' בפי"ב ויבא כו' לאכול לחם:

פסוק י

ברוך וגו' קשה הכפל וערש"י, ועוד קודם כו' מיד מצרים ומיד פרעה, ואח"כ מיד מצרים לבד, וראיתי דבשוח"ט תהלים (י"ח י"ח), וש"ב (כ"ב י"ח) יצילנו מאויבי אז זה פרעה שנאמר אמר אויב ארדוף ומשונאי אלו מצרים, וי"ל דהבדל דאויב הוא שמראה שנאתו בסתר, ושונא הוא בגלוי, ומצרים היו שונאים בגלוי, אולם פרעה בהיותו מלך לא נאה ללבוש לבוש אכזרי, אדרבה ראוי להראות שהוא טוב לכל, ומרחם על כל, בלי חילוק ורק במחשך מעשהו על ידי משרתיו, הם יעשו רציחות, ואח"כ יצעק המלך על אשר עשו שלא כדת, והגם כי בעצמו שיסה הכלבים, אך בגלוי מלך במשפט יעמוד הארץ, וז"ש יצילנו מאויבי אז זה פרעה, ובשונאי זה מצרים, (וערמב"ן וטור שמות א' י' כזה), ויתרו שהיה באותו עצה הכיר לפרעה היטב, אמר ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים שהיו צוררים בגלוי, וגם ברוך ה' אשר הציל אתכם "מיד פרעה אשר הציל" את העם מתחת יד מצרים, כלו' הוא היה המציל והפודה אתכם מיד מצרים, והוא היה הדורש טובתכם, וברוך ה' אשר נפדית מיד מציק ואויב כזה, כי באמת שנאתו היתה גדולה ורק בסתר, ובגלוי היה מתעטף במעיל צדקה:

פסוק יא

אשר זדו ערש"י ורמב"ן ולעיל בפ"ו, וכמ"ש הבעש"ט ז"ל על מחז"ל אבות פ"ג מט"ו ובטוב העולם נידן, שאין מענישין אדם רק על פיו ממש, עד"מ כשרואה דבר רע בחבירו אז פוסק עליו שראוי לבוא עליו כך וכך, ושוכח כי הוא עשה ג"כ מעשה כזה, ומושך לעצמו זה העונש, וז"פ אשר זדו במה שרצו לענוש חבירו מביא ע"ע, ובקהלת (י' ח') חופר גומץ בו יפול:

פסוק יב

ויבא אהרן רש"י ומשה היכן הלך, ובש"א (ט"ו ו') ואתה עשית חסד פרש"י זה יתרו, ונהנו מסעודתו משה ואהרן והוא כמו שעשו חסד עם כל ישראל ועי' רד"ק, ובברכות ס"ג: כ' רש"י דיתרו האכילם למשה ואהרן, ועי' מהרש"א ואיי הים סי' קמ"ו, בכ"ש, קהלת

משה, פרדס דוד, גרש כרמל, ס' קדושה וברכה, ופני מבין. - וי"ל המשך הפסוקים על פי מעשה שרב א' נכח בשמחה, וכבר היה אחר חצות הלילה ובקשו ממנו שישאר עוד שם, אמר דרש"י הקשה ומשה היכן היה, ואפ"ל כי היתי' סעודה גדולה כמ"ש רמב"ן שהי' ביום חתונתו כי חתן דמים הוא, ומשה שהיה טרוד ביום המחרת במשפטים, ושמעתתא בעי צלותא (מגילה כ"ח:), ול"ה יכול עוד להשאר שם ולשמוח עמהם, וזה ויבא אהרן וקשה ומשה היכן היה, על זה מתרץ הפסוק ויהי ממחרת וישב לשפוט, והיה צריך לפרוש כדי שיוכל אחר כך לשפוט דינים ישרים:

ובס' המקנה קידושין ל"ב: הקשה היאך היה משה משמש דמ"ר היה מלך וא"י למחול כבודו (כתו' י"ז.), ותי' דטעמו דשום תשים עליך מלך (דברים י"ז ט"ו), דבכל שעה יהי' אימת המלך עליך, וכשמוחל הרי באותה שעה אינו מקיים מצות שימת מלך, וצריך שימות הרבה, משא"כ באב אם אין לו ל"ש לכבד לכן מהני מחילה, ובמ"ר דלא נצטוו עדיין במצות שום תשים עליך מלך עד שנכנסו לארץ שפיר מהני מחילה, ובגרש כרמל כ' עפמ"ש בסוטה מ"א: בתד"ה מצוה דמשום כבוד השכינה מותר אף למלך לשמש, וכאן גם כן כ' לפני אלקים דהוי כאלו אכלו ונהנו מזיו השכינה:

פסוק יג

ממחרת רש"י יה"כ, ובס' סנהדרי קטנה, סנהדרין י"ז: עמ"ש שרי אלפים שש מאות, פרש"י שהרי שש מאות אלף רגלי, וקשה דזה נאמר אחר יה"כ ואז ג"כ נפקדו ישראל כרש"י ויקהל (ל"ה א'), ואז נאמר וכסף פקודי העדה שש מאות אלף וג' אלפים וה' מאות ונ', כדאי' בפ' פקודי, ורש"י הוכיח בתשא (ל' ט"ז) דאין זה ממנין שהי' בחומש הפקודים בא' לח' הב' בשנה הב', ולפ"ז תמצא עוד דיינים יתירים ת' וס"ד, וע"כ דרש"י סנהדרין חולק על מ"ש ביתרו, והי' קודם מ"ת והי' בשנה דיצי"מ דלמנין שנות אנשים מתשרי מנינן, וביצי"מ נא' ת"ר אלף רגלי, וגם בימי יתרו ל"ה יותר ורק אחרי תשרי הי' שנה אחרת עש"ה:

ויעמוד וגו' מדוע אתה יושב וכל העם נצב, עי' בכוה"ק הפרש בין נצב לעומד, ובס' הברית עה"ת כ' כי עומד היפך יושב, והעומד מישיבתו יאמר ויעמוד ולא ויתייצב, ובס' זכרון יעקב כ' לרש"י יושב כמלך וכולם עומדים, ובחו"מ י"ז דיינים בישיבה ובע"ד בעמידה, וברמ"א ס"א כ' דעמידה ע"י סמיכה נקרא עמידה, ובסמ"ע כ' דלענין שצריכים הדיינים לישב בשעה שמקבלין עדות סמיכה לא מקרי ישיבה, וי"ל דאזלינן הכא והכא לקולא, ורק אם הדיינים ועדים ובע"ד נסמכין אסור דממ"נ חד לא עביד כדינא ע"ש, ורש"י בקרח (ט"ז כ"ז) כ' נצבים בקומה זקופה, וז"ש מדוע אתה יושב לבדך וכל העם

נצב בקומה זקופה, אם כן שלא כדין עשה דיושב כמלך ומזלזל בישראל, והו"ל לעמוד ע"י סמיכה, ויובן דוקא וכל העם, וגם יובן במה שקצף על משה שיושב, ותמוה דקיי"ל דיין בישיבה ובע"ד בעמידה ולהנ"ל א"ש, ועי' מהרש"א שבת ד"י. ורי"ף ועץ יוסף, ועי' משנת חכמים דקל"א: דכשהיו באו למשה לדון אמר כל הדינים השייכים לזה, וכמו בפ"ש אמר כל דיני פסח, ובבנות צלפחד כל דיני נחלות, ובאו גם אנשים אחרים לשמוע התורה, וז"ש יתרו, הודיעם כל התורה בב"א ולא יוצרכו לדחוק יום יום וז"פ ושפטתי והודעתי את חקי, כלו' כל הדינים והתרעם יתרו נבול תבול, והיה אתה לעם מול אלקים כלו' לאמור כל הדינים, ועי' שו"ת איתן האזרחי בקו"א, בכ"ש שבועות ל':, ושל"ה בווי העמודים פי"ח אריכות גדולה:

וגם כתבו המפרשים דבזה גבר יד משה על מלאכים שרצו לקבל התורה משום בר מצרא, ורק דכל דיין שדן לאמיתה הוי כשותף להשי"ת (שבת י'.), ובחו"מ קע"ה ס"ה דשותף מסלק להמצרן, ובגרש כרמל האריך בזה, ועוד מ"ש מן הבקר עד הערב ולא עד בכלל כי בלילה אין דנין כסנהדרין ל"ב. וחו"מ ה', ואף דאם נתרצו הצדדים מותר לדון בלילה וכסמ"ע סק"ז דלא גרע מקיבל עליו קאו"פ, ובש"ך ז' סקט"ו, ואם בא הבע"ד בעצמו לפני הדיין הוי כנתרצה, וגם כאן באו הבע"ד בעצמם אל משה, מ"מ י"ל ז"ד בב"ד של שלשה דליכא רק חד פסול משום לילה מהני ריצוי צדדים, אבל בדיין א' נהי דיוכלו הצדדים לקבלו אבל בלילה הוי תרתי לריעותא, יל"מ קבלה כרמ"א כ"ע ס"א, וכ"כ בנתה"מ ה' סק"א, אך משה היה יחיד מומחה ול"ה ריעותא, וכ"כ בפירוש בברכ"י כ"ב בשם כנה"ג הגה"ט אות י"ח, ועקצה"ח כ"ב סק"א, ושבו"י ח"א קנ"ד, וכת"א:

א"ע מה הוא בקר וערב וביה"ש, עי' מנחת כהן מ"א פי"ב מ"ש בדברי', ובספר בית מרדכי דיני ביה"ש סי' ד' כל השיטות בזה, ודבר נכון מהגה"ק מאסטראווצי ז"ל:

רמב"ן וא' עולה וזבחים לאלקים כו' עי' סוף מנחות וריש ת"כ וצ"ע, גם מ"ש שיתרו עדיין לא ידע ה', פלא שלמעלה מזה אמר יתרו ברוך ה' כי גדול ה' מכל אלהים כו', הרי שגם הוא ידע כבר משם הוי', ועכל"י מ"ש בזה שכאן כ' אלקים:

ואי' בשם האר"י ז"ל הא שכ' זובח לאלקים יחרם בלתי לה' לבדו, במשפטים (כ"ב י"ט), דכל קרבן צ"ל רק לשם הוי', ולפי זה הכ' זובח לאלקים יחרם הוא שם קדש כמבואר בשו"ת שער אפרים סי' ס"ה באריכות, ועי' יד שאול יו"ד רע"ו בזה, וגם כאן קשה דהול"ל עולה וזבחים לה', ורק י"ל דבס' חוט של חסד כ' הפשט על ויקח יתרו עולה וזבחים, כלו' לקח עצמו בשפלות ושברון הלב דזה עולה וזבחים של אלקים כמ"ש זבחי אלקים רוח נשברה, וא"ש דלא מיירי כלל מהקרבת קרבן ממש, ועי' ד"ח: ובני הר"ר **דוד** נ"י העיר

דאיך הקריב יתרו עולה ושלמים, הא אין מקבלין שלמים מאוה"ע, ורק לחז"ל שהעביר חרב חדה ומל עצמו הוי ישראל, ובענין אי הקריבו שלמים קודם מ"ת ע' זבחים קט"ז. ותנחומא צו, ומד"ר שה"ש פ"ד עה"פ עורי צפון, ומ"ש בפ' בא (י' כ"ה):

פסוק יד

מדוע וקשה וכי לא ידע יתרו ששופט העם, ובס' שארית יעקב תי' דדין בג' ופשרה ביחיד, ובדין צריכים בע"ד לעמוד ולא בפשרה, ומומחה דן יחידי, וזה שקשה ליתרו מדוע אתה יושב לבדך וע"כ דאתה עושה רק פשרות אם כן מדוע הם יעמדו, והשיב ושפטתי כו' שאני יחיד מומחה ודן יחידי: **ובס'** כתנות יוסף דהדין מלך לא דן (סנהד' י"ח.), ושאל ממ"נ אם אתה דן למה כל העם עומדים, הא רק הבע"ד צריכים לעמוד ולא העם שבאים לשמוע, ואי דאתה מלך אם כן מלך לא דן, והשיב דמלך לא דן רק באיש פשוט אבל אני שמעתי מפי הגבורה, ובזרע יצחק ריש אבות כ' דתוס' בסנהדרין י"ח: ד"ה והא הק' על אין מושיבין מלך בסנהדרין, ת"ל דמלך לא דן ותי' דרק לבדו אבל עם אחרים דן, ובסנהדרין אפי' עם אחרים אינו דן, וז"ש מדוע אתה יושב לבדך בשלמא אם היית יושב עם אחרים תוכל לדון אבל לא לבדך, והשיב כי יבא לדרוש כתרגומו למתבע אולפנא ללמוד עם העם, כמ"ש במגילה כ"א. לכך אני יושב והם עומדין, דהדין רב בישיבה ותלמידים בעמידה וכמ"ש בתי"ט:

פסוק טו

לדרוש ערמב"ן תפלה, והנביא בתפלה ידע אם החולה יחיה כרחב"ד, וערמב"ן תולדות (כ"ה כ"ב), ברש"י שיגידו מה יהיה בסופה וע"ש בפרד"י, וי"ל עוד דביבמות ס"ה: אשה פטורה מפ"ו ורק דע"י בן משכיל תשיג טובה לעוה"ב, ובברכות י"ז. נשי' במה זכי' באקרוי' בניי' לבי כנישתא, וכשראתה דעשו מפרכס לצאת אמרה אם כן למה זה אנכי הא אינני מחוייבת בפ"ו, ותלך לדרוש מה יהיה בסופה בסוף חייה בעולם העליון אם תצמח לה טובה מבנים הללו:

פסוק טז

בא אלי, וקשה דפתח בל"ר וסיים בל"י ערש"י וש"ח, ובתוה"מ כ' דר"ל הדבר בא אלי היינו שמציעים טענותיהם לפני, ובזה"ק ע"ח: באים אלי לא כ' אלא בא דא רוח קודשא דהוה אתי לגבי' ובי' הוה ידע כו', כה"ג ידע שלמה בכורסיי' דריח קודשא שרי' כו', ובאוצרות חיים מהגרח"כ ראפפורט ז"ל דבחו"מ י' ס"ב כל המדמה דין לדין אחר שבא לידו כבר ופסקו ה"ה בכלל רשעים, ובסמ"ע שיכול להיות שאינו דומה לראשון, לפי זה הפי' כי יהי' להם דבר בא אלי, שדבר זה כבר בא אלי ופסקתי מ"מ לא דמיתי אותו רק ושפטתי בו' מחדש ע"ש, ובמכילתא בין טומאה לטהרה וצ"ב, וי"ל דק"ל דפתח בל"ר

ואח"כ בל"י ומפרש בין טומאה לטהרה, בשני שבילין א' טמא וא' טהור דבבאין לשאול בב"א טמאין וזא"ז טהורין (בפסחים י':), וז"ש ובא אלי לשאול כל יחיד בפ"ע שניהן טהורין: **עי"ל** דבתרגום שני בכסא שהע"ה שהיה עשוי באופן נפלא שעדים ל"ה יכולים לומר שקר, דהיו החיות רועשים, ועתו"ס יומא נ"ד: ד"ה כרובים וק"ו לפני משה בודאי לא יכלו לומר שקר והי' הכל ברוה"ק וזה שהשיב כי יהיה להם דבר, בא הדבר אלי כמו שהוא, כי אחזה כאלו הייתי שמה, ועי"ז ושפטתי בין איש ובין רעהו, אפי' הדברים שהם בסוד, וא"ל יתרו ואתה תחזה פרש"י ברוה"ק לבחור גם אנשים צדיקים, והדבר הקשה שיראו שמרומה יביאו אליך: **עי"ל** דבסנהדרין ז': וב"ק קי"ב. אסור לשמוע בע"ד קודם שיבא חבירו, ואין מקבלין עדות שלא בפני בע"ד, וז"ש "בא אלי" אם אחד מבע"ד יבא אלי אינו נזקק לו רק ושפטתי בין איש ובין רעהו דוקא שיבואו שניהם:

והגר"ש סופר ז"ל אמר עפמ"ש בתנחומא בשלח כ', לא נתנה תורה רק לאוכלי מן דהם פנוים ללמוד, וזה שהוקשה ליתרו שראה שבאו לשפוט ד"מ הלא אין להם מו"מ, והשיב כי יהיה להם דבר בא אלי, ר"ל יודעים שיהיו להם לעתיד מו"מ באו אלי כהלכתא למשיחא, וא"ל יתרו נבול תבול דלזה אין קץ, ומ"ר השיב כי בא להורות הלכה למעשה לדורות דמשם תצא הוראה לעולם, וגם בזה אלקים נצב עליו שיצא הצדק וכהלכה, וראיתי שפ"א א' הי' לו ד"ת, והלך עם משרתו לעיר אחרת להרב, והתחפש לתובע ומשרתו לנתבע לראות איך יפסוק הרב, וזכה בדין, ואח"כ הלך עם בעל דינו האמתי להרב דמתא ויצא חייב, וסיפר להרב כי הרב השני ג"כ גדול בתורה ופסק לזכותו, ויענהו דע כי קשה לשפוט צדק ורק ה' נצב בעדת אל, וז"ד כשהדין אמת ושם באת בערמה ורק להתודע איך הדין נוטה ודובר שקרים לא יכון, אבל במשה היו הדינים אף של"ה רק להתודע איך הדין נוטה מ"מ ממנו יצא הוראה לעולם, וג"כ שייך אלקים נצב בעדת אל:

עי"ל שמשה אמר אל יעלה על דעתך שנצים איש את אחיו ורוצה לעשוק חבירו, לא, דא"כ היה בא התובע תחלה, ואצלי ההיפך כי יהי' להם דבר, היינו מי שיש לו הדבר, הנתבע בא אלי בתחלה, כי לא חפץ בדבר שאינו שלו באמת, ולמה יבא אתו רעהו הלא לא ידע עוד על ברור אולי הוא דבר שלו באמת ולמה יטריח חבירו, וכמ"ש בויק"ר פכ"ז באלכסנדר מוקדן דא' קנה שדה ומצא אוצר כל אחד אמר אינו שלי ע"ש:

עי"ל דחובת הרב אינו רק לאסור ולהתיר להטריף ולהכשיר, תעודתו כאב הדואג לשלום בניו, כל אחד מעדתו יהיה קרוב ללבו, וידע כל אחד כי יש לו בהרב אב רחמן המצטער בצרתו ושמח בשמחתו, לפניו יגלה הכל, וכך היה משה ואמר כי רצון העם לבוא רק אלי, אחד יבא אלי "לדרוש אלקים", אודות גדולת ה', וגם "כי יהיה להם דבר בא אלי",

שמוצאים בי נאמן לפי רוחם לגלות מסתרי לבבם, וגם במשפטים בטוחים כי "ושפטתי דין איש ובין רעהו", וגם מלמד להם תורה ומצוה "והודעתם להם חקי אלקים", וע"ל (י"ט י"ד) ומ"ש בהערות מאדמו"ר מגור שליט"א:

פסוק יט

איעצך בס' עדות ביוסף הקשה דמשמע דעד עתה ל"ה אלקים עמו, וי"ל דבזהר הקשה איך תוכל שכינה להיות בעדת אל, הלא הבע"ד צריכים להיות בעיניך כרשעים כמשנה פ"א מ"ח מאבות, ותי' בשעה שיוצאים ודיינים נו"נ בדין אז שכינה שורה ביניהם, וז"ש מדוע אתה יושב לבדך ודן יחידי ול"צ בע"ד לילך לחוץ ואיך השכינה שורה, ולכך איעצך שתקח דיינים ואז יצטרכו בע"ד לצאת:

פסוק כ

והודעת בב"מ ל': זה בית חייהם פרש"י ללמוד אומנות, וערש"י קהלת (ט' ט') ראה והבן ללמוד אומנות וכו', ועפרד"י בראשית ל"ד. הרבה מזה ותרוה צמאונך, ובאדר"נ פי"א אין אדם מת אלא מתוך הבטלה וגדולה מלאכה שאף אדה"ר לא טעם עד שעשה מלאכה כו', ורמז שאין ראוי להנות מן העולם עד שעשה תועלת לישוב העולם, וכעין מ"ש בשבת ל"ג: ויחן את פני העיר מטבע תיקן וכו', וכ"ה בירו' שביעית פ"ט ה"א חייב לעשות חניה למקום שבאה לו טובה. וע' בירו' קידושין פ"א ה"ז ובחרת בחיים זה אומנות, וכתו' נ"ט: בטלה מביאה לידי שיעמום, וער"מ בפה"מ אבות פ"ד מ"ה שחשב גם ר"י בין החכמים שהתפרנסו מיגיעת כפו, וע' גיטין ס"ז: ומהרש"א, ובס' הדוה"ע העיר דר"י הי' ראש בפומבדיתא כמ"ש בסוף הוריות, ופרנס אסור במלאכה בקידושין ע'., וחו"מ ח' ס"ד, וי"ל דרש"י בגיטין כ' דעסק ברחיים רק לרפואה. וגם י"ל דזה הי' קודם שנעשה ראש דרק בזקנותו מלך כמ"ש בהוריות אחר שמלך רבה כ"ב שנים, והר"מ חשב נחום הלבלר ור"ש שזירי, ויש עוד שלא חשב, ר"י הסנדלר, ר"י נפחא, ר' יהודה הנחתום מנחות ו':, ר"י חייטא ב"ב קמ"ד:, ויק"ר ספל"ב, ר' אבין נגרא שבת כ"ג:, אפרים ספרא ב"מ קי"ט., ר' נחוניא חופר שיחין ב"ק נ'., ר' יוחנן חקוקאה עתוס' פסחים ג':, ר' זכאי טבחא ירו' מגילה פ"ד ה"א - וטבריה היתי' עיר מלאה חכמים ב"ב ח'., ומהם היו בעלי מלאכה עירובין פ"ח., ויען כי רובם הי' חכמים בתורה ל"ה יכולים להשכים ולהעריב למלאכתם, ירו' ב"מ פ"ז ה"א, אבא אושעי', הי' כובס, ירו' ב"מ פ"ב ה"ה, ר' בא הי' חייט, ירו' סנהד' פ"ג ה"ה, ר' אושעי' ור' חנינא סנדלרים פסחים קי"ג:, אבא שאול אופה שם ל"ב., ר' יוסף עסק ברחיים גיטין ס"ז:, ומהם היו בעלי קרקע ועבדו אותם חולין ק"ה., ורועי צאן סוכה מ"ז., וגיטין ס':, וסחרו ביין ושמן ב"ב צ"א., ולרבים צלחה השעה והיו עשירים כראב"ע ברכות כ"ז:, ור"א בן חרסום יומא ל"ה:, ר"נ בסוכה מ"א., ר"ט נדרים

ס"ב., רבי ב"ב ח'., ר' ינאי שם י"ב., והחזיק על שלחנו כל תלמידי ישיבתו ירו' שביעית פ"ח ה"ו, ר' ישבב פ"א ה"א, ר' אשי גיטין נ"ט. ר' הונא זבחים י"ט., ר"פ בב"מ ס"ה. טרשי דידי שרי זוזי לא צריכנא ופרש"י שאני עשיר כו', ובפסחים קי"ג. אי לא דרמאי שיכרא לא איעתרי, ובשבח ק"מ: אר"פ מאן דאפשר למישתי שיכרא ושתי חמרא עובר בבל תשחית, ובמהרש"א שהי' עושה שכר: וע"ע ברש"י ברכות מ"ד: ד"ה סודני: וע"ע הוריות י': ומ"ר איכה בפסוק ותזנח, ובתנחומא בשלח כ', רי"א שונה אדם שני הלכות שחרית וב' ערבית ועוסק במלאכה כל היום מעלין עלי' כאלו קיים כה"ת, ובמד' הנעל' שמא יאמר אדם ממשפחה גדולה אני אינה ראוי' לעשות מלאכה, א"ל שוטה כבר קדמך יוצרך מכל מלאכתו אשר עשה, ועשו"ת חו"י ר"ח, ס' כפתור ופרח פי"ד, ומקור ברוך במבוא פ"ד. ובקידושין פ"ב. ר"מ אומר לעולם ילמד אדם בנו אומנות נקיה וקלה, ר' נהוראי אומר מניח אני כל אומנת שבעולם ואינו מלמד בני אלא תורה, וק' דבעירובין י"ג. אי' ר' נהוראי הוא ר"מ, וענובי"ת יו"ד קנ"א, וראיתי דהפי' הוא בר"מ "לעולם" היינו לכלל העולם ילמד כל אחד לבנו אומנות, ור"נ אמר על עצמו מניח אני כל אומנות ואינו מלמד בני אלא תורה, והכל אמר תנא אחד. וע' בסדר הדורות סתנו"א אות נ' שהי' לו גירסא אחרת בגמ' עירובין הנ"ל, ולא כרמב"ם דר"מ הוא ר' נהוראי, ועמ"ש בזה לעיל בפ' שמות דט"ו:

ילכו בה, רמז לציון קברות מה"ת מכאן במו"ק ה'. מל' כי הולך אדם (קהלת י"ב ה'), ורק מדרבנן בנדה מ"ז. ותוס' ב"ב קמ"ז. ורק אסמכתא כרש"י ביצה ט"ו: בע"ת, ופה"מ נזיר פ"א סתם נזירות ל' יום, וסה"מ שורש א' וברמב"ן, ותו"ת כאן:

פסוק כא

שונאי בצע ערש"י ורמב"ן אם יכול להוציאו בדין אפי' שלהם באמת כגון שקנה עבד שלא בעדים, והק' רא"ם דהא נפטר מכופר הכל, ובכנה"ג חו"ח דקמ"ח הק' דזה בעבד קטן שא"י לילך, יש לו חזקה אבל לא בגדול דגודרות א"ל חזקה ובזה מיירי רמב"ן, ובס' תוספות יה"כ ע"ה. כ' דרא"ם לא ניחא לי' לפרש בגדול, דא' שונאים ממונם בדין משמע ממונו של דיין שתפס בו ומוחזק ששלו, וכמו דהרא"ם ל"ר לפרש כשכפר והוציאו בעדים דזה ממון אחרים, כן בגדול דמוציאין לאו ממונו מקרי ומשו"ה הבין דרמב"ן מוקי בקטן דיש לו חזקה, ועמל"מ פ"ב ה"א מסנהד', ובמיני תרגומא, ומשכיל לדוד:

פסוק כב

ושפטו בכל עת, ע' סנהד' ל"ד: דיליף מכאן דבדיעבד אם דנו בלילה הוי דין, וע' תומים ה' סק"ד, דכ' ב"פ בכל עת הכא ובפכ"ו חד לגמ"ד בלילה, וחד אם טעו בדיעבד הוי דין עש"ה:

הדבר הגדול, ובפכ"ו הדבר הקשה, וכ' בתו"ת דיתרו הורגל בנמוסי עכו"ם ושם מבדילים בין סך קטן לגדול, דלקטן דנים בבית משפט העירוני, ובסך גדול בביה"מ הגבוה, אבל בדינינו דין פרוטה כדין מאה, ורק הבדל בקושי משפט דלפעמים דין פרוטה מבוכה, יותר קשה ממשפט על סך גדול, ואמר משה הדבר הקשה יביאון אלי:

ושפטו ובכ"ו כ' ישפוטו ו' באמצע, וראיתי לפמ"ש בשבת י'. עד אימתי יושבין בדין עד זמן סעודה, וכ' הר"מ בפ"ג ה"א מסנהד' עד סוף ששית, ובכ"מ אף בששית זמן מאכל לת"ח מ"מ כיון דטעמו מידי בצפרא לית לן בה, ומפרש עד סוף זמן סעודה, ועסמ"ע ה' סק"י, וש"ך סק"ו, דעד ולא עד בכלל ובסוף ו' יטעמו, ורמזה תורה שלא תאמר ושפטו בכל עת, שהוא כל היום רק ו' שעות וזה רמז ו' באמצע, וזה רק בספור איך הי', אבל יתרו לא ירד לדינים אלו וכ' ישפטו בלי ו':

והקל ברש"י מואב, הוא במ"ב (ג' כ"ד), וע' סנהדרין ל"ו: ותוס':

פסוק כג

יצוך רש"י המלך בגבורה, הקשה לי נכדי הב' המופלג והמושלם כ' **שלום צבי** יחי' הא ב"נ מצווה על דינים, וכ' בתשו' רמ"א ס"י דמחויבים לדין ממש כדין תורה כל הדינים הכתובים בתורה ולא רק דיניהם בערכאות ע"ש, וג"כ למנות שופטים מ"ע וב"נ ג"כ מחויב וכמ"ש בחת"ס ח"ו י"ד, וא"כ למ"ל למלוך בגבורה, ומה ס"ד שה' לא יסכים עמו לקיים מינוי דיינים, וי"ל דבסנהד' ה'. ונפסק ביו"ד רמ"ב ס"ד דתלמיד אל יורה במקום רבו אא"א רחוק ממנו ד' פרסאות, ובכתו' ס"ב: אפי' ביעתא בכותחא לא לישרי במקום רבו שלא מסתייע מילתא, ופרש"י שיורה כהלכה, ובתוס' דנ"מ היכי שרבו מוחל לו על כבודו דשרי, אפ"ה אל יורה דלא מסתייע לו הואיל ורבו אצלו, וא"ש דבלא ציווי ל"ה יכול למנות דיינים שיהי' מורים בפני רבם דלא מסתייע, וע' תו"ח ב"ב קי"ט הא דאסור להורות בפני רבו רק דיני או"ה, אבל ד"מ רשאין לדין לפני משה דהא מינה שרי אלפים כו' שידונו ד"מ, וע"ע במהרי"ק שורש קס"ו, ור"מ ונו"כ פ"ט הי"ד ממלכים שב"נ מצווה להושיב דיינים, ובפרד"י וישלח דרנ"ד: הארכתי בזה:

יבא בשלום ע' פרישה או"ח ר"ל סק"ג וצ"ע דבריו, ועמ"ש בפ' ויצא (כ"ח כ"א) בקו"א בהערות:

פרק יט

פסוק א

סיני פרש"י בר"ח, עמג"א ר"ס תצ"ד, ומהרש"א ע"ז ג'., חק יעקב ת"ל סק"א, לשון הזהב שבת פ"ז, שו"ת מים רבים ט"ו, עמק יהושע דרוש י"ב, מנ"ח מצוה ש"ט אות ב',

והקדמה לס' משפט שלום אות ל"א אריכות, ובהגש"פ אלו קרבנו לפני ה"ס ול"נ לנו את התורה, וק' מה תועלת בה"ס בלא תורה, וי"ל דר' יוסף נקרא סיני ורבה עוקר הרים בסוף הוריות, ור"י עניו כסוטה מ"ח. לא תיתני ענוה דאיכא אנא, וה"ס הי' נמוך במגילה כ"ט. עה"פ (תהל' ס"ח י"ז) למה תרצדון הרים גבנונים, ורבה דהי' מפלפל, וסיני עדיף, דטבע מפלפל ע"פ רוב יש לו גבהות אם אמר פלפול ודבר חריף, אבל סיני עניו, ובנדרים ל"ח. פלפול ניתן רק למשה ונהג טובת עין ונתן לישראל, וק' למה רק למשה ניתן, ולהנ"ל א"ש דבפלפול יש גיאות ותועבת ה' כל גבה לב (משלי ט"ז ה'), וניתנה רק למשה שהי' עניו, ומשה חשש שזה בעצמו גיאות שיחזיק הפלפול לעצמו ונתנו לישראל, וז"פ אלו קרבנו לה"ס, שבאמת הי' נותן לנו את התורה רק בבחי' ה"ס בבקיאות לבד כמו ר"י סיני, ול"נ לנו "את" התורה לרבות פלפול, ועשו"ת זיו הלבנון סי' נ"ג: **ובתו"ח** ב"מ פ"ב כ' הא דתיקנו בחתימת ברכת התורה נותן התורה, ולא נתן התורה, כמו בתחלת ונתן לנו את התורה, רמז שעוד היום נותן התורה והוא קול שפע הבא ממנו למי שזוכה לחדש, וז"ש מגיד דבריו ליעקב (תהל' קמ"ז י"ט) ולא כ' הגיד דעוד היום מגיד, ובשבת פ"ט. ה' שמות יש לו מדבר ציין קדש קדמות פארן סיני, וע"ש בתוס' ומהרש"א ובדקט"ז.:

ויחן רש"י כאיש אחד, והה"ק ר"י מווארקי ז"ל אמר שכל א' הי' לו חן בעיני חבירו ועי"ז זכו לקבלות התורה, וע' אור חדש קידושין ע': בהא דשתיקותא דבבל יחוסא, ובמד' ריש במדבר דאמרו או"ה מה ראוי אלו מאלו, אמר ה' הביאו ס' יוחסין שלכם, וי"ל דכ' ויחן ויחוסא שתיקותא ואין לך אחדות יותר ממה שאין מתעברים על ריב ושותקים, משא"כ או"ה וממילא פירוד ביניהם ואין להם יחוס ומשו"ה א"א ליתן להם התורה, וע"ע בס' כתונת יוסף, ובחידושי הרד"ד פסחים מזקיני הגאון מלאסק ז"ל בהספד הביא הא דיומא ט': שקולה שנ"ח כע"ז ג"ע ושפ"ד, דבסוכה נ"ב. יצה"ר נקרא שונא, והא דהוא שונא לאדם מה עשה לו אדם רע, ורק הוא מפרי מדת אדם במדה שאדם מודד מודדין לו, אם אדם יש לו שנ"ח ג"כ רשות ליצה"ר לרדפו בחנם, ואם כן שנ"ח מקור לכל החטאים, וע"ע באור דוד על אסתר (ט' ל'), וי"ל בזה דאיתא בכתבי האר"י ז"ל דקודם התפלה יקבל על עצמו ואהבת לרעך כמוך, דתפלת יחיד צריך כוונה רבה, ולא כן תפלת רבים שנאמר הן קל כביר לא ימאס כברכות ח'. אם כן האוהב לכל ישראל נכלל בתפלת כל ישראל והוי כתפילת רבים, וכן בקבלת תורה הי' רק באחדות, ועתש"ו הרשב"א ח"ד רל"ד אריכות גדולה, ולחמי תודה דס"ג, ריח דודאים דל"ה:, והקדמה לס' חומות יהושע, ומ"ש בפ' וארא (ח' י"ט):

בא"ע, במג"א כ"ה סק"ט כ' דיש לברך על מצות תפילין בפתח, דשייך ל' יחיד על שם מצות כמו מצות ה' ברא מאירת עינים, ובשו"ת רמ"ץ או"ח ו' הביא ראב"ע על פ' יאמר נא ישראל, יאמרו נא בית אהרן, כשמדבר על כללות ישראל שייך ל' יחיד, אבל בפרט בבית אהרן יראי ה' והמה רבים צ"ל ל"ר ולא מצות בפתח ורק בחולם, ושם בסי' י"ג הקשה ע"ז מא"ע יתרו באו מדבר סיני ויחן, דמשו"ה אמר בל"י משום דל"ה רק זקנים כו' ולהכלל שלו כיון דהוציא הפרט מכללות ישראל הול"ל ל"ר, ותי' כיון דהתחיל בל"ר שינה לכתוב בל"י לכונת הדרוש הזה דל"ה נגד ההר רק הזקנים, וכיו"ב איתא בזבחים י"א: מפי ע"ב זקן וע"ש בדי"ב:

פסוק ג

ומשה עלה ע' בפתיתה להפלאה אריכות מכל קבלת התורה, ובשמחת תורה אומרים מי עלה למרום מי עלה למרום משה כו', טעם הכפל י"ל דלעלות למעלה אינו רבותא כ"כ דגם חנוך אליהו וריב"ל עלו למרום בחיים, אבל לא ירדו למטה ועלו למרום שנית, אבל משה עלה וירד, ועלה פעם שנית וירד, ויכול היה לעלות ולירד הרבה פעמים, ובתהלים (נ"ה ז') מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה, דאחז"ל שנפתחו ליונה במבול שערי ג"ע והיא כיונה פותה אין לב, ושבה משם אל עוה"ז, ואמר דהע"ה מי יתן לי אבר כיונה שיהי' לי כנפים לעוף לג"ע, לא עשיתי כיונה רק כי אשכונה ולא שבתי עוד לעה"ז:

ובשבת פ"ט. בשעה שעלה משה למרום מצא להקב"ה קושר כתרים לאותיות א"ל ה' אין שלום בעירך, א"ל כלום יש עבד הנותן שלום לרבו, א"ל היה לך לעזרני, א"ל ועתה יגדל כח ה', ג' כתרים הם, כתר כהונה, מלכות, ותורה, לכתר כהונה ניתן גם כ"ד מתנות כהונה, מתן שכרן של כהנים, וכתר מלכות ניתן עושר גדולה וכבוד, אבל לכ"ת מה ניתן, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה וכו', ואיך יחשקו אנשים לכ"ת, ואיתא במד' רות אימתי התורה מבוזה בפני ע"ה בזמן שת"ח מבזין זה את זה, וכשרועי ישראל מכבדים זל"ז על ידי זה יתרבו הלומדים משא"כ כשאין מכבדים זה את זה, ולזה גם העם אין מכבדים לת"ח, וכ"ת מונח בקרן זוית ועי' בתולדות יעקב יוסף ואתחנן דיש ג' מיני גליות, א' ישראל בין האומות, ב' מה שע"ה מבזין ת"ח יותר קשה מראשון, וג' הקשה מכולן שת"ח מבזין זה את זה, ועכל"י תולדות (כ"ו כ"א), ובאספ"ז על ר"ה דפ"ח, ומש"ל בפ' וארא (ח' י"ט), וז"ש כשעלה ומצא קושר קשרים וכל א' יש לו אות בתורה ויכול לזכות גם לכ"ת, ונשאר משתאה מי יאבה לכ"ת אם אין מתן שכרו בצדו, א"ל ה' אין שלום בעירך ואינך דורש בכבוד ת"ח לרומם קרנם, א"ל כלום יש עבד הנותן שלום, דה' יוכל לרומם קרנם בכבוד, א"ל ה' היה לך לעזרני, ע"ד תנו עוז לאלקים (תהלים ס"ח

ל"ה), שיהי' אתערותא דלתתא לכבד ת"ח ועי"ז יתרבו השואפים לזכות בכ"ת, מיד א"ל ה' ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת:

כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל, רש"י לנשים בלשון רכה, וברא"ם כ' לא נמצא שאמירה ל' רכות, וערש"י במדבר (י"ב א') בשם ספרי (בהעלותך פיס' צ"ט), וכ"ה בילקוט רמז תשל"ח, ותנחומא צו סי' י"ג, ומזה"ק יתרו ע"ט: מורה להיפך שדיבור ל' רכה ואמירה קשה, וכ"כ בילקוט ראובני בראשית בשם ס' הפליאה, וכ"נ לכאורה מרש"י דברים (ב' י"ז) שמקורו מתענית ל':, ות"כ ריש ויקרא, ועפרד"י תולדות קצ"ג, ובגו"א ולבוש האורה ושפ"ח ומהרש"א מכות י"א. על מש"ש דיבור לשון קשה. - ובפ' מקץ (מ"ב ל') דבר האיש אתנו, שרש דבר יונח גם על הנהגה ושררות כמו ידבר עמים תחתינו (תהלים מ"ז ד') ובל' חז"ל דבר אתה לדור, סנהדרין ח'., מדברנא דמתא, כתובות י"ז., ודרך הנוהג שררות לנהוג במרות, ועל פי זה י"ל מ"ש ר"א במ"ש כפל דבר אל בנ"י ואמרת אליהם, לרבות גרים ועבדים (בסוטה כ"ו. ותוס' וספרי בכ"מ), דלישראל אפשר לצוות בין רכות בין קשות וגוים ועבדים צריך רק רכות והתקרבות רצויה, וע"ע תוה"מ למלב"ם וארא (ו' ב') דבור הוא באורך ואמירה מציין הלשון שנאמר לו, ורק במשה דבר באורך והודיעו סודות התורה והלכות שנאמרו לו בע"פ, אבל ביתר נביאים לא בא רק לשון אמירה, וכ"כ בפ' בא (י"ב א'), ויקרא סי' ג' וד'. - ובס' מטעמי מגדני יעקב כ' על פי חז"ל כל הנביאים התנבאו בכה ומשה בזה הדבר (ערש"י מטות ל', ב', מספרי), דשכינה היתה מדברת מתוך גרונו, ואחז"ל במרים דגנאי הדבר ששכינה תהיה מדברת עם אשה, וז"ש "כה" תאמר לב"י, וקשה הלא נבואת משה "בזה", ומתרץ דקאי על נשים וגנאי שיהיה נבואתו "בזה" שידבר שכינה מתוך גרונו של משה, ובארצות השלום דרוש ז'. כ' דדומה לשר שמרדו בו ב' עבדים, וא"ל הנני מוחל לכם ואשימכם עוד לשרים, א' היה כסיל ושמח, והב' ירדו הדברים לחדרי בטנו כמדקרת חרב, דאיך ישא פניו להיות שורר על בית אדונו שפשע נגדו, וכן כאן בזכרו ה' לבנ"י אשר נשאם על כנפי נשרים כי היו משוקעים בטומאה ואמר אתם תהי' לי סגולה מכל העמים, להמונים ונשים הי' אמירה רכה, אבל לבנ"י המרגישים היו כגידים, וכ"כ באוהל מועד שנה ב' סי' קל"ג דאוה"ח הק' דרש"י כ' בפ"ו אלה הדברים אשר תדבר לא פחות ולא יותר, ואיך אמר לזה בל' רכה ולזה בל"ק, ורק באמת אמר בלשון אחד, אלא דלנשים הי' רכה ולאנשים קשה, כמו כשיאמרו לכפרי שיכניסו אותו להיכל המלך ישמח, אבל לחכם יפחד אולי יפגם שם בכבוד מעט, וע"ע בקו"ד ח"ו סי' כ"ה:

ועוד ראיתי דבגיטין נ"ה: וכתו' צ"ה. לקח מאיש ואח"כ מאשה מקחו בטל, דיכולה לומר

נחת רוח עשיתי לבעלי, ועב"ב מ"ט: וה"נ אם היה אמר תחלה לאנשים ואח"כ לנשים היה פתחון פה לנשים לומר מה שקבלנו התורה עשינו נח"ר לבעלינו, ועי' בחות יאיר בהספד ב', ובהקדמה לספר מנחת הבוקר על ב"מ:

ובמהרש"א סוטה כ"א. הקדים נקבות לזכרים לפי שכלל הנקבות בנתינת התורה אף שאין אשה מצווית על לימודה, ואמר כ"ת לב"י שהן הנשים "שתגיד" לבנ"י, ויהי' תגיד נסתר לנקבה שהיא תגיד לבניה שילמדו ותטרח היא בלימודם, ובשכר זה יהיו הנשים בכלל קבלת התורה ע"ש, דאב מלמד בנו, ואם משדלתו בדברים רכים שילך בדרך הטוב, ונוטעת בלב בנה הרך אהבה לכל דבר קודש, אבל בעוה"ר בבתי הנאורים האם מלמדת הכל לבנה אבל לא תורת ומנהגי ישראל, ודברי הימים של כל אומות ולא של ישראל, ובאיכה (ב' כ') ראה למי עוללת כה נשים רחמניות בשלו ילדיהן, ולפמ"ש דלכן פנה לנשים תחלה לפי שרק נשים המה בבית, ואנשים טרודים בפרנסה ואין עתותם בידם לחנך, אבל אוי לנשים שישכחו זאת, ויש להם רחמנות על בניהם להקיצם בבקר ולהוליכם בחדר, וז"ש ראה למי עוללת "כה" מה עתה עושה עם הכה, כה תאמר לב"י, שנתת החינוך לנשים, הלא נשים רחמניות בשלו ילדיהן בחיק נכריה, וז"פ כך דרכה ש"ת פת במלח תאכל כו' תרגלם בחינוך פשוט ולא בחיי עונג, וע"ע בפתיחה לבנין אריאל:

פסוק ד

כנפי ערש"י, והחי' הרי"מ ז"ל אמר, דכשיצאו ממצרים הי' קטרג הללו עע"ז כו' לקח ה' ישראל במקום גבוה שא"א לקטרג, ונשאר הקו' על ה' מה נשתנו זו מזו, וז"פ שאמר ה' מוטב שיכנס החץ בי, שיהי' הקושיא עלי משיהי' על ישראל, וע' עיון יעקב סנהד' צ"ה, ובתיב"ע ע' דברי שאול על אגדות ערכין י', ושפ"צ אות מ"ד, ומש"ל (י"ב מ"א):

פסוק ה

רש"י כל התחלות קשות, ועתוס' תענית י': ד"ה פסיעה:

ועתה בירחון כנסת חכמי ישראל תרנ"ג סי' מ"ג עה"פ ירמיה (ז' כ"ב), ולא צויתם ביום הוציאו אותם מאמ"צ על עולה וזבח כי אם שמע בקול וגו', וק' הלא כל ס' ויקרא מלא מקרבנות, וי"ל דכאן ג"כ לא הזכיר מקרבנות, וצ"ל דאחר עגל שירדו ממעלתם נצטוו על קרבנות, אם לטעם רמב"ם מרגילתם לראות עבודות כאלה במצרים, וקודם לא נצרכו לזה, ובעגל נגלה כי כרוך נפשם אחר עבודת קרבנות, ואם לזה"ק וכוזרי כי הוא חיות לנשמה, וקודם עגל לא הוצרכו למזון רוחני ובירמי' כ' "ביום הוציאו" כלו' בעת, כמו ביום הנחילו את בני', ומזה ניכר שאין תכלית בקרבנות רק לשמוע בקול ה' היא העיקר,

ועשו"ת שבו"י ח"ב קפ"ב דמאמר רחב"ע רצה הקב"ה לזכות את ישראל הרבה להם תו"מ זה לאחר מעשה עגל, וע"ס פני האריה החי בדרוש א' אריכות:

ושמרתם וגו' סגולה, כי לי כל הארץ, וק' מה זה הטעם, ורק דבברכות ל"ג אין לו להקב"ה אלא אוצר של יר"ש, ואמר הגר"א דאוצר רק מדברים יקרים שא"א להשיג בנקל, וביד ה' הכל, רק יר"ש יש בחירה, וז"ד בבית גנזיו של ה', וז"ש והייתם לי סגולה ופרש"י אוצר, ואמר הטעם כי לי כל הארץ והכל ביד ה' ולא נקרא אוצר וסגולה רק מה שביד אדם:

וכנוי סג"ל ללוים י"ל ר"ת סגולה לה', דבמ"ת נכתרו ישראל בתואר זה, ולאחר עגל הלך מהם, ע' במדב"ר ז', ושבט לוי שלא נשתתפו בעגל נשאר בסגולתו, וע' מקור ברוך ח"א דשמ"ח:, ובס' לקוטי שושנים לר"ש מאסטריפאלי ז"ל דט"ו על עמו אנכי בצרה, ואי' במד' א"ת בצרה אלא בצירי, וי"ל דידוע דבנ"י נקראים סגולה ל' סג"ל, והוא ג' יודין, א' הקב"ה, ב' ישראל, ג' בהמ"ק, וכשנחרב נשאר צירי, וסגול נקודה טובה ל' סגולה, וקמץ הוא קמצנות, וזהב חשוב יותר מכסף, וק' מפני מה בזהב ב' קמצין ובכסף ב' סגלין, ורק זהב מורה על דין וכסף על רחמים, אבל כשיבא משיח יהי' תורי זהב עם נקודת הכסף (שה"ש א' י"א), וע' נח"י ולקוטיס טעמי המנהגים ח"ב י"ח:

באוה"ח נעשה ונשמע על תורה שבכתב וכפי' על שבע"פ, וכ"כ בפנ"י שבת פ"ח, ופלא שלא הביאו שקדמם בתנחומא נח סי' ג', וברשב"א שבת, ובעה"ת פי"ז, ור' בחיי, וזה י"ל בסוף מכות רחב"ע רצה לזכות הרבה תו"מ, ויצרך לכוף אותם על הרבה תו"מ שבע"פ ויהי' להם תירוץ אם יעברו שאנוסים היו וזה הוי זכות, וא"ש קו' המפו' דהא תלויה וזבין מהני וכאן יש להם שכר מצות, וי"ל דזה דמהני רק בדבר קצוב אבל אם כופה לחייב עצמו בדבר שאינו קצוב ל"מ, דלא עדיף ממתחייב עצמו ברצון הטוב בדבר שאינו מסוים יקצוב דל"מ, כחו"מ ר"ט ס"ב, ורמ"א ס"ד, וא"ש בשלמא תורה שבכתב הוי דבר קצוב תרי"ג מצות, אבל בע"פ ארוכה מארץ מדה, וכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש בכלל תשבע"פ, וזה י"ל "מודעה רבה" דבחו"מ ר"ט ס"ד אם מקנה דבר הבא לעולם עם דשלב"ל הוי כמו קני את וחמור מתוך של"ק זה ל"ק זה (וענבי"ק חו"מ כ"ה וכ"ו, ופרד"י תולדות קפ"ב:) א"כ כאן נתן ב' תורות בכתב ובע"ש, ומתוך של"ק בע"פ דהוי באונס גם בכתב ל"ק, והוי מודעא רבה על ב' תורות: ובזה יש לסתום פיהם של עכו"ם מ"ש בע"ז ב': שאומרים כלום כפית עלינו הר ולא קבלנוה כמו לישראל, ובאמת ק' למה לא כפה עליהם ולסכור פיהם של"י להם טענה, ולהנ"ל א"ש עד"מ מלמד הביא תלמידו לבחינה לבעה"ב, ולא הבין הילד כלום ופער אבי' פיו על המלמד, מדוע לא תיסר אותו והי' מבין, והלא שמעתי שפלוני תלמידך מבין מה שלומד, וג"כ הוצרכת שבט מוסר

אליו כי גם הוא נער שובב, ויענהו פלוני לא ישוט ברחובות קריה ושומר חדרו, ורק אינו רוצה ללמוד, וע"י שבט יוכרח להאזין ללימוד, לא כן בנך לא יבא כלל להחדר, וכשיבא תיכף רץ חוצה, ולמי איסר אם העיקר חסר מן הספר, וכן ישראל שקבלו ברצון תורה שבכתב, ורק בע"פ לא רצו לקבלו משום החומרות הקשות שפיר כפה להם וקיבלו, אבל או"ה לא באו כלל להר, כמחז"ל שם ששאלו מה כ' לא תרצח כו', ולא הי' מי לכפות שלא באו כלל, ויסתתמו בזה טענותיהם, וע"ל בפי"ז מזה, ובפ' תשא (ל"ד ז') וע"ע בס' טל תורה ע"ז ד"ב., ע"פ הר"מ פ"ב ה"כ מגירושין בטעם הכפי' שנפש אדם חפץ לקיים המצות רק שיצרו תוקפו ע"ש, ועב"י אה"ע סוס"י קל"ד בשם מהרי"ק דלטעם זה במומר ל"ש כפי' ע"ש, ומשו"ה ל"ש בעכו"ם למה לא כפה אותם, אבל ישראל גם קודם מ"ת הי' להם דין ישראל מחמת שירשו מאבות:

פסוק ו

ממלכת כהנים רש"י שרים, ע' רבה"ז מכאן נפק"ל הא דכל ישראל בני מלכים ונפק"מ להלכה, ע' שבת קכ"ח., וברכות ט': זמן ק"ש עד ג' שעות שכן דרך מלכים, וערש"י ויגש (מ"ז כ"ב), ובהגהות מהרש"ם על ש"ס עירובין ס"ג:

וגוי קדש. ע' ספורנו בלתי נפסד ורק קיימים לעד כמ"ש בחלק מה קדוש לעולם קיים וכ"כ בס' מאור עינים טעם שנקרא לה"ק שקיים לעד, וזה י"ל הנוסח ה"א מקודשת לי להיות לעד, וזה מה שנקרא חברה קדושה שעזבו חיי שעה ועוסקים בחיי עולם וקיימים, וע"ס הדרת קודש מכתב ז', וברמב"ן תשא (ל' י"נ) בשם מו"נ דנקרא לה"ק שלא נמצא בו שמות אברי המשגל וע' תנחומא נח אות י"ט, ירו' מגילה פ"א ה"ט ותיב"ע, תי"ט פ"ו מ"ז מנגעים, סוכה נ"ב: רש"י ד"ה אבר גווי' גיד, מו"ק כ"ד., יפ"ת תזריע פי"ד סי' ח'. בהמאסף מירושלים תרע"ב סי' ג', ותרע"ג סי' מ', ובפרד"י בראשית דכ"ז., ע'., ושכ"ג. ובפ' תשא (ל' י"ג) ע"ש היטב:

אוה"ח ענין אהבה ויראה, ועי' ירושלמי פ"ט ה"ב מברכות, וסוטה פ"ה ה"ה, ומובא בתוס' סוטה כ"ב: ד"ה פריש, עשה מאהבה שאם באת לשנא דע שאתה אוהבו ואין אוהב שונא כו', ועפה"מ פ"א מ"ג דאבות עבוד מאהבה ויראה אוהב לא ישכח ממה שנצטוה כו', ועי' הקדמת הזהר פקודא תנינא י"ב:

אלה לא פחות ולא יותר עמש"ל בפ"ג, ובשו"ת חשק שלמה דע"ג., שהביא מהגה"ק מקאצק ז"ל דאם א' נותן לחבירו מתנה ע"ת צ"ל כפול, ואל"כ תנאי בטל ומעשה קיים, וה' אמר אם שמוע כו' והייתם לי סגולה בלא תנאי כפול, ומשה רצה שישמעו בקול ה' ויוכל להיות שלא יאמר להם המתנה שיהי' סגולה, או שיוסיף ת"כ אם לא ישמעו

לא יהי' סגולה, ע"כ א"ל ה' לא תפחות ולא תוסיף דרצון ה' אפי' חלילה לא יקיימו יהי' ג"כ המתנה קיימת. ובס' שארית יעקב כ' עפמ"ש ביבמות מ"ז. בגר מודיעין אותו מצות ומתן שכרן ועונשן ואין מרבין עלי' ואין מדקדקין עלי', וכאן גם כן באו להתגייר ואמר ה' לא תפחות ולא תוסיף. **ואוה"ח** הק' דרש"י כ' לעיל דברים רכים לנשים וקשים לאנשים, וכאן כ' ל"פ ול"י משמע דלהכל שווים, ורק זה כוונת הקרא ואתם תהיו לי ממלכת כהנים אלה הדברים כו', דברים אלו ממלכת כהנים תדבר ל' קשה לבנ"י שזה שייך רק לבנ"י ולא לבנות ישראל שנשים ל"ה בכלל ממלכת כהנים אף קודם שניתן העבודה ללוים, ועכל"ח שכ"כ לפרש רש"י תמורה ד': דכהנים לוקין בלאו הנל"ע, וא"כ יש הבדל דנשים דאינן בכלל ממלכת כהנים אין לוקין בלהנל"ע ועפרד"י בראשית י"ט: בזה. **ובלחמי תודה** כתב ליישב הסתירה, בלוחות הראשונות כ' לא תחמוד ובאחרונות לא תתאוה, דלכאו"ק למ"ל לא תחמוד ת"ל מאיסור גזל, ומ"ש תוס' לעבור בב' לאווין, הא בלאו שא"ב מלקות ל"ש לעבור בב' לאווין (עתו"ס ב"מ ה': ד"ה בלא, וס"א. ד"ה לעבור, רדב"ז ח"ב תשצ"א, חכ"צ כ"ו, פנים מאירות ח"א ב"ו, ויד מלאכי שמ"ז), אך בראשונות שהיו ישראל ממלכת כהנים והיו לוקין בלהנל"ע שפיר י"ל לעבור בב' לאווין, אבל באחרונות לאחר עגל שניטל מהם הכהונה מוכרח לכתוב לא תתאוה עש"ה, ובפני"פ שכ"כ הא דכ' אל בני ישראל כיון דאמר ואתם תהי' לי ממלכת כהנים ומתרוויי' נתמעט נשים דגבי כהונה דרשי' בני אהרן ולא בנות אהרן, וכ' דברים (י"ז ט"ו) שום תשום עליך מלך ולא אשה, לכך אמרו אלה הדברים אשר תדבר אל בנ"י, ועי' בני יששכר סיון מא' ב' אות א', בית יעקב דנ"א., וכנסת ישראל אבות פ"ו דפ"ב:

פסוק ח

נעשה בשו"ת תשב"ץ ח"ג ש"י, המינים מגנים לישראל שהקדימו עשיה לשמועה (משפ' כ"ד ו'), בשבת פ"ח., וכתו' קי"ב., ואני אומר שהדברים כמשמען, דבפ' יתרו ל"א רק נעשה וזה בכלל כל קבלת התורה, כי לא פרט להם המשפטים, ובפ' משפטים אמרו תחלה נעשה (כ"ד ג') כאשר אמרו בקבלת תורה, ועתה הוסיפו לנעשה שאל תאמר שיספיקו לנו אלו המשפטים ולא נשמע יותר, אבל נעשה אלו ונשמע יותר, וזה שבחם שקיבלו עליהם לשמוע יותר מאלו המשפטים, וזה שדרשו בפ' אם שמוע תשמע (בשלח ט"ו כ"ו) אם שמוע בישן תשמע בחדש, של' שמוע הוא על העתיד כמ"ש בברכות מ'. וסוכה מ"ו: עכ"ל. **ובטעמי** המנהגים ח"ב בשבועות דכ"ב. בשם ר"ש מבעלז ז"ל על זמירות נו"נ אמרו כאחד ופתחו וענו ה' אחד, שבמכות כ"ד. אנכי ול"י לך מפי הגבורה שמענו, וז"ש ופתחו וענו ה' אחד, כיון שבדיבור א' נאמרו אם כן ל"ה מקום לומר הן

ולאו, וע"כ ענו ה' אחד שממילא אם הוא אחד אין שום עבודת אלהים אחרים, וגם י"ל נעשה ונשמע אמר "כאחד" כהקב"ה יחודו של עולם, והיכן אמר ה' נעשה קודם לנשמע, שנ' והיה טרם יקראו ואני אענה (ישעי' ס"ה כ"ד), ועמש"ל בבשלח דף ק"ט.:

פסוק ט

בא עי' נדרים ל"ח. ומהרש"א קידושין ל'. ועי' קובץ אהל תורה סי' כ"ה שהביא תוס' סנהדרין ד': ד"ה כדי, דעל השכינה ל"ש לשון בא דתמיד בביהמ"ק וק' מכאן, וע"ל (כ' כ"א) אבוא אליך וברכתיך, וערש"י וש"ח והוא מסוטה ל"ח., וע"ע בירחון כנסת חכמים סי' י"ד, וגם צ"ע מברכות ו'. בשעה שבא הקב"ה לבהכ"נ, וי"ל דרק בבהכ"נ ל"ש לשון בא דשכינה תמיד שם ועמש"ל:

ויגד משה ערש"י שרוצים לשמוע מפי ה' בעצמו, ובכנ"י כ' אף שה' יודע מחשבות, י"ל דתרגום בא (י"ב כ"א) משכו ונגידו, וה"ק רבש"ע ראה כמה נמשכים אחריך להקדים נעשה לנשמע, ועפנ"י שבת פ"ז. שהקשה דרש"י סותר להגמ' דיגד מצות הגבלה, ותי' דא ודא אחת היא שעל ידי שאמר משה לה' דברי העם דרוצים לשמוע מה' בעצמו באותו שעה הוצרך ה' לאמר מצות הגבלה כדי שלא יהרסו לעלות חוץ ממקום הראוי להם עש"ה, ובס' מתנה טובה שם תי' קושית תוס' שם דבריש ע"ז אי' דיטענו או"ה כלום כפית עלינו ההר משמע דאז ל"ה להם תשובה' וכאן אמרו מודעא, וי"ל דהק' תלויהו וזבין מהני ואיכא שכר מצוה, ונ' דתוס' כתבו דהיה צריך כפי' שלא יחזרו כשיראו אש הגדולה, ובסידורו של שבת פי' ויגד כו' הק' הלא לא כ' כלל מקודם מה שאמרו לו העם, ופי' דתחלה כ' ואתם תהיו לי ממלכת כו', פי' לא בשביל שכר רק כל אשר דבר ה' נעשה מציווי ה', וזה וישב משה דברי העם ע"ש, ועל זה היתה הכפי' שלא יחזרו ממ"ש כל אשר דבר ה' נעשה, ושפיר יש מודעא כיון דהוי שלא עמלק"פ, ולפי זה אומות העולם שלא רצו לקבל התורה ולא אמרו נעשה אם היה כפה עליהם הר ל"ה טענת מודעא דהוי עמלק"פ והוי כתלויהו וזבין.

ובשיח ש"ק ח"א אות תקכ"ד בשם החי' הרי"מ ז"ל דכ' נעשה ונשמע ל"ר והיה צ"ל אעשה ואשמע, כי כל א' אמר כן, רק כאו"א קיבל בתוך כלל ישראל, לכן אח"כ כשאמר ה' למשה וגם בך יאמינו לעולם, וכששמע שיהי' במדרגה גדולה כ"כ יותר מכל ישראל והיה עניו, והשיב של"י זה בפרטות וז"פ ויגד משה דברי העם כמו שהי' דברי העם נעשה ונשמע, של"ה רוצים בפרטות רק בכלל ישראל כמו כן מ"ר לא היה רוצה בפרטית. עוד ראיתי הפשט הא דבשבת פ"ז. לא אמר להו ולא מידי, שה' אמר להם "לא מידי" שיהי' בעיניהם "לא" "ולא מידי" היינו ענוה:

פסוק י

וקדשתם היום ומחר, י"ל עפמ"ש בתהלים (ל"ד י"ב) לכו בנים שמעו לי, ופירושו לא בשעת שאני אומר מוסר תשמעו לי רק אף אח"כ כשתלכו, וז"פ וקדשתם היום ומחר, יש מחר שהוא לאחר זמן, אף אח"כ תהיו קדושים, ובפ' תצוה (כ"ז כ') להעלות נר תמיד וגו' מחוץ לפרכת, נר אלקית צריך להאיר בכל א' מישראל לא רק באוהל מועד בבהכ"נ וביהמ"ד בשעת התפלה, רק גם מחוץ לפרכת בשוק בעסקיו החולין, במעשים שבין אדם לחבירו, וע' לקוטי אורות תהלים בשם ר"ר שמעלקא ז"ל ותהלות ישראל להמגיד מקאזניץ ז"ל, ומ"ש בפרד"י וירא דק"כ. ודף רה"ע., וז"פ (דברים כ"ז ט') הסכת ושמע ישראל לא רק לשמוע בשעה שתשמע הדרשה רק הסכת ותקבל גם בעת שתצא משם. וע' בגליוני הש"ס על ירו' זרעים כרך ג' אות צ"ו בשם האר"י ז"ל דהנזהר משיחה בטילה מ' יום זוכה לרוה"ק, וע' ירו' שביעית פ"ו ה"א משתשהא מ' יומין ע"ש, דשהיית דבר מ' יום הוא קביעות:

פסוק יב

והגבלת. ע' מהרש"א שבת פ"ז. ובכל"ח סוף בשלח בשם השפ"א ז"ל על משחז"ל וזרת משעיר, שחזר על כל האומות וכשבא לעשו שאלו מה כ' לא תרצח א"ה לא בעינא כו', והק' דילמא משו"ה קבלו ישראל התורה משום שאין בתורה נגד טבעם, ואה"נ אי הוי נגד טבעם ל"ה מקבלים, ואמר דלכן הי' מצות הגבלה ונתן תחומין לכל אחד היכן מקום עמידתו וזה הי' נגד טבען, ואעפ"כ אמרו נו"נ וזה שבחן ע"ש, וזה יסוד התורה להגביל שכל האדם לא לעלות יותר מכפי הראוי לו, ולנשים הגבילו עוד יותר דאסור להם ללמוד תורה דעליהם רק לסייע בעליהם בעניני עה"ז, ולהביא בניהם לדרכי תורה, וז"ש אעשה לו עזר כנגדו, דכל העזר מהם שהם כנגדו, דהבעל עיקר תכלית שלו ללמוד תורה ומצות ואשה לשמש אותו, וכמ"ש האבודרהם טעם דפטורה ממ"ע שהי"ג דמשועבדת לבעלה, ע"ש בברכת המצות, ובכל בו סי' ע"ג ובעקדה בראשית (ועפרד"י בראשית דכ'.) וקשה הא בעלה ג"כ משועבד למקום ושיעבוד זה קדים, ולהנ"ל א"ש דחיוב נשים שלא ללמוד רק לעשות רצון בעלה וכשמתבטלות מעבודת בעלה פטורות ממצות, וז"ש ביומא ס"ו: אין חכמה לאשה אלא בפלך, ונעמה אמרה לרות אסר לן תחומין, היינו אצלינו יש תחומין וגבולים מיוחדים לאנשים ונשים, וכאן כ' והגבלת את העם, ובפכ"ג והגבלת את ההר, וברש"י אומר להם תשמרו מעלות כאן והלאה, ופי' שהגבלה הוא מאנשים, היינו שורה מאנשים שלא נתנו לעבור הלאה, וז"פ והגבלת "את העם" היינו עם העם, כי את פירושו כמו עם, וז"ש רש"י הגבל אומר להם, היינו האנשים שעמדו מסביב אמרו, ויתבאר ג"כ עפמ"ש בפתיחה להפלאה אות ה' דמחנה ישראל הי' ג' פרסאות, והעומדים

אצל הגבול ודאי היו נזהרים שלא יכנסו לפנים, אבל אותם שעמדו מרחוק הי' החשש שלא ידחקו זא"ז שהרי אין להם איסור שהם רחוקים מגבול, וידחקו להעומדים בגבול ועל כרחם ילכו לתוך הגבול, והעומדים מרחוק אין להם משפט מות שלא עקרו הגבול, ואונס רחמנא פטריה, דזה שבא לתוך הגבול אנוס הוא שנדחף מהעומדים מאחוריו, והזהירן שיעמדו כל העדה כל אחד על מצב שהעמידן משה, ואם ידחקו יעברו כל אחד ע"ש, ובפני"פ (י"ט כ"א) ונודע שכל הנפשות עמדו על ה"ס, וע"ס עדות ביעקב דרוש ז', וההי"ק ר"ר אלימלך ז"ל אמר לא בלבד שאני זוכר מעמד ה"ס, אלא שאני זוכר מי ומי עמדו אצלי, וע' אהל אלימלך אות ס"ג, ואהל נפתלי אות קמ"ז:

עלות בס' דברי דוד מהט"ז כ' דה"ל כן הוא לענין גבול ה"ס, דיש איסור בין על אוירו בין על גושו עכ"ל, וי"ל למ"ד ילפי' דורות משעה, אי יש ללמוד גם על עכשיו דאויר מקום קדוש כמקום קדוש, וכן י"ל דיש ללמוד להיפך מדאיצטריך קרא, ועתוס' סנהד' מ"ה. ד"ה ענין, ובבית האוצר ח"א כלל כ"ב האריך בזה מאד אי אויר חשוב כדבר, וע' שבת ל"א:, פסחים מ"ח:, גיטין ע"ח: וע"ט נזיר נ"ד:, סוטה מ"ה:, ב"מ י"ב: וק"ב., מכות י"ב. וי"ט:, שבועות י"ז., ותד"ה חלה, ע"ז ע"א:, זבחים כ"ה:, כ"ו., פ"ז: וצ"ב:, ותוס' י"ד. ד"ה תוך, חולין ס"ז: וע':, מעילה י"א:, טבול יום פ"ב מ"ו, ירו' שבת פ"א ה"א, ומגילה פ"ג ה"ג עש"ה:

פסוק יג

לא תגע בו יד, עשו"ת אמרי יושר ח"ב קכ"ז הביא ילקוט יתרו, גם באוה"מ ושילה ובית עולמים, וצ"ע דבעזרה ל"ש זה, ובביצה כ'. הכניס צאן קדר לעזרה, הרי דל"ש בזה איסור הכנסת בהמת חולין לבית עולמים, אך במכילתא ומרכבת המשנה ביאור הכונה ולא בשילה כו', ששם אינו מוזהר כלל בנגיעה, וע' ירו' סנהד' פ"ו ה"ה:

במשוך. ערש"י ורמב"ן דשופר של איל יצחק הי', ובפרד"י וירא דף קל"ו: הבאתי בהא דאיה השה לעולה דמנ"ל דיהי לעולה עש"ה, וי"ל דיצחק שאל הרי בודאי תקריב תמיד וטעון ביקור ד' ימים קודם שחיטה, והאש ועצים מוכן ואיה השה שראוי לעולה מיד, הרי ע"כ צריך עוד שיהוי וביקור ד"י שם, ולמה לקחת כבר האש ועצים ומאכלת כמוכן לשחוט, והשיב אברהם כיון שה' אמר לי לילך ולהעלות ולא אמר לי ליקח שה עמי ולבקרו, אלקים יראה לי השה לעולה, וכשיראה לי השה יהי' מבוקר בראיית ה', ואין דבר בלתי מוכשר יורד משמים (סנהד' נ"ט:), וכשהוא מכין בטח מוכשר כבר, וא"ש שלא שאל יצחק מיד ביציאתו רק אחר שראה שמכין עצמו לשחוט, וכמו שתיקן א"א שחרית, כן חשבו יצחק שהולך להקריב תמיד של שחר, וכן נתקיים באמת שהכין לו

ה' קרבן תמיד, וירא והנה איל ודחז"ל שנברא בביה"ש, (אבות פ"ה מ"ו), והיינו אחר כל מעשה בראשית כדחז"ל נדה ל"ג., וס"ז. אחר אחר לכולן, ואע"ג דכבש בן שנתו לתמיד, ולא איל בן שנתים וכ"ש משמש ימי בראשית, מ"מ זה שנברא בביה"ש ולא יום ולא לילה ברגע שא"י לכוון רק ה' שהוא למעלה מהזמן, וגם י"ל דנברא כמזיקין בלא גוף ורק אז הרכיב ה' לו גוף באופן שהוא כתוך שנתו, וילך אברהם כו' ה' יראה, וכמ"ש תחלה ה' יראה לי את אשר אומר היום בהר ה' יראה שיבוקר דוקא בהר ה' בלשכת הטלאים אבל עכשיו ה' יראה, וע' בהערות אדמו"ר מגור שליט"א ומ"ש שם. וע"ע ביצה ה': ותענית כ"א:

פסוק יד

וירד משה מן ההר אל העם, רש"י של"ה פונה לעסקיו, ובס' אהל שלמה מהתפארת שלמה הק' איזה עסקים היו למשה, אלא הפי' עסקיו של עצמו כעבודת הבורא ל"ה פונה אלא אל העם, כיון שנתמנה פרנס אינו רשאי לעבוד רק בשביל הצבור, **והח"ס** אמר בפ' תבא (כ"ח י"א) והותירך ה' לטובה בפרי בטנך, כי אריכות ימים בכלל פרי בטן להשלים זולתו, וז"פ סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, סולם לעלות למעלה ומלאכים גם יורדים למטה ללמד העם, וז"פ ל"ה פונה לעסקיו להשלים עצמו רק זולתו וע"ל (י"ח ט"ז):

פסוק טז

קולות. עי' קובץ אהל מועד ש"ג סי' מ"ח:

פסוק יז

ויתיצבו רש"י כפה כגיגית, עי' שבת פ"ח. ובעה"ת וכל"י, ועי' ארץ החיים תהלים (מ"ב ה') דיש לישראל טענת אונס, ובאנוסה כ' לא יוכל שלחה כל ימיו, וכן הביא המהר"ל בתפארת ישראל פל"ב בשם מד' עש"ה, ובשו"מ רביעאה ח"ב קכ"ח מ"ש בזה, ובהקדמה לשב שמעתתא, והנה ברכת אירוסין המקדש את עמו ישראל על ידי חופה וקידושין עי' כתו' ז': ומהרש"א דחופה הוי השראת שכינה במשכן, וקדושין היא התורה והוא הכסף קידושין, ועי' הפלאה בהקדמה, ואהבת יהונתן על הפטרות בדרוש לשבועות, והקדמה לשו"ת בית אפרים אה"ע שהאריכו בזה מאד, וקשה לי לפי מ"ש בב"ב מ"ח: תליוהו וקדיש מדאו' הוי קדושין, ורק דל"מ משום אפקעינהו שעשה שלא כהוגן, והשם יתברך בודאי עשה כהוגן שכפה אותם לקבל התורה ואם כן הוי קידושין אף בע"כ, ועוד דבשעת מ"ת ל"ש אפקעינהו רבנן דעוד לא היו רבנן אם כן מהני קדושין בע"כ ואמאי מודעא כו', ונלפענ"ד דתוס' ריש קדושין ד"ה בפרוטה כ' דשוה כסף ילפינן דמהני בקדושין מגז"ש ובנין אב מע"ע וע"ש במהרש"א, והר"ן כ' מטעם דהיא נתרצית להתקדש בשו"כ

ולכן מהני, ובפנ"י בתד"ה וב"ש העיר דלתוס' אם קידש אשה בשו"כ וזינתה הי' להיות דפטורה ממיתה דאין עונשין מה"ד וכ"ש בבנין אב עש"ה (ועי' מל"מ פ"ב הי"ז מנזירות, גינת וורדים כלל ה', מלא הרועים ח"ב ערך בנין אב אות ג', ועמה"ד אות ט', ואתוון דאורייתא כלל כ"ה, בית האוצר ח"א כלל נ"ו, ובס' משנה ראשונה פ"ז מ"א דתרומות), ואם כן כאן כשיעברו עבירות ומחויבין מיתה או שאר עונשין, והקידושין היו שו"כ היינו תורה ומצוות, אם כן לתוס' אעמה"ד, ועכצ"ל כהר"ן מטעם דהיא נתרצית מועיל שו"כ, ואם כן כאן דהי' בע"כ ואם כן ל"מ בע"כ בין לתוס' בין לר"ן, וא"ש קו' הנ"ל דל"ש דכאן מהני תליוהו וקדש מה"ת דהי' בשו"כ ובע"כ ול"מ, ואי"ל דהא הגמ' ב"ב אזלי לר"ה וס"ל בקידושין ה'. דחופה קונה, ואם כן אף דקידושין לא מהני מכל מקום קונה בחופה, זה אינו דחופה בע"כ גם כן לא מהני כמו שאיתא שם בגמ':

אך לכאורה תמוה שסותר זה את זה דמברכת אירוסין המקדש כו' משמע דמהני קידושין שהיו בע"כ, וכאן אי' מודעא כו', ונראה לי ונקדים קושית הרשב"א בתשו' על הא דקבלוה בימי אחשורוש דאם כן למה גלו מא"י ונחרב בית המקדש דעוד הי' קודם אחשורוש, (ועפר"ד דרוש כ"ב, ואור דוד על מג"א ח' ט"ז), ונ"ל דבאמת היו רוצים לקבל התורה רק יראו מעונשין החמורים, דידוע דבמשפט איכא לפנים משורת הדין, אך בתורה ליכא לפנים משורת הדין וסברו דה' גם כן יתנהג עמהם כפי הדין ומשום זה לא רצו לקבל התורה, ואם היו יודעין שיתנהג לפנים משורת הדין היו מקבלין התורה, ואם כן לאח"כ בימי אחשורוש שהיו מחויבין מיתה וה' עשה לפנים משורת הדין כמגילה י"ב., לכן קיבלו התורה, ולפי זה הי' למפרע ע"פ טעות דאם ידעו שיהי' לפנים משורת הדין היו תיכף מקבלין התורה, ושפיר חרב בית המקדש וגלו מארץ ישראל, דלא שייך מודעא דזה רק קודם שמשני הדר קבלוה בימי אחשורוש, אבל לאחר שמשני ידעינן מזה דהיכי דיהי' לפנים משורת הדין רוצים בתורה, אם כן הוי תיכף בקבלת התורה רצון גמור, והא דכפה היה על פי טעות ושפיר חרב בית המקדש דקבלו את התורה ברצון גמור, וא"ש דמדרבנן המקדש על ידי חופה וקידושין ולא שייך מודעא דלאחר שקבלוה בימי אחשורוש רצו בתורה בלב שלם:

והנה עו"ק דהקידושין היו על ידי שליח מרע"ה, ולהמפר' דקודם מתן תורה היה לישראל דין בן נח הא אין שליחות לעכו"ם ב"מ ע"א:, ונ"ל דעו"ק אם מקדש לב"נ ל"מ דאין קידושין ואישות לבן נח, ואיך מהני קידושין להנ"ל דהי' להם דין בן נח. ורק א"ש לתוס' כתובות י"א. ד"ה מטבילין דהא דגר קטן מטבילין אותו ע"ד ב"ד מטעם זכין לאדם שלא בפניו, והקשו תוס' הא זכי' מטעם שליחות וא"ש לעכו"ם, ותי' כיון דאי מהני השליחות

יהי' ישראל דיהי' גר גמור שוב מהני הזכי', ול"ש א"ש לעכו"ם דאי מהני ל"ה עכו"ם ובאין בב"א, וכאן נמי אף דהי' בן נח קודם מתן תורה מ"מ אי יהי' מהני יהי' ישראלים מהני, וא"ש הא דא"ש לעכו"ם דמשה קיבל התורה מה' ונעשה ישראל ומהני שליחות. וא"ש הא דק' דהא דמהני שליחות בקידושין ילפינן מויצאה והיתה בקדושין מ"א., וקודם מתן תורה עוד לא היו גירושין מנ"ל שליחות ולמ"ש ניחא דמשה קיבל מקודם וקיים כל התורה:

והמפר' הקשו דהוי תליוהו וזבין דמהני שנתן להם תורה ומצות, ובמל"מ פ"ג ה"א מאישות ופ"י ה"א ממכירה הק' אף דל"ה כמכר דלא נתן להם כלום בעין ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא, מ"מ להמרדכי דבאונס מיתה אף תליוהו ויהיב מהני, ואמאי מודעא כו', ועש"ך יו"ד רל"ב סקמ"א, ובית מאיר שבת דאפשר דראב"י שאמר מודעא כו' לא ס"ל כר"ה ול"מ תליוהו וזבין, אך זה דוחק, ונלפענ"ד ונקדים רשב"ם ב"ב מ"ז: אית דגרסי תלוה ור"ח כ' תליוהו, וק' הנפק"מ, ופשוט י"ל דתליוהו היינו שצוה לאחרים לתלות אותו אף בכה"ג מהני, ולכאורה קשה הא אין שליח לדבר עבירה ואיך מהני המקח שנעשה על ידי כפיית שליחו, ואף באיסור דרבנן דעת הפו' דאשלד"ע (עי' מהרי"ט ח"א קט"ז ומל"מ פ"ב ה"ב מרוצח, ונובי"ק אה"ע ע"ו). ונראה דאחרונים הקשו איך מהני כל תליוהו וזבין נימא כ"מ דאמר רחמנא ל"ת אעל"מ דאינו רשאי לכפות חבירו, וראי' דקדושין בע"כ לא מהני דהוא עשה שלא כהוגן (וע' הה"מ פ"א ה"ט ממכירה שהקשו נימא אעל"מ מחמת לא תחמוד). ונ"ל ונקדים קו' המפר' על רא"ש מרובה סי' ב' דאם קידש אשה בגזל אחר יאוש מקודשת מספק אי יאוש קונה, ותמוה דבידה הוי יאוש וש"ר וכן פסקינן באה"ע ר"ס כ"ח, וי"ל דאחרונים הקשו בכל ש"ר אמאי מהני נימא כ"מ כו' דע"י שנקנה המקח בידו הפסיד הנגזל דלא ישיב הגזילה בעין לידו, ועשו"ת ח"ס חו"מ נ"ו בזה. וי"ל עפ"ד הפמ"א ח"א ל"ד בלוקח גרוטאות מעכו"ם ומצא בהם ע"ז מהני המקח דלוקח לבד עשה האיסור ע"ש, ועי' מ"ש לקמן (כ' י"ד) וי"ל טעמו עפ"ד הבית אפרים יו"ד ל"ט, דכל ענין אעל"מ בטל רק הכוונה, ובכל דבר צריך כוונה לקנות ואעל"מ ובטל הכוונה, ומשו"ה בשוחט בשבת דל"צ כוונה בשחיטה שפיר מהני ע"ש, ועל פי זה הבנתי תוס' תמורה ד': בצורם אוזן בכור דממילא מהני דל"ש בטל הכוונה דאף ממילא מהני. וזה סברת הפמ"א דאם לוקח לבד עושה איסור אף דבטל כוונתו מ"מ איכא כוונת המוכר, ובדעת אחרת מקנה ל"צ כוונת הלוקח כמו שכתב רשב"א ונמ"י הובאו בקצה"ח ער"ה סק"ד, וניחא דמהני ש"ר דל"ש אעל"מ דאף דבטל כוונתו של לוקח מ"מ יש דעת הגזלן שמקנה אותו. אך לפי מה שכתב הקצה"ח הטעם דמהני

ד"א מקנה דהוי כזכי' שזוכה לחבירו וזכי' מטעם שליחות, לפי זה בעכו"ם לא שייך ד"א מקנה דאין זכי' ושליחות לעכו"ם ע"ש, והדק"ל איך מהני ש"ר נימא אעל"ע, ואי"ל אף דבטל כוונתו איכא ד"א מקנה, ז"א דהטעם משום זכי' ושליחות, וכאן אשלד"ע. אך אי לא מהני המקח לא יעשה הלוקח איסור דכל איסורו משום דנקנה המקח ויפסיד הנגזל, ואי ל"מ לא יהי' עבירה ושוב מהני ול"ה עבירה, אך אי מהני שוב יפסיד הנגזל ויהי' עבירה ושוב ל"מ, וחוזר חלילה והוי ספיקא דדינא וקיי"ל קולא לנתבע מש"ה מהני ש"ר, וא"י להוציא מידו ושפיר פסק הרא"ש דהוי ספק קדושין, דל"ש דהוי ש"ר, דגם ש"ר מטעם ספק, וזה הטעם דמהני תליוהו וזבין ולא שייך אעל"מ ובטל כוונת הלוקח, דהא איכא ד"א מקנה ואף דהוא מטעם זכי' ושליחות ואשלד"ע, מ"מ הוי ספיקא דדינא וקולא לנתבע וא"י להוציא המקח מתח"י, וניחא הרשב"ם דתליוהו בצוה לאחרים ולא שייך אין שליח לדבר עבירה, דאף בכל מלוה וזבין הוי אין שליח לדבר עבירה ואפ"ה מהני ואם כן גם כאן כן, ומכ"ש לנובי"ק אה"ע ע"ה דאשלד"ע מטעם אעל"מ, וכאן הוי ספק דאי ל"מ שוב לא יהי' עבירה ושוב מהני:

וניחא דברי רמ"א חו"מ ר"ה סי"ב דאנסוהו לקנות ל"ק, דכל הטעם דתליוהו וזבין מהני אף דאשלד"ע מ"מ ד"א מקנה אותו והוי ספק כנ"ל, ובאנסוה לקנות דעשה המקנה עבירה ובטל כוונת המקנה כמו שכתב הבית אפרים שפיר ל"מ, ולפי זה בקבלת התורה שפיר הוי אונס ול"ש תליוהו וזבין או אונס מיתה, דהוי ספק אי מהני מטעם אעל"מ, ומספק א"י לענוש אותם, וגם ספק נפשות לקולא ושפיר מ"ר לאורייתא:

והנה דעת קצת מפו' דבקבלת תורה הוה תליוהו לקנות שיקבלו ויקנו התורה, ועחת"ס אה"ע ח"א קי"ג, עצי לבונה יו"ד רל"ב, ורביד הזהב כאן. ואא"ז בנתה"מ ר"ה סקי"ח הקשה בכל תליוהו וזבין הוי נמי תליוהו לקנות היינו הכסף שניתן הלוקח למוכר דהרי בע"כ מקבל דאינו רוצה למכור, וחידש דהמוכר אין לו קנין בגוף המעות ורק שנעשה שלו לצרכו ולא שייך אנסוהו לקנות, ועט"ז חו"מ ר"ג ס"ג, וראיתי בדברי משפט ר"ה שהקשה גם כן כך, ותי' דהמוכר רוצה בגוף המעות ורק א"ר להקנות המקח עי"ז לא חשוב אנסוהו לקנות, ויצא מזה דבר חדש דאנסוהו לקנות דל"ק היינו דלא ירצה לקנות כלל, אבל אם ירצה החפץ ורק דא"ר ליתן הכסף או מחצית הכסף מהני אף אנסוהו לקנות, ואף בתליוהו וקדש דל"מ עאה"ע ר"ס מ"ב, ז"ד אם לא ירצה לקדשה כלל אבל אם ירצה בהאשה רק דאינו רוצה ליתן כסף קידושין מהני אף באנסוהו ליתן כסף קידושין ושיקדשנה, ובזה דרך ג"כ קצת בס' מלאת האבן על אה"ע מ"ב. ועי' בחכמת שלמה חו"מ ר"ה שכתב באנסוהו ליקח מתנה מהני ע"ש, ולפמ"ש ל"מ כיון דאינו רוצה ליקח

גוף המתנה ל"מ וכנ"ל, ואם כן בקבלת התורה דבאמת רצו לקבל התורה ושיקראו בנים למקום, ורק לא רצו לקבל העונש אם יעברו, ובכה"ג מהני אנסוהו לקנות אם רוצה בגוף הענין, אכן לפמש"ל אף בכה"ג דשוב שייך אעל"מ באונס, ובטל כוונת המקנה כמ"ש הבא"פ דל"ש ד"א מקנה דאנסוהו לקנות דהא בטל דעת וכוונת המקנה ול"מ כנ"ל, וכ"ז רק לפלפולא, וע"ע בישועות יעקב על תורה, שו"מ תליתאה ח"א סי' ד', ס' היובל דקי"א, קובץ משכנות יעקב ח"ב סי' כ"ו בהערות על ספרי פרד"י, קו"ד ח"ה סי' ח' וח"ו סי' ט"ו ט"ז, ס' שמשא דשמואל, פתיחה לס' בכורי שלמה, ופרד"י בראשית ד"ב:, י"ז., וקל"ז:, וישלח רמ"ב:

ובפסחים ס"ח: א"ר יוסף עבדי לי עגלא תלתא אי לאו האי יומא כמה יוסף איכא בשוקא, והק' בבאה"ט או"ח תצ"ד סק"א, הא ר"י היה עניו כמ"ש בסוטה מ"ט: לא תיתנו ענוה דאיכא אנא, וכ' בקו"ד ח"ד סי' ל' דר"י היה סגי נהור וסומא פטור ממצות וכל הפטור ועושה נקרא הדיוט, (או"ח תרל"ט ס"ז), והריטב"א כתב בפ"ק דקידושין ל"א. ד"ה דאמר ר"ח, דז"ד כשאין הדבר מצוה כלל כגון גשמים נוטפין בסוכה משא"כ דעל אחרים יש מצוה וחזינן דרצון הבורא לעשות דבר זה גם הפטור יכול לעשות ול"ח הדיוט. והא דנקרא הדיוט, דהוי כאינו מצווה ועושה, כמו כהן הדיוט גבי כ"ג, וכשם שאונאה להדיוט כך אונאה לתגר, ב"מ נ"א., בהכ"נ הדיוט נגד הר הבית, עי' כ"מ פ"א ה"כ מבהב"ח, דאינו גנאי, ועי' תשובות הרשב"א ח"ה נ'. אהא דאל תהיה ברכת הדיוט קלה בעיניך, ברכות ז'. ועי' כתו' ק"ד. דמנח רבי תפילין אף דהיה חולה מעים, וא"ש קושית מג"א תע"ב סק"ו כיון דא"ח להסב הוי זלזל רבו, וכ"כ בירושלמי ברכות פ"ג ה"א מפני כבודו של מת, ולא אמרו מפני שנקרא הדיוט, ובסי' תרל"ט ס"ז בגשמים בסוכה ביטל גם כן עונג יו"ט וע"ע מג"א ל"ב סק"ח, ובס' נפ"ח סי' י"ז, וברכ"י של"ג. ועשו"ת אמרי דוד סי' ע"א בענין אי יכולים להחמיר ע"ע בדבר היתר כגון ביטול בס' וכיוצא, ועי' מג"א ל"ב סק"ח, וס"ג סק"ב, ופת"ש יו"ד קט"ז סק"י פלוג' בזה, ובשם סולת למנחה כ' דהוי אפקורסת ע"ש. והובא שם אפילו היכי שהיתר הוא פשוט, הוא רק לאיש המוני, אבל ת"ח לא יעשה כי נטל עליו לקדש השם וגם במותר לו, כיבמות כ':, והרחק מכיעור חולין מ"ד: ברכות כ"ב: מחמיר אני על עצמי, שם ל"א. מימי' לא מלא שחוק, שבת קל"ד. הוא דמחמיר אנפשי', עירובין מ"א: שרצו להחמיר על עצמו, פסחים ק"ז. ובת טות, לא אכל כל הלילה, ביצה כ"א: הי' מחמירין ע"ע חגיגה ה': לא תזלזל בנשיאותך, ואפ"ה תקפי' ואזיל, מו"ק י"ב: אדם חשוב שאני, ר"ה י"ד. נהג ב' עישורין, יומא פ"ז: רב שאני וברש"י דמחמיר ע"ע, סוכה כ"ו. העלום לסוכה, ותוס' כ"ז. שהחמירו ע"ע, תענית כ"ה.

נתן לו סימן ע"ש, מגילה כ"ח. תיתי לי דלא עבדי שותפות, כתו' כ"ב: ואפ"ה לא עביד שמואל עובדא בנפשי' ע"ש רש"י ותוס', קידושין פ"א. מי יימר דבכשרים כגון אנא ואת, גיטין ס': ולא טעמינהו אביי לפירי, נזיר ד': מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא, סוטה כ"א: זה המיקל לעצמו ומחמיר לאחרים, ב"ק פ'. ולא מצאו בו אלא אותו עון שעבר על דברי חבירו, ב"מ פ"ג. דינא הכי ואורחות צדיקים תשמור, ב"ב ט. עמד ופרנסה משלו, סנהדרין ע"ב. ולא קבלינהו הואיל ונפק מפומי' דרב, שבועות ט"ו. אחד המרבה, ותוס' ל"ה לו להתפאר בכך, מכות כ"ד. כגון ר' ספרא ועוד שם, הוריות י"ד. אפי' אומנא לביתי' לא קרא, זבחים ק"א. הודה ולא בוש כו' שמעתי ושכחתי, מנחות י"ח: אשריכם ת"ח שד"ת חביבין, בכורות ל"א. חבר ונעשה גבאי דוחין אותו מחברותו, ערכין ט"ז. דקיימו כל מה דאמרו רבנן, תמורה ט"ז. תשש כחו של יהושע מחולשת דעת משה, כריתות י"ח. התנדב אשם תלוי בכל יום, מעילה י"ז: אין יחזיר הבן אצל אבי' מפני שהורה בפני רשב"י, חולין ל"ז: שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם, נדה י"ב: אינהו קא מחמירי אנפשייהו. לפי זה אר"י אי לאו האי יומא ול"ה שום מצוה לאחרים, ואם אז הי' עושה הי' נקרא הדיוט, וכמה הדיוטות איכא בשוקא, ורק כשניתנה תורה והוי מצוה לאחרים גם הוא יכול לעשות מצוה ול"ה הדיוט ולכן שמח ע"ש. ואגב ראיתי בשטמ"ק ב"ק פ"ז. בשם מאירי הא דפטור ועושה נקרא הדיוט, רק בדבר שאינו יוצא ממנו שכל או מוסר או הכנעת הלב ועושה ממנו על עצמו מצוה ע"ש, בזה יתורץ הרבה קושיות. **עוד** ראיתי דהכ"ס כ' הא דמשה הוסיף יום א', וק' אם צריך לטהר ג"י למה לא צוה ה', ואם די בב' ימים למה הוסיף משה, ורק דה' נתן פלפול למשה ונהג טובת עין ונתן לישראל בנדרים ל"ח. משו"ה צריך עוד יום א' הכנה יותר ומשו"ה הסכים ה' ע"ש, ובסוף הוריות ר"י סיני ורבה עוקר הרים, וז"ש אי לאו האי יומא היום שהוסיף משה כו' ומה שהי' ר"י סיני ליכא חשיבות גבי' מחמת ענותנותו, אבל משום פלפול היינו רבה הוי חשיבות, ושפיר יש ענוה דר"י:

עי"ל דאי' הא דהוסיף משה יום א' גרם לשבירת לוחות, ובעירובין נ"ד. אילו לא נשתברו לוחות ראשונות ל"ה תורה משתכחת, וזה אי לאו כו' ול"ה שבירת לוחות ול"ה שכחה א"כ כמה יוסף כו', ועמ"ש בפ' תשא (ל"ד ג'). ומהגה"ק **מאסטראווצי** ז"ל שמעתי דבברכות ח': ומנחות צ"ט. הזהרו בזקן ששכח תלמודו דלוחות ושברי לוחות מונחין בארון, א"כ ראי' משברי לוחות שיכבד למי ששכח תלמידו וכן הי' יוסף, וברש"י תשא (ל"ב א') ושבת פ"ט. בושש בא שש דע"י שטעו בחשבון עשו עגל ע"ש, ואי ל"ה משה מוסיף יום א' מדעתו ל"ה טעו, ול"ה עשו עגל ול"ה שברי לוחות, וממילא ל"צ לכבד לזקן

ששכח תלמודו, וכמה יוסף איכא בשוקא והי' דומה לשאר אנשים: **ובקו"ד** ח"ה סי' י"ג הובא מזקיני הג' מלאסק ז"ל על המד' לא לרעתכם נתתי התורה ותמוה, ובקידושין ל': בראתי יצה"ר בראתי תבלין התורה, וזה"פ לא לרעתכם בלבד נתתי התורה, דאז ל"ה נצרך לברכת התורה, כמו דבר שהוא משום רפואה א"צ לברך, אבל אף דהוא לתבלין מ"מ גם לטובה דיש מצוה לאכול ולשמוח בו עש"ה. **וגם** י"ל דכמו ברפואת הגוף יש ירקות שהם סמי מות, ועושין מהם רפואות, כמו כן במדות רעות לפעמים נצרכים לרפואה כל מה דאסר רחמנא שרא כנגדן חולין ק"ט:, כמו נטירה, כל ת"ח שאינו נו"נ כנחש אינו ת"ח (יומא כ"ג:), גיאות, ת"ח צריך שיהי' בו שמינית שבשמינית (סוטה ה' י'), שקר, מותר לשנות מפני השלום (יבמות ס"ה:), חנופה, מותר לחנוף רשעים בעה"ז (סוטה מ"א.), לה"ר מותר לומר לה"ר על בעלי מחלוקת (ירו' פ"א ה"א מפאה, ומג"א קנ"ו סק"ב), צ"מ דרתח אורייתא מרתח בי' (תענית ד,), ועוד הרבה, וז"ש בראתי יצה"ר בראתי תבלין תורה, ע"י התורה נעשה עצת יצה"ר לתבלין אף שבעצם הוא סם המות כן לפעמים נצרך להם:

ואל יאמר אדם שבזמנים הללו, אי אפשר לילך אחרי תורה ישנה כי עולם חדש כעת, ותורה צריכה להתאים עם אופני חיי העולם, אבל לא כן הוא, שעם הזרם הולכים רק דגים מתים אבל דגים חיים יוכלו לשוט אף נגד הזרם, ורשעים שנקראו מתים הולכים עם הזרם אבל צדיקים הולכים נגד הזרם. וז"פ "עת לעשות לה'" אם אתה רוצה לעשות "עת" להתורה אז הפרו תורתיך כי התורה נצחית, וע' ירו' פ"ה ה"ה מברכות העושה תורתו עתים ה"ז מפיר ברית, וכ' המפו' מי שיש לו פנאי ללמוד, ופוטר עצמו במה שעושה עתים לתורה, וק' משבת ל"א. קבעת עתים לתורה, ולהנ"ל י"ל בפירושו שאומר שלא לכל העתים וזמנים ניתנה התורה, ומכחיש שאין תורה מן השמים, ובאמת תורה ניתנה לכל הדורות, ועונשו אמור במשנה ר"פ חלק דהוי כמפיר ברית, וע' קו"ד ח"ו סי' כ"ו, וחו"ט סי' ל' אות ל', ואמרי כהן וירא ומפתח דרי"ד. ובפי' קבעת עתים לתורה מפרשים העולם מל' היקבע אדם (מלאכי ג' ח'), קבען פלניא (ר"ה כ"ו:) לשון גזילה, לגזול מעתותיו שטרוד בפרנסתו עתים ללמוד. **ובסנהד'** י"ט: כל המלמד בן חבירו כאלו ילדו. האם תינק בנה ואף שאינו רוצה משתדלת בכל כחה, אבל אם חורגת תתן חלב מעורב עם מים, ואם הילד בוכה סותמת פיו שלא ישמעו השכנות קולו, כן המורה ע"פ התורה תמיד ידבק להם ונותן להם תורה הנמשלה לחלב כמ"ש דבש וחלב תחת לשונך (שה"ש ד' י"א), אבל מורים החדשים שלומדים מן "מתודה" חדשה הוא חלב מעורב עם מים, מלמד ע"פ תורה, לומד בראשית ברא ה', ומוחו של התינוק חושב תמיד

גבורת הבורא, אבל הם מורים "ממעתודע" נער צוחק עם כדור וכדומ' תמיד יחשוב רק מזה. ובב"ב ח': וממצדיקי הרבים כככבים לעולם ועד, אלו מלמדי תינוקות, שמובא מתקופת החוטפים ילדים ומסרו אותם לרועה הצאן, והילד מוטל על השדה, ובלילה ראה כוכבים, וחושב הלא זה הכוכב גם אמי תביט בו, והכוכבים הם חוטי הטליגרף בין הילד לאמו, כן המלמדים האירו לפנינו הדרך, ואפי' עתה שהחשך כסה הארץ, עוד הכוכב יאיר לנו, לא כן מורים החדשים מתוך ספורי מעשיות, וז"פ וממצדיקי כו' אלו מלמדי תינוקות:

פסוק יט

משה. בשעה שקול השופר הולך וחזק מאד, הי' משה מדבר בלחש כי אסור להשמיע קול בתפילה, כי ה' שומע אף בלחש, אבל אלקים יעננו בקול כי משה לא שמע בלחש מחמת קול הגדול, וגם חז"ל דרשו בקולו של משה כי השכינה מדברת מתוך גרונו של משה, עי"ז קול ה' הי' קול משה, וע' קול יהודה ברכות מ"ה בזה: **ובאבות** פ"א מ"ב על ג' דברים העולם עומד תורה עבודה וגמ"ח, הר סיני תורה, הר מוריה עבודה עקדה, וז"פ אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי (תהל' קכ"א א'), בעוה"ר היום מעט תורה ועבודה, ורק עזרי מעם ה', ה' רחמים וחסד כמ"ש (תהל' ק"ל ז') כי עם ה' החסד, ועמ"ש בפרד"י לך ע"ד:

יעננו. ע' ירו' סוטה פ"ז ה"ב כ"מ שנ' עניה ואמירה בלה"ק, וע' בסוטה ל"ג:

פסוק כ

וירד. בס' עונג נפש, ופרחי ניסן הביאו בסוטה ה': ת"ח צ"ל לו שמיני שבשמינית גאות והוא חלק ס"ד דאי' שם דה' הניח כל ההרים והשרה על ה"ס, וק' הו"ל להשרות בבקעה אע"כ דצריך מעט גיאות. ובמגילה כ"ט. וב"ר ויחי דכל ההרים רצו, ז"א עלי יתנו התורה, תבור בא מבית אלים כו', ואמר ה' למה תרצדון הרים וגו', והר תבור ד' פרסי בב"ב ע"ג:, וה"ס ת"ק אמה, וע' במים יחזקאל יתרו, דאי' במד' שנעקר הר מוריה ובא לכאן, שה"ס הוא הר מוריה, וכן פרש"י ותוס' תענית ט"ז., והר מוריה ת"ק אמה כמ"ש בפ"ב מ"א דמדות, ופרסה ד' מיל נמצא דהר תבור ט"ז מיל דהוא ל"ב אלף אמות דמיל הוא תחום שבת ב' אלפים אמה, נמצא דה"ס שהוא ת"ק אמה חלק ס"ד מהר תבור, דל"ב אלף הוא ס"ד פעמים ת"ק אמה, ומזה למדו דחלק ס"ד צ"ל בת"ח גיאות: וגם ראי' להא דת"ח צ"ל מעט גיאות שמשה כתב שמונה פסוקים אחרונים שבתורה ולכל היד החזקה וגו', הגם שהי' עניו מאד, אעפ"כ לעיני כל ישראל הראה יד חזקה ומורא גדול, דבלאו זה מנהיג אינו יכול לנהל עדתו ועמ"ש בפ' שמות (א' ו'): ובשם **הגר"א** אי' דא' מס"ד אינו בנו"ט דבטל בס', והמעט גיאות שאינו ניכר טעמו וריחו מותר, ובפרד"י וישלח

דרל"ט. הבאתי מזה הרבה, וע' מהרש"א ברכות נ"ו: על הא דחלום א' מס' בנבואה, דא' מס' אינו בטל ויש בו קצת ממשות, וע"ש בהגהות רצ"ח ג"כ כהגר"א, ע' זיקוקין פי"ח אות רע"ו, ס' משברי ים סוטה שם, נצוצי אורות על זה"ק משפטים ק"ח. ס' ארץ החיים ולקוטי אורות על תהלים ו', ומקו"ב ח"ג דף תרכ"א. ובמג"א סי' קנ"ו כ' שילך בדרך ממוצע, רק גאון וכעס יתרחק לגמרי, וער"מ פ"ד מח' פרקים, ופ"ד מ"ד מאבות, ומ"ש בפרד"י בראשית כ"ג., ושמות די"א:, ובס' נפ"ח על או"ח שם הק' מסוטה ה'. דת"ח צ"ל לו שמונה שבשמינית, אך למ"ש בזה"ק משפטים ק"ז. אומנא כד מליל מאומנותי' מליל, ורב אומנותי' הי' טרם שנעשה לריש מתיבתא להשגיח על המדות בירושלמי ב"ב ה"ה ה"ה, ומדה הקטנה שמיני שבשמינית, בתרומות פי"א מ"ח, ומשו"ה כשבא להציב גבולות לת"ח נקט מדה הקטנה, ובתוס' ר"ה י"ג. ד"ה חסר קורטוב א' שמיני שבשמינית:

פסוק כא

העד. ערש"י ובפ' מקץ (מ"ג ג'):

פסוק כג

הגבל את ההר וקדשתו. כד הוינא טליא שמעתי מפה קדוש דודי הגאון ר' **פנחס אלי'** מייזלש ז"ל האבד"ק לוטימורסק, דאותיות הר המה מצדדים תיבת קודש, ה' לפני' הוא ד' ואחריו ו', ר' לפני' ק' ואחרי' ש', וז"פ הגבל את ההר מכל צדדים תמצא תיבת קדוש ופח"ח, וע' ירחון הבאר תרצ"ב סי' ה':

פסוק כד

רד הא דבתחלה מיאן לרדת בפסוק כ"א, ועתה כשא"ל עוד הפעם כ' וירד משה, כ' בס' זרע שמשון עפמ"ש, הרי"ף בע"י ברכות ו': אף דקיי"ל היוצא מבהכ"נ אל יפסיע פסיעה גסה, היינו שכוונתו לצאת לגמרי, אבל אם כוונתו לחזור דכ"ש רהיטנא טפי כדי לחזור מהר יותר. וא"ש תחלה לא רצה לירד כיון דאי ירד מלפני ה' יצטרך לירד בנחת וישהה זמן רב ושמא בין כך יתן ה' התורה, וה' הבין כוונתו ע"כ א"ל לך רד ועלית, והואיל שתהי' לחזור תוכל לפסוע פסיעה ולירד במרוצה ואין לך לירא כלל ואז וירד משה, וע"ע בפתח עינים אזולאי, והקדמה לשו"ת בית אפרים או"ח:

פרק כ

פסוק א

וידבר. ערש"י שאמר בדבור א' וכו', וע' משכיל לדוד, זרע יצחק פ"ב מ"ג דברכות, זכרון יעקב, וקול יהודה ברכות מ"ש בזה. ובשו"ת הרדב"ז תתי"ז מה ששאלת הא דאנכי ול"י לך מפי הגבורה שמענו, אי הוי שמיעה ממש, וא"כ תהי' מעלות כולם כמעלות מ"ר והוא תימה שיהי' המון עם יגיעו למדרגה זו שלא הגיעו נביאים, ואם נא' שהדיבור למשה

וישראל שומעין, פשט הכתובים מורים להיפך פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר (תשא ל"ג י"א), כמ"ש במשה ודבר ה' אל משה פא"פ (דברים ה' ד'). תשובה, דברי הרמב"ם בפ"א מטין כפי' האחרון, וק"ל א"כ מה הפרש בין ב' דברות לשאר דברות, שבכולן כ' אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההוא להגיד לכם את דבר ה', ותו דפב"פ לא משמע הכי כאשר כתבת, והנכון בזה דכולם שמעו מהגבורה אנכי ולי"ל, ולא שהגיעו כולם למדרגת מ"ר אלא לפעמים עלו למדרגה זו, כמו שמצינו כמה בנ"א זוכין לראות מלאכים אע"פ שלא הגיעו למדרגת נבואה, והיא נקראת גילוי עינים אצל בעלי הסוד, כן ענין זה אע"פ של"ה נביאים כמשה זכו לשמוע אנכי ולי"ל מהגבורה, כאשר זכו לראיית הקולות אשר אינו בשכל אנושי לראות את הנשמע שהקול היוצא הי' ממש מצטייר באויר עד שרואים אותו בעין, וכן היו שומעין הדבור יוצא מפי הגבורה אע"פ שלא הגיעו למעלת נבואה כמשה. וכן מוכח הפ' דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלקים פן נמות, משמע שדבר עמהם ממש, כללות הדברים אנכי ולי"ל מפי הגבורה שמעו והבינו אותם מפי הגבורה, והגיעו למדרגת נבואה, ושאר הדברות שמעו מדבר עם משה, ומשה מדבר אליהם ומבאר להם כל דבור ודבור עכ"ל:

ובקידושין ל"א. מ"ד יודוך ה' כל מלכי ארץ אמרו או"ה לכבוד עצמו דורש, כיון שא' כבד את אביך חזרו והודו לדברות ראשונות, וק' למה דוקא או"ה חשבו כן ולא ישראל, אך לרש"י הנ"ל א"ש, דק' דתרי קלא לא משתמע, והתי' דמילתא דחביבא יהיב דעתי' ושמע כמ"ש בר"ה כ"ז. וז"ש בישראל דחביבא שמעו עוד הפעם בפעם הראשונה כל הדברות בפ"א, ולא יכלו לחשוב דדורש לעצמו אבל או"ה דלא חביבא להו ולא שמעו כלל בפעם ראשונה, רק בשעה שחזר ופירש על כל דיבור ודבור בפ"ע ולכן חשבו שלכבוד עצמו דורש, וע"ע בב"ש הוריות ט'. וס' מעשה ה', ושו"ת הרשב"א ח"ד רל"ד דאיך אפשר שהגיעו למדרגת נבואה, ומגודל אריכות לא העתקתי, וע"ע בחות יאיר יתרו בדרוש אור תורה אות ג', ובשו"ת חת"ס יו"ד שנ"ו:

רש"י על הן הן כו' בס' באר שלמה מער' ה' כ' דלהורות בא דעל כל מ"ע יאמר בתחלה אותו פסוק בתוה"ק, וכן בל"ת שנזדמן לידו לשמרה יאמר בפה אותו פסוק שנ' אזהרה זו, ועי"ז יהי' כח בידו לקיים המצוה, ופ' בהקדמת תי"ט דיאמר קודם לימוד הריני מוכן ומזומן לקיים מ"ע של ת"ת:

פסוק ב

הוצאתיך. ע' ירו' סוכה פ"ד ה"ג הוצאתיך כ' ר"ל שגם הוא יצא משם כמ"ש עמו אנכי בצרה, ובמגילה כ"ט: אע"פ שכ' הוצאתיך כבר כ' תוס' שבת נ"ה: דגמ' חולקת עם

המסורה וע"ש בגליון הש"ס ורע"א ויפה מראה. וערש"י וכל"י ל"א בראתיך דנוח שלא נברא, וע' בי"ב דרשות להר"י מינץ דרוש ב' דעפ"ז ניחא הא דאומרין שלא עשני גוי בשלילות ולא שעשני ישראל דנוח שלא נברא, ואין לברך שעשני ישראל, אבל אחר שנברא עלינו לשבח ולברך שלא עשני גוי עבד ואשה, ובאמת כ' זה בב"ח או"ח מ"ו, ועט"ז סק"ד ומג"א סק"ט בזה, ובישועות יעקב. וי"ל בזה המד' אבכיר הובא בדברי שאול בשעה שאמר ה' אנכי כו' פתח משה ואמר בא"י כו' שלא עשני גוי, עפמ"ש בדברים (ד' ל"ג) השמע עם קול ה' מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי, לכן כששמעו ויחי, הודה לה' ואמר שלא עשני גוי. **וע"פ** צחות י"ל דמספרים מעשה מחסיד א' שנשרף ביתו ר"ל וברך שלא עשני גוי בקול רם, ושאלוהו על זה, והשיב אם הייתי גוי גם אלהי שלי נשרף ועתה ת"ל אלקי שלי חי וקיים ויעזור לי בטח, וזה כוונת המד' ומה שעשה החסיד מקורו במדרש, וע"ע בטעמי המנהגים ח"ב ד"ז ועשר עטרות ד"ט:

עוי"ל עפמ"ש בפתיחה להמקנה אות ה' עה"פ בש"א (י"ב כ"ב) כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם, הואיל ל' תחלה כמ"ש במדרש שמואל ט"ז, ואנכי אמר ה' על תנאי של"י אלהים אחרים, ותנאי צ"ל קודם למעשה, ובמעשה קודם לתנאי תנאי בטל ומעשה קיים, וזה לא יטוש כו' כי הואיל התחיל במעשה תחלה ופח"ח, וזה כשפתח אנכי בירך של"ע גוי שבטוח שלא יחליף ישראל באומה אחרת ולא נהיה כגויי הארצות:

עוי"ל מ"ש הוצאתיך כו' דהקשו מפרשים למה לא קבלו התורה המלאכים דיש להם טענת בר מצרא, ותי' דישראל בני' ובבנו ליכא בר מצרא כמ"ש בחו"מ קע"ה, ועי' בשארית יעקב פ' במדבר וחסדי אבות פ"ג מי"ד מאבות, וא"ש דפתח אנכי אשר הוצאתיך כו' וק' הא ה' כהן, וארץ מצרים טמאה ואיך ירד לשם וע"כ דהם בני' ואב מותר לטמא לבן ובדין שיזכו התורה ולא מלאכים. עוי"ל דבב"ר ורש"י בנעשה אדם בל"ר ללמד ענוה שנמלך עם מלה"ש וגדול נמלך בקטן, ובילקוט דוד שמות, הביא שגלות מצרים הי' סיבה דעל ידי זה היו שפלים וענוים ויכלו לקבל התורה, וז"ש אנכי ה"א דוקא, וכ"ת ב' רשיות יש מן נעשה אדם, ז"א דזה ענוה, וראי' אשר הוצאתיך מארץ מצרים לסבול עול גלות שיהי' ענוים ולכן ל"י לך כו':

עוי"ל דבטור או"ח תרכ"ה תלה הרבה מצות ביצי"מ, לפי שהוא דבר שראו בעיניהם ואין אדם יכול להכחיש, וז"ש אנכי ה"א, אני אחד בעולם וראי' אשר הוצאתיך כו' וראיתם ולכן ל"י לך כו', ועי' מהרש"א סוף מכות בהא דנמנו וגמרו טוב שלא נברא משנברא נמנו היינו שספרו מ"ע ול"ת, וראו של"ת מרובין ממ"ע וקרוב להפסד ורחוק לשכר לכן גמרו

נוח של"נ ע"ש, ובאמת מחשבה טובה מצטרפת למעשה ולא מחשבה רעה כקדושין מ'., אם כן מ"ע מרובין עם המחשבות. אמנם הא גופא צריך טעם למה מחשבה רעה לא מצטרף, ורק דזה גופא פלוג' ב"ש וב"ה בב"מ מ"ג: בש"א החושב לשלוח יד בפקדון חייב וב"ה פטרו, וכ' הריקנטי דמצות הם בתורת פקדון וכשחטא הוי כשולח יד, ואם כן לב"ה אין מחשבת עבירה מצטרפת דחושב בשליחות יד פטור אם כן נוח שנברא דמ"ע עם מחשבות מרובין, וב"ש דחושב בש"י חייב, אם כן ל"ת ועשה שווין במחשבה שוב ל"ת מרובין ונוח של"נ, וע"ע באיי הים שבת פ"ז: **עי"ל** דכ' באיכה (ג' ל"ח) מפי עליון לא תצא הרעות, רק הפמליא של מעלה דנין רע, ובריש ע"ז אמרו או"ה מי יעיד על ישראל כלום יש אב המעיד על בנו, ומלאכים אין יודעים מחשבה (עי' בזה בפ' בא י"ב כ"ט), לפ"ז בישראל אין מחשבה מצרף דמי יעיד, דה' א"י להעיד דהוא אבינו, אבל בעכו"ם אף מחשבה מצרף למעשה דה' יעיד, ועי' ירושלמי פ"א דפאה ולעיל (י"ח ו'):

ובשו"ת אור המאיר כ"ד. הק' בזה"ק דפ"ה: דא יובלא כו' וכן בבשלח מ"ו. בגין דההוא יובלא סליק לון ממצרים בגין כך וחמשים עלו כו', וכ' דמפו' פי' דהי' יובל הגדול היינו יובל החמשים, אך ק' מע"ז ט'. דשנה שיצאו ממצרים הי' ב' אלפים תמ"ח לבריאה והרי יובל הנ' בתשלום ב"א ות"ק, וי"ל להפסיקתא דשנה שיצאו הי' חדשי השנה והתקופה שווין, וכ"א בפייט לפ' החודש ד"ה אבי ילדות חרס וסהר בו ביום מצו, וזה אינו רק בכלות יו"ט שני המחזור דלתקופה מניסן של תהו מנינן, ונמצא דלחשבון זה הי' ב"א תנ"א, ולמה דקיי"ל כר"י דשנת יובל עולה לכאן ולכאן, ער"ה ט'. ותד"ה ולאפוקי, נמצא דב"א ות"נ הם נ' פעמים מ"ט, וש' תנ"א הוי שנת יובל הנ', וא"ש תנחומא ואתחנן ו', אכניס לא"י ואהי' שם ב' שנים ותמוה, וי"ל ע"פ רמ"ע מפאנו דחי' של מ"ר בסוד הגדול דשית אלפי שנין הוי ק"כ פעמים נ' ונגד זה חי משה, וזה רק לחכמים דפליגו אר"י דחמשים לפני' ול"ה בשית אלפים שני רק ק"כ יובלות, אבל לר"י דשנת היובל עולה לכו"כ ונמצא עוד ב' יובלות שלימות, ולכן ביקש מ"ר עוד ב' שנים דוקא ע"ש עוד:

רש"י סניגור ע"ס מרום הרי"ם דק' איך משמע באמת הציווי אל כל ישראל, אך מנהיגי עם כולל כל עם כמו הראש שכולל כל האברים, וכשרוצים לדבר א"צ לומר לכאו"א רק להראש ומנהיג והוא כמו ציווי לכולם, וע"ס דרך אמונה ומעשה רב בענין אב"ד. ובשם משמואל להג' מלבוב ז"ל בפ' דברים כ' על רש"י וחצירות מחלוקתו של קרח ודי זהב עגל, וק' הלא עגל קודם הי' וכן מקודם ל"ה יכול להוכיחן על עגל דהיו יכולין לומר למשה לבד צוה, לכך מוכיחם תחלה במעשה קרח דמחלוקתם הי' כולם שמעו מפי

הגבורה אנכי ולי"ל, ובא ממ"נ אם אתם סוברים כסניגוריא יש חטא במעשה קרח, וע"ע בזכרון יצחק שם, בחי' גאונים סנהדרין ס"ג בע"י ווילנא, ופרד"י נח ע"ט.:

עבדים ערש"י וביריח דודאים דף כ' בהיינו אנו ובנינו משועבדים לפרעה במצרים, וק' דלא נגזר רק ת' שנה, רק הגם כי נשלם ת' מלידת יצחק עכ"ז גזירת עבדות שהיתה מחמת מכירת יוסף לא נתבטל, ועבד גם כשהוא במדינה רחוק אינו נעשה ב"ח עד שנשתחרר, וכמו מפקיר עבדו דיצא לחירות, ומ"מ צריך גט שחרור בגיטין ל"ט., וז"ש משועבדים היינו, רק שהוציאנו מעבדות לחירות ממש, וא"ש רש"י יתרו עבדים לפרעה ולא עבדים לעבדים היינו דגזרות עבדות ל"ה רק לפרעה, ועכ"ס על הגדה דרפ"ט:

פסוק ג

לא י"ל. ערש"י מנין שלא יקיים, ורמב"ן ואור החיים, וחינוך מ' כ"ו הביא גם כן רמב"ן דלא תמצא לעולם שיאמר אלהים אחרים רק על אמונת הלב, אבל על עשיי' ל"ש לא תעשו אלהים אחרים כי לא תפול בל' עשיי' אחרים, ובמשנת חכמים ה' יסוה"ת סי' א' הביא הר"מ שם דלהזהיר על המחשבה בא ולא כרש"י, ותי' בזה קו' יפ"ת ויק"ר פכ"ד סי' ה', דפרשה זו בהקהל נאמרה מפני שי' דברות כלולין בתוכה וכו', וק' דלי"ל הוא להזהיר על אמונת עכו"ם ע"ש, ולפ"ד המד' בשי' מכילתא אזיל דלי"ל שלא יקיים ע"ז בביתו ע"ש, ועי' בקדושים (י"ט ד') אל תפנו אל אלילים פרש"י לעבדם, ובסנהדרין מ"ה. והנשאל בהם באזהרה ופרש"י דאל תפנו אף בלא מעשה, ובתוס' הק' דרש"י בעצמו חזר בו בגמ', וע' מהרש"א וכה"ק בתו"ת עירובין י"ז:, והגר"י פיק הק' דמתוס' שבת קמ"ט. ד"ה ודיוקני משמע דבצורות אשר לנוי מותר להסתכל, ובתוס' ע"ז נ'. ד"ה ה"ג כ' דדוקא בדבר שהוא רגיל לראות תמיד מותר בצורתא דזוזא, אבל בלא"ה אף לנוי אסור, ועתשו' בית אפרים או"ח ט"ז ובסי' י"ז השיב לו שכבר הק' כן במג"א ש"ז סקכ"ג, ועברכ"י יו"ד סוס"י קמ"ב, והנה ודאי דלא לקי אראי לחוד כמ"ש בר"מ פ"ב ה"ג מעכו"ם, ובסה"מ ל"ת י' וחינוך מ' רי"ג, וע' ריש כריתות במשנה, וד"ג: דרק על אוב וידעוני בואל תפנו, ונשמע מכ"ז דבלאו מעשה ליכא לאו, ואף דמגמ' שבת וע"ז בבנן של קדשים ר' מנחם לא אסתכל בצורתא דזוזא, וכ"כ החינוך שם וברכ"י דלכתחלה נכון שלא להסתכל בצורתא, אכן הבית אפרים הביא ירו' כל הצלמים הי"א, מהו מיעבר קדם צלמא א"ל נחום איש קודש עבר וכו', ועכצ"ל מ"ש לא אסתכל היינו בענין הלב לחשוב מזה כמ"ש רמב"ם וחינוך אהא דר"י אל תפנו להתבונן בהם, והבטה טפי מראי' וכתוס' ריש ב"מ אהא דראי' בעלמא ל"ק, והא דב"מ קי"ח. הבטה בהפקר קני היינו שעשה מעשה כל דהוא אלמא דהבטה הוי טפי מראי', ועמג"א רכ"ה סק"כ בענין אסור להסתכל בפני רשע דמחלק בין

ראי' להסתכלות, וכ"כ מג"א קכ"ח סקל"ה להסתכל בכהנים ור"י וב"י או"ח ע"ה לענין טפח מגולה באשה, ועמ"ש בפ' חקת (כ"א ט') על והביט אל הנחשת דמקור הוא בירו' ר"ה פ"ג דהבטה יותר מראי' וע"ש בקר"ע ומנ"ח מ' תקי"ג ומשנ"ח מצוה נ' שמפלפל מעירובין י"ז:, ועמ"ש בפ' בא (י' כ"ט), ולקמן (כ' כ'):

ובר"מ פ"ט ה"ב ממלכים כ' דב"נ אסור להקים מצבות וליטע אשרה ולעשות צורות, ונו"כ לא העירו מקורו, ובחמד"י בדיני ב"נ אות ה' כ' ע"פ רש"י הנ"ל דאסור קיום ע"ז א"כ לריו"ח דיליף איסור עכו"ם מאלקים ומקרא ל"י לך, בודאי אסור בב"נ גם עשיית צלמים וקיומם, ואף דהר"מ פסק דלי"ל לאסור אף עכו"ם וכרמב"ן עה"ת, מ"מ לחומרא חשש למכילתא דב"נ מוזהר על עשיית עכו"ם, ועשו"ת רמ"א ו'. ועמנ"ח מ' נ"ז שהביא פנ"י ר"ה סופ"ב, דאהרן עשה עגל היינו לנוי ולא עשה איסור כלל, כיון דלא הי' לשם ע"ז אינו אסור רק צורת אדם, רק הערב רב עשו אותו אח"כ לע"ז ע"ש, לפ"ז למאן דיליף דעשי' אסור מחטא עגל גם עשי' לנוי אסור, אך באמת ז"א דהרי א"נ דעשו עגל לנוי ל"ה איסור בעשי', לא יתכן לומר סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה דאסור בעשי', דהא ל"ה שום איסור בעשיית עגל, וע"כ דגמ' ס"ל דנעשה לשם ע"ז, וא"כ אין הוכחה רק לאסור עשיית ע"ז, אבל בעשיית צורות לנוי מנ"ל דאסור בב"נ:

ובפרד"י וישלח דרנ"ט. הבאתי רמב"ן (ל"ה ד') הא ויטמון אותם יעקב, הא ע"ז אינו מהנקברין וצריך פירור וזורה לרוח, וכ' כי כבר נתבטלו מקודם ומותרת, ויעקב צוה רק להסיר לטהרת הקודש ודי בקבורה, וע' פני"פ. ובשו"ת מהר"י אסאד יו"ד כ"ט הק' מע"ז נ"ב: נתברינהו כו', הרי דאי לאו דבעי שלימות הי' בונים בהם המזבח ע"י ביטול העכו"ם בע"כ להקריב קדושת עצמו עלי' וכו' ולא משני הש"ס דמשום מעלה לטה"ק גנזום, וה"נ יעקב למה גנזום מטעם זה ע"ש. וי"ל דהש"ס קאי לר' אסי בן שאול דבכלים לא קנסו ומאחר דמותרים להדיוט מותרים לגבוה, אבל הרמב"ן כ' להלכתא כרבי דאפי' היכי דמותר להדיוט מ"מ מאיסי לגבוה ומחובר ובע"ח וע"ז לאחר הביטול מאיסי למצוה באו"ח תקפ"ו ותרמ"ט ויו"ד קל"ט סי"ג, ועמ"ש בזה בשו"ת בית יחזקאל סי' ד': **ושם** ג"כ הבאתי אי ב"נ אסור להנות מע"ז, וכעת ראיתי בשו"ת רמ"ע מפאנו ל', דבשניהם בע"ז וי"נ מותר בהנאה ואינם אסורין רק לעבדה כמ"ש בפ"ו מ"י דדמאי, ועטו"א חגיגה י"א: וי"ג, ויבמות מ"ז: ובהגהות מצפה איתן, קול תורה שנה ב' סי' ה' אות י"א, ובחי' הר"ן ע"ז נ"ט: כ' להיפך וע"ש בהגהות דבק שלמה בזה:

על פני. ערמב"ן ובס' כנ"י כ' דיניקת סט"א מאחוריים ולא תגרום ח"ו בחטא לינק סט"א גם מפני אלקים כרמב"ן, ולטעם יש פסיק בין לא לתרצח, דשרי לרצוח לחייב מיתה

כזה"ק צ"ג:, וכ"כ לגנוב דעת רבו, ותנאף לרמז להתיר למקדש בביאה לעשות למפרע בעילת זנות, לקיים הגט בביטלו שלא בפני ב"ד כגיטין ל"ג., וגם ממ"ש בסנהד' י"ז. דכולם מחייבים פטור א"כ משכחת במזכה מחייבו ולכך פסיק בין לא לתרצח לומר דבכולם מחייבים להנידן ואחד אמר לא, בזה גרם לרציחה, וגם לא תהי' אחרי רבים לרעה וכפ"א דסנהד' לכן הפסיק בין לא לתרצח בקמץ לומר קמוץ פיך מלהסכים, וכסמוכים לא תרצח כטעם תחתון מנוקד בפתח לומר פתח פיך להסכים, וכמו כן באשה המכה בקמץ כמ"ש בפ' פנחס (כ"ה ט"ו) וע"ל בפסוק י"ג:

אוה"ח עי"ל כי אל זר הוא השופט נקמה מעובדהו כו', ע' בקוי אור שהביא כמ"ש במגדף (במדבר ט"ו ל"א), הכרת תכרת הנפש ההוא עונה בה, כלו' כי תכרת מעצמה דעון מפעפע כארס וממית, ובמד' תהלים עה"פ כי ישר דבר ה' אמרו מלה"ש לאדה"ר מי גרם לך שתמות אמר אני בעצמי משל לרופא שאמר לחולה אל תאכל ואכל וכו':

פסוק ד

וכל תמונה. ובואתחנן כ' כל תמונה ע' במפו', ובבנין דוד על איכה בסופו, וכאן כ' על שלשים ושם ועל שלשים ע"ש מזה:

פסוק ה

לא תשתחוה. ער"מ פ"ו ה"ח מעכו"ם אם השתחוי' בפישוט ידים ורגלים, וע' שבועות ט"ז: ומגילה כ"ב: וטו"א שם, תורת חסד כלל ט"ז, מנ"ח מ' כ"ח ובתנחומא ר"פ תבא בואו נשתחוה ונכרעה והלא כריעה בכלל השתחוי' וכו', ועמ"ש שם בס' עבודת הלוים, ועפרד"י וישב דף רע"א: בזה. וע"ע בירו' סנהד' פ"ז ה"ט:

קנא. ערמב"ן בפ"ג בשם מו"נ שלא תמצא לשון קנאה אלא בענין ע"ז. ועפר"ד דרוש כ"ב:

פקד ותרגום הוסיף בנין מרדין עשו"ת מהרלב"ח ע"ו, דהוא כמ"ש בסנהד' כ"ז: דוקא כשעושין מעשה אבות נפקדו בעונם או בנים קטנים ע"ש אריכות, ועפמ"ג באשל רכ"ה סק"ה וקכ"ח סקס"ב דאפשר דאין הבן נענש בשביל חטא אמו דכ' פקד עון אבות ע"ש ולכאו"ק מכתו' ע"ב. דבעון נדרים מתים הבנים אפי' בחטא אמותיהם, וי"ל דנדרים שאני שכח ביד אב להפר לה והיינו בעלה והו"ל חטא אב, וע' ר"ה י"ח. רבא חי מ' שנה דאתא מבית עלי, ופרש"י אע"ג דרבא לאו כהן ובית עלי כהנים שמא אמו מבית עלי, הרי דנתפשים בעון אם וע' בתו"ת - וכ"מ מתהלים (ק"ט י"ד) יזכר עון אבותי' וגו' וחטאת אמו אל תמח. וע' נוב"ק יו"ד סי' ס"ט, ומ"ש בחמדת משה ק"ע ותרשיש שהם קי"ב. קט"ו. ובסנהד' פריך ובנים בעון אבות לא והכ' פקד עון אבות על בנים, ומשני כאן כשאוחזין מעשה אבותיהם כו' ובס' סנהדרי קטנה הק' באמת דילמא הקרא מיירי בקטנים קודם י"ג מתים בעון אבותיהם, ע' ר"מ פ"ו ה"א מתשובה, וע' שבת ל"ב: דחשיב כמה דברים

שבעבורם מתים בנים קטנים, וי"ל דהא דקטנים מתים לצער אביהם דמיתת בן הוי עונש לאב, וכ' פקד עון אבות על בנים על שלשים, היינו דבני בנים נענשים בעון זקניהם וכיון דיש בן לבנו ע"כ בנו גדול הוא, וכשיעניש בן בנו עבור זקנו הו"ל ג"כ עונש לבנו, ותקשה הרי בנו גדול ואינו נענש עבור אב, וע"כ הוצרך לתרץ כשאוחז מעשה אבותי' היינו הבנו ובן בנו, וע"ק דהא ע"כ הא דלא יומתו אבות לבנים לב"ד נאמר דהרי הוא ממנין המצות, א"כ י"ל דדוקא בב"ד של מטה אין עונשין בנים בעון אבותיהם, וקרא דפקד עון אבות מיירי בב"ד של מעלה דבד"ש מענישין בנים בעון אבות ומה מקשה בגמ' וצ"ע ועמ"ש בפ' בא (י"ב ט"ו), ותשא (ל"ד ז'), וע' א"ע תצא (כ"ד ט"ז) ותועי רוח ישאלו כו', וזה קו' גמ' ברכות ז'. וסנהד' כ"ז: וצע"ג:

פסוק ו

לאלפים ערש"י ובתוספות חדשים פ"ג מט"ו ממכות על הא דמדה טובה מרובה מפרעניות ת"ק פעמים דכ' לאלפים ואינו פחות מב' ע"ש בתי"ט, וק' איך שייך כ"כ דורות עד כל ימות העולם. ומצאתי בהקדמה של בה"ג שכ' התורה נבראת ב' אלפים שנה קודם בריאת העולם וכ' (דהי"א ט"ז ט"ו) דבר צוה לאלף דור, שהוא תתקע"ד דורות קודם העולם ש"מ כל דור הוא ב' שנים וי"ט יום וי"א שעות וב' שלישים וי"ד חלקים עכ"ל, וע' סוטה י"א. בתד"ה מרום, ויומא ע"ו. וסנהד' ק'. ורש"י מכות כ"ג. עאכו"כ, וסוטה ל"א. גדול העושה מאהבה וברש"י, וברי"ה ל"א. שתא אלפי שנין הוי עלמא, ובח"ס תמה על התו"ח דמ"ש כ"ו דורות, מאדם עד מ"ר היו דורות שלמים ותתקע"ד שלפנים ל"ה שלמים, וגם בחגיגה י"ד. התתקע"ד שנחסרו מאלף דור נשלמו בכל דור ודור עתה והמה העזי פנים שבדור עש"ה:

לאוהבי. ערמב"ן אברהם ולשומרי מצותי' זה הנביאים, ועשו"ת כתב סופר או"ח ד', דבקידושין ל"א. דאר"י מ"ד סומא פטור ממצות עבידנא יו"ט כו' השתא מ"ד חייב עבידנא כו' דגדול מצוה ועושה ודאי דאינו מצוה גדול דעושה רק מאהבה רק במצוה יצרו מתגבר עלי' ומנעו מלעשות, ובמד' והנה טוב מאד זה יצה"ר דלפום צערא אגרא, וביומא כ"ח. קיים אברהם כה"ת עד שלא ניתנה והיינו מאהבה, אבל נביאים שהיו אחר מ"ת היו מצווים ועושים, וז"פ נצבים (ל' ה') והטיבך והרבך מאבותיך יותר מאבות שקיימו עד שלא ניתנה רק מאהבה ויגדל השכר דאנן מצווים, ואח"כ אמר ומל כו' ולא יהי' עוד יצה"ר כרמב"ן ואין מעלה במצוה ועושה לכן כי ישיב כו' "אל אבותיך" ולא יותר, וע"ע בסי' ל"ד אריכות:

פסוק ז

לא תשא לשוא. ערש"י, ובפסיקתא רבתא דר"כ פכ"ב אר"ז לא תקבל משרה ואין אתה ראוי לזה שנ' לא תשא וגו', וצ"ב מהיכן נלמד זה, ורק דרב ודיין נקראים אלקים, במשפטים (כ"ב ז') ונקרב בעה"ב אל אלקים, וכשלוקח המשרה ואינו ראוי לזה נמצא שנושא שם ה' לשוא, וע"ל בפסוק כ' ובפכ"א כ"מ אשר אזכיר שמי כו', וע' נדרים ז': כ"מ שהזכרת השם מצוי' שם עניות מצוי' ויליף הר"ן מפסוק זה מדהזכרת שם למצוה מביאה ברכה ועושר הזכרה לשוא גורמת עניות, א"נ מדכ' בשבועות שקר (זכריה ה' ד'), וכלתו ואת עציו ואת אבניו, ובתמורה ג': דמה הזכרת שם לבטלה וע"ש מהרש"א: ובת"א על לשוא הראשון פי' למגנא ועל לשוא השני כ' לשקרא, וי"ל שמרמז בזה דרש גמ' שבועות כ"א. ותמורה ג': דקרא הראשון מיירי על שבועות שוא על עץ שהוא אבן, וסיפא מורה על שבועות שקר אכלתי ולא אכל וע"ש בדף כ', ובתיב"ע כ' גם על סיפא על מגן, והוא נגד חז"ל, וכן תרגם בואתחנן (ה' י"א) ועל כי שת' כולו על שוא לכן ת' לא ינקה לא מזכי ה' ביום דינא רבא היינו בעה"ב, משא"כ בשקר נאמר בזכריה שם דנענש גם בעה"ז כשבועות ל"ט., וע' מכילתא ובתי"ט פ"ד מ"ז דאבות, ובס' נחלת עזריאל שבועות ג': בתד"ה כדרבא ובס' אהבת יונתן. **ובאוה"ח** קדושים (י"ט י"א) אם יודע שחבירו ישבע לשקר אל ישביעהו, וברדב"ז ח"ד קנ"ב כ' שאינו מחויב להפסיד ממונו כדי שלא ישבע זה לשקר, ועשו"ת דברי חיים חו"מ ח':

בא"ע כל הרגיל אף בשבועות אמת סופו לישבע בשקר, וע' י"ב דרשות להר"י מינץ דרוש ב', ובכל"י צוח ככרוכי' על המזכיר ש"ש לבטלה וזה הסיבה לאורך הגלות על ההרגל המצוי, כי ש"ש שגור בפה כל איש לא יזדעזע ולא יפחד בזכירתו ע"ש. ובפרד"י ויצא דרל"א. הבאתי הא דנזהרים שלא לשבע אפי' באמת ורבים מחרדים מפסידים ממון ע"ז, מקורו מא"ע כאן, וע' ויק"ר פ"ו, ס"ח סי' י' תי"ח תי"ט ותשפ"ח, חו"ה שער אהבה פ"ו, ירו' נדרים פ"ב ושבועות פ"ג ופ"ו ה"ה, תנחומא ויקרא, במדב"ר פכ"ב, ילקוט שמעוני תשפ"ד ר"ן פ' כל הנשבעין, חת"ס חו"מ צ', שו"ת שערי דעה ח"א ק"צ עש"ה, וע"ע בזה"ק יתרו צ"א: ופקודא לאומאה בשמי כו', ויצא קס"ה: ותוספות לח"ב רע"ו, ר"מ פי"א ה"א משבועות, שו"ת הרשב"א המיוחסת לרמב"ן רפ"ב, מהרי"ט חו"מ פ"ד, רדב"ז ח"א קט"ז פת"ש חו"מ פ"ז סקכ"ב, דברי הגאונים כלל ק"ג א', אבן השהם דקכ"א, שו"ת באר חיים מרדכי ס"ו, חבלים בנעימים ח"א סוגי' מ"ט, וס' יכהן פאר תמורה ג': ובואתחנן (ו' י"ג) ברש"י אם יש בך כל המדות כו' וברא"ם ושפ"ח, ומאן ספון בזה"ז לומר שיש בו כל המדות הללו, א"כ אסור לישבע, ובשבועות כ"ו. ברב ור' אסי לבך אנסך חזינן דלפעמים

דמיון כוזב לו, ע"ש בס' גרש כרמל, אף שתוס' כ' דגם עונש ליכא, מ"מ לכתחלה אסור, ובגיטין ל"ה. שהפקיד דינר אצל אלמנה כו' ונענשה ע"ש ובהגה"מ רפ"ג משבועות:

וע"ע בנח"ק כאן דאפי' לישבע על חייו אסור ואם אינו מקיים נענש, וז"ש כי לא ינקה את שמו כלו' שם האדם עצמו, וגם אזהרה לעושי מצות שלא יעשו לרמות הבריות, וכ"כ כאן באוה"ח של"י נושא עלי' שם ה' ולבבו לא כן הוא, וכ"ה בפסיקתא ל"ת כו' במה מדבר אם בשקר כבר נא' לא תשבעו בשמי לשקר, אלא שלא תהי' עוטף טלית נושא תפילין ועושה עבירות ע"ש. וגם לרמז דאם עושים משתאות כדי שההכנסה תהי' לדברים שבצדקה ועושים בתערובת אנשים ונשים ויאמרו כי זה לשם מצוה עז"נ ל"ת שם ה' לשוא, כי אין ה' חפץ במצות כאלה הבאים להרבה עבירות, וע"ל בפסוק כ'. ובחינוך מ' ל' חשב ד' דברים שהם שוא, נשבע על שיש שהוא זהב, על זהב שהוא זהב, נשבע לבטל מצוה, נשבע דבר שא"א לעשות כגון שלא יישן ג"י או יאכל ז"י ע"ש, והא של זהב שהוא זהב אינו מבואר בש"ס שבועות כ"ט. רק בירו' עמנ"ח, וכ' ג"כ בפשיטות דנשבע לשנות אבן שהוא זהב דחייב ג"כ משום שקר ע"ש, ובירו' פ"ג ה"ח משבועות משמע להיפך התרו בו משום שוא ע"ד דר"י אינו לוקה, התרו בו משום שקר ע"ד דר"א אין לוקה וצ"ע. ובמ"ש נשבע שלא יאכל ז"י הוי שוא עמ"ש בזה בפ' בא (י"ב ט"ו). **ובענין** שבועת אמת צ"ע מהרבה מקומות בש"ס דנשבעו אע"פ של"ה צריכים, ברכות נ"ה. הימנותא ופרש"י ל' שבועה, ול"ד:, נדרים ט':, העבודה שבת קכ"ז:, גיטין נ"ח., תענית כ"ד., כתו' כ"ז:, כריתות ח'., ב"ב קס"ו., המעון הזה ל' שבועה, קידושין ע"א., עירובין י"ז., שבועות כ"ו. יבמות ל"ב:, מו"ק ט'., ב"ק ק"ו., מגילה י'., סנהדרין ס"ז: וע"ב., גיטין י"ג:, ברכות כ"ב:, נזיר מ"ב:, קידושין י"ד., כתובות ק"ב:, חולין נ"ד. וקכ"ד., עירובין י"ד:, פסחים ל"ח:. וע"ע בשו"ת אמרי דוד מהגאבד"ק סטאניסלאב ז"ל סי' ר"ז הרבה מזה:

ובברכות ל"ג. המברך ברכה שא"צ עובר בל"ת ל"ת, וכ"ה בר"מ פ"א הט"ו מברכות, ופי"ב הי"א משבועות וג"כ לוקין ע"ז, ובמנ"ח הק' דבסנהדרין נ"ו. ותמורה ד'. איתא דמוציא ש"ש לבטלה אינו רק באזהרת עשה דאת ה"א תירא, ועשו"ת רע"א כ"ה הביא דברכה שא"צ בל"ת, ומזכיר ש"ש לבטלה רק עשה ע"ש בזה, ועתו"ס ר"ה ל"ג. ד"ה הא דרק הוי דרבנן, ועמג"א רט"ו סק"ו, נובי"ק או"ח ו', ומנ"ח מ' ל' בזה. ובתוס' ר"ה שם הביא ראי' דרק דרבנן, דבברכות כ"א. אמרי' ספק אמר אמת ויציב ספק ל"א חוזר ואומר ולא אסרינן מספק משום לא תשא ע"ש, מוכח מתוס' דמשום ספק לא מקרי צורך, והוא כתשו' גבורות אנשים סוס"י ח' וענבי"ת יו"ד קס"ט, ותשו' הרד"ד מהדו"ב או"ח י"ד מ"ש בזה ובאמרי כהן, וע"ע בשו"מ תליתאה ח"ג פ"א:

ובנענין אי מותר להזכיר השם בשעת הלימוד, עמג"א רט"ו סק"ה דאסור, ובשם החוזה מלובלין ז"ל ראיתי שהראה מקום במהרש"א ברכות ו'. דבדרך לימוד שרי, ועי' מהרש"א סנהדרין ק"ד:, ושד"ח באסיפת דינים מער' ברכות סי' א' אות מ"ג, ועי' ברכות כ"ב. בעל קרי מציע את הגמרא אבל לא יאמר אזכרות שבה, משמע דאדם מותר להזכיר השם בלימוד הגמ' וע"ס בית משה סי' י'. ובנפ"ח רט"ו הביא דבהזכרות שבפסוקי תנ"ך יקרא כקורא בתורה, אבל בהזכרות שמטבע ברכות המוזכרות בתלמוד לא יקרא, וכ"כ בתשו' הגאונים (ירושלים תרפ"ח) סי' ע"ט, וע"ע בתשב"ץ תי"ט. ובעקרי הד"ט או"ח ה' אות כ"א כ' דרק מלמד אסור להזכיר, אבל הלומד בעצמו מותר, ועי' הגהות ר"א מגרידיץ ברכות שם, ועט"ז תרכ"ה ס"ב, וע"ש בשע"ת בשם שאילת יעב"ץ, וע"ע שו"ת מים חיים כ"ב, ושו"ת ברכת משה מ'. ובמקום שאינו רוצה להזכיר השם יש לומר "השם" ולא כהמון עם "אדושם" כמ"ש בא"ר, וגם במכתב לא יזכיר השם בלשון חול "גאט" כי המכתבים נזרקים באשפות ע"ש, וש"ש בכל לשון קודש, ורק יזכיר בורא יתברך או השם יתברך, וראי' מר"ה י"ח: בטלה אדרכתא דשטרא למחר זה פורע חובו והשטר מוטל באשפה:

כי לא ינקה. וק' למה ישונה מכל עבירות שינקה בתשובה, ואמר הר"מ מפרעמישלאן ז"ל למשל אם אכל חזיר הוא כותב בספר הזכרונות שאכל חזיר, וכשעושה תשובה מוחקין כל השיטה ולא ניכר כלל, אבל כשנכתב בספר שנשבע בשם ה' לשוא, אף שעושה תשובה אין יכולין למחוק כל השיטה כי אסור למחוק השם ומוכרח להשאר וז"ש כי לא ינקה:

פסוק ח

זכור את יום השבת לקדשו. רש"י זו"ש בד"א נאמרו, עשו"ת מהר"ם אלשקר ק"ב הא דזו"ש בדא"נ, מחללי' מ"י (שמות ל"א י"ד), וביום השבת שני כבשים (במד' כ"ח ט'), מה ענין זל"ז. תשובה דע לך כי כבר נשאלה בישיבה לר' שרירא גאון ולתלמידו ר' האי גאון, והשיבו כל אחד יש לו טעם חוץ זו"ש טעמא מאי להודיע, כי מ"ש על לוחות שניות שמעוהו ישראל ביום מ"ת בסיני שלא תאמר נשתנו הדברים, מחללי' מ"י, וביום השבת טעמא מאי להודיע שבשעה שהותר זה נאסר זה, וללמד כי אין זה חילול שבת, וכן י"ל באחרים אשר הביא רש"י ולדברי אלו שומעין כי הן דברי קבלה, וכ"ש שאין לפ' באופן אחר עכ"ל, ועי' יפה מראה על ירושלמי נדרים ריש פ"ג שהאריך בזה, וע"ע במגלת ספר איכה (א' י"א) ותו"ת אות נ"ז, וס' מצח אהרן ח"ב דרוש ד' דבר נכון. ובשבת פ"ט. שוב מה כ' בה זכור כו', שוב מה כ' בה לא תשא, ופלא דבקרא כ' לא תשא קודם לשבת ואמאי נקט שבת מקודם וצע"ג:

רש"י. ל"ת שעטנז גדילים ת"ל (תצא כ"ב י"א) בד"א נאמרו, וכ"כ תוס' מנחות מ"ג. ד"ה ר"ש, ובשפת אמת שם הק' כיון דגדילים ת"ל פ' בפ"ע, והפסקות משמשות ליתן ריוח כרש"י ר"ש ויקרא אם כן איך אפשר שנאמרו בד"א, בשלמא זו"ש ל"ק דשמור ל"נ ביתרו רק קבלה שגם שמור נכתב שם, אם כן במשנה תורה כתובה בפ"ע להפסיק, אבל ב' פסוקים גדילים כו' ובגד כלאים שסמוכין ק' וצ"ל כרש"י דאח"כ בעשה"ד שנאמרו בדיבור א' אח"כ נאמרו כאו"א בפ"ע, דגם שם כל הדיבור פ' בפ"ע הוא וכן כאן עש"ה. **והמגיד** מדובנא ז"ל אמר כי בעה"ב רוצים להפריד הזכור מן השמור, ואומרים כי העני יטול השמור לשמור מעבודה, כי גם אם יחלל ריוח שלו מעט ואין כדאי לחלל שבת בשבילו, מה שאין כן העשיר שיש לו חנות גדול' ופועלים הרבה יפסיד הרבה ואומר כי ישמור רק הזכור, וכמ"ש חז"ל זכרהו על היין שהוא דבר שאין ביד העני לקיים, ולזה אמרו חז"ל זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו ואי אפשר להפרידם, והעשיר מוכרח לקיים גם השמור וישתדל שהעני יוכל לקיים גם הזכור:

ועפ"ז י"ל דבתשא (ל"א ט"ו) כ' ששת ימים יעשה מלאכה משמע על ידי אחרים, וכאן כ' תעבוד משמע בעצמך ועי' מכילתא וי"ל דבעולם המעשה יש ב' מיני אנשים, א' פועלים, ב' אדונים, ויש פועלים מחללים שבת ונותנים אמתלא שהם עניים וצריכים פרנסה, ואם היינו עשירים גם כן שבתנו, והאדונים טוענים נקל לפועל עני לשבות, כי יפסיד רק מעט אבל אצלינו ההפסד גדול, לכן צותה תורה ב' פעמים, בתחלה ששת ימים תעבוד כו' וביום השביעי שבת אתה בעצמך, לא תעבוד בשבת קאי על הפועלים, ובפ' תשא דיבר על בעל הבית דלא יעשה על ידי אחרים ועמ"ש בתשא (ל"א ט"ו):

רש"י זכור ל' פעול, ערא"ם ודקדוקי רש"י, ועתו"ח ב"מ ל"א אהא דהשב אפילו ק' פעמים גם כן מתיבת השב מדלא כ' בשב"א, לאו לשון ציווי אלא ל' פעול ע"ש:

רש"י שאם נזדמן לך חפץ יפה מזמינו לשבת, ורמב"ן הקשה דזה נגד הלכה כב"ה בביצה ט"ז., ועי' משכיל לדוד, וכ' באיי הים שבת קי"ט. בהא דשבח מעשה הקצב בכל בהמה אמר תהיה זו לשבת ש"מ שאין זה נכנס בגדר פלוגתא בית שמאי ובית הלל שיאמר בו הלכה כבית הלל, ורק הם אומרים מדה, בית הלל מדה אחרת היתה לו, ור"ל מצד מדה המיוחדת לו היה אומר ברוך ה' יום יום ובביצה האריך בזה, ועי' באור זרוע בדיני ע"ש סי' י"ח. ובשפ"א ביצה כ' דגם לב"ה צריך לעשות כן, רק לב"ש אסור לאכול בחול כל שאין לו כזה לשבת, ולב"ה מותר כשצריך לו אבל כשיש לו ב' חפצים צריך להניח הטוב לשבת עש"ה:

ובשו"ת כתב סופר או"ח ל"ח כ' דהלל היה מכוון בכל מעשיו לשם שמים והיתה גם

אכילת חול מצוה, והיה בטוח שיזדמן לו ה' לשבת אחרת כיון שגם באכילה זו מכוון למצוה, וב"ש לא היה להם מדה זו כ"כ, לכן שמרו מא' בשבת לשבת, לפי זה אנן מה נעני אבתרי' דב"ש, של"ה יוכל לעמוד בנפשו שיהי' כל כוונותיו לשם שמים מכ"ש אנן, וכדבריו הביא גם כן בשם אפרים בשם פסיקתא, דר' שמלאי ור"א עבדו כהלל, ואמוראי ל"ה בכחם כמדת הלל. והא דשמאי כל יום אכל לכבוד שבת ק' איך עי"ז אכל בימי חול לשבת הא רק זכר וכיבד שבת בימי חול, ונ"ל עפמ"ש בכתו' ק"י. כל ימי עני רעים אפילו בשבת ויו"ט דשינוי וסת תחלת חולי מעים וי"ל דב"ש ודאי לא אכלו כל יום בשר לתיאבון ורק הרגיל עצמו לאכול בחול בשר כדי שלא יהי' בשבת שינוי וסת, ונמצא אכילתו בחול לצורך שבת. **וברא"ם** תי' וחילק בין מאכלים שמצוים לחפצים שאינם מצוים תמיד, ורש"י מדייק אם נזדמן לך חפץ, לכן בחפץ גם ב"ה מודי לב"ש, וא"ש המד' זכור בים ושמור ביבשה, דבים לא שכיחי גם מאכלים, ולכן זכור בים שצריך לזכור מא' לשבת כב"ש בחפצים, אבל ביבשה רק שמור כשהגיע שבת ולא קודם, וע"ע ד"מ או"ח ר"נ דיש לעשות כב"ש, ורמב"ן כ' דהלכה כב"ה, ועח"ס ביצה, ובקרבן שבת פ"א סי' ד': **הרמב"ן** הביא הא דנשים חייבות בקידוש דכל שישנו בשמירה ישנו בזכירה והוא בברכות כ':, ושבועות כ': ועמהרש"א, ובפרד"י בראשית די"ט. הבאתי מד' פליאה למה ל"נ ויהי ערב ויהי בקר יום השביעי מפני שנשים חייבות בקידוש היום, ובהקדמה לשו"ת חדות יעקב מ"ת כ' דבפסיקתא כ, דזו"ש אתי לתוספת שבת זכור מלפניו ושמור מאחריו, וא"כ לא מיותר למידרש כל שישנו בשמירה, ובא המד' דתוס' שבת יש ללמוד מדלא כ' ויהי כו' ביום הז', ואמרי' דיום השביעי הוא יותר מערב ובקר דמוסיפין מיום הששי ומאחרין במו"ש וא"צ ללמוד מזו"ש ומיותר למידרש כל שישנו כו', ומכאן שחייבין בקידוש:

ובתוס' הק' ליקשי להיפך כל שאינו בזכירה אינו בשמירה ותי' דלחומרא מקשינן, והקשיתי שם להפמ"ג בפתיחה ח"א אות י' דלחומרא מקשינן רק מכח ספק דספיקא דאו' לחומרא, א"כ להר"מ דספד"א מה"ת לקולא אם כן שוב חייבות בקידוש רק מדרבנן, ובגמ' קאמר דמדאורייתא חייבות ע"ש. וכעת ראיתי שהרגיש בזה בס' הקובץ על הר"מ בפכ"ט משבת ע"ש, ועתו"ס חולין ק"א: ד"ה תלמוד ופסחים מ"ג: ד"ה סלקא, וקידושין ס"ח. ד"ה לחומרא, ובחולין קכ"ז: ד"ה תלמוד לחומרא מקשינן אפי' קולא דאתי לידי חומרא ע"ש הרי דמתורת ודאי הוא, ועי' שבת פ"ג: טומאת עכו"ם דרבנן ל"מ לחומרא, וקנ"ג: ב' תשובות בדבר חדא דכ' תורה אחת יהיה לכם הוקשה כה"ת לע"ז כו', ואמאי לא נימא לחומרא מקשינן אלא ודאי דהוי רק ספק, וע"ע שם בפמ"ג אות י"ד, ושושנת

העמקים כלל א' סד"ה המקור הא', גנ"ו כלל י"ג, מי באר על פמ"ג פתיחה ח"א אות כ"א וכ"ז. ובשדי חמד מער' ל' כלל ד' הביא באר יעקב כלל מ"ה בשם הריטב"א דהוא מטעם ספק, ולקרבן לא אמרינן כן דהוי חולין בעזרה, ומער' כ' כלל קמ"א, קונ' פאת השדה בשד"ח חי"א מער' ב' אות ט"ז, הגהות מצפה איתן פסחים ל"ב:, תבת גמא ויחי אות ג', ותצוה אות ב', בכ"ש קידושין ל"ד., ס' אבן השתי' סי' א', דרכי הוראה ח"ב סי' ע"ד, אהל דוד שבועות ל"ד, שו"ת זכר יהוסף ח"ב קכ"ז, הגהות מהרש"ם שבת פ"ג:, תשו' מהרי"א ח"ב רפ"א, בן פורת ח"א סי' ב' אות ז', קונ' גבורת שמונים אות ס"א, משנת אליעזר ח"א דף י"ד: ונ"ה ע"ד, אהל משה סי' ב', ירחון תצא תורה חו"ג דף י', מלה"ר ח"ב היקש סק"ד, חקרי הלכות סי' י"ב, ובשו"ת בנין דוד מש"ב הגאון אבד"ק אוהל שליט"א בסי' נ"ב מה שהשיב לי בזה תשובה ארוכה, וגם בירחון המגיד שנה ח' חו"ג כתב העורך תשובה אלי בענין זה. וי"ל דהא דכל שישנו כו' אמר רבא והוא ס"ל ספד"א מה"ת לחומרא ערשב"א חולין י', וש"ש ש"א, וכן העלה במלה"ר וא"כ א"ש, וגם לכ"מ בספ"ט מטומאת משא דבספק כרת מודה דספד"א לחומרא מה"ת, ואם כן בשבת דאיסור מיתה א"ש:

וכעת נ"ל ליישב להמהרי"ט אלגזי פ"ג אות ל"ט דדוקא בל"ת כ' הר"מ דמדאורייתא לקולא, אבל במ"ע בנסתפק אי קיים חייב מספק לעשות המצוה מה"ת, כיון דעשה אלים דעדל"ת לענין ספק נמי אלים ע"ש, וכ"כ אא"ז בחוות דעת רסי' ק"י, וע' ים התלמוד מרובה, ושו"מ תנינא ח"ג ל"ה וצ"ב, בשם כסא דהרסנא בזה, אם כן א"ש. וע"ע בפמ"ג או"ח אשל י"ז סק"ב, ומשבצות שד"מ שכ' להיפך דאף להרשב"א דספק אסור מה"ת מ"מ בספק עשה רק מדרבנן לחומרא, ועשו"ת שם ארי' יו"ד ע"ג, ותורת חסד ז' אות י"ב ומ"ש בתשא (ל"א ט"ז). וע"ע בית אפרים אה"ע כ', ובכורי שלמה או"ח ל"ג אות י"ד. ושם הבאתי קו' בסנהדרין נ'. יכול אפי' חיללה שבת ת"ל לזנות, ולס"ד דנשים פטורות משמירת שבת לזנות למ"ל, ועי' בזה בס' דברי גאונים, וזרע יעקב, ומצנפת בד יתרו, והבאתי שם גם כן הקו' מר"צ האלבערשטאט ז"ל דאיך בת כהן בשריפה דילמא לאו אבי' וממיתה למיתה לא אזלינן בתר רוב, ורק התי' דמשכחת בקידשה ע"מ שהי' כהנת ואי לאו אבי' הוי פנוי' ופטורה, אך בגמ' יכול אפי' חיללה שבת הדק"ל דילמא לאו אביה ואינה כהנת ומחויבת רק סקילה ולא אזלינן בתר רוב דהוי ממיתה למיתה ע"ש. וכעת נ"ל דמיירי בחיללה שבת שהרגה אביה במחתרת דחייבת מיתה משום חילול שבת, ול"ק דילמא לאו אביה דאז פטורה לגמרי דרק את אביה אסורה להרוג דזרחה לה השמש משא"כ שאר אדם כמ"ש במשפטים (כ"ב י"ב), ול"ה בין מיתה למיתה כלל, ועמ"ש

במשפטים (כ"א ט"ו) בשם עט"ח, ובס' טל תורה שם בסנה', ובס' נוה שלום פכ"ז למחו' הגאבד"ק זגיערש שליט"א:

רמב"ן ישראל מונין יום א' בשבת כו', עי' אה"ע קכ"ו ס"ג שכותבין בגיטין כן ולא בא' בשבוע, ובהגהות מהרצ"ח ר"ה ג': על רש"י שני בשבת לא אשכחן דהדר בי' קרא דכוונת רש"י לתרץ קו' תוס' דהרי מצינו ויהי ערב ויהי בקר יום שני, ופרש"י דהדר קרא לסמן בזה האופן אחר שסימן כבר בשני בחדש, ועי' פי' דה"י המיוחס לרש"י על קרא זה בשם ירו' דשני היינו שני לשבוע, ובאמת בירו' איתא כמו בגמ' דילן, ושי' רמב"ן דמ"ע דזכור מורה שמ"ע מה"ת למנות סדר ימי השבוע ראשון ושני ע"ש, אם כן מדוע באמת לא נזכר מנין ימי השבוע בתורה אחר שמ"ע למנות כן, ועמ"ש בפ' בא (י"ב ב'), ועי' בר"ה ג'. דלא אשכחן שני בשבת דכתיב, ועי' ס' טל תורה שם:

רמב"ן זכרהו על היין, בפסחים ק"ו., ועמ"ש בזה בשו"ת חת"ס או"ח י"ז, ושע"ת ח"א סי' א' ונ"ו ואמ"כ כאן, ומ"ש ברמב"ן בשם מכילתא קדשהו בברכה, ע"ס מנחת יהודה או"ח סי' א' ענף ל"א, דבברכה לא דוקא דהיכן מרומז בכתוב בזה ברכה והרי גם ביובל כ' וקדשתם וסגי בקידוש ב"ד לומר מקודש, אלא יען דחכמים תיקנו לקידוש זה ברכה, לכך נקט קדשהו בברכה, והכוונה לקדש שבת בדברים, וכר"מ בר"פ כ"ט מה"ש, מ"ע מה"ת לקדש את השבת בדברים שנאמר זכור את יום השבת לקדשו כלו' זכרהו זכירת שבת וקידוש עכ"ל, הרי דבזכירת שבת בדברי שבת וקידוש סגי מה"ת, ובסה"מ מ"ע קנ"ה כ' גם כן זכרהו וקדשהו בברכה, לשון המכילתא נקט, ובפסחים ק"נ. זכרהו על היין בכניסתו ובר"מ שם גם הבדלה מה"ת וע"ש במ"מ ומגדל עוז שחפשו מקורו, ובאמת בסה"מ שם היה לו גירסא בגמ' זכרהו בכניסתו ויציאתו, וע' מפרש לנזיר ד'. ובגליון שם.

וראיתי רמז דלא נמצא בכל שה"ש פסוק המתחיל בוא"ו רק וחכך כיין הטוב (ז' י'), ובתהלים (ק"ד ט"ו), ויין ישמח לבב אנוש, ויותר לא נמצא פסוק מתחיל בו', לרמז על ו' זמנים שצריכים לקדש על היין שבת פסח שבועות ר"ה סוכות ושמ"ע, עוד ראיתי עפמ"ש בעירובין מ"ג. הריני נזיר ביום שבן דוד בא מותר לשתות בשבת ויו"ט דלא יבא משיח, וז"ש זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין ואע"ג שנדרת שלא לשתות יין ביום שיבא משיח ואתה אסור בחול מ"מ בשבת מותר:

רמב"ן עשה יוצא מגדר אהבה ולא תעשה מיראה ולכן מצות עשה דוחה לא תעשה דהעושה מאהבה גדול מהנשמר לעשות רע, אבל עונש בלא תעשה גדול ועונשין מלקות אבל בעשה רק כופין, ועי' ס' יכהן פאר זבחים צ"ז:, וטל תורה ב"מ ס"א., ובכ"מ פ"ו ה"י מיבום הי' היבמה איסור לאו או עשה חולצת ולא מתייבמת, אף דעשה דוחה לא תעשה

מ"מ גזירה משום ביאה שני', ואי עבר ויבם קנאה, והוא מיבמות כ'., אבל הא דאיסור עשה תמה ביש"ש שם אות ג' דהרי אין עשה דוחה עשה דמאי אולמי' כו' ואמאי קנאה, וכן הקשה בשאג"א ל"ג ונובי"ק בסופו, ועל זה חידש בנו הר"ר יעקבקי ז"ל דכל הטעם משום מה אולמי' אבל אי עבר אמרינן להיפך מאי אולמי' ושפיר קנה:

והנלפע"ד בזה דבכתובות מ'. בתד"ה ניתי הק' דמה פריך עשה דוחה לא תעשה והא גילתה התורה ולו תהיה לאשה אשה הראוי' לו, והפני יהושע תמה דהא יש לאוקמי' בחייבי עשה, ותי' דחייבי עשה דמצרי ואדומי כיון דל"ה רק עשה בשב ואל תעשה אתי עשה ודחי לעשה כיון דעשה הדוחה הוי בקו"ע, ובאמת ראיתי שכ"כ השטמ"ק שם בשם הרשב"א, ועמל"מ פ"א ה"ה מנערה, ולהסביר י"ל דביד מלאכי כלל תקט"ו הקשה מיבמות ז'. אטו עדל"ת לאו חמור מיני' משמע דלא תעשה גדול מעשה, ועי' בתוספות יה"כ יומא דפ"ג דהקשה גם כן דהרי חייב מלקות על לא תעשה ועל עשה אין עונשין רק בעידן רותחא, ובס' דבר אמת קונטרס ו' כ' דכונת רמב"ן דבאמת העובר על ל"ת חמור דעובר בקום ועשה, ועל עשה עבר בשב ואל תעשה, אבל במקיים הוא להיפך דמקיים עשה גדול דמקיים בקום ועשה ומקיים לא תעשה יקיים בשב ואל תעשה, ולכן העובר על לאו חמור, ועדל"ת כשמקיים גדול העשה, וכ"כ בלימודי ה' סי' קל"א, ועי' הליכות עולם דמ"ח דמרש"י מוכח הא דעשה דוחה לא תעשה היינו שלא נאמרה הל"ת במקום עשה, ומרמב"ן מוכח לא כרש"י ע"ש, אבל במהרי"ק שורש קל"ט הביא כן דעת השואל ודחי לי' דנימא להיפך במקום לא תעשה לא נאמרה העשה אבל לרמב"ן ניחא דיותר מסתבר דבמקום עשה ל"נ הל"ת דעשה מאהבה אם כן חילי' דרמב"ן מרש"י ולא דחולק עליו, ועמ"ש בזה בדורש לציון דרוש ה' בהגי"ה, וע"ע בספר הברית ח"ב מאמר ג' אריכות בזה, וביגדיל תורה שנה ה' סי' י"ט בקונ' אהל משה:

ומלבד זה י"ל דלא כ' רש"י בברכות כ'. אלא בטומאת מת מצוה, דאי אמרינן דעשה דטומאת מ"מ דוחה לא תעשה דטומאה אין מקום להל"ת לחול בפ"ע דבכ"מ דהוי מ"מ נדחה הל"ת והוי הותרה אבל בשאר עשה דוחה לא תעשה יש מקום עוד לחול בפ"ע כשלא יהי' עשה, כגון מילה בצרעת יש מקום לל"ת אם כבר נימול, ובזה לא ס"ל רש"י הותרה רק דחוי', ועי' ישיע"ק או"ח ט' שהביא לחלק כן בשם רמב"ן. ובשו"ת חו"י צ"ה תי' רש"י מהשגות תוס' שם דהיתר טומאה למ"מ נלמד מהציווי של מ"מ וזה הוי דחוי', וכמו במילה ביום אפי' בשבת דהיתר נלמד דה' צוה המצוה גם במקום ל"ת, אבל היתר טומאת כהנים למת מצוה נלמד מהיתר טומאה לקרובים, וכמ"ש לאחותו מה תלמוד לומר כו' אבל מטמא למת מצוה, וכיון דההיתר נלמד מל"ת שפיר כתב רש"י דאין כאן

דחי' רק מעיקרא ל"נ ל"ת, אבל בעלמא מודה רש"י דהוי דחוי'. והשתא מובן טעם רשב"א הנ"ל דכל הטעם דעשה דוחה לא תעשה, דלא תעשה מיראה ראוי שתדחה אף מעשה הקל ממנה, ואם כן בעשה שב ואל תעשה דהוא גם כן מגדר יראה יוצאת, שפיר עשה של אהבה דוחה אותה, וא"ש הר"מ דעשה דוחה עשה דמצרי ואדומי דהוי בשב ואל תעשה, ועשו"ת חמדת שלמה או"ח ל' שהעיר קצת בזה, ועי' קו"א לשאג"א ל"ג. ועל פי זה י"ל הר"מ בפי"ג הי"ט משחיטה דאם עבר ונטל אם על בנים לוקה דאין עשה דוחה לא תעשה ועשה, וזה היפך מריב"א חולין קמ"א. בתד"ה לא, אף דאין עשה דוחה לא תעשה ועשה מ"מ הלא תעשה נדחית, ובחולין ע"ח. הק' בתד"ה מנין מהכ"ת של"י או"ב נוהג במוקדשין ואי צריך לפסח ידחה העשה דפסח ז"א דהא או"ב הוי עשה ולא תעשה, והאחרונים תי' על פי הריב"א, דבמוקדשין לוקה, ואף דאין עשה דוחה לא תעשה ועשה מ"מ אין לוקין וא"ש, אך לר"מ הדק"ל וע"ש בדברי אמת ולימודי ה' סי' א' וב"ט דהוכיחו דר"מ לא ס"ל כריב"א לא כנוב"י שם, אך לפמ"ש א"ש דר"מ לשיטתי' בפ"ג ה"ח מאיסורי מזבח דמחוסר זמן ל"ה רק לאו הבא מכלל עשה ע"ש ושפיר פריך מוקדשין למ"ל, ומשום דילמא צריך לפסח מותר ליקח הבת דעשה דפסח דוחה ללאו הבא מכלל עשה דאו"ב:

ובס' איגרא רמא גיטין מ"א הקשה על רשב"א הנ"ל מפסחים נ"ט. במחוסר כפורים שטובל ואוכל בקדשים לערב, והק' מה אולמי' האי עשה מהאי עשה, ולרשב"א עשה דהשלמה הוי לאו הבא מכלל עשה, וכה"ק בהפלאה כתובות מ'., ויד מלאכי אות להבמכ"ע, ובדבר אמת שם. וי"ל שק' מה מק' בגמ' בשלמא לת"ק ניחא דעשה דפסחים יש בו כרת ודוחה עשה שאין בו כרת, והא בזבחים צ"ז. יקדש כו' אין עשה דוחה לא תעשה שבמקדש, וגם הכא הוי שבמקדש, ועי' או"ח שהקשה כן, ובס' יד דוד תי' די"ל דעשה שבכרת דוחה אף שבמקדש, אבל עדיין ק' במה דפריך אלא לר"י מה אולמי', בלא"ה הו"ל להקשות אין עשה דוחה שבמקדש, ובשאר ימות השנה ל"ה בכרת. וי"ל למ"ש בצל"ח שם דעשה החמור דוחה ללא תעשה הקל שבמקדש, ואף לר"י בתד"ה אתי' אינו מחלק בזה, אפ"ה לענין עשה שבמקדש יודה דעשה החמור דוחה לקל שבמקדש ע"ש, ולהסביר י"ל דהא דאין עשה דוחה לא תעשה שבמקדש ילפינן מעצם לא תשברו בו ושא"ה דהוי עשה קל ולא תעשה חמור כיבמות ז'. דלא תעשה חמור מעשה, אם כן היכי דהוי חידוש דעשה הקל ידחה ללא תעשה חמור צריך שלא יהי' במקדש, אבל עשה חמור דוחה לקל אף שבמקדש ושפיר פריך מה אולמי' כו', וכוונת הגמ' דהוי עשה שבמקדש דאם הי' בפסח שפיר דוחה דהשלמה דהוי עשה החמור ודוחה לעשה הקל שבמקדש אבל בכל השנה מה אולמי'. ולא קשה קו' הנ"ל דלרשב"א מה פריך, כיון

דקו' הגמ' דהוי עשה שבמקדש ואין עשה דוחה עשה שבמקדש אלא אם כן אם העשה הדוחה חמור מיני', אם כן כ"ש אם נימא דהוי כל"ת דק' קושית הגמ' דאז הוי לא תעשה שבמקדש ופריך ממנ"פ:

באופן ב' י"ל הרשב"א מגמ', לתוס' שבת ד'. ד"ה וכי דלמה עשה דפסח דוחה עשה דהשלמה וכי אומרים חטא כדי שיזכה חבירך, ותי' דהיכי דלא פשע אמרינן, אם כן עיקר הטעם לא משום עשה דוחה לא תעשה, דבכ"מ מי שעובר מקיים אלא משום דנימא לכהנים ליעבד איסורא זוטא שלא יעברו הבעלים איסורא רבא, וזה שפריך מה אולמי' וכיון דלא אלים חזר הדין דא"א חטא שיזכה חברך:

ובילקוט דוד כ' הא דנחלקו ב"ש וב"ה בעירובין י"ג: אי טוב שנברא, להמהרש"א מכות כ"ג: דמ"ד טוב שלא נברא דל"ת מרובין ואי לא נברא היה ניצל מל"ת, ומ"ד טוב שנברא ס"ל מ"ע עדיף דעשה דוחה לא תעשה, ובפנ"י ביצה ז': ברש"י ד"ה והא כ' דב"ש דס"ל סדין בציצית חייב ע"כ ס"ל דלא אמרינן עשה דוחה לא תעשה, ונמצא לב"ש ל"ת מרובין, וב"ה דס"ל עשה דוחה לא תעשה עשין חמורין וגדולים מלא תעשה, ועי' בית האוצר ח"א כלל כ"ז. ובפתיחה למשנ"ח הביא רמב"ן הנ"ל ושל"ה דעל מ"ע עונשין טפי בעונש שלמעלה ומהא דעשה עונשין רק בעידן רותחא אין ראי' דקיל, דשם רק חובת טלית ורק עבר דמצוה ללבוש, אבל עובר על מ"ע גמור כגון תפילין עונשו חמור, וממזר מחייבי לאווין אין ראי' דזה אינו מעונש רק גזה"כ שיהי' ממזר מזה. ומה דמאכילין אותו קל קל ביומא פ"ג. טבל ושביעית מאכילין שביעית, ולא קאמר נבלה ושביעית מאכילין שביעית וכ"ש טבל דחמור, אע"כ דנבלה ושביעית מאכילין נבלה, אף דשביעית רק בעשה הרי דעשה חמור, וכ"כ בתוספות יה"כ שם, אך אין ראי' די"ל עשה ול"ת שווים ואיזו שירצה יעשה במסוכן, אבל טבל ושביעית יאכל שביעית ולא טבל והביא הרא"ש יומא דאף נבלה ושביעית מאכילין שביעית, ובחילוק הנ"ל כ' בתוס' מנחות מ"א., ועפרד"י נח מ"ט: בזה. ונ"ל ליישב בזה הא דלא נחתם גזר דין רק על גזל במבול, דבסנהדרין נ"ו: ילפינן ז' מצות דבן נח מן ויצו כו' מכל עץ הגן ולא גזל, ואם כן הוי לאו הבמכ"ע והוי כעשה ביבמות נ"ו., ושם במנחות אין עונשין על עשה רק בעידן ריתחא, וא"ש דתחלת דינם היה על שאר עבירות והוי עידן רותחא, ושוב היו יכולין להענש גם על עשה דגזל, וז"פ שנתתם גזר דין על עשה דגזל. אבל בפנ"י שבת נ"ה. הוכיח דבכל מ"ע עונשין בעידן ריתחא, אבל בריטב"א ר"ה ט"ז כ' דאף במ"ע חיובית אין מענישין רק בעידן ריתחא, ועפמ"א ח"א סי' ר"ו, וכל"ח וירא דכ"א ע"ג, ובפרד"י דף קכ"ג: מ"ש בזה:

ובמשנ"ח ר"ה יסוה"ת כתב הא דיו"ד קנ"ז ס"א דלעבור על לא תעשה צריך ליתן כל

ממונו, ולפמש"ל בהסבר עשה דוחה לא תעשה דעשה מקיים בקו"ע, אם כן בלאו שאין בו מעשה נימא שאין צריך לפזר כל ממונו דדמי לעשה, דהא לא יעבור בקו"ע, וכן במ"ע שעובר בקו"ע נימא דיחייב לבזבז כל ממונו, והובא זה בפת"ש סק"ט. וע' תבת גמא חקירה ד' במ"ע הוכח תוכיח, דבלאו שאין בו מעשה כגון להניח חמץ שלא לעבור י"ל דאינו מחויב לבזבז כל ממונו, ועמג"א תרנ"ו ואמ"ב ה' שבת סי' א' והבאתו במשפטים (כ"ב י"ז), אך בריב"ש שפ"ז כתב דחייב לבזבז, ועחו"י סוס"י קל"ט, חי' רע"א קנ"ז, פ"ת סק"ד, אשל אברהם תרנ"ו סק"ח, ובפתיחה לה' תפילין, שו"מ רביעאה ח"ב ל"ט, הגהות לשו"ת מהר"ח או"ז רמ"ד, שו"ת שערי דעה ח"ב כ"ו, אמה"צ ב"ק ט'. אמ"ב ה' דיינים סי' י"ט, ורביד הזהב ויקרא. ובטיב גיטין דכ"ה: דיותר חביב העושה מצוה מהנשמר מעבירה ולכך עשה דוחה לא תעשה אף דלא תעשה חמור, ומשו"ה אין עשה דוחה עשה דמה אולמי', ועשו"מ רביעאה ח"ב ר"י דעשה דקום ועשה דוחה לעשה בשב ואל תעשה, דעדיף לעשות עשה בקום ועשה לקיים בפועל, וע"ש בתליתאה ח"א ע"ב, וח"ג קס"ה: **ובריקנטי** יתרו כתב שמצות עשה חסד והוא בימינו של הקב"ה ולא תעשה דין בשמאלו, וימין יש מעלה תמיד ולכך עשה דוחה לא תעשה, ומובא בס' עמודי שבעה עמוד ד' דרוש כ"ט, ובס' מגדני אליעזר שמיני. ובס' באר שלמה מער' ע' אות י"ד כתב על פי שכתב העקרים דשכר מצות בלי גבול, ושכר לא תעשה בגבול ועדיף מצות עשה, ואתי שפיר קו' תוס' יה"כ יומא פ"ו דמה רבותא דגדולה תשובה שדוחה לא תעשה הא בכל מקום עשה דוחה לא תעשה, ולהנ"ל אתי שפיר דתשובה בא רק מכח דעבר עבירה ודי להבא מן הדין להיות כנידן, וג"כ השכר בגבול והי' להיות שלא ידחה, ועם כל זה גדולה תשובה שדוחה, וי"ל קו' הנ"ל דבאמת קשה האיך עשה דתשובה דוחה הא לא הוי בעידנא, וי"ל דביומא פ"ו. אם יחיד עשה תשובה מוחלין לכל העולם, ותוס' פסחים נ"ט. כ' דעשה דרבים לא בעי בעידנא:

עי"ל טעם לעשה דוחה לא תעשה דבנדה ס"א: מצות בטלות לעת"ל, ובנועם מגדים פ' לך מסנהדרין צ'. דדרשינן ונתתם ממנו לאהרן תרומת ה' (במדבר י"ח כ"ח), וכי אהרן לעולם קיים אלא מכאן תחה"מ מה"ת, הרי להיפך, דמקרא דיליף תחה"מ מוכח דמצות קיימות לעולם, ורק דלא תעשה לא יהי' לעתיד לבוא אבל מצות עשה לא יעברו מיהודים, דבלאווין רק סור מרע ולעתיד לבוא יבער הטומאה מארץ, אבל עשין דלהתקדש ניתנו לעולם יהי' ע"ש, וזה הטעם עשה דוחה לא תעשה דיש לה חשיבות יותר דלעולם קיימין, ועשד"ח בדברי חכמים סי' נ"ג, וזה י"ל הפשט זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור, עפמ"ש בזהר והקדמת שפע טל, שמ"י בצירוף י"ה, עולה שס"ה, זכר"י עם ו"ה עולה רמ"ח נגד

מ"ע, ועמש"ל בפ' שמות (ג' ט"ו), ודרשות חז"ל דלעלם חסר שנעלם (בפסחים נ'.), וז"פ זה שמי היינו ל"ת נעלם, נגד זה זכרי היינו מצות עשה, והטעם וזה זכרי לדור דור דעשין לעולם קיימין ויותר חשובין מלא תעשה דבטלים לעתיד לבוא, וברמב"ן נצבים (ל' ו') כ' הפשט מצות בטלות לעתיד לבוא דיעשו מעצמן ולא בבחי' מצוה כמו לאדה"ר קודם החטא ע"ש, ולהסביר י"ל כמ"ש בס"ק, וישלח אברהם את ידו כו', כי רמ"ח מצות עשה נגד אברים, ושס"ה ל"ת נגד גידין, ומקבל חיות מהמצוה אשר הוא נגד אותו אבר, וכמו בעולם הזה כגוף מושך לכל דבר אשר מקבל ממנו חיותו ובורח מדבר המזיקו, מכ"ש שיברחו האברים מעבירה וירדפו אחר המצות, רק בעה"ז החומר העכור מסמא עינים, אבל אבותינו היו מזוקקים שכל אבר רדף אחר המצוה ובורח מעבירה, וכשה' אמר קח נא את בנך והעלהו לעולה, הכונה היתה העולה כמ"ש במד', ול"ה כונה עקדה רק היה נסיון ואברהם סבר כי הכונה שחיטה וידיו הרגישו שאינו מצוה ולא רצה לשחוט, וישלח אברהם את ידו החזקה, וא"ל ה' אל תשלח ידך בחזקה, וצדקה ידך ממך, וז"פ רמב"ן לעתיד לבוא לא יהיה יצר הרע ממילא יעשו מצות בלי ציווי כלל, ועמ"ש בפרד"י נח ס"ט., וישלח רל"ט. **וע'** הגהות רצ"ח ב"ק ט': אהא דאין צריך לבזבז כל ממונו אפילו על מצוה עוברת וכ"כ באו"ח תרנ"ו, ועי' ירושלמי פ"ק דפאה ויפה מראה שם, ועי' מור וקציעה דאם קיי"ל לולב ואינו עושה מכין עד שתצא נפשו, אם כן לא יהי' ממונו חביב יותר מגופו, אבל נעלם ממנו רמב"ן יתרו כאן דהא דמכין דוקא באומר איני עושה ומבעט ומראה שלהכעיס אינו רוצה לקיים, וע"ע בריטב"א מו"ק ג': שהביא גי' רש"י יכול ילקה מרדות על התוספות, כמו לולב ואינו עושה מכין עד שתצא נפשו, וברש"י שלפנינו ליתא לזה, ובהג' רצ"ח הק' אהא דמכין בתוספות עד שתצא נפשו, דחלילה לומר כן רק הוכיח דכופין לקיים מצות עשה שבידו לקיים ומבעט כרמב"ן, ובזה הדין דכופין עד שתצא נפשו, והא דכ' הר"מ בפ"ו הי"ב מחמץ דאוכל מצה בע"פ מכין עד שתצא נפשו, לא כ' מי שאכל כבר דבכה"ג ליכא רק מכות מרדות רק האוכל אז מכין אותו בשעת אכילה למען ימנע מלאכול ויקיים מצות מצה כתיקונו, אבל אם כבר אכל ואין בידו לתקן כגון בנ"ד שכבר חרש בתוספת שביעית, מה שעבר אין ואין כאן רק מכות מרדות ל"ט מלקות כמלקות של תורה, אבל לא עד שתצא נפשו דלא מצינן כן רק דכופין על קום ועשה וצע"ג:

ובשו"ת בית יצחק אה"ע ח"א י"ח אות ד' כ' דנר' ראי' דהצלת עבירה גדולה מעושה מצוה, דבמ"ע אין צריך לבזבז כל ממונו ובלא תעשה צריך, וצ"ב הרי עשה דוחה לא תעשה הרי דעשה גדול, ועכצ"ל דבאמת לא תעשה חמור כיבמות ז'. רק דחידוש חידשה

התורה עשה דוחה לא תעשה, ולענין בזבוז עשה קיל מלא תעשה. ובפמ"ג תרנ"ו כ' דבשב ואל תעשה אין צריך לבזבז, וצ"ל הא דפסחים מ"ו: ומשום הפסד ממונו שרינן איסור דאורייתא, שם יעבור וישחוט והוי בקום ועשה, וכן בחולין מ"ט: דהק' ואיסורא דאורייתא ואת אמרת התורה חסה שם בקום ועשה דיאכל טריפות, וע"ע שו"ת שערי דעה ח"א נ"ז ומ"ש במשפטים (כ"ג ד'):

פסוק ט

ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת. ובויקהל (ל"ה ב') ש"י תעשה מלאכה וביום השביעי יהי' לכם קדש, וכ' בתוי"מ לרמ"א ד"צ ס"ב דהעובדים כל השבוע יקדשו השבת רובו לה' ללמוד, ות"ח שלומדים כל השבוע ירבו במאכל בשבת, וכאן קאי בעובדים כל שבוע כ' "תעבוד" אז ויום הז' שבת לה"א, ולקמן תעשה על ידי אחרים בת"ח, אז וביום השביעי יהי' "לכם" קדש לצורך לכם, וכ"כ במכילתא כאן באין עושין רצונו של מקום ע"ש, וזה י"ל בשבת קי"ח. כל השומר שבת כהלכתו אפילו עע"ז כדור אנוש מוחלין לו, היינו לא בלבד ששומר עצמו ממלאכה רק לומד גם כן ההלכות, והוא שכ' ששת ימים תעבוד וכי המצוה שיעבוד וערש"י גם כל מלאכתך "כל" מה מרבה. ואמר הגר"א ז"ל עפמ"ש בשבת ס"ט: ההולך במדבר וא"י מתי שבת מונה ו' ימים ושומר הז' ובכל יום עושה כדי פרנסתו אפי' ביום הז', וז"ש זכור את יום השבת, כשתזכור תרויח בשתים, א' שתעבוד ועשית כל מלאכתך לא רק כדי פרנסה, וגם תרויח שיום הז' תשבות ל"ת "כל" מלאכה אפילו כדי פרנסה, וע"ע אוה"ח תשא (ל"א ט"ו). ובד"ח חקר ההולך במדבר מה יעשה ביה"כ דאסור במלאכה וכל עינוים, ובראש יוסף שבת הקשה אי קידוש מה"ת יצטרך בכל יום לקדש מספק, וזה תלי' אי מברך ברכה שא"צ דאורייתא או דרבנן, עי' מג"א רט"ו סק"ו, ועמש"ל בפסוק ז'. ובמג"א סי' שד"מ הקשה ניזל בתר רוב ימים ותי' דהוי קבוע ע"ש, אך לתוס' נזיר י"ב. וגיטין ס"ד. ד"ה אסור, באיסור אינו ניכר ל"א קבוע הדק"ל, רק דעכ"פ הוי קבוע דרבנן עי' בכו"פ ק"י. והמקנה קידושין ס"ד:, וירחון היבנה סי' ט', וממג"א הנ"ל מבואר דגם בזמן שייך קבוע וצ"ע מפסחים ז': מעות שנמצא בהר הבית חולין דאזלינן בת"ר השנה, וכן בנדה נ"ז: אחר רוב ימים, ועי' בזה בשו"ת בית יצחק אה"ע ח"ב סי' ב' ונפ"ח או"ח שם:

פסוק י

אתה ובנך ובתך. רש"י להזהיר גדולים על קטנים עי' תפא"י פ"ט מ"ט משבת דמותר ליתן לתינוק ספרים לשאתן לבהכ"נ אי ליכא עירוב דכל דבר מצוה ספינן להו בידים כמג"א שמ"ג סק"ג, ועט"ז שמ"ו סק"ג, ובפתיחה למס' עירובין, בתשו' רע"א ט"ו, וחת"ס ח"ו י"ג. ובתשו' הרי"ם או"ח ג', חידש דהנה בשבת בעי מלאכת מחשבת ואם כן נהי

דקטן אוכל נבלות האיסור דאו' מצווין להפרישו, רק באיסורי אכילה, דגדול בכה"ג אף בלי כוונה חייב דמתעסק בחלבים ועריות חייב שנהנה, אבל בשבת מתעסק פטור, ואף דמחשבה ניכרת ממעשיו, ואף בקטן הוי מחשבה, מ"מ קיל, ריש שבת המפנה חפציו מזוית לזוית ונמלך עליהן להוציאן פטור של"ה עקירה ראשונה לכך, וא"כ קטן שנוטל ברה"י אין כאן מעשה רק מחשבה, דלא ניכר בעקירה שהוא ע"ד להוציאה לר"ה ואף דמוציא אח"כ ואז חשוב המחשבה מצד המעשה מ"מ אין איסור תורה כמו המפנה כו', וגם מיקל בקטן שיש חילוק בין הוצאה לשאר מלאכות, ועמ"ש כזה בשו"מ תליתאה ח"ב נ"ו: ופי' פירוש חדש במלאכת מחשבת עש"ה. וברביעאה ח"ב י"ז, ובשו"ת שערי דעה ח"ב סי' ס"ו להלכה:

והמרדכי הובא באו"ח י"ג ס"ג כ' דמותר ללבוש בשבת בגד בלי ציצית, כיון דאסור להטיל ציצית פטור, ובס' תפ"מ קידושין כ"ט. הק' להפו' בציצית שעשאו נשים וקטנים כשרים עמג"א י"ד סק"ג, א"כ יכול לקיים גם בשבת ע"י קטן דקטן אוכל נבלות אין מצווין להפרישו, רק דאסור להאכילו בידים מקרא לא תאכילם, ועל זה נימא עדל"ת ע"ש אי הוי בעידנא, אבל למכילתא ורש"י כאן דבא להזהיר על קטנים, א"כ יש עוד איסור ל"ת כל מלאכה והוי ב', לא תאכלם, ול"ת כל מלאכה וא"ע דוחה ב' לאווין. אך בתשו' הרי"מ שם כ' דליכא איסור כל מלאכה רק בבנו ובתו הקטנים שעושים בציווי אב, אבל בשאר קטן העושה ע"ד הגדול אינו בכלל זה הדק"ל, וי"ל להפו' דאם עשה ציצית בלי כוונה פסול, באו"ח י"ד ס"ב, וא"כ בעשה ע"י קטן דכשר, מ"מ בעינן גדול עע"ג כיון דבעי לשמה וקטן לאו בר דיעה, וכ' כרשב"א חולין י"ג. דגם דמהני עע"ג ל"ה מחמת כוונת הקטן רק מחמת כוונת הגדול והובא ג"כ בב"י או"ח ת"ס וכל האיסור עשיית ציצית בשבת דמתקן מנא, וכ"כ המנ"ח במוסך השבת אות כ"א, וכיון דמחמת עשיית הקטן לחוד ל"מ ול"ה תיקון מנא, ורק כל התיקון מכוונת מגדול א"כ רק הגדול עושה האיסור ואף דהוי כב' שעשאו דפטורים מ"מ הוי זה יכול וזה א"י דהיכול חייב. וע"ע במוסך השבת סוף אות ל"ט שלא מצא בש"ס שיהי' מצווה על שביתת קטנים, רק דאסור להאכיל בידים ממש אבל לא שאבי' יהי' מוזהר עש"ה, ובחי' מהרא"ך ח"ב בקונ' ערוגת בושמי נר"ד ערוגה ד', לאחי הרה"ג שליט"א מלאדז ובשו"ת דברי ישכר או"ח י"ט:

ובשו"ת איתן האזרחי בקו"א, בא"ע כ' בדברות הראשונות עבדו ואמתו קודם לשורו וחמורו, ובב' כ' שורו וחמורו קודם ול"ת בית רעך, כי אנשי שכל יקנו בית ואח"כ אשה ואחר כך עבד ואמה ושור וחמור כו', ובחורים חומדים אשה תחלה ואחר כך בית, וכנגד בית ושדה הקדים שור וחמור כו', ותמוה דבב' נמי לא הקדים שור וחמור. ונלע"ד שק'

לו שכ' לא תחמוד בית רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמורו בווי"ן שחימוד זאח"ז, ומ"ר אמר לא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך שדהו וכו' ולא כ' שדהו ועבדו שורו וחמורו בווי"ן כמ"ש ה', לכן תי' להורות שכנגד הבית ושדה הקדים שור וחמור, ר"ל שבהיות מ"ר הוסיף שדהו לכן הקדים שור וחמור, שאם היה כ' ושורו וחמורו, אז היה משמע שהתאוה הי' בזא"ז, כדברי ה' שאמר תחלה עבדו ואמתו ואחר כך שורו וחמורו לכן א' מ"ר שורו וחמורו בלי ו' להורות שקאי למעלה על ביתו, והוסיף גם כן שדה להורות שמתאוה מיד אל שורו וחמורו כדי לחרוש שדהו, ולא כ' בו' להורות שקאי אלמעלה ולא שמתאוה אחר עבדו ואמתו. ומה שלא אמר מתחלה שורו וחמורו ואחר כך עבדו ואמתו, כי לא רצה לשנות דברי ה', רק משה רבינו פירש דברי ה' מה שלא אמר בו', ושורו וחמורו להורות שקאי אלמעלה על ביתו ושדהו עכ"ל. ובס' עזרה להבין ב' דט"ס בא"ע. ובענין שביתת בהמה עשו"ת שערי דעה ח"ב י"א:

פסוק יא

כי ש"י ערמב"ן למה לא כ' בששת, ועי' זהר חדש פ' תולדות, וזהר אמור צ"ד:, ועי' בזה בשו"ת הרשב"א ח"א תר"ג ומהאריכות לא העתקתי ועי' תשא ל"א י"ז, ועי' אוה"ח ברא' (ב' א') שהקשה על הא כל האומר ויכלו כאלו נעשה שותף לה' במ"ב, וק' שיעשה שותף אחר המעשה, וכ' דה' ברא רק ו' ימים ואחר כך שבת, ועל ידי שומרי שבת נברא שוב ו' ימים וכו'. וי"ל בזה באבות פ"ה מ"ו צבת בצבת עשוי', לכאורה קשה למה נבראת אז בזמן שנבראו דברים הנצרכים לחיזוק אמונה, אך דרש"י כ' בו"ד כו' וה' נכנס כחוט השערה, הרי שבכ' ויכל נרמזו דברים שנבראו ביה"ש, ועל זה הוסיף ר"י שיש לומר עוד פי' אחר, שעל ידי יום השביעי נשלמה מלאכת שמים וארץ כפי' אוה"ח, ובשבת הוי כמו צבת שעל ידו נעשה צבת אחרת, כן על ידי כל שבת נבראו ו' ימים אחרים וחוזר חלילה, ועי' תוספתא סופ"ח דעירובין הלכות שבת כו' מכאן הי' ריי"א צבתא בצבתא מתעבדא, ובירו' סוף עירובין וביפ"מ שם, ובמנחת שבת ע"ב סקע"ו, ובהמאסף שנה י"ז סי' ס', ופרד"י בראשית די"ח:

ובמג"א רס"ה סק"ג בלילה אומרים וינוחו בה, וביום בו, ובמנחה בם, דלילה ל' נקבה, ויום ל' זכר ובמנחה כולל שניהם, ועט"ז רצ"ב סק"ב, ובמקו"ב מבוא ד' רע"ג. כ' גם כן בלילה בה, דמוסב על כל השבת, וביום בו דיום ל' זכר, ובמנחה שיום זה כבר עבר כמעט ומבקשים על שבתות הבאות אומרים בם. ומ"ש המג"א דשבת ל' נקבה, וכלשון מחלליה מות יומת בתשא (ל"א י"ד) וא"ש, תקנת שבת רצית קרבנותיה פרושיה נסכיה מענגיה [ועי' גר"א ישעי' (א' י"ב) דלשון מענגיה מוסב על נשמה יתירה, וצ"ע משבת קי"ט: כל

המענג את השבת הרי משמע עונג הגוף, ועי' תור"ת ויצא בפ' ופרצת ימה וקדמה]. אבל ק' בישעי' (נ"ח י"ג) וקראת לשבת עונג וכבדתו, וכן בשחרית ולא נתתו ולא הנחלתו וגם במנוחתו, ובסידור מארץ תימן הנוסח בכל ג' תפלות וינוחו בם. ושמעתי גם כן דבשמים ל"ש מנוחה אנושי' רק בארץ בים ובכל הנמצאים בהם, ומרומז בפ' זה כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, (בה, בארץ שהיא ל' נקבה) את הים (בו, ל' זכר) ואת כל אשר בהם, ועי' תוספת שבת רס"ח סק"ד בערבית הוי ככלה בבית אביה דהשמחה תלויה בה, ובשחרית הוי ככלה בבית חמיה שהשמחה תלויה בו, ובמנחה תלוי' בשניהם, ובפ' ויקהל (ל"ה ב') כתבתי עוד בזה עש"ה, ובעניני שבת כתבתי הרבה ואין מטרת חיבור זה לפלפול ואריכות, רק אעלה איזה הערות חדשות וכתבתי בקיצור נמרץ:

בענין שביתת בהמה עמ"ש במשפטים (כ"ג י"ב), ובענין ח"ש, רש"י שבת ע"ד. כתב דגם בשבת ח"ש אסור מה"ת, ובחכ"צ פ"ו הביא תוס' ר"פ יה"כ דצריך לכל חלב ומשמע דבשאר איסורי תורה כתולש שער א' בנזיר או בשבת מוציא פחות משיעור אין איסור תורה, וחזי' לאיצטרופי לבד ל"מ, ועמל"מ פי"ח ה"א משבת. ובשבת ג'. פטורי דאתי לידי חיוב חטאת קתני ופרש"י עקירות דאיכא למיגזר דילמא גמר לה, משמע דעקירה בלא הנחה רק מדרבנן משום גזירה, ואינו סותר עצמו לדע"ד., די"ל דעקירה בלא הנחה לא מקרי ח"ש רק חצי מלאכה, ואף דשייך חזל"א מ"מ בפירוש מיעטתו התורה מועשתה העושה כולה ולא מקצתה וכ"כ בבית מאיר שבת. ובפמ"ג בפתיחה לשבת חילק בין קצר חצי גרוגרות דיש עלי' שם ח"ש אבל במעביר פחות מד"א ברשות הרבים אין עלי' שם מלאכה והיתר גמור הוא, ועי' עוד בפנ"י שבת ברש"י ד"ה שהן ד', בס' הקובץ על הר"מ בפי"ב ה"ט, משבצות שט"ו סק"ח, נובי"ת או"ח נ"ג, חתם סופר או"ח ס', שם אריה יו"ד ס"ה, שדי חמד מער' ח' כלל ג', אריכות בתפארת ישראל פ"א מ"א דשבת, שו"מ תנינא ח"ד ק"כ. ופמ"ג בפתיחה לשבת כתב דכל מלאכת שבת אם קצר חצי שיעור שחרית וחצי שיעור בין ערבים מצטרפין, ול"ד למ"א דבעי כא"פ, ובשבת ק"ה. בכותב ב' אותיות פליגי אי יש ידיעה לחצי שיעור וקיי"ל כרבנן, הא בהעלמה א' לכ"ע חייב, ונסתפק אי בעינן שיהיה החצי שיעור שעשה שחרית קיים בין ערבים, ובכתיבה פשיטא דפטור דאין ב' אותיות כתובות לפנינו, ורק הספק בקצר חצי שיעור ונשרף, ובהוציא חצי שיעור ונשרף וחזר והוציא חצי שיעור פטור כר"מ פי"ח הל"ג משבת, ואי ח"ש בשבת זה וח"ש בשבת ב' פטור דימים בינתיים מחלקין, ובנובי"ת או"ח נ"ג נסתפק בזה, ובמנ"ח במוסך השבת אות א' כ' דחייב במזיד ולא דמי לשוגג, ועחמד"י דמ"ג. והביא תוספתא פי"ב הי"א משבת דפטור:

וב' שעשאו פטורין דכל א' עשה רק חצי כריש שבת, ואם כל אחד אינו יכול שניהם חייבים ור"ש פוטר, ואם כל א' יכול שניהם פטורים, א' יכול וא' אינו יכול היכול חייב עפ"י משבת ור"מ פ"א, ובתפא"י בכלכלת שבת יש שם טעות הדפוס בזה, ואם שניהם יכולים רק א' אינו בר חיוב נכרי או קטן, עי' אמ"ב ה' שבת סי' ל"ג בשם מהרי"ט אלגזי שנסתפק בזה בשמחת יו"ט, והעלה דעיקר הטעם ב' שעשאו פטורים דלאו אורחא וכמו כן כאן ערש"י צ"ב., וכ"מ מתוס' צ"ד. ד"ה שהחי שאין הנשוא יכול לישא עצמו ע"ש, תפ"ל שאינו בר חיוב, ועי' תבו"ש ב' ס"ק קנ"ה, ויש עוד טעם דא"א לחייב ב' אנשים על עבירה אחת, ואם כן בגדול וקטן הגדול חייב, ובאגלי טל מלאכת קורע אות א' כתב בשם תוספתא דגדול חייב ועי' יד המלך פ"א הט"ו משבת בזה, ובכל"ח קדושים אות ב'. ואי בעי שיתרה שם המלאכה או די שיתרה שמחלל שבת סתם עמנ"ח ריש מצוה ל"ב מר"מ פ"ז משבת, ופי"ב מסנהדרין דאין צריך להתרות רק סתם, ועחמד"י דמ"ב, ומרה"פ על ירושלמי סנהדר' פ"ז ה"ה, ופ"ה ה"א, ותוס' שבת ע"ג: ד"ה משום, וב"ק ב'. ד"ה לר"א, ועי' בפרשה ויקהל (ל"ה ג'):

ובאו"ח של"ט ס"ד אסור להקדיש בשבת ולהפקיר מותר, ושאני הקדש דבדיבור לבד כבר נקנה החפץ להקדש ולהקנות בשבת אסור, אבל הפקר שבדיבורו אינו בא לידי זוכה רק שהפקר מוציאו מרשות הבעלים, ועקצה"ח רע"ג סק"א, ועי' שבת קל"א: הואיל שבידו להפקירן משמע שמותר להפקיר, ועמג"א סוס"י י"ג שמשו"ה לא אמר שמותר הואיל ובידו ליתנו משמע דאסור ליתן מתנה בשבת ע"ש, ומשמע דהפקר מותר אף בשבת, ועשעה"מ פ"ה ה"ב מלולב, שו"ת שמן רוקח ח"א ט"ו, שו"ת רע"א קע"ד, עבודת הגרשוני כ"ה, מקו"ח תמ"ח סק"ט, אגודת אזוב מדברי שבת קל"א, כל"ח נשא דל"ו ע"ד. ועי' המקנה בקו"א לסי' מ"ה שכ' דאף דאסור ליתן בשבת אין האיסור על הנותן אלא על המקבל, כמ"ש בעירובין ע"א. מיקני רשותא בשבת אסור אסתלק רשותא שפיר דמי ע"ש, אבל מר"מ פ"ל ה"ז ממכירה דמוכר או נותן בשבת ויו"ט אע"פ שמכין אותו מעשי' קיימין, משמע דמוכר גם כן עושה איסור, ואפי' להמקנה המוכר עובר על לפ"ע, דאפילו באיסור דרבנן איכא לפ"ע מה"ת, כמ"ש תוס' ע"ז כ"ב. ד"ה ת"ל והארכתי בזה בפרד"י וירא קט"ו:, וע"ע בירחון קול תורה מירושלים שנה ב' סי' נ"ה. וע' עירובין ס"ו, תד"ה יפה, אלא כמתנה, וע"ש בגליוני הש"ס שהק' דגם מתנה אסור בשבת לקמן ע"א., וחולק דבמכר איסור על שניהם ובמתנה רק על נותן, ומקבל זוכה מהפקר דשרי בשבת, בשבת ק"כ. וקנ"ג, ועשו"ת משיב דבר או"ת כ"ז בזה. ובשבו"י סי' ק"ו כ' דכאן אפי' כמתנה לא נחשב דרק להתיר איסור ע"ש, וצ"ע דהוי כהערמה וע' ט"ז או"ח רמ"ו סק"ה:

וראיתי עוד במל"מ פ"ה הכ"ב ממעשר דשרי לעשר בשבת דבר שלא נגמ"ל דמה"ת לא בא לעונת מעשרות ואיסורא דשבת רביע עלי' רק מדרבנן ל"ה כמתקן ע"ש, ובמשנה ראשונה תרומות פ"ח מ"ג, וקשה דא"כ בטבל דרבנן מותר לעשר בשבת, ובערובין ל"א: אין מערבין בטבל דרבנן ע"ש ואי מותר לעשר ממילא מותר לערב, וצ"ע ואולי י"ל דטבל מצ"ע לא חזי אף דיכול להפריש כמ"ש תוס' שם ד"ל: ד"ה ולפרוש דבעי שיהי' חזי השתא, ועי' תפא"י שם אות י"ז:

פסוק יב

כבד רש"י אם תכבד יאריכון וא"ל יקצרון מכלל הן לאו, ובטיו"ד רפ"ה כל הזהיר במזוזה יאריך ימיו ואינו זהיר יקצרון, וכן דרשו בשבת ל"ב: בעון מזוזה בנים מתים, ובבית הלל ונדפס ביו"ד ווילנא הק' דכאן בטוש"ע הביאו זה ובסי' ר"מ בה' כיבוד לא הביא רש"י יתרו. [וראיתי בגליוני הש"ס סוף שבת הביא פסקי תוס' שם ק"ל, כל עיר שיש בו חזירים פטורים ממזוזה, זה חידוש ואין לו מקור, ובס' שושן עדות דכ"ח: נתן טעם ע"פ סוד, ובסמ"ג עשין עשה כ"ג וז"ל יש אומר שיש בירו' עיר שי"ב חזירים פטורין ממזוזה, ואומר ריב"א נשתקע הדבר ולא נאמר כי בדק ולא מצא כו' וע"ע בפסקי תוס' ערכין אות ח' עיר שי"ב חזירים פטור ממזוזה כשמגולין האותיות עכ"ל. וע' בס' טוב עין על ירושלמי במבוא דף ט'. בזה, והביא ד"ח ה' מזוזה אות מ"ג שכ' בשם ר' ירוחם, והרשב"א כ' שלא נמצא זה בב' ש"ס. ויש עוד דבר פלא בתיב"ע שופטים (כ' ה') מי האיש אשר בנה בית ולא חנכו, ולא קבע בי' מזוזתא, ועמ"ש בשו"ת אבני חפץ סי' צ'], ועו"ק מקידושין ס"א. בפלוג' ר"מ ורחב"ג בת"כ בשלמא לר"ח היינו דכ' אם תטיב כו' אם תטיב אגרא ואם ל"ת לא אגרא ולא דינא, וכן לא ברכה ולא קללה משמע דלר"ח צריך דוקא ת"כ, ואפי' אי ל"ב ת"כ מ"מ אי ל"ה הו"א לא ברכה ולא קללה, וא"כ מנ"ל לרש"י וטור דאם לא יתקצרו, וגם על גמ' ק' מנ"ל בנים מתים וצ"ע. ובברכ"י כ' דפלוג' דתנאי דוקא בתנאי בין אדם לחבירו, ואם בין אדם למקום כשהדבר בתורת תנאי כגון ב"ג וב"ר או אם בחקתי, ואם תאבו ושמעתם, ואם תטיב שאת, או בתנאים לר"מ בעי ת"כ ולרבנן לא ברכה ולא קללה, אבל בכל התורה ידוע שכמה גופי תורה כתובין ברמז והרים תלוין בשערה, ופשיטא מכלל הן אתה שומע לאו לכ"ע, ומדוקדק בל' רש"י שכ' שד"ת נוטריקן, כלו' אף דבעלמא בעי ת"כ ובד"ת הן נוטריקון, ומיהו צריך להתיישב לפ"ז בהוא יתחטא שם בגמ', וע' בריטב"א במ"ש לר"מ באיסורא ל"ב ת"כ דהיינו באזהרות איסור עש"ה:

ובר' בחיי אי' טעם כבוד או"א שלפעמים יהי' אבות עם הבנים זמן ארוך, והם למשא על הבנים לכן קבע שכר אריכות ימים, כלו' עליך לכבדם ואם תצער חייהם, דע שעל חייך

אתה תצטער, וע' בכד הקמח אות כ', וביד יוסף כ' דק' דמדותי' של ה' מדה כנגד מדה, והי' צ"ל שכר שיזכה גם הוא לכבוד, ורק דבאמת כן הוא, בקידושין ל"ב: מפני שיבה תקום כל שיבה במשמע, וא"כ ע"י שיאריך ימים יתנו לו כבוד והוי מדה נגד מדה. וגם ג"פ כ' כיבוד אב, ועל כיבוד בן לא יכתב אף פעם א', ואעפ"כ אבות מקריבין א"ע על בנים, ובנים על אבותם לא, ועמ"ש בזה בפרד"י ויגש דף ש"כ. ועשו"ת מהר"י מברונא קל"ט שהוציא מפסחים ק"ד: רברבנותא דמר, דאב יכול לומר לבנו מר. ועי' בפ' בא (י"ב ו'), ובהקדמה לשו"ת מנחת שמואל בענין שכר מצוה ובפרד"י הארכתי בזה בדף פ"ג. צ"א. ור':, וברמב"ן כ' שכיבוד הוא ממצות שבין אדם למקום כיון דשותף ביצירה ועכ"ל, ובנין דוד על איכה מזקיני ז"ל בדף מ' עפמ"ש בקידושין ל"א. לכבוד עצמו דורש ובכיבוד חזרו והודו כו', אם כן גם כבוד או"א מדברים שבין אדם למקום, ובפה"מ לר"מ ריש פאה לא כ"כ, ועחמד"י במ"ע ל"ב ל"ח ושי"ח בזה:

וערמב"ן למה בראשונה לא כ' למען ייטב לך והוא בב"ק נ"ד:, וע' באמרי הצבי שם, ובקד"ל ואתחנן הק' דכאן לא כ' כאשר צוך, ועא"ע בפסוק א', וכ' דבמצות שכליות ל"ש צוך דאף בלי ציווי מובן, אך ק' הא טוב שלא נברא ומה הטובה, אך זה משום דרוב עבירות הם ל"ת יותר ממ"ע כמ"ש מהרש"א מכות כ"ג:, וז"ש קודם שנתנה תורה ולא היו עבירות רוב אם כן הוי שכלית ושפיר לא כ' צוך, אבל בדברות אחרונות שניתנה תורה וטוב שלא נברא דל"ת מרובין ואינו טובה ול"ה מצוה שכלית שפיר כ' כאשר צוך. וברי"ן שם א"ל עד ששאלנו למה נא' כי טוב שאלנו אם נאמר כו'. עתוס' ב"ב קי"ג. ד"ה תרוויי' דלפעמים ל"ה בקיאים בפסוקים, וע' עין זוכר אזולאי מער' א' אות קי"ט, ולקוטי שושנים, קטרת סמים, נפש יהונתן, והגהות רצ"ח ב"ק אריכות. ובברכות ח'. תמה אני איכא סבי בבבל למען ירבו ימיכם על האדמה כ' ולא בחו"ל וכיון דקדמי ומחשכי לבי כנישתא אהני להו, וכתב מהרש"א למ"ש במגילה כ"ט. עתידין בהכ"נ שיקבעו בא"י, אם כן גם בבל כא"י והוא גם על האדמה ע"ש (ועי' מה שכתבתי בזה בפ' תרומה (כ"ה ח'), ועמג"א קנ"א סקט"ו ופמ"ג, וחת"ס או"ח ל'. ובקידושין ל"ט: וחולין קמ"ב. הרי שעלה לגג ומת היכן אריכות ימים, ודילמא לא הוי ר' יעקב מעשה חזי ודילמא מהרהר בע"ז, מוכח דבע"ז ליכא אריכות ימים, ובכתובות ק"י: כל הדר בחו"ל כעובד ע"ז, וזה שתמה ר"י איכא סבי בבבל כו', ובחוץ לארץ דהוי כעע"ז ליכא אריכות ימים, ומשני ע"י שמקדמי ומחשכי בבהכ"נ הוי כקבוע בארץ ישראל ויש אריכות ימים בחו"ל בעה"ז. ובבעה"ט כ' למען יארכון חסר י' שאין אריכות ימים בעה"ז, וקשה דבואתחנן (ב' ט"ז) כ' יאריכון כו' ובספורנו שם ולמען ייטב לך בעה"ז, ובא"ע שם רמז לעה"ב, וע"ס משנת

אליעזר מ"ת דף צ"ה: שהאריך בזה:

והרמב"ן בספר המצות כתב דראוי למנות כאו"א לב' מצות כיון דהם בגופין נפרדין, והאחרונים הוכיחו כר"מ דאינו אלא מצוה א', מסנהדרין נ"ו. י' מצות נצטוו במרה, ז' דבן נח והוסיפו דינים שבת וכאו"א, הרי דאינו אלא מצוה א'. ובכל"ח כ' דכ"א רק מרוב כמ"ש בחולין י"א:, ובבן נח לא אזלינן בתר רוב אם כן קודם מתן תורה אמאי היו חייבין בכ"א, רק דכ' כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך, ודרשינן כאשר צוך במרה, נראה דבמרה נצטוו על הכל שנצטוו בסיני, ונצטוו גם על בעל אמו דדרשינן מאת אמך שפיר נצטוו גם במרה על כבוד אב ואם דאפי' לאו אביו הוא מ"מ בעל אמו הוא, וכיון דעיקר משום כבוד אם שוב אין למנותו לב' מצות, משא"כ אחר מתן תורה י"ל דהם ב' מצות כיון דנתנה תורה ונתחדשה הלכה דאזלינן בתר רוב, וכיבוד אב מצוה בפ"ע:

ובחולין ק"י: אין כופין על כאו"א דכל מ"ע שמתן שכרה בצדה אין ב"ד מוזהרין עלי', וכ"ה ביו"ד ר"מ ס"א, וחו"מ צ"ז ס"ז בהשבת עבוט, וכ' הרמ"א דאין ב"ד חייבין לכפות אך אם רצו כופין וגבי כאו"א לא הגיה כלל הרמ"א, וזה הקשה הסמ"ע ק"ז סק"ב ועט"ז יו"ד סק"א, ובהמדרש והמעשה האריך בזה. ובמגילה כ"ח. שאל ר"ע את ר' נחוני' במה הארכת ימים כו', וק' השאלה זיל קרי בי' רב, בכאו"א ושלוח הקן כ' למען יאריכון, ובדברי קבלה אורך ימים בימינה למיימינים בה, ובגמ' שם מימי לא ברך לפני כהן, או לא הסתכל בדמות רשע, או לא הלך ד"א בלא תורה, ?ונאבדו גם כן מן הטעמים שבתורה, ורק כל הפלוגתא היה ביניהם אי למען יאריכון קאי אעה"ז או על עה"ב כקידושין ל"ט., וחולין קמ"ב., ועבי"ת או"ח קל"ט, ובתצוה (כ"ט ל"ט) מ"ש בזה. ובירושלמי פאה פ"א ה"ה גדול כיבוד אב ואם יותר מכבוד ה' שנאמר כבד א"ה מהונך מחונך אם אין לך אתה פטור, ובכאו"א אפי' אתה מחזיר על הפתחים, לשון הון רק על מזומן, וחונך אף תרומות ומעשרות וכו', ורגיל בש"ס לדרוש ה' לח' שהם ממוצא א', ברכות ל': ול"ה., שבת ל"ב: ונ"ה: וק"ה., עירובין י"ט., פסחים פ"ט., מו"ק ב'., מנחות נ"ג., כריתות י"א., וירושלמי שבת פ"ז ה"ב סימן לל"ט מלאכות אלה, א' חד, ל' תלתין, ח' תמניא, ל"ט, ולא מתמנעין רבנן לדרוש ה' לח' וע' בפסיקתא רבתא פמ"א ועתו"ת:

ובלימודי ה' סי' נ"א הקשה למה אין מברכין על כיבוד אב ואם, ותירץ לרשב"א בתשו' סי' י"ח והובא בתומים וקצה"ח ר"ס צ"ז דבצדקה אין מברכין שמא לא ירצה הלה לקבל ויהיה ברכה לבטלה, וכן בכיבוד אב ואם יכולין למחול, ועחת"ס או"ח נ"ד בזה, אך קשה לרדב"ז תקכ"ד דאע"ג דאב יכול למחול מ"מ מצוה איכא הדק"ל, ועמ"ש במשפטים (כ"ז ז') בזה ובקול תורה מירושלים שנה ב' סי' נ"א וס"ז בדברי התומים צ"ז סק"א. (וי"ל

דרך צחות לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים, דבברכות ל"ה. השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם, וכ' לה' הארץ ומלואה כאן קודם ברכה כו' וז"ש לך ה' הצדקה היינו לה', וקשה למה לא מברכין, וע"כ כרשב"א שמא לא ירצה לקבל מחמת בושה, וזה ולנו בשת הפנים):

ובר"מ פ"ו הי"א מממרים, אם אביו רשע אף שאינו מצווה על הכאתו וקללתו שאינו עושה מעשה עמך, אעפ"כ חייב לכבדהו, והק' בהג' מיימוני וטור מב"מ ס"ב. הניח להם אביהם פרה וטלית חייבים להחזיר משום כבוד אביהם, ופריך הא אינו עושה מעשה עמך, ולר"מ מה פריך דאף ברשע חייב לכבדו. ובנפש יהונתן פ' קדושים תי' דכל טעם הר"מ משום מראית עין שיאמרו שיזלזל בכבוד אב ולא ידעו שרשע, לכן מהר"ם מרוטענבערג לא רצה לדור בעיר שדר אביו, עי' רמ"א ר"מ ס"ז, וא"ש דכאן ידוע שרשע שגזל ופטור מכ"א ול"ש מראית עין, ואי לא ידע הרואה שגזל פשיטא דלא יחזור דסבר שהוא שלו ואינו של אביו וממ"נ ליכא מראית עין:

והרא"ם פ' קדושים הקשה על רש"י דסמך שבת למורא אב שאם יאמר לך חלל שבת אל תשמע לו, תפ"ל בלא"ה דאין עשה דוחה לא תעשה ועשה דשבת, וכן הקשו בתוס' יבמות ה': ד"ה טעמא. ובשם משמואל להגאון מלבוב ז"ל תי' דאיתא בילקוט דמאת שבתותי תשמרו יליף שבות וק' מהיכן מוכח כן, וכ' בס' ברכת שמואל דה' ברא עולם במאמרו, ובשבת ששבת נמצא דשבת ממאמרו ושפיר ילפינן דאף שבות באמירה, וביו"ד ר"מ סט"ו אם אמר לבנו שיעשה אף איסור דרבנן לא ישמע לו, אף דמ"ע דכיבוד הוא דאורייתא, וא"ש קושית רא"ם דפ' את שבתותי תשמרו ילפינן אפילו שבות דרבנן ול"ש עשה ולא תעשה. ועי' זרע יצחק פ"ב מ"י דב"מ שהאריך בזה, וכתב הא דפרש"י יכול אפי' א"ל חלל שבת כו' דלמה נקט דוקא שבת, משום דבשאר מצות אין בנ"א שישמע לו דדברי רב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, אבל שבת הו"א שישמע דאי' במד' למה נסמכה כיבוד לשבת כל המקיים כיבוד אין חילול שבת בא לידו, וביומא פ"ה: מוטב שיחלל שבת א' ואל יחלל שבתות הרבה, ואם יקיים עתה כיבוד ויחלל שבת זו לא יבוא לידו עוד חילול שבתות הרבה והי' הו"א שיציית לו קמ"ל דלא. ובהליכות אלי סי' נ"ו, הביא מרא"ם דהכלל אם אינו לזה תנהו לזה לא יוכל אדם לומר מדעתו ואפי' גאון זולת המשנה, והיכן מצא רש"י לדרוש אא"ע כו', וק' דהרא"ם עצמו כ' בקדושים על אמו ואביו תיראו אא"ע למורא תנו ענין לכיבוד, וי"ל דל"א סברות עצמו אלא לפרש הברייתא וגם נמצא סמך ביבמות עש"ה ובהמאסף תרס"ח ח"ב סי' נ"ט:

וביו"ד ר"מ סי"ט אב שמחל כבודו מחול, וברדב"ז תקכ"ד היינו שנפטר מעונש אם לא

כבדו, אבל יש מצוה עדיין, ובס"ח תקע"ג כ' דבד"ש חייב, וע' שיירי ברכה שם סק"ט ראי' דיעקב נענש כ"ב שנה שלא קיים כאו"א הו"ל ליצחק למחול וע"כ דבד"ש חייב, וכ"כ שם בפ' אזולאי, ועי' עקרי הד"ט סכ"ו. ובברכ"י כ' דוקא כבודו מחול ולא מוראו וכ"נ מריב"ש ר"כ, ובד"ה לב"י סי' של"ד, וכ"מ סו"ה ת"ת, ועכנה"ג של"ד ורמ"ד ראי' מקידושין ל"ב. ר"ה קרע שיראי באפי רבה בריה אמר אחזי אי רתח, ודילמא רתח ועבר על לפ"ע ומשני דמחיל ופרש"י ואמר לאבוה מידי ברותחא, ופשיטא דאי אמר עבר אמורא אב ואפ"ה מהני מחילה, וכ"מ מחינוך מ' רי"ב. ובמנ"ח הביא בשם ר"ן קידושין דעל בזיונא לא מהני למחול, אך קשה מה משני דמחיל הא אכתי עונש בידי שמים יש, וכ' בברכ"י דלפ"ע ליכא רק כשחייב בדיני אדם ולא בד"ש, ובמנ"ח מ' מ"ח כתב גם כן דמהני מחילה אף על הכאה, ועי' הגהות לשו"ת מהר"ח או"ז רמ"ד. ובשיירי ברכה סק"ח בשם מנחה בלולה משפטים ומקלל תי' ירושלמי ודי מבזה, ואע"ג דיכול למחול על בזיוני מ"מ מאחר דכ' מדבר בעדים והתראה בודאי לא מחל דהעדים יאמרו, וע"ע בתה"ד בפסקיו קכ"ז דרב שמחל ע"כ מחול אבל לא על בזיוני, ועי' גליון מהרש"א ר"מ בשם מל"מ פ"ד ה"ד ממלוה דעל בזיון אביו כופין, ובחינוך מ' ל"ג כ' ואם יש כח ביד ב"ד כופין כו', ועמ"ש במשפטים (כ"א ט"ו), ופרד"י ח"א דף ע"א. ר"ב: רכ"ח. ור"פ:

ובפענח רזא כ' אמאי יפסוק בזה מיתה הא יכול למחול ויפטור, וי"ל דמכה ומקלל בהתראה ושוב א"י למחול, ועי' שאלתות סי' ס' האב שמחל כבודו מחול ולא הכאתו וקללתו ועי' טו"א מגילה כ"א. בזה, ולימודי ה' סי' נ"ז, ושו"ת בית יצחק יו"ד קנ"ט אות י', וע"ע בס"ח קנ"ב. ובמנ"ח מ' מ"ח אות ב', שמה שאין לדיין או נשיא למחול על קללתו, היינו אם כבר קללו אבל אם נתן רשות לקללו אין כאן עבירה, וכן בחובל בחבירו, או אבי' שנתן רשות לקללו או שיכהו אינו עובר כלל, ועריב"ש תפ"ד וכנסת חכמי ישראל סי' קט"ו, ויש להעיר מכתובות מ'. אם אמרה לא בעינא ליכא למצוה כלל, וק' אי בד"ש חייב ל"ש לומר ליכא למצוה כלל, וכמ"ש בשטמ"ק ב"מ ל"ב. ובקו"א לטו"א מגילה כ"ח., וגם לכאורה קשה מה דיני אדם שייך בכאו"א הא על מ"ע שמתן שכרן בצדן אין ב"ד מוזהרין כחולין ק"י:, וי"ל כריצב"א בתוס' ב"ב ח':, דאין מענישין אבל יכולין לכופו, ועט"ז יו"ד ר"מ סק"א, עי"ל שכופין לבן לזון אותו, וע"ש בסע' ה' וש"ך וט"ז, ואם מחל כבודו מחול בד"א ולא בד"ש:

ועל הקו' למה לא יליף דאזלינן בתר רוב מהא דאם אביו א"ל שיחלל שבת אל ישמע לו, ואי לא אזלינן בתר רוב מה ההו"א שישמע לו, י"ל דהסמיכות בא אם אמו אמרה לו וכמש"ל בשם כל"ח. עי"ל דהו"א שישמע לו עכ"פ אם יאמר לו עשה מלאכה בביה"ש

אם תוספת שבת לאו דאורייתא דרק ספק שבת הוא, וספק כ"א ידחה לספק שבת לכך סמכה תורה דאף ספק א"ד, דספק שבת חמור מספק כ"א, ועי' אוה"ח תשא (ל"א ט"ז) על ושמרו בני ישראל את השבת, על תוספת שבת אף דאינו מעצם יום השבת, דסו"ס מצווה על שביתה אז, כמו כן בספק. ועי' כתובות מ"ז. דמסר לה בשבת ויו"ט כ' תוס' דהכונה על קודם כניסת יו"ט, היינו בתוספת וקרי לה הש"ס יו"ט, וה"ה די"ל כאן בלשון התורה, או אם יאמר עשה מלאכה בתוס' שבת, למה דקיי"ל תוס' שבת דאו' דכיון דהשוה כבודם למקום דוחה הספק עשה דכיבוד, לאיסור עשה דתוס' שבת שאינה מפורשת, ועי' יבמות ו' ותוס'. ואף לר"מ דספד"א מה"ת לקולא, וידוע דספק עשה מודה דמדאורייתא אסור, (וכמש"ל בפ"ח ובס' מוצל מאש סי' כ' דאף אלף ספיקות אין מועילים לפטרו) ואם כן אמאי לא דחי ספק כבוד דמדאורייתא לחומרא לספק שבת בלאו דמחמר מדאורייתא לקולא, וגם ספק כיבוד דהשוה לכבוד המקום, י"ל דגם בשבת איכא עשה, ואף לדעת קצת ראשונים דבמחמר דאין בה מיתה אף עשה ליכא מרשב"א יבמות ו', י"ל דאיצטריך לביה"ש דמוצאי שבת דאיקבע איסורא ואף לר"מ מדאורייתא לחומרא, ועי' מג"א שמ"ב, ואיצטריך סמיכות בלאו דמחמר דלא ידחה.

וידוע קושית החזקוני דלמ"ל קרא דכ"א אין דוחה לשבת, ת"ל כיון דמצווה אותו לחלל שבת ומוכרח לשמוע לו הוי כחצר דבע"כ מותיב בי' וישלד"ע כמ"ש בב"מ ד"י:, ואב עשה עבירה והוי אינו עושה מעשה עמך ואין הבן מחויב לכבדו, וי"ל דאיצטריך קרא היכי דשניהם האב ואם מצווין לחלל שבת ואף דישלד"ע הוי ב' שעשאו ופטורין, ועי' בזה בכל"ח קדושים. וגם י"ל לפ"מ שחידש בחלקת יואב קמא או"ח י"ד דאף לשמאי דישלד"ע, מ"מ בשבת מודה דאין משלח חייב דהו"ל כב' שעשאו, כיון דמ"מ גם השליח מסייע ועל ידי גרמתו עשה המשלח, ודוקא בצא והרוג אף דשם גם כן הדין בהכהו בי' מלקות פטורין, מ"מ כ' רשב"א ב"ק נ"ג דוקא בי' מקלות פטורין, אבל אם לקחו שנים מקל א' והרגו חייבין, אבל בשבת אף שאחזו ב' בקולמוס א' וכתבו ביחד פטורין, וגם בשליחות אע"ג כשאנו דנין לענין שליח אינו בגדר ב' שעשאו, כיון שהשליח היה יכול לעשות ועשה בכחו בלבד, מ"מ כשדנין נגד המשלח הוי בגדר ב' שעשאו, כיון דחיובו בא גם על ידי שליח ע"ש, ואם כן אף אם האב לבד מצווה בנו לחלל שבת אף אי ישלד"ע, האב פטור משום ב' שעשאו וא"ש קו' חזקוני:

ובעיקר קו' רא"ם הנ"ל דלמ"ל א"ש תשמרו ת"ל מקדש הוי עשה ושבת עשה ולא תעשה, תירץ בני הרה"ח ר' **דוד** נ"י למהר"ם מלובלין שבת קל"ב: על קו' תוס' במילה בצרעת הא אין עשה דוחה עשה ולא תעשה, ולמה לא הקשה ממילה בשבת ותי' דבשבת ליכא עשה

רק לא תעשה גרידא אם כן א"ש, ועשו"ת בנין ציון קמ"ב בזה, וכתב לדודנו הגאבד"ק **לאסק** ז"ל והשיב לו דדברי המהמל"ב תמוהים ומפורש להיפך בתוס' שבת ס"ט. ד"ה דידע, דפריך לר"ל דידע במאי, ותימה נימא דידע בעשה דתשבות ותשמרו ע"ש, ונ"ל דתליא בפלוג' דאמוראי בשבת כ"ד: דאמרו טעמים שונים למה אין שורפין קדשים ביו"ט ולא ס"ל דשבתון הוי עשה, לדידהו צדקו דברי המהר"ם דגם תשבות בשבת ליכא ולא קאי על מלאכה, אבל לר' אשי דביו"ט יש עשה ולא תעשה מסתבר דלא חמור משבת וגם בשבת יש עשה, ולפי זה בגמ' דפריך לר"ל שפיר הקשו נימא כר"א ס"ל וידע בעשה, אבל בשבת קל"ב. דקאי לרבא ופשטא בש"ס שבת כ"ד: גם רבא לא ס"ל כר"א, דמשני מהוא לבדו שפיר כ' מהר"ם דגם בשבת ליכא עשה, ולכן הקשה ממילה בצרעת, ותו עדיף להקשות לכולהו אמוראי, ולפי זה הדק"ל לר"א, וגם אין לתרץ כנ"ל דצריך קרא למחמר דעל זה לא קאי עשה כרשב"א יבמות ו', די"ל נמי לר"א כמו ביו"ט דאיסור לאו הוי ואיכא גם עשה, כן נמי במחמר:

ועיקר קושית רא"ם י"ל לריב"א בתוס' חולין קמ"א. נהי דאין עשה דוחה לא תעשה ועשה מ"מ העשה נדחה, והו"א שידחה הלאו ולא יהי' בעונש אתי קרא דלא דחי אף ללאו ובעונש קאי, אולם הראשונים חלקו. ונ"ל די"ל טעמים כנובי"ק סוף חו"מ אם לא דחי לעשה הוי מצהב"ע ולא יקיים עשה ולא ידחה ללאו, וי"ל פשוט דרק מצוה בעבירות לאו כמו בגזל לא קיים המצוה אבל לא בעבירת עשה, או כמ"ש הנו"ב דמה אולמי' כו'. והחולקים ס"ל דהוי מצהב"ע ולא קיים לעשה ולא דחי ללאו, ולפי זה בנין בית המקדש דהוי עשה דרבים לא נפסל על ידי עבירה וכמו ר"א דשיחרר עבדו והצטרף לעשרה דפריך בברכות מ"ז: הא עובר בעשה ומשני מצוה דרבים שאני, וה"נ בנין ביהמ"ק, ולכ"ע י"ל דעשה דוחה ללאו גרידא ולא יהי' בעונש וצריך קרא דלא דחי. ולפי זה י"ל דרך פלפול ליישב קושית פנים יפות על גמ' יבמות ו'. דמוקי בלאו דמחמר דק' גבי משכן אך למעט שא"ד שבת הא בעלמא דחי, וא"א למוקמי במחמר דל"ה במשכן דכל דהוי במשכן הוי אב ע"ש. ונראה דלכאורה קשה לתו"כ צו פי"ד, ונכרתה נפש למעט צבור שאינם בכרת ע"ש, ולאיסי ב"י איכא חדא מלאכה שא"ת מיתה בשבת ו', א"כ נימא ברייתא כאיסי וכת"כ וצריך למעט דצבור לא יעשו אותו מלאכה לצורך משכן אף שאינו במיתה לאיסי, ולא בכרת לת"כ ושפיר כה"ג בעלמא דחי (וי"ל עדיף לאוקמי במחמר ולכ"ע, ובריייתא י"ל כאיסי וכת"כ). ולפי זה י"ל אם צבור עושין אותו מלאכה שא"ח מיתה לאב"י, וקשה ת"ל דאין עשה דוחה עשה ולא תעשה כיון דא"ד לעשה הוי מצהב"ע, ול"ש דמצוה דרבים לא נפסל משום מצהב"ע, דזה רק כשרבים עושים מצוה ויחיד עובר עבירה כעובדא

דר' אליעזר, אבל כשרבים עוברים בעשה לא נדחה עבירה דרבים בשביל מצוה דרבים, וכאן דהעשה לא נדחה הוי מהב"ע ולא קיים העשה וגם הלאו לא נדחה וה"ל אין עשה דוחה עשה ולא תעשה. וכ"ז במקדש אבל במשכן י"ל דלא נפסל מהב"ע דמה שמהב"ע נפסל נלמד מחג הסוכות תעשה לך למעט גזילה ושאולה כשרה, וכתב הרשב"א סוכה ט'. דתורה פסלה משום מהב"ע וזה הקרא נאמר במשנה תורה, ובמדבר עוד לא נפסל מהב"ע וצריך קרא לציבור כשבונין שאינם חייבין מיתה לאיסי ואינם בכרת לת"כ, והו"א שעשה ידחה ללאו ואתי קרא דלא דחי:

ובסגנון זה י"ל דבפני"פ הק' דל"ה בעידנא ולק"מ דהמג"א הביא בשם ר"ת בתמ"ו סק"ב, דבמצוה דרבים לא בעי בעידנא והסברא י"ל דכשאיננו בעידנא הוי מהב"ע וברבים לא נפסל מהב"ע, ול"ק כנ"ל אבל במשכן לא נפסל משום מהב"ע, ועמג"א צ' סק"ל. ויש להעיר להחכ"צ מ"ט דבפחות מכ' שנה אינו בכרת, ובפרד"י ר"פ חיי שרה דקל"ט. הארכתי בזה, ולאב"י איכא מלאכה שא"ח מיתה, נוקמי קרא דגם לזה פחות מכ' אסור לבנות, וי"ל עדיף מחמר שאתי לכ"ע, (וגם י"ל דאתי לאסור ח"ש בכלים שלא יגמרם ורק אסור מטעם ח"ש):

אמנם נראה כתוס' קידושין ל"ד: ד"ה מעקה דלאו עם עשה שהזמן גרמא, אף דעשה זו ליתא בנשים מ"מ כיון דאיכא באנשים מאלם הלאו גם לנשים דלא יהי' נדחה נמי עשה, הה"ד כאן שבלאו זה כרת עאלם אף לצבור ופחות מבן כ' אף שהם אינם בכרת. וי"ל דתליא בפלוג' לר' אשי דאי שורפין קדשים ביו"ט משום שיו"ט עשה ולא תעשה וגם נשים אסורים ע"כ שעשה מאלם לאו לנשים אף שהם פטורים, הה"ד לענין כרת מה שאין כן לאינך אמוראי לא נשמע זאת:

עי"ל קושית הרא"ם דצריך למעט ע"י שנים שגם כן איסור תורה כח"ש, כמ"ש החכ"צ ולכה"פ בעשה, וקו' מהר"ם על תוס' שבת שהק' מצרעת ולא משבת י"ל דתוס' סברו דמילה הוי עשה שוה בכל, ועשו"ת חדות יעקב מ"ת ל' וקמ"ו, וכמ"ש באב"נ רצ"ב, דמילה הוי שוה בכל דאשה כמו דמהילי דמיא ע"ש, ודוחה לעשה ולא תעשה דשבת שאינו שוה בכל דנשים פטורות ולכן הק' מצרעת דעשה ולא תעשה שוה בכל, ועכל"ח קדושים אות ב':

והרא"ם קדושים הביא בשם ר' ישעי' דבנין ביהמ"ק אינו דוחה לאו דשבת דחמורה, ותמה עלי' הא בגמ' דחי לה שם ביבמות, ועי' בחדו"י תנינא מ"ט, שכ' די"ל דכל עדל"ת משום דעשה מאהבה ולא תעשה מיראה כרמב"ן, ובשבת שאומרים באהבה כ' בלבוש דשבת קבלו באהבה במרה ולא הוצרכו לכפיית ההר, והלאווין דשבת מאהבה קבלו

וחמירי כמו העשין ואין עשה דוחה ללאו דשבת ע"ש. ולפי זה י"ל למה דפליגו בשבת פ"ז. ששי בסיון למאי רבא אמר לחנייתן וראב"י למסען, ופליגו אי איפקדי על הוצאה, רבא אמר לחנייתן אבל מסען היה בשבת דלא אפקדי על הוצאה, ולראב"י נמי על הוצאה אפקדי, וגם למסען הי' ביום חנייתן דבשבת לא נסעו ע"ש, ואם נסעו בשבת שהיה להם חמורים ומשאות, ע"כ גם על מחמר לא אפקדי, ולפי זה למ"ד דלא אפקדי על הוצאה ומחמר, וע"כ קבלו בסיני בכפיית ההר ולא קבלו מאהבה, והוי ככל ל"ת שנדחה מקמי' עשה, ושפיר אין לחלק בין שבת לשאר ל"ת ולהכי לא אמרינן שאני לאווין דחמירי, אבל ר' ישעי' סבר כמ"ד גם אהוצאה אפקדי, וגם מחמר קבלו מאהבה וי"ל שאני לאווין דשבת דחמירי:

ועי' גליוני הש"ס על ירושלמי זרעים כרך ד' אות צ"ג שהביא ירושלמי מו"ק פ"ג ה"ח שבטלה ממנו מצות כיבוד, וצ"ע הא גם לאחר מיתה יש מצות כיבוד כמ"ש בפ"ק דקידושין ל"א: ע"ש, וכה"ק ביגדיל תורה תרצ"ה חוב' א' סי' ב'. וע"ש בתפא"י סקנ"ד דכיבוד אב ואם אחר מיתתם רק מדרבנן, וי"ל באם הכיבוד הוא שצוה מחיים לעשות דבר לאחר מיתה חמור מהכיבוד שנולד אך לאחר מיתתו, וע"ש בח"א מהרש"א לחלק עובדא דר' אסי משאר כיבוד, ועי' ס' תרשיש שהם במילואים שם דף ק"ג ע"ד:

ובענין כיבוד אבי אביו עמ"ש בפרד"י ויגש דף שכ"ח., ובבראשית די"א. הבאתי הרבה מענין דאסור להזכיר אביו ורבו בשמם ע"ש הרבה חדשות, ובויחי דשנ"ד. הבאתי קו' שם (מ"ט ל"א) שמה קברו את יצחק הא אסור להזכיר את שמו כמ"ש ביו"ד ר"מ ס"ב, וכעת ראיתי בשו"ת דודאי השדה בסופו שתי' דשם יצחק דה' בעצמו אמר וקראת שמו יצחק היה כבוד גדול לאביו, משו"ה היה מותר לקרות בשמו ואדרבה זה כבודו שקורין אותו בשם שה' צוה לקרות, וכ"כ בהכתב והקבלה, וע"ע בקובץ וילקט יוסף שנה ב' סי' צ"ה. ובזה א"ש מ"ש יצחק ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם (תולדות כ"ח ד'), משום דאברהם היה גם כן כבוד גדול אב המון גוים, וע"ס אמרי נועם ח"ג בסוף בשו"ת סי' י"ג י"ד שכתב לתרץ מ"ש בויחי (מ"ח ב'), ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף לא פרש"י שהוא אפרים, משום דאפרים ל"ה אומר בנך יוסף דאסור להזכיר אביו בשמו, וע"ע שו"ת בנין ציון פ"ד, ברכ"י יו"ד רמ"ב אות י"ז, בשיו"ב שם אות ט', נפ"ח או"ח פ"ד, ובפרד"י דברים (א' י"ד) כתבתי עוד בזה, וע"ע יעיר אוזן מער' ח' אות כ"ז, בשל"ה ויחי, כתב והקבלה, ושו"ת נחלה לישראל ל"ז.

פסוק יג

לא תרצח ערמב"ן ואי' בשם הח"ס ומטו לה בשם הגר"א, דאצל הצבור קורין לא תרצח בקמץ וביחיד תרצח בפתח, ועמג"א ר"ס תצ"ד ומחצהש"ק, עפמ"ש בסוטה כ"ב. וע"ז י"ט:, עה"פ משלי (ז' כ"ו) רבים חללים הפילה, זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה, שפותח פיו לכל השואל וזה לא תרצח בפתח, עצומים כל הרוגיה, זה תלמיד שהגיע להוראה ואינו מורה שמקמץ תורתו מאחרים, וזה לא תרצח בקמץ, ועיו"ד רמ"ב סי"ג וי"ד, וחו"מ י' ס"ג, ולעיל בפ"ג בשם כנס"י, ובשו"ת מהר"ם שיק של"ה. וזה שאומרים בוידוי יה"כ על חטא שחטאנו ביודעים ולא יודעים, וקשה הלא כבר אמר בזדון ובשגגה, ורק הפי' ביודעים להורות ואינם מורים ובלא יודעים להורות ומורים. ובזהר צ"ג: לא תרצח פסיק פעמים שמותר לרצח בחייבי מיתות ב"ד, וז"פ במלאכי (ג' ו') אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם, אני ה' שניתי "לא", ורק התרתי באופנים מיוחדים, אבל אתם "לא" כליתם לגמרי:

ויש איש היושב בביתו בחדרו כפוף כאגמון ראשו ולו ריעים אשר יסיתם להרוג איש נקי על ידי לה"ר, והורגת ג' אנשים כערכין ט"ו:, וז"ש בפ' נח (ט' ח') שופך דם האדם באדם, על ידי אדם אחר, וזה לא תרצח בפתח שהורג בגלוי, ולא תרצח בקמץ שהורג בסתר וזה קשה מהגלוי, עפרד"י בראשית דף ל"ז., או דמלבין פני רעהו ברבים כאלו שופך דמים וזה לא תרצח בקמץ שמקמץ הדם בתוכו. ובפ' נח דס"ד: הבאתי פנ"י ב"מ נ"ט. דמלבין אין לו חלק לעוה"ב דהא מאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב ואפ"ה התירו לו כדי שלא ילבין ע"ש, וביד שאול יו"ד שמ"ה תמה עליו שלא מצא מפורש דמאע"ל אין לו חלק לעולם הבא עש"ה, ובאמת נמצא במדרש תהלים ק"כ, ועי' מהרי"ט בחי' כתובות ק"ג: שחז"ל אמרו על הפ' ותהי עוונתם על עצמותם זה המאע"ל שאי"ל חלעה"ב, ובב"ק צ"א: מפסוק נח (ט' ה') לנפשותיכם אדרוש מכאן אין אדם רשאי לחבול בעצמו, ובתו"ת כ' לנפשותיכם כמו מנפשותיכם, וכמו מנחה היא שלוחה לעבדך ליעקב שפי' מעבדך מיעקב, לכן לה' הישועה שפי' מה' הישועה דאותיות הסמוכות זו לזו מתחלפות, ובגמ' פריך ודילמא קטלה שאני, אבל בב"מ צ"ה. מה לי קטלה כולה ומה לי קטלה פלגא, ועכ"פ מבואר איסור מיתת עצמו. ואם כן כמו הורג חבירו הורגין אותו בעוה"ז כן ההורג את עצמו הורגין אותו בעוה"ב, וזה הוא שמאבדין אותו בעה"ב, ובתפארת ישראל פ' חלק אות י"ב כתב שלא מצא סמך לזה, וכ' מדלא כינוהו הורג את עצמו רק מאבד ש"מ דמאבד נפשו, ועי' רמתים צופים דפ"ב:, דזה הפי' בתנדב"א פ"ו כל הקץ בחיים אין לו חלק לעולם הבא, שבחיים יוכל לבוא לכל טוב וכשקץ ומואס עד שאיבד

עצמו א"ל חלעה"ב, וע"ע ביוסיפון פרק ע"א. ומד' תלפיות ענף חלעה"ב בשם ר' בחיי שאי"ל חלעה"ב בפ"ע אבל יוכל להיות לו חלק אצל אחרים, ומביא מעשה מרוח א' שגילה לו שאף מאע"ל יוכל להיות במחיצות עה"ב, ועחת"ס אה"ע ח"א סי' ס"ט דצריכין לומר קדיש אחר מאע"ל, וע"ע בח"ס יו"ד שכ"ו, שד"ח מער' אבילות אות ק"כ, שו"ת מהר"י אסאד יו"ד שנ"ה, קובץ וילקט יוסף ח"ג ק"כ, שו"ת דודאי השדה ל"ט, שו"ת עטרת יהושע אה"ע סי' א', ירחון דגל התורה שנה ב' סי' כ"א, שו"ת חבלים בנעימים ח"ג ק"ח, ופרד"י וישב דרצ"ג:, **ושם** בפ' נח הבאתי דשרי להמית עצמו לכפרת עוונותיו ע"ש בשם שבו"י ח"ב קי"ז ושטמ"ק ומהרי"ט וביפ"ת ב"ר פס"ה כ' דאסור, ובירושלמי ברכות פ"ג ה"ד משמע ג"כ דאסור, והבאתי עוד שם בשם הרא"ש דאם עשה מחמת צער ל"ה מאע"ל, ואם מותר להתפלל על א' שימות מהרה למען הנצל מיסורים, עי' כתובות ק"ד. ור"ן נדרים מ'., ובב"מ פ"ד. בעי רבנן רחמי עלי' ונח נפשי', ובתענית כ"ג. בחוני המעגל ביקש ע"ע שימות ול"ה מאע"ל, וע"ס נפ"ח או"ח רצ"ב, וס' הדרת קודש בלקוטי דינים סי' ס', וע"ע בתפא"י יומא פ"ח אות מ"א שכ' דמאן לימא לן דשאול שפיר עביד ע"ש, ובמח"כ לא ראה המד"ר נח פל"ד אך את דמכם כו' יכול כשאול המלך ת"ל אך, וע"ש בפרד"י מ"ש בזה:

ובסמ"ע תכ"ו סק"ב הביא פלוגתא אי מחויב להכניס עצמו בספק סכנה עבור חבירו שהוא בודאי סכנה, וע"ע בפ"ת יו"ד רנ"ב סק"ב, מג"א תקע"ד סק"ו, ס' חסידים תרע"ד, תפא"י כתובות פ"ז אות נ"ו, חת"ס כתובות דס"א אריכות, ושו"ת חבלים בנעימים ח"ג ק"ח, וח"ב ט"ו, ושו"ת משיב שלום של"ו. ועמג"א קנ"ו סק"ב דמחויב לסבול צער שלא יהרג חבירו, משמע דרק צער ולא להכניס בספק סכנה, ועתשו' ב"ח הישנות סי' מ"ג, ובירושל' פ"ח ה"ד מתרומות ר' אמי איתצד כו' מוכח דאפילו במקום שיש סכנה מכניס עצמו כדי להציל חבירו ממיתה ודאית, שהי' ודאי שר' אמי יהרג אם לא יצילהו, וכמו שאר"י יכרך המת בסדינו עש"ה, וע"ע בישמח משה פ' ויגש ואמרי כהן פ' מקץ דקל"א בזה, ורבה"ז ויגש, ומ"ש בפ' משפטים כ"ג ד'. **וע"ע** בפרד"י שהבאתי הרבה אי מותר לשרוף כת"י קודש שלא יבואו לבזיון, ועמג"א קנ"ד סקי"ד, ופר"ח, שו"ת תשובה מאהבה ח"א ט', משיב דבר יו"ד פ', תרשיש שוהם מ"ט, באר בשדי סוף שד"ח הל' חמץ סי' כ"ג, חבלים בנעימים ח"ד פ"ז אות ט"ז, משנת אליעזר מ"ת תשובה ט', בכור שור מגילה כ"ו, גט פשוט אה"ע קכ"ה סקפ"ו, ובפסקי אליהו דף ב', וגליוני הש"ס שבת ק"ה: וס' מצח אהרן ח"ב דרוש כ"ט בענין קבורת שמות קדושים, ומ"ש בפ' תצוה (כ"ח ל"ו), ומהרשד"ם יו"ד קפ"ד, רע"א מ"ת ט"ו, חסל"א י"ז, עקרי הד"ט או"ח ח', ויו"ד כ"ו:

ובדפ"ו הבאתי אי שייך עונש בבע"ח ודומם, עב"ר פכ"ז, שו"ת רמ"ע מפאנו ל"ז, ובית האוצר ח"א כלל נ"ה, וע"ע בסנהדרין ק"ח: ג' שמשו בתיבה וכולם לקו כלב עורב וחם, ועי' מו"נ ח"ג פי"ז, וב"ר פכ"ב י"ח שעופות וחיות קברו להבל, וניתן להם שכרן ב' ברכות א' לשחיטה וא' לכיסוי, ועי' באמונות ודיעות לרס"ג מאמר ג', תשו' הגאונים שע"ה, תדב"א רבא פכ"ד. ובחולין ס"ג. אתא גלל אפסקי' למוחי', ובירושלמי סוף הוריות וכי יש משפט לעצים אלא קרש שזכה לצפון כו', הרי ששייך בהם צד זכות וכן לצד חוב, ובב"ר פ"ו כל עשב יש לו מזל ברקיע, וע"ס חסידים מ"ז ותשצ"ט, וע"ע בחולין קל"ט. ובערת הרע ופרש"י כדי לבער רשעים מישראל, הרי דגם בעופות שייך עונש, ועחת"ס או"ח ק"ע ד"ה מ"מ, חבלים בנעימים ח"א סוגי' כ"ב, הדרש והעיון משפטים מאמר קפ"ח ורל"ז, אהבת יהונתן וחומת אנך, וע"ע בתולדות יעקב יוסף ופורת יוסף פ' לך בענין אי בדומם יש חיות, ולפ"ד נרמז בפסיקתא דר"כ רבתא פט"ז ואתה מחיה את כולם, ועי' בהגהות רד"ל, ובספר כוכב מיעקב הפטרת בראשית, ובס' פינות הבית סי' ק"ט:

ואגב אעלה קיצור מעניני רציחה ודיניהם והמעיין במקומות שציינתי ימצא הרבה חדשות, וכתבתי בקיצור נמרץ וסמכתי על המעיין: ההורג אפילו גוסס בידי שמים נהרג עלי', אבל גוסס בידי אדם וגם טרפה פטור מגזה"כ, ואם הרג חרש ושוטה גם כן חייב, כן העלה במנ"ח מ' ל"ד, ולא כס' הלק"ט סי' ל"ו דהורג חרש ושוטה אין נהרג כמו טרפה. והורג אדם פטור לשלם דמי שווי' ליורשים דמיתה פוטר מתשלומין, ובהג"א פ"ד מב"ק כ' דחייב לצאת ידי שמים לשלם דמיו ליורשין ואי תפסי יורשין מיני' לא מפקינן מיני' כמו בקלבדר"מ, ואם כן ההורג טרפה דפטור ממיתה, ודאי חייב דמיו ליורשים. וכן אם הכהו הרבה הכאות עד שמת גם כן פטור על ה' דברים על הכאות ראשונות, אף כי אין מיתה ותשלומין באין כאחד, מ"מ הו"ל דין רודף דפטור מתשלומין כחייבי מיתה שוגגין, אך אם התרו על הכאות ראשונות משום לא יוסיף על חיוב מלקות, ולא התרו על מיתה לוקה דח' מלקות שוגגין חייב מלקות, דחזקי' רק יליף ממכה בהמה ושם פוטר שוגג ממון ולא מלקות, עי' חולין פ"א: ותוס', ור"מ פי"ב ה"ה משחיטה, כ"כ במנ"ח מל"ד, ובמצוה מ"ט חידש בכה"ג מועיל תפיסה אף לרש"ל בעבדינן החומרא ל"מ תפיסה, עש"ך רס"י כ"ח, דרק אי מחמת חומרא פטור מממון לא מהני תפיסה, ובחובל חייב ממון ורק דמיתה פוטר ולא המלקות והוי מיתות שוגגין ומועיל תפיסה:

ובב"ק כ"ו. ויהי' אדם חייב בכופר מק"ו דחייב בד' דברים, א"ק כל אשר יושת עלי', ולא על אדם, ורש"י ד"י. ונ"ג: כ' דפטור כופר מקלבד"מ ואף בשוגג כחזקי', ותמה מהרש"א דבדף כ"ו. ילפינן מקרא, ועקצה"ח ת"י סק"ד, וכ' בפנ"י ומלא הרועים לתוס' כתובות ל':

דבכפרה ל"א קלבד"מ כתרומה בשוגג וכופרה כפרה לא שייך קם לבד"מ. ורש"י כ"ו כ' ויהי' אדם חייב בכופר כגון מזיד ולא התרו בו דליתא בר קטלא ולא בר גלות, ותמוה דאף בכה"ג מיתה פוטר כחזקי', אך בהתראה דמיתה מכפרתו, ושוגג גלות מכפר ל"ש ממון לכפרה פטור מקלבד"מ, אבל מזיד ולא התרו בו דליכא כפרה שוב יחייב ממון לכפרה וצריך קרא דפטור, ושפיר בעלמא כתב רש"י דכופר פטור מקלבד"מ, ואי"ל דקו' גמ' דיחייב כופר לצאת ידי שמים ויועיל תפיסה אף דקלבד"מ, דדוחק לומר דהקו' לתפיסה, ועוד להתי' דלא מהני תפיסה הא באמת מהני תפיסה כמ"ש בהגה"א הנ"ל, ובקצה"ח כ' לרש"ל דרק בלא עבדי' החומרא מועיל תפיסה, הגה"א מירי בזה"ז מועיל תפיסה, ותוס' ב"ק ד"ד ד"ה כראי, גם כן הקשו למ"ל עלי' ת"ל דקלבד"מ, ותי' וכמ"ש במהר"ם מלובלין דקלבד"מ רק באין שניהם על חיוב אחד ובאדם א' ומעשה א', אבל בכופר דהכל על א' וא"א לחייב א' שלא יהי' חיוב ב' בכה"ג לא אמרינן קבד"מ, וכ"כ בשטמ"ק כ"ו., ובפנ"י כ' דבש"ס ל"מ כן, וא"ש ר"מ פ"א ה"ג ממעילה, מועל בזדון לוקה ומשלם, ובפ"ו ה"ו מתרומות כ' זר שאכל תרומה לוקה ול"מ ממון, וי"ל בתרומה אפשר לאו בלי ממון כגון קודם שנתנו לכהן דאי"ל תובעין, וממון בלי מלקות בשוגג, אבל מעילה לא משכחת לאו בלי ממון חייב ב', וכן בחוסם פרה לוקה וא"מ דבפרתו לא שייך תשלומין, וע"ש באמרי הצבי, ועשטמ"ק כתובות ל': ד"ה זר ופר"ד דרוש כ"ו דלהכי לוקה ומשלם במעילה, דבהקדש לא שייך קלבד"מ ומעילה קודש מה שאין כן תרומה ובקצה"ח כ"ח סק"א הקשה מיש אוכל וחייב ד' חטאת ואשם רמ"א אף בשבת כו', וקשה דעל ידי שבת נגרע אשם דקלבד"מ, ואף דבקרבן לא אמרינן קלבד"מ, מ"מ כיון דפטור מקרן פטור מחומש ואשם כתוס' פסחים כ"ט., וכה"ק בצל"ח, וכתבו דבקלבד"מ מועיל תפיסה וכל חיוב מעילה רק לצאת ידי שמים דחטאות ואשמות אין ממשכנין ושפיר לא שייך קם לבד"מ, אך קשה אמאי אוכל חמץ הקדש י"א דלא מעל כרנבה"ק דכרת פוטר הא חייב לצאת ידי שמים, ועל זה חידש הצל"ח דרק לדידן ב"ד א"י לחייב ב' אבל הוא עצמו יכול לתפוס, דהא הב"ד אין מחייבין ולא שייך כדי רשעתו משום רשעה א' אתה מחייבו ולא ב' רשעות, אבל לרנבה"ק דאף כרת פוטר לא מהני תפיסה ע"ש, ובקצה"ח כ' דרש"י פי' הזיד על חמץ ושגג על הקדש, ובעבדינן החומרא לא מהני תפיסה, ולפי זה א"ש הר"מ דבמעילה לא שייך קלבד"מ דכל חיוב רק לצאת ידי שמים דאין ממשכנין ב"כ בטעה"מ בפ"ה מגזילה, ומנ"ח מ' קכ"ז:

ובס' עץ הדעת טוב כתו', תי' הר"מ להפנ"י ב"מ ס"א: דלמ"ל קרא דרבית קציצה יוצא בדיינים ת"ל דבמלקות פוטר, וכ' דבהפקעת ממון בדיינים ת"ל דמלקות פוטר, וכ'

דבהפקעת מעון חבירו אינו פוטר מלקות וכמו בגזל ונשרף דהוי הניתן לתשלומין, ול"ה להנל"ע, וממון אינו פוטר מלקות דהפסיד חבירו, אך דעת ראשונים דהוי להנל"ע אף בנשרף, וי"ל בהפקעת הלואה לוקה ומשלם, וא"ש בתרומה אף דהפסיד חבירו מ"מ הוי עשאאי"ל דזוממין אפטרו מממון דהם לא הפקיעו ממון, רק במעילה דכ' בס' דבר שמואל דתשלומין הוי כפרה (ולא כתוס' ד"ה זר) ובכפרה ל"ב ילה"ז, כמ"ש רמב"ן דעדים מחייבים כופר אף דזוממין יופטרו, ושפיר לוקה ומשלם כמ"ש הפנ"י, וא"ש לשון הר"מ לוקה ומשלם מה שפגם בהקדש, וק' דמעילה שייך בהנאה לחוד, ולהנ"ל א"ש דרק משלם משום הפקעת ממון הקדש ע"ש:

ובפנ"י א"ש קושית תוס' לר"מ דלוקה ומשלם דיליף ממש"ר, והא חוסם פרה דהוי ממון ואפ"ה לוקה ומשלם, וי"ל דבשטמ"ק הק' אמאי חייב ד' קבין הרי יכול לפטור בפקיע עמיר, ותי' שקנסו משום שחסם, וא"ש דהחיוב על הפקיע עמיר ל"ש קלבד"מ דהו"ל הפקעת ממון גזל כהפנ"י, ורק על השאר והוי קנס, ועפרד"י וישב דרצ"ו:

וע' נתה"מ שנ"א שנסתפק בגנב טלה בשבת והוציאו ונעשה איל דשינוי קונה, ורק דמים חייב וע"ז קלבד"מ פוטר, ול"ש דבעין חייב דע"ז שינוי קונה, וכ' דאם ליכא עשה דוהשיב שינוי א"ק, ואף בנטל ובעין ליכא עשה כמ"ש בקצה"ח שינוי א"ק, ושי' תוס' דאף נטל ושיבר אח"כ כשיצא ממחרת פטור, וכ' בעה"מ דמדאו' אף בנטל קונה ורק מדרבנן חייב להחזיר וגזרו רק בבעין ולא בשיבר, ובמלחמות הק' דרק לאונסין קונה מדאו' ולא לחלוטין כסנהד' ע"ב. ובחו"מ שנ"א גונב כיס בשבת ומגרר פטור אבל בבעין ושיבר אח"כ חייב, וער"מ פ"ג ה"א מגניבה, וש"ך הק' דרק במחרת שיבר אח"כ חייב דאז ליכא חיוב מיתה, אבל כאן לעולם חייב מיתה פטור בשאבדו וכ"כ בדרישה, ונשמע דאם חייב מיתה ואח"כ חייב ממון פטור, ואינו כן ממשנה ערכין ו': היוצא ליהרג והזיק חייב עקצה"ח, וכ"כ בתוספתא פ"ט הי"א מב"ק זה הכלל כל שחלה עלי' מיתה ותשלומין כא' פטור, מיתה ואח"כ תשלומין, תשלומין ואח"כ מיתה חייב, וכ"מ מתוס' ב"ק ע':

ד"ה כמאן ובפנ"י שם, וכ"כ מהר"ם שיף כתו' ל"א. ורשב"א ב"ק כ"ב: בהצית בגופו של עבד מיתה קודם, ועשעה"מ פ"ג מגניבה. ובשו"ת שו"מ תליתאה ח"ג ע"ב כ' מערכין אין ראי' דשם חיוב מיתה בדבר אחד ותשלומין בדבר אחר, והוי בחיוב מיתה לזה וחיוב ממון לזה דחייב, אבל גונב כיס ואיבדו אח"כ דהכל בדבר א' רק מיתה קודם דאל"כ מי שילבש כלאים יוכל להזיק, רק מקור מתוספתא, ועירו' פ"ה ה"ה מגיטין הרג נפש ושיבר צלוחית דתחילה מיתה ואח"כ ממון בתמי', ועשו"מ רביעאה ח"ג י"ח, ברית יעקב י"ב, וחרע"ק יו"ד ב' ס"ה:

וחובל שאין בו שו"פ לוקה ובשו"פ משלם דבפירוש רבתה תורה לתשלומין, וחובל בע"כ חייב לרבו, ובעבד שלו ל"ש תשלומין, וגם פטור ממלקות כמו ששילם לו, רק מה שקנה עבד קנה רבו לחזרה ועב"י תכ"ה בחובל בעבד שלו שאין בו שו"פ לוקה, ובדרישה ב' דאין לוקה, דאל"כ יאמר אכה יותר עד שישוה פרוטה ויפטור דהכאות מצרפות, וכ"כ בסמ"ע תכ"ד סק"ד. ואי יחבול ביו"ט דיש עוד לאו דיו"ט אי ילקה תלי' במ"ש תוס' כתו' ד"ה זר, ופסחים כ"ט. כיון דגלי לתשלומין, ומלקות דלא יוסיף אינו פוטר רק מלקות דיו"ט, או דלא גלי, וממשנה דב"ק פ"ז. חובל ביה"כ חייב אין ראי', די"ל מזיד בלי התראה דרק בכרת, ור"מ פ"ד ה"ט מחובל כ' חובל ביה"כ אף שחייב מלקות חייב ממון דגלי גלי, וע' הפלאה בגמ' ד"ה ואי ממונא, דסובר ממונא לחומרא שפיר אין לוקה על לאו דיה"כ, וכ"מ מרש"י ל"ה: ד"ה מאן תנא, דנקיט בהדליק גדיש ביה"כ ולא חובל, וע"ש בסופו דספק אי ממונא לקולא א"כ פטור ממון ומלקות ושוב הוי כחמ"ל שוגגין דחייב ממין כיון דא"י לדונו מלקות הו"ל כחמ"ל שוגגין ומשו"ה משלם כנ"ל בכוונתו. ועמנ"ח ממ"ט דלפ"מ דקיי"ל לוקה וא"מ הרי מלקות חמור דכי אתגורי איתגר, וגם שייך חס אממונא, ועוד דגם במלקות מועיל תפיסה וצ"ע הרמב"ם ע"ש, וי"ל דבאיסור כרת אם יש בו מלקות וממון ממון חמור, דח"כ שלקו נפטרו מכריתתן, אבל אי משלם יהי' עלי' כרת ממון חמור, ולפ"ז תובל ביה"כ משלם דממון חמור, אבל חובל ביו"ט דליכא כרת מודה רמב"ם דמלקות דחמור פוטר מממון:

הר"מ פי"ח ה"ב מסנהד' כ' בגזל הוי להנל"ע ואי שרפו הוי לה"נ לתשלומין, וע' מכות ט"ז. דבגזל לא משכחת ביטלו בשרף דחייב ממון ואינו לוקה ומשלם, ועתוס' דאף באינו בעין הוי להנל"ע דחייב ממון בשרפו, וברמ"ה הובא בריטב"א כ' דבגזל גלי קרא משלם ואינו לוקה כיון דבבעין ניתקו לעשה, ולעולם דבשרף לא מקיים העשה רק דכאן ממון פוטר, אבל בבעין ל"ש תשלומין דהיא ברשות הנגזל בסנהד' ע"ב. נטל לא, כ"כ בכוונתו בעט"ח פסחים ל"ב, ובאמרי ברוך חו"מ ל"ד ס"ז, ובשו"ת נודע בשערים מ"ת ע"ג, ובפנ"י ב"מ ס"א: בגמ' ד"ה אר"י, ובס' ברוך שאמר בסופו, דבהפקעת ממון ל"ש מלקות פוטר וכמש"ל, ובגזל ושרפו דפטור לא משום להנל"ע רק דממון פוטר ממלקות, וע"ע בעט"ח בגזל אי יש עוד לאו, אמרי' כיון דגלי תורה דממון פוטר מלאו לא תגזול, פוטר מלאו השני דגלי גלי, ולא הביא הרמב"ם הנ"ל שכ"כ, וע"ע בס' חמדת אפרים סי' ע"ח, ובפרד"י וישב דרצ"ו. מ"ש בזה. **ומהרש"ל** כתו' ל"ה: חידש בחובל דרבתה לתשלומין אם אז קרע שיראין הו"ל חמ"ל שוגגין, דבאמת חייב מלקות רק רבתה תורה לתשלומין אבל על שיראין הוי חמ"ל שוגגין ותלי' אי פטור, והוציאו מזה לרבי דאם יהי' אסון ונתת

נפש תחת נפש ממון, ובלא תהי' אסון דמי ולדות, נר' אף באסון יחייב על ולדות דלא חייב מיתה, רק דבאמת חייב מיתה, דהרג נפש רק דתורה רבתה לממון והוי כחמ"ש ופטור ממון, וכ"ה בקצה"ח ל"ח סק"א בעדים זוממין שקרעו שיראין ג"כ פטורין דהו"ל כחמ"ל שוגגין:

ובשטמ"ק ב"ק עא, קלבד"מ רק בדרך נזיקין אבל בקיבל עלי' בדרך תנאי ומו"מ כגון אתנן ולקיטת תאנים בשבת בלוקח ל"ש קלבד"מ, דכאן אין הב"ד מחייבין רק דחייב עצמו בדרך מו"מ, ועשו"מ רביעאה ח"ג ל"ט שכ"כ בכוונתו, קצה"ת כ"ח סק"א, וע' בית אפרים יו"ד ע"ב, והא דקלבד"מ מועיל תפיסה, אי מהני תפיסת קטן עמנ"ח מצוה נ' ובהשמטות. ועפנ"י כתו' ל', תד"ה זר בשי' רש"י דחכ"ש חייבין רק לאביי דיליף אסון אסון (ולא גז"ש גמורה רק גילוי בעלמא דאסון משמע אף ביד"ש), ואם יהי' אסון איירי במזיד, אף בשוגג יליף מחזקי' ולא מאסון, אבל לרבא דכרת שלי כמיתה שלכם אף חכ"ש פטורין, ובדל"ה: ב' לר"ל דחמ"ל שוגגין פטור אף חכ"ש פטור, ורש"י כ' רק אם חמ"ש חייב גם חכ"ש חייב, וכ"כ בשטמ"ק ד"ה אי כר"נ וע"ש ברשב"א. ובהפלאה כ' רנבה"ק לא ס"ל כחזקי' וח"מ שוגגין חייב, וא"ש קו' מלחמות ופנ"י דמשנה יוכל להיות כרנבה"ק, רק בשוגג לרש"י דאע"פ שבכרת אין בהם מיתת ב"ד, ואי בשוגג אף במיתת ב"ד חייב קנם, ועוד כ' בהפלאה לרנבה"ק אף כרת פוטר ממלקות, או מיתה בידי"ש פוטר ממלקות כגון זר שאכל מליקה, וע"ע חת"ס חו"מ כ"ז צ"א וקל"ב, ושו"מ תליתאה ח"א מ"ה, ח"ב כ"ד, וח"ג ע"ב קמ"א קמ"ב, רביעאה ח"ב קס"ז, וח"ג ה' ב"ד כ"ו ות"י:

וברש"י עירובין ס"ב., יבמות מ"ז:, וסנהדרין נ"ז., הא דבן נח נהרג אפחות משוה פרוטה משום קלבד"מ לא ניתן להשבון, ורק בישראל כ' עשה והשיב ולא בבן נח, ותוס' עירובין וע"ז ע"א: חלקו, והקשו דבבעין אף בישראל לא אמרינן קלבד"מ ואם כן איכא עשה דוהשיב, וכ' בקצה"ח שנ"א סק"ג דאף בנטל דל"א קלבד"מ מ"מ עשה והשיב ליכא וא"ש רש"י, ועח"ס חו"מ צ"א דתלי במ"ש בתשו' רמ"א ס"י אי חייב על כל הדינין של ישראל או של גוים, וע' תומים ק"י סק"ב דקלבד"מ מכדי רשעתו ואי חייב בדיני ישראל קאי כדי רשעתו גם אב"נ ואמרי' קלבד"מ, ואי לא חייב בדיני ישראל ואין לו חלק בתורה לא קאי כדי רשעתו אב"נ ול"א קלבד"מ, ועעט"ח סוגי' דאוונכרי, ומנ"ח ממ"ט אי חמ"ש פטורין בב"נ, ועפנ"י קידושין מ"ג. אהא דבשליחות לד"ע השליח חייב בד"א ומשלח בד"ש, אין הפשט ששניהם חייבים זה בד"א וזה בד"ש רק או זה או זה, ועפרד"י בראשית דכ"ח. מ"ש בדברי', ובנח דס"ו: כתבתי דזה רק בישראל אבל בב"נ חייב המשלח ושליח ע"ש, ובס"ח. הבאתי תרגום שופך דם אדם בסהדי ודיינים, ותמו' דבב"נ ל"צ לדונו כלל,

וגם ע"פ ע"א וע"פ עצמו נידן, עירו' רפ"א דקידושין וב"ר פל"ד ע"ש בזה, וע"ע מדרש שמואל פ"ג מי"ח דאבות, ושער בת רבים נח די"ז ד"ה והנה, ובס' נתינה לגר, וי"ל סהדין ודיניא דעלמא כמ"ש שבועות דעלמא (שם כ"ג.), וכזה הרבה בתלמוד, וע"ע בהעמק דבר, ובחומש מחוקקי יהודה, ואהבת יהונתן, וחומת אנך. ובענין רודף עפרד"י וישלח רל"ה: הרבה, ובוישב רצ"ג: הבאתי קו' חלק"י בקבא דקשייתא קו' י"ט דאיך אמר יהודה הוצאתי' ותשרף כיון שהי' מעוברת וב"נ נהרג על עוברין ע"ש, וכעת י"ל דהר"ן ס"ל כהשיטות דתשרף היינו שצוה לעשות לה רושם על פניה לסימן שהיא זונה עבעה"ת ופענח רזא, ואח"כ כאשר ידע יהודה שהי' ממנו לא עשה לה דבר, וע' דברי שאול יו"ד י"ג:

ובדרך פלפול אמרתי לשי' רש"י בפסחים כ"ט. דאף לרנבה"ק דח"כ פטורין ממון זה דוקא במזיד אבל שוגגין חייבין וכ"כ שם במלחמות, ובירו' פא"נ הקשה על הצית גדישו ש"ח בשבת דפטור מממון דקלבד"מ נימא על שבלת ראשון ששרף חייב מיתה ומכאן ואילך בתשלומין, ותי' דעל כל שבלת ושבלת חייב מיתה ופטור מתשלומין, והסביר בשו"ת רע"א קס"ד, כיון דבאמת חייב מיתה על כל שבלת רק בתרי קטלא לא יכולין למיקטל והוי כחייבי מיתה שוגגין דגם כן פטור מחזקי', וכן ראיתי בחי' הרי"ם חו"מ כ"ח סק"ו שהעיר מעצמו סברת ירו' ולא הביאו, וכן סברת רע"א כ' מעצמו ועדרו"ח שבת מערכה ג', בשעה"מ סופ"ג מגניבה וטעה"מ, שו"מ רביעאה ח"ג י"ח, ואמה"צ ב"ק די"ג:

ובילדותי הקשיתי דאם כן במדליק ביה"כ לרנבה"ק יהי' חייב דעל שבלת הא' חייב כרת ועל השאר תשלומין כקושית ירו', ול"ש על כל שבלת כו' דזה הוי רק חכ"ש דחייב ממון לרש"י ומלחמות, וכעת מצאתי בחמד"י דקל"ט, ותפא"מ כתו' ל"א, ונלפענ"ד על פי צל"ח הנ"ל דלרנבה"ק לא מהני תפיסה בקלבד"מ דכל הטעם כדי רשעתו כו' אבל בעצמו יכול לתפוס, ולרנבה"ק דחכ"ש פוטרין אף דאין הב"ד מחייבין והוי רק גזירת הכתוב ולא מהני תפיסה אף בח"כ, ועמנ"ח מ' קכ"ז, והנה היכי דמיתה ותשלומין לא באין כא' חייב ממון, וכן במיתה לזה וממון לזה, והקשו אחרונים דהוי עשאאי"ל להש"ך חו"מ ל"ג סקט"ז דגם בממון בעי ילה"ז, דאי יוזמו יחייבו המיתה וממון בב"א ויופטרו, וג"ל דבקלבד"מ מועיל תפיסה, ובר"מ פכ"א ה"ד מעדות כ' דאם עדים מעידים על א' והוא היה רק חייב לשלם אם התובע היה תפס חשוב עדות והוי יכול להזימה, וע"ש בכ"מ דבקל אדם יוכל לתפוס והוי כהעידו על חיוב תשלומין, ואם כן דכאן הוי ילה"ז דאי יוזמו אף דיופטרו מקלבד"מ מ"מ יועיל תפיסה מהם ולפי זה ניחא במדליק ביה"כ פטור לרנבה"ק, ול"ק על שבלת הא' כו' דעל כל שבלת כו', ול"ש חכ"ש חייבין, דכאן שוב

יקשה דעדים לא יוכלו לחייב ממון דהוי עשאאי"ל דכשיוזמו יבא החיוב כרת וממון בבת אחת, דהא העידו דחייב כרת, וכל העולם החזיקוהו לרשע בעבירת כרת וכשיוזמו בטח ידונו בכרת מכאש"ז, וממון גם כן בא אז והוי בבת אחת ופטורי ממון, וגם הוא פטור משום עדות שאי אתה יכול להזימו ולא שייך דהועיל תפיסה, ז"א דלרנבה"ק לא מהני תפיסה כהצל"ח, וא"ש מה שהקשיתי בשבועות ל"ג. בעדים שהעידו שהדליק גדישו ש"ח ביה"כ חייבין בקרבן שבועה וקאמר לאפוקי מרנבה"ק, ובב"ק ע"א. בגנב וטבח ביה"כ חייב בכפל ודו"ה וג"כ ע"כ לא כרנבה"ק דלדידי' פטור כמו בשבת שם בב"ק ע"ד:, וקשה אמאי לא קאמר בגמ' גם כן ולאפוקי מרנבה"ק כמו בשבועות, ונ"ל דק"ל לרש"י ורמב"ן, שם בשבועות יכול המשנה להיות גם כרנבה"ק ורק איירי בשוגג דרנבה"ק מודה דחייב ממון, ונראה דבמשנה בע"ב, מעידין שהדליק גדישו בשבת פטורין, והק' בש"ש שמעתא ז' פ"ג לרשב"א שבועות ל"א. במשחק בקובי' דהיכי דמועיל תפיסה חייבין ק"ש, אם כן בקלבד"מ דמועיל תפיסה אף בשבת יחייבו בק"ש, (ועי' באהבת דוד ריש הלכות עדות לזקיני ז"ל מ"ש בזה) ותי' אחרונים דמיירי במזיד דעבדינן החומרא ול"מ תפיסה, כמהרש"ל הכונס וש"ך חו"מ כ"ח סק"ג, ואם כן אי סיפא מיירי במזיד גם רישא ביה"כ מיירי במזיד, אכן ז"א דשם בב"ק מקשה והא אין לוקה ומשלם ומשני ר"מ הוא דלוקה ומשלם, ואם כן לא יכול להיות מדליק ביה"כ במזיד דאם כן יחייב מלקות ופטור מממון ואם כן פטורים מק"ש, וכן מצאתי שכ"כ בחי' הרי"מ כ"ח סק"ו. אכן י"ל דאיירי במזיד בלא התראה דלא שייך מלקות, ועי' באילת אהבים ר"פ א"נ שכ' אף לרש"י ורמב"ן מ"מ ח"כ במזיד בלא התראה פטור ע"ש, ואם כן לא גרמו בעדותן כלום וא"ש הכל:

והנה נ"ל לחדש דאף לרש"י ורמב"ן דחכ"ש חייב רק בממון ולא בקנס, ואמינא טעמא, דהנה עדים א"י להעיד על שוגג בבירור (ועתוס' יבמות פ"ח, ד"ה למה) וא"כ בכל חכ"ש למה חייב הא יכול לומר מזיד הייתי, ואף דאמע"ר מ"מ כ' הפו' דלהוציא ממון מכח זה לא יכלינן, וע' הגה"א פ"ט דב"ק, ורק ע"כ דמודה בעצמו שהי' שוגג, ובכה"ג חכ"ש חייבין ממון, ובקנס דמודה פטור שוב לא משכחת חכ"ש שיחייב, ולפ"ז א"ש דקדוק הנ"ל דבשבועות מוכרח לומר לאפוקי מרנבה"ק, דאל"כ הו"א לעולם כרנבה"ק ואיירי בשוגג ואף לרנבה"ק חכ"ש חייבין, ואמר לאפוקי משום דומי' בסיפא דאיירי במזיד, אבל בב"ק בכפל ודו"ה דהוי קנס דחכ"ש פטיר אף לרש"י ורמב"ן, ל"צ לומר לאפוקי מרנבה"ק דמילא ידעי דע"כ לא אתי' לדידי' דל"ש לומר לעולם כרנבה"ק ואיירי בשוגג, ז"א דבקנס אף בשוגג פטור וכנ"ל:

וי"ל בזה בכתו' ל"א: הבא על אחותו והא א"ל ומשלם כו', ובפתיחה לפנ"י כתו' הביא

חתנו ז"ל קו' לתוס' יבמות נ"ט. ד"ה אלא, וסנהד' ע"ג: ד"ה ממונא, דקנס רק חייב בגמר ביאה, א"כ מה פריך הא על הצראה מלקות וקנס על גמ"ב, וכה"ק בבא על בתו, ותי' לירו' הנ"ל דעל כל שבלת כו', וכן בחוסס דפריך בב"מ צ"א. דאין לוקה ומשלם נימא על תחלת חסימה מלקות וחשלומין בסוף ד' קבין, ורק התי' על כל חסימה יש ממון ומלקות, וכאן נמי אף על סוף ביאה יש מלקות, ורק נשאר בצע"ג על עולא דממונא משלם שוב יקשה על תחלת ביאה מלקות ועל גמ"ב ממון ומלקות דממונא משלם ע"ש. ולפמ"ש בשם רעק"א דסברת ירו' דהוי כח"מ שוגגין דפטור אבל במלקות דקיי"ל חמ"ל שוגגין חייבין ונסתר תי' הנ"ל. אכן בירו' שם אי' ג"כ על חוסם, אך י"ל דירו' אזיל שם לר"ל דחמ"ל שוגגין חייבין, ושפיר כ' בירו' על כל חסימה כו'. אך ראיתי לשארי בשו"ת נודע בשערים מ"ת בדרוש לשה"ג תר"א הק' עלי' לר"ש בפ"ז ה"א מתרומות דרבא ס"ל חמ"ל שוגגין חייבין כר"י, א"כ למה משני רבא בב"מ צ"א. בחוסם בבא לציי"ש, ת"ל דבתחלת חסימה חייב מלקות וממון על השאר דחמ"ל שוגגין חייבין עש"ה. אך מצאתי בשטמ"ק כתו' ל"ו: ד"ה וכל, הק' קו' חתן פני' על בתו יחייב על הצראה וממון על גמ"ב ותי' ג"כ לסברות ירו', ועל קו' גמ' בבא על אחותו לא הק' בשטמ"ק דיחייב קנס על גמ"ב, וע"כ כהגרע"א דעל בתו אף חמ"ש פטורין אבל חמל"ש חייבין. אך הנכון כתי' הגרע"א דאף דקנס רק על גמ"ב, מ"מ צריך גם תחלתו, ואם א' הצרה ושני גומר פטורין מקנס אף דעיקר קנס בגמ"ב, מ"מ צריך גם הצראה, ורק באדם א' גזה"כ לחייב על גמ"ב, ושפיר כיון דאיכא מלקות על תחלת ביאה, א"כ א"א שיהי' הערתו מביאתו לחיוב ממון, כיון דעל הערתו חייב מלקות ול"ש על גמ"ב חיוב ממון דהוי כהצרה אחר, וע"ש בדו"ח:

ובזה א"ש בחו"מ תכ"ד ס"ג החובל בע"כ שלו פטור מממון ומלקות דלמי ישלם, ואף דבחובל רבתה תורה לתשלומין ובפחות משו"פ לוקה, וכן בע"כ שלו הוי כפחות משו"פ, רק דבאמת איכא כאן תשלומין רק חוזר וזוכה דמה שקנה עבד קנה רבו. ובכתו' נ"ו. בתד"ה הרי הק' דלמה קרע ע"מ שתפטור פטור הא הוי מתנה עמ"ש בתורה לר"מ דאף בממון תנאי בטיל, ותי' דאם אומר ע"מ שא"ל עלי דין נזק ל"מ אבל מחילה מהני, והק' הקצה"ח א"כ אמאי ביתומה ומפותה חייב מלקות הא ג"כ רק בתורת מחילה דאי אמר ע"מ שא"ל עלי דין קנס הוי מתנה עמש"ב, וע"כ דהוי קנס ומחלה ושוב יפטר גם ממלקות, דבאמת הי' ממון ורק מחלה וכמו בע"כ שלו ע"ש. ולהנ"ל דגומר בלי הצראה פטור, רק באחר גזה"כ דחייב רק על הגמר, א"כ לעולם איירי הגמ' שאמרה לו אין לך עלי דין קנס בהצראה, וגם ל"ה מתנה עמש"ב דעיקר קנס על גמ"ב, ויכולה למסור עצמה לו בתחלת ביאה ושפיר פטור ממון אף דגומר, והוי כהצרה אחר, וכאן נמי אין הצראה

יכול להביא חיוב ממון, דהרי הפקירה עצמה לו להעראה, ול"ה מתנה עמש"ב והוי גומר לחוד ופטור, וא"ש דלוקה דל"ה כאן חיוב ממון וז"ב, וע"ע בשו"ת משיבת נפש יו"ד נ' בזה, ובחי' כתבתי הרבה בזה:

לא תנאף. ע' חינוך מ' ל"ה דיש חילוק בעכו"ם אין אישות רק ע"י בעילה ובישראל גם בקידושין, ובפר"ד דרוש א' הביא פלוג' ירו' ומד"ר אי בעכו"ם בעי כונה לקנות, אז הוי כאשתו וחייב מיתה עלי' בבא עלי' אחר ע"ש, ועתוס' ע"ז ל"ו: ד"ה נשג"ז דוקא בבא עליה עכו"ם אחר, אבל בבא עלי' ישראל אחר א"ח על העשה ורק באשתו כו', רק אם העכו"ם קנאה בביאה בכונה, ובמנ"ח כ' דעכ"פ היא חייבת אם בא עלי' עכו"ם הראשון שלא בכונה וישראל שני אח"כ, וממילא גם ישראל עובר אלפ"ע כיון דהיא חייבת מיתה עש"ה, ובאבני מלואים סי' ט"ז. **וב"נ** המאנס אפי' פנוי' חייב מיתה משום גזל כ"כ הר"מ בפ"ט ה"ח ממלכים, ומשום זה דנו לבני שכם מיתה, עפרד"י וישלח רנ"ה בזה, וא"כ גם שלכ"ד חייב משום גזל, ועפנ"י קידושין, י"ג: דבב"נ מיתת הבעל אינו מתיר, ובפרד"י לך ד"פ:, וישב רע"א. הבאתי בזה חדשות ובדרנ"ו: הבאתי דאם עכו"ם מל עצמו חייב דהוי גוזל אות שיש בין ישראל לה' וזה"ט ב"נ ששבת ח"מ שגוזל אות ועמ"ש בזה בהערות מאדמו"ר מגור שליט"א. וע' עירובין צ"ו. יצאו אלו שהן גופן אות, וע' פסקי מהרא"י מתה"ד סי' ק"ח הק' לסמ"ג דגם בחול יש אות מילה אלא דשני עדים בעי, דע"פ ב' עדים יקום דבר, א"כ ערל שמתו אחיו מחמת מילה יניח תפילין בשבת, וע' רוקח ל', וגליוני הש"ס שם, וע"ע הקדמת תק"ז בזה, ומבוא למד' תנחומא צד ע"ח, וס' נפ"ח סי' כ"ה:

לא תגנוב נפש מישראל ולמכרו, ורק חייב אם השתמש בו אחר הגניבה אפי' בפחות משו"פ, ואי מתנה ג"כ הוי כמכר, במרובה ע"ט. בדו"ה מתנה כמכר וע"ש ברשב"א ובמנ"ח ובתוס' חולין ב'. ד"ה הרי ה"ה נגנבו. ועטוי"ד א' ס"ד שחשוד על הגניבה א"ח על שחיטה, וע' בהגהות רצ"ח דחז"ל אמרו רוב גנבי ישראל והעולם סברו דעל כל ישראל וכל זמן, והב"ח בקו"א לטי"ד סי' ב' כ', וז"ל ותדע שהרי אמרו רוב גנבים ישראל וא"כ ל"ה סתם ישראל כשר לשחיטה אלא בידוע שאינו גנב וזה לא שמענו מעולם עכ"ל. וצ"ע שנתחלף לו במח"כ בין רוב גנבי ישראל לרוב ישראל גנבי, וע' בהגהות ש"ס ווילנא בקונ' גליון אלפס סוף מס' חולין דכל הרואה ישתומם על זה, וגם הא דמיקל הב"ח בחשוד אגניבה דקיל טפי מחשוד לאיסור אחר, היפך מסנהדרין כ"ז. דעבירה דחימוד ממון חמור טפי, אבל באמת הב"ח בעצמו צוה למחוק כמ"ש הש"ך ב' סקי"ח. ובאמת י"ל דרק על עיר פומבדיתא לחוד אמרו חז"ל ומקורו בע"ז ע'. וכ' הרא"ש דבפומבדיתא שכיחי גנבים ורמאים כחולין קכ"ז., וכן כתבו תוס' ב"ב נ"ה: ד"ה ר"א, וב"ב מ"ו. תא

ואחוי לך רמאי דפומבדיתא, אבל במקומות אחרים חלילה לומר כן, וע"ע בטוש"ע יו"ד קכ"ט סי"א אם רוב גנבי בעיר עכו"ם אסור ואם רובן ישראל מותר, וברא"ש פ"ב דב"מ סי' ז', ודוקא שיהא רוב גנבי העיר ישראל' וברמ"מ סופי"ב ממ"א, ובהגה"מ שם:

ועי' בלחם משנה פ"א ה"ב מגניבה בדעת ר"מ דגונב על מנת למיקט רק דרבנן, ובספר המצות ל"ת רמ"ה כאב דהוי מה"ת וכן כתב החינוך רכ"ד, וע"ש בהגהות הגר"ח העליר שליט"א שהביא שו"ת חוט המשולש י"ז להגר"ח מוואלאזין דרק מדרבנן, ובבאר יעקב יו"ד קס"א הקשה מגמ' ב"ב ט"ז. איוב היה גוזל שדה יתומים ומשביחה ומחזירה להן, ודאי דעל מנת למיקט, וע"מ לשלם כפל רק מדרבנן וביתומים לא גזרו, ועתו"ח ומהר"ם שיף, ואולם בחי' רמ"ה ב"ב תי' דרבא לשיטתי' דאיוב מאומות העולם היה, אבל בישראל אה"נ דאסור, ועי' תענית כ"ב. דידך נינהו ושקלינהו מינך, ובהג' יעב"ץ שם, ועחו"מ שנ"ט ס"ב, ובב"ח כ' לחלק בין גזילה לגניבה וכ' שם שהוא דוחק, ועי' תנחומא נח ד' בזה, וריטב"א ב"מ ס"א שהקשה לא אמר לא תגזול על מנת למיקט ואפשר דמגניבה אתי:

ל"ת ברעך עד שקר. עא"ע שנים רבות חפשתי טעם שלא כ' עדות שקר, ובשמע שלמה כ' דבשבועות ל': מנין לתלמיד שא"ל רבו אין לי רק ע"א תעיד עמי ת"ל מדבר שקר תרחק, ופריך הא שקר וקרא א' ל"ת ברעך עד שקר, ואם כן בזה מתוקן דכ' עד שקר, דה"פ ל"ת בצירוף עם רעך, אפילו אתה יודע שרעך חסיד ואמת בפיו אף על פי כן אל תשמע לו להעיד מה שאין אתה יודע בעצמך. **ובר'** בחיי, ל"א באחיך מכאן שהזהיר אף על נכרי וכ"מ בבא (י"א ב') וישאלו איש מאת רעהו, וק' מב"ק ל"ז: שור רעהו ולא של עכו"ם, ובב"מ פ"ז. כרם רעך ולא עכו"ם, וקי"א: וש"ד, ובאמה"צ שם כ' דקודם מתן תורה מצרי בכלל רעהו היה ע"ש. אך בשופטים (י"ד י"א) כ' שלשים מרעים, אך י"ל היינו זל"ז ולא שהי' מרעים לשמשון, אך בפ"כ כ' למרעהו, וכן (ט"ו ו) ויתנם למרעהו, ורק י"ל דהפלשתים קראו למרעהו להפלשתי הזה ואצלם ל"ה הפרש בין שמשון לבין הפלשתי, אבל היכי דתורה כ' רעך י"ל למעט עכו"ם, ועי' בקונטרס פלפול חברים באמה"צ, ולעיל בפ' בא מ"ש בזה, וגם חילוק בין מעיד שקר בין ב"נ לישראל, וב"נ לב"נ, עי' בכל"ח, ובדין הזמה לב"נ, וגם בגר תושב שקיבל ז' מצות דממונו אסור ומצווים להחיותו והוא בכלל רעהו, ובספורנו כ' בכלל זה הולך רכיל ומוצש"ר כו', וכ"כ במכילתא ר"פ בשלח ל"ת ברעך, ויוסף לא הגיד לאביו מה שעשו לו אחיו וכ"ב בס"ח סי' ו':

ואשה פסולה לעדות בחו"מ ל"ה סי"ד מצינו דנקבה פחותה מזכר, ג"פ יראה כל זכורך (משפטים כ"ג י"ז), כל זכר יאכלנה (ויקרא ו', י"א וכ"ב), ערך נקבה ל' (בחקתי כ"ז ד'), ובישעי' (ג' י"ב), וקהלת (ז' כ"ח), והטעם דצריך עדות ברור ואין לסמוך על נשים

שטבען נוטה לדמיונות, וגם אין לסמוך על עדות מי שאינו עומד ברשות עצמו, ובכלל הי' השקפה על נשים כעל מין חלש, אבות פ"ב מ"ז, קידושין מ"ט:, סנהד' ק':, ב"ב ט"ז:, ב"מ נ"ט., וע' בזה בס' הזכרון להרה"ג מטורונטא נ"י צד ר"ח. ובהל' עדות כתבתי קונטרס גדול וקצת נדפס בפרד"י ח"א בסופו:

פסוק יד

לא תחמוד, ובפ' ואתחנן לא תתאוה, והר"מ וחינוך מונים לב' מל"ת, חימוד הוא שהפציר בו ולקח ממנו, ותאוה הוא בלב תיכף שחשב עובר, ע' במצוה ל"ת ותט"ז, ובסמ"ג לאווין קנ"ח, ועמש"ל (י"ט ו'), ובב"ק ס"ב. מה בין גזלן לחמסן חמסן יהיב דמי, ופריך והא תליוהו וזבין זבוני זבוני, ומשני דוקא באומר רוצה אני, ובב"מ ד': ל"ת לאינשי בלא דמי משמע להו, והק' תוס' ת"ל מלא תגזול ותי' לעבור בב' לאווין, ועפמ"א ח"א כ"ו, ובסנהד' כ"ה: בתד"ה מעיקרא כ' דכן האמת דביהיב דמי ליכא לאו, ועכ"מ פ"י ה"ד מעדות ר"ל בדברי ר"מ כן, ובאמת דעת הר"מ מפורש דאפי' ביהיב דמי עובר בלאו, רק דאינו פסול לעדות אלא מדרבנן כי לא משמע לאינשי, ועחו"מ סי' ל"ד סי"ג, תומים סקי"ג, וב"ש אה"ע כ"ח סק"ב מפלפל בזה, ובכנה"ג חו"מ, ושד"ח מער' ל' כלל ק"ל. וע"ע בשו"ת שערי דעה ח"א קמ"ט בלא תחמוד אי המוכר מוזהר משום לפ"ע דמכשיל הקונה בלאו דל"ת, או רק על הלוקח, אבל המוכר דבידו למכור לכל מי שירצה ליכא גרא דאיסורא וסיים בצ"ע:

ובר"מ פ"א הי"ב מגזילה המתאוה עובר בלאו א', והקונה אח"כ דבר זה שהפציר בו עד שקנה עובר בשני, ואם גזל עובר בג' לאווין, וכ"כ בחו"מ שנ"ט סי"ב, והה"מ הק' בתליוהו וזבין למה מהני הא ב"מ דא"ר ל"ת אעל"מ, ותי' כמו שקונה הגזילה בשינוי ובמנ"ח מ' ל"ח הק' דשם גזה"כ אשר גזל אם כעין שגזל יחזור כתמורה ה': אבל הכא מנ"ל, ולהמהרי"ט הידוע וחו"ד סי' א' א"ש דכאן לא מתוקן האיסור מהני, ובפמ"א סי' ל"ד כ' דאף דל"מ דוקא אם המעשה תלוי בא' קנסה התורה שלא יהנו מעשיו, אבל בנשבע שלא למכור דרק המוכר עשה איסור והאיך נקנוס ללוקח, וע' לעיל (י"ט י"ז) וה"נ הלוקח עביד איסור והמוכר נתרצה, א"כ שפיר שעתה מתרצה בלב שלם ויהי' קנס למוכר והוא לא עביד איסור מהני, והחינוך כ' דגם ב"נ מצווין על לא תחמוד דהוא ענף מגזל, וישראל מב"נ א"ע בל"ת כי רעך ב' וממעטינן בכל מקום מרעך עכו"ם והקדש כ"כ במנ"ח מ' תט"ז, ואי על פחות משו"פ עובר ע"ש מזה, ובאב"נ או"ח שכ"ד כ' דב"נ מוזהר אף ביהיב דמי, ובפרד"י וישלח (ל"ד י"ד) הבאתי בזה חדשות, וע' בנין דוד איכה בדף מ':

ובכנסת ישראל אבות פ"ו מ"ט אר"י בן קסמא כו' הביא שהק' הגר"י פיק ז"ל בבלק (כ"ב י"ח), אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב כו' פרש"י מכאן שעינו רחבה כו', והאיך אמר ריב"ק בזה הלשון א"א נותן לו כל כסף וזהב שבעולם כו' דאיכא למטעי שהי' נפשו רחבה, וי"ל ע"פ הא"ע כאן, לכאו' איך יתכן ציווי לא תחמוד אשר עולה בלב אדם כמו רגע, וכ' דחשק יצוייר רק על דבר אשר אינו בתכלית הריחוק ולא יחשוק איש כפרי בבת המלך, כן צותה תורה שחפצו יהי' בריחוק שלא יצוייר תשוקה כלל ע"ש, וא"ש דבלעם אמר מלא ביתו אינו מהנמנע ושייך עליה חשק, אבל ריב"ק אמר כל כסף וזהב שבעולם הוא מהנמנע ולא יצוייר חשק מוכח דרק דרך הפלגה אמר, וע' ע"נ ראה בר"ח אלול. ובפרד"י ויצא רט"ז:

ובשו"ת מים חיים בקונ' אוצרות חיים ראיתי, דאי' בב"ק ל"ח: נחמתא דבבל גידופא דאמר מה אפשר למיעבד הא אפשר למיעבד עבד, וכ"פ ביו"ד שע"ו ס"ב ועט"ז, ובלעם דאמר לא אוכל לעבור משמע דאם הי' יכול לעבור הי' עובר והוי גידוף כנ"ל, ושפיר נשמע דחמדת ממון גברה אצלו, אבל ריב"ק לא אמר לא אוכל רק אין אני דר כו', ונראה דאף אם הי' יכולים ליתן לו ל"ה רוצה ע"ש. וא"ש במ"א (י"ג ח') באיש אלקים שאמר אם תתן לי חצי ביתך לא אבוא כו' כי כן צוה אותי בדבר ה', שלא אמר חצי ביתך מחמת תאוה לממון כי לא אמר "לא אוכל" רק לא אבוא:

ובס' תוספת ברכה על אסתר די"א. כ' דל"ק דשם הציע לו האיש אלף אלפים, דינרים, והשיב לו גם כל כו"ז שבעולם לא אלך והשיב לו מעין הצעתו, אבל בבלעם, בלק לא הציע לו כלל ממון רק כבוד כבד אכבדך, והי' לו להשיב מעין דבריו ומדתפס לשון כספים נלמד שחומד ממון הי', וכ"כ במקור ברוך ח"ב פי"ד דתקס"ד, וע"ע בשו"ת שערי דעה ח"א קמ"ט בלאו ל"ת:

לרעך, בתו"מ לח"ס הביא דאותיות של י' דברות כמנין כת"ר, תרי"ג וז' דרבנן ע"ש בשם הקדמת סמ"ג, ורמז בתיבת אש"ר לרע"ך א' אבילות, ש' שמחת חתן וכלה בז' ימי משתה שהי' תקנות מ"ר, ר' רחיצה זה נט"י, ל' לחם שהוא פת גוי ועמו נכלל בישולי עכו"ם, ר' רשויות זה ערובי חצרות ושיתופי מבואות, ע' עמלק זה מקרא מגילה שקאי על מחיית עמלק והמן, כ' כהנים נס חנוכה שנתקן ע"י כהנים, וע' תפא"י סוף עוקצין ע"ג מי"ב. סימן בענ"ן הח"ם, א' ברכת הנהנין, ב' עירוב, ג' נט"י, ד' נר שבת ויו"ט, ה' הלל, ו' חנוכה, ז' מגילה עש"ה:

פסוק טו

רואים את הקולות. ערש"י רואים את הנשמע, וערש"י ברכות ו': ד"ה הנך אף שאין קול אחר נראה, זה נראה, וע' שם אפרים בזה. מ"ש רש"י שא"א לראות במקום אחר, וצ"ב, וכ' שהי' כ' במ"א, ור"ת במדרש אגדה, והוא במד"ר שמואל ט'. ובתו"ת כ' דדרך להחליף יחוס החושים, ראה ריח בני (תולדות ב' ז' כ"ז) במקום שמע ריח, ולבי ראה (קהלת א' ט"ז) במקום ידע או הבין, דיש חוש משותף לכל החושים: ובס' הברית עה"ת העין רואה מהר מאוזן, כמו הברק נראה מיד וקול הרעם מאוחר, אף ששניהם ברגע א' יוצאים ממקומם, כי העין זורק ראייתו על דבר המוביל לה והשמיעה באה דרך אמצעי, ע"י הנקישה הבא אל האויר ונדחף ממקום למקום, עד הגיעו אל תוף האוזן וישהה זמן כפי הריחוק של האויר אשר משם ילך, והנברא נקרא רואה כי ראה ממש במקום שיצא הדבר, ול"ה צורך שירד הקול למטה וכן הי' כאן עש"ה, ובלחמי תודה בפתיחה ד"ד:

רש"י מנין של"ה סומין כו' והוא ממכילתא, ולכאו' סתירה לטו"ז או"ח תקפ"ב סק"ג דלשון כל יאמר גם על רוב דרובו ככולו, וע' יבמות כ"ז. דרובן קרי כולה, ועמ"ש בפרד"י דרמ"ה: ובפ' וארא (ז' כ"ה) ע"ש הרבה מזה:

וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק, הגה"ק מקאצק ז"ל אמר שלפעמים אף שינועו בשעת תפלה, אין ראי' שכוונתו אמת, ורק ויעמדו מרחוק עדיין עומדים מרחוק ממרכז האמת:

ובבעה"ט ע"כ מתנענעים בשעת לימוד, עמג"א מ"ח סק"ד, ומ"ש בפרד"י בראשית דף ל"ד., ובהערות ומלואים לשם, כאן בח"ב:

רש"י הולכין לאחוריהם י"ב מיל והוא ממכילתא והרוקח סי' קע"ח הק' הרי יצאו מתחום שבת, ותי' הואיל דעננים מקיפים אותם הוי כמחיצה, והק' בס' תוספת שבת שס"ב, מעירובין נ"ה: כ' ע"פ ה' יחנו כמאן דקביעי להו דמי, ולרוקח מה פריך הא בשביל עננים הוי מחיצה, ודודי הגאבד"ק לאסק ז"ל בחידושי מהרא"ך ח"ב דס"ה:, כ' דלכאו' הרוקח תמוה דביבמות ע"ב. דלא מלו במדבר דלא נשבה רוח צפונית כדי שלא לבדרי עננ כבוד, וכל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצוי' אינה מחיצה בסוכה כ"ד., וגם מחיצה בי"ד"ש ל"ה מחיצה וכ"ש ענן מלא רוח, (וע' בזה בדורש לציון דרוש י"ג), לכ"נ דס"ל לרוקח כמ"ש שאני דגלי מדבר דכ' ע"פ ה' כקבוע דמי, וכן אי' בשבת ל"א: דכ' עפ"ה יחנו כסותר ע"מ לבנות במקומו דמי, ה"נ אף דעננים בעלמא לא מקרי מחיצה, מ"מ במדבר דכ' עפ"ה יחנו מקרי מחיצה, וא"ש דר"ח דמקשה ולא ידע מזה דבשביל עפ"ה יחנו הוי כקביעי, כן לא אסיק אדעתי' דעפ"ה יחנו יהיו עננים מחיצה, אבל למסקנא דקביעי דמי ה"ה מקרי מחיצה וא"ש, ומ"ש על הרוקח משבת צ"ו: הוצאה כתובה משה יתיב ברה"ר

וקאמר לישראל לא תפיקי ע"ש, ולרוקח הא עננים הוי מחיצה, ונ"ל דבעה"ט ויקהל (ל"ו ו') כ' דבשבת ניתנה תורה ויה"כ הי' ביום ג', ולמחרתו בד' א"ל מלאכת משכן, והביאו בבקר בבקר היינו יום ה' ויום ו', ובשבת ויצו משה ויעבירו קול במחנה והי' י"ד, והגר"א בשה"ש הביא דרש כשעשו עגל נסתלקו עננים ועתר"י, ולא חזרו עד שהתחילו לעשות המשכן, ומשה ירד ביה"כ ובי"א צוה על מלאכת המשכן, והביאו בבקר בבקר י"ב וי"ג, ובי"ד נטלו ממשה במנין ומשקל, ובט"ו התחילו לעשות וחזרו ענני כבוד, ולהכי עושין סוכות בט"ו זכר לעננ כבוד ע"ש, לפ"ז בי"ד ל"ה עננים והי' מחנה לוי' אז רה"ר, ולמ"ד בשבת צ"ו. מקושש מעביר ד' אמות ברה"ר, ק' על רוקח, וי"ל שאי' בילקוט מצאו אותו לבדו, וי"ל שהי' חוץ לענן מקושש עצים, וע"ס יד דוד, ואמרי בינה ה' שבת סי' ל"ד בזה, ובקונ' צמיחת דודאים הנספח לאהבת דוד קונ' הספיקות לזקיני ז"ל, והביא בשם האב"נ ז"ל ראי' שעננים לא מקרי מחיצה משבת ה'. שרה"ר מקורה פטור שלא דמי לדגלי מדבר, והא גם מדבר מקורה הי' בעננים א"ו דל"ה מחיצה ע"ש באריכות, ובאב"נ סי' רע"ח ושו"ת חדות יעקב מ"ת קמ"ז בזה:

פסוק טז

פן נמות ע' ס' הקובץ על הר"מ פ"ג ה"ט ממילה בזה, והביאותי' בפ' לך דצ"ט:, ובשל"ה הק' בפ' ואתחנן (ה' כ"ב) למה נמות כי אמרו הן הראנו כי ידבר ה' את האדם וחי א"כ למה נמות, כלו' תסתלק המיתה לגמרי, בשלמא בלא זאת היינו סבורים דמיתה טוב ויקר בעיני ה' המיתה, דבעוד היותו בחומר א"א לראות כבודו וגדלו, ועתה שרואים שידבר אלקים את האדם וחי אפי' בחיותו א"כ למה נמות, "ואם יוספים אנחנו" כלו' אם לאחר מיתה יהי' עוד תוספת השגה, ממה שיש לנו עתה אז ומתנו ברצון עש"ה, ובגליון השל"ה רשם אדוני אבי הרב ר' **משה יהודה** ז"ל וז"ל ובזה נבין הפסוק הטיבו אשר דברו (פכ"ה), כי לפרש"י קשה שמשה אשר התישו כחו כנקבה למה זה הוטב דבריהם אדרבה וכמשה"ק בשפ"ח, אבל להנ"ל א"ש דהיטב דברו דאם רואים אלקים אפי' בחייהם למה נמות, ורק אם ע"י המיתה יוסיפו להשיג השגות גדולות ופח"ח, ועוד ראיתי דק' דהאיך יגרום להם מיתה בדיבור מה' שהוא מקור החיים רק במ"ת ראו שנפסק מהם הזוהמא לגמרי ול"ה להם שום נטיה לענין גשמי, וממילא ל"ה להם כח לעבוד ה', כי עיקר עבודה רק בבעל בחירה, ודיבור ה' גורם שיהי' בלא בחירה, ועה"ז בעד אנשים ולא מלאכים שאין להם בחירה, וע"ז השיב אל תראו וגו', שלא יתבטל מהם הבחירה לגמרי: **עי"ל** עפמחז"ל כל מה שישראל אוכלין בעה"ז רק בשביל אמונה, ואמר הר"ר העשיל ז"ל דאנכי ול"י לך נאמרו מפי הגבורה, ועל זה יש שכר בעה"ז שלא יעבור בבל

תלין, ובתרי"א מצות שהי' ע"י משה וקיי"ל דע"י שליח א"ע בבל תלין, משו"ה שכר מצוה בה"ע ליכא, ועמש"ל בפ' וארא (ו' ב'), ותרומה (כ"ה ב'), ואמרו דבר אתה עמנו ואל ידבר אלקים פן נמות לעה"ב, כי יהי' מוכרח לשלם השכר בעה"ז ומה נאכל לעה"ב, ואמר ה' הטיבו אשר דברו כו':

פסוק יז

נסות ערש"י ורמב"ן, ובס' דברי יוסף בלקוטים דקע"ו, וע' יבמות ע"ט. ג' סימנים ביישנים רחמנים גו"ח, ובירו' קידושין פ"ד ה"א, וע"פ הסימנים אלו דחה דוד הגבעונים בש"ב (כ"א ג'), וע' תו"ת:

פסוק כ

לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ל"ת לכם והדקדוק מדוע בכסף כ' אתי ובזהב לכם, וראיתי כי זהב הוא מי שיש לו ממון רב, וכסף מי שיש לו מעט, ומי שיש לו רק מעט אף שבוטח בכספו מ"מ לפעמים יזכור ה' בשיתוף ע"ז שלו הוא הכסף, ומי שיש לו רב שוכח לגמרי את ה', ולא יזכיר ש"ש אף בשיתוף ממונו ע"פ רוב, ולכן בכסף כ' אתי ובזהב לכם. **ובכת"א** ב' ע"פ זהר ויקהל קצ"ז: שבמרכבה עליונה נחשב כסף תחלה, ובמרכבה תחתונה זהב תחלה מסטרא דשמאלא דכ' לי הכסף ולי הזהב, וכ' זהב כסף ונחשת ע"ש, וז"ש ל"ת אתי אלהי כסף שבמרכבה עליונה, ואלהי זהב ל"ת לכם ר"ל אצליכם: **עוד** ראיתי דעל אתי כ' אתנחתא מפסקת, ובנצבים (כ"ט ט"ז) ותראו את שקוציהם עץ ואבן כסף וזהב, ופרש"י של עצים ואבנים ראיתם בגלוי שאין העכו"ם ירא שיגנבו, אבל של כסף וזהב בחדריהם שיראים שיגנבו, וא"ש "אתי" היינו במחיצתי בכל העולם במקום הפקר, וקאי על ע"ז שאינם יראים להעמידם בשדה במקום הפקר, והיינו מעצים ואבנים ויש נגינה המפסקת על אתי, ואלהי זהב ל"ת לכם דייקי אשר בחדריהם: **גם** י"ל לא תעשו את הכסף וזהב לך לאלהים, ולא תעבוד לכסף וזהב שלא ימשלו בך וז"ש בתהלים (כ"ב ט"ז) הצילנו מדמים אלקים לעשות מממון אלקים, וע"ע בס' נפלאות מתורת השי"ת פנ"ב:

ובסנהד' ז': לא תעשו דיין בשביל כסף וזהב, ובירו' בכורים פ"ג ה"א, ובמהרש"א צוח ככרוכיא שנותנים ממון עבור רבנות, וע"ש בבכור שור אריכות, ובחו"מ ח' ס"א כל דיין המתמנה בשביל כסף וזהב אסור לעמוד לפניו ולא עוד אלא שמצוה להקל ולזלזל בו, ובסמ"ע סק"ה שהכתוב קראן אלקי כסף ואלקי זהב כו' ודומי' דעכו"ם דמצוה לזלזל בהו ובאו"ת ג' סקי"ג העתיק חרם ר"ת ורשב"ם וק"נ רבנים וז"ל וגזרנו ונידונו וחרמנו בשמתא ובשם מיתה, של"י אדם רשאי ליטול שררה לא ע"י מלך כו' אם לא שימנו אותו רוב הקהל והעובר פתו פת כותי וכמה כרכים נחרבו עי"כ ע"ש ועשו"ת תשב"ץ ח"א

קנ"ח, וחת"ס חו"מ י"ט כ' וכ"א, ויו"ד ר"ל, שו"ת משיב דבר ח"ב ז', מהרי"א הלוי ח"ב קכ"ו, ושמעתי שהי' צריכים לדיין בבראד והקהל רצו בדיין אחד שהי' רוצה ליתן מעות ובאו לפני הג"ר שלמה קלוגר ז"ל, וא"ל שהמעות חלילה לא יוקח בשוחד רק לצרכי קהלה לתיקון בהמ"ד ומקוה, וא"ל שזה הפשט ל"ת אתי אלקי זהב, הנני מוחל לכם מה שתקחו מעות "אתי" כלו' לצרכי דבר קדושה ומצוה. ועמ"ש לעיל בפסוק ז', ובפ' ויקהל (ל"ה א'):

והא שלא לעשות צורות אדם אפי' לנוי מקורו בר"ה כ"ד., וע"ז מ"ג. ובראשונים, וביומא נ"ד. ותוס' ור"מ פ"ג מעכו"ם ויו"ד קמ"א, והטעם כ' בר"מ משום לתא דע"ז שלא יטעו בהם הטועים כו', ואפי' עשאו לאחרים חייב, ואם אחר עשה לו א"ע על השהיה בבית או על שצוה, ובחינוך מ' ל"ט כ' דאין לוקין על עשיה וטעמו דהוי לאו שבכללות, אבל הר"מ בפי"ט ה"ד מסנהד' מנה אותו בין הלוקין, ובמנין המצות סי' ד', ועמשנ"ח ומנ"ח מל"ט וכ"ז.

ובענין ב"נ אי אסור להקים ועשיית עכו"ם, עחמד"י דפ"ט שהאריך, וביו"ד קמ"א אי' דלא אסרו בצורות אדם רק בצורה שלימה ועש"ך סקכ"ה, ולכאו"ק הא ח"ש אסור מה"ת, ולהחכ"צ פ"ו דחזי' לאצטרופי רק במידי דאכילה א"ש, אך חלקו עלי' וגם בל יראה עובר בח"ש עשאג"א פ"א, וראיתי בזה דרק היכי דשיעורין מהלמ"מ ח"ש ג"כ אסור, אבל היכי דשיעורו מפורש מן התורה ח"ש מותר מה"ת וכמו בנשבע שלא יאכלנה מותר ח"ש עש"ך יו"ד רל"ח סקי"ב, וכן כאן דמגוף הקרא נלמד דאין אסור רק ד' פנים כאחת, או צורת אדם שלם ולא חסר, ח"ש מותר לגמרי וע"ס תו"א. **ובשו"ת** הרדב"ז ב' אלפים רפ"ט שאלת מ"ש רש"י על ל"ת בא להזכיר שלא יוסיף על ב' שאם עשאם ד' ה"ה לפני באלקי זהב וק' לך הרי שלמה הוסיף ב' בתוך הדביר כמ"ש בכתובים. תשובה, זה אי' ג"כ במכילתא ותדע שכל מה שעשה שלמה ע"פ הנבואה עשה, כמו שמסר לו דוד הכל בכתב מיד ה' עליו השכיל כאשר מצינו שעשה מזבחות אחרים ומנורות ושלחנות ולא עשה ארון אחד, ועשה ב' כרובים אחרים גבוהים עשר אמות, והי' כנפיהם גבוהים על הארץ, וכיון שע"פ הדיבור עשה יש לנו לומר כי מ"ש ל"ת אתי אלקי זהב שלא יעשה ד' על הארון ממש, ושיהי' ב' מקצה מזה וב' מקצה מזה, והיינו שהוצרך הכ' לבאר כרוב א' מקצה כו', וע"ז הוזהר הכ' ל"ת כו' אבל לא הוזהר שלא יעשו כרובים אחרים שלא יצאו מן הארון, אלא עומדים על רגליהם שאותם שעשה משה הי' מקשה אחת מן הכפרת, ואיברא של"ה רשאין להוסיף על הכלים שעשה משה אלא ע"פ הנבואה, ואם תשאל מה הי' הצורך בהם, היינו צריכין לבאר לשה עשה עוד שלחנות ה' מנורות וי' כיורות בעשר

מכונות וב' עמודים יכין ובועז וכו' רומזים על דברים עליונים רוחניים והם דברים שלא נתנו לכתוב עכ"ל:

וביומא נ"ד. בתד"ה כרובים נשאלתי על מה שמציירים במחזורים צורות אם יפה עושים ע"ש כמו שמצינו בע"ז מ"ג: לר"ג דדמות צורת לבנה הי' לו הא לא תעשון אתי כדמות משמשי, ומשני שאני ר"ג דאחרים עשו לו, כן בצורות דאחרים יעשו מותר ובגליון הש"ס לרע"א הק' לפ"מ שהק' תוס' ע"ז, ובר"ה כ"ד. ד"ה שאני, דמשמע צוה לעשות, והא אמירה לעכו"ם שבות, ותי' דמצוה שאני, וא"כ במחזורים דליכא מצוה שוב אינו רשאי לצוות לאחרים ונשאר בצ"ע. ונלפענ"ד בפשיטות דבתוס' שם הק' מכסא שלמה שהי' אריות ותי' דהי' לצורך בעדים שקרנים היו שואגים, עוד תי' דעשו לו אחרים וחשדא ליכא ברבים ע"ש, ומוכח מתוס' דלא ס"ל כמ"ש תוס' בר"ה וע"ז דאף בלא מצוה מותר ע"י אחרים, דהא לתי' הב' ל"צ לומר שהי' לצורך, דאל"כ הי' להם בתי' הא' לומר שהי' ע"י אחרים, ש"מ דלתי' הא' מותר אף בעצמו לצורך וע"י אחרים אף שלא לצורך א"כ במחזורים אף דאינו מצוה מותר ע"י אחרים, וע"ע בט"ז יו"ד קמ"א סקי"ג ונקה"כ. **עונ"ל** דהרא"ש פ' כל הצלמים סי' ה' תי', דר"ג לא צוה לעשות רק קנאן מעכו"ם שהיו כבר עשוין, וצ"ב למה לא תי' בתוס' כרא"ש, ורק לתוס' הי' זה דוחק דלא שכיח שיעשה עכו"ם דמות לבנה, ורק מסתמא ר"ג צוה לעשות, אבל במחזורים בטח איירי בלא צוה, דעושין למסחר ומציירין צורות נאות שיקפצו עלי' קונים, ושוב ל"צ כלל לומר שצוה ורק דקנאן עשוין מכבר כרא"ש וא"ש קו' רע"א:

ובתוס' כ' דאף ישראל מותר לצייר צורות דלא אסור אלא פרצוף, וראי' מב"ב נ"ד. כו' וכ"כ במרדכי, והקשיתי לפמ"ש במח"א ה' מכירה סי' ט"ו ושלוחין י"א. והובא ג"כ בנתה"מ קפ"ח, ושעה"מ פי"ג משכירות, דכל הקנינים מועילין ע"י עכו"ם פועלים אף דאין שליחות לעכו"ם מ"מ פועל שאני, וא"כ מה ראי' מב"ב צר צורה כו', דילמא לעולם אסור בעצמו ורק שם הי' ע"י פועל ומועיל הקנין ולפמ"ש ניחא דכאן שוב יק' קו' תוס' ע"ז ור"ה היאך שרי לצוות לצור צורה אי בעצמו אסור הא אמירה לעכו"ם שבות, ול"ש תי' דהוי מצוה דאינו מצוה לקנות וכמ"ש רע"א, ושפיר הוכיחו תוס' דאף בעצמו מותר, וע' באוצר החיים להגה"ק מקאמארנא ז"ל כאן דקל"ב אריכות בזה, חת"ס יו"ד קכ"ח קכ"ט, שו"ת לבושי מרדכי יו"ד פ"ו, פני מבין יו"ד קי"ד, וירחון אחיאסף ח"א סי' ח'. ובשו"ת שערי דעה ח"ב סי' רס"ו נסתפק, אי מצא דבר והשלימו לתבנית המשמשים אי חייב דאזהרה רק על עשיה, ועתוס' ר"ה כ"ד: ד"ה ל"ת, ובשבת ג': דרשי' בעשותה כולה ולא מקצתה וסיים בצ"ע:

וראיתי בקובץ כנסת חכמי ישראל תרנ"ג סי' ל"ב אי מותר להציב במצבות פוטוגרפית, מדמות פני המת לזכרון אם יש חשש איסור, דהרי נמכרים בחוץ תמונות גדולים וצדיקים, ומה לי אם תלויה בקיר הבית או בקיר הקבר, או דביה"ק יש בו קדושת בהכ"נ ואסור להחזיק שם דמות וציור ע"ש, והנה זה פשוט דלחצוב צורות אדם בולט באבן ע"י עכו"ם אסור, וגם בשוקע וע"י ישראל אסור, ע' בעיקרי הד"ט יו"ד קמ"א, ואף לצבוע ע"י סממנים ג"כ אסור כי רק לנוי התירו כמ"ש בכל בו, אבל לא על המצבה, ובקושי התירו להשתטח על הקברים ושלא יהי' נראה שמתפלל ע"י אמצעי, אבל נגד צורת אדם לא התירו, ועפ"ת קמ"א סק"ח בשם שו"ת אמרי יוסף, דאף צורות מסממנים אסורות בבהכ"נ שהוא מקום קדושה ומיוחד לתפלה, ואף דברבים ליכא חשדא, מ"מ כבר כ' הש"ך בס"ק כ"ז דמ"מ מכוער הדבר, לפ"ז בביה"ק דיש לו דין קדושת בהכ"נ כמ"ש בשלטי הגבורים פ' נגמר הדין ג"כ אסור, וגם י"ל כמו שאסור להתפלל נגד המראה, עאו"ח צ' ובאה"ט סק"ל, ועשו"ת בית שלמה רכ"ז, אי מותר להשים על הקבר אבן גדולה כתיבה, ויש חשש איסור משום ובחוקותיהם לא תלכו ע"ש, שו"ר בחת"ס ח"ו סי' ד' שכ' ג"כ כזה והביא רדב"ז ק"ז שיש איסור ובחוקותיהם כו', וע"ע שו"ת מהר"ם שיק יו"ד ק"ע ג"כ לאיסור בזה. ובזה"ק יתרו פ"ו. כל פרצופין שרי בר דאדם, רי"א כד אתעבד אתחזי דגלופא בו גליפין דאשלמתא הד"א קוטרוי בזיקא בטפסי' שכיחי, וכ' שם בדרך אמת מה שקשור ברוח מצוי בציור, וביע"ד ח"א דרוש ב' וז"ל נודע בזהר ומקובלים דבכל דיוקן אית רוח השורה, הרוח מתלבש בדיוקן ומזיק לו במותו וכו', ומאד יש ליזהר כי אין צלם ודמות דלא שרא בי' רוח רע כו', מחבלים ומשחיתים יבואו הבית, ואלמלי ניתן רשות העין לראות היו חרדים לרוב פחד וכו', אך יש לפקפק מרש"י יהושע (כ"ד ל') שהעמידו תמונת חמה על קברו לומר זה הוא שהעמיד החמה וכו', ותמונת חמה היא מהדברים האסורים לעשותם, וגרע מתמונת אדם דאסור אף בשקוע דבמרום הוא שקוע, ועי' יו"ד קמ"א ס"ד, וצ"ל דברבים ליכא חשדא, אך להש"ך עדיין מכוער הדבר, וי"ל שזה יהי' פרסום וקידוש ה' דנמצאו צדיקים שהעמידו חמה ועדיין צ"ע וי"ל דרש"י שם כתב שתכלית העמדה היה לומר זה הוא שהעמיד החמה וחבל עלי' שמת ע"ש, וכיון דנתפרש תכלית התמונה אין לחוש לחשש עבודה, וכמו בב"ב קס"א: רב צייר כוורא והוא דג, שאסור לעשות כן, ורק שהכל ידעו שעשה רק לסימן בעלמא, ועי' ס' תוספת ברכה רות א', ועי' שאילת יעב"ץ ח"א ק"ע מענין צורות:

ובס' הדרת קודש להרה"ג ר' יוסף שווארץ שליט"א מגראסווירדין ברומעניא נדפס זה בשמי בסי' ע"ה ע"ש, ועוד מעניני ח"ק, וע"ע שו"ת נהרי אפרסמון יו"ד קי"ח, ושו"ת

פרי השדה ח"א סי' ס', ובענין לנטוע פרחים על קברים עשו"ת מנחת אלעזר ח"ד סי' ס"א לאסור משום ד' טעמים ע"ש, ובענין השתטחות על קברים של"י כדורש אל המתים עמ"ש בפרד"י וישלח (ל"ה כ') הרבה חדשות, וע"ע באו"ח תקע"ט ס"ג, ותקפ"א במג"א סקט"ז, ש"ך יו"ד קע"ט סקט"ו, וס' חסידים ת"נ ות"ש, וע"ע בהקדמת שו"ת מהרש"ם ח"ב בהספד מבהמ"ח, בשו"ת מהר"ם שיק או"ח רצ"ב, שד"ח ר"ה סי' א' אות ו', שו"ת מנחת אלעזר ח"א סי' ס"ח, מעין גנים פ' שלח, וס' הדרת קודש מכתב נ"ח, וע"ע נובי"ת או"ח ק"ט אי מותר לילך לבית הקברות לקחת עמהם ס"ת, וכתב שמתלמוד ופוסקים אין שום צד מפורש איסור או היתר ע"ש, וצ"ע שלא הביא הר"ן רפ"ב מתענית מ"ש בזה אי מוציאין ס"ת לביה"ק בתענית, וע"ש בחדושי אנשי השם שמביא זה"ק ויחי ואחרי, ועי' בהגהות חשק שלמה, ועי' במלבי"ם ש"א (א' י"ב) עה"פ כי הרבתה להתפלל, וראב"ע תהלים (נ"ו ג'), וע"ע בנפ"ח או"ח תקפ"א:

רש"י כרובים דוקא מזהב, עמ"ש בזה בס' טל אורות ר"ה כ"ד:

פסוק כא

מזבח אדמה עי' חגיגה כ"ו: ובסדרי טהרות כלים דף ר' עש"ה, ובפרד"י נח ד"נ:, ועמל"מ פ"א הי"ג מבהב"ח שכ' דמקום המזבח ל"ה חלול ע"ש והוא במכילתא יתרו רמ"א כל העזרה הי' חלול והמזבח היה מחובר באדמה ע"ש, ובתוה"מ למלב"ם מ"ש שם, ועי' תפא"י מדות פ"ג אות י"ג דחולק על המל"מ ודעתו דגם תחת המזבח היה כיפין, ועי' בירחון יבנה סי' ב', ובהפלס שנת תרס"ג, ומ"ש ברש"י דמזבח צריך לבנות לשמה והוא ממכילתא עי' בירחון קול תורה שנה ד' חוברת ט"ו סי' י"ג בזה, דרק במזבח המשכן אבל לדורות במקדש אין צריך לבנות לשמה ע"ש ראיות לזה, ובזבחים ס"א: לא יבננו ע"ג מחילות, ובקו' המל"מ מפ"ג מ"ג מפרה הר הבית חלול מפני קבר התהום ע"ש, יש לומר דעיקר שצריך מזבח מחובר לאדמה ולא יהי' קרקעיתו סמוך למחילה, אבל אין קפידא מה שתחתית אדמה יש חלול, ועי' בתו"ת:

וזבחת, ערש"י וזבחים נ"ח:, רש"י פסחים ס"ג: ד"ה בעל בסמוך, סוטה ל"ח. בתד"ה הרי, ובס' ארץ חמדה כ' עפמ"ש בזבחים צ'. פרים קודמים לכבשים ואילים, ומוכח שם דדוקא אם שניהם עולות, אבל אם אחד עולה אפי' עולת עוף קודם לשלמי בהמה שהוא מין הגדול, וא"ש דק' לרש"י איך כ' מקודם צאן ואחר כך בקרך שהיא מין הגדול ופרים קודמים לצאן לכן פי' צאנך עולותיך ועולה קודם לשלמים, ועי' היטב בהגהות הג"ר צבי ז"ל מברלין בש"ס ווילנא זבחים ב':

אזכיר שמי ערש"י ומהרש"א ברכות ו'. דהיינו בדרך לימוד שרי להזכיר שם ה' ועמש"ל בפסוק ו' ועי' מדרש שמואל פ"ג מ"ו דאבות בשם ריטב"א אזכיר כמו תזכיר בחלוף א' לת' בסדר א"ת ב"ש, ועי' מקור ברוך במבוא פ"ג סעי' ג' ופ"ו ס"ג, וכן י"ל בירמיה (ג' ח') וארא והוא כמו ותרא, ובעמוס (ד' ז') תמטיר כמו אמטיר, עזרא (ו' ד') חדת כמו חדא שעשו ג' של אבן וא' של עץ, ש"א (כ"ד י"א) ותחס כמו ואחוס, ירמיה (נ"א ט') נרפתה כמו נרפאה, וחלוף בסדר אטב"ח הובא בסוכה מ"ט:, ורש"י יחזקאל (כ"א כ') אבחת כמו טבחת, דהי"א (י"ח ט"ו) אבימלך כמו אחימלך, וא"ש בכתו' ס"ז. גדיותיך גויותיך.
אבוא אליך וברכתיך, עי' סנהדרין ד': תד"ה כדרך דעל השכינה לא שייך לשון בא דתמיד בבית המקדש ע"ש, וק' מכאן, וסוטה ל"ח., ועי' ברכות ו'. בשעה שבא לבית הכנסת כו', ועי' מגילה כ"ט. אתי' לשכינה, וסוכה נ"ג. אם אני כאן הכל כאן ערש"י שהיה אומר בשמו של הקב"ה, ועי' מנחות נ"ג: מצאו הקב"ה לאברהם שהיה עומד בבית המקדש, ועי' שמיני (ט' כ"ג) ויבא משה ואהרן וערש"י שם, ובבראשית (ל"א כ"ד) ויבא אלקים, ודברים (ל"ג ה') ה' מסיני בא, שמות (ג' ח') וארד להצילו, וירד ה' בענן (י"ט ח', ול"ד ה'), וכן מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה (סוכה ה') ועוד הרבה, ועי' ירחון אהל תורה סי' כ"ה, ועמש"ל (י"ט ט'):

פסוק כב

ואם רש"י לפעמים חובה, עשו"ת מנחת שמואל או"ח סוף סי' מ', וברמב"ן כאן ובענין שמיר עמ"ש במהרש"א סוטה מ"ח:, והמזבח לא נבנה מאבנים שנגע בהם ברזל, וער"מ פ"א ה"ח מביהב"ח דוקא אם בנה האבן שנגע בו ברזל לוקה, אבל מזבח בנוי שנגע בו ברזל נהי דאותו האבן נפסל מ"מ אינו עובר בלאו, כי הנפת ברזל אינו איסור אלא שפוסל, והאיסור הוא שלא יבנה אותו למזבח אבל אם לא בנה אין לוקה, ובאמת ברמב"ן כ' להיפך דבכל מזבח יש איסור בנגיעת ברזל ונשמע מקרא כי חרבך הנפת עלי' ותחללה, ואין זה נתינת טעם על הקדום רק איסור חדש, ולא כרמב"ם וסה"מ מל"ת ע"ט, ועחמד"י דכ"ד בזה, ומל"מ ומנ"ח, ועתו"ס סוכה מ"ט. ד"ה שכל דיש לחלק בין קודם שהוקדשו האבנים למזבח דעודן חולין, או אחר שהוקדשו ע"ש, משמע דוקא לאחר שהוקדשו ונפסלים אבל קודם הקדש לא נפסלו ומותרים לעשות בהם למזבח, והמל"מ בהט"ו הביא זה בשם באר שבע סוף סוטה ודחאו, ולא הביא שכ"כ בתוס' ועמנ"ח:
ובר"מ ה"כ כ' דכלים דנעשים להדיוט אין משתמשים לגבוה, וכ"ה באו"ח קמ"ז ס"א ועמג"א סק"ה, ובפר"ד דרוש י"ב הק' על הר"מ שכ' אף בלא נשתמש רק שחצבן אסורים לגבוה הא הזמנה לאו מילתא, ובאמת הר"מ הוציא כן מתוספתא מגילה כמ"ש הכ"מ שם

ועמנ"ח, ובפ' קרח (י"ז ב') וירם המחתות כי קדשו פרש"י שעשאן כלי שרת, וברמב"ן כ' לא ידעתי טעם לאיסור זה שהרי קטרת זרה הקריבו, וזר שעשה כ"ש להקטיר בחוץ באיסור אינו קדוש עכ"ל, ובאמת בר"ע פ"ט הי"ד מביאת מקדש דעתו כרש"י דכ"ש דנשתמשו בחוץ טעונין גניזה ואי לא קדשו ישתמשו בהם הדיוט, וע' בקומץ מנחה, ובפרד"י וירא (כ"ב ב'), ויצא (כ"ח י"ח) הרבה חדשות בזה, וע"ע שו"ת חבלים בנעימים ח"א סוגי' ל"ב, וע"ע בהגהות בית שאול על משניות תמיד פ"ד מ"ג נטל הסכין דצ"ל דלא חשוב עבודה דאי הוי עבודה ל"ה רשאי בכלי ברזל, כמ"ש רמב"ן יתרו דל"ה שם ברזל במקדש ובית עולמים לבד הסכין דשחיטה לאו עבודה, וע"ע ברמב"ן דמשו"ה ל"ה ברזל שהוא אלקו של עשו כו', וע' יע"ד ח"א דרוש ד' וח"ב דרוש ג' בזה עש"ה, ובשו"ת אבן שתיה או"ח סי' ב'. **וברוקח** סי' של"ב כ' דמה"ט יש לכסות הסכין בבהמ"ז שהשלחן כמזבח, ועמג"א ק"פ סק"ד הטעם דבשבת אין מכסין דבשבת אין בונין מזבח וליכא רמז למזבח:

וראיתי בס' ישועות מלכו בפ"א מבהב"ח שנסתפק בהא דלא תניף ברזל אי דוקא ברזל או כל מיני מתכות (וחת"ס או"ח קצ"ז, וח"ס נדרים נ"ה ומ"ש בפ' ויקרא ב' י"א, ועמל"מ פ"ה ה"א מאיסורי מזבח אי דוקא דבש דבורים או כל מיני מתיקות וערדב"ז תתקס"ב דוקא מז' מינים הוי דבש, וע' ציונים לתורה כלל מ') ויש להביא קצת ראי' מע"ז נ"ב: באבנים ששיקצו מלכי יון היכי ניעבד, משמע דכל מיני מתכות אסור דאל"כ הוי מצי למסרינהו בסכיני נחשת או ברזל וכיוצא בו עכ"ל, ופלא שבמת"כ לא ראה ברמב"ן כאן שכ' בפירוש דדוקא ברזל, וע' ג"כ בתוספתא פ"ז ה"ב מב"ק וכי מה ראה לפסול ברזל יתר על כל מיני מתכות, מפני שחרב נעשה ממנו וחרב סימן פרעניות ומזבח סימן כפרה וכו' ומבואר כרמב"ן וכ"כ במס' שמחות פ"ח ועפמ"ג או"ח ק"פ באשל סק"ד דלטעם מזבח י"ל דשאר מתכות מותר להיות על השלחן בבהמ"ז והעיר מע"ז נ"ב: והניח בצ"ע, וע"ע תוס' סוכה מ"ט. הרגישו משמיר, ותי' דא"א שלא יחגור בה צפורן ע"ש אבל מכלי כסף צ"ע. ומצאתי עוד בשו"ת אור המאיר ע"ג כ' ג"כ מזה והעיר מע"ז נ"ב ולא הביא הנ"ל, וע"ע בשו"ת מחזה אברהם או"ח קכ"ה אריכות בזה, ובירחון אה"מ שנה ג' סי' ל"ה הביא ראי' לרמב"ן מתוס' זבחים נ"ח. ד"ה ק"ק שכ' טעם שלא לשחוט בראש מזבח שמא תרביץ גללים, ולכאו' תפ"ל לתוס' זבחים מ"ז. דשח"ק בעי כ"ש, ומבואר בסוכה נ':, סוטה י"ד:, ומנחות כ"ח:, דאין עושין כ"ש של עץ וא"כ משו"ה אין שוחטין בראשו של מזבח דחיישי' שמא יגע הסכין במזבח, וכה"ג אי' בפ"ג ה"ד ממדות דל"ה סדין המזבח בדפוס של ברזל דלמא יגע ויפסול, וע"כ דמשכח"ל בשאר מתכות וע"ע בקובץ קהלת

אשר סי' כ"ח, ובהגהות מהרש"ם על יומא מ"ב מ"ש ברמב"ן כאן, ובשו"ת זיו הלבנון סי' י"ט:

גזית ע' סה"מ ל"ת ע"ט, ואם בנה מהם מזבח פסול, ובפ"א הט"ו מבהב"ח כ' דלוקה וכאן לא הזכיר מלקות, ועלח"מ סופי"ט מסנהד' דתמה אמאי לא הביא רבינו זה במנין הלוקין והניח בצ"ע, ובקרית ספר לא כ' דלוקה ע"ש אזהרה קצ"ח:

והסמיכות לא תגלה ערותך לפ' משפטים, ראיתי דידוע מצב הרבנים במדינת החפשים שאם הרב דורש ויגיד להם פשעם אז יכעסו עליו ופרנסתו בסכנה, ולכן הרבנים נאלמו דומי', ועי"כ נעשה חביב עליהם, וכמ"ש בכתו' ק"ה: האי צ"מ דמרחמין לי' בני מתא לא משום דמעלי רק דלא מוכח להו במילי דשמיא, אבל יש רבנים שאין יכולים לשתוק, וגם מתיראים להוכיח, עושים כך כשעולה לדרוש בדברי מוסר יאמר: לא לכם אני אומר כי אם לעצמי, אני מוכיח לעצמי ובני ביתי ותולה ערות הקהל ע"ע, ומתוך כך יתודע גם להקהלה גודל ענשם של עבירות, ואפשר שישובו מדרכיהם הרעה, אך באמת דרך זה לא טוב, כי כשישמעו דבריו סוברים שהדברים כפשוטם, כי הרב צריך לחזור בתשובה ולו נאמרה התורה ומצות שהוא חי מזה ופרנסתו מהם, אבל הם שפרנסתם ממסחר או מעבודה ואם יחסר יום א' בשבוע לעבוד אז יהי' בהפסד גדול ועי"כ עובדים בשבת וכדומה שאר עבירות, ולכן העיקר שלא יפחד כי מאן דיהיב חיי יהיב מזונא כתענית ח':, ולא יקבל ערות הקהל על עצמו, וזה הסמיכות, אם תעלה על מזבח הבימה לדרוש "לא תגלה ערותך עליו", לומר שכוונתך רק עליך ועל בני ביתך, רק ואלה המשפטים אשר תשים "לפניהם" ולא לפניך:

והובא משל ארי הי' לו ריח הפה והגרון, ורצה לידע מה אומרים עליו, וצוה לשה לשום חוטמו לפיו, ושה התמימה הריחה ואמרה אמת שבפיו ריח רע, הארי נהם בחרי אף, עז פנים, כה תדבר על מלך החיות וקרע אותו לגזרים, אח"כ צוה לזאב ופחד לומר האמת, א"ל בחניפה הנני מתענג מהריח הטוב שבפיך, הארי שרק תואנה ביקש לכל אחד, חרה אפו וא"ל אני שונא חניפה והרגו, אא"כ פנה אל השועל, הפקח הזה ידע היטב שכל מה שיאמר לא יהי' טוב, א"ל אדוני מלך לא אוכל להריח עתה כי אטום חוטמי ואין לי חוש הריח, וערומתו הצילתו משני ארי, הנמשל בזמנינו המלך הוא הקהלה והעם ויש להם חולי פה וגרון, לא יהגו בגרונם תורה ומטמאים אותם בלה"ר שקר וכו' ומקבלים רב ומוכיח שיריח פיהם ויאמר להם תוכחה, ואם הוא כשה תמים ויאמר האמת, יתנפלו עליו, ואם חונף להם, גם זה לא טוב שידעו שרק חונף להם והרב שקרן, והרבה מוכיחים יאמרו טוב לעשות חוטמיהם אטום שלא ירגישו ריח רע שלהם, ויקוים מחז"ל בערכין

ט"ז: תמיהני אם יש בדור הזה מי להוכיח, אבל האמת יורה דרכו שהרב יהי' קצת כשועל, אבל יותר יהי' לו מדת השה, ולא יהי' לו שום חלק מזאב, כמו במשה שהוכיח תחלה ברמז, אח"כ כשראה שלא רצו להבין א"ל בגלוי, ועמד"ר דברים רבה א', עה"פ משלי (כ"ח כ"ג) מוכיח אדם אחרי תן ימצא ממחליק לשון, ועמ"ש באהבת ציון דרוש א' בזה:

ובערכין שם פלוגתא הוכחה אי על ידי הכאה או קללה או נזיפה, והר"מ בפ"ו ה"ז מדיעות פסק הכאה, וע' רמ"א או"ח תר"מ ס"ב ומג"א וברכ"י, ובס' חסידים תי"ג דביודע שאם יוכיחנו ינקום ממנו אין להוכיחו וע' יבמות ס"ה: וב"ב ע': ובתוס' וירו' תרומות ספ"ה, ובשו"ת כתב סופר אה"ע מ"ז ב' דזה רק באדם פשוט אבל לרב ואב"ד לא יחוס על עצמו רק על כבוד ה', וע"ע בשו"ת מהרש"ל כ"ה, שער אפרים סי' ס"ה, מבי"ט ח"ג ר"ז, מהריא"ז ענזיל צ"ב, חינוך מ' רל"ט, לחמי תודה דקכ"ג, וס' מתן שכרן של מצות חקירה ה':

פסוק כג

במעלות ערש"י ומשופע, ערש"י תרומה (כ"ז ה', וכ"ח מ"ב) ועירו' ברכות פ"א ה"א המתפלל צריך להשוות רגלי', וברכות י': ואו"ח סי' צ"ה, ושבת קי"ד. מלבושים נאים בתפלה:

ל"ת ערותך, ע' סנהד' ז': ובכת"א ובחינוך מ' מ"א דאף פסע פסיעה גסה הגם שלא עלה במדרגות ג"כ עובר, ועת"י יומא כ"ב. לחד תי' דרק בשעת עבודה אסור לרוץ, אבל מחינוך לא נראה כן דכ' גם בנשים נוהג לאו זה אף דפסולין לעבודה ועמנ"ח:

פרק כא

פסוק א

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, בקידושין ל"ה. למדו מכאן דהשוה הב' אשה לאיש לכל דינים שבתורה, ותוס' ב"ק ט"ו. ד"ה אשר, גיעין פ"ח: ד"ה ולא, ושבועות ב"ט: ד"ה ושבועות, הקשו הא לפניהם קאי על הדיינים והדרוש על הנידונים. ובס' מירא דכיא כ' שכל פעולה שבראשה תי"ו היא שוה לזכר ולנקבה, לזכר ת' נוכח ולנקבה נסתר, כמו תבוא אל הארץ (דברים כ"ו א'), אשר לא תבוא ושתי (אסתר א' י"ט), אם לא תאבה האשה (ח"ש כ"ד ה'), וי"ל דממלת "תשים" נדרש דמשמשת לזו"נ. ובד"ח תי' בזה קו' תוס' קידושין כ"ט. ד"ה אותו, דלמ"ל קרא דאשה פטורה למול בנה ת"ל דהוי מ"ע שהזג, ולהנ"ל א"ש דכ' זאת אשר תשמרו (לך י"ז י'), והוא נוכח לזכר ונסתר לנקבה והו"א דמחויבת. ובחינוך מ' כ"א אשה מחויבת בספור יצי"מ, ותמה במנ"ח הא הוי

הז"ג, ולמ"ש ניחא דכ' ולמען תספר (בא י' ב'), וכ' ג"כ "תזכור" (דברים ז' י"ח, וט"ז כ') נוכח לזכר ונסתר לנקבה, ועשאג"א י"ב, ודברי שאול מ"ת דף מ'. אך ק' למ"ל בפסחים מ"ג: דאשה חייבת במצה דכל שישנו בב"ת חמץ ישנו באכול מצה ת"ל דכ' "תאכל", ובקידושין ל"ד. בסוכה טעמא דכ' האזרח הא בלא"ה חייבת והרי הז"ג, והי' לו לתרץ דהו"א דחייבת דכ' "תשבו", וכן ק' שם בגמ', הא במעקה כ' לא תשום, באבידה לא תוכל להתעלם, ושילוח הקן לא תקח וע"ש בריטב"א דבכל הני הלאו רק לקיומא לעשה, ואילו הי' נשים פטורות מעשה היו ג"כ פטורות מלאו ע"ש, ולהנ"ל ק' הא כ' בת' וצ"ע. ובירו' מכות פ"ב ה"ו סמוך לס"פ יתרו שהיו סנהדרין אצל מזבח, והוא בלשכת הגזית בסנהדרין פ"ח:, ובמשלי (כ"א ג') ומשפט נבחר לה' מזבח, ובסנהד' ז': דיין שאינו הגון כאשירה אצל מזבח, ועתוס' ע"ז ח': ד"ה מלמד ותו"ת:

וברמב"ן כ' דהי' ראוי לומר אשר תשים להם, ולפניהם הוא דיינים כגיטין פ"ח: לפניהם ולא לפני כותים והדיוטות, ובס' הדוה"ע כ' לר"מ פ"ד ה"ג ממלכים שרשאי המלך לעשות אף נגד חק המשפט לקחת בהמות ועבדים למלאכתו, וכ"כ בירו' ר"ה פ"א ה"ג, ומשה הי' מלך בזבחים ק"ב., וז"ש לפניהם תשים משפטים ומשה לא הי' בכלל זה. ויש להוסיף למ"ש בדרשות הר"ן די"א דיש ב' מיני משפט, א' משפט הקבוע, ב' הוראות שעה, הא' נאמר לשופטים, והב' נמסר למלך כשרואה שהשעה צריכה לכך, וזה שיעץ יתרו שימנה שופטים קבועים, זולת אם יוצרך להוראת שעה ישפוט משה ע"ש, וז"ש לפניהם יהי' משפטים קבועים, אבל משה וכל המלכים אחריו להם משפט מסוג השני:

והנה מלך יוכל להעניש גם מי שנפטר מב"ד, כמ"ש בר"מ פ"ג ה"י ממלכים שהורג בלא התראה אפי' בע"א, וכ"כ בפ"ב ה"ד מרוצח, ואי יש רשות למלך לפטור מי שנתחייב מיתה ע"י ב"ד, לא מצינו והסברא שאינו יכול, שגם הוא כפוף תחת משפט סנהדרין כמ"ש בסנהד' י"ט, דמלכי בית דוד דנין ודנין אותו, ורק מלכי ישראל אין דנין משום מעשה שהיה, וכ"פ הר"מ בפ"ג ה"ז ממלכים, וע' מכות י"א: דמי שנתחייב גלות אינו יוצא משם ואפי' ישראל צריכים לו, ואם נאמר שמלך יש לו רשות לפטור מדוע לא יפטרוהו מגלות. ובמנ"ח מ' תצ"ז כ' במורד במלכות אם רוצה המלך למחלו מהני מחילה, והוציא מלשון הר"מ הרשות בידו להרגו ע"ש, אבל אין ראי' דעיקר העונש מחמת המלך רשאי למחול, אבל בשאר עונשין י"ל דמלך אין בכחו למחול על מה שנתחייב ע"י ב"ד:

וברדב"ז ח"ב תשע"ב נסתפק במלכי בית דוד אם מלך הרג בשוגג אי גולה, וכ' דאינו גולה כמו רב שהרג מגלין ישיבתו עמו, דכ' וחי עביד לי' כי היכי דיחי' במכות ד"י, כן במלך צריכין לגלות עמו כל עבדיו, ובקומץ מנחה מ' ת"י הק' עלי' דבגמ' אי' רק רב

או תלמיד דהתורה עיקר חיותו, כהר"מ פ"ז ה"א מרוצח תולדות אדם וחייו בלא תורה כמתים חשובים, אבל מלך שיש לו עבדים הרבה, וכי מי שהוא עשיר ויש לו עבדים הרבה יפטר מגלות. ובכל"ח אות ו' קיים הרדב"ז לרש"י בפי"ג וגמ', משל הקדמוני שניהם הרגו א' בשוגג וא' במזיד כו', ולכאו"ק כיון דהנהרג עתה נתחייב מיתה, וא"כ גברא קטילא קטל, ואמאי חייב גלות, ואי משום דמוכח דהרג קודם בשוגג הא בד"נ ל"מ אומדנא, ואפי' מודה שהרג אינו גולה. אך ל"ק דגולה ע"י הריגתו של עכשיו, ונהי דמוכח שהנהרג הי' חייב מיתה מ"מ בד"נ צריך עדים והתראה וכאן ל"ה זה, וההורגו במזיד ח"מ ובשוגג גלות, אך בשמים מחשיבים זה לכפרה על הריגת הראשון כיון שזה שנהרג עתה גברא קטילא, וא"כ במלך דיכול להרוג אף בלי עדים והתראה, א"כ אם הרג בשוגג אינו גולה, דאיכא ואלקים אינה בידו, וזה שנהרג הי' ח"מ ורשות בידו להרגו בלא עדות, וע"ל פסוק י"ג:

ובר"מ פ"ג ה"ח ממלכים כ' דאין רשות למלך להרוג רק בסייף, ובכ"מ לא הערה מקורו וע"ע בסה"מ מ"ע קע"ג מותר למלך להרוג בכל ענין שירצה, והגר"ח העלער נ"י הביא דבערבי אי' רק בסייף, וכ"כ הר"מ פי"ד ה"ב מסנהד', ופי"ג ה"ח ממלכים, ובס' עץ חיים דף י' העיר מסנהד' נ"ב: מצות הנהרגין מתיזין ראשו בסייף כדרך שהמלכות עושה, ודחה דזה במלכות עכו"ם מיירי. ובשו"ת חיים שאל ח"א סו"ס פ"ט הביא מקור מרדב"ז על הר"מ, וכ"ה בתוספתא פ"ט מסנהד', וירו' רפ"ז וע"ש במרה"פ, וטעמו עפמ"ש בויק"ר פ"ו מלך כשהוא משביע לגיונות אינו משביע אלא בסייף, כלו' כשיעבור, סייף יעבור על צוארו, ועמש"ל בפ' תשא (ל"ב כ'). ובמנ"ח מ' תצ"ז דרק בעבור כבוד עצמו ל"נ לו רשות רק בסייף, אבל לחזק הדת יש למלך רשות להרוג בכ"ד, וער"מ פי"ח ה"ו מסנהד' שיהושע שרף לעכן ושם הי' לכבוד שמים ע"ש, ובמד' בפתיחה לאיכה ד"ה ר"ח בן פפא פתח איש חכם נשפט וכו', וע' קול סופר פ"ז מ"ג מסנהד', ופי' בזה טוב שבגוים הרוג היינו רק מצות סייף, ועמ"ש בבשלח (י"ד ז). ובאמת קו' המנ"ח והגהות ציו"ר מהא דנשרף עכן לק"מ דזה הי' מפי הגבורה, וכמפורש ביהושע (ז' ט"ו) והי' הנלכד בחרם ישרף באש, וע' סנהד' מ"ד., ורד"ק ז' כ"ה. וע"ע ברשמי שאלה אות ב' והסכמת הגאבד"ק פאביאניץ שליט"א, ובפרד"י וישב דף רצ"א.: ומסנהד' נ"ב: מתיזין ראשו בסייף כדרך שהמלכות עושה, אין ראי', שהפי' מלכות בערכאות כמש"כ בתפא"י שם:

ובזה"ק משפטים ק"ז: עה"פ מ"א (ב' ח') ואשבע לו אם אמיתן בחרב, וכי שמעי טפשא הי' דאומי לי' דבחרב לא אבל בחנית ובגורי' אין כו', כד הוי בעי לאומאי אפיק חרבא דילי' דחמן הוי חקוק שמא גליפא וחמן אומי כו', נמצא דבחרב הי' כתב שם ובו נשבע

ובשם המפורש קטלי' ולא בחרב וחנית, ובס' תולדות אדם ח"ב פ"א הק' להר"מ הנ"ל דמורד במלכות יש רשות להרגו כשמעי בן גרא ורק בחרב לבד, וק' דברי זה"ק דפשט הפשוט דרק בחרב רשות להרגו וצ"ע. ובזה י"ל בש"ב (י"ב ט) מדוע בזית את דבר ה' לעשות הרע בעיניו את אורי' הכית בחרב ואותו הרגת בחרב בני עמון, ודרשו במד' היו לך לדונו בסנהדרין. ואותו הרגת כו' אתמהא, וכי בחרב ב"ע הרגת אותו והא כ' ויורו המורים וגם אוריה מת, משמע דנביא הוכיחו שהרגו בחצים ולא בחרב, ולהנ"ל א"ש דסנהדרין רשות להרוג בעדים, ומלך בלי עדים והתראה רק צריך סייף, וז"פ הי' לך לדונו בסנהדרין ושם ל"ה עדים, וא"ת שדנת דין מורד במלכות, ע"ז צריך סייף ולא חצים, וע"ע בירחון אוהל מועד ח"א סי' ג' בזה: ובקו"ד ח"ב סי' ל"א נסתפק אי יש כח ביד המלך להסיר מעליו עטרת מלכותו בלי הסכמת העם ע"ש, ולכאו' ה"ז בכלל מלך שמחל ע"כ, דבהסרת עטרה הוסר ממילא שם מלך ממנו ע"ש בהגהות, ומדוד שהמליך בנו שלמה בחייו (בריש מלכים) אין ראי', דכבר הי' זקן ול"ה בידו להנהיג המלוכה:

והמפו' הקשו למה מהני תשובה הא מלך שמע"כ אכ"מ, והתי' דישראל בנים ואב יוכל למחול. אך ק' שאומרים בתפלה מלך מוחל וסולח, (וע' בשמות א' ט"ו), וע' בפי' ז"א על ספרי בהעלותך, ובקו"ד ח"ג סי' ל"ה, כ' הא דמלך א"י למחול דוקא בהוה או על להבא משום שום תשים עליך מלך שתהי' אימתו עליך, אבל על לשעבר יכול למחול, תדע דהר"מ פ"ב ה"ב ממלכים כ' מלך שמחל אכ"מ, ובפ"ג ה"ג כ' המורד במלכות "רשות" ביד המלך להרגו, וכן י"ל גם בדיני שמים על להבא אחטא ואשוב ל"מ תשובה, ועל לשעבר מהני תשובה. ובאמת אי מהא אין ראי' די"ל ל' רשות קאי על ההריגה שאם ירצה להרוג הרשות בידו, כי יכול גם להענישו בעונש אחר במלקות או בממון, אבל למחול לגמרי אפשר אינו יכול אף בלשעבר, ובסה"מ מצוה קע"ג כ' מי שיעבור על מצותי' מותר למלך להרוג אותו, ובחמד"י מ"ע אות ל"ט למד ג"כ מזה דעל לשעבר יכול למחול, ובאמת הוא כן ברמ"ה סנהד' דמ"ח. ובס' מטעמי יצחק פ' יתרו הביא בשם ר"ן בחי' לסנהד' כן, דהא דא"כ מחול רק על להבא כמו חליצה אין בידו למחול, אבל על בזיון שעשו לו כבר מהני מחילתו ע"ש, וברד"ק ש"ב (י"ט כ"ב), ובמ"א (ב' ח') בעובדא דשמעי שהמלך מחל לו, ובחת"ס אה"ע ח"א קנ"א ד"ה ולי יהיבנא נסתפק ג"כ בזה ולא הביא מרמב"ם הנ"ל, וע"ע בציון ירו' פ"ז מסנהד', ובתרגום שני (ב' ה') ושמעי הוי חייב דיתקטל כו', וע"ע חמד"י בל"ת רפ"ח, ושד"ח חלק דברי חכמים סי' מ"ה, וביומא כ"ב: דשאול נענש על שמחל ע"כ, הרי מפורש דגם על לשעבר אינו רשאי למחול, וי"ל שזה הי' בתחלת מלכותו וכמ"ש רש"י שבזה שמחל גילה שאינו ראוי למלוך, אבל לאחר

שנתיישב במלכותו י"ל דרשאי למחול על לשעבר. וע"ע בקו"ד חו"ז סי' ל"ו:

ובסנהד' כ': ברש"י דמלך פורץ גדר לעשות דרך לעצמו, ובס' סנהדרי קטנה הק' דמנ"ל זה. דמר"מ פ"ה ה"ה ממלכים מוכח דרק בשעת מלחמה ולבני מדינתו פורץ גדר אבל לא עבור עצמו, וי"ל דרש"י למד מש"א (ח' י"ד) דשדותיכם וכרמיכם יקח, ואם מותר ליקח בחנם כל השדה לצרכו כ"ש דמותר לעשות לו דרך, והר"מ לטעמי' בפ"ד ה"ו שם דרק עבור דמים מותר ליקח ולא בחנם, וע' הגה"מ ולח"מ. אולם בזה"ק וישב קצ"ב: כ' דאחאב הי' מותר ליקח בחנם כרם נבות ולא נענש רק דקטלי' לנבות ע"ש, וכיון דבש"ס לית חולק על הזהר הלכה כן ומלך מותר ליקח בחנם וכ"ש לעשות לו דרך, וע"ש בגליון הש"ס:

רש"י מה הראשונים מסיני. עמ"ש בבשלח (ט"ו כ"ה), ובאוה"ח שמ"ש הרא"ם שנאמרו המשפטים בקולות וברקים, אין נר' לומר כי דבר ה' אלו מי' דברות כו', ובמח"כ כרא"ם מפורש ברש"י תענית כ"א: ד"ה אל, שכל ימות החורף שעסקו במלאכת המשכן הי' השכינה בהר וכל המצות ניתנו בקולות ולפידים כיום קבלת עשה"ד, אך בתוס' ביצה ה': ד"ה מכדי, הביאו שפסקו הקולות אחר עשה"ד, וע' בקוי אור, ונר למאור: **ובמד"ר** כאן ואלה המשפטים וכ' למעלה ושפטו את העם כו' כך התורה דינין מלפני' ומלאחרי' והיא באמצע, ובס' ישרש יעקב כ' כשישראל יושב ללמוד צריך לדון עצמו מקודם לאמור מי אנכי שאזכה ללמוד, וכשפוסק צריך ג"כ לדון עצמו במה אני הולך מהלימוד. ובסידור יריעות שלמה מהגרש"ק ז"ל כ' בתפלת שמחים בצאתם כו', עפמ"ש חז"ל דרב קודם לימוד אמר מילתא דבדיחותא ואח"כ יתיב באימא, עוד אי' כי הוי מסיים מסכת עביד יומא טבא לרבנן (ע' שבת קי"ט. ופרד"י ויחי שמ"ה:) הרי דבתחלת וסוף לימוד הי' שמח, ורק בשעת לימוד יתיב באימה, וז"ש שמחים בצאתם וששים בבואם, אבל באמצע עושים באימה לעשות רצון קונם. וע"ש בפתיחה, וזה הטעם דתקיעה לפניה ולאחריה ותרועה באמצע, דתקיעה מורה על שמחה כמ"ש (במדבר י' י') וביום שמחתכם כו' ותקעתם, ותרועה מורה על אימה ופחד גנוחי גנח וילולי יליל, לכן לכל תרועה צ"ל להיות תקיעה לפני' ואחרי':

ובתנחומא זש"ה מלך במשפט יעמוד הארץ ואיש תרומות יהרסנה (משלי כ"ט ד'), אם ישים עצמו כתרומה שמושלכת בזוית, ואמר מה לי בטורח הצבור מה לי בדיניהם ה"ז מחריב העולם, ובדוה"ע תמה וכי תרומה מושלכת הא צריכה שימור ערש"י סוכה ל"ה:, וירו' חלה פ"ג ה"ב, משמרת תרומתי צריכה שימור. ובאבני מלואים בתשובה י"ח כ' להפו' דאין מבטלין איסור לכתחלה רק מדרבנן, בתרומה לכ"ע אסור מדאו', דע"י

הביטול הוי כהפסד דנהפך תרומה לחולין והוי כמאבד תרומה בידים. ובשו"ת בית יצחק או"ת ק"ה כ' דמה"ט אסור להפקיר תרומה דמצווה על שמירתה, וזה י"ל טעם הר"מ פ"ו ה"ו מתרומות, שתרומה ניתנה רק לכהן ת"ח, שאסור לאכול ת"ט וע"ה בחזקת טומאה, ולכאו' מה איכפת לו מה שיעשה הכהן אח"כ הלא הוא עשה את שלו והפריש, ורק כיון שיש חיוב שמירה, החוב עליו שיתן ג"כ לכהן שישמרנה היטב מטומאה, ודומה לשומר שמסר לשומר דאם השומר השני גרוע מהראשון הוי פשיעה, כחו"מ רצ"א סכ"ו, וכ"מ מתוס' יבמות צ"ט: ד"ה לכולן, דבלא אפטרופוס אין משגרין תרומה לחש"ו דלא ישמרנה בטהרה:

רש"י ולמה נסמכה, ובס' ווי העמודים פי"ז כ' ע"פ הר"מ פ"ו הי"א מביאת מקדש דב"ד הגדול ישבו בלשכת הגזית, ועיקר מעשיהם הי' שדנו הכהנים ובודקין יחוסיהם ומומין, והוא מפ"ה מ"ד ממדות, וזה הסמיכות שתשים סנהד' אצל מזבח והם יראו שיקריבו הראוי להקריב עש"ה. ובסידורו של שבת שורש ו' ענף א' אות כ' עפמ"ש בסנהד' ז': אשר תשים לפניהם אלו כלי הדיינים מקל ורצועה שופר וסנדל, ולכאו' למה להביא, דיה לצרה בשעתה אם יצטרכו לעונש יביאו, ורק צריך שיהי' תמיד לפני עיני בנ"י שיש בחינת הדין בעולם, וע"כ ייראו לעשות רע ולא יבא עליהם הדין. וזה ואלה המשפטים א"ת לפניהם ולא עליהם, וצריך כלי הדיינים כדי שבע"ד יראה מה שמונח לפני ויירא לסרב נגד הדין ויציית ע"ש אריכות, וע"ס קהלת ישורון דבר נכון, ובס' היובל להג' מלובלין ז"ל דף קי"ב:

רש"י ל"ת ע"ד כו' והוא מאמר ר"ע בעירובין נ"ד:, ובלח"ת ביאר בזה מ"ש בפסחים כ"ב. וש"ד ר"ש העמסוני דרש אתין ובאת ה"א תירא פירש כו' וק' מ"ט לא פירש באהבת את ה"א, ועוד למה לא דרש כר"ע לרבות ת"ח (ועמ"ש בבראשית דל"ט דברים נכונים). וי"ל באהבת ידע לדרוש לרבות ת"ח, אך בתירא לא רצה לדרוש, דבלא דרשא גם כן יהיה להם מוראות ת"ח דס"ל כר"י לפניהם אלו כלי הדיינים ובודאי יראו מב"ד ומת"ח, אך ר"ע דדריש לפניהם להראות פנים לתלמידים עד שיבינו, שפיר בעי קרא לדרוש לירא מת"ת:

רש"י לפניהם ולא לפני עכו"ם גיטין פ"ח:, ובמנחת יהודה עם בע"ת הקשה למ"ל קרא הא אפילו גרים פסולים לדון כקידושין ע"ו: וכ"ש עכו"ם, ובדו"ע כ' מה שגר פסול לדון רק בכפייה אבל אם שני הצדדין רוצים יכול לדון כמ"ש הסמ"ע ז' סק"ד, אבל עכו"ם אף בבע"ד מרוצים פסול וכמ"ש רמב"ן כאן ונפסק בחו"מ רס"י כ"ו, וא"ש דבגר מהני אם בע"ד מרוצים. ושם במנח"י תי' דגר פסול רק ביש ישראל אבל אם ליכא ישראל לדון כשר, ותדע דשמעי' ואבטליון היו גרים והיו דנין, וצריך קרא למעט עכו"ם אף אם ליכא

ישראל ע"ש. ובברכ"י ז' הביא גם כן תשב"ץ שלא הי' אז בישראל כמותם והם היו היותר ראוים, והתורה לא פסלה גרים רק כשיש כיוצא בהם בישראל, אבל אם הי' גדולים הם קודמים ע"ש, וכמ"ש בברכות ס"ג. דאף שאין מעברין שנים וחדשים בחו"ל, שאני ר"ע שלא הניח כמותו בא"י ולכן עיבר גם בחו"ל. וע"ע בכנה"ג שתמה ג"כ על שמעי' ואבטליון שהיו גרים, ובדורש לציון סו"ד ג' תמה ג"כ עש"ה בזה, ובאמת בתי"ט בפ"א מ"י מאבות הק' כן והוכיח מזה דל"ה בעצמם גרים ורק שבאו מגרים ואמם הי' מישראל, ועמ"ש בזה הרבה בפ' תצוה (כ"ט ל'). ובתומים ז' סק"א בענין דקבלוה מהני בגרים ב' דקבלוה ל"מ רק בממון ולא בד"נ, דא"י לומר הריני מכשיר קאו"פ, ואם יחייב ראשי להריגה יקטלוני, וכל טובו של ב"ד הגדול בירושלים רק לדון ד"נ ודיני זקן ממרא, ול"ה דנין כלל ד"מ, והדק"ל איך היו מקבלין גרים ראשי סנהד' וצ"ל דמלך שאני כיון דרשות ביד המלך להרוג אף בלי עדים, ושמעי' ואבטליון נתמנו ממלכי חשמונאים הכשרים. עי"ל דד"נ ל"ה דנין רק נתמנו לבירור הלכה לעוצם חכמתם, וע"ש בישועות ישראל, קול הרמ"ז בהקדמה לזרעים, והקדמת ס' חומות יהושע אריכות:

וברמב"ן הנ"ל דיש חילוק דבערכאות ל"מ קיבלו בע"ד משא"כ בהדיוטות, ע' אמ"ב ריש ה' דיינים, ובכל"ח כ' דז"ד אם שניהם מרוצים על פס"ד שפסקו ההדיוטות, אבל אם א' אינו רוצה לקיים אע"ג דבקיבלו עליו לאחר פס"ד א"י לחזור, מ"מ הדיוטות לא יוכלו לכופו לקיים הפס"ד שכפי' שייך רק למומחים, דדוקא בקבלו לדון דרק משום שלא ישתמשו הדיוטות בכתר מומחין אסור, לכן במוחלים על כבודם יכולים לדון משא"כ לכפות ע"ש. ובזה א"ש הנובי"ת אה"ע קי"ד שהחזיק בדעת או"ז שגט הוי דין וצריך ב"ד ע"ש, וק' מגיטין פ"ח: דר"י הוי מעשה אגיטין א"ל והא אנן הדיוטות כו', נראה דרק בשביל הכפי' שאל לי' אבל על הסידור גט גופא לא שאל איך מותר בהדיוטות, ולנוב"י ק' על גט גופי', ולהנ"ל י"ל כיון דליכא סמוכין מוחלין על כבודם אבל לכפי' ל"ש זה, והשיב לו אנן שלוחתי' עבדינן. ומרמ"א אה"ע קנ"ד בסדר הגט ס"ד משמע דא"צ ב"ד של שלשה, וכפשטות ב"ב קע"ד:, וערכין כ"ג., אטו כל מגרש בבי דינא מגרש וע"ש בנ"ב ק"ה וקי"ח, ובתומים ט' סק"ב הביא תיב"ע תצא (כ"ד א'), ויכתב לה ספר תירוכין קדם בי דינא, אך בתשו' חיים שאל ל"ט כ' דאין זה התרגום מיונתן ולא חוששין לי' במקום שהוא נגד ש"ס ופוסקים ע"ש. וע' ח"א מהרש"א מגילה ג'., שה"ג מע"ס ע' בשם קרבן מנחה סי' נ"ד, הלכות קטנות ח"ב ק"ע, לחם שמים סוף מגילה, רד"ל במבוא לפדר"א אות ב', ובפתיחה לאהבת יהונתן בראשית. וגם מקידושין ס"ב: מי יימר דמזדקקי לי' תלתא, ופריך מלאחר שיגרשך דל"מ, ומשני נהי דבידו לגרשה אין בידו לקדשה ע"ש,

ואי נימא דצריך ג' אמאי לא משני ג"כ מי יימר דמזדקקי לי' ג', ועמ"ש בזה דבר נכון בספרי פרי יוסף בסוגי' דנודרת:

ובגוף הדבר הנכון לחלק כשהגט ברצון א"צ ב"ד אבל בע"כ צריך ב"ד, וכשו"ת עונג יו"ט קנ"ה, וא"ש מגיטין פ"ח:, ובזה מיושב הרבה קושיות ומה שפליגו או ע"ח או ע"מ כרתי כקו' נ"ב שם ד"ה והנה במס' גיטין היינו ברצון, ותיב"ע מיירי בע"כ וצריך ב"ד, והסברא דבע"כ הוא בלי ערוה ובלי דבר, בפלוג' ב"ש וב"ש סוף גיטין, הוי דין, אבל ברצון שניהם י"ל שרי בלי ב"ד. אמנם משה"ק מבעל שאמר גרשתי אשתי נאמן דבידו לגרשה נימא מי יימר דמזדקקי לי' ג', (ועשעה"מ פ"ג ה"ה מיבום) ונהי דברצון א"צ ב"ד אבל בע"כ צריך ב"ד ואין בידו אבל יש לחלק דודאי מקרי לכל מילי בידו כיון שישנן ב"ד ע"י השתדלות וטורח ומעשים בכל יום, רק נגד דשלב"ל דל"מ, ויהי' כאלו בעולם, אמרי' כיון שעכ"פ צריך טורח גדול ל"ה בא לעולם, וכעין זה כ' השעה"מ בפי"ב מא"ב. וקצת ראי' ממהרש"ל כתו' נ"ח: לתוס' שהק' דהוי לדבר שלבל"ע ואף לר"מ ל"מ, והק' רש"ל דהוי בידו ע"ש, ותמוה דמי יימר דמזדקקין לי' ג', ולפמ"ש ניחא לר"מ דמהני דשלב"ל רק צריך לדבר שבל"ע, וכאן הוי בידו עכ"פ ע"י טורח. ובענין זה אי צריך ב"ד ע"ע בשו"ת שבו"י ח"ג ק"כ, שיבת ציון ס"ח, חת"ס או"ח נ"א, ואה"ע ח"ב ס"ד וס"ה, שערי דעה ח"א קע"ד, גט מקושר אות פ', ובס' פתחי משפט חו"מ ט' דבר נכון. ובשו"ת אמרי דוד מהג' מסטאניסלאב ז"ל, סי' רכ"ו העלה דל"ב ב"ד אף בע"כ, והביא ראי' מגיטין נ"ה: אמר לעדים ראו כו' והתם בע"כ ומוכח דל"ב ב"ד עש"ה:

ובר"מ פכ"ו ה"ז מסנהד' ונפסק בחו"מ כ"ו ס"ב, דהא דלפניהם ולא לפני עכו"ם רק אם הבע"ד רוצה לדון בדיני ישראל, אבל אם אינו רוצה מקבל רשות מב"ד והולך בערכאות, ובכל"ח הק' כיון דהוי לאו הבא מכלל עשה, ומחויב ליתן כל הונו שלא יעבור בל"ת ובפרט בקו"ע, ואי"ל כיון שנוטל רשות מב"ד הוי כאלו הב"ד עושים שליחים לדין, דזה שייך אם עכו"ם דנים כדין ישראל אבל היכי דדנים כפי נימוסם, ובדין ישראל פטור איך מותר לילך בערכאות. ואא"ז ז"ל בנתה"מ סק"ג כ' באמת דאסור, ורק אם כבר נתחייב בדין ישראל ואינו רוצה לציית הדין, אז מותר בערכאות, אבל אם לא רצה לבוא לב"ד והב"ד אינם יודעים הדין אם מי, משמתינן לי', אבל אסור ליתן לו רשות לילך בערכאות, אך בישועות ישראל כ' דמנהג העולם לא כנתה"מ. אכן מצינו כיו"ב דמותר להשביע חבירו אע"ג דיודע דישבע בשקר ועובר בלפ"ע, אך מותר במקום פסידא וכמ"ש בתשו' מוצל מאש מ"ה, אך התם הוא בשוא"ת שב"ד מחייבין אותו לשבועה, וגם שם שייך הלטעהו לרשע וימות, משא"כ הכא שעושה האיסור בעצמו כדי להציל ממונו, ורק י"ל

דעביד אינש דינא לנפשי' במקום פסידא אפי' ע"י הכאות וחבלות כב"ק כ"ז:, וחו"מ ד', וכיון דמותר לעבור על איסור חבלה ה"ה על העשה דלפניהם. אך ברמ"א שם כ' דלהציל ע"י ערכאות אסור, וקצת י"ל דכל האיסור משום לפניהם א"כ במקום דלא אפשר לפניהם שהנתבע אינו רוצה ליכא איסור תורה בערכאות וצ"ע:

ובשו"ת דברי חיים מ"ת חו"מ ת' ג"כ דן בזה אי יודע שחבירו משקר אי רשאי להשביע, והנה אם יודע שישבע אין רשאי להשביעו וכמ"ש בשבועות ל"ט:, וכל מי שחייב שבועה מחויב לקבל חרם שאינו מביאו לשבועה בחנם כמ"ש הר"מ פ"א הי"א מטוען, וחו"מ פ"ז סכ"ב, ואם כשיודע שנשבע לשקר ג"כ אין רשאי להשביעו, א"כ לא והי' רשאי בשום פעם להשביעו, זולת אם התובע בעצמו טוען שמא במקום שיש שבועה, וזה רחוק מאד, והעיר בזה בהדוה"ע מאמר קצ"ב. אכן ברדב"ז אלף רכ"ג ב' דמותר להשביעו והלטעהו לרשע וימות, וכ' שהעושה כן והפסיד ממון נקרא חסיד שוטה ורק ישביעהו, ורק כ' שראוי להודיעו עונשו אולי יפרוש ויודה, וברדב"ז שנ"ד כ' שמנהגו הי' כשראה שרוצה לישבע בשקר, לעשות פשרה או לפייס הבע"ד שיתרצה בהטלת חרם, ועשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב ס"ה בזה וקוי אור קדושים (י"ט י"א):

תשים. גם י"ל כמו בסנהד' י"ט: שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך, אך ק' על הקו' בסנהד' ז': אשר תלמדם מבע"ל, דמצינו מסירת דברים בל' שימה, בבשלח (ט"ז כ"ו) שם שם לו חק ומשפט, יתרו (י"ט ז') וישם, בלק (כ"ג ה') וישם ה' דבר, וילך (ל"א י"ט) שימה בפיהם, ובמכילתא דריש וישם משה האיר עיניהם, ובסנהד' ק"ח: וישם ה' דבר בפי בלעם, חכה נתן לתוך פיו גם בשאר מקומות יש דרשות מיוחדות. ועתו"ת. ובירו' ע"ז פ"ב ה"ז מה השימה הזאת אינה נגלית כך אין לך רשות לייגע עצמך בד"ת אלא לפני בנ"א כשרים ע"ש, ודריש תשים מל' סימה ואוצר דלפעמים צריך להסתיר ולא לגלות, ובסמ"ג עשין י"ב גרס מה הפנימה הזאת, ודרש מלת לפניהם בהפוך אותיות.

פסוק ב

כי ערש"י ובפי' ריב"א ופע"ר הק' איך ס"ד דע"כ יהי' נרצע הא אמרי' אוזן ששמעה על ה"ס כו', וע"כ לא שמע, ובשמע שלמה תי' דה"פ א"א אלא אף עבדו של עברי וקרא תרתי קאמר דתרוויי' נוהג בהו יצא לחפשי, אלא שדין רציעה אינו חוזר אלא לעברי ממש. ומצאתי בגליוני הש"ס שבת קמ"ו. שהביא מגמ' שם מזליי' הוי, וכן בשבועות ל"ט. גרים מנין ת"ל ואת אשר איננו, ועבד כנעני כגר ומזלייהו הוה, ושפיר שמע:

רש"י מיד ב"ד. וק' דתפשוט מדכ' והגישו אל אלקים שצריך לימלך במוכריו ש"מ מיד ב"ד קאמר, וע' שמע שלמה והמקנה קידושין י"ד: ברש"י ד"ה מכרוהו:

רשב"ם ויש מרבותינו שמשוה דינם בגז"ש ויש שנותן חילוק ביניהם, ובס' מנחת יהודה על או"ח בסופו כ' דבקידושין י"ד: אי' במכרוהו ב"ד דיוצא ביובל גם קודם שש, בזה לית מאן דפליג דמקרא ושב אל משפחתו יליף, ורק אי מוכר עצמו אי יוצא בשש יש פלוגתא וקיי"ל כת"ק דאינו יוצא בשש, בר"מ פ"ג הי"ג מעבדים. וז"ש דיש שמשוה דינם בגז"ש דגם מוכר עצמו יוצא בשש, והא דכ' שם עד שנת היובל היינו שאם יובל קודם לשש יצא ביובל, ויש שנותן חילוק ביניהם ר"ל דדוקא מכרוהו ב"ד יוצא בשש ולא מוכר עצמו. ובחו"מ של"ג ס"ג פועל יכול לחזור אפי' בחצי יום מטעם כי לי בנ"י עבדים ולא עבדים לעבדים ואעפ"כ מותר להשכיר עצמו לפועל, ודוקא לעבד א"י למכור עצמו כיון שאינו יוצא קודם שש או יובל, אבל פועל שיכול לחזור אפי' בחצי יום מותר להשכיר עצמו, ובתשו' מיימוני ה' קנין סי' ל"א הק' הלא פועל דיכול לחזור ילפי' מע"ע דשם נתן פדיונו ויכול לחזור, וא"כ למה מותר להשכיר עצמו ולא למכור עצמו. ובח"ס תי' ע"פ ר"ן פ"ב דפסחים דבמחוסר ממון ל"א הואיל ואי בעי לפדות, וא"כ בשלמא בעבד צריך להחזיר מעות לרבו שפיר אסור למכור עצמו דמי יימר שיהי' לו מעות לפדות, אבל פועל שא"צ ממון כי שכירות אינה משתלמת רק בסוף לכן מותר להשכיר עצמו, ועש"ך סקי"ז. ולפ"ז פסק בעיר שרצו לקבל רב שלא יוכל לחזור ה' שנים, וזה אסור שאין להשכיר עצמו יותר מג' שנים (ועא"ע ראה ט"ו י"ח), יתנו כך, אם הרב ירצה לחזור מכל וכל, גם כשלא יהי' רב בעיר אחרת אז רשאי ולא יצטרך ליתן להם מעות, אבל אם עיר אחרת רוצים ליקח אותו לרב מחויבת אותו העיר ליתן להם כך וכך, וזה שפיר שאם הרב רוצה לחזור של"י רב בשום מקום א"צ ליתן להם מאומה, א"כ חזרתו ל"ה חסרון ממון והוי כפועל שמותר להשכיר עצמו, ושפיר יכולין לפסוק קנס אם ילך לעיר אחרת, וע' בזה בח"ס או"ח ר"ו, חו"מ כ"ב וקע"ב, ובתשו' הרד"ד קמא או"ח נ"ז:

ובתיב"ע ובשביעית יצא לחפשי כ' ובמעלי שביעתא, וכ"ת בדברים (ט"ו י"ב), ועזה"ק בהר ק"ח, ומשמע דבערב שביעית יצא, ותמוה דהא יצא בתחלת שביעית, והמפרש פי' בתחלת שביעית כמו במעלי שבתא דגמ', וצ"ע שהביא ראי' לסתור דמעלי שבתא פי' בע"ש, ע' חולין ס':, ב"מ מ"ט:, וגיטין ע"ז., וער"מ פ"ב ה"ב דיצא בתחלת שביעית, ובמל"מ שהוא מירו' פ"א ה"ב מקידושין ובשביעית פי' בתחלת שביעית, וערמב"ן ראה (ט"ו א'). ובערכין י"ח: זמנין דבשביעית נמי יעבוד. ר"ל נמכר בניסן ובתשרי של שביעית עברו שש למנין עולם והוא יעבוד עד ניסן, ודייק מדלא כ' ובשנה השביעית. ול' השביעית משמע שביעית שלי, כמו בב"מ קי"ג: בחוץ תעמוד והאיש כו', מנחות נ"ה. לא תאפה חמץ חלקם, ומכות כ"ב: מ' יכנו לסוף פסוק הקודם לו, ותוס' חולין ס': ד"ה אמרה

וע' תו"ת. ובירו' הנ"ל ויוצא בתחלת שבע, ונ"מ בשנת עיבור יוצא בסוף אדר שני ע' בשיירי קרבן:

ובמגיד משרים להב"י כ' על הא דשבת ס"ט: מונה ששה ימים כו' דאין זה מענין ספק רק דנעשה דבר עצמו דשביעי ששיבת בעצם שבת שלו, וכזה מה שע"ע יוצא בשנה הז' ג"כ שמיטה שלו, וכ"כ ברדב"ז ח"א ע"ו, וע"ס משנת חכמים חאגיז אות תקמ"ג, וגליוני הש"ס שבת שם, ועמ"ש בפ' תשא (ל"א י"ג). ובהדוה"ע הק' על ט"ז חו"מ ע"ג ס"ט, דמי שלוה וקבע פרעון בחנוכה יוכל לשלם ביום האחרון, נימא בחנוכה עם "בית" משמע תחלת, ויש להביא ראי' מכתו' צ"ד: בב' שט"מ חד ה' בניסן וחד בניסן אוקמי להההוא בה' בניסן, ונפסק בחו"מ מ"ג סמ"ג, וי"ל דהוראות ב' אינה ברורה ויש לפרשה לכאן ולכאן ויד המוחזק על עליונה, ובדינו של ט"ז א"צ לשלם רק בסוף חנוכה, אבל בעבד שהוא מוחזק כמ"ש המהרי"ט בשניות אה"ע כ"ז בשם הרא"ש, כשם שאדם מוחזק בממונו כן אדם מוחזק בגופו, ולכן בהגיעו תחלת שביעית אין להכריחו עוד לעבודה. ועמנ"ח מצוה מ"ב אות א' אם הגיע זמן לצאת בר"ח ניסן, תיכף בכ"ט אדר לא יוכל האדון לעבוד בו, דשמא יקדשו ב"ד החודש למחר ונמצא למפרע הי' בן חורין, והעיר אם ל"ש לומר חזקת מרא קמא מספק, ולהנ"ל אדרבה יש להעבד חזקה בגופו, וע"ע בירחון אוצר החיים שנה א' צד ס"ט:

באוה"ח אם יהי' ע"כ וע"ע יקדים העברי כו'. משמע כתשו' רמ"א ס"י דגם כשגוי מוזיל השער יש חיוב או קנה מיד עמיתך וכ"כ בתשב"ץ ח"ג קנ"א, אבל מתוס' ע"ז כ'. ד"ה ור"מ, וחולין קי"ד. ד"ה עד, מבואר דדוקא בדבר מיעוט דינא הכי, וערש"י בהר (כ"ה י"ד). ובתשו' רמ"א העיר מב"מ ע"א. אם כסף תלוה עמי קודם, ואפי' לעכו"ם ברבית ישראל קודם, ואי"ל דשא"ה דאינו מפסיד מכיסו רק שאינו מרויח, וכה"ג אי' בשבת קנ"ג. במציאה, ובפוסקים בחוה"מ דלא מיקרי דבר האבד רק הפסד ממש באו"ח תקל"ט ס"ו. אבל ז"א דברפ"ב בפסחים באקדומי נתינה לגר למכירה דנכרי, ופרש"י דאם יש גר לא תמכור לנכרי ע"ש, ועחת"ס חו"מ סס"י ע"ט, ובתשו' תועפת ראם או"ח כ"ב הק' מתוס' ע"ז כ'. הנ"ל ע"ש. וביותר יש להפליא מתוס' ב"מ ק"ח: ד"ה משמתינן ורא"ש, וחו"מ קע"ה סמ"א דאינו חייב למכור לישראל בפחות אפי' היכי שמגיע היזק לשכנו ע"ש, וא"כ ה"ה דמותר לקנות בזול מגוי, וצ"ע על הרמ"א וח"ס מזה. ובס' אשל אברהם פא"נ סי' כ"א תמה באמת על תוס' ע"ז מב"מ, והעלה דבהלואה איכא מ"ע להלוות לכן דוחה להלואות עכו"ם ברבית, וגם לר"מ דאיכא מ"ע לנכרי תשיך מ"מ הך עשה אלים טפי, וסיים בצ"ע במה שלא נהגו קדימה דמכירה לישראל גם אם העכו"ם מוסיף רק

קצת. וע"ע בשער משפט צ"ז סק"א שהעיר ג"כ דהשמיטו טוש"ע דין הקדמת הלואת ישראל בחנם מלעכו"ם ברבית, וע"ע ס' מגלת אסתר על סה"מ שורש ו' די"ל דגם בריוח גדול מצוה להקדים לישראל. ובשו"ת מהר"ם שיק חו"מ ל"א העלה בתגר הקונה ומוכר להרויח לפרנסתו ל"ש דין קדימה גם בריוח קצת, אבל אם אין שם רק טרחא יותר לקנות מישראל או למכור מחויב לטרוח, וע"ע בח"ס חו"מ קל"ה, ומשפט שלום סי' קפ"ט ובס' בית נאמן סי' י"ג אות ס"ז, פרשת מרדכי ח', ותרשיש שהם פ"ט, ומש"ל (כ"ב ב"ד):

פסוק ג

בגפו. רש"י בכנף בגדו, וע' קידושין כ"ט: לא פריס סודרא פרש"י הנשואים רגילים להיות מעוטפים בסודר, ועמג"א ח' סק"ג, באה"ט י"ז סק"ד, פרד"י וישלח דר"מ. ושמות כ"ה: **והר"מ** פ"ג ה"ד אם אין לו אשה ובנים אין רבו מוסר לו ש"כ, משמע מלשונו דרק רבו אין מוסר לו אבל בעצמו מותר בש"כ ע"ש במל"מ ועכל"ח, וע"ע במל"מ בהלכה א', ובהמקנה דכ"ב. ד"ה מכאן אריכות. וע"ע ברמב"ן ממכילתא דאלמנה לכ"ג אין רבו חייב במזונות אשתו ובני', ונשמע מזה דגם כ"ג נמכר בע"ע, ועחמד"י מ"ע ל"ב בזה בענין אי מותר להשתמש בכהן:

וזקיני הגז"ל בשו"ת הרד"ד או"ת קמא סי' ב' הק' הא דהעולם נהגו להשתמש בכהן קטן, לפמ"ש באו"ח קכ"ח סמ"ה דמשתמש בכהונה מעל אם לא כשמחל וקטן לאו בר מחילה, וכ' ע"פ מג"א רפ"ב סק"ו בשם רדב"ז דכהן קטן אין קורין אותו במנין ג' וז', וכ' המג"א ול"נ דמ"ע וקדשתו ל"נ על קטן דכ' כי את לחם אלקיך הוא מקריב וקטן לאו בר עבודה ע"ש, וממילא בקטן דלא קאי וקדשתו מותר להשתמש בו. אבל צ"ע דא"כ בע"מ דלא חזי לעבודה לא נהי מצוים עליו וקדשתו וצ"ע, דבתו"כ אמור אי' וקדשתו כו' קדוש יהי' לך לרבות בע"מ וא"כ כ"ש קטן. וברש"י אמור (כ"א ח') נהג בו קדושה לפתוח ראשון וכו'. ותמהו במזרחי וגו"א דבגיטין נ"ט: מפיק לה מוקדשתו, ותי' דרש"י ניחא לי' יותר דרשות ת"כ ללמוד מקדוש יהי' לך דקרא וקדשתו מורה על שיקדשוהו ב"ד ע"כ על פסלות נשים דכ' לעיל, אבל קדוש יהי' לך קרא יתירא שפיר מצינן למידרש עכ"ד. אבל א"ז מספיק דמה יענה לתלמידן דמפיק מוקדשתו, ואי נימא דגם קטן ובע"מ בכלל הי' ניחא דמשו"ה הביא רש"י על קדוש י"ל, להורות דאף קטן ובע"מ בכלל וקדשתו, דבת"כ מרבה מקדוש י"ל בע"מ, וכ' רש"י דכל הנך דמרבינן מהאי קרא ישנם בכלל וקדשתו לפתוח ראשון אבל אי הוי מייתי אקרא וקדשתו ל"ה ידעינן דגם בע"מ בכלל כיון דכ' את לחם הוא מקריב, וע' דרישה או"ח קל"ה והאריך מאד, והביא סה"מ מ"ע ל"ב דכהן א"י למחול, וע' יפ"מ על ירו' ברכות פ"ח, ושיורי ברכה או"ח קכ"ה. וזקיני ז"ל כ' דרק

אם מזלזל בקדושת כהונה ואינו חס על כבודו א"י למחול, אבל כשם שמותר לעשות בו מלאכה להחיות נפשו, ה"ה רשאי למכור עצמו לעבד כיון שאוכל אצל רבו, וא"כ אם מכבד לחבירו לקרות ראשון והוא לתכלית הנאתו הוי כאדם חשוב דאשה מקודשת בו ול"ה לו זלזול עש"ה. ובקונ' אמ"כ הביא מדודי הגז"ל מלאסק בעל חדו"י דרק לשמש עם כהן עבודת עבד אסור, אבל מה שדרך לגמול חסד זע"ז ודאי רשאי, ולא עדיף משונה הלכות ביו"ד רמ"ג ס"ו דאסור לשמש בו וא"י למחול כמ"ש ברכ"י יו"ד רמ"ו, ואעפ"כ רק בשימוש עבדות כמו דנשאו על כתיפו דמגילה כ"ח. אבל בשימוש שדרך לעשות לחבירו גמ"ח שרי, וכמ"ש בשו"ת בנין ציון פ"ג, ובקטנים משתמשים רק בדברים קטנים שרי, וע"ע מג"א ר"א סק"ד על מה שאין נזהרין להקדים כהנים לכל דבר, דאין אנו בקיאין ביחוס כהונה. (וע"ע שו"ת מהרשד"ם אה"ע רל"ה, מהרי"ט ח"א קמ"ט, בנימן זאב רמ"ג, תומים ט"ו סק"ג, תבת גמא פ' וילך, ח"ס גיטין נ"ט, מהר"ם שיק על מצות מ' ע"ר, ושו"ת מנחת שמואל או"ת מ' ומפני האריכות לא העתקתי.) ומצאתי עוד במקו"ב ח"א דשנ"ב:, מכנה"ג או"ח הגב"י. אות ל"א ע"פ ירו' ברכות פ"ת ה"ה המשתמש בכהונה מעל, וצ"ע דבאו"ח סס"י קכ"ח אם הכהן מקבל שכר בעד השמוש מותר, וע' מבוא פ"ב ס"ה, וח"ד דף תתקי"ב מחולין קל"ג. רש"י תן לי רשות לקבל מתנותיך, והמשרת הי' כהן שהרי קיבל מת"כ וק' איך שימש רבא בו, א"ו ששלם לו שכר, וגם בשכר רוחני מותר מב"ק כ': לכי תשמש לי, ור"ח הי' כהן בשבת י':

רש"י שאם ל"ה נשוי תחלה אין מוסר לו ש"כ. יש לפשוט מזה ספיקת המל"מ בפ"ג ה"ד דאם נתאלמן ואין לו אשה אם רבו מוסר לו ש"כ, ומרש"י משמע שאם הי' נשוי תחלה אף שעתה אין לו אשה רבו מוסר לו ש"כ:

פסוק ד

אם. ערש"י ובמל"מ פ"א ה"ד, וברמב"ן אי אשה מוכרת עצמה, ובזה"ק דק"ט. אם אדוניו דא איהו אדון כל הארץ יתן לו אשה מהכא דלאו ברשיתא דבר נש קיימא למיסב אתתא וכו', וע' ויק"ר פכ"ט בזה, ועשו"ת חבלים בנעימים ח"ד ע"ח ברמב"ן:

פסוק ה

אמר. בקידושין כ"ב. נלמד מכאן אמר בסוף שש ול"א בתחלת שש אינו נרצע, וע' כתו' מ"ה: נערה ונתבגרה בסקילה אע"ג דכ' והוציאו את הנערה, הנערה שהי' כבר, וה"נ נימא העבד שהי' כבר, אך ברש"י סנהד' משמע שיש רבוי על זה ובגיטין מ"ב. עבדו שהי' כבר וע' דו"ע. ובמד' ואתחנן טען משה כתבת אהבת את אדוני כו' ועבדו לעולם זה הקב"ה, את אשתי זה התורה, כמ"ש תורה צ"ל משה מורשה (דברי' ל"ג ד'), א"ת מורשה אלא מאורסה, לא אצא חפשי, לא אמות כמ"ש במתים חפשי (תהלים פ"ח ח'), דמשה טען

שיקיים בו דין יובל וביקש עוד נ' שנים והשיב ה' "רב לך" (דברים ג' כ"ו), דשנותיו של אדם ע' שנה והוסיף לו נ' יש לך נ' שנה כמנין לך, לכן על תוסיף לדבר עוד מזה דראיתי מראש שהי' לך טענה והוספתי לך נ' על הע' וימיך הם ק"כ שנה:

אהבתי את אדוני, ובראה (ט"ו ט"ז) כ' אהבך ואת ביתך ודרשי' בקידושין כ"ב. שאם אין לרבו אשה ובנים אינו נרצע, וכ"פ הר"מ פ"ג הי"א, ובמל"מ כ' דאם יש לרבו אשה שקדשה ולא כנסה אין נרצע דלא נקרא ביתו כיומא י"ג: ובדוה"ע העיר ממכילתא יכול יהי' חייב במזונות ארוסה ושומרת יבם ת"ל אשתו עמו להוציא שומ"י, עמו להוציא ארוסה שאינה עמו, משמע דארוסה לא נתמעטה מאשתו, וי"ל דבעבד כ' אשתו הוי ארוסה בכלל, וכמ"ש אא"ז בחכ"צ קכ"ד, ואה"ע קכ"ו סמ"ו דאם כ' בגט ארוסה אנתתי כשר, אבל באדון כ' ואת ביתך וארוסה ל"ה ביתו דעודה בבית אביה, וביומא כ' ביתו. וע"ע בשו"ת שיבת ציון פ"ח דהא דב"ש לא יגרש רק בערות דבר רק בנשואה ולא בארוסה דכ' ושלחה מביתו וארוסה ל"ה בביתו של בעל, ובפ' בראשית דכ"ו. כתבתי בזה הרבה, וברביד הזהב הק' מפ' ויצא (כ"ט כ"א) הבה את אשתי, ומפ' תצא (כב כ"ד) בנערה מאורסה אשר עינה את אשת רעהו, וע"ש בפרד"י ותרוה צמאונך. (וע"ע בשו"ת מהרשד"ם אה"ע ס"ח, ק"ה. בלשון חכמים אות ס"ה, שו"ת שערי דעה, ואבני נזר אה"ע סי' ג' אות ה', שו"ת בנין דוד מ' בזה להלכה.) ובדברי שאול מ"ת דמ"ד: אם אין רצונו לרצעו יכול להוציאו לחירות עש"ה, ובמל"מ פ"ג הי"א אי דרשי' בע"ע אהבתי את אדוני ואת אשתי בית א' ולא ב' בתים:

פסוק ו

אל הדלת או אל המזוזה, רש"י יכול המזוזה כשרה לרצוע כו' ע' תולדות אדם פ"ד דלכאו' הדרש סיתר הפשט הפשוט דכ' או אל המזוזה ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, (שבת ס"ג., יבמות י"א. וכ"ד.) אך מצינו או פי' כמו אם, כרש"י ויקרא (ד' כ"ג) או הודע וע' מזרחי משפטים (כ"א ל"ו) או נודע כי שור נגח הוא, וה"פ והגישו אל הדלת באיזה דלת אמרו, אם שוה אל המזוזה מעומד, ועשו"ת זית רענן ח"ב, ולח"מ פ"ג ה"ט באריכות, וע"ע בתיב"ע ובמפרש ובאהבת יהונתן: והטעם שצ"ל מעומד, עפמ"ש בקידושין כ"ב: מה נשתנו דלת ומזוזה, שהיו עדים במצרים שפסחתי כו' ועדים צ"ל מעומד עתו"ת, ובירו' קידושין פ"א ה"ב דהעמדה בדלת גנאי שעומד בפרהסיא כנגד העם, ושם בירו' ורצע ולא שלוחו, וכן בחליצה הן ולא שלוחיהן ביבמות ק"א:, ובסוטה מ"ה. ויצאו הן ולא שלוחיהן ובמנחות צ"ג: וסמך ידו ולא יד שליחו:

במרצע. רש"י אוזן ששמעה עה"ס כו', עתוס' קידושין כ"ב: ד"ה מה דמרצע גימ' ת', ולפי שישראל הי' עבדים ת' שנה, ובהמקנה כ' דאותיות אחר מרצע משק"ף רומזת על נתינת דם על משקף, ואותיות לפני מרצ"ע, לפני מ"ר הם ל"ק, גימ' ב' פעמים מזוזה, רמז על נתינת דם על שני המזוזות, ואותיות לפני צ"ע ס"פ רומז לדם אשר בסף, והוא סודות נעלמים כחומר וצורה שחומר מלבוש לצורה וצורה נעלמות בו לכן אמר שדרש כמין חומר, וע' או"ח ולוי"ח. ובאזור אלי' סי' קצ"ח כ' עפמ"ש חז"ל האוזן לגוף כקנקל לכלי וע"י אוזן חיים כל האברים ששומע ד"ת כו', ותורה הוא המצות רמ"ח נגד אברים ועבד פטור ממצות, ולפי שהלך ומכר עצמו לעבד ונפטר ממצות ורצע באוזן שהוא מקור לקניית החיים, וכ"כ בחידושי מהר"א עה"ת. ויש להמתיק עפמ"ש בואתחנן (ה' י"ט) קול גדול ולא יסף ות' ולא פסק, כי נשמעה באופן שתהי' השמועה לעולם בלי שום הפסק ואם היינו במדרגה זאת הי' צלצל הקול תמיד כמו אז, אך בעוונינו נבדל הקול, וז"ש אוזן ששמעה עה"ס דוקא, ועתה אינה שומעת עוד לכן תרצע להיות זוכרת השמועה לעולם, וע' המקנה דט"ו, דאם יש לו לזון עצמו ומכר עצמו אפי' בדיעבד ל"מ כמקח שנעשה באיסור בחו"מ ר"ח:

רש"י א"א אלא שמאלית, וק' הא כל המצות בימין, ור"ר העשיל ז"ל אמר דבמד' שה"ש עה"פ ישקני דבמ"ת הדיבור יצא מימינו של ה' לשמאלן של ישראל, נמצא דלא תגנוב דמחמתו נרצע שמע אזן שמאל, הו"א דשמאלית תרצע:

רש"י אזן הימנית ומה ראה אזן לרצע כו'. וק' בלא"ה הו"ל להקשות ומה ראה, וע' משכיל לדוד, וכ' בזרע יעקב דבנדה כ"ב: ג"ש שאינה מופנה כל עיקר אף דאין לה פירכא אין למדין, וק' איך ילפי' אזן אזן הא אין מופנה, וע"ז מייתי רש"י דק' מה ראה כו' ועכצ"ל אזן ששמעה כו' ויקשה למ"ל אזן לכתב רק ירצע וממילא ידעי' דאזן נרצע דאי אבר אחר ק' מה ראה כו', אבל על אזן שייך ששמעה כו', ועכצ"ל דלכך כ' אזן שיהי' מופנה וגז"ש, ומייתי הקו' מה ראה לאחזוקי דברי' הראשונים. ובס' מאמר מרדכי כ' דבקידושין כ"א. רוצעין בתנוך דאי במלתא אמאי אמרי' אין כהן נרצע שנעשה בע"מ ובמלתא לא נעשה בע"מ. לפ"ז ל"ק מה ראה כו' דירצע של"י בע"מ ובאלי' שגם כהן ירצע, אבל עתה דגז"ש ממצורע ושם כ' תנוך ונעשה בע"מ ק' מה ראה כו':

ובאהבת יהונתן מהיע"ד ז"ל הפטרה א' סוכות ב' דאי' בס' יצירה ז' אותיות בג"ד כפר"ת נגד ז' נקבים שבראשו, ב' נגד פה, ג' נגד עין ימין, ד' נגד נקב חוטם ימין, כ' נגד עין שמאל, פ' נגד חוטם שמאל, ר' נגד אזן ימין, ת' נגד אזן שמאל, ותוס' כ' טעם דמרצע ת' נגד עבודת מצרים, ול"ה יכול להקשות מה ראה כו' דהו"א שהוא אזן שמאל נגד ת', לכן

פרש"י אזן ימין, ול"ש טעם זה והק' מה ראה כו'. וע"ע לק"ש ואמ"ב ועי' רי"ף וחדושי גאונים טעמים על הנ"ל:

ובקידושין כ'. כי טוב לו עמך, כל הקונה ע"ע כקונה אדון לעצמו, ובהגהות חשק שלמה כ' לפי שהלוקח גרם לעבד שיעבור על כי לי בנ"י עבדים ולא עבדים לעבדים, נקנס שהעבד יהי' אדון שלו. וא"ש דלא ממעטינן ע"ע בראיית פנים בעזרה ברגל מקרא דאל פני האדון ה', כיון דהוי כקונה אדון לעצמו לא מקרי דיש לו אדון אחר. והמפו' הק' על ריב"ז דדריש כחומר כו' המוכר עצמו אינו נרצע ומה קאמר והלך וקנה אדון לעצמו, וצ"ל דסובר כדעת האומר בקידושין דגם מוכר עצמו נרצע, אך יקשה למה נמכר ע"י ב"ד ירצע דל"ש וקנה אדון לעצמו, ורק כיון שגנב וידע שאין לו לשלם וימכר, או כיון שאינו רוצה לצאת ה"ז כמכירה חדשה, וא"ש דתיכף בתחלת שש לא נרצע דאז לא קנה אדון לעצמו במכרוהו ב"ד. ובחזקוני הנוסחא והולך זה וקונה כנ"ל וא"ש. ועל הקו' למה לא ירצע מיד בתחלת שש, י"ל דהי' אונס לבקש אוכל לנפשו, אמנם לאחר שש שיש לו שכר פעולה והענקה לכן ירצע:

ובתוס' הק' מאי אדון די לו להיות כאדונו, ותי' בירו' אם אין לו רק כר א' צריך ליתן להעבד ע"ש, וק' מב"מ ס"ב. חייך קודמין, ומהר"ם שי"ף מחלק בין הטבה לחיות, דהטבה ע"ע קודם. וע"ע במהרי"ט לקידושין וענף יוסף על ע"י. אך מש"ס דידן משמע דשניהם שווין ולא עדיף ע"ע מאדון. וברש"י עמך במאכל כו' וק' קו' תוס' מה זאת קונה אדון לעצמו, וי"ל ע"פ גמ' כ"ב: ורש"י כמין חומר כו' והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע. ואם כן הע"ע נקרא בשם "קונה אדון לעצמו", וז"פ כל הקונה ע"ע דהוא "האדון", הוי כמו הע"ע "דקנה אדון לעצמו", ואין הפשט דהאדון קנה לעצמו אדון, רק הפשט דשניהם שווין, וכל הקונה עבד הוי כמו העבד דהעבד נקרא "קנה אדון לעצמו", וזה נכון מאד, ומצאתי בס' גן יוסף עדן דוד הערה קצת בזה. ובתוס' עמ"ש בנוביי"ת אה"ע ל"א:

רש"י חומר, והוא מקידושין כ"ב: ובשפ"צ אות ז' העיר מעירובין ס"ד, אר"נ כמה מעלי' הא שמעתתא והק' רבא דהאומר שמועה זו נאה כו' מאבד הונה של תורה, וע' מהרש"א דאף על השבח הוכיחו דמשמע דיש שמעתתא דלא נאה. וע' יומא פ"ה: טבא חדא פלפלא חריפתא ממלא צנא קרי, וע' בשבועות מ"ה. כמה מעלי' הא שמעתא וי"ל דרק רצה להוציא מפיו של רמי בר חמא להסביר לו מעליותא, וכפסחים נ"ה: בדיק לן רבא, וע"ע בשפ"צ לפורים אות נ"ו, ובהקדמה לס' שמועות טובות:

לעולם. רש"י עד יובל, ובגמ' ט"ו, לעולם הו"א לעולם ממש כ' ושבתם כו' משמע דלעולם פי' כל ימי חייו, וזה ראי' לשו"ת בית יעקב סי' ו' בראובן שהשכיר בית לשמעון עד

עולם ויורשי ראובן רוצים להוציא משמעון דא"י להוציא. וע' בהדוה"ע דיש להסתפק אי עד עולם קאי על חייו של שוכר או משכיר, ובעה"ב מוחזק נגד שוכר כמ"ש בחו"מ שי"ב סט"ז, ולהחזיק טענינן ליורש כש"ך ע"ב ס"ק קמ"ב וע' א"ע כאן ובהר (כ"ה ב'). ורמב"ן שהביא מכילתא אין עולם אלא נ' שנה, וע"ס הדרת קודש אות פ"ג שהביא מכאן ראי' להאומרים שהזכרת נשמות רק נ' שנה ע"ש ובמכתב נ"ב. ובמכתב צ' הביא הגה"צ ממונקאטש שליט"א דאסור לומר כן, ומ"ש בפשט הרמב"ן ע"ש. ומצינו לשון לעולם כל ימי חייו, לעולם אל יצא דבר מגונה מפיו (פסחים ג':), ל' אל יטיל אימה יתירה (גיטין ו':), ל' אל יעמוד במקום סכנה (שבת ל"ב.), ל' אל ישנה ממנהג (ב"מ פ"ו:), ומצינו גם כן לעולם על זמן מוגבל, לעולם היא ברשות האב עד שתכנס לרשות הבעל (כתו' מ"ח.). ועוד יש לשון לעולם המורה על תמיד ויש רק על זמן ואעלה אותם על סדר הש"ס. לעולם ירגיז יצ"ט על יצה"ר (ברכות ה'.) ל' ירוץ לדבר הלכה אפי' בשבת (שם ו':), ל' יזהר בתפלת מנחה (שם), ל' ישלים פרשותיו עם הצבור (שם ח'.) ל' יכנס שיעור שני פתחים (שם), ל' ידור במקום רבו (שם), ל' יהי' ערום ביראה (שם י"ז.), ל' יעשה עצמו כת"ח (שם), ל' ישתתף בהדי צבורא (שם ל'.), ל' ימוד א"ע אם יכול לכוין (שם), ל' יתפלל במקום שיש חלונות (שם ל"א.), ל' יסדר שבחו ואח"כ יתפלל (שם ל"ב.), ל' אינו גר עד שימול ויטבול (שם מ"ז:), ל' ישכים לבהכ"נ (שם), ל' ישתדל לרוץ לקראת מלכים (שם נ"ח.), ל' יצפה לחלום טוב (שם נ"ח:), ל' יהי' רגיל לומר כל מה דעביד לטב עביד (שם ס':), ל' יהי' דברי' מיעוטין (שם ס"א), ל' ינהוג עצמו לפנות שחרית וערבית (שם ס"ב.), ל' יזהר לישב בעיר שישובותי' קרובה (שבת י':), ל' אל ישנה בנו בין הבנים שם), ל' יעסוק בתורה ומצות קודם שימות כו' (שם ל'.), ל' יהי' ענותן כהלל (שם ל':), ל' אל ילך במקום סכנה (שם ל"ב.), ל' יבקש רחמים שלא יחלה (שם), ל' אל ימנע עצמו מבהמ"ד (שם פ"ג:), ל' ישכים להוצאת שבת (שם קי"ז:). ל' יסדר שלחנו בע"ש כו' (שם קי"ט:), ל' יהא דן לכף זכות (שם קכ"ז.), ל' ימכור קורות ביתו ויקנה מנעלים שם קכ"ט.), ל' יבקש אדם רחמים שאם הוא לא בא בנו בא כו' (שם קנ"א:), ל' ישנה דרך קצרה (פסחים ג':), ל' יספר בל' נקיה (שם), ל' ימכור כל מה שיש לו וישא בת ת"ח (שם מ"ט:), ל' יעסוק של"ש שיבא לשמה (שם נ'. ונזיר כ"ג:), ל' יכנס בכי טוב (שם ב'.), ל' יהי' רך כקנה (תענית ה':), ל' יראה עצמו כאילו קדוש שרוי בתוך מעי' (שם יא:), ל' אל יטיח דברים כלפי מעלה (שם כה.), ל' הלכה כב"ה (ר"ה י"ד:), ל' אל תהא ברכת הדיוט קלה (מגילה ט"ו.), ל' יהי' זהיר בתשובותי' (שם כ"ה:), ל' ידבק בג' דברים כו' (יבמות ק"ט:) ל' יראה דיין כאילו חרב מונחת בין יריכותי' (שם), ל' אל יפתח פה לשטן (כתו' ח':) ל'

יהי' דעתו מעורבת עם הבריות (שם י"ז.), ל' ידור בא"י כו' (שם ק"י:) ל' ישליש שנותי' שליש במקרא במשנה בגמ' (קידושין ל'), ל' יראה עצמו כחצי' חייב וחצי' זכאי (שם מ.), ל' ילמד בנו אומנת נקיה (שם פ"ב.), ל' אל יטיל אימה יתירה (גיטין ז'.) ל' אל תהי' רגיל בנדרים (נדרים כ'), ל' ילמד מדעת קונו (סוטה ה'.) ל' אל ישאל צרכיו בל' ארמי (שם ל"ג.), ל' תהי' אימת צבור עליך (שם מ'.), ל' תהא שמאל דוחה וימין מקרבת (שם מ"ז.), ל' יקדים לדבר מצוה (ב"ק ל"ח: והוריות י"א.), ל' יהיו מן הנרדפים ולא מרודפים (שם צ"ג.), ל' ישליש מעותי' שליש בקרקע בפרקמטי' ות"ח. (ב"מ מ"ב.), ל' יהא כספו מצוי' בידו (שם), ל' יהא נזהר בכבוד אשתו (שם נ"ט.), ל' אל ישנה מן המנהג (שם פ"ז:), ל' אל ימנע לתת שלישית השקל בשנה (ב"ב ט'.), ל' ידבק בטובים (שם ק"ט.), ל' ישכיר עצמו לעבודה שזרה לו ואל יצטרך לבריות (שם ק"ז.), ל' אל יספר בשבחו ש"ח כו' (שם קס"ד:), ל' הוי קבל וקיים (סנהד' י"ד.), ל' אל יניח עצמו לידי נסיון (שם מ'.), ל' יקדים תפלה לצרה (שם מ"ד:), ל' תהא שמאל דוחה וימין מקרבת (שם ק'.), ל' ילמד במקום שלבו חפץ (ע"ז י"ט.), ל' יגרוס ואפי' לא ידע מאי קאמר (שם), ל' ישים עצמו לד"ת כשור לעול וחמור למשא (שם ה':), ל' תהא אימת מלכות עליך (זבחים ק"ב:), ל' יאכל וישתה פחות ממה שיש לו (חולין מ"ד.), ל' ימכור שדהו ויקח עתודים (שם פ"ד.), ל' יהא כל בנ"א חשובים לפניך כלסטים ומכבדן כר"ג (מס' כלה ודא"ר פ"ה), ל' תהא נאה בכניסתך ונאה ביציאתך וממעט בעסק ועסוק בתורה (דא"ר פ"ד), ל' זכות אבות קיימת (ויק"ר ספל"ו), ל' ינהיג בי"ח מדות כו' (תדא"ר פי"ג), ל' יהא יר"ש מודה על האמת כו' (שם פכ"א):

פסוק ז

לא תצא. ערש"י ורא"ם וקידושין כ'. ומהרש"א ופנ"י והמקנה, ובדברי רא"ם אין זה מנהג התלמוד, ע' זבחים פ"ב: במה דמקשה אביי לרבא דמנגד לכלל זה, וע' הליכות אלי תע"א, שעה"מ ה' אישות, וסה"מ שורש ח' שכ' שמ"ע זו שלילה ולא אזהרה, דאינה כמו ע"כ שיוצא בשן ועין אבל לא אזהרה, וע"ש במגלת ספר, לב שמח, ומרגניתא טבא מ"ש הרבה בזה. ובשו"ת בית יצחק יו"ד סי' ל' הק' על רמב"ן דהוצאה אסורה עלי' עד הזמן, דחייב במזונות ולעמוד עמו אולי תמצא חן בעיניו, והק' וכי אינו יכול לשחררו בע"כ כמו ע"ע, ובקידושין ט"ו. שטר למ"ל לימא לי' באפי תרי זיל, ומשני ע"ע גופו קנה אבל בשטר יכול לשחררה בע"כ, וה"ה דיכול לגרשה ולהוציאה מביתו כמו דיכול לומר צאו מע"י במזונותיך אבל בפועל ומשרת ששכרו לזמן א"י להוציאו תו"ז וז"ב, ואם יש חילוק בין ע"ע שיכול לשחררו בע"ב בין אמה, אמאי לא חשיב זאת בקידושין מה שיש בעברי

שאין בעבריה, ועוד דיש היקש עברי לעברי' וצ"ע:
ובמנ"ח ממ"ב כ' דבלא סיפקא מזונותי' ודאי א"י לומר צאו מע"י במזונותיך כמו באשה, אך גם בספק אי"ל צאו כו' דכ' עמך במאכל ומשתה ע"ש, ולענ"ד המעיין ביש"ש ב"ק פ"ג סי' י"ז יראה דיכול לומר צאו אפי' בלא סיפקה, וז"ל אפי' בלא סיפקה יכול להוציאו רק שאורחא שאין מגרש עבדו תו"ז, ואי שנהים כריסא לא שווי' מ"מ ל"צ להוציא דאפי' כשהוא אצלו י"ל צאו כו', ומשמע דקאי אע"ע ואף דבגיטין איירי בע"כ, י"ל דהראי' נכונה דפרש"י מי יכופנו לזון ולהפסיד שלו אבל אשה כך התנה כו' וא"כ בע"ע מי יכופנו להפסיד שלו, ומ"מ בגוף הדין הסברא כמנ"ח ותלי' אם אומר צאו על כל שני עבודה י"ל כן, משא"כ אם אח"ז יחזיר אינו טוב לעבד דאם לא יהי' עבודה יאמר צאו כו', ולמחר יהי' עבודה יאמר עבוד עמי, ע"ש עוד ובשו"ת מהרש"ם ח"א בהקדמה אות כ"ג בבעה"ט:
ובשו"ת, מהר"י מברונא רמ"א, שאלה, השוכר משרתת ושלחה לשוק ואומרת שכרתני לשרת בבית ולא לצאת לחוץ, תשובה, אינו יכול לכופה, דיש נשים נוהגות בצניעות או יראות שלא יטילו עליהן שם רע, ועל השוק בגילוי רגילות הנשים לילך אבל הבתולות אין דרכן לצאת לחוץ וא"י לכוף, נ"ל דאף איסור יש בדבר שנאמר ל"ת כצאת העבדים, וכ' בפי' הטור לר' יעקב בן אשר ז"ל שנקרא נזיר, וז"ל י"מ שלא ישלחנה בחוץ לעשות מלאכתו אלא תשמשנו בבית עכ"ל, ובבתולה קאי אבל נשים לא אע"פ דכ' כל כבודה בת מלך פנימה, מ"מ אשכחן בפ"ק דגיטין דשכיח כדאמרינן מד' כל כבודה כו' קמ"ל. ובהמוצא תפילין בז' קללות שנתקללה חנה וחבושה בבית אסורים ואידך הנך שבח לה דכל כבודה כו', והטעם כל ישראל בני מלכים ולית הלכתא הכי כפ' המקבל כולהו ס"ל כו', וכל היכי דא' אביי הכי כולהו בחד שיטה לית הלכתא כחד מניי', ואע"ג דבח' שרצים פסק דהלכתא כרשב"ג מפרש התם דלא מטעמי', וכ"פ אשרי פ' מפנין עכ"ל:
תיב"ע. בשנין דשמיטתי', וצ"ב הא צריך לעבוד שש שנים שלמות מעל"ע, וכר"מ ורע"ב פ"א מ"ב דקידושין ור"מ פ"ב ה"ב וד' מעבדים, ובפ"ג הי"ב שאין שמיטה מוציאה עבדים לחירות, וע' אוה"ח בפ"ב, ובירושלמי ריש קידושין יש רק ס"ד כן, ומ"ש בשביעית כ' בירושלמי דבשביעית של מכירה מיירי וכ"ה במכילתא, וע' ערכין י"ח: ונדה מ"ח., ולקמן (כ"ב ב') שת' ועד שתא דשמיטתא, י"ל הכונה על שנת יובל שנקרא גם כן שמיטה כרש"י גיטין ל"ו. בשם ירושלמי, ועתד"ה בזמן והשמיעני שאם פגע יובל באמצע שש שיוצא, אך זה ל"ש כאן שהביא גם יובלא, וכה"ק בס' אה"ו, ויתיישב עם מ"ש המק"מ על זה"ק בהר ק"ח. דהא דילי' הוא ההוא שמטה לנייתא בי' כן, דהכונה דשנת השביעית

למכירתו הוי גבי דידי' ודידה כשמיטת העולם ע"צ השאלה, וכ"כ שם ברמ"ז (וע' מצרף לחכמה פכ"ה) וראי' שלעיל ע"פ ובשביעית יצא, ובדברים (ט"ו י"ב) ובשנה השביעית ת' ובמעלא שביעתא ולא ת' ובשמיטתא מצד שכן גם דעתו שהשמיטה אינה מוציאה לחירות:

פסוק ח

רש"י מצוה ביעוד, וקשה מקידושין מ"א. דאסור לקדש בתו קטנה והיאך עשתה התורה מצוה מזה, ועשב"א חולין צ"ח: דדבר שעתידה חכמים לאסרו לא עשאו התורה מזה מצוה, ולא מבעי' לתוס' קדושין ה'. ד"ה שכן, שיעוד בע"כ דידה, אלא אף לר"מ פ"ד ה"ח שצ"ל לדעתה, מ"מ הרי אף לדעתה אסור לקדשה עד שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה. ויהיה ראי' לתד"ה אסור דעכשיו נוהגין לקדש בנותינו בקטנותם דהגלות יתגבר ושמא אח"כ לא יהיה סיפוק בידו, וע' אה"ע ל"ז ס"ח, והדבר קשה שהעולם יעשו היתר מאיסור חז"ל בלי שום ראי' וע"כ כט"ז או"ח תקפ"ח ס"ה, יו"ד קי"ז סק"א וחו"מ ב' דבדבר המפורש להיתר לא אסרו חז"ל ויעוד מפורש, אבל אי' בר"מ פ"ד ה"ב דאין אב רשאי למכור בתו אלא אם כן העני ואין לו מאומה ואפי' כסות, ולכן לא אסרו חכמים אלא אם יש לו אז אסור לקדש, אבל כשיקדשה מחמת עניות בזה לא אסרו:

רש"י אף הוא מסייע, עי' המקנה י"ד: דסיוע הוא דמוכר לו' שנים ולוקח נותן כל המעות מיד, ובודאי שנה ו' אינה שוה כמו ראשונה, וכשנותן לו ששית המנה הוא סיוע ע"ש, וגם דבכל שנה שוה יותר דכשקונה היא בת ו' שנה ואינה ראויה למלאכה כמו בת ט' והלאה ובכל שנה שכרה יותר וכשמגרע לחשבון השנים מסייע לה, ועי' תו"מ ומהרש"א ולח"מ ומל"מ פ"ד ה"ג, ובמכילתא לא ייעד לשנים כאחד, ובזי"ר פי' אם ירצה ליעדה לאבי' ולבנו, וק' דיעוד קידושין וא"א שיקדשוהו לאב ובנו כאחד, ובבית האוצר ח"א כלל פ"ג כ' שאם הי"ל ב' אמהות לא ייעד לב' כאחד דיעוד מצוה, ובקידושין י"ט:, ובכורות י"ג. יעוד קודם לפדי', ואין עושין מצות חבילות חבילות:

לעם נכרי ברמב"ן כמו לאיש נכרי ולא מצינו לו חבר בכל הכתוב, ע' יבמות ס"ג: בניך ובנותיך נתונים לעם אחר זו אשת האב ועתו"ת:

בבגדו עבעה"ט ומ"ש בפרד"י וישב רצ"ז:, ובא"ע עמ"ש בפ' וירא ק"ל:

פסוק ט

רש"י מיועדת לי בכסף שקבל אביך משמע שהבן המקדש, ובר"מ פ"ד ה"ז כ' דאב אומר ה"א מקודשת לבני, וכ' בלח"מ דלא פליגי דר"מ מיירי דנתן רשות לאביו לידעה ועשה בן שליח לאביו, ורש"י מיירי שלא עשה שליח לכן הבן בעצמו יקדש:

פסוק י

אחרת במכילתא מכאן שחייב להשיא בנו הקטן, וכ"ה בירושלמי קידושין פ"א ה"ז, וצ"ע מסנהדרין ע"ו: שיש בזה חשש זנות, ועתו"ת ובפ' נצבים (כ"ט י"ח):

שארה רש"י מזונות כסותה כמשמעו עונתה תשמיש, בכתובות מ"ז: מזונות דאו'. וכן ת' זיונה, ורמב"ן כ' מזונות וכסות דרבנן ועונה דאורייתא, דבגמ' מזונה דאורייתא דברי יחיד, ושארה קירב בשרה כסות מטתה וכל הפסוק בעונה מיירי, ורשב"א ור"מ רפי"ב מאישות וטוש"ע אה"ע ס"ט וחינוך מ"ו פסקו דכולהו דאורייתא, וההי"מ תמה על רמב"ן דמלבושים ליכא מאן דפליג בגמ' דדאורייתא דאמרינן כסותה כמשמעו, ונ"ל שמזונות דבריהם דמשנת ראב"י קב ונקי וכו' עכ"ל. ועי' ירושלמי מעשרות פ"ג ה"א דאפילו אי אין מזונות ד"ת מ"מ חיוב דירתה מה"ת, ועי' בגליוני הש"ס על ירושלמי זרעים כרך ג' אות ז' שכ' דבמסקנא בירו' דחה זה דאין הבעל חייב בדירתה רק שדרה עם הבעל וכמ"ש את תהא יתבא בביתי, ובלח"מ כ' דמ"ש רמב"ן כסות שע"ג מטתה א"ש קו' הה"מ ואין הפשט כסותה כמשמעו רק על עונה, אך בההי"מ יש יתור לשון מ"ש ועוד שכל התנאים הנזכרים שווים בהם, הלא כבר כ' דמלבושים ליכא מאן דפליג, א"ו דבא דלא יתרץ כלח"מ דכסותה עונה כרמב"ן לכן סיים שכל התנאים כו', כלומר כמו דלראב"י פי' של כסותה ע"כ מלבושים ה"נ לשאר ב' תנאים ראשונים, והר"ן גם כן כ' דלכאורה כסותה לכ"ע דאורייתא, רק דכסות בכלל מזונות, וכיון דסוגי' דעלמא מזוני דרבנן בפ' אע"פ כי תקינו רבנן מזוני כסות גם כן דרבנן, ואפשר דשארה זה קירב בשר כר"י, ועונתה כמשמעו, וכסותה שלא ישמש על גבי קרקע רק במטה מוצעת וכ"נ מרמב"ן עכת"ד, ובשאילת שלום אות ס"ח, ובחידושיו הנדפסים סוף רב אלפס חולין דפוס פרעסבורג ובס' מיני תרגומא האריך בזה, וע"ע בשו"ת מהר"י באסן ל"ט, וחת"ס אה"ע ח"א קכ"ב, ובהגהות חשק שלמה כתובות ד"י הקשה על רשב"ג דכתובה דרבנן היאך משכחת מוציא שם רע אם שונאה יגרשנה, בשלמא אי דאורייתא י"ל דמוציא שם רע יפטר מכתובה, וי"ל דהתורה מיירי שכתב לה כתובה דכן הדרך לכתוב וכמ"ש כסף ישקל כמהר הבתולות וכ"כ רמב"ן, ועי"ל דמיירי בנשבע עד"ר שלא לגרשה, ומוציא שם רע ואסורה לו והוי התרה לדבר מצוה, עי"ל דמיירי שהי' אנוסתו ועדיין בתולה שאנסה של"כ וא"י לגרשה דאונס שותה בעציצו, אבל אם נמצא בה דבר ערוה אינו רשאי לקיימה, ואמרה התורה אם נתברר ששקר אז לא יוכל לשלחה, ונ"מ אי היה כהן וגרשה והתרו בו משום מש"ר ולא משום אונס גם כן לוקה, ואם התרו בו משום שניהם לוקה פ'. וע"ס שיח השדה, ופלא יועץ, ועת לעשות:

פסוק יא

ויצאה ערש"י והוא להפך מקידושין ד'. ערא"ם, מהרש"א, לח"מ, מל"מ פ"ד ה"א, ואו"ח ד"ה ובזה נתרץ אריכות, ובתיב"ע אי למפרקא לבר אבוה וצ"ע, ובר"מ פ"ד ה"ב דגם הקרובים יכולים לכוף האדון לפדות, ועתו"ס קדושין י"ח. ד"ה אמר, ומנ"ח: **עו"כ** בתיב"ע ברם גט פטורין יהיב לה, וכ"ת בדברים (ט"ו י"ז), ועמל"מ פ"ג הי"ג ובמכילתא ומרכה"מ, ואפשר דמעות ראשונות אירוסין עושה, ועי' בתוה"מ, ובתו"ת כ' דכונתו גט שחרור, וצ"ע דגט פטורין הוי גט אשה כתוס' גיטין פ"ה: ד"ה ר"י, וגם שאר שטרות נקראים גט סתם כתוס' ריש גיטין ד"ה המביא, ועב"ק צ"ה. גט חוב, ויבמות ק"ו. גט מיאון, גט חליצה, וע' הדוה"ע ואה"י:

ואכתוב איזו הערות בדיני ע"ע, ער"מ הלכות עבדים וקצת בפ"ג מגניבה, אם גנב ואין לו לשלם ב"ד מוכרים אותו והדמים להנגנב, אבל אם יש לו לשלם ב"ד כופין לשלם עד שת"ן, ואין רשות לב"ד למכרו, ואפילו בדיעבד ל"מ, וגם רק לקרן ולא לכפל ודו"ה במכות ב':, וקידושין י"ח:, בגנבתו ולא בכפלו, ודו"ה אינו מבואר רק ממילא נשמע, ורק אם שילם הקרן א"נ בכפלו, אבל בתחלה אם אין לגנב לשלם רק הקרן אפשר דיוכל הנגנב לומר המעות אני לוקח בעד הכפל ומוכר בעד הקרן, כחו"מ פ"ג ס"א בב' חובות א' בשטר וא' בע"פ עי' בהמקנה ומנ"ח ממ"ב. ובמכילתא עברי להביא הגר, ובתוה"מ כ' בפי' דלמה תפס עברי ולא ישראל, וע"כ דישראל מוציא גרים וכמ"ש בספרא ויקרא סי' קצ"א, והקשה הא איתא בב"מ ע"א. דאין הגר נמכר בע"ע, ותי' הסמ"ג והגמי"י דמיירי בגר הבא על ישראלית והוליד דמשפחת אם קרוי' משפחה, ועי' שעה"מ פט"ו ה"ט מא"ב שיש פלוג' ראשונים בזה אי גר בא על ישראלית הולד דינו כגר ומותר בממזרת או דינו כישראל, ובתוה"מ האריך וכ' הא דאין גר נקנה בע"ע פי' שאינו נקנה קנין הגוף רק קנין ממון כנכרי ואינו עובד את הבן עש"ה. ובר"מ גנב מעכו"ם או מהקדש אינו נמכר ולא מצאו נו"כ מקורו, אך כ' באוה"ח (כ"ב ג'), מהסמיכות ונמכר כו' לפרשת כפל מוכח דרק בגונב מישראל ע"ש, ומזה הטעם גם בעבדים שטרות וקרקעות אינו נמכר. ובמנ"ח נסתפק בגונב אחר גנב דגם כן פטור מכפל אי נמכר, ואם אין עדים רק מודה שגנב, לא מבעי' אם בשעת הודאה יש לו לשלם ואח"כ העני מוכרין אותו, אף דישא אחר כך שפחה ואסורה למי שאינו עבד, מ"מ כיון דבשעת הודאה ל"ה נוגע רק לממון אמרי' כר"מ בפט"ז מסנהדרין איסור בע"א יוחזק, ואפילו אם בשעת הודאה אין לו לשלם, מ"מ כיון שנמכר אפילו ביודע בעצמו שלא גנב, מ"מ אודייתא אפילו בשקר מהני לענין איסור כקצה"ח קצ"ד סקי"ד, ואפילו לטו"ז יו"ד קס"ח סקי"ד דל"מ, מ"מ כאן עיקר הודאה

על הגניבה דהוא ממון מותר בשפחה, ובמנ"ח נסתפק בזה, ועי' בכנסת חכמי ישראל סי' קל"ח. ובחינוך כ' נוהגת בזכרים ולא בנקבות דאין אשה קונה ע"ע מפני חשד, וכ' המל"מ בהגהותיו דמשכחת בנקבות פחות מט' שנים דליכא חשד, ותמה במנ"ח עבד קטן א"י למכור עצמו בע"ע, וכה"ק בפתחי שערים ב"מ ע"א., ולא מבעי' לש"ך חו"מ צ"ה סקי"ח דגם ע"ע דינו כקרקע (ועי' מגילה כ"ג: ותוס') אם כן קטן אינו יכול למכור קרקע כחו"מ קל"ה, ואף אי דינו כמטלטלין, ובפעוטות ממכרן ממכר מ"מ הא עיקר הטעם כדי חייו וזה ל"ש כאן, ועקצה"ח רל"ה סק"ד, דברי אמת קנינים סי' ג', עין הזוכר מער' ע' אות י"ט, ואמה"צ ב"ק פ"ג. אריכות:

ובאוה"ח כ' אף דיש לו אשה פסולה מח"ל רבו מוסר לו ש"כ, ואינו דומה למזונות דהרב פטור במזונות אשתו פסולה, דשם גלי קרא עמו כו', וכ' עוד אפילו יש לו ארוסה ושומ"י ויש לו גם כן בנים מאשה אחרת רבו מוסר לו ש"כ, ואפי' יש לו ח"ש וחצי ב"ח רבו מוסר לו ש"כ, ובמל"מ פ"ד ה"ב אם יש לעבד מעות כופין אותו לפדות עצמו משום פגם משפחה, ועמל"מ הא דאין יכול למכור וליתן הע"ע לאחר שנאמר לעם נכרי לא ימשול כו' דוקא בע"כ של העבד, אבל אם מסכים לא נקרא ממשלה אצל האדון, ואי"ל דהו"ל כמוכר עצמו, אך כיון דהסכים לא נפקע המכירות ב"ד אף אצל רבו שני ומותר בש"כ - העני מותר למכור עצמו לישראל כדי לאכול מיד מהמעות ולא לעכו"ם ובדיעבד מכור כ"כ ר"מ פ"א ה"ג, אבל אם לא העני ומכר עצמו לישראל אף בדיעבד ל"מ וכמש"ל, ואף לדבר מצוה כגון לישא אשה א"י למכור עצמו, וכ"כ תוס' ב"ב י"ג. ד"ה כופין, אבל מקידושין ס"ט. באשפזיכנא דר' שמלאי דא"ל גנוב ותזדבן, והקשה רש"י איך נתן לו עצה לאיסור, ותי' דהיה יכול למכור עצמו וכ"כ תוס', וראי' דבמקום מצוה מותר ועי' מנחת חינוך. ובפרשת ויצא (כ"ט י"ח) אעבדך שבע שנים וקשה האיך השכיר עצמו הא קיי"ל בחושן משפט של"ג ס"ג דאסור להשכיר עצמו בקבע לג' שנים, ועכצ"ל דלישא אשה מותר וראי' דלמצוה מותר, ועמ"ש בפרד"י דרי"ד. בשם בני הר"ר **דוד** נ"י, והא שנמכר בגנבתו רק בעדים ובלעדם אף אם יודה לא ימכר, ע' עט"ח קידושין ט"ו, שו"ת חלקת יואב מ"ת י"ד, וכל"ח משפטים קכ"ה:

ובשפ"צ אות ח' נסתפק הא דקידושין י"ח: דוקא אם שוה העבד כדמי הגניבה נמכר, אם שמו ב"ד כדמי הגניבה ובא א' והוסיף דהדין דצריכין למכור לו, ולפ"ז לא יהי' נמכר ויש לחוש פן רוצה להציל העבד ע"ש. ובמנ"ח כ' הא דאין נמכר וחוזר ונמכר אף אם גנב שנית, אם גנב אח"כ מאביו של הנגנב ומת אביו, אי נמכר פעם ב' שזה כאלו נמכר עבור אב רק שמת והבן לוקח המעות ע"ש, גם הא דנמכר עבור גניבה לשני אם מוכרין

אותו תיכף אחר שגנב פעם ב' על אחר כלות ש"ש ראשונים ויתן הלוקח דבר מיעוט, או ממתינים, ואי יכול האדון למכרו לבנו אף שא"י למכור לאחרים מ"מ כיון דיש לו זכות להוריש לו כקידושין י"ז: שעובד הבן י"ל דה"ה מכירה, ובב"ק קי"א: רשות יורש כרשות לוקח, ועשו"ת חבלים בנעימים ח"ג ק"כ בזה. ועכ"מ פ"ב הי"ב מרלב"ג משפטים דמדין ירושה נלמד דין מכירה ע"ש, א"כ כיון דבן יורש ה"ה דיכול למכור לבנו מחיים, אך דין זה שא"י למכור ע"ע אינו מפורש בגמ', וכ"מ כ' בפ"ד ה"י שנלמד מהיקש וגם מלא ימכרו ממכרת עבד, וק' וכי יכולים ללמוד היקש מעצמו, וערש"י ותוס' סוכה ל"א. בזה, ומלה"ר ח"ב אות א'. ומ"ש מלא ימכרו, ק' דבסנהד' פ"ו. אזהרה לגונב נפש מלא ימכרו כו' וקאי לע"ע שהוא ברשות עצמו, אבל לא שאסור למכור ע"ע שברשותו, וגם קרא קאי דאינו נמכר על אבן המקח כר"מ פ"א ה"ה, וי"ל דבקידושין י"ח: פרט מה בעברי שאין בעבריה, מוכח דחוץ מה שפרט שניהם שווים, וכיון דבעברי' כ' לעם נכרי לא ימשל למכרה ה"ה בעברי. ובס' עטרת טוביה בהשמטות דף צ': הביא הפלאה כתו' ג'. תד"ה וסברה במי שאנסוהו לעבור והוא מרוצה בהאונס אי מקרי אונס ע"ש, ובס' המדרש והמעשה דברים, הביא ראי' מירו' הובא במל"מ פ"ב ה"ה בע"ע שחלה ואח"כ ברח או ברח ואח"כ חלה חייב להשלים, דא"ל אילו הוית גבאי לא אבאשת, או אילו הוית גבאי הוית אינשמית בפריע ע"ש, ת"ל דבלא"ה לא מצי העבד למיפטר נפשי' בטענת אונס שחלה דהרי ברח, והראה דגם בלעדי אונס ל"ה בדעתו לעבוד לרבו ע"ש באריכות:

ובמהרש"א גיטין מ"א. חידש דלא שרי ע"ע רק בש"כ של רבו ולא של אחר, ותמוה מתמורה ל'. בתלין שפחתך אצל עבדי דפריך הא שפחה לעבד שרי, וענבי"ת אה"ע ל"א דכונתו דבעי רשות רבו אבל אין חילוק בין שפחתו או של אדון אחר, וכ"כ בטוב גיטין, ועמנ"ח וקומץ מנחה, שו"ה כלל ד', שעה"מ פ"ג ה"ג, שו"ת בית אפרים יו"ד נ"ח, שו"ת תפארת יוסף ל"ז, ובספרי פרי יוסף על גיטין דמ"א. **ובר"מ** פ"ד ה"ו אין ע"ע יוצא בראשי אברים, וכ' בכ"מ אע"פ שלא מצאתי זה מפורש אפשר ללמדו מעבריה, ופלא שדרשא מפורשת בעבד בקידושין כ'., וגם מ"ש אפשר ללמדו מבואר ג"כ בגמ' שם ובמכילתא וצע"ג:

אם יש לו מעות אף בדיעבד ל"מ אם מכר בתו, ובתוס' רי"ד דכ"א כ' דמהני בדיעבד, וצריכה שתהי' ראוי' ליעוד ובחצי שפחה וחב"ח לא הוי ראוי' ליעוד עמנ"ח ממ"ג, וא"י למכור לחש"ו דאין להם קידושין, ונסתפק אי יכול לקנות ב' אחיות בקנין א' דאחת אינה ראוי' ליעוד אם אין לו בן. ובענין גרעון כסף עמנ"ח ממ"ד, אף דאין לכוף לאדון שיסייע בפדיון שנ' ואם שלש אלה לא יעשה לה, ז"ד בסיוע דשנים אחרונות שווים

יותר מראשונים וכמש"ל, אבל בלא סיוע רק בשומא כמה שוה כעת כופין לאדון לקבל מה ששוה עתה ויוצאת בע"כ, וע' חבלים בנעימים ח"ד ע"ח בספק יעוד. **ובאוה"ח** ע"י מעשיהם הכשרים כו', וכ"כ בתזריע (י"ב ב'), ובלק (כ"ד י"ז):

פסוק יב

מכה ערש"י ורא"ם פט"ו דאשה קרוי' אדם, ובפדר"א פכ"א, אין בשדה אלא אשה שנ' (דברים כ' י"ט) כי האדם עץ השדה, וע' בית האוצר ח"א כלל י"ג שהביא הרבה מקומות דאשה קרוי' אדם, ועתו"ס ע"ז כ"ט. ד"ה המסתפר, ושבת ס"ה., ולימודי ד' סי' כ"ג וקצ"ב ובפ' בא (י"א ב') מאיש ולא אשה וקטן, ובס' סנהדרי קטנה סנהד' פ"ד: בגמ' אי כ' מכה איש הו"א קטן לא, אבל אי הוי כ' אדם לא ס"ד למעט קטן, וק' לכתוב אדם, ונ' דלאו ממשמעות הקרא ממעט רק מסברא דאינו בר מצוה, ואפי' מאדם הוי ממעטינן, ולהי"ג שבתוס' אשה לא, ותוס' ב' דמאיש ס"ד למעט אשה הדק"ל לכתוב אדם, ורק דגם לי"ג אינם מוחקים קטן רק גורסים אשה וקטן וכ"מ מרש"י משפטים. **ובשו"ת** בית שלמה חו"מ קל"ג הק' על מכילתא דאצטריך מכה איש לפי שכ' ואיש כי יכה הו"א הכאה בלא מיתה, וק' לגמ' בסנהד' פ"ד: א"כ הכה חד כסייף ואבי' בחנק, ואף למ"ד חנק חמור אכתי ל"מ מכה אבי' בחנק דלמא לאו אבי', וממיתה למיתה ל"א ב"ר, ועל תוס' בלא"ה ק'. ולהפלאה ספ"ק דכתו' דאי אזלי' לשאר דברים ב"ר מחזקינן כן א"ש הכל. ושוב י"ל דמכילתא אתי' כמ"ד חנק חמור, אלא לכאו' אא"ל רק דבש"ס מתרץ למ"ד חנק חמור מדכ' מכה איש ומת ש"מ דהכאה סתם לא מיתה, וא"כ איצטריך מכה איש ומת לאורי' דבכ"מ דכ' מכה סתם כגון באבי' ואמו לאו מיתה היא, ול"ק קו' מכילתא, רק שבלא"ה מכילתא חולקת על ש"ס דמתרצת אי לא מכה איש ומת ה"א דחייב אפי' בהכאה שא"ב מיתה, ולש"ס להפוך דה"א דסתם הכאה שי"ב מיתה, וי"ל דמכילתא אתי כיחידאה וכבר הק' כן במזרחי וע' פני"פ. וי"ל דלכאו"ק על ש"ס דמה הוכחה לעולם א"ח רק בהכאת מיתה, ואצטריך אם אבי' טריפה דמרציחה פטור, אך ל"ק דאי בעינן גם באבי' מיתה א"כ גם מצד אבי' פטור, אך ק' דלמא נ"מ אם לא התרו משום מכה איש רק ממכה אבי', וליכא סייף רק חנק אף דקל, רק להפו' היכי דיש ב' מיעוטי ל"א בת"ר עי' חיה"ר ור"ן חולין ס"ג ותוס' ב"ב צ"ג., ותב"ש סי' ס"ג סק"ז, א"כ איך אפ"ל מכה אבי' עד דקטלי' דלא משכחת שיהי' במיתה דיש ב' מיעוטי דלמא לאו אבי' ודלמא טריפה, וצ"ל דאפי' לאו אבי' חייב משום מכה איש, וע"כ מיירי בהתרו בו נמי משום מכה איש, והדק"ל אמאי בחנק, לא יהי' אלא אחר ובסייף, משא"כ למסקנא דמכה אבי' אף בלא מיתה, י"ל דמכה אחר חיוב אף בהכאה שא"ב מיתה, ומכה אבי' דבחנק מיירי בהתרו

ובו משום אבי', ולא משום מכה איש וליכא רק חד מיעוט, דמיעוט דלמא טריפה ליכא דחייב בהכאה שא"ב מיתה חייב אף בטריפה ואזלי' ב"ר, וע' בסי' קל"ד, וגו"א, בית האוצר כלל נ"ו אות י"ג, ופנ"י ב"ק פ"ג ברש"י ד"ה והכתיב:

ומפורסם הקו' בשם הגר"ל חריף ז"ל על רש"י איש למעט קטן שהרג, כל נפש לרבות גדול שהרג לקטן, דלמ"ל כל נפש ת"ל מדאיצטריך איש למעט קטן שהרג, דאי ס"ד גדול שהרג לקטן פטור למ"ל למעט קטן מאיש הא בלא"ה פטור דהוי עשאאי"ל, דעדים לא באו רק להרוג את הקטן, ובפשוט נ' דצריך קרא אם בשעת העמדה בדין הי' גדול ומעידים שבקטנותו הרג ובאו לחייב מיתה לגדול, וע' זי"ר ח"ב בח"ת, ודברי יוסף בלקוטים דקע"ז, עי"ל דצריך קרא דכל נפש לרבות אשה כסנהד' פ"ד: הרג לאשה וקטן מנין כו' ואגב אשה נקט קטן, ואה"נ דקטן נוכל ללמוד כהקו' הנ"ל. ובני הר"ר **דוד** נ"י אמר עפמ"ש בסנהד' ע"ח. טריפה שהרג בפני ב"ד חייב דכ' ובערת הרע מקרבך ול"צ יכול להזימה, ועתו"ס פ"ח. ד"ה ונגמר, ויכול להיות שקטן הרג בפני ב"ד. (וע' רע"ב כלים פ"א מ"א, וש"ז של קטן לא מטמא דכ' ואיש אשר תצא ממנו ש"ז איש ולא קטן וע' מל"מ פ"א ה"א ממשכב ומושב שהק' דנהפך הוא מאיש חשבינן אפי' קטן יום א' בנדה מ"ד., וע"ש בס' קול סופר):

וכד הוינא טליא אמרתי להגה"א ב"ק פ"ג סי' ד' דאם הרג חייב נמי ממון מה ששוה הנהרג ומועיל תפיסה ובר"מ פכ"א ה"ד מעדות אם עדים באים לחייב א' אף לא חיוב גמור רק שאם יתפוס שכנגדו יהי' מועיל תפיסה, אם הוזמו מחויבים כאש"ז דבקל יוכל לתפוס ע"ש בכ"מ, וע"כ אם עדים באים שקטן הרג הי' רוצים לחייב מיתה וממון דאם יהי' לו ממון יכולים ?היוכלים לתפוס, או אם יגדל בנתיים יחייב אז כמ"ש בהגה"א סופ"ב דב"ק, וערש"י ב"ק צ"ח. דכפי' רפרם לר' אשי לשלם ופרש"י דשרף שטר בילדותו, ובפרד"י וישב דרל"ז. הארכתי בזה עש"ה. ובכתו' ל"ב. אר"י ממון ומלקות לקי רק בפירוש רבתה תורה ע"ז לתשלומין, והיכי דלא משלמין דלית להו ממון לוקין משום לא תענה ע"ש, ובמלקות מקיים כאש"ז כתוס' ריש מכות, וכתו' ל"ג. ד"ה אלי'. וא"ש דצריך קרא כגון דעדים אי"ל לשלם דמי הנהרג, ועתו"ס סנהד' פ"א. דאפי' באופן רחוק מקרי יכול להזימה וממילא לוקין, וא"כ אף דא"ח מיתה דיכולין לומר להרוג קטן באנו, מ"מ אם אי"ל לשלם חייבין מלקות ומקוים כאש"ז, וע"ע בכל"ח ואמ"ב ה' שבת סי' ט'. ובחמד"י ל"ת אות צ"ד הק' דמהכ"ת קטן יהי' חייב דאינו בר התראה וגם אין מקבלין עדות שלא בפני בע"ד, וי"ל כסנהד' פ"א: שלא בהתראה מכניסין אותו לכיפה. וביאר בתשו' הרי"ם בפ' כל הזבחים דהכניסה לכיפה הוי כד"מ דצריך רק בירור הדברים וכל

עדות שכשרה בד"מ כשר ג"כ לכניסה לכיפה, וא"ש דהוא"א נהי דקטן שהרג פטור, מ"מ הו"א דמכניסין אותו לכיפה, ולזה ל"צ יכול להזימה כמו בד"מ. וענין הכנסה לכיפה אי הוי מה"ת ע' חי' הר"ן סנהד' שם דמה"ת, אבל בריב"ש רנ"א כ' דרק מדרבנן, וכ"כ בחי' רמ"ה סנהדרין. ובבית מאיר על ש"ס בכתו' ל"ג: האריך בזה:

רש"י כל נפש לחייב הורג אשה והק' למה צריך קרא הא כ' וכי יכה איש רעהו או את אמתו בשבט ומת תח"י נקם ינקם, ואם בש"כ חייב מיתה כ"ש ישראלית, ותי' בני הר"ר **דוד** נ"י דהאוה"ח פי' עה"פ מכה א"צ שתהי' המיתה בשעת הכאה עצמה אלא אפי' מת אח"כ מכח הכאה חייב וכו', וא"כ באשה ג"כ חייב אפי' מתה אח"כ. וי"ל דע"ז צריך קרא דהורג לאשה חייב אפי' מתה אח"כ שיהי' דומה לאיש, וזאת לא ידענו מש"כ דבעינן שימות תיכף אבל יום או ימים לא יוקם. עי"ל הנקמה על עונש אחר קל ממיתה, אבל עכשיו שהשוה הכ' אשה לאיש לעונש מיתה על הריגתה ורק שלא ידענו באיזה מיתה, למדו מגז"ש שהוא בסייף, גם י"ל דרק בעה"ב של עבד שעליו החוב להגן עלי' ופשיטא שלא להזיקו, וע"ע בזה בכנסת חכמי ישראל סי' ע"ט צ"ג צ"ז קט"ו קכ"ו וקס"ד:

ובתיב"ע ואתחנן (ה' מ"ז) לא תהוון קטולין כו' דגורמים ומסייעים הם בכלל לאוין דעשה"ד, והנה בענין דיין שקר הגורם שיהרג ע"י אי חייב מיתת ב"ד דהוי רוצחים גמורים וההורגים שליחותיי' דב"ד קעבדי' או דהוי רק גורמים וא"ח מיתה, ע' סה"מ ל"ת רפ"ט ומ"ש שם בחמד"י אות ע"ג. וערש"י דברים (א' ט') אין דינו כשאר דיני אוה"ע שאם הורג כו', וע' במהר"ל בבאר הגולה באר ב', ובחמד"י בקו"א אות ט"ז אי ב"ד הם בגדר ח"מ אף דלא נוכל להמיתם דהוי בלא התראה או מצד ב' שהרגו, מ"מ יש נ"מ לדינא די"ל ב' שהרגו אף שפטורים ממיתה חייבים מלקות מצד חובל, וכיון שמת ל"ש תשלומין שוב חייבים מלקות. אך י"ל דחייבין לשלם ליורשין כהג"א ב"ק, ועקצה"ח ת"י סק"ג וא"כ הה"ד בב"ד אם הרגו ע"י אדם שלא כדין חייבים מצד חובל, אולם הרמ"ה בסנהד' ס"ל דב' שהרגו פטורים, דכ' ונתת נפש תחת נפש ולא ב' נפשות תחת נפש א', ולפ"ז הם חייבים מיתה רק לא נוכל להרוג אותם, ולא גרע מח"מ שוגגין שג"כ פטורים מממון, וליכא חיוב ממון וחייב מלקות:

ובאוה"ח (כ"א כ"ב) כי ינצו אנשים ונגפו, משמע דנגיפה היתה על ידי שניהם, ואיך מסיים ונתתה נפש כו' למ"ד נפש ממש, וי"ל דרמ"ה למד גם כן דהנגיפה היתה על ידי שניהם ולכן אם ל"י אסון ישלמו שניהם, אבל אם יהיה אסון רואין אנו שאם לא יתחייב מיתה רק א' כגון שלא התרו רק בא' אז יחייב, אבל אם שניהם חייבין מיתה אין נהרגין

דכללא דרק נפש א' נהרג ולא ב', אך קשה מאד לומר לרמ"ה בב' שהרגו וא' אינו בר חיובא יהיה השני חייב מיתה וצ"ע:

פסוק יג

משל הקדמוני, עשפ"ח אות ס' צ"ל שהיה סייף בידו וכו', במח"כ הוא קושית תוס' סוטה ח': ד"ה מי ובפע"ר, ועי' היטב במהרש"א מכות ט': מ"ש ברש"י ורא"ם, ובשאגת ארי' על מכות, ובס' בית פנחס על מכות. וע"ע בחא"ג ד"י: אבל ע"ז שנהרג בשוגג הראשון ל"ח שהרג במזיד שאולי חטא אחר היה בו שנתחייב דין שמים שג"כ לא היה על פי עדים וכו', ואפ"ל אם הוא מודה או שיתודע על ידי קרובים ופסולים שפטור הגואל אם יהרגנו עכ"ל. וקשה מנ"ל דגלות בשביל הגואל, עי' בד"ב: וח': ותוס' י"א: ד"ה מידי דגלות לכפרה, ועי' סנהדרין מ"ה: בגר שב"ד מעמידין גואל, וק' לא יעמידו ב"ד גואל ולא ליגלו, ושם בדי"א: נגמר דינו ומת מוליכין עצמותיו, ולהמהרש"א שינצל מגוה"ד למה מת יגלה, וראי' דהוא משום כפרה, וכ"כ בספרי שופטים פיסקא קס"א דאפילו מי שאין לו גואל הדם צריך לגלות וכ"כ חינוך מ' ת"י. ולכאורה צ"ע דהרי אין כפרה למתים כזבחים ט': אך זה רק בכפרת קרבן דאינו בר קרבן אבל ענין כפרה שייך גם במתים, וכהוריות ו'. מגו דמכפרה אחיים מכפרת נמי אמתים, וע"ע בקידושין ל"א: וסוכה כ'. וסנהד' מ"ו: ומ"ז: תנחומא האזינו חיים פודין המתים בצדקה, או"ח ריש ה' יוה"כ ותוספתא פ"י דב"ק, ובבית האוצר ח"א כלל כ"ו האריך בזה, וביעב"ץ על הגש"פ בפ' ויזכור אלקים את בריתו, ועתשו' הרשב"א ח"ה מ"ט, ס"ח סי' ק"ע ותשע"א מזה הרבה, ובקונטרס חסדי עולם על ס"ח דפוס לבוב ובספר אמבוהא דספרי פ' מסעי אות ט"ז: **ומ"ש** בתירוצו דמודה בעצמו או ע"פ קרובים ק' מנלן דיכול הגואל להרגו, ועי' באוצר בלום, וערוך לנר, ושיח יצחק על מכות, וע"ע בר"מ פ"ו ה"ה מרוצח וראב"ד, ונלמד דאפילו במזיד אם אין ב' עדים אסור לגואל הדם להרגו, וכ"ש הורג בשוגג, וכן מפורש בריטב"א ריש מכות, אך מרד"ק ש"ב (י"ד ז') מבואר גם כן כמהרש"א דגואל הדם אין צריך עדים כלל רק אם יודע כי הענין אמת מותר להרגו משום כי יחם לבבו, אבל אין כן דעת הראשונים, ועי' ברלב"ג שם, ובאו"ת וקצה"ח וישועות ישראל חו"מ ב', ובאמבוהא דספרי שם, ועי' היטב שם בשאג"א דבר נכון במהרש"א: **ובר"ם** פ"ו ה"ה מרוצח בהורג בע"א בישראל גואל הדם יכול להרגו, והראב"ד חולק, ובחמד"י בדיני ב"נ אות ל"ה הביא תיב"ע כאן כל דיקטול בר נשא על מימר סהדין דחמיין למסהד עלה, (ונ' הכונה שאומרים העדות שמיד בשעת ראי' כוונו להעיד, וס"ל כתוס' כריתות י"ב. דצריך כונה להעיד ולא כהמפרש, ועש"ך חו"מ ל"ו סק"ב, ושו"ת ב"ש אחרון חו"מ כ"ב) מבואר כראב"ד דגם לענין גואל הדם ל"מ

עד אחד, ונסתפק על ידי עדות אשה דל"מ לד"נ אפשר דמודה הראב"ד, דהא דאשה א"נ אינו מצד שקר דהא כל מקום שעד אחד נאמן גם אשה נאמנת, וע"כ מגזה"כ אבל המעשה אמת, וי"ל דאם גואל הדם הרגו א"ל דמים. וע"ש עוד דאי בב"נ ישלד"ע ולשמאי הזקן אף בישראל יש שליח לדבר עבירה עי' קידושין מ"ג., מכל מקום גואל הדם יכול להרוג אף את השליח כיון דהוא הרג ושייך אצל שליח כי יחם לבבו:

פסוק יד

מעם מזבחי. רש"י שאם היה כהן כו', ואפילו אין שם כהן נדחית העבודה כתוס' יבמות ז'. ד"ה שנאמר, והטעם לפי מה שאיתא במדרש רבה ריש פנחס כל השופך דמים של רשעים כאלו הקריב קרבן. ומרש"י כאן משמע שלא התחיל עדיין בעבודה, וכ"פ ביומא פ"ה., וסנהדרין ל"ה:, וכ"כ בא"ע, ומתיב"ע וירושלמי משמע דאפילו עובד עבודה משם תקחנו למות, וכ"כ במכילתא, ובר"מ פ"ה הי"ב מרוצח, ועי' במל"מ פ"ב ה"ה מביהמ"ק, והגהות מהגר"ח העלליר על סה"מ ל"ת קס"ג, ובהגהות בס' מצבת משה מו"ק ל"ב. ועתש"ו רשב"א תקכ"ד שהקשה אמאי לא חשב במכות י"ב. שיואב טעה גם כן שאינו קולט רק שוגג והוא היה מזיד ועי' בתוה"מ כאן. ובנח"ק ותו"מ הביאו דבחולין י"א. שמא טריפה הרג וילפינן מזה רוב, לקח הוא לימוד כמ"ש כי לקח טוב, וז"פ וכי יזיד להרגו "בערמה" שיאמר טריפה הרג עז"נ מעם מזבחי, מקרבנות דילפינן דאזלינן בתר רוב מרישא של עולה שם תקחנו למות תלמוד ממנו:

ובס' אמרות ה' כ' ע"פ רש"י כאן ובסנהדרין בלשכת הגזית בצד המזבח היו יושבין, ובשבת ט"ז. מ' שנה קודם החורבן לא דנו דיני נפשות שגלו מלשכת הגזית, וז"ש מעם מזבחי תקחנו למות דוקא כשהם אצל המזבח, וכ"ה רמב"ן מסעי (ל"ה כ"ט) בשם מכילתא, ולפנינו לא נמצא במכילתא, וע"ע סנהדרין נ"ב:, וברכות צ"ח. אנן מן יומא דגלינן לית לן רשותא למקטל, וסנהדרין מ"א. מ' שנה קודם חורבן לא דנו דיני נפשות. ובס' כה"צ כ' עפמ"ש בשבת קנ"ו. מאן דנולד במזל מאדים יהיה שפ"ד, ותקנתו טבח או מוהל, וז"ש כי ידבר בערמה להתנצל שנולד במאדים על ידי זה שופך דם, מעם מזבחי תקחנו למות, כלו' על ידי מזבחי מגיע לו למות כי היה בידו להפוך המזל שיהיה מזובחי זבח:

אוה"ח בספרי למות ולא לגלות, אין זה בספרי רק במכילתא, ומה שהקשה על הר"מ הוא בפ"ה הי"ד מרוצח, י"ל כונת המכילתא דבהיה על גגו של מזבח ועובד עבודה אם נגמר דינו למיתה אין ממתינין לו להניחו עד גמר עבודה ולוקחין אותו משם מיד ומגלין אותו וכמ"ש הר"מ, ועי' דברי שאול מ"ת דף מ': וקוי אור:

פסוק טו

ומכה אביו אי יש בו כרת ערא"ם ויקרא (ד' ב') בשם ת"כ, ועי' סה"מ ל"ת שנ"ב שכל מי שחייב מיתות ב"ד אם לא המיתוהו חייב כרת, חוץ מעשרה שאב"כ מסית מדיח נביא שקר מתנבא בשם עכו"ם זקן ממרא סו"מ גונב נפש רוצח מכה אביו ואמו ומקלל, ומחינוך ממ"ח מבואר דבמכה אביו ואמו איכא כרת, אך מתוס' כתובות ל"ז: ד"ה מיתות מבואר כר"מ, ומה שכתב החינוך אף על פי שלא הזהיר הכ' מ"מ או"א בכלל כל ישראל שלא להכות ואזהרתו מהכא כו', כלל בידינו שכל שיש כרת או מיתה יש בו לאו חוץ פסח ומילה, והכאת אב ואם יש כרת בלא עדים ומיתה בעדים עכ"ל, ותמוה דמסקינן ברפ"ג דמכות דח"כ ל"ב אזהרה, וע"ע במהרש"ל סנהדרין נ"ט ומשה"ק עלי' במל"מ פ"י ה"ז ממלכים, ועי' לימודי ה' סי' קמ"ח, ושו"ת רע"א קס"ט בזה, ובמנ"ח לא העיר שם כלום. ובפרדס ח"ב סי' ט' הביא ידידי הרה"ג ר' יצחק בצלאל מארגנשטערן נ"י מוואַרשא, ירושלמי פ"ז הי"א מסנהדרין דמקלל אביו ואמו יש כרת, שהביא מקרא מקלל אצל עריות וקאי ונכרתה גם אמקלל. ובחינוך הנ"ל כ' דיש כרת בהכאה, וכ' בהגהות מל"מ מ' ס', מעולם לא שמענו, ובאמת לירושלמי הנ"ל ולפמ"ש בסנהדרין פ"ה: דמקשינן הכאה לקללה, והא ראי' מדלא קתני דחומר במכה ממקלל ע"ש, ה"ה במכה יש כרת מדלא קתני נמי חוער מקלל ממכה אם כן שפיר שמענו וראינו, וגם במצוה ר"ס לא הביא החינוך שיש כרת במקלל, וברש"י ערכין ו': ד"ה שלא ב' מקלל, וע"ע רש"י סנהדרין ס"ה: ד"ה מתיב שהביא תו"כ, ועי' לימודי ה' סי' קס"א, וחמד"י מל"ת אות פ"ו, וע"ע בירחון אהל מועד ח"א סי' כ"ט תשובה ארוכה בזה מהגז"ל מקיטב והביא דט"ס בירושלמי וקאי על נערה המאורסה, ואף דלא תנן במשנה דכריתות מ"מ הו"ל בכלל הבא על א"א, וע"ע בערוך לנר כריתות ג': ויבמות ל"ג. בשם מהר"ם מרוטנבורג דלית בה כרת, וע"ע בשו"מ רביעאה ח"א סי' כ' אריכות בזה ובאה"מ שנה ב' סי' צ"ט:

ומכה חבירו הכאה שי"ב שו"פ חייב לשלם, ובאין שו"פ לוקה, וכן בהכאת אב ואם, ורק בהכאה שיש בו חבורה באב ואם חייב מיתה ופוטר ממון, ואף בשוגג חמ"ש פטורין, ובמנ"ח כ' דכל זה רק שלא ברשות, אבל אם או"א אומרים לו שיכה או קללם, או חבירו א"ל, א"ע בלאו זה וא"ח מלקות או מיתה, וראיתי שהביאו ראי' ממ"א (כ' ל"ה) ואיש א' אמר הכני כו', ולכאו' הא כל אדם מוזהר על כבוד נביא ושפיר עביד דלא הכהו ומוכח כיון דנתן לו רשות מותר, וע' ריב"ש תפ"ד, ס"ח קכ"ו ותקע"ג ומקור חסד, ונפ"ח קכ"ח סמ"ה. וער"מ פכ"ו ה"ו מסנהד' אע"פ שיש לדיין ולנשיא למחול על כבודם אבל לא על קללתו, וכ' הכ"מ דוקא אם כבר קילל כיון שכבר עבר ל"מ מחילה, אבל כשנותן רשות

לקלל אין כלל עבירה, וע"ע בקובץ כנסת חכמי ישראל סי' קט"ו שהביא כן ממהרלב"ח. ועחו"מ תכ"א בסמ"ע סקכ"א, באם אמר הכני פצעני ע"מ לפטור פטור עב"ק צ"ג., ומהני לפטור אף ממלקות עש"ה, ובשאלתות סוס"י ס' כ' דל"מ מחילה, וע' לימודי ה' סי' נ"ז ונת"ק כאן, ומ"ש בזה בפ' יתרו (כ' י"ב). ובמנ"ח חידש דאף על אביו טריפה חייב על חבלה כיון דשייך חבורה חייב ע"ש, וצ"ע מתוס' נדה ב': ד"ה דאיכא אתי' ממכה אבי' כו' בחזקת שאינה טריפה, וע"ש בגליון דגרס ע"ז, וע' בזה בס' שיח יצחק שכ' ג"כ כמנ"ח: **וע"ש** עוד שנסתפק אי חייב גלות אם הרג לאביו בשוגג דחמ"ש פטור מגלות, ואף דהורג כל אדם הוי חמ"ש וחייב גלות, שא"ה דגלי קרא אבל במיתה אחרת דלא גלי קרא אפשר דפטור, ונוראות נפלאתי דבמכות ח': אב גולה ע"י בן ובן ע"י אב, ובגמ' דלר"ש אינו גולה דשגגות סייף ניתן לכפרה ושגגת חנק ל"נ לכפרה וצע"ג. ועוד נסתפק אם ב' בנים מכים אביהם במקל אי תלוי באין זה יכול כו' ובשפ"צ אות כ"א כ' דלא דמי דבכל עבירה אי נחלק על זה חצי וע"ז חצי שניהם פטורים דבעשותה כולה ולא מקצתה, אבל כאן אף אי נחלק על כ"א מהבנים מחצית טיפת דם שהוציא ג"כ חייב מיתה, בודאי חייבים אף בזה יכול וזה יכול ע"ש, **ואדמו"ר מגור** שליט"א אמר שכונת המנ"ח בזה יכול וזה א"י, או בזה א"י וזה א"י. **ובחולין** י"א: ילפי' דאזלי' בת"ר ממכה או"א, וק' למה נקט אמו דילפי' רק מאביו, וע' חתן סופר סוגי' דרוב, וי"ל מדכ' תורה אמו דמיותר דיש ק"ו מאביו א"ו אמו להקיש אביו לאמו מה אמו ודאית אף אביו ודאי ופריך שפיר ודילמא לאו אביו, ובס' פלפולא חריפתא יבמות כ"ב: תי' שאי' שם דרק בעושה מעשה עמך מחויב על אביו, ושפיר אי לאו אביו ממילא זינתה אמו, והוי אינה עושה מעשה עמך ואינו חייב מיתה על מכתה. ובשו"ת אמרי דוד סי' ס"ז תי' דספק נפשות להקל סנהד' ע"ט., והכא ק' באביו אף בספק אזלי' לחומרא דהוקש כבודו למקום קידושין ל':, ובסנהד' כ"ט. אין טוענין למסית, ונדרים ס"ד. אין פותחין בכבוד אביו ואמו כמו בכבוד המקום ער"ן, ומנ"ל דאזלי' ב"ר במכה אביו דאפי' ספק מחמירין, וע"כ מביא אמו דודאי, וכן אביו וע"כ מטעם רוב. ובעט"ח כ' דמכאן דיליף רוב ממכה או"א ס"ל דרובא התלי' במעשה אמרי', אך ביבמות קי"ט. בתד"ה ר"מ נראה דבאדם לא חשוב תלי' במעשה דממילא נזקק לאשתו ע"ש, אבל בבהמה חשוב מעשה, וע"ע תוס' בכורות כ'. ד"ה רבינא. ושמעתי קו' למהרי"ט סי' צ"ב דגבי זנות, דדבר דלא שכיח הוי כמו בבהמה דחשוב תלי' במעשה, וא"כ איך יליף רוב ממכה אביו, דאי הולכין אחר בעילת הבעל ל"ה תלי' במעשה אבל אי בזנות הוי תלי' במעשה. ובס' גן יוסף עדן דוד קידושין דל"ז. מביא שהק' זאת להחי' הרי"ם ז"ל והשיב לו דהשתא דקיי"ל רוב, ומיעוט גרע הוי זנות תלי' במעשה וגרע אבל לס"ד רוב

ומיעוט שווין ל"ש לומר דלא שכיח וגרע, ז"א דמיעוט ורוב שווין עש"ה, ומצאתי בשו"מ חמישאה סי' ס"ד הביא הקו' מהמלא הרועים וע"ש מ"ש, עי"ל לרשב"א חולין י"ב היכי דמיעוט ג"כ במעשה אזלי' בת"ר, וגם י"ל דהא דאמרי' רוב בעילות מבעל הוא משום מצות עונה, ובמצוה וחיוב לא נקרא תלי' במעשה, וכמו בדשל"מ בנדר דאע"ג דהוא מחוסר מעשה משום דמצוה לאתשולי בנדרים נ"ט., וא"ש בזה בפסחים ד'. חזקתו בדוק אע"ג דהוי במעשה, אע"כ דבמצוה שאני, וע' ישוע"ק או"ח סי' תל"ז והביאותי' בפ' בא (י"א ב'):

וגם הק' המפו' איך מוכח ממכה או"א רוב, דלמא איירי שהשקו לאמו אחר שנולד הבן וחייתה ומוכח דלא זינתה, ותי' דאין ראי' דלמא הבעל ל"ה מנוקה מעון, או שהי' לה זכות דמגין, ועפרד"י וישב דרפ"ט מ"ש בזה ליישב קו' הגר"צ האלברשטאט, דאיך משכחת ב"כ בשריפה לתוס' חולין י"א: ד"ה ליחוש, דממיתה למיתה ל"א ב"ר, דלמא לאו כהנת ומחויבת מיתה אחרת ול"א ב"ר ע"ש הרבה מזה. וכעת נלפענ"ד דתוס' חולין ד"ה כגון הק' דאיך מוכח רוב, דהכא איכא נמי חזקת כשרות, וי"ל דהק' המפו' איך חייב מיתה דהא אית לי' להבן ג"כ חזקה חזקת חיים, דיעמידו אותו כמו שהי' חי עד השתא כן ראוי לחיות עוד, והתי' דרובא וחזקה רובא עדיף, אך הא ז"ד בחזקה דמעיקרא אבל חזקה דהשתא לא עדיף רוב מינה, וכ"כ בש"ש ש"ד פכ"ד דהא דא"ה בממון אחה"ר לימא רובא וחזקת ממון רובא עדיף, והתי' דכל הטעם משום דרוב הוא השתא לפנינו וחזקה רק שהי' מעיקרא כך, ומשו"ה בחזק"מ שג"כ השתא לפנינו מוחזק הוי כרוב ע"ש. וכאן הדק"ל במכה אביו חזקה מנגדת לרוב יעמידו אותו בחזקת חי ודמי לחזק"מ, אך לתוס' דאיכא נמי חזקת צדקת, ואוקי חזקת חיים של"י נהרג נגד חזקת צדקת ונשאר רובא לחוד, וא"ש קו' הר"צ דיש לחדש הא דממל"מ ל"א ב"ר זה ברוב גרידא אבל ברוב עם חזקה אזלי', דתוס' הוכיחו מהא דסנהד' ע"ט: נסקלין בנשרפין ל"א ב"ר, וזה ברוב גרידא, ואחז"ר מצאתי שכ"כ בשו"ה כלל י"ב ד"ה ואגב. וא"ש דב"כ דחייבת שריפה דאיכא נמי חזקת צדקת ויש רוב וחזקה ואזלי' אף ממל"מ, ול"ש דחזקת חיים מנגדת לחזקת צדקת, ז"א דכאן ל"ש חזקת חיים דכמו דחי עד היום צריך לחיות עוד, דבלא"ה לא תחיה אף אם לא כהנת תהי' נידונית בסקילה, וסו"ס לא תחיה, ואיכא רוב וחזקת צדקת ואזלי' אף ממל"מ, וע"ע או"ח קידושין ל"ב, ושו"מ תנינא ח"ב ל"ה:

פסוק טז

וגונב בשו"ת רדב"ז ב' אלפים רצ"ה, שאלת אם יש לי טעם למה הפסיק בין מכה אביו למקלל כי מ"ש רש"י לא ידעתי מהו. תשובה בסנהד' פ"ה: חומר מקלל ממכה שמקלל

לאח"מ חייב ומק' ולתני חומר מכה דעשה בו שלא כעמך כבעמך, ומשני מקשינן הכאה לקללה ובהקישא פליגי, וכ' רש"י מפני הקרא המפסיק לא מקשי' וזה מ"ש בפי' החומש. וק' טובא דתקשי למ"ד מקשי' וקי"ל מקשי', ואפי' למ"ד לא מקשי' צריך טעם למה הפסיק בהאי קרא ולא בזולתו, ותו דמשמע דלא מפני שהפסיק לא מקשי' דאפי' היו סמוכים לא מקשי' משום דלא דמי אהדדי דמכה בחנק ומקלל בסקילה, ומכה לאח"מ פטור ומקלל חייב, והנ"ל שהטיל הכ' וגונב ביניי' למדרש לפניו ולאחריו, מהמכה לאח"מ פטור אף גונב אם באו עדים ועמד כדין אחר שמת הגנב פטור דלא נמצא בידו דמת, אבל אי עמד בדין ובאו עדים ואח"כ מת הגנב חייב שנמצא בידו, עוי"ל שבא לתת טעם למה ענש מיתה לגונב נפש לפי שזה מכרו בחזקת שהוא עבד כנעני, שאין ע"ע נמכר אלא מוכר עצמו או ב"ד, שזה הנמכר מסתמא קטן הוא, ובא להכות או"א ולקלל שהרי אין מכיר אותם וכיון שהן מן החמורות שחייבין עליהם מיתה והשוה כבודם ומוראם למקום ראוי שהגורם לזה ימות, ואע"ג דמפקיע אותו מכל מ"ע שהז"ג ל"ה ראוי לענוש אותו מיתה בעבור זה, חדא שאינם חמורות, ותו דאם רוצה העבד לקיים יש לו שכר אע"ג דאינו מצווה, ואע"ג דאיכא חששא אחריתא שמא ישתחרר ואפשר שישא מקרובותי', מ"מ מכה ומקלל עדיף דשייבי אפי' בעודו עבד, ולפיכך הטילו ביניהם ללמוד ממכה, וללמוד טעם העונש גונב נפש עכ"ל. וע' א"ע ורמב"ן בשם רס"ג דגונב נפש גורם שהגנב יקלל או"א שאינו מכירם ופלא, שלא הביאו שכ"כ במד"ר נשא פ"ט סי' ז', וע' תו"ת. **וע'** בגו"א איש למ"ל דהא אפי' גונב אישה וקטן חייב, ובבית האוצר ח"א כלל ח' אות י"ג כ' דאי הי' כ' אדם הו"א אפי' גנב עכו"ם משא"כ איש ממעט עכו"ם, וגם למעט מת דהא ממעט אפי' חיים שאין בהם דעת כחש"ו מכ"ש מת. וברמב"ן כ' דלא חייב רק אם הכניס הנפש לרשות הלוקח, אבל אם הקנהו בשאר קנינים או בהגבהה א"ח דלא קרינן ונמצא בידיו ע"ש, ומוכח מדברי' דכ"מ דקפדה תורה דצריך ידו צריך יד ממש ול"מ אף הגבהה, וזה לא כמ"ש אא"ז ז"ל בתורת גיטין סי' קל"ט דמחלק דכל הקנינים אין מועילין בגט רק הגבהה, מטעם דמשיכה והגבהה איתרבי מתורת יד, ובנתה"מ קפ"ח סק"א חזר מזה וסובר דהגבהה ל"מ בגט, ועמ"ש בחלקת יואב קמא אה"ע י"ב, וע"ע בר"מ פ"ט ה"ג ממכירה, ובהה"מ וסמ"ג לאווין קנ"ד, ומ"ש בזה באמרי הצבי ב"ק דס"ח: אות ל"ח באריכות:

ונמצא. ע' פסחים ה': לא ימצא אף במצוי לך, ב"ק ס'. שקוצים מצוין לה, סוטה מ"ה: פרט למצוי, בערכין ל': פרט למצוי, וע' תו"ת:

פסוק יז

מקלל. ע' סנהד' ס"ו. ומהרש"א, ובס"ח תקע"ו כ' טעם דמקלל לאח"מ חייב ומכה פטור, דמקלל יש היזק לאב בנשמתו, והגרי"פ ציין לזה בסנהד' פ"ה:, וברש"י כ' דמכה ליכא חבורה לאח"מ משא"כ מקלל, ועב"י חו"מ כ"ז וט"ז ותומים סק"ד, ובב"ק צ'. התוקע לחבירו נותן לו סלע, ופרש"י דהקנס משום בושת וע"ש בתו"ח, ובערכין ט"ו. אומר בפיו חמור מעושה מעשה, וע"ע בשו"מ תנינא ח"ב ל"ה: **והא** דאם או"א אינם עושים מעשה עמך פטור בקללה, כ' במנ"ח מ' ר"ס אות י"א דלא נתברר אי דוקא רשע מפסולי עדות דהיינו מלקות או אף בעבירה דרבנן וע' בזה בשו"ת משיב שלום י"ד, ובפענח רזא הק' איך יפסיק בזה מיתה ימחול האב ויפטר, וי"ל דאחר התראה ועדים א"י למחול, ובאמת ק' דאטו מחויב האב למחול, וגם התר"ס ל"ה כתוס' גיטין ל"ג., ועחת"ס חו"מ כ"ח. וגם מ"ש לאחר התראה א"י למחול, ע' סנהד' פ"ח. בן סו"מ אב יכול למחול אחר התראה קודם גמ"ד לרמב"ם, וקודם הבאתו לב"ד לרש"י, וגוף פשיטתו דאב יכול למחול ל"י מנלן דא"כ גם מקלל לעצמו ימחול לעצמו, והר"מ פסק בפכ"ו ה"ו מסנהד' דא"י למחול וצ"ע, וע' יגדיל תורה שנה ד' סי' י"ט:

ובמנ"ח מ' ריי"ב בשם ר"ן קידושין דעל בזיוני ל"מ מחילה, ובמצוה מ"ת כ' דמהני מחילה, וע' הגהות לשו"ת מהר"ח או"ז רמ"ד, טו"א ר"ה כ"ח ד"ה את, ובית יצחק יו"ד קנ"ט סק"י. וע' בקומץ מנחה מ' ר"ס מ"ש על הקו' דילפי' ממכה אביו רוב למה לא ילפי' ממקלל, והתי' שמשכחת שמקלל אביו בכל מקום שהוא, ובודאי יש לו אב, אך ז"א דלמא הוא גוי, ובגוף הדין במקלל אביו בכ"מ שהוא שפשוט שחייב, צ"ע דשתוקי פטור על אביו כרמב"ם וחינוך שם, אך משכחת מקלל כלל ישראל ג"כ חייב ע"ש:

ובית האוצר ח"א כלל ר"ז נסתפק בהא דאשתו כגופו אי אמרי' ג"כ להיפך בעלה כגופה, וע' כתו' ב'., בתד"ה מציא דאין הבעל שדה שלה, וכן י"ל דאשתו בטילה אצלו אבל אין הוא נחשב גופה ע"ש ובאוה"ח כ' כשמקלל אבי' מקלל גם אמו וכן להיפך והטעם לצד שאב ואם הם גוף אחד כמאמרם אשתו כגופו, הרי דס"ל דאמרי' בעלה כגופה, דאל"כ מקלל אב ל"ה ראוי שיוחשב אם, ומס' עץ החיים שער אבי"ע פ"ב לא משמע כן, וע' ברכות כ"ד. וע' בשיורי ברכה יו"ד ר"מ סק"ג דהביא דלא דוקא קללה אלא אף בזיון דברים ע"ש בשם ס' מנחה בלולה, ובת' ירושלמי ודי מבזי, ובויקרא (כ"ד י"א) על ויקלל ת' ירו' וחרף, וג"כ צ"ע דבר"מ פ"ה ה"ט מממרים ויו"ד רמ"א ס"ו אי' המבזה או"א אפי' בדברים ב"ד מכין אותו מכות מרדות, ולהעניש כפי מה שיראו ומקלל חייב סקילה וצ"ע,

ובמקלל או"א אי מהני תוכ"ד, עחת"ס אה"ע ח"א צ"ח וצפנת פענת פ"ב ה"ט מעכו"ם בזה עש"ה.

פסוק יח

וכי ירבון. ע' רה"ז וכל"ח, ואי' בשם ר"ר יהונתן ז"ל בעת שמריבין זא"ז יותר הי' להם להכות זא"ז, "והכה איש את רעהו" במקום מריבות לשה"ר ורכילות, כי "ורפא ירפא" הכאה יעבור וירפא, אבל גרוע מזה רכילות ולשה"ר. והנה על הכאת רשע פטור דבעינן עושה מעשה עמך, ואם עשה תשובה חייב, ואם א' נגמ"ד למיתה וחבירו הכהו אף דעשה תשובה פטור הואיל דהולך למיתה דדרשי' בעמך במקויים שבעמך, ובמנ"ח ממ"ט חידש דגם על הטריפה פטור, ופלא שסותר עצמו ממצוה ל"ד שכ' שאין חילוק בחובל בין בריא לטריפה וצע"ג:

באגרוף. ערמב"ן ובמיני תרגומא כ' אגרופו של בן אבטיח הוא משנה פי"ז מי"ב דכלים, וע' בכורות ל"ז: להכות באגרוף רשע (ישעי' נ"ח ד'), מגרפתיהם (יואל א' י"ז), אבל ברש"י לא פי' כן שם, ומ"ש בעלי אגרופין עי' פסחים נ"ג: וברשב"ם כאן, ות"כ מצורע, וקרבן אהרן, וערוך כורמיזא, ועי' נפ"ח תרנ"א ס"ז בשיעור אגרוף אי הוי טפח, וערש"י סוכה כ"א. ד"ה כמלא, ובס' מליצי אש ח"ב אות ס"ו:

אוה"ח ומסתפק אני אם אמדוהו למיתה ולא מת אם נאמר מעשה נסים נעשה לו, ובתולדות אוה"ח בקונטרס נצוצי אורות מהכל"ח ז"ל, העיר כיון שעל פי דין עושה חבירו טריפה חייב מיתה, אלא שגזירת הכתוב שאין ממיתין אותו עד שימות, ואם כן בטריפה שעל פי טבע לא יוכל לחיות ונעשה לו נס וחיה, אף על פי כן נתחייב תיכף מיתה, ולא גרע מח"מ שוגגין דפטור מממון, ועכל"ח נח אות ג'. וערמב"ן וריטב"א ריש מכות דעדי טריפה שהוזמו א"ח מלקות משום לא תענה דגברא קטילא בעי למיקטל, נמצא דכל החיוב מיתה על שעשאו טרפה, (ועי' תפא"י יומא פ"ח אות מ"א דלענין להרוג טריפה לא שייך מה חזית וחיי' קודמין). וצריך עיון ברוצח שהרג ונתחייב מיתה ונעשה נס לנהרג וחי אם זה מציל הרוצח ממיתת ב"ד, וממגילה ז': משמע דבהורג אם יודע בבירור שיחיה אותו אחר כן אפילו אם ימות לשעה ל"ה בגדר רוצח וצ"ע, ועפרד"י בראשית דט"ו., וגם יש להעיר דהא אי לאו קרא ולא ימות הו"א אפילו לא מת כלל רק אמדוהו למיתה נהרג הרוצח, אלא דקרא בא לפטרו, ואם כן אין לנו מיעוט אלא אם לא מת אבל אם מת ממש ורק שחי בתחה"מ אין לנו לימוד לפטרו, והוי כנולד מחדש וכפנים חדשות, או דז"א ואמרינן אגמ"ל של"ה חשוב כמת אלא כישן, והוי כמו שאמדוהו למיתה ולא מת:

ובאמת בברכ"י אה"ע י"ז והובא בפ"ת סק"א נסתפק באשת ר' זירא דקם רבה ושחטי'

ובעי רחמא ואחיי', אם הותרה אשתו לשוק דמיתת הבעל מתיר, והיינו נמי כנ"ל אם המיתה הוי מיתה או שינה, ועי' שבת קנ"ו. נולד במאדים יהי' גבר אשד דמא, אמר רבה אנא במאדים הוא, אמר אביי מר נמי עניש וקטיל, ולא הזכיר ממעשה דשחט לר"ז משמע דאין זה בכלל קטלא, ועתו"ס ב"מ קי"ד: ד"ה א"ל, דאליהו דהיה ברור לו שיחייהו היה מותר לטמא, ואי נימא שאין זה מיתה הול"ל בפשיטות שאינו מטמא, וראי' מזה דהוי מיתה. וכן העיר בס' תו"א דאפשר מ"ש והתהלך בחוץ על משענתו, לרמז מ"ש בפסחים ס"ח. עתידים צדיקים שיחיו מתים שנאמר עוד ישבו זקנים וזקנות ואיש משענתו בידו ע"ש, ודרשו משענת של תחה"מ, וכאן י"ל גם כן אפילו אם יעשה נס תחה"מ אעפ"כ ונקה המכה, וע"ע בנדה ע': בן שונמית מה שיטמא מת מטמא ולא חי, וברש"י מה שיטמא לאחר שהחיהו משמע דברגע שמת מטמא:

ובברכ"י הביא ראי' מירושלמי פ' מי שאחזו ה"ג באם לא באתי עד יב"ח ומת קודם ר"י אוסר דאני אומר נס נעשה לו וחיה, ואף דלא פסקינן כן באה"ע קמ"ד ס"ג, היינו דל"ח למעשה נסים מ"מ למדנו דאם אחר שמת נעשה נס וחי אכתי אגידא בי' אשתו זאת, ול"מ מה שמת כיון דלבסוף חי, ועשו"ת נפש חיה אה"ע ג', ובכתו' ס"ב. בעי רחמא וחיה. ועמ"ש בזה בשו"מ תליתאה ח"ב קל"א, ורביעאה ח"ג ע"ז, שאין ראי' מירושלמי די"ל דלא אגידא בי' רק שלא יוכל לקיים התנאי, כיון שחיה אח"כ שוב לא נתקיים התנאי של הגירושין בטל הגט ושוב צריכה להתייבם, ושם נתגרשה כדי שלא תצטרך ליבום, ואח"כ דחה זה דהתנאי הי' שיבא בעודו חי בראשונה אבל במת והותר האישות שוב ל"מ מה שיקיים התנאי אחר שחי שנית, ושפיר כ' הברכ"י ע"ש בזה, ועי' בשו"ת בית יצחק אה"ע ח"א ו' אות י"ד, ברכ"י או"ח ל"ב, בית מאיר אה"ע בקונטרס צלעות הבית סי' א', שו"ת כרם שלמה אה"ע סי' ס"ס, עט סופר כלל פ' פרט ד', שו"ת חסד לאברהם אה"ע ח"ב י"ד, שו"ת אהל יהושע מ"ד, ושו"ת מהרי"א אה"ע ד':

ועי' יבמות פ"ח. אתא גברא וקאי ואת אמרת ל"ת, וקשה אמאי לא נימא דנסים נעשו לו וחיה, וכיון שבא לפנינו אחר שכבר נשאת לאחר אמרינן דהשתא הוא דנעשה לו נס וחי, ושוב אין לו בה זיקה כיון שכבר נשאת לאחר, דאפילו אי נימא דלאחר מיתת הבעל עדיין לא פקע שארית, מ"מ לאחר שנשאת לאחר פקע שארית בעל הראשון לכ"ע, וכמ"ש רס"ג בס' האמונות דלע"ל בתחה"מ כשנשאת לבעל שני תהיה של השני, ועמ"ש בזה בפרד"י ויצא דרי"א.. שהבאתי מזהר בראשית כ"א: מכאן נוקבא דאתנסבת בתרין בההוא עלמא אהדרית לקמאי, ועי' תשב"ץ ח"ב קי"ב, ס' לקח טוב כלל ה', ונפ"ח או"ח ל"ב, ועתו"ס ב"ב קי"ד: ד"ה מה ומהרש"א, ובהגהות יד שאול יו"ד שס"ו הביא מס' הנצחון להר"ר

ליפמאן ז"ל בפ' וארא אות נ"ג דבעולם התחיה תשאר האשה אצל בעלה האחרון כי מיתת בעלה הראשון דומה לגירושין ע"ש, וכ"כ בחת"ס יו"ד שנ"ה, וע"ע שו"ת מהרש"ם ח"ב קמ"א, קו"א מדע"ת ה' טריפות אות רל"ד, יוסף דעת שס"ו, שד"ח ה' אבילות אות ק"ע, פאת השדה אות י"ד, זכרון יהודה ח"ב קס"א, שו"ת דברי מלכיאל ח"ד ע"ב, ירחון בית ועד לחכמים תרצ"ב סי' ד', ומשנת אליעזר מ"ת בשו"ת סי' ז', ובהסכמת הכל"ח ז"ל על ס' נטע שעשועים העיר עוד מירושלמי פ"י ה"ד מיבמות דאמרינן אחר הוא ודומה לבעל, ואמאי לא אמרינן דנסים נעשה לו כמו שס"ל לירושלמי במגרש על תנאי, ולכן נראה עיקר דלנס ל"ח ואין זה בגדר מיעוט כלל רק ודאי שלא נעשה נס, ועי' חת"ס יו"ד של"ח במעשה דחי א' כ"ה שנים אחר המיתה, ואעפ"כ א"ח לזה ועובר בהלנת מתים, ועמ"ש בזה בפ' בשלח (ט"ו י"ב) באריכות. אמנם במגרש ע"ת הטעם כמ"ש הקרבן עדה דלמא המתנה היה בעל דמיון וחשב שיחיה, ולא רצה בשום אופן בקיום הגט כ"א לאחר שיעברו יב"ח ולא יבוא לביתו, ומש"ה ס"ל לירושלמי דלא תנשא מכח הגט עד יב"ח:

ובס' קוי אור העיר משבת פ"ח. בקול ה' יצאו נשמות ולאחר מ"ת כ' שובו לאהליכם לנשותיכם, ובביצה ה': דייק מזה דדבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו, ואם נאמר דאם מת וחי ע"י נס פקע זיקה לגמרי היאך הותרו בנשותיהם, אע"כ דלא פקע, ובקונטרס זר זהב דחה זאת דבמד"ר יתרו פכ"ט מובא גם כן הא דשבת, ואי' עוד וכי ל"ה גלוי לפני השם יתברך שאין יכולין לעמוד בקולו, אלא צפה שעתידין לעשות ע"ז ושלא יאמרו אלו ראינו שמענו קול ה' ל"ה עושים ע"ז לכן נאמר שמעו עמי ואדברה, וביבמות ל"ו. פסקינן חליצה מעוברת ל"ש חליצה דאגמ"ל לא אמרי', והק' הא פסקינן אגמ"ל, ותי' בנמוק"י דשא"ה שאם בשעת שחלץ הי' ודאי שלא תלד אה"נ דהוי אמינא אגמ"ל, אבל הכא חיישינן שמא באותו שעה הי' ראוי' לילד אלא שאח"כ גרם לה איזה דבר שתפיל, ועמל"מ פ"ו ה"ג מגירושין, וא"כ היכי שמת ואח"כ חי בנס ל"א אגמ"ל דל"ה מיתה ממש אלא דהוי מיתה מעלי' ונפסקה זיקה ראשונה, אבל בקבה"ת להמד' יודע הי' ה' מתחלה שאם ידבר יצטרך אח"כ להחיותם אמרי' אגמ"ל דל"ה המיתה לחלוטין:

גם י"ל לפמ"ש המהרש"א שם דהי' כחות לפי הטבע, יש שמתים ויש שרק נעשו חלשים, וא"כ י"ל דהם דחיו צוה ה' שילכו לנשותיהם בקידושין הראשונים, אבל הני דמתו הי' צריכים קידושין אחרים. ובס' נטע שעשועים האריך מאד בזה, והביא מהכל"ח ז"ל על הברכ"י או"ח נ"ה שהביא לחקירת החכ"צ צ"ג אם אדם הנוצר ע"י ס' יצירה ראוי לצרף למנין, ותמה מברכות מ"ז: בר"א דשחרר עבדו והשלימו לעשרה ולמה לא ברא גברא ע"ש. ולפמ"ש בתשו' הרשב"א תי"ג אהך דר"ח ור"א הוי עסקו בס' יצירה כל מעלא

שבתא ומיברי להו עגלא תלתא ע' סנהד' ס"ה:, דדוקא ביום ו' שהוא יום בריאה דבע"ח יש כח ביד חכמים לברוא ע"י ס' יצירה ולא בשאר זמנים, וא"כ לא מבעי' לרא"ש ברכות שם דהמעשה הי' בשבת לק"מ, דאפי' א"נ דמותר לבראות בשבת, ע' בתו"ש או"ח שמ"ג, ועט סופר שם, אבל בשבת ל"ה יכול לבראות, אלא אפי' אי הי' בחול מ"מ מאן לימא לן שהי' ביום ו', ובלשון הגמ' מגילה ז': "למחר" בעי רחמא ואחי' ועפרד"י וישב דרס"ח. שהארכתי בזה. וע"ע בשו"ת ס' יהושע של"ב, דהא בקידושין בעי קרא דמיתת בעלום מתיר, ובכה"ג בלא מת פשיטא דאשתו אסורה, וע' בעורה שחר אות א' סי' פ"ו, שהביא מחת"ס ח"ו צ"ח דמעולם לא עלה אליהו בגופו למעלה מעשרה, אך נשמתו נפרדה מגופו ועלתה בין מלה"ש וגופו שורה בג"ע התחתון, וביום הבשורה בב"א תתלבש נשמתו בגופו הקדוש, וכל פעם שנתגלה בעוה"ז מלובש בגופו, ואז קובעים הלכתא כמותו, וכשנתגלה בנשמתו כמו ביום המילה אז הוא כמלאך ופטור ממצות כמתים ואין הלכה כמותו וכו', ומעתה כי נשמתו נפרדה מהגוף נפקע האישות ול"ה אשתו. ועס"ח תתשס"ט ובאזולאי, הא כיון דמת אדם נעשה חפשי ממצות רק בסתם אדם, אבל בצדיקים דנקראים חיים לא, ובברכות י"ח. דרבי הי' פוטר בקידוש ב"ב, ובבעה"ת וילך שלקח גבריאל ס"ת ממה שכתב משה במותו, ובמקו"ח שם הק' משבת קנ"א. בדוד מת אין מחללין שבת כיון שמת בטל ממצות והניח בצ"ע. וע' בסדרי טהרות על אהלות דף ה'. בזה, בטל תורה סנהד' ע"ח: שהק' על אוה"ח מגמ' שם, חד אמדוהו למיתה וחי עש"ה:

ובענין הנ"ל במתה וחיה ע"פ נס אי פקע זיקת בעל הראשון, באנו לענין דבר שנתבטל וחזר אח"כ לכמות שהיה אי מקרי חדש, הארכתי בזה בפ' שמות דף ז': ע"ש הרבה חדשות, וע"ע באו"ח תקמ"ו דמותר להחזיר גרושתו בחוה"מ, ובמג"א סק"ג דאין לו שמחה. ובר"מ פ"ז ה"ח ממלכים דאינו חוזר ממלחמה, והמל"מ כ' דה"ה בבית במכרו וחזר ולקחו, ואפ"ל דבאשה דכ' חדשה למעוטי מחזיר גרושתו אבל בבית דליכא מיעוטא אפשר דאפי' מכר וחזר ולקח חוזר ע"ש, ותימה רבתא ממקרא מלא (שופטים כ' ה') אשר בנה בית חדש ולא חנכו כו', הרי דכ' חדש כמו באשה חדשה. ובתיב"ע שם חדתא בתולתא, ופלא דבסוטה מ"ד. אי' דאפי' נשא אלמנה וגרושה חוזר, ועמ"ש בזה בנפ"ח שם. ומ"ש במל"מ לחלק בין נפל הבית ובנאו למכרו וחזר וקנאו, קשה מסוכה כ"ז: ע"ש, וע"ע בזבחים ק"ה. פרים הנשרפים שיצאו וחזרו כיון דהדר הדר, וברש"י דהוי כלא יצאו כלל, ובצ"ד: בתד"ה ל"ש, וסוטה ט"ו: נתאכמו ונתלבנו ובתוס', ובב"ק כ"ט: הכא איסתלק לי' מעשה הראשון, וב"ב ס"ג מכרה וחזר ולקחה אין לו עלי' כלום, וכתו' ע"ג:

וגירשה וחזר וכנסה, ועירובין ה', וברש"י ותד"ה סוף, ובהגהות רצ"ח סוכה מ"ד שכחום וחזר ויסדם עש"ה:

באגרוף תרגום בכורמיזא, ובשיח שרפי קודש ח"ד אות ר"ה הביא פי' שאם הרגו בכ"ו רמיזא בשם כ"ו הוי"ה ג"כ מחויב כמו באגרוף, וכורמיזא גימ' אגרף רפ"ד, וע' בשמות דכ"א בענין הריגה ע"י שם המפורש:

פסוק יט

אם יקום ויתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה רק שבתו יתן ורפא ירפא, בכתו' ל"ג: וכי ס"ד שזה נהרג וזה מהלך בשוק, ועי' ברה"ז ומ"ש בזה הרבה בפ' ויקהל (ל"ה ג') מענין חבישה בביהא"ס אי מטעם עונש. ובס' כרם הצבי כ' ע"פ צחות, כי מחויב ליתן נזק צער ריפוי שבת ובושת, אבל הלא גרם לו ביטול התורה ועבודה בחליו ומי ימלא לו חסרונו, וצ"ל דבאמת חוב זה נשאר על המכה ולא ינוקה, ורק אם יקום המוכה ויתהלך בחוץ על משענתו, לא רק שלא יאנח על ביטול התורה שהיה לו בחליו ולהשתדל מה שהחסיר, רק בעודנו עם משענתו בידו יתהלך בחוץ להיות חבר ללצים והולכי בטל ולידע רק מהחדשות היום, אז יורה בעצמו על ידי זה כי המכה אינו אשם בביטול תורתו, ואז "ינקה המכה" לגמרי, רק שבתו יתן ורפא ירפא, רק ההיזק החומרי ישלם ולא יותר, כי מעשה המוכה יוכיחו כי לא הזיקו ברוחניות. **והרה"ק** מרוזין ז"ל פי' אם יקום (יתעשר, כמ"ש ואת היקום זה ממון), ויתהלך בחוץ (לדרך חדש'), על משענתו (שאמר כחי ועוצם ידי עשה), ונקה המכה, (אם רוצה לעשות תשובה, העצה) שבתו יתן (ממון) ורפא ירפא: **ובב"ק** פ"ה. מכאן שניתן רשות לרופא לרפא, וכ' בתוס' דהו"א דחולי הבאה ביד"ש כשמרפא נראה כסותר גזירת המלך קמ"ל דשרי וע' פה"מ לר"מ נדרים פ"ד דרפואה בכלל השבת אבידה, וע' סנהד' ע"ג. לרבות אבידת גופו, ועתשו' הרשב"א תמ"ג, ובס' הדוה"ע כ' דהא אסור לחבול בחבירו וקמ"ל דשרי לצורך רפואה, וכשבת קכ"ט. ששרפו כלים יקרים אחרי הקזה ולרפאות באפר ולא חששו לבל תשחית דהוי לרפואה, ובסנהד' י"ז: עיר שא"ב רופא אין ת"ח רשאי לדור, וע' פה"מ פ"ד מפסחים שחזקי' גנז ס' רפואות מחמת שהי' בו רפואות ע"י צורות עכו"ם וזה אסור, אבל אין ליחס לחזקי' אולת כזו שהעביר בכלל הרפואות, מפני שראה שבנ"א סומכין על רפואות והסירו בטחונם בה', דכי אם ירעב אדם ואוכל לחם עבור זה הוי כמסיר בטחונו בה' וע"ש בתי"ט, וכ"כ במו"נ ח"ג פל"ז, ומצינו חכמי הש"ס שעסקו ברפואות, ע' יומא מ"ט. ר"ח הי' רופא מומחה, וכן שמואל בב"מ פ"ה:, שבת ק"ח., ב"מ קי"ג:, ע"ז כ"ח., וסנהד' צ"ט: וגם מצינו רפואות סגוליות בש"ס, ועתו"ס מו"ק י"א. ד"ה כוורא, דרפואות שבש"ס אינן טובות

בזה"ז, ועיש"ש חולין פ"ח סי' י"ב שיש חרם קדמונים שלא לסמוך על רפואות שבש"ס, וע' חי' רעק"א יו"ד של"ו כן בשם מהרי"ל דאין אדם יוכל לעמוד על עיקרן, ואם לא יעלו בידו ילעג על דחז"ל, ועברכ"י או"ח ש"א אי סגולות דוחות שבת, ובשו"ת חיים שאל ח"ב ל"ח אות פ"א הביא כת"י לר' פרץ שכתב בשבת שמות קדושים לסגולה, נר' שיש פלוג' ראשונים בזה. וע"ע רמב"ן בחקתי (כ"ו י"א) בענין רפואות, ופי' בזמן נבואה ל"ה דורשים ברפואות רק בנביאים כמו באסא וחזקי' דגם בחליו לא דרש בה והי' אשם בזה, ואחז"ל כ"ב שנין דמלך רבה אפי' אומנא לביתי' לא קרא (והוא בברכות ס"ד. והוריות י"ד.) ועט"ז יו"ד של"ו סק"א דתמה עלי' דהפשט בגמ' לא קרא כו' שלא נהג כבוד לעצמו ורק הלך לבית האומן, רק דבע"י הוריות בשם גאון א' אי' דה"ק זכות של ענותנותו גרמה שלא הוצרך לאומן, ובברכ"י שם כ' ג"כ דאין לסמוך על נס וצריך לרופא, וכמעט איסור יוהרא יש, וע"ע בהגהות רצ"ח ברכות ד"י, וחו"ה שער הבטחון פ"ד, ובא"ע דרק על מכות ופצעים ולא מחלות שבפנים, וע' פסחים מ"ב. כל מילי דמעלי להאי קשה להאי, ועירובין נ"ד., ובפסחים קי"ג. שלא ישתמש בסממנים, ובירו' תענית פ"ג ה"ו, ותנחומא מקץ סי' י', אוקיר לאסיא עד שלא תצטרך לי', וע' מקור ברוך מבוא פ"ב ס"א, וח"ב ד' תקס"ג., וח"ד תתקכ"א מזה הרבה, וע"ל (כ"ב ל'), ובשלח (ט"ו כ"ו):

פסוק כ

רש"י בע"כ מיירי, אי' בשם הגר"א ז"ל דכלל גדול כ"מ שנסמך עבד ואמה מיירי בכנעני דבעברי לא משכחת, דאי בגדולים הא אמה לא משכחת גדולה שיוצאה בנערות, ובקטנים, עבד א"י להיות קטן שאין אב יכול למכור בנו, רק כשהוא גדול מוכר עצמו, וע"ס שמשא דשמואל דף ז' אריכות בזה:

בשבט ערא"ם ושפ"ח וא"ת בשבט למ"ל כו', ובכנה"ג בלשונות הרא"ם דקמ"ח הק' הא ל"א אעמה"ד רק אם ק"ו בעי לחומרא אבל כשהק"ו להקל יש לילף מק"ו, דבעי בעבד שיש בו להמית אפי' בלא קרא דבשבט, וי"ל דאם יבא ע"י הקולא לחומרא אעמה"ד, ואם אומרים דלא בעי שיעור כדי להמית אם הרגו גוה"ד כשרודף אחר העבד אינו נהרג עלי', אבל אי בעי שיעור נהרג עלי', ואע"פ שכ' הר"מ בפ"ו ה"ה מרוצח אם הרג בע"א או שלא בהתראה אם הרגו גוה"ד א"ל דמים, ע' בכ"מ דאיירי בעדות מיוחדת, ואינו דומה לזה דמעיקרא אין עליו חיוב מיתה אפי' בעדים, וע' לימודי ה' סי' י' בזה ובכנה"ג בלשונות הר"מ פ"ב מרוצח דקל"ו, ובבעה"ת כאן:

וכי. ערש"י ורא"מ, ויבין שמועה כלל קמ"ג אריכות, ושו"ת חיים שאל ח"ב ע"ג, ובאוה"ת הביא ר"מ פ"ב הי"ד מרוצח דרק אם הכה בשבט אז נידון ביום או יומים, אבל בד"א

חייב לעולם, ובס' צפנת פענח הביא ראי' ממכילתא פ"ז יש שורו שהמית עבדו חייב מיתה אף ששהה יא"י, וק' הא כמיתת הבעלים כך מיתת השור, אע"כ דגם הבעלים אין להם רשות להמיתו ע"י ד"א רק בשבט, ובשו"ת חבלים בנעימים ח"ג ק"ב, ובס' הזכרון שלו צד רל"ג האריך בזה ונדפסה התשובה ג"כ בהפרדס שנה ב' סי' ה', אך ק' מסנהד' פ'. תד"ה בשור, דכ' שיצא חץ מביניהם, ואפי' א' אבא חלפתא שידוע שלא הרג, מ"מ השני פטור דא"ה בד"נ אחר אומדנא, אבל בשוורים כה"ג חייבים משום ובערת, ותמוה דהא לא קרי' ביי' וגם בעליו יומת וע"ע בסנהד' ל"ו: י' דברים בין ד"מ לד"נ וכולם א"נ בשוה"נ חוץ מכ"ג:

פסוק כא

יום או יומים רש"י מעל"ע, ע' או"ח תנ"ג ס"ט צריך לטחון יא"י החטים לפני הלישה, ובח"י סקכ"ו מעל"ע, וע"ע בסמ"ע ש"ו סקכ"א, וערש"י דברים (א' י'), וע"ע יו"ד סי' ע' בש"ך סקל"ו וט"ז סקי"ז, ובשו"ת רב טובך נ"א מהג' בית שלמה ז"ל דפשוט דבכ"מ שנ' יום פי' מעל"ע כיהושע (י' י"ג), ובנדרים ס'. יום א' אסור מעל"ע, וחילוק בין יום סתם אפ"ל דאינו מעל"ע אבל כולא יומא דוקא מעל"ע (וכמ"ש הט"ז או"ח תקפ"ב סק"ג מלוך על כל העולם כולו, ועמ"ש בוארא ז' כ"ב,) וכן יום אחד וכפשט ויהי ויהי בקר יום א', ובתיב"ע כ' עידן בעידן או תרי יומין קטיעין וע' במפרש, ובמס' זבים פ"ב מ"ג, ובמשנה אחרונה שם בדפוס ווילנא כ' דמיונתן משמע דקטיעין אף אינם מעל"ע, כגון הכהו ע"ש קודם שקה"ח וחי עד אחר עלות השחר בשבת מקרי תרי יומין קטיעין, לא כמפרש שפי' קטיעין שני חצאי יומין דא"כ אמאי כפל לשונו, ואפשר דמשמע לי' אי למעל"ע לחוד אתי הו"ל יום תמים דמשמע מעל"ע, כע"ז כ"ה. בשמש בגבעון דום, ולמ"ל י"א. משמע תרי קטיעין, וע"ע בבעה"ת כאן ורא"ם וגו"א, ובסנהד' נ"ב., ובבית האוצר ח"א כלל ס' אות ה' שהאריך בדבריהם. ובהליכות אלי סי' תי"ט יום סתם לדעת רש"י מעל"ע, אבל כשאומר מיום אל יום הוא ממעט שאינו מעל"ע אלא עד שתחשך, והתחיל יום אחר ולרמב"ם להיפך, ותמה הרא"ם במטות (ל' ט"ו) שלא מצינו שפי' יום הוא כ"ד שעות מעל"ע, ותי' שנמוקי עמו מהא דערכין ל"א. וימים מבע"ל למעל"ע, דאי מעד תום ממכרו הו"א מיום ליום אין, מעל"ע לא ע"ש, ובנדרים ע"ו:, ומ"ש בחי' חת"ס שם ובשבת קנ"ז:

כי כספו, אי' בשם רר"ב ז"ל מפשיסחא, ובנח"ק דבכל השנה אין שם על לבו להתפלל כראוי אך "יום" זה יה"כ, "ויומים" זה ר"ה, יעמוד להתפלל כראוי, ואפ"ה לא יוקם על מעמדו ע"י תפילתו, "כי כספו הוא" ר"ל כוונתו רק על כספו ענינים גשמיים ולא גלות

השכינה וצרות ישראל, וזה י"ל בש"א (כ' כ"ז) מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם, ורמז מדוע לא בא בן ישי משיח זה זמן רב, גם תמול א' דר"ה גם היום ב' דר"ה שכל ישראל מתפללים, והתירוץ "אל הלחם" כי עיקר תפילתם רק על הלחם גשמי, וז"פ (תהלים ק"ב א') תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו שעיקר צ"ל בשביל "העני" ורוכב על החמור זה משיח, "כי יעטוף" לשון איחור, לפני ה' ישפוך שיחו שצריך להתפלל לפני ה' בשביל גלות השכינה, וע"ס ארץ צבי עיר חברון בית ב':

והגה"ק מקאצק ז"ל אמר הא דע"כ נידון ביא"י, דק' אם פטור דקנין כספו הוא, למה במת מיד חייב אדון מיתה, ורק דקיי"ל כגיטין ל"ט. המפקיר עבדו יצא לחירות, לכן מחייב מיתה אם הכה הכאה כדי מיתה מיד, כי הפקיר אותו והוי כמו בן חורין, אבל אם שהה יא"י נמצא שלא הכה אותו מכת מות, ולא הפקיר אותו לכן פטור שעדיין לא יצא לחירות והוי קנין כספו, ועי' בשפ"צ אות כ"ו, ובכל"ח כאן, ובקו"א בס' ויקרא דקל"ג, ובאוה"ח שכתב אם הרגו שוגג יגלה ע"י ע"ש אריכות ובבעה"ת כ' דאדון הרודף להרוג לעבדו ניתן להצילו בנפשו, והנה כ"כ הרשב"א ב"ק כ"ב. ד"ה עבד ורק כ' בל' אפשר, ובמראה הפנים על ירושלמי שם ד"ה מתניתא, ובד"ה יום הביא הירושלמי והוא נסתפק בזה, וע"ע שם בהכונס ה"ז ד"ה הי', וע"ע במנ"ח מנ"ו, ובס' אמה"צ על ב"ק, וכולם לא הביאו שקודמם בבעה"ת:

פסוק כב

ינצו ערש"י, ובס' זרע ברוך ב"ק ד"מ הקשה אמאי לא כ' נמי ברישא ל' יחיד כמו בסיפא ונתן בפלילים, ונ' ע"פ רש"י ובעה"ט דהכא כ' וכי ינצו, ואידך אנשים יחדיו, מה התם ממון אף כאן נתכוון להרוג זה והרג אשה פטור ממיתה וחייב ממון. ויובן דבא להורות אם ב' הרגו אשה שלא בכוונה א"ח כ"א כופר א' כאיבעי' בב"ק שם וכ' ונגפו בל"ר אף דשניהם המיתו ילפינן מאידך קרא דוינצו מה שם אינו נוטל יותר מנזקו אף כאן והא דאיבעי' שור של ב' שותפין כו', יש לחלק דבאשה דל"ח מיתה ביד"ש רק ממון, לכך אין משלמין שניהם רק כופר א' דתשלומין בתורת דמים, אבל בשורו דכ' וגם בעלי' יומת ודרשי' דחייב מיתה ביד"ש, אפשר כיון דלכפרה אתי בעי כופר שלם ולא סגי בחצי מכל אחד כאיבעי':

וע' במזרחי דהורג עובר פטור אף דרוב לאו נפלים. וע' במשכיל לדוד, ופליאה על הנובי"ת חו"מ נ"ט שחידש כן מדעתו, דרוב ל"ש רק אם כבר יצא לעולם אמרי' מדנולד בלי פגע ובשלום הוא מרוב וולדות, אבל קודם שיצא לאויר עולם אף שהוציא ראשו חי אינו בכלל רוב, וכ' שם שלא מצא זאת, ובמח"כ קדמו במזרחי. וקשה מנדה כ"ט. עברה

בנהר והפילה מביא קרבן ונאכל, דרוב ולדות בר קיימא, הגם דלא נולד בלי פגע, דהא הפילה טרם שנגמר ואזלי' בתר רוב ולדות בני קיימא, וע' פ"ז ה"ו אהלות ובתוס' רע"ק, ומ"ש בפרד"י בהשמטות לפ' תולדות (כ"ה כ"ב) דקע"ג על ויתרוצצו הבנים בקרבה עש"ה, וברדב"ז ח"ב תרצ"ה, וע' שו"מ קמא ח"א קצ"ה סתירה לזה מהרבה מקומות, בתנינא ח"ג קי"א, וחמישאה סי' י' בחקר הלכה ה' אבילות אות י"ג, ובכורי שלמה בהשמטות ליו"ד סי' י' אות ל"ד ושו"ת זיו הלבנון סי' מ"ד. ומהאריכות לא העתקתי:

וגם ק' מיבמות ל"ו. וא"ת הלך אחר רוב נשים ולד מעלי' ילדן, הרי דאף קודם שיצא לאויר עולם ג"כ בכלל רוב נשים ורוב נפלים, וע"ע שם ס"ז. ורש"י ד"ה כולן, ומהרי"ט ח"א נ"ז. ודגמ"ר יו"ד ש"ה, וחת"ס יו"ד רצ"ה רצ"ו:

ועכל"ח מ"ש ברמב"ן דתשלומי דמי ולדות קנס, וכ"כ בתיב"ע, וא"ש קו' תוס' סנהד' פ"ד: ד"ה הו"א, דאיך יחייב על עוברין מיתה א"כ למה חייב דמי ולדות הא חייב מיתה, ולהנ"ל אפ"ל דגמ' אזיל לר"מ דחידוש שחידשה תורה בקנס אע"ג דמיקטל משלם, וע"ע חמד"י קונ' ב"נ אות ז' בשם הגה"ק מטשעכינוב ז"ל, וע"ע בריב"א עה"ת, בית האוצר ח"א כלל י' אי עובר בכלל אדם, ובשו"ת משיב שלום ס"ו. וי"ל ע"ד רמז דבכתו' קי"ב. דור שבן דוד בא קטגרי' בין ת"ח וחלוקי דעות ביניהם, ועקבתא דמשיחא קרוי' חבלי לידה, וז"ש וכי ינצו אנשים ומשמע ת"ח כמ"ש רש"י בשלח (י"ז ט') בחר לנו אנשים יראי חטא, ותיב"ע תקיפין בפקודא, אם ינצו אנשים ת"ח, צפה לישועה, כי ינגפו אשה הרה, והי' חבלי לידה וחבלי משיח:

ונגפו אשה הרה, ערש"י וישב (ל"ח כ"ד), וארא (ז' כ"ז):

ענש ערש"י ורמב"ן, ובפענח רזא הק' דמי ולדותי' דלמא נפל הוא, וי"ל דאזלי' בת"ר, ובחת"ס אה"ע ח"ב קמ"א ד"ה לכאו' הק' דאטו משלם כמה יהי' שווין הלא משלם כמה אדם נותן עכשי' בעד עובר זה שיש לספק עליו שהוא נפל, ובקובץ יגדיל תורה תר"צ סי' י"ט תי' דודאי מה ששמין בנזקין כעבד כנעני אע"פ שאינו נמכר העבד ורק שמשלם לו מה שנפחת משווי' לגבי עצמו, וכן דמי ולדות התורה חייבה לשלם מה שהי' שווים לאב, אבל קודם שנולדו ויש ספק אם ישוו כלום ל"ש ליתן כלום:

פסוק כד

עין תחת עין. ערש"י א"ע ורמב"ן, ובב"ק פ"ד. ממון, ובהגר"א אמר דאותיות אחר עי"ן הם פכ"ס והוא כסף, ומרמז שצריך לשלם כסף, ומביאים ג"כ בשם הר"ש מאסטריפאלי ז"ל, ובפ' שופטים (י"ט כ') כ' עין בעין, וי"ל דמלת תחת הונח כשהדבר הראשון איננו והאחרון ממלא מקומו, כמו ותקרא שמו שת כי שת לי אלקים זרע אחר, ואות ב' מורה

ששניהם קיימים כמו לא יחלפנו ולא ימיר אותו טוב ברע, וכאן שהכה עינו אמר עין תחת עין, אבל בשופטים דכאש"ז ולא כאשר עשה, וא"כ עדיין יש לו העין אמר עין בעין בב', וע"ס שער בת רבים אמור (כ"ד כ') אריכות, והגר"ש סופר ז"ל אמר דדרך המקרא תחלה, יספר מה שקרה ואח"כ יודיענו העונש כמו מכה איש ומת, וכאן כ' בתחילה "עין" כלו' אם יזיק עין רעהו אזי העונש "תחת עין" כלו' לשלם ממון תחת העין שלו ופח"ח. **ונמצא** נמי תחת אף שאינו ממש כאותו דבר שהחסיר לחבירו כמו תחת דודאי בנך (ויצא ל' ט"ו), לחפשי ישלחנו תחת שינו (כ"א כ"ו), תחת אשר ענה (תצא כ"ב כ"ט), תחת הנחשת אביא זהב (ישעי' ס' י"ז), וכן כאן ישלם ממון תחת העין, ועכה"צ בזה. וע' מקו"ב מבוא פ"ג ס"ד שמקרא קצר וכמו שכ' ערך עין תחת עין וכו' עש"ה:

וראיתי בקובץ כנסת חכמי ישראל סי' קט"ו שמשו"ה כ' תורה בל' אחר מהמסורה שלא עין ממש, דידוע במצרים הי' נפלגים אנשים בה' כתות, ואם א' עשה מום בהפלגה החמשה עונשו קל לשלם מעט כסף, וכן בדה"י העולם נמצא שהיו מושלים שהכו המשרתים שלהם בלי רחמנות ואם קובל עליו בדין הי' משלם כסף מעט, והי' אדונים שעשו מום בעבדיהם בזדון, ומה נחשב אצלם סכום קטן לשלם, וכדי להראות תקפם, ולכן אם היה כתבה התורה בפירוש שישלם כסף, היו התקיפים בעם בשאט נפש עושים מום במי שיהי' עליו רוגזו, על זה דאגה התורה ונתנה משפט חרוץ בשוה לגדול ולקטן מי שיסמא עין חבירו יעשה לו כאשר עשה, אך אם קרה כי יעור עין חבירו ע"פ רוב במקרה בשגגה אז ישלם, ועי' סנהדרין נ"ח: קק ידא ובתוס' שם דמדין תורה הוא ע"ש באריכות ובסי' קע"א:

ברמב"ן ואפילו המתרפא נקרא מום עובר, וקראה מום גרב או ילפת כו' עי' טל תורה בכורות מ': דיבלת דקרא הוי מום קבוע ושוחטין עלי', ואפשר דהוי מום עובר על ידי רפואה שעושין להם, וכיון שאין מתרפאין מאליהם הוי מום קבוע כתוס' דל"ה. ד"ה וסימנך:

פסוק כה

חבורה עמ"ש בשם אפרים, ובשו"ת יד אפרים קונטרס הראיות ס"י:

פסוק כו

לחפשי ישלחנו הריב"ש נסתפק אם העבד התחיל לריב עם האדון ועל ידי זה הכה האדון עינו או שינו אם יצא לחירות, והנה יסורין ממרקין עונותיו של אדם ק"ו משן ועין כו' (ברכות ה'.), וז"פ באיוב (ל"א י"ג), אם אמאס משפט עבדי ואמתי בריבם עמדי, מה אעשה כי יקום אל וכי יפקוד מה אשיבנו, היינו אם אמאס בריבם עמדי אם יהי' הדין דאין יוצאים לחירות מה אעשה כו' דאנו מתחילים לחטוא נגד השי"ת, וג"כ ח"ו אין

אנו יוצאים לחירות: **ובס'** ארץ החיים על חהלים (קכ"ג ב') עה"פ הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כו' להנ"ל דאיוב שהיה לו כ"כ יסורין הוא פטור מעונש שלמעלה, וז"ד אם מקיים כל הדינים וגם דיני שן ועין, אבל אם אמאס וגו' שאינו מקיים דין שן ועין מה אעשה כי יקום אל וגו', וז"ש הנה כעיני העבדים היוצאים לחירות בשן ועין כן היסורים ממרקין עונותינו:

והובא קו' מהגה"ק מקאצק ז"ל לר"מ בגיטין י"א: דחוב לעבד שיצא לחירות אם עבד כהן נפסל מתרומה ועבד ישראל מיתסר בכנענית, אם הכה עין עבדו יתוסף לו עוד חוב לעבד, וי"ל שברב כזה שמכה עינו הוא זכות היא לו, ועי' בכרם צבי בזה ותו"ת, ואפ"ל שהתורה שופטת לפי שכל האמתי דזכות לו להיות בן חורין ולהתחייב בכל המצות, וכמ"ש שלא עשני עבד, ואם הוא סכל הוא חוב לו כמו תינוק הבורח מחדר, ושם בגיטין לענין שליחות בעינן דעת שוטים גם כן, ואם א' ירצה לזכות בשביל חבירו בדבר יקר והוא יאמר אינו רוצה בה לא יזכה, אבל באמת אי' ברשב"א קידושין כ"ג: וז"ל וא"ל דמסתפינא אמינא דהכא אפילו בע"כ, ומתנות ממון שאני דלא זכות גמור הוא ואדרבה חוב דכ' ושונא מתנות יחי' (משלי ט"ו כ"ז), אלא רק נפשו של אדם מחמדתן קרי לי' זכות כו' ועמ"ש בקצה"ח קצ"ה סק"ג בזה:

וברי בחיי כ' הטעם שכ' בנח (ט' כ"ב) וירא חם אבי כנען את ערות אבי' ויגד כו' ראה בעיני' והגיד בפיו ונתקלל, וכיון שלקו האברים החוטאים נפטר הגוף מעונש עבדות עכ"ל, והוא ממד"ר ותנחומא נח, משמע דיציאה שנמחל העון, אבל בב"ק ע"ד: בר"ג שסימא עין עבדו אמרי' דהוי מודה בקנס ע"ש, ויהי' נ"מ אם סימא בשבת אי נימא קלבד"מ או של"ש זה דלהפקעת עבדותו ל"מ לפטור עצמו וע' תו"א, אך בהמקנה דכ"ה. מפורש דשייך קלבד"מ בעבד שסרסו רבו שהק' דיש מלקות על סירוס וקלבד"מ, וכן בפנים יפות בדין יא"י עש"ה, וגם יש להעיר דברשב"א ב"ק שם אי' דמוב"ק דפטור ל"ש תפיסה דאל"כ אמאי אמר שכבר יש לך עדים, הא העבד תפס בעצמו, וכן פטור לצי"ש דאל"כ הי' לר"ג לפטרו לצי"ש ע"ש, ואם כן בקלבד"מ דמוסכם מכל הפו' דחייב לצי"ש ומהני תפיסה א"כ עבד דתפס בעצמו יצא לחירות, וברשב"א ע' באמה"צ אות קט"ו:

פסוק כח

וכי יגח. בב"ק מ"א. א"י שהוא נבלה מת"ל ולא יאכל את בשרו שאם שחטו לאחר גמ"ד אסור, והק' בתוס' דלמא איצטריך לבן פקועה דל"ב שחיטה, ותי' הרשב"א דלא אקרי שור רק דרך לידה כמ"ש שור וגו' כי יולד, אבל שה אפי' ב"פ אקרי שה לענין פט"ח, ובג"וו בפתיחה ד"ה יש טועין ומקשין, למ"ד אין שחיטה לעוף מה"ת דלמא איצטריך

לא יאכל לעוף דילפי' שור שור משבת דאפי' בכ"מ דכ' שור אפי' חיה ועוף בכלל, אבל זה טעות דעכ"פ נחירה בסימנין בעי, ואם סקלינן בסימנין זה שחיטתו ע"ש, אך ק' לתוס' ב"ק נ"ה. ד"ה המנהיג דילפי' בהמתך בהמתך משבת דשייך גם בדגים ודלמא איצטריך לא יאכל אדגים דאפי' נחירה בסימנים לא בעי, וזה ק' לכ"ע, וכן הק' לי הרה"ג ר' חיים פוטעלניק שיחי' מקראקא מח"ס זרע חיים, ולכאו' י"ל דכ' את בשרו, ובשר דגים ל"מ בשר לרבנן דר"ע בנדרים נ"ד: אבל ז"א דדוקא בנדרים ס"ל כן דהולכין אחר לשון בנ"א ומידי דמימלך עליו שליח לאו מיני' הוא, אבל בלשון תורה מצינו דבשר דגים מקרי בשר, כמ"ש בפ' בהעלותך מאין לי בשר וגו' אם את כל דגי הים וגו', ובאמת ק' מדוע לא הביא הש"ס ראי' מכאן דכל מילי דמימלך שליח מיני' הוא, שהרי הם שאלו בשר ומ"ר אמר כל דגי כו', והלא אפי' ימצא להם עכ"ז לא ישקטו תאותם בהם כיון דמימלך עלי' שליח ולא יחשב להם כבשר:

וגם יש להעיר במה שחידש הצל"ח פסחים ע"ג שכ"מ שהתורה אסרה השחיטה אמרי' אעל"מ ואין השחיטה מועלת והוי נבלה ומטמאה, וכאן כ' סקל וצריך לקיים מצות סקילה, הרי דשחיטה אסורה וכאלו נכתב לא ישחטנו ממילא אפי' שחטו אין השחיטה מועלת והוי נבלה. ומה תי' בש"ס דלא יאכל לשחטי' משחט הלא גם בשחיטה נבלה הוי. ואי"ל דכאן הוי רק לאו הבא מכלל עשה סקל דנשמע מזה דלא ישחטנו, וזה ל"ה בכלל דארל"ת אלא בלאו מפורש, אך ז"א דהצל"ח מיירי בשחטו שלא לאוכלי' דגם שם אין לאו מפורש, רק איש לפי אכלו כתב דג"כ להבמכ"ע ואפ"ה הוי בכלל דארל"ת וצ"ע, ולמהרי"ט וחו"ד סי' א' דאם לא יתוקן האיסור מהני א"ש, ועשעה"מ פ"ג הי"ט מגירושין, ותשו' רע"א קכ"ט. וראיתי לתרץ דרק אם העבירה מצד עצמה, וכאן עצם השחיטה אין שום עבירה רק שגורם לבטל מצות סקילה, אבל צ"ע מכתו' פ"א: כיון דאמרו רבנן לא ליזבן ל"מ וגם שם המכירה אין איסור וצ"ע, ובתשו' רע"א שם ובסי' קע"ד כ' דמכתו' אין ראי' דגם באיסור דרבנן אעל"מ, דכ' הפמ"א ח"א ל"ד דהתם הוא הפקעת זכותא דאחרינא וחסו חז"ל שלא להפקיע זכותו גם דיעבד ל"מ ע"ש, (וע' מהרי"ט ח"א קט"ז וארעא דרבנן ו') ופלא שלא הביא שקדמו בזה הט"ז או"ח תקכ"ד, ועמ"ש בשו"ת ברית אברהם אה"ע קכ"א אות י"ב:

ועל קו' תוס' ב"ק הנ"ל דדלמא איצטריך לב"פ כ' בשטמ"ק בשם תוס' רי"ד דאף ב"פ בעי נחירה, ואם מת מיתת עצמו אסור באכילה והוא דבר חדש, וע' חולין ע"ה. פלוג' אי ב"פ מקבל טומאה מחיים ופסקינן דלא מקבל דמ"מ חי הוא ודומה לדגים וער"מ פ"ב ה"ו מטומאת אוכלין. ולענין שבת אם שחט ב"פ ודאי חייב משום נטילת נשמה, וכמ"ש

פמ"ג או"ח שכ"ח במ"ז סק"ט, ובשי"ח מ"ז סק"ב כ' להיפך דרק מדרבנן, וע' אור חדש הנספח לכת"א וירא דמקלקל הוא ופטור, אך אי ב"פ אסור לב"נ חייב דמתקן, ועח"ס יו"ד י"ד ומה שכתבתי בזה בפ' בראשית דט"ו., ובקול תורה שנה ג' סי' ד', וגם בלא"ה צ"ע דהרי גם איכא משום ל"ת על הדם כמ"ש בפר"ד ד"א ובאחרונים ביו"ד י"ג. ואפי' אם נאמר דהוי רק מדרבנן מ"מ במה ששוחט הוי מתקן, וכיון דבל"ז מדרבנן אסור באכילה ואיך נאמר דמקלקל וצ"ע בזה:

ובתוס' רי"ד קידושין נ"ו כ' דב"פ שהמית ממיתין אותו כדי לסלק הנזק מעולם, אבל בשרו אינו אסור דכבישרא בדיקולא הוו, ודמי לשור ששחטו בו רוב ב' סימנים והמית אדם שאין בשרו נאסר כיון שהוא שחוט ע"ש ובריטב"א, ובעדות פ"ו מ"א ושנסקל תרנגול בירושלים על שהרג נפש, ולכאו' למ"ד אין שחיטה לעוף מה"ת הול"ל דאינו נסקל, וסתם משנה לכ"ע אף למ"ד א"ש לעוף מה"ת, והלא הוי כב"פ לתוס' רי"ד, ועכצ"ל דל"ה כשור הנסקל לגמרי אלא דנסקל אבל ל"ה אסור באכילה כנ"ל, ומצאתי שהעיר בזה באמה"צ שם, וכ' להנ"ל דב"פ בעי נחירה מה"ת א"ש דבחולין כ'. בתד"ה לא כ' דאף דא"ש לעוף מה"ת אבל נחירה בעי מה"ת א"כ הא דנסקל תרנגול דהוא ממש כמו שה"נ דאסור בהנאה, וכעת ראיתי באמה"צ בקונ' פלפול חברים שהאריך בזה, וג"כ נסתפק בדג שהרג נפש נהי דדינו כשוה"נ שמצוה להרגו משום ובערת הרע, אבל מנ"ל שיהי' אסור בהנאה כמו שה"נ, וראיתי בשו"ת חמדת אפרים יו"ד ג' ג"כ נסתפק בזה אי דג שהרג נפש אסור בהנאה, ע"ש. וברא"ם כאן ומה שהק' עליו בכנה"ג בלשונות רש"י דקמ"ח, ולימודי ה' סי' כ"ו פתיחה לגו"ו ד"ה וראיתי להרא"מ, בס' עפר יעקב בשם אורים גדולים אריכות בזה, ובפ' נח (ט' ה'), ויתרו (כ' י"ג), הארכתי מענין סקילת השור, אי מצד עונש או מטעם ובערת הרע:

ושם בבראשית דט"ו. הבאתי תוס' רי"ד ומנ"ח אם הרג טריפה בשבת פטור, ותמוה מפסחים ע"א: בשחטו ונמצא טריפה בסתר פטור אבל בידע חייב, ומביצה ל"ד. בטרפה בכותל עש"ה, ושמעתי שהבי"צ ז"ל הקשה זאת להמנ"ח ז"ל, והשיב שנעלם ממנו זאת, אולם הקו' ביותר על התוס' רי"ד, אבל בתוס' סנהד' ע"ח. ד"ה ההורג ב' הטעם דלמ"ד טריפה חיה פטור בהורג טריפה משום דסופו שימות בחבלה ע"ש, הרי משום שסופו שימות חשוב כאינו חי אף אי טריפה חיה, ולשי' הרשב"א בתשובה דטריפה יתרת חיה יחיה אלף שנים, ועש"ך יו"ד נ"ז סקמ"ח משמע דבא למעט, דלא דמי למ"ד טריפה חיה, רק יחיה לעולם, שלא יגרום טריפה זו שום מיתה כלל, ויתחייב ההורגו, דהא לא ימית כלל מחמת זו דהוי כחי גמור, ובאמת במלא הרועים ערך טריפה אות כ"ד נסתפק בזה.

ולפ"ז גם בטריפה יתרת יתחייב גם משום שבת משום נט"נ, כמו דחייב על הכאת טריפה יתרת, וי"ל דמשנה פסחים מיירי בטריפה יתרת, ואף שבר"ח פסחים אי' דלא מיירי בטריפה יתרת, מ"מ הריב"ם י"ל דס"ל כן וא"ש, וכן כתב לי החו"ב ר' **צבי עדעלמאן** נ"י מלאדז. ומהא דביצה י"ל דשם בעל האיבעי' הוא ר' ירמי', וברש"י חולין ע"ו: כ' דר' ירמי' תלמידו של רב ואמר לה לשמעתתא דרב ובשבת קכ"ח: אי' דתלמיד ס"ל כרב, ורב ס"ל בשבת ע"ה: דשוחט חייב אף משום צובע, וא"כ א"ש אף דבטריפה א"ח משום נט"ש מ"מ חייב משום צובע, ור"י ס"ל כרב רבו, ושפיר איבעי' לי' אי מותר לשחטו בי"ט, וער"מ פ"ב ה"ד מיו"ט ובכ"מ, ופי"א ה"א משבת ובהה"מ, ויהי' ראי' לרמב"ם דבטריפה ליכא נט"ש, וע"ע בחבלים בנעימים ח"ד סי' ס"ה:

ור' בחיי כ' הא דבנגיחה לאדם כ' כאן יגח, ובבהמה כ' בפסוק ל"ה יגוף כמ"ש בב"ק ב': אדם אי"ל מזלא כ' יגח, ובהמה דלי"ל מזלא כ' יגוף כלו' אדם שעשה במתכוון ובהשגחה פרטית, ובהמה בדרך מקרה. ובס' אי הים שם כ' דמה יעשה ממקראות הרבה המדברים מהשגחה עליונה וכ' ל' נגיפה, ונגף ה' את מצרים (ישעי' י"ט כ"ב), ואלקים נגף את ירבעם (דה"ב י"ג ט"ו), יגפנו וגו' (ש"א כ"א י'), ואם נאמר דקאמר מצד השגחה מכוונת ושל אדם השור בפרטות להרגו, ואת שור רעהו אין מתכון להרגו רק ההכאה באה מאתו דרך מקרה, אין זה משמעות אי"ל מזלא. והמאירי כ' באדם קראו נגיחה הואיל ואימתו עליו וא"א לנגחו פתאום כ"כ, אלא צריכה אומד וכוונה בשעת נגיחה, ואף הוא יש לו צד בהצלה שנגיחה ל' מלחמה כת' אונקלס ה' ילחם לכם לכון קרב, אבל בבהמה אחרת א"צ אומד אלא שנגחה פתאום ואין שכנגדה טבע להשתדל בהצלה ע"ש בשטמ"ק ואמה"צ. והא דאי' שם בב"ק מ"א. דשה"נ לאחר גמ"ד אסור בהנאה, ואי שחטו קודם גמ"ד מותר בהנאה ואי אם רשאי לשחטו לכתחלה ונ"מ בזה"ז דליכא גמ"ד דליכא סנהדרין, עפ"ת יו"ד קנ"ג סק"א מתשו' בית יעקב דאסור לכתחלה לשחטו וביד אלי' חולק ע"ש. ובס' חקר הלכה באיסור שה"נ הביא ראי' מב"ק מ"ה:, בפלוג' בשור שנגמר דינו בבית שומר והחזירו לבעליו אי מוחזר, והק' שטמ"ק שהו"ל לשומר לשחטו קודם, ותי' דאינו רשאי לשחוט של אחרים, ואי נימא דאסור לשחוט לכתחלה מה הק', וע' רביד הזהב דמכאן מקור הא דכ"מ כל העומד לשרוף כשרוף דמי, מנחות ק"ב: וכן שאר דברים, בכתו' נ"א., וב"ק ע"ו: ע"ש אריכות:

ושור טריפה שהרג פטור דכמיתת הבעלים כך מיתת השור אף דבאדם פטור משום דהוי עשאאי"ל ובשור ל"ש זה מ"מ גזה"כ מיתת שור כאדם, וכן שור של אדם טריפה, ובראב"ד פ"י ה"ז מנזקי ממון כ' אם הרג בפני ב"ד נהרג משום ובערת הרע מקרבך,

והר"ם השמיט, וכ' הה"מ דבערת ל"נ רק באדם, וצ"ע מחולין קמ"א. עוף שהרג נהרג משום ובערת, וכ"כ רש"י סנהד' ל"ו: בשה"נ וע' תו"ת, ובמנ"ח מנ"א נסתפק בשור של ב' שותפים וא' טריפה אי נהרג השור, ובקובץ כנסת חכמי ישראל סי' קט"ו ראיתי שפשט מב"מ צ"ו. בשאלה בבעליו, מבעי' אי שאל משני שותפין אי בעליו כולו בעינן או אפי' מקצתו ע"ש, ועחו"מ שמ"ו סי"א דהוי ספק ואי תפס אין מוציאין מידו, ודינו של שור בכ"ג ושורו של ב"נ אינו נידן בע"א ודיין א' כבעלים עחכ"צ קי"א. ושור שהמית עבד חייב ל' שקלים והוא קנס ומודה פטור, ודעת ראב"ד בפ"י הי"ד מנזקי ממון אף דלא משלם כופר במודה מ"מ משלם ממין דמי שווי', ובמנ"ח הק' משבועות ל"ו: המית שורך את עבדי והוא אומר לו המית פטור דאינו משלם עפ"ע ואי נימא דחייב דמי שווי' יחייב בק"ש דהא איכא כפירת ממון ונשאר בצע"ג, ובמח"כ לא ראה שבירו' פ"ה ה"ו משבועות הק' כן הא עכ"פ מה ששוה העבד אינו קנס ותי' במוכה שחין, ועשו"ת זרע אברהם ט"ו אריכות בזה, ובמשובב נתיבות סי' ל"ח, ומנ"ח מנ"ב. וראיתי בירו' פ"ב דפסחים בעי' בפטר חמור שהרג אדם אי דנין בעריפה או סקילה, ועשו"ת בית יצחק יו"ד בפסחים ל"ה בזה. ועתו"ס סנהדרין ע"ט: ד"ה בשור, דשה"נ אינו נאסר מחיים רק לאח"מ ובחיים מותר בגיזה ועבודה ודעת הר"מ אינו כן, ובזה"ז שה"נ אינו נוהג ומותר באכילה, עט"ז יו"ד קנ"ג סק"א, ובחכ"צ פ"ה אריכות, ובמנ"ח הק' הא דיומא ס"ד. דחייתו לצוק זו שחיטתו כיון דמצותו בדחיי' הוא במקום שחיטה, ואם כן בשה"נ דמצותו בסקילה ראוי לומר סקילתו זו היא שחיטתו, ומה פריך בש"ס בפשיטות שהוא נבלה ונשאר בצ"ע, וכן הקשה זקיני הגז"ל מלאסק בחידושי הרד"ד פסחים דכ"ו:, והביא הא דחולין פ"ב: לענין ע"ע עריפתו זו היא שחיטתו, ומנחות ק"א: לענין טומאה ומגודל אריכות לא העתקתי, ובשו"ת שדה יצחק סי' י"ג כ' דבסנהדרין מ"ה: מנין שאם א"א להמית במיתה זו שאתה ממיתו בכל מיתות שנאמר מות יומת מ"מ, ובשה"נ אף שבסקילה אי' בריש סנהד', וב"ק ט"ו: כל הקודם להרגו זכה, משמע גם כן דיכול להרגו בכל מיתות והטעם דכ' סקל יסקל מ"מ, וי"ל הא דהכשר מצוה הוי כמצות שחיטה, ז"ד במליקה או עריפה ודחי' לצוק שאסור לשנות מהכשר דבר, אבל בשה"נ שאפשר להמיתו גם בשאר מיתות לא שייך סקילתו זו שחיטתו, ומדוקדק ל' הש"ס דהו"ל להקשות מכדי השור בסקילה כו', ורק הק' כ' סקל יסקל השור כפל הלשון, דאתי להורות שתוכל להמיתו בכל מיתות, אם כן אין הסקילה הכשר מצוה ול"ש סקילתו שחיטתו, וראיתי עוד בחרע"ק בלקוטים על ב"ק דמ"א שכ' דמ"מ טהרת מידי נבלה כמו טריפה והביא ראי' ממנחות שם, ועי' מהר"ם שיק על מצות נ"ב הגהות רש"ש סנהד' קי"ב, שו"ת חמדת אפרים יו"ד ג', והמאסף תרע"א סי' מ"ח,

ותרע"ב מ"ה וס"ב, בכורי שלמה יו"ד ס"י ומהאריכות לא העתקתי:

ובב"ק י"ג. נגח ואח"כ הפקיר פטור, ובפלפלא חריפתא על הרא"ש אות ע' הקשה א"כ לא משכחת מועד שישלם מעליה, דפשיטא שיפקירו וכתוס' ב"ק כ"ב. ד"ה אשו, דאשו משום ממונו אין הפשט שיהי' אש שלו דיפקיר הגחלים וידליק גדישו ש"ח, ונשאר בקו', ובאמת נמצא הקו' בשטמ"ק דמ"ה. דלעולם יפטור עצמו על ידי שימכר המזיק שורו לאחרים ע"ש. ועיקר קושייתו על תם דרק משתלם מגופו ומכיר אותו, ומשו"ה לא הק' שיפקיר או יקדיש דאכתי יפסיד גוף השור ולא יהי' ריוח לו, ומשו"ה הוכרח הש"מ דבמכר גם כן דנין השור דאכתי מקרי דיש לשור בעלים, אבל במועד הדק"ל דיוכל לפטור עצמו אם ההיזק יותר משווי' של שור המזיק, ויוכל לפטור עצמו לשלם מעליה, ובאמה"צ שם אות נ"ז תי' על פי פלפול, וע"ע בזה בחי' מהגרצ"ה קאלישער במשניות ווילנא פ"ד מ"ו מב"ק ומהאריכות לא העתקתי. ועי' דגל התורה שנה ב' סי' מ' דרק התורה מיעטה דב"ד א"י לחייב היכי דהנגיחה והעמדה בדין וגמ"ד אין שווין כאחד, אבל חיוב יש על הבעלים לשלם, ובכה"ג עביד אינש דינא לנפשי' ומועיל תפיסה כט"ז חו"מ א' לענין קנס, וא"ש קו' העולם דיחייב משום דדג"מ, ולהנ"ל א"ש דבקל האדם יוכל לתפוס כמ"ש הכ"מ פכ"א ה"ד מעדות וא"ש קו' הש"ש ש"ו פ"ג עש"ה: **ובענין** זה עי' ריש מעשרות דחייב רק שיהי' נשמר למעוטי הפקר, ובירושלמי שם ופ"ג מ"ב מדמאי, דמרח קודם שהפקיר אין הפקר מוציאו מידי חיוב, וכ"ה בתוס' ב"מ כ"א: ד"ה ופטורות, ועשעה"מ הלכות לולב פ"ח ה"ב ד"ה ושל דמאי, ועמנ"ח מ' שצ"ה שהביא ראי' מיומא פ"ג. באחזו בולמוס בטבל ותרומה איזה קל, ואי הפקר מהני יש עצה להפקיר ושלא יהי' שום חיוב וע"כ דל"מ הפקר לאחר חיוב, אבל לפמ"ש בפר"ד דרוש י"ט דהגמ' ע"כ כשאין הבעלים כאן ע"ש, ואם כן אין ראי' דהא ליתא לבעלים שיפקירו, ועי' אמה"צ מרובה אות מ"ג, ואומץ יוסף או"ח תנ"ז:

ובשו"ת רע"א קצ"ו הק' לרא"ש ב"ק י"ג: דרבנן ור"י לא נחלקו רק למיתה, אבל לנזיקין מודי דנגח ואח"כ הפקיר פטור, אם כן מה הק' בדצ': ולדייני ד"נ ואח"כ ד"מ, הרי אם יגמור דינו של שור תחלה נעשה הפקר וא"א לדונו אחר כך ד"מ דהוי כמו נגח ואחר כך הפקיר ונשאר בצע"ג, ומצאתי הקושיא בקצה"ח ת"ה סק"ב, וגם בחת"ס חו"מ קס"ה השיב לחותנו הגרע"א על זו הקושיא ע"ש, ויען שהם ספרים מצוים לא העתקתי:

ובמנ"ח מנ"א הביא ש"מ שהק' למה יהי' הקדש של הניזק הקדש, הא הוי אינו ברשותו, וכמו גזל ולא נתייאשו הבעלים אף הנגזל אינו יכול להקדיש, ותי' לאחר שגבאו, וכן בגזל אם הקדישו הנגזל ואחר כך העמיד לגזלן לדין והוציאו מידו ה"נ דקדוש, והא דר"י

דאינו קדוש היינו כשלא הוציאו בדין, ובמנ"ח הקשה דמשמע דכל דיני דשלבל"ע אף בבא לעולם אינו קדוש ואינו מכור ונשאר בצע"ג, ודברי הש"מ הם בב"ק דל"ג. ד"ה מתני' מני דבאתה לידו בסוף מהני הקדש למפרע, ועחת"ס חו"מ קס"ט, ובחידושי הרי"מ ה' קידושין כ"ח סק"ב ע"ש היטב. ובענין זה יש לעיין היטב דבקידושין ס"ב. אי' אף דאין תרומה במחובר אי אמר כשיתלשו חל למפרע במחובר, ומתוספתא פ"ב ה"ז מתרומות והובא בר"ש פ"א ה"ה שם משמע דרשאי לאכול עראי אלמא דלא חל התרומה ואף לבסוף כשיתלוש לא אמרינן דחל למפרע, ומתוס' יבמות צ"ג. ד"ה קניי' משמע דאינו חל רק משעת תלישה, ועי' במקנה דס"ג וחוסן ישועות על יבמות. וע"ע מהרי"ט אלגזי סו"ה חלה אות כ"ג, בשם מהרי"ט ממס' חלה פ"ד מ"ד הנוטל חלה מקב אי חל אח"כ למפרע ע"ש (ועי' אתוון דאו' כלל כ"ה), וצ"ע על הריט"א שלא הביא דעת רש"י ותוס' הנ"ל, ועמנ"ח מ' רמ"ז אות ה', ואמרי הצבי בסוגיא דצנועין אות מ"ז:

פסוק כט

שור נגח מתמול שלשם רש"י ג"פ ובפעם ד' מועד עי' רבה"ז אריכות, ובתוספות יה"כ יומא פ"ו: כתב דלכן עבר עבירה ג"פ מוחלין לו דעדיין לא נעשה מועד, ונסתפק אי כגון אכל ג"פ חלב, או ג' עבירות מג' מינים כגון חמץ חלב ודם, ובס' עשרה מאמרות מא' א' פ"ד כ' דרק בעבירות חלוקות, והוא כ' דאף ממין א' אין מוחלין עש"ה, ובדרשות הראנ"ח פ' בא, ושו"ת מהר"ם אלשקר ל"ח. ובגו"א כ' דאף בכופר א"ע מה"ד והאריך בזה בבית האוצר ח"א כלל נ"ד, ולסברת מהרש"א סנהד' ס"ד. דאין לו כפרה בעונש קטן כזה גם בכופר אעמה"ד, ולהטעם משום שמא יש פירכא אם כן בכופר חייב אף בספק עי' ב"ק מ': ור"מ פ"י ה"ה מנזקי ממון, ומב"ק כ"ו. ויהי' אדם חייב בכופר מק"ו כו' משמע דמענישין כופר מק"ו, וגם כ' אף באיסור שהוא מצד סברא א"ע עלי' ובענין מיתת שור אי אעמה"ד וע"ש בביה"א כלל נ"ב וקל"ח, ובס' מאה שערים שער פ"ח:

ובתוה"מ כ' עד שאחרי' ב' יורה על התראה בב"ק כ"ד., ואם בא על הגדת עדים בא בלא קשור, או ביחס הפעול, ואעד עדים (ירמי' ל"ב י'), עדים נאמנים (ישעי' ח' ב'), ויעדהו לאמור (מ"א כ"א י"ג):

יומת רש"י בידי שמים עי' ביבין שמועה כלל קמ"ח ומגודל אריכות לא העתקתי, ובב"מ צ"ה. מה לי קטלא כולה ומה לי קטלא פלגא, וצ"ל דל' מיתה לאו דוקא כליון חיים אך גם רפיון ועונש, ובתמיד ל"ב. מה יעשה האדם ויחיה ימית עצמו כלו' ישפיל, ואיוב (י"ג ט"ו) הן יקטלני לו איחל, וסוטה מ"ט. מתה טהרה ופרישות, ועי' ברכות נ': תד"ה ומודים דעל דבר שלם נקרא חי ואם חסר ממנו נקרא מת, ע"ש בכוס של ברכה, ובתוס' שבת

ע"ו: ד"ה כד: ובתפא"י תענית פ"ד אות ט"ו, דל' מיתה חולשא כמו משמש מת סנהדרין נ"ה: עד שימות הגיד שבועות י"ח., (וב' הפי' בתוס' הנ"ל איתא בזה"ק עקב דרע"ג: ד"ה תשיעאה) וע"ע בזה בטל תורה קידושין ס"ב. ע"ש. וע"ע באיוב (י"ב ב') תמות חכמה, (י"ד ח') ימות גזעו, ויגש (מ"ז י"ט) למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו, וב"ק נ"ג בכלים שבירתן הוי מיתתן, ועי' תו"ת בראשית אות ס"ז, ומקו"ב במבוא דף רכ"ה, יח"ג ד' תרצ"ו ומ"ש בזה בהערות לבראשית דט"ז:

ובפרד"י בראשית דכ"ג. הבאתי ח"ס "אבן הבדלח" ר"ת "האי בעי די להוי חסידא" לקיים מילי "אבות ברכות נזיקין". והערני ידידי הרה"ח ר' יעקב יהושע פראהמאן שיחי' מלאדז דבתורה כ' שם הבדלח ואבן השהם, וכ"כ בתורת משה כאן, וע' בארץ החיים (תהלים נ') כתב גם כן זה, ופי' ויקח את האבן אשר שם מראשותי', שהי' לו מראשותי' אב"ן, ובזה י"ל בעירובין נ"ד. מ"ד לוחות אבן אם משים עצמו כאבן שאינו נמחה תלמודו מתקיים בידו, דבאבות פ"ג מי"ז כל שיר"ח קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, ואב"ן ר"ת אבות ברכות נזיקין ובזה נעשה חסיד ויר"ח וזה לוחות אבן, אם אדם משים כו' כאבן זו שאינו נמחית דבזה יר"ח קודמת אז תלמודו מתקיים בידו. **וע'** מקו"ב במבוא ד' רנ"ג: דמביא מתענית ד'. אבניה ברזל אל תקרא אבניה אלא בוניה מצינו ת"ח נקרא אבן, במד"ר איכה (ד' א') ע"פ תשפכנה אבני קדש, ומד' קהלת עה"פ (י' ט') מסיר אבנים, ותקוני זהר ס"א, ועוד שם קמ"ג, עה"פ תהלים אבן מאסו הבונים (קי"ח כ"ב), ובמד' ויצא והאבן גדולה, וב"ב קמ"ה:, וסנהדרין ל"ד. וכפטיש יפוצץ סלע מה פטיש כו' אף תורה כן וע"ש בתוס', וברכות כ"ד. אלא בוניך ע"ש הרבה:

פסוק ל

כופר ערמב"ן דאין ממשכנין ובקומץ מנחה מ' נ"א הקשה שלא הביא שהוא איבעי' בב"ק מ'. ולא איפשטי', ובצד אחד אמרינן דהוא חייב רק דאין ממשכנין, וברמב"ן מבואר דא"ח כלל, וצ"ע כמו בחייבי חטאת אע"ג דאין ממשכנין מ"מ חיובא איכא ה"נ בכופר, ועי' ריטב"א מכות ב': כופרא כפרה בשם רמב"ן וצע"ג, וע"ש באמרי הצבי, וכה"ק בס' מיני תרגומא ע"ש ובכל"ח, ובטל תורה ב"ק מ"ג:

פדיון נפשו רש"י דמי ניזק ד"ר ישמעאל ר' עקיבא אומר דמי מזיק, פלא דבב"ק מ'. אי' דמי ניזק, ר' ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקא אמר דמי מזיק, שוב ראיתי בגור ארי' הביא זה ממכילתא ע"ש:

אוה"ח ואם קדם גואל הדם והרג נ"ל שנהרג עלי' עי' כלי חמדה שופטים אות ד' שהאריך בזה:

פסוק לב

שלשים רש"י גזירת הכתוב בין שוה אלף זוז בין דינר, והוא משנה ב"ק מ"א. והלשון דינר משמע דבפחות אין לו קנס, ובגיטין מ"ג. במוכר עבדו לקנס אי' אפילו אינו שוה כלום, ואפילו פרוטה יש לו קנס, ועי' ב"ב קמ"ו. בסבלונות אפילו בדינר אין נגבין, ואי' דוקא בדינר, ובחולין מ"ז: ביתרת מגבה אפי' כטרפא דאסא טרפה, וכ' הר"ן בשם הר"מ דבפחות מזה אינו טריפה, והביא ראי' מב"ב, ועיו"ד ל"ה ס"ג, וע"ס תו"א:

רש"י והשקל משקלו, עי' ב"ק ל"ו:, וברש"י ע"ז י"א., ובכורות מ"ט:, ורש"י תרומה (כ"ה ל"ט), וברא"ם ולבוש האורה:

פסוק לג

וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר, עי' משכיל לדוד, והגר"א ז"ל אמר שראשון מלא שצריך י' טפחים כשפותח הבור, ואם הי' ט' טפחים וכרה אחר טפח חייב הב' שהשלים, והוא מב"ק נ"א. להביא כורה אחר כורה, וז"ש כי יכרה בר אף כי חסר חייב. והגר"ש כהן ז"ל אמר לרמז דקיי"ל כשמואל בב"ק נ': דבור משום הבלא או חבטא, וקמ"ל דפעמים בעינן מלא כסתם בור שהוא י' טפחים, והיינו במלא ספוגין של צמר דליכא חבטא וחייב רק משום הבלא, והדר אמר דזמנין חייב אף בבור חסר, היכי שהחיוב משום חבטא ובהמה עומדת, דבכה"ג סגי בו' טפחים וכריסא דתורא עד לארעא ד' טפחים בב"ק נ"א.:

רש"י ה"ה לכל בהמה, ערא"ם, וב"ק נ"ד. ובמהרש"א ואמה"צ אריכות, ובבעה"ת הק' למ"ל שור ולא אדם, ת"ל מדכ' והמת יהיה לו מי שהמת שלו ומת אדם אסור בהנאה, ותי' דמיירי בע"כ שלא מל ולא טבל דשרי בהנאה ע"ש, ומשמע דאם מל וטבל אסור בהנאה דדינו כישראל, אמנם בתוס' ב"ק ד"י. ד"ה שהשור כ' דאיצטריך לעבד ולעכו"ם הקנוי לישראל, ומשמע דגם ע"כ שמל וטבל מותר בהנאה, ובבית האוצר ח"א כלל ח' אות ב' הביא ראי' דמת עכו"ם מותר בהנאה מירו' פ"י ה"ה משבת דמוציא מת לקברו, ובבלי סנהדר' י"ט: במאה ערלות פלשתים שווין פרוטה דחזי לכלבי ושונרי, ועמל"מ פי"ד הכ"א מאבל, ובתוס' נדה ע"א. כ' דעור אדם מותר בהנאה מה"ת, ועי' זבחים ע"א: תד"ה וטריפה, וערכין ד"י תד"ה נפשות, ור"מ פ"ה הי"ז מערכין, וביו"ד שמ"ט ס"א אי' מת בין ישראל בין עכו"ם אסור בהנאה, וענקה"כ ופ"ת בשם שו"ת אבן השהם ל' דמת עכו"ם רק מדרבנן אסור, ועצ"צ י"ג, יד אלי' ס"ו, פרי תבואה כ"ה, ברכ"י, שאילת יעב"ץ ח"א מ"א, וח"ב קצ"א, תשובה מאהבה ח"א מ"ז, חכ"צ קל"ו, ומים חיים או"ח י"ט. ובעבד לפמ"ש בב"י או"ח קנ"ט בשם ס' המנהיג, דאין נוטלים לידים מעכו"ם ועבד דבעינן כח אדם ועכו"ם ועבד אין קרוים אדם ע"ש. א"כ מבואר דגם עבד אין קרוי אדם, וע"ש בביהא"צ אריכות גדול', ובאמה"צ ב"ק ד"י אות ל"ד העיר כדבר חדש דאפי' לתוס'

דמת עכו"ם ועבד מותר בהנאה, ז"ד כשמת על מטתו או נהרג, אבל ע"כ שנתחייב מיתה ונגמה"ד בב"ד והמיתוהו דנתחייב מיתה ע"פ דין הוי כמו שה"נ דאסור בהנאה לכ"ע, ואין חילוק בין עבד לשור בזה, וקדמו בזה, בביהא"צ שם, ועכל"ח באות י"א שהשיג עלי', ועקצה"ח ת"י סק"א, ובקונ' פלפול חברים, וע"ע במנ"ח מ' נ' ונ"ב לא כהנ"ל, וע"ע בהמקנה דנ"ו: בתד"ה המקדש, שבו"י פ"ט, תו"ת, בית יצחק או"ח ט"ו אות ח', ובכורי שלמה בהשמטות לאו"ח סי' ב' ג' ע"ש אריכות גדול':

חופר בור בר"ה חייב ובעשה שליח משלח פטור דאשלד"ע בב"ק נ"א., וערש"י נ"ג. דרק גרמא ובמל"מ פ"ב ה"ב מרוצח ב' בשם מהרי"ט ח"א קט"ז, שנסתפק אי גם באיסור דרבנן אשלד"ע, והק' עלי' מכאן דאיסור קלקול בר"ה רק מדרבנן ואעפ"כ אמרו אשלד"ע, ובמנ"ח כ' דודאי לעשות תקלה בר"ה איסור תורה כר"מ פי"א ה"ג מרוצח, ורש"י דנקט איסור קלקול לאו דוקא, רק הכונה דאסור מחמת תקלה והוא איסור תורה. וע' בפתחי שערים על ב"מ קי"ח: בשם מרכבת המשנה, דאסור מדאו' לקלקל ר"ה מדכ' ולא תשים דמים בביתך, ועמנ"ח מ' תקמ"ז במעקה:

פסוק לד

כסף עקצה"ח שפ"ו סק"י שהק' הא דב"ק י"א. מנין שעל בעל הבור להעלות שור מבורו ת"ל כסף כו', אילימא בבור שוי' זוזא ואגודא ד' כי טרח בנפשי' טרח, והק' מב"ק צח. בזורק מטבע לים פטור דרק גרמא, ובכל"ח אות י"ב חילק בין כסף לשו"כ דעצם הדבר אינו ממון רק מצד השווי, ואם אינו שוה ואין נ"מ מאיזה טעם הוי היזק עש"ה. וצ"ע כי אף שבר"ן אי' מטבע אבל ודאי גם בטבעת הדין כן דפטור וכ"כ הש"ך סשפ"ו סק"ז, וי"ל דל"ק דבור אינו רק גרמא ואפי' גרמי הוי רק דרבנן כש"ך רס"י שפ"ו, ולמה לא למדו מבור, ועכצ"ל דבור שאני דעשאו התורה כמזיק בידים:

פסוק לה

שור רעהו, במכילתא כ' שור איש להוציא שור של קטן, את שור רעהו להביא שור של קטן, ובתוה"מ כ' דקטן אינו בכלל איש והוא בכלל רעהו, והכותי בכלל איש ואינו בכלל רעהו, ובר"מ פ"ה ה"ה מנזקי ממון כ' הטעם על ולא של עכו"ם, דבאותו זמן אין עכו"ם מחייבין על הזיק בהמתם, משו"ה אנו דנים להם כדיניהם, כי לא יתכן שדיני ישראל יהי' יותר טוב להם מדיניהם, ובזה סרה תלונת הצוררים, וע"ש במגדל עוז שהוא מירושלמי. ובפ' תצא (כ"ג כ"א) לנכרי תשיך ובספרי זה מ"ע, ויש סתירה במכות כ"ד. כספו לא נתן בנשך אפי' רבית עכו"ם, וב"מ ע': מרבה הונו בנשך ומרבית אפי' רבית עכו"ם, וסנהד' כ"ה: דאפי' לנכרי לא מתזפי ברבית, וע' ספורנו שם שקאי אלוה. והישי"ע ז"ל אמר בישראל אסור להלות וללות מחבירו אבל בגוים בנמוסם יש היתר לרבית, והיכן היושר,

שהם מותרים להלות לנו ברבית, ואנו יהי' אסורים להלות להם ברבית, ומשו"ה שווים כמו שהם מותרים ליקח מאתנו רבית כן אנו להם. וגם למ"ש בב"ק ל"ז: ראה הקב"ה שלא קיימו ז' מצות עמד והתיר ממונם לישראל, וז' מצות הם דינין, ברכת השם, ע"ז, ג"ע, שפ"ד, גזל ואמה"ח, והם בנויות לקיום העולם וישוב המדינה, ואנשים שעושין בהיפך נחשבים כפריצי חיות טורפות, וכן נוהגים המלכיות עמהם ששוללים מהם כל זכיות אנושיות, ולא המקיימים ז' מצות, כל דיניהם כדיני ישראל, וכ"כ בפה"מ כאן, וע' בתורה תמימה אריכות בזה. **ובסה"מ** מ"ע רל"ו נזקי אדם באדם ובהמה לאדם או אדם לבהמה יקנסו רק ב"ד סמוכין, וק' דבב"ק פ"ד: אי' דאדם שהזיק לבהמה גובין בבבל, וכ"כ הר"מ פ"ה הי"א מסנהד', וע' בחמד"י וט"ס וצ"ל וכן בהמה שהזיקה לבהמה כ"כ הר"מ שם בה"ט ע"ש: **ובא"ע** ואין לשור ריע, דאין הפי' לחבירו השור רק קאי אאיש, ולכאו"ק ממנחות ט"ז. וחבירו כשר לאכול וכו' דקאי חבירו אכבש השני וכדאי' שם ט"ו:, וי"ל דל' תורה לחוד ול' חכמים לחוד. עי"ל שא"ה שהתורה חיברה את השני כבשים, והכבש עם הלחם בהקרבה, לכן עשתה אותם בזה חברים ורעים, אבל בלי סיבה ל"ש לומר ריעים מחמת אהבה כבאנשים:

וחצו את כספו וגם את המת יחצון, בס' עטרת שלמה מהגה"ק התפארת שלמה ז"ל כ' אם נגזר ח"ו על חולה אותות מת, עצה ליתן צדקה ומשימים באמצע מת, תיבת "חצי" ונעשית מחצית, וז"פ וחצו את כספו לצדקה ועי"ז גם את המת יחצון: **ובאוה"ח** ואם אין שיעור המזיק כניזק אי"ל שיטול יותר מחציו של חי וכו', עשו"ת בית שלמה יו"ד ח"ב קכ"ח שתמה שהוא נגד משנה ב"ק ל"ג. שור שוה מנה שנגח שוה ר' נוטל השור, וכ"פ הר"י בפ"א מנזקי ממון, וחו"מ שפ"ט ס"ד, אם המית שור שוה כ' לשור שוה ר' א"ל הרי שור שהזיק לפניך קחהו ולך ע"ש וצע"ג. ולחומר הנושא אמרתי בכונת האוה"ח לפ"מ דאמר ר"ע שם דשותפי נינהו, וכ"פ בסי' ת"ג ס"א, א"כ י"ל דרק שותפין בהחצי החי, ואם חצי החי אינו שוה חצי ההיזק דהדין דיטול כל החי, זה רק אם רוצה המזיק אבל אם אינו רוצה יוכל לסלק לו במעות על השאר, ונ"מ אם התיקר בינתיים, ואין להניזק שיעבוד על גוף שור התם המזיק רק על חציו והנשאר מהזיקו אף דחייב לו לשלם מ"מ אין לו שיעבוד הגוף עלי'. ובקו"ד חו"ח סי' ל"א כ' שנתערב בו האותיות וצ"ל ואו אין שיעור המזיק כניזק אי"ל שיטיל "חציו יותר משל חי" שא"כ ל"ה הכ' תולה וכו' וא"ש:

פסוק לו

או נודע עמש"ל בפסוק ו' בשם ת"א, ובתיב"ע ונבילתא ומושכא יהי דילי' ובס' אה"י העיר מדוע לא ת' כן לעיל בפל"ד בבור, גם מדוע לא ת' להון בל"ר, ויש גי' מושיכא פי'

החבל שלה הקשור בה, מל' מושכות כסיל (איוב ל"ח ל"א), שת' אשלי דנגרין פ' חבלים המושכים, אך איה מקורו בחז"ל, וי"ל שמקורו בב"ב ע"ח: אצל מכירה כי מזבן אינש מידי איהו וכל תשמישתי מזבין, וביותר כשהחבל קשור עלי', כמ"ש הרמ"א חו"מ ר"כ ס"ד, ודומה כאן למכר שבאם ישלם לו שור אחר והנבלה תהי' שלו אז ג"כ החבל הקשור בה שלו:

פסוק לז

וטבחו עמ"ש בפרד"י וישב דרפ"ג: ויש מד' פליאה הה"ד אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה ל"מ (קהלת ז' כ"ח), ואי' בשם הגר"א ז"ל לפמ"ש במד' אלו נשי דור המדבר שהם ל"ה במעשה עגל, נמצא כי הפסוק קאי על עע"ז שהם הי' א' מאלף, וא"כ מגיע לת"ר אלף ת"ר אנשים שעבדו לעגל, וא"כ מדוע נפלו ג' אלפים, וז"ש הה"ד חמשה בקר ישלם תחת השור, שהי' צריכין לשלם חמשה פעמים כמוהם עבור חטא העגל שהי' שור, וה"פ ת"ר הם ג' אלפים, וע"ע בס' ניבת נחום, ובפ' תשא (ל"ב כ"ח):

שה עאוה"ח ותוס' ב"ק ס"ז., ד"ה שור ושה, ובשו"ת דברי ריבות של"ה, ובירחון בית ועד לחכמים שנה י"א חו"ט סי' מ' כ' עפמ"ש בישש"ש פ"ז דב"ק דבעזים אין נוהג דין ד' וה' וצ"ע ממכילתא משפטים דבקרב ע"ג מזבח חייב בדו"ה למעוטי חיה, וכן מוכח בב"ק ע"ז: דמרבינן כלאים לדו"ה מכבשה ותיש, ובתוספתא דב"ק פ"ז דפוטר כלאים מדו"ה שם מיירי מכבשה וצבי כמפורש שם בתוספתא, בקיצור שבלה"ק היא בהמה דקה בין צעיר בין זקן כב"ק ס"ז. גנב טלה ונעשה איל, ואם הכ' מדבר בבן שנה מפורש כן בתורה, ואם כ' בתורה שה הוא צאן בין גדיים בין עזים ובין תיישים ובין כבש ובין איל:

שור שבטלו ממלאכתו ע' משכיל לדוד, וע' ב"ק ע"ט: ובח"א מהרש"א ותו"מ, והטעם שדוקא שור ושה, כ' במו"נ ח"ג פמ"א שהם קלים לגנוב שכל מין בקר וצאן שרועים ביערים רחוקים, ואם לא יענש הגנב עונש גדול יגנוב תמיד ע"ש, וגם אפ"ל למ"ש במכילתא סוף בשלח שבהמתו הם חיי האדם, וברביד הזהב שם כ' דמזה יש סמוכים למג"א רמ"ח סקט"ז דאם ירא שיקחו לסטים בהמתו הוי כפק"נ שדוחה שבת ע"ש, ולכן אם נגנבו מסתכנין חייו. ובשו"ת הרד"ד לזקיני הגז"ל מלאסק או"ח מ"ת מ"ב כ' תשובה **לאאמו"ר הרב ר' משה יהודא ז"ל**, אשר שאלתני במהרש"א יומא כ"ב: בח"א אהא דדוד בשתים ועלתה לו דכדין הגונב צאן וטבחו דמשלם ה' ולכן נענש דוד בגופו שנצטרע (ש"ב י"ב ו'), ואת הכבשה שילם ארבעתים בד' ילדי', ותמוה דבצאן משלם רק ד' עם הקרן ולא ה', וכתבת כי ב' הטעמים שאי' בב"ק שהחמירו בשור מבצאן ל"ש כאן להכי משלם ה', אבל לשון מהרש"א כדין לא יתכן עכ"ד, גם אנכי אמרתי כן ביתר ביאור דתוה"ק דרכיה

חסד ומשפט, וכן העולם בתחלה נברא במדה"ד ושתתקיים השתתף מדה"ר, וע"פ דין גם על צאן הי' צריך לשלם ה' רק חס על גנב שנתבזה בשה וזה מצד החסד, והנה החמירה תורה בגנב יותר מגזלן שעשה עין רואה כאלו אין רואה ופגם באמונה, ומשו"ה מה שפגם בשם בן ד' שהוא מדה"ר ישלם ד', ונגד מה שפגם בשם אלקים שהוא ה' אותיות והוא מדה"ד ישלם ה'. וכ' (משלי ז' ט') עין נואף שמרה נגף וגו', הרי דנואף פוגם בהשגחת הי"ת כגנב ובמדה שמודד מודדין לו, וזש"ה בן מות האיש כו' ישלם ארבעתיים יען עשה ולא חמל שהוא לכאו' שפת יתר, והכונה בן מות כו', והי' צריך לשלם רק ג' נוספות אבל יען עשה כו' ולא חמל לכן גם עליו לא חמל, ובמדה"ד ישלם ה', ומשו"ה נקט בתוספתא השוכר פרה מחבירו משלם דו"ה אע"ג דבפרה ל"ש רק ה' ולא ד' כי שני הדינים צודקים חסד ומשפט וא"ש, וע"ע שם ע"פ פלפול דבר יקר ומהאריכות לא העתקתי:

והגה"ק מאסטראווצי ז"ל אמר בהקדם דקדוק תוס' ביומא, דתמר לא דמי לאינך דהמה מתו משא"כ תמר, אך יש בזה השגחה נפלאה עפ"ד ריב"ז חס המקום על כבוד הבריות שור שהלך ברגליו ה' שה שנושאו ד' שנתבזה בו, וסברתו נראה שבשה ג"כ מחויב ה' רק דהבזיון חשוב כמו א' ובזיון עם ד' הוי ה', לפ"ז נכון דה"נ בתמר מפורש בקרא דלא מתה רק הי' עון חרפה, דדוד אמר איך אשא את חרפתי וא"כ במכוון ממש כמו גונב שה, ?ולד אמנון אבשלום נצטרעו הוי תשלומין ותמר הי' בזיון. וא"ש דקדוק תוס' דתמר ל"ד לאחרינהו דאדרבה אפי' חיוב תשלומין שהי' על דוד, ע"כ ל"צ להיות בתמר דמי לאחרינהו רק ד' עם בזיון, וזה כוונת מהרש"א ג"כ דבשה יש ד' לבד הקרן דהיינו בזיון וד', וזה נפלא, וע' בהפרדס שנה ב' חוב' ג' בסופו, ובשם אפרים ב' דקרוב בעיניו שלא יצא הדבר ממהרש"א ואיזה תלמיד טועה כתבו:

פרק כב

פסוק ב

אם זרחה, ערש"י רא"ם וגו"א, ובר' בחיי זרחה ל' נקבה התפשטות השמש והתרחבותו, אבל ניצוץ השמש נקרא בל' זכר, וער"מ וראב"ד פ"ט ה"ה מגניבה פלוג' אי ביום חייב במחתרת וע' בהה"מ ומגדול עוז. ומחתרת בשבת עמל"מ פכ"ד ה"ז משבת, ובס' נטריקן מהפמ"ג קו י"ז בזה ובצל"ח ברכות ו': ברש"י. ובראב"ם הק' מסנהד' ע"ב. דמשמע איפכא דהא דאין לו דמים מיירי באב על בן ודמים לו בבן על אב, וע"ש במהרש"א דלרש"י הפי' בגמ' ג"כ הכי, כאן באב על הבן פי' האי ברייתא דדמים לו מיירי באב על בנו, ואי"ל דמים בבן על אב, והך בירור דקאמר לאו בירור ממש אלא בבירור של סברא, ובריתא ראשונה שם דאי"ל דמים אם זרחה שמש, ה"ק אם ברור מסברא שיש לו שלום עמך כגון

אב על בנו אל תהרגהו כו', ובס' מר שמואל מהגר"ש מאמדור ז"ל בסנהד' כ' שצ"ע דמי הכריחהו לדוחק זה ולא פי' כרא"ם וכן בתד"ה כאן וי"ל דבדע"ג: רשב"ג ס"ל דחילול שבת ל"נ להצילו בנפשו, וראב"ש ס"ל דניתן וילפי' מע"ז, והק' תוס' למ"ל קרח למעוטי הא מחלל גופי' מחלל שבת ואין מקלקל דאיכא תיקון גברא, וי"ל דס"ד דגזה"כ כראב"ש ובשבת ק"ה: קורע בחמתו חייב דמתקן דעביד נחת רוח ליצרו, ועסמ"ע תכ"ה סק"ב, א"כ ק' לראב"ש למ"ל במחתרת אי"ל דמים בל"ר דבין בחול בין בשבת בדע"ב:, הא ידעי' דבשבת מותר להרגו בלא"ה מחמת שרצונו לחלל שבת, והוא ס"ל דניתן להצילו בנפשו ואי"ל דל"ה חילול להחותר דמקלל, ז"א דמתקן ליצרו ועוד דכונתו עי"כ יטול ממונו, גם לרשב"ג ק' למ"ל קרא למעט שבת דל"נ להצילו ממילא ידעי' מהוכחה הנ"ל. אך ל"ק דבדע"ב: אר"ה קטן הרודף נ"ל בנפשו, ומחתרת הוי רודף ואיצטריך קרא דאי"ל דמים בחותר קטן, וס"ד דאין רשאי להרגו בשבת, ואי דחילול שבת נ"ל בנפשו, ז"א דקטן אינו מחויב בחילול שבת, וצריך א"ל דמים ל"ר להורגו בשבת משום פק"נ, אך אי אמרי' א"ל דמים דאב על בנו ל"ש דאיירי בקטן דאב על בנו ודאי גדול והדק"ל, לכן הוצרך רש"י לפ' בבן על אב. וע"ע בר"מ וראב"ד פ"ט הי"א מגניבה ותו"ת ביאור רחב לזה, וע"ע ברכות ז': בן מרחם על אב וצ"ע:

ונמכר. הגה"ק מטשעכאנאוו ז"ל הק' בשבועות ל"ו: גנבת שורי והוא אומר ל"ג משביעך חייב, וק' דבתוס' ל"ז: ד"ה ואין, הק' איך משכחת שבועת פקדון דהוי כפירת ש"ק ותי' בלי"ל קרקע, ולרש"י קידושין ז'. ותוס' דגם בן חורין איתקש לקרקעות, א"כ בשורי גנבת תמיד הוי כפירת ש"ק דאם אי"ל ונמכר ואיך משכחת ק"ש, ובכל"ח תי' דז"ב אם מודה שגנב חייב לשלם, וכ' הראב"ד דל"ש אאמע"ר דמה שנוגע לממון ל"ש זה דלחובתו נאמן ואמרי' נהי דלא גנב מ"מ חייב לו באופן אחר יהי' סיבה אחרת, אבל ב"ד לא יוכל למכרו דלענין זה ל"מ הודאתו ואמרי' אאמע"ר, וא"ש דל"ה כפירת ש"ק דבזה אפי' יודה בעצמו ג"כ ב"ד לא ימכרוהו ע"ש, אבל במנ"ח ממ"ד כ' דמודה שגנב מהני הודאתו למכור א"ע, רק נסתפק אי מותר למסור לו ש"כ וכמו איסור בע"א יוחזק, ובהמקנה י"ח. ברש"י ד"ה ולא ג"כ כ' דמהני הודאתו שיהי' נמכר, וע"ע בחלקי' מ"ת בהשמטות אות צ"ח דבמודה א"י למכור א"ע לעבד, וכ"כ בעט"ח קידושין ועמש"ל בזה (כ"א י"א): **ובקידושין** י"ח. בגנבתו ולא בכפלו וזממו, ובתשו' הרא"ש כלל ע"ח סי' ב' ולא בפרעון חובו ולא במזונות אשתו, ושכירות ליומי ממכר הוא, לכן אין כופין להשכיר עצמו, וכ"ה בחו"מ צ"ז סט"ו, וכ' הסמ"ע דכ' כי לי בנ"י עבדים ושטר הקב"ה קודם ע"ש, וצ"ע מתוס' ב"מ י' ע"א ד"ה

כי, דז"ש רק בע"ע דא"י לחזור קודם זמנו, אבל שכירות בעלמא מותר, וצ"ל רק דאינו מחויב להשכיר עצמו, אבל מותר וע' בתו"ת.

פסוק ג

חיים בב"ק ס"ה. אחי' לקרן כעין שגנב, ערבה"ז ומשכיל לדוד, ושם א"ר קרן כעין שגנב כפל ודו"ה כשעת העמדה כדין, מעיקרא זוזא וסוף ד' לימא פליגי ארבה תברה או שתי' משלם ד' וטו"מ הוי כתברה. **והגאון רמ"ד ז"ל** בעל כל"ח במכתבו אלי הקשה לי הא בטו"מ ישלד"ע וא"כ י"ל דלא פליגי רב ארבה רק איירי במצוה לשליחו לשחוט שחייב בדו"ה, אבל זה לא חשיב כתברה או שתי', דרק לגוף החיוב דו"ה ישלד"ע אבל ל"ה כתברה המשלח, ושפיר משלם כמעיקרא זוזא. והשבתי לו דהקצה"ח ל"ד סק"ג כ', הא דגזל ולא נתייאשו הבעלים ובא אחר ואכלו רמ"ג רמ"ג, היינו בתורת מזיק ולא כגזלן דאין גנב אחר גנב, וראי' מאיתבר ממילא משלם כמעיקרא נימא דחצירו קונה אח"כ וע"כ דא"ג אחר גנב, ובנתה"מ סק"ה כ' דהוי גזלן דבשלמא לא עשה שינוי לא הוסיף כלום ל"ה גזלן, אבל כשעשה שינוי הוי גזלן (וראי' מתברה או שתי' דמשלם כעכשיו הרי דנעשה גזלן) וטעמו דקודם הי' של בעלים ראשונים רק אינו ברשותם, ואח"כ כשעשה שינוי נעקר לגמרי מבעלים ואין לך גזלן יותר מזה ועוד ראי' מתמורה ה'. דפריך אעל"מ בשינוי הרי דנעשה עתה גזלן, ובמשובב נתיבות השיב דאין הקו' על השינוי דל"מ דל"ג מן ממילא כצורם אוזן בכור וביטול איסור כפר"ח, רק הקו' על גוף הגזילה דל"מ, אך בנתה"מ שס"א סק"ב כ' דעל גוף הגזילה ע"כ אוקמי' ברשותי' לחובתו, ומהכ"ת שלחובתו קונה הגזילה ולא לזכותו שיועיל שינוי אע"כ על השנוי, וע' טיב גיטין דל"ח בפרש"י ד"ה בחזקה, וע' ריטב"א ושטמ"ק כתו' ל"ד: בגנב וטבח בשבת דקלבד"מ, וק' דגם גנב בשבת וטבח בחול פטור דאם אין גניבה אין טו"מ, ותי' דעל הטביחה הוי גניבה מחדש וחייב דו"ה ועשו"ת הרד"ד או"ח תנינא מ"ב בזה, וכ"כ בדו"ח א"כ דעל הטביחה הוי כגונב עתה ואי דא"ג אחר גנב, מ"מ עתה מוצא מרשות הבעלים לגמרי שלא יהי' אף ברשותם כמ"ש בנתה"מ, וא"כ אי"ל דל"ה כתבר הוא וישלם רק כמעיקרא כקו' הנ"ל, ז"א דבטביחה הוי גונב מחדש, וכיון דישלד"ע וחשוב כגנב וטבח בעצמו, הוי כתברה בידו דכל טו"מ הוי כגנב מחדש ואפ"ה חייב ע"י שליח והוי כתבר הוא. **עוד** אמרתי להמל"מ בדעת ר"מ פ"ה ה"י מגניבה, דבאיסור אחר מעורב אף בטביחה אשלד"ע באומר טבח לי בשבת וכ"כ תוס' ב"ק ע"א. ד"ה בשלמא ועשעה"מ, והסביר ההפלאה בכתו' ל"ד: כיון דעל איסור שבת אשלד"ע בטל השליחות ול"ה שליחו כלל אף לטביחה, וכ"כ בתשובותי' גבעת פנחס כ"ט, וע' מהרי"ט קידושין מ"ג, וכאן נמי זה הדבר בעצמו הוי

עבירה, כיון דאם לא עשאו שליח לטביחה הי' צריך להחזיר הגניבה בעין, ואי טבחו הי' משלם ד' כהשתא, וע"י שעשאו שליח לטביחה יחייב רק זוזא כהקו' הנ"ל, וא"כ בלא איסור טביחה עושה איסור אחר הוי כאיסור אחר מעורב ואשלד"ע ובטל השליחות ופטור גם דו"ה:

ובשו"ת הרד"ד או"ח קמא נ"ג הביא מג"א תר"ז סק"ג דבע"ח יאמר בסתר וגלוי בשוגג ובזדון, דצריך לבקש על הקל תחלה, וק' דא"כ ל"ה כסדר א"ב ע"ש, ונ' עפמ"ש בב"ק ע"ט. דחמורה בגנב מגזלן לכפל, דגנב לא חס על כבוד קונו, ובוש יותר מבו"ד מהשי"ת, משא"כ גזלן, א"כ חטא בסתר יותר מגלוי ולכן אמר בגלוי ובסתר. ומ"ש בזדון ובשגגה י"ל דמקודם יבא לאדם יראת עונש ואח"כ אהבה, וכן בע"ת שב תחלה מיראת עונש ואח"כ מאהבה, וביומא פ"ו: שב מיראה זדונות נעשו שגגות ומאהבה זכיות, וחסד הוא בתחלת התשובה קודם שבא לאהבה שיכפר לו על הזדון, ואח"כ יתפלל שיזכה לשוב בתשובה מאהבה שיכופר לו גם על השגגות שנעשו מהזדונות, וזה רחמים גדולים יותר שיהי' נעשה משוגג זכיות, וא"ש הא דפ"ד מ"ד מאבות המחלל ש"ש בסתר, ובתי"ט הק' מה חילול השם יש בסתר, ורק כמ"ש בחגיגה ט"ז. כל שלא חס על כבוד קונו זה העובר בסתר שעושה עין של מעלה כאינה רואה ח"ו, וכן מצינו לשבח יוסף שקידש ש"ש בסתר ועס"ח רכ"ח ומקו"ח שם, ובס' נפ"ח סי' תר"ז, וע' ברבינו יונה ריש מס' ברכות דהחמירו על ספק חטא יותר מודאי חטא דעל הודאי מתחרט תמיד עש"ה:

ור"ר בונם ז"ל אמר בג' דברים בעבודת השם צריך ללמוד מגנב, א', גנב אינו עצלן ובלילה וקור וגשם הולך לגנוב. ב', אם לא עלתה בידו בפעם הראשון לא יניח עד שיעשה הגניבה. ג', אף לגניבה קטנה לא ימנע א"ע, כן בעבודה לא יתעצל ולא ייעף ואף למצוה קלה יזהר כגדולה. ובס' עשר אורות אי' בשם הה"ק המגיד ממעזריטש ז"ל, ג' דברים צריך ללמוד מתינוק, א', שהוא תמיד שמח, ב', שאינו יושב בטל, ג', שבוכה על כל דבר שמבקש, ומגנב צריך ללמוד ז' דברים, א', עבודתו בלילה, ב', אם לא השיג מבוקשו בלילה א' יגמור בלילה שני. ג', אהבה של הגנבים זל"ז. ד', מוסר נפשו עבור דבר קטן להשיגו. ה', ואעפ"כ אינו נחשב בעיניו כי בבוקר מוכר מה ששוה הרבה בעד פחות שבמטבעות. ו', מקבל כל מיני עינוים והוא באחד שאינו יודע. ז', אומנותו יפה לו לא יחליפנו בשום דבר:

והה"ק מגאסטאנין ז"ל אמר דגנב אינו נקרא מי שיכול לגנוב רק מי שגונב, כן ת"ח לא נקרא מי שיוכל ללמוד ויש לו שכל טוב רק מי שלומד, וכ"כ התשב"ץ ח"א ל"ג, ת"ח נקרא רק זה שעסקו בתורה הוגה בה תמיד ושוקד עלי', אבל לא זה היודע חכמת התורה ואינו מתמיד בה עכ"ל, וע' מקו"ב ח"ג ד', תקצ"ח: ומ"ש בהקדמה כאן. **ומספרים**

שמכובד א' שאל לרב שיש בידו לעשות תרמית לעכו"ם אי יעשה, וא"ל פעם כ' לא תגנוב זה לאיש פשוט, וכ' ג"כ לא תגנובו, זה לאיש מכובד, בלשון רבים נשיא פנים, תמחלו ולא תגנבו. **ובשבת** ל"א. דשואלים "נשאת ונתת באמונה", דשואלים אם עשה מסחר ועסק עם מין שנקרא אמונה. **ובאבות** פ"ב מ"ב יפה ת"ת עם ד"א, גם למדן ת"ח שלומד תורה, צריך להיות בעל דרך ארץ:

ובס' כ"נ כ' הטעם כפל כמו כאשר זמם, דאם ישלם הגניבה לבד לא יפסיד, לכן ישלם שנים כמו שרצה להפסיד לחבירו, וע"ס ימין ושמאל פ"ד שהביא שהי' ימים בארצות שונות ששפטו גנבים משפט מות, ויש ששפטו לשלם שבעתים, ומהם שיכרתו אזניו בפעם הא', ובפעם ב' יומת, וע' אברבנאל כאן, ועקרים מאמר ג' פכ"ד, וס' פחד יצחק ערך גוי:

באוה"ח ה"ה נתן או אבד וכן מוכח בש"ס וה"ה הקדש כו', נתן והקדש מבואר בב"ק ע"ט:, וע' בתפא"י אות י"ח ול"ה, דבמתנה פטור ובמח"כ נעלם ממנו גמ' הנ"ל, וע' תפארת יעקב במשניות ווילנא, אך הא דאבד צ"ע, וע' ב"ק ק"ו: והא הכא דא"א לכזית בשר בלא שחיטה כו' שאכלו נבלה כו', ולדברי אכתי הא לא גרע מאבד דהא כבר ליתא שאכל. ומה שדקדק על כפל הלשון אם המצא תמצא, ע' ב"ק ס"ג: וס"ה. לרבות חצירו וקרפיפו, ובודאי כשלא נמצא הגניבה בידו אין לתלות שטבח או מכר לחייבו דו"ה כ"ז שלא העידו עדים, וי"ל קצת בכוונתו על אבדה מדעת כגון הפקר, אי נימא הפקר הוי כדעת אחרים מקנה, עחו"מ רפ"א ס"ד:

גנב א"ח בקרן וכפל רק אם עשה קנין, ואם משך ועודה בבית בעלים ומתה פטור דמשיכה א"ק בחצר בעלים רק ברשותו, וכן משיכה לר"ה ל"ק כמו דל"מ לקנין, כ"כ תוס' ב"ק ע"ט. ד"ה או, אבל בכתו' ל"א. ד"ה בר"ה כ' דמהני משיכה לר"ה, והגבהה נתחייב אף ברשות בעלים, וגם קנין חצר מהני, ובקצה"ח שמ"ח סק"ב כ' דוקא שעשה מעשה והכניסה לחצירו, אבל אם נכנסה לרשותו ולא נעל אף שהחצר משתמר, אע"ג דבמציאה מהני מ"מ לענין גניבה צריך מעשה, ובקצה"ח ר' סק"ב כ' בשם שטמ"ק דדוקא במציאה דהוי הפקר צריך משתמר דכל הקודם זכה, אבל במתנה אין שום אדם יכול לזכות ממילא הוי משתמר למקבל ע"ש, א"כ גם בגנב ממילא ל"ה משתמר אצלו, ועמנ"ח מנ"ד, ועתוס' ב"מ י': וכתו' ל"א: בגניבה לא תקנו ד"א, ובש"ך רמ"ג סק"ט, וקצה"ח סק"י, וקצה"ח ער"ה סק"א כ' דאג"ק בגניבה צריך צבורין, ולהסוברים דאגב דרבנן, אפשר באיסור לא תקנו בפעוטות שמכרו בנכסים מועטין, עחו"מ רל"ה ס"א ונה"מ ומל"מ פ"ט ה"י מזכי', ואם עשה שליח לגנוב אשלד"ע, ואם השליח לא ידע פלוג' ראשונים אי בשוגג ישלד"ע

ועש"ך שמ"ח סק"ו, ושותפים בגניבה פלוג' רש"י ותוס' בב"מ ח'. אי ישלד"ע, ועקצה"ח שם סק"ד, ובחו"מ פ"ח ס"ג בכלים חייב שבועה אפי' פחות משו"פ. וברשב"א שבועות והובא בקצה"ח סק"ג נסתפק בקידושין בכלי בפחות משו"פ אי מקודשת, וע' חידושי הרד"ד על פסחים דף ס"ט ע"ג, ובמנ"ח נסתפק בגנב אי חייב בכלי פמשו"פ, וגם בגנב כסף פמשו"פ ורק עם הכפל יהי' שו"פ אי יתחייב, וכן הגונב ע"מ למיקט חייב בכפל ודו"ה, ובקצה"ח סק"א נסתפק בגונב ע"מ למיקט אי חייב באונסין:

פסוק ד

ושלח את בעירה (בעירו קרי), ערש"י וספורנו ופנ"י גיטין מ"ח: בתד"ה אמר, וב"ק ו'. ד"ה נאמר ובד"ש מ"ת האריך בזה. ובס' כרם הצבי כ', דירמז בשור של נכסי מלוג שהזיק שקרן שלה והפירות שלו שבעל חייב לשלם, אף דקיי"ל ק"פ לאו כקנה"ג דמי, מ"מ מתקנות אושא הוא כלוקח גם בחייה, ואם מכרה ונתנה הבעל מוציא מלקוחות כב"ק פ"ח: וצ'., ואלמוה רבנן לשיעבודא דבעל דאפי' שחרור והקדש אין מפקיעין ע"ש, ובכתו' נ"ט:, והוא כשור של ב' שותפין וחייב לשלם חלקו, וחלקה תשלם כשתתגרש או תתאלמן כדין אשה שחבלה, עב"ק ט"ו. ופ"ז., ור"מ פ"א ה"ז מגניבה, ואין הבעל יכול לומר א"א בתקנ"ח, דז"ד קודם שנתגלגל מזה חוב לאחר, ככתו' פ"ג., וכיון שפירות שלו והוא משתמש הוי כשומר וחייבים בהיזק כב"ק מ"ד. או בלוקח בב"מ צ"ו: ועחו"מ שמ"ו סט"ז ונה"מ סק"ז: **וע"ע** בירו' גיטין פ"ה ה"א, בראוי אין נזיקין בעדית, כגון אם הזיק בחיי אביו ואח"כ מת אביו וירשו, וצ"ע שלא הובא זה בפוסקים: **ושן** ורגל רק ברשות הניזק ולא בר"ה ורק משלמת עה שנהנית, ואם אכלה דברים רעים כיון שאינה נהנית פטור, וקצה"ח שצ"א סק"ב חידש דרק בנזיקין משלם עדיות, אבל היכי דמשלם רק מה שנהנית הוי כבע"ח ודינו בזיבוריות, דרק מנע"ד דינו בבינונית וכאן ל"ש נע"ד, ובמנ"ח מנ"ה כ' הא דמזיק ואח"כ הפקיר פטור בב"ק י"ג:, אבל לא נפטר לשלם מה שנהנית דנעשה עליו כחוב, כיון דממונו נתפטמה וחיוב עליו רמיא ועמש"ל (כ"א כ"ח):

פסוק ה

כי תצא אש, אש פטור בטמון וזה רק במדליק אש והולך ושורף, אבל מדליק בידים גדיש ש"ח הו"ל מזיק וחייב אף בטמון, ועב"ק כ"ב וס"א ובפנ"י, וכ"כ בשטמ"ק ד"ה ור"ל בשם תלמידי ר"י. **ובב"ק** ס': אין פרעניות בא אלא בשביל רשעים ואינה מתחלת אלא בצדיקים, והטעם דצדיקים מגינים, ומסלק תחלה הצדיקים ואח"כ יענש הרשעים, וז"ש כי תצא אש ומצא קוצים, עיקר אש רק למצוא הרשעים שהם כקוצים, וזה א"א רק אם נאכל תחלה גדיש וקמה היינו הצדיקים. וגם אי' במפו' דבשבת ל"ג: בזמן שיש צדיקים נתפסין, אין צדיקים תשב"ר נתפסין, כי חוטא נקרא מזיק, ונזיקין בעידית, בגיטין נ"א:

ולא מעידי עידית, וצדיקים רק עידית כי אין צדיק בארץ של"י, אבל תשב"ר הם עידי עידית שאין בהם חטא כשבת קי"ט:, והיכי דליכא עידית גובין מעידי עידית, ולכן אחז"ל שם המבזה ת"ח אין תרופה למכתו, לפי שלדעתו הוא בעצמו העידית ולא הת"ח ונתפס, וגם אחז"ל בשהש"ר א' עה"פ משכני, ותנחומא ויגש, במ"ת אמר ה' הביאו לי ערבים אמרו אבותינו יהיו ערבים, א"ל יש לי עליהם טענות ג"כ, אמרו בנינו הקטנים יערבו, הה"ד מפי עוללים ויונקים יסדת עוז (תהלים ח' ג'), והדין אין נפרעים מערב תחלה לכן הצדיקים נתפסין עאוה"ח, ובזה"ק טעם דצדיק נתפס דכל ישראל גוף אחד, ודומה להקזה אם מקיזין דם מאבר א' רפואה לכל הגוף, וזה רק כשיש אחדות ולא כשיש פירוד אז כאו"א יענש, וידוע דאדם ל' יחיד כמ"ש הכל"י, וז"פ "אדם" שאי"ל ל"ר שאם יהי' אחדות, "כי יקריב" ותצרכו כפרה לא אענש כולכם רק אטול קרבן "מכם" ולא כלכם, והוא יהי' "קרבן לה'" בעבור כלכם, וז"ש במד"ר זש"ה "הבן יקיר לי אפרים" בן שהוא חשוב ובשם אפרים יכונה כמ"ש (ש"א י"ז י"ב) איש אפרתי לשון חשיבות, ואם ליכא צדיק "ילד שעשועים" תשב"ר, וזה אף שקשה הוא מ"מ לכם חסד "כי מדי דברו בו" שהייתי צריך לדבר לשון קשות ולענוש אתכם אז "זכר אזכרנו" ב' זכירות או הצדיק או תשב"ר, אך כ"ז אם יהי' במדרגות אדם ולא איש אנוש גבר בפירוד כמ"ש בפ' שמות דף ד': **ובד'** פרקים בשנה נידון בעצרת על פירות אילן למדרש הנ"ל, ואדם נמשל לאילן כמ"ש בדברים (כ' י"ט) כי האדם עץ השדה, ובפ"ג מי"ז מאבות דומה לענפים מרובים כו', וממילא בנים קטנים נקראים פירות האילן, ובשבועות משגיח ה' על מעשה אדם בעניני התורה בביטולה וביזויה ואכזרות על לומדיה ובנים ערבין:

פסוק ו

כי עי' תו"מ בשם הגר"נ אדלר ז"ל, והגה"ק מאסטראווצי ז"ל אמר דמילוים מן ימצא הגנב עולים תשכ"ח גימ' טוען טענת גנב ובחו"מ ש"א ס"ט דיני ד' שומרים אינן בעכו"ם, ובקצה"ח ע"ב סקמ"ג כמו ישראל שקיבל שמירה מב"נ פטור כן להיפך פטור דלאו רעהו, ואע"ג דבנזיקין משלם התם נזק שלם, הוא משום ראה ויתר גוים אבל בלא"ה פטור, ולא אשכחן האי דרשא דראה ויתר רק בנזיקין, אבל בשומרים אוקמי' אדינא ואפילו פושע פטור, ובנה"מ סקנ"ג חלק עלי' דראה ויתר לכל מילי קאי וב"נ חייב בפשיעה, ועי' במשובב נתיבות בזה, ומנ"ח ממ"ז מ"ש בזה, ובשו"ת הרד"ד או"ח תנינא כ"ח כ' דבסמ"ע ש"א סקי"ב מבואר כקצה"ח וע"ש בהגהות אמרי כהן בזה, וברמב"ן וישלח (ל"ד י"ג) ב"נ נצטוה בדיני גניבה ואונאה ושומרין, ורש"י ע"ז ט"ו. שאלה קנייי' לימי שאלתה כיון דחייב באונסין, הרי מפורש דגם ב"נ לישראל חייב בדין שומרין:

פסוק ז

אם בשבת ל"א. כשמכניסין לדין שואלין נו"נ באמונה קבעת עתים לתורה וכו', והקשו תוס' סנהדרין ז'. הא אי' שם דתחלת דינו של אדם על דברי תורה, וי"ל דשואלין נתת ונשאת באמונה, ולענין מסחר צריך לידע הלכות אונאה, רבית, מדה ומשקל ועוד, ואם אומר שלא ידע הדין, א"ל מפני מה לא עסקת בתורה לידע הדינים, וממילא אין תחלת דינו רק לענוש שלא עסק בתורה: **עי"ל** לאנשים פשוטים שואלים תחלה על מסחר, וכמ"ש ונקרב בעה"ב אל האלקים", אם בעה"ב בא לדין השאלה "אם לא שלח ידו במלאכת רעהו", אבל לרבנים ודיינים שאין להם מסחר שואלים תחלה על ד"ת. ובשבת ק"ד. אתי דרדקי ודרשו דאפילו בימי יהושע לא אתמר א"ב אלף בינה ג"ד גמול דלים, וצ"ב דמנ"ל דבימי יהושע לא ידעו מזה, וי"ל דבמגילה ג'. דשאל יהושע למלאך על איזה באת או על ביטול תורה או קרבנות, וא"ל על עתה באתי על תורה, וא"כ הי' ליהושע ספק אי תורה עדיף מקרבנות, ובסוכה מט: גדולה צדקה יותר מן הקרבנות, ודרדקי דאמר אלף בינה גמול דלים הקדים תורה לצדקה כ"ש דעדיף מקרבנות, ואם בימי יהושע אתמר כוותי' הו"ל ליהושע ליפשוט דתורה עדיף מקרבנות וע"כ דלא ידע:

והגה"ק ר"מ מפרעמישלאן ז"ל אמר ונקרב בעל הבית אל אלקים, עם מה יוכל ישראל להיות מקורב אל אלקים, אם לא שלח ידו אל מלאכת רעהו, אם לא עשה עולה לשום אדם: **ובבעה"ת** אם לא ימצא הגנב ונקרב, ר"ת אליהו ועש"ך עה"ת. ובלח"ת כ' כי נתקיים מ"ש בירמיה (נ' כ') בימים ההם יבוקש עון ישראל ואיננו וגו', כי בעקבות משיח לא ימצא עון כי הכל יהי' כמו היתר ממש, ומה שקראו לפנים גניבה קורין עתה באנקראט, ועוד הרבה דברים, וכאשר ידענו לעת כזאת שלא ימצא גנב, אז נקוה להופעת אליהו, דאז מנאצי ה' ימלטו מעונש, ועוד כבוד ינחלו, ואז אנכי שולח לכם אלי' הנביא. **וע"ס** גשמי ברכה אסתר (ג' ט"ו) דכאן מקרא קצר דהול"ל ונשבע אם לא כו', וכן שם והעיר שושן נבוכה הול"ל ואנשי עיר שושן, וכן שם (ח' ט"ו) והעיר שושן צהלה ושמחה, ובפ' בהר (כ"ה ו') והיתה שבת הארץ, תחת והיתה תבואת שבת הארץ, ועי' במקו"ב פ"ג ס"ג הרבה דוגמאות ממקראות קצרים:

פסוק ח

כי הוא זה, חז"ל אמרו דקאי על מודה במקצת וערה"ז, ובשם ר' אברהם בן הגר"א ז"ל ראיתי כי "הוא" נסתר, "זה" נוכח ורמז כי על מקצת יכחיש וטוען "הוא" נסתר, ועל מקצת יודה ויאמר זה, ועי' גם כן בתוה"מ שמלת הוא מורה היפך וסתירה שהיה די לומר כי זה, והוא זה בא לסתור דברי הטוען, שטוען שאין זה לבדו רק עוד אחר עמו, והוא משיב רק הוא זה ולא הזולת: **והגר"מ** שפירא ז"ל מלובלין אמר באסתר (ז' ה') מי הוא

זה ואיזה זה הוא וגו', דהקשו הלא אחשורוש בעצמו הסכים לעצת המן ועתה שואל מי וכו', ורק דאחשורוש היה שונא כהמן, כמגילה ט"ו: משל לתל וחרוץ וכו', רק אחשורוש רצה להתודע אם אסתר תדע מי הוא זה הצורר הראשי, ושאל מי הוא "זה" ואיזה "הוא" הנסתר, וענתה איש צר ואויב המן הרע הזה, המן הוא "הזה" הגלוי, ותוכל להבין כי אתה "הוא":

וברמב"ן כ' על רש"י דאינו להלכה דשבועות שומרין א"צ הודאה, וע' ב"מ ה'. וצ"ח., ור"מ פ"ג ה"ג משאלה, וי"ל לש"ך חו"מ ע"ב ס"ק קט"ו הא דשומר צריך לישבע רק היכי דאין המפקיד טוען ברי שפשע, וטענת השומר גרוע שיודע שאין המפקיד יכחישו לכן חייב שבועה, אבל בהמפקיד אומר ברי שפשע, הוי כמו כל טענה שאינו חייב עד שיודה במקצת, ויל"פ על כל דבר פשע היינו שמפקיד אומר ברי, בין שאומר ששומר פשע או שלח בו יד, ואז אפי' נאבד באונס ג"כ חייב לשלם לדברי המפקיד על שור וגו' והיינו בין בש"ח שנ' בו כסף או כלים, בין בש"ש שנ' אצלו חמור או שור או שה, אשר יאמר כי הוא זה, א"ת עד שיודה במקצת. ובחו"מ ר"ס רצ"ב הגביה הפקדון ע"מ לחסרו אפי' לא חסרו חייב באונסין, ושליחות יד אפי' ע"י שליח דגזה"כ ישלד"ע, וע"ש בס"ה בסמ"ע וש"ך דתורה רבתה כאן דמשלח ג"כ חייב, ומ"מ השליח לא נפקע מחיובו והשליח חייב, אך אם אין לשליח לשלם חייב המשלח, ועקצה"ח סק"א:

פסוק י

ולקח בעליו ולא ישלם, בב"ק ק"ו. אמר רב שבועה קונה, נשבע ואח"כ באו עדים פטור שנ' ולקח בעלים ול"י, כיון שקבלו השבועה שוב אינו משלם, וז"ד אם חייבו ב"ד לישבע ולא בקפץ מאלי', ובקידושין כ"ז: מנין לגלגול שבועה מה"ת מסוטה, ובממון יליף מסוטה מק"ו מה סוטה שלא ניתנה להתבע בע"א מגלגלין כ"ש ממון, ולפמ"ש בפסחים כ"ז: כל דין שאתה דן תחילתו להחמיר וסופו להקל אינו דין, וא"כ קשה גם כאן אינו דין מסוטה, דאם תחייבו שבועה וישבע ואח"כ יבואו עדים יפטור, אבל אם מדין פטור משבועה יחייב אם יבואו עדים אח"כ אף אם נשבע מכבר. אך לא פסקינן כרב בחו"מ פ"ז סל"א, וגם לפמ"ש בלימודי ה' סי' ע"ה, דפי' כוונת תוס' זבחים י"ב: ד"ה בן, דדוקא שע"י הקולא יבוטל עיקר המצוה לגמרי, כמו דלא מצא עצים יהי' יושב ובטל כו', א"כ א"ש כאן יליף מק"ו דלא יהי' לעולם קולא, ורק אם פעם אחת יבואו עדים, ובכה"ג דנין שפיר הק"ו:

ובתו"כ תזריע מנין ליוצא מת שטמאה טומאת לידה ק"ו, א"ל כן דין כו' ושם יהי' הקולא לדבר אחר ולא לאותו דבר ולא יבטל הדין לגמרי, וע' תוספתא פ"ב דכריתות עשה

מלאכה בשבת ויוה"כ ר"י מחייב ב' ור"ע פוטר, משמע דאף על א' א"ח ותמוה, וביאר בברוך טעם שער הכולל דין ה' מטעם דחמור ואעמה"ד, ועמ"ש בשו"ת חדות יעקב תנינא קמ"ג. והנה ק' גם למ"ד עמה"ד יבטל, ובכלל היאך יכול למילף עונש מה"ד הא כל דין כו', וק' איך יכול למילף ק"ו למיתה הא יצא קולא לענין ממון מתמת קלבד"מ, אך להנ"ל ניחא דגם כאן אינו קולא מתנגדת להק"ו ולא יתבטל הדין, אך ק' מת"כ ותוספתא הנ"ל והדק"ל דכל ק"ו למיתה סופו להקל לענין תשלומין, ואי"ל דממון לגבי מיתה לא נחשב לקולא, הא נ"מ לקדושי אשה כמו בזקן ממרא, וענבי"ת אה"ע ס"ז ק"כ וקכ"א וצ"ע:

וי"ל עפמ"ש בלימודי ה' שם בפשט תוס' זבחים דדוקא אם יומשך קולא גמורה מאותו דין, אבל התם לעולם היא פסולה ואפי' שיוצא מידי פיגול מה הוי עכ"ל, ונ"ל לבאר דברי' עפמ"ש במבוא התלמוד וק"א והובא בגו"ו כלל א', הטעם לפי שק"ו הוא היקש שכלי ולפעמים יש לו פירכא, ודי לו לאסור ולא לענוש מיתה או מלקות. וע"ס הקובץ פ"ו ה"ד מעכו"ם אהא דאין מעמידין בסנהדרין אלא מי שיודע לטהר שרץ בק"נ טעמים, והק' תוס' מה לנו בפילפול של הבל (ע' עירובין י"ג: וירו' סנהד' פ"א ה"ז). אמנם ה"ט משום דסנהדרין דנין והורגין, ולפעמים יענישו ג"כ מק"ו אם הוא גילוי מילתא, אבל אם אין להם קבלה בבירור שק"ו זה הוא גילוי מילתא בעלמא, א"א להם לענוש אע"ג שנראה להם ק"ו ברור ולא ידעו שום פירכא אעפ"כ אסור להם לענוש אולי יש פירכא נעלמת מהם, ובזה מודה להם מה שיודע לטהר שרץ מק"ו, וידע בעצמו שיש לדין ק"ו אע"פ שאינו אמת, ומזה יבין שלא לענוש מה"ד. וע' בית האוצר כלל נ"ו. ומשו"ה נמי כשסופו להקל אינו דין דדילמא אינו צודק הק"ו ונקל בחנם, אבל בשחט שלא לשמה אינו מקריבים המתירים, ואף שגם ק"ו אינו צודק, מ"מ כיון שלא מקריבים המתירים ול"ה קולא שלא כדין כלל, ולא דמי לחמץ דבשלא כדין יתבטל המצוה אם הק"ו אינו אמת, וכ"ז למ"ד אעמה"ד אבל למ"ד עמה"ד ואמרי' ק"ו אמת, גם אם סופו להקל דנין ק"ו דבדין נקיל, רק אם אעמה"ד אז בסופו להקל שלא כדין לא דנין ק"ו. וא"ש קו' הנ"ל, וע"כ כ' הב"ט בטעם התוספתא דאעמה"ד אבל אי עמה"ד ל"ש להקשות דבלא"ה לא יכלינן לדון ק"ו דהוי סופו להקל, ז"א דאי עמה"ד אמרי' ק"ו אמת וא"כ אף בסופו להקל דנין ק"ו. וא"ש בזה הרא"ם אמור (כ"ב ג') דבכרת שהוא דין שמים עמה"ד (ועתוס' חולין קט"ו: ד"ה מה, דגם כרת אעמה"ד וכ"כ ברשב"ם ב"ב פ"ח:, וע' אתוון דאורייתא כלל כ"ה) והטעם י"ל להנ"ל דלמא אית לי' פירכא אבל בשמים יודעים האמת, ואף לטעם מהרש"א סנהד' ס"ד. דצריך עונש חמור מזה ולא מתכפר בזה העונש כמ"ש סמ"ג טעם דמזרעך ולא כל זרעך למולך ע"ש, וז"ש בידי אדם ולא יכופר בידי אדם ויענש ביד"ש,

אבל בעונש שמים פשיטא דילפי' חמור מקל דאי"ל שמא לא יתכפר בעונש שמים, דאם בידי"ש לא יתכפר במה יתכפר, ולכל עון יש כפרה, ועמלה"ר ח"ב אות ע':

ובמכות י"ד. אחותו למ"ל לחייבו על אחותו בת אבי' ובת אמו לומר לך שאעמה"ד, ותמוה לרא"ם למ"ל אחותו הא בד"ש עמה"ד, וע"ס שאגת ארי' על מכות שם ובדף ה' כזה, ולהנ"ל א"ש דהנה ת"ל דהוי סופו להקל אם תקבל קידושין, אך זה ג"כ אם בדין אדם אעמה"ד וכנ"ל דילמא אית לי פירכא, וזה הפשט בגמ' לומר אעמה"ד ומטעם דילמא אי"ל פירכא, וממילא אף כאן אין זה ק"ו משום דסופו להקל אם תקבל קידושין:

עוי"ל קו' הנ"ל ע"פ פלפול דלכאו"ק אהא דקיי"ל המוכר שט"ח לחבירו וחזר ומחלו מחול ואפ"ה חייב מדרבנ"מ, ואפי' יורש דמוחל לעצמו חייב מגרמי, אף שלא כוון להפסיד לחבירו כש"ך ס"ו סקפ"ב, ואף דעכשי' שמחל באמת פטור מ"מ זה גופו הוי ההיזק שעשה שיהי' פטור, א"כ גם הא דשבועה קונה קשה מה בכך דקונה, מ"מ יהי' חייב מחמת גרמי מחמת דנשבע גרם לו היזק שיהי' פטור, אך ז"א דלפי שבועתו לא גרם היזק, וכמו דשבועה קונה גוף החיוב כן קונה חיוב גרמי ג"כ, וא"כ י"ל שגלגול שבועה שפיר יהי' חייב עכ"פ מחמת גרמי, ואי"ל דגם מזה ההיזק קונה שבועה, ז"א דגלגול יליף כן מק"ו ואעמה"ד, והטעם דהוי ספק דלמא אית לי' פירכא, ונודע דברי רשב"א ב"ק ד"ב דספק נזיקין לחומרא ול"ה ספק ממונא לקולא, א"כ נגד ההיזק של גרמי לא יועיל הק"ו לפטרו כלל, ולא יהי' ספק סופו להקל כלל, ומחו' הגאבד"ק זגערש שליט"א אמר דהדין אם יבואו עדים אח"כ א"כ נשבע לשקר, וילקה כחו"מ פ"ז סכ"ט שנפסל לשבועה ע"י עדים, א"כ אף שנפטר לשלם מ"מ הרי יופסל לעדות ולשבועה וילקה ומלקות חמור מממון, ובדברי הרשב"א עמ"ש בחת"ס יו"ד רמ"א, מלה"ר ח"ב היקש אות י"ג, אמרי הצבי ריש ב"ק, ועתי"ט פ"ד מ"ה דב"ק, ושערי תורה ח"ד כלל ד' אות מ"ג:

ובפנ"י ב"מ ג': תד"ה בכולה, הק' אהא דר"ח מפ"מ מובמ"ק ישבע להמני' במגו דכ"ה, הכי לי"ל לר"ח טעמא דאביי ספק מלוה ישנה, וא"כ פן לא מגיע לו סמ"י רק כמו חצי החוב ולכן לא ירצה לכפור הכל, וכה"ק בתומים בכללי מגו אות ע"ד דמנ"ל מגו דהעזה לדידן דקיי"ל כאביי דסמ"י, ומובמ"ק במגו דכ"ה ל"ה מגו. ומ"ש לישב דאית לי' מגו דנ' לא ידענא וישלם לצי"ש החצי ע"ש, וזה תימה דכבר כ' תוס' ב"מ צ"ז. ד"ה ביום, דא"י ל"ה מגו דא"א עושה עצמו ברצון מסופק, גם מה שתי' בצ"ב סק"ד לדעת נמ"י כשמחל לו המ"י שוב אמרי' חשוד כו', א"כ אית לי' מגו דאי בעי מחל. ג"כ תימה להמחנה אפרים דמחילה בע"כ ל"מ, וג"כ אי"ל מגו דפן לא יתרצה אידך (המח"א הוא בהל' זכיה מהפקר סי' י"א, ובספרי פרי יוסף על גיטין מ'. הארכתי בזה, וע' בשער המשפט סו"ס

כ"ב, וחלק"י בקבא דקושייתא קו' מ"ו הביא בשם הרא"ה דמהני, וכ"ה באבני מלואים ל' סק"א מסברא דמחילה הוי כמו סילוק ע"ש, ובחלק"י בהשמטות לקו' מ"ו, ועשו"ת הרד"ד קמא או"ח מ"ט:)

ונ"ל דבעה"מ וראשונים הק' דסמ"י יטעון הכי בפירוש, ותי' דל"ה נאמן לחטוף טליתו ש"ח ולומר כך וכך יש לי אצלך, לכן מערים לומר כולה שלי ושמעינן שאין לאדם לחטוף בש"ח ואפי' בפקדון דברשותא דמרא קיימא ע"ש, לפ"ז במוב"ק דמוחזק שוב יטעון בפירוש סמ"י וע"כ דרוצה לגזלו ולק"מ. וז"ש רש"י ובכולי כו' חשיד אממונא חשיד אשבועתא, והק' תוס' דמסקנא לא משמע הכי כו', משבועות הפקדון שלא שלחתי יד ומנסכא דר"א ע"ש, ולפ"ז לק"מ דבשלמא שם משביעין אותו ול"ש חשיד כו', דאמרי' סמ"י יש לו וחטף ול"ש לטעון הכי דבפקדון ל"י נאמן כבעה"מ, וכן בנסכא ל"י נאמן דג"כ בא להוציא ממון דיש ע"א שחטף, דל"ד כלל להך דעיזי שהביא בעה"מ, דשם אית להם עכ"פ מגו דלקוח משא"כ בנסכא, ומה דנפיק מרשות מ"ק אית לי' ע"א, ובטח אם יטעון ל"י נאמן (וער"מ פ"ג ה"ה מגזילה דחוטף שלא ברשות גזלן, גם אשתמיטי ל"ש כר"ן שבועות דאירי שראו בידו ע"ש) משא"כ כאן ל"ש סמ"י דהוא המוחזק ויטעון בפירוש. ועפ"ז ניחא קו' המקנה ופנ"י קידושין מ"ג. בשנ"ע, דאף אם בעלמא מלוה בעדים צריך לפרעו בעדים היינו באין לו מגו, אבל הכא א"ה אומרים אהדרינהו ללוה הי' נאמנים במגו דעשינו שליחותך ופרענו למלוה ואינן נוגעין כלל, ובפנ"י הק' דמה מגו זו דאהדרינהו הא אין לחשדם על גזל רק סמ"י גבי מלוה, ומס' ממונא לא פרשו דאיתא בחזרה כמ"ש בב"מ ו'. ולהכי לא אמרו אהדרינהו דא"כ יצטרך הלוה לשלם והם אינם רוצים לגזלו, משא"כ על המלוה יש להם סמ"י, ולהנ"ל א"ש דהריטב"א הק' דמה מגו דאם יאמרו אהדרינהו יחייבו לשלם למלוה, דפסקינן הולך כזכי ול"ה להם להחזיר שלא כדין, ותי' די"ל דאדעתא דמצי למהדר בי יהיבנא לי' וא"כ עדיין לא זכה המלוה ע"ש, והנה השליח יכול לאחוז המעות ולומר מלוה יש לי גם ממלוה והנני אוחז במעות מכח שדר"נ, והמלוה אינו מודה לו כ' הסמ"ע קכ"ה סקי"ט דאם יש לשליח מגו נגד המשלח נאמן ע"ש, והתם אין לו מגו כיון דהולך כזכי, משא"כ כאן כ' ריטב"א דאירי בפירוש כשלא זכה בו המלוה, וא"כ לסמ"ע נאמנים לטעון מ"י אית לנו גבי המלוה, כיון דאם יטענו החזרנו ללוה הי' נאמנים, וכן נמי אם טענו מ"י לנו ממלוה הי' נאמנים אף דהמשלח יצטרך לשלם שנית וכמ"ש הסמ"ע שם, ול"ק קו' הפנ"י דאם נאמר כאן החשש סמ"י הדר"ק בעה"מ יטעון בפירוש, דכאן אינו ברשות המלוה אוחז, כריטב"א ושפיר הי' נאמנים כסמ"ע, וק' יטעון בפירוש א"ו דל"ש מ"י:

ובילדותי אמרתי על התשו' הרא"ש כלל ס"ו סי' ח' דמגו במקום עדים פסולים ל"א (והובא ג"כ בכללי מגו מכנה"ג אות י"ח, נה"מ סי' ח' קצה"ח פ"ב סקט"ו, ועשו"מ רביעאה ח"ג קמ"ה) וק' על רבה שמובמ"ק יהיו נאמן במגו דכ"ה, די"ל דתורה מיירי שהתובע יש לו עדים פסולים, וי"ל דהב"ח הק' דהוי מגו לאפטורי משבועה ול"א מגו, ועו"ק על התי' א"א מעיז כו', ובאמת פסקי' מגו דהעזה וכש"ך בכ"מ אות ו', אך א' מתורץ בחברתה, דבאמת אמרי' מגו לאפמ"ש, ורק בהעזה עם לאפמ"ש ל"א ע"ש בש"ך, וזה שהק' רבה נהמני במגו, ותי' דהעזה ולאפמ"ש ל"א, וסברות הרא"ש ג"כ דיהי' העזה להכחיש אף בפני עדים פסולין ודמי' למגו במקום קול, וז"ש לתי' הגמ' אבל בהקושיא עדיין ל"ה ידעינן חילוק בין העזה לאין העזה ואמרי' מגו אף אם פסולין וז"פ: **ובתוס'** ב"מ ד'. ד"ה וש"מ, הק' להמני' ג' במגו ב', ובע"ב ד"ה הודה הק' להמני' דאי בעי כפר בכלים ומוב"ק קרקעות, ובתומים בכ"מ אות קי"ג ד"ה ושבתי תי' קו' הנ"ל על מובמ"ק מגו דכ"ה הא הוי לאפמ"ש, וחידש דרק באופן דאף אי יהיו אמרי' מגו לאפמ"ש מ"מ יהיו מקום לחלות השבועה ל"א מגו אבל אי יהי' אמרי' מגו לאפמ"ש לא יהיו בשום פעם חלות השבועה אמרי' מגו לאפמ"ש דעכשיו דאמרי' מגו ליכא כלל דין שבועה, ושפיר הק' רבה להמני' במגו דכ"ה ול"י בשום אופן שיחייב שבועה אמרי' מגו לאפמ"ש, וענב"ת חו"מ כ', וא"ש ב' קו' תוס' הנ"ל דכאן שוב יקשה מגו לאפמ"ש ל"א, דהקו' ל"ה על כל מובמ"ק רק בסלעין או בהודה בקרקעות שפיר ל"א מגו לאפמ"ש:

ובפרי יוסף דף מ' הבאתי קו' ר' משולם בתוס' ב"מ ג'. וכתו' י"ח. דמנ"ל כ"ה פטור, ואי"ל דילפי' מע"א דאי' כ"ה חייב למה צריך לע"א דאיצטריך לטבסעפ"ע, וק' אי כ"ה חייב לא משכחת טבסעפ"ע דישלם לו, ויתבענו בחזרה שפרע לו בחנם ותובע מסופק וא"י לישבע ומשאיל"מ, ועד המסייע אינו פוטר משבועה כש"ך ע"ה סקס"א, ופ"ז סקט"ז. ונלע"ד וגם ליישב אמאי לא תי' תוס' דאיצטריך ע"א לנסכא דר"א דיהי' ע"י העד משאיל"מ, ע' בקול שמחה, ובמפרשי הים מרובה אות ל"ו, ושו"מ תליתאה ח"א שצ"ה. ונר' דק' על תוס' דאיצטריך לטבסעפ"ע הא מרא דשמעתא הוא רבה, ובשבת כ"ב. אי' אמר אביי כ"מ דמר עביד כרב ופרש"י רבה, א"כ כל מה דסובר רב רבה ס"ל כן, ורב לא ס"ל משאיל"מ בשבועות מ"ח. בחזרה שבועה לסיני, א"כ רבה נמי לא ס"ל מתוך א"כ לא משכחת טבסעפ"ע, דתוס' ב"מ צ"ז., הק' מובמ"ק יהיו נאמן במגו דא"י, ותי' א"א טוען ברצון מסופק, וכאן בטבסעפ"ע יהי' נאמן במגו דא"י דרבה לי"ל מתוך, ואי"ל כתוס', ז"א דתוס' כ' טעם כי אז נראה שהתובע אומר אמת שטוען ברי והוא שמא, וכאן שהתובע ג"כ טוען שמא ל"ש זה, וע"כ רבה דלי"ל מתוך לא מצי ליסבר טבסעפ"ע חייב, ועכצ"ל

דמיירי הא שכ' תוס' לטבסעפ"ע היכי ששניהם טוענין שמא, והמלוה הביא ע"א והלוה מודה שלוה ממנו, אלא שא"י אם פרע והוי א"י אם פרעתיך, ובב"ק קי"ח. אי' בתובעו ואומר א"י א"פ חייב ממון, ובאינו תובעו רק לוה בא ואמר הלוותני ממך וא"י א"פ פטור וחייב לציי"ש, ובחו"מ ע"ה ס"ט, ולהנ"ל דלרבה דלי"ל מתוך לא משכחת טבסעפ"ע היכי שנתבע טוכן ברי דאית לי' מגו דהוי אמר א"י אם הלויתני, וחזינן דתביעה ע"י עד לא דמי לתביעה דבע"ד. ויש לחדש דאע"פ דא"י א"ש חייב ממון מ"מ כאן שאינו תובעו רק עפ"ע, ובטענו בספעפ"ע היכי שנתבע טוען ברי פטור לגמרי לרבה כנ"ל, א"כ י"ל כיון שהנתבע טוען ג"כ שמא א"י א"פ אינו חייב רק שבועה, דבעלמא בטוען ברי חייב ממון אבל בטוען בספק דהדין דפטור כמ"ש שם בב"ק ורק מחמת העד טענו, ומחמת העד לחוד ג"כ פטור היכי שנתבע כ"ה דרבה לי"ל מתוך, ולא משכחת אליבי' טבסעפ"ע חייב, וא"כ הוא אינו תובע לו דא"י ורק מחמת העד, וכל חיובו רק מחמת שהודה בהלואה וא"י א"פ, ממילא י"ל דחייב רק שבועה. וא"ש קו' ר"מ דהא ע"כ מיירי דהלוה נמי טוען שמא א"כ ל"י ליתבע ממנו שפרע לו בחנם ול"צ המלוה לישבע, ול"ק דאיצטריך לנסכא דר"א, דרבה לי"ל מתוך רק הטעם משום איא"פ. ומצאתי בתשב"ץ בחוט המשולש ח"א י"ד דהיכי דפליגי אליבי' דתנאי לא אמרי' זה דכל מילי דמר עביד כרב, וע"ע בר"ן פ"ק דסוכה דהיכי דלא פליג שמואל לא עביד כרב, ול"ק נמי קו' השב יעקב יו"ד נ"ז ע"ש:

פסוק יב

עד רש"י עדים, ובשפ"ח ל"ל ב' עדים דע"א פוטר משבועה, וכה"ק בפני"פ, ובאמת הוא קו' שטמ"ק ב"ק י"א., וע"ס כה"צ ואמה"צ שם אריכות. ודברי שאול מ"ת כ' לחו"מ ש"ג ס"י דרועה שרואה זאב שטורף אם יכול להציל חייב ואם אינו יודע חייב לשלם ג"כ וכמו שכתוב בש"ך, ובמתוך כו' אין עד המסייע פוטר וי"ל דאיירי בכהאי גווני שאינו יודע אם צריך להציל וצריך ב' עדים, ובאוה"ח כ' אפי' לר"מ דחייב בפשיעה בקרקעות ועבדים, יודה בהקדשות שפטור גם בפשיעה, ועשו"מ רביעאה ח"ב קנ"ג שהק' מנ"ל הא, ובאמת בהלכה ב' לענין חיוב פשיעה לא חשב הר"מ הקדשות ע"ש, וגם בפנ"י ב"מ נ"ח. כ' ג"כ דבהקדשות מהראוי ליפטר בפשיעה דגם מזיק בהקדש פטור עש"ה, ובקוי אור, ושו"ת פינות הבית צ"ד בזה. ובשו"ת בית אבא כ"ד השואל טלית להתפלל ונגנב אי חייב לשלם, ע"ס רמ"א דבמתנה עמ"ל פטור מאונסין, ויש פוטרים גם מגניבה ואבידה עסמ"ע סקכ"ט, ובס' שנות חיים כ' דע"כ לא פטרו פו' הנ"ל אלא אם נותן לו בפירוש במתנה עמ"ל, אבל בכה"ג ששואל לו טלית בדרך שאלה, רק דאנן סהדי מכח אומדנא דמוכח דנתן לו במתנה עמ"ל, הרי יש כנגד זה אומדנא דמוכח שלענין אחריות הי' כוונתו

להתחייב כשואל ע"ש, וכעין זה כ' בנה"מ שם סק"ט. ובספורנו כ' להיפך שסתם משאיל בקירוב דעת כזה הוא נותן מתנה ע"ד שיחזיר שאפי' לדעת האומר שבמתעמ"ל חייב באונסין, זה מטעם שהתנאי ע"מ מבטל המתנה אם לא יקוים התנאי, אבל בזה שהוא מתנה ע"ד להחזיר בלי תנאי, הנה כ"ז שהוא בידו מקבל הוא שלו אע"פ שלא יחזרנה אח"כ, ולא יתחייב על כל מה שיארע בה עכ"ל, ועתוס' ב"מ צ"ו. ד"ה ונשאל, דענין בעליו עמו הוא חידוש, וע' דברי שאול מ"ת דמ"א: בזה:

ובחו"מ שד"מ ס"ד השואל כו' ובזמן שמשאיל אומר א"י ישבע וע"י גלגול ישבע ששכירה מתה או שא"י, והק' הש"ך סק"ה דבע"ה סט"ו אי' אם טען בגלגול א"י הו"ל משאי"ל ואמאי פסק כאן דישבע א"י. ונ"ל ע"פ שי' פו' דשבועת שומרין אפי' בלא עדים ושטר, ולא נאמן במגו להד"מ והחזרתי דקיי"ל מגו דהעזה לאפמ"ש ל"א, ולהכי מחויב לישבע ש"ש דבזו הטענה אינו מעיז, לפ"ז כיון דהגלגול הוא על אותה הפרה שישבע ששכירה מתה והשומר א"י והי' מתשאיל"מ, א"כ שפיר הו"ל מגו דלהד"ם או החזרתי והוי פטור מש"ש, וממילא ל"ה משאיל"מ, והו"ל מגו לאפטורי ממונא ואמרי' מגו דהעזה ופטור מעיקר שבועה ול"ש גלגול, ובשלמא בשאר גלגול שבועה דהגלגול הוי מילתא אחריתא, להכי אמר דנשבע על עיקר אף דממילא על הגלגול הוי מתוך אבל בזה דהגלגול הוא על אותה הטענה שמתה כדרכה, שישבע שאותה השכירה מתה כדרכה, א"כ אי נימא דיתחייב לשלם אית לי' מגו להד"ם או החזרתי ופטור ולית כאן שבועה, כן אמרתי לתרץ קו' תוס' ב"מ צ"ז. ד"ה ביום דבגמ' מוקי כשע"ש ואף דבלא"ה ה"מ, ולהנ"ל א"ש, ואח"כ מצאתי בחי' הרי"מ שתי' כן, ולענ"ד דתוס' שפיר הק' דאמאי צריך לרבות בפרות לוקמי' בהפקיד לו בעדים ושטר דלי"ל מגו והוי על הגלגול מתוך כו', הקיצור דבלא עדים ושטר ל"ה מתוך ע"י גלגול, דא"כ יהי' פטור מעיקר שבועה ולפ"ז ל"ה מתוך, אבל מ"מ צריך לישבע ע"י גלגול שא"י, דאף דישבע על הגלגול א"י יתחייב עיקר שבועה דמגו דהעזה לאפמ"ש ל"א, ושפיר פסק המחבר דישבע ע"י גלגול א"י, אמנם בסי' ע"ה דגלגול ל"ה על זו הטענה, הביא י"א דאמרי' על גלגול מתוך:

עוי"ל קו' הש"ך וקו' תוס' הא מחויב שבועה כדרכה מתה ועי"ג שכירה מתה וכיון שאי"ל הוי מתוך, ונ"ל דרשב"א ור"ן כ' דלהכי מחויב השומר לישבע אפי' באפקיד לי' בלא עדים ושטר, וא"נ במגו להד"ם משום כי רמא רחמנא שבועה עליו כי אמר נאנסו, היינו משום דחיישינן דלמא אמר בדדמי, וסבר שהוא אונס ואינו אונס כב"מ צ"ג. אי ידעית כו' דמצי לעבורי חדא חדא, וכיון שכן כי איכא מגו מה הוי וכי יוציאנו מגו מחששה זו ע"ש, ומתוס' שם מבואר דאי אית לי' מגו על הגלגול, אף דעל עיקר לי"ל מגו אפ"ה פטור

משבועות גלגול ע"י מגו, דהק' דיהי' נאמן על הגלגול במגו דא"י ע"ש, וא"ש קו' תוס' דנהי דעל עיקר שבועה לי"ל מגו דהוי בדמי, אעפ"כ אי הוי טוען בברי דשכירה מתה ל"ה מחויב לישבע ע"י גלגול, דאית לי' מגו דאם הי' רוצה לכפור הי' כופר להד"ם ול"ה שום שבועה, ואמאי ישבע דשכירה מתה או שאולה מתה, וזה ל"ה בדדמי אי שאולה או שכירה, וכיון דאית לי' מגו פטור משבועה, ולפ"ז כיון שטוען ברי הי' פטור מגלגול ממילא כשטוען א"י ל"ה משאיל"מ:

ולפ"ז לאחר שתקנו היסת ובלהד"ם מחויב שבועה ולי"ל מגו לאפטורי מהיסת ולהכי צריך לישבע על הגלגול כיון דלי"ל מגו, וממילא בטוען א"י הי' מתוך, אמנם ז"א דהא על שבועות התורה אית לי' מגו, ורק על דרבנן לי"ל מגו ולא מחייב רק שבועה דרבנן ול"א משאיל"מ. וא"ש קו' ש"ך דפסק המחבר שישבע על הגלגול שא"י, ול"ה מתוך דא"צ לישבע שבועה דאו' שבועת גלגול, דאי"ל מגו על הגלגול ורק מחויב שבועה דרבנן וכשא"י ל"ה משאיל"מ, ופסק דישבע שא"י, אבל בסי' ע"ה הביא י"א דגלגול אמרי' מתוך היכי דלי"ל מגו וא"ש:

ובזה י"ל קו' תומים צ"ד סק"ג על שטמ"ק שבהך תי' שכ' תוס' על מציעתא שהשוכר טוען ודאי ואין נשבע ע"י גלגול, ותי' דמיירי כשמאמינו המשאיל במה שאומר שמתה כדרכה, ואינו מזקיקו לישבע על כך, והביא דבזה א"ש גם רישא דלהכי פטור משבועה דשכירה מתה דמיירי במאמינו שמתה כדרכה, ולהכי ל"ה על הגלגול משאיל"מ. והק' תומים דאיך מתורץ הרישא דהך תי' במאמינו מ"מ כיון שטוען ברי ששאולה מתה, והלה אומר א"י ליהמן הך במגו של"ה מאמינו והי' מחויב שבועה, ואף עכשיו דמודה כדרכה מתה יהי' נאמן, ואי דהוי מגו להוציא הא בברי אמרי' מגו להוציא ע"ש. ולהנ"ל א"ש דבשער המשפט צ"ד סק"ב הוכיח מרשב"א, שכ' דלכך החמירה תורה ש"ש וא"נ במגו להד"ם או החזרתי משום דאמר בדדמי דסבור הוא דאנוס, והק' דקיי"ל ג' שבועות משביעין אותו לא פשעתי לא שלחתי יד ושאינו ברשותי, ואמאי ישבע שא"ב ושלא שלח יד ליהמן במגו להד"ם או החזרתי, א"ו שא"ב ושלא שלחתי יד נשבע רק ע"י גלגול כר"ס רצ"ד, והלכך ל"מ מגו לפטור מגלגול עכ"ד. ולפ"ז י"ל דגם תוס' ס"ל כך, והוי ק' להו קו' דצריך לישבע ע"י גלגול, ואי"ל כנ"ל דעל הגלגול הו"ל מגו, דהוי לאפטורי משבועות גלגול ול"א, וכ' שפיר דבתי' התוס' דמיירי במאמין מתורץ נמי רישא, דכיון במאמינו ליכא שבועה ורק דיהי' נאמן המשאיל לומר שאולה מתה במגו דל"ה מאמינו, ז"א דהא גם שואל ושוכר אית להו מגו להד"ם, ואי דל"א מגו לאפמ"ש גלגול, ז"א דבאמת ליכא

השתא שבועה דהא מאמינו ורק דיהי' למשאיל שבועה, הא גם בשואל ושוכר אית להו מגו נגד מגו שלו ושפיר פטור השוכר וא"ש קו' תוס' אפי' לשיטתם וזה ב"ה עצה נכונה: **רש"י** ואם לחשך כו' ע' רא"ם ושפ"ח וברכות ז':, רש"י גיטין כ"ג: ד"ה ואם, ותוס' עירובין צ"א. ד"ה מי לחשך:

פסוק יד

אוה"ח שאלה בבעלים חייב בדיני שמים, וע"ס טל תורה ב"מ צ"ז. שהק' מגמ' שם נימא לי' אשקא מיא, והאיך קיהיב רבא עצה לעשות כן לכתחלה, ואולי כוונת אוה"ח בפשיעה אבל נאבד באונס פטור אף לצי"ש:

פסוק טו

יפתה רש"י מדבר על לבה עד ששומעת לו ובת"י וארי ישדל, שידול בל' ארמי כפיתוי בל' עבר, ורמב"ן לא כ"כ דכ' בפשט אונקלס דישדל כמו אשתדל עם ת', והוא מל' תחבולה לפתות ומתחלף הל' לר' כמו ומרד ואשתדיר מל' מרד, וכן כאן הכל א', מרד ותחבולה כמו שיחליפו מגלות במזרות (איוב ל"ח ל"ב), וכן נמלצו (תהלים קי"ט ק"ג), נמרצו (איוב ו' כה), ושרשרת שלשלת ע"ש. וכ"כ בזרע יצחק ר"פ שני דייני גזלות וגזרות א' וכמו באלמונותי' בארמונותי' ויגזול על ימין ודינו ויגזור ע"ש, וביד מלאכי רפ"ח כ' דדברי' דחוים, דל"ש חילוף אותיות רק אם הם ממוצא א', ול' יר' לאו ממוצא א', ודמיון מאלמונותי' אינו צודק דנגזר מל' אולם ושרשו אלם ולא מטעם חילוף אותיות כמ"ש רד"ק בשרשים, ומויגזל שגה ברואה דניתי ס' ישעי' ונחזי בסי' ט' י"ט כ' ויגזור על ימין והוא פלא, והגרי"פ בהגהותי' שם הצדיק הזר"י והביא הרמב"ן כאן דכ' כן, וע"ע בהערות על יד מלאכי ש' תרמ"ז שנ' דשגגות הקולמוס הוא בזר"י, וצ"ל ויגזור על ימין ודינו ויגזול והל' מתחלף עם ר', והביא ר"ש עוקצין פ"ב מ"ב שכ' גלעינן כמו גרעינין, הרי כזר"י, ועמ"ש בזה הפמ"ג או"ח אגרת שני' אות ש', ומקור ברוך במבוא דף קכ"ט וקל"ז:

מהר ימהרנו רש"י יספיק מוהר כמשפט כתובה ורמב"ן דחה דאם ישאנה אינו נותן קנס ואם יגרשנה כתובה רק דרבנן, ורא"ם תמה דהרי פלוג' דתנאי אי כתובה דאו' ורש"י פסק דאו'. ועמל"מ פ"ג ה"ג מנערה ד"ה וראיתי שהק' דלא נחלקו רק בבתולה אבל בבעולה רק דרבנן, ובפ"ק דכתו' אי' אלמנה דכ' באורייתא מא"ל, אלמא דפשיטא דלכ"ע כתובת אלמנה מד"ס, וי"ל דטענת רמב"ן דבשלמא דאיכא שום כתו' מה"ת ניחא דהכי גזה"כ שהמפתה יכתב לה כתובה כדין בתולה מאחר שפיתה בתולה, אבל אי ליכא כתו' דאו' היכי קאמר מהר ימהרנו. ורא"ם תי' דרש"י סבר מה"ת וקנסו שיכתב לה כתו' כבתולה, וכ"ז לרש"י אבל לר"מ פ"י ה"ו מאישות דכתו' מד"ס מנ"ל דכתו' מפותה ר' כבתולה, ואולי דריש כרש"י, ומצינו כיוצא בזה בע"ע דכ' ויצאה אשתו עמו, ואי' ומי הכניסה

מכאן שחייב במזונות אשתו ובניו', וכ' ראשונים אע"ג דמה"ת אין בעל מחויב במזונות אשתו ובניו מ"מ כיון שמנהג שזן חייב האדון ה"נ כיון דמנהג נושא בתולה לכתוב כתו' חייב במפותה, וע' בנוב"ת אה"ע ל"ג, והפלאה ד"י: בתד"ה אלמנה ורביד הזהב, ופרד"י חיי שרה ד' קס"ד:

וברמב"ן דפיתה הטיית רצון בשקר, וכ' בטו"ז או"ח קכ"ז סק"ד בנוסח מתרצה ברחמים ומתפייס בתחנונים הוגה בדפוס חדש ומתפתה והוא שלא כדין, דרמב"ן כ' דפיתוי ע"ד שקר עכ"ל, ויש להעיר ע"ז הרבה, דביוצר שחרית יום א' דר"ה בשופר אפתנו ובברך כריעה, אבל יש מחזורים שכ' ארצנו במקום אפתנו, ועמד"ר נשא פ"י בפ' נזיר, ובד"ה איש או אשה כי יפליא, יואל בן פתואל שפיתה להקב"ה בתפילתו ועמת"כ, נמצא דה' מתפתה בתפלה. וע"ע רד"ק תהלים (ע"ה ל"ו) ויפתוהו בפיהם, לפי מחשבותם יפתוהו אבל הוא ית' אינו מפותה כי יודע לבבם כו', לפ"ז יש לתקן הנוסח ומתפתה בתחנונים דאנו מזכירים, דאף כי אין מחשבותינו שלימה בתשובה ורק פיתוי שקר הוא, אעפ"כ הוא ית' רחום מתפתה, אע"פ שאינו אמת, וע' תענית ח'. על ויפתוהו בפיהם. ובירמיה (כ' ז') פתיתני ה' ויפת, ובפסיקתא דברי ירמי' כ' כשחזר מענתות לירושלים ראה עשן בהמ"ק יוצא כו', צוח פתיתני ה' ויפת, שבהיותו בירושלים הגין זכותו שלא תחרב ירושלים, וכן בזה"ק תצוה קע"ט: ירמי' אסתלק ולא אהדר לאתרי' וחרב בי' מקדשא כו', ובתרגום שני דירמי' הי' בארץ שבט בנימן, ובילקוט ירמי' רמז ש', המורם מכל זה שבאמת ל"ה ברצון ה' שיהי' ירמי' בענתות רק כדי להרחיקו מירו' ונכון לפ"ז פי' פיתוי (ועיקר הענין יפלא דמקראות מפורשות שלא הניחו לירמי' שיצא מירו', והי' שם עד אחר החורבן, ע' ירמי' ל"ז ל"ב, ל"ח כ"ח, ול"ט י"ג, וצע"ג, וענובי"ת או"ח ק"ו שכ' עמ"ש רש"י, ירמי' וברוך שחזרו ל"ד חזרו לא"י אלא לבבל, וצ"ע מירמיה שם מ"ד כ"ח ישובון מן ארץ מצרים ארץ יהודה, הרי שהפליטים חזרו לא"י) וע"ע זה"ק ברא' מ"א. זכאין צדקי' דידעין למפתי' למארייהו כו', וכ"ה במדבר קכ"א.. ובאמת גם לרמב"ן יצדק דאנו מבקשים מה' שיכון בחסד כסאו ולא בדין, ועל כזה שפיר יתכן לומר ומתפתה, וע' שמו"ר פ"ג בתחלה פתה פתיתי אותך מכאן ואילך דברי אמת אני מדבר עמך, וע' תו"א ונפ"ח או"ח באריכות:

ודיני מפתה בתולה מבת י"ב עד ו' חדשים שתתבגר חייב קנס נ' כסף ואם כנסה פטור לשלם, ואף באשה אסורה לו אי עבר וכנסה פטור מקנס, ובקטנה מג"ש ויום א' פלוג' ר"מ וחכמים אי יש קנס במקום מכר ברפ"ג דכתו', ובהמקנה דמ' כ' אף אי בקטנה יש מפתה מ"מ פיתוי קטנה אונס, וכל דיני אונס יש לו ונותן קנס אף בכנסה וכן שותה

בעציצו ועמנ"ח מס"א. וברמב"ן תצא (כ"ב כ"ז) אשר לא צעקה בעיר, ולא ידעתי בדין הצעקה אם ראינו נערה שהחזיק בה וכו' ועשו"ת חכ"צ קמ"ה קמ"ו שהביא ר"מ פ"א ה"ב מנערה, דנבעלת בעיר ה"ה בחזקת מפותה, וכ' גם הר"מ ל"ק רק בידעינן שלא צעקה, אבל באינו ידוע אם צעקה אף בעיר י"ל דצעקה ואין שומע לה ומרמב"ן משמע כן ע"ש. אמנם המהרי"ק שורש קכ"ט הבין בר"מ דבעיר הוי בחזקת מפותה לעולם, ועשו"ת עבודת הגרשוני כ"ז, ובנבי"ת אה"ע כ"א כ' יותר דאפי' ידע שלא צעקה בעיר, כל שלא ידעי' אם נלחמה כנגדו, ל"ה בחזקת מפותה אף בעיר, והר"מ מיירי בידעי' שלא נלחמה והביא סיוע מרמב"ן. ומצאתי בשו"ת בית שלמה אה"ע י"א השיג עליו דאין ראי' מרמב"ן דכ' רק בידעי' דנלחמה, ובזה כ' אף שלא צעקה הוי אונס (והנ"ב בעצמו שם בסי' י"ח הביא לשונו), אבל בלא ידעינן כל שידוע שלא צעקה בעיר הוי בחזקת מפותה כמבואר ברמב"ן בפכ"ד, ואף הח"צ מודה כה"ג עש"ה, וכ"מ עוד בנ"ב שכ"כ כבסי' כ"א, בסי' י"א ד"ה ועוד, אכן בתשו' מהר"ם אלשקר צ"ד לא כ"כ, ואישתמיט לי' הר"מ אלשקר, והביא כמה ראשונים דהנבעלת בעיר אין סומכין על דבריה שהיא אנוסה עד שתביא ראי' שנאנסה, כגון שראו ששלף חרבו עליה או שסתם פיה שלא תוכל לצעוק, ועמל"מ פ"א ה"ב מנערה, ועשד"ח מער' אישות אות א' שציין לשו"ת צ"צ להג' מליובאוויטש ז"ל אה"ע ל"א בח"א, ועט"ח סי' י"א, וע"ע בפ"ת אה"ע ק' סקי"א שציין פמ"א ח"ג כ"ב, וחמדת שלמה ס', וברית אברהם אה"ע ע"ז, וע"ע בשו"מ תליתאה ח"א רע"ב, ושו"ת יד אלעזר י"ג:

פסוק טז

כמהר הבתולות, בבעה"ת כמה"ר נוטריקן כמה מהר הבתולות ר', ובשם הר"מ כ' כמהר עולה ר' אז יתר אחד וזה אם למקרא, וראיתי כמה פירושים ואינם נוח לי, והנכון מכולם דמאתים עולה כפל מהר, כי במאתים יש ב' ממי"ן, ות' ב"פ ר', ויו"ד ב"פ ה', וא' יתירה וקורין מָתַים בלי אלף, ועם א' הוא יש אם למקרא, וקורין כמהר בכ"ף הדמיון וזוז גימ' כ', או דצ"ל "כמוהר" עולה ר' זוזים יתר אחד ויש אם למקרא כלו' כדקרינן כמוהר מלא ו' ולא כמסורת כמהר חסר ועולה רע"א, וגימ' של ר' זוזים ר"ע: **עי"ל** כמהר היינו כמו "ריש" גימ' תק"י, וזה כמו "מאתים זוז" בגימ' תקי"א, וז"ש יתר א' ויש אם למקרא היינו בקריאה אין הברת האלף ניכרת ושוב עולה תק"י כמו גימ' של "ריש" וע"ע בקול תורה שנה ג' סי' כ"ו. או י"ל כמהר במספר קטן י"ג מאתים במ"ק י"ד, אבל מאתים נוכל לכתוב בלי א' מתים, ואז ג"כ במ"ק י"ג, וע"ס פני דוד. ובענין שווי מטבעות כמה הם עכשיו שקלים, ע' נחלת שבעה סי' י"ד, וחת"ס אה"ע ח"ב קס"ה, ונפ"ח או"ח של"ד סכ"ו:

פסוק יז

מכשפה ל"ת. ע' משכיל לדוד, וביבמות ד'. סמך כל שוכב עם בהמה מות יומת לסקילה, ובאור יקרות ופלפ"ח אי' דק' למה ל"נ מכשף כמ"ש רש"י כאן, ורק אי' במקובלים דמכשפה נקיבה בא ע"י ריבוי דם נדה, ומכשף זכר נעשה כשבא על בהמה, וא"כ על הקו' למה ל"נ מכשף לזה מתרץ הכ' שוכב עם בהמה מות יומת, א"כ למ"ל קרא על מכשף זכר שחייב מיתה, הא בלא"ה ח"מ דע"כ בא על בהמה לכן ל"צ לכתוב במכשף כ"א במכשפה. ובס' זכיות ח"ד פ"י כ' מה שלא כ' מכשף כי המחבר עם הנשים יותר מן הראוי הוא מבקש שלימות ממי שהוא למטה הימנו במדרגות, והוא דוגמת המכשפה שג"כ מבקשת שלימות מרוחות הטומאה שהן למטה ממנה:

ובסה"מ ל"ת ל"ד כ' ובשוגג חטאת, ועמל"מ רפ"א משגגות דבמכשף אין חיוב חטאת, וע"ע חינוך תקי"ח ודיני דחיי לאווין נ"ה. ובאמרי בינה ה' שבת סי' א' כ' לכאו' מה נ"מ בחומר לאו מעשה שכ' רמב"ן כאן, הא הוי לאו שא"ב מעשה ואין לוקין, ואף די"ל דנ"מ לעבור בלאו דאם מעלה אותה מן הבור שיעשה מעשה, מ"מ ממה שלא מנה הר"מ בה' סנהד' ללאו זה שיהי' בו מלקות, משמע דעיקר הכונה להמית אותה, והמסייע להחיותה אף שהוא במעשה אין לוקין א"כ מה חומר בלאו זה מעשה, א"ו דאף לאשב"מ מחויב לבזבז כל ממונו עש"ה, ובאמת כ"כ הריב"ש שפ"ז, ועמ"ש באריכות בפ' יתרו (כ' ח'), וע"ע ברביד הזהב שמיני (י"א כ"א), דנ"מ עוד דאיסור לאו לא ספינן לקטן, ואיסור עשה ספינן כמ"ש בתה"ד קכ"ה ע"ש עוד. **ובמכילתא** רי"א מיתתה בסייף ורע"א בחנק, וק' למה לא כ' בתורה מיתתה במה, וי"ל כדי שלא תוכל להנצל מהמיתה הכתובה בתורה, וכ' סתם ל"ת ורשות להרגה באיזה מיתה שיכולים, וכמ"ש בר"ש בן שטח שתלה פ' נשים באשקלון ערש"י סנהד' מ"ד:, וירו' חגיגה פ"ה ה"ה, וסנהד' פ"ו ה"ו. ומ"ש ביתרו (י"ט י"ג) לא יחיה נמי מבואר בקרא כי סקל יסקל או ירה יירה, ובחזקונו סקל אם קרוב, וירה בחצי אש אם רחוק, וניתן להמית גם במיתה אחרת ועכה"צ, ובהמעשה שהביא רש"י שם במוכם שנתחלפה מטתו, עשו"ת מהר"ם מרוטנבערג בסופו דהוציא מזה דעל עבירות קלות בצדיקים נפרעין מהם רק בעה"ז. ובר"מ פי"ד הי"ג מסנהד' דהמצוה על הב"ד להרוג, ובמנ"ח מס"ב הק' דמנ"ל זה, ודאי צריך לדונו בכ"ג, אבל אחר גמ"ד אם יש בכח הוא מצוה על כל ישראל להרגו, ואף שכ' שם בה"ח דהעומד על נפשו הורגין אותו בכל מיתה ואין רשות לשאר העם להמיתו, לפיכך אם נקטעו יד עדים פטור, א"כ המצוה אינה על כל ישראל, אך ע"כ מצוה על העדים, גם אי' שם אם עדים גדמין מתחלה יהרג ע"י אחרים, עכ"פ נראה דהמצוה על כל ישראל, ונשים ג"כ בלאו אם יכולים להרגו.

ומענין שדים וכישוף, ערש"י שופטים (י"ח י"א), סנהד' ס"ה:, חינוך תקי"ג תקי"ד, תשו' הרשב"א תי"ג, ריב"ש צ"ב, ס' אור ה' מאמר ד' דרוש ו', ווי העמודים פ"ז, משנ"ח ה' עכו"ם סי' מ"ט נ', מד' תלפיות ענף אוב, נשמת חיים מאמר ג' פי"ב באריכות, ורד"ק ש"א (כ"ח כ"ד), והאידנא אין חוששין לכישוף ע' מג"א, ג' סקי"א ותפא"י סנהד' פ"ז אות ס"ט, ועמ"ש בפ' וארא נ'., נ"ב., נ"ג., ונ"ד.:

פסוק יט

זבח לאלהים יחרם, ערש"י ורמב"ן וביד שאול יו"ד רע"ו נשאלתי אי קודש ולכאו' חול אבל האריז"ל כ' דקדש, עפמ"ש סוף מנחות שבקרבנות לא כ' שם אלקים רק שם הוו', וז"ש בלתי לה' לבדו ולפ"ד קדש, ובשו"ת שער אפרים ס"ה כ' דחלילה לעשות מחול קדש, רק האר"י דרש מבלתי לה' לבדו רק שם הוי' וכן עיקר. וערש"י תשא (ל"ב ס"ז), כה אמר ה' והיכן דבר זבח לאלהים יחרם, וערמב"ן שאינו נלמד מפ' זבח כי אינו חייב מיתה, ותימה של"ה רש"י שם והוא בתדב"א, וערמב"ן סוף משפטים ובויקרא שנר' שרמז להאר"י, ועמ"ש ביתרו (י"ח י"ג), וקובץ כנסת חכמי ישראל מ"ג, ובשפתי כהן יתרו ד"ה ויקח יתרו, ושו"ת עדות ביהוסף ח"ב ל"ב ונח"ק. ובירו' ברכות פ' הרואה אם באה על אדם צרה ח"ו לא יצוח לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי ואני עונה לו מיד, וז"ש זבח כו' בלתי לה' לבדו, ועחת"ס או"ח קס"ו בתפלת מכניסי רחמים, ונפ"ח או"ח תקפ"א, ומ"ש הרבה בפרד"י תולדות דקצ"ה., ותורה תמימה כאן אות קפ"ו:

ובסנהד' ס"ג. המשתף שם שמים וד"א נעקר מעולם שנ' בלתי לה' לבדו, וכ' תוס' לא דמי לחרב ה' ולגדעון, דלא אסור רק במידי דאלהות, וער"מ שבועות פי"א ה"ב, וברדב"ז שם הק' ממ"ב (ד' ל') חי ה' וחי נפשך, ותי' דנשי לאו דינא גמירי ע"ש, וק' ממ"ב (ב' ב') שאמר כן אלישע לאליהו, וש"א (כ"ה כ"ו) באביגל שאמרה כן לדוד, והית' נביאה במגילה י"ד. ובתו"ת תי' דאם הי' אומר חי ה' ונפשך הי' שיתוף אבל חי וחי הוי פירוד השתוף, וע' קידושין מ"ו. התקדשי לי בזה התקדשי לי בזה הוי כל אחת בפני עצמה:

ובתיב"ע כל מאן דדבח כו' יתקטל בסייפא, וע"ס אה"י שק' דעובד ע"ז בסקילה (דברים י"ז ה') ובמשנה סנהד' פ"ז מ"ד ומ"ו, וסקילה חמורה כמ"ש בסנ', וכ"פ הר"מ פט"ו ה"ו מסנהד', ופ"ו ה"ו מעכו"ם, ופ"ג ה"ג, וכן ת' בתצא (ל"ב כ"ז) (ומקורו ממכילתא ברש"י שם, ולפנינו אינה במכילתא ורק בילקוט שופטים רמז מ"ג). ומ"ש ביומא ס"ו: זבח וקטר בסייף וקאי אעגל, תי' שם ברש"י שעדיין לא נתפרשו ד' מיתות ב"ד ונידונו במיתת ב"נ סייף, אבל כאן שלדורות ואחר מ"ת למה ת' בסייפא, ונ' שכוונתו על אנשי עה"נ כדאי' שם בסנהד', אדרבה סייף חמור שכ' (דברים י"ג ט"ז) לפי חרב, וסיימו ומאי חומרא

שממונם אבד, וזה מ"ש ונכסי יתגמרון וכסנהד' קי"א:, ור"מ פ"ד ה"ו מסנהד' ולכן גם בעגל שערב רב הי' כמדיחין את ישראל הי' מיתתם בסייף כרמב"ן שם, (ות"י יומא ורמב"ן שם כ' דהוראות שעה הי') ומפרש מלת יחרם בב' פירושים א', יומת כפרש"י כאן, וכ"כ בויקרא (כ"ז כ"ח) ורש"י סנהד' ס'., ב', עניני השמדת נכסין וכליון חרוץ אשר בממונו. עוד נר' שהמתרגם מפ' שמוסב על הגר מב"נ כראב"ע, דלישראל כבר הזהיר בעשה"ד ומבואר עם פי' הגר"א בסנהד' קי"א, שאי' באנשי עה"נ והמרובין בסייף לפיכך ממונם אבד, וק' ל' לפיכך, וכ' דמיתת אנשי עה"נ דאחר שראו ב"ד שהודחו רובם והתרו בהם, ניטל מהם דין ישראל והם כב"נ ונידונים בדיניהם, וב"נ בסייף וממונו אבד עכ"ל. ועכל"ח ראה אות ג' דהסביר דברי', אף שכל חייבי מיתות ב"ד ממונם ליורשיהם, בעה"נ שאמרה תורה שנפקעה מהם קדושת ישראל והם כב"נ, אמנם הבנים שלהם וקרוביהם שלא הודחו עמהם נשארו בקדושת ישראל, א"כ ממילא נפקע מהם הקירבה והם כמתים, ואי"ל יורשים וממונם הפקר וחרם, וכ"ה הדין בגר מב"נ שמיתתו בסייף וממונו אבד, ומתרגום ראי' לגר"א וכל"ח:

פסוק כא

כל אלמנה ויתום ל"ת, רש"י ה"ה כל אדם, אבל הר"מ פ"ג ה"י מדעות כ' רק אלמנה ויתום עובר בלאו וכ"כ החינוך ס"ה, ובמשנ"ח ה' דעות סי' ז' הביא סמ"ג סי' ח' כרש"י, והביא פלוג' ר"י ור"ע במכילתא. ובחינוך מביא הרבה דברים, מה שיתומים יותר משאר אנשים, הבא ליפרע מהם צריך שבועה, וב"ד טוענין עבורם, ובמעות שלהם ב"ד מכריחין לרבית דרבנן, גם מכריחין כל אדם שיפקח עיניו על נכסיהן, ואי' עוד במפו' שאפי' אלו שצריכים לימוד והדרכה, בר"מ פ"ו ה"י מדעות, צריך ליזהר שלא לענותם יותר מדאי, וע' שער בת רבים אריכות. ובב"מ ע'. ור"מ פ"ד הי"ד ממלוה אי' רק דחז"ל לא גזרו ביתומים ברבית דרבנן, ובמל"מ מפלפל אי צריך ב"ד להפקיע איסור רבית, דהם יכולים להפקיע ממון, והביא תשו' מהרש"ך אע"ג שמותר ליתומים לתת מעות בא"ר, מ"מ אם נתן אביהם ומת אין יכולים לגבות, ועש"ך יו"ד ק"ס סקכ"ו שכ' שלא ראה מנהג זה שיהי' מלוין ברבית מעות יתומים ורק ע"י היתר וע"ע בברכ"י שצוח על מנהג זה, וכן להלות מעות אלמנה ברבית, וענבי"ק יו"ד מ' שהתיר וע"ש בפ"ת. ובמנ"ח תמה על החינוך דאיך ב"ד יכול לכוף איש שיטריח עצמו בגופו ולהתעסק במעותיהם וההפסד יהי' שלו, וג"כ נסתפק בגר שנתגיירו בני' הקטנים אתו דאין להם דין קירבה דכקטן שנולד דמי, מ"מ אפשר דא"ע בלאו זה דיתום דהטעם שהם תשושי כח, וכאן יש לו אב, רק לענין התורה גזיה"כ דלא חשוב אב, וכן ישראל הבא על שפחה דהבן אינו מתייחס

אחרי' מ"מ ל"ה יתום. **ועל** לאו זה אין מלקות, וכ' החינוך הטעם שיכול לומר שכוונתו לטובתם, ובהגהות מל"מ כ' שלא נח לו בזה, רק לפי שאפשר בלא מעשה דאף בדברים יש לא תענון, וכל שאפשר בלי מעשה אין לוקה אף במעשה, וכחינוך מ' שמ"ה שמ"ו תקפ"ג, ודעת הה"מ להיפך בפי"ג ה"ב משכירות דהיכי דמשכחת בו מעשה אף בלא עשה מעשה לוקה, ומנ"ח נסתפק אי נפסל לעדות כיון דחמור לאו זה:

פסוק כב

כי אם צעק, נרמז מ"ש בב"ב ט"ז. שטן ופנינה לש"ש נתכוונו כו', וק' מפ"מ נענשה פנינה דמתו בניה, ונלמד דאסור לצער חבירו אף אם לש"ש נתכוון, וז"פ אם ענה תענה אותו כי אם צעק, ר"ל אף אם העני' רק למען צעוק יצעק אלי שיתפלל לה', בכל זאת יחרה אפי כו', ע' בילקוט הדרוש וגן רוה. וג"כ ק' דפתח באלמנה והול"ל אם ענה תענה אותה, ואי' דמת מצטער בצער בני' ואשתו, וכמ"ש רש"י במדבר (כ' ט"ו), וברכות י"ח: ידע אבון בהאי צערא, וז"ש אם ענה את האלמנה תענה אותו את הבעל בקבר, ואם צעוק היתום יצעק אלי האב מהקבר ואשמע צעקתו של הבעל ואב. **ויל"ד** עוד דלא כ' ושמעתי כי חנון אני כמ"ש בפכ"ו בהשבת עבוט, וראיתי דכאן אסור באמת למסור דינו לשמים משום דאית לי' דינא בארעא, ואם צועק לה' שניהם נענשים, וכמ"ש בב"ק צ"ג, ולכן לא מסיים בי חנון אני דהשמועה הוא לרעה, וכמ"ש וחרה אפי והרגתי אתכם בל"ר, אבל בהשבת עבוט שמ"ע שמתן שכרה בצדה ואין ב"ד שלמטה מוזהרין עלי', ואז בודאי יצעק אל ה' כיון דלי"ל דינא בארעא, כ' כי חנון אני כי לא יענש עבור צעקתו אלי, ועמ"ש ברמב"ם פ"ו ה"י מדעות מזה:

פסוק כד

אם כסף תלוה, ערש"י ואוה"ח וברא"ם על מה שאחז"ל עמי קודם לא נצרכה דלישראל בחנם ולגוי ברבית, והק' למ"ל הא דאמרי' בנבלה להקדים נתינה לגר למכירה דגוי ל"צ קרא, דסברא דגר אתה מצווה להחיותו, וא"כ מה בגר נגד גוי כ"ש ישראל, ובשמע שלמה תי' דלר"מ פ"ה ה"ב ממלוה דמ"ע להלות ברבית לגוי לק"מ דאיצטריך עמי קודם דאל"כ הו"א גוי ברבית קודם דיש מ"ע, ואף להחולקים דאינו מ"ע מ"ע י"ל לפ"מ שהק' תוס' ע"ז כ'. ד"ה לר"מ, וחולין קי"ד: ד"ה עד וכי מי שיש לו חפץ למכור יתננה לגר ותי' דשאני נבלה שאינו שוה רק דבר מיעוט, הרי דאם גוי רוצה בשכר וישראל בחנם ימכור דחייך קודמין, וא"כ מה ראי' מנבלה, דס"ד כיון דלנכרי בשכר היינו ברבית דהוי כמכירת חפץ לא ילוה לישראל בחנם, ועמש"ל (כ"א ב'), ובכתר תורה על המצות בהקדמה, ובמשכיל לדוד ותשו' רמ"ע מפאנו קי"ג. **ובס'** נועם מגדים כ' עשיר אינו מתפלל על גלות רק העני, וז"פ א"כ תלוה, מל' חיבור שתחבר לך כסף תזכור משיח שנקרא עני ורוכב על החמור.

עי"ל לפעמים רוצה לעשות טוב ויצרו אינו מניח לו, ז"פ אכ"ת, מל' כוסף וחשק, העצה את העני עמך שתענה ותרעיב עצמך ותרגיש טעם עוני אז תזכיר אותו ואגרא דתענתא צדקתא. **ובהפלאה** כתו' ס"ז: אם זה חובה ומדבר על העשיר למה תהי' לו כנושה, ש"מ את העני עמך, ממה שנתנו אבותיו לאבותיך, כי גלגל החוזר בעולם עש"ה. **ובס'** מעשה רוקח ח"ג פ"א, עה"פ קהלת (י"א א') שלח לחמך ע"פ המים, ע"פי אלשיך דממון עני פקדון בעשיר ורק אפטרופוס, דקיי"ל הנותן נכסיו לא' מבניו לא עשאו רק אפטרופוס (ב"ב קל"ב: וחו"מ רמ"ו ס"ד), כן ה' העשיר אותו שיתן לשאר עניים. ובס' כסא שלמה כ' ע"ז דמי שיש לו מזונות בצמצום ונותן צדקה, דזה אינו מופקד אצלו, בודאי שכרו גדול, וז"פ טוב עין הוא יבורך (משלי כ"ב ז') כי נתן מלחמו לדל, וז"ש שלח לחמך היינו הצריך לך ע"ש, ועס"ח תט"ו, ובפי' אזולאי שאותיות עני הם קודם כסף וע' נח"ק. **ובב"מ** ע"ה: מלוה בלא עדים עובר בלפ"ע, והוא א' מג' דברים שצועקין ולא נענין, וז"פ אכ"ת את עמי בפני עדים, ואת העני עמך שתתן צדקה בסתר, כמ"ש במשלי (כ"א י"ד) ומתן בסתר יכפה אף, ע' קרבן שבת ועיון יעקב שם:

והר"ר שמעלקא אמר את העני עמך בעת שאתה בעצמך עני, וכמ"ש המלוה לעני בשעת דחקו הכ' אומר אז תקרא ואני אענה (יבמות ס"ג.), וז"פ אכ"ת בשעה את העני עמך שבעצמך עני, וכן כבד את ה' מהונך א"ת מהונך אלא מגרונך (רש"י משלי ג' ט') כשתצטרך ליתן מגרונך לקמץ מפיך. (וע' תוס' קידושין ל"א. ד"ה כבד בשם ירו' א"ת מהונך אלא מחונך, ועב"י או"ח נ"ג בשם שבלי לקט, ובאה"ט סקי"ב בשם פסיקתא, ובהגהות הגר"ז מרגליות, ובתניא רבתא, ובגליון הש"ס לרע"א ברכות ל"ה. קודש הלולים אחלי' והדר אכלי' כו' שהביא ירו' פאה פ"ז ה"ה, לא מתמנעי רבנן בין ה' לח' וכמו הרואה הספד בחלום חסו עלי' בברכות נ"ז. וב"ק נ"ה. וע"ש במהרש"א, ובע"ז י"ט. הון מהבל ימעט, אם עושה תורתו חבילות חבילות, וע"ש במהרש"א ובירו' מע"ש פ"ב ה"ב, ושבת פ"ז ה"ב, וצ"ע רשב"א ברכות ל"ה: וע"ש בפנ"י. וע"ע שבת ק"ד. הץ כמו חץ, וע"ז: הוצא חציצא, עירובין נ"ג: חרדל הר דל, ונ"ד: צחורות כמו צהורות, מגילה ט"ו. התך שחתכוהו מגדולתו, קידושין ס"ב, הנקי חנקי. שביעית פ"ג מ"ד סהר סחר עתי"ט, מו"ק ב'. שלחין מן משלה, ר"ה כ"א. מהריא כמו דמהריא דם תהא אחריתו, מנחות נ"ג: המילה חמלה, ס"ו: ה' דנתעלסה כמו ח' חיטו וק"י. ההרס החרס, שבת ס"ב: פתהן יערה פתחיהן כיער, יומא נ"ד. הדרה חדרה, סנהד' ל"ט: הזונות כמו חזיונות וק"ג. התוך חתוך, ב"ב צ"א. הזאת נעמי חזיתם נעמי, ר"ש כלים פ"ג מ"ד חידוק הידוק, עירובין ק"א. כחדק שמהדקין הרשעים, וכלים פט"ז מ"ד קיחותי' ובר"ש קיהותי', בסוטה ו'. מדחה

אתה ובגליון מדחה, תוס' גיטין כ"ה: ד"ה ומיחל כמו מיהל. וע' ליקוטי דינים בסו"ס מהרי"ל דקפ"ז. דמכאן סמך למדינות שמדברים ח' כמו ה'. וע"ע בגליוני הש"ס ברכות שם שמביא הרבה מהנ"ל, ובעדיות פ"ה מ"ב בחרדלית, ופה"מ להר"מ הרדלית, ומנחות ל"ז. ידכה ה' כהה, ואימא ידך שבכח א"ל מי כ' בחי"ת וצ"ע בזה, וע"ע תענית י'. חשכת מים וחשרת מים קרי ב'. הכשרת, ודריש ח' ה' וע"ש במהרש"א ויש עוד הרבה חילוף ח' וה'). וז"פ אשרי משכיל אל דל ביום רעה (תהלים מ"א א') בשעה שהמלוה בצר, וגם הא דלא כ' אשרי נותן דל, הכונה שתומך הדל לא רק שמחיה אותו ממש כי עני חשוב כמת רק גם מחכימו, כי עני עשתונותי' מבולבלים ודעתו בלתי מיושבת, ומי לנו גדול מר' יוחנן כשגזלו ממנו הי' ר"ל שאל לו ולא השיב, א"ל לבא בכיסא תלי', בירו' סופ"ח מתרומות, דכל האברים תלוים בלב, ולב תלוי בכיס (וע' מקו"ב ח"ד ד' תתקי"ח.) וכשיתמוך אותו נעשה משכיל, והחוזה מלובלין ז"ל אמר מ"ש אל דָל בקמץ ולא בפתח לרמז לדל אשר פיו פתוח ואינו ביישן אינו המצוה גדול כ"כ רק לדל בקמץ שקומץ פיו ובוש מלשאול לזה צריך להיות משכיל להרגיש דוחקו ולתמכו בדרך כבוד:

ודודי הגרע"א ז"ל האבד"ק לוטימירסק בהשמטות לאור דוד על אסתר (ב' ב"ב) כ' אל תגזל דל כי דל הוא, שלא יגזול ממנו ענין הדל באמרו שהוא עשיר וא"צ לצדקה "כי" לשון "דלמא" דלמא דל הוא באמת ע"ש, ועמ"ש בפ' תרומה (כ"ה ג') ובענין הזכרת שם עה"ס, (ועשה"ג אזולאי ז' סקכ"ו והקדמה לשו"ת פמ"א ומנחת שמואל). **עוד** אי' בשבת ס"ג. גדול המלוה מעושה צדקה פרש"י שאינו בוש, וז"ש אכ"ת את העני עמך יוכל להיות העני עמך שאינו בוש, אך בצדקה טוב של"י עמך רק ליתן לגבאי צדקה והוא יחלק, ועירו' ערלה פ"א ה"ד דאכל מן חבירי' בהית לאסתכלא בי', וז"פ (איכה ג' ל') ישבע בחרפה, וז"פ אכ"ת את העני עמך דעי"ז יהי' העני עמך בדומה לך, וכסנהד' ל"ו: ונשאת אתך בדומין לך. וג"כ כ' המפו' פשט בתהלים (קי"ב ג') הון ועושר בביתו, אם יתעשר יתן מעותי' בביתו וקונה חפצים יקרים לביתו, אבל וצדקתו עומדת לעד אינו נותן יותר מכפי שנתן עד עתה, וז"פ א"כ תלוה מל' התחברות את העני עמך תזכור גם העני. **עוד** פי' דבפ"ו מ"י מאבות אין מלוין לאדם לא כסף וזהב רק מעשים טובים, וז"פ א"כ תלוה לאחר המות אין מלוין רק את העני עמך מה שנתת לו. **עי"ל** לשי' רש"י והביאו רמ"א יו"ד ק"ס סט"ז, דע"י שליח ליכא איסור רבית, וז"ש א"כ תלוה בעצמך את העני בינו לבינך, ותלוה אותו בלא שליח, אז לא תשימון עליו נשך. **עוד** ראיתי דא"כ תלוה הוא מצוה מתרי"ג מצות, וכמו שאסור ליטול שכר על מצוה דמה אני בחנם כו' בבכורות כ"ט., כמו כן אסור ליטול שכר על מצות הלואה, וק' למ"ל לאו ברבית ת"ל משום מה

אני בחנם, וכמו זה הק' תוס' שם על נוטל שכר לדון דבטל, למ"ל קרא ושוחד לא תקח ע"ש, ותירוצם ל"ש כאן, וצ"ל דאיצטריך היכי שהמלוה מפסיד ע"י הלואה כגון שיכול להרויח בהמעות, דבכה"ג אין מצוה להלות אבל משום רבית אסור:

וראיתי במ"ש ונא על תצריכני לא לידי בו"ד כו' מה יאמרו הרבנים דכל פרנסתם ע"י אחרים, וי"ל דיש ג' כתות בנותני צדקה ומחזיקי ת"ח, א', החושבים כי משלהם נותנים וכחם ועוצם ידם עשו החיל הזה, ב', יודע שאין נותן משלו, ורק עשר בשביל שתתעשר ונותן כעין הלואה לה', כמ"ש מלוה ה' חונן דל והוא עמלק"פ, ג', שלעמלק"פ ויודעים שהוא מה' תן לו משלו כו' ורק אצלו בפקדון, וז"ש לא לידי מתנות בו"ד כת א', ולא לידי הלואתם כת ב', כ"א לידך כו' שרק מידו הקדושה למען לא נבוש דהנצרך לבריות פניו נשתנים ככרום (ברכות ו'.), ומכת ג' אינה בושה, ובזה י"ל בביצה ט"ו: קו' תוס' הסתירה עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, היינו לבריות כאלה שאחז"ל הנצרך להם פניו נעשים ככרום הם כת א', אבל מכת ב' התירו חז"ל על שבת היינו שנותנים בהלואה, ועז"א לוו עלי ואני פורע, וע' מה שכתבתי בזה בפ' ויקהל (ל"ה ב'):

ל"ת לו כנשה לא תשימון עליו נשך, וק' למה הכ"ף כנשה, (וי"ל הכף מורה שאף שרק נדמה בעיניו כנושה אסור, כב"מ ע"ה:) ועוד ק' למה לא כ' לא תקח ממנו נשך. ועוד מה ענין זל"ז, והגר"י דיסקין ז"ל מבריסק אמר, דאם א' מלוה חבירו וירא פן ידחה אותו זמן רב, יעשה בערמה לשום עליו נשך כדי שימהר הלוה לשלם שלא יתרבה הנשך, ובאמת כשישלם אח"כ לא יקח ממנו הנשך דכוונתו הי' רק שימהר לשלם הקרן, ורמזה תורה שגם זה אסור, וז"ש לא תשימון אף שאין רצונך ליקח הנשך רק לשום עליו לבד כדי שיזדרז להשיב מהר החוב, וע"י שתקצוב רבית אתה כנשה, כי זה דוחק אותו לפרוע מהר אסור ופח"ח. **ומשטחיית** ס"ח תקל"ב נראה דכל המלוה ברבית עובר על לאו ל"ת לו כנשה, וכשי' המ"מ ברפ"ד ממלוה אף שאין דוחקו לפרוע, וכ"ה דעת החינוך מס"ז, ומשמעות רש"י סו"פ א"נ הוא רק בתבעו ודחקו, ועתי"ט סו"פ א"נ בזה, ובמהר"מ שיף שם כ' מסברא דנפשי' דכל מלוה בריבית עובר על לאו ל"ת לו כנשה, ולא הזכיר מהמ"מ וחינוך, וע"ש בהגהות הגר"מ אריק ז"ל על ס"ח דפוס לבוב ובמנ"ח:

פסוק כה

שלמת וגו' היא שמלתו, התחיל שלמה ומסיים שמלה ע"ס תאומי צביה מ"ש בזה, ואנכי ביארתי יותר ממקומות רבות, שמלה מורה על בגד חשוב, שמלה לך קצין תהי' לנו (ישעי' ג' ו'), ושמלות (בא י"ב לה) ערש"י, והסירה את שמלת שביה (תצא כ"א י"ג) ערש"י וספרי, לא ילבש גבר שמלת אשה (תצא כ"ב ה) פי' בספרי תכשיטי נשים, וכן

תעשה לשמלתו (שם כ"ב ג'), ובב"מ כ"ז. מה שמלה שיש לה סימנים לפי שהוא בגד חשוב, ושמת שמלותך עליך (רות ג' ד'), ובשבת קי"ג: אלו בגדי שבת, אבל שלמה בגד פשוט "של-מה", ושלמות בלות (יהושע ט' ה' וכ"ב ח'), על שלמה (משפטים כ"ב ח'), דשבועות שומרין אפי' על בגד פחות, ושכב בשמלתו (תצא כ"ד י"ג), וריח שלמותיך (שה"ש ד' י"א), אפי' הבגדים התדירים היינו המצות הנהוגות כל יום מ"מ הם חדשים אצלך, ולפעמים יפול על בגד א' ב' תוארים למשל לעשיר נקרא בתואר שלמה ואותו בגד לעני נקרא שמלה, וז"ש אם חבל תחבל שלמת רעך (כב"ק ח'. מה דרכו של בעה"ב להוציא פחות שבכלים), אע"פ שהוא בגד פשוט אמנם בעניים הוא שמלה חשובה, וגם אצלו הוא כסותו, ככסות בגד חשוב, כנדרים נ"ה: הנודר מכסות מותר בשק ויריעה, ול"ק מדה"ב (ט' כ"ד) וכלי זהב ושלמות נשק, די"ל מלת ושלמות מחובר לנשק דבמלחמה הם חשובים יותר מכלי זהב, וע"ע במ"א (י' ב"ה) ושמלות ונשק, וי"ל דוא"ו מן העודפים כרש"י וישלח (ל"ו כ"ד, ואיה ועגה, וצ"ע מתהלים ק"ד ב', עוטה אור כשלמה) ועמ"ש בזה בפרד"י ויצא דר"ח: ובהערות שם, הרבה מזה:

פסוק כו

והיה כי יצעק. הרה"צ מגאסטאנין ז"ל אמר אפי' הצדק אתך, כי יש לך ולמשכונו טענות צודקות, אעפ"כ כי יצעק העני אשמע לו כי חנון אני ולא אוכל לשמוע צעקת העני, וכ"ה ברשב"ם כאן, ועתוס' ר"ה י"ז: ד"ה שלש, וצ"ע כסותה בל' נקבה, וי"ל עפמ"ש בחו"ה שער הכניעה פ"ז דמי שמחרף לחבירו נוטל ממנו עבירות שלו והוא נוטל מצות שלך, ומצות הם לבוש לנשמה בג"ע ולבוש בקבר ובכל ערב קודם שינה צ"ל שרי לי' מרא מאן דמצער לי, וצריך למחול לכל המבזה אותו. וז"ש אם חבל שלמת רעך היינו המצות שעשה רעך לקחת ממנו ע"י שביזה אותך, תזהר שעד בא השמש תשיבנו לו שתמחול לו בערב כי הוא כסותה להנשמה ובמה ישכב אם תקח ממנו המצות שהם לבוש, וא"ת מה יועיל אף אם אתה תמחול לו מ"מ השי"ת לא ימחול, עז"א לא תדאג ע"ז, כי והי' כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני, וע"ע בס' בית אהרן בקונ' אהל אהרן דף קל"ח בזה: **ובזה"ק** יתרו פ"ו: וי למאן דההוא מסכנא יקבל עלוהי למאריה, דקריב למלכא יתיר מכלהו דכ' והי' כי יצעק וכו' מ"ט דדיוריה דמלכא בהני מאני דתבירי וכו' וע"ש בניצוצי אורות בשם חו"י קע"ו דה"ד שלמים ברמ"ח אברים ולא חסרים, וע' מג"א נ"ג סק"ח דש"צ יש ליזהר מבעל מום כו' וע"ש בנפ"ח שציין לפסיקתא דר"כ פל"ט בע"מ כשר לתקוע בר"ה, וע"ס של"ה פסחים דרוש ד' מצה עשירה, ווי עמודים פ"ז, ובשו"ת מהר"י מברונא כ"ה הביא מאו"ז שאין למנות ש"צ בע"מ ע"ש, ובאמת באו"ז ה' ש"צ סי' קט"ז הביא להיפך שמותר:

פסוק כז

אלקים ל"ת ונשיא בעמך ל"ת, ערמב"ן קדושים (י"ט י"ד) על ל"ת חרש, דהוסיף לאו אחר במושלים נשיא ודיין בעבור שדרך אנשים לקללם בחדרי חדרים כו' והם במשפטים יעמידו הארץ, וער"מ פכ"ו ה"א מסנהד' כל המקלל דיין עובר בל"ת אלקים ל"ת, וע' חינוך מ' ע', ומלשונות אלו הוציא הברכ"י חו"מ כ"ז סק"ד דרק בדיין קבוע הלאו ל"ת, ולא בז"ב לו א' כו' ע"ש, והלאו רק בשם ובלא שם רק איסור, והמקלל לוקה ב', א' שהוא ככל ישראל, וא' משום דיין, ועסה"מ ל"ת שי"ז קילל חבירו עובר בלאו, ולדיין בב' לאוין, ולנשיא בג', ובן נשיא לאביו ד', וע"ס דיני דחיי לאווין רי"ח, ובתומים צ"ו סק"ה מקלל בכתב פטור דאל"כ אינו מוכח דלאו שאב"מ לוקה במקלל מפסוק והפלה כו' דלמא הפ' מיירי בכתב, (וע"ל כ"ב כ"א) ואם עדים מעידים שגידף בודקים ושואלים מה שמעתם, ובירו' סנהד' פ"ז וכי אומרים לי גדף, ובתי"ט כ' דנתכוון רק למצוה ע"ש בפ"ז מ"ה, ועי' מה שכתבתי בזה בפרי יוסף בסוגיא דנודרת, ובמנ"ח מ"ע כ' אם נתברר שהעיד בשקר חייב העד משום מגדף, וברכת ה' רק במפרש שם, ובקצה"ח כ"ח סק"ה נסתפק אי מהני חזרה תכ"ד על לשעבר, דאפשר ל"מ חזרה רק מה שאמר על להבא אבל בשבועה שלעבר ל"מ, והביא ראי' מנדרים פ"ט. תכ"ד כדיבור חוץ מהקדש מגרש ומגדף, ומגדף הוא לשעבר והי' מהני חזרה אי לאו משום חומרא דמגדף עש"ה, ובלאו זה עחו"מ כ"ז ובמפרשים שם:

פסוק כח

מלאתך ודמעך ל"ת, רש"י ל"י לשון דמע ועא"ע ורשב"ם, ובזית רענן כ' דיש נדר בעת הרווחה לו ויש נדר בעת צרתו, ויש בנ"א לאחר שנושע לא ימלא נדרו, וז"פ מלאתך מה שקבלת עליך בהיותך בדעה מיושבת ומלאה, ודמעך בהיותך במחשבות שונות ומדומעות ע"י צער, ל' דמע תערובות, תהי' מוזהר בב"ת, שאלמלא כן בכור בניך תתן לי שבעון נדרים בנים מתים ר"ל. וע' בהכותב בע"י ברכות נ"ט. ד"ה מ"כ דגשמים נקראים דמעות, משמע דמפרש דמעך המעשרות על התבואות הגדלין ע"י גשמים, או דמרמז ל"ת הגשמים ע"י חטא עיכוב המעשרות, וכרש"י ראה (י"ד כ"ב) לא תגרמו לי לבשל גדיים של תבואה וכו', וע"ס קו הישר פרק ס"ח שהביא קו' דרש"י סותר עצמו מתמורה ד"ד. דכ' הפשט דמע לפי שהיא מדמעת ועולה בא' ומאה מפיק לה קרא בל' דמוע, ועמ"ש בפ' תשא (ל"א י'). ובתי"ט שם הק' עליו שהרי זה אינו אלא מדרבנן וכ' לפי שנוהגת בלח, ובכורים רק ביבש דאין מביאין בכורים רק מפרי ולא משקה בחולין ק"כ., וע' במשנת ר' יוסף במשניות ווילנא פ"ב מ"ו מתרומות ובסתירות רש"י עשו"ת חת"ס אה"ע ח"ב ק"ע ומהאריכות לא העתקתי:

רש"י שלא להקדים המאוחר ורק כסדר, בכורים אח"כ ת"ג ואח"כ מעשר, וע' תמורה ד'., תרומות פ"ג מ"ו, ושמו"ר פל"א, והדין בדיעבד אי הקדים מהני ול"ש אעל"מ מגזה"כ ואין לוקין, ר"מ פ"ג הכ"ג מתרומות, ובתד"ה ואיתמר בשם ירו' דאם מקדים עובר ג"כ בעשה, ואיסור זה חל רק על התבואה שנגמרה מלאכתה וראה פני הבית, אבל אם לא נקבע למעשרות מותר לאכול ארעי, ואף קבע אינו אסור מה"ת, וא"ע בלאו אם הקדים בשבלים כפרש"י שבת קכ"ז: ד"ה שהקדימו, ועמנ"ח מע"ב, וע"ע רש"י ביצה י"ג., ירו' תרומות פ"ג ה"ג. **ובשו"ת** בית יצחק יו"ד ח"ב קל"ח העיר בדבר חדש, איך מהני שאלה לתרומה אם כבר הפריש מעשר אחר תרומה, הרי אם ישאל על התרומה ויצטרך להפריש תרומה מחדש נמצא שהקדים מעשר לתרומה ועבר בל"ת, ומפאת זה צידד, דבאמת א"י לשאול על התרומה רק אם לא הפריש עדיין מעשר, או כששואל על הפרשת מעשר ג"כ עש"ה, ובהדו"ע פ' וישלח מאמר קס"ה כ' דהשאלה עוקרת רק מעשה הפרשה, ולא עוקרת המחשבה ורצון והוי כחשב לעשות מצוה ונאנס שג"כ עשה מצוה, ומה"ת ל"ה הברכה שבירך בשעת הפרשה לבטלה אף ששואל אח"כ ע"ש, ולפ"ז י"ל דל"ה מקדים מעשר לתרומה דעדיין נשאר המחשבה של הפרשת תרומה, ויל"ע בזה, וע"ל (כ"ג ז') מ"ש בזה בשם ח"ס: וע"ס **יכהן** פאר תמורה ג'. דהק' דבקרא כ' לא תאחר משמע דקפידא על האיחור, ובגמ' אי' המקדים תרומה לביכורים משמע דקפידא על ההקדמה אך לפמ"ש שם דהוי מעשה דבדיבורו איתעבד מעשה דנעשה מחולין תרומה, כמו שפרש"י משמע דעיקר האיסור בשביל שמקדים התרומה, דאם נאמר דאיסור בשביל איחור הוי לאשאב"ח. **וע"ע** בגליוני הש"ס על ירו' זרעים כ"ב אות כ"ו, דיש חידוש מירו' דמאי פ"א ה"ד דמותר להפריש מע"ש תחלה ופודאו ועושהו מע"ר, וע"ש ברידב"ז הואיל ונעשה אח"כ מן השני עצמו ראשון לית לן בי' משום הקדמת שני לראשון ע"ש אריכות, וע"ע ירו' תרומות פ"ג ה"ג, ובלקח טוב כלל ה':

פסוק ל

ואנשי קדש ת"ל ובשר וגו', ותיב"ע טעמין חולין בדכותא, ומכאן שאוכלי חולין בטהרה נקראים אנשי קודש, ועתוס' חולין ב': ד"ה טמא, ובהגהות רי"פ כ' שלא ידע מקומו, ובהגהות שם מנוב"י כ' שהוא בילקוט תצא ע"ש, וט"ס והוא בילקוט תשא רמז שפ"ו, והייתם קדושים אזהרה לבנ"י שיאכלו חולין בטהרה כו', ובזה"ק משפטים קכ"א. תואר קודש גדול במעלה מקדוש דקודש הוא שמעצמו הוא קדוש, וקדוש מורה שיקבל השפעת קדושתו מאחרים וע' אה"י, ונרמז בזה הבטחה שאם יהי' אנשי קדש אז לא יבואו לאכילת טריפה, וכחולין ה': השתא בהמתן ש"צ אין מביא תקלה ע"י צדיקים לא

כ"ש, וע"ש בתוס' דוקא באכילת איסור, והובא בס"ק מעשיות מקדושים שנתנו לפניהם מאכלות אסורות ואירע סיבות שונות ולא שמו לפיהם, וע' חדושי מהרא"ך או"ח תרמ"ח בזה והביא שהחוזה מלובלין ז"ל הביט ביין ואמר זה כשר וזה נסך:

ובס' נוצר חסד פ"ד ה"ט מאבות כ' הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח, בשם צדיק א' שאמר קודם פטירתו ששלשים שנה הי' רב ולא אירע כתם באשה ולא שאלה בפסח, ולא בעניני תערובות או"ה, ולא שרפה בעיר, וז"ש הגס לבו בהוראה, מתמה עליו התנא, שוטה, האיך יהיה זה רשע וגס רוח, שהרי בכל אלה אתה חייב שאתה רשע, ואחר כל זה יש לך גסות ע"ש, ובזה"ק כאן קכ"ב. ובגין דאינון קדש אסור לאינש למיקרא לחברי' בשמא דגנאי ולא לכנאה שמא לחברא וענשי' סגי כו', ההוא דלייט לחברי' א"ל ר' ייסא כרשע עבדת, א"ל רשע לא קאימנא לי' אלא כרשע דאחזי מלה כרשע, א"ל ודאי לא אתחייב מנלן דכ' (איכה ב' ה') היה ה' כאויב ולא אויב, היתה כאלמנה ולא אלמנה, דאזיל בעלה למדינת הים, ועי' בפסקי מהרא"י מתה"ד קל"ה ורנ"ז, שאלה בזה בקורא לחבירו אתה כממזר אי הוי כמו שקראו ממזר, וערדב"ז תצ"ב, ובהגהות נצוצי אורות על זה"ק דפוס ווילנא, ועב"י חו"מ ת"כ, ורמ"א סעיף י"ח, ועמד"ר איכה א' עה"פ היתה כאלמנה, ואסתר א' עה"פ כשבת, בשבת אין כ' רק כשבת המלך, ישיבה שאינה ישיבה כו', וע"ע ביומא ל"ז: כטבלא, ועמ"ש בזה בחכ"צ ע"ז, וע"ע שו"ת בית נאמן כ"א אות ה' בענין דאף למ"ד כל העומד לעשות כעשה דמי, מ"מ ל"ח כעשה ממש רק לענין דינא חשבינן לי' כעשה אבל לא דבעצם כן הוא, ועשו"ת מהרשד"ם יו"ד מ"ו גבי מליח כרותח ועמ"ש בפ' בא (י"א ד'), ותרומה (כ"ה מ') וע"ע יומא כ"ב: כבן שנה כו' אחויאו כו', ועי' בגליוני הש"ס שם. ועי' מקו"ב ח"ג ד' תתכ"ד דמ"ט נקראו רבנים דיינים וחזנים כלי קודש, ועי' בזהר שמות רי"ח, ברות (ב' ט') והלכת אל הכלים אילין צדיקיא דאקרין כלי ה', נושאי כלי ה' בישעי' (נ"ב יא), ואלה האנשים משתמשים הציבור בהם להוציא דבר ה' כל אחד לפי ענינו:

עוד כ' בזהר כאן דקכ"ב. כ' דינו לבקר משפט עד דלא ייכלין ולא ישתון דכ' ל"ת על הדם, דכל מאן דדאין בתר דאכל ושתי כאלו חייב דמא דחברי' בממונא וכ"ש בד"נ, ועי' שבת ד"י. וחו"מ ה' ס"ג, ולא הוזכר כלל שאסור לדון אחר אכילה, ובסנהדרין ז': מ"ד דינו לבקר משפט אם ברור לך כבקר אמרוהו וכו', הרי דהגמ' לא אוקמי' הקרא על קודם אכילה, וגם קרא ל"ת על הדם דרשו הרבה דרשות בסנהדרין ס"ג, ובפענח רזא ויקהל כ' דמשה עד זמן אכילה של חצות ישב לשפוט, ובס' רזא דמאיר שם כ' בפירושו לזהר הנ"ל, ועי' כריתות י"ג: אין שתויי יין רשאי להורות, ובשבועות י"ח: עש"ה בזה:

ובשר בשדה טרפה ל"ת, עסה"מ כלל ט' דלוקין ול"ה לאו שבכללות, עתו"ס מכות י"ח. ד"ה ולילקי, ויומא ל"ו: ד"ה לאו, וכ' דיש מ"ע בטריפות להשליך לכלבים, אך מוני המצות לא מנו זאת למ"ע, וגם אי' שם בנבלה שמצוה לגר, וג"כ לא מנו למ"ע ועמנ"ח מע"ז, ובפיוט אתה הנחלת במוסף יום א' שבועות מביא טריפה להשליך ונבלה למכור, וצ"ע שלא הזכירו ראשונים ואחרונים שיהיה מ"ע בפ"ע, והכ"מ פ"ד הי"ז ממ"א כ' דכל דבר שהוא מב' שמות אין מצטרפין כגון נבילה וטמאה, אבל נבילה וטריפה מצטרפות, והטעם דטריפה תחילת נבילה, ועלח"מ ואור חדש קידושין נ"ז ד"ה בפיסקא ברש"י כאן, ובא"ע כ' דטריפה יש בה חולי סם המות וגרוע מנבילה, ולכך לא נתן להאכיל לגר, וצ"ע מחולין ל"ז. דנבלה גרועה מטריפה ע"ש, ובשבת ק"ח., ועי' דברי שאול מ"ת:

רש"י ק"ו לטרפה, עי' ברכת אברהם פסחים כ"ב שהק' דבסמוך פרש"י בשר דתלוש מן חיוא חיתא כת"א והיינו במה"ח, ובחולין קכ"א: קיי"ל נכרי מוזהר על אבמה"ח ובמה"ח, ולפ"ז מה ק"ו איכא מנבילה לטריפה דבנבילה ה"נ דמותר, אבל אבל בטריפה במה"ח אסור ליתן לנכרי משום לפ"ע, ונ"ל עפמ"ש בחולין ק"ב. ר"י ל"ת הנפש עם הבשר זה אבמה"ח ופרש"י, נפש משמע דוקא אבר שלם, ובשר בשדה טרפה במה"ח, ור"ל ל"ת הנפש עם הבשר אבמה"ח ובמה"ח, ובשר בשדה טרפה זה בשר מן טריפה, ונ"מ בין ר"י לר"ל דבסנהדרין נ"ז. ב"נ מצווה על אבמה"ח מאך בשר בנפשו דמו ל"ת, וכ"כ ר"מ רפ"ט ממלכים, א"כ לר"י דלא יליף מהנפש רק אבמה"ח, גם בשר בנפשו דקאי אב"נ לא נצטוה רק אאבמה"ח, ולר"ל דמהנפש גם במה"ח אז ב"נ מצווה גם על בהמ"ח, ובכ"מ הק' על הר"מ בפ"ט הי"א ממלכים דב"נ מצווה על במה"ח מאך בשר בנפשו, ובפ"ד ממ"א פסק כר"י דא"ח בישראל על בהמ"ח אלא משום טריפה, וע"כ פירושו כמ"ש הנ"מ בין ר"י לר"ל, וא"ש רש"י שפירש בשר בשדה טריפה על בהמ"ח היינו כר"י, נמצא דמהנפש לא מרבינן רק אמה"ח, א"כ בשר בנפשו דכ' בב"נ קאי רק על אמה"ח ולא נצטוה כלל במה"ח ושפיר ק"ו מנבלה:

רש"י אין ה' מקפח כו', ובח"ס כ' עפמ"ש בב"ב ח'. פרנסינו ככלב וכעורב, דרבי לא רצה לזון ע"ה, אבל באמת גם להם זכות בתורה במה שמחזיקים לת"ח, ואף אלו שאין מחזיקים ת"ח, יש להם עכ"פ זכות במה ששותקין מלחרוץ לשונם נגד ת"ח, ובאליהו שעורבים הביאו לו בשר ולחם (מ"א י"ז ו'), ובכלבים מצינו זכות שלא חרצו לשונם במצרים (בא י"א ז'), וז"ש פרנסינו כעורב וכלב שגם לע"ה יש זכות כמו עורב וכלב:

וברמב"ן כאן עחת"ס ח"ו בחדושיו לע"ז דל"א, שהק' אחרי שכל רפואות מטבעי גופים ואיך ראי' מגופי עכו"ם לישראל וכמ"ש בגמ' אינהו חבלי גופיי' ע"ש, ובירחון אהל מועד

שנה א' סי' ה' בשם הגר"מ אריק ז"ל כ' מגיטין ע'. דר' שימי עביד לעכו"ם רפואה, והק' תוס' דאסור לרפאות, ותי' דעביד להתחכם שידע לרפאות לישראל, א"כ מבואר דלמדין מעכו"ם לישראל, ומחלק ע"פ רמב"ן כאן, ובעל עקדה שער ס', דהכוונה דחביל גופיי' היינו שמטמטם המוח ושכל בלבד ולא הגופים ע"ש, אכן יש לחלק בין להוודע המחלה דיכולין מגוף לגוף אחר משא"כ להוודע הרפואה, ובהדי' אי' בנדה ל': איכא גופא דלא מקבל סמא, והח"ס אפשר דאיירי בדרך כלל:

באברבנאל באנשים שהולכים ליצד ביערות, ענובי"ת יו"ד סי' י' דלא מצינו רק בנמרד ועשו ואיך ימית ישראל בע"ח רק לבלות זמנו ע"ש, ומה שהבאתי בזה בפרד"י תולדות דקפ"ג:, וצ"ע שלא הביא גמ' ע"ז י"ח:, ואו"ח שט"ז ס"ב דאסור לצוד חיות, ועשו"ת שמש צדקה יו"ד י"ח ונ"ח, וס"ח תרס"ז, תשו' מהר"י מברונא ע"א, מו"נ ח"ג פי"ז לא שנשחט ע"ד אכזריות ושחוק כו', ובסנהד' צ"ה. נפק לשכר בזאי ובערוך, ובחולין נ"ד. דר"י רישבא, ומקו"ח על ס"ח שם ובענין דלצורך אדם לית בי' משום צעב"ח, וגם אי מותר לגרום צב"ח, ע' שבו"י ח"ג ע"א, יד אפרים קט"ז, דרכי תשובה כ"ד סקנ"ט, ומאסף אחיאסף חו"א סי' ה', ויגדיל תורה תרצ"ג חו"א סי' ז' אריכות. וע' פמ"ג או"ח ש"ח באשל סקס"ח אף למ"ד צב"ח דרבנן, בשבת דאו' דכ' למען ינוח עשה לו נייחא, ובס' טל תורה שבת קנ"ד: הק' דמגמ' שם משמע להיפך, וי"ל דהפמ"ג איירי בבהמה שלו, אבל בשל חבירו או הפקר אפי' בשבת דרבנן, לכך לא דחה צב"ח בישול כלי מהיכנו דאפשר להפקירו כשבת קל"א:

פרק כג

פסוק א

לא תשא רש"י שלא ישמע בע"ד קודם חבירו, בשל"ה בתורה שבכתב כ' רמז שהנשמה וגוף ב' בעלי דינין כשבאין יחד ה' דן אותם, ואחר שכלה הגוף ונתעכל הבשר נשאר בע"ד א' ואין דנין אותו, וז"פ (דברים ל"ב מ"ג) וכפר אדמתו עמו, וערע"ב פ"ו מ"ו מסנהדרין אם נרקב הגוף נתכפרו עונותיו והוא מרש"י שם, והא דאין יכולין לדון א' בלי חבירו בסנהדרין צ"א. דמרכיבין חיגר ע"ג סומא, דהגוף אומר דבלי נשמה הוא כאבן דומם, ונשמה אמרה גוף חטא, ורק שניהם ביחד ע"ש, וזה פירוש בתהלים (י"ט י') משפטי ה' אמת צדקו יחדיו, רוצה לומר גוף ונשמה יחד, ועפ"ז כ' בזרע יצחק על משניות שם מ"ש באבות פ"ד מ"ד שתקות אנוש רמה, מי מקוה לזה, רק שאם גוף כלה נשמה אינה נידונה ומקוה שיאכלו רימה לבשרו, וע' אהבת ציון דרוש י"ב מזה, ובפרד"י ויחי ד' של"ז:

אל תשת, בח"ס כ' ביומא ט': מאן דר"ל משתעי בהדי' בשוקא יהבי לי' עיסקא בלא סהדי, נמצא בדברו עמי כמעיד עלי' שהוא ישר, ואם יהי' לאיש כר"ל עסק עם רשע וחשבו לישר, ואח"כ יתנו לו עיסקא בלא סהדי ואח"כ יכפור, נמצא דהצדיק הי' עד חמס, וז"ש א"ת ידך עם רשע להתחבר עמו להיות עי"ז עד חמס' וע"ס פני מבין:

פסוק ב

ל"ת, ראיתי לרמז בזה מ"ש תוס' חולין י"א: ד"ה ליחוש, דהא דסנהד' ע"ט: הנסקלין בנשרפין נדון בקלה, ול"א בת"ר דממיתה למיתה ל"א ב"ר, וי"ל הטעם ע"פ ר"ן חולין ס"ד. באין לוקחין בצים מנכרים, דלב' מיעוטי חיישינן מיעוט טמאים ומיעוט טריפות ומגרעין כת הרוב, ועכו"פ ט"ו סק"ג דמה"ט מחמירין בספק נפל משום מיעוט נפל ומיעוט טרפה וכן בס"א סקי"ד. (ועמנ"ח מ' ר"ס בלאו מקלל או"א וחתן סופר שי' רוב בח"ד) וכל רוצח דל"א שמא טריפה דאזלי' ב"ר, וכשנתערבו נסקלין בנשרפין צריך עוד רוב והוי ב' מיעוטי, מיעוט טריפות ומיעוט נסקלין ול"א ב"ר, ומה שחלקו על כו"פ בהבנתו בר"ן דלא איכפת בב' מיעוטי דא"כ ג"כ ב' רובא, מה לי חד מיעוט נגד חד רוב, או ב' מיעוטי נגד ב' רובא, ואי אמרי' רוב מטעם ודאי הטענה נכונה אבל אי כשטמ"ק ב"מ ו': דרוב רק ספק, והתורה התירתו והוי חידוש ואין לך בו אלא חידושו דדוקא נגד חד מיעוט אזלי' ב"ר, ולא נגד ב' מיעוטי, וזה שרמז ל"ת אחרי "רבים לרעות" ב"פ לרעה, אחרי רוב כגון נסקלין בנשרפין, ול"ת על ריב זה לנטות, שצריך לנטות אחר דעת נוטה שהסברא מחויבת לילך ב"ר ואין חילוק בין חד מיעוט לב', לא תאמר כן כי א"ה אחה"ר מצד סברא, רק אח"ר להטות, כי מספק עליך להטות אחה"ר ע"פ חידוש, ואין לך בו אלא חידושו דרק נגד חד מיעוט:

באוה"ח כ' לפמ"ש בסנהד' י"ז. אם כולם חייבו זכאי אם יראה א' מדיינים שכל חביריו פתחו לחוב והוא חושב שזכאי, ויתחכם שאם יאמר זכאי שהוא האמת לדעתו, הנה יצא חייב כי רוב מחייבין ויהי' היפך דעתו, ויתחכם לומר חייב וממילא יצא זכאי, בא הכ' לומר שאל יתחכם רק יאמר כפי שדעתו מסברת ע"ש. ובס' דברי יוסף פי' בזה בשבת י': כל דיין שדן דין אמת לאמיתו כו', ונתקשה הב"י חו"מ ר"ס א' על כפל אמת לאמיתו, ועט"ז, ולאוה"ח הכונה שאסור לומר היפך דעתו אף שכונתו להוציא דין לאמתו, ע"י שיאמר בשקר וממילא יבא לאמת, ודייקו אמת לאמיתו שצריך שיהי' פיו ולבו שווין ויאמר מה שבדעתו, ועמנ"ח מ' ע"ז אות ז' שנסתפק ג"כ אם ראו כולם לחוב, ובאותו יום ראו קצת בשכלם זכות אי מותרים לומר הזכות ועי"ז יהרגו אותו ע"ש, ובמח"כ לא ראה האוה"ח, וע' לקוטי אורות תהלים (ק"ה ב"ט). ובאמת גוף הספק לא יכולתי להבין, הרי

לא אמר עדיין טעמו רק יש לו ללמד עליו זכות ואולי כולן יסכימו לו, וא"כ איני בירור דע"י שיאמר הזכות יהי' רוב לחוב ויהי' נידן, דאפשר דיודו לו, ופשיטא שצריך לומר דעתו לזכות וצ"ע דברי'. וע"ע בע"נ נצבים תקס"א. וגוף הדבר דכולם מחייבים זכאי קשה להבין, למה יהי' חוטא נשכר יותר ממי שהרג בלי התראה, או בעדות מיוחדת שמכניסין אותו לכיפה עד שמת מאליו בסנהד' פ"א: וזהו פטור מכלום, וע' בהגהות מהרצ"ח וצ"ע דברי', ולעיל בא (י' כ"ב) - וכן מפרשים בסנהד' צ"ח. אין משיח ב"ד בא אלא בדור שכולו חייב או זכאי, מה"ט דכולה חייב ג"כ זכאי:

ובמקור ברוך דף תרפ"ט הביא בשם ס' קהלת יעקב ע' פטר בשם הרמ"ה סנהד' שאמר הפשט על הא דסנהדרין שראו כולם לחובה פוטרין אותו, הפשט להיפך שהורגין אותו מיד ואין מלינין את דינו עד למחר, כי בודאי לא יראו בו זכות עוד יען שכולם הסכימו לחוב, ופשט פוטרין לא שפטור רק כמ"ש בשבועות ל"ט. שפרש"י פוטרין אותו "מחייבין אותו" ע"ש, וגם אל יפטר מחבירו אלא מתוך דבר הלכה ברכות ל"א. ועירובין ס"ד. שיגמר ראייתו ועניני עמו, וכן נפטרו זקני ירושלים סוטה מ"ח: שפי' גמרו ענינם, וכן אומרים על המת נפטר, ברכות י"ז. תמורה ט"ז. שפי' שגמר עניני עם העולם, וז"פ הפטרה סיום, וג"כ הפי' בדיינים פטור פי' שנגמר עניניו, וביבמות ק'. ופוטרים אותה, וכן כאן פי' פוטרים אותו כלו' מחייבין אותו מיד ואין מלינין עד מחר. וגם ראי' מר"ה כ"ו. תו לא חזי לי' זכותא, ולהפי' הפשוט מה איכפת לן אם יראו כולם לחובה הא אז ממילא פטור וע"ש בטו"א, אבל לפי' רמ"ה א"ש, והוא דבר חדש והוא להיפך מכל הפו' ור"מ פ"ט ה"א מסנהד' דפוטרין אותו ממש, וע"ע בתו"ת כאן:

ובגמ' הנ"ל אל יפטר אלא מתוך דבר הלכה, ובמד' כגון יחיד ורבים הלכה כרבים, ופי' הר"ר העשיל ז"ל, הלוית אורחים גדול מאד, והמלוה יאמר הפ' כי מלאכיו יצוה לך, סו"ת יוה"ך, והוא שם השמירה, ונוטריקין יחיד ורבים הלכה כרבים. עי"ל מ"ש שמתוך כך זכרהו, וק' ל' מתוך, רק אם אומר לחבירו אף דבר פלא ישכח, אך אם אומר בעת הפרד ממנו והתחיל לומר לו, ובעוד לא גמר הוצרך לנסוע וטבע להשתוקק לדעת את הגמר, וז"פ מתוך ד"ת שלא גמר דברי' ועי"ז חושב מה ששמע, ומשים על לבו לזכור גמר הדבר:

ובדהי"ב (ז' י') וביום כ"ג לחדש וגו', ובמ"א (ח' ס"ו) אומר ביום השמיני והיא כ"ב לחודש, הביא הרד"ק מרז"ל כי ביום הז' נטלו רשות ממנו ולא נסעו וחזרו ונטלו רשות למחר, והוא במו"ק ט'. והר"ן חולק הא דצריך לחזור וליטול רשות מרבו אי לן, דוקא שלא אמר לו שרוצה ללין אבל אם הגיד לו א"צ ליטול רשות, וכ"ז השמיטו הר"מ

וטוש"ע רק הרמ"א הביאו בסי' רמ"ב סט"ז וע"ש בט"ז וש"ך מה שהק' על הר"ן ומנ"ל לחלק כן, וראיתי באומר השכחה להגרי"פ אות מ"ז די"ל דסתם הנפטר הוא מתוך דבר הלכה, וכ"ש תלמיד כשנפטר מרבו בודאי הרב יאמר לתלמידו איזה דין להלכה, ומצינו בשבת קל"ז: ויבמות ל"ו. א"ל רבינא לר"ש באורתא אמר רבא הכי, לצפרא הדר בי', וכה"ג נמצא עוד ביצה כ"ד: אנא ולוי הוינא קמי' דרבי כי אמרה להא שמעתא, באורתא מותרין באכילה בצפרא אמר מותרין לקבל, אנא דהוי בי מדרשא הדרי בי, וכן בבכורות ל"א: הא מילתא איקשי' לי' לר"ש באורתא ושני' בקדמותא, הרי בתלתא אתחזק, שכן רגילות לשית לב לחזור על מה שעסק מכבר לידע בצפרא אם עומד בדיבורו, ואשרי לדיין שמחמץ דינו עסנה"ד ל"ה., וזה טעם תלמיד שלן צריך לפטור מרבו עוד הפעם כדי שידע שנתקיימו דברי' של רבו שא"ל אמש, ואם הדר בי' יאמר לו רבו. ועתה מבואר חילוק הר"ן דז"ש כשלא א"ל ללין אז נתיאש רבו וסבור שכבר נסע מזה למחוז חפצו, אבל אם הגיד לו בשעה שנטל רשות שרוצה ללין בעיר, אין צריך לחזור ליטול רשות שהרי אם חזר הרב מדברי' יכול לשלוח אלי' להורות לתלמידו, ועי' שו"ת בנין ציון סי' ע' ביאור רחב לסוגי' זו:

ל"ת ע"ר לנטות, ערש"י ובסנהד' ל"ו. ד"נ מתחילין מן הצד, וכ"ז מצד חמלה כחינוך מ' ע"ז, אבל פתח הגדול בזכות אפשר דא"ע בלאו עמנ"ח, ובבל"ע דרוש ז' דאין ה' נוהג בר"ה כן אלא הוא נותן קולו ומודיע סברתו לזכות ישראל קודם שידבר א' מחילו, ולא יניחם לסדר טענותיהם קודם דלמא ימצאו טענות חזקות נגד ישראל, ועמנ"ח אות ז' דאין למדין מדברי אגדה, ובשו"ת רדב"ז ש"ח שאלת בל"ת כו' ודרשי' ל"ת על רב מופלא וק' וכי א' מסנהדרין שראה המופלא טועה לא יוכל לחלוק עלי', ולא עוד אלא שעובר בלאו והא כ' מדבר שקר תרחק, תשובה, אין אזהרה זו על הקטן שלא יחלוק על הגדול בדין אלא עיקר אזהרה על הגדול שלא יתחיל ויאמר דעתו תחילה דלמא יפתח בחובת הנידן ושאר סנהדרין קטנים ממנו לכבוד המופלא לא יחלקו עליו, לפיכך יתחילו מצד, כי שמא לאחר שישמע טענותיהם יהפך בזכותו אע"פ שבתחילה הי' כוונתו לחובה, מיהו אם רוצה הקטן לחלוק על הרב הרשות בידו, ושיעור הכ' כך הוא, לא תתחיל לדבר כי שמא לא יענה על רב ונמצא תתחייב שלא כדין ואזהרה על הגדול, וכ"כ בשם ר' דוד תלמיד הרמב"ן, וא"ת דהא בד"מ מתחילין מגדול, ולפ"ז צ"ל דהכא בד"נ מיירי, והלא הקרא איירי נמי בד"מ דכ' לנטות דבעינן ב"ד נוטה אפי' בד"מ בריש סנהד', וי"ל דקרא איירי בד"מ וד"נ, אבל דרשא דל"ת על רב מיירי רק בד"נ דבעי ושפטו העדה והצילו, א"נ דכ' על רב וקרינן על ריב וסתם ריב ד"נ, ואיכא תנא דס"ל דכולה קרא בד"נ ולא

בד"מ עכ"ל:

ויש להעיר בדין דבר חשוב שאינו בטל וזה רק מדרבנן, עט"ז יו"ד ק' סק"א, והכו"פ שם העיר מתוס' מעילה כ"א: ד"ה פרוטה שהק' ולבטל הפרוטה שנפלה ברוב ותי' דמטבע חשוב ול"ב, ונ' דמה"ת ל"ב. ובשאילת יעבץ ח"א קנ"ח הביא ראי' מהפסוק ל"ת על רב, דילפי' שלא יאמר המופלא שבסנהדרין דעתו בתחילה למען לא יחלקו עליו דהוא דבר חשוב ול"ב, ומוכח דמה"ת ל"ב ע"ש, אבל אף דמן הדין שלא יתבטל, רק מ"מ בטל מה"ת דבר חשוב שהרי מעורב במינו, וגם המבטל הוא דבר חשוב ואין חשיבות להאיסור יותר מההיתר וזה תינח בכל מקום, משא"כ בהך דל"ת על רב, דהבטל ר"ל המופלא שבסנהדרין חשוב יותר משאר הדיינים ומה"ת ל"ב, וא"כ במטבע של ע"ז במטבעות של היתר בטל מה"ת שהמבטל ג"כ חשוב, אבל בנתערב פרוטה של הקדש בפרוטות חולין, דבהקדש עליו להוסיף חומש, הרי דחשוב יותר ממטבע של חול שפיר כ' תוס' דמה"ת ל"ב עי' בירחון המגיד ש"ז חו"ט:

וראיתי לפרש בגיטין נ"ז. בבר קמצא דאכל קורצא וכו, ענותנותו של ר"ז החריבה ביתינו ופרש"י סבלנותו וע' הגהות רצ"ח דהו"ל צדקתו או חסידותו, ולפמש"ל א"ש דנראה מגמ' שרצו להרגו שרדף אחר כלל ישראל והבא להרגך השכם להרגו, ור"ז לא רצה להרגו, והם לא רצו לחלוק עליו משום ל"ת על רב, וק' איך הגיד דעתו תחילה הלא ד"נ מתחילין מן הצד, וצ"ל שהי' עניו והחזיק עצמו מן הקטנים ושפיר ענותנותו החריבה ביתינו. **וי"ל** בפשט ל"ת על ריב, כשתרצה למנוע מריב ומחלוקת, לא תענה למי שהתחיל עמך לריב ולהתקוטט ועי"ז המחלוקת תשקוט, וכמ"ש במשלי (כ"ו ד') אל תענה כסיל כאולתו:

אחרי רבים להטות, בויק"ר פ"ד, גוי א' שאל כ' אח"ר להטות ואנו רוב ואתם חייבים ליילך אחרינו, ויש כמה תי', א', בדבר הברור אפי' אלפי אלפים אומרים כנגד אין שומעין להם, ואנו ראינו בה"ס וקבלנו התורה ואין שום ספק שייך בזה. ב', ישראל יש להם דין אשה ובעלה ול"ש רוב. ג', אנחנו בנים ול"ש רוב בבן. ד', דיש לנו חזקה מכח אבותינו וחזקה מכח סברא עדיף מרוב (וכחזקה א"א פורע תו"ז, עמהרי"ט ח"ב אה"ע כ"ז, וכסף נבחר רוב אות ל"ו). ה', ע"י מילה ול"ש ביטול בדבר הניכר. ו', בנועם אלימלך במדבר לפמ"ש ביומא כ"א: כ' והיו מספר וכ' אשר לא יספר כאן בעושין רש"מ כו', ואם ישראל דבוקים בה' קיי"ל צריך ס' נגד הדבוק ול"ש ביטול, משא"כ באין עושים רש"מ יבטלו. ז', ישראל יעמדו לתחה"מ ונעשו המרובים והוי רוב ישראל. ח', הדין דבר שבמנין ל"ב וישראל נמנו כמה פעמים. והחי' הרי"ם ז"ל תי' קו' תוס' ב"מ ו': ד"ה קפץ א' מן המנוים דיבטל ברוב ואף דהוי דבר שבמנין ול"ב, זה הוי רק מדרבנן ע"ש, ותי' דבדבר שהוא מצוה מה"ת

למנות ל"ב מה"ת, וישראל ג"כ מה"ת נמנו ולכן לא יבטלו ברוב עכו"ם, וראיתי בשו"מ רביעאה ח"ב קל"ז שהק' דבהזאת פר ושעיר שמצוה מה"ת למנות ואפ"ה בעירה דם הפר לשעיר ונחלקו במנחות כ"ב. אי עולין או מב"מ ל"ב, והרי שם דבר שבמנין מה"ת ול"ב, וגם לפ"ז בנרות חנוכה שמדרבנן מצוה למנות מהראוי שלא יתבטלו, וע' או"ח תרע"ג ס"א בזה, ובס' דבש לפי, ובאר שלמה מער' ר' אות ה':

ובחינוך מ' ע"ח כ' ג"כ כזה דל"ש רוב רק כששני הכתות החולקות יודעים בחכמת התורה בשוה, ולא כשכת א' מועטים בחכמה ל"ש רוב, וע' תענית ל': וירו' פ"ג ה"ד דלא משמע כן וע' בתורה תמימה כאן. ובאמת הוא גמ' ערוכה ביבמות י"ד. ב"ש מחדדי טפי ע"ש ובמנ"ח ועמ"ש בשמות (א' י'): **וגם** ישראל קרובים להשי"ת כתהלים (קמ"ה י"ח) קרוב ה' לכל קוראיו, ורוב וקרוב אזלי' אחר קרוב ב"ב כ"ג:, וז"ש בואתחנן (ד' ו') ושמרתם מל"ת ועשיתם מ"ע, ולא תקשו אמאי לא נלך בת"ר עז"כ כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, ועוד כי מי לנו גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו, ואזלי' בתר קרוב. וז"פ בתהלים (י"ט ח') עדות ה' נאמנה, אך ק' איך יקוים אחה"ר להטות, ול"י אלהים אחרים, לזה אמר מחכימת פתי, ומחדדי טפי ול"א בת"ר, וע' ארץ חמדה על תהלים שם, וע"ע תוס' חגיגה ט"ז: ד"ה לא, ירו' ריש הוריות, ב"י חו"מ סוס"י י"ג, וכנה"ג, וגם ל"ש רוב רק כשפלפלו יחד ולא כשאין אומרים טעם, וע' במאמר עין התכלת להג' מראדזין ז"ל דף קי"ט שהאריך מאד בזה, בשו"ת דברי מלכיאל ח"א ל"ה, חבלים בנעימים ח"ד סי' ס"ט ובספרו ימין ושמאל פ"ג בזה, נפ"ח או"ח תרל"ב, ותשו' הרי"מ יו"ד ט'. וגם רק אם הם פנים בפנים אבל לא מתוך הכתב וספרים, ולא תכריע ההלכה ברוב, וע' תו"ת, ושו"ת רלב"ח דף רע"ט וס' טל אורות עירובין מ"ו.:

והדין ג"כ שהמיעוט צריכים לבטל דעתם ולעשות כמו הרוב ואם א"א להכריע, בד"ת הלך אחר המחמיר ובדרבנן אחרי המיקל, ובזה כ' המנ"ח שהחכמים החולקים יכולים לעשות כסברתם, ובגט פשוט בקונ' הכללים כ' ג"כ דהא דאזלי' בת"ר רק כששני הכתות נו"נ יחד פא"פ, אבל אם רק נתנו דעתם בספרי הפוסקים, אף דרוב מסכימים לדעת א' ל"א בת"ר, דאפשר אם היו נו"נ הי' הרוב מודים למיעוט, וג"כ כ' בכוונת תוס' ב"ק כ"ז: בדיינים צריכים המיעוט לחזור ולקבל דעת הרוב, ובחות יאיר קמ"ז, שצריך ג"כ לחתום על פס"ד של רוב אף שלדעתם הוא שקר, וכ"כ בתומים בקיצור ת"כ אות קכ"ב, ובאורים י"ט סק"ד, ועשו"ת אבני חפץ ז', וע"ע ירו' סנהד' פ"ג הי"א, ובסנהד' ל'. דצריכים לשלם כל אחד שליש ובהגהות רצ"ח ברכות ל"ז., ונפ"ח או"ח קס"ח סי"א, ובשו"ת זיו הלבנון סי' ל"ח מזה, וביי"צ או"ח סי' ב' אות ו', וזה י"ל הפי' בפסקי תוס' תענית סי' ח' ת"ח

דרכו להודות בין על אמת בין השקר, ע"פ הנ"ל דצריך להודות להדיינים אף שלדעתו הוא שקר, ועמ"ש בזה בפרד"י חיי שרה דף קס"ג., ומ"ש בהערות לדף קכ"א, ובס' מקור חסד על ס"ח סי' מ"ד כ' שהם שני פסקים, א', ממ"ש תוס' ז'. ד"ה וכל, ומזה הוציאו כי ת"ח מודה לחבירו ולא יקנטרנו. ב', משם ע"ב גשמים אין נעצרים אלא בשביל לה"ר, ע"ז כ' שלה"ר הוי בין על אמת בין על שקר, וע' פה"מ להר"מ אבות ספ"א שרק על אמת נקרא לה"ר, ועל שקר נקרא מוצא ש"ר, וצ"ע משבת ל"ג: בעון לה"ר אסכרא בא כו', כי ה' יסכר פי דוברי שקר, ובסנהד' ק"ג. לא יגורך רע ובמהרש"א ובב"ב קס"ד: כלך מלה"ר, וע"ע בדעת תורה סי' ד' וכ"ז, והגהות מהרש"ם על תענית, שו"ת דודאי השדה סוס"י ק"י, ילקוט החנוכי מאמר י"א, קובץ אהל תורה סי' ב"ה, נפ"ח או"ח קנ"ו, שו"ת בית נפתלי ל"ג, וילקט יוסף ח"ג סי' י"ז:

ובתוס' ב"ק הנ"ל שהק' אמאי א"ה בממון אחה"ר ליגמרי מד"נ, ותי' דאיכא חזק"מ ואמרי' סמוך מיעוטא לחזקה, והק' אמאי בדיינים אזלי' ב"ר ותי' שאני דיינים חשוב מיעוט כמאן דליתא, ואינו מובן, ועתשו' מהר"א ששון ר"ז, וקונ' הספיקות לאחי הקצה"ח כלל ו', ותומים שם תי' דברוב לרדיא ומיעוט לשחיטה שניהם אמת דרוב קונים לרדי' ומיעוט לשחיטה ואם תדין כולם לרדיא אתה עושה עול בדין דישנם באמת אנשים הקונים לשחיטה, אבל בדיינים דא' טועה בודאי ויש כאן שקר, דאם חייב ל"י להיות זכאי ויותר מסתבר דיחיד טועה מרבים עש"ה, ועדיין אינו מובן היטב דהא דיחיד טועה יותר מרבים ג"כ אינו ברור כ"כ, דלפעמים רבים טועים, רק ברוב פעמים יחיד טועה יותר ושוב ק' דא"ה בממון אחה"ר ורק א"ש ע"פ ת"י כתו' ט"ו., ובעה"מ שם דהיכי דאיכא רוב וחזקה מוציאין ממון, ועפ"נ רפ"ב דכתו' וקו"א סי' נ"א, והטעם דהא דא"ה בממון אחה"ר משום חזק"מ וסמ"ל כנ"ל, והיכי דיש רוב וחזקה אוקי חזקה לגבי חזקה, וברוב מוציאין ממון, לפי"ז י"ל היכי דיש לתובע ב' רובא ג"כ מוציאין ממון דהא רובא וחזקה רובא עדיף, וא"ש דיש ב' רובא רוב דיינים ורוב פעמים יחיד טועה, וע"ע ש"ך יו"ד רמ"ב בהנהגות או"ה, ובס' בית יהודה פ' בחקתי - ותו"ת אות כ"ג:

ובמנ"ח אות ה', כ' דבב"נ אף דנהרג בדיין א', מ"מ אם ב' חולקין א' אומר זכאי וא' חייב אין הורגין מספק, ונסתפק אי הא דרוב לחיוב אפשר בב"נ ל"א בת"ר, אך אין סברא שיהי' ישראל חמיר מב"נ, ועפמ"ג יו"ד ס"ב מ"ז סק"א ומלה"ר רוב, ובנובי"ת אה"ע מ"ב כ' דלחומרא אף בב"נ אזלי' בת"ר ע"ש, ומיושב מאשת אב בב"נ דלמא לאו אביו, וע' נחלת יעקב בתשובה ג', שו"מ תליתאה סי י', וברית יעקב או"ח כ"א, והארכתי בזה בפ' חיי שרה דקס"ה., וישב רס"ט. ע"ש הרבה חדשות, ולתומים הנ"ל דאם ל"א בת"ר

בדיינים המיעוט יכריע הרוב וזה שייך גם בב"נ, ואפ"ל גם בא' אמר לחוב אזלי' בתרי', דבישראל גזה"כ דאין א' מכריע לחוב, וכ"כ בחת"ס יו"ד ע', וע"ע בשו"ת שדה יצחק סי' א' דבב"נ אזלי' בתר חזקה וקרוב עש"ה: **ובב"נ** ל"ש קבוע דבישראל נאמר וארב לו, ויהי' הדין בט' חנויות בשר שחוטה וא' אמה"ח, אם לקח ישראל מקבוע אסור, ולב"נ מותר דאזלי' בת"ר, וכן להיפך בט' אמה"ח, בישראל אין לוקין דהוי ספק וב"נ נהרג, וג"כ אי נמצא ביד ב"נ הו"ל כלקח ישראל מקבוע, דאצלו לא נולד כלל הספק כי נבלה מותר לו, ומה לי אם נמצא ביד עכבר או ב"נ, וע' בזה בש"ך חו"מ רצ"ב סקכ"ט, קצה"ח סק"ב נה"מ סקי"ז, ורביד הזהב באריכות:

והפמ"ג בריש פתיחה לתערובות הק' בהא דחד בתרי בטל באו"ה דלא דמי לסנהדרין דאמרי' מיעוט כדליתא, אבל באו"ה דמותר לאדם א' לאכול שלשתם בב"א להרא"ש דנהפך איסור להיתר, ואפי' לפו' דאסור, רק חומרא דרבנן וא"כ פוגע בודאי איסור, ועי' מה שתי' בשו"ת מהר"ם שיק יו"ד ק"ד וקכ"ט, גם י"ל דבסנהד' אמרי' דנתבטל דעת השלישי ברוב, והו"ל כאלו ג' הסכימו כאחת דאל"כ הוי שנים שדנו דאינו דין, וגם דמוכרח לבטל להשנים ואסור לעמוד על דעתו וליכא כלל מיעוט וכמש"ל, ועשו"ת מבי"ט ח"ב קע"ג, חו"י קמ"ז, וסנהדרי קטנה ב'. ועפרד"י וישלח דרמ"ה: בענין אי צריך רובא מכולה, והבאתי חת"ס או"ח ק"מ, וע"ל וארא (ז' כ"ב), חתן סופר סוגיא דרוב, ובירחון אוצר החיים שנה ט' חוברת ג':

ובפמ"ג בפ"א משער התערובות נסתפק אם היתר נפל לאיסור אי נהפך היתר לאיסור והוי כולה איסור ולוקה, והביא מ"כ ח"א פ"א דאין היתר נהפך לאיסור, וע"ש בח"ג פ"ה ד"ה באופן, פתיחה פסח ח"ב פ"א אות ה', הנהגות או"ה ב' אות נ', מ"ז תל"ט ה', תמ"ז י"ח דאין לוקה אם אכל א' מהם, ובשפ"ד ק"י ט"ו וט"ז ד"ה אמנם כ' דלקי, וע"ע בשו"ה כלל י"ד ד"ה ודע, ותפא"י בכורות פ"ט מ"ז, ובמל"מ פ"ז ה"ו ממעילה כ' ג"כ דל"א נהפך היתר לאיסור, ומצאתי בבית מאיר סוף מעילה שהק' הא קיי"ל סוקלין על חזקה ורוב עדיף מחזקה ואמאי לא יחייב מלקות וסיים בצ"ע, ובתשו' הרי"מ יו"ד סי' ט' וכ' ובפסחים מ"ג: כ' טעם דל"א נהפך היתר לאיסור דהא דילפי' ביטול ברוב מאחרי רבים להטות רק אם מיעוט סותר לרוב כרא"ש פא"ט, (סי' כ"ה ברוב ומיעוט מכחישין שבקינן מיעוט ואזלינן בתר רוב, וערא"ש פ"ז סי' ל"ח, ושו"ת הר"ן סי' י', ולח"מ פ"ט ה"ה מנדרים) והיינו דע"כ יהיה נוטה רוב אחרי מיעוט או מיעוט אחרי רוב, אמרינן דמיעוט צ"ל נוטה אחר רוב, ובנפל איסור ברוב היתר דאם לא יתבטל יאסר הכל, ויהיה הרוב נוטה אחר מיעוט, אמרינן אחרי רבים להטות, אך בנפל היתר לאיסור אף של"י

היתר נהפך לאיסור, אעפ"כ יהי' אסור לאכול כל התערובות ואינו סותר כלל המיעוט לרוב ל"א נהפך, והוא כעין סברת התומים בדיינים כמש"ל, וע' בזה בס' מאה שערים שער ח', ובהסכמת הגר"י שור ז"ל שם. וע"ע ירו' תרומות פ"ה ה"א, פ"ח ה"א, ופי"א ה"ה, וגליוני הש"ס על ירו' זרעים כרך ב' אות ס"ה, וכ"ג אות מ"ו. וראיתי עוד בקובץ כנסת חכמי ישראל סי' קס"ד שהק' מתוס' ב"ק ק': ד"ה אומר בבצל נימא קמא בטיל באיסור, והא דלא אמרי' חוזר וניעור שנהפך היתר לאיסור, ואי נימא דהיתר לתוך איסור ל"א זה, ל"ש לומר קמא בטיל, דאח"כ חוזר וניעור, וע"ש בס' קצ"ג שהג' מהרש"ם ז"ל מברעזאן דחה זה לפמ"ש בכו"פ סו"ס צ"ט הא דחוזר וניעור רק מדרבנן הרי א"א להקל עי"ז, אבל מתוס' בכורות נ"ו. סד"ה אין, דטעמא דק"ק בטיל לא יתכן דחוזר וניעור, ולעיל כ' דבימי משה לא גזר גזירה דרבנן, מוכח דחו"נ מה"ת, ועתוס' יבמות פ"ב: ד"ה נתן מ"ש רוב מבטלים המים במ"פ, מוכח דהיתר בטל ונעשה איסור, וע"ש בישרש יעקב וגם בתוס' ב"מ ו': ד"ה קפץ, פטור בטיל בחיוב, וערש"י עירובין כ"ד. ד"ה בטיל, וביצה י"ד: ד"ה מי, והגהות הגרב"פ או"ח תרע"ג: **ובענין** אם נתערב דבר מיעוט שאינו ראוי לצאת בו ידי חובת מצה ברוב שראוי לצאת בו אי בטל ברוב, שישלים זה שאינו ראוי לשיעורו, נתחבטו בו האחרונים, ובנפ"ח סי' א' והובא ג"כ בחי' מהרא"ך לאא"ז ז"ל או"ח סי' תרמ"ח כ' דאינו בטל וכמו טומאת משא בבכורות כ"ג. ובחלק"י קמא או"ח סי' ל"ב הביא כן מירו' רפ"ג מפסחים, וזקיני ז"ל בשו"ת הרד"ד או"ח קמא סי' מ"ב כ' דל"ק מאו"ח תרכ"ו ס"א דסכך פסול בטל ברוב כשר, אך במג"א סק"ג כ' דלאו מטעם ביטול רק הלמ"מ דפרוץ כעומד כשר, ולכן אף שיכול להסירו בטל, וע' בזה בתפא"י פרה פ"ט אות ג', סו"ס שער שמעון דף כ"ט ע"ד תשובה מהגרע"א ז"ל בזה קובץ שע"ת ח"ד סי' כ"ו, שו"ת הרד"ד מ"ת או"ח באמרי כהן סי' י"ז, בכורי שלמה או"ח סי' כ"ה אות ל"ז ובהסכמות שם, חדות יעקב תנינא סי' ו', משיב שלום סי' קנ"ז ור"ב ע' היטב בכ"ז כי היא אריכות גדול':

פסוק ג

ודל לא תהדר בריבו, עבעה"ט מסורה ודל מרעהו יפרד (משלי י"ט ד'), עניים עומדים לריב עם בעלי בתי חרשות ובטענתם הקאמאניזם, ורוצים לתקן העולם ע"פ יושר, ולא יהי' עוד השודד הוא הגביר, ורק חכמה וחרשי המעשה וכולם יהיו שווים אכן אנו רואים אלה האנשים הרוצים רק היושר אם יבואו לשלוט, מלבישים עצמם במלבושים יקרים, וחפצים בכל התענוגים כמו שהוא ברוסיא, המושלים ידורו בדירות רחבות והעם ידחקו למאד, והם עצמם יקנאו בהאדונים, וביניהם יגדיל המשטמה, ואם הם יעלו על הכסא

גם הם לא ייטיבו לעשות, וז"ש "ודל ל"ת בריבו" עם בעלי אחוזות כי לא בצדק יריבו שהרי גם "ודל מרעהו יפרד", שביניהם בעצמם יש פירוד וחילוקי דעות וזה ע"ד הצחות אבל האמת כן הוא:

פסוק ד

כי תפגע שור איבך או חמרו תעה, עפרד"י וישב דרע"ב., וי"ל"ד דהו"ל שור או חמור איבך, ול"ה צ"ל חמורו, וראיתי דאי' בב"מ ל'. מצא חמור או פרה רועין בדרך אין זה אבידה, פרה רצה בין הכרמים ה"ז אבידה, וק' אמאי ל"א פרה וחמור רצין, וכן ק' על הר"מ פט"ו ה"ב מגזילה חמור או פרה רועין כו', אבל אם מצא חמור כו', ובה"ג חמור או פרה רועין באפר ראה פרה רצה כו', וי"ל ע"פ רש"י ישעי' (א' ג') ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו, כי שור יודע בעליו וחמור אטום בדעתו ואינו מכיר רק האבוס שלו, ואפ"ל הא דמחלק גמ' בין אפה גבי דברא אי גבי מתא, דוקא בשור ופרה שמכירים בעליהם וכיון דאפה גבי מתא לא נקרא תועה אבל חמור לעולם תועה, וזה שרמזה תורה והפסיקה בין שור לחמור לחלוק דחמור נקרא תועה, אף שאפה גבי מתא או מצא ברה"ר ולא כן בפרה:

וע' חינוך תקל"ח ותקל"ט דמ"ע ול"ת, השב תשיבנו לו, ול"ת להתעלם בתצא (כ"ב א'), ובר"מ פי"א מגזילה, וחו"מ ה' אבידה, ובפי' רא"ש נדרים מ"א: תורה לא ציותה לרפאות בהמה ש"ח, ובס' טל תורה תמה מב"מ ל"א. דכל ענין הצלת ממונו ש"ח בכלל השבת אבידה, ובאמת הוא קו' הרשב"א שם, וי"ל דרא"ש מיירי לא שהבהמה מסוכנת למות, רק שלא תצלח עוד למלאכה, ולא חייבה תורה להשביח חפץ חבירו, אבל היכי שתמות אם לא ירפאנה חייב:

וכהן באבדה בביה"ק אינו מטמא, שטומאת כהן עול"ת, ובב"מ ל'. ב' טעמים, א' אעדל"ת ועשה. ב' לא דחינן איסורא מקמי ממונא, ולטעם אעדלתו"ע אם עבר חולקים ריב"א ופו' בחולין קמ"א. אי לוקה דדחי עכ"פ הל"ת, ולטעם ב' לא נדחה כלל ולקי בעבר והנמ"י הביא שם פלוג' אי הוי בעידנא בביה"ק דהתחיל במצוה, וענבי"ת אה"ע קמ"א, ובשטמ"ק כ' הטעם דלא דחינן איסורא קמי ממונא ככתו' מ'., דאי אמרה לא בעינא ליתא לעשה כלל, היינו עשה דיכולין לעקור א"ד לל"ת, ה"נ עשה דממון אם האובד אינו רוצה שישלם לו אין להמוצא חיוב אין דוחה, ובשו"ת שערי דעה ח"א נ"ז כ' דאע"ג דעשה דוחה לא תעשה החמור מעשה, היינו מפני שעיקר כוונתו לקיים המ"ע ולא לעבירת הלאו, והו"ל עבירה ל"ת דוגמת אי אפשר ולא קא מכוון דקיי"ל בפסחים כ"ו. דפטור ומעתה ז"א אלא במצות שבין אדם למקום שעיקרו באין בכוונה לצאת, ואפילו למ"ד מצוה אינה צריכה כונה היינו מפני שסתמן לשמן קאי, אמרינן שכוונת המ"ע מתיר

העבירה שהרי אין מכוון לעבור רק לקיים, מה שאין כן מ"ע דממונא דאשכחן אפילו מחשבה לתועלת עצמו אינה פוסלת בזה, משו"ה אין דוחין שום ל"ת החמור מעשה, ועמ"ש בפרד"י בראשית דף א':

וראיתי בחכמת שלמה חו"מ תכ"ו שחידש דאם אינו לפי כבודו א"ח להציל חבירו אם טבע, וגמ' קרי לי' רק חסיד שוטה ולא רשע ע"ש, והוא פלא לומר כן וגמ' מפורשת בסוטה כ"א: דאף באינו לפי כבודו צריך להציל, וע' בס' טוב עין דף מ' בזה, וע"ע בשבועות ל': ת"ח באיסור חייב להעיד דאין חכמה כו' וכבוד התורה נדחה מפני איסור, ועמ"ש בכל"ח תצא אות ז' שחולק עלי'. ועשו"ת בשמים ראש קי"ח וקומץ מנחה מ' רל"ז דמאבד עצמו לדעת אין חייבין להצילו, ובאמת בתשו' מהר"מ מרוטנבערג ל"ט, והובא ברביד הזהב כ' להיפך ואין לדמות גופו לממונו, ואפי' צוח אל הצילני מחויב להצילו, וע"ע ברכ"י או"ח ש"א ס"ו, ישועות ישראל חו"מ כ"א, ועפרד"י נח דס"ה. מ"ש בזה, ועסמ"ע תכ"ו סק"ב, פ"ת יו"ד רנ"ב סק"א מג"א תקע"ד סק"ו, ס"ח תרע"ד תפא"י כתו' פ"ז, אות נ"ו, שו"ת חבלים בנעימים ח"ג ק"ח, ומ"ש בפ' יתרו (ב' י"ג), ובקובץ כנסת חכמי ישראל סי' קט"ו:

ובסה"מ ל"ת רצ"ז שהזהירנו מלהתרשל בהצלת נפשות, וע"ש מ"ש הגר"ח העללער שליט"א שהביא ג"כ כ"מ פ"א הי"ד מרוצח בשם ירו' דמותר להכניס עצמו בספק סכנה להציל חבירו, ותמה למה השמיטו הר"מ וש"פ, ומסנהד' ע"ג. מבואר להיפך, והעיר בזה בשו"ת יד אליהו מלובלין סי' מ"ג, אבל מחי' הר"ן סנהד' שם שהק' כיון דמצוה להרוג הרודף כדי להציל הנרדף ל"ל קרא דל"ת על דם רעך, ותי' דמקרא לא שמעי' אלא במי שברור לו שרוצה להרגו, וכן ברור לו שיטבע אם לא יחוש לעזרו, ואיצטריך קרא ל"ת אף על ספק ע"ש, ולפ"ז אין סתירה לירו' מסנהד', והא דהביא הפ"ת בחו"מ שם בשם ס' אגודת אזוב דמש"ס דילן מבואר לא בירו', והוא מנדה ס"א. והביאו תוס' משאלתות דפי' שמא הרגתם ואם אטמן אתכם חייבתי ראשי למלך כו' וכן הביא ראי' זו ביד אלי', אבל ז"א חדא דבמהרש"ל שם כ' אין ראי' מכאן להציל ההורג אפי' בעת שבטלו ד"נ מ"מ אסור להציל, וכן יאבדו כל אויבי ה' וידינו אל תגע בהם, אלא להכי שרי להציל דספק הוי וס"נ להקל ע"ש, ובחו"י קמ"ו העיר ג"כ משם, וכ' דאפ"ל דכל שנתפס ע"י רציחה ובזמן הזה שאין בידינו עכ"פ לא נפעל להצילו וכו'. ועס"ח תרפ"ג, כ' במשלי (כ"ח י"ז), אדם עשק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו, אם רוצח בורח אלין אל תקבלהו, בין יהודי בין נכרי כמעשה דר"ט. בנדה ובשאילת יעבץ ח"א מ"ג כ"כ מקרא הנ"ל מדנפשי', מלבד זה התם הסכנה בשעת מעשה ל"ה ברורה כ"ב וגם בלא"ה אין ראי' דהתם אם

יוודע שהוא יטמין אותם, אז גם הוא לא ינצל ובכה"ג פשיטא דלא ניתן לדחות, וע"ש בח"ב ט'. ובחו"י הוכיח מב"מ ס"ב. כירו' דדוקא בשתיהן ימיתו ודאי, משא"כ בספק י"ל ישתו שניהם ולא ישתה הוא לבדו וימות חבירו ודאי הרי מחויב להכנס לס"נ אפי' בספק הצלה, וע' רדב"ז ח"ב בלשונות הר"מ סי' ריי"ח וח"ג תרכ"ז, אמנם גוף הירו' בתרומות סופ"ח עד דאנא מקטל כו' דפי' או אני אהרוג או אני אהרג אלך ואציל אותו. ולע"ד שהראשונים פי' פשט אחר בירו' שמוכח להיפך, והק' רשב"ל עד דאנא קטל פי' אם אלחם אתם, וטרם שאהרגם אנא מתקטל, יוכל להיות שיהרגוני ולזה איני מחויב כלל, אנא אזל ומשיזוב לי' בחיילא, מוטב לי שאפדנו בממון וכך עשה אזל לפייסן, ומעתה כמובן לק"מ על הא דהשמיטו הפו'. וע"ע תוס' ע"ז כ"ז: ד"ה יכול, ר"מ פ"ה ה"ד מיסוה"ת ומל"מ, ומרה"פ ירו' פ"ג מסנהד' ד"ה אילו, וי"ל דגם ירו' סובר דאינו מחויב להכניס א"ע בסכנה להציל חבירו רק פליגו עד"ז דרי"ס"ל דגם אינו רשאי כר"מ, ור"ן ס"ל כתוס' דאם ירצה רשאי, ולזה הערני אחי הרה"ג ר' **שלמה זאב** שליט"א. ומ"ש הלח"מ שם מר"ן שבת מאלישע ודניאל כבר כ"כ בס"ח תשפ"ז והוא מברכות ל"ג., ועט"ז או"ח ס"ו סק"א, ורדב"ז ח"ד צ"ב. ודניאל ראה שהדור פרוץ וראוי לגדור גדר ולפמשה"ד עביד, ומהא דאמרו המרגלים לרחב נפשינו תחתיכם הרי דהבטיחו לה שיכניסו עצמם לסכנה להצילה, אפשר דרק מחמת יראה אמרו כן ולא לאמת, וע"ע בס"ח ריי"ט ובאזולאי ומקור חסד שם, ובמשנת חסידים, ומהריי"ק שורש פ"ח, ובס' אמרי כהן מקץ דקל"א, ופרד"י נח רס"ה וע"ע ירו' סנהד' פ"ח ה"א, ובס' טל תורה על ירו' דף מ"ח., וע"ע א"ר או"ח שכ"ט, וש"ע הרב שכ"ט ס"ה:

פסוק ה

כי תראה חמור שונאך ע' בגליוני הש"ס על ירו' זרעים כ"ב אות י"ט אי מצות השבת אבידה בממון שאין לו תובעין והביא ירו' דמאי פ"א ה"ב ומשבו"י, דאחיו ממעט קהל, ודבר השייך לשבט למ"ד דשבט א' מקרי קהל, ובהשבת אבידה דכ' אחיך ליכא מצוה עש"ה. ולעיל כ' כי תפגע שור אויבך, וי"ל דהבדל אויב הוא מי שמכסה שנאתו ומתראה כאוהב ושונא הוא בגלוי, ואויב אם יפגע חמור אויבו רובץ תחת משאו ובעליו עומד אצלו, ימהר להושיע לו שלא יתודע שהוא אויב לו, אך אם יפגע חמורו תועה ובעליו אין אתו יאמר עתה העת לנקום ממנו ואתעלם מחמורו, לזאת צותה התורה כי תפגע שור "איבך" דוקא השב תשיבנו לו, ואולם אם חמור "שונאו" רובץ תחת משאו ובעליו אצלו אז יחשב השונא, אם לא היו הבעליו עומד אצל חמורו הייתי חס על הבהמה, אבל כשעומד אצלו לא אעזר לו, וצותה התירה שיעזור לו, ועי' בבשלח (י"ז י"ט). ובפסחים

קי"ג: חמור שונאך והק' תוס' דבב"מ ל"ב: אם ראה ערוה מה מצוה, ותי' גם חבירו שונא אותו עש"ה, ובמקו"ב ח"ג דף תרע"ה כ' הפשט שונאך אין הפי' אתה שונא אותו דהול"ל שנואך, כמו כי שנואה לאה (ויצא ל"א כ"ט), אחת שנואה (תצא כ"א ט"ו), אלא הפי' הוא שונא אותך וכמו ונוסף גם הוא על שונאינו (שמות א' י'), אם רעב שונאך האכילהו לחם (משלי ב"ה כ"א), ושייך כפיית יצר שאתה יודע שהוא שונא אותך, ועמ"ש בפ' תולדות דר"א., בפ' כמים פא"פ ע"ש, ומצאתי בתוה"מ למלב"ם (אסתר ט' ה') שכ' להיפך אויב איבתו גלויה, ושונא שנאתו אין גלויה ע"ש:

פריקה וטעינה הוי עול"ת בחינוך מ' פ' תק"מ תקמ"א, ר"מ פי"ג מרוצח, וחו"מ רע"ב, ובחינוך כ' אפי' אם הוא עצמו רובץ תחת משאו יש מ"ע ול"ת, וכ' שם המגיה זה ל"נ בשום פוסק רק ברלב"ג משפטים, ובאמת מבואר בסה"מ מ"ע ר"ג ול"ת ע"ר. ובמנ"ח כ' דיצא לו מב"מ ל"ד: בטעינה וכ"ש בפריקה דחמור כדאי' בדל"ב ע"ש, ובמח"כ לא ראה שקדמו בזה בשטמ"ק ב"ק נ"ד: בד"ה להנחה וכ' הא דב"מ רק מדרבנן, אבל מדאו' ליכא פריקה באדם ע"ש, וערשב"א בשו"ת רנ"ב דמדאו', והא דאי' בב"ק להנחה הקשתיו ולא לד"א רק בדבר דל"ה יודעים רק מכח היקש, אבל אי איכא ק"ו או סברא שפיר מרבינן לה, וע"ע שם בסי' רנ"ו רנ"ז בזה, ובאמרי הצבי שם, וע"ע ברדב"ז ח"ב תשכ"ח דלא שייך. וברמזי הסמ"ג מ"ע פ', לעזור המשא מעל חבירו או מבהמתו, ובסמ"ע רע"ב סקי"ג, ובהגהות על סה"מ מהגרח"ה שליט"א, וע"ע בחות יאיר קצ"א דבאדם ל"ש צער בע"ח, וע' ארעא דרבנן אות תקל"ו ובפרד"י תולדות דקפ"ג בזה הרבה, ועשו"ת שערי דעה ח"ב סי' י"א אי מותר ליתן לפתוח אגרת בשבת באו"ח ש"ו ס"ח אם מצטער יכול להרהר בעסקי' בשבת, אמנם טוב להסיח דעתו, ובאדם ל"ש צעב"ח:

פסוק ו

אבינך ערש"י וב"מ קי"א: וברש"י, וסנהד' ל"ו:, ורש"י דברים (ט"ו ד'):

פסוק ז

מדבר שקר תרחק הרה"ג ר' **משה קנאל** נ"י אבד"ק מיקוליצין כתב לי, שנסתפק במי שחתך לו הרופא אבר ר"ל, אם יכול לומר בתפילתו "רמ"ח אברים שלי" כי מדבר שקר תרחק ומריש הוי אמינא דיאמר רק ואברי בלא מספר רמ"ח שוב התבוננתי דאין קפידא. א', דאע"פ שלא נשאר לו רק רמ"ז מ"מ אברים הרוחניים של הנשמה הם בשלימות, כידוע דגם בנשמה יש אברים וגידים. ב', אע"פ שחסר לו אבר מ"מ אינו חסר ממנו רק בפועל ולא בכח, תדע דהלא אפי' מי שהוא מחוסר אבר מ"מ יוליד בן שלם בכל אבריו וגידיו, וכח האבר נשאר בו, וכעין זה כ' במטה אפרים תקפ"א ס"ח מ"ש ביה"ר אחר תהלים עד מלאת שנותינו בהם שבעים שנה, דמי שהוא יותר מע' שנים איך יאמר כן, וגם

אין נראה לתת קצבה לשנותיו דשמא יאריך ימים יותר ע"ש, ובפנים יפות חיי שרה (כ"ד א') כ' אפי' זקן בן ק' ולא תיקן בהם הוי זקן בלא ימים ואברהם זקן בא בימים שהיו לו כל הימים וצריך לתקן ע' שנים בלבד, וע"ע בתהלים עם פי' פני"פ מ"ש ביה"ר ומ"ש בפרד"י ח"ש דקנ"א., גם י"ל דתפילה הוי לכלל ישראל אף דהוא א"צ לזה כמו רפאנו ה' ונרפא, אף דהוא בריא, אך כל ישראל כאבר אחד, ומכוון לכלל ישראל, וגם בשהיה מקדש על מכונו התפלל כ"ג, שתוליכנו קוממיות לארצנו, והוא עומד בא"י, אך מכוון לישראל המפוזרים בגלות וגם בתפילה ותן טל ומטר אף בתקופת טבת, והק' ראשונים שאין אנו צריכים כלל למטר, עפה"מ בר"מ ריש תענית, וטאו"ח קי"ד, ועמקו"ב ח"א דש"פ:

נקי וצדיק א"ת ערש"י, ובאמת ליעקב ע"ז ד'. ומנ"ח מפ"ב, ורביד הזהב, ובחידושי כתבתי בזה דעדות מיוחדת כשרה בד"מ ובד"נ פסולה מכות ו':, וקיי"ל כר"נ בסנהד' כ"ט. דשומעין דברי' של זה היום וחבירו למחר, עחו"מ ל' ס"ט, ובנובי"ק אה"ע ע"ב הק' להש"ך ל"ג סקט"ז דגם בד"מ בעי יכול להזימה, ואם עדים באים זה היום וחבירו מחר, זה שבא ראשון יכול לומר אני לא ידעתי שיבא עוד א' ורק לחייבו שבועה באתי והוי עשאי"ל, ובפשוט י"ל דכעת שהוזמו אם כן הוא משקר ובודאי ישבע הלה ולמה בא, אע"כ דידע מעד שני ולחייב ממון בא:

עונ"ל דהמרדכי ריש ב"מ והובא בב"י ע"ה אות ת' כ' אם ראובן תובע לשמעון וכ"ה, וראובן הביא ע"א דחייב, דהדין דנשבע שמעון להכחיש העד, אבל אם יש ביד ראובן משל שמעון נוטל בלא שבועה, דעד מסייעו, ועש"ך פ"ז סקכ"א, ולכאורה תמוה הא אין עד אחד קם לממון, וי"ל דכ' מפו' דכל היכי דחייב שבועה הוי באמת חיוב תשלומין, רק גזירת הכתוב דבשבועה יכול לפטור עצמו משום חזק"מ, ובמקום שאינו יכול לישבע משלם, וענתה"מ בכללי מגו סקכ"ח, לפי זה כשתובע מוחזק והביא ע"א יכול להחזיק, דבשבועה יכול רק לפטור עצמו ולא להוציא מתובע, זה י"ל קצת, וא"ש קו' הגר"מ הנודע בתוס' ב"מ ג'. והבאתי לעיל (כ"ב ח'), דהק' מנ"ל דכופר הכל פטור ואי"ל דילפינן מעד אחד דאיצטריך לטבסעפ"ע, וק' דאי כופר הכל חייב, ישלם לו ואחר כך יתבנו ששילם בחנם ויהיה כופר הכל ומשאיל"מ, ולמרדכי א"ש דאם ישלם יהיה תובע מוחזק ויש לו ע"א ואין מוציאין מידו, ובסנהדרין פ"א. בתד"ה ונגמר כ' דאם אפשר לקיים הזמה אפי' באופן רחוק הוי יכול להזימה, וא"ש קו' נ"ב דיכול לומר לשבועה באתי, ז"א דאפשר לקיים הזמה באופן כשתובע מוחזק ובא לממון כמרדכי ועדות מיוחדת מחייבו בכיפה בסנהד' פ"א: ובתשו' הרי"מ פ' התערובות כ' דמודה שהרג חייב בכיפה דהכלל כל עדות שמועיל בממון בד"נ חייב בכיפה, וא"ש קו' תוס' מכות ה'. ד"ה דבעידנא על רש"י שכל

ח"מ יודו, ז"א דיחייבו בכיפה, ועמ"ש בזה זקיני ז"ל באהבת דוד על הל' עדות דף כ"ה, וחמד"י ח"א דפ"ד, ובס' טל תורה סנהדרין הקשה עלי' מדלא מוקי לה בגמ' שם במודה מעצמו, מוכח דא"ח, דאין אדם נענש עפ"ע, וע"ע במל"מ פ"ט ה"ד ממלכים הורג בעדות מיוחדת יוכל גוה"ד להרוג אותו ע"ש ולא מצאתי זה בפו':

ובמנחת אהרן סנהדרין הקשה הא דמכות ו': מיוחדת פסולה מלא יומת ע"פ ע"א, דבזבחים ס"ז: מה לא יבדיל שא"צ להבדיל וכתבו תוס' דמכל לאווין ל"ק דכאן סברא דצריך להבדיל וע"ש בצ"ק, וק' מנ"ל דהפי' בקרא שאסור למות ע"פ מיוחדת דלמא הפי' שא"צ מיוחדת דוקא, דהזמה הוי באמת חידוש בב"ק ע"ב:, לפי זה אם הראשונים הי' במיוחדת משו"ה נאמנים אחרונים, דאין עדים הראשונים מסייעים א' לחבירו בכה"ג אחרונים נאמנים, אבל בלא מיוחדת דא' מסייע לחבירו ל"מ הזמה דמה חזית כו' והוי עשאאי"ל, ולהכי כתבה תורה לא יומת על פי עד אחד, דשלא על פי עד אחד כשרה במיוחדת אף דליכא סברא מ"מ הוי חידוש, אבל לעולם מיוחדת כשר בד"נ עש"ה, ונ"ל דאי ל"ה אמרינן הזמה חידוש, אף במיוחדת גם כן ל"ה מהני דהוי גם כן עשאאי"ל, דלא משכחת בזוממי זוממין כמ"ש בסנהדרין ע"ח. דאי הי' אמרינן דטעם דאחרונים נאמנים דעדיפי מקמאי דאחרונים ל"ה במיוחדת, אם כן זוממי זוממין לא עדיפי מזוממין דגם כן היו ביחד, ולא משכחת לעולם בד"נ עדות אע"כ דחידוש וא"ש, וע"ס פתחי משפט חו"מ ל"ח אות ל"ח בזה:

ובאבודרהם סדר ברכת המצות כ', הא דאין מברכין על מ"ע ושפטתם צדק שמא לא יצייתו הבע"ד, ועוד שמא ימחלו זל"ז, ועוד שיש בה קלקול לאחרים עש"ה, וברוקח שס"ו כ' דעל מידי דנוהג גם באוה"ע אין מברכין וצונו דמשמע לנו ולא לאחרים, ועי' גם כן במקור ברוך במבוא דע"א., וח"ב דתקכ"א:, ותו"ת כאן (כ"ד י"ב), הא דלא מברכין על צדקה והשבת אבידה, כבוד אב ואם, קביעת דיינים, דאשר קדשנו פי' הבדילנו, ובקידושין ב'. שאסר אכ"ע כהקדש, וכן בכל מצות הבדילנו מאומות, אבל הנ"ל נוהגים בכל אומות ול"ש קדשנו, וא"ש משנה סוף מכות רצה הקב"ה לזכות ישראל הרבה תורה ומצות, ולכאורה מה הזכות דמביא לעונש כשעוברין, ולהנ"ל הפשט אף דיש מצות דגם בלא ציווי היינו מקיימין כמו אומות, אעפ"כ צונו שנקבל שכר כמצוה ועושה (ועמ"ש ביתרו כ' י"ב), והנה ק' מברכות אירוסין דאף ב"נ הוזהרו על עריות בסנהדרין נ"ז., וי"ל דיש כמה דינים חלוקין בעריות בישראל מב"נ ואינם שווים לכל פרטיהן שייך וצונו, ולרוקח הנ"ל גם כן א"ש בסנהדרין נ"ו: בשם שישראל מוזהרין להושיב בתי דינין בכל פלך כן ב"נ, וכ"כ הר"מ פ"ט הי"ד ממלכים, גם א"ש מצדקה לפמ"ש בסנהדרין נ"ז: ובחי'

הר"ן שם ורמ"ה דגם ב"נ מצווה על צדקה דכ' כי ידעתי בו':
והר"מ פי"א ה"ב מברכות ובכ"מ כ' דמ"ע שבין אדם לחבירו אין מברכין, ומיושב צדקה ומינוי דיינים ודינין ועוד, ובאו"ז ה' ברכות המוציא סק"ח, כ' דרק מצוה שאינה תמידיות מברכין משום חיבוב, אבל מצות שאין עת ליפטר מהם ל"ש חביבות המצוה, ואין מברכין כמו פדיון הבן וצדקה ע"ש, וא"ש ג"כ הנ"ל, וכן הא דאין מברכין על סיפור יצי"מ והגדה, ועתשו' הרא"ש כלל כ"ד ס"ב תפילין וציצית ועל כל שצונו לעשות זכר ליצי"מ, כי כולם אין עת ליפטר מהם דנוהגין גם בלילה לדידן, ובשבת ויו"ט הם ג"כ לזכרון, וכן כיבוד או"א, ומ"ש לעיל כיון דבצדקה גם ב"נ מצווה ל"ש ברכה, אבל לפמ"ש אא"ז בנחלת יעקב פ' ראה דמ"ע דנתן תתן רק במי שאין לו ר' זוז, אבל אם הי' רואה ערום וערע אין שיעור לזה, וע"ז קאי לא תאמץ ולא תקפוץ דהוי כנוטל נפשות ע"ש, א"כ ברור דאף אם יהי' אמרי' דב"נ מחויב על צדקה רק באיסור לאו, דהטעם דהוי אבק שפ"ד והם מחויבים בשפ"ד וכל אבוזריי' א"כ רק היכי דאיכא ל"ת לא תאמץ דהוי כנוטל נפשות וכל הז' מצות (ע"ז ג"ע שפ"ד אמה"ח ברכת השם גזל ודינין) הם לאווי, אבל בצדקה היכי דיהי' רק עשה לבד דמצות צדקה אפי' סוס לרכוב עליו, ברור דב"נ פטור דל"ה אבוזריי' דשפ"ד, וברכה מצינו רק אמ"ע ולא על מצות ל"ת, והדק"ל למה לא מברכין על צדקה היכי דהוי עשה, ועוד לפי מה שכתבתי בקונ' פרי עץ הפרדס בהקדמה לפרד"י ח"א דף ט'., דל"ת בצדקה רק אם העני תובע אבל אם דר במקום שאין שם עניים ליכא ל"ת, וכ"מ מלשון הר"מ פ"ז ממת"ע ע"ש, ועל מ"ע ב"נ פטורים. ובגוף הדבר ב"נ בצדקה עב"ב ד"י: וחסד לאומים חטאת, ובפר"ד דרוש י"ז, ובפסוק מפורש לא תקפוץ ידך מאחיך האביון, ועמנ"ח מ' תע"ט לענין גר תושב וצ"ע בזה:
ובתשו' הרשב"א י"ח והובא בתומים וקצה"ח צ"ז סק"א, הא דאין מברכין על צדקה דא"א לקיימה בלי סיוע חבירו, ויכול לומר לא בעינא וליכא מצוה כמו בכתו' מ'. בלו תהי' לאשה, וא"ש גם על מינוי דיינים. אמנם למ"ש החת"ס או"ח נ"ד, דזה רק במצוה שבין אדם לחבירו שהוא לטובת חבירו כצדקה, אבל בין אדם למקום אף שג"כ א"א בלי סיוע חבירו כגון פו"ר שאינו לטובת האשה רק חוב עליו, ואם אינה רוצה ה"ה חישב לעשות מצוה ונאנס שפיר מברכין, ומשו"ה מברכין ברכת אירוסין וא"כ בדיינים ג"כ הכי והדק"ל. עו"ק למה לא מברכין ברכת שהחיינו כמו בנה בית חדש. וי"ל עפמ"ש בסנהד' ז': ואצוה את שופטיהם כו' ואצוה אתכם אזהרה לדיין שיסבול עול הצבור, ולצבור שתהי' אימת הדיינים עליהם, לפ"ז הרב מקבל עליו שררות ומחויבים לכבדו ולירא ממנו, וג"כ מקבל עליו עבדות לעיין בצרכי צבור ולתקנם, ולהזהר ג"כ בצרכי צבור,

ובסוף הוריות לא שררות אני נותן לכם רק עבדות ונמצא שמ"ע כלולה מב', מצד העבדות שהדיין מקבל ע"ע מקיים הציבור מצוה שבין אדם למקום, ומצד שררה מקיימין בין אדם לחבירו, וא"כ במצות שבין אדם לחבירו אין מברכים, וג"כ א"א שהחיינו דבתורת עבדות ל"ש ברכה, דאטו מי שמשעבד עצמו לעבד יהי' ע"ז ברכה. וברשב"א הנ"ל עי' מה שנדפס ממני בירחון היבנה היו"ל בפאביאניץ סי' ח' דברים חדשים ע"ש:

ובפרד"י שם הבאתי קו' הנח"י הא דמלוה על משכון הוי ש"ש דפטור מפרוטה דר"י, הא בצדקה יש ג"כ ל"ת ועוסק במצוה פטור רק מעשה ע"ש, וכה"ק הגרצ"ח בס' מטבע ברכות, ובשו"ת יד אלעזר ל"ד כ' דדוקא היכי שלא ירצה ליתן כלל שייך לאווין ל"ת ולא תקפוץ ולא במונע באקראי בעלמא, וע"ע בשו"מ קמא ח"ב י"ח, ובס' אלה המצות:

ואדמו"ר מגור שליט"א אמר הא דפ"ח מפאה מי שיש לו ר' זוז לא יטול לקט שו"פ ומ"ע, ופי' הרע"ב דקיי"ל כרבנן שמספיקין לשנה א', וי"ל דדוקא נקט לקט שו"פ ומ"ע שהם פ"א בשנה, ויספיקו לו הר' זוז עד שנה הבאה ואז יטול, אבל צדקה יוכל להיות גם אפחות מר' זוז לא יטול כי ישיג צדקה בעוד חודש כשיכלו מעותיו וכ"ה בטויו"ד רנ"ב וכו' והובא בקו"ד חו"ד סי' ל"ו, וכן כ' הגר"א שם באות ו' ששיעור זה על שנה א' שלקט שו"פ מצוי בכל שנה עכ"ל, וע"ע בהגהות רצ"ח מגילה ז' שהק' למה אין מברכין על מ"ע דדברי קבלה משלוח מנות כמו על מקרא מגילה, ואי"ל כרשב"א בצדקה, לרמ"א תרצ"ה דאף אם לא רצה לקבל יצא ע"ש, ועמ"ש זקיני ז"ל באור דוד על אסתר (ט' י"ט), ושו"ת הרד"ד או"ח קמא סי' מ"ה מ"ז ומ"ט, ועמ"ש בפ' בא (י"א ב'), ותרומה (כ"ה ב') ונ"ל להר"ן ריש כתו' דלהכי אין מברכין וצונו על קידושין דא"מ על מצוה שאין עשייתה גמר מלאכתה דאכתי מיחסרא מסירה לחופה, ובשעת כניסה לחופה נמי א"מ כיון שכבר קידש מזמן מרובה, וכשבא לקדש ולכנוס כאחת ג"כ לא תקנו ברכה כדי שיהי' טופס א' לכל עכ"ל, וא"כ הכא נמי תלה בהליכת שליח ואם לא ירצה לילך בודאי לא יקיים המצוה, וחמור איסור לא תשא מביטול מצוה ואסור לברך, ועשו"ת תורת חן י"ט אריכות בזה:

ובחת"ס יו"ד ש"כ כ' בחלה שנתערבה שכ' רמ"א שיש תקנה בשאלה, והק' הא אם ישאל יהי' ברכה לבטלה, וכ' דאין חשש בזה כיון דבשעה שברך ברך כדין ע"ש, ועמש"ל (כ"ב כ"ח) בשם בי"צ, וק"ל מתוס' מנחות ס"ה: וכתו' ע"ב. ד"ה וספרה, דמשו"ה זבה ל"צ ברכה דאם תראה תסתור, ולדברי' מה בכך כיון דבשעה שסופרת סופרת כדין, וענובי"ת יו"ד קכ"ג בזה בהג"ה שכ' בפשט התוס' שאם תראה תסתור ויהי' ברכה לבטלה, וכ"כ שם טעם שאין מברכין בשעת עשיית מצה שמא תחמץ העיסה ויהי' ברכה לבטלה,

ועח"י תפ"ט סק"ו וצ"ע, והנה הא דמברכין ברכות אירוסין ק' ג"כ דשמא יתרחש אח"כ דבר שיהי' נצרך לומר אפקעינהו, והיאך מברכינן דלמא יפקיעו הקידושין ויהי' ברכה לבטלה וע"כ דאין לחוש לזה, אך משום הא לא אריה דכ' תוס' גיטין ל"ג. דל"ה התר"ס משום זה דאוקמי' אחזקה:

פסוק ח

ושוחד ל"ת רש"י אפי' לשפוט אמת, וע' כתו' ק"ה. אפי' לזכות את הזכאי כו' ומהרש"א הק' דלמא התם מיירי בשנוטל מא' וכ"נ מרש"י ורא"ם, אבל בשנוטל משניהם כמו קרנא אימא דשרי, וע"ש בהפלאה, תיו"ט פ"ח מ"ט מפאה, קול הרמ"ז, וחי' רש"ש, ותוס' אנשי שם במשניות ווילנא, ושם אי' הלוקח שוחד אינו נפטר עד שעיניו כהות, וק' הא חזינן שלא כן הוא, ובזרע יצחק כ' דקאי על הנשמה, וז"פ (תהל' פ"ב ב') עד מתי תשפטו עוול לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו, שרשעים שלוקחים שוחד, מחמת שרואים שלוקחי שוחד ג"כ רואים בעיניהם, לז"א "לא ידעו ולא יבינו" הפשט של "בחשיכה יתהלכו" דהפי' השחד יעור לא קאי על הגוף רק על הנשמה. ובפ' שופטים (ט"ז י"ט) כי השחד יעור עיני חכמים, ובמד"ר וארא פ"ו בב' מקומות כ' תורה טעם למצוה, ל"י לו סוסים עמד שלמה והחכים כו', וק' הא גם בשוחד כ' טעם כי השחד יעור כו', ולמה לא בחן שלמה ליקח שוחד, והתי' דב' דברים כ' תורה טעם וסבר שלמה שרק נאמר לאנשים פשוטים שעי"כ יסורו מדרך טוב, אבל הוא יכול להזהר שלא יכשל, אבל בשוחד א"י לטעות דניתן רק לפשוטי עם דכ' בפירוש יעור עיני חכמים:

וער"מ פכ"ג מסנהד' וחו"מ ט' בדיני שוחד, ואם קיבל חייב להחזיר, ובכנה"ג כ' דבקיבל שוחד לזכות הזכאי א"צ להחזיר, ובתומים השיג עליו, ועקצה"ח והפלאה כתו' ק"ה., ומנ"ח מ' פ"ג, ובתומים הביא חו"י אי מותר ליתן שוחד לעכו"ם, וכ' כיון דב"נ מותר לדון קרובו, וכן ישראל מותר לדון בעצמו ב"נ וממילא ל"ש הטעם שהוא חד, ובמלה"ר ערך ב"נ אות ח' מחלק אם הולך לדון עם ישראל מותר ליתן שוחד דאין עכו"ם מצווה לדון לישראל, משא"כ בשהולך לדון עם עכו"ם אסור ליתן שוחד כיון דמצווה על דינין, ועפ"ת סק"ג וס' פתחי משפט, ובמח"כ נעלם ממנו רמב"ן וישלח (ל"ד י"ג) בשם ירו' דב"נ שלקח שוחד נהרג, וע"ש בפרד"י דרנ"ה., ובחת"ס ח"ו י"ד אוסר בכל אופנים ליתן שוחד לב"נ, וע"ש מ"ש בהמעשה דשבת קט"ז: בשוחד:

פסוק ט

רש"י שסורו רע, עב"מ נ"ט: קידושין פ"ב:, ירו' ע"ז פ"ב, וערוך השלם סאיר, וסר ב':

פסוק י

וששׁ שנים תזרע בילקוט הדרוש הביא מהגר"י ראזין מדווינסק ז"ל, מדוע בשמיטה כאן, ובפ' בהר ב' בל' יחיד וביובל ל' רבים, וחידש שפירות שביעית אין איסור בשמירתם רק בעה"ב ומשו"ה ביובל בל"ר ששם ב' בעלים מוכר ולוקח עכ"ל, ואינו מובן דביה"כ של יובל שדות חזרו לבעליהן (ר"ה ח':) ואיזו שייכות יש עוד ללוקח בהגיע עת הזריעה והזמירה, שלכ"ע אין זריעה לפני חצי תשרי בב"מ ק"ו:, וכן כוונת רש"י ותוס' ב"ק ז': על חצי תשרי, וי"ל ע"פ דקיי"ל בערכין ל"ב: דאין יובל נוהג רק כשכל השבטים בא"י, לכן פרשת יובל אמורה רק לכל קהל ישראל, משא"כ שמיטה אף אם לא נשאר רק איש א' בא"י צריך לנהוג שמיטה, וכ"ז לשיטה השני' ברש"י גיטין ל"ו. ע"פ התו"כ דיש שמיטה אע"פ שאין יובל ע"ש:

פסוק יא

והשביעית תשמטנה וגו' ויתרם תאכל חית השדה, עקו"ד חו"ד סי' ל"ו בשם **אדמו"ר מגור** שליט"א כי מאכל אדם אסור ליתן לבהמה אולם אם נותר ויתקלקל מותר, לכן כאן ויתרם תאכל כו' פי' יתרם כשנתוסר ממאכל אדם, ועפרד"י ח"ש (כ"ד י"ט) מזה, ומענין דאסור לאכול קודם שיתן לבהמתו ע"ש אריכות וציונים בראשונים ואחרונים בבירור הלכה בזה. **ובמצות** שמיטה יש עשה ול"ת, ע' חינוך פ"ד וקי"ב, ובמנ"ח דמ"ע להפקיר כל פירות שמיטה ונוהגת בזו"נ, ובשו"ת מהרי"ט ח"א מ"ב נסתפק אי המצוה אקרקפתא דגברא להפקיר ואם אינו מפקיר אינו מופקר, ונהי דעובר על עשה מ"מ אינו הפקר, ואין אחר רשאי ליטלו, ואי' בר"מ וכ"מ פ"ו ה"ה ממת"ע, דשביעית פטור ממעשר דהוי הפקר א"כ כ"ז שלא הפקיר חייב לעשר, או דהוי ממילא הפקר א"כ פטור ממעשר אם לא הפקירו הבעלים, וכ"ה פלוג' הב"י ומבי"ט, וע"ס פאת השלחן, ועטרת חכמים קידושין נ'., ובמנ"ח הק' אי נימא דרק אקרקפתא דגברא למה נשים חייבות הא הוי מעשהז"ג, וכ' דפירות שביעית לעולם הם בקדושתן ואפי' בשאר שנים כיון שגדלו בשביעית ל"ה זמ"ג, אך זה ניחא לר"מ ה' ציצית פ"ג ה"ז דכסות יום פטור בלילה שפיר הוי ציצית זמ"ג א"ש כאן, אבל לרא"ש ותוס' קידושין ל"ד. ד"ה ותפילין, ובאו"ח י"ח ס"א דכסות יום חייב אף בלילה, וכסות לילה פטור אף ביום, ואף דכסות יום חייב תמיד מ"מ הו"ל ז"ג, כיון דשם לילה גורם פטור, א"כ נהי דפירות שביעית תמיד בקדושתם מ"מ פירות שאר שנים אין נוהג בהם קדושה אף בשביעית, הוי שוה לציצית דהזמן גורם המצוה א"כ יהיו נשים פטורות וראי' מזה דהוי אפקעתא דמלכא ותורה אפקרה, ואין חילוק בין אנשים לנשים, ומקידושין נ"ב. משל שביעית היו כו' מבואר להדי' דאף בנשים פירות שביעית הפקר ע"ש ובפנ"י, ובמשניות ווילנא בתפארת יעקב מס' שביעית פ"ט אות ס"א כ', דב'

והשביעית תשמטנה ונטשתה, ותשמטנה הוי עבודת קרקע ונטשתה הוי מצות הפקר, וכשם שמצות עבודת קרקע נוהג בנשים ה"נ מצות הפקר דהא איתקש אהדדי, וכן הא כ' בחריש ובקציר תשבות איתקש חרישה לקצירה ע"ש, וראי' ג"כ מירו' פ"ה ה"א מפאה שהביא ראי', דהפקר ב"ד פטור ממעשרות מהא דתני' אין מעברין השנה לא בע"ש ולא במו"ש ואם עברוהו מעובר ואינו פטור ממעשר, ובשלמא א"נ אפקעתי' דמלכא שפיר ע"י שמעברין השנה נמשך שנת שביעית עוד חודש א' ונפטר ממעשרות, אבל אי רק חיוב על אדם להפקיר, וכשמוסיפין ב"ד חודש הם גוזרים על אדם להפקיר עוד חודש, וכיון שהוא מפקיר פשיטא דפטור ממעשרות ומה ראי' שהפקיר ב"ד פטור ממעשרות, וע"ע תוס' ר"ה ט"ו. ד"ה בשלמא, ובס' אהבת חסד על נדרים מ"ב בזה:

ובגוף דברי מנ"ח צ"ע נהי דפירות שביעית יש להם לעולם קדושת שביעית, אבל המצ"ע דהפקר אינו רק עד הביעור, ואח"כ אסורין באכילה ובהנאה לדעת הרמב"ם, א"כ מצ"ע זו דהפקר גם לדעת הר"מ הוי מ"ע שהזג"ג, ומצאתי שהק' כן בחמד"י מ"ע קל"ד, אבל למ"ש הריטב"א קידושין כ"ט. לתרץ קו' תוס' שם למ"ל קרא אותו ולא אותה במילה ת"ל דהוי הזג"ג, ותי' דהזג"ג ל"ש רק במצות שעל נפשו אבל במילה דמצוה על גוף אחר ל"ש הזג"ג, ובפני"י שם ג"כ כ' כזה דמצוה שיכול לקיים ע"י שליח אין אשה פטורה אף בזג"ג, א"כ חייבות במ"ע זו דהפקר פירות שביעית, אך בב"י או"ח תל"ד כ' דהפקר ע"י שליח ל"מ. ובחמד"י שם כ' הא דנשים פטורות בזמ"ג רק במצות שהן חובות הגוף וילפי' מתפילין אבל במצ"ע שחובת קרקע ל"ש לילף מתפילין דנהי דרחמנא רמי' עליו להפקיר, מ"מ כיון דהוא חובת קרקע גם אם הוא של נשים לא נפקעו מהחיוב ע"ש, וא"ש בזה קו' הטו"א מגילה כ': דנשים יהיו פטורות מבכורים לר"ן דקריאת בכורים אינה בלילה, או משום התנופה דרק ביום והא נשים פטורות, ולפמ"ש א"ש דבחובת קרקע אשה מחויבת אף בהזג":

וע' ג"כ ביראים רע"ח דשמיטת כספים אין הכוונה דתורה הפקירה מעות המלוה, אלא דתורה אמרה דמצ"ע על המלוה להשמיט החוב, אמנם הלוה צריך לשלם החוב ולא נפקע כלל החוב מלוה, ולכאו' תמוה מגיטין ל"ז. יתומים א"צ פרוזבל דב"ד אביהן הוי, וק' הא יתומים לאו בני מצוה נינהו וממילא אין שביעית משמט כלל, אך שמיטת כספים איתקש לקרקעות ונכסי קטן מופקרין ג"כ דהוי אפקעתא דמלכא ואין נ"מ בין גדול לקטן, וראי' דיראים ס"ל כמבי"ט, דלב"י גם בקרקעות נכסי קטן אין מופקרין כיון דלאו בני מצוה נינהו, ועשו"ת חכ"צ ל"ג אע"ג דקטנים לאו בני מצוה, מ"מ אם הוא מצוה עוברת והוא חובת קרקע חייב אפטרופוס ליתן עבורם ע"ע, וי"ל דה"ה ש"ק וש"כ, וע"ע

במהרי"ט ח"ב חו"מ סי' ס"ד בצדקה דקטנים, ובשו"ת נפש חיה או"ח במכתב הרה"צ מגרידיץ ז"ל, מהרי"ט ח"א י"ג, אבקת רוכל כ"ד, בית שלמה יו"ד ח"ב קפ"ח, שערי דעה ח"ב מ"ג, ובית נאמן סי' ט"ו אריכות בזה:

ובמנ"ח מ' קי"ב ב' שביעית חמור משבת ויו"ט, דבשוי"ט אסור על העושה מלאכה בעצמו, אבל ע"י גוי רק שבות, ויש עשה ע"י בהמה שצריכה לשבות, ואם משאיל או משכיר בהמתו לגוי עובר משום ש"ב, ורק לב"ש שבת י"ח. שביתת כלים עוברים הבעלים בעשה, אך מלאכות כגון זורע וחורש א"ע ע"י גוי, ובשמיטה אם חורש או זורע ע"י גוי נהי דהל"ת של עבודת קרקע אינו, כי הכל כ' בלשון נוכח שדך לא תזרע, אך בעשה עובר בכל עבודת קרקע אפי' ע"י אחרים דכ' ושבתה הארץ, והמשכיר לישראל או לגוי עובר המשכיר משום שביעית ע"ש, ומפורש הוא בע"ז ט"ו. והרי שדה דמוזהר על שביתת שדהו בשביעית כו', וע"ע מנ"ח מ' שכ"ו שכ"ט מזה וע' בגליוני הש"ס שביעית פ"י מ"א דשנת השמיטה מסופקת בידינו, והביא תניא רבתי ה' יה"כ סי' פ"א בכל שנה לתקוע וכו', וע"ע בבית יצחק יו"ד ח"ב בהוספות לאו"ח סי' ב':

ובגיטין ל"ז. וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה ובמשניות ווילנא פ"י ע"א משביעית, בס' משנה ראשונה הק' על הרא"ש מכות ג': בהא דמלוה לעשר שנים אי משמט וכ' דהלכתא כלישנא בתרא דשביעית דרבנן ואזלי' לקולא, והא בגיטין חזינן דר' יוחנן אזיל לחומרא מספק, והב"י חו"מ סי' ס"ז כ' על הרא"ש וא"ת הא בספיקא דממונא קילא לנתבע והכא הוי קולא לתובע, וכ' דטעמא דשמיטה איסורא ומקילין כיון דהוי מדרבנן, ונהי דלענין ממונא הוי חומרא לנתבע מ"מ כיון דעיקרא דדינא לא אתינן למבעי' אי מפקעינן ממונא מהאי גברא או לא, אלא לענין איסור אי נהגא שביעית אזלי' לקולא עכ"ל, וצ"ע דהא אדרבה לר"י אמרי' דמספק משמט, והטעם דאע"ג דספק איסור לקולא דלא תנהג שביעית, א"א להוציא ממון מספק, וז"ש וכי מפני שאנו מדמין נ"מ וערש"י וצ"ע. **וגוף** הקו' י"ל ע"פ קו' הר"י באסן הידוע, למה בספק ממון קולא לנתבע הא הוי ספק איסור גזל, ותי' דגם גבי תובע הוי ספק איסור גזל, וע' תומים בקיצור ת"כ אות כ', ויצא מזה דבר חדש היכי דמדאו' ראוי להוציא ממון רק מדרבנן אין להוציא, כגון שביעית דרבנן דאם לא נוצי' יעבור אספק גזל ד"ת דאזלי' לחומרא, והשני לא יעבור רק אספק גזל מדרבנן דהוי לקולא שפיר מוציאין, וע' בקונ' הספיקות לאחי הקצה"ח כלל א' סי' ו' וא"ש:

גם מ"ש דעיקר דינא לענין איסור אזלי' לקולא כנ"ל, והוא כעין סברת הפלאה סופ"ק דכתו' לענין א"ה בממון אחה"ר, ואם לאיסור אזלי' ב"ר אף שיבא אח"כ לענין ממון אזלי'

ב"ר ע"ש, וכ"כ בחת"ס אה"ע ח"ב קס"א, ומעולם תמהתי ע"ז מהרא"ש פ"ב דקידושין סי' ח' דאי הו"א דטעמא דרב דאזלי' ב"ר ורובן אין מוחין, אבל אם מתה אינה יורשה דא"ה בממון אח"ר ע"ש, ולהפלאה הא אתה אומר דאוכלת בתרומה משום האי רוב גופא, ואתה משתמש בו לאיסור, ואיך תאמר א"ה בממון אחה"ר, ואחז"ר מצאתי שהק' כן בשו"מ תנינא ח"ב ל"ה ונדחק לתרץ, וע"ע תוס' בכורות כ'. ד"ה ור"י משמע כהפלאה דכיון דאזלי' לענין בכורה וכדומה אזלי' גם לענין ממון ב"ר, ועשטמ"ק כתו' י"א. בגר קטן בזה, וע"ע חו"מ ס"ז ובתומים, ובשו"ת רד"ך בית כ"א חדר ב' בענין שמיטה אריכות, ובפ' בשלח (י"ד ל').

פסוק יב

למען ינוח שורך, רש"י תן לו נייח להתיר שיהי' תולש ואוכל, א"א אלא יחבשנו הוי צער, וברמב"ן למען כמו בעבור כו', ועשו"ת חת"ס או"ח סי' ס"ב בזה, וביתרו (כ' י') ל"ת מלאכה אתה ובהמתך היינו לאו דמחמר, ובאמרי בינה ה' שבת סי' א' הערה אם בהמתו של ישראל עושה מלאכה בעצמה או נכרי עושה מלאכה עמה אם מחויב למחות, ומרש"י א"א אלא יחבשנו כו', ובשבת קכ"ב. ותוס' הקשו איך ס"ד שיחבשנו שתנוח הא דומי' לבן אמיתך כו', ואינו מצווה עליו אלא שלא יעשה מלאכת רבו אבל לעצמו יכול לעשות כמו כן בהמה, ואולי הי' ס"ד דמ"מ אסור להעמידה על המחובר דאף שתתלוש לדעתה וליכא איסור מ"מ כיון שגרם לה לעשות מלאכה והבעלים נהנים ממלאכתה אסור, קמ"ל דאין זה נייח, ולעולם י"ל בשאר מלאכה גם אם הבהמה עושה מעצמה, ואין הבעלים נהנים ליכא איסור כמו בן אמה, ועמג"א ש"ה סקט"ו, ופמ"ג בא"א ש"ד סק"ו ומנ"ח, ועפני"פ דלכך כ' בבן אמה וגר תושב וינפש ולא מנוחה, דהם רשאים לעשות מלאכה לעצמן ואין להם מנוחה אלא שלא יעשו לרבם, וזה ל' וינפש עושה מלאכה לעצמו ורצונו, ומשמע דבבהמה דכ' ינוח שינוחו מכל אפי' ממלאכת עצמן, ועריטב"א ע"ז ט"ו ומאירי ר"פ מי שהחשיך **וחילוק** בין ש"ב למחמר, ש"ב רק בבהמה שלו, ומחמר בכל בהמה אף בשל עכו"ם כר"ן, ולהג"א ע"ז ט"ו: רק בבהמתו. וביו"ט ש"ב פלוג' עמג"א רמ"ו סקי"ב, ותצ"ה סק"ג, וע' תפא"י בכלכלת שבת כל דיני ש"ב, ואביא רק הערות חדשות: בב' ישראלים שותפים בבהמה שניהם עוברים בש"ב, ואם א' עכו"ם נסתפק במנ"ח במוסק השבת אות ל"ט, ועאמ"ב סי' ג', וגם בבהמה אסור להניח לעשות מלאכה ח"ש כמו באדם, ובפנ"י שבת נ"א: תד"ה במה כ' דש"ב רק מלאכות גמורות כחרישה וטחינה אבל הוצאה אין הבעלים מוזהרים מה"ת, דהוצאה מלאכה גרוע וכל הפרק במה בהמה רק מדרבנן דאסרו גם הוצאה, ובר"ן ע"ז ט"ו מבואר להיפך, וע' שו"ת מחזה

אברהם סי' ס"א, גם שביתת עבדו ל"ש בהוצאה ע"ש:

ובחת"ס סי' ס"ב בשם בית אפרים ב' ג"כ דש"ב אינו מצווה אלא לעשות מלאכת ישראל אבל מלאכת גוי ואין ישראל נהנה ממנו כלל לא נאסר, וראי' מרוקח בב"י רמ"ו וטו"ז סק"ד, והסכים עמו להלכה, ובאמ"ב סי' א' חולק ומסיים דאין להקל כלל. וע"ע שו"ת שערי דעה ח"א י"א, הא דחילקה תורה דבהמה למזונותי' מותר לעבוד כרש"י הנ"ל, ובאדם אסור בשבת אוכל נפש, דבהמה עיקר שביתתה משום צעב"ח כמ"ש רע"ב בפ"א מ"ה דשבת ומכילתא בתוס' קכ"ב. ד"ה מעמיד, ומשו"ה במקום צער לא נאסרה, שאין ביכולתה לשלוט ברוחה בענין אלקי משא"כ באדם ששולט ברוחו, ומה"ט ב' בחו"י סי' ק"ל דבאדם אין צעב"ח נוהג כלל, ועתשו' רשב"א ל"ב מ"ע עזוב תעזוב לא שייך באדם דיש לו דעת, ל"ה לו לקבל משא יותר מכתו, וה"ה לשביתת בהמה כן, (וע"ל כ"ג ה' בזה), והר"מ פ"כ ה"א משבת השוה ש"ב למחמר, ותד"ה במה בדנ"א:, כ' דרק בעשה ומחמר בל"ת, ואם רק בעשה הוי רק בשבת ולא ביו"ט דהקרא כ' בשבת, אבל אי באזהרה גם ביו"ט, ואי ש"ב משום צעב"ח ג"כ בשל אחרים ואינו מועיל הפקר, ובע"ז ט"ו: מוכח דרק בבהמה שלו, וע"ש בר"ן שתי' קו' תוס' הא דנקט מחמר ולא ש"ב, דש"ב רק על שלו ומחמר אף בשל אחרים ועמנ"ח ופמ"ג בפתיחה לשבת, תי"ט פ"ד מ"ג מפסחים, צ"צ ל"ה, הקובץ על רמב"ם, ושו"ת מהרשד"ם או"ח סי' ב', וע"ע בפסקי תוס' ע"ז אות י' דצבע"ח רק כשמצערה בלי ריוח, וע' במשניות ווילנא שבת פכ"ד מ"א באור גדול שם מזה, וע' אה"ע סוס"י ה', ובאה"ט יו"ד כ"ד סק"ח, ופ"ת סק"ב שתמה בזה, ובנובי"ת יו"ד סי' י', ובקמא יו"ד פ"ג דלהמית בריה ל"ש צב"ח, ועפרד"י תולדות דקפ"ג: ולעיל (כ"ב ל') מ"ש בזה:

ואם נשים פטורות בש"ב דרק הוי עשה, נסתפק הפמ"ג במ"ז ש"ה סק"א, ותבת גמא בשלח ותזריע וראש יוסף מגילה ז': ובתוס' רע"ק פ"ה ע"א דשבת כ' דהוי הז"ג אף דחייבת בקידוש היינו זכירה, אבל שאר מ"ע י"ל דפטורות, ובר"ן כל כתבי כ' דכל מילי דשבת שווין לאנשים, ועב"י סס"י רצ"א, ומלשון גמ' בפרתו של שכנתו כו' מוכח דנשים מצווין על ש"ב, ולהאבודרהם וכל בו דמשו"ה נשים פטורות ממ"ע שהזג"ג דמשועבדין לבעליהן, וזה שייך רק בקו"ע ולא בשוא"ת, ועריטב"א קידושין כ"ט. שתי' קו' תוס' שם למ"ל במילה אותו ולא אותה ת"ל דהוי הז"ג, וכ' דרק במצות שבגופו כציצית, אבל למול הבן אשה ג"כ חייבת ע"ש וכ"כ בפנ"י, א"כ ה"נ ש"ב דאינה בגופה חייבת, וכ"כ באו"ז הגדול ה' מילה סי' צ"ו, שו"ר במנ"ח במוסך השבת אות ל"ט שהערה בזה, ועשו"ת שם אריה או"ח סי' ב' בזה, בשו"ת יהודה יעלה צ"ב, בהגהות הגר"מ שטרשון שבת שם,

וברשמי שאלה אות ד', ועשאג"א פ"ב, עקו"ח תל"א בתשביתו בנשים, מנ"ח מצוה ט', ראש יוסף מגילה ז':, לימודי ה' מ"ט, בית יצחק יו"ד ח"א ה"ה, ובס' משנת אליעזר מ"ת אריכות בזה וע"פ יתרו (כ' י"א):

פסוק יג

ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם א"א לא תזכירו, בח"ס כ' עפמ"ש בסוטה כ"א. מצוה בעידנא דעסיק בי' מגנא ומצלא, ובסוף חולין אהא דוהארכת ימים הרי שעלה לגג ונפל ומת היכן אר"י ותי' שמא הרהר ע"ז, וע' קידושין ל"ט:, הרי דמהרהר בע"ז מצוה לא מגין וז"ש ובכל כו' תשמרו, דהיינו שאתם תהי' נשמרים ע"י המצוה דמגנא ומצלא אבל בתנאי ושם א"א ל"ת, והג"ר מאיר שמחה ז"ל מדווינסק הוסיף עפמ"ש בשבת קי"ח כל השומר שבת כהלכתו אפי' עע"ז כדור אנוש מוחלין לו, וז"ש ששת ימים תעבוד כו' בכ"ז לא תסמוך להקל במצות לאמור כי שבת יכפר על הכל, רק בכל אשר אמרתי תשמרו ושם כו': **ובנח"ק** כ' עפמ"ש בסנהד' ס"ג: אל יאמר שמור לי בצד ע"ז פלונית, ופריך מעולא דבת בקלנבו, ומשני דהוזכרה בתורה מותר, וכ"פ ביו"ד רמ"ז ס"ד, וז"ש בכל אשר אמרתי אליכם תשמרו לרמז כי ע"ז שהוזכרה בפסוק יכול לומר שמור לי בצד ע"ז, ושם אלהים אחרים שלא נזכרה בתורה לא תזכרו. **ובמד"ש** אבות פ"א מי"א הזהירה תורה על סיג ובכל כו', הם שאר מצות, תשמרו אתם לעשות הסייג כרצונכם, אמנם ע"ז לחומר עונו אני משים הסייג דאפי' זכירה בפה לא ישמע על פיך:

ובשבת י"ח. ובכל לרבות שביתת כלים מאן תנא ב"ש ולא ב"ה, והק' רשב"א דבברייתא סתמא קתני ומנ"ל לאוקמי כב"ש ובאמת מוקי ר' יוסף כב"ה, וכ' בפרדס דוד דבעירובין י"ג: בש"א נוח שלא נברא וב"ה נוח שנברא נמנו וגמרו נוח של"נ, ופי' מהרש"א סוף מכות דיש שס"ה ל"ת ורמ"ח מ"ע, ואדם קרוב להפסד משכר דרוב ל"ת, ונמנו הל"ת ומ"ע ורבו ל"ת והוא קרוב להפסד לכן גמרו שנוח של"נ, והטעם ב"ה דטוב שנברא, דברש"י כ' ליתן ל"ת על כל מ"ע ותשמרו ל"ת, ובחזקוני ושפ"ח כ' לכך עדל"ת, דבכל עשה יש ג"כ ל"ת והוי כמו מקיים עול"ת, ויש תועלת בבריאה בקיום מ"ע דהוי עול"ת ומ"ע מרובים, א"כ לב"ה ע"כ צ"ל ובכל כו' תשמרו קאי ליתן ל"ת על כל עשה, ולא קאי על שביתת כלים, וע"כ הברייתא לרבות ע"כ דוקא לב"ש ופח"ח, וע"ע המקנה קידושין ל"ט: ד"ה ישב, ואור דוד מג"א (ב' ה'), ובשל"ה ח"א בבית חכמה בזה:

וברש"י ראה (י"ב י"ג) השמר לך פן רש"י ליתן ל"ת, ורצו להוכיח מזה דהא דאמרי' השמר פן ואל אינו אלא ל"ת אפי' היכי דכ' כולהו בהדדי ליכא רק ל"ת א', דכאן ג"כ כ' השמר ופן וכ' רש"י ל"ת משמע ל"ת אחת, וביד מלאכי קצ"ח דחה זה והביא מיומא

פ"א. ומנחות צ"ט: דאפי' היכי דכ' בהדדי איכא לאווין חלוקין, וכ"כ בסמ"ג לאווין י"ג, ומהספרי שהוציא רש"י כ' בהדי' ב' לאווין, ואף ברש"י יכולין לפרש כן דאף שכ' ל"ת על הדבר י"ל דר"ל ליתן לאווין על הדבר, וכ"מ בסו"פ איזה נשך ועוברין בל"ת הלוה ומלוה וכו' אע"ג דמלוה עובר בה' לאווין ולוה בג', ובסה"מ רכ"ט ורל"ט כ' ג"כ כן וברמ"מ פ"ד הי"א מתפילין הניח תפילין אחר שקה"ח עובר בלאו שנ' ושמרת כו', וכ' בכ"מ פלוג' דר"א ור"י במנחות ל"ו: אי השמר דעשה לאו ופסק כר"י בלאו, ובכנה"ג פ"ה מבהב"ח כ' על מ"ש הר"מ אי ביטלו שמירת המקדש בל"ת שנ' ושמרו את משמרת הקדש, וכ' דבעלמא השמר מובן אזהרה, אבל ושמרתם את הקדש אין כאן שום מניעה עש"ה, ועברכ"י או"ח ל' שהביא מהרי"ט ככנה"ג, ותמה דהלכה כר"י השמר עשה לאו, וכתוס' יומא פ"א, ורמב"ם בתפילין ועתוס' שבת קל"ב: ד"ה הא, דאע"ג דהשמר דעשה עשה מ"מ לאו מ"ע הוא אלא ל"ת וכו', וע"ע תוס' עירובין צ"ו. ד"ה השמר דאע"ג דעשה לאו ואם הניח תפילין בלילה בלאו, מ"מ אם לא הניח ביום אינה לוקה דלענין הנחת יום השמר דעשה עשה, ובזה יובן תוס' שבת הנ"ל, וע"ע תוס' ר"ה ו'. ד"ה תשמור, וא"ש הכנה"ג ומהרי"ט דאף דהר"מ פסק השמר דעשה לאו, מ"מ אם לא הניח תפילין ביום ל"ה לאו, וא"כ ק' בביטול שמירת מקדש דג"כ כמו לא הניח תפילין ביום דלא עבר בלאו לב"ע כנ"ל, וע"ש באריכות ברמב"ן ורא"ם, ובער"ח בהגהות הר"מ. ומרש"י נשמע דהא דהשמר לאו, ל"ד השמר רק בל לשון שמירה וכ"ה בספרי תצא, ובר"ה ו'. תשמור ל"ת, ובמכות י"ג:, וע' יד מלאכי קצ"ז שהביא ר"מ הנ"ל בתפילין ושמרת, וע' רדב"ז בלשונות הר"מ, ורש"י כתו' מ"ו: ד"ה ונשמרת, ובחינוך שפ"ח דמושמרתם את משמרת הקדש נפק"ל לאו, שלא לבטל שמירת הקדש וכ"כ הר"מ בפ"ח מבהב"ח:

וע"ע שו"ת רע"א קס"ט דאף דהשמר דעשה לאו מ"מ נשים פטורות אם הניחו תפילין בלילה, דאזהרה דעשה עיקר היא בעשה, ואזהרה לא על גוף המצוה רק על קיום העשה, שאם לא תעשה בחיוב שלך לקיים העשה אתה עובר בלאו, וזה רק למי שמחויב בעשה, אבל נשים דעיקר עשה ליתניי' גביי' גם אזהרה ליכא והדבר צריך הכרע עכ"ל, וע' פתיחה לגו"ו, ובגו"א, ובכל"ח כאן ר"ל בפשט רש"י כמו בכל עשה איכא אזהרה זו כן בכל ל"ת אם יעבור עובר גם על אזהרה, וע"כ דחזקוני ס"ל דעשה דוחה ב' לאווין ובא לומר דעשה ג"כ יש חומר לאו, ונהי דגם בל"ת איכא עוד לאו, ז"א נפק"מ דמה לי חד לאו או ב' ואח"כ מפקפק בזה דרק על עשה יש עוד ל"ת עש"ה, ובפ' תזריע אות ב', ובס' עין התכלת דף צ"ח אריכות בזה. וראיתי עוד בשו"מ תליתאה ח"ב סי' ד' שתמה על רש"י שבכל מ"ע יש ל"ת, מיומא פ"ה. השתא על ל"ת מכפרת על עשה מבעי', ומה קו' הא עשה חמור שיש

ג"כ ל"ת, וכן שם על עשה ועל ל"ת הנל"ע, והרי עשה עצמה איכא ל"ת, ואף דאין בה מלקות דהוי לאו שא"ב מעשה עכ"פ הוי ל"ת הנל"ע, ובתוס' יומא ל"ו. ד"ה על עש"ה. וכ' דזה הטעם בכתו' פ"ו. דבמ"ע מכין אותו עד שתצא נפשו ולא נודע הטעם, וי"ל דעל ל"ת גרידא מלקין אותו אחר שעבר, אבל מ"ע שי"ב גם ל"ת מכין אותו קודם שיעבור שילך ויעשה, וע"ש הא דמכין אותו עד שתצא נפשו מכח הל"ת רק מדרבנן, וע' תשב"ץ ח"ב נ' מנ"א, פר"ח או"ח תע"א אריכות, ובס' מאה שערים שער מ"א:

וברשב"א ר"ה ט"ז הק' על הא דגזרו בשבת שמא יעבירנו הא איכא לאו דבל תגרעו, ותי' דהי' תקנ"ח כך, וכ' ע"פ התורה אשר יורוך וליכא בל תגרע, ותמה בטו"א אטו נימא בכל מצ"ע אם עבר איכא בל תגרע, א"כ למ"ד לאו שא"ב מעשה לוקין יהי' לוקה בעובר על עשה ולא מצינו כן, וע"ש באבני מילואים שדחה לרשב"א, ובהקדמה לחמד"י הביא בשם הגה"ק מסאכאטשוב ז"ל שכוונת הרשב"א רק במי שמבטל לגמרי המצ"ע, וכמ"ש הרמב"ן במוסיף מ"ע חדשה איכא בל תוסיף כן ה"ה בעוקר מ"ע לגמרי עובר בבל תגרע, אבל מי שעובר על מ"ע מודה רשב"א דליכא ב"ת ע"ש ולכאו' לא הבינותי דהרשב"א הק' על גזרה דרבה בשבת וג"כ אינו עוקר המצוה לגמרי רק מבטל בשחל בשבת, אבל י"ל דמ"מ בשבת יבוטל המצוה לגמרי מכל כלל ישראל, אבל אם אחד מבטל מ"ע ל"ש בל תגרע. ובספורנו ראה (י"ג א') אפי' בסור סבת המצוה בעיניך כענין שלמה אני ארבה ולא אסיר, וכ"ב בפ' ואתחנן (ד' ב'), נשמע ג"כ דבל תגרע שייך אם מחסר מצוה כמו שלמה וזה כמי הרשב"א, וע"ע במנ"ח תנ"ה שדברי רשב"א נמי מבוארים בספרי ומי ידחה ספרי, ועשו"ת שמן רוקח ח"ב או"ח סי' י' וי"ט, בית שלמה א "ח ט"ו, ושד"ח מער' ל' כלל צ"ז וקל"ו:

ובגוף קו' הטו"א אין כ"כ תפיסה על הרשב"א, דאף אם נחליט דבכל מ"ע יש לאו לא תגרע וק' למ"ד לאשב"מ לוקה ילקה, די"ל דהוי כמו להנל"ע, דבאם יקיים העשה שבו שוב ליכא לאו, וכמ"ש השו"מ שם, וגם בשו"ת תורת חן סי' ח', מיהו עדיין יש לפקפק דאין אנו צריכין לזה לפרש"י הנ"ל, דבכל מ"ע יש ל"ת שמירה ול"ק דא"כ בכל עשה ילקה, דכבר כ' הרמב"ן כאן דהוי לאו שבכללות דבלאו שיכלול דברים רבים ולא יזכיר שם עבירה כלל הכל מודים שאין לוקין בו עכ"ל, וי"ל דכן ס"ל לרשב"א דגם לאו דבל תגרע הוי לאו שבכללות, ומשו"ה לא לקי על עשה ואף למ"ד לאו שאב"מ לוקה, ובמח"כ הטו"א לא ראה הרמב"ן מדלא הביאו, ובס' מנחת יהודה או"ח בתשובה כ"ד ראיתי דאין כוונת רשב"א דבמניעת מ"ע פ"א יעבור אב"ת דל"ש רק כשמגרע ולא כשלא עשה כלל, וב"ת בב' אופנים, א' שמגרע ממצוה פרטית כג' פרשיות בתפילין, ב' שמגרע מצוה א'

מכללות המצוה אם מצד שכלו המותעה שח"ו לא צוה ה' ע"ז, או שפורק עול ממצוה זו לגמרי, אבל מי שאינו מקיים מצוה א' באקראי ל"ש ב"ת, דאם אינו עשה היום יעשה מחר ע"ש באריכות, וער"מ פ"ב ה"ט מממרים סיוע לזה, ובתמצית דברי קדמו האב"נ ז"ל כמ"ש, וע"ע באב"נ או"ח תי"ח אות י"א, מהר"ם שיק מצוה תנ"ו, ובס' עין התכלת להג' מראדזין ז"ל דק"ה אריכות גדול' בזה, וע"ע בס' חסדי אבות סי' א' הנספח לס' יבין דעת מהג' מקוטנא ז"ל:

ועוד ראיתי בשו"ת ברית יעקב או"ח כ"א שהק' מה פריך אביי בר"ה כ"ח: ועירובין צ"ו. א"מ הישן בסוכה בח' ילקה, דהא ב"ת הוי לאו שבכללות כפסחים כ"ד., בא הכ' ליתן ל"ת על אכילתו ואין לוקין על לאו שבכללות, וי"ל לתוס' מנחות נ"ח. ד"ה ואיכא, דאביי ורבא דפליגו בפסחים מ"א. ובמנחות שם דאביי ס"ל א"ל על לש"ב, ובנזיר ל"ח: הסוגי' הפוכה ומצינו כמה סוגיות הפוכות ע"ש, וי"ל דסוגי' בר"ה ועירובין ס"ל לוקין על לש"ב, וסוגי' דפסחים אין לוקין, ושפיר י"ל דמ"ד לאשאב"מ לוקה ס"ל לאו שבכ' אין לוקין, ומ"ד לשב"כ לוקין ס"ל לשאב"מ אין לוקין, אמנם ז"א דדוקא היכי דכלל קרא מלתא טובא כמו לא תאכלו כ"א צלי אש וכולל נא ומבושל, או מכל אשר יעשה מגפן דכולל חרצן וזג, וקרא מפרש אח"כ מחרצן ועד זג או נא ומבושל לוקין ע"ז לחודא, אבל היכי דהלאו כולל לכמה מילי כמו לאו דלא יאכל קדש דהוי כלל לכל שבקדש פסול וכן בסנהד' ס"ג. דלא פרט כל לאו בפ"ע אלא נפיק מילי טובא מלאו אחד, לכ"ע הוי כה"ג לאו שבכללות ואין לוקין כרמב"ן כאן, א"כ ע"כ הא דהישן בח' ילקה הוי לאשב"כ, וילקה לאו דוקא ורק איסור בעלמא, כמ"ש כה"ג תוס' יומא ל"ו: ד"ה לאו, ומכות י"ח: ד"ה כל, ואפשר דהאי ילקה דקאמר הוי מכות מרדות כמ"ש תוס' כה"ג בבכורות נ"ד. ד"ה ושני, ומחינוך תנ"ד משמע דלוקה, אך הר"מ בפי"ט מסנהד' לא מנה זאת בין הלוקין ע"ש, ובמנ"ח שם כ' ג"כ דהא דהישן בח' ילקה היינו מכות מרדות, ועי' בס' טל אורות עירובין צ"ו. ובהפרדס ח"א סי' י"ד ובעניני בל תוסיף, ומצאתי עוד בפמ"ג בפתיחה ח"א אות ל"ז שכ' דדוחק דכוונתו על מ"מ, וע"ע בפרד"י בראשית דכ"ט מענין בל תוסיף ולהרשב"א הנ"ל א"ש בפ' ראה (י"ג א') תשמרו לעשות לא תוסיף עלי', התחיל בל"ר ואח"כ ל' יחיד, ולהרשב"א ניחא היכי דחז"ל תיקנו לעשות אין בזה בל תוסיף, אבל ביחיד הוא בבל תוסיף ועשו"ת שערי דעה ח"א סי' י"ב בענין בל תוסיף אי פוסל גוף המצוה, וע' ר"מ פ"א הט"ו מציצית דפוסל, ועשו"ת נודע בשערים מ"ת או"ח סי' ב', ויד המלך ה' ציצית, וע"ש בשם עקרי דינים דנשים המוסיפות במ"ע שהז"ג כגון לולב עם ה' מינים אי עוברות על ב"ת, וערש"י ר"ה ל"ג., וש"ג ר"ה פ"ג דר"ה דאין נשים מצוות

על ב"ת, ועמנ"ח תנ"ד, ובהפרדס ח"א סי' י"ג נסתפק במוסיף על המצוה בעבירה אי זה נקרא מוסיף מצוה דהא הוי מהב"ע, ובחינוך תנ"ד כ' דנוטל לולב פסול עם כשר ליכא ב"ת כיון דפסול הוא, וכ"מ במג"א ל"ד סק"ג דב' זוגות תפילין רש"י ור"ת ל"ה ב"ת, כיון דא' פסולין וכ"כ ברדב"ז התקט"ז. וגם כ' שם דבכל ימי השנה אם יושב בסוכה ונתכוון לשם מצוה עובר בב"ת וכ"כ בגו"א ואתחנן (ד' ב'). **ואם** מצוה חדשה שאין לה שייכות כלל בתורה ליכא ב"ת, ועפמ"ג בפתיחה כוללת ח"א אות ל"ז, ובחלק"י קמא או"ח סי' ב' נסתפק ג"כ בזה ע"ש אריכות:

פסוק יד

שלש רגלים, בכל רגל מחויב כל א' להביא ביום ראשון קרבן לשלמים, וזה נקרא קרבן חגיגה, וצריך שיהי' שוה ב' כסף, ואם השיעור מה"ת הוא פלוג' תוס' חגיגה ז', ורמב"ם פ"א, ואינו דוחה שבת וטומאה, ע' בחגיגה ומנ"ח מ' פ"ח כל הדינים, והטעם שנקרא רגלים, כ' ר' בחיי בשם מד' שהי' דרכם לעלות לרגל ברגליהם ולא בעגלות, ולכן חיגר וסומא וחולה וזקן וקטן פטורים, ובטאו"ח תי"ז המועדים נתקנו נגד אבות, פסח נגד אברהם דכ' (ברא' י"ח ו') לושי ועשי עוגות והי' פסח, שבועות נגד יצחק, שתקיעת שופר של מ"ת הי' בשופר של איל יצחק, סוכות נגד יעקב דכ' (בר' ל"ג י"ז) ולמקנהו עשה סוכות, וי"ב ראשי חדשים שג"כ נקראו מועדים נגד י"ב שבטים, וכשחטאו בעגל ניתנו לנשים שלא חטאו, וע"ש בב"י וב"ח, ובס' אור הצבי כ' דלכן שבועות רק יום א' ופסח וסוכות ב' ימים וחוה"מ הפסק בינתיים כי אברהם ויעקב הוכפלו שמותם, אברהם אברהם (וירא כ"ב י"א), יעקב יעקב (ויגש מ"ו ב'), ופסיק בינתיים, ויצחק לא הוכפל שמו וכנגד כהנים לוים וישראלים, כהנים בחי' עבודה, לוים בחי' תורה דכ' (ברכה ל"ג ח') וללוי כו' יורו משפטיך ליעקב, וישראל עוסקים בגמ"ח, וע' בזה אריכות בפרד"י לך דע"ד:, וישלח ר"נ:, ובס' קטרת סמים כ' דג' רגלים נגד ג' טובות הוציאנו ממצרים, ונתן תורה, ומתנות הארץ, פסח על יצי"מ, שבועות על תורה, וסוכות על מתנות הארץ, וצ"ב למה פתח בט"ו בניסן שבו יצי"מ, ושבועות בו' בסיון בקבה"ת, וסוכות לא נהוג ביום שבאנו לארץ שהי' בי' לחדש הראשון כיהושע (ד' י"ט), וגם לא נזכיר ביאת הארץ בסוכות רק סתם זמן שמחתינו. וי"ל דשם ראו תיכף הישועה בפסח, ובשבועות כמ"ש במד' שה"ש א' בשעה ששמעו אנכי כו' נתקע תלמוד תורה בלבם כו' ונעשו קדושים כמלה"ש, אבל מתנות הארץ לא שבעו עדיין מטוב הארץ עד עת האסף שהוא בחדש הז', ויען כי עת ההוא זמן שמחה כמ"ש בפ"א מ"ח מביכורים מן החג עד חנוכה מביא

ואינו קורא, כ' רע"ב דכ' ושמחת בכל הטוב אין קריאה אלא בזמן שמחה שאדם מלקט תבואתו ופירותי' ושמח, לכן אומרים זמן שמחתינו:

פסוק טז

וחג האסיף בצאת השנה באספך וגו'. בס' קנה חכמה כ' דק' דכאן משמע דחג האסף סוכות בצאת השנה היינו אלול, ובתשא (ל"ד כ"ב) כ' חג האסיף תקופת השנה ופרש"י בתחילת שנה הבאה, וי"ל ע"פ ילקוט פנחס כל חדש וחדש ביקש ה' ליתן לישראל מועד, בניסן נתן פסח, באייר פסח שני, בסיון שבועות, בתמוז רצה ליתן להם מועד גדול ועשו עגל וביטל תמוז אב ואלול, ובא תשרי ופרע להם ר"ה יה"כ סוכות ושמ"ע. וא"ש דכאן עוד הי' קודם עגל, והי' ראוי באמת לולי חטא עגל להיות ר"ה בתמוז, יה"כ באב, וסוכות באלול, וזה בצאת השנה בסוף, אכן בפ' תשא אחר העגל שנתקלקל הסדר, ואז נכללו כל המועדות בתשרי שפיר חג האסיף בתשרי שהוא בתחלת השנה:

פסוק יז

שלש וגו' לפני האדון, ענובי"ת או"ח פ"ז בזה, ואי האדון קדש הוא, עשו"ת בית שלמה יו"ד ח"ב קמ"ג אריכות:

פסוק יח

לא תזבח, שוחט פסח שהי' לו כזית חמץ ברשותו או לא' מבני חבורה חייב השוחט מלקות, ועמנ"ח פ"ט כל הדינים, ובפסחים ס"ג. השוחט על החמץ עובר בל"ת, ובתוס' הפסח כשר דלא שנה הכתוב לעכב וכ"כ בתוספתא, והק' אחרונים דמתוס' מוכח דל"צ קרא להכשיר רק כיון דלא שנה הכ' ממילא מוכח דכשר, ובירו' דרש חזקי' דזבחי אתי' דכשר ע' קה"ע, ובמל"מ פ"א ה"ה מקה"פ, ולתוס' למ"ל זבחי ועאו"ח, ונ"ל דהמהרש"א הק' אתוס' דהא שנה לעכב לא תזבח ולא תשחט, ותי' דצריך לעבור בב' לאווין, ול"א שינה לעכב רק היכי דל"ל לטפויי לאווי קאתי, וק' לתוס' ב"מ ס"א. ד"ה לעבור, דהיכי דלא לקי ל"ש לעבור בב' לאווי, והכא לכאו' לא לקי דהוי התר"ס שמא ביטל החמץ קודם פסח, וכמו שהק' השאג"א סי' ע"ז ומהני ביטול כפסחים מ"ט. ההולך לשחוט פסח כו' יחזור ויבטל, הרי דביטול מועיל גם ללאו לא תשחוט, ועמקו"ח תל"א, פמ"ג פתיחה לפסח ח"א פ"א אות ד', ונובי"ת או"ח סי' ס"א, ונ"ל דמשכחת בב' אנשים דהם בני חבורה היכי דשוחט אין לו חמץ ולב' יש לו, דהאחר אינו חייב כתוס' בע"ב ד"ה או, דלא חייב רק השוחט וזורק דלא תשחוט כ', ועוד דהוי לשאב"מ וניחא דל"ה הת"ס שמא ביטלו, דשוחט א"י לבטל דחמץ אינו שלו ורק השני, ובכה"ג ל"ש הת"ס, דאי"ל שמא ביטלו בעל החמץ קודם פסח כיון דלא תלה בדעת עצמו רק בדעת אחרים, כמ"ש רמב"ן כתו' ע"ב. בהוחזקה נדה בשכנותיה ע"ש, ובשטמ"ק כתו' ג': ול"ה הת"ס דביטול

הוי בדעת בעל חמץ ולא בשוחט, אמנם כה"ג ביש חמץ לא' מבני חבורה ולשוחט אין לו, ולכאו' איך יעבור לפמ"ש בקידושין מ"א: דשוחט הוא בתורת שליחות מושחטו אותו כל העדה וילפי' מיני' שש"א כמותו, וכה"ג הוי לדבר עבירה ואשלד"ע, והשליחות בטיל' כתוס' ב"מ ד"י: ד"ה דאמר, והוי כמו א' בסוף העולם דאינו עובר כמ"ש בגמ' כאן בע"ב, ונראה דהטעם דאשלד"ע המעשה בטל כ' בנובי"ק אה"ע סי' ע"ה דטעם כ"מ דארל"ת אעל"מ, וק' למה בשוחט פסח ע"ח כשר נימא כ"מ כו' וצ"ל דגלי קרא דמהני דכ' זבחי, ועתוס' תמורה ד': ד"ה רבא, וכיון דגלי קרא דמהני שוב אין השליחות בטל', ושפיר עובר השוחט ביש לא' מבני חבורה ולקי, וא"ש קו' או"ח על ירו' דאיצטריך זבחי, דאי ל"ה כתיב, ל"ה שמעינן דפסח כשר מדלא שנה לעכב, ז"א דהו"א כ"מ כו' ושליחות בטל דאשלד"ע ולא משכחת דיש לא' מב"ח חמץ, דלא יתחייב שוחט דאשלד"ע והוי כמו א' בסוף העולם דא"ע, ושוב ל"מ גם כאן דשליחות בטל, ואי"ל דטעם אשלד"ע משום כ"מ כו' וכאן כשר דכ' זבחי, ז"א דהא לא כ' זבחי ולא משכחת שילקה ביש לא' מב"ח, וע"כ בחמץ של שוחט והוי הת"ס וכיון דלא לקי ל"ש לעבור בב' לאווין, ושוב ק' קו' מהרש"א אמאי כשר דהא שנה ל"ת ול"ת, ואי"ל דאתי לעבור בב' לאווין דבכה"ג דלא לקי ל"ש זה, ומנ"ל דפסח כשר, ושפיר כ' ירו' דמוכח מזבחי דכשר, ול"ק דהוי הת"ס שמא ביטלו, דמשכחת ביש חמץ לא' מב"ח ולקי השוחט ול"ש אשלד"ע, ז"א דהטעם ב"מ כו', וכאן כ' זבחי דמהני וישלד"ע ולקי שוחט, ול"ה הת"ס שמא ביטל בעל חמץ דתולה בד"א ל"ש הת"ס:

וא"ש בזה מה שהק' עוד באו"ח דר' יהודה דדריש זבחי לרבות שוחט תמיד על פסח בדס"ד. א"כ צריך זבחי ומנ"ל דפסח כשר, ולהנ"ל א"ש דלר"י דסובר א"ש פסח על יחיד כמ"ש בדצ"א. וקידושין מ"ב. ושוב ל"צ זבחי דבלא"ה כשר מדלא שנה הכ', ואילה"ק כמהרש"א ל"ת ול"ת, די"ל לעבור בב' לאווין, וכ"ת דלא לקי דהוי הת"ס, ז"א דמשכחת בב' אנשים, וכ"ת דיפטור שוחט דאשלד"ע ובטל ול"ה שליחו, ז"א דאיתא בב"מ ח'. דשותפין שגנבו חייבין ול"א אשלד"ע דאמרי' מגו דזכה לנפשי' זכה לחברי', וכ' אא"ז בנתה"מ ק"ה סק"ג הא דמגו דזכה כו' דוקא היכי דלא יכול לזכות לנפשי' אם לא יזכה עבור חבירו, וכן חבירו לא יוכל לזכות אם לא זה, וזכות של זה תלה בזה כמו במגביה מציאה, דאם לא יזכה א' נעשה כמו שמונחת ע"ג קרקע, אבל אם יוכל לזכות אחד בלא זכות חבירו ל"א מגו כו' ע"ש, ונמצא היכי דשייך מגו אמרי' ישלד"ע, א"כ לר"י דא"ש פסח על יחיד, לא יוכל לעשות בלי אחר, ובעל תמץ לחוד לא יוכל לשחוט פסחו וצריך ע"כ לאחר ואמרי' ישלד"ע, ושפיר לקי שוחט אם הוא של א' מב"ח ול"ש הת"ס דתלוי

באחרים, ואי דלא לקי דאשלד"ע, ז"א דישלד"ע, ועובר השוחט בב' לאווין, ושוב לא שנה הכ' כמהרש"א, דצריך לעבור בב' לאווין כיון דלקי דישלד"ע, ושפיר דריש ר"י זבחי לתמיד, דלדידי' ל"צ קרא להכשיר הפסח, דבלא"ה כשר מדלא שנה הכ' דצריך לעבור בב' לאווין:

ע"יל בפשיטות קו' או"ח על ירו' למה דחק דפסח כשר מזבחי, אמאי ל"א מדלא שנה לעכב, דאכתי תקשה נימא כ"מ כו' ועכצ"ל דשא"ה דגלי קרא זבחי, וכתוס' תמורה ושפיר נקט טעם דזבחי:

ובקו' שאג"א דשוחט פסח הוי הת"ס ומכח זה הוכיח דבחמץ שקיבל אחריות א"י לבטל, דבאמת דהגל"מ לאו כממון רק דגלי קרא לא ימצא כפסחים ה': ורק לחובתו ברשותו לעבור בב"י אבל אינו שלו דלאו כממון דמי, ואיירי הא דשוחט עה"ח בקע"א, והנה לטו"ז ת"מ סק"ד דלר"ש דגול"מ כממון, א"כ אין כאן חידוש בחמץ יותר משאר דברים דהוי כממון ע"ש, והק' הפמ"ג דהא בגמ' פריך לר"ש דגול"מ כממון למ"ל לא ימצא, ומשני הואיל וכי איתא הדר בעינא לאו ברשותא קמ"ל, הרי דאף ר"ש מודה דבאיתא בעין לאו כמ"ד, וכ' ביד אפרים דרק אי לא רבתה תורה בחמץ דהוי כממון הוי חילוק בין בעינא לליתא, אבל כאן דגלי לא ימצא אף בבעינא גול"מ כמ"ד שוב גם בעלמא כן ואין חידוש בחמץ ע"ש, וכן משמע בסנהד' קי"ב: דאף בבעין גול"מ כמ"ד לר"ש כמ"ש הקצה"ח שפ"ח סק"ז, וע' ברוך טעם סוגי' דגול"מ, וא"כ לר"ש מהני ביטול בחמץ שקע"א דהרי גול"מ כמ"ד ואין חידוש, ול"ש סברת שאג"א, א"כ חוזר וניער הקו' דהוי הת"ס, ור"ש בעצמו סובר במשנה דס"ג, דשוחט על חמץ לוקה, אך באמת ל"ק כמ"ש במקו"ח שם כיון דהתרו בו וקיבל התראה בודאי לא ביטל דאל"כ הי' טוען ע"ש, וראי' לדברי מתוס' יבמות קט"ז. ד"ה הכא הא דבזממין לא חיישי' לגמלא פורחא דהי' להם ליטעון כך ע"ש, אכן שוב יקשה כיון דמשנה איירי אף ביש חמץ לא' מב"ח לוקה השוחט והא' מב"ח אינו לוקה כתוס' הנ"ל, ושוב ק' איך לוקה השוחט דהוי הת"ס שמא ביטל א' מב"ח שחמץ שלו, ואי"ל דהתרו בו דהא אינו לוקה כנ"ל ונסתר תי' המקו"ח, וגם תי' השאג"א ל"ש לר"ש דגל"מ כמ"ד מהני ביטול, ומצאתי בפמ"ג בפתיחה לפסח שם שכ' כמקו"ח ונתקשה ג"כ בא' מב"ח כנ"ל:

ונלפע"ד למ"ש במנ"ח מ' פ"ט דלמ"ד שה לבית אבות דאו' וצריך להמנות על קטן, אי יש חמץ לקטן והוא מב"ח לוקה השוחט, דהוי כגדול שיש לו חמץ כיון דשה לב"א דאו', וע' פסחים צ"א. דר"ש הצריך הפסוק דאיש לב"א דאיש זוכה ואין קטן זוכה, וע' קידושין מ"ב. ותד"ה איש, דשה לב"א דאו' וצריך להמנות עלי', וקמ"ל קרא דאין קטן יכול לזכות

לאחרים דאין יד לקטן ע"ש, ומיושב לנכון קו' שאג"א, דלר"ש בשה לב"א דאו' משכחת ששחט על חמץ של אחד מב"ח כגון דאית לקטן חמץ, וקטן א"י לבטל ולהפקיר:
ולא ילין רש"י יכול אף על המערכה, ע' משכיל לדוד וקול הרמ"ז ריש ברכות, ומנ"ח מ' צ' בזה:

פסוק יט

ראשית רש"י אף שביעית חייבת בבכורים, הרא"ם וגו"א מחקו שאין שביעית חייבת בבכורים, וכ"ב באוה"ח תבא (כ"ו ב') וע' יבמות ע"ג. ובשם אפרים כאן ובהגהות, ובשו"ת תשב"ץ ח"ב רמ"ז כ' ג"כ כרש"י, וע' תרומות פ"ג מ"ז יקדמו בכורים שהן בכורים לכל, ותיפ"ל דבכורים נוהג גם בשביעית ותרומה אינה נוהגת והוי בכורים תדיר וע' בזה בס' טל אורות יבמות ע"ד., ובמנ"ח מ' צ"א הק' מבכורות י"ב: דבהמת שביעית פטורה מבכורה דלאכלה א"ר ולא לשריפה, ובכור אימורים לגבוה סלקי, ופריך מאוכל עיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה ח"מ הא מטמאת ולשרפה, ומשני כ' לדורותיכם ע"ש, א"כ בבכורים כאן דמטמאה ולא כ' לדורותיכם ע"כ יפטור גם מבכורים ע"ש, ועחמד"י מ"ע קל"ד שהאריך בזה ובס' בית נאמן סי' ט"ו דמהרי"ט אלגזי שם הק' כיון דמה"ת חלה אין לה שיעור, א"כ מ"פ לאכלה ולא לשריפה הא יכול להפריש כזית שהוא פחות מכביצה דלא מקבל טומאת אוכלין ע"ש, מיהו י"ל ע"פ רש"י פסחים מ"ו. בבצק שבסדקי עריבה מגו דנחשב כזית שיעור לחמץ חשוב נמי שיעור לטומאה, וע' מפרשי הים ב"ק ע"ז, א"כ ה"נ מגו דחשוב שיעור לענין חלה חשוב נמי שיעור לטומאה אף בפחות מכביצה, וא"ש קו' מנ"ח דחייב בבכורים, דל"ל לאכלה ולא לשרפה, ז"א דאי א"ח בבכורים א"כ ל"ש מגו וליכא טו"א דל"ה בכביצה וממילא לא קאי לשרפה ול"ש לאכלה ולא לשרפה, וע' תפארת יעקב בכורים פ"ב מ"ד מ"ש בזה, ואי בהפקר אם חייב בבכורים ע"ש:
ובתוס' ב"ק ס"ט. ד"ה והצנועין נסתפקו אי שביעית נוהגת בכרם רבעי, וממע"ש פ"ה מ"ה אין ראי', דתוס' כ' אם שביעית נוהגת בכ"ר דהיינו שיהי' מותר לכל אדם ליקחם בתורת הפקר, אבל ודאי פשיטא דשייכא בהו קדושת שביעית, ואף לאחר פדיון ג"כ קדושת שביעית חל על המעות, וע"כ כוונת תוס' אם הפקיר לכל מי שירצה לזכות בהם וינהג בהם קדושת שביעית וקדושת כ"ר, ועירו' סופ"ז מפאה, ועמ"ש בזה באמרי הצבי שם אות מ"ה:
אוה"ח בכורים אסורי הנאה כבב"ח, וצ"ע שמלבד שכהנים מותרים אף באכילה גם לישראל מותרים בהנאה, ובספרו פרי תואר שציין לא נמצא שם מזה, ובקוי אור ציין

לפסחים ל"ו: ומכות י"ז., ופסחים כ"ג., דתרומה נחשבת היתר הנאה כמ"ש בעירובין ל"ב. מערבין בתרומה, ובמתני' תנן שהן נכסי כהן, ואפשר דנחשבו איסורי הנאה אם נטמאו כמ"ש בירו' פ"ב ה"א מבכורים, דלא שוו בכורים לתרומה דת"ט מדליקין בה משא"כ בכורים והטעם דקרשי מזבח הן, ועמשל"ט פ"ב הי"ד מתרומות, ומלאכת שלמה, וס' נר למאור, ואעלה איזה הערות: במנ"ח מצ"א כ' כמו דכהן אם יש לו קרבן א"צ ליתן לאנשי משמר, והקרבתו ועור ואכילה שלו, א"כ ודאי גם בבכורים כן דאם כהן מביא בכורים הם שלו, וכהן חייב בתו"מ וע"ש במצוה תר"ו. ובפ"א מ"ד דבכורים גר מביא ואינו קורא שאי"ל אשר נשבע ה"א לתת לנו, ערע"ב שהר"מ כ' דגר מביא וקורא דארץ ניתנה לאברהם והוא אב לגרים ע"ש, והוא בפ"ד ה"ג מבכורים ומקורו מירו' פ"א ה"ב, והובא בתוס' ב"ב פ"א. ד"ה למעוטי, ובסוף ה' מע"ש פסק כסתם משנה דמע"ש פ"ה מ"ד דגרים אינם בוידוי מעשר, ואולם במכות י"ט. אי' דגם בכורים גר אינו מביא, וע"ש במראה הפנים שמשו"ה לא פסקי' בגמ' כירו', לרמב"ן דגבי וידוי מעשר על אבותינו יוצאי מצרים קאי ע"ש, לפי"ז יש לחלק בין וידוי מעשר לבכורים דקאי אבותינו על א"י ויעקב ע"ש. ועמל"מ פ"ד ה"ג מבכורים ובהגהות שם מביא כ"ת סוכה ל"ח. תד"ה באמת, דגבי בכורים נקט קרא לישנא דלעתיד דכ' אשר נשבעת לאבותינו לתת לנו, וא"כ אף שלא נטלו גרים מ"מ לעתיד יטלו נחלה גרים כבנ"י כמ"ש ביחזקאל (מ"ז כ"ב), ולהגרים הגרים בתוככם כו' והי' לכם לאזרח בבנ"י ובמד"ר קהלת בפ' כל הנחלים הולכים אל הים, אבל בוידוי מעשר כ' אשר נתת לנו אין הגר יכול לומר כן דלא נטל חלק בארץ, ועשו"ת שער אפרים י"ד בזה, ובשאג"א מ"ט, ושו"ת זכרון יצחק בח"ת הק' על הכ"ת מ"ש עוד הר"מ שם דכהנים ולוים מביאים וקורין מפני שיש להם ערי מגרש וכי היכי דהלכה כר' יוסי דסוף מע"ש בוידוי ה"ה בבכורים ע"ש, והרי בלא"ה הא קיי"ל בב"ב קכ"ב דלעתיד יטלו חלק בנחלה שבט לוי עם ישראל, ועסמ"ג ל"ת רע"ו רע"ז, ולמה הוצרך הר"מ טעם די"ל ערי מגרש, ואף דהוצרך ר' יוסי טעם דערי מגרש גבי וידוי ששם לשון עבר ולא נטלו חלק בארץ, משא"כ בבכורים יש לו וצ"ע על הכ"ת. וע"ע שו"ת שבו"י ח"ג ט"ו מה שתי' הר"מ, ובמנ"ח מ' תר"ו בזה, משנ"ח דקכ"ז בקונ' מעלת המדות, וברמב"ן ב"ב פ"א, ריטב"א מכות י"ט, שו"ת פמ"א ח"א ס', לחם שמים על משניות בכורים, הגהות יד איתן על רמב"ם בכורים, יש סדר למשנה פ"ג מ"ג דבברכות, וע"ע פנ"י פסחים ל"ז דוקא חטה ושעורה אבל אינך כוסמין ש"ש ושיפון לא, וע' פ"א מ"ג ברע"ב ותוס' רעק"א, ושו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב קצ"ד בזה:

ובפ"ב מ"ג מבכורים, תרומה ומעשר יש להם שיעור ובכורים אין שיעור, פרע"ב אפי'

מדרבנן אין שיעור, וראיתי בזה דבכלים פי"ב מ"ג טנא מחזיק חצי סאה, ובכתו' קי"א: דרשו ע"פ ולשרקה בני אתונו מלמד שכל אילן סרק בא"י טען משא ב' אתונות, ובב"מ פ'. משא חמור או אתון ט"ו סאה, נמצא משא ב' אתונות ל' סאה, הרי חצי סאה הוא חלק ס', וטנא חצי סאה, וזה רמזה תורה שהשיעור היותר קטן המחויב בבכורים היינו הקונה אילן א' וקרקע דחייב בבכורים, ואפי' מאילן סרק חייב עכ"פ להביא טנא בכורים א' מס' של ל' סאה, וז"פ ולקח הכהן הטנא מידך, וע' פנינים יקרים בהשמטות, וגן רוה תבא, ודברי חנוך. ובס' חקרי הלכות סי' ס"ד הביא קו' מפו' אמאי נשים חייבות בבכורים הא הוי הזמ"ג דמחנוכה ואילך אינו מביא כמ"ש בבכורים פ"א מ"ו, וע"ש בתוס' רע"ק, וע"ע בתוס' פסחים ל"ח: ד"ה נאכלים, טו"א מגילה כ':, ומנ"ח מ' צ"א, ויש ליישב דאיתקש בכורים לבב"ח כתוס' חולין ק"ג: ד"ה כל, וחייבים נשים כמו בב"ח. ומענין חצי שיעור בבכורים ערע"ב פ"א מ"ב, ובשו"ת הרד"ד או"ח קמא ל"ח ד"ה ולפ"ז. **ובחי'** הר"ן חולין ק"כ: חידש הגם דחובת בכורים רק ממינים שנשתבחה א"י היינו לענין חיוב המצוה אבל בדיעבד אם הביא אפי' משאר מינים נתקדשו, וע' אמרי בינה ה' חמץ סי' ג' שטעם הר"ן מחמת נדר, ועחת"ס או"ח קצ"ז, וירחון קול תורה שנה א' סי' ע"ז מזה הרבה, ובשנה ג' סי' כ"ד, בספרי דעבר הירדן פטור מבכורים, ובסה"מ מ' קכ"ה בכורים מא"י וסוריה ועבר הירדן, וק' דבר"מ פ"ב ה"א כ' דרק בכורים של דבריהם מביאים מסורי' ועב"ה, ועכ"מ וחינוך מ' צ"א, ומל"מ, ובמנ"ח כ' דבמ' תר"ו כ' החינוך דרק מדרבנן, וע' בפתח דבר על סה"מ, וברכ"י או"ח תפ"ט אי עבה"י כא"י, ובמצוה מ"ד בעומר לא הביא הר"מ אם מביאין מעה"י, וברש"י מנחות פ"ג. ד"ה כל, וסנהד' י"א: כ' דמביאין מעה"י, וכ"מ מתוס' מגילה ד"י ע"א ד"ה דכ"ע, ועשו"ת חלקי' יו"ד ל"ג שהק' מר"ה י"ג. מהיכן הקריבו ולא קאמר מעה"י, וכה"ק במשכיל לאיתן שם, וע' הג' רש"ש מד"ר במדבר פ"ז, ומ"ש בזה בפ' בא (י"ג ה'):

תביא ע' כתו' ק"ה: המביא דורון לת"ח כמקריב בכורים, ועירו' פאה פ"ה ה"ה כל המביא עניים לביתו ע"ש:

לא תבשל, רש"י אף עגל כבש, ע' נחלת עזריאל חולין קי"ג שהק' מנ"ל דג' ל"ת לאכילה בישול והנאה הא צריכי למידרש גדי בכל א', ואפשר דהול"ל בחד קרא ל"ת גדי ופרה ורחל ועז, וכמו דדרשי' בר"פ אוא"ב ע"ש בתוס' ורא"ש, ובמזרחי הק' רש"י אהדדי דפעם פירש ג' ל"ת לאכילה בישול והנאה ופעם מפרש כר"ע גדי למעט חיה ועוף ולמ"ש ל"ק דזה מגדי וזה מל"ת ג"פ, ומה שתי' במזרחי שכן דרכו של רש"י פעם כמ"ד זה ופעם כזה, אבל יקשה בטוש"ע סי' פ"ז ג"פ ל"ת לאכילה בישול והנאה, ואח"כ כ' חיה ועוף

אינם מה"ת כו' וכר"ע וצ"ל כמ"ש. וביש"ש סי' ק' כ' בשם סמ"ג כל הדברים שנאמרו למשה בע"פ נמסרו והסמיכם על המקרא, ועיקר קרא ל"ת לבישול אכילה והנאה, וע' גו"ו בפתיחה, שיח יצחק יומא דקכ"ה, וכנה"ג או"ח בלשונות רש"י אריכות:

ובתיב"ע השמיט איסור הנאה, וכן בפ' תשא (ל"ד כ"ו), ודברים (י"ד כ"א), ואולי משום דעתי' דר"ש חולין קט"ז., וקידושין נ"ז: שמותר בהנאה אם שהוא שלא כהלכתא, או מצד שיש בבע"ח שמותרים בהנאה כרמ"א פ"ז ס"א, ודעת הר"מ ג"כ שעל הנאה אין לוקין ומשום זה השמיט וצ"ע, וע' חזקוני, א"ע רשב"ם, וגרש כרמל אריכות:

ובר' בחיי כ' טעם דחלב בא מדם, ודם מזגו רע ומוליד אכזריות ולכן נאסר ורק כשנשתנה לחלב מותר, וכשמתערב חלב עם בשר חוזר החלב לכח דם לטבעו הראשון, ויש לדמות כמ"ש בעירובין ט'. וש"ד, מצא מין את מינו וניער, וערש"י ע"ז ע"ג. דניער ונתחזק בחבירו, וכן מצאתי בספר הנצחון אות ע' עש"ה וע' ירחון כנסת חכמי ישראל סי' ע"א אות כ', ובס' פתח הדעת על בב"ח במסך הפתח פ"ז אות ב', ומש"ל בבשלח (ט"ז כ"ה), ותשא (ל"ד כ"ו), ובנועם אלימלך כאן כ' ע"ד הרמז טעם, וכ' דגם אנחנו בשבועות התירו לנו חז"ל שלא להמתין אחר גבינה קשה השיעור כמו בכל השנה ע"ש ולא מצאתי זה בחז"ל, ועפמ"ג או"ח תצ"ד סק"ו באשל דיש להמתין בשבועות כמו בכל השנה, ועיו"ד פ"ט ונו"כ שם:

פסוק כ

מלאך עא"ע וריח דואים על הגדה דל"ט: הקדמה לחדושי מהרא"ך ח"ב, הקדמת בית אלקים למבי"ט, ס' נחל נובע די"ז, ושער בת רבים ומהאריכות לא העתקתי, ובאוה"ח עפרד"י דקצ"ה בענין מכניסי רחמים ולעיל (כ"ב י"ט) וע' רמב"ן מלאכים גדולים מאנשים, וכ"כ בר"מ פ"ב ה"ז מיסוה"ת ובסנהד' צ"ג. גדולים צדיקים ממלאכי שרת, ובפסחים קי"ח: בשעה שהפילו לחמ"ו כו', ובס' עבודת הקודש בחלק התכלית פ"ד האריך בזה, וע' הקדמה לס' בכורי שלמה, ותוה"מ למלבי"ם משפטים (כ"ג כ'):

פסוק כא

שמי בקרבו ערש"י ומהרש"א סנהד' ל"ח. בדברי' וצל"ח חגיגה די"ב:

פסוק כד

לא תשתחוה, ערמב"ן ובהוריות ד'. דאסור השתחואה כדרכה ושל"כ שרי', והק' בבאר שבע דאמאי אין הצדוקין מודים באיסור השתחואה של"כ הא איכא קרא יתירא לשל"כ, וכמ"ש בסנהד' ס"ג. ג, השתחוות בעכו"ם וכו', ופרש"י ל"ת די' דברות והניח בצ"ע. ובהגהות מצפה איתן תי' ע"פ רמב"ן כאן תורה הזהירה פעמים רבות על ע"ז מפני חותר

שבה כו' א"כ מטעם זה אין צדוקין מודים בשל"כ דס"ל דכלהו קראי בכדרכה ומפני חומר האיסור מזהיר כמה פעמים:

פסוק כה

וברך לחמך ומימיך והסירותי מחלה מקרבך, וק' למה כ' מקודם מזונות ואח"כ בריאות הלא חביב על אדם בריאות מממון, ובס' שם משמעון כ' עפמ"ש בתענית ח': בימי רשב"ג הי' כפנא ומותנא, אמר נבעי' רחמא אכפנא דכי יהיב רחמנא שובע לחיי יהיב, משו"ה מקדים מזונות קודם ועי"ז ג"כ יקוים והסירותי מחלה מקרבך ע"ש, ויש להעיר משמ"ע רפאנו קודם ברכת השנים, וכ' בב"ח או"ח קט"ז דמשו"ה כ' הטור ב' טעמים, מפ"מ תקנו רפואה בשמינית משום דדחי' הא דנבעי' רחמא אכפנא. **ובענין** שכר מצוה בה"ע ליכא, עמ"ש הרבה בפרד"י ח"א דף פ"ג. צ': קל"ד. קצ"ז. ר': ורס"ה: וקובץ דרושים ח"י סי' ט"ז, ובדברי שאול ואתחנן כ' דוקא במצוה שכלית, אבל בחוקית יש שכר בה"ע, ובנועם מגדים אחרי כ' דבמצות דרבנן יש שכר בה"ע, וכ"כ במעון הברכות דף י"ז וכ"ד, וייטב לב בחקתי, ועמש"ל בפ' שמות דף מ"ה. ובס' כה"צ כ' דברכה תחול ע"י יסורי צדיקים ע' ברכות י"ז:, וז"פ תהלים (ל"ז ט"ז) טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רבים, כלו' ע"י ריבוי רשעים מגיע רק מעט טוב לצדיק, וז"פ במשלי (י"ג כ"ה) צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר, וק' דפתח בל"י ומסיים בל"ר, וי"ל ע"פ גמ' ברכות שם כל העולם ניזון בשביל ר"ח וחנינא בני די לו בקב חרובים כו', ויען שהוא מסתפק במיעוט לכן נשאר זכות מעשי' לדורו, אבל אם הצדיק אוכל לשובע אז בטן רשעים תחסר:

ובב"מ פ"ה. כל שני דרבי לא מצטרך למטרא מחמת יסורי', והברכה היה ע"י יסורי דרבי, לכן אמרה תורה ועבדתם כו', אז וברך את לחמך אך לא ע"י יסורי צדיקים, ושם בברכות ג': עמך ישראל צריכין פרנסה כו' פשטו ידיכם בגדוד, וק' איך יתיר לגזל, וי"ל עפ"מ שהק' בתו"ח חולין פ"ו אהא דכל העולם ניזון כו', כיון דזכותו הי' גדול כ"כ עכ"פ יהי' הוא כאחד מהם, וכ' דדורו ל"ה זכאים וחלק ה' לב' חלקים, א' כל ישראל, ב' ר' חנינא, ונתן את ר"ח למדה"ד, וכל ישראל למדה"ר, ונמצא דכל העולם ניזון בשבילו כי לפי שורת הדין כל המזון שלו, רק ממדה"ד נידן ר"ח שיהי' לחלקו מדה"ד, וז"ד כשיש צדיק גדול, אבל אי ליכא צריכים לצדיקים רבים, וז"פ בקהלת (ט' י"א) לא לחכמים לחם לפי שלא לנבונים עושר, שיבינו דמלח ממון חסר וליתן צדקה, רק מחזיקים הסימן עשירים מקמצים, וע"פ שורת הדין ראוי ליטל ממונם, ובגמ' כ' "עמך ישראל" הכוונה המון עם נקרא עמך צריכים פרנסת הנפש, וישראל ת"ח צריכים פרנסת הגוף, ואמר צאו והתפרנסו זמ"ז כיששכר וזבולן, וכיון שהשיבו אין הקומץ משביע את הארי, עשירים

קמצנים, אינם רוצים להחזיק ת"ח ואין הבור מתמלא מחלייתו, ואמר לכו ופשטו בגדוד שיטלו מהעשירים בע"כ כי הוא חלק הת"ח, וע"ס שם משמואל פ' תרומה ותבא בשם זה"ק. וע"ע ב"ק צ"ב: מחלה זה מרה ופ"ג חלאים יש בה ופת שחרית מבטלתן, ורוב מחלות באים ממרה, ע' רש"י תענית ה'. ע"ש:

פסוק כו

ל"ת משכלה עא"ע, וי"ל עפמ"ש בבכורות מ"ד: ל"י בך עקר של"י ביתך עקורה מתלמידים והח"ס בפ' תבא (כ"ח י"א) כ' על והותירך ה' לטובה בפרי בטנך, כי לכל אדם יש קצבה מה הוא צריך לתקן בתורה ומצות, ומי שגמר הקצבה השלים ימיו, (וכ"כ הרמב"ם לבנו אשרי מי שחתמו ימיו במהרה) וז"ד לעצמו אבל אם יש לו בנים או תלמידים מוסיפים לו, וז"ש והותירך ה' לטובה שיתן לך ה' מותרות חיים לטובה בשביל פרי בטנך, וז"ש ל"ת משכלה ועקרה שיהי' לך בנים, ול"ת עקר מתלמידים ועי"ז את מספר ימיך אמלא ואוסיף לך עוד, וכמ"ש בחגיגה ה'., וע"ע במהרש"א יבמות מ"ט:, ובס' עין המים הספד על הגר"ב מייזלש ז"ל די"ג:

פסוק כח

הצרעה רש"י מין שרץ העוף, ע' ערוך הוא ערעיתא, ולמה נקרא כך שעומדת לקראת אדם ומכה אותו, כדכ' אשר קרך בדרך ותרגומו דערער, ובר' בחיי עקב כ' הצרעה מין זבוב ומטיל ארסו, וע' סוטה ל"ו. וע"י ובמפרשים שם, והמקנה קידושין דכ"ה., ובס' פתחי שערים עה"ת:

רש"י חתי וכנעני הם ארץ סו"ע, ע' זי"ר מהמג"א על ילקוט תבא, שהק' דבפ' שופטים (י"ט ב') פרש"י דאמורי וכנעני הם סו"ע עש"ה:

פסוק ל

מעט עא"ע, ובס' נפלאות מתורת השי"ת פכ"ב אריכות גדול':

פסוק לב

ל"ת להם ולאלהיהם ברית, ובפ' שופטים (כ' י') וקראת אליו לשלום, פרש"י במלחמת הרשות ולא מצוה היינו ז' עממין ועמלק וערמב"ן שם, ובחינוך מ' צ"ג כ' אף בכל עממין קאי' ל"ת ברית, והר"מ פ"י מעכו"ם כ' סתם, וכ"כ בפ"ו ממלכים, אך שם חילק דבז' עממין אם לא חזרו מעבודתן הורגין אפי' נשים וטף, וגם כ' שם דל"מ קבלת ז' מצות לחוד רק צריך שיקבלו עבדות ומס, והפר"ד בהגהות לחינוך הק' דהר"מ סותר עצמו, דבסה"מ ל"ת מ"ח כ' דכריתות ברית רק בז' עממין, וכ"כ בסמ"ג לאוין מ"ז, ועתוס' יבמות כ"ג. ד"ה ההוא שהק' דאיך כרת שלמה ברית עם חירם, ותי' דאין איסור רק לשם ע"ז, ועוד דחירם גר צדק הי' ועוד דרק בז' עממין, וכ"כ בע"ז כ'. ד"ה דאמר, ועמשנ"ח ה' עכו"ם

סי' מ"א שהאריך בזה ותי' להר"מ בטו"ט, וע"ע לח"מ פ"ו ה"א ממלכים, חינוך תקכ"ז ומנ"ח ומצוה צ"ג, יפה מראה על ירו' שביעית פ"ו אריכות גדול', והגהות מיימוני פ"ו ה"ו ממלכים כ' דרא"מ כ' דרק בדרישת שלום אסור, אבל תשלומי שלום מותר כגון אם עשה עמך חסד מותר להקדים שלום, שנ' (ש"ב י' א') וימת מלך בני עמון כו' ויאמר דוד אעשה חסד, והכ"מ הביא זה וכ' ויש לתמוה ע"ז שאמרו במדרש עכ"ל, ולא הביא היכן המדרש, והוא במד"ר במדבר פכ"א צרור את המדינים דוד בא ברחמים, לסוף בא לידי בזיון ומלחמה וצרות, כ"ז גרם שעשה חסד עם מי שאמר ה' ל"ת שלומם וטובתם, וע"ע במנ"ח מצ"ד ותכ"ה אריכות מלא תחנם, וע' חק יעקב תמ"ח סקי"ב, פרד"י לך דפ"ח:, ותולדות קפ"ד., וביבמות פ"ח מ"ג עמון ומואב אסורים איסור עולם, ובחינוך מ' תקס"א כ' הטעם שמצרים עבדו בנו וצערינו זמן רב מ"מ לא עשו רשעות גדול' כ"כ כעמון ומואב שלא יצאו להקדים אפי' בלחם, ונשמע דיפה לאדם לעשות כמה חטאים ולא לעשות חטא גדול אחד ע"ש, וצ"ע מר"ן יומא סוגי' דבולמוס דמוטב לשחוט ביו"כ מלהאכילו נבלות, דיעבור על כל כזית וכזית ע"ש, מבואר להיפך מהחינוך, וע' לקח טוב כלל ט"ו ובס' קול סופר בסופו בקונ' מאכילין קל קל אות ט"ו אריכות:

פרק כד

פסוק א

עלה עמג"א ת"צ סק"ח בשם ילקוט תתפ"ו דמשו"ה קורין רות בעצרת לפי שלא ניתנה תורה אלא ע"י יסורין וקבלו תורה ונכנסו תחת כנפי שכינה דוגמת רות, וע' חדושי מהרא"ך שם דצ"ב למה אין קורין ביום א' ואפשר ע"פ א"ע ורמב"ן כי אחר מ"ת בו ביום אמר ה' כה תאמר וגו', וצוה על ע"ז ומשפטים והשכים ממחרת בבקר לכרות ברית על הכל, ובנה מזבח וזבח זבחים ונתן על המזבח באגנות, ובאשר כריתות ברית הי' ביום אחר מ"ת, ואמרו נעשה מה שקבלנו, ונשמע עוד לעשות לכן קורין ביום ב' עש"ה, ובאוה"ח כ' ראיתי במכילתא כי ביום ה' כו' באין חולק, וצ"ע דמפורש שם פלוג' בזה, ור"י בר"י אמר בו ביום שאחר מ"ת ומובא ברמב"ן כאן, וע' בלחמי תודה דק"פ, וע"ע מהרש"א סנהד' ל"ח:

פסוק ג

וירא ערמב"ן ומ"ש בהגהות מצפה איתן חגיגה ו', וברש"י כאן שבת כאו"א ופרה ודינין וע' סנהד' נ"ו: ובמפרשים, ובמ"ש שם בבשלח קי"ח:

פסוק ד

וישכם רש"י בה' בסיון, ע' הקדמת ס' לוית חן בזה, ומכל הפרשה ע' דרשות הר"ן דרוש ב':

פסוק ה

וישלח את נערי בנ"י ובמגילה ט'. בתלמי דהזקנים שינו זאטוטי בנ"י, הא דלא כתבו נערי שמא יאמרו גרועים שבכם שלחתם לקבל פני שכינה, ותלמי בזמנו לא בא עדיין לידי הכרה זו שבנוגע לקרבנות, הנערים מוכנים יותר מזקנים להקריב עצמם קרבן לה' ולעמם ולארצם, והבין שרק הזקנים חשובים לפני ה', ולפי הבנתו כתבו זאטוטי, אבל משה הבין שא"א להתקיים בלי קרבנות ובלי דם חם וכח חזק אשר לא יחת מרדיפות מתנגדי דת, והוא מוכן לתת חייו כופר דתו, ולעשות עולה כליל על מזבח קנאת הדת, ומשה ראה כבר בזמנו כי נערי וילדי ישראל היו לעולם הראשונים למסור נפשם בעד יהדותם, וכה עשו הילדים והילדות אחר חורבן בית קפצו כולם לים, וכה הועלו על המוקד הרבה מטובי בנינו במשך הגלות, זה כחו של עמנו הנודד הנצח וזה סוד קיומו. ובירו' תענית פ"ד ה"ב אי' ג' ספרים מצאו, בא' כ' זאטוטי, ובב' נערי וקיימו ב' ובטלו א' ע"ש, וברמב"ן כ' נערי בחורים שלא טעמו טעם חטא, ויש לדברי' סמוכים מזבחים קט"ז: זילו ודברו תרי עולמי גולאי ופרש"י בחורים וע' בטל תורה:

רמב"ן ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים כולם גם עולות הי' פרים, כטעם פר הכהן משיח ופר העלם דבר ופר ע"ז כי כל ימיו היותם במדבר פחדו ממה"ד, ובשו"ת חבלים בנעימים ח"ג ק"ו תמה דהוא נגד גמ' חגיגה ו': דאיבעי' קרא היכי כ', אי היו העולות כבשים או אידי ואידי פרים ונשאר בתיקו, ואיך החליט רמב"ן שכולם היו פרים, עו"ק הא אי' שם למה נ"מ לפסוק טעמים שמא עולות כבשים צריך לפסוק הטעם של עולות באתנחתא, וכיון שאנו קורין באתנחתא וכ"כ רש"י א"כ תופסים לא כרמב"ן, ונ"ל דביומא נ"ב: לאיסי דה' מקראות שאי"ל הכרע, והק' מהך דעולות ותי' לר"ח מספקא לי' לאיסי פשיטא לי', ולא ידענא מה פשיטא לי' אי היו העולות כבשים או פרים, כי י"ל שהי' כבשים, הק' מה בעי ר"ח הא אי' שם דב"ה ס"ל דהי' עולות תמיד וכן ס"ל לר"ע ובודאי הי' כבשים, אך כ' בתוס' בע"ב ד"ה אידי דאפי' למ"ד עולות תמיד י"ל דקודם מ"ת היו של פרים ואח"כ אשתני ע"ש, אך כל זה י"ל לר"י וריה"ג אבל ר"ע שאמר כללות ופרטות נאמרו מסיני, וא"כ היו שם הפשט וניתוח ולא נשתנה ע"כ היו רק כבשים, וא"כ בעי ר"ח אי הלכה כר"ע שהיו כבשים או אין הלכה כר"ע מחביריו, דריה"ג ור"י ס"ל דנשתנו לענין הפשט ונתוח, וי"ל דה"ה לענין כבשים ומעיקרא היו עולות תמיד, וא"כ אי איסי ס"ל כר"ע ע"כ היו כבשים, ורמב"ן ס"ל דאיסי מפרש פרים ופשיטא דקרא דפרים קאי גם על עולות, ולא ס"ל כר"ע ורק כריה"ג ור"י, ורמב"ן לא שביק פשיטות איסי מפני ספק ר"ח, דאיסי תנא כפסחים ח':, וע' ב"ק ל"ב. איסי אומר רץ חייב, ובירו' שם פ"ג ה"ז,

ועתוס' נדה ל"ו: ד"ה איסי, וירו' ע"ז פ"ב סה"ז, וב"ר פ"פ חושב רק ה' שאי"ל הכרע וע"כ דפשוט להו דאין ספק בפרים ומוסבים למעלה, וגם לריב"ח בירו' פ"א הי"א ממגילה, וב"ר פכ"ב דב"נ לא הקריבו שלמים וקרא בשלמים, הכא פי' שלמים בלא הפשט ונתוח, א"כ ס"ל שהיו רק עולות פרים לבדן, וע' זבחיס רט"ז:, וקו' הב' הק' הב"י בשו"ת אבקת רוכל סי' ד', ותי' דבפסקי טעמים איכא כמה מילי דיש פלוגתא, וכ"כ הריב"ש רפ"ד, וי"ל שבימי גמ' ל"ה אתנחתא בעולות, וע' נדה ל"ג. בתד"ה והנושא וש"ד:

פסוק ו

חצי הדם רש"י מי חלקו מלאך, והוא בזבחים צ'. ויק"ר פ"ו, ועזי"ר ושפ"ח, ור"ר העשיל ז"ל אמר דבש"ס אי' שם שלקח הדם מיד כשהתחיל לזוב מהבהמה, ואח"כ המתין עד שיצא מבהמה חצי דם הנשאר לזריקה, ומנא ידע כמה תצא עוד וע"כ מלאך חלקו, ועתוס' בכורות י"ז: בענין א"א לצמצם בידי שמים וידי אדם, וע' שבועות ל"ב., ובס' עבודת הלוים שם אריכות בענין זה וברש"י כאן:

פסוק ז

נעשה ונשמע כאן לא כ' יחדיו, ובפ' יתרו (י"ט ח') כ' ויען כל העם יחדיו ויאמר וגו' נעשה ולא כ' ונשמע, ועפרד"י ויחי דשמ"ה. מאוה"ח פקודי (ל"ט ל"ב), וביאורי דא"א לכל א' מישראל לקיים תרי"ג מצות כי יש הרבה השייכים רק לכהן וכדומה, אך יש ב' דרכים, א', שכל ישראל ערבים זל"ז וכשיש אחדות הוי כאלו כאו"א קיים כל מצות של חבירו, ב', ע"י לימוד תורה דכל העוסק בעולה כאלו הקריב, ונשמע היינו לימוד תורה, וביתרו דלא כ' ונשמע ע"כ כ' "יחדיו" כי יחדיו יהיו יכולים לקיים כל התורה, וכאן כ' ונשמע דהיינו לימוד תורה לא ב' יחדיו, דע"י לימוד ממילא כל אחד יכול לקיים התורה, וע' תולדות נח דרוש ט', ולקוטי אורות על תהלים קי"ב וקי"ט. ומ"ש נעשה ונשמע בל"ר ולא אעשה ואשמע, דאי' בתנחומא יתרו בשעת מ"ת השוו כולם בלב א' כו' ולא עוד אלא שהי' ממשכנין עצמן זה על זה, דכל א' קבל ב' קבלות על עצמו ולהשגיח על חבירו, וא"ש מד' תנחומא תצוה דשלח לכאו"א ב' מלאכים וכו', וג"כ זכו לב' מתנות משום ב' קבלות, וע"ע בית הלוי, שו"ת תשב"ץ ח"ג ש"י, ודברי שאול מ"ת דמ"ג.:

פסוק ח

ויקח משה את הדם וזרק על העם, ובתרגום על מדבחא לכפרא על עמא וכ"כ רש"י ועשפ"ח, ובס' תולדות אדם ח"ב פ"א כ', דק' מנ"ל לתרגם להפוך פשט הפסוק דזריקה על העם, וגם סותר לכריתות ט'. אלא טבילה מנ"ל דכ' ויזרוק על העם ואין הזאה בלא טבילה, וי"ל דביבמות ע"ו: גר שמל ולא טבל ובתוס' בע"ב ד"ה ור"י, א"נ משום ר"א איצטריך ה"ט דמסיק כו', משמע דר"א חולק על ר"י סובר יש הזאה בלא טבילה, וק' דהא

ר"י לא מדעתי' אמר כן ויליף מקרא, אך י"ל דר"א ג"כ ס"ל כר"י דאין הזאה בלא טבילה, רק דמ"ש ויזרק על העם פי' שזרק על המזבח לכפר על העם, נמצא דל"ה כלל הזאה ול"צ טבילה, וע' מגילה ג'. ת' אונקלס מפי ר"א ור"י, ופי' מפו' פעמים מר"א ופעמים שמע מר"י, וי"ל כאן התרגום מפי ר"א אמר עכ"ד בקיצור, וכ"כ בהגהות הגרצ"ח, וע' מיני תרגומא אריכות וס' נתינה לגר:

ובפשט הת' י"ל "על" העם, בעד או בשביל העם וה"ז מקרא קצר, ובאסתר (ד' ה') ותצוהו על מרדכי שפי' על דבר מרדכי, וכן בשופטים (ט' י"ז) נלחם אבי עליכם שפי' בגללכם, ומ"א (ה' י"ג) וידבר על הבהמה, וכ"פ רש"י ר"ה ל"א: ד"ה צריך, דהזאת דם הי' על העם והרצאת דם על מזבח וכ"כ בכריתות שם ועמהרש"א ר"ה, והענין כי הזריקה הא' שעל המזבח בפסוק ו' עשה בה את המזבח שליח לה' לבדו להביאו לידי חיוב הברית ע"י קבלת הדם, וכשנזרק תיכף קרא ס' הברית באזני העם וקבלוהו, ואח"כ רצה להביא גם העם במסורת הברית ע"י הזריקה על המזבח כמ"ש הספורנו ואברבנאל, וזה לכפרא על עמא שנתגיירו עי"ז וכמ"ש בכריתות שאבותינו לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים ופרש"י זריקה על המזבח, וע' בזה בס' יכהן פאר כריתות ט'.:

והא דגר צריך מילה וטבילה והרצאת דמים, הק' בשו"ת אבני נזר יו"ד שמ"ז דלמה לא מצינו בשום מקום שיהי' צריך להזות עליהם, דהא ילפי' מאבותינו ושם הי' הזאת דמים על העם ע"ש, וע"ע בפי' רגמ"ה על כריתות ותוס' יומא ד'. ד"ה הזאה דהי' הזאה על העם, וכ"כ במכילתא יתרו ובויק"ר פ"ו, ובא"ע כ' דזרק על הזקנים שהם כנגד כל ישראל, ובגמ' הנ"ל לא משמע כן דילפי' דאין הזאה בלא טבילה הרי דזרק על כל העם, ובחלקת יואב מ"ת סי' ח' חידש הא דיבמות מ"ו. בגר בין מל ולא טבל או טבל ולא מל אינו גר, ע"ע אין דינן שוה דמל ולא טבל הוא כעכו"ם גמור ועושה יי"נ במגעו אבל טבל ולא מל אע"פ שעדיין לא נעשה גר לגמרי ע"מ נתקדש קצת ע"י הטבילה ואסור לעבור על כל עבירות כישראל, וגם הב"ד יכולין לכופו שימול ע"ש אריכות בראיות, ובאמת כ"כ האב"נ יו"ד שד"מ, שטבל ולא מל לא חשוב נכרי שבטבילה לבד נעשה ישראל אלא שמילתו מעכבתו לישא בת ישראל עד שימול ע"ש, ובמח"כ לא ראו הבה"ג הל' מילה גר שמל ולא טבל או שטבל ולא מל ה"ה כגוי לכל דברי' ועושה יי"נ, וכ"כ בריטב"א יבמות שם דטבל ולא מל גרע ממל ולא טבל ע"ש, וברשמי שאלה אות ה' אריכות, וערדב"ז ח"ג רט"ו, אמונת חכמים פי"ד, שד"ח כללים מער' ת' כלל נ"ג, הגהות רצ"ח יומא ד', ושו"ת חדות יעקב אה"ע ל"א אות ז' מ"ש בתיב"ע, וע"ע בהגהות מהרש"ם על ש"ס פסחים ס"ט., ושו"ת חבלים בנעימים ח"ד נ"ד:

פסוק ט

ויעל משה ואהרן, במס' סופרים פכ"ט ה"ט האדם הגדול בענקים זה א"א כו' ואכילתו ושתייתו הי' כנגד ע"ד אנשים והוא פלא, וראיתי בשם הגר"א כי כאן נמנו ע"ד אנשים משה ואהרן נו"א וע' זקנים, והגיעו אחר מ"ת למדרגה רמה כזה "ויחזו את אלקים ויאכלו וישתו" שגם באכילה ושתיה ראו כבוד ה' ולא הוצרכו להתקדש יותר כי אכילתם הי' בקדושה גדולה, וא"א הי' תמיד במדרגה רמה כזאת שהי' אכילתו ושתייתו כע"ד אנשי קדש אלה:

פסוק י

ויראו את אלקי ישראל, ע' תרגום ורש"י ורמב"ן, ותוס' קידושין מ"ט. ד"ה המתרגם, ובערוך ערך תרגם, וביבמות מ"ט., וח"א מהרש"א ומיני תרגומא אריכות:

לבנת הספיר ע' ספורנו, והגרי"ל מטורונטי שליט"א בעהמח"ס חבלים בנעימים כתב לי כי הטבעיים כתבו כי הספיר מתולדה שחור ורק ע"י לטישה מתלבן, ובברכות ל"ד: במקום שבע"ת עומדין אין צ"ג יכולים לעמוד והם קודמים, וז"פ מתחלה כמעשה לבנת הספיר בע"ת, וצריך "כמעשה", ואח"כ הם צ"ג די במחשבה, ומתחלתם טובים כעצם השמים לטוהר וע' בס' נטריקון לפמ"ג קו כ' שהאריך בענין ספיר, ובהקדמה לשו"ת חסד לאברהם תנינא, וע"ע ירו' סוכה פ"ד ה"ג ביחזקאל (א' כ"ו) לאבן ספיר, וכאן לבנת ספיר ללמדך כשם שאבן קשה מלבינה כן קשה שעבוד בבל ממצרים ע"ש ובפתיחת לס' בכורי שלמה אות י"ט:

פסוק יא

אצילי ע' מגילה ט'. ומהרש"א, ובברכות י"ז. ורש"י ד"ה ויאכלו והגהות הגרצ"ח:

ויאכלו וישתו רש"י שהי' ראוים לעונש שאכלו אכילה גסה, והרמב"ן כ' ששש ושמחו בקבלת התורה ואכלו ושתו והקריבו קרבנות, וק' דא"כ מה לא שלח ידו הא הם למצוה נתכוונו, ובשו"ת כתב סופר או"ח ע"ח כ' עפמ"ש בשבת פ"ח. דכפה הר כגיגית ומי שיש לו צער לא יערב לו לאכול ולשתות, וישראל שנאנסו לקבה"ת לא ערב לנפשם לאכול ולשמוח, אבל אצילי ב"י קבלו התורה בשמחה והראו שמחתם ע"י שאכלו ושתו ביותר מהרגיל כדי להראות לכל שמחתם וילמדו מהם, וז"פ לא שלח ידו דל"ה צריך לשליחות יד להתרות בהם ע"י התראה ושליחות יד, כי היו מקבלים השמחה, ומה"ט הכל מודים בעצרת דבעי לכם יותר מכל יו"ט דבו נתנה התורה ולהראות ששמחה להם בעי לכם, וע"ש בסי' קמ"א דמשו"ה בפורים מצוה לשמוח ביותר דאז ג"כ הי' מודעא דחזר וקיבלו בימי אחשורוש כמגילה י"ב., וע"ע בבל"ע דרוש ט"ו בזה, בירחון דגל התורה שנה ב' סי' כ"ה, ומקור ברוך במבוא דף קפ"ג: **ובענין** אכילת צדיקים עי' בכלי יקר, ובלקוטים

בס' פנינים יקרים, וקוי אור פ' אחר ובברכות י"ז. עה"ב א"ב אכילה ושתי' כו' ונהנים מזיו השכינה, וע' זהר תולדות קל"ה: סעודת צדיקים לעת"ל כהאי דויחזו את אלקים ויאכלו וישתו עש"ה, ובר"מ פ"ח ה"ב מתשובה, ומהרש"א ב"ב ע"ד: בלויתן ועמ"ש בפ' בא דף פ"ו. ובהערות לפ' ויחי דף שנ"ד ובהערות מאדמו"ר מגור שליט"א, לפ' בשלח.

ויש אנשים שאין מקפידים וכשיבואו למקום אחר למעייני הישועה או מעונות הקיץ כשיש שלט "כשר" אוכלים שמה, אבל באמת ראוי לחקור על זה, וזה "ויחזו את אלקים" שמקודם צריך לראות אם יש שם אלקות ויראת שמים באותו מקום, ואז "ויאכלו וישתו" שם, ובמד' תצוה הנך יפה רעיתי הנך יפה (שה"ש א' ט"ו) הנך יפה בבית הנך יפה בשדה, וי"ל הכפל, כמ"ש דיש אנשים בביתם מתנהגים כשורה, ולא כשיבואו למעונות הקיץ בשדה, ויאכלו במקומות שאינם כשרים כל כך:

רמב"ן שלמים צריכים מחיצה, ובפי"ד מ"ד מזבחים קדשים קלים בכל מחנה ישראל, כה"ק הגרצ"ה ז"ל מברלין בהגהותו על משניות ווילנא, וכן תמה על רמב"ן ראה (י"ב ח') שכ' וכן אחרי זריקת דמים והקטר חלב בשלמים יאכל אותם במדבר בכל מקום שירצה, כי לא נתן הכ' מחיצה בשלמים אבל אוכלין אותה במחנה וחוץ למחנה עכ"ל וצ"ע:

פסוק יב

והתורה רש"י כל תרי"ג בכלל עשה"ד, וע' אבות דר"נ פ"א ובנין יהושע שם, ומה שכתבתי בזה בפ' תרומה (כ"ה י'):

פסוק יד

והנה אהרן וחור עמהם מי בעל דברים יגש אליהם, בב"ק מ"ו: ילפי' מכאן המוציא מחבירו עליו הראי', ויל"ד למה נאמרה הלכה זו רק עתה, וראיתי דמשה כששפט ל"ה צריך לחקור את בעלי דינין ולשמוע עדים וידע ברוה"ק, לכן אמר ושפטתי בין איש ובין רעהו (יתרו י"ח ט"ז) אני בעצמי אשפוט, אבל שאר השופטים הי' צריכים גם אז לעדים וראיה, וכ"ה בירו' סנהד' פ"ג ה"ח דיליף מכאן הממע"ה ולא פריך פשיטא, לכן צוה עתה להם הממע"ה, וע' יומא ע"ה. המן הגיד וצ"ע:

פסוק טז

ויקרא. ערש"י ומהרש"א יומא ד': ובקובץ אהל מועד ת"א דכ"ב ול' אריכות גדול':

פסוק יז

ומראה כבוד ה' כאש אוכלת, כל העם ראו כבוד ה' אך לא בשוה רק כל א' לפי מדרגתו והשגתו, ומי שהכשיר נפשו לקבל קדושה יתירה זכה לגילוי שכינה וזה הי' משה, ע' מו"נ ח"ב פרק ל"ג:

פרק כה

פסוק ב

ויקחו לי תרומה ערש"י ומגילה כ"ט:, וירו' שקלים פ"א ה"א - מקודם פ' משפטים שצריך שיהי' ממונו בצדק ובמשפט, ואח"כ יוכל ליתן תרומה וצדקה ולא ליתן ממעות שאינו שלו, כ"כ בזה"ק ויקהל דקצ"ח., ועמ"ש בזה מהרש"א כתובות ס"ז. וסיים דהוי מצהב"ע ע"ש, והמצוה צורחת לא איהו בעינא ולא אגרא בעינא (יומא ס"ט:) וז"פ בתהלים (קי"ט ק"ח) "נדבות פי רצה נא ה' ", כלו' ירצו לקרבן אם "משפטיך למדו", וערש"י ורד"ק מ"א (ז' נא) דחשש שלמה פן יאמרו אוה"ע מפני שהי' בנין הבית מגזלות שגזל דוד לפיכך נחרב, לפיכך לא נתן ממה שהקדיש דוד לבנין הבית, וז"פ בקדושים (י"ט י') לעני ולגר תעזוב אותו וגו' לא תגנבו, תנו צדקה אבל לא תגנבו, ורק ממונך ביושר ולא ממון של גנבה, ומי שגוזל וחומס בנקל לו לעשות חסד וצדקה, ובאבות פ"ה מ"י "שלך שלי" מי שאומר כן לא יכבד עליו לומר "שלי שלך", ובמשלי (כ"ב ט') טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל, מלחם שלו נתן, והה"צ מגאסטאנין ז"ל פ"א נתן לו א' פדיון ואותו איש פשט רגל לנושיו, וא"ל כ' בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם (שופטים ה' ב'), מקודם לפרוע החובות ואח"כ בהתנדב עם, ובישעי' (נ"ח ז') פרוס לרעב לחמך לחם שלך, וע' מקו"ב ח"א דף שע"א., **ובנח"ק** כ' דבת"י ויקהל (ל"ה כ"ז) והנשיאים הביאו עננים הביאו אבני שוהם מג"ע, וז"פ ויקחו לי תרומה שיקחו גם ממני, ובס' פני אריה כ' דלהכי ל"ה הכל מה' ע"י נס, שאין הברכה חל על דבר ריקן וצ"ל התחלה ע"י אדם במעט ואח"כ שולח ה' ברכתו, ועט"ז או"ח תק"ע ע"פ זהר ועמ"ש בזה הרבה בפרד"י פ' לך (י"ד כ"ג), ולקמן (כ"ה כ"ג):

ור"ר העשיל ז"ל אמר הסמיכות למשפטים, עפמ"ש בסוטה י"ג: דמשה לא מת דכ' וימת שם משה, וכ' ויהי שם עם ה', נלמד גז"ש דלא מת, ובסנהד' ל"ט. שאל מין א' אלקיכם כהן דכ' ויקחו לי תרומה כי קבר למשה במה קטבל וכו', וא"ש ויהי שם עם ה' ונלמד דלא מת ול"ש קו' המין, ושפיר הי' כהן ויכול ליקח תרומה: **והגר"א** ז"ל אמר ויקחו לשון נסתר ממי יקחו, מאת כל איש אשר ידבנו לבו ויאמר "קחו את תרומתי", ובס' שמע שלמה פי' "מאת כל איש" לרמז הדין בר"מ פ"ז הי"ב ממת"ע, גבאי צדקה לוקח מאשה דבר מיעוט ולא מרובה, כל איש למעט אשה, "אשר ידבנו לבו" למ"ש הר"מ שם הי"ב אדם שהוא שוע שנותן צדקה יותר מהראוי לו אסור לתובעו, זה בצדקה דעלמא, אבל תרומה אף מכל אשר ידבנו לבו ואינו כ"כ אמוד "תקחנו", "אשר תקח מאתם" ולא כ' מידם לרמז דב"ד יורדין לנכסים, - **ושמעתי** שהה"צ מקאצק ז"ל הי' לו דרך בהתבודדות,

והה"צ מווארקי ז"ל הי' בהתחברות עם החסידים ושתה עמהם, ופ"א פגשו יחדיו, ואמר הרבי מקאצק דרך שלי מרומז בתורה "ויקחו לי", אם רוצה דרך אמת כמ"ש רש"י לי לשמי העצה "תרומה" להיות תורם מן אנשים, אפי' מטובים מאת כל איש אשר ידבנו לבו, והרבי מווארקי א"ל דרך שלי ג"כ מכאן ויקחו לי "תרומה" ליקח תרומה מכל אחד ולהתחבר עמהם וללמוד מהם, ועמש"ל בתצוה (כ"ח א), ובפ' ויחי ד' שנ"ג:, בשם שפ"א: **רש"י** לי לשמי, בבעה"ט לי גימ' מ' ועי' יפה א' ממ', מאת כל איש אשר ידבנו לבו זה עין יפה, - ובכת"א כ' דבפסחים נ'. השם נכתב בי"ה ונקרא באלף דלת, ובסוטה ל"ח., ובסוף תמיד ל"ג: במקדש הי' קורין השם ככתיבתו, ותרומה זו בא לעשות מקדש, וז"פ לי לשמי שע"י תרומה זו תוכלו לקרות שמי ככתיבתו ע"ש: **וגם** יש לרמז דתורה ניתנה למ' יום, וגם תיבת תרומה אותיות תורה מ': **ובס**' יוסף תהלות וארץ החיים, (תהלים ט' י"א) לפמ"ש בירו' יומא דהיודע שם המפורש אין להנות מאחרים, שאם פ"א לא יתנו לו יש לחוב שיקללם, וז"ש ויבטחו בך יודעי שמך, יודעי שם המפורש אסור להם להנות ורק בטחונם בך, וקשה מכהנים שיקחו תרומות ומעשרות, וי"ל הני כהני שלוחי דרחמנא נינהו, וז"ש ויקחו לי תרומה ק' לשון לי, ע"ז פרש"י לי לשמי כדי שיוכלו ללמוד שה"מ: **ובצל"ח** ברכות ס"ג: בשם ר"ר העשיל ז"ל ע"פ גמ' שם למה נסמכה פ' סוטה לפ' תרומות ומעשרות, שכל מי שיש לו תו"מ ואינו נותנו לכהן סופו שנצרך לכהן ע"י אשתו שתהי' סוטה, וזה לי לשמי, דבסוטה השם נמחק, אבל אם יתן תרומה לא יבא לזה והשם לא ימחק, ועמ"ש דבר נכון בפרד"י וירא דק"י.: **ובזית** רענן ח"ב כ' ע"פ ר"ן נדרים ט'. דנדבה הוא ברצון הטוב וכוונה רצוי', וזה שהזהיר ה' שיקחו תרומה לשמו, ובמה תדע אם הוא לשם ה', הבחינה כל איש אשר ידבנו לבו שיאמר הרי זה ויתן מיד מוכח דכוונתו רצוי': **וברמתים** צופים ח"א אות מ"ח בשם ר"ר בונם ז"ל בשעת תורה ותפלה צ"ל מובדל ומופרש לה', ולא יהי' מעורב עם שום דבר גשמי, וז"ש תרומה לי לשמי לשון הפרשה והוא קדש ומובדל מחולין כפסחים י"א. מיבדל בדילי מיני' ע"ש, עי"ל דקאי על הגבאים שגם הם צריך שיקחו לשמה, ולא לשם גיאות, או לבזות מי שאינו רוצה ליתן כל כך ממה שקצבו לו, רק דברי חכמים בנחת נשמעין:

וראיתי עוד להירו' פ"ג ה"ד משקלים דהתורם אינו נכנס לא בסנדל וכו' משום והייתם נקיים מה' וישראל, ופריך וימלא פימי מיא שלא יחשדו שלקח בפיו כסף מהשקלים, ומשני מפני הברכה, ופי' במה"פ דצריך לברך שהכל, ובתשו' חכ"צ הק' דהלא שותה מים לצמאו דוקא מברך, (ברכות מ"ד.) ופי' דצריך לברך להפריש תרומה, ועשו"ת פני מבין או"ח ה', ובודאי גם בתרומת המשכן הי' מברכין, ובנובי"ק יו"ד צ"ג דעיקר ברכה

שיעשה לשמו ית', ובברכות ל"ה: כ' השמים שמים לה' והארץ נתן לב"א, וכ' לה' הארץ ומלואה כאן קודם ברכה כו', וז"ש ויקחו לי תרומה לי לשמי היינו הברכה, אשר תקחו מאתם שיהי' משלהם דקונה התרומה ע"י ברכה:

ומד"ר כאן הה"ד נבחר שם מעושר רב, דצדקה התירו גם שלא לשמה דעשר בשביל שתתעשר (תענית ט'.), ואומר סלע זו לצדקה ע"מ שיחי' בני ה"ז צ"ג (ר"ה ד'. ופסחים ח'.), אך בב"ב י': דז"ד בישראל אבל בעכו"ם לא הורצה ע"ש ברש"י הטעם, וז"פ לי לשמי, וק' הרי גם שלא לשמה יכשר ע"ז מביא הפ' נבחר שם דאף דגם שלא לשמה טוב, עכ"ז "נבחר שם" יש מעלה יתירה הנותן לשמה "מעושר רב" מנותן רק ע"מ שיעשיר, ומה המעלה מסיים הפ' מאת כל איש וגו', דאי' בזה"ק ויקהל קצ"ה. דמרבה בזה ערב רב שיקחו גם מהם חלק למשכן, ומזהיר לי לשמי שיש מעלה בלשמה שיוכלו ליקח מאת כל איש אף מע"ר, ובעכו"ם בעי לשמה: **ובשו"ת** בית היוצר אה"ע סי' ב' ע"פ זה"ק דבנ"י רק ישראל שיש להם נשמה, והיכי דכ' כל איש קאי על ע"ר, ולזה תחלה כ' דבר אל בנ"י, ישראלים מהם תקחו אפי' בע"כ, כר"מ פ"ב ה"כ מגירושין דכופין עד שיאמר רוצה אני דהנשמה מרוצה ע"ש, ואח"כ אמר מאת כל איש מע"ר דאין להם נשמה, ואין לכופם רק מאשר ידבנו לבו תקחו, ובה"ס רק על בנ"י כפה הר כגיגית ולא על אוה"ע, דישראל יש להם נשמה יוכל לכופם ולא אוה"ע ע"ש, ומצאתי כן במגיד מישרים, וי"ל דרצה ה' דבנדבה יהיו הבנ"י האזרחים גבאים ולא מע"ר, וממי יגבו מאת כל איש אפי' מע"ר, אשר ידבנו לבו, כלו' לא יכפו אפי' בדברים יותר ממה שנדב לבו:

ובשו"ת חשק שלמה בח"ת, דהדין בקרבן צריך להקדיש בפה קודם ויאמר שתהי' חטאת לה', ולא יאמר לה' חטאת דשמא ימות אחר שיאמר לה', ומוצא ש"ש לבטלה בנדרים ד"י., וז"ש רש"י לי פי' שיקדיש אותה לשם קרבן ואח"כ לשמי שיאמר לה' ע"ש: **עי"ל** למ"ש באלשך ותולדות יצחק הא דכ' ויקחו ולא ויתנו, עפמ"ש בקידושין ז'. דבאדם חשוב נתינה ה"ה כלקיחה, וכש"כ אצל ה', וז"ש ויקחו, והוקשה לרש"י דהול"ל ויתנו, לז"א לי לשמי דמי שנותן לשמה תחשב הנתינה לקיחה, וע"ס אמרי רש"ד וירחון כתר תורה סי' ב' הרבה - **ובהקדמה** לשב שמעתתא כ' ע"פ ר"ן קידושין שם, הא דבאדם חשוב נתינה הוי כקבלה דוקא במתנה גמורה, אבל הנותן ע"מ להחזיר אין הנותן מתחשב בכך, ובצדקה בנותן ע"מ שיחי' בני ה"ז צ"ג אף שהיא ע"מ להחזיר, והדק"ל דהול"ל ויתנו, ואי"ל כנ"ל דנתינה חשוב כלקיחה, ז"א דהוי ע"מ להחזיר, ולכך פרש"י לי לשמי שלא עמלק"פ ואז שייך ויקחו, וע"ס שיח השדה הקדמה לס' תבואות השדה ח"ו ד"ה ורגיל, ס' קהלת ישורין, קובץ וילקט יוסף ח"ב סי' פ"ג, ובית נפתלי פ' תשא, - ובב"ש אחרון

בהעלותך כ' אף דאי' בנזיר כ"ג: גדולה עבירה לשמה ממצוה של"ש, מ"מ צריך ליזהר שלא לעשות עבירה לשמה דחבירו יראה וילמד ממנו, וכן מצוה של"ש אף דלשמים אינו טוב, מ"מ קנאת סופרים תרבה חכמה, וז"פ באבות פ"ד מ"ה הוי רץ למצוה קלה דהיינו אף של"ש, דמצוה גוררת מצוה שחבירו יראה וג"כ יעשה, ובורח מעבירה אף לשמה שעבירה גוררת עבירה, אף שטוב לשמים מ"מ חבירו ילמד ממך, וז"פ בפ"ב מ"א איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם כ"ש תפארת לעושיה ותפ"ל מן האדם, וע"ס באר שלמה מער' ע' אות ד':

ובהקדמה לשו"ת מחזה אברהם או"ח הביא, דבמנחות ק"י. ורש"י ויקרא (א' י"ז) א' המרבה וא' הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים, וק' אם המרבה ג"כ מכוון ה"ה גדול מהממעיט, ועמ"ש בט"ז או"ח א' סק"ג, וי"ל דבברכות ו'. ולחושבי שמו, אם חושב לעשות מצוה ונאנס ה"ה כעשאה, ואם לומד לשמה יש שכר על המחשבה ומעשה, ושל"ש רק על המעשה, ובמחשבה ללמוד לשמה אפי' נאנס ולא למד כעשאה דאונס רחמנה פטרה, ואם כוונתו ללמוד של"ש, ל"ה מחשבה כלל, דאם עשה יש שכר על המעשה אבל בנאנס לא פעל כלום, וז"פ אם חושב לעשות מצוה יהי' לשמה אפי' נאנס כעושה משא"כ של"ש, וכן במצות א' המרבה כו' ושניהם שווין, דגם העני רוצה להביא קרבן בהמה ויש מחשבה, וז"ש ובלבד שיכוון אבל אם של"ש ואין לו שכר מחשבה רק שכר מעשה ובמעשה אינם שווין ע"ש, ורש"י כ' ג' תרומות כו', וה' רצה שכל ישראל יהי' שווין בנדבת משכן, והעני הוא כחושב ונאנס כנ"ל וצריך לשם ה', וכמו בעולת מנחה ובלבד שיכוון כו' וז"ש לי לשמי - והר"ר בונם ז"ל אמר דמלבד שמכוון כו' לא קאי על הממעיט רק על המרבה, דהממעיט העני בודאי בנדבתו מכוון לבו לשמים, וכ"ה בנועם מגדים פ' ויקרא: **ובס'** מגדנות אליעזר דף ז' כ' ע"פ תוס' כתו' מ"ט: ד"ה אכפי', דכשעדיין לא פסקו אין כופין על צדקה, אבל בפסקו אמירה לגבוה כמסירה להדיוט ומוציאין מידו, וגם על התמורה א"י לכוף, וז"ש ויקחו לי תרומה שיתנו בעצמם ברצונם, אבל מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו (אתם הגבאים) את תרומת בע"כ, וזאת התרומה אשר תקחו, דגם הגבאים ל"י ליקח בע"כ רק תרומה ולא התמורה ע"ש - ומ"ש לי הכסף ולי הזהב (חגי ב' ח') שכסף וזהב רק להשתמש בהם בתורה ומצות, וכ"כ בס' צמח דוד הספרדי עה"ת, וע' בדעת יהונתן על ע"ז בסופו דט"ו דבר נכון מר"כ יהונתן ז"ל, ובירחון אהל מועד ש"א סי' קמ"ו:

והדין אם אדם מבטיח לחבירו מתנה אם לא הי' קנין יכול לחזור, ורק הוא בכלל מחוסר אמנה, ובמתנה מרובה אף מחוסר אמנה ליכא, כחו"מ ר"ד ס"ח ורמ"א ס"א, אבל

באמירה לגבוה נגמר הקנין וא"י לחזור בקידושין כ"ח:, ואם לא רצה ליתן ב"ד כופין כר"ה ו'., וירו' פ"א ה"ו מקידושין שנ' לה' הארץ ומלואה, להקדש ל"ב מסירה, דבכל מקום שהוא הרי ברשותו של ה', ועשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב פ"ה שכ' בכוונתו, כמו מי שנתן מתנה והדבר הי' בפקדון אצל מקבל מתנה זכה באמירתו לבד, בחו"מ רמ"א ס"ב, ונותן להקדש כל היכי דאיתא בי גזא דרחמנא איתא (ועתו"ס בכורות י"ג: ד"ה ד"ת, דל"ש משיכה בהקדש דכל היכי כו') וחשוב כאלו המתנה אצל מקבל מתנה, ועתו"ס יבמות צ"ג. ד"ה קנוי' דגם בתרומה אמירה לגבוה כמסירה להדיוט, וע' בהדוה"ע, ס' דבר בעתו צד נ"ו, ועי' בשלח (ט"ז ה'), וכל"ח חיי שרה אות ד' בירו' הנ"ל:

ובשבועות כ"ו: פלוג' רש"י ותוס' בתרומה וקדשים אי מהני מחשבה, וע' קידושין מ"א:, ומאירי שבת דקכ"ז דבמעשר ל"מ מחשבה, ועשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב קל"ח שעשה ט"ס במאירי, וברור בעיני' שגם במעשר מהני מחשבה, וע' מהרי"ט סי' כ"ה, ושו"ת נפש חיה אה"ע י"ח, וכל"ח כאן בזה, וג"כ נסתפק בבכורים אי מהני מחשבה, וע"ע ביד מלאכי כללי הדינים סי' פ"ט דאפי' בכתב בלי הזכרה בפה ל"ה כמסירה להדיוט, וער"מ פט"ו ה"א ממעה"ק דבהקדש ל"מ תוכ"ד לחזור ע"ש במל"מ וקרית ספר, ובתנחומא כאן בתרומה פסול חרש שאינו שומע ואינו מדבר כו', וע' ריש תרומות, ושד"ח חלק הכללים אות א' או"ק שנ"ב, ובפתיחה כוללת לפמ"ג ח"ב אות ד' כ' דגם לדידן פקח ואח"כ נתחרש הוי ספק פקח, ועכל"ח, בס' יד יהודה על שחיטה סי' א' אות ז', בס' מי באר על פמ"ג שם, ובהמדרש והמעשה ומהאריכות לא העתקתי:

ודרך כל רב ומנהיג להוכיח העם, וכשרואה שיתרשלו בצדקה דורש גודל שכרה, ויש דרך ישר מזה, לא בדיבור רק בפועל כפיו שעושה בעצמו פעולות טובות, וגם הם יעשו כמוהו, וגם אם רק בדברים לבד יוכיח לא ישמעו, אבל תוכחה הבאה ע"י מעשה לא יסבב מחלוקת וכעס על דרשתו, וכ"פ בבל"ע דרוש ע' הא דב"ב ט'. גדול המעשה יותר מן העושה, ולכאו' למה גדול דזה לא יחסר מכיסו כלום, ורק הפי' "גדול המעשה" גדול ונכבד האיש המוכיח, אולם גדול יותר המעשה אשר לא בדיבור לבד, רק שעושה ג"כ שהוא בעצמו נותן מקודם צדקה, זה גדול מן "המעשה" לבד, וז"פ בפסחים נ'. אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, שלא רק בפה לומד רק ותלמודו בידו שלומד לדורו לעשות צדקה כמו שהוא עושה, וז"פ באיוב (כ"ט ט') שרים עצרו במילים וכף ישימו בפיהם, שרי התורה לא לבד במילים רק עצרו, אך גם כף ישימו בפיהם, וז"ש ויקחו לי תרומה, שיעשו גבאים לא רק בפיהם ורק גם ע"י נדבתם, וזה מכ"א אשר ידבנו לבו, ובעצמו יתן, הוא ראה להיות קובץ נדבות:

ובמד"ר הה"ד תורה צוה כו', דלכאו"ק שצוה להביא זהב לכפר על עגל, הא איכא טענת מודעה כשבת פ"ח., וי"ל דהק' המפו' הא תלוה וזבין זבינא וקבלו תורה ומצות והוי כזוזי, ותי' דדוקא בנותן מעות מיד אבל שכר מצות בה"ע ליכא רק בעוה"ב ולא גמר ומקנה, וג"כ הק' המפו' למה ליכא שכר בה"ע ועובר ה' בבל תלין, ותי' דשוכר פועלים ע"י שליח א"ע בב"ת ותורה ניתנה ע"י שליח משה, וכ"ז בתרי"א מצות, אבל ב' ראשונות שהיו מפי הגבורה ל"ש זה ויש שכר בה"ע, ול"ש מודעא דתלוה וזבין מהני היכי שנותן תיכף, וא"ש דצוה להביא זהב לכפר על עגל דהוי בע"ז, וז"ש "תורה" צוה לנו תרי"א מצות ע"י שליח, אבל אנכי ול"י לך מפי הגבורה ויש שכר וליכא מודעא וצריך תרומה לכפר, וע' בילקוט הדרוש, ומ"ש בפ' וארא (ו' ב'), ויתרו (כ' ט"ז):

ובענייני צדקה ראיתי בס' דבש השדה הא דשבת קנ"א. נתן תתן כי בגלל כו' גלגל החוזר בעולם, וק' מה התירוץ וכי זה שכר מצוה שבנו יצטרך לצדקה, ורק ממצוה נברא מלאך, ומי שעושה ברצון נברא מלאך בגוף ונשמה, ובלא רצון נברא רק גוף, ויש עשירים שנותנים רק משום כבוד או בושה, ועניים רוצים לעשות טוב (וכמ"ש בדרך צחות פזר נתן לאביונים דיש להם לב טוב תמיד), ומהמחשבות נבראו גם כן מלאכים ורק נשמות בלא גופים, ואם כן עשיר גם כן צריך שממנו יצא עני שיהי' גם במחשבה טובה, וכן עני צריך שיצא ממנו עשיר שיהי' גם מעשה, שיזדמנו יחד הנשמות עם הגופים של מלאכים, וז"ש גלגל כו' ומוטב שיתן מיד ברצון ויבראו מלאכים שלמים ועשירות יהי' לו ולזרעו: **ובויק"ר** פל"ד אשרי נותן אל דל אין כתיב רק אשרי משכיל אל דל (תהלי' מ"א ב'), הוי מסתכל בו היאך לזכות עמו, והר"מ מפרעמישלאן ז"ל אמר עפמ"ש אינשי, שוטה נותן וחכם לוקח, וז"ש משכיל אל דל ר"ל שמחכים העני שנותן לו ועי"ז שהעני מקבל הוא משכיל, ועי' הגהות יעב"ץ ב"ב קכ"ו: שפי' מה שבכור לאם ולא לאב נקרא בוכרא שטיא שם בגמ' מפני שהוא בכור לנתינת הסלעים לכהן ולא ללקיחת פי שנים.

ובמד"ר רות פ"ה ע"פ ותאמר לה חמותה, ויק"ר פל"ד, יותר ממה שבעה"ב עושה עם עני העני עושה עם בעה"ב, וע"ז מרמזה המשנה ריש שבת, פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעה"ב, דע"י זכות העני יחי' העשיר, ועמ"ש בזה זקיני ז"ל באור דוד של אסתר (ט' י"ט). **והה"צ** ר' יחזקאל מקאזמיר ז"ל אמר בתהלים (י"א ז') כי צדיק ה' צדקות אהב ישר יחזו פנימו, דבעת שעני מקבל הוא בוש ופני' למטה אבל ה' אוהב צדקה בעת "שישר יחזו פנימו" שהמקבל אינו בוש ויביט בפני הנותן שנותן בטוב עין:

ומ"ש הריני מוכן ומזומן לקיים מצות, למה כפול מוכן ומזומן רק יש אנשים שרוצים לעשות מצות ורק בחנם, באתרוג של אחרים ובסוכה של חבירו, ולא לבנות בעצמו

וכדומה, ועז"א הריני מוכן ומזומן כלו' לא בחנם רק גם ליתן מזומן, וביומא ס"ב. ב' שעירים צ"ל שווים במראה בקומה ובדמי המקח, והענין, דלכל הדברים של עוה"ז אינו כילי וקמצן ורק בהוצאות מצוה, ורמזה התורה שב' שעירים צ"ל שווים בדמים שעכ"פ הקודש לא יהי' פחות מן עזאזל, וזה י"ל בתהלים (קכ"ו ה') הזורעים בדמעה ברנה יקצורו בין הנותנים צדקה בדמעה בין הנותנים בשמחה טוב, שניהם יקצורו ובשניהם יש שכר, אבל ההפרש ביניהם "הלך ילך ובכה" רק נשא משך הזרע רק מה שיזרע ולא יותר, אבל בא יבא ברנה מי שנותן בשמחה נושא אלומותי', אז יקצר הרבה יותר מאלומותי': **ושמעתי** שהגר"ז מווילנא ז"ל הלך לגביר אחד אודות דבר צדקה א"ל אשאל מכ"ת אם ע"פ דין אוכל ליתן מעות אחרים שהנני בע"ח גדול יותר מרכושי, ולא השיב לו, ובתוך כך בא חייט והביא מלבוש יקר מאד, ושאל הג' ז"ל אם אמת כדברך למה לך מלבוש יקר כזה במעות אחרים, והשיב שגם זה לוקח בהקפה - אמר עתה אני מבין הפשט בירמיה (ט' ה') שבתך בתוך מרמה במרמה מאנו דעת אותי, הכל מרמה, אבל לצורך צדקה אתה איש אמת, ואינך רוצה לעשות עכ"פ מכסה קטנה עבור צדקה ופח"ח, וזה י"ל בבחקתי (כ"ז ב') והיה ערכך בשקל הקדש בדבר שבקדושה תערך שאין בערכך ליתן כל כך, ובפ' עקב (י' י"ב) ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך מה הוא רחום וחנון אף אתה רחום וחנון: **ובפ"ה** מי"ג דאבות לא יתן ול"י אחרים רשע והקשו אם לא יתן איך חשב בין ד' מדות של נותני צדקה, וי"ל שרמזה לנו אופן נתינת צדקה לא כמו שצותה תורה (ויקרא כ"ה, כ"ה ול"ט), וכי ימוך אחיך והחזקת בו, ודחז"ל דאל תניחהו שירד ויפול, אבל הוא נותן ע"י הפרינציפ הסדומי, ע"י ז' דרישות וחקירות באופן שידע שהנתינה היא הנתינה האחרונה, שבטוח שלא יקבל עוד שעתה במצב אשר לא יכול לחיות, וזה הרעיון ל"י ול"י אחרים נותנים רק באופן שבטוחים שלא יהי' נצרכים לתת לו עוד, עוי"ל ע"פ צחות, תוס' חגיגה ה'. שהק' על שמואל שדרש על פ' (וילך ל"א כ"א), והי' כי תמצאנה אותו רעות רבות וצרות, זה הממציא לעני בשעת דוחקו, וק' מיבמות ס"ג. אז תקרא ואני אענה (ישעי' נ"ח ט') זה המלוה לעני בשעת דחקו, וי"ל שפי' של הממציא לעני מעות שנותן לו ע"י הפרינציפ של "ונדעם" כאשר יעבירו את העני תחת שבט הבקורת, והרבה פעמים המבקרים ימציאו לעני בשעת דוחקו, כלו' יאמרו עלי' שיש לו מעות, ובאמת הוא בשעת דוחקו, וז"ש שמואל רעות רבות וצרות, צרה נוספה לעני שאומרים עלי' שיש לו ממון, וא"ש הממציא, וביבמות אי' המלוה ועי' במשפטים (כ"ב כ"ד) מ"ש דודי ז"ל ולקמן בפסוק ח':

ובב"ב ד"י. כל המעלים עיני' מצדקה כעובד ע"ז לשון המעלים פי' אם משולח בא ומציע

כתבים והנותן אינו רוצה להביט בהם ואומר לו הילך מעות וצא, או שהמשולח מציע לפני' רשימה מה שאחרים נתנו, והוא אינו רוצה להביט כלל והוא רק "מעלים עיני'" אף שנותן הוא כעז"ז - ולמה אין מברכין על מצות צדקה עמ"ש במשפטים (כ"ג ז'), ור"ר בונם ז"ל אמר דאם יוצרך לברך יתחיל להכין עצמו בהכנות כמו בכל מצוה ובין כך ימות העני: **והה"צ** ר"ש מבעלז ז"ל אמר בצדקה לא הכל שווין, דכ' לא תקפוץ את ידך מאחיך האביון פתוח תפתח ידך (ראה ט"ו ז'), שבעת שאדם קופץ ידיו לתוך הכף אז כל אצבעות בשוה, וכשפותח ידו אז אצבעותי' אינם שווים, וז"ש לא תקפוץ שיהי' שווים רק פתוח תפתח שלא יהי' כולם שווים, והחשוב צריך להשיג יותר מעני פשוט הפושט יד, והה"צ מריזין ז"ל אמר עה"פ שם ע"כ אנכי מצוך לאמור פתוח תפתח כו', שם בב"ב הנותן צדקה מתברך בו' ברכות והמפייסו בי"א, וז"פ אנכי מצוך כשתתן צדקה לאמור לו ולפייסו, שלא ייאש א"ע ורק עוד יבא עת שפתוח תפתח א"י שגם אתה תתן צדקה. - **ושאלו** להבעש"ט ז"ל הא דילתא בחולין קט:, כל מה דאסר שרי כנגדו דם כבד כו' באיזה אופן מותר כפירה, והשיב בצדקה לא תאמר לעני שיהי' לו בטחון ובודאי יעזור לו ה', רק תהי' כופר באותו שעה, ותעשה לו כל מה שבידך, וסימני טהרה מעלה גרה ומפריס פרסה, מעלה גרה מעות (עשרים גרה השקל) שמעלה מעות לצדקה, ומפריס פרסה מלשון פרוס לרעב לחמיך (ישעי' נ"ח ז') דמקרבי' הנייתא, ואם חסר אחד טמא, ועמ"ש בפ' בשלח (י"ז ט"ז). - **ובאבות** פ"ה מ"י האומר שלי שלי ושלך שלך מדה בינונית וי"א מדת סדום, והרה"צ ר"י מווארקי ז"ל אמר, אם אחד אינו רוצה ליתן צדקה ועונה שלי שלי יש לי קרובים שלי ליתן, זה מדה בינונית, זה נוכל עוד לסבול דקרובים קודמים, אבל "ויש אומרים" דאומרים לבד, וגם לקרוביהם אין נותנים זה מדת סדום, עי"ל אם יחיד אומר כן ואינו רוצה ליתן, זה עוד אין כ"כ רע לעני, דאם הוא לא יתן יש אחרים שנותנים, אבל ויש אומרים, אם רבים יאמרו כן, זה מדת סדום שימות ברעב, וכ"ה בס' דברי אמת מהדעת קדושים ז"ל:

והגה"ק מאסטראווצי ז"ל אמר דבר חריף, דבמד' על ויקחו לי תרומה שנתן ה' את א"י תרומה לישראל מכל העולם וצ"ב, ובפסחים צ"ד. שתא אלפי פרסא עלמא, שהם ל"ו מיליאן מרובע כמ"ש לעיל בבשלח (ט"ז כ"ט), ותוס' שם ד"ה כל כ' דעולם הוי שליש ימים שליש מדבר ושליש ישוב, נמצא דחלק ישוב שליש מל"ו, י"ב מיליאן, ותרומה בעין בינונית א' מני' יעלה ר"מ אלפים פרסאות, וא"י הוי ת' על ת' פרסה (ערש"י שלח י"ג כ"ה), ומרובעות של ת' על ת' עולה ק"ס אלף פרסאות, וידוע שאין בידינו כל א"י שהבטיח ה' לאברהם, דהבטיח ארץ י' עממין ולא כבשנו רק ז' עממין וקני קניזי וקדמוני

לא ירשנו, והטעם כי באמת הי' גם אלו בכלל הבטחה, רק יעקב הי' הבכור שלקח בכורה מעשו, ונטל פי שנים כמשפט אבל קני קניזי וקדמוני לא כבש כי זה מגיע לחלקו של עשו, ולעתיד כשיעלו מושיעים בהר עשו, יהי' לישראל ארץ כל י' עממין, ואם ב' חלקים שעתה ביד ישראל ק"ס אלף פרסה עולה לעשו פ' אלף פרסה, וס"ה כל י' עממין ר"מ אלף פרסאות, מכוון א' מנ' מי"ב מיליאן ישוב כל העולם, וא"ש דא"י תרומה מכל העולם. - ובפרד"י ח"א בקונ' פרי עץ הפרדס ח'. הבאתי שטמ"ק דלת"ת מותר לבזבז אף יותר מחומש, וא"ש בשבת קכ"ז: הדרתי כל נכסי בשביל הורקנוס בני שלא עסק בתורה וכ"מ בסוטה כ"א: אין ד"ת מתקיימים אלא במי שמעמיד עצמו ערום עלי', וכ' רש"י שנעשה עני וכמו שיכול לבזבז ללמוד בעצמו כן בנו דאם בנו זריז וממולח בנו קודם בקידושין כ"ט:, ועשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב ע"א, שהק' מעירובין ל"א. מגו דמפקיר נכסי והוי עני, הא אין רשאי להפקיר כל נכסיו, ותי' דיכול להשאיר פחות מר' זוז, ועחת"ס או"ח קכ"ד והדוה"ע ויצא, ואמ"כ ח"א במלואים דף ר'. וח"ב ש"א. ומה שכתבתי בזה הרבה בפ' תשא (ל"ד כ"ד), - ובס' גשמי ברכה קהלת (ב' י"ט) נסתפק אי הא דאל יבזבז יותר מחומש יסוב על כל צדקה, או אם רואה לעני הרעב ללחם ל"ש זה, והחיוב הוא אף יותר מחומש והביא ראי' מקידושין ח': כי היכי דמחויב אנא מחויבת את, ולפ"ז אם כבר בזבז חומש ל"ש טענתה, והי' להגמ' לפרש, א"ו דבאופן זה ל"ש חומש וע' אה"ע ל' ס"י, ומהר"ם שיק או"ח של"א, מהר"י אסאד ר"ב כנף רננה או"ח פ"ד ופס"ת סי' קי"ח. - וע"ע בשנות אליהו ריש פאה דאסור לבזבז הוא מה"ת, והא דאי' באושא התקינו, פי' שהי' מקודם הלמ"מ ושכחו וחזר ויסדו וכ"ה בירושלמי עיי"ש, וענובי"ת יו"ד קצ"ח בזבוז חומש מחשבון הריוח מכל השנה ביחד, ואם הי' לו הפסד באיזה מסחר ימולא החסרון בתחלה ע"ש, ומן רע"ב ריש פאה לא משמע כן, שכ' מבעי' לי' לאפרושי חמישית הריוח בכל עת, וע"ע בס' מצח אהרן ח"א דריש כ"ט דבר נכון:

זהב כסף ונחשת, ע' בעה"ת ג' צדקות כשהוא בריא כשהוא חולה, ולאחר מיתה, שאומר ליורשי' תנו צדקה ממעותי, והר"מ מפרעמישלאן ז"ל אמר ר"ת, זה"ב זה הנותן בריא, כס"ף כשיש סכנת פחד, ונחש"ת ונתינת חולה שאמר תנו, וע"ס אמרות ה' - וברש"י כולם באים בנדבה חוץ מכסף, הטעם י"ל כמ"ש במד"ר ויקהל סופמ"ט, זהב זה אברהם, כסף יצחק, ונחשת יעקב, וידוע אברהם גמ"ח, יצחק עבודה ויעקב תורה, ותורה וגמ"ח אין להם שיעור, אבל עבודה קרבנות אין באין בנדבה, וצריך רק קרבנות חובה, ועמ"ש בפ' לך דע"ד: - **ובע"ז** י"ט. אשרי איש ירא את ה' בעת שהוא איש כלו' בעת שהוא בגבורה, כמ"ש הלא איש אתה (ש"א כ"ו ט"ו)' וחזקת והיית לאיש (מ"א ב' כ'), ועי' מקו"ב ח"ב

דתקס"ט, ולקמן בפ"ח, ובתו"מ הביא רמז קריאת ס"ת זה"ב ז' ה' ב', כס"ף כפור סוכות פורים פסח, נחש"ת נרות (חנוכה) חודש (ר"ח ור"ה) שבועות שמיני עצרת שמחת תורה, תענית, - ובד"ש בשם רב"ח הק' מדוע כאן הקדים זהב לכסף, ובחגי (ב' ח') הקדים כסף, לי הכסף ולי הזהב, ובהדוה"ע כ' דדרך לעלות מקל לחמור ולא להיפך, ובחגי אמר שלא בלבד זהב בקחו רק גם כסף שאינו חשוב כ"כ לקחי, וע"ע במ"א (י' כ"ב) נושאות זהב וכסף, דהי"א (י"ח י') כלי זהב וכסף, דה"ב (ט, י"ד) מביאים זו"כ לשלמה, יחזקאל (י"ז י"ג) ותעדי זו"כ, תהלים (קי"ט ע"ב) מאלפי זו"כ, וכמו שדרך הכתובים לדבר בלא זו אף זו, ולא בלשון זו ורצ"ל זו, כן הוא בסגנון חז"ל, כתוס' מעילה ט"ו. ד"ה השתא, וע' תוס' יומא כ"ג. ד"ה שתים, אמנם תוס' קידושין מ"א. ד"ה האיש כ' דלא זו אף זו רק בב' בבות ולא בב' תיבות, וע' באר שבע ריש הוריות ד"ה על פיהם, וע"ע תוס' סנהד' ב': ד"ה מה שצריך להקדים הפשוט כחולין ל"ה: מה לי קטלא כולה או פלגא, וכן מה לי הן ומה לי דמיהן ב"מ ס"ג, וג"כ מטעם הנ"ל שדרך לדבר בל' זו אף זו לכן הפשוט תחלה, ועתוס פסחים פ"ה. ד"ה אחד ובציונים שם, שד"ח מער' ל' כלל ב', דברי חנוך פ' אמור, ובכללי המשנה ד"ב: ובר"ן נדרים ס"ז. כלל חדש:

פסוק ד

ותכלת רש"י צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירק, וכ"כ במל"מ פ"ח הי"ג מכלי מקדש שתכלת הנזכר בכ"מ הוא נצבע מחלזון, וכ' רש"י מנחות מ"ב. שעולה מארץ, ובשבת ע"ד. כ' רש"י שהוא דג קטן וא"כ הוא בים, ובסנהד' צ"א. כ' רש"י שהיא תולעת שעולה מים, וכ"כ במגילה ו'. וכ"מ מירושלמי שבת פ"א ה"ג שכ' שאין בו גידים ועצמות, ור"מ פ"ו ה"ב מבכורות, וע' תפארת ישראל בכללי בגדי כהונה, שהביא ג"כ ר"מ פ"ב ה"ב מציצית שהוא דג שמראיתו תכלת ודמו שחור כדיו ומצוי בים המלח, ועי' גם כן בתוס' יבמות קי"ד. ד"ה וקסבר, וענבי"ת או"ח ג' מזה (אם כן יש בריות בים המלח, לא כמו שיחשבו העולם שלכך נקרא ים המת שאין בו בע"ח) והק' הרי ים המלח היה בחלקו של יהודה כיהושע (ט"ו ב'), וחלזון הי' בחלק זבולון כמגילה שם, ועו"ק דבשבת כ"ו. ציידי חלזון הי' מסולמא דצור ועד חיפה, ומקומות הללו הם עוד עד היום על שפת ים הגדול, והם כנגד חלקו של זבולן, ובערוך חלזון הביא מד' בשלח שחלזון הוא בריה שיש לו נרתק על גבו וצובעין מדמו פורפור בלויא ע"ש, וכן מצאתי במד"ר תבא החלזון הזה כשגדל מלבושו גדל עמו ע"ש, ובזה"ק ווילנא בנצוצי אורות מאזולאי בפ' תרומה קמ"ט: תכלת נונא דימא דגונוסר דאיהו בעדבי' דזבולן, והק' דים גינוסר בחלק נפתלי, וחלזון בים הגדול שבחלק זבולן, והרמ"ק תי' דלאו בים הגשמי מיירי אלא בשל מעלה, ולע"ד לא

דייקו דחלזון ל"ה גדל בים הגדול רק בים כנרת והוא ים גנוסר כמ"ש המתרגם ביהושע (י"ב ג'), ואע"פ דבקעת גינוסר ל"ה של זבולן ים גינוסר הוי שלו וכו', וע"ע זהר בשלח מ"ח: זבולן לחוף ימים ישכון וים כנרת הוה בעדבי' ומהכא אשתכח חלזון ותכלתא וכו', וע"ע בהעלותך ק"נ. בחלקי דזבולן ימים וכנסת ישראל אקרי ים כנרת ותכלת נפק מתמן, הרי להדי' דחלזון בים, ובס' מאמר שפוני טמוני חול מהג' מראדזין ז"ל תי' קו' הנ"ל דים כנרת ל"ה בחלק זבולן, והביא ירושלמי מגילה פ"א ה"א דב' מקומות היו שנקראו כנרת על שם שהי' מגדלין כינרים, והוא מין אילנות טובים כמ"ש בב"ב מ"ח., ופסחים קי"א:, וכ"'כ בב"ר פצ"ח כל חוף ים של טבריה נקרא כנרת ע"ש, ונראה דגם בחוף ים מערבי בחלק זבולן ג"כ הי' מגדלין כינורים, ונקרא גם כן כנרת, ומ"ש הר"מ דהוא בים המלח דרכו לקרוא ים המלח לכל הימים שאין מתוקים כמ"ש בתשובותי' סי' קנ"ד, - ובהקדמה לס' עין התכלת, ובתפא"י שם הביא ר"מ פ"ח מכל"מ דבתכלת שבבגדי כהונה ל"צ חלזון, וכ"מ בירושלמי פ"ז ה"ב משבת, ופלא שלא הביא ש"ס דילן בשבת ע"ד: ציידי חלזון קושרין ומתירין הרי להדי' שהי' חלזון במשכן, ומצאתי שהעיר בזה באב"נ או"ח ט"ו, ובהקו' שהבאתי בסמוך דלא הוכשר רק בשל טהורה, הוכיח דלא בעי' של חלזון דוקא וכשר אף בשאר צבעים, ושוב כשר אף בחלזון כסברות הב"י או"ח ל"ב, כיון דתולין במטלית שלא שייך בו כשר ופסול גם כל קלף חזי לכרוך בו, ובציצית אף דבעי חלזון דוקא, מ"מ הויין רק תשמישי מצוה וכשר של טמאה, ודוקא בשופר נסתפק הר"ן משום דזכרון קאתי, ולא כמג"א תקפ"ו סק"ג דבכל מצות בעי טהורה עש"ה, ובתשו' רמ"ע מפאנו ז"ל, ועבתשו' בשמים ראש סי' רמ"ג, ובס' דרישות ציון בתשובות רע"א, אבל בתוספתא פ"ט מנחות אי' תכלת בג"כ שעשאו שלא מן החלזון פסולה וצ"ע:

וראיתי עוד בס' פתילי תכלת פ"א שהקשה על מ"ש לעיל דאע"ג דבקעת גינוסר ל"ה של זבולן, ים גינוסר היה שלו, ובב"ק פ"א: ים טבריה בחלק נפתלי, וכ"ה בתוספתא שם פ"ו, הרי דים כנרת בחלק נפתלי ולא בזבולן, והאריך מאד בזה והדברים עתיקין ולא רציתי לכתוב בזה, ועשו"ת ישועות מלכו מהג' מקוטנא ז"ל או"ח סי' א' ב' ג', ויו"ד ע"ב, מענין תכלת בזה"ז, וגם אי לקבור בתכלת וע"ע בשו"ת אמרי דוד סי' קצ"ז דהוי לועג לרש ואסור לקבור בתכלת עש"ה:

וארגמן רש"י צמר צבוע מעין צבע ששמו ארגמן, והר"מ בפ"ח הי"ג מכל"מ כ' שמראה אדום, משמע שכל מין אדום כשר, עי' מל"מ, וראב"ד כ' צמר שארוג מב' ג' מיני גוונין ונוטריקן ארוג ג' מינים, וע' תפא"י שם בזה, וצ"ע משבת צ'. שארגמן מין צבע מיוחד

הוא, וכ"פ רש"י שם ארגמן צבע שצובעין בו משמע דדוקא בצבע ששמו ארגמן ולא סתם צבע אדום:

ותולעת שני בר"מ פ"ח הי"ג כ' שהוא צמר צבוע בתולעת, ובפ"ג ה"ב מפרה ביאר יותר שהתולעת הוא גרעון שהוא אדום ביותר ונקרא תולעת מפני שיש כמין יתוש בכל גרגיר, והר"מ בפה"מ פ"ג מ"י מפרה כ' שהוא הצבע אדום שקורין קארמאזין, וערש"י ישעי' (מ'י "ח) כ' ג"כ שהוא צבע שנעשה מגרגרים שיש בהם תולעת, וע' תפא"י, ובנביי"ת או"ח סוס"ג דכ' ראי' מכאן דתולעת לאו דבר טמא הוא וע"ל בפסוק ה' ובירו' כלאים פ"ט ה"א מה תולעת שיש בו רוח חיים אף כל שי"ב ר"ח וצבעו אדום ומזה סתירה לר"מ, וצ"ל שנטה מירו' דלא הוכשרו רק דבר טהור:

ושש רש"י פשתן, והוא פשתן לבן הבא ממצרים עא"ע, וע' ישעי' (י"ט ט') ובתפא"י, ומה שמסיים בא"ע שש ורקמה במצרים עהדו"ע שט"ס וצ"ל שש ברקמה במצרים והוא ביחזקאל (כ"ז ז') וע"ע בט"ז י"ג, וברש"י בראשית (ב' י"א) נילוס נקרא פישון שמגדל פשתים, ובראשית מקץ (מ"א מ"ב) דבגדי שש חשוב במצרים, וע' יומא ל"ד: לובש כה"ג פילוסין, פרש"י בגדים שנעשו מפשתן של מדינת פילוסין, ופילוסין רעמסס כתרגום ירו' רעמסס פילוסא, וערע"ב יומא פ"ג מ"ז:

תחשים רש"י מין חיה ול"ה אלא לשעה בשבת כ"ח. וע"ש במהרש"א, וירו' שבת פ"ב ה"ג, ופ"ז ה"ב, וק' מנין שסגונא פי' על תחש דלמא שמו כן בארמי. ועו"ק למה עשה רש"י פי' על התרגום כאן דוקא, ואי' בשם ר"ר העשיל ז"ל דלכל בהמות וחיות קרא אדה"ר שמות ובדור הפלגה נתחדשו לשונות, ול' ארמי ג"כ נתחדש אז, ורש"י כ' דתחש ל"ה רק לשעה. נמצא דבדור הפלגה ל"ה תחש וגם עתה ליכא, וק' למה קרא התרגום סגונא מנין לו לחדש שם זה, רק הול"ל כלשון המקרא. לכן כ' לפי שמתפאר, ובאמת אין זה השם של תחש, ובשו"ת מים חיים בקונ' אוצ"ח כ' דרש"י שכ' ולכך מת' סגונא לא קאי רק על הרבה גוונים שיש לו, רק קאי גם על מ"ש ול"ה אלא לשעה, דבחולין ס'. כל מעשה בראשית לצביונים נבראו כרש"י בדמות שבחרו להם, וק' למה מתפאר תחש בגווניי', הא כ"א בחר דפוס שלו ויפה לו גוונן שלו לכך פרש"י תחלה של"ה רק לשעה ולא מ"ב, ובזה יתרון לתחש, דאם הי' במ"ב הי' כאו"א בוחר בגוונן זה, וא"ש שמת' ששש כו', וע"ע במרגניתא דרב דבר נכון, ובירו' שם וקה"ר א' סכ"ח מין חיה טהורה הי', וע' מהרש"א דהי' בריה בפ"ע ל"ה ממש כמו מקומות אחרים אלא ספק, וכה"ג כ' תוס' יבמות פ"ג, באדרוגנוס ברי' בפ"ע, וע' קובץ בית מאיר תרצ"א סי' ג' תשובה בזה מדודי הג' מלאסק ז"ל, וע' גו"א, וס' זכרון יעקב, ושו"ת בית יעקב סי' מ"א:

ובקו הנ"ל דרש"י כ' חיה ובשבת לא הכריעו, י"ל דבתנחומא מפורש דעת ר' יהודה שמין חיה הוא וכן בירו', ובחולין פ', כוי זה איל הבר לא הכריעו, והק' תוס' ולבדוק בקרנות, וי"ל דלא יכולים לברר חדודות וכריכות יפה, ומסתמא לא פליגו בזה אך ת"ק סובר כיון דעכ"פ חדודות וכריכות אע"פ דאינן יפה חי' היא, ולרבנן מספקא להו ורשב"ג סובר בהמה, ובתחש ג"כ ק' לבדוק בקרני', וצ"ל דל"ה חו"כ להכי לר"מ ספק אבל לת"ק חיה, וכיון דר"נ ס"ל כת"ק כ' רש"י בחומש כן, ור"מ דמספק"ל ס"ל כר"י, וע' הגהות הגר"י בכרך בשבת ובר"ן פ"ג דר"ה כ' דשופר של טמאה פסול דלא הוכשר רק מטהורה, וכ"פ רמ"א או"ח תקפ"ו ס"א, וע' מג"א סק"ג דאיתקש כה"ת לתפילין בקידושין ל"ה, ועפמ"ג, וברכ"י, ובשו"ת בית יצחק יו"ד קמ"ד הוציא מירו' הובא בתוס' סוטה י"ז: דבדבר העומד למחוק לא חיישינן אף בעור בהמה טמאה, וכן בנרות של שבת וחנוכה דלשרפה עש"ה, וע' תוס' שבת ד"ה למאי, דל"ב למימר דאשמעי' דתחש טהור הי', דמשמע דלא הוכשרו כו' אתא לאשמעי' הוראה, ובתוס' יבמות ק"ב: ד"ה ואנעלך כ' ר"ת בחליצה צריך מנעל מטהורה דתחש כ', וענכי"ת אה"ע קנ"ב שהק' א"כ יאמר בשבת נ"מ דלא הוכשרה כו' לחליצה וע"ש בסי' קנ"ג, ובאמת בר' בחיי כ' לא מצינו משי במשכן לפי שיוצא מגוף השרץ התולעת ולא הוכשר רק טהור וכמ"ש בתחש, וצבע תכלת אינו מגופו רק מהגרגרים שהתולעת בתוכו, ועחת"ס או"ח ל"ט דאילה"ק א"כ מה שקי"ט מה הוה בתחש, תפשוט דטהור דאי ל"ב טהור מ"ט ל"ה משי, וי"ל דע"כ לא כ' רכ"ח רק אחר מסקנת ש"ס דלא הוכשר רק טהור, בזה מובן מ"ט ל"ה משי, אבל אי הי' תחש מעור טמאה, ע"כ היינו אומרים שלא לקחו משי, מאותו טעם שלא נדע מ"ט לא נטלו עורות שורים ורק אילים, ומ"ט נוצה של עזים ולא שער מזנב פרה, וע"ש מה שנוטלים בכל צרכי בהכ"נ משי לפרכת וכדומה והוא מטמא, ומה שלוקחין משי לציצית ל"ק דדוקא לקדושה כתפילין ס"ת ומזוזה ובנין משכן מקפידין ולא לתשמישי מצוה, וכר"ן בפ"ג ר"ה, וי"ל משום דנארג אשתני ופנים חדשות בא לכאן, ועחו"י קס"א, ורא"ש כיצד מברכין סי' ל"ה במור דאסור מחשש דם, ור' יונה א' דפירשא בעלמא הוא ועמג"א רט"ז סק"ג (ובפרד"י וירא דקכ"ד, הארכתי בזה והבאתי קו' בנדה ע': באשת לוט דמת מטמא ואין מלח מטמא לרש"י ע"ז מ"ו: דבאה"נ ל"מ שינוי והא מת אסור בהנאה, ועמ"ש בפ' בשלח י"ד י"ג בזה) וע"ע בנוביי"ת או"ח ג', שו"ת מים חיים אה"ע נ"ח, פמ"ג או"ח ל"ב מ"ז סקכ"ח, חקר הלכה ערך מותר בפיך אות א', ובנח"ק הביא הרב"ח, ושו"ת ג"וו או"ח כלל ב' ט"ז, דראשונים חלקו ושרי לתפור יריעות ס"ת במשי מריר התולעת דעפרא בעלמא ומותר באכילה, ובתשו' הר"ן ע', כ' במנעלים המשוחין בחומץ י"נ שרי, דאף

דיש צד חזותא הו"ל זוז"ג, וע"ע בחת"ס יו"ד רע"ו בזה, ובבי"צ יו"ד קמ"ד אות ב' תי' קו' גו"ו ונ"ב דל"ה מותר בפיך, ע"פ תוס' חולין ק"מ. ד"ה למעוטי דאם הי' לו שעת הכושר אינו אסור משום משקה לישראל ממותר לישראל, ה"ה דמותר לצבוע כיון דתולעת אינו אסור עד שפירש הו"ל שעת הכושר, וע"ש אי מותר לסחור בו, וע"ע בסדרי טהרות על כלים דף רמ"ב בענין זה, גם י"ל בדבר דבעי דוקא מבע"ח צ"ל ממותר בפיך כמו תפילין ושופר אבל דפנות לסוכה שכשר גם מדומם וצומח, אז אף אם עושין ממין בע"ח שרי אף ממין טמא דלא גרע מדומם וצומח, ומשו"ה ארון ופרוכת ועוד, מותרין אף ממין טמא, וממשכן אין ראי' שנעשה הכל ע"פ הדבור וע' תו"ת:

ופלא שכולם לא הביאו ראב"ע שכ' להיפך מרב"ח, שלקחו משי דתולעת השני הוא משי, ואברבנאל כ' שתכלת וארגמן ותולעת שני כולם משי, ולא כרלב"ג שפי' שכולם הי' צמר, וע' בארץ חמדה למלב"ם, ובתפא"י בבגדי קדש שש, כ' דאף דמין טמא אסור למשכן דוקא בעור שי"ב ממש, ולא בחזותא, ול"ד לערלה דאה"נ, אבל באיסור אכילה אא"ל שיהי' אסור כמו שהי' קודם, דכשנתהוה צבע נפסל מאכילת כלב ופרח איסור אכילה, ואף דמחמירין ביו"ד ק"ב ס"א רק במיני מאכל, ואף למנח"י כלל ע"ד דאף דחזותא אינו אוסר במאכל בבגד אוסר, היינו באיסורי הנאה ע"ש:

ובס' עין התכלת דף ל"ב בחלזון שטומאתו משום שרץ שמטמא לח ולא יבש בנדה נ"ד:, ושפיר אע"ג שנטמא בשעת צבועה כשהי' לח, מ"מ אח"כ כשנתייבש פסק ממנו טומאה, אך ז"א לתוס' רי"ד נדה ס"א: דאינה מטמאה לאחרים לאחר שיבשו, אבל בגד עצמו אינו טהור עד שיסתלק הטפה, וע' בסדרי טהרות כלים דף ט'. וק"ז:, ובתפארת יעקב במשניות ווילנא כ' דצבעו הצמר קודם שארגו דאינו מקבל טומאה בשבת כ"ז. וס"ד: וכשנתייבש שוב אינו מטמא ע' רפ"ז דנדה, ור"מ פ"ד מאה"ט, וגם י"ל בדם טמא שבישלו אינו מטמא כיון דיצא מתורת דם, וי"ל ג"כ במשכן בישלו הדם, וע"ע בנביי"ק או"ח, א' דרק במידי דאכילה כעינן מן המותר בפיך, ואח"כ העלה דבכל מידי בעי' מותר בפיך, ועשו"ת מנחת שמואל או"ח א' אריכות, ובס' פתיל תכלת פ"א האריך וכ' לתרץ דחלזון מין דג נהי דטמא אין דמו אסור מה"ת, דכל דם דגים טמאים נר' שאין בו איסור דאו', דאיסור דם ליכא רק בבהמה חיה ועוף בכריתות כ'., אבל דם שרצים דגים וחגבים אין בהם איסור דם ושרצים דמן כבשרן, ואפי' בשרצים שאינם מח' שרצים אם התרו בהם משום שרץ לוקה בכריתות ד': אבל דם דגים וחגבים לא מצינו איסור דאו' זולת מ"ש הר"מ בפ"ו ה"א ממ"א, ודם דגים וחגבים טמאים אסור משום שהוא מתמצית גופן כחלב בהמה טמאה וגם בחלב ב"ט כ' בר"מ שם בפ"ג ה"ו שאין לוקין, אלא דשם איסור

דאו' כמו ח"ש, אבל דם דגים וחגבים נר' דאין אסור רק מדרבנן, דלא עדיף מצירן דרק מדרבנן כתוס' חולין צ"ט: ד"ה שאני, ובכורות ו': ד"ה לאסור, ורא"ש ע"ז פ"ב סי' ל"ה. ונפסק ביו"ד פ"ג ס"ה, וא"כ כיון דמה"ת מותר דם דגים טמאים שפיר הוכשר דם חלזון למשכן וציצית, ובעין התכלת דף מ"ח האריך בזה, ועלחמ פ"ו ה"א ממ"א, פר"ח יו"ד ס"ו סקי"ד, פרמ"ג במ"ז סוס"י פ"ה, ורדב"ז מ"ו, ומבואר להדי' דאיסור דם דגים וחגבים טמאים איסור דאו', וע"ע בשאילת יעב"ץ ח"ב קפ"ח, ולא תקשי מתוס' ע"ז מ'. ד"ה מחלוקת, וכ' שם לחלק דרק בצמר היוצא מעצמו ל"ה גופן ממש אלא כזיעה כעלמא ומותר מדאו', אבל היוצא ע"י כתישה וסחיטה הוי גופן ממש כמו רוטבן, וכ"כ לחלק בכנה"ג ופמ"ג:

ובענין ממשקה לישראל עמ"ש בנח (ח' כ') בהקו' בקרבנות נח דל"ה ממותר בפיך, דלא הותר עדיין בשר וכה"ק ביפ"ת, וע' הגדה זכרון נפלאות דף ו', שו"ת עין יצחק או"ח דמ"ג., ושד"ח חנוכה צ"א:, ובעין התכלת דף מ"א האריך ולא הניח פנה, והביא דרק בגוף הדבר מצוה בעי מותר בפיך ולא בדבר שעושין לנוי וחיזק הדבר עש"ה וכ"כ בס' בני יונה סי' ע"ח לענין תפירות העמודים בס"ת במשי, ובס' חקרי לב יו"ד ח"ג סי' קכ"ג, ולפ"ז תפילין גופיי' אי לאו ההלכה דבעי תפירה, וכן ס"ת הגם שהי' נצרך התפירה לנוי וחיזוק, ל"ה פוסל שלא ממותר בפיך, ועשד"ח מער' ל' כלל פ"א, ואסיפת דינים חוה"מ אות י"ד וחנוכה אות י"ד שו"ת חס"ל מ"ת או"ח י"ב, ס' אורחת חיים החדש תקפ"ו, וקול תורה שנה ב' סי' ב':

ושם הבאתי קו' למ"ל בסנהד' נ"ט: לאוקמי בבשר היורד משמים, בפשיטות י"ל דמלאכים המיתו בהמה ונתנו לאדה"ר ע"ש, ובאמת הק' כן במהרש"א סנהד' נ"ו: בתד"ה אכל, ותי' ג"כ דזה הוי נבלה ומסתמא מלאכים לא הביאו ממה שנאסר אחר מ"ת, אך עוד ק' לפמ"ש בדף נ"ט בשם ראשי בשמים דהוי ממשק"י ואף דאסור לו בשר, משום דאחר הקרבתו הותר לו בשר והי' מותר להקריב ולאכול בשר ע"ש, ולפ"ז ק' למה לא מתרץ בגמ' שהמלאכים הביאו מבשר ששחט אדה"ר לשם קרבן דהי' מותר לו, ואפ"ל דלמ"ד שלמים הי' והי' צריך לאכול בשר שלא יבא לידי פסול, אפ"ל דכוונת הגמ' ג"כ לזה שבשר היורד משמים היינו משלמים שמשלחן גבוה זכה ולמ"ד עולות הי', הי' אסור בבשר קדש, צ"ל מבשר היורד משמים, ובסברות הראשי בשמים כ' שם בדנ"ט ע"פ גמ' מנחות ה'. דאין מחוסר זמן לבו ביום. והאברך החו"ב מ' צבי עדעלמאן שיחי' מלאדז כתב לי להעיר הלא גמ' חזר שם מזה ומסיק דל"ה ממשק"י, וי"ל כוונתו לרשב"א בחי' על מנחות שהק' מכל עומר, ותי' דהוי כמו גיטו וחצרו באין כאחד, וכאן נמי הוי ההיתר

בשעת הקרבה וע' אב"נ או"ח ח"א כ"ב, והנה ק' על הרשב"א ממנחות שם ה': מנחת העומר תוכיח ומה מקשה דהרי מנחת עומר מותר להדיוט דההיתר והקרבה באין כא', וי"ל דבאמת צ"ע תי' הרשב"א דבמנחות כ"ו: פלוג' עומר מאימתי מתיר שיריים רח"א משמשלה האור, וניחא לר"ח דהוי כאחת, אבל לר"י ל"ה כאחת דאסור עד שיצית ברובו וא"ש הרשב"א דלא יכול להקשות מכל עומר, דהוי ממשק"י שהותר בהקרבה, ואף דלר"י ל"ה ממשק"י מ"מ אין להקשות על רשב"א דדלמא ס"ל כר"ח, אבל לקמן דאמר מנחת עומר תוכיח, י"ל משום דס"ל דלא הותר עד שתצית ברובו, והוצ"ל משום מצותו בכך. וא"ש נמי אמאי לא תי' רשב"א דעל כל עומר אין קו' דמצותו בכך, כמו דמשני בחולין צ'. בחלב ודם ולקמן אמר דמצותו בכך, ולהנ"ל א"ש דרק צ"ל מצותו בכך למ"ד עד שתצית. אבל למ"ד משמשלה ל"צ מצותו בכך רק משום דבאין כא' (ועשפ"א מנחות ו': בגדר משק"י בקרבן עכו"ם, ולכאו' שם משמע דבעי ממשק"י):

ובקו' ראשי בשמים הערני הנ"ל לרש"י (ח' כ') דנח אמר לא צוה לי ה' להכניס ז' ז' אלא להקריב, א"כ הוי מצותו בכך, ומובן רש"י כאן דמה הי' ק"ל דלמא נח הקריב מעצמו ועשפ"ח, ולהנ"ל א"ש די"ל דהי' ק' לרש"י דהא ל"ה ממשק"י, ע"ז פי' מכל בהמה טהורה היינו משם למד שצוהו ה' להקריב, אולם צ"ע אמאי לא הק' רש"י זאת בהבל שהקריב קרבנות דל"ה ממשק"י, וי"ל דבזבחים קט"ז. פליגו אי הבל הקריב שלמים או עולות, וי"ל דרש"י ס"ל דהקריב שלמים וידעו דלעתיד יקריבו ישראל ג"כ קרבנות, אך אז יותר להם ויהי' ממשק"י, ולדידי' אסור בשר, אך י"ל לפ"מ שחידש השפ"א מנחות ס"ו: דכל דבר שבל"ז אסור לגבוה, רק מותר להקריבו משום מצותו בכך, אף שיהי' בו איסור אחר יהי' מותר להקריבו ולית בי' משום משק"י, ולפמ"ש בחמד"י לאווין אות ט' דבהנאכל א"צ ממשק"י רק במה שקרב למזבח וע"ש שכ' ג"כ כשפ"א הנ"ל, לפ"ז בשלמים דל"ה להקרבה רק דם וחלב, ובזה גם לישראל ל"ה ממשק"י ורק מצותו בכך, א"כ גם אם יש בו איסור אחר מותר להקריבו ול"ב ממשק"י ושפיר הקריב הבל, אבל על נח שהקריב עולות ק' דל"ה ממשק"י, ע"ז כ' רש"י שצוה לו ה' והוי מצותו בכך:

ובפרד"י בהערות מחו' הגאבד"ק זגיערש שליט"א דף ט' תי' קו' הנ"ל דדוקא באיסור חפצא ל"ה ממשק"י ולא באיסור גברא, וכ"כ בשו"ת עונג יו"ט בהקדמה אות י"ד, וכתבתי לו תשובה ארוכה על כל דברי' שם, ואבוא כאן בקיצור: דבפסחים מ"ח. אי מוקצה אסור מדאו' ל"ה ממשק"י דמה לי איסור גברא או גופא, ומוקצה איסור גברא, הרי מבואר דאם הי' מוקצה איסור דאו', הי' אסור להקריב ביו"ט קרבן ממנו אע"ג דאיסור משום יו"ט ואינו אסור בעצם, וכ"כ בכל"ח אחרי דס"א, ע"ש שהק' בזה ביה"כ שאסור מה"ת לאכול

איך מותר להקריב קרבנות הא אינן ממשק"י, אבל באמת ל"ק דמצוותן בכך, ובחלב ודם שקריבן לגבוה אע"ג דאיסורי להדיוט, וא"ש הא דשבת קי"ד. חלבי שבת קרבין ביה"כ לפ"ז, דביה"כ הוי ממשק"י דהכשירו בכך, אבל איך מותר להקריב חלבי שבת ביה"כ דל"ש הכשירו בכך דהא לא תמיד חל יה"כ אחר שבת, אך להשפ"א הנ"ל דבחלב דאסור בלא"ה לאכילת הדיוט ואפ"ה התירה התורה, א"כ ל"ש בחלב דין ממשק"י, וע"ס אמבוהא דספרי פ' פנחס אות ל"ג: ובאב"נ או"ח ח"ב שע"ח כ' דבקרבנות חשיב ממשק"י דחזי להאכיל לקטן ע"ש (ועי' בזה בקו"א לס' שעשועי רעיונים כלל י"א אריכות). והראי' שהביא מחו' שם מערל וטמא ונדר עד"ר א"י להלום, איסור בשר לערל וטמא בא לאחר שהקדישו ובשעת ההקדש הוי ממותר לישראל, ועולה יוכיח שאסור אח"כ לכל חוץ מזה, אטו ממשקה שלך כ', ואטו יאמר על דבר שאוסר ע"ע שאינו מותר לישראל, יהי' האוסר ע"ע אפי' המקדיש עצמו, אנן בעינן שיהי' מותר לכל ישראל בלעדו, וקרבנות יה"כ יוכיח כנ"ל דחזי לקטן:

ומ"ש מנזה"ק דב"נ מותר להקריב גם בהמה טמאה, באמת נמצא שם זה בב"ר פל"ד סי' ח' בד"ה על מזבח, וז"ל ואדרבה יתכן שגם זה יצא מהתבוננות הקודם משום דלב"נ לא נאסר טמאים לקרבן כדמשמע פ' פרת חטאת, וכיון דהקפיד ה' על טהורים, ע"כ חפצו ורצונו בקרבנות העתידים להצטוות לישראל לכך הקריב ג"כ על מזבח הגדול שבירושלים המיוחד לישראל ולא בבמת ב"נ עכ"ל, אבל בזבחים קט"ז. אי' אבל לא טמאין, ועתוס' ע"ז ה'. ד"ה מנין, וחולין כ"ב: ד"ה והביא, דמפורש הא דמותר לב"נ להקריב בבמה דוקא טהורים ולא טמאים, וג"כ מפורש במל"מ פי"ט הי"ז ממעשי הקרבנות, ואפי' אי יהיבנא כנזה"ק דב"נ מותר בטמאים תקשה אדרבה כיון שמותר ואעפ"כ צוה ה' ליקח מטהורים ז', והבין מזה שהוא כדי להקריב מהם קרבנות, ומזה הוכיחו שלמד נח תורה וא"כ הי' נח מבין ג"כ שרצון ה' שיקריב קרבנות הכשרים לישראל אחר מ"ת, ואז בעי ממותר לישראל מדאו' כמ"ש השאג"א צ"ו, ובודאי שלמד כדי לעשות, וע"ע ירו' פ"ד ה"ז מסוכה, שמים ויין מגולים פסולים למזבח מ"ט ממשק"י כו', ומקשי' יין מנ"ל ותי' המשמח אלקים ואנשים, ופי' הפני משה דביין ל"ש ממשק"י שאינו ראוי רק למפונקים, והאריכו בזה באתוון דאו' כלל כ"ד, וכל"ח אמור, הרי כיון שיין רק לעשירים, ולולי שהתורה התירה למזבח הי' פסול ומשו"ה אין ראי' מכאן לפסול יין מגולה כיון דאפי' מכוסה ל"ה ממשק"י, והתורה אכשרי כחלב ודם דמצותן בכך, הרי דאפי' איסור גברא נתמעט ממשק"י, דמה לי אם אינו ראוי מצד איסור או מצד עניות, וכמו דעניות גברא ל"ה ממשק"י כן איסור גברא:

וע"ע בזבחים פ"ח. דאין מביאין מנחות ונסכים מתרומה אף דלכהנים מותר ל"ה ממשק"י דבעי מותר לכל, וע"ש בתוס' ובהגהות מצפה איתן ותרומה הוי רק איסור גברא ולא איסור חפצא וכמ"ש בב"ט שער הכולל, ואתוון דאו' כלל י', הרי מפורש דגם באיסור גברא ל"ה ממשק"י, ונזיר ג"כ הוי איסור גברא, ע' מהרי"ט ח"א נ"ג, ומ"מ חלוק משבועה וגופו נתפס בקדושה, ועשו"ת מהר"ם אלשך ק"ג, ישיעות יעקב או"ח תפ"ה, בית יצחק יו"ד פ"ט, עמק יהושע כ"ד, שו"מ תנינא ח"א ע"ו, רביעאה ח"ג י"ב, ובית שלמה או"ח ק"ט - ובתומים ע"ג סק"ו תי' קו' מהרש"א גיטין ל"ג. דלמה הק' תוס' מאל תשתה א"ת ב' פעמים דהא התר"ס, ותי' די"ל בשתה בסוף נזירות דהוי אכלה כולה דאין נשאלין, ולכן הק' מא"ת א"ת ב"פ דהי' שהות לשאול על הראשונה והוי הת"ס, ולפמ"ש בשערי שמחה שער ז' סי' י"ז דדוקא בנדר דהוי חפצא ל"מ באכלה כולה, אבל בשבועה אפי' אכלה כולה מ"מ הוא קיים ע"ש, ולהנ"ל בנזירות הוי איסור גברא מהני שאלה אף באכלה כולה, ועדיין אינו מיושב וכמובן, וע"ע בירחון קול תורה שנה ג' סי' ל', ובס' נוה שלום למחו' הנ"ל בסוף הספר תשובה אלי במה שכתבתי לו:

ועצי שטים, ערש"י מתנחומא דיעקב נטע ארזים במצרים, וכ"ה בב"ר פצ"ד, ורק שם אי' שהי' מוצנעים במצרים ומשמע שלא נטע אותם, ועא"ע ובעה"ת דבמדבר הי' יערים ונטלו משם עצים, ותמוה דבמדבר ל"ה מקום זרע כמ"ש בחקת (כ' ה'), ועתוס' חולין פ"ח: ד"ה אלא, דשמא כשבאו ישראל למדבר הי' מצמיח, וע"ש ברש"ש שתמה מפסוק הנ"ל, וע' הדוה"ע וברכת אהרן בשם מאמר ר"ט מד' שהש"ר ד' בפסוק שלחיך פרדס רמונים, שבאר הי' מעלה לישראל כל מיני דשאים מיני זרעונים ומיני אילנות, וכשמתה מרים ופסק הבאר כ' לא מקום זרע, וא"כ א"ש דפסוק נאמר לאחר שפסק הבאר, אבל קודם שפיר כ' תוס' דהי' מצמיח, ובאמת כ' כן באוה"ח שלח (ט"ו ל"ב), במקושש תולש עצים הי' והרי מדבר הי' ארץ מלוחה, ותי' דבארה של מרים הי' מעלה ומגדל צמחים, וע"ע בבעה"ת דלכן לקחו עצים שטים שהוא עץ קל ע"ש, וסמוכין לזה דהתיבה הי' ג"כ מעצי גפר שהוא עץ ארז כדי שתהי' קלה לשוט כסנהד' ק"ח:, וע"ע בגרש כרמל מ"ש דבר נכון, ובעיקר הדבר קשה למה הוצרך יעקב לנטוע עצי שטים יותר משאר דברים שלא הכין מקודם, וכ' בס' כרם צבי דבע"ז מ"ו. פליגו באילן שנטעו ואח"כ עבדו אי אסור, אך אי נטעו ע"מ לעבדו כ"ע ס"ל דאסור (ואולי לגבוה י"ל דאסור גם בנטעו ולבסוף עבדו וכתוס' מ"ה, ד"ה כ"מ בשם ירו' דלגבוה יכול לאסור אף שאינו שלו ועמ"ש בפ' וירא דקל"ג:) נמצא דאילנות שנטעו אוה"ע אסורים למשכן דיש בהם ודאי או ספק איסור ע"ז, ולכן נטע יעקב לשם ה' והי' שמורים ביד בניו:

פסוק ו

שמן למאור בשמים לשמן המשחה, יתבאר ע"פ מדה י"ט מל"ב מדות דר"א בנו של ריה"ג אחר מבוא התלמוד, בדבר שנ' בזה וה"ה בחבירו, וקאי תיבת שמן גם אשמן המשחה, והוי כאלו כ' שמן למאור ושמן ובשמים לשמן המשחה כ"כ ברש"ש שבת קנ"ה. ובבעה"ת כאן עשו"ת חדות יעקב מ"ת סי' נ"ט:

פסוק ז

ואבני מלואים ע' ע"ז כ"ג: אי מותר לקנות אבנים טובים מעכו"ם, וכן פרה אדומה, ובתוס' ומהרש"א, ובס' נפש יהונתן וארץ חמדה ומהאריכות לא העתקתי:

פסוק ח

ועשו לי מקדש רש"י לי לשמי ע"ס זרע יצחק פ"ז מ"ב דתמיד, במקדש הי' קורין השם ככתבה, והטעם דכל העולם מלא קליפות, ואין כדאי להוציא שם הוי' ככתבה, משא"כ בהמ"ק שהוא נגד שער השמים, ושום קליפה א"י לשלוט, הי' מזכיר השם, וזה נ"ל פי' לי לשמי ר"ל שיהי' רשאי להזכיר השם, - ובס' גחלי אש סי' ג' הק' הא כבר כ' ויקחו לי לשמי, ועוד כ' בר"פ קדושים את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה', ורש"י בכל מקום מבאר למה מסיים אני ה', ונ"ל ע"פ ר"מ פ"א ה"א מבהב"ח, דמ"ע לעשות בהמ"ק למדנו מפ' ועשו לי מקדש דהמשכן הי' לשעה וזה הוא לדורות, ועוד שם בפ"ו הי"ד קדשה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעת"ל, אבל שאר א"י לענין קדושת הארץ ל"ק לעת"ל, ומפרש עוד ומה אני אומר במקדש וירושלים ק"ר קדשה לעת"ל ושאר א"י ל"ק לע"ל, לפי שקדושת מקדש וירושלים הוא מפני השכינה ושכינה אינה בטילה, וה"א והשימותי את מקדשכם אע"פ ששוממין בקדושתן עומדין, ואי' עוד בפ"ז ה"ז את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו מה שמירת שבת לעולם אף מורא מקדש לעולם, שאע"פ שתרד בקדושתו עומד עכ"ל, ומעתה ה"פ ועשו לי מקדש כלו' כשם שאני קיים לעולם כן בהמ"ק שתעשו יהי' קדושת עולם, וכן א"ש תשמרו ומקדשי תיראו אני ה' כשם שאני קיים לעולם כך קדושת המקדש לעולם. - **וע'** מה שכתבתי בפ' שמות דף כ"א: בכלים המשמיעים קול מרחוק אי מותר לדבר בשבת וע' גליוני הש"ס ברכות כ"ה: בזה - ועשו"ת אמרי דוד מהג' מסטאניסלוב ז"ל סי' י' אי' מותר לעמוד עמודים על גג בהכ"נ עבור ראדיא, ובמגילה כ"ח: בהכ"נ שחרב אין שוטחין על גבו פירות וכו', שנ' והשימותי את מקדשיכם קדושה אע"פ שהם שוממין, ובאו"ח קנ"א סי"א ואפי' בחורבנה לתשמיש מגונה ל"מ תנאי - ושם בסי' פ"ה כ' דראדיא יש איסור מושב לצים בשמיעת דברי עגבים, גם יש בו משום קול באשה ערוה, וע' או"ח שט"ז ומג"א סק"ה, ותוס' מגילה ו', ד"ה טראטריות, ומג"א קנ"ד סקי"ד ודגמ"ר. - **ואי'** מד' תמוה בשעה שאמר ועשו לי מקדש

אמרו מלה"ש, א"י נתת להם, תורה נתת להם, א"ל ה' הרי נתתי להם דינים, וכ' בס' שתי ידות דאי' במד' דישראל לקחו ארץ כנען מדינא דבר מצרא שגושן קרובה לא"י, ועוד אי' במד' דמלה"ש רצו לקבל התורה מכח מצרנות, וא"כ באו המלאכים מכח ממ"נ, וטענו א"י נתת להם וע"כ מדינא דבר מצרא, וע"כ למה תורה נתת להם, אך אי' בחו"מ קע"ה סי"ב דשותף עדיף ממצרן ומסלקו, ואי' בשבת ד"י. כל דיין שדן דין אמת לאמתו נעשה שותף להקב"ה במ"ב, וזה שהשיב ה' נתתי להם דינים, ובזה הם שותפים עמי ועדיף ממצרנות שלכם:

ובמשכן כולל ביהמ"ק בירושלים, וקודם ירושלים כגון שילה ונוב וגדעון, ויש הרבה שינוים בין משכן לביהמ"ק בשילה, ובין מקדש שבירושלים, וגם בין בית ראשון שבנה שלמה ובין בית שני שבנו עולי גולה, ערמב"ן בפסוק ט' ואוה"ח ומנ"ח ס' צ"ה - ובחינוך כ' דמצות בנין מקדש רק בזמן שרוב ישראל יושבין על אדמתם, וע"ס ישועות מלכו דלכאו' בימי שבי הגולה דכל הקהל הי' רק ד' רבוא האיך בנו בהמ"ק, וי"ל כמ"ש בחגיגה ה'. זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע, וה"נ כאן שהי' בידי כולם לעלות ולא רצו נטלו העולם כח וזכות הנשארים, ולהם הי' כח כל ישראל ומקרי רוב ישראל על אדמתם (וע' תענית כ"ד. במשמורות דאותם שעלו זכו בחלק שלא רצו לעלות), וכ"ה הר"מ בפ"ד הי"א מסנהד', דהסכמת רוב חכמי ישראל בא"י מועלת לענין סמיכה ולא משגיחין בחכמי חו"ל, ומה שהניח הדבר בספק שכ' והדבר צריך הכרע, מטעם דאולי בזה"ז שאין ביד חכמי חו"ל לעלות אין כל הכח בידי חכמי א"י:

בענין בהמ"ק כתבתי קונטרס מיוחד בשם "בונה ירושלים" ובפ' וישלח דרמ"ז, הבאתי הרבה חדשות ואעלה עוד איזה קטעים: בתענית ה', אמר ה' לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא בירו' של מטה, ועמהרש"א, ובתדב"א ח"ב פכ"א אמר ה' מיום שהחרבתי ביתי לא עליתי וישבתי בביתי של מעלה, אלא הייתי יושב ובטל, ואם אין אתם מאמינים לי תנו ידכם על ראשי כו', ובזה"ק ברא' ל"ה, כד אתתקן הא דלתתא ואיתהדרי אופן באופן כדין אשתכח לעילא, מנא לן מן המשכן דכ' הוקם המשכן בגין דמשכן אחרא אתקם עמי, ועד דלא אתקן לתתא לא אתקנא לעילא וכו' - **בב"ר** פס"ד בימי ריב"ח גזרו לבנות בהמ"ק הושבו פפוס ולוליאנוס שולחנות מעכו, ואמרו השונאים שיבנו במקום אחר, או לחסור המדה או להוסיף ויחזרו מבנין בהמ"ק ע"ש, אף דבנין בהמ"ק לא כ' בתורה המדה אפ"ה לא רצו לבנות אם לא יהי' ע"פ המסורה, ואף בנין העתיד לא יהי' במדת יחזקאל ורק בקבלה, וערש"י דה"א (כ"ח י"ט) ותי"ט פ"ה מ"ב ממע"ש, ובמדבר קדמות הביא ע"מ, שאליהו מקריב תמידין בביהמ"ק אע"פ שחרב,

ואבות עומדים עלי' למעמד, אביאסף והימן ואזרחי משוררים, ומעורות הקרבנות עשה מגילות וכותב זכותן של ישראל, ובס' הדורות ח"א בהשמטות והובא בשערי ירושלים שער א' מביא מסמ"ע מה ששכיחים גזרות בק' וורמיזא יותר משאר קהלות, כי בחורבן בית ראשון נתיישבו שם, ואחר כלות גלות בבל בע' שנים חזרו לירושלים ולא"י, ומן וורמיזא לא רצו לחזור כי היו חשובים בעיני השרים ו י עשירים גדולים, ובעון זה נתחדש עליהם גזירות - ובשפ"א להר"מ חגיז כתב ששמע שמקצת שוטים אומרים שהדרים כעת בא"י עוברים ציווי ה' שגזר שיהי' ארץ שוממה כמ"ש ושממו עלי' וגו', והשיב אין ספק שהאומר כן או שנזרקה בו מינות או שהוא שוטה, וראוי לדקדק בתורה ונביאים העניים במקום זה ועשירים במק"א, והביא ירושלמי ברכות ותנחומא דבהמ"ק בין בנוי בין חרוב לא זזה שכינה ממקומה שנ' והי' עיני ולבי שם כל הימים, ובמגילה כ"ח. והשימותי את מקדשכם אע"פ ששוממן הן בקדושתן, ושם כ"ט. עתידין בהכ"נ ובהמ"ד שבבבל שיקבעו בא"י ועחס"ל מעין ג', וכל"י עקב (י"א כ"א) בברכות ח'. איכא סבא בבבל והכ' למען ירבו ימיכם על האדמה א"ל מקדימין לבהכ"נ וצ"ב מה התי', ורק שעתידין בהכ"נ שיקבעו בא"י, א"כ אדמת בהכ"נ שבחו"ל אדמה של א"י וכ"כ במהרש"א שם וקול אלי', וע' מה שכתבתי בפ' יתרו (כ' י"ב), ובברכת שמואל בלק, כ' ע"פ זהר דה' נטל מעפר בהמ"ק וזרע בחו"ל, וכל בהכ"נ ובהמ"ד יש בהם ד' אמות מעפר בהמ"ק, וא"ש דבהכ"נ הם ממש על האדמה שיש בהם עפר א"י, וע"פ בתהלים (קכ"ב א') שמחתי באומרים לי בית ה' נלך כי אז הוא כאלו רגלינו עומדת בשערך ירושלים: **ובפתח** עינים כ' לפמ"ש חכמי הטבע, דארץ חמה אין יושביה מאריכין ימים, וקרה מאריך ימים, ובבל חם, וזה שתמה איכא סבי בבבל דבא"י אף שחם מאריך ימים מהברכה למען ירבו, - א"נ דבנדרים כ"ב. ונתן לך שם לב רגז בבבל, וארז"ל רגזן ימי' מתקצרים ותקנת' ליפוש ברחמים שנ' ברוגז רחום תזכור, וז"ש איכא סבי בבבל דשכיח רוגז וא"ל מקדמי ומחשכי. **ועשו"ת** מקום שמואל בשער התירוצים, ובס' יסוד האמונה כ' דחיות מצד הקדושה שנקרא עץ החיים, כי ס"א נקרא סטרא דמותא, ובא"י האויר קדש ומאריך ימים, ובפרט העוסק בדברי קדושה ובהכ"נ מקדש מעט ואויר קדוש וז"פ מקדמי ומחשכי, ומכאן המדבר דברים בטלים בבהכ"נ פוגם ומזיק עצמו ואחרים השואבים אוירו לגופו, וכל א' וכול להוכיחו דלאו כל כמינך להזיק לאחרים, ועמ"ש בזה בפר"ד וירא ק"כ: - **ובחת"ס** או"ח סר"ג ע"ד שד"ר שנסע לקבץ מעות לבנין בהכ"נ בירושלים, ועי"ז רפו ידי המנדבים לצורך חיי עניי אה"ק אם יש בזה משום מונע רבים מלעשות מצוה כריב"ש של"א, דאפי' יש בהכ"נ בעירו ומעכב מלבנות עוד בהכ"נ מנדין ביו"ד של"ד, והשיב שהיושבים באה"ק

הם במצוק וחיי צער ועוסקים בתורה, ועלינו מוטל להחזיק אותם, לא לסייעם למצות ישיבת א"י אלא לעצמינו כי לולא ישיבת ישראל תפיק תורה ח"ו, ומוחין בהשד"ר, וחיי עמך קודם לבנין בהכ"נ, וע' בס' שמע יעקב תרומה דרוש ארוך מאד בענין בהכ"נ ובהמ"ד ולקמן (כ"ו ל'):

ושכנתי בתוכם בזה"ק ואוה"ח בתוכו הול"ל ועמ"ש בפ' וירא דק"כ, ובכל עניני בהכ"נ דברים נכונים, והה"ק מריזין ז"ל אמר בעמוס (ד' י"ג) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שיחו, שלא יאמר אדם מה אעשה בדיבורי שא"ב ממש, לז"א יוצר הרים כו' ה' ברא הרים ובורא רוח, ובכחו לפרק הרים גדולים, וזה מגיד לאדם מה שיחו, מזה יוכל להבין מה שיוכל להיות משיחו לבטלה - **ובס'** ארץ צבי עיר המקלט בית ה' כ' עפמ"ש חז"ל על פ' בקרבך קדוש לא אבוא בעיר (הושע י"א ט') שנשבע ה' שלא יבא בירושלים שלמעלה עד שיבא בירו' שלמטה, וז"ש ועשו לי מקדש למטה אז ושכנתי בתוכם דייקי בב' מקדשות של מעלה ושל מטה, אבל כל זמן שלא יעשו של מטה אף בשל מעלה לא ישכון, ובאדר"נ פי"א גדולה מלאכה שלא השרה שכינתו עד שעשו מלאכה, שנ' ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. - **עונ"ל** דעיקר מטרת בהכ"נ מקום להתאסף ולהודות לה' כרמב"ן סו"פ בא (י"ג ט"ז), אבל הבונים היכלות מפוארים ולא יבואו להתפלל רק לעתים רחוקות לא יעלה בידם רק חרס, וע' ברכות ו': דאם לא בא לבהכ"נ נקרא שכן רע, ובפסחים פ"ח. לכו ונלכה אל בית אלקי יעקב, לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שדה אלא כיעקב שקראו בית, וע' בעקדה ויצא, וחילוק בין הר שדה ובית, דלהר גבוה עולים להתענג בזכות האויר רק לעתים רחוקות, אבל שדה אדם בא שמה בכל עת לחרוש ולזרוע, אבל בית תשמיש קבוע לדור בתדירות, ובזמן אברהם עדיין הי' חזון יקר ענין בהכ"נ, ואחד הי' אברהם שעלה על ההר להקריב בנו, ובימי יצחק שהי' מעט גרים והי' כשדה, אבל ביעקב שהעמיד י"ב שבטים והי' בבהמ"ד תדיר קראו בית, וז"ש ושכנתי בתוכם, שגם הבונים יהי' משכימים ומעריבים בתוכו, ואז גם אני ושכנתי. - **וגם** י"ל פשט אם ינדבו ברוח נדיבה, זה לי לאות וסימן כי אני ה' שוכן בקרבם פנימה, וע"ד שאמר דהע"ה בש"ב (ז' ב') אני יושב בתוך הארזים, וארון אלקים בתוך הירועה, וראיה לדבר באם יעשו לי מקדש ושכנתי (בל' עבר) שכבר אני שוכן בתוכם:

ובחו"י כ' מ"ש בתהלים (י"ב ב') הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבנ"א, עפמ"ש אין צדיק בארץ כו' וכמ"ש זבחים ז'. אין לך אדם שאין חייב עשה, ובמנחות מ"א. דעל עשה עונשין רק בעידן רותחא, ובברכות ו': כשהקב"ה בא לבהכ"נ ולא מצא עשרה מיד כועס שנ' מדוע באתי ואין איש, ופי' מהרש"א אי"ש ר"ת אמן יהא שמי' רבא, דאין י'

לומר קדושה, וז"ש הושיעה ה' כי גמר חסיד, וכ"ת כיון דאין מיתה בלא חטא מ"ט מת חסיד, וכ"ת שנחסר לו א' ממ"ע, הרי אין מענישין רק בעידן רותחא, לז"א כי פסו אמונים שלא יענו אמן וכועס והוי עידן רותחא ונענש על עשה. **עי"ל** דחיוב על החרד שלא בלבד שבעצמו ימלא תפקידו, ורק צריך שישתדל ג"כ לקרב לב חבירי' לשמים וכמ"ש בבל"ע דרוש נ"ח, ברצות ה' דרכי איש גם אויבי' ישלים אתו (משלי ט"ז ז') שצריך שישלים גם אויבי' של ה', הם רשעים שיחזרו בתשובה, ותואר איש על חשוב כמו איש כהן גדול, וז"פ כשבא ולא מצא י' כועס שנ' מדוע באתי ואין "איש", כלו' שאין האיש החשוב בו, שאם הי' בא היו למדו ממנו והי' שם מנין, וז"פ ויקחו לי תרומה מאת כל "איש" אם החשוב יתן יעשו כולם כמוהו. **ובברכות** כ"ח. כ"ע שאין תוכו כברו אל יכנס לבהמ"ד, אם אין מבטל המתפללים בשיחות, ולומדים בבהמ"ד, כמו אם הי' "בבר" בחוץ, דלא הי' מבטל אותם, כמו כן צריך להיות בתוך בהמ"ד, ובאיכה (ה' י"ח) על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו, בהכ"נ ובהמ"ד נקראו שערי ציון בברכות ח'. אוהב ה' שערי ציון כו'. ובמשלי שועלים כ', לויתן אמר ששמע ששועל פקח שבחיות, וצוה לדג גדול שיצוד שועל ויאכל לבו ויהי' ג"כ פקח, ויבא הדג וצד שועל, ובדרך א"ל אשריך שזכית שהמלך יאכל לבך, וא"ל השועל אני שמח מאד ע"ז, אבל שכחתי לבי בביתי, אם תרצה לעשות שליחותך באמונה, תחזיר אותי לשפת הים, ואריץ לביתי ואקח לבי, והדג חשב כי אם יבא למלך עם שועל בלא לב יהרגנו המלך, ונתן להשועל חופש, ומובן שהשועל לא חזר עוד, וז"ש על הר ציון ששמם היינו בהכ"נ ובהמ"ד, שועלים הולכים בו, שהמה כשועלים ששכחו לבם בביתם ומתפללים בלא לב, ועשו"ת חכ"צ סי' ע"ז שא"א לחיות בלי לב:

פסוק ט

וכן תעשו רש"י לדורות וערמב"ן, ע' שבועות ט"ז. ותוס' ופנ"י, חת"ס יו"ד רל"ו, מנ"ח מצוה צ"ה, ארצות השלום דרוש ג', ס' עבודת הלוים על שבועות ומהאריכות לא העתקתי, ועשו"ת בית שלמה או"ח כ"ח, וחבלים בנעימים ח"ד פ"ב מכל ענין גובה ורוחב ואורך בהמ"ק ובדברי אוה"ח כאן - **ובאבני** נזר יו"ד סי' תמ"ט נשאל בענין שמירת בהמ"ק, דריש תמיד ומדות, ופ"ח מ"ט, וערכין י"א:, ור"מ פ"ח מבהב"ח, אם גם בזה"ז חיוב להושיב שומרים למקום המקדש, דעיקר מצות שמירתו משום כבוד וקיי"ל קידשה לעת"ל וקדושת המקדש לא בטלה (וע"ש שכ' דעיקר מצות שמירה שלא יבא לשם מי שאסור לבוא וז"ש גם בזה"ז ע"ש, וע' דהי"ב כ"ג, י"ט, ולא יבא טמא דמשמע דעיקר שמירה שלא יבא טמא לשם, וכ"כ במו"נ ח"ג פמ"ד) והשיב דשימור הוי עבודה וצריך

בגדי כהונה ואסור בטמאי מתים ובזה"ז כולנו טמאי מתים אזדא שמירת המקדש וע' בס' אמבוהא דספרי קרח דקפ"ה: אריכות בזה:

אוה"ח דמזבח הזהב עשה שלמה אחר וגנז לשל משה ע"ש, וכן מפורש במ"א (ז' מ"ח) ויעל שלמה כו' את המזבח הזהב, וע' זבחים כ"ז: בהגהות חשק שלמה שכ' דשלמה לא עשה מזבח הקטרת אחר ורק הקריב על של משה וצ"ע, וע"ע שו"ת מחזה אברהם או"ח כ"ח אריכות בזה, ובבית יצחק או"ח ג', ברכת אהרן מאמר ג', וקול תורה שנה ד' סי' י"ג מזה, ולא ראה שקודמו בזה:

פסוק י

ועשו ע' יומא ע"ב: ומהרש"א מ"ש ברא"ם וא"ע למה נצרך לארון של עץ וע"ש בגמ' ג' זירים, של מזבח זכה אהרן ונטלו, של שלחן זכה דוד, של ארון מונח, וכל הרוצה יבא ויטול ערש"י, וכ"ה במד"ר פל"ד, וברש"י אבות פ"ד מי"ז כ' להיפך וצע"ג. ובס' תורת העולה מהרמ"א ז"ל ח"א סי' כ"ה האריך מאד מענין ארון ולוחות ע"פ נסתר. **ובר"מ** פ"ד ה"א מבהב"ח אבן הי' בק"ק במערבו שעלי' הי' הארון מונח כו', ובמנ"ח מצ"ה כ' דאפשר דאותו אבן הי' אבן שתיה כמשנה יומא נ"ג: משניטל הארון אבן הי' שם כו', ומסתמא על אבן זה מונח הארון ע"ש, ועכ"פ דעת הר"מ שארון מונח בצד מערב של ק"ק, ובתוס' ב"ב כ"ה. ד"ה וצבא כ' שארון מונח בצד מזרח של ק"ק' והתי"ט בב"ב פ"ב מ"ט, ויומא פ"ה מ"ב תמה דמפורש במגילה י': וב"ב צ"ח. דארון הי' לו י' אמות לכל רוח בקה"ק, וא"כ הי' עומד באמצעות ק"ק, וע' רשב"ם ב"ב צ"ט. ד"ה ארון כרמב"ם ועמנ"ח, וביומא ע"ב: ג' ארונות - ובא"ע תמה על הכבדות, וק' הרי הארון הי' נושא את נושאיו כסוטה ל"ה. ומבעה"ת בפי"א שתי' דלפי שעה הי' ע"ש, וגם י"ל דאין סומכין על נס ותחלת עשיה הי' צ"ל ע"פ טבע, וערע"ב פ"ו מ"ד דשקלים דמה"ט הי' שלחנות של שיש במקדש שלא יסריח הבשר, ואף שהי' נס שלא נסרח הבשר מ"מ לכתחלה ל"ה סומכין ע"ז, וע' פסחים ס"ד: ובהגהות מהרש"ם הנדפס מחדש וע"ע במהרי"ט ח"ב קל"ז בענין ארון וירושלים ושילה, וכנה"ג או"ח דקי"ח אריכות גדול - (ושמעתי דלמה ל"ה ארון בבית שני, והגרח"ע מווילנא השיב לאדמו"ר מגור שליט"א דכל הכלים עבודתן מחנכתן ובבית שני ל"ה לוחות משו"ה ל"ה ארון דליכא לחנך, ויל"ע בזה וע' בזה בהגהות רש"ש יומא נ"ג):

ורמב"ן כ' עיקר החפץ במשכן מקום מנוחת השכינה וכו', וע' בקנאת סופרים על סה"מ מ"ע ל"ג בענין עשיית ארון אי הוי מצוה בפ"ע, או דארון מכלי מקדש יחשב, ומרמב"ן נראה דארון בכלל כל המשכן כמו שלחן ומנורה, ואי תאמר שלדורות נצטוה ג"כ לעשותו

במדה הראשונה מחדש, אם יעלה על דעתינו שיאבד או ישבר כרמב"ן, לא נ"מ שתהי' נמנית למצוה עשייתה אלא ה"ה כשאר כלים כמנורה ומזבחות ושלחן ע"ש, ועסה"מ מ"ע כ' שכ' שבנין בהב"ח מצוה בפ"ע וכולל מנורה שלחן ומזבח כולם מחלקי מקדש והכל יקרא מקדש עכ"ל, וע"ש בשורש י"ב, ולא כן דעת רמב"ן במ"ע ל"ג, וע' לב שמח שורש י"ב, ובחמד"י מ"ע ל"ג וכל"ח ובפ' פקודי האריך בזה. **וביומא** ג': פריך כ' ועשית לך ארון עץ וכ' ועשו ארון עצי שטים, ומשני כאן בזמן שעושין רש"מ, וע' בעה"ת, וכ' באור יקרות דהקו' אמאי כ' ארון עץ דמשמע דצ"צ שטים, ומשני בעושין רש"מ צ"ל שטים, אך ק' הלא התורה חסה על ממונם של ישראל, וארון הי' מבית ומבחוץ מחופה זהב, (ר"ה כ"ז. יומא ל"ט.) ומ"ד: וש"ד), וי"ל עפחז"ל דארון אין מקבל טומאה דהוי של עץ העשוי לנחת, (ע' חגיגה כ"ו: יומא כ"א. ומנחות צ"ו.) ופריך הניחא בשעת חנייתן אבל בשעת נסיעתן מא"ל, ומשני כיון דכ' ע"פ ה' יסעו כמאן דקביעין דמי, ופריך ה"ה כלי מתכות דמצופין זהב, ומשני עצי שטים חשיבי ובטל הזהב לעץ, וא"כ הוצרך להיות שטים, דבעץ סתמא ל"ה בטל הזהב והי' מקבל טומאה, וז"ש כשעושין רש"מ אז הי' שטים ובטל הזהב, כאן באין ערש"מ, בענל הנני שולח מלאך (תשא ל"ג ל"ד), פרש"י בשביל שחטאו ל"ה רוצה ה' ליסע עמהם בעצמו, נמצא של"ה ע"פ ה' יסעו, ושוב אינו נחשב כלי העשוי לנחת ומקבל טומאה אפי' עצי שטים, לכך פי' עץ פשוט שתורה חסה על ממון:

וכ' מפו' הא דבכל כלים כ' ועשית ובארון ועשו, דבעירובין נ"ה. לא מעבר לים הוא, לא תמצא תורה בתגרנום, וגם אמרו באבות פ"ב מ"ו לא כל המרבה בסחורה מחכים, ומרבה ישיבה מרבה חכמה, ורק שותפות של יששכר וזבולן ומשניהם תצא תורה, וזה שמברכין בורא נפשות רבות וחסרונם, שברא לכל אחד חסרון, לזה חסר פרנסה, ולזה חסר תורה, ותכלית מזה, להחיות בהם נפש כל חי, ע"י שותפות שניהם חיים, לכן אמר בארון "ועשו" בל"ר לרמז על התורה המונחת בארון, שצריך להיות שותפות בה, ועכל"י מזה, - ובמד' תלפיות אות ארון האריך בטעם כל דבר מדתו וערכו, וטעם שאמות ארון ה' וחצי, כי ה' רומז לה' חומשי תורה, והחצי כי תורה שבכתב רק חצי, ובע"פ משלמת אותה, "ומבית ובחוץ תצפנו", רמז להחזקת ת"ח בין כשהוא בביתו פנימה סגור, ובין בחוץ שעוסק ג"כ בפרגמטיא כי אז חוב לתת לסחורה שלו דין קדימה, כב"ב כ"ב. ויו"ד רמ"ג ס"ד, "ועשית לו זר זהב סביב" לעטרו ולכבדו הת"ח, "ויצקת לו ד' טבעות" הם פרד"ס, "ועשית כפרת" התורה מכפרת, "ועשית שנים כרובים" שיהי' שנים לומדים בחבורה, וכברכות ס"ג: חוב על שיושבים בד בבד ולומדים, מקשה "תעשה אותם" כל

דבר הקשה יתקנו "כרוב א' מקצה מזה" כי ע"י שרחוקים זמ"ז כי זה מקשה וזה סותר עי"ז יברר הלכה, עב"מ פ"ד. ממילא רוחא שמעתתא, וע"ע ביומא ע"ב: מכאן לת"ח שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו, ובשבת קי"ד. זה שמניח חפצי' ועוסק בחפצי שמים:

וגם הקשו המפו' למה בכל הכלים היו אמות שלמות ובארון היה ארכו רחבו וקומתו עם חצאין, והתי' מ"ש בתהלים (קי"ט צ"ו) לכל תכלה ראיתי קץ, תכלה פי' תאוה כמו נכספה וגם כלתה נפשי ולכל תאוה יש קץ, אבל רחבה מצותך מאד, לתורה אין קץ, ומי לנו גדול ממשה ובסוף ימיו אמר ואתחנן וגו' אתה החילות להראות עבדך, והי' בעיני' כאלו התחיל להשיג השגת אלקות, ולכן מדינא צ"ל בס"ת דרש דרש משה (שמיני י' ט"ז), דרש קמא בסוף שיטה ודרש בתרא בתחלת שיטה, במס' סופרים פ"ט ה"ב, להודיע שאם דרשת דרוש תדע שאתה עומד עדיין בתחלתה, וטעם הדבר והנה "שרף" ששים רבוא פרצופים בעולם כנגד ששים רבוא אותיות התורה, וע"ז רומז ישרא"ל, יש ששים רבוא אותיות לתורה, ומספר ישראל בשעת מ"ת ס' רבוא כנגד אותיות, כ"ה במד"ר במדבר פ"ד סי"ג, וזהר חדש סוף שה"ש, וכל אחד מישראל יש לנשמה שלו אחוזה באות א' - והמפו' תמהו שרק יש בחירה ל"א רבוא אותיות (ש"ד אלפים ותתי"ב) ובחס"ל מעין י"ב נהר י"א כ' דהפשט כ"ז אותיות של א"ב עם מנצפ"ך במילוי הן ומילוי דמילוי, ובפנ"י קידושין ל'. כ' דעם התרגום שנמסר ג"כ בסיני כמ"ש במד' ושל"ה בענין ב' מקרא וא' תרגום, וגם יש אם למקרא ואם למסורת ע"ש, וע' בשו"ת חות יאיר רל"ה, מד' תלפיות אותיות, עוללת אפרים עמוד ט"ו משבועות, שמע שלמה בהקדמה אור הצבי דרוש לבראשית אות ט"ז, ומשנת אברהם על ה' סת"ם בהקדמה, וכן יש לכל אות ס' רבוא פנים ופשטים כמ"ש זה ספר תולדות אדם, ספ"ר ר"ת ס' רבוא פנים, ובעשרת הדברות מרומזות כל תרי"ג מצות, כרש"י משפטים (כ"ד י"ב), ובעה"ט יתרו, דבעשה"ד יש תר"כ אותיות כנגד תרי"ג מצות, וז' מרצות דב"נ וסימן כתר תורה, וגם יש ז' מצות דרבנן, ונדפס ס' כתר תורה, וס' מאמר השכל לראב"ן המרמזים תרי"ג, וז' דרבנן בעשה"ד כל אות רומז למצוה, וע' אדרת אליהו האזינו דיש תרי"ג אותיות בס' האזינו, וע' בשער בת רבים מזה הרבה, ובס' זכרון להרב מטורונטא שליט"א צד ר"ו. וברש"י משפטים הנ"ל, כ"כ בזה"ק יתרו צ"ג:, מד"ר במדבר פי"ג וי"ח, ערוך ערך תפל, ואוה"ח יתרו (כ' א') וע' בס' מנחם משיב נפש על מס' מגילה ט"ו. שמא עברו ישראל על ה' חומשי תורה שנ' מזה ומזה הם כתובים, וראי' דבעשה"ד נרמזות כל תרי"ג מצות וע"ש בראש יוסף, והא דל"א שמא עברו על התורה, יהא ראי' למד, תנחומא נח ורשב"א שבת פ"ח. דכפיית ההר הי' רק על תורה שבע"פ, אבל תורה שבכתב קבלו ברצון ול"ש טענת מודעה:

אמתים וחצי קומתו ע' סנהד' כ"ט. מנין שכל המוסיף גורע שנ' או"ח קומתו, ופרש"י דל א' קרינן מאתים והוי שתי מאות אמה, והק' במהרש"א אם יהי' חסר א' אכתי לא ידעינן איזה מדה, או טפחים או אצבעות ע"ש היטב, והגר"א אמר פי' אחר דכ' אמתים וחצי ארכו, ואם נגרע הוא"ו של וחצי וקורין מאתים חצי ארכו, יהיה משמע דכל האורך יהי' ד' אמות, ובאמת לא הוצרך רק ב' וחצי אמה א"כ ו' של וחצי גורעת, וע' בהגהות רש"ש בזה, ומ"ש בתו"ת, דמהדרשה שם עשתי עשר, שתי עשר משמע כרש"י ע"ש, וע' ירוש' שקלים פ"ו ה"א:

פסוק יא

תצפנו רש"י ג' ארונות ע"ס מירא דכיא דבר נכון, ובלוית חן, ובשו"ת תשב"ץ ח"ה סי' ע' בירור כל הפרשה ומהאריכות הגדול לא העתקתי עש"ה הרבה חדשות, ובאמ"כ מילואים דף רס"ח. ובאו"ח ל"ב סעי' מ"ח ציפה הבתים בזהב פסולים ע"ש, ואפי' הזהב אינו מחובר יהי' אסור, וראי' מכאן דכ' מבית ומחוץ תצפנו, אף שלא הי' מחובר נקרא ציפוי, ונר' מטעם זה אין להשאיר התיק של תפילין בשעת התפלה:

פסוק יב

ושתי טבעות ערש"י ו' יתירה, ובפשוט י"ל דבא לייחד ב' טבעות על צלע א' וב"ט ע"צ ב' ולא יחליפו, ובירושלמי פי"ב ה"ג משבת קרש שזכה להיות בצפון אין לשנות, וכן כאן לא ישנו, ונכתב ושתי בו' כי הוא ציווי אחרת וחדשה, - והנה דעת רש"י של"ה בארון יותר מד' טבעות, והיו בזוית סמוך לכפרת והיו הבדים בהם, ובהם נושאים הארון, א"כ היו הבדים על כתפות וארון למטה מכתפות כי בצד העליון נשאו, ורמב"ן השיג עלי' וכ' שאין זה דרך כבוד שארון יהי' למטה, ומביא מא"ע שלא מצינו פעמי לשון זוית, וכ' דהיינו זוית אחרונות, ופעמי ל' רגל כמו מה יפו פעמיך כו', והיו על זוית תחתונות, והי' כל ארון למעלה, ותמהו משבת צ"ב. המוציא משא למעלה מי"ט חייב שכן משא בני קהת ויליף מארון ט' וכפרת טפח, וגמירי דכל טונא דמידלו במטות תלתא מלעיל וב' תלתא מתחת אשתכח דלמעלה מי' קאי, מבואר דרוב ארון תלוי מלמטה מכתפות, ובפי' הטור עה"ת מביא הקו' מהרא"ש, וע' בחי' בית מאיר על שבת שם, והנה גם דעת רש"י צריכין תיקון דפי' בזוית עליונים סמוך לכפרת, ואין הפשט שהי' סמוך ממש דלש"ס היו מרוחקים טבעות מכפרת ב"ט ושליש טפח, ועם כפרת הי' ג"ט ושליש וכצ"ל ברש"י, ומ"מ נקרא זוית בצד עליון בארון דהי' קרוב לצד עליון, ולצד תחתון הי' מרוחקים הרבה: **ובחת"ס** על שבת כ' דהסוגי' קאי על ארון ששברי לוחות, דבארון שעשה בצלאל ל"ש כלל גמירי כו' דארון נושא נושאיו ול"ה משא כלל וא"ש רמב"ן, וע"ע בשפתי צדיק אות ט"ז, אך זה צ"ע דגמ' מייתי ארון ט' וכפרת טפח הרי י', ובארון דשברי לוחות אולי ל"ה

כפרת, ואף אם הי' מנ"ל דגבהו טפח וע' פני"פ, וכל"ח ואמ"כ בזה, ומצאתי עוד בחת"ס או"ח סי' ע' שהביא קו' הנ"ל, וגם לרש"י צ"ע שהרי היו הכרובים למעלה, והו"ל משא כבידה למעלה מכתפיהם, ועוד מה צריך גמירי כו', שהרי עכ"פ הכי הוי דגובה ארון י"ט והיו הטבעות סמוך לכפרת, והלוי קומתו כשאר בנ"א הרי מוכח שהי' למעלה מי"ט, וצ"ל אי לאו דגמירי הו"א שלא נשאו הבד על הכתף, אלא הכניסו הבד בחבל ארוך והחבל נשאו על כתפיהם כדרך הכתפים שבזמנינו עש"ה, וע"ע במסגרת זהב בכלכלת שבת שתי' הקו' בפשיטות, דעיקר סברות גמ' דכל טונא כו' כלו' לכה"פ צריך שיהי' תלתא מלעיל דאל"כ מעכב הנסיעה, ושפיר מוכח דנושא משא למעלה מיו"ד חייב, אמנם אי נאמר כרמב"ן ניחא יותר להיות המשא נושא וגם ההוכחה מגמ' עולה כהוגן ע"ש, ובתוס' יומא ע"ב. ד"ה כתיב כ' דהי' ח' טבעות, בד' טבעות הי', ב' בדים קבועים דעליהם כ' לא יסירו כו' ובד' טבעות אחרות הי' נותנים ב' בדים, בשעה שהי' נושאים הארון והי' מסירין בשעת חניי' ובא"ע הביא ג"כ שהי' ח' טבעות ורמב"ן דחה, ובאוה"ח דחה ג"כ דעת תוס' וכ' דרך אחר שהי' בתוך הטבעות הקבועים עוד טבעות נעים ונדים ע"ש, וע' בשיח יצחק יומא שם בזה:

פסוק טו

לא יסירו ביומא ע"ב: המסיר בדי הארון לוקה, וק' מאי אשמעי' הא בכל לאו לוקה, וכ' בשו"ת זכרון יצחק לתוס' פסחים צ"ה. דלאו דלא תוציא בפסח הוי לאו הנל"ע, וה"נ י"ל לא יסירו ממנו ואם הסיר בעמוד והחזיר קאי ואשמעי' דלוקה, וטעמו כמו שהק' תוס' שם דהוי ל"ת שקדמו עשה ולוקין, וער"מ פ"ט ה"א מק"פ, דמוציא בשר פסח לוקה, וע"ש בכ"מ פ"י הט"ו, וכאן הוי ג"כ לאו שקדמו עשה דכ' בטבעת הארון יהי' הבדים ע"ש, ובס' כה"צ, ובמכות ט"ו: למסקנא לר"ל בקיימו ולא קיימו, אין לחלק בין ניתק בין קדמו עשה, וא"כ ה"ה מסיר בדים אינו לוקה, משא"כ לר"י לוקין על ל"ת שקדמו עשה, וטעמו כ' ראשונים דלאו דגזלה א"א לקיים עשה קודם שיעבור על לאו, משא"כ בלא תוציא פסח, וכן הכא ושפיר לקי, ועשאג"א פ"ב, לימודי ה' ספ"ה, ושמע יעקב פ' בראשית אריכות - ובמכות כ"ב. פריך ולחשוב המסיר בדי ארון, ואי נימא כנ"ל דלר"ל אין לוקין הול"ל הניחא לר"ל אלא לר"י מא"ל, וי"ל ע"פ רש"י תמורה ד': דכהנים הואיל וריבה בהם מצות יתירות לוקין על להנל"ע, וא"ש דשם מיירי בכהן, והג' בעל אור שמח ז"ל אמר לשי' רמב"ם בפ"ג הי"ב מתמידין, וכ"ה בזה"ק בהעלותך דק"נ. דצריך להדליק נרות גם ביום שזהו ג"כ הטבת נרות לדידי', וכמו בשבת כ"ב: וכי לאורה צריך כו', ובא להראות כי הוא א"צ להאור רק שזה תוק דתיי והוצרך גם ביום, וכמו שהדלקה ביום,

א"צ להאיר, כן בלילה, וכן ארון שנושא נושאיו צוה שבדים בל יסירו ממנו להורות כמו שאין ענין לבדים בעת מונחים באוה"מ, כן בשעה שנושאין אין נצרכים לצורך הנשוא רק לא יסירו הבדים תמיד כמו נרות ביום, וער"מ פ"ב הי"ג מכ"מ שמסיר א' ג"כ עובר, וע' שפ"צ אות כ"ג, וגם אם מסיר הטבעות עם הבדים ג"כ עובר ע"ש:

פסוק טז

ונתת ערש"י ובשו"ת זכרון יצחק בח"ת פקודי, ובא"ע כאן עשו"ת שם עולם מאמר א' פ"א בפתיחה:

פסוק יח

כרובים רש"י דמות פרצוף תינוק, וע' חגיגה י"ג: ומל"מ פ"ח הט"ו מכל"מ בענין כרובים, וכ' שמרש"י כאן נר' דאף במקום שנ' כרובים אין כונה צורות הכרובים אלא כל איזה צורה שירצה יעשה, דבפ' תרומה ביריעות (כ"ו א') דכ' כרובים מעשי חשב כ' ארי מצד זה ונשר מצד זה, וכן בפרכת (כ"ו ל"א) כ' ציורים של בריות, ותמה מאחר דפי' כרובים דמות פרצוף תינוק, וכמו שהי' בכפרת, ואיך יתכן בשאר מקומות שנ' כרובים שאינו דמות תינוק וכה"ק הרא"מ, וע' יפה מראה על ירו' סוף שקלים וברלב"ג, וברא"מ כ' הא דארי כו' לא דוקא, ושמא נתכון לזה המתרגם שת' כרובים דפרכת ומשכן צורות כרובים ובכפרת ת' כרובים ע"ש, ואחרי מחכ"ת כונת ת' דדוקא בכרובים דכפרת של"ה ציור בעלמא כ"א ממש דמות תינוק הי' עושה מזהב, ות' כרובים ולא צורות כרובים, אבל בכפרת ומשכן שהיו צורות בעלמא ת' צורות כרובים (וע"ל כ"ו א'):

ור' בחיי כ' דמשו"ה כ' שנים ולא שני, דשני בכ"מ שווים כמו שני שעירים שני כבשים יומא ס"ב: והכרובים ל"ה שווים, דא' הי' בדמות זכר ושני נקבה ע"ש, וע"ס מנחה בלולה, והעמק דבר, ותורה והמצוה למלב"ם, והוא פלא דבגמ' שם במקומו אי' ג"כ על שנים שיהי' שווים כבשים שנים, וע' בתורה תמימה וצע"ג, ובס' הברית עה"ת כ' כלל חדש כי שני לא יאמר, רק על דבר שכבר הוא בעולם שני כבשים שהם בעולם, וכן שני שעירי עזים, שני המאורות שכבר נבראו ועתה תקנם בלשון עשיי' כפרש"י שם, וכאן אמר שנים כרובים תבאנה בעולם במעשיך, ואחר היותם נגמרים אמר מבין שני הכרובים:

פסוק יט

כרוב א' מקצה מזה, רש"י שלא תאמר ב' כרובים לכל קצה וקצה, בפר"ח או"ח תרצ"ד אהא דאי' שם דצריך ליתן ב' מתנות לב' עניים, וק' אימא ב' מתנות לכל אביון דהוא ד', וכיומא ל"ז. ונתן אהרן על שני השעירים גורלות יכול יתן ב' על זה וב' על זה, וי"ל אי הוי כ' לאביונים מתנות הומ"ל לב' אביונים ד' מתנות, אבל השתא דכ' ומתנות לאביונים בב' מתנות מפטר, ושיחלקם לאביונים ב' מתנות לב' בנ"א, וזכר לזה מתענית י"ז. השתא

דכ' ופרע לא ישלחו, פרע ליהוי שלוחי הוא דלא ישלחו, ובלקוטי פר"ח כ' וכן פרש"י תרומה, ועתוס' חגיגה ג'. ד"ה חרש עכ"ל, וק' דזה הפסוק דומה למתנות לאביונים, דכ' ועשית שנים כרובים זהב משני קצוות הכפרת, ולתי' פר"ח כי אמר ועשית שנים כרובים הרי כאן שנים דוקא דומי' דמתנות, והדר מפ' דהני תרי יהי' לב' קצוות הכפרת א' לכל קצה, ולמה צ"ל תו ועשה כרוב א', ומצאתי בברכ"י שם שהק' זה' ות' דשא"ה דכ' שנים כרובים, ומיתורא דשנים הי' אפשר דיהי' שנים בכל קצה, דאי ליכא אלא ב' לימא ועשית כרובים וסתם שנים, והי' ס"ד דלהכי כ' שנים לומר בכל קצה, ואף דשנים איצטריך לדרשא מ"מ הו"א דלהכי אתי, והביא סמך לפ"ח מרש"י סו"פ עקב (י"א כ"ה), לא יתייצב איש מפניכם אין לי אלא איש אומה ומשפחה מנין כו', והרי התם אי כ' איש לא יתיצב הו"א אבל אומה ומשפחה יתיצבו, השתא דכ' לא יתייצב דרשי' לא יתייצב מ"מ, והדר דרשי' איש אפי' כעוג (וע"ש בשפ"ח דהביא מגיטין ס"ו ונתן בידה ע"ש), וא"כ ה"ה הכא ברישא דרשי' מתנות תרתי, והדר מפרש דהני תרתי להוי לב' אביונים עש"ה, ומצאתי עוד בטו"א מגילה ז'. באבני שהם שהאריך בזה, והביא ירוש' פ"ק דחגיגה דהכל חייבים בראי' חוץ מחש"ו, ר"י בעי בחרש באוזן א' מה ותלה וכו' במחלוקת ר"י ורבנן, ולבני אהרן תעשו כתנות רבנן א' ב' כתנות לכאו"א, רי"א אפי' כתונת א' לכאו"א עש"ה, וקו' ותי' הברכ"י הנ"ל נדפס בקול תורה שנה א' סי' ל"ב ולא הביא שדברי' כתובים בפ"ח וברכ"י, וע"ש בסי' מ"ב ונ"א, וע"ע בס' תורת מנחם יומא ל"ד אריכות:

פסוק כ

והיו הכרובים, ת"ח ושומר תורה צריך להצטיין בהתנהגותו וצ"ל מן "פורשי כנפים למעלה" השומרים מצות שבין אדם למקום, וגם "ופניהם איש אל אחיו" נקי מעניני שבין אדם לחבירו, (וע' תשא ל"ב ט"ו), ובב"ב צ"ט. הק' כאן כ' ופניהם איש אל אחיו, ובדה"ב (ג' כ') כ' ופניהם לבית, ומשני כאן בעושים רש"מ כו', אז פניהם איש אל אחיו כל אחד מישראל דואג גם על צרת חבירו, אבל כשאין ערש"מ אז פניהם לבית, דואג רק לעצמו ואינו חושב כלל לעזור לחבירו, וגם צוורות כרובים ילד וילדה שסוד שמירת ארון וקיום התורה, הוא חינוך הבנים, והריטב"א יומא נ"ד הק' מהא דאי' שם כשנכנסו עכו"ם להיכל מצאו כרובים מעורין זב"ז, והלא בשעת החורבן ל"ה עושים אז רש"מ ואמאי הי' מעורין, ובס' כה"צ כ' ע"פ ונקלה אחיך לעיניך כיון שלקה ה"ה כאחיך (מכות כ"ג.), ובתהלים (ע"ט ב') נתנו נבלת עבדיך בשר חסידך לחיתו ארץ, והק' בסנהד' מ"ז: מאי עבדיך ומאי חסידך, כיון דאיקטלי הא הוי כפרה וקרי חסידך, א"כ בשעת חורבן שקבלו עונשם הוי אז פנים איש אל אחי', וע' ארץ חמדה:

פסוק כב

ואת רש"י ו' יתירה, ערא"ם חפשתי בכמה ס"ת ולא מצאתי אות ו' ועשפ"ח וא"ע, ובגליון הש"ס לרע"א שבת נ"ה: האריך בזה שמסורת שלנו מחולק עם הש"ס, ומביא רש"י כאן והרבה ציונים וגם בפ' חיי שרה (כ"ח ל') הפלגשם חסר, ובכל הספרים כ' מלא, ועמ"ש בפרד"ס דקס"ה., ובס' זשארגוני ר' יוזילמאן כ' שמצא ברש"י כ"י דליתא התם כל הדיבור הזה אלא כך כ' שם ואת כל אשר אצוה את כ' בלא ו', וע' כה"צ, ובגרש כרמל דבר נכון - **וע"ע** אוה"ח בראשית (א' כ') רקיע בקמץ, ובאמת כ' שבא ע"ש בפרד"י ובקו"א מה שהבאתי בזה, וע"ע בירו' ערבי פסחים ה"ד שהביא בן חכם אומר מה העדות והחוקים ומשפטים אשר צוה ה"א אותנו, ולפנינו בפ' ואתחנן (ו' כ') כ' אתכם, וכ"ה בהגדה ש"פ וכל המפרשים כ' לחלק בין שאלת חכם לרשע, ולירו' החילוק פשוט, דחכם אמר אותנו והרשע לכם, וע"ע מ"ש בסו"פ ויקהל (ל"ח י"ח), ובקו"א בהערות לח"א דף קכ"ב:

פסוק כג

שלחן בארון הי' רחבו שוה לקומתו, אבל בשלחן הי' רוחב פחות מקומתו, לרמז דבשלחן אדם מחויב לקמץ עצמו שלא יהי' רחב כ"כ לפחות מקומתו מאשר שביכולתו, ורבים חללים הפילה, ופוק חזי, ועמ"ש בשמות דף ב': - **ובזה"ק** דקנ"ד: מאן דנטל מיא בידיה ימינא וכו' ולא משמאלי' לימיני', ובפ' מקץ דקצ"ח: מאן דנטיל ידוי יטיל ימינא בשמאלא וצ"ע, ועמ"ש בזה בב"י או"ח סי' ד', ובש"ע סעיף יו"ד, ובפרד"י וישב רע"ד:

אמתים ארכו, רש"י קומתו גובה רגליו עם עובי שלחן, בפסחים ק"ט. ורחץ בשרו במים שכל גופו עולה וכו' וע' היטב בתוס' שם, ובס' ברית שלום כ' דאף לתי' התוס' ק' מנ"ל דשל פרקים היה, דבלא"ה יכולין להטבילו דרגלים ל"ה מחוברין, והי' טובלין אורך ב' אמות ורוחב אמה ועובי דבר מיעוט, דהיינו שיניח אורך השלחן לעומק המקוה שרום ג"א ורוחב שלחן לאלכסון המקוה אמה וב' חומשין, ועו"ק דמקושייתם משמע דשיעור מקוה מ' סאה בעי דוקא אמה על אמה ברום ג' דאלת"ה יוכשר אע"פ שאין בעומקו ג"א, אם ברחבו יותר ממאה על אמה ל"ק קו' תוס', שהי' יכולין לעשות המקוה כשלחן, ויהי' כמקוה של אע"א ברום ג' ואי אמינא אמתא באמתא יתיב אין הוכחה דשל פרקים, אע"כ דס"ל לתוס' דצריך אע"א ברום ג', ובאמת א"צ להיות כן, עיו"ד ר"א ס"א, ובס' בית שמואל כ' בזה דבר עמוק, עש"ה ובס' ארץ חמדה, ובתורת העולה ח"א מסי' כ"א ואילך, ובח"ס הביא מריב"ש ותשו' מעיל צדקה שהק' וכ' דלמא באלכסון טבלו השלחן, וריב"ש ת' דתרי חומשי באלכסוני היינו בעובי חוט השערה מזוית לזוית אבל להלאה מתקצר, ועובי השלחן טפח ומסגרת טפח ועליו זר זהב וממילא נתקצר האלכסון, ובמעיל צדקה הוסיף דהמסגרת ל"ה ע"ג השלחן דא"כ מעטתה אורך השלחן אמתיים, אלא הי' מודבק

על עובי שפת השלחן ועולה על גבי טפח, ומסתמא הי' עובי המסגרת טפח ונתארך השלחן טפח מכאן וכאן, ואע"ג דב' חומשים של אע"א יותר מב' טפחים ואצבע וג' חומשי אצבע, מ"מ אם נצרף לזה גם דברי ריב"ש בודאי כבר נתמעט האלכסון יותר הרבה מהנ"ל עש"ה, ומנ"ח מצ"ז בירור כל הדברים, וע"ע בפני"פ ושפ"צ אות נ"ה:

פסוק כד

זר ערמב"ן כשיהי' שורש דבר שתחול עלי' ברכה וכו', ובט"ז או"ח ר"ס תק"ע בשם הזהר, ובפרד"י לך י"ד כ"ג כתבתי בזה הרבה, וכ"ה במג"א ק"פ סק"א, והוא בזה"ק לך דפ"ח., ויתרו פ"ז:, ותרומה קנ"ג: וקנ"ז:, וע' באפוקי יהודה דרוש י"ט אות י"ג שחולק על הט"ז כי הברכה ביד איש אלקי איננו חל רק על דבר מה כי לא אל הוא שהוא בורא חדשות, אבל נס שה' עושה, בורא יש מאין, ובחנוכה שהי' הפך גנוז לא יבצר מה' לעשות גם בריאה יש מאין, ובס' ייטב לב לך דכ"ז: מביא כן משו"ת אמרי אש ומפרש הקרא "מאין" יבא עזרי ועז"א "עזרי מעם ה'", דאם העזר מה' ע"י נס אז הוא גם מאין, וע"ש בפ' מקץ דקי"ג וקי"ח שהצדיק דברי הט"ז דאם אפשר שיהי' ע"י הטבע ע"י אדם והוא שיחול הברכה על דבר מה, אז אין הנס צריך לעורר ע"י בריאה חדשה, ואמרי' גם בזה לא עביד ה' ניסא למגנא (ע' שמות א' י"ב), ועשו"ת כתב סופר או"ח קל"ו, דמ"ש במקץ (מ"ג כ"ג) אלקיכם נתן לכם מטמון כספיכם בא אלי, דהול"ל איפכא כספכם בא אלי, ומה שמצאתם הכסף ה' נתן לכם מטמון, ולזה"ק א"ש דאם הי' לוקח כסף בתחלה ל"ה נותן ה' מטמון יש מאין, לכן אמר ה' נתן לכם מטמון ואח"כ כספכם בא אלי ע"ש, וזש"ה להנחיל אוהבי יש בדרך הטבעי ואח"כ ואוצרותיהם אמלא שתחול הברכה על היש, ועבכ"ש ברכות מ', שו"ת מהר"י אסאד או"ח ר' ור"א, שו"ת מחנה חיים חו"מ י"ט, הגהות מהרב"פ או"ח סי' ע"ר, שו"ת עזרת יהודה י"ז בית יחזקאל סי' ב', ופרד"י נח דף נ"א. שמות ט"ז: **ובענין** אין סומכין על נס עמש"כ סו"פ וישב דף ש':, ובשמות ד"י ע"ב, שאולת יעב"ץ י"ד, חיים שאל ח"ב מ"ג רדלב"ז ב' אלפים ר"ג, ובגליוני הש"ס פסחים ס"ד:

פסוק כט

קערתיו רש"י ודפוס ברזל ערא"ם, במשנה ' וגמ' מנחות צ"ד לא נמצא שהדפיס א' של ברזל, ובר"מ פ"ה הי"ח מתמידין כ' בפירוש ג' דפוסים של זהב כו' ועלח"מ וצד"ל ובאמ"כ, ומ"ש רש"י נלאיתי הכיל הוא בירמיה (ו' י"א), ובמנקיות סניפין, וכן פרש"י ירמי' (נ"ב י"ט), ועתוס' מנחות צ"ד: ד"ה דסמכי, ומנ"ח מצ"ז, ושו"ת חת"ס ח"ו מ"ב אריכות:

פסוק ל

לחם וע' ג"כ באמור (כ"ד ה') ומכל ענין לחה"פ במנחות צ"ד ותוס' וציורים, ובשו"ת תשב"ץ ח"א קל"ד וציוריהם, ובפה"מ לר"מ, ופני"פ ובתשובות גבעת פנחס ספ"ג מענין עובי' של לחה"פ ובר"מ פ"ה מתמידין, ואמ"כ מילואים דרס"ט:

פסוק לא

מנורת ערש"י ורמב"ן ותורת העולה ח"א פט"ו וט"ז אריכות, וע' מנחות כ"ח לפה"מ לר"מ ובכור שור ר"ה כ"ד. יו"ד קמ"א ס"ח, פ"ח סקי"ג להלכה, וביע"ד ח"ב דרוש ז', - ובמד' הה"ד פתח דברך יאיר, והגר"א אמר דמכוונת לפסוקי התחלת תורה ז' קנים נגד פסוק א' של בראשית שיש ז' מלות, י"א כפתורים פסוק א' שמות, ט' פרחים פסוק א' ויקרא, וגובה המנורה י"ח טפחים כמנחות כ"ח:, וטפח הי"ח של הרגל הי' רק משהו לכן פסוק א' של במדבר יש י"ז מלות, כ"ב גביעים נגד פסוק א' דברים, וס"ה מ"ט כנגד מ"ט יום מפסח עד מ"ת, ע' אדרת אלי' ר"פ דברים אגרא דפרקא אות קע"ב, הגהות הגרי"ב פסחים ו', ודברי נועם מהה"ק משפיטיווקא ז"ל, וגם הי' צריך למנורה שמן לפי שמחכים כמנחות פ"ה: והוריות י"ג:, ובברכות נ"ז. הרואה שמן זית בחלום יצפה לאור תורה, ולכן הי' מצות הדלקה בלילה כמ"ש מערב עד בקר, דלכאו' לפמ"ש בשבת כ"ב: שלא לאורה צריך מה לי לילה או יום, אלא לרמז שעיקר לימוד תורה והצלחתה בלילה כמ"ש בטוש"ע יו"ד רמ"ו סכ"ג, ובחגיגה י"ב: כל העוסק בלילה ה' מושיך עלי' חוט של חסד ביום, וע' ע"ז ג': תמיד ל"ב: וסוף מנחות, ב"ב י'. סנהד' צ"ב. ועירובין ס"ה. לא איברי סיהרי אלא לגירסא, והא דאי' שם בעירובין מחדדין שמעתתך דיממא זה לחריפות אבל לאוקמי' גירסא דלילה עדיף, וע' בהקדמה לפרד"י ח"א שכתבתי בזה הרבה ובהקדמה כאן, ובע"נ פ' בהעלותך כ' דלומד בלילה יותר מחיובו ע"פ דין, על זה מקבל שכר, דאף דשכר מצוה בה"ע ליכא, אבל אם עושה יותר מכדין מקבל שכר, וז"פ העוסק בתורה בלילה מושך עלי' חוט חסד ביום, וע' בס' האמונה ובטחון פ"ז, ופרד"י ח"א דף פ"ג: קל"ד. ר':, ובפ' וארא מ"ה. - **וסדר** הלימוד הוא תנ"ך קודם ואח"כ משנה וכו' וע' אלשיך חקת (כ' ח'), ובסוטה מ"ד. הכן בחוץ מלאכתך זה מקרא, ואח"כ משנה וגמרא וע"ש במהרש"א, וקידושין ל'. מד"ר תשא, ושל"ה וקיצור של"ה הרבה מזה, והא דברכות כ"ח: מנעו בניכם מן הגיון ופרש"י שלא תלמדו יותר מדאי מקרא, אבל לא לפטור לגמרי מלימוד תנ"ך עם בניו, וע"ס יש נוחלין, חינוך מ' תי"ט, שו"ת מהרי"ט צהלין ע"ה, שאילת יעב"ץ קנ"ב, ותולדות אדם ח"א פ"ב, ובצל"ח מפרש דקאי על מלמד שאינו הגון, ועמ"ש בפרד"י בראשית ד"ל:, ובני הר"ר **דוד** שיחי' העירנו מסידור דרך החיים ה' ת"ת וד"א דקכ"ה, וס' הזכרון אות ט"ו מ"ש בזה:

רש"י מן העשת וכאן כו' רש"י פי' בשה"ש (ה' י"ד) קבוץ עב קרוי עשת, וערש"י יומא ל"ד: ששיות:

רש"י שהי' מתקשה, וצ"ב דבמנורת מקדש עשה חירם בעצמו (מ"א ז' מ"ח), ובס' קט"ס כ' ע"פ תיב"ע פקודי (מ' ד') דשלחן ומנורה הוריקו שפע עושר וחכמה, והבדל בין נבואת משה לשאר נביאים אי' בס"ק שבהם הי' התקרבות ה' אליהם כפי עמליהם, ולמשה נשפע יתר מהכנתו, וז"ש ה' למשה שיעשה המנורה להשיג נבואה מהשי"ת, ונתקשה משה כי זה למעלה מבינת אנוש, א"ל ה' השלך הככר לאור ונעשית מאלי' שה' ישפיע לו נבואה, אבל שלמה וחירם השיגו כפי הבינתם כ' ויעש המנורה (דה"ב ד' ז'). **ובמד"ר** בהעלותך מה עשה ה' חקקה על כף ידו של משה ואמר ראה כתבניתה, מנורה מורה על רב ומנהיג שצריך להאיר בתורתו וללמד לבני עירו ודורו, ונתקשה משה מהיכן ידע הקהל לבחור ברב כזה, א"ל ה' "מקשה תעשה" אם לא ירדוף להשיג רבנות, ואדרבה בקושי רוצה ליטול עלי' העול, זה ראוי ראוי להיות מנורה, ועוד נתקשה דאין זה סימן מובהק, דאולי שונא רבנות שהוא עשיר ואינו רוצה להשתעבד, אבל לא מפני שהוא זהב טהור ובורח מרבנות, נטל ה' ככר זהב והראה לו, להורות שגם אני לא אמרתי סימן הנ"ל בעשיר, ורק כוונתו על איש שניטל ממנו ככר זהב, ואפ"ה בקושי מקבל רבנות זה ראוי להיות מנורה, ועוד נתקשה דאיך יבחרו ברב זה הא חכמת מסכן בזויה (קהלת ט' ט"ז), חקק ה' על כף ידו של משה, רמז שת"ח שנקרא על שם משה (שבת ק"א: וש"ד), שישאוהו על כפם ויכבדוהו ויתנהגו בו כבוד:

ועשו"ת כנף רננה יו"ד ח"א נ' מענין מנורה דאסור לעשות אי בעינן כמותן ממש, וע' חכ"צ סי' ס', מהרי"ק שורש שע"ה, וש"ך יו"ד קמ"א סקל"ו, ובמנורה שהקנים בעיגול ולא ביושר כ' הבכור שור לאסור דלא מצינו שסידור הקנים יעכב, וכל שיש לו ז' קנים אפי' חסר איזה דבר אסור, אבל במשנ"ח ה' עכו"ם סי' י"ח מתיר, ובכנף רננה כ' דמנורה של זהב ודאי סידור קנים מעכב, וערש"י מנחות כ"ח. אבל בשאר מיני מתכות אין הסידור ביושר מעכב, ועמנ"ח ופ"ת:

פסוק לג

האחד עמ"ש בפ' ויקהל (ל"ז י"ט):

פסוק לד

משוקדים רש"י אין לו הכרע, בסוף הוריות מסופק בש"ס איזה עדיף סיני או עוקר הרים, וי"ל גביעים נגד סיני שלומד הרבה ומקבל לתוך הכלי, וכפתור ופרח נגד עוקר הרים ולכל א' מעלה וחסרון, לחריף מעלה שמשבר כח הקליפות ע"י טורח ופלפול כמ"ש בס"ק, וחסרון דעי"ז יוכל לבוא לגיאות, משא"כ סיני שלומד מאחרים אינו מתגאה,

ומשוקדים הוא שצריך לשקוד ולהתמיד שיהי' סיני ועו"ה, וד' גביעים נגד ד' חלקי תורה פרדס, ואין הכרע אם גביעים משוקדים או כו"פ משוקדים, כלו' על איזה מהם צריך לשקוד יותר, כי הכל תלוי בו, אם לא יתגאה ע"י לימודו ופלפולו, וע"ס שיח השדה, ולעיל ביתרו (י"ט י"ז), וע' ריטב"ע ויבין שמועה כלל תע"ג דמימות עזרא יש להם הכרע וע' יד מלאכי כלל רע"ח ותו"ת:

פסוק לו

מקשה אחת זהב טהור כ' בס' רשפי אש, הקשה מכל הוא "זהב טהור" הרכוש של אדם ומעותי' יהי' נקי וטהור בלי גזל ותרמות, ועי"ש בריש הפרשה:

באה"ח שאינם מקשה ממנו אליבא דכ"ע, ע' קוי אור שק' ממנחות פ"ח: דמקשה אנרות נמי קאי וצ"ע:

פסוק לז

ועשית בתיב"ע ודליק כהנא וכו' ער"מ פ"ט ה"ז מביאת מקדש דהדלקה כשרה בזר, וכ"מ ביומא כ"ד: דהדלקה לאו עבודה, ויהי' מזה ראי' לראב"ד שם דרק בדיעבד כשרה אבל לכתחלה צריך שידליק כהן, ועפרד"י דף שס"א בשם הגה"ק מפילץ ז"ל, ובהגהות מאדמו"ר מגור שליט"א:

פסוק לט

ככר ערש"י ומנ"ח מצ"ח אפ"ל דיש להם שיעור למטה אבל למעלה אין שיעור, ואם יתיר מדות או משקל אין בכך כלום, אך מרש"י תרומה של"י משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר מבואר בגזה"כ של"י יותר אפי' כ"ש, מפורש כן במנחות כ"ט. י' מנורות עשה שלמה והביא אלף ככר והכניסוהו אלף פעמים לכור והעמידו על ככר ואח"כ הביאו דמעשה הי' במנורות ביהמ"ק יחירה דינר זהב והכניסו פ' פעמים לכור והעמידו על ככר חזינן דעשו כל טצדקאות של"י רק ככר, אך צ"ע אם אמרי' דאף בידי אדם א"א לצמצם ע' חולין כ"ח:, ובכורות י"ז: וע"ש בתוס' א"כ איך נוכל לעשות מנורה דפסול בין פחות בין יותר וממנורת משה אין ראי' שהי' בנס, אך זה קו' גמ' שם בבכורות, ותי' שא"ה דאמר רחמנא עביד, אך לא נזכר בר"מ דיש קפידא ביותר, וממנחות אין ראי' דעשו כל טצדקאות לעשות דוגמת משה ואם א"א לצמצם יש סברות תוס' שמא מצמצם או קצת יותר ויש ב' צדדים להיתר, אבל אם הי' קפידא של"י יותר ל"ה רשאין לעשות דאולי ל"י כן ויהי' נגד הדין:

רש"י גם מלקחי' ומחתותי' באות מככר, וערמב"ן שהוא נגד ש"ס מנחות פ"ח: וכפ' הר"מ פ"ג ה"ו מבהב"ח, וביוצר למוסף יום א' שבועות ד"ה תורה לשמור, וז"ל מנורה ונרותיה קניה גביעי' וכפתורי' ופרחי' ומלקחי' ומחתותי' לעשות מככר זהב וצ"ע:

פסוק מ

בתבניתם בר' בחיי דהול"ל כתבניתם בכ"ף דא"א לעשות ממש בתבנית, וה"פ כאלו נכתב וראה בתבניתם אשר אתה מראה בהר, ועשה כלו' שיסתכל בהם ויעשה כמותם ממש, וע"ש שכ' בפ' בראשית בצלמנו כדמותנו חילוק בין צלם לדמות, ועמ"ש בפ' משפטים (כ"ב ל') דכ"ף הדמיון ל"ה השואה גמורה, וע"ע בקהלת יעקב במענה לשון ח"ב סי' רפ"ג דבלשון בנ"א כף השואה גמורה ועחכ"צ ע"ז ומה"ט מי שצוה שיעשו ס"ת כאותו שהקדיש פלוני, כונתו כאותו ממש בצביונו וקומתו, וכ"ה מרשב"א וע"ש בח"ג אות קי"ד ובהדוה"ע - ובויק"ר (א' ב') אדם כי יקריב מכם קרבן שהפי' אדם מכם כי יקריב, ובש"ב (י"א ב') וירא אשה רוחצת מעל הגג, במקום וירא מעל הגג אשה רוחצת ובש"א (ג' ג') ונר אלקים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה' במקום ונ"א טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב וע"ש בפ' לך מאמר נ"ד ובב"מ ק"ג בית כזה וכו' ותשו' רשב"א הובא בבד"ה בב"י יו"ד סוס"י רנ"ט במי שצוה שיעשו ס"ת כשל ראובן הכוונה כצביונו וקומתו:

רש"י נתקשה משה במעשה מנורה אמר ה' טול ככר והשלך לאש והמנורה תעשה מעליו, תעודת ישראל להיות עם הנבחר, כוכב מזהיר לכל העולם כמ"ש (ישעי' מ"ט ו') ונתתיך לאור גוים והלכו גוים רבים לאורך, ונתקשה משה איך יהי' בכחו לעלות בסולם כזה שישלח מברק חציו על כל העולם, ועז"א טול ככר זהב כו' אם אדם בכחו להשליך הזהב ותאות הממון ורק יקריב חייו על מזבח אהבת תוה"ק שנמשלה לאש, ולא יהי' "נוטל ידיו לפירות" שיראה פרי בעמלו וכמ"ש הנוטל ידיו לפירות ה"ז מגסי הרוח (חגיגה י"ח: חולין ק"ו, ואו"ח קנ"ח ה'), הכונה למ"ש בעירובין נ"ה. לא בשמים הוא לא בגסי רוח, אשר תוה"ק אצלו רק כלי להשתמש בשביל קנינו הגוף ולדברים גשמיים, וקרדום לחפור בה, אך כשינער תאות הזהב אז יעלה למעלה להדליק מנרו גם לאחרים, ואין התורה נקנית רק למי שממית עצמו עלי' כל חייו בנסיונות הרבה, ואופן זה תעשה המנורה וממנה יהי' מדליק ובו הי' מסיים, ובמד"ר במדבר פי"ב, וירו' שקלים פ"א ה"ט, ה' נקט כמין מטבע של אש וא"ל כזה יתנו, ובזהר כאן קנ"ז: ומכלא לא אתקשי לך למעבד אלא תלת מילין דרשימין באתוון דשמך בר"ת מנורה שקלים החדש, וע"ש בנצוצי אורות דגם תמצא בס"ת, שקלים החדש מנורה, סוף תיאות משה:

פרק כו

פסוק א

כרובים ערש"י ושפ"ח אות ק' שמסיים רק צורות המרכבה ודוקא נקט ארי ונשר, וראי' מיחזקאל (י' כ') ואדע כי כרובים המה, וקאי ג"כ על הד' צורות שבמרכבה, וע' תיב"ע (א' כ"ה), ומשתמע מעלוי רקיעא מבין כרובי', וע"ע לעיל (כ"ה י"ח) וירו' שקלים פ"ח ה"ב, ותוספתא שם פ"ג, ומל"מ פ"א הט"ו מכל"מ - ובדברי אוה"ח כאן דאם חסר א' משלים הכולל, עב"י או"ח תקפ"ב, וס' חסידים שפ"ט, ובהגהות חסד לאברהם שם דפוס לבוב, ושד"ח כללים מער' ג' אות מ"ט:

רש"י שכל ד' מינים הי' שזורים יחד כ"ד, וכ"כ ביומא ע"א: סמ"ג עשין קע"ג, ולא כן דעת ר"מ פ"ט ה"ד מכל"מ רק כל מין ומין הי' שוזר בפ"ע כפול שמונה, ועמל"מ פ"ח ה"ג סוד"ה ועוד יל"ד דהי' כן בכל המינים, וע' בס' עין התכלת דף ק"ט: שכ' לחלק בין שאר בגדים למעול ע"ש אריכות:

פסוק ה

חמשה ערש"י ובס' לשון הזהב שבת צ"ח: מ"ש ברש"י כאן, ובס' זרע יצחק פ"ה מ"ו ממנחות אריכות:

פסוק ו

בקרסים מכאן הביא ראי' בתה"ד רצ"ו, בכה"ג נחשב חיבור לענין כלאים, אבל בפחות מזה שיוכל להפריש בקל לא הוי חיבור, וע' ברבה"ז:

פסוק ט

וכפלת ברשב"ם והרי י' אמות תליות מאחורי המשכן, ע"ס מנחת יהודה על או"ח בסוף הספר שתמה איך לא חשב האמות של עובי הכתלים, דהא גם הוא פי' בפכ"ב דעובי הקרשים הי' אמה, וע"כ ל"ה היריעות התחתונות תליות אחורי המשכן י' אמות רק ח' או ט' כמ"ש רש"י, וכן בכותל צפוני ודרומי ל"ה תליות ט' רק ח', והיריעות עליונות ע"כ ל"ה תליות י' אמות לצד צפון ודרום רק ט', ואחורי המשכן ל"ה תליות רק י' אמות או י"א, דהא סרך העודף על התחתונות ל"ה אלא חצי יריעה דהיינו ב' אמות הכל כמו שפרש"י וצע"ג:

פסוק יג

רש"י שיהי' אדם חס עמש"ל בבשלח (ט"ו ב'):

פסוק יד

וסרח עא"ע יש חצי שרק בדרך קירוב כמו וחצי שבט המנשה ול"ה רק חלק, וכ"כ שם רמב"ן מטות (ל"ב י"ג), ובהדוה"ע הביא מישעי' (מ"ד ט"ז) חציו ופי' רד"ק מקצתו, וש"ב (י"ט מ"א) חצי עם, וישעי' (ל' כ"ח) עד צואר יחצה, וצואר אינו חצי הגוף, וביחזקאל

(ל"ז כ"ב) ולא יחצו, ומצ"א הי' י' שבטים ומצד ב' ב' שבטים, ושופטים (ט' מ"ג) ויחצם לשלשה ראשים, ובב"ק ע"א. חמשה בקר אפי' חמשה חצאי, נדרים פ"ג. אין נזירות וקרבן לחצאין, ב"ב נ"ז: שנה ראשונה בפני ב' כו' דבר ולא חצי דבר וחצי כאן שליש, בכורות מ"ח: חמש סלעים ולא חצי חמש, ויומא ע"ד. חצי שיעור והוא אפי' פחות מחצי, ועכ"מ פ"א ה"ז מחמץ ושו"ת מחזה אברהם ל"ז, ומ"ש בזה בפ' בא (דף צ"ז), ובפ' תשא (ל' ל"ד) ובהערות לח"א בדף ל"ב - ובחו"י סי' ט"ז, וגם מקצת בכלל, כן משמע מרש"י ב"מ קט"ז: ד"ה חציו ורשב"ם ב"ב ל"ז. ד"ה זה קנה אילנות וחצי קרקע, וע' גליוני הש"ס יומא ע"ד. שהביא תוס' שם כ'. ד"ה אהיכא, וע"ע ס' עמודי אש קונ' כללי תורה סי' ד', וטל אורות יומא ע"ד. בזה:

פסוק טו

הקרשים רש"י שיסד הפייט טס כו', והוא ביום א' של פסח אחר יוצר אור ד"ה אור ישע מחברו ר' שלמה בר' יהודה, ופיוט זה הובא ג"כ ברש"י שה"ש (ד' י') מה יפו דודך כו': **עומדים** ערש"י ובסוכה מ"ה: שעומדין דרך גדולתן כד' מינים שבלולב, ועב"ח תר"ל שהק' על סכך איך יוצאין בה שמונח שלא כדרך גדולתן, וברבה"ז כ' דע"כ לא הוצרכה תורה אלא ד' מינים שנטלו בידו כמו קרשי משכן עומדים, אבל סוכה הוי קירוי מה ענין דרך גדולתן, ואלו צוה ה' לכסות משכן בקרשים מי שייך דרך גדולתן, ומה"ט גם בדפנות סגי מושכבים, וע"ס תו"א ורצוף אהבה, ברכ"י חו"מ י"ז סק"ג, שו"ת בית אפרים חו"מ א', ובית מאיר או"ח תכ"ב, ופרד"י תשא (ל"א י"ג). **ובמד"ר** שטים למד ד"א שלא יבנה רק מאילן שאינו עושה פירות, ומצינו כן בברכות ס"א: למדה תורה ד"א שיחזור גדול עם קטן בשושבינית וכמ"ש בזה בס' הדרוש והעיון, וגם בשבת קי"ד. ד"א בבישול לרבו אל ימזוג כוס לו, אבל ק' דמכל הנ"ל שמעי' רק ד"א, אבל כאן יש איסור לקוץ אילן עושה פירות, ולוקין במכות כ"ב. וב"ק צ"א:, ור"מ פ"ו ה"ח ממלכים, וי"ל דאי' שם דרק בדרך השחתה אבל לבנות ביתו אין איסור, וכ"כ הר"מ בפה"מ פ"ד מ"ו משביעית דאם דמים של אילן יקרים לעצים מותר לקצצו, וע"ע בפני"פ שופטים דצורך מצוה לא גרע ממעילה בדמים, וכ"כ במל"מ פ"ז ה"ג מאיסור מזבח בשם ב"ש, וע' פסקי תוס' פסחים סי' קל"א דאפי' קוצץ אילני סרק אין ברכה רואה בה, וצ"ע דלצורך מותר כנ"ל, ועט"ז יו"ד קט"ז סק"ה, ברכ"י או"ח תרצ"ו ס"ה בשם שאלתות דבכ"מ שאי' אינו רואה סימן ברכה אי לא ציית משמתינן לי', וע"ע שם תקפ"ה ס"ו:

פסוק יז

שתי רש"י מג' צדדין, וכ"כ רש"ל שבת צ"ח: כדי שיהי' חרוץ מג' צדדין זולת מה שחרוץ מבפנים שעל ידו נעשית ידות:

פסוק יח
ועשית עא"ע ומ"ש בפ' וארא (ז' י"ב):

פסוק כח
והבריח בסוף עוקצין עתיד להנחיל ש"י עולמות לא מצא כלי מחזיק ברכה אלא שלום, ק' הל' מחזיק, ובאהל יעקב פ' נשא כ' דאנו מוזהרים לאהוב רעהו, ואהבת לרעך כמוך, ורמז והבריח התיכון מבריח בתוך הקרשים מקצה אל קצה, כן אהבת בנ"י זל"ז יחבר אותם להיות אחד וכמשקה בחביות שמחוברת בנסרים שאם יש פירוד תצא המשקה, כן לא מצא ה' כלי מחזיק ברכה אלא שלום, וברשעים כ' בישעי' (מ' ט"ו) הן גוים כמר מדלי כטיפין היוצאין מדלי אם הלוחות נפרדים, וזה כה תברכו בנ"י אמר להם אף כי המה רבים עכ"ז בלשון יחיד יברכך אז יחזיק הברכה - ובתהל' (קי"ט ק"נ) קרבו רודפי זמה ומתורתך רחקו, רודפי זמה יש להם התקרבות זל"ז אבל מתורתך אותם שמנהגם ע"פ תורתך רחקו זה מזה, וע' ביוסף תהלות ולקוטי אורות שם. **והחשבון** ש"י עולמות תרי"ג עצות וז' דרבנן, ואדם נברא דו פרצופין זו"נ ובין שניהם נשלם האדם וישיג תר"כ עולמות מחציתם לזכר ומחציתם לנקבה, ואף שא"א לקיים כל המצות, ורק באחדות ערבים זל"ז וכמ"ש בזה בפרד"י ויחי דשמ"ה: ולעיל הרבה מזה, וז"פ באהבה רבה, לקיים כל מצות תלמוד תורתיך באיזה אופן "באהבה" בעת שיש אהבה, וז"פ ירו' פ"ג ה"א דע"ז כד דמך ר' אבוהו אחוי לי' י"ג נהרי דאפרסמין אמר אלו למי, א"ל לך, אמר אני אמרתי לריק יגעתי, וק' וכי חישב שריק יגע כל ימיו, ועמ"ש בזה דבר נכון בהקדמה לפרד"י ח"א די"ז, ורק הפי' איני אשיג רק י"ג ולא יותר, ואני אמרתי לרי"ק גימ' ש"י עולמות דעתיד לכל צדיק, אבל באמת אחוי לי' י"ג לבד הש"י עולמות. **עי"ל** דכל תענוגי עוה"ז כאין נגד שכר עוה"ב, ובחולין צ"ח. דבעינן ס"א לבטל, ואיבעי' אי ס"א לבד האיסור וס"ה ס"ב, ותענוגי עוה"ז בב' חושים, ראיה שמיעה טעם ריח מישוש התענוגים כאין ואפס נגד עוה"ב, וה' פעמים ס"ב הם ש"י. ובס' קול סופר מס' עוקצים אות תקל"א הביא בשם מהרשש"ך ז"ל דצדיק יקבל רק ש"י עולמות, דחצי' השני תקבל אשתו אשר סבלה לעניות ומיעוט הנאת עוה"ז דבעלה למד, והאשה נקראת אוצר של איש וז"ש להנחיל לאוהבי רק יש עולמות, יען ואוצרותיהם אמלא, שאתן חצי השני לאשתו ופח"ח, וגם קאי על הת"ח ועל המחזיק אותו כיששכר וזבולן. - **ובחו"י** פ' יתרו הא דמשלי (ג' י"ז) דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, דדרך מקרי דרך רבים, ושל יחיד נתיב, ובכל א' יש מעלה וחסרון, בדרך יש בלבול הקולות מעגלות, ומעלה שבטוח מלסטים, ובנתיב להיפך ששמה שקט שאין נוסעים הרבה, אבל חסרון מורא מלסטים, ותורה הוא דרך הרבים, ואעפ"כ דרכיה דרכי נועם, וכ"כ בפי' הגר"א במשלי (א' ט"ו, וג' י"ז):

פסוק ל

כמשפטו בירו' פי"ב ה"ג משבת, וכי משפט יש לקרשים אלא קרש שזכה לצפון יעמוד לעולם שם, ומשו"ה הי' צורך לכתיבה לרשום וכו', וע' רה"ז ולעיל (כ"ה י"ד):

הראית בהר ערש"י וש"ח דהו"ל אשר תראה, וי"ל דדרך בנ"א להתפעל מדבר חדש, ומה שישן יותר, מתרחקים ממנו ביותר, וכמ"ש הגר"א בקהלת (ט' ט"ז) חכמת מסכן בזוי', מל' הסכן הסכנתי, דמי שמורגלים בו חכמתו בזוי', ואם יבא לעיר אחרת יהי' חשוב וכמ"ש בפ' לך דע"ב:, ובברכות ס"ג. בכל יום יהי' בעיניך כחדשות, וכאלו היום קבלוהו מסיני, וז"ש והקמת את המשכן עד רגע האחרון של המלאכה צריכה להיות באותה זריזות כמו שהי' בזמן אשר "הראית בהר", וז"פ הראה למשה כמין מטבע של אש, דאם יתועדו להתיעץ על דבר טוב כל אחד יחמם א"ע וצועק שזה דבר נחוץ אבל לאח"ז יתקרר מעט מעט, וז"ש הראה כמטבע של אש, שמה שדיבר על האספה בהתלהבות אש שנחוץ ליתן הרבה, יהי' לעולם באותה התלהבות האש, וע' ילקוט הדרוש סי' כ':

פסוק לא

פרכת ברש"י בל' חכמים פרגוד, מאחורי הפרגוד, ברכות י"ח:, וסנהד' פ"ט:, ג' אין הפרגוד נועל בפניהם - ובפ"ח מ"ה משקלים ארכה ג' כו' וג' מאות כהנים מטבילין אותה, וברע"ב גוזמא, והוא בחולין צ':, ותמיד כ"ט: והגר"א אמר דפרכת ארכה מ' אמות ורחבה כ' והוי סביב ק"כ, ואמות כלים בת ה' טפחים הו"ל ת"ר, ורצו הכל לזכות בהמצוה אחזוהו ש' כהנים כל אחד בב' ידיו הו"ל ת"ר טפחים דיד הוא טפח, ומ"ש גוזמא מה שהי' משמונים וב' ריבוי, וא"ש משה"ק בתפא"י שם, ומצאתי בשו"מ תליתאה ח"ג נ"ב שכ' דגוזמא דריב"נ אמר תפוח וגפן ופרכת כולן גוזמא, ומשמע דהג' גוזמא א', ובכל הג' תמצא שהוא מחמת ג' מאות, וראי' דתוס' הק' למה לא חשוב כוס של זהב, ומ"ש דבתמיד דחו להך, תמוה מכאן לא דחו, ולהנ"ל א"ש דבאמת לא נדחה רק כאן חשב רק גוזמא של ג' מאות, - וגם מצינו ת' לשון גוזמא, ברכות ל"א. אייתי כסא דמוקרא בת ת' זוזי, ע"ד גוזמא דדבר הקנוי בסך זה הוא דבר חשוב כאות ת' שהוא מספר הגדול בכל א"ב, וישלח (ל"ב ז') וארבע מאות איש, ש"א (כ"ה י"ג) כארבע מאות איש, ובש"ס ברכות ה': כ'. נ"א: שבת ל"א. פסחים ס"ב: מגילה ג'. וז"ש עפרון ארבע מאות שקל שחשוב, ביני ובינך מה הוא, ואח"כ כ' עוד הפעם וישקול את הכסף ד' מאות שקל, למה הכפל, ורק דהי' אפ"ל שמ"ש עפרון ת' אינו בדיוק, רק הכוונה הרבה שקלים, אך אברהם לגודל חשקו במערה מיהר ונתן ת' שקלים, ואף שבלי ספק עפרון הי' מתרצה בפחות עי' שער ב"ר, הנשר ש"ה צד קע"ב - ובברכות כ'. מתון מתון ד' מאות זוזי שווי', ומצאתי בחת"ס אה"ע ח"ב סי"ט פשט, מתון לשון המתנה, ולא להיות נפחז, ומאתן פי'

מאתים, וההפרש במבטא בין מתון למאתן, רק המשכת הברת האל"ף, והנפחז ונמהר ואינו מושך הא', אינו ניכר בין מתון למאתן, נמצא ההפרש בין מתון מתון ב"פ, למאתן מאתן ב"פ יש הבדל ד' מאות ופח"פ:

ובקהלת (ו' ג') אם יוליד איש מאה ג"כ ע"ד גוזמא ע"ש בס' גשמי ברכה, ובהוריות ג': מאה שישבו להורות, ובסנהדרין מיירי, ודי בע"א, ופסחים פ"ט: מאה פפי, וב"ק כ"ז: מאה פנדי, ובשמיני (י"א מ"ב) מרבה רגלים, ורש"י נדל שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו ובל' צרפות הוא מאה, וכ"כ בחולין ס"ז: נדל שיש לו ק' רגלים, ובספרי טבעים הביאו שהם במספר ל"ב לזכר ול"ד לנקבה, - ושם בפסוק ו' ואלו חיה אלף שנים ג"כ גוזמא ובדניאל (ה' א') לקבל אלפי חמרי שתי, והוא גוזמא דאין בכח אנוש, ובתהלים (ק"ה ח') דבר צוה לאלף דור, ושנות עולם ו' אלפי שנה, ובמד' שמואל רבתא פכ"ב באותו הלילה שברח דוד מפני שאול למד משמואל מה שאין תלמיד ותיק לומד לק' שנה, וע"ש בהגהות רד"ל, - ומענין ששים עמ"ש בפ' בשלח דף קכ"ט: - וע"ע ברש"י בכורות י"ז. דרגיל הש"ס לומר בכ"מ עשרה אף דמשמע לעולם, ועמ"ש בזה לעיל בפ' יתרו דף ק"מ. - וממספר חמשה עמ"ש בפרד"י ח"א דף צ"ד: ושל"ד. וגם בעירובין רגיל מספר חמשה, בדף כ"ו: ל"ז: מ"ח: ס"ד. ס"ט: ע"ב. וע"ג:

פסוק לג

ונתת בר' בחיי כ' שבגד כ"ג מונח לפני ולפנים, ותמה בס' הדוה"ע, וגם איך נכנס ליקח משם ללבשו דאין רשאי לכנוס רק פ"א ביה"כ, ואי"ל דצריכים גניזה כפסחים כ"ו: ז"א דהרי פשט בגדי' באה"מ אחר הוצאת כף ומחתה ער"מ פ"ב ה"ב מעיה"כ, ואיך נכנס עוד הפעם להניח בגדים שפשט, וגם הגניזה הי' באה"מ כר"מ פ"ח ה"ז מכל"מ, ומ"ש עוד רב"ח ששה"מ מונחת לפני הארון, ק' הא שמן אחר חוץ משמן משה לא נעשה בכריתות ה':, ור"מ פ"א ה"ה מכל"מ, ואיך יכלו להניח לפני לפנים הא א"א ליקח אות כשיצטרך אח"כ למשוח כ"ג ומלכי ב"ד ומשוחי מלחמה, וע"ע ר"מ פ"ד ה"א מבהב"ח דאבן הי' בק"ק ועליו מונח ארון ולפני' צנצנת המן ומטה אהרן ולא חשב שה"מ, אכן י"ל ע"פ מד"ר אחרי פכ"א דכ"ג יכול לכנוס בכל עת שרצה לק"ק רק הי' צריך לעשות כסדר יה"כ, א"ש כשהי' צריכים לשה"מ עשו כסדר יה"כ ונכנס, אך ממד' משמע דרק אהרן הי' רשאי לכנוס ולא כ"ג אחר, וכ"כ בחי' רד"ל על מד' בשם גר"א, ואולי י"ל כונת רב"ח שצליחות קטנה שה"מ מונחת שמה, ועיקר שה"מ מונח במקום אחר, ומצאתי בשו"ת בית יצחק יו"ד ק"ל אות ח' שהק' מכלים פ"א מ"ט דכ"ג לא נכנס לק"ק רק ביה"כ, ובמפתחות שם הביא ס' דברי שאול בדרשה ליומא נ"ג. בשם הגר"א דבכל השנה כה"ג נכנס בפר

ושעיר, רק דל"ה צריך רק ג' טבילות וששה קידושין, ומשה"ק מהא דפריך ביומא ת"ל משום ביאה רקנית לק"מ, דבכל השנה ג"כ הי' חייב אביאה רקנית רק כסדר הזה הי' מותר לכנוס ע"ש, וע"ע בחכמת אדם בסוף אבלות דרוש ע"פ מדרש הנ"ל, ובמד"ר תצוה פל"ח כ' ג"כ דאהרן הי' יכול לכנוס בכל שעה בק"ק, וביפ"ת כ' שט"ס וצ"ל בכל שנה, וע"ש בפי' נבחר מפנינים על מדרש ובס' נתינה לגר, ופני מבין פ' אחרי, וקול תורה שנה א' סי' ל"ט, וש"ב סי' ה':

פסוק לה

ושמת ערש"י דמזבח עמד באמצע בית, עשו"ת חת"ס או"ח כ"ח שהביא מזה ראי' שעמוד הבימה שקוראין עליו צ"ל באמצע בהכ"נ וכר"מ פי"א ה"ג מתפלה, וטור ורמ"א או"ח סוס"י ק"נ, והוא ג"כ בסוכה נ"א: באנשי אלכסנדריא, ובח"ס כ' דמסברא כן הוא כיון שאנו מחזיקין הבימה שבה קורין פ' קרבנות כמו מזבח, שמפני כן מסבבים הבימה בסוכות כמו שסבבו המזבח, והמזבח עמד באמצע כרש"י הנ"ל, ובתענית כ"ז: בזמן שבהמ"ק קיים קרבנות מכפרים, ועכשיו קריאה בתורה במקום קרבנות והקרבה על מזבח, ולכן קריאה ג"כ על בימה וכמו שמזבח באמצע כן צ"ל בימה, וכל האחרונים הסכימו לאסור, ועשו"ת כתב סופר או"ח י"ח אריכות בזה, וענבי"ת או"ח י"ח אי מותר לבנות בהכ"נ בח' צלעות וח' זוית והשיב ע"ז, ומסיים אם רוצים להדמות לבתים או להיכלי שרים, קורא אני עליהם ושכח ישראל עושהו ויבן היכלות לכן אין לשנות דבר ממנהג ישינים עכ"ל, וגם ברמ"א תר"צ סי"ז כ' בשם ב"י דאין לבטל שום מנהג או ללעוג עלי' שכך הוקבע וע"ש במג"א סקכ"ב, וע"ע שו"ת אמרי אש ז', לב העברי על צוואת ח"ס ח"א דמ"ט אריכות, שד"ח ערך בהכ"נ אות י"ג, שו"ת משיב דבר או"ח ט"ו, ובס' דברי יוסף עה"ת קונטרס גדול בענין זה וכולם סיימו לאיסור, וע"ע במקור ברוך ח"ב פי"ב ובחת"ס או"ח סוס"י נ"א ויו"ד קצ"א כל המפקפק על מנהגנו צריך בדיקה אחרי', ועמ"ש בפרד"י ויצא דרט"ז: על לא יעשה כן במקומנו, וע"ע ברש"י מסעי (ל"ו י"א), ובקידושין פ"ג מ"ט קדשתי את בתי הגדולה, וא"י אם גדולה שבגדולות, ומשמע דאין חשש, ובשו"ת בית יחזקאל סי' ס' חילק אם האב נותן נדוניא לבנותי' א"י להשיא בתו הצעירה ויש בזה חשש קנאה, ובשבת י': אל ישנה אדם בנו בין הבנים, אבל אם אין נותן נדוניא, ורק בא א' וקידש הצעירה אין חשש, וגם לבן לא נתן כלום וכמ"ש (ל"א ט"ו) הלא נכריות נחשבנו לו וגו', א"כ אין חשש ליעקב לעשות כן, וע"ע מגילה י"ג: אית לי אחתא דקשישי מינאי ולא מינסב לי מקמה, ועט"ז יו"ד ר"ח סק"א, שו"ת הרי בשמים ח"ב פ"ה, גרגרי כסף כאן, שמלה לצבי על אה"ע סי' א' אות מ' מ"ש באוה"ח

כאן, חבלים בנעימים ח"ג ע"ח, קובץ בית ועד לחכמים שנה י"א סי' כ"ה, גשמי ברכה אסתר (ג' ה'), ומקו"ב במבוא פ"ב ס"ד, וח"ג דף תרנ"ו: הביא מהרבה מקומות דראוי ללמוד דבר הגון מכל אדם אף מרשע, - וע"ע שו"ת אבני חפץ כ"ה אי מותר להשיא לקטן קודם הגדול, ונגע בזה דמחויב לכבד אחיו הגדול, ומה שמונע עצמו מנשואין אין עליו חטא, דהוי אנוס מתקנות חכמים, וכתוס' שבת ד'. ד"ה קודם, - ובסוטה ל"ד: וחברון שבע שנים וכו' וכי אפשר שבונה אדם בית לבנו קטן קודם לבנו הגדול ע"ש, ואף דאין למדין מקודם מ"ת כירושלמי ותוס' מו"ק כ'. מ"מ בשבו"י ח"א כ"ו, כ' דמלתא דמסתבר למדין, וכ"כ בשו"מ רביעאה ח"א מ"ח, וכמו שהבאתי בזה בפ' ויחי דף של"ט. ושנ"ו. - ואין לומר דחיוב כיבוד רק לאחיו הבכור אבל לא הגדול ממנו בשנים, כמ"ש בהלכות קטנות ח"א קכ"ו, ושבו"י ח"א ע"ו, אך בחת"ס ח"ו כ"ט חולק על זה - ואי מותר להשיא בנו הצעיר קודם לאחותו הגדולה, יהי' תלי' אי חיוב כיבוד לאחותו הגדולה, ועי' בזה היטב בפרד"י ח"א דף רכ"ז. שמ"ח. ושנ"ו: - ועתשו' הרשב"א אלף ר"ז, ריב"ש שצ"ט, ותשב"ץ ח"א קל"ג וח"ב ה', אם יש בתקנות המקום וזקני העיר אותו הכח שיש לב"ד להפקיע קידושין דאו' מטעם כל המקדש אדעתא דתקנת הקהל מקדש, כמו אדעתא דרבנן מקדש, ומסקנא להלכה ולא למעשה, כי לא שמעו מעולם שנעשה מעשה כזה, דהא והא אחת הוא שהכח ביד הקהל להפקיר המעות וקדשה לא במעות שלו ע"ש, וזה בלבן ל"ה טענת רמאי, כי אם ע"פ דין כתקנותנו שלא לתת הצעירה לפני הבכירה, והקידושין בטלין, וע' בית ועד לחכמים תרצ"ב סי' כ"ה:

ורבות יגעתי לחפוש בש"ס ופוסקים ראשונים ואחרונים בעניני מנהג, ואפרטם כאן, והמעיין בהמקומות שציינתי תאיר עיניו: ע' יבמות י"ג:, ב"מ ע'., ע"ז י"ד:, חולין ס"ג., וצ"ג:, מס' סופרים פי"ד הי"ח, ברכות מ"ה., ופסחים נ"ד., פוק חזי מה עמא דבר, כתו' כ"ז: וכי דינא הכי הממע"ה, א"ל הכי דיינינא לך ולאלמי חבירך, וזה מגזירת חכמים, וכמו ב"ד מכין ועונשין אם רואים בזה צורך שעה, וכמ"ש בשלה"ג פ"ט דברכות דיסוד קיום מנהג נסמך על מ"ש בתורה לא תשיג גבול רעך, וע"ש בפ' מי שמתו, והמגרש, ותוספתא שביעית פ"ה, ומעשרות פ"א, וירושלמי יבמות פ"ח ה"א, ורפי"ב, ושביעית פ"ה הוא מנהג הוא הלכה, וב"מ פ"ז ה"א מנהג מבטל הלכה, וע"ש במרדכי בזה, ובירו' פאה פ"ז ה"ה, תוס' סוכה מ"ה. ד"ה מיד, ותוס' מנחות כ': ד"ה נפסל, ילקוט משלי ארשב"י אם ראית מנהג שעשו אבותיך אל תשנה אותו, ומד"ר שה"ש עה"פ עד שהמלך במסבו אל תשנה ממנהג אבותיכם מנהג אבותינו תורה הוא, שאילתות ויקהל אות ס"ו, ס' הפרדס לרש"י סי' כ"ה ל' קע"ד וקע"ה, רש"י פסחים ב': ד"ה משעת, תוס' ע"ז כ"ב:

ד"ה ורמינהו, וכ"ג. ד"ה רבינא מבואר דאפי' במקום מנהג לאיסור לא חשיב איסור רק מנהג, מאירי יומא פ"ח. טוח"מ סוס"י שס"ח, רמ"א חו"מ של"א ס"א, ס' הישר לר"ת דמ"ג. שו"ת הרשב"א ח"ג רל"ו, הרא"ש כלל כ"א כ"ו מ"ו נ"ה, וק"א, מהרי"ק ט' קמ"ד ושנ"ד והובא במג"א תר"צ סקכ"ב, מהרשד"ם יו"ד קצ"ג, רשב"ש כ"ה, ריב"ש קי"א, רדב"ז שנ"ט תקמ"ה תתק"י תתקל"ב תתקס"ב ותתקס"ז, תשב"ץ ח"א נ"ז ס"א, וח"ב מ"ו, וח"ג ק"ס וקע"ו, שו"ת מהרי"ו ע' וקכ"ד, מהר"ם פדואה י"ג ל"ט וע"ח, מהרי"ל ס"ב ופ"ט, מהר"י מברונא כ"ג, רוקח ש"ע, פר"ח או"ח תצ"ו, מהר"י מינץ ו' וט', באר שבע כ"ב, חו"י כ"א, הלק"ט ד' וט', שבו"י ח"ב ו' וקמ"ג, מנח"י א', שו"ת חוט המשולש טור ג' סי' כ"ד ול"ב, נחלת שבעה י"ז ל"ח מ"ב ומ"ד, חכ"צ ס"א, גאוני בתראי ב', קהלת יעקב ח"ב אות של"ה, השיב משה אה"ע י"ג, ואמרי נועם י', חת"ס או"ח ס"ו וס"ח, שד"ח מער' מ' כלל ל"ז ול"ח, שו"ת זכר יהוסף או"ח כ', הגהות רצ"ח ר"ה ט"ו: וגליוני הש"ס שם על ואל תטוש תורת אמך, ובפסחים נ': ונ"ה., שו"ת פרי השדה ח"ג מ"ב, גנזי יוסף כ' אות י"א, שו"ת מילי דאבות ח"ג או"ח י"ז, כל החולק על מנהג ישראל נקרא זקן ממרא, הדרת קודש מכתב ס' וס"ג בזה, וע' מג"א תצ"ג סק"ו במנהג לא אמרינן לא תתגודדו, ועתוס' בכורות ב'. ד"ה קונסין, דאין קונסין על מנהג ממילא ל"ש לא תתגודדו, ובירו' פסחים פ"ד ה"ג כ' דקונסין - **וראיתי** עוד, לחיים גימ' מנהג, ומנהג שובר הדין ונמתק לרחמים, ושורשו הוא מסוטה כ"ז: כשם כו' בודקין אותו, ומרובה מדה טובה עמדת פרעניות, מכ"ש הוא שיומשך שאחד שותה והאחר יקבל שכר רפואה:

פרק כז

פסוק א

ועשית ע' תורת העולה ח"א פט"ו מקטרת ומזבח, ועמד"ר פל"ח הצפרים שכהן שוחט ומקריב, ובהג' רש"ש הק' דבצפרים ל"ה שחיטה רק מליקה, ובהדוה"ע הק' דצפרים ל"ה מקריבים רק תורים ובני יונה וכת"כ ויקרא, אך בנזיר ג': הרי עלי צפרים נזיר משמע דתורים וב"י נקראים צפרים, וע"ש בירו' שכ"כ:

פסוק ג

סירותי' לדשנו ערש"י וב"מ ל"ח: ברש"י ד"ה והדביש, ובהגהות הג"מ גדלי' ליפשיץ בש"ס ווילנא ב"ב נ"ד. דאיתקל תקלא:

ומזלגותי' רש"י צינוריות, ביומא י"ב. ומהפך בצנורא, ובשבת צ'. מצינורא קטנה ופרש"י מזלג קטן, וכ"פ הר"מ פי"א הי"ט מכלים מזלג, וכ' ולפי שהוא מעוות קורא אותו צינורא וכן ת"א כאן:

פסוק ה

כרכב ערש"י ובהגהות בן אריה ב"ב כ"ז. על מרובה יותר על עיגול ריבוע וכ' תוס' במס' מדות, וצ"ל בברייתא דמ"ט מדות וכ"ה בשטמ"ק ורש"י סוכה ח'. ד"ה כמה, והגם שנדפס שם בצדו הוא טעות, וכמ"ש בהקדמת ס' אגדת בראשית שהי' להם דחז"ל מה שנקרא ברייתא מס' מדות, והביא רש"י בפ' תרומה כרכב, ובמ"א (ז' ט"ז וכ"ח), ותהלים (ע"ח ט"ו) ובילקוט שם, ומה של"ה תוס' מאהלות פי"ב מ"ו, י"ל דשם לענין ההיקף מיירי, וכאן לענין גודל השטח ואין ללמוד זה מזה כתוס' סוכה ח'., וע' היטב בירור מעשה כרכב ורשת ברש"ש זבחים ס"ב. וע"ע ירו' שקלים פ"ו ה"ד ופ"ח ה"ו וצ"ע, ובבעה"ת בקו' ר' יחיאל שבת צ"ב. ע' קו"ד חוב' ו' סי' ל"ב ובאמרי כהן מ"ש בזה ובפי' מכבר וכרכב, ועח"ס או"ח ס"ע וצ"ע שלא הביא בעה"ת, וע"ע במסגרת זהב בתפא"י דפוס ווילנא, ובהגהות מהרש"ם על שבת צ"ב בזה:

פסוק י

ווי ערש"י וסנהד' כ"ב. ובשו"ת חבלים בנעימים ח"ג סכ"ב כ' דע"פ שכל לא תחבו ווי כסף בעמודי ארז, ואם נא' כי מתחלה עשו נקב בעמוד עם כלי ברזל ואח"כ תחבו כנקב הוו, ג"כ לא נר' כן ממפו', וערמב"ן יתרו (כ' כ"ב), ונ' כי עם החשק כסף סבבו את העמוד עם הוו יחד ובזה נדבק הוו עם העמוד, ותלו עלי' הכלונסאות וקלעים, וראי' כי מתחלה כ' רש"י שעמודים הי' תקועים לתוך אדנים, ואח"כ כ' וו ראשו זקוף למעלה וראשו א' תקוע בעמוד ולא כ' לתוך העמוד, היינו שהוו ל"ה תקוע לתוכם רק מחובר בעמוד, והפי' תקוע הוא מחובר כמו תוקע עצמו לתורה אבל מחובר הי' ע"י החשק, ובא"ע מפו' כך שכ' מלת חשוקיהם דבוקיהם כי הווים ידבקו אל עמודים, ושפיר כ' תוס' עירובין ב': ד"ה ואיבעי' שהי' צוה"פ מן הצד, ובפרט כי הקלעים היו תלוים עם הכלונסאות ע"פ עמודים כלפי חוץ על הווים עש"ה:

פסוק יג

רש"י ומערב קרוי אחור ערש"י במדבר (ל"ד ט"ו):

פסוק יד

עמודיהם רש"י ה' אמות ערא"ם, ובס' יד אליהו מהגר"א גאליפאפה דקכ"ו ביאור רחב על זה וציור ומהאריכות לא העתקתי.

פסוק יט

רש"י וא"י אם תחובין כו' ע' הגרא"מ הורוויץ בש"ס ווילנא שבת ל"א: בגמ' סותר ע"מ לבנות שלא במקומו, דמכאן ראי' דיתדות משכן הי' נעוצות בארץ דאל"ה ל"ש למקרי

שלא במקומן, והוי ממש כמכבה פתילה אפי' להדליקה במקום אחר דמקרי ע"מ להדליק במקומו, וערש"י תרומה, וכ"ה להדי' במד"ר במדבר ונשא ע"ש:

פסוק כ

ואתה תצוה, ערש"י אמור (כ"ד ב') סופך לצוות, ועשו"ת אמרי יושר ח"ב קצ"ה שהק' למה לא יליף בקידושין מ"א: שליחות מהכא דאם לא הוי כ' "ואתה" רק צו יכול לצוות ע"י שליח, וערמב"ן ותורת משה, עוד הק' דנילף שליחות מועשית מנורת זהב (תרומה כ"ו ל"א), וכן בשאר כלים, אף שבאמת משה לא עשה רק בצלאל וע"כ עשא"כ, וי"ל למד"ר תשא פ"מ אמר ה' למשה מלך אתה ואין דרך מלך לעשות מלאכה ע"ש, א"כ קרא ועשית היינו בציווי וא"א למילף מזה שליחות. (וע"ע בסוטה מ"ה. ויצאו הן ולא שלוחן, ובהג' רצ"ח הביא באר שבע שהק' אדילפי' ברפ"ב דקידושין מקרא דשליח שא"כ נילף מכאן דל"א ששא"כ, ובשעה"מ פ"ד ה"ב מע"ז אהא דסנהד' קי"א: יצאו אנשים בני בלייעל הן ולא שלוחן, וע"ע בתוס' יבמות ק"א: ד"ה וקראו ולא שלוחם שהק' ג"כ קו' זו והביא עוד מקומות דל"א שליח כמותו, וע' כפות תמרים סוכה מ"א: ולקחתם לכם שתהי' לקיחה לכאו"א מ"ש בזה, וע"ע שו"ת חדות יעקב מ"ת סי' קמ"ה אות מ"א) וברש"י אמור (כ"ד י"ד) וגליון הש"ס קידושין מ"א: ושו"ת הרד"ד אה"ע סי' נ' - **ובבעה"ט** לא הוזכר משה שאמר מחני ופ' תצוה נאמרה אחר העגל וענח"ק, והר"ר העשיל ז"ל פי' ילקוט יהושע דמשה דחה למלאך מיכאל שנ' אם אין פניך הולכים (תשא ל"ג ט"ו), עד ימי יהושע שאמר עתה באתי (ה' י"ד), נמצא דבמקום שהי' משה ל"ה תקומה למיכאל, ולכן בפ' תצוה שלא נזכר שם משה יש ק"א פסוקים בגי' מיכאל - **והגר"א** ז"ל אמר דז' אדר נופל תמיד בשבוע של תצוה, ובו נסתלק משה לכן לא נזכר שמו, ובפענח רזא כ' טעם כיון דהוא הי' כהן וניטלה ממנו, ממ"ש שלח נא ביד תשלח ונתנה לאהרן, לכן לא נזכר שמו על כל השייך לכהן עי' בזבחים ק"ב., ועוד כ' תצו"ה בגמ' נשי"ם צו"ה מכאן חיוב הדלקה לנשים, וכ"כ בבעה"ט, ואף דרק חיוב דרבנן כמ"ש בשבת ל"ד. אך רבנן נקראו משה כמו משה שפיר קאמרת, שבת ק"א:, סוכה ל"ט. וש"ד ועמ"ש בזה בהקדמה, הם יצוו על הדלקות נרות לנשים, ואף מצות דרבנן נתנו לנשים מסיני, דאפי' מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש ניתן מסיני, כירו' פ"ב ה"ד מפאה, ופ"ד ה"א ממגילה, וע' שם ברזא דמאיר, וע' בירו' שבת פ"ב ה"ו, וב"ר ספי"ז, ע"י שכבתה נרו של אדה"ר לפיכך נתן לה מצות נר שבת ע"ש:

ובתנחומא הנך יפה רעיתי (שה"ש א' ט"ו), הנך יפה בבית והנך יפה בשדה, ולא כצבועים שבביתם נהגו כשירה כי יבושו שיהי' לבוז, אבל בבואם למקום אחר יעשו מה

שלבם חפץ, וז"ש בברכות י': כי שם ביתו (ש"א ז' י"ז) כל מקום שהלך שם ביתו עמו, וי"ל בזה ע"פ צחות דרואים אנו הרבה כשנוסעים למרחצאות ומעיני הישועה שם ילכו במלבושי נכרים, ואינם מהדרים כ"כ על כשרות כיאות, ורמז על זה י"ל כמ"ש בכתו' ע"ה. בד"א במומין שבסתר אבל לא במומין שבגלוי, ואם יש מרחץ אף מומין שבסתר בודק ע"ש, מזה נראה שמרחץ מגלה ובודק אף מומין שבסתר, והאמת הוא כן, פוק וחזו: **שמן** ובמד"ר כל משקין מתערבין ולא שמן כן ישראל אין מתערבין עם עכו"ם, י"ל כמ"ש במג"א (ט' כ"ח) וימי הפורים לא יעברו מתוך היהודים, ובמדרש משלי ט' כל המועדים בטלים ופורים לא בטל, ובע"ז ג', אמרו אוה"ע תנו לנו מראש ונעשנה, א"ל מצוה קלה יש לי סוכה כו' מבעט, וכח ישראל בכל גזרה, במלה אחת היו יכולים להציל נפשם ממות היינו לפנות מתורה, אבל קדשי שם שמים, ובימי מרדכי מה עשו בקשו וצמו לרחם עליהם וכשנתהפכה אח"כ הגזרה על אוה"ע, מה עשו "ורבים מעמי הארץ מתיהדים" ברגע אחת עזבו אלהיהם ואמרו יהודים אנו, ונתודע חולשת הגוים וגבירות ישראל, וסוכה דירת ארעי, ואם חמה זורחת בסוכה קטנה, מיד כ"א מבעט, וכ"ז נודע בפורים, וז"ש כל אוה"ע מתערבין אבל לא ישראל:

ובמד' משלי הנ"ל עשו"ת הרשב"א ח"א סי' צ"ג שהק' מי יאמר שיבטל מן התורה אפי' אות א', וגם אי' שם אפי' יה"כ אינו בטל לעולם שנ' (ויקרא ט"ז כ"ט) לחקת עולם, וק' דגם בפסח כ' חקת (שמות י"ב י"ד) ונ"ל שכל המועדים לא הבטיח עליהם שלא יגרום החטא ביטולם וכמ"ש באיכה (ה' ב') שכח ה' בציון מועד ושבת, אבל פורים הבטיח דכ' (אסתר ט' כ"ז) לא יעבר, עשאום הבטחה לא אזהרה, וכן יה"כ כ' והיתה זאת לכם, הבטיח שיהי' לחקת עולם שהיום יכפר ואפי' לא ישמרוהו, אבל חקה בפסח אזהרה עכ"ל בקיצור, **ובשו"ת רדב"ז** תתכ"ח כ' כי מדבר לימות המשיח, שתרבה הטובה ושמחה ומנוחה עד שיהי' כל הימים שווים אצל בנ"א כאלו נתבטל המועדים, אבל פורים יהי' נזכרים, שיזכרו הצער אשר הגיע אליהם בזה"ז, ושיעבוד מצרים כבר שכחו אותו בזמן המלכים ובנין הבית, אבל ימי הפורים לא נשתכחה שלא הי' גאולתם שלימה, וגם יה"כ אינו בטל לעולם, לפי שאין השמחה מבטלת עינוי, אדרבה כל מה שיהי' אדם בשמחה מרגיש יותר בעינוי עכת"ד, ועמ"ש בזה בס' החיים ח"ג פ"ז אות א', וע"ע ביוצר לפ' זכור ד"ה אלקים, ואם כל המועדים יהי' בטלים ימי הפורים לא נבטלין, ובמד"ר פנחס סופכ"א אבל המועדים הללו אין בטלין לעולם למה שהן להקב"ה וכו', ובירו' פ"ב מתענית חנוכה ופורים לא נבטלין, וראיתי פשט דלא קאי על יו"ט שבתורה רק על מ"ש במגלת תענית שלא להתעניא בהון ולא למיספד, הם יבטלו, וחנוכה ופורים לא

יבטלו, וע' ר"ה י"ח:, ובירו' מגילה פ"א אי' כל הנביאים בטלים חוץ מה' חומשי תורה, ור"ל ס"ל הלכות אין בטלות ע"ש, וברשב"א קידושין ע"ב: אהא דממזרים עתידים לטהר, יהי' רק הוראות שעה ולא לדורות, ובנדה ס"א: מצות בטלות לעת"ל, וע' רשב"א בע"י ספ"א דברכות דפי' דקאי על עולם לאחר המות, אבל בעולם התחיה כשיעמדו בגופם בודאי חקת עולם לדורותיכם כ', ועמ"ש שם בהגהות רצ"ח, וברי"מ פ"ב הי"ח ממגילה, כל ספרי נביאים וכתובים יבטלו חוץ ממגלת אסתר וכו', ובראב"ד כ' שלא יבטל, רק יבטלו שאר ספרים מלקרות בהם, ומגילה לא יובטל מלקרות בצבור עש"ה. - **וביוצר** לפ' החודש ד"ה הוא כ' דת חדשה יתן, ובפי' יעב"ץ כ' הפשט שיתגלה טעמי התורה וחידושים שנעלמה עתה, ובתנא דבא"ז פרק כ', והקב"ה יושב ודורש תורה חדשה, ועתיד ליתן ע"י משיח, וע' ס' הברית ח"א מאמר כ' פל"א בזה, ובס' שער בת רבים פ' שמיני דכ"א: כ' דאין הכוונה על תורה אחרת אלא תורה ברורה בלי ספיקות ודעות שונות ותהי' דומה כאלו הוא תורה חדשה ע"ש, או כמו בישעי' (ס"א ד') וחדשו ערי חורב, שפי' יבנו מחדש, ואיכה (ה' כ"א) חדש ימינו כקדם, וש"א (י"א י"ד) נחדש שם המלוכה, וכן כאן יחדש הדת הישנה החרבה ויחזקה, כי כמה מצות לא נוכל לקיים בחו"ל, - ומצאתי עוד בשו"ת חת"ס יו"ד סי' י"ט שהביא פי' הפייטן לפ' החודש שהביא מד' שה' ישחוט שור הבר בסנפירו של לויתן, ויתמהו הצדיקים הא אין שוחטין במגירה, וה' ישיב להם תורה חדשה מאתי תצא ע"ש, ואין הכוונה שיהי' תורה חדשה ודין חדש ממש, אלא שאפי' אנן נמי נשחוט במגירה, אם הי' אפשר לומר ברי לי שלא פגעתי ולא קרעתי, וה' בעצמו יכול לומר ברי לי וזה תורה חדשה רק מאתי תצא ע"ש, וע"ע בפי' מאורי אש על תדב"א דיהיה התגלות חדשה בעניני התורה, וע' בעל העיקרים מאמר ג' מה שחקר ע"ד הרמב"ם אשר חשב לעיקר שהתורה הנתינה א"א שתימר באחרת לעולמים, וע' לעיל בפ' שמות דכ"ט: מה שהבאתי מד' חזיר עתיד להתירה, ועי' עוד בזה בשו"ת חות יאיר סי' קכ"ג, ישיעות משיחו להאברבנאל, הבונה בע"י סופ"ט מנדה, ס' בכורי אביב ר"פ קרח ע"ש הרבה בזה. - **ובענין** חזיר אעלה מה שראיתי בס' פתח עינים אזולאי בחולין ק"ט: שחקר במן שהי' משתנה לכל טעם שרצה, אם חשב לאכול חזיר או שאר איסורין אי עבד איסורא, וכ' כיון שיודע דמה שיאכל הוא היתר מותר, וראי' מגמ' שם בילתא דאמרה בעינא למיכל בשרא בחלבא, וא"ל ר"נ זויקי לה כחלי, וראי' שאף שחפץ בטעם איסור, אם מה שאוכל הוא היתר מותר, ותו דזה הי' מעשה שמים להתהפך המן כפי מה שרוצה לטעום, ואם חשב לאכול איסור, המן לא הי' מתהפך, אם הי' איסור בזה:
ושם במד' הזית מביא אורה לעולם וכו', הזית מורה דרך לבנ"א שיוכל אדם לבלות ימיו

בטוב ונעימים, רק אם אינו תלוי ומשועבד לאחרים כמו היונה, שאמרה יהא מזונותי מרורים כזית מידו של הקב"ה ואל יהי' מתוקים כדבש מיד בנ"א, בעירובין י"ח: וז"פ בברכות נ"ז. הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה וכו', ובהוריות י"ג: הרגיל בשמן זית משיב לימוד של ע' שנה, זית הוא סמל הסתפקות במיעוט, ומי שיחלום ולוקח עצמו להסתפק בחיים פשוטים ולא להתפזרות, הוא יוכל להגיע למאור תורה, דכך דרכה של תורה פת במלח תאכל כו' (אבות פ"ו מ"ד), ועמ"ש ביתרו (י"ט י'):

רש"י זך בלי שמרים, במנחות פ"ו: מגרגרו בראש הזית וערא"ם, ובלח"מ פ"ז ה"ח מאיסורי מזבח הק' עלי' דבגמ' אי' מגרגרו תנן או מגלגלו, ופשט מגלגלו ואמאי כ' מגרגרו, אך ברש"י בגמ' פי' דענין א' ולכן לא דק וכ' לשון המשנה אך לר"מ דמפ' כערוך שהביא תוס' שמגרגרו לוקט א' א' המבושלת, ומגלגלו שעשה סימן שלא יתערבו עם אחרים וא"כ הול"ל מגלגלו, ואולי דה"ל בברייתא מגרגרו, - ולרש"י זך כינוי לשמן, וא"ע פי' דכינוי לזית של"י בגרגרים עיפוש וכדומה וכ"כ באברבנאל, ובהדוה"ע הביא ראי' מיומא י', ויבן נינוה ואת רסן בין נינוה ובין כלח הוא העיר הגדולה, א"י אם נינוה העיר הגדולה אם רסן, והק' תוס' אמאי ל"א א"י אם כלח עיר הגדולה, ותי' דמינה קא סליק לא הול"ל הוא העיר הגדולה, רק העיר הגדולה, ה"נ סברא זך קאי על זית ולא על שמן דקדים, ובברא' (י' כ"א) אחי יפת הגדול וערש"י וסנהד' ס"ח:, ואה"ע קכ"ט ס"ט, דביש כינוי לבן יש להזכיר קודם שיזכיר שם אב, ועב"ש סקי"ח דכ' כינוי קאי על אב ולא על בן, ובש"ך חו"מ מ"ט סקי"ד, וראי' לא"ע, וע"ש בב"ש סקכ"ד דמי ששמו משה יהודה ונקרא משה ליב שיש לכתוב משה יהודה המכונה ליב דכינוי קאי על יהודה הסמוך, ובנוביי"ת אה"ע קי"ט חולק דכינוי קאי על האדם, ויש לחוש שהאיש נקרא ליב, ובאמת נקרא משה ליב, וצ"ל דמתקרי משה ליב, וראי' מב"ב ס"ב: פלגא דאית לי בארעא פלגא, - פלגא בארעא דאית לי ריבעא וערשב"ם, וע' זבחים כ"ח., בכורות כ"ו:, וחולין כ"ז: אי קאי קרא אדפתח בי' או אדסליק מיני' וע' אתוון דאורייתא וגליוני הש"ס יומא י' ע"א. ובס' שערי אפרים שער י' סעיף ל"ח, ובתשב"ץ ח"ג קל"ה נסתפק במתתי' בנו של יוחנן כ"ג או תיבת כ"ג חוזר על מתתי' או על יוחנן ע"ש וע' בהקדמת הר"מ על משניות פ"ו דיוחנן כ"ג המוזכר במע"ש פ"ה מט"ו הוא יוחנן בן מתתיהו, וע' ס' עטרת זקנים על ס' ויעש אברהם דף רצ"ב: שרצה לתקן אבי מתתיהו עש"ה, ובשו"ת אבני חפץ סי' נ"ח אריכות בזה, ומה שכתבתי בזה בפ' בשלח דף ק"ח:

כתית ערש"י ורא"ם ולח"מ פ"ז ה"י מאיסורי מזבח, ובזרע יצחק פ"ח מ"ה ממנחות אריכות, ובתולדות יצחק, וילקו' ישעי' כ' רמז מקדש א' עמד ת"י שנים, ושני ת"כ, וזה

כתי"ת למאור ושניהם נחרבו, אבל מקדש השלישי יהי' להעלות נר תמיד בנין עדי עד, **והה"צ** ר' יחיאל ז"ל מאלכסנדר אמר כתית למאור אם אחד רוצה לומר מוסר לחבירו ולכתות אותו יהיה למאור כוונתו ולהאיר לו הדרך, ולא למנחות להניח אותו ולהשפילו - **ור"ר** בונם ז"ל אמר אין דבר מעוקם מגלייך ווערטיל, ואין דבר ישר מסולם עקום, ואין איש תם משבור בעיני', ומה שעבד כל ימי חייו יוכל להפסיד בגלייך ווערטיל - **ובחולין** מ"ו. ערוקאי כזית במקום מרה כו', ופליאה הא ברחו, האם הי' אז מקום לשאלה זו, ורק אי' במד' כאן, מה זית דורכין ואח"כ הוא טוב כן ישראל דורכין ביסורין ואח"כ יהי' טוב, וזה שאי' "כזית" במקום מרה, דכ' ואחריתה מרה (משלי ה' ד'), אבל אתם לא כן, רק לבסוף יהי' טוב בעוה"ב, כן אל תצערו שתברחו, דאתם כמו זית במקום מרה וכזית במקום חיותא לעה"ב, - ובמקור ברוך ח"ד דף תתקמ"ה בשעת גזרות הי' רגילים לדבר ברמזים, סנהד' י"ב. ששלחו לרבא מכתב ברמזים, חולין ק"א:, ור"ה ד': פרש"י שהי' להם ברייתות שנויות ברמזים, וירו' פי"ב ה"ב מיבמות, שנתפס ר"ע, מאן בזי מחטים, חלצה בינו לבינו, וע"ז י': רבי ואנטונינס, וכאן באו לנחמם שלא יתייאשו כי מהצרה עצמה תצמיח ישועה, ובירמיה (ל' ז') ועת צרה הוא ליעקב וממנו יושע, ובפייטן סליחות בה"ב ד"ה ישראל, ממכה עצמה מתקן רטוי', ולנחמם אמר כי ממרה עצמה השיור הוא החיות, וע"ע במבוא פ"א ס"ב, וער"מ פי"ג הי"ג משמטה ויובל:

רש"י ואחר שהוציא טפה ראשונה כו' משמע דלא בעי סינון, ובמנחות פ"ו. אי' דבעי סינון וע' שפת אמת שם:

תמיד רש"י כל לילה נקרא תמיד וערמב"ן ומ"ש במנ"ח מצ"ח אות ב' וכת"א, ובשו"מ חמישאה סי' צ' הק' ממנחות צ"ט: מדברי' של ר"י למדנו אפי' פ"א שחרית ופ"א ערבית קיים לא ימוש ס"ת הזה מפיך, יותר הו"ל ללמוד אליבא דכ"ע מתמיד דמנורה דלאו לעולם הוא, ותי' בשלמא לר"י לא מצינו בשום פעם דתמיד לעולם א"כ תמיד בתורה ג"כ כן, אבל לרבנן אע"ג דבמנורה תמיד ל"ד, אבל בלחה"פ סברו כפשוטו טפחו ש"ז בצד טפחו ש"ז, וי"ל תמיד בתורה, צ"ל ביום ולילה בלי הפסק ע"ש באריכות:

פסוק כא

העדות בשבת כ"ב: זה נר מערבי שממנה הי' מדליק ובה הי' מסיים, בס' תואפת ראם כ' דמרמז שנר ישראל יתחיל להתמעט ורבים אומרים שח"ו שוקע, ועכ"ז ראה פלא כי אע"פ שבה הי' מסיים ממנה הי' מדליק, ודולק מחדש, אכן על מי מוטל האחריות להעלות הנרות תמיד דור אחר דור, אם לא על הכהונה ישראלית ראשי עם וצריכים תמיד להשגיח כי מערב עד ערב, מערבו של עם עד בקרו של עם, יערוך אותו אהרן ובניו

ויעוררו בהם שלא לייאש ח"ו. - **וע'** בהדרש והעיון בשם תוס' שבת כ"ב: דאהרן ל"ה צריך לאורו דהי' מסתכל בחביות ויודע מה שבתוכה, ועשו"ת בית יצחק יו"ד ח"א ל"ט מ"ש בזה במכות ז'. שאלו טרפה הרג כו', והק' תוס' במחלל שבת מה שאלו, משמע דל"ה אפשר לדון למחלל שבת וק' דדנו למקושש במיתה, ולתוס' א"ש שאהרן הי' לו כח לראות באדם אם הוא טרפה ושפיר דנו למקושש ע"ש, ודברי' תמוהין שבברייתא ותוס' אי' דלא לבד אהרן ראה רק כל ישראל ראו, ועתוס' מנחות פ"ו: ד"ה מחוץ, וילקוט סו"פ פקודי כל מ' שנה שהי' ישראל במדבר לא נצרך א' מהם לאורו ונסתרו כל דברי':
וגם צ"ב איך משום זה לחייב למקושש דלא בשמים הוא כב"מ נ"ט:, יבמות ק"ב:, חולין קכ"ד:, ושבת ק"ח. ועשו"ת הר"י בן לב ח"ג ק"י, כפ"ת דף ל"ב, ושה"ג מער' גדולים אות י', וי"ל דרק אם נביא בא לחדש א"י כשבת ק"ד. אבל אם רק מברר דבר נאמן דלא גרע מבירור טבע, וכן מן הי' מברר ספיקות כיומא ע"ה., ועברכ"י או"ח ל"ב בספק מציאות אי יש לסמוך על נביא, וע"ל בפט"ו בתיב"ע ועשית חו"מ דביה מהודע דינון דישראל דאיכסי מן דיניי' וג"כ ק' דלא בשמים, וע' תמורה ט"ז. ועירובין מ"ה: בדבר הנוגע לדין ל"ה שואלין באו"ת, ולהנ"ל י"ל דרק הי' מכבר ספיקות במציאות, וכן י"ל תיב"ע פנחס (כ"ז כ"א) למידן דינא, וע' אמ"כ משפטים דקכ"ה בזה, ומה שכתבתי בזה לקמן (כ"ח ט"ו), בשלח (ט"ז ל"א), ופקודי (מ' י"ח):
רש"י חצי לוג, וכ"ה במנחות פ"ט., פסחים נ"ט., וזבחים י"א: ועחא"ג מהרש"א חולין נ"ה. בענין חנוכה, ובכור שור, ובשבת כ"א. פו"ש שא"ח אין מדליקין בחנוכה א"מ במקדש דכ' להעלות, ורביד הזהב תמה דתלי תניא בלא תניא, אבל בפסיקתא אי' לפי שא"מ במקדש וא"ש. **ובתנחומא** כ' ומעשה נסים הי' במנורה שהי' מדליקין מר"ה לא הי' מתכבה עד שנה אחרת, ותמוה מאד דהרי הי' צריך הטבה והדלקה בכל יום, ומצאתי שנשאר בצע"ג בשו"ת אמרי יושר ח"ב קצ"ה, וע' קול תורה שנה א' סי' י"ט, ואמבוהי בספרי ר"פ בהעלותך דק"ה: - **וערש"י** שם דבכל ערב הי' מכבה אף שהי' דולק ומדליק עוה"פ, וע"ש בחי' הר"ן דאל"כ לא יקיים מצות הדלקה בכל ערב, ובס' מועדי ה' על הסמ"ג ה' חנוכה הק' לתירוץ ב"י דהי' מוצאן בכל בוקר מנורה מלאה שמן, ואיך יוצאין בה הא נר שכבתה נדשן השמן כמנחות פ"ח: ותי' דכל הח' ימים דלק כסדר בלי הדלקה מחדש ועמ"ש שם בשפת אמת, ותמוה ג"כ דצריך הדלקה מחדש וצע"ג:
ואחי הרה"ג ר' **שלמה זאב** שליט"א הקשה לי דרש"י סותר עצמו דבשבת כ"ב: כ' דנר שהוא שני לנר החיצון שבמזרח נקרא נר מערבי, מדהוא נר מערבי ראשון לנר היותר מזרחי, ובמנחות צ"ח: כ' דלמ"ד מזרח ומערב הי' מונחים אותו הנר החיצון של צד מערב

נקרא נר מערבי, וכתבתי לו שבכ"מ פ"ג הי"ב מבית הבחירה כ' שיש ב' פירושים, ורש"י במנחות פי' א' ובשבת פי' א', וגוף הקו' הקשה בתפא"י פ"ג מ"ט מתמיד ע"ש באות ע"ה. - **וברש"י** בהעלותך (ח' ב'), ג' מזרחיים פונים מול אמצעי וכן ג' מערביים, ואחי הנ"ל הק' ג"כ דהוא לא כרבי ולא כראב"ש במנחות, דלרבי מו"מ היו מונחים, ולראב"ש צו"ד, ולרבי ל"צ כלל שיהי' פונים לאמצע, דבל"ז הוי רק נר א' לפני ה' דמו"מ היו מונחים, והא דצריך דמצדדי אצדודי רק לראב"ש, וכאן מצו"ד מונחים הו"ל לרש"י לומר ג' צפונים למול אמצעי, וכן ג' דרומים, ומה מזרחים ומערבים יש כאן וע' בירחון בינה לעתים סי' כ"א בזה, אולם י"ל דכ"ז לס"ד דגמ' דלא הי' ידעינן ממצדדי אצדודי רק כל הנרות בשוה, הסברא דנר מערבי הוא ראשון שהוא לפני ה', וראשון מצד מערב לצד ק"ק, ושפיר פרש"י במנחות לפי ס"ד, אבל למסקנא מצדד אצדודי, א"כ י"ל גם למ"ד מו"מ ג"כ ס"ל דהנרות היו מצדדין כלפי אמצעי, נמצא שהג' נרות ממזרח פונים למערב, וג' ממערב פונים למזרח, א"כ כל הג' שנוטים למזרח אף שהם בצד מערב, מ"מ אינם נקראים לפני ה' כיון שנוטים למזרח, רק הג' שבמזרח שפונים למערב המה נקראים לפני ה', ושפיר כ' רש"י בשבת כיון שצריך א' חוצה לו, וכן נקרא השני שבמזרח נר מערבי ולא השלישי, אף שהוא יותר לפני ה' כמ"ש המהרש"ל שם לפי שאין מעבירין על מצות, וא"ש גם קו' התפא"י, וראי' מרש"י בחומש דלמסקנת הש"ס גם מ"ד מו"מ ג"כ ס"ל אצדודי, ומדויק הלשון ג' מזרחים פונים למערב וג' מערבים למזרח, וממילא נר המערב הוא נר השני ממזרח ודו"ק, ועמ"ש בזה באמ"כ במילואים דף רמ"ח:

ובבעה"ת ד"ה מערב, ע' גליון הש"ס יומא כ"ג. שהק' מגמ' שם, וגם מ"ש וכן משמע במנחות כו' במנחות לא הובא כלל הך בן ביבאי ממונה על הפקיע, והוא משנה בשקלים והובא בגמ' יומא לבד:

פרק כח

פסוק א

ואתה הקרב אליך את אהרן, הרה"ק מראפשיץ ז"ל אמר דמשה הי' נוטה להתבודדות כמ"ש בתשא (ל"ג ז'), ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה, אבל אהרן הי' מעורב בין הבריות ורודף שלום, ואמר ה' למשה ואתה כו' שיקריב עצמו למדת אהרן להתקרב אל העם, מנהיג הדור אינו יכול להיות מתבודד ועמש"ל בפ' תרומה (כ"ה ב'):

פסוק ב

ועשית ובמד"ר חקת ויפשט משה כו', והלא כ"ג שיצא חוץ מהר הבית לוקה שלבש כלאים אלא כו' א"ל לעלות ההרה, ותמוה מה תירץ על שהי' כלאים, וע' נבחר מפנינים

על מד' שם, ושאג"א סוס"י ל', ובקו"ד חוב' ו' סי' א' הובא בשם זקיני הגז"ל מלאסק, ע"פ משה"ק דו"ז בברית אברהם או"ח סי' ג', למה צריך קרא דבגדי כהונה דחי ל"ת דכלאים דעדל"ת, ת"ל דבכלאים תלה בהנאה, ומצות לאו לה"נ, ות' לר"ן דאיכא הנאת הגוף בהדי מצוה, אבל יקשה לרשב"א נדרים ט"ו. דהנאת הגוף בטל לגבי מצוה, ואף הנאת הגוף בהדי מצוה לאו לה"נ, וי"ל דהחרדים ודאי הנאת הגוף בטל אצלם, רק התורה אמרה כ"ג היוצא בבגדים שהם כלאים חוץ להר הבית לוקה דאין לחשוב עצמו לצ"ג, אבל באהרן שנאמר למשה קח את אהרן קחהו בדברים, והוצרך משה לפייסו שירצה ללבוש בגדים שהם לכבוד ולתפארת, והיה מונע אהרן מזה של"ה נחשב בעיני' הנאת הגוף, ול"ה אצלו איסור כלאים כיון של"ה נהנה כלל מלבישת בגדים ע"ש אריכות וע"ל (כ"ח מ"ג):

ולתפארת י"ל כשאדם פשוט ילבש מלבוש נאה, הלבוש נאה לאדם ואין האדם נאה ללבושו, וכשאדם חשוב לובש בגדי פשוט הוא נאה ללבושו ואין המלבוש נאה לו, אולם כשחשוב לובש בגד נאה שניהם מתאימים זל"ז, וז"ש כי יהי' בגדי קודש, בגדים חשובים, והלובש יהי אהרן אחיך, זה לכבוד ולתפארת. - **ובאוה"ח** צל"ד כו' אבל לצד עבודה כו', ובס' אתוון דאורייתא כלל י"ט נסתפק אי הבגדים נצרכים רק מפאת הכהן העובד וזולת בגדים אינו נחשב כהן כזבחים כ"ד: הכהן בכיהונו כו', ובדי"ז: בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם, אבל גוף העבודה אינה נצרכת בעצמותה כלל לבגדים, וגם בלי בגדים אינו חסרון רק מה שעבד זר, א"ד גם גוף עבודה צריך לבגדים והם פועלים בגוף עבודה כו', ובספרו בית האוצר ח"ב כלל יו"ד הביא מזבחים קי"ב: בבמת יחיד וכו', ובספרו גבירות שמונים אות ו', והביא ג"כ מהרי"ט קידושין ל"ו בתוס' דנשים לא נצטוו בבג"כ ל"ה מחוסרי בגדים, וכ' דתוס' לא כ' אלא לענין חילול עבודה, דלא קים לן דמחלל אלא כהן ששימש במחוסר בגדים, אבל דמקריא עבודה פשיטא דל"מ כלל כל של"ה בבגדי שרת, ואשה ליתא בבגדים וכו', ומבואר מדברי' דאף דלא נצטוות כהנת על בגדים ואין בה חסרון מ"מ גוף העבודה מיהת צריכת בגדים, ומאוה"ח מבואר דאין הבגדים נצרכים לגוף עבודה כלל, ורק לכבוד ולתפארת למשרת הקבוע לעבודה, היינו לאהרן ובני' שנעשו מפואר ע"י הבגדים וכשחסר לו זה הכבוד והפאר הוא חסרון במעלת כהונתו, והו"ל כאינו כהן ופסול לעבודה דהוי זר, אבל גוף העבודה א"צ לבגדים, ולכן כל שהעבודה נעשית שלא ע"י אהרן ובני' אין צורך לבגדים כיון דגוף עבודה א"צ להם ורק לכבוד יפאר, ואוה"ח היפך המהרי"ט - וגוף דברי אוה"ח דלמה נבחר לכבוד ולתפארת מה יצא לנו מזה, צ"ע מרש"י זבחים י"ח: דפסול בג"כ מקורעין מהאי קרא נפיק, וכ"כ תוס' יומא י"ב: ד"ה ולבש, וער"מ פ"ח ה"ד מכל"מ בג"כ מצותן

חדשים שנ' לכבוד ולתפארת, ולכאו' לא כרש"י ותוס', דלהם לכבוד ולתפארת לעיכוב, דמטושטשין או מקורעין אפי' בדיעבד פסולין, ולר"מ חדשים רק לכבוד, ובדיעבד כשר אפי' משוחקין כזבחים שם, וא"כ סברות ר"מ להצריך לכתחילה חדשים וצ"ע, וע"ע בס' משך חכמה דכל דבר שיש בו כבוד בהיותו, לא יהי' בחסרונו פחיתות, ומדבר שבהעדרו יהי' פחיתות, לא יהי בהיותו שלימות וכבוד, ובגדים בהויתם כבוד ומכנסים אינם לכבוד, ורק בהעדרם פחיתות לכן מיתה על מכנסים דיהי' פחיתות וחייב על בלא מכנסים, אבל על שאר בג"כ א"ח בחסרונם רק על עבודה משום זרות, דאין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם והוי כזרים, וכר"י מאורליניש בתוס' זבחים י"ז: ד"ה אין, וכ"ד, ד"ה אימא, וסנהד' פ"ג. ד"ה ולא, וע"ב ד"ה אין, ויומא ה': ד"ה להביא עש"ה:

ויש ג' מינים, בגדי כה"ד, בגדי כ"ג בגדי זהב, ובגדי לבן ביה"כ בק"ק, וכתונת הי' של פשתים, ואבנט כלאים, והר"מ כ' רק בשעת עבודה מותר ושלא בשעת עבודה לוקה, וראב"ד ס"ל אף בשלא בשעת עבודה אינו לוקה בפ"י הל' ל"ב מכלאים, ופ"ח מכל"מ, ובגדי כ"ג ח' היו שעטנז, וע' ערכין ג':, ושאג"א כ"ט בזה, ובגדי לבן המיוחדים לכ"ג אחר יה"כ נגנזים יומא כ"ג: ור"מ, והבגדים היו משל ציבור מתרומת לשכה בפ"ד משקלים, וביומא ל"ה. דהי' מנהגם בכ"ג שיעשו לו הקרובים בגדים של עצמם, והיו רק לנוי ולא לכהן בהם בעבודת ציבור, עמנ"ח, והמדרש והמעשה אריכות:

וראיתי בשם הגרי"ש מלבוב ז"ל הא דכ' בפסוק ה' והם יקחו, דהו"ל ויקחו, דביומא ל"ה: חיישינן שמא לא ימסרנה יפה קמ"ל, וכ' תוס' אפי' לרבנן בב"מ קי"ח דחיישינן, בכ"ג שאני שגדול בתורה ליודע שיש למסור יפה, וז"ש ועשית בג"ק, ויוכל להיות גם משלך כי אתה יודע למסור יפה, אבל והם יקחו מאחרים דאם יעשו משלהם יש לחוש שמא ל"י יפה, אך בר"מ פ"ח ה"ז מכל"מ לא שני בין כה"ד לכ"ג ול"ח שמא ל"י יפה, וע"ס ד"ח שמחלק שאם יעשה הרבה איסורים חיישי' אבל באיסור א' ל"ח ע"ש באריכות, ובס' הדוה"ע הק' לתוס' גיטין מ"ה: ד"ע כל, דאשה אינה אוגדת לולב ועושית ציצית דלא מיפקדא, וע' או"ח י"ד ס"א ברמ"א, ומג"א תרמ"ט סק"ח דאשה לא תאגד לולב, ומדוע עשיית בג"כ כשרה בזרים, דלא מצינו שיהי' צריכה כהן נימא כל שאינו בלבישה אינו בעשי', וצ"ל דאשה שאינה כלל ממין החיוב, משא"כ בזר וכתוס' ר"ה ל"ג. ד"ה הא, דמה"ט סומא חייב במצות דרבנן ואשה לא במ"ע שהז"ג, וע"ע נזיר ט': עכ"פ יש במינו קרב במזבח, וסוטה כ"ט: שכן במינו אב הטומאה, וט"ז יו"ד ב' סק"א חילוק בין עכו"ם דל"מ עומד ע"ג השחיטה, ובין מומר דמהני דעכ"פ הוי בר זביחה, ובאמ"כ ת' דכל זמן של"ה בגדי כהונה בעולם ל"ש לומר כל שאינו בלבישה אינו בעשי' דהרי גם

כהנים ל"ה אז בלבישה, ואין ללמוד מכאן למקום שכבר ישנם המחויבים בהם, ושפיר כ' תוס' בגיטין דמי שאינו מחויב לא יעשה בעד המחויב ע"ש:

אולם בפסיקתא זוטרתא דרש על ואתה תדבר אל כל חכמי ישראל לרבות הנשים, ונר' דרק בציצית ולולב בעשיותן, דרק סניפים ממצות ציצית, וכיון דפטורים מעיקר המצוה ל"ש הסניפים, אבל עשית בג"כ ל"ה סניף ממצות לבישת בג"כ רק הוא מצוה בפ"ע, וי"ל גם נשים וזרים חייבים, ובביי"צ או"ח סי' ג' האריך אי נשים חייבות בבנין בהמ"ק, והק' מר"מ פ"א הי"ב מבהב"ח שאין בונין בלילה, ותיכף כ' שנשים חייבות הא הוי מעשהז"ג, וכ' רק לטוות יריעות הי' יכולין בלילה, ואיסור מלאכה בלילה רק במשכן עצמו כהעמדת קרשים, א"כ ל"ה טווי' הז"ג, עוד כ' ע"פ טו"א חגיגה ט"ז: דהז"ג רק במצות שחייבין בה לעולם כציצית תפילין ובלילה פטור, אבל מצוה שא"ח לעשות רק פ"א כמילה וסמיכה, ואם לא עשה בלילה יעשה ביום ואם יעשה בלילה א"צ לעשות יותר, ל"ה הלילה רק מפסקת ולא מבטלת, ממילא בבנין בהמ"ק מחויב רק פ"א ל"ה הז"ג, אך ק' מברכות כ': דק"ש הוי הז"ג אף דק"ש חייב בלילה מ"מ כיון דק"ש של יום יש זמן עד ג' שעות מקרי הז"ג, ולטו"א ק' והרי אינו חייב ביום רק פ"א ומ"מ הו"ל הז"ג, ה"ה שאר מצות שחייב פ"א ונקצב זמן ביום ולא בלילה הוי הז"ג, אך י"ל סברתו דבק"ש אי לא קרא עד ג' שעות הפסיד ומבטל המצוה, כמג"א סנ"ח סק"ז לא ככ"מ, ומה שביום השני יקרא מתחיל חיוב חדש (ע' חגיגה ט'.) הוי הז"ג, אבל מילה אי לא מל ביום אמת שלא ימול בלילה, אבל אותה מצוה עצמה קיים ביום השני, דאם הי' מל אתמול או בלילה ל"ה למול עתה, הלילה רק מפסקת ולא מבטלת, ושפיר בנין בהמ"ק רק מפסקת, ועתוס' שבת קל"א. ד"ה ושווין שכ' כעין סברות הטו"א עש"ה. **וגם** י"ל לפמ"ש בפנים יפות פ' ויקהל דכמו דהי' מצוה בבנין הי' מצוה בעשיית הכלים, א"כ י"ל דרק הבנין נתמעט מביום הקים, אבל לא עשיית הכלים, א"כ בלילה נוהג מצות המשכן, וע' עוד בזה בס' מקרא מפורש פ' ויקהל:

ובחמד"י במלאכת שבת אות כ"ב כ' אף שטווי' ל"ה מלאכה רק חכמה יתירה בשבת ע"ד:, ואינו בכלל ל"ת כל מלאכה, מ"מ עובר בעשה דשבתון כיון דלא שבת, ואינו דומה לכל מלאכות כלאחר יד שאינן דרך המלאכה, משא"כ מה שאין בגדר המלאכה משום דרוב בנ"א א"י לעשות בדרך חכמה כזה, אין סברא שיהי' נקרא שביתה כיון שהחכם היכול לעשות הוי אצלו מלאכה חשובה ולא שבת, ודעת ר"מ דגם נשים בכלל עשה שבתון, לכן גם טווי' ל"ה דוחה שבת ואעפ"כ טוו, וא"כ ה"ה בכל בנין חייבות נשים:

רמב"ן הבגדים הי' צריכים עשיי' לשמן וגם כוונה, וכ"כ בספורני, ובירושלמי יומא פ"ג ה"ו יש פלוג' בזה, ובמנ"ח מצ"ט הביא ר"מ פ"א ה"כ מבהב"ח דכלים הנעשין להדיוט אין עושין לגבוה, וזה רק בכלי שרת ולא בג"כ, ויש פלוג' בזה עתוס' קידושין נ"ד. ד"ה בכתנות דבג"כ אחר שנתחנכו להם דין כלי שרת, והריטב"א חולק, ועמל"מ פ"ח ה"ה מכל"מ, ובהמקנה הביא ראי' ממגילה י"ב: ואת יקר תפארת גדולתו שלבש בג"כ, ואמאי לא נענש כמו שנענש שהשתמש בכלי מקדש, וע"כ דכ"ש דלהם קדושת הגוף לא יצאו לחולין אבל בג"כ ל"ה קדושת הגוף, ובהדוה"ע האריך בזה וברמב"ן שצריך כוונה מ"ש מכל מצות שאצ"כ, וכ' דמפורש ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי רצה ה' שיעשו בכוונה, דאל"כ ל"ה מגלה טעם המצוה, ועב"ח או"ח תרכ"ה דבסוכה דכ' למען ידעו דורותיכם לא קיים אם לא ידע כונת המצוה, וכן בציצית למען תזכרו, ובתפילין למען תהי' תורת ה' בפיך - וע' מנחות מ"ב: בתולעת שני אפי' מראה שני כו' וע"ש בתוס' ובגליוני הש"ס ירו' זרעים כ"ד אות י"ח:

וברמב"ן הנ"ל יש סתירה ממלחמות סוכה ד"ט דלהלכה ל"צ עשיי' לשמן, ע"ס זכר החיים דע"ח בזה, ובחמד"י ח"ב סי' ב' כ' דמספורני שכ' לקדשו לשם כך יעשו הבגדים, נר' שלמד מן לקדשו שצריך לשמה וזה רק בבגדי כה"ג, ובמקור חיים בחי' אביו ז"ל כריתות ד"ו כ' לתרץ קו' מל"מ פ"ה ממעילה, הא דבג"כ שבלו מועלין ואפי' בג"כ הדיוט, וק' מנלן כיון דוהניחם לא כ' רק בבגדי כ"ג, וכ' דיש ב' קדושת הגוף, א' בהקדש בהמה למזבח דעשה מחולין קדה"ג, וכשנעשה מצותו לית בי' מעילה, ב' קדוה"ג הבא מקדושת דמים, כבג"כ הנקחין מתרומת הלשכה ל"ש לומר דאחר שנעשו מצותן פקע מעילה, דנהי דלא חזי למלתא, מ"מ לא נפקע רק קדוה"ג אבל קדושת דמים שהי' בהן היכן הלכה, ולכן בג"כ שבלו מועלין בהם ול"צ קרא ע"ז, והא דדרשי' והניחם דטעינן גנוזה, היינו דגלי קרא דבכה"ג אע"ג דלא חזי למלתא נשארין בקדה"ג, משא"כ בגדי הדיוט נפקע קדוה"ג, אך אעפ"כ מועלין בהם משום קדושת דמים ע"ש, וכן י"ל לענין עיבוד לשמן לרמב"ן דבגליונות, דכל קדושתן מכח הכתב וכשאזיל הכתב אזיל קדושתן אינן גופן קדושה, וא"צ עבוד לשמן, א"כ י"ל ה"ה בג"כ כיון דאינן קדה"ג רק כל זמן שראוין לבג"כ, וכשבלו פקע קדושתן ממילא אינן גופי קדושה ול"צ על"ש, א"כ ז"ד בבגדי הדיוט, אבל בכ"ג כיון דגלי קרא דנשארין בקדושתן לעולם, וא"כ שוב הוי קדושה עצמיית, ואמרי' דצריך על"ש כיון דהוי גוף קדושה, וי"ל דרמב"ן עה"ת קאי על כ"ג וס"ל דבזה ליכא פליג' ולכן צריך על"ש, וע' בבכורי שלמה או"ח סי' מ' אות י"א אריכות בזה:

פסוק ד

ואלה ע' ערכין ט"ז. למה נסמכה פ' בג"כ וכו', וזבחים פ"ח: ומ"ש בדרשות ראנ"ח תצוה דל"ט, ופקודי דע"א, יפ"ת ויק"ר פ"י סי' ו', משנת חכמים ה' עכו"ם סי' נ"ט, ובית שמואל פ' תצוה:

חשן ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ ומצנפת ואבנט, בתו"מ הביא שבסליחה של מוסף יה"כ הכתנת הי' של כלאים בכ"ג, ותמוה שהי' בד בלבד, וכ' דביו"ד סי' ש' ס"ד שאם א"י לפשוט בגד תחתון מבלי לפשוט העליון תחלה, אם א' צמר וב' פשתן אסור ללבוש משום כלאים, ומעיל הי' תכלת וא"א לפשוט הכתנת בלתי שיפשוט מעיל תחלה והוי כלאים - ובפני"פ כ' בש"ב (א' ט') כי אחזתו השבץ, ופרש"י משום עון הכהנים דכ' כתנת תשבץ, וק' למה הזכיר כתנת יותר משאר בג"כ, וי"ל דבזבחים פ"ח: כשם שקרבנות מכפרים כך בג"כ, ואי' שם כתנת מכפר על שפ"ד שנ' ויטבל הכתנת בדם, וכיון ששאול נכשל בשפ"ד צריך לכתנת שיכפר וכפרתו כתנת, **ובא"ע** כ' דלכן לא הזכיר ציץ שאינו בגד, ומשה שחשבו בין בג"כ שרוב הי' בגדים קרי לכולהו בגדים, וכ"כ בר' בחיי שהי' מזהב ובבעה"ט, וכן לא הזכיר מכנסים של"ה לכבוד ולתפארת, ובשו"ת מהרש"ם ח"ב רכ"ד הביא תו"כ נזיר נ"ד: ד"ה ח"ש שכ' להיפך דתכשיטי כלי מתכות מקרי בגדים, כמו בבג"כ דחשב ציץ, ובאמת צ"ע דבקרא לא נזכר ציץ וע' בהדוה"ע בזה, ועתשו' הרשב"א תרנ"ו מי שהקדיש בגדים בתוך התבה אם הי' בתוכו כלי כסף וזהב ותכשיטין אינם בכלל, ועשבו"י ח"א כ"ד אי טבעת בכלל בגדים ובמהרש"ם שם סי' רפ"א, ובתיב"ע משפטים (כ"א י') שארה כסותה מזוני' ותכשיטה, הרי דתכשיטין בכלל בגדים, וברש"י סוכה ה' ד"ה תכשיט מלבוש לאדם, ובפ' בראשית דל"ה, הבאתי הרבה מזה, ואי תפילין מלבוש, וע"ע בת"י תצא (כ"ב ה'), ל"י כלי גבר על אשה ל"י גולייין בציצית ותפילין דהני תקוני גבר על איתתא, וע"ע זה"ק בראשית כ"ח: ורצועין דתפילין, ור"ש אהלות פ"א מ"ב דתכשיטי זהב וכסף מלבושים, ועשד"ח כללים מער' ל' ס' קט"ז, גליוני הש"ס עירובין צ"ו. ודרכי תשובה סי' קפ"ד, וע"ע תשו' הרא"ש כלל ע"ה אם צוה שיתנו לאשה מלבושים אף העשויין להתעטף בכלל, וע' רבה"ז שהביא דיש חולקין בזה דמה שאינו תפור לא בגד מקרי, ועשו"ת שער אפרים קכ"ד אי מנעלים בכלל מלבוש, וע' בזה באה"ע ק"ט ס"ד, ופ"ת שם, ויו"ד רי"ח ס"ב:

ובעניני בג"כ ע' ר' בחיי ומד' תלפיות אות אפוד ובג"כ, ובס' שמע שלמה ו' שיטות בענין אפוד וציורו ותבניתו על סדר השבטים, וכן במנ"ח מצ"ט בירור הדבר, וע"ע באוה"ח פסוק י', ותורת העולה ח"ב, וביפה מראה על ירו' יומא פ"ו אות ג', ומענין או"ת

ומהאריכות לא העתקתי, וע"ע בקונ' בגדי קדש מתפא"י, ואכתוב הקיצור: "כתנת" אריג מפשתן ומשובץ וארכו עד העקב ונקב עגול למעלה להכנס הראש, - "מכנסים" מגיע מתחת ללב עד ברכים (נדה י"ג:), ולובשין תחלה והכתנת למעלה עלי' לכסות המכנסים, - "מצנפת" ל"ה כובע רק חתיכת בגד פשתן לבן ארוך ט"ז אמה, כה"ד צונפו כמגדל חד, לכן נקרא מגבעות, וכ"ג צונפו כלופף על שבר אילך ואילך, ער"מ פ"ח מכל"מ ורמב"ן ותוס' גיטין ז'., סוכה ה'., וסמ"ג סי' קע"ג כ' שכה"ד שלא לבש ציץ, והי' יכול ללבוש תפילין במקום ציץ, הי' הצניפה שבראשו גדול, וכ"ג מחמת ציץ ותפילין הי' מוכרח לרחוק הצניפה אחורי ראש והי' קטנה וקרי לה מצנפת, ועס' כנסת ישראל מאבי התפא"י ובמסגרת זהב מבנו שם - "אבנט" של פשתן לבן רקום בצמר, ארכו ל"ב אמה, ולמל"מ רפ"ח מכל"מ הי' האבנט מד' מינים תכלת וארגמן תולעת שני ושש, וכ' ביוסיפין שהי' חליל, וכ"כ בסליחה מוסף יה"כ ד"ה אבל אנחנו, ואבנט של כ"ג ביה"כ הי' כולו פשתן, וע' קול תורה שנה א' סי' ל"ט, וש"ב סי' ה', בכ"ג בכל השנה אי נכנס בפנים אי צריך אבנט בוץ כמו ביה"כ או של כלאים דכל השנה - "חשן ואפד" כל חוט הי' כפול מכ"ח חוטין, וחשן הי' בגד מרובע ארכו אמה ורחבו חצי אמה וכופלו לשנים ומניח בין כפלי' - "אורים ותומים" לרש"י ורמב"ן ותיב"ע הי' שם המפורש, שע"י שהונח שם הי' בכח האותיות שבאבני חשן בולטות כפי התשובה הנצרכה כיומא ע"ג:, וראב"ע ורלב"ג כ' דברים אשר אין כפי קבלתינו בגמ', - "מעיל" כולו תכלת, ולר"מ פ"ט ה"ג מכל"מ עשה מחתיכת בגד שארכו פעמים כגובה כהן ונקב רחוב באמצע, וכשמכניס ראשו יהי' כנף א' לפני' וא' לאחריו כתמונת ארבע כנפות, ולרש"י וראב"ד שם, הי' כעין כתונת בלי בתי ידים, וכ"כ רמב"ן פסוק ל"א, וער"מ שם וראב"ד פליג' בזה, וע' רוקח רל"ג, - ביומא א"ר יוסי למה כ"ג אינו נכנס בחלוק שיש בו שפה מפני החשד והייתם נקיים, ובמס' יומא אינו ולא בכל הש"ס, ועמג"א ופמ"ג או"ח כ"ז בא"א כק"ו, וע' רש"י תענית י"א:, ובהגהות על סה"מ מ"ע קכ"ה מהגר"ח העליר נ"י:

רש"י כ' כתנת סמוך לבשרו, והמנ"ח הק' למה ל"צ ציצית לר"מ ות' חוץ מה שהוי בגד עבודה, וגם טלית שאולה פטור וזה הי' של הקדש, או קדושת דמים או קדוה"ג, ובשפ"צ אות כ"ג כ' דטלית שאולה עיקר לבעלים ורק לפעמים משאיל לאחר והשואל טפל, אבל מעיל עיקרו לכ"ג, ויש לדמות ליומא נ': בפר כ"ג, וע"ש בתד"ה אחי' שאם ל"ה שייך שעיקר כפרה לצורך כ"ג הי' נקרא חטאת של כל הכהנים אף שלא הובא ממעותיהם, - ובס' עין התכלת דף ק"ט הק' על המנ"ח דבג"כ להנות נתנו, כר"מ פ"ח הי"א מכל"מ, ושפיר כסותך נקרא ולא הקדש, ותי' דרמונים התלוים בשולי המעיל שעשוים מחוטי

תכלת וארגמן, ותולעת שני הי' במקום ציצית, וכמ"ש במנחות מ"א: טלית שכולה תכלת מביא תכלת ודבר אחר ותולה בה, וכ"כ בתקוני זהר תיקון עשירי עש"ה. **ובטו"א** מגילה כ"ד: הוכיח דאם מניח תפילין על הכתנת לא יצא, דאל"כ הי' לכהנים להניח על הכתנת ע"ש, וי"ל בישראל שראוי לבילה להניח על היד אינו חוצץ, אבל בכהנים דא"ר לבילה שלא יהי' חוצץ בין ידו לבגד"כ לכן בג"כ חוצץ, ועמג"א כ"ז סק"ו וקול סופר פ"ב מ"א דזבחים:

פסוק ה

והם יקחו, בב"ב ח': אין עושין שררות על צבור פחות מ"ב ויליף מכאן, וק' מכתו' ח', בתד"ה שהכל דעל פחות מג' ל"ש לשון כל, ולא כן דעת יד מלאכי סי' של"ו, ועיי"ש בזה בפ' וישלח דר"מ, וביתרו (דף קל"ה):

פסוק ו

האפד בס' הלכה אדם מישראל הביא גמ' קידושין ל"א, וע"ז כ"ג: פ"א בקשו אבנים לאפד ופי' תוס' שישפה הי' חסר ותמוה מנלי', וי"ל דאי' דאבני אפד צ"ל כסדרן קבוע באפד, כמו פרשיות בתפילין, וע"כ מוכח שחסר ישפה שהוא משבט בנימין שהי' אחרון ורשאין למלאות חסרונו, אבל אם הי' נחסר אבן אחר ל"ה לו תקנה דל"ה כסדרן, וע' ראב"ע ושם כתוב שמונים איש נושא אפוד וכו', פלא דהפסוק הוא בש"א (כ"ב י"ח), ושם כ' בפירוש שמונים וחמשה איש וצ"ע:

ארגמן עא"ע ובס' נטריקן קו ה'.

פסוק ח

וחשב אפודתו אשר עליו כמעשהו ממנו יהי', בס' דרוש שמואל כ' דרמז דבכל עבירות אין מחשבה מצרף חוץ מע"ז בקידושין ל"ט:, ואפד מכפר על ע"ז כמ"ש ויק"ר צו, וזבחים פ"ח:, וז"ש וחשב אפדתו שמכפר על מחשבה כמעשהו יהי' דבע"ז מחשבה כמעשה וע"ע בנח"ק:

פסוק י

ששה ע' סוטה ל"ו. ומהרש"א ושכנה"ג בלשונות הר"מ פ"ט מכל"מ, וברה"ז הק' על רשב"א בתה"א בחולין נ"ה. בטחול שניקב אי אשתייר כדינר זהב כשר, וכ' דהוא פחות מחציו, וכאן קרי ששה נותרים והיו שווים אפי' באותיות, וכ' דיש שיור אף שהוא רוב כמו ברות (א' ג') וימת אלימלך ותשאר האשה ובניה, ובמדרש כשירי מנחות, ור"ל אל יקשה על לשון ותשאר דהוי לעולם פחות וכאן נשארו יותר דאלימלך רק אחד מת, ורק כמו בשירי מנחות (בויקרא ב' י'), והנותרת מן המנחה לאהרן ובניו כו', שנוטלין קומץ שהוא העיקר, והנשאר אף שהוא רוב נקרא שיריים כמו כן אלימלך עיקר, וכ"כ בפ'

שמיני (י' י"ב) באלעזר ואיתמר בניו הנותרים לפי שנדו"א גדולים בשנים ע"ש, וכן ה"נ חשוב כתולדותם ושייך על הצעירים הנותרים, ועט"ז יו"ד מ"ג סק"ט שכ' ג"כ דשיור רק פחות מחציו, וכל הנ"ל כ' בס' דרוש שמואל בשם ר"ר העשיל ז"ל, וכ"ה בחנוכת התורה סי' קע"א, ובס' גשמי ברכה רות כ' כל זאת מפי עצמו ול"ה שכבר קדמו בזה, ובמגלת ספר שם כ' עפ"ז בויקרא (ב' ב') והקטיר את אזכרתה שכוונה על הקומץ עיקר הכפרה, ומצינו לשון אזכרתה עיקר, בבכורות נ"ה. זכרותה דירדנא עיקרו של ירדן, זכרות דדמא, ותוס' חולין ס"ד: והוא זכרותה של חלמון, וירושלמי שבת פי"ב ה"ב זכרותה של חטה, וגיטין פ"ג ה"ג זכרותו של קרן, וע' ירחון בהמ"ד החדש תרפ"ט חוב' ט'., וע"ע ברש"י ויצא (ל' ל"ו), ויעקב ראה את צאן לבן הנותרת ופרש"י הרעועות, וע"ש בגו"א שפי' דא"כ הוי למכתב הנשארות, והנותרות משמע שהם מותר לבד, וע' אמרי שפר שמינו הביא דבכור נוטל פי שנים וצ"ל דבכור חשוב כשנים פשוטים, ונדב הי' בכור וחשובים כשלשה ונשאר שנים, והוי פחות ממחצה ע"ש, וגם כאן בפ' תצוה י"ל דשמו של ראובן הי' נכתב באבן הראשון והי' בכור, אף דניתנה בכורה ליוסף, מ"מ אי' בר"ת פ"ט ה"ט מכל"מ דהי' כותבים שם של יוסף באבן הראשון, וע' אוה"ח בפסוק י', וא"ש דנחשב כאלו הי' נכתב באבן הראשון ז' שמות, ונקראו ששה על אבן השני נותרים, וע"ס חוט של חסד וישב (ל"ז ב'), ובס' גן רוה וד"ח פ' ויקרא, ופרד"י ויגש דף שי"ט:

פסוק יב

לזכרון ערש"י והם דברי תוס' ר"ה כ"ו. ד"ה כיון ע"ש:

פסוק יד

עבות ערש"י ושפ"ח ובביצה כ"ב: וברש"י ושם אפרים מ"ש בזה:

פסוק טו

חשן רש"י על קלקול הדין, ע' מהרש"א זבחים פ"ח: ומכל ענין בג"כ, וירושלמי יומא פ"ז ה"ג, ורש"י ישעי' (ל"ב ז') ובת"י דבי' יהודע דינהון כו', וע' יומא ע"א: ועירובין מ"ה., ות"י במדבר (כ"ז כ"א), ונר' דאו"ת יכול לברר ספיקות בהוראה, וק' הא תורה לא בשמים, וע"ע רמב"ן בסה"מ בהוספות מצוה י"ז במלחמות הרשות אי מצוה לשאול באו"ת, ובר"מ פ"ה ה"ד מסנהדרין לא הזכיר רק סנהדרין צריך במלחמות רשות ולא או"ת, וע"ע בר"מ פ"י מכל"מ, ובחמד"י בנר מצוה אות צ"ה הק' דבמלחמת מצוה היינו עמלק וז' אומות ומה שייך לשאול באו"ת, אם יאמר שלא לעלות ודאי שאין לשמוע דתורה לאו בשמים, ונר' מזה ראי' לחינוך מ' תכ"ה במלחמות ז' עממין העובר ע"ז ויכול להרגו מבלי שיסתכן בדבר ולא הרגו ביטל עשה זו עכ"ל, ותמה במנ"ח נהי דכל המצות נדחים מפני סכנה מ"מ כאן צותה התורה ללחום, וידוע דתוה"ק לא תסמוך דינים על נס, ובדרך העולם

במלחמה נהרגין מב' הצדדים א"כ חזינן דתורה גזרה להלחם אף דהוי סכנה א"כ מצוה להרגו אף שיסתכן ע"ש, וי"ל דדעת רמב"ן כחינוך, ולכן ס"ל דגם במלחמת מצוה הי' שואלים באו"ת אם ילכו דאם לא יצליחו ליכא מצוה לסכן עצמם, וכמו בכל התורה נדחה מפני סכ"נ כן מלחמת מצוה, לכן צריך שאלה באו"ת וע"ז שפיר סומכין על או"ת כיון דאינו לברר הדין רק להגיד עתידות, ועמש"ל בזה (כ"ז כ"א). **ובבעה"ט** מה משפט ביום אף שאלות או"ת ביום, ובס' נחלת בנימין והדו"ע דנו דה"ה דאין שואלין באו"ת בשבת דאין דנין בשבת וג"כ הוי ככותב בשבת, וע' יומא ע"ג: ח"א בולטות וח"א מצטרפות, וע' מנחות צ"ה: דדוד בבריחתו משאול בא לנוב בשבת ואחימלך שאל לו באו"ת, וש"מ דשואלין בשבת וממילא גם בלילה שואלין, ויש לחלק דבלילה דאין דנין מה"ת משום דנקרא משפט (פנחס כ"ז כ"א) וכן הוא באו"ת אין שואלין, אבל בשבת דרק מדרבנן שמא יכתב, עסמ"ע ה' סק"א י"ל באו"ת לא חששו, וכמו אם ראו ב"ד בלילה אין דנין ע"פ עצמם, כיון דלילה לאו זמן דין אין עד נעשה דיין בחו"מ ז' ס"ה, ואם ראו בשבת יש פלוג' עש"ך חו"מ ז' סק"ה וטו"ז וקצה"ח, וי"ל בשבת רק איסורא יש וכמו אריה רביע עלה, ועתוס' חגיגה ב'. ד"ה איזהו, חילק בין חיגר שנתפשט בשני אינו מקריב, וקטן יכול להקריב בחוה"מ דחיגר גברא לא חזי אבל קטן יום גרם, ובעירובין ע"ח: אריה רביע, ושבועות כ"ב: נבלה בת אכילה ואריה רביע עלה, וע"ע בשבת קכ"ז: תד"ה כיון אבל בש"א (י"ד ל"ז) וישאל שאול באלקים והי' בלילה כמ"ש ויגשו כל העם איש שורו בידו בלילה וגו', ואז שאל שאול באלקים, הרי דשאלו באו"ת בלילה וצ"ע, ועמ"ש באמ"כ בזה, וע' מחנה אפרים ה' שלוחין סי' ט' הא דכ"מ דל"מ עביד ל"מ למשוי שליח רק אם בעצם א"י לעשות, אבל אם רק איסור רביע עלי' ל"ש זה, ועשד"ח מער' כ' סי' פ"ט בזה, ובשו"ת הרד"ד או"ח מ"ק בקונ' אמ"כ סי' ג', ובשו"ת זכרון צבי מנחם בהסכמת הגרי"ש ז"ל:

פסוק טז

זרת ירו' פשך, (וע"ל כ"ה כ"ה, ול"ט ט') ומנחות י"א. ברש"י, ובאה"י הק' כי זרת חצי אמה וטפח כף יד סגורה, אך בהגר"א ערלה פ"ג מ"ב כ' דפליגי בזה לירו' זרת שליש אמה ולבבלי חצי אמה, ומחלוקותם רק באיכות המדידה כשמודדים מאגודל לזרת כשפושטים היד הוי שליש אמה, וכשמודדים דרך שאר אצבעות בעקומה אז חצי אמה, וע' ערוך פשך:

פסוק יז

ארבעה טורים עבעה"ט דעל כל אבן הי' כ' ו' אותיות, ואברהם יצחק ויעקב ושבטי ישורין הי' נחלקין לכל האבנים, אך דעת הר"מ אינו כן רק אי"י נכתבין על אבן ראובן

למעלה, ושבטי יה לא שבטי ישורין נכתב למטה מבנימין, וע' מד' תלפיות, תולדות יצחק, ור' בחיי ענינים נפלאים מסגולת אבנים, וג"כ הנושא אותם בטומאה יתבטל כחן, ואם ישוב ויטהר תחזור אבן לכחה הראשון, ובהדו"ע הק' דאבנים טובים ומרגליות אין מקבלים טומאה וכמ"ש בכלים פי"א מ"ח, ויש לחלק דאף שאין מקבלין טומאה רק מחמת חסרון הנושא הטמא, לא יפעלו האבנים, ועשו"ת מהרש"ם ח"ב רכ"ד, וער"ש שם שכ' דה"ט דלא מקבלי טומאה דהוי כלי אבנים, ובשו"ת מהרי"א הלוי ח"ב פ"ז, כ' דבלא"ה כאן דבאים מים וכל שבים טהור כמ"ש בכלים פי"ז, מי"ג ע"ש, אבל תמוה מרגליות באות מים אבל אבנים טובים נחצבים ביבשה, וכה"ק שם בתשו' מהרש"ם, וע' ירו' פ"ה ה"ב משקלים מחצב של אבנים טובות ומרגליות ברא ה' למשה מתוך אהלו וממנו העשיר וצ"ע, וע' ר"ה כ"ג. מרגנייתא ופרש"י מקרקעות הים, ובויק"ר פל"ב הגי' מחצב של סנפירונין:

ובגוף הדבר דכל שבים טהור הארכתי בפ' בראשית די"ב, והבאתי רש"י שבת נ"ט: בטבעות של אלמוג וחותם מתכות טהורה דהוי פשוטי כלי עץ, ות"ל בלא"ה אלמוג בא ממים, וי"ל לפמ"ש בפי"ז מי"ג דכלים אם עשה כלים מן הגדל בים, וחיבר עם הגדל בארץ אפי' חוט טמא, ועתי"ט פי"א מ"א דנגעים בזה, ומל"מ פ"א ה"ג מכלים, א"כ בטבעת אלמוג וחותם מתכות טמא, - גם י"ל דיש ב' מינים, אלמוג לבנין כמ"ש בדהי"ב (ב' ז'), ושל ים כמ"ש בר"ה כ"ג: ומתני' טבעת של אלמוג מירי במין יבשה, ועשו"ת חבלים בנעימים ח"ג סי' ס', וח"ד ע' בזה, שו"ת משיב שלום רצ"א, ובת"י כאן דהעולם מרובע עמ"ש בפ' בשלח (י"ד ב'):

והאבנים וביומא ע"ג. ר"ל כל האותיות א"ב על אפוד, ומק' הא לא כ' צ' ומשני איו"י כתב שם, והא לא כ' ט' ומשני שבטי ישורין כ', והק' מפו' למה לא הק' ברישא מט' שקדם לצ', ותי' ע"פ מד', והאבנים ח"א שמות אבנים עצמן, על אודם כ' אודם ראובן וכו', וח"א דכ' שמות אבות אי"י, ודרוש אבות אב ובן, וגם אבות יכונה בשם אבנים רועה אבן ישראל (ברא' מ"ט כ"ד), וא"ש דקודם ל"ה ילה"ק מט', די"ל דסובר שמות אבנים הי' כותב וכ' ט' בפטדה, ופריך מצ' ותי' שכ' אי"י, וכיון דדרשו האבנים על אבות א"כ נחסר ט' ומשני שבטי ישורין - ובירו' פריך והא לא כ' צ' ח' ק', וע' מהרש"א והגהות הגר"א, וגם תירצו הא דלא הק' מט' ברישא, דגמ' קאי אלעיל בע"א שהשיב באו"ת עלה והצלח, וע"ז פריך והא לא כ' צ', ובתיבת הצל"ח צ' קודם לח', אבל מתבה דכ' בה ט' לא מצינו שהשיבו, ועח"ס, גרש כרמל, ילקוט האורים, אמ"ב, ונפש יהונתן אריכות - ובמהרש"א הק' שכ' שבטי ישורין ולא ישראל, ותי' דשם ישראל היינו שם יעקב, משא"כ ישורין

הוא שם המקום כפרש"י בחומש, ומצרף שמו ית' עם אבות ושבטים, וענבי"ת או"ח קכ"ו שהק' דלא מצינו ברש"י שישורין שם המקום, וע"ש שכ' ע"פ רש"י וישלח (ל"ג כ') וע"ש בפרד"י:

פסוק כ

תרשיש ע' תרגום ואה"י וס' ערך חיים מ"ש הרבה מזה, ובהקדמה לשו"ת חסד לאברהם מ"ת ד"ה אמנם, ורש"ש ב"ב, ושו"ת מהרש"ם ח"ב סי' רכ"ד:

פסוק כב

על החשן ולקמן (כ"ט ל"ו) ועל הכפורים, על הוראתה בשביל, ויקרא (כ"ג י"ח) על הלחם, ישעי' (ל' ה') על עם, ושבת ל"ב על קולך בשביל קול נדריך, וע' ס' מגלת ספר איכה (א' ב') על לחיה על מה שחטאה בלחיים באכילת איסור, על צוארני נרדפני (שם ה' ה') בשביל החטאים שעשינו בצוארינו, בושט וקנה, ושבת פ"ב מ"ג על ג' עבירות נשים מתות בשביל, ואבות פ"א מ"ב על ג' דברים העולם עומד, (וירא כ' ג') הנך מת על האשה, (כ"א י"ב) אל ירע בעיניך על הנער, תצא (כ"ד ט"ז) לא יומתו אבות על בנים, ירמי' (ט' י"ב) על עזבם את תורתי, אסתר (ו' ג') מה נעשה יקר למרדכי על זה:

רש"י כשלשלת בל' המשנה, מקואות פ"י מ"ה, וכלים פי"ד מ"ג, גבול ל' קצה, וכן פרש"י ויחי (מ"ט כ"ו):

פסוק כח

וירכסו ערש"י ורא"ם, ובס' מרגניתא טבא על סה"מ שורש ה' אות ג' ובכל הפרשה וגם בפסוק ל"ב לא יקרע ע"ש היטב ומהאריכות לא העתקתי:

לא יזח החשן, בחינוך מ' ק' כ' דוקא בשעת עבודה, ובמנ"ח הק' ממכות כ"ב. ולחשוב נמי המזיח, ובביה"ק אין הכהנים בשעת עבודה ע"ש, וי"ל דביומא ע"א: כה"ג נשאלין באו"ת בח' בגדים, וזה נקרא עבודה, ושאלו באו"ת במלחמה, והיו אז בשדות:

פסוק לא

רש"י שאין מין אחר מעורב בו, ע' יומא ע"א: והטעם ע' ברשב"ם כאן:

פסוק לב

והיה פי ראשו בתוכו שפה, רש"י שיהי' השפה לצד פנים, וסמוך לי' ונשמע קולו בבואו אל הקדש, להבין הסמיכות כ' בס' ברית שלום עפמ"ש ההולך בחלוק הפוך דהיינו בשפה לצד חוץ אין תפילתו נשמעת, וע' או"ח סי' ב' סעי' ג' שיש לדקדק בזה, וזה רמז "שפה" שיהי' השפה לפנים ואז קולו נשמע, דהיינו תפילתו בבואו אל הקודש להתפלל, והיהודי ז"ל אמר דשפה צ"ל לפיו שלא לדבר מה שאינו נצרך, וע"ז רמזו חז"ל בתמיד

כ"ו. מצאו נעול בידוע שיש שם אדם, מצאו פתוח בידוע שאין שם אדם, כשפיו נעול סימן שהוא אדם במדרגה, ולא כשפיו פתוח לדבר הרבה:

לא יקרע רש"י עובר בל"ת וביומא ע"ב. המקרע לוקה ופריך ודילמא הפשט דיעשה להבגד שפה שלא יקרע ומשני מי כ' שלא יקרע, לא יקרע כ' ומורה על אזהרה, והק' בס' קרבן חגיגה סי' ס"ח ובגליון הש"ס מרע"א מסנהד' כ"א. לא ירבה לו נשים ולא יסיר לבבו, דהפשט למען לא יסיר לבבו ולא פריך מי כ' שלא יסיר ונשאר בצ"ע, ויש לחלק דבשפה ובפתיל תכלת דטבעות אפוד וארון ובדיו, התקנה שלא יקרע ולא יזח הוא בקום ועשה, ושפיר דאי לא ללאו רק נתינת טעם הול"ל שלא יקרע דזה התקנה שיעשה שפה שלא יקרע, אבל בלא ירבה נשים ל"ה תקנה בקו"ע רק אזהרה בשלילה, ואדרבה א"א לא ירבה שלא יסיר לבבו, דהוי משמע איפכא דע"י ריבוי הנשים לא יסור לבבו (דש' שלא יסיר מקשר המלה ירבה) - ובמקו"ב במבוא דף קפ"ד ותו"ת תרומה (כ"ה ט"ו) ת' דו' בא למלאות מלה "למען" ובמלך כ' ולא יסיר לבבו הוא כמפורש למען, אבל כאן כ' לא יקרע בלא ו' ע"כ לציווי עש"ה, וע' הגהות רש"ש, קול תורה מירושלים שנה ב' סי' ס"ד, שו"ת אבני חפץ צ"ז אות ה', שיח יצחק, ואמ"כ מ"ש בזה:

ובשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב ק"ב אות י"ב כ' דמהא דכ' לא יקרע ולא כ' לא תקרע ש"מ דגרמא אסור עש"ה, ובס' שלחן נגד צוררי דף נ"ט הביא מס' שלחן המלך שהק' מדוע יהי' מעיל חמור לענין גרמא משמות הקדושים, ותי' דבס"ת הותר המחיקה ע"י גרמא כדי שלא נצטרך לגנוז כל הירועה ולהוריד עי"ז הרבה שמות מקדושתן, וכמו שאמרו מוטב שיחלל שבת א' שיקיים שבתות הרבה ע"ש, אך לא דמי דגרמא דמחיקת השם הותר בשבת ק"כ: בשם על בשרו, ושם ל"ש ה"ט שלא נצטרך להוריד הרבה שמות מקדושתן:

פסוק לד

פעמון ערמב"ן פמ"ג, שישמעו קולו ויכנוס לפני אדונו ברשות (וט"ס שם אדוניו), כי הבא בהיכל המלך פתאום חייב מיתה כמו באחשורוש ע"ש, וגם לבית חבירו אסור לכנוס פתאום בנדה ט"ז:, וע' ויק"ר פכ"א ר"י הוה מבעבע על שום ונשמע קולו, ומשמע ג"כ דהפעמונים להשמיע קול, וערש"י פסחים קי"ב. ובס' הדוה"ע, וע' ירו' יומא ותוס' מנחות ק"ט: ד"ה אזדמן, וכל אדם ל"י באהל אפי' מלאכים, שכ' ודמות פניהם פני אדם, וממדרש שהביא רמב"ן משמע שהי' שם מלאכים, וי"ל פלוג' עפמ"ש בסנהד' ע"ח. הכוהו עשרה ומת פטורים, ריבב"א בזא"ז אחרון חייב שקירב מיתתו, וממקרא א' דרשו, ואיש כי יכה כל נפש אדם, רבנן ס"ל עד דאיכא כל נפש, וריב"ב כל דהוא משמע, דל' כל סובב ב' פירושים, א' כולו, ב' כמו לא תעשה כל מלאכה, כל פסל וכל תמונה, כל

המחלה אשר שמתי במצרים, כל חלב וכל דם ל"ת, ובפסחים מ"ג. כל מחמצת ל"ת רבנן סברו כולו משמע דהיינו בעין ולא ע"י תערובות ובא למעט, ור"א סובר דבא לרבות כ"ש מחמצת, וזה פלוג' בברכות י"ב: כל ימי חייך אי ריבוי דכל לכלול כל הימים, או יום תמים עם הלילה, ולכן המד' סובר וכל אדם ל"י באוהל כל כולו שכולו אדם, אבל מלאכים רק פניהם פני אדם, וירו' סובר כל אפי' מקצת משמע, וע"ע במנחות י"א: בכורות ג'., תוס' פסחים ס"א: ד"ה דלמא, לח"מ פ"ב ה"ו מק"פ, הכתב והקבלה פ' בא ע"פ כל מחמצת, ס' ילקוט דוד, ושער בת רבים, וע"ע באוה"ח ומלא העומר וישב, לכו ונהרגהו, כלנו יחד וליכא כל נפש ונהי' פטורים וכמו ב' שעשאו מלאכה בשבת דפטורים (שבת צ"ג.) וראובן אמר לא נכנו נפש דאפי' מקצת נפש חייב ועמ"ש בפ' שמות (א' ט"ז), וברמב"ן עכל"ח אמאי כהן הדיוט ל"ה צריך לפעמונים:

פסוק לה

ונשמע קולו עירו' יומא פ"ז ה"ג וכ' רשב"ם לפי שכ' וכל אדם ל"י באה"מ צוה ונשמע קולו בבואו ויתרחקו השומעים משם, וק' דזה כ' ביה"כ וכה"ג משמש בבגדי לבן ואין ביניהם המעיל ע' בכוה"ק, אך פשוט שנתכוון לעבודת כ"ג ביה"כ באוה"מ דכל עבודת היום בכ"ג ועובד בח' בגדים, וכ"כ רמב"ן בסו"פ מ"ג וע' ברש"ש. **ובא"ע** אחרי (ט"ז ד') כתנת ולא הוזכר אפוד וחשן ומעיל כי כבר הזכיר ונשמע קולו בבואו אל הקדש, והגרי"ש מלבוב ז"ל הקשה דמפורש בר"ה כ"ו. דבשעת עבודת יה"כ הכהן שימש רק בד' בגדים ולא תי', ולחומר הנושא י"ל קצת דקאי על עבודה באוה"מ, גם לפמ"ש במד"ר כאן פל"ח, ואחרי פכ"א דאהרן הי' יכול לכנוס בכל השנה לק"ק, ועמ"ש בזה בפ' תרומה (כ"ו ל"ג), אפשר דהי' יכול לכנוס בח' בגדים, ואף דבאמת הדין אף בכל השנה נכנס רק בבגדי לבן, אכן הא"ע אפשר דלא ס"ל כן שלא יהי' כ"כ לפלא, וע' בזה בקול תורה שנה א' סי' ל"ט מ"ש בזה הג' כל"ח ז"ל. - **ובמד'** הזה, י"ל לקמן (ל' מ') וכפר אהרן מדם חטאת הכפורים אחת בשנה לדורותיכם דביו"כ רק מדם חטאת הכפורים, אבל בכל השנה ג"כ יכול לכפר, אבל לדורותיכם הוי באמת רק א'. בשנה - וראיתי להקשות הא השמעת קול אסור ביו"כ כמו בשבת משום שבות, ורק דאין שבות במקדש, וע' סוכה נ': תד"ה ורבנן, ותמיד פ"ה מ"ו דהי' זורק המגרפה להשמיע קול, ועמג"א של"ח סק"א דלצורך מצוה מותר השמעות קול ומכל שכן הכא:

ובבעה"ט מסורה נעשה ונשמע, ונשמע פתגם המלך (אסתר א' כ'), ובנת"ק כ' לפמ"ש בשבת פ"ח. מודעא והדר קבלוה בימי אחשורוש והק' תוס' דכבר אמרו נו"נ, ובתנחומא בראשית כ' דכפי' הי' על תורה שבע"פ וכ"כ הרשב"א ופני' שם, והרשב"א כ' עוד

דמודעא הי' עד שלא באו לארץ, ואח"כ נתבטל המודעא, דכ' ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חוקיו (תהלים ק"ה מ"ד), וזה המסורה נו"נ ול"ק איך אח"כ לא רצו, ונשמע פתגם המלך דרק על תורה בכתב אמרו נו"נ ומודעא על בע"פ, מיהו כ"ז קודם שבאו לא"י, אך אח"כ ונשמע קולו בבואו אל הקודש - **עוד** ראיתי דביבמות צ"ו: ר"י הקפיד שלא אמר שמעתא מפיו דשפתותיו דובבות בקבר והולך אז מעולם לעולם, וז"ש ונשמע קולו בבואו אל הקודש, אחר פטירתו והוא ע"י נו"נ, וע"י ונשמע פתגם המלך מלכו של עולם היינו תורה שחידש, גם בעולם העליון נשמע קולו:

עי"ל עפמ"ש בפ"ה מי"ד מאבות ג' מדות הולך וא"ע שכר הליכה בידו, עושה וא"ה שכר מעשה בידו, הולך ועושה חסיד, כת א' אומרת ונשמע קולו בבואו אה"ק שהולך לשמוע הדרוש ואינו עושה רושם בלבו, כת ב' אומרת ונשמע פתגם המלך שעושה מצות המלך אבל אינו הולך לשמוע מוסר, כת ג' אומרת נו"נ הולך ועושה, - וע' דברי יוסף והדו"ע דאף דעונה משובח ועי"כ כבודו יגדיל (משלי כ"ט כ"ג) גאות אדם תשפלנו ושפל רוח יתמך כבוד, ודרך עני להיות נחבא אל הכלים כמגילה י"ב: הדיוט קופץ בראש, ובב"מ פ"ה. אסתרא בלגינא קיש קיש קריא אבל לאיש המורם מעם ורועה ישראל הנכון להתנשא למעלה ראש ולנהוג נשיאותו ברמים ככתו' ק"ג: (ועמ"ש בשמות א' ו'), ובגיטין נ"ז. ענותנותו של ר"ז החריבה ביתנו, וז"ש ונשמע קולו בבואו אה"ק, כנגיד ומצוה, קול ענות גבורה, ואז דברי' יהי' נשמעים, וכן ראיתי בשם הח"ס עפמ"ש בערכין ט"ז: דציץ מכפר על עזות פנים, וכ"ה בזבחים פ"ח: אבל לפעמים נחוץ מדת עזות כפ"ה מ"ז מאבות הוי עז כנמר, ובא הציץ לכפר על מדת העזות אכן שיהי' קודש לה' ולא לדבר רשות, וכמו פלפלן שנצרכים לתבשיל ויוסיפו טעם לשבח, כן מדת עזות וכעס - ושמעתי ע"פ צחות באבות שם, עז פנים לגיהנם ובושת פנים לג"ע יה"ר שיבנה בהמ"ק וק' השייכות זל"ז, ורק בגלות א"א לקיים התורה בלי קצת עזות, וגם בענין חינוך בנים, כי שועלים מחבלים כרם הדת, ומנהוגי בורים, וקלים מקלים שונים, ינהיגו מנהגי זרים בבהכ"נ ואם ימצא איש עז פנים לאמור לשפלי נפש אלה לכו מכאן בוזי קדש בודאי מוכן לג"ע, והאיש אשר ישתמש נגדם כבושת פנים בודאי ינחול גיהנם, וכמ"ש בסנהד' ק"ו. איוב ששתק כו', אך יה"ר שיבנה בהמ"ק וכאשר כל הרשעה כעשן תכלה אז יהי' הכלל, כי עז פנים לגיהנם כו', ולא עתה בדורות עקבא דמשיחא:

ומהגר"י ליפשיץ ז"ל מקאליש שמעתי הא דציץ מכפר על עזות, וכתנת על שפ"ד, מכנסים על עריות, ובזבחים פ"ח. כ' תוס' כי לא על עושי עבירה מכפרים כי עונו ישא, רק על מי שהי' בידו למחות ולא מיחה, ובכפרת ציץ אין אנו יודעים כנגד מי, אם לעזי

פנים מכפר, ק' וכי בשביל שאהרן נשא ציץ הותר לזה עזות, ואם על הדור מכפר ג"כ ק', הלא כל החטא שלא מיחה ולא הוכיח, וכי עזי פנים מקבלי תוכחה הם, ורק כונתם דכל החומר בעזות, דבשאר עבירות חוטא מתבייש בפרסם, ועכ"פ אינו מתגאה בו, וע"פ לא די שאינו מתבייש אלא שעוד מעיז להרים ראש, זאת הוא בחינת מצח אשה זונה, ובכל עבירה צ"ל התיקון בעצם החטא, וכאן כשבא לתקן החטא ע"פ שבדור, צריך שיגביה לבו וירום ראשו בגאון, ולא יתבייש בפני המלעיגים שבא לעשות רצון קונו, וזה בחינת מצחו של אהרן, בנשאו בגאון נזר הקדש על ראשו, ובגליוני הש"ס שבת ל': הביא בשם המהר"ל הא דמעזי פנים ועזות פנים שם, דעזי פנים יחד אף שאין בכל אחד מהם עזות כ"כ, מ"מ בהיותם רבים קשה, כמ"ש בגיטין ס"ד. כיון דאיכא עד מסייע מעיז, ואמר עוד ומעזות פנים, מי שגבר עלי' מדת עזות שמעיז אף יחידי, - וע' מהרש"א שבת ס"ג: ד"ה ומוקף, וא"ע כאן ומ"ש בבשלח (דף ק"ז.), - ובראב"ם ע' אריכות בכנה"ג בלשונות הרמב"ם באו"ח, פ"י מכל"מ - ובתהל' (ל"ו י"ב) אל תבואני רגל גאוה ויד כו' ר"ת אתרוג על הקונים אתרוג לגיאות וג"כ הפי' ויד רשעים אל תנידני, שהלולב רוצה להיות ביד צדיק עי' עשר אורות די"ז: ובברכות כ"ח: ששמת חלקי מיושבי בהמ"ד ולא מיושבי קרנות, קאי על הלומדים שיש להם קרנות לנגח ולחבל בעת הפלפול עם ת"ח, - ובתהל' (ל"ז ל') פי צדיק יהגה חכמה ולשונו תדבר משפט, כמו בחולה רופא יביט על הלשון, כן בחולי נפש סימן הלשון, וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל טמא הוא (חקת י"ט ט"ו):

ובשבת י"ב. ויומא ז': ומה ציץ שאין בו רק אזכרה א' אמרה תורה והי' על מצחו תמיד שלא יסיח דעתו כ"ש תפילין, משמע דתפילין אלים קדושתי' מציץ, וכ"ש משאר בגדי קדש דאין בהם אזכרה, וק' מיומא ס"ט. תפילין מן הצד שרי מדמותר להניח בג"כ אצלו כשישן, משמע דתפילין לא אלימו קדושתי' מבג"כ, דאל"כ דלמא תפילין דחמירי חיישינן לשמא יפיח, והעיר בזה בבית האוצר ח"ב אות ת', ובתמיד כ"ז. פרש"י באופן אחר מדשרינן בג"כ איסור דאו' דאסור להנות מהם שלא בשעת עבודה, ול"ח שמא יתגלגלו ויבואו כנגד ראשו, ש"מ תפילין הוי איסור דרבנן משום בזיון ע"ש, וא"ש אף דתפילין אלים קדושתי', אבל כאן לענין אה"נ מה"ת רק בג"כ, וערש"י ברכות כ"ד. ד"ה כל כ' ג"כ דאיסור הנחת תפילין תחת מראשותיו משום בזיון, - עוד הביא ס' יראים שנ"ט שהביא משנה סוטה ל"ח. כהנים נושאין ידיהן כנגד כתפיהן ובמקדש ע"ג ראשיהן, חוץ מכ"ג שאין מגביה ידי' למעלה מציץ, והק' למה רק כ"ג הא גם שאר כהנים נמי איכא תפילין, וחמירי מציץ כנ"ל לענין היסח הדעת, וי"ל דלענין שאר כיבוד אין חומר בתפילין

מציץ, דריבוי אזכרות ל"מ בהא דמחופין בעיר, ומותר לכנוס לביה"כ בהם אי לאו משום שם שדי שבקמטין ורצועות כמ"ש בשבת ס"ב., וכן לענין היסח הדעת דיש לחוש שיפלו וירמסו ברגליו, ואז גם אזכרות שבפנים נדרסות לכן חמירי תפילין מציץ, משא"כ בשאר כבוד תפילין לא חמירי:

פסוק לו

פתוחי חתם קדש לה', הגר"א אמר ע"פ תענית ב'. ג' מפתחות בידו של ה' ולא נמסרו לשליח, של חיה, גשמים, תחיית המתים, ורמז פתוחי חת"ם, חיה תחיה מטר, קדש לה' ולא נגע בהם זר - ובסוטה מ"ח: אבנים הללו אין כותבין בדיו ואין מסרטין באיזמל, ובט"ז יו"ד רע"א סק"ח דן או בספרים הנדפסים יש קדושה כמו בנכתבים, והביא ראי' מגמ' הנ"ל דלא יכלו לכתוב שכ' פתוחי חתם ובעינן חקיקה, ולחקוק לא יכלו דבעינן שלמות וע"י חקיקה נחסר, ואי דפוס ג"כ כחקיקה אמאי לא עשו ע"י דפוס דהי' חקיקה ואין חסרון, וע"כ דדפוס כתיבה וממילא ספרים נדפסים יש קדושה, ובשו"ת חו"י קפ"ד דחה דהמצאת דפוס נתחדשה אח"כ בשנת ר' לאלף הששי, ועשו"ת כנסת יחזקאל ל"ז, ושו"ת רצ"ח י"א, וכ' דמ"ש ביומא ל"ח. בן קמצר הי' נוטל ד' קולמסין בין ד' אצבעותי' וכותב, זה הי' מעין מלאכת דפוס, ומה שגינו אותו חז"ל שלא רצה ללמד, זה מפני שלא רצה לגלות ההמצאה הזאת, וע' ס' ידיו אמונה במאמר אין כל חדש תחת השמש, שהרבה חדשות שנתחדשו עתה כבר הי' ידועים לחז"ל, ועמ"ש בפרד"י נח דף ס"ה. ובפ' יתרו (קע"ה.), **ובשבת** ס"ג: ור"מ פ"ט ה"א מכלהמ"ק, ובגיטין כ'. אותיות היו בולטות ואע"ג דהוי חק תוכות ופסול אך הי' מכה בקורנס מבחוץ ואותיות יוצאות מצד הפנים, ונ"מ בגט דהוי כתב ע' אה"ע קכ"כ ס"ד וכן נ"מ אי דפוס הוי כתב לקדושת ס"ת:

ציץ עא"ע ונפ"ח או"ח סי' ב':

פסוק לז

פתיל ערש"י ושם אפרים, ובגרש כרמל הק' למה כפול לב', וי"ל לרש"י כאן וזבחים י"ט. שערו הי' נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין, וק' הא פתיל האמצעי הולך ע"פ רוחב ראש, ואיך לא נדחקו התפילין ממקומם מפני פתיל אמצעי, ומשו"ה הי' כפול שתפילין יהי' בין שני חוטי הפתיל ול"י תפילין נדחקות ממקום הנחתן וע' בצד"ל ובחולין קל"ח:

פסוק לח

רש"י כבר נא' לא ירצה הוא בויקרא (ז' י"ח):

תמיד ערש"י ובכל"ח הק' מנ"ל שכ"ג אסור ללבוש ציץ שלא בשעת עבודה, הא ביומא ז': אי' דא"א לומר דלובש תמיד דהא בעי לעייל לבה"כ, מבואר דמותר ליל לעולם בצי

עש"ה, וכן אי' בתוס' יומא ס"ט., קידושין ס"ו. ותו"י יומא ז': דמותר להיות לבוש בציץ כל היום וע' בהגהות אמ"ב על טו"א חגיגה די"ז שהביא ראי' לזה, ובים התלמוד בתשובת הגר"מ בנעט ז"ל, וע"ע בשיח יצחק יומא ז': ד"ה מי, ובאמרי כהן ח"ב במילואים דף ע"ר מ"ש לתרץ זה. **ושם** ביומא ח'. ועל מצחו ונשא, אתי לומר ראוי למצח מרצה שאינו ראוי למצח אינו מרצה, לאפוקי נשבר הציץ דלא מרצה, ובאמ"כ כאן הקשה למ"ל פסוק על זה דשאינו ראוי למצח אינו מרצה הא סברא הוא סברות ר"ז, ומקורה ממנחות ק"ג: כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת וכל שאינו ראוי לבילה בילה מעכבת, והוא סברא כמ"ש בקידושין כ"ה. לענין ראוי לביאת מים, ויבמות ק"ד: חליצת אלם, ונדרים ע"ג. בחרש, ואולי י"ל דמקור דברי ר"ז כל ראוי כו' הוא מכאן דעל מצחו ונשא ראוי למצח מרצה, אך זה דוחק דחולין מקדשים לא ילפי' בפסחים מ"ה. ויל"ע בזה:

ובפרד"י נח דנ"ה. הבאתי בית האוצר ח"א כלל קל"א שחקר אי מצינו איסור מצד סברא ע"ש בזה, ואציין הרבה מקומות בש"ס שנמצא זה, בשבת ע"ד: השתא לפני מלך בו"ד כו', וכן בפסחים ע"ה:, שבת צ"ו: הכנסה מנ"ל סברא הוא, פסחים כ"א: ל"צ קרא סברא, ודכ"ח: דלא גרע מערל וב"נ, יומא י"א: הני בעי חיי, ומ"ז, השתא לפני מלך כו', ומנחות ס"ב., כתו' כ"ב. למ"ל קרא סרכא, קידושין ל"ד. אטו נשי ל"ב חיי, ומ"א: ברש"י ד"ה לפי שאינו, ונזיר ס"ב., גיטין ו': מילתא דתלי' בסברא, וע"ג:, ב"ק מ"ו. למ"ל קרא סברא הוא, שבועות ל"ו. סברא מדלאו שבועה הן שבועה, מנחות י"ג: מה לי ממילא וילפי' קומץ בכלי כמקבל דם וחייב חטאת, מבואר דסברא דאו' דבדרבנן אין מביאין קרבן, בנזיר כ"ט., ומנחות ס"ב. דרך בזיון כו', חולין קי"ד:, ונדה כ"ה., וע"ע בפ' ויקהל (ל"ו ו') מ"ש בזה, וע"ע נמ"י פ' הזהב על מה שפי' הרי"ף אהך דר"י ד"ת מעות קונה דלאו מקרא יליף אלא מסברא בעלמא הרי דקרינן לסברא ד"ת, ועשו"ת חיים שאל סי' ע"ה, שהביא דעות אי ברכת המוציא דאו', וכ"כ בשו"ת הלכות קטנות ח"ב קפ"ט, וע' שבו"י ח"ג קל"ה, וגליוני הש"ס ברכות ל"ה:

פסוק מ

כתנות בירו' יומא פ"ג ה"ו שתי כתנות לכאו"א, וע' מגילה ז'. ומתנות לאביונים ב' מתנות לב' עניים, והר"מ השמיט זה, ועמ"ש בתו"ת, - ובס' משך חכמה כ' לפ"ז הלא בפקודי (מ' י"ד) כ' והלבשת אותם כתנות וזה אי אפשר שילבש לכל אחד ב' כתנות דהוי יתור בגדים, ונר' דכאן משום דמסתברא טעמא היו עושין להם ב' כתנות משום דהכהנים צריכין לב' בגדים, א' לעבודת הבוקר להרמת הדשן, ובגדים לעבודת התמידין כמו שפרש"י (צו ו' ד') על ולבש בגדים אחרים פחותין, לכן היו עושין שני חליפות בגדים:

פסוק מא

והלבשת ביומא ה': ח"א אהרן ואח"כ בני' וח"א בב"א, ומקשה בב"א מי משכחת ומשני ל"צ דאקדים בזא"ז אבל בסדר א' ולא הפסיק בגד אחר, וע"ס אדני פז בזה, ומשמע דאם עושים בזא"ז בלי הפסק חשוב בב"א, ועשו"ת שבות יעקב אה"ע ח"א קכ"ט שמביא ראי' מזה לחליצת איטר שהדין שחולץ בשתי רגליו, ונחלקו הפו' אי יחליץ בשתיהן כאחד או בזא"ז, ומכאן מוכח דאף בזא"ז בלי הפסק חשיב בב"א, ועב"ש קס"ט סקכ"ד, ופ"ת סקכ"ד הרבה מזה, ובהדו"ע הביא ראי' מזבחים ל"א. כביצה אוכל כו' נפלו שניהם כאחת וכ' רש"י דה"ה בזא"ז, הרי דב' דברים תכופים זא"ז חשיבי בב"א, וע"ע בכריתות י"ח. תד"ה אפשר דמ"ש בד"ט: דכל בב"א תרוויי' קדשו, לאו בב"א ממש רק אפי' קודם משהו מחבירו הוי בב"א, ועמ"ש בפ' וארא דף מ"ז. בד' כוסות שתאן בב"א לא יצא בפסחים ק"ח:, וכ' רשב"ם בלי הפסק הוי ג"כ בב"א, וע"ש הרבה חדשות דהיכי דהוזכר קדימה ואיחור אם נעשה בב"א אי יצא, וערש"י תשא (ל' י"ט) ורחצו כו' בב"א הי' מקדש ידיו ורגליו, ובגו"א וז"ל דאל"כ אין לרחוץ הידים תחלה ואח"כ רגלים דמעלין בקדש, והו"ל להקדים רגל ואח"כ יד כמו בתפילין אלא כאחת הי' מקדש, נשמע מזה דעושה בב"א יוצא הכל, והוי ידים תחלה והוי ג"כ רגלים תחלה, והוי מעלין בקודש וג"כ כסדרן, וע' מצורע (י"ד י"ד) בהן ידו הימנית ובהן רגלו הימנית, וקיי"ל דצריך כסדרן ול"מ בב"א, וער"מ פ"ד ה"ב ממחוסרי כפרה וצ"ע. - **וביומא** ה': בלבישה זא"ז הוי כבב"א, ועתוס' כתו' ל': ד"ה ל"צ, וזבחים ל"א. ברש"י דה"ה בזא"ז הוי ביחד, וכ"כ תוס' בכורות י"ח. ד"ה אפשר, ויבמות צ"ח. ד"ה על, ומג"א א' סק"ג, ועשו"ת אבני חפץ צ"ד:

ובמגילה ב': אי הוי כ' את יום י"ד וט"ו כדקאמרת, השתא דכ' את יום י"ד ואת יום ט"ו אתי את ופסיק, והק' בשו"ת שער אפרים סמ"ח, מזבחים י"ט: ורחצו אהרן ובניו את ידיהם ואת רגליהם, נימא נמי הכי ידיהם לחוד ורגליהם לחוד דאתי את ופסיק, ושם משמע בהיפך דבעי ידיהם ורגליהם בב"א, ופרש"י דמשמע הכי מפי' הקרא, וכ"פ הר"מ בפ"ה ה"א מביאת מקדש, ותירץ דהול"ל את יום י"ד ואת יום ט"ו לחדש אדר, ומדכ' את יום י"ד לחדש אדר, ואח"כ ואת יום ט"ו והפסיק לחדש אדר באמצע, אמרי' שהפסיק הענין ע"ש עוד ב' תירוצים. **ובתוה"מ** למלב"ם תשא (ל' י"ט) תי' לפמ"ש באחרי שכ"מ שלא כפל שם היחוס מורה שהוא טפל לחבירו ועז"א אם אי' שיום י"ד עיקר, לא לכתוב ואת יום ונדע שהוא טפל ליום י"ד שבו קורים הכל אבל פה אם יכתוב ורגליהם נאמר שרחיצת רגלים טפל, וז"א שהוא עיקר ומעכב - ומצאתי ג"כ בחת"ס או"ח קצ"ד שהק' כן ויען שהס' מצוי לא העתקתי, ורק אבוא מס' טעם מן בס' עמק הלכה מהזרע ברוך, חגיגה

י"ב. יליף את הארץ להקדים שמים לארץ, ובתשא פרש"י ובב"א כו' ול"ת קו' ש"א הנ"ל, י"ל עפחז"ל בכ"ד לפעמים אמרי' או לרבות כלאים ולפעמים או למעט כלאים, ומשני הכא מענינא דקרא והתם מענינא דקרא, דהיכי דדעת מכרעת למעט בא הכ' לרבות, וכ"ה דמכרעת לרבות בא למעט, ויל"ד במגילה אריכות הל', אי הוי כ' את יום י"ד כו' הו"ל בקיצור אתי את ופסיק, ונ' דחדא מתורצת בחברתה, דלפ"ז הוי ק' קו' הנ"ל, ואמר אי הוי כ' ויום ט"ו כדקאמרת, נמצא אי ל"ה כ' את הדעת מכרעת שלא לחלק, והשתא דכ' את פסק כנ"ל, אבל בורחצו כו' אי ל"ה כ' את מהיכי תיתי הו"א שיהי' בב"א לכך פרש"י את לומר שיהי' בב"א. **עי"ל** דידוע את בצירי יש טעם על תיבת את ואינו דבוק לתיבה שלאחרי', ואת בסגל אינו נקוד בטעם ודבוק לתיבה שלאחריו, ויובן בשלמא בפ' בראשית כ' את בצירי ואינו דבוק לאחריו לכך דרשי' להקדים, וכן נמי בקרא את יום י"ד ואת יום ט"ו כ' את בצירי לכך אתי את ופסיק, אבל בורחצו את כו' כ' בסגל דרשי' בב"א, וע"ע באו"ח בכת"א פ' תשא בזה אריכות וכל"ח ומנ"ח מ' ק"ו:

עי"ל דעיקר מצות מגילה רק ביום, וכמ"ש בנובי"ק או"ח סמ"א ובטו"א, ומ"מ בהספד ותענית אסור אף בלילה, וכ' בט"א דכעין יו"ט דאו' איתקן דאין מצות שמחה בליל א' שאין שמחה לפני', כמ"ש בפסחים ד"מ מ"מ אסור בהספד ותענית, וא"כ אי נימא דמוקפין יעשו בי"ד וט"ו, וא"א לומר שהב' ימים יהי' יו"ט א' דהא כ' יום י"ד, ויום ט"ו, ואם הוי יו"ט א' א"כ בליל ט"ו הי' צריך לנהוג משתה ושמחה כמו בלילות האמצעות של כל יו"ט, ועכצ"ל דלאו יו"ט אחד הוא, אלא דמ"מ אי לא כ' את ס"ד דבאמת כל יום ויום הוי יו"ט בפני עצמו, כמו שמ"ע שהוא רגל בפ"ע, ואיצטריך ריבוי דליל יו"ט אחרון לשמחה, וכאן כיון דהוא יו"ט בפ"ע אין מצות שמחה רק ביום ולא בלילה, והשתא דכ' את משמע דזמנו של זה כזמנו ש"ז, כיון דא"א לומר דאתי' שיהי' יו"ט א' מדכ' יום ולא לילה עכצ"ל להיפך ודו"ק:

ומלאת ערש"י ובשופטים (י"ז ה') ורמב"ן כאן, ובפרד"י וישלח דר"מ. כתבתי בזה הרבה, ומענין הסרת כובע סימן להכנעה, וע"ע בפ' שמות דף כ"ה:

פסוק מב

מכנסי באוה"ח מכנסים רק שלא תגלה ערוה ואין בהם קדושת עבודה כו', וכ' בבית האוצר ח"ב כלל י"א דק' מנ"ל לחלק בין בגד לבגד, רק לקו' תוס' סנהד' פ"ג: ד"ה אין, י"ל כיון דשם לא כ' לא מיתה ולא זרות רק והיתה להם כהונה, דנשמע מכללו דאם אין בגדים עליהם אין כהונתם עליהם, ומעצמינו אומרים כיון דאין כהונתם עליהם ה"ל זרים וזר ששימש במיתה, והנה ק' ע"ז הא ל"ה זר מעיקרא אם עבד רק פ"א, וי"ל

דבגדים בטלים לגופו וחשובים חלק מגוף, וכשפושטים וחסר לו חלק גוף דהבגדים הו"ל אשתני גופא והוי זר מעיקרא דזה הגוף כמו שהוא עתה בחסרון חלק הבגד ל"ה כהן מעולם, וע"כ לענין זה יש לטעות ולחלק מסברא דרק הבגד הפועל שבח בגוף בחיוב הוא הנכלל בו וחשב חלק ממנו, כגון בגד הבא לחמם או לקרר או לנוי ופאר שפועל פעולה בגוף, משא"כ בגד שרק ענינו בשלילה סילק הגנות לכסות הערוה, והו"א דאין חשיבות לפעולה זו בגוף והוא רק מציל מגנות, וע' שבת י"א: כל אצילו טינוף לא קא חשיב, והו"א דאם עובד בשאר בגדים וחסר רק מכנסים אינו זר, ואין ראי' מקרא דכ' רק והיתה להם כהונה וקאי גם אמכנסים, דאף דאין כהונה עליהם, מ"מ זרים נמי ל"ה דאין זרות מעיקרא, וע"כ שפיר צריך קרא בהדי' לחייב מיתה בחסרון מכנסים דייקא:

פסוק מג

בבואם וכ' בשו"ת זכרון יצחק בח"ת מכאן רמז לשי' הר"מ סוף הל' כלאים, ופ"ח הי"א מכל"מ דלא הותר לכהנים ללבוש בג"כ רק בשעת עבודה דעדל"ת דכלאים, וז"פ דוקא בבואם אל אה"מ ולא בחוץ, ובשאג"א סכ"ט הק' מחטאת עוף הבא על ספק אינו נאכל, הא לובש כלאים בספק, ותי' למ"ש בנזיר כ"ט. מה זכר מביא קרבן על ספק אף נקבה, אבל אין איסור דמקשי' נקבה לזכר, ואף דאי' שם לא אם אמרת בזכר שכן איסור א', ול"ק דבזכר ג"כ יש כלאים, י"ל דלא חשוב רק איסורין הבאים ע"י אכילה ע"ש, ולכאו"ק מהא דר"ל בנזיר כ"ח: איש מדיר בנו בנזיר לחנכו, ופריך איך מביא קרבנותיו לעזרה ואיך אוכל מליקה, וק' ג"כ איך לובש בג"כ, ואי"ל דר"ל ס"ל כמ"ד ביומא י"ב: דבגדי כה"ד ל"ה כלאים, אבל ק' במסקנא דכ"ט: דגם רבי ס"ל מדיר בנו בנזיר, וס"ל דאבנט כה"ד כלאים, ועוד דקיי"ל כרבי מחביריו, ומסתמא גם ר"ל ס"ל כן, ונ' עפמ"ש ביבמות צ': דיש כח ביד חכמים לעקור בשוא"ת, ומשכחת שלבש הבגדים לצורך עבודה דאו', ורשאי להקריב אח"כ קרבן נזיר וקטן ג"כ, ואף שהולך בכלאים לא חשיב כמעשה ורק שוא"ת, ומכאן תשובה למה שנסתפק המל"מ בפ"ג הכ"א מביה"מ אם תחלת המעשה הי' בהיתר אם נחשב השהיי' באיסור אח"כ כמו מעשה או לא, וע"ע בשאג"א ל"ב, ומשנת חסידים ריש ה' יסוה"ת אריכות, וע' בשו"ת חדות יעקב תנינא סי' ס"ג, וע' בים התלמוד בסופו בתשו' הגר"מ בנעט ז"ל דלבישת הבגדים בפ"ע מ"ע ולא מצד עבודה, וע' מגן גבורים סי' י"ח, ובאמת כ"כ בס' המצות מ"ע ל"ג ורמב"ן חולק שם דרק הכשר מצוה וע' מה שהאריך בזה בשו"מ תנינא ח"ב סי' ט':

וביד המלך תי' קו' שאג"א דר"מ לא אמר אלא כהן המכוון ללבוש כלאים בשאט נפש לוקה, משא"כ בכל הנ"ל דמתכוון לעבודה ולא גרע ממוכרי כסות דמוכרין כדרכן ובלבד

שלא יתכוונו בחמה מפני החמה כו', אך בפה"מ פ"ט דכלאים במוכרי כסות בנושאין על גביהן ולא דרך לבישה, ולא כר"ש דדבר שאינו מתכון בכלאים מותר, והדק"ל ר"מ לשיטתו וע"ש בק"א לשאג"א:

ובמנחות א'. סדין בציצית ב"ש פוטרין דל"ל סמוכין, וב"ב מחייבין דכלאים בציצית מותר ורק פטורין מגזרה דכסות לילה, ופריך כיבמות צ': איך עקרו חז"ל דמה"ת אסור ומשני בשוא"ת יכולין לעקר, והק' תוס' דכי מתכסה הוי קו"ע, ות' חיוב ציצית רק לאחר שנתעטף ואז הוי שוא"ת, והק' דבברכות כ'. לובש כלאים עובר בקו"ע, וחילקו דכלאים בשעת לבישה ומצות ציצית אחר לבישה, והסברא י"ל דכלאים אסור גם העלאה דכ' ובגד כלאים לא יעלה עליך, אבל בציצית לא חייב רק בלובש ולאחר עיטוף, והק' בטו"א ריש חגיגה ושאג"א סי' ל' לפ"ז כלאים בציצית איך מותר דעדל"ת הא ל"ה בעידנא, ונ"ל ונקדים קו' דו"ז הברית אברהם או"ח סי' ג' והבאתי לעיל (כ"ח ב'), דלמ"ל סמוכין להתיר כלאים בציצית, ת"ל דכלאים רק בדרך הנאת לבישה, ולרשב"א נדרים ט"ו. אף הנאת הגוף בהדי מצוה ל"ה הנאה דמצללה"נ ול"ה הנאה ול"ה כלאים, וי"ל דר"מ פ"י הט"ז מכלאים כ' תופרי כסות תופרין כדרכן ובלבד שלא יתכוונו כו', ובהל' י"ח כ' לא ילבש כלאים עראי ואפי' ע"ג י' בגדים שאינו נהנה, ואפי' לגנוב מכס ואם לבש לוקה עכ"ל, וסותר זא"ז דלעיל כ' דדשא"מ מותר, וכאן כ' אף לגנוב מכס, ות' כ"מ דאף לר"ש רק בהעלאה שא"מ מותר, אבל בלבישה אסור דלא תלבוש כ', וצ"ע מהיכן הוציא הכ"מ כן, ושארי בשו"ת נודע בשערים מ"ת בחי' על יבמות ד"ד ביאר, דלמ"ל ל"ת שעטנז ובגד כלאים ל"י עליך, דאי לא כ' רק ל"ת הו"א לבישה דנפיש הנייתה אבל העלאה לא, ואי כ' לא יעלה הו"א כל דרך העלאה אסור אפי' מוכרי כסות כ' ל"ת לבישה שיש הנאה, ופרש"י אפי' מוכרי כסות דאין מתכוונים להנאת חימום, והק' רמב"ן ורשב"א שם דדשא"מ פליגי ר"ש ור"י ולא יליף מלא תלבוש דמותר דשא"מ, וי"ל דרש"י ורמב"ם בחדא מיחתא קיימי דהעלאה אסור רק בהנאה, אבל לבישה אף בלא הנאה אסור כמ"ש הר"מ אפי' ע"ג י' בגדים, וזה דאמרו אי כ' לא יעלה הו"א כל דרך העלאה אפי' בלא הנאה כ' ל"ת, ולא למימרא דלבישה אינו אסור רק מצד הנאה, רק דבסתם לבישה איכא הנאה, ואתי לאגלויי אהעלאה דכל שנהנה הוי דומי' בלבישה דמסתמא אית בי' הנאה, וכיון דהעלאה רק משום הנאה אם לא מתכוון ל"ה הנאה, וכר"ן פג"ה דאף דפסיק רישא, שא"א שלא יהנה מ"מ מותר הנאה בפ"ר ע"ש, אבל לבישה אסור לגנוב המכס דלבישה ל"צ הנאה והוי פ"ר, דא"א לגנוב מכס בלי לבישה ואסור אף אינו מתכוון ללבוש ופח"ח, וא"ש קו' הבר"א דצריך סמוכים בכלאים, ואי"ל דמללה"נ, הא בלבישה אסור אף בלא הנאה,

ורק משום עדל"ת ומותר אף לבישה, וא"ש קו' שאג"א דהוי בעידנא דבשעת העלאה אף דעובר, מ"מ הגם דל"א עדל"ת דאינו מקיים עשה בהעלאה, מ"מ בלא"ה אינו עובר דמללה"נ דבהעלאה צריך הנאה וזה עוסק במצוה (אף דעדיין לא גמר העלאה מצוה) לא חשיב הנאה דמללה"נ, ורק הל"ת אח"כ בגמר הלבישה דל"ש מללה"נ, דלבישה אסור אף בלא הנאה ואז איכא עשה ועדל"ת, וזה נכון מאד:

ובחת"ס יו"ד סי' ס"ט הק' הא דגיטין נ"ג: כהנים שפיגלו מזידין חייבין, הא חייב מלקות דלבש כלאים שלא במקום מצוה לר"מ הנ"ל וקלבד"מ ופטור מממון, וע"ע בעמק יהושע סי' א' בזה, ובספרי פרי יוסף על גיטין הבאתי פמ"ג יו"ד ה' מ"ז סק"ז דמפגל אמאי נאמן הא אין שום אדם רואה ונימא אאמע"ר, ורק התי' לפמ"ש רמ"א חו"מ שפ"ח ס"ח היכי דחייב עצמו ממון משים עצמו רשע, וער"ן וריטב"א כתו' ע"ב. ומכות ג', ר"מ פי"ב ה"כ מעדות, ב"ש אה"ע קט"ו סק"ג, נבי"ת אה"ע כ"ג, שו"ת שמן רוקח סי' ס"א, מהר"ם מינץ כ"ז, אהבת דוד לזקיני ז"ל ה' עדות דף כ"ה, ושם בפרי יוסף בזה, ובשו"ת בנין דוד סי' כ"ב בזה, ובירחון הפרדס שנה ב' סי' כ"ג:

חקת ערש"י ונבי"ת או"ח פ"ז, ובכל"ח במדבר בקונ' מיד ולדורות:

פרק כט

פסוק א

פר ע' ארץ חמדה פלפול במה שימש משה בז' ימי מילואים:

פסוק ב

רש"י כנגד החלות ורקיקין, הי' עושה את הג' חלות בחצי לוג שמן, הרביעית לוג לרבוכה, ורביעית הלוג לחלות ורקיקין, וההבדל שבין החלות ורקיקין, שהחלות בלולות בשמן בעודן סלת, והרקיקין מושחין בשמן אחר אפייתן, וערע"ב פ"א מ"ד מחלה, ותשו' מהר"ח אור זרוע סי' רי"ח:

פסוק ו

ומשחת בענין משיחת כ"ג ובניו ומכל עניני בג"כ ע' בקול תורה שנה א' סי' ל"ט, וש"ב סי' ה':

פסוק י

וסרך ע' תולדות אוה"ח צד ס"ז מ"ש הכל"ח ז"ל, ועמ"ש בפ' וארא (דף מ"ז.), ולעיל (כ"ח מ"א):

פסוק יד

רש"י ל"מ חטאת חיצונה נשרפת אלא זו, לפי שיש חטאת נאכלין לכהנים אחר הקרבת אמיריהן, ויש חטאת נשרפות והן ה', חטאת כהן משיח פר הבא על כל המצות, ופר

כה"ג ביה"כ, ושעירי יה"כ, ושעיר ע"ז, ופר העלם דבר, ואלו הנשרפות זריקת דמיהן בהיכל של בין הבדים ועל הפרכת, ומשום כך הי' נשרפות כדכ' וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף (ויקרא ו' כ"ג), וחטאת חיצונית הוא שזריקת דמה על מזבח החיצון כמו זאת של כהונת אהרן ובניו, ולפי שגלה הכ' בשריפתה להוראות שעה כדחז"ל כי לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו, ולכן תמה משה על שריפת שעיר חטאת ר"ח, ואמר כן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה (שם י' י"ח), א"כ מדוע נשרפת, וע' ריב"א:

פסוק טז

רש"י שחיטת קדשים, ערש"י ברכות ט"ו: כדאי' בשחיטת חולין, וע' בזה בס' מגיד תעלומה שם מהרצ"א מדינוב ז"ל שכ' שאין כבוד לומר לשון חול, ע"כ א' בשחיטת חולין ע"ש, וצ"ע מכאן, ועמ"ש בזה בס' עשר צחצחות דנ"ח:

פסוק כ

תנוך רש"י סחוס, עתי"ט ריש פ"ו דבכורות, ובתפא"י מה שהק' על הט"ז יו"ד ש"ט סק"ד, ובתשו' הרדב"ז סי' ק"ל:

פסוק כב

החלב רש"י חלב הדקים או הקבה, ע' ויקרא (ג' ד'), ומ"ש רש"י ובאימרי הפר וכו', אימרים הם הדברים הנשרפים ממנו היותרת ושתי הכליות והחלב, וערש"י חולין י"א. ד"ה מאליה:

איל מלואים רש"י שלמים, ע' לוית חן צו (ז' ט"ז) נדר או נדבה פרש"י שלמים, ובראב"ם הביא ת"כ יכול כולו יאכל ביום א' ת"ל ממחרת, יכול מצוה לב' ימים ת"ל והנותר כו', וצריך טעם הא דשלמים אף דנאכלין לב' ימים מ"מ מצוה יותר לאכול בראשון, וכן באיל מלואים דהוא שלמים, ולענין אכילה רק יום ולילה כחטאת כמ"ש שם, ונר' דכ"ז כדי שיאכל בשר קדש לתיאבון וכ"מ לרז"ל ששקדו על אכילת מצה לתיאבון, ובע"ש וע"פ לא יאכל סמוך לחשכה, ולכן בשלמים אף דזמנו ב"י, מצוה לאכלו ביום א', עפמ"ש בסנהד' ע'. ועד כמה אינו נקרא מליח כ"ז שהוא כשלמים שלא עבר ב"י ולילה, אבל בבן סורר משום אמשוכי ובכ"ש לא ממשיך לבו, ופרש"י משעבר לילה א' פג טעמו, לכן מצוה יותר לאכול שלמים ביום א' דלא פג, ואם הותיר יאכל ביום ב' שעדיין הוא בשר של שמחה, אבל אח"כ שנקרא בשר מליח באש ישרפו זה בשלמים שנאכל לכל אדם, אבל חטאת דרק לכהנים, וכ' תוס' יבמות פ"א. ד"ה דברי, דחתיכה שאינה ראוי' רק לכהן ל"ה ראוי' להתכבד, הרי דיותר חשוב על אוכלי' בשר שראוי לכל אדם, לכך שלמים שנאכלין לכל חשוב ונאכלין לב', אף דהופג, מ"מ עדיין בשר של שמחה ונאכלת

לתיאבון, אבל חטאת דא"נ רק לכהנים זל לאוכליו, לכן קיצר זמן אכילתו עד שלא פג, ומה"ט איל מלואים אף דהוא כשלמים מ"מ הואיל דבעלים של אכילת איל ל"ה רק אהרן ובניו, ונמצא שקל אצל אוכליו, לכן זמן אכילתו כחטאת יום ולילה דנאכל לתיאבון עד שלא פג טעמו:

פסוק כח

לאהרן ובניו, ע' יומא ה'. תד"ה סמיכה, הק' נימא הקטרת אימורין א"מ כו' והא לאהרן ובניו כו', וכ' בס' פתחי שערים דלא קאי על פסוק כ"ח דההוא לדורות, אלא ע"פ כ"ו והי' לך למנה והיה רבוי, וצ"ע אי פר ואיל של משה קרוי מאשר לאהרן, דההוא בשביל אהרן או משל אהרן ממש, ומזה יש להוכיח מה שנסתפק בצל"ח ביצה דף כ', דמנלן דבעלים אינם אוכלין קודם הקטרת אימורין, וצ"ל דבקדשי שעה בח' מלואים כל הכתוב מעכב, וקדשי דורות אין להקדים או לאחר לקדשי שעה, ע' יומא ד"מ. בת"י אי דברים הנעשים בחוץ מעכבים לדברים שבפנים כבגדי לבן, ועמל"מ פ"ז ה"א מתמידין, ובח' למלואים כ' בשמיני (י' ט"ו) והי' לך ולבניך אתך לחק עולם, וג"כ י"ל דלדורות קאי והי', אך י"ל כיון דבעניני דמלואים כ' הוכיחו בתוס' שפיר דבמלואים נמי הקטרת אימרים שנטמאו או שנאבדו אין מעכבין וא"כ יש להכריע ספקות הצל"ח, ועסה"מ מ"ע פ"ט והאוכל אותה עושה מצוה, וע' קו"א לשאג"א סל"ג האריך דאכילת ק"ק לבעלים מצוה ודוחה לל"ת, וכ"כ רמב"ן ותוס' ורא"ש נדרים ד': וצ"ע על הצל"ח ביצה י"ט שדחק בזה וע"ל בדף ש"ג.:

פסוק כט

למשחה עמ"ש בפ' בשלח (דף קל"ג.):

פסוק ל

הכהן ערש"י תביר נמשך לפני' עפרד"י נח דמ"ח., וברש"י דאם יש לכ"ג בן ימנוהו אחריו, וכ"כ באחרי (ט"ז ל"ב) ללמד שבנו קודם לכל אדם, וכ"ה ביומא ע"ב:, וע' בשיח יצחק דתרוויי' צריכי דמקרא דשבעת ימים בפ' תצוה הו"א דאין הכוונה שבנו קודם, אלא שאם ימנו בנו תחתיו צריך משיחות ז' לכתחלה, וע' דף ה'., ולא תאמר כיון דהוא בנו סגי לי' בחינוך בעלמא, ואי מקרא דאחרי "לכהן" הגם דפשיטא משמע דהוא העומד לכהן תחת אביו, מ"מ מדכ' אשר ימשח ואשר ימלא אימא אפי' לכתחלה סגי במשיחה ומילוי יום א' כיון שהוא בנו, קמ"ל אידך דש"י, ולא תקשי אכתי אימא דאין בנו קודם, וקרא דלכהן ה"ק דאם ימנו לבנו צריך חינוך דמילוי ומשיחה, ולא תאמר אחר שהוא בנו סגי בלתי חינוך, דלהא ודאי לא איצטריך דכ' קרא אחרינא בתצוה (כ"ט כ"ט), ובגדי קדש אשר לאהרן יהי' לבניו אחריו למשחה ולמלא ידם, ובלא קרא דש"י ידעי' שבנו צריך חינוך

א"ו דלכהן כו' איצטריך שבנו קודם עש"ה:
ועשו"ת חת"ס או"ח י"ב שהק' למ"ל קרא לכ"ג שבנו קודם הא בספרי שופטים דרשי' מדכ' במלך בקרב כל ישראל לרבות כל המנוין בנו קודם, ובר"מ פ"א ה"ז ממלכים, והוא מכתו' ק"ג: ותו דאמרי' דמשוח מלחמה אין בנו קודם, וכ"פ הר"מ בפ"ד הכ"א מכל"מ, וק' מי גרע משאר מנוין והוכיח מזה דלא נאמר זה רק במלך ושאר מנוין דפרט בירו' והובא בתוס' סוטה מ"א: ד"ה אותו, שוטרים וגבאי צדקה וסופרים, אבל כל מיני קדושה אין בכלל זה, משו"ה בעי קרא לכ"ג וממעט כהן משיח מלחמה, ובאמת כן הוא דעת מהרשד"ם סי' פ"ה, והרשב"א סוס"י ש' מודה בכל מיני תורה והוראה ורבנות שאינו בירושה, והביא מיומא ג' כתרים כתר מלכות וכהונה מורישים לבניהם, אבל תורה הפקר, וע"ע במג"א נ"ג סקל"ג, ועשר מאמרות מח"ד מ"ב פי"ט ב' דכל מינוין שהן כתר תורה אין בניהן קודמין רק מהלל הנשיא נוהגין שבניהם קודמין עכ"ל, והעלה הח"ס דבתורה אין ירושה והביא ראי' ממד' פנחס ע"פ יפקוד וכו' שהי' משה סבר שבניו יורשים מקומו אמר ה' הרבה שרתך יהושע וחלק לך כבוד נוצר תאנה יאכל פריה, והנה מ"ר בעצמו אמר אשר יצא לפניהם וגו' ע"ש, ואלו לא ידע שבניו ראוים לכך ל"ה מבקש להם גדולה אע"כ דבתורה ל"ש ירושה, אבל אלעזר יורש גדולת אהרן דבכ"ג בנו קודם, ודברי הר"מ הובאו ג"כ ברמ"א יו"ד סוס"י רמ"ה, ועשו"ת שם אריה או"ח ז', שהאריך ליישב קו' הח"ס דלמ"ל קרא בכ"ג, והראי' ממדרש כ' דמשם ראי' להיפך דהר"מ פ"א ה"ג ממלכים כ' דאין מעמידין מלך עד שתהי' אמו מישראל וכ' בכ"מ דלרבותא נקט אמו, ומכ"ש אם אביו מישראל אף שאין אמו מישראל כשר, וא"ש דמלך רחבעם (מ"א י"א מ"ג) אף דהי' בן נעמה העמונית, ודעת תוס' שם בסוטה מ"א: דבעי אביו ואמו מישראל, וק' קו' הכ"מ וכה"ק בבאר שבע וכנה"ג חו"מ ז', ובנובי"ק חו"מ סי' א' תי' דרק תחלת שימת המלך יהי' מקרב אחיך אבל במלך בן מלך שהמלכות ירושה וא"צ שימה מחדש כשר אף שאין אמו מישראל, (ובח"ס שם תי' ג"כ כן ונעלם ממנו הנב"י), ואשת מ"ר ל"ה מישראל ואיך רצה שבניו יתמנו תחתיו הא אין אמם מישראל וע"כ דבירושה ל"ב אמו מישראל (וגם משה הי' מלך, זבחים ק"ב. שמו"ר פ"ב, תנחומא בהעלותך ט'. ויש לדחות הנ"ל למ"ד יתרו קודם מ"ת בא א"כ דומה צפורה לכל בנ"י) ומוכח דאף בכתר תורה שייך ירושה, והא דבאמת לא חפץ ה' בבניו לאו קו', והרי גם שאול בחר ה' בדוד ולא בבני שאול, וה' ידע שאין כיהושע בחסידותו שיוכל לנהל העם ובהדי כבשי דרחמנא למ"ל, וע"ע בח"ס סי' י"ג שחזר קצת דאף האידנא שייך ירושה ברב דמשועבד לקהל ולא גרע מש"צ, ואטו משום דהוא שר בתורה גרוע טפי ע"ש, ובחו"מ סי' כ"ב ובשאר תשו' האחרונים האריכו

בזה, וע' בחמד"י ל"ת שס"ב דבאמת בני משה הי' ראוים אך של"ה אמם מישראל, והביא דורש לציון דרוש ג' שהק' על שמעי' ואבטליון שהי' גרים, אך בריב"א פ' משפטים כ' דגר פסול רק היכי שיש ישראל שיודעים לדון, אבל אז ל"ה בישראל חשוב כמותן, וע' יש"ש פ' מצות חליצה סוס"י צ' וק"נ אות ג', מגן אבות להרשב"ץ פ"ה מ"י מאבות, ישועות ישראל חו"מ ז', חת"ס נדה מ"ט, נפ"ח או"ח נ"ג סכ"ה, רשמי שאלה אות ב', ומ"ש בזה בפ' משפטים (דף ק"צ):

ובס' פתחי שערים בשו"ת סי' מ"ו הביא ת"כ אחרי, וילקוט סו"ס תקע"ז שבן קודם לכל אדם, ובספרי שופטים וילקוט דברים תתקמ"ו, ועתוס' סוטה כ"ג: ד"ה כהן, מירושלמי את שבנו עומד תחתי', ומשמע דמה"ת הוא ירושת הבן, וע' תשב"ץ בחוט המשולש טור הראשון שאלה א' שורש ד' ומשמע דהוא מדרבנן, ועשו"ת חו"י סי' ל"א, והביא תוס' שבועות ט"ו. ד"ה וכן דמשה מלך הי' והא דלא ירשו בניו מלכותו הוראות שעה הי', וע"ס סנהדרי קטנה סנהד' נ"ב: מזה, עקרי הד"ט או"ח ג', דעת תורה סי' א' אות פ"א, ובספרו משפט שלום חו"מ רל"ז בקונ' תיקון העולם אות ט"ז הרבה מכל עניני חזקות רבנות שחיטה וחזנות עש"ה, ובשו"ת אמרי דוד סי' מ"ה הרבה ומ"ש בפ' בשלח (דף קל"ג:), ויקהל (ל"ה א'):

ובנב"י כ' עוד לתרץ דנעמה ל"ה היא בעצמה גיורת רק שהי' באה מעמון ואולי אמה או זקנתה היו גיורת, ובמדבר קדמות מער' נ' אות כ"ד בבוא עשרה מאמרות מ' אכ"ח ח"ג סי' ט', מאגדה שהי' בעצמה גיורת וע"מ שהאריך בזה באמרי הצבי ב"ק דל"ח. וע"ע בס' חסידים תשנ"ז דבמצות אין ירושה, וערמב"ן פ' מצות חליצה, ובשו"ת דברי חיים ח"ב חו"מ סל"ב, דבמשרת רבי לחסידים להורות להם דרכי ה' אין קדימה, והראוי לזה קודם, ובכריתות ה': דאין מושחין מלך בן מלך ורק אם יש מחלוקת עלי' צריך משיחה, וכ"פ הר"מ פ"א הי"ב ממלכים ופ"א הי"א מכל"מ, וע"ס יכהן פאר דף כ"ח. שהק' נהי דהמושח כהנים ומלכים פטור דאינם זרים אצל שמן המשחה בכריתות ז': אבל במלך בן מלך דהוי כזר למה יהי' מותר מפני מחלוקת ע"ש - ונשאלתי מאחי הרה"ג ר' **שלמה זאב** נ"י מלאדז למה לא מצינו שנמשח רחבעם בן שלמה דהי' עלי' מחלוקת ישראל, והראיתי לו במנ"ח מ' ק"ז דדוקא אם יש עלי' מחלוקת ואח"ז הומלך על בעלי מחלוקת צריך ג"כ משיחה כמו שלמה ויואש, אבל רחבעם שלא מלך כלל על ישראל בעלי מחלוקתו רק על יהודה ובנימין והם ל"ה חולקים עליו בשום פעם לכן א"צ משיחה, ואחי כתב לי דרק אם בשעת מיתת המלך מחלוקת צריך משיחה, אבל ברחבעם עוד בחיי אביו שלמה אמר אחי' השילוני הנביא (מ"א י"א ל"ב), והשבט הא' יהי' לו למען עבדי דוד

ולמען ירושלים אשר בחרתי בה מכל שבטי ישראל, ואח"כ כ' (י"א מ"ג) וימלך רחבעם בנו תחתיו א"כ רחבעם כבר ירש המלוכה, ושפיר כ' בנוב"י דקמה מלכות רחבעם בלי פקפוק, רק אח"כ כאשר עזב עצת הזקנים הי' סבה מה' (שם י"ב ט"ו), כזה אינו נקרא מחלוקת רק כדין מורד במלכות, - ובדברי הנ"ב צ"ע אמאי ל"ה ראי' מאבישלם דאמו היתה מעכה בת תלמי מלך גשור (ש"ב ג' ג') ואיך רצו שימלוך, ויש להאריך בזה ואכ"מ:

וברש"י פנחס (כ"ה י"ג) אע"פ שכבר נתנה כהונה לזרעו של אהרן, ל"נ אלא לאהרן ובניו שנמשחו עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר משחתן, אבל פנחס שנולד קודם לכן ולא נמשח לא בא לכלל כהונה, ובשו"ת בית היוצר חו"מ מהגה"ק מחוסט ז"ל הוציא מזה דבר חדש להלכה דהא דבן יורש גדולת אביו דוקא בבן שנולד בגדולה הסברא נותנת שירשו, אבל הבן הנולד קודם שניתן הגדולה לאביו זה אינו בכלל הגדולה הזאת, ובזה יהי' מיושב קו' הנ"ל דמשו"ה לא נתנו גדולת משה לבניו, מפני שנולדו קודם שנתנו הגדולה למשה כמו שלא נתנו הכהונה לפנחס אע"ג שהי' בנו של אלעזר וב"ב של אהרן, עש"ה ויל"ע בזה:

פסוק לא

ובשלת כ' רמב"ן לא ידענו אם הוראת שעה שיהי' בשר השלמים טעון כהן בבישולו, או ובשלת בצווי, כמו ומטך אשר הכית בו (שמות י"ז ה'), ויבן שלמה את הבית (מ"א ו' י"ד), ובאמ"כ וקו"ד חוב' ו' סי' ל"א ול"ב, וחוב' ז' סי' ל"ה, כ' בזה, ואביא הקיצור, דק' דבפ' צו (ח' ל"א) אמר משה לאהרן ובניו בשלו, א"כ מבואר דובשלת כאן הכוונה בצווי וכ"כ הא"ע שם, וא"ל דרמב"ן נסתפק גם שם בשלו אם בצווי, דא"כ הי' להסתפק שם, ועוד הא במלואים הי' משה הכהן ואהרן ובניו הבעלים, וי"ל כי בשלו כו' אמר משה לאהרן ובניו אחר שנמשחו כמ"ש שם בפסוק הקודם, וזה שהביא לרמב"ן להסתפק אם מ"ש ובשלת ל' נוכח למשה ול"נ ויבשלו אהרן ובניו כו' הוראת שעה שיהי' בשר המילואים טעון כהן בבישולו, ולכך נא' "ובשלת" הגם שיוכל לעשות ע"י שליח, אבל יהי' שליחו כמותו מה הוא כהן דבמילואים הי' משה כהן אף השליח יהי' כהן, ומזה למד משה לצוות לאהרן ובניו "בשלו" אחר המשיחה בעת שהי' כבר כהנים, או "ובשלת" בצווי כמו ויבן שלמה הכוונה ע"י אחרים ולא בשליחות, ומה שצוה לאהרן ובניו לא מפני שצריך כהן אלא מפני שע"י המשיחה נעשו הם הבעלים - ע"ש באריכות:

ובתיב"ע צו (ו' כ"א) כ"ח שבר דלא יבשלון בו חולין, וק' הא בלא"ה כשמבשל אח"כ פולט, ובאמרי בינה ה' פסח סי' י"ח כ' למ"ש בקומץ למנחה שם, דבקדשים הואיל וכ' למשחה כדרך שמלכים אוכלים מיפסל אפי' ע"י לפגם, וזה כונת ת"י דלא יבשל

בו חולין דהוא כלי שרת וצריך שבירה ואף נטל"פ מיפסל, וא"כ חולין א"א לבשל בו משום דהוי כ"ש, וקדשים א"א לבשל ממנ"פ אי לא יפגום הוי נותר ואי יפגם יפסיד הקדשים שמבשל בו ע"ש, ובכל"ח אות ד' פקפק בזה דבישול חטאת הי' בכ"ש לרמב"ן כאן שהתפלא שיהי' צריך כהן בבישול חטאת מילואים, ואי נימא דכל חטאת צריך כ"ש אין זה תימה כ"כ, ובאמת במלואים י"ל מטעם אחר כיון דהי' דוחה ג"כ שבת לכן הי' צריך כהן בבישול דבשבת אסור לזר לבשל, כיון דהוא רק לאכילת כהנים בודאי אסור לזר לחלל שבת ע"ש אריכות ובפמ"ג או"ח תנ"א במ"ז סוס"ק ל"א:

במקום קדש רש"י בחצר אה"מ, ע"ס סנהדרי קטנה סנהד' ט"ז: אהא דאין מוסיפין על עיר כו', והק' תינח עזרות אבל העיר מנלן דאין מוסיפין בלא סנהדרי גדולה דבקרא ל"נ רק בתבנית המשכן, ואי"ל דעיר כיון דהוא מקודש לאכול בה קדשים קלים הוי במקום חצר אה"מ שבמשכן, ז"א דהר"מ פ"י ה"ה ממעה"ק כ' דירושלים הוי כנגד מחנה ישראל שבמשכן, ובמדבר היו מותרים לאכול קדשים קלים בכל מחנה ישראל, וכ"מ מרש"י תצוה במקום קדש בחצר אה"מ שהשלמים הללו קדשי קדשים הי', משמע דקדשים קלים לא בעי חצר אה"מ, אלא במחנה סגי, אך מר"מ בפה"מ למדתי דגמרינן דאין מכניסין שום קרקע לקדושת הגוף שלא בסנהדרין, וכיון דירושלים ג"כ מקודשת מכל א"י בעי סנהדרין של ע"א:

פסוק לב

פתח רש"י כל החצר קרוי כן, ערמב"ן פ"י ורש"י יומא ה': ד"ה פתח ובשיח יצחק שם:

פסוק לג

ואכלו אשר כפר בהם, מ"ע דאכילת קרבנות על הכהנים ולא על נשים, אף דמותרים לאכול והתורה התיר להם ולקטנים אבל לא מצוה, וישראלים בקדשים קלים אי מצוה נסתפק בצל"ח ביצה די"ט, ועמש"ל בפסוק כ"ח, ובמח"כ נעלם ממנו רש"י פסחים נ"ט. ד"ה בשאר דהוי מצוה אף בישראל, וע' רא"ש ור"ן נדרים ד': ד"ה קשריא וכ"כ ברמב"ן על סה"מ מצוה א' דהוי מצוה בבעלים, ועמנ"ח מ' ק"ב, ובשלא כדרך אכילה תלי' בספיקו של מל"מ פ"ה מיסוה"ת אי במ"ע יוצא שלכד"א, וגם מ"ע דאכילת קדשים צריך כזית, כמו כל מצות מצה ומרור וכ"כ במנ"ח שם, אולם בתו"י יומא ל"ט: אי' דלא בעי כזית, ועי' בדורש לציון דרוש א', וחת"ס או"ח מ"ט וק"מ שנסתפקו בזה אי בעי כזית וע"ע במנ"ח מ' קל"ד, וגם באכילת כהן בע"מ מתכפרים הבעלים כן משמע מפסחים נ"ט:, כיון דחולק בקדשים כמנחות ע"ג., ואכילתו נקרא עבודה בב"ק ק"י. ובשטמ"ק שם בשם הרשב"א ועתש"ו הרד"ד או"ח ח"א באמ"כ סי' ב' או"ג, וראיתי עוד במשנה ראשונה על תרומות פ"ח מ"א, דאשת כהן ועבד כהן יש להן מצוה באכילת תרומה כמו הכהן עצמו

ומברך עלי' כמ"ש הר"מ סוף ה' תרומות ע"ש, וע' תוס' גיטין י"ב. ד"ה השבתני דהוי מצוה, ועפה"מ שם בזה פלוג' דר"מ וחכמים, וע' בצל"ח ריש ברכות דלהכי נקט כהנים אוכלים דאף דנשים ג"כ אוכלים אבל לא חשיב עבודה בהם ע"ש וצ"ע מפסחים ע"ב:, ומזה"ק בהר ק"ט. משמע קצת דאכילת קדשים קלים לבעלים אינה מצוה עש"ה, וע' בבית האוצר ח"א כלל קס"ב קס"ג וקס"ז אריכות בזה:

ובאוה"ח אכילת שלמים לבעלים תפעול הכפרה ואפי' למשה אסורים הגם שאוכל החזה שאסור לאהרן ונ' מדברי' דבכל שלמים הדין כן דחזה ושוק לכהנים והשלמים יהי' אסור להם וצע"ג, ודעת המאירי בסוכה דשלמים אסורים לזרים רק לבעלים מותרים, אבל שיהי' אסורים לכהנים ליכא מ"ד, וכן מה שאסר אותם למשה שיהי' חמור מהמורם שבהם צ"ע, ועכל"ח ראה אות ה', ושו"ת משיב שלום סי' י' אות ה', וטל תורה על ירו' יבמות פ"א ה"א, ובהשמטות דף מ"ז ע"ד:

לא יאכל כי קדש הם ערש"י וסה"מ ל"ת קל"א, וברש"י מנחות ע"ד. ותד"ה לאו. ילקוט אמור רמז תרל"ו, ובמעילה י"ז: מכות י"ח., ר"מ פי"ח ה"י מפסה"מ, ועתוס' זבחים ע"ח. סד"ה הפגול, ר"ש ערלה פ"ב מ"י, חינוך ר"פ והגהות מל"מ על חינוך מ' תפ"ז:

פסוק לד

ושרפת את הנותר באש, עשו"ת בית יצחק או"ח סוס"י כ' הק' מכאן על המהרש"א קידושין נ"ו: דבנותר פקע שם קודש וכאן נקרא קדש, ואף דדרשי' בפסחים כ"ד. לכל שבקדש פסול בא ליתן ל"ת לאכילתו, א"כ י"ל כי קדש היינו שנפסל בקדש מ"מ אין מקרא יוצא מידי פשוטו ע"ש, וזה י"ל דתלי' בפלוג' כמ"ש בבית האוצר ח"א כלל ק"ז עש"ה ובשו"מ תליתאה ח"ב קע"ו, ורביעאה ח"ג כ"ד ד"ה והנה הראב"ד מנ"ח מ' רל"ב אות ד', ובית נפתלי סי' ס"ט, ובדברי מהרש"א ע"ש בפנ"י, וחת"ס אה"ע ח"ב קנ"ב, ובקובץ תצא תורה ח"ג סי' כ"ו, ומצאתי עוד בגליוני הש"ס על ירו', זרעים כרך ג' אות קצ"ז שתי' מה שהק' מהך דיש אוכל אכילה א' וחייב ה' חטאות כו', כיון דבחלב דהוא חלק מזבח ואם עלה לא ירד לכן לא פקע קדושה מיני', אבל מירו' ערלה פ"ב ה"ט מבואר דגם בפגול ונותר לא פקע שם קדושה מינייהו דאל"כ הוי ב' שמות עש"ה - וע"ע ברש"י מנחות כ"ג: ד"ה לעולם, ובאור חדש והגהות רש"ש קידושין, תשו' ריב"א קנ"ב, וח"ס או"ח ק"פ, שו"מ תנינא ח"א סי' נ"ד, ציונים לתורה סי' ב', ויגדיל תורה שנה ה' סי' כ"ב וכ"ג אריכות:

פסוק לז

כל ערש"י ורא"ם, ובס' בית האוצר ח"א כלל קס"ה ובענין אי אכילת מזבח שמי' אכילה:

פסוק לח

שנים ליום תמיד אא"ז הגאון מליסא ז"ל אמר דש"ע או"ח מתחיל הרמ"א שויתי ה' נגדי תמיד, ובסוף או"ח מסיים בפ' וטוב לב משתה תמיד, דצ"ל ב' ביחד יראת ה' ושמחה - וגם ראיתי דכל אדם צריך לזכור הב' תמיד, שויתי ה' לנגדי תמיד, (תהל' ט"ז ח') וחטאתי נגדי תמיד, (שם נ"א ה') וז"פ שנים ליום עולה תמיד:

פסוק לט

את הכבש האחד, עמ"ש ביתרו (כ' י"ב), ובמגילה כ"ח. שאל ר"ע את ר' נחוניא במה הארכת ימים אתו גווזו וקא מחו לי' כו' אם נא' כבש למה נא' אחר כו', וענובי"ת או"ח קל"ט מ"ש בזה, וכבר תמהו דצריך להבין שאלת ר"ע אם נאמר כו' וענינו לשאלה ראשונה במה הארכת ימים, ואם בשביל להודיע שהוא צורבא מרבנן למה בא בשאלה זו דוקא, ושמעתי דביומא ל"ד: אהך דרשא דאחד מיוחד שבעדרו פריך ת"ל ממבחר נדריך ומשני דס"ד ה"מ בנדבה לפי שבא לדורון אבל לדבר שבחובה כל היכי דנפיק ידי חובתו סגי קמ"ל, ובס' חסידים ר"י אם ראית ת"ח שהאריך ימים וכו' ואין שם דבר א' מה"ת אלא דקדוקי של סברא עכ"ל, ופי' המפרש דעל מצות הכתובות בתורה ש"מ בה"ע ליכא, אבל במה שמוסיף מדילי' יש שכר בה"ע, וע' מה שהארכתי בזה בפרד"י לך דפ"ג. ובזה יש לפרש כיון דהנך גווזו דקא מחו לר"ע היו סבורים דאריכות ימים לא בזכותא תלי' דש"מ בה"ע ליכא, ואי משום דקדוקי מצות לאו מידי, דבדבר שבחובה אין נפק"מ בתוספות כדס"ד ביומא, וא"כ אין מקום לשאלת ר"ע, אם לא שקץ בחייו, ע"ז השיב ר"ע ואמר רבי, אם נ' כבש למה נא' אחד, ועכצ"ל דהיינו מיוחד שבעדרו, וכיון דגם דבר שבחובה יש לעשות מן המובחר, א"כ שפיר מצינו למימר דנהי דש"מ בה"ע ליכא, מ"מ בדקדוקי מצוה יש שכר בעוה"ז, ולכן במה הארכת ימים כי תורה הוא וללמוד אני צריך איזה זכות יש בדקדוקי מצוה שתועיל לאריכות ימים ואולי אוכל לקיים גם אני באותם הדקדוקים שעשה רבי, וע"ע בצל"ח פסחים נ"ט. מ"ש ברש"י כאן והביאותי בפ' פנחס (כ"ח ד'), וע' בתורה תמימה דבר נכון בכאן - ושמעתי בשם הגר"ש סופר ז"ל מקראקא ע"ד צחות בפ' קרח (ט"ז ט"ו) לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעותי את אחד מהם, דרך העולם כשמת המלך ובא מלך חדש בראשונה משליך הראשים ומושיב שרים חדשים ונמוכים, שלא יאמרו לו דיעות, וכ' עם הדומה לחמור, זה המון עם, וז"פ ל"ח אחד מהם נשאתי היינו פשוטים שיהי' לראש, ולא הרעותי את אחד מהם, אחד הוא המיוחד, והפשט שלא השליך ממקומם הגבוה, את השרים הגדולים. **ובזה**"ק ויחי רכ"ט: שמחה בצפרא ורננה ברמשא וע"ד את הכבש וגו', ועשו"ת מהר"ם אלשך קל"ח דשיר מעכב הקרבן רק בשל שחרית ולא בתמיד בין ערבים, ופי' בזה טאו"ח קל"ג ע"ש, וע' אב"נ או"ח סכ"ז שלפי

הזהר א"ש דבתורה לא נזכר חצוצרות רק ביום שמחתכם ובמועדיכם, ובר"ח ובתמידין לא נזכר, רק בספרי, וביום שמחתכם אלו השבתות ר"נ אומר תמידין, ולזהר דשמחה רק בצפרא וכ' וביום שמחתכם א"כ אין חיוב חצוצרות רק בצפרא, ובאות א' כ' דשיר דלוים למדין מחצוצרות, ואינו מה"ת רק בשחר ומדרבנן תקנו גם בתמיד ערבים, ואינו מעכב כיון דמה"ת לא בעי שיר כלל ע"ש באריכות:

בבעה"ט דקדק בשינוים שבכאן ובין סדר תמיד שבפ' פנחס, דכאן כ' תעשה בל"י ושם תעשו בל"ר, ופלא דגם שם כ' תעשה (כ"ח ד'), ומה"ט כשרצו חכמים לסתור דברי צדוקים שאמרו תמיד קרב משל יחיד ואפקי' לי' מדכ' תעשה בל"י השיבו רק מדכ' תשמרו בל"ר כמ"ש במנחות ס"ה. וצע"ג:

פסוק מג

רש"י הקובע מקום מועד כו' ע' במשנה ר"ה ל"א: אלא למקום הוועד:

פסוק מו

רמב"ן הק' שמוש הל' בתנאי לא ימצא, עמ"ש בזה בגור אריה, ומד"ר נשא פי"ב:

פרק ל

פסוק א

ועשית מזבח ערמב"ן שהק' מה שאיחר לכאן פ' מזבח הזהב ולא בשאר כלים בפ' תרומה, ועאוה"ח, ובנח"ק כ' לרמז הדין דמזבח הפנימי אם נעקר ממקומו אינו מעכב ויתנו הקטרת במחתה, וע"ס קרבן חגיגה, ובס' הלק"ט ח"ב סי' י"ד תי' לרמז שאין מחנכין מזבח הזהב אלא בקטרת סמים, לכך בחינוך הזכיר מזבח קטרת, וגם אין מחנכין המזבח אלא בקטרת של בין ערבים ולזה אחר שהזכיר תמיד של בה"ע הזכיר מזבח קטרת, ובס' משך חכמה כ' דכל הציווים כמו הארון אם אין ארון אין מניחין לוחות, ובלא מזבח אין מקריבין עולת תמיד, ובלא בגדים אין כהן רשאי לעבוד, ובלא מנורה אין רשאי להדליק נרות, ובלא שלחן אין מניחין לחה"פ, אבל מזבח מקטר קטורת שעיקרו לכך, הלא קיי"ל דהקטורת נקטר אף אם אין מזבח, וכמ"ש רב בזבחים נ"ט. דמזבח שנעקר מקטירין קטרת במקומו, ואינו רק למצוה, ולכך כתב בתר דמשלים הדינים מכלים והבנינים המוכרחים להשראות הכבוד במשכן הקדוש, ולהורות דאין זה רק מצוה בפני עצמה, - ובזה מכוון הפסוק במ"א (ט' כ"ה) והקטיר אתו אשר לפני ה', דאין טעון מזבח רק מקומו כשר להקטיר:

ובספורני כ' שאין מזבח זהב אותו הענין שבשאר הכלים וקרבנות, והי' לכבד ה' לקבל ברצון עבודת עמו בקרבנות ולשחר פניו במנחת קטרת, וצ"ב להבין דברי', ובכל"ח קרח אות א' כ' דדעת רמב"ן דמצות המשכן נא' קודם חטא העגל אמנם לא הספיק לבנות עד

שחטאו בעגל, ולפמ"ש המפו' דכפרת הקטרת עיקרה על חטא של נפש, כמ"ש איזהו דבר שהנשמה נהנה הוא ריח והוא רוחני בא לתקן פגם הדעת, וא"כ כשנצטוו ישראל על מלאכת משכן ל"ה בכללה מזבח קטרת, דכ"ז שלא נפגם הדעת בעגל הי' יכולה להיות הקטרה בכ"מ ול"ה צריך מקום מקודש להקטרת קטרת, ולכן אחר עגל נצטוו שיכפר על עגל ויהי' בהיכל מקודש יותר מעזרה להורות על יחוד ה' עש"ה:

ומצינו ענין נפלא בקטרת מה שאינו בכל המנחות ונסכים, שאין מתקדשין קדה"ג אלא בכלי שרת, וקודם הי' רק ק"ד, ובקטרת כ' תוס' שבועות י"א. ד"ה מכל, דלאחר שנכתשו במכתשת וראוין לקטרת נתקדשו בקדושת פר, ועמל"מ פ"ד הי"ב משקלים בזה, ובס' עבודת הלוים על שבועות ובכתובות י': מזבח נוטריקן מזיח מזין מחבר ומכפר, דהי' ק' להו על מזבח הזהב של"ה בו זבח רק הקטרה והול"ל מקטר ולא מזבח, ודרש מעלות שיש למזבח זה, שקטרת בא לרצות ולפייס ולשכך כעס וחימה וע' מקו"ב במבוא ד' רכ"ה:

אוה"ח מזבח הזהב שמשח שלמה ל"ה של עצי שטים ומצופה זהב כמו של משה, ושל שלמה הי' כולו זהב, ותמוה דמפסוקים במ"א ו' מוכח דגם של שלמה הי' עצי שטים ומצופה זהב, וכן מבואר בחגיגה כ"ו: דמזבח הוי כלי עץ העשוי לנחת וצע"ג, וע' אריכות בשו"ת מחזה אברהם או"ח כ"ח, והגהות חשק שלמה חגיגה, וקול תורה שנה ד' סי' י"ג:

פסוק ג

גגו ערש"י מזבח נחשת ל"ה לו גג מצופה אלא מלאו בעפר, וכ"ה בפסקי תוס' חגיגה סי' ל"ז, ועכו"פ מ"ג סק"ה שהביא גמ' חגיגה כ"ז, אין אור של גיהנם שולטת בפושעים ק"ו ממזבח הזהב, ובתוס' כ' בתנחומא יש שמשה תמה מפ"מ לא ישרוף העץ וא"ל ה' כך דרכי באש של מעלה אש אכלה אש ואינו מכלה, וכ' הכו"פ שהי' ק' לתוס' למה יליף ר"ל ק"ו ממזבח זהב של"ה גחלים רק מחתה א' בבקר וערב, ולא יליף ממזבח נחשת שהי' ג"כ ציפוי זהב ואש הי' מתמיד יום ולילה, ולכן כ' התנחומא דיליף ממזבח הזהב של"ה אש של מעלה אלא שלמטה וכו', ופליאה דהרי מזבח הנחשת ל"ה לו גג אלא מלאו בעפר, ומצאתי בס' נטע שעשועים שהערה בזה וצע"ג, וע"ע בתנחומא סו"פ תרומה שמשמע ככו"פ, וכן מרש"י סו"פ במדבר וע"ש בענף יוסף, ושו"ת מהר"ם מינץ פ"ז, תשב"ץ ח"ג ע', מהרי"ט ס"ק, והגהות רש"ם על ש"ס חגיגה כ"ז בזה, ובמכילתא פ' יתרו דילפי' ממזבח אדמה שיהי' חלול וממילא בעפר, ור"י חולק ויליף ממזבח אדמה שלא יבנהו ע"ג כיפין וע"ג מחילות ע"ש, וי"ל דלר"י שוה למזבח הזהב מג"ש רביע רביע כבזבחים נ"ט:, וע' בדף ס"א: בגמ', בתורה והמצוה פ' יתרו, בס' מעשה למלך פ"א הי"ג

מבהב"ח, וע' שפ"צ אות ל"ט שחקר אי במזבח הזהב פסול נפגם, ובס' נפ"ח או"ח רכ"ז כ' שהפסקי תוס' הוציאו זה מגמ' שם, אין אור של גהינם שולטת בפושעי ישראל ק"ו ממזבח הזהב, ולא הוכיחו מזבח החיצון, וע"כ של"ה לו גג אך שמלאוהו עפר, ול"ה חידוש שלא נשרף, ונקטו מזבח הזהב שרק כעובי דינר זהב ואעפ"כ אין אור שולטות בו - ובתוס' הביא מתנחומא שמשה תמה ע"ז שלא ישרף וא"ל ה' כך דרכי באש של מעלה אש אוכלה אש ואינו מכלה, דכ' והסנה איננו אוכל עכ"ל, ולכאו"ק למה באמת תמה הרי כבר ראה בסנה, וי"ל עפמ"ש ביפה מראה על ירו' שבועות פ"ו אות ג' דבר חדש, כשתרד אש משמים ברעם אם יאחז בדבר לא יוכל לכבותו, אא"כ יביאו אש שלמטה ויניח אצלו, ופי' בזה מ"ש אע"פ שאש ירדה משמים מצוה להביא מהדיוט, כדי שיראו שאש היורדת אינו ראש טבעי, ומצות להניח מהדיוט ויראו שלא יכבה עכ"ל, ולכן תמה משה דהא מצוה להביא גם מהדיוט ותשלוט אש של הדיוט, א"ל ה' שאש שלמעלה אוכלה אש ומוצא כח השריפה מאש של מטה, - וע"ע בלחם שמים אבות פ"ה מ"ה, על ולא כבו הגשמים אש של עצי המערכה - **וע"ע** בתוספתא פ"ז משבת שהוזכר קוי ברזל מושכי הברק, ובירו' נזיר פ"ט ה"ו הדין סערה דחיל מן הדין פרזלא, וע' ר' בחיי נח בענין מחשבת אנשי דור הפלגה ובילקוט ראובני שם:

פסוק ז

בבקר בשו"ת תשב"ץ ח"ג רס"ה, מתרגמי' באתקנותי' ית בוציניי' שהי' מדשן אותם ובערב הי' הדלקה, ומרמב"ם לא נראה כן וכבר השיבו עלי' ומפורש במס' תמיד, ובפ' ב' שעירי שנינו דבין ערבים נכנס ומשלים את הנרות, וכבר פרש"י דהטבה זו הדלקה הוא, וראב"ד פי' שהוא הטבת שתי נרות אבל הדלקה ביום ליכא, שהי' הטבה בין ערבים שהוא דשן המנורה אלא בבקר מטיב ובין ערבים מדליק עכ"ל ועמנ"ח מצ"ג:

פסוק ט

ל"ת עלי' קטרת זרה, ערש"י ורמב"ן דאין להקטיר שום קטרת של נדבה שכולן זרות לו חוץ מזה, וכן אי' במנחות ע"ג: ובסה"מ מל"ת פ"ב כ' דכזהירנו מהקריב שום דבר מהקרבנות במזבח הזהב שבהיכל וע"ש ל"ת וכו', ובחמד"י דף כ"ד כ' דהלשון אינו מובן דבלאו זה דקטרת זרה אינו נכלל דבר אחר, אלא קטרת זרה והא דאסור שום דבר זה מבואר אח"כ בתורה, ועולה ומנחה ונסך לא תסכו עלי', וער"מ פ"ב הי"א מכל"מ במנ"ח בזה וצ"ע:

ובתב"ע לא תסקון עליה קטורת בוסמין דעממין נוכראין, ותמוה דלמה צריך לאשמעי' זאת השתא מישראל אין מקבלין קטרת בנדבה ואפי' מצבור א"מ, ולא אמרו רק מקבלין נו"נ מעכו"ם ע' מנחות ע"ג: וא"כ בקטרת שמישראל אין מקבלין כ"ש מהם, וער"מ פ"ב

הי"א מכהמ"ק ושפ"צ ואה"י, ובהדוה"ע ר"ל שכוונתו שא"מ קטרת שמסרו נכרים לצבור, דישראל שעשה קטרת ומסרה לצבור מקטירין בכריתות ה'., וער"מ פ"ב הי"א ובכ"מ, דבכלל קטרת זרה ל"ה רק אם התנדבו קטרת יחיד או רבים ולא מסרו אותו לצבור, אבל במסרו לצבור מקטירין ואשמעי' דמנכרים ל"מ מסירה, וכ"כ בחמד"י שם דבדבר שאינו קרב אלא לצורך צבור אין מקבלין מעכו"ם כגון שקלים עש"ה, וגם י"ל הטעם דא"מ מנכרים אפי' במסרו לצבור כיון דעשיות קטרת צריך לשמה וכמ"ש בכריתות, ונכרי אדעתא דנפשי' עביד וסתמא לאו לשמה, וכתוס' מנחות מ"ב. ד"ה ואל, וזבחים ב';, ד"ה סתם, וגם חיישינן שמא לא ימסר כך יפה יפה, ואפי' לר"י דלא חייש לזה בב"מ קי"ח. אבל בנכרי מודה, וע"ע בשקלים פ"א מ"ה דאף מנשים עבדים וקטנים אם שקלו מקבלים מהם, מעכו"ם ל"מ דחיישי' שמא לא ימסור יפה כמ"ש בתפא"י, ועשעה"מ פ"ד משקלים בזה, - **ור'** בחיי כ' הזהיר הכ' שלא יקדימו להעלות על המזבח שום דבר לקטרת וכו', משמע דעיקר אזהרה רק שלא יקדימו אבל לאחר שהקטירו על המזבח הקטרת מותר להקטיר אף קטרת אחרת, ותמוה דבכל עת אסור להקטיר וע' מנחות נ'. וש"ד וצע"ג, ובזה"ק כאן דקפ"ב. עמ"ש בפ' וארא (דף מ"ד):

פסוק י

קדש קדשים הוא לה', ולעיל (כ"ט ל"ז) כ' קדש קדשים ולא ב' לה', ע' בס' משך חכמה עפמ"ש בבעה"מ פ"ד מע"ז דאבני מזבח הי' יוצאים לחולין כיון שבאו בה פריצים וחללוה, אבל כלי שרת לא נפקו לחולין ע"י פריצים כמו בימי אחז ע"ש, ובזבחים כ"ז: אי' דמזבח חיצון הוי רצפה למזבח זהב בלי שרת ע"ש, לבן לא נפק לחולין אף ע"י פריצים, לכן אמר ק"ק הוא לה', אולם במזבח חיצון דמתחלל ע"י פריצים לא כ' בו לה', - וכי"ב בקידושין נ"ג. דכ' בי' קדש ולא ב' בזה לה' עש"ה, ובתמורה י"ג. דקדשי בה"ב ב' קרבן ה' ולא קרבן לה' ע"ש, - וראיתי בר"מ פי"א ה"ד ממע"ש עתודין גם שלא בפני הבית וב' הראב"ד זה שבוש שוידוי אינו אלא לפני ה', ואין לפני ה' אלא בבית, וכ' בכ"מ אינו מוכרח דבכל מקום הוי לפני ה' היכי דליכא מקדש ע"ש:

פסוק יב

כי תשא בעה"ט סמך קרנותיו לכי תשא רמז למ"ש רמה קרנם של ישראל בכי תשא, והוא בב"ב י': אמר משה רבש"ע במה תרום כו' וענינו כמו צדקה תרומם גויי, משלי (י"ד ל"ד), וע' מכילתא משפטים (כ"א ל'), ואף דבטח משה ידע דבמצות צדקה תרומם קרן ישראל, וכמ"ש דוד (תהל' קי"ב ט'), פזר נתן לאביונים קרנו תרום בכבוד, רק אי' בסוכה מ"ט: אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד, שנ' זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד (הושע י' י"ב), ואם בצדקה שלו החיה ממות לחיים, זכות גדול ג"כ לו שיאריך ימים, וכמ"ש שם

בב"ב י"א: בבנימין שהחיה אשה וז' בנים האריכו לו כ"ב שנים, אבל נתינת מחצה"ש הי' אחר מעשה עגל שהיו חייבים מיתה, כמ"ש (משפטים כ"ב י"ט) זובח לאלהים יחרם, וא"א שיצילו בצדקה, כי במדבר ל"ה עני מחוסר לחם דהי' להם מן, וגם שמלתם לא בלתה (דברים ח' ד', וכ"ט ד'), לכן נצטוו למנות ישראל ועניים מממון שאין להם ליתן מחה"ש, ואז תוכל ח"ו להיות מגפה, לכן בזה שהעשירים יתנו לצורך עניים החצאי שקלים יצילו בזה העניים ממות לחיים, ועי"ז גם הם ינצלו ממות, וז"ש במה תרום קרנם עתה במדבר, א"ל בכי תשא, וע"ל בפסוק ט"ו, וע' שו"ת מור ואהלות ח"א בהקדמה ובית דוד דרוש ח', והקד"ל ז"ל אמר רבש"ע הרם "קרן" ישראל, אל תחכה על ריוח כי ספק אם יהי' ריוח, אלא קח הקרן, והוליכם לא"י, ובעוה"ר גם הקרן פוחת והולך מרוב הצרות, ובפסחים פ"ז: לא הגלה ה' לישראל אלא כדי שיתוספו גרים, והיום לא די שלא יתוספו רק גם הקרן יתמעט, ורבים מתבוללים בין אוה"ע:

עי"ל כי האסון היותר איום לעמנו, אם יחדל לשמוע במנהיגיו נושאי דגל התורה, וכמ"ש (תולדות כ"ז מ'), כאשר תריד ופרקת עולו מעל צוארך, אל תדמה כי פריקת עול הוא "עליה" רק תריד "ירידה", וז"ש במה תרום קרנם בכי תשא את ראש בנ"י להרים קרן הראשים, וידיהם תחזקנה להקדים דת היהדות על תלה, ועמ"ש בזה בפ' שמות דף ו': ובאלשך כ' כ"ת את ראש בנ"י, מנהיג וראש לבנ"י רק ראוי מי שמוכן ליתן "כופר נפשו" לעבוד להכלל ישראל במסירת הנפש, ומענין כל הפרשה ע' בל"ע דרוש ס"ט, ארצות השלום דרוש ד', וס' פני האריה החי דרוש ה':

רש"י כשתחפץ לקבל סכום מנינו לראות כמה הם אל תמנם לגלגולת אלא יתנו מחה"ש ותמנה השקלים, וכ' רא"ם שאין הפי' כפשוטו שאחר שיקח סכום מנינם יתנו חצאי שקלים, רק קודם שימנו יתנו הכופר חצאי שקלים, וע"י השקלים יקבל סכום מנינם ופי' כי תשא כשתחפץ לקבל לא כשתתקבל עש"ה, ובעץ יוסף על ע"י רפ"ב דיומא כ' הא דלא מייתי ראיה שם דאסור למנות אפי' לדבר מצוה מכאן דהצריכם כופר נפש, דיש לפרש לענין רשות "כשתחפץ" למנותם לא צורך מצוה:

וכדי לברר הענין אבאר בעזה"י: ביומא כ"ב: אסור למנות ישראל אפי' לדבר מצוה דכ' בשאול ויפקדם בבזק (ש"א י"א ח'), ואח"כ יליף מויפקדם בטלאים (ט"ו ד'), ואח"כ אי' כל המונה ישראל עובר בב' לאווין לא ימד ולא יספר, ובברכות ס"ב: עה"פ (ש"א כ"ו י"ט), שאמר דוד לשאול, אם ה' הסיתך בי, א"ל ה' לדוד מסית קרית לי אני מכשילך בדבר שאפי' תינוקות יודעים כי תשא כו' ונתנו כופר, וכ' בש"ב (כ"ד א'), ודה"א (כ"א א'), ויסת את דוד לך מנה ישראל, ואח"כ נענש דוד ע"ש, וברמב"ן כ' משום דלא נתפרש

כאן אם הוא מצוה לדורות, או לשעה למשה במדבר טעה דוד ומנה בלא שקלים והי' הנגף, ובפ' במדבר (א' ג') כ' פי' אחר, כי רחוק שלא יזהר דוד במ"ש בתורה ול"י נגף בפקוד אותם, וגם אם טעה דוד הי' שם יואב וחכמים וידעו היטב שאסור למנות, ורק הקצף הי' שמנאם שלא לצורך ואסור אפי' אם מונה ע"י דבר אחר, וכ"ה במדרש שם ורד"ק, ועוד כ' הרמב"ן כי דוד צוה למנות מבן יג"ש והי' צריך למנות מבן כ', ובאוה"ח כ' דגם שלא לצורך מותר למנות בשקלים, ולא הביא דרמב"ן נסתפק בזה, וכ' ג' חילוקים, א', כאן אחר העגל שהי' לצורך וכדי לכפר על העון הוצרך למחה"ש, ב', כל שיש צורך במספרם בלי חטא א"צ לספור ע"י שקלים אלא אפי' ע"י ד"א כמו בשאול, ג', כל שאין צורך למנותם אין למנות אף ע"י ד"א וזה הוא טעותו של דוד, אבל אם הי' ע"י שקלים הי' מכפר על נפשם ע"ש היטב:

והמהרש"א ביומא הק' למה הביא שם ראי' דאסור למנות משאול ולא הביא מתורה כאן דלא מנה רק ע"י שקלים של"י נגף (וכמש"ל בשם עץ יוסף), ותי' דכאן הי' חטא עגל לקח השקלים לכפר ולהגין, אבל בעלמא בלא חטא מנלן, לכן יליף משאול דל"ה חטא ואעפ"כ הוצרך טלאים, וראיתי ג"כ בס' ישועות מלכו דע"ד: שהק' כנ"ל ובמח"כ לא ראה שקודמו המהרש"א, ותירץ דמתורה לא ידעינן רק דאסור למנות כל ישראל ואין ראי' לפייסות שם ביומא לכן הביא משאול דל"ה כל ישראל, וכ"כ בשפת אמת יומא, וברא"ם כ' כרמב"ן דדוד חשב דלא לדורות, והק' ג"כ כשפקד דוד אח"כ העם ושלח שליש ביד יואב, ושליש ביד אבישי ואתי, למה ל"ה מגפה, ותי' ג"כ דרק כשנמנין כל ישראל, אבל מקצתן אין שולט ע"ה וע' גו"א, ובלבוש האורה כ' דדוד ידע דהוא גם לדורות, אך לא ידע שתיכף אחר המספר יקפוץ הנגף, ופי' הפסוק לא כרש"י כשתחפץ כו' רק כפשוטו כי תשא דמקודם יוכל למנות ואח"כ יתנו כופר, והי' בדעתו שימנו ואח"כ יצוה ליתן כופר עש"ה, ולהצדיק דברי רמב"ן שדוד טעה וסבר שרק לשעה, י"ל עפמ"ש בשקלים פ"א מ"ה דנשים פטורות משקלים וכ' ג"כ את ראש בני ישראל, ואי הוא מצוה לדורות אמאי נשים פטורות וע"כ דרק לשעה משום כפרה, ונשים דל"ה בחטא עגל ל"ה צריכים ליתן מחה"ש, וזה שצוה למנות שסבר דבלא חטא מותר וע' כל"ח:

ובתוס' רי"ד יומא כ' ג"כ דלדבר מצוה צריך לפקוד ע"י ד"א, אבל שלא למצוה אפי' ע"י ד"א אסור דאל"כ למה נענש דוד, ולמה לא מנה ע"י ד"א ושם ל"ה מצוה, והא דפסחים ס"ד: באגריפוס תן עמך בפסחים אף שהי' ג"כ שלא למצוה, מ"מ בפסחים אין קפידא, וע' באר שבע מס' תמיד ובהגרצ"ח, ובפענח רזא הק' ג"כ על רש"י אל תמנה לגלגולת אלא יתנו כו' דהא כ' ויפקדם בבזק ובטלאים, ולהנ"ל א"ש דהי' לצורך מצוה

לצורך מלחמה מותר ע"י ד"א ואף בלי שקלים, אבל אם רק לדעת מספרם לא שרי רק בשקלים, וע' באומר השכחה להגרי"פ שם, עוד הק' הג' הפע"ר מה שפרש"י שנמנו פעם שני' ולא איתפרש שנתנו שום דבר ע"ש, צ"ע דאי' ברש"י בפט"ז שגם במנין השני נתנו מחה"ש, וכ"כ רש"י בפ' במדבר, והאברבנאל השיג באמת שבמספר השני לא נתנו שקלים וע' מלב"ם שסתר דברי', והגרי"פ העיר שם שהפוסקים לא הזכירו איסור זה, ורק המג"א קנ"ו סק"ב דאסור למנות אפי' מתכוון רק להטיל גורל אפי' לדבר מצוה אלא מוציאין אצבעותיהם ומונין ע"ש, ולא הביא שכ"כ הר"מ בפ"ד ה"ד מתמידין, ועשו"ת תורת מרדכי בקונטרס חיבת הקדש סי' א' אות ט', והטעם דע"י אצבע מותר אע"ג דהוא ג"כ חלק מגוף מ"מ כיון ד"כ כ"ת את ראש בנ"י, הקפידא רק אם מונה לגלגלותם או ד"א שהנשמה תלוי' בו, אבל אצבע לא, והא דלא מנו בכלל המצות, וכה"ק בשיירי כנה"ג בכללי הלימוד בסוף ברכות אות כ"ן, עשום דאין ראי' מתורה די"ל דהי' לכפרת עגל, וגמ' ג"כ הביא ראי' משאול, וכיון דאינו מפורש בתורה, ומדברי קבלה אין למנות במנין המצות:

וע"ע במהרש"א שם שהק' אמאי לא מייתי לאסור מקרא דתורה ושמתי את זרעך כחול אשר לא יסופר ות' דשם לא לאיסור קאמר רק דלא יסופר מריבוי ופלא שברש"י שם בשמואל (ט"ו ד') כ' שאסור למנות ישראל מפסוק זה והוא כנגד הגמרא, והנה לפמ"ש ברש"י ורא"ם הנ"ל דהי' מונין השקלים ולא ישראל, ובפי"ג העובר על הפקודים כ' דרך המונין מעבירין את הנמנין זא"ז כו' משמע דנמנו בעצמן זא"ז, וכ' בס' פני אריה זוטא דבר חדש דה"פ דבתחלה יתנו כ"א מחה"ש ותמנה השקלים, אמנם מחשש פן לא יתנו כולם, לכן א"ל אח"כ כל העובר על הפקודים כו' לכפר על נפשותם, ר"ל בזאת תדע מי נתן ומי לא נתן, דאח"כ תעבירם ותמנם לגלגולת בעצמם שנית, ומי שנתן מחה"ש יהי' לו לכפר, אע"פ שנמנה עכשיו שנית, אבל מי שלא נתן ישלט בו הנגף כי נמנה לגלגולת ולא כיפר בעד נפשו, וממורא זו בודאי כולם יתנו, וצדקו דברי רש"י דהי' שני מנינים ע"י שקלים וע"י גלגלת, וע"ס ד"ח דא"ש בזה רש"י שכ' לא תנגפו ע"י מנין, דהי' ג"כ מנין גלגלת אח"כ, וא"ש נמי דכ' ול"י בהם נגף בפקוד אותם, דהול"ל ול"י בהם נגף אם תפקוד אותם, ולהנ"ל א"ש דהי' באמת פקידה שני', וא"ש בזה קו' הנ"ל איך טעה דוד למנות, דסבר דמחה"ש שנתנו במדבר הוא לזכרון עולם לכפר תמיד מה שימנו, וכמו שהי' באמת אח"כ שניצלו כמ"ש בברכות שם, ויאמר למלאך הרף ידך וכו', מה ראה כסף הכפורים, ופרש"י שניתן במנין הראשון במשכן וכיפר על מנין זה ע"ש, וא"ש דלא טעה רק במקצת, דכסף הכפורים לזכרון תמיד רק לענין שלא להרבות להשחית, ועפ"ז

א"ש בברכות שם הרינו מכשילך שאסור למנות בכי תשא כו', משמע דמפסוק זה מוכח שאסור למנות וביומא יליף משאול וכמ"ש המהרש"א וע"ע בעיון יעקב, ולפמ"ש א"ש דמכי תשא כו' ליכא ראי' כ"כ לדינא די"ל דכסף כפורים הי' לזכרון עולם גם היום שמותר למנות לגלגלת, והביא ראי' מטלאים דגם לדינא אסור למנות, והשקלים שנתנו במשכן אין מועילין לדורות רק לענין זה של"י הקצף גדול כ"כ כמו בדוד שהמגפה נעצרה וכנ"ל: **וראיתי** עוד מקשים אם כל מחה"ש שלא ישלוט ע"ה א"כ שבט מנשה ואפרים למה הוצרכו ליתן מחה"ש דהם מזרעו דיוסף קאתי דלא שלטו בי' עין וכב"ב קי"ח. וצ"ע. ובע"נ ת' הא דדוד דשלח למנות ע"י יואב דסבר אשלד"ע, ולתוס' ב"מ י': ד"ה דאמר, דהשליחות בטל, וכ"פ בנובי"ק אה"ע ע"ה, נמצא דאין המנין עושה רושם כלל שיהי' נגף, אך ז"א דפרעה ג"כ נענש אף שכל מעשיו הי' ע"י שליח, לגמ' שם דאשלד"ע רק באיבעי עביד וא"ב לא עביד לאפוקי חצר דבע"כ מותיב בי', ובמלך ל"ש אשלד"ע כיון דידו חזקה ובע"כ מוכרחים לעשות שליחותו ודמי לחצר משו"ה נענש פרעה, וג"כ בדוד ל"ש אשלד"ע דהי' מלך וצוה ליואב, אך כשאמר ליואב הי' רק בלשון בקשה ולא בציווי ושייך אשלד"ע ע"ש באריכות, והנה הא דבמלך ל"ש אשלד"ע כ"כ ברד"ק ש"ב (י"ב ט'), ועמש"ל בפ' שמות דף י"ב:

ובשו"ת כתב סופר יו"ד סק"ו הביא בשם אביו ראי' מיומא דמונה עובר בלאווין, וש"מ אפי' כותב עובר, דאל"כ למ"ל לשאול בזק וטלאים, ויואב נמי אמאי לא מנאם בכתב, ואפי' אי לענין שבועה וברכה כתיבה לאו כדביר מ"מ לספירות העומר יוצא אי נתכוון לצאת בזה ע"ש, ומ"ש בפ' יתרו דף קל"ז:, אבל באמת אי' ברלב"ג במדבר דנשיאים מנו שמות הנכתבים בכתב ולא שנו האנשים כלל וז"ש שם, שאו כו' במספר שמות כל דבר לגלגלותם שנמנו רק השמות, ומצאתי עוד בתורת העולה לרמ"א ז"ל ח"ג פרק פ"א, שהק' ג"כ על רמב"ן כיון דהטעם משום ע"ה מה לי לשעה ומה לי לדורות, וכ' דטעם הפקודים כי הובטח לאברהם שזרעו יהי' כעפר הארץ שלא ימנה, וכן ליעקב שמתי זרעך כחול הים אשר לא יסופר, ולכן אם ישראל נמנים מראים שאינם מזרע אברהם ויעקב, וע"כ הנגף שולט בהם שיתקיים ברכת אברהם ויעקב עכ"פ, כי ע"י הנגף לא נודע מספר הנותרים, וחשב דוד כי אינה נוהגת לדורות רק אחר שיתקיים ברכתם, אבל בימי דוד בסוף ימי' הי' לישראל כל טוב וחשב שכבר נתקיים ברכת אברהם ויעקב ומשו"ה מנה ע"ש באריכות, וע"ע מ"ש בפ' שמות דף ד': בגמ' יומא הנ"ל, ובתו"י יומא נ"ב ויפקדם בטלאים שם מקום הוא לפי הפשט עכ"ל וצע"ג:

ונתנו עבעה"ט למפרע ג"כ אם נותן צדקה יחזיר אלי' וכ"כ בכל"י, והגר"א אמר דעל תיבת ונתנו יש קדמא ואזלא ובא לרמז למ"ש בשבת קנ"א: אר"ח לדביתהו, כי אתי עניא קדים לי' רופתא כי היכי דליקדמי לבניך, א"ל מילט לייטית לי, א"ל גלגל הוא שחוזר בעולם, ונתנו נקרא פנים ואחור גם הנותן יצטרך לפעמים שיתנו לו ח"ו, וז"ש קדמא ואזלא אקדימו כו' לכן אתה הקדם לו ותן לו וילך לפניך צדקך בטרם יסוב הגלגל על בניך, - ובח"ס כ' ע"פ תוס' תענית ח': אין הברכה מצוי' רק בדבר הסמוי מן עין, ובחולין ק"ה: אי' בהיפך דמזיקין שולטין רק בדבר הסמוי מעין, יבצייר וחתום לי"ל רשות למישקל, ותי' דבאמת כן הוא באותה ברכה שבא בסמוי עין הם יכולין לשלוט והוי כזוכים מהפקר, אבל בדבר של בעלים ממש א"י לשלוט, וע"ס רצוף אהבה שם, וכן י"ל שבנ"א מתרבים אם לא ימנו אותם, ובאותן יוכל לשלוט הנגף, והתקנה שימנו אותם ולעומת זה אין הברכה מצוי בהם, אמנם כ"ז אם מונין אותו דבר בעצמו, אבל אם מונין מחה"ש שבא לכפר אז ברכה מצוי כי הם בעצמם אינם מנוין, כי רק בדבר שאין מנוי כלל י"ל שליטה וכאן מנוין במחה"ש, ועז"א כי תשא דהיינו לנשאם בברכה אז יתברכו בשתים, ברכה לפקודיהם שלא יחסר בהם, וגם יתרבו ויהי' הברכה בכפלים:

ובס' איל המלואים כ' דק' למה כל העמים בפקודיהם אין נגף, ולמה יגרע בנ"י הנמנין לדבר מצוה, הא שלוחי מצוה אין ניזוקין, אלא דענין ע"ה למשל ראובן רואה בשמעון עשירות אומר מפ"מ יש לו אז נתבקר למעלה פנקס שמעון, וימצא כתיב בו חטאיו ויענשו אותו, וכן כאן כל ישראל ערבים זל"ז, ולכאו' הו"ל שאיש בחטאו יומת, ורק דקיום ישראל רק בדרך כלל, כמחז"ל ע"פ (תהל' ס"ח ז') מושיב יחידים ביתה, יחידים הי' ישראל ועשאן ה' בית, ופי' באוה"י כמו בית שיש בו עצים רקובים מ"מ הם עומדים ביחד עם עצים טובים ולא כן כאשר יפרדו, כן בבנ"י רק השגחת ה' בכלל, אבל כשמתחילים למנות מורה על חשיבות בפ"ע לכן מבקרין פנקסו, ולא המנין גורם אלא ע"י המנין מבקרין פנקסו, ואי' בשבת קמ"ו., יבמות ק"ג:, וע"ז כ"ב:, ישראל שעמדו בה"ס פסקה זוהמתן ונתבטל יצה"ר ול"ה חוטאים ול"ה יראת ע"ה, ואחר עגל חזר יצה"ר ויש יראת ע"ה, לכן צוה ה' שאסור למנות כ"א ע"י שקלים או שיתנו צדקה ומגין, וז"ש כל העובר על הפקודים דעברו על פקודי דאורייתא:

שם ברמב"ן דמשמע מדברי' שהי' ישראל מביאין במדבר ק"צ בכל יום, ולכן נצטוו שיתנו כל הנצרך כפרה שהגיע לכלל חיוב מצות מחה"ש לקרבנות, והוא נגד הא דחגיגה ו': דקאמר דשבטו של לוי לבד הקריבו, ועמל"מ ריש ה' תמידין, ובטו"א שם והגהות מצפה איתן:

פסוק יג

זה יתנו רש"י הראה לו כמין מטבע של אש, ובמדרש ובמנחות כ"ט. הראה באצבעו, ופי' בס' ברית שלום עפמ"ש ביומא כ"ב: הממונה א"ל הצביעו פי' הוציאו אצבעותיכם למנין דאסור למנות, וז"ש כי תשא כו' אלא זה יתנו באצבעו לרמז שיוציאו אצבעותי' למנין, ועתוס' מנחות כ"ט. ד"ה שלשה, וחולין מ"ב. ד"ה זאת ומהרש"א, וי"ל דדרך העולם כשיתעוררו לפעול דבר טוב ותיקן צבורי, בראשונה מפלפלים באש להבה, אבל לאט לאט נפסק וכשבא למעשה מתעצלים, לכן הראה מטבע של אש וא"ל "כזה יתנו" כי הנתינה מחויבת להיות כמו ההתחייבות "של אש", ואש תמיד תוקד על המזבח לבכם אשר לא תכבה, וע"פ בשופטים (כ' ח') הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו ודחז"ל הירא מעבירות שבידו, גם הסח בין תפילין ש"ר לשל יד סוטה מ"ד:, וצ"ב שאחז עבירה זו, ורק הפשט דיש בשעת הדרשה ינענעין ראשן ויאמרו ליתן, וכשבא לנתינה יתרשלון וז"פ הסח בין תפילין של ראש אז סח ויבטיח ליתן - אבל כשבא לשל יד יחזיר - ועמ"ש בזה בפ' תרומה דף ר"פ. - וע' בזה דבר נכון בס' קהלת ישורין:

וגם הק' מה שייך אצל ה' באצבעו, ועוד מה נתקשה הא הי' מטבע היוצאת אז, וי"ל דבב"מ צ"ה. פלוג' אי פשיעה בבעלים פטור, ולמ"ד דדרשי' קרא לפני ולפני פני' פטור, ורש"י סובר בזבחים כ"ד. דלא דרשי' לפני', ויליף מדכ' ולקח הכהן את דם הפר באצבעו ונתן ע"ג המזבח, ואם הי' דרשי' לפני' הי' צ"נ ולקח הכהן אח הפר ונתן ע"ג המזבח באצבעו, ולכן הפסיקה תורה בין ולקח בין ונתן, להורות שאין דורשין לפני' רק לאחריו וקאי על ונתן ע"ש, ושקלים הי' לכפר על עגל, וז"פ נתקשה משה בשקלים, שהי' ק' לו למה צותה תורה להביא שקלים לכפר על עגל הלא שכינה תמיד בתוך ישראל והוי פשיעה בבעלים ופטור, והראה ה' "באצבעו" דילפי', דאין דורשין לפני', וממילא פשיעה בבעלים חייב:

עי"ל למ"ש בחולין ז': ישראל קדושים הם יש שיש לו ואינו רוצה, ויש רוצה ואין לו, ואי' ברש"י תרומה (כ"ה ב') ושקלים פ"א, ומגילה כ"ט:, דג"פ נתנו מחה"ש, תרומת אדנים ושקלים ומשכן, ובירו' ריש שקלים, הן נקרא ולא נבעת, לטובה רק נדיב לב, ולרעה ויתפרקו כל העם, וזה שנתקשה משה במחה"ש, כי כבד עלי' לבקש ג"פ תרומה, וא"ש קו' תוס' חולין ומנחות דלחשיב הא בהדי ג' דברים שנתקשה משה, כי אינם מענין א', שם נתקשה בעצם ענינם והבנתם, אבל במחה"ש רק נתקשה לבקש זאת מהם, ואי' במד"ר תצוה פל"ו כי "נר מצוה" מה נר אם דולקים ממנו אפי' אלף נרות לא נחסר כן "תורה אור", וכ"א בתענית ט'. עשר בשביל שתתעשר, וזה שהראה לו ה' כמטבע של

אש שאינו נחסר כן בצדקה, וזה סבה לעשירות:
ובפתיחה לשו"ת עטרת ישועה הביא מד' הה"ד (תהל' ע"ה ח') זה ישפיל וזה ירום, וי"ל עפ"מ שפי' בנו"א מטבע של אש, דאש שורף ואש מחמם, דאם מתנהג בכספו שלא כהוגן, אז שרפתו, ואם מתנהג כשורה אז מחמם וזוכה לרב טוב, וז"פ המד' זה ישפיל וזה ירים, דהמטבע יש בו כח להשפיל ולרום, ובחו"י כ' הטעם שכ' מחצית השקל ולא חצי השקל, דצדיק מגין על הדור כפנחס (י"ז י"ג) ויעמוד בין החיים והמתים ותעצר המגפה, ומחצית "חי - מת" ובאמצע עומד צ' להורות שצדיק עומד באמצע להבדיל שלא יגוש המת אל החי, ויש עוד צ' המפסיק בין החיים ומות והוא צד"ק לפני' יהלך, וז"ש בישעי' (נ"ז א') הצדיק אבר ואין איש שם על לב, פן יגוש המת אל החי, דההבדל הצדיק אבד מאמצע, וכ"ת משו"ה אין משימים לב באמרם יש לנו צדי"ק אחר המפריד והוא צדקה, לז"א הלא גם אנשי חסד נאספו בלי צדקה, וז"פ כ"ת את ראש בנ"י, אם יקחו הראש וצדיק הדור העצה ליתן כופר נפשו בצדקה, וכ"כ באוה"ח, ובס' ראשי בשמים בספו בליקוטים כ' ו"כ בתהלים (ק"ו ל') ויעמד פנחס ויפלל כו' תחשב לו לצדקה, דאי' במ"ר גדולה צדקה שמקרבת את החיים ומרחקת המיתה, ומחה"ש הוא צדקה, והצ' של מחצית מרומז על צדקה, "חי מת" וחי מקורב ומת מרוחק, ובפנחס כ' השיב את חמת"י אותיות חי מת, ומת מקורב וחי מרוחק והוא השיב שיהי' חי מקורב ומת מרוחק, כמו הכח של צדקה וז"ש (תהלים ק"ו ל"א) ותחשב לו לצדקה, - ובתהל' (קכ"א ה') ה' צלך על יד ימינך, דרך הצל לעשות מה שאדם עושה אם תפתח ידך לצדקה, ה' יפתח ידו לתת לך, ואם תקפץ ידך ה' יסגיר ידו וזה כפל פתוח תפתח ידך, ונתן תתן, במדה שאדם מודד מודדין לו מגילה י"ב: וזה"ק אמור צ"ב:
ושמעתי מהגה"ק מאסטראויצי ז"ל הענין דמחה"ש מכפר על עגל, וגם מה הקישוי שנתקשה משה, דבפ' ויעשהו עגל מסכה (ל"ב ב') פרש"י קכ"ה קנטרן ? ?כי בו גימ' מסכה, וקנטר ק' סלעים כרש"י ב? י'. ?מסכא דעגל הי' קכ"ה פעמים ק' סלעים ? ? ? כסף ות"ק סלעים, וע"ש בתד"ה דמזדבנא, העולה מדבריהם דדינר א' של זהב הוי כ"ד של כסף, וכ"ד פעמים י"ב אלף ות"ק יעלה ש' אלף, נמצא דעגל משקל ש' אלף שקלים, וישראל ס' רבוא, ו' מאות אלף, וכל א' נתן מחה"ש כסף והי' ס"ה ש' אלף כסף, כמשקל העגל שהי' צריכין לתשובת המשקל לכפר על חטא העגל, אולם אי' בב"מ מ"ד. דדינר זהב הי' כ"ה דינרין של כסף, וא"כ עדיין חסר משקלי ישראל לערך משקל עגל פעם א' י"ב אלף ות"ק, אבל בתוס' שם כ' דאותו דינר הכ"ה הי' להכרע ע"ש, ולזאת נתנו ג"כ ישראל לחצי שקליהם קלבונות להכרע כמ"ש בשקלים פ"א מ"ו, וקלבון הוא חצי מעה כחכמים

דר"מ שם במ"ז, א"כ הי' כל הקלבונות סך ש' אלף מעין, ושקל כ"ד מעין, נמצא דהש' אלף מעין הם י"ב אלף ות"ק שקלים כחשבון הנ"ל השלימות הקלבונות לדינר הכ"ה, וא"ש מה שנתקשה משה עד שהראו לו כמין מטבע של אש, דהלא מה שבא להכרע אינו דבר קצוב, כי אם מחליפין הרבה אז ההכרע גדול, כי לא שכיח למצוא חלפנים להחליף סכום גדול, ואם מעט מחליפין אז אין ההכרע כ"כ כי מצוי להחליף, ועכ"פ ל"ה יכול ה' להגיד למשה גם את הקלבון, כי א"כ יבקשו ג"כ קלבונות ויהי' הקלבון עצמו צריך הכרע ואין לדבר סוף, ודו"ק, וע"ס אור יקרות, ומ"ש בפ' פקודי (ל"ח כ"ד) בזה הרבה:

ואציין בקיצור דיני מחה"ש והערות חדשות: מ"ע ליתן בכל שנה מחה"ש לקנות קרבנות ושאר דברים, ונשים עבדים וקטנים פטורים עד יג"ש כמ"ש רמב"ם ורמב"ן, ונ"מ בזה"ז לדינא, למ"ש בבשמים ראש סי' פ"ט דנשים פטורות מתפלת מוסף, דבאה לזכר לקרבן מוסף, ונעשה ממעות שקלים ונשים לא נתחייבו בשקלים, ע' בחי' רע"א או"ח ק"ו, לפ"ז עד כ' פטורין מתפלת מוסף וא"כ אינו מוצא אחרים מיי"ח, וע' תו"ת אות כ"ב, והא דנותנים היום מחהש"ק כמגילה י"ג: הקדים שקליהם לשקלו, ובמג"א תרצ"ד סק"ג הק' דנשים וילדים יהי' פטורים ע"ש, וי"ל דבשל תורה עיקר הכוונה לידע ע"י מספר השקלים מספר הנפשות ונשים וילדים לא התפקדו נפטרו, אבל מה שנותנין בפורים זכר לנס, וגם הם היו בנס - וחינוך ק"ה כ' עד כ' שנים, וכ"כ רע"ב פ"א מ"ג וע"ש בתי"ט ת"ד, ובירו' פ"א ה"ד כ' מבן י"ג, ובפסיקתא דר"נ וילקוט תשא רמז שפ"ו מבן כ' - אבל אם ?שאנו מקבלין מהם, אבל עכו"ם אפי' אם נתן אין מקבלין. ומותר לע"ז או לשבת אי מקבלין עמנ"ח ?שס"ה ?ופרש"ב מ"ה הא דמקבלין מהם בתנאי ?שימסרם לצבור יפה שלא יהי' קרבן צבור משל יחיד, ?ועי' ?רוקח סי' רל"ב ובשעה"מ הק' להשיטות דקטנים עד י"ג. איך מהני הקנאת קטן, הא קטן יכול לקנות רק מדרבנן בהגיע לפעוטות עתו"מ רל"ה, ולסוברים אין קנין דרבנן מועיל לדאורייתא ע' אה"ע ר"ס כ"ח, א"כ מה מהני מסירתו לצבור, וכה"ק בקצה"ח רל"ה סק"ד, ובשעה"מ תי' דמה"ת בטלי השקלים ברוב של צבור דחד בתרי בטיל, ומה שמטבע חשוב ול"ב רק מדרבנן ומדרבנן מהני מסירתו ע"ש, אך ק' הא מה"ת ל"ב דקיי"ל ממון בעלים ל"ב בביצה ל"ח: הרי נתערב כו', ובאבני מלואים סי' כ"ח הק' ג"כ זה ובמח"נ"א עש"ה, ולפי הנ"ל קטן פחות מפעוטות וכן שוטה שא"י למכור אפי' מדרבנן' אפי' נתנו אין מקבלין מהם דא"א למסור לצבור - וממשכנין על השקלים, ובמנ"ח נסתפק אם זה ככל חוב ויש שיעבוד נכסים ונחתינן לנכסי' אף שלא בפני' או רק בפני' משום כפיה, ובקצה"ח ר"צ סק"ג פלפל בצדקה או יש ש"נ, ועמח"א ה' צדקה סי' א', וער"מ פ"ג הי"ג דהפריש שקלו ומת יפול לנדבה, הרי דאפי' אם הפריש

אינו נותן בתוך השקלים ומכ"ש בלא הפריש ומת, ואפ"ל הטעם דאין כפרה למתים ע' סוף ב"ק, אך בחיים רק שאינו כאן, אפשר דיש שע"נ ויורדין לנכסי', ובשפ"צ ד' פרשיות אות ג' כ' שרמב"ם קאי שהפריש לפני ניסן ומת, כי מיד שמכריזין הזריזין מפרישין לכך לא שייכי שע"נ משא"כ אחר ניסן שהי' חיוב אז ודאי יש שע"נ וגובין מהם.

ואם ב' נותנים שקל צריכים ליתן קלבון, וברש"י חולין כ"ה: כ' דעיקר דין קלבון הי' רק בנותן חצי שקל רק משום לא פליג תיקנו דאפילו ב' שנתנו שקל שלם צריך ב' קלבונות, וע' רש"י בכורות נ"ו:, ומ"ש בזה בשפת אמת מנחות ק"ח. עש"ה - וע' בחינוך דכן כל מי שאינו נותן חצי ממש ממה שהי' מטבע באותו זמן ונותן עבורו כסף במשקלו צריך קלבון, וער"מ ומנ"ח אות ב', וגם קלבון אינו מה"ת וראי' דפטרו כהנים מקלבון ואי מה"ת ל"ה מקילין, ובס' הקובץ על ר"מ פ"ז ה"ז הביא ירו' ספ"ק דר"מ ס"ל קלבון מה"ת וע"ש פ"ד ה"ה בשם רשב"א ורמב"ן דאין מברכין על מצוה זו משום דמשלחן גבוה קא זכה, ובפ"א מ"ג אין ממשכנים כהנים משום דרכי שלום לפי שעבודת קרבנות עליהם כו' שיהי' להם חלף עבודתם ע"ש, וא"כ בבעלי מומין שאין עובדין ממשכנין, ועמנ"ח סוף אות ב', וגם כהן שאינו רוצה ליתן כופין אותו עד שת"נ כיון שחייב במצוה זו ככל מצות רק אין ממשכנין מפני ד"ש, ואם מי שאין לו לפרוע אם רשאים לחבשו בבית אסורים ערש"י פסחים פ"ח. דמשמע דלשלם ממון מאסרים, ועשו"ת מהרשד"ם חו"מ ש"צ, דרק ביש לו מעות ואינו רוצה לשלם אבל באין לו אין מאסרין, ורק בגנב כ' ונמכר בגנבתו, אבל בבא ליד בהיתר לא, ובהיזק יש לעיין - ובר"מ פ"א ה"א מ"ע ליתן מחה"ש ואפי' עני שואל או מוכר כסותו, וע' חינוך תקפ"ח במ"ע ביומו תתן שכרו שכ' דרק ביש לו מעות עובר, ולכאו' למה לא נימא גם במחה"ש דאם אין לו אינו עובר, אך כאן יש גם ל"ת והדל לא ימעיט, ובלאווין צריך לבזבז כל ממונו באו"ח תרנ"ו, אך הא גם שם יש ל"ת דבל תלין, וי"ל דפליגו הר"מ וחינוך בחקירת הפוסקים בהא דמחויב לבזבז כל ממונו בלאו, אם דוקא בלעבור בקו"ע או אפי' בלאו שוא"ת וע' רה"ז פ' ויקרא, וקול תורה ח"ו סי' ע"ג אריכות, - ובר"מ פ"א ה"א דרק בפעם א' חייב ליתן, וע' קרית ספר, ולא הביאו מקורו, ורק בב"ק ק"י. גזל הגר שהחזירו לחצאין לא יצא, בשטמ"ק, הרי דכפרה אינו בא לחצאין, וי"ל ה"ה במחה"ש, - ובילקוט תרומה רמז שס"ג שיכול לשלש שקלים ג' פעמים בשנה, וע' רי"ט אלגזי פ"ח אות פ"א, ואמבוהא דספרי שלח דק"ז: וקו"ת שם:

רמב"ן מענין לה"ק, וע' נח (י"א א') ברש"י שפה א' לה"ק, ושל"ה ח"א בבהמ"ק, וספורני יתרו (י"ט ו') גוי קדוש, ומ"ש בפרד"י בראשית דף כ"ז. עי' ושכ"ד ויתרו דף קמ"ח: ובשו"ת חת"ס ח"ו סי' פ"ד. - **ושמעת** שמשכיל חובב שפת עבר שאל להג' נצי"ב ז"ל על

ירו' פ"א ה"ד משבת המדבר בלה"ק מובטח לו שהוא בן עה"ב, וע"ע בפה"מ להר"מ פ"ב מ"א מאבות, והוי זהיר במצוה קלה דיבור בלה"ק, ולמה החרדים לא יזהירו בו, והשיב למה לא ראית חצי השני מירו', והקורא ק"ש שחרית וערבית כו' - והגר"ש סאלנטר ז"ל השיב ג"כ, כתיב וחכך כיין הטוב (שה"ש ז' י'), יין חשוב בנסכים, קידוש, הבדלה, במילה ונשואין ונפסל בנגיעת עכו"ם, וכן לה"ק רק בטרם שנגע הרחוק מיהדות, וע' תורת משה ויגש על כי פי המדבר אליכם פרש"י בלה"ק כי סגולת לה"ק לא יתקיים באדם שאינו משמר עצמו בקדושה, שפלא גדול הוא בגלות בבל בזמן ע' שנה נשתכח לה"ק והיו העם חציים מדבר כשדית ואשדודית יען כי לא שמרו עצמם בקדושה ע"ש. - ובס' אלה המצות להגרצ"ח הביא פה"מ הנ"ל, ותמה דהינן מצא שחובה מוטלת ללמוד לה"ק, וראיתי בשו"ת יד אליעזר סי' ל"ב שתי' דהוא מסוטה ל"ב. ואלו נאמרין בלה"ק קחשיב הקהל דהמלך מצוה לקרות התורה בלה"ק דוקא והעם מצוים לשמוע ולהבין, כחגיגה ג'. האנשים באים ללמוד ונשים לשמוע, וממילא מצוה ללמוד לה"ק כדי שיבינו. - ובספרי עקב עה"פ לדבר בם, כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבד עמו לה"ק ומלמדו תורה, ובירו' סוכה פ"ג הי"ב מלמדו לשון תורה:

ובפ' נח דנ"ב: הבאתי קו' גו"א ולבוש איך למד נח תורה הא ב"נ שלמד ח"מ, וי"ל דשם בסנהד' נ"ח: אי' משום א"ת מורשה אלא מאורסה, או מורשה לנו ולא להם, וזה לאתר שניתנה תורה לישראל אבל קודם מ"ת, תורה פנויה ומונחת בקרן זוית וכל הרוצה יטול וילמוד, והרי גם באבות לא הכל מודים שיצאו מכלל ב"נ עפר"ד דרוש א', ולמדו וקיימו כל התורה, ועל שמירת שבת הוא שפלפלו איך שמרו עמ"ש לעיל דף ס' ועי' ס' נפ"ח סי' של"ד מענין לימוד אשה וגוי - ושם הבאתי קו' מהרש"א שבת ל"א. בגר שבא להלל שילמוד עמו כל התורה, איך למדו הא ב"נ שלמד ח"מ, ולא הבינותי דשם משמע דאיסור הוא לבד על הנכרי, וקו' מהרש"א על הלל האיך למדו ולא דיבר כלל מענין לפ"ע, יותר הו"ל להקשות מחגיגה י"ג. אין מוסרין תורה לנכרי וצ"ע, ועזה"ק אחרי ע"ג. הלל ושמאי לא אודעו לאונקלוס מלה דאורייתא עד דאתגזר וזה לא כמהרש"א, וע"ע בתו' יבמות מ"ח:, ודברי שאול ד"ז ע"ד, ובמקו"ב ח"ד תתקס"ז חילק לימוד תורה לנשים מגוים, דלגוים מותר להשיב על שאלותיהם כמ"ש חז"ל, וכ"כ בטו"א חגיגה י"ג. (ל"מ שם) ובנשים לא כן, כיומא ס"ו. ישרפו ד"ת ואל ימסרו לנשים, וע' ימין ושמאל דף ר' די"ל דאיסור מוסב רק על תורה שבע"פ וסודות התורה, אבל תורה שבכתב מותר לנכרי ללמוד ולנו ללמדו, וכמפורש בסוטה פ"ז מ"ה וכתבו עליהם את כל דברי התורה בע' לשון בגמ' ל"ה: ועתשו' הרמב"ם סי' נ', שד"ח דברי חכמים קל"ה, ויחי יעקב יו"ד

נ"ג וגליון שם, תשו' רצ"ח ל"ב, דברי ישכר צ"ו צ"ז, וחבלים בנעימים ח"ב ס"ג וס"ד. - ובמג"א של"ח סקי"ז נביאים וכתובים מותר ללמוד עמהם כדי שיראו בנחמות ישראל ע"ש, ודייקו מסנהד' נ"ט. עכו"ם שעוסק בתורה חייב, וערש"י קידושין ל'. מקרא זה תורה, ובחולין קל"ז. של נביאים לא קרוי אלא קבלה, וע' שבועות כ"ט. קיימו תורה וכו', ורש"י ב"מ ל"ג. ד"ה מקרא תנ"כ, וע' ר"מ הל' ת"ת פ"א הי"ג באשה, הנ"מ תשבע"פ אבל בכתב כו', ובס' חסידים לא ילמד לכותי אותיות מוכח שתרגום מותר, ובזה"ק הנ"ל אחרי ע"ג, אסור לאודעה להו מילי דאו' דשמא דקב"ה, וכל אות דאו' מתקשרא בשמא קדישא משמע כס"ח, וע"ע עמודי אור או"ת ל"ד סי"ב, ובס' המקנה ח"א כלל ח' פרט ט' בירור הענין:

ובס' טל תורה מגילה ט"ו: מבית אביה למדה, וברש"י שמעה התינוקות אומרים כן מוכח דהיא בעצמה לא למדה וראי' כנ"ל דלא תלמד תורה ונו"כ בכלל וכמש"ל בהערות לדף מ"ה., וכ"כ בס' מנחם משיב נפש על מס' מגילה שם, ובשו"מ רביעאה ח"ג סי' מ"א כ' מרמב"ם מבואר דתורה אינה כמלמדה תפלות אבל לכתחלה אסור ללמדה, ובחגיגה ג', אנשים באים ללמוד ונשים לשמוע, וראי' דלכתחלה אסור ללמדם, וכ"כ בט"ז יו"ד רמ"ו סק"ד, ועתי"ט נדרים פ"ד מ"ג ומלמד בני מקרא, וי"ג בנותי' וע' מג"א רפ"ב סק"ו, ומהרי"ט אלגזי פ"ד אות מ"ד הקשה בהא דאין נותנין מתנות לכהן ע"ה למען יחזקו תורת ה', א"כ איך נותנין לאשה, אך דהי' צריכות ללמוד דיני מת"כ לדעת איך ליזהר בהם בנדתם וטומאה א"כ מקרי למען יחזקו בתורת ה'. - **ובב**"ק ל"ח. אפי' כותי העוסק בתורה ה"ה ככ"ג וע"ש בתוס', וי"ל דביתרו (י"ט א') ביום הזה וכו', ופרש"י שיהי' ד"ת חדשים כאלו היום נתנו, ובדברים (י"א י"ג) מצוה אתכם היום, וברש"י מספרי שיהי' חדשים כאלו שמעתם בו ביום, וכהן הדיוט מקריב עשירות איפה ביום שהוא מתחנך אבל כ"ג מקריב בכל יום תמיד מחציתו בבוקר ומחציתו בערב בויקרא (ו' ה') ובחינוך מ' קל"ו פי' הטעם כיון דהוא שליח כל ישראל צריך להקריב מנחת תמיד כמו ק"צ עולות תמיד ע"ש, חזינן אף דכה"ד סגי להקריב ביום חנוכו, מ"מ כ"ג הו' אצלו כל יום כחנוך חדש וכאלו היום נתחנך, משו"ה עוסק בתורה אפי' כותי ה"ה בבחי' כ"ג דהוי בכל יום כאלו היום נתחנך כן עוסק בתורה טועם בכל יום התחדשות כאלו היום נתנו התורה, וע' בזה בפתיחת ס' עבודת הלוים על מס' שבועות:

פסוק יד

כל העובר על הפקודים, בס' באר מים חיים כ' שכל א' ישער בעצמו דהעולם במעמד מחצה על מחצה ובמעשיו יכריע לרוב, וז"ש כל העובר על הפקודים בשעה שהולך

לעבור פקודי אורייתא, ישקול בדעתו כמו שעולם מחצה ע"מ, והר"ר אלימלך ז"ל אמר לבנו תדע מפ"מ יבואו אלי כל יום ויום המון רב לבקש ממני פרנסה ובריאות ועוד, שמסתמא יודעין שאני חייב ובעוני הכרעתי העולם לחוב:

פסוק טו

העשיר ל"י ע' ב"ב ט': תד"ה גדול דמשה נמי עשה צדקה בסתר, ובהג' יעב"ץ כ' מי יגיד לנו זה שמא ל"ה מזומן לו עני כלל, וכן נראה שבמדבר הי' כל ישראל שווים, ול"ה בהם עני הצריך לפרנסה שכולם הי' אכלי מן, ושמלותם לא בלתה כו', ודאי כולם הי' עשירים, ולמי הי' צריך ליתן בסתר, ואע"ג דכ' והדל לא ימעיט, לענין כסף וזהב הוא של"ה יד כולם משגת בשוה, ובשביל זה ל"ה צריכים לקבל צדקה, ואעפ"כ גם מכסף וזהב ל"ה חסר שום א' מהם, כולם יצאו ברכוש רב, לכן נתחייבו כולם במחה"ש בשוה ולא נקרא דל אלא בערך עשיר הגדול, והא דכ' במשה (דברים ל"ג כ"א) צדקת ה' עשה אינה צדקה לעניים אלא כדכ' (שם ט"ז כ') צדק צדק תרדוף, והיינו נמי דמפרש בהך קרא ומשפטים עם ישראל וע"ש ברישׁ הפרשה, וגם י"ל יען דהנתינה הי' לכפר על הנפש שחטאו בעגל, ובהצלת הנפש פסקינן דלא אזלינן בתר ממון מי שיש לו ממון יתן יותר, רק לפי נפשות וכמ"ש בב"ק קט"ז: בחבורה ששכרו באיכא סכ"נ נותנין לפי נפשות, ועחו"מ רע"ב סט"ו, וע"ע ברה"ז, ולא תקשה אחרי דמחה"ש הי' לידע מספר הנפשות, לפ"ז בלא הציווי עשיר ל"י כו' ידעינן זה, אך הי' אפשר בהשתתפות למשל ה' עשירים וה' עניים שיסכימו שעשירים יתנו ט' שקלים ועניים א', וא"כ יעלו מספר השקלים למספר נפשות:

והגר"א אמר דעל העשיר לא ירבה כ' מונח רביע, ויש לרמז לכתו' נ'. המבזבז אל יבזבז יותר מחומש וזה מונח רביע, ר"ל דאף העשיר לא ירבה יותר מחמישית, ד' חלקים יהי' מונח לעצמו וחלק חמישי יבזבז, ועמ"ש בפרד"י ויצא דר"ט:, וברמב"ן כ' שהוא ל"ת עשיר ל"י, והר"מ לא מנה ללאו וע"ס פני מבין שיהי' ראי' מכאן דנשים פטורות ממ"ע דשקלים, וק' מדוע לא חשוב במשנה קידושין כ"ט. במצות ל"ת שנשים פטורות אע"כ דאינו ל"ת (ועט"א ר"ה ו' בבל תאחר) אך ק' הלא מ"ע שאינו הז"ג הוא, דבכל השנה זמנו לשקול, וטעם דנשים פטורות כ' ברע"ב דכ' איש, וק' מדוע לא חשיב בקידושין ל"ד. מ"ע שאין הז"ג ואפ"ה נשים פטורות, וכיוצא בזה הק' בשאג"א ל"ה, במ"ע כתיבת ס"ת וצ"ע:

לכפר רש"י הוא המנין בחומש הפקודים, עט"א מגילה כ"ט. באבני שהם, שהק' דא"כ ל"ה התרומה בר"ח ניסן כיון שלא נתנו שקלים עד אייר לצורך קרבנות, והא אי' בירו' רפ"ק דשקלים, ולמה בא' באדר כדי שיביאו שקליהן בעונתן, ותתרום מן החדשה בזמנה

בא' בניסן, ארשב"י תרומת הלשכה בתחלתה שנ' ויהי כו' בא' לחדש הוקם המשכן, ותני' דבו ביום נתרמה הלשכה, והשתא אי לא נתנו שקלים לקרבנות עד א' באייר בשנה ב' מאין נתרמה התרומה בא' בניסן שלפני ונשאר בצ"ט. **ובס'** דרוש שמואל כ' דבאדם יש רביעית דם שהנפש תלוי בו ומשקלו כ"ה סלעים, וסלע ב' שקלים, וחיי אדם ע' שנה ונמנה מבן כ' דהיינו נ' שנה, ושוקל בנ' שנה כ"ה שקלים, ושקל קודש כפול הי' הרי נ' שקלי חול, והוא כ"ה סלעים מכוון למשקל דם הנפש, וז"ש לכפר על נפשותיכם ע"ש, והא דרביעית דם הוא כ"ה סלעים אי' בתוס' סוטה ה'. ד"ה אדם, וברה"ז העיר שהוא כן בפ"י מ"ח מתרומות כל גרב שמחזיק סאתים אם יש בציר טמא משקל עשר זוז וכו', וכ' בירו' שבטל בתתק"ס ע"ש במפו' החשבון ועמ"ש בפקודי (ל"ח כ"ד):

פסוק טז

ולקחת ערש"י ומ"ש ביתרו (דף קמ"א:) ובטו"א ר"ה י"א. הק' לרש"י דשנות אנשים נמנין לשנות העולם מתשרי, הא דדריש שם במשה היום מלאו ימי ושנותי, והרי משה נולד בז' אדר ומת בז' מלאו ימי' ולא שנותי' עד תשרי, והוכיח מזה דלאחר מ"ח מיום ליום מנינן, ובאהבת איתן על ע"י כ' דלא על רש"י תלונתו שכ"כ במד"ר וערא"ם, וי"ל דבספרי דברים היום מלאו ימי ושנותי מעל"ע, רבי אומר היום מלאו, שבאותו יום שלמו לו מעל"ע, וצ"ב פלוגתתם, ולט"א דמילוי שנים תלי' אי מנינן שני דורות למנין כל אחד מיום שנולד או לשנות עולם, א"כ פליגי דת"ק דנקט מלאו ימי ושנותי מעל"ע דסבר דשני דורות מיום שנולד, ומשו"ה במשה שמת ביום שנולד נתמלאו ימיו ושנותי' מעל"ע, ומ"ד היום מלאו שבאותו יום שלמו לו מעל"ע סובר דרק ימים שלמו לו מעל"ע ולא שנים, דס"ל כרש"י ומ"ד דשני דורות מתשרי מנינן, וא"ש משה"ק רדב"ז משבת נ"ה. יען לא האמנתם בי הא האמנתם עדיין לא הגיע זמן, והוא נגד דמלאו ימי ושנותי, ולמ"ש י"ל דס"ל כמ"ד בספרי, וקו' רדב"ז הק' ג"כ ברא"ם וכ' שאגדות חלוקות, וא"ש רק למ"ד היום, דמלאו לו ימים בלא שנים, א"כ קשה מה ת"ל היום ת"ל מקרא את מספר ימיך אמלא, אך לגמ' שבת י"ל דה"א דבחטאם מתו רק מתו קודם זמנם ואפי' ימים לא מלאו - ובפלוג' רש"י ורמב"ן אי מונין שנות אדם מעל"ע או בתשרי ר"ה, עיע"ד ח"ב בדרשות אה"ו דרוש ח', חת"ס או"ח קמ"א ואה"ע ח"ב ס"ט, וקו"ד חוב' ו' סי' ל"א, וע"ע צל"ח סוכה כ"ה. אור יקרות דל"ת ע"ד חשבון ע"ז דהי' אחר יה"כ, בפנ"י ר"ה ג'. בגמ' ד"ה ואימא, ובב"ק פ"ב. בתד"ה כ"ד: **וברא"ם** כ' דכל מ' שנה שבמדבר ל"ה מקריבין תמידין ושאר קרבנות צבור ע"ש, ותמוה מפ' תצוה (כ"ט ל"ח) על המזבח כבשים וקאי על ימי מלואים וכפרש"י פנחס (כ"ח ד'), ועי' תוס' קידושין ל"ז: ד"ה לא, וזבחים קי"א: ברש"י ותוס' דהקריבו תמידין במדבר, וע"ע

שבת פ"ז, נטל עשר עטרות ראשון לעבודה פרש"י לסדר עבודת צבור תמידין, ומפורש בפ' במדבר (ד' ט"ז) ומנחת התמיד, ובילקוט פנחס רמז תשע"ו, ומשנה מנחות מ"ה: דכל האמור בחומש קרב במדבר, וע' ג"כ בזה בס' אמבוהא דספרי בהעלותך דקי"ט:

פסוק יח

כיור ע' תורת העולה ח"א פי"ד אריכות, ובס' אדני פז דבר נכון, וברש"י בסופו שנוי' בזבחים, הוא בדנ"ט. ופרש"י שצריך ליתנו כל מה שיכול לקרבו באויר שבין מזבח לאה"מ ובלבד של"י מפסיק בין מזבח לפתח, ועי' מדות פ"ג מ"ו:

וכנו רש"י ובסוסיה, ובמ"א (ז' כ"ז) קורא אותו מכונה, וכל מושב העשוי להניח עלי' דבר נקרא מכון, בבשלח (ט"ו י"ז) מכון לשבתך, ועתוס' זבחים כ"ב. ד"ה ק"ו דהכן הי' לו תוך והכיור יושב עלי' מלמעלה ע"ש, - ולא איתפרש צורת הכיור א' הי' עגול או מרובע - וברמב"ן כ' דכיור אינו מעכב וביו"כ כ"ג מקדש ידיו ורגליו מקיתון של זהב, ובר"מ פ"ה הלכה י' מביאת מקדש כ' דלכתחלה מצוה לקדש מכיור - וברש"י על לרחצה כ' שמוסב על הכיור וכ' בשפ"ח אות נ' דק"ל היאך יכולין לרחוץ מן הכן ע"ש, ובמח"כ לא דק להנ"ל דהכן הי' חלול ונתקדש בקדושת כלי שרת א"כ כשר לקדש ממנו, והוצרך רש"י לומר דמוסב רק על הכיור לבד ועמ"ש בזה בס' עטרת זקנים על ס' ויעש אברהם דף קי"ד, וע' זבחים כ"ב. יכול שיהי' כנו מקדש ככיור וכו' לנחשת הקדשתיו ולא לדבר אחר וערש"י הרי מפורש לא משום דאי אפשר כשפ"ח רק דהתורה אסרה, ובפ' תצוה (כ"ח ט"ו) ועשית חשן משפט כמעשה אפוד תעשנו, ובת"כ ויקרא (ב' ד') יכול כשם שזה כפול זה כפול ת"ל זהב וכו' לאלה הקשתי ולא ולא לכפלות הקשתי, - ושיעור הכיור שיכנסו בו כ"כ מים שירחצו ד' כהנים בזבחים כ"א. ועמ"ש בזה בפ' פקודי (מ' כ"ט):

פסוק יט

ורחצו עסה"מ מ"ע כ"ד שהביא קרא דכאן ובזבחים י"ט: מביא קרא דפקודי ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו, וער"מ פ"ג וה' מביה"מ ושו"ת ושב הכהן בקונ' שאלת הכהנים תורה, ריטב"א יומא ל'. סמ"ג מצוה קע"ה, קרית ספר מ' קי"ד וזה"ר לתשב"ץ מ"ע מ"ח ובהגהות הגר"ח העללער שליט"א, וברמב"ן כ' טעם הקידוש לפי שידים עסקניות הם כו' וע' ס' יכהן פאר זבחים כ': דלזה משום כבודו של מ"ר ל"ה הציווי עלי' משא"כ בעשי' הוא בעצמו עשה כן וע' א"ע צו, וגם הקידוש ביד שמאל דאינו עובד בה למה צריך קידוש, ואולי משום דמ"מ מסייע גם בשמאל:

את ידיהם ואת רגליהם, רש"י בב"א, ובשפ"ח את בא לרבות, ובגו"א ואוה"ח דאל"כ אין לרחוץ ידים תחלה ואח"כ רגלים דמעלין בקדש ולא מורידין, וכוונתו כיון דצריך כסדרן צריך ידים תחלה אך דא"א דמעלין כו' ע"ז צריך בב"א, וצ"ע איך נוכל מסברא לעבור על

פשוטו דלמא המעלה יותר יקדש תחלה, וגם בטהרת מצורע כ' בוהן ידו הימנית ובהן רגלו הימנית וקיי"ל דצריך כסדרן, וע' ר"מ פ"ד ה"ב ממחוסרי כפרה, וע"כ דבב"א הוי כסדרן וכיון דמסברא דמעלין כו' אמרי' דיעשה בב"א דעכ"פ לא ידעי' הורדה, ועכל"ח, אך בעיקר דברים דאת לרבות ק' הא בב"ק ס"ה: את פסקי' קרא, ובע"ז נ"ב: את הפסיק הענין, אך י"ל דהתם הול"ל לאשר הוא לו יתננה ביום אשמתו ואשמו יבוא כו', ומדכ' ואת אשמו הפסיק, וכן בע"ו הול"ל אשר אתם יורשים אותם אלהיהם ומדכ' את אלהיהם ע"כ הפסיק הענין, אבל כאן כ' ב"פ את ע"כ לרבות, אך ק' ממגילה ב': השתא דכ' את יום י"ד ואת יום ט"ו אתי את ופסיק הני בי"ד והני בט"ו, וכאן נמי כ' ב"פ את נמי לימא הפסיק, וכבר הקשה כן בשו"ת שער אפרים מ"ח וע"ל תצוה (כ"ח מ"ו), שד"ח בכללים אות א' סי' שצ"ו, ציונים לתורה כלל ל"ה, ודברי חנוך שמות ומשנת אליעזר מ"ת דף פ"ב י"ג ובפ' וארא דף מ"ז. שהבאתי בקיצור ע"ש היטב בכל המקומות שציינתי ותרוח לך בהנך ב' כללים אי בזא"ז חשוב כבב"א, וגם בב"א אי חשוב בזא"ז, וע' בס' משך חכמה עפמ"ש בספרי קרח פסקא קט"ז שאכילת קדשים כעבודה למיטען קידוש ידי', אי מה להלן קדוש ידי' ורגלי' אף כאן אמרת מקום שצריך ידי' ורגלי' כו' מקום שא"צ אלא ידי' מקדש ידיו, ולכן אמר ורחצו ממנו אהרן ובניו את ידיהם בין לקידוש לעבודה בין לקידוש לאכילה, ואת רגליהם לעבודה ולכן פסיק קרא - וע' בכורות ו'. ורבנן איידי דהי' קדושת הגוף והי' קדושת דמים פסיק להוא והדר ערבי' - ודע דדוקא אכילת קדשים במחנות כהונה בעי קדוש ידים מה"ת, אבל לא אכילת קדשים לבעלים ישראל, דזה רק מתקנות שלמה בשבת ט"ו.:

תיב"ע בנטילא, ע' במפרש ואה"י, ובחולין ק"ז., ברכות נ"א., גיטין ס"א., ב"ב נ"ח., מרדכי פ"ח ברכות סי' קצ"ד, רא"ש שם פ"ט סי' כ"ג, ר"מ ה' תפלה פ"ו ה"ב, ט"ז או"ח ד' סק"א, זה"ק מקץ קצ"ח:, וס' חסידים נ"ח. - ועל שם כלי נקרא רחיצת ידים נטילה, וע' ת"י פקודי (מ' ל"א), תי"ט ברכות פ"ח מ"ב, זבחים כ"א: וברש"י, ר"מ פ"ה הי"ד מביאת מקדש, ומ"ש רש"י חולין ק"ו: של זכוכית קרוי נטלא הק' באה"י פקודי דבמנחות כ"ח: אי' כל כלי שרת של זכוכית פסולין וי"ל דאיירי בנטלא של חול, וע"ע בס' עטרת זקנים על ס' ויעש אברהם דף י"א, מזה:

פסוק כא

חק עולם ענבי"ת או"ח פ"ז בזה, ובכל"ח במדבר בקונ' מיד ולדורות כ' דיש חילוק בין היכל למזבח דעל היכל חייב גם על ביאה ריקנית בקידוש יו"ר, ואם נכנס להיכל ב"ר בלא קידוש יו"ר ח"מ, משא"כ בעזרה אינו חייב רק בעבודה, אך רש"י מפרש בבואם

אל אה"מ להקטיר, ובשפ"ח כ' דס"ל דלשרת קאי על היכל, אמנם בספורני אמור (כ"ד ב') חידש דכל זמן שהי' ישראל במדבר וענן מכסה המשכן הי' להיכל דין קדק"ד, ול"ה נכנס לתוכו רק אהרן להקטיר קטרת ולהיטב הנרות ע"ש, א"כ י"ל דהי' לו חומר שהי' צריך קידוש יו"ר בבואו להשתחות אפי' בלא עבודה, ויהי' פי' כך ורחצו אהרן ובניו כו' בבואם אל אה"מ ורחצו מים ולא ימותו היינו אפי' בלא עבודה, אמנם בגשתם אל המזבח דוקא לשרת וע"ז מסיים הקרא והיתה להם חק עולם ולזרעו ולדורותם, והיינו שהקרבה הוא לדורות, משא"כ ב"ר להיכל אינה מצוה לדורות אלא כ"ז שהי' המשכן במדבר שהי' חומר להיכל בק"ק, ולדורות גם בהיכל א"ח בלא עבודה:

פסוק כג

מר דרור, בהגדת ריח דודאים בפתיחה אות א' פי' בחולין קל"ט: מרדכי מה"ת מנין דכ' מר דרור ותרגומו מירא דכיא וצ"ב, אך להר"מ פ"א ה"ב מכלי מקדש מור הוא מושק מזיעת חיה, וראב"ד תמה איך יכניסו במקדש מחיה טמאה, וכ"מ תי' הואיל ונעשה כעפר והוא טהור, ודכי תרגם טהור, וזה הפי' מר שהוא דכיא טהור אף שבא מטומאה, ובאמת ק' הא בעינן מן המותר בפיך, ויהי' ראי' דמוסק שרי כר' יונה ברא"ש פ' כיצד מברכין ומג"א רט"ז סק"ד, ואסור לשון מקושר, ודרור חופש, לכן כינה מר דרור שאף שהוא מחיה טמאה ואסור לישראל מ"מ דרור הוא והותר ומזה ראי' לר"מ, ואי' במד' חקת מי יתן טהור מטמא וחשוב מרדכי משמעי, א"כ הי' שמו כינוי למורא דכיא הבא מן הטמא ועכ"ז טהור, וז"ש מרדכי מה"ת מנין שיהי' מציאות כי משמעי יצא צדיק, וה"ר ממירא דכיא, והענין י"ל כי אם צדיק מוליד צדיק מבינים, אך אם מטמא נולד טהור ע"כ שטמא נברא לתכלית הטוב, וכתבתי הרבה מזה בפרד"י ויצא דרט"ו: ורכ"א: ורפ"ח. וע"ע ברמב"ן בענין מוסק, ובר"מ פ"ב ה"ד מכל"מ שהוא מוץ המתקבץ בכיס שבין ירכי חיה, ובפ"א ה"ב כ' שהוא דם הצרור של חיה, ובתפא"י בקונ' חומר בקדש אות ס"ה הק' ג"כ דהוי החיה טמאה, ולא הותר למלאכת שמים רק טהורה, ומזה הוכיח בשבת כ"ח. שתחש מין טהור, ואילה"ק משחלת, י"ל דנרתק של שרץ לא נאסר מעולם להדיוט והוי כעפרא, וכמו יאלי דחמורתא בבכורות ז'. אבל הך מיץ שמתקבץ במעי' לא עדיף ממי רגלים של טמאה דאסור ביו"ד פ"א, ולכן הסכים כראב"ד שהוא מין עשב, או כרמב"ן שפי' מור הוא שרץ לבן הנוטף ממין אילן, וע' בדברי שאול מ"ת דנ"ח., ובית נאמן בפני הבית דף י"ב.:

ומרמב"ן דליחות הנאסף מרוב דם ויזוב ממנה בחיים אין בו טומאה ומיאוס, הביא ראי' ביד שאול יו"ד פ"ג דבבעל חי ל"ש בליעה, ועחת"ס יו"ד צ"ד מעשה בעוף שפרח

לקדרה ומת והורה ההפלאה ז"ל דאסור למכור לגוי דבלע אמה"ח הרי דשייך פליטה בבע"ח, ופמ"ג בשפ"ד צ"ח סק"א התיר בהנאה, ומ"ע חת"ס ע"ז ס"ח: ד"ה האי, וע"ע בפסחים פ"ח: בנמצאת הלטאה בבית מטבחים ורחשה וטהר ר"ג, וק' דהא עכ"פ הי' לשאול אם יש ס' נגד הפליטה, וראי' דבחי' אין פליטה, ועיו"ד פ"ג ס"ו בכלכיא. ובשו"ת פרי יצחק כ"א כ' דאין ראי' מכלכית דרק כבוש כמבושל לא אמרי' בבע"ח אבל ברותח פולט, וכמ"ש ה' נוב"י יו"ד כ"ו דיש דברים ברותח ולא בכבוש, עוד הביא ראי' מחולין ח': בסכין טרפה היתירא נמי בלע אמה"ח, הרי דבולע אמה"ח, וכ' שם אי בהמה לאו לאברים עומדת ליכא איסור אמה"ח מחיים, ורק עשה אינו זבוח, ונסתפק הפמ"ג בפתיחה לשחיטה שורש א' אי שייך בעוף, אך מתוס' חולין ל"ג. משמע דשייך בעוף, וכ"כ בשערי שמחה שער ז' סי' ה':

וראיתי עוד בשו"מ תליתאה ח"א מ"ג תשובה להג' פרי יצחק שהאריך בזה, ודחה הראי' מחולין דאטו אנו דנין שלא תוכל להפליט ולהבליע זה דבר שהחוש מכחיש, רק אנו אמרי' שפליטת דבר חי אינה אסורה, וא"כ אמה"ח שתורה אסרה מה שנפרש פשיטא שאסור הסכין, וע"ע בבית הלל סי' ע"ט, ובס' יד יהודה הק' דאטו אם דג טמא ילך במים מעל"ע יאסר, וע"ס דרשו משפט דדבר שחי במים ל"ש שיאסר, וכ"כ בשו"ת מהר"ם שיק יו"ד קס"ו, והביא או"ה כלל ל' דבבע"ח ל"ש כבוש, וע"ע בזה בשו"ת שערי דעה ח"ב קפ"ח, שו"ת טוטו"ד קמא קנ"ה, בשם חוו"ד דל"ש בליעה בבע"ח, שו"ת שם אריה אה"ע סוס"י נ"ז, פת"ת ק"ד סק"ג בשם חקרי לב, פמ"ג תמ"ז א"א סקמ"ו, ומצאתי עוד בשו"ת יד אלעזר קכ"ה שהק' על המעשה של הפלאה הנ"ל, והיתה השאלה הראשונה שבא לפני' בבואו להיות רב בפפד"מ, ותמהו עלי' וכי בליעת אמה"ח אסור לב"נ, וטכ"ע ממשרת נפקא וזה לישראל ולא לב"נ ואמאי אסרו בהנאה למכור לב"נ, וכ' שם דבב"נ ל"נ שיעורין ואסור אף משהו בשר גידין ועצמות, וער"מ פ"ט ה"י ממלכים, ובליעת איסור לא גרע ממשהו, וע' בזה במלה"ר ערך ב"נ אי נאסר טכ"ע בב"נ, וע"ע שו"ת בית יצחק יו"ד מ"ד, ושערי שמחה שער ב' סי' י"ג:

ובחידושי כתבתי בזה בבכורות ו'. דילפי' חלב מותר מבב"ח מכלל לחודא שרי, ופריך לעולם אסור ובב"ח רק הנאה אסרה התורה, והק' בישיעות יעקב יו"ד פ"ז סק"ד להרמב"ם דנבלה בחלב ל"ש בב"ח דל"ה מוסיף בהנאה דתלי' באכילה, ואי על אכילה לא חל בב"ח ל"ש שיחול על הנאה, וכמו שביאר בכו"פ פ"ז סקי"ג וא"כ מה פריך דאיצטריך קרא להנאה, הא אי לא חל על אכילה, דבלא"ה אסור מבמה"ח ממילא לא חל על הנאה ע"ש, ונ"ל דסברות הר"מ לפ"מ דאסרה התורה בב"ח על אכילה והנאה

שפיר היכי דלא חל על אכילה גם על הנאה ל"ח, אבל אי חלב אסור ותורה רק בהנאה אסרה בב"ח, ולא תלי' הנאה באכילה, ושפיר אף דאסור משום אמה"ח באכילה חל בב"ח לאסור בהנאה:

עונלע"ד דמפו' הק' על הר"מ דנבלה בחלב אינו בב"ח, הא הוי כולל מגו דחל על חלב שם בב"ח דמותר מקודם חל נמי אנבלה, ותי' בישיע"ק דאף על החלב הוי איסור נבלה משום טכ"ע ולא חל בב"ח, ואף דהוי בב"א מ"מ תחלה כשהרתיח הוי איסור משום נבלה, ובדרך בישול משום בב"ח, והנה לס"ד דחלב אסור דהוי אמה"ח, ובתוס' חולין קי"ב: ד"ה ורוטבן הק' דלמ"ל קרא הטמאים לאסור צירן ורוטבן ת"ל משום טכ"ע, ות' אא"ז בחו"ד ק"ה סק"ב דכל מה דאסור טכ"ע מה"ת רק אי ידעי' דיוצא מן טמאים איסור בעין, א"כ גם כשנתערב אסור משום טכ"ע, וצריך קרא הטמאים, דאל"כ רק יוצא מטמא מותר בבעין, מכ"ש לא יאסר כשנתערב ע"ש, ואמה"ח י"ל דל"ש הטמאים, יוצא מותר להר"מ פ"ה ה"ה ממ"א דבהמה בחיה לאו לאברים עומדת, ול"ש דהוי איסור יוצא מטמא דאמה"ח כיון דל"ה כלל בחי' שם איסור, וכמש"ל בשם שערי שמחה ופר"י דאי לאו לא"ע ל"ש פליטה בבע"ח, ושפיר פריך לעולם חלב אסור ובב"ח רק בהנאה, ואי"ל דאי לא חל בב"ח על אכילה ל"ח הנאה כר"מ הנ"ל, ז"א דכאן שוב חל הבב"ח על החלב אף דאסור משום אמה"ח משום כולל דחל אבשר, ואי"ל דאסור בלא"ה בשר מטכ"ע דחלב, ז"א דחלב אסור מאמה"ח, ול"ש יוצא מטמא אי לאו לא"ע ול"ש טכ"ע כחו"ד:

וקנמן בשם, באוה"ח והק' בגמ' דלמא קנמן בשם ר"נ כקנה בשם וכו', ופלא דבגמ' לא הק' כלל כן דפשיט דא"כ לא הול"ל ומחציתו, רק הקו' בהיפך אימא קנה בשם כקנמן בשם, ע' כריתות ה'. ומחציתו קאי אתרווייי', וכ"ה בס' נר למאור, וקו"ד ח"ט סי' ל"א וצע"ג, - ובירו' שקלים פ"ו ה"א אי' דקנמן בשם וקנה בשם שניהם הי' כל אחד חמשים ומאתים לא כבבלי:

פסוק כד

וקדה רש"י קציעה עפה"מ כריתות פ"א סוף מ"א שכ' וקציעה אין יודעין אותה, ועב"ח או"ח קל"ג ותפא"י כלאים פ"א מ"ח, וס' עטרת זקנים דף קכ"ד: מ"ש בזה:

רש"י א"ל ר"י והלא לסוך כו' כ"ה בירו' סוטה פ"ח ה"ג ר"מ ור"י כמו ברש"י, ובהוריות י"א: וכריתות ה'. ושם הפלוג' בין ר' יהודה ור' יוסי, וכ"ה בילקוט רמז שפ"ז:

פסוק כה

רקח ערמב"ן כל בישול שמן משחה הי' ע"י מים רותחין, והוי נמי תולדות אור וכמעשה קדרה, והק' בחת"ס שבת מ"א. מהא דאיבעי' גלגל מה, וער"מ פ"ט ה"ב משבת, והספק אי תולדות אור מה"ת כאור ממש ופשיט לי' דהוי מה"ת, וק' הא במשכן הי' הבישול רק

ע"י מים משא"כ חמה ותולדותי' לא מצינו במשכן ונשאר בצ"ע, ובענין רוקח ע' בקובץ אהל תורה סי' נ"א, וברש"י כאן כמו רקע (בשה"ש ח' ב'), רגע (שמות ל"ג ה'):

פסוק כו

רש"י כף יוונית כמו נ' שלנו עש"ח, וכריתות ה', והוריות י"ב:

פסוק לא

לדורותיכם רש"י כולו קיים לעת"ל, עתי"ט פ"ט מ"ב דמנחות, והוא בהוריות וכריתות שם, וע' סה"מ שורש י' שצונו למשוח כה"ג ומלכות "וכלי הקדש" בשמן המשחה, צ"ע דבר"מ פ"א הי"ב מכלהמ"ק כ' דכלי מקדש אינו נוהג לדורות וכ"כ במ"ע ל"ה, והא דהק' שם במל"מ, ובמעה"ק פ"ה ה"ט עשו"ת חיים שאל ח"א ע"ב, וחת"ס או"ח ל"ז, בשו"ת ושב הכהן בשאלת הכהנים תורה דל"ז, ובהגהות הרח"ה שליט"א:

פסוק לב

אוה"ח ורז"ל דרשו כו' בכריתות ו'. אמנם שם מיירי בקטרת ומביא הפ' קדש הוא קדש תהי' לכם, ופ' זה לא נמצא בקטרת, רק קדש קדשים תהי' לכם, או קדש תהי' לך (לקמן בפל"ו), וצ"ל שכוונתו למ"ש באן ששמן המשחה, וס"ל שאין לחלק בין שה"מ לקטרת, וע"ס נר למאור:

פסוק לג

על זר ערש"י ורמב"ן, ובא"ע לא מלכים אחרים, וכ"ה בכריתות ו'. וירו' שקלים פ"ו ה"א, שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותן, דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן, ובקה"ע דשאול ויהוא בשמן אפרסמון, וכ"כ רד"ק ש"א (י' א'), ומ"ב (ט' א'), וער"מ פ"א הי"א מכהמ"ק, ובתוס' הרא"ש הוריות י"א: כ' ואע"ג דכ' על זר ונכרת ומלך בכלל זר, אפשר דדריש מדכ' על בשר אדם לא יסך, ודרשי' אדם ולא מלך, וכמו במגילה י"א: בקום עלינו אדם ולא מלך זה המן עכ"ל, וע' ירחון דגל התורה ח"א סי' ה' בשם הכל"ח ז"ל, דא"כ לא יהי' איסור במלך כלל אפי' שלא לצורך, וי"ל דיש איסור מעילה בשה"מ, אך עיקר מ"ש היכי דכ' אדם למעט מלך, ק' א', אדם כי יקריב מכם קרבן, ב', אדם כי יהי' בעור בשרו, ג', אדם כי ימות באהל, אטו נמעט בכל אלה מלך, וי"ל באדם כי יקריב דרשי' בסוכה ל'. למעט גזול, ובמלך ל"ש גזול בסנהד' כ': דכל האמור בפ' מלך מלך מותר בו, ואדם בנגעים י"ל דמלך שנצטרע דינו כהדיוט כמ"ש בהוריות ד"י נצטרע נדחה מדין מלך, ואדם כ"י באהל י"ל כמ"ש אין שלטון ביום המות (קהלת ח' ח') ונפסק ממנו מלכותו, ובפ' אחרי (ט"ז י"ז) וכל אדם ל"י באה"מ ל"ק דמלך יהי' מותר להיות באה"מ, ז"א דדרשי' בירו' יומא פ"ה ה"ב אפי' אותם שכ' ודמות פניהם כפני אדם ע"ש, א"כ כ"ש מלך בכלל, ועפ"ז ניחא הא דפ' בא (י"ג י"ג), ויקרא (כ"ד י"ז), וע"ע ויקרא (כ"ד

כ"א) ומכה אדם יומת, ואטו בן המכה אביו המלך א"ח, וי"ל דבאמת במכה אביו יש קרא מיוחד ואין מלך בכלל, דבסנהד' פ"ד. אף מכה אביו עד דעביד חבורה, ובמלך ל"צ חבורה כיון דמוריד במלכות חייב:

ובשו"ת אבני נזר יו"ד שי"ג כ' דאין דין מעילה בשמן המשחה רק איסור נתינה וסיכה על זר מלבד, ותמה עלי' בשו"ת אמרי יושר ח"ב ז' מכריתות ה': נמעל בשה"מ, וכן שם דו', שמא מעלתי בשה"מ ע"ש, ולפלא כי באב"נ מביא גמ' זו, ומפרש דאין הכוונה למעילה ממש רק ללאו דלא יסך, אבל במנ"ח מ' ק"ח פשיט לי' דמועל וע' כל"ח כאן אות ד', ושו"ת חבלים בנעימים ח"ד פ"ה ובמסלת ישרים פכ"ד הביא ממדרש שמא ח"ו מעלתי דשמן המשחה שנ' על בשר אדם לא ייסך, ע"ש מבואר כאב"נ וע"ע בזה בירחון אהל ישרים סי' כ"א:

פסוק לד

קח ערש"י ורמב"ן ומנ"ח מק"ג ובקונטרס סדר עבודת יה"כ מהר"י געפנער ז"ל מווארשא וביומא ג': כביכול משלך אני רוצה יותר, וע' רש"י מגילה כ"א. ויש סדר למשנה שם, ומדרש תלפיות, ויבין שמועה כלל ל"ג בלשון כביכול:

נטף ערש"י ובושב (ל"ז כ"ה):

חלבונה רש"י פושע ישראל, כריתות ו'. וע' תדב"א פי"ג י"ד:

בד ערש"י וא"ע, יומא ל"ה. ותוס', וב"י או"ח תרמ"ו, ודברי שאול מ"ת דנ"ג:

ואציין קיצור מי"א סימני קטרת: ד' מה"ת, א', "נטף" הוא שרף הנוטף ממין אילן, וע' ערוך קטף, ב', "שחלת" הוא נרתק ממין רמש וע' ערוך צפורן, ג' "חלבנה" שרף ממין עץ וריחו קשה, ד', "לבונה" ג"כ שרף ממין עץ, כל המינים הי' כל אחד משקל ע' מנה, ה', "מור" ע"ל בפכ"ג מ"ש בזה, ו', "קציעה" לרש"י קדה ע"ל בפכ"ה, ז', "שבלת נרד" עשב מבושם וערש"י ברכות מ"ג: חלפא דימא, ח', "כרכם" מין שריחו נודף, כ"א משקלו ט"ז מנה, ט', "הקשט" מין בשמים וע' חפא"י עוקצים פ"ג מ"ה משקלו י"ב מנה, י', "קנמון" לרש"י קליפת עץ ידוע, ולרמב"ן הוא מין עצמו שריחו טוב משקלו ט' מנה, י"א, "קליפה" ג"כ מין קליפה משקלו ג' מנה, ומערבין בכל אלה עוד רובע הקב מלח סדומית, וגם קצת כיפת הירדן והוא מין עשב שגדל על שפת הירדן, ועוד מין עשב אחר שטבעו להרבות עשן הקטרת, ואינו אותו שהי' בסוד לבית אבטינוס ביומא ל"א, רק עשב שמרבה עשן, אבל של בית אבטינוס הי' שעשן יעלה כמקל, ועמל"מ פ"ב ה"ח מכל"מ, וטאו"ח קל"ג בחיסר מעלה עשן אי חייב מיתה, ועת"י יומא ל"ג. ד"ה ה"ג, ומכל סימני קטרת עי' דרישה סי' קל"ג, וביאר רחב בס' עטרת זקנים הנספת לס' ויעש

אברהם להגה"ק מטשעכנוב ז"ל דף קכ"ג - **ובענין** מותר הקטרת ע' שבועות י': ותוס' שם חשבון בזה, ועשו"ת מהרלב"ח קי"ח אריכות גדול, ובס' יראים סי' של"ד כ' דמנין משקל הסימנים הלמ"מ, אבל מספר שס"ח מנים שהי' מפטמין לרשב"ג רק אסמכתא ומדרבנן פן יכלה מעות שבשופר, ולרבנן מותר לפטם כל מנה בפ"ע ולכתחלה גם לרבנן יש לפטם שס"ח מנים מתחלת השנה ע"ש, והוא כר"מ ועמ"ש בזה בשו"ת בית אפרים או"ח ח' באריכות, ובס' עבודת הלוים על שבועות שם, ובתפלה פטמה לחצאין כשרה, אר"י זה הכלל אם כמדתה כשרה לחצאין, וצ"ב מה חידש ר"י, וע' פי' יעב"ץ, ובירו' יומא פ"ד ה"ה חצי כל סממן וסממן ע"ש, ור"ל בדברי ת"ק י"ל לחצאין שפטם רק ה' או ו' סממנים, לזה בא לפרש מחצי משקל כל סממן אף בחלוקה יותר משליש ורביע, ער"מ פ"ב ה"ט מכלי המקדש, וע' רדב"ז ח"ד סי' ה' ובס' נפ"ח סי' א' ושורש חצה אין ענינו שמחלק רק לשני חלקים, דמצינו ויחץ שלשה ראשים, (שופטים ט' מ"ג) ותחץ לארבע רוחות (דניאל י"א ד'), ובוישלח (ל"ג א') ויחץ את הילדים, וש"ב (י"ט מ"א) חצי עם ישראל, שהכוונה חלוקה חלקית וז"ש ר"י אם כמדתה מכל סממן סממן כשרה בכל חלוקה אפשרית, ועמ"ש בזה בענין חצי שיעור שאסור אי גם משהו אסור, בפ' בא דף צ"ז, ותרומה דף רע"ט ע"ש הרבה מזה:

וברמב"ן כ' דחוץ הסמים המפורשים בתורה אין קפידא רק שיהי' יפים, וחז"ל בחרו באלו, ויהי' נפק"מ בענין הלאו דעשיית קטרת, דלר"מ אינו חייב רק בי"א סימנים הללו, ולרמב"ן חייב גם באחרים, ועמל"מ פ"ב ה"ג מכל"מ ומנ"ח מק"ג בזה הרבה, וחילוק בין קטרת דכל השנה ליה"כ:

ואדמו"ר מגור שליט"א הובא בשפת אמת כריתות ו'. הקשה הא דבורית ברשינה תשעה קבין יין קפריסין סאין תלתא קבין תלתא, למה מעיקרא אמר ט' קבין לימא נמי סאה וג' קבין, או לימא הכא כ"א קבין, ואפשר דצריך לשקול בפ"ע ג' סאין וג' קבין להיות הכרעות אלו במשקל ע"ש:

פסוק לה

ממולח ערש"י ורמב"ן וכריתות ו'. ור"מ ומל"מ פ"ב ה"ג מכל"מ, פנים יפות, ופסקי תוס' שם אות ג' שלא יערב מלח בקטרת רק בשעת הקטרה, ומל"מ האריך בזה:

פסוק לח

להריח ערש"י ולמכרה פטור, עמ"ש בזה בארץ חמדה למלב"ם מה שק' מכריתות ה,. ובענין קטרת ושמן המשחה עי' בקובץ כנסת חכמי ישראל סי' צ"ז אות י"ב:

פרק לא

פסוק ב

בצלאל ע' ברכות נ"ה. ומהרש"א ועיון יעקב וחדושי גאונים בע"י ווילנא, מהרש"א כתו' ה', בהקדמה לס' דעת קדושים על דרושים, ומ"ש בפ' ויקהל (ל"ה ל'):

פסוק ג

א"ע מוח הראש, ע' זה"ק נשא דקל"ו.:

פסוק י

בגדי השרד רש"י בגדי מסעות, וערמב"ן וכן הוא ביומא ע"ב. דבגדי שרד הם בגדי כהונה, ועמל"מ פ"י ה"ד מכל"מ דבגדי שרד הם בגדי כ"ג ומשם מוכח דכולל כל הכהנים עש"ה, וע"ש בויקהל (ל"ה י"ט), ורש"י בעצמו בסוכה נ"א. פירש מבלאי מכנסי הכהנים, מכנסי בגדי שרד וסותר עצמו לכאו' וצע"ג, ויש סתירות מרש"י תורה לגמ', בישעי' (ג' י"ז) פתהן יערה פתהן כליהם, ובשבת ס"ב, פתהן כמו פתחיהן, ובויקרא (י"ג כ"ג) צרבת רגיעת עור הנרגע מחמת חימום. ובביצה ז', כויה שבישל כל צרכה ועוד, ועמ"ש בפ' משפטים דף רל"ג: ויל"ע בזה:

פסוק יא

וזאת שמן המשחה ע' בס' משך חכמה דלמ"ד ביומא ג': דכל שנ' בו קח לך הי' משל משה א"כ שמן המשחה וקטרת הי' משל משה, לכן אמר שלא יעשה לצורך משה, ומשה ימסרם לצבור אחר זה כשהן מפוטמים, רק משה ימסור הבשמים והסממנים לצבור והם יעשו לקדש - ובגמ' דילן אי' דמחציתו של קנמן בשם ר"נ והי' בא לחצאין מפני ההכרעות, אמנם בירו' שקלים פ"ו ה"א אי' דמחציתו של משקל מר דרור שהי' ת"ק, ולא הי' קנמן בשם בכולו רק ר"ן, ונר' דלזה המ"ד יתכן דשניהם אמת, דקנמן בשם הי' ת"ק שקלים, רק דר"ן הי' של משה, והר"ן השניים הי' של צבור, ולפ"ז לא הי' במשקל הסממנים רק ר"ן משל צבור ואלף ת"ק משל משה, נמצא דשל צבור הי' חלק הששית מכל המשקל, ואולי משום דהמשכן כן הארון ושני מזבחות ושלחן ומנורה וכיור שמשחם היו ששה דברים (היינו ב' מזבחות בחדא) ונשאר לדורות למשוח רק הכהנים בלבד, שזה ג"כ חלק ששית, לכן חלק ששה בא מצד צבור, ואלף ת"ק מנים הי' משל משה ור"ן משל צבור שממנו משחו לדורות:

פסוק יג

אך א"ש תשמרו, רש"י אע"פ שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן אל יקל לחלל שבת וצ"ב דמשמע דמשום זה דהפקדתיך יש קולא לחלל שבת, וראיתי בירחון דגל התורה חוברת א' סי' ה', בשם הכל"ח ז"ל לרש"י יבמות ל"ג: דזר ששימש בשבת אי בשחיטה,

שחיטה בזר כשרה ואין כאן משום זרות, והוכיחו מזה האחרונים דמשום שבת איכא חיוב לזר דלא הותרה שבת אלא לכהנים, א"כ הכא דה' צוה לומר לבנ"י שלא ידחו שבת במשכן, וק' מהכ"ת שידחה, וע"כ דהם מכשירי עבודה הוא שידחו שבת, והא לרש"י גם עבודה אינה מותרת רק לכהנים, מכשירי עבודה אין סברא שידחו שבת בזרים, אמנם י"ל אף לרש"י ז"ד שלא בשליחות כהנים אבל בשליחותם דוחה אף בזרים וכמו מצות מילה דשבת נדחה ע"י אחרים מכח מצות אב, דבח' ליכא מצוה רק על אב, וא"ש רש"י אע"פ שהפקדתיך לצוותם על משכן והם עושים בשליחותך ומשה כהן הי' והותרה שבת לו בעבודה, וא"כ ה"ה דידחה מלאכת משכן משום מכשירי עבודה וצריך אזהרה דא"ד, דמכשירי עבודה דוחה שבת רק אם כבר יש משכן עש"ה - והנה מ"ש ברש"י הוא בבית מאיר על יבמות אף דלכאו' צ"ע אחר ששחיטה כשרה בזר ה"ה ככהן, ורק משום דלא אפשר לו לגמור העבודה דהיינו הזריקה תו לא אשתרי אף שחיטה, וכן מוכח בסנהד' נ"א. כיון דלא אשתרי שבת גבה בעבודה, והרי שחיטה אף בנשים כשרה וע"כ כנ"ל, ע"ש דמה"ט רצו לומר דלא ימולו ב' בשבת אלא דרמ"א מתיר מבשרי לכהן א' לשחוט ושני גומר, וע' יו"ד רס"ו סי"ד, וז"ד דעכ"פ התחיל ובידו לגמור, ויהי' מזה הדין אם יש מוהל בקי בחיתוך ולא בפריעה אסור לו להתחיל בחיתוך, וע"ע בשעה"מ פ"ו מביאת מקדש, ושו"ת בית יצחק או"ח י"ד - אך באמת לא ידעתי כל הרעש שמרש"י לא מוכח כלל כנ"ל רק הפירוש פשוט בכוונתו כיון דאין חייב משום זרות הוי שחיטה כשרה וממילא גם משום שבת ליכא ובזה"ק נשא קכ"ד. יש דבר פלא הא דשחיטה בזר כשרה, רק זר כשר ולא כהן, ובס' תולדות אדם פ"ח תמה דבש"ס משמע דאף בזר כשרה ולא דכהן פסול, ובברכות ל"א: למ"ל לאהדורי בתר כהן, ובפ"ג מ"י מתמיד א"ל הממונה מי שוחט וצע"ג, וגם לכאו' סתירה מזה"ק עקב רע"א: אהרן כהנא קום משנתך למדבח תורין ועאנין ואמרין ואפין כו' ובמד"ר אחרי פכ"ב ה' הזהירן הכ' שיהי' מביאין קרבנותיהן לכהן והכהן שוחט כו' וצ"ע - ומהר"ש כהן מנחות י"ט כ' הכונה בזהר דאחר ששחיטה כשרה בזה ול"ה עבודה אין כהן רשאי לשחוט בבגדי כהונה משום כלאים, ובזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם ופח"ח, אבל כהן רשאי לשחוט רק בלא בגדי כהונה, וע"ע שו"ת לחם שלמה או"ח י"ב ויגדיל תורה תרצ"א חו"א סי' י"א:

רש"י אך למעט של"י שבת, ורמב"ן הק' דמיעוט בכ"מ ימעט בדבר המצווה בו ואם תדרשו המיעוט נמצא שמלאכת משכן מותר בשבת, ויצא לנו כלל גדול דלרש"י יכול להיות המיעוט אף בדבר שאינו המצווה בכתוב, ולרמב"ן רק בדבר המצווה, וערא"ם ושמע שלמה שדחה דברי', וע' רבה"ז וס' מאורי אור תענית כ"ט, ובפ' ויקהל (ל"ה ל')

וברמב"ן כ' דלמעט ספק נפשות דוחה שבת כיומא ר' אבהו א"ר יוחנן אך א"ש תשמרו מיעוט ולפנינו ביומא פ"ה: אמר כן ר' יוסי בר יהודה, וע' שיח יצחק שדברי' לקוחין מירו' שם ונ"ל דלכאו"ק אמאי איצטריך קרא על פק"נ דדוחה שבת בלא"ה ידעי' דושמרתם את נפשותיכם עשה ועדל"ת, אך שבת הוי עשה ול"ת ואין עדלתו"ע, וא"ש הכל דממ"נ מה סברת, אי עדלתו"ע ממילא שפיר הו"א דמשכן דוחה שבת ואיצטריך "אך" על מלאכת משכן, א"כ ל"ק דאיצטריך אך על פק"נ ז"א דזה שמעי' מסברא דעדלתו"ע דהשתא קיימינן דעדלתו"ע, ואין סברת דאין עדלתו"ע ואיצטריך על פק"נ, א"כ ליכא הו"א כלל דמלאכת משכן דוחה שבת ומיותר הקרא על פק"נ וממ"נ איצטריך הקרא ודו"ק:

ועל קו' החזקוני בפ' קדושים יכול א"ל אבי' לחלל שבת כו' דהא הוא רשע ואינו עושה מעשה עמך ופטור לשמוע לו ולמ"ל קרא את שבתותי תשמרו, וי"ל באבי' חולה ורופא אמר דצריך לחלל שבת עבורו, ובנו ג"כ רופא ואמר שאביו אינו מסוכן וא"צ לחלל שבת עבורו, ואם האב יצוה לבנו שיחלל שבת עבורו, אבי' אינו רשע דהא הרופא אמר שצריך לחלל ואשמעי' הקרא לא ישמע לאבי' עי"ל אם הבן קיבל תוספות שבת ואב עדיין לא קיבל, ומצוהון לעשות מלאכה א"כ אב אינו רשע ועמ"ש בקונ' שער התירוצים בשו"ת מקום שמואל יבמות ז'. וע' אוה"ח קדושים (י"ט ג') מעשה בימי ראב"ע כו' שהג' ראב"ע, שבט יהודה גזרה י"ח' ס' נועם מגדים, כבוד התורה, ובהגהות קסת הסופר לשו"ת מן השמים צד ל':

ובס' אהבת חסד בהקדמה כ' ליישב קו' רמב"ן עפמ"ש בב"ק מ"ה: קשרו במסירה ונעל ויצא והזיק חייב כו' הוי ריבוי אחר ריבוי ולמעט, נשמע דהיכי דיש סברא פשוטה על דבר ולא הוצרך בשביל זה לרבות להדי', ומ"מ ריבתה התורה להדי' ג"כ הו"ל ריבוי אחר ריבוי, כמו כאן סתם שוורים בחזקת שימור דעכ"פ שומר שמירה פחותה ומדחייבה התורה תם הדבר מובן שחייבתו תורה בשמירה מעולה ול"צ לכתוב, והו"ל כמפורש בקרא ריבוי דחייב בשמירה מעולה, וכיון דכ' התורה להדי' במועד ולא ישמרנו הו"ל כשני ריבוים, ולפ"ז ה"ה בכללא דאין מיעוט א"מ אלא לרבות ג"כ כן, וא"ש רש"י דסברא פשוטה דבנין משכן דוחה שבת כמ"ש במכילתא ר"פ ויקהל, מה עבודה שאינו באה אלא מכח משכן דוחה שבת משכן עצמו לא כ"ש, והו"ל כאלו הי' כ' מיעוט להדי' למעט שבת שמלאכת משכן דוחה אותו, וכיון שכ' "אך" שבא למעט שבת ממילא שמעי' א"מ א"מ אלא לרבות, ומרבינן שבת של"י משכן דוחה אותו, ועכל"ח בזה דרך פלפול:

ובילקוט ומכילתא ד"ה אמר למשה ואתה תדבר לא ע"י שליח וגם להביא שבות אי' בשם ר"ר העשיל ז"ל דה' ברא העולם במאמרו, וע"כ דהשביתה ג"כ מן אמירה וז"ש שבתותי

כן אמירה שלכם אסור, ומשה דשכינה מדברת מתוך גרונו יכול לומר שבתותי ולא אחר, וע"ע בנאולת ישראל דל"ג:, וברע"ב עה"ת הק' ג"כ למה צריך קרא דמשכן א"ד שבת הא אעדלתו"ע, ותי' אפי' מחמר דרק בלאו, וכ"ה ביבמות ו'. דס"ד דעדל"ת שבכרת ממשכן ומשני במחמר וע"ש בתוס', וסדורו של שבת ח"ב בהקדמה, קו"ד חו"ג סי' ט"ו, המדרש והמעשה אריכות, ובמלא העומר כ' לפ"מ שנודע החקירה במקומות שהוא לילה באותו זמן שבארצינו יום, נמצא אלו שובתים ואלו עושים מלאכה, וכ"א נזהר לפי מקומו, ואמר את שבתותי תשמרו שכולל שביתות שונות ואמר הטעם כי אות הוא כו' א"כ כפי ההיכר שהוא אצליכם ככה אתם מחויבים לשמור ע"ש, ועמ"ש בפ' משפטים דף קצ"ג: וע"ע בזה ברדב"ז ח"א ע"ו, ותפא"י סופ"א דברכות שנסתפקו בזה לענין ק"ש ושבת, ועמ"ש בזה בפרד"י וישלח דרנ"א: וע"ע בפר"ד דרוש כ"ג, כוזרי מאמר ב' אות י"ח, ס' הברית ח"א מאמר ד', נחל אשכול ה' ט"ב צד ט"ז, שו"ת אבן יקרה מ"ק או"ח י"א, ארצות החיים ארץ יהודה סק"ג ובסופו תשובה, דברי חכמים ווארשא תרל"ו, קובץ כנסת חכמי ישראל סי' ב', הבאר שנה ז' סי' ח', אהל מועד ח"ב סי' ק"ד נפ"ח או"ח שד"מ, שו"ת דודאי השדה צ"ה, וילקוט יוסף ח"ז סי' קי"ז, פני מבין בראשית ד"ח:, ייטב לב אמור, וע"ע בתורה שלמה בראשית אות ת"ל והשמטות דחייב לשבות מעל"ע שלם וראי' מירו' כתובות פי"ב ה"ג, אבל מפדר"א פנ"ב שמש בגבעון דום הי' בע"ש משמע דתלוי בשקה"ח ולא מעל"ע, ועמ"ש אליו בשו"ת חבלים בנעימים ח"ד סי' ג', והרוצה לעמוד הדברים יעיין שם כי הם אריכות גדול, ובשו"ת תורת חיים ח"ג ז' במדינות בריזיליען דזמנם משונה מכאן, ושמה חורף ואצלינו קיץ אם ישנו ברכות משיב הרוח וטל ומטר, ושו"ת בכורי יעקב אם הובא ד' מינים מאמעריקא אם יוצא דצריך כדרך גדולתן, ושמה גדילין תחת רגלינו - ועמ"ש בפ' תרומה (דף רע"ט):

ובחילול שבת יש ג' אופנים יש ששומרים שבת אך מחמת שגוים שומרים יום א', גם אצלם חג, ופוגמים באות שבת, דהם כשחוגגים גם יום א' א"כ בטל האות, ויש כת שמחליפים שבת ליום א', ואף שהאות קיים שעושים רק ו' ימים ושובתים יום א', אך פוגמים בקדושת שבת כי רק שבת קודש ויש חיוב מיתה מה שחיללו שבת, ויש כת ג' שעושים רק בו' ימים ולא בשבת, וגם בשבת הולכים לבהכ"נ, רק אח"כ הולכים לחנותם ומחללי שבת וגם המה מחויבים מיתה, וז"פ אך א"ש תשמרו, פי' שבת לבד ולא יום א' כי אות הוא כו', ואולי תאמרו להחליף שבת על יום א' ויהי' האות קיימת, אמר ושמרתם את השבת דייקא בשבת כי קדש הוא לכם, מחלליה, היינו המחליפים מחויבים, כי כל עושה מלאכה ונכרתה, ואם מחליף עושה מלאכה בשבת, ועתה מדבר על כת ג', ש"י

ת"מ פי' גם אם יעשה מלאכה כל ו' ימים ויום השבת שבת שבתון קדש לה', שיתפלל מקדש השבת ואח"כ ילך לחנות מות יומת:

כי אות הוא, בעירובין צ"ו. ומנחות ל"ג: יליף ר"ע דשבת ויו"ט פטורין מתפילין שהן גופן אות, וברה"ז הק' תינח של יד, של ראש מ"ט לא ע"ש, ועשאג"א ל"ז דל"ש בזה א"ר לבילה ע"ש, אך העיקר שגם ש"ר הוא משום אות, וגם יש לפרש ביני וביניכם ולא בין ב"נ, דב"נ ששבת ח"מ, וכן בתפלת שבת מאחר שמזכירים ביני כו' אומרים ולא נתת ה"א לגויי הארצות, וכ"כ בשמו"ר בשלח פכ"ה, וע' בפתיחה להגדה ריח דודאים דברים נפלאים בזה:

פסוק יד

ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם ע"ר בחיי אחר א"ש תשמרו חזר ושמרתם לרמז שמירה אחר שבת וקודם שבת, היינו תוספות שבת, וגם י"ל את מרבינן הטפל, ובב"ק מ"א: ולא יאכל את בשרו את הטפל לבשרו, וברכות ל"ו: את פריו לרבות הטפל שומר הפרי, וע' פסחים ח': ולא יחמוד איש את ארצך כו' תוס' דדריש מאת ע"ש, לפ"ז אמרתי הא דשבת קי"ח. כל המענג את השבת נותנים לו נחלה בלי מצרים, דאת לרבות הטפל לו מלפניו ואחריו היינו תוספות שבת, וז"פ כל המענג "את" השבת שאינו קובע זמן רק בשבת, אך הוסיף לפני' ולאחריו, ישולם לו ג"כ מדה כנגד מדה ונותנים לו שכר בלי מצרים וזה נכון:

מחלליה מ"י כי כל העושה מלאכה ונכרתה במכילתא יליף מכאן לרבות לילה, ובס' העמק שאלה יתרו סי' נ"ד כ' דלילה ל' נקבה, ומדכ' מחלליה קאי על הלילה, והביא מגר"א על הגדה ש"פ דלילה ל"נ דברבים נקראים לילות, דשמות זכרים נחתמים ביו"ד מ"ם, ולכן כ' מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, וכ"כ בשל"ה (פסחים מצה שמירה ד"ה מעשה בר"א) דלילה ל"נ, ובתו"ת הק' דבהרבה מקומות לילה בל"ז בפ' מקץ (מ"א י"א) בלילה אחד ועוד, והראי' ג"כ אינו דמצינו יוצאים מן הכלל שמות זכרים נחתמים ברבים, בתי"ו, אבות בכורות מטות אריות מקומות, וכנגד זה מצינו נשים נחתמים ברבים במ"ם, נשים פלגשים דבורים נמלים - ובפשט מכילתא י"ל מחלליה מוסב על שבת מעל"ע שלם, ובס' אילני דחיי בשם ר"ר ברוך ממעזבוז ז"ל הק' הלא קיי"ל פק"נ דוחה שבת ומדוע יהרגו על חילול השם, ואמר שאם מחלל שבת אז נכרתה הנפש משורשה, וא"כ גברא קטילא הוא ומותר להרגו, וז"ש מחלליה מות יומת, ואל תקשה פק"נ דוחה שבת, לז"א כי כל העושה בו מלאכה ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה, ר"ל משורשו והוא כגברא קטילא:

וע' פמ"ג בפתיחה לשבת ד"ה ואגב דמלת "כי" צ"ב דמשמש ד' לשונות, וכאן אין לו א' מהלשונות, ורא"ם כ' על רש"י מות יומת בעדים והתראה, לאו מיומת מפיק ע"י אחרים, דהא כ' והזר הקרב יומת מיתה בידי"ש, אלא מדכ' כרת בתרי' ש"מ רישא מיתת ב"ד, ועשפ"ח, ובשבת ע'. בתד"ה אם, וז"פ מחלליה ב' חילולין מות יומת כרת ומיתת ב"ד בחרש וזרע, א' מזיד בלי עדים, וא' בעדים והתראה אז יענש מיתת ב"ד וגם כרת, ואע"פ שח"כ שלקו נפטרו מכריתתן, וכן אם הומת בב"ד נפטר מכרת, ז"ד בעבירה א' שיש בה כרת וסקילה אבל לא בב' עבירות, ונתן טעם "כי" ונכרתה ויצויר כמ"ש עש"ה, ובבנין אריאל ודברי שאול מ"ת דנ"ב:

ובס' צמח דוד הספרדי כ' עפמ"ש ביומא פ"ה: מנין לפק"נ שדוחה שבת ר' יונתן א' כי קדש הוא לכם הוא מסורה בידכם, רשב"מ א' ושמרו כו' לעשות את השבת חלל עלי' שבת א' שישמור שבתות הרבה, ונ' דלא פליג על ר"י ורק שנתן טעם למה שבת מסורה בידכם שע"י חילול זה יהי' קיומו, לפ"ז מי שאנו יודעין שמחלל שבת אין לחלל עלי' שבת של"ש שישמור שבתות הרבה, וכמ"ש בע"ז כ"ז. דידן דמנטרא שבתא מחללינן ע"ש, וזה י"ל ושמרתם אה"ש כי קדש הוא לכם כשיש פק"נ דוחה, וז"ד למי ששומר שבת אבל "מחלליה" מי שיודעים בו שמחלל שבת בפרהסי' אין מחללין עלי' שבת להצילו, אלא מות יומת ר"ל אם הוא מסוכן יניחוהו למות, ולפי שיש להקשות שמא יעשה תשובה וישמור שבתות הרבה, אמר כי כל העושה מלאכה ונכרתה, ולמה לא חי דלמא יעשה תשובה ומוכח דאין להצילו בשביל כן:

והנה זה דבר חדש שלא מצינו בשום מקום, וע"ס דברי חנוך דלכאו' שם ביומא אי' דלכולם יש פירכא לבד משמואל דכ' וחי בהם ולא שימות בהם א"כ נסתר כל הנ"ל, וגם אי' באה"ע מ"ד ס"ט דמומר לחלל שבת בפרהסיא קידושי' קידושין, ועב"ש קכ"ג סק"ה דבני כריתות הן, ובאה"ע קנ"ז ס"ה באשת מומר ליבום אי נפלה למומר, והטעם כמ"ש בסנהד' מ"ד. אע"פ שחטא ישראל הוא, וע"ש במהרש"א אף שעבר על כל התורה, ועניבי"ת אה"ע פ', ופמ"ג או"ח סי' ד"ש בא"א סק"ח, וביבמות מ"ז. אפי' גר שנתגייר וחזר לסורו הוי כישראל, ועשו"ת תשב"ץ ח"ג מ"ד, דהא דסנהד' מ"ד. אפי' מומר לחלל שבת, והא דחולין ה'. דאין מקבלין קרבנות ממומר לחלל שבת גזה"כ ע"ש, וקצת ראי' דמומר לחלל שבת אין פק"נ. דוחה שבת מנמק"י פא"נ וטור וב"י יו"ד קנ"ט דמותר להלות למומר ברבית משום דאין אתה מצוה להחיותו וכ' וחי אחיך עמך וכ"ש ממונו, ועב"ח אה"ע קנ"ז, - והמפו' הק' על הא חלל שבת א' כו', הא קיי"ל א"א לאדם חטא כדי שיזכה חבירך בשבת ד'. ותי' שאני בפק"נ דכ' וחי אחיך עמך ומצוה להחיות חבירו, א"כ להנ"ל

דמומר לשבתות א"א מצווין להחיותו, עכצ"ל דגם פק"נ א"ד שבת במומר דא"א חטא כו', אך כ"ז לרשב"מ, אבל למסקנא דיליף מוחי בהם נסתר כל הנ"ל, וי"ל דאי' שם בגמ' דהפירכא על רשב"מ דאכתי ספק פק"נ דדוחה שבת מנ"ל, ולפ"ז בשלמא אי הוי אמרי' דמפסוק מושמרו א"א למשמע כלל פק"נ דוחה שבת, שפיר יש לסתור הדין הנ"ל דלא תלוי בשמירת שבת, אבל הפירכא רק דא"א יודעין בספק פק"נ, י"ל דמ"מ על ודאי פק"נ כ"ע מודים דיליף מושמרו כרשב"מ ותלוי בשמירת שבתות הרבה, וגם שמואל אמר דידי עדיף מדידהו וחי בהם ולא שימות בהם, הרי דשמואל מודה לרשב"מ רק דראייתו עדיף, וע"ע בע"ז כ"ו: דחשיב מומר בין הני דמורידין, וער"מ פי"א ה"ב מגזלה דלכל אבידת אחיך ל"ש במומר לחלל שבת, אמנם כל הנ"ל רק במומר לחלל שבת בפרהסיא בעדים ובעבודות מאבות מלאכות או תולדות:

ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה, ובת"כ דרשו כל היכי דכ' כן או "מעמיה" מקרב "עמה" ועמו שלום, וצ"ב וראיתי בילקוט הדרוש סי' י"ג דרואים אנשים עוברים איסור כרת וחיים, ורק מלכותא דרקיע כמלכותא דארעא, ומורד במלכות נהרג וזה רק ביחיד, אבל אם רבבות ימרדו אי אפשר להרוג כולם, כן אם א' או איזהו אנשים יעברו יענשו בכרת, אבל בעוה"ר רבים יחללו, אז ירחם ה', וז"ש "מעמיו" כלו' כשיוצא מהכלל "ועמו שלום" שכל העם שלום עם ה', ולא יעברו תורתו רק אז מות יומת, אבל אם כל העם עושים עול אז אין ה' מעניש, וכעין זה אי' בירו' סוף סוטה על המשנה מ"ז. משרבו הנואפים פסקו מים מארירים שנ' והי' האשה הזאת לאלה "בקרב עמה" בזמן שעמה שלום, ולא כשהעם פרוצים, וע' אוה"ח אחרי (י"ח כ"ד) שיש מצות שסגולתם אריכת ימים, שמשתלם להם אריכות ימים בעוה"ז עש"ה:

אוה"ח אם כרת עוקץ של ג' תאנים ורק צריך לב' ח"כ ולא מיתת ב"ד אפי' בעדות והתראה, ולפ"ד הפו' דריבוי בשיעורין מה"ת כמ"ש הר"ן פ"ב דביצה די"ז: אינו פטור, וע' מנחות ס"ד: ובקוי אור וצ"ע, וגם ק' היאך מצינו מלאכה בשבת שכרת יחייב ולא מיתת ב"ד, ובחמד"י ח"ב סי' י"ז כ' ע"פ הר"מ פ"ג ה"ה מעכו"ם בפוער עצמו לפעור ל"מ התראה לחייבו מיתת ב"ד אם סבר שעושה מצוה, ולכן בקוצר לצורך חולה שיב"ס אע"ג דמרבה בשיעורין מ"מ הב"ד א"י לחייבו כיון דיש לו התנצלות שעשה ברשות, אמנם קמי' שמי' גליא דעשה בשאט נפש וחייב כרת, ועשו"ת חמדת אפרים או"ח ו' מ"ש באוה"ח:

ובשו"ת אבני נזר או"ח קנ"ז אות י' חידש דביש ב' גרוגרות בעוקץ א', וב' בב' עוקצין מותר לכרות בשבת לצורך חולה הב' בב' עוקצין, וציין לעיין בש"ע שכ"ח, ופליאה הלא

בש"ע שם ובמנחות מבואר דאפי' ג' בעוקץ א' וב' בב' עוקצין, צריך לכרות הג' ולא הב' דממעט בבצירה עדיף א"כ כ"ש בזה, ונדפס הקו' בירחון דגל התורה שנה א' סי' ט"ז, ובחמד"י שם תמה ג"כ בזה וכ' בכוונתו שאם יש ב' בעוקץ א' וב' בב' עוקצין, והתרו בו שלא יקח הב' בב' עוקצין ולא השגיח א"ח מיתה, כיון דהי' לצורך חולה אע"ג דהי' אפשר בענין אחר אין זה בכלל מחלל שבת, וגדולה מזה כ' בקרית ספר סיפי"ד ממ"א, דהא דמאכילין קל קל רק מדרבנן, ומדאו' א"ל דבר חמור שעומד בפני פק"נ אלא ע"ז ג"ע וש"ד, וא"כ ה"ה כאן, כיון שהי' לצורך חולה שיב"ס אע"ג דהי' עצה למעט בחילול אינו בגדר מחלל שבת ע"ש, ובס' קול סופר בסופו קונטרס גדול בענין מאכילין קל קל וחדשות הרבה, וראיתי בגליוני הש"ס שבת נ"ג: הביא רדב"ז ח"ג אלף ס"ה, הא דאסרו רפואה משום שחיקת סממנין הוא שבות קל טפי מאמירה לעכו"ם, ואפי' מאמירה לעכו"ם בשבות דרבנן:

פסוק טו

שבת שבתון, רש"י הכפל שאסור אפי' אוכל נפש, ע' באוצ"ח פ' ויקהל שהק' למה כאן ובויקהל (ל"ה ב'), ואמור (כ"ג ג'), כ' שבת שבתון, וביתרו (כ' י'), ואתחנן (ה' י"ד), לא כ' ש"ש, רק וביום הז' תשבות, ותי' עפמ"ש בברכות ל"ה: דבזמן שעושין רצונו ש"מ מלאכתן נעשית ע"י אחרים, וא"כ אותן שעושין רש"מ, כל ימי השבוע אצלם שבת, א"כ יום הז' אצלם ש"ש, אבל אותן שאין בגדר עושין רש"מ, ועובדין ו' ימי המעשה, יום ז' נקרא אצלם רק שבת לחוד, לפ"ז א"ש דכאן ובויקהל ואמור כ' תעשה או יעשה בצירי, שמורה שעושין רש"מ נקרא אצלם ש"ש, אבל בעשה"ד כ' ש"י תעבוד דמורה דהם בעצמם עושין בו' ימי המעשה לכן נקרא רק שבת לחוד, וע"ס מחנה ראובן יבמות ה': ברש"י כאן, ריח דודאים בפתיחה אות ד', ס' תולדות אפרים כאן, ומ"ש בפ' יתרו (דף קס"א):

ולא תקשה דאיך שייך לומר דבעשה"ד ידבר באין עושין רש"מ, וי"ל עפמ"ש בס' וימהר משה מער' ב' סי' רצ"ב דעושים רש"מ היינו לפנים משורת הדין, ועמ"ש בפרד"י ויחי שמ"ה., וי"ל באין ערש"מ באמת מקיימין כל המצות רק לא לפמשה"ד, וע"ס בכורי אביב - ובענין נו"ן המקטנת ע"ס מגלת ספר רות (ב' ח') שמביא שו"ת שמש צדקה בהסכמה, כמו אישון כלו' האיש הנראה בבת עין קטן הקומה, וכגון שבתון וזה שבת קטנה היינו תושפות שבת, וע"ע בחו"י סי' א', ורש"י חגיגה י"ד. ומהרש"א על כורסוון, וכ"כ במהרש"א סוטה ח': ד"ה כל סאה, וע"ע במנחות ל"ד: ת"ל ולזכרון זכרון א' ולא ב' וג' זכרונות, וע"ע רד"ק מ"ב (י"ח ד') נחשתן, א"ע תזריע (י"ג מ"א), בנגעים פי"א מ"ד, בגליון הש"ס מהגאונים מלבוב על ירו' כלאים פ"א ה"ג ובמקו"ב מבוא דכ"ט. הביא

רמ"א אה"ע בסדר הגט קנ"ד סע"ג שלא להשב הן הן ב"פ דקרוב למובן לאו, והקשה דכ' בסמיכה יורה יורה, וע' גיטין ס"ז. וב"ק צ"ג. יש הן שהוא כלאו, וברכות י"ד: אמת אמת, וירו' מגילה פ"ב ה"י אמן אמן, וחי' מהרש"א סוטה י"ב: ד"ה המצפצפים כפול יורה על המיעוט כמו ירקרק אדמדם, ובהמאסף שנה י"ז סי' ל"ה אריכות:

לה' שביתת שבת אינו כהאומרים שהוא לטובת הגוף כדי שאח"כ יוכל לעשות מלאכה בחול ביתר שאת רק לשם ה' לבד, וכן בפ' בהר (כ"ה ב') ושבתה הארץ שבת לה', כי מהדרך להוביר שנה א' ואח"כ תחיה כחה להוציא זרע רב, לז"א דלא כן רק שבת לשם ה':

אוה"ח ודקדק כל העושה בו פי' ביום השבת שהוא ידוע יומת כו', ופלא שלא נכתב כלל כאן "בו" ורק בויקהל, ואולי צ"ל "בה" וקאי על פי"ד כל העושה בה מלאכה, אך קשה להגיה בספר כמ"ש רמ"א יו"ד רע"ט ס"א ובקוי אור כ' דלא קאי כלל אקרא רק הוא לשון עצמו כלו' ודקדק כל העושה בו כלו' ביום השבת:

פסוק טז

ושמרו ברית עולם וגו' אות הוא לעלם בתחלה כ' עולם מלא ואח"כ חסר ואמר הגר"א עפמ"ש בשבת ס"ט: הי' מהלך בדרך וא"י מתי שבת מונה ש"י ושומר יום א', וכן פסקי' בסי' שד"מ, ורמז מכאן לעלם חסר לשון העלמה (וכמ"ש בפסחים נ'. זה שמי לעלם חסר ו' ר"ל העלימהו, דאסור להזכיר ש"ש לבטלה) היינו אם נעלם יום השבת במדבר בכל זה ש"י כו' בתחלה, ואח"כ וביום השביעי שבת וינפש וכדעת ר"ה כברייתו של עולם:

ומהגר"י ליבשיץ ז"ל אבד"ק קאליש שמעתי, כבמחזה אשר נחזה בתורת הדת אשר לבד משפטים יש גם חוקות, כן בהנהגת התבל, אם ראית צדיק אובד בצדקו איש חכם והוא מסכן, וכסיל טובל בשמן רגלו, חקי החיים הם דברים שהשטן משיב עליהם, כלו' שהמסתפק שואל מה זאת, וכן בחיי הכללים יש עם חכם ונבון והוא גוע מנוער נודד אלפי שנים באין מעמד, ויש עם נבל והוא מתנשא לכל ראש, גם זאת חקה, הלכתא בלא טעמא, והתשובה ע"ז הוא כעין התשובה על חקי המצות, והוא כי לא ידע האדם מה טוב באמת ואנחנו קצרנו הדעת ומוכרחין לכוף דעתינו מפני דעת עליון. (ועמ"ש בסו"פ שמות דף מ"ג.) כן אנו חייבין להביט ביראת הכבוד גם על חוקות החיים לאמור: ישרים דרכי ה', נצייר נא, אם הי' נברא אדה"ר לא ביום ו' רק ביום א' מה הי' השקפתו אז על יום השבת, בלי ספק הי' לו כיום צרה, הנה ששת ימים עשה ה' לא נחה הבריאה רגע, פתאום בא שבת, מעין הבריאה נסתם, היש רעה מוחלט יותר מזה, כן הי' אפשר לעלות במחשבה, אולם אין צור כאלקינו (אין צייר במגילה י"ד.) כמו שידקדק הצייר על כחוט השערה שלא לחסר ושלא להעדיף, כי כמו החסרון כן היתרון משחיתים הם

שלימות הציור, ככה הי' הבריאה כולה ביד ה' ציור שלם, ולא באמצע המלאכה שבת, אך בהגיעו אל הנקודה שעליה אין להוסיף אז וינפש, וז"ש ויכלו כו' כששבת כבר הי' הציור שלם, ויברך ויקדש אותו, לא כיום צרה ומגרעת ח"ו אך כיום שמחה, זאת יזכור כל לב כואב על "החקים" שבנהגת העולם, וידע שגם אשר "קינה מבעי' לי'" בהשקפה ראשונה, עליהם יזמר משכיל "כי חק לישראל הוא" אך לישראל הוא חק ולאלקי ישראל "משפט" הוא, אלקים הבין דרכה, מפי עליון לא תצא רעות, לפעמים ביטולה של האושר המדומה זה הוא קיומו, ראינו שיש קשר הגיוני בין שבת בין כנסת ישראל, לכן באה אזהרה לשמור שבת לדורותם ברית עולם, יען "כי בינו ובין ביניכם אות הוא לעולם" ששבת אות כי גורל עם הנודד כגורל שבת אשר אין הרואה רק השלילה ובכל זאת נדע כי טובה עשה הצייר, כן העם הזה, וכן תקותו לעתיד מהרע יציץ הטוב, ואם יתמהמה חכה לו כי בא יבא:

ושמעתי אומרים בשם הראב"ע ששאלו לו בזה הלשון, "אבי אל חי שמך למה מלך משיח לא יבא," וזה נקרא ישר והפך, וקאי על השי"ת למה לא יבא משיח, והשיב להם הא"ע תשובת השי"ת "דעו מאביכם כי לא בוש אבוש שוב אשוב אליכם כי בא מועד" ונקרא ג"כ ישר והפך וזה נפלא:

אוה"ח תוספות שבת וכו' ע' המאסף מירושלים תרע"א סי' נ"א על הקו' למה לא יליף דאזלי' בת"ר, מהא דסמכה שמירת שבת למורה אב דלא ישמע לו לחלל שבת, ואי ל"א בת"ר מהכ"ת דישמע לו דלמא לאו אביו ולק"מ דהוו"א דסמיכות על אם, אם תאמר לך לחלל שבת אל תשמע לה, דגם מורא אם כתיבא, ורק משום דילפי' ממכה אבי' דאזלי' ב"ר נקט אם יאמר לך אב. **עי"ל** דהוו"א דישמע לו עכ"פ אם יאמר עשה מלאכה בביה"ש (אם תוס' שבת לאו דאו') דאך ספק שבת היא וידחה ספק כיבוד אב לספק חילול שבת, לכך סמכה תורה דאף ספק שבת אינו דוחה, וע' אוה"ח דכוונת ושמרו כו' על תוס' שבת דאף דאינו מעצם יום הז', וע' כתו' מ"ז. דמסר לה בשבת ויו"ט, וכ' תוס' קודם כניסת יו"ט בתוס' יו"ט, וקרי לה יו"ט, וה"ה די"ל בלשון התורה, וגם כיון דהשוה כבודם למקום דוחה הספק עשה דכיבוד לעשה דתוס' שאינה מפורשת, וע' יבמות ו'. ותוס' שם, ואף לרמב"ם דספק מה"ת לקולא, וידוע דבספק עשה מודה דמדאו' לחומרא, וא"כ אמאי לא דחי ספק כיבוד דמדאו' לחומרא לספק שבת בלאו דמחמר דמדאו' לקולא, ומכ"ש ספק עשה דכיבוד דהשוה למקום, וי"ל דגם בשבת איכא עשה, ואף לקצת ראשונים דבמחמר גם העשה ליכא י"ל דאיצטריך לביה"ש של יום שבת שלא תדחה דאיקבע איסורא ואף להר"מ מדאו' לחומרא, ועמג"א שד"ם סק"ג, והסמיכות איצטריך, דאי לא"ה הו"א דכיון

דגם בספק עשה דכיבוד מדאו' לחומרא וכבודם הוקש למקום תדחה לספק שבת בלאו דמחמר, והא דבעשה ספד"א לחומרא אף להר"מ, כ"כ בחו"ד ר"ס ק"י, ובס' מוצל מאש סי' י"ג כ' דאף אלף ספיקות אין מועילין לפטרו, ועכו"פ סי' ט"ז, מהרי"ט אלגזי פ"ג אות ל"ט, מי באר על פתיחה לפמ"ג ח"א אות י"ט, ובפ' יתרו דף קס"ב: ציינתי עוד מקומות רבות מזה ע"ש:

אוה"ח הגם שיהי' גר תושב כו' לא יחלל שבת בשבילו, ופלא שלא הביא שכ"כ הר"מ פ"ב הי"ב משבת, אבל מילדין את בת ג"ת מפני שאנו מצווין להחיותו ואין מחללין עלי' את השבת, ובחמד"י מ"ע אות נ"ב הוכיח מרמב"ן בסה"מ שגם בג"ת הוי מצוה כמו בגר צדק וישראל, ופק"נ שלו דוחה שבת, והעיר דבג"ת ל"ש חלל שבת א' כדי שישמור שבתות הרבה ע"ש, ואשתמיטתי' לי' דברי הר"מ ואוה"ח, וע' בקוי אור, ובס' ישועות מלכו בקונ' מעט צרי להגאבד"ק קוטנא שליט"א, כ' דמלשון הר"מ דהיא בעצמה אינה גיורת תושבת רק אביה ולמה יהי' מותר לילדה אחרי דהיא עוברת ע"ז, ולומר כיון שהוא מצטער בצערה ויש לנהוג עמהם בגמ"ח כמו בישראל, וכמ"ש הר"מ בפ"י הט"ז ממלכים לכן מותר לילדה בשבת הוא חידוש גדול ע"ש, ולפ"ז ליכא הוכחה דג"ת אין מחללין שבת, אבל פשוט דלשון בת ג"ת שכ' הר"מ אין הפי' בתו על ג"ת אלא כמו בת חורין, הבת תשעים שנה תלד ועוד, וה"נ הפי' שהיא ג"ת ומלת גר תושב הוא שם העצם לא שם התואר, דהיינו שהיא קיבלה עליה כל דיני ג"ת לכל מ"ד כדאית לי' כמ"ש בע"ז ס"ד: איזו ג"ת כו' וע"ע בשו"ת אמרי יושר ח"ב סק"ל:

אוה"ח אבל מי שודאי לא יקום ורק לחיי שעה אין מחללין עלי' שבת, וכבר צווחו ע"ז דפשוט דאף על חיי שעה מחללין שבת ביומא פ"ה, ור"מ פ"ב הי"ח משבת ואו"ח שכ"ט ס"ד, וראיתי בשם המאירי טעם לזה שמא יהרהר בתשובה באותה שעה ויתקן כל מה שחטא בחייו, והוי זה כמו הטעם שישמור שבתות הרבה, דע"י תשובה יתקן שבתות שחלל מקודם, כי מה לי תקון שבתות הבאות או החולפות, וע' תו"ת, ועמנ"ח במוסך השבת אות ל"ט, די"ל דוקא בחילול דרבנן לפקח הגל דהוי רק טלטול בעלמא, אבל חילול דאו' אין מחללין לצורך שעה, ואוה"ח מיירי לחילול דאו', וע' בנדה מ"ד: בתד"ה איהו, ומנ"ח מ' רצ"ו, ובשם הגה"ק השפ"א ז"ל שמעתי ליישב דהדין אם צריכין לחלל שבת אין משגיחין על החולה אע"פ שלא רצו שיחללו מחללין עבורו, אבל לחיי שעה משגיחין עלי' ואם אינו רוצה אין מחללין, ושזה האופן מיירי אוה"ח, וכעת נדפס לקוטי שפ"א ובפ' תשא הביא דבגמ' איכא טעמים הרבה הא דפק"נ דוחה שבת, וי"ל דנ"מ דאי בפו' בדברים שא"צ למסור נפש עליהם מ"מ חסיד המוסר נפשו אין עליו חטא, (עיו"ד

ר"ס קנ"ז), ויש לחקור אי גם בחולה שצריכין לחלל שבת או יה"כ שייך זה, די"ל דוקא בבא ע"י אונס עכו"ם אבל במקום שניתן לדחות י"ל דאסור לסכן נפשו, א"כ י"ל דלטעם שיקיים שבתות הרבה אסור, וע"ז י"ל כוונת אוה"ח דבחיי שעה נהי דמפקחין, מ"מ אם אינו רוצה לחלל שבת אין מפקחין ולמעשה צ"ע עכ"ל, ובהערות מהגרי"מ שליט"א העיר מרדב"ז ח"ג תמ"ד לענין חולה הצריך לאכול ביה"כ, וגם לאו"ז ה' יולדת סי' א' דבאכילת איסור ראוי יותר למסור נפשו, משמע מדברי' דאכילת יה"כ אינו כאכילת איסור ע"ש, ועתו"ס שבת י"ב: ד"ה ר"נ, ואפשר דבזה נחלקו רש"י ותוס' מגילה י"ג. בפי' הגמ' שהאכילוה קדלי דחזירי ע"ש, דהתם שלא הכירו בה שהיא יהודית ל"ה כאונס הבא ע"י עכו"ם להעביר על דת וכאונס חולה דמי, ועתו"ס ע"ז כ"ז: ד"ה יכול דלא ס"ל כאו"ז לחלק בין אכילת איסור לשאר איסורים (ובתוס' שם בענין העובר על ד"ח חייב מיתה ע' רצוף אהבה, שו"ת מהרשד"ם יו"ד רכ"ט ורל"ז, שו"ת דברי ריבות רי"ג, ושו"ת רד"ך בית כ"ה):

ועשו"ת בכורי שלמה בהשמטות ליו"ד סי' י' אות י"ב מ"ש באוה"ח, ובקונ' קוי אור אות כ"ח הביא מסנהד' ע"ב: במחתרת אפי' בשבת מוכח דפקוח הגל בלשון חכמים הוא במלאכה דאו', וע"ע בערכין ז': האשה שישבה על משבר ומתה מביאין סכין ומוציאים הולד וכו', מה קמ"ל תנינא מפולת כו', ובחי' רש"ש הק' מ"פ אי מהתם הו"א דוקא באד"ר כמו פקוח גל דסתמי' במלאכת דרבנן ע"ש, וא"כ י"ל דבודאי פשיטא לש"ס דמפקחין נמי מיירי במלאכה דאו' ופריך שפיר, וא"כ יש הוכחה לא כאוה"ח:

ועי"ל לר"ן פיה"כ בשם רמב"ן דמשום סכנת עובר נמי מחללין שבת, ואע"ג דתנן באהלות ספ"ז המקשה לילד מחתכין אותו ולד כו', אלמא מעיקרא לית בי' משום הצלת נפשות, וכן ישראל אינו מצווה על עוברין, אפ"ה לענין שמירת מצות מחללין עלי' חילול שבת א' שמא ישמור שבתות הרבה ע"ש, א"כ א"ש דעל חיי שעה מחללין כדילפי' מוחי בהם ולא שימות בהם, אבל בעובר דלא ילפי' חילול שבת דידי' מוחי בהם, שהרי אינו מצווה על הצלת נפשות דילי', רק כדי שישמור שבתות הרבה, א"כ באם ודאי לא יגיע לשמור שבתות אינו דו"ש וא"ש אוה"ח:

וראיתי עוד בס' אוהב ישראל דהא דמחללין על חיי שעה רק אם החולה יחיה עוד ביום שבת עצמו ע"י הרפואה, אבל באם יבשלו הסממנין ובעוד שלא יגמרו יחשך ולא יהי' עוד שבת, בזה האופן אין מחללין שבת כדי שיחיה חיי שעה אחר שבת ע"ש, ונפלאתי מראות על פה קדוש שיאמר דבר זה, דאם יחיה חיי שעה למחר אין מחללין עבורו וצע"ג, ולחומר הנושא נלפענ"ד ליישב קצת דברי' עפמ"ש הט"ז או"ח שכ"ח סק"ה,

דכשמחללין שבת לחולה אף דאפשר לעשות ע"י גוי אפ"ה יעשה בעצמו, דאל"כ יש חשש שאתה מכשיל לעת"ל, באם יראו עכשיו שאין עושין רק ע"י עכו"ם יסברו שיש איסור ע"י ישראל, ולפעמים לא יהי' עכו"ם מצוי ועי"ז יסתכן החולה במה שימתינו על עכו"ם ע"ש, ובזה שפיר י"ל דהא דאף שיש עכו"ם יחלל בעצמו ז"ד אם יחיה בשבת עצמו ע"י הרפואה, אבל בעוד שיגמר הרפואה יהי' אחר שבת, בכה"ג אם יש עכו"ם לפנינו אזי אסור בעצמו לחלל שבת רק שיאמר לעכו"ם, זה מה שנ"ל קצת ליישב, שוב ראיתי בקובץ אהל מועד מקראקא ש' תרנ"ח ח"ב סי' קמ"ח, שפ"א ישב הה"ק מאפטא ז"ל במסיבת ת"ח ופקפקו באוה"ח, עמד א' ואמר כי הפשט הנכון הוא על בן ח' שלא כלו חדשיו זה ודאי לא יקום, ואינו בגדר קום ועשה השבת ועלי' אין מחללין השבת, והודה לו ונשקו על ראשו, ואמר אם אזכה להדפיס ספרי או"י שנית אצוה למחוק מ"ש שם כי דוחק הוא, וע"ע בשו"ת מנחת אלעזר ח"א ט' שנעלם ממנו דברי מנ"ח:

ובחידושי מהרא"ך מאא"ז הגה"צ מפולטוסק ז"ל ח"ב במגלת יוחסין ד"ג תולה ענין זה אי שמירת שבת הותרה או דחויה אצל חולה ע"ש, והגאב"ד דפה שליט"א אמר שיש הוכחה גדולה לאוה"ח מלשונו של הרשב"א ח"ג רי"ד שכ' מפורש דרק דחוי', וע' שע"ת או"ח תס"ה סק"א, ותוס' יוה"כ יומא פ"ד: - **ובקובץ** חידושים חו"ז סי' י"ד נדפס מדודי הגרפ"א ז"ל הגאבד"ק לוטימורסק, שנסתפק אי הרי מותר לאליהו ואלישע לחלל שבת להחיות מת, דמצד וחי בהם י"ל רק כ"ז שהוא חי מותר לחלל שבת שלא ימות, אבל להחיות המת אפשר דאסור, אמנם מטעם כדי שישמור שבתות הרבה אפשר אף להחיות המת שרי, וע' ערכין ז': סד"א התם הו"ל חזקה לחיותא אבל הכא אימא לא קמ"ל, והתם גם חזקת מיתה לא הו"ל ועכ"ז הי' ההו"א דלא מחללין א"כ במת גמור משמת כ"ש דלא מחללין, וי"ל דבס"ד ס"ל דוחי ל"ש בעובר וקמ"ל שישמור שבתות הרבה מחללין, או דקמ"ל דגם בעובר שייך וחי, אבל במת י"ל דלא מחללין אף לטעם שישמור שבתות הרבה, דשאני חי דרמי עלי' חיוב תורה ומצות, וגם בשעת החילול לא פקע מיני' חיוב תומ"צ שפיר שייך הטעם כדי שישמור שבתות הרבה, אבל במת שנעשה חפשי ודאי אי מחללין שבת להכניסו בדבר שאינו מחויב עתה, ודמי למילת גר שא"ד שבת כיון דכל זמן שלא נתגייר אין עלי' חיוב, ויש לחלק דשם אף דהוי כמילה בזמנו כיון שעתה בא לחסות תחת כנפי שכינה, מ"מ א"ד שבת משום דמילה דוחה שבת, רק ביום ח' שנכרתה י"ג בריתות, ובגר ל"ה יום ח' ויכול למול למחר אד"ש, (וא"ש מ"ש בפדר"א דאברהם מל עצמו ביה"כ וק' הוא מילת גר אד"ש וכה"ק בלוי"ח, והתי' עפמ"ש חז"ל וכרת עמו הברית, ה' אחז בסכין והוי ב' שעשאו ופטורין, ולהנ"ל י"ל כיון דאז נאמר מצות מילה ונכרתו י"ג בריתות הוי

כמילה בזמנו ודוחה יה"כ, ועמ"ש בפ' לך דק"ד. מדודי הג' מלאסק ז"ל דהוי כב' שעשאו, אך ז"א דעכ"פ אסור ורק פטורין ממיתה, וא"א קיים כה"ת אפי' ע"ת כיומא כ"ח. עש"ה) אבל להחיות המת אם מחר לא יהי' באפשרות י"ל דמותר להחיותו בשבת, ועכ"פ אם יודע הצדיק המחיה כי לא יחיה רק לשעה כמתים שהחיה יחזקאל שלא חיו רק עד דאמרו שירה (סנהד' צ"ב:), פשיטא דא"צ לחלל שבת דמוחי בהם מותר רק בחי ולא במת, ומצד שישמור שבתות הרבה ליתא, וי"ל כוונת אוה"ח באופן זה דלעשות שייך במי שכבר מחויב, אבל להכניסו לחיוב צ"ל דוקא אם הוא בגדר לעשות שבתות הרבה, ועתוס' ב"מ קי"ד: איך טימא אלי' דהוי כהן ותי' שידע שיחיה, משמע דעל ספק הי' אסור לטמאותו וק' וכי עדיף טומאה משבת ופק"נ אפי' מספק דוחה שבת, ואפי' בגוסס בתוס' נדה מ"ד. דמחללין ואין הולכין בפק"נ אחה"ר, ובשבו"י ח"א י"ג פסק כן, ויהי' ראי' דרק בחי דוחה ולא במת להחיותו, רק בידעי' בבירור שיחיה, וע' המדרש והמעשה בשלח דרוש ב', וע"ע שם בקובץ סי' ח' שהביא משבת קנ"א. תינוק מחללין עלי' שבת שישמור שבתות הרבה, דהמע"ה אין מחללין כיון שמת בטל ממצות, ולמ"ל טעם זה הא אמר תינוק כו' שישמור כו' ובמת ל"ש זה, וע"כ דבא לומר אפי' שישמור כו' להחיותו אין מחללין, ועמ"ש בזה בבשלח דף ק"א, ובס' לקראת צמא, במאמר יתבררו ויתלבנו הדברים אות י"ח, ושו"ת חבלים בנעימים ח"ד י"ג אריכות:

תיב"ע למיעבד תפנוקי שבתא מזה ראי' דעונג שבת מה"ת ע' אה"י, ובשבת קי"ח: ופסחים ס"ח: למדו מן וקראת לשבת עונג (ישעי' נ"ח י"ג) והוי מדברי קבלה, וע' יבמות צ"ג. ברש"י, ותשו' רשב"א קכ"ג שהוא דרשא גמורה, וכביצה ל"ד., למדו דשבת קובע מפסוק זה, ואי יו"ט קובע כ' בצל"ח שם דאין קובע, וכ"כ בפנ"י בסוף המס' ד"מ ע"ש, ומשום דביו"ט רק שמחה ולא עונג, ובשעה"מ פ"ה הכ"ב ממעשר כ' דביו"ט ג"כ קובע, וע' יד שאול יו"ד של"א, ועתו"ס יבמות צ"ג:, גיטין ל"א. ד"ה המניח, מל"מ פ"ג הי"ז מתרומות, או"ח תקכ"ט, וחת"ס ביצה שם הביא דאולי יו"ט אינו אלא בבשר ויין ואם אין לו אינו יוצא בשאר שמחה, לכן פירות אין קובעים ביו"ט, משא"כ בשבת דתלי' בעונג, ובכל מה שמתענג קובע, וע"ע בפת"ש יו"ד של"א סק"ו, חמדת ישראל ח"ב י"ח, ושו"ת הרב"ז קכ"ד אות ו', וע"ע בכור שור סוף תענית דשמחה ועונג ב' מילי נינהו ואין חיוב שמחה בשבת ובתשו' הרא"ש כלל ה' סי' ח' משמע דיש בשבת שמחה, וע' תשב"ץ ח"ג רצ"ח, ושו"ת מהר"י מברונא קכ"א, ושבו"י ח"ג ל"א, כ' דאין שמחה בשבת, ולבכ"ש הנ"ל אין חיוב עונג ביו"ט, וע' מנחות ס"ה. שיהי' ישראל מתענין ב' ימים משמע דיש עונג ביו"ט וע' גליוני הש"ס שבת דס"ב:, ובספרי בהעלותך וביום שמחתכם אלו

השבתות ובמועדיכם רגלים, ובשבת קי"ח: בשבת במה מענגו ? ובפסחים ק"ח. ביו"ט במה משמחו, ועמ"ש בכל זה בשו"ת רע"א בהשמטות לסי' א', ובנפ"ח סי' תי"ח, וטל תורה שבת ס"ב: בגמ' תענוג ושמחה הרי דתרי נינהו, וע' עוד מ"ש ביבמות צ"ג. **וע'** שאילתות סי' ט"ו שבת אינה מפסקת עונג הוא, יו"ט מפסקתן שמחה הוא, וכ"ה בבה"ג ה' אבל, וצ"ע דבה"ג עצמו בעשין מ"ז ומ"ח חושב מצות שמחת שבת, ובספרי זוטא בהעלותך שמחתכם אלו הרגלים, וע' שטמ"ק כתובות ז'. אסור לישא בשבת דאין מערבין שמחה בשמחה, אבל נר' דבמועד שייך לומר הכי ולא בשבת דלא כ' בי' שמחה, וע"ע ירו' ריש מגילה, יד אפרים או"ח תרפ"ח, פרי צדיק בקונ' שביתת השבת אות ג', ובבעה"ט בהעלותך (י י') שמחתכם בגימ' גם ביום השבת, וע"ע בס' אמבוהא דספרי דף קל"א. ורשמי שאלה אות ח':

פסוק יז

ששת עשו"ת הרשב"א תר"ג שחסרון הב' אין דבר שתפיל בו השאלה וששת כמו בששת וכמוהו יש הרבה, וע' זהר יתרו פ"ט: ועמ"ש בזה ביתרו דף קס"ז: ומ"ש ברש"י לשבר האוזן כלו' לשברה ולעשות רכה כדי לשמוע, וי"מ לשון סברא, וי"מ ל' סבל לא יכלכלוך (דה"ב ו' י"ח), ובבאה"ט רפ"ב סקי"ג מס' הכוונות ששי מעולה שבקרואים, וי"ל כי יש ז' ספירות חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות, ויסוד מדת ששת המכוונת נגד הצדיק כמ"ש צדיק יסוד עולם, ומעילה יותר ממלכות אם כי אחרון הוא חביב, יען כי מי מושל בי צדיק, וצדיק למעלה מן ז' מדות, וזה שקורין לצדיק בששי. ובידידי **הרה"צ מקאמארנא** שליט"א הדר בפאביאניץ הראה לי בזה"ק שלח דקס"ד: דצדיק סליק שתיתאה מאינון שבעה וכו', וע"ש בנצוצי אורות בשם מחזיק ברכה:

פסוק יח

ויתן רש"י מעשה עגל הי' קודם, ע' מהרש"א כאן, וע"ז ד': והק' מפו' דילמא הכל הי' כסדר הציווי למשה על המשכן הי' במ' יום ראשונים, ומשה לא הגיד לישראל עד מחרת יה"כ, ור"ר העשיל ז"ל תי' ע"פ מד' ובעה"ט ריש תצוה, בשביל שאמר משה מחני לא נזכר שמו בפ' תצוה, וא"כ אי נימא דהי' כסדר והי' קודם למלאכת משכן, עדיין ל"א מחני, ולמה לא הוזכר שמו בפ' תצוה וע"כ דעגל הי' קודם - ובמד' פמ"א לך ה' הצדקה אחר שאמרו אלה אלהיך כו' ולא פסק המן לירד, ופי' בח"ס למ"ש בע"ז נ"ד: ראוי הי' שלא תלד ממזר רק עולם כמנהגו נוהג, וזה ניחא בטבע, אבל מן שהי' נסיי מהראוי שה' לא ישנה הטבע רק זה החסד וצדקה, ומד"ר שם שני לוחות העדות לוחות כ' לא זו גדולה מזו, ובפי' מהרז"ו העיר אמאי לא מפיק מדכ' שני ש"מ דשווים וכיומא ס"ב: שני שעירי שיהי' שווים, וכ' בהדו"ע דהכלל מיעוט רבים שנים ל"ש רק בדבר שיש בו רוח חיים,

אבל באין בע"ח ריבוי גם על חדא ומחצה, וכברכות ג': משמרה ופלגא נמי משמרות קרי לי', א"כ בלוחות י"ל דבא לומר שלא יהי' א' גדול וא' קטן כדוגמת חדא ופלגא, אך מכ"מ משמע דאף באין רוח חיים רבים ב' ע"ש, ועב"ב קמ"ה: אין פחות מב' דינרין, ושם ס"א: מיעוט ארעתי שתים, וערכין כ': שני תבואות שני שווים, ועמ"ש בפרד"י מקץ דשי"ג: ובבשלח דף קכ"ה: הרבה חדשות. **ובפרד"י** ח"ש דקס"ו. הבאתי טו"ז או"ח רכ"ד סק"א דבמלכי ישראל אומר שחלק מחכמתו, ובעכו"ם שנתן דישראל דבקים בה' וכו' וקשה מכאן ויתן אל משה, ופי' בנדרים ל"ח. מתחלה הי' משה שוכח עד שניתן לו במתנה ובעירובין נ"ד. וממדבר מתנה הפקר כמדבר, ולכאו' הוא היפך מטו"ז, ופי' נתן אברהם מתנות שם טומאה מסר להם שאחר שנתן מתנה שוב אין דביקות בנותן, ומצאתי שהק' כן בשו"ת אמרי דוד סי' קנ"ז, וכן מן נתן חכמה לשלמה וגם נתן לנו תורת אמת, וי"ל דבמדבר (י"ח כ') אני חלקך ונחלתך, ובדברים (ל"ב ט') כי חלק ה' עמו, ובסנהד' ס"ד. ואתם הדבקים בה' אלקיכם דבוקים ממש ערש"י, וענין חלק בבכורות נ"ז. אחים שחלקו חוזרים זל"ז ביובל, חלקם עוד לא נתברר והוי שותפות, ומ"ש נתינה הוא מחלק ה' עמו, משא"כ בעכו"ם ל"נ לשון חלק, ע"כ נתינה כנתן אברהם מתנות ושוב אי"ל התקשרות: **רש"י** בזה"ק הוא ויקהל דקצ"ז. ומ"ש בס' ישעי' הוא ג' י"ח, ומ"ש בא"ע בשם רס"ג דאהרן עשה בערמה כאשר עשה יהוא, עמ"ב (י' י"ט), וכ"כ בכוזרי מאמר א' סי' צ"ז, ובקול יהודה שיהי' נראה מי הרשע ומי עובד ה':

באצבע אלקים, ובמכות כנים כ' ג"כ אצבע אלקים (וארא ח' ט"ו), דבשמו"ר פמ"א דרשו חרות על הלוחות א"ת חרות אלא חירות ממלאך המות, ומי שלומד תורה לשמה אין מה"מ שולט בו, וממילא אין רמה ותולעה שולטין בו, והן הכנים שמרחשין בגופו של אדם, ויבא זה ויכפר על זה, לפיכך אצבעות שוות, וע' נדרים ל"ח. שנתנה לו במתנה שלא ישכח, וע' מהרש"א וירו' הוריות פ"ג ה"ח, ובעירובין נ"ד.:

פרק לב

פסוק א

בשש רש"י אחר שש שעות כו', ע' שבת פ"ט. ומהרש"א בזה, ובהפלאה שבערכין בשש, ולוית חן, וראיתי בס' זכרון מנחם בקונ' קול נהי ד"ד, עם הוספה ממני, מסורה, אלה אזכרה ואשפכה (תהל' מ"ב ה'), אלה אלהיך ישראל (ל"ב ד'), אלה תשכחנה (ישעי' מ"ט ט"ו), אלה הם מועדי (ויקרא כ"ג ב'), עפמ"ש בפייט פסח יום שני בשמ"ע ד"ה אז, יוקש אלה אלהיך אשר תעו בלעדי, יכפר אלה באלה הם מועדי, הפי' מה שחטאו בעגל יכופר במועדים, די"ל למה ימי חג ט"ו יום דוקא, ז' פסח ז' סוכות א' שבועות (ושמ"ע לא נקרא

חג כמ"ש הרמ"א תרס"ח ס"א, וענפ"ח שם בזה הרבה), וי"ל דעשו חג במעשה עגל, ול"ה רק ששה שעות שלמחרת בהשכמה התחילו, ואחר שש בא משה כמ"ש רש"י, והי' חג הטמא ו' שעות רביע יום, נתן ט"ו יום חג בקדושה שהמה ס' נגד חג טמא כדין כל איסורין שבטלין בס', וז"ש אלה אזכרה פי' מה הוא זה אלה שאזכרה, ופי אלה אלהיך ישראל שאמרתי, ומשיב ה' גם אלה תשכחני ופי' ומ"ט ובאיזה זכות יהי' נשכח אמר אלה הם מועדי אם תשמרו היו"ט עש"ה, ובלק"ש, ונפל"ח, וידי משה על מד"ר פמ"א דבר נכון:

וראיתי עוד בס' כה"צ עם נופך הוספה דאיך נפתה אהרן לעשות עגל, ע"פ ר"מ פ"ג ה"ט מע"ז העושה ע"ז לעצמו אע"פ שלא עבדה לוקה וכן עושה לאחרים, ובפ"ה ה"א מיסה"ת כל ישראל מצווין על קד"ה, דאם יאנסוהו לעבור מצות ה' או יהרגנו יעבור, ואם מת ולא עבר מתחייב בנפשו, ואם מתכוון להעבירו על דתו אפי' על מצוה קלה יהרג וא"י, ובעגל לא באו לאהרן שיעבוד ע"ז דאז הי' מוסר נפשו, אך אמרו קום "עשה לנו" אלהים, דרק בלאו, כי זה משה "האיש" בשר ודם לא ידענו מה הי' לו, ורמזו בזה גם אהרן הוא "איש" בו"ד ואינם בטוחים בו, ומשה נקרא אלהים וכמ"ש (ז' א') ראה נתתיך אלהים לפרעה שהוא דיין ומנהיג, ואמרו היד ה' תקצר להשפיע גם על חומר דומם עשוי מזהב ולא לעבדו רק הוא יעבוד אותנו, וכמו המהר"ל מפראג שברא גולם, וכן העגל יורה לנו הדרך נלך, אך זה הי' שפת חלקות של ע"ר, ולעשות פסל הוא לאו גרידא, ול"ה אהרן מחויב למסור נפשו, אף דהנמ"י סו"פ בן סו"מ כ' דאדם חשיב חייב לקדש השם לעולם, אך אהרן חשב אם יהרגוהו ל"י להם תקון, ומ"ר לא ידע מזה וחרה אפו:

ורש"י פי' בפכ"א מה עשה לך העם הזה כמה יסורים סבלת, משמע דע"י יסורין הי' מותר וזה פלא, דאע"פ שאי' בכתו' ל"ג: אלמלא נגדוה לחמ"ו פלחו לצלמא, הלא כ' שם בתוס' דצלם ל"ה ע"ז ממש, אבל בע"ז ממש מחויב למסור עצמו אף ביסורים, וכמו ר"ע שסרקו בשרו בברכות ס"א: אך למ"ש דל"ה רק לאו א"ש. **ורמב"ן** הק' על רש"י כי חטא זה יהרג וא"י, ועאוה"ח ולמ"ש א"ש, של"ה רק עשיה בעלמא ורק בלאו, ומשה התפלא שעכ"פ הי"ל לסבול יסורין בטרם שעבר בלאו, וע' בתוספות יוה"כ יומא פ"ו. בזה, ובמשנת חכמים סי' י"ד כ', דיפלגו במ"ש הר"ן פ' כ"ש ונמ"י ופסקו רמ"א יו"ד קנ"ז סס"א, דבעבירות לאו בג"ע ע"ז ש"ד יהרג וא"י, וכאן אף דאהרן לא עבד לעגל מ"מ עשי' הוי לאו ורש"י לא ס"ל כר"ן ועיו"ד קנ"ה ס"ב וש"ך סקי"א, ומנ"ח רצ"ו, מיני תרגומא, בית האוצר ח"א כלל נ"ב קל"א וקע"ה, ולקח טוב כלל א', ומאוה"ח נראה שאיסור הי' מעשה ע"ז לאחרים והוא במלקות, דאלו חטא לפ"ע אינו במלקות וכמ"ש בכ"מ סו"ה

כלאים, והארכתי בזה בפרד"י וירא דקט"ו:, וערש"י בפ' בא דף צ"ב. ובס' מגלת ספר על שה"ש (א' י"ב) שלא קשה על אהרן שסייע לעוברי עבירה, ורק דיסוד מה שהביאם לזה שהי' להם הרבה זהב וכסף, וכמ"ש רש"י ר"פ דברים ודי זהב, ודעתו הי' שיקח מהם זהבם וכספם ולשרוף, אבל הצליח מעשה שטן:

והגה"ק מאסטראווצי ז"ל נתן טעם וחשבון מ' יום ששהה משה בשמים ובא בשעה הששית דבמד' תלפיות ענף אותיות ד"מ כ' דסכום אותיות תורה ש"כ אלפים ותרע"ד, ומשה בשמים הי' צריך ללמוד כל האותיות, וגם הפסקות שיש בתורה כדי ליתן ריוח בין פרשה לפרשה, כי גם זאת תורה הוא וסכומם כ' הר"מ בפ"ח מס"ת בסוף דברים, הפתיחות ר"צ וסתומות שע"ט ס"ה תרס"ט, ובצירוף עם האותיות שכ"א אלפים ושמ"ג, ובברכות ז'. כמה רגע רגעכמימרא, ובתוס' מבואר דברגע יש כדי לומר ג' אותיות, ובעירובין נ"ד: סדר הלימוד ד' פעמים נכנס אהרן כו', א"כ הי' צריך משה ללמוד כל אות ד' פעמים, נמצא דבד' רגעים למד ג' אותיות, ובכל דקה (מינוט) יש ס' רגעים, והי' יכול ללמוד מ"ה אותיות בכל דקה, ובשעה ס' דקין, הי' ס' פעמים מ"ה שהם ב' אלפים ת"ש, ולסכום כה"ת שכ"א אלפים שמ"ג, הי' צריך קי"ט שעות לפי חשבון ב"א ת"ש לשעה, והי' קי"ט פעמים ככה שכ"א אלפים ש', ועוד למ"ג אותיות הנשארים צריך דק שהוא ס' רגעים ובע"ז ג': ג' שעות ראשונות ה' יושב ודן שניות עוסק בתורה, א"כ הוצרך להיות במרום מ' יום על זמן לימוד תורה ק"כ שעות, אך ללימוד אותיות כה"ת די קי"ט שעות עם דקה אחת, וזה שאחז"ל שא"ל משה כי בתחלת שש יבוא, של"ה צריך רק דקה אחת משעה הששית:

פסוק ב

פרקו בשו"ת הרד"ד או"ח סי' קמ"א נ"ב, הביא ב"י או"ח תי"ז שהק' היאך קאמר בפדר"א פמ"ה לפי שלא רצו הנשים ליתן נזמיהן לעגל לכך שכרן בר"ח דכיון דכבר ניתן ר"ח לישראל, אע"פ כשחטאו האנשים ניטל מהם, הנשים שלא חטאו דין שלא ינטל מהם ולא מקרי נתינה שכר מה שלא ניטל מהם ע"ש, ותימה הרי גם שבט לוי לא חטאו בעגל ומדוע אבדו מצות ר"ח, אע"כ דכיון דמצוה הוי לכלל ישראל אף ששבט לוי הוא כעם בפ"ע, כדאי' בהוריות ו': מ"מ אין חילוק וכולם אבדו, א"כ גם נשים הי' ראוי שיאבדו רק לפי שלא נתנו נזמיהן ניתן להם לשכר, וע' בב"ח וס' תו"א, ובתיב"ע וסריבי נשיא ע' בקובץ הבאר כרך ג' סי' צ"ג, ובפסוק ג' ויתפרקו כל העם, ובפסיקתא זוטרתא כאן כ' אין למדין מן הכללות שהרי שבט לוי לא עבד ע"ז אלא רוב העם ע"ש, וגם נשים דלא עבדו לא נכללו בכלל עם, וע' ספרי זוטא פ' שלח (ט"ו כ"ו) כי לכל העם בשגגה ריבה נשים

ועבדים, משמע דהוי בכלל עם, ובתו"י יבמות מ"ו: כ' דנשים לא איקרי עם, ובקידושין ל"ה: נשים מוזהרות בלאו דקרחה דכ' כי עם קדוש משמע דנקראו עם, ובחולין קל"א: לוים ל"ה בכלל עם, ויל"ע בזה, וע"ס אמבוהא דספרי שלח דקע"ג:

ובראב"ע באזניהם באזני הבנים והבנות ונשים, וק' דנשים ל"ה בחטא העגל, וע' בס' אהבת יהונתן, ומשנת אליעזר מ"ת דף קכ"ח ע"ד:

פסוק ד

ויקח מידם ברש"י והשליכו לכור, בתנחומא ומובא ברש"י סנהד' ק"ג:, וע' אגרת בקורת לרצ"ח שכ' ולא ידענו מקום לזה בשום מדרש, וע' בזה"ק קצ"ב. שאם נתן הזהב ע"ג קרקע ל"ה מצליח מעשה שטן ורק ע"י שנטל מידם, וע' תהלים (קל"ה ט"ו) עצבי הגוים כו"ז מעשה ידי אדם, ובלקוטי אורות שם, וברכת השיר של הגש"פ מ"ש ויצר אלקים את האדם עפר מן האדמה להבדיל אלף הבדלות, שמעשה ידי זרים לא יצלח על פני האדמה, ובסנהד' פ"ג. אלמלי ו' דהעלוך נתחייבו כליי' כו' שאוו לאלהות הרבה, ע' בע"י ווילנא בחדושי גאונים דבר נכון, שו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב קל"ג, ושו"ת ברית אברהם בהקדמה, ועל הקו' מנחמיה (ט' י"ח) דכ' העלך בלא ו' עמ"ש בתורת משה, ודברי שאול מ"ת נ"ד: ואמ"כ:

ובילקוט העגל הי' מחצה כלפי ראשו שור וכלפי זנב חמור, ידוע שלא כפרו בה', אלא שטעו ואמרו שמרוב רוממותו עזב את הארץ ומסר השגחתו לגרמי שמים, ועשו תבנית שור לעורר מזל שור להריק להם שפע, כי לדעתם הי' מושל על הארץ תחתיה, וזאת הבינו ראשי העם אשר עוד לא נפלו למעמקי הסכלות, לומר לעץ אבי אתה ולהאמין שעגל הוציאם ממצרים, אבל המון עם האמינו באמת שעגל אלוה, וזאת המליצה כלפי ראשו הי' שור, כי שור יש לו שכל מעט וידע שור קונהו כי לא האבוס הוא הנותן לו מספוא רק אמצעי, ורק שבו יתנו בעלי' מאכלו, וחמור אין מבין זה, הוא רואה שיש מאכל באבוס, ויחשוב כי האבוס בעצמו יתן מאכלי' ואת בעלי' לא יכיר וז"פ עגל מחצה כלפי זנבו חמור, היינו המון עם היו כחמור שידע רק האבוס:

פסוק ה

וירא ערש"י ויק"ר פ"י, סנהד' ז'. ובהגהות מהרצ"ח, תנחומא י"ט ופדר"א פמ"ה, ובתנחומא תצוה י', וגם הרגו ע' זקנים ע"ש ובמד"ר בהעלותך פט"ו:

ויבן רש"י מלאכתן נעשה בב"א, יען שאם נעשה ע"י רבים הוא מהר, וכ"כ בא"ע מצורע (י"ד ל"ו), ופינו הבית להיות מהרה, וכן בפסוק מ"ג ולקחו והביאו, ובסנהד' פ"ו מ"ג ומפשיטין, וכ' בתי"ט שממהר למות מדכ' בל' רבים, וע' מגלת ספר אסתר (ו' י') מהר קח את הסוס שימהר שיהי' כמו אם רבים יעשו, וע"ע באוה"ח אמור. (כ"ד כ"ג):

פסוק ו

וישב העם לאכול, ע"ס תוספות ברכה על איכה ד"ז: דלשון ישיבה הוא בקביעות בשלוה כמו ביקש יעקב לישב בשלוה, וז"פ בויגש (מ"ו ל"ד) בעבור תשבו בארץ גושן, וז"ש בב"ר נח וימצאו בקעה וישבו שם, כ"מ שאתה מוצא ישיבה השטן קופץ ע"ש, וישב העם בנחת ושלוה זה גרם להם לצחק עש"ה, וע"ע במגילה כ"א. אין ישיבה אלא לשון עכבה, ובמשפטים (כ"ד י"א) כ' ויחזו את אלקים ויאכלו וישתו ולא כ' וישבו לא עשו לאכילתם קבע, וע"ע במקו"ב במבוא פ"ב, - וברש"י לצחק ערש"י וירא (כ"א ט'):

פסוק ז

וידבר ערש"י וח"א מהרש"א מכות י"א. ועמ"ש בפ' יתרו דף קמ"ו:

רד רש"י מגדולתך, ובס' מרגניתא דרב פי' דבפ' לא תשתחוה לאל אחר כ' רי"ש גדולה שלא תתחלף בדל"ת, ובפ' שמע ישראל כ' ה' אחד בד' גדולה שלא תתחלף על ר', ובעגל התחלפו הד' לר' וז"ש לך ר"ד מגדולתך של"צ להיות גדולה - ובס' חלקי אבנים כ' המשך רש"י באותה שעה נתנדה משה כו', דידוע דמשה הי' כ"ג, בזבחים ק"ב., ובתוס' מו"ק י"ד: ד"ה והא כ' דאין נידוי בכ"ג, ולכן מהר ה' להורידו מגדולתו ולא יהי' כ"ג ויוכל לקבל נדוי, וזה המשך רד מגדולתך, ושלא יקשה למה המהירות כ' דנתנדה משה, ועבל"ע דרוש כ"ט:

עמך פרש"י ע"ד שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי כו', והם תלמידים שאין תוכם כברם, והם עשו העגל, וברש"י בפסוק כ' ובע"ז מ"ד. נתכוון לבדקם כסוטות, וזה הענין בברכות כ"ה. חצבי חיורי דמליין קיטמא כו', ואי' שם דר"ג הכריז כל תלמיד שאין תוכו כברו אל יכנס לביהמ"ד, ואח"כ הוסיפו ד' מאות ספסלי, היינו לפמ"ש במגילה כ"א. דעד ר"ג היו למדו מעומד אבל תלמידים שאין תוכם כברם צריכים ספסל:

פסוק ח

סרו מהר כל החטא הי' ע"י "מהר" מהירות וחפזון כמ"ש רש"י שבת פ"ט. שסברו שאין לילו עמו, ועמ"ש בפ' יתרו דף קנ"ז. ובנח"ק כ' כי על כל עבירות צריך זמן כגון פסח לאכול חמץ, יה"כ לאכול, אבל לע"ז א"צ זמן כי ברגע ההוא עבר על כל התורה וזה סרו מהר בלי זמן:

פסוק ט

ראיתי, לפי דרכי הלשון הול"ל רואה אני ולא ל' עבר, וי"ל לפמ"ש בשבט יהודה דאמר חכם א' דמדת קשה עורף לטובה דעי"ז מושרש בקרבה דת יהודית ונהרגים ונשחטים על קדושת השם, וז"ש ראיתי פי' בחרתי אותם לי יען שעם קשה עורף הוא ויעמדו לעולם בקדושתן, ועתה כי עברו בריתי הניחה לי. **וגם** י"ל עפמ"ש בביצה כ"ה: ג' עזין הן ישראל

באומות כלב בחיות ותרנגול בעופות, וה"פ ראיתי כמו רואה אני את דברי אדמון כתו' ק"ח: שנראה לי מה שישראל הם עם קשה עורף:

פסוק י

ואעשה ערש"י וברכות ל"ב., שמו"ר פמ"ב ס"ט, ורש"ש אות ט"ו, ובמהרש"א שם, והק' בס' יעלת חן, לרש"י בפי"ג ואם כסא של ג' רגלים אינו עומד כו', ואיך אמר ה' במעשה מרגלים בפ' שלח (י"ד י"ב) ואעשה אותך לג"ג, הא שוב יקשה אם כסא של ג"ר כו', וידידי הרה"ג **רצ"י** מיכלזאהן נ"י מפלונסק וכעת בווארשא, אמר דדוקא כאן שחשב משה דרק בזכות אבות הקיום, שפיר הק' ומה כסא כו', אבל אחר שאמר (ל"ג י"ט) אני אעבור ופרש"י כסבר אתה שאם תמה זכיות אבות אין תקוה כו', א"כ נתחדש למשה כלל חדש שאף בלא כסא של ג' רגלים ג"כ יכולים לעמוד בכח הרחמים, ושפיר א"ל במרגלים ואעשה אותך לג"ג, וע' בזה בשו"ת איתן האזרחי בקו"א:

פסוק יא

ויחל ע' חנוכת התורה, וד"ח בחקתי אות ב':

אלקי' ק' שלא אמר אלקים, ע' אהל מועד ש"ב סי' קצ"ו לרש"י יתרו (כ' ב') אנכי ה"א בל"י ללמוד סניגוריא, וז"ש למה יחרה אפך בעמך, לא להם צוית ל"י לך אלהים אחרים אלא לי לבדי, ומזה ראי' לרש"י ויחל משה את פני אלקיו ר"ל אלקיו של משה, וע' בירחון אוצר החיים שנה ו' חוברת ז' בזו הפרשה, וברש"י כלום מתקנא כו', ע"ז נ"ה.:

פסוק יב

שוב מחרון אפך והנחם וגו' ובבלק (כ"ג י"ט) כי לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם, וי"ל דבברכות ס"ג. על ואתן אדם תחתיך א"ת אדם אלא אדום, ושפך חמתו על עצים ואבנים או אויבינו, וז"פ והנחם על הרעה "לעמך", ותתן הרעה לשונאינו, והר"מ מפרעמישלאן ז"ל פי' בברכות ל"ד: ברחב"ד שאמר על חולה זה יחיה וזה ימות, וק' למה הוציא מפיו רעה, ורק הפי' זה החולה יחיה וזה הרשע ימות תחתיו, וז"פ בעקב (ז' ט"ו) והסיר ממך כל חולי ונתנם בכל שונאיך, וע"ס פני מבין בזה, ובמגלת ספר על אסתר (א' י"ב), ומ"ש בזה בפ' שמות דף ב':

פסוק יג

זכור לאברהם יצחק ולישראל, בדהי"א (ל' ל"ד) בני יצחק עשו וישראל, וברש"י מפני כבודו של דוד אמר ישראל ולא יעקב וצ"ב, ומצאתי בס' לשון הזהב פ' תולדות דאי' בעשרה מאמרות מ"ד ח"ד דלכך התפלל משה זכור לאברהם יצחק וישראל ול"א יעקב להוסיף כח הרחמים קו האמצעי, ישראל בגימ' משה יעקב דוד תקמ"א, ורש"י כ' בריש דה"י דעיקר הספר נכתב בשביל יחוסו של דוד, וז"ש ול"א יעקב משום כבודו של דוד:

נשבעתי ערש"י ובס' מק"מ דברש"י ח"ש (כ"ד ז') אשר דבר לי ואשר נשבע לי הכפל הוא שבועה, והן הן שבועה כמו לאו לאו במבול (נח ט' י"א) ואף דהי' בזמנים שונים מ"ע השי"ת למעלה מן הזמן, וזה אשר נשבע ואשר דבר, דיבור הוא שבועה, וכן בוישלח (ל"ב י"ג) היטב איטב עמך, כרמב"ן הבטחה ע"י שבועה אינה חוזרת, ע' שבועות ל"ו. לאו לאו או הן הן הוי שבועה, וביו"ד רל"ז ס"ה אעשה אעשה הוי שבועה:

פסוק טו

משני עבריהם, עירו' פ"ו משקלים וביפה מראה שם, ואי' בר' בחיי משני עבריהם נגלה ונסתר, וכאן כ' לוחות העדות ובפי"ט כ' רק הלוחות, ואי' בפסחים פ"ז: ותנחומא בעגל פרחו האותיות, ומשו"ה כ' לוחות העדות, ולקמן דפרחו אותיות והיו רק לוחות אבנים ולא העדות, ע' בכורי אביב וגן רוה עקב. - וכ' בח"ס אם אחד יאמר בנגלה (לעין כל) שלא יאמין בנסתר, הוא סימן שגם בנסתר (באין שומע) גם בנגלה לא יאמין, וערדב"ז ח"ג תקמ"ט, ובשער בת רבים אריכות, ובקו"ד ח"ד סי' ה', הא דשמו"ר שני לוחות העדות לוחות כ' לא זו גדולה מזו, דלכאו' כיון שהי' י' דברות ה' על לוח זה, וה' על זה וה' ראשונים פסוקים גדולים וצריכים לוח גדול, וה' אחרונים קצרים וצריכים רק לוח קטן, השמיענו הכתוב שהי' שוות, וצ"ל שבלוח השני הי' אותיות גדולות או גליונות גדולים, והשוו מדתם למדת לוח א', אבל בתנחומא עקב כ' שהי' ב' לוחות שווים זל"ז ופסולתן ג"כ שווין, וע"כ הי' ע"פ נס דאותיות שבראשון מרובים מבלוח שני ואיך אפשר שיהי' פסולת אותיות שוה, וכלל גדול דלא עביד ה' נסא למגנא ומה התועלת מנס זה (ע' ברכות נ"ח. ובס' שלמה משנתו שם דמוכח משם דאפי' במקום פק"נ לא עביד ניסא לשקרא מפני שחותמו אמת ועמ"ש בבשלח (דף קל"א.):

ובאדר"נ פ"ב כיון שראה משה מעשה עגל חזר עם הלוחות ורצה לשברן יצאו ע' זקנים ולא הניחוהו, והי' הוא אוחז בראש הלוח והם אוחזין בראש לוח, חזק כחו של משה מכחן, ופלא מה הי' דעת זקנים ומה שיבח משה שהי' גבור מהם, וי"ל דכל מצות נחלקין לב', בין אדם למקום, ובין אדם לחבירו, ויש חרדים בינם למקום, ונזהרים גם מספק איסור ומה שנוגע לדררא דממונא הם מזלזלין ומורים היתר לעצמן, ויש אנשים זהירים בינם לחבירם שלא לנגוע בפרוטה שאינה שלהם ועושים צדקה וחסד ומקיימים וחי אחיך עמך אבל אינם נזהרים בשבת ומאכלות אסורות, ונשענים על דברי הלל (שבת ל"א.) כל מה דעלך סני לחברך ל"ת זה כל התורה, ושניהם טועים דעלינו לשמור כל התורה, ור"ח הוקשה לו למה באו י' דברות בב' לוחות ולא באחד והשיב דנחלקו לב', ה' ראשונות בין אדם למקום (וגם כבוד או"א הוי בינו למקום, דהשוה כבודם, לכבוד

מקום) וה' בין אדם לאדם (ועיקר ניאוף על א"א) וז"ש לחת שוות שלא לזלזל בשום א' מהם, וז"ש שפסולתן שוה לרמז שלא יצדיק נפשו לחשוב שהגם שהוא פסול בזה אבל צדיק וכשר בזה אלא אם פסול בזה פסול גם בשני, ולא רצו הזקנים לשבור שתיהן כי לא עברו רק על לוח א' אבל על לוח ב' בינם לאדם לא עברו, ולמה לשבור גם לוח ב' אבל משה נצחם ששוים, וע"ש בסי' ז' דרוש נעים ובפרד"י נח דמ"ז:, ויחי שמ"ו. הארכתי בזה ע"ש ותרוה נחת, ובס' ימין ושמאל פי"ג הביא פשט בב"ב קס"ה, רוב בגזל ומיעוט בעריות, במקום שיש "רוב" ישראל כמו פוילין וגאליציע "בגזל" זהירים בעבירות לבין אדם למקום, אבל יש בנ"א שרק חוטאים בממון וגזל, "ומיעוט" בארץ שיהודים מועטים באשכנז וצרפת וכדומה "בעריות" שם פרוצים בתאוות אבל זהירים מגזל ואונאה:

וברש"י ואתחנן (ו' ה') יש לך אדם שממונו חביב מגופו כו' עמ"ש בזה בפרד"י בראשית דט"ז: ושמות א':

פסוק טז

חרות על הלוחות, במד' א"ת חרות אלא חירות ממלאך המות ותמוה, ור"ר העשיל ז"ל אמר עפמ"ש בס"ק מפ"מ כ' וידבר אלקים ולא ה' אלא משום דכ' בי' דברות ס"ח אלפין כמנין חיים, כמ"ש בטור וב"י או"ח תקפ"ב וזה דהי' ק' הא דכ' מכתב אלקים חרות על הלוחות, מדוע לא כ' וידבר ה', ומתרץ אל"ף משלים למנין חיים, ובאלקים יש א' דאל תקרא חרות אלא חירות ממלה"מ, ואף דכ' אלקים, החסד גנוז בתוכו וז"ש אנכי ה"א כו', שרחמים הוא אלקיך רק החסד גנוז בתוכו:

ובס' ישועות מלכו כ' דבגיטין כ'. בתד"ה למימרא הק' על הס"ד דחקיקה ל"ה כתיבה והרי הלוחות הי' חקוקין ונקראים כתיבה, וי"ל הא דהו"א דחקיקה ל"ה כתיבה אף דחק יריכות, מטעם דכתיבה הוא דבר הנכתב ע"י תוספות שמטיל דיו על הכתב או על הנייר, משא"כ חוקק מחסר מדבר הנכתב עליו והר"ן בדרשותי' כ' ביוצר ובורא חושך, דגבי ה' בורא יש מאין שייך לכנות על החשך שהוא העדר לשון בריאה, א"כ בלוחות דהי' ע"י ה' מה שהי' נעשה ע"י חקיקה חסרון והעדר מדבר הנכתב עלי' אינו מבטל חשיבות הכתיבה, וז"ש והמכתב מכתב אלקים חרות על הלוחות אף שהיו חרות מקרי מכתב אחרי דהי' מכתב אלקים, וא"ש קו' תוס' וערה"ז ובגט פשוט סי' קכ"ה ס"ק כ"ד ומ"ש בפ' בא (דף ס"ב). **וע'** גליוני הש"ס ברכות בירו' אות מ"ז בשם אדרת אליהו פ' בראשית ג"כ דחשך העדר האור, וזה טעם ירו' שם פ"ד ה"ו כנגד ג"פ שהיום משתנה וכו' היינו דהתהוות האור וסילוק בקר וערב חשוב ב', וחשך העדר אור וא"כ כל הלילה רק דבר אחד, וצריך להתפלל פ"א לצאת מאפילה לאור. - **ובשמו"ר** פמ"א חירות מן המלכות,

י"ל דקיי"ל ת"ח פטור ממסים וארנונית המלך ובני עירו חייבין ליתן חלקו ביו"ד רמ"ו. ובמנחות צ"ט: דימה תורה לצפור דרור, ואינו מקבל מרות ע' ביצה כ"ה: ותו"ת:

פסוק יז

אוה"ח הצדיקים יבחנו בקול ועירו' פ"ד ה"ה מתענית אמר משה אדם שהוא עתיד להנהיג שררה על ס' רבוא אינו יודע להבחין בין קול לקול כו' וע"ש ביפה מראה מ"ש בזה, ובהערות מאדמו"ר מגור שלי"טא מקץ (מ"ב ח'):

פסוק יט

וישלך מידיו, רשב"ם תשש כחו ול"ה בו כח להשליכם מרחוק, ע' בס' איי הים נדרים ל"ח. שתי' קו' מהרש"א דלמה לא הוכיח בש"ס דמשה גבור הי' מפ' זה וישלך, ולרשב"ם א"ש אדרבה מכאן משמע דנחלש, אך ק"ק מה של"ה ראי' ממה שקם משה וישע לבנות יתרו, הרי דהיה גבור,, וכפי' תיב"ע וקם משה בכח גבורתי' ופרקינן בשמות (ב' י"ז) ע"ש, - **ובס**' חסדי אבות דל"ד: תי' דעו"ק הלשון בפ' עקב (ט' י"ז) "ואתפוש" תפישה זו למה, וכה"ק באוה"ח, וקו' א' מתורצת בחברתה, דאי נימא דהסרת המניעה הוי מעשה כמ"ש בתבו"ש סי' ג' אינו ראי' ממשה שהי' בעל כח, דילמא השליכה היתה רק ע"י הסרת המניעה ריפה את ידיו ונשלכו, וזה הפשט וישלח מידיו, אבל בפ' עקב כ' ואתפוש ואשברם דלא הי' ע"י הסרת המניעה, רק החזיק בהם והשליכם ממש. א"כ ראי' דהי' בעל כח:

רש"י התורה כולה כאן כו' ביבמות ס"ב. ל"ג תיבת כאן, ובשבת פ"ז. תיבת כאן מוסגר, ובגרש כרמל האריך, וי"ל כשמשה שמע שחת עמך חשב שהלכו לע"ז של עמים כמו בימי בלעם ויחל העם לזנות לבני מואב וישתחוו לאלהים (בלק כ"ה ב'), וידע היטב שאח"כ יפקחו עיניהם, לא כן אם עובדים ע"ז "במחנהו" וראה באותו המחנה שעל המזבח "שילד" גדול, "מזבח לאלהי ישראל", ושמע אותן תפלות שהי' רגיל לשמוע מהם "אלה אלהיך ישראל" אשר הוציאך ממצרים, ואמר "תורה כולה כאן" ועכ"ז ישראל מומרים אז שבר הלוחות, וע"ש במהרש"א יבמות. - **ובפני"פ** הק' האיך שבר הלוחות אף שראה אותיות פורחות, מ"מ הא הגליונות כבר חלה עליהם קדושה ע"ש, **ומחו**' **הגאבד"ק זגיערש** שליט"א בספרו נוה שלום ח"ב ד"י, הביא ג"כ כן דהא הוי כמוחק השם, ולא גרע מעצי הקדש דאי' בפסחים מ"ח. השורף עצי הקדש לוקה ואזהרתי' מלא תעשון כן לה', וי"ל עפמ"ש בשבת קט"ז. אזלה כתב אזלה לי' קדושתי' דכי קדש אדעתא דכתב קדש וא"ש דפרחו האותיות ופקע קדושתי', ועשו"ת חו"י סי' ט"ז, ובשו"ת אמרי דוד סי' פ"ב כ' די"ל כמנחות צ"ט: ביטלה זו קיומה, וכן ביומא ע"ח. וחי בהם עש"ה:

וישרף באש ע' בא"ע דבר שיושם באש עם הזהב ומיד נשרף ויהיה שחור כו' ובפ' וישלח

(ל"ו ל"ט) כ' רמז מי זהב לעשות זהב מנחשת ואלה דברי רוח עכ"ל, וע' בס' שער השמים מאבי הרלב"ג מאמר שני, ובס' כרם חמד ח"ב צד מ"ב, אבן יקרה הביאה מלכה שבא (מ"א י' ב') ושלמה גילה סודה ויביאו נחשת וברזל ועופרת וישלח באש, וגרר מעט אבק מאבן ויפזר ויצא מאש זהב טהור מזוקק שבעתים, ובמקור ברוך ח"ג דף תרי"ב ותרנ"ט הביא ס' נפלאות מעשיך מר' אברהם שלום חי, ונדפס בליוואורנא שמצא כת"י סגולה לעשות מנחשת זהב, קח ט' ביצי תרנגלת ותשימם בסיד ותכסה היטב באשפה ל' יום, ותפתח הבצים ותמצא בכל אחד תולעת, ותחזיר הכל לקדרה ב' ותכסה הקדרה ויגדלו התולעים ויאכלו שאר הדברים, ואח"כ אוכלים זא"ז עד שישאר א' גדול ותשרוף אותו בקדרה ויהי' ריח רע כסם המות ונשאר אבק שריפה, ותקח מזה העפר למשמרת ותקח נחשת ותתיכהו ושים מעט מזה האבק אחר שניתך ויהי' לזהב:

פסוק כ

וישק את בנ"י וק' הא ע"ז אה"נ אך י"ל דבטל מה"ת, גם ע"פ ריטב"א ע"ז דמ"ז, דמים מחוברים אינם אסורים בע"ז, וע"ס היובל להג' מלובלין ז"ל דקע"ו:

רש"י ג' מיתות, וכ"ה ביומא ס"ו: וברש"י וע"ז מ"ג: ותד"ה אמר דבדקן כסוטות, ונהי דה' הסכים לשבירות לוחות וישראל הם כפנוי' וא"ח מיתה, מ"מ ב"נ מוזהר על ע"ז ואף בפנוי' ומה שארז"ל שאוו לאלהות הרבה, שהיה דעתם לעבוד בשיתוף וב"נ אינו מצווה על שיתוף, וק' דא"כ למה בדקה אותם מים, וצ"ל דקמי שמי' גליא דאותם שבדקם המים הי' עובדים שלא בשיתוף רק לע"ז, ושאר ישראל אפשר שנידונו בתור שיתוף ונענשו לדורות וביום פקדי כו' וע' אהבת יהונתן הפטרת במדבר אריכות. ומ"ש רש"י עדים בלא התראה במיתה ובלא עדים בהדרוקן מגמ' שם יומא ס"ג: וע"ש בגליוני הש"ס שהק' מה החילוק בין הי' עדים או לא הא קמי שמי' גליא עבירתו, וי"ל על שהחציף לעבור לפני עדים עבירתו חמורה טפי, ועתו"ס סנהד' ע"ח: ד"ה לא דמחלל שבת בפרהסי' בסקילה, ובצנעא בחנק וע"ש בגליון הש"ס לרע"א - ודקדוק בעדים דבפני נשים ופסולין, דב"ד לא מהימנינן להו, גם בנ"א לא יאמינו להם ולא יתפרסם ול"ה חציפות בפרהסיא, וכמ"ש חש"ך יו"ד ב' סקי"א:

ויזר ע"פ המים, מכאן הוכיחו תוס' פסחים כ"ח. ד"ה עכו"ם, דשחיקת ע"ז או חמץ לא בעי להטיל לים המלח וסגי בשאר נהרות ע"ש וברה"ז, וברש"י בסייף כמשפט עה"נ ומהרש"א יומא ס"ו: תמה בזה, ובשנות אלי' בלקוטים לזרעים מחדש דעה"נ יצאו מכלל ישראל ונדונים כב"נ, וא"ש קו' מנ"ח ס' תס"ד דאיך טף נהרגין הא הוי עדות שאאילה"ז, כיון דזרעו של העדים אין נהרגין דלו ולא לזרעו כב"ג וב"ח בריש מכות, ולפ"ד הגר"א

א"ש כיון דגבי ב"נ ל"צ יכול להזימה, ועמ"ש בפ' משפטים (כ"א א'), וע"ש במנ"ח שהביא גמ', דתרומות עה"נ ירקבו ורק ביד כהן דהוי ממונו אבל ביד ישראל אינה נאסרת דל"ה שלו, והק' דלמ"ד טוה"נ ממון הו"ל כשלו והוי שללה ע"ש, אך להגר"א א"ש דל"מ שאלה באנשי עה"נ דהוי כב"נ, ובב"נ ל"מ שאלה כמ"ש בירו' פ"ט דנזיר ומל"מ פ"י ה"ז ממלכים ד"ה ודע, וע"ס זרע אברהם סי' נ"ד:

תיב"ע באנפא ע' במפרש ואה' ובילקוט ראובני גי' שומא, ותרגום שאת שומא (ויקרא י"ג ב'), והוא צרעת כמ"ש בזה"ק בלק ר"ו. שלקו בצרעת, והי' על מצחם, וע' בעה"ט וישב (ל"ח כ"ד), דעל מצח זונה עשו רושם בחותם ברזל וכ"כ בפענח רזא ועיר"ק יחזקאל (כ"ג כ"ה) ותשו' הרא"ש כלל י"ח סי' י"ג, ובשמים ראש קצ"ג, ובכסא דהרסנא שם הביא דבעיני הרשב"א ל"ה ישר מנהג זה:

פסוק כד

התפרקו ערש"י ומ"ש בשם אפרים, ובע"א כאן בפסוק כ' עמ"ש בקו"א לפ' (ל"ו ל"ט):

פסוק כה

פרעה אהרן, וק' על אהרן למה לא דחה אותם, וי"ל דרצה לקדש השם ברבים, דבע"ז מחשבה כמעשה, וירא אם לא יעשו מעשה, ואח"כ כשיד ה' יגע בהם, ויאמרו עכו"ם מבלתי יכולת כו' להביא לא"י ע"כ אמר לכלותם, ועשה בחכמה והוציא הדבר מכח אל הפועל, וידעו שלא עביד דינא בלא דינא ויתקדש ש"ש:

פסוק כו

לוי, שבט לוי שמרו ברית מילה ושבת במצרים ובמדבר, שמו"ר פט"ו, ובמדב"ר פ"ג ז' וט"ו, ולא השתתפו בעגל, וע' יומא ס"ז: וגם לא עבדו במצרים, והטעם יען שהי' חוק לכהנים מפרעה שלא לישא עול מסים, (ויגש מ"ז כ"ב), ושבט לוי ג"כ היו כהני דתות, וע' מקו"ב ח"א דשמ"ח:

פסוק כז

חרבו ערמב"ן והגהות רצ"ח סנהד' ל"ה. מ"ש בדברי', ועל כה אמר ה', וברש"י והיכן אמר זבח לאלהים יחרם, וק' וכי בעי ראי', ומצינו הרבה כה אמר ה' ולא הוצרך לדעת היכן נא', ובנח"ק כ' דהק' לו דעובד ע"ז בסקילה, לז"א יחרם וחרם בסייף, אך ק' דכאן הי' מועטים ויחיד בסקילה, אך הי' דינם כב"נ, ובקול יהודה יומא ס"ו: שבט לוי לא עבדו שנ' ויאספו אלי כל בני לוי, ופריך מאומר לאביו ולאמו לא ראיתי, וק' אמאי לא פריך מפ' תשא והרגו איש באחיו, וי"ל דמשה תחלה לא ידע שיבואו כל בני לוי ואמר הרגו איש באחיו, אבל אח"כ ראה שבאו כולם כ' בתורה כל בני לוי, אמנם מקרא וזאת הברכה מקשי' שפיר, וא"ש רש"י והיכן כו' דאי"ל דה' אמר למשה בפירוש, עדיין ק' דהי'

לגמ' להקשות מפ' תשא דה' ידע אמת דכל שבט לוי לא חטאו, ואיך אמר איש באחיו כו' אע"כ מכלל איתמר מזבח לאלהים יחרם:

ובתדב"א ח"א פ"ד מעיד עלי שמים וארץ, שלא אמר ה' למשה להרוג כו' והוא אומר כה אמר ה', רק שמשה דן בעצמו ואומר אם אומר הרגו כו' יהי' ישראל דנין (ק"ו) ויאמרו לי לא כך למדנו סנהדרין ההורגת נקראת חובלנית, ראה בכבוד של מעלה ואמר כה א' ה', ותמוה ח"ו על מ"ר שאמר בשם ה' מה שלא אמר לו, עשו"ת עטרת חכמים אה"ע כ"ט, דבפסחים קי"ב. יתלה באילן גדול, ובעירובין נ"א., ומה שהק' במג"א קנ"ו סק"ב מתרץ באלי' רבה בג' תשובות (ע' ברמתים צופים) ולתי' א' ליכא איסור לומר בשם חכם שלא אמרו רק היכי שאין חשש שלא יקבלו ממנו אם יאמר בשם עצמו, וע"ע יבמות ס"ה. מותר לשנות מפני השלום, ור"נ אמר מצוה, וי"ל גי' ילקוט ק"ו מה מפני שלום מותר לשנות ק"ו להסיר חרון אף מישראל, ולכאו"ק בתולה באחר יש רק משום שקר, אבל באמירה בשם ה' הוי כנביאות שקר דבמיתה, אבל דהוי להצלת כל ישראל הוי כפק"נ, ועשו"ת בית יעקב ל"ט, מהרי"ק שורש קס"ז, ונובי"ת יו"ד קס"א, גם י"ל שק"ו הי' על שנהג שלא כדין דבד"נ פותחין לזכות, וכולה חייב זכאי, ובעי הלנת דין וכדומה, ולא נדונו במושב סנהדרין ונהרגו ע"י קרוביהם, וכ' יד העדים תהי' בראשונה, וצ"ל שעשה לצורך שעה ומק"ו מדין אשר לנו בקבלה, אף שלא מה"ד אם נצרך, ומעשה בא' שרכב בשבת וסקלוה דהוי לגדר:

עי"ל דאף לרש"י ומכילתא דקאי על זבח לאלהים יחרם, או למד"ר שא"ל לך רד רדי' הם צריכים, ומשה אמר בכוונה בשם ה' כדי שישמעו, ולז"א מעיד כו' דל"ה רק רמז שירד לדינם, וכן ביעקב שאמר אנכי עשו בכורך, אנכי מי שאנכי עשו הוא בכורך. **עי"ל** ע"פ אוה"ח אף דב"ד ההורגת נקראת חובלנית מ"מ הראו הפלגת אהבתם בבורא בהריגת קרוביהם וכמו בעקדה כו', ובחלק קי"א: אמר ה' אם אתה עושה דין בעה"נ מעלה עליכם כאלו עשיתם עולה כליל לפני, ובר"מ פ"ד הט"ז מעכו"ם מסיים ולא עוד אלא שמסלק חרון אף מישראל ומביא עליהם ברכה, ובכ"מ שם, וכן רמז מ"ר מלאו ידיכם כו' ולתת עליכם היום ברכה ושפיר אמר כה א' ה' שהכוונה על דבר ה' כדין עה"נ, וכרש"י בחומש דמשפטן כעה"נ בסייף, ע"ש עוד ובסי' ל' ובכלי חמדה:

פסוק כח

כשלשה אלפי איש, במד' פליאה הה"ד חמשה בקר ישלם תחת השור, והגר"א אמר עפמ"ש (קהלת ז' כ"ח), אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי, ובמד' א' מאלף זה מעשה עגל שא' מאלף חטא ואשה כו' באלה אלהיך ישראל ל"מ, דנשים לא

חטאו בעגל, והי' ק' למדרש, הרי מדותי' של ה' מדה נגד מדה (סנהד' ק':) א"כ כשא' באלף חטא בעגל הי' חוטאים רק ת"ר איש, ומדוע נפלו ג' אלפים, והשיב המד' חמשה בקר כו' שפגמו בשור שבמרכבה, וה' פעמים ת"ר הוא ג' אלפים, ופח"ח, וע"ע בשמו"ר פ' ל' שור גנבנו ועשינו עגל לפיכך חמשה בקר שלמנו תחתיו שמתו תחתיו אבותינו במדבר, ולהנ"ל יבואר היטב, אך צ"ע דמספר בנ"י היו ת"ר אלף וג' אלפים תק"נ, ובהדו"ע כ' ע"פ מד' הנ"ל שמתו במדבר בחטא עגל ופי' מהרז"ו דאף דהי' בחטא מרגלים, מ"מ כ' וביום פקדי כו', ותוס' ב"ב קכ"א. ד"ה יום כ' בשם מד' דבכל שנה מתו במדבר ט"ו אלף, א"כ הי' ה' פעמים ג' אלפים, וז"ש חמשה בקר תחת השור, ועמ"ש במשפטים דף רי"ח:

פסוק לא

חטאה גדולה, והק' בכל"י כשבא לבקש רחמים הזכיר חטאם, ורק חטא הוא בשוגג, וחייב חטאת, והמליץ שהי' שגגם רב, שערב הרב הטעה אותם, עי"ל שהמליץ שישראל יודעים שחטאם גדול ומתחרטים מאד, ותשובה מאהבה זכותם ג"כ גדול מאד:

רש"י משל שהי"ל בן כו', וק' דבברכות ל"ב. יש עוד ב' משלים, פרה שהאכילה כרשינין ומבעטת, וגם אין ארי נוהם אלא מקופה של בשר, ורש"י כאן וביומא נקט רק משל בן, ע' תוס' יה"כ יומא פ"ו: בזה, וביומא פ"ו: רע"א ל"צ לפרט חטאי שכ' אשרי נשוא פשע כסוי חטאה, וברמ"א או"ת תר"ז ס"ב מ"ש על חטא מאחר שכולם אומרים הוי כנוסח התפלה ע"ש, ובתו"ת הק' מסוטה ל"ב: דא"צ לפרסם החטא רק ע"ז, וראי' מבכורים ארמי אובד אבי ע"ש, ולרמ"א מה ראי' הא הוא תפלה הקבוע לרבים, וי"ל דר"ע אומר אינו צריך לפרט החטא משמע דאין חיוב אבל רשאי, וכיון דלר"ע רשות ולריב"ב חובה לכן אומרים, וע' בזה בס' חסידים סוס"י כ' ומקור חסד שם, וברמ"א שם ס"ג צריך להתוודות מעומד ע"ש ונו"כ לא הביאו מקורו ונר' ראי' מפורש מנחמיה (ט' ב') ויעמדו ויתודו על חטאותיהם:

פסוק לב

מחני רש"י מכה"ת, עבעה"ת שהק' דעדיין לא נכתבה התורה, ורשב"ם פי' מספר החיים שאדם נכתב בר"ה כו' וער"ה ט"ז: מחני זה ספרן של רשעים ומ"מ הוא נמחק בפ' תצוה שאין משה נזכר בה שקללת חכם אפי' ע"ת בא, ועמש"ל ר"פ תצוה, ופר"ח יו"ד קט"ז דברית כרותה לשפתים, וע' בשירי שיריים לברכ"י יו"ד שם, דמה משה שמסר עצמו לכלל ישראל עשה בו רושם עאכ"ו להדיוט בדבר רשות, ואי' בזהר אפי' הדיוט בדברי' חובל ומזיק, ע"כ שומר נפשו ירחק מקללות, וע' בכור שור ר"ה ט"ז שיש בתורה אותיות ותגין ונקודות, אותיות רומזים לנפש תגין לרוח ונקודות לנשמה, ויש ס' רבוא, לכל א' מישראל יש אחוזה באות א' והוא חיות שלו וכשנגמר שימות מוחקין הכל ע"ש, וערש"י

שבת ק"ה: ד"ה לס"ת, וס' קרבן ראשית על ר"ה ט"ז אריכות:

גם י"ל דבעגל עשו ב' חטאים בין אדם למקום, וגם לחבירו שעשו עגל למלאות מקום משה, וז"ש אם תשא חטאתם ואם אין שחטאו נגדך, ומה שנוגע לעצמי מחני, אותי אל תערב בזה הנני מוחל כבוד שלי, והמגיד מדובנא אמר משל שהי' שר חשוב והי' א' ממשפחתו גונב תמיד מאוצר המלך והי' ממליץ בעדו, פ"א עשה גנבה גדולה ול"ה לו עוד פתחון פה להמליץ, אך עצה א' אמר השר למלך, שתורידו אותי מגדולתי, וידע שלא אמליץ עוד בעדו, ולא יסמוך עלי, וז"פ מחני ולא יסמכו ישראל שאמליץ בעדם, והגה"ק מקאצק ז"ל אמר שכוון בזה לאמת ע' שיח שרפי קודש ח"ד:

פסוק לג

מי אשר חטא לי, ראיתי פי' בל' בתמיה, וכי מי אשר חטא לי אמחנו מספרי, והלא רב חסד אני, וכ"ש אתה שלא חטאת לי:

פסוק לד

וביום פקדי ערש"י וסנהד' ק"ב., וירו' תענית פ"ד ה"ח והג' מהרש"ק ז"ל אמר דבעגל הי' שחטאו בפועל ומתו ונהרגו ע"י בני לוי, ואותם שחטאו שלא מיחו ועליהם ביקש מ"ר, ובמנחות מ"א. בעידן ריתחא מענשין על עשה, והם עברו על הוכח תוכיח ואז הי' זמן ריתחא רצה ה' לענשם, והועיל תפלת משה שלא ענשם תיכף, וכשיהי' ריתחא אז ופקדתי גם על זה, ועשו"ת פנים מאירות ח"א כ"ו ופרד"י וירא דקכ"ג. דבר נכון. **ובזרע** יצחק פ"ב מ"ה דסוטה הק' הא רש"י כ' בג' מיתות נדונו כו', וא"כ נענשו כולם, ולמה יהי' וביום פקדי, ואף על הרהר הי' הדרוקן, ותי' דמאחר דכל ישראל שתו מים מאררים, ואף מי שלא חטא מ"מ מים בקרבו, ואם יחטאו אח"כ יתעוררו בם ויבדקו:

פסוק לה

ויגף ערש"י פ"כ, וביומא ס"ו: שאלה אשה חכמה לר"א מכדי כל מעשה עגל שזה מפ"מ ל"ה מיתתן שוה, א"ל אין לאשה חכמה אלא בפלך כו' וק' מה התשובה דשאלה כהוגן, ואמר ר"ר יהונתן ז"ל דבגמ' משני אותן שהי' בהתראה בסייף ובלא התראה ביד"ש, וק' מי התרה ואי שבט לוי למה לא התרו בכולם, וי"ל נשיהם התרו בהם (וער"מ פי"ב ה"ב מסנהד' שאם אשה התרה ג"כ נהרג ועכ"מ) אך עדיין ק' למה לא התרו בכולם, ונ' דבמד' הק' וכל אשה חכמת לב טוו מה חכמה בזה, ותי' דה"פ שהי' חכמה בשעת העגל ולא הפריקה נזמים, זכתה לטוות עזים, ומוכח דל"ה כולם כשרים רק קצתם והם התרו ומקצתם לא התרו בבעליהן, וז"פ דשאלה למה ל"ה מיתתן שוה, ואי כתי' הגמ' ק' למה לא התרו לכל בנ"י, ואי דנשיהם התרו עדיין ק' הא לא חטאו בעגל שום אשה ולמה לא התרו כל הנשים בבעליהן, והשיב ר"א כי ק' קו' מד' מה חכמה בטווי', א"ו כתי' מד'

החכמה שלא פרקה נזמה זכתה לטווי', מוכח מזה דל"ה כל הנשים כשרות בעגל ולא התרו כולן בבעליהן:

פרק לג

פסוק ב
רש"י והגרגשי כו' ערש"י (ל"ד י"א) וירושלמי שבועות פ"ו ה"ה:

פסוק ג
כי לא אעלה בקרבך ערש"י ות"א הרי לא אסלק שכינתי מבינתך, וכן בסמוך בפ"ה רגע אחד אעלה בקרבך וכליתך, ת' אסלק שכינתי מבינך, לכאו' הוא היפך הפשט, ע' דברי שאול מ"ת, ושו"ת בנין עולם ח"א בראשו, ועוד ראיתי הפשט רגע א' מה שישראל אומרים שמע כו' ברגע, עי"ז אעלה בקרבך שאהי' בתוכך, וכליתך מלשון כלתה נפשי שאתאוה לך, - ועמ"ש בהקדמה לשו"ת ברית אברהם:

פסוק ד
ולא שתו בת"י דהי' שמי' רבא וקדישא חקוק ומפורש עלי', וע' שבת פ"ח. ותד"א זוטא פ"ד, שמו"ר פמ"ה ונ"א, ושה"ש פ"ה, ופדר"א ר"פ מ"ז דאחר קבלת התורה לבש כל איש תכשיט שהי' חקוק עלי' שם ה' דוגמת ציץ והי' לאות כי הם גוי קדוש ואחר החטא ניטל מהם, ועתוס' מנחות ל"ד: ד"ה לטוטפת שתפילין ל' ויכוח כמו ויפלל שהם עדות שה' יקרא עלינו כו', לכן ביקש משה ונפלינו כו' שה' יתן לו אות להכיר על ידו כי שם ה' נקרא עליהם, והשיב לו ה' ואדעך בשם ר"ל שיחזיר ויתן לו תכשיט, שעי"ז יוכר שהם עם נחלתו וזה תפילין, ועגפ"ח או"ח כ"ה:

פסוק ה
רגע ת"א שעה חדא, ומשמע דשעה לאו דוקא, וכ"ה בת"א ות"י במדבר (ט"ז כ"א), אלא שת"י הוסיף כאן מלת קלילא ושם מלת זעירא והיינו ממש רגע, ובמעי"ט על הרא"ש פ"ט דברכות סי' כ"ב אות ח' בברכת אשר יצר אפילו שעה אחת כ', דשעה לאו שעה משעות ההשוואות ולא משעות זמניות אלא מלח ארמית, וכת' ואכלה אותם כרגע ואשצינון כשעה חדא, ומה"ט א"ש נוסח בהמ"ז בכל עת ובכל שעה, וכן בברכת שים שלום דהשתא ששעה פי' רגע נשמע מיני' זמן הפחות מה שנשמע במלת עת עכ"ל, ועמג"א קפ"ז סק"ב בשם ד"מ ומט"מ בכל עת ובכל שעה, דעתים הם קור וחום ושעה הוא כפשוטו עמחה"ש, ובב"ק נ'. בבתו של נחוניא שעה ראשונה אמר שלום ויש לזה זמן קבוע, ובר"ה ט"ז. אדם נידן בכל שעה שנ' ולרגעים תבחננו, וי"ל דכל שעה היינו תמיד, וע"ע ירו' ברכות פ"א ה"א עונה א' מכ"ד לשעה, עת א' מכ"ד לעונה, רגע א' מכ"ד לעת וכו' וכ"ה בתוספתא שם, ובס' הישר לר"ת סי' תצ"ג, ובברכות פ"ה מ"א חסידים

ראשונים היו שוהים שעה אחת, וכ' ר"י ותי"ט אף דבהרבה מקומות שעה לאו דוקא הכא דוקא, ובמג"א צ"ג סק"א, וכ' בקול סופר מדקתני שעה אחת והי' די לכתוב שעה ע"ש, וצ"ע מע"ז י': וי"ז. בכה רבי יש קונה עולמו בשעה אחת, וע' מגילה כ"ח. אם נאמר כבש למה נאמר אחד, וגם דמיון למ"ש הט"ז או"ח תקפ"ב סק"ג במלוך על כל העולם כולו דרוב הוי ככולה ונכתב כפול כל העולם כולו משמע כל דוקא, ועי' מה שהארכתי בזה בפ' וארא דנ"ב. וזה"פ בפ' נצבים (כ"ט ט') כולכם וגו' כל איש ישראל, היינו דכולם נצבים אפי' המיעוט, ועחת"ס או"ח קצ"ט, מהר"י אסאד או"ח ק"צ, מהרש"ם ח"א י"א, וח"ג ר"ג, פסקי אליהו ח"א סי' ד', וח"ב בהערות, ודרוש והעיון ח"א מאמר ל"ז, תשו' באר משה דכ"ג, וחומת אנך תשא, ושו"ת פני האריה החי' סי' כ"ד:

וראיתי בס' טל אורות מגילה ט"ז. ורצוי לרוב אחיו ולא לכל, מזה ראי' דעל כל לא יתכן לומר רוב וע"ע פמ"ג יו"ד סי' א' בשפ"ד סק"צ מ"ש בזה בשם משמרת הבית, ובס' קול סופר ר"פ ע"פ כ' במשנה ולא יפחתו לו מד' כוסות, שלא כתב יתנו לו ד' כוסות, שמעינן דבדיעבד יצא אם שתה רוב כוסות, ול"צ באמת רק ליתן לו ג' כוסות, ויהי' לו ממילא ד' כוסות מרוב שיעור, - ואגב אעלה מה שראיתי בענין ד' כוסות בשו"ת אמרי דוד סי' קס"ג שכ' דרש"י בדף ק"ח. הוא בחולין צ"ב. וסוטה ט'. דרמוזים על כוס מצרים בימי משה, וא' בימי פרעה נכה, והד' כנגד בהמ"ז, והנ"מ דמטעם והוצאתי י"ל דד' כוסות מדאו', אבל מכוס פרעה דרבנן ואסמכי אקרא, ועתו"ס דק"ח: ד"ה שאף, ובגמ' לפני זה איבעי' אי שמש בעי הסיבה, ופשוט מריב"ל דחייב, ובודאי דרבנן, דאי דאו' מאי סברא לפטור השמש, עטו"ז או"ח תע"ב סק"ו, וע"ז אמר ריב"ל נשים חייבות בד' כוסות ג"כ דרבנן, ומוכרח רש"י לפרש מג' כוסות פרעה באסמכתא, אבל במשנה י"ל דאו', דשם לא הוזכר נשים, ונקט מן והוצאתי, ועמ"ש בזה בפ' וארא דף מ"ו:

ורבות עמלתי לחפש בש"ס ראשונים ואחרונים בענינים אלו, ואפרוט אותם, ואסמוך על המעיין הדברים היטב, וזה החלי: "**שיעור שעה**" ביבמות קכ"א: שעה ראשונה, ופסחים י"ב: שעה ראשונה, מוכח שעה זמניות, וכן בע"ז ג': י"ב שעות הוי יום, וע' רמ"א או"ח רל"ג ס"א, וטו"ז תמ"ג סק"ג שהאריך בזה, ובחק יעקב תנ"ט סק"י, ובמו"ק כ', אפי' יום א' שעה א', ועש"ך יו"ד שצ"ט סק"א שעה כל שהוא ומג"א צ"ג סק"א שעה מועטת, ובתוס' ר"ה כ"ד: ד"ה ראינהו, וע"ע בס' ויעש אברהם מהגה"ק מטשעכנוב ז"ל דף נ'. - "**ולשון לאלתר**" יש ב' הוראות: א', תיכף ממש ערש"י נדרים ג':, ב', זמן מוגבל ואינו שוה בכל מקום, בגיטין כ"ז: איזו לאלתר כו', ותוס' כתו' ד'. ד"ה אבל, דגם אחר ז' ימים מקרי לאלתר, ובגיטין י"ח, עד עשרה ימים, וצ"ע על החמ"ח, אה"ע י"ז סקמ"ט שחילק

בין מיד לאלתר, דאלתר סמוך ממש, ועב"ש סק"פ בשם ר"ן, וריב"ש ש"פ, עשר מאמרות מח"ד ח"ב פ"י, ויד יהודא אות ל"ב, וביראים רצ"ב ג' שעות מקרי סמוך לחפיפה טבילה, וערש"י טהרות פ"ד מ"ד, ורע"ב כל אותו היום, ופת"ש חו"מ ע"ג סקי"ד כל אותו היום קרוי מיד, ובחו"מ ק"צ סט"ז דכל דפרע ביומא כפורע מיד, ובסמ"ע צ"ח סקט"ו, ובתענית י"ט. איזהו מיד בה"ב, ויבמות מ"ז. מלין אותו מיד, ובפסחים מ"ט. לענין שביתה יחזור מיד היינו תיכף, ובסוכה מ"ה. מיד תינוקות שומטין, ובתוס' מיד לאלתר, וברכות ג': מיד יועצים באחיתופל, וע"ז ב': מיד יצאו בפח נפש, וסנהד' י"ט: מיד בא גבריאל וחבטן משמע מיד ממש, ועשו"ת צ"צ ק"כ נשבע לשלם מיד זמנו כל היום, ובקהלת יעקב ח"ג סי' תפ"ז הוכיח מסנהד' ל"ח. דאפי' בלילה הבא לאחר היום בכלל מיד, מפני מה נברא אדה"ר בע"ש שיכנס למצות שבת מיד, ועשו"ת אבני חפץ סי' ס"ג, ובמו"ק כ"ג. מותר לישא לאלתר, והפי' לאחר ז', עתד"ה ואמר, וב"ב ל"ו. הגודרות אין להם חזקה לאלתר, הרי דעד ג' שנים הוי לאלתר, ועשו"ת מהר"ם אלשקר כ"ו, דלפעמים שיעור גדול, ועשעה"מ פ"ד מסוכה האריך בזה דגם יותר מז' ימים בכלל זמן מרובה, ובחולין ד'. מותר מיד מפני שהן מחליפין, וכשיעור לישה ע"ש במהרש"א, ובטו"ז יו"ד קל"ד סק"י דכל ששהה מעט לא מקרי מיד, וע"ע מה שכתבתי בפ' וארא דף מ"ז - "**ולשון אישתהי**" כמה השיעור, בביצה ו'. לא אמרן אלא דאישתהי, משמע דשיעורו מעל"ע, וביבמות פ': ואישתהי הוא דאישתהי, מוכח דלזמן מרובה, ועי' בכל זה בשו"ת מהר"ם אלשקר נ"ו, צ"צ ק"כ, שבו"י ח"א ל"ד, שו"ת אמרי דוד נ"ה, וס"ט, זיו הלבנון סי' ס', ונפש חי' או"ח שי"ט, - "**ושנים אי הוי הרבה**" ע' משפט שלום חו"מ ריי"ב שהביא פסיקתא דר"כ פ' החודש, ובפי' הגרא"ז מרגליות ז"ל שהוכיח דמי שנתחייב ליתן מזונות כמה שנים א"צ ליתן רק ב' שנים, דלשון כמה מתפרש גם על ב', וכ"כ בתשובתי' ביא"פ חו"מ ע"ה, ואם כתב ליתן הרבה שנים הביא בשם סד"ט בחי' לנדה, דל' הרבה הוי שלשה, וראי' מרש"י כריתות ב': ד"ה נזירות ע"ש, וילי"ע ברש"י כתו' פ'. ד"ה ר"א דכל כמה דהוי יותר על גרוגרות א' הוי הרבה, ופסק שם דצריך ליתן ג' שנים, ועט"ז יו"ד ק"צ סק"ה דכמה הוי ב' או ג', וערש"י חולין י"ז: ד"ה סכין שיש פגימות הרבה, ומיירי בשנים ומקרי הרבה, וע"ע ב"י. או"ח רמ"ג ד"ה כ' הרמב"ן, ושי"ד ד"ה עלה, דהרבה יותר משנים, ובסי' ש"ע ד"ה חמש, וב"י אה"ע כ"ב ד"ה ומ"ש ורש"י מתיר, ופרישה סקי"ג, וכ"ה בפר"ת יו"ד י"ח סק"ט דמן ג' ואילך מקרי הרבה, וא"ש ביומא פ"ז. כמה בנים הי' לאהרן, הרבה בנות לכנען, וע' הגהות הב"ח, ולהנ"ל א"ש דאהרן הי"ל רק ב' בנים שנשארו כ' לשון כמה, אבל בכנען יתכן לשון הרבה בנים שהי' לו יותר מג', וע"ש במשמרת שלום, ותבו"ש סי'

א' סק"ב דדרך הרמב"ם לקרוא לג"פ פעמים רבות, אבל לב"פ לא יתכן לקרות רבות, ועמש"ל בפ' וארא דף נ"ו. "**ולשון רבים**" ע' או"ח קס"ז סי"א שנים או רבים, ובטו"ז, וכתו' ע"ה. וכמה רבים שלשה, ונזיר נ"ז. תלתא הוי ר"ה, ובר"מ פ"ה ה"ז מאיסורי מזבח נודעה לרבים, ובכ"מ מירו' שלשה, וש"ך בירו' גיטין פ"ה ה"ו, ותוה"מ למלב"ם תזריע אות קפ"ו, וע"ע בחולין קל"ח. תפלת מרובה, וכן המלבן פ"ח ברבים, בג' דלית בה לישנא בישא ערכין ט"ז., ולכן כשילבינו בג' יתפרסם הבזיון, ע' תבת גמא חקירה ה', וערש"י שבועות כ"ה: וכ"ט. שניכר בג' בנ"א, ור"ן נדרים מ"ה. הפקר בפני ג', וזה שע"י ג' יתפרסם הדבר, אבל המעמד הזה אינו נידן בפרהסיא, שרק בעשרה בסנהד' ע"ד: אין בפרהסיא פחות מי', וע' מנחות מ'. וגיטין מ"ו: ופנ"י ל"ה:, ומ"ש ביבמות ק"א: שבחליצה בעינן לפרסומא ה', עי' בסדר חליצה סי' קס"ט סי"ג שמביאין עוד אנשים עד עשרה, וע' בזה ביו"ד קנ"ז ס"א, ובאה"ע כ"ב ס"ו נשים הרבה, ובחמ"ח סק"ט לבד הכלה, וע' ראב"ע קהלת (א' ט"ז) הרבה חכמה, ובמהרי"ק שורש ק"ס היכי דידעו רבים הוי בפרהסיא אף דלא הוי בעשרה, וכ"כ בתשב"ץ ח"א קנ"ח, וע' תבו"ש ב' סקכ"ז ופמ"ג שם דפרסם הוי עשרה מישראל או שידע שיתפרסם, וע' כו"פ י"א סק"ב דלרמב"ם ל"צ עשרה רק בעשותו בפרהסיא הרי מגלה דעתו לפרוק עול, ותמוה שלא הביא מעירובין ס"ט. כסיי' כו', משמע דאי לא כסיי' אף שלא הי' בפני י' מקרי בפרהסיא, ועתש"ו מהר"י אסאד יו"ד ח', וא"ר או"ח שפ"ה דאם מתבייש בפני חכם גדול לחלל שבת בפני' אז אפי' עשה בפני י' לא הוי רק מחלל שבת בצנעה, וכיון דכסיי' בפני ר"י נשיאה ל"ה מומר, וע' דעת תורה סי' ב' סק"ל שהעיר ג"כ ממנחות מ'. ולירמי בי' י' ונפק לשון ומתפרסמא, וע' יד מלאכי תק"כ, וט"ז יו"ד רל"ו סק"ח דדבר הידוע לכל הוי מפורסם, ובר"מ פ"ה הכ"ב משבועות דדבר שאינו ידוע רק לחכמים בעלי שכל לא מקרי מפורסם, וע' כתובות ז': ויו"ד שע"ד ס"ד, ועשו"ת חת"ס יו"ד ק"כ דבעינן דוקא י' מישראל, ובח"ס ח"ו סי' פ"ג דדבר שנודע לרבים אפי' לא עשה בפניהם הוי בפרהסיא, וע"ס משנת אליעזר מ"ת דס"ט: מ"ש בזה, ובפ' ויקהל (ל"ה ג') הבאתי עוד בזה הרבה ע"ש, "**ועוד בענין רבים והרבה**" בכתובות ק'. לאפוקי ב"ד דרבים, והרי ב"ד בג', ובגיטין ל"ב: מבטלו בג' ב"ד קתני, ודמ"ו. וכמה רבים ג'. ועיו"ד רכ"ח סכ"א, ור"מ פ"ט הט"ז מנזירות, וראש שבועות פ"ג סי' כ"ב, וש"ך יו"ד קמ"א סקכ"ז, ובקהלת (י"ב ט') משלים הרבה, ופרש"י עירובין נט"י ושניות, משמע דהרבה ג', וביומא פ"ז. הרבה עליו רעים וצריך לפייסו בג' שורות של ג' בנ"א, וע' שו"ת תליתאה ח"א ת"א, וחת"ס אה"ע ח"ב ק"ב (וע"ש בח"ס ד"ה והנה לתרץ, וצ"ע דברי' דאף דק' נשים כחד דמי, מ"מ אשה אחת ג"כ א' ושוב הוי רה"ר, ועמנ"ח מ' שס"ה, ובאה"ט

אס"ע קע"ח סק"ב) - והא דהלכה כרבים אף בב' נגד א', ובאמת בריש הקדמה לתק"ז, וזה"ק משפטים קי"ז. משמע דרק בג', ורק דשם מיירי בד"נ, ורבים ע"כ בג', כי אם י"ב מחייבים וי"א מזכים הוא זכאי ורק י"ג מחייבים וי' מזכאים. והוי יותר בג', ומה שנקט יחיד ורבים אפי' בב' חולקים על א', משום דיחיד מחויב להודות להב', וכמו שהבאתי בזה בפ' משפטים דף רל"ח: - "**וענין קרוב**" במשפט שלום סי' ר"ז הביא מקידושין י"ב. כיון דנפקא מפלגא קרוב לאלפים קרי' לי', מבואר דיותר ממחצה נקרא קרוב לסך הנ"ל, ובב"ר ר"פ ויחי בלשון קריבה מדכ' ויקרבו ימי דוד למות, ואביו חי ת' שנה והוא חי ע' וצ"ע, וע"ע עירובין פ"ב: וקרובין דבריהם להיות שוים, ובתוס' חולין צ"ט: ד"ה והאר"י ומהרש"א, ועט"ז יו"ד רל"ב סק"א, וצ"ע מקידושין שם, וע"ע במהרי"ט בשניות אה"ע סי' ל"ד. "**וענין הוספה**" אינו יותר מהעיקר, במר"ר דברים פ"א למה ברכן בלשון תוספת שתוספת של הקב"ה יתירה מן העיקר לא כן בבנ"א וכו' ע"ש, ובאו"ח רס"א ס"ב, אם קיבל קודם פלג המנחה אין קבלתו כלום, ובמג"א סק"י, וב"י סי' תרע"ב אף שמותר להקדים להדליק נ"ח, מ"מ צ"ל מפלג מנחה האחרון, ועשו"ת רמ"ץ או"ח כ"ט, ואבני חפץ צ"ב בזה. "**וענין חלק**" בחו"מ רנ"ג סכ"ד, תנו חלק לפלוני יטול א' מט"ז וי"א רביע, ויש לחלק בין לשון חלק ולשון דבר מיעוט וי"ל שתות, וראי' מחו"מ סו"ס רס"ד ובנתה"מ דשיעור קרוב הוא שתות כמו באונאה, ובנחלת שבעה סי' נ"ה הפסד מרובה יותר משתות בקרן ובמהרש"א נדרים ל"ט: מבקר נוטל א' מס', דאז נקרא דבר מיעוט, ובסנהד' ל"ח. מהרה דמרי עלמא תתנ"ב שנה, ובס' סנהדרי קטנה שם כ' דנפק"מ היום לדינא, בנודר לעשות מהרה יש לו זמן קרוב לששה חלקים מיום ולשבוק חלק שביעית, וע' מ"ש בזה בפרד"י בראשית דף ל'. "**וענין דבר מה**" הוא דבר מיעוט, דאם רבים ג' א"כ דבר הוא ב', וער"מ פכ"ט ה"ב ממכירה, וחו"מ רל"ה סי"ז בדיקות רבות והוא ג', בגיטין ע"א. אבל בחולין קל"ה. וכמה מרובה ב' רחלות ע"ש פלוגתא, וע' בזה בשו"ת אבני חפץ מ"ט. "**וענין רגיל וחידוש**" ע' בפ' וארא דנ"ד. דב"פ מקרי רגיל, וע' גיטין מ"ו: שמכר שנה ושלש הני מרגל רגילי, מוכח דבג"פ מקרי רגיל, אבל בירו' פ"ד ה"ט הובא בר"ן נדרים מ"ו. וירו' פ"ה ה"ב ובמהרש"א יומא ל"ח: עשה עבירה ב"פ ולא חטא שוב לא יחטא דב' רגלי חסידיו ישמור משמע דבב"פ הוי רגיל ועש"ך יו"ד רכ"ו סקי"א, פת"ש חו"מ קנ"ו סק"ז, וט"ז יו"ד י' סקי"ז רגיל לשחוט טריפות ופמ"ג וברכ"י שם, - **ועתו"ס** חולין ס"ד: ד"ה שאם בדבר שישנו ב"פ אי מקרי חידוש, וצ"ע שלא הביא מפסחים מ"ד: כלאים נמי חידוש, הרי דבב"פ לא הוי חידוש, ועמ"ש בזה בס' נפ"ח או"ח סי' קל"ט וקס"ז, - וע"ע תי"ט פ"ג מ"ג ממקואות וכנה"ג חו"מ רצ"ה בהגהות ב"י אות ס"ז דגם בב"פ לא הוי רגיל,

ומירושלמי פאה פ"א ה"א, קידושין פ"א ה"ט, וסנהד' פ"י ה"א משמע דרק בג"פ מקרי רגיל, לא כר"ן נדרים הנ"ל בשם ירו', וע' קהלת יעקב אות תפ"ז, וב"י חו"מ רצ"א אות כ"ה ד"ה וכ' מהרי"ק, פר"ח או"ח נ"ח, וס' משנת אליעזר מ"ת דף ק"ד ע"ג, ובתשובות שם סי' כ"ב בזה:

ואדעה ערש"י וירא (י"ח כ"א):

פסוק ו

עדים ערש"י ושבת פ"ח., תנחומא, תרב"א ח"ב פ"ד, ר' בחיי, וזהר ח"א השמטות דף רס"ב., עקדה שער נ"ג, שמו"ר פמ"ה, וכוזרי מ"א סי' צ"ז, וס' מצח אהרן ח"א דרוש ה':

פסוק ז

ומשה ע' מהרש"א ברכות ס"ג: ולחמי תודה דקע"ה., ובסנהד' ה': תלמוד אל יורה במקום רבו אא"כ רחוק ממנו ג"פ כנגד מחנה ישראל, וברש"י במשה כ' והי' כל מבקש ה' כו', אע"ג שהמחנה הי' ג"פ, ובס' ערוך לנר כ' א"ל הרי משה חנה במחנה לוי' שהי' באמצע מחנה ישראל, וא"כ מכל צד ל"ה רק פרסה וחצי אל משה ולמה צ"ל רבותא דמשה שאני, די"ל שהרי הפסוק והי' כל מבקש ה' כ' כשנטה משה אהלו הרחק מן המחנה, אבל אכתי צ"ע שהרי הרחק מן המחנה ל"ה רק אלפים אמה כרש"י בחומש שהוא שיעור מיל, וא"כ כל מחנה ישראל הי' תוך ג' פרסאות לאהל משה חוץ מאשר חנו ממיל האחרון, והי' צריכים לבוא למשה ומה קו' ממשה, ואולי דלרש"י הוקשה מדכ' והי' כל מבקש ה' כל דייקא, גם הדרים במיל האחרון בכלל ע"ש, ובירו' פ"ה ה"א מעירובין כל מבקש משה אין כ' כאן, רק כל מבקש ה' מכאן שכל המקבל פני רבו כמקבל פני שכינה, ובדוה"ע כ' לזה"ק הנפלא, (בא ל"ח.) יראה כל זכורך פני האדון ה' דא רשב"י, ודו"ז הג' יעב"ץ ז"ל תמה ע"ז והעלה דאת ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח וע"ש בנצוצי אורות, ובס' בן יוחאי מענה כ"ד, ולהנ"ל א"ש דכמו שיש מצוה לקבל פני שכינה ג"פ בשנה כן פני רבו, ותפש רשב"י כי הי' הרב המופלג בדורו:

וביע"ד ח"א דרוש י"ב ובאהבת יהונתן הפטרה לפ' החודש כ' הא דר"ה ט"ז: חייב לקבל פני רבו ברגל שנ' מדוע את הולכת אלי' היום לא חדש ולא שבת, וק' פתח ברגל ומביא ראי' על חדש ושבת, וי"ל דקבלת פני ת"ח כקבלת שכינה, ובזמן הבית ל"ה חיוב לקבל פני רבו ברגל כי היו מקבלים פני שכינה בעליה לראות בית ה', אבל חדש ושבת דאין עולים, ואי' במד' והי' מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו, ראוים הי' ישראל לעלות לרגל כל חדש ושבת אלא שחס המקום להקל מהם הטורח, אבל לע"ל כעב תעופנו כו', וא"כ לולי טורח מהראוי לעלות בחדש ושבת, ולעומת זה יש לקבל פני רבו, ור' יצחק דמיירי בזה"ז אמר ברגל כי ברגל חייב מה"ת לעלות, ועכשיו תמורתו פני ת"ח ולכך לא

הוזכר שבת ור"ח, כי זה אינו נזכר בתורה ורק מדת חסידות הואיל ויהי' לעת"ל, וחיוב בזה"ז רק ברגל ע"ש, וא"ש זה"ק האדון ה' רשב"י כי אחר החורבן הי' נוהג בקבלת פני רבו, וראי' להנ"ל יש ג"כ מב"ק ל"ז. ר"ג ובית דינו אביהן של יתומים, ופרש"י לכך נקט ר"ג משום דנשיא הי' וב"ד חשוב, וה"נ י"ל דזה"ק נקט רשב"י שהי' הרב החשוב בדורו, ועמש"ל (ל"ד כ"ד):

ובנובי"ת או"ח צ"ד הק' ג"כ הא דטוש"ע השמיטו הא דחייב לקבל פני רבו ברגל, ור"מ הביאו בפ"ה ה"ז מת"ת, וכ' עפמ"ש בקידושין ל"נ. דאין רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית של"י כבודו מרובה מכבוד שמים, וערמ"א יו"ד רמ"ב סט"ז, וא"כ בזה"ז שנתקיים והשימותי את מקדשיכם שאפי' אם שוממה קדושתה עליה, ושכינה לא זזה מכותל מערבי ואין אנו הולכים לקבל פני שכינה, אין חיוב לקבל פני רבו כלל, דא"כ יהי' כבודו גדול מכבוד שמים עש"ה, ודברי' תמוהין מסוכה ד"י: בעובדא דריש גלותא דהי' אחר החורבן, ואפ"ה אי' שם דהוי עסקו במצוה של קבלות פני רבם, ע' ברש"י וצע"ג, וכן מפורש בזה"ק ואתחנן רס"ה: חיובא לקבלא אפי שכינתא בכל ריש ירחי ושבתי ומאן איהו רבי' וכו' מבואר להיפך מנוב"י, ומצאתי שהק' כן עלי' בחלק"י מ"ת בהשמטות אות ק"א. **וקו'** הנב"י י"ל ע"פ קו' הנ"ל דפתח ברגל וסיים בחדש ושבת, דעוד מובא קו' הא הא צריך בכל השנה לישב לפני רבו וללמוד תורה מה זה רגל דוקא דא"ר יצחק, וצ"ל אדרבא בכל השנה פשיטא רק רגל איצטריך לאשמעי', דלר"א דס"ל בביצה ט"ו: או אוכל ושותה או יושב ושונה, נמצא דאי בעי שלא ללמוד כלל ברגל רשות בידו, נמצא דל"צ לו רב ברגל ללמוד, קמ"ל אפ"ה צריך לקבל פני רבו בלא לימוד, ויליף משונמית דפטורה מת"ת ואפ"ה בחדש ושבת איבעי' לה למיזל, ושפיר נקט ר"י רגל דבחדש ושבת ליכא רבותא כלל, דצריך ללמוד פשיטא דחייב לילך לרבו, רק רגל איצטריך לי' לר"א דא"ח ללמוד אעפ"כ יש מצוה קבלת פני רבו, ולכן השמיטו הפוסקים, דר' יצחק ס"ל כר"א או כולו לה' או כולו לכם, אבל אנן קיי"ל באו"ח תקכ"ט מ"א כר' יהושע חלקהו חציו לה' וחציו לכם, נמצא גם ברגל חייב ללמוד מרבו, לא הוצרך למימרא דר"י דפשיטא דחייב לילך לרבו ברגל כיון דחייב ללמוד ברגל, וע"ע בחנוכת התורה בליקוטים אות י', שו"ת זכרון יוסף סי' י', חבלים בנעימים ח"א ל"ג, ואהל מועד ח"א ל':

וברא"ש יומא פ"ח סכ"ד כ' דאינו נוהג בזה"ז, וכ"כ בשאג"א סי' ס"ז, וע"ש בק"נ אות פ"א בזה, ושו"ת יד אלי' סי' ס"ח, ושע"ת או"ח תקכ"ט ס"ב, באה"ט יו"ד שע"ג סק"ד שאילת שלום אות קי"ב, ומיני תרגומא שמינו, נחל אשכול ה' תפלה סי' ב', ונפ"ח או"ח שם, ובצל"ח ביצה י"ז:, ובדף י"ח. מוכח דנוהג בזה"ז עש"ה, וס' טוב עין דף נ' בזה, וע"ע

ב"ש אה"ע נ"ה סק"י, צל"ח ביצה י"ח, וטל תורה ברכות כ"ב., ור"ה ט"ז:, והג' רצ"ח שם, ובירחון בינה לעתים סי' ט"ז מ"ש בזה, וע"ע בס' הדורות סתנו"א אות א' אצל ר' אליעזר הגדול הביא זהר וז"ל ר"א אזיל למיחמי לריב"ז רבי' בריש ירחא וכו' מה צריך לריב"ז א"ל חייב אדם לקבל פני רבו עכ"ל:

ובס' דעת זקנים ד"ט הביא כי פ"א בא אא"ז הג' מליסא ז"ל לווארשא, ובעת ההוא הי' דר שם הג' ר' שלמה איגר ז"ל והי' בערב הרגל, ובא לקבל פני' והצטדק לפני' על אשר לא המתין לבוא אלי' ביו"ט, כי חז"ל אמרו חייב לקבל פני רבו ברגל, וגם חייב לטהר עצמו ברגל, וכמו שמאמר שני קאי רק על ערב הרגל שהרי צריך לכנוס לרגל טהור, כן המאמר לקבל פני רבו יכון על ערב הרגל, וא"ל זקיני ז"ל בדרך הלצה באמת כוונת חז"ל ברגל עצמו וזה רק למי שהוא רב, אבל מי שלא הגיע עדיין למדרגת רב, והוא נקרא ערב - רב, איש כזה צריכין לקבל פני' בערב רגל ע"ש - ובגוף הדבר חייב לטהר היינו בערב הרגל כתב כן בחק יעקב תכ"ט סק"ג וע' ר"ה י"א. תד"ה אלא, חג לאו דוקא רק ב' ימים לפני חג, וכתו' מ"ז. תד"ה דמסר, ובכורות נ"ח. כמה פרס, ותפא"י סנהד' פי"א אות כ"ו דרגל לאו דוקא. **וע'** גליוני הש"ס ר"ה ט"ז: אי גם ר"ה ויה"כ כרגלים, וע"ש בברכות כ"ב: וע' ברוקח סי' רכ"א - ובראש סוף יומא המנהג לטבול בעי"כ, ובאו"ח תקפ"א ס"ד דגם בער"ה, ועשו"ת מהר"י מינץ סי' ז', ומהר"י מברונא סי' מ"ט עש"ה, והפרדס שנה ב' סי' ט"ו:

וראיתי עוד בפנ"י שם שהק' משונמית הלא פטורה ממ"ע שהזג, ותי' בשו"מ תליתאה ח"א סי' תס"ד לטעם דאבודרהם וכל בו סי' ע"ג דלהכי אשה פטורה ממ"ע שהזג דמשועבדת לבעל, וא"כ בשבת ויו"ט דאסורה במלאכה חייבת, וז"ש לא חדש ולא מבעי' יו"ט דאף הוא אסור במלאכה אלא אפי' חדש דרק היא אסורה במלאכה ע"ש, וצ"ע מה יענה על שופר ולולב למה אינה חייבת, ורק דאטו בתולה דליכא שיעבוד בעל תחייבה במ"ע שהזג, וע"כ דלא פליג וכל סיג נשים פטורות ולכן אף בשבת ויו"ט פטורין, וכמ"ש בזה הרבה בפ' בראשית דף כ'. ע"ש בזה:

וביחזקאל (מ"ו א') וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח וק' ג"כ למה לא יפתח ביו"ט, והעיקר נר' דביום החדש היינו יו"ט דתלוי קריאת המועדים בר"ח, ובזה א"ש הא כי לא חדש ולא שבת כנ"ל, וע' ריטב"א וטו"א וערוך לנר, וע"ע במג"א ש"א סק"ז וז"ל חייב לקבל פני' ברגל אבל בשבת וחודש ליכא חיובא, אבל מצוה איכא ואשה שוה לאיש בזה כדילפי' משונמית וע"ש במחה"ש ובסי' תקנ"ד סי"ב, וע"ע ירו' פ"א ה"א מפסחים בבתי

כנסיות ובהמ"ד שמכניסין חמץ בשבתות ור"ח ועשי"ת מנחת אליעזר ח"ג י"ט, ובספרו ד"ת אות צ"ו בזה:

ברמב"ן מיה"כ עד שהוקם המשכן הי' משה תוך המחנה, ולרש"י הי' מחוץ למחנה, עי' טל אורות שבת צ"ו: מה שהק' מגמ' שם:

פסוק ח

והביטו ערש"י לשבח ובת"י לגנאי, והוא פלוגתא בקידושין ל"ג: וע"ש ברש"י ד"ה כדאיתא וכ"ה בתנחומא תצא ובילקוט סי' שצ"ג ופקודי תט"ו, ובירו' פ"ג ה"ג מבכורים, ושקלים פ"ה ה"ג לשבח מי חמא צדיקא, ומ"ד לגנאי חזי כעין אכיל מדילן ושתי מדילן כו' ותמוה הכי הי' כ"כ רשעים שמ"ר יצטרך לרעוב ובכתב סופר כ' שהי' מדברים לעצמם, מה שמ"ר צדיק גדול אינו כ"כ רבותא, אכיל מדילן כו' שאין לו דאגת פרנסה והקהל דואגים עבורו, כל א' הי' יכול להיות צדיק כמותו אם הי' מאנשי הקהל וע' בתורת משה, ולפ"ז מ"ש חז"ל והביטו לשון קנאה, והנה לא כל קנאה לרעה דיש גם קנאה לטובה, כמ"ש בב"ב כ"א. קנאת סופרים תרבה חכמה ואלו קנאו רק עד בואו האהלה, פי' במה שהוא עד בואו אהלה, מפני שנתעשר מאד מפסילתן של לוחות ולא במה שהוא באהל שהשכינה שורה שם עליו, וכמ"ש (תהל' ק"ו ט"ז) ויקנאו למשה במחנה פי' בדברים ששייך למחנה ולא בדברים שחוץ למחנה, ולאהרן קדוש ה', פי' במה זכה להיות קדוש לה' יותר מקרח והשוו עצמם למדרגות אהרן וקנאה זו לא לטובה, וע' בפ' ויקהל (ל"ה א'):

ובקידושין שם חכם עובר עומד מלפני' מלא עיני', ועפ"ח יו"ד ר"מ סק"ו, ונחלת צבי שנסתפק אי סומא חייב במ"ע דקימה, מפני אביו ורבו, דאף אי סומא חייב במצות, מ"מ בזה עיקר המצוה בראי', כמ"ש שם יכול יעמוד במקום רחוק ת"ל תקום והדרת, ופרש"י ד' אמות, ועדוה"ע דאין לפטור סומא רק מקימה מפני רבו דדמי לנשיא ביו"ד רמ"ב סט"ז ורמ"ד ס"ט, אבל באביו לא נאמר רק שמחויב לעמוד בפניו, ולא נאמר שצריך לעמוד עד שישב או עד שיתכסה כמ"ש בסי' ר"מ ס"ז, אמנם צריך קימה שיש בו הידור שאל"כ לא מוכח שבשביל אבי' עומד, וא"כ יש לפטור סומא מקימה מפני אבי', וערא"ש ה' תפילין סי' ס"ז דסומא פטור מתפילין וציצית שנ' וראיתם והק' דבציצית כ', וכ' במעדני יו"ט כיון דממעטינן סומא מציצית דכ' ראי' ה"ה תפילין דכ' ג"כ ראי' וראו כל עמי הארץ ויראו ממך זה תפילין ש"ר, ומשמע בכל מצוה שנא' בו ענין ראיה סומא פטור, וא"כ גם בקימה כן, וחיוב קימה לפני רבו דדמי' לנשיא שמפורש ל' הבטה, ועשו"ת בשמים ראש סי' ע"ג בכס"ד שם שר"ל דסומא פטור מסוכה דבעינן שלטא בו עיניו, דמה"ט למעלה מכ'

פסולה וסומא לא חזי - ובקידושין שם כשנשיא עובר עומדים לפני' כו' שנ' והביטו אחרי משה, ופרש"י ומשה נביא הי' והק' בתו"ת דמה ראי' ממשה דהי' מלך בזבחים ק"ב., וצ"ל כמ"ש במ"ר עקב דלא נקרא מלך עד שקבל לוחות שנית, וע' שאלתות קדושים סי' ק"א. - **כופין** על מצוה זו משום יקרא דאורייתא, והק' בשאילת שלום מה קמ"ל מי גרע ממצות סוכה ולולב דכופין אותו וע"ש בהעמק שאלה, וי"ל למ"ש בכתו' מ'. דלו תהי' לאשה הוי עשה קלישתא דאי אמרה לא בעינא ל"ה עשה, וכן כאן הרב שמחל ע"כ כ"מ בקידושין ל"ב.

פסוק ט

רש"י עם ההדיוט, וכן פרש"י ביחזקאל (ב' ב'), וערש"י ישעי' (כ"ב ה'):

פסוק יא

פנים אל פנים ע' תולדות נח דרוש י"ב לכאו' אין זה כבוד כלפי מעלה כמ"ש רש"י עה"פ וישמע את הקול מדבר אלי', של"נ בשו"א המ"ם שפי' דדיבורו ממש כלפי משה, אלא בחירק המ' שהדיבור יצא מעצמו ומשה שומע, ובפ' בהעלותך (י"ב ח') פה אל פה, וההפרש דכל המדבר אל רעהו אוזן השומע מלין תבחן וכוונת המדבר, אבל איני זוכר הדברים כסדרן שאין צורך בו רק לזכור הענין המדובר, אבל אם המדבר יניח דברים בפיו על הסדר שדיבר הוא, אז מסודרים אצל השומע ממש כהוייתו וזה כאן שה' גילה סודו למשה ולא דבר אמו בעסק שליחות ישראל, ולכן דיבר פנים בפנים כמדרגת שדיבר איש לרעהו, ולכן במ"ר פנים בפנים דבר ה' שנשתלשל הדיבור דרך החשך ענן וערפל ולא זכיתם לדיבור ממש כמו שיצא מפי ה' אמנם לצורך להשמיע לעם תורת ה' נ' פה אל פה, ר"ל בפיו ממש הנחת הדיבורים כפי שיצא ממנו לא ישונה אפי' אות א' ע"ש באריכות: **רש"י** לאחר שנדבר עמו משה שב כו' וזה נהג מיה"כ עד שהוקם המשכן ולא יוחר כו' וא"כ לרש"י מיה"כ ואילך לא דיבר ה' עם משה בהר רק באהלו, ובתענית כ"א: כ' רש"י שבא' בניסן שהוקם המשכן הותרו לעלות בהר, ע"ש שכ' עד א' בניסן שהוקם המשכן נסעה וזה שכינה מן ההר באהל משה, ותי' הצל"ח ביצה ה' דכיון דהענן ל"ה קבוע באהל משה רק בשעה שדבר עמו, א"כ אחר הדבור שב הענן להר וכ"מ בפ' והיה כבא משה האהלה ירד עמוד הענן כו', דהיינו שירד מן ההר אל האהל, אבל משהוקם המשכן נשאר הענן בקביעות על המשכן כדכ' בפקודי (מ' ל"ח) כי ענן ענן ה' על המשכן יומם וגו' ע"ש, אך רש"י סותר עצמו מתענית כ"א: לביצה ה': ד"ה מכדי שז"ל עד א' בחדש שהוקם המשכן ועד כ' באייר שנעלה הענן כו', וצ"ע הא דכ' כ' באייר, וממ"נ אי בא' בניסן פסק קדושת הר לפי שאז לא שכנה שכינה בהר רק במשכן א"כ אז הותר לעלות בהר, ולמה הוזכר כ' באייר שנעלה הענן, אטו מן ההר נעלה אז הענן הלא מן המשכן

נעלה הענן אז וצ"ע:

ובב"ב קכ"א. יה"כ יו"ט שנתנו בו לוחות אחרונות וע' ריטב"א על ע"י בזה, וע"ע ברא"ם ותוס' ב"ק פ"ה. ד"ה כדי, וגרש כרמל מ"ש בזה - וברש"י דעליותו של משה לבקש רחמים הי' ביי"ט בתמוז, עשו"ת זכרון יצחק בח"ת שתי' בזה הל' ויהי ממחרת ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה (ל"ב ל'), יל"ד הל' ועתה, רק דיום ש"ק מוכן לעת רצון, ומה"ט אי' בשבת י"ב, הנכנס לבקר החולה אומר יכולה היא שתתרחם, ר"ל שהיום גורם לרחמים, ובשבת פ"ו: לר"י בז' ניתנה תורה הי' אז ר"ח סיון בשבת, ולסדר החדשים דסיון מלא, י"ט בתמוז בשבת וז"ש ועתה בשבת דהוא עת רחמים אעלה אולי אכפרה, וע"ע רש"י דברים (ט' י"ח) וברא"ם, ור"ר בונם ז"ל אמר מ"ש שבת הוא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא, שבת בן זוג לה', והשי"ת הוא הבעל וחייב במזונות ורפואה של זוגתו, וכמ"ש במד' לכולם יש בן זוג כו' אמרה השכינה אני בן זוגך:

ומשרתו יהושע נער כתבו א"ע ורמב"ן יהושע חי ק"י, צא מ' שהי' במדבר וי"ד בארץ א"כ הי' יהושע אז נ"ו, ואיך קראו נער אלא פ', משרת, וכן במה יזכה נער (תהל' קי"ט ט'), פי' משרת ועבד ה', ועתוס' חולין ס' ד"ה פסוק, ועקרים מאמר ג' פל"ז ע"פ כי נער ישראל, ועא"ע ורא"ם וישב (ל"ז ב'), עה"פ והוא נער דשם נער ל"ד על צעיר חוץ במקום שפרט נער קטן, מ"ב (ה' ב'), ישעי' (י"א ו') ועוד ועמ"ש בפ' וישב דרע"ז: הילד איננו, ובפ' שמות דף י"ז. הרבה חדשות. - **ועי'** ביומא כ"ג. בת אביו של תינוק, ובגליוני הש"ס שם וצ"ע דתינוק בכל מקום פירושו קטן וקטן הרי פסול לעבודה ואפי' גדול אין מניחין אותו לעבוד עד שיהי' בן כ' כחולין כ"ד: ואיך קרא כאן תינוק לבן כ'. - **וע"ע** מ"ב (ק ד') הנער הנביא ות"י עולימא תלמידא דנביא, וש"ב (ט' ט') נער שאול ע' מצ"צ משרת, ודהי"א (כ"ב ה') רש"י שאפי' מ"ב שנה נקרא נער, וברש"י שופטים (י"א כ"ו), ובצמח דוד אלף ג' ש' תפ"ט. כ' שיהושע מלך אחרי משה כ"ח שנה, ומראב"ע הנ"ל נראה שמלך רק י"ד שנה, וכן תמה בזה בסה"ד ובמד' משלי עה"פ לנער דעת ומזימה (א' ד') עד כמה שנים אדם נקרא נער רמ"א עד כ"ה, רע"א עד ל', רבי א' עד כ' שמכ' ואילך מחשבן עונותי' ותימה שרש"י בדה"א לא הביאו מדרש זה, ובפרט ששום א' מהתנאים אינו סובר עד מ"ב, וע"כ שמפורשם נער הכ' ביהושע ל' משרת, אך אכתי ק' מדוע לא למדו מיצחק דכ' ואגי והנער שהי' אז בן ל"ז שנה, דבזה ל"ש לפרש המשרתת וצ"ע בכל זה, וע' בס' ערך חיים ערך נער - וע' בהערות מאדמו"ר מגור שליט"א:

פסוק יב

ידעתיך ערש"י והקדמת לשו"ת כנף רננה יז"ד ח"א.

פסוק יד
פני ערש"י ותרגום, ובס' אוצר הכבוד לר' טודרוס הלוי תלמוד הרשב"א ברכות ז'.

פסוק יז
גם ערש"י ואין דברי' של בלעם כו' עמ"ש בת"א מהרש"א ב"ב ט"ו: ד"ה שלא תשרה ובגרש כרמל:

פסוק יח
הראני בשו"ת רדב"ז ח"ה אלף תרט"ו, מה זה שבקש מ"ר להשיג כשאמר הראני, הענין בקיצור כי משה הי' שומע הקול יוצא מפי הכבוד העליון אל פי המתורגמן, והמתורגמן הי' מפרש לו הקול והיתה שאלתו שלא יוצרך למתורגמן וזה ל"ה נמנע אל מדרגות מ"ר, והי' התשובה לא תוכל לראות את פני כי לא יראני אדם וחי, כלו' לא ישיג אדם למדרגה זו וישאר בחיים כי מיד כשהשיגו תדבק נפשו שם ולא תפרד כי עזה כמות אהבה לו וישראל הי' צריכים למשה עכ"ל:

ובענין הפרשה נ"ל וקצת ראיתי, דדרך אדם כשבא לפני' עני בפעם הראשון מתעורר רחמנות אצלו ואם הנדכה הי' מקודם איש אמוד ונתדלדל אז יעזור לו ביתר שאת, אבל כשבא פעם ב' וג' אז יהי' תמיכתו מעטה וצנימה, וכמו ששמעתי בשם תרה"צ ר' וואלף מסטריקוב ז"ל בדרך הלצה, עני חשוב כמת, אימתי העני הוא "חשוב" אם הוא "כמת", שמת רק פעם א' ולא יותר, כן אם העני בא פעם א' הוא חשוב, ולא בפעמים רבות, והשאלה למה כן הא כ' נתן תתן אפי' מאה פעמים, ותי' פשוט שע"פ רוב אינו עושה למצוה, רק כשרואה עני רעב אינו יכול לראות בצערו וכדי לרפאות מחלת לבו נותן לו, ובזה שקטה רוחו ויצא ידי חובתו, ואחר פעם ראשון כיון דדש דש ושוב אין לבו כואב עלי', נמצא עיקר כוונתו לעצמו שא"י לראות דוחק חבירו, ומשה נתקשה במה שה' נקרא רחום וחנון, מה רבותא הלא גם בו"ד מרחם על חבירו, וא' מג' מדות מה שישראל הם רחמנים, וזה ששאל הראני נא את כבודך, והשיב לו ה' הבדל רחמנות אדם ע"פ רוב על עצמו ואחר פעם א' נתקרר מעט מעט, וגם לא שייך רק אם העני בא אצלו אבל לא יבקש עניים שירחם עליהם אבל ה' רחמנותו רק להטיב בני אדם, ואף אחר פעם האלף בלי גבול, וז"ש אני אעביר כל טובי לפניך ותשקלם בפלס ותראה החילוק, וז"פ וחנותי את אשר אחון, אינני חנון עצמי רק את אשר אחון, וכן ורחמתי את אשר ארחם "אותו", **ור"ר** בונם ז"ל אמר מ"ש בראה (ט"ו י') נתן תתן אפי' מאה פעמים ערש"י וחז"ל, דפעם הא' אינו נותן מצד מצוה רק מצד רחמנות, ובפעם ב' ואילך נותן מצד מצוה, והוא כנ"ל:

פסוק כ

יראני ע' מהרש"א יבמות מ"ט: וגם בשעת מיתה רואין פני שכינה כמ"ש בזהר ויחי רכ"ו., וע"ש מ"ר נסתכל באספקלריא המאירה, ובר"מ פ"ז ה"ו מיסוה"ת כל הנביאים בחלום ומ"ר כשהוא ער, וז"פ אספקלריא המאירה כשהוא ער:

פסוק כא

רש"י זה פשוטו, ע' מגילה י"ט. ברש"י ד"ה מערה:

פסוק כב

בנקרת רש"י ושתיתי מים הוא במ"ב (י"ט כ"ד), וישעי' (ל"ז כ"ה):

ושכתי כפי רש"י שנתן רשות למחבלים, ואי' מר"ש מאסטריפאלי ז"ל בתצוה (כ"ח ל"ב) שפה יהי' לפיו סביב מעשה אורג כפי תחרא יהי' לו לא יקרע, ד' תיבות הללו "לפיו סביב מעשה אורג" ר"ת סמא"ל, ור"ת "תחרא יהי' לו לא יקרע" לילי"ת, ותיבת כפי עומד באמצע, ואינו מניח לקרב אותם, וז"ש "והסירותי את כפי" תיבת כפי, ואז ח"ו רשות למחבלים, וע"ס עונג נפש, וחו"י הפטרת מטות דרוש נפלא, ובתשו' מנחת משה או"ח די"ח:

ועי' מ"ש בפ' שמות דף כ"ה. של נעלך, ובהקדמה לס' מנחת אליעזר מ"ת, ברמב"ן שם דאסור בנעילת הסנדל כשיש שכינה, וכן ביהושע, וע' בעה"ת שהק' דיהושע לא חלץ רק רגל אחד, - וכהנים שמשו יחפים וביוסיפין דף נ"ח מביא שהכהנים בעת שהלכו יחפים על רצפת העזרה הי' נקל להם להשיג עומק החכמות ע"ש, - ובמגלת ספר רות (א' ז') ותלכנה במדר' שהלכו ביחף וצ"ב, ולהנ"ל ה"נ בשובן לא"י הלכו ביחף למען תשפיע להם רוח טהרה וקדושה עש"ה:

פסוק כג

אחורי רש"י קשר של תפילין והוא מברכות ז'. וע' צל"ח שם ד"ו, מ"ש בזה, וע"ע באמת ליעקב לאא"ז הג' מליסא ז"ל שם על כשרציתי לא רצית כו', לכאו"ק דכי משום דיכא להביט נענש, וג' דמשה הי' שכלו זך מיום הולדו להשיג בשכלו, וכל מי שמאמין יותר בהשגה הולך ממדרגה למדרגה ומתחדד שכלו ומשה לא ביקש השגות עצמות בורא ית' דזה מהנמנעות, רק שבמו"נ ח"א פל"ח כ' מה שת"א לפני לא יראו ודקמי לא יתחזין, שרומז שיש נמצאות עצומות א"א לאדם להשיגם ע"ש, ואם הי' מתחיל להשיג הי' מגיע בסופו אף להשגות הנמצאות עצומות, ומחמת שהי' ירא מקודם להעמיק בהשגת העליונות עד לבסוף ממילא נתמעט ההשגה, וז"ש כשרציתי לא רצית, וממילא לא תוכל לראות פני כיון דמשה לא בא להשגה זו א"א לשום אדם להשיגה, ועפרד"י בראשית דמ"ה. וע"ע נובי"ת או"ח ק"ז, וחוט המשולש לח"ס דט"ו, ומ"ש בפ' שמות דף כ"ה:

פרק לד

פסוק א

פסל לך רש"י מכאן נתעשר משה, והוא בנדרים ל"ח., וע' הקדמה לשו"ת כנף רננה יו"ד ח"ב, מ"ש המהרש"א שלא נתעשר בנעילת שכר לימוד דוחק דפשיטא מה אני בחנם, ולדעתי בא לאפוקי שלא נטל ביזת הים ומצרים, כמד"ר בשלח ויקח משה את עצמות יוסף, זש"ה חכם לב יקח מצות, והטעם כי חשש פן יטרד בעושר וישכח התורה, ובילקוט ויתן אל משה ככלותו, שהי' לומד תורה ומשכחה עד שנתנה לו במתנה, אלא ע"י שבירת לוחות שוב באה שכחה, כעירובין נ"ד., אך בנדרים שם לא נתנה רק למשה לבדו דכ' פסל לך, וכיון דגם בלוחות שניות נתנה התורה לו במתנה ול"ה חשש שכחה נתעשר ועשו"ת חת"ס יו"ד רנ"ד בזה:

ובישועות מלכו דע"ה: כ' על הגמ' שם ושבת צ"ב. אין שכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר מנ"ל ממשה פסל לך, ולכאו"ק עד לוחות אחרונות הכי לא שרתה עליו שכינה, וי"ל כי הר"מ מפרש עשיר הנאמר כאן שמח בחלקו, ונ' כי קאי על השמח בחלקו הרוחני, ועז"נ בפיוט ונתנה תוקף ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון, אף כי נחפזים לעלות למרום הרים, ולהתדבק במקור הקדושה ובכ"ז מיד חיל ורעדה יאחזון פן יהרסו למעלה ממדרגתם, ובמשה נא' ויסתר פניו כי ירא מהביט נמצא הי' לו כבר בתחלת נביאותו מעלה זו, אך כאן לפני נתינת לוחות אחרונות שנתעורר בו תשוקה עצומה, ובראש חקר ידיעות דרכי ה', וביקש הראני נא את כבודך, אז העשירו בפסולת לוחות להיות שמח בחלקו הנעלה שיש לו ולבל לבקש גדולות וער"מ פ"א ה"י מיסוה"ת, ובגבורות ארי' מהשאג"א על תענית דף ל' אריכות וכאן בתו"ת:

אשר שברת רש"י יישר כח, ובשבת פ"ז. דן ק"ו מה פסח כו' כל התורה כאן וישראל מומרים עאכ"ו, ובס' המדרש והמעשה הק' דמפסח לא ידעי' רק של"ה הלוחות ראויות להנתן לישראל, אבל שבירה מנ"ל, הא ל"ת לא תעשון כן לה' אלקיכם, וכלי ששם כתב עלי' אם התיכו לוקה, ער"מ פ"ו ה"ו מיסוה"ת וה"ה שבירה, וגם איסור שבירה ונתיצה דבהכ"נ מהכא ידעינן עאו"ח קנ"ב, ונהי דכ' שם המג"א בסופו דאין איסור נתיצה רק במחובר וע' שע"ת, מ"מ בחת"ס או"ח ל"ב השיג עלי' בזה, ועוד דגם המג"א לא אמר אלא בבהכ"נ דלא ילפי' רק ממזבח והתם מחובר הי', משא"כ בכלים שיש שמות דאסור למוחקן משום לא תעשון ודאי שבירתו זה מחיקתו, וי"ל עפמ"ש בשבת קט"ז. ס"ת שבלה אם אין בהם ללקט פ"ה אותיות אין מצילין כו', שאני גווילין שבלו מדלא קדשו אלא אגב אזכרות, אזלי אזכרות אזלי קדושתם ע"ש, וא"כ א"ש הקו' כיון דלא קדשו

הלוחות אלא אגב כתב אזל כתב אזל הקדושה וא"ע בשבירתן עש"ה, וגם למ"ש בע"ז נ"ג: ואשריהם תשרפון מכדי א"י ירושה כו' ואא"א דשא"ש כו' מדפלחו לעגל גלי' דעתיי' דניחא להו, הרי דקרא ואשריהם בתר מעשה דעגל נאמר וע"כ דגם לאו לא תעשון אכתי ל"נ בלוחות ראשונות דחד קרא הוא, אך ע' בסנהד' נ"ה. טעם אחר לשרפות אשרות מה אילנות כו', אמרה תורה השחת שרוף כו', לפי שבאה תקלה ע"י ושוב אין הכרח דלא תעשון בתר עגל נאמר, - ובמנחות צ"ט: פעמים ביטולה של תורה זה הוא יסודה, וכאן כונת משה לטובה, וכמו עת לעשות לה' הפרו תורתך:

ועי' מהרש"א יבמות ס"ב. דאשר שברת מיותר ואתי' לדרשא, גם י"ל דדרך לאוהבים לשכוח דבר רע שעשו לפעמים זל"ז, וכמ"ש בישעי' (מ"ג כ"ה) אנכי אנכי הוא מוחה פשעך וחטאתך לא אזכור, ובב"מ נ"ח: אם הי' בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, כי לצער לו ענייו הקודמים, וק' למה הזכיר ה' בימי הרצון מה ששבר הלוחות, אם לא שבשבירתם הפיק רצון ה' ומגיע לו יישר כח כי עשה הישר בעיני ה'. - **ובתרגום** אשר שברת די תברתא, ובעקב (י' ב') ת' דייתשר חילך דתברתנון ע"ס אומר ודברים בזה:

פסוק ג

רש"י הראשונות בחשאי, ע' הגהות הגר"ש קאצנעלנבוגן שבת פ"ו: ולקבלי ביני שמשא אר"י לא מראש בסתר דברתי, ויבואר ע"פ פסחים ס"ח: אי לאו האי יומא כמה יוסף איכא בשוקא, ובעירובין נ"ד. אי לא נשתברו לוחות ראשונות לא נשתכחה תורה, עוד אי' ברש"י תשא ומד', ראשונות בקולות שלטה עה"ר, ובסוף הוריות רבה עוקר הרים ור"י סיני, וז"ש ר"י אי לאו ה"י, ר"ל אם התורה ל"ה ניתנה דוקא ביום רק ביני שמשא כקו' הגמ' והי' בסתר ל"ה שבירה ול"ה שכחה, ול"ה יוסף במעלה יותר מכולם שהי' זוכרים התורה ועמ"ש ביתרו דף קנ"ד. **ושאלו** להג' מלובלין ז"ל למה עשה רעש גדול כל כך בהפתיחה לישיבת חכמי לובלין הא אחז"ל דלוחות ראשונות הי' ברעש נשברו, והשיב משה ג"כ ידע מזה, אבל העולם הי' צריך לרעידה (אויפטרייסלונג), ואף שמסר נפשו עלי', הפקיר עצמו לכלל ישראל, - גם הפשט ביתרו (כ' י"ח) ומשה נגש אל הערפל משה גדול הדור נגש אל החשך והערפל לכנוס ללב כל ישראל בעת צר להם, כן צריך להיות מנהיג הדור להתערב בצרות הכלל, ובפרט בעת שמבית ומבחוץ כופר, כפירה ומינות ר"ל, צריך להקריב עצמו עבור חינוך בנ"י, ולא לבטל ולמסור עצמו לשיטות החפשים בעניני חינוך, - אסתר אמרה הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי (תהל' כ"ב כ"א), ובכלים פי"ז מי"ז ר"ע אומר כל שבים טהור חוץ מכלב הים משום שבורח ליבשה,

ובברכות ס"א: בר"ע עם פפוס בן יהודה, שא"ל אשריך ר"ע שנתפשת על ד"ת, כלב הים, בשעת מלחמה ימסור עצמו להשונא, ומשו"ה טמא שבורח ליבשה ליד השונא, וז"ש אסתר מיד כלב הים הצילני:

פסוק ה

ויקרא בשם ה', רש"י מת' וקרא משמא ה', ועשפ"ח ושיח יצחק יומא דנ"ד ע"ג שהביא מה שק' ביומא ל"ו: משמע דמשה הי' קורא, ובר"ה י"ז: דנתעטף ה' וכו' משמע ה' קורא וכ"כ בתנחומא, וי"ל דבאמת משה אמרם וכ"ת ירושלמי וצלי משה, ובזה"ק נשא קל"ח., והאי דר"ה ותנחומא י"ל דה' הראה למשה במראה נבואה סדר תפלה ומה יאמר, ומיד נזדרז בעצמו ואמרם, והיינו דקאמר ויעבר ה' על פ' דהיינו השפעת נבואה ומיד ויקרא משה ה', וע' אברבנאל ואבודרהם בתפלת של תענית דס"ח. בזה - **ובתו"ת** כ' ראי' משלח (י"ד י"ז) כאשר דברת ה' ארך אפים, וק' למה לא אמר ב"פ ה' ה' וע"כ כפי' מגילת סתרים בתוס' ר"ה דהקב"ה אמר, וכשחזר משה דברי הקב"ה זכר רק פ"א, ורד"ל בפי' על פדר"א הביא ראי' מיומא ל"ו: שאמר משה נושא עון ופשע מבואר שמשה אמר כן, וי"ל דאין ראי' דמצינו ביבמות מ"ט: משה אמר כי לא יראני האדם וחי, וזה בודאי לשון הקב"ה, אלא תלו זה במשה שכ"כ בתורה, - ומ"ש בפדר"א התחיל משה לצעוק בקול גדול, י"ל דאזיל לשיטתי' בברכות ל"ב. ויחל משה שעמד בתפלה עד שאחזתו אחילו ע"ש, והבאור שדבר בחום והתרגשות ואז צועק בקול גדול:

פסוק ו

ה' עא"ע היכן מתחיל י"ג מדות, ועתו"ס ר"ה י"ז: לר"ת ב' שמות ה' ה' כמנין י"ג מדות ויש דעה שמתחלת בה' השני וערא"ש, שוח"ט פצ"ג, פדר"א סו"פ מ"ו, ונתיבות עולם נתיב התשובה פ"ד הוכיח מזה"ק נשא שמתחלת ברחום וחנון, וכ"כ בס' חסידים ר"נ, וע"ע במו"נ ח"א פכ"א יפ"ת פכ"ג סי' ט', בני ישששכר אב מאמר ג' פ"ז, אלול מ"ב פ"ג, נפוצות יהודא דרוש מ"ז, מקור חסד על ס"ח, אמ"כ במילואים דרע"ג ופרד"י ח"א דפ"ז.: **ארך** אפים רש"י מעבר אתו עירו' תענית פ"ב ה"א וביפה מראה שם, ומ"ש בפ' בשלח (דף קי"ב:) בכל"י שם, וברמב"ן כאן ע' קו"ד חו"ט סי' כ"ט אות ד':

ורב חסד ואמת ע' בשל"ה ח"א עשרה מאמרות מאמר ז', וראיתי בזה שפ"א בא לפני הר"מ מפרעמישלאן ז"ל, אחד לבוש בגדי לבו ואיצטלי דרבנן, והכיר בו שאין תוכו כברו, ואמר דק' בי"ג מדות כ' מדת אמת, וזה דין ולא חסד, ורק אם רואה ה' אדם שמתדמה לצדיק, והי' מהדין שידקדק עמו כחוט השערה כמו לצדיקים אמתיים, וה' הרחום יתנהג עמו במדת אמת שהוא, איש פשוט ואינו מדקדק עמו כחוט השערה, וזה האמת הוא מדת רחמים:

פסוק ז

נשא ירו' סנהד' פ"י ה"א אין לפני' שכחה אלא בשביל ישראל נעשה שכחן דכ' נשא ולא נושא ע"ש, מלשון נשיתי טובה (איכה ג' י"ז):

ונקה לא ינקה רש"י מנקה לשבים ולא לשא"ש, והק' רא"ם מר"ה י"ז: ה' ה' אני ה' קודם שחטא ואני אחר שיחטא ויעשה תשובה א"כ למה איצטריך מדה זו ועשפ"ח, ובתוספות יה"כ יומא פ"ז. כ' כמ"ש שם הרא"ש דמה צריך למדת רחמים קודם שיחטא, וי"ל אע"פ שגלוי כו', א"נ קודם שיחטא בעכו"ם ואע"ג דמחשבה כמעשה מ"מ רק כשיהי' אח"כ מעשה נידן גם על המחשבה, אבל מחשבה גרידא גם על ע"ז אינו נידן, ותמוה מקידושין ל"ט: ודלמא מהרהר בע"ז, וי"ל לרש"י (ל"ג י"ט) וחנותי פעמים שארצה לחון, הרי די"ג מדות הרחמים הוי לפעמים כשירצה לחון, וא"כ מאי דקידושין דענש בשעת המחשבה, לא רצה ה' לחון עליו ולהמתין שלא להענישו עד שיעשה מעשה, ואז יצטרף המחשבה עם המעשה והיינו כרא"ש ע"ש עוד בזה, ועק"נ ר"ה, או"ח קידושין, נחלת עזריאל סוף נדה, שו"ת בית יהודה או"ח נ"ו, הקדמת ים התלמוד ב"ק אות ל"ג, וע"ע בתוס' חולין ל"ט. ד"ה ר"ל ומ"ש בפרד"י לך דפ"ז. - **וע'** שבת ק"'נ: הרהר מותר בשבת, וע"ש בגליוני הש"ס דאין אדם ישלוט ברוחו מלהרהר ובסנהד' מ"ו: אבל אוננין דאין אנינות אלא בלב, וע' חי' רמ"ה שם שאין יכולין לשלוט ברוחם, ורש"י ב"מ ע"ה: שעולה על רוחו לכפור והכונה ג"כ דלשמא יכפור יש חזקת כשרות, וגם הרהר הוא חטא דעולה בא עלי', וזה ששיבח ר"ז במגילה כ"ח. ולא הרהרתי במבואות מטונפות, וע' ברכות כ"ד, ת"ח אסור כו', קידושין ל"ג. וזבחים ק"ב:, וס' החיים בס' פרנסה פ"ו, ועשו"ת מהרי"ל סי' ר"א דהרהור דת"ת כדיבור דמי דאע"ג דהרהור לאו כדיבור, ת"ת עיקר ענינו הרהור והבנה בלב:

פקד עון אבות, עמ"ש בפ' יתרו דף קנ"ח: בשם פמ"ג דאפשר דאין הבן נענש בחטא אמו, וע' אוה"ח קדושים (כ' ט') דאין נ"מ בין אב לאם ע"ש, ובחמד"י חלק הלאווין אות ג' בשם שטמ"ק כריתות אם א"ח במסרה בנה למולך, ועכל"ח אחרי אות ז' לענין כרת ואירי, אם בנים מתים בחטא אשה, ומהא דנודרת ואינה מקיימת דבני' מתים ל"ק דהתם יש ג"כ לתא דבעל שלא הפיר לה:

ובשו"ת מקום שמואל ק"ד נשאל עמ"ש בחזקוני דפוקד הוא מדת רחמים, פי' שמחסר מן החוטא שלא ישא לבדו משא תשלומין החטא ומטילו לחלקים להתפרע מבנים שלשים ורבעים, וכ"כ בר' בחיי וא"כ מה זה שמסיים בחזקוני וימהר משה כו', שהפסיק משה דיבורו של מקום שנתיירא שלא יאמר ה' על חמשים ועא"ע, וסותר עצמו דפקד מדת

רחמים וטוב הי' שלא להפסיק, והשיב עפמ"ש בסנהד' כ"ז. דפקד רק כשאוחזין מעשה אבותיהם בידם, אבל באין אוחזין, בנים לא יומתו בעון אבותיהם, ורש"י תצא (כ"ד ט"ז) בפ' איש בחטאו יומת דוקא כשנקרא איש אבל קטנים מתים בחטא אבותם, וק' היאך תמצא שיפקוד ה' עון אבות על שלשים ורבעים, דאב הראשון כשחטא ע"כ ל"ה פחות מכ"ו שנים, דאז בנו שיענש עלי' ויהי' נקרא אוחז מעשה אבותי' בידו, ולא מת בחטא אביו כשהי' עדיין קטן, ע"כ שהוא לא פחות מי"ג שאז הוא בר עונשין, ואבי' ע"כ דלא חטא קודם זמן זה, דאי חטא ראוי הי' שימות הבן בעון אב כזה שמגיע כילוי בנים, דבקרא סתם פקד כ' ופשיטא דקאי גם על עון כזה שמגיע כילוי בנים, וא"כ גם דור ג' ג"כ א"א למצוא שיענש בעון אביו, ושיהי' אוחז מעשה אבותי' אא"כ שהי' גם הוא אז לא פחות מי"ג, דאל"כ הי' ראוי למות מיד בקטנותו, וא"כ אביו הזקן הי' ל"ט שנים, וא"כ גם דור רביעי ג"כ א"א שתמצא שיענש בעון אביו, ושיהי' נקרא אוחז מעשה אבותי' אא"כ שהי' ג"כ י"ג, וא"כ אביו הזקן לא פחות מנ"ב שנים כשחטא, דודאי א"א לומר דהולידו קודם י"ג דקיי"ל קטן אינו מוליד וכמ"ש באה"ע סי' א', ואף דבדורות ראשונים היו מולידין לח' שנים מ"מ קרא פקד מסתמא כ' וקאי על כל הדורות, ועוד אף בדורות ראשונים בתר השתא אזיל וכמ"ש תוס' כנהד' ס"ט. ד"ה בידוע:

ומהרש"א מו"ק כ"ח. על הא דשמואל מת בנ"ב שנים, ולפמ"ש ביומא ל"ח: שאמרה חנה רגלי חסידיו ישמור, כיון שעברו רוב שנותיו שוב אינו חוטא, שניבאה כן על בנה שמואל שמת לנ"ב, שהי' רוב שנותיו אחר שני נעורים, כ' שנים דלא מיענשי, שהם ב' חלקים ממ"ט שנה שאחר ימי נעורים והם ל"ב, הרי נ"ב עם שני נעורים כו', וע"ע שם שלא חשב שנת השבעים לפי שנא' שנים, הם ימי ספירה וחשבון מעשיו של אדם, ושנת הנ' הוא תכליתו ויובלו שישוב אל אחוזתו, היוצא מדברי' שעד נ"ב יוכל לחטא, ואח"כ אמרה חנה רגלי חסידיו ישמור, לזה עד רבעים שתק משה שיוכל להיות בן נ"ב, אבל נתיירא שמא יאמר חמשים א"כ יחטא אף שיעברו רוב שנותיו, ולא יהי' רגלי חסידיו ישמור, דע"כ דור חמישי לא תוכל למצוא אא"כ שיהי' לא פחות מי"ג ואוחז מעשה אבותי' ואביו הזקן לא חטא אא"כ הי' בן ס"ה, וזה לא חפץ משה, והוא כפתור ופרח:

ובמכות כ"ב. משה אמר פקד עון אבות על בנים ויחזקאל ביטלה שנ' הנפש החוטאת היא תמות, וראיתי בס' שיח יצחק על מכות שהק' הא אי' ביומא ל"ו: דחטא היינו שוגג ועון מזיד, ומ"ר אמר פקד עון אבות במזיד, ויחזקאל אמר הנפש החוטאת היינו שוגג, ומה הקושיא, וי"ל דיחזקאל הי' אחר גלות הראשון בגלות בבל, ובעירובין ס"ה. אראב"ע יכולני לפטור כל העולם מעון מחמת שכרות שנ' שכורת ולא מיין ע"ש, ובנצבים (כ"ט

י"ח) למען ספות הרוה, בתרגום ורש" דהיינו שוגג, דע"י שכרות רק שוגג, ולא משכחה בגלות מזיד כלל ושפיר בניו אין נענשין ונתבטלה גזרת משה עש"ה, וע"ש במהרש"א ותורה תמימה יתרו (כ' ה'). **וע'** פתח עינים סנהד' כ"ז: בשם האר"י ז"ל כשעבר ועדיין לא הוליד אח"כ כשילדו פוקד עון אבות עליהם, אבל אם כבר נולדו, ואב עבר אין מענישין להם:

ובכתב והקבלה כ' בשם מהרי"ט דפקד מל' נחסר, כמו ולא נפקד ממנו איש (במדבר ל"א מ"ט), דמחסר עונותיו של אבות "על בנים" בזכות בנים, אם בנים הם טובים דברא מזכה אבא, (סנהד' ק"ד., ועתו"ס סוטה י': ד"ה דאתי', ותשו רשב"א ח"ה סי' מ"ט). וגם י"ל פקד שזוכר עון אבות על בנים אם הבנים חוטאים, חטאתם ועונשם אינה כ"כ גדול, אם האבות גרמו לזה, שבנים ל"ה להם חינוך טוב, וראו שגם אבותיהם יחטאו ולמדו מהם משא"כ כשאבות טובים יענשו יותר, וכמו שראיתי מעשה בא' שהרג לאביו, והשופטים שאלו לרוצח אם למד דת ואמר הן, ואמר השופט עתה יהי' ענשך קשה מאם לא למדת עשה"ד לא תרצח ועמד המליץ ואמר אדרבה משום שלמד אין חטאו כ"כ גדול, דכ' ג"כ בעשה"ד שמירת שבת ועוד, וזה ראה שאביו יחלל השבת, ועשרת הדברות אינם כלום אצל אביו, והוא ראה כזאת ולמד ממנו גם להקל בלא תרצח, וז"ש "איש אמו ואביו תיראו" וכדי שהבנים יקיימו מצוה זו בשלימות, חיוב על האבות "ואת שבתותי תשמרו", וזה הסמיכות "אני ה"א אל תפנו אל אלילים", כי אנכי ול"י לך כו' ג"כ בעשה"ד, ואם יזלזלו האבות בשבת יזלזלו הבנים בכל י' דברות וגם בדברות ראשונות, ועמש"ל בפ' יתרו (דף קנ"ח:), ובכל"י הק' דכאן הוסיף ועל בני בנים כו' ועמ"ש בזה במאור ושמש, וע' בסנהד' מ"ג: פליג' ר"י ור"נ על הנסתרות, וירו' פ"ז ה"ה מסוטה:

ובגוף הדבר אמאי יענשו על חטא אביהם כשאוחזין מעשה אבותיהם הלא בנים אינם מחויבים לחנך אבותיהם, י"ל עפמ"ש בתשו' הגאונים ארי פגע בשועל ורצה לטרפו, א"ל אנכי דק הבשר ולא תשבע רעבונך אבל שם עומד איש שמן עב הכרס מהר רוץ וקחהו, ויען, לאדם אין לי רשות כמ"ש ומוראכם וחתכם יהי' על כל חיות הארץ (נח ט' ב') א"ל השועל, אתה רוצה לאכול בשר וגם לצאת ידי שמים זה דבר קשה, ואין לך לחוש על עון, ואמר ארי, אמת אגיד כי לא הבטתי על העבירה, אך יראתי פן אענש מיד על העבירה ואולי אחנק, וא"ל השועל, ה' ארך אפים ועונך יפקוד על בנך ועל בן בנך כמ"ש על בנים ועל שלשים ורבעים, הארי נפתה וירץ אל האיש שעמד אצל בור עמוק שעשו לצוד חיות ומכוסה בתבן ושלא יוכר הבור, והארי ברוצו נפל בתוכו, אח"כ בא השועל וקורא צפרא טבא למר, השלום לך, הארי הרגיש בשחוק השועל, וא"ל הוי נבל, אמרת

כי לא אענש תיכף, ואנכי נענשתי בטרם עשיתי עוד העבירה, ויען השועל: חי אדוני כי בצדק אמרתי, כי לא בעונך נענשת רק בעון זקינך שטרף אדם פעם א', ויצעק הארי ומה פשעי אם זקני חטא, ויען השועל ומדוע נפתת מקודם לעשות עבירה שבניך ישאו עונך, על זאת היית מרוצה, לכן ג"כ תשא עון זקינך, וז"פ כשאוחזין כו' באמת ל"ה מגלגלין עון אבותיו עלי', רק כשאוחז מעשה אבותיו ולא יחוש לעונש שיקבלו בניו, אז מודדין לו כמדתו ומגלגלין לו עון אבותיו כי הוא בעצמו הסכים לזה, אבל אם מונע לחטוא ויחיש לצאצאיו שלא יענשו בעונו, ג"כ אין מענישין אותו על עון אבותיו:

ועל רבעים ערש"י מדה טובה מרובה וע' לוי"ח בזה, והקד"ל ז"ל אמר אם לא תכפר עונות ישראל ונחסר מרגליות של הפסוק נושא עון ועובר על פשע, וכ' בא"י הרוצה בתשובה, וגם הי' צ"ל המתרצה בתשובה, אלא שהש"י רוצה בעצמו בתשובת ישראל שעי"ז יתפרסם המדה נושא עון, ובמו"נ ח"א סו"פ נ"ד דהפסיק רגעים כי תכלית מה שאפשר לו לאדם לראות מזרעו הוא דור ד'

פסוק ח

וימהר ע' סנהד' קי"א ומדר', וא"ע, ורב"ח, נתיירא של"י חמשים ועמש"ל בזה, וק' דאי' במד' משל לגחלת אם ישליכנה ישרף אבל אם יחלקנה לכמה ניצוצית א"י להזיק, ולמה לא נתן לומר ועל חמשים, ובנח"ק כ' דבשבת קכ"ו: מפנין ד' וה' קופות ופריך השתא ה' ד' מבעי' ומסיק ד' וה' כדאמרי אינשי ואפי' טובא, אבל כששילש ג' ד' ה' הוא דוקא מדשילש קפיד, ונתיירא משה שמא יאמר חמשים דאז יהי' דוקא, אבל עתה לא דוקא ואפי' טובא:

ועוד הק' בא"ע הא כבר שמע בסיני על רבעים לשונאי ולא יותר ע"ש, ועו"ק אמאי לא מיהר בשלישי שלא יאמר עד רבעים, ובח"ס כ' דבסיני שמע עושה חסד לאלפים ולמדו דמדה טובה מרובה ת"ק פעמים מפרעניות, אך רק לאוהבי' אבל ליראי' רק לאלף דור (ערש"י ואתחנן ז' ט' וסוטה ל"א), א"כ טובתם של עובדי מיראה אינה מרובה רק ר"נ פעמים, ומשה לא ידע עדיין שנתרצה ה' למחול, ויהי' כקודם חטא עגל, וסבר שיאמר עתה רק נוצר חסד לאלף, אך כששמע לאלפים ועדיין חשש נהי דמדה טובה לא נשתנה, אבל מדת פרעניות יהי' כפולה, ולא יהי' מדה טובה רק ר"נ פעמים, ויאמר פקד עון על ח' דורות ע"כ מיהר להשתחות אחר רבעים. **ובריח** דודאים לזקיני ז"ל בהלל דמ"ה:, כ' דנותן מתנה כ"ז שלא נגמרה הנתינה אין מהדרך להודות רק בסוף, כמ"ש (ויצא כ"ט ל"ה) הפעם אודה ותעמד מלדת, וא"כ איך נודה על הטוב מה' שלא יופסק, אך ניחא דבשלמא בבו"ד דסופו שיפסק מליתן שייך שימתין עד שיפסיק ויודה לו, ואין

מדרך להודות באמצע, וכן בי"ג מדות וימהר ויקד וכו' דשמע על שלשים ורבעים מיהר להשתחות של"י עוד, אבל טובות ה' אין לו הפסק ועד מתי נמתין ושפיר נוכל להודות, וז"ש הודו לה' כ"ט, וא"ת איך נודה הא יחשב כממאס בטובותי', לז"א כל"ח וא"כ אימתי נודה וכנ"ל:

פסוק ט

רש"י יש כי במקום אם, ערש"י ב"מ קי"ב. כי דל הוא ומ"ש בזה בהגהות רש"ש פ"ה מה' ממעשרות.

פסוק י

נפלאות עי' ס' תולדות נח דרוש ט' אריכות:

פסוק יא

הנני גורש מפניך את האמורי. הא דנקט דוקא אמורי טפי מז' האומות, עי' בפ' לך (ט"ו ט"ז) ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי עד הנה, פרש"י עד אותו הזמן שאין ה' נפרע מאומות עד שתתמלא סאתה, ועל מפניך כאן נקוד טעם רביעי שכבר נשלם הדור רביעי, וע"ס מילי דאבות אות כ"ה:

פסוק יג

מזבחותם תתצון ומצבתם תשברון ואת אשריו וכו' וק' פתח בל"ר וסיים בל' יחיד ובס' כה"צ כ' עפמ"ש בע"ז נ"ג: מכדי א"י ירושה ואא"א דשא"ש משום הנך דמעיקרא בבטולי בעלמא סגי, אלא מדפלחו ישראל בעגל גלי דעתי' דניחא להו בע"ז ועכו"ם שליחותיי' עבדו, ופריך כל בהדי עגל ניתסרי מכאן ואילך נשתרי מאן מוכח ע"ש, חזינן דאשרות שנאבדו מימי א"א עד העגל אי"ל יכולת לאסור דא"א דשא"ש, ואותם שנעבדו קודם שניתנה א"י. לא"א מועיל ביטול, וגם אותם שנעבדו מזמן שעשו בנ"י תשובה על עגל, ג"כ אינם אסורים רק אותם שנעבדו ע"י איש פרטי מעגל עד התשובה, וז"ד שייך באשרה שמחובר לקרקע והוא של ישראל כמ"ש רש"י שם, אבל מזבחות ומצבות שאומות עקרו אבנים וחצבום ובנו, שלהם בהם זכות כמ"ש תוס' ר"ה י"ג ד"ה ולא, וה"ה במזבחות ומצבות כמ"ש הר"מ בפ"ח ה"ד מע"ז, המשתחוה לבית בנוי אסרו והוא כרב דתלוש ובסוף חיברו הוי כתלוש ע"ש בכ"מ, ולכן אמר מזבחתם ומצבתם בל"ר דכולם נאסרו בלי הבדל, אבל אשרות שלא נאסרו רק המעט שנעבד בין העגל עד התשובה הזכיר ל"י, דבזמן קצר כזה לא נעבד לכולם (ומ"ש בואתחנן ז' ה' ואשריהם תגדעון, ובראה י"ב, י"ג, ואשריהם תשרפון באש כי מספק נאסרו כולם, ואי"ל מרמב"ם דספיקא דאו' מה"ת לקולא, אפ"ל דהכא הוי כשתי חתיכות דמביא אשם תלוי כמ"ש הר"ן סופ"ק דקידושין): **ועפ"ז** יתורץ במשפטים (כ"ג כ"ד) ושבר תשבר מצבותיהם ולא הוזכר אשריהם ג"כ,

דשם הי' קודם חטא העגל ועוד לא נאסרו אשרות, ובפ' תשא הוי אחר העגל שנאסרו אותם שנעבדו מזמן עגל עד תשובה, ומה שלא הוזכר במשפטים מזבחותם י"ל דהוא כ"ש ממצבותם, דמזבח יותר פעולה לעקור אבנים ולחוצבם ולבנותם, מהקמת מצבה שרק אבן אחד כמ"ש רש"י ואתחנן:

פסוק טו

ואכלת מזבחו עיו"ד קנ"ב ס"א עכו"ם שעשה שמחה אסור לישראל לאכול שמה אפי' אוכל משלו, ול"ש היתר משום איבה כט"ז סק"א ורבה"ז, ועמנ"ח מ' קי"א ושמות דף כ"ב:

פסוק יח

חג בפסחים קי"ח. המבזה המועדות כעע"ז, ופי' רשב"ם חוה"מ וכ"כ המפרש במכות כ"ג. ורע"ב אבות פ"ג מי"א, אבל הר"מ פ"ו הט"ז מיו"ט פי' דקאי על יו"ט, וע' חגיגה י"ח, ותיו"ט מ"ק פ"א מ"א דלשון מועד הוא חוה"מ:

רש"י בבישולה וכ"כ רש"י במדבר (י"ג כ') ועי' שמות (כ"ג ט"ו):

פסוק כא

ש"י תעבוד המגיד מדובנא אמר עה"פ (תהל' ט"ו ה') כספו ל"נ בנשך ושחד על נקי ל"ל עושה אלה לא ימוט לעולם, לשון עושה אלה ק' דהא מדבר משלילות של"נ כספו בנשך, ורק י"ל שקאי ביש לו כסף ונותן בהלואה ואינו לוקח נשך, או שיושב על כסא משפט ואין לוקח שוחד וז"פ עושה אלה שעושה כזה ואין לוקח נשך ושחד, אבל לא יתנן באיש שאינו דיין שאינו לוקח שחד, כן י"ל הרעיון בשבת, אם יש לו עבודה כל ימי החול ושובת בשבת הוא גדול בערכו, ולא היושב בטל כל השבוע, והראי' דכ' ש"י תעבוד כו' וביום הז' תשבות ועי' באדר"נ פי"א ומ"ש ביתרו דף קס"ו: ותשא (דף שכ"ב:):

פסוק כב

האסיף רש"י תחלת השנה עמ"ש במשפטים (דף רנ"א.), ועא"ע פעם בא בארוכה פעם בקצרה ע' ר"ה כ"ד: בתד"ה ראינוהו ותי"ט פ"ב מ"ח ד"ה קיבלן, ור"מ פ"א מקה"ח, וס' נחמד ונעים סי' ר"ב:

פסוק כג

שלש פעמים וגו' במשפטים (כ"ג י"ז) כ' שלש וגו' ולא סיים ולא יחמוד איש את ארצך דבעירובין נ"ד. אלמלי נשתברו לוחות ראשונות לא שלטה בהם אומה ולשון, וא"כ ל"ה צריכים לירא פן יקח אחר את ארצם, אבל כאן שנשתברו הלוחות ויכולים האומות לנצחן ולשלוט בהם, לכן הוצרך ה' להבטיח שע"י מצות ראי' ברגל לא יזיקו, ולא יחמוד איש ארצם:

האדון עשו"ת בית שלמה יו"ד ח"ב קמ"ג אריכות אי קדש אי חול, וע"ע נפלאות מתורת השי"ת פס"ז אריכות בכאן ובס' תיקון סופרים כ' שהוא קודש, וזקיני הגאון האדיר מלאסק ז"ל בעהמ"ח **שו"ת הרד"ד** הביא ראי' שהוא חול מירו' מגילה פ"א הי"א והובא בתוס' מנחות ל': ד"ה ר"י, השמיט השם תולה השם, ואית תני מוחק החול וכותב השם ותולה החול, ואם הי' כמו אני ה' אלקיכם מותר מפני שהן ג' תיבות, או מפני שיש בו חול מה ביניהו אל אלקים ה' (ביהושע כ"ב כ"ב) ע"ש והק' במרכבת המשנה הל' ס"ת למה מביא מנביאים ולא מתורה ג' שמות שמע ישראל "ה' אלקינו ה'", וכן מי"ג מדות "ה' ה' אל", ותי' בברכ"י יו"ד סי' רע"ו דרצה לינקוט שמות חלוקים ולא כפולים ע"ש, וק' לינקוט "האדון ה' אלקים" כאן, ובפ' משפטים (כ"ג י"ז) דג' שמות חלוקים, וע"כ דהאדון אינו שם כלל ורק לכתחלה מה בכך שיקדשו, אבל אם שכח אינו כלום ופח"ח:

פסוק כד

לא יחמוד איש את ארצך, בפסחים ח': מלמד שתהי' פרתך כו', ובתוס' מאת דריש את הטפל לארץ וע"ש במהרש"א, ובמלא העומר כ' לפמ"ש א"ע יתרו (כ' י"ד) איך שייך לא תחמוד הא בטבע שחומד, ותי' כמו שכפרי לא יחמוד בת המלך כן לא יחמוד דבר של חבירו, וזה ג"כ בהיות שכנענים יראו שהנהגת ישראל ע"פ השגחה פרטיות ידעו שרק לישראל הוא כשרואים שחיות רעות אין להם רשות להזיק ובזאת תבחן השגחתו ית' על ישראל, וממילא וראו ויבהלו לנגוע בארצם ולא יחמדו אותם, **והרב** ר' צבי מיכלזאהן שליט"א מפלונסק וכעת בוואשרשא כתב לי, ע"ד הזה"ק משפטים קכ"ד. דבאו גם מאוה"ע עם ישראל לעלות לרגל ע"ש, וזה ולא יחמוד איש את ארצך היינו שיבא גם הוא בתוך בנ"י לעלות לרגל, וכתבתי לו תשובה על דבריו דבזה"ק אי' שם דהיה רעה לישראל דקטלו לון עש"ה, וכמו כן אי' בפסחים ג': בההוא ארמאי דסליק לירושלים ואכל מקרבן פסח וקטלוהו, וי"ל ג"כ דלהכי קטלוהו משום דעשה להם רעה בעלותו לרגל. - ובאמת נתקשו המפו' למה הרגוהו, ובמנ"ח מצוה י"ד כ' דגוי שאכל קדשים כיון דממון גבוה הו"ל גזל וחייב מיתה ע"ש, ועמ"ש בזה בשו"ת יד אליעזר סי' נ"א דלא קטלוה ע"פ הוראות ב"ד רק המון עם הלקוהו עד שיצא נשמתו ע"ש, גם י"ל דעל אכילתו מפסחים לא הרגוהו כי אם על דברים אחרים שחייב עליהם מיתה, ומדוקדק הלשון בדקו אחרי' וכו' היינו שמצאו לו חובה ממקום אחר שחייב מיתה, וע"ע בשו"ת דבר משה מ"ת סי' ס"ח, ובמה שכתבתי בפ' בא דף צ"א. - ובפסחים שם כל מי שאין לו קרקע אין עולה לרגל מדכ' ולא יחמוד איש את ארצך ש"מ שרק מי שיש לו קרקע, ובס' הדוה"ע מביא דוגמא לזה בקידושין י"ת: פלוג' רבנן ור"א ר"א סבר מוכרה לקרובים וע"ש ברש"י דס"ל

דהיכי דמצי מיעד אמרה תורה ליעד והיכי דלא מצי לא מיעד, וה"נ י"ל לחכמים אם אין לו קרקע אין עולה לרגל, אבל לר"א י"ל ג"כ אם יש לו קרקע ועולה לרגל לא יחמוד כו' דהייכי דיש לו קרקע הבטיח ה' שלא יחמוד, אבל אין לדייק מזה שאם אי"ל קרקע לא יעלה ברגל:

ובפסחים ג': תד"ה מאלי' כ' דמי שאי"ל קרקע פטור גם מפסח ומה"ט לא עלה ריב"ב לעשות הפסח של"ה לו קרקע ועי' שאילת יעב"ץ קכ"ז. וחיים שאל פ"ד, והגרצ"ח כאן, ולקח טוב כלל ו' אות ג' ד"ה המקום הי"א וגליוני הש"ס פסחים ג': - (והגר"א אמר דמה"ט לא ה"ל קרקע דבסנהד' צ"ב: אמר על עצמו שהוא מבני בניהם של המתים שהחיה יחזקאל, והי' מבני אפרים שמנו הקץ ויצאו קודם זמנם ונהרגו, א"כ ל"ה מבאי הארץ ול"ה לו חלק בא"י), - ועי' בחת"ס או"ח קכ"ד ויו"ד שט"ז שהק' לר"א בשבת קל"א. דה"ט בציצית ומזוזות אין דוחין שבת שבידו להפקירן, א"כ איך פסח דוחה שבת הא בידו להפקיר קרקעותי' ופטור מפסח, ולפ"ז לא ידחה פסח שבת, ולהנ"ל א"ש דלר"א ל"ל לדברי תוס' די"ל אפי' אי לי"ל קרקע ול"ש לא יחמוד איש את ארצך ג"כ מחויב בראי' וה"ה בפסח. - **ובה"ס** שם תי' ג"כ דר"א לטעמי' בערכין כ"ח. דאם החרים כל נכסי' ל"מ וה"ה בהפקיד והקדיש ע"ש, והא דאי' הואיל ואי בעי מפקיר נכסי' והוי עני וחזי לי' היינו דמשייר פחות מר' זוז ומותר ליטול לקט שכחה ופאה, אבל לענין פטור מראי' ופסח צריך שלא ישאר לו שום קרקע וזה א"א לר"א, וע"ש שמתרץ מה שהשמיט הרמב"ם הא דאין לו קרקע פטור מראי' וע' ס' טל תורה ערכין שם, ועמל"מ פ"ב ה"א מחגיגה, ונובי"ת או"ח צ"ד ג"כ הק' זה ותי' דהשמטת הר"מ דלית לי' הא דר' אמי דאין לו קרקע פטור מראי' ע"ש, ודברי' תמוהין דמה בכך דרב לי"ל דר' אמי' מ"מ הא פסקי' בכ"מ כריב"ל אף נגד ר"י, מכ"ש נגד רב דרב ור"י הלכה כר"י, ואי' בירו' פאה פ"ג ה"ה ר' אסי בשם ריב"ל כל מי שאין לו קרקע פטור מראי' וצע"ג, **וע'** בהה"מ פ"ג ה"ז משלוחין דכותבין בהרשאות והקניתי לו ד' אמות אע"פ שאין לו קרקע, מפני שכל אדם יש לו חלק בא"י, ומ"ש ל"י איש את ארצך לשון מליצי הוא לכל אשר לך בארץ, ומשו"ה השמיט הר"ם דין דר' אמי וע' בתו"ת:

ובאור חדש שם הביא משאג"א שהעיר לתוס' היה מהראוי שכהנים ולוים לא יתחייבו בפסח, כיון שלא נטלו חלק בארץ ול"ה להם קרקע, וכ' לר"י בפ"ה מי"ד ממע"ש דכהנים ולוים יכולים לומר על האדמה אשר נתת לי, כיון שיש להם ערי מקלט וא"כ יש להם קרקע ע"ש, ובלא"ה משכחת שיהי' להם חלק בארץ כקנין הגוף כגון שירשו מאבי אמם מישראל או שירשו אשתם שהי' להם קרקע מאבותיה, ועתוס' ברכות כ': ד"ה נשים,

דיפטרו מבהמ"ז דלא נטלו חלק בארץ, ומה"ט גם כהנים ולויים יפטרו ובמעדני יו"ט כ' שי"ל שהי' להם ערי מגרש, וע' ביש סדר למשנה פ"ג מ"ג ברכות שהאריך בזה, ועמ"ש בזה בפ' משפטים (דף רנ"ג.):

ובמנ"ח מצוה ה' הק' הא כו' וכי יגור אתכם גר ועשה פסח, וגר לא משכחת שיהי' לו קרקע ואי שקנה הרי חוזרת ביובל ואין לו רק קנין פירות ולא בקה"ג דמי ע"ש, וכה"ק בצל"ח פסחים ח': לענין הקהל דג"ב הול"ל דמי שאי"ל קרקע פטור, ובתורה כ' בפירוש וגרך אשר בשעריך, וכ' במשכחת שיהי' לו קרקע ע"י ירושה מאשתו, ואי נימא דירושת בעל לאו מדאו' משכחת בנשא אשה שיש לה קרקע והי' ממנה בן, והבן ירש אמו ואח"כ ירש הוא לבנו ע"ש, וג"כ, ק' על עבדים שנ' וכל עבד איש כו' אז יאכל בו, ועבדים אין להם קרקע, ובטו"א ריש חגיגה הק' על עבדים דפטורין מראי' שם באינם משוחררין ומשמע דמשוחררים חייבים והרי אין להם קרקע, ובענין זה עשו"ת הרד"ד לזקיני הגאון מלאסק ז"ל או"ח מ"ת ל"ג, וחדושי מהרא"ך על או"ח בסוף הספר, וחידושי הרד"ד על פסחים ג': ויען שהם אריכית גדול לא העתקתי - ועמש"ל (ל"ג ז').

ודברתי מענין זה אריכות בי"א טבת תרצ"ו עם אדמו"ר **מהרי"ח שליט"א** מאסטראווצע ואמר לי בקו' הח"ס הנ"ל דצריך טעם למה מי שאי"ל קרקע פטור מראי', וכי מי שהוא עני יפטר ממצוה ורק אם יש לו קרקע אף אם הוא מכת הפחותים יחייב במצות ראי', ורק שמי שיש לו קרקע והולך לדרך רחוק לירושלים ובביתו הכל הפקר,ראי' שמבטל עצמו לגמרי לעבודת הבורא ומוכח דכוונתו לשם שמים במצות ראי' וק"פ, ואף דהתורה הבטיחתו ולא יחמוד כו', ולא יהי' שליטה לשום בן אדם וחיות ממה שיש לו בביתו, כמובא במדרש אך על זה גופא צריך להיות בעל בטחון גדול להניח הכל בביתו ולילך למרחוק זמן רב, ומדעשה כן ראי' שכוונתו לש"ש, אבל מי שאין לו קרקע אין הוכחה שכוונתו לשמים, שאין ירא שיקחו ויגזלו ממנו בביתו דהא אין לו כלום, ומשו"ה פטור מראי' וק"פ, וא"ש קו' חת"ס דמדחזינן דהניח הכל בביתו, והלך לירושלים לראות ולעשות ק"פ ראי' שכוונתו לשמים, ואיך נאמר לו שיפקיר נכסי' ולא ילך לירושלים ולמנוע ממנו תשוקתו, ורחמנא ליבא בעי וכאן אומדנא דמוכח דלבו לשמים ופח"ח:

וגם י"ל דבאור חדש כ' טעם דמי שאי"ל קרקע פטור מק"פ, דבראי' פטור דכ' לא יחמוד איש את ארצך בעלותך כו', ותיפ"ל בלא"ה אף דיופטר מראי', יוצרך לילך לירושלים לעשות ק"פ וע"כ דגם מק"פ פטור באין לו קרקע, וא"כ איירי בקרקע של א"י, ומצוה שיהי' לאדם קרקע בא"י, ובגיטין ח': הקונה שדה בא"י כותבין שטר מכירה אפי' בשבת דמשום ישוב א"י לא גזרינן, וע"ש בתוס' דרק משום ישוב א"י התירו שבות ולא משום

מצוה אחרת, וא"ש דדוקא בציצית ומזוזה א"ד שבת דאי בעי מפקיר ויהי' פטור מהמצוה ולא יעשה חטא, אבל כאן אי יפקיר קרקעותי' יעשה עבירה דיבטל ממצות ישוב א"י, ובטח שום אדם לא יפקיר שמצות ישוב א"י חביבה על אדם וממילא חייב בק"פ דהי' יש לו קרקע, וע' ירחון קבוצי אפרים שנה ז' סי' כ"ז קצת מזה, ואהל מועד ח"א סי' כ':

ובס' אמרי כהן רוצה לחלק דוקא במכשירי מצוה אמרי' בידו להפקיר אבל בנוגע לגוף מצות ק"פ ל"א מיגו כזו, והסברא דאין בידו לעשות טצדקי להיפטר ממצוה מה שכבר נתחייב בה, משא"כ מכשירי מצוה מצי לעשות טצדקי להפטר מלהתחייב שלא יבא לידי חיוב, וע' צל"ח ומה שהארכתי בזה לעיל בפ' שמות (דף ל"ח:) אך ז"א דאם יעשה טצדקי להפטר מק"פ יקיים מצות שבת החמורה יותר:

וכן מצאתי בשו"ת מהרי"א או"ח סי' קכ"א ורי"א דרק גבי מכשירין אמרי' בשבת קל"א. בידו להפקירן ולא גבי פסח עצמו שהתורה אמרה במועדו והקושיא לאלקינו ע"ש, וגם תירוץ החת"ס הנ"ל צ"ע דרק להקדיש אסור שאוסר גם לעצמו משא"כ בהפקר שיכול אח"כ לזכות בו בעצמו, ועמנ"ח מצוה ה' אות ד', ומרה"פ כירושלמי פ"ג ה"ד מחגיגה, וגליון הש"ס ירו' שם פ"א ה"א, ובהגהות מהרש"ם על ש"ס הנדמ"ח. - וגם כ' שם דרק במזוזה וציצית שאינו מצות שבגופו ואפי' למ"ד חובת גברא, אבל המצוה תלוי בבגד ובית, עתו"ס הנחות מ"ד. ד"ה טלית, אבל מצות שבגופו כק"פ מי שרי לי' להפקיר נכסי' כדי להפקיע א"ע מחיובו, ונכסי' משועבדין למצות התורה, וכמ"ש הקדש מפקיע מידי שיעבוד וכל מצות צורך גבוה, ובעירובין ל"א. מגו דאי בעי מפקיר לנכסי' והוי עני, ובתפארת ישראל דמאי פ"א מ"ד הביא שהגר"י חאגיז הק' אטו בשופטני עסקי' שיפקיר כל נכסי' כדי לזכות במעט פרוסת דמאי, ותי' דמדאו' אפי' מפקיר בינו לבין עצמו מהני, כנדרים מ"ה. וחו"מ רע"ג ס"ז, ומג"א רמ"ו סק"ט ע"ש, ולתוס' ד"ה דמאי לא איצטריך טעם זה רק לסומכוס, אבל לרבנן בל"ז מערבין מדחזי עכ"פ לעניים דהא מערבין לנזיר ביין ולישראל בתרומה:

וכל הענין שיוכל להפקיר סוגי' ערוכה בנדרים פ"ד: דרבנן פליגי על ר"א וס"ל דמירתת להפקיר שלא יטלו אחרים ע"ש, אך סתם משנה ברכות רפ"ז אכל דמאי מזמנין עלי', ואמרי' בגמ' דמ"ז. דאי בעי מפקיר נכסי' וחזי לי', וכן בפ"ד מ"ט דפאה, ובב"מ ט':

מטעם מיגו דא"ב מפקיר נכסי' ע"ש, ושלא יהי' סתירה מגמ' נדרים יש לחלק דמה שנוגע לדאורייתא פליגי רבנן דל"א מיגו דבידו להפקיר ושם בנדרים במעשר עני ודאי צריך הפקר גמור, אבל בדמאי דספיקא הוא גם רבנן מודי דאמרי' מגו דא"ב מפקיר, וא"ש קו' חת"ס בק"פ דהוי דאו'. - **גם** י"ל קו' החת"ס לרשב"א וריטב"א סוכה ל"ה. דאיסור הנאה

אע"ג דאינו ברשותו אבל שלו מקרי כיון דאינו של חבירו, ובאתרוג של ערלה חשוב לכם ומשום דאית לי' בעלים אע"ג שאסור בהנאה, וכמ"ש בקצה"ח ת"ה סק"ב, ועשו"ת ברית אברהם או"ח כ"ז, ובס' מנחת יהודה בקונ' יהל אור ביאור רחב אם יש זכיה באה"נ ואי מקרי שלו ע"ש, וא"כ י"ל ה"ה בהפקר דיצא מרשותו אבל עדיין מקרי שלו כל זמן שלא זכה בו אחר, דבבחינה זו הוא שלו כמו איסור הנאה במה שאינו של חבירו, וא"כ לענין עליה לרגל וג"פ דבעינן שיהי' לו קרקע מדכ' ארצך, די הוא דקרקע זו נקרא עדיין שלו, וכל זמן שלא זכה אחר נקרא ארצך וחייב בראי' וק"פ, ור"א אמר רק מי שאין לו קרקע אבל זה יש לו קרקע, ויל"ע בזה:

ומצאתי עוד בשו"מ תליתאה ח"ג קס"א שתי' קו' הח"ס עפ"מ שחקר הקצה"ח רע"ג סק"א אי הפקר עושה קנין ויצא מרשותו וע"ש בסק"ג, וכ' הא דנחלקו בזה בנדרים מ"ג. אי הפקר כמתנה ז"ד במטלטלין דכל שהפקירן יצאו מרשותו, אבל בקרקע כל כמה דלא זכה אדם לא יצא מרשות בעלים, לפ"ז בקרקע ל"ש הפקר דלא יצא מרשותו רק כשיזכה בהם אחר, וזה אינו בידו שיזכה אחר, וע' חו"י סי' מ"ח בשם עה"ג, ובשו"ת רשב"א ח"א סי' ע' משמע בעה"ג, ועמ"ש בזה ש"ב הגאבד"ק אוהעל שליט"א בשו"ת בנין דוד סי' מ"א, ובס' טוב עין דף כ"ו. - גם י"ל דהנך ד"א שיש לכל א' בא"י א"א להפקיר בשום אופן מאחר שאין מבורר מקומן, וא"א לשום אדם לזכות בהן, והפקר הוא דוקא היכי דיכול לבוא לידי זוכה, וע"כ לא פליגי בנדרים מ"ג. בהפקר היכי דלא אתי ליד זוכה דלרבנן הוי הפקר, ז"ד היכי דמשכחת דמצי אתי לידי זוכה, משא"כ בד"א דא"א בשום פנים שיבא לידי זוכה אחר, בפשיטות דל"ה הפקר. - **ובמקו"ח** תמ"ח סק"ט כ' דהפקר ב"ד הפקר, אין כח רק להפקיע הממון מרשות בעלים ולא לעשות קנין, וכ"כ בנתה"מ רל"ה סקי"ג, ובאמת קדמו בשטמ"ק ב"ב ק', במיצר שהחזיקו רבים, ובגט פשוט סי' ק"כ, ובתשו' רע"א רכ"א אות ו' ד"ה ויראה לי, וצ"ע מיומא נ"א: דאפקרי' גבי אחיו הכהנים, וגיטין כ'. אקנוי לי' רבנן, ופרש"י הפקר ב"ד הפקר, ודנ"ה: אוקמי' רבנן ברשותי', וערשב"א גיטין ל"ו:, סמ"ק סי' קפ"ד, תשב"ץ ח"ב סי' ה', רשב"ם ב"ב קל"א. ד"ה אלא דהפקר ב"ד להקנות, ובקנ"נ גיטין פ"ד אות מ"ט בשם יש"ש יבמות פ"י סי' י"ט:

ובענין הנ"ל אי יכול לפטור עצמו קודם שנתחייב במצוה לעשות פעולה לפטור עצמו, ע' בהערות הג' מבויאן שליט"א, ובקובץ דרושים חו"ה סי' כ"ה כ' ג"כ הגרי"מ בידערמאן שליט"א לחלק, דמצות חיובית כפסח אינו רשאי לפטור עצמו דהוי כפורק עול, אבל במצוה דאינה חיובית, רק אם יש לו פירות חייב לעשר מותר להערים ע"ש, ועמ"ש בדברי' בירחון אהל מועד שנה א' סי' קט"ז וקנ"ג, וע"ע בר"מ פ"א ה"ו משבועות נשבע

לבטל מצוה כגון שנשבע שלא להתעטף בציצית ע"ש - ומ"ש הג' מבויאן שיחי' מצאתי שכ"כ בשו"מ תליתאה ח"א ק"כ, דמקידושין ל"ג: אין ראי' דשם החיוב לכבד הזקן ות"ח, וא"כ זה גופא מצוה, שלא יעצים עיני' כדי שיכבד אותם, וגם כעת המצוה זה גופי' שלא יעצים עיני' שזה כבודו של החכם, ובזה יקנה אהבת תורה וירא"ש, ויהי' כבוד הת"ח חשוב בעיני' ע"ש. - **ובירחון** קול תורה ש"ג סי' ב' חילק בין זמן דממילא קאתי עש"ה, וכזה כ' המשל"מ פ"ד ה"ז מאישות דקטן שקידש לאחר שיגדל לא הוי דשלבל"ע דזמן ממילא קאתי, וע"ע במס' מע"ש פ"ד מ"ד מערימין על מע"ש, ובירו' פסחים פ"י. ה"ב יצא לו קודם לשש שעות כו', וע' ערכין כ"ג. שמותר להערים ולעשות קנוני' על ההקדש, ומעשה רב שגדולים וטובים הכניסו דרך גנין, בירו' מעשרות פ"ג ה"א, וע"כ החילוק דזה אינו חיובא דגברא כלל, לא כן בשאר מתנות, ע' ירו' פאה פ"ז ה"ג המניח כלכלה תחת הגפן כשבוצר ה"ז גוזל עניים וכו', שגרם שלא ירדו לארץ, הרי שאסור לגרום פטור, וע' בכורות ג'. כלאי חיותא דר' מרי בר רחל על שהפקיע בכורים מקדושתי', עיין בכל המקומות שציינתי ותאיר עיניך. - **ובענין** אי יכול לפטור עצמו מצער כגון ליתן סם המיישן קודם המילה שלא להרגיש בצער שהארכתי בזה בפ' שמות דל"ט., ראיתי כעת בשו"ת אמרי דוד סי' קל"ב שג"כ נשאל בזה, והביא גמ' ב"מ פ"ה: אשקי' סמא דשינתא שלא ירגיש, וע"ז כ"ח. פסקי' לשקי', וסיים דמותר להשקותו שלא ירגיש צער, וכמו נולד מהול דקיים המצוה בהטפת ד"ב, ומי לנו גדול ממשה ודוד דנולדו מהילי, ובאמת כשיעור משנתו כאבו גדול עד ג' ימים ויותר, ומרחיצין לפני המילה ואחר המילה להקל צערו בשבת קל"ד: ואו"ח של"א, וראי' ממרצע קידושין כ"א: מניח סם על אזנו וניקב ממילא ל"מ, אבל מושח סם שלא ירגיש כ"כ צער ואח"כ ניקב במרצע שרי וההי"ד הכא. **ומה** שהבאתי שם דבקידוש השם אינו מרגיש צער, ע' ברכות ס"א: בר"ע שסרקו בשרו ומשמע דר"ע הי' מרגיש ביסורין, וכן מפורש בירו' שם, וי"ל דר"ע רצה בהרגש יסורין, ולכן לא ניטל ממנו ההרגש, וע"ע בע"ז י"ח., ובגליוני הש"ס ברכות:

פסוק כה

ולא ילין ערש"י כתרגום, וק' הא קיי"ל כרבא זבחים פ"ז. דלינה מועלת בראשו של מזבח וע"ס זרע אברהם מ"ש בזה, וע"ע רש"י ראה (ט"ז ד') ומ"ש בכל דברי' שם, ובאו"ח פסחים דע"א:

פסוק כו

לא תבשל ערש"י וש"ח אות ו', ובענין בליעה בלי לעיסה אי מקרי אכילה ע' כתו' ל':. תחב לו בבית הבליעה, וחולין ק"ג:, ופסחים קט"ז: בלע מצה יצא, אם כי התו"ח כ' דמצה שאני דיוצאים בה גם שלכד"א דקרויה לחם עוני, מ"מ הרי דעת רש"י פסחים

ל"ה. ד"ה אין דבעי גם במצה כד"א, וע' בזה בבית האוצר ח"א כלל ע"ב, ובאתוון דאו' כלל א', וע"ע זבחים ע"נ: תד"ה טומאת, וזבחים ק"ו. ד"ה כיון, וסנהד' פ"ג: ד"ה פרט, חולין ק"ח, ד"ה שפיר, בחינוך מ' קי"ג ונובי"ק יו"ד ל"ה בזה, וע"ע גו"א דברים (י"ב ט"ו) ובבית האוצר כלל קנ"ג הביא ראי' מרש"י שבת ע"ג. דבליעה ל"ח אכילה, ובסה"מ ל"ת קפ"ז כ' אם פתח פיו ובלע מאיסור והוא חם עד שישרוף גרונו פטור חוץ מבב"ח כו', ונר' דרק בבלעו והוא חם דהוי שלכד"א משא"כ בליעה הוי כד"א. וברא"ם כ' כאן בהעתקת סה"מ אבל אם פתח פיו ובלע האיסור "או" אם אכלו חם כו' משמע להיפך וגם בבליעה לחוד חשוב שלכד"א, ובענין בב"ח עמש"ל בפ' בשלח דף ק"מ: ומשפטים דף רנ"ד, וע' ס' ויעש אברהם דף של"ג. בעטרת זקנים שם, ששאל לזקנו אם יש להקל בשבועות בחלב אחר בשר קודם ו' שעות, והשיב לו אם ישנת בצהרים יכול אתה לאכול, והרה"ק ר' בעריש ז"ל מביאלע התיר לשתות חלב בבוקר אף שלא עברו עוד שש שעות מאכילת בשר בערב:

פסוק כז

הדברים בגיטין ס': ותנחומא נח, לא כרת ה' ברית עם ישראל אלא ע"י תורה שבע"פ והרמז דמקודם כ' ל"ת גדי בחלב אמו, ובירו' ומד' דמלאכים קטרגו בשעת מ"ת, ומשה נצחם במה שאכלו בב"ח אצל אאע"ה (ועפרד"י וירא קי"ד: מ"ש בזה) והמלאכים אכלו בן בקר וחמאה. ובתורה כ' רק גדי בחלב אמו, ומזה ראי' שכרת ברית רק על שבע"פ, דתלב אמו לאו דוקא אלא על כל בב"ח בחולין קי"ד. וזה הסמיכות ל"ת גדי בח"א ומזה ראי, כי ע"פ הדברים האלה כרת אתם ברית ושם אי' דברים שבכתב א"א רשאי לאמרם בע"פ, ובע"פ אא"ר לאמרם בכתב, ועמו"נ ח"א פע"א דרוב הדעות וספיקות נופלת בלשון הספר אבל מה שנמסר לנו אין ספק ע"ש, וגם דברים שבכתב שמוחזק ומכוון אין נכון לשנות בע"פ אבל בזה"ז דקצרו הדעות הותר הכל כמ"ש בתמורה י"ד: וע' תו"ת - ומצינו שהוציא חז"ל מפשט הפשוט בברכות ל"ב, ודי זהב, ב"ק ס':, כי תצא אש בדרך משל, ב"ב ע"ח. באו חשבון, עירובין נ"ד. וממתנה נחליאל וחולין ה'. מן הבהמה להביא בנ"א הדומין לבהמה, אין כוונת חז"ל שכן פשט הכתובים, אלא מפני שדברים בע"פ אא"ר לאמרם בכתב הי' קשה לזכור והסמיכו באחד מלשונות התורה שיהי' נוחים לזכור, ושיעורים חציצין ומחוצין סמכו אקראי עירובין ד'. וקשר של תפילין, ברכות ז'. וניסוך ר"ה ז'. וגם ציונים וסימנים וכמ"ש בפ' וארא דף נ"ג. וע"ע ירו' פאה פ"ב ה"ו אותן שבע"פ חביבים מבכתב, וי"ל כמ"ש ביבמות ב': מילתא דאתי' מדרשה חביבא לי', ורוב תורה שבע"פ באו מדרשות י"ג מדות, וע"פ בנדרים ג'.

פסוק כח

לחם לא אכל עמהרש"א ב"מ פ"ו: שו"ת שבות יעקב ח"א צ"ו ודברי שאול מ"ת דנ"ג: ובלק"ש הביא ילקוט מנין הי' משה יודע אימתי יום ואימתי לילה לילך, כשהי' רואה אותן ששוחקין מן להוריד לישראל הי' יודע שיום, כשהי' יורד להם הי' יודע שלילה כו', וק' דלמא באמת לא ידע משה רק דתורה גילתה לנו שמשה הי' עם ה' מ' יום ומ' לילה וגם הלשון "לילך" ק' הלא הי' ברקיע מ' יום ולילות רצופים, וי"ל דכך פריך לכתוב מ' יום לחוד, וממילא הייתי אומר דגם לילות במשמע דאל"כ ק' מנין הי' יודע משה אימתי יום ואימתי לילה לילך ולירד אל הארץ בכל לילה, וע"ז משני דידע ממן כו', ואז הייתי אומר דירד בלילה ולכן כ' מ' לילה. - **וע"ע** שם בילקוט בשעה שהי' מלמדו מקרא ידע שיום, ובשעה שמלמדו משנה יודע שלילה, ועפרד"י בראשית די"א: מ"ש בזה הרבה, וע"ע שו"ת אבני צדק יו"ד ק"ב, דבת"ת דרבים מותר לקרות בלילה מקרא, ובס' יסוד ושורש עבודה כ' דדוקא בלי פירוש אבל אם מפרשו ליכא חשש כלל, ועשו"ת לבושי מרדכי מ"ת או"ח ק"ז וקפ"ו, בילקוט החנוכי בשו"ת הרב"ז סי' מ"ח, בפמ"ג או"ח רל"ח במ"ז סק"א כ' דמותר, וע"ס ויחי יעקב או"ח ט', וע"ע בפדר"א פמ"ו ושוח"ט י"ט, וזה"ק ויקרא כ"ג, תשבע"פ בלילה שלטא וכו' ועי' לקוטי אורות על תהלים (קי"ט קמ"ח), ע"פ הש"ך פ' וירא דאמירה כנוי לתורה שבע"פ, וז"פ קדמו עיני אשמרות לשיח באמרותיך היינו תורה שבע"פ, וע"ע באלשך חקת (כ' ח'), ושו"ת כנף רננה חיו"ד בקונ' מין הכנף סי' מ"ד ובאשל אברהם או"ח רל"ח דאין קפידא על מזמורי תהלים בלילה דהוי כלימוד משניות שזמנה בתחילת הלילה, ואולי אין קפידא כשאומרים בעשרה, ועיקר הקפידה על לימוד המקרא ע"ש:

פסוק כט

ויהי ערש"י ביה"כ עמ"ש בזה בפתיחה להמקנה כתו' אות מ"ה, ובמד"ר ותנחומא מהיכן זכה משה לקרני הוד שנשתייר בקולמוס וקנחה בציצית ראשו של משה, וע' באוה"ח בזה, ור"ר העשיל ז"ל הק' אצל הש"י איך שייך שנשתייר, וכי לא ידע מתחלה כמה דיו יספיק לכתיבת התורה עד דלקח יותר מהצורך, ועו"ק מ"ש מהיכן זכה ותי' ע"י דיו, הא הקו' מאיזה זכות בא לו, וי"ל ע"פ המד' ובעה"ט ריש תצוה דנמחה שמו של משה בפ' תצוה שאמר מחני, ובהדיו בקולמוס הי' לצורך כל כתיבת התורה, אך כשאמר מחני על עונשי, נמצא דבהדיו שהי' ראוי לכתוב משה נשאר בקולמוס, וכשראה ה' שמשה מסר נפשו על כלל ישראל נפרע לו שקינח הקולמוס בראשו וזכה לקרני הוד, עי"ל דהו"ל לכתוב והאיש משה עניו מאד (בהעלותך י"ב ג'), וכ' ענו בלא יו"ד ונשתייר שיעור דיו לכתוב יו"ד, ועמ"ש בפ' ויקהל (ל"ה א'):

עוד כ' בילקוט הדרוש סי' כ"ח, דהא דבמעמד ה"ס ובלוחות ראשונות ל"ה קרני הוד למשה, דאז ל"ה נצרך אחר שבנ"י ראו כל הנסים במצרים ובים, היעלה על הדעת שלא יאמינו בה, אמנם אחר העגל הראו שעוד לא נשרש בלבם אמונה גמורה, והי' ברבות הימים אם יקום איש אחד ויאמר כי הוא בן אלקים, ובא לגרוע או להוסיף מתורת משה יכול להיות שיאמינו בו, לזה נחוץ הי' כעת ברדתו עם לוחות השניות קרני הוד אם יקום נביא שקר, יאמרו לו איה קרני הוד אשר נחוץ לאיש כזה והנה כשאדם כותב דבר כשגומר ונשאר בקולמסו מעט דיו, יוכל להוסיף בהדיו או למחוק אבל כשהסיר המעט דיו אז אין לו במה להוסיף או למחוק, וזה שהעבירו על ראשו לרמז שאין להוסיף או לגרוע ולמחוק:

פסוק ל

ויראו מגשת, וק' אם נתינת המסוה על פניו הי' מפני יראתם מגשת אלי', איך בא הבלבול שבדברו עמהם הי' בלי מסוה וכשלא הי' מדבר עמהם מסתמא ל"ה נגשים אלי' והי' משיב המסוה, ומסברא הי' צ"ל בהיפך, הן אמת בדיבר ה' עמו לא יאות להיות מסוה ע"פ, אך בצאתו מה' אז יתן המסוה שלא יגשו אלי' בפחד, וככלותו לצוותם כשפינה מהם יסיר המסוה שאין צריך לו כיון שאין נגשים אלי', וראיתי בבל"ע דרוש כ"ח, של"ה צריך המסוה לכסות הקרון שלא יתייראו בנ"י, ורק שכל דבר חדש ושינוי יפעל האדם ויעשה בו רושם רק הפעם הראשון, אך כשימשוך זמן רב אז כבר מורגל בו וכיון דדש דש (וכמ"ש המפו' דשמים משמיעים קול בכל עת ורק מרוב ההרגל אין אנו מרגישים, וז"פ בתהל' (י"ט ב') השמים מספרים כבודו וגו' ורק יום ליום יביעו אומר, לכן אין אומר ואין דברים, אין מגיעים אצלינו שום אומר ודיבור מרוב ההרגל) וזה במשה בראותו שבנ"י נבהלו ממנו, אמר בלבו זה יהי' סבה נכונה לתקוע בלבם מורא רבם למען שישמעו מה שאצוה, אולם אי יהי' בהתמדה יורגלו בה ותחזיר לטבע ויפסיד התועלת, לכן נתן מסוה למען לא יראו קרון פני', רק בזמן שקראם ללמדם אז בהגלותו פתאום בקרן פני' יתפעלו: **ובס'** אבל אם כ' דידוע דבכל התורה לא נמצא אף קוץ א' לבטלה, וא"כ ק' מדוע אברהם בה"א מוליד ואברם אינו מוליד, (ועפרד"י לך דצ"ח: בשם זה"ק והאר"י ז"ל דהא סוד הזרע, וסימן מ"ש בבראשית מ"ז כ"ג, "הא" לך זרע ע"ש) גם למה סיפר הכ' דיצחק הי' מ' שנה כשנשא רבקה, גם למה סיפר הכ' דיעקב בא למצרים בס"ו נפש, וי"ל כי באמת כל צדיק צריך לקשר ולטהר כל רמ"ח אברים שלו, וא"כ אברם בלא ה' ליכא רמ"ח, וע"כ אינו מוליד, ובה"א איכא רמ"ח, גם יצחק צריך מ' שנה להשלים רמ"ח עם יצח"ק, ויעקב צריך ס"ו להשלים רמ"ח עם יעק"ב, וא"כ בשעת שישראל חטאו בעגל ולא יכול להמליץ

בעד ישראל ורק באבות, ע"כ בעת שבא משה אל המחנה וביקש להזכיר עבורם זכות אבות לבש מסו"ה, ה' של אברהם, מ' של יצחק, ס"ו של יעקב, ובזה הזכיר זכות אבות, וע"ע ביאור הפ' בבירורי המדות פי' המכילתא ריש פ' בא אות ל"ו, **ועניו** מסוה ראיתי בשם הגרע"א ז"ל דמשה הי' ענו מאד, ובתור מנהיג ישראל הי' צריך לנהוג נשיאותו ברמה (כתו' ק"ג:) ביד תקיפה, כענין שנ' ליהושע, טול מקל והך על קדקדם (סנהד' ח'.) ומדת ענוה הי' למ"ר מנועה גדולה להשתרר על העם ביד חזקה, ומוכרח הי' להעטות במעטה של התנשאות מעושה ובלבוש של תקיף להסתר מדת עניוות שקננה בו, זה ענין המסוה ששם על פניו כשדיבר עמהם, אבל בבא לפני ה' הסיר המסוה והתראה כמו שהוא בענות רוחו ופח"ח, וער"מ פ"ב ה"ג מדעות, ילמד שלא לכעוס, ואם ירצה להטיל אימה על ב"ב או צבור אם הוא פרנס כדי להחזירן למוטב יראה עצמו בפניהם שהוא כועס וכו':

וע' בילקוט שמעוני יתרו רע"ט, מה שזכה מ"ר לקרן אור פניו מפני שהי' סרסור ושדכן בין ישראל להשי"ת, ומוכח דיש קצת מצוה לשדך בת ישראל ושייך קצת ובו תדבקון (ראה י"ג ה'), דדרשו חז"ל הדבק במדותי' בסוטה י"ד., ואי' במד"ר צו פ"ח דהקב"ה מעת שברא עולמו מזווג זווגים, ובשו"ת חות יאיר קפ"ה כ' דמזווג בגוים אין איסור ומ"מ קבלתי מפי גדולים כי המתעסק באלה לא יצא נקי מזרע שמקדיח תבשילו, ורמז לא תתחתן בם, ופ' יסיר בנך כו' (דברים ז' ג'), וע' בזה בבאה"ט יו"ד ב' סקט"ו, ובשו"ת באר משה בקונ' כלל גדול אות י"א כ' שנוהגין שלא לזווג בגוים ע"ש, ועשו"ת משיב דבר סי' ל"ב אם מותר לשדך בזווג עוברי עבירה, ומסיק מפני דרכי שלום מותר משום כדי חייו למי שפרנסתו בכך אבל בחנם אסור, וע' בס' שמלה לצבי על ש"ע אה"ע סי' ג' אות א' מ"ש בענין זה עש"ה, ושו"ת בנין דוד סי' נ"ג, ובענין שכר שדכנות ע"ש:

פסוק לד

אתו עמ"ש בזה בפרד"י וישב דרע"ג:

פרק לה

פסוק א

ויקהל וגו' אשר צוה ה' לעשות, ובאוה"ח הק' איך שייך לעשות דשבת הוא שלא לעשות, וי"ל עפ"מ שהק' תוס' חולין ל"ג. ד"ה אחד אהא דנכרי ששבת ח"מ, נימא מי איכא מידי כו' ות' בדבר שהוא מצוה ל"ש מא"מ כו', עז"א ושמרו בנ"י, ולא עכו"ם ולא תקשי מא"מ כו' עז"א לעשות דהוי מ"ע. - **ולעשות** הפשט למ"ש בשבת ע'. דילפי' ל"ט מלאכות ממשכן, אל"ה הדברים הם ל"ו ודברים הדברים ג' ע"ש, וז"ל אשר צוה ה'

לעשות במלאכת המשכן, ש"י תעשה ובשביעי תשבות ולא דחי שבת וקאי לעשות על המשכן - וגם ישב ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה בקידושין ל"ט: - **עי"ל** דרש"י כ' דנסמכה למלאכת משכן שאינו דוחה שבת והטעם דשבת עול"ת, וזה ושמרו את השבת אפי' במשכן כי לעשות השבת הוא עשה וא"ע דוחה עול"ת, - ובפ' תשא (ל"א י"ג) הבאתי רע"ב הא דבמשכן לא דחי שבת אף דפשיטא דשבת הוי עדל"ת, מ"מ אף ללאו דמחמר דליכא רק לאו ג"כ לא דחי ע"ש, והטעם י"ל כמ"ש בפ' יתרו (כ' ח') ברמב"ן דטעם עדל"ת, דהמקיים מ"ע הוא בקום ועשה אבל הנשמר מל"ת מקיים בשוא"ת, וגדול עשה שמקיים בקו"ע ודוחה ל"ת עש"ה, וא"ש דלא דחי משכן לל"ת דמחמר, להאוה"ח דשבת הוי ג"כ מעשה כמ"ש במכילתא דכל השומר שבת הוי כעשאו, וא"כ אין עדיפות עשה דמשכן מל"ת דמחמר דהוי ג"כ מעשה:

ובילקוט כ' הא דבכל התורה לא מצינו ויקהל רק כאן, אמר ה' למשה עשה קהלות ודרוש להם הלכות שבת, ועפ"ז יהי' שם ה' מבורך, וראיתי על הא דמגילה ד'. ול"ב. וידבר משה כו' משה תיקן להם לישראל שיהי' שואלין ודורשין בה' פסח בפסח כו', מה להם, וי"ל דבכ"מ כ' מועדי ה' ומצינו ג"כ מועדיכם, וי"ל כמ"ש במ"ז י"ט. עה"פ (תהל' א' ב') כי אם בתורת ה' חפצו, ובתורתו יהגה, דקודם הלימוד נקרא תורת ה' ואח"כ נעשית שלו, וכן קודם שיעסק בתורה של החג נקרא מועדי ה', ואחר שעסק ולמד נקרא מועדיכם, וז"ש וידבר משה את מועדי ה' וכו', ומסרם משה שיהי' קנין לבנ"י ויהי' נקראים מועדיכם, ובמה יזכו ומפרש שיהי' שואלין כו', וזה הדיוק להם לישראל שיהי' נקרא מועדיכם, וא"ש לעשות דעשי' יהי' לדרוש להם הלכות שבת וע"י הלימוד נחשב כאלו עשאו לשבת, וג"כ מלאכתן יהי' נעשה ע"י אחרים כברכות ל"ה:

וגם אי' אשר צוה ה' לעשות דצריך מעשה ואל תאמר שעיקר מחשבה טובה אף שלא יקיים המצוה בפועל, זה טעות, וכמ"ש בברכות ו'. חשב לעשות מצוה ונאנס ה"ה כעשאו ולא כשלא יעשה בשאט נפש - ובבל"ע דרוש מ' כ' בפשט משלי (כ' ט') מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי מי יוכל לומר שבלב טהור כבר השלים נפשו אף שלא קיים בפועל, וע' דרוש ל"ד, ומצאתי מפורש בתוספתא פ"א דפאה מחשבה טובה מצרפת למעשה רק בזמן שעושה המעשה אז המחשבה מצרף אבל מחשבה בלא מעשה אינו כלום ע"ש, וז"פ בתהלים (מ"ה ב') "רחש לבי דבר טוב" אימתי אם אומר אני מעשה למלך, אם יש ג"כ מעשה אז המחשבה ג"כ טוב, וע' בהקדמה לס' נחלת עזריאל, ובפרפראות לחכמה פ' בא, וע"ע בירו' פי"ד ה"ג משבת והסיר ה' ממך כל חולי זה הרעיון, אם אומר שרעיון טוב עיקר, דעה זאת הוא שורש פורה ולענה, רק צריך ג"כ למעשה ולקיים המצות בפועל

ממש כאשר צוה ה' לעשות, ועמ"ש בפ' בא דף פ"ו:

ובתנחומא ג' שמות לאדם, א', אביו ואמו, ב', בנ"א, ג', שקונה לעצמו שם טוב, שלימות האדם בג' אופנים, א', השלמה מבטן כי אבא מזכה ברא, והטבע של אבות השוה כולם בבנו, ואם אבותיו ישרים, ע"פ רוב גם בניהם ישרי לב, ועמ"ש בפ' תשא (ל"ג ח'), ב', יש אשר נתגדל בסביבה טובה ולמד מהם לעשות טוב וישר, ואחז"ל קנה לך חבר, ג', הכי נכבד שמשלים אדם בעצמו, ומצד בחירתו ימאס בהרע ויעשה רק טוב, וזה ראוי לתהלה מב' ראשונים, דלא הי' לו שום גרם ומעצמו לבש צדק כמדו, ז"ש ג' שמות א' שקראו אביו ואמו, זה שבח שיצא ממולידי', ב' משכניו, ג' העולה על גביהם שקנה לעצמו:

רש"י ממחרת יה"כ, וראיתי ע"ש בבהעלותך (י"ב ג') והאיש משה ענו מאד, ענו בלי יו"ד, ועמ"ש בפ' תשא (ל"ד כ"ט), יען ששמואל הי' עניו מאד דהלך מעצמו אל העם כמ"ש בש"א (ז' ט"ז), ומשה לא הלך בעצמו רק הקהילם ע"י שליח, והא דבאמת לא הלך, דאחז"ל בכתו' י"ז. מלך שמחל ע"כ א"כ מחול, ומשה הי' לו דין מלך כמ"ש בזבחים ק"ב. ושמואל הי' נביא ורבן של ישראל ויכול למחול, והא דכ' וילך משה (דברים ל"א א'), י"ל דשם נמלאו ימיו ק"כ שנה, וכבר נצטוה למסור נשיאותו ליהושע ואין שלטון ביום המות ול"ה לו עוד דין מלך, וק' דכאן ג"כ ל"ה לו דין מלך, דאחר שחטאו בעגל א"ל ה' לך רד (ל"ב ז'), ואחז"ל רד מגדולתך ולמה לא הלך בעצמו, לזה אחז"ל ממחרת יה"כ, ונמחלו עונם וחזר לגדולתו ומלכותו וא"י למחול וז"ש ויקהל. **ואנו** רואים ביה"כ כל ישראל ביחד, וכל א' יפייס חבירו וזה רק עד מוצאי יה"כ, לזה ויקהל ממחרת יה"כ וביקש מהם שגם עכשיו יהי' נקהלים ביחד ולהתאחד, ואף שהוא בדרך צחות מ"מ האמת כן, וזה ההמשך הדברים אשר צוה ה' אחדות ישראל הוא כל התורה כולה:

וגם י"ל הא דהקהלם בנדבת משכן וא"ל הל' שרת, דזה לימוד גדול כפי הנוהג בזמנינו, שמחנפין לרשעים, ואם החופשים מנדבים לבהכ"נ אף אם הם מחללי שבת מושיבים אותם בראש, ועי"ז תפיג תורה ורבה המכשלה, תוה"ק הזהירה אל תפן אל מנחתם, לא תבוא אתנן זונה ומחיר כלב, מחיר כסף של בליעל לא ירצה, לא מעוקצך ולא מדובשך, ע"י קבלת דבש נדבתו, בהכרח הנך מסכים על עוקצו לכן הקדים שבת, שתקח נדבות למשכן רק משומרי שבת מבעלי דת, **וע'** מה שהבאתי בזה בפ' יתרו דף ק"ס., וקפ"ג:, ובפ' וירא (י"ח י"ט) ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, אזהרה למנהיגים מחברות צדקות שלא לעשות משתאות וקאנצערטין, שתאמרו היתר על זה, שההכנסה ילך לדברים שבצדקה, ועז"נ ושמרו דרך ה', לעשות צדקה. **ועפ"ז** י"ל מד' תנחומא ילמדנו כמה חייב להטפל בכלאים כו' אפי' ע"ג מאה כלים, ותמוה מה ענינו לכאן, ולהנ"ל י"ל

דכ' מפו' טעם על מחצית השקל ולא שקל שלם להראות כי כל אחד אינו יכול לתקן דבר שלם רק בסיוע ועזר חבירו ולהתאחד ביחד, ועמ"ש בר"פ תשא, ובפ' ויחי שמ"ה., וז"פ באסתר (ד' ט"ז) לך כנוס את כל היהודים, עבל"ע דרוש כ', ויע"ד ח"א דרוש ג', וב"ד משמיעין על השקלים לרמז שצריך לחבר יחד, ולכן הי' מכריזים גם על כלאים, שלא יהי' מין בשא"מ, ובקהלם אל תחד כבוד ישראל, ופיזור רשעים נאה להם ונאה לעולם, ואין להתחבר עם המחללי שבת כי יהי' כלאים, ואף שמצוה לצרף פושע"י בתפלותינו, ובכריתות ו': הפליגו דתענית שא"ב מפושע"י אינה תענית שחלבנה כו', ויש לחלק כי אלה אשר נכנעים תחתינו מצוה לחברם עלינו, אבל אלה שירצו להסית ולהדיח גם אותנו, ותציל למשול בנו לזכות אותנו בקולטורא של העמים ע"ז הזהרנו על הכלאים, והחי' הרי"מ ז"ל רמז זה בד' מינים שבלולב שגם הערבה שאין בה לא טעם ולא ריח מצרפין כמ"ש במד"ר אמור, רק ערבה שעלין שלה חלוקין, אבל הצפצפה שעלין שלה חדין ומסרטין פסולה לצרפה לברכה ודפח"ח:

וזה פי' בנים אתם לה' אלקיכם לא תתגודדו (ראה י"ד א'), וביבמות י"ג: לא תעשו אגודות אגודות, היינו כשאתם בנים ועושים רצונו של מקום מצוה להתאחד יחד, משא"כ בבחי' עבדים כשאין עושין רש"מ אז הפירוד נאה, וז"ש (תצא כ"ב ט') לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש המלאה הזרע, היינו הזרע הבנים ילכו לאיבוד והתחברות רשעים מביא לידי הפרת הדת, - וזה י"ל המד' עה"פ דרשה צמר ופשתים על שרה, שדרשה על יצחק וישמעאל שראתה שישמעאל יגרום היזק לבנה ויהי' כלאים, וביקש גרש בן האמה כו', וזה דרשה צמר ופשתים, ר"ל כלאים וביקשה הגירוש, וה' הסכים ואמר כל אשר תאמר שרה שמע בקולה, ובמדרש זה ע' במלא העומר, פרדס דוד, נפש יהונתן, כרם הצבי, ושו"ת פני מדין או"ח מ"ח וקל"ו, ועמ"ש בפרד"י תולדות קע"ה: ובפ' בא דף צ"א:

פסוק ב

ששת רש"י הקדים שבת למשכן שא"ד שבת ע' יבמות ה': ובתד"ה כלכם וברא"ם ר"פ קדושים ובאמרי שפר להראנ"ח ז"ל. כ' יל"ד מה שהוציא הבערה, וחז"ל אמרו הבערה ללאו או לחלק, ולרש"י א"ש דהראה דאין מלאכת משכן דוחה שבת, אבל בעבודת קרבנות דנעשה ע"י הבערת אש דוחה שבת, וז"ש בכל מושבותיכם א"א מבעיר אבל אתה מבעיר במשכן, אמנם רמב"ן כ' שהוצרך כדי לאסור אוכל נפש שרובו נעשה ע"י אש, וז"ל מפני של"א העושה בו כל מלאכה כמ"ש בי' דברות, ל"ת כל מלאכה ואמר מלאכה סתם, והי' אפשר להוציא מלאכת אוכ"נ וכו' ועא"ע, ונ' מדברי' שבפסח לא נא' כל מלאכה ואוכ"נ מותר והיינו טועים ג"כ כאן, ותמוה שבפ' בא (י"ב ט"ז) כ' ל"ת

כל מלאכה בא' וז', ונר' כיון של"א כאן כל מלאכה כמו בי' דברות הי' מקום לטעות להתיר אוכ"נ, ומפני שהק' לו ע"ז שא"א לטעות כיון שאמר סתם ל"ת מלאכה יורה איסור אוכ"נ, אבל במקום שמותר לא יאמר כל מלאכה סתם רק כל מלאכת עבודה, וזה מפורש בפ' אמור ופנחס, שבכל יו"ט אמר כל מלאכת עבודה, חוץ מיה"כ כ' כל מלאכה סתם, וכאן של"א עבודה א"א לטעות, ע"כ כ' רמב"ן שאין זה דקדוק, דבחג המצות בפ' בא כי כל מלאכה סתם ולא עבודה, ועכ"ז מותר באוכ"נ וזה דברי הא"ע, וע' בזרע ברוך פ' תפלת השחר דבר נכון. - ובס' חסידים תקס"ח כ' אב שמצוה לבנו מעשים מה שחפץ שיעשה תחלה יאמר לו באחרונה, שהרי במשכן נאמר למשה תחלה עשייתה ושמירת שבת באחרונה בפ' תשא, ומשה הקדים שבת ע"ש. - ושם בפ' בא דף פ"ב. הבאתי בענין עישון ביו"ט, ע"ס תרשיש שהם סי' כ' האריך בזה והביא ג"כ מג"א תקי"ד וחי"א כלל צ"ה סי"ז דאסור דאינו דבר השוה לכל נפש, ובקיצור ש"ע צ"ה סל"ב לא הכריע בזה, אלא כ' ועישון נחלקו הפו', אמנם בשע"ת ר"י סק"ט ותקי"א סק"ה כ' בשם משאת משה דביו"ט ב' מותר, וכ"כ במטה אפרים תקצ"ט ס"א, דנהג לא לעשן ביו"ט ראשון רק בשני, ואף מי שעשן ביו"ט א', בר"ה יש לו לפרוש, ובמשבצות תקי"א סק"ב הביא פני"י שבת ל"ט. דנהג לעשן, ובמור וקציעה הביא שאביו החכ"צ נהג היתר, וע"ע בחי' על ה' יו"ט מהכו"פ הלכה ו' ד"ה ומעתה שהתיר אף ביו"ט א', ועשו"ת כתב סופר או"ח סי' ס"ח שהאריך בזה, וע"ע בישועות יעקב תקי"א ועקרי הד"ט או"ח סי' כ"ב אות ל"ג וז"ל התיר לשתות טיטון ביו"ט לא כמג"א ובתנאי שלא ידליק בגחלת רק ע"י שלהבת, וע"ע ס' נתיבות השלום ח"ב בקונ' עגונות בשו"ת בסוף הס' ד"ה נשאלתי ומנחת יו"ט סי' צ"ח:

ובילקוט אי' יכול יהי' פגימת מזבח מזבח דוחה שבת (ועמ"ש לקמן בזה), וצ"ב של"א בנין משכן, וי"ל דהסברא שידחה שבת כדי שיקריבו קרבנות, ומשכן נגמר בכ"ה כסלו ולא נתחנך עד א' בניסן לפ"ז למה ידחה שבת, אבל אחר חינוך שייך לומר שידחה בשביל הקרבה, ולפ"ז אי נפקא דל"ד שבת מדהקדים שבת למשכן, י"ל מלאכת משכן ל"ד דהא מה דהקדים שבת קודם התחלת בנין דאקדמי', אבל פגימה שהוא אחר החינוך דוחה שבת, וממיעוטא דאך כו' נלמד דאין שום דבר דוחה:

ובשו"ת בית יצחק יו"ד ח"א בדף האחרון, הביא ילקוט כאן וביום השביעי יהי' לכם קדש, של"י ישראל אומרים הואיל ואנו מותרין לעשות מלאכה במקדש, נהי' מותרין ג"כ בגבולין ת"ל כו', ובזית רענן פי' דס"ד דלאוכל נפש מותר, ותמוה דאיזה מלאכה מותר במקדש, והביא דשחיטה היתר בזר אף בשבת עש"ה, ובאו"ח סי' י"ב בשולי המכתב, ועכל"ח כאן, המקנה קידושין ל"א. ד"ה איסתייע, אמרי בינה הל' יו"ט סי' ב', קו"ד תו"ט

סי' ט"ז, ודגל התורה ח"א סי' ה', ומהאריכות לא העתקתי. - **ועל** קו' מפו' ה' אמר למשה משכן קודם ואח"כ שבת, ומשה הפך והקדים שבת למשכן קחו מאתכם תרומה, ע' קו"ד חו"ב סי' מ"ח ע"פ מד"ר בשלח פכ"ג דרך צדיקים במה שהם סורחים הם מתקנים, וברש"י (ל"ה כ"ז) משום שבמשכן נשיאים התאחרו לכן בחנוכת הבית התנדבו תחלה, ולכן גם משה הקדים שבת, שנתאחר בפ' המן ולא הגיד פ' שבת שנצטוה לומר להם, והי' ביום הששי והכינו, עד ששאלו ואמר הוא הדבר כו' וכרש"י שם (ט"ז כ"ב), ולכן הקדים שבת כדרך הצדיקים במה שמקלקלים מתקנים. - **עי"ל** עפמ"ש בנדרים י'. שלא יאמר לה' קרבן דלמא ימות קודם ומפיק ש"ש לבטלה, וה"נ ירא משה לומר מלאכת משכן קודם שמא לא יספיק לומר אזהרת שבת ויטעו דמשכן דוחה שבת:

ובילקוט דרושים כ' בקו' רא"ם על רש"י שא"ד שבת, הא בלא"ה אין עשה דוחה ל"ת שבמיתה, וי"ל ע"פ מד' דקרח חלק על שבת, והכוונה דאי' במד' חכם גדול הי' קרח ומטועני ארון, והפי' דבסוטה ל"ה. ארון נושא את נושאיו דמפו' כ' על "בטבעות הארון יהי' הבדים לא יסירו ממנו" ארון מרמז ללומדי תורה, והבדים הם המחזיקים, וכמו והגית בו יומם ולילה כן צריכים המחזיקים להיות תמיד דבוקים בהם ולא יקמיצו ידיהם, והעולם סוברים שמפרנסים להת"ח, וצ"ל משועבדים תחתיהם, ובאמת להיפך כמחז"ל בויק"ר סל"ד, ומד"ר רות פ"ה, יותר ממה שבעה"ב עושה עם העני העני עושה עם הבעה"ב, וז"ש הארון היינו ת"ח נושא את נושאיו המפרנס אותו, וז"פ "וקדשתו כי את לחם אלקיך הוא מקריב", וקדשתו מצוה על כיבוד שיהי' ראשון לכל דבר, ולא תאמר למה אני צריך לכבד אותו הלא אני מפרנסו, לכן אמר אדרבה לחם אלקיך הוא מקריב, הלחם ומזון שלך הוא ממנו, ובזכותו יש לך הכל, ואי' בילקוט שקרח חלק שמכל דבר צריכין ליתן לגבוה תו"מ, זרוע לחיים וקבה ועוד, אבל טעה שבזה שנותנים מקבלים חזרה, כמו ארון שנושא נושאיו, וא"כ קרח שהי' מטועני ארון הי' לו לידע שהוא לטובתו, ובשבת קי"ט. עשירים שבבבל זוכים שמענגים שבת, מן שבשבת נמשך שפע לכל השבוע, וכמ"ש זכור את יום השבת ועי"ז ש"י תעבוד כו', וכמ"ש בזה"ק ויקהל ר"ד: כל ברכאין דלעילא ותתא ביומא שביעי תלי', וזה כוונת המד' לא לרעתכם ניתן השבת רק לטובתכם, נמצא מכבד שבת כמו בחזקת ת"ח, וקרח שחלק על משה חלק ג"כ על שבת, וכן ה' צוה ליתן זהב וכסף ונחשת ועי"ז יתברכו, ושלא יהי' חימה, הזהיר תחלה על שבת וילמדו שע"י שבת יתברכו בכל טוב:

ובס' ברית שלום כאן, ואמרי יוסף הביאו ירו' עה"פ ש"י תעשה מלאכה וביום השביעי יהי' לכם קדש, דביום השביעי קאי אלמעלה, ומשמע דגם ביום השביעי תעשה מלאכה,

והוא פליאה עצומה, ועמ"ש בזה בפרד"י בראשית די"ח: לרש"י שם בא שבת בא מנוחה, א"כ גם מנוחה נקרא מלאכה אבל ע"ז המנוחה אינו חייב אדרבא מצווה ועומד ע"ש. - **עי"ל** עפמ"ש בביצה כ': לכם ולא לגבוה, וזה כוונת ירו' דמהאי לכם יש למעט לצורך גבוה דקרבנות צבור שרי, ולא רק רשות אלא גם חובה דביום השביעי תעשה מלאכה, לפמ"ש שם לכם ולא לעכו"ם, י"ל הכוונה דעכו"ם ששבת חייב מיתה בסנהד' נ"ט., וע' בקובץ משכנות יעקב חוב' ב' סי' כ"ו, וכעת ראיתי דמפו' כ' דהעדר עשיה ג"כ חשיב מעשה, וראי' מרש"י מעילה ד': הלנה דקעביד כו' שהי' לו לזרקו ע"ש, ובדעת תורה סי' א' אות ס"ד, לקח טוב בריש הס' אחר הקדמה אות א', ובברכות ח'. קדמו נמשכו דעיילו לבי כנישתא, והא חשוכי הוא ההעדר מעיילי, וע"כ מוכח דכל רגע חשוב עיילו, ושימור בהמ"ק חשוב ג"כ עבודה, ע' אבני נזר יו"ד תמ"ט, וחמד"י, וריש ס' עולת תמיד. - **עונ"ל** דהנה על הפלוג' דב"ש וב"ה בשבת י"ח. בשביתת כלים, אי' שם בירו' פ"א ה"ה וז"ל ומ"ט דב"ש ש"י תעבוד וביום השביעי ועשית כל מלאכתך, גומרה מבעוד יום, ומ"ט דב"ה ש"י תעבוד וביום השביעי כו', הרי מפורש דלב"ה הפשט דגם ביום השביעי מותר לעשות מלאכה, היינו ממילא ע"י הכלים שלא ישבתו וז"ב:

ובירו' הנ"ל נסתבכו האחרונים אי מעמיד קדרה בשבת סמוך לחשכה ונתבשל במוצ"ש, אי חייב משום מבשל, ואי יהי' חייב משכחת דגם בחול יהי' אסור מלאכה ממילא, ובירו' ה"ו דב"ה ילפו מלאכת היתר ממלאכת איסור אלו עשה כן בשבת שמא אינו אסור, ודכוותי' עשה כן מבעוד יום מותר ע"ש, ונר' מזה דלב"ה אם עשה בשבת אע"פ שנגמר במוצ"ש חייב כנ"ל, ועפמ"ג בפתיחה לה' שבת, ומנ"ח מצוה רצ"ח בזה, ולכאו' מנמ"י פ"ב דב"ק שהק' איך מדליקין נר בע"ש ודולק בשבת, אי אטו משום חציו הוי כהדליק בשבת, ות' דבשעת שדולק הוי כזורק חץ ונעשית כל המלאכה בע"ש ולא חיישי' אח"כ דהוי אונס שאינו יכול להחזיר עוד, וא"כ בנתן קדרה בשבת סמוך למוצ"ש, ונתבשל בחול ג"כ נימא כן דהו"ל כנגמר בשבת, - ומצאתי שהעיר בזה באב"נ או"ח סי' מ"ח ע"ש שהאריך בזה - והנה נר' מתוס' ב"ק י"ז: ד"ה זרק דבזרק חץ על הכלי, ובא אחר ושברו במקל לכ"ע האחרון חייב, וכ"כ ברשב"א שם, ועמ"ש בזה בקצה"ח ש"צ סק"א, הרי מבואר ההיפך מנמ"י דגם בחץ לא אמרי' דהחיוב בא תיכף על הזריקה, דאל"כ אמאי אחרון חייב הא בזריקת חץ כבר נתחייב ראשון, - ובגוף קו' הנמ"י כ' באיגרא רמא דנהי דחשיב כעשה מעשה בשבת, כיון דאיצטריך גם מעשה דע"ש הוי כשנים שעשאו, וג"כ הו"ל כזוז"ג דמעשה דהיתר ואיסור גרמו ביחד, ויש לעיין בזה דהא גם ב' שעשאו ג"כ אסור ורק דאינו חייב מיתה כמ"ש בשבת ג'. וע' מקור חיים בהגהות לסי' רס"ו דאיסור

תורה יש, וע' ירו' רכ"ב דחגיגה דבשעת הגזירה על שבת הי' מתכוונין להוציא משא ע"י שנים ע"ש:

ובבית האוצר ח"א כלל ריד"ה הביא מכילתא כאן, יכול לא יהי' רשאי להדליק נר מע"ש בו', ת"ל לא תבערו אש ביום השבת, אבל אתה מבעיר מע"ש לשבת, וכ"כ בס' מגיד מישרים להב"י פ' ויקהל, וע"ע בס' אגלי טל מלאכת זורע בפשט ירו' הנ"ל, ובחלקת יואב קמא או"ח סי' י' ותנינא י"ג, ובהשמטות אות ו', ובלקח טוב כלל ו' אות י"ג, הביא ירו' פ"ג ה"ג מפסחים, וצפנת פענח פ"ט ה"א משבת בזה, ועמ"ש זקיני הגאון מלאסק ז"ל בשו"ת הרד"ד מ"ת או"ח סי' י"ג ובהגהות שם, בכל"ח יתרו אות ה' והשמטות שם, חמדת ישראל דיני שבת אות ל"ז, קובץ יבנה תרפ"ד בסי' ה' מה שכתבתי בזה, ובס' בית נאמן סי' י"ט ע' בכל המקומות ותמצא חדשות. - - **וראיתי** בס' ויעש אברהם מהגה"ק מטשעכענוב ז"ל דף תל"ז ראי' מאו"ח של"ו ס"ד דאסור להשליך תבואות בשדה במקום שיורדים גשמים, ולא שרי רק במקום שיאכלו העופות היום או ליומים ע"ש, דחיוב זורע ליכא רק אח"כ בהשרשה ולא יושרש רק אחר ב' ימים, ושרי באם יאכלו קודם, וא"כ כל זורע בשבת יושרש בחול, ומוכח דאזלי' בתר תחלת המלאכה וה"ה במבשל, וע"ש בעטרת זקנים שהאריך בזה. **ובכל"ח** אות ג' כ' הא בגרמא שרי בשבת דכ' לא תעשה ולא גרמא כשבת ק"כ:, אבל בהבערה כ' לא תבערו גם גרמא חייב ע"ש, וקשה דגם לא תבערו הפי' לא תעשו בידים, וכחולין ל"א. נפל הסכין ושחטה פסולה שנ' וזבחת, וכ' הרא"ש בסי' ח' דוזבחת כמו ועשית, וכ"כ טו"ז יו"ד ג' סק"א, וע' חת"ס אה"ע ח"א סי' כ', ושו"ת חבלים בנעימים ח"ד סי' ב':

וראיתי עוד באדרת אלי' פ' עקב, לכן אין מדליקין רק בנר של חלב שהוא טרפה להוציא ממנה הדין עש"ה, וע"פ יש לדון שאין מדליקין בשבת בנר עלעקטרי וזה חדש. - **ובנרות** יו"כ ע' מג"א תר"י סק"ג, וש"ך יו"ד רנ"ו סקי"ב, ואיתא דצריך נר של שעוה, וכתבו לזה רמזים, "עמדי שבתך ומשענתך המה", "הקיצו ורננו שוכני עפר", "המיחדים שמך ערב ובקר" ובר"ת הוא "שעוה", - ואי נכון בגאז או עלעקטרי, עשו"ת בית יצחק יו"ד ק"כ, וע"ע מהר"ם שיק או"ח פ"ג, יד אלעזר נ"ח, שו"ת לבושי מרדכי מ"ת אה"ע בהשמטות לאו"ח נ"ט, נס לשושנים על שבת אות ל"ח, המאסף ירושלים שנה ט' סי' צ"א וקכ"א, וילקט יוסף ח"ד סי' קפ"ה, וס' הדרת קודש מכתב כ"ד מ' ונ"ח:

ושמעתי עוד בשם הגה"ק מפילץ ז"ל בעל שפ"צ, בפסחים צ"ט: לא יאכל מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא רעב, ולא כתיב שיכנס לסעודת שבת, משמע דצריך לקבל שבת כשהוא רעב, אף דסעודה יהי' בשעה מאוחר בלילה, לא יאכל קודם השבת.

- **ושמעתי** דבר נפלא בשם הגה"ק מקאצק ז"ל דסעודת שבת קודם מלילך על שמחת חתונה, וראי' מפסחים ק"א. ר"ה קדיש ואיתעקרא לי' שרגא, ועיילי לי' למניה לבי' גננא דבריה דהוי שרגא ואכל שם, וערשב"ם אלמא דאם לא כבה הנר אצלו לא היה אזיל לחתונת בנו ושבת קודם. **וברמ"א** רפ"א ס"א בשבת מאחרין יותר לבוא לבהכ"נ מבחול, דבתמיד של חול כ' בבקר, ובשבת לא נאמר בבקר, ומג"א סק"ב הק' דהרי זה במוספין כ' ע"ש, ומקור הרמ"א ממרדכי שבת סי' שצ"ח נא' בתמיד של שחר בבקר בבקר כו', וי"ל דלא קאי אפסוקי תורה ולא נכתב בבקר בבקר, ורק קאי על יחזקאל (מ"ו י"ג) מוכח דבימי חול מקדימים, ודומה למ"ש ביומא ל"ג: יוקדם דבר שנ' בבקר בבקר וכו', וע' ירחון אוצר החיים תרצ"ב דף ק"ג:

ובשבת קי"ח. אלמלי שמרו ישראל ב' שבתות מיד נגאלו, והק' למה ב' שבתות, ועוד אי' בגמ' וירו' דאפי' שמרו שבת א' הי' נגאלין, וי"ל דמחויבים בשבת לשמור תענוג גופני בבשר ודגים, וגם רוחני בקדושה ולימוד, וז"ש ב' שבתות שביתת הגוף ושביתת הנפש, ובאמת הוא שבת אחד, וגם באנשים העובדים כל השבוע להם ניתן שבת ללמוד, ולאותם שילמדו כל השבוע הם יתענגו בשבת באכילה ושתי', וע' רמ"א או"ח ר"צ ס"ב, ומד"ר בשלת סופכ"ה, ומדרש תהלים צ"ה א"ר לוי אם משמרין ישראל אפי' שבת א' כהלכתו מיד בן דוד בא, וע"ע בבנין אריאל פ' בחקתי מ"ש בזה, - גם י"ל כי לטובת ישראל אמר ה' דהלכתא כרבי, יבמות ס"ד: בב' זימני הוי חזקה ויגאלם מיד ולא ימתין על שבת שלישי כדעת רשב"י דדוקא בג' הוי חזקה, ובישמח משה כ' דמצות שבת הוא ש"י תעבוד כו' ואם א' מחלל שבת ולבסוף ישמור שבת א' הלא שבת זה אינו ככתוב בתורה שישבות אחר שיעבוד ששת ימים והוא עבד יותר משש ימים, אבל אם ישמור ב' שבתות אז השבת השני הוא שבת כהלכתו אחר ששת ימי המעשה:

עי"ל דתוס' כ' במגילה כ"א. אלמלא בא, בסוף פי' לא, ואלמלי ביו"ד פי' אולי הי', ופירוש שמרו המתנה כמו ואביו שמר את הדבר וישב (ל"ז י"א) ופי' אלמלא לא שמרו כו' שלא הי' ממתינין בתשובתם עד יה"כ שהוא שבת שבתון, והי' עושין תשובה בכל יום מיד הי' נגאלין, וע"ע בזה"ק יתרו פ"ט, ומהה"ק מווארקי ז"ל ראיתי דבזה"ק עה"פ וקראת לשבת עונג (ישעי' נ"ח י"ג) דזה הוא תוספות שבת, וצ"ב האיך רמוז, ואמר משום שנ' וקראת ולקרוא לאדם רק אם עומד מרחוק, אבל אם עומד אצלו ל"ש קריאה, ומשום שכ' וקראת לשבת משמע שעוד השבת מרחוק ושמעינן תוספות:

וכ' ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם ותיבת לכם מיותר, וי"ל דבפסחים ס"ח: הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם, וז"פ שמא תאמר שתורה צותה לאכול אכילה גסה ז"א

כי קדש הוא לכם אפי' הלכם הוא קדש לשם קדושת שבת, וע' קד"ל, וזה"פ שם בשבת קי"ח. כל המענג את השבת נותנים לו משאלות לבו, דקשה וכי מענג את השבת והלא את עצמו מענג, והל"ל כל המענג בשבת, וע"כ כנ"ל דצריך לענג השבת ברוחניות בלימוד דשבת מקבל עונג, ולכן יזכה להנתן לו ג"כ משאלת לבו ויתענג גם בעניני הגוף, וז"ש ישעי' (נ"ח י"ג) אם תשוב משבת רגליך, ר"ל רגילות שלך להתענג בהבלי עה"ז וכו' רק וקראת לשבת עונג אז תתענג על ה' ותקבל שכר על זה והרכבתיך על במתי ארץ, - וע' בגליוני הש"ס שבת שם בשם הרי"ף כל מי שמענג עצמו בשבת, ועי' יראים סי' צ"ט בזה, וברש"י שבת ל"ד. ד"ה עשרתם דכל שהו הוי עונג, וכמ"ש בירו' תרומות פ"ו דמודה ר"ל באסה"נ, והנאה נמי קרוי' עונג. - ובאו"ח ר"צ ס"ש בעה"ב יכבדו שבת בתורה, ות"ח יאריכו בעונג ואכילה, ועמ"ש בזה בפ' יתרו דף קס"ו: וז"פ בזמירות כל זרע יעקב (בעה"ב) יכבדוהו בדבר המלך ודתו זה לימוד ואמירת תהלים, אבל לנוח בו ולשמוח בתענוג אכול ושתו, כל עדת ישראל יעשו אותו (עדת ישראל זה ת"ח):

ובפסחים קי"ג. ושבת קי"ח. עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, וק' מביצה ט"ו: לוו עלי ואני פורע עתו' שם, וי"ל ע"פ רוב סמוך לשבת יבואו קונים לחנות, וידמה הסוחר אם יגרש אותם ידלדל, וז"פ עשה שבתך חול שתעשה שבת בעוד חול כו', ולא תבוא לעניות, אדרבה אי' בב"ר ויברך כו' ברכת ה' הוא תעשיר זה השבת, וע"ע בזה בפ' שופטים (כ"ב כ"ד) והחפץ חיים ז"ל אמר דמיון שילד החולה לפני החנות, הוא ראי' שעדיין דר שם אף שנסע לזמן רב, משא"כ כשנטל השילד מוכח דעקר דירתו מכאן, כן שבת אות ואף שעבר על עבירות עדיין דר בדירתו ולא כן בחילול שבת ניטל האות, וז"ש בעירובין ס"ט. המחלל שבת כופר בכל התורה וע' ע"נ סו"פ תצא משל, עוד אמר אהא דגיטין ל"ה: א' מג' דברים דנחתי מנכסיהון דסיירי נכסיי' בשבתא, והא רואים כמה מחללי שבת מצליחין, וגם הא דריש פאה אלו דברים שאוכל פירותיהן בעה"ז, והלא אנשים שאין בהם מכל הכ' שם ואפ"ה מצליחין. משל א' מרד במלכות והשיבו בחדר ולא נתנו לו מזונות כדי שימות ופרסמו זאת שיראו ועשו תלונות שיראו גודל צערו, ובא א' וראה שנושך את בשרו מגודל הרעב, ושאל מה זאת וספרו לו שנענש ברעב ואמר הלא רואה אני שאוכל ולועס בשר בשיני', ויענו אוי ואבוי על אכילת בשר כזה דבשרו אוכל, כן ה' נותן לרשעים טוב בעה"ז עבור הזכותים הקטנים שעשו ומשלם להם על פניהם, ובזה יהי' אבודין לעה"ב, וז"ש בקהלת (ד' ה') הכסיל חובק את ידי' ואוכל את בשרו דייקא:

ובשמ"ע במנחה אומרים "מנוחת אהבה" שיקבל שבת באהבה, ולא יהי' עלי' כעול ולפטור ממנו, "ונדבה" שתתן לו נדבה, היינו להוסיף מחול אל הקדש, - ובזמירות

המאחרים לצאת מן השבת וממהרים לבא, וק' למה אמר מקודם המאחרים לצאת, ובס' גאולת ישראל הביא דענני הכבוד היו בזכות אהרן, וכשמת נסתלקו וחזרו בזכות משה, וכשמת נסתלקו, א"כ בחיי משה ל"ה צריכים להוסיף מחול לקדש, דתיכף בלילה בא עמוד האש וכן היו יוצאין משבת בחוט השערה, וכשמת משה הי' צריכין להוסיף מחול, ומשה מת בשבת א"כ במוצ"ש התחילו מאחרים השבת, ובשבת השני היו ממהרים לבא. - **עי"ל** דבשבת פ"ו: לכ"ע בשבת ניתנה התורה, א"כ הי' מתחלה מאחרין לצאת מן השבת הראשון שבו ניתנה התורה, ובשבת השני הי' ממהרים לבא, ואף דשבת במרה ניתנה אפשר דתוספות שבת לא ניתנה במרה רק בקבלת התורה, אמנם הפמ"ג בתבת גמא פ' ואתחנן כ' שמור את יום השבת "את" לרבות תוספות, א"כ ג"כ כאשר צוך ה"א במרה קאי על הריבוי, א"כ מוכח דגם בתוספות נצטוו במרה, וע"כ צ"ל כתירוץ הראשון, וע' ברית דודאים בפתיחה אות ה' דברים נכונים עש"ה ובלקוטים סו"ס בית אהרן דקמ"ד: **עוי"ל** לפמ"ש בתוספות חדשים פ"ב מ"ז דשבת דלכאו' הי' נר' להקל בביה"ש של ע"ש משום חזקת היום חול ע"ש, והפשט לא זו אף זו, לא זו בלבד שמאחרים לצאת משום חומרא דחזקת שבת אך אף ממהרים לבא מבלי הבט על קולא דחזקת חול וע' מס' סופרים פי"ח ה"ד בשבת מקדימין לבוא ומאחרין לצאת לקרות ק"ש כוותיקין ומאחרין לצאת שישמעו פירוש הסדר, וע"ש בהגרי"ב שהק' מאו"ח רפ"א וע"ש במג"א סק"ב ויד אפרים וע' מגילה כ"ג. ובשבת ממהרין לבוא ומאחרין לצאת, וע' משנת אליעזר מ"ת בדרושי אגדה דף ו' ע"ג - "מנוחת אמת ואמונה" שיהי' אמת שישמור בצנעה כמו בפרהסיא - "שלום ושלוה והשקט" שלא יהי' השבת למחלוקת שאז לך עת, ולכן אומרים אר"א כו' ת"ת מרבים שלום כו' ב' פעמים בליל שבת וביום, לפי שבשבת יש לאדם עת וזמן לעורר מחלוקת וקטטות בביהמ"ד וביהח"ס ובעניני קהלה, וכמ"ש בשבט יהודה דפוס ווארשא צד כ' בשם חכם אוה"ע, רמז לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת, "אש המרובה" רק אדרבא התאחדו וזאת המנוחה אשר חפץ ה', וז"פ בגוטין נ"ב. הנהו בי תרי דאיגרו בהו שטן כל בי שימשא איקלע ר"מ להתם עכבינהו תלתא בי שמשא שמעי דשטן אמר ווי אפקי' ר"מ מהתם, דבע"ש בשבאו לביתם הי' להם זמן למחלוקת ועיכב ג"ש דבג"פ הוי חזקה בב"ק כ"ג:, במועד דאם יעברו ג"י, ואינו נוגח חוזר לתמותו, ועתוס' שם דאף ר"מ ס"ל הכי דבחזרה בעינן ג"י, (וע"ע יו"ד קפ"ט ס"א ובדו"ע, - (וע' בהגהות הגר"א מגרידיץ על המשניות פכ"ה מכלים מ"ש חילוק בין שלום ושלוה ע"ש, וע' בתפא"י אבות פ"ו אות צ"ט חילוק בין צדק למשרים, וע"ע בפי' הגר"א משלי (ב' ט') דצדק הוא להטיב לבריות, ומשרים בינו לבין המקום) "ובטח" שתהי' לך בטחון שלא

יהי' לך היזק ע"י שמירת שבת וזה"פ יציאת שתים שהן ארבע ההוצאות שמוצא על צרכי שבת יחזיר לו כפלים, וע' או"ח רצ"א:

ובלימודי ה' סי' קפ"ג, נסתפק במי שאין לו לקיים מצות עונג שבת רק בדבר איסור אי דוחה ל"ת, וכמ"ש בס' יראים סי' צ"ט דמדאו' מצוה לאכול בשבת, ועתש"ו הרשב"א תרי"ד, ופמ"ג או"ח רמ"ב בא"א סק"ב, ושד"מ מ"ז סק"א, שו"ת כתב סופר או"ח ע"א, ובהגהות משנת חסידים על ס"ח דפוס לבוב סי' רס"ב:

כל העושה בו מלאכה יומת, במכילתא יכול נוטל קרנו של מזבח או שנפגמה בסכין יתקנם בשבת ת"ל ויקהל משה בחול ולא בשבת, ובשו"ת בית יעקב סי' כ"א הק' הא גם בחול אין מתקנים סכין שנפגם במקדש, כזבחים פ"ח. וע' בס' הדוה"ע שהק' בהא דזבחים דסכין שנפגם אין משחיזין כמו שאין מתקנים כ"ש שנפגם או שניקב, למ"ש במל"מ פ"א הי"ד מכל"מ הא דאין מתקנין כלי שרת שניקבו רק אם בחסרונן אין עושין מעין מלאכתן דאין עניות במקום עשירות, אבל אם גם כשנקבו עושין מעין מלאכתן ורוצים לסתום הנקב משום כבוד בעלמא רשאי לתקנם, וא"כ אמאי סכין שנפגם אין משחיזין דהרי גם בפגימתו עושה מעין מלאכתו, דשלא כנגד הפגימה מותר לשחוט בשעת הדחק עיו"ד סי' ו' סעי' א', ודוחק דאיירי שנפגם כ"כ שא"א לשחוט שלא נגד הפגימה דהו"ל לפרש (וגם אפשר דכהן במקדש גם לכתחלה רשאי לשחוט בפגום שלא נגד הפגימה דכהנים זריזין הם, ע' ב"ב צ'. ושבת כ'., ואין לדחות מזבחים ל"ב. וחולין ב': דטמא במוקדשין לא ישחט שמא יגע בבשר, די"ל דמיירי בזר, דשחיטה בזר כשרה), וי"ל דהא דאם עשה מעין מלאכתו רשאי לתקן, רק בכ"ש שקדוש קדושת הגוף ועושין כל טצדקאי שלא להורידו מקדושתו ולהביאו לגניזה, אבל סכין ל"ה כ"ש ואין בו קדושה וכמ"ש בחולין ג'. שבדק קרומית של קנה ושחט בה, הרי דל"ב כ"ש, ועתד"ה כגון, וי"ל כשנפגם אפי' אם עושין מעין מלאכתן ג"כ ל"ה מתקנין, ועשו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' ד', שהק' על הר"מ פ"א ריו"ד מכל"מ דכלי מקדש שנקבו אין סותמין אותן רק מתיכין ועושין חדשים, ובהט"ו כ' סכין שנפגם אין משחיזין, ועושין אחרים שאין עניות במקום עשירות, וק' למה לא כ' ב' הדינים יחד, ולהנ"ל א"ש דיש חילוק דבכ"ש אין מתקנין רק אם אין עושין מעין מלאכתן, וסכין לא בשום פעם, וא"ש דבסכין הוסיף הר"מ טעם הלא טעם זה שייך גם בכ"ש, ולפמ"ש א"ש דבכ"ש אין הטעם אין עניות כו' אלים כ"כ, דבעושין מעין מלאכתן מותר לתקן ש"מ דאין משגיחין כ"כ על הטעם הזה, ובסכין הטעם אלים דל"ה רשאין לתקן אפי' כשעושה מעין מלאכתן, והא דסכין ל"ה כ"ש דשחיטה לאו עבודה ביומא מ"ב. ומנחות ו'. ולפמ"ש הגר"ז בס' תולדות אדם בפ"ח

דבמדבר הי' שחיטה עבודה, לתוס' יומא ד"ה שחיטה דשחיטה לאו עבודה דאיתא גם בחולין, ובמדבר דהי' מותר נחירה ול"ה שחיטה רק בקדשים שחיטה עבודה ע"ש, ובלב אריה חולין י"ז., א"כ במדבר הי' צריך כ"ש לשחיטה, ושוב סכין הוי כ"ש, א"כ גם בסכין כשעושין מעין מלאכתן רשאים לתקנו, וא"ש המכילתא דקאי על שעת המשכן במדבר ושחיטה עבודה וסכין כ"ש, א"כ בחול כשעושין מעין מלאכתן רשאים לתקנו כב"ש, ואיצטריך דבשבת אין רשאי, ובאמ"כ ת' דרש"י כ' שם בזבחים שנפגם פגימה גדולה, ובאבא שאול שם כ' רש"י שהי' דרכם ליפגם פגימות דקות תמיד, מפורש יוצא דפגימות דקות מתקנין גם במקדש, וי"ל דמכילתא מיירי בסכין שנפגם פגימה דקה שבחול מתקנין גם במקדש, והו"א דגם בשבת מתקנין דהרי שחיטה דוחה שבת קמ"ל ע"ש עוד בזה:

בו מלאכה בתוס' כתו' ה'. ד"ה שמא כ' שבת ל' נקבה וגם ל' זכר דכ' כאן כל העושה בו מלאכה, וצ"ע דקרא כ' וביום השביעי יהי' לכם קדש, ומלת בו קאי על יום השביעי ולא על שבת, וע"ס נפש חי' או"ח סי' רס"ב מ"ש בזה והביא א"ע בשלח (ט"ז כ"ג), פנחס (כ"ח י'), רד"ק ירמיה (י"ז כ"ד), ושרשי רד"ק שרש שבת, ובפ' אחרי כ' שבת שבתון היא, ובאמור כ' הוא, ולילה משמשת ל"ז ול"נ, ע' א"ע (ל"ו כ'), ותי"ע ברכות פ"ב מ"ה, ולכן בליל שבת אומרים ויניחו "בה", וביום "בו", ובמנחה כולל ביחד "בם", עטו"ז רצ"ב סק"ב ובפמ"ג, וברפ"ו מ"ז סק"ב, וע"ע בשבת קי"ט. וב"ק ל"ב: לקראת שבת מלכתא, וברי"מ פ"ל ה"ב משבת לקראת שבת המלך וע"ש בהה"מ, ובטעמי המנהגים שבת סי' קמ"ב, ותוס' שבת רס"ח אות ד':

ואין להתפלא על שינוים מל"ז לל"נ, אך כשיש שינוי באותו מקום עצמו, ועתו"ס קידושין ב': ד"ה קשו, ומהרש"א שבת קי"ח., וע"ע בכתו' ס"ה. ובזה נבין תוס' פסחים קט"ז: ד"ה ונאמר, וע"ע תוס' יבמות ע"ב: ד"ה ונתן דקרא יתירא דרש ולא מ"ש ונתן ל"ז דהרי כל התורה בל"ז נאמרה, וע"ע בר"מ פ"ט ה"ב מעדות נשים פסולות לעדות דכ' ע"פ שנים עדים יקום דבר ל"ז, והק' הכ"מ שהרי כל התורה בל"ז נאמרה, וע"ע בתמורה ב' רע"ב., - וראיתי עוד בחומש עם פי' מחוקקי יהודה בשלח שם "דבם" קאי על ויניחו באהבה וברצון הנאמרים מקודם, ומצאתי עוד בס' מנחת יהודה או"ח סי' כ"ג ויען שהוא דבר חדש אעתיק לשונו, ומה ששאל מ"ש ויניחו בם איך שייך בם ל' רבים על שבת קדשיך הסמוך לו דהוא ל' יחיד, תיתי לי שמיום עמדי על דעתי אמרתי מה"ט בתפלת מנחה והנחילנו כו' שבתות קדשך ויניחו בם הכל ל' רבים, שוב מצאתי בש"ע הרב שם סי' רס"ח ס"ו שכ' להדיא כן ומצוה לפרסם זה לפני העולם ושידפיסו כן בסידורים כי למה לא יתפללו כהוגן ולא בלשון עלגים עכ"ל - וכעת ראיתי ג"כ בתורה תמימה תשא

(ל"א י"ד) שמצא כן בסדור מארצות תימן והטעם שבמנחה כבר פנה יום שבת זה ול"ש להתפלל על מנוחה בו, ומתפללים על שבתות הבאות, וכבר כתבתי בזה בפ' יתרו (דף קס"ז:) עש"ה:

פסוק ג

לא תבערו רש"י ללאו או לחלק, ביבמות ה': פרש"י שלא תאמר א"ח סקילה עד שיעשה כל ל"ט מלאכות, וממקושש ל"ק דנידן אף על מלאכה א' כמו שהק' ברא"ם, די"ל הוראות שעה הי' כר"י בסנהד' פ':, ואף לת"ק דיליף שם לענין התראה ממקושש, וע"ע בשבת צ"ו: מקושש מעביר ד"א היה, הרי דל"ה הוראות שעה, וע"ע בסנהד' ע"ח: וברש"י אמור (כ"ד י"ב), ושלח (ט"ו ל"ד), וכ' בגרש כרמל דזה לפי האמת דהבערה לחלק וחייבים מיתה אף על א' שפיר מקושש במיתה, אבל אי ל"ה כ' לא תבערו, אז היינו מפרשים קרא כי לא פורש מה יעשה לו על עונש אחר ולא מיתה, וע"ש במהרש"ל יבמות תימה לומר שלא יחייב סקילה רק על כל מלאכות יחד כו' אלא לחילוק חטאת איירי עש"ה:

עוד הק' הרא"ם דרש"י סותר עצמו מפסחים ה': שלא תאמר העושה ד' או ה' אבות א"ח רק א', ובאור חדש כ' דבשבת צ"ו: מקושש צלפחד דברי ר"ע, א"ל ריב"ב עקיבא ב"כ וב"כ אתה עתיד ליתן את הדין, התורה מכסה ואתה מגלה, וצ"ל לר"ע דס"ל מקושש לש"ש נתכוון כתוס' ב"ב קי"ט: ד"ה אפי' בשם מד' כדי שילמדו ממנו, לפ"ז אין גנאי, וא"א, לר"ע הוראות שעה, דיקשה איך ידע שיהי' נהרג עלי', דהא חילל כדי שיהרג וילמדו ממני, וע"כ מהדין נתחייב מיתה ומוכח דעל מלאכה א' חייב, ומשו"ה בפסחים דאזיל לר"ע הוצרך רש"י לפרש דס"ד אפי' על הרבה א"ח רק א', דלר"ע ידענו דעל א' חייב ממקושש רק דהו"א כשיעשה הרבה ג"כ א"ח רק א':

ובבית שמואל עה"ת כ' דאי' ברש"י ממחרת יה"כ הי' ובגנותן מדבר שתיכף חיללו שבת, וא"כ לילף ממקושש כנ"ל, וצ"ל דאין ראי' דבשבת ע'. ועדיין אני אומר חרישה וקצירה חייב ב', ומשמע דלא יכול לילף מחו"ק, ותולש הוי מקושש שהוא תולדה דקוצר ואין ראי' על שאר מלאכות, ושפיר פרש"י ביבמות ושבת להו"א על א' א"ח, אבל בפסחים לר"ע דסובר תו"ק קאי על תוספות שביעית (ערש"י שבת ע'.) וליכא לימוד אף על חו"ק דחייב ב', מפרש דהו"א דעל הרבה א"ח רק א', אבל על א' נמי חייב דיליף ממקושש - ובחמד"י ח"ב כ' ע"פ תוס' ב"ב קי"ט. וסנהד' ע"ח: שהק' מה הי' משה מסופק על מקושש הי' לו לדונו בחנק דסתם מיתה בחנק, ות' מסברא נראה שבסקילה כעובד ע"ז, דשבת דמי לע"ז במחלל בפרהסיא, וי"ל דבצנעה דאין לחייב רק משום שבת הו"א דא"ח עד שיעשה כולם:

ובגליון הש"ס לרע"א סנהדרין ע"ח: הק' דמנ"ל מחלל שבת בצנעה בסקילה דלמא רק בפרהסיא ע"ש, וי"ל בפרהסיא אינו דוקא בפני עשרה, ורק גם במחלל בפני ב' עדים כיון דהתרו בו, והתיר עצמו למיתה, ועכו"פ י"א סק"ב ולב אריה די"ד., ובס' סנהדרי קטנה שם תי' ע"פ הש"ך יו"ד קנ"ז סק"ד אהא דכ' המחבר בפרהסיא בפני י' ואין ר"ל בפניהם ממש אלא שיודעין מהעבירה, והכי מוכח גבי והא אסתר בפרהסי' הי', וע"ע בפמ"ג יו"ד ב' שפ"ד סקי"ז פרסום הוי י' מישראל או שידע שיתפרסם, וע"ע רש"י ע"ז כ"ז: ד"ה בפרהסיא, ורדב"ז סי' צ"ב, וא"כ לא משכחת לדון בסקילה מחלל בצנעה דלעולם הוי בפרהסי' דבעי עדים והתראה, ויבואו העדים אח"כ לב"ד ויתפרסם הדבר, וע"ע בכל"ח אות ב', נחלת עזריאל על שבועות די"ג., מתנה טובה שבת ד"ע., מנחת אהרן סנהד' ל"ה:, פתחי משפט חו"מ ז' סק"ד, ושו"ת חדות יעקב מ"ת קמ"ו, ומפני האריכות לא העתקתי, ובפ' תשא (ל"ג ה') הבאתי בזה עוד הרבה עש"ה:

ובתי"ט פ"ז מ"ב משבת הק' הא דכ' המכבה ומבעיר הול"ל מקודם מבעיר, ות' משו"ה איחר הבערה דאיכא מ"ד הבערה ללאו יצאת, וכ"כ במרכבת המשנה, וא"כ משמע דאף למ"ד הבערה בלאו מ"מ מודה דמכבה במיתה, ובשו"ת חות יאיר קל"ב כ' וז"ל וצ"ע למה נחלקו אמוראי איזה מלאכה אמר איסי ב"י שאינו חייב עלי', ולא החליטו שהוא מבעיר, וס"ל כמ"ד הבערה בלאו, ונ"ל דא"כ גם המכבה פטור והו"ל תרתי ולא חדא עכ"ל, משמע להיפך מתי"ט דמכבה שוה למבעיר וג"כ בלאו, אבל צ"ע מכריתות כ'. כגון שנתכוון לכבות ולהבעיר ופרש"י אפ"ה אהבערה פטור, הרי להדי' דמכבה לא הוי כהבערה, וע' בקובץ על רמב"ם פ"ז ה"א משבת שמביא ס' שושנים לדוד שכ' ג"ב כחו"י, ומ"ש עלי' דמביצה כ"ב: ונימא מר מפני שמבעיר, ולשיטת ריב"א שם דכ"ג, בתד"ה על ופסחים ה': ד"ה לחלק, דלמ"ד הבערה בלאו אינו אסור ביו"ט, א"כ ל"ק משום מבעיר דמותר ביו"ט והוא קו' המהרש"א ולהחו"י א"ש ע"ש, - ובאמת הוא מפורש בתוס' ישינים שבת כ"ט: ומביא ראי' מכריתות שם, וע' בהגהות רש"ש במשניות ווילנא שהערה קצת במ"ש, וע"ע בשו"ת אבני זכרון או"ח ה', חמדת ישראל קונ' נר מצוה אות ל"ז בה' שבת, בס' ברית משה על סמ"ג ל"ת ה' שבת, ובמתנה טובה שבת ו': וע"ג. ואשתמיטתי' לי' החו"י, וע"ע בלקח טוב כלל י"ז, וגליוני הש"ס עירובין מ':, חמד"י ח"ב סי' ז', שו"ת תורת חסד או"ח י"ב, או"ח פסחים כ"ח. וירחון אהל תורה סי' מ"א ונ"ב אריכות בזה, אבל פלא דבתוס' ביצה כ"ג. ד"ה על הביאו ירו' בנר של בטלה או מותר ביו"ט, וכ' אף להמתיר בהבערה מ"מ בכבוי אסור דלעולם אינו באוכל נפש, וק' הא טעם המתיר משום דהבערה בלאו ומה שייך זה לכבוי, אע"כ דדין א' להם, וק' דזה נגד גמ' מפורשת הנ"ל, וע' בזה בשו"ת

חבלים בנעימים ח"ב י"א:

ובר"מ פכ"ד ה"ז משבת כ' אין עונשין בשבת מלקות או מיתה שנ' ל"ת אש והוא מסנהד' ל"ה:, ובס' המצות ל"ת שכ"ב, הביא בגמ' דבני מערבא מכאן לבתי דינין שלא יהי' דנין בשבת, והוא מירו' פ"ד ה"ו ודוקא בדבר שיש בו חילול שבת אסור מדאורייתא, ובמג"א של"ט סק"ג כ' דבמלקות נמי איכא חילול שבת כגון שעושה חבורה, וע"ש בחמד"י אות פ"ד, וחת"ס שבת דק"ו. ושו"ת אמונת שמואל סי' נ"ד, ובאמת בזוה"ק פנחס דרמ"ג: מפורש דאסור ללקות בשבת, ועמנ"ח מ' קי"ד, ובס' חסידים ת"ט גבאין מחרימין בשבת ובפי' אזולאי שם האריך בזה, ובמל"מ שם נסתפק ברודף אחר ערוה בשבת אי נותן להצילו בנפשו ונשאר בצ"ע וע' בזה בברכ"י של"ט, - **ובב"י** או"ח סו"ס רס"ג הביא שו"ת ר' שרירא גאון דמי שעבר עבירה בשבת אין מכניסין אותו לבית הסוהר בשבת או יו"ט דאין דנין בשבת ויו"ט, ובאו"ח של"ט ס"ד אין דנין בשבת ואסור לתפוס ולהכניס לבית הסוהר משנתחייב איזה עונש כדי שלא יברח, ובשבות יעקב ח"א סי' י"ד כ' במי שרצה לברוח לעגן אשתו דשרי לאסרו בשבת דמשום עגון הוי כשעת הסכנה, והק' ממקושש בפ' שלח (ט"ו ל"ד) ויניחו אותו במשמר משמע דבכל אופן מותר לאסרו, וגם הא דאין דנין הוא גזירת חכמים שמא יכתוב, וזה אפשר ל"ש בחבישה, אך מי יחלוק על דין הנפסק בש"ע אך במקום צורך מותר:

וזקיני הגאון מלאסק ז"ל בשו"ת הרד"ד מהדו"ב או"ח סי' כ"ד האריך מאד בזה, ותי' קו' השבו"י דמדאו' שרו לחבשו, לא מבעי' להשיטות דרק מיתה, ומלקות דהוי חובל פשיטא חבישה מותרת, ואף למג"א דכל עונשין אסורין ויליף מכל מושבותיכם, מ"מ ז"ד מה שעושין דרך עונש כמו גלות אבל חבישה אינו מטעם עונש ורק מדרבנן אסור שמא יכתוב ול"ק ממקושש עש"ה, ובמח"כ דברי' תמוהין דבר"מ פכ"ד ה"ט מסנהד' כ' וכן יש לדיין לכפות ידי' ורגלי' ולאסור בביהא"ס, מבואר דהוא בגדר עונש, אבל מרש"י משפטים (כ"א י"ט) והוא מכתו' ל"ג: מלמד שחובשין אותו כו', מבואר דחבישה לאו בגדר עונש היא אלא לעכבהו שלא יברח וכ"כ בסנהד' ע"ח: וירו' פ"ז ה"ח מסנהד' ובשפת אמת מגילה ז': הק' למה דקיי"ל אין מענישין בשבת איכא בין שבת ליו"ט לאו זה לא תבערו אש ע"ש, משמע ג"כ דפשיטא לי' דגם בלא חילול שבת אין עונשין משום לא תבערו וביו"ט מותר, ולא הזכיר מר"ש גאון הנ"ל, ובאמ"כ במפתח דף של"ג הביא מהגרימ"ב שליט"א דר"ש גאון מטעם אין דנון בשבת ויו"ט, ולכן פשיטא לי' דגם ביו"ט אסור, דעיקר גזירת חז"ל שלא לדין שנוי' ביו"ט במס' ביצה, אבל השפ"א נסתפק לרמב"ם דאסור מה"ת דכל העונשין נכללו בלאו לא תבערו אש, ולריב"א הנ"ל בתוס' פסחים ה':

דלמ"ד הבערה ללאו יצאת מותר ביו"ט, א"כ ה"ה בעונשי ב"ד שאינם מלאכה ואסורין רק משום לא תבערו מותרין ביו"ט, וכן מחינוך מ' קי"ד משמע משום כבוד השבת ולא ביו"ט, ובפי' אזולאי לס"ת סי' ת"ט האריך לבאר דר"ש גאון לא ס"ל כרמב"ם לאסור מה"ת, וע"ע באב"נ או"ח מ"ו שהאריך בר"מ הנ"ל, והעלה דהעונש בשבת בעצמותו, וגם העלה דלנדות בשבת אסור עש"ה:

ברם מש"ל דל"ק ממקושש מה שהניחוהו במשמר דהוי רק מדרבנן מה שאין דנין בשבת ואז לא גזרו על זה, וקשה דאם מן התורה מוכח דשרי לאסור במשמר איך יכלו חכמים אח"כ לגזור שלא לאסר במשמר, וכה"ק ברביד הזהב פ' שלח והביא מפ' צו (ו' ב') היא בעולה ובריש ברכות הקטיר חלבים כו' כ' רש"י דלא אמרו בהם עד חצות כו' (ע' בשמים ראש וכס"ד סי' קכ"ה), מזה יש ללמוד שלא עשו חכמים סייג לדבר המפורש בתורה כמו כאן שנ' כל הלילה עש"ה, ומזה מקור לט"ז או"ח תקפ"ח ויו"ד קי"ז וחו"מ ב' דכל שהתירה התורה בפירוש אין כח ביד חכמים לאסור כמו מילה בשבת ע"ש, ובהגהות אמ"כ שם כ' דהט"ז לא אמר רק בדבר שמצינו בתורה להיתר מדרשא, אבל לא היכי דבא ההיתר בדרך סיפור, וערש"י תענית ט"ו. ד"ה ובקבלה ותוס' יבמות ק"ג, ד"ה בין, ומה שכתבתי בהשמטות לח"א לדף מ"ב. וע"ע בעקרי הד"ט או"ח סי' י"ד בשם מור וקציעה סי' ש"ז לעכב גופו של ישראל עד יעמוד למשפט אסור, ולעכב עכו"ם בשבת כ"ד. ליפרע ממנו התיר בשאילת יעבץ סי' קס"ז, וע"ע שו"ת מהרשד"ם או"ח ח', ובמחצה"ש במג"א של"ט סק"ג - ובעיקר הדבר מה דפשיטא לכל המפו' דהניחוהו במשמר בשבת, בר' בחיי שלח כ' דהי' בליל שבת ע"ש:

ולעיל בפ' שמות מ': הבאתי ס' טוב ירושלים על ירו' שבת דמ"ו. בענין מיתות ב"ד בשבת ע"י עכו"ם, ובאנו לענין אי יוכל לעשות מצות ע"י עכו"ם, וכמ"ש במח"א הל' שליחין י"א במעקה ע"י עכו"ם ע"ש, וע"ע בבשמים ראש רכ"ג שהק' אחד להרא"ש, למ"ד מילה בעכו"ם כשרה אמאי נדחה שבת נעבד לי' ע"י עכו"ם, ובשעה"מ פי"ב מע"ז הביא הקו' ובהג"ה שם תי' כתי' הרא"ש דסו"ס לא עשה הישראל המצוה, ועכו"ם אינו נעשה שליח והחיוב דוקא לקיים מצוה ע"י ישראל ע"ש, ובשד"ח מער' ברכות אות ט"ז, ועט"ז יו"ד ק"כ סקי"ז בטבילה ע"י עכו"ם, ובמנ"ח רט"ז אות ז', בי"צ אה"ע ח"ב סי' נ"ח, ומשפט שלום סי' קפ"ח אריכות בדרכי מח"א, - ובתשו' הרשב"א שנ"ז כ' לא מצינו שיוכל לקיים מ"ע ע"י עכו"ם, וצ"ע שבתשובות ח"ג רנ"ט כ' שיוכל לטבול ע"י עכו"ם, וע' טעה"מ ה' חו"מ פ"א ה"ג, רי"ט אלגזי בכורות פ"ד אות נ', ובס' חמדת משה ס' ו', ותרשיש שהם סי' ט"ז ונ', ונפ"ח סי' תל"ב, וע"ע בשו"ת אב"נ או"ח מ"ב, ודעת יהונתן די"ג:

ובהטו"ז הנ"ל ענבי"ת יו"ד ס"ב מה שתירץ מרבית גוי שאסרו רק כדי חייו התירו ליקח רבית ע"ש, ובאבני נזר או"ח מ"ח, והא דאסרו יבום עשו"ת שמן רוקח ח"ב פ"ה דאחר שנשתנה הענין שראו שדור פרוץ, וכן בחר"ג שירבו קטטות, והטו"ז אמר רק בדבר שהי' שייך הטעם גם מאז, ולא במה שהוא למגדר מלתא וצורך שעה, ועשו"מ קמא ח"א קי"ג, ובחות יאיר קמ"ב תי' מרבית דאסרו שמא ילמד ממעשיו, והוי לסייג ואז כח בידם לאסור, וכ"כ בתבב"ץ ח"ב קצ"ז, ועחת"ס אה"ע ח"א ל"ח, ושו"מ תליתאה ח"ג כ"ט. - ובטו"ז מפורש בשטמ"ק כתו' ל"ד, בר"י הסנדלר כיון דהיתר הנאה מדכ' לכם שלכם יהי', לא גזרו בה כיון שהתירה התורה להדיא ע"ש, ועשו"ת בכורי שלמה אה"ע ב' בזה הרבה:

ובמנחות ס"ד. בהעלה דגים ותינוק חייב ומשמע מתוס' שם דגם בשולה תינוק מן הים יש איסור צידה, רק דפטור משום פק"נ דדוחה כמ"ש בקובץ על הרמב"ם פ"י הכ"ב משבת, ושו"ת אבני נזר או"ח קפ"ט, ויקשה מר"ש גאון הנ"ל דאסור לחבוש בשבת דאין דנין בשבת, ואי נימא דשייך מלאכת צידה באדם למה לא נאמר דאסור לחבוש דהוי כצידה - ובחמד"י ה' שבת אות כ"ח הביא ס' הקובץ הנ"ל וכ' דלפ"ז י"ל דה"ה בשבויי מלחמה וכן בעבד שברח ותופסו יהי' איסור צידה עש"ה, וגם יש לדין איך שייך צידה באדם הא אין במינו ניצוד, וערש"י ביצה ל"ו: דדבר שאין במינו ניצוד, היינו שאין דרך בני אדם לצוד אותו, וגם צידה הוא כשהדבר הניצוד רוצה לברוח כצידה במשכן, וע' שבת ק"ו: הצד צבי חיגר וזקן פטור וישן חייב שיכול לברוח, וא"כ בתינוק שנפל לים, רצון התינוק לעלות והיאך מצינו צודה כזו במשכן, וי"ל למ"ש באגלי טל מלאכת בורר בהג"ה דבצודה אין החיוב משום חיות כלל דגם בצד דגים מתים מנהר אפשר דחייב ע"ש, ובמלאכת צידה אות י"א סק"ב, ועמ"ש בזה בשו"ת חדות יעקב תנינא סי' נ"ט, אבל צ"ע הרבה דלפ"ז אם יצוד מנהר גם דברים שאינם בע"ח יהי' בזה איסור צודה וזה דבר מתמי' מאד, ועמ"ש בזה בס' אמבוהא דספרי שלח דף קע"ז:

עוד ראיתי בנבי"ת או"ח ל' חושש לישא רעגענשירם לאיסור סקילה ע"ש ובהגהות הגרב"פ ז"ל ובתפא"י בכלכלת שבת אות ל"ד פקפק על זה, ובחת"ס או"ח ע"ב הביא ירו' פכ"ג, והובא ג"כ ברשב"א שבת ק"כ:, והוי בנין לשעה דעשה לסתרו ובמשכן היו חונים ע"פ הדיבור הוי כבנין עולם, וע' שבת ל"א: וצ"ד. בתד"ה ור"ש, גם לא מצינו במשכן שיהי' אוהל עובר במקום למקום ע"י אדם הנושאו בעצמו, גם אין אוהל דאו' רק במגיעות לארץ מחוצות, וע' ד' קל"ח., ומסיים להלכה דמותר לפותחם ע"י גוי, וע"ע פמ"ג שט"ו בא"א סק"ח:

והמפו' כ' הטעם למה הוזכר מלאכה דאש יותר משאר מלאכות, דבלוחות ראשונות נתן טעם לשבת זכר למעשה בראשית, וזה ל"ש באש שנברא במוצ"ש, בפסחים נ"ד, ול"ה הבערה בכלל שביתת מלאכתו ית', והי' הו"א דמותר לכן אחר לוחות אחרונות הוצרך להזהיר מחדש דשם לא הוזכר מע"ב רק יצי"מ ע' תפארת יהונתן ודברי יוסף, ובאלשיך כ' דילמדנו כמה קשה עבירה שעושה בשבת יותר מבחול, דמעבירה נברא כח טומאה המענישו בגיהנם ובחטאו מבעיר אש חלקו בגיהנם, ותכפל בעת עושה חטא בשבת, וגורם להבעיר אש גיהנם שכבר כבה בהכנסת שבת ונידן אחר מותו יותר משאר מתים, וע"פ רוב פ' החודש בפ' ויקהל, ובפ' בא (י"ב כ') קרינן בכל מושבותיכם תאכלו מצות, דביו"ט תאכלו (תבערו ותשרפו) מצות ומחלוקות, וע' זה"ק ויקהל ר"ג:, וס' נשמת חיים מאמר א' פי"ד, ובס' נועם מגדים פ' צו כ' דרשעים שיש להם מנוחה בשבת מגיהנם אין כולם שווים, כי מהם מאריכים להם במוצ"ש עד שחסידים ואנשי מעשה מאריכין בד"ת ומזמורים בסעודה ג', וז"ד ברשעים שהי' בפני עצמם, אבל אלו שביזו ת"ח וצדיקים ומצערין להם נידונין בגיהנם מיד בצאת הכוכבים, - **וצ"ב** מפני מה האבלים אומרים קדיש בשבת דבחול סגולתו להוציא רשעים מגיהנם אף דחיוב קדיש אינו בתלמוד, ומיבמות ס"ה: דאמרה בעינא חוטרא לידי ומרא לקבורה, ולא אמרה בעינא שיאמרה קדיש מוכח שלא נהוג כן, אך מוזכר במס' סופרים פי"ט הי"ב, וזה"ק ויחי רל"ח: ונח ס"ב., וע' או"ח קל"ב ס"ב, ויו"ד שע"ו ס"ד, מנורת המאור נר א' כלל א' ח"ב פ"ב, ס' החיים ח"ב פ"ח, תדבא"ז פ"כ, ריב"ש סי' קט"ו, כל בו סי' קי"ד, ר' בחיי סו"פ שופטים, והקדמת ס' יש נוחלין, אך בשבת ויו"ט מדוע יאמרו קדיש, וי"ל דמ"מ יש תועלת בקדיש להעלותן מג"ע התחתון לג"ע העליון כמ"ש המקובלים וא"ש מ"ש קדיש ביא"צ והרי משפט רשעים רק בשנה ראשונה, בעדיות פ"ב מ"י, ורק שע"י הקדיש הנשמה עולה למעלה, וע' במדרש אליהו דרוש ה', פנים יפות פ' נשא, נשמת חיים מאמר ב' פכ"ז, וכ"כ בס' תשורת ש"י סי' ס"ב דקדיש יתום בשבת ויו"ט, להעלות הנשמה בג"ע ממדרגה למדרגה דלהציל מעונש א"צ דבשוי"ט גיהנם שובת, וע"ע בס' שושן עדות עדיות פ"ב מ"י, ושו"ת דודאי השדה סי' נ':

ובמרדכי פע"פ אות ק"ט כ' דבשבת ור"ח דהונחלנו מיום שנברא העולם אין אור גיהנם שולט, אבל ביו"ט דבא מצד הנסים שנעשו אח"כ גיהנם שולט, ולא כן דעת תוס' ביצה ל"ג: ד"ה כי שכ' שפשוט דגיהנם שובת ביו"ט, וכ"כ בזה"ק תרומה דק"נ:, ויש בזה סתירות בזהר, בנח ס"ב. בנורא דדליק בר"ח ושבת ולא הוזכר יו"ט, ובויחי רל"ז: בכל שבת ושבת וכו', ולא הוזכר יו"ט ור"ח, ובמשפטים ק' סוע"א לית לי' שביבי בשבת

ויו"ט ור"ח, וע"ע בש"ע האר"י ז"ל סעי' א', ובמדבר קדמות ערך גיהנם, וע"ע בפמ"ג או"ח רצ"ז מ"ז סק"א, ושו"ת חיים שאל ח"ב ל"ח, ובס' דברי תורה מהגה"צ ממונקאטש שליט"א מהד"ק אות צ"ו הביא ג"כ כן משערי הגלגולים, וע"ע בס' בית הלוי על נועם מגדים אות נ"ב, ובס' שלחן מלכים דף שס"ד, וקונטרס שלחן נגד צוררי דקע"ד, ובס' נח"א הל' אבילות סי' מ"ט כ' ג"כ בפשיטות אם בר"ח אין חוזרין לגיהנם, ביו"ט לא כ"ש ע"ש, ובס' מקרא מפורש פ' ויגש הביא בשם הגה"ק מטשעכאנאוו ז"ל דקדיש על או"א, מכיון שהנהיגו בו המבטלו הוי בכלל בזיון אביו ואמו דהוא דאורייתא אף לאחר מותם, ועמ"ש בפ' יתרו דף קע"ג: **ובענין** כיבוד אב לאחר מותו, ע' תפא"י פסחים פ"ד אות נ', וקידושין פ"א אות נ"ד שהוא מדרבנן, ולא כן דעת נוביי"ת אה"ע מ"ה, ותשו' רע"א סי' ס"ח, וע"ס מים חיים על נדה נ"ה., ושו"ת דודאי השדה סי' פ"ד עש"ה. - **והא** דקדיש בלשון ארמי עתו"ס ברכות ג'. ד"ה ועונין ובזה"ק תרומה קכ"ט: בלישנא דסט"א וכו' (וצ"ע עטרת זקנים או"ח סי' תל"ד דל' ארמי נקרא לשון טהור), וענפ"ת סי' נ"ו בשם ילקוטי הפרדס לרש"י בפי' הקדיש שכ' שלפי שהשם המיוחד הוא בל' ארמי לכך אומרים יהש"ר בל' ארמי, והוא הפלא ופלא, - וע"ע בס' ויעש אברהם, בעטרת זקנים שם דף קס"א. וקס"ד. מזה:

והרב רי"ל גרויבארט שליט"א מטורינטא כתב לי דנודע כי הקראים בשגעונם יושבים בחשך בליל שבת, ומפורשים פסוק לא תבערו אש שאסור להשתמש לאור הנר ואש, אף שהודלק קודם שבת, וכן המשכילים אין אוכלים טמונים בשבת אף שהי' הטמנה מע"ש, וזה ביאור מ"ש הרז"ה שבת רפ"ג ומובא ברמ"א או"ח סוס"י רנ"ז כל מי שאינו אוכל בשבת חמין צריך בדיקה אם הוא מין, וזה כוונת ר' נסים גאון, (שהי' רבו של הרי"ף) בהקדמת פי' ברכות, ואפית הטמון ואליה לא נעלם אפי' מנשים, שמוכיח ומביא למופת וראיה נצחת נגד דעתם המשובשה ממנהג מימות עולם, שהי' מטמינים חמים לשבת וגם הנשים יודעים זאת, וכן האליה שמותר כמ"ש בחולין קי"ז. והקראים אוסרים אותה משום חלב כנודע מספריהם, וכ"כ בא"ע צו (ז' כ'), ותמיד מימי קדם אכלו בנ"י אותה, וכ"כ בספרו שו"ת חבלים בנעימים ח"ד סי' ס"ז:

ועתש"ו הרא"ש כלל כ"א, ופת"ש יו"ד קט"ז סק"י, הרוצה להחמיר על עצמו אחר ביטול בס' או כלי שני הוי כמו מינות, ובנפ"ח או"ח רנ"ז הק' מחולין ל"ז: שהפליגו במי שאינו אוכל מבהמה שהורה בה חכם, אך ע"ש בדף מ"ד: ה"מ מילתא דתלי' בסברא, ועברכ"י יו"ד י"ז, פתח עינים חולין ו'. ורבנו ישששכר אדר מאמר ב' דרוש ז' האריך בזה והעלה דאם נתערב איסור ברוב היתר מצוה שיאכל ולא יחמיר עש"ה, וע"ע מנחות ס"ה. להוציא

מלבן של צדוקים דאין קצירת עומר במוצאי יו"ט, ובחגיגה י"ז., תענית כ"ז:, ופרה פ"ג מ"ז, וערש"י ביצה ב': כח דהתירא עדיף, האוסרים אינה ראיה שיכולים להחמיר, וע' מהרש"א חולין מ"ד. ד"ה הרואה, ומ"ש בדברי' כאן בהקדמה לספרי, ושל"ה שבועות ד"ה תכלית הלימוד, ומקור ברוך מבוא דכ"ד, ובפ' יתרו ד' קנ"ג: כתבתי בזה הרבה:

וע' צל"ח ביצה ב': לענין איסור דרבנן ל"ש טעם רש"י דכח דהתרא עדיף דמספק ג"כ מותר, ויש חידוש שיהי' מחמיר ע"ש, וע' עירובין ס"ח: וצ"ע, וע"ע ב"י או"ח קנ"ט ד"ה אבל בנט"י כללא דכחא דהתירא עדיף, ובכת"ס או"ח סי' ס"ח העיר מברכות ס', ועח"ס גיטין מ"א. וע' רשב"ם ב"ב ס"ז. דכשחידוש יותר לאיסור אמרי' כחא דאיסורא עדיף וע"ש בבאורים לח"ס על ביצה, וע"ע תוס' חגיגה כ"ב., ועירובין מ"ה:, והגהות מהרש"ם על ש"ס הנדמ"ח בעירובין שם:

ובדברי שאול פ' אמור כ' דלכך תקנו בספה"ע היום יום אחד ולא יום ראשון להוציא מלבן של צדוקים שאמרו ממחרת השבת, והגר"א הי' מרבה בנרות בליל שבת להוציא מדעת הפוקרים שאסור להדליק נרות בשבת כנ"ל וע' במעשה רב סי' קי"ב, וע' ס' זכרון ירושלים פ"ב אות מ"ז, ומור ואהלות סי' ל"ט שמנהג לאכול בשר בע"ש היפך חוקות הגוים שאין אוכלין, וע"ע בס' זכרון יצחק עה"ת ויקהל, בפי' שבת י"ב. הנכנס לבקר בשבת אומר שבת הוא מלזעוק לפי שבשבת שולט מזל שבתאי המורה על עצבות, והרבה מאוה"ע מקוננים בשבת ומשום זה מראים להיפך, וע' בדרושי הצל"ח לפסח, וגפי אש סוכה פ"ד. ומגלת ספר שה"ש א', ובענין חוקות הגוים בעניני בית הקברות עמ"ש בפרד"י ויחי דף שנ"ו: ובהערות שם הרבה, ואעלה עוד איזה דברים חדשים: אם מותר לעשות ציון כמו בית על קברי צדיקים עטוטו"ד מ"ת ח"ג ר"ז, מנחת אלעזר ח"ג ל"ז, ושו"ת ליקוטי חבר בן חיים ח"ה סי' ל', - ואם יש להשים לאיש פשוט אבן על הקבר מראשו לרגליו, ע' בית שלמה יו"ד ח"ב רנ"ז, אמרי אש יו"ד קי"ז - ואם יש היתר לקנות מצבה מה שכבר הי' על קבר עכו"ם, עשו"ת פרי השדה ח"א מ"ז - ובמצבה של עץ שמעמידין תחלה לסימן, אי מותר להשתמש למת אחר, אחר שהעמידו מצבת אבן, עשו"ת חיים של שלום ק"ד - ואי מותר לעשות מקום מיוחד לקברי משפחה, אי יש בזה חוקות גוי, עשו"ת נהרי דאפרסמון מ"ק יו"ד קל"ז, ושבט סופר יו"ד ק"ה, מצבה אי אסור בהנאה ע' בזה ברמ"א יו"ד סי' שס"ד פלוגתא, וע"ש בפת"ש סק"ג - ומצבה בלשון עמים, ע' בטעמי המנהגים שעוברים על איסור דאו' ושם אלקים אחרים לא תזכרו, וגם משום חוקות גוי, ע' בזה בשו"ת מהר"ם שיק יו"ד קע"א, פרי השדה ח"א סי' ג', שערי צדק סי' קצ"ט, דודאי השדה י"ט, חיים הצצחיים סי' ט', וס' הדרת קודש במכתבים

ב' ט' ל"ה ומ"ג - אילנות ליטע אי מותר, ע' יו"ד סי' שס"ח, ומ"מ אסור סמוך לקברים שהשרשים מתפשטים לקברים, ע' הדרת קודש מכתב י"ב - וקציצת אילנות בביה"ק ע' כרם שלמה סי' שס"ח שכ' דיכולים למכור לעכו"ם, וגם העשבים, ויאמר לעכו"ם שיעקר עמם השרשים ולנטוע במק"א, ואם אח"כ אינו עושה כן לא איכפת לנו, ועשו"מ קמא ח"א רל"ו, מהר"ם שיק שנ"ח, מהר"י אסאד יו"ד שס"ג, שד"ח אספה"ד אבלות אות קמ"ח, נהרי אפרסמון יו"ד י"ט, פרי השדה ח"א צ"ח, דודאי השדה סי' נ"ח וע"ז, ושו"ת חכמת שלמה הנספת לשו"ת הר המור סי' ח' - ואי מותר להציב במצבות פוטוגראפית, ע' מה שכתבתי בזה בפ' יתרו דף קפ"ד:

פסוק ד

זה ע' פתיחה להפלאה כתו' אות א' מ"ש שכל הנביאים נתנבאו בכה ומשה בזה הדבר, כלו' זה הדבר בעצמו כאלו יצא מפיו ית' ששכינה מדברת מגרונו עש"ה, וכשחטאו בעגל גם משה ירד ממדרגתו וניבא רק בכה (שמות ל"ב כ"ז) ואח"כ בקש משה ונפלינו "אני" ועמך (ל"ג ט"ז) היינו שגם נביאתו תהי' בהפלאה משאר נביאים כמקדם, והשיב לו ה' גם את הדבר "הזה" אשר דברת, היינו שהיית רגיל עד השתא לדבר בזה הדבר אעשה, ולכן במשכן אחר שנתרצו על העגל כ' הכא זה הדבר:

לאמור ע' אוה"ח מ"ש לאמור ב"פ, וי"ל להרשב"א בתשו' סי' תקפ"ב דיש לפרסם שמות המנדבים ברוח נדיבה, יו"ד סרמ"ט סי"ג, וברד"ק זכריה (ו' י"ד), וז"ש אשר צוה ה' לאמור, אף כי בצדקה מתן בסתר יכפה אף אבל בנדבה צוה ה' לאמור ולפרסם, וערמב"ן (ל"ה ה') - **וכתב** לי הרב מפלונסק שליט"א הא דכאן כ' לאמור ובפסוק א' כ' לעשות ע"ד שכ' בריש ס' סדר הדורות לפרש ענין לאמור בצדקה לרמז על גדול המעשה יותר מן העושה (ב"ב ט'. ומד"ר במדבר פי"ג):

פסוק ה

קחו מאתכם תרומה לה', עיקר מצוה אם נותן גם בשעה שדחוקה לו וזה קחו "מאתכם" גם בעת שעליכם לקמץ מצרכיכם, כי אם רק נותן בעת שאוצרותיו מלאים זאת לא נקרא מאתכם, וז"פ בב"ב ד"י. שאלו לשלמה עד היכן כח של צדקה, א"ל כבר פירש אבא פזר נתן לאביונים בזמן שלמה שאין כסף נחשב לכלום, לא יכלו לדעת כח של צדקה, ורק בימי דוד שארץ נתדלדלה ע"י מלחמות הרבות שהי' בימיו והעם סבל מרעב, אז הי' גדול כח של צדקה:

נדיב לבו עא"ע וברש"ש פסחים י"ד: כ' לפי הדרשה דבחרב חלל פי' בחלל חרב, וכן בשר ערלתכם הוי כמו ערלת בשרכם כמ"ש ומלתם את ערלת לבבכם, ובשר כינוי לאבר

בפרש"י נדה מ"ג. על ומצא בשרו חם, וביחזקאל (ט"ז כ"ז) גדלי בשר ע"ש ברד"ק, וכי כי יהי' זב מבשרו, רר בשר החתום בשרו (ויקרא ט"ו ב'), וע' בכורות מ"ג:

זהב כסף ונחשת, ע' אוה"ח בזה, וע' בכורים פ"ג מ"ג ותי"ט ד"ה הפחות, וסו"פ וארא והמטר והברד והקולות, ועשו"ת בית שלמה אה"ע סי' ס"ב שהאריך בזה בוי"ו הנוספות אי רק אצל האחרון, ועזה"ק וארא כ"ג. וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב איתוסיף בי' וי"ו לאחזאה דאיהו שלימא יתיר מכלהו, ובדכ"ו. ביאר יותר מזה, אולם כ"ז לדרשא להסמיך חכמת רוח קדשם לקרא ופשטן של דבריהם לצחות הלשון וכמו שם חם ויפת, יששכר זבולן ובנימין, אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני, שארה כסותה ועונתה, ושלחתי את הצרעה וגרשתי את החוי את הכנעני ואת החתי, וע"ע רש"י דהי"ב (כ"ח ז') והגר"ב עפשטיין מפינסק כתב לבני הר"ד שיחי' דיש ב' סוגים עם ו' ובלא ו', אברהם יצחק ויעקב, שם חם ויפת, בר"ה ט"ז: בפסח בעצרת בר"ה ובחג, וער"ן סוכה פ"ג במשנה נקלף נסדק ניקב וחסר מדקתני וחסר עם ו' ובנה ע"ז יסוד וצ"ע, וגם כ' זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבתו (נח ח' כ"ב) ובח"ש (כ"ד ל"ה) ויתן לו צאן ובקר וכסף וזהב כו', וביתרו (כ' י"ז) ועבדו ואמתו ושורו וחמורו - ובאמור (כ"ג מ') פרי עץ הדר וכפות תמרים ענף עץ עבות וערבי נחל, לא מסוג א' ולא מסוג ב', רמז שאתרוג ניקח בפ"ע, אח"כ בפ"ע כ"ת ענף ע"א וע"נ שיהי' שלשתם ביחד:

פסוק י

וכל חכם לב כו' יבואו ויעשו, החכמה הגדולה מכל הוא שלא יהי' חכם יותר מדאי רק שיעשה מה שצוה ה', ע"ס דבש השדה אות נ"ה:

פסוק יא

בריחו וקרי בריחיו עי' ס' משך חכמה דבא להורות על בריח התיכון שבו כ' עשי' בפני עצמו, ובפקודי (ל"ט ל"ג) גבי הבאה כ' ג"כ בריחו וקרי בריחיו כנ"ל, ובהקמת המשכן (מ' י"ח) כ' בריחיו, היינו משום שהבריח התיכון לא הועיל נתינות משה רק בנס הי' עומד, כשבת צ"ח:

פסוק יב

ואת ערש"י, ותפארת ישראל זבחים פ"ו מ"א בענין אי על עליו משמע או סמוך, והביא הרבה מזה, ולא הביא תוס' סוטה ל"ז. ד"ה מאי, וע"ש בתפארת יעקב ואהבת איתן בדפוס ווילנא, ומש"ל בפ' פקודי (מ' ג'), ולקמן בפסוק כ"ב:

פסוק יז

חצר רש"י ל' זכר ונקבה, וערש"י ברא' (ל"ב ט'), ובמלאכת שלמה על משניות פ"י מ"א דמנחות מ"ש בזה, ובא"ע הביא פסוק ורוח גדולה וחזק הוא במ"א (י"ט י"א), ותאכלהו

אש לא נפח איוב (כ' כ"ו) ומ"ש אדניה, ורמז כי אדני המסך לפתח האהל ג"כ נחשת, ולכן אמר אדניה בלשון נקבה על המסך:

פסוק יט

בגדי השרד רש"י לכסות הארון בשעת המסעות, וכ"כ בתשא (ל"א י') וע"ש ברשב"ם, וביומא ע"ב: שרד, אלמלא בגדי כהונה לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט, וכ' בס' שיח יצחק, אע"ג דקרא משמע דלאו היינו בג"כ דכ' בתרי' ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן, ומטעם זה פרש"י בפ' תשא דעל פשוטו היינו בגדים שמכסים בהם הכלים, י"ל דסבר תלמודא, דמ"מ בגדי שרד קא לכל הבגדים אלא שחזר ופרט את בג"כ בפ"ע, וכ"מ מדקאמר לשרת בקדש היינו עבודה, דבשעת מסעות מה שירות איכא, והיינו דל"ה קרא דתשא רק ויקהל דכ' שירות, ואע"ג דאבג"כ נמי קאי, וקאמר דבשלמא בגדי מסעות קראם שרד שעשאום כקליעות כרש"י ורשב"ם אבל בג"כ לאיזה ענין קראם שרד, וערמב"ן תשא שפי' בג"כ בדוקא וע"ש במהרש"א:

פסוק כא

וכל אשר נדבה רוחו, בתיב"ע דאשלמית רוחי' בנביאתא, ע' ארצות השלום דרוש ג', דמפרש לשון רוח נדיבה תסמכינו שפרש"י זה רוח הקדש שזה מיוחס על רוח נדיבה, והתפלאות כח הנפש החזקה, אבל יפלא וכי לא הביאו לתרומות מקדש רק מי שהי' חוזה ונביא, והלא הביאו כל אנשים גם נשים, רק באמת לא הוצרכו לקבץ נדבות רק מן המון, אבל מי שזכה לנביאה הוא בעצמו משכן וכ"ג והשראת שכינה בו, וז"ש ויבאו כו' כל איש לא הביא רק זהב או כסף, אבל וכל אשר נדבה רוחו שזכו לרה"ק, הביאו תרומת ה' לאה"מ ולכל עבודתו שבעצמם נחשב כאלו התנדבו משכן וכליו ע"ש אריכות:

פסוק כב

ויבאו האנשים על הנשים ערש"י וספורני דאין לקבל נדבה מנשים אמר שהאנשים היו אתם, וערה"ז שמביא מחו"מ שנ"ח, ויו"ד רמ"ח ורנ"ז, וכ' הח"ס והג' מהרש"ק ז"ל, דקיי"ל בגיטין נ"ה:, כתו' צ"ה, וב"ב מ"ט. בעל שמכר בנכסי מלוג והאשה הסכימה יכולה לומר נחת רוח עשיתי לבעלי אא"כ חתמה תחלה, לכן כ' על הנשים היינו נשים תחלה ואח"כ אנשים ע"ש, ומ"ש רש"י עם הנשים וסמוכין עליהם י"ל דהדין אם לקח משניהם בב"א מקחו קיים באה"ע צ' סט"ז, ובת"א ומיתן גברי' כו', פי' שהביאו מעל הנשים בעודן על הנשים ערש"י, וכ' באור שמח פ"ה מאסורי מזבח דאומר כוס זה לעכו"ם אינו אסור להדיוט אבל משום מוקצה לע"ז אסור לגבוה, ובע"ז נ"ג. אלה אלהיך שאוו לאלהים הרבה, א"כ הי' חושבים לעשות מתכשיטין עוד עגלים והוי מוקצה לע"ז, לכן הביאו בעודן על הנשים שאין בהם חשש מוקצה, דהנשים לא רצו ליתן נזמיהם

לעגל שכ"כ ויתפרקו בעל כרחן, **וע'** פסחים קט"ו. על מצות כו' ובגליוני הש"ס שם דהיינו פירושו עם, כמו ויבואו האנשים על הנשים, וכמו אל אחותם לא תקח לצרור, דפירושו עמה, ועשו"ת רשב"א ח"ד רס"ז, ובטבול יום פ"א מ"ג כל שהוא נאכל עלי' פי' עמו, ובענין על אי בסמוך, ע' חכ"צ קפ"ח, וס' יראים סי' ת"ו, וגליוני הש"ס פסחים כ"ג: אריכות, ועמש"ל בפסוק י"ב, ובפ' פקודי (מ' ג') ושמות דף כ"ז:

נדיב לב בחגיגה י'. מכאן רמז להתרת נדרים מה"ת ערש"י, דלא מצינו התרת נדרים בתורה רק הפרה בר"פ מטות, ובשבועות כ"ו: גמר בלבו מנין ויליף מכאן, וזה בנדרי הקדש אבל בנדרי חולין צריך להוציא בשפתי', וביו"ד רנ"ח סי"ג אי חשב בלבו ליתן דבר לצדקה אי חייב לקיים או דמינן לנדרי הקדש או לחול, ובתו"ת הק' דבנדרים ז'. בעי אי יש יד לצדקה ופסקו לחומרא ביו"ד רנ"ח ס"ב, ומהכ"ת לחלק צדקה מקרבנות לענין מחשבה אחרי דלענין יד פסקו לחומרא דהוי כקרבנות ע"ש, וע' או"ח תקס"ב ס"ו שאם הרהר לקבל תענית מחויב להתענות ע"ש, נסמך על הנ"ל שתענית דמי לקרבן - **וראיתי** בס' מקרא מפורש בשם אב"נ ז"ל למה התחיל בהפרה קודם שהוזכר קיומו של הנדר בפ' מטות, ות' דקשה בנדרים ושבועות מחשש בל תוסיף, לרמב"ן במוסיף מצוה על המצות יש ב"ת, ור"מ ש"ב ה"ט מממרים דהאומר בשר עוף בחלב מה"ת בב"ת, ועכצ"ל דבכל מצות ליכא שאלה, ורק בשבועות ונדרים, א"כ לא הוי בצורות מצות התורה, ומשו"ה התחיל בהפרה דבלעדו א"א לנדר שיחול, והפרה סיבת קיומו ופח"ח, וא"ש ירו' פ"א ה"ב מנזיר דנזירות שמשון ל"ה מה"ת. רק מד"ק, כיון דל"מ שאלה הוי ככה"ת, וא"א שיהי' ד"ת מחשש בל תוסיף:

תנופת זהב וגו' תרומת כסף, הג' מהרש"ק ז"ל כ' דזהב הי' לכפר על עגל, וכסף ונחשת שלא נתנו לעגל ל"ה צריכין לתת למשכן לכפר ורק בנדבה, וקרבנות לכפר צריכים תנופה לכן כ' רק בזהב תנופה, ובס' ד"ח הק' דבפקודי (ל"ח כ"ט) כ' ונחשת התנופה, עו"ק מ"ש דמרים לא משמע תנופה מרש"י תצוה (כ"ט כ"ב), וכ"כ במנחות ס"ב. בתנופה מו"מ מעלה ומוריד שנ' אשר הונף ואשר הורם (תצוה כ"ט כ"ז), עו"ק שלמים ותודות דקרבנות נדבה הם וצריכים תנופה וצ"ע:

פסוק כג

אשר נמצא אתו, ערה"ז שמביא ראי' מכאן דחזקה כל מה שיש ברשותו של אדם שלו, וע' אה"ע ל"ח וחו"מ צ"ט ס"א:

פסוק כה

חכמת לב בידיה טוו יל"ד מה החכמה וגם הלשון בידיה, וראיתי דהדין כל מה שקנתה אשה קנה בעלה, ובנזיר כ"ד: אי' אם קמצה מעיסתה או שנתן לה אחר ע"מ שאין לבעלה

רשות בה, אז שייך לה, וגם הדין מע"י לעצמה רק חכמים תקנו לו מע"י תחת מזונות, ויכולה לומר אינה ניזונת וא"ע, כתו' נ"ט., ובמדבר שיהי' מן ולא נצרכו למזונות בעליהן מע"י לעצמה, וז"ש וכל חכמת לב שידעו הדין מה שקנתה אשה קנה בעלה והיתה רוצה לנדב, בידיה טוו, ר"ל מה שעשתה בידיה שהוא לעצמה זאת יכולה לנדב ולא זולת:

פסוק כו

טוו את העזים, רש"י מעל העזים, בס' ויעש אברהם כ' שלכן טוו מעזים בחייהם, דהי' יראים אולי לא יקבל מה שטוו שהי' ביניהם נדות ויולדות לכן טוו מעל העזים במחובר לבע"ח שאינו מקבל טומאה, והכוש ג"כ אינו מקבל טומאה כמ"ש בכלים פי"א מ"ו אע"פ שבמדבר ל"ה רואות דם מחמת אימת השכינה, דחרדה מסלקת דמים כנדה ט'., אעפ"כ הי' טמאי לידה דקיי"ל נפתח הקבר בלא דם טמאה לידה, וע"ע בתפארת יהונתן, ובשבת ע"ד: ברש"י קרא דריש טוו את העזים בגופן של עזים משמע, ואת הוא כמו מן, הם יצאו את העיר (ברא' מ"ד ד'), כצאתי את העיר (שמות ט' כ"ט), הפי' מן העיר, וע' יומא ס"ו: אין חכמה לאשה אלא בפלך מכאן, ובהדוה"ע העיר דמצינו גם בהמה מקבלת טומאה כשעשה גולל לקבר באהלות פט"ו מ"ט, וכ' דג"כ דאף שאין רוח חיים מטמא חוץ מאדם מ"מ מטעם גולל מטמא, וע' עירובין ט"ו. וסוכה כ"ג:

ובסדרי טהרות על אהלות פט"ו מ"ח דקצ"ג: כ' דגם עבד נעשה גולל אע"ג דלאו בר טומאה הוא ע"ש, וכ"כ בתוס' נזיר ס"א: ד"ה אי דגם בעבד י"ל כיון שאין לו טהרה אין לו טומאה, ובקהלת יעקב אלגזי בתוספות דרבנן אות נ' סי' רי"ג כ' דעבד מקבל טומאה דאיתקש לנשים, ועשו"ת בית יצחק או"ח ט"ז בסופו, וביו"ד סי' ג' מ"ש בזה, ועכ"מ פ"א הי"ב מבהב"ח דהביא ראי' מכאן לר"מ דנשים חייבות בבנין בהמ"ק, ובבי"צ או"ח סי' ג' ומ"ש בזה בפ' תצוה דף רפ"ט:

ובשבת ע"ד: הטוה צמר שע"ג בהמה בשבת אין דרך טווי' בכך, ופריך מכאן טוו בעזים ומשנו חכמה יתירה שאני, ובחלק"י בקונ' קבא דקושייתא קו' ס"ג, הק' לחמ"ח וב"ש אה"ע קכ"ג ס"א דהפטור של כלאחר יד נפק מקרא דמלאכת מחשבת, ובמשכן דכ' בי' מלאכת מחשבת למה הי' כשר מה שטוו מן העזים, ובירו' יומא הובא במלחמות פ"א דסוכה דהי' עשייתן צריכה כוונה לשמן, אפי' חציבת אבן וארגיגה הכל צריך עשי' לשמה ואיך יוכשר כלאח"י עכ"ל, ובאמ"כ כאן במילואים דף רע"ד, כ' דלא מבעי' לרש"י שפי' חכמה יתירה ואך להדיוט אין דרכו בכך והוי כלאח"י, אבל לחכמת לב דרכן בכך לק"מ, ואף לתוס' שפי' שם והעושים כך בטלם דעתם אצל כל אדם, יודו דבמשכן דבאה הצווי

וכל חכמי לב בכם יבואו ויעשו ודאי אא"ל דבטלה דעתן, ול"ה בהם מלאכה כלאח"י ושפיר הוי לשמה ע"ש עוד:

פסוק כז

והנשאם רש"י חסר כו' וכ"ה בנשא (ז' ג') ועחת"ס ניטין ל"ה, דק' על רש"י הא טובא יהבי אבני שהם ומלואים דשווין יותר מנדבת ישראל, וע' יומא ע"ה. דעם המן מצאו האבנים וא"כ לא הביאו כלום, וי"ל כי כן הוא שהנשיאים לא התנדבו כלום, כי אמרו יתנדבו העם ומה שיחסר אנחנו נותנים, ולבסוף שהי' די ולא חסר רק חשן ואפד, ול"ה לנשיאים אבנים הללו ונזדמן להם במן כ"א אבנו של שבטו, נמצא לא נתנו משלהם רק מה שחסר להם איזה גרגרים מן מקום האבן, ונחסר להם מאכילת יום ההוא משהו ונחשב כנדבת המשכן:

ובתיב"ע נשיאם עננים דהביאו מג"ע, ומפו' הק' על השמן למאור איך הי' כשר הא בעינן שמן זית דוקא, איך ממנחות סט. בחטים שירדו בעבים מבואר דאע"ג דבמנחות בעי חטים מ"מ כשרים גם חטים משמים, וכן י"ל בשמן זית. והובא בשם החי' הרי"מ ז"ל על הט"ז או"ח תר"ע דתי' קו' ב"י דהנם הי' בלילה הראשונה ג"כ ע"פ הזהר דאין ברכה חל על ריקן, וק' הא בחנוכה הי' נס ולא ברכה ונס יוכל להיות יש מאין, ואמר הוא ז"ל דאם הי' ע"י נס ל"ה שמן זית ופסול וע"כ דבחנוכה הי' ברכה ועי' בכל"ח שהאריך בזה, ובעיקר הדברים הובא זה בקו"ד חו"ז סי' נ"ה בשם זקיני הגאון מלאסק ז"ל, מ"ש שם בתו"ט סי' ל"ט בשם אחד מהרבנים, והוא, מהגה"צ אב"ד דפה פאביאניץ שליט"א בהעלם שמו והארכתי בזה בפרד"י לך דף צ'. וישב דרס"ח, ובפ' וארא דנ"א., בשלח קכ"א:, ותרומה דף רע"ו: ע"ש היטב ותמצא הרבה חדשות וע' שבת ק"נ: בחסיד שנעשה לו נס ועלתה לו צלף וממנו הי' פרנסתו, וק' הא א"נ ממ"נ' ועשו"ת אמרי דוד סי' מ"ט שהק' דהא הוי ערלה ג' שנים, וי"ל כשבת ל"ג: ברשב"י שעלתה חרובא ואכלו משום דע"פ הדיבור שאני כחולין ה', ועוד דלא עביד רחמנא ניסא לשקרא ברכות נ"ח. -

ובפ' וארא הבאתי ר"ח חגיגיה י"ד. דכל מצות התורה רק בדרך הטבע, וא"ש מ"ש בפ' וישב מדוע לא בראו פרה אדומה בס' יצירה, גם אי יכול לפדות בשה שבראו בס"י, ולר"ח א"ש, וכן בספקו של חמ"ח באה"ע סי' א' סק"ח בנתעברה באמבטי אי מקיים פו"ר ע"ש, וזה"ט באכילת איסור שלכ"א, וגם בשבת בהוציא כלאחר יד דפטור, הכל מטעם זה דתורה לא ניתנה רק בדרך הטבע, וגם במ"ע מצינו בבכורות מ"ה: באיטר רגל שפסול בעבודה, ופרש"י דכ' לעמוד לשרת בעינן שיעמוד כדרך שבנ"א עומדין ויש לפשוט ספיקות המל"מ בפ"ה מיסוה"ת אי למדים מ"ע מל"ת בשלא כד"א ע"ש, והרי

גם במ"ע מצינו דבעינן כדה"ט כנ"ל, וכן כתב לי הרה"ג בעהמח"ס **ערך חיים** שליט"א מקראקא, וא"ש קו' המפו' בפך שמצאו בחנוכה הלא בלא"ה נטמא השמן כששפכו למנורה, עפמ"ש בס' ברכת שמואל בדרוש לחנוכה בשם הש"ך עה"ת, ששמן המשחה הי' מן השמן שירד ליעקב בהר המוריה מן השמים, וזה משחז"ל בחולין צ"א. ששכח פכין קטנים וזה הי' ג"כ הפך שמצאו החשמונאים שהי' חתום בחותמו של כ"ג, וע' בקב הישר פצ"ו, ולפ"ד הר"ח כיון שהשמן היה נסיי אינו מק"ט, - אך יקשה מ"ש בשבת כ"א: של"ה בו רק להדליק יום א' הלא שמן המשחה הי' בו הין שהוא י"ב לוגין, בכריתות ה'. ואי' שם ובהוריות, שנעשה בו כמה נסים, של"ה בו אפי' למשוח העקרין ונמשח ממנו המשכן וכליו ומלכים וכהנים ועדיין כולו קיים, ולפ"מ ששיעורו חצי לוג שמן ללילי טבת, א"כ לז' קנים היה די ג' וחצי לוג, א"כ הי' בו להדליק יותר מג' לילות, ורק י"ל עפ"מ שהק' שם בפנ"י מנין הי"ל שמן למנחות, וי"ל חדא מתורצת בחברתה, שמה שנשתייר ביום א' מהמשיחה הוצרך למנחות שקודם למנורה של יום ב', והי' צריך ו' לוגין לב' התמידין לכל א' רביעית ההין, ומה שנשאר הי' צריך ג"כ לחביתין ושפיר למנורה ל"ה רק ליום א'. אך כ"ז לשי' שהטבת נרות אינם הדלקה (ער"מ פ"ג הי"ב מתמידין, ופ"ט ה"ז מביהמ"ק) אבל להרמב"ם שהטבת נרות היינו הדלקתן, א"כ הרי הדלקת המנורה ביום ב' קודם למנחות וצ"ע. - **ומ"ש** שם ראי' מאילו של ילחק שנולד ביה"ש ול"ה ע"י לידה, ראיתי שז"א דל"ה דרך נס, רק בדרך הטבע כמו כל הבריאים שנבראו' ובסו"פ א"ט שור שהקריב אדה"ר קרניו קודמין לפרסותיו ובאדר"נ ספ"א פר של נח קרנותי' קדמו לפרסותי וזה לא יצא מדה"ט כי הבריאה הי' מוכרח להיות כן: -

ובבעה"ט כאן שגם הכבשים לתמידין וחטים ללה"פ ועצים למערכה הביאו ובכתוב מפורש רק מה שצריך לצורך בנין, וי"ל שגם לתיב"ע הביאו כבשים, אך י"ל שכבשים וחטים הביאו מאיזו מקום כמו חטים שירדו בעבים במנחות ס"ט: שפרש"י שבלעו ספינה מלאה חטים, וזה ל"ח מעשה נסים כיון דבריאתן הם כדה"ט רק הבאתן בנס, אזלי' בתר עיקר הקרבן ול"ק לר"ח הנ"ל ממנחות שם אי למנחות אמאי לא, ועיקר איבעי' רק משום דכ' ממושבותיכם ולא קאמר אפי' למנחות הי' איבעי' משום מ"נ, דשם ל"ש למיבעי' משום מ"נ כמ"ש, אבל כבשים שעיקר בריאתן במ"נ ע"י ס"י, י"ל דאין להביאם לקרבן משום מ"נ, וכ"ז לרש"י אבל לתוס' שם דחטים ירדו מן השמים בנס, ואפ"ה אמרו שכשרים למנחות ואיבעי' רק משום ממושבותיכם י"ל דיפלוג על ר"ח הנ"ל, וי"ל דר"ח כרש"י. - **ויל"ע** כיון שעבים זורקים אותם לארץ איך משכחת שישארו בחיים, ואת"ל שישארו בחיים כמו שלו מ"מ איך ראוין להקרבה ול"ח לריסוק אברים, ושלו שאינו

שהוא מן השמים ואיכא גם מ"ד דל"ב שחיטה משא"כ בכבשים ולקרבן צ"ע, - וע"ע בטו"א חגיגה ט"ו שהק' ביבמות ד"י. דלא תנו אמו דבאחות דאיסורא לא קמיירי, הלא משכחת בהתירא בנתעברה מחמי' באמבטי דהוי אחי בעלה מאביה ונפלה ליבום ע"ש, ולר"ח א"ש דכה"ג פטור לייבם דלא הוליד כדרך הטבע - וגם הק' לרד"ק מלכים דדבר הבא ע"י נס הוי הפקר ופטור מתו"מ וכאן כ' מאתכם, איך יצאו ע"י נס עננים וי"ל דרק בזמן שנוהג בטבעו אין להדיוט בנס קנין, אבל במדבר שהנהגה הי' בנס יש לנס קנין - עי"ל דרק בנידן רד"ק דכל הווית הדבר הי' בנס, אבל לא אם הווה בטבע רק הבאתי ממקום למקום בנס יש זכיה וע"ס מקרא מפורש:

ובס' החיים להג' מהרש"ק ז"ל או"ח תר"ע הק' על הט"ז דאדרבא הי' להקב"ה להגדיל הנס ולברוא יש מאין, ותי' דצ"ל מן המותר בפיך, ואסור להנות ממעשה נסים, ולכן נשתייר מעט וקמא קמא בטל, וראיתי בירחון המגיד ח"ב שהק' לר"י דעב"מ ל"ב, וי"ל למ"ש המפו' דאסור להנות ממ"נ רק מדרבנן, וע' ביעיר אוזן לאזולאי מערכת מ' ובתוס' חולין צ"ט: ד"ה שאני שכ' דבדרבנן מודה ר"י דמב"מ בטל - עי"ל למרדכי הובא ברמ"א יו"ד ק"ב בדשיל"מ בנולד בתערובות בטל, ור"ן נדרים נ"ב. כ' דדשיל"מ ל"ב מצד מב"מ ע"ש, א"כ י"ל דגם מב"מ לר"י אם נולד בתערובות בטל וא"ש, וע' לב אריה חולין ק"ח:

פסוק ל

ראו קרא ה' בשם בצלאל וגו' וימלא אותו רוח אלקים בחכמה בתבונה ובדעת ולחשוב מחשבות לעשות בזהב כו"נ, ראיתי מעשה בעת שהג"ר חיים ז"ל יסד ישיבתו בוולאזין ושלח משולחים לקצוי ארץ ראה בפנקס א' שכפרי נדב ליתן בכל שנה מאה רו"כ, וזה הי' הון רב ויתמה על זה, אח"ז אמר משולח א' שברצונו לקנות סוס ועגלה שלא יצטרך לחכות תמיד בדרך, ונתן לו כסף על זה, וגם הלביש א"ע במלבושים מהודרים שיהי' נכבד וירבו הנדבות וכאשר בא המשולח לכפרי הנ"ל א"ל שלא יתן לו כלום, וגם תוהא על הראשונות שנתן, וכשבא לביתו וסיפר זה, ונסע הגאון אלי', וכשבא שמח ויחרד לקראתו ושאלו הגאון סיבת מניעת נדבתו עתה, ויען אמת כי הנני שמח מישיבתו אך כשראיתי שהמשולח לבש בגדי פאר ויש לו סוס ונער לשמשו, וכ"ז יעלה להוצאות גדולות איני רוצה ליתן שהמשולח יאכל כספי, וכששמע דברי' א"ל למדת מה, א"ל לא, רק חומש לבד, ופתח הגאון בפ' ויקהל וא"ל למשל כשאחד הי' בילדותו חייט טוב, אבל נפשו חשקה בתורה ונעשה אח"כ רב וגאון, ואם א' יכתב לו שאלה בתורה "להגאון הגדול וחיט טוב" האם לא יהי' לשתוק, כן כאן, דאי' בברכות נ"ה. יודע הי' בצלאל לצרף אותיות שנבראי בהם שמים וארץ ואיך יתכן לכתוב תואר לעשות בזהב וגו' שהי' גם חרש

טוב, דומה על הרב חייט טוב אכן ידוע דבמשכן הי' מקומות שונות, ק"ק, היכל, עזרת כהנים, ישראל, ונשים וכו' וכל אחד הי' מקודש מחבירו, ובודאי כל א' רצה שנדבתו יהי' על המקודש ביותר, ומה יכלו לעשות, ומאין יהי' העזרות וכו', ובחר ה' בבצלאל שהי' יודע לצרף אותיות, ועי"ז הי, יודע מחשבות של כל נודב, ולמי שכוונתו רק לשמים הי' נותן נדבות לק"ק, ומי שהתכוון גם לכבוד הי' נותן להיכל, ומי שנתן רק לכבוד הי' נותן בעזרת נשים וכדומה, וזה כוונת הפסוקים וימלא אותו רוח כו' שהיה יודע לצרף אותיות "ולחשוב מחשבות" וידע איך לעשות בזהב וכסף באיזה כוונה הי' ועיקר הי' "וחושב" יודע מחשבות, לכן ידידי, אמת שכל אלה נצרך למשולח לסוס ונער, אך אם אמת כוונתך רק לש"ש מעותיך יאכלו רק ההוגים בתורת ה', ומי שנותן רק לכבוד, מעותיו יאכל הסוס וגם זאת למצוה יחשב, וכששמע זאת הרם נדבתו בכפלים - וע' כנפי נשרים ומלין יקירין בשם הרמב"ם, ודברי חנוך פ' תשא ומ"ש שם (ל"א ב'):

חור רש"י בנה של מרים, וק' למה לא פי' כן בפ' תשא (ל"א ב'), ובגר"כ כ' עפמ"ש בב"ב קע"ב. בב' יוסף בן שמעון כיצד יעשו ישלשו, ובמדבר הי' שכיח הרבה ששמותיהם בצלאל בן אורי, והוצרך לשלש, אך זה ניחא בפ' תשא שהוצרך ה' לומר כן למשה שלא יטעה על אחר, אבל משה שכבר שמע וידע איזה בצלאל למה צריך לשלשו בפני ישראל הו"ל להעמידו לפניהם, אך חשש שישראל יאמרו שמשה שמע סתם מה' בצלאל ומשה בעצמו בחר בו שהי' קרובו, ע"ז פרש"י, שמא תאמר מהכ"ת שיחשבוהו, בנה של מרים והוא קרובו, לכן אמר ראו קרא ה' כו', ה' קרא אותו בשם משולש ותו ליכא חשדא, **ובב"ש** פ' תשא כ' דביומא כ"ז. ת"ח דמורה אתא או משבט יששכר או מלוי, ופריך יהודה נמי כ' ומחוקק מבין רגליו, ומשני אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא קאמינא, ופרש"י דרק מלוי וישכר ומיהודה מורה אבל לא להלכתא, וק' בצלאל אתי מיהודה ואיך הי' מסיק להלכתא לכוון למאמר ה', (ועב"י חו"מ סי' ג' דנשיאום שבא"י באים מנקבות של שבט יהודה) וזה שפרש"י חור בנה של מרים, א"כ הי' מצד אם משבט לוי ומסיק שפיר אליבא דהלכתא, ובפ' תשא דהי' רק ציווי ה', לא פי' בנה של מרים, אבל בויקהל דהי' בציווי משה לבצלאל דכבר כוון בצלאל להלכה לכן פירש בנה של מרים:

יהודה ע' ס' משך חכמה מסירת נפש צ"ל שלא בחקירה והתחכמות יתירה, ויהודה מסר עצמו בים במסירת הנפש כמ"ש בתוספתא דסוטה, וכן חור מסר עצמו בעגל (תשא ל"ב ו'), דהחקירה תעכב מלמסור נפשו על קדוש ה' כעדות החסיד יעב"ץ ז"ל, לכן אמר שבעבור זה שלא חקרו ולא נתחכמו יותר מדאי לכן וימלא אותו בחכמה ובדעת כו':

פסוק לד

ואהליאב ערש"י וצ"ב דמעלות השלימות לא ביחוס תלי', עשו"ת זכרון יצחק בח"ת עפמ"ש בב"מ פ"ה. מ"ד בלב נבון תנוח חכמה זה ת"ח בן ת"ת ובקרב כסיל תודע ת"ח בן ע"ה, ופרש"י דבן ע"ה מודיע לכל, וז"ש משה על בצלאל ולהורות נתן בלבו, שהי' ממיוחסין וחכמה בלבו, אך על אהליאב שהי' מבני השפחות יהי' מקום לומר ובקרב כסילים תודע כמו ת"ח בן ע"ה דמודיע לכל חכמתו, בא הכ' בשבחו ואתו אהליאב ופרש"י שהשוהו המקום לבצלאל, ולכן אמר מלא אותם חכמת לב, בשניהם חכמתם בלבם:

פרק לו

פסוק א

ועשה עא"ע וב"ק נ"ד. וברש"י:

פסוק ג

בבקר בבקר הובא מהראנ"ח ז"ל דחווזר על עושי המלאכה, ושכר מלאכה הי' שוה הרבה, ולא רצו להכניס דפלוג' אי אומן קונה בשבח כלי, ואי אין קונה אין להם חלק בגוף המשכן לכן הביאו ג"כ נדבות, ומפני שמנאו הפועלים שלא יבטלו ממלאכתם, אפי' בעת הבאת הנדבה, וזמן פעולת שכיר מנץ החמה עד צאה"כ, וע' ב"מ פ"ג: תד"ה פועל, והי' צריך להקדים בקר הרבה, חדא קודם מנהג הפועלים דעלמא, וקודם זמן פועלים במלאכת קדש, דמקדמי עוד יותר כמ"ש תוס' שם ואמר בבקר בבקר, וע"ס הנותן אמרי שפר:

עוד ראיתי, דהנה אותם שחטאו בעגל נהרגו ע"י שבט לוי, ואותם שחטאו שלא מיחו, עליהם כ' בירמי' (ל"ב ל"ד) וביום פקדי ופקדתי, ובמנחות מ"א. על מ"ע נענש רק בעידן רותחא, וז"ש וביום פקדי שיהי' עידן רותחא, ופקדתי גם על עשה הוכיח תוכיח, ונדבות הי' לכפר על עגל ואין מענשים רק בעידן רותחא, ובבקר כששמש יוצאת ומלכי מזרח ומערב משתחוים ה' כועס, והוי עידן רותחא לכן אז הביאו הנדבות, וע' יומא ל"ג: דהיכי דכ' ב"פ בבקר משמע להקדים, וע' ד"ח פ' וירא. **והרה"ג** מפלונסק וכעת בווארשא שליט"א כתב לי ע"ד שיסופר בשם הקד"ל ז"ל במצות אתרוג כל הלילה צפה לאור היום שיוכל לקיים מצות ד' מינים, כן בצדקה ונדבות למשכן קיוו לבקר לבקר להביא, וכנאמר מרבים להביא, ונודע מהאר"י ז"ל הובא בס' כסא רחמים בענין צדקה בלילה, - ובשמו"ר פקודי פנ"א א"ר יוחנן לשני בקרים הביאו והותר וכו', היתה דים, פתח בוהותר וסיים בדים ונכון למ"ש האוה"ח ז"ל (ל"ו ז') והובא כמה פעמים בשפ"א, וי"ל דזה ענין הברכה, וא"ש במד"ר שם היו מתברכים כו', וע"ש במת"כ, ובשבת ק"ב: אין עניות במקום עשירות

וברש"י, וי"ל דזאת כוונת הפסוק דבכל ענין הצטרכות למלאכת הקודש הכינו או דים או עוד מותר, שלא יצטרכו לחזור ולבשל סממנים ולצבוע מעט כדברי הש"ס שם:

פסוק ו

ויעבירו בתרגום ועברו כרוז, ע"ס מגלת ספר אסתר (א' י"ט) ולא יעבור דפי' שלא יכריזו בפומבי רק שיכתב בספר לבד כי לא נאה שיתפרסם מרידת המלכה, וערש"י שבת נ"ה. ד"ה מעבירים, וגליון הש"ס לרע"א שם, ופהמ"ש לר"מ שקלים פ"ה מ"א גביני כרוז, וזה שמורגל בחז"ל לקרות ש"צ עובר לפני התיבה, ברכות פ"ה מ"ד. עירובין פ"ג מ"ט, ר"ה פ"ד מ"ז, תענית פ"א מ"ב, ומגילה פ"ד מ"ה, כאשר העיר ע"ז בהון עשיר ברכות פ"ד. ולהנ"ל י"ל לפי שש"צ ישמיע בקול דברי התפלה:

ובשבת צ"ו: הוצאה היכי כ' ויעבירו ממאי דבשבת קאי משום איסור מלאכה דילמא בחול ומשום דשלימא כו', וק' הול"ל בקיצור דלמא דשלימא עבידתא, ובס' בנ"א כ' דק' למה הכרוז יביאו ומה בכך, וצ"ל שנעשה הקדש א"י להוציאו לחולין, אך ק' מב"מ נ"ז: ומעילה י"ד: בונין בחול ואח"כ מקדישין שלא יבואו בשעת מלאכה למעילה, א"כ הנדבות לא קראו עדיין שם הקדש, הדק"ל יבואו ואם לא יוצרכו יחזירו לחולין, אך במעילה שם אי' דעצים שנטלו לתקנם בו ביום אין לחוש למעילה ובונין בקדש, ושפיר י"ל משום דשלמא עבידתא וחששו שאם יבואו יקדישו ויתנו בו ביום, ואי יותירו כבר הקדיש, וזה אי נימא דבחול קאי, אבל אי בשבת ל"ה יכולין לעשות בו ביום רק למחר ול"ה רשאין לקרות שם קדש, ואם עדיין חולין למה העבירו קול הלא אם יראו שהותר יחזרו לחולין משו"ה אמר ממאי דבשבת:

ושם בגמ' לא תפיקי מרה"י לרה"ר וכ' תוס' דהוצאה מלאכה גרוע איצטריך קרא מיוחד, וצ"ע הכי עד ממחרת יה"כ לא נצטוו על הוצאה, ואחי הרה"ג ר' **שלמה זאב** נ"י מלאדז אמר דתוס' ב"ק פ"ב. כ' הא דקורין בב' וה' שמשה עלה לקבל לוחות הב' ביום ה' וירד ביום ב', ורש"י כ' ויקהל ממחרת יה"כ, וביה"כ קבל הלוחות ונמחל לישראל (ב"ב קכ"א.) וכ' רשב"ם דבאותו יום ירד משה ולוחות בידו, א"כ יה"כ הי' אז ביום ב' וחל סוכות בשבת, ולמחרת יה"כ צוה על משכן והביאו בבקר בבקר, ואחז"ל לשני בקרים בד' וה', ובו' אמרו מרבים העם מלבוא, והוכרחו שלא להביא עוד שלא יוציאו מרה"י לרה"ר בשבת שהי' אז יום א' סוכות, והי' צריך כרוז מה שלא ידעו עד היום, דבשבת של סוכות נתחדש רה"י מה של"ה כל שבת, הוא ב' מחיצות ושלישי טפח דמגו דהוי דופן לסוכה הוי דופן לשבת, והי' צריך להכריז דבשבת זה אסור להוציא, א"כ רק על מלאכת הוצאה הוצרך להכריז, והובא בקו"ד חו"ח סי' כ"א, וגם ראיתי זה בס' כרם הצבי בסופו

דף ע"ר ע"ש:

ועי' בבעה"ט דבשבת נתנה התורה א"כ יה"כ הי' יום ג' ובד' א"ל הביאו בבקר בבקר היינו ה' ו', ובשבת ויצו ויעבירו כו', וע' בזה בשו"ת חדות יעקב תנינא קמ"ז, ומש"ל ביתרו דף קפ"ב: וראיתי בפמ"ג או"ח שמ"ה מ"ז סקי"א על הגמ' כאן כשישראל שרוין כו' הכוונה להיפך כשהי' במדבר הי' רה"י דהי' נוטעין שמה, ובזה"ז רה"ר דהכל דורסין ע"ש, וקדמו בזה בכ"מ ר"פ י"ד משבת בשם ר' אברהם בן הרמב"ם, וע"ס נפ"ח שהק' משבת צ"ו: מויצו משה כו' לא תפיקי מרה"י דדיכי לר"ה, ועוד שם מקושש מעביר ד"א ברה"ר, וי"ל שכוונתו שמלבד מקום תחינתם הי' כל המדבר כבקעה ושדה, אך צ"ע דכ' ובבקר הי' שכבת הטל סביב המחנה, והנה ע"פ המדבר דק מחוספס, וע"כ שברדת הטל על המחנה ג"כ סביב מחנה וכל יום הלכו ס' ריבוי חוץ למחנה לאסוף המן, וע"ז הזהיר משה על השבת בפ' בשלח (ט"ז כ"ט) ומשמע שהי' שם רה"ר, ובעיקר הדבר עתו"ס מנחות פ"ד: ד"ה כאן לענין מה נקטו ברישא כשאמרו כאן וכאן אי מה דסליק או מה דפתח, ועמ"ש בפ' שמות דף ד'. - **ובפנים** יפות הק' הא דבשבת צ"ו: ילפי' מיני' הוצאה, הרי החונים אפשר להביא דרך מלבוש דתכשיטין המה, וי"ל דאחר חטא העגל דכ' ועתה הורד עדיך ונאסרו תכשיטין ל"ה דרך מלבוש דאיסור משוי' למשא ע' ס' מקרא מפורש וחסדי אבות סי' י"ב, וי"ל נשים דלא חטאו בעגל אי גם להם נאסרו תכשיטין, וע' שבת ס"ב:

ויכלא בשבת צ"ו: ילפי' מכאן הוצאה, ואמרי' הכנסה מנין ומסקינן סברא, ודייק מינה בקרית ספר פי"ב משבת דסברא דאו' הוא דהרי מחייבין אהכנסה סקילה, וברביד הזהב דחה דבברכות ל"ה: אמרי' דעל המזון לאחרי' מה"ת ולפני' מסברא והוא מדרבנן, גם עדיפא הול"ל מהא דשפ"ד והרג וא"י דסברא מה חזית דדמך דידך סומק טפי, ורק הכנסה הוי ממש הוצאה, וכבר עמד בזה בפנ"י שם בברכות, וע' אמ"כ בזה, ומש"ל בפ' תצוה (דף רצ"ו:):

אל יעשו עוד מלאכה, וק' דהול"ל אל יבואו עוד וערמב"ן וספורני, ורק דבתענית כ"ג. אין מתפללין על רוב הטובה, וכן ל"ה יכולין להכריז אל יביאו עוד והכריז אל יעשו עוד ממילא ויכלא להביא, וע"ס ישרש יעקב ומקו"ב ח"א ד' תצ"ה בזה, ובמשנת ר"א כ' דבברכות כ"ג: פלוגתא אי הזמנה מילתא, ואם הי' מכריזין אל יביאו הוי משמע אף מה שעשו והזמינו בביתם, והי' מועלין בהם אם נשתמשו בהם לכן הכריזו אל יעשו עוד, ומשמע דמה שהזמינו בביתם יביאו, ול"ק מה יעשה בהם משה, הלא כבר הי' די והותר, וי"ל דיגנוז אותם כדין מותר ההקדש. - **וברש"י** כ' ויכלא מניעה, ובעה"ט מסורה

ויכלא הגשם (נח ח' ב') שמעתי בשם הגר"ש סופר ז"ל, דכן הדרך אצל רוב בני אדם אם ויכלא הגשם, היינו ששפע הפרנסה ימעיט מעט, ראשית הוא ויכלא העם מלבא ופסקו מליתן צדקה:

פסוק ז

דים והותר ערש"י ואוה"ח שהק' אם דים ל"ש והותר, ועמהרש"א שבת מ"ט. ותי"ט שבת פ"ז מ"ב ותוספות חדשים שם, ובמהר"ם שיף סוף חולין כ' הפשט מדהותר ש"מ שהי' די' כי בכל יתרון נראה שהי' די ובלא יתרון אינו ניכר שהי' די אף שבאמת הי' די, - ובשנת תרצ"א בהיותי בציעכאצינעק אמר לי הרה"צ ר' שלמה טאב שליט"א **אדמו"ר מוואלאמין** הדר בוואשא בשם זקנו הרה"ק ר' יחזקאל מקאזמיר ז"ל, כדי שלא יהי' גיאות וכל א' יחשוב שהוא מן המותרים וחלק שלו אינו מן הנצרך וממילא לא יהי' לו גיאות ופח"ח, ואמר הוא הפי' לפ"ז והנשאם חסר כו', וק' הא צורך להאבנים, ורק התי' דאבנים שהם דבר מסוים, והי' להם תמיד גיאות שזאת משלהם, וזה הי' החסרון שכאו"א צריך שלא ידע שממנו הוא, וגם אמר דלכל דבר צריך מניעה עכל"י ואוה"ח, ועשית לו עזר כנגדו, ויכלא העם מלבא וראה שיש מניעה וזה טוב, ועמש"ל בפסוק ג':

ובשם החידושי הרי"מ ז"ל ראיתי דלכאו"ק למה הכריזו מה יזיק אם יבואו, אך הטעם דאם נשאר זהב או שאר חפץ יהי' לבם נשבר ויתעצבו שמא שלו נשאר ואין לו חלק במשכן, ולכן העבירו קול שלא להביא עוד, וזה פי' דים והותר אף שהי' מותרות רק שנעשה נס שהי' דים ונכנסו ג"כ למלאכת הקדש, - עוד ראיתי מ"ש והותיר לרמז שמדת נדיבות נותרה בבנ"י לדורות, כיבמות ע"ח. ג' סימנים בישראל כו' וסימן כי גבר עלינו חסדו גב"ר ר"ת גומלי חסדים ביישנים רחמנים. וז"ש בתהלים (קכ"ח ד') הנה כי כן יבורך גבר ירא ה', אימתי יבורך האדם להיות ע' שנה כמנין "כן", "גבר" אם יהי' לו ג' מדות, וזה כי יעקב בחר לו יה, בח"ר ר"ת ביישנים חסדנים רחמנים:

פרק לז

פסוק א

בצלאל ערש"י ועדיין ק' למה הוזכר שמו רק בארון ולא בשאר מלאכות, ובלוי"ח כ' ע"פ רש"י עקב (י" א') דהי' ב' ארונות, א"כ הוכרח לכתוב כאן בצלאל ולא זה ארון של משה, וע"ס בנין דוד על איכה דל"ח: דרוש מאא"ז הגה"ק ר' אלעזר מסאכאטשוב ז"ל:

הארון ע' בס' משך חכמה בארון לא נזכר בתים לבדים, ובשלחן ומזבח כ' בתים לבדים, משום שבית הוא העשוי לדירה שפעמים הוא בתוכו, ופעמים אינו ויוצא מן הבית, לכן בכל הנך שאין בו קבועין לעולם כ' בתים לבדים בתים לבדיהם, ולכן כ' אח"כ ויעש

את הבדים, אבל בארון שקבועים בו לעולם לא כ' בתים לבדים, ולכן כ' ויעש בדי עצי שטים שלא הזכירן קודם ולא יתכן ליכתב את הבדים, - וע' ספרי עקב פסקו ל"ח, ומה ארון שלא נעשה לשכר ולא להפסד אלא לשברי לוחות שבו נתברך בשבילו כו' מבואר מכאן דארון שהביאו בשילה הי' ארון שבו הי' שברי לוחות מונחין, וזה מתנגד לתוס' עירובין ס"ג: ד"ה כל, שהעלו ע"פ ספרי דארון של שילה הי' של לוחות שלמות והוא שעשאו בצלאל ע"ש, ותוס' סוטה מ"ב: ד"ה מפני, וע"ע ירו' שקלים פ"ו ה"א ב' ארונות היו מהלכין עם ישראל במדבר, א' תורה נתונה בתוכו, וא' שברי לוחות נתונין בתוכו, זה שתורה בתוכו הי' מונח באהל הה"ד וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה (שלח י"ד מ"ד), שהי' שברי לוחות נכנס ויוצא עמהן, ורבנן אמרו ארון א' הי' ופעם א' יצא בימי עלי ונשבה וכו' וע"ש ביפה מראה:

פסוק יט

האחד בס' תוצאות חיים, כ' כאן ג' גביעים בקנה האחד, וג"ג בקנה אחד, פעם א' בה' הידועה, ובפ' תרומה (כ"ה ל"ג) כ' ב' פעמים בה"א, וכ' הבנ"א דבחולין צ"א. נוהגת בירך ימין דכ' הירך ה"א הידועה מיומנת, ובציווי שנתקשה משה והראה לו ה', היה ימין ה' כנגד שמאל דמשה, וימין דמשה נגד שמאל ה', כ' ב"פ ה"א הידועה, לימין דידי' וה', אבל בעשיה ל"ה כי אם ימין משה כ' רק פ"א בה"א:

פסוק כט

ויעש את שמן המשחה קדש ואת קטרת הסמים טהור, וק' השינוי מקדש לטהור, ובס' בכורי אביב כ' דאי' במעילה י"ד. בונין בחול ואח"כ מקדישין דלמא אתי למימעל כדמזגי עלי', וה"נ בקטרת חיישינן שמא בשעת עשיה יריחו, לכן עשאו בעזרה על טהרת הקדש ובחול, ואח"כ הקדישו כמ"ש בכריתות ו'., אבל שמן המשחה א"א להדיוט לעשות ומשו"ה כ' קדש, ומ"ש בתשא (ל"א י"א) ואת קטרת הסמים לקדש ר"ל להיות קדש ע"ש, ואף שדעת הר"מ בפ"ב ה"ו מכלי מקדש דבקטרת בעינן עשייתה מקדש ול"מ שימסור אח"כ לצבור וע"ש במל"מ, וצ"ל דאתי כרש"י פסחים כ"ו. דמהני, וכ"כ בתו"י יומא ל"ה. ומנחות נ'. ורש"י תשא (ל' ל"ח) וע"ש בכ"מ הי"א, וע' בד"ח שהק' לפמ"ש במעילה י"ד: דבזמן מיעוט ל"ח שמא ימעול, וכ"פ הר"מ פ"ח ה"ד ממעילה, א"כ בקטרת מסתמא ל"ה שוהין בעשייתה ל"ח שמא ימעול, עוי"ל שאני קטרת מבנין דבפסחים כ"ה: לא אפשר וקמכוון ופרש"י ריח, חזינן דאינו ברשות אדם, אבל בבנין כ' תוס' שם דבזמן מיעוט יכולים ליזהר, משו"ה הי' עושין קטרת על טהרת הקדש דאפי' לזמן מיעוט יש לחוש שמא יריחו:

פרק לח

פסוק ח

במראות הצבאות פי' בא"ע שאות ב' במראות היא במקום מ' ממראת הצבאת, שמ"ם יחלוף בב' כמו והנותר בבשר ולחם (ויקרא ח' ל"ב), שהוא כאלו נכתב מבשר, וק' מתמורה י"ד: עה"כ ש"ב (ט"ו ז') נדרתי לה' בחברון, לא הלך אלא להביא כבשים מחברון, ודחו לה בחברון, מחברון מבע"ל הרי שלא בא ב' במקום מ', ובאמ"כ כ' דבאמת משפט הלשון כן הוא להחליף מ' בב' כמ"ש א"מ בתהלים (ע"ב ט"ז), ורד"ק דה"א (ה' ח'), אבל רק היכי דאינו עוקר הפשט הפשוט כי גם באומר במראות הצבאות ולא נאמר ב' במקום מ' ג"כ יתפרש במראת עם מראות (כמו מכה במטה שמות ז' י"ז שפירשו עם המטה), כמו אם הי' נכתב ממראת הצבאת שפי' מן מראת שהוא כמו עם מרה"צ, אבל היכי דהדרש יעקור הפשט כמו בחברון פשיטו בתוך חברון, ומחברון פי' שהוציא מחברון היפך פשט הפשוט, בזה לא נאמר כן. **והרב** מפלונסק שליט"א כתב לי דהיינו שנתנו כל הלוקסוס על צדקה ולא כאשר בעוה"ר מרבים להביא על הכל, ועל צדקה הוא בבחי' ראש ואין כל, ועי' ס' אדרת אליהו ויקהל דע"א. - ובירו' פסחים פ"ד ה"ח במעשה שהלכו ר"ע וחבריו לגבות לצדקה, ושמעו לאחד שאמר לבנו שיקנה עולשים כמושים בזול, ולא הלכו אצלו ליקח ממנו צדקה, ולמחר אמר להם דרק הוא קמצן בביתו ולא לצדקה ע"ש: **וברש"י** ופי"פ ושפ"ח הק' למה הביא כומז ומצאתי בשו"ת חות יאיר קס"א דהביא ראי' מדהי' משה מואס במה"צ מפני שעשאן ליצה"ר, ולא אמר משום שנשתמש בהם הדיוט הוציא מזה דדבר שנשתמש בהדיוט מותר לעשות דבר שבקדושה כגון פרכת ולא כשו"ת מהרי"ל קכ"א, ודוחק לומר דכה"ג במראת ל"ה שימוש, וע"ש שהביא דמשו"ה קיבל משה כומז ועגול דעשוין לצניעות וגדר לערוה וכיסוי ושמירה להם במ"ש רש"י ברכות ב"ד. ובתו"ת העיר מפסחים כ"ו. דמראה אין בו משום מעילה, ואין נחשב למעשה ע"ש, וכ"כ בח"ס או"ח סי' מ' וברמ"א כ' באו"ח קמ"ז ס"א דאין לעשות מפות לס"ת מדברים ישנים שנעשו לצורך הדיוט והוא ממהרי"ל, וכן הוא שם בסי' קנ"ג סכ"א ובמג"א סק"ה הביא בשם הר"מ סופ"א מבהב"ח דאפי' חדשים כל שנעשו להדיוט אסור ומיהו העולם נוהגין לעשות אפי' מישנים, ונ"ל דס"ל דבהמ"ק שאני ועוד אם שינה מותר שהרי הכיור נעשה ממה"צ ואע"ג דמזבח בעי עצים שלא נשתמש הדיוט י"ל מזבח שאני ועוד דקרבנות קרבים מבהמות שנשתמש בהם הדיוט עכ"ל, ובחת"ס שם סו"ס מ' כ' שלא ידע טעם לחלק בין מזבח לשאר מילי, וגם מקרבנות אין ראי' דהרי אפי' בע"ז לא נאסרו בע"ח ונהי דמ"מ לגבוה מסקינן חד דרגא דנאסרו מ"מ להדיוט אין נעבד בבע"ח והכא

דקיל טובא י"ל דבע"ח לא נאסר תשמוש הדיוט עכ"ל, ובכל"ח האריך בפלפול:
ובשע"ת או"ח קנ"ג סק"ל הביא ס' באר יעקב דף ט' הביא ראי' ממשנה כלים פכ"ח מ"ה וסנהד' מ"ח. כפה שטמא מדרס ונתנו לס"ת ממדרס, ובר"ש דבלי שינוי מותר להשתמש בו לס"ת דזה שנאסר להדיוט הוי שינוי הרי דשרי לס"ת אף לכתחלה שהרי טהור ממדרס שאומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו. וע' במור וקציעה ואמ"כ בזה אריכות, ועשו"ת הב"ח י"ז מענין אי מותר לעשות פרכת מבגדי צבעונין של אשה שיש בהם הרהר ואינם ראוים לתשמוש קדושה, וראי' ממה"צ שלא קבלם משה אלא ע"פ הדבור:
וזקיני הגאון מלאסק ז"ל בשו"ת הרד"ד או"ח קמא סי' ה' האריך בזה, והק' דלפ"ז איך אשה קונות מלבוש מחברתה הא הבעל ודאי מותר להסתכל בבגדי צבעונין של אשתו, וכיון שיודע שבגד זה הי' של אשה אחרת נימא דהוי כמסתכל בב"צ של אשה אחרת, וק' משמות (ג' כ"ב) ושאלה אשה משכנתה כו', וכ' וישאלו ממצרים כו' ושמלות (בא י"ב ל"ה), אע"כ דדוקא כשעדיין מיוחדין לאשה זאת חיישינן להרהר, אף בשטוחין על הכותל, אבל כשמכרה ואין המלבוש מיוחד לה מותר וכ"ש לאחר מיתה ע"ש, ומ"ש הרמ"א ראי' ממה"צ לכאו' אדרבא ראי' להיפך, דהרי משה לא רצה לקבלו רק ע"פ הדבור וכמו שנסתייע מזה הב"ח הנ"ל, וצ"ל כוונתו דמצינו מה שמ"ר ל"ר לקבל הי' בשביל שעשוין ליצר, אבל משום תשמוש הדיוט ל"ה נמנע מלקבלם אבל ג"ז יש לדחות דשאני כיור שלא נעשה רק לתשמוש אדם לקדש בו ידים ורגלים, ואף שהוא במקדש שרי, אבל לצורך גבוה כמו פרכת לכ"ע אסור:
ומה שציין מג"א ליללקוט, יל"פ דעל הפ' יעשו עץ כ' דהי' מתבת נח, ועל הפ' ויאמר חרבונה כ' דאליהו בדמות חרבונה אמר בבית המן יש עץ מקה"ק, ומשמע דמתבת נח נעשה קרש לקה"ק הרי דתשמוש היתר מותר אף במקדש שלא לצורך מזבח, ויש לדחות דמדרשים חלוקים הם, עי"ל דעץ מתבה שהי' להצלת נפשות וקיום העולם מותר לצורך גבוה הואיל ואיתעבד בה מצוה אחר, דמה"ט צוה ה' למ"ר לקבל מרה"צ לפי שהי' לפו"ר מכ"ש תבה שהי' לקיום כל העולם, אבל לצורך תשמוש רשות אפשר דאסור, וגם י"ל דאגודה ומהרי"ל לא אסרו רק דלכתחלה אין לקנות מעיל שנשתמש להדיוט אבל אם הקדיש לס"ת לא מיתסר, ובנשתנה יש להתיר גם לכתחלה לקנות לעשות תשמיש קדושה, וע"ע בחת"ס או"ח מ"ב, ושו"ת מחזה אברהם או"ח כ"ז:
תרגום בתרע משכן, והוא פתח אה"מ, וע' אה"י שכ' דבאה"מ עצמו נשים אסורות לכנוס כמ"ש בקידושין נ"ב: וע"ש בהגהות יעב"ץ, ובמו"ק י"ח. וירו' מע"ש פ"ה ה"ג, וציון ירושלים שם, ולד' המתרגם יונתן שבאות להתפלל ועומדות על קרבנם, הי' מותרים

לכנוס גם באה"מ, ע' חגיגה ט"ז: ותוספתא ערכין רפ"ב, וירו' ה"ב, וע"ס מערכי לב או"ח סי' ג', ובשו"ת הרי"מ דפוס ווארשא בחי' להל' שחיטה, שד"ח מערכת חו"כ, שו"ת הרב"ז סי' ב', בס' שלחן העזר סי' ד', ובירחון קבוצי אפרים שנה ז' סי' ח':

פסוק יח

ועשרים פלא הוי"ו למה נצרכת וחפשתי ולא מצאתי מי שהעיר בזה וצע"ג, וע"ע בפ' וישלח (ל"ו כ"ד) ואלה בני צבעון ואיה וענה וערש"י שם, ובקו"א והערות לפרד"י ח"א לדף י"ב: ודף קכ"ב: ובפ' תרומה (כ"ה כ"ב)

פסוק כא

אלה פקודי המשכן משכן העדות, ערש"י ב"פ שנתמשכן בשני חורבנין, אל"ה בגימ' ל"ו כנגד ל"ו צדיקים שבדור בסוכה מ"ה:, שהם משכנות עבור ישראל, ע' ירו' פ"ב ה"ח מברכות, וז"פ א"פ המשכן, פקודי מלשון ולא נפקד ממנו איש (מטות ל"א מ"ט), ויפקד מקום דוד (ש"א כ' כ"ז), לשון חסרון, פקודי המשכן אם יחסר בהמ"ק עבור ישראל, אז אל"ה צדיקים שבדור נתפסין עבורם, כמ"ש בר"ה י"ח: קשה מיתת צדיקים כשריפת בית אלקינו, ואי' בשם ר"ר יהונתן ז"ל כי משכן יקרא על שם משה, ואי' במד' למה תרצדון הרים גבנונים (תהל' ס"ח י"ז) שכל א' מהשבטים בקש שיהי' בהמ"ק נבנה בחלקו, וא"ל ה' גנבים אתם שגנבתם את יוסף, ולפ"ז אלו גנב מ"ר מנדבת משכן, ל"ה נקרא על שמו, ולכך המשכן עדות אשר פקד משה שהחשבון מכוון וצדק, וע' בכורות ה'. ובס' קהלת ישורין כאן דבר נכון, ובר' בחיי המשכן עם ה' אותיות גימ' ת"כ כשנים שעמד בית שני, משכן גימ' ת"י כשנים שעמד בית ראשון, העדת חסר ו' גימ' תע"ט כשנים שעמד המשכן עד בנין הבית, ובח"ס כ' הא דצריך לצרף ה' אותיות למספר ת"כ לרמז ה' דברים שחסרו בבית שני כיומא נ"ב:, ועמ"ש בזה בנפלאות מתורת השי"ת פס"ה, ותולדות נח דרוש י"ז: **ובגרש** כרמל כ' עפמ"ש בב"מ קט"ו. מאחר שמחזירין למה ממשכנין של"י שביעית משמטתו, ובתוס' הק' למה חוזרים וממשכנין ות' שימהר לפרוע ע"ש, (וע' גיטין ל"ז., כתו' נ"ה., שבועות מ"ד:, ומכות ג':) הרי שעיקר מה שממשכנין פעם ב' שיהי' הלוה זריז לפדות המשכון, כן הכא מה שנתמשכן פעם ב' כדי לזרז לפדות המשכון ע"י תשובה, וזה שפרש"י עדות שוויתר כו' שמועיל תשובה, וכמ"ש במד"ר עדות שיש סליחה, - ובשו"ת זכרון יצחק בח"ת כ' דהי' מקום לומר דאין לישראל עון עגל דל"י לך אלהים אחרים רק למשה נאמר כרש"י יתרו (כ' ב'), ול"צ לעדות שנתכפר עונם, רק דבמד"ר תשא פמ"ח כ' דהזכיר חור דבשעת העגל נתן חור נפשו ולא עבד לעגל, א"ל ה' חייך כל הבנים היוצאים ממך אני מגדלם בשם טוב שנ' בצלאל כו' בן חור, ונשמע דחטאו בעגל דאל"כ עשה חור שלא כדין, דעל עבירות דיעבור וא"י, אם נהרג מתחייב בנפשו כמ"ש הרמב"ם והובא

בש"ך יו"ד קנ"ו סק"א, וע"כ דהי' חטא לכל ישראל והוצרכו לעדות דנמחל עונם, וזה א"פ משכן העדות שנמחל עונם, וא"ת מה צורך לעדות הא ישראל לא חטאו, ע"ז אמר ובצלאל כו' בן חור, שמסר נפשו והי' חטא בעגל והוצרך לעדות שנמחל עונם:

וברש"י בפכ"ב משה אמר כלים תחלה כו', ובב"ר פ"א בש"א שמים נבראו תחלה, ובה"א ארץ תחלה, וכ' בנזה"ק דפליגו מי חשיב יותר מלאכים או צדיקים, מלאכים עושים תמיד רצון קונם, וצדיקים אין צדיק אשר יע"ט ולא יחטא (קהלת ז' כ'), ולצדיקים מעלה דיש להם בחירה, וגם אם יחטאו יעשו תשובה, וי"ל בשבת פ"ח. אמרו מלה"ש מה ליליד אשה בינינו, א"ל ה' למשה החזיר להם תשובה שישיב דיתרון לבנ"א שיש מצות תשובה, וראי' א"ל "אחוז בכסא כבודי" כי ה' חותר חתירה תחת כה"כ ומקבל תשובה כמ"ש בסנהד' ק"ג:, וממה"ד ל"מ תשובה רק ממדה"ר כמ"ש בירו' פ"ב ה"ז ממכות וילקוט יחזקאל רמז שכ"ח ותהלים תש"ב, חכמה אמרה נפש החוטאת תמות, נבואה אמרה תתייסר ביסורים, תורה אמרה יביא קרבן, רק ה' אמר יעשה תשובה, וזה י"ל המסורה, אדם כי ימות באהל (חקת י"ט י"ד) נפש החוטאת היא תמות (יחזקאל י"ח כ'), אדם כי יהי' בעור בשרו שאת או ספחת (תזריע י"ג ב'), תתייסר ביסורין, אדם כי יקריב מכם קרבן (ויקרא א' ב') יביא קרבן ויתכפר, אדם ובהמה תושיע ה' (תהל' ל"ו ז') יעשה תשובה ויתכפר, וז"פ ע"פ ב' עדים (חכמה ונבואה) או ג' (תורה) יומת המת, אבל לא יומת ע"פ ע"א יחיד ומיוחד, וע' עשר עטרות ד"ל, - וכלי יקר האזינו (ל"ב ב'):

והגר"ש מאסטראפאלי ז"ל אמר הפי' בתהל' (צ"ג ה') "עדותיך נאמנו מאד" זה התורה, וזה רק "לביתך נאוה בקדש" בזמן בהמ"ק שיש קרבן, אבל עצת ה' לעשות תשובה הוא לאורך ימים, וז"פ אדם ובהמה תושיע ה', דע"י ה' תנצל גם הבהמה שלא תצרך להיות כפרה בעד האדם, וכשבא בתחלה לברא העולם במדה"ד ל"ה מועיל תשובה, ושיתף מדה"ר, ובמד"ר תרומה, משכן דומה לבריאה, למעלה שרפים עומדים, למטה עצי שטים עומדים, למעלה כרובים למטה כרובים כו', וזה הי' הויכוח, ה' אמר משכן ואח"כ כלים, כלים נקראו שמים ומשכן ארץ כמ"ש שם במד"ר, ואמר ארץ קודמת וזה אחר שיתוף מדה"ר, ומשה אמר כלים תחלה לפי מחשבה מדה"ד, ובצלאל עשה משכן תחלה, ואי' בכתבי האר"י ז"ל כי חטא עגל הי' שאמרו דעולם נוהג במדה"ד, ואמרו אלה אלהיך ישראל וא"כ ל"מ תשובה, ואמר משה כלים תחלה המרמזים על בריית שמים תחלה כי כן מדה"ד, אך הואיל תפלת משה לעורר מדה"ר כמ"ש ושב משה אל ה' ורחמתי את אשר ארחם, ולכן עשה בצלאל משכן תחלה, וז"ש רש"י עדות שוויתר על עגל תחלה משכן ואח"כ כלים, כעשיית שמים בשיתוף מדה"ר ומועיל תשובה א"כ ראי' שמחל

חטא עגל, עקו"ד חו"ד סי' ב' שהובא קצת מזה בשם אא"ז הגה"ק ר' אלעזר ז"ל אבד"ק סוכוטשוב, ובגוף הענין החזיר להם תשובה שבישראל מועיל תשובה כ' בס' תפארת עזיאל פ' יתרו:

וע"ע בחו"י פ' נצבים מווי העמודים, בתהלים (ל"ד כ"ב) תמותת רשע רע ושונאי צדיק יאשמו, פודה ה' נפש עבדיו, לפ"ד החכמה ימות, ולנבואה תרדפנו רעה, ולתורה מן הדין שונאי צדיק, צדיק של עולם, יאשמו יביאו אשם, אבל הקב"ה בעצמו פודה נפש עבדיו, וז"פ בשופטים (י"ז ו'), ע"פ ב' עדים, חכמה ונבואה יומת המת, הרשע דמקרי מת מעיקרא דרשעים בחייהם נקראו מתים, (ברכות י"ח:) וכמש"ל, וז"פ לממון הוא דלא קם היינו לחייבו ממון קרבן ופשיטא לנפשות, אבל קם לשבועה, אם נשבע לשקר גם ה' לא ימליץ עלי' כי לא ינקה, וז"פ בהושע (י"ד א') שובה ישראל עד ה' אלקיך, ובמד' א"ת עד אלא עד בצירי, דלחכמה ונבואה ותורה ל"מ תשובה, לזה עד ה"א, לזה העד הקב"ה ומועיל תשובה:

ורמב"ן וא"ע וכל"י ופע"ר הקשו למה עשה משה חשבון מכסף ונחשת ולא מזהב, ובפשוט י"ל לפמ"ש בסוטה ל"ה. שהארון הי' נושא את נושאיו עצמו לא כ"ש ול"ה לו שום משקל, וא"כ ל"ה יכולים לדעת סכום הזהב אשר נצרך כי אם יחסר יוכל להיות שבארון נכנס זהב יותר, וע' באהבת יהונתן בהפטרה לשקלים, כי נדבת כסף מחה"ש הכל נתנו, אבל זהב נתנו רק איש כפי נדבות לבו, ומסתמא הפושעים לא נתנו, ולכן לא שאלו חשבון, וע"ס תו"א ובית אהרן דפ"ג - ובמד"ר ובעה"ת דלכן הוצרך משה למנות איתמר עמו שאין עושין שררה על הצבור פחות מב', ואף קרובים כשר בשררות וכמ"ש בב"ב ח':, ועיו"ד רנ"ו ס"ג, אך בירו' פאה פ"ח ה"ו אי' דשררות פסולה בקרובים, ועשו"ת כהונת עולם סי' ה', וס' רזא דמאיר על פע"ר, - ובמד"ר ותנחומא איש אמונות זה משה, ואף להעשיר זה קרח, וצ"ב שייכות קרח לכאן, אך במד"ר הביא שמן המותר עשה משה משכן לארון הקדש וזה משכן העדות, ומפני שמעלין בקדש וכמ"ש במגילה כ"ו. בהכ"נ מותר לשנותו לבהמ"ד, וכן במנחות צ"ט. נלמד מעלין בקדש מקרח שעשה מזבח ממחתות וא"כ מה שהעלו בקדש למדים ממשה וקרח, ואמר משה שהוא איש אמונים ועי"ז מעלין ובקרח העלו מפני שהי' אף להעשיר, ועמש"ל (מ' י"ח):

עוד ראיתי עפמ"ש אוה"ח כאן דאף דאין ברכה שורה בדבר הספור ומנוי, אבל כאן במצוה שורה ברכה, וז"ש המד' אלה כו' ולא הקפיד על מנין, והא לא תגדל הברכה כדכ' ויברך אותם משה, והטעם דכ' איש אמונים רב ברכה, משה שהי' נאמן ה' מביא ברכות על ידו דהי' הכל מצוה לקיים דברי השי"ת, והג' מהרש"ק ז"ל כ' דמה שאין הברכה חל

בדבר המדוד ומנוי, ילפי' בב"מ מ"ב. מפ' יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ע"ש, ומדלא כ' יברך ה' אותך רק יצו משמע יצוה ע"י שליח, לכן בעינן באסמיך שיהי' סמוי מן העין, אבל אם ה' בעצמו מברך ודאי חל הברכה בכל ענין, וז"פ המד' כל מי שהוא נאמן הקב"ה (בעצמו) מביא ברכה על ידו, ואף במנוי ומדוד שורה הברכה, וע' בזה בשפת אמת ש' תרל"א, ובמח"כ נעלם מכולם לפי שעה שמפורש כן בזה"ק כאן דרכ"ה., ר"י שאל לר"ש ברכתא לא שרי' במדידה וחושבנא, א"ל אי ההוא חושבנא אתי' מסטרא דקדושה ברכתא שרי' מנלן ממעשר כ"ש משכנא עש"ה. וא"ש בפ' תולדות (כ"ו י"ב) וימצא מאה שערים ויברכהו ה' ופרש"י אומד זה למעשרות, וקמ"ל אף שמדד עכ"ז ויברכהו ה', דהי' חשבון של מצוה, וע"ש במד"ר והלא אין ברכה שורה כו' מפני מעשרות, והכוונה כמ"ש, אך בתענית ח': הנכנס למוד גרנו אומר יה"ר שתשלח ברכה מדד ואח"כ בירך הוי תפלת שוא שאין ברכה שרוי' כו', ועכ"מ פ"י הכ"ב מברכות בשם רמב"ן דאין מברך רק בהולך לפרוש תרומות ומעשרות וש"מ דגם בזה אין ברכה שורה, וע"ע בב"מ מ"ב. ואו"ח ר"ל ס"ב, ומגן גבורים שם, דברי שאול מ"ת, והדרוש והעיון:

פסוק כב

ובצלאל ערש"י ובמוסגר והוא קו' תוס' ברכות נ"ה. ד"ה לך, ובגרש כרמל תי' דבפ' תרומה קודם ציווי עשיית כלים צוה ה' ועשו לי מקדש שהוא משכן ומה בכך שפרטי עשיית משכן נאמרו אח"כ, והראנ"ח כ' דסוף מעשה במחשבה תחלה על התכלית שהוא הארון, ועז"א לעשות ארון תחלה, ובצלאל השיבו שאעפ"כ מתחלה צריך לבנות הבית כדרך סדר המעשה, וכ"כ בגבול בנימין ח"ג דל"ט, ופי צדיק דרוש י', וביע"ד ח"א דרוש ב' כ' כשהראה ה' למשה בהר תבנית המשכן וכליו בפעם א', ומצד ה' הי' תחלה משכן ואח"כ כלים, ולצד משה שהי' עומד כנגד השכינה הי' הארון תחלה, וז"ש בצל אל ר"ל נשמתך הי' בצד השכינה, נמצא משכן תחלה ע"ש ע"פ זה"ק שבזה"ז צריך משכן תחלה ואח"כ כלים פנימיים, ולעת"ל יקדים הפרי לקליפה, והי' סבר משה שהתיקון יהי' אז, וע"ע פנ"י ברכות שם, וכת"א אריכות:

ובחת"ס או"ח קפ"ח הביא בשם הגרנ"א ז"ל שהק' להפסיקתא הובא בטאו"ח תרפ"ד דנגמר כל הבנין בחנוכה והמשכן לא הוקם עד א' בניסן, א"כ אנו רואים של"ה קפידא בזה להיכן יכניס הכלים, ותי' דקודם משיחה אין קפידא להיכן יכניסם, רק כמו שהי' סדר עשייתן צ"ל סדר משיחתן ואז הוי קידוש וזה הוא גמר עשי', ושפיר שאל בצלאל להיכן אכניסם ובודאי דמשכן תחלה וה"ה למשיחה משכן קודם ואח"כ כלים ע"ש. - ובגוף הקו' קדמו ביע"ד שם, וכ דבצלאל שאל מסדר עולם שבונין בית ואח"כ כלים,

אך י"ל בהיפך דאין לעשות כן להוציא מלב הטועים שיאמרו לדירה הוא צריך, וכמ"ש בשבת כ"ב: וכי לאורה הוא צריך, אך אי' במד' כשכתב משה נעשה אדם כו' אמר משה אתה נותן פ"פ למינים, א"ל ה' כתוב וכל הרוצה לטעות יטעה, ואזיל משה לשיטתו, שלא ליתן פ"פ לטועים ולכן שינה הסדר עולם לבנות דירה תחלה, אבל בצלאל תפס דעת ה' לקבוע דירה בתחתונים וכל הרוצה לטעות יטעה, ובכל"ח דקדק בגמ' בצלאל אמר ועתה אומר לי עשה ארון וכלים ומשכן, כלים שאני עושה להיכן אכניסם, התחיל גם בארון ושאלותו הי' רק על כלים, ולח"ס א"ש דשאלה הי' רק לאחר משיחה ולכן לא שאל רק על כלים, אבל ארון חזינן דנתקדש כ"כ שעמד בנס, ומקום ארון אינו מן המדה ול"ה צריך מקום כלל ול"ש לשאול להישן אכניסו וכמש"ל:

ובירו' שקלים פ"ד ה"ב השלחן מנורה מזבחות מעכבין זא"ז ואפי' שימה מעכב, אר"ח כאן בעבודת פנים כאן בחוץ, מבואר דעבודת פנים כהקטרה והטבת נרות מעכב הכל ולמ"ד דגם שימה מעכב כ' בקה"ע דגם ארון מעכב דכ' בי' שימה בפ' ויקהל וכ"כ בתקלין חדתין, וק' על הזמן שארון הי' נשבה אח"כ עד שבנה שלמה בהמ"ק של"ה ארון במשכן, וכי לא הקריבו קרבנות וקטרת ועבודת יה"כ, בשלמה מבית שני ל"ק אע"ג דל"ה ארון י"ל שא"ה דנגנז, וי"ל דהי' הגניזה בבהמ"ק רק של"ה נראה לעיני כל וכמו בבית ראשון מקום הארון אינו מן המדה ובנס עמד, כן בבית שני ודבר רוחני אינו תופס מקום וגבול, לכ"נ כפי' הפני משה דאפי' למ"ד שימה מעכב רק שלחן אבל ארון דהי' בק"ק והי' לו מחיצה בפ"ע ל"ה מעכב אפי' עבודת פנים, דבכל מקום שהי' היה שם השראת שכינה ע"ש, וא"ש דלא שאל על ארון להיכן אכניסו דל"ה צריך למקדש וכמו שהי' זמן רב בזמן עלי:

פסוק כד

ככר ערש"י כפול הי', בבכורות ה', מיחזקאל (מ"ה י"ב), ובתוס' מגילה ט"ז, ד"ה ודחי עשרה אלפי ככרי כספא, שמעתי י' אלפי ככר כסף עולין חלי שקל לכל א' מישראל שהי' ת"ר אלף ואמר שיתן כל פדיונם, וצ"ב פירושו, ובהגהות הב"ח כ' ככר ס' מנה (ושל קדש ק"כ) ומגה כ"ה סלעים (ונתן י' אלפים ככר על חול שהם ה' אלפים של קדש, ומחה"ש בעד ת"ר אלף עולה ק' ככר של קדש) וימי שנותינו ע' שנה, ומבן כ' למעלה נתנו כופר והמן נתן בעד נ' שנה בעד ת"ר אלף:

ובשו"ת שער אפרים מ"ה כ' לפמ"ש בחזקוני שכל ישראל לא נתנו שקליהם אלא מבן כ' עד בן ע', וא"כ לאוש א' כל ימי חייב הגיע נ' חצי שקל שהם כ"ה שקלים, ולס' אנשים ס' מנים שהם ככר, ולס' אלף אנשים אלף ככרים, ולס"ר מגיע י' אלפים ככר, ולענ"ד שטעו

המדפיסים במה שהי' כ' לפניהם עולה ח"ש, וסברו שר"ת חצי שקל ובאמת הוא חמשים שקלים, וע"ד מ"ש בבחיי וז"ל ומעתה כיון דחצי שקל לכל א' עולה לס"ר מאת ככר, ואם הי' נותנים כל א' כפר שלם כי' עולה ר' ככרים, והמן הי' רוצה ליתן עבור ערכם והאומר ערכו עלי מבן כ' נותן נ' שקלים עכ"ל, וא"ש כי לס"ר מגיע לכל א' כשנותן חצי שקל ק' ככר, ושקל שלם ר' ככרים, ונ' שקלים עולה י' אלפים ככרים, ולכך נתן המן י' אלפים ככרים כדי ליתן כל הערך של ישראל דמי תמורת נפשם, וזה שדקדקו תוס' כל פדיונם ר"ל דמי ערכם, וכ"כ בחו"ת אסתר ג' אות ב"ב שט"ס וצ"ל חמשים שקלים:

וזקיני ז"ל באור דוד על מג"א (ו' ו"א) כ' דככר של קדש כפול, ואם הי' במשכן ק' ככר הי', של חול ר', ושיעור תרומה א' מנ', וכיון שר' ככר של חול הוי ממחצית השקלים א"כ כל פדיונם נ' פעמים עולה י' אלפים ככר, וז"ש תוס' כל פדיונם ולא תרומה שהוא ב' ממאה, ובפנ"י כ' ע"פ מד' ח"א פדיון אדם ככר כו', רי"א ממוצא ש"ר כו', רי"א משור נגח בעבד שלשים, והמן שרצה להשמיד כל היהודים רצה לשלם דמי עבד כמאמר אסתר אלו לעבדים ושפחות נמכרנו, וכיון שמחה"ש עולה ק' ככר ושל קדש כפול הוי ר', ול' שקלים לכל א' דהיינו ס' פעמים ר' ככר הרי י"ב אלף ככר, ובימי יחזקאל הוסיפו שתית ויחזקאל מקמי הכי הוי, א"כ י' אלפים דהמן הם י"ב אלף דבימי משה וז"ש תוס' שנתן כל דמי פדיונם פדיון עבד, וכ"כ ברוקח ה' פורים, ובנחלת יעקב על מס' סופרים פכ"ה ה"ד כ' ג"כ באופן זה ע"ש היטב, ובס' החיים ח"ג פ"ז בזה:

וברביד הזהב פ' תשא הביא תוס' סוטה ה'. ד"ה אדם שיש בו רביעית דם הוא דם הצליל שממנו משתית הלב אין בו רק משקל כ"ה סלעים שהם רביעית הלוג ע"ש, (וע"ש בגה"ש לרע"א מ"ש בזה, ובס' טל תורה הביא ב"י יו"ד שכ"ד דמשקל מ"ג בצים הוא פ"ו סלעים, א"כ רביעית הלוג שהוא ביצה ומחצה רק ג' סלעים וצ"ע), וזה מחה"ש שהוא תרומה מדם הנפש, וע"ע במס' תרומות פ"י מ"ח כל גרב שמחזיק סאתים אם יש בציר טמא משקל י' זוז ביהודה שהם חמש סלעים בגליל דג טמא צירו אסור, ופי' בירו' שבטל בתתק"ס, דסאה כ"ד לוג ולוג ב' ליטרא וליטרא ק' זוז נמצא סאתים צ"ו מאות זוז, וי' זוז הוא חלק תתק"ס מצ"ו מאות ע"ש בתי"ט ותפא"י, וע"ש ברה"ז באריכות וס' כרם הצבי, ותמצם הדברים מכל המפו' כיון דרביעית דם חיות אדם ומשקלו כ"ה סלעים וזה כופר נפש, ותרומה א' מנ', והר"מ שקלים פ"א מ"ו כ' דשקל הנזכר בתורה הוא מה שקורין בלשון המשנה סלע, ובת"א מחה"ש פלגא דסלעא, וא"כ מחה"ש חלק א' מנ' של כ"ה סלעים שהם משקל רביעית דם הנפש וזה תרומה לה' כופר נפשו "בשקל הקדש" שהוא שקל הכ' בתורה שהוא סלע ולא שקל דרבנן שהוא חציו של שקל קדש, ובזה יבואר ג"כ

תוס' מגילה דפדיון כל א' עולה כ"ה סלעים יעלה בעד ס"ר י' אלפים ככר כסף, דכ"ה סלעים הם מנה, א"כ בעד כ"א מישראל מנה וככר ס' מנה, א"כ ככר א' פדיון על ס' נפשות, ואלף ככרים פדיון ס' אלפים, וי' אלפים פדיון ס"ד וז"ש תוס' כל פדיונם נגד רביעית דם, וע"ע ס' ארץ החיים תהלים (צ' ד'), - ושיעור מקוה מ' סאה תתק"ס לוגין שיעור ביטול בריה, ירו' תרומות פ"ו ה"ה, וד' מיני דמים הם, כריתות כ"ב., א"כ כל דם אדם לוג, וגם ביטול בס', ומצינו שיעור חכמים ט"ז, בתרומות פ"י מ"ח, וט"ז פעמים ס' הוא תתק"ס, וע' חת"ס יו"ד ר"ט בענין שיעור מקוה:

ובתרגום שני כ' אנא יהיב לך מאה זוזי וכו' ויהי מתיהב "על ידוי דעבדי מטבע", וזה מתאים לחשבון הנ"ל, אך צ"ב על ידוי כו', וי"ל דלכאו"ק למה לא נתן גם בעד לוים כ"ב אלף, בשלמא אי הי' נותנים לחשבון מחה"ש של בנ"י ל"ק דלוים לא נתנו שקלים, אך למספר נפשם של בנ"י ק' דהי' לו לתת עוד כ"ב אלף, ועו"ק דנם על בנ"י חסר ג' אלפים שהיו יותר מת"ר אלף, בשלמא על ה' מאות י"ל כמ"ש בבכורות ה'. פרטא רבא קחשיב זוטא לא, אך אל אלפים ק' וחסר בס"ה כ"ה אלפים ביחד עם הלוים, וי"ל דבבכורות נ'. דינר זהב כ"ה דינרי כסף, והק' תוס' הלא זהב חשוב רק י"ב פעמים מכסף, ותי' שהי' משקלו של דינר זהב כפלים משל כסף ולכך הי' שוה כ"ד דינרי כסף, ומה שהי' מזדבן בכ"ה, משום שהי' צריכין ליתן לבעלי מטבעות חלק א' מכ"ד חלקים, כי מי שיש לו כסף כשיעור כ"ה דינרי כסף ונותן לעשות מטבעות מחזירין לו רק כ"ד, ודינר א' שכר התכת מטבע, והמן ביקש לעקור הכל ונתן גם פדיון לוים, כ"ב אלף ועודף ג' אלפים, ואמר אשקול ע"י עושי המלאכה ותרגום עובדי מטבע, וי' אלפים יהי' אח"כ במטבעות, ואז להוסיף משלו חלק א' מכ"ד בעד שכר עבודה, נמצא בת"ר אלף יש כ"ד פעמים כ"ה אלף וא"כ חסר כ"ה אלף העודפים, וכיון שרצה ליתן י' אלפים ככר ע"י עושי המלאכה צריך להוסיף א' מכ"ד וא"ש, וע"ע בזה באיי הים על מגילה, ושו"ת בנין ציון סי' קמ"ד ומהאריכות לא העתקתי, וע"ע ברש"י בפסוק כ"ו החשבון, - וע"ע בראנ"ח תצא, וברית שלום תשא, ושו"ת מאיר נתיבים ח"ב פ' תשא, ברכת שמואל תרומה, שו"ת מקום שמואל סי' ס"ב, ופמ"א ח"ג סי' ל':

ובסוטה ל"ז. אין לך כנ מצוה שלא נכרתו מ"ח בריתות של ת"ר אלף וג' אלפים וה' מאות ונ', ובס' עיון יעקב הביא רש"י כמנין שהי' בסיני, וכ"נ בפ' פקודי (ל"ח כ"ו) ופ' במדבר, אך ק' כיון דבכריתות ברית זו הי' במעמד כל ישראל אף הלוים, והם לא התפקדו והי' כ"ב אלף נמצאו נכרתו עוד כ"ב אלף בריתות, וי"ל דבנ"י כשחטאו בעגל הוצרכו לכריתות ברית, משא"כ שבט לוי לא הוצרכו לערבות שלא חטאו בעגל, ולפ"ז י"ל דה"ט

דכ' רק י"א בריתות נגד י"א שבטים ואין אנו צריכים למ"ש רש"י בשם ר"מ הדרשן. - **והרב** מפלונסק וכעת בוואַרשא שליט"א כתב לי על הא דאי' שם במגילה י"ג: לפיכך הקדים שקליהם לשקליו, וק' הא הגזירה לא יצאה מכח השקלים ששקל המן, וכנא' לו הכסף נתן לך, וכדסיים בגמ' שם משל לבעל התל כו', וי"ל ע"ד ששלח מרדכי לאסתר ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול כו', לכאו' למה הודיע לה זאת ומה נפק"מ בזה כיון שלא קיבל אחשורוש, וי"ל דאולי תאמר אסתר שיש עצה כעצת יאע"ה ויפצר בו ויקח (וישלח ל"ג י"א), היינו לתת מנחה להמן, לכן צוה לאמור לה שהמן לא יקח שוחד, ואדרבה הוא חפץ עוד ליתן מכיסו ממון, וזה"פ הגמ' דע"י שרצה המן לשקול, וא"כ הי' הצרה גדולה מאוד שלא הי' עצה הנ"ל לכך הקדים שקליהם לשקליו, וע' כתב סופר על אסתר דקמ"ו:

פרק לט

פסוק א

בגדי שרד ע' ס' מקרא מפורש שהביא גמ' תענית י"א: במה שימש משה בימי מלואים ופרש"י דא"א לשמש בבגדי חול שלובש בשוק, ונ' אף בבמה דל"צ בג"כ וכשרה בזר, מ"מ צריך שינוי בגדים, דהא במשכן בימי מלואים נמי הי' דינו כבמה כתוס' ע"ז ל"ד: ד"ה במה, ובשבת קי"ד. מנין לשינוי בגדים, וי"ל דבמקדש אף דשחיטה יציקה ובלילה דכשרים בזר, בעי שינוי בגדים, וזה הי' מעילים כמו שהי' למשה במלואים, וזה בגדי שרד לא בג"כ, ולכך ל"ה בהם שש, דכלאים לא הותר רק לעבודה:

פסוק ג

וירקעו וגו' וקיצץ ע' בספורני מ"ש בל' רבים ול"י, והרה"ח ר' ישעי' ביעזונסקי שיחי' מראדום כתב לי, דע"ז חשיב הקרא לעשות בתוך התכלת כו' דהי' אומנת יתירה לצמצם רוחב הפתילים לתכלת במדה אחרת ולארגמן במדה אחרת וכן לתולעת שני ושש, וכ' בכל חד "בתוך" ומסיים מעשה חושב, החושב לזה הי' רק בצלאל שידע לחשוב ולצמצם בשעת הקציצה, וכ' וקוצץ בל"י, משא"כ רקיעה כולם יכלו לעשות, וערמב"ן שהי' תימה בעיניהם להיות זהב טווי ושזיר כמו שיעשו בצמר ופשתים כי לא נשמע עד היום לעשות כן ע"ש, וא"כ נצרך הי' חכם גדול לזה:

ובבעה"ט מסורה וקצץ פתילים כאן, וקצץ חנית (תהל' מ"ו י'), קצץ עבות רשעים (שם קכ"ט ד'), דבמעשה דאותו חסיד במנחות מ"ד. דטפחו לו ציציותי' על פניו וניצל מעבירה, הרי דפתילי ציצית הן כתריס ומגן וחרב וחנות בפני עבירה, וזה תורה לנו המסורה, מי שיקצוץ בפתילים מכנפי בגדי' והלך ילך בלי ציצית, ה"ז דומה כאלו

קצץ חרב וחנות התריס בפני עבירה, וקצץ עבות רשעים, שעי"כ נתקו ממנו העבותות והחבלים למנעו מעבירה:

פסוק כג

ופי המעיל כו' לא יקרע, בס' נחלת בנימין מצוה ק"ב כ' שהטעם לעשות שפה שלא יקרע במכנסת הכהן לפני ולפנים, שאז הרבה קנאים פוגעין בו, ובפרטות הקטיגר כדרך הנלחמין ע"ש, וע' הדוה"ע שהק' דכ"ג הנכנס לפול"פ ל"ה לבוש במעיל רק בד' בגדי לבן, וגם שגגה יצאה בס' מלאכת מחשבת פ' תצוה דלכן היו הפעמונים במעיל שלא להבעית ישראל שיחשבוהו לצדוקי ויאמרו שמת בפנים, וע"י פעמונים ידעו שלא מת, ובאמת לפול"פ ל"ה לבוש במעיל ול"ה כלל פעמונים, וע"ע מד"ר אחרי פכ"א בל"ו זוגין בל"ו רמונים כ"ג נכנס וחכ"א בע"ב, ותמוה דלפיל"פ ל"ה זוגין ורמונים, וכך הקשו מפו' המד', ות' דהכוונה על עבודות שאינן מיוחדת ליום, שנעשו ג"כ ע"י כ"ג ונעשו בבגדי זהב ע"ש ברש"ש, וערמב"ן תצוה (כ"ט מ"ג), ורשב"ם פל"ג וצע"ג:

ובס' נחלת בנימין דחה עוד לטעם הנ"ל דאם נאמר כן הוי הפשט דלא יקרע שלא יקרע וא"כ לא נשמע לאו מיני' רק טעם, וכוונתו למס' יומא ע"ב. המקרע בגדי כהונה לוקה שנ' לא יקרע ופריך ודלמא אמר נעבד שפת כי היכי דלא יקרע ומשני מי כ' שלא יקרע, ומשמע דאין לדרוש לטעם רק לאזהרה לל"ת, וכן תמוה רש"י תצוה (כ"ח ל"ב) שפי' כדי שלא יקרע, והקורעו עובר בל"ת, איך הרכיב ב' הדברים יחד דאם הוא טעם אין לנו אזהרת ל"ת בגמ', וע"ש בשפ"ח ורש"ש וצ"ע, - וע' בסנהד' ז'. האי תיגרא דמיא לצינורא דבידקא דמיא כיון דרוח רוח, פרש"י אם אין סותמו מיד מרחיב ושוב א"י לסותמו, וע"ז אמר במשלי (ט"ו א') מענה רך ישיב חימה, "מענה רך" גימ' "שפה" וזה הרמז כאשר יהי' "שפה" לפיו דהיינו "מענה רך" אז לא יקרע הריב להיות הולך ומרחיב, וע"ס מילי דאבות אות מ"ד:

פסוק כו

לשרת וכן בתצוה (כ"ט ל"ה) והי' על אהרן לשרת ונשמע קולו, ע"ס משך חכמה דאין הפי' שישרת בהם אהרן בקדש, רק פירושו כמו (ויקהל ל"ה י"ט) ומן בגדי השרד עשו לשרת בקדש, ופרש"י שהם משרתים ומכסים הקדש בעת המסעות, כן הפירוש כאן, שהפעמון ורמון ישמש לאהרן בבואו אל הקודש, כמו שפי' בת"י יומא נ"ב. חביבים כו' לשליח, שזה כמו שליח שמבשר שבא אהרן ע"ש, והנה הם משרתים לאהרן כמו שליח:

פסוק כז

כתנת ערמב"ן שהי' שוה באהרן ובניו, וכ"כ הר"מ בפ"ח הט"ז מכלי מקדש דבין כ"ג והדיוט הי' משובצות, ובמל"מ הביא שראב"ד חולק, והביא ראי' לר"מ ורמב"ן מיומא י"ב. וגם אי' שם אין בין כ"ג להדיוט אלא אבנט משמע דכתונת שוה וע"ש בתוס':

פסוק כח

פארי רש"י תפארת ע"פ תצוה (כ"ח מ') ותוס' גיטין ז'. ד"ה בזמן ובגרש כרמל, ושם אפרים ובס' גט מקושר בקו"א סי' י"ג שפלפל הרבה בזה:

פסוק כט

ואת ערמב"ן שאבנט הי' לאהרן ובניו, כאומר אבנטו של כ"ג זה אבנטו של כה"ד פי' בשל אהרן שהוא מעשה רוקם ולא כו' של בניו שהוא שש, וסותרים זל"ז תוכ"ד, ע' קו"ד חו"ה סי' ל', וחוב' ו' סי' ל"א דט"ס וצ"ל אחר תבת כה"ד ולדעת האומר אבנטו של כ"ג לא זה אבנטו של כה"ד וכו', וע' בהגהות הגר"ש מדעסוי בש"ס ווילנא יומא ד"ו. דיש להוכיח דשווים הי' דכ' כאן ויעשו את הכתנת כו' ואת המצנפת וכו' הול"ל אבנט גבי בגדים של אהרן, ועוד למה לא כ' בהדי' עשיית אבנט של שש לבניו ע"ש:

פסוק לא

רש"י ע"י הפתילים עמ"ש בדברי' בשם אפרים:

פסוק לב

כן עשו, באמרי שפר כ' דהדין בסוכה כ"ה עוסק במצוה פטור ממצוה, ובעת שעסקו בבנין המשכן הי' פטורים ממצות ואח"כ נתחייבו וז"ש ותכל כו' ויעשו בנ"י את כל המצות ע"ש, ובתוס' ב"ק נ"ו: ד"ה בההוא כ' דאם יכול לקיים שתיהן מחויב לקיים דאטו מי שיש לו מזוזה יפטור ממצות, ולפ"ז גם בעת שעסקו במשכן קיימו מצות שיכלו לקיים אז, אבל אחר שכלתה מלאכת משכן עשו ככל אשר צוה ה', ובס' הדוה"ע כ' להמפו' דעוסק במצוה פטור רק במ"ע ולא בל"ת א"כ בשעת עשיית המשכן קיימו רק האזהרות ולא מ"ע וקמ"ל קרא ותכל כו' אז קיימו ככל אשר צוה אף המ"ע, ועשו"ת חכ"צ סי' א' שאונן שפטור ממצות רק ממ"ע ולא מל"ת, וג"כ בסומא כ' בס' המכריע סי' ע"ח שפטור אף בל"ת ולא כן דעת הפו', ובפרד"י תולדות דק"צ הארכתי בזה ע"ש הרבה חדשות, וע"ע בירו' סוטה פ"ב ה"ה וקה"ע ומה"פ שם, פמ"ג או"ח סי' ס"א במ"ז סק"ג, שו"ת בית יצחק או"ח ה' אות י"ג, ואה"ע ח"ב סי' פ"א, בס' משנת אליעזר מ"ת דף ע"ה, ושו"ת שדה יצחק סי' א', שד"ח מער' ס' אות ס"ו, שו"ת חמדת אפרים אה"ע סי' ס"ו, בפרד"י בראשית דמ"א. ובקונטרס פרי עץ הפרדס דף ה' הרבה מענין אי עוסק במצוה פטור מל"ת, ובפ' שמות דף ל"ו, ובהערות לדף ט' ובתוס' ברכות ב': ד"ה משעה הק' עני גופא

מתי יתפלל, והק' מהרש"א למה לא הק' במשנה כהן גופא מתי יתפלל, וכ' בס' טל תורה דאפ"ל בסומים דפטור ממ"ע ולא מל"ת, ואסור לאכול בטומאה ופטור מק"ש ותפלה, ואף שכ' תוס' ב"ק פ"ז. ד"ה וכן דמדרבנן חייב, מ"מ כיון דמה"ת פטור ל"ש גזירה שמא ישכח אבל בעני דמשום שאין לו נר מקדים לאכול מבעו"י כמ"ש בגמ', וע"כ לא איירי בסומא, דאין נפק"מ לו בין יום ללילה ושפיר הק':

ויעשו באוה"ח תורה נתקיים רק בכלל ישראל, עמ"ש בזה בפרד"י ויחי דף שד"מ דרוש ארוך וע' בקצה"ח ש"ו סק"ג דאם האומן התנדב לעשות בחנם לא אמרי' אומן קונה בשבת כלי, ואא"ז ז"ל בנתה"מ סק"ד חולק עלי', וכן אי' בפנ"י גיטין כ'. בתד"ה א"ל בהנתה"מ, וע"ס שארית יעקב, דף מ"ג: שכ' ראי' להקצה"ח ממה שנצטוו לנדב נדבות למשכן ולעשות אותם, ואי גם בחנם קונה בשבת כלי א"כ לא מבעי' לשי' מהר"ש הלוי דגם בגוף הכלי קונה האומן ע"י השבח, ועשה מן חומר צורה, א"כ הו"ל כל המשכן וכלים של בצלאל ואהליאב ולא של משה וישראל, ואפי' לשי' התה"ד סי' ש"ט דרק בשבח כלי קונה ולא בגוף הכלי מ"מ איך נתקיים הקרא ועשו לי מקדש שנצטוו מה' ע"י מ"ר, וכן מ"ר נצטוה ועשית הא השבח שנעשה משכן וכלים של עושי המלאכה בלבד, ואח"כ כשהחזירו למ"ר וחכמי לב הוי כמו שקנו מהם ולא נחשב כאלו הם עשו, וכמ"ש בגמ' למ"ד אומן קונה בש"כ ליכא בל תלין גבי אומן משום כשמחזיר הוי כמוכר לו, ותורה מייחס עשיית מלאכה לבנ"י, ובאוה"ח כ' ג"כ דשליח ש"א כמותו וכאלו כל ישראל עשו כו', ולר"ן פ' כל הנשבעין דאפי' אומן קונה בש"כ לא עדיף קנינו מקנין משכון, (ועקצה"ח סק"ד) ל"ק, דקודם שגמרו והחזירו הוי כאלו ממושכן אצלם ולא נפקא מישראל כלל, אבל לרמב"ן דאומן יש לו קנין בגוף הכלי ק' כנ"ל, וכן ק' בכתיבת ס"ת איך יוצאין כשכותבין ע"י אחר למ"ד אומן קונה, ורק בזה י"ל כיון שהקלף ודיו של בעה"ב ופעולת הסופר רק בחזותא ולא מילתא הוא (וע' תורת גיטין סי' ק"כ סק"ו, ושו"ת בית אפרים אה"ע קי"ז וס' דרך המלך פ"א הי"ח מתפילין), וזה ל"ש כאן שעשו מנדבות משכן וכלים ונתהפך מחומר לצורה, א"ו כיון דנדבו בחנם ל"א אומן קונה כהקצה"ח, וגם י"ל דרק היכי שאם יזיק יתחייב לשלם אז מתכוון לקנות השבח שלא יתחייב, וא"כ בצלאל ואהליאב דעשו בחנם ולא הי' יראים שיתחייבו אם יזיקו דמזיק הקדש פטור מה"ת וכתוס' ב"ק ו': ד"ה שיר, משו"ה ל"ק בש"כ:

פסוק לג

ויביאו ערש"י ושפ"ח וגרש כרמל, ומ"ש רש"י דמשכן הי' נראה שמשה מקימו ובאמת מן השמים הוקם, וכ"ה בתנחומא וג"כ י"ל כן בבהמ"ק, ובפרד"י וישלח דרמ"ז הבאתי

הרבה חדשות וציונים רבים עש"ה, וע"ע בבנין אריאל ס"פ בחקתי, ירחון שערי תורה שנה י"א חוב' ב' בהספה ח', כל"ח שמיני אות ג', גליוני הש"ס סוכה מ"א:, שו"ת הרב"ז קי"ג אות ה', וס' עין התכלת להג' מראדזין ז"ל דף ק"י אריכות בזה, וע"ש שם בפרד"י מד' קהלת דגאולתן על ישראל בא קמעא קמעא כו', וכ"ה בירו' ברכות פ"א ויומא וזה"ק וישלח ק"ע., ותנחומא דברים פ"א, וע"ע בתוס' פסחים קי"ד: ד"ה אחד דבשעת בנין בהמ"ק יהי' כבר משה ואהרן, וביומא ה': וזה"ק תולדות קל"ט., ויחי רמ"ח:, ירו' שבת פ"א ה"ג, ושקלים פ"ג ה"ג וקרה"ע, רדב"ז ח"ב תתל"ט, ובס' עולת תמיד על מס' תמיד כ"ה: מהג' ממונקאטש שליט"א:

ובכל"ח הק' דקודם ב' רש"י דמשה העמידו ואח"כ כ' אמר משה כו' נראה דל"ה יכול להעמידו, עו"ק איך אפ"ל דל"ה יכול להקימו הא כ' הוקם המשכן היינו בח' למלואים בא' בניסן, ורק אז הי' ע"י סיועת ה', ומשה מעמידו ופרקו כל ז' ימי מלואים, וא"כ בח' אמאי אמר לה' איך אפשר הקמתי ע"י אדם, וי"ל דבאמת הי' יכול להקימו בז' מלואים ורק בח' שאל לפמ"ש בזבחים ס"א: וקט"ז: דלכן לחה"פ ושאר קרבנות לא נפסלו ביוצא בשעה שסתרו המשכן ונסעו משום דכ' ונסע אה"ע אע"פ שנסע אוה"מ הוא, נשמע דהוצרך כח בהקמת משכן שיהי' נקרא אוה"מ אף לאחר סתירה, דאל"כ ל"ה אפשר לקיים מצות לחה"פ דיפסל ביוצא, וזה ששאל איך אפשר הקמתו ע"י אדם שיהי' מתקיים אף לאחר סתירה, והשיב ה' שנזקף וקם מאלי', וכיון שהקמתו ע"י שמים נשאר בו כח הקמה אף לאחר סתירה, ולכן בז' מלואים דאי' בתוספתא פ"ז דמנחות דהי' השלחן בטל בלא לחם, א"כ אז ל"ה בו כח הקמה לאחר הסתירה, כיון דהי' צריך בכל פעם הקמה חדשה א"כ בשעת סתירה הוי סתירה מעלי', דאל"כ ל"ה הקמה חדשה ולכן הי' מ"ר מעמידו בעצמו, ואע"פ דפליגי בזה במנחות צ"ה. אי ונסע אה"מ גם ללה"פ, ועתו"ס שם ס"א: ד"ה אע"פ, מ"מ לרש"י י"ל כן, ועאמ"כ:

ובעיקר התוספתא, ברמב"ן (מ' כ"ז) מבואר דבכל ז' מלואים הי' לחה"פ וצ"ע של"ה התוספתא להיפך, וי"ל רמב"ן כשיטתי' כת"כ דמצות מנורה שיהי' נר מערבי דולק תמיד וזה ל"ה יכול להיות בז' מלואים, דמ"ר מעמידו ופרקו ובשעת שמפורק ל"ה מנורה דולקת, וכ"כ ברמב"ן (מ' ב') א"כ ה"ה דהי' סידור לחה"פ אע"פ של"ה בשבת, וע' ערבי נחל פקודי שהעיר מעצמו בלחה"פ הראשון ולא הביא תוספתא הנ"ל, אולם י"ל ממנורה אין ראי' לפמ"ש בכל"ח במדבר אות ה' בשם האב"נ ז"ל דאע"ג דנרות מנורה מעכבין זא"ז מ"מ הדלקת הנרות אין מעכבין זא"ז, וכל נר הוי מצוה בפ"ע, וכ"ה בשם החי' הרי"מ ז"ל, וא"כ נהי דנר מערבי הי' מצותו שידלק תמיד, מ"מ מתקיים המצוה בשאר

הנרות משא"כ בלחה"פ דאם אין מסדרו בשבת הו"ל שלא במצותו, שפיר הכרית ר"י בתוספתא דל"ה סידור לחה"פ כלל כל ז' מלואים עד שבת הב' לסידור אהרן, ועמ"ש בהערות **מאדמו"ר** מגור שליט"א אות מ' על פ' תרומה (כ"ה ל"א):

ויל"ע לפ"ד הרמב"ם דמצות הדלקת נרות תמיד ביום ולילה, וא"כ איך מתקיים הדלקת נרות כל ז'. ויהי' מזה ראיה דחלק ממצוה הוי ג"כ מצוה ואם לא נוכל לקיים המצוה בשלימות יש לקיים עכ"פ מה שיוכל, ובשו"ת שבות יעקב ח"ב סי' י"ח כ' מי שאין לו רק פחות מכזית מצה אין כאן חיוב כלל, ועשו"ת חיים שאל ח"א סי' ג', וע' ר"ה ל"ד: דתקיעות וברכות מעכבין זא"ז, וברי"ן כ' דאם יש תוקע שא"י לקרות הט' תקיעות כד"ת אסור לתקוע מקצת ע"ש, מוכח דפחות משיעור ליכא כלל מצוה, וע' ספורני ואתחנן (ד' מ"א) אז יבדיל דהבדיל הערים להראות שהקפיד לקיים קצת מ"ע ע"ש והוא עפע"ש במכות ט'. אע"פ שאין ג' שבעבר הירדן קולטות אמר מצוה שבא לידי אקימנה אע"פ שהוא רק מקצת מצוה, וע' מנחות מ"ד. ערכין י'. וסוכה נ"ג: מי אמר רחמנא פלגא דמצוה עביד ופלגא לא עביד ע"ש היטב ובגליוני הש"ס סוף ברכות:

ובאמת כבר העיר בזה המל"מ בפ"א סוה"ז מחמץ אי ח"ש במצות הוי מצוה ע"ש, וערש"י קידושין נ"ג. ד"ה בצנועין דלא אהני להו מידי, וע' בכורות מ"ח: חמש ולא חצי חמש, ובס' נפ"ת או"ח סי' נ"ג הביא מסוטה י"ג: אין המצוה נקראת אלא ע"ש מי שגמרה, וביומא ס"א. בעבודה שלא נגמרה, ועמל"ע פ"ה ה"כ משבועות מי שנשבע ליתן ר' זוז ואין לו כי אם ק' מחויב ליתן עכ"ב הק', ואנו ג"כ משבעים ועומדים לעשות מצות, ואם אין באפשריות לעשות בשלימות עכ"פ מחויב במקצת, וע"ע בתו"כ צו (ו' ט') מצות תאכל אפי' בכל שהוא וע' במלב"ם, וע' מנחות כ"א, ושבת קל"ג: אנא עבדו פלגי דמצוה וע"ע באוה"ח החדש בהגהות מהג' מברעזאן ז"ל סי' תע"ה, בית יצחק או"ח ד' אות ג' ובתשו' אבני חפץ סי' ז' וכ"ח האריך בזה ע"ש, וע"ל בפ' בשלח דף ק"ד. ובמס' ב"ב נ"ג: קמא ליבני בעלמא היא דאפיך משמע דעיקר הגמר, ובתוס' גיטין נ"ו: ד"ה אי משמע דמעשה מתייחס למתתיל, ושבת צ"ד. התולש סימני טומאה כו' אהני מעשי' כו':

ובחלקת יואב מ"ק או"ח ל"א כ' דאפי' א"נ דד' מינים מעכבין זא"ז מ"מ ב' מצות הן ויוצא בזא"ז, דא"נ דא"י בזא"ז רק צריך שיטלן כאחת, א"כ איך אמרה תורה שבמקדש יהי' ערבה לחוד מצוה ויקשה ג"כ מי אמר רחמנא פלגא דמצוה עביד פלגא ל"ע, וע"ע רמב"ן תשא (ל' ט"ו) דהדיוט לא ימעיט הוא בלאו, וכוונתו דל"צ שאם אין לו אין מצוה בפחות דזה ממילא ידעינן וע"כ הקרא ללאו אתי, וע"ע בחלק"י יו"ד סי' ט' בזה הרבה דאין מצוה בחצי' וכמבואר בריטב"א יומא גבי כל כהן שמגיע כפיל, וכ"מ בפסחים פ"ד. בעצם

שא"ב כזית בשר אין בו משום שבירת עצם, והטעם דכל דלא קרינן בבית אחד יאכל לא קרי' ועצם ל"ת הרי דבחצי זית אין חיוב כלל לאכלו וכן חזינן לא"ש דכל למלקות מ"מ בעשה מודה דצריך כזית:

פסוק לו

לחה"פ בספרי עקב קחשיב באלו שחיובן דוקא מן הארץ, ועמ"ש בזה אדמו"ר שליט"א מגור והבאתי בהערות אות מ"ז:

פסוק מג

ויברך ערש"י וכ"כ בפ' שמיני (ט' כ"ג) בגרש כרמל, וראיתי כי לא די בזה שתשרה השכינה בתוך הימים המקודשים כי אם גם בימי עבודה ומעשה, וע"כ מתפללים והשיאנו כו' לחיים ולשלום שלא יופסק רק יופיע עלינו גם בעת שנלך "לחיים" חיי עבודה, וז"ש (שה"ש ז' ב') מה יפו פעמיך בנעלים, לא לבד ביה"כ שאסור בנעילת הסנדל, ורק גם בעת שילך בנעלים בימי החול, וז"פ יה"ר שתשרה שכינה במע"י בעת המעשה, ועפרד"י דף ק"כ.:

רש"י והוא א' מי"א מזמורים, וק' מה בעי רש"י כזה, ומחותני הרב הגאון האבד"ק **מזגיערש** שליט"א בעהמח"ס נוה שלום אמר דאי' במד' תהלים צ' י"א מזמורים שאמר משה בתכסיס של נביאה אמרן, ולמה לא נכתבו בתורה אלא אלו דברי תורה ואין מפסיקין בין ד"ת לדברי נביאים עכ"ל, והי' ק' לרש"י אם מ"ר אמר ויהי נועם כו' א"כ למה לא נכתבה זאת בתורה לכן מתרץ דהוא מן י"א מזמורים ע"ד נביאה ואין מערבין ד"ת בדברי נביאה ופח"ח, וע' ב"ב י"ד. ורש"י שבועות ט"ז: ד"ה ושיר, וב"ח או"ח רל"ט. ויד מלאכי כללי דינים סי' תקצ"ו, וע"ע בב"ר סופכ"ב ובס' ד"ח, ובמד"ר פ"כ שברכם ע"ד שאמרו לפעלא טבא יישר וכמ"ש בשבת נ"ז. א"ל יישר, ובפסחים נ"ג: ועמ"ש בגליון הש"ס שבת להגרי"פ שציין להרבה מקומות, ובשבת פ"ז., יישר כח ששברת, ויבמות קכ"ב: ובהגהות רש"ש שביעית פ"ד מ"ב הא דנוהגים לומר לכהנים אחר הדוכן יישר כחכם הא הם מצווים לברך את ישראל ואמאי יש להחזיק להם טובה, ורמז בפירות שביעית שאוכלין אותה בטובה ומחזיקים טובה לבעלים ואף שמצווים להפקיר, ובס' הדוה"ע כ' דאינם לברך במקום זה ומחזיקים להם טובה שלא הלכו לבהכ"נ אחר. - וברש"י כאן פי' תחלה יה"ר ואח"כ ויהי נועם, ובשמיני (ט' כ"ג) פירש תחלה ויהי נועם ואח"כ יה"ר עי' דברי דוד מהטו"ז וס' אומר ודברים:

והנה עשו וגו' כן עשו, ע' אוה"ח הא שכפל כי יש פרטי מצות שאינם לעיכוב אלא למצוה וכפל שעשו אפי' דברים שאינם אלא מצוה מן המובחר, ע' מג"א קמ"א סק"א, ובדבר דאפי' בדיעבד לא יצא, משום כבודו של מלך לא שרי לכתחלה, עתו"ס זבחים ט"ז. ד"ה

מה נשמע מזה דגם בדאורייתא יש לכתחלה ובדיעבד, ויש בזה הרבה סתירות בתוס' במקומות שונות, עתו"ס מנחות ל"ח. ד"ה ואם דלא בעינן שינה הכ' לעכב רק בקדשים, וע' פסחים י"א. תד"ה קוצרין שיש מילי טובי בדאו' לחלק בין לכתחלה לדיעבד, וע' פסחים כ"ג. א"ה אפי' לכתחלה נמי שא"ה דאמר קרא, ויבמות נ"ט. לא ישא ואם נשא, והוי מה"ת כמ"ש תוס' כתו' ל'. ד"ה איכא, וע' קידושין ס"ז: הא לכתחלה כו', ובתוס' ס"ח: ד"ה א"ק, ור"ן נדרים י"ט. ד"ה ואלו, ובפי' נזיר מ"ב. ד"ה הכי, ב"מ נ"ז. לכתחלה לא, ותוס' תמורה י"ב. ד"ה הא, ותוס' נדה ס"ו: ד"ה כל, וצ"ע בתוס' גיטין ג': ד"ה וכי שכ' דמדאו' אין לחלק בין לכתחלה ודיעבד וכ"כ בקידושין מ"ג: ד"ה וכל, וע"ש נ"ה. ד"ה אין, ותוס' ערכין י"א. ד"ה מנין, בסוטה י"ט: בדיעבד לא פתח קרא, תמורה ל"ב: מדרבנן וכו', תוס' פסחים קט"ו. ד"ה א"א דמוקי קרא בדיעבד, וע' הגהות רצ"ח מגילה כ'. שסותר עצמו מסוכה י"א. וע"ע פמ"ג יו"ד צ"ג בשפ"ד סק"ג, ובס' נפ"ח או"ח סי' קמ"א:

פרק מ

פסוק ב

ביום הראשון בתנחומא רשב"נ בג"ח נגמרה המלאכה, תשרי מרחשון וכסלו והי' מונח מפורק עד א' בניסן כו', וע' פסיקתא הובא בטור או"ח תרפ"ד והבאתי לעיל (ל"ח כ"ב) וק' למה עכבו הא שהוי מצוה לא משהינן כמ"ש ביבמות ל"ט. ומ"ז: ויהי' מזה ראי' דאם יעשה אח"כ מצוה מן המובחר מותר להשהות, וכמ"ש השבו"י ח"א ל"ד לדחות מג"א כ"ה סק"ב דחביבה מצוה בשעתה ע"ש, וכ"ה בגליו מהרש"א על יומא ו': בש"ס ווילנא דל"א שהוי מצוה ל"מ, אלא אם אין גרעון בעצם המצוה שיעשה עכשי', כ"א שראוי להקדימה כמו ציצית קודם תפילין, ובשו"ת בית יצחק אה"ע ח"ב קי"ב אות ג' כ' הא דלא משהינן רק במצות יחיד אבל ברבים מותר להשהות ע"ש, וטעם לזה י"ל דהא דלא משהינן אי' הטעם דיש לחוש שמא ימות ולא יעשה המצוה, וא"כ ז"ד ביחיד אבל צבור לא מייתי, כמ"ש בהוריות ו' של"א: חטאת שמתו בעלים שאין צבור מתים, ויהי' ראי' מכאן דשהו הקמת משכן דהוי ברבים, וגם לרש"י תשא (ל' ט"ז) דשני הפקודים, א' אחר יה"כ וב' באחד באייר הי' שווים שלא מת ביניהם שום איש וע"ש ברמב"ן, לפ"ז מותר להשהות, שהשי"ת ידע שלא ימות שום אחד וע"כ צוה להשהות, עי' בזה בס' הדרוש והעיון:

ומקור הדבר דשהוי מצוה לא משהינן שם ביבמות' וע' במנחות ע"ב. ופסחים ס"ח ובתה"ד סי' ל"ה, להמתין בקידוש לבנה עד מוצ"ש כדי שיהי' המצוה מהודרת, והובא באו"ח תכ"ו ס"ב, וע"ע בתה"ד סוסי' ר"ט, וברש"י סוכה כ"ה: ד"ה שחל, מצוה קלה הבא

לידך אינך צריך לדחותך מפני תמורה העתידה לבא, וערדב"ז י"ג, חכ"צ ק"ו. יד אליהו מ"ב, ומובא בבאה"ט צ' סקי"א, שבו"י ח"ג ל"ז, בית יעקב קמ"ב, שאילת יעקב ח"א י"ח, הגהות מל"מ פ"א הי"א ממגילה, קצה"ח ק"ד סק"ב, טוטו"ד קמא רט"ו, בי"צ אה"ע ח"א קכ"ו אות ו' - **ומר"ה** ל"ב: משמע אף דלאחר שעה יהי' הדרת מלך ברוב עם, אעפ"כ זריזות עדיף מהידור מצוה, אבל בתורת משה פ' תצוה דס"ח, מחלק כשמצוה בעצמה מהודרת יותר דוחה את זריזות מקדימים, אבל כשמצוה עצמה אינה מתנאה יותר רק מצד ברוב עם הדרת מלך אז זריזים מקדימים, וע"ע בסוכה כ"ט: מחלוקת רש"י ותוס' בהידור אי פוסל בדיעבד, וע' נשמת אדם סי' ס"ח כלל א' וירחון כנסת חכמי ישראל סי' ל"ז ובשע"ת או"ח תרנ"א סקי"ז להמתין שעה או ב' יודע יודע שיביאו לו אתרוג מהודר יותר ובבית יעקב שם חולק דבאותו יום ל"ה שהי' מצוה, וע"ע שע"ת תרע"ג סק"א, שד"ח מער' ל' כלל קמ"א, שו"ת חסד לאברהם מ"ת ע"ז אורחות חיים החדש תרנ"א אות כ"א, ובאמ"כ וירא דף נ"ח., בא נ"ט., בשלח צ': ובח"ב בהערות דף רפ"ה רפ"ו ושי"ח, ומ"ש בזה לעיל בפ' בא (דף פ"ב: ובשלח דף ק"ד. וקל"ג.) ע' בכל המקומות שציינתי ותמצא הרבה חדשות:

תקום ע' ע"ז ל"ד. במה שימש משה ז' ימי מלואים בחלק לבן, ובתוס' הק' למ"ד בזבחים ק"א: דמשה כ"ג הי' ושימש כל מ' שנה, א"כ הו"ל להקשות במה שימש כל מ' שנה, ותי' דכל ז"י הי"ל דין במה, ועשו"ת חת"ס ת"ו בחי' על ע"ז שהק' לרמב"ן כאן שצוח על פרש"י, אי ס"ד שהי' מפורק ל"ש פתח אה"מ תשבו ע"ש, ולדבריו ל"ה לו דין במה, וי"ל משה שימש בבגדי כהונה עש"ה:

א"ע כ' ופתח אה"מ תשבו יום ולילה הוא בויקרא (ח' ל"ה) וע' רא"ם ותורה והמצוה צו סי' קצ"א, וגם שם בא"ע כ' ששת מים שהקיפו יריחו והחלוץ דלגו יום השבת, ודעת רז"ל כי ביום ז' שנלכדה יריחו יום שבת היה, ירו' שבת פ"א ה"ח, תנחומא נשא כ"ח, ב"ר פמ"ז, ובמדב"ר פי"ד וכ"ג:

פסוק ג

וסכת על הארון עי' סוכה ז': דמייתי ראי' מכאן הא דחמתה מרובה מצלתה דפסולה גם מחמת דפנות וע' רבה"ז מ"ש בזה. ומ"ש ברש"י ל' הגנה שהרי מחיצה הי' ופי' אצל הארון וכן על שדה הארץ יחשב (ויקרא כ"ה ל"א) וע' ס' טל אורות סוכה ז': שהק' דרש"י ורמב"ן כאן פירשו כר' יאשי' ולא כרבנן דקיי"ל כוותי', וע"ע בס' גשמי ברכה איכה (ג' מ"ג), סכותה באף דהול"ל סככת כי השורש סכך, ורק מחוקי הלשון כאשר תפגשנה במלה אחת ב' אותיות דומות תשמט אחת מהן ע"ש הרבה מזה, ומ"ש בפ' שמות דף ד':

ובמנחות ס"ב. על בסמוך כמ"ש וסכות על הארון, ועמ"ש שם בשפת אמת בשם בנו אדמו"ר **מגור** שליט"א, ותפא"י זבחים פ"ו מ"א, ומ"ש בפ' ויקהל (ל"ה י"ב) ופסוק כ"ב, וע"ע בירו' סוכה פ"א ה"ז הביא פסוק זה לענין דופן סוכה, ומה שכתבתי לעיל בפ' שמות דף כ"ז:

פסוק ד

השלחו ע' באורי מהרא"י מהתה"ד ששלחן מרמז על מחזיקי תורה והם מוקדמים כמו זבולן וישששכר, והארכתי בזה בפ' תולדות דף קע"ה. עש"ה, ובפסחים ק"ט: שלחן של פרקים הי' כו' ובהדו"ע הק' הא בחול הי' מונח עלי' לחה"פ ודוחה טומאה כדאי' בפסחים ע"ו: ורק בשבת כשסילקו לחה"פ כמ"ש במנחות צ"ט: וכמ"ש באור יקרות הובא באו"ח פסחים וא"כ בשבת ל"ה רשאים להחזיר הפרקים במ"ש בשבת מ"ז., ואו"ח שי"ג ס"ו, ונר' הא דאסור מטעם שמא יתקע ביחידות, ע' בהגהות לבו"ש שם ואין שבות במקדש, אך ק' הא גם בפריקת שלחן שבות א"כ כשרצו לטבול הי' צריכים לעבור על ב' שבותים, וגם במקדש גזרו כמ"ש הרע"ב פ"ג ע"ג מעירובין, אך בש"ע הרב שי"ג סכ"ב כ' דכלי של פרקים מותר לפרקו בשבת, ורק אם יש חיוב בהידוקו אז אסור גם לפרקו משום סותר, א"כ כאן ל"ה איסור בפירוקו ורק בהידוקו מגזרה שמא יתקע ול"ה רק שבות א', אמנם גם בטבילה עצמה יש שבות משום מתקן, ובהצטרף שבות של הידוק הוי ב' שבותים, וי"ל אף דב' שבותים אסור במקדש דוקא כשהם בב"א, אבל בזא"ז שמתחלה שבות של טבילה ואח"כ הידוק לא גזרו, ועשו"ת שער אפרים כ"ו, בתוספות רעק"א שם ובשו"ת שלו קנ"ט, ס' הקובץ על רמב"ם פכ"ד ה"י משבת, שו"מ תנינא ח"ג קכ"ה, תליתאה ח"א תס"א, ורביעאה ח"א ל"ג, מתנה טובה שבת כ"ט:, וס' תקון עירובין בסופו דמ"ח עש"ה בירור הדברים:

פסוק י

כליו ע' סוכה נ'. ובתוס' וירו' פ"ד ה"ז בענין כלים אין מקדשין אלא לדעת:

תיב"ע ואליהו כהנא רבא, דפנחס זה אלי', עת"י שמות (ד' י"ג) שמו"ר פ"ב, ופדר"א פמ"ז, וערש"י ב"מ קי"ד: ד"ה ומר, תוס' ב"ב קכ"א: ד"ה שבעה, ומשמע מת"י דפנחס יהי' כ"ג אז, וע' יומא ה': לכשיבא אהרן ובניו ומשה עמהן משמע שעיקר יהי' אהרן וצ"ע, וע"ס חומת אנך ושם משמואל:

פסוק יח

ויקם במנחות צ"ט. יליף מכאן דאין מורידין בקדש, ובט"ז קנ"ד סק"ז חידש דרק בדחזי לקדושה ראשונה, אבל בדלא חזי עדיף לרדותה לקדושה קלה מלגונזה, ובבכ"ש מגילה כ"ו. השיג עלי' והביא ראי' מיומא י"ב: דבגדי כ"ג לא חזי עוד לקדושה ראשונה, ומע"ז

נ"ב: לאו אורחא לאשתמושי בהו הדיוטא, ולט"ז דלא חזי למזבח מותר להוריד, וע' מה שהאריך בזה זקיני ז"ל בשו"ת הרד"ד או"ח מהדו"ב סי' ו', וי"ל שזה פלוג' בזבחים פ"ח. סכין אין משחיזין פגימה ואין גונזין, ולאבא שאול יותר טוב לגונזה מלהשתמש בו קדושה קלה, וע' תפא"י תמורה פ"ה מ"א אות ג', ובנפ"ח קנ"ד ואמ"כ כאן, - ובארעא דרבנן אות שפ"ה כ' הא דמעלין בקדש מדאו' מקרא ויקם היינו בכלי שרת אבל לענין שררה מדרבנן, וז"ש בברכות כ"ח. גמירי מעלין בקדש, ע"ש בגליון וער"מ פ"ד הכ"א מכל"מ, וירו' ברכות פ"ג ה"ג שמעתי שמעלין בקדש, וערש"י מו"ק ה'. גמירי מסיני:

ובמגילה כ"ו. הביא רש"י תוספתא דיליף מכאן דמעלין בקדש דבצלאל עשה ומשה שהי' גדול ממנו מקימו, ולא מורידין ממחתות בקרח שעשה אותם צפוי למזבח, ובגליון הגרי"פ תמה בזה ועל הלבוש באו"ח קנ"ג דג"כ מהפך הילפותא, וכן בחוט המשולש לתשב"ץ ח"ג סי' ל"א, ופלא שבמח"כ לא הביא שגם רש"י הביא התוספתא היפך הגמ' וצ"ע, ובהמדרש והמעשה במלואים דף קל"ה כ' דלכאו"ק על התוספתא דמנ"ל דהקמתו של משה בשביל מעלין בקדש, דלמא רק שחפץ ה' לזכות למשה שיקרא המשכן על שמו, וכסוטה י"ג. דמצוה נקראת ע"ש הגומרה ומשה הי' הגומר, (ועמ"ש בפ' בשלח דף ק"ד.), וי"ל דתנא דתוספתא ר' נחמיה ואי' במדרש תהלים דלכך נקרא בהמ"ק ע"ש דוד אע"פ ששלמה בנאו דדוד הי' המתחיל במחשבת הבנין, הרי דלר"נ המתחיל עיקר, וא"א לומר כטעם הנ"ל שגמרה (וע' מגילה כ"א: בקריאת תורה אי מתחיל עדיף) וע"כ הטעם משום העלאה בקדש, אבל במנחות אפשר דפליג על ר"נ וס"ל דהגומר משובח לכן נאיד מדרשא זו, ויליף ממחתות עש"ה, ויהי' נפק"מ לדינא בסרסראות ושדכנית שלמד בתשו' שב יעקב סי' י"ג מהסתירה דסוטה ומדרש תהלים הנ"ל מי קודם המתחיל או הגומר, ועמש"ל (ל"ח כ"א), וע' בס' משפט שלום חו"מ קפ"ה מזה הרבה, ובס' משנת אליעזר מ"ת תשובה ד', וס' צבא רב דנ"ז:

ובמד"ר נשא פי"ב כל ז' ימי מלואים משה מעמיד המשכן ומפרקו ובח' העמידו ולא פרקו, והק' המפו' דבתוך ז"י הי' שבת ואסור להעמיד ולפרק, וע' ברכת אהרן מאמר י' ור"ל, והדוה"ע כי יתכן לשון כל אם חסר א', ולפמ"ש במד' ורש"י דהקמת משכן ע"י משה הי' בדרך נס ע"ש בפנ"ב, ובשבת אסור רק מלאכה טבעית ולא נסית, ועשו"ת ח"ס ח"ו כ"ט בשם השל"ה בישוב קו' רא"ש פע"פ סי' י"ג אם משה מת בשבת הרי במד' ס"פ וילך אי' דבשבת כתב י"ג ס"ת ואיך כתב בשבת, ותי' שכתב ע"י שם והשבעת הקולמס, ועמ"ש בפ' תצוה (דף רפ"ו:), ועתו"ס מנחות ל'. ד"ה מכאן דבשבת במנחה מת משה, והק' הא כ' בן ק"כ אנכי היום, ודרשי' היום מלאו ימי ושנותי, ואם בשבת מת א"כ כתב

בע"ש, ותמוה שכתב על העתיד ע"ש, ובענין זה אי חסר א' שמי' חסרון הארכתי בזה בפרד"י וירא דקכ"א: ושס"א. - ובידי משה שה"ש בפ' לריח שמניך טובים הביא ראי' דיי"ש, ל"ה משקה ממד' שם דשמן עולה על כל המשקים, וביי"ש בחנו שאם נותנין שמן לתוכו השמן אינו צף מלמעלה רק יורד למטה, ואם הוא משקה איך אמרו ששמן עולה על כל המשקים הרי יש משקה א' יי"ש ששמן אינו עולה עליו ע"ש, ע"כ דיי"ש אינו משקה ואין מקדשין בו, אך אי כל יתכן גם כשבצר חדא אין ראי', ועתו"ס כתו' נ"ד. ד"ה לית, ושבת כ"ד: ד"ה ולית, וביצה ל': ד"ה כל, וסנהד' ז'. ד"ה דכ"ע, ובראש"ש סוף פסחים סי' מ' כשמגיע לסכום עשיריות פחות א' מונין שלימות ואין משגיחין על חוסר א' כמו ארבעים יכנו ועמ"ש בזה בשו"ת אבני חפץ סי' פ"ה:

ויש להעיר מתוס' שבועות מ"ג. ד"ה אלא כשאין חסר רק מעט מקרי מלאה, וכאן נמי חסר רק א', וג"כ כ' ותמלא הארץ חמס אף דביתו של נח ל"ה בכלל, ובתו"כ ויקרא ט' קמץ ועלה בידו גרגיר מלח פסול דל"ה מילוי, וע' מנחות כ"ז. ומשמע דל' מלא בדיוק, וכן בעדיות פ"א מ"ג מלא הין מים שאובין פוסלין, ואם חסר קורטוב אינו פוסלים, וע' בפ"ו מ"ה ממקואות, ובתו"ח ב"ב דקט"ז:

ובספורני כ' הקמה הי' בדרך נס תחלה יריעות ואח"כ קרשים, ובעשי' תחלה קרשים ואח"כ יריעות עמד"ר פ"נ, אבל הצואה בהר הי' כמו הקמה, קודם יריעות, זז"פ בתרומה (כ"ו ל') והקימות אשר "הראת" בהר:

פסוק יט

האהל ערה"ז ובשבת צ"ב. המוצא למעלה מי' חייב כו' דכ' עשר אמות אורך הקרש ואמר רב משה פרשו, וק' מנין שמשה הי' גבוה י' אמות שמא עמד על כלים או סולם כאשר פרש אהל, ונ' שפרשה הי' עבודה מה שהתורה כתבה זאת בדיוק, וז"פ בבכורות מ"ד. מי פרשו מ"ר, וק' מה זה שאלה הא מפורש בקרא, אך הפי' של"ה יכולה להעשות ע"י אחר מפני שהי' עבודת משה, ומשה בעצמו פירשו, וכיון שהוא עבודה א"י לעמוד על כסא שאין דרך שירות בכך, וכזבחים כ"ו. נתלה וקבל, ויומא נ"ח., וזבחים ט"ו: ושבת צ"ג: ברש"י ד"ה כהן, וע' סוטה ט"ז., ושבועות ט"ז: מקדש ומשכן אחד ואין לומר אי אפשר שאני דלא מצינן חילוק זה בדאורייתא, ועתו"ס חולין י"ב. ד"ה פסח, דר"מ רק מדרבנן מחמיר ועמ"ש בשו"ת חבלים בנעימים ח"ד סי' פ"ה:

רש"י הן יריעות העזים ע' רש"ש שבת כ"ח. די"ל דדייק כו' אבל הספורני כ' דויקם משה את המשכן דכ' בריש ענינא הכוונה על יריעות תחתונות והוקמו קודם העמדת קרשים אם ע"י שהי' מחזיקים בם באויר, וע"ד נס כדבריהם ז"ל עכ"ל, ואנכי לא ידעתי איפה הם

בדברי חז"ל וע"ס ושם טוב שבת כ"ח. מהר"ר שכנא ריטשעוואל ז"ל מווארשא, ומקו"ב ח"ג דף תשמ"א בזה:

פסוק כ

ויתן את העדות אל הארון, ער"מ סו"ה ס"ת וצוה ליחד לס"ת מקום וכו', ובהג"מ נשאל למה אין משכיבין ס"ת בארון כמו הלוחות, וערדב"ז ח"ג תק"ל דס"ת לקריאה בעינן שיהי' מוכן ומזומן וגם שיהי' פני המתפלל נוכח ס"ת ע"ש עוד, ובדו"ע הביא מברכות כ"ד. מ"ד תבעי' הנחה כס"ת קמ"ל, משמע דבזמן גמרא הי' מונח, ועיו"ד רפ"ט ס"ז דמזוזה צ"ל זקופה ורמ"א כ' שכיבה, ועתו"ס מנחות ל"ג. ד"ה הא:

פסוק כב

ברש"י עמ"ש בס' טל אורות ביצה דף י"ד:

פסוק כג

ערך ע' לעיל (ל"ט ל"ו) ובהערות מאדמו"ר מגור שליט"א אות מ"ז:

פסוק כה

ויעל הנרות עשו"ת אבני נזר או"ח ת"ק דהדלקת המנורה חשוב בכלל קרבן ע"ש, וער"מ פ"ג ה"י מתמומ"ס, ובירחון קול תורה חוב' ב' סי' ל"א:

פסוק כט

ויעל ערש"י אף ביום ח' שימש משה, ובזבחים י"ט: כל כיור שאין בו לקדש ד' כהנים ממנו אין מקדשין בו שנ' ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו, וכ' רש"י משה ואהרן תרי ובניו תרי שאף משה כהן הי' בז"י מלואים ואע"ג דלא כהני בב"א מיהו קרא להכי מידרש, ובהגהות נוב"י כ' דרש"י סותר משנתו דשם כ' דלא בהני בב"א, ובתורה כ' דביום ח' הקריב משה קרבנות צבור ואהרן קרבנות חובה, ואפ"ל דס"ל כיון שחלוקין בהקרבתן קרבן שקרב זה לא קרב זה לא חשוב כהני בב"א, ול"ה צריך שיעור קידוש ד' כהנים כיון שלא שמשו בשעה א', הי' אפשר ליתן מים בתוך הכיור בין קרבן שהקריב עשה לקרבנות שהקריבו אהרן ובניו, וע' זבחים ק"א: אם משה כהן הי', וע' בדורש לציון דרוש א' ד"ה ואומר אני, ודרוש ג' ד"ה ועכשיו מ"ש בענין זה, ובס' בית יהודה כאן בזה, וע"ע בר"מ פ"ה הי"ג מביאת מקדש וכ"מ, ובתו"ת אות ט' - ותוה"מ תשא (ל' י"ט), ויקרא סי' ר"נ בזה, - ומשנת אליעזר מ"ת דף פ' ע"ג:

וראיתי בשו"ת בית יצחק או"ח סי' ל"ה שהק' בזבחים ק"א: יליף רב דמשה כ"ג הי' וחולק בקדשים דכ' מאיל המלואים למשה הי' למנה, לפמ"ש שם בגמ' לא בבמה לזר וברש"י דבבמה הותר לזר לאכול ק"ק, ולתוס' ע"ז ל"ד. ד"ה במה דבז' מלואים הי' דין משכן כבמה ע"ש, והי' מותר לזר בק"ק ואיך מוכח דמשה הי' כ"ג, ולרש"י י"ל שפי'

למנה לשון חלוקה בכהנים ומשמע דלא דייק מלשון חלוקה ולא מדאכל דדלמא גזה"כ הי' אבל צ"ל דעו"ק לתוס' מקרא דורחצו ממנו משה ואהרן ובניו בפ' פקודי, ופרש"י בזבחים י"ט. אע"ג דלא שמשו בב"א מ"מ קרא להכי מידרש, וס"ל דלא שימש משה רק בז' מלואים' ולהמבואר בסוף זבחים דבמה א"צ לקדש א"כ למה רחץ משה בז' מלואים כיון דדינו כבמה, אך רש"י פקודי לא פי' כן וכמשה"ק הנ"ב, וי"ל דבחומש קאי למ"ד דשימש כל מ' שנה בכ"ג לכן פי' בח' למלואים השוו כולם, אבל למ"ד דל"ה כ"ג לא שימש רק בז' ובגמ' פירש כהך מ"ד, וזה לא כמזרחי פקודי דדוקא בח' שימש ולא אח"כ דזה לא כמאן:

ולפ"ז א"ש נמי תוס' דקאי למ"ד דשימש כל מ' שנה ורחצו קאי בח' למלואים, וי"ל דבז' למלואים הי' למשכן דין במה, אמנם יש לומר דל"ה למשה דין כ"ג ורק בז' שימש, ובז' הי' למשכן דין במה, א"כ ורחצו איך מוקי לה דבח' לא שימש ובז' ל"ב רחיצה, וע"כ למ"ד לא שימש רק בז' ל"ה למשכן דין במה, וא"ש הקו' דגמ' הוכיח דמשה הי' כ"ג כל מ' שנה מדכ' למנה, דאי"ל דאכל משום דהי' למשכן דין במה דאס"ד דל"ה כ"ג ולא שימש רק בז' ע"כ ל"ה למשכן במה מורחצו. וממ"נ מוכח שהי' כ"ג וער"מ כ"ה הי"ג מביאת מקדש, ובס' משנת אליעזר מ"ת דף פ' ובעקדה שמינו שער נ"ט כ' טעם ושרפו את שעיר החטאת לפי שהי לאהרן שיתוף בחטא ההוא אשר נקרב עלי' שאין ראוי' לאכול ממנה, והנה לפנינו דברי הש"ס זבחים ק"כ: דכהן דמייתי חטאת יפה כחו כחטאתו ועבודתו ועורו שלו, ע"ש ברש"י ד"ה ומה במקום שיפה כחו כחטאמ ע"ש, וע"ע בחת"ס או"ח קע"ג, ומ"ש בדברי' בשו"ת בנין דוד סי' א' אות ד' ובמפתחית שם בזה:

פסוק ל

מים תיב"ע מיין חיין לקידוש ולא פסקינן ולא סריין כל יומיא, ובהדו"ע הק' למה לא נחשב זאת בין הנסים שנעשו במקדש באבות פ"ה מ"ח שלא הסריח המים בכיור, וי"ל דניסי דקביעי לא חשוב כמו דלא חשוב עוד נסים שהי' אז כדאי' ביומא כ"א: ובפי' על ת"י הק' דמי כיור נפסלין בלינה בזבחים כ'. וער"מ פ"ג הי"ח מבהב"ח וראב"ד וכ"מ, וי"ל דמ"ש התרגום לא פסקו אין הפשט שנשארו תמיד שם ולא נתנו מים אחרים רק שלא הוריקו לגמרי הכיור ורק נתנו תמיד מים חדשים, כזבחים ס"א: דאש שירד משמים בימי משה לא נסתלק אלא בימי שלמה, ומ"מ בכל יום נתנו עצים חדשים להביא מן ההדיוט ביומא כ"א: ומעט מים שבכיור אף שנפסל בלינה נתבטל, ועתו"ס זבחים ע"ט: ד"ה תנן אך מ"ש בת' מים חיים זה שלא כהלכתא בזבחים כ"ב: ר,"א מי מעין חי', וחכ"א שאר מימות הן והלכה כחכמים, עתו"ס סוטה ט"ו: ד"ה ומה, ור"מ פ"ה הי"ב מביאת

המקדש וצ"ע וע' אריכות בס' משנת אליעזר מ"ת בתשובה ב' דף צ"ט:

ואגב אעלה בענין מי"ח בזבה בבכורות נ"ה: וסנהד' פ"ז כ' רש"י דבעי, ובשבת ס"ה: כ' דא"צ ובסתירות רש"י עמ"ש בשו"ת שאילת יעבץ ח"א פ"ה, ורש"ש וחלק שלמה סנהד' וע' אשכול ה' מקואות, ס' המנהיג ה' נדה סי' קי"ט, ברמב"ן מצורע (ט"ו י"א) ורד"ק זכריה (י"ג א') כ' ג"כ דבעי, וע"ע בירו' שקלים פ"ו ה"ב ובגליון הש"ס שם, או"ז ה' נדה שנ"ט, ס' יריאים קצ"ד. מל"מ פ"א ה"ה ממקואות, חת"ס יו"ד קצ"ד, וסוס"י רי"ג, שו"מ תליתאה ח"ב צ"ב ובס' נס לשושנים האריך בזה.

פסוק לא

תיב"ע בנטלא עמ"ש שזה בפ' תשא דף שי"ד:

פסוק לה

ולא ערש"י וראיתי דאפ"ל תיבת ולא יכול כמו לא תוכל לאכול בשעריך (ראה י"ב י"ז) שפרש"י אינך רשאי, כן כאן עד שלא הוקם המשכן הי' יכול לבוא בכל פעם שרצה אבל כשהקים ושכן עלי' הענן ל"ה רשאי לבוא עד שקרא לו כמ"ש בריש ויקרא ובזמן עבודה הי' יכול לבוא בכל הזמן, רק בלא זמן עבודה ל"ה רשאי עד שקרא לו ה' וזה הי' נתינת רשות - ובס' שער שמעון על ביצה ה': בגמ' מכדי כ' אל מול ההר ההוא במשוך היובל למ"ל, וברש"י והרי לא נסתלקה השכינה עד א' בחדש ועד כ' באייר שנעלה הענן כו'. ובצל"ח הניח בצ"ע דסותר תכ"ד שכ' עד א' בניסן ואח"כ עד כ' באייר, וגם באמת בכ' נעלה הענן מעל המשכן, וגם בתענית כ"א: כ' רש"י דבא' הותרו לעלות, וי"ל לרש"י פקודי דפסוקים סותרים, ורק כ"ז שהי' עלי' הענן ל"ה יכול לבוא, נסתלק הענן נכנס ומדבר, נמצא אף דביום שהוקם המשכן בא' בניסן נסתלקה שכינה מהר ושכנה במשכן, אך לעת שהי' צריך לדבר עם משה נסתלק השכינה מאה"מ ואז ודאי שכנה על ההר, וערש"י בהעלותך (י' י"א) נמצאת א"א שעשו בחורב י"ב חדשים חסר י' ימים, ולפ"ז בשעת הסילוק מהר אל אה"מ הותרו לעלות בהר וכשדיברה עם משה אז נעלה הענן ממשכן ושכנה בהר היו אסורים ועד כ' באייר כשנסעו הי' סילוק לגמרי מן ההר:

ובס חכמת מנוח כ' בפשט רש"י ועד כ' באייר, כלומר או עד כ' באייר, דרש"י מסופק אימתי נסתלקה השכינה אם בר"ח ניסן שאז שרתה במשכן לבד, או אם שרתה גם בהר סיני עד שנעלה הענן מעל המשכן ונסעו ישראל משם, וע' ס' מנחם משיב נפש על ביצה מ"ש בזה:

פסוק לח

כי לנעץ סוף הפרשה לפ' שמות ראיתי בזה קצת עם הוספה ממני, בפי' הקרא בשלח (י"ג כ"א) וה' הולך לפניהם יומם בעמוד הענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד האש להאיר

להם ללכת יומם ולילה, עפמ"ש בברכות נ"ד. כשם שמברכין על הטובה כן מברכין על הרעה, דאותו שם הרחמים בעצמו הוא אחד, כמ"ש בתהלים (קט"ז י"ג) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא היינו רחמים, וכמו כן כ' בצרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא ג"כ שם הוי' שהוא רחמים, ובכל עת הן בעת טוב והן בעת רעה ח"ו יתחזק עצמו בה' הרחמים, להאמין כי חסדי ה' לא תמנו, וז"ש וה' הולך לפניהם יומם היינו אותו השם הרחמים שהי' עמהם בעת הטובה ונחתם הדרך, הוא עמהם לילה היינו בעת צרתם וגלותם, יומם ולילה, עת הטוב המרומז ביום, וחשך גלות המכונה לילה, ובתמיד ל"ב: כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו, הצלחה נקרא יום, וצרות לילה, ואם עוסק בתורה בעת גלות שכינה כנגדו, ולא ימוש עמוד הענן יום, ועמוד האש לילה, בעת הצלחה צריך לזכור כי יש עננים, ובעת צרה לא יתיאש ויהי' לו אמונה שעוד יאיר לו הצלחה, וז"פ כי ענן ה' על המשכן יומם בעת הצלחה, מתיירא שלא יחשוך בענן, ועמוד האש לילה, בעת חשכת לילה יבטח בה', זה יהי' תמיד לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם בגלות:

וסיום הפרשה אחרי שמסיים כל עבודת המשכן והי' תיקון על מעשה עגל, והי' עדות שנמחל עונם, ובבינה לעתים דרוש ס"ט כ' דהתיקון הי' בג' עקרים מה שחטאו נגד מציאת השם, ותורה משמים, ושכר ועונש, כ"ז תיקנו בעשיית משכן, ארון מרמז על תורה מה"ש, ושלחן על השגחה פרטיות ושכר ועונש, ומנורה על מציאת השם ואור פני מלך חיים ע"ש, ואחר כ"ז זכו להשראת השכינה ומסיים כי ענן ה' וגו' זו מדת הרחמים היה ויהיה על המשכן זו כלל ישראל, כמ"ש האלשך עה"פ תרומה (כ"ה ח') ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם דכלל ישראל מדור לשכינה, וזה לעיני כל ישראל בכל מסעיהם ר"ל בכל הזמנים, הן בארץ זבת חלב ודבש בעת שקרן הצלחה זורח עליהם, והן בארץ גלותם עת שוקעת שמש, לא יתייאשו, ויהי' נגדם דבור אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ר"ל כי אף שם אלקים הוא רחמים כי הוציא מאמ"צ, וזה ואלה שמות בנ"י וגו', אף שמתחלה היה הגזרה קשה מה שירד יוסף ואחיו למצרים, עכ"ז אח"כ ראו שהי' לטובה ויצאו ברכוש גדול, וזהו ואלה שמות וגו' את יעקב, מעשה אבות סימן לבנים, כמו באבות הי' תחילתן יסורין וסופן שלוה, אנכי ארד עמך מצרימה, ואנכי אעלך גם עלה, כן אתם אל תתייאשו מן הגאולה וחירות, וענן ה' על המשכן יומם וגו', כל זה יהי' לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם שיאמינו בה' שאחריתם ישגה מאד, ויזכו לגאולה שלימה וקרובה במהרה בימינו אכי"ד:

ספר ויקרא

פרק א

פסוק א

ויקרא. אלף זעירא, כתב בבעה"ט שמשה רצה לכתוב ויקר כמו בבלעם (בלק כ"ג ד'), ואמר לו ה' לכתוב ויקרא, וכתב א' קטנה - ובכלי יקר הביא דבמדרש איתא דלכן מתחילים קטנים ללמוד בפ' ויקרא שיבואו טהורים ויעסקו במעשה טהורים, ואלף קטנה לרמז, דקטנים יתחילו ללמוד ויקרא, ועי' מ"ש אא"ז הש"ך ביו"ד סי' רמ"ה סק"ח בשם כל בו סי' ע"ד, וע"ע נחל קדומים וס' פי צדיק דרוש י"ט - וגם הא דמתחילין עם ילדים בפ' קרבנות, לחנך אותם להיות מוכנים להביא קרבנות ומסירת נפש על יהדות, והאבות ישלמו שכר לימוד הגם שהמעות יתנו ממה שמקמצין מפיהם, ורמז לאבות שיהיו מוכנים להביא גם קרבנות אם רוצים שבניהם יחנכו על פי התורה - והגר"מ שפירא ז"ל מלובלין אמר דמשום הכי אמרו בנדרים פ"א. הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה, דאבות עניים יש להם מסירת הנפש בשכר לימוד, והכח של מסירות נפש זה לא נלקח מהם, ובניהם ישארו בלימוד: וביערות דבש ח"ב בדרשות אה"ו דרוש ו' הקשה, דבמעמד הר סיני כתב ג"כ ויקרא אל משה (יתרו י"ט ג', ומשפטים כ"ד ט"ז) למה לא כתב אלף קטנה, ותירץ דכל החשיבות שהי' יכול לקרות ע"י מלאך, והקב"ה בעצמו קרא ובהר סיני אולי באמת הי' הקריאה ע"י מלאך, אבל כאן כ' מאהל מועד, ודרשינן וכל אדם לא יהי' באהל מועד אפילו מלאכים, (בפ' אחרי ט"ז י"ז, וכמ"ש בירושלמי יומא פ"א ה"ה, והובא בתוס' ישינים שם דף ל"ט:), וע"כ הקב"ה בעצמו קראו, וע"ע בזה"ק ויחי דף רל"ד: ורל"ט., ותנחומא צו סי' י"ד - ובס' גרש כרמל הקשה הא רק בשעת הקטרה ומתן דמים ביום כפור לא הי' אפילו מלאכים, כמ"ש המפורשים ביומא מ"ד:, ומפורש במדרש רבה נשא סוף פי"ד שהיו מלאכים באוה"מ ע"ש, ובפתחי תשובה יו"ד סי' רע"ד סק"ז הביא ס' בני יונה דשינוי בספר תורה. באותיות קטנות או גדולות אינו פוסל, ובס' מקרא מפורש הביא ראי' מכאן, דאל"כ הוי שינוי מציווי ה': ובס' זרע קודש כ' דראשי תיבות אלף, פתחי לי אחותי (שה"ש ה' ב') ודרשו במד"ר שם פתחת לי פתח כחודו של מחט וכו', ולכן א' זעירא לרמז על פתח קטן, וע"ע ס' מגדנות אליעזר, אלף לשון לימוד שצריך אדם ללמוד להיות זעיר בעיניו - והובא דפעמים הרשע מתחפש ומתראה כצדיק שמתעטף בטלית של תכלת ושבע תועבות בלבו, וכמו שאי' על הא דמס' אבות פ"ה מי"ט מה בין תלמידיו של אברהם לתלמידיו של בלעם וכו', למה לא הבדיל בין אברהם לבלעם בעצמו, והתירוץ ביניהם לא הי' השינוי גדול, ובלעם בחיצונותו הי' כצדיק, ורק

בין תלמידיהם הי' תהום רבה והבדל בולט: וגם ויקר יש לקרוא ויקָר, כמו נער שקורין נערה, (וישלח ל"ד ג', ותצא כ"ב ט"ו) ורק האלף הי' סימן המבדיל בין משה לבלעם - ובעפנח רזא כ' ג"כ שאלף זעירא שמשה הקטין עצמו, וקשה דאיך אפשר שמשה שדיבר אתו ה' תמיד, הקטין עצמו עד שהי' ענו מכל אדם והלא ידע שאין שום אחד מישראל השיג למדרגתו, ורק באמת ידע זה, וענותנותו הי' שחשב מה שבא למדרגה זאת לא הי' מחמת עבודתו, אלא שנתנו לו נשמה גדולה וגבוה, ואשב שאם הי' נותנים נשמה זו אפילו לאדם אחר הי' משיג כמוהו, ור"ר בונם ז"ל אמר דמשה לא הי' נתפעל מגדלותו, רק הי' ענו כמו איש שעומד על גג, הכי יעלה על דעתו שהוא גבוה מכל איש, דכל גבהותו לא מצד עצמו רק שעומד על גג, כן מ"ר זכר תמיד שמעלותיו אינם מצד עצמו רק השי"ת נתן לו: ובענין עניוות משה, בסוטה מ"ט: אר"י לא תיתנו ענוה דאיכא אנא, ופליאה דזאת גיאות (עי' באר היטב או"ח סי' תצ"ד סק"א, ומה שכתבתי בפרדס יוסף פ' יתרו דף קנ"ג.) ורק יוסף נבחר לראש ישיבה בפומבדיתא כמ"ש בהוריות י"ד., וחשב דבאמת אינו ראוי לזה, שיש גדולים ממנו, ורק מחמת ענותנותם לא רצו להיות ראשים, וזה פי' דאיכא אנא, ומזה שהם לא רצו ראי' שעוד עניוות לא בטלה דהם היו ענוים - והא דבשאר דברות לא כ' ויקרא, י"ל דבפרשת פקודי מסיים ולא יכול משה לבוא אל אוה"מ כי שכן עלי' הענן, הרי דמחמת הענן לא יכול לבוא, לכן כאן ויקרא אל משה, שעתה יכול לבוא שמה, ומענין עניוות משה עמ"ש עוד בפרד"י בראשית דף ל"ג., וירא קכ"א.: שם) רש"י יכול שמעו קול הקריאה וכו' והוא ביומא ד': ועי' במהרש"א, ובשו"ת מהר"ם אלשקר סי' צ"ג ביומא משה וכל ישראל עומדין ולא בא הכ' אלא לחלוק כבוד למשה, ומקשה קול לו קול אליו, משה שמע וכל ישראל לא שמעו, ל"ק הא בסיני הא באה"מ, כלו' דבאה"מ לא הי' הקול נשמע לישראל, ואיבע"א הא בקריאה הא בדיבור, כלו' הקריאה הי' לו וכל העם שומעים,והדיבור אליו ואין אחר שומע וערש"י, ובשם הר"י ז"ל מ"כ דדרשי' מ"ד אליו אלו תרי זימני דקמא לית בה שום דרשא, וכאלו לא נכתב, אבל השני שהוא מיותר בא לדרשא זו, ונקטי' קיל לו לאשמעי' דכל היכי דליכא אליו יתירא כמו דכ' לו דמי ולא אתי לדרשא, ור' האי גאון ז"ל כ' בתשובה, וששאלתם איך קיל לו קול אליו הק' הגמ' למשה הי' קורא ואליו הי' מגיע והוא שומע וכל ישראל לא שמעי, ונמצא זה תיובתא למי שא' ויקרא אל משה וכל ישראל עומדין ולא בא הכ' אלא לחלוק כבוד למשה, ותי' הא בסיני כו', כי כולם שמעו את קיל הקורא לו ומפורש שם בעבור ישמע העם בדברי עמך, אבל באה"מ וידבר ה' אליו הוא שמע יכל ישראל לא שמעי, ואבע"א הקריאה לו וכל העומדים שמעו והדביר אליו ואין אחר שומע ע"כ, וכבר

נשאל על זה גם הר"ן והשיב ז"ל כאשר התבוננת במה שחלקו רז"ל בין קול לו לקול אליו מצאתי נוסב על עומק דקדוק הל' ואגלה לך מצפוניו, כבר הודיענו השר הראשון בדקדוק ר' יהודה חיו"ג ז"ל כי אותיות הנשימה ג', או"י ונקראו אותיות הנשימה כי לא נוכל לעשות שום תנועה בלעדיהם, ונחלקו בנוחם משאר אותיות, כי כל אותיות מלבד אלו יש להם מין נח נראה לבד, ואלו הג' יש להם נח נסתר ונח נראה, אמנם הנח הנראה כמו ב' אחרונה ממלת אביב שהוא נחה, אמנם נוחה נראה ונרגש במוצא השפתים, וכן הגימ"ל במלת בג היא נחה אמנם נחותה נרגש במוצא החיך, ועל דרך זה תמצא האותיות זולת או"י, אמנם הה"א דומה בזה לאו"י אבל לא למנות בכללן לענין יאריך ספיריו, ולאו"י שני מיני נחים, נח נראה ונח נסתר, הנח הנסתר כוא"ו לו, הנח הנראה כוא"ו אליו, ואתה הראת לדעת שוא"ו לו מיחדת הדבר לזכר הנסתר, אמנם ביניהם הפרש, כי וי"ו לו מיחדת הדבר בדרך נסתר ואולם וי"ו אליו מיחדת בדרך מורגש נראה, ודעת רז"ל שכל זמן שהאות המיחדת מורגש יותר תורה על יחוד יותר חזק ולזה שאלו אמר הכ' מדבר לו, לא הי' מורה על יחוד שלו ושהי' אפשר שישראל שומעין, עם היות הדיבור נמשך למשה טפי שאין האות המיחדת הדיבור מורגשת במוצא השפתים, אבל באמרו אליו שהאות המיחדת מורגש במבטא מורה יחוד יותר, והוא שמשה שמע וכל ישראל לא שמעו ע"כ, הנה כ' לך כל הפירושים וכולם פי' קול לו קול אליו על הבאים בכתוב והאחרון הגדיל הענין על יסוד נכון בדקדוק, אבל ר' האי ז"ל פי' דלו ואליו הן דברי הברייתא דלו הי' קורא ואליו הי' מגיע הדיבור כו', ואמנם הבאים בכ', וז"ל משום דהא איכא בקרא טובא דלא דרשי' הכי, ולפ"ד רש"י ז"ל ומאן דעמי' צ"ל כמ"ש הריטב"א ז"ל על פרש"י דגמרא גמרי' לה הכי דקרא להאי דרשא אתי דהא איכא בקראי טובא דלא דרשי' הכי, אביך משה ן' אל אלשקר: ובפ' נשא (ז' פ"ש) וישמע את הקול מדבר אלי' פרש"י מדבר כמו ממדבר, כבודו של מעלה לומר כן מדבר בינו לבין עצמו ומשה שומע מאליו, וביומא פרש"י לו הי' יכול לומר וכ' אליו וכו', והק' בס' איי הים שם מרש"י חיי שרה (כ"ד ז') כל לי לו ולהם הסמוכים מפורשים בל' על כו' שאין נופל אצל דיבור לשון לי כו', וא"כ לא הי' יכול לכתוב לו כאן. ותי' דה"ק הש"ס דהול"ל וישמע את הקול אומר לו ולא בל' וידבר, ואף שכ' רש"י מדבר בחיר"ק ופי' ממדבר, מ"מ הול"ל מתאמר לו, ובסתירת רש"י עי"ש בס' תאוה לעינים סי' קע"ב להגר"ש אלגזי ז"ל: ובשו"ת הרי"ף סי' א' שאלה מפני מה אמרו חכמים יש אם למקרא ולמסורת ולא אמרו אב, ואמרו בנין אב ולא אם, ובת קול ולא בן קול, תשובה לא שמענו כל זה אלא לפעמים לשון זכר כגון בנין אב משני כתובים, ובנין אב מכתוב א', וכגון אביהן דכולהן דם (שבת כ"ב), וי"ל

שבמקום שעושה דבר עיקר ללמוד ממנו דבר אחר קורין אותו אב, וז"ש יש אם למקרא, הואיל ואין למדין ממנו לדברים אחרים. אלא להודיע על מי סומכים על הקריאה או על המסורת קרא להם אם שהקריאה אינה ל' זכר אלא ל' נקבה ובתוס' יו"ט יבמות פ"ז מ"ז כ' שנקרא בת קול לפי שאינו קול לו קול אליו כמ"ש וישמע את הקול מדבר אליו (נשא ז' פ"ט) שזה נבואה ממש, אבל קול זה במדרגה למטה ממנו ולכך קראוהו בת קול שהיא הבת לאביה, ולתשות כחה לא קראוהו בן קול וכו' - ובתיב"ע חקת (כ"א ו') ברת קלא נפלת מן שמי מרומא, ומשמע שיוצא בת קול משמים, ועי' תוס' סנהדרין י"א. ד"ה בת, שלא היו שומעין קול היוצא מן שמים רק מתוך אותו קול יוצא קול אחר, כמו שאם יכה בכחו הקול ממציא קול אחר ולכן נקרא ב"ק, אכן בפי' ירושלמי פי' ברת קול נפקית מגו ארעא ואשתמע קלא במרומא וכו', משמע שיוצא ע"י המונם שבכדור הארץ - ומענין ב"ק, פי' ברכות ג'., תענית כ"ה:, יבמות קכ"ב., ב"מ נ"ט: ופ"ה., וחולין פ"ז. ועוד, ועי' בס' עט סופר כלל פ' הרבה מענין בת קול - והלשון יש אם למקרא הפירוש יסוד ושורש הואללמוד וללמד לשמור ולקיים, או פרד"ס פשט רמז דרוש סוד:

שם) לאמור ביומא ד': מנין לאומר דבר לחבירו שהוא בבל יאמר עד שיאמר לו לך אמור שנ' לאמור ועי' במהרש"א, ובסמ"ג לאווין ט' כתב דעובר בלאו, ולאמור "לא - אמור" וכמו שדרשו כה"ג בפסחים מ"ב. ותמורה ז': ובס' תורה תמימה כ' דעובר בלאו אסמכתא הוא, וכמו השח שיחות חולין עובר בל"ת ודברת בם, ביומא י"ט:, וסנהד' ק"י. המחזיק במחלוקת עובר בלאו ולא יהי' כקרח ועדתו, ועי' ס' המצות שורש ח' בזה והוצרך כפל לאמור ודבר, דבאחת מהם הי' רק רשות והכפל מורה שחוב לומר להם, כמ"ש באור החיים תרומה (כ"ה ב') תשא (ל"א י"ג) ושלח (י"ג א'): ועוד שם ביומא, למה הקדים קריאה לדיבור, למדה ד"א שלא יאמר לחבירו אא"כ קוראהו, והפשט שלא יתחיל לדבר פתאום, וכמ"ש בנדה ט"ז: שלא יכנוס לחבירו פתאום, ובמס' ד"א פ"ה, וע' בשפתי צדיק אות ב'. והכתב והקבלה, והמלבי"ם בהתורה והמצוה הביא דיש כמה הבדלים בין דיבור לאמירה, האמירה אינה מבלי סמיכה אל אחר, ר"ל בכ"מ שבא פעל אחר, פי' תמיד מה שאמר ולמי אמר, והדיבור יהי' גם מבלי סמיכה אל אחר, ולכן פי' חז"ל מלת לאמור לזולתו, ויש עוד חילוקים, ויש הבדל בין דיבר "אתו" ובין "עמו" שדיבר אתו אחד מתחיל והוא העיקר, ודיבר עמו המדובר משיב ומנצח כמ"ש במדרש על בדברי עמך (יתרו י"ט ט'), ובחילוק אמירה ודיבור עמ"ש בפרד"י תולדות דף קצ"ג. ויתרו קמ"ו: ובענין אמירה רכה ודיבור קשה ע"ש חדשות: ובמד"ר כאן סופ"א, מכאן כל ת"ח שאין בו דעה נבלה טובה ממנו שהרי משה לא נכנס עד שקראו ה' וכו' ותמוה, והפשט איתא דנבלה

מותרת בהנאה, ומת"ח כזה לא נוכל להנות - ובשנת תקמ"ו מלכות אוסטריא הסגירה החדרים ופתחה שולען, והמשכיל נפתלי הירץ וויזל הוציא קריאה בשם דברי שלום ואמת שצריכין ללמוד שפות והשכלה, והביא ראיה ממדרש זה, והגאונים במרירות לא הסכימו לזה, ובתוכם הנודע ביהודא ז"ל. וכתבו פשט דעת הוא יראת שמים, ות"ח שאין בו יר"ש, נבלה טובה ממנו, שנבלה אנשים מרחיקין ממנה ומריחה, אבל ת"ח בלי יר"ש, ואנשים מקריבים עצמם אליו ולומדים ממנו דיעות נכזבות - והשר ר' משה מאנטיפיורי ע"ה שאל להחי' הרי"מ ז"ל על שלא יתנו יהודים ללמוד בניהם שפות זרות, הלא סנהדרין היו יודעים ע' לשונות, וגם ע"י שמרדכי הבין לשון של בגתן ותרש מזה בא הישועה לישראל, (מגילה י"ג), וענה אדרבה משם ראי' להיפך, כי אם היו יהודים מבינים בלשונות אחרות, אז היו בגתן ותרש נזהרים מלדבר לפני מרדכי שלא יספר למלך, ומוכח שיהודים אין מבינים בלשון זר, ולא שמרו עצמם מפני מרדכי, ושאל השר, אבל לפחות צריך אחד להיות בקי בלשון זר, והשיב לו די לנו במעלתו שבקי בשפות אחרות – ולפנים בישראל כשעמדו לבחור רב ומורה בדקו אחר מדות חסידות של הרב וידיעותי' בתורה, אז הי' הסיסמא "נעשה ונשמע", אחרי כן כשנתדלדל הדור ולא היו תלמידי חכמים מצויים הרבה, התחילו לבחון כשרון הרב בתור דרשן ונואם, ונשמע קולו בבואו אל הקודש (תצוה כ"ח ל"ה), עתה ! ידיעת התורה לא תקדים למשרת הרבנות, גם הכשרון לדרוש לפני העם לא יספיק, כי אם מי שיודע להטיף גם בשפות זרות ונשמע פתגם המלך (אסתר א' כ'), ובאמת הרב הדומה למלאך ה' צבאות שאינו מכיר לשונות וחכמות אחרות רק שפתינו, ושבעים לשון הם השבעים פנים אשר לתורה, מזה אנחנו תורה מבקשים מפיהו, ועמ"ש בפרד"י תצוה רצ"ד: : ובס' אהל יעקב פ' שמיני כ' דע כמו שהמעלות חלוקות אצל בעליהן, יש בעל מעלה שנודע רק בין שכניו לא יותר, ואם תגדל מעלתו כן יגדל שמו עד שיהי' נודע גם בחוצות, ואם יוסיף במעלותיו עוד יותר יעשה לו שם בין הגדולים הנודעים גם בארץ מרחקים, כן משפט החסרונות, יש אשר חסרונו נודע רק לשכניו, ומי שיש לו חסרון גדול יהי' נודע גם בקהל רב, אבל לפעמים יזדמן שישתתף בעל מעלה גדולה ויתהלך בעולם, על בעל חסרון אשר אין חסרונו גדול כל כך ועכ"ז יתפרסם גנותו בעולם מסבת השתתפות עם בעל המעלה הגדולה, כמו אשה רעה נודעת רק בין השכנים, אבל בחוצות אין מדברים ממנה, אמנם בהזדמן אל האשה הרעה שתהי' משותפת אל בעל מעלה מופלגת, היינו שיש לה בעל ת"ח גדול ושמעו הולך בכל המדינות, אז גם האשה הזאת תהי' נודעת על פני כל הארץ, וזה מסבת בעלה כי הוא מפורסם גדול ומדברים ממנו ומספרים בשבחו, ומתוך שבחו יבואו לידי גנותו

לאמור: אבל יש לו אשה רעה מאד, אשר לולא חשיבות בעלה מי הי' מדבר ממנה, כן אם יזדמן איזה מקרה לאדם הדיוט מי ידבר ממנו, משא"כ ת"ח שאין בו דיעה, אם יעשה רעה קטנה, יתפרסם לרבים, כי כולם מדברים ממעלותי', וזה יענה לעומתו: הלא על כל זה שוטה גדול הוא, לכן המליצו חז"ל שנבלה טובה ממנו, כי הנבלה אינה מסרחת רק במקומה, ות"ח ע"י תורתו הנודעת למרחקים, ובזכור מעלתו ידברו גם גנותו למרחקים: ובס' ביאור ומדרש תורה להה"צ ר' בענדיט ז"למלאסק כ' דדעת לשון השגחה כמ"ש בעמוס (ג' ב') רק אתכם ידעתי, ות"ח שאין משגיח על הדור נבלה טובה ממנו, משה החזיק עצמו למשגיח לא טוב, ואמר ידעתי את מריך וגו' (וילך ל"א כ"ט) לכן לא הלך עד שקראו לו, וגם הפשט בשבת ל"א. והי' אמונת עתך כו' דעת זה טהרות, וזה ת"ח שאין מחזיק בטהרות ומקואות נבלה טובה ממנו - ובס' מרגניתא טבא כ' עפמ"ש בפסחים ס"ו: דמי שיש בו גיאות משכח תלמודו ואין בו דיעה, ובערכין ט"ז. על ז' דברים נגעים באים ואחד מהם הוא גיאות, ונגעים חמורה מנבלה, ולפ"ז בשאר אנשים אם אין בהם דיעה, דהיינו שיש בהם גאוה נענש בנגעים וא"כ נבלה טובה ממנו דטומאתה קיל מנגעים, אבל ת"ח הו"א דצריך להיות לו גיאות שיהי' אימתו מוטלת על הציבור וישמעו דברי', ע"ז בא המד' ואמר ויקרא אל משה, שהרי משה ג"כ הי' לו עניוות, לפ"ז כל ת"ח המתגאה, וממילא אין בו דיעה ששוכח משנתו נענש ג"כ בעונש נגעים ונבלה טובה ממנו - עוד אי' דבשבת ק"ח. מותר לכתוב תפילין ומזוזות על קלף נבלות וטריפות, ורק שיהי' ממין כשר, רואין שתיבות התורה יש להם קדושה שמקדשים גם עור נבלה, וא"כ ת"ח שאין לו יר"ש וקדושה, התיבות לא פעלו לקדש גוף שלו, א"כ נבלה טובה ממנו ובברכות ל"ג. כל מי שאין בו דעת אסור לרחם עליו, ותמוה דמה חטא אם אין בו דעת, הלא גם על בהמות וחיות נעדרי שכל יש לרחם, ועי' ב"מ פ"ה. שרבי נענש ביסורים על שלא הי' מרחם על עגל עש"ה, ורק התירץ בזה. דמי שהוא בר דעת אם יבקש דבר מהראוי לרחם עליו, אבל מחוסר שכל לפעמים מבקש דבר וזה הוא לרעתו, ואם ירחמו עליו ויעשו שאלתו יגיע לו נזק ממנו, וז"פ אסור לרחם עליו ולעשות משאלותי', ורק יש לחקור אם מה שמבקש הוא לטובתו, ועי' בזה בס' ברכת אהרן מאמר רמ"ט ורצ"ג ופרד"י שמות דף מ"ג.:

פסוק ב

אדם כי יקריב, בתוס' וירושלמי שקלים פ"א ה"ד לרבות גרים, ובקרבן אהרן הקשה למה צריך קרא, כיון דמקבלין מעכו"ם כ"ש מגר, ותי' כיון דמצינו חילוק בישראל דמכם חלקתיו, (בחולין ה') הו"א שהחלק שאין מקבלין מהם הם גרים, ובאור החיים

תי' דאי לאו אדם הו"א איש איש כו' לרבות גרים ולא עכו"ם, ועי' תוס' סוכה כ"ח: ד"ה לרבות, דס"ד ישראלים ולא גרים, וכה"ג במנחות ס"א:, ויבמות ע"ד: וכריתות ז':, ותימה דבסנהד' פ"ה. וערכין ה'. ונדה ל"ד. לא משמע כן, ושמא בכל הני יש ריבוי דמרבי גרים ומשוחררים ע"ש ובתוס' במקומות הנ"ל, וראיתי בברכי יוסף או"ח סי' תר"ס שהק' אמאי נקט בלשון ושמא, הלא בכל הני יש רבוים, בגונב נפש בסנהדרין איתא גונב איש אשה גר ועבד, משמע דמאחיו מפיק לכל דאיתא במצות, וכ"כ הרמב"ם פ"ט ה"ו מגנבה, ומ"ש מנדה מפורש בתו"כ פ' זבין דמנין גרים ועבדים בזיבה ת"ל ואמרת אליהם, ומ"ש מערכין שם בתוס' ג"כ מואמרת אליהם לרבות גרים ועבדים. וממנחות הוא בתו"כ כאן, אדם לרבות גרים שסומכין, והביא מר' ישעי' שתי' דלאו לקבולי קרבן דלא גרע מעכו"ם, רק דבעכו"ם אין טעון סמיכה, דבנ"י סומכין ולא עכו"ם ומאדם ריבה גרים ע"ש, ובזית רענן על ילקוט כ' דהו"א איש איש לרבות גרים ומכם למעוטי עכו"ם כלל וכלל לא כדפריך בחולין י"ג: להכי איצטריך אדם ול"נ כדפריך בזבחים ק"ג. ומשני לרבות גר שמת ואין לו יורשים ה"נ י"ל דאתרבי לענין סמיכה ע"ש, ומצאתי באור זרוע הגדול תשנ"ד שהק' ג"כ זה, ותי' דאיצטריך לרבות קרבן ג"כ לסמיכה ולא כעכו"ם וכר' ישעי' הנ"ל עש"ה, ובברכ"י הביא בשם ר"א מפולדא בירושלמי ספ"ק דשקלים שתי' כאוה"ח. ובאמת איש איש וגו' כ' באמור (כ"ב י"ח) ושם כ' בקרא ג"כ ומן הגר ואיך כ' דהו"א לרבות גרים, וכן ק' על ר"י וק"א דטפי הו"ל להקשות דגר בהדי' כ' בפ' אמור ג"כ, וכן הק' בצאן קדשים מנחות ע"ג, ותי' דאתיא כמ"ד דעכו"ם לא איתרבי רק לעולה, ומשו"ה צריך ריבוי דאדם לכל הקרבנות ע"ש, אך צ"ע דאיך ס"ד כן והרי כ' בפ' שלח (ט"ו י"ד) בנסכים עולה או זבח דהוי שלמים וכדאי' בספרי, וכ' וכי יגור וגו' ולהגר הגר, ועמ"ש בפנים יפות: ובמעדני יו"ט על רא"ש ריש הל' ציצית הק' אמ"ש במנחות ע"ג. דגרים חייבים בציצית דפשיטא דכ' בפ' שלח (ט"ו ט"ז) תורה א' יהי' לכם ולגר, ואי"ל דהני גר תושב דהוי ב"נ, ועוד דלא מקרי גרים סתמא עכ"ל, וכ' בברכ"י דאמת דבספרי דריש תורה א' לכל המצות, אבל אישתמיט מיני' כל הברייתות הנ"ל, ות"כ ויקרא ר"פ כהן משיח, וצו פ"י וי"א, אחרי פ"ו, אמור פי"א ובחקותי פ"ג, דבכל הני ברייי' מרבי' גרים, והנ"ל דקרא דתורה א' היא כשליכא מיעוטא, ובכל המקומות כ' בנ"י והי' ס"ד למעוטי גרים, וכן בציצית כ' בנ"י והוא למעט גרים, משו"ה הני דגרים חייבין ומרבי' מדכ' ואמרת אליהם עש"ה, ועשו"ת מהרי"ט ח"א סי' קכ"ח בתו"כ ותוס' חוליו"ג: ד"ה אבל, ופ' רצוף אהבה שם., ובס' קוי אור הק' על אוה"ח מזה"ק יתרו דף פ"ו. אתם קרוים אדם ולא אוה"ע כו', הרי בהדיא שמיעט עכו"ם לר"ש משום דכ' אדם, אמנם גוף דברי

זה"ק קשה דמפורש בזבחים מ"ה. ומנחות ע"ג. דמקבלין קרבנות מעכו"ם, ובתוס' ד"ה והשוחטן דר"ש כריה"ג ס"ל דמביאין אפי' שלמים וק' ר"ש אדר"ש וצ"ע: ובזה"ק תזריע מ"ח. בכמה דרגין איתקרי בר נש אדם גבר אנוש איש, וגדול שבהם אדם, ועי' יערות דבש ח"ב דף ק"ע: ובית האוצר ח"א כלל ז' אות ט', ופרדס יוסף בראשית דל"ג. ושמות ד"ד., וראיתי מקשים מירמי' (ל"ב כ') אשר שמת אותות ומופתים בארץ מצרים וגו' בישראל ובאדם, וערש"י ורד"ק ומצודות, דאדם קאי על שאר אומות, וגם מקרא זכרי' (ט' א') כי לה' עין האדם וכל שבטי ישראל, ולפרש"י אדם קאי על כל האומות, וי"ל דאדם ודאי מורה על ישראל ולא על אוה"ע והיינו רק במקום דנא' אדם לבדו, אבל בכה"ג דנאמר בישראל ובאדם, או אדם וכל שבטי ישראל, ודאי אדם קאי על האומות, דישראל בפירוש כ' שם - והגמ' אתם קרוים אדם ולא אוה"ע הוא בב"מ קי"ד: - ובילקוט פנינים אות ו' כ' דיש איש עבד ואדם, "איש" נקרא אדון כמו אישי כהן גדול (יומא פ"א מ"ה) ועבד לוה לאיש מלוה (משלי כ"ב ז'), ומלוה נקרא איש אדון, "עבד" יקרא מי שאינו בן חורין, "אדם" זה ממוצע, איננו אדון וגם אינו עבד, ונקטה התורה "אדם הראשון" ולא "איש הראשון" כי אדם הי' יחיד ולא הי' משועבד לאחר, אבל לא הי' ג"כ איש שלא הי' מושל על אחרים, שלא היו אז במציאות, ואך אחרי שנתארש עם חוה, שנ' והוא ימשל בה נעשה לאיש, וכשהתבונן רשב"י ראה שבאוה"ע יש רק ב', א', בנ"א יושבי חשך וצלמות, וב', מתענגים על רוב טובה, ויש רק משעבדים ומשועבדים, מושלים ועבדים, אבל רוח היהודית שואפת לשחרר את האדם שיהי' בן חורין בעסקו בתורה אמר, אך בכם יש אדם, אבל באוה"ע אין אדם, רק עבד או אדון, וע"ע בירחון וילקט יוסף תר"ס סי' ר"ג, ואור תורה תרצ"ד סי' ס' - ובתוה"מ אות י' כ' דשם עצם לא שייך לשון נקבה מלשון זכר וכן להיפך, ובשם אדם ל"ש ל' נקבה אדמה, ומזה ידענו שהוא שם עצם, ושם "איש" שיש לשון "אשה", מובן שהוא שם התואר, מורה על שניו. שלא נקרא איש עד בואו בשנים ידועים להיות איש, וע"כ נגזר ממנו שם אשה, וכל מקום שכ' איש ממעט אשה, אם לא שבא ריבוי בפירוש, אבל אדם נקרא תיכף בהולדו ואינו ממעט קטן, ובן יומו מטמא בנגעים: והגר"מ שפירא מלובלין ז"ל אמר על מה ששונאי ישראל יחרקו שן על זה המאמר, ואמר פשט שלגבי עם ישראל יאמר התיבה "אדם" אדם אחד, שכל עם ישראל באשמה, אם אחד יעשה דבר רע, אחריות כל ישראל על זה האחד, וז"פ "אתם קרוים אדם", הכלל יקרא אדם, הגם שעשה יחיד, "ואין אוה"ע קרוים אדם" אצל אוה"ע אם א' יעשה רע, רק הוא נאשם, ולא כל הכלל: וב"נ חייב על עוברים שנ' שופך דם האדם באדם (נח ט' ו') ואדם מיוחד על האדם לבדו לא בעל חי, וכמ"ש מאדם עד בהמה,

וכן מגביל נגד מלאכים כמ"ש והאיש משה ענו מאד מכל האדם (במדבר י"ב ג') ולא ממלאכי שרת, אכן איש שרשו "יש" וכולל הכל ובא גם על מלאכים כמו והאיש גבריאל (דניאל ט' כ"א), ופניהם איש אל אחיו (שמות כ"ה כ"א, ויאבק איש, מלאך הי' (וישלח ל"ב כ"ה), וימצאהו איש זה גבריאל (וישב ל"ז ט"ז), ע"ש במלבי"ם אריכות גדול, ובפ' שמיני סי' ק"נ, אחרי סי' קמ"ג, קדושים ג' וצ"ח, בהר כ"א, מצורע ק"כ וקנ"ח וקע"ח, ואילת השחר ממלבי"ם אות רנ"ז ורנ"ח - וע"ע רש"י בראשית (ט' כ') איש האדמה, אדני האדמה, וברמב"ן ותוס' נזיר י'. ד"ה פרה, ותנחומא שמיני ט', ושד"ח שיורי הפאה סי' ל"ב, ופרד"י תרומה דף רע"א.: ובענין אדם אי ג"כ אשה, במדרש תהלים א', וזאת תורת האדם, זאת שכתבת בתורתך (תצא כ"ג ד') לא יבא עמוני ומואבי, לא כתבת אלא על האדם אבל נקבות מהן מותרות מיד וכו', מזה יהי' ראי' דאשה אינה נקראת אדם, ועי' בית האוצר ח"א כלל י"ג בזה, וי"ל דשם אדם מפני שאדם הוא מן האדמה, ואשה היא מן הצלעות ל"ש גבה שם אדם, ועי' זבחים ה'., עירובין נ"ג:, מימי לא נצחני אדם חוץ מן אשה, וברכות ז': לא הי' אדם שהודה להקב"ה עד לאה, ול"א: לא הי' אדם שקראו צבאות עד חנה, וע"ש ה': לאו כל אדם זוכה לב' שלחנות, וי"ח. לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וזה ל"ש רק באיש ולא באשה, קהלת (ז' כ"ח) אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה ל"מ, ועי' ירושלמי ברכות ג'. וקידושין א'. חישב אדם לעשות מצוה, ור"ה ט"ז, חייב אדם לטהר ברגל, וברכות ל"א. יכול יתפללאדם, ע"ז כ"ח. אדם חשוב שאני, וע"ע ברכות מ"ו קידושין נ"כ: יומא ל", וברכות כ"ט. אל יפתח אדם פה לשטן ועי' שאגת ארי' סי' ס"ו אי אשה מחויבת לטהר ברגל, ובס' קהלת יעקב ח"ב לשון חכמים אות א' סי' ז', וברכת אהרן מאמר קס"ט או' ג', ופרד"י ח"ב בקונ' בכורי דוד מבני נ"י דף ל"ה, ובפ' מטות (ל"א כ"ו) שא את ראש המלקוח באדם ובבהמה, והא התם הזכרים הרגו, אלמא דנקבה ג"כ נקראת אדם ובס' דבש השדה אות פ"ז כ', אדם כי יקריב מכם קרבן, דרך מוסר: אדם, בן אדם ראה כי אדם אתה, ר"ת אפר דם מרה, והראי' כי יקריב, כשעולה על דעתך להקריב צריך אתה לומר קרבן לה' ולא לה' קרבן, מחמת שהחיות אינו בידך, ואולי לא תספיק לגמור תיבת קרבן וחזכיר ש"ש לבטלה, ואם כל כך אינו החיות בידך מנין לך להתגאות, ועוד אי' אדם ר"ת אכילה דירה מלבוש, בזו הדברים אדם יותר מבהמה: ובנדרים י'. לא יאמר לה' עולה, עי' בראשונים דחיישינן דשמא יאמר לה' ולא יאמר קרבן, ומוציא ש"ש לבטלה, וגם שמא ימלוך מלידור, וגם אי' הטעם דשמא ימות מיד שיאמר לה', אך ק' דלמיתה בזמן מיעוט לא חיישינן, עי' תוס' יומא ב'. ד"ה וחכ"א, וכן קיי"ל דמברך עובר לעשייתן בפסחים ו, ואם הי' חשש לא תיקנו חכמים

לברך כן, וביומא ל"ט. לה' חטאת, יקשה ג"כ דה' קודם, ובתוס' ישינים שם הק' זה, ותי' שא"ה דכ' אשר עלה עליו הגורל לה' והדר ועשהו חטאת (אחרי ט"ז ט') ועמ"ש בפנים יפות, ובפרד"י וישלח דף רמ"ג, ובפ' ברכה (ל"ג א') לפני מותו פרש"י סמוך למיתתו, ובמדרש שהי' מלאך המות שחוט לפניו, ותמוה, וי"ל דגם שם ק' איך אמר משה, ה' מסיני בא, והקדים ה', וזה תי' המד' שמה"מ שחוט לפני' ולא הי' ירא שמא ימות בלי ידיעה ובענין אדם ולא עכו"ם, ובלשון איש חשובות, ולשון רעהו, הארכתי מאד בפרד"י ח"א דף ל"ג, וח"ב דף ד', ל"ו, ס"ט. ק"ז קל"ט ר"א. רכ"ב. רע"א. ושם במלואים תל"ד. עש"ה מ רב חדשות:

שם) אדם כי יקריב מכם קרבן, תחת אדם מכם כי יקריב, מרמז כשאדם רוצה לקרב עצמו לעבודת ה', צריך לקרב עצמו כולו, ולבטל כל חושיו לה', דכל זמן שיש לו במחשבה עצמו לא יוכל להיות מקורב להקדושה, וז"ש כשיקריב במכם אז הוא קרבן לה"" וז"ש בדברים (ה' ה') אנכי עומד בין ה' וביניכם. אנכי' גיאות, זאת המחלק כין אנושית לאלקית, וזה עומד בין ה' וביניכם ויש הרבה פסוקים בסגנון זה, ובפסוק ט"ו והקטיר המזבחה ונמצה דמו, תחת ונמצה דתו והקטיר המובחה ויקרא (ד' כ"ב) אשר נשיא יחטא, תחת נשיא אשר יחטא, ועוד מקומות שהבאתי בפרד"י תרומה דף רע"ח: ובאחרי לי"ו ה') וזבחו זבחי שלמים לה' אותם. תחת וזבחו אותם זבחי שלמים לה' אמור (כ"ב בי') וינזרו מקדשי בנ"י ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי, תחת וינזרו מקדשי בנ"י אשר הם מקדישים לי ולא יחללו ובחקתי (י"ט ז') ואחר יבא המחנה וטמא וגו', ובמשלי (י"א ו') ובהות בוגדים ילכדו, כלומר ובוגדים בהות ילכדו, וש"א לג' ג') ישעי' (נ"ט כ"א), הושע (ח' ב' וי"ד ג'), תהלים (ע"ב ב' וי, פ"ו ב', קי"ג ה', קי"ט ד', קל"ח ב', ובפ' לך (י"ד י"ב), ועי' מקור ברוך דף ק"ט וספרו תוספות ברכה שם הרבה:

שם) מכם, בס' ספרדי יד משה כ' דבפ' בא (י' כ"ד) כ' גם טפכם ילך עמכם, וכוונת פרעה הי' לומר דילכו עמהם הטף ומהם יקריבו קרבנות שהוא דבר המובחר והחשוב להם, וז"פ כי יקריב מכם קרבן. אל תחשבו כפרעה להקריב מטף אלא מן הבהמה, ועי' מ"ש בפרד"י משפטים דף רכ"ב:

שם) רש"י בנדבה מיירי מה אדה"ר כו' וקשה למה מפרש תחלה כי יקריב והדר על תיבת האדם, ועי' פנים יפות, וי"ל דקשה ל"ל למעט גזל הא תוס' חולין ה'. ד"ה אינו, הקשה ל"ל קרא על מי שאינו שב מידיעתו אינו חייב קרבן ת"ל דזבח רשעים תועבה, ותי' דקמ"ל אף בעביד תשובה אינו מביא קרבן אח"כ (ועי' באר שבע הוריות ומ"ש בזה במשנה למלך פ"ג ה"ז משגגות) א"כ ה"נ ק' איך ס"ד שיביא מן גזל הא הוי ז"ר

תועבה, ותי' תוס' ל"ש דבגזל ל"מ תשובה עד שישיב הגזלה, אכן כ' המפורשים דבנדבה ל"ש ז"ר תועבה, דזבח היינו קרבן חובה, ולכן כ' רש"י תחלה בנדבה איירי ושוב מצי לפרש דאדם בא למעט גזול, ועי' בכתנות אור בסופו דבר נכון ובמשל"מ שם כ' דבמומר לתיאבן ל"ש ז"ר תועבה, וק' הא דפריך בשבועות י"ג. הא ז"ר תועבה, דילמא מיירי שעבר לתיאבן, ועמ"ש בזה בס' נחלת עזריאל חולין ה'. ובספרו פרפראות לחכמה עה"ת, - ובס' כלי חמדה הביא קו' בב"ק ס"ו: קרבנו ולא הגזול, אילימא לפני יאוש פשיטא כו' לשי' ס' יראים והובא במג"א סי' תרל"ז סק"ג אף דגזל עכו"ם מותר לא הוי לכם. א"כ י"ל דקרבנוממעט גזל עכו"ם אף דמותר לא הוי קרבנו, ויהי' מוכח מזה כמ"ש בשו"ת חתם סופר או"ח סי' ק"פ, דקרבנו אינו דומה ללכם, וא"צ שיהי' שלו ממש, רק אם אין רשות אחרים מעכב עליו שוב כשר לקרבן, ומה"ט גם קרבן אסורי הנאה כשר להקרבה ולכן גזל עכו"ם אי מותר הוי בכלל קרבנותיו: ובחמדת ישראל ח"א דף פ"ו: הק' מרש"י סנהד' נ"ט: דלא הפקיר הבהמות לאדה"ר, ומר"ם ורמ"ה מבואר דכל איסור בשר לאדה"ר הי' משום דלא נפק מכלל גבוה להיות של אדם, ומרש"י מוכח שכ' מה אדה"ר לא הקריב מגזל דהכל הי' שלו, אך להחת"ס א"ש דאז הי' הכל של גבוה ולא הי' של אחר כיון דגם לבניו הי' אסור בשר, ושפיר הי' יכול להקריב, וכוונת המדרש דהכל הי' שלו לא קאי על אדם, דפשיטא דאם אדם גזל דבר שזכה בו בנו הי' חייב מיתה על הגזל, רק הכוונה על הבהמות להקרבה דבזה ל"ש גזל כיון דהכל הי' משל הקב"ה ולא הופקר לאדה"ר ולבני' ול"ש גזל, גם אתם לא תקריבו מגזל, והיינו מה שיהי' רשות אחר מעכב עלי', וע"ע פרד"י בראשית דף ט"ז:, וס' פני מבין, וס' גרגרי כסף וירא (כ"ב י"א) - עוי"ל רש"י הנ"ל, דאתם קרוים אדם ולא עכו"ם, וכאן לא נוכל לומר כן, דאדם למעט עכו"ם, דכאן בקרבנות נדבה מדבר, ועכו"ם נותנים נדרים ונדבות כישראל, וא"כ ק' אדם למה נאמר וכו' - ובמדרש אי' אדם כי יקריב הה"ד הבן יקיר לי אפרים, דקשה דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ולמה יועיל קרבן ותשובה, ע"ז מתרץ הבן יקיר לי, והודיע בעצמו שאנו בני', ואב שמחל על כבודו כבודו מחול:

שם) מן הבהמה, בחולין ה'. להביא בנ"א שדומין לבהמה פושעי ישראל חוץ ממומר, ובתורה תמימה כ' שדרשא זו וכיוצא בה נאמרה ע"ד רמז ואסמכתא שלא ישכח דאסור לכתוב דברים שבעל פה והיו מחפשים אמצעים לחזק כח זכרונם ועשו סימנים לכל דבר, ובעירובין נ"ד: עשה ציונים לתורה, ועי' תשו' הרא"ש כלל י"ג, ובהכותב בעין יעקב, ובפרד"י וארא נ"ג, ושפ"ה, הרבה חדשות בזה - ובס' עדות ביוסף כ' דיש ג' טעמים למה לא מקריבים מן חיה, א', דלא הטריח ה' לצאת ביערים. ובהמה בנמצא, ב', לחיה

יש גיאות, ובהמה אין לה, וה' שונא גיאות, ג', אלקים יבקש את נרדף (קהלת ג' ט"ו), ובהמה נרדף, ולעתיד דכ' (ישעי' י"א ז') אריה כבקר יאכל תבן באבוס אחד ונער קטן נוהג בם, לפ"ז יהי' בנמצא גם חיות, גם שלום יהי' בין בהמה לחיה ולמה יהי' מקריבין אז רק מבהמות, וע"כ משום גסות רוח, וז"פ בתהלים (נ"א י"ט) זבחי אלקים רוח נשברה, דקרבנות רק מבהמות, ומוכח כי לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה, ואל תאמר דלכך מקריבים רק בהמה משום ב' טעמים הנ"ל, ע"ז אמר הטיבה ברצונך את ציון וגו' אז תחפוץ זבחי צדק, ואז לא יהי' נרדפים, וגם חיות בנמצא, ואפ"ה אז יעלו על מזבחך פרים, ומוכח דלב נשבר ונדכה לא תבזה:

שם) הבהמה, רש"י להוציא נרבע הבקר להוציא נעבד, והק' רא"ם כיון דאמרי' בגמ' שבכל א' יש חומרא מה שאין בחבירו א"כ הו"ל כמו שקולים דהי מינייהו מפקת, וכוונתו דלכתוב או הבהמה או הבקר ומכח שקולים שמעי' תרוויי', ותי' כיון דבכל א' יש מה שאין בחבירו אינם שקולים, דלא אמרי' רק היכי דבתרוויי' יש קולא א' או חומרא א', דאי ס"ד היכי דיש בזה מה שאין בזה מקרי שקולים, א"כ מה תי' בגמ' כששאלו לכתוב חד מיני' וליתי אינך, ותי' מפני שיש בא' מה שאין בחבירו, ובס' יבין שמועה כלל נ"א הק' עליו דאשתמיטתי' קו' תוס' זבחים י"ד:, והק' דנמי ק' דלכתוב חד ומרבי' תרוויי', ותי' דיש חילוק היכי שיש משמעות, ותו ק' דלמה לא תי' כתוס' שם, והביאו בהליכות עולם דיש לחלק בין לרבות בין למעט, דאין ממעטין תרוויי' מחד קרא, עוד ק' דכאן בגמ' דלכתוב חד מיעוט וממעטי' תרוויי' דשקולים, וקו' גמ' באופן אחר דיאמר מיעוט א' וממעטינן חבירו במה מצינו, וא"כ היאך הוכיח לקושייתו דל"א שקולים למעט ב' מחד קרא היכי דאין להם חומרא שוה, דהתם בגמ' משני שפיר שיש בא' משא"כ בחבירו, וכיון שכן לא ילפי' בבנין אב. שמסור כלל בידינו שכשיש במלמד חומרא שאינה בלמד עושים ממנה פירכא לסתור הדין, ואף שבלמד יש אלף חומרות ואיך מביא ראי' מהא קו' גמ' לקושייתו והם רחוקים מאד עכ"ל: ובס' יד אליהו דפ"ט מהג' הספרדי ר' אלי' גאליפאפה כ', בת"כ ותמורה כ"ח: להוציא נעבד וטרפה ופריך והלא דין הוא ברובע ונרבע ומה בע"מ כו', והק' דכל דין שתחילתו להחמיר וסופו להקל אינו דין, פסחים כ"ז. אין ביעור חמץ אלא שריפה כו', וסוכה ל"ה סוכה רק בד' מינים כו', וכאן נמי לא מצא אלא נעבד וטרפה יהי' יושב ובטל, וי"ל דל"א זה רק כשע"י הק"ו אנו דנין לפסול כל הדברים ולהעמיד ההיתר רק בדברא' כמו בסוכה, דלא הכשיר רק ד' מינים ובחמץ רק שריפה, ובעמוד ההיתר בפרט א' קרוב הדבר לומר הרי לא מצא כו', אבל בקרבנות שלא בא הק"ו אלא לאסור פרט א' ושאר כל בהמות כשרות ל"ש הרי לא מצא כו' שרחוק

שתהי' יד ה' הויה בבקר ובצאן שוב הק' ממנחות פ"ו. אף מנחות הי' בדין שיטענו שמן זית זך, ומה המנורה כו', והק"ו לאסור כל השמנים ולהניח ההכשר בא' דהיינו זך, ומ"ט ל"א הרי לא מצא כו', וי"ל דשם לא ק"ו גמור רק גילוי מילתא בעלמא כיון דהוצרך שמן זית זך למאור ה"ה כאלו כ' בפירוש גם למנחות דאכילה עדיפא ממאור ושתק ממנחות דומיא מה שאסר בת הבת ושתק מבת, וכמו שאסר בב"ח בישול ושתק מאכילה, ואם תתעקש דכי בידך תלי' אינו אלא ק"ו גמור ולא גילוי, אשיבך בד"א דבתוס' שבת קל"ו: ד"ה דתניא שכ', ל"ד להתם דלא מצא ד' מינים המצוה עוברת אבל בקרבן אם לא מצא עכשיו רק אדרוגנס אח"כ ימצא, תחילתו וסופו להחמיר הוא, וה"ה במנחות דאם לא ימצא היום ימצא למחר ע"ש באריכות - וע"ע בלימודי ה' סי' ע"ה בישוב קו' הנ"ל במנחות פ"ו., וביד מלאכי סי' שכ"ג, ובשו"ת בנין ציון סי' קט"ז, ובשד"ח כ' סי' קנ"ו הק' ג"כ מבכורות נ"ג: ומה החדש וישן שאינם כלאים זב"ז וכו', וק' דסופו להקל אם לא ימצא י' מכל מין יהי' יושב ובטל וסיים בצ"ע, ועי' ירחון שערי תורה ח"ה סי' מ"ד בזה, ובפרד"י משפטים רכ"ג. הרבה מזה:

שם) רש"י מן הבקר להוציא טרפה, הוא ממנחות ה': ותמורה כ"ט. ות"כ, ובס' קרן אורה שם הק' למ"ל קרא אטרפה הא אפי' לב"נ נאסרה, ובזבחים קט"ז. ומי איכא מידי וכו', וכה"ג הק' תוס' זבחים ס"ח: ד"ה ושנסמית לענין הא דאיצטריך גם למחוסר אבר בעוף הא נאסר לב"נ, ותי' דאם לא נשנית הו"א דלישראל נאסרה ולא לב"נ, והכא ליכא למימר הכי דא"כ מה קאמר והלא דין הוא, ונהי דשפיר ידעי' מק"ו מ"מ אם לא נשנה הו"א דלישראל לחוד נאמרה כמו כל מצוה שנאמרה ונשנית קרא איצטריך לאסור ב"נ ג"כ, ונ' דאי לא קרא הו"א דעשה דאכילת קדשים ידחה לאו דטרפה, כזבחים צ"ז: עש"ה: וברי"מ פ"ב ה"י מאה"מ בהמה שנולדה בה א' מטריפות האוסרת אותה באכילה אסורה למזבח שנ' הקריבהו נא לפחתך כו', והק' הכ"מ שבגמ' ות"כ דרש ממן הבקר להוציא טרפה משמע שמן התורה הוא, ואפשר דסובר דסמך בעלמא הוא, ובס' המדרש והמעשה כ' דכוונת הר"מ דאפי' ספק טריפות, ולשיטתי' דספד"א אסור רק מדרבנן והו"א דרק להדיוט אסרו ולא לגבוה, לזה נקט קרא דהקריבהו, ומינה ידעי' ספק כודאי דהא סו"ס לפי דעתו אסורה, וא"ש שדקדק הר"מ "האוסרות אותה באכילה", להודיעני דאי אך באכילה אסורה, לוא יהי' מדרבנן שוב נאסרת ג"כ לגבוה מטעם הקריבהו, ובשער המלך פי"א משחיטה הק' דלר"מ דטריפות למזבח רק מדרבנן וסוגיא דחולין י"א. כנגדו דהוכיח דאזלי' בתר רוב מרישא של עולה ופרה אדומה ועגלה וכו' ליחוש דילמא טריפה כו', ואי אינה מה"ת אין ראי' הנך דקדשים נינהו, ובשו"ת חת"ס יו"ד

סי' ע"ב תי' דהר"מ לא קאמר רק בטריפות פנימיות דאף להדיוט לא למדנו רק מהלכה למשה מסיני, משא"כ דרוסה גם הר"מ מודה דאסורה אף למזבח מה"ת, ועי' ב"י יו"ד סי' כ"ט, וא"כ בכל הקדשים הוי לן לחוש לס' דרוסה דצריכים בדיקה ממוחא עד אטמא אי לא אזלי' בת"ר, וע"ע בזה בירחון כתר תורה סי' י"ח תי' לקו' הנ"ל: ובאמת שעל ספק זה בענין טרפות למזבח כבר נתעורר בשו"ת תשב"ץ ח"א סי' ס"ט והוכיח מחולין דאפי' טרפות דלאו דרוסת הזאב ג"כ דאוריי' נינהו למזבח ע"ש ולא כחת"ס, וגם אי דהוכחות הש"ס אינה אלא מספק דרוסה לידחי לי' הש"ס כי היכי דדחי להראי' ממכה אביו כגון שהיו חבושין בבית אסורים, ה"נ נימא כגון שהי' הבהמה חבושה וידענו שלא נדרסה דבשלמא שאר טרפות הבאות מחולי שבפנים ודאי לית להו שום בדיקה מחיים, משא"כ חשש דרוסה שהוא דבר הבא מבחוץ הי' אפשר לברר, ע"י עדים אף בלי שנסמוך ארוב, וי"ל אף דטרפה למזבח אינו אלא מד"ס מ"מ היכי דא"א בבדיקה יש לחוש תמיד דילמא הוי מחוסר אבר מבפנים, ועמש"ל (ה' ז'): ובחולין נ"ח: אכלה סם מותרת משום טרפה ואסורה מסכנה, ובס' הדרוש והעיון חקר אי אסורה לגבו דלא הוי אכילה, ובירושלמי סוכה סופ"ד יין מגולין פסולין למזבח הרי דדבר סכנה אסור לגבוה, ובריב"ש סי' קס"ג חקר אם הקרבנות היו צריכין בדיקת הריאה מחשש סירכות, ועמש"ל בפ' צו (ז' כ') – ויש לחקור בצמקה הריאה ע"י אדם דטרפה ובידי שמים כשרה, והבדיקה שמושיבין הריאה למים מעל"ע אם חזרה לברייתה כשרה בחולין נ"ה: ויו"ד סי' ל"ו סט"ו, ובקדשים לזרוק הדם קודם הבדיקה לא היו רשאים דשמא טרפה, ולהמתין עם הבדיקה עד למחר ג"כאי אפשר, דהזריקה צ"ל באותו היום של השחיטה בזבחים (נ"ו.), ומסתבר דלא הי' בודקין רק שורפין תיכף כדין נשחט ונמצא טרפה כר"מ פ"ב הי"א מאסורי מזבח, (ויש בזה היכי תמצא שהבהמה מותרת והריאה אסורה, בצמקה דצריך בדיקה במים מעל"ע, ואם חזרה לברייתה כשרה אבל הריאה עצמה אסורה מפני שהי' כבושה מעל"ע כדאי' ביו"ד סי' ס"ט סט"ו, וכ"כ בתבו"ש סי' ל"ו ס"ג, ועשו"ת טוב טעם ודעת מהדו"ת סי' ל"ג שכ' דיש אופן שאפי' הריאה מותרת, שהחליפו המים בתוך מעל"ע, דכבוש לא הוי רק בנשרה באותם המים בעצמם ולענין בדיקה אפי' נחלפו המים סגי) ובענין טריפות העוף ע' לקמן (א' י"ד) מ"ש ברמב"ם הנ"ל:

שם) תקרבו רש"י מלמד שהיו מביאים קרבן א', ובמנחות (ק"ד:) יליף מאיש איש כו', וע' קרית ספר פ"ג משגגות, וכ' בס' אליהו זוטא או"ח סי' תר"ה דב' מביאים בערב יה"כ כפרה אחת, ע' רביד הזהב, ובאה"ט סק"ב, וכתורה תמימה כ' שכמה מצות שכ' בלשון רבים, ואינם בשותפות כלולב ולקחתם, וציצית ועשו להם, אך כאן מדכ' בל' יחיד אדם

כי יקריב ומסיים בל"ר, וז"פ רק בנדבה ולא בקרבנות חובה דצריך כפרה שלימה כב"ק מ'. בכופר דאי כופרא כפרה צריכין לשלם כופר שלם, ולרש"י אינו מקרי של צבור רק הבא מן הקופות דהיינו מתרומת הלשכה אז אם גובין בתחלה, אין זה רק כעין שותפות רבים, ולכן אף דאין צבור מביאין עוף ושלמים היינו רק מתרומת הלשכה אבל מ"מ מתנדבין בתחילה, ורמב"ן סובר כי רוב ישראל הוא הגורם דין צבור אף שאין בא מן הלשכה, ובראב"ם כ' אפי' אלף שנשתתפו כשר, ופשוט דעכ"פ בעינן שיהי' לכל אחד שוה פרוטה כרש"י (גיטין י"ב:) ורש"י (סוכה כ"ז:) בסוכה, ועשו"ת בית יצחק יו"ד ח"א סי' קכ"ה, ופרד"י ח"ב במלואים דף ת"ג, הרבה: ועי' בהדרוש ועיון בב' שנדרו קרבן ואחד רוצה ליתן חלקו והשני לא, אינו עובר הא' דנתעכב ע"י השני. וי"ל דשותפים ערבים זל"ז בחו"מ סי' ע"ז ס"א. אם הב' אינו רוצה לתת חלקו מחויב הא' להביא הקרבן. ואם נתן פטור השני. ורק אין להראשון רק תביעת ממון מהשני. כדין שותף שפרע כל החוב גובה מהשני חלקו, שם בחו"מ. אבל בל תאחר גם הב' לא עבר (ועמש"ל ד' ג'). וע"ס זרע אברהם סי' ד' אות כ"א שהאריך בזה. והביא תוס' שבועות (י"ד.) וש"ס מנחות (נ"ב.) והוריות (ג':) וירושלמי שקלים פ"ז ה"ג: ויש להביא ראי' גדולה מתוס' מעילה (ט':) בסופו שכ' שם ק"צ פירוש אף אם מתו אותו הדור של עולת צבור. צבור קיימא כי דור הולך ודור בא ע"ש. מבואר דהקרבן טוב שיהי' שם צבור ולא לכל יחיד ויחיד. ויש להעיר עוד מרש"י קרח (ט"ז ט"ו) יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור ע"ש:

פסוק ג

אם עולה. יש עולות שבאים בנדרים ונדבות ויש חובות. ויש עולות צבור. וכשרים מיום ח' ולכתחלה מצוה מל' יום. ובזבחים (ז'.) אין אדם שאינו מחויב עשה. ומתודה על עשה, וע' מנחת חינוך מצוה קט"ו הרבה, ובס' תוספות ברכה הביא ירושלמי יומא פ"ח ה"ז עולה מכפרת על הרהר הלב וכיחזקאל (כ' ל"ב) והעולה על רוחכם, ותרגום שלח (ט"ו ל"ט) בתר הרהר לבכון ולכן עולה קודם שהעיקר המחשבה, ומ"ש בנצבים (ל' י"ד) בפיך ובלבבך ולא כ' מקודם ובלבבך, וכמ"ש הצדוקי עמא פזיזא דקדמתי אודנייכי לפומייכו (שבת פ"ח), שהי' להם לומר מקודם נשמע, וי"ל ונשמע אינו שמיעה באוזן אך בינה ושימת הלב, ובמקץ (מ"ב כ"ג) כי שומע יוסף. ובאורו שלא ידעו כי הוא מבין, ובעירובין (ק"ב:) לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי, ובע"ז (י"ט.) לעולם ילמד אדם ואח"כ יהגה, ויהגה בלב ויעמוק עיון כמה שלמד, וז"ש כי קרוב אליך הדבר (לימוד) בפיך (עצם הלימוד) ובלבבך (להגות) ור"ל שמקבלים ד"ת אף קודם שמבינים טעמם ובעינן תמים תהי': ובס' פרי חיים כ' דבריש קנים חטאת העוף נעשית למטה, וחטאת בהמה

למעלה, עולת העוף למעלה ובהמה למטה. ואם שנה פסול, דרוב קרבנות בהמה מובאים בעשירות, ורוב קרבני עופות בדלות ולכן חטאת בהמה למעלה שעכ"פ להעשירים יש אמתלא קצת כמ"ש בהאזינו (ל"ב ט"ו) וישמן ישורין ויבעט, וכהתנצלות של משה אתה גרמת להם שנתת להם רוב זהב, וחטאת עוף כשעני חטא למטה שאין לו התנצלות, אמנם בעולה שמביא דורן להיפך, דורן עשיר למטה ודורן עני למעלה כי את נפשי הביא לדורן, וע"ל בפסוק ה':

שם) זכר תמים יקריבנו, בס' דרוש שמואל הביא מד"ר כאן פ"ג שהי' שור שלא הי' נותן עצמו להולך למזבח להקריב, ואח"כ נמצאשהי' לו בבני מעים מחט והי' טרפה שפסול להקרבה וז"ש תמים יקריבנו, ושלא תחשוב אולי יש לו מום בתוכו, העצה לזה יקריב אותו לרצונו, כשתראה שתלך הבהמה ברצון למזבח, אז בטח שכשרה, שאם הי' טרפה לא הי' הולכת ברצון:

שם) אל פתח אהל מועד יקריב אותו לרצונו לפני ה', אפי' מי שכופין אותו להביא קרבן "יקריב אותו" בע"כ, הי' רק עד פתח אה"מ שהוא משוקע בגשמיות, אבל כשבא שמה וראה קדושת הכהנים, פעל אצלו כל כך שהשיג מעצמו חשק להביא קרבן, וז"ש אל פתח אה"מ יקריב אותו בע"כ, אבל הי' לרצונו כשבא לפני ה':

שם) רש"י כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, ערכין כ"א. וזה לחייבי עולה ושלמים שממשכנים אותו, אבל חייבי חטאת ואשם אין כופין כיון דלכפרה באים לא משהו הבעלים, (ועקצה"ח סי' כ"ח סק"א): ובר"מ פ"ב ה"ז מגירושין ביאר. דבאמת כל ישראל רוצה לקיים מצות רק שיצרו מתגבר עליו. וכשכופין אותו ליתן ממילא ניחא לי' ג"כ, דסוף סוף כבר נתן ואין לו נגיעת ממון, ועמ"ש בפרד"י בשלח (דף קל"ב.), ובהערות מאדמו"ר מגור שליט"א שם אות ל"ו, וע"ע בקרית ספר, וברביד הזהב הביא דלפ"ז מומר אינו רוצה להיות מישראל אין כופין אותו, ולא כן דעת הפוסקים דגם במומר כופין עש"ה ובפנים יפות: ובס' תבואות יקב הביא מ"ש בקידושין (ז'.) האומר רגלה של זו עולה פשטה קדושה בכולה, משא"כ האומר לאשה הרי את מקודשת לי לחציך אינה מקודשת. בהמה ברשותו אשה אינה ברשותו, וזש"ה אם עולת קרבנו מן הבקר היינו שהקדיש מקצת מן הבקר שאמר רגלה של זו עולה, זכר תמים יקריבנו דפשטה קדושה בכולה, וא"ת מ"ש מאשה דאינו מקודשת, אמר "לרצונו", שבהמה תלי' ברצונו, ואשה אינה ברשותו, ובחי' רבינו יונה על סנהדרין (מ"ז.) נסתפק אם מותר להקריב קרבנו על אדם בשעה שישן, אי הוי כמו נשתטה דאין מקריבין עליו עש"ה שנוטה להתיר,

ע"ש בתד"ה אימא דבישן מקריבין, וביד רמ"ה כ' שאין ראוי להקריב לו קרבן עד שיעור דלרצונו כ' צריך שיהי' לו רצון:

פסוק ד

וסמך ביומא (ל"ו.) כיצד סומך כו' וסומך ידיו ולא יהי' חוצץ ומתודה על חטאת ועל אשם, ועל עולה עון עשה ולאו הנל"ע, ולא חשוב שלמים שאינם באים על חטא וא"צ וידוי ובר"מ פ"ג ה"ט ממעשי הקרבנות כ' ונ"ל שאומר דברי שירה על השלמים. ובתו"ת תמה על הגמ' ור"מ שלא הביאו מקרא בענין וידוי של שלמים, בדהי"ב (ל' כ"ב) מזבחים זבחי שלמים זכר תמים יקריבנו ומתודים לה' וזה רק דברי שבח, ומלבד פסוק זה לא נמצא מפורש ודוי על קרבן זולת בפר יה"כ בפ' אחרי (ט"ז כ"א): ובמנחות צ"ג. העולה פרט לעולת עוף שאינה צריכה סמיכה, וכן הוא בגיטין (כ"ח.), וע"ש בתוס' דעוף לאו זבח הוא, ובתו"ת הק' דמפורש כמה פעמים בפרשה דגם עוף נקרא קרבן ואפ"ל דבחגיגה (ט"ז:) דצריך לסמוך בכל כחו ועוף אינו יכול לקבל סמיכת האדם בכל כחו, וראי' ממ"ש בעה"ט (ג' ב') וסמך ידו בסמיכת בקר ובצאן ועז בפסוק ח' וסמך את ידו, לפי שבקר חזק ויכול לסבול הסמיכה, משא"כ בצאן ועז, וכתב את דמשמע רפיון, ומכל שכן עוף שאין יכול לסבול סמיכה, ובתרגום ויסמיך ידיה, ובת' יונתן ויסמיך ית ימיני' בתוקפא, הנה מ"ש בתוקפא כמ"ש בחגיגה (ט"ז:) וזבחים (ל"ג.) כל כחו בעינן, ובירושלמי חגיגה פ"ב ה"ב ור"מ חגיגה פ"א ה"ט, ומעשי הקרבנות פ"ג הי"א, ולכן פשוט אצלו יד ימינית שהיא בעלת כח, משא"כ שמאלית נקרא בתפילין ידכה יד כהה וחלושה כמ"ש במנחות (ל"ו:) ויד ימין על כח הזרוע וגבורה, כמו ימינך ה' תרעץ אויב, ועפרד"י בא דף (צ"ט:) ומשום זה אי' בחגיגה שם דאסור סמיכה ביו"ט משום שבות, ועי' תוס' פסחים (פ"ט.) ד"ה ואלו: ובשפת אמת בליקוטים כ' בספרא אי' וסמך שתי ידיו מכאן לכל הסמיכות שיהי' בב' ידים, ובמק"א נדחק לפרש מכח הלשון וסמך שתי ידיו ע"ש, ואשתמיט לי' גמ' מנחות (צ"ג:) הואיל וכ' שתי וידו חסר להשמיעני דבכ"מ דכ' בתורה ידו שתים הם עד שיפרט יד אחת, ותמהני על רמב"ן שהק' כיון דבעינן ב' ידים כמ"ש בת"כ א"כ למה כ' בכ"מ ידו ע"ש, והלא בגמ' העלו דידו שתים, ואפ"ל בכוונתם כיון דבכ"מ ידו אחת רק בסמיכה גילה דידו ב' נראה שרצון הכ' לכתוב בסמיכה ל' יחיד וע"ז מק' רמב"ן וצ"ע: ובתיב"ע ויקרא וצו פי' סמיכה בימין, ותימה דלא מצינו מחלוקת בגמ' בזה, וסתם מתני' במנחות כת"כ, ואפשר כיון שמצינו בגמ' פלוג' איבעינן סמיכה בכל כחו, י"ל דבהא תלי למ"ד בכל כחו הוא בב' ידים, ויונתן ס"ל דלא בעי בכל כחו רק בימינו, וע' באורך בס' שם עולם כאן: ובמנ"ח בקומץ מנחה מצוה קט"ו תמה ג"כ על תיב"ע שכ' ביד

ימיני' שהוא נגד משנה מנחות (צ"ג.) דסומך בב' ידיו, וכ"ה ביומא (ל"ה: ומ"א: וס"ו.) וגם רמב"ן צ"ע שלא הביא המשנה וגמ' הנ"ל, ובס' אהבת יהונתן האריך בזה ופי' כוונת תיב"ע בתוקפי' יד ימיני, שיחזק ויגביר יד ימינו, על ידו השמאלית, ובאמת הסמיכה בב' ידיו כהלכה, אך לא בזה אצל זה רק בזו על גב זו, והימין על שמאל ונחשב כיד אחת וראי' מפ' אחרי (ט"ז כ"א) בשעיר שמשם למדו חז"ל לכל הסמיכות שתרגם תרתין ידו בסידרא חדא ית ימיני' על שמאליה והוי כיד א', אך ק' מנ"ל הא, ומ"ש המפרש שהרי אי' ביומא שא"א שתהיינה מונחות זו אצל זו שאין יכול להחזיקן השטח שבין ב' הקרבנות, לא נמצא ביומא (ל"ו.) רק ומניח ב' ידיו בין ב' קרנות של זבח, ואדרבה בתו"י הביא מת"כ ולא ידו על גבי ידו, וכ"כ בתוספתא שם לא הי' מניח ידיו זעג"ז, אך מקורו טהור מזה"ק יתרו (ס"ז.) אמור (צ"ב.) כ' ידו חד בגין דבעי לארמא ולזקפא ימיני על שמאלי', ובנשא (קמ"ו.) דשרכא דימיני' על שמאלי', ובשלח (נ"ז.) דבימיני' תלי' כולא עש"ה, וע"ע באו"ח סי', קכ"ח סי"ב שיניח אצבעות ימין על השמאל: וראיתי לדודי הגאבד"ק לאסק ז"ל בשו"ת חדות יעקב תנינא סי' קמ"ה אות ל"ו שהאריך ג"כ בזה, וכ' שכוונת ת"י על בסמוך, וכמ"ש במנחות (ס"ב.) והיינו שיהי' סמוך ידו לחבירו ולא על גבי חבירו כלל ולא פליג כלל על תוספתא ובענין על בסמוך עי' פרד"י ח"ב (דף כ"ז רנ"ז: ורצ"ג.) וע"ע בפ' וארא (מ"ז.) בענין סמיכה בסמוך ע"ש הרבה: וסמיכה אי נקרא ישיבה או עמידה, ברמ"א חו"מ סי' י"ז ס"א דמקרי עמידה לענין עדים, ומג"א סי' קמ"א סק"ב השיג עלי', ותומים סק"ב פסק כרמ"א, ובס' ישמח משה האריך מאד כזה. ובס' יבין דעת בקונ' חסדי אבות סי' י"ג הביא שאדמו"ר מגור שליט"א הקשה מ"ש המג"א סי' תר"ז סק"ד שלא לסמוך באמירת ודוי, דיו"כ צריכה עמידה דסמיכה הוי כישיבה, ואי הסמיכה על קרבן בכל כחו היאך התוודה הסומך הלא הוי כישיבה, ותי' דמאן לימא לן דסמיכה הי' כזה השיעור דאלו ינטל יפול כמ"ש המג"א סי' תקפ"ה סק"א, דזה הוי רק בנסמך בכל גופו לא כסומך על קרבן דעומד ברגליו על הקרקע רק ידיו על הקרבן נסמכין, ואף על בהמה דקה צריך שישיח הרבה, והוי כמו נסמך בכל גופו, אבל אי' במד"ר תולדות פס"ה דכבשים ועזים בא"י היו גבוהים הרבה, ובתוס' זבחים (ט"ז.) ד"ה מיושב דסמיכה הוי כישיבה לענין איסור ישיבה בעזרה, אף דמתוס' (שם י"ט:) ד"ה וליתב ל"מ כן, כ"כ במלא הרועים בכלל ישיבה בעזרה, דתלי' אי ישיבה בעזרה דאורייתא: ובש"ס מבואר דסמיכה על קרבן שלא במקום חיוב אית בי' משום עבודה בקדשים, ולמה לא משום ישיבה בעזרה דהרי סמיכה בעזרה הי', ובמנחות (צ"ד.) ותמיד (ל"ג:) אי' דמשום כבודו של כ"ג סומך על אברים, ובראב"ד דהי' סומך על הסגן, ואי נימא דאית בי' משום ישיבה בעזרה,

וכי משום כבודו של כ"ג התירו איסור דאו', וע"כ צ"ל דסמיכה על הקרבן לא הי' כשיעור שאם ינטל יפול, ע"ש דעדיין קשה לפמ"ש במג"א סי' קמ"א סק"ב דבדבר שצריך אימה, אסורה סמיכה אף כ"ד, ובעבודת יו"כ כ' הי' עומד באימה ואומר עלי' דברי ודוי א"כ אפי' סמיכה כל דהוא אסורה, וי"ל למ"ש תוס' יומא (כ"ה.) ד"ה אין דכהנים הי' מותרים לישב בעזרה בשעת אכילת ק"ק דהוי למשחה, וכ"כ בפסקי תוס' זבחים אות ה', ומותר לסמוך על הקרבן דהוי לצורך ודוי דעל הקרבן: ובמנ"ח מ' קט"ו הק' למ"ל קרא דקטן אינו סומך הלא אינו יכול להקדיש כלל ע"ש. וי"ל עפ"מ שנסתפק בשו"ת שדה יצחק סי' ט' מאימתי מתחיל זמן חיוב ועונשין של עבד זכר דילפי' מאשה וכמו באשה זמן עונשין דידה משנת י"ב ויום א' ה"נ בעבד, או דילמא דאוקמוהי אדינא כזכר דזמן עונשין דידי' משנת י"ג ע"ש אריכות גדול, וא"כ יכול להיות שהקדיש קרבן בעודו עבד בשנת י"ב והי' יכול להקדיש דהוי גדול, ואח"כ שחרוהו בעלי' קודם שנת י"ג דנעשה שוב קטן, ע"ז הוצרך קרא דאינו סומך אף דבשעת הקדש הי' גדול, ולכאורה יש לדחות בגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, וא"כ אין זה שהקדיש והוי איש אחר לגמרי, אך ז"א לשיטת ירושלמי יבמות פי"א ה"א עבד הבא על אמו חייב (להיפך מגמ' יבמות צ"ח.) וי"ל בעבד ל"ש כלל גר שנתגייר כקטן שנולד דגם בהיותו עבד הי' מחויב בכמה מצות כאשה, וא"כ אין זה גירות גמור, וא"ש גם כאן דהלא בעבדמיירי כאן ול"ש גר שנתגייר כו' וא"ש, ועי' בשו"ת שערי דעה ח"ב סי' רל"ז, וירחון בית מאיר סי' ל' בזה. ומ"ש בפ' אחרי (י"ח ו'): ובענין ידו וידיו ע"ע בקובץ קול תורה חוב' ג' סי' מ"ב ובהגהות שם. ובשו"ת אמרי דוד סי' כ"ח להלכה בסופר שכתב ידיו במקום ידו, ועמ"ש לקמן בפ' אחרי (ט"ז כ"א) ואמור (כ"א י'): ובקידושין ל"ו בנ"י סומכין ולא בנות ישראל היינו בקרבנות שהן בעצמן מביאין, ואין הפשט שאסורות לסמוך אלא שאין מחויבות כחגיגה (ט"ז:) אבל בשליחות דקרבנות בעליהן אסורות לסמוך כמ"ש במנחות (צ"ג:) וסמך ידו ולא יד עבדו ושליחו ואשתו, וע' במלב"ם שהאריך בזה, ובשו"ת חדות יעקב שם כ' ע"פ קו' התוס' מנחות שם ד"ה יד, וקידושין ל"ו, ד"ה והקבלות דלמ"ל קרא דנשים אין סומכות ת"ל דתיכף לסמיכה שחיטה ורק ביום והוי מ"ע שהזמן גרמא, וכ' משום הז"ג רק פטורות אבל אם רוצים לקיים עושים מצוה, אבל מקרא שממעט אסורים דהוי עבודה בקדשים, ויהי' ג"כ נשמע מזה דסמיכה בכל כחו בעינן, דאל"כ ליכא איסור ובלא"ה פטורים מחמת הז"ג ע"ש, (וע' בתו"ת ושערי תורה תר"פ סי' ט') וקדמו בזה בקרבן אהרן ובס' ברכת הזבח, ומצאתי בשו"ת זכרון צבי מנחם (דף ע' ע"ג) שתמה דנהי דבכל התורה יש להם רשות מ"מ בכאן למ"ל קרא בלא"ה כיון דאין חייבות ממילא עבדו עבודה בקדשים ואסורים לסמוך וכנ"ל,

ובפנ"י שם תי' דאיצטריך קרא שלא יעשו שליח לסמוך ע"ש, וכן משמע מתוס' מנחות (ס"א.) ד"ה מצינו, אבל צ"ע דהרי קיי"ל כל מילתא דאיהו לא מצי עביד ל"מ למשוי שליח בנזיר (י"ב:), ובשלומא בכל הקרבנות אמרי' כהני שלוחי דרחמנא נינהו אבל בסמיכה שהתורה הקפידה שהבעלים יסמכו א"כ הוי שליח של הבעלים, וכיון דהאשה ל"מ סמיכה, היכי מצי למשוי שליח, ונהי דבקרבן עכו"ם איצטריך קרבנו ולא קרבן עכו"ם היינו משום דכל עיקר הקרבן של עכו"ם שלוחי דרחמנא הוי דהא עכו"ם ל"מ לשחוט ג"כ, וברפ"ב דקידושין משמע להדי' דשחיטות קדשים מטעם שליחות וא"כ כאן דהתורה רבתה לעכו"ם שנודרין נו"נ ועכצ"ל דשליחא דרחמנא, ולהכי בעינא מיעוטא גבי סמיכה, אבל באשה דעד זריקה ל"ה רק שליחות של הבעלים, וכיון דאיהי ל"מ עבדה ל"מ למשוי שליח וי"ל להמהרי"ט חו"מ סי' כ"ג דכל שעשה שליח בפירוש גם אי לא מצי עביד משוי שליח, והובא במשל"מ פ"ט ה"ו מאישות, ונתיבות המשפט סי' ר"י סק"א, וגם למשל"מ שדחה דברי'. מ"מ ל"ש כ"מ כו' במה שאי אפשר לעשות מחמת איסור, ובעצם יכולות לסמוך רק דאיסור רביע עלה ל"ש כ"מ כו', ועי' מחנה אפרים הל' שלוחין סי' ט'. ובשדי חמד מער' כ' ספ"ט בזה הרבה, ובשו"ת הרד"ד או"ח ח"א באמרי כהן סי' ג' ובס' חקר הלכה ח"ב דף כ"ח: ובטורי אבן מגילה כ'. הקשה אמאי נשים חייבות בבכורים הא הוי מ"ע שהז"ג מעצרת ועד החג, ובשו"ת חדות יעקב תנינא סי' קמ"ה אות ל"ז חידש דרק במ"ע שבין אדם למקום כמו ת"ת ותפילין, אבל בין אדם לחבירו אף הז"ג נשים חייבות, ובכורים הם לכהן והוא בין אדם לחבירו, ובזה מיושב קו' השער המשפט למ"ל קרא ועמדו שני האנשים דאשם פטורה להעיד בשבועות (ל:) תיפ"ל דאין מקבלין עדות בלילה (בחו"מ סי' כ"ח סכ"ד) והוי הז"ג וליפטרה ולהנ"ל א"ש. ועי' פרד"י משפטים (דף רנ"ג.) מה שהבאתי בזה די"ל דאיתקש בכורים לבשר בחלב כתוס' חולין (קי"ג:) ד"ה כל, וחייבות נשים כבב"ח ע"ש: וכעת נפל ברעיוני בישוב קו' השער המשפט לפמ"ש בסמ"ע חו"מ סי' ה' סק"ז דדנין בלילה בנרות דולקות דהוי כיום, וא"כ ל"ש הזמ"ג דיכולין לדון ולקבל עדות בלילה בנרות דולקות ולא הוי הז"ג. ועי' תוס' נדה (ב':) ד"ה והלל בשם ירושלמי, ותוס' יבמות (מ"ה:) ד"ה מי, וכתובות (כ"א:) ד"ה ש"מ וצ"ע: ובשו"ת פנים מאירות ח"ב סי' קי"ט הק' בנדרים (ל"ר) בעי אי כהנים שלוחי דידן ולמה לא פשט מריש חולין מקבלין קרבנות מעכו"ם, וקיי"ל אין שליחות לעכו"ם, ב"מ (ע"א:) והאי קרא לאו בבמה איירי, וכן פרש"י אמור (כ"ב כ"ה) ומיד בן נכר לא תקריבו, אע"פ שלא נאסרו בע"מ לקרבן ב"נ אא"כ מחוסר אבר זאת נוהגת בבמה אבל על המזבח לא תקריבו כ', וא"כ איך הי' יכולים כהנים להקריב הא עכו"ם לאו בני שליחות, וצ"ל

דלגבי עכו"ם באמת פשוט לי' דגם שלוחי דרחמנא. ולא איבעי' רק גבי ישראל ע"ש והוא כמו פנ"י הנ"ל, ובהמקנה (מ"א:) תי' דרק בקרבן פסח דכ' ושחטו אותו בעי שליחות ולא בשער קדשים וכ"כ בפנ"י, ועמ"ש באור חדש קידושין (כ"ג:) והקו' מצאתי ג"כ בדרוש וחדוש לרע"א כתובות (י"א.)ובחתם סופר נדרים (ל"ה.) כ' דבקדשים יש שליחות לעכו"ם דכל מעשיהם ע"י שליח, וכ"כ בתשובותי' יו"ד סי' שכ"א, ושו"ת מהר"ם שיק סי' כ"ב: ובמקור ברוך דף תתע"ח תי' דראשונים העלו הא דבעי בכלל כח שליחות רק בדבר דבעי דעת המשלח. ובנדרים (ל"ה.) מבואר דהא דבעינן דעת משלח רק בדבר הבא לכפרה, ועוד כ' ראשונים דעכו"ם המביאים קרבן מכוונים בזה רק להתקרב לישראל ולא למען כפרה, ולפ"ז לא בעינן דעתם כלל, וא"צ כח שליחות ול"ש א"ש לעכו"ם: ועשו"ת גבעת שאול סי' ק"ט שתי' קו' הנ"ל להר"ן בנדרים אע"ג דבקידושין אסיק ר"ה דכהנים שלוחי דרחמנא אפ"ה בעי למיפשט ממתני' או ברייתא. וכ"כ תוס' יומא (י"ט:) ד"ה ומי. וקידושין (כ"ג:) ד"ה דאמר כתירוץ א', לפ"ז כאן דהא דא"ש לעכו"ם ג"כ מאמורא ואינו ממתני' או ברייתא לא בעי למיפשט מיני', כב"מ (ע"א:) ר' אשי כו' והך דרשא מר' ינאי בקידושין ואף דדריש מיתורא דקרא מ"מ ע"כ לאו דרשא גמורה הוא, דהא רש"י לא ס"ל כדמשמע בקידושין (מ"א:) ולר"ש דפטר כו', ואף שכ' תוס' גיטין (כ"ג:) ד"ה מה דאף לר"ש ילפי' דא"ש לנכרי דומי' דאתם ע"ש ובמהר"ם. מ"מ כיון דלא תני במתני' או בברייתא רק מסברא לא בעי למיפשט מינ', ולתי' ב' בתוס' פשיטא דלק"מ דהפי' שגם שלוחי דרחמנא עש"ה: (ושמעתי שהגר"ח מוולאזנע ז"ל שלח משלוח לאסוף מעות להישיבה, וא' לא רצה ליתן, ואמר אנכי בעצמי אתן לר"ח, והגר"ח לא רצה ליקח ממנו, והנותן אמר אנכי רציתי שיהי' כל מעותי במלואם ושלא יקבל המשולח מזה חלקו עבור מחייתו, וא"ל הגר"ח שזה מנהג עכו"ם כשנותן מעות לבית תפלה שלהם אין נותנין ע"י אמצעי, אבל אנו נותנים ע"י אמצעי שגם ישראל אחר יהנה מזה, דהדין דמקבלי קרבנות מעכו"ם רק עולות ולא שלמים והטעם דכשנותן, דעתו שקרבנו יהי' כולו לה', ועולה כליל, ושלמים בעלים אוכלים וגם הכהנים, והוא אינו מבין זה, שהוא יתן קרבן לה'. ואנשים יהנו ממני): וכתבתי בזה הענין תשובה לבני הרה"ח ר' דוד שיחי' ע"ד קושייתך על המהרי"ט הא דכל מילתא דל"מ עביד ל"מ למשוי שליח רק בסתם אבל במפרש מועיל, ק' הא דקידושין (כ"ג:) אי ס"ד שלוחי דידן, מי איכא מידי דאנן ל"מ עביד ואינהו עבדי. והא מי שהביא קרבנו אומר לכהן איזה קרבן הוא רוצה להקריב. ועל אופן זה מועיל להמהרי"ט, אשיב לך: דיש ב' ענינים. א'. כ"מ דאיהו ל"מ עביד ל"מ למשוי שליחו וב' כל מילתא דלא מצי עביד השתא לא משוי שליח. ועל ענין הא' אי' בקידושין שם

לרשב"א דבשטר ע"י עצמו לא דיד עבד כיד רבו. וא"כ איהו ל"מ לקבל גיטו ואפ"ה שליח יכול לעשות, דמ"מ העבד שייך בגיטין אף דאינו מקבל גיטו דיד עבד כיד רבו, מקבל הוא גט לחבירו דיצא הגט לרשות שאינו שלו, אבל קרבנות דלא שייכו כלל בקרבנות לא מצי למשוי שליח ונשמע מזה דצ"ל שייך בתורת אותו דבר. ואף אי שייך באותו דבר מ"מ בעינן שיהי' יכול לעשות השתא, אבל אם אמר לשליחו צא וקדש לי אשה נשואה לאחר שיגרשנה בעלה. ע"ז אמר רבא בנזיר (י"ב.) דלא יכול, כיון דהוא עצמו לא יכול בעצמו לקדשה דהיא אשת איש, ממילא א"י גם לקדשה ע"י שליח. וע"ז חידש המהרי"ט דרק בסתמא אין בדעת האדם לעשות שליח אלא במה דמצי עביד השתא, דמה דל"מ עביד השתא לא אסיק אדעתי' ולא שווי' שליח. אבל אי מפרש לאחר שיגרשנה מועיל ושלא בדקדוק העתיק דברי' בשו"ת שואל ומשיב תליתאה ח"א סי' ע"ג וע"ש בח"ב סי' קס"ט, אבל כל דברי' רק המה באופן הב' אם איתא בתורת אותו דבר, ורק דהחסרון דאינו יכול בעצמו למשוי שליח, וע"ז חידש דבפירש מועיל שליח על אח"כ, אבל ישראל בקרבנות דלא שייך כלל באותו דבר לא עתה ולא אח"כ ל"מ אף בפירוש: ובאורח מישור נזיר הק' בהא דקידושין הואיל ואיתא בתורת שחרור עושה שליח לקבל גיטו, וק' בנזיר שם נהי דהבעל לא יכול לקדש אשה זו שנשואה, מ"מ יכול לקדש פנויות אחרות, וא"כ שייך ג"כ דאיתא בתורת אותו דבר. אכן היטב כ' בחת"ס אה"ע ח"א סי' י"א ד"ה אלא, דבשלומא התם אותו המונע עצמו העבד שאין לו יד לקבל מיד רבו, בו בעצמו מצינו לו שיכול לקבל מיד רבו של חבירו, משו"ה יכול נמי לעשות שליח, משא"כ הכא מי הוא המונע שלא יכול הבעל לקדשה אין המניעה רק בה שהיא א"א ולא מצינו באופן שבעולם שתהי' היא ראוי' לקבל קידושין, ובמה שהבעל יכול לקדש נשים אחרות, הלא מעיקרא לא הי' המניעה בו רק בה ע"ש, אכן בעיקר הדברים לא ראה הח"ס שכבר ישב על מדוכה זו בדורש לציון דרוש י"ג, דסוגי' בקידושין סותרת לנזיר דה"נ איתא בתורת אותו דבר דמצי לקדש אשה אחרת, ולא הביא שקדמו באורח מישור, ויצא לדון בדבר חדש דהמשלח לא בעי מצי עביד השתא רק שיהי' בתורת אותו דבר, וכמ"ש בקידושין עבד שייקבשחרור, והא דנזיר דמצי למיעבד השתא לא קאי על משלח רק על שליח שיהי' ביד שליח למיעבד השתא, ולכך אשה שהי' לה אחות ונתגרשה דלא מצי השליח לקדשה למשלחו בשעת השליחות, ומה דל"מ עביד השתא ל"מ למשוי שליח שיקדשנה לאחר שתתגרש, וע' בנודע ביהודא מ"ת אה"ע סי' ע' שכ' ג"כ כן, ומ"ש בנו ז"ל בשו"ת שיבת ציון סי' פ"ו על דבריו, מכל הנ"ל נשמע דבעינן שיהי' שייך באותו דבר, ורק דאף אם שייך מ"מ אם המעשה אינה יכולה להעשות עתה רק אח"כ א"י להיות שליח

בדבר, וע"ז קאי המהרי"ט דבפירוש על אח"כ מועיל, אבל על זה כ"ע מודים דבעי שייך באותה דבר, אבל ישראל בקרבנות ל"ש כלל וכלל וא"ש: וע"ע במל"מ פ"ב ה"ו מביאת מקדש דהיכי דאיהו ל"מ עביד רק מדרבנן שליחו מצי עביד, וערש"י ותוס' יבמות (צ"ט:) בדין איהו ל"מ עביד מספק אי מצי למשוי שליח, וע"ש במל"מ הל' אישות, ופ"ז ה"ג מגירושין, ובשושנת העמקים כלל כ"ג: והנה בקידושין (ל"ו.) אין בנות ישראל סומכות, והק' תוס' למ"ל קרא ת"ל דהוי מ"ע שהז"ג. וכ' בפנ"י דאיצטריך קרא שלא יעשה שליח לסמוך, והק' על תוס' מנחות (ס"א:) ד"ה מצינו דאשה נמי לבעי' מיעוט שלא יסמוך אחר בשבילה, וכ' תוס' שמא יש מיעוט, וע"ז כ' הפנ"י דזה הוא המיעוט ב"י סומכין ולא בנות ישראל ע"ש, אך תמוה הא כ"מ דל"מ עביד ל"מ למשוי שליח, ובשלמא בכל הקרבנות אמרי' כהני שלוחי דרחמנא, אבל בסמיכה שהתורה הקפידה שהבעלים יסמיכו א"כ הוי שליחו של הבעלים, ואם אשה א"י לסמוך היכי מצי לעשות שליח וצ"ע. ובמחנה אפרים הנ"ל יש לעיין מתוס' זבחים (צ"ה.) ד"ה מכניסו, ועי' במשפט שלום חו"מ ר"ס קפ"ב בזה: ובמנחות (צ"ג:) וסמך ידו ולא יד אשתו, דהו"א אשתו כגופו, ברכות (כ"ד.), כתובות (ס"ו.), ובכורות (ל"ה.), והטעם דכאן לא אמרי' אשתו כגופו, י"ל למ"ש בחגיגה (ט"ז:) דסמיכה צריך להיות בכל כחו ואשה כחה רפה מאיש:

שם) ונרצה לו, ברמב"ן ורא"ם בחייבי לאוין בשוגג מדלא כתבה התורה בהם כפרה ע"כ דא"צ כפרה וריצוי כלל, וכ"כ בחי' הר"ן סנהדרין (פ"ד.), ועי' בפנים יפות, ובכלי חמדה ויצא אות ג' כתב דאין הפירוש דא"צ כלל כפרה, ובפרט בשוגג בחייבי מיתה ביד"ש, ושגגת מיתת ב"ד שאין בהם כרת כגון מגדף שהביא רמב"ן, ורק ל"צ ריצוי קרבן ומהני תשובה גרידא לתקן פגם החטא, וראי' דמתעסק בחלבים ועריות חייב שנהנה, והוכיח מזה הר"ן בסוגי' דשופר של עולה דה"ה במצוה היכי דנהנה א"צ כוונה, דהנאה הוי כמו כוונה ע"ש, וקשה אמאי לא נימא דעולה מכפרת על אכילת נבלות וטרפות אע"ג דאינו מכוין מ"מ נהנה הוי כמתכוין ופשיטא דצריך כפרה, ושוב י"ל דעולה מכפרת, ול"ש לומר דאין כאן איסור כלל בשוגג כיון דנהנה חשוב כמתכוין, וברור דהוי בגדר מכשיל בעבירת לאו בשוגג, ומצאתי שכ"כ הג"ר יעקב שור ז"ל מקוטב בבינה לעתים סי' ב', וכמ"ש הר"מ ריש הל' תשובה כל עבירות כו' בין בשגגה כשיעשה תשובה צריך להתוודות, ואם אין חטא למה יצטרך תשובה, ומפורש ג"כ בשבועות (י"ב.) כאן בשוגג כו' עשה ול"ת, הרי דגם שוגג מחייבי כרת צריכין כפרה ע"ש באריכות: ואא"ז במקור חיים סי' תל"א חידש דלכן בחמץ שאינו ידוע הוי כעובר עבירה דאורייתא בשוגג אע"ג דמתעסק בעלמא הוא, דדוקא בלאו שיש בו מעשה מתעסק לא אסרה התורה אבל

כשאסרה התורה דבר שאין בו מעשה כמו בחמץ גם אינו מתכוין אסור: ובתשו' רע"א סי' ח' מפקפק בזה, וחקר שם פטור דמתעסק אי רק פטור מחטאת אבל עבירה עשה או שפטור לגמרי, ובס' חלקת יואב קמא או"ח סי' ז' האריך בזה ובדיני אונס (דף ק"ז.) ובתנינא בהשמטות שם, ומצאתי עוד בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' ק"פ שנשאל ג"כ מנזיר (כ"ג.) וחו"מ סי' רל"ד באכל חזיר דצריך כפרה, והשיב דבאיסור אכילה לכ"ע גם בשוגג צריך כפרה, וכהא דמתעסק בחלבים ועריות חייב שנהנה, וע"ע כריתות (כ"ה:) ותוס' שבועות (ג'.) ד"ה מהן דבשוגג עביד איסורא, ועתו"ס יבמות (פ"ט ריש ע"ב), וביצה (כ"ה:) ד"ה איכא שכ' במזיד איכא נשיאת חטאת משא"כ בשוגג ע"ש מבואר כרמב"ן ורא"ם, ובשו"ת שערי יצחק או"ח סי' ק"ח כ' ג"כ דבאיסורי אכילה לכ"ע גם בשוגג צריך כפרה, וכ"כ המהרש"ם בספרו משפט שלום סי' רל"ד ובקונטרס משמרת שלום שם, ובשו"ת מהרש"ם ח"א סי' ל"ד: ובנתיבות המשפט סי' רל"ד כ' דבאיסור דרבנן בשוגג א"צ כפרה כלל, ובמשפט שלום הקשה מכמה מקומות, וגם מאו"ח סי' קצ"ו באוכל איסור דרבנן בשוגג דלר"מ אינו חברך. ולנתה"מ אמאי אינו מברך כיון דלא עשה איסור כלל. ובמג"א סי' של"ד סקל"ב דאפילו על דרבנן צריך תשובה, וע' בזה בס' ישועות מלכו בקונ' מעט צרי על ר"מ ריש הל' תשובה, ובס' עבודת הלוים על שבועות (ז'.), ומ"ש בפרד"י תולדות (דף קפ"א.) ובפ' נשא, ה' יזכני להוציא לאור. וע"ס בקובץ כנסת חכמי ישראל סי' קס"ב מ"ש בזה, וע"ע בס' אהבת אברהם סי' י"ב ברמב"ן הנ"ל ובענין ספד"א באיסור כרת. ובבכורי שלמה או"ח סימן ל"א ל"ה אריכות בזה: (ובענין דבר שאינו מתכוון ראיתי מעשה שהגה"צ ר' משה טייטלבוים ז"ל בעל הישמח משח הי' תחלה מתננגד ונסע לומר דרשות, ובא פ"א ללובלין ושבת שם, והלך אל החוזה ז"ל בליל ש"ק, והי' בפ' תולדות, וכשבא שמה שמע שאמר תורה עה"פ (כ"ו ו') "וישב יצחק בגרר" בישיבה של יצחק נאמר הלכה כר' שמעון בגרירה ודבר שאין מתכוון מותר, והי' בעיניו לשחוק והלך להאכסני' ובדרך הרגיש שנשא מפתחות שלו, ושם לא הי' בירוב בעיר, והרגיש שיש להחוזה רוח הקודש וכוון אליו, דמה שנשא הי' בשוגג ודבר שאין מתכוון, למחר ביום הלך לביהמ"ד ולא דרש עוד ורק אמר משל: סוחר מאבנים טובות בא לעיר וראה בחלון אבנים טובים גדולים מאד, ונסע משם כי לא רצה להראות סחורתו ואמר אם נמצא בהעיר מסחר מאבנים יקרים יותר ממני, ואמר לו אחד אבן קטן שלך חשוב יותר מהגדולים שבחלון שם כי המה אינם אמתיים כשלך ורק כמו, ואמר הגז"ל כאן בלובלין יש אבן קטן והוא גדול מאבנים שלי, כל הדרשות שלי, ולא נסע משם עד שנעשה חסיד מן המסתופפים בצל החוזה, והי' גאון וקדוש כנודע):

שם) בבעה"ת כשאוכל חלב בשוגג מביא חטאת ועל הספק אשם תלוי, ולפעמים סבר בודאי שאכל שומן והוא אכל חלב, ועלי' עולה מכפרת מה שלא ידע מעולם עכ"ל. ואולי הטעם דכמו דמכפר אהרהר ומחשבה בלי מעשה כן מכפר אמעשה בלי מחשבה כגון אכל חלב, וקסבר שומן, אלא דבנודע לו אח"כ מחויב חטאת או אשם תלוי וא"א לעולה שתכפר רק בלא נודע לו אח"כ, וע' גליוני הש"ס יומא (ל"ז.) שהביא ר"ש תרומות פ"ח ה"א והוא מירושלמי דמדמי סבר שומן ונמצא חלב לסבור איסור ונמצא היתר, אבל בבבלי נזיר (כ"ג.) עשה צריכות ביניהם ע"ש ובס' עבודת הלוים שבועות (ג'.) ומ"ש בפרד"י ויחי שנ"ח:

פסוק ה

ושחט והקריבו. רש"י מקבלה ואילך מצות כהונה למד על שחיטה שכשרה בזר ברכות (ל"א:) יומא (כ"ז.) זבחים (ל"ב:) מנחות (י"ט.) ותמיד פ"ג מ"י אמר להם הממונה מי שוחט ובס' ישמח משה הביא הקו' למ"ל קרא דוהקריבו הלא מוכח מקרא ושחטו כל קהל וגו' דילפינן בקידושין (מא:) דשליח ש"א כמותו, ע"פ גמ' יומא (יט.) קידושין (כג:) ונדרים (לה:) דכהני שלוחי דרחמנא. דאי דידן מא"מ כו', וא"כ בשחיטה דמוכח מקרא דושחטו וגו' דהוא רק שלוחי דידן דנחשבו כבעלים בעצמם שחטו כולם, ממילא מוכח דשחיטה כשרה בזר דאף בשחט כהן שייך מא"מ כו'. וי"ל עפמ"ש שם בקידושין עבד שייך בתורת גיטין וכו' ה"נ בשלמא בשאר עבודות דאינו רק כקדשים שייך מא"מ כו' דישראל לא שייכו כלל בו, אבל בשחיטה דאיתא גם בחולין א"כ ישראל שייכו בהו ל"ש מא"מ כו', ולא מוכח דשחיטה בזר כשרה וצריך קרא והקריבו ע"ש עוד וכבר כ' כדבריו בפנ"י ופנים מאירות הבאתי לעיל: והח"ס בתורת משה הביא מס' חולין פתח הכל שוחטין ושחיטתן כשרה ע"ד הכ' כי ירחיב וגו' בכל אות נפשך תאכל בשר, ובחולין (פ"ד.) למדה ד"א כו' ופתח בל' ברכה שבנ"י יזכו להרחבת גבול לזבוח מצאנו ומבקרו, ואף שבפסחים (מ"ט:) ע"ה אסור לאכול בשר משא"כ ת"ח שהבע"ח מתוקן ע"י, וזה"ט העגל שרצה הטבח למשכו לשחיטה ורץ בכנפי רבינו הקדוש בב"מ (פ"ה:) כי לא חפץ להיות למאכל בפי ע"ה, ורבי מרוב ענותנותו כאלו אינו כדאי יותר מהאי גברא. אמר זיל כי לכך נוצרת, וז"פ באות "נפשך" הנפש תתאוה להשלים נפש בע"ח. וז"ש הכל שוחטין כל ישראל יהי' ראוין לתקן נפשות בע"ח, והתחיל בשחיטה שהוא ממדת אכזריות וסיים בשליח הקן ממדת רחמנות. (וראיתי בזה דיש דומם. צומח. חי. מדבר. דומם יש לו תיקון ע"י צומח. ואי אפשר לצמוח בלי דומם, וצומח נתקן ע"י חי, וחי אוכל מצומח, וחי נתקן ע"י מדבר, והאדם האוכלו מתקן לחי, ובסוכה (כ"ח.) השח שיחות חולין עובר בעשה

שנ' ודברת בם ולא בחולין, ועם הארץ בדברי תורה אינו יכול לדבר, ושיחות חולין אינו רשאי לדבר, ולא הוי בכלל מדבר, ולא עדיף מחי, ואסור לאכול מן החי. וע' לקמן (ב' י"א): (וגם שמעתי מפי קדוש אחד אם יתחיל במחלוקת עם שוחט סופו לא יהי' טוב דשלחן ערוך יורה דעה מתחלת בהלכות שחיטה, ומסיימת בהל' אבילות ר"ל, ולהג"ר ישראל סאלאנטר ז"ל באו בעלי בתים להתרעה על השוחט שאינו מומחה לעמוד חליף חד וחלק, וענה אנכי רוצה יותר בשוחט שיהי' צ"ט חלקים ביראת שמים וחלק אחד שוחט, מן להיפך צ"ט חלקים שוחט וחלק א' יר"ש ויהודי חרדי וכמ"ש בפרשת צו (ח' כ"ג) :)שם) ראב"ע ושחט הכהן שישחטנו אחד ויזרקו רבים, וצ"ע הלא השחיטה לא הי' צריכה להיות דוקא בכהן דשחיטה בזר כשרה, ובפשוט י"ל דלאו דוקא נקט כהן רק להשמיעני שישחטנו אחד והזריקה יהי' ברבים ועי' מה שכתבתי בזה בפרד"י בא (צ"ד.), וע"ע בבעה"ת נשא (ד' מ"ז) שחיטה הפשט ונתוח שהם עבודת כהנים, וק' ג"כ כנ"ל, ורק נקט כהנים דדרך כהנים לשחוט, ובמרגניתא טבא על ס' המצות שורש י"ב כ' דנפשטה האיבעי' בקידושין דכהני שלוחי דרחמנא נינהו לחד תי' תוס', ודאי אינהו נצטוו ולהם לימד וצוה כל מעשה הקרבנות ול"ש לומר דלימד מעשה הקרבנות שידעו הבעלים המעשים ויעשו את הכהנים שלוחים דבכהנים לאו שלוחי דידן נינהו עכ"ל, ובס' גרש כרמל כ' דזה שכ' רש"י דע"כ מצות הבעלים כי יקריב וכו' וסמך וכו' אבל מקבלה ואילך מצות כהונה ר"ל להם לימד וצוה: ובענין שחיטה בזר כשרה עי' הקדמה לפנים מאירות על ב"ק ופרדס דוד אריכות, וע"ע שו"ת אמרי דוד סי' כ"ה וצ"א, וכל"ח אות ה', ובפרד"י חקת (י"ט ג') כתבת בזה הרבה, וע"ע בשו"ת אבני חפץ סי' ע"ח, ובשו"ת בית יצחק או"ח סי' ל"ה אות י' העיר לפמ"ש בחינוך מ' שפ"ט שכמו שלו, אסור לסייע ללוי חבירו ואם עבר חייב מיתה בידי שמים בערכין (י"א:) כן גם כהן שסייע במלאכת חבירו הכהן חייב מיתה בידי"ש, א"כ איך ס"ל לחכמים בחולין (ל'.) ששנים שוחטין זבח א' הרי אסור לכהן לסייע לחבירו בעבודה אך אי שחיטה בזר כשרה א"ש: ובזה"ק נשא (קכ"ד:) ושחט אחרא ולא כהנא דכהנא אסיר לי' בדינא בגין דלא יפגום הא אתר דאחיד וכו' (שהוא בבחי' חסד) ותימה דשחיטה כשרה אף בזר אבל לא דכהן פסול לשחיטה, ובס' אהבת יהונתן כ' שאין הפי' ולאו כהנא דאסור בשחיטה רק נתן טעם מה שלקחה תורה חיוב השחיטה מכהן ונתנה רשות גם לישראל, כיון דאינה תלוי' דוקא בו דוקא הגם שכשירה גם בכהן לא מקרי פגימה בו בכהן, וע"ע בס' תולדות אדם להגר"ז מווילנא ז"ל ח"א פ"ח בזה, ובס' בן יוחאי ומטפחת ספרים, ובס' הדרוש והעיון הביא מדהי"ב (כ"ט כ"ד) וישחטום הכהנים וגו' ע"ש, וגם יש להעיר ממד' שה"ש ג' עה"פ הנה זה מטתו

שלשלמה מלומדי מלחמה שהי' מלמדין לכהנים איך יעשו עבודה, איש חרבו על ירכו שהי' מזהירים אותם בעת ששוחטים, ומשמע ג"כ שהכהנים הי' שוחטים, ובירושלמי שקלים פ"ד ה"ב ת"ח המלמדים הכהנים הלכות שחיטה וכו' ועפרד"י תשא דף שי"ט, מה שהבאתי פשט בזה"ק ולקמן (ב' א') ובשואל ומשיב תליתאה ח"א סי' ע"ג נסתפק בהא דעשה דוחה ל"ת אם הוא חיוב לעבור על ל"ת כדי לקיים המ"ע. ואם אינו עושה כן הוא כביטול מ"ע או רק רשות ואינו מחויב לעבור על ל"ת, ובס' ברכת אהרן מאמר רע"ח העיר מסוטה (ג'.) פלוגתא אי וקנא את אשתו, ולה יטמא, ולעולם בהם תעבודו רשות או חובה, ולכאו' בכל מ"ע שבתורה הי' מקום לומר דהוי רק רשות, ומה שלא אומרים משום דבהני הי' הסברא נותנת שיש איסורא וכתוס' זבחים (ס"ו:) ד"ה אלא בלא יבדיל א"צ להבדיל דהסברא הי' שיבדל שצריך לדם, ומשו"ה אמרי' שהפשט א"צ להבדיל אבל בכל לאווין למאי נכתבו אם לא ללאו, וא"כ במ"ע שקיומה תלוי בדחיות ל"ת שפיר הי' הסברא ניתנה שיהי' איסור בדבר, ונהי דעשה דוחה ל"ת הוא רק רשות ולא שיהי' חיוב בדבר, וא"כ הזהר הנ"ל יהי' תלוי אם הטעם דשחיטה בזר כשרה דלאו עבודה ממילא כהן לא ישחוט, דאין לכהן מעלה וחשיבות יותר מישראל, ונכון שלא לשחוט שלא יפגום בההוא אתר דאחיד כו', אבל מטעם דרק מהקרבה ואילך מצות כהונה, א"כ רק התירה תורה לישראל לשחוט אבל יותר עדיף בכהן ול"ש שכהן יהי' אסור לשחוט, וע' לקמן בפסוק י"ז, וב' י"א: וגם מ"ש רש"י יבמות (ל"ג:) דאף דשחיטה כשרה בזר אבל בשבת אסור לשחוט קרבנות דלא הותרה שבת רק לכהנים, עי' בשעה"ט פ"ו מביאת המקדש, ובית מאיר על ש"ס, וברכת אהרן מאמר רע"ט וע"ש בפרד"י ובפ' ויקהל (שנ"ד:) ולקמן (ב' א') ובית יצחק או"ח סי' ט' ע"ש חדשות: וברש"י חולין (י':) מכד' ושחט בל' יחיד שמעי' ע"א נאמן באיסורין ורש"י גיטין (ב':) הוסיף ועל הניקור גה"נ וחלב, והרא"ש פ' הנזקין כ' דהיכי דלא אתחזק ע"א נאמן דמה להיתר נאמן כיבמות (פ"ח.) ופרש"י דאל"כ אין אדם מתארח צל חבירו, או כתוס' שם דילפינן מנדה, וכיון דנאמן להתיר מכ"ש לאיסור דבלא"ה הי' ג"כ ספק איסור ונאמן שיהי' ודאי איסור ונ"מ לספק ספיקא: ובאתחזה איסורא אי ע"א נאמן הוא בעי' דלא איפשטי' ביבמות שם, ובדבר שבידו אף איתחזק נאמן, ואף דהיום אינו בידו כמו בשחיטה דשוחט נאמן אף דבהמה בחיי' בחזקת איסור עומדת מ"מ כיון דהי' בידו קודם שחיטה לשחוט כהוגן ואף אשה נאמנתבשחיטה דבידה ללמוד לשחוט, ובאתחזק היתירא יש ג' דינים אם יש בידו עכשיו אף אם הבע"ד מכחישו נאמן העד, ואם אינו בידו ולא הי' מעולם בידו אם הבע"ד מכחישו אין ע"א נאמן כתוס' קידושין (ס"ה:) ד"ה נטמאו, וגיטין (נ"ד:) ד"ה אמר

ואם עכשיו אינו בידו אבל הי' בידו באיתחזק היתירא, זה פליגי אביי ורבא שם בגיטין, וע' יו"ד סי' קכ"ז, וטעם דבידו משום מגו דאי בעי הוי מטמא לה, והרא"ש שם הק' דאי יטמא יהי' חייב לשלם, רק אם בידו הוי כבעלים, ואדם נאמן על שלו, ובפנ"י תי' דיכול לומר שוגג הייתי ויופטר שלם, והש"ך בסק"א העלה מטעם מגו. ולפ"ז באם אמר על יין מבושל שנתנסך אינו נאמן דמבושל אינו בניסוך, ולפי פלוג' אביי ורבא דאביי ס"ל דבעינן שיהי' עכשיו בידו אית לי' מטעם מגו ול"ש בלשעבר, ורבא ס"ל מטעם בעלים ואף לשעבר נאמן ועי' שב שמעתתא ש"ו פ"ו: והפנ"י בגיטין הק' לאביי אמאי בשחיטה נאמן דעכשיו אינו בידו, ותי' דאביי ג"כ סובר אף באינו בידו עכשיו נאמן היכי דאתחזק איסורא בשחיטה, דאין אדם חוטא ולא לו, אבל אתחזק היתירא א"נ לאסור דאפשר לצערא מכוון, והא דמהני הכחשת בע"ד רק בתוך כדי דיבור ובאמתלא אף לאחר כ"ד נאמן עש"ך סקי"ז, ואם ע"א מכחיש ע"א, והבע"ד שותק, ל"מ הכחשה וראשון נאמן, ורשב"א סובר דע"א בהכחשה א"נ, שם ברמ"א ס"א, ולפ"ד תלי' בפלוג' תוס' ורשב"א, דלתוס' קידושין (ס"ה:) דע"א נאמן בבע"ד שותק מטעם שתיקה כהודאה, ולא יכלו עדים להכחישו ונאמן הראשון לטמא, ורשב"א לשיטתי' דע"א נאמן בשתק משום נאמנות, וא"כ בע"א מכחישו ע"א בהכחשה לא כלום, וזה דוקא בבאו בב"א אבל בזא"ז כ' הנמ"י פ' האשה דוקא בעדות אשה דהאמינו ע"א דהוי כב', א"י ע"א להכחישו, אבל באתחזק דמהני ע"א מועיל הכחשה חד לגבי חד, ומהרי"ק שורש ל"ג סובר דאף באיסורין ע"א הראשון כב', עש"ך סקי"ד, וסי' א' סי"ד, וע' אריכות בזה בשואל ומשיב תליתאה ח"א סי' שצ"ה, ועפ"ז א"ש בגיטין (ג'.) הא דנאמן השליח אף דהוי ע"א דקיום שטרות דרבנן ובעגונא אקילי. וק' להפו' בטוען מזויף קיום מה"ת, אמאי נאמן בהבעל מערער, ולמ"ש א"ש דבשעה שבא העד ל"ה ערער והואיל עדותו כתרי, ואח"כ כשמערער הוי ע"א גבי תרי: ובר"מ פ"ה ה"ג מעדות כ' וכ"מ שע"א נאמן אשה ופסול נאמנים חוץ מע"א של שבועה עכ"ד, ובפי"א ה"כ ע"א נאמן באיסורין אף פסול שהרי רשע שחיטתו כשרה וכו'. והש"ך בסק"כ כ' דפסול רק להתיר נאמן ולא לאיסור דאפשר לצעורא מכוון, ובנוב"י מ"ק אה"ע סי' כ"ז ותנינא סי' קכ"ח חידש שנוגע כשר לעדות אשה כי אין לך נוגע גדול מאשה עצמה ונאמנת, וכ' עוד דבגירושין ל"ש די ומנסבא דרק במת בעלה שאם יבא אח"כ אין לה שום המלטה לתרץ עצמה, אבל בגט לעולם תוכל להחזיק בדיבורה, ובהגהות הגרב"פ מחולק בזה, ועי' שואל ומשיב תליתאה ח"ב סי' י"ג אריכות בזה: ובפנ"י בקידושין אף דאין ע"א נאמן נגד חזקה אא"כ בידו, ורוב עדיף מחזקה, אפ"ה נאמן נגד רוב ומעשים בכל יום במקילין שיש רוב טריפות וע"א נאמן שזה כשר, וכן

בחלב ושומן ורוב חלב יש בבהמה, ובנובי"ק אה"ע סוס"י ס"ט כ' דבנתערב חד של היתר בב' איסור צ"ע אם נאמן ע"א להתיר, ואף דמעשים בכל יום שקונים מקצבים בשר ורוב בהמות טריפות, שהרי אף באתחזק איסורא נאמן אם בידו, וביד הקצב לשמור שלא יתערבו זו בזו, אבל אם כבר נתערבו אין בידו ע"ש, ובש"ש ש"ו פ"ז כתב הא דע"א נאמן נגד רוב ולא נגד חזקה, לפמ"ש בתשו' מיימוני ה' אישות סי' ג', הא דע"א א"נ נגד חזקה דוקא היכי שגם לפי דברי העד קודם הי' אסור והוא בא להוציא מחזקתו, ובחתיכה שנתערבה ל"ה רוב אלא למאן דלית לי' ידיעה איזה היא, אבל להיודע שחתיכה זו שומן אין זה מעיד נגד חזקה דמי שמכיר הוי כמונחת בפני עצמה ואינו מעיד נגד רוב, דל"ש רוב רק בתערובות, אבל נגד חזקה מודה העד דעד עכשיו הי' אסור שפיר א"נ: והפנ"י גיטין (ב':) וכתובות (כ"ב.) כ' דבר חדש הא דדבר שבערוה בעי ב' רק לאסור אבל להתיר ע"א נאמן, ויליף מספרי שופטים לא יקום ע"א באיש לכל חטאת ולכל עון אינו קם אבל קם לעדות אשה ע"ש, ומשמע אף באתחזק איסורא ודשב"ע ע"א נאמן להתיר כמו בעדות אשה, ותמוה מריש גיטין שם אימר דאמרי' עאנ"ב היכי דלא אתחזק ודשב"ע, והא הוי להתיר, והרגיש בזה הפנ"י שם, ובקו"א סי' ק"א תי' דהסוגיא אזלא רק מדרבנן ובעינן ב', ועפר"ח יו"ד סי' ק"י שכ"כ, וכ' דע"כ הסוגיא אזלא רק מדרבנן, שלא תקשה לשי' הר"מ דספד"א לחומרא רק מדרבנן, א"כ מה קאמר אימר דאמרי' עאנ"בבחתיכה ספק חלב ושומן, ולהר"מ ל"צ לעד דבלא"ה מותר מה"ת ספק, וע"כ קו' הגמ' על דרבנן דספק אסור וע"א נאמן ע"ש, ולדעתי דוחק קצת דהגמ' אזל רק מדרבנן דסתם קאמר אימר דאמרי' וכו', משמע אף. מדאו', וקושייתו ל"ק דבספק כרת הר"מ מודה דאסור מה"ת, ער"מ פ"ט הי"ב מטומאת המת ובכ"מ שמצא בנוסחא ישינה כן. ואפי' אי אף בכרת ספק מותר מה"ת א"ש, דמודה באיקבע איסורא בחתיכה א' מב' חתיכות כהמהרי"ט הביאו המפו', ועכצ"ל כן דאל"כ לא משכחת אשם תלוי הא מה"ת ספק מותר, ועש"ש ש"א, ומלא הרועים ערך ספר"א: וברש"י גיטין (ב':) כ' דלא אתחזק איסורא דחלב בהך חתיכה איסורה גופה, ונתקשו המפו' מה בעי בזה, ובפשוט דסובר דבעינן אתחזק בחתיכה גופה, אבל במונח ב' חתיכות א' חלב וא' שומן ואנו דנין על אחת לא אתחזק בהך חתיכה, וכן באשה דודאי היא אשת איש, ואם א' אומר דיצאה מחזקת א"א, א"כ אף לדברי עד מודה שמקודם הי' בחזקת איסור, וזה"פ ברש"י, וכיון דע"כ גמ' מיירי בב' חתיכות וגם הר"מ מודה באיקבע איסורא דספק מה"ת לחומרא, ול"ק קו' הפנ"י שגמ' יכול לאיירי אף מדאו', שוב ק' מה מקשה הא אתחזק כו' הא הוי להתיר וע"א נאמן כפנ"י, ול"ש תירוצו דגמ' רק על מדרבנן, דהוכחתו רק מקושייתו על הר"מ, אבל לפ"מ שתירצתי הגמ' איירי

גם מדאו' וק' כנ"ל, ועכצ"ל אף להתירא אין עאנ"ב באתחזק ודשב"ע, והטעם דספרי הוא מדאו' כמ"ש הנמ"י שם, דמילתא דעבידא לאגלוי'. ושהחמרת עלי' בסופה ודאי קושטא מסהדי, ופרסום כזה הוי כעדות ברורה, והא דאמרי' משום עגונא אקילו רבנן, דאף שנאמן מדאו' מ"מ חכמים הי' להם להחמיר, וע' היטב בנובי"ק אה"ע סי' ל"ג, אבל יש לחדש להפו' דדשב"ע לחוד בלא אתחזק ג"כ ע"א א"נ, ז"ד במעיד לאיסור אבל להתיר נאמן, ועי' בספרי פרי יוסף ריש גיטין דבר נכון: ובקידושין שם בינאי המלך אילימא תרי אמרי אשתבעי וב' לא אשתבעי תרי ותרי נינהו, ואי דאית לה חזקת כשרות תי' רש"י דאנו דנין על בנה ונולד בפסול, והק' הפנ"י דהוי ספק ספיקא ספק לא אישתבעי, ואת"ל אישתבעי שמא לא נטמאה, ונלפע"ד, להר"מ דספד"א רק מדרבנן לחומרא, וכ' המפו' דזה הטעם דספ"ס מותר דספק הראשון עושה שיהי' איסור דרבנן והספק השני הוי ספק דרבנן, עפנ"י קו"א כתובות סי' מ"ו וגנת וורדים כלל ס"א, והר"מ סובר דבכרת מה"ת לחומרא כנ"ל, והכא מיירי לענין עבודה בביהמ"ק דהי' מוחזק בכהן והי' עובד עבודה, וגם מקריב קרבנות בשבת וחייב מיתה, ולא הוי ספק הראשון מדרבנן ול"ש ספ"ס, אך ק' דבכל הש"ס מצינו דאף בספק מיתה ס"ס מותר, ורק שאי' עוד טעם דס"ס מטעם רוב, דספק הא' הוי ספק שקול, וספק ב' מכריע והוי רוב לקולא, והרשב"א הובא בפנ"י שם כ' דס"ס עדיף מרוב, דרוב לא מהני ביוחסין בכתובות (ט"ו.) וס"ס מהני, וא"כ י"ל הא דמהני ס"ס באתחזק, מטעם א' הנ"ל דהוי רק ספק דרבנן, וא"כ א"ש הכל דבכל הש"ס ס"ס מותר אף בעון מיתה דחשוב כרוב, וגם דאזלי' לקולא בס"ס ליוחסין אף דרוב ל"מ, מ"מ אחרי' הטעם דהוי ספק דרבנן כנ"ל, והכא איירי לענין יוחסין ולענין כרת ומיתה, וס"ס אסור ממנ"פ ול"ש ב' הטעמים וא"ש:

והקריבו בני אהרן הכהנים, בזבחים (י"ג.) שתהי' בכהן כשר ובכלי שרת ופרש"י שיהי' מלובשים בגדי כהונה, משמע דבג"כ הוי כלי שרת וכ"כ תוס' קידושין (נ"ד.) ד"ה בכתנות, ובריטב"א שם והובא ג"כ במשל"מ פ"ח ה"ה מכלי מקדש כ' דבג"כ לא הוי כ"ש רק דינן כקדשי בדק הבית שרק קדושת דמים, ועמ"ש בפרד"י תצוה (דף רפ"ט.) בזה, וברמב"ן כאן ע' באבני נזר או"ח סי' תקל"ה באריכות:

שם) וזרקו את הדם, "דם" היא זריזות ורתיחות, "חלב" היא עצלות, ב' המדות נחוץ לאיש, למצות עשה צריך רתיחות, וללי"ת צריך עצלות, אבל אדם מחליף המדות, למ"ע הוא עצל, וללי"ת הוא זריז, ולכן החוטא הי' צריך להקריב הב' דם וחלב - והחוזה מלובלין ז"ל אמר שדם מקרבן בהמה עולה למטה מחוט הסיקרא ומחטאת למעלה מחוט הסיקרא ובעוף להיפך, בעולה למעלה וחטאת למטה, לפי שבהמה מקריב עושר ועולה נדבה ואין

עושין מזה מעלה יתירה, והדם למטה כי אין להתפעל כל כך שעושר הביא קרבן, אבל חטאת עבור חטא, וזאת היא פלא שעושר יודיע עצמו לחוטא, ועבור זה שוה, שינהג עמו כבוד ולכן זורקין למעלה מסיקרא, אבל קרבן עוף מביא עני ואצלו להיפך חטא למטה, כשעני יודיע עצמו לחוטא אינו רבותא כ"כ, אבל כשהביא נדבה עולההיא רבותא גדולה, ועבור חשיבותו זורקין למעלה מסיקרא, וע"ל בפסוק ג' מפרי חיים: ובתורה והמצוה סי' א' כ' דיש הבדל בין זריקה שפיכה נתינה הזיה, הזריקה ושפיכה הם מתוך הכלי הרבה בפעם א' שפיכה היא מלמעלה למטה במקומו והזריקה הוא אל הצד או מלמטה למעלה, וההזיה והנתינה הם ביד ומעט, הזיה הוא מרחוק שמזה טיפים בידו או ע"י אזוב, והנתינה היא באצבע בנחת, ועי' אילת השחר מהמלב"ם סי' שע"ח:

שם) סביב יש הבדל בין היקף ובין סביב, שפעל הקף הונח ביחוד על הסביב השלם, אבל פעל סבב יבוא גם על הסביב הבלתי שלם, עד שאם רוצה לציין שיהי' ההיקף שלם יכפול המלה סביב סביב או ישמש בשני הפעלים. כמו וסבותם את העיר הקף, ויציין מלת סביב גם אם יהי' מוקף בד' קרנות או שתי מתנות שהם ארבע, עי' תוה"מ שם, ואילת השחר אות ת':

שם) פתח אוה"מ, רשב"ם וא"ע ולא על מזבח הפנימי, עשו"ת חדות יעקב תנינא סי' קמ"ה אות כ"ט שהק' דהא זה ילפי' מקרא אחרינא מכל חטאת וגו' (צו ו' כ"ג) ולרבנן כשר, וי"ל שסוברים גבי עולה אף בהביא דרך משופש פסול, דאל פתח אה"מ ממעט מזבח הפנימי, עי' זבחים (פ"ב:) ע"ש באריכות, ובאות כ"ח הביא חזקוני, וחלק בעצמו של כהן לפי שהוא על המזבח אסור בסכין דכ' כי חרבך הנפת עלי' ותחללי': ורמב"ן יתרו (כ' כ"ב) כ' במשכן לא הי' ברזל, וסכיני' היו מטעם דשחיטה לאו עבודה, וגם לדבריו במליקה א"א ע"י ברזל, וק' למה ק"ק שוחטין לכתחילה בראשו של מזבח עתו"ס זבחים (נ"ח:) הא כ' כי חרבך וגו', ואי בקרומית של קנה א"כ גם במליקה אפשר בכך, וי"ל דתוס' חולין (ג'.) ד"ה כגון, וזבחים (מ"ז.) ד"ה איזהו כ' דל פסלה קרומית משום הקריבהו נא לפחתך כדפריך בסוטה (י"ד.) בכפיפה מצרית דדוכן צריך כלי נאה משא"כ שחיטה, וזה רק בשחיטה דלאו עבודה אבל מליקה עבודה ואסור בקרומית משום הקריבהו נא לפחתך: גם י"ל דמליקה עבודה, ואי לא הי' בעי סכין הי' בעי כלי שרת, וכ"ש של עץ לא עבדינן, עי' סוטה (י"ד.) וא"א לא בברזל ולא בקרומית, ומזהב אי אפשר לעשות סכיני' כיומא (ל"ח.) משא"כ שחיטה אפשר בקרומית דלא בעי כ"ש, ועמ"ש בפרד"י יקרו קפ"ו:

פסוק ו

והפשיט, בא"ע כהן או לוי, ובאמת כשר בזר ובא להורות דלא בעינן דוקא כהן ואף זר כשר ומה שתפס לוי, דרגילים היו לעשות ע"י מיוחסים וכתוס' כתובות (כ"ד:) ד"ה חד, וקידושין (ע"ו:) ד"ה אין, ועי' בהדרוש ועיון, ובדהי"ב (ל' י"ז) והלוים על שחיטת פסחים, ושם (ל"ה ו') שיאשיהו אמר ללוים ושחטו הפסח, ויחזקאל אמר (מ"ד י') כי אם הלוים וגו' המה ישחטו, וכ"כ בתוה"מ סי' ל"ה, ובדהי"ב ל"ה שם והלוים מפשיטים. ובערכין (י"א:) ור"מ פ"ג ה"ב מכלי המקדש עבודת הלוים היו שוערים ומשוררים והוזהרו שלא יעשה אחד מלאכת חבירו וכר"מ שם הלכה י'. ומהמקראות הנ"ל משמע שעסקו ג"כ בעבודות שכשרים בזר שחיטה הפשט וניתוח, וערש"י בכורות (ל':) לשורר ולשרת ולהיות שוער, וקאי ולשרת בעבודה שכשרה בהם, ומזה סמך להמנה שלוים יוצקים מים על ידי הכהנים בדוכן באו"ז סי' קכ"ח ס"ו והוא מזה"ק כמ"ש בב"י שם, ולהנ" כיון דבבית המקדש הי' הלוים מסייעים להכהנים וכעת שמכל עבודות לא נשאר רק נשיאת כפים תקנו שהלוים יצקו מים ע"י הכהנים ויהי' לזכר על שירותם במקדש:

פסוק ז

ונתנו רש"י אע"פ שאש יורדת משמים מצו להביא מהדיוט, יומא (כ"א:) ועי' זבחים (ס"א:) ענין אש משמים, ועי' תורת חיים עירוב (ס"ג.) בזה, ואיי הים שם, ושיח יצחק על יומא (מ"ה:) תד"ה וכי, ועי' יפה מראה על אגדות ירושלמי שביעית פ"ו אות ג', שמעתי כי כשחר אש מן השמים ברעם ורעש כמו שיקרה לפעמים ביום הגשם, אם יאחז באיזה דבר לא יוכל לכבות אא"כ יביאו אש הנמצא אצלינו ויניח אצלו, ובזו פי' מ"ש אע"פ שאש יורד משמים מצוה להביא מהדיוט, כדי שיראו שהאש היורדת אינה מן האש הטבעי מבקיעת הענן, אך אש השגחי לכן מצוה להניח מהדיוט כדי שיראו שלא יכבה ע"ש עוד מזה, ובלחם שמים. יעב"ץ אבות פ"ה מ"ה ולא כבו הגשמים אש המערכה, ומה שקוי ברזל מצילים שמושכים הברק כמו שעושים היום, יש מקור לזה בתוספתא שבת (רפ"ז). וירושלמי סוף נזיר הדין סערה דחיל מן הדין פרזלא, וע"ע בס' נפש חי' או"ח סי' רכ"ז:

שם) ונתנו בני אהרן הכהן על המזבח עיין דברי שאול מ"ת צ"ב למה באש כ' בני אהרן הכהן ובנתחים כ' בני אהרן הכהנים (בפסוקח'), וי"ל דנדב ואביהו חטאו בזה ולכך לא כ' הכהנים שהרי נו"א לא עשו כן משא"כ בנתחים, ובפענח רזא כ' די"ל דצריך בקיאות גדול להבעיר האש ולא כל כהן בקי בזה, אבל ק' הא מזבח גבוה ה' אמות וע"כ הי' צריך להעלות עלי' וא"כ איך הי' יכול לילך, ואף הא בכלי שני חם מקצתו לם כולו (ביו"ד ס' קכ"א) וי"ל שאני אש משמים דיש לו גבול ואינו חם כלל, ואע"פ שהי' עמו גם של אש

הדיוט. ובחת"ס כ' דבזבחים (ק"א:) פליגו אי נתכהן פנחס עד שהרג לזמרי וק' שיהי' פנחס כלוי כל מ' שנה, וי"ל נהי דכהן לא הי' לזרוק ולהקטיר אבל הצתת אליתא ועריכת אש הי' עושה, עי' תוס' ישינים יומא (כ"ד:) דאין זר חייב עלי', וא"ש בכל עבודות כ' בני אהרן שהם כהנים לאפוקי שאינם כהנים כפנחס ובניו, אבל עצים כ' בני אהרן הכהן דמוסב על אהרן שהוא כבן בניו שלו אפי' פנחס יבערו אש על מזבח. וברמב"ן כאן ע' בהגהות חשק שלמה זבחים (ט"ו:) על הגמ' לאפוקי כבבא לא. וברמב"ן כ' י"ג גבבא לא, פי' דצריך שיתכוון להעלותו ע"ג מזבח ולא יחשוב להעלותו ע"ג אש של קש ושל גבבא, כמ"ש כירה שהסיקוהו בקש וגבבא:

פסוק ט

רש"י לשם עולה יקטירנו עמ"ש בזה בלח"מ פ"ד הי"א ממעשי הקרבנות:

שם) אוה"ח וק' למה לא הקריב השה לעולה בקרניה וכו', כבר הקשה זה הרמב"ן יתרו (י"ט י"ג) ועי' ס' יום תרועה שם. וג"כ לא הזכיר את הרמב"ן, ועמ"ש בפרד"י וירא (דף קל"ז) ויתרו (ק"נ):

שם) ורחץ במים. במורה נבוכים ח"ג פמ"ה כ' להכי הי' קטורת, שהקריבו בכל יום הרבה בהמות והי' נשרף ורחצו קרבים ומעים והי' ריח רע, ולכן הי' ב' פעמים ביום קטורת להפיג הריח רע מבגדי כהונה:

שם) ריח נחוח, עי' מעשה ה' מאמר ב' פכ"ז:

שם) רמב"ן. בענין קרבנות חקרו הראשונים האם הי' צריך למתנות בשר ודם, החפץ ה' בעולות, ורמב"ם כ' דהיו משורשת ע"ז בימי קדם וקשה הי' לעקרה מאמונות העם וצוה להקריב קרבנות למען לא יקריבו לאל אחר וכמ"ש באחרי (י"ז ז') ולא יזבחו עוד לשעירים, ובמו"נ ח"ג פ"ג ול"ב, מלפנים חשבו שה' יחפץ בקרבנות ובלעדם אין דת, ואלו קם נביא ויאמר לא יחפץ ה' עולה וכליל, אז כל העולם היו קם עליו, ולכן לא רצה לבטל הקרבנות וצוה להקריבם לפניו ולא לאכילה, ורמב"ן הק' דהרי מצינו עוד קרבנות בקין והבל, ונח אחר צאתו מתיבה ואז לא הוחלו עוד האנשים לקרוא בשם אלקים אחרים ולזבוח לשעירים. ובעקידת יצחק שער מ"ח כ' כי בטבע האדם שמשתוקק להכיר תודה לאיש חסדו ומטיבו, ויש לו עונג פנימי אם יש בידו לשלם גמול למי שעשה לו טובה, ומכ"ש לה' המטיב עמנו על כל פסיעה בודאי יש תשוקה להכיר תודה ומאהבת ה' עמו רצה לסבב להם העונג הגדול הזה וצוה לעשות לו משכן ולהקריב קרבנות כדי לשמח לב ישראל, נמצא לר"מ שורש קרבנות ברעתם של ישראל דקשה הי' להפרישם מע"ז, ולבעל עקדה נהפך הוא לטובת ישראל שאהובים אצלו, ורמב"ן כ' שקרבנות לעורר תשובה

בראותו כל עבודות שנעשה לקרבן ישים על לבו דכל זה שחיטה הפשט וניתוח ועוד מהראוי הי' לעשות לו על חטאיו, וה' מרוב חסדו לקח תמורתו הקרבן ובזה יכנע לו לתשובה, אבל זה ניחא בקרבנות הבאים על חטא אבל של נדבה מה איכא למימר, ומזה יש להוכיח שהעיקר כדעת בעל עקדה דקרבנות מאהבת ה' לנו: ועל טעם הר"מ הקשו דמצינו דגם לעת"ל יהי' קרבנות בויק"ר פ"ב כל מקום שנא' לי אינו זז לעולם לא בעוה"ז ולא בעוה"ב, בקרבנות כ' תשמרו להקריב לי, ולעת"ל לא יהי' ע"ז, ומזה ג"כ יש להוכיח כבעה"ק מחשיבתם של ישראל, ולעת"ל יהי' עוד יותר מקום לקרבנות, וע' בס' הדרוש והעיון שהרחיב הדיבור בזה, ובספרו ברכת אהרן מאמר ל"ו, והביא מישעי' (נ"ו ז') והביאותם אל הר קדשי וגו' עולותיכם וזבחיכם לרצון על מזבח, וראי' מזה להעקדה. ובישיעות יעקב הביא ג"כ ראי' לרמב"ן דבתפילות אנו מזכירים קרבנות שנקריב לימות משיח ואז לא יהי' ע"ז כמ"ש בישעי' (מ"ה כ"ג) כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון, וג"כ כ' בתהלים (נ"א ט"ז) זבחי אלקים רוח נשברה אז תחפוץ זבחי צדק, וע"ס המדרש והמעשה דלר"מ עיקר הקרבן לתועלתו הרוחנית להזיר אותו מאמונות טפלות, ולרמב"ן רק של כבודו כביכול, ומרומזים בפסוק אדם כי יקריב מכם קרבן לה' משום ב' חטאים. א' מכם להעלותם בתור מקריבים, ב' ועוד בתואר קרבן לה' לכבודו כביכול והוא האות של תשובה הפנימיות ובדביקות אליו ית': ויבואר בזה הזהר חדש אדם כי יקריב מכם ולא אדם קדמאה ולא אדם מאוחרא,לכבודו ית', ולא אדם קדמאה בטרם החלו האמונות הטפלות לרוב בארץ הי' מקום לטעם רמב"ן ולא רמב"ם "ולא אדם מאוחרא" בקרבנות של אברהם שנקרא ג"כ אדם בלשון של חז"ל, ויתכן טעם הרמב"ם להעתיק בני דורו "מזבחי שעירים" אך אין מקום בו לטעמו של רמב"ן: וגם י"ל דאחד מן התנאים המכשירין הקרבן שיהי' נולד כדרך הנולדים ויוצא דופן פסול (בכורות נ"ז.) ומרומז מכאן "מן הבהמה" שיהי' נולד כדרך הנולדים וכלל זה לא נאמר בב' מקומות. על אדה"ר שהקריב קרבן מקרין מפריס (חולין ס'. ושבת כ"ח.) שנולד כך מששת ימי בראשית. וג"כ אילו של יצחק (אבות פ"ה מ"ו) שנברא ע"ש בין השמשות. הרי דהוכשרו למזבח אף שלא נולדו מן הבהמה כדרך הנולדים. ועליהם לא הי' המצוה להקריב מן הנולד דוקא. וז"פ לא אדם קדמאה. אדה"ר. ולא אדם מאוחרא. אברהם. וע"ע בס' תורת העולה מהרמ"א ז"ל ח"ב מפרק א' ואילך: וע"ע רמב"ן בראשית (ד' ג'). וכמו"נ הנ"ל מפורש במד"ר אחרי (י"ז ג') יהיו מקריבים לפני ויהיו נפרשים מע"ז וכו'. ובמכילתא בא (י"ב כ"א) וברש"י שם משכו מע"ז ושחטו הפסח לשם ה': (ובדרך אגב, דעת רש"י זבחים (ק"ט) ד"ה ת"ל, דהיפך בצינורא הוא מצוה, וכ"מ במעילה י', ועי' אנלי טל מלאכת זורע

ושו"ת אבני נזר או"ח סי' ע"ג ע"ד, בהא דמהפך בצינורא אם הוי בגדר עבודה, ובקול תורה סי' כ"ה הביא דהא גם בשבת הי' מהפכין בצינורא כסוכה (נ"ז:) ומוכח דהוי עבודה דאל"כ איך מותר בשבת, וא"ש בזה קו' שו"ת חמדת שלמה אה"ע סי' י"ז הא דיבמות (ל"ג:) זר ששימש בשבת אי בהקטרה כו' וק' הא הקטרה נפסלת והו"ל מקלקל ע"ש, וי"ל הכוונה על זר שהפך בצינורא דחייב משום שבת ומשום זרות דאין הקטרה נפסלת ע"י היפך הזר בצינורא, ובאב"נ האריך מתי מתקיימת מצות הקטרה בקדשים. ובספרי קרח מבואר דאע"פ דכשנותן האיברים על האש קיים מצות הקטרה אכל אינו עולה לרצון עד שתאכלנו האש, וע"ע ביראים מצוה שע"ד ומצות הקטרה שנותן על האש על המזבח ומיד כשעשן יוצא קיים מצות והקטיר. ובס' סביב ליראיו על היראים מהגאבד"ק פינסק שליט"א כתב כוונתו. כמ"ש מל"מ פ"ו ה"א מתמידין דאין שום חיוב להפוך בצינורא כדי לקרב עבודה ע"ש, וזה כוונתו דמיד כשעשן יוצא אע"פ שלא הפך בצינורא ע"ש):

פסוק יא

ירך המזבח. תרגם צדא דמדבחא. וכן בפקודי (מ' כ"ב) ושם ברש"י כ' ירך תרגומו צדא כירך הזה שהוא בצדו של אדם. ובתהלים (מ"ח ג') ירכתי צפון שדא בצפונא. ושם (קכ"ח ג') בירכתי ביתך שדא דביתך. וכ' וש' ממוצא סברה א' נותנים להחליף, ובתוה"מ סי' ס"ה השמות "פנים ואחור כתף שכם צד ירך" הושאלו מן גוף האדם אל עצמיים בלתי בעלי אברים, ובבית יש הבדל בין בית שארכו יתר על רחבו ולפניו חצר, שאז יקרא החצר בשם פנים ושם צדדיו הם כתפי הבית, וחלקי הבית הקרובים למערב הם ירכתי הבית וצד מערב. נקרא אחור, ובבנין מרובע יקרא צד מערב בשם ירך, והמזבח שהכבש שלו הי' בדרום צד דרום הי' פני המזבח וצד צפון הוא הירך, (אילת השחר סי' רצ"א): ויש ג' תאוות לאדם, אכילה ממון נשים, ושחט אותו, (היצה"ר) נוכל לבוא רק בביטול ג' תאוות, "על ירך" נשים, "המזבח" תאות אכילה, "צפונה" ממון מצפון זהב יאתה (איוב ל"ז כ"ב), ובתולדות יעקב יוסף כ' קדשי קדשים שחיטתן בצפון, יש ביראים וצדיקים, אשר שחיטתן בצפון כשיבא לדבר שבממון, כאן כל צדקתם נשלם, ולא יוכלו לעמוד בנסיון על פי רוב:

שם) על המזבח, על בסמוך ויש פלוגתא. בזה אם בעינן על בסמוך או לא ולפעמים עליו ממש ע"י שכפל מלת עליו, עי' אילת השחר סי' תקע"ד, ועפרד"י שמות (כ"ז.). משפטים (רנ"ז:), ותצוה (רצ"ג.):

פסוק יג

ירחץ במים, ולקמן (ד' י"א וכ"א) לא כ' ירחץ במים, דכאן במזבח אין מן הכבוד להעלות מאוס, ושם כ' להוציא מחוץ למחנה לשריפה במקום חול אין נחשבת שריפה בקודש:

פסוק יד

ואם מן העוף, רש"י יכול כו' שי' רא"ם אף דאין למדין בקדשים למד מן הלמד ודבר המלמד בהיקש אינו חוזר ומלמד בהיקש, מ"מ הני מילי בהיקש, אבל הכא כתיב ו' מוסיף על ענין ראשון והוי. כאלו כ' קראי בהדיא, עי' ראש יוסף חולין (כ"ג.) שהק' שמפורש בזבחים (מ"א.) ו' מוסיף על ענין ראשון וקרי לי' היקשא, אך כוונת הרא"ם דזה חשוב היקש. רק שאינו היקש המסור לחכמים בעל פה רק כמפורש בקרא להדיא ע"ש ולח"מ פ"ג ה"א מאיסורי מזבחעש"ה, ובמהרי"ט אלגזי בכורות פ"ו אות נ"ח, ובס' נחלת עזריאל (ע"ז ה':), לימודי ה' סי' ס"ד, מלא הרועים ח"ב אות א', ושו"ת שואל ומשיב תנינא ח"ד סי' קי"ג ומגודל אריכות לא העתקתי שם) קרבנו בת"כ אין הצבור מביאין קרבן העוף, דייק מלשון קרבנו דמיותר, וטעמו דקרבן עוף מיוחד רק לעניים ולא שייך בצבור שאין הצבור מעני, ובתורה תמימה הביא מהוריות ד' ע"ש ואנכי לא מצאתי שם, רק אי' בירושלמי פ"ג ה"ה מגיטין לית צבור מעתרא כולו ולית צבור מעניא כולו: שם) אוה"ח ולמד זה מזה כגון נרבע ומוקצה ונעבד טרפה חולה זקן גזול, כולם פסולים בעוף כבהמה, עי' חולין (כ"ג.) וזבחים (פ"ה:) וברש"י אין רובע בעוף, וער"מ פ"ג ה"א מאיסורי מזבח, ובקובץ דרושים ח"ב סי' ל"ד נדפס מהג' כל"ח ז"ל שלא מצא בר"מ זה דבעוף חולה פסול, ועי' אבני נזר או"ח סי' נ"ט אות ט"ו שכ' מדנפשי' לפסול חולה בעוף דבכלל הקריבהו נא לפחתך הוא, וצ"ע כיון דדרשינן גזול דומי' דפסח א"כ י"ל דה"ה בחולה דוקא בדלית לי' תקנתא דהיינו טרפה משא"כ בסתם חולה דאינו רק בגדר מום עובר, וע"ע תוס' ע"ז (ו':) דפסול הקריבהו כו' רק בטריפות הניכר ואי משום הקריבהו כו' אי הוי פסול דיעבד, ע' מנחות (ס"ד.) ברש"י ותוס' שם. וע"ע תוס' תמורה (כ"ג.) ד"ה דרבי עש"ה, וגם הקשו על אוה"ח דגם על זקן וגזול אינו מבואר בר"מ כלל, והביא גם מבכורות (מ"א.) דחולה פסול לא משום מום רק דמאוס, וע"ש בהגהות אמרי כהן מש"ב הגאבד"ק מאנקטוב שליט"א, וע"ע בחוברת ה' סי' ל"ז, ובסי' ל"ח הביא הגרי"מ בידרמאן שליט"א על מ"ש משום הקריבהו כו' פסול דאו'. אבל בר"מ פ"ב ה"י מאיסורי מזבח משמע דרק פסול דרבנן, והק' דהלא כל קרבן עיף דהכשרו במליקה נעשה טרפה בחתיכת שדרה ומפרקת ואפ"ה הכשירה התורה, א"כ י"ל דגם אם הי' בה טרפות אחרת לית לן בה, ויותר הי' אפ"ל לפסול טרפה משום ממשקה ישראל ואף בהי' לה שעת הכושר פסול מה"ת כתוס' מנחות (ו'.) ד"ה דומיא דלמסקנא אין חילוק, וכעין זה כ' בשפת אמת במנחות (ס"ז:) דאין להוכיח מדהתירה תורה איסור חדש להתיר גם איסור טבל דאיסור חדש מצותו בכך. כמו כן י"ל כיון דגלי להכשיר טרפות דמליקה גלי

להכשיר ג"כ טרפה אחרת, ועמ"ש בפרד"י תרומה (רס"ז:) הרבה חדשות: ושם בחוב' ה' סי' מ"ד השיב ח"א מחולין (צ:) גה"נ של עולה מעלהו וחולצו ופריך אם חלצו למה מעלהו ומשני משום הקריבהו כו' מבואר דעל ראשו של מזבח אין לחוש עוד משום הקריבהו, ומליקה נעשית על ראש המזבח אין מינה ראי' לטרפה ע"ש עוד מזה: ובס' אתוון דאורייתא כלל א' חקר בענין מליקה בקדשים אם הוא נבלה שהותרה לכהנים או מליקתו זו שחיטתו, ועי' בזה בחמדת ישראל ח"א (דף ל'. וקמ"ד.). ובאמת הא דטרפה פסול יש ג' לימודים, א', מצד מן הבקר, ב', ממשקה ישראל, ג', מהקריבהו כו', ומר"ם הנ"ל משמע דמהקריבהו רק מדרבנן, ונראה הא דכ' הר"מ בפ"ב ה"י מאיסורי מזבח מטעם הקריבהו כו' משום עוף נקט. דמטעם א' וב' הוא ג"כ פסול דאורייתא, אבל בעוף ל"ש טעם א', וטעם ב' ג"כ י"ל כיון דבלא"ה הוא נבלה ורק לכהנים הותרה נבלה דמליקה א"כ מה בכך דהיא טרפה הא בלא"ה אינה ממשקה ישראל, ומה שמותר לכהנים זה אינו חשוב ממותר לישראל כיון דצ"ל מותר לכל ישראל, וע"ש בפרד"י תרומה (רצ"ח.). ולא נשאר לנו לפסול עוף אלא משום הקריבהו כו', ובחמד"י שם (בדף קמ"ג.) הוכיח דבעוף ל"ש הפסול ממשקה לישראל דזה ל"ש רק במה שקרב ע"ג מזבח אבל במה שנאכל לכהנים אינו פוסל מה שאינם ממותר בפיך, א"כ בחטאת עוף דאין למזבח רק דמה, ודם שהותר משום מצותו בכך כדאי' בר"פ גה"נ, וא"כ בדם אע"ג דאיכא עוד איסור אינו פוסל משום ממשקה לישראל כנ"ל, ול"ש פסול ממשקה לישראל וצ"ל טעם הקריבהו כו': ובגליון חמד"י כתבתי להקשות עלי' ממנחות (ו.) דפריך למ"ל מן הבקר להוציא טרפה ת"ל ממשקה לישראל ע"ש, הא יש נפק"מ לענין שלמים דל"צ ממשקה לישראל דנאכל, אפ"ה פסול טרפה ממן הבקר מגזה"כ, וע"ע בהגהות הכל"ח ז"ל בס' תולדות אוה"ח אות י"א:

תורים, בחולין (כ"ב.) תורים גדולים בני יונה קטנים, והם ב' מינים נפרשים, בחולין (ס"ב.), חסיל (מין יונה) פסול משום תורים וכשר משום בני יונה, ושם בני מורה על רכים וצעירים כמו בן בקר, ובמין יונים כ' בניוזה מורה שהקפיד על מין היונים שיהיו קטנים, וגם היונה נוחה להכנע לא כן התור, התור היא מעופות הנוסעים ולא היונה:

פסוק טו

ומלק, ערש"י ורא"ם ומ"ש בדבריו בלח"מ פ"ו הכ"א וכ"ג ממעשי הקרבנות, וראש יוסף חולין (דף כ') בזה:

שם) והקטיר המזבחה ונמצה דמו מסורס, ובאמור (כ"ב כ') וינזרו, עמ"ש לעיל בפסוק ב' בזה ובס' תוספות ברכה ואתחנן (ה' ה'):

שם) ונמצה דמו, בפענח רזא משום שהדם מועט, ואם הי' מקבלו תחלה במזרק לא הי' לו כדי ליקח ממנו אח"כ להזאה לכן ונמצה מתחלה על המזבח עצמו:

פסוק טז

מראתו בנצתה, בזבחים (ס"ה.) מראתה זה זפק, שורש ראה לכלוך וטנוף, לראוה בך (יחזקאל כ"ח י"ז), וכן מוראה ונגאלה (צפניה ג' א') ושמתיך כראי (נחום ג' ו') ובלשון חז"ל גרף של רעי, (חלוף א' לע' ממוצא אהח"ע), ובגמ' אי' אי קורקבן בכלל בני מעים, וקיי"ל דאינו בכלל מעים, ובתורה תמימה הק' על הש"ך וט"ז יו"ד ר"ס ע"ה אי קורקבן בכלל בני מעים, ולא הביאו גמ' כאן, ובשבת (קנ"ב.) קורקבן שאינו טוחן, ופרש"י שאין בני מעים טומנין אכילתו, הרי דכלל קורקבן בשם בני מעים, אך התם באדם מיירי ואין לו קורקבן והוא שם מושאל מעוף ולכן פרש"י ב"מ. ובערוך קורקבן הביא שהוא קראפ כמו בזפק, וזה אינו כי זפק וקורקבן שני אברים הם, וקורקבן בעוף במקום קיבה בבהמה ששם טוחן המאכל ונקרא פיפיג, וזפק הוא המתחבר לושט. והר"ר ישעי' ביעזינסקי מראדום כתב לי דעירב כאן ל' זכר ול' נקבה, לכאורה הוי מן הדברים שמשתמשים בב' לשונות ברש"י בראשית (ל"ב ט'), אמנם אינו כן דעוף ל' זכר, וכ' והקריבהו ראשו דמו, וגם כאן מראתו, אך המראה הזפק ל' נקבה, ועלה קאמר בל' נקבה בנצתה של המראה והשליך אותה, ואף דעולה רק מזכרים אמנם בעוף אמרי' אין תמות וזכרות בעוף, וגם נקבות כשרות והם בבחינת זכר לכן כל הפרשה בל"ז חוץ מן המראה דהיא פחיתותה ונקרא בל"נ:

פסוק יז

רש"י שבע ומהודר דאם ימרט הנוצות יראה העוף קטן מאד, וע' שבת (ק"ח.) ורמב"ן ומ"ש כזה במהרש"א עה"ת, ובהתורה והמצוה סי' פ"ט יש הבדל בין "נוצה, כנף, אבר", הנוצה כולל הנוצות שעל כל הגוף, וכנף ואבר הונח על האבר המעופף הפרק העליון שבו מחוברים הנוצות נקרא אבר, והנוצות המחוברות בו שגם יעוף נקרא כנף, וע"ע שם ובאילת השחר סי' שצ"ט, הפרק העליון באבר המעופף שבו מחוברים המכסים האברים המבדילים בין הצואר והגוף כידות האדם נקרא "אבר" כמו ארך האבר (יחזקאל י"ז ג'), אבר כיונה (תהלים נ"ח ז'), והנוצות הארוכות המחוברות שבו יעוף נקרא כנף והפרק בעצמו נקרא אבר ומזה יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו כי דרך הנשר ליקח גוזליו ע"י הכנפים וישאם על האבר הפרק העליון שהוא חזק לסובלם שלא יפלו:

שם) ולא יבדיל, ערמב"ן ובתפארת ישראל בחומר בקודש סי' פ"ו הביא רש"י דהכא, וכ' דאין לרש"י לימוד על קריעת מגבו ע"ש, ונעלם ממנו תירוצו של הגור ארי' כאן וע' גרש כרמל, ובהתוה"מ סי' צ' ושל"ג מלת לא תתפרש לפעמים אזהרה ולפעמים שלילה

פשוטה, ומענין המאמר יודע לנו שבמקום שהי' עולה על הדעת שהוא מצוה, יתפרש שהיא שלילה כמו כאן פירושו א"צ להבדיל ואם הבדיל כשר, לפי שנ' בעולת בהמה ונתח אותה לנתחיה הי' עולה על הדעת שבעולת עוף ג"כ מצוה להבדיל לכן אמר בדרך שלילה "ולא יבדיל" שא"צ להבדיל ואינו נמנה בו לאווין ואם הבדיל כשר, אבל בחטאת עוף ולא יבדיל הוא אזהרה ואם הבדיל פסול כי פה השלילה הפשוטה למותר כי מאין נאמר שהי' מצוה להבדיל, ומעולה לא נוכל ללמוד שדיניהם משונים זה מזה, ומאחר שהשלילה למותר נדע שכוון במלת "לא" אזהרה בלאו, וע"ע באילת השחר סי' רכ"ז וע' כזה בזבחים (ס"ז:) ותוס' שם שכ' שמכל לאווין ל"ק דכאן סברא דצריך להבדיל, ועמ"ש לעיל בפסוק ה', ובפ' משפטים (דף רמ"ג.) ולקמן (ב' י"א):

שם) רש"י א' המרבה וא' הממעיט, במנחות (ק"י.), ועט"ז או"ח סי' א' סק"ב, ובשפת אמת תרל"ו כ' בעבודת הבורא אין נ"מ בריבוי רק בהתעוררות רצון אמת בלב, ואדרבה מי שאינו יכול לעשות הרבה ומכוון בהמעט אפשר חשוב יותר עש"ה ובש' תרל"א, והרבי מקאצק ז"ל אמר דאפילו המרבה צריך ג"כ כוונה, ובברכות (ה':) אי משום תורה דלא אפשית (רש"י שלא למדת הרבה כרצונך) שנינו א' המרבה כו', ודמיון תורה לקרבנות למ"ש שם במנחות דעוסק בתורה כהקריב קרבנות, ובתענית (כ"ו:), ובס' תוספות ברכה הביא דסתם ר' אליעזר הוא ר"א בן פדתכרש"י יבמות (ע"ב: וקי"א:) גיטין (ל"א:) ונדה (ה'.), ובעירובין (נ"ד:) דר"א בן פדת שקד על התורה עד ששכח המקום שהניח מלבושיו ע"ש, ויפלא הדבר מ"ש לו ר"י אי משום תורה דלא אפשית, והלא אין דוגמתו בשקידה ופרש"י כרצונך שהוא בעצמו לא הי' שבע עוד, וכמ"ש בקהלת (ה' ט') אוהב כסף לא ישבע כסף ועמ"ש עוד בסמוך (ב' א'):

שם) ריח ניחוח לה', בזבחים (מ"ו:) לשם ששה דברים הזבח נזבח אר"י אף מי שלא הי' בלבו לשם כשר שתנאי ב"ד שאין המחשבה הולכת אלא אחר העובד. ובגמ' שם (ב':) שלהכי תיקנו שלא יאמר לשמו דשמא יאמר שלא לשמו, וק' למה יאמר היפך, וגם מה הפשט שאין המחשבה הולכת אלא אחר העובד מה שייך ללעיל וערש"י שם, ורק המקובלים אמרו בכתיבת ס"ת לא יכוין לשמות הקדושים כוונות מיוחדות רק סתם דאם יכוון לכוונות ידועות אין הקדושה תופס יותר מהכוונות, בעת שקדושה מאותיות הקדושים גדול יותר ועמוק בלי גבול ושיעור מהכוונות של איש ונכון יותר לכתוב סתם שהקדושה יתרחב יותר ממחשבות של בשר ודם, וז"ש דב"ד תיקנו שלא יאמר בפירוש "לשמו", דסוף סוף אינו יכול לכוין מה שצריך, והוא ממילא כמו שאמר "שלא לשמו" להכוונות הגבוהים ועמוקים שאינו יכול לכוין, וא"ש שאין המחשבה הולכת אלא אחר

העובד דמחשבה תופס רק קדושה שאדם מכוין ולא יותר ומשום זה נכון יותר שלא יאמר "לשמו" שמזה יבוא שלא לשמו, (הגהות מהרי"ד על תו"כ):

פרק ב

פסוק א

ונפש כי תקריב קרבן מנחה, רש"י מי מקריב מנחה עני, והק' בפנים יפות הא פרידה א' איננה שוה כמו עשירית האיפה סלת ושמן ולבונה למנחה, וכ' דעני מאכלו לחם מקריב מזה, ועושר שמאכלו בשר מביא בע"ח, ובתורת משה כ' כי מקריב בעל חי נותן נפש תחת נפשו, אבל מנחה שהיא צומח ואיננו נפש, ועני הזה אע"פ שמנחה ביוקר וגם איננו נפש אך מה לו לעשות שאין לו פרוטה לקנות פרידה, אך קמח סלת ושמן יש לו מלקט שכחה ופאה שלו ומקמץ מאכילתו הרי מקריב נפשו באמת וממעט דמו וחלבו, והלבונה אחז"ל שגדל בא"י ועזים אוכלים אותה כמ"ש בישעי' (מ"ג כ"ג) הוגעתיך בלבונה ויכול ללקוט מהפקר לכן כ' נפש במנחה. ובשפת אמת בליקוטים הק' עוד דמנחה אינה באה בשותפות ועוף גם בשותפות בא (במנחות ק"ד.) וי"ל דמשום שאין לכהן כלום מעוף וידחה לעני, ומביא מנחה שיש לכהן מותרות ולא ידחה קרבנו. וברבינו בחיי כ' שאחז"ל דדלות הוא חלק עשירית מעשירות ודלי דלות עשירית מדלות ע"ש, וצ"ל שאז הי' תורים ביוקר משום שבמקדש הי' נצרך הרבה עופות ליולדות ואינך, יותר מדורות הללו שאין צורך בהם לכן הם בזול, ובהערות על שפ"א מהגרי"מ בידרמאן שליט"א כ' דבכריתות (י':) אי' דדלות הוא א' מל"ב מעשירות, ודלי דלות א' מל"ב בדלות, ועתו"ס ר"ה (ל"א:) ד"ה רובע, ודברי ר' בחיי תמוהין אכן שם במנחת חוטא קאי שאין בו שמן ולבונה: ובאבות פ"ב מט"ז אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה, ובמדרש שמואל לפי שאמר במשנה ט"ו והשכר הרבה, ויאמר אלמד שעה א' ואח"כ אני יושב בטל לכך אמר אם כו' ואם לא, יהי' לך עונש בביטול תורה, ובתוס' יו"ט כ' עי' בסוף מנחות אחד המרבה כו' דזה שמקריב מנחת עני כפרש"י, ואומר התנא שהם שווים לפי שהעני עושה כפי כחו וממונו ושוה לפני ה' כמו המרובה של העשיר. אבל מי שבכחו לעשות הרבה ועושה מעט ודאי שאינו שוה לעושה מרובה ע"ש, ועני שיתן יתר ממנחם שכרו גדול וכו' ועמש"ל (א' י"ז): וחינוך במ' קט"ז כ' דקרבן בבע"ח להכניע הנפש שרואה שבע"ח כמוהו אלא שאין בו שכל נשרף, וכמו כן נפש החוטאת מצד חולשת השכל תכלה ותאבד, וכן מנחה שבשביל חטאו נצטרך לשרוף ממונו, וט' מיני מנחה הם: א', מנחת חוטא, ב', סוטה, ג', מנחת חינוך כהן שיתחנך, ד', מנחת חביתין כ"ג בכל יום, ה', מנחת סלת בנדר ונדבה, ו', מחבת, ז', מרחשת, ח', מאפה תנור, ט', רקיקין, אין מביאין מנחות

מטבל וחדש דלא הוי ממשקה ישראל ממותר בפיך, ואם הביא פסולים, והה"מ פ"ה ה"ט מאיסורי מזבח כ' דטעם משום מצוה הבאה בעבירה:
שם) ויצק, ע' תוה"מ יצק על, מורה שיוצק על כולו, אבל נתן על, לפעמים על מקצתו, וע' אילת השחר סי' שפ"ה יש הבדל בין ונתן ובין וישם, שנתינה צריכה שיעור ועלח"מ ומל"מ פ"ה ה"ח וי"ג ממעשי הקרבנות, וצאן קדשים פ"ק דמנחות:
שם) רש"י מקטירה, אבל קודם הקמיצה לא מצי להקטיר הלבונה, ועי' תוס' זבחים (מ"ג.)ומנחות (י"ד.) ד"ה הלבונה. ובמנחות (י"ח.) יציקה ובלילה כשרות בזר. וקמץ מקמיצה ואילך מצוה בכהן ופשוט שהפי' אף בזר כשר אבל אם הכהן רוצה רשאי, ועתו"ס כתובות (כ"ד:) ד"ה חד דאפי' בעבודות שכשרות בזר לא הי' מניחין לעשות אלא במיוחסין שבכהונה. וע"ע ברכת אהרן מאמר רע"ז, ובהגהות רש"ש שם, ובהדרוש ועיון העיר לפמ"ש ברמ"א או"ח סו"ס קכ"ח שאסור להשתמש בכהן אפי' בזה"ז דהוי כמועל בהקדש, א"כ דעבודה בכהנים וזר א"י לעשות, אבל בעבודות שכשרות בזרים, א"כ אסור להשתמש בכהן. ועמש"ל (א' ה' והבאתי זה"ק דאסור לכהן לשחוט, ולפמ"ש אף בכל עבודות שכשר בזר לא נכון שיעשה כהן. והאברבנאל כ' שכל הדברים שכשרים בזרים היו "הבעלים" של הקרבנות מחויבים לעשות בעצמם, ומפורש בת"כ כאן שכשר בכל אדם וצע"ג. ועתו"ס חולין (ל"ו) ד"ה צריך דהבלילה הי' צריך בכלי שרת, וכ"כ תוס' מנחות (מ"א. וצ"ה:) ועכ"מ פי"ג ה"ה ממעשי הקרבנות. וק' לתוס' חולין (ג'.) ד"ה כגון דשחיטת קדשים ל"צ כלי שרת ומשום דשחיטה כשרה בזר ולא עבודה היא, וא"כ גם בלילה כן הי' להיות, וג"כ שחיטה גדולה במעלתה מבלילה, דשחיטה בפנים ובלילה ס"ל לר"ל במנחות (ט'.) דאם בלל חוץ לחומת העזרה כשרה, ואולי יש לדחוק דשחיטה עושה ברגע משא"כ בבלילה הפעולה נמשכת וגנאי שלא יהי' בכלי שרת – ובמנחות (נ"ה.) מנחות נילושת בפושרין וכ' בתפארת ישראל שכך יפה לפת, ובלחם שמים יעב"ץ כתב דמים דצוננים מפסידים הפת ובמנחות בעינן למשחה לגדולה, וחידוש שלא הביא תוס' בכורות (כ"ז.) ד"ה ואתי דלמשחה לגדולה ל"ש רק בבשר ולא בפת אבל בסוטה (ט"ו.) משמע דגם במנחות בעי למשחה לגדולה, ועי' בהג"ה בשו"ת בית יצחק אה"ע ח"א סי' קל"ב בזה:

פסוק ב

מסלתה, בת"כ ולא מסלת חברתה, וכ"מ במנחות (כ"ג.) ב' מנחות שנתערבו אם יכול לקמוץ מזו בפני עצמה ומזו בפ"ע כשרות כו' וע"ש ברש"י (דף כ"ב.) ובס' הדוה"ע רצה לדמות לבכורות (ז'.) מטמא לא קאמר רק מן הטמא והני נמי מין הטמא, ופרש"י מטמא

משמע מגופא דטמא, מן הטמא מינו של הטמא וה"נ מדלא כ' מן סלתה ומן שמנה ש"מ שבעי שיקמוץ מגופה דמנחה. וע' בדברי שאול מ"ת פ' תולדות (דל"ו:) בשם ס' צהר התיבה, הבדל "מן" יורה על דבר הנפרד, "ומ" יורה על חלק שמפרידין מן הכלל ומגמ' בכורות ראי' לזה ועתו"ס כתובות (נ"ד:) ד"ה ארבע שאין סברא לחלק בין מחמרא למן חמרא וצ"ע מבכורות שם, ועפרד"י שמות (דף י"ח.) מ"ש בזה:

שם) וקמץ (אזכיר דבר צחות מה ששמעתי, בחתונת אא"ז הגה"צ ר' אלעזר הכהן ז"ל האבד"ק סוכוטשוב כתב לו אחד מזל טוב בשלשה תיבות "וקמץ ממנה הכהן" והפשט דאי' בברכות (ח'.) במערבא אמרו מצא או מוצא. מצא אשה מצא טוב (משלי י"ח ו'), או מוצא, ומוצא אני מר ממות את האשה (קהלת ז' כ"ו). וכוונתו הי' וקמץ ממנה הכהן שהחתן דנן לא יהי' לו מוצא רק מצא בקמץ:

פסוק ג

והנותרת, בפנים יפות צו (ו' ט') ושמיני (י' י"ב) הקשה לטו"ז יו"ד סי' מ"ג סק"ט דשיור רק פחות מחציו וקשה מכאן, ועי' שפתי צדיק אות י"ג בזה, ובפרד"י תצוה (רצ"א:) הבאתי בזה חדשות ועי' בשו"ת נוב"י מ"ת יו"ד סי' ר"ה ר"ו דל"ש תני ושייר כ"א היכי דשייר מקצת אבל להיות פרוץ מרובה על עומד ששייר יותר ממה שחושב לא שמענו, והנה גם אי תני ושייר מחצה ממה שחשוב, נראה מלשונו דל"ש בזה תני ושייר כ"א היכי דשייר מקצת וכעין טו"ז הנ"ל, וע"ע בשו"ת שם ארי' יו"ד סי' ק"ב:

שם) רש"י כ"ג נוטל חלק בראש שלא במחלוקת והדיוט במחלוקת והוא מת"כ, ובס' פרי חיים כ' למד"ר בראשית פט"ז אומרים לאילני מאכל למה אין קולכם נשמעים, אומרים פירותינו מעידות עלינו, ואילני סרק קולם נשמעין אמרו הלואי נשמע קולנו ונראה – אם תראה מחלוקת בקהל ותחקור אחרי המריבים יודע לך כי תצא אש מן הקוצים היינו הקטנים לא חשובים שיתנו עינם בכבוד, ואם לא במחלוקת לא ימנו בין העוסקים בצרכי צבור, כי מי יבחר בהם ולא ינשאו ראש רק במחלוקת. אבל הגדול המובחר ימאן במחלוקת כי ע"י השלום יכבד וע"י המחלוקת ינקל, ונרמז בהנ"ל כ"ג נוטל חלק בראש אך שלא במחלוקת וההדיוט רק במחלוקת:

פסוק ד

חלות מצות, בראב"ע עגולות ונקראו חלות מלשון חלילה, ובס' הדרוש ועיון הביא מס' יריעות שלמה. אינו הקפד על הציור אם עגולות או מרובעות ומראב"ע משמע רק עגולות - ומענין מצות עי' שד"ח מער' חמץ סי' י"ג אות מ"ב שאין הקפדה והביא ראי' מפסחים (ל"ז.) דשיעור עבה במצה טפח כמו בלחם הפנים, וה"ה שיש ללמוד מלחה"פ שיש לעשות המצות גם מרובעות, ע' מנחות (צ"ה.) ועשו"ת יהודה יעלה או"ח סי' קנ"ז בזה,

וע"ע בשו"ת אבני חפץ סי' ל"ד דצורות העיגול חשובה, ובתולדות אדם ח"א פ"ו בשם ס' נחמד ונעים שתמונת עגולה יקרה בעיני ה', שהשמים וכוכבים והארץ עגולים ולא תמצא בבריאתם בריה מרובעת ע"ש,ועתו"ס ע"ז מ"א. ד"ה ככדור שהעולם עגול וכ"ה בזהר ויקרא ד', כל ישובא מתגלגלא בעיגולא ככדור, והביא סמוכין מירושלמי שלהי מעשרות אין מרובע משמש ימי בראשית. וע"ש בענין מקוה אי צריכה להיות מרובע, ובפהמ"ש לר"מ פ"ח ה"ה ממקואות שאין קפידא בצורה, וכ"כ באהלות פ"ג מ"ז, ועשו"ת מהרש"ם ח"ד סי' קי"ד, ועפרד"י בראשית (דף ו'.) ובשלח (ק"ד:) שהבאתי הרבה בענין זה ואי יש מרובע באוכלין ע"ש הרבה חדשות:

שם) רש"י ושנינו במנחות כו' משמע דמנחת סולת דאינה נקמצת אלא קודם אפיה כשהיא סלת, וליכא קפידא שיעשה אותה עשר חלות, וע' מה שהאריכו בזה וברא"ם, בלח"מ ומל"מ פי"ג ה"י ממעשי הקרבנות, ומנ"ח מ' קט"ז:

פסוק ו

רש"י פתות לרבות כל המנחות, ערא"ם ולח"מ ומל"מ שם שהאריכו בזה, ומכל עניני הקרבנות ע' תורת העולה ח"ב אריכות:

פסוק י

והנותרת, באוה"ח שאין משמעות לתיבה וכו', עי' קוי אור בשם הגר"י שור ז"ל שתמה שזה נגד גמ' יומא (מ"ה:) ושאר דוכתי דכולי עלמא דרשו וי"ו וה"א וצע"ג:

פסוק יא

כל המנחה, ערמב"ן דאסור להביא מנחת חמץ, ואמר ממנו לאסור מקצתו כלומר חצי קומץ וכו' והוא ממנחות (נ"ח.) בפלוג' אביי ורבא, ועי' ס' תוספת עזרה שתמה דבגמ' שם מבואר דלא מדכ' ממנו ילפי' רק מריבוי דכל ע"ש, ועשו"ת זרע אברהם סי' ד' שכ' דרמב"ן אזיל כשי' ת"כ דדריש מכל לרבות המיעוט, ואפי' לא הי' אסור רק במיעוטו ג"כ אסור ומנ"ל לרבות כ"ש הא י"ל דמרבה רק מקצתו, דהיינו אם האיסור בכולו והוא מקטיר רק מקצתו אבל לא דכל האיסור רק במיעוטו, וע"ז כ' רמב"ן דיש לימוד על מקצתו מקרא דממנו לאסור מקצתו, ולכן לשי' ת"כ דא"צ ריבוי דכל על מקצתו מרבי' מיני' גם מיעוטו, אבל לולי דהי' מועט מיותר על מקצתו לא הוי ידעי' לאסור מיעוטו היכי שאין כולו איסור ע"ש אריכות:

שם) כל שאור ודבש דבש דבורים ותמרים, וכן מוהל היוצא מפירות מתוקים, וכן כל פירות האילן, וגם לא לתת בפיטום הקטרת, ובחינוך מ' קי"ז כ' הטעם שירחק האדם ממאכלים מתוקים כסובאים וזוללים, וגם שאור מגביה עצמו, וכן דבש מעלה ברותחו הרבה ותועבת ה' כל גבה לב ע"ש, ובברכות (נ"ה.) יוסף מת י' שנים קודם לאחיו שנהג

ברבנות, הרי דגאוה גורם מיתה וכמ"ש ביומא (פ"ו:) הרבנות מקברת בעלי', ואין בדין להכניס שם דבר הגורם מיתה, ומשו"ה כ' לא תניף עליהם ברזל, וכפרש"י יתרו (כ' כ"ב) וראה (כ"ז ה'), וזה הפי' ולמה אין מערבין בה דבש כו' דזיל קרי בי רב הוא כי כל שאור וכו' רק שמפשט הכתוב שרק כולה אסור אבל לערב בו מעט שאור או דבש מותר, לזה אמר מפני שהתורה אמרה כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו. ומלת ממנו מיותר אלא לומר שאף מעט אסור (ועי' רדב"ז ח"ד אלף ק"י) להוכיח אפי' מעט גאוה אסור, כמ"ש באבות פ"ד מ"ד מאד מאד הוי שפל רוח, וכ' והאיש משה ענו מאד (בהעלותך י"ב ג') ולא כ' ענו לבד, ועוד אי' דהוי"א שלא אסרה התורה אלא קטרת משאור ודבש יחד, וחידש בר קפרא אפי' נפרדים אסור מדכ' ממנו: ועוד ראיתי על הקו' מה שאל ולמה כו' ומה תירץ דאנו יודעין שהתורה אמרה כו', ואם שאל הטעם על האיסור, א"כ בתירוץ שלו ג"כ לא ידעינן הטעם, ורק מה שלא נותנין דבש הגם שהוא ריח טוב גדול, רק מפני שזה עצמו "מפני שהתורה אמרה" הוא ריח ניחוח לפני ה', וטוב יותר מכל ריחות טובות: ובתוס' זבחים (ס"ו.) ד"ה אלא כ' דהיכי דהי' סברא שצריך לעשות אז "לא" שכ' בתורה אינו המכוון שלא יכול לעשות ורק שלא צריך נעשות אבל אם רוצה אין איסור, ועמ"ש לעיל בזה (א' ה' וי"ז): וזאת שאלת בר קפרא ולמה אין מערבין דבש אם הדבש נותן ריח טוב, די לנו שיהי' מפרשים "לא תקטירו" שלא נצרך דבש, אבל לא שיהי' עוד איסור בדבר, והתירוץ בזה שכ' "כי כל שאור וכל דבש" ובשאור ליכא שום סברא שיהי' יוכל להקריב, ממילא בשאור הפשט "לא" לאיסור, שאסור להקריב, ממילא ג"כ בדבש ג"כ איסור "לא" קאי על שניהם והוי איסור גם גבי דבש: ובס' משך חכמה להג"ר מאיר שמחה ז"ל מדווינסק כ' בזה יהי' הפשט בהושע (ט' י') כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בראשיתה ראיתי אבותיכם, ה' יאמר חכיתי בעת שלקחתי ישראל לעם שיהיו "כענבים" שאף שאינם ראוים להקריב למזבח, כל פרי מתוק הוא בכלל כל דבש לאתקטירו, אעפ"כ היין היוצא ממנו מנסכין על מזבח כן חכיתי שבניהם יהי' טובים מהם וקרובים אלי, ולבסוף הי' "כתאנה" שמביאין לבכורים, והמותק היוצא ממנו אינו ראוי לבכורים, כן בניהם יהיו עוד גרועים מכם ורחוקים יותר מהאבות: שאור ודבש הם לאו אחד ואם הקטיר שאור ודבש לוקה רק א', דהוי לאו שבכללות, ורמב"ן כ' דהם ב' לאוין, עי' בזה בס' המצות שורש ט' ומל"ת צ"ח ובנו"כ שם, ובדורש לציון דרוש ט': ובמל"מ פ"ה ה"א מאיסורי מזבח כ' דלא ביאר הר"מ אם הוא דבש תמרים כסתם דבש האמור בתורה, או שכולל גם דבש דבורים, וברש"י כאן כל מתיקות פרי קרוי דבש, וערדב"ז ח"ג סי' תתקס"ב דרק מז' מינים הוי דבש, ובמל"מ פ"ב הי"ט מבכורים תמה

על רש"י תבא (כ"ו ב') דבפירות א"י כ' דבש תמרים, ובראב"ם כ' לא דבש דבורים, והק' מירושלמי פ"ק דבכורים יכול דבש ממש כו' אלמא דבש סתם הוא דבש דבורים, ובדברי שאול מ"ת תי' דהכוונה דהו"א דבש ממש שיביא דבש הזב מן התמרים לא תמרים, ע"ז אמר ראי' דהרי תירוש ויצהר ודבש כ', ודבש אינו חייב במעשרות רק התמרים ולא מה שזב ממנה, אבל דבש דקרי' תמרים יש ראי' משבועות י"ב. פרש"י וכל מיני פירות אלו בכלל, וע"ע ביד שאול יו"ד סי' רי"ז, ובס' כתר תורה מבן הקד"ל ז"ל בחי' על רמב"ם דף יו"ד דבר נכון, ובציונים לתורה כלל מ', וחתם סופר או"ח סי' קצ"ז ונדרים (נ"ה.), ובפרד"י יתרו (קפ"ו:): וברמב"ן כ' שהי' כן מנהג הגוים לערב דבש בקרבנותיהם, וצותה התורה שלא לילך במנהגיהם, וי"ל שכל היתר דבש להדיוט חידוש כי הוא יוצא מטמא, ושרי משום שהדבורה מוציאה ממנה הדבש רק כפי שתינק ממוץ הפרחים בלי סיוע מגופה כלל, ע' רע"ב פ"א מ"ב מבכורות, אעפ"כ כיון שיוצא מטמא מאוס לגבוה, וכמו שלקרבן אסור בעל מום אע"פ של הדיוט שרי: וטעם שאסור שאור למ"ש בברכות (י"ז.) דשאור כינוי ליצה"ר ואין קטיגור נעשה סניגור (ר"ה כ"ו.) וכמו שאור אע"פ שהוא מעט הכמות לעומת הקמח אעפ"כ כחו חזק לפעול, כן יצה"ר אע"פ שדומה לזבוב (ברכות ס"א.) אעפ"כ כחו לנצח כל הגוף: ובבעה"ת כאן כ' הטעם שאור ודבש דפסולין משום דאין מקבלין מלח, וי"ל דדרש סמוכין בתורה, דלאו דשאור ודבש סמוך למצות מלח לומר לך דפסולין דשאור ודבש הוא משום דאין מקבלין מלח, ואפי' למאן דלא דרש טעמא דקרא הכא הוי כמפורש להדי', וק' למ"ד בכריתות דלא בעי מלח בקטרת אמאי פסול קטרת אם מכניסין בה דבש הא עיקר הפסול משום מלח וצ"ע, ועי' בציונים לתורה כלל ל"ט ושו"ת מנחת אברהם סי' מ"ו, והגה"ק מקאצק ז"ל אמר, ולמה כו' אל תתחכם הרבה להבין הטעם לפי שכלך אנושי ורק ולמה אין מערבין דבש מפני שהתורה אמרה כו' התורה צותה כך ודי:

שם) רמב"ן וטעם ג"כ שיזכור מנחה היא ויתחייב הוא וכן בכ"מ מפרשת הנה אנכי שולח מלאך, ובקובץ דרושים חוברת ח' סי' ל"ב הק' ש"ב הגאבד"ק מאנקטוב שליט"א, לאיזה פרשה כוון רבינו דבפ' הנה אנכי במשפטים (כ"ג כ') לא נמצא בכל הפרשה תיבת היא או הוא, ובחוב' ט' סי' מ"ז כ' רב אחד המצאה שטעות המעתיק שהי' כ' מפרשת האשם והכוונה על פ' וזאת תורת האשם (צו ז' א') שבכל המקומות שצ"ל הנפש ההיא כ' ההוא, ועל הכת"י הי' על תיבת "האשם" איזה רושם וסבר שהוא ר"ת והמציא לעצמו ר"ת "הנה אנכי שולח מלאך", ואין לכחד כי המצאה נפלאה היא, אכן לא רק כי הפסוקים כ' כ"א וכ"ז שנ' הנפש ההוא אין בכלל בפ' האשם שמתחלת בפסוק א' ומסיימת עם פסוק י'

ע"ש מזה: ומצאתי בס' גשמי ברכה רות (ב' כ"א) ובמגלת ספר שם, דלפנים לא הי' חילוק בין המלים הוא להיא ובשניהם באו בווין, ויש להעיר מרמב"ן כאן, ועפרד"י בא (ע"ג.) בזה: ובס' שער בת רבים בשם חומת אריאל כ' הטעם שאין קרבן בא מדגים כי נשמות יבואו בגלגול בדומם צומח חי מדבר עד שיתלבנו לגמרי אז יבוא הניצוץ לאיזה צדיק שאוכל בקדושה וטהרה, ומברך בכוונה על מאכלו, ועי"ז מתקן הנשמה המגולגלת בה, וכשבא לרשע עוד מקלקלו, ולכן ע"ה אסור לאכול בשר, בפסחים (מ"ט.), ולאו דוקא ע"ה, אף ת"ח ורשע, וכששוחט בע"ח ואוכלו, השר הממונה על בע"ח תובע ממנו עלבון מן דם הבעל חי, ועי' מ"ש לעיל בזה (א' ה'): וכ' האר"י ז"ל לפעמים אדם ישתנה מטוב לרע ר"ל זה לפי שאכל איזה מאכל שהי' בו מחלקי הרע או נפש רשע בגלגול וכשנכנס בו נפש רע התגבר בו בחי' רע, וזה ענין יוחנן כ"ג ששימש פ' שנים ונעשה צדוקי, וזה טעם איסור אבר מן החי כי שמא מגולגל בו נפש אדם ובחתיכת אבר ממנו תצטער הנפש, אבל בדגים מגולגלים נפשות צדיקים שעשו חטא קטן, כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא קהלת ז' י"ב: ולכן דגים א"צ שחיטה שאין לצדיקים להצטער בצער שחיטת סכין רק באסיפה בעלמא לבד סגי, וא"צ יגיעה לתקנם כמ"ש בזה"ק ברע"מ סוף שמיני (מ"ב.), כי ע"ה נמשלו לבהמות ות"ח לדגים שחיותם במים, כן ת"ח חיותם מתורה הנקראת מים, ולכן אין קרבן בא מדגים רק תיקונם ע"י האדם האוכל אותם בשבת ויו"ט. וראיתי בס' תוספות חיים שג"כ הערה מה שאין מביאין קרבן מדגים, הא בשבת (קי"ט:) במה מכבדו בדגים גדולים, וי"ל דבמד"ר אמור פכ"ז לא הטרחתי עליהם להביא קרבן מאלה שאינן ברשותך דכ' שור או כשב כי יולד ולא כ' כי יצוד, מבואר דדבר שצריך צידה אינו ברשותו של אדם וזה י"ל ג"כ בדגים, ובענין דגים אי בכלל בשר עי' מה שכתבתי לקמן בפ' שמיני (י"א י'):

שם) ראב"ע בס' עזרא, והוא בנחמי' (י' ל"ו) ודרכם לכלול עזרא ונחמי' יחד בשם זה ועמ"ש בפ' אמור (כ"ג כ"ד):

פסוק יב

עי' מ"ש רמב"ן צו (ז' י"ד) ומ"ש שם בשם כלי חמדה:

פסוק יג

וכל קרבן מנחתך במלח תמלח, רש"י שהובטחו מים ליקרב במזבח במלח וניסוך המים, ובפענח רזא כ' ג"כ הא דזכה מלח, דבפ' תזריע יהיב טעמא ליונה שזכתה בימי נח, והכא מ"ט, וי"ל כשעברו ישראל ים המלח אמר הים לקב"ה הלא אינך מקפח שכר כל בריה (כב"ק ל"ח:) ומה שכרי, ואמר ה' שלא יהי' שום קרבן נקרב בלעדך, עוי"ל שהוא דבר מקיים לעולם להורות כמוהם כפרה קיימת לעולם וכ"כ בבעה"ת, ובחינוך

מ' קי"ט כ' ג"כ כן, ובדברי שאול כ' מלח מרמז על קיום שמקיים הדברים, והקרבנות מקיימים הברית שיהי' קיום לעולם, ונודע כי ת' בראש התיבה נוכח לזכר ונסתר לנקבה, וז"ש ולא תשבית המלח שלא תבטל לברית מלח אלקיך שיהי' קיום לעולם, (ועפרד"י משפטים קפ"ח.), וא"ע ורמב"ן כ' שאין דרך כבוד להיות לחם השם טפל מבלי מלח כטעם הקריבהו נא לפחתך, ולפיכך עצים ודם אין טעונין מלח: והאברבנאל כ' שלא יסריח הבשר כי מלוח לא יסריח ע"ש ויש להוסיף דאברים הנותרים היו מונחים על המזבח כמה ימים עד שהי' פנאי להקטיר דאין לינה פוסלת בראש המזבח כמ"ש תי"ט פ"ה מ"ה מאבות, ואף דהיו מהנסים במקדש שלא הסריח מ"מ לכתחלה אין סומכין על הנס וכמ"ש תוס' יומא (כ"א.) ד"ה נבלעין דקרא לא אניסא סמך, וכ"כ רע"ב פ"ו מ"ד משקלים דמה"ט היו שלחנות של שיש שזהב וכסף מרתיחים הבשר ומסריחים, ושיש מצנן ואין סומכין על נס, אבל קשה דבאמת גם במנחה צריך מלח ול"ש יסריח, ועמ"ש לקמן בסמוך בשם מרדכי, ובר"מ פ"ה הי"ג מאיסורי מזבח כ' במנחה יותר חיוב במליחה, דבקרבן אם הקריב בלא מלח לוקה והקרבן כשר ובמנחה מלח מעכב ע' בס' הדוה"ע: ובמלא העומר כ' הא דבמנחה כ' מליחה אף דהם בכלל כל קרבנך דעיקר ענין קרבן לתקן יסודות הבריאה שהחוטא פגם להכי חוב הקרבן מכל ד' יסודות הבריאה דצח"מ, מלח דומם, נסכים צומח מענבים, קרבן בהמה חי, והכהן המקריב מדבר, מהאר"י ז"ל, אבל במנחה חסר יסוד חי והי' הו"א דגם מלח לא צריך, להכי מפרש מנחה דגם בזה הוי ד' יסודות דהוי כאלו הקריב נפשו נפש שלו ויש ג"כ חי: ובמנ"ח במוסך השבת אות ה' כ' דבר חדש דמליחה הטעם כדי להוציא הדם, כי דם אברים שלא פירש אסור מה"ת להר"ם פ"ו ה"ט ממאכלי אסורות, ואפי' אי מותר מ"מ לשיטתו ולשי' רש"י דם שמלחו ובשלו אסור מה"ת, וכיון שאש שואב הדם, אם יקריב בלי מליחה, והי' נחשב כאלו הקריב דם ואסור להקריב דבר שאסור באכילה דבעינן ממשקה לישראל (ושאני דם וחלב שמצותן בכך), ובס' הדרוש ועיון שדא בו נרגא לר"מ פ"ה הי"א מאיסורי מזבח לכתחלה הי' המצוה למלוח יפה ובדיעבד אפי' מלח כל שהוא בגרגר מלח אחד ג"כ כשר, ואי מטעם דם מדוע סגי בכל שהוא הרי לא יצא הדם בזה, וגם במנחה דחייב למלוח ול"ש זה וכש"ל, ובאמת אשתמיטתי' לי' מרדכי פ' כל הבשר סי' תש"כ שכ' דמליחה בקדשים לכתחלה מעכב ובחולין בדיעבד, דבקדשיםלא בעי מליחה להוציא דם אלא למצוה, דהא קומצי מנחה נמלחין וכו', הרי דגם המרדכי רצה לומר כן ודחי ממנחות. ובס' המצות מל"ת צ"ט, מי שהקריב טפל בלי מלח חייב מלקות, מבואר דצריך למלוח עד שיתן טעם ואל"כ לוקה, אמנם זה אינה הלכה כמ"ש הר"ם פ"ה הי"א מאסמ"ז

דאפי' בגרגר מלח כשר דודאי אינו נותן טעם, ובחמדת ישראל ח"א (דף כ"ה.) רצה לומר דבזה איכא לאו, לא תשבית מלח, ועשה, על כל קרבנך תקריב מלח, וי"ל דלאו אינו עובר אלא כשמקריב בלא מלח כלל, אבל בכל שהוא אינו עובר בלא תשבית מלח, אבל העשה אינו מקיים עד שמלח יפה, וא"ש בזה מה שהק' המפו' אהא דדרשי' תקריב אפי' בשבת הא בגרגר א' יצא וליכא חילול שבת, ולהנ"ל א"ש דעשה אינו מקיים רק במולח שיתן טעם, אך מכ"מ ומל"מ שם מבואר דגם העשה מקיים בגרגר א', אך ק' דהר"ם כ' שם ואם מלח כ"ש כשר, ואינו מובן הא אפי' בלא מלח כלל כשר כמ"ש שם בהלכה שאח"ז, ועכצ"ל דהר"מ קאי על מנחה שמלח מעכב מצד הקרא דלא תשבית מלח וגו' מעל מנחתך, וע"ז אמר הר"מ דבגרגר א' אינו עובר על הלאו וכשר אבל המצוה לא קיים: ובס' ציונים לתורה כלל ל"ט חקר בענין מליחת קרבנות, אי ענינה להכשיר הקרבן צריך מלח, ובלתי מלח אין נכשר הקרבן, או מליחת הקרבן בפני עצמה וכך ענינה של קרבן זה שיהי' מלח קרב עם הקרבנות, אבל מ"מ הוי הקרבה בפני עצמה והוא עצמו קרבן: וער"מ שם וחינוך דמקריב בלי מלח לקי אלא תשבית מלח ולא חשיב לאו שאין בו מעשה דהקרבה מעשה, ולכאו' ראי' דמלח להכשיר הקרבן, דאי בפ"ע הוי לאו שא"ב מעשה, מ"מ אין ראי' הואיל ובא ע"י מעשה הקרבת הקרבן, שכל זמן שאין מקריב הקרבן אין מצוה להקריב מלח ועובר הלאו לא תשבית מלח דמניעת הקרבת המלח רק בעשותה מעשה הקרבת הקרבן, וחשוב לאו שיש בו מעשה הואיל דהלאו בא ע"י מעשה, והיא תמיד עם מעשה בהכרח, וכן הוא בענין הלאו דלא יהי' פני ה' ריקם עש"ה. ואי כל המנחה צריך מלח אף חלק הנאכל לכהנים או דוקא בקומץ, יש פלוגתא, וברמב"ן כאן בשם ראב"ע נראה דס"ל דכל המנחה צריך מלח, וכנראה מבדה"ב בית ג' שער ג', ובריב"ש סי' קפ"ה כ' להיפך וע' בזה ברביד הזהב: ובמל"מ שם הביא ירושלמי יומא פ"ד ה"ה נתן מלח חייב מיתה, והביא מבאר שבע דלא מצינו חיוב מיתה בחסרון מלח, והגיה חיסר א' מסמניה, ובאמת כן מבואר בירו' הובא בתוס' ישנים יומא (נ"ג.) חסר מכל סימן וסימן ולא דיבר כלל ממלח, והמל"מ הגיה בירו' לא נתן מלח אינו ח"מ, ועובר משום ביאה ריקנית כיון דחייבו חכמים להכניס מלח ולא נתן חשוב ביאה ריקנית, ובשו"ת מנחת אברהם סי' מ"ו ראיתי כמ"ש תוס' סוכה (ג'.) ד"ה דאמר, דאם אינו עושה מצוה כתקנת חכמים אף מדאו' לא יצא המצוה, א"כ גם כאן דחכמים הצריכו מלח אם לא נתנו אינו יוצא המצוה וכיון דלא יצא ממילא חייב משום ביאה ריקנית אף דלא הוי קטרת חסירה מ"מ חייב משום ביאה ריקנית: והאברבנאל הביא ראי' שמותר לתת מלח במצות של פסח, והנוהגים שלא לתת מלח אין זה מצד חימוץ

רק משום לחם עוני, ועי' רא"ש פכ"ש סי' כ"ד הביא שיש מביאים ראי' ממליחת קרבנות מפסחים (ל"ה.) בחלות תודה ורקיקי נזיר אם עשאן למכור בשוק יוצאין בהם, והרי יש בהם מלח ואיך יוצאין למצה, ודחה זאת דאין נותנין מלח אלא בדבר הקרב ע"ג מזבח כגון אברים ופדרים וקומץ, אבל חלות תודה ורקיקי נזיר לא בעי מלח, ועי' שעה"מ ה' איסורי מזבח שהוכיח דבחלק הנאכל לכהנים ג"כ ליכא חיוב מליחה, דרק בקרב ע"ג מזבח, ובס' הדוה"ע העיר מרמב"ן כאן דטעם מליחה משום הקריבהו נא לפחתך ושייך אף בחלק כהנים, כי גם הם היו צריכים לאכול חלקם בגדולה, וכמ"ש בחולין (קל"ב.), ולפ"ז יש לחלק בין בשר קודש שנאכל לכהנים ובין שירי מנחות די"א דלא בעי למשחה לגדולה. רק בבשר ולא בפת, עתו"ס בכורות (כ"ו.) ד"ה ואתי, אכן בבשר קודש בלא"ה צריך מליחה להוציא הדם: ויש להעיר עוד מתוס' חולין (כ"ג.) ד"ה תמות דבעוף ל"ש הקריבהו כו' ולטעם רמב"ן בעוף ל"צ מליחה, ובאמת צריך וכרש"י כאן בחומש ובר"מ פ"ה הי"א מאיסורי מזבח, ועוד יש להעיר מר"מ פט"ז ה"ד ממעשי קרבנות דביין הבא בנדבה נותנים ג"כ מלח ובזה ל"ש הקריבהו כו' דאין דרך הסגנים והפחים לתת מלח ליין וצ"ע: וראיתי בירחון בית אברהם סי' נ' שנסתפקאי מליחת אברים ופדרים אינה רק ביום או דכשרה אף בלילה, כיון דהקטרה עצמה צ"ל ביום, במשנה ספ"ב דמגילה דחשב הקטרה בדברים שרק ביום, והיינו הקטרת הקומץ כמ"ש הרע"ב, או רק הקטרה דמפורש בקרא כל הלילה עד הבוקר משא"כ במליחה עש"ה, וי"ל דזה תלי' אי מליחה כשרה בזר א"כ לא הוי בכלל עבודה יהי' כשרה בלילה אבל אם פסולה בזר הוי עבודה, וע"ש בתוס' מגילה ד"ה לקמיצה וא"ש מדוע לא הוזכרה המשנה דהמליחה צ"ל ביום, דס"ל מליחה כשרה בזר כדמסיק במנחות דהך לא מלח ר"ל כהן אלא זר, אבל הר"מ כפי הנראה מדבריו בפ"ט ה"ו מביאת המקדש דאינה כשרה בזר י"ל דאינה כשרה בלילה, והא דלא חשב הר"מ בפ"ד ה"א ממעה"ק בהנך דכשרים רק ביום גם מליחת אברים וצ"ל דגם בלי מלח אין הקרבן נפסל: ובר"מ בפי"א ה"ז מפסולי המוקדשין מבואר דמליחה כשרה בזר, ובפ"ט ה"ה מביאת המקדש מבואר דמליחה עובר הזר בלאו ופסולה וסותר עצמו ועשעה"מ שפלפל בזה, ובשו"ת חת"ס ח"ו סי' כ' הק' לרמב"ן דמליחה כשרה בזר, ובמנחות (כ'.) דהק' ר"י וכי תעלה על דעתך שזר קרב, הרי פשיטא להש"ס שאי אפשר מליחה בזר עש"ה, ובשו"ת משיב שלום סי' מ"ד, ובהדו"ע תי' ע"פ תוס' זבחים (י"ד:) ד"ה והרי, דאפשר שזר יעמוד מרחוק וימלח ע"י זריקת מלח וכמו ביומא (מ"ה.) וקאי אארעי' ועביד בזריקה, וכ' דא"א למלוח בטוב ע"י זריקה, וי"ל דפלוג' אבייי ורבא אי אפשר מליחה ע"י זריקה ע"ש: אבל ביחזקאל (מ"ג כ"ד) כ' והשליכו הכהנים עליהם

מלח, ועי' חולין (קל"ב:) תד"ה והמליחות, ומצינו להדי' מליחה ע"י השלכה, וי"ל דלשון השלכה לאו דוקא, ועי' פסחים (כ"א:) אי דברים ככתבן, וגם אין ראי' מפסוק דמליחה רק בכהנים, כיון דגם דברים הכשרים בזרים הי' דרך כהנים לעשות כיומא (ס"ו.) בשעיר המשתלח לא היו מניחין ישראל להוליכם, ותוס' קידושין (ס"ו:) ד"ה אין, אף דשחיטה כשרה בנשים ועבדים לא עבדו רק מיוחסים, וכ"כ תוס' כתובות (כ"ד:) ד"ה חד, וה"נ אף שמליחה כשרה בזרים היו הכהנים מולחין: ובשפתי צדיק אות ט"ז כ' אם העלה האברים בלא מלח חייב מלקות ולא יועיל אם מלח אח"כ דאל"כ איך לוקין בלי מלח דהוי התראות ספק פן יתן אח"כ מלח, גם מסופק הא דר"מ פ"ה הי"א בדיעבד מלח כ"ש כשר אם הכוונה על כל אבר כ"ש או על כל הקרבן ע"ש הרבה: וע"ע במנחות (כ"א.) תקריב מלח אפי' בשבת אפי' בטומאה, ובמל"מ פי"א ה"ה משבת הק' הא קיי"ל אין עיבוד באוכלין בשבת (ע"ה.) ולמ"ל קרא על זה, ותי' כיון דקרבן תמיד דמוסף הי' בלילה ואינו נאכל לאו כעיבוד באוכלים דמי כיון שאינו נאכל, א"נ תיקון קרבן הוי כמעבד וגם בעור מעבד גמור הוא ע"ש. וי"ל עוד דקיי"ל דבקדשים צריך למלוח גם החלב ואי' בביצה (י"א:) דם חלב יש איסור מליחה משום עיבוד כיון דלאו אוכל הוא א"כ איצטריך הריבוי לענין היתר החלב עי' תורה תמימה אות ע"ט. וע"ש בר"ן ושעה"מ פ"ג ה"ד מיו"ט, ומוסך השבת אות ה' ול"א בזה: וכן ראיתי בשם הרשב"א ז"ל דאימורים שנשרפו במזבח יאבדו דין אוכל הואיל שאינם ראוים לאכילת אדם ויש איסור במליחה כמו במליחת עורות, והאבני נזר ז"ל תי' דהפסוק לא אשמעי' היתר למלוח בשבת רק חיוב, דהו"א דבשבת אין למלוח הואיל דברית מילה ניתן לפיוס למים התחתונים עבור שנתרחקו ממים עליונים, כמ"ש במדרש שבכו מה שנתרחקו מהמלך וזה לא שייך בשבת דאז כל דבר תתרומם לשורשו, דגם מים תחתונים נתקרבו למקור העליון למים עליונים, להכי צותה תורה "תמלח" דאפי' בשבת ג"כ מצוה למלוח: ובשפת אמת בליקוטים ח"ב נסתפק ג"כ אם המצוה דוקא ליתן מלח על הבשר קודם הקטרתו או סגי אח"כ כשהי' כבר על האש, ותי' בזה קושיא הנ"ל דהי' ס"ד שלא ליתן מלח עד אחר הקטרה ואז לא הוי עיבוד, ומיתורא דקרא ילפי' דרשאי ליתן מלח אפי' קודם הקטרתו ע"ש הרבה בענין זה, וע"ע בשו"ת צפנת פענח סי' ק' מענין עיבוד באוכלין: ועשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' קל"ט שהק' ביבמות (ל"ג:) זר ששימש במיתה אמאי לא מוקי דשימש במליחה דחייב משום שבת וזרות, וענובי"ת יו"ד סי' מ"ג שהק' קו' כיוצא בזה, ותי' לא מבעי' ללח"מ פ"ה הי"ב מאיסורי מזבח דלהר"מ אמרי' כמסקנא דאם מלח זר כשר, א"כ אינו חייב משום שבת כיון דמליחה דוחה שבת וראוי לקרבן לא חילל שבת, אלא דתמוהדהר"מ סותר עצמו

וכמש"ל וצ"ע ורק אם נאמר דמליחת זר פוסל לקרבן שוב הוי מקלקל ופטור, ודוקא בשחוטה והבערה אפשר לאוקמי' דמקלקל בהבערה וחבורה חייב כשבת (ק"ז.) אבל במליחות אי אפשר לאוקמי' וא"ש: ומרש"י כאן ברית כרותה שהובטחו מים תחתונים ליקרב במלח, נר' דצריך מלח ממים, אך כשר ג"כ מקרקע, ועמנ"ח דאין יו מאגדה ור' בחיי תשא (ל' ל"ה) על הפ' ממולח טהור קודש כ' שהיו נותנים גם בקטרת מלח סדומית רובע הקב ע"ש: ובחמד"י מל"ת אות י"ט כ' דפלוג' אביי ורבא במנחות (כ'.) אי מליחה כשרה בזר תלי' אי כל המנחה צריכה מליחה אף חלק הנאכל לכהנים, או רק קומץ צריך מליחה, א"כ מליחה הוא צורך המזבח והוי ככל עבודות, ואם אף חלק הנאכל הוי כמו יציקה ובלילה, ובענין דם שמלחו עמ"ש בפ' צו (ז' כ"ו): בשו"ת הלכות קטנות ח"א סי' רי"ח נסתפק אם מותר למלוח בצוקער ואף שמתוק הוי ג"כ מעמיד, ובמליחת קרבן בצוקער אי הוי משום דכל דבש לא תקטירו, ועי' בציונים לתורה כלל ל"ט שכ' לבעה"ת שאין מקבלין מלח כמש"ל, ולפ"ז בצוקר שהוא עצמו מלח לית בי' איסור דבש כלל, אולם צריך לדעת אם שאור ודבש אין מקבלין גם צוקר. דאי מקבלין אדרבה יש לדקדק מטעם בעה"ת אהכא דצוקר אינו ראוי למליחת קרבן, דאל"כ הרי גם שאור ודבש מקבלין מלח במה שמקבלין צוקר, וע"כ דצוקר אינו ראוי למליחת קרבנות ובמנ"ח מ' קי"ח הביא ג"כ הלק"ט הנ"ל: ובשו"ת אבני נזר או"ח סי' תקל"ב הביא כי בספרי הרופאים יש כי צוקר הוא מלח, ואא"ז הגה"צ ר' אלעזר הכהן ז"ל אבד"ק סוכוטשוב סיפר מחותנו הגאון מליסא ז"ל שמלח בשר עם צוקר. ואף שבהלק"ט כ' דמותר למלוח קרבנות בצוקר ומקיים העשה במלח תמלח ע"ש, ואף שדבריו לענין קרבן מרפסין איגרא נקוט מיהא פלגא מדבריו שצוקר כמלח לכ"ד, ובמעט מלח שנתערב בעיסה פסק הרב לאסור בדיעבד, וא"כ אין נראה להקל, אך עדיין אני נבוך אם מחמם העיסה כמו מלח ורציתי להתוודע מה שנמצא בזה בס' הרופאים, ושאלתי לרופא והכחיש כל הענין ואמר שצוקר אינו מלח כלל, ואני שמעתי בילדותי מהג"ר משה ז"ל רב בלאדו שנמצא בס' הרופאים שהוא מלח. יותר לא ידעתי בד"ז. וכפי בינתו בדבר אם הוא מחמם כמו מלח או לא יפסיק: ובדרכי תשובה יו"ד סי' ס"ט אות שכ"ח הביא ג"כ מזה, וע"ע בס' יד יהודה בפיה"א ס"ק צ"ז וערוגת הבושם אות י"ז שכ' לתמוה על עקרי הד"ט איך נתן מכשול להקל בענין זר כזה שברור שאין צוקר דומה למלח דדוקא מלח דרכו לשאוב הלחות מהגוף משא"כ צוקר, וכ' דאין לעשות מזה אפי' ספק לסניף להקל, ובערוגת הבושם הביא שהי' מעשה לפניו ואסר הכל וגם הכלים כדין בשר שנתבשל בלא מליחה, וע"ע בשו"ת דברי חיים ח"א יו"ד סי' כ"ה, ואמרי אש יו"ד סי' כ"ח, וטו"ט ודעת קמא

סי' קי"א, וכתב סופר יו"ד סי' ל"ז שנשאלו כולם מרב א' שמלחו בשר במין שנקרא "האלאען" והורה המורה להתיר עפ"י נסיון שניסה כן ומלח בו בשר וראה שנטף ממנו ציר ודם כמו ממלח וגם ראה בס' מעשה טובי' (יסוד המים פ"ה אות מ"ו) שהאלאצן הוא מלח ע"כ התיר בדיעבד והשיבו כולם בסגנון אחד שחלילה להורות כן דפשוט דאין זה כל מלח ואפי' בדיעבד אסור, וע"ע שו"ת מהרי"א ענזיל סי' מ"ד שאין להכשיר בדיעבד שאין לנו רק מה שאמרו לנו חז"ל מלח ולא דבר אחר אמנם הכלים יש לנו להתיר בדיעבד כיון שהטעם בכלים פגום ע"י האלאען עד שנפסל מאכילת כלב, ולענין הבשר שנשאר שלא נתבשל מהני הדחה ומליחה שנית דממ"נ אם הוא מלח מותר דהא אף בנמלח אם מלחו שנית אינו מזיק כלל, ואם אינו מין מלח הרי לא נסתמו נקבי הפליטה ע"י ההדחה ע"ש: ובשו"ת חסד לאברהם קמא סי' ל"ב הורה בבשר שנתבשל שאסור והכלים התיר, ועי' שואל ומשיב קמא ח"א סי' קמ"ב כ' ג"כ להתיר הכלים שא"א בהגעלה, וכלים שאפשר בהגעלה יש להחמיר, ושפך בוז וקצף על המורה שהקל, ובס' מגדים חדשים אות כ"ח במלח עם האלאען בכלי שאינו מנוקב אם נימא גם לחומרא אין לו דין כמלח, וע"ע שו"ת כנף רננה יו"ד סי' ל"ז, ובשו"ת תירוש ויצהר סי' קע"ח שהביא הרבה תשובות בזה, וראיתי עוד בשו"ת אמרי דוד להגאבד"ק סטאניסלוב ז"ל בסי' י"א שהביא ראיות הרבה מש"ס ופוסקים דרק מלח ממש בעינן וסיים לדינא דאין לצרף כלל צוקר אפי' לספק וחלילה להורות כן, וע"ע בס' פתח הדעת במסדהפתח לסי' ס"ט אות ס"ב, ונפש חי' או"ח סי' קס"ז בזה: והרה"ג ר' ליבוש ראזענבערג נ"י דומ"צ בלאדז כתב לי בענין מ"ש האב"נ הנ"ל, ששמע שהרב מליסא ז"ל מלח בשר בצוקר יטעו רבים להתיר אם מלח בשר להוציא דם וטעות גדול בידם, כי איך עלה על הדעת שהרב מליסא עשה רק לעצמו ומשמע ברגילות, אך האמת יורה דרכו שמנהג הרבה אנשים באכלם בשר המבושל נותנים עלי' מלח ליתן טעם כמו שמולחים בצל וצנון, והרב מליסא נתן צוקר על הבשר מבושל בקערה ליתן טעם, ולמד האב"נ שטבע אחד להרגיש טעם אבל ח"ו ללמוד מזה לענין להכשיר בשר להוציא דם וזה ברור: וראיתי עוד בשו"ת תירוש ויצהר סי' רי"ח ידוע שאסרו הרופאים לכמה מיני חולים להשתמש במלח, ועתה המציאו הרופאים בקארלסבאד מין מלח מתוקן בשם "סינוסאל"' הנקי ומזוקק מאותו החלק החריף המסוכן לחלאים אלו אף שנשאר בו מעם מלח, ויש להסתפק אם מותר למלוח במלח זה יען יוכל להיות כי בהמלח המתוקן הזה לא נשאר הכח השואב הדם מהבשר, והציע זה לפני אסיפת אגודת הרבנים וכולם החליטו שאין למצוא היתר על זה: ובענין פעולת מלח עי' שו"ת נוב"י קמא בהקדמה ופתיחה לס' מאה

שערים, ובאו"ח סי' תס"ב ס"ז יש לברר המלח קודם הפסח מחיטים שלא יהי' בתוכו כי כשהמלח מתלחלח נכנס בהמים ומתחמץ, ובמג"א בשם ד"מ דמלח שלנו שמבשלין אותו ממים ודאי מחמץ והפלוגתא רק ממלח שחופרין בקרקע. ובנוב"ת או"ח סי' נ"ז כ' שבספרי חכמי הטבע יש מיני אבנים שבתחילתן היו מים הנגרין ובבטן הארץ כאשר סגר עליהם האדמה מכל צד מבלי הגיע להם אויר הם נקפים ונקרשים ונתהפכו ונעשו אבן. ויש ג"כ אבן קריסטאל דאינם חוזרים לברייתם ולא נימס עוד למים, וגם המלח שחופרין בקרקע תחילתן הי' מים מלוחים ונתהפכו לחומר אדמה להתקשה כאבן. אמנם אם יבא להם איזה לחלוחות מחזירו למה שהי' מקודם ונמס וחוזר למים ומה שנמצא בגמ' חילוק בין מלח סדומית למלח איסתרקניס הוא מצד תמונתם שזה הוא בתולדה דק דקה כאבן פורח וזה הוא גוש קשה גם זה נימס ונימח וזה אינו נימס כי אם ע"י פעולה אחר איזה שעות, אבל ביסודתם ומתחילת הוייתם הם מסוג אחד ושוים ליסוד מים: ובנוב"י בהקדמה כ' שחכמי הטבע עמדו על הבחינה שגוף האדם מורכב ממים ושמן וסיד ומלח, ומצאו במופת שאדם שבחייו הי' יותר חריף ובעל שכל יש בו יותר מחלקי מלח, וז"פ בקידושין (כ"ט:) אם הי' בנו זריז וממולח, ורבים לא ידעו לפרש עד שהגיהו בש"ס "ממולא" במקום ממולח, ולהנ"ל הפשט שיש בו הרבה מחלקי המלח שהוא חריף. וזה י"ל מ"ש בשבת (ד'.) ועירובין (ל"ו.) וחולין (י"ב. וקי"ב:) לכי תיכל עלה כורא דמלחא, ולהנ"ל הוא מליצה שלא תוכל להבין כי אם אחר שתאכל כור מלח, שיהי' לך הרבה מחלקי מלח ואז תבין הדבר לאשורו, ועמ"ש בזה בפרד"י בא (דף ס':), והרה"ג ר' חנוך טשארניטשאפקי נ"י אבד"ק גאלין כתב לי הרבה הערות על ספרי והביא לכאן: דבסנהד' (ע':) זריז וממולא בתורה ובמס' ד"א זוטא רפ"א זריז וממולא, ובנח"י שם הגי' זריז וממולח, נדה (ל"א.) הולד מלובן ומזורי וברש"י חזק ובריא. ומס' כלה פ"ג זריז וממולא. ובמחזיר ויטרי תשכ"א. ובתוספתא בכורות פ"ו ה"ג רי"א אם בנו זריז ותורה מתקיימת. היינו ג"כ ע"י כח המלח. ואי אפשר לעולם בלי מלח וכו' בהוריות, וע"ע ילקוט החנוכי מאמר י"ז: ובס' יביע אומר הביא הרבה מענין מלח: "מלח" מעלה את המקוה מקואות פ"ז מ"א, וב"י יו"ד סי' ר"א תמה על הטור למה השמיטו, ובנוב"ת יו"ד סי' נ"ז כ' דהטור ס"ל מלח מי פירות ואינו גורס במשנה מלח, וצ"ע למה מעלה מלח אסתריקניס שאינה תולדות מים, ועי' ירחון שערי תורה ח"א סי' צ"ו, ומקוה ישראל ענף ה' סעיף ה', "מלח" במצה לפסח אי מותר, עי' או"ח סי' תנ"ה ס"ה, ואברבנאל ויקרא (ב' י"ג), ושד"ח חמץ ומצה י"ג אות ג', ואם הוא מי פירות באו"ח סי' תס"ב ס"ז ומג"א סק"ז. בע"ז (ל"ג.) שדא חמרא לבי מילחא שרי, וכ' תוס' ורא"ש שהאור שורפו וכלה

ולכן התירו המלח אף שמשימים עליו דם בשעת רתיחה ללבנו: ובתשו' רמ"ע מפאנו סי' כ"ז במלח שמעמידים אותו בדם נבלה בעינו אסור ובתבשיל מותר, ופר"ח יו"ד סי' ק"ה סקנ"ח העיר עלי'. וערמ"א יו"ד סי' קל"ד. ופמ"ג סי' ק"ה בשפ"ד סקמ"ו ומשמרת שלום ודרכי תשובה סי' קל"ד אות ג': יש מלח ממי הים מלוחים שנקפאו ויבשו. ערש"י שבת (ס"ו:) מקום שריפת המים שעושיםנגרים על שפת הים וכו' והשמש שורף את המים שמלוחים הם ונעשים מלח, ב', מכרה מלח (צפניה ב' ט'), מלח שחופרים מאדמה, מלח המים נקרא בשם מלח סדומית (ביצה ל"ט. ב"ב כ': מנחות כ"א.) היינו שהוא מים המלח שנקרא ים של סדום (ב"ב ע"ד:) ומלח אדמה מלח אסתרוקנית ונקראת ע"ש המקום כמ"ש בערוך, בביצה (ל"ט) פרש"י סדומית דקה מאד וראי' מחולין (ק"ה:), ובב"ב פי' להיפך דסדומית עבה וקשה כאבן וכ"כ הערוך, סדומית אינו מתפשר ולא נמוח במים עד שישחק ואסתרוקנית רפה ומתבטל לאלתר, ובהפלאה שבערכין תי' דבביצה מיירי במלח טחון ואז סדומית יותר דקה מאסתרוקניס, ובב"ב שהמלח בעין סדומית קשה, ועי' גליון הש"ס ב"ב שגורס להיפך, וענ"ב שם, ור"ש אהלות פ"ג מ"ה: רפואה גרגיר מלח בפה רפואה לשיניים, שבת פ"ו מ"ה וגמ' (ס"ה.), מחלה זו מרה ופת במלח מבטל ב"ק (צ"ב:) אחר כל אכילתך תאכל מלח ואי אתה ניזק, ברכות (מ'.) - סעודה שאין בה מלח אינה סעודה, שם (מ"ד.) - תרדין במלח מאכל משביע, נדרים (מ"ט:) ורק מעט מלח יפה, ברכות (ל"ד) - ממעט הזרע גיטין (ע'.), דג מלוח טוב, כשר לא טוב, ב"ב (ע"ד:) - היו נוהגים לשפשף תינוק בהולדו לחזק בשרו (והמלח לא המשחת, יחזקאל ט"ז ד' ושבת קכ"ט:). אינו מבאיש (בכורות ח':) - ממתיק ומקיים הבשר, נדה ל"א - פוץ מלחא ברכות ה'. מצליל השמן, שבת ס"ז: - צריך בישול רב כבשר שור, שבת מ"ב: - אינו מזין, עירובין פ"ג מ"א - ליתן על השלחן מלח, עי' או"ח סי' קס"ז ס"ה ונו"כ: שכל יכול יתן בו טעם כבינה, מנחות (כ"א.) - ובירושלמי הוריות פ"ג ה"ה מלח בזול פלפלין ביוקר ואי אפשר לעולם בלי מלח וכו' ומדמה מלח ופלפלין לחכמה ובינה, וכתובות (ס"ו:) ואדר"נ פי"ז מלח ממון חסר הכוונה שרכוש זקוק לשכל איך להתנהג בו ובלתי הוא כתפל בלי מלח - "מלח" פעל ברית שלום נצחי, מלח ברית אלקיך (ויקרא כ' י"ג), ברית מלח עולם הוא (במדבר י"ח י"ט) ברית מלח (דהי"ב י"ג ה') כשישראל יושבים על השלחן בלא מצוה, ברית מלח מגין עליהם (תוס' ברכות מ'. ד"ה הביאו.) "מנהג" לקדם פני אורח הגון בלחם, ומלח. ונגד ברית המלח, יש בו קללה וחורבן ככתוב גפרית ומלח שרפה כל ארצה (יחזקאל מ"ז י"א) ובירושלמי עירובין פ"א ה"א מים ומלח מין קללה, ערוך ערך מ' מים במבול ומלח בסדום - הקוטפים מלוח עלי שיח (איוב ל' ד') הוא עשב, ובקידושין

(ס"ו.) אבותינו היו אוכלים מלוחים – "ים המלח" בא"י (במדבר ל"ד י"ב), ונקרא גם ים הערבה (דברים ג' י"ז, יהושע ג' ט"ז, י"ב ז') וים הקדמוני (יואל ב' כ'), רד"ק כ' שהוא ים כנרת או ים המלח, ומצודות כ' ים המלח. ובגמ' ים של סדום, שבת (ק"ח: ב"ב ע"ד.) תוספתא סוכה פ"ג, רש"י ורד"ק יחזקאל מ"ז ח'. ים המלח (בראשית י"ג ג') וגם לפני מהפכת סדום נקרא כן, במדרש (ב"ר מ"ב ט', ותנחומא לך ח') כ' שרק אח"כ נעשה אותו עמק למים מלוחים. מים כבדים, ומעולם לא טבע אדם בו (שבת ק"ה:) ובש"ס נזכר ילכו לים המלח (נזיר פ"ד מ"ד, ע"ז פ"ג מ"ג, תמורה פ"ד מ"ב) הכוונה דוקא לים המלח זה ולא לימים אחרים, כמ"ש בפסחים (כ"ח.) דרבה אמר ע"ז דלים המלח אזלא לא בעי שחיקה משום דים המלח אין ספינות עוברות בו כמ"ש רש"י חמץ דלשאר נהרות אזיל בתר פירור: מי ים המלח טובים לרפואה שבת (ק"ח:) אבל מלח סדומית מסמא עינים חולין (ק"ה:), רמב"ם פ"ו ה"ג מברכות כ' שיש גם מין מלח אחר שכן טבעו. "אשת לוט" בנדה (ע':) אשת לוט שתטמא, מת מטמא ואין נציב מלח מטמא, (ור' בחיי בשם א"ע, ואברבנאל בשם רלב"ג, וחזקוני פירשו ותהי נציב מלח, ותהי הארץ נציב מלח): יש עיר המלח (יהושע ט"ו ס"ב), גיא המלח (ש"ב ח' י"ג, תהלים ס' ב', דהי"א י"ח י"ב) תל מלח (עזרא ב' נ"ט, נחמי' ז' ס"א), ובקידושין (ע'.) דרשו שדומים מעשיהם למעשי סדום שנהפכה לתל מלח, וע"ע בס' יביע אומר הרבה מעניני מלח:

פרק ג

פסוק א

אם זכר אם נקבה, עי' אוה"ח, ובפירושו דהול"ל זכר או נקבה לכן פי' דאי הוי כתב כן הי' זכר קודם, לזה נקט אם להורות ששוים, ואך ע"כ אחד מוקדם שא"א להזכיר שנים בבת אחת, ערש"י פסחים (נ"ז:):

פסוק ב

וסמך, בבעה"ט וסמך ידו כ' בבקר, ובצאן ועז כ' את ידו בפסוק ח' לפי שבקר חזק וכו'. וק' דלקמן (דף ד') וסמך את ידו על ראש הפר, והא פר חזק הוא דבן ג' שנים הואויותר חזק מבן הבקר ולמה כ' את. וי"ל דבת"כ סובר ר"מ דאף בני ד' וה' שנים כשרים בפר אלא שאין מביאים זקנים מפני הכבוד. וכיון דבדיעבד כשר בזקנים לכך כ' את ברפיון, וע"ע בתצוה (כ"ט י') וסמך אהרן ובניו את ידיהם, ולקמן (ד' כ"ג) והביא את קרבנו שעיר עזים, וכן וסמך ידו על "ראש השעיר" בלי את וצ"ע:

פסוק ד

הכסלים, ערש"י ובחולין (צ"ג.) וברש"י ור"ן, ורמב"ם פ"ז ה"ו ממ"א, ובכורות (מ'.) ובפרד"י תצוה (דף ש'.):

פסוק ו
כשב, עי' פענח רזא כל היכי דקדים ש' לכ' דהיינו כשבים ר"ל גדולים, וב' קודם לש' כבשים קטנים, ובתוה"מ כ' שם כבש יבוא מצד חוזק גופו כש עב, כמו שמנת עבית כשית לא כן שם כבש שבא מצד צמרו שמכבסין אותו עש"ה:

פסוק ט
שם) לעומת העצה, מלת "לעומת" מציין נקודה אחת המוגבלת ביושר נגד נקודה אחרות שכנגדה, "נגד" אינו מציין הגבלה נגד נקודה מצומצמת רק נגד הרוח ההוא בכלל, ומלת "מול" מציין השטח הסמוך לאיזה דבר באורך בענין שקרוב אליו ורואה אותו, התוה"מ סי' קפ"ג ושל"ב, אילת השחר סי' תקס"ד:
החלב, ערמב"ן דטבע חלב ושומן אין שווין, חלב קר ולח ושומן חם, ועתו"ס בכורות (י'.) ד"ה והחלב, וחולין (מ"ט:) חלב טמא אינו סותם, וחולין (קי"ז).. וטו"ז יו"ד סי' ס"ד סק"ו ולבוש, ובמיני תרגומא באורך, ובמסך הפתח סי' ע"ה אות ט"ו:

פסוק יא
לחם, רש"י לשון מאכל, וכן נשחיתה בעץ לחמו (ירמי' י"א י"ט), עבד לחם (דניאל ה' א'), לשחוק עושים לחם (קהלת י' י"ט), וערש"י בראשית (ל"א נ"ד), ויקרא (כ"א י"ז), ובס' פרי חיים כ' שדרכו לבאר כשרש"י מביא הרבה פסוקים יחד ודי באחד מהם כעין מסורה שבכוונה נאספו יחד, וכאן הדרוש אם שלחנו של אדם הוא כתורה ודומה למזבח והוא לחם אשה לה', אז פועל בסעודתו הרבה, ועבד לחם רב, כי לרצון הוא כמו קרבן, אבל אם לשחוק עושים לחם ואין כאן מצוה אז נשחיתה בעץ לחמו:

פסוק יב
ואם עז. ערמב"ן לא יקפיד בעל לה"ק בבהמות כי ברובם שם א' לזו"נ, ובדברי שאול מ"ת הק' למה לא הביא ראי' יותר מרחלים מאחים דכ' בקרא, ועי' חולין (קל"ז:) דע"ז אמרו לשון תורה לחוד ול' חכמים לעצמו וצ"ע:

פסוק יז
חלב, עיין ראב"ע צו (ז' כ') ובאוה"ח ת"ל לדורותיכם בכל מושבותיכם, ובאמת כן דרשו בקידושין (ל"ז:) מושב בחלב ודם למ"ל סד"א בזמן דאיכא קרבן ניתסר חלב בזמן דליכא קרבן לא קמ"ל ע"ש, ורש"י בעצמו בפ' צו (ז' כ"ו) הביא הדרשא לענין זה, וצ"ע שרש"י לא הביא כאן הדרשה, עי' בס' הדוה"ע: ומ"ש שם איב"א בכל מושבותיכם אפי' חלב חולין כו', עי' תנא דבי אלי' ח"א פט"ו בהמה שלא הקריב ממנה קרבן חלבה מותר, אמרתי לו בני כו' חוקת עולם כו' וזה ממש כדברי אוה"ח, ובפי' רשפי אש על תדב"א כ' דוגמא לזה בכריתות (ט'.) בגר דקבלינן בלא הזאה מדכ' לדורותיכם, וצ"ע למה לא

הביא מכריתות (ד'.) דזה פלוג' ר"י ורבנן. ולרבנן לאו דחוקת עושה כקדשים ולא כחלב שור בחולין דחד מחברי' לא גמר וצ"ע ועי' קוי אור: ועשו"ת נובי"ת או"ח סי' פ"ז תשובה בכל המקומות בתורה שכ' חקת עולם לדורותיכם מה דרשינן מהכפל, וכאן פרש"י יפה מפורש בת"כ, ובת"כ פסקא להאי קרא חקת עולם מוסב על קרא שלמעלה על הקטרת החלב שיהי' נוהג גם בבית עולמים, ולדורותיכם בכל מושבותיכם מוסב על מה שאחריו שאיסור חלב נוהג אפי' בזמן שאין קרבן ואפי' בחו"ל, ובכלי חמדה במדבר בקונטרס מיד ולדורות האריך בזה ע"ש היטב, וע"ע בקובץ דגל הרבנים תרפ"ז סי' מ' בזה. ובס' תוספות ברכה הביא דחלב מטפש הלב, ובתהלים (קי"ט ע') טפש כחלב לבם, וישעי' (ו' י') השמן לב העם תרגומו טפש לבי', וכמו בריש כל מרעין אנא דם, (ב"ב נ"ח: ובבכורות מ"ד:) ריבוי דם מוליד שחין, וכל זה שייך באדם אבל לקרבן כשרים:

פרק ד

פסוק ב

נפש כי תחטא וגו' ואשם, לשון משותף כזה מצינו הרבה בל' זכר ול"נ כמו בפ' וישלח (ל"ב ט') המחנה האחת והכהו ועוד, עפרד"י ח"ב בהערות הגר"ב עפשטיין (דף ל"ב:) בזה, וע"ע מ"א (י"ט י"א) ורוח גדולה וחזק, וקהלת (ג' י"ט) ורוח אחד לכל, ושם (י"ב ז') והרוח תשוב, ישעי' (מ"ג כ"א) עם זו יצרתי, נח (י"א ו') עם אחד, ובלק (כ"ג ט' וכ"ד) עם לבדד ישכון כלביא יקום: ובתנחומא זש"ה (משלי י"ט ב') גם בלא דעת נפש לא טוב. מי שחטא אפילו בשוגג אינו סימן יפה לו וכו', כי בודאי עשה עוד מעשה בכוונה. אשר זאת גרם לו השוגג, דעבירה גוררת עבירה כי לולא זאת איך יצא זאת מלפניו שאינה לידו שוגג, וכן לא ישמח במעשה שעושה שאולי שלא לשם שמים נתכוון, אך אחר שיזדמן לפניו מצוה בהזדמנות לבד בלא כוונה, תברר לו שהמצוה הקודמת הי' בכוונה הראוי' כי מצוה גוררת מצוה. ועפ"ז י"ל תוספתא פאה פ"ג בחסיד ששכח עומר בשדהו ואמר לבנו צא והקריב עלי קרבן דמצוה זו שלא לדעת עשית ע"ש, וא"ש שלולא שעשה מצוה הקודמת לא הי' מזדמן לו מן השמים מצוה זו של עומר ושכחה, ועי' באלשיך, וס' חסידים סי' רכ"ח ואגרא דפרקא אות רמ"ה, ומ"ש בפ' אמור (כ"ג כ"ד) ובת"כ האוכל חלב בשוגג ואח"כ נתוודע לו מביא חטאת בסלע, ספק אכל ספק לא אכל מביא אשם תלוי בשני סלעים, וכן הוא באבות דר"נ פ"ל, הטעם שהחמיר על ספק חטא יותר מן הוודאי ע' בר' יונה ריש ברכות והובא ברמ"א או"ח סי' תר"ג שעל חטא ודאי ישים לבו לחזור בתשובה לא כן על ספק חטא והרי הוא קצת מזיד כענין התשובה כי יאמר לא חטאתי – וערש"י סנהדרין (ק"ג.) ד"ה שלא תמצא אשתך ספק נדה. ובירושלמי קידושין

פ"א ה"ט מי שבאה לידו ספק עבירה ולא עשה אותה נוטל שכר כעושה מצוה. ובדברי רא"ם כאן ע' חמדת ישראל (דף ע"ז.) ובטו"ז או"ח סי' קצ"ו סק"א כ' דאונס ושוגג בחדא מחתא מחתינהו ע"ש, ובאמת מרחק רב ביניהם כמ"ש הר"מ פ"ה ה"ו משגגות טעם דבשוגג חייב חטאת ובאונס לא, בשוגג הי' לבדוק ולדקדק, ואלו בדק יפה לא הי' בא לידי שגגה, אבל אונס מה לו לעשות הרי טהורה היתה שלא בשעת וסתה עכ"ל. לפ"ז יש לחלק לענין ברכה בשוגג אין לברך משא"כ באונס יש לו לברך: וראיתי בשו"ת אמרי דוד סי' רי"ח באיש א' חלה חולי המתדבקת ר"ל ומבקש לשלוח לו תפילין לבית החולים ומשפט הרופאים לשרוף כל כלי תשמישו כשיקום מחליו, אם רשאים ליתן לו תפילין כיון דישרפו אותן אח"כ ועוברין על כמה לאווין לא תעשון כן כו', והורה כיון דמצוה קעביד בהנחת תפילין אין לו להביט מה שיהי' אח"כ, בברכות (י'.) בהדי כבשי דרחמנא למה לך, ובסוטה (י"ב.) בעמרם שאמרה לו בתו שאין לו לדאוג על להבא עש"ה – ובשו"ת אמרי יושר ח"ב סי' קצ"ט אם למסור ס"ת לבית אסורים שיוכלו לשמוע קריאת התורה אי יש לחוש מצד בזיון, והגאון מדווינסק ז"ל החמיר: ועי' שבת (ק"כ:) גרם מחיקה מותר ובנ"ד גרמא הוי, ועי' בפס"ת סי' קס"ד, וכעת ראיתי בס' טוב עין על ירושלמי יבמות (דף י"ב:) מה שהשיב בשאלה הנ"ל והורה דאין להמציא לו תפילין באם יש חשש שילכו לאיבוד, משום דעתה אנוס הוא ולא הוי קרקפתא דלא מנח תפילין דאונס רחמנא פטרה, וכמ"ש הכ"מ פ"ג ה"ח מחמץ על תוס' כתובות (ז'.) ד"ה מתוך שכ' דאסור לשרוף חמץ שנמצא ביו"ט בפסח משום מוקצה וכי משום איסור דרבנן שרינן להשהותו, ותי' דאנוס בתקנת חכמים אינו עובר בב"י, ובתוס' שבת (ד'.) ד"ה קודם דפטור מסקילה דאנוס ע"פ חכמים, וכיון דאין מניח תפילין מחמת אונס אין עלינו חיוב ליתן לו שיש חשש שיאבדו אח"כ, וענובי"ת יו"ד סי' צ"ו עש"ה, ופרד"י ח"א (קצ"ב:), וראיתי עוד מעשה הגר"י בעל התומים ז"ל כשהי' בבית הכסא כדי שלא להרהר בד"ת הי' קורא בעתונים מגידי חדשות (ועתו"ס תענית (ז'.) ד"ה אף בשם מדרש נצבים בענין זה) ומצא כתוב כשמבשלים בשר בחלב ומזבלים השדות בזה התערובות צומחים הפירות גדולים, ותיכף עלה במחשבתו לפרש בזה מאמר הכ' ראשית בכורי אדמתך תביא וגו'. היינו שתביא ממבחר הפירות, אבל בכל זה לא תבשל גדי בחלב אמו. ואח"כ הי' לבו מהסס על שנכשל בהרהור ד"ת בבית הכסא והתענה מ' תעניתים. ולכאורה למה הי' דואג על זה הא קיי"ל לאונסא שאני. וכמ"ש בזבחים (ק"ב:) דרב שלמד מראב"ש בביה"כ ע"ש. ויש לחלק דשאני ראב"ש שהי' טרוד ומעיין בשמיעתו לפני כניסתו ומהרהר בה בעל כרחו, ערש"י קידושין (ל"ג. וזבחים שם), משא"כ הגאון ז"ל שהי' תמיד נשמר מזה רק

בפעם הזה אירע לו לכן הי' מתענה לכפר כדמצינו שהראשונים היו עושים דין על אונם שינה כתמיד (כ"ח.), ועמש"ל הרבה בעניני אונם (א' ד'):

שם) מכל מצות, מלת "כל" אי שייך במספר פחות משלשה וכן מלת "רבים" עי' בתורה והמצוה כאן, ואילת השחר סי' תקפ"ג, ועמ"ש בזה הרבה חדשות וציונים מש"ס ופוסקים, בפרד"י וישלח (דף ר"מ: ובח"ב דף נ"ב. קל"ה: רצ"א. ושל"ו:) ע"ש ותרוה צמאונך:

שם) מאחת מהנה, כל מקום שכ' שם היחיד אצל מספר "אחד" כמו איל אחד כבש אחד וכדומה יש בו דרוש, שהי' מקום לטעותשיהי' יותר מאחד. או שבא למעט החצי. או שיהי' האחד מיוחד ונבחר במינו. וכשאמר אחת מכל, לחייב על כל אחת ואחת. עי' תורה והמצוה רי"ח. אחרי י"ח. אמור רכ"ב ואילת השחר סי' ס"ד:

שם) רש"י שם משמעון, ובפענח רזא כ' שלא ק' דהרי מ' סתומה וכתב פתוחה, וכן דן מדניאל, דקיי"ל סתום ועשאו פתוח כשר (שבת ק"נ. ויו"ד סי' רע"ד):

פסוק ג

בענין קרבן צבור עי' ירחון שערי תורה ח"א סי' ג' שהק' לרש"י סוכה (כ"ז:) איך משכחת ק"צ דבעד כל ישראל וגו' ואינו שוה פרוטה לכל אחד. וביומא (נ"ה.) אי לא דקנה גבוה היכן מכפר להו, וע"ש בסי' י"ט בזה. ובסי' קכ"ז כ' דוקא בסוכה דמצוה רמי' על כל אחד מישראל בפני עצמו, ובאין שו"פ אינו שלו. אבל ק"צ דעל כל ישראל לא רמי' רק מצוה אחת. וכל ישראל ביחד יגרמו שתעשה המצוה. ל"צ שיהי' לכל אחד דין ממון. שכל יחיד אינו מחויב רק להשלים המצוה ועל ידי כולם יהי' המצוה. והג' מקוטב ז"ל אמר שכל חפץ שיש לאדם נקרא בעלים לפי שגוף החפץ ברשותו לעשות מה שירצה ולא אחר. ב'. שיש לאדם דין ממון שיכול לקבל ממון עבור החפץ. לפי זה בחפץ שאין בו שו"פ עכ"פ שלו שברשותו לעשות מה שירצה בלא אחר. הגם שהרבה שותפים חשוב שלהם יותר משל אחרים אף כשאין שו"פ. אבל אם יש חפץ שכל העולם שותפים. הכל מודים שצריך דין ממון שו"פ דפחות לא מקרי ממון. וא"ש רש"י סוכה דכל ישראל שותפים צריך עכ"פ שיהי' שו"פ, אבל ערבה שהחפץ כולו ברשותו לא בעינן שיהי' שו"פ כיון שיש לו כח יותר מחבירו ולא בעינן שו"פ כשהדבר שלו לגמרי. וע"ע שם בח"ג סי' א'. ועמ"ש לעיל (א' ב') ופרד"י ח"ב במלואים והערות (דף ת"ג.) ובפ' צו (ו' ט"ז):

שם) יש הבדל בין משיח לנשיא נשיא שם המצטרף ולא יקרא בו כאשר עבר מנשיאותו. ומשיח יקרא אף אחר שעבר. תוה"מ סי' כ"ו:

לאשמת העם, "עם" על פחותים. ואומר דרב המנהל את ישראל צריך ליזהר אף בקל שבקלים שלא ילמדו ממנו. ולפמ"ש באבות (ד' י"ג) ששגגת תלמוד עולה זדון. המון עם אם רואים שת"ח נוהג כן גם המה מקילים לעצמם במזיד וא"כ עולה שגגו לזדון "הכהן יחטא" דהיינו שהוא חוטא בשוגג. ע"י כן נעשה בההמון "אשמה": דור דור ודורשיו דור דור ומנהיגיו. כל דור ישיג מנהיג כפי ערכו. אם הכהן המשיח יחטא. זה סימן לאשמת העם. האשם הוא בעם. וגם אם הכהן המשיח יחטא בחטאים קטנים העם יאשמו אח"כ באשמות גדולות. וזה פי' אבד חסיד מן הארץ וישר האדם אין (מיכה ז' ב'). המון עם מתיר תמיד עצמו יותר מהמנהיג. ואם נוהג בבחינת חסיד לפנים משורת הדין. העם עכ"פ הם הולכים בדין. אבל אבד חסיד - הוא אח"כ וישר באדם אין. מורים היתר אף בחמורים - וז"פ הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים (תהלים י"ב ב'). וכמו הנוסעים במסלת הברזל הם יכולים לעשות כל מה שירצו לאכול ולשתות ולישן ולנגן ולרקוד. אבל המנהל המכונה. דרוש מאתו לכונן כל חושיו ורעיונו רק בהמכונה ובסדר מהלכה. ואם יסיח דעתו אף רגע יוכל להביא שואה ואסון ואבדון נפשות. וכן רב העדה המנהל מכונת הרועה. הרוחנים של בני עדתו. אם יקל מעט בשמירה מהלך המכונה יוכל להביא משבר כללי בכל מכונת הדת. יען כי הכל צופים אליו: ובפדר"א פמ"ח בזמן שהרועה תועה הצאן תועה אחריו. ובש"ב (ה' ב') אתה תרעה את עמי. ובירמי' (ג' ט"ו) ונתתי להם רועים, ובמד"ר דברים ב' כל מה שהגדולים עושים הדור עושה. ועי' בזה בזהר ויקרא (כ"ג.). ובמדרש שמואל (א' י"א) חכמים הזהרו בדבריכם החכם יהי' נאה דורש ונאה מקיים. להיות הוא נזהר תחלה בכל מה שמזהיר לאחרים. ובב"מ (ל"ג:) בת"ח שגיאותיהם לזדונות. ועי' בזה במקור ברוך (דף תקצ"ט): והנה יפלא איך כהן משיח יחטא הא אי' באבות פ"ה מי"ח. ויומא (פ"ז.) כל המזכה רבים אין חטא בא על ידו. וכ"ג מזכה רבים בלמדו עם העם. ומכפר עליהם. ורק אם העם רעים ולא יצייתו להמנהיג א"כ אינו מזכה רבים ממילא אם הכהן המשיח יחטא. הוא רק עבור "לאשמת העם" העם חייבין בזה שלא צייתו לו וגורם שלא יהי' מזכה את הרבים:

פסוק ה

מדם הפר. דם מהפר. כלומר דם מהפר יקבלנו. דאין לפרש מדם הפר. מקצת הדם. יען כי בפסוק ז' מפורש את כל הדם הפר ישפוך. ומפרש שהכוונה שיקח את הדם ישר מן הפר ולאפוקי דם נשפך ואספו בכלי שאין זה ישר מן הפר. ובזבחים (כ"ה) ולא מדם עור. עי' בטו"ז יור"ד סי' כ"ג סק"ז דאין בעור דם. ובתבו"ש שם אות כ' מקשה מכאן דיש דם בעור. וע"ש בפמ"ג ובשו"ת שבות יעקב ח"ג סי' נ"ח כ' דכוונת הטו"ז בעור עוף:

ובתוה"מ סי' רי"ד כ' יש הבדל בשם דם. בין אם בא בסמיכות אל החי כמודה האדם, דם נקי שאז יכוין על הדם שהנפש תלוי' בו, אבל דם סתם יכוין על כל דם שיהי' ואפי' דם התמצית ודם העור והבשר, ועי' השחר סי' תנ"ג:

פסוק ו

פרכת הקדש, ובפסוק י"ז כ' רק הפרכת, ע"ש ברש"י שהביא חז"ל כשחטא צבור נסתלקה הקדושה, והוא בזבחים (מ"א:), וי"ל עוד דקיי"ל דרק כ"ג משוח בשמן המשחה מביא פר על שגגתו ולא מרובה בגדים (היינו מימות יאשיהו שגנז שה"מ שעשה משה ושוב לא נמשח שום כ"ג רק מתלבש בח' בגדים), ובימי יאשיהו כשנגנז שמן המשחה נגנז גם הארון (ביומא נ"ב:) ורש"י כ' כאן פני פרכת הקדש כנגד מקור קדושתה מכוון כנגד בין הבדים, לפ"ז דכאן בכהן משיח מיירי דהיינו שמן המשחה והי' גם הארון כ' פרכת הקדש, אבל לקמן בפר עדה דקאי נמי על זמן דליכא ארון, דבפר העלם של צבור אין תלוי אם כ"ג הוא משיח או מרובה בגדים לבד, משו"ה נשמטה מלת קודש, עי' בס' ביכורי אביב. ובמגילה (ט':) והוריות (י"א:) אין בין כהן המשיח, ויומא (נ"ז:) בתד"ה חוץ, ומשל"מ פ"ה הט"ו ממעשי הקרבנות בזה ובס' דברי חנוך:

פסוק ז

ושפך, בתוה"מ סי' רכ"ח יציקה נרדף עם שפיכה רק שמורה שיוצק בצמצום על מרכז מיוחד:

פסוק יב

שפך הדשן, עי' שיח יצחק יומא (דס"ח:) שהאריך ברש"י ורא"ם כאן:

פסוק יג

ואם כל עדת ישראל, יש טעות שהב"ד חייב להביא קרבן ויש שהעושה חייב (כל דבר שמחייבים על שגגתו חטאת פרט לקרבן עולה ויורד). ב"ד חייבים שיהי' של ע"א, ויהי' ראש ישיבה עמהם, ויהיו כולם ראוים להוראה ויעשו כל הקהל או רוב ומדמין שב"ד הורו כדת, וגם שיורו להקל מקצת אבל לא לעקור מצוה א', ואם חסר א' מזה העושה חייב חטאת והם פטורים, וכ' במל"מ פ"ב ה"ב משגגות אם פסקו שאין בו כרת אבל איסור יש ועשו רוב הקהל ע"פ לא מקרי תולה בב"ד וחייב כל אחד קרבן, וע' במנ"ח מ' ק"כ אריכות בזה. ורובו ככולו עי' רביד הזהב, ופרד"י משפטים (כ"ג ב'), ובתורה והמצוה סי' רמ"ב, ויש לעיין אי גרים משלימין לרוב הצבור או לרוב השבט, ולפי מה דקיי"ל בקידושין (ע"ג.) דקהל גרים לא אקרי קהל, א"כ לא מצטרפינן לרוב הצבור, כמ"ש (בהוריות ג'. ובירושלמי פ"א ה"ב וגם בהוריות ו':) שבט לוי לא אקרי קהל, דכל אילת שאין לו אחוזה לא אקרי קהל ע"ש, א"כ הוא הדין בגרים דלא נטלו חלק, וי"ל

דלא מצטרפו לרוב הקהל, ועי' בס' אמבוהא בספרי פ' שלח (דף קע"א.) בשם הג' כלי חמדה ז"ל שנסתפק אי נשים משלימות לרוב הקהל להביא פר העלם דבר של צבור ולא העלה דבר ברור, אכן אי' בירושלמי פ"ז ה"ו מפסחים ונסלח לכל עדת בנ"י. פרט לנשים ולקטנים ע"ש, ובמפורשים דנשים אין מצטרפות לרוב הקהל שאינן בכלל עדת בני ישראל, ובהתורה והמצוה סי' רמ"א ורמ"ח הבדל בין קהל ועדה כמו שיש הבדל בין הקהל ובין מועד, המקהל אוסף אנשים על קול וחצוצרות, אבל המועד הוא בהזמנה לזמן ובסדר מיוחד, וכן הקהל הוא אסיפת ההמון, וההעדה אסיפת העם וזקניהם בראשיהם, וכן יהי' שם עדה על סנהדרין לבד ויש הבדל בין עדה לעדת ישראל שנופל רק על הסנהדרי גדולה, ושם עדה סתם כולל גם סנהדרי קטנה, ויש פלוגתא בשם קהל אם נקרא גם שבט א' או רק רוב ישראל:

שם) ישגו ונעלם, יש הבדל בין ל' שגיאה ובין ל' הפלאה, ובין ל' העלמה, שבעת ידרוש ויחקור לדעת את הדבר ואינו יכול לדעתו ישמש בל' הפלאה, ובעת שעיין בדבר ועלה בעיונו משפט כוזב הפך האמת ישמש בל' שגיאה, ועל העלמה בכלל ישמש בלשון העלמה, שהעלמה כוללת כל שאינו יודע איזה דבר יהי' מאיזה סבה שיהי':

שם) ואשמו, ק' פשיטא דאשמו כיון שעשו איסור, ויתפרש ברש"י (ל"א.) ר"ה ד"ה עד שיחזיקו את עצמם אשמים לאפוקי באומר מה פשעי ומה חטאתי ושוגג הייתי אינו מתכפר בקרבן בלי תשובה, דנקרא זבח רשעים תועבה, וכירמי' (ב' ל"ה) ותאמרו כי נקיתי כו' הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי, וברד"ק שם דעי"ז העון כפול דאמר החכם כפירת עון שתי עונות. וגם י"ל לשון "נשפט" ל' נפעל דכביכול גם אני סובל כן, שאפסיד ריח ניחוח הקרבן שלא תביאני, ואף אם תביאני בלי תשובה אסבול עוד מעין חטא חולין בעזרה, יהי' תועבת זבח רשעים, ועמש"ל (ד' ב') (ה' ולקמן י"ז וי"ט):

פסוק טו

וסמכו, לפעמים בא בל' יחיד, ולפעמים בל' רבים, ויצא נח ובניו ואשתו, ויבא משה ואהרן, ויקברו אותו יצחק וישמעאל, ויקחו שמעון ולוי איש חרבו, כל מקום ששני הנושאים שווים במעלה ובהפעולה כ' הפעיל בל"ר, וכ"משהאחד עיקר במעלה, או שהוא המתחיל יבא בל' יחיד, אילת השחר סי' קס"ז:

פסוק יח

יסוד, ערש"י ולח"מ פ"ה הי"א ממעשי הקרבנות, ועתו"ס מגילה (ו':) ד"ה מסתבר דמטעם אין מעבירין לא חזינן אלא דכל מערבו של מזבח כשר, אבל יסוד לא חזינן, משו"ה איצטריך קרא לאשמעי' יסוד, ותמה בטורי אבן דא"כ קרא דאל פתח אהל מועד למ"ל להורות לשפוך היסוד המערבי, והא כבר שמעי' לה מהא דאין מעבירין על המצות וזה

דבעי יסוד דוקא כבר שמעי' מדכ' על יסוד מזבח העולה, וא"כ למ"ל פתח אה"מ, ובס' שארית יעקב מהגאבד"ק פראשקי ז"ל בסוגי' דאין מעבירין עה"מ (דף ק"מ.) תירץ ע"פ מזרחי דבאמת הטעם דשופכין על היסוד המערבי הוא משום דא"מ על המצות, וג"כ צריך קרא דאל פתח אה"מ למעט מזבח הפנימי ולק"מ:

פסוק כ

כאשר עשה לפר החטאת, ובפסוק כ"א כאשר שרף, וק' מי יימר דעשה או שרף, שמא לא קרה כך שיחטא כהן משיח דהוא מילתא דלא שכיח הול"ל כאשר נאמר, ואולי קאי על הכתוב כאשר צוה ועשית, כמ"ש בשמות (ל"ו י"א) והלאה ויעש ויעש הרבה פעמים, וכי בצלאל הכל עשה, אלא מה דצוה מעלה עליו הכתוב כאלו בעצמו עשה, אף כאן הוי כאלו הכתוב עשה, וכדכ' הרלב"ג במלכים א' (י"ט ט"ו) ומשחת את חזאל למלך ואת יהוא בן נמשי תמשח, וק' דאלי' לא משח את יהוא, אלא אלישע שלח למשחו ולחזאל לא משחו כלל, אלא כן אמר לו אלישע הראני ה' אותך מלך (מ"ב ח' י"ג), ופי' רלב"ג דא"ל ה' לאלי' דמפני שלמד חוב על ישראל הוא סיבת המשח חזאל ויהוא, לנקום בחוטאים ולה"ק לי' ומשחת, דהוי כאלו הוא משחם, וגם כאן יאמר שעשה הכתוב דדברי תורה כמעשה הם, כן כתב לי הר"ר ישעי' ביעזונסקי נ"י מראדום:

פסוק כב

אשר נשיא יחטא, ערש"י ומהרש"א עה"ת ובהוריות (י'.) יכול גזרה ת"ל אם הכהן המשיח יחטא, מה התם לכשיחטא אף הכא כשיחטא, ובתורה תמימה כתב הא דאשרי הדור שהנשיא שלו מביא קרבן כדי שילמדו ההמון ממנו להביא קרבן, והו"א שמודיע הקב"ה שיהי' כן בהחלט וכמו בפ' מצורע בבית בשורה הוא לכם, ומשני שא"א לומר כן שכ' בכהן משיח "אם" והא דרך בכהן גדול שהוא גדול האומה לכתוב ג"כ בלשון חיוב, ומדכ' ל' תנאי "אם" ש"מ שגם כאן תנאי - ובזהר כ"ד. אשר נשיא יחטא ודאי יחטא והפשט י"ל כמ"ש הר"ם בפי' המשניות אבות פ"א מ"ט ושנא את הרבנות שיתקנאו בו ויחלקו עליו יפסיד אמונתו כמ"ש כיון שנתמנה פרנס על הצבור מלמטה נעשה רשע מלמעלה, ובהגהות הגרי"ב כ' שלא מצא זאת בש"ס, ובבעל הטורים במדבר (א' ז') כ' מסורה הפקד את הלוים, והפקד עליו רשע (תהלים ק"ט ו') ז"ש אין אדם נעשה שוטר מלמטה אא"כ נעשה רשע מלמעלה, וי"ל מקורו בסנהדרין (ק"ג:) כיון שנעשה רש מלמטה נעשה רש מלמעלה, ומפרש רש מלשון ראש, ומצינו ראש בחיסור א', בפ' עקב (י"א י"ב) מרשית השנה, ובאיוב (ח' ח') שאל נא לדור רשון, ובס' תוספת ברכה הביא ג"כ זהר הנ"ל אשר נשיא יחטא ודאי יחטא, וי"ל אשר מלשון אושר מענין טובה וברכה, באשרי (ויצא ל' י"ג). ותומכיה מאושר (משלי ג' י"ח), ואם חיי הנשיא משופע בטובה

עלול לחטוא, וכמ"ש בעקב (ח' י"ב) פן תאכל ושבעת, וילך (ל"א כ') ואכל ושבע ודשן ופנה וגו', האזינו (ל"ב ס"ו) וישמן ישורון ויבעט, ועי' ברכות (ל"ב.) וזה הפי' אשר נשיא יחטא שאשרו בודאי יגרום לו לחטוא, אבל גמ' דידן לא ס"ל כזהר, בהוריות (י'.) יכול גזרה ת"ל כו', והפי' י"ל עפמ"ש בע"ז (ד':) לא הי' דוד ראוי לאותה מעשה רק להורות שתשובה מועיל ע"ש, וזה"פ יכול גזרה שיחטא הנשיא שהוא גדול האומה כדי שילמדו ממנו אנשים שאם יחטאו לא יתייאשו מתשובה ורק יביאו קרבן ונסלח להם: ובס' פתחי שערים בשלח כ' כמו שיש לחלק דבר גוש לחלקים, כן מדת איש, למשל אהבת אב לבנים אם יש לו בן יחיד כל אהבתו אליו, אבל אם יש לו כמה בנים, יחולק אהבתו על כולם, וכן הוא במדת פחד אם יש לו אדון אחד גדול פחדו מאד, אכן מי שיש לו ליפחד מרבים אימתו נחלקת לחלקים רבים, וז"פ אשר נשיא יחטא וגו' אחר שהוא נשיא ואין עליו מושל רק ה' ולאיש כזה חטא אחד לרב יחשב "אשם" כאלו האשים בכל מצות ה', וז"פ ובכן תן פחדך כו' ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך שאנו מתפללים שיתן ה' פחד לבד, ולא יהי' לנו מניעים מפחד בנ"א ואז נעבוד לה' באין מעצור:

שם) בשגגה ואשם, ובהוריות (ה'.) השב מידיעתו מביא קרבן על שגגתו וכו', ועי' תוס' שבת (צ"ג:) ד"ה ששגג, שהק' על רש"י דהזיד בכלי חייב חטאת על האוכליהא כיון דהזיד בכלי לא מקרי שב מידיעתו, ובס' מגיני שלמה תי' דמיירי שלא הי' צריך לאוכלין כ"כ ולא הי' עושה כן במזיד, אבל הכלי הי' צריך לו הרבה ועשה אפי' במזיד ע"ש, מבואר כנ"ל דאף דחזינן דאינו פורש עצמו מחמת חומר עבירה לחוד מ"מ כיון שהאיסור הי' מונע לעשותו מחמת שאין צריך לו כל כך מקרי ג"כ שב מידיעתו, ועי' בזה בדרוש וחדוש פסחים מערכה ה' אות ג' ע"ש, וצ"ע שלא הביא מהוריות (י"א.) דאוכל נבלות לתיאבן ונתחלף לו בשומן חייב חטאת דהוי שב מידיעתו כיון דאלו אשכח היתירא לא אכל איסורא ע"ש, הרי מפורש כמג"ש, ועי' היטב בזה בס' חידושי הרד"ד לזקני הגאבד"ק לאסק ז"ל בפסחים (דף ע"ב:), וע"ע בחמדת ישראל (דף מ"ג: וקמ"ד:) בענין אם במזיד הוי פטור מטעם שבמזיד אינה מלאכה. אם הוי בשוגג שב מידיעתו עש"ה - ובמנ"ח מ' קכ"ז נסתפק הא דאינו שב מידיעתו אין מביא קרבן על שגגתו, אם דוקא מחטאת דיש לימוד ע"ז או גם בשאר קרבנות, ועי' בזה בשו"ת חבלים בנעימים ח"ב סי' קי"ח, ויהי' א"ש מה שהק' הגה"צ מטשעכאנאוו ז"ל בס' בית אברהם בפסחים (ל"א:) האוכל תרומת חמץ בשוגג משלם כו' ופרש"י ששגג בתרומה אפי' הזיד בחמץ, והק' הא אינו שב מידיעתו דהא חשוד לחמור הוי חשוד לקל וחמץ חמור שבכרת ולמה משלם

חומש על התרומה, ולהמנ"ח ל"ק דבחומש לא איכפת לן דאינו שב מידיעתו, אך מפורש להיפך במהרש"א פסחים (כ"ט.), וע"ע בחלקת יואב קמא או"ח סי' ט':

פסוק כג

או הודע רש"י כמו אם הודע, עמ"ש בזה בפרד"י משפטים (קצ"ה.):

פסוק כה

ולקח באצבעו, זבחים (כ"ד.) על קבלת הדם בכלי ביד ימינו, והק' בהכתב והקבלה דבמצורע (י"ד כ"ה) ולקח הכהן מפורשים על טבילת האצבע בדם, בזבחים (מ"ז:) ושם לא נא' באצבעו ומפורשים על טבילת אצבע בדם, והכא שמבואר באצבעו לא נפרשנו על טבילת האצבע כי אם על קבלת הדם בכלי, וי"ל דאצבע גם הוראות כלי, אצבע ל' תפיסה ופי שנים בהוראות אצבעו, הכלי ואבר יד:

פסוק כו

ונסלח לו, בתוה"מ סי' רס"ז מחילת עון ידובר בלשונות הרבה, ויש הבדל בין לשון סליחה ויתר לשונות, של' סליחה מורה שמעביר החטא כאלו לא הי' במציאות כלל, משא"כ בלשונות מעביר עון עדיין ישנו במק"א לכן נושא עון, ה' נושאו, תם עונך, הי' לו מציאות בזמן עבר אבל עון הנסלח דומה כאלו לא הי' לו מציאות כלל ולכן לא נמצא לשון סליחה מאדם לאדם, כי אין האדם יכול לעשות דבר כאלו לא הי':

פסוק כז

חטאת, חטאת קבוע לעולם קרבן בהמה ולא עולה ויורד וכן בדבר שחייבים על זדונה כרת והם מ"ג, ויש ג' אע"פ שהם בכרת אינם בחטאת, מילה ופסח דרק בעשה, ומגדף אינו במעשה, וצריך שיהי' שוגג מתחלה עד סוף, ואם טעה בדבר מצוה כגון לולב ביו"ט ראשון כשחל בשבת ושכח והוציא לרה"ר פטור מחטאת, ודוקא בעושה מצוה, ובטעם המלך הל' שופר כ' דוקא במצוה דאורייתא אבל לא טעה במצוה דרבנן, ועמנ"ח מ' קכ"א אריכות מכל עניני חטאת: ה. א) ונפש כי תחטא, פי' בזהר (י"ג:) בלשון בתמיה, שהכתוב מתמה על הנשמה איך אפשר שתחטיא דהיא חלק אלוקי ממעל, יש טועים לשאול הלא הא"ס אינו מתחלק חלילה, ורק האמת כמו מדורת אש שהדולק ממנו נר, המדורה לא נחסרה כלום, ומ"מ נוכל לומר שהנר הוא חלק מן המדורה, אבל המדורה עצמה אינה נחלקת, ועי' בס' הברית בפ' בהעלותך, ובשפע טל בהקדמה בן מאה שנים, ובס' נשמת חיים מאמר שני:

שם) ושמעה קול אלה, הוא השבועה קודם צאתו לעולם תהי' צדיק, נדה (ל':), "והוא עד" האדם בעצמו מעיד על כל מעשה (כחגיגה ט"ז.) "או ראה" מקומו בגיהנם, "או ידע" בעצמו, ואמר אם לא יגיד ונשא עונו מלת לוא באלף ו', דכ' במשלי מכסה פשעי'

לא יצליח ומודה ועוזב ירוחם (כ"ח י"ג), ופי' בבינה לעתים דרוש מ' כי החוטא הכופר ואומר לא חטאתי אינו מבטל בזה כח מקטרג הנברא בחטאו ואדרבה עוד יוסיף לקטרג עליו, אבל אם מתוודה בלב נשבר חטאתי עויתי פשעתי ואני מתחרט ואקבל על עצמי שלא אעשה עוד כזה אז ירוחם מן שמים, וכ' בירמי' (ב' ל"ה) הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי, ומלבד העונש של החטא עוד אענשך על כפירתך בחטא, וז"ש "אם לא יגיד" אם לא יתוודע קודם מיתה, "ונשא עונו" עמו לגיהנם, אך אם "לוא יגיד"אם לו ית' יגיד ויתוודה, אז "ונשא עונו" הי' נושא העון וימחול לו, וכן אי' במדרש תהלים ק', מכסה פשעי' לא יצלח זה אדה"ר שאמר האשה אשר נתת כו', ומודה ועוזב ירוחם, זה קין שאמר גדול עוני מנשוא: והגר"א ז"ל אמר במ"ש בתהלים (ל"ב ה') חטאתי אודיעך ועוני לא כסית, אמרתי אודה על פשעי לה' ואתה נשאת עון חטאתי סלה, דכאשר בא נתן לדוד להוכיחו כ' בשמואל ב' (י"ב י"ג) ויאמר דוד חטאתי לה' ויאמר נתן אל דוד גם ה' העביר חטאתך לא תמות, ויש שם פסקא באמצע הפסוק בין תיבת לה' לתיבת ויאמר, ומשמע שחסר כאן מקצת דברים מה שדוד רצה לומר עוד, ובא נתן והפסיק דיבורו, וצ"ל שדוד חפץ עוד לומר המלות עויתי פשעתי כדין כל המתוודים, אך היודע מחשבות ידע שדוד אמר חטאתי בחרטה מוחלטת, עד אשר המלה חטאתי די להעביר חטאו, לכן מיד בא נתן בתוך דיבורו במה שאמר חטאתי, וא"ל גם ה' העביר חטאתך, וז"ש בתהלים חטאתך אודיעך ר"ל שאמרת חטאתי לה' ועוני לא כסית ר"ל גם עויתי חפצתי לומר אמרתי אודה עלי פשעי ר"ל שגם פשעתי חפצתי לומר כדין כל המבקשים סליחה אכן ואתה נשאת את עון חטאתי סלה, ר"ל שסלחת לי מיד אחר הדיבור חטאתי ופח"ח: ובחות יאיר מהאו"ח ז"ל כ' דצדיק נתפס בעון הדור שהי' לו למחות וזה ונפש כי תחטא ר"ל מלשון חסרון כמ"ש במ"א (א' כ"א) אני ובני חטאים ר"ל שיחסר נפש הצדיק, "ושמעת קול אלה' שהצדיק שמע להשבועה שהשביעו אותו קודם שנברא, היה צדיק, "והוא עד" הצדיק הוא תכשיטו של עולם, מל' הורד עדיך (שמות ל"ג ה'), וק' למה ילקה הצדיק בעון הדור ע"ז אמר "והוא ראה או ידע" איזה עון שבדור, "והוא לא יגיד" ויוכיח להם, לכך "ונשא עונו". ועפ"ז י"ל מדרש נח בפסוק שנאו בשער מוכיח (עמוס ה' י') זה נח. ולפי שהיו שטופים בגזל נימוחו, דהי' קשה למדרש דהא צדיק מכפר על עון הדור ומדוע כאן להיפך וקאמר שנאו בשער מוכיח, שהי' נח מוכיחן לכך נימוחו מהעולם, וע' בפ' אחרי (ט"ז א') הרבה מענין הספד:

שם) באוה"ח שישנה בשבועות העדות משבועות ביטוי מג"ש דתחטא תחטא וכו' ופלא כי הלימוד תחטא תחטא מג"ש למעלה שם בהסוגיא שבועות העדות משבועת הפקדון,

ובאמת שבועות ביטוי לא נאמר "תחטא", ובהמאסף מירושלים שנת י"ח סי' פ' הגיה במקום משבועות ביטוי צ"ל "כשבועות ביטוי" וכוונתו יען שידענו מג"ש משבועות הפקדון ששבועות העדות ישנו מפי עצמו כמו שבועות ביטוי שישנו ג"כ מפי עצמו ע"כ למדו שפיר מלאחת הנאמר בשבועות ביטוי דשבועה מפיו ל"צ להיות בב"ד ודוקא שהי' הכפירה בב"ד, ועי' ס' עבודת הלוים על שבועות (דף ל"ב.) מ"ש לתרץ האוה"ח:

שם) במד"ר כאן פ"י מעשה דבר תלמיון, ובש"ס נדרים (כ"ה.) איתא זה קניא דרבא, דיהיב מעות בתוכו ונשבע שהחזירו, ועתו"ס שבועות (כ"ט:) ד"ה משום, ושו"ת הרשב"א ח"ד סי' רע"ב. וקשה דמה הועיל בזה והא לא יצא ידי חזרה כיון דכפרה בעי דעת בעלים בחזרה, עי' ב"ק (נ"ז. וקי"ח.) ועוד הק' בדברי שאול מ"ת כיון דדעתו הי' ליקח ממנו הקניא בחזרה אכתי עובר דלא רצה ליתן לו רק על מנת שיחזיר לו ולא מהני, ועיו"ד סי' רל"ח סכ"ג בשבועה אי מועיל במתנה ע"מ להחזיר וביד שאול שם, ובידי משה על מדרש כ' דתלמיון הי' ת"ח ואולי שחשב להקל שבועתו שלא יהי' יוצא שבועה מפיו לשקר בעת שבועתו, ועי' חו"מ סי' ל"ד ס"ה. דשבועה דלהבא אינו נפסל לעדות משום דלא יצא מפיו לשקר. שם) והוא עד, יש הבדל בין עד ובין עונה, עונה יקרא מצד ההגדה בב"ד ויבא עמו שימוש הב', ושם עד יקרא מצד שהוא מיועד וכשר לעדות, ומצד שהוא המתרה בו ורק הכשיר לעדות, ואף שלא יגיד לפני הב"ד, אילת השחר סי' תכ"ד:

שם) לא יגיד. יש הבדל בין מגיד ובין אומר ומספר, המגיד מודיע דבר שלא ידע השומע ושרוצה להודעהו כי הדבר נוגע אליו, משא"כ האומר, יהי' גם בדבר בלת חדש, והמספר יהי' גם בדבר שאין תועלת להשומע בידיעתו, תוה"מ סי' ש' ומצורע סי' ע"ט:

שם) אם לוא יגיד, "לו ולא" מכאן נלמד אם הבע"ד אינו תובע לו אינו מחויב להעיד, בחו"מ סי' כ"ח ס"א, וז"פ אני ה' לא שניתי ואתם בנ"י לא כליתם (מלאכי ג' ו') דאי' במדרש, ביה"כ כששטן מקטרג, וצוה ה' לו להביא עדות, ופונה לשמים וארץ, ויאמר שאינם מחויבים להעיד, אם הבע"ד השי"ת אינו תובע מהם להעיד, וז"פ אני ה' לא שניתי בכוונה שניתי "לא" מן אסלא יגיד, והוספתי וא"ו "לו" יגיד, דלהעיד צריך רק שהבע"ד יתבע, ומשו"ה ואתם בנ"י לא כליתם, והשטן אין לו כח לקטרג:

שם) בענין עדות, חייב להעיד עדות בפני ב"ד, ובדיני ממונות רק בתובעו בעל דין ובאיסורין וד"נ חייב להעיד מעצמו, ואם העד תלמוד חכם גדול, פטור להעיד שעשה של כבוד התורה דוחה עשה דעדות, אבל בד"נ אין חכמה וכו' ובתומים סי' כ"ח סקי"ב חולק בין בזיון קטן גדול ובין עדות שאין שוה בכל ובעדות ממון וכחש העד ונשבע שאין יודע חייב קרבן, ודוקא ב' עדים אבל ע"א אין מצוה, ובמקום דמהני ע"א כגון בסוטה

ומיתה חייב להעיד, ובע"א בממון דאינו מחייב רק שבועה חייב רק בידי שמים, ע' ב"ק (נ"ו) ועקצ"ח סי' כ"ח. בקיבל עליו קרוב או פסול הם באם לא יגיד ונשא עונו, ועמנ"ח מ' קכ"ב בשם ירושלמי דאינו חייב משום לא יגיד כו', ובס' המצות מ"ע קע"ח כ' דגם בע"א הוא באם לא יגיד, וכ"מ בר"מ פ"א ה"א מעדות, ובכ"מ העיר מב"ק (נ"ו.) ל"צ בחד, משמע דבע"א ליכא קרא, וע' רשב"א אם עד שמחייב ממון כמו נסכא דר' אבא חייב מדאורייתא להעיד כבי תרי וכ"כ בשטמ"ק, וחות יאיר סי' קס"ז לא ראה כל זה, ועי' ס' יראים סי' רמ"ג ובשו"ת מים עמוקים סי' ל"ד דבע"א איכא אם לא יגיד, וע"ע ירושלמי סנהדרין פ"ג ה"ט, ובחוט המשולש ח"ג להגר"ח מזולאזנע ז"ל, ובהגהות על סה"מ מהגר"ח העללער נ"י. ובמנ"ח מ' ל"ז כ' דגם באיסורין עוברים על לא תענה ברעך עד שקר אפי' שלא בבע"ד, ובשו"ת עטרת חכמים חו"מ סי' ט"ו כ' דליכא לאו, והטעם דכ' ברעך ובאיסורין לא העידו על רעך, ובשו"ת רע"א סי' קע"ו כ' אם ב' העידו שהרג נפש וב' הזימו דלא עברו על לאו זה כיון דלא העידו על רעך להפסידו בשום דבר ע"ש וא"כ באיסורין כן, ועי' חכמת שלמה חו"מ סי' כ"ח ס"א ובס' מנחת סולת על מנ"ח מהגאבד"ק דוקלא שליט"א שם אריכות בכל זה: ונשים ועבדים במקום שמועיל עדותן, הם באם לא יגיד, ובחינוך כ' דשבועות העדות אינו נוהג בנשים, ובעדות אשה וטומאה אף שנאמנים מ"מ כיון דאינם בגדר עדות פטורין מקרבן שבועה, ועי' תפארת ישראל שבועות פ"ד אות א', ובשו"ת נוב"י קמא אה"ע סי' ל"ג ותנינא חו"מ סי' ח', ושו"ת רע"א סי' קע"ט, ודברי חיים הלכות עדות אות ט"ז. ובשבועות (ל"ג:) או ראה או ידע עדות המתקיימת בראי' בלא ידיעה, מנה מניתי לך בפני עדים יבואו ויעידו, מנה הודאתי זה הוא ידיעה בלא ראי' וזה בד"מ, ובד"נ בעי ראי' וידיעה, ובר"מ פ"ו ה"א מזכי' הלך בנו למדה"י ושמע שמת בנו וכתב כל נכסיו לאחר ובא הבן ל"מ מתנה דהדברים מוכיחים שלא כתב לו רק ע"מ שמת בנו, והוא מב"ב (קמ"ו:), ובפ"י הי"א מאישות כ' הכותב לארוסתו תוספות כתובה ומתה אין ליורשיה כלום שלא כתב אלא ע"מ לכונסה, וזה הוא בכתובות (נ"ד:), והק' בתורה תמימה מפ"ח הי"ד מנזקי ממון גמל האוחר בין הגמלים ונמצא הרוג בצדו אין אומרים שזה הרגו הרי דפסק שלא אזלינן בתר אומדנא, ויש לחלק הרי דגוף המעשה מבורר אצל הדיינים אלא שמסופקים בדעת הנותן אז אזלינן בתר אומדנא, אבל היכי שגוף המעשה אינו מבורר אלא דצריך לדון הווייתה ע"מ אומדנא בזה לא אזלינן בתר אומדנא: ובכתובות (כ'.) כותב אדם עדותו ומעיד עלי' וכו'. ומזה כ' בתה"ד והובא ברביד הזהב דאדם יכול לישבע על פנקסו אע"פ שאינו זוכר וע' שו"ת מהריב"ל ח"ב סי' נ'. ובכריתות (י"ב:) דאי בעי אמר לא נתכוונתי לעדות ובתוס' ישנים שם בע"א, עדים ששמעו הדבר

אך לא נתכוונו לעדות אין בעדותן כלום ע"ש, ובטורי אבן ר"ה (דכ"ד.) ד"ה מ"ט הקשה מגמ' שם ובשטמ"ק בשם הרא"ש כ' דלא בעי כוונה, ובחו"מ סי' ל"ו ס"א פסק בשו"ע דאף לא נתכוון להעיד עדותן כשרה, ועשו"ת בית שמואל אחרון חו"מ סי' כ"ב שתי' ע"פ הש"ך שם, דאף דלא בעי כוונה להעיד, אבל באם נמצא קרוב או פסול ומכשירין העדות מחמת שהקרוב לא נתכוון להעיד, צריכים הכשרים לכוון להעיד דאל"כ הוי תרתי דסתרי דאם אין הקריב פוסל וצריך אתה לומר כיון דלא נתכוון להעיד אינו בכלל עד, א"כ איך אתה יכול להכשיר עדות הרחוק שלא נתכוון להעיד ופח"ח, וא"כ יש לתרץ סוגי' דכריתות דמיירי שהי' שם קרובים וא"כ צריכים כשרים לכוון להעיד, ועמ"ש בזה בשו"ת מנחת אברהם סי' כ"ו, ומ"ה אות י"ב. וכעת ראיתי בשו"ת זיו הלבנון סי' ט"ז אות י"ד דבשני דברים יתואר בשם עד, או כוונתו בעת הראי' להעיד, או מעת שבא לב"ד והעיד בפועל, ושפיר מועיל עדות אף בלא כוונה להעיד אבל קרבן שבועה אינו מחויב רק בכוון להעיד ע"ש באריכות: ובש"ך הנ"ל כ' בב"ש אחרון שם. לתרץ רמב"ם פ"ב ה"ד משופר אם לא כוון לא יצא ובפ"ו ה"ג מחמץ פסק כפאו ואכל מצה יצא. ובר"ה (כ"ח.) דייק רבא מהא דכפאו ואכל מצה דיצא דהתוקע לשיר יצא, וי"ל דתוס' בר"ה שם (כ"ח:) ד"ה ומנא. (ובדף ט"ז:) ד"ה ותוקעים הקשו על הא דתוקעין כשהן יושבין וכשהן עומדין כדי לערבב השטן הא עובר בבל תוסיף ותי' דבעושה מצוה ב' פעמים אינו עובר בב"ת. וברשב"א תי' דרק בנתכוון להוסיף על המצוה. אבל כאן נתכוון רק לערבב השטן ל"ש ב"ת. וא"כ א"ש אף דמצות א"צ כוונה אבל אנו שתוקעין מיושב ומעומד. וק' דעובר בב"ת ורק הואיל דאינו מתכוון להוסיף וא"כ בעינן לכוין במה שהוא מצוה דאל"כ יהי' תרתי דסתרי. וא"ש נמי מ"ש בפ"ב ה"ה ממגילה קרא מגילה בלא כוונה לא יצא. דבמגילה (י"ט.) מהיכן קורא המגילה ר"מ אומר כולו ורי"א מאיש יהודי וכו' והלכה כולו בר"מ פ"א ה"ג וק' דהא ר"מ יחיד נגד רבים. ורק דפסקינן בברכות (ט':) בק"ש הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה. וכן י"ל במגילה אך ק' הא עובר בב"ת. ורק התי' כרשב"א דאין מתכוון להוסיף רק כקורא בתורה. ולפ"ז צריך לכוין מאחר הדברים כו' לצאת בו דאל"כ הוי תרתי דסתרי. ועמש"ל בחו"מ סי' ל"ו בזה ובשו"ת שערי דעה ח"א סי' י' ושו"מ תליתאה ח"א סי' תכ"ז: ובהלכות עדות כתבתי בימי חורפי קונטרס גדול בפלפול וקצת דפסתי בפרד"י ח"א בדף שע"א - וגם כתבתי קיצור מפוסקים ראשונים ואחרונים, ואעתיקם כאן בקיצור נמרץ והמעיין בהם ימצא הרבה חדשות, וכתבתי בסדר שו"ע חו"מ מסימן כ"ח ואילך:

כ"ח. שנים שכבשו עדותם חייבים מדאורייתא לצאת ידי שמים. ואחד רק מדרבנן. (ב"ק נ"ו.) ועדות מיוחדת ג"כ מדרבנן (נתה"מ). ואף בקיבל עליו כב' מ"מ אינו עובר באם לא יגיד ונשא עונו. (ירושלמי ורמב"ן. ועי' תומים ולימודי ה' סי' קט"ז). ואי מדאו' כשר ומדרבנן פסול שוב בקיבלו עובר. וא"ש קו' רשב"א שבועות (ל"א.) במשחק בקובי' מדאו' חזי. הא מדרבנן פסול ומה נפק"מ בעדותו ע"ש, די"ל דמשנה איירי בקיבלו. עי' חי' הר"מ וישועות ישראל, ובנתה"מ בקיבל עלי' כב' חייב מדאו' משום השבת אבידה. ובנתה"מ סק"ב תפיסה מהני משום עביד דין לנפשי'. ש"ך כ"ה סק"ב. וא"כ אסור לתפוס כמו שב"ד א"י להוציא. וא"ש קו' התומים מדכרי דמשו"ה רבא לא תפס. בנה"מ אף לרש"ו בעבדינן חומרא חייב לצי"ש אבל תפיסה ל"מ לא כקצה"ח. תומים סק"א נשבע שלא להעיד לא דהוי לבטל מצוה, ובע"א חל דרק מדרבנן חייב להעיד וחל השבועה הנמ"י הק' כובש היאך הו"א לחייב בדיני אדם היאך ידעינן, ותי' לאחר שאמרו אינו יודע אמרו שיודעין דאינו חוזר ומגיד, והו"א לגבי עצמן נאמנים וחוזרים בד"א, אך ק' להר"ן דמאינו יודע ליודע לא הוי חוזר ומגיד, וכ' בב"ח דאם היו יודעין שכבשו הי' חייבין בד"א א"כ אם תובעים שכבשו חייבים היסת כמו כופר הכל אבל א"י פטורים בד"א פטורין מהיסת: מפי כתבם שיטת רש"י עדים ששלחו עדותן הוי מפ"כ (בגיטין ע"א.) ור"ת אי ראוים להגיד לא הוי מפ"כ ולא אלמים. דראוי לבילה אין בילה מעכב. ותומים סקט"ו הק' הא דצורבא מדרבנן לא ליזל, בשבועות (ל':), הא יוכל לשלוח כתב. אך לכאו"ק בשלח כתב הא אין מקבלין עדות שלא בפני בע"ד דבכה"ג מעיד לשקר (ונה"מ מגזה"כ. וכשקורין בפני ב"ד הכתב הוי כבפני בעל דין) וצ"ל דדוקא באופן דמקבלין שלא בפני בע"ד. והגמ' דל"מ לא ליזל איירי באופן דצריך בפני בע"ד ל"מ שלח כתב. בתומים דבאיסור וד"נ לכ"ע ל"מ כתב. וראי' דא"כ משכחת עדים זוממין שיהי' במעשה ע"י כתב. ובסנהדרין ס"ו דאין בו מעשה. ועפרד"י יתרו (דף קל"ז:). שי' רי"ף דדוקא במונח תח"י עדים הוי מפ"כ. דאי בעי כבשו לעדותם. אבל כל שטרות דמוסרים לבע"ד דא"י לכבוש עדותם ל"ה מפ"כ. והק' ראשונים דא"כ נפסול הרבה שטרות ששכחו עד שלא מסרו לבע"ד. ורק בשטר קידושין דבידה ושוב אף כשמסרו לעדים ל"ה מפ"כ. ונתה"מ מ"ו סקי"ט כ' דרי"ף ס"ל דצ"ל שכל אחד שיראה השטר יוכל להעיד על המעשה וא"כ בכל שטר, אחר א"י להעיד דשמא לא נמסר לידה ל"מ. תוס' כתובות (כ'.) שטר העשוי מדעת שניהם ל"ה מפ"כ. וגם כתב בלשון שטר. ועי' מרדכי דרק שטר מגזה"כ דכ' וכתב בספר וחתום. ועי' שטמ"ק ב"מ (י"ג.) שטר שאין בו אחריות אינו גובה מבני תורין מה"ת דבאמת הוי מפ"כ ורק גזה"כ דמהני שטר. אבל בא"ב אחריות ל"ה שטר

שוב הוי מפ"כ. ועמ"ש בזה לנכונזקיני הגאון מלאסק ז"ל בספרו אהבת דוד ח"א (בדף א'): שי' בעה"מ דשטר נעשה מדעת מתחייב ל"ה מפ"כ רק מפי כתבו. וכן בגיטין וקידושין מדעת מגרש ומקדש והוי מטעם שליחות. ובחי' הרי"מ סק"כ הק' אי נימא דל"מ מפ"כ והוי שקר ול"ה כלל שליחו. וכ' מפ"כ לא משום שקר רק מגזה"כ ואף דאמת, צותה התורה לב"ד שיחזיקוהו למשקרין וא"כ השטר אמת והוי שלוחין. ועי' תומים ל"ט סקכ"א דבספק מפ"כ מהני להוציא מלוה ולא מלקוחות. דעפ"כ לא מחשש שקר רק כקרובים ומגזה"כ. אבל בספק מוציאין מלוה ולא מלקוחות דלא עדיף ממלוה ע"פ ע"ש, לפ"ז בספק עדים קרובים דהיינו ספק בן ט' לראשון או ז' לאחרון מועילין להוציא ממון מלוה, וזה חדש: חת"ס אה"ע ח"ב סי'. מ"ה הק' בגט המתחייב האשה, ואיך מהני בע"כ דהוי מפ"כ וכ' דבשעת קידושין קיבלה. על עצמה שברשות הבעל לגרשה בע"כ, וא"ש קו' ירושלמי דלמ"ל לא ישוב לקחתו, ת"ל דערות דבר לב"ש, וק' דילמא הפסוק בעבר וגירשה בלא ערות דבר וכמ"ש הרשב"א, ורק בכה"ג ל"מ הגט דלא קיבלה ע"ע שיכול לגרשה בע"כ בלא ערות דבר, וכן כל פסק דין רק משום עדות, ופס"ד אינו מדעת שניהם, ורק קיבלו ע"ע תיכף מה שיופסק הוי כמו מדעתם: שיטת רמב"ם שטר מדרבנן, וק' דמדאו' כנחקרה עדותן מב"ד. ומגיטין (ל"ו.) ושבועות (מ"ה.) שבועות שותפין היכי משכחת מה"ת ומשני דאקפיד בשטר משמע מה"ת, וגם ק' מכל גיטין ושטרי קידושין, וכ' בנה"מ דשטר קנין שייך מפ"כ אבל כל שטרות דעדות רק על השטר שהוא כשר או דגט כשר ואין עדותן על הגירושין או על מקח, בכה"ג לא בעי מפיהם, ואח"כ כבר הוחזק השטר וכ"כ בסי' ל"ד סק"ו. ובתומים סקט"ז כ' הא דשטר מה"ת וגט וקידושין דכך הכשירו של שטר דצריך עדים ואף אם יאמר בפני אלף הריני מגרש אשתי או מקדש ל"מ ורק צריך שיכתב גט וקידושין ויחתמו עדים וכן בשטר קנין, כמו כל הקנינים כתבה התורה עוד קנין שיכתב שטר ויחתמו עדים וזה לכ"ע מה"ת, אך אם מסופקין אם כל השטר אמת ושמא לא חתימת עדים הוא וצריך להעיד על חתימתן זה מה"ת צריך מפיהם ולא מפ"כ להעיד על חתימת העדים עכת"ד: בחת"ס אה"ע ח"א סי' ק"ד הק' דאטו עדים בגט כתוב בתורה ורק וכתב לה ספר כריתות, ומנ"ל דבעי עדי חתימה בגט, וע"כ דילפי' דבר דבר מממון מה להלן ב' עדים. והתם ע"פ ולא מפ"כ, וא"כ יוצדק בגט שעדים יגמרו הכריתות יהי' ע"פ שיאמרו פב"פ גירש אשתו בכתב ידו ולמה מועיל חתימת עדים, וכן הק' בחו"מ סי' קצ"ט, ועוד דדרכי נועם כ' ואשה שנתגרשה א"נ בגט אלא בעדי ראי' שחתימת עדים אמת, והנכון כתי' הב' וכמ"ש בלח"מ דאם העדים חיין הוי מה"ת ורק במתו דרבנן. וענה"מ מ"ו סק"ט דכל שטרות נגמרו מה"ת כשבאו לב"ד ומדרבנן תיכף

משעת החתימה. אך ק' דמה"ת מי שיש לו שטר ומתו עדים בטל השטר ובגט כשמתו עדים א"י להנשא ודרכי' נועם ואין זה. עצה שיעמדו ימים רבים. וכ' הח"ס דבזמן התורה שלא היו מזייפים והוי חתימת העדים כנחקרו ואף אם מתו אח"כ מהני כמו נחקרו בחיותן, אמנם מזמן שמזייפין והוצרכו חז"ל קיום ב"ד, א"כ ל"ש בשעת חתימה נחקרה, דבידם לומר אין זה כת"י, ורק אם נתקיים בב"ד א"י לומר מזויף והוי אז כנחקרה וצריך שיהי' חיין אז בשעת קיום וא"כ הוי מה"ת, אבל אם מתו ל"מ דל"ש נחקרה בשעת קיום דאז מתו ורק מדרבנן: אין מקבלין שלא בפני בע"ד, ואם קיבלו אין דנין ע"פ, וי"א דכשר בדיעבד, ובהזמה דחידוש אף בדיעבד ל"מ, אבל לכ"ע מועיל חוזרין ומגידין בפני' ולא אמרי' עביד לאחזוקי דיבורי', והא דהעיד בפסלותו ונתרחק דל"מ לחזור ולהעיד משום דנפסק הדין עקצה"ח ובסי' ל"ג סק"ב, ועי' חי' הרי"ם בכל מקום דאם עדות א' הועיל למקצת א"י להעיד פעם ב' דעביד לאחזוקי, אבל אי לא הועיל כלל הוי כלא העיד יכול להעיד עתה. ואם נראה לב"ד שיהי' פסידא כגון שעדים הולכים למדה"י או בע"ד חולה מקבלין, וי"א אף בפסידא בעי שלחו אחריו ולא בא דבעי שיפשעו ואל"כ שמא מזלו גרים, ודוקא תובע חולה הקילו שיאמר אני רוצה להזכיר עדים וכשימות יפסיד, אבל בנתבע חולה יכול להמתין עד שיגדלו היתומים וקטן שלא בפניו דמי וצריך להמתין. אם בע"ד כאן ועדים לא מכירין הוי בשלא בפניו. וכ' תומים סקי"ח דוקא אם יכירהו אח"כ, אבל בא"א להכירו הוי כחולה ומקבלין, ובתובע לב' שותפים וא' אינו כאן עי' ב"ש אה"ע סי' פ"ה סק"ח ופת"ש סקכ"ב ושער המשפט: טעם דאין מקבלין מדאו' דכ' והועד בבעלי' יבא בעל השור ויעמדו על שורו, ובשבו"י סי' קמ"ח כדי שירחמו הב"ד, וזה שייך רק בד"נ, ותמה התומים סקי"ח דכי מרחמין בדין, וחתומים סקט"ו משמע משום העזה ונח"מ חולק וערש"י תצא (כ"ב י"ד) את האשה הזאת לקחתי מכאן שאין אומר דבר אלא בפני בע"ד, ועי' שואל ומשיב חמישאה, סי' ע"ב. ובנובי"ק אה"ע סי' ע"ב בהיתר ד' נסתפק בד"נ אי מועיל חולה או שלחו ולא בא, ומביא רשב"א מובא בב"י סי' שפ"ח דאף בד"נ מועיל, אמנם ברשב"א ב"ק (קי"ב:) הק' כיון דקרא כ' והועד למה מועיל בחולה, וכ' דעיקר קרא בשור כ' דהוי כד"נ, ובד"מ מדרבנן ואסמכתא יצא מזה דאין מקבלין מדרבנן ומשו"ה מועיל חולה או שלחו ולא בא, חבל בד"נ מה"ת ל"מ, וסותר עצמו, ועשו"ת רע"א סי' צ"ט וק"ד וישועות ישראל: ודבר הנוגע לממון ואיסור כגון אשה שזינתה והפסד כתובה מתוך דל"מ לאיסור בדיעבד ל"מ לממון. (תשו' רמ"א סי' י"ב) ועי' פ"ת אה"ע סי' י"א סקי"ח ולפרוש מאיסור כגון עדי שנתקדשה או תרומה שנטמאה מקבלין (שטמ"ק) ובתשו' ר"ב אשכנזי סי' ה' דוקא היכי דלא הוי, רק לאפרושי מאיסור,

אבל אי איכא גם ממון א"מ. ריב"ש סי' רס"ו לפסול מקבלין שלא בפני בע"ד, ובהזמה שלא בפניו דמי להכחשה ומקבלין ומשום דאין חוב להם. וכתב בש"ך סוס"י ל"ח דוקא לפסול לעדות אינו חוב אבל לפסול לשבועה הוי חוב ואין נפסלין, ועב"י אה"ע סי' מ"ב. מי שיורה כריב"ש צריך לנדותו, וענב"י בהיתר ה' אריכות. שליחו הוי כבפני', ב"י חו"מ שפ"ח, ר"ן לפטור מקבלין שלא בפני' והפו' לא העלו כן ועי' שו"מ שם. סי' מ"ו ס"י מקיימין שטר שלא בפני בע"ד משום קיום דרבנן (ראשונים ב"ק קי"ב) וריב"ש כ' כיון דקיום אף בע"כ מועיל שלא בפני', ובשטמ"ק היכי דעדים עצמן מקיימין דעל מנה שבשטר מעידין צ"ל בפני בע"ד, ותשו' הרא"ש כלל פ"ה כ' דבקטנים אין מקיימין שטר, וק' והא קיום מועיל שלא בפני', ובסמ"ע סקי"א כ' שתרתי לא אמרי' שיגבה מיתומים ויקוים שלא בפניהם, ותומים בסי' ק"י סק"ו כ' דרא"ש מיירי בעדים עצמן מקיימין ועי"ז כ' הא דמקיימין שלא בפני' דקיום דרבנן ומדאו' כנחקרה כו' ובקטן אפי' אי כנחקרה בב"ד ל"מ דהוי קטן ואפי' אי החתומים של השטר הי' אומרים בעל פה ל"מ עש"ה: שטמ"ק ב"ק בשם מאירי דלאפרושי מאיסורא מקבלין כנ"ל וק' דבממון ג"כ יש איסור גזל, וכה"ק החי' הרי"מ סקכ"ד ובח"ב דף קל"ח. ונלפענ"ד דבכל זכי' שלא בפני' יכול אח"כ הזוכה למחות. וכ' הרשב"א קידושין (כ"ג) דבעבד דזכין לו שחרור ל"מ מחאתו אח"כ. דבממון ל"ה זכות גמור דשונא מתנות יחי'. ורק נפשו של אדם מחמדתן. אבל בשחרור שיהי' ישראל הוי זכות גמור ול"מ מחאה. ואי דבגר קטן דמטבילין אותו על דעת ב"ד ומהני מחאה בכתובות (י"א.). התם ל"מ בע"כ לעשותו גר. אבל בשחרור מהני בע"כ. והובא ג"כ בקצה"ח סי' קס"ד סק"ג ע"ש. וא"כ בכל אין מקבלין כו' היינו במוחה אח"כ ואומר דהעידו שקר. דאם מודה ל"צ לעדים. וע"כ במוחה וא"כ לאפרושי מאיסורא. דהוי זכות גמור ומהני ג"כ בע"כ אי יהי' כאן יביאהו ע"כ לב"ד שישמע עדותם שפיר ל"מ מחאה. אבל בממון לא הוי עדות גמור ומהני מחאה. וניחא מש"ל מנוב"י דבממון עם איסור אין מקבלין וק' דסו"ס הוי לאפרושי מאיסורא. ולפמ"ש ניחא כיון דהוי ג"כ ממון ונפשן מחמדתן לא הוי זכות גמור ומהני מחאה אח"כ:

כ"ט. כיון שהגיד אינו חוזר ומגיד. פרש"י כתובות (י"ח: וסנהד' מ"ד.) חדא הגדה כתיבא אם לא יגיד ואהגדה קמייתא קפיד. ובשטמ"ק דע"פ ב' עדים יקום דבר. ואם יכולין לחזור איך יקום דבר. ועוד שם כמו אשר לא יבנה דשוב לא יבנה כן הכ"נ כיון שלא הגיד כמו שאומר עכשיו שוב לא יגיד. ועוד יש טעם דאין אדם משים עצמו רשע ואם חוזר ומגיד משים עצמו רשע. ובחה"ר סק"ט ודאי ל"ש שיועיל חזרה לגמרי דמה חזית דציית לדיבורם הב' לציית לדיבור הא'. רק כתרי ותרי ובטל העדות ומשו"ה א"ח ומגיד

דבהגדה א' איכא חזקת כשרות. אבל בהגדה ב' אדרבה אם נאמר דעכשיו אמת ומקודם שקר הוי פסולים, וכ"כ באהבת דוד דל"ט. ור"ן כ' דבכל עדות ממון בלא שבועה יכולין לחזור. דאם לא יגיד בתר ושמעה קול אלה כתיב. והא דא"ח ומגיד דוקא בעדות שבשטר דנגמר עדותן דל"ש בי' שבועות העדות. אבל על פה ל"ח גמר עדותן עד אחר שבועה. וכ' אחרונים דהסברא כיון שהגיד אף הר"ן מודה. והטעם אאמע"ר. רק באנוסים לא שייך זה. ועל זה כ' מאם לא יגיד. ודוקא בשטר ולא בע"פ. וזה חדש דבע"פ באנוסים ל"ש כיון שהגיד. ועי' חה"ר סק"ד: ע"א יכול לחזור. (כה"ג) ובסי' מ"ו משמע דע"אבשטר מחלוקת הפו' אי מהני חזרה, עחה"ר סק"ד וכ"ח סק"ה וחכמת שלמה סי' כ"ח: וכל זמן שלא נחקרו יכולין לחזור, ונסתפק ב"י בדיני ממונות דא"צ דו"ח מדרבנן אי יכולין לחזור כ"ז שלא נחקרו או כיון שא"צ דו"ח א"י לחזור, ועסמ"ע סק"א ותומים הק' מתוס' פסחים י"א דאף בדבר דבעי דו"ח א"י חזור משעת הגדה וענה"מ, ונעלם ממנו במח"כ תוס' סנהד' (ל"ב:) ד"ה היכי דיכולין לחזור קודם שנחקרה עתה"ר סק"א (וי"ל לש"ך ל"ג סקט"ז הא דבד"מ ל"צ דו"ח דמסתמא יודעין אבל באינו יודע בטיל, ולפ"ז כיון דחוזרין מעדותן, ולא יהי' משכחת דו"ח שוב בטל העדות ומהני חזרה) ועשו"ת עטרת חכמים חו"מ סי' א', ב"מ (כ"ח:) בדבר שמוכח שטעה יכול לחזור אף אחר כדי דיבור כגון שבע"ד הביא עדים לחובתו, ושטמ"ק כ' הא דתכ"ד יכולין לחזור ז"ד בחוזרין מעצמן אבל בחוזרין מאימת חבירו בכה"ג א"י חזור אף תוכ"ד ובב"מ הי' בתכ"ד, ותומים סק"ג כ' שצ"ע, (וק' מכתו' (ל"ג.) ניתרי בהו אימת בסוף מה דהלה הרה, וניתרו תכ"ד ופרש"י דיכולין לחזור אף דהוי מאימת חבירו וצ"ע): סמ"ע ח' בשאמר אינו זוכר עתה יכול לחזור ולומר נתתי אל לבי ונזכרתי, אבל באמר סתם אינו יודע א"ח ומגיד, ותומים סק"ד דאף בסתם אינו זוכר יכול לומר נזכרתי וענה"מ: שער המשפט ופ"ת א' נסתפק בב' כתי עדים המכחישין וכת א' חזרה אי אמרי' א"ח ומגיד דהוי תרי ותרי או כיון דב' מכחישין יכולין לחזור, ובריב"ש רס"ו דל"מ חזרה, וכ' דוקא בשקר העדני דאאמע"ר, אבל מוטעים היינו נאמנים לחזור, זה כש"כ מהביא חוב לעצמו דמהני חזרה בב"מ (כ"ח:) מכ"ש שיש עדים המכחישין ופי' אהבת דוד דל"ט ע"ד בזה, ועשו"מ תנינא ח"ג סי' י': עדים שאמרו שקר העדני כ' ר"ח לא מבעי' שאין משלמין ע"פ עצמו אלא אף עדותן נכונה כיון שהגיד כו', ובש"ע כאן וסי' ל"ח פסקינן דחייבין לשלם מדד"ג ותומים סק"ה חולק אם העד יודע דהכל שקר וגם עד הב' שקר ובדיבור הזיקו חייבין לשלם, אבל אם א"י אם חבירו שיקר רק הוא לבדו שיקר פטור עש"ה, ובפ"ת סי' ל"ח משבו"י ח"א קמ"ז בהעידו שחייב לפלוני ועדיין לא שילם ואמרו שקר העדני כיון דלא נעשה עדיין מעשה אתי דיבור ומבטל דיבור

ופטורין, אף שישלם הלוה דא"ח ומגיד, אבל בכבר הוציאו מלוה ונעשה מעשה חייבין מדד"ג, ועי' אמרי הצבי ב"ק פ"א אות י"ד או"ק י"ג: ובאהבת דוד (דף ל"ד:) תירץ שי' ר"ח, דטעם בחזרה דאל"י כו' וגם אאמע"ר, ומלשון ר"ח משמע דאיירי שטעה ובשוגג ולא נתכוונו לשקר ודד"ג קנסא, ונהי דמודה בקנס דרבנן חייב כש"ך סי' שפ"ו, ושפ"ח סקנ"א, מ"מ בשוגג או אונס פטורין, ושפיר באמרו במתכוון שקר העדני חייבין מדד"ג אבל טעינו פטורין: וקצה"ח ל"ח א' אי דד"ג קנסא מודה פטור. ואף בזה"ז דמודה בקנס חייב דליכא ב"ד מומחין עי' בסי' א' סק"ה, מ"מ ז"ד בבאו אח"כ עדים, אבל מודה בקנס דליכא עדים אף בזה"ז פטור וא"ש, עוד תי' שי' ר"ח דבזוממין איכא לאו לא תענה, רק רבתה תורה לתשלומין, וב"ג וב"ח דליכא ממון לוקין, ואם בשעת עדות קרעו שיראין, דעל זה לא רבתה תורה לתשלומין שוב מלקות פוטרין, אך הם לא לקי דממון הזמה פוטרין ממלקות ורק הוי כחייבי מלקות שוגגין, ור"ל דס"ל פטור, ורבא נמי י"ל כר"ל, וע"ש העדני ג"כ איכא מלקות מלא תענה, ורק דאין יודעין ולא לקי, והוי כחמ"ל שוגגין ופטור מממון לרבא, ושפיר פריך לרבא כיון שהגיד כו' ול"ש דחייב מדד"ג דח"מ שוגגין פטור, ואשתמטתי' לר"ש פ"ז מ"ה דתרומות דרבא ס"ל חמ"ל שוגגין חייבין וצע"ג: מ"ש בשם ר"ח דעדות שקר העדני פטורין, ותמוה דהוי גרמי, ונלפע"ד עפמ"ש בב"י בשם הגמ"ר עדים שהעידו וחזרו והעידו בחילוף מלקין אותם ועדות הראשון קיימת וסמ"ע סק"ב מביאו, ואיך לוקין ע"פ עצמם הא אין הודאה מועלת לחייב מלקות, ובאהבת דוד דל"ח ע"ג כ' מכות מרדות וכמו במברכתא חביטא כתובות (ד"י.) דהלקוהו לפי שהחציף פנים, ה"נ החציף בב"ד לומר דהעיד שקר, ועי' חה"ר סק"י שג"כ ר"ל מרדות, ועפמ"ג פתיחה כוללת ח"א אות כ"ד שנסתפק אי במרדות אמרי' קלבד"מ, וא"כ י"ל משו"ה ר"מ סובר דפטורין כיון דלוקין מרדות ופטורין לשלם: ורק לכאו"ק כמו בעדים זוממין אף דממונא לקולא נדונין בממון, והק' תוס' כתובות (ל"ב.)ד"ה ואי, וכי איתגרי איתגר ותי' דחס רחמנא אממונא של נחבל, וא"כ כאן דגרמו לחייבו ממון והי' להם לשלם, אך י"ל עפמ"ש הלח"מ בפי"ח ה"ב מעדות אף דע"ז חידוש זה רק לרבא דמכאן ולהבא נפסל אבל לאביי דקיי"ל כוותי'. לא הוי חידוש דהוי בגופן של עדים וכמו בגזלנותא כמ"ש הטור סי' ל"ח (וע' דורש לציון דרוש י"ג מבהמ"ח) וא"כ שפיר שייך בהזמה דחס אממונא של זה, דבודאי שקר העידו ורצו לגרום היזק בבירור דלא הוי חידוש כנ"ל, אבל כאן אין בירור דגרמו לנתבע ממון, ואדרבה אמרי' דהגדה ראשונה אמת כיון שהגיד כו' ורק לוקין מרדות דהתציפו כנ"ל ושפיר פטורין לשלם לר"ח דמרדות פוטרין וא"ש: ובמכות מרדות אי שייך התראה עי' ס' טוב עין על ירושלמי יבמות דף (כ"ז.) ועי' סנהד' (כ"ו:)

ארבעים בכתפי' וכשר משמע אפי' לא התרו בו מלקין מרדות וע' סמ"ע סי' ע"ג סקט"ז וש"ך וקהלת יעקב סי' קע"ח ומתוס' קידושין (ס"ג) ד"ה הני מבואר דמרדות א"צ התראה וע"ש בגליון מהגרי"ב:

ל. ד"ת אחד ד"מ וד"נ צריך דו"ח ומשום נע"ד בד"מ לא בעי וכל דבר שלא שכיח וכן חבלה צריך דו"ח וכן דין מרומה, ושי' ריב"ש במרומה אם א' אינו יודע לא בטיל העדות רק בהכחשה, ולא הוי כד"נ דאף בא"י בטל, ושי' ש"ך סי' ל"ג סקט"ז להיפך דאף באין מרומה דלא בעי דו"ח אם אמר א"י בטל דהוי עשאאי"ל. הפנ"י הק' להפו' דבגיטין בעי דו"ח מה פריך בגיטין (י"ז.) למה תיקנו זמן בגיטין הא בעי שיהא דו"ח. ובקצה"ח סק"ב תי' לר"ן פ' הי' בודקין אם אמר היום ל"צ דו"ח ולכן בגט דעדים החתומין כנחקרה הוי כמעידין היום, ובנה"מ הק' דא"כ גט מוקדם ומאוחר יפסלו מדאו' דל"ש היום. ובמשובב נתיבות תי' כיון דבשעת החתימה הוי כמעידין שגירשה אף דזמן אינו עתה הוי כאומרים היום: חקירות ז' שהזמה תלוי' בהן. ורמב"ם כ' דיש דברים אף שאין הזמה תלה בהם בכלל חקירות כגון בסייף או בעירין היינו בגוף המעשה או חביות יין או שמן ועחה"ר סק"ב בענין אומדנא. הכחשה בחקירות בטל, כגון א' אומר בניסן הלואהו וא' באייר והטעם דאם הב' לא הי' אומר באייר רק בניסן לא הלוה הי' הכחשה ונתבטל. ורק מחמת שהוסיף באייר ל"מ התוספות להכשיר עי' תומים סק"ג. ולפ"ז בב' אומרים חקירות וא' מכחיש אותם ל"ה הכחשה דאם ל"ה מוסיף רק לא הלוה בניסן ל"מ נגד ב' ורק שמוסיף לא כי רק באייר ל"מ הוספה לבטל עדות הב'. אבל הר"מ בפ"ג ה"ג ס"ל דע"א יכול לבטל עדות שהם בדו"ח ואף בבדיקות, וטעמו בשלומא אי הכחיש המעשה אין א' במקום ב'. אבל אם במעשה מודה רק מכחיש בחקירות בטיל משום נמצא א' קאו"פ, עמנ"ח ס' תס"ג ודורש לציון ד' י"ג וחה"ר סקי"א: ש"ך ל"ג ט"ז בממון בעי יכול להזימה, והא דל"צ דו"ח דאמרי' מסתמא יודעין אבל באמרי א"י בטל. ותומים סקי"ב דחה דבזה"ז מי ידע איזה שנה הוא בשמיטה, ול"ש מסתמא יודעין והא דהכחשה בבדיקות פסול כחכמי לוניל דאי הכחשה בטל העדות ול"מ הוספה להכשיר כמש"ל. ועחה"ר ל"ג ח' אף בלא דו"ח משכחת הזמה עמנו הייתם מיום שגדלו עד עכשיו ולא ראיתם ואף באופן רחוק מקרי ילה"ז כתוס' סנהדרין (פ"א.) וראיות הש"ך מאין עד נעשה דיין בממון, וכ' תוס' משום עשאאי"ל, דב"ד לא יקבלו הזמה על עצמן הרי דס"ל דבעי בממון ילה"ז: ובברוך טעם סוגי' דפ"ד כ' דיש ב' דברים בהזמה, א' צריך שיהי' מציאות הזמה ומשו"ה צריך דו"ח, ב'. צריך שיתקיים בעדים כא"ז לענשם, ואי משכחת הזמה על העדות ולא לענשם בטל העדות, ואף דתיקנו חז"ל דל"צ דו"ח היינו רק על חלק א' דל"צ שיהי' ילה"ז

משום נעילת דלת לא בעי דו"ח אף דא"א בהזמה בלא דו"ח אבל בענין ב' ל"ה צורך לבטל דל"ש נע"ד וקם אדאו' אי יהי' אופן שמשכחת הזמה צריך שיהי' שייך עונש הזמה בהם, ושפיר אין ענ"ד אף דל"ב ילה"ז מ"מ צריך אי יהי' משכחת הזמה שיהי' עונשין, וב"ד עצמן לא יקבלו ע"ע עש"ה: והש"ך הביא עוד ראי' מב"ק ע"ה, והא קיי"ל דעשאי"ל ל"מ, והתם לא בד"נ רק בקנס מיירי דדמי לד"מ, וכ' נוב"י דתוס' סנהדרין (ג'.) הק' הא דא' ד"מ וד"נ צריך דו"ח וכו' למ"ל ממשפט א' ת"ל דעיקר דו"ח כ' בעדים זוממין בד"מ וד"נ, ותי' דהו"א דוקא בזוממין שבאו להזימם בעי דו"ח ולא בעדים ראשונים, וצ"ב מה נפק"מ וי"ל חמור מקל א"א למילף וקנס קל דל"מ מודה, משא"כ ממון דמהני מודה חמור, וא"כ בע"ז קנסא י"ל דוקא בזוממין צריך דו"ח דע"ז קנסא דהוי קל אבל ראשונים דהעידו על ממון דחמור אף בלא דו"ח מהני וצריך משפט א', וא"כ בקנס ל"צ משפט א' וילפי' מזוממין וצריך דו"ח ובעי גם י"ל וא"ש מב"ק דבקנס בעי דו"ח וי"ל ולא בממון. בסנהדרין (מ'.) מה בין חקירות ובדיקות, חקירות א' אומרא"י בטלה, בדיקות אפי' ב' אומרים א"י קיימת, מכדי אידי ואידי דאו', א"ל חקירות הוי עשאאי"ל נמצא בדיקות אף מדאו' צריך לבדקם שמא יכחישו, אבל בא"י קיימת, וכן בחקירות מטעם וחקרת הי' א"י קיימת רק דעשאאי"ל, וא"ש מה שהק' הר"ן על רז"ה, באם אמר אתמול וא"י כמה בחודש קיימת דבגמ' אי' אף באמש צריך ז' חקירות, ולהנ"ל דבאמת מדאו' אף באמש צריך ז' חקירות, רק בא"י דדמי לבדיקות רק משום עשאאי"ל ובאמש שייך הזמה (נב"י היתר א' בהג"ה, ומנ"ח מ' תס"ג): בנוב"י שם הביא ראי' דבממון ל"ב ילה"ז, דהק' תוס' דמיוחדת כשר בד"מ לילף ממשפט א', ותי' דא' מועיל לשבועה כשר אף מיוחדת, וע"א לשבועה ל"ב י"ל, ואף אינו לוקה דלא הרשיע כלום, עי' מלחמות סנהד' (מ"ו), וא"כ עשאאי"ל בממון מועיל לשבועה לא קאי משפט א' ול"ב י"ל אבל דו"ח צריך אף בא' שייך משפט א', ועחה"ר לי' סקכ"ה שדחה זה, - חה"ר סוסי' ל' הביא נמ"י דלפטור ל"ב י"ל וראי' מעדי הכחשה לאביי דהכחשה לאו תחלת הזמה והוי עשאי"ל, וכן עדי לא הרג ל"ש הזמה, אע"כ אף באין י"ל עכ"פ ספק הוי ורק לפטור מהני ועשו"ת רע"א קע"ו לפסול אי בעי דו"ח ענבי"ק אה"ע נ"ז דבעי דל"ש נע"ד, ובחה"ר ל"ד סק"כ דל"ב דו"ח, ועחה"ר ל"ד סק"ד ול"א סק"ד וב"ש אחרון סי' י"ז דלפסול ל"ב י"ל דהוי כממון דלא יוכל לישבע ושכנגדו יטול והוי כממון, ותומים סק"ו גם בע"א בעי דו"ח, וע' עטרת חכמים חו"מ סי' י"ז: נה"מ העידו בניסן ודו"ח הי' באייר והוכחשו בטל העדות, ולא אמרי' כבר נתקבל העדות דאל"כ לבעי' דו"ח בתוכ"ד, והטעם כמו בד"נ יכול להיות דו"ח אחר כ"ד דהדו"ח מגוף העדות, ובאמצע עדות יכולין להפסיק, כן ד"מ מה"ת דמי לד"נ, וכן העידו

בניסן ודו"ח באייר והוזמו נפסלין מניסן. בנה"מ סק"ב דכ"ז בנצטרפו יחד להעיד שאמרו שראו כאחד וגם הגידו בתוכ"ד נתבטל בהכחשה, אבל אם כת ב' אומרים המלוה או הלוה הי' עמנו בניסן רק באייר הי' הלואה, וכת א' אמרו באייר הי' המלוה או הלוה עמנו רק בניסן הי' הלואה, גובין הלואה ממ"נ כת א' אמת וכן ע"א גבי ע"א לשבועה כיון דלא הגידו יחד תוכ"ד ל"ה עדות א' לבטל העדות, ובד"נ אי אמרו בניסן לא הרג רק באייר וכת א' לא באייר רק בניסן נהרג ממ"נ, אך דהוי עשאאי"ל דא"י על איזה כת הי' גמ"ד אבל בממון ל"ב י"ל: רמ"א א' מנה שחור וא' מנה לבן הכחשה בבדיקות כשרה וצריך לתובעו שניהם, וכן א' ק' וא' ר' יש בכלל ר' ק'. וצריך לתבוע ב', מנה שחור ולבן ל"ב לתבוע ב', ובא' ק', ור' בעי שיתבע ב', וסמ"ע סקי"א אף בא' ק' וא' ר' ל"צ ליתבע ב', ועסמ"ע ל"א א' אף לרמ"א מ"מ בב' כתי עדים א' ק' וא' ר' ל"ב שיתבע ב', ותמהו המפו' ק' ור' ל"ה הכחשה ולמה בעי שיתבע שניהם ואל"כ הוי הכחשה בע"ד ובטל, וכ' בנה"מ דל"א בעד שטעה והי' רק ק', דאם טעה מק' לר' אפשר הי' פחות וטעה על ר', אלא העד ק' טעה והי' ר' והוא לא ראה יותר וא"כ ל"צ ליתבע ק' ור' רק ר', ואם יתבע ק' ועדים מעידים על ר' הוי הכחשת בע"ד, מ"מ איכא ש"ד דאף דאמרי' כמו דטעה מק' לר' אפשר דהי' פחות מ"מ עכ"פ מוב"ק ע"פ עדים הוי, וכ"כ בחי' הר"ן סנהדרין, ועחה"ר סקי"ג, ואהבת דוד דמ"ה. דא"כ בב' כתי עדים א' ק' וא' ר' יגבה ר' דק' טעה - ובכנה"ג אות כ"ט הסביר הא דא' ק' וא' ר' אמרי' דב' הלואות הי' לכן ל"ה הכחשה, ותמה באה"ד דמ"ה ע"ג דא"כ בב' כתי עדים א' ק' וא' ר' יגבה ג' מאות. ופי' דלעולם דהוכחשו רק דכל א' הוכחש רק מא', אי ק' שקר א"כ ר' אמת, ואי ר' שקר א"כ ק' אמת ואין נפק"מ לב' עדים לב' כתי עדים דממנ"פ ק' - כ' בקצה"ח סק"ו הא דא' ק' וא' ר' צריך שיתבע ב' דאל"כ הוי הכחשה, זה רק ספק הכחשה, דשמא לא דייק אחד, לפ"ז בפקדון א' ק' פרע וא' ר' ומלוה כחש שניהם ל"ה הכחשה דספק פטור לשלם: בסי' כ"ט ס"ג אומר פלוני הי' עמו ולא הי' אין זה הכחשה דאין אדם מדקדק מי הי' עמו, ועגה"מ ל"ו סק"ד דבד"נ בטיל דלא גרע מהכחשה בבדיקות: תבעי אלף ת"ק והי' ה' עדים אחד ק' ר' ש' ת' ת"ק אם העידו על זמן א' חייב ר' דכולם מודים על ר', ועד של ק' הוי ע"א במקום רבים, ואם אמרו סתם, מסתמא אמרו על זמן א' והוי הכחשה וגובין רק ר', וכ' בתומים סק"י דבפרעון אמרי' דעל זמן א' ופטור לשלם ת"ש דספק ממון לקולא, אבל בעדות מיוחדת חייב ת"ש וישבעו על ק' ומצרפין ר' עם ש' וחייב ר', ת' ות"ק וחייב ת', וש' ות' חייב ק' ועד של ק' מחייב ש"ד, אבל לצרף ק' וש' ויחייב ק', ות"ק יחייב ש"ד על הק' שלאהועיל עדותו ל"מ, וטעם דעד שנצטרף לממון א"י לחייב שבועה, - ותומים סק"ד דאי ישבע כנגדו ממ"נ

אי אמת בפיו א"כ העד שקר והיאך מחייבין ע"פ ת', ואי שקר אין נותנין לישבע לשקר: ובחה"ר סקט"ו כ' טעם דקשה דנימא א' ק' וא' ש' כיון דנתבטל עדות ק' בטלה כולה, אך ז"א דלא נתברר דשקר על ק', אך אי ישבע כנגדו על ק' יתברר ששקר העיד כמ"ש רש"י שבועות (ל"ב.) דרוב אין נשבעין לשקר ושוב בטיל כולו, ובהגהות אמ"ב כ' דבא' ר' וא' ש' כ"ע מודים דחייב שבועה, דיכול להעיד דראה ש' אבל במעשה דאלף ת"ק א"י להעיד דראה ש' דבאמת גובין אף יותר מש': הא דלא חייב שבועה על ת"ש הנשארים דהוי מובמ"ק ע"פ עדים, כ' הפו' דעדי צירוף א"י לחייב שבועה, וט"ז כ' דר"ח יליף ק"ו מפיו דל"ח קנס מחייב ממון במובמ"ק ע"פ עדים כ"ש, ועדות מיוחדת ל"מ לקנס כמו דל"מ לאיסורין, עב"י מחו' ז' וא"כ א"י לחייב שבועה, וקצה"ח דחה דבקנס מועיל מיוחדת וראי' מב"ק ע"ה דשומעין כו', ונה"מ כ' דמיוחדת דשומעין כו' או א' מחלון זה כו' מועיל בקנס, אבל בב' מעשיות א' העיד שנגח שורו וא' שפתה בתו א"י לצרף, או א' קנס וא' ממון א"י לצרף משום דבקנס בעי ב' עדים על המעשה כמו בקידושין, ובמשובב נתיבות חולק דאף מיוחדת כזה מועיל בקנס - בתומים סקי"א נסתפק מיוחדת דכשר בד"מ אי רק מדרבנן (וע"כ לא נסתפק בא' ראה מחלון זה כו' דזה מה"ת כשר בד"מ במכות (ו':) רק הלואה אחר הלואה) משום נע"ד כמו דו"ח, וכ"כ נה"מ, ואהבת דוד דנ"ח. תמה מסנהד' (ל':) דהלואה אחר הלואה מה"ת כשר, וכ"כ בחה"ר סקי"ט - בשער משפט ופ"ת ח' נסתפק בא' אומר גנב וא' הלוה ברבית (דמצטרף בסנהד' כ"ז. וסי' ל"ד) וב' מכחישין על ב' המעשות אי הוי כתו"ת ופסול מספק, או דעל כל מעשה ב' מכחישין א' ואחרונים נאמנים, ועי' אה"ד דמ"א באריכות: ש"ג נסתפק בהלואה אחר הלואה אם התובע אומר אינו רוצה בק' רק ישבע על ר', והעלה דאין נותנין שבועה שיופסל ע"י, ואורים סקי"ח כ' דיכול להשביע דמיוחדת דרבנן, וי"ל א"א בתקנ"ח, ועחה"ר סקי"ט ואה"ד נ"ה ע"ג - סמ"ע כ"א, א' אומר הודה בניסן וא' באייר הלוה דמצרפין לב' שתבע ב' דדרך לוה להודות קודם שלוה - ועסמ"ע כ"ט בא' פרע באייר וא' שהודה שפרע בניסן בעי שיתבע ב' דאין דרך מלוה להודות קודם פרעון - ובקצה"ח סק"ט ע"א לא משקר רק פסול כקרובים משה ואהרן: שבע חקירות שבוע שנה חודש כמה בחודש יום שנה מקום, הק' רש"י סנהד' (מ'.) כיון שאמרו בכמה בחודש למה באיזה יום בשבוע, ותי' דשמא זוממין לא מעלין על לבם חשבון על חודש אבל איזה יום זוכרין ומזכירין גם על חודש, ותוס' פסחים (י"ד.) תי' כגון א' בב' בחודש וא' בג' אמרי' דטעו, וצריכים לכוין באיזה יום בשבוע, ורש"ל סנהד' תי' דלכך צריך יום דעל כמה בחודש יכולין לומר דטעו, כגון שאמרו בג' וזוממין אמרו עמנו הייתם בג' יכולין לומר טעינו והי' לפני' או לאחרי',

ומהרש"א הק' דא"כ אמאי הוי בכמה בחודש א' מחקירות כיון דל"ש הזמה בזה, אע"כ דאפשר הזמה בכמה בחודש דיהבינן להו כולהו טעותא בו ביום לפניו ולאחריו, או דמיירי לאחר רובו של חודש, דא"י לומר טעינו בעיבור, ועוד כ' דרק בב' עדים א' בב' וא' בג', כמו בשניהם מעידין על גוף המעשה אנו תולין שא' טעה בעיבור והי' ביום שאומר חבירו, אבל בכת א' שאומרים בב' אין תולין שטעו בעיבור ונעשה בג' דאין כאן מי שיעיד על ג', וכ"מ מתוס' הנ"ל שתי' בא' אומר בב' וא' בג' וצריך באיזה יום, ולא תי' דעל כמה בחודש יכולין לומר טעינו, משמע דבב' אי"ל טעות והי' בג' דליכא עד על ג', ותומים סקי"ז דחה תי' ג' דאף בב' יכולין לומר טעינו והי' בג', וגם תי' א' דחה דאי"ל יהבינן כולא טעותא, אדרבה משום זה צריך באיזה יום שלא יוצרך ליתן כל טעותא ונשאר בתי' ב': וע"ש דהק' בגמ' ויהי' ח' חקירות בכמה בשעה, וק' דאטו שיעור שעה כ' בתורה א' מכ"ד ביום הא רק התוכנים חלקו יום לכ"ד, וכ' מה"ת ב' שעות גדולות א' קודם חצות וא' אחר חצות, וכמו דחלוק יום מחבירו כן חלוק זה חמה במערב וזה במזרח, וא"צ לשאול רק אי קודם חצות או אחר, רק המרבה בחקירות משובח, וצריך גם איזה שעה שחלקו התוכנים, ושפיר קו' גמ' דהי' ב' מיני שעות שעה טבעית קודם ולאחר חצות ואח"כ יש חלק י"ב משעה טבעית, ופריך יחלקו שעה טבעית לחלקים קטנים וישאלו, ותי' דקטעו היינו בשלומא בשעה התורהשייך וחקרת היטב ותורה לא נתנה לטעות, וצריך זמן מדויק אי קודם או אחר חצות רק בזמן שאמרו חכמים יהבינן טעותא, וכל היכי דאיכא לתלות בטעות תלינן מתחילת שעה א' עד ה', אבל חקירה של תורה צ"ל מדויק - יצא לדינא בא' אומר בב' וא' בג' תלינן בטעות, וכוון על יום א', ועל ב' ימים ל"ש טעות וכן אחר רובו של חודש והיינו דראו המעשה. אחר רוב של חודש, אבל אם ראו קודם רובו אף דהעידו אחר רובו, מ"מ כיון דנקבע הטעות בלבם בעת ראי' אומרים גם אחר רובו הטעות, עי' אורים סקכ"א, ושב יעקב אה"ע סוס"י ט"ו: קיי"ל כר"נ דשומעין דבריו של זה היום וש"ז למחר ולא בד"נ ועחה"ר סקכ"ה, ונוב"י בהיתר א' הק' דהוי עשאאי"ל, די"ל לחייב שבועה באתי, והביא דהוא יודע ששיקר ומסתמא ישבע כנגדו ובודאי ידע שיש עוד א' ולחייב ממון בא, ואח"כ דחה זה די"ל אני רציתי שישבע נגדו ואז יפסילוהו עם הבע"ד כר' יקיר, וכ"כ בבית אפרים חו"מ סי' י"ד, וחה"ר דחה דילמא לא ירצה הבע"ד לפסלו דכל ישראל לא הוחזקו, ורק ממון רצה לגבות בשקר אבל לפסלו מה בצע לו, וחה"ר סקכ"ה תי' דמשכחת הזמה כגון שיש א' כנגדו ואמרי' סליק עדותן עד לגבי עד ולא בא לחייב שבועה רק ממון עם הב': עוד תי' דלכאו"ק דכ"מ שב' מחייבים ממון א' מחייב שבועה, וכמו בב' בעי י"ל כן בע"א והוי עשאאי"ל רק דיועיל

הזמה אם יהי' עוד א', ול"ק דאיך שומעין די"ל לשבועה באתי, ז"א דאי לא הדין כר"נ לא משכחת שבועה דהוי עשאי"ל וכ"כ בסופו דק"מ ע"ד: ובים התלמוד פ' מרובה למ"ל פסוק על מיוחדת כר"נ הא בידו לתבוע בע"א ויפסלנו כר' יקיר ואח"כ יתבענו בעד ב' ומשאיל"מ דחשוד על שבועה, וי"ל דצריך קרא כגון שיש לנתבע ע"א המכחישו ול"צ שבועה. אבל במיוחדת ע"א ליתא במקום ב'. וא"ש קו' תוס' מנ"ל כופ"ה פטור דאי חייב הדק"ל למ"ל קרא למיוחדת, ואי"ל כנ"ל מ"מ איכא חד לגבי חד וחייב שבועה משום כ"ה וצריך שבועה ויפסלנו ויתבע ומשאיל"מ, אך ז"א דכל הטעם דר' יקיר דאינו נוגע לפסול. אבל כאן נוגע כדי שיוצרך לשלם בעד הב' וצ"ע דבריו: בעדי מיתה ל"צ דו"ח, סוף יבמות ואה"ע י"ז סכ"א, ובסי' י"א ס"ד בא"א שזינתה צריך דו"ח, וכ' ב"ש סקס"ג דמיתה כיון דנוטלת כתובה הוי כד"מ, אבל בזנות ממ"נ אי זינתה אסורה עלי' ואין לה כתובה ואי לא זינתה ג"כ אינה נוטלת רק תדיר עמו, ונב"י בהיתר א' דחה דבלא זינתה אף דתדיר יכולה למכור הכתובה בטוה"נ, וע"ש דחייב להחזיר הנדן שהכניסה לו, ועשו"ת רע"א סי' קצ"ט הק' הא די"ל לאסרה על בעלה באנו (סנהד' מ"א.) הא לאיסור הי' י"ל בלא דו"ח ומדהגידו בדו"ח ע"כ להרגה באו, וע' אהבת דוד ש"ו סקי"א אריכות - וברמ"א מ"ב ס"ד, בקידושין (ל"ב) דו"ח ובב"ש אם אשה מכחשת הוי כדין מרומה וצריך דו"ח, וענבי"ק אה"ע נ"ז, ז"ד בעדות על פנוי' שנתקדשה אבל בא"א שהעידו שקודם שקידשה לזה נתקדשה לאחר וממילא חייבת מיתה צריך דו"ח דהוי כזנות ומיתה, ועפ"ת סקי"ד ואה"ד דנ"א ע"ג: חצי דבר בתוס' דבאין יכלו לראות יותר ל"ה ח"ד כמו בעדי חזקה, ושי' ריי"ף דמועיל לפירות, עפנ"י קידושין (י"ב:) הק' אהא דאי איכא עדים באידית דשו"פ מקודשת הא הוי ח"ד דצריך לעדותן, וי"ל דאי חיישינן לשו"פ. במדי וא"כ אף דליכא עדים ששו"פ במדי הוי קידושי ספק והועיל למקצת, וכ"מ בשו"מ חמישאה סי' ע"ז:

לא. ב' כתי עדים המכחישין זא"ז כשרים לעדות אחרת כר"ה, אבל ביחד לא, וא' מכת זה וא' מכת זה דפסולין כ' בסמ"ע אף שבועה א"ח דנמצא קאו"פ בטלה כולה. וכן אם כל הד' באו ביחד פסול. ועתוס' סנהד' (ל"א.) דבפסול א"י לא מבטל עדות, ושי' חכמי בריסק דע"א המכחיש ע"א אף ביחד כשרים לעדות אחרת, ונה"מ כ' טעם דבכל ע"א המוכחש מב' אמאי פסול שמא בדדמי, רק לא חיישינן כסמ"ע צ"ב סק"י, אבל במוכחש מע"א אמרי' בדדמי, וכ"כ בשו"ת שמן רוקח סי' ע"ב. וענמ"י ב"ב מ"א. לא כחכמי בריסק, וע' תוס' רי"ד שם פלוג' בזה. ועשו"מ תנינא ח"א, סי' י' ובמנ"ח כאן: כתובות (כ'.) ב' עדים חתומין ומתו, וב' אומרים פסולין הי'. אוקי ב' לגבי ב' וממון אחזקתו. והק' תוס' דכאן אין מכחישין לא לוה רק דפסולין הי'. ועל הלואה הוי דבר אחר ויועיל כר"ה, ותי'

רשב"א דלא מקמינן על החזקה דאלו הי' קמן שמא הי' מודו, יצא מזה בעדים שהעידו בניסן ומתו ואח"כ הכחישו עדים אותם דכל עדות שהעידו ראשונים מניסן בטלים, דל"ש חזקת כשרות כר"ה דשמא היו מודו, וזה חדש וכ"כ במרעק"א. וע' אהבת דוד ד"מ בזה:
לב. השוכר עדי שקר פטור מד"א וחייב בד"ש, ודוקא שוכר אבל פיתה בדבריספטור מד"ש, וש"ך מחייב דאף דאשלד"ע חייב לציי"ש עונש זוטא. והא דשלח ביד פקח, פקח חייב ומשלח פטור. כ' ריטב"א כיון דשליח חייב שוב משלח פטור, ותומים ת' דזוטא הוי עונש ורבה הוי חיוב תשלומין ושפיר פיתה פטור לשלם רק זוטא חייב וכ"כ בקצה"ח, וש"ך הק' מנחש דהי"ל ליטען אשלד"ע הא בד"ש חייב, ותומים תי' דשם דנו אותו ברבה, והק' דנחש הי' כב"נ וישלד"ע. מ"מ בשליח נהנה אשלד"ע, ועמל"מ פ"ב מרוצח, ומלא הרועים ב"נ. אף דבב"נ ישלד"ע מ"מ גם השליח חייב, ואף דבעבירה א' לא חייב משלח ושליח, מ"מ בב"נ חייבין ועפנ"י קידושין (ס"ג) וערבי נחל דרוש ב' לשה"ג, ופרד"י בראשית (דף כ"ח ונ"ח וס"ו):
לג. אוהב ושונא כשרים להעיד ולדון פסולים. ושונא גמור שרצה להרגו פסול, ועי' תומים שצ"ע, והק' בתומים דבמכות (ט':) פלוגתא אי שונא גולה, ופסקינן דאינו גולה ר"מ פ"ו ה"י מרוצח, וא"כ אמאי שונא כשר לעדות דאמרי' דלא נחשד לעבור אלא תענה משום שנאה והתם אמרי' דנחשד להרוג במזיד בשביל שנאה, ותי' דבעדות ליכא ריעותא אוקמי' אחזקת כשרות אבל התם דשור שחוט לפנינו ואיכא ריעותא אמרי' דמזיד הי'. ואינו מובן דעל זה דהי' במזיד ליכא שום ראי'. וכה"ק בחה"ר ונלע"ד דהנה לא פסקינן כר' אחא בגמל האוחר בין הגמלים בידוע שהרגו דלא קיי"ל אומדנא וי"ל דאומדנא לא הוי רק כמו ספק ואינו מועיל להוציא, וזה י"ל דאוהב ושונא הוי ג"כ אומדנא דמשקרין ורק ספק וקיי"ל ספק פסולין כשרים לעדות דאוקמי' אחזקת כשרות וכמו בב' כתי עדים המכחישין זא"ז, וא"ש דשונא אינו גולה דהוי רק ספק. ומספק כשר לעדות וגם אינו גולה מספק. וא"ש בזה קו' תומים שם לרדב"ז ח"א סי' צ"ו וכנה"ג דמשרת כשר להעיד דלא גרע מאוהב ושונא. והק' מב"ב כ"ט. דפריך לר"ה דבעי בשני חזקה רצופין מחזקת הבתים ג' שנים והא בתים ביממא ידעו ובלילה לא ידעו, וק' דהא איכא משרתים דידעו ביום ובלילה ולהנ"ל י"ל דאפשר ר"ה ס"ל דאזלי' בתר אומדנא אף להוציא, ואומדנא הוי ודאי ולא ספק ממילא אוהב ושונא פסולין לעדות וא"כ גם משרתים פסולים לעדות. אבל לדידן לעולם כשרים: וע"ע בתוס' ב"מ (ב'.) ד"ה וזה דאף דמגו להוציא לא אמרי', מ"מ במגו דבעי שתיק אמרי' ע"ש. והטעם דכל ענין מגו הוי רק אומדנא דאם ל"ה אמת הי' לו ליטען טענה יותר טובה ובד"מ אזלי' בתר אומדנא וע' ב"י חו"מ סי' ט"ו, ורדב"ז ח"א

סי' ר"ד ובכנה"ג חו"מ ט"ו בהגב"י אות י"ח דאומדנא דמוכח מהני להחזיק ולא להוציא, ובכך לא קיי"ל כר' אחא בגמל האוחר בין הגמלים דהוי להוציא וזה סברות מגו להוציא, ל"א דהוי רק אומדנא. ממילא י"ל דמגו דאי בעי שתק אמרי' אף להוציא כתוס' הנ"ל דאף דדברים שבלב אינן דברים מ"מ היכי דדברים שבלבו ובלב כל אדם ודאי מועיל, וכר"ן בשטר מברחת בכתובות (ע"ח:) ובתד"ה כתבתינהו, ועתו"ס שם צ"ז. ד"ה זבין, וזה ע"כ מטעם אומדנא גדולה, ומשו"ה במגו דבעי שתק דהוי אומדנא גדולה ותדע דמגו בשנים לא אמרי' מטעם דאין יכולין לכוון שניהם כאחד ובמגו דשתק אמרי' אפי' בב' דיכולים לכוין והוי אומדנא גדולה ואמרי' גם מגו להוציא, ועשו"מ רביעאה ח"ב ס' ח' ושו"ת מהרש"ם ח"א סי' קצ"ב ובחידושי הארכתי בזה והבאתי ש"ך בכללי מגו סקי"ט על מ"ש תוס' כתובות (י"ח:) אף דבב' ל"א מגו מ"מ במגו דשתק אמרי' משום דאפי' לא יסכים השני עמו ולא ישתוק מ"מ לא יהי' רק ע"א ואינו מועיל לכלום, וכ"כ הנמ"י בפ' חזה"ב גבי ב' כתי עדים המכחישין זה"ז, ועי' תומים בכללי מגו סק"נ שהק' על זה דבמשנה קתני סתם עדים אפי' ג' ואמרי' כת"י אבל אנוסים היינו ולא ליהמנו דהוי מגו דבי תרי, ול"ש סברות הש"ך דישאר א' דכאן ישארו בי ועכצ"ל הטעם דבשתיקה יכוונו גם שניהם, וע' נה"מ בכללי מגו אות ט"ו, וצ"ע על הפנ"י בתוס' שם שלא הביא הנמ"י וש"ך, וע"ע בזה בתוס' רע"ק משניות כתובות אות כ': ב' אחין, אב ובנו, בעל ואשתו הוי ראשון בראשון ובניהם שני בשני, וכן להלן ג' בא' פסול, וי"א רק מדרבנן, קרובי אם פסולין מדרבנן. ב' בעל כאשתו ל"א, קרובים גזה"כ אף דאמרו אמת פסולים. וגזרה התורה שיחזיקו למשקרין עחה"ר סק"ד. עי"ל כיון שפסולין מגזה"כ שוב משקרי דהוי עשאאי"ל דאינם עדים כלל כ"כ התומים סק"ח: תחילתו וסופו בכשרות ג' דינים: עי' חת"ס חו"מ סי' ל"ו. א', פסול קורבה לכ"ע בעינן תו"ס בכשרות. ב', נגיעה ל"צ וג' טעמים על זה. א', דבידו לסלק עצמו כל רגע מפסלות. ב', אינו פסול לכל אדם רק לזה שנוגע ול"ד לקרובים. ג', בקרובים הוי עליהם שם עד פסול משא"כ בנוגע הוי בע"ד ולא עד ובשעה שמסלק נגיעות נעשה עד ותחילתו בכשרות, ועש"ך ל"ז סקל"ב דיכול המוחזק לומר קים לי דבעי תחילתו וסופו בכשרות. ג', פסול עבירה ש"ך ל"ד סקל"ג של"צ תו"ס בכשרות ובסי' ל"ח מפקפק, וחת"ס כ' דרק באינו חמס דבידו כל רגע לשוב בתשובה הוי כנוגע אבל בחמס צריךלהחזיר הגזלה, ובמחוסר מעשה ל"ה בידו וצריך תחילתו וסופו בכשרות: ובתומים סי' ל"ד סקכ"ה הק' אמאי חתנו פסול הא ג"כ בידו לגרש אשתו, וח"ס תי' דלא מבעי בזווג ראשון אסור לגרש, ואף בב' קשה גירושין ול"ה בידו. ומחנה אפרים ה' עדות סט"ו לפטור מהיסת כשר קרוב ונתרחק, ול"ב תו"ס בכשרות ועפ"ת פ"ז סק"ב, קצה"ח

ל"ה סק"ד בפסול עדות דרבנן ל"ב תו"ס בכשרות, דבדרבנן בעי חימוד ממון והוא משום משקר דשמא יש לו נגיעת ממון ובנוגע ל"ב תו"ס בכשרות: קרובי נרצח יכולין להעיד על רוצח דכבר מת דמה נ"מ במיתתו של רוצח. ובמרדכי כ' אף הנרצח כ"ז שחי ואינו טריפה יכול להעיד, וד"מ כ' דאף בד"מ טרפה פסול דעשאאי"ל, ותמה הש"ך דילה"ז בממון, וע' תומים סקי"ד דאפשר דטרפה כמת חשוב ואינו איש כלל ול"ה עד ופסול אף בד"מ ובב"ק (פ"ג.) אלא מעתה זוממי עבד לא יהרוגו ומשני ובערת הרע מקרבך, והק' בדורש לציון דרוש י"ג דבסנהד' (ע"ח.) טרפה שהרג פטור מטעם עשאאי"ל ורק בפני ב"ד אמרי' ובערת כו', ואמאי לא נימא גם בעדים ובערת כו'. וכה"ק בחי' הרי"מ ל"ד סק"ה. וי"ל קצת דבטו"א ר"ה (כ"ו.) ומנ"ח מ' תי"ז הק' הא דטרפה שהרג בפני ב"ד חייב, הא לכ"ע אין עד הרואה נעשה דיין דכ' ושפטו והצילו ול"מ לחזי לי' זכותא, וא"כ לא משכחת להא דטרפה שהרג בפני ב"ד דאין יכולים להיות עדים דהוי עד הרואה ע"ש, ומצאתי לריטב"א מכות (י"ב.) שהק' כן ותי' שא"ה דא"א לדונו בפני עדה אחרת, הלכך דיינו לה אינהו משום ובערת, כוונתו בשלמא בטרפה ל"ש עדים דהוי עשאאי"ל שייך ובערת, אבל בעד הרואה משכחת דיכולים להעיד בפני ב"ד אחר, א"י להיות דיין, ממילא בזוממי עבד דלא משכחת עדים מטעם עשאאי"ל דאינו אחיו, וא"א בענין אחר שייך שפיר ובערת ועי' תומים סי' ז' סק"ז מזה, ואמרי הצבי על ב"ק שם. וחי' הרי"מ סי' ל' סקי"א, ושו"ת בית יצחק יו"ד סי' ל"ט אריכות: עדים קרובים לדיינים פסולים דעשאאי"ל דדיינים לא יקבלו הזמה ע"ע, ער"ן סופ"ב דכתו', לרז"ה בעדות שבשטר ל"ש הזמה א"כ בשטר כשר עד קרוב לדיין, ושי' הרי"ף מרובה אף דבשטר ל"ש הזמה דאפשר אחרינהו מ"מ בכתב בזמנו כתבינהו שייך הזמה, ושי' רז"ה אף דכ' בזמנו כתבינהו ל"ש הזמה, וכ' ב"ח סקי"ד רז"ה לא אמר רק לעונש זוממין אבל לבטל עדות ולפסול הגוף שייך הזמה בשטר דנהי דל"ה הזמה מ"מ הוי הכחשה ופסולים. כריב"ש בש"ך סוס"י ל"ח, דאל"כ יהי' רז"ה נגד ש"ס סנהדרין (ל"ב.) דפריך בד"מ אי צריך דו"ח משטר שזמנו בא' בניסן והוזמו י"ל אחרינהו, ואי ס"ד בעי דו"ח היכי חיישינן לאחרינהו, וק' דבשטר ל"ב הזמה. אע"כ דלענוש הגוף בעי דו"ח ועשאי"ל - ותומים ל"ד סק"ט הק' א"כ אמאי כשר עד הקרוב לדיין בשטר לרז"ה דכמו שלא יקבלו על קרוביהם להפסידם ממון, יותר לא יקבלו הזמה על קרוביהם לפסול לעדות ושבועה. וגם מאי נפק"מ לפסול או לענוש, ומהזמה שלא בפניהם אין ראי' דשם עדים כשרים כר"ה, אבל לא לפסול עדים. וכמ"ש רוב פו' לא כריב"ש. אע"כ אף לרז"ה דבשטר ל"ש הזמה, והוי כשרים ורק העדות בטל בהכחשה ושפיר כשר עד קרוב לדיין בשטר, ומסנהד' (ל"ג.) ל"ק דלא מפרש כראב"ן

דקאי על עשאאי"ל ובשטר ל"ש הזמה, רק הקו' כרש"י בשלומא אי בד"מ ל"ב דו"ח דאומרים מסתמא קושטא אמר, - ומה דצריך בד"נ דו"ח משום ושפטו והצילו שפיר אמרי' דאחרינהו וכל מה שיכולין לתרץ העדים אמרי'. אבל אי בד"מ צריך דו"ח וחשודין למשקרין וצריך דו"ח לברר האמת. א"כ כשיש כאן הזמה אמאי מתרצין דאחרינהו ול"ה סתמא כמוכחשין, וכ"כ בסי' ל' סק"ב: ויש לרז"ה ראי' מיבמות (ל"א:) מפ"מ לא תקנו זמן בקידושין, ולשי' הפו' דבקידושין בעי דו"ח עב"י חו"מ סי' ל'. הא בעי זמן שיהי' י"ל, וכן בגיטין דזמן שמא יחפה הרי צריך משום דו"ח אע"כ בשטר ל"ב הזמה וכ"כ פנ"י גיטין (י"ז.), וכה"ק נ"ב אה"ע סי' נ"ח, וגם דאין כותבין שעות בגיטין והוא מהחקירות, ותי' נ"ב כתוס' מכות דב"ג וב"ח דלא קאי הזמה ל"צ ילה"ז. כמו כן קידושין וגירושין דל"ש עליהם דין הזמה ל"ב דין הזמה ובמח"כ נעלם ממנו נמ"י פאד"מ דבגט ל"צ זמן משום אפקעינהו והוי פנוי' מה"ת, ועחה"ר סקי"ז. - ובתומים כ' דאף הרמב"ם כרז"ה דבכת"י יוממ"א ל"ש הזמה בשטר, אבל כשאין כת"י יוממ"א. דבעי הרמב"ם שיהי' זוכרין העדות והוי כע"פ וצריך דו"ח. וא"כ ל"ק משטר קידושין וגירושין דל"צ זמן דממ"נ אי כת"י יוממ"א ל"צ הזמה, ואי אין כת"י יוממ"א צריכין להגיד בע"פ ופשיטא דבעי דו"ח - עדים קרובים זל"ז פסולים ותשו' רע"א סי' צ"ד נסתפק איש וחתנו ראו עדות ואח"כ נתרחקו אי הוי תחילתו בפסלות (והג"א פ"ב משבועות סי' ט"ו כ' דהוי בפסלות), או דהוי כשרים משעת ראי' דביד כל אחד להעיד בפ"ע ודינו כע"א ול"ה תחילתו בפסלות, וכל הספק רק בממון דמועיל ע"א לשבועה, ולא באיסור ומרע"א לא משמע כן, ועח"ס חו"מ סי' ל"ז ופ"ת סקי"א:

לד. עד כשר יודע בחבירו שמשקר אסור להעיד עמו אף לאמת, וש"ך כ' כמו קרוב או פסול דבטל, ואורים כ' דאין לנו לחפש אחר טעמים רק גזה"כ דבעי כשרים, ובסי' כ"ח סק"ג הביא חו"י אם עד יודע שהוא פסול אי צריך להעיד, והכריע דפסול עבירה שמשקר צריך להעיד, ובקירבה דגזה"כ א"י להעיד, וכ"כ נה"מ, ורק בנגיעה כ' דאם יודע שהוא נוגע לא יעיד, וחה"ר סק"ג דחה דאף פסולי עבירה גם מגזה"כ פסולים, ועח"ס יו"ד סי' י"א: עבירה שיש בה מלקות פסול מה"ת ואף להכעיס דל"ב חמס, ובאין בו מלקות פסול מדרבנן, ומכ"ש בעבירה דרבנן פסול מדרבנן, וי"א דבעבירה דרבנן בעי חמס תוס' ב"מ (ע"ב.) פסול דרבנן צריך הכרזה, ועפ"ת סק"ו דבעבירה דאו' רק דא"ב מלקות אי בעי הכרזה, ועפ"ת סקל"ג בעדות איסור אי בעי הכרזה, מל"מ פ"ד ה"ו ממלוה אף דבדרבנן בעי חמס, בעבירה דאו' אלא דפסול מדרבנן ל"ב רשע דחמס: רמב"ם בטבח שהכשיר טרפות דאחרים כשר דעובר רק בלפ"ע והוי לאו שבכללות ולא פסול מדאו' דאין בו

מלקות, אבל הכשיר טרפות שלו פסול מדאו', וכ' סמ"ע ט"ז דבחמס אף דא"ב מלקות פסול מדאו', ועב"ח ואף שאינו נוטל ממון, ורק מרויח, - וא"ד (דף ט"ז.) דמוכר טרפות בחזקת כשרות צריך להחזיר הדמים דנפשו חיתה מאיסור והוי גוזל מחבירו ממון כחו"מ סי' רל"ד: ש"ך סקכ"ד אף דבעביר' שא"ב מלקות מדרבנן פסול, מ"מ אם יש בו מלקות רק לא התרו בו מדאו' פסול, וב"י אה"ע מ"ב כ' דבהתר"ס לא נפסל מה"ת, וק' מה גרע מלא התרו בו דפסול מדאו' ועי' אורים סק"א - בתומים ונה"מ בלאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד פסול מה"ת דהא דאין לוקין מחומרת האיסור, וכ"מ מתוס' סנהד' (מ"א.) ד"ה א"נ אבל בלאו שאב"מ קיל לא פסול מה"ת, ובלאו הנל"ע מה"ת דזה דצריך להחזיר הוי חומרא, ובביטלו איכא מלקות, ובאמת נשמע מגזלן דפסול מה"ת אף דלאו נל"ע, אך עוד יש טעם דבחמס אף דאין מלקות מה"ת כסמ"ע ט"ז, ובב"ש אחרון סי' נ' נפק"מ בגוזל פחות משו"פ דעובר ול"צ להחזיר, דמשום להנל"ע לחומרא דצריך להחזיר כנ"ל וכאן א"צ להחזיר הוי כהחזיר בפרוטה וכשר מה"ת, אבל משום רשע דחמס אף בפחות משו"פ כן - ובעשה ול"ת אם עבר תלי' בריב"א חולין (קמ"א.) דהלאו נדחה רק נשאר עשה וכשר מה"ת, ואי לא דחה הל"ת פסול מה"ת. עב"ש אחרון סי' י"ח ופ"ת שי"ל דסובר מצוה קעביד וכשר אף מדרבנן, ועשו"ת תורת חסד מלובלין סי' נ"ז מזה - וענה"מ ופ"ת ה' דבעשה כשר לעדות כגון מונע מלולב וכו', ובשו"ת שערי דעה ח"א סי' קל"ז בחור יותר מכ' אי יכול לצרף בגט, ופמ"ג בפתיחה אות כ"ד ופ"ת סק"ז דאף בעבירה דרבנן אי אינו חייב מרדות כשר אף מדרבנן, ופ"ת ז' בעבירה דרבנן דוקא בקום ועשה, אבל בשוא"ת כשר לעדות מכות (י"א:) משנה הורג בשוגג אינו יוצא לעדות ממון ונפשות, נשמע דהורג בשוגג כשר לעדות דאינו רשע אף דלש"צ פסול, או"ח סי' נ"ו ס"ה, שבו"י ח"ג סי' קמ"ז פ"ת ד' תוס' ורשב"א ר"פ הבא על יבמתו בג' עבירות דיהרג וא"י אם עבר אי מחויב מיתה ורא"ש בתשו' סי' כ' דאף כשר לעדות ולא מקרי רשע, ועריב"ש קע"א, ואה"ע מ"ב ס"ג ונבי"ק אה"ע ע"ב היתר ב' וכ"כ בתומים ל"ד סקכ"ג, ועי' יו"ד סי' קנ"ז, - בעבר אמי שפרע אינו פסול, פלפלא חריפתא ב"מ פ"א אות י"ח, ובכנסת יחזקאל סי' ח' תמה עלי', ועי' נחלת צבי ל"ד, ולפמ"ש שטמ"ק ב"ק נ"ו דכ"מ דחייב לצאי"ש פסול לעדות עד שישיב, א"ש גם אמי שפרע, אך הש"מ תמוה ועי' ישועות ישראל מזה, ועי' מהר"ם מינץ סי' ק"א ושער המשפט ושו"מ רביעאה ח"א סי' ס"א - ב"י בתשובה סי' ב' חובל בחבירו פסול מה"ת ואף בהכאה של שו"פ דמשלם מ"מ הלאו איתא במלקות, מרדכי ב"מ י"א חובל לחבירו אף שדעתו לשלם פסול מדאו' דהוי רשע דחמס עי' מהרי"ט אה"ע מ"ג, ובאמ"ב בשם ר"ן סנהד' נ"ה כותי הכה לישראל חייב מיתה דמה לי חבל בממונא או

בגופו, נשמע דהכאה הוי חמס: הגביה ידו לחבירו להכותו פסול מדרבנן, דלא תכה כ' על שביקש להכותו ורק שאין בו מלקות ולאו שאב"מ רק מדרבנן: ס"ה עבר על שבועה פסול וי"א דוקא לשעבר דיצאה שקר מפיו אבל להבא כשר, וריב"א הכריע דלהבא בקו"ע פסול ובשוא"ת כשר, ועי' תומים ג' דבשוא"ת הוי לאשב"מ וא"כ פסול מדרבנן, ובחמס אף לאשב"מ פסול מה"ת אף בשוא"ת תוספתא פ"ג דנזיר עבר על שבועה אף שהתירו לו חייב מרדות, וא"ש קו' מהרש"א גיטין (ל"ג.) בנזיר דודאי ישאל עלי' שלא ילקה, ז"א דלוקה מרדות חה"ר סק"ז, ובחידושי העליתילדידן דל"צ ב"ד להתיר נדר ל"ש מי יימר דמזדקק, אינו לוקה שסמך עצמו שישאל אח"כ, ע' פרי יוסף גיטין (ל"ג) שהארכתי בזה בפלפול - פ"ת י"ב מזכיר ש"ש לבטל' אי פסול, ע' תשו' רמ"א י"ב ותשו' רע"א סי' כ"ה דמזכיר ש"ש לבטלה רק עשה את ה"א תירא. ומנ"ח מ' ל' ונבי"ק או"ח ו' ופרד"י יתרו (דף ק"ס:), אם יש לתלות שטעה ולא ידע שהי' עבירה לא פסול, סי' ב' וכ"ד, ובס"ה דא"נ ששוגג או אונס, וחילק הסמ"ע סק"ל דאיסור שבועה בשקר ידוע לכל אלא שמתנצל שלא זכר, וע"ז אדם מועד לעולם והי' לו לזכור וא"נ - רמ"א ס"ז חולק עם הגנב אינו נפסל, ותמה בתומים דהוי רשע דחמס דבידו ממון חבירו, וקצה"ח כ' דגונב אחר גנב פטור מכפל וא"כ חולק ל"ה גזלן, אף דגזל ולא נתייאשו הבעלים רמ"ג ורמ"ג אם אחר אכלו היינו בתורת מזיק ולא מגזלן וע"ש בנה"מ ומ"ש בזה בפרד"י משפטים (דף רי"ט:): העיד בניסן והוזם בתשרי נפסל מניסן כאביי ב"ק ע"ג. וברע"א אף מה שהעיד מקודם תוכ"ד של עדות זו מניסן בטל, ושטמ"ק כ' רק אם הב' עדיות הם של תובע ונתבע א', אבל לב' גברי עדות א' קיים, ועי' מהרי"ט קל"ח דאם תכ"ד של עדותו עשה עבירה ונפסל בטל עדותו וצ"ע, ועשו"ת שערי דעה ח"א סי' ק"ל קמ"ו: סנהד' (כ"ד:) מלוה ברבית פסול לוה והא מלוה תנן, אלא מלוה הבא ברבית, ושי' תוס' דמתני' פסול דרבנן ואף ר"ק פסול המלוה מדרבנן דלא משמע איסורא וי"א דאו', וג' שיטות. א', שי' תוס' דר"ק פסול מדרבנן, ונמ"י מכריע בר"ק מלוה פסול מדאו' ולוה מדרבנן ומחבר בס"י, בר"ק אף לוה מדאו' אבל בא"ר מודה דפסול מדרבנן. ורמ"א דכשר הלוה בא"ר, והא דלוה פסול אף דל"ה רשע דחמס לרבא כ' הרא"ש פז"ב דאי לא יתן לו רבית לא ילוה לו הוי חמס, ומהרי"ק קכ"ו כיון דעבירת ממון של מלוה ע"י הלוה וא"א בלעדו הוי רשע דחמס, והיינו דנקט מלוה ברבית ולא מלוה ולוה היינו דנעשה ע"י שניהם, ועי' אהבת דוד די"ז ע"ג בט"ז יו"ד ק"ס סק"ח אם המלוה נתן ללוה באדם חשוב אסור, וק' לר"ן פ"א דקידושין דאף באינו חשוב הוי פחות משו"פ, וברבית אף פמשו"פ אסור קס"א ס"א. וע' שער המשפט ורע"א ואהבת דוד (די"ח.) ובמח"א ה' רבית סי' ל"ז נסתפק במלוה ע"מ

שיתן רבית ואח"כ נודע לו שאסור אי הוי מקח בטעות. ולפמ"ש מל"מ פ"ה ה"ז מאישות. ומח"א גזילה סי' כ"ג דמקח טעות גזל ביד המוכר ושפיר הוי לה רשע דחמס דידע לוה דלא יתן לו רבית והוי מעות גזל בידו ומשתמש בו הוי חמס - פ"ת ב' הביא חו"י סי' ק' אי לוה פסול משעת שומא או נתינה, ועתו"ס ב"ק (ל':) ד"ה שטר ומל"מ פ"ד ה"ב ממלוה ערב ועדים כשרים דלא משמע להו איסור ש"ך ט"ו. וענב"י ופ"ת א' יודעי ספר אי נאמנים שלא ידעו וע' אה"ד די"ח חמסן פסול דרבנן כ' סמ"ע ל"ב דא"ע בלא תחמוד דבלא דמי משמע וכן האמת, וע' תומים י"ג וב"ש אה"ע כ"ח סק"ב שסותר מסי' שנ"ט י"ד דעובר בל"ת רק דלא משמע לאינשי ומשו"ה פסול רק מדרבנן, - משחק בקובי' פסול דרבנן באין לו אומנות אלא זה, וכ' רמב"ם משום אבק גזל ומשחק עם גוי כשר ע' תומים, ורש"י כ' דא"י כמה יקר מעות, וא"כ אם יש לו קצת אומנת אחרת כשר שיודע שקשה להרויח: נוטל שכר להעיד פסול, ומהריב"ל נסתפק אי מדאו', ומרמ"א שכ' קנס משמע מדרבנן וכמ"ש בקצה"ח, ונבי"ק אה"ע כ"ט, ועש"ש ש"ז פ"ו. וער"ן סופ"ב דקידושין דפסול לכל עדות דהוא בחזקת שנוטל שכר, ורמ"א כ' דא"צ הכרזה, ותומים י"ג כ' דאף לשאר עדות דפסול ל"צ הכרזה. אבל אם החזיר עדותו קיימת ומ"מ צריך להעיד מחדש ר"ן, ולא כנבי"ק סי' כ"ז ופ"ת כ"ו ואה"ע י"ז י"ט - ובנה"מ דוקא מב' צדדין כשר כשהחזיר אבל בנטל בא' מהם פסול אף כשהחזיר דהוי נוגע, ועחה"ר י"ז. וכן בשכר לראות דלא פסול, אי נוטל מא' פסול, ובסי' ל"ז ס"כ ג"כ דנוטל מא' פסול מה"ת משום נוגע וע' תומים י"ז בנתן שכר ואח"כ העיד לחובתו לא בטיל, עפ"ת סי' ט' סק"ח בנטל שכר אי צריך להחזיר, הב"ח כ' דא"צ ומל"מ פכ"ו מעדות ומח"א שכירות ט"ז כ' שצריך להחזיר דהא הדין בטל, שער המשפט סקי"ב בע"א נוטל שכר צ"ע וכמו ביו"ד רמ"ו ס"ה דנוטל שכר ללמוד דרבנן, וע"ש בע"א דרק מדרבנן צריך להעיד בב"ק (נ"ז.) - השונא ואומר אלך ואמסר פסול וע' אורים מ"ה ופת"ש ל': פלגינן דיבורי' פלוני רבעני לרצוני פ"ד, פי' תוס' סנהד' (ט') דהרביע אחר, וכן פ' בא על אשתי להורגו ולא להרגה, מ"ד אדם קרוב א"ע. ולא אצל אשתו קמ"ל, ובפ' רבע שורי אינו קרוב אצל ממונו. ופרש"י מגו דנאמן על פ' נאמן לממונא וע' לקמן על זה טעם, וראב"ד פי' להיפך דס"ד דעדות שבטלה מקצתו בטלה כולה וא"נ גם על פ', קמ"ל דאצל אשתו ל"ה שם עד ורק בע"ד ול"א נמצא א' קאו"פ בטיל, אבל בשורו אמרי' עדות שבטלה כו' וכמו דא"נ לשורו א"נ לפלוני - ופ' בא על אחותו לרש"י נהרג דפ"ד וכמ"ש בתד"ה ואאמע"ר, ולרמב"ם אינו נהרג דעל אחותו הוי שם עד וזה דין חדש ועחה"ר סקכ"ח, ובתומיסכ"ד בזה"ז דאין קנסות אף לראב"ד דאינו נהרג השור ולא בטיל כולה ונאמן גבי האחר ונהרג, וש"ך מסכים למרדכי דדוקא

אוזיף בריבותא ועדיין לא שקיל דאל"כ הוי נוגע. ושי' ראב"ן ומרדכי פז"ב סי' תקכ"ח באם אומר ג"כ לרצונו מיפסל ביש ע"א אמרי' אמע"ר וע"כ באינו אומר לרצונו, ועי' נה"מ ל"א סק"א דע"כ באומר סתם רבע ותלינן באונס, ומסתימת כל הפו' משמע דאיירי בעד אומר לרצונו, ועחה"ר כ"ה, ובבית מאיר סנהד' הק' לתוס' דפ"ד דרבע אחר ועד אומר דרבע אותו והוי הכחשה, ולענ"ד דעד אומר סתם וא"י עם מי רבע או עם זה או עם אחר, ועי' מנחת אהרן וברוך טעם (דף ע"ג): הרשב"א אלף רל"ז אני זניתי עם אשתך ל"א פ"ד כשלוקחין תיבת אני זניתי לא נשאר כלום, ונבי"ק אה"ע ע"ב תמה על ראיותיו, א' דלא נקט בגמ' אני זניתי עם פ', דא"א באונס דאין קישוי אלא לדעת, ור"י איירי ג"כ מפ"ר לאונסי, והגראז"מ בנובי"ת אה"ע ע"ז השיב דרשב"א כ' שם דמשכחת בנתקשה לאשתו אלא דלא שכיח ל"א פ"ד, אבל ר"י יכול לאיירי בנתקשה לאשתו, וכ"כ בהגהות רב"פ, ועי' דברי חיים חו"מ ט', וחה"ר כ"ו, ושו"מ תליתאה, ח"ב סי' פ"ח – וראי' ב' דלינקט אני זניתי עם אשתו של פ', הק' נ"ב הא בגמ' ס"ד אדם קרוב א"ע ולא אצל אשתו קמ"ל, הרי דצריך לינקט על אשתו דקרוב אצל אשתו, ועחה"ר ונ"ב הק' על רשב"א מבר בניתוס אוזיף ברבית אי ניקח תיבת לדידי לא פסול דשמא לגוי אוזיף. וכן פ' בא על אשתי ואם מסלקין על אשתי שמא בא על חייבי לאווין, ואי"ל דפ"ד שבא על אשתו אלא לאונסה, דא"כ באשת כהן תאסרה בתרומה, ובשו"מ כ' דסתם אמרי' דלוה לישראל דעל גוי למה בא להעיד וכ"כ בחה"ר, ועי' חת"ס אה"ע ח"ב סוס"י נ"ב דבשלומא אני רבעתי עם פ', אם נקח אני רבעתי לא נשאר כלום אבל אוזיף אפי' לגוי פסול דרבנן, ויחקרו ב"ד תיכף אי לגוי או לישראל, ועי' תומים סקכ"ג ותשו' הרי"מ אה"ע סי' כ"ט: רשב"א תקנ"ב בסוטה החשוד הודה דזינה עמה אי אאמע"ר או פ"ד, והשיב פ"ד ונאמן עליה ונהרגת דע"א נאמן בסוטה, ותמהו המל"מ פ"א הי"ד מסוטה וח"צ סי' ק"נ, דעא"נ רק על זה שקונה לה ממנו אבל כאן אי פ"ד זינתה עם אחר ול"ה קינוי וסתירה עמו, ועי' בזה דבר נכון בנובי"ק סי' ע"ב ודורש לציון דרוש י"ג וחה"ר סקכ"ז ושו"ת מהר"ם מינץ חדש סי' י', ובהגהות רב"פ מתרץ הרשב"א דאמרי' פ"ד דלא בא הסוטה מרצונו רק לאונסו, ול"ש א"ק אלא לדעת, לפמ"ש ב"ש סי' ב' סק"ה דגם באבר מת נאסרה לבעלה וא"ש ועחה"ר סקכ"א: מפו' הקשו לרשב"א איך משכחת סוטה הא כשיש ע"א במדה"י אינו בודק, ולרשב"א דבעל נאמן עלי' והבועל יש בעולם, ועי' דורש לציון ד' י"ג, אך לק"מ דבאמת הבועל א"נ על עצמו רק אם העיד אמרי' פ"ד וכאומר אחר זינה עמה, אבל הבועל עצמו אינו עד וז"פ ועי' שו"מ רביעאה ח"ב סי' רט"ו: ובחידושי מילדותי בסנהד' (ט:) אר"י פ"ר לאונסי הוא ואחר מצרפין להרגו לרצונו רשע, רבא אמר אדם קרוב א"ע ואאמע"ר,

א"ר פ' בא על אשתי היא ואחר מצרפין להרגו ולא להרגה וכו' וצריכים להבין מה אומר העד השני, אם אומר פ' רבעו לאונסו א"כ למ"ל לר"י דרשע, ת"ל דהוי הכחשה ופסול בד"נ דבע"ד אומר לרצון והעד באונס, ואי אמר לרצונו ממ"נ אי אמת בפיו א"כ השני רשע ול"מ עדות הנרבע ואם שקר העד האחר ול"ה לרצונו א"כ פסול דהעיד שקר ואינו נאמן גם על הרובע, ובנה"מ סי' ל"א כ' דבכל ע"א ל"א דמשקר אלא דאמר בדדמי, ואם הוכחש מב' לא אמרי' דאינו חשוד להעיד שקר רק בדדמי העיד. דאין תולין בדדמי בהוכחש מב', וא"כ כאן איירי באומר סתם רבעו, ואף דבסתם לא תלינן באונס, מ"מ אם רק ע"א מעיד תלינן באונס וכמ"ש הסמ"ע סי' צ"ב סק"י דבב' עדים לא אמרי' ספק מלוה ישינה עכת"ד, אכן מסתימת כל הפו' משמע דאף אם השני אומר דרבעו לרצונו ג"כ נהרג הרובע (ועי' חה"ר סקכ"ב בזה, ובאהבת דוד דמ"ה. דאין פוסלין ע"פ ע"א). ונלפענ"ד לפמ"ש באה"ד ש"ג אות ט"ז בשם רש"י ב"ק ע"ה דאם הבע"ד מצוה לעדים להעיד שקר אין עוברין בלא תענה, וכל היכי דא"ע בל"ת אינם בכלל עדים כשרים, ואם יוזמו אינם נידונים כלל, וע"ש בש"ד אות ח' דאם מעיד בע"ד על עצמו ג"כ אינו עד כלל ול"ש ל"ת ברעך עד שקר ע"ש, וא"כ י"ל דלעולם העד אומר דרבעו לרצונו ולעולם דמשקר ואפ"ה אינו נפסל כיון דבע"ד מעצמו אומר דלרצונו, וכמו באומר לו העיד לי בשקר, וא"כ אין עלי' כלל שם עדות ואף דמשקר אינו נפסל דלא העיד כלל עדות שקר, ושפיר עדותו של פלוני הויעדות דלא נפסל על מה שהעיד בשקר דהי' לרצונו: ובזה יש ליישב מ"ש התומים סי' ל"ח להסביר דברי הש"ס דכאשר זמם ולא כאשר עשה, וחידש באם העידו שהרג ובע"ד מודה אין נידונין בהזמה, דעדים יאמרו הבע"ד מודה לדברינו וזה הטעם דאם נהרג אמרי' דילמא אי הי' חי הי' מודה, אבל קשה להבין מה מועיל הודאתו לפטור אותו וכ' שם דעדים זוממין חידוש ואין לך בו אלא חידושו ע"ש, אבל לפ"מ דקיי"ל למפרע נפסל לא אמרי' ע"ז חידוש כמ"ש הלח"מ בפ"ח מעדות וטור סי' ל"ח, א"כ נכון הדבר דאם הבע"ד מודה בתוכ"ד שלו א"ע בלא תענה, א"כ אין עליהם כלל שם עדות ול"ש הזמה על פסולי דרבנן. ונולד בזה דבר חדש דאם עדים העידו על א' שחייב מיתה ויודה לדבריהם תוכ"ד פטור ממיתה, דהוי עשאאי"ל דאם יוזמו אין נידונין דהבע"ד מודה לדבריהם וא"ע בל"ת כנ"ל, ואין זה חידוש כ"כ דהרי דעת רש"י מכות (ה'.) דבכל חייבי מיתות אם הודה אף בבאו עדים אח"כ פטור משום מודה בקנס, ואף שבתוס' תמהו שם דא"כ כל חייבי מיתות יודו ויפטרו, אכן דעת רש"י נכונה כמ"ש בב"ק (ע"ה:) ע"ש בפנ"י שמתרץ דברי', וע' שו"ת מהר"ם מינץ סי' י"ד ומ"ש בזה בפרד"י וישב (דף רע"ח.): ולפמ"ש יש ליישב מה שהק' בבית מאיר סנהד', להש"ך ל"ד סקל"ג

דבפסולי עבירות לא בעי תחילתו וסופו בכשרות, ואם ראה בפסלותו ועשה תשובה מועיל עדותו א"כ מה פריך מה קמ"ל פ"ד היינו הך, הא י"ל לעולם רבא לא ס"ל פ"ד רק בפ"ר לרצונו אמרי' דבאמת הי' לרצונו רק דאאמע"ר ואמרי' דעשה אח"כ תשובה, ואף דאומר דלא עשה תשובה אינו נאמן, וא"כ שפיר על הרובע נאמן דאף דהי' אז פסול הי' לרצונו מ"מ עכשיו שרי ולא בעי תו"ס בכשרות, משא"כ בפ' בא על אשתי דבעי תו"ס בכשרות בפיסול קורבה, וברא כרעא דאביהו אמרתי לתרץ אא"ז הש"ך ז"ל דבכל מקום בעבר עבירה לא תלינן בתשובה רק צריך עדות ברור על זה כסי' ל"ד סכ"ח, ולפמ"ש דהעד השני אומר דרבעו לרצונו וא"כ אין לומר כמ"ש דלא אמרי' פ"ד והי' באונס רק ברצון ועשה תשובה, ז"א דהא השני ע"כ אומר דרבעו לרצונו וא"כ איכא ב' עדים דעשה ברצון ואמרי' דבאמת הי' ברצון כנ"ל, א"כ לא חיישינן שעשה תשובה כמו בכ"מ דהא אמרי' דהי' באמת לרצונו, אע"פ דפ"ד ואמרי' דהי' באונס. ואף דהעד העיד בשקר מ"מ א"ע בלא תענה ולא נפסל כלל: אין אדם משים עצמו רשע. בשו"ת מהר"ם לובלין סי' פ"א דוקא בבא להודות שהוא רשע, אבל בבא להתנצל שלא חטא, וע"י דברי' נתפס בחטאו נעשה רשע (ודמיון לזה כ' מהרי"ט, ח"א סי' צ"ב. בטמא"ל, דא"נ דעיני' נתנה באחר אם רואין שחפצה בבעלה נאמנות עפ"ת אה"ע קט"ז סקכ"ב) וכ"כ מרדכי החולץ, ועשו"ת שמן רוקח סי' ס"א ופ"ת ח', ושו"מ רביעאה ח"ב סי' רט"ו ושו"ת שערי דעה ח"ב סי' ק"ע – לפטור מממון אי משים עצמו רשע פלוגת' בזה הגה"א הגוזל (דק"ב:), וביו"ד קע"ז סי"ב בקיבל מעות לחצי ריוח וטען הלוה שמלוה ברבית הי' א"נ דאאמע"ר אף דיש לו מגו דפרעתי הרי דאף לפטור אאמע"י ועי' יש"ש הגוזל סי' ל"א והחובל סי' כ"ג, ואמה"צ ב"ק ל"ה – וע' אהבת דוד דכ"ה בהודאה ב' טעמים. א', דנאמן על עצמו כק' עדים. ב', אף דא"נ מחייב עצמו עקצה"ח ל"ד סק"ד, וחידש הא דמודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור דבעי שיחייב עצמו בקרן דוקא במע"ר דא"נ ול"ש טעם א' וצריך לטעם ב' שיחייב עצמו וכמו בגנבתי, אבל באינו מע"ד שייך טעם א' דנאמן לא בעי שיחייב עצמו במידי וכ' בשו"ת מהר"ם מינץ סי' כ"ז לישב יש"ש מרובה סי' כ"ח בפ"נ קנסא דמודה ובאו עדים פטור הא לא חייב עצמו דבאינו מע"ר ל"ב חייב עצמו, ובנובי"ת אה"ע סי' כ"ג הק' מב"ק ע"ה. ר"ג שסימא עין עבדו דמודה בקנס פטור, דהק' בגמ' דפטר עצמו במידי, וצ"ב בטח לא סימא במזיד רק בשוגג ואפ"ה בעי חייב עצמו במידי, ומהר"ם מינץ השיב לו מב"ק (כ"ו:) וקידושין (מ"ב:) דרשב"ג ס"ל ושחתה עד שיתכוון לשחתו והי' במזיד - חו"מ שפ"ח ס"ד הודו שמסר אף דאאמע"ר חייב לשלם, וער"ן וריטב"א כתו' ע"ב אף דאאמע"ר חייב ממון כמו בגנבתי, וריטב"א מכות (ג'.) ור"מ פי"ב ה"א מעדות

וב"ש סי' קט"ו סק"ג, ועי' שמן רוקח סי' ס"א. ופרד"י תצוה (דף רצ"ט:) ולקמן פ' צו (ז' י"ט): מגו ל"א במקום שמע"ר שבוש לומר, בין בטענת מגו בין בטענה שטוען עתה, דהוי כמגו במקום חזקה דחזקה אאמע"ר ומשקר כ"כ ש"ך בכללי מגו סקכ"ד. ומשו"ה לר"י פ"ר לרצוני א"נ במגו דלאונסי, וש"ך יו"ד קס"ט סקע"ט, וע' תומים ס"ק ק"ד, ושו"מ תליתאה ח"ב סי' פ"ט ובתומים סקק"ה אי בעבירה דרבנן אאמע"ר. וצ"ע שלא הביא מסי' מ"ו ספ"ה דאף קיום שטרות דרבנן אאמע"ר, ועשו"ת ברית אברהם אה"ע סי' י"ג מזה, והחכ"צ סי' ג' דאם בלא עדותו הוי רשע קצת או רשע דרבנן אי מע"ר חמור. שו"ר שקדמו בישו"ש החובל סי' כ"ג – חובל בשבת רק לבד"מ, וק' דהוי משאצל"ג ורק חובל דרך מריבה אם אמר שבדעתו הי' שיצא דם ויחלישחייב מיתה כיון דבהכאה לבד נמי רשע נאמן להגדיל איסורו לחייב עצמו מיתה וקלבד"מ, ועי' אמרי הצבי ב"ק (ל"ה): ומשל"מ פ"ד ה"ו ממלוה עדי רבית דכשרין דא"י דאסור לחתום בשטר של רבית, בהודו דידעו איסור ל"ש אאמע"ר, דרק במראה האיסור אבל כאן האיסור ראינו רק דא"י אם ידעו נאמנין ופסולין, ובארעא דרבנן אות י"ז הק' באכלתי חלב דעדים ראו דאכל רק אומר דמזיד הי', הק' תוס' ב"מ (ג') דאאמע"ר אף דאינו מהוה האיסור, וכה"ק בחי' הרי"מ ל"ד סקי"ג ועפ"ת סקכ"א: רשב"א א' תל"ז אף אם אנסוהו לזנות הוי רשע דיהרג וא"י, וכ' נב"י בהיתר ב' לפמ"ש מפו' בר"פ הבא על יבמתו, ואה"ע מ"ב ס"ה דבג"ע ש"ד וע"ז אי עבר ולא נהרג לא פסול א"כ אי לא מיפסל ל"ה רשע וכ"כ התומים סי' ל"ד סקכ"ג, ומ"ו סקמ"ב: ובסי' ע"ד הק' הנב"י מכתו' י"ט חתמו שקר ואל תהרגו מבואר דפסולין לעדות כיון דמדין יהרג וא"י, אכן אשתמיטתי' להנוב"י ותומים רשב"א ושטמ"ק שם דאף דאין דבר עומד בפני פק"נ, מ"מ מדת חסידות שיהרג וא"י בכל עבירות ואף לא בג"ע ש"ד וע"ז, מבואר דאף דאינו רשע מ"מ א"א מעיז עצמו שאינו חסיד, ושפיר אף דאינו רשע אם לא קידש השם ולא פסול לעדות מ"מ אאמ"ע שלא קידש השם, ובקצה"ה ל"ה סק"ד כ' זה מעצמו ולא הביא רשב"א ושטמ"ק, ועי' ברית יעקב סי' פ"ד הוכיח מחו"מ מ"ו סכ"ה אף דקיום דרבנן אאמע"ר, אף דבעבירה דרבנן לא מיפסל לעדות מ"מ אאמע"ר, ועש"ש ש"ז פ"ד: שי' ראב"ן סי' כ"ז אם יש ע"א מעיד כמותו אמע"ר, ועי' שמן רוקח סי' ס"א – סכ"ז נשבע להכחיש עד, עד ובע"ד יכולין לפסלו, ר' יקיר, וכן נשבע לב' יכולין להעיד ורק כשאין נוגעין וצריכין להעיד מחדש, ועחה"ר סקל"ז ע"א המעיד נגד ב' שותפים ונשבעו יכולים הם לפסלו אחר השבועה דהעיד לשקר – סכ"ח ב' אומרים לפסול א', וב' מכחישין הוא ספק פסול ומספק א"י ע"י להוציא ממון, ועי' או"ת דפסול מדרבנן ועקצה"ח ז', ועמל"מ פ"ז ה"ב מעדות שבפלוגתא דרבוותא אי פסול או כשר הדין אף

לר"ה פסולין דמשום החזקה לא ישנה הדין, ועפמ"ג כללי ספ"ס סקכ"ה, ופ"ת ס"ק מ"ג ומ"ה ונחלת צבי - ובסי' ל"ה עמ"ש בפרד"י וישב (דף רע"ח:):

לו. נמצא קאו"פ עדותן בטילה מקיש ג' לב' מה ב' בטל, ואי דשמא אף בב' לא בטל לשבועה עתו"ס מכות (ו'.) וריטב"א ותי"ט וצ"ע, ועי' תומים סק"ח דבשנים מסברא מבטל לעדות דהוי עלי' שם עד, דזולתו ל"ה רק ע"א וחשוב לבטל עדות, אבל בג', זולתו איכא עדים ולא חשוב לבטל עדות, וענבי"ת אה"ע סי' ע"ו: ובעינן שיתכוונו להעיד דאל"כ מה יעשו ב' אחין שראו שהרג נפש, וכ' בש"ך סק"ג הא דבלא כיון להעיד לא בטיל דוקא אם הכשרים כוונו להעיד. אבל אם גם הם לא כוונו ממנ"פ בטיל, ועמש"ל בזה (ה' א'), ובקצה"ח מריטב"א קידושין דאף לא כוונו להעיד בטל דבד"נ וד"מ א"צ עדים לגוף המעשה רק לאמת הדברים ל"ה עדות עד שבאו לב"ד. אבל בקידושין אף דאמת צריך עדות בשעת ראי', ואי הוי עדים אז מבטל קאו"פ אף לא כוונו להעיד - ושואלין לפסולים למחזי או לאסהודי, ותוס' כ' דשואלים לכשרים דאל"כ לא יהרג אדם לעולם דיבואו פסילים דכוונו להעיד, וש"ך ה' תי' אם אנו יודעין דהי' שם פסולין נאמנים דכוונו להעיד, אבל בלא יודעין שהי' שם הפסולין אין נאמנים: ואי כוון להעיד שיבטל העדות אי חייב מדד"ג מי' פ"ת ה', ודברי חיים עדות סי' ט"ו ופו' חולקין אי צריך שיבוא פסול להעיד ופסקינן דבראי' לחוד לא פסול עדות כשרים, ובקצה"ח העלה דוקא בד"נ שפסול מיוחדת. ג"כ לא מבטל עדות כשלא ראו ביחד. אבל בד"מ מועיל ג"כ לבטל עדות אף שלא ראו ביחד, וגם נסתפק אי בשעת ראי' הי' כשרים ובשעת הגדה פסולים אי מבטל עדות לפו' דצריך ראי' והגדה, ומתוס' סנהד' ל"א בא' אומר ק' וא' ר' נימא לב"ש נמצא א' קאו"פ אף דבשעת ראי' הי' כשר, ורק אח"כ הוכחש, משמע דמבטל עדות, ולרי"ף דבעי שיודע הכשר בפסול לא בטל בכה"ג, וענה"מ א' – אם יכולין אח"כ לומר הכשרים עוד הפעם העדות בלא הפסולים, ואם יש חילוק בין בע"פ לבשטר עס"י מ"ה, וקצה"ח ה': טעם סמ"ע דוקא בע"פ כיון דכבר הגיד לבטל העדות א"י עוד להעיד, אבל בשטר אף דנחקרה בב"ד, ז"ד בשטר כשר ולא בפסול דהוי כלא הגיד ויכול להעיד מחדש וכ"כ בנבי"ת אה"ע ע"ו: בשוו"ת רע"א סי' קע"ט נסתפק במובמ"ק ויש ג' עדים שחייב הכל וא' קאו"פ ובטלהעדות מי מחייב לשלם כשנשבע ופסלוהו הב' כשרים והוי משאיל"מ. משמע דבנשבע יכולין לפסלו דאין מעידין פעם ב' רק לפסלו. ועי' דברי חיים עדות סי' ט"ז ונחלת צבי – ואם התובע הזמין עדים כשרים א"י קאו"פ לבטל אפי' נתכוונו להעיד והעידו, ובאמר לרבים ב' מכם יעידו כ' בסמ"ע דהוי בהזמין כשרים וש"ך חולק ואף באיסור וגיטין וקידושין מועיל זימון וא"ש מחופה

ע' תומים סק"ז - פ"ת סק"ט הזמין עדים שלא הזמין בתחלה כשר ולא בטיל מקאו"פ, ונ"מ בליכא עדי זימון להרי"ף שידע כשר בהפסול, ונאמן שלא הכיר בפסול. ובקורבה של בע"ד נאמן הכשר שלא הכיר בקרובים של מלוה ולוה, אבל מקרוב בעדים אדם יודע בקרובי' וא"נ ובטל העדות, תומים ונה"מ – תומים י"ח אשה ל"ה עליה שם עדות ואינה מבטלה עדות ענה"מ סק"י, ה"ה עכו"ם וקטן., ועי' הגהות אמ"ב דה"ה עבד דיליף דפסול מאשה וקטן, בב"ק (פ"ח). אך הק' כמו בבע"ד דהוי מעושי דבר ואח"כ ל"ה בע"ד כשר להעיד, של"ה תחילתו בפסלות דאינו עד כמ"ש ראב"ד, וא"כ עכו"ם וקטן דג"כ אינם שם עד יכשר אח"כ כשיתגייר ויגדיל ול"ה תחילתו בפסלות דאינו שם עד, ובסי' ל"ה אי' דפסול – עמל"מ פ"ה ה"ה מעדות בנוגע אי מבטל עדות, וכ' דהוי בע"ד וממקיימי הדבר ולא מבטל (וע' שו"ת נודע בשערים מ"ת סי' מ"ו) ונסתפק בנוטל שכר להעיד, וריטב"א סופ"ב דקידושין כ' דלא מבטל עדות דאינו פסול גמור רק מקנס, וכ"כ תומים ל"ד סקי"ז, ובסקי"א משמע דאי יהי' פסול גמור הי' מבטל אף דהוי רק מדרבי פסול, ומוכח לא כב"י בתשובה, סי' י' וענבי"ת אה"ע סי' ע"ו מזה, ופ"ת א', וע"ש בעדי קידושין אי נמצא קאו"פ. ובעדות אשה,, ופ"ת אה"ע י"ז סק"כ וסקמ"ח בשם תשו' רע"א סי', פ"ז קכ"ד קמ"ה, ונבי"ק אה"ע מ"ו וחי' רעק"א גיטין (ט.) ואהבת דוד (דנ"ג:): בפמ"א ח"ג סי' צ"ג הק' אגמ' ותוס' כריתות דבעי עדים לכוון ולא זכרו פו' מזה. וע' בית מאיר אה"ע מ"ב ס"ד וס' עדות לישראל מכות, דבעדות, ידיעה בלא ראי' בעי כוונה להעיד אבל בידיעה וראי' ל"ב כוונה להעיד, ועח"ס אה"ע ח"א ס' ק"א דהק' רשב"א איך נעשה חשיד ע"י שבועות עדות דיכול לומר אינו זוכר, ותי' דבזמן קצר לא שכיח שישכח וזה ידוע דאם מתכוון להעיד גם לזמן מרובה זוכר. ובראה לפי תומו אינו זוכר זמן מרובה וז"פ בש"ס דיכול עד לומר אינו זוכר לא נתכוונתי להעיד ושכחתי מהרה. ועטו"א ר"ה כ"ו ושער המשפט צ"ב סק"א ועמש"ל מזה (ה' א): במל"מ פט"ז ה"ה מעדות בדיינים אי נמצא קא"פ אי בטיל. ועפרד"י וישב (דף רצ"ב.) ובהשמטות (דף שע"א) שהארכתי בזה, ולשיטת רי"ף דבעינן שידע הכשר בפסול יש להסתפק בספק פסול, דב' אומרים כשר וב' אומרים פסול דהדין דפסול כמ"ש בסי' ל"ד, אם יעיד אותו הספק ביחד עם העדים שאומרים שכשר הוא בעדות אחרת, אי אמרי' נמצא א' קא"פ עדותן בטלה, או דלא כיון דאין הכשרים יודעים בפסול ע' בית לוי גיטין (ט.): ובמכות (ו'.) אלא מעתה הרוג יציל כשהרג מאחוריו נרבע יציל כשרבעו מאחורי'. הורג ורובע יצילו כו' יקום דבר במקיימי הדבר מדבר. ובשו"ת רע"א סי' רי"א הק' מסנהד' (ס"ד.) בבאו עדים ואומרים פלוני הסית אותנו נהרג, נשמע מזה דבעלי דברים כשרים לעדות במסית. וכ' כי יסיתך אחיך בן

אחיך וגו'. וא"כ ק' איך מהני במסית עדים שפלוני הסית לפלוני קרובו דיקשה ניסת יציל, ול"ש דהוי מעושי הדבר והוי בע"ד ואין עלי' שם עד. ז"א דבמסית איכא תורת עד על הבע"ד, ורק דתורה הכשירה עדות בע"ד אבל כשהוא קרוב יהי' נמצא א' קאו"פ ע"ש שלא תי' ומצאתי שהק' ג"כ כן בשואל ומשיב רביעאה ח"א סי' נ"ו: ונלפע"ד ע"פ פלפול דרש"י פי' הרוג יציל שהרי גם הוא ראה והוא קרוב אצל עצמו. וצ"ע דהא על עצמו אינו עדות כלל, דהנה עדים א"צ להעיד מי הרג ורק דהרג לישראל וכן בזנות פ' בא על אשת איש נהרג בסנהד' (דף י'), וא"כ כאן עיקר עדות שפ' הרג ואין נ"מ למי הרג. וא"כ ל"ש דאצל עצמו קרוב, ונראה לפ"מ שהק' הראב"ד הובא ברא"ש במכות ז' בכל פ"ד יהי' עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה כיון דבטל אצל עצמו. ותי' דעל עצמו אינו כלל תורת עד ולא מבטל העדות ע"ש וכ"ז אחר תי' הש"ס במקיימו הדבר מדבר. אבל בס"ד לא משכחת פ"ר לרצונו דעדות שבטלה מקצתו ב"כ. ובנה"מ סי' ל"א סק"א כ' בפ"ר לרצונו אם העד מעיד לאונסו והוא אומר לרצוני בטל העדות דהוי הכחשה, ורק צריך שיאמרו בשוה. וז"פ הרוג יציל. כיון דבטיל א"ע יבטל כל העדות. ול"ש תי' הראב"ד דבס"ד איכא על בע"ד תורת עד, ואי דאצל עצמו אינו כלל שם עדות רק על פלוני, ז"א דא"כ בלא"ה לק"מ דיבטל העדות כיון דעדים מעידין דהרג אותו. והרוג עדותו רק על ההורג ולא על עצמו ול"ה עלי' כלל שם עד כמ"ש הנה"מ ול"ש עדות שבטלה כו', וא"כ עדותו מהשראה הוא ג"כ על עצמו ושפיר פריך דיציל דעדות שבמב"כ, וע"ז משני ממקיימי כו' ואין עלי' כלל תורת עד ול"ש עדות שבטלה כראב"ד - היוצא מזה דחי' ממקיימי כו' קאי גם על הקו' מהרוג ונרבע, אכן באמת קאי רק על הורג ורובע, וכדמשמע מפשטות הגמ' דרש"י פי' יקום הדבר ממקיימי הדבר העדים ולא בעושי דבר. וק' דהנה האדם לעצמו פסול להעיד מטעם קרוב בסנהד' (ד"ט.) אדם קרוב א"ע, ופרש"י שהרי תורה פסלה קרוב לעדות, וא"כ למה ליכא תורת עד לבע"ד מ"ש מכל קרוב, אף דלעצמו הוא קרוב יותר מכולם, מ"מ שם קרוב עלי' ויבטל כל העדות ומה משני, ומצאתי בחי' הרי"מ על חו"מ בסופו סי' ל"ו שהק' כן וכ' פי' אחר כמו דעד הצריך שבועה אינו עד דכ' ע"פ שנים עדים יקום דבר, דבעי על פיהם לחוד ממילא בשלומא בכל עדים מקום העדות בראי' לחוד. אבל בהורג ורובע צריך לעדותן המעשה שהרג ורבע, והוי עד הצריך מעשה שלו, ול"ה ע"פ פיהם לחוד משום זה אין עליהם תורת עדים משא"כ כהרוג ונרבע דא"צ לעדותם מעשה של עצמם רק עיקר עדותם על הרובע, ול"ש דהם מעושי הדבר דל"ש עד הצריך מעשה רק עדותם על ההורג ורובע, וכמו דהי' הורג ורובע אדם אחר עכת"ד. א"כ לפ"ז התי' ממקיימי הדבר לא קאי על הרוג ונרבע. וצריך לתי' דהרגו ורבעו מאחוריו: ונחזור

לקו' רע"א. ונ' דלעולם גם במסית בע"ד לעצמו אין עלי' תורת עד ולא כמ"ש הגרע"א והא דאם העידו דהסית אותם נהרג אינו משום דבע"ד נאמן על עצמו רק משום דעל עצמו אינו כלל תורת עד. וכמו דאם יאמרו דהסית אדם אחר דנהרג כמו כן עיקר עדותם על המסית ועל עצמם אין עליהם תורת עד וכמו פ"ד, וא"ש באם יעידו שפ' הסית לפ' קרובו ל"ש דמבטל עדותם מחמת הניסת דקרוב למסית, ז"א דהוא קרוב אצל עצמו ואינו כלל עד. ול"ש דעיקר עדות הניסת רק על המסית ז"א דעדים יעידו דהסתו אותו, ואם עדותו רק על המסית ולא על עצמו א"כ בלא"ה אינו עדות כמ"ש הנה"מ אם עדותו אינו כעין עדותם, ורק ע"כ עדותו של הניסת ג"כ על המסית ועל עצמו ול"ש נמצא קאו"פ כו', דע"כ אי אמרי' דהוי עלי' שם עד הוי עדותו גם על עצמו כנה"מ, וא"כ הוי בע"ד ואין עלי' תורת עד שיבטל עדותם: עוד נלפענ"ד דכל קו' גמ' הרוג יציל רק לר' יוסי דלא בעי כוונה להעיד. ור"י אומר דוקא בד"נ ולא בד"מ ופרש"י בד"נ כ' ושפטו והצילו. וא"כ במסית דלא כ' ושפטו והצילו אדרבה כ' לא תחמול עליו, ויש לו כל החומרות דאף דלא עשה עבירה והי' הסתה בעלמא, וגם לא בעי התראה, ממילא אף נמצא קאו"פ עדותן קיימת וז"ב: שם בתד"ה נרבע וי"ל מנרבע לרצונו פריך וכו' וערש"י שקו' הגמ' קאי רק לר' יוסי דלא בעי כוונה להעיד, ובחי' רע"א בסופו בליקוטים על מכות תמה דהא ר"י ס"ל בסנהדרין (כ"ז.) עדים זוממין לממון כשר לד"נ, וממילא ס"ל דמומר אוכל נבלות להכעיס כשר, וא"כ כמו כן בנרבע לרצונו ג"כ דכשר לד"נ ומה פריך דיציל דהוי רק רע לשמים לחוד ע"ש שסיים בצע"ג, ולענ"ד דאף דע"ז לממון כשרים לד"נ לר' יוסי זה רק ברע לשמים ולבריות כמו עדים זוממין אבל רשע דחמס דיש להם הנאה מודה דפסול לד"נ, וכן מצאתי שכ"כ במנ"ח מ' ל"ז עש"ה, ובתוס' סנהד' (ט:) ד"ה לרצונו כ' דנרבע הוי רשע דחמס כיון דעובר להנאתו על דעת קונו, ומה ל רשע דממון או שאר הנאה, וא"ש קו' הנ"ל שכאן בנרבע לרצונו דהוי רשע דחמס אף ר' יוסי מודה דפסול, שו"ר בנובי"ק אה"ע סי' נ"ז שכ' דלר' יוסי אף רשע דחמס כשר לד"נ כמו בעדים זוממין לממון, אכן לענ"ד הדין עם מנ"ח דאל"כ לא יופסל לד"נ רק עדים זוממין לד"נ. וכל פסולים דחמס כגון מלוה ברבית וכו' יהי' כשרים, והתורה אמרה אל תשת רשע עד וע"כ דמודה דפסול רשע דחמס וז"ב: ורק נשאר לנו תמיהת המנ"ח שם מסנהד' (כ"ז.) בבר חמא קטל נפשי', ובאו עדים על א' דגנב א"ל מה דעתך כר"מ כיון דחשוד אממון חשוד אד"נ, ר"מ ור"י הלכה כר"י ולא מיפסל העד, ולהנ"ל דברשע דחמס מודה ר"י דפסול וכאן הי' גנב והוי רשע דחמס ואמאי לא נפסל ע"ש שסיים בתימה, ונלפע"ד דעדים לא מיפסלו רק בעבירה שי"ב מלקות כחו"מ ל"ד ס"ב, וער"מ פ"א ה"א מגניבה וחינוך מ' רכ"ד בגנב

אין בו מלקות דהוי לאו הניתן לתשלומין ע"ש. ובר"מ סופי"ב מעדות אי' דטבח בשוחט לעצמו ולאחרים מוכר טרפה כשר לעדות, ואינו מיפסל משום דעובר לפ"ע דהוי לאו שבכללית וא"ב מלקות כמ"ש בכ"מ שם, וכ"כ בסמ"ע ל"ד סקט"ז משום דהוי רשע דחמס דהוי חימוד ממון דטרפה אינו שוה ככשרה, וע"ש באורים סק"י ותומים סק"ה, נשמע דברשע דחמס אף דאין בו מלקות פסול מדאו'. והנה גנב וגזלן דפסולים לעדות מה"ת כמ"ש בסעי' ז' אף דאין בהם מלקות דהוי להנל"ע, מ"מ כיון דהוירשע דחמס פסולין אף דליכא מלקות, עשו"ת ב"ש אחרון חו"מ סי' כ' בזה ולפי כל מ"ש נראה לי אף דלר' יוסי דעדים זוממין לממון כשרים לד"נ מ"מ רשע דחמס פסול לד"נ וכמנ"ח, ז"ד בעבירה שיש בו מלקות אבל באין בו מלקות אף דהוי רשע דחמס בזה לא מיפסל, וזה לא עדיף מע"ז לממון דהוי רע לשמים ולבריות וכן בעבירה שיש בו מלקות, דאל"כ יהי' כשרין לד"נ כל הפסולין והתורה אמרה אל תשת לרשע עד, וא"ש קו' מנ"ח דשם דבר חמא דגנב והוי לאו הניתן לתשלומין ואין בו מלקות, ואף דהוי רשע דחמס לא מיפסל לר' יוסי ושפיר אי' דר"מ ור"י הלכה כר"י ואינו נפסל, אבל בעבירה שיש בו מלקות ורשע דחמס אף לר"י פסול לד"נ וא"ש קו' הגרע"א הנ"ל:

לז. נוגע דפסול דאדם קרוב אצל עצמו. והקשו דא"כ יופסל גם בהעיד לחובה לעצמו ורק הטעם משום דמשקר ולחובה נאמן כרמ"א סי"ז ונה"מ צ' נפק"מ בכתב בשטר עד שלא נעשה נוגע ונעשה נוגע, ואי משום קרוב מועיל בעד שלא נעשה חתנו, אבל משום משקר פסול כעד שלא נעשה גזלן דחשדינן דעתה חתם בשקר, ועקצה"ח ל"ד סק"ד ופ"ת כאן ובס"י אי' א' משותפים העיד בדבר שחובה להם הוי עד ונאמן אף על חבירו, נשמע דנוגע הוי עד גמור לחובה ונאמן אף על חבירו, ובתומים כ"א העלה בצ"ע אי הוי עד לחובה או רק לחובה נאמן משום הודאת בע"ד ולשותפו א"נ, והביא רא"ש כלל ו' סי' כ' דנוגע פסול אף לחוב ועמל"מ פט"ו ה"א מעדות וב"ש אחרון סי' כ"ה. וע"ש שתמה אהא דפ' רבע שורי דכ' רש"י דנאמן אשורו דאינו קרוב אצל ממונו. ותי' בנה"מ סק"א דיש ב' טעמים דשור בעי עדים. א' דכמיתת הבעלים כן מיתת השור ש ב'. דלא חלוק משאר ממון דבאו להוציא ממון ממגו לסקול שורו, ולרש"י דאינו קרוב א"ע ול"ה קרוב לשור נופל טעם א' דעל מיתתו א"נ ועל ממונו נאמן וגם טעם ב' ל"ש דנאמן להפסיד ממונו אבל חיו נהי מטעם א' כשר לעדות דאינו קרוב אצל השור מ"מ טעם ב' שייך וא"י להעיד על ממון אחי'. אך ז"א דא"כ בלא העיד אפלוני רק אשורו שנרבע יהי' נאמן עם עוד א'. וי"ל לעולם רש"י ס"ל דא"נ ע"א דהוי קרוב, וקרוב אף לחובתו א"נ, ורק דנהרג השור משום הודאות בע"ד ולא משום עדות, אבל בנוגע דהעיד לחובתו נסתלק נגיעתו

הוי עד גמור, וא"ש בס"ו דנאמן גם על שותפו עכת"ד. אך עדיין צ"ע דא"כ גם במעיד לחוב אשורו יהי' נאמן, ולמ"ל הא כיון דנאמן על פ' נאמן על שורו, והנכון כמ"ש זקיני ז"ל באהבת דוד דכ"ד דעל עצמו אינו עובר בל"ת ברעך עד שקר ורק על חבירו כ"כ רש"י ב"ק (ע"ה.) ושטמ"ק. והיכי דא"ע בל"ת חשוב למשקר ושפיר א"נ אשורו שנרבע דחשוב למשקר, דאינו עד דא"ע בל"ת אבל כשיעיד על חבירו דהרביע שורו דעובר בל"ת והוי עד ואמת בפיו נאמן גם אשורו ופח"ח, וענבי"ק אה"ע סי' כ"ג. גזבר שיש לו טו"ה ליתן למי שירצה אי יכול להעיד שא' הקדיש דבר, כ' ברמ"א ס"ט דתלי' אי טו"ה ממון, וש"ך כ' אף דאינו ממון רק לענין כפל וקידושין אבל בעדות ל"ב נגיעת ממון דוקא, וקצה"ח ד' הביא מהרי"ט חו"מ סי' פ' דבעי נגיעת ממון, לפ"ז י"ל נוגע פחות משו"פ כשר, וכמו שנסתפק בס' חקר הלכה דלא חשיב ממון פחות משו"פ, ומ"ש ראי' משליח נעשה עד בקידושין ב' שלוחין דהוי חצי פרוטה, י"ל כחו"מ סי' ע"ז בשומרין ערבין זל"ז, א"כ בשנ"ע הוי כמו כל אחד נוגע פרוטה. ועשו"מ תנינא ח"ד סי' קע"ז, וע' תומים למ"ד טו"ה ממון אף קרובו א"י להעיד דלא יומתו בנים כו':

לח. רמב"ם פי"ח ה"ב מעדות היינו עמכם ועם לוה ומלוה באותו מקום ולא הלוה הוי הכחשה, והוציאו מזה דהכחשה והזמה בב"א הוי הכחשה, והק' מפ' רבעני לרצוני דהוא ואחר מצרפין להרגו דהוי עשאאי"ל דיהי' הכחשה והזמה בב"א, ותי' בנה"מ לחלק בין היינו עמכם והלוה והמלוה, או הייתם ומלוה ולוה במקום אחר, דטור כ' דהוי כמו חללתם שבת דא"נ ראשונים להכחיש אחרונים, ובב"ב (ל"א.) ס"ל לרבא דגם בהכחשה עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה, אבל הרמב"ם ס"ל דלא בטלה כולה ושפיר בהייתם ולוה ומלוה עמנו במקום אחר אף רמב"ם מודה דהוי הזמה דהוא בגופן של עדים דהייתם במקום אחר, ונהי דהוי הכחשה על לוה ומלוה לא בטיל כולה, אבל היינו באותה מקום עמכם ולא לוה שפיר כ' הר"מ דהוי הכחשה דלא אמרו בגופן של עדים. אבל בפ"ר לרצונו אם יוזם הייתם עמנו במקום אחר אף דהוכחש מ"מ הוי הזמה דהוי בגופן של עדים ועשו"ת רע"א סי' רי"ב דבהכחשה נעשו אחרונים ספק פסולים ולאותו עדות פסולים וא"י להזים ראשונים. אבל בפ"ר לרצונו ל"ש זה: בקצה"ח כ' נתנסך יינו והוזמו חייבין לשלם מכא"ז, ונה"מ כ' דל"ש הזמה רק בדבר שצריך עדות בב"ד ולא באיסורין, אף במקום שצריך ב' עדים ל"ב הגדה בב"ד, ובמשובב נתיבות כ' דבתשו' הר"ן סי' מ"ז כ' דאף בע"א נאמן באיסורין ול"ב הגדה בב"ד, מ"מ כל זמן שאינו מעיזבב"ד יוכל לחזור דטעה, וא"כ שייך הזמה. ועי' ש"ש ש"מ פי"ג ולעיל מ"ש בזה: חת"ס חו"מ סי' קמ"א הביא מר' האי גאון, לא תושלם הזמה עד שיודו להמזימין או שישתקו ואם אינן בפניהן

או לא שתקו הוי הכחשה עכ"ל, ופלא דא"כ כל עדות א"י להזימן דבידם שלא להודות ולא לשתוק ע"ש, ונלע"ד פשוט דהק' הר"ן סופ"ב כתובות דבכל הזמה יכולין ראשונים לומר הכל שקר, אנו לא העדנו כן אלא צריך עדים שהעידו כן בב"ד או שיודו שהעידו כן וז"פ דלא תושלם וכו', ועשו"מ תנינא ח"ב סי' נ"ז ותליתאה ח"ג סי' ע"ו - וע' רדב"ז סי' אלף מ"ט על קושית ס' יראים סי' רמ"ג מנ"ל דהזמה לנידן, ותי' דכאש"ז לעשות יהיו לאחיו עש"ה, ובס' סביב ליראיו על ס' יראים כ' דספיקו רק במקום שהמעות שחייבו בעדותן לא נגבה עוד מן הנתבע, וגם אם נגבה ורק אפשר בחזרה ולא החזיקו בעדותן, וחיוב כאש"ז בשביל שרצו לחייבו, ואינו רק קנס ויוכל להיות שבקנס יתן למי שב"ד ירצו, אבל במקום שנעשה מעשה ואי אפשר בחזרה פשיטא שחייבין לשלם למי שהי' לו הפסד בעדותן עש"ה, וביד שאול יו"ד סי' רנ"ג כ' דמשו"ה החוב ליתן למי שהעידו עליו בכדי שיהי' ממון שיש לו תובעין, ואל"ה יהי' ממון שאין לו תובעין, וע"ע בס' פתחי משפט חו"מ סי' ל"ח אות ל"ז שהאריך בזה: בשו"ת רע"א סי' רי"ב הק' בכל זוממי זוממין היאך נידונין בהזמה הא יכולין לומר אנו לא באנו לחייב העדים הראשונים רק לפטור הנדון באנו, ובנפש חי' בדיני הזמה הביא הקו' בשם רמב"ן ורשב"א, וכה"ק בנובי"ק אה"ע סי' ע"ב בהיתר ה', ונלפענ"ד דהק' התומים בסי' ל"ח בכל עדי פרעון הוי עדות שאאי"ל דהוי כאשר עשה דכבר נפטר בנידן תיכף בשעת גמ"ד, והתי' דבממון ל"ב יכול להזימה, אך לנוב"י שם בסתירת היתר א' לתוס' סנהד' (ג'.) ד"ה שנאמר, דת"ל דמדאו' אי' ד"מ וד"נ בדו"ח דעיקר דו"ח בזוממין כ', ותי' דהו"א דוקא בזוממין ולא בראשונים, וקשה להבין הטעם, וכ' הנ"ב דד"מ חמור דמודה חייב אבל קנס דמודה פטור הוי קל, וא"כ א"י לילף עדים ראשונים מזוממין, לפ"מ דקיי"ל ע"ז קנסא והוי קל צריך דו"ח אבל בעדים ראשונים דהוי ממון וחמור אף בלי דו"ח מוציאין ממון על פיהם ע"ש, ויקשה לפ"ז לר"י דסובר ע"ז ממונא במכות (ד':) וכן ר"ל דסובר לאשאב"מ לוקין דילפי' מע"ז, א"כ שוב בממון בעי יכול להזימה דילפי' מזוממין דזה וזה ממונא, והדק"ל דעדי פרעון הוי עשאאי"ל, ורק התי' הנכון דבממון אמרי' כאשר עשה כתוס' ב"ק (ד':) ד"ה וע"ז דאפשר בחזרה ע"ש: והר"מ פוסק בפ"כ ה"ב מעדות דבמלקות אמרי' כאשר עשה, ואף אם לקו נדונים בהזמה ותמה הכ"מ מ"ש ממיתה, ובתומים סי' ל"ח כ' דבכל עדי מלקות הוי עשאאי"ל דיכולין לומר לפסלו לעדות באנו, ואי למה התרו בו וע"כ כוונתם למלקות, אך אין נפסל רק בעבירה שיש בו מלקות והי' מוכרחים להתרות בו ובאמת כוונתם לפסול, ותי' דבאמת צריך להבין אמאי יכולין להתנצל לאוסרה על בעלה באנו, סו"ס היו יודעין דתהי' נידונת במיתה, ורק דכל הזמה נידונין רק על המחשבה דרצו להרוג על פיהם

וכיון דאמרו אנו לא נתכוונו לזה אינו נידונים, וכ"ז שייך במיתה דהרגו אין נהרגים, אבל במלקות דכבר לקו א"י לומר אנו לא נתכוונו ללקותו רק לפסול, הא כבר נעשה מעשה על פיהם וא"י לומר אנו לא נתכוונו לזה, וכמו דאין מחשבה מוציא מידי מעשה, ומזה הוציא הר"מ דבמלקות אמרי' כאשר עשה, דאל"כ לא משכחת מלקות דיכולין לומר לפסלו באנו עכת"ד. ואף אם העידו שחייב מלקות ועדיין לא לקה והוזמו הא יכולין לומר לפסלו באנו דעדיין לא לקה. ורק דהוי ילה"ז כמ"ש תוס' סנהדרין (פ"א.) ד"ה ונגמר דאף באופן רחוק מקרי ילה"ז, כן כאן אולי הי' לקה א"י לומר לפסלו באנו דל"מ מחשבה להוציא מידי מעשה דכבר לקה, הוי בכל מקום ילה"ז. ממילא לפ"ז נחזי אנן בב' אמרו לוה וב' מזימים תיכף נפטר בנידן, ובאו בעדותן לחייב העדים וליפטר הנידן שפיר א"י לומר לפטור הנידן באנו, דבאמר לפטור הוי עשאאי"ל דהוי כאשר עשה רק דבממון כשר כנ"ל וכיון דכבר נעשה מעשה על ידן ונפטר הנידן שוב א"י לומר לפטור הנידן באנו כמ"ש בתומים, וכמו דאין מחשבה מוציא מידי מעשה ושפיר מחויבים לעדים ראשונים וא"י לומר לפטור באנו דכבר נעשה מעשה ע"י, וממילא גרמו לעדים ראשונים ונידונים בהזמה וא"ש - אך זה ניחא בד"מ דכשר כאשר עשה אבל במיתה כגון ב' אומרים הרג וב' הוזמו הדק"ל, דאינו בזוממי זוממין דיכולים לומר לפטור הנידן באנו - אכן נלפענ"ד עפמ"ש בשו"ת ב"ש אחרון חו"מ סי' י"ז שנסתפק אם עדים מעידים שחייב מיתה ומת מיתה טבעיית והוזמו אי הוי כאש"ז או כאשר עשה, והעלה דהוי כאש"ז דסו"ס ע"י עדותן לא נהרג, לפ"ז אם העידו שהרג או חילל שבת ומת ואח"כ הוזמו דנידונין בהזמה, אי אח"כהוזמו המזימין שפיר נידונין האמצעים בהזמה, וא"י לומר לפטור הנידן באנו דכבר מת, ורק ע"כ להרוג עדים ראשונים באו, וא"כ אף בלא מת ג"כ הוי בזוממי זוממין כיון דמשכחת הזמה אם יהי' מת דא"י לומר לפטור הנידן כנ"ל שפיר אף בלא מת הוי ילה"ז כיון דמשכחת הזמה: ובסברות תומים הנ"ל דאי אמרי' כאשר עשה א"א לומר לפסלו באנו, נ"ל קו' נובי"ק אה"ע סי' ע"ב דאיך שומע דבריו של זה היום ולחבירו למחר, הא הוי עשאאי"ל דיכול הראשון לומר לחייב שבועה באתי, ולהנ"ל ניחא דבאם כבר שילם הלה לזה או תפס מעצמו, בזה א"י לומר לחייב שבועה באתי דהיכי דכבר נעשה מעשה ל"מ מחשבתו כמ"ש בתומים, וא"כ בכל גוונא הוי ילה"ז אף באם לא תפס כיון דמשכחת הזמה בתפס או שילם דהוי כאשר עשה, וא"י לומר לחייב שבועה באתי: וא"ש בזה קו' השו"מ חמישאה סי' מ"ד, ותליתאה ח"א סי' תי"ב לתוס' ב"מ (ד'.) ד"ה ע"ז. וקצה"ח ל"ח דבע"א היכי דמחייב ממון בעי ילה"ז, ובאמת אי' כן ברמב"ם בפכ"א מעדות, ולפמ"ש בתשו' מיימוני לס' משפטים סי' ס"א דנסכא דר"א בעי שהעד יבא מקודם דחטף, ואח"כ

יאמר אין חטפתי ודידי חטפתי, דבאם בא העד אח"כ בא תיכף לממון ואין ע"א קם לממון ע"ש, וא"כ בכל ע"א בנסכא דר"א הוי עשאאי"ל די"ל אני לחייב שבועה באתי ולא ידעתי שיאמר אין חטפתי ודידי חטפתי, ולפמ"ש א"ש דאם הלה הי' חוזר ותופס ממנו הי' עדות להחזיק והוי כאשר עשה, ובכה"ג לא הי' יכול לומר לחייב שבועה באתי דכבר נעשה מעשה ול"מ מחשבה להוציא מידי מעשה וכנ"ל, וא"כ אף בלא תופס הוי שפיר ילה"ז כיון דמשכחת הזמה אם כבר נעשה מעשה על פיהם. נסתפקתי במזימין שהוזמו. אם צריכים לשלם להעדים וגם לבע"ד כאש"ז או דא"צ לשלם רק להעדים ולא לבע"ד המלוה, דעיקר עדותן רק על העדים, רק שנצמח מזה ממילא הפסד להמלוה ל"ש כאש"ז, ונראה עפמ"ש הריטב"א ריש מכות שהק' על ב"ג וב"ח דלוקין אמאי לא יצטרכו לשלם מתנות כהונה שרצו להפסידו, ותי' שהתורה לא חייבה כא"ז רק היכי דהוי הפסד והכא אינו ברור דמי יימר דיהבו לי' מת"כ, דכא"ז לעשות אמר רחמנא ולא כא"ז לגרום, ולכאו' אינו מובן דכל הזמה הוי רק גרמא דלא עשו שום מעשה, ונראה הביאור דהתורה לא חייבה כא"ז רק היכי אם הי' נעשה ההיזק ע"י מעשה היו חייבין מצד מזיק, ורק דהחסרון הוא שאינו ע"י מעשה רק בדיבור בעלמא וחידשה התורה שהדיבור נחשב כמעשה, וכמ"ש בב"ק (ה'.) שאני ע"ז אע"ג דלית בהו מעשה רחמנא קרי' מעשה, אבל היכי שאפי' הי' נעשה ההפסד ע"י מעשה ל"ה רק גרמי בעלמא כגון בעדות ב"ג וב"ח, אי היו מפסידין אותו ע"י מעשה ג"כ הוי רק גרמי בעלמא משום מי יימר דיהבי לי' בזה לא חייב התורה כא"ז. ולפ"ז נראה דא"צ לשלם להמלוה דבאמת לא העידו רק על העדים רק שממילא מגיע הפסד להמלוה ובכה"ג אפי' הי' נעשה ע"י מעשה ל"ה רק גרמי וכמ"ש הפוסקים דהיכי דלא נעשה המעשה בדבר המזיק בעצמו ל"ה רק גרמי בכה"ג לא חייבה התורה כאש"ז וכריטב"א: ועפ"ז א"ש התוס' ב"ב (ל"א:) ד"ה וזו שהק' בהכחשה ליהמני לבתראי במגו דאי בעי הוי פסלו לקמאי בגזלניתא, ומיהו במגו דאי בעי הוי מזמו להו ליכא להמנינהו דיראים להזימן פן יוזמו גם הם עכ"ל (ולשי' הר"מ פי"ח ה"ב מעדות דהכחשה והזמה בב"א הוי הכחשה, וסבור הייתי לומר דקו' תוס' ליהמנו לאחרונים במגו דהוי מזמי לראשונים, וכתוס' כאן וכתו' (י"ט:) ד"ה ואם דמשו"ה לא מהימנא האחרונים בהכחשה דמגו דבי תרי לא אמרינן, ובמגו דאי בעי שתק אמרו אפי' בתרי כמ"ש בכתובות (י"ח: וכ"ב.) ועתד"ה א"נ, וא"כ ק' אמאי בהכחשה והזמה בב"א הוי הכחשה ליהמני בתראי במגו דהוי מזמו להו, ול"ש לתרץ מגו בי תרי ל"א דכאן הוי הזמה והכחשה והי' להם לשתוק מהכחשה ורק להזים לחוד ומגו דבעי שתק אמרי' אפי' בב', וזה קו' נפלאה, אך בתוס' ב"ב הנ"ל מפורש דהקו' רק ליהמני במגו דגזלניתא

ולא בהזמה) ולכאו' אינו מובן דמה חילוק בין גזלנותא להזמה, וי"ל דנחלקו הפו' אם בעדות לפסול לאדם אי בעי דו"ח או לא בעי דו"ח כד"מ, או לא דמי לד"מ דכאן ל"ש נע"ד, וענבי"ק אה"ע סי' נ"ז וחי' הרי"מ סי' ל"ד סק"ד, ולהסוברים דלא בעי דו"ח דברי תוס' כפשטן דאם יופסלו בגזלנותא אינם יראים שמא יוזמו גם הם, דבידם שלא יאמרו באיזה יום דל"צ דו"ח ול"ש בהו הזמה, אבל אי יוזמי צריכים לומר עמנו הייתם באותו יום, ושפיר יראים פן יוזמי גם הם, וא"ש התוס': ולשי' הפו' דאף לפסול לאדם בעי דו"ח, וא"כ בגזלנותא ג"כ יצטרכו לומר באיזה יוסוהדק"ל מ"ש תוס' דיראים פן יוזמי גם הם, הא גם בגזלנותא יכולים להיות ניזומם כיון שצריכים לומר באיזה יום הי' המעשה, וי"ל דאין כוונת התוס' שיראו מהזמה ויופסלו, ז"א דגם בהכחשה לר"ח נפסלין, ותוס' הקשו בין לר"ה ור"מ כמ"ש בפירוש, ועוד להריב"ש הובא בש"ך סוס"י ל"ח דלפסול לאדם מעידין אף שלא בפני בע"ד, וממילא אף דאין מזימין שלא בפניהם מ"מ אם הוזמו אף שאין משלמים כאש"ז מ"מ נפסלין, והטעם דלא חשוב כלל נוגע להם במה שנפסלין ע"ש, וא"כ כמו כן י"ל דלא נתבטל המגו דאי בעי הוי פסלו לקמאי בגזלנותא או בהזמה מצד זה דיראים שיוזמו גם הם ויפסלו, ז"א דזה לא חשוב כלל נגיעה להם, רק עיקר כוונת תוס' על חשש תשלומי הזמה, ושפיר כ' בגזלנותא לא יצטרכו לשלם דלא רצו לחייבם שום חיוב ממון רק רצו לפסלם, ולהבע"ד לא יצטרכו לשלם מה שהפסידו אותו, דהם לא העידו רק על העדים ורק שממילא נצמח מזה היזק לבע"ד והוי כאש"ז לגרום משא"כ בהזמה דעכ"פ יצטרכו לשלם כא"ז לעדים וא"ש: אך יש לעיין דא"כ בהכחשה הי' להם לירא שמא יוזמו דע"כ מכחישין אותם ביום מיוחד כמ"ש הרשב"א, וכשיוזמו יצטרכו לשלם לבע"ד כמו כל עדים שהוזמו, וק' ליהמנו בתראי המכחישין דע"כ אמת דוברים שאם הי' שקר הי' להם להזים להראשונים, ואי דיראים פן יוזמו גם הם, אבל בהכחשה אינם יראים מהזמה ולעולם שקר דוברים, ז"א דהא דגם בהכחשה יראים פן יוזמו ויצטרכו לשלם, וא"כ ליהמנוהו במגו דאי בעי הוי מזמו להו: אך ז"א לא מבעי' לאבייי דהכחשה לאו תחלת הזמה בב"ק (ע"ג.) א"כ בזה ל"ש כלל הזמה אלא אפי' לרבא דהכחשה תחלת הזמה י"ל דבר חדש, דז"ד בעדים הראשונים שהוזמו שהי' גמר דין על פיהם ואח"כ הוכחשו ואח"כ הוזמו בזה סובר דמועיל הזמה, וערש"י שם וכשנגמר הדין על פיהם קודם שהוכחשו מיירי רבא, שאל"כ אין ע"ז נהרגין עד שיוגמרו הדין, משא"כ בעדים אחרונים אף שהוזמו פטורין דלא נגמר הדין על פיהם, והוי הזמה קודם גמ"ד והא דע"פ עדותם הי' פטור הלוה לשלם או דלא הי' נהרג הרוצח, זה לא מקרי גמר דין רק דהוי ספק ולא גובין בדיני ממונות ובד"נ הוי לקולא, ומשום זה למ"ד הכחשה תחלת

הזמה דוקא בראשונים ולא באחרונים וא"ש דאינם יראים פן יוזמו גם הם, ואף דלפ"ז הוי תמיד עדות המכחישין עדות שאאי"ל, כבר כ' החי' הרי"מ בסוס"י ל' סקכ"ה דלענין להכחיש העדים לפטור הלוה ל"ש יכול להזימה, דלא בעינן י"ל רק היכי דהוי עדות גמור ולא במכחישין, דרק מספק פטור הלוה, ועשו"ת בית שמואל אחרון בסוף בשאלה ג' ובעיקר הספק הנ"ל ראיתי שמפורש בסנהדרין (ט'.) הביא הבעל עדים שזינתה וכו' זוממי זוממין נהרגין על העדים ומשלמין לבעל, ועתו"ס כתובות (ל"א.) ד"ה ר"א דבעינן שיתקיים הזמה כלפי כל חד, הרי דחייבין לבע"ד ולזוממין וכ"כ בתוס' ב"ק (ע"ג:) ד"ה א"ל, וע"ע שו"ת חדות יעקב אה"ע סי' י"א אות י"ג:

פרק ה

פסוק ג

בטומאת אדם בת"כ אדם זה המת בטומאת אדם זה טמא מת, וער"מ פ"ג הי"ג מביאת מקדש, ובתוה"מ שיש פלוגתא ראשונים בזה. וע' סדרי טהרות אהלות (דף י"א), הביא ג"כ תוספתא דאין נזיר מגלח אלא על המת בלבד וכן טומאת מקדש וקדשיו, וק' מתוס' הנ"ל דאף נגע בטומאת מת חייב על טומאת מקדש וקדשיו והאריך בזה, ובס' דברי אמת בענין לאווין מהג' בכר דוד ז"ל:

פסוק ד

כי תשבע, בב"י חו"מ סי' פ"ז בשם מד"ר ויקרא פסוק ונפש כי תחטא, וסמ"ע סקס"ה מביאו, דיש מביאים לפני הנשבעים מטה של מתים ע"ש, נר' דהי' להם מנהג זה להיות מטה מיוחדת לנשיאת מתים, וכן במו"ק (כ"ה.) הוי סבור לאשוי מפורי' לפורי' כו', וכן סבור לאתובי ס"ת אפורי' משמע בנשיאת מת היו במטה קבועה ולא במטה של חבלים, ויש מקומות שהוצרכו לקבור בחבלים ועצים כמו שהוליכו למענו ואסורים בהנאה דקניא מיתנא וע' בס' אמרי אמת בסופו:

שם) לבטא ביטוי, מורה על הדבור הקשה הנדחה מן הנפש בעת רגשותה להרע או להטיב, וכן יש ביטוי כמדקרת חרב, תוה"מ סי' ש"י, ואיה"ש סי' שר"ה, וע"ע בנדרים (כ"ב.) כל הבוטה ראוי לדקרו בחרב. בוטה לבדו מורה על ניב שפתים לבד, כל ניב שהוא בין טוב ובין רע, ובפ' מטות (ל' ז') מבטא שפתים לבטא בשפתים להרע או להטיב כאן, וכשרוצים לכוין מן דברים קשים כ' יש בוטה כמדקרת חרב (משלי י"ב י"ח) ולא בפעל בוטה לבד:

שם) להרע או להטיב. דרך הכתוב לדבר תמיד בדרך לא זו אף זו, הדבר שיש בו חידוש יאמר בסוף, אולם אם נמצא ב' דברים שהא' מיותר כי נשמע מכלל חבירו מק"ו רק שבא

ללמד פי' על חבירו אז יבוא השם המלמד באחרונה,הגם שהראשון יש בו חידוש יותר, ואז ידבר בדרך לא זו אף זו, עי' תוה"מ ואילת השחר סי' קצ"ט: בשו"ת תירוש ויצהר סי' צ"ו הביא אי שבועה צריך דוקא בביהכ"נ, והאריך דעל פי ד"ת לא צריך וגם ל"צ ס"ת ולא תפילין, והנשבע לה' לשוא ושקר עובר שבועה ועונשו רב, ולהמון להם ראוי לפחד שיתנו לבם עונש שבועה קודש במקום קדוש, עי' בראשית כ"א כ"ג, כ"ה ל"ג, כ"ו ל"א, ל"א נ"ג, נ' ר"ה, שמות כ' ז', ויקרא ה' ד', קדושים י"ט י"ב, במדבר ל' ג', יהושע ב' י"ב, י"ט י"ט, ש"א כ' י"א, רות ג' י"ג, ר"מ הל' שבועות פ"א ה"א, ופ"ב ה"א, ביו"ד סי' רל"ז ס"א, ובטו"ז וסעיף ו', מכל הנ"ל מפורש דלא בעי ס"ת ולא במקום קדוש: שבועות התורה צריך ס"ת בידו ולא מבואר שצריך בהכ"נ חו"מ פ"ז סי"ג וסי' ל"ד ס"ה, ורק לאיים בחו"מ פ"ז ס"כ - ובשבועות (ל"ט.) כל העולם נזדעזה בשעה שאמר ה' לא תשא כו', ועי' זה"ק יתרו (צ"א:), ובאבות פ"ה מ"ט חיה רעה בא בשביל שבועת שוא וענין שבועה באמת ג"כ חמור, ובש"ך חו"מ סי' כ"ד סק"א וז"ל אלא שקשה לישבע אפי' באמת, ועפרד"י ויצא (דף רל"א. וח"ב קנ"ט: וקפ"ה:) שהארכתי בענין שבועת אמת ע"ש הרבה חדשות וע"ע שו"ת אוריין תליתאה סי' מ"ה, ובכור שור שבועות (דל"ט.) ובחו"מ סוס"י צ"ו אין משביעין למעוברת, ורמ"א או"ח סי' תר"ב שאין משביעין בעשי"ת, ובשו"ת בנין ציון החדשות סי' ע"ה ושו"ת משיב כהלכה יו"ד סי' ט', ובנוב"י קמא יו"ד סי' ע"א הביא מקומות הנ"ל דאנו מוזהרים שלא לישבע בשקר אפילו באינו אוחז ס"ת והביא מתנ"ך גמרא ופוסקים ורמב"ם וש"ע:

פסוק ז

ואם לא תגיע ידו, קרבן עולה ויורד על טומאת מקדש וקדשיו ושבועות ביטוי ועדות, וחייב חטאת קבוע ואינו נפטר בעוף או סולת רק אם הוא עני, וכ' בחינוך מ' קכ"ג דעני והביא כשבה או שעירה לא יצא יי"ח לפי שה' פטרו א"צ שידחוק עצמו להביא ביותר, ומזה ראי' לבלתי עשות הוצאות ביותר מהראוי לא לפי ממונו ועי"ז יהי' סיבה לגזול כשמבקש לימודו ואינו מוצאו (ועפרד"י שמות ב'. ותרומה רע"ה:), והר"מ פ"ו הי"ב משגגות כ' דיצא, ובנגעים פי"ד מי"ב מצורע עני שהביא קרבן עשיר יצא ובר"ש שם אפי' לכתחילה מביא ותבא עלי ברכה, וכבר תמה המל"מ בהגהותיו על החינוך ממשנה הנ"ל, וראיתי בשם השפת אמת ז"ל לתרץ דבעולה ויורד בעשירות מביא כשבה ובעניות ב' תורין, ולזה עני שחייב להביא ב' תורין ומביא כשבה אף דמעולה בדמים מ"מ הרי ממעט במספר, משא"כ מצורע דמספר הקרבנות שוה לעשיר ולעני ופח"ח, ועי' בזה בחת"ס שבת (קל"ב:) ובס' שיורי מנחה: ודודי הגאבד"ק לאסק ז"ל בשו"ת חדות

יעקב תנינא סי' קמ"ה אות כ"ב הק' מ"מ כיון שקרבן עשיר הוא ביוקר מקרבן עני למה לא יהי' סגי לעני בזה, וי"ל דכ' הראשונים דלהכי עני צריך חטאת ועולה דעני מהרהר למה יגרע ערכו מעשיר, ומהרהר נגד השי"ת וצריך עולה לכפר על הרהר שלו, ולפ"ז אף שמביא קרבן עשיר מ"מ כיון שאין בכחו לזה רק מוכרח לדחוק עצמו, ולא נפיק מהרהר ולא נתכפר לו על הרהרו לכן לא יצא, ומוכרח להביא תורים שאחד יהי' עולה אבל במצורע שגם עשיר הביא עולה ומתכפר על כל הרהר שלו ג"כ לכך יצא - ובדרך פלפול י"ל החינוך דמן הבקר טרפה פסול מה"ת ועוף טרפה רק משום הקריבהו נא לפחתך והוא רק מדרבנן כמ"ש לעיל בדף ו', וכל קרבן דלא חיישינן לטרפה דאזלינן בתר רוב בחולין (י"א:), והשטמ"ק ב"מ (ו':) כ' דרזב אינו ודאי ורק ספק והתורה התירו לסמוך על רוב, וי"ל כשאיכא לברורי לא אזלי' בת"ר, וא"כ בעני שמצוה בתורין שאף אי טרפה כשרות מה"ת, ואם יביא בהמה צרכינן לסמוך על רוב וכיון שבידו להביא קרבן ודאי למה יביא קרבן שרק כשר מכח רוב לכך לא יצא, אבל במצורע שגם עני מביא כשבה והכשירו מכח רוב, שוב אין חילוק אם כל קרבנותיו או חדא ולכך יצא, ולפ"ז מי שהוא בדלי דלות כשיבא קרבן עני י"ל דיוצא דעופות ודאי כמו עשירית איפה - וגם י"ל דנגעים באים על צרי עין וכששב צריך לומר להיות לו טוב עין ולהטות עצמו יותר מדרך ממוצע כמ"ש הר"מ בפ"ד מח' פרקים (ועפרד"י בראשית כ"ג. ושמות י"א:) להכי יוצא, משא"כ בשאר עון אין לו להטות עצמו מדרך ממוצע: וראיתי ראי' להחינוך מכריתות (כ"ז:) אי לא כ' קרא מחטאתו בעוף, הו"א כי מפריש מעות לקנו ומעני לא מייתי עשירות האיפה דלאו מינא דרמי' הוא, אלא מייתי עשירית איפה מביתי' והלין מעות דאפריש יפלו לנדבה, וקשה אם יפלו לנדבה ועוד עלי' להביא עשירית האיפה הלא טוב לו ליקרב הקן וליפטר עכ"פ מעשירית האיפה, הרי ראי' שכיון שהיא עני אינו יוצא בקן שהוא קרבן עשיר, אבל יש לדחות דמי לא משכחת שהפריש מקצת דמי הקן ולא כל דמי הקן, ומוטב לו להביא עשירית האיפה וס"ד דש"ס דמשום דלאו מיני' דמים הוא אינו יכול לקנות בעד מקצת דמי הקן עשירית האיפה, קמ"ל קרא דיוכל לצרף דמי הקן לעשיריתהאיפה, ואה"נ אם הי' לו דמים שהפריש לכל הקן הי' יכול להקריב קרבן עשיר אף בעניותו, ועי' ירחון אהל מועד סי' י"ט וק"א וקכ"ב בזה, ובכלי חמדה כ' כיון דהכא איכא ג"כ דלי דלות ומסברא דמי שאינו יכול להביא בדלות ורק סולת בדלי דלות, אין ללמוד ממצורע שיוכל להביא בדלות, דבאמת מליקה הוי נבלה ורק מצותו בכך, אבל מי שדינו סולת א"י להביא ב' תורין דיהי' אסור משום נבלה ושוב אמרי' דה"ה מי שנתחייב בדלות אינו יכול להביא קרבן עשיר ולא ילפי' ממצורע די"ל דהוקשי אהדדי

דלות ודלי דלות ע"ש עוד בזה: ובפענח רזא הק' למה יביא ב' תורים ועשיר רק קרבן א' והא התורה להקל עלי' בא (ותורה חסה על ממון ישראל יומא מ"ג:) ותי' דבקרבן עשיר די באחד כי יש בה חלק לגבוה אימורים יחלק להדיוט בשר ועור, אבל קרבן עני שאין בו אימורים, ואילו יביא חטאת לבד אין כאן חלק לגבוה, ואם יביא עולה לבד הרי כולה כליל ואין חלק לכהנים לכך צריך שניהם - ובס' תורת צבי כ' לישב הקו' דידוע דעני הבא לקודש עם התור יראה שם עומד עשיר עם בהמה בטח יהרהר בתרעומות מדוע גורלו שיצטרך להסתפק בתור, וגם במקום הקודש יבוכר בעשיר על פני העני וחטאם הי' שוה ולא יוכר שוע לפני דל, ולהכי צריך גם קרבן עולה המכפרת על הרהר, (וכמ"ש בשם חדו"י) ובזה יש להבין מה שבדלי דלית די לו בקרבן א' מנחה, לפי שהרהורים יש רק בבינוני אשר לא רחוק הרבה ממדריגת עשיר ומתקנא בו, משא"כ בדלי דלות שמגודל שפלותו אינו מקנא כלל, ושמח בחלקו הפחות ולעצם החטא די לו בקרבן א', ודומה לזה כ' בראב"ע (בשלח י"ד י"ג) שתמה איך יראו מחנה גדולה מישראל מהרודפים אחריהם, והתשובה שהיו כל כך שפלים בעיני עצמם מרוב עבודה במצרים וייראו ללחום עמהם: ועפ"ז י"ל דבכל מקום כ' חטאת קודם לעולה וביולדת בפ' תזריע כ' עולה קודם חטאת, עי' ברש"י (י"ב ח') ע"פ חז"ל בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעה שלא תזקק לבעלה, ועי' א"ע שם בפסוק ו' הטעם דכבש לעולה שמא עלתה שוב מחשבה בשעת לידתה מרוב הצער, וחטאת חייבת שמא דיברה בפיה ע"ש, והתם ג"כ עשירה מביאה עולה על מחשבה זו, ומחשבה לעולה קודם הדיבור ושפיר עולה קודם חטאת, ובעני שמביאה תורים או בני יונה א' לעולה וא' לחטאת, העולה מכפרת על ב' הרהורים הנ"ל, הרהר הצער והרהר שמתקנא על העשירה, וכ' עולה קודם אבל בכל דוכתא הרי חטאת בא על עצם החטא שהוא קודם שיתקנא ומהרהר אחר זמן בבואו אל הקודש ולהכי כ' חטאת קודם וא"ש הכל: ומה שהיונה זכתה להיות בו הקרבנות יותר מכל עוף, שזכתה בימי נח שאמרה יהי' מזונותי מרורין כזית כו' (עירובין י"ח: וסנהדרין ק"ח:) גם ישראל נמשלו ליונה כדאי היא לכפר עליהם (עי' ברכות נ"ג: ושבת מ"ט.) ומי נקרא עשיר עמנ"ח אות ב', דאינו מבואר אם עשיר הוא שאינו מקבל צדקה או אפשר אם יש לו דמי בהמה צריך להביא בר' בחיי בעשיר כשבה או שעירה ב' שקלים ודל ב' תורים עשירית מזה, ודלי דלות עשירית מזה, וקשה בשבועות ל"ז. בשבועות עדות חטאת בת דנקא, ובכריתות (י':) כבש בן שנתו בסלע ודמי עשירית האיפה חד מן ל"כ משתי תורים וצע"ג, ועי' שערי תורה סי' מ"ה:

רמב"ן הביא הא דחייבה תורה קרבן בשוגג על העלם טומאה באכל קודש או שנכנס למקדש הוא חידוש כיון דהוי טעה בדבר מצוה וצריך להיות פטור ע"ש, ועי' תוס' ערכין (ג'.), ד"ה למעוטא שהק' למ"ל קרא למעט קטן מכרת מהכ"ת לחייב כיון דקטן אינו בר דעת ע"ש, וראיתי בכלי חמדה חקת (דף צ"ז ע"ד) שכ' לרמב"ן אין לך בו אלא חידושו דדוקא כשנטמא כשהי' גדול דהי' עליו מיד החיוב לטבול כשירצה לכנוס למקדש ולאכול קדשים, וכן אם נכנס למקדש או אכל קודש אח"כ בהעלם טומאה חייב קרבן, משא"כ כשנטמא בקטנותי דלא הי' לו חיוב ודעת לטבול שוב פטור בגדלותו כשיכנס לקודש בהעלם טומאה משום טעה בד"מ עש"ה, וע"ע בס' חלקת יואב ח"א או"ח סי' ז'. ובאמת ק' על הרמב"ן ממנ"פ אי מקרי עשה מצוה ליפטר לגמרי כמ"ש בשבת (קל"ז.), ופסחים (ע"ב.), ואם זה מקרי לא עשה מצוה דקיי"ל טמא מחלל עבודה, בר"מ פ"ד מביאת מקדש, א"כ יחייב שוב בחטאת קבוע והיכן מצינו פשרה כזה בטעה בדבר מצוה וצ"ע: ובעה"ת כאן כ' לפי שטמא הנכנס למקדש ושבועות ביטוי אינן נהנין מן החטא היקל עליו בקרבן עו"י וכו' עש"ה, וצ"ע הא אוכל קידש בטומאה הי' נהנה בהעבירה והוא בעו"י, וכמו במלאכה בשבת דהוי נהנה דצריך למלאכה, ועי' תוס' סנהדרין (ס"ב:) ד"ה להגביה, אע"ג דעצם המלאכה אין אסור רק משום שהוא שבת,הכ"נ אע"ג דקדשים טהורין אינן אסור אלא משום טומאת הגוף שבו מיקרי נהנה מעבירה, ומ"ש בשבועות ביטוי אינו נהנה ק' בנשבע שלא לאכול ואכל הא נהנה מעבירה וכמו מלאכה בשבת וצ"ע, ועי' ס' עבודת הלוים ריש שבועות ד"ב:

פסוק ח

רש"י לפרקליט, עשו"ת אלף המגן סי' א' שהאריך בזה:

פסוק ט

והזה הזאה אוחז בגוף העוף למעלה ומוריד בכח והדם ניתז מעצמו, מיצה, סוחט בין אצבעותיו עי' תוה"מ סי' של"ד - ויש הבדל בין "מצץ מצה מוץ" מצץ מוצץ בפיו דבר שיש בו לחלוחות, מוץ סוחט המשקה הבלוע באיזה דבר. ומצה מורה על המשקה שבשולי הכלי עי' תוה"מ סי' פ"ב:

פסוק יא

לא ישים עלי' לבונה במנחת חוטא, והטעם כ' בחינוך סי' קכ"ה ששמן רמז לגדולה שצף על כולן, והחוטא צריך להיות בדאגה ושפלות, וגם שלא להטריח העני יותר מדאי, והמנ"ח נסתפק במנחה שמתו בעלי' אי דמי לחטאת שמתו בעלי' דלמיתה, ובזבחים (כ"ג.) מבואר דחטאת מקרי מנחה ומנחה איקרי חטאת ע"ש, ועי' ירושלמי פ"ג ה"ו מסוטה דמבואר דהוי כחטאת שמתו בעלי':

פסוק יב
חטאת. עי' משל"מ פט"ו ה"ב מפסולי המוקדשין מ"ש ברש"י ורמב"ן:

פסוק יג
מאחת ופי' בשפ"ח החמורות טומאות מקדש שבכרת, וקלין שבועות עדות שאין זדונה כרת, ויש לו חומרא דחייב גם על זדונו, וביטוי קל מכולם דליכא כרת ואינו חייב בזדון וכו' וכ"כ בקרבן אהרן, ובס' אהל דוד ריש מס' שבועות הק' דאיך ס"ד דשבועות עדות לא יהי' בעשירית האיפה, וק' דבמנחות (ע"ג:) יליף מדכ' והיתה לכהן כמנחה שתהי' עבודה כשרה בו, ובדף (ע"ד.) פריך והא מהתם נפקא וכיפר הכהן על נפש השוגגת ומשני דקמ"ל אפי' במזיד ומשכחת בזדון שבועה, וא"כ ק' אם נימא דשבועות עדות אינו מתכפרין אלא בב' תורין א"כ איך משכחת מנחה על זדון חטא, ובשבועות ביטוי א"א לאוקמי' דבביטוי כ' ונעלם - ולולי דברי ק"א י"ל דשבועות עדות מקרי קל, נגד ביטוי כיון שיש גם לזדונו בפרה כדאי' במכות (ב':) ותוס' פסחים (ל"ב:) דיה מעילה, ועוי"ל דמשכחת גם גבי ש"ב זדון דבשבועות (כ"ז:) איזו כו' א"ל באומר יודע אני ששבועה אסורה וא"י אם חייבין קרבן, ואע"ג דבעלמא א"ח אם הזיד בלאו אפ"ה חייב גבי שבועות ביטוי הואיל וחידוש הוא, וא"כ איצטריך והיתה לכהן כמנחה, כפרש"י בחומש מנחת חוטא הוא לכהן, גם יל"ד על ק"א שהי"ל לומר שעדות חמור שהוא רע לשמים ולבריות כדאי' לקמן וצ"ע:

פסוק טו
נפש כי תמעול, מציין ברש"י ת"כ והוא ג"כ גמ' מעילה י"ג, וכ"ה במצורע (י"ד ל"ד) בשירה כו' מת"כ, והוא מגמ' הוריות (י'.), ועשו"ת רצ"ח בחלק אמרי בינה בסי' ב' שהביא מקומות אחדים ברש"י עה"ת שמביא מאמרים בשם המדרש, ונמצא בש"ס, וגם בס' ברכת אהרן מאמר רצ"א מביא מזה ואזכירם פה, בראשית (י"ד יח) מלכי צדק שם בן נח, וזה מבואר בנדרים (ל"ב :), - (י"ב יא) עד עכשיו לא הכיר בשרה ואי' בב"ב (ט"ז.), (י"ח י"ח) זכר צדיק לברכה, ואי' ביומא (ל"ח) (ל"ב ל"ב) ויזרח לו השמש ואי' בחולין (צ"א:) - שמות (י"ח ט') חדודין, ואי' בסנהד' (צ"ד.), (כ"ט מ"ג) במכובדי, ואי' בזבחים (קט"ו:), דברים (ח' י"א) עצמות יוסף כו' ואי' בסוטה (י"ג:), אסתר (ד' ט"ז) ועכשיו ברצון והוא במגילה (ט"ו.), קהלת (ט' ט"ז) עיר קטנה כו' ואי' בנדרים (לב:), ועי' שד"ח כללי הפוסקים סי' ט"ז אות נ"ט שהקדמונים אחזו להביא ממקום היותר מוקדם וספרי אגדה קודמים זמן רב לספרי הלכה כמו שאי' בש"ס ספרי אגדתא כדבר המצוי ומפורסם, ע' ברכות (כ"ג. וגיטין ס'). וע"ע שמות (ד' ז') מדה טובה מרובה כו' והוא בשבת (צ"ז.), - (ג' טו) זה שמי לעולם והוא בקידושין (ע"א), - (ד' י"ח) ליטול רשות והוא בנדרים (ס"ה.), -

(כא ל"א) יכול א"ח כו' ואי' בב"ק (מ"ד.) - (ל"ב י') פתח כו' והוא בברכות (ל"ב.), במדבר (י"ג ל"א) כביכול כו' והוא בסוטה (ל"ה.) ועוד הרבה מקומות: הנהנה מהקדש קדשי מזבח או בה"ב או אוכל תרומה בשוגג משלם ותוספות חומש, ויבא קרבן אשם מעילות, ומועיל אחר מועל אם הוא בשוגג השני פטור ואין מא"מ רק בבהמה וכלי שרת ומקדשי מזבח רק קדשי קדשים כחטאת ואשמות אבל קק"ל כשלמים אין מועלין בחייהם רק לאחר שחיטה וזריקה, באימוריהם לאישים הו"ל קק"ל, ובק"ק מועילים בחייהם אבל לאחר שחיטה וזריקה הותר הבשר לכהנים אין מועלים, ובקק"ל בחייהם דליכא מעילה אבל איסור תורה יש להנות בהם ועמל"מ פ"ב ה"א ממעילה. - ובדברים שנהנה ולא נפגמו כמשתמש בכלי זהב נהנה בשו"פ מעל, ובדברים שדרכם ליפגם כבגדים צ"ל פגום שוה פרוטה והנאת שו"פ - ועי' פסחים (כ"ו.) תד"ה שאני: נהנה מהקדש שלא כדרך הנאה כיון דילפינן חטא חטא מתרומה דינו כתרומה אף דלא כ' בי' אכילה בגופו, ועשעה"מ פ"ה מיסוה"ת, ובשאגת ארי' סי' ע"ו כ' ג"כ דחייב שלכדה"נ במעילה, ועי' מנ"ח מ' קכ"ז ורפ"א, דרוש וחדוש פסחים מערכה ה' אות כ"ה, ושואל ומשיב תליתאה ח"ג סי' קס"ז - וקול ומראה וריח א"ב מעילה רק איסור דרבנן, פסחים (כ"ו.), ודוקא שהי' בהיתר כגון נרות שהדליקו במקדש והוא נהנה, אבל אם לקח פתילה של הקדש מעל, כ"כ במשל"מ פ"ח ה"ו ממעילה וגם יש מעילה בקונמות הן בקונם כללי, שאמר ככר זה הקדש, וקונם פרטי קונם ככר עלי או שאוסר חפצו על חבירו, וקונם כללי יש לו פדיון ופרטי אין לו פדיון, וע' משל"מ פ"ד ה"ט ממעילה באוסר עצמו רק באכילה יש מעילה, אך צריך שיהי' כזית, ובמנ"ח בקומץ מנחה חידש בתשמישי קדושה אי אזמני' מהני שאלה על הזמנה להוציאם לחולין דלא עדיף מהקדש גמור דמהני שאלה: והמל"מ ג"כ נסתפק באוסר פירות חבירו עלי' כיון דא"י להקדיש אפשר שאין בו מעילה, ובר"ן נדרים (ל"ה.) נסתפק בקונמות לאחר שמעל אי יצאה לחולין ע"ש, ופשוט דהספק רק בקונם כללי דיש לו פדיון - ובשו"ת רדב"ז ח"ג סי' ת"ר הא דיש מעילה בקונמות רק כשמזכיר לשון קונם אבל היכי דאמר בלשון איסור אין בו מעילה ע"ש, וכן נראה מלשון רש"י יבמות (פ"ח.) דרק קונם שהוא לשון הקדש יש בו מעילה, ועי' ס' עבודת הלוים בזה בשבועות (כ"ב:), ושואל ומשיב רביעאה ח"ג סי' ק"נ, וכלי חמדה מטות (דף קל"ז.) הרבה מזה ובמעילה ישלד"ע והיינו בשוגג לענין מעילה, אבל במזיד לענין מלקות אשלד"ע בגמ', ועמנ"ח מ' קכ"ז, ובתוה"מ סי' שמ"ו ואילת השחר סי' תכ"ה כ' הבדל בין בגד למעל, בוגד בנסתר בלתי נגלה, ומשתתף עם שם בגד כמו בגד יתכסה בו האדם כן יתעטף הבוגד ויתכסה, והמעילה היא שיקור מפורסמת:

פסוק יז

ולא ידע, רש"י יש עונש בשוגג, עשו"ת בית שלמה יו"ד ח"ב סי' ק"ב, ועמש"ל (ד' ב') מחטא בשוגג ברמב"ן, יע"ע לקמן בפסיק י"ט:

שם) עי' קובץ שערי תורה ח"ד סי' ע"ו מ"ש על רא"ם אינו ר"ל מה להלן לא הזהיר אלא על האוכל ולא על הנהנה כו', מבואר דתרומה אסורה בהנאה מדאו' דלא יאכל כולל גם הנאה, ועי' בגו"א ותמה הפנים יפות דבפסחים (כ"ג.) והרי תרומה כו' מבואר דתרומה מותרת מדבריו בהנאה מקרא ותרומתכם ובסי' פ"ח תי' דס"ל לרא"ם כתוס' דהנאה של כילוי אסור מדאורייתא (ועמל"מ פ"ב הי"ד מתרומות), ובאמת לולא קרא דתרומתכם הי' אסור ממשמעות אכילה דגם הנאה בכלל, אלא דגלי קרא תרומתכם תרומה שלכם תהי' דמותרת בהנאה אבל הנאה של כילוי דילפי' מהקישא דאסורה כתוס' שבת (כ"ו.) ופסחים (ל"ד.), נהי דאפשר לא אמרי' אהדרי' לאיסורא קמא לחייב על הנאת של כילוי לזר או לכהן טמא כעל אכילה, אבל מיהא אהדרי' הקישא להיות בכלל איסור אכילה וכו' ועי' מזה בכל"ח כאן:

שם) אשם תלוי, מי שנסתפק אי חטא בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת, שהי' ב' חתיכות א' חלב וא' שומן ואכל א' ונאבדה האחרת ואינו יודע מה אכל מחויב אשם תלוי, ונקרא תלוי שאם יתוודע לו אח"כ שאכל חלב, צריך להביא גם חטאת, ואם יודע לו ששומן אכל ל"צ לקרבן אחר וטעמו שיזהיר בכל מעשיו לבל יכשל בעבירה, וצריך שיהי' איסור קבוע כגון ב' חתיכות, אבל חתיכה א' וספק אם חלב או שומן פטור מקרבן: ובשו"ת חת"ס חו"מ סי' כ"ט חידש דמי שאכל חתיכה ספק חלב וס' שומן, אין חילק בין ידע שהי' בו ספק ואכלו, ובין טעה וסבר שהוא ודאי שומן לעולם מייתי אשם תלוי, אע"פ שמזיד לאכול ספיקא דאו', ולכשנודע לו שהי' ודאי חלב מביא חטאת, דלעולם שוגג הי' שסמך עצמו על דעתו ע"ש, וע' כריתות (י"ח.) ותוס' (די"ז.) ד"ה ספק וצ"ע - ועשטמ"ק כתובות (כ"ב:) בידע דאיכא תרי ותרי ומ"מ חייב אשם תלוי וע' במפרש נזיר (כ"ג.), ועי' בס' זרע אברהם סי' ט' מ"ש בזה, ובמשנת חכמים סי' ל' ובשו"ת מחזה אברהם סי' א', ובס' המצות מ"ע ע' משמע דבשעת שאכל לא הי' ספק לו רק סבר שהוא שומן, ובפהמ"ש לרמב"ם כריתות, וע"ע בחמדת ישראל ח"א (דף ד': וקמ"ד ע"ד:) וע' בס' אהבת אברהם סי' י"ב בענין ספד"א אי מה"ת לקולא: ובספרי זוטא פ' שלח כ' דבספק ע"ז ליכא אשם תלוי, ואינו דומה לשאר ספק חטאת, ותמוה דלהדי' מבואר במתני' ריש כריתות העובד ע"ז חייב על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת ועל לא הודע אשם תלוי וע"ש בזית רענן, וכבר עמד על זה בשו"ת הרשב"א סי' תקנ"ג, והק' דהאיך משכחת ספק ע"ז, וכ'

כגון שהי' לפניו ב' גלים א' של מרקליות וא' של אבנים דעלמא וזרק לא' מהם ואינו יודע לאיזה מקום זרק, וגם הק' דהיכן מצינו דבע"ז ליכא דין אשם תלוי, וכ' דכוונת הספרי לענין משיח דליכא גבי אשם תלוי כמ"ש בהוריות (ז':) ועי' בס' אמבוהא דספרי (דף קע"ג:) ובקול תורה ח"א סי' ט', וע"ע במנ"ח מ' שט"ו הרבה חקירות מענין אשם תלוי – וגם על ב' ספיקות חייב א"ת, כמו ספק טומאה ברה"י דאפי' בספ"ס טמא כ"כ במנ"ח מ' קכ"ח, וגם רוב לא מהני וחייב א"ת, ובשטמ"ק ב"מ (ו':) דרוב מטעם ספק, וע"ע בקול תורה סי' ס"ג, וגם נדפס כעת שו"ת צפנת פענח מהגר"י מדווינסק ז"ל בסי' פ"ז שנשאל בר"מ פ"ד הכ"ד מפסולי המוקדשין אדם תלוי בא מן הקטנים ומן הגדולים והכוונה בן שנה או שתים, ער"מ פ"א הי"א ממעה"ק, הא בת"כ סוף ויקרא מבואר דבן ב' שנים, וגם בקרא כ' איל והוא בן שתים ער"מ שם, ובפהמ"ש כריתות פ"ו דאשם תלוי בן ב' שנים, וע"ש שהשיב בבקיאות וסיים לדינא דגבי אשמות צריך רק ב' שנים ובשאר חובות די בבן י"ג חדשים, וכ' רבינו דבאשם תלוי די בי"ג חודש וזה ר"ל קטנים ע"ש היטב:

פסוק יט

אשם אשם. עמש"ל בפסוק י"ז, ובפ"ד פסוק ב' וי"ג, וחטאת דנקא והוא מעה כסף, ואשם שני סלעים מ"ח פעמים יותר, וכ' רבינו יונה ריש ברכות מזה מוכח שצריך ליזהר לומר ק"ש ערבית בצה"כ בבירור שיראה ג' כוכבים כי על ספק עבירה צריך לעשות תשובה יותר מודאי עבירה, ולכן א"ת ביוקר מחטאת שבא על ודאי, וכרמ"א או"ח סי' תר"ג כי יותר מתחרט כשיודע שעשה עבירה משאינו יודע. וכפל אשם אשם י"ל כי יש ב' סוגי חטאים בין אדם למקום ולחבירו, ובב"ב (פ"ח:) קשה גזל הדיוט מגזל גבוה כי גזל גבוה הבחירה ביד אדם לחזור בתשובה, אבל בגזל הדיוט ל"מ תשובה עד שישוב הגזילה ויתפייסו על הצער שהי' לו, וז"ש בדניאל (ט' ט') לה' אלקינו הרחמים והסליחות, אימתי, כי מרדנו בו ובו דייקא אם מרדנו בין אדם לחבירו, אין ה' מוחל עד שיפייס לחבירו (ועפרד"י ר"פ נח בזה) וז"ש ואם נפש כי תחטא וגו' ונסלח לו, והטעם אשם אשר רק לה' שהחטיא רק בין אדם למקום. לכן הקרבן מכפר עליו, אבל נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד, שימת היד לקנין כדרך הסוחרים לקיים המקח, ותקיעת כף דינו כשבועה, ועי' חות יאיר סי' קצ"ד, ויש ב' חטאים בינו לחבירו ולמקום שצוה ואהבת לרעך כמוך שלא לגוזלו, יראה מתחלה לתקן חטא בינו לחבירו והשיב את הגזילה ואח"כ ואת אשמו יביא לה', ועי' שער בת רבים: ובש"ך עה"ת כ' לפי שמביא ב' אשמות אשם תלוי וכשנודע לו שאכל חלב מביא אשם ודאי, עי' בית האוצר ח"א כלל ר"ט דתמה דמפורש בכריתות (כ"ה.) ובכ"ד דאם אחר הבאת אשם תלוי נודע

לו שאכל חלב מביא חטאת אבל להביא אשם ודאי אחלב הוא מין קרבן שלא הוזכר בשום מקום וצע"ג:

פסוק כא

אשם ודאי. מי שגנב או גזל או נשאר בידו פקדון או שותפות ותבעו ממנו וכיפר ונשבע לשקר, ואם יעשה תשובה וישיב החמס חייב קרבן וחומש - וחומש אינו נגבה בזמן הזה, ובמנ"ח מ' קכ"ט מהסס בזה דלמה לא ינהג בזה"ז דחומש הוי ממון והוא לבעלים, וא"צ ב"ד סמוכים, ולא דמי לחומש דמעילה דאין לנו בזה"ז הקדשות וכן אין לנו כהנים מיוחסים, ועי' סמ"ע חו"מ סי' א' סק"ז בזה"ז אין דנים כל המשלם יותר משהזיק, משמע דהב"ד א"י לחייבו ע"ש, אבל הוא בעצמו למה לא יצטרך לשלם:

שם) וכחש. יש הבדל בין מכחיש ובין מכחד, המכחד מעלים הדבר מחבירו, והוא לרוב בשב ואל תעשה. ונקשר עם הדבר עצמו, ונמצא על דברים נעלמים בכלל, אבל המכחיש ואמר הדבר היפך האמת, אילת השחר סי' ת"כ:

שם) נפש כי תחטא וגו' וכחש בעמיתו, אם יאמר לך אדם על איש חפשי בדת, כי הוא איש אמונה בדברים שבין איש לחבירו. דע כי אמונתו תתקיים אך כל עוד שלא יבא לידי נסיון של הפסד גדול ואיבוד הונו, אבל אם יבא לידי נסיון בטח לא ימשוך נפשו מקחת אשר לחבירו, "נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' האדם ההוא יכחש גם בעמיתו ובפקדון ישלח ידו:

פסוק כג

והשיב את הגזלה, כל הגוזל שו"פ חייב להחזיר והוי לאו הניתק לעשה, ואם נשרף חייב לשלם, ואם נשתנה חייב להחזיר דמים, ופחות משו"פ אע"פ שאסור לגזול אינו בתורת השבה והוי כמו ח"ש באיסורין, וב"נ חייב אף פחות משו"פ דלא ניתנו שיעורין לב"נ, ויהי' תלי' ג"כ אי במ"ע יש מצוה בחצי שיעור (ועפרד"י ויקהל דף שע"ט.) וכן כאן בהשבה בפחות משו"פ, ובמג"א סי' תרל"ז סק"ג בשם ס' יראים אף דגזל עכו"ם מותר לא הוי לכם. ועי' מחנה אפרים הל' גזילה סי' א': ועי' ס' המצות מ"ע קצ"ד. דאף בדמים מקיים מ"ע והשיב את הגזילה, ובחגיגה (ט'.) פרש"י יכול להחזיר דמי גנבתו ויהי' מתוקן מחטא, מבואר דמקיים מ"ע והשיב בהחזרת דמים, ובריטב"א מכות(ט"ז.) בשם רמ"ה דמ"ע והשיב רק אם משיב הגזילה בעין, ועי' הגהות אמרי ברוך חו"מ סי' ל"ד לבאר ד' הרמב"ם שחשב ב' לאווין לאו הנל"ע ולאו הניתן לתשלומין, ועשו"ת נובי"ת יו"ד סי' ע"ז ובשיבת ציון סי' ק', ושו"ת חיות יאיר סי' קצ"ג ובחמדת ישראל ח"א (דף י"א:) ובס' פרי חיים – וברש"י סנהד' (נ"ז.) והשיב מידי דשייך בהשבה להוציא פחות משו"פ שאינו בתורת השבה, ומדאינו בתורת השבה אינו עובר בלאו דגזל, ובירושלמי

קידושין (פ"א ה"א) לאשמה בה פרט לפחות משו"פ. ובדף (נ"ט) מבואר הטעם דפחות משו"פ אין מחויב להשיב דדרך העולם למחול, ולפ"ז אם גזל מחרש שוטה וקטן דלאו בני מחילה חייב להשיב אף בפחות משו"פ, אבל להטעם דאינו ממון פחות משו"פ אף להם א"ח להשיב, ובב"ק (ק"ה.) דבפחות משו"פ א"צ להשיב ואין חוששין שמא תתייקר וכ"כ בחו"מ סי' שס"ז ס"ג, ועי' ס' אמרי הצבי על ב"ק שם אריכות בזה: וראיתי בס' סביב ליראיו על ס' יראים ששלח לי למנה המחבר הגאון ר' אהרן קארלין נ"י האבד"ק פינסק בסי' רנ"ז, שהק' למה לא חששו שמא שו"פ במדי, וכקידושין (י"ב.) ותי' כסברות הר"ן דהוי כאמרה לדידי שוה לי, ואפ"ה בעי שיהי' שו"פ בשום מקום, ול"ש רק בקידושין שקבלה מדעתה, משא"כ בגזילה ל"ש זה ע"ש, והארכתי בזה בחידושי, והר"מ בפ"ד הי"ד מאישות דבעי דבר שלא יהי' נפסד עד שיבא למדי אבל בדבר שאינו מתקיים אינה מקודשת כלל, והר"ן כ' הטעם משום לדידי שוה לי, ולהסביר הדבר י"ל דהנה בכל הדברים מועיל לדידי שוה לי כמו בפדיון הבן יכול לומר הכהן לדידי שוה לי בקידושין (ח'), ול"ק אמאי בקידושין פחות משו"פ ל"מ, אבל ז"א דפחות משו"פ עפרא בעלמא, ואין ביכולתה לעשות מעפר כסף, אבל אם במדי שו"פ אף דכאן לא שו"פ כיון דעל עצם הדבר יש שווי' פרוטה ממילא מועיל היכי שאמרה לדידי שוה לי, וזה סברות הר"מ, דכל הטעם אף דהיא לא תהנה פרוטה והוצאות מרובה משווי', מ"מ כיון דיש על הדבר שם ממון הוי דבר חשוב ומועיל לקנין, ובעינן שעכ"פ יהי' באפשר שיהי' שו"פ, אבל סברות הרא"ש ושאר הפו' באה"ע סי' ל"א, דאף אם יתקלקל עד מדי מקודשת כיון דהדבר בעצם שווי' פרוטה, אף דכאן אינו שו"פ חשוב ממון וכסברת הרשב"א בשבועות (דל"ט:) דבכלי אף שאין בו שו"פ הוי דבר חשוב ומועיל לכל הקנינים – ויהי' מיושב בזה קו' הפנ"י בריש קידושין בעדיות תני לה מקולי ב"ש וחומרי ב"ה ואע"ג דאי קבלה קידושין מאחר הוי ב"ש לחומרא מ"מ לאו להכי איתשל, והפשט דאם ראובן קידש בפרוטה ואח"כ קידשה שמעין בדינר ומת ראובן לב"ש הוי א"א והוי לחומרא אבל לב"ה הוי אלמנה ע"ש בעצמות יוסף, ולי נראה בפשוט דא' קידשה בפרוטה ושני בדינר ואח"כ בא עלי' הראשון לב"ש הוי א"א, והפנ"י הק' דע"כ איתשל רק לענין אחר דאי לענין קידושין ראשונים ופליגו אי צריכה גט, התינח בדינר ופרוטה אבל לענין שו"פ ושוה דינר לא משכחת פלוגתיי' דאף לב"ש צריכה גט, דהא שמואל אמר אפי' כור תמרים בדינר לשון גוזמא, וא"כ איכא למיחש שמא שוה דינר במדי ולכ"ע צריכה גט, ומתני' איירי בשו"פ ושוה דינר ע"ש, ולפמ"ש ז"א דכל הטעם דחיישינן שמא שו"פ במדי דלא בעי שתהנה. אלא דפרוטה הוי דבר חשוב, או משום לדידי שוה לי וזה דוקא לב"ה אבל לב"ש שבעינן

שתהנה דינר כמו שאמר ר' זירא אשה מקפדת ע"ע ואינה מתקדשת אלא בדינר, או כרבא של"י בנות ישראל כהפקר ומשום אפקעינהו כפרש"י שם, וממילא בעינן שווי' דינר כאן, ואף דבמדי שווי' דינר לא מהני, ולא אמרי' שמא שווי' דינר במדי דבעינן שיהי' כאן שווי' ותהנה דינר, ובחי' הארכתי ולא העתקתי כי אין מטרת חיבורי לפלפול, ועשו"ת חת"ס אה"ע ח"א סי' פ"ה, ובית האוצר ח"א כלל מ"א אות ד' וכ"ב, ופרד"י לך (דף פ"ו:) וחיי שרה (קמ"ט:):

שם) אשר גזל. בב"ק (צ"ח:) כעין שגזל, וחמץ שעבר עלי' הפסח אומר הש"ל, בחק יעקב סי' תמ"ג סק"ח דבתוך הפסח א"י לומר לו הרי שלך לפניך לפי שהכל מצוון לבערו וכאלו שרוף ועומד דמי, ובקצה"ח סי' שס"ג סק"א השיב עלי' דהיזק שאינו ניכר ל"ש היזק, ועוד דמ"ש מתרומה ונטמאת דג"כ לשרפה עומד, ועוד דא"כ גם לאחר יו"ט לא יוכל לומר הש"ל כיון דקניא בשינוי, וי"ל דבתוך הפסח צריך לשורפו ועובר בב"י ובי"מ. אבל בתרומה טמאה אינו עובר ומותרת בהנאה, ועשו"ת בית אפרים חו"מ סי' מ"ח שתי' קו' הקצה"ח מתרומה ונטמאת ע"פ רש"י ותוס' שבת (כ"ה.) דת"ט רק מדרבנן בשרפה, וכ' הכפ"ת סוכה (ל"ה.) דהיכי דרק מדרבנן בשרפה לא הוי כשרוף, ולא אמרי' כתותי מכתת שיעורא ע"ש, ועי' בחידושי הרד"ד על פסחים מזקיני הגאון מלאסק ז"ל בדף י"א מ"ש בזה ע"פ פלפול עמוק ובס' זכותא דאברהם (דף מ"ג:) – ולדברי הח"י אמרתי ראי' דהמג"א בסי' ת"מ סק"א הק' אמאי יכול לומר הש"ל הא נהנה מאיסור הנאה, ותי'דחמץ לאחה"פ רק מדרבנן ובכה"ג לא קנסו, וא"כ בתוך הפסח דהוי מדאורייתא שפיר א"י לומר הש"ל דהוי פורע באיסורי הנאה וראיתי בשואל ומשיב תליתאה ח"ג סי' ל"ג שמסתפק בגזל אתרוג אי יכול לומר אחר סוכות הש"ל ע"ש, ולדברי הח"י דבתוך הפסח א"י לומר הש"ל דהוי היזק ניכר דכל העולם רואין שהוא חמץ, א"כ באתרוג נמי כולם רואין שהזיק לו במה שמחזיר אחר יו"ט, וע"ע בשו"ת הרד"ד לזקיני ז"ל או"ח ח"ב סי' כ"ב, ובהגהות אמרי כהן אות ו': ובחי' הבאתי מג"א הנ"ל דחמץ לאחה"פ רק דרבנן, וקשה הא גבי שור הנסקל דמדאורייתא ואמאי יכול לומר הש"ל והדק"ל דהוי פורע חובו באיסורי הנאה, וי"ל דהעטרת זקנים שם תי' דהיאך תאמר דיתן לו דמים א"כ יהי' נגזל נהנה מאה"נ ע"ש, ולכאורה קשה על העט"ז דאם חליפי אה"נ אסורין א"כ מה נהנה, דהא זה ג"כ יהי' איסור א"כ הנגזל אינו נהנה מאה"נ, אבל באמת ז"א דהחליפין אינם אסורין רק מדרבנן (וכמ"ש תוס' חולין (ד':), ועי' או"ח תמ"ג ס"ג) וא"כ מרויח מאיסור תורה לאה"נ דרבנן, וא"כ שפיר תי' דהיאך אמרת דישלם דמים א"כ הנגזל נהנה מאה"נ, אלא דזה ניחא אי חמץ לאחה"פ איסור דאו' שפיר מרויח כנ"ל, אבל אי רק מדרבנן

אסור א"כ אינו מרויח דמעיקרא הי' אה"נ דרבנן והשתא דרבנן, ושוב ל"ש תי' העט"ז, ושפיר תי' המג"א משום דאינו אלא דרבנן, אבל בשוה"נ דאסור מדאו' שוב שייך מ"ש העט"ז, דהיאך תאמר דישלם יהנה הנגזל מאה"נ דהא שפיר מרויח דקודם הי' איסור דאו' והשתא איסור דרבנן וא"ש ע"ד חדוד. וראיתי בנובי"ת או"ח סי' ע"ז שהביא העט"ז ודחה דבריו לפי מה שחידש בנובי"ק או"ח סי' כ' שהגוזל חמץ ואחה"פ אומר להנגזל הש"ל, אינו נאסר על הנגזל ומותר להניח ממנו, וממילא נסתרין דברי העט"ז ע"ש:

הפקדון אשר הפקד אתו, עמ"ש בפרד"י וישב (דף רע"ג.) ויש הבדל בין הפקיד בידו ובין הפקיד אתו, שהפקיד אתו מורה שהוא עדיין בידו, תוה"מ ס' שפ"א:

פסוק כד

לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו, והוא קיצר הלשון תחת ביום התודותו על אשמתו, וכן צו (ו' ט"ז) והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה, תחת והכהן המשיח ימות תחתיו מבניו יעשה, ובתזריע (י"ג כ"א) ושפלה איננו מן העור והיא כהה, תחת ושפלה איננה מן העור והיא איננה כהה תזריע (י"ג כ"ח) לא פשתה בעור והיא כהה, תחת לא פשתה בעור והיא לא כהה בהר (כ"ה ו') והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, תחת והיתה תבואות שבת הארץ לכם לאכלה לך (י"ג ו') ולא נשא אותם הארץ, תחת ולא נשא אותם מרעה הארץ - תולדות (כ"ו ז') כי ירא לומר אשתי פן יהרגוני, תחת כי אמר פן יהרגוני - יתרו (י"ח ד') ושם האחד אליעזר כי אלהי בעזרי, תחת כי אמר כי אלהי בעזרי ש"א (א' כ') כי מה' שאלתיו, תחת כי אמרה - ויצא (כ"ט כ"ז) מלא שבוע זאת, תחת מלא שבוע של בתי זאת, כי שבוע לשון זכר ולא יכון זאת ערש"י וישב (ל"ב י"ח) ויעל על גוזזי צאנו, תחת ויעל לעמוד על גחזי צאנו ערש"י משפטים (כ"ב ז') אם לא שלח ידו, תחת ונשבע אם לא שלח ידו - בלק (כ"ב י"ד) איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך, תחת איעצך את אשר תעשה ואודיעך את אשר יעשה העם הזה לעמך - עקב (ט' כ"ח) פן יאמרו הארץ, תחת פן יאמרו אנשי הארץ - יהושע (כ"ב ל"ד) ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח, תחת למזבח עד ש"א (כ"ד י"א) ואמר להרגך ותחס עליך, תחת ואמר האומר להורגך ותחס עיני עליך - ש"ב (ה' ח') ויאמר כל מכה יבוסי, ולא פירש מה יעשה להמכה, ונתפרש בדהי"א (י"א ו') כל מכה יבוסי יהי' לראש ושר - ירמי' (כ"ה כ') תושע יהודה, תחת תושע ארץ יהודה, עי' בזה בס' תוספות ברכה, ומקו"ב מבוא (דף ס"ב.):

פסוק כו

על אחת, עי' תוה"מ יש הבדל בין שימוש ל' ובין על, ל' מורה החלוקה ועל מורה הצירוף שאם ירצה לציין לכל אחד ואחד יאמר בלמ"ד כמו שני העומר לאחד, שפי' לכל אחד, ועל מציין על הכל ביחד והקרבתם אל הלחם, ועי' תזריע סי' כ"ג, ומצורע מ"א:

מכל אשר יעשה לאשמה בה. כ' במאור ושמש בשם הרה"ק ר' מענדלי מרימינוב ז"ל, שהי' מנהג מקודם כשבעל הקורא סיים פ' ויקרא לאשמה בה, שלא לסיים בדבר רע, כל הקהל עמדו וקראו בקול רם, לאל אשר שבת מכל המעשים ביום השביעי ר"ת לאשמ"ה ב"ה - וראיתי בשם גדול א' דענין שביתת שבת, שמחזירין מעשה בראשית ליוצר בראשית, ה' ברא כל העולם ונתן לאדם לעבדה ולשמרה, והארץ נתן לבני אדם, ובשבת נותן ישראל לחזרה היצירה, להראות שהוא חלק ה' כל הבריאה, אבל גוזל ונשבע על שקר, כיחש ביצירת ה' במה שגזל חלק חבירו, להכי כי יחטא ואשם, כשעושה תשובה ומשלם קרן חומש ואשם אז יכפר עליו הכהן ונסלח כו', לאל אשר שבת מכל המעשים ביום השביעי:

פרק ו

פסוק ב

צו וגו' זאת תורת העולה, רש"י אין צו אלא זירוז מיד ולדורות אר"ש ביותר צריך זירוז במקום שיש בו חסרון כיס, כ' ברמב"ן שקאי על פסוק י"ג זה קרבן אהרן ובניו שכ"ג הביא מנחת חביתין בכל יום והוא חסרון כיס, אבל קשה דהכהנים נטלו תרומות ומעשרות ולא חסר להם קמח להביא כל יום מנחה, רק כאן הכוונה בזמן שישראל היו במדבר שלא היו להם תרומות ומעשרות ונצטרכו לקנות קמח מסוחרים שהביאו מרחוק למדבר והי' ביוקר, וז"ש "במקום" שיש חסרון כיס, במקום כזה צריך זרוז, ע' בכתב סופר בשם אביו ז"ל: ובפענח רזא כ' שהיו צריכין להקיץ כל הלילה ויתבטלו ממלאכה, וגם שהיו צריכין לקצוץ שכר להמקיצין - ובשם אפרים כ' דקאי על פסוק ד' ולבש בגדים אחרים שלא ילכלך, ואם לא יפשוט יתלכלכו ולא יהיו ראוים לשימוש ויהי' נפסד של הקדש, ועי' יומא (כ"ג:) ובר"מ פ"ב ה"י מתמידין גם בהסרת דשן צריך בגדים פחותים ע"ש בכ"מ ומשל"מ, וזה חסרון כיס שילכלך בגדיו ע"י הוצאות הדשן, וע"ע שבת (קי"ט.) ר' ענן לבש גונדא ע"ש ברש"י: והחידושי הרי"מ ז"ל אמר דעל כל אברים יש כיס, להלשון שלא ידבר מה שאסור, ויש כיס לעינים, לעצום עיניו מראות ברע, וכן לאזנים ככתובות (ה':), אולם להמחשבה אין כיס ושולטת בכל עת, ועולה מכפר על מחשבה, וז"ש בעולה צו שצריך זירוז במקום שיש חסרון כיס ועמ"ש בזה בכלי חמדה ובשפתי צדיק הביא מהחה"ר ז"ל שנצרך כיס לכל דבר יקר ובכל קרבן יש חלק הנאכל להכהנים או לבעלים, והי' למראות עין לדבר פשוט, אבל עולה כולה כליל, ולא הי' עם מה לכסות הקדושה נקרא חסרון כיס והי' צריך זירוז ביותר, ואמר כל הצדיקים הי' להם כסות עינים היהודי ז"ל בלמדן, וכן ר"ר בונם, החוזה ז"ל עם רוח הקודש, ועל עצמו אמר, תערוך לפני שלחן

נגד צוררי, לפעול פרנסה לישראל, וז' שנים שנהג החי' הרי"מ קראו החסידים שבע שני השבע: ובתולדות יעקב יוסף כ' ביותר צריך זירוז קאי על "לדורות" שכל משרת הקודש רבנית וכדומה יהי' עיקר על מעות, בלי מעות לא יוכל לבוא למשרת קודש, וזאת הזהירה התורה על זמן הזה - ובס' כפלים לתושיה כ', ביותר צריך לזרז ולעורר העם במקום חסרון כיס, בזמן שאין פרנסה לעם, שיפלו ע"י זה ליאוש וחסרון אמונה ובקידושין (ל"א.) גדול המצוה ועושה מאינו מצוה ועושה, דהמצווה לא יבא לו בנקל לעשותו להכי במקום שכ' "צו" צריך זירוז ביותר, והה"צ מגאסטאנין ז"ל תירץ בזה קו' תוס' שבת (י'.) ד"ה טריחותא, דבברכות (כ"ז:) תפלות ערבית רשות, וכשנטל החגורה לאכול אין מטריחין אותו לחגור החגורה ויתפלל בלא חגורה, והק' בגמ' וכי יש טירחא לחגור החגורה, וגם יתפלל בלא חגורה, והק' תוס' שבתירץ גמ' לא מתורץ קו' ראשונה הכי יש טירחא לחגור, ורק אם יש מצוה משום הכון לקראת אלהיך, ממילא יש טירחא, דלעשות מצוה לא בנקל בא ויתורץ ב' קושיות הגמ': ובדברי דוד מהטו"ז כ' זירוז "מיד ולדורות" דמצווה צריך מיד כשבא זמנה, משא"כ אינו מצווה רק כשירצה, גם מצווה יש להוכיח לבנו לעשות אבל אינו מצווה יאמר הבן אינו רוצה לעשות דבר שאינני מצווה ועי' ביבין שמועה כלל קכ"א בענין זירוז אי הוי אחד עם מיד, וכדברי רא"ם כאן, ועי' בס' לחמי תודה באריכות. ובס' אמרי בינה הביא ע"פ מדרש נח הוא העולה שהקריב אדה"ר ולא שלמים, והטעם דבסנהד' (נ"ו:) אדה"ר לא הותר לו בשר לאכילה, ולפ"ז לא הקריב שלמים דנאכלין לבעלים, אבל עולה כולה כליל, ותוס' שם הק' מדוע לא חשוב בין ז' מצות דב"נ, ותי' דלא חשב רק מה שנצטוה גם לדורות, אבל בשר הותר לדורות, וז"ש רש"י הוא העולה שהקריב אדה"ר ולא שלמים, וצ"ל משום שנאסר לו בשר, וק' למה לא חשב בז' מצות לכן פרש"י מיד ולדורות, דחשב רק מה שיהי' לדורות: ובס' עיר דוד כ' ג"כ כנ"ל דבזמן ביהמ"ק קיים, והי' עני ג"כ נתכפר בלימוד, כמ"ש במנחות (ק"י.) כל העוסק בפ' עולה כאלו הקריב עולה, ובתהלים (קי"ט צ"ב) לולא תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי, כאשר לא הי' לי להביא אף עשירית האיפה, וז"ש צו וגו' לאמור דייקא זאת תורת העולה היא העולה, פי' אם אומר תורת העולה חשוב כהקריב עולה "מיד ולדורות" תמיד אם תאמר פרשת עולה חשוב כהקריב עולה, אך ק' בזמן ביהמ"ק יכול להביא עולה, ע"ז אמר ר"ש ביותר צריך זירוז במקום ת"כ ואינו יכול להביא מוכרח לומר פ' עולה: ובס' לקוטי נפתלי כ' דק' הא בקטרת ג"כ יש חסרון כיס יותר, דבעולה עכ"פ נהנים בעורה ובקטרת כלל וכלל לא ואמאי לא כ' בקטרת צו,וצ"ל דל"צ זירוז דמעשרת, וביומא (כ"ו.) פריך ואימא עולה נמי מעשרת, ומשני הא שכיח והא לא שכיח,

ופרש"י מסתברא דעושר אדלא שכיח דאל"כ נמצא הכל עשירים, והנה כשנאמר פ' העולה לא הי' רק ג' כהנים אהרן ובניו והי' קטרת שכיח כמו עולה, והי' אפשר לומר דעולה ג"כ מעשרת, וק' למ"ל צו, הא א"צ לזרז, וצ"ל זירוז קאי אדורות, ולדורות אינו מעשרת, וז"פ אין צו אלא זירוז מיד ולדורות, וק' מנ"ל לדורות, לכן אמר ביותר צריך זירוז במקום ח"כ, ובעולה ח"כ, וק' הלא קטרת כו' וצ"ל דמעשרת, וק' קו' גמ', אלא ודאי דקאי אדורות, ועי' קהלת ישורין דבר נכון, ובנפש יהונתן, ובכור שור קידושין כ"ט אריכות גדול - ובירושלמי תרומות פ"ח ה"ט בר' יוחנן דאבד לי' כיסתי' בעיין מיני' אורייתא ולא ידע, ואמר להו דעתא בליבא תליא וליבא בכיסא תלי', הרי שבמקום שיש חסרון כיס יש חסרון דעת, וא"כ בעולה שלגבוה ואין לכהן חלק בבשרו ויש ח"כ, ויש לחוש גם לחסרון דעת שתטרף דעתו ולא יעסוק בעבודתו כראוי לכן צריך הכתוב לזרזו ובס' גרש כרמל כ' אף דבעולה יש לכהן העור, ורק זירוז עולה היכי שאירע פסול בקרבן דקיי"ל כרש"י דאם עלו לא ירדו, ובזבחים (ק"ג.) כל שלא זכה המזבח בבשרה לא זכו הכהנים בעורה אלא נשרפין עם עורן, נמצא הוי ח"כ גמור לכהנים שאין להם גם עור, ויש לחוש לעצלות וזה לדורות, כי מסתמא בקרבן אהרן ובניו לא אירע שום פסול וא"ש המשך דברי רש"י: ובמד"ר אין עולה בא אלא על הרהר ומקרא מלא (יחזקאל כ' ל"ב) והעולה על רוחכם הי' לא תהי', ותמוה כמ"ש ביפ"ת דאין זה מקרא מלא, ובדברי שאול מ"ת כ' ע"פ הכוזרי מאמר ב' אות פ' שלשון הקודש מבדיל בין ה' השאלה לה' הידיעה, דה' שאלה בפתח כמו המן העץ, הגם לכבוש המלכה, וה' ידיעה בקמץ, וי"ל עוד דה' ידיעה דבר החלט, וה' שאלה מסופק, ולפ"ז אי הי' הכוונה בהעולה על רוחכם ה' השאלה, והיינו מה שעולה על רוחכם הי' לא תהי' הי' ראוי לנקוד בפתח, וכיון שנקוד בקמץ משמע קרבן עולה, והיינו ע"ד המחשבה ומלשון רעיון, וה' הידיעה היינו קרבן עולה, וכן הוא בירושלמי יומא פ"ח ה"ז עולה מכפרת על הרהר כמ"ש והעולה על רוחכם וכו', וכן איוב אומר (א' ה') והעלה עולות אולי חטאו בני וברכו אלקים בלבבם מחשבה פתח חטאת, וסוף מעשה במחשבה תחלה, ובאבות פ"ב מי"ג לב טוב ולב רע, וברכות (י"ב:) אחרי עיניכם זה הרהר עבירה ושם (ס"א.) יצה"ר דומה לזבוב ויושב בין ב' מפתחי הלב, ושבת (ס"ד.) מידי הרהר לא יצאנו, מיד ויקרב את קרבן ה' - יומא (כ"ט.) הרהורי עבירה קשו מעבירה - כתובות (מ"ו.) אל יהרהר ביום - קידושין (ל"ט:) ודלמא מהרהר בע"ז נזיר (כ"ב.) מי שנתכוון לחזיר ועלה בידו טלה טעון סליחה - סנהד' (ק"ו:) הקב"ה ליבא בעי - מנחות (ס"ה.) פרש מצודה לדגים והעלה תינוק ודגים חייב זיל בתר מחשבה ליבא ועינא ב' סרסרי דעבירה, ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה ותנחומא שלח ט"ו, ובמדב"ר פ"י

וזה"ק משפטים (קט"ז:) ועמ"ש בפרד"י ויחי (דף של"ה.) כל מחשבה שגורם לעקור עיקר מעקרי הדת מוזהרים שלא להעלותו על לבינו, ר"מ פ"ב ה"ג מעכו"ם מחשבות רעות אבות הטומאה והמעשים ילדיהן, חינוך מ' שפ"ז, ועי' בס' יביע אומר: ובבנין אריאל כ' דלאהרן ובניו הי' ריווח מקרבנות, ואף בעולה העור, ויש לחוש פן לא ירצו לפרסם הא דעוסק בפ' עולה כאלו הקריב, דבנ"י לא יביאו קרבנות רק ילמדו פ' קרבנות, וזה שהי' צריך זירוז ע"ש, וגם לאמור שדור אחד יגיד להשני כמ"ש במד"ר דברים א' כ', ואת העם צו לאמור, אתם צוו לבניכם, ובפ' ב' ואתחנן וגו' לאמור לדורות, ועי' ישועות יעקב. ובס' הדרוש והעיון כ' דמחשבה טובה מצרפת למעשה, בקידושין (מ'.) וברכות (ז'.) חשב לעשות מצה ונאנס כאלו עשאה, וזה רק יש ללמוד מעולה דבא על הרהר ואם מחשבה רעה לבדו פוגמת מכ"ש מחשבה טובה, שמדה טובה מרובה מפרעניות במכות (ה':) וברש"י, וז"פ זאת תורת העולה, כלומר זאת התורה יוצאה מעולה ונלמד ממנה כל הקרבנות. ובס' מלאכת מחשבת רצה באמת לומר כן רק בעולה, כי הלימוד ישלים רק חלק הגבוה ולא החלק השייך לכהנים, ופלא שנעלם ממנו הגמ' במנחות (ק"י.) דדרשינן כן גם על שאר קרבנות, ובס' ברכת אהרן מאמר כ"ז כ' הא דחשב לעשות מצוה ונאנס הוי כעשאה, זה רק במצות שבין אד למקום ולא בבין אדם לחבירו שרק עשייתה מביא תועלת לאחרים כגון צדקה, דלכאורה הא נקטינן דרק אונסא כלא עביד, אבל אונסא כעשן דעביד לא אמרי', כדאי' בש"ך חו"מ סי' כ"א סק"ג, והוא מירושלמי קידושין פ"ג ה"ב, וע"ש בתומים, ורק י"ל דזה רק כשהתחייבות הי' בין ב' אנשים שא' התחייב לתת לחבירו דבר מה אם יעשה לו איזה דבר, ואי נאנס ולא עשה אמרי' דאונס לא חשיבכעביד מעשה, שהוא לא קיבל עלי' התחייבות רק מפאת שהי' לו צורך באותו דבר, ומה בכך שלא נעשה ע"י אונס סוף סוף לא השיג התועלת, אבל במצוה למקום שאין להשי"ת שום צורך בעשיית המצוה, וא"כ גם אם לא נעשתה ע"י אונס הוי כעביד, ושפיר רק במצוה בינו למקום אמרינן חישב כו', אבל בין אדם לחבירו הדרינן לכללא דאונסא כמאן דעביד לא אמרינן, ושפיר רק בעולה הוי כאלו הקריב, אבל בשאר קרבנות שיש לכהנים חלק לא שייך זה, אבל בגמ' שם אי' דגם בחטאת ואשם כן, וי"ל אף דיש לכהנים חלק בקרבנות, וזה הוא מענין כפרה כפסחים (נ"ט:) כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, אבל אין אכילת כהנים מעכבת הכפרה, ואם נטמא הבשר או שנעשה נותר קודם שנאכל, הבעלים מתכפרים בלא אכילת כהנים, וכשמשלים ע"י הלימוד בתורת הקרבן החלק שעולה לגבוה, לא איכפת לן אם לא נשלם החלק השייך לכהנים, ועמש"ל (ו' י"ח) באונס כמאן דעביד: ובשו"ת בית יצחק או"ח סי' ג' אות ג' בצלעות הבית כ'

עפמ"ש במד"ר ריש איכה, כ"ז שישראל משליכין ד"ת לארץ הגזירה על ישראל מוצלחת שכ' (דניאל ח' י"ב) השליך אמת ארצה, ואין אמת אלא תורה, שהוא לבוש מלכות, ואין ללמדם אלא לתכלית לקיים המצות, והלומד לתכלית גשמי, והלימוד סבה לתכלית דבר פחות הוא מקיל בכבודה, וז"ש כ"ז שמשליכין ד"ת לארץ, שעניני ארץ מגמת ומטרת לימודו אז גזירה מוצלחת, וז"ש כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב, ואמרו שצריך זירוז ללמוד לשמה ביותר במקום ח"כ, ואילו ע"י כן ילמוד לתכלית פחות הערך:

שם) הוא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבוקר, מ"ש למעלה זאת תורת העולה, דלימוד הוי כמקריב עולה, נאמר רק על "כל הלילה" בחושך הגלות, שאין מקדש אז יקיים ע"י לימוד "עד בוקר" כשיזרח השחר וביהמ"ק יבנה אז שוב יקריב עצם קרבן עולה והנה לא מצינו רק בעולה כל הלילה, לירושלמי הנ"ל דעולה על הרהר, והרהורים באים ביותר בלילה, (שה"ש ג' א') על משכבי בלילות - (תהלים ל"ו ה') און יחשוב על משכבו - (דניאל ד' ב') והרהורין על משכבי - (ואיוב א' ה') והשכים בבוקר והעלה עולות כי אמר אולי חטאו בני, ובילקוט ישעי' א' כ"ב על הפ' צדק ילין בה, (ישעי' א' כ"א), דתמיד של שחר כיפר על עבירות שבלילה לכן המצוה בעולה ליקד אש כל הלילה לכפר על הרהורי לילה ובמד' כל המגביה עצמו ה' משפילו וכו' ועי' בתורת משה דבר נכון, ויש לרמז דבמדת ענייות טוב רק נגד בני אדם כשרים, אבל בדבר הנוהג לקיום הדת והרמת קרן התורה ונגד רשעים לא ישפיל עצמו כי זה בזוי התורה, וז"ש היא העולה, והי' בבחינת היא ענייות, ובבחי' עולה להתגאות, ומרמז נגינה מונח רביעי שמחבר יחד להיות לו ב' המדות שפלית והתעלות, כן הי' מרדכי ענו אבל בדברי ה' להשתחוות להמן לא קם ולא זע ממנו, וכן משה אף שהי' ענו מאד, אבל בדרכי ה' הי' עומד נגד הפושעים להרים קרן התורה, וז"פ ואש המזבח תוקד בו, פי' אש של מעלה תוקד "בו" בלב כל איש, ובער עליהם הכהן עצים בבקר בבקר, הוא הנביא ומוכיח שהי' בבחי' כהנים, כמ"ש בר"מ הל' שמיטה פי"ג הי"ג שכל אחד יכול להיות בבחינת כהן, וכמ"ש בש"ב (ט' י"ח) ובני דוד כהנים, וע"י זה אש תמיד תוקד על מזבח לא תכבה, כי לא אלמן ישראל, ולא תכבה אש תורה, ועמ"ש בזה בפרד"י שמות דף (ה'.) ותצוה (רצ"ה.): ובסוטה (ה'.) בשמתא מאן דאית בי' ובשמתא מאן דלית בי' פורתא מגיאות, ופי' בזה המפו' הגאוה והגדולה לחי עולמים, אימתי חשוב כשישתמש בהם לחי עולמים לכבוד שמים, וז"ש במד"ר צו ז' המתגאה אינו נידן אלא באש, דאש ג"כ לקיום האדם, דעל ידו יכין תבשיל, ויתקן לו כלים הנחוצים, אבל אם האש תעבור מגדרה, ברגע אחד תכלה כל יגיעת אדם, וכן המתגאה כו': באוה"ח עוד נ' כי חסרון שמצות עולת תמיד צ"ל ראשונה כו' ותניא

בתוספתא דפסחים כל הקדשים שהקריבו קודם תמיד של שחר פסולים, והתוספתא הובא ג"כ בתוס' יומא (כ"ט.) ד"ה אלא, ומנחות (מ"ט:) ד"ה ת"ל דרק מדרבנן, אבל מה"ת אינו נפסל, ועמ"ש בכל"ח, וע"ע תוס' עירובין (ב'.) ד"ה שלמים, ומשל"מ פ"א ה"ג מתמידין אריכות בזה: באוה"ח כוננת רבינו ז"ל רמז לזה"ק תשא קפ"ח. אלו אמר קרא שפת אמת כוננת לעד הוה כדאמרן אבל כ' תכון זמינא שפת אמת דתיכון מה דלאו הכי השתא, דשפת שקר קיימא וכו', - ושם כ' בענין אורך הגלות וזמן הגאולה ויהי ערב ויהי בוקר אחר ת"ק לאלף הששי, וע' בזה ברמב"ן בראשית (ב' ג') ובחת"ס ח"ו סי' ס"א, ומה שהבאתי בפרד"י שם דף (כ':):

שם) כל הלילה עד הבקר, ובמגילה (כ"א.) מלמדשכל הלילה כשר להקטרת חלבים ואימורים, דהכפל לשון מדויק דדי הי' לכתוב כל הלילה, ומדכ' עוד עד הבקר ש"מ דמלשון כל הלילה לחוד אפ"ל דלאו דוקא כל הלילה ממש אלא אפילו מקצת לילה, ומצינו לשון "כל" גם על מקצת, בש"א (כ"ח ב') ולא אכל לחם כל היום ההוא וכל הלילה, ומבואר אח"כ שאכל באותה הלילה, ובמ"ב (ד' ב') אין לשפחתך כל, ועטו"ז או"ח תקפ"ב סק"ג דגם על רוב שייך כל, ועמ"ש בזה הרבה בפרד"י וארא (נ"ב.) ותצוה (רצ"ד.), והרה"ג אבד"ק גאלין נ"י כתב לי איזה ציונים בזה, לעיין ביד אפרים שם וגליוני הש"ס ברכות (מ"א:), שו"ת בית דוד סי' י"ח, קבוצי אפרים ש"י סי' ב' - ועי"ע ברכות (כ"א.), עירובין (כ"ה.), פסחים (ס"א. וצ"ד), ב"ב (ט"ז.), כתובות (ט"ז:), סנהדר' (צ"ט.), ושבועות (ל"ט.) - ובאתה נגלית את כל העולם כולו, ובעקרים מ"א פ"כ משמע כל תביא לפעמים על רוב הדבר ובמשנה ברכות (ב'.) חשב כל הדברים שמצותן כל הלילה וחכמים עשו סייג רק עד חצות הלילה, וכ' רש"י ובהקטר חלבים ואימורים לא גזרו חכמים עד חצות, ועתי"ט, ובר"מ פ"ד ה"ב ממעשי הקרבנות כ' דרק עד חצות הלילה, וע"ש בכ"מ ומל"מ, ושאגת ארי' סי' ד' ובשמים ראש סי' קכ"ה וכסא דהרסנא - וטעם רש"י כ' בס' הדוה"ע עפמ"ש טו"ז או"ח תקפ"ח יו"ד קי"ז וחו"מ ב' דדבר המפורש להיתר אין כח ביד חכמים לאסור, וכאן ההיתר מפורש כל הלילה עד הבקר, ועמ"ש בזה הרבה בפרד"י ויקהל דף ש"ס:

שם) ואש המזבח תוקד בו, וביומא (מ"ה.) זו מערכה שני' של קטרת כי הי' ג' מערכות של אש על המזבח בכל יום. א', מערכה גדולה שעלי' מקריבין התמיד עם שאר הקרבנות. ב', בצד המערכה הגדולה שממנה לוקחין אש במחתה להקטיר קטרת בכל יום. וג', אינה כי אם לקיום האש, שאם אין אש של מערכה גדולה מתגבר, מוסיפין עלי' מזה,

וע' יומא (ל"ג.) באביי קשה למה השמיט מערכה ג' שמבואר שם ביומא, וכן פסק הר"מ פ"ב ה"ה מתחיבין, ועי' תו"ת וצ"ע:

פסוק ג

ולבש הכהן מדו בד, רש"י כתונת שיהי' כמדתו, וברמב"ן, תה"ד צריכה בגדי כהונה ואין העבודה בב' הבגדים מהם, והזהיר שנים לדבר שנתחדש שיהי' הכתונת כמדתו, וצריך ד' בגדים, וביומא (י"ב: וכ"ג:), ובתרגם לבושין, ומדו יכלל כל בגדיו, ובש"א (ד' י"ב) ומדיו קרועים, וש"ב (כ' ח') מדו לבושו, ותהלים (קל"ג ב') על פי מדותיו, וע' שיח יצחק יומא שם, ובמיני תרגומא אריכות וע"ל אחרי (ט"ז ד'): וגם בד בגד חשוב למלכים ושרים, וע"ע בש"א (י"ז ל"ח.) וכן כאן בגדי כבוד וגדולה ובס' אור המאיר הביא שעל פי רוב הכהנים ורבנים אינם מקיימים זה, וחיים על חשבון הקהל יותר ממדתם, "וכל מחמדיהם" הקדושה, תורה ויראה, "נתנו באוכל" עבור האוכל להתנהג בהרחבה, ועפרד"י תרומה (דף רה"ע:):

שם) על בשרו, רש"י של"י דבר חוצץ ביניהם, והוא מזבחים (י"ט.) וערכין (ג':) וברמ"מ פ"י ה"ו מכלהמ"ק הביא מקרא על בשרו ולבשם, באחרי (ט"ז ד'), וכן מובא ביומא (כ"ה.) וסנהד' (מ"ט:), ובמל"מ פ"ב ה"ב מעבודת יה"כ דלכן בכ"ג ביה"כ בכל פעם כ' ונסתפג שיש לחוש שנדבק בבשרו מעפרירות המים נימא או עפר והוי חציצה ע"ש, ומים לא הי' חוצצין דלח אינו חוצץ כזבחים (ל"ה.), ועי' מה שהבאתי בזה בפרד"י ח"ב (תנ"ח.), ובבית יצחק יו"ד ח"ב סי' קע"א אות י' כ' הא דלח אינו חוצץ רק בטבילה דתלוי בקפידא, ובלח אין דרך להקפיד, וכב"י יו"ד סי' קצ"ח, ודחה זאת מפסחים (ס"ה:) דגם בשאר דברים לח אינו חוצץ, ועי' בס' הדוה"ע שהק' דבסדר עבודה אמיץ כח לאשכנזים לא מוזכר ונסתפג אף שהוזכר במשנה יומא (ל"א:) וברמ"מ פ"ב ה"ב מעיה"כ:

שם) והרים את הדשן, בירושלמי יומא פ"ב ה"א מלמד שצריך לשייר מקצת דלשון הרמה רק בנוטל מקצת ושייר מקצת, ובס' הנ"ל הק' מחלה סופ"ק האומר כל גרני תרומה ל"מ עד שישייר מקצת דכ' ראשית ובעינן שירי' ניכרין, וכ"ה בחולין (קל"ו:) ואמאי לא אמרי' מדכ' הרמה, וי"ל דבתרומה ג"כ כ' לשון נתינה, (דברים י"ח ד'), וכן בחלה (שלח ט"ו כ"א) מראשית עריסותכם תתנו לה', הו"א דלשון הרמה לאו דוקא:

שם) רש"י הי' חותה מלא המחתה, ובשפת אמת בליקוטים הק' מיומא (כ"ד.) מסקינן בקומצי, א"כ אינו מלא המחתה, ואפי' אם נדחוק שנעשה מחתה שתחזיק הקומץ, צ"ע כיון דיליף מגז"ש מקומץ מנחה ושם פסול שלא יעשה מדה לקומץ, וי"ל כיון שאינו נוטל גחלי אש א"כ הכוונה שיהי' ערך הקומץ שיכול לעשות מדה לקומץ, והר"מ השמיט

זה דבקומצו, וכמו שהק' במל"מ פ"ב ה"ב מתמידין, וי"ל כאן דא"א ליקח בחפניוממש לכן פי' הגמ' באופן אחר, דהאיבעי' הי' ללמוד הרמה מתרומת מעשר או מתרומת מדין, דלשון הרמה הוא שיעור מסוים כמו הני תרומות, ופשוט מדר"ח שלומד גז"ש ממנחה דאין להרמה שיעור ידוע דהרי בקומצו כ' וגם הכא אין שיעור רק כמה שירצה וקומצו לאו דוקא, (וביותר תמוה דביומא (כ'.) ותמורה (ל"ד.) פרש"י גופי' דמלא הקומץ הי' תורמין, עי' מזרחי וגו"א כאן, ותוס' רע"ק יומא פ"א מ"ה, ובמאירי (כ"ד.) ועי' חי' רש"ש פסחים (כ"ו.) ובחינוך מ' קל"א כ' דנוי למזבח לפנות הדשן, ועוד שאש דולק יפה כשאין תחתי' הדשן, וער"ת פ"ב הי"ב מתמידין בשם ריטב"א שלא הי' חותה מהגחלים שנעשו מהעצים שבמערכה, רק מגחלים של אברים שנשרפו ע"ש, וכן הביא במנ"ח בקומץ מנחה שם בשם ירושלמי פ"ק דיומא: בס' פרי חיים כ' דשן הוא מל' דשנים ורעננים (תהלים צ"ב ט"ז) והוא שייך אל חלקים השמנים הנשארים מן שריפת דבר שיש בו שמנונית, ושם אפר מורה על חלקים הדקים העפריים והמלחיים הנשארים אחר שריפת הגשם, וזה שפרש"י הדשן אשר תאכל כו' את העולה, ועשתה דשן מאותו דשן, כלומר דשן מן העולה ולא מן העצים עכ"ל, וכ"כ בתוה"מ דשן רק בדברים שמנים שהאש מסיר את הדשן והשומן, אבל שם אפר כולל כל הנשרף, וכשבא על דבר דשן שנשרף יקרא בשם דשן תיכף כששלט בו אש, אבל בשם אפר לא יקרא עד שנעשה כאבק, ועי' אילת השחר סי' תכ"ח, ובהכתב והקבלה מזה:

שם) רמב"ן יש מרבותינו במס' יומא שאין הוצאות הדשן צריכה כהונה, ופשוטו של מקרא בכך הוא, ובמל"מ פ"ב ה"י מתמידין תמה שלא מצא פלוגתא בזה עי' יומא (כ"ג:), ובירושלמי רפ"ב מיומא בזר שהרם, ר"י מחייב מיתה ור"ל פוטר דעל עבודת סילוק אין ח"מ, ובר"מ פ"ט ה"ח מביאת מקדש אם הרים ישראל לוקה ע"ש במל"מ אריכות ובירושלמי פ"ב ה"א מיומא, תה"ד כשרה כל הלילה והא דיומא (כ'.) בכל יום תורמין בקריאת הגבר, ובר"מ פ"ב הי"א מתמידין פי' משיעלה עמוד השחר, וצ"ל אף דלכתחילה הי' תורמין כשיעור זה, אבל אם רוצים רשאים גם להרים כל הלילה, וביומא (כ"ב.) תה"ד עבודת לילה היא הואיל והכשיר בלילה, ומשמע דרק הוכשרה בלילה אבל לא שהחיוב עבודה לכתחלה בלילה:

שם) ושמו אצל מזבח, בת"כ ושמו בנחת, ושמו כולו, ושמו שלא יפזר, חילוק בין נתינה לשימה, נתינה הוא בלי שום כוונה וסדר, ושימה בסדר הישר, ובפקודי (מ' י"ח) ויתן את בריחיו וישם את קרשיו, בבריחים לא הי' צריך סדר שהי' כולם שווים, אבל בקרשים הי' צריך לכוון אחד בשל חבירו, ועשה ג"כ סימנים על כל קרש שידע לכוון כל קרש על

מקומו, וכאן שכ' ושמו ולא ונתנו, ע"כ שהנחת האש הי' צ"ל בסדר מיוחד בנחת כולה ושלא יפזר, ועי' עוד ביומא (מ"ה.) ובשיח יצחק, ותמורה (ל"ד.) ושמו בנחת וכולו ושלא יפזר כמ"ש בת"כ, וי"ל עוד מדכ' שימה ולא והשליכו כמו בויקרא (א' ט"ז), ובעירובין (נ"ד:) חייב לשנות לתלמידו שיהי' סדורה בפיו שנ' שימה בפיכם, ולשון שימה בסדר ומשטר, בויגש (מ"ז כ"ו) וישם לחוק, בשלח (ט"ו כ"ה) שם שם לו חוק ומשפט, ותהלים, (כ' כ"ב) ושם דרך, ול' נתינה מורה על עיקר הפעולה, ובגיטין (ע"ז.) ונתן בידה אף לגגה וחצרה, דנתינה מורה נתינה שטחיית בלא דיוק איך שתצא הפעולה אל הפועל, ושימה מורה על שימה מסודרת ומכוונת, אבל בירושלמי פ"ה ה"א הוסיף דבידה מורה גם על רשותה, וכמו בחקת (כ"א כ"ו) ויקח את כל ארצו מידו וכ"כ בתשו' הרשב"א אלף כ"ז, ועי' בס' הכתב והקבלה ותו"ת אות כ"ד, ותוספת ברכה:

פסוק ד

ופשט, ערש"י ובס' הליכות אלי' סי' תקס"ו ופרד"י תצוה (רצ"ז.) ובמלואים שם (דף תמ"ג:), והר"מ מפרעמישלאן ז"ל אמר ופש את בגדיו ולבש בגדים אחרים, שיחשוב כל אחד שסופו יהי' כן שילבשו בבגדים אחרים, והוציא את הדשן אל מקום אחר, אל מקום טהור, לבית החיים, והאש על המזבח תוקד בו, אש גיהנם:

פסוק ה

לא תכבה, מ"ע להבעיר אש בכל יום בבוקר ובין הערב, ואע"פ שאש יורד משמים, מצוה להביא מהדיוט כדי להסתיר הנס, ער"מ פ"ב ה"א מתמידין, ובמנחות (כ"ז.) בעי אי על העצים דוקא או על בסמוך, ועמ"ש בפרד"י שמות (כ"ז.), ובקומץ מנחה מ' קל"ב הק' אמאי לא יליף בש"ס מעקדה דכ' וישם אותו על המזבח ממעל לעצים, הרי דעל העצים דוקא, וכמו דיליף לענין קרבנות מעקדה בתמיד (ל"א:), ושחיטה בתלוש בחולין (ט"ז.) מן ויקח את המאכלת, ותי' לר"מ בפ"ב הכ"ו מפסולי המוקדשין דרק לכתחילה, וא"כ האיבעי' לענין דיעבד עש"ה, ובס' המצותמ"ע כ"ט דמצוה שיהי' אש תמיד על המזבח, הוא על כל ישראל, רק דעשי' צ"ל ע"י כהנים, ולכן כל המכבה לוקה אף אינו כהן כמ"ש רמב"ן בפסוק ב', עי' בחמדת ישראל (דף ב'), ובסה"מ ל"ת פ"א: וע"ע ברמב"ן שחקר באמת דיהי' ב' לאווין במכבה, וברש"י כאן כ' ב' לאוין, ובחמד"י דף כ"ד ע"ג הוכיח מזבחים (צ"א:) דאף בכיבוי דמצוה איכא לאו ולא אמרי' עשה דול"ת, ולהנ"ל י"ל דאין עשה דוחה ב' לאווין: וברמב"ן אי נתעצלו הכהנים ונכבה האש עברו בל"ת, וצריכין להשגיח שלא יכבה, עי' חלקת יואב תנינא בהשמטות או"ח סי' ו' שהק' מזה על מקור חיים סי' תל"א בדבר האסור גם בלי מעשה לא שייך בי' דבר שאינו מתכוון ואסור, והסכים עמו בהקדמה לאגלי הטל, א"כ איך אמרי' בזבחים (צ"א.) מתנדב אדם

יין ומזלפו ע"ג האישים משום דהוי דשא"מ, והלא הכא אסרה התורה אף בלי מעשה לרמב"ן, ובכל"ח תי' דכיבוי במקצת אין איסור על כהנים בלי מעשה ע"ש - ובשפתי צדיק אות ה' הביא דהראשונים חולקים אי נצרך שלא יהי' רגע בלי אש או רק שלא ילין בלי אש, ובמנחות פי"א מ"ז פליגי אי צריך שיהי' טפח המסלק גבי טפח המסדר, וכן י"ל מפני שהי' מונח תמיד גחלת אש משמים לכך נתקיים תמיד: ואדמו"ר מגור שליט"א העיר דהלא נלמד מקרא דאע"פ שירד אש משמים מצוה להביא מהדיוט וכן יש לעיין למ"ד בזבחים (צ"א:) דאין חייב על לא תכבה עד שיכבה כל אש המזבח, אם הכוונה גם על אש היורד משמים אף שמסתם לא הי' יכולת ביד בשר ודם לכבות, ועי' בח"א מהרש"א יומא (כ"א:), מ"מ הי' יכול לסלקה מן המזבח, ואח"כ יכבה כל האש אז יתחייב מלקות, או כוונתו כיבוי במקצת לא שמי' כיבוי אם יכבה אש מהדיוט אינו חייב ע"ש, וע"ש עוד שנסתפק למ"ד שחייב על כיבוי במקצת אי בעי שיעור כזית, ובהגהות מהגרי"מ בידרמאן שליט"א הביא מזבחים (צ"ו:) בנסכים דמזלפן, והק' בגמ' והא מכבה ומשמע מרש"י דדוקא בטיפין דקות לא הוי כיבוי, ואפ"ל דגם בפחות איכא איסור מתורת ח"ש, ובטיפין דקות גם איסור ליכא:

שם) ברמב"ן אזהרה לכהנים שירבו בעצים שלא יכבה, ואזהרה לכל אדם שלא יכבה אפי' גחלת אחת והוא בת"כ, וכ' בפנים יפות הא דל"א דקאי על הכהנים ולעבור בב' לאווין, הוא כתוס' ב"מ (ס"א.) בלאו שאין לוקין ל"ש לעבור בב' לאווין, וה"נ הוי לאו שאין בו מעשה במה שלא הרבה עצים, והוי גם ניתק לעשה דכ' אש תמיד תוקד א"כ בעמוד והדלק קאי עש"ה - והנה הגם שאסור לכבות, הותר לשפוך יין על האש, כשנדב יין לבד הגם שנכבה האש, זבחים (צ"א:), ויובן בזה מחז"ל זכרו כיין הלבנון (הושע י"ד ח') חביב עלי שמותן של גרים כיין שקרב לפני על גבי מזבח במד"ר ויקרא, דבאמת קבלות גרים קשה כספחת (קידושין ע':) שנשאר בהם נטיות גרועות שפועלים רע על סביבות ישראל שבאים אליהם, אעפ"כ ירצה לקיחת גרים שמקרבין עצמם לישראל ולדתם, ודומה ממש ליין שקרב על מזבח, הגם שנכבה מעט אש, אעפ"כ נרצה ליתן יין נדבה, כן גרים אע"פ שמכבים מעט אש - תורה ויהדות אעפ"כ נרצה ליקח, הואיל שמקריבים עצמם וטובם על מזבח יהדות: ובירושלמי יומא פ"ד ה"ו לא תכבה אף במסעות, כשאדם בביתו ינהג בכשרות בסביבות קרובי' ומיודעיו ומבושה, אבל כשבא למקום אחר אצל אנשים שאינם ידועים לו אז יוכל לנטות מדרך הישר אל דרך רע, וכ' בתהלים (קכ"ח א') אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו, ירא ה' אף בדרך, סימן שבאמת הוא ירא ה', ומרמז כאן אש תמיד תוקד על המזבח, על מזבח של לב איש צריך תמיד

ליקוד להבת אש של אהבת ה' ויראתו, לא תכבה אף במסעות, ועי' בזה בהדרוש ועיון ובפרד"י תצוה (דף רפ"ד:) דבר נעים ע"פ צחות:

שם) ובער עליו הכהן ובזה"ק דכ"ז. וכהנא מסטרא דימינא קא אתי ורחוקא הוא מן דינא וכו', וכן בנשא (קמ"ה:) וחסד ה' מעולם ועד עולם תהלים (ק"ג י"ז) אילין דינין כהני דאתי מסטרי דחסד כו', עי' בס' רשפי אש השלם אות נ"ט שהק' אמאי כהנים קפדנים המה (ב"ב ק"ס. ורש"י גיטין פ"א: ד"ה גט) והלא הם ממדת חסד ותי' על מי שאינו מניח חסדים להתפשט, וכן ראוי לכל עובד ה' ועי' אגרא דפרקא אות קל"ד מה שתי' קו' הנ"ל:

פסוק ו

אש תמיד, רש"י מדליקין הנרות מעל המזבח החיצון, עי' יומא (מ"ה:) ושיח יצחק על תוס' ל"ג. ד"ה מכלל, ובשו"ת גבעת שאול סי' ס"ט - וע"ד דרוש י"ל דיש ב' התעוררות מלעילא ומלתתא, ובטו"ז או"ח סי' א' סק"ב כ' שאין אדם רשאי לסמוך על התעוררות דלעילא רק להתעורר מעצמו תחלה ואח"כ יניח עליו רוח ה' ע"ש,ותשובה הוא אתערותא דלעילא ונקראת תשובה מיראה, ואינה תשובה נצחיית כי כאשר יסלק ה' מאתו יחזיר לסורו, אבל תשובה מאהבה הוא מלתתא, ובאמת כל אחד שב דמן השמים יעוררוהו כמ"ש באבות (פ"ו מ"ב) בכל יום בת קול יוצא מהר חורב וכו', או ע"י עונש גופו ר"ל יעשה תשובה, וז"ש אש תמיד תוקד על המזבח גוף האדם הנקרא מזבח אדמה, תוקד בקרבו אש ליראת ה' בחמימות לא תכבה:

פסוק ז

המנחה כל המנחות נקמצות ומקטירין הקומץ ע"ג המזבח והשאר נאכל לכהנים, חוץ ממנחת כהנים שאינה נקמצת שנ' וכל מנחת כליל תהי', והם מנחת חינוך וחביתין וכהן שהביא מנחת חוטא ומנחת נדבה והוא ככל מ"ע וצריך לאכול כזית כמו פסח ומצה, ועמנ"ח מ' ק"ב וקל"ד, ומצות אכילת קרבנות בכזית ולא בפחות בכזית וגם ל"צ לאכול כל הקרבן, ומביא בשם השאגת ארי' סי' צ"ו דמ"ע ואכלו את הפסח קאי על כל הפסח ולא על כזית, וכן באכילת קרבנות קאי על כל הקרבן ולא על כזית לחוד והביא ראי' מזבחים (צ"ו.) גבי פסולו וגבי עצם שיש בו מוח לא ישברו דמקשה בש"ס ניתי עשה ולדחי ל"ת, הא שם בלאו דמוח יש הרבה בשר וכן בקדשים חוץ מה שנפסל יש בשר א"כ מה מקשה דהעשה ידחה ע"ש, די"ל דקו' הש"ס בפסח דסתמא כ' ועצם לא תשברו בו אפי' אם אין כזית לאיש א' רק עם המוח, כגון שנמנו הרבה אנשים ולא יגיע לא' כזית רק עם המוח וע"ז מקשה וניתי עשה לדחות, וגם בקדשים אם יש כהנים הרבה שלא יגיע לכ"א כזית רק עם מה שנפסל ובל"ז לא יגיע כזית שפיר מקשה עדל"ת, אבל באכל כזית בפסח או בקדשים אין מצוה עוד כלל לאכול רק שלא יבא לידי נותר ויכולים ליתן

לקטנים, וביומא (ל"ט.) בכל כהן שמגיע כזית יש אוכל ומותיר ע"ש, וק' איך הותיר הא מצוה לאכול כזית, וע"ש בתו"י דלא בעי כזית לגמרי אלא כזית עדיף וחשובה אכילה ע"ש מפורש דלאביי כזית באכילת קדשים וגם בדורש לציון דרוש א' נסתפק בזה ולא הביא התו"י ע"ש בהגהות מבהמ"ח, וע"ע בשו"ת חת"ס או"ח סי' מ"ט שהעיר ג"כ בקו' הנ"ל וג"כ העלה דבעי כזית באכילת קדשים ולא הביא התו"י, (ועשו"ת כתב סופר או"ח סי' צ"ו) וברית יעקב או"ח סי' ד' מענין ח"ש במ"ע, וביד המלך פ"ו ה"א מחמץ דבמ"ע שייך ח"ש ולא במצה דכל שישנו כו' וח"ש אינו בב"ת חמץ, וע"ע בס' מאה שערים שער ט"ז, ובפרד"י ח"ב (דף קל"ב: ושע"ט.), ובשערי תשובה או"ח סי' תפ"ד, ואבני נזר או"ח סי' תי"ג, ודברי מלכיאל ח"ה סי' כ"ח, ולקמן בפסוק י"ז - ובסוף פסחים (קכ"א.) ברכת הפסח וברכת הזבח פי' רשב"ם בא"י אמ"ה אקב"ו לאכול הפסח או לאכול הזבח, וברי"מ פט"ו הכ"ב מתרומות מברך א"ק בקדושתו של אהרן וצונו לאכול בתרומה, וכ"כ בפ"א ה"ב מבכורים ובמל"מ פ"י ה"א ממעה"ק דמברך לאכול חטאת או אשם, וע"ע שם במל"מ פ"א ה"א ממעה"ק:

פסוק ח

בקומצו, רש"י שלא יעשה מדה ובשפ"ח, וי"ל עוד טעם דאם כלי הוא הרי קודש ואיך אמר בקומצו הלא אין קומצו כי אם של הקודש, ובהכרח קאי על קומץ אצבעותיו:

פסוק ט

והנותרת ממנו יאכלו אהרן ובניו, עי' פנים יפות שהק' מטו"ז יו"ד סי' מ"ג סק"ז דכל שיור הוא פחות מחציו והכא הקומץ היא מיעוט המנחה וכ' והנותרת עש"ה, והארכתי בזה בפרד"י תצוה דף (רצ"א:):

שם) רמב"ן שאפי' מנחת כהנים נקמצת וכו', ובמנ"ח בקומץ מנתה מ' קל"ד הק' כי כפי הלכה מנחת כהנים אינה נקמצת כלל ויראתי לשלוח יד ברמב"ן עכ"ל וצע"ג:

שם) בחצר אה"מ תאכלנו, ערש"י פסחים (ל"ד:) ד"ה ר"י כדכ' בכולהו בחצר אה"מ, ולא נמצא כן רק פעם א' כאן ומה שייך לשון בכולהו, ועי' מה שהארכתי בזה בפרד"י יתרו (דף קל"ו.):

שם) יאכלוהו, בת"כ מה ת"ל לרבות שיאכלנו בכל מאכל שירצו, ור"ל בכל מיני תבלין שירצו, ועי' תורה תמימה שמביא מסוטה (ט"ו.) דרשינן זה מדכ' במת"כ למשחה ודרשינן לגדולה כדרך שמלכים אוכלים ע"ש, ובתוס' בכורות (כ"ז.) ד"ה ואתי כ' דאכילה בתבלין כדרך שמלכים אוכלין שייך רק בבשר ולא בפת, והלא בסוטה ובת"כ ילפי' כן ממנחה וצע"ג:

פסוק י

לא תאפו חמץ, עמנ"ח מ' קל"ה שנסתפק השיעור על כמה חייב כשהחמיץ אם על כ"ש או בכזית וסיים בכזית אפי' ביותר מכא"פ דשיעור כא"פ רק באכילה ולא באיסור אחר וח"ש ג"כ אסור, ובשפתי צדיק אות ז' נסתפק אם חימץ חצי זית ושרפו ואח"כ חימץ עוד חצי זית אי חייב, והנה בשבת בהוציא ח"ש ונשרף וחזר והוציא ח"ש פטור כמ"ש הר"מ פי"ח ה"ג משבת, ובפמ"ג בפתיחה לשבת כ' דאפשר רק בהוצאה דמלאכה גרועה וצריך שיהי' ביחד אבלשאר מלאכות חייב אף בשלא הי' ביחד, וכן כאן י"ל שהקפידא שחימץ כזית מהמנחה:

פסוק יא

כל זכר יאכלנה, עי' פרד"י יתרו (ק"פ:) שהבאתי מהרבה מקומות מה שנשים פחותים מזכרים עש"ה:

שם) כל אשר יגע רש"י קק"ל או חולין שיגעו בהם ויבלעו ממנה, עי' באבן עזרא חגי (ב' י"ד) בקרא שאל נא את הכהנים הן ישא איש בשר קדש וגו' היקדש ויענו לא, ויאמר חגי אם יגע טמא נפש היטמא ויענו יטמא וגו' והוא תוכחת מוסר שהכהנים הגבוהים במדרגתם וכן הגוי הזה שהוא כלל האומה, דומים כשאלה הזאת שאם יתקרבו אל הקדושה ויגעו בה במקרה לא במהרה תתדבק בם, אמנם אם יגעו במקרה בטומאה מיד יטמאו, וע"כ כששאל הן ישא איש בשר קדש בבגד היקדש ויאמרו לא כי לא במהרה יקדש האדם, ובטומאה מהרה תתדבק, עי' ס' פרי חיים בביאורו כן, וז"ש בעקב (ז' כ"ו) ולא תביא תועבה אל ביתך, וגם אדם התעב לע"ז לא תביא לביתך ולא תאמר שאתה תחזירו למוטב, לא כן והיית חרם כמוהו הוא ירשיעך, ותדע שבנגיעה לבד יטמא הטהור מהטמא, אבל לא יוקדש החולין מהקודש כ"א בבליעה, ובהתקרבות אדם טהור להטמא יטמא תיכף בנגיעתו, ובהתקרבותו לצדיק יוקדש אך בהבליע אל תוכו מקצת מדותיו הטובים, ובכלים פכ"ה מ"ט כל הכלים יורדין לטומאה במחשבה, האדם כלי נשמתו ויטמא במחשבה ואינם עולים מטומאתן אלא בשינוי מעשה, בתשובה ע"י מעשים טובים, ועי' פרד"ס בראשית (דף ו':):

שם) חק עולם לדרותיכם, עי' כלי חמדה במדבר בקונטרס מיד ולדורות אות ו' בזה:

פסוק יג

זה קרבן וגו', מנחת חביתין שיקריב כ"ג בבוקר ובה"ע, ובחינוך מ' קל"ו שכ"ג השליח בין ישראל להשי"ת, וראוי להיות לו קרבן מיוחד תמיד כמו תמיד צבור וכן שנים ליום (ועפרד"י תשא שי"ב:), ועי' סוכה (מ"ז.) ותד"ה לינה, דמה שמביא קרבן אפי' עצים הי' צריך לינה בירושלים, וכ"ה בר"מ פ"ג הי"ד מבכורים, וא"כ כ"ג הי' צריך לדור בירושלים

כי הי' צריך לינה, וכ"ה בר"מ פ"ה ה"ז מכלי המקדש, וכ"מ לא הראה מקומו, ובאמת הטעם משום לינה עי' במנ"ח: וע"כ כ' דאין חילוק בין אם הם יורשים אותו או שלא הניח ירושה כלל בכל ענין היורשים ע"פ התורה מחויבים בזה, ובקומץ מנחה שם הביא מתי"ט שקלים פ"ז מ"ו דאם לא ירשו היורשים אינם מחויבים להביא מביתם, ובמנחות (ע"ח.) כ"ג המקריב בלא עביד עבודה כשהי' כה"ד מביא ג' עשרונות, א' לחינוך וא' להמשחו, וא' עשירית האיפה, הרי דכ"ג יש בו ב' קדושות קדושת כה"ד וכ"ג, ולכל קדושת צריך להביא קרבן, ובירושלמי שקלים הובא בכ"מ פ"ה הי"ז מכלי המקדש אי' דאינו מביא אלא ב', ובר"מ פ"ה הט"ז מכלהמ"ק דכהן עובד בידו, והיינו שמקריב בעצמו ע"ש בכ"מ, ועמנ"ח מ' קל"ג, ובפרד"י ח"ב (דף כ"ט.) הבאתי בשם הגאבד"ק דראהאביטש שליט"א פי' הלשון בידו עפמ"ש ביומא (מ"ח.) ידיו כצואר בהמה דמי או ככ"ש דמי, ועתו"ס זבחים (ס"ט.) ד"ה אין, ומנחות (ה'.) ד"ה שהמנחות וכיון דכלי שרת עבודתן מחנכתן לכן צריך להביא מידיו לחנכם ככלי שרת ע"ש היטב, ובספרו שו"ת זיו הלבנון סי' ב' האריך מאד בזה:

שם) אהרן ובניו, בכל מקום שיזהר מצוה הנוהג לדורות ואמר "אהרן" יכוין על כ"ג שיעמוד במקום הכהן היינו כ"ג, ובכ"מ שכ' "אהרן ובניו" פי' כ"ג שיעמוד במקום אהרן, והדיוטים במקום בניו, כי אהרן ובניו לא יחיו לעולם, ודרך להזכיר אהרן סתם, ובמקום שכ' "אהרן הכהן" והוא מצוה לדורות, יכוין על כהן הדיוט, כי אהרן מיותר ובא לדייק שאינו מדבר בו מצד שהוא כ"ג שהוא מיותר לשם אהרן, רק מצד שהוא כהן לבד, כמו תרומת ה' לאהרן הכהן (במדבר י"ח כ"ח) שהוא לכל כהן, והובא אל אהרן הכהן (תזריע י"ג ב') אבל כשאמר "בני אהרן הכהן" יכוין על מעלת כהונתו הגדולה, כי יש הבדל בין שאמר "בני אהרן" ובין "הכהן" כי כל זרע אהרן זכו בכהונתו, מצד שהם. בני אהרן, אבל הכהנים המשיחים תחתיו מבניו לכהונה גדולה, זכו בכהונה גדולה לא מצד שהם בני אהרן לבד רק מצד שהם בני אהרן הכהן כי זכו בכהונה גדולה שהוא כהונתו של אהרן, וע' תוה"מ סי' ל"ט, ויקרא מ"ט וקי"ב, מצורע מ"ג, ואילת השחר סי' רס"ד, ועמש"ל ויקרא (א' ה') בני אהרן הכהנים:

שם) ביום המשח, בת"כ מלמד שאין כ"ג נמשח אלא ביום, ובר"ם פ"ה הט"ו מכלי מקדש, ובתוה"ח אות מ' האריך בלשון יום, אם יום דוקא ולא לילה, או הפשט באותו יום, ועי' אילת השחר סי' רצ"ו שציין הרבה מקומות בזה, ובירחון משכנות יעקב סי' י"ג נסתפק אי המשיחה ביום מעכב או הוא רק לכתחלה והביא בשם ילקוט ישעי', דכ"ג לאחר משיחה נעשה כבריה חדשהלגמרי, ובילקוט שמואל אות קכ"ז, כשנתמנה למלך והוא

קצר מיד נעשה ארוך בשביל שמן המשחה, וכן כ"ג, דשמן המשחה פועל בהמעלות בנוי כח וחכמה כו', וי"ל דע"י משיחה נתגדל הכ"ג ואז התחיל עיקר הקדושה, והשמן עשה הפעולה הקדושה הזה רק כשנעשה בכל האופנים הפרטיים שצוה ה', וגם רק כשימשך ביום ע"ש אריכות, ובכלי חמדה ויצא אות א' שהביא ילקוט הנ"ל: וגם לפמ"ש המנ"ח מ' ק"ז דמשיחת כ"ג רק למצוה ובאמת כשרה עבודתו אפי' ביה"כ בלא נמשח כלל, וע' זבחים (ה':) והוא עצמו אם לא הקטירו אימורין כשר ופרש"י ול"ל בהקטרה דמבעי' לשמה לעכב, דהוא עצמו שלא הוקטרו אימורין כשר, וא"כ ה"נ י"ל כי אפי' לא נעשו כלל לא מעכב, והי' מעכב הא דבעינן ביום, ואך המנ"ח צ"ע מהוריות (י"א:) אי הוי משיח הוי כ"ג ואי לא הוי משיח לא הוי כ"ג, הרי דבלא משיחה אין עליו דין כ"ג כלל, א"ו כמ"ש המנ"ח אח"כ דדוקא ביה"כ משום דעבודתו מחנכתו אבל בכל השנה מעכב, א"כ שפיר י"ל דגם משיחה ביום מעכב: ויש להעיר ממנחות (ע"ב.) מה דיום בלילה לא כו' משמע דאפי' דיעבד בלילה לא, ובזבחים (צ"ח.) מה חטאת ביום, ובר"מ פ"ד ה"א ממעה"ק ופ"ג ה"ו מפסוהמ"ק דבדיעבד פסול בלילה, ויבמות (ע"ב:) ביום השמיני ימול ולא בלילה, ובש"ך יו"ד סי' רס"ב סק"ב דאפי' בדיעבד ל"מ, ובתזריע (י"ג ה') ביום השביעי, ובת"כ ולא בלילה ובר"מ פי"ד ה"ה מטומאת צרעת דאף בדיעבד ל"מ, אך צ"ע מפ' צו (ז' ט"ו) ביום קרבנו יאכל, ובחולין (פ"ג.) וברש"י, וכ' בתרי' לא יניח ממנו עד בוקר, מכאן שבקדשים הלילה הולך אחר יום שלפניו, א"כ גילתה תורה דיום קאי גם אלילה, ומנ"ל לדרוש מביום ולא לילה, וברד"ק תהלים (פ"ח ב') יום צעקתי, כ' דהלילה יקרא יום, וכן ביום הכתי כל בכור (במדבר ג' י"ג) ומכות בכורות הי' בלילה, ובברכות (מ'.) ברוך ה' יום יום וכי ביום מברכין, משמע דלילה לא הוי בכלל יום, אך במהרש"א כ' דיום כולל גם לילה כמו ויהי ערב ויהי בקר כו' אבל יום יום למעט לילה, וכ"כ במהרש"א חגיגה (ב':) ואותו יום יום ידרשון ע"ש, ובפסיקתא רבתי פי"ז סי' ד' יום ולילה קרוים יום, דכ' ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, וע"ע שו"ת הרשב"א ח"א סי' י"ט וס"ב דבלשון הכתוב הוי יום דוקא ולא לילה, והנראה דכל היכי דהוי להלכתא מפרשינן ביום דבלילה לא, אבל היכי דאין נ"מ להלכה מפרשינן ביום גם בלילה:

עשירית האיפה. במנ"ח מ' קל"ו הביא מהמל"מ דאם אין לכ"ג עשרון בבוקר רק חצי עשרון אינו מביא, דצריך להביא עשרון שלם ולחצותו ואם אין לו עשרון שלם אינו מביא כלל, וזה יהי' תלוי בהחקירה בכל מצוה שאי אפשר לקיימה בשלימות אי יש לקיימה עכ"פ במקצת או שלא לקיימה כלל, ועשו"ת אבני חפץ סי' ז', ומה שכתבתי בזה הרבה בפרד"י פקודי דף שע"ט. ולעיל בפסוק כ':

שם) מחציתה בבקר, ער"מ פי"ג ה"ב ממעה"ק שהי' מביא עשרון קמח וחוצהו ולש מכל החצי ו' חלות, ואח"כ חולק כל חלה לב' מאומד ומקריב חצי בבוקר וחצי בערב, והראב"ד תמה הא כ' מחציתה ולא מאומד, ודעתו שאפו מחצי עשרון ו' חלות בבוקר וגם ו' חלות בערב, ובהדרוש והעיון כ' דר"מ ס"ל דמצינו מחצה לא בדיוק רק קירוב לחצי, עי' א"ע שמות (כ"ו י"ב) וכמו ביהושע (כ"ב י"א) וחצי שבט המנשה (חידוש שלא הביא המקרא בתורה, במדבר ל"ב ל"ג, וערמב"ן שם) ועפרד"י תרומה דף רע"ט. שהבאתי הרבה בזה, והגאבד"ק גאלין נ"י הערני מירושלמי ברכות פ"ח ה"ד מעביר פרורין פחות מכזית, וירו' דמאי פ"ז א"ל מפררו כ"ש, ועי' גליוני הש"ס ירו' ברכות שם, ויומא ע"ד., וכפ"ת ר"פ יה"כ ומנוחת משה תשו' כ"ט וגנזי יוסף ד"ח, וח"ס ח"ו סי' ס"ה, ואב"נ או"ח סי' שכ"א בהג"ה דצירוף שייך גם בפחות מחצי, עי' ירו' קידושין פ"א ה"ו לשטר שאין בו שו"פ וכו' ראוי להשלים ע"ש א"כ נשנה שם בלשון השלמה: ובתוה"מ כ' דיש הבדל בין מחצית ובין חצי, מחצית הוא דבר הנחצה בידי אדם בצמצום לשני חלקים שווים, אבל חצי נחצה מאליו, או שהוא מדה ידיעה עד שא"צ לחצות עתה, או שלא חצה בצמצום, ועי' אילת השחר סי' פ"ז - וביומא (ל"א.) נכנס להקטיר קטרת של שחר וכו', והחביתין, ובדף ע'. נחסר חביתין של בין ערבים, ועי' בהדוה"ע שהק' למה השמיטו, וגם בר"מ פ"ב מעיה"כ השמיט ג"כ חביתין של בין ערבים, וגם בנוסח אמיץ כח לא נזכרו כלל החביתין ואפי' של שחרית, ובאתה כוננת מוזכרים שני החביתין - ובשו"ת חדות יעקב תנינא סי' קמ"ה אות ל"ד הק' על המנ"ח מ' קל"ו אם עבר ולא הקריב שחרית מקריבין החביתין בין ערבים, ומחצה מקריבומחצה אבד אע"פ שהם מצוה אחד מ"מ אינו מעכב, וכמו ק"ש שחרית וערבית לרמב"ם מצוה אחד, ואם לא קרא בבוקר צריך לקרוא ערבית ע"ש: ותוספתא מפורש במנחות פ"ו כ"ג שלא קרב חצי' בבוקר תקרב כולו בין ערבים חובת ב"ע, וי"ל דתוספתא קאי לר"ש דגם בקטרת בלא הקטיר בבקר יקטיר כולו ב"ע, אבל לת"ק דרק מחצית מקטיר י"ל כן בחביתין, אך בחינוך מ' ק"ג כ' בפירוש אם לא הקטיר בבוקר יקטיר כולו בין ערבים כר"ש, וא"כ ג"כ בחביתין כן:

פסוק יד

מרבכת, רש"י חליטה ברותחין כל צרכה והוא מת"כ, במנחות (נ':) פי' שמטיל מים רותחין על הסלת, אבל הטלת סלת לרותחין אינו נקרא חליטה אלא מעיסה, וכ"כ בפסחים (ל"ז:) ור"מ פ"א מ"ו דחלה, ובירושלמי חלה פ"א ה"ד בהיפך, מעיסה חמין לקמח וחליטה קמח לחמין ועלח"מ פי"ג ה"ז ממעה"ק - ובא"ע מרבכת רכה וכמו מרכבת וכ"ף נתחלפה בבי"ת, ובגיטין (נ"ו:) אל תקרא וישתכחו אלא וישתבחו, ומ"ש

מרבכת אין לו אח, הלא מצינו עוד לקמן (ז' מ"ב) ודהי"א (כ"ג כ"ט), ובס' הדו"ע כ' שאין לו אח בענין אחר רק בענין מנחות, ובס' תוספת ברכה כ' ג"כ דכ' מתחלפת בק' שהם ממוצא א' גיכ"ק מחיך ובאה תחת מרבקת, עולה מרבק (מלאכי ה' כ'), ועמוס (ו' ז') ועגלים מתוך מרבק, ממקום שמפטמים ומשמנין, ובפסחים (כ"ו.) הכניסה לרבקה ודשה, ואפ"ל במקום שמפטמים אותה - וחילוף כ' עם ק' מצינו כובע קובע (ש"א י"ז ח') כובע נחושת, ושם (ל"ח) קובע נחשת, ויחזקאל (כ"ג כ"ד) ומגן לקובע - יכרסמנה (תהלים פ' י"ד), ופאה פ"ד מ"ב קרסמוהו נמלים:

פסוק טו

והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אותה חק עולם, רש"י המשיח מבניו אחריו ועשפ"ח ובס' מאורי אור יומא (ה':), וק' למה מסורס, ונר' דבמנחות (נ"א:) כ"ג שמת ולא מינו אחר, מנחתו לר"י משל יורשין ולר"ש משל צבור דכ' בסיפא חק עולם, א"כ לר"י ניחא שהסמיך להורות מבניו יעשה עשייתו בכהן שמת השלמה בבניו, ולר"ש אי כ' תחתיו אצל יעשה קס"ד שאין השלמה כלל באותו יום עד שימנו כ"ג אחר, הוא שתחתיו יעשה דוקא לכך הרחיק תחתיו מן יעשה, להסמיך יעשה אצל חק עולם משל צבור מיד: ובהדוה"ע חקר בענין משיחה מי משח אותו, ובר"מ פ"א ה"א וה"ט מכלי מקדש, ובפ"ד הט"ו כ' סתם מושחין, ונ' דהמשיחה של כ"ג הי' ע"י ראש הסנהדרין הנקרא נשיא, כמו שמשח משה את אהרן ער"מ פ"א ה"ג מסנהד', ועי' תוס' יומא (י"ג:) ד"ה כ"ג, וכן במלך אין מפורש מי משח אותו, וער"מ פ"א ה"ו ממלכים שכ' מושחין אותו וכן הוא בפ"א ה"ט מכלי המקדש, ומסתברא דג"כ נמשח על ראש הסנהדרין, ועי' אסתר רבה פ"א סי"ט שמואל ראש למושחים, והי' ראש הסנהדרין, וכעירובין (מ"ה.) הרי ב"ד של שמואל קיים, וכן בב"ק (ס"א. ומכות כ"ג:) ומצינו שאול ודוד נמשחו ע"י שמואל, ועוד נמשחו רק ג' מלכים שלמה יואש ויהואחז כמ"ש בר"מ פ"א הי"א ממלכים, שלמה נמשח ע"י צדוק הכהן (מ"א א' ל"ט), יואש ע"י יהוידע הכהן, ובמ"ב (י"א י"ב) כ' סתם וימשחוהו, אמנם בדהי"ב (כ"ג י"א) נאמר וימשחוהו יהוידע ובניו, אבל ביהואחז נאמר סתם (מ"כ כ"ג ל') וימשחו אותו, וחידוש שבדהי"ב (ל"ו א') נאמר רק וימלכוהו ולא מוזכר כלל שמשחוהו, ובמ"א (י"ט ט"ו) שה' אמר לאליהו שימשח את אלישע בודאי בשמן המשחה, דלא משחו רק כ"ג ומלכים רק משיחה בשמן אפרסמון, ועי' הוריות (י"א:) וגם ל' משיחה כינוי למינוי עי' רד"ק שם:

שם) חק עולם, עשו"ת נובי"ת או"ח סי' פ"ז שכ' דדריש ר"י במנחות (נ"א.) חקה לעולם תהי' איצטריך משום דכ' והכהן המשיח תחתיו וה"א רק עד שיגנז שמן המשחה קמ"ל

חק עולם אפי' מרובה בבגדים ע"ש עוד, ובכל"ח בקונ' מיד ולדורות אות ז' הק' עלי' דמנ"מ בין כ"ג משיח למרובה בגדים, וי"ל דהנה ר"י ס"ל דאם מת הכ"ג קריבה משל יורשין, ע"ז דריש ר"י חק עולם חוקה זו לעולם תהי' דה"א דוקא במשיח בשה"מ, דקיי"ל דקדושת שה"מ לא בטיל, ועי' במדרש שמואל פכ"ג ולא שכיבה הוא מיתה אלא דוד ע"י שנמשח בשה"מ כ' בו שכיבה, ויואב שלא נמשח כ' בו מיתה, מבואר דקדושת שה"מ מקדשת אפי' לאח"מ, ועי' ת"כ צו פי"ח דאהרן ובניו לעת"ל לא יהי' צריכין עוד שה"מ דקדושה ראשונה קיימת, וה"א דוקא בכ"ג בשה"מ קריבה משל יורשין משא"כ לדורות לאחר שנגנז שה"מ ורק מרובה בגדים, א"כ כשמת נסתלקה הכהונה ממנו ואינה קריבה קמ"ל חק עולם דקריבה משל יורשין:

פסוק טז

כליל תהי'. פי' רמב"ן בשם מו"נ הטעם כשיאכל השיריים לא יהי' ניכר כקרבן כלל, ועי' שפת אמת בליקוטים שהק' דגם בחטאת כן, וחי' הטור דמ"מ האימורין קרבין, וחזר והק' מחטאת עוף והניח בקו', וי"ל כיון דחטאת עוף לא בעי רק עם עולת עוף א"כ שפיר הוי חלק לגבוה ג"כ (כמ"ש א"ע ויקרא ה' ז' גבי קרבן עולה ויורד דהעולה במקום אימורים) - ובכל"ח אות ג' הביא קו' רע"ב בשקלים פ"א מ"ד, בריב"ז שהכהנים דורשין מקרא זה לענין וכל מנחת כהן כליל תהי' ל"ת הואיל ועומר ושתי לחם ולחה"פ שלנו היאך נאכלין, לדעת רש"י סוכה (כ"ז:) דאם יש זכות לאדם פחות משו"פ הוי אינו שלו ולכהן אינו שו"פ בשתה"ל ולחה"פ, ומה ראי' מזה דא"ח בשקלים, וי"ל דגם לכל ישראל אין יותר חלק מכהנים ויד הכל שווין דהוי כמנחת שותפות ע"ש שהאריך, וכבר כתבתי בזה הרבה בפרד"י ח"ב במלואים דף ת"ג. ולעיל בפ' ויקרא (ד' ג'):

פסוק יח

חטאת יש חטאת צבור של ר"ח ומועדות, וחטאת יחיד על חטא, וחטאות הנשרפים פר של יה"כ ופר העש"צ ושעירי ע"ז ושעיר הפנים של יה"כ, ער"מ פ"א הט"ז ממעשי הקרבנות, ובחטאת יש דין נוסף מה שאינו בשום קרבן חוץ מחטאת עוף, ואם ניתז מהמזרק קודם הזיה על בגד טעון כיבוס הבגד, אבל אם הותז על עור קשה או עץ ומתכות גורר הדם, וכ' במנ"ח מ' קל"ח דגרירה אינה מצוה ואם רוצה מניחו על הכלי ע"ש, וקשה דלא הביא ברייתא זבחים (צ"ד.) דצריך לגרר הבגד והשק מכבסו, הכלי ועור מגררו, אחרים אומרים הבגד ושק ועור מכבסו והכלי מגררו ע"ש, הרי מפורש דצריך גרירה, וכ"כ הר"מ בפ"ח ה"ד ממעה"ק וצע"ג: ובמג"א סי' א' סק"ח הק' מה שאי' בש"ע שם לומר עולה קודם חטאת, הא קיי"ל חטאת קודמת לעולה, ועי' זבחים (צ'.) ובס' נפש חי' שם כ' דעתה שאין ביהמ"ק, חסר בחטאת אכילת כהנים ואין כפרתה שלימה, אבל עולה

כולה לגביה ולכן השתא עולה קודם, ואמירת פרשיות של קרבנות חובה תולה עד שיהי' אפשרות להקריב, וכשיבנה ביהמ"ק (כי מי שמת מיתתו כפרה והוי כחטאת שמתה בעלי' עי' חי' הר"ן שבת נ"ב) אז מי שנתחייב בחטאת יחויב להקריב, עי' הוריות (ו'.) הבאים משבי גולה הקריבו, ור"י כתב על פנקסו כשיבנה ביהמ"ק אביא חטאת שמינה שבת (נ"ב.), והאוכל חלב בזה"ז צריך שירשים לו השיעור, יומא (פ'.), ומבואר שקרבנות חובה שלכפרה יחויב להעלות גם השב ומתודה, ואומר עתה פרשיות הקרבנות במקום הקרבה ומגלה דעתו ורצונו להקריב קרבנו, הוי כחשב לעשות מצוה ונאנס מעלה עלי' הכ' כאלו עשאו ברכות (ו.) - ועי' לעיל (ו' ב') בענין אונס כמאן דעביד, ובחת"ס חו"מ סי' א' דאף דלא אמרי' אונס כמאן דעביד דמי, זה רק בינו לחבירו אבל בינו למקום אמרי', אמנם זה דוקא בעולה שכולה לה' אבל חטאת שכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, יש בזה צד של בינו לחבירו וכמ"ש האחרונים שאין עדל"ת בין אדם לחבירו כגון גזל, וכמו שהבאתי בפרד"י בראשית דף א'., ולכן מן הדין להקדים עולה שכפרתה שלימה לחטאת דמיחסרא אכילת כהנים. (ועי' צל"ח ביצה (י"ט:) שחקר אם יש מ"ע באכילת קדשים קלים, ופלא שלא הביא מפסחים נ"ט. שהקשו מאי אולמי' דהאי עשה דאכילת קדשים מעשה דהשלמה וע"ע בדפ"ט, ממעט באכילת קדשים וכו', ואי ליכא מצוה לא שייך ממעט, ובחולין י"ב. פסח וקדשים מא"ל, וברש"י שלמים דאמרה רחמנא ואכלו אותה אשר כיפר בהם וכו', וברא"ש ור"ן נדרים (ד':) דאכילת קדשים מ"ע כאכילת פסח וברכות (מ"ח:) רש"י ד"ה כי הוא יברך הזבח, אקב"ו לאכול את הזבח והיכן צונו והבשר תאכל, וער"מ פ"י ה"א ממעה"ק, וסה"מ מ"ע פ"ט, ופי' המשניות אהלות פי"ח מ"ד, וקו"א לשאגת ארי' סי' ל"ג): ועי' שואל ומשיב רביעאה ח"ב סי' כ"ט שהביא מפסחים (פ"ט.) דקא ממעט וכו' ואי אין מצוה ל"ש ממעט, וכמו שכתבתי, ואף אי מדרבנן מצוה שוב לא דחינן בשביל זה מצות פסח, ומיהו י"ל כיון דאיכא חזה ושוק דכהנים הוא דאכלו, ואפשר דאכילת כהנים אף בקדשים קלים איכא מצוה, ורק באכילת ישראל נסתפק הצל"ח, וי"ל דמשם ראי' להיפך, דק' מר"מ פ"ו ה"י מפסוהמ"ק בתודה שנתערבה באיל נזיר שתיהם קרבים והק' ראב"ד דהא ממעט באכילת זרוע בשלה, דנזיר נאכל רק לכהנים ושלמים לכל אדם, וכ' הכ"מ דכל דאינו ממעט בכל הקרבן אלא במקצתה לית לן בה, וק' מבכורות (ס"א.) דממעט באכילת חזה ושוק והא אינו ממעט באכילת כל הקרבן, וגם מפסחים (ק':) לפמ"ש דאחזה ושוק קאי, אם נימא דעיקר המיעוט הוא בחלק הכהנים א"ש, ולפ"ז ד' הר"מ צ"ע דזהו כל המיעוט רק באבר זה וצע"ג: וראיתי בירחון קול תורה ש"ב סי' כ"ו מהכל"ח ז"ל ספק באכילת קדשים לכהנים אם היו חייבין

לאכול בסוכה, ומקרא מלא בנחמי' (ח' ט"ז) שעשו סוכה בחצרות בית אלקים, ובעיקר הדבר בפנים יפות שופטים (ט"ז כ"א) כ' לתרץ הסתירה בילקוט, שם איתא בית אפילו סוכה, ובילקוט ראה והוא מספרי מבואר דאף לגבוה חייב לעשות סוכה, וכ' לחלק בין קדשי קדשים דהיינו שיורי מנחות דנאכלין רק בעזרה אי אפשר לעשות סוכה משום לא תטע לך כל עץ, וקק"ל דנאכלין בכל העיר שפיר חייבין בסוכה - והכל"ח כ' דגם מטעם אחר א"א לקיים מצות סוכה בחצר עזרה דהוא מקום שאינו ראוי לשינה, כתוס' סוכה (מ"ג:) ד"ה תשבו, וכ' במרדכי הובא ברמ"א סי' תר"מ ס"ה דסוכה שאינה ראוי' לשינה גם מצות אכילה אינו מקיים, ואפי' להחכ"צ סי' צ"ד והובא שם בשע"ת סק"ה שחולק על המרדכי, אבל מודה דצריך שיהי' ראוי לאכילה, וכיון דאסור לאכול חולין בעזרה וא"ר לאכילה לכל מילי כי אם לקדשים שוב גם לענין אכילה אין לה שם סוכה, ועוד דלא משכחת לה סוכה בחצרות העזרה כיון דהיא של גבוה ונתקדש בקדושת הגוף לגבוה ואינו בכלל לך ע"ש אריכות: ובעיקר הדבר אי קדשים חייבים בסוכה עשו"ת בית יצחק או"ח סי' ה' ואה"ע סי' קכ"ה באורך, וכ' דאסור לעשות סוכה בעזרה דאסור להוסיף על הבנין, ורק בחג הסוכות הי' עושין לז' ימים דזה לא הוי מוסיף דהוי בנין לשעה ע"ש, וכמ"ש הירושלמי סו"פ כ"ג ורשב"א שבת (ק"ב:) הביאו ג"כ, ועשו"ת חת"ס או"ח סי' ע"ב לענין פאראסאל לישא בשבת, ועי' זבחים (ל"ג.) תד"ה. ולעבור, אבל צ"ע מסוכה (נ"א:) והיכי עביד הכי והא כ' הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל ומשני קרא אשכח ודרש ע"ש, וקו' הגמ' הי' משום דאסור להוסיף על הבנין, ומבואר דגם בכה"ג שהי' רק בנין לז' ימים וכמו שפרש"י דבכל שנה הי' מסדרין הגזוזטראות, וע"ע באר שבע סוף פ"א דתמיד ובכל זה חשוב מוסיף על הבנין, וע"ע בזה בקול תורה סי' ס"ז ובמג"א סי' תרל"ז סק"ג כ' דאין לעשות סוכה ברה"ר דהוי סוכה גזולה, ובס' החיים שם הק' מנחמי' שם שעשו סוכות ברחובות שהן רה"ר, ובס' הדרוש ועיון פ' אמור מאמר רנ"ג כ' ע"פ פמ"ג שם דאם השיג רשיון משר העיר רשאי, וכמו בשיתופי מבואות לענין עירוב שמהני שכירות מן השר באו"ח סי' שצ"א ס"א, וה"נ שבני הגולה עם עזרא עלו לא"י ברשות כורש שהי' אז מושל בארץ, והי' רשאים לעשות סוכות גם ברחוב אר אי יהי' אמרי' קדושה ראשונה קדשה לשעתה וק' לעת"ל, לפ"ז גם לאחר כבישת הארץ לא פקעי' קדושתי', א"כ לא נכנסה לגמרי ברשות המושלים החדשים ולא נעשה קנין גמור, וממילא לא הוי רשאים לעשות סוכות ברחובות, ועשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סי' קי"ג שכ' דלא זכו הכובשים רק בפירות הארץ אבל גוף הארץ נשארה בחזקת ישראל, ולכן לא פקעה קדושתי', ומאן דס"ל ק"ר ק"ל ולא קידשה לעת"ל משום דס"ל שהכובשים הארץ זכו גם בגוף הארץ,

ויצאה איפוא מחזקת ישראל ולכן בטלי' קדושתי': ועי' בס' הרוקח, הל' סוכה הק' אמ"ש שם וישבו בסוכות והרי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד (יומא כ"ה. וסוטה מ':) ע"ש, ותמוה דהרי בשעת אכילת קדשים הי' הכהנים יושבים גם בעזרה, וכתוס' יומא (כ"ה.) ד"ה אין דכ' למשחה לגדולה כדרך שמלכים אוכלים והיינו מיושב, ולפ"ז לא לבד שרשאים לאכול בישיבה רק הי' מחויבים, ואסורים לאכול מעומד כאשר מורה לשון גמרא חולין (קל"ב:) דאין נאכלות רק בגדולה ולא באופן אחר: ועי' טו"ז תרמ"ג סק"ב מ"ש בסוכות תשבו הפי' ישיבה ממש או תשבו תתעכבו ע"ש, ואם נאמר שלשון עכבה בלא"ה ל"ק קו' רוקח די"ל וישבו בסוכות שהתעכבו, וע"ע שם בבית יצחק שכ' שהיו יכולים לעשות סוכה בלשכות הבנויה בחול ופתיחות לקודש שהי' אוכלין בהם קדשים כזבחים (נ"ו.), וע"ע בס' ברכת אהרן סי' קצ"ז אריכות בענינים הנ"ל:

שם) במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת, עי' כלי יקר וז"ל המפו' אמרו כדי לכסות על החוטאים כי יאמרו שעולה הוא מקריב וזה טעם חלוש וכו'. ותמוה דאי' בסוטה (ל"ב:) מפ"מ תיקנו תפלה בלחש שלא לבייש עוברי עבירה שהרי לא חלק הכתוב מקום בין חטאת לעולה וצע"ג - ועי' מג"א תר"ז סק"ב ומ"ש בפנים יפות, וכ"ה בירושלמי יבמות פ"ח ה"ו תשחט החטאת ולמה כן שלא לפרסם את החטאים:

פסוק יט

המחטא רש"י, שהרי נאמר למטה כל זכר, עמ"ש בלח"מ פ"י הט"ו ממעשי הקרבנות:

פסוק כ

כל אשר יגע בבשרה יקדש, ובזבחים (צ"ז:) עד שיבלע בבשרה, ולא רק נגיעה, ועל יסוד זה קיי"ל ביו"ד סי' ק"ה דחם בחמשנגע בלא רוטב אינו איסור רק כדי קליפה, ועי' פנים יפות מ"ש בזה, והנה טעם כעיקר בקדשים לכ"ע דאורייתא, ובס' שיח שרפי קודש ח"ד אות נ"ז הביא בשם האבני נזר ז"ל בקדשים עיקר הפנימיות והטעם ג"כ פנימיות כל אבר, ולהיפך איסורים הם חיצוניות, וזה כוונת הגמ' כל כלי שיש לו תוך מקדש ותוך פנימיות, וע"כ נקרא כלי שרת קסוה, ופרש"י כל דבר חלול נקרא קסוה והיינו פנימיות:

שם) תכבס במקום קדוש, בזבחים (צ"ד.) מכאן שכבוס במקום קדוש הוא, ענובי"ת או"ח סי' קכ"ד קכ"ה שהק' מנ"ל שצריך לכבס בעזרה, דהרי גם הר הבית שהוא מחנה לוים בכלל מקום קדוש הוא, ותי' כמו בחטאת דכ' במקום קדוש בחצר, ואשם ג"כ איתקש לחטאת, וילפי' בכל מקום דכ' במקום קדוש היינו העזרה ולא מחנה לווי', וע"ש בהגהות מבהמ"ח, דכן בכ"ח שבירה בפסוק כ"א והי' ג"כ במקום קדוש, ובאמת מפורש ברמב"ן כאן דכבוס במקום קדוש שיהי' אחר שנבלע כמו שהי' קודם הזי' שאסור להוציא מן הקלעים - וגם בדברי שאול מ"ת העיר דלא נתבאר בתורה היכן הי' השבירה, ובר"מ פ"א

ה"א ממעה"ק אי' ג"כ דכבוס הי' בעזרה, ולא נתברר מהיכן למד זאת, אך ק' מזבחים (צ"ו.) נהדרי' לכבשונות, ותי' אין עושין כבשונות בירושלים, משמע הא אם הי' עושין הי' מחזירים לכבשונות, ותמוה דהא צריך שבירה במקום קדוש ובעזרה לא הי' כבשונות וצע"ג: ובשלומא לרש"י וראב"ד בפ"ח הי"ד ממעה"ק דגם שאר קדשים הי' צריכים כ"ח שבירה, א"כ הקו' קאי על כלי מתכות של קדשים אחרים שלא הי' צריך שבירה במקום קדוש, דרק על חטאת קאי על מקום קדוש דכ' בי' כבוס וכיבוס גופי' אינו רק בחטאת, אבל לר"מ דרק בחטאת צריך שבירה בכ"ח ק', וצ"ל דשם להס"ד דלא ס"ל דשברי כ"ח נבלעין במקומן ולא ס"ל דבעי מקום קדוש וא"ש, ועי' רע"ב פי"א מ"ד מזבחים מפורש שילפינן שבירה מכבוס שבעי במקום קדוש ע"ש ובפענח רזא כ' בטעם כבוס לפי שחטאת נאכלת לפנים מקלעים, אם הוזה מדמה על הבגד היוצא אח"כ הרי הדם נפסל ביוצא ע"ש:

פסוק כא

וכלי חרש, בר' בחיי יש למים ג' כחות קרים פושרים וחמים, הכשירו קרים, הפושרים אם נתן בהם האיסור אין הכשירו כו' אלא בהדחת פושרין כו', עי' קובץ שערי תורה סי' מ"ה, דהכלל כשאין יד סולדות בו שרי בהדחה ופושרין לא שמענו וצ"ע, ובסי' ס"ה כ' בפשט שקורא להמי כלי שני פושרין, וכמ"ש הפו' דאם תשמישו בכלי שני גם הכשרו בכ"ש:

שם) בתיב"ע הא דכ"ח ישבר שלא יבשלו בו חולין, ובפרד"י תצוה (דף ש"ב:) הבאתי שק' בלא"ה כשמבשל אח"כ פולט, ובאמרי בינה ה' פסח סי' י"ח כ' לפמ"ש המפו' דבקדשים הואיל וכ' למשחה כדרך שהמלכים אוכלים מיפסל אפי' ע"י פגם, וזה כוונת ת"י דלא יבשל בו חולין דהוא כלי שרת וצריך שבירה, וא"כ חולין א"א לבשל בו דהוי כ"ש, וקדשים א"י לבשל ממנ"פ אי לא יפגום הוי נותר - ובאנו לזה דעיקר אזהרה משום הרחקה וסייג שלא יבואו הכהנים לידי תקלה שיבשלו בו חולין, ומצינו שהתורה הזהירה מסייג, וכמ"ש במד"ר נשא פ"י שאסרה התורה משרת ענבים שלא ישתכר, וכ"ה בילקוט שופטים סי' י"ג, ובפתיחה לפמ"ג או"ח ח"א אות י"ז דמצינו סייג מה"ת בחמץ ב"י הואיל ורגיל כל השנה שמא יבא לאכלו, (ועי' פרד"י שמות כ"ב:) והוא מר"ן ריש פסחים, ובכ"מ פ"א ה"ב מטומאת מת טעם שאסרה תורה לבשל בב"ח כדי שלא יבואו לאכלו, ובס' הדוה"ע הק' דבמקדש ל"ה לחוש לזה, דכהנים זריזים וידקדקו שלא לבשל חולין בקדרה של חטאת, וכמ"ש בפסחים (נ"ט:) וברש"י, ובשבת (כ'.) ברש"י שהי' כולם בני תורה וחרדים ונזהרים ולא אתי לחתויי משתחשך, וגם ק' חולין בעזרה

מה עבידתי', אך י"ל שמלבד הקדשים שאכלו כהנים במקדש, אכלו גם חולין וכדאי' בתמורה (כ"ג.) שאם הי' מעט אוכלין עמה חולין ותרומה כדי שתהי' נאכלת על השובע ובאנו למחלוקת רש"י ותוס' שם, דלרש"י שיאכלו עמה חולין ותרומה היינו חוץ לעזרה, ואח"כ יכנסו לעזרה ויאכלו המנחה, ול"ה רשאים להכניס חולין, ותוס' ס"ל דגם בפנים הי' רשאים לאכול חולין ע"ש, ובמל"מ פ"ב ה"ג משחיטה שהאריך בזה, א"כ לתוס' י"ל כתיב"ע, אבל לרש"י אסור להכניס חולין לעזרה, ולחשש שיוציאו כלי של חטאת לחוץ ויבשלו שם חולין ג"כ ל"ש דבלא"ה אסור לבשל דנפסל ביוצא ובלא"ה ל"ש חשש שמא יבשלו חולין, הרי הקדרה הי' של קודש, והי' כלי שרת ול"ה רשאין לבשל בו חולין, וכמו שהעיר בזה בכל"ח אות ד', ובקדרה של חרס ל"ש כ"ש דכלי שרת דחרס לא עבדינן בזבחים (צ"ו.), ועתו"ס מנחות (צ"ו.) ד"ה שאלו, וס' אמבוהא דספרי נשא (דף פ"ט:) אריכות בזה:

שם) בכלי נחשת, ברש"י שבת (מ"ד.) ד"ה נר כ' נחשת לא בלע, וק' דהרי כאן כ' ומרק ושטף במים ופרש"י לפלוט בליעתו וכ"כ במטות (ל"א כ"ב), ועכצ"ל דאין כוונתו שלא בלע כלל אלא דאינו בולע הרבה כחרם, לכן לא הוי מוקצה מחמת מיאוס, ובהגהות רש"ש כ' דכן אי' בפרה פי"ב מ"ה ע"ש, ואין ראי' דשם עכצ"ל דלא בלע כלל כמ"ש הרע"ב דמיירי בצונן אבל ע"י אש גם נחשת בלע אלא דבליעתו מעט, וכמ"ש באדר"נ פמ"א בכלי זכוכית, וכ' הר"ן פסחים (ל':) דבליעתן מועטת, וה"ה בנחשת, ועש"ך יו"ד סי' ס"ח סקל"ג שהביא רי"ו דכלי נחשת אינו בולע כשאין האור מהלך תחתיו, וה"ד בשאר מתכות, ואין הבדל בין נחשת למתכות, והפמ"ג במ"ז סק"ט ד"ה ואכתי הביא בשם מקום שמואל סי' י"ז שמחלק דשאר מתכות בולע ונחשת אינו בולע ועפת"ש, ובשו"ת חמדת אפרים או"ח סי' ט' מ"ש בזה:

שם) ומורק ושוטף במים, ערש"י פעל "מרק" ישמש על הצחצוח והליטוש ונבדל מן מרט, המורט לוטש מגוף הברזל והמורק הוא להעביר החלודה שעל פניו, ודי במים צוננים, ונבדל מן שיטף שהשטיפה היא העברת המים מבחוץ ומריקה בפנים, ולפעמים מריקה בחמין, עי' תוה"מ סי' ע', ואילת השחר סי' תמ"ה וראיתי בפסקי תשובה סי' קע"א שהביא אם אפשר להגעיל בחמין שהוחמו ע"ג עלעקטרע, כלים שבלעו ע"י חמי אור, והביא פלוג' ראשונים בחמי טברי' למ"ד חמי האור נינהו אי אפשר להגעיל בהם כלי שבלעה ע"י אור, ואי מקרי כבלעו כך פלטו, וחמי עלעקטרי לכאורה חשוב חמי אור - ולענין הבערה וכיבוי בשבת ויו"ט לא נתברר בבירור גמור אי חשוב אש ורק לחומרא חוששין אותו לאש, אבל לחשבו אש לקולא מנלן: ובענין עלעקטרי ביו"ט ע"ש בסי'

קס"ט וק"ע שהגר"י ראזין ז"ל מדווינסק, אסר הדלקת עלעקטרי ביו"ט מצד מוליד, והוי כמו הדלקת עץ גפרית ע"ש וכן הסכים הגרח"ע גראדזענסקי שליט"א מווילנא, וע"ע בזה בשו"ת מחזה אברהם או"ח סי' מ"ח, ושו"ת מהרש"ם ח"ב סי' רכ"ב, ובקול תורה שנה א' סי' כ"ח לענין כיבוי גאז ע"י עכו"ם וצידד להתיר, ובענין להדליק בעלעקטרע בשבת אי הוי רק גורם שהזרם יגיע לחוט ע"ע בס' אבן שלמה על שבת (ל"ו.), וראיתי עוד תשובה מהגר"מ אריק והגר"י ענגעל דהחליטו לאיסור להדליק עלעקטרע ביו"ש דהוא ממש תולדות אור, כהוצאות אור ואש מן אבנים והוי מוליד, ואין בזה נדנוד ספק כלל: ובפרד"י בא (דף ע"ד:) הבאתי קו' העולם דאיך משכחת בישול בחמי טברי' דפסח אינו נאכל רק בירושלים, ובפסחים (ח':) אין חמי טברי' בירושלים, ואם הביא ק"פ לטברי' נפסל ביוצא, ואם הביאו חמי טברי' לירושלים נצטנן, וגם הוא כלי שני, וע"ש במילואים (דף שפ"ו:) בזה, ובפס"ת שם הביא בשם אדמו"ר מגור שליט"א שיוכל להיות שהביאו בטערמוס הנתחדש כעת, ואין כל חדש וכו' והביאו בתוכו מחמי טברי' לירושלים והגר"י ראזין ז"ל הביא מע"ז (ל"ג:) מליגהו מיא אנחינהו בשימשא ופקעו, ומזה ראי' דמים שנתחממו על חמה לא מהני בגדר הגעלה: ובענין אי מותר להריק בשבת מים חמין מתוך כלי ראשון אל טערמוס שתכינתו להעמיד במשך מעל"ע החמימות, ויתכן להקל מצד דהטמנה שגזרו חז"ל היינו הטמנת הכלי עם התבשיל שבתוכו, אבל הטמנת עצם התבשיל בלי שום כלי לא נכללה בכלל הגזרה כי לא היתה אז במציאות וכללא דמילתא דלא שכיח לא גזרו רבנן, וכעין זה כ' תוס' ב"ב (י"ט.) ד"ה משום לענין הטמנה בסלעים, ובשו"ת מערכי לב בהשמטות סי' ה' העלה שאין להקל רק בשביל חולה אפי' שאין בו סכנה, אבל לא באופן אחר, והגר"י ראזין ז"ל כ' דהוי בגדר אנטיכי בשבת (מ"א.) וע"ש בפס"ת סי' קע"ו קע"ז: וראיתי עוד בירחון מרבה תורה סי' י"א מזה אריכות דטערמוס משמר החום משום כסף חי והוי מטמין בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל דאסור, ועי' שבת (מ"א.) במוליאר הגרוף דשי' תוס' ורשב"א ור"ן דמוליאר לא הוי הטמנה, שלא כדעת רש"י, וע"ע (בדף נ"א.) בפינה ממיחם למיחם, ובטו"ז או"ח סי' רנ"ח סק"א, ופמ"ג במ"ז סי' שי"ח סקי"ט ורב א' צידד להתיר כי כסף חי מחזיק החום איזה שעות, ואם נותנים מים צוננים בימות החמה נשאר ג"כ צונן כבתחילה, והיינו שאין האויר עובר דרך נקבי הפאריס שיש בכל דבר, (עי' ספר הברית מאמר ז' פ"ב שאף במתכות ואבנים יש נקבים קטנים, וכ"כ בשו"ת חת"ס או"ח סי' ר"ח ד"ה וראיתי) וכל זה אם בכלי מכוסה, אבל אם מגולה אויר נכנס דרך שם, (וגם ידוע שטערמוס אם אינה מלאה מים, מתקררת בשעה מועטת שאויר נכנס באותו מקום הפנוי טרם שמכסיהו ואח"כ מקרר המים),

לכן טרם שמכסיהו, הרי הוא כלי שני, וכשמכסיהו הרי הוא מטמיקבכ"ש שאין בה איסור הטמנה - ואף דליכא דפנות המקררות, עכ"פ אין כאן דפנות המחממות, דהכסף חי אינו מחמם יותר רק שמשמר החום, ובאמת גם מתחיל להתקרר מעט מעט, ואם התירו להטמין בכלי שני, מאן מפיס לחלק בהתחלת הקירור כמה גראד יהי' באותה הקרירות, וע"ש דלא העלה דבר ברור, והדבר צריך להתברר מפי גדולי הדור, שהרבה אנשים עושים כן ופשוט בעיניהם שמותר:

שם) בראב"ם הק' למה הוצרכה התורה שבירה בכ"ח ומריקה ושטיפה בכלי מתכות למ"ד לינת לילה, פוגמת הא הוי נותן טעם לפגם והבליעה אינה אוסרת אשר יבושל בהכלי, ועוד לשהינהו לכלים דלהוי אינם בני יומן והבליעה לא תאסר ע"ש, והוא קו' תוס' ע"ז (ע"ו.) ד"ה בת, ועי' רא"ש דגזה"כ הוא, שכ' וא"ת מנלן דכ"ח אינו יוצא מידי דופי' לעולם, כיון דהשבירה רק מגזה"כ, וי"ל מדכ' מו"ש בכלי נחשת ושבירה בכ"ח ש"מ דא"י מידי דופי' לעולם עש"ה, ובפענח רזא כ' דבקדשים כ' למשחה ולגדולה וכמ"ש בזבחים (צ"א.) ובעינן דרך המלכים וגדולים שאוכלים בלי שום נתינת טעם אחר אפי' לפגם, וכ"כ במנחת יהודה הנדפס עם בעה"ת ובס' לוית חן כ' דבביהמ"ק הי' נס שלא הסריח בשר קודש לעולם (אבות פ"ה מ"ה) ולא נפגם כלל, ולא הי' פוגם הבשר שחזר ובישל בו, לכן לא הי' תקנה לכ"ח כי אם שבירה ע"ש, ובכל"ח הק' עלי' דהכא אדרבה ע"י הנס יאסר כל הבשר קודש שיבשל בו ול"ש לעשות נס, כיון דכל הנס הי' רק משום שלא יפגם בשר קודש ויהי' ראוי לאכילה, והכא להיפך דאם לא יפגם יהי' אסור כל הבשר, ולכן כשיבשל בו קודש נראה באמת דיהי' נטלפ"ג אך בזה שוב לא יהי' למשחה ואסור לבשל בו קודש, ובחולין אסור לבשל דלא יהי' נטלפ"ג דבליעה של קודש לא יפגום הבשר החולין ויהי' נו"ט לשבח ושפיר אין עצה רק שבירה, ותי' הפע"ר ולוי"ח עולים בקנה אחד: ובס' דברי דוד מהטו"ז השתומם על הקו' הנ"ל דדוקא לענין אכילה דתלי' בטעם, אז היתר בנטלפ"ג שאינו נהנה כמ"ש הר"ן סוף ע"ז, משא"כ בנותר שדינו בשריפה עיקר מצות שריפה אפי' אחר שנעשה לפגם, דכל זמן שהוא בעולם חייב לשרפו ומה יועיל בזה טעם לפגם, ומה הקו' למה צריך שבירה ומו"ש הא הוי לפגם, אדרבה מטעם זה צריך שבירה שלא יבא לידי נותר ויטעון שבירה, ומה תועיל פגימתו לבטל מצות שריפה ממנו, דשבירת כלי לא משום שיפליט אח"כ איסור דאפי' אם רוצה להניחו ולא לבשל בו אינו מועיל, וצריך שבירה שלא לבוא לידי נותר - ובס' דברי חנוך תי' זה והביא ראיות דשבירה בכ"ח ומו"ש בנחשת הוא רק מטעם שלא יבשל בו אח"כ ויפליט הבלוע שבו, וכמ"ש הרא"ש סוף ע"ז דאי' בפסחים (פ"ג) דעצם מקרבנות אם לא הי' בו מלח אחר

שנעשה נותר א"צ העצם שריפה רק משליכם אותו לאיבוד, ואע"ג שקיבל טעם פגום, דלא הוצרך שריפה אלא בראוי לאכילה, א"כ ה"ה בכלי ל"ש בהבליעה איסור נותר דלא גרע מעצם, ועתו"ס זבחים (צ"ז) ד"ה ממתין דאין לפרש מו"ש קודם שיעשה נותר כדי שלא יבואו קדשים לבית הפסול דהכא מבואר דלאח"ז אכילה עביד מו"ש ע"ש, וע"ש בתי"ט דכן הוא שיטת רש"י, ולהטו"ז הנ"ל ע"כ צריך לעשות מו"ש קודם כלות זמן כדי שלא יעבור על בל תותיר, אע"כ דבכה"ג ל"ש בל תותיר, כיון שאינו בעין, והא דצריך שבירה או מו"ש רק כדי שלא יבשל אח"כ, ועי' בזה בחתם סופר על סוגיות סוגי' דקדרות בפסח ישברו בדף מ' בזה, ובס' פתח הדעת במסך הפתח לסי' ס"ט אות ד': ובענין בליעה בעצמות האריך בכל"ח אות ד', והביא או"ז ח"ג במס' ע"ז סי' רצ"ג בזה אי כלי עצם בולע, ועי' פנים יפות כאן מ"ש בענין מו"ש עש"ה, ובשו"ת מהרי"א הלוי ח"א סי' מ"ו, ובחלקת יואב תנינא סי' י' - ובקו' ראשונים הנ"ל אי לינת לילה פוגמת למה צריך שבירה למו"ש, ראיתי כעת בס' אמרי אמת סי' קל"ו דכמו שמצינו במן שהותירו לשבת שלא הבאיש ורמה לא הי' בו, וכן הי' בקדשים כל הלילה שהי' המצוה לאכלו, גם הבליעה לא נפגם כלל ולא נצרך לומר שהאיסור ופגם באים כאחד כרא"ם לפי שאין כאן פגם כלל, כי עלות השחר אינו פוגם כי אם בליעה שהתחילה לפגום כל הלילה משא"כ חטאת שכל הלילה הי' מצותה באכילה לא התחילה לפגום כלל וגם עלות השחר אין פועל פגימתה, ועמש"ל: ובס' הדרוש ועיון העיר בתי' הפע"ר אף שטעמו אח"כ פוגם מ"מ משום זה עצמו שהי' פוגם ובקדשים בעינן למשחה כנ"ל, א"כ נהי שאין יכולין לבשל בו קדשים, אבל הכי אין יכולין לבשל בו חולין דיהי' נטלפ"ג, וצ"ל כמש"ל דיש חשש שמא יבשל קדשים ומחמת סייג וגדר, אבלזה גופא אם הא דלמשחה וגדולה כדרך שהמלכים אוכלים אם הוא עיכובא וגם בדיעבד לא יצא ידי אכילת קדשים, או רק למצוה ולא לעיכובא בדיעבד, ול"ש לומר דלהכי הצריכה התורה שבירה ולא התירה לבשל בו חולין שמא ישכחו ויבשלו בו קדשים, דהיכי דאסור רק לכתחלה ולא בדיעבד ל"ש שמא ישכח כמ"ש הט"ז יו"ד סי' ב' סק"ד וצ"א סק"ז ועתו"ס גיטין (ג':) ד"ה דתנן כיון דבדיעבד כשר שלא לשמה ל"ה מתקנינן בפני נכתב, וכ"מ בתוס' שבת (קמ"א:) ד"ה במנעל, ועי' בהגהות לשו"ת בית יצחק אה"ע ח"א סי' קל"ב דבקדשים שאכילה צ"ל בגדולה אין יוצאין שלכד"א, ומראשונים הנ"ל ראי' לזה דבקדשים צריך שלא יהי' שום נטלפ"ג: והר"ן סוף ע"ז תי' קו' הנ"ל שבלוע בקדרה אינו בן יומו אינו כלל לפגם, וראוי' לגר אלא שאינו משביח תערובתו ורק פוגם, וכיון שבעודו הבלוע בקדרה אינו פגום צותה תורה.. לבערו כשם שצותה לשרפו ע"ש, וק' דאיך נעשה מבוער ע"י השבירה הא

עדיין נבלע בחרס, וממ"נ אי אמרי' דבלוע כמבוער למה צריך שבירה, וכן הק' בכל"ח ובשו"ת כנסת יחזקאל, ונלפענ"ד דבשביעית פ"ט מ"ה אי' הכובש ג' כבשים בחביות א' כו', ר"ג אומר כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן החביות, וכ' תוס' פסחים (נ"ב.) דסובר דממשות של כל א' שכלה מן השדה אסור אבל הטעם הוי כמבוער, והק' בתי"ט דאי הלכה כר"ג א"כ הא דקתני שביעית אוסרת בנו"ט קודם הביעור אמאי יאסר כיון דהבלוע לא אסרה התורה דהוי כמבוער, ותי' בתוס' רע"ק דהתם איירי דאוסר בנו"ט דצריך לאוכלו בקדושת שביעית שלא יעשה בו סחורה וכדומה, אבל מ"מ אינו חייב בביעור כנ"ל: ולפ"ז שוב ק' למה צריך מו"ש לבליעת נותר כיון דאין הנותר יכול לאסור קדשים שמבשלין אח"כ דהוי לפגם, ורק משום דנותר צריך ביעור מן העולם כמ"ש הר"ן ויקשה להנ"ל דהטעם הנבלע בקדרה חשוב כמבוער, וא"כ א"צ כלל לבער טעם נותר שבכלי דרק בעין צותה תורה לבער ולא בלוע כמו בשביעית דטעם הנבלע באוכל חשוב כמבוער (ומצאתי כעת שהעיר קצת בזה בחלקת יואב תנינא סי' י'), אך ל"ק דבשלמא הטעם הבלוע באוכל כיון דאי אפשר להפריד הטעם מאוכל דאין הגעלה באוכלין שפיר הוי כמבוער, אבל טעם הנבלע בקדרה כיון שיכול הבלוע שבתוכו להפליט ע"י הגעלה לא חשוב הטעם כמבוער, ולהכי צריך מו"ש בכלי מתכות דיכול להוציא הבלוע ע"י הגעלה לא חשוב הטעם כמבוער וא"ש, ועי' חת"ס יו"ד סי' קי"ד ד"ה וכבר, וזה ניחא בכלי מתכות אבל בכלי חרס דא"י מידי דופי' לעולם רק פולט מעט מעט עי' בטור יו"ד סי' צ"ג, ולהנ"ל דהיכי דיכול להפריד איסור לא חשוב הטעם כמבוער, א"כ יהי' צריך כ"ח לעולם הגעלה כיון שבכל פעם שמגעיל יוצא הבלוע מעט, ויהי' צריך להגעיל כ"ח בתדירא פעמים רבות לבער נותר הבלוע וזה דבר שאין לו שיעור ואין לו סוף, להכי הוצרכה התורה שבירה בכ"ח ושוב אינו יכול לבשל בה ולהגעיל ממילא הוי הבלוע כמבוער כיון דאין יכולים להוציא מהשברים הבלוע ודמי לאוכל, וא"ש קו' הנ"ל דשפיר חשוב בכ"ח ביעור השבירה, דע"י השבירה אינו יכול לבשל בו ולהגעיל, ושוב אינו יכול להוציא הבלוע וממילא הוי כמבוער: והנה מתוס' חולין (ק': ד"ה בשקדם, וק"ח: ד"ה שנפל) מבואר דאפי' אי לא אמרי' חתיכה עצמה נעשה נבלה הצריכו ב' פעמים הגעלה דבסתם כלי אין במים ס' נגד הקדרה ע"ש, וכ' המפו' שהוא דוחק שיגעלו ב"פ דלא הוזכר בתורה, ועוד קשה לי מו"ש בקדשים דס"ל לרבנן מריקה בחמין ושטיפה בצונן בזבחים (צ"ו:) דמריקה בחמין משום הגעלה ולא מצינו בשום מקום שיהי' מורק בחמין ב"פ, דבפעם הא' נבלע ממי הגעלה הבלוע איסור, ונראה לתרץ ע"פ ר"ן הנ"ל דעצם הבלוע מאינו ב"י אינו פוגם בקדרה ורק כשיוצא ויתערב בתבשיל פוגם התבשיל להכי הוצרך

מריקה לבער נותר הבלוע בעודו משובח, ולפ"ז כשמורק בחמין להוציא בליעת נותר מהקדרה למים, נעשה הבלוע במים פגם, ושוב אפי' כשנבלע עוד הפעם בהקדרה לא הוצרך לבער כיון דהוא לפגם דכבר נתערב במים להכי סגי בפעם א' - וגם בגיעולי נכרים נראה דלא הוצרך ב"פ הגעלה, עפמ"ש הרשב"א דכלי שדרכו להשתמש בשפע ונבלע בו איסור מעט שרי לבשל לכתחילה בו ולא הוי בכלל אין מבטלין איסור לכתחילה כיון דאין כוונתו לבטל, וגם כיון שדרכו להשתמש בשפע כל פעם שיבשל יהי' בודאי ס' להכי לא גזרינן, ועי' יו"ד צ"ט בסופו וס' קכ"ב, ולפ"ז כיון דלאחר שהגעילו פעם א' ויצא כל הבלוע למי הגעלה, ושוב אף שחור ונבלע בו מ"מ זה איסור מעט, כיון דקאי השתא דלא אמרי' חענ"נ ושוב לענין המיעוט הנבלע בובודאי יהי' ס' כשיחזור ויבשל בו והוי דרכו להשתמש בשפע וא"ש: והר"מ פ"ח הי"ד ממעה"ק פסק דרק בחטאת בעי שבירה בכ"ח ולא בשאר קדשים, ותמהו המפו' הא בגמ' יליף מהא דהוצרכה שבירה בכ"ח, דאין כ"ח יוצא מידי דופיו לעולם, עי' זבחים (צ"ו:) ולהר"מ גזה"כ הוא דהא בשאר קדשים א"צ שבירה, ומהני מו"ש לכ"ח, כ"ש לגבי שאר איסורין, עי' חות דעת סי' צ"ג סק"ב, ונ"ל ע"פ הנ"ל למה צריך שבירה בכ"ח יהי' מהני מו"ש דהא דיצא ע"י מו"ש יצא, והא דאינו יכול לצאת ע"י הגעלה יהי' כמבוער, דהבלוע שא נו יכול לצאת הוי כמבוער כנ"ל, וממנ"פ לאסור המתבשל אחריו הוי נטלפ"ג ולענין ביעור הנשאר תשוב כמבוער, ומכח קו' זו סובר הר"מ דהא דהוצרך שבירה בכ"ח הוי גזה"כ רק בחטאת דוקא, דשבירה לא כ' רק בחטאת והוי גזה"כ דלא יהי' חשוב כמבוער, אבל בכל קדשים לא הוי גזה"כ וסגי בהגעלה, ומו"ש צריך דבודאי אף בכ"ח יוצא ע"י הגעלה רק דאינו יוצא לגמרי, דהא מה"ט אוסר המתבשל אחרי' בנו"ט, ולא חששה התורה להוציא הבלוע, רק מה שיכולין להוציא בפעם הראשון ע"י מו"ש, ומה שאינו יוצא ע"י מו"ש הוי כמבוער ועוד שלא להקל בכ"ח יותר מכלי מתכות וצריך מו"ש, אבל בכל קדשים י"ל דהבלוע שאינו יכול להוציא ע"י הגעלה הוי כמבוער, ולאסור המתבשל אחריו הוי לפגם, ולהכי שרי לבשל אחר מעל"ע, אבל בתוך מעל"ע אסור לבשל משום נתינת טעם דיהי' ממעט באכילת קדשים דלענין נו"ט לא חשיב כמבוער כנ"ל: ובזה מיושב קו' הכרו"פ סי' ק"ג סק"ו מזבחים (צ"ה:) תנור של מקדש של מתכות הי' ואי ס"ד בישול בלא בלוע לא קפיד נעבד של חרס, ומשני כיון דאיכא שירי מנחות דאפייתן בתנור ואיכא בישול ובלוע עבדינן של מתכות, והק' הא במנחת חוטא כ' לא ישים עליה שמן ורק בשאר מנחות, ובשאר קדשים חוץ מחטאת סגי אף בכ"ח מו"ש ואמאי הוצרך תנור של מתכות, ולהנ"ל א"ש לנכון דבתוך מעל"ע אינו יכול לאפות דהא כ"ח א"י מדופיו לעולם ואסור בנו"ט, ורק

לענין ביעור נותר חשוב כמבוער לאחר מו"ש, ולהכי עבדינן של מתכות שיהי' יכול לבשל בהתנור שלמים אפי' בתוך מעל"ע לאחר שיאפו שירי מנחות שלא יהי' ממעט באכילתן: עוד י"ל הר"מ הנ"ל דשבירה בכ"ח רק בחטאת ולא בשאר קדשים, וק' הא אין כ"ח יוצא מדופי' לעולם, גם קו' לח"מ שם דמו"ש בעי עוד קודם שנעשה נותר תיכף אחר אכילה, והוא נגד תוס' שם ד"ה ממתין דהוכיחו דאין לומר כן מדאמרי' לר"ט דכל יום נעשה גיעול לחבירו, גם הק' שם מה קאמר שם אביי (בדף צ"ז.) מאי אין, טעינן ק"ק אבל קק"ל טעינן, ולהר"מ אין נ"מ ולעולם מיד אחר אכילתן טעינן, וי"ל דר"מ לשיטתי' בפי' המשניות וענין כ"ז וכו' מפני שהוא עסוק בשעת הרגל כו' שאלו לא נמרקו משמנונית הנדבק בכלים יהי' נותר כו', א"כ י"ל דהר"מ ס"ל כמסקנת ר"א, בע"ז (ע"ו.) דבליעה לא נעשה כלל נותר ע"ש, וברש"י כאן דבעידנא דפליט ליתא לאיסורא בעינא והא דצריך מו"ש רק למה שהוא בעין, הרי דס"ל כר"א דאיסור נותר רק על הבעין ולא על הבליעה, והא דכל יום כו' היינו דהבלוע שפולט בכל יום אינו אוסרת, אבל יש לחוש על הבעין הנדבק בכלים, רק דבכל השנה צריך כמה פעמים מו"ש בין תבשיל לתבשיל, וברגל משום שמחת יו"ט די בפעם א' ביום לר"ט, ולחכמים אף ברגל צריך בין תבשיל לתבשיל, ממילא ל"ק קו' תוס' מר"ט דכל יום כו' דהא המו"ש אינו כלל משום הבלוע רק משום הבעין, ובזה לא פליגי כלל ר"ט וחכמים ורק פלוגתתם אי גם במועד צריך בין תבשיל לתבשיל, ול"ק קו' הלח"מ דאביי הק' דאם בישל בו חטאת בטח יהי' רשאי לבשל בו פעם ב' חטאת בלא מו"ש, דעתה לא איכפת לן הבעין שנדבק כיון דאוכלים חטאת, והבליעה אינו נעשה נותר, ורק כשירצה בשל קק"ל צריך מו"ש מחשש בעין מחטאת, וא"כ אם בישל בו קק"ל בלא מו"ש מבישול הראשון שהוא חטאת, אז תלוי ג"כ אם יש בו בנו"ט, אבל אם אין בחטאת בנו"ט לא איכפת לן הא שבישלו קק"ל, דהבעין אינו בנו"ט והבליעה אינה אוסרת, ושפיר חידש לן אביי אף לרמב"ם:

שם) בכ"מ וז"ל ויש לתמוה למה לי להודיעני שהוא דבר ספק ולא פסקה לחומרא סתם כדרכו בשאר ספד"א וצ"ע, והנה שם בפ"ח הכ"א ממעה"ק פסק הר"מ כ"ח שבישל חטאת ויצא מכניסו ושברו בפנים, נטמאו מבחוץ נוקבו בכדי שרש קטן כדי שיטהר ומכניסו ושברו בפנים, ואם נקבו נקב גדול אינו שוברו מבפנים דאין מכניסין רק כלים ע"ש, בזבחים (צ"ד:) א"כ אם יהי' בישול בלי בלוע דלא איפשטא בגמ' ואח"כ יצא ונטמא מה יעשה דיהי' חומרא דאתי לידי קולא, אם נימא דצריך שבירה לחומרא, דהיינו לאחרעשיית נקב קטן לטהרו מטומאתו, אבל אסור לעשות נקב גדול, דבטיל לי' מתורת כלי, ואין מכניסין רק כלים בנקב קטן שעדיין שם כלי עליו, ויש חשש גדול דילמא אינו

קדוש ובישול בלא בלוע אינו כלום איך רשאי להכניס כלי טמא למקדש, ולשברינהו בחוץ בודאי אסור דלמא קדוש וצריך לשברו בפנים ואיך יעשה, ולכן נזהר הרמב"ם בלשונו הטהור ולא כ' דאזלי' לחומרא דא"כ הי' הדין לשברו בפנים, ואם נטמא ג"כ כן בעשיית נקב קטן ונצמח מזה קולא וחומרא, לכן כ' רק דיש בדבר ספק ואם לא יטמא ממילא ידעי' דאזלי' לחומרא, אבל אם יטמא בחוץ בודאי לא ניזל לחומרא דאיך נכניס כלי טמא:

שם) בהדין כל שצריך ליבון ועשה הגעלה אף דכבר פלט ואין בו כדי ליתן טעם, אבל משום שפולט מעט מעט ועוד נשאר בו מעט טעם, לכן אסור לבשל בו משום שאין מבטלין איסור לכתחלה כמ"ש האחרונים, והקשה לי אחי הרה"ג ר' שלמה זאב נ"י מלאדז בע"ז (ע"ו.) מה פריך רבא סו"ס כי פליט איסורא פליט הא אינו דומה גיעולי עכו"ם לקדשים, כיון דרוב פוסקים ס"ל דא"מ איסור לכתחלה רק מדרבנן כמ"ש ביו"ד סי' צ"ט ס"ה, ואמאי לא יהי' מותר לכתחלה בקדשים הא אין שבות במקדש, ולאו דוקא לענין שבת רק לכל הדברים א"ש במקדש, והשבתי לו להנובי"ת יו"ד סי' מ"ה דא"מ איסור לכתחילה ביבש הוא מה"ת, וכ"כ בחת"ס יו"ד סי' שי"ט, ועי' פתחי תשובה צ"ט סק"ב, ולפמ"ש המפו' ביש עיקר מה"ת יש שבות במקדש, וכמ"ש תוס' ביצה (ד':) ד"ה דתנן לדין ביטול לכתחלה בדרבנן, וא"כ א"ש דביטול לכתחלה ביבש מה"ת יש שבות במקדש דיש לו עיקר מה"ת, וגם י"ל להכ"מ בה' בית הבחירה בפ"ח בסופו דכל דאפשר בענין אחר לא דחינן שבות דרבנן, ועי' ארעא דרבנן אות ד'. וכאן אפשר בליבון, וע"ע בלח"מ פ"א הי"ח מק"פ, ושעה"מ פי"ב משבת, ולימודי ה' סי' קס"ט וקע"ח, ולקמן (ז' כ'): הטו"ז או"ח תנ"א סקכ"ג יצא לידן בדבר חדש, דאף דכ"ח א"י מידי דופי' לעולם ול"מ הגעלה, מ"מ בכ"ח חמץ בפסח מועיל מילוי ועירוי ג' ימים (היינו שימלאו מים מעל"ע וישפכו כל ג' מעל"ע כמבואר ביו"ד סי' קל"ה סי"ב) דבהגעלה הוי זמן מועט להפליט דזמן מרובה אסור דיחזיר הבלוע בכלי כמ"ש בר"ס תנ"ב אבל מילוי ועירוי דיש זמן רב פולט אף בכ"ח ע"ש, וק' דאיך יתרץ הא דרב בפסחים (ל'.) קדרות בפסח ישברו בכ"ח דליכא תקנה דחמץ לאחר פסח אסור בהנאה וגם נטלפ"ג אסור, הא יש תקנה ע"י מילוי ועירוי, ועוד קסה לי הא דתורה אמרה כ"ח א"י מידי דופי' לעולם הא יש תקנה ע"י מילוי ועירוי, ובפמ"ג שם העיר קצת בזה, ונלפע"ד דבחולין (קי"א:) בפלוג' רב ושמואל בנ"ט בר נ"ט דהתירא דרב ס"ל אסור ושמואל מותר, ונ"ט בר נ"ט דאיסורא אסור לכ"ע, ולדידן דקיי"ל כשמואל, וכ' בפמ"ג יו"ד צ"ד בשפ"ד סקכ"ב ובמשבצות ר"ס צ"ה, הא דנ"ט בר נ"ט דאיסורא אי מה"ת אסור או מדרבנן ונפק"מ לספיקא, ובספרו גנת וורדים

כלל ס"ה כ' דרק מדרבנן דאין לומר דהוי טעם גמור, דא"כ מה נ"מ היתר לאיסור וכי קדרה נביאה היא, אלא דהוי טעם קלוש ומדאו' מותר ורבנן גזרו רק באיסור ולא בהיתר, וע"ש בראש יוסף, נמצא לרב דנ"ט בר נ"ט דהתירא אסור הוא מה"ת, דאין לומר דיחלקו במציאות אי הוי טעם גמור או קליש, רק דרב סובר דמדאו' אף טעם קליש אסור דטכ"ע דאו' ואין חילוק בין היתר לאיסור, ובע"ז (ע"ו.) בהא דכל יום נעשה גיעול לחבירו, ותמהו הראשונים הא צריך ליבון, והוציא מזה הרשב"א בתה"א דבהתירא בלע איקלש ע"י הגעלה אף כ"ח, וגם דכל דצריך הגעלה נקלש ע"י בישול, ולא חל עלי' אח"כ שם איסור ורק בהיתר כגון קדרה של בשר שבשלו ירקות מותר לבשל בו חלב ולא באיסור ע"ש והטור יו"ד כ"ג הביא בשם בעל העיטור דגם בבישול חלב בקדרה חרס של בשר ב"י ויש ס' מותר לבשל מאיזה מין שירצה. ותמה הטור דכי עדיף בישול מהגעלה דל"מ בכ"ח וע"ש היטב בב"י, וכ' הטו"ז בסק"א לתרץ וחידש דמה"ת מועיל הגעלה בכ"ח דרק בקדשים גזה"כ ישבר ורק מדרבנן צריך ליבון ובהיתר לא גזרו, אבל באיסור ל"מ הגעלה בכ"ח ע"ש, ולבאר קצת דבריו י"ל דהגעלה בכ"ח מועיל שיקליש כמ"ש הרשב"א, וטעם קלוש מה"ת מותר ורק מדרבנן נגזרה רק באיסור ולא בהיתר וצריך רק ליבון ודמי ממש לנ"ט בר נ"ט, ולפ"ז נראה טעם הט"ז דבכ"ח מועיל מילוי וערוי דע"י העירוי פעם ראשון דהוא מעל"ע וכבוש כמבושל ובישול מועיל שיקליש שוב הוי טעם קלוש, ואף דבאיסור אסור טעם קלוש מ"מ ע"י המילוי ועירוי עוד ב' פעמים יקליש עוד, ובכה"ג לא גזרו כיון דכל האיסור רק מדרבנן, וגם י"ל דלא גרע מספק אי רק יקליש או מוציא כל הטעם והוי כמו דרבנן, כיון דע"י פעם הא' נקלש ורק מדרבנן, ושפיר הט"ז לשיטתי' דבכ"חע"י הגעלה רק מדרבנן דעושה טעם קלוש, ובכה"ג שיקלוש עוד מותר, אבל רב לשיטתי' דנ"ט בר נ"ט דהתירא אסור וא"כ טעם קלוש אסור מה"ת. וגם כ"ח צריך ליבון מה"ת דאף דהגעלה יקליש מ"מ טעם קלוש אסור מה"ת, וא"כ ל"מ מילוי ועירוי דבאיסור תורה ל"מ מה שיקליש, דרק אי טעם קלוש דרבנן, ובג' פעמים שיקלוש יותר מותר משא"כ אי הוי מה"ת: ובברכות (ט"ו.) כל הקורא ק"ש, ומדקדק באותיותי' מצננין לו גהינם, ובצל"ח הק' ממנ"פ אם צדיק אין לו גהינם, ואם רשע ונידן בגהינם וא"כ כשמצננין לו גיהנם למה נכנס לגהינם בחנם כי לא ידון שם, וי"ל ע"פ עקדה כאן כמו שיש בהגעלה ד' דינים, תשמישו בצונן הכשירו בהדחה ושטיפה, ותשמישו בחמין צריך הגעלה, ובאש צריך ליבון וכלי חרס אינו יוצא מידי דופיו לעולם ואין לו תקנה רק שבירה, כן בעבירה, ביומא (פ"ו.) עבר על עשה, ועשה תשובה מוחלין לו כמו כלים בצונן, עבר על ל"ת הוא דוגמת כלים שנשתמשו בחמין, עבר על כריתות ומיתות ב"ד דוגמת כלים שמשמשין

באור, וחילול השם דוגמת כ"ח אין לו תקנה רק שבירה ע"ש, ובתקו"ז הובא ג"כ בדברי חמודות על רא"ש ברכות פ"ב אות ל"ג דכל תיבה מק"ש מטהר אבר א' מרמ"ח אבריו, דיש רמ"ח אברים רוחניים ג"כ, וכשאינו מדקדק באותיותי' ליכא רמ"ח תיבות, דוגמת "וחרף" במקום "וחרה אף" וכדומה, וזה מצננין לו גהינם, כי אין צריך הכשר לנשמתו כמו כלי הצריך ליבון, ודי בשפשוף והדחה, כי נטהרו אבריו בחייו ע"י ק"ש, ועי' בס' אבן שלמה שם בברכות להגאבד"ק דאמביע ז"ל:

פסוק כג

באש תשרף, עי' פרד"י תצוה (דף ש'.), והנה בחטאת פשוטה שזורקין הדם על מזבח החיצון והבשר נאכל לכהנים, אבל בחטאת של צבור או כהן משיח, וגם פר של כ"ג ביה"כ שזורקין הדם על מזבח הפנימי בהיכל והבשר נשרף, והטעם שחטא בא על שוגג שחוטא רק במעשה בחומר לבד בלי שכל, הכפרה בא על מזבח החיצון שהוא נגד אברים חיצונים שבאדם, שלא נוכל לבטל לגמרי כחות הגוף שנצרכין לאדם, וצריך רק לחדש הכחות, כמו שכהנים אכלו הבשר בקדושה בעזרה, אבל חטאת צבור וכהן משיח שהובאו רק ע"י טעות בהוראה מצד סנהדרין או מצד כ"ג (העלם דבר) שזה עון בשכל, וגם פר של יה"כ שמכפר על חטאים שנעשו במזיד בדעת (זדון טומאת מקדש וקדשיו) צריך כפרה על מזבח פנימי, כמו ששכל פנימיות שבאדם, הבשר של קרבן כזה לא יוכל להאכל, כי טעות בשכל, טעות וחסרון בדעת צריך לגמרי לבטל משורש ולהסתלק, באש תשרף, עי' במשך חכמה:

פרק ז

פסוק ב

ישחטו יש הבדל בין "שחט טבח זבח", טבח וזבח יציינו מעמד הבע"ח אחר השחיטה, רק זבח מציין לצורך מיוחד כגון לצורך שמחה וקרואים או קרבן, וטבח לא מציין רק שהוכן לאכילה, ונבדל מיתר שמות המורים על המתת החי במה שטבח הוא לצורך כללי, אבל זבח הוא לצורך פרט, ושחט מציין איכות השחיטה באופן ידוע מן הצואר וכדומה מהל' שחיטה, בתוה"מ ואילת השחר סי' שע"ז:

שם) רש"י לפי שמצינו אשם בצבור נאמר ישחטו רבים, והוא להיפך מתמורה (י"ד.) ושאר דוכתי ור"מ פ"א ה"ד ממעה"ק דאין אשם בצבור, וראיתי בתורה תמימה שט"ס וצ"ל ריבה שוחטים הרבה לפי שלא מצינו אשם בצבור, ומכוון לתו"כ ושחטו ריבה כאן שוחטים הרבה אף גרים נשים ועבדים, ומפרש דל"ל ריבה שוחטים הרבה היינו בעלים הרבה יען דלא מצינו אשם בצבור, וכן מצאתי בהפלס חוב' ג' ע"ש אריכות, ובס'

פרי חיים כ' עפ"ד הר"מ פי"ב ה"ב משגגות, בד"א שב"ד חייבים ועושים פטורים מקרבן כשהי' המורים ב"ד הגדול של ע"א וכו' אבל בחסר א' מכל התנאים הב"ד פטורים וכל מי ששגג ועשה מעשה מביא חטאת וי"ל דהורו ב"ד והי' א' מהתנאים והקהל עשו מעשה בספק כגון התירו ספק חלב ולא בא עוד חכם להורות להם אם הוא ודאי חלב ובנתיים אכלו הקהל, הרי כל אחד ואחד כשם שבהודע מביא חטאת כך כשלא הודע מביא אשם ואז מצינו אשם בצבור, תדע שאם על הקרבן צבור הרי אין מביאים אלא בהמה אחת ומה זה שחיטות הרבה: וראיתי בשם האבני נזר ז"ל, וכן הוא בשו"ת אור המאיר מהג' מלובלין ז"ל סי' ס"ד ע"פ רש"י עזרא (י' י"ט) בפ' ואשמים איל צאן על אשמתם, שפי' הוראות שעה הי', וגם זה תמוה דאי' בכריתות (י"א.) דכולן שפחות חריפות בעלו, וא"כ דינו הוא להביא אשם שפחה חרופה ואמאי פרש"י הוראות שעה הי', ורק כוונת רש"י שהם הביאו כולם איל צאן אחד על אשמתם, והא אין אשם בצבור אלא דהוראות שעה הי', וזה שכוון רש"י במתק לשונו לפי שמצינו אשם בצבור, מצינובמקום אחד בבנין הבית בימי עזרא, וע"ז רמזה תוה"ק במ"ש ושחטו ל' רבים עש"ה, ועוד הביא פי' ברש"י עזרא לפמ"ש בגיטין (ל"ו:) דבזמן בית שני אין יובל נוהג, וקיי"ל אין עבד עברי נוהג רק בזמן שיובל נוהג, בערכין (כ"ט.), וגם ל"ה שפחה חרופה רק כשמאורסת לע"ע בכריתות (י"א.), וא"כ ל"ש אשם שפחה חרופה בימי עזרא, וכבר הק' ר"ת שם זה, ועי' הוריות (ו'.) דקרבנות שהקריבו בימי עזרא הוראות שעה הי' - ובעיקר ד' רש"י בפ' צו הביא שהי' בבית עקד הספרים בחו"ל וראה יותר ממאה כת"י עתיקים רש"י עה"ת ולא כ' הדברים האלה ובטח תלמוד אי הוסיף ברש"י הדברים:

פסוק ג

ואת כל חלבו עשו"ת כנף רננה או"ח ח"ב סי' ק"ז, באדרת אלי' כ' בשם ריקנטי הא דמקריבין על מזבח דוקא חלב טמא לעקוד ולכפות סט"א מדה ד' פחד יצחק ע"י כהנים מסטרא דאברהם, ושמעתי ממקובלים שבעת אכילה שהוא כמזבח ידליק דוקא נר של חלב טמא ולא כשר וכן בעת הלימוד ע"ד כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה כו' עש"ה, ובפרד"י ויקהל (שנ"ו.) הבאתי ג"כ זה שאין מדליקין רק בנר חלב טרפה להוציא ממנה הדין ע"ש. ועפ"ז יש לפשוט שאין מדליקין בשבת בנר עלעקטרי ע"ש ועי' בתיבת גמא מפלפל למה מותר להקריב חלב ודם, וצ"ע שנעלם ממנו ש"ס מנחות (ו'.) דמצותו בכך, וע"ע בס' אבן שלמה שבת (ל"ו.) שנשאל ג"כ אם מותר להדליק נר שבת בנר עלעקטרי. ולכאו' נר' דמותר ורק האשה צריכה בעצמה להזיז השאלטער שעי"ז

ידלק העלעקטרע ואז תוכל לברך על הדלקת נרות, ועי' משנה ברורה סי' רס"ג אות כ"א בשם דה"ח, באם אחד צוה לחבירו להדליק המדליק מברך ולא המצווה ע"ש:

פסוק ה

אשם רש"י עד שינתק לרעי', וכ' בפענח רזא דמשמע דרעי' שיסתאב דאו' ובשבועות מוכח דגזרה דרבנן הוא (ע' שבועות י"ב. תד"ה אשם דגזרה דרבנן אבל רש"י סובר דאו', וע"ע תוס' שבועות ד'. ד"ה אשם):

פסוק ח

הכהן. בר' בחיי או שהי' הכהנים מכירים הטרפה בדוקין שבעין כו' והוא נגד הש"ס דאזלינן בתר, רוב מרישא של עולה בחולין (י"א.) ובפסחים (ע"א:) שחטו ונמצאת טרפה, ובס' חסידים סי' תס"ח יש חכמה שאדם יודע בבהמה אם היא כשרה עש"ה וע"ע שם בס' תתל"ג, ובדרכי משה יו"ד סי' ל"ה סק"א שהמעביר יד ע"ג בהמה ומשפיל ראשה ודאי כשרה, ועי' הגהות רש"ש בכורות (נ"ח:), ומ"ש בזה בפרד"י בשלח דף (קל"ד.):

פסוק ט

וכל מנחה ערמב"ן ומ"ש בדברי' בשו"ת חת"ס חו"מ סי' מ"ד לענין סרסרות, והביא דפשטא דקרא דכל הקרבנות שיש בהם יגיעה ועבודה רבה יהי' לכהן המקריב ואינך לא יטלו חלק בזה ואך מנחת חרבה שאין בה עבודה ויגיעה יהי' לכל בני אהרן איש כאחיו, ומפי הקבלה ע"פ חז"ל שחולקין בשוה זה יגע וזה נח, וכ' ברמב"ן שזה מפני תקנה ושלום, ודהע"ה תיקן כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו (ש"א ל' כ"ד):

שם) רש"י לבית אב, כי הכהנים הי' נחלקין לכ"ד משמרות, וכל משמורה נחלקה לששה בתי אבות וכל בית אב יקריב ביום א' בשבוע, ואף שהמקריב רק אחד כיון שכולם מזומנים להקריב באותו יום כולם יקראו מקריבים ועליהם אמר לכהן המקריב:

פסוק יא

שלמים חובה על כל איש להקריב בכל רגל שלמים ונקרא חגיגה וגם שלמי שמחה, וצריך שישוה ב' כסף וכתוס' חגיגה (ח':) ד"ה מי בשם ירושלמי אי מה"ת, ולא בא מעוף, ואין מקבלים מעכו"ם, ואם הביא מקריבים אותה עולה, והם קק"ל, ולאחר שחיטה וזריקה נותן האימורים חזה ושוק ע"י הבעלים, וכהן מניח ע"י הבעלים ומניף, ודעת תוס' סוכה (מ"ז:) ומנחות (ס"א:) ד"ה כהן, דכהן אוחז באימורין עצמם, שלא יהי' חציצה, וד' רש"י ור"מ דכן גזה"כ ולא איכפת לן בחציצה וברש"י עירובין (נ'.) דמברכין על התנופה, ולא נתברר מי מברך אי הכהן או הבעלים עמנ"ח מ' קמ"א מזה, וכהנים אין אוכלים חזה

ושוק קודם הקטרת האימורין, ובמל"מ פי"א ה"ד ממעה"ק כ' דה"ה הבעלים, ועי' צל"ח שמנ"ל הא, וברא"ש נדרים (יא:) כ' כן:

פסוק יב

תודה פרש"י על הודאה על נס וכו' והוא מברכות (נ"ד:) ד' צריכין להודות וע"ש בהגהות הגרי"פ, ובח"א מהרש"א, ובמהרש"א עה"ת אריכות בזה, ובס' לוית חן הביא ראי' לטור או"ח סי' רי"ט דד' שצריכין להודות אם איחר מלברך יש לו תשלומין כל זמן שירצה, ולא כרמב"ן הובא בב"י דרק עד ג' ימים שהרי בביצה (י"ט:) דתודה אינו עובר בבל תאחר עד ג' רגלים כמו שאר נדרים ונדבות, והלא קיי"ל בברכות (כ"ו.) עבר יומו בטל קרבנו, וראי' כטור דיש לו תשלום כ"ז שירצה, מיהו נר' דעכ"פ לא ישהה יותר מזמן קרבנו של תודה, ומ"ש הב"י בטעם רמב"ן כעירובין (ס"ה.) דהבא מן הדרך לא יתפלל עד ג"י. שא"ה דדעתו מטורפת עד ד"י – ומ"ש הלבוש דעד ג"י הוי כמיד, ז"א דכ' רש"י בפ' מצורע (ט"ו כ"ה) ואשה כי יזוב ימים רבים, שלשה ימים. הרי דג"י מקרי רבים, ועפרד"י תשא (דף של"ה) בענין מיד ורבים כמה הוי ע"ש הרבה בקיאות ב"ה, וי"ל דראיות רמב"ן מריש ע"ז ג"י לפני אידיהן אסור לשאת ולתת עמהם דאזיל ומודה ביום חגו הרי דשיעור הודאה ג' ימים: ובחתם סופר או"ח סי' נ"א כ' דבתודה אין חייבין רק הולכי מדבריות וחבוש בביהא"ס וחולה שנתרפא, אבל יורדי הים אין חייבים בתודה, והסביר הדבר דיורדי הים בעצמם נכנסו לסכנה, וגם הסכנה בידי שמים, ורחמי שמים מרובים ע"כ אין חייבים בקרבן ע"ש, וברש"י כאן מפורש שלא כדבריו, וע"ש עוד בח"ס דברכת הודאה מברכין גם בלילה: ובשפתי צדיק אמור אות כ"ה כ' ענין תודה שיש בה מ' חלות מה שאינו כן בכל הקרבנות כנגד מ' יום של יצירת הוולד לרמז שיש בה תיקון לכל האדם, ויש בה חלק חמץ ג"כ שאי אפשר לאדם שיהי' כולו טוב לבד שאין צדיק בארץ כו' לכן נמצא בה חלק חמץ ג"כ ורובה מצה, ואדמו"ר מגור שליט"א כ' בגליון וז"ל דומה שהדין ששוים כנגד חמץ הבא מצה עכ"ל, ובאמת מפורש כן במנחות (ע"ו:) שתודה הי' עשרים עשרון עשרה לחמץ ועשרה למצה: ובמד' תנחומא אמור י"ד, ומד' תהלים נ"ו כל הקרבנות בטלים וקרבן תודה אינו בטל, וראיתי בזה מי שזכה שלא לרשוע אפי' בשוגג שלא הי' צריך להביא שום קרבן, אז הוא מחויב מזה הזכות עצמו להודות לה' ולהביא קרבן תודה על זה שזכה להיות נשמר מכל חטא: ובמדרש משה פ"ט הה"ד (משלי י"ד ט') אוילים יליץ אשם עי' בשפתי צדיקים פ' מטות הטפש הזה מגיד חובתו בפיו וכל חטא שעושה אדם בלילה מוכרח להגיד בפיו ביום לפני הבריות מה שעשה. והוא אינו מרגיש בעצמו מה שפיו מעיד עליו. פ"א נסע הבעש"ט ז"ל עם החברייא שלו. אמר להם דעו שהעגלון

בעל נדה ותמהו ואמרו שלא שמעו ממנו שום רמז. ושמו לבם לשמוע ממנו כל מה שידבר. ובא לאכסניא ושמעו שאמר לבעה"ב מכור לי י"ש ונתן לו. וא"ל המתן עד שאתן לך כוס אחר כי זה הכוס לא נטבל. והשיב העגלון מה בכך שלא נטבל. וכששמעו ממנו זאת ראו כי דבר ה' בפיו אמת:

פסוק יג

חלת לחם. יש הבדל בין שם לחם לשם חלה. שם לחם כולל כל דבר שהוא מזון לאדם, ושם חלה מתאר צורת הלחה ותמונתו העגולה ששרש חלה מורה על הסבוב, ובכ"מ דכ' חלת לחם פי' לחם חלה, ויש עוד הבדל ששה חלה יפול עליו גם קודם שנאפה אחר שנעשה בו צורתו העגולת, ע' תוה"מ סי' ק"ה, ויקרא קכ"ב, ואילת השחר סי' ת"ז - ויש הבדל בין פת ובין לחם לחם הוא השלם ונקרא בכמה שמות לויי לפי צורתה, ככר לחם, חלה, רקיק, מצה, אבל פת הוא הבלתי שלם:

פסוק יד

והקריב. וברמב"ן כ' וז"ל ואני תמה כשהוציא הכ' מלאו דשאור קרבן ראשית תקריבו (ויקרא ב' י"ב) למה לא אמר נמי קרבן תודה וזו אינה שאלה וכו', ובפנים יפות כ' שלא הזכיר אלא קרבנות תודה ותודה באה בנדבה, שחיוב ד' שצריכין להודות אינו אלא אסמכתא עש"ה, ובפי' הטור עה"ת כ' על הרמב"ן ומה שתי' לפי שאינו מלחם תודה לריח ניחוח אינו תירץ שהרי משתי הלחם אין מהם למזבח אלא חשוב להו ריח ניחוח בשביל הכבשים שעמהם, וכן בתודה הזבח עמה עכ"ל, ובכלי חמדה כ' כפי הבנת הטור בדברי רמב"ן וזו אינה שאלה הוא תי' על התמוה למה לא מנה הכ' בפ' ויקרא ג"כ לחמי תודה בודאי צדקו דברי הטור - אבל צ"ע דברי הטור דאין זה סגנון הלשון שהתחיל הרמב"ן ואני תמה תוכ"ד כותב ואין זו שאלה וא"כ מה הוא התמי', וי"ל הפי' ברמב"ן ואני תמה וכו' ונשאר לע"ע בתימה ואח"כ כ' "וזו אינה שאלה" כי הכתוב אמר ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח. ויקשה אמאי יהי' מותר להקריב לחם תודה חמץ זה אינה שאלה, שלחם תודה אין ממנה למזבח כלום והוי כשתי הלחם לכן מותר להקריב חמץ (ובמקום ולחם צ"ל שלחם), ומבאר השאלה שלו שלכאורה עדיין יש לה מקום דאיך מותר להקריב חמץ הא כ' ואל המזבח לא יעלו, ואי"ל כיון דאין ממנה למזבח כלום. הא לחה"פ ג"כ אין ממנה למזבח כלום, ואעפ"כ בשביל דנתקדש ע"י לבונה הוי לחה"פ בכלל קרבן ואסור לעשותם חמץ, א"כ ה"ה לחמי תודה דאין מקודשין אלא ע"י שחיטת המזבח ולא משכח"ל לחמי תודה שיהי' קדושים קדו"ג בלא קרבן הקרב ע"ג מזבח יהי' אסורין להקריב חמץ, וא"ד לשתה"ל דהוי קרבן בפני עצמן ואין קדושתן תלי' כלל בדבר שקרב ע"ג המזבח, משא"כ לחמי תודה אמאי לא יהי' דינם כלחה"פ. וע"ז תי' דשאני

לחה"פ דבזיכין הם על הלחם ממש והו"ל כמו שהיו הלחם עצמו עולה על המזבח לריח ניחוח, אבל לחמי תודה עם הכבשים הסב' דברים נפרדים ובשעה שנתקדש הלחם אינו ביחד עם הזבח ולכן קרב חמץ, ולכן זו אינה שאלה, אמנם התחי' על שלא הוציא זה הכתוב, הוא תמי' וע"ז כ' שלא הוציא הכתוב קרבן ראשית אלא משום דבש וכו': וש"ב הגאבד"ק מאנקטוב שליט"א בקובץ דרושים חוברת ד' סי' ל"ט כ' שקשה לשבש ברמב"ן, והפשט ברמב"ן וכן הבין הטור שמ"ש וזו אינה שאלה הוא כמו ואל תשיבני ובא לומר וזה אינה שאלה עלי - על תמיהתי - שתשאלינו מה זה תימה כי הכתוב אמר וכו' ואין כאן תימה כלל כן תרצה לשאול עלי, זו אינה שאלה, ולא ביאר הרמב"ן מדוע אין שאלה ובא הטור לפרש דבריו וכ' ומה שתי' וכו', ע"ש היטב ומהאריכות לא העתקתי, וע"ש עוד בחוברת ו' סי' ל' ומ"ד בזה, ומ"ש בקול תורה שנה א' סי' נ"ג וש"ב סי' כ"ב, והרוצה לעמוד על הדברים יעיין שם: וברשב"א שבועות (ט"ו.) כ' בשם ר"י מגאש וז"ל עשרה שהיא מחצית הכל לחמץ חוץ מעשרון מהם שהוא לחלה, כמצה ג' מינים חלות ורקיקין ורביכין, ונמצא ג' מינים הללו עשרה עשרון והחמץ שבו ט' עשרונים חוץ מחלה עכ"ל, ונראה דאפי' החלה שנוטל מן החמץ לא תאפה חמץ, וזה תימה גדולה בעיני שהרי חייב ליתן חלה א' מכל קרבן אם אינו נותן מן החמץ ממש אינו נותן כלום מקרבן החמץ עכ"ל, והכל"ח ז"ל בקובץ דרושים חו"ד סי' ל"ט כ' כי להר"י מגאש דוחקתו קו' רמב"ן הנ"ל בויקרא (ב' י"ב) למה לא אמר ג"כ וקרבן תודה ומשו"ה אמר דבאמת בתודה התרומה לכהן ל"ה חמץ, ומה שהוא לבעלים ז"א בכלל קרבן ה', דרק מה שהיא חלק הכהנים אע"פ שאינו קרב למזבח הוי בגדר קרבן לה' ולא חלק הבעלים לכן לא כ' בתורה אלא שתי הלחם ובכורים, ורמב"ן ורשב"א דלא נחתי לזה דס"ל דגם חלק הבעלים משלחן גבוה קזכי, וגם זה בכלל קרבן, ובאמת הוא פלוג' רש"י ותוס' בב"ק (י"ב: וקידושין נ"ב:), ועמ"ש בזה שם בס' אמרי הצבי על כ"ג:

פסוק טו

רש"י לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת י"ד שיהי' נאכלין ליום ולילה, וסותר עצמו מפ' ראה (ט"ז ד') דגם חגיגת י"ד נאכלת לב' ימים ולילה א', וערמב"ן ושפ"ח ופני"פ וראי"ם שרש"י פי' הכא אליבא דבן תימא בפסחים (ע'.) דחגיגה כמו הפסח ונאכל רק ליום ולילה, ובפ' ראה אליבא דרבנן שכן דרכו של רש"י בכ"מ וכ"כ במהרש"א קידושין (מ"ד.) שדרכו של רש"י לפרש במקום זה כך וכו' ועמ"ש בזה בפרד"י בשלח (דף קי"ד. ומשפטים רנ"ד. ובמלואים דף תמ"ה.), וע"ע זבחים (ט'.) תד"ה ושלמים שהקי' כן ג"כ על רש"י, ופסחים (ע"א:) ד"ה לימוד, ור"ה (ה'.) ד"ה שלמי, ועי' בהגהות מפורשי הים

זבחים (ט'.) - ובאמת מכאן אין ראי' שרש"י דרכו לשנות פירושו בב' מקומות דרש"י אמר יש כאן רבוין הרבה וחושב כל הרבוין, והכרח לחשוב ביותר כל מה שיוכל לחשוב לכן חשב גם זה אליבא דבן תימא אבל לא בשאר מקומות, ומה"ט חושב חגיגה בסוף כלומר שהראשונים אליבא דכ"ע וגם זה האחרון אליבא דב"ת עי' ס' פרי חיים:

שם) ביום קרבנו. בס' תוספת ברכה הביא מחולין (פ"ג.) בקדשים הלילה הולך אחר היום שלפניו והטעם דמצות הקרבת קדשים רק ביום כדכ' בפל"ח ביום צותי ולא בלילה, וזבחים (צ"ח.), א"כ היום עיקר, ודרשינן לא יניח ממנו עד בוקר אף בלילה מותר, אלמא לילה שלאחריו קרוי יום קרבנו עד הבוקר, וא"ש באו"ח סי' מ"ז סי"ב אף שמברכין ברכת השחר ביום יוצאים בה גם בלילה דבתענית (כ"ז:) דבזה"ז לימוד תורה במקום קרבנות, וכ"א בסוף מנחות (ק"י.): ובמג"א סי' קל"א סי"א יש מקומות שעושין סעודה בלילה אחר יום המילה, וק' כיון דחיוב סעודה הוא במילה ביו"ד סי' רס"ה סי"ב, והטעם י"ל כדאי' בשבת (ק"ל.) מצוה שקיבלו בשמחה כמילה עושין בשמחה, ואין שמחה אלא בבשר ויין כפסחים (ק"ט.) וצריך להעריך סעודה בבשר ויין, ובתהלים (נ' ה') כורתי בריתי עלי זבח וענין מילה כקרבן לשמים והדם הוא דם קדשים, עי' בזהר נח (ס"ו:) על הפ' (מ"א י"ח ל') וירפא את מזבח ה' ההרוס דא אות בריתא קדישא שנתבטל אז בימי אלי', ובקדשים לילה אחר יום:

שם) ביום קרבנו יאכל ואח"כ כ' לא יניח ממנו עד בוקר מכאן שקדשים לילה אחר יום, ויש עוד מצוה שהלילה הולך אחר יום שלפני' והוא מצות ברכת התורה כמ"ש ר' יונה פ"ק דברכות בשם ירושלמי וזפינן ביממא ופרעינן בלילה, וכ"כ בעירובין (ס"ה.), וביהושע (א' ח') והגית בו יומם ולילה וכמש"ל:

שם) אזהרה שלא להותיר מקרבן תודה עד בוקר, ולמדנו כן לשאר קדשיםוחייב לשרפו, וער"מ פי"ח ה"ט מפסולי המוקדשין, ולאו זה צריך כזית ואין לוקין דהוי לאו הנל"ע וגם לאו שא"ב מעשה, וקדשים שנפסלו שדינם בשריפה מותר לשרפם גם למחר, אבל בצל"ח פסחים (כ"ח.) חידש דאזהרת לא תותירו שייך בין בזבח כשר בין בזבח פסול, ובנוב"י מ"ת יו"ד סי' נ"ג דבזבח כשר אם הותיר בכרת ובפסול ליכא כרת אם לא שרפו מיד, ועמ"ש בדבריו במנ"ח מצוה ז' וקמ"ב, וערש"י פסחים (ע"ג.) דשריפת קדשים טהורים הוא משום בזיון קדשים, ובמנ"ח כ' דוקא בנפסל הקרבן וע"כ לשריפה קאי לא הוי איסור שריפה רק משום בזיון דקדשים וטוב יותר להמתין, אבל בקדשים טהורים נראה דאסור מה"ת לשרפם לא משום בזיון קדשים לחוד, רק משום לאו דאבדתם כו', וכמו מוחק השם או שורף עצי קדש עובר בלאו ומה לי אם שורף בשר קדשים ושורף

בדרך השחתה, וע"ע במשנת חכמים במצוה ג' דכל דברי המקודש ששורפין או מקלקלין עובר בלאו - וכן י"ל בקדשים חייב אם הורגים אותם או מקלקלים שלא יהי' ראוים להקרבה חוץ מלאו דמטיל. מום עוברים בלאו זה ועי' פ' אמור מ' רפ"ז, ובקול תורה תרצ"ג סי' י"ד דוחה זה דלאו דלא תעשון כו' רק אם הוא בדרך קלקול והשחתה משא"כ אם נכלה ההקדש ע"י אכילה ובנין, וראי' מע"ז (י"ג:) ונשחטי' ומשני אתי לידי תקלה, ועוד מקשי' ונשוי' גיסטרא ומשני לא תעשון כן וכו' ולא מתרץ גם על קו' ראשונה לא תעשון כן, מוכרח דבשחיטה שאינו דרך כליון והשחתה ל"ש כן, וכ"כ בפי הר"ח שם ע"ש אריכות ובתשו' הרמב"ם סי' פ"ג מבואר דבשורף עצי הקדש דלוקה מיירי בעצים העומדים לבדה"ב משא"כ בעצי המערכה דעומדים להסקה ליכא לאו זה - ויש דבר פלא בחי' הר"ן שבת (ק"ב) בזר טמא שאכל חלב והוא נותר וכו' כ' וז"ל שנ"ל דמשום נותר לא דהא אין בנותר חיוב חטאת שהרי אין באכילתו לא מיתה ולא כרת עכ"ל, ופליאה הרי משנה מפורשת בריש כריתות דיש כרת על אכילת נותר וצע"ג:

פסוק טז

ואם נדר או נדבה ביום הקרבתו ערש"י ובפסחים (ע"א:) לרבות חגיגת י"ד שנאכלת לב' ימים ולילה א', וטעמו אע"פ שמצוה להביאה מ"מ לאו חובה ממש הוא מדאינו דוחה שבת וטומאה, ודומה במקצת לשלמי נדבה ובת"כ מצוה לאכול ממנה ביום הראשון יכול ליום א' ת"ל וממחרת יכול מצוה לאכול לשני ימים ת"ל והנותר אם הותיר הותיר וכן הביא הרמב"ן כאן, ועי' פרד"י תצוה (דף ש'.) שהבאתי טעם הא דשלמים אף דנאכלים לב' ימים מ"מ מצוה יותר לאכול בראשון כדי שיאכל בשר קודש לתיאבן. עפמ"ש בסנהדרין (ע'.) דאינו נקרא מלוח כ"ז שלא עבר עלי' ב' ימים ולילה כשלמים, אבל בבן סורר משום אמשוכי ובכ"ש לא ממשך לבו, ופרש"י שעבר לילה א' פג טעמו, וכן מצוה יותר לאכול שלמים ביום א' דלא פג ואם הותיר יאכל ביום ב' שעדיין בשר של שמחה, אבל אח"כ נקרא מליח באש ישרפו ועשו"ת חכם צבי סי' קנ"א - ויש להסתפק בקרבן שנאכל רק יום ולילה אחד אי ג"כ הדין כן דעיקר מצותו ביום זבחו היינו ביום דוקא אבל בלילה שלאחרי' אף דבקדשים הלילה הולך אחר יום שעבר מ"מ לא מקרי ביום זבחו כי יום ממש בעי, או אף בלילה מקרי יום זבחו, ומהחכ"צ דהוי ממעט באכילתו בזה שנמתין עד ביאת הערב בלילה משמע דרק ביום הוי המצוה ולא בלילה שלאחרי', וראיתי בפנים יפות שהביא הרמב"ן והביא הא דריש ברכות מצותן עד שיעלה עמוד השחר משמע בנאכלין ליום אחד מצותן אף לכתחלה לאכול אף בלילה ע"ש: ובירחון קול תורה תרצ"ג סי' א' הובא תשובה מאדמו"ר מגור שליט"א בזה"ל כתבת בשם הח"צ

דגם בנאכלים ליום ולילה המצוה לאכול רק ביום, ואני לא מצאתי שם כי אם ד' רמב"ן בנאכלין לב' ימים אבל בנאכל ליום ולילה כיון דהלילה הולך אחר היום למה לא נקרא ביום זבחו, ובזה אני מיישב קו' תוס' בזבחים למה לא עשו הרחקה בנאכלים לב' ימים, כיון דהמצוה לאכול ביום ראשון ל"ה שכיח שישאר גם למחר, ובד' הח"צ דגם בממעט באמצע הזמן הוי ממעט באכילה, יש לעיין מקרא דשופטים (כ' כ"ו) ויצומו ביום ההוא וגו' ויעלו עולות ושלמים לפני ה' עכ"ל ובסי' י"ד שם הובא דבחי' יעב"ץ למנחות (ע"ה:) דבקדשי במה ליכא מצוה בהקרבתן ולזה אינו מברך שהחיינו ע"ש, ובשטמ"ק בכורות (ד':), וי"ל דבבמה ליכא הלאו דלא תותירו וממילא ליכא האיסור דממעט באכילה דהוא משום פסידא דקדשים ושלא יבואו לידי נותר, ובבמה דליכא לאו דנותר ע"כ דלא חייש רחמנא לפסידא דקדשים דידהו, דלשי' כמה פוסקים גם האיסור ממעט באכילה מה"ת, עי' ראב"ד פ"ד הי"א מתמורה, וכיון דקרא דשופטים איירי בקדשי במה קטנה י"ל דליכא האיסור דממעט באכילה - גם י"ל לפמ"ש בקריתספר רפ"ו מפסהמ"ק דכל ענין ממעט באכילת קדשים רק מדרבנן, וא"ש קרא דשופטים דעדיין לא גזרו, וע"ע בשואל ומשיב שתיתאה סוס"י ח' ובדברי שאול יו"ד סי' שפ"ח, ובס' פני חיים ברכות (דף ט':) ובפרד"י תצוה (דף ש'.):

שם) והנותר רש"י וי"ו יתירה ויש כמוה הרבה במקרא, וערמב"ן ופנים יפות, ועמ"ש בזה בפרד"י ויקהל (דף שע"ב:) וציינתי שם הרבה מקומות שנכתב וי"ו מיותר:

שם) וממחרת עי' תוה"מ סי' קט"ז דיש הבדל בין ביום אחד (אמור כ"ב כ"ח) ובין ביום ההוא, ביום ההוא היינו היום עם הלילה שלאחריו וביום אחד הוא דוקא היום ולילה שלפני' כמו במעשה בראשית, וכ"מ שנ' ממחרית הוא דוקא היום שלאחרי' ואין הלילה בכלל:. שם) תיב"ע וביום מחרן ומה דמשתייר מיני' יתאכל בפניא ועי' במפרש ותמוה דלא רק לב' ימים ולילה א', ולפי המתרגם יש ב' ימים וב' לילות, ובפסחים (ג'.) ומנחות (נ"ו:) שלאור שלישי לא נאכל ולא נשרף, ושריפתו מעלות השחר ביום ג' משום דאין שורפין קדשים בלילה, וכ"פ הר"מ פ"י ה"י ממעה"ק ופי"ט ה"ד מפסהמ"ק, וראיתי בס' אהבת יהונתן שתי' דערב יתורגם רמשא ופניא פנות ערב (בראשית כ"ד ס"ג, ודברים כ"ג י"ב) והוא אחר חצות יום ובין ערבים שאז השמש יבא ויפנה והערב פונה לבא, וכמ"ש הראב"ע שם, ובל' ת"א (בראשית מ"ט כ"ז), וע"ע שבת (ל"ג:) פניא דמעלא שבתא כו' ורהיט בין השמשות, הרי שפניא קודם ביה"ש, וזה פי' תיב"ע שאם ל"ה ביכולתו לאכול ביום יאכל בפניא בין ערבים שלא יבא לידי נותר בתחלת ליל שלישי:

שם) והנותר בת"כ ממחרית יכול מצוה ת"ל והנותר, ור"ל שאין מצוה להותיר לכתחלה למחר, ו' מן והנותר כו' "אם" שאז רשאין לאכול למחרית "אם נותר" אבל לכתחלה אסור להותיר, עי' שמות (ג' י"ג) ואמרו לי מה שמו אם יאמרו לי, ושם י"ט ולא ביד חזקה, אם לא ביד חזקה, ובהעלותך (י"ב י"ד) ואביה ירק, אם אביה ירק - ש"א (ט"ז ב') ושמע שאיל, ואם ישמע שאול - מלאכי (א' א') ואמרתם, ואם תאמרו משלי (כ"א ה') וזר, אם הוא זר ורות (ב' ט') וצמת, ואם צמת, ועוד פי' בס' תוספת ברכה:

פסוק יז

נותר. בחינוך מ' קמ"ג שטבע בשר לקלקל בשהיי' נצטוונו לשרפו לבל יקוץ בו ובריחו, וגם מורה שיהי' בבטחון ושלא להצניע למחר, ועתו"ש קידושין (ל"ד.) ד"ה מעקה הא דא"ש קדשים ביו"ט משום דאין עשה דוחה ל"ת ועשה, ונשים דליתניי' בעשה דיו"ט דהוי הז"ג והי' רשאים לשרוף קדשים ביו"ט, וע"ש בפנ"י שהק' דשריפת קדשים נמי הוי מ"ע שהז"ג דאין שורפין קדשים בלילה ופטורות וכ' דשריפת תרומה הוי אפי' בלילה, ועי' שעה"מ ומ"ש שם בהמקנה ובאור חדש אריכות: ועי' נובי"ת או"ח סי' צ"ו שתמה על הגרי"ב שרצה לומר ג"כ כן ששריפת קדשים טמאים אסור בלילה ודחה דבריו שהוא בהיפך ודוקא נותר אינו נשרף רק ביום, אבל שריפת שאר קדשים טמאים שורפין בלילה ומפורש בר"מ פי"ט ה"ה מפסהמ"ק, ובאמת בתו"כ כאן ביום השלישי באש תשרף זה בנין אב לכל הקדשים הנשרפים של"ה נשרפים רק ביום וכ"כ בירושלמי שבת פ"ב ה"א, אבל תרומה טמאה פשוט דשורפין בלילה ועתו"ס שבת (כ"ד:) ד"ה לפי וביצה (כ"ז:) דכל שריפת תרומה טמאה גזרה תרומה אטו קדשים, אבל לענין לילה מנ"ל לאסור, וגזרה שייך רק ליו"ט שאיסור לאו, אבל שריפה בלילה רק לאו הבאה מכלל עשה מנ"ל לגזור, ועמל"מ פ"א הי"ז מיו"ט שכ' המגיה דלא אמרי' מה לי איסור לאו וכו' רק בלאו שיש מלקות וע"ש בהגהות הגר"ב פרענקיל על הנוב"י (וע"ע בפרד"י בא דף פ"ז, בזה ע"ד פלפול, ובבכורי דוד שם הערות מבני נ"י לפרד"י ה"א דף ק"ד:) - ובמנ"ח תמה מה שמפורש בר"מ פ"ז ה"ה ממעה"ק דשריפת כל הנשרפין כשרה בלילה, והכ"מ לא הערה מקורו, ובאמת מפורש בירושלמי סופ"ו דיומא - ובענין איסור נותר אי צריך דוקא להותיר כזית או דעובר אף בכל שהוא נסתפק בשו"ת מוצל אש סי' נ"א, ועמ"ש בזה בשו"ת יד אלעזר סי' ק"ג:

פסוק יט

פגול אי חשב הכהן מחשבת פסול בשעת זביחה או הקרבה שיאכל לאח"ז או שיקטיר לאחר זמנו בכרת, וכן האוכל מקרבן או מחלק שיש לאדם או למזבח, אבל מדם המתיר הקרבן אינו חייב כרת, וכן קומץ ולבונה ויין ומנחות א"ח כרת דכל שאין לו מתירין חוץ

ממנו א"ח משום פגול - ונוהג בכל הקרבנות בעולות שהן כליל, וק"ק הנאכלים לכהנים, וקק"ל הנאכלים לישראלים וקרבן עוף ומנחות, ורק בחישב להקריב או להקטיר כזית, וגם דבר הראוי לאכילה ולהקטרה, והקטרה ואכילה אין מצטרפין לכזית: ובמל"מ פי"ג ה"א מפסוהמ"ק הביא מחלוקת ראשונים אי המחשבות שפוסלין בקדשים אי סגי במחשבה לבד או צריך הוצאה בפה, ועמנ"ח מ' קמ"ד אות ז' - ואין לוקה על פגול שאין בו מעשה אלא מחשבה לבד, והק' שם הא הר"מ פוסק דהמקדיש בעל מום לוקה, וכ' בחינוך מ' רפ"ה דבדיבור עביד מעשה, וי"ל דהחינוך סובר דאם יוכל לעבור בלי מעשה אף אי עביד מעשה אין לוקה, אך שי' הר"מ להיפך אם יוכל להיות במעשה אף בלא מעשה לוקה, עי' הה"מ פי"ג ה"ב משכירות וכל זה בחוץ לזמנו אבל חוץ למקומו רק פסול ואין בו כרת, ובמל"מ פי"ח ה"ז מפסהמ"ק נסתפק אי חייב מלקות ובראב"ע פסוק י"ח עפרד"י בא דף (פ"ט.) - ובגיטין (נ"ד:) בפגול שכ"ג נאמן אע"פ שאין רואהו, ופריך ודילמא דחזינן בפשפש, ובפמ"ג יו"ד סי' ה' במ"ז סק"ז הק' אמפגל איך נאמן הא אין אדם רואהו ונימא אין אדם משים עצמו רשע ע"ש, וצ"ע מכאן דהא רואים אותו, ורק דקושייתו יהי' לחזקי' דסובר כדי שיודיעו להכי נאמן, נימא אף שיודיע אאמע"ר, ובספרי פרי יוסף על גיטין שם כתבתי בזה דל"ש לתרץ לרש"י שם (נ"ג:) ד"ה מטמא דאיסורי דרבנן ובדרבנן משים עצמו רשע כמ"ש בתומים כללי מגו ס"ק ק"ה, ועתו"מ סי' מ"ו סכ"ה, ושו"ת ברית אברהם אה"ע סי' י"ג, אך ז"א דרש"י כ' שם רק היזק שאינו ניכר, אבל לחזקי' דשמי' היזק הוי איסור דאו', אך לתוס' ב"מ (ו':) ד"ה מה, דברוצה לעשות תשובה שלא להביא חולין לעזרה משים עצמו רשע, וכאן נמי אינו רוצה שיכשל חבירו באיסור שפיר נאמן, ועמש"ל בפ' ויקרא (בדף נ"ה:): עוי"ל דקו' פמ"ג לא על מפגל ביום כפור רק אמפגל דעלמא ויקשה אאמע"ר אף דבידו ואף במגו אאמע"ר כמ"ש בש"ך יו"ד סי' קס"ט סקע"ט, ועש"ך כללי מגו סקכ"ד ותומים סקק"ד, ושואל ומשיב תליתאה ח"ב סי' פ"ט, וחמישאה סי' מ"ח, ובאמת הוא קו' אור זרוע ה' פסחים סי' רכ"ג למה כהן נאמן במפגל הא אאמע"ר ותי' ג"כ דעושה תשובה, ועשו"ת נובי"ת אה"ע סי' כ"ג, ושו"ת חבלים בנעימים ח"ג סי' מ', עוי"ל דק' מה ראי' מכ"ג די"ל הא דנאמן דנוגע לו ג"כ דאם באמת לא פגול ויצטרך להקריב קרבן אחר ויהי' חולין בעזרה, וכמ"ש הרמב"ן בכתובות (כ"ב.) בנדה אם אמרה טהורה נאמנת משום דהיא ג"כ באותו איסור, אך ז"א דשם אם משקרת עוברת על איסור תורה, אבל הכא חשבע"ז רק דרבנן בקידושין (נ"ח.) ועל איסור דרבנן מתרמי אינשי דעברו כמ"ש בהה"מ פ"א ה"ד מאישות, אך ק' דצריך

ללבוש בגדי כהונה ועובר על דאורייתא איסור כלאים, וא"ש מכהן הדיוט לא מצי להביא ראי' דמהימן די"ל כרמב"ן דהוא ג"כ באותו איסור והוי איסור דאו' בכלאים:
לא יאכל, בשו"ת רע"א סי' ק"נ נסתפק באיסורי הנאה דנפק"ל מלא יאכל אם תלי' בהנאת פרוטה, או כיון דאפיק בלשון אכילה שיעורו בכזית, והעלה דשיעורו בפרוטה, וראיתי בפמ"ג בפתיחה לפסח ח"ב פ"ג אות ד' דפשיט לי' דגם לענין הנאה בעינן כזית והביא ראי' מאוכל חצי שיעור דלא לקי אף דנהנה, וכן העלה בצל"ח פסחים (כ"ב:) דהנאה בלשון אכילה נאמרה שיעורו כאכילה, וע"ע בזה במנ"ח סוף מצוה ג' ד"ה והנה בזה, ומצאתי שהאריך בזה במל"מ פ"א ה"ג ממעילה, וע"ע בס' עמק יהושע, והעלו דאסור אף בפחות משו"פ: וע"ע בפמ"ג שם ובח"א פ"א אות ח' אף דח"ש אסור מה"ת ל"ש בהנאה, דל"ש חזי' לאצטרופי, והק' למה מועיל ביטול דהר"ן כ' דחמץ איסור הנאה ואין שלו ורק עשאן הכתיב כשלו ומהני בגילוי דעת ע"ש, ואם בהנאה ח"ש מותר מה"ת א"כ ממון גמור הוא דיכול להנות פחות מכזית כמה פעמים, וכן הק' בצל"ח פסחים ע"ש, וכ' דכל דבר הנאסר בהנאה תיכף אין לו בעלים ובעלים שווים לאחרים עש"ה, וכה"ג כ' בנחלת צבי יו"ד סי' צ"ט שהק' אם נאמר אין מבטלין איסור לכתחלה רק מדרבנן, למה חמץ אינו ברשותו הא בידו לבטל, ותי' ג"כ כנ"ל שגם אחר יכול לבטל, וע"ע במנ"ח מצוה ג' וקי"ג:

פסוק כ

ונכרתה קדשים שנטמאו לא יאכל, וה"ה אדם טמא אסור בבשר טהור, וטומאת גוף בכרת וטומאת בשר בלאו, ואסור לטמא קדשים אך אינה לוקה עי' זבחים (ל"ג:) ובמנ"ח מ' קמ"ה הביא דעת ר"מ באם עשה איסור תורה של מלקות ויש עוד איסור דרבנן ע"ז לוקין מלקות מרדות על דרבנן, ועמל"מ פי"ז ה"ז מאיסורי ביאה כ' בפשיטות גרושה וחלוצה אין לוקה הכהן הבא עלי' מרדות מחמת חליצת כהן דיש ג"כ מלקות דאו', ומביא זה בשם תוס' מכות (י"ג.) ד"ה גרושה, אבל בפמ"ג בפתיחה כוללת ח"א אות כ"ח כ' דמתוס' אין ראי' דשא"ה דמוי"ו שלואשה אסמכוה חליצה ומחד קרא נפק, עשאו כשל תורה דתרתי לא לקי, הא עבירות חלוקות י"ל אף שלוקה מלקות ד"ת לוקה עמהם מרדות לעבירה אחרת שיש בה - וע"ע שם במנ"ח בענין חיבת הקודש שמכשיר בר"מ פ"י הי"ז מטומאת אוכלין כ' דמדרבנן, ובראב"ד כ' מה"ת, ועמל"מ פ"ו ה"ח מביאת המקדש בקיאות בזה, ועי' חולין (ל"ו.) ונובי"ק יו"ד סי' ד', ופנ"י פסחים (ט"ז.) חידש דדוקא עצים ולבונה הקרבים ע"ג מזבח שייך חיבת הקודש, אבל דבר שאינו קרב ע"ג מזבח אף שהוא קודש ובעזרה אינו מכשירו חבה"ק, ובמלא הרועים ערך חבה"ק נסתפק בבשר

שלמים אי תבה"ק מכשיר הבשר הנאכל לבעלים ואינו קרב ע"ש דהביא מהרבה גמרות, וסיים בשלמים כיון דאימורין קרבין אז אף הבשר חשוב חבה"ק משא"כ דבר שבעזרה שאין שום דבר קרב ממנו ע"ג מזבח לא חשוב חבה"ק ותוס' חולין (ל"ז.) ד"ה כי הק' למה משקה בית טבחי' טהור לימא חבה"ק מכשיר להיות אוכל כמו עצים ולבונה, ובמנ"ח כ' דדבר שאינו אוכל ע"י חבה"ק נעשה אוכל, אבל משקה ג"כ דבר חשוב ומ"מ גזה"כ דמשקה בית טבחי' דכן מאיזה צד נאמר דחבה"ק משוי לי' אוכל דגם משקה חשוב ומ"מ גזה"כ דדכן, ואין זה משום חבה"ק כלל שיקבל טומאה: ובחולין (ל"ו:) דאתכשר בחבה"ק שהי' לו פרה של זבחי שלמים והעבירה בנחל שחטה ועדיין משקה טופח עלי', ופרש"י בשר שלמים ועורן לבעלים טרח בהו להיות יפין ומעבירן בנחל סמוך לשחיטתן שיהי' נוחין להפשט כביצה (מ'.) משום סירכא דמשכא, ועצל"ח פסחים סוגי' דר"ח סגן כהנים אות קמ"ב, לפמ"ש הש"ך יו"ד סי' ל"ט סקל"ב הפירוש דסירכות מתנתקת ע"י השקאה א"כ זה הטעם שייך גם בשאר קרבנות, דאם ימצא טריפות ע"י סירכות צריך להביא קרבן אחר ולמה נקט זבחי שלמים דוקא, ובס' הדרוש והעיון כ' אף דבחולין טעם השקאה שינתקו הסרכות, אבל בקדשים ע"כ הטעם משום העור שיהי' נוח להפשיט ולא משום סרכות, עפמ"ש בריב"ש סי' קס"ג דבקדשים לא היו בודקין הריאה דבדיקה רק מדרבנן ואין שבות במקדש, וע"כ רק משום העור, ורק שייך בשלמים שעור ובשר של הבעלים ויש תועלת לו אבל שאר קרבנות שאין לבעלים תועלת מדוע יעברו במים קודם השחיטה אך לפמ"ש בכ"מ פ"ח ה"ד מביהב"ח דלא אמרי' אין שבות במקדש רק בשאי אפשר לתקן בלא דחיית השבות, אבל היכי שאפשר לתקן בלי דחיית השבות יש שבות, וה"נ אפשר לבדוק הריאה, ל"ש א"ש במקדש (וע"ל ו' כ"א) - וגם לפמ"ש מהרש"א שבת (מ"ב.) דרק באיסור שבת אבל בשאר איסורין יש שבות במקדש הי' צריכין לבדוק הריאה, וע"ש במאמר ו', ושו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סי' ל"ה בזה ומש"ל בפ' ויקרא (ד' ח':), ובשו"ת עין יצחק ג"כ הערה בהנ"ל ואין לפני כעת:

שם) בת"כ הנפש ולא הצבור, כי בצבור ל"ש כרת כמ"ש בישעי' (מ"ח א') שמעו זאת בית יעקב וגו' לא יכרת ולא ישמד שמו מלפני, ועי' פנים יפות בפסוק כ"ה בפשט שאין הצבור נענשים בשבילו (ולא כמ"ש בק"א צבור דאכלי קדשים בטומאה פטורים מכרת דלא מצינו זה) - ומ"ש שם בת"כ נפש האוכלת ולא מאכלת דאין שליח לדבר עבירה דאמרי' בקידושין (מ"ג.) אע"ג דאשלד"ע בדיני שמים חייב, וכ' בש"ך חו"מ סי' ל"ב סק"ב הא דסנהדרין (כ"ט.) בנחש שהי' לו לטעון דברי הרב ודברי התלמוד דברי מי שומעין

אע"ג דהוי ד"ש, משום דאי' שם אן למ"ד ישלד"ע מ"מ זה נהנה וזה מתחייב לא אמרי' ע"ש, ועפרד"י נח (ס"ח.) ובס' עבודת הלוים שבועות (ל"ט.) מ"ש בת"כ ופני"פ:

פסוק כד

וחלב נבלה וטרפה וגו' אכול לא תאכלוהו, ומיותר דכבר כ' בויקרא (ג' י"ז) וגם הו"ל לא יאכל, ובס' תוספת ברכה כ' דרמז למ"ש ביומא (פ"ג:) דבחולה שיב"ס וצריך לאכול חלב לרפואה יאכלוהו חלב מבהמה כשרה ולא טרפה, דכל מה דאפשר למעט באכילת איסורין ממעטין ע"ש, וז"פ "ואכול" כלומר גם במקום שצריך להאכיל חלב לרפואה גם לא תאכלוהו חלב של טרפה, ועי' מקו"ב מבוא (דף מ"ט:) - ובענין חלב עי' ראב"ע ורמב"ן ואוה"ח, ואיתא שלולא קבלת חז"ל יוכל לטעות ולומר שחלב חולין מותר ונכנסו דבריו בלב השואל בא"ע, עד שאמר שלא יסמוך על דעתו רק ישען על העתקת הפירושים, ובס' הכתב והקבלה כ' דהוא תוספת מתלמוד טועה: וברש"י יבא איסור נבלה וטרפה וחל על חלב, חולין (ל"ז. וק"ג.) וק' מה נותן הכ' טעם לזה כי כל אוכל חלב מן הבהמה וגו' הלא אזהרה היא על נו"ט, וכ' בס' פני מבין דתוס' ביבמות (ל"ג:) ד"ה אמר הק' דקיי"ל דקל על חמור לא חל בכולל, ואיך חל נבלה שהוא קל עלחלב, ותי' דחלב קל דהותר מכללו אצל חיה ע"ש, וז"ש התורה טעם דחייל נו"ט על חלב ויקשה הא חלב חמור ונבלה קל משום דכ' אוכל מן הבהמה וכו' ודרשו בת"כ למעט חיה וא"כ חלב הותר מכללו ולכן חמל איסור נבלה וטרפה על איסור חלב דקיל - ובתיב"ע ותריב חיוא וכו' אפשר דיתערב לכל עבידתא כו' דרק חלב נו"ט מותר למלאכה אבל חלב כשרה רק להקרבה ולא למלאכה אחרת, וק' היכן מצינו שחלב כשרה לא יהי' מותר לכל מלאכה, ורק מדבר כאן מדור המדבר שלא התירו אז רק בשר מקרבנות ולא הי' אפשר בהמה כשרה רק לקרבן: והקשה לי נכדי המופלג ומופלא בכל המעלות כ' שלום צבי שיחי' דלמ"ל קרא דלגר אשר בשעריך וכו' לומר דנבלה מותר בהנאה בפסחים (כ"א:) הא בלא"ה ידעי' זה מדכ' קרא וחלב נו"ט יעשה לכל מלאכה ואמרי' בגמ' דקר קמ"ל דנבלה חל על איסור חלב ואפ"ה התירה התורה בהנאה ולמ"ל קרא דלגר, והראתי לו בחינוך מ' תע"ב לגר אשר בשעריך שאינה ראוי' לגר מותר, ואי"ל שבא להתירה בהנאה שכבר כ' במק"א וחלב נו"ט יעשה לכל מלאכה, ומכאן למדו חז"ל נטלפ"ג מותר וכו' וא"ש. ועוד הקשה לי לשי' ירושלמי פ"ו מתרומות דבאיסורי הנאה אף לר"ל ח"ש אסור מה"ת למ"ל קרא לא יאכל בחמץ לאסור ח"ש כמ"ש הר"מ בפ"א ה"ז מחמץ, והא באה"נ בלא"ה אסור, והשבתי לו דהי' לו להקשות גם לדידן דפסקי' כר"י דח"ש אסור מה"ת למ"ל לא יאכל,

והוא באמת קו' הכ"מ שם, ונאמרו בזה הרבה תירוצים ועמ"ש בזה תי' נכון בפרד"י בא (דף צ"ו:):

פסוק כה

כי כל אוכל חלב, בפסחים (מ"ג:) לרבות עירובו, הגה"ק מאסטראווצא ז"ל אמר כי כל במילוי כף יוד כף למד עולה רצ"ד בגימ' עירובו ושומנו של גיד הנשה ישראל קדושים נהגו בו איסור (חולין צ"א.) ויו"ד סי' כ"ה ס"ח, ופלא על הרבינו יונה באגרת התשובה יום רביעי שכתב דהוא אסור מן התורה וצע"ג:

שם) מן הבהמה, באוה"ח בשלמא טרפה נוכ"ל כרמב"ם שאין בו איסור למזבח מה"ת אלא משום הקריבהו וכו', וסותר עצמו מפ' ויקרא (א' יד) מביא ו' מוסיף על ענין ראשון ללמוד זה עוף מבהמה כגון נרבע מוקצה ונעבד טרפה חולה וזקן גזול כולם פסולים בעוף כמו בבהמה, משמע דטרפה פסול מה"ת למזבח עי' בס' קוי אור:

פסוק כו

וכל דם, דם בהמה חיה ועוף אסור, ודם חגבים ודגים שקצים ורמשים ודם אדם אינו חייב עלי' משום דם, ודם הנפש בכרת ודם אברים רק בלאו ומלקות, ודם אברים כ"ז שלא פירש מותר, בכריתות רפ"ה (דף כ':) ודם שמלחו או שבשלו פלוג' ראשונים אי אסור מה"ת עי' מנ"ח מ' קמ"ח בזה, ופמ"ג יו"ד סי' ע' שפ"ד סקכ"ט, ודם היוצא ע"י כבוש מעל"ע נסתפק הפמ"ג בפתיחה למליחה די"ל כבוש כמבושל, או דאינו אלא מפליט ומבליע, ובמ"ז סי' ק"ה סק"א ושפ"ד סי' ע' סקי"ח וע"ג סקי"ד וחוו"ד סי' ע' סק"ד וק"ה סק"ה, והביאו או"ה דמדרבנן, ושפ"ד ק"ה סק"ב ד"ה תשובה הביא מאו"ה דס"ל מה"ת, וי"ל דבאו"ה כלל ז' איירי במעורב עם מים ואינו ראוי להקרבה אבל דם בעין בלא מים מה"ת, ועשו"ת טוב טעם ודעת ח"ג סי' קמ"א: ובמנ"ח הק' הא דם שנתערב במים אם יש בו מראית דם כשר לזריקה, אך דוקא בנפל מים לדם, אבל דם למים ראשון ראשון בטל, וזה הוי דם שנפל למים וחייב בדם בכזית, ובמנ"ח העיר הא דם א' מז' משקים שמכשירין לקבל טומאה ובמשקה שיעורו ברביעית, ואין לומר דאם מיחה כזית יבש יהי' רביעית בלח, ז"א דלא כל המשקין שווין ע"ש אריכות - ובתוס' זבחים (ק"ט.) ד"ה עולה כ' אף דמשקים ברביעית דוקא בדרך שתי' אבל דרך אכילה ששרה פתו ביין שיעורו בכזית, ועשו"ת בית אפרים יו"ד סי' י"ד, ושערי תורה ח"ג סי' מ' בזה ובענין לב עוף שאין בו כזית דעת המהר"ם מינץ דח"ש מותר שלא הי' מעולם כזית, ועמ"ש בזה בפרד"י בא (צ"ו: ובדף תנ"ח) מהגאבד"ק קיטנא שליט"א: ובתשובות הרי"מ יו"ד סי' ז' כ' דבר חדש דדם גמור שבישלו מה"ת דהוי יוצא מטמא, אבל דם אברים שפירש ע"י מליחה או בישול דלא נאסר מקודם ולא יצא מטמא הוי רק מדרבנן, וכ' עוד דנהי דלענין כפרה כיון שבישלו

או מלחו נשתנה ואינו ראוי אבל לענין איסור כיון שהי' ראוי' לכפרה ונאסר במה פקע איסורו ע"י שנעשה אינו ראוי, ובע"ז (כ"ט:) ביין מבושל של נכרי אסור, ופריך פשיטא משום דאיבשל פקע לי' איסור והוא ממש כמו בדם עש"ה, ויש לדקדק קצת בדבריו הקדושים דלא חייבה התורה רק על דם שאינו מבושל שהוה לכפרה, אבל מבושל לא נאסר כלל, והגם שקודם בישול הי' ראוי לכפרה ונאסר אז, אבל לא נאסר כלל לאכלו מבושל רק חי א"כ לענין מבושל לא חל איסור כלל ולא צריכין טעמא דפקע איסורו ע"י בישול רק דלא חל כלל, וכמו בנדרים (נ"ב:) ויו"ד סי' רי"ז סי"ב קונם זתים וענבים עלי מותר בשמן ויין היוצא מהם, הרי אף דזיתים וענבים נאסרו עליו מ"מ מותר ביוצא מהם ולא חל כלל האיסור ולא משום דפקע איסורו ע"י מה שנעצרו, והראי' מע"ז אינו מובן דביין מבושל של נכרים דנאסר מהניסוך, מה בכך שנתבשל אח"כ ואינו ראוי לניסוך כיון דנאסר אז שהי' ראוי לניסוך נאסר משום נעבד ולא פקע איסורו, אבל בדם הא לא נעשה בו מעשה האוסרו, ולא חל שם איסור כלל רק על בלתי מבושל אבל לא אם ישתנה, ועשו"ת בנין יחזקאל בסופו בזה, ובשערי תורה ח"ג סי' י"ח - ובשו"ת נפש חי' יו"ד סי' ה' רצה לסתור התשו' הרי"מ דרק יוצא מטמא, דהטמא נשאר באיסורו אז אף היוצא ממנו טמא אבל בדם שבשלו שכל הדם נעשה היתר ל"ש זה, וע"ע בשו"ת מהרש"ם ח"ב במפתחות ליו"ד סי' קע"ה, ובשואל ומשיב תליתאה ח"ב סי' ר"ב ובהשמטות שם: וראיתי עוד בס' תוספת ברכה הביא במנחות (י"א: ובכורות ג'.) מחלוקת אם כל מורה כל ממש או לאו דוקא, ומכאן אין ראי' דקיי"ל דם דגים וחגבים ובצים מותרים מה"ת, יען שהכתוב עצמו מוציא את הלשון כל, ממשמעות כל ממש שמסיים לעוף ולבהמה, וע"ע ש"א (כ"ח כ') ולא אכל כל היום וכל הלילה, ובפכ"ה מפורש שאכל באותה לילה, וע"ל (ח' ג') ואת כל העדה, ובענינים הללו ע"ע בנובי"ת יו"ד סי' ל"ו, וס' טהרות הקודש מנחות (כ"א:) שו"ת מהר"י אסאד יו"ד סי' קי"ט, שו"ת ר"י אשכנזי סי' ל"ט, שי למורה בכורות (ו'.). שו"ת כתב סופר יו"ד סי' ל"ג, קובץ דרושים חוב' ט' סי' ס' אריכות גדול מאחי הרה"ג ר' שלמה זאב נ"י מלאדו בענין דם שמלחו, ומהאריכות לא העתקתי, ובשו"ת תירוש ויצהר סי' ל"ח, ועמש"ל בפ' אחרי (י"ז י"א) בענין דם, וביו"ד סי' ס"ו דם אדם אינו אסור מדינא, ועי' ר"מ פ"ו ה"ב ממ"א דהוא מדרבנן, ופליאה דבתנא דבי' א"ר פט"ו אי' דהוא מדאורייתא וצ"ע:

שם) בענין סחורה בכל איסורים, אע"ג דמותרים בהנאה אסורים בסחורה, עיו"ד סי' קי"ז ס"א חוץ מחלב שנאמר בו יעשה לכל מלאכה, ובר"מ פ"ח הי"ח ממ"א זה הכלל כל שאיסורו מה"ת אסור בסחורה ואיסור מדבריהם מותר, ואם הוא איסור דאו', במשל"מ

שם כ' שמה"ת, ומרמב"ם כן מוכח שכ' חוץ מחלב ואי ס"ד שרק מדרבנן אמאי לא גזרו גם בחלב, אבל הט"ז סק"א הרגש בזה וכ' דלא גזרו דבר שהיתר מפורש בתורה, והק' המפו' מרבית לנכרי מפורש בתורה לנכרי תשיך ואפ"ה אסרו חכמים, ובנובי"ת יו"ד סי' ס"ב תי' דרבית לא אסרו בהחלט שהרי כדי חייו מותר, ביו"ד קנ"ט ס"א, וא"כ לא עקרו לגמרי ההיתר, ובחת"ס יו"ד סוס"י ע"ג וק"ו וק"ט, ובפתחי תשובה סק"ג, ושו"ת אבני נזר או"ח סי' מ"ח, ובחידושי הרד"ד על פסחים מזקיני הגאון מלאסק ז"ל אריכות גדול, וע"ע שו"ת תירוש ויצהר סי' קע"ז, ושו"ת דבר שמואל אבוהב סי' קמ"ד, ודברי מלכיאל ח"ב סי' נ"ה - ובחות יאיר סי' קמ"ד בנבלות וטרפות שהי' שעת הכושר לכ"ע סחורה רק מדרבנן, וע"ע שו"ת עבודת הגרשוני סי' י"ג ונובי"ת יו"ד סי' י"ג, ובית יצחק יו"ד סי' קמ"ב קמ"ג, - ושו"ת שערי דעה ח"ב סי' נ"ה נסתפק אי קנה בהמה בשבת ונטרפה אי הוי נזדמנו או לא משום דהוי באיסור. וע"ש בטעם כעיקר אי רשאי לסחור: ובפרי תואר כ' דם מותר בסחורה דאיתקש למים, והסכים עמו בנובי"ת או"ח סי' ס"ב, וכ"כ בחת"ס יו"ד סי' ק"ו וק"ח, והוסיף עוד דה"ה אבר מן החי דאיתקש לדם, ועי' פת"ש סק"א ומנ"ח מ' קמ"ח ותנ"ב - והמנ"ח מצוה ג' בסופו כ' דבגיד הנשה ליכא איסור בסחורה דדוקא דבר העומד לאכילה אסור דילמא יאכל, ואין בגידין בנו"ט ועץ בעלמא הוא אין איסור בסחורה ע"ש, וראיתי בפס"ת ח"ב בדף ג' ע"ד דאסור לסחור במכה"ע החפשיים ואסור משום לפני עור אף כי הרמ"א יו"ד סי' קנ"א ס"א כ' ביש בעיר לקנות אינו עובר ומותר אפי' לכתחלה אבל זה דוקא ביש שם עכ"פ מוכר א' נכרי בעיר, אבל בשכולם ישראלים מה לי אם קונה מזה או מזה, כמ"ש במשל"מ בפ"ד ה"ב ממלוה וגם באיכא מוכר או נכרי עכ"פ משום מסייע אסור, ועשו"ת בית שלמה סי' מ"א ואם הוא בגדר מסית, ובמסית לא יגרע כח האיסור אם יהי' עוד מסית ומדיח בעיר, ע"ש שהר"י ראזין ז"ל מדווינסק הסכים לזה, וע"ש בפ' קדושים (י"ט ב') בזה: ובבכורות (ו':) יליף דחלב מותר מארץ זבת חלב ודבש ואי לא דשרי משתבח לן קרא במידי דלא חזי, והק' הכרו"פ סי' פ"א סק"ז דילמא ה"נ לסחורה כמ"ש מקודם ארץ אשר אבני ברזל כו' דהוא לסחורה, וכ' בס' כתר תורה (דכ"ח:) מבן הדק"ל ז"ל דבסוף כתובות (קי"א:) ומגילה (ו':) דמשו"ה כ' ארץ זבת חלב ודבש ולא ארץ חלב ודבש להגיד שכחו של א"י שהחלב זב מן העזים ודבש מתמרים עד שנתערבו ונעשו כנחל, לפ"ז א"ש דאי אמרת דחלב אסור למה כ' זבת להגיד שנתערבו הא אין זה שבח, שמתוך שבחו בא לידי גנותו שע"י שמתערב עם הדבש נאסר הדבש כיון דחלב אסור, דלח בלח נאסר אפי' מה"ת כשליכא רוב, ואם הי' הדבש לחוד הי' מותר ועכשיו נאסר מהחלב, זה כוונת חז"ל דאי' לא דשרי משתבח לן קרא במידי דלא

חזי, היאך משתבח בזבת הא אוסר הדבש לאכילה, ורק לסחורה, ולולי שהי' מתערב עם החלב הי' מותר באכילה, ודבר הראוי לאכילה חשוב יותר מדבר הראוי בהנאה, ע"כ דחלב מותר והוי שבח גמור שמתערב עם דבש, וע"ע תי"ט שביעית פ"ז מ"ג ובמפורשי משניות שם בזה ולהלן בשמיני (י"א י"א):

פסוק לב

רש"י סובך, בחולין (קל"ד:) פרש"י פרק שבין הקולית ועצם אמצעי ולכן עצם אמצעי בלבד שבו צומת הגידין, וזה דעת ר' יהושע והתי"ט חולין פ"י מ"ד כ' שרבינו מפרש כר"י ושבקו' לת"ק, ועי' סמ"ג מ"ע קפ"ג:

פסוק לד

ואתן אותם לאהרן ובניו לחק עולם, בירושלמי פ"ג ה"ו מיבמות מתנות כהונה לעולם אינם חוזרין וכמו מתנה, ועשו"ת נובי"ת או"ח סי' פ"ז, וכלי חמדה בקונ' מיד ולדורות דקנ"ג ע"ג ומהאריכות לא העתקתי:

פסוק לח

אשר צוה וגו' ביום צויתי להקריב, עי' ס' תוספת ברכה דבירמי' (ז' כ"ב) ולא צויתים ביום הוציאו אותם מאמ"צ ע"ד עולה וזבח, וק' שכאן מפורש שבסיני נצטוו על קרבנות, כי מ"ת בסיני הי' בשנה השנית לצאתם מאמ"צ כמ"ש ביתרו (י"ט א'), ובירמי' מפורש שלא צוה על קרבנות, וצ"ל דקרבנות ענין תנאי וכפרה על חטא כמ"ש נפש כי תחטא וכפר עליו ועוד, והוי מצוה תנאית כמו שליח הקן כי יקרא קן צפור וגו', מעקה, כי תבנה ועשית מעקה, אבל אם לא יבנה אין המצוה, וכן עזוב תעזוב הקם תקום רק אם באו לידך, וכן ענין קרבנות אם יחטאו וטוב שלא יחטאו, וכמ"ש הגר"א או"ח סי' ח' שאין מברכין על השבת גזילה שהוא מהב"ע שלא צונו לגזול כדי להשיב, וכן לא צונו לחטוא כדי להביא קרבן, ובירמי' כיון לומר שלא צוה על קרבן בלא סבת חטא, ואומר אם תשמיעני בקולי לא תצטרכו לקרבנות, ובש"א (ט"ו כ"ב) הנה שמוע בקול ה' מזבח טוב, ומשלי כ"א ג') עושה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח, ובשבת (ל'.) עה"פ תהלים (פ"ד י"א) טוב יום בחצרך מאלף תודות:

שם) בהר סיני וגו' במדבר סיני, ובא כפול וכן מסגנון הלשון בראשית (ב' י"ז) ומעץ הדעת טו"ר ל"ת ממנו, ממנו מיותר - מקץ (מא ל"ב) ועל השנות החלום פעמים, השנות ופעמים חד הוא שמות (ב' ו') ותראהו את הילד וכו' כפול האזינו (ל"ב מ"ט) אני נותן לבנ"י וגו' אשר אני נותן יהושע (א' ב') להם לבנ"י, וע"ש בתוספת ברכה:

פרק ח

פסוק ב

קח את אהרן, ובזבחים (פ"ח:) למה נסמכה פ' קרבנות לבג"כ לומר לך מה קרבנות מכפרים אף בג"כ, פרש"י בפ' צו זאת תורת העולה והדר קח את אהרן ואת הבגדים, ובערכין (ט"ז.) פי' דהכוונה לפ' תצוה וסמיכה לפ' בגדים דלמעלה, ובתורה תמימה כ' בכל מקום דכ' למה נסמכה פרשה זו לזו תפסו מקודם הלשון דכ' מאוחר בתורה, בברכות (י'.) למה נסמכה פ' אבשלום לפ' גוג, תהלים (ב' ג'), ופ' אבשלום כ' לאחר פ' גוג ועוד הרבה, וכאן אם הפי' כרש"י הול"ל למה נסמכה פ' בג"כ לפ' קרבנות ע"ש, וקודמו בדרשות הראנ"ח פ' תצוה ובלק ע"ש ביתר ביאור, ועי' משנת חכמים ה' עכו"ם סי' נ"ט, וס' בית שמואל פ' תצוה, ויפ"ת פרשה י' סי' ו' - וברא"ם כאן עי' הגהות מצפה איתן פסחים (צ"ג) וכלי חמדה חקת דף (צ"ו:) - ובתוה"מ כ' לשון לקיחה בכ"מ לפי ענינו שלרוב יהי' בלי אמצעי ובדברים הנקחים ביד איש פלוגתא בסוכה (ל"ז.) אם לקיחה ע"י דבר אחר שמי' לקיחה ולקיחה הנאמר אצל בני אדם הוא משיכת לבו ע"י דברים טובים: שם) אוה"ח משה מלך הי' ואין כבודו מחול וכו' וכ' בס' קטרת סמים דק' הא פ' מלואים כ' כבר, ועתה זרזו בשעת בשעת מעשה כמו שפרש"י שם, ולמה למשה לומר שנית זה הדבר אשר צוה וגו', וי"ל דרמב"ן כ' והוסיף כאן ואת כל העדה הקהל שידעו שה' בחר באהרן וזרעו, וקיי"ל בקידושין (ע'.) דפרנס אסור בעשיית מלאכה בפני ג' ובחו"מ סי' ח' ס"ד כדי שלא יתגנה בפניהם, וא"ש דבעת ששמעו פ' מלואים חשבו שיעשה משה בצנעה, דלא כ' הקהל את העדה, ועתה כשראו שיעשה בפני קהל ועדה והי' הדבר קשה להם לכן הקדים זה הדבר אשר צוה ה' לעשות בפני קהל ועדה, וכיון שעושה ע"י פקודת ה' הלא כ'בדוד (ש"ב ו' כ"א) ושחקתי לפני ה' וגו' והיית שפל בעיני וגו' עמם אכבדה:

פסוק ג

ואת כל העדה. רש"י מועט מחזיק מרובה, רש"י, הי' ראשי השבטים והזקנים, ומצינו כל על מקצת במנחות (י"א.) ועוד, ע' לעיל (ז' כ"ו) בזה:

פסוק ז

ויתן עלי' את הכתנת. ולא נזכר מכנסים, עי' אוה"ח תצוה (כ"ח מ"ב) שמ"ר לא הלבישן מכנסים רק הלבישו בעצמן, אבל ברש"י יומא (ו'.) כ' שהלבישן מכנסים, אך מל' הכתוב ומכנסי בד יהי' על בשרו משמע כאוה"ח – ובשפתי צדיק אות ט"ו נסתפק הא דכ' כאן בפ' ל' ויקח משה משמן המשחה ויז על אהרן על בגדיו וגו' אם לא הי' קפידא שתגיע הזאה גם על המכנסים, שכבר הי' מלובש. והכתנת הי' מכסה המכנסים - ובהוריות (י"ב:) טיפי מרגליות הי' תלויות לאהרן בזקנו וכו' והי' דואג משה שמא ח"ו מעלתי

בשה"מ, ופרש"י שנגעתי בו כשהלבשתיו, פשוט דחשש שמא נגע בבשרו בשה"מ ויש בו איסור סיכה ואף דאינו מתכוון, אך כ' בפנים יפות פ' תשא דבהך בשה"מ איכא גם איסור מעילה, ומעילה גם בשוגג ואינו מתכוין חייב, בפסחים (ל"ג.), ועי' בזה בס' אמבוהא בספרי נשא (דף צ"ו:) שהביא אבני נזר יו"ד סי' שי"ג דאין איסור מעילה בסיכת שה"מ, והק' ממעילה (י"ט.) והאי לאו זר דהא אימשח, ופרש"י סד"א דמשיח לא הי' בכלל מעילה ע"ש, מבואר דבסיכת שה"מ איכא איסור מעילה, וגם בתוס' ב"מ (מ"ז.) ד"ה קונים משמע כן, ובפר"ח תצוה (דף שי"ז.) הבאתי ג"כ האב"נ עש"ה, ובמנ"ח ס' ק"ח ובהשמטות כ' גם כן משום מעילה:

פסוק יא

רמב"ן משיחת בני אהרן ל"ה כלל ביציקת שמן על ראשם ורק באהרן, וכן אי' במד"ר נשא פי"ב מעלה נטל אהרן יותר מבניו לפי שהי' כ"ג שיוצק על ראשו משה"מ מה שלא עשה לבניו, וע"ש באמבוהא דספרי, ובפנים יפות הק' על רמב"ן דהא כ' והכהן המשיח תחתיו מבניו ואחז"ל שכל כהנים גדולים היו צריכים משיחה, וכ' והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו, ובשפ"צ אות ט"ז הביא מפ' פקודי (מ' ט"ו) ומשחת אותם "כאשר משחת את אבותם" ולמה באו אותם ד' תיבות, ללמד שגם יציקה הי' בהם, ולרמב"ן י"ל שהכוונה בעת שיכנסו לכהונה גדולה כגון אלעזר הוצרך משיחה על ראשו, ובפ' חקת (כ' כ"ו) לא הוזכר באלעזר משיחה, ובאוה"ח תצוה (כ"ט ז') מפורש דגם בנ"י הי' צריכין יציקה, והביא כן בשם ת"כ:

פסוק כב

האיל. מענין ימי המלואים ששמש משה, ואי משה הי' כהן עי' זבחים (ק"ב.) ובח"א מהרש"א הוריות (י"ב) אריכות:

פסוק כג

בהן ידו הימנית, בפענח רזא, בהן ידו הימנית מפני שלא יוכלו שדים ומזיקין ומלאכי חבלה להזיקן, יעי' זהר קרח (קע"ח.) שמאלי' בימיני' כו', ופע"ח שער סוכות דקכ"ה., ובברכות (נ"ה:) האי דעייל במתא ודחיל מעינא בישא לינקט זקפא דידא דימיני' בידא דשמאלא וידא דשמאלא בימיני' וכו' (ועמ"ש בפרד"י ויחי שנ"ג.) - ובס' תולדות יצחק למהר"י קארו ז"ל כאן כתב בטעם בהן יד עפמ"ש חכמי הטבע כי כל אחד מהאצבעות משרת לחוש מה' חושים. הא' גודל משרת לקנוח פה שבו חוש הטעם, הב' לנחורים שבו חוש הריח, הג' לחוש המשוש לחשש בכל חלקי הגוף ולפיכך ארוך מכולן, והד' לקנח העין, והה' לקנח האוזן, וה' ברא באדם ה' חושים, ונתן להם ה' משמשים וזה שלימות ית', וכל או"א מהאצבעות הולך לחוש שלו תמיד שלא בכוונה עכ"ד: וזקיני

הגאון מלאסק ז"ל באור דוד על אסתר (ג' ט') כ' ההכרחי לצורך קיום האדם ובלעדו כמת הם ג' חושים. חוש המשוש דכל חי מרגיש ומי שאינו מרגיש הוא מת, גם חוש הריח אשר מנחירים שהוא כלי נשמה אשר בלתי זה אי אפשר לחיות אף רגע כי נשמה באפו, ובברכות (מ"ג:) איזהו דבר שהנשמה נהנה זה הריח שנ' כל הנשמה, כי הריח בא בכח הרוח הנשמה באף ובלתי נשמה א"א לחיות, והעין חוש הראות ג"כ אף שיוכל לחיות בלי עינים, אי' בנדרים (ז':) סומא חשוב כמת, נמצא הם צורך לאדם חי ג' חושים, משא"כ חוש הטעם שאף אם אדם לא יטעם טעם והבדל בין מאכל למאכל, וכן האוזן אף אם נתחרש ג"כ יוכל לחיות, אבל חוש הריח א"א להתבטל רק ע"י פסיקת הנשמה, וכשנושם באפו ממילא ירגיש בהריח, וגם כי הריח הוא דבר שהנשמה נהנה בו וחיות האדם וחוש הראות בלעדו נחשב כמת וכן ההרגשה, כל מת אינו מרגיש, וא"כ ג' דברים הללו הם עיקר החיות, אבל שאר חושים כמותרות. ולכן בג' דברים הללו נחשב הקומץ לגבוה, ובב' אצבעות סלקו להדיוט, שבמה שמקריב בג' אצבעות נגד ג' חושים כאלו הקריב נפשו ע"ד ונפש כי תקריב מנחה ע"ש ופח"ח – וע"ע פענח רזא פ' בראשית, הנולדים קודם נח היו ידיהם אדוקות שלימות מבלי פירוד וחילוק אצבעות וז"ש מעצבון ידינו: ובס' הדוה"ע הביא מה שנתקדשו ג' אברים אלו, "אזן יד ורגל" כי הם העקריית מה שמנהיג העומד בראש העם להיות מצוין בהם, "אזן שומעת" לשמוע ולהבין את כל הנעשה בתוך הצבור מקריו ופגעו קורותיו ומוצאיו, וכמ"ש שלמה ונתת לעבדך לב שומע (מ"א ג' ט'), ואוי לו לדור אם מנהיגו אינו שומע הנעשה בצאן מרעיתו, והוא חי מחוצה לו ולא ידעו, וכמ"ש (יתרו י"ח ט"ז) כי יהי' להם דבר בא אלי, כל אשר יהי' לעם, כל מקריו ופגעיו, טובים ורעים שמחים ועצבים באים אלי, ואזניו קשובות לדעת שלום אחיו – אולם יחד עם האוזן עליו לקדש גם "היד" לא מספיק לו רק השמיעה אבל עליו להיות גם איש המעשה, אין לאיש מורם מעם לשבת בחבוק ידים ולטמון ידיו בצלחת מבלי לעשות מאומה, כי נבחר לפעול ולעשות לעבוד ולמשא, וכמ"ש בפנחס (כ"ז ט"ז) אשר יצא לפניהם וגו' שלא ישב בחבוק ידים, ובסנהדרין (כ"א:) ספר תורה של מלך הי' תלוי בזרועו בידו כי זאת תעודתו לעבוד לפעול ולעשות, ובאחרונה לקדש גם רגלו כי העומד בראש לפעול לא רק לטובת עדתו, כי אם גם עליו לדאוג בעד "השלמת עצמו" כי אם אדם לא ילך למעלה ירד למטה, כי עמידה בחיים לא יתכן ואם באיש פשוט כך מכל שכן באיש המעלה אין לו לומר די במה שיש לי ולהסתפק בקנינים הרוחניים שכבר רחש לו רק עליו להרבות אותם, ולהוסיף עליהם כהנה וכהנה – וביק"ר פ"ה ו' עלובה מדינתה שאסיה פדגריס (חולה על הרגלים), שאינו הולך יפה, ותחת להיות

הולך במעלת השלימות, הוא חולה ואינו יכול להלוך, ומנהיג הוא בבחינת רופא, אחרי אשר עליו לרפאות שברי העם ולהמציא להם מזור למכאובים - ובזכרי' (ג' ז') אם בדרכי תלך וגו' ונתתי לך מהלכים, הכהן הגדול מאחיו כאשר יעמוד לשרת בהיכל ה', ההכרח שיהי' לו מהלכים שילך מחיל אל חיל, ועליו לקדש גם את הרגל לעלות מעלה מעלה כדרך הצדיקים השלמים אשר אין להם מנוחה (ברכות ס"ד:), רק כל ימיהם לא יניחו ולא ישקטו לא יגעו ללכת ולאסוף חכמה ודעת עד אין קץ וגבול, ואם שלש אלה יעשה אז ימצא חן ושכל בעיני ה' ואנשים ויתברכו בו רבים ויאשרוהו, ועפרד"י שמות (דף ה':) כתבתי ברעיון זה דברים נכוחים למבין ע"ש ותמצא נחת:

שם) וישחט שלשלת, ואומרים העולם שמכאן רמז ששוחט הוא ג"כ חזן, וגם יש רמז בתהלים (קמ"ט ו') רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם, ועמש"ל ויקרא (א' ה'):

פסוק לא

בשלו את הבשר ראב"ע בצווי, עי' רמב"ן תצוה (כ"ט ל"א) ומ"ש בפרד"י שם דף ש"ב. ובחולין (קל"ב:) מת"כ אין נאכלות רק צלי דכ' למשחה לגדולה כדרך שמלכים אוכלים, והק' תוס' מזבחים (צ':) רשאין כהנים לשנות באכילתו צלוין ושלוקין ומבושלים דכ' למשחה, ותי' אם נהנה יותר במבושל יכול לאכול אבל אם לו בשוה צלי כשלוק ומבושל יאכל רק צלי, דעיקר המצוה צלי, ובס' הדוה"ע הק' מכאן שאמר שיבשלו אלמא עיקר המצוה בבישול ולא בצלי, וכן לעיל (ו' כ"א) ואם בכלי נחשת בשלה מוכח דעיקר מצוה בבישול, וי"ל דמצינו לשון בישול גם על צלי כמו ובשלת ואכלת (ראה ט"ז ז'), וקאי על פסח דאין נאכל אלא צלי: ועי' חוות דעת ריש סי' פ"ז שנסתייע דבשר בחלב ע"י צלי אסור מה"ת כבישול מקרא הנ"ל ובשלת ואכלת והפי' צלי, ודחה ע"פ גמ' ב"מ (נ"ו:) דמקשה וכל היכי דכ' ידו ממש והכ' ויקח את כל ארצו מידו, ושם ע"כ ידו ברשותו ולא ידו ממש ומשני שא"ה דליכא למימר הכי, כלומר שאי אפשר לפרש ידו ממש, וע"כ ידו רשותו אבל היכי דאפשר ידו ממש אה"נ ידו ממש (וכ"מ ביבמות צ"ז. דראוי לקיחה לקיחה ע"ש) וא"כ ה"נ בקרא ובשלת ואכלת שא"א לומר בישול ממש, דפסח אינו נאכל אלא צלי אה"נ דבישול היינו צלי ע"ש, וא"כ ה"נ אפ"ל בשלת את הבשר בישול ממש שפיר י"ל דהפי' בישול ולא צלי, ויקשה איך אפ"ל שעיקר מצוה בצלי, הרי בפירוש כ' בשלו, ועי' נדרים (מ"ט.) שיש חילוק בין לשון תורה ללשון חכמים:

פסוק לב

בבשר ובלחם ערמב"ן ב' במקום מ' כמו מבשר ע"ש, וכ"כ בא"ע ויקהל (ל"ח ח'). במראות הצבאות, ועמ"ש בזה בפרד"י שם (דף שע"א.) ובס' הברית מהגרצ"ה קאלישער ז"ל תי' דהבדל בין ב' למ' שאם מדבר על זמן שכבר נאכל הבשר ונשאר ממנו מעט אז בא במ'

כמו (ז' י"ז) והנותר מבשר הזבח שמדבר לדורות שאחר האכלו ישרף הנותר, אבל כאן שמדבר עם הכהנים על הבשר שעודנו לפנינו בעין ביום המלואים, לז"א בב' שמה שיהי' נותר בבשר הזה שעודנו שלם באש תשרפנו. ואמר תשרפו ל' נוכח, מדבר עם הכהנים שהיו לפניו ולעיל אמר ישרף בל' נסתר שנאמר לדורות: ובס' אמבוהא דספרי נשא (דף ק':) הביא קו' כאן שכ' והנותר תשרפו, כיון דכל ז' ימי מלואים הי' משה מעמיד המשכן ומפרקו, ובירושלמירש יומא דהי' שם י"ד עמידות ופורקן, שהי' מפרק ב' פעמים ביום, ואיך משכח"ל שהי' טעון שריפה משום נותר למחרת הא כבר נפסל מקודם משום יוצא, ובמנחות (צ"ה.) דבשעת מסעות קדשים נפסלין ביוצא ואיך משכח"ל אח"כ נותר דכבר נפסל ביוצא, ובקרבן פסול אין בו איסור נותר, בכריתות (י"ד.) דפגול ונותר בחדא בהמה לא משכח"ל, ועי' צל"ח פסחים (כ"ח.) ונובי"ת יו"ד סי' נ"ג, ומנ"ח מ' קמ"ב בזה – ולתוס' ע"ז (ל"ד.) ד"ה בהמה, דכל ז' ימי מלואים המשכן הי' דינו כבמת יחיד ולא הי' צריך בג"כ, לק"מ דלא הי' נפסל ביוצא דבבמה קטנה ליכא איסור יוצא כזבחים (ק"כ.) ומנחות (כ"ה.), (וערש"י מנחות דגם בבמה גדולה אין בה איסור יוצא, ועי' תי"ט מנחות פ"ג ה"ג, אבל ברש"י מעילה ג'. מבואר דבבמה גדולה יש איסור יוצא): אבל ק' לדעת שטמ"ק בכורות (ד':) דבימי מלואים משכן לא הי' דין כבמת יחיד והדק"ל, אך יש לפרש הקרא כאן דאין הכוונה על נותר ממש היינו למחרת כשנפסל משום נותר. רק הכוונה על קדשים שנשתיירו אחר פירוק המשכן דנפסלו משום יוצא, וצריכין שריפה, דכל פסולי קדשים בשריפה כת"כ צו, ור"מ רפי"ט מפסהמ"ק, ועי' נובי"ת או"ח סי' צ"ו, וי"ל בזה מה שק' דלמה לא מצינו בקרא זה שיהי' אסור להותיר, והול"ל לא תותירו עד בקר והנותר באש תשרפו כמו בכ"מ, ולהנ"ל א"ש דאין הכוונה על נותר ממש, רק בקדשים שנשתיירו בשעת פירוק משכן דנפסלו משום יוצא וליכא כאן נותר כלל:

פסוק לג

ימלא את ידכם. וכ"ה בתצוה (כ"ט ט' ול"ה) וערש"י שם (כ"ח מ"א) כשממנין אדם על פקודת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור ועל ידו הוא מחזיקו בדבר והוא מילוי ידים, ועי' בס' תולדות אפרים. וכן הוא בהסרת כובע. עשו"ת חת"ס בהשמטות לחו"מ סי' קצ"א, ובפרד"י וישלח (דף ר"מ.) ובשמות (כ"ה.). הארכתי בזה קחהו משחה כי תמצא רב חדשות מענין חליצת מנעל והסרת כובע:

פסוק לד

כאשר עשה ביום הזה, בריש יומא (ב'.) עובד ביה"כ ושורף פרה אדומה טעינן פרישה ז' ימים. ומפרשינן שמא יבא על אשתו ותמצא נדה, ולא יוכל לשרוף הפרה, וענובי"ת

או"ח סי' קט"ז שהק' עד שאתה מפרישו מטומאת ביתו, יהי' מפרישו מטומאת מת שמא ימות פתאום אדם אצלו, ע"ש שחילק דזה לא שכיח עש"ה:

פסוק לה

ופתח אה"מ תשבו, הרמב"ן הביא ג"כ שמ"ש ומפתח אה"מ לא תצאו, אזהרה זאת אינו אלא בשעת עבודה, כלו' עד שישלימו כל העבודה המוטלת עליהם באותה שעה, ועי' קובץ דרושים חו"ט סי' כ"א שהכוונה שכל זמן שמשה עבד, הי' מוטל עליהם לראות ולהתלמד העבודה וזה הי' חינוך שלהם. כי מילוים לשון חינוך כרש"י, נמצא שכל זמן שמשה עבד נחשב כאלו הם עושים, והי' אסורים לצאת כמו באמצע עבודתם – אך ק' הא כ' כאן יומם ולילה ולילה לא זמן עבודה, ולכאו' י"ל דמשכח"ל בהקטר חלבים ואימורים של קרבנות היום דכשרים כל הלילה, ואע"ג דמסתמא העלה אותם משה מיד מתחילת לילה מ"מ הי' עבודה כל הלילה להפוך בצנורא. וכה"ג כ' רש"י סוכה (נ"ו:), אבל ק' הא כ' שבעת ימים, ובליל שבת לא הי' מקטיר חו"א של קרבנות חול דעולת שבת בשבתו כ' ולא עולת חול בשבת, ועתו"ס יומא (מ"ו) ד"ה אבל, דכל הלילה של שבת לא הי' מקטיר חו"א של חול, רק סמוך לבקר שבלא"ה מבעיר אש, (אכן בתוס' פסחים פ"ג. ד"ה ולא לא כ' כן) ודוחק לומר דמ"ש בתוה"ק לילה ר"ל סמוך ליום. ועוד דבסוכה (מ"ג.) לומד סוכה ממלואים לענין לילה, וסוכה זמנה כל הלילה ומסתמא ה"ה למלואים: ובלא"ה ק' על תוס' למה לא נאמר מקרא כפשוטו שאסור להם לצאת מעורה אפי' שלא בשעת עבודה, לקיים מצות שמירת המקדש שהוא א' מתרי"ג מצות כמ"ש בחינוך מ' שפ"ח ונפק"ל מל' ושמרו את משמרת, וכאן נמי כ' ושמרתם את משמרת, אך י"ל ע"פ החינוך ורמב"ם דמצות שמירת המקדש רק בלילה א"כ בודאי הוא מצוה אחרת, וי"ל דנכלל ב' מלות, א' שמירת מקדש ונוהג רק בלילה, וא' משום עבודה ורק ביום – ושם בסי' נ"ג כ', דעבודה הי' לבישת בגדי כהונה בשעה שעבד משה כרש"י תענית (י"א:), ובז' ימי מלואים משה עבד מעשה הקרבנות, והכהנים יעמדו לבושים בג"כ והוזהרו שלא יצאו מפתח אה"מ עד שישלימו כל העבודה המוטלת עליהם ע"ש אריכות בזה: ובשו"ת אבני נזר יו"ד סי' תמ"ד נשאל אם חובה גם בזמן הזה להושיב שומרים למקום המקדש, דעיקר מצותו משום כבוד, וקיי"ל קידשה לעת"ל וקדושת המקדש לא בטלה (וע"ש דעיקר מצות השמירה שלא יבוא לשם מי שאסור לבוא, וא"כ גם בזה"ז שייך זה ע"ש, והי' לו להביא מדהי"ב (כ"ג י"ט) ויעמדו השוערים ולא יבוא טמא. וכ"כ במו"נ ח"ג פמ"ד דשמירת מקדש משום כבוד המקדש ומשום שלא יניחו לכנוס שמטמא ואונן) והשיב דשימור הוא עבודה, וצריך לשמור בבג"כ ואסור בטמאי מתים כמו בכל עבודות,

ובזה"ז דכולנו טמאי מתים ל"ש מצות שמירת המקדש ע"ש, וראיתי בס' אמבוהא דספרי קרח ד' (קפ"ה:) אם שימור הוי עבודה א"כ יושב בסול בשמירה, ומצינו דכהנים היו יכולין לישב בשעת שמירתן וכמ"ש בר"ש ריש תמיד, וע"ע בתמיד דכ"ז. דלוים שומרים מבחוץ לעזרה דבעי יתיבו ובפנים אי אפשר דאין ישיבה בעזרה, ומוכח דלא הוי עבודה, וא"כ הה"ד דכשר בטמאי מתים ע"ש אריכות, וע"ע בר"מ פ"ח ה"ו מביהב"ח דמשמע דגם בשעת שינתם היו מקיימין מצות שמירת המקדש, וכן פשיטא לי' להג' מקינצק ז"ל באהל מועד ח"א סי' ז'. ועי' בזה בפרד"י לך (דף ק"כ.) ומוכרח דשמירה לא הוי עבודה, דעבודה א"א לקיים בשעת שינה דגרע ממתעסק בקדשים דפסול וגם לא היו ישינים בבגדי קדש, וע"ע בפרד"י פקודי (דף שפ"א.) ובס' דברי תורה מהגה"ק ממונקאטש ז"ל ריש מס' תמיד, ועמ"ש עוד בזה בפ' אחרי (ט"ז ב'):

פסוק לו

ויעש רש"י להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל, לכאו' אין זה חידוש כ"כ, ובס' פני מבין כ' דבפ' שופטים (י"ז י"א) לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין או שמאל, וברש"י אפי' אומרים על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין, ופלא וכי יאמרו ב"ד להיפך מהאמת, וכ"ת מה שנראה בעיני השואל שהוא ימין או שמאל פשיטא שאין לנו לילך אחר דעת השואל, ורק ימין נקרא מ"ע כמו לקיים מ"ע תקיעת שופר, ומה"ת תוקעין אפי' בשבת ואסרו חכמים ונעשה מימין שמאל, או שהתירו איסור דאורייתא כמו בשב ואל תעשה, שיש כח ביד חכמים. לעקור או אפי' בקום ועשה בקידושי אשה, עי' נדרים (צ':) ועי' פסחים (ז'.) המקדש בחטי קורדנייתא דמה"ת הוי קידושין ומדרבנן לא, ואמרו על שמאל שהוא ימין, אפ"ה לא תסור, ואהרן ובניו עשו כאשר צוה ה' ולא הטו ימין ושמאל שלא שינו מדעת רבם אף שהיו יכולין לעשות איזה סייגים וגדרים. ושבחן שלא שינו שום דבר – וגם אי' דיש ב' מיני שליחות. א) למשל הסוחר שולח שליחו ואמר לו פרטי הענינים, מ"מ אם השליח מבין בשכלו שאם יעשה באופן אחר יהי' לטובת משלחו אז בידו לשנות, ב) רופא ששולח עבדו לבית רוקח להכין לו סמי רפואה במדה ומשקל, אז אין העבד רשאי לשנות, כן לפעמים מתבונן האדם להוסיף על המצוה או לשנות איזה דבר, אך אהרן התבונן דכל עניני המשכן נעשו לרפואת הנפש על עון העגל, ואין יכולים לשנות מאומה וזה הי' שבחן: ודודי הגאבד"ק לאסק ז"ל בהקדמה לשו"ת חדות יעקב ח"א הביא בענין שמאל שהוא ימין. דעשר בשביל שתעשר (שבת קי"ט. ותענית ט'.) א"כ מש' שמאלית עשאו לשי"ן ימינית, וכן גאותו שחקים (ברכה ל"ג כ"ו) דרשו חז"ל מקום ששוחקין מן, ועושין מש' ימינית שמאלית, וכן שבר מצרים (מקץ מ"ב א') דרשו מלשון

שברו אל ה' אלקיו (תהלים קמ"ו ה') ומש' ימינית שמאלית, וחזינן שבכחם לעשות מימין שמאל ומשמאל ימין, ועי' בהקדמה לס' קרבן אשר - ובמלאכי (ג' ו') אני ה' לא שניתי ואתם לא כליתם, והרה"צ מטריסק ז"ל אמר מה שבימים ראשונים היו רואים ישועות מהצדיק בגלוי ועתה נתמעט, לא שהצדיקים בדורינו אין בכחם לפעול ישועות, אלא העיקר תלוי בנו, והצדיק הוא המשפיע תמיד אבל אנחנו אין יכולים לקבל, וז"פ פסוק הנ"ל דקאי על הצדיק שמקושר לה' לא שניתי, שאין בי שינוי כלל מהצדיקים הקודמים, אך אתם בני יעקב לא כליתם, מלשון כלי שהנכם במדרגה פחותה ואינכם כלי ראוי לקבל השפע – גם י"ל בכל עשרת הדברות כ' הפסק, לא-תרצח, וההפסק יורה דלפעמים מותר לרצוח בחייבי מיתות וכן בשאר כמ"ש בזה"ק יתרו דף (צ"ג:), וזה פי אני ה', "לא" שניתי, לפעמים שניתי "לא" להתיר ואתם כליתם לגמרי מהעולם: ובענין הנ"ל דמשכן הי' על חטא העגל שמעתי מהגה"צ ר' חיים אשר שליט"א אדמו"ר מראדאשיץ בהיותו בלודז בש"ק ויקהל תרח"צ "אהל מועד" גימטרי' יוסף, קנ"ו, כל המשכן לכפר על עגל, וכל מה שהי' בגלות משום יוסף שנתפזרו ממנו י' טיפין כחז"ל במד', והגלות הי' צריך להיות ת"ל שנים כמ"ש בפ' בא (י"ב מ') ויצאו ברד"ו וחסר ר"כ שנים. ושקל בגימטרי' ת"ל, וחצי שקל רט"ו, וה' שנים הי' קלבון הנוסף, ולכן נשים שלא היו בחטא, לא היו צריכים ליתן שקל, ומי ששומר הברית סגולה לזכרון. וז"ש בעמלק ויזנב בך (תצא כ"ה י"ח) שראו קרי, לכן הסגולה רק לזכור ולא לשכוח וז"פ פזר נתן לאביונים (תהלים קי"ב ט'): ובענין יוסף בפ' ויחי (מ"ח ט"ז) וידגו לרוב, וסמכו על פסוק זה דבזרעו של יוסף לא תשלוט עין הרע, עי' ברכות (כ'. ובדף נ"ה:) דיאמר מזרעא דיוסף אנא קאתינא דלא שלטה בי'עינא בישא, ועצה זו נתינה לכל ישראל, ותמוה איך יאמר שקר אנא מזרעא דיוסף קאתינא, וצ"ל דבני יוסף על כל ישראל. וכתהלים גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה (ע"ז ט"ז), והטעם דע"י יוסף נשארו ישראל לפליטה, ושם בויחי (מ"ט כ"ד) כינה אותו יעקב בשם רועה אבן ישראל, ופרש"י אבן נוטריקן אב ובן, ושניהם יעקב ויוסף בנו את בית ישראל, ובתהלים (פ' ב') נוהג כצאן יוסף. כל ישראל נקראים על שם יוסף לפי שהוא פירנסם וכמ"ש רד"ק, וברש"י עמוס (ה' ט"ו) יחנן ה' שארית יוסף, ועמ"ש בזה בהקדמה לפרד"י ח"ב _דף נ'., ובפרד"י ויחי דף שנ"ג.):

פרק ט

פסוק א

השמיני רש"י למילואים, במהר"ם שיף סוף חולין בדרושים כ', דאי' בשבת (פ"ז:) עשר עטרות נטל אותו יום, ראשון למעשה בראשית כו' וברש"י, דק' כל יום אחד כן הוא ומה

יתרון של יום אחד זה, ורק דבריאת עולם נתקן עם מלאכת המשכן כנודע, ובמגילה (י':) שמחה הי' בו כיום שנברא העולם, וי' עטרות כנגד י' מאמרות, ע"ד שאחז"ל לפי סדר הפרשה הו"ל ויהי ערב כו' יום ראשון מה יום אחד אלא כו', ואימתי נאמר יום ראשון ויהי המקריב ביום הראשון נחשון כו', וזה ראשון למעשה בראשית עכ"ל, וע' דורש לציון דרוש א' אריכות: ובבני יששכר ניסן מאמר ב' אות ג', דבפסוק ו' זה הדבר וגו' מה בא ללמד בזה, דלכאו' ק' היאך נצטוה אהרן ליקח עגל הא אין קטיגור נעשה סניגור (ר"ה כ"ו.), וי"ל עפמ"ש בקידושין (ה'.) ואקיש נמי יציאה להוי' בכסף כו' אין קטיגר נ"ס, א"ה שטר נמי, מילי דהאי שטרא לחוד ומילי דה"ש לחוד, וז"ש זה הדבר כו' תעשו, כלו' שתפרשו בדבור מפורש, שאתם עושים את אשר צוה ה', ובעת העון אמרו אלה אלהיך ישראל, ממילא מילי דהאי לחוד ומילי דהאי לחוד – וע"ש בפ' בא (י"ב י"א) פסח הוא לה' ופרש"י ואתם עשו כל עבודותי' לש"ש, ג"כ בא לתרץ מה שק' לפמ"ש חז"ל משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם הצאן, הא אקנ"ס אבל כיון דכ' ואמרתם זבח פסח ממילא מילי דהאי צאן לחוד וכו': ובשפ"ח אות ה' תי' דדוקא בעבודת פנים כמו בבגדי כהונה כשנכנס לפני ולפנים אמרי' אקנ"ס, אבל בעבודת חוץ ל"ש זה, ובאהרן ל"ש אין כו' כרש"י חקת (י"ט ג') מר"מ הדרשן, דשא"ה דהכפרה הי' לכפר על כל ישראל, אבל הכא ל"ה מכפר אלא על עצמו - ובכלי חמדה הביא משפ"א ז"ל דבתשובה מאהבה זדונות נעשו כזכיות וליכא כלל קטיגור, ולכן הי' אהרן יכול להקריב פר ועגל דהי' כפרה על חטא עגל והקטיגור בעצמו נהפך לסניגור. משא"כ בפרה אדומה אף דמכפרת על עגל, אבל עיקרה באה לטהרת טמאים ול"ה בזה ענין תשובה: וע' רמב"ן אמור (כ"ג מ') פרי עץ הדר הוא הפרי שבו רוב התאוה ובו חטא אדה"ר כו', ואנחנו נרצה לפני' עם שאר המינים כו', ובס' בכורי שלמה או"ח סי' כ"ה אות קי"ב הק' דאקנ"ס, וכ' דזה כוונת רמב"ן דהחטא בו לבדו ואינו מרצה אלא בצירוף שאר המינים ל"ש אין כו' ע"ש, ואינו סברא דסו"ס גם הוא מרצה ואקנ"ס, אבל לפמ"ש המפו' דסוכות הוא תשובה מאהבה ול"ש אקנ"ס דאדרבה הקטיגור נעשה סניגור, וזה כוונת רמב"ן דאי' במד"ר אמור פרשה ל' דצירוף ד' מינים שיתאחדו כל ישראל הטובים ורעים, וכיון שנעשין אחד הרי ממילא תשובה מאהבה ומתקן הקטיגור לגמרי ול"ש אקנ"ס – וכ"כ ביפ"ת דל"ש אקנ"ס רק אם בא לענין אחר יש לחוש שיקטרג עליו מדת הדין, אבל אם בא לכפרה על חטאזה עצמו אדרבה טוב שיהי' מאותו העון, ובמה שיקלקל בו יתקן, כיומא (פ"ו:) באדה"ר ויתפרו עלה תאנה הוא העץ שאכלו ממנו, והי' בקרבן פסח טלה לכפר על שעבדו לטלה לכן אהרן שלא חטא רק בעגל בשוגג הביא עגל, ועי' לקמן פסוק ז': ושמעתי מהרב ר'

יחזקאל מרודא פאכיאניץ שיחי' בשם זקנו הגה"ק מאסטראווצא ז"ל, על מה שהולכין קודם פסח לנהרות לשאוב מים שלנו. דאי' דר"ה זמן תשובה מיראה, ופסח זמן תשובה מאהבה, ובאהבה זדונות נעשו כזכיות, ולכך בר"ה הולכין לתשליך להשליך במצולת הים החטאים, וכשמגיעים לפסח שנעשו מעבירות זכיות, הולכין לנהרות לשאוב וללקט בחזרה את החטאים שהשליכו בר"ה שיתהוו מהם זכיות:

פסוק ב

עגל רש"י להודיע שמכפר על מעשה עגל, וכ' בבנין אריאל לפ"מ שהק' תוס' שבועות (י"ד.) ד"ה כולן לוים במה יתכפרו, ולא איקרי עם כו', וגם כאן ק' דכ' וכפר בעדך ובעד העם, וק' העם במה יתכפרו, והתי' דהכפרה הי' על עגל, ולוים לא הוצרכו כפרה דלא חטאו בעגל: וה"ר העשיל ז"ל אמר דבפ' צו (ו' י"ח) במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת, ואי' בסוטה (ל"ב:) שלא חלק המקום בין עולה לחטאת, ובירושלמי יבמות פ"ח ה"ג כדי שלא לפרסם את החוטאים עמדו ביחד (ועמ"ש שם בפרד"י), שהרואה יחשוב שמביא עולה קרבן נדבה, אבל בחטאת של ע"ז צריך שיתפרסם ברבים לביישו ועי"ז יכופר, וז"ש רש"י "להודיע" שמטרת זה לכפר על עגל:

פסוק ג

שעיר עזים עי' כלי יקר ממד' לכפר על מעשה שעיר עזים במכירת יוסף, שמדת הקנאה שהי' באחי יוסף נשתרשה לדורות, ע"ש דברים היורדים לחדרי בטן מה שקנאה ומחלוקת גורם, וכ"כ בתולדות (כ"ו כ"א), ושמות (ג' ב'), ומה שהבאתי בזה בפ' וארא (דף נ"ה.), וע"ע בס' נוה שלום פרק מ"ה למחו' הגאבד"ק זגערש שליט"א ובילקוט כאן תהי' הולכים בעצה אחת ושלום ואהבה אמתית, והוא רק בין אנשים כשרים, אבל ברעים בהתחברם יחד יקראו למהלומות, וכמשלי (כ"א י') נפש רשע אותה רע לא יתן בעיניו רעהו, ובישעי' (מ"ח כ"ב) אין שלום אמר ה' לרשעים, ודברים (י"ז ח') כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבות בשעריך, דמי שיתנהג ביושר לא יבחין בין דם שלו לדם אחרים, וכסנהד' (ע"ד.) מי יימר דדמא דידך סומק טפי, וכן לא יבחין בין דין לדין, כמו שלא ירצה שאחרים יעשו לו עולה, כן לא יעשה הוא לאחרים, ובין נגע לנגע כמו שאם עושה דבר שאינו הגון דרכו להצדיק מעשיו, כי הוא בטבע שאין אדם רואה נגעי עצמו, וכנגעים פ"ב מי"ח, כן אם רואה נגעי אחרים וחסרוניהם יצדיקם לכף זכות, וז"ש כי יפלא ויסתר ממך דבר המשפט בין דם לדם כו' אם תבדיל בין שלך לשל אחרים, יהי' סוף דברי ריבות בשעריך:

שם) קחו שעיר עזים לחטאת ועגל וכבש לעולה, בת"כ מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן אלא אמר להם יש בידכם בתחלה שנ' וישחטו שעיר עזים, ויש בידכם בסוף שנ'

עשו להם עגל מסכה, יבא שעיר עזים ויכפר על מעשה שעיר עזים, יבא עגל ויכפר על מעשה עגל, וק' למה צריך עכשיו כפרה על חטא מכירת יוסף ביחד עם מעשה עגל, וכ' בהגהות מהרי"ד על ת"כ דאי' במד' שכעס אחים על יוסף הי', שראו בנבואה שיצא ממנו ירבעם בן נבט שיעמד עגלי זהב ויחטא בנ"י, ורצו לבטל זאת, לפ"ז עד חטא עגל הי' תירץ על מכירת יוסף, אבל אח"כ כשבנ"י בעצמם חטאו בעגל אזל התי' הנ"ל, לכן עכשיו שהביאו כפרה על עגל הוצרכו ג"כ להביא כפרה על מכירת יוסף, דע"י עגל נתחזק החטא של מכירת יוסף: ובס' משך חכמה מהג"ר מאיר שמחה ז"ל מדווינסק כ' דעל חטא מכירת יוסף הי' לאחים תירץ שיוסף בעצמו לא אמר להם תוכחה, ואם ראה אצלם מעשים רעים למה סיפר תיכף לאביהם, והי' אצלם זה לשון הרע, אבל בעגל שבנ"י הרגו לחור בנה של מרים שאמר להם תוכחה, ראו בנ"י שלא יוכלו לקבל תוכחה שנאמר להם בעצמם, ממילא בטל התירץ של מכירת יוסף, שיוסף ירא ג"כ לומר להם תוכחה, והוכרח להיות ע"י אביו, וא"ש שע"י חטא עגל נתעורר חטא של מכירת יוסף, והוצרכו להביא כפרה:

פסוק ו

זה הדבר באוסף מכתבים מאדמו"ר מגור שליט"א סי' ס', קרא על האגודה כנסי' שהיא לשם שמים שסופה להתקיים, והגם שענינו ג"כ מחלוקת לש"ש סופה להתקיים, אולם שם במחלוקת לש"ש שואל התנא: איזה מחלוקת לש"ש, ומשיב כגון מחלוקת הלל ושמאי, ולמדנו כי לנהג מחלוקת לש"ש צריך שיהי' אנשים גדולים כאלואולם בכנסי' שלא לש"ש אין התנא שואל איזה כנסי' וכו', ובת"כ שמיני שמעתי מאמוז"ל בשם זקיני החי' הרי"מ ז"ל, אשר צ"ל רגיל על לשון החסידים ובלבבם לקיימם, זה הדבר וכו' אותו היצה"ר העבירו מלבבכם ותהיו כולכם ביראה אחת ובעצה אחת כשם שהוא יחידי בעולם וכו', והפ' אינו מבאר מהו זה הדבר שיעשו בנ"י וגם הת"כ מרמז אותו היצה"ר ולא פורש מהו, אולם מובא מקודם מפני מה הקריבו ישראל יותר מאהרן מפני שיש בידם גם חטא מכירת יוסף ע"ש, ואותו יצה"ר המרקד בינינו עדיין והוא עון שנאת חנם, ומרע"ה הכין אז בהתחלת השראת השכינה על כל בתי-מקדש שיהי' עד יום האחרון, ולכן עתה בעקבתא דמשיחא צריכים להזדרז למעט המחלוקת ושנאת חנם, וכן שמעתי לפרש המד', אחיהם של יוסף לא יכלו לעמוד בתוכחתו וכו', הרמז שיוסף נתוכח עמם בלשון זה אמר: הן אמת, אני יוסף עומד בצדקתי ולא נשתניתי ע"י המחלוקת, אולם אני שואל העוד אבי חי, היא הכנסת ישראל, כי נסתלק רוה"ק וגם בזה חורבן כל בתי מקדש וכו' ואז לא יכלו לענות אותו כי נבהלו וכו' ע"ש בזה ובס' אור ישרים דף ל"ט ע"ג כ' זה

הדבר אשר צוה ה' תעשו, אתם תעשו בפשטות מפני ציווי ה' וממילא ירא אליכם כבוד ה' יתגלה לכם טעם ונועם בעבודתכם, וע"ס בית אהרן תבא:

פסוק ז

קרב. רש"י שהי' אהרן בוש וירא, א"ל משה למה אתה בוש לכך נבחרת, וק' דמתחיל בוש וירא, ומסיים בוש לחוד, וכ' בכתב סופר דרמב"ן ובעה"ת הביאו דנראה לאהרן קרני מזבח כקרני עגל ונרתע לאחוריו ובוש מחטא עגל, וי"ל שהי' ירא אהרן לגשת לעבודה שמא יכנוס בלבו גאה על התנשאות כזה, ולכן ירא, וז"ש שהי' בוש מחטא עגל וירא שלא יתגאה, וביומא (כ"ב:) כל מנהיג שאין קופה של שרצים תלוי מאחוריו אין מתקיים, ולכן שאול לא נתקיים מלכותו משא"כ דוד, והטעם שלא תזיח דעתו עליו, וז"ש לו משה למה אתה בוש, היינו בשביל שאתה בוש מחטא עגל לכך נבחרת, כי עי"ז לא תתגאה ואין לך לירא שתזיח דעתך: גם י"ל לפמ"ש בס' הדרוש ועיון דלכן קיבל משה התורה והכהונה נתנה לאהרן, דלכל אחת מהמשרות הי' נחוצה תכונה אחרת, לתורה צריך ענוה כתענית (ז'.) נמשלו ד"ת למים מה מים ילך ממקום גבוה לנמוך כן ד"ת אינו מתקיים אלא בדעת שפלה, ומשה הי' ענו מכל אדם, אבל לכהונה צריך מעט גיאות כי שפל יותר מדאי אין שומע לו, וכרש"י סוטה (ה'.) דענו ביותר אין בו כח להוכיח, (ועפרד"י שמות דף ה': הרבה מזה) אבל אנו רואים בעת שבא להתחיל עבודתו עבר עליו רוח ענוה יתירה, עד כי הי' בוש והי' נשבר בעיניו, אז א"ל משה למה אתה בוש הלא בשביל זה עצמו שחשבת זה לגיאות "נבחרת", זאת הסבה שבך בחר ה': והבעש"ט ז"ל אמר מפני שיש לך יראה ובושה לכך נבחרת,, כי זבחי אלקים רוח נשברה (תהלים נ"א י"ט), ועי' בדגל מחנה אפרים בשם כתבי האר"י ז"ל, ועי' תולדות יעקב יוסף פ' שופטים, ושו"ת זכרון יצחק עה"ת, ודברי שאול ע"ת - עוד אי' בברכות (ל"ד.) ואו"ח סי' נ"ג סט"ז, דש"צ שאינו קבוע צריך לסרב מעט, ולכן אהרן שהי' תחלת עבודתו רצה ג"כ לסרב מעט, וא"ל משה דבש"צ קבוע אסור לסרב, וההי"ד בתחלת חינוכו, כיון שהוקבע להיות ש"צ, וז"ש כי לכך נבחרת, חדא ועוד קאמר, ועוד מלבד זה כאשר צוה ה' לפמ"ש המהרש"א ב"מ (פ"ז.) על הא שמסרבין לקטן כו', דלקטן מסרבין אפי' הרבה ולגדול כל עיקר, וז"ש משה בשלומא אם אני היית המצווה ניחא שאתה מסרב, אבל אני רק שליח דרחמנא ואין מסרבין כלל: ועוד אי' ע"פ מדרש קח את אהרן לפי שהי' בורח מן השררה, ואי' כל הבורח מן הכבוד הכבוד בורח אחריו (ועפרד"י שמות כ"ט. שהבאתי מקור לזה), כמו שמצינו בשאול (ש"א י' כ"ב) והי' נחבא אל הכלים ולכך זכה למלוכה, וז"פ הפסוק הלא אם קטן אתה בעיניך, ר"ל שאתה נחשב בעיניך כקטן ובורח מגדולה, לכך ראש לשבטי

ישראל אתה, וזה כוונת רש"י למה אתה בוש הלא לכך נבחרתי ר"ל בשביל כך שאתה ענו ובורח מן הגדולה לכך נבחרת - ועוד אי' ע"פ מד' עם חסיד תתחסד, כשהלך משה בעקמימות וסירב ז' ימים כמ"ש גם תמול גם שלשום (שמות ד' י') צרר לו בכנפו ופרע לו בז' ימי המלואים ששימש משה, וחישב שיהי' כהן, וביום ח' א"ל ה' קרא לאהרן, וזה כוונת רש"י למה אתה בוש הלא לכך נבחרת ולא אני על שהיית מסרב: ובס' אזור אליהו סי' ל"ב כ' דבברכות (ס'.) כל שמתפחד חוטא שנ' פחדו בציון חטאים, (ישעי' ל"ג י"ד), גם יש יראה ופחד מסיבתגילוי השכינה כמ"ש בהגדה ומורא גדול זה גילוי שכינה, גם בנדרים (כ'.) כל המתבייש לא במהרה חוטא, וכשראה משה שאהרן ירא, אמר בודאי אינה מסיבת חטא כיון שמתבייש וא"כ אינו חוטא, ורק ממורא של גילוי שכינה, אמר למה אתה בוש אדרבה מחמת זה נבחרת: עוד אי' דבברכות (י"ב:) כל עושה עבירה ומתבייש בה מוחלין לו עונותיו, ודוד נתבייש שאמר (תהל' מ"ד ט"ז) כל היום כלימתי נגדי, (וס"ט כ') אתה ידעת חרפתי ובשתי וגו', לכן א"ל נתן הנביא גם ה' העביר חטאתך וגו' (ש"ב י"ב י"ג), וז"ש חנני ה' כי רב שבענו בוז (תהלים קכ"ג ג'), וכן אין תוקעין בשופר של פרה שלא נזכיר חטא אבותינו בעגל, אבל אהרן ודורו שעשו העגל צוה ה' ליקח עגל שיתביישו, ועי"ז ימחל להם חטאם ועיקר תיקון אהרן הי' ע"י שהי' בוש ממעשה עגל:

שם) ועשה את חטאתך ואת עלתך, עי' שם אפרים, דע"פ דין חטאת קודם לעולה רק בע"ז עולה קודם, והטעם בכל עבירות שמחשבה אינה מצרפת למעשה, צריך חטאת על עיקר עבירה על המעשה, ואח"כ עולה למתנה, אחר שנתכפר החטא, אבל בע"ז דמחשבה מצרפת למעשה, צריך עולה מקודם לכפר על מחשבה שהיא קודם לעולה למעשה, וקרבנות של אהרן עכשיו הי' על חטא עגל שהיא ע"ז, לכאורה הי' צ"ל עולה קודם כמו כל ע"ז, ואמרה התורה להביא קודם חטאת ואחר כך עולה, שאהרן לא חטא במחשבה רק במעשה והי' ככל עבירות שמביאין על מעשה, ואח"כ עולה במתנה:

שם) וכפר, בנ"י הי' סבה של חטא אהרן שכפו אותו לעשות עגל, ובשבת (קמ"ט:) כל מי שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו למחיצתו של הקב"ה, נמצא דבחטא אהרן הי' לבנ"י חלק חוץ מה שחטא בעצמו, ממילא כפרת אהרן הי' ג"כ כפרת כל ישראל, על חלקם בעבירות אהרן, וז"ש וכפר בעדך ובעד העם, קרבנותיך לא רק מכפרין עליך רק גם על בנ"י שגרמו לחטא, עי' בס' משך חכמה:

שם) ועשו את קרבן העם, רש"י שעיר עזים ועגל וכבש כמו שנאמר עגל בן שנה ומכאן למד, וק' למה נטר עד הכא והול"ל בפסוק ג' ועגל וגו', ובשם אפרים כ' שאחר שהשלים

לפרש ענין ציווי לאהרן ולבני ישראל לפי פשטות ביאור הפסוקים, חזר לכתוב מה שכתב חז"ל לענין הדין, עיין שם באריכות: ובהגדת מעשה נסים בשם אביו ז"ל הק' עוד למ"ל לחשוב הקרבנות הא מפורשין הן, וי"ל דבר"ה (ד"י.) עגל בן שנה בן בקר בן שתים פר בן ג', ופרש"י בן בקר שמיני למלואים וכ"כ בת"כ, לפ"ז ק' למה הלימוד דעגל בן שנה בלא"ה מוכח דתיכף שנכנס יום בשנה הב' נקרא בן שתים והוא בן בקר, וכשנכנס לג' נקרא פר, ועכצ"ל דלא הי' למדים סתום מן המפורש, והיינו אומרים דמה כאן עגל בן בקר אף כ"מ שנ' עגל בן בקר והוצרך לומר עגל בן שנה, וא"כ ל"ה יכול רש"י לציין זה לעיל, דהי' ק' דמנ"ל ללמוד מקרא דעגל בן שנה, נלמד מקרא דעגל בן בקר, לכן מציין רש"י כאן בקרא דקרבן העם, וחשוב קרבנות אהרן ועם, דאי' בילקוט כאן רמז תקפ"א מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן וכו' יבא העגל ויכפר על מעשה עגל, ואי' עוד שם דעם נתכפרו בעגל של אהרן, וא"כ העגל שהביאו העם הי' לדורן, והא דלא נתכפרו בעגל שלהם עכצ"ל דס"ל מה שהוא לכפרה של חטאת צ"ל בן בקר ב' שנים ול"ה יכולין להתכפר בשלהן שהי' בן שנה, מוכח דדוקא בחטאת הקפידה תורה בן בקר, ולא מצינן למילף בכ"מ דליכא לדורות שום חטאת עגל, דחטאת יחיד הוא כשבה ושעירה ונשיא שעיר, ומשיח ב"ד פר ושעיר, ובע"ז כולן שווין לשעירה וכיון דעגל של עולה הי' בכאן בן שנה, שפיר למדין לכל עולה שעגל בן שנה, ואין ללמוד לחטאת למקומות אחרים, דגזירת הכתוב בחטאת להיות משונה מדין עולה כדמוכח מכאן:

פסוק ח

ויקרב וגו' עי' אוה"ח ואמרי שפר, עפמ"ש המפו' דצריך לחשוב כאלו הקריב עצמו, ולפמש"ל שהי' השטן מראה לפני' דמות עגל וירא שלא יהי' ראוי לעבודה, וגם זה הי' מעשה שטן אם איש רוצה לעשות תשובה מראה לפני', כי חטא הרבה ולא יהי' תשובה מועיל, ולמה יצער עצמו בתשובה בחנם, לז"א משה קרב אל המזבח ואל תירא, ויתהפך לזכיות כי ישחט העגל, וכן נלמד לדורות שלא יבוש ולא ירא ממלעיגים, כמ"ש באו"ח ברמ"א ר"ס א': והמגיד מדובנא ז"ל אמר בסוף קהלת (י"א ט') שמח בחור בילדותך וגו', ודע כי על כל אלה יביאך ה' במשפט, וחז"ל אמרו עד כאן דברי יצה"ר וכו', וק' דבפסוק אחד יפסיק בשני אומרים יצה"ר ויצ"ט, וי"ל משל עני הי' רעב ופגשו חבירו וא"ל לך אתי ונאכל יחד ארוחת צהרים בבית תבשיל, והלך אתו, ואחר אכילה נשמט ממנו ונשאר רק העני, ובא בעה"ב שישלם, וענה אנכי אין לי מעות רק חבירי צוה ליתן הארוחה. ואמר הבעה"ב כבר לנו ידוע מעשיות כאלה ובכוונה עשיתם ככה שאחד מכם ישמוט מכאן, ותפשו בבגדיו ונטלו המורה - שעות שלו למשכון והוא הלך בפח הנפש. לאחר

זמן רב פגשו שנית. וא"ל לך מאתי בליעל ונוכל - א"ל חבירו. סוף כל סוף יחלט המורה - שעות כי אין לך מעות לפדות אותו. עכ"פ אכול שמה עד הסכום ששוה. הוא הי' רעב שמע לקולו, והי' לו לאכול בריוח איזה ימים - כן כל הפסוק ידבר היצה"ר. וא"ל סוף סוף לא יהי' לך עוה"ב כי חטאת הרבה עכ"פ עשה עוד עבירות להנאתך. ודע כי בין כך ובין כך יביאך אלקים במשפט. ופח"ח. ועמש"ל בקדושים (י"ט ט'):

שם) אוה"ח כשחוטא אינו אדם. דארז"ל אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות (סוטה ג'.) ולפ"ז י"ל טעם בעכו"ם לא מהני תשובה (עפרד"י בראשית דף ל"ט.). משום דישראל שעשה תשובה עלה ממדרגת בהמה למדרגת אדם. ופנים חדשות בא לכאן ואין זה מי שחטא, משא"כ אוה"ע שאינם קרוים אדם ולעולם הם במדרגה אחת לכן ל"מ תשובה – ועי' יבמות (ס"ב:) כיון שנשא אדם אשה עונותיו מתפקדין וי"ל ג"כ על דרך זה עפמ"ש שם כל יהודי שאין לו אשה אינו אדם - ובזה אפ"ל המד' הובא בבני יששכר ניסן מאמר ג' אות ד' אדם שעבר עבירה ועשה תשובה מוחלין לו כל עונותיו, כיון דבשעה שעבר הי' במדרגת בהמה, וכשעשה תשובה אפילו רק בעבירה א' עלה למדרגת אדם, לכן מוחלין לו כל עונותיו ולכן נקרא שה"ג שאז לקחו שה, ודרשו משכו וקחו לכם משכו מע"ז, וכיון שעשו תשובה על ע"ז מחל ה' להם גם על שאר עונות. וגדולה מדת חסד שעושה חסד גם על מה שלא בקש ומשו"ה נקרא שה"ג:

פסוק יא

שרף ערש"י ובפ' תצוה (כ"ט י"ד) ומ"ש בזה בפרד"י (דף רצ"ט:)

פסוק יד

וירחץ. ובס' הדו"ע העיר שמשמע שאהרן הי' רוחץ הרי לא הי' צריך כהן בהדחה, ואברבנאל כ' אף שכשרה בזר הי' מחויב בעל הקרבן בעצמו לעשות והיינו סמיכה שחיטה הפשטה ניתוח ורחיצה, ובדהי"ב (כ"ט ל"ד) מצינו שכהנים היו מפשיטים: ורק במחוסר כהנים היו גם לוים מפשיטים ולא זרים. ושם (ל"ה י"א) משמע דרק לוים היה מפשיטים ועי' רד"ק וצע"ג:

פסוק טו

ויקרב עי' אוה"ח שמעתי, עי' בס' נתיב מצותיך מהגה"ק מקאמארנא ז"ל שביל אמונה נתיב ט' שהביא כי רבינו הקדוש שמע בכל לילה תורה מפי הקב"ה, וע"ע שם נתיב ג' אות י', ובהקדמה לפירושו על משניות – ובענין אי הי' רוח הקודש להאוה"ח ז"ל עי' מה שכתבתי בפ' בראשית (דף מ"ד.), ובח"ב במלואים והערות (דף תי"ז.) ע"ש הרבה חדשות:

שם) ספורנו בראשון שנשרף אע"פ שהי' חטאת חיצונה, ותמוה דרק חטא אהרן הי' נשרף כמו שפרש"י אבל חטאת העם ל"ה נשרף וכזבחים (ק"א:) ג' חטאות הי' שעיר עזים (היינו שעיר החטאת אשר לעם), שעיר נחשון, ושעיר ר"ח, ונשרף שעיר ר"ח ודרש משה ב' דרישות, מפני מה חטאת זו נשרפה ואלו מונחות ולא נאכלו, הרי דשעיר חטאת עם הי' מהחטאות הנאכלות ואיך כ' הספורנו שנשרף, ועי' בכל"ח שהאריך בזה, ובקו"א שם, וכן תמה בזה אדמו"ר מגור שליט"א הובא בקובץ דרושים חוברת ד' סי' ל"ו – ובס' מקרא מפורש כ' דשי' תוס' יומא (מ"ב.) ד"ה שחיטה, דהא דפר יה"כ בעי כ"ג מצד בעלים, ובס' ישועות מלכו בהל' עבודת יה"כ (דף מ"ו.) הביא מירושלמי דאף שעיר הפנימי נמי בעי כ"ג וזה וישחטהו ויעשהו כראשון כמו פרו דבעי כ"ג כמו כן השעיר, והכא הוי מעין יה"כ עי' רמב"ן וירושלמי פ"ק דשבועות: ושם בישועות מלכו בשו"ת סי' כ"ה כ' דאף דשי' המהרי"ק הובא בכ"מ פ"ט ה"ו מתמידין דהא דאברי עולה קודמין לאימורי חטאת זה בשחט העולה לאחר זריקת דם החטאת אבל בלא שחט אז גומר עבודת החטאת. מ"מ בגוונא דחטאת ועולה מעכבין זא"ז והוי כחד קרבן אף בלא שחט העולה נמי מקריב העולה קודם אימרי חטאת ע"ש, ועתי"ט זבחים פ"י ה"ב שכן הוא שי' רש"י, ובמקרא מפורש בהשמטות הק' מכאן דבקרבן שמיני כל הקרבנות מעכבין כמ"ש בירושלמי ריש יומא בזה הדבר לעיכובא, וה"נ כ' זה הדבר ולמה הקריב חטאת לראשונה ואח"כ עולה, וצ"ל דרק בקרבן הלוים כ' כן. דתרוויי' פרים נינהו ואין לאחד מעלה על חבירו אבל הכא חטאת הי' עגל ועולה איל והדין דפרים קודמין לאילים אפי' בחד קרבן, א"כ אפי' במעכבין זא"ז דהוי כחד קרבן מ"מ פר קודם תמיד לאיל, אבל ק' מקרבן עם דהי' שעיר והעולות עגל וכבש ולמה לא הקדים אימורי עולה לאימורי שעיר, וי"ל דבאמת הקדים, וז"פ ויחטאהו דהוא זריקת דמים עת"כ, הי' כראשון כקרבנו חטאת קודם אבל הקטרת אימורים העולה קודמת, וזה ויקרב העולהויעשה כמשפט, דעולה שלו לא עשה כמשפט דהרי שינה והקדים אימורי חטאת לאימורי עולה, אבל בעולה זו כבר עשאה כמשפט, ועשו"ת שב יעקב סי' ב':

פסוק יז

בעה"ת הק' למה בצואה שלמי צבור קודמין למנחה ובמעשה מנחה קודמת, ובס' מקרא מפורש כ' שבאמת תמוה למה מנחה קודמת דהרי אפי' עוף קודם למנחה דהוא מין דמים מכש"כ בהמה, ואולי דשלמים באו בשביל המנחה והי' דינם בעומר וב' לחם דקודמים לשלמים, בשביל דבאו בשביל עצמם והקרבנות באו בשבילם וצ"ע, ועי' בשפת אמת בליקוטים תמה ג"כ בזה עש"ה, ועי' בפנים יפות: וברש"י כאן מלבד עולת הבקר כ' כל

אלה עשה אחר עולת התמיד וצ"ב ועי' רא"ם, ובס' זכותא דאברהם אי' דבפקודי (מ' כ"ט) פרש"י דביום ח' למלואים הקריב משה כל הקרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוה אהרן, וא"כ ק' דכ' מלבד עולת הבקר דמשמע דגם עולות הבקר הקריב אהרן ובאמת הקריב משה, ולכך פרש"י דאין הכוונה דאהרן הקריבו רק שאהרן הקריב אחר שקרב עולת התמיד שהקריב משה וז"ב ועי' רא"ם שהק' על רש"י לקמן דמשה נכנס עם אהרן ללמדו עבודת קטרת, ומדוע לא למדו כל ז"י מלואים, וכ' ר' ישעי' שמשה לא הקטיר כלל כל ז"י, רק שביום הח' הקריב אהרן ונכנס משה ללמדו, והרא"ם השיג עליו דמדוע הקריב משה כל הקרבנות ולא קטרת, וי"ל דבאמת כל ז"י לא הקריב כלל משה ק"צ רק הקרבנות של המלואים, רק שביום ח' שהוא יום הקמת המשכן שלא פרקו עוד והוא ר"ח ניסן, התחילו להקריב ק"צ והקריב משה כמ"ש בסוף פקודי, וראי' משבת (פ"ז.) ראשון לעבודה פי' לסדר עבודה צבור תמידין ושאר קרבנות של תרומת הלשכה, (ועדיין צ"ע מחגיגה (ו':) רע"א קרבה ושוב לא פסקה וכו') הרי מוכח דרק ביום ח' ר"ח ניסן התחילו להקריב ק"צ ולא קודם, רק הקרבנות של מלואים לבד הקריב משה בז"י: רק מ"ש ר' ישעי' שביום ח' הקריב אהרן הקטרת תמוה דבסוף פקודי אי' דמשה הקטיר בר"ח ניסן ואפשר ט"ס בדבריו ומה דפליגו בעירובין (ס"ג.) מה הי' חטא בני אהרן צ"ב אמאי לא נימא כיון דהמצוה הי' שמשה יקטיר בח' והם כזרים לגבי', וצ"ל דבאמת קטרת של יום הקטיר משה רק מה שהקטירו בני אהרן הי' קטרת נחשון דאינו מק"צ רק הוראות שעה, ועל מזבח החיצון כפרש"י נשא (ז' י"ט), וניחא שהקריבו שניהם הקטרת, ובאמת קטרת אינו נקטר רק בכהן א', רק בזה הקטרת הי' מהוראות שעה ועל מזבח החיצון, ולפ"ז צ"ל דמיתתן הי' אצל מזבח החיצון וגס הוא נקרא לפני ה', דגם חצר המשכן קרוי לפני ה', ועתו"ס עירובין (ס"ג.) דל"ה הקטרת של מזבח הפנימי משום דל"ה יורד מן השמים, וצ"ע דפשיטות מוכח מראיות הנ"ל וצ"ע, וע"ע במשל"מ פ"ז ה"א מתמידין מה שנשאר בצ"ע ברש"י הנ"ל:

פסוק כב

את ידו ויברכם, כ' ידו וקרי ידיו באמת הרים ב' ידיו ורק כשלקחם יחד נראו כמו יד אחת, מכאן רמז מ"ש המקובלים הגם שצריכין להרים ב' ידיהם, אעפ"כ צריך ידו הימנית להיות גבוה מעט מידו השמאלית, בהגה"מ הובא בבית יוסף או"ח סי' קכ"ח, וע"ש בש"ע סעיף י"ב, וזהר נשא (דף קמ"ה.), ובתיב"ע אחרי (ט"ז כ"א) שתי ידו, כ' שתי וכ' ידו, וסמיך ית תרתין ידיו בסטרא חדא ימיני' לשמאלי עכ"ל, וסטרא ענינו דבק חזק כמו בנדה (נ"ו:) בסטרא נמי בדיק דהכוונה במקום דבק ע"ש כרש"י:

שם) ויברכם רש"י ברכת כהנים, והוא ג"כ בירושלמי תענית פ"ד ה"א, ורמב"ן כ' שאינה ב"כ רק כברכת שלמה וערא"ם ומ"ש בדבריהם במשל"מ פי"ד הי"ז מנשיאת כפים, ובסוטה (ל"ח) מכאן שב"כ שהוא בנשיאת כפים, עבה"ג מיימוני פי"ד ה"ג מתפלה, ועי' נוביי"ק או"ח סי' ה' אם ידיו מרתתות ואינו יכול לישא כפיו אם יברך רק ברכת כהנים ע"ש, ובשו"ת, שבות יעקב ח"ב סי' א' כ' דנ"כ אינה מעכבת, ובנ"ב שם כ' דמעכבת ובלא ב"כ אין לברך, ובמשנת חכמים ה' תפלה כ' דמ"ש בכתובות (כ"ד:) שזר הנושא כפיו עובר בעשה כה תברכו ולא זר, דוקא כשעולה לדוכן בנ"כ אבל לעולת לדוכן בלא נ"כ אין איסור לזר, ותי' בזה קו' המג"א וט"ז בסעיף א' על תוס' שבת (קי"ח:) שלא ידע ר"י מה איסור יש בזר העולה לדוכן, ובכתובות שם אי' דעובר בעשה, וחילק בין העולה לדוכן, בנ"כ עובר בעשה בין עולה לדוכן בלא נ"כ, שזה מצד דוכן ליכא איסורא ורק מברכה לבטלה ועמ"ש בפ' אמור (כ"א ח'): ובס' מנחת קנאות על סוטה העיר לשבו"י מתוס' יבמות (ז'.) ד"ה שנאמר מה שכהן שהרג נפש לא ישא כפיו דאין קטיגר נעשה סניגר,ואי נ"כ אינה מעכבת יעלה לדוכן בלי נ"כ, וי"ל דעכ"פ ראוי לנ"כ בעינן, וכתוס' יבמות (ק"ד:) אף שחליצה בלי קריאה כשרה מ"מ אלם ואלמת פסולה שכל הראוי לבילה כו', וג"כ בכהן שהרג שאינו ראוי לנ"כ מעכבת, ועי' הפלאה שם בשם ס' חרדים שיש מ"ע על הישראל שיתברך, וכיון שהוא זר אינו מתברך, וז"ש ר"י שא"י מה איסור יש, ועשו"ת בית אפרים בזה: וראיתי בשם אדמו"ר מגור שליט"א הא דכה תברכו את בנ"י, ולא נכתב בשום מקום בתורה ציווי לברך את בנ"י, לפי שטבע של כהנים שמדתם חסד שירצו בעצמם לברך בנ"י ולא הוצרך לצוות אותם על זה, ורק הוצרך לומר להם מה שיברכו "כה תברכו":

שם) וירד בתיב"ע בחדוא, וכ"ה בת"כ בשמחה, ובשבת (ל':) אין שכינה שורה אלא מתוך שמחה, וכ"ה בירושלמי סוכה (ה'.) וגם שורה בנ"כ וצ"ל בשמחה באו"ח סי' קכ"ח סמ"ד ברמ"א שכהן פנוי לא ישא כפיו ששרוי בלא שמחה, ומטעם זה רק ביו"ט ששרוים בשמחה, וע"ע פרד"י פקודי (שע"ט:):

פסוק כג

ויבא וברש"י עמ"ש בפרד"י יתרו (קפ"ו.):

שם) רש"י ללמדו על מעשה הקטרת, והק' בטור עה"ת דקטרת קודמת לאברים, וכבר הקריבו כל הקרבנות ומה מקום עתה לקטרת ותי' שהמתינו עם הקטרת עד שיבא אש משמים, ובשפ"א בליקוטים כ' בכוונתו שכל האברים הניחו על המזבח וידעו שיבא

אח"כ אש משמים, אבל כשיקחו אש מן המזבח לקטרת א"כ כשיבא אח"כ אש משמים לא יהי' לקטרת חלק מאותו אש לכן המתינו עם הקטרת:

שם) רבינו בחיי תפלות כ"ג ביו"כ הי' צריך שתהי' בשעה שהקטרת קריבה ע"ש בטעמו, ובתפלת אתה כוננת ומתפלל בהיכל תפלה קצרה סמוך לפרכת, והטעם לרב"ח היתה התפלה סמוך לפרכת תיכף ביציאתו מקה"ק כדי שתהי' בשעת הקטרת קטרת, אך בפיוט אמיץ כח לא נזכר זה:

שם) רש"י ויהי נועם יה"ר שתשרה כו' ובפקודי (ל"ט מ"ג) פרש"י יה"ר כו' ויהי נועם, וצ"ב מדוע כאן אמר תחלה ויהי נועם ושם בהיפך, וע"ש בפרד"י (דף ש"פ.), וראיתי דלהוציא לפועל בנין גדול או להקים מוסד צבור קודש צריך לב' תנאים לאחדות מלמטה, ולסייעתא דשמיא מלעילא, "ויהי נועם" הקדמה לשיר של פגעים הבא אחריו יושב בסתר כו', והוא תפלה על הכרתות הקליפות והסרת הפגעים המונעים ומפריעים את השלום ואחדות, ותפלת יה"ר תפלה על הס"ד מלעילא, וענין ברכה יש ב' מובנים, תפלה ושבח, ותפלה ובקשה, וא"ש בפקודי דכל המלאכה כבר נגמרה, והי' ברכת תהלה ושבח, והקדים "יה"ר" על הס"ד מלעילא, ואח"כ "ויהי נועם" אבל כאן דברכתו ראה מתוך תלונות פנימיות, שכבר עברו ז"י ועדיין לא שרתה שכינה, כמ"ש רש"י וליצני הדור אמרו אפשר שהשכינה שורה ע"י בן עמרם (מד"ר פקודי פנ"ב), לפ"ז ברכת משה נשאה אופי של תפלה ובקשה להשקיט סערת הרוחות, ולהשליט שלום ואחדות במחנה הקדים ויהי נועם, שיהי' נעימת ושביעת רצון במחנה ואח"כ יה"ר על השראות שכינה:

שם) רש"י כל ז"י הי' פרקו, ובפנים יפות (ט' א') הק' האיך עשה בשבת דאין בהמ"ק דוחה שבת, ואפשר שעשו ע"י ב' ושנים שעשאו פטורים מאיסור דאו', א"נ ע"י שינוי כשבת (מ"ג:), ונ' דקושייתו רק על פריקה אבל לא על הקמתו דהי' מאליו כרש"י פקודי (ל"ט ל"ג) וע"ש בפרד"י: וראיתי בס' חמדת אפרים או"ח סי' מ"ט, שהק' לרש"י ביצה (כ"ז:) דחלה טמאה אסור להאכיל לבהמות ביו"ט דאחשבי' למלאכה, וה"נ ה' צוה למשה שיקום משכן אע"ג דלא עשה הוא כל הקמה נימא דרחמנא אחשבי' למלאכה, וי"ל דוקא בעושה פעולה בידים שהאכיל לבהמה נחשב למלאכה אבל משה עסק רק בידיו ונזקף וקם מאליו בלי שום סיוע ממנו לא חשוב מעשה ובאמת יש לעיין מ"ש רש"י מחמת כובד ל"ה יכול להקימן הא אפשר ע"י הרבה אנשים להקימו, וי"ל דעיקר פטור של ב' שעשאו דלאו אורחא בהכי ברש"י שבת (צ"ב.) ד"ה ור"י, ובמשכן שהי' מצוה בהקמתו, ובב' דהוי שלא כדרכו לא חשוב הקמה, וע' לקמן (ט' א'): ובעיקר קו' הפני"פ י"ל כמו דהקטר חלבים דוחין שבת דחביבה מצוה בשעתה וכבר דחתה השחיטה שבת

במנחות (ע"ב.), ה"נ בכל ז"י, דאחר הקמת משכן דחו שחיטת קרבנות ובישל הבשר את השבת, ואפי' מה שהי' נותר שלא יכלו לאכול הי' המצוה שיבשלו הכל כמ"ש בפני"פ צו (ח' ל"א), לכן הי' מותר. לפרוק בשבת משום חיבוב מצוה - ועי' כל"ח תזריע אות ג' שהק' למ"ל הקרא תמלח אפי' בשבת יהי' מותר משום חביבה מצוה בשעתה וכבר דחתה שחיטה שבתוכ' דוקא הקטר חלבים ואימורים דאם לא ידחו שבת מוכרח עכ"פ להקטירן בלילה, והמצוה להקטירן הוא בהכרח אמרי' חביבה מצוה בשעתה ודוחה שבת, אבל במליחת קרבנות דאם ל"ה קרא להתיר הי' נקטרין בלי מליחה בשבת, תו ל"א בזה חביבה בשעתה, וכוונתו על הקטרת קרבן מוסף של שבת שא"א להקטירן בלילה משום עשה דעלי' השלם, א"כ גם בפריקה כן דאם לא יפרקו בשבת, במוצ"ש יהי' מוכרח לפרקו דמצוה בכל יום ויום כדי להקימו למחר, ומותר בשבת משום חביבה מצוה בשעתה וכבר דחתה השחיטה והקרבה שבת:

פרק י

פסוק א

אש זרה תיב"ע אישתא נוכרייתא מן תפיין פי' שאינה של קודש אך מסאב כיריים של חול, ועיש"י שבת (כ"ט.) ד"ה לבוכיא לפי תפי היינו כירה, ועיש"י ברכות (ל"ט.) ד"ה אבי תפיין ועי' ס' נוטריקן מהפמ"ג קו כ': והנה מצוה צריך לעשות במסירת נפש שלא ישאר אצלו שום חיות אחר עשיות המצוה, ורק המצוה בעצמה נותנת לו חיות מחדש, נדב ואביהו עשו עבודה במסירת נפש והשתוקקות שחיות שלהם הלך, אבל חיות חדשות לא יכלו להשיג לפי שבאמת ל"ה מצוה אשר לא צוה ה' עי' בשפ"צ בשם החי' הרי"מ ז"ל - וכן אמר הה"ק מאיזביצא ז"ל עה"פ נפשי בכפי תמיד ותורתך לא שכחתי (תהלים קי"ט ק"ט) הנני לעולם מוכן להיות נפשי בידי, ליתן עבור השי"ת, וכל מה שנפשי מתחזקת בי רק בשביל ותורתך לא שכחתי, לא שכחתי מ"ש בתורתך "וחי בהם" לכן צריך אני לחזוק חיי ולא ליתן אותה מהשתוקקות:

שם) ויקחו וגו' מחתתו ויתנו כהן אש וישימו עליו קטרת ויקריבו, מבואר דהקטירו ישר בהמחתות עצמן, וכ"כ בקרח (ט"ז י"ז), ולא נראה כן ממשנה תמיד פ"ה מ"ה דהקטרה הי' על המזבח, וע' ביומא (מ"ז.) וצע"ג:

שם) אשר לא צוה אותו, ובעה"ט הציווי של "לא" צוה אותם, והרר"י ביעזונסקי נ"י מראדום כתב לי ראי' ממרכא כפולה דמלת לא, אמנם בדברים (י"ז ג') לכל צבא השמים אשר לא צויתי, ובסוף פסוק אין מקום למרכא כפולה, ובירמי' (י"ט ה') לבעל אשר לא צויתי פי' באלשך לא הוצרכתי לצוות על איסורו מחמת פשיטותו, ולכן אין שם מרכא

כפולה, ובדברים א"א לפרש כן, ובח"א מהרש"א מגילה (ט':) והביא ירושלמי אשר לא צויתי לאוה"ע לעבדם וגם שלא לעבדם לא צוה, וי"ל ע"פ האלשך ראו גודל עון ע"ז דעד מ"ת לא צויתי בפירוש שלא לעבדם מחמת פשיטות, ורק ברבות עבדו ע"ז אז הרביתי להזהיר גם לישראל במ"ת ואחר כל אלה עבדו ותמוה, וכמ"ש בזה"ק ויקרא (י"ג:) ונפש כי תחטא דתמוה שחטאה עם ששמעה קול אלה במ"ת, והא דסנהד' (נ"ו:) ויצו לאמור זה ע"ז הוא ברמז על עתיד, דל"ה נאה לפרסם ע"ז כל זמן של"ה זה בנמצא בעולם, ואיך כביכול יתן מקום למציאות ע"ז, ועי' בס' תוספת ברכה בזה:

פסוק ב

וימתו. בסנהד' (נ"ב.) ומד' ח"א שריפה ממש, וח"א שריפת נשמה וגוף קיים, וכבר הי' נדב ואביהו מהלכין וכו', ההמשך כ' בס' נפש יהונתן פ' אחרי דק' למה ל"ה אלעזר ואיתמר מטמאין לאחיהם דלה יטמא מצוה, וי"ל ביו"ד סי' שע"ג ס"ד הא דמטמאין לקרובים דוקא לצורך קבורה, וברמ"א במת בשבת שא"א לקברו אסור לטמאות לו, ובא"ע פקודי (מ' ב') חולק על ש"ס דילן דיום ח' למלואים הי' בשבת דכ' ויערוך עליו לחה"פ והי' בשבת, ולפ"ז גם נו"א מתו בשבת, ול"ה רשאים לטמא עצמן, אך ק' דבשבת (צ"ד.) המוציא מת במטה בשבת חייב ור"ש פוטר ופליגו במלאכה שאצל"ג, וכ' תוס' דהי' ניחא לי' ביותר שלא מת כלל ול"ה צריך להוציא אותו, ובזבחים (קט"ו:) סבר משה או בי או בך יתקדש הבית עכשיו רואה אני שהם גדולים, ובת"כ עכשיו רואה שלא מתו רק על קידוש השם ובק"א שם דלא מתו בשביל חטא כלל, לפ"ז ל"ש לומר כא"ע דאיך הוציאו בשבת, ואי"ל משאצל"ג, דהטעם כתוס' דלא ניחא לי' במיתתו, והכא ניחא שיתקדש ש"ש כמו שמשה מתאוה למיתה זו, א"ו דהי' בא' בשבת כש"ס דילן, וז"ש וכבר כו' ואדלעיל שריפת נשמה וגוף קיים, וק' אמאי לא נטמאו או"א וצ"ל דהי' בשבת, וק' איך הוציאו מישאל ואלצפן וע"כ דהוי משאצל"ג, ומוכח דמתו משום חטא ולא מקדושת השם, וקאמר וכבר כו' ופרש"י בשביל חטא שהי' מבקשים שררה מתו והוי משאצל"ג וע"ע שם בלקוטים אות קי"ג, וע"ע בפרד"י וישלח (דף רס"ג:): ובמד' שהי' ב' חוטי אש יוצאין מבין קה"ק ונכנסו לחוטמיהן של נו"א, וביע"ד דרש אה"ו דרוש י' כ' דאי' במד' דנו"א הורו הלכה בפני רבן, ובעירובין (ס"ג.) המורה הלכה בפני רבו ראוי להכישו נחש, ובמד' שה"ש כשיצאו ישראללמדבר יראו מנחשים ויצאו חוטי אש ושרפו כל נחשים, הוכרחו הב' חוטי אש לעשות שליחות של נחשים ושרפו אותן – וע' בעירובין (ס"ג.) ויומא (נ"ג.) ומהרש"א שם על התורה ומ"ש המלקט שם – ובתוס' סנהדרין הק' למ"ד שריפה ממש מסוכה (כ"ה:) שהטמאים שנדחו לפסח שני היו מישאל ואלצפן הא אפר

אינו מטמא, ותי' דמת שנשרף ושלדו קיימת טמא כנדה (כ"ז:). ובשו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב סי' קס"ט הביא מפע"ר קרא שנטמאו בעצם ששמו לוז. וכוונתו לב"ר פכ"ח שלוז לא נשרף ולא נטחן, וראיתי שהק' עליו לשי' ר"מ פ"ג ה"ג מטומאת מת דעצם כשעורה אינו מטמא במגע ומשא רק מדרבנן, וכ"כ בהקדמתו לטהרות סי' ט"ו, וע"י טומאה דרבנן לא דחינן לפ"ש דחכמים לא אמרו במקום כרת כפסחים (צ"ב:), ור"מ פט"ו ה"ה מק"פ, וי"ל דמ"ד שריפה ממש יסבור כראב"ד דמטמא מה"ת, ועמ"ש בזה בפני"פ ודורש לציון דרוש א' – ובת"כ רא"א לא מתו אלא בחוץ מקום שהלוים מותרים לכנוס, רע"א בפנים והטילו חנות של ברזל וגררום והוציאם לחוץ, ובבעה"ת הק' לר"ע הא נטמא המשכן מטומאת אהל והי' צריך הזאת ג' וז', ולא מצינו שפסקו מעבודתם, ובשלמא לר"א י"ל שדחפן המלאך לחוץ קודם שמתו: ובגמ' הנ"ל מתי ימותו וכו' לא שהיו חפצין בשררה. ורק מחילות עונות. בירושלמי בכורים פ"ג ה"ג ורש"י וישלח (ל"ו ג') ע"ש בפרד"י דף רס"ג. דעולה לגדולה מוחלים עונותיו, ואעלה מעשה כשנתנו כתב רבנות בפראג להנודע ביהודה ז"ל לא רצה לקבל הרבנות. ואח"כ כשהג"ר זרח אידליץ ז"ל רצה לקבל הרבנות שם הגם שרוב העיר לא רצו בו. חזר הנוב"י והסכים ליקח הרבנית. ושאלו לו בתחלה מאי קסבר ובסוף מאי קסבר. וחשיב לקבל רבנית הוא מב' טעמים. אחד להתוודע עי"ז כי רוח הבריות נוחה ממנו. וממילא יהי' גם רוח המקום נוחה ממנו (אבות פ"ג מ"י). כ' שהעולה לגדולה מוחלין לו עונותיו כנ"ל. ולטעם א' לא נצרך דוקא לקבל רבנות ורק להשיג כתב רבנית סגי. כי הוא סימן שרוח הבריות נוחה הימנו אבל בראותי שת"ח כר"ז אידליץ רודף אחר רבנית מפראג הגם שהעיר לא ירצה. ואין רוח הבריות נוחה הימנו. מזה ראי' שהעיקר טעם ב' משום מחילות עונות. וא"כ לא די בכתב רבנית בלבד. ורק לקבל רבנית ממש: ובפי' הטור עה"ת תי' דלא נטמא המשכן דכ' על פי ה' יחנו וע"פ ה' יסעו (במדבר ט' כ') חשוב קבע ואינו מקבל טומאה ע"ש, ומצינו ג"כ בעירובין (נ"ה:) בדגלי מדבר דכ' ע"פ ה' כו' כמאן דקבועי דמי, ופרש"י דחשובה חנייתן בקבע, ובס' ברכת אהרן מאמר ר"ל כ' הטעם דבנין לזמן לא נחשב כקבע דסופו להתפרק וכל העומד לסתור כסתור דמי, וכמו דס"ל לר"ש כל העומד לזרוק כזרוק דמי, עי' ב"ק (ע"ו:) ועי' ב"ש אה"ע סי' קכ"ד סק"ב דהלכתא כר"ש, ולתוס' סוטה (כ"ה:) ד"ה לאו דל"ש כל העומד כו' רק בדבר שבידו, ומה"ט לא אמרי' בשטר כל העומד לגבות כגבוי דמי דל"ה בידו דצריך דיינים, ומשו"ה בנין העומד לסתור הוי כסתור והוי בנין ארעי רק אם בידו לסתור, וז"ש כיון דע"פ ה' יחנו, ול"ה סתירת בנין בידם והוי כקבע ובמשכן לאחר ימי מלואים ל"ה בידם לפורקו רק בציווי ה' הוי קבע, אבל בתוך המלואים דמשה הי' מפרקו ב' פעמים

ביום (כמדב"ר פי"ב ט') ל"ה קבע, ומשום זה הי' יכול לפרוק גם בשבת ע"ש, דהי' למשכן דין בנין ארעי וליכא איסור בנין וסתירה ובירושלמי סו"פ כלל גדול ועח"ס או"ח סי' ע"ב: ואם נימא דבימי מלואים הי' בנין ארעי הדק"ל מדוע לא נטמא משכן, ובהדו"ע כ' דתלוי בפלוג' בילקוט נשא רמז תשי"ב אי גם ביום השמיני פורק משה המשכן או דהעמידו ולא פירקו, ואם נאמר כן א"כ ביום הזה שמתו נו"א כבר הי' למשכן דין בנין קבע ולא נטמא (ועשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סי' ל' אות כ' דמה"ט לא נטמאו הבשר וחלות שהי' במשכן, כיון שהיו בחצר המשכן ול"ה מכוסה ולא נטמאו באוהל): ובמנ"ח בקומץ מנחה מ' רס"ד תמה על הטור דבשבת (כ"ח.) ובתוס' ור"מ פ"ה הי"ב מטומאת מת וראב"ד ומל"מ, דעיקר הלימוד שפשתן מטמא באהל הוא רק בקבוע ונשאר בצע"ג, וכן הק' בשפ"א בליקוטים, ובס' המדרש והמעשה הק' אפי' אי נימא כטור דמשכן אינו מטמא מ"מ אהרן ובניו שהיו אז באהל מועד נטמאו כשהיו עם נו"א בבית אחד בשעת מיתתן דלא גרע ממחובר לקרקע ממש אף שאין הבית טמא מ"מ כל הנאהל תחתיו טמא בודאי ער"מ פ"ה ה"י מטוה"מ, ואולי י"ל כיון דל"ה שם כהנים אחרים טומאה הותרה בצבור כפסחים (ע"ט.). וע"ע קובץ דרושים חוברת ו' סי' ל' ול"ב תירוץ על הטור ומאריכות לא העתקתי: ומאדמו"ר מגור שליט"א שמעתי בקרעניץ בשנת תרצ"א לתרץ קו' הנ"ל שנטמאו הכלים ואהל, דבברכות (י"ט.) מדלגין ע"ג ארונות לקראת מלכי ישראל דרוב ארונות יש להם פותח טפח, והק' ברוקח סי' תס"ז דאמאי מהני רוב מה"ת נימא קבוע כמחצה על מחצה, ובס' גליוני הש"ס שם תי' ע"פ ילקוט חקת רמז תשס"א עה"פ חקת (י"ט י"א) הנוגע במת לכל נפש אדם נוגע טמא ואין מת עצמו טמא, והוא מן הספרי זוטא שם, וכיון שהמת עצמו אינו טמא א"כ מה שהמת מטמא במגע ואהל ע"כ רק דבאה ממנו טומאהדבו בעצמו אין טומאה וא"כ טומאה הבא הוי פירש ול"ש קבוע ע"ש, וא"כ במשכן בודאי לא שלטו הרוחות ולא נטמא המשכן וכליו, ונו"א מתו בפנים ההיכל כמ"ש בת"כ ודפח"ח - עוי"ל דבשני נשרף הפרה ומעשה דנו"א הי' בראשון, ואי' בזה"ק חיי שרה (קל"א:) עכו"ם אינו מטמא משום דאין לו טהרה, א"כ י"ל דבראשון ל"ה עוד פרה ול"ה אפשר לטהר ממילא לא הי' מטמא: ואדמו"ר שליט"א מגור הקשה עוד מנדה (ע':) מתים לעת"ל אי צריכים הזאה ג' וז', וק' למה צריך הזאה אי מת עצמו אינו טמא, ואמרתי דהטעם דספרי י"ל דמת עצמו אינו טמא דהוי כעפר בעלמא ורק רוח הרע השורה עליו מטמא ומזיקין הסובבים אותו הם מטמאים הנוגע במת, אבל לעת"ל כשיקומו לתחי' אז בעת שיקום המת יהי' נטמא ג"כ מן המזיקים הסובבים אותו, ובא הכל בבת אחת וכן י"ל בזה הכ"מ הנודע בפ"ו ט"ז מאבות הטומאה בשם תוספתא דהמקוה אינו מטהר רק

בעת שהולך משם ולא בעת שהוא במקוה, ועמ"ש בזה לקמן בפ' מצורע (י"ד ח') - ובס' אמבוהא דספרי (דף רכ"א.) העיר מרש"י חולין (ע"א:) שאין משא אלא למי שטומאה יוצאת ממנו כו', אבל טמא מת אע"פ שהוא אב הטומאה אין לו משא ע"ש, מבואר כנ"ל דמת עצמו יש בו טומאה וחשוב טומאה היוצא מגופו, ועי' אבני נזר יו"ד סי' תנ"ב, וע"ע בעירובין (ק"ד: וסוכה כ"ה.) דאפי' מת עצמו מותר להכניסו להר הבית, ומבואר שם דאם מכניס מת עצמו למחנה שכינה חייב, וק' לספרי דאין במת טומאת עצמיית, וי"ל דמ"מ גם המת עצמו נטמא משום מגע המת דנוגע בעצמו, ותלי' במחלוקת ר"מ ור"י בחולין (ע"ב:) בג' על ג' שנחלק דטהור משום מדרס, אם יש בו טומאה משום מגע מדרס משום דנוגע בעצמו ע"ש, וא"ש דמכניס מת למקדש חייב דעכ"פ יש בו טומאה משום מגע המת, וע"ע בריב"ש סי' קכ"ד אי מותר לקבור מתי כהנים בתוך מתי ישראל דלמאי ניחוש אי מטומאה (דהמת כהן ויטמא באהל שאר מתים) הא קיי"ל בנדה (ס"א:) כיון שמת נעשה חפשי ממצות, ועוד שהוא עצמו טמא טומאה תמורה שאין למעלה ממנו, וא"א להוסיף טומאה על טומאה, ולספרי שפיר יהי' מוסיף בו טומאה דמקודם אין בו טומאה בעצם, ועתה יתטמא משום אהל המת, ועי' בזה הרבה בס' נוה שלום למחו' הגאבד"ק מניערש שליט"א פרק ל"ג, דברים נכונים, ומהאריכות לא העתקתי: ובהגדת מעשה נסים הביא מאביו ז"ל דאי' בילקוט דחטא בני אהרן הי' שהקריבו שלא בזמנו, וק' מנ"ל זה, וי"ל דע"כ מוכח שהקטרת שהקריבו הי' של בין ערבים, דאין מחנכין מזבח הזהב אלא בקטרת של בה"ע (ועפרד"י תצוה דף ד"ש:), ובע"ז (ל"ד.) תד"ה במה דבז"י מלואים שמשה העמיד המשכן ומפרקו הי' לו דין במה, וא"כ בודאי לא הקטירו קטרת דאסור להקטיר רק באהל מועד, וע"כ בר"ח שמיני למלואים הי' החינוך בקטרת של בה"ע, ועוד ראי' מגיטין (ס'.) עשר עטרת הי' וא' לנרות, וכיון דלא הדליקו נרות קודם ודאי לא הקטירו דהא בהא תלי' כמ"ש בפסחים (נ"ט) דאין מתאחר אחר תמיד של בין ערבים אלא קטרת, ובזבחים (ק"א:) דשאל משה אשעיר חטאת דילמא באנינות אקרבי' והשיב אהרן אני הקרבתי, מוכח דמתו קודם שהקריבו השעירים, וע"כ הי' קודם תמיד של בה"ע דאח"כ אסור להקריב דכ' עליו השלם, וא"כ הקריבו שלא בזמנו דקטרת צ"ל אחר התמיד - ואברבנאל הוסיף ענין חדש שחטאם הי' שהקטירו שניהם ביחד, וקטרת רק באחד, ובאמת בכל עבודת המקדש הדין כן, וכמ"ש בחינוך מ' שפ"ט וכמש"ל בפ' ויקרא (א' ה') וע"ש בראב"ע: ובמד' הטעם שמתו שזנו עיניהם מן השכינה כמ"ש ויחזו את אלקים ויאכלו וישתו (משפטים כ"ד י"א), ובמד' שלא נשאו נשים מדכ' בנים לא הי' להם (במדבר ג' ד'), וי"ל דבב"ר לכך כבו עיני יצחק שבשעת עקדה הביט בשכינה

ונתחייב מיתה דכ' לא יראני האדם וחי (שמות ל"ג כ') וסומא חשוב כמת (נדרים ס"ד:) א"כ ק' בנו"א למה מתו ולא הי' נעשין סומין. וי"ל דוקא ביצחק הי' עונש סומא נחשב כמת, אבל בלא"ה הי' חי דהי' לו בנים, אבל נו"א דל"ה להם בנים וחשוב כמת (שם בנדרים), ול"ה יוכל להיות אצלם העונש שיהי' סומין דחשיב כמת דבלא"ה חשובין כמתים, והי' העונש שזנו עיניהם משכינה ולא הו"ל בנים ובע"כ הי' העונש מיתה וע' פני"ק - ובמד' אחר שהביא לא נשאו נשים, כ' עוד היו מהלכין אחר משה ואהרן ואמרו מתי ימיתו וכו', הב' טעמים יכוונו ביחד אל כוונה א', על שלא נשאו נשים הי' להם תירוץ כמו בן עזאי שאמר מה אעשה ונפשי חשקה בתורה (יבמות ס"ג:), כמו כן נפשם חשקה בתורה, אבל כשרצו להיות מנהיגים וידוע התעסקותבצרכי צבור מבטל מלימוד, ותנאים הרבה התענו והתפללו שלא יוטל עליהם עול צרכי צבור שלא יבטלו מלימודם, וכשרצו להיות מנהיגים שוב לא הי' להם תירץ על שלא נשאו נשים לכן נענשו, ועי' בס' דברי גאונים, ובפרד"י וארא (דף מ"ה:) מענין פרנס ות"ח, וע"ע בתוספתא ברכות פ"ו ה"ד שהי' עוסקין בצרכי צבור וכו' עש"ה: ובת"כ אי עוד י"א מסיני נטלו את שלהם שהי' משה ואהרן מהלכין וכו' וקשה ההמשך, ובס' המדרש והמעשה הק' ג"כ מבן עזאי שלא נשא אשה, וי"ל דבאמת ל"ה הדין לבטל מ"ע דפ"ו בשביל תורה, כדין כל מ"ע עוברת שאינה נדחית בשביל מ"ע כרמ"א או"ח תרפ"ז ס"ב, אלא שכ' המרדכי הובא בב"ש אה"ע סי' א' סק"ז הטעם שאין כופין על מ"ע זו בזה"ז, עפמ"ש בב"ב (ס':) מיום שפשטה המלכות בדין שנגזר על עצמינו שלא לישא נשים, אלא שאין גוזרין אא"כ רוב צבור יכולין לעמוד בה, וא"כ עכ"פ אין להוסיף עוד על מ"ע זו עכ"ד, ובן עזאי הי' יכול לעמוד באותה גזירה בהיות נפשו חשקה בתורה, הותר לו אף לכתחילה, והוא חי אחר החורבן ושייך בדין שנגזר וכו', אך בנו"א ודאי שלא גרעה מצוה זו מכל המצות: ועל נו"א יש לתרץ להם, דלמדו ממשה דפירש משעה שנתייחד הדבור אליו, וידעו נו"א שלא לעולם יחיו משה ואהרן ואין בישראל לשרת בקודש רק א' מהם, ונכון שלא לישא פן ימות משה פתאום שיהי' נכונים בכל שעה, אך בתוס' יומא (ב':) ד"ה והכא, ויבמות (כ"ו:) ד"ה למיתה כתבו אף למאן דחייש למיתה דזמן מיעוט, רק למיתה דחד, ולתרי ל"ח, ויפלא אף דימות משה יהי' אהרן קיים ויטול אהרן הגדולה ולא הם, ושוב ק' למה לא נשאו, אך בגיטין (כ"ז.) אף דל"ח למיתה מ"מ בזקן שהגיע לגבורות חיישינן, ומשה ואהרן חיו יותר מפ' שנה חיישי' למיתה אף בב', ומדוקדק במד' מפ"מ מתו נו"א שלא נשאו נשים, ושלא יקשה למה בטלו פ"ו מסיים ועוד שהי' מהלכין כו' מתי ימותו וכו' וננהיג הדור, ועלינו להתקדש ולהיות נכונים, ולא ח"ו כמחכים על מיתות מו"א, וז"פ מסיני נטלו,

ר"ל מפרשה דסיני דמשה פירש מאשתו, אך יק' למה נענשו אם למדו ממשה, וצ"ל דהיא הנותנת אף שגדול בתורה ומדרגה, שיאמר שבעצמו לא חסר לו מאומה אלא שחבירו מעכב, ממנה פנה וממנה יתד לכל קנאת איש מרעהו שמצד עצמו ראוי לגדולה לולי חבירו שקדם וזכה, וע"כ יתהפך העולם לשדה קרב להדוף חבירו כי עומד לשטן נגדו, ועדיין השטן מרקד בינינו בכל עוז: והגה"ק האבני נזר ז"ל אמר אהא דבן עזאי דפטור מפו"ר דנפשו חשקה בתורה, והוי עוסק במצוה, אבל מי התיר לו איסור דשפכ"ד, הכי עוסק במצוה מותר לשפוך דם, ותי' דטעם דשופך דם הוא כעין גמ' ב"ק (מ"ח.) כיון דאית לי' למליי' ולא מליי' כמאן דכרי' דמי, הרי דמי שמוטל עליו לתקן איזה דבר ולא תיקנו הוי כאלו בעצמו עשה הקלקול, וכיון שנצטוה להרבות אנשים בעולם ואין עושה כן הוי כאילו המעיט אנשים והרגם, א"כ זה רק במי שמצווה על פו"ר ועליו מוטל לתקן הרי זה כשופך דמים, אבל בן עזאי דפטור מהמצוה משום דהוי עוסק במצוה ולא מוטל עליו התקון, א"כ ממילא ל"ה כמקלקל וכשופך דמים וז"ב: בשו"ת הרא"ש כלל י"ג סי' כ"א שאלת הא דויק"ר, על ד' דברים מתו נו"א שנכנסו שתויי יין, וק' לך דעדיין לא הוזהרו דכ' בתרי' יין ושכר אל תשת, לק"מ דאין מוקדם ומאוחר בתורה, אטו כל דיני כהנים ועבודה ומומין הפוסלים באדם ובהמה ודין טומאת קדשים לא נאמרו קודם שהתחילו בעבודה, הא בזבחים (ק"א:) שחטאת מלואים מפני טומאה נשרפת, א"ו שנכתבו בפ' אמור ואין מו"מ, וכל פרשיות הצריכות לעבודה נאמרו קודם פ' מלואים אלא שלא נכתבו על הסדר, ואע"פ שאי' במד' למה נסמכה פ' שתויי יין למיתת בני אהרן משל לרופא שנכנס לבקר החולה ואמר אל תאכל שלא תמות כמו שמת פלוני וכו', מדרש בעלמא הוא לדרוש סמוכין, דידוע שכל דברים המבטלין עבודה הוצרכו לידע קודם עבודה - ומה ששאלת הא דאז"ל מעיל הי' חסרים והלא מעיל מבגדי כ"ג בזבחים (ק"ב.) חמש שמחות הי' אלישבע יתירה על בנות ישראל ואבל א', יבמה מלך, ואשה כ"ג, בנה סגן, בן בנה משיח מלחמה, אחי' נשיא, ואבלה על שני בניה, וסגן הוא הממונה לשמש תחת כ"ג כשאירע לו טומאה, ולענין טומאה סגן עדיף דתני' למה תיקנו סגן לכ"ג שאם אירע לו קרי נכנס ומשמש תחתיו, ובהוריות (י"ב.) דסגן משמש בח' בגדים, וקרי' לי' התם משוח שעבר, ואם בנפשך לומר דמשמע דוקא היכי דאירע פסול בכ"ג ונכנס לשמש תחתיו משום דמעלין בקודש ולא מורידין, וגם תינח נדב שהי' סגן, אביהו למה, י"ל טעמא אחרינא כיון שהקטירו קטרת אשר לא צוה השם ולא מצינו קטרת לפני ולפנים אלא כ"ג, ולפי טעותם עברום על ונשמע קולו בבואו אל הקודש והאי טעמא סגי שכך דרך בעלי אגדה על סמך כל דהוא בלשון דבריהם, אשר בן הר' יחיאל: ובשו"ת רדב"ז ח"ב

סי' תרט"ז שאלתך כבר כ' הרא"ש, ואם לא נתישב אצלך לפי שראית בו גמגמו מי הוא שיבא אחר המלך ומ"מ לא ראיתי להשיבך חלק, דע כי שתיית יין הוא מגונה מצ"ע אפי' בלא ציווי ואזהרה ומעשה נח יוכיח ואפי' בתפלה שתויי יין לא יתפלל לפי שמטריד כוונת עבודה, ואחז"ל חוה סחטה אשכול ענבים ונתנה לו וגרמה מיתה לעולם, ול"ה אדה"ר נזיר אלא מפני שגרם היין לפנות מחשבתו מעבודת ביוצרו, וכ' וכבוד ה' מלא את המשכן היש זלזול גדול מזה לבוא לפניו שתויי יין, והלא לפני מלך בו"ד יענש כ"ש לפני ממה"מ, וכבר ידעת שיש ב' מיני יין, יין תרעלה המשכר, ויין המשמח והכל לפי כוונת השותה, והם כוונו ליין המשכר ועזבו יין המשומר בענבי' ששת י"ב ולפיכך נענשו מיתה, אחז"ל שנכנסו בלא בר כלו' בלא רשות כי זה הי' כוונת המעיל עם הפעמונים ליטל רשות לכנוס, דכ' ונשמע קולו בבואו אל הקדש לפני ה' ובצאתו ולא ימות עכ"ל: ובס' עמק יהושע ח"ב דרוש ו' הביא הרא"ש ויפ"ת אחרי פ"כ דכה"ד בעת משיחתם דינם ככ"ג וראי' שנצטוו על פריעת ופרימה, ואינו ראי' דאע"פ שנצטוו על פו"פ אעפ"כ ל"ה עדיין ביום משיחתם לגמרי ככ"ג, דבזבחים (ק"א.) הם הקריבו וכו' ופרש"י וכי בניו שהם הדיוטים שמשו היום והלא עלי הי' כל עבודה וכו', אלמא דאפי' בעת משיחתם דינם כהדיוטים, ומה שתי' הרא"ש שלפי טעיתם שהקריבו לפני ולפנים הי' להם ללבוש נמי ח' בגדים אינו מספיק דמה לנו מה שלפי טעותם הי' להם ללבוש מעיל, והי' צריך לומר שחטאו במה שהיו מיותרי בגדים כיון שלפי האמת ל"ה להם ללבוש רק ד' בגדים כהדיוטים ע"ש אריכות ועי' רמב"ן פסוק ו' שכ' ג"כ שהי' להם דין משיח מלחמה שאינו פורע ופורם, ומ"מ אינו מקטיר אונן, ועי' טור עה"ת שהי' להם דין כ"ג ממש ועי' ריטב"א מו"ק י"ד גבי והצרוע לרבות כ"ג, ובדברי שאול מ"ת הביא יד משה אחרי, שתי' קו' רא"ש דכ' במעיל ונשמע קולו פי' שמה"ש והיו שומעים קולו והי' בדילים משם, ונתנו לו מקום לכנוס, וא"ש שבאמת הדיוטים היו וא"צ מעיל רק הכי קאמר אלו הי' כ"ג והי' לובשים מעיל ל"ה מתים, לפי של"ה מה"ד פוגעים בהם שמכח המעיל בדילים, משא"כ עכשיו שהם הדיוטים ואינם לובשים מעיל ונכנס פתאום וניזקו ע"ש עוד תי' - וי"ל ג"כ דאי לבשו מעיל אם הי' כ"ג הי' נשמע קולם והי' משה או אהרן או אחרים מזהירם שלא לכנוס מפני שאר החטאים שמנו שם ובס' ים התלמוד בהקדמה כ' על המד' מעיל הי' חסרים, למה הזכיר רק מעיל ולא שאר בגדי כ"ג, דחטאם הי' לה"ר על משה ואהרן מתי ימותו וכו', ומעיל הי' מכפר על לה"ר בזבחים (פ"ח:), וז"פ מעיל הי' חסרים שחסר להם כפרה על חטא לה"ר לכן נענשו: וראיתי בזה דבכלי יקר משפטים (כ"ד י"א) ויחזו וגו' דמשה ל"ה משתמש בצרכי הגוף כל זמן שעמד לפני ה' והי' מופשט מגשמיות, וכ'

ויכסהו הענן ששת ימים (שם כ"ד ט"ז), ואחז"ל כדי שיתמרק אכילה ושתי' שבתוך מעיו, אבל בנו"א כ' ויחזו וגו' שהיו משתמשים בחלקי שכל וחומר, ולכן צוה ה' לאהרן, ואל יבא בכל עת אל הקדש כי אם ביו"כ שאין בו אכילה ע"ש, וזה"ק כאן (ל"ט) הק' למה אסור שתויי יין לכנוס הא כ' (תהלים ק' כ') עבדו את ה' בשמחה, וכ' (שם ק"ד ט"ו) ויין ישמח לבב אנוש, וי"ל עפמ"ש בעטרת פז ההבדל דביין כ' יין ישמח לבב אנוש, ובתורה כ' פקודי ה' ישרים משמחי לב (שם י"ט ט'), עפמ"ש רש"י וירא (י"ח ה') וסעדו לבכם, לבבכם לא כ' שאין יצה"ר שולט במלאכים, הרי דאדם שיש לו יצה"ר יש לו ב' לבבות כמ"ש בכל לבבך בשני יצריך, ובתורה כ' משמחת לב רק לב אחד יצ"ט, משא"כ ביין לבב אנוש ב' לבבות יצ"ט ויצה"ר כיומא (ע"ד:), בפ' כי יתן בכוס עינו (משלי כ"ג ל"א) יתהלך במשרים ובא לידי עבירה ע"ש, לפ"ז א"ש דאסור שתויי יין במקדש דיין משמח ב' לבבות, וא"ש מד' רות סופ"ה עה"פ ויאכל וישת ויטב לבו בתורה, והק' בנחמד למראה בודאי כיון שאכל ושמח הוטב לבו, ולהנ"ל א"ש דכ' לבו רק לב אחד ע"כ בתורה, נמצא נו"א שהי' משתמשין בב' הכחות זה הוא פעולת היין שמשמחות ב' לבבות, וז"ש שתויי יין נכנסו למקדש ועי' פנינים יקרים, ועיון יעקב, ובס' קהלות ישורין דבר נכון, וחתם סופר על סוגיות (דף מ"ח.) ופרד"י וישלח (דף רסג.) מזקיני הגאון מלאסק ז"ל: ובמדרש תלפיות ענף יין הביא הא דנתחייבו מיתה משום שתויי יין, היינו שהי' שותין מי הבאר וכוונו ליין, דטעם כל המשקין שרצו טעמו במי הבאר ע"ש, ובס' גליוני הש"סברכות (מ"ח:) כ' דזה נחשב שתויי יין. אף שלא הי' יין ממש דאפי' מאן דמחייב אשאר משקין היינו רק מלקות אבל לא מיתה, עי' כריתות (י"ג:), וע"כ דהי' נחשב יין ממש ע"ש, והביא עוד דקו' המד' תלפיות שם דמניין הי' לנו"א יין במדבר, עמ"ש בזהר נח (ע"ג.) עה"כ ויחל נח ליטע כרם ע"ש: ובענין יין ראיתי על הא דשבת (ס"ז:) ר"ע עשה משתה לבנו כו' אמר חמרא וחיי לפום רבנן חיי וחמרא לפום רבנן. בב' אופנים מצינו שתיית יין. במיתה כמ"ש בעירובין (ס"ה.) לא נברא יין רק לנחם אבלים שנ' ויין דמרי נפש (משלי ל"א ו'). וג"כ הנידן למיתה קודם מיתתו נותנין לו לשתות (סנהדרין מ"ג.). ולהכי אמרו חמרא וחיי. חיי וחמרא. שישתו תמיד לא באופן מיתה. בין לפני מיתה ובין לאחר מיתה:

שם) עירובין (ס"ג.) לא מתו בני אהרן אלא שהורו הלכה כו' מצוה להביא מהדיוט, והק' מהרש"א הא באמת הדין כן ואיזה הוראה חידשו, אבל מצינו כה"ג בברכות (ל"א:) בשמואל שחיטה בזר כשרה, הרי דגם דין אמת אסור להורות, ועי' יו"ד סי' רמ"ב ס"ח ובגרש כרמל בזה, ועל הקו' הנ"ל מאי הוראה שייך זיל קרי בי רב ומפורש בקרא, עי' מהרש"א דאפשר לפרש הקרא שיתנו אש על המזבח לאו משל הדיוט אלא שיבערו אותו

מן האש הרבוצה על המזבח כו', ויל"ד מנ"ל לדרוש מהאי קרא דמצוה להביא מהדיוט כיון דיש לפרש הקרא בענין אחר כהמהרש"א, וכ' בשו"ת פנים מאירות בהקדמה לח"א דביומא (מ"ה) בהצתת אלי' ובתד"ה וכי עש"ה, נשמע מזה אם היינו מפורשים כפשטא דקרא שיבערו אש שלמעלה מן האש הרבוצה, ק' למ"ל כהונה בהאי קרא וכי ס"ד דזר קרב לגבי מזבח, אע"כ שמצוה להביא מהדיוט וס"ד שיטלנה זר ויזרקנה למזבח, ועפ"ז א"ש הא דלא מתו אלא שהורו כו' דהי' הוראה גדולה דאפשר לפרש פשיטא דקרא שיתנו מאש של מעלה, והם הורו שיתנו אש של הדיוט וקאמר בש"ס מה דרש דילמא האמת כפשטא דקרא, ואמרו שממקרא זה דרשו ונתנו בני אהרן הכהן, וק' כהן למ"ל וכי ס"ד זר קרב, אלא שא"א לומר כפשטא, וע"כ אע"פ שאש יורדת משמים מצוה מהדיוט, וס"ד דקאי אארעא וזרק אש של הדיוט. א"כ מוכת מזה שמצוה להביא מהדיוט ע"ש עוד אריכות בזה: ובברכות (ל"א:) אל הנער הזה התפללתי שמואל מורה הלכה בפני רבו הי' שחיטה בזר כשרה, ועמש"ל בזה בפ' ויקרא (דף ט"ז. וכ"ה.), והנה קשה הא הי' קטן ואיך חייב מיתה וע"ש באלשיך על שמואל, ושמעתי בשם אדמו"ר מגור שליט"א דעלי אמר מימר שפיר קאמרת והו"ל קטן חריף, ואיתא דקטן חריף יש לו דין גדול אף בקטנותו. אבל חנה אמרה אל הנער הזה התפללתי, ואיתא שם בגמרא שהתפללה שיהי' הולד לא חכם ולא טיפש, א"כ אינו חכם ולא הוי קטן חריף ואינו חייב מיתה, ועשו"ת חת"ס יו"ד סי' שי"ז:

פסוק ג

הוא אשר דבר. רש"י מזבחים (קט"ו:) היכן דיבר וכו' או בי או בך וערמב"ן ובס' הדרוש ועיון חיי שרה מאמר צ"ח הוסיף דמצינו לשון דיבור ואמירה, דיבר בפה, וג"כ ע"י מעשה, במחשבתו ניכרת ע"י מעשיו, כחולין (י"ג), ובירושלמי הובא בב"ש וחמ"ח אה"ע סי' קכ"א ס"ה דעשיית מעשה בגופו הוי כשמיעת קול, ובב"ק (נ"ב.) כיון שמסר לו מפתח כמו אמר לו לך חזק וקני, וכאן הוא אשר דבר כלומר בזה המעשה שנענשו נו"א דבר ה' והודיע "בקרובי אקדש" שדרכו להתקדש בקרובי': וטעם מיתת צדיקים לכפר על עון הדור ודי בצדיק א' אבל כדי שלא יראו ברעה הדור צריך איזה צדיקים, וז"פ סבר הייתי או בי או בך, דבשלומא אי הי' מת בן אחד הי' כדי לכפר, אבל שמתו ב' בניו הוא מפני רעה שעתיד לבוא, וק' למה לא נטל ה' גם אותנו, וראי' שהם גדולים ממני וממך, וזה שפרש"י (וארא ו' ט') חבל על דאבדן ולא משתכחין, ר"ל דמתו הרבה צדיקים ולא משתכחין עוד, בע"כ הוא שלא יראו ברעה, ועי' חנוכת התורה, וס' עשרה למאה דרוש י', ואהבת ציון דרוש ו', ולקמן בריש פ' אחרי הרבה מעניני הספד: ובס' באר שבע בסוף

הס' או בי או בך נ"ל שטעות נפל בספרים בקרבי מורה על שני בנ"א שהרי בי"ת שנ' של "בקרבי" נקוד פתח ולא חירק, וגם לשון במיודעי דנקט רש"י הוא ל' רבים, ואפשר לדחוק דה"ק הייתי סבר שמן אלו ב' בנ"א מיודעיו של הקב"ה אני אהי' א' מהם או אתה א' מהם כו', מעתה אין אנו צריכים לדחוק לומר על וידם אהרן קיבל שכר על שתיקתו, היינו משום שהי"ל להתרעם על משה שאמר או בי או בך, אבל למה מתו שניהם דל"ה למות רק א', והא דפרש"י וידם קבל שכר כו' דתנן באבות פ"ד מי"ח אל תנחמו בשעה שמתו מוטל לפניו כדמוכח בקרא אח"כ ויקרא משה אל מישאל וגו' שאו אחיכם, ואפ"ה קיבל אהרן תנחומין מחמת שקיבל עליו גזירת ה' באהבה, ולכן קיבל שכר, ועי' בס' אוצרות חיים בזה, ובמים קדושים על זבחים (קט"ו.)תמה מנלן דגדולים והא דלא נתקדש בהם מפני שלא חטאו כלל וכי חשוד הקב"ה כו' ועי' מהרש"א, ונ' דכוונת רש"י שיתקדש הבית כו' פי' שיודע קדושת הבית שהם הי' מיודעיו של הקב"ה, ואפ"ה כיון שלא נהגו בקדושת הבית כראוי לא נשא פנים, בזה יודע קדושת הבית עש"ה, ועי' ס' מר שמואל בסנהד' (נ"ב.) פלפול עצום בזה - ובלב שמח על ס' המצות שורש א' האריך, ובאהל יעקב כ' משל נער בא לאביו שרבו הכהו ולחביריו לא הכה, כי שאל אותנו קשיא ולא ידענו לתרץ, ושחק אביו ואמר מזה ראי' שיש לך שכל יותר מהם, ולכן הכה אותך שהי' ביכולתך לתרץ, כן נו"א עשו חטא קטן ונפגעו, ואהרן לא בכה ועוד שמח כי מזה הבין גודל צדקתם כי בהם נתקיים וסביביו נשערה מאד (תהלים נ' ג'): מדרש פליאה וידם אהרן מה הו"ל לומר וביום השמיני ימול, ובס' ישועות מלכו בליקוטי תורה כ' ע"פ מד' שאל טורנסרופיס לר"ע איזה מעשים נאים של הקב"ה או בנ"א, והראהו ר"ע על שבלים וגלוסקאות לראי' דכל מעשי בראשית צריך תיקון, ואח"כ שאלו למה לא נברא מהול, וא"ל שלא נתנו מצות אלא לצרף הבריות, א"כ ממילא מוכח דכל מ"ב ואפי' בדבר מצוה צריך מעשה בנ"א, א"כ לכאו' טוב עשו נו"א שהביא גם אש מהדיוט, כי גם אש משמים צריך תיקו בנ"א וזה הי' לו לומר וביום השמיני ימול, אבל באמת ז"א דהא דמצוה להביא מהדיוט זה רק לאחר שנתחנך המשכן, אבל ביום שנתחנך שהי' שמחה לפניו כיום שנברא העולם, והי' בו מעין בריאת שמים וארץ שהי' הכל בלי אתערותא דלתתא, ל"ה צריכים להביא מהדיוט והי' שפיר אש זרה: ובשו"ת אמרי דוד סי' צ"ג כ' לפמ"ש ביבמות (ע"א:) דלא מלו במדבר דלא נשבו רוח צפונית ופרש"י משום מעשה עגל, ואהרן גרם לזה והי' חילול השם גדול ונענשו על זה, ובזבחים (קט"ו:) כשה' עושה דין בצדיקים הוא מתקדש ע"ש דמיירי במיתת נו"א, יצא מזה דע"י מיתת נו"א הי' קידוש השם, וא"כ הי' יכול אהרן לומר דע"י עגל הי' חילול השם, ועתה הי' קידוש השם ע"י בניו, ויצא החה"ש

ע"י קדה"ש, וזה וידם אהרן מה הול"ל וביום השמיני ימול, - וביע"ד ח"ב דרשות אה"ו דרוש י' כ' דידוע דהמשכן הוצרך להתקדש ע"י ב' צדיקים, ובנדה (ל"א:) מפ"מ נמול לח' שלא יהי' אביו ואמו עצבים והכל שמחים, אף פה הי' הכל שמחים שנתקדש המשכן והוא ואשתו עצבים עש"ה - וגם י"ל דכ' מפו' דמילה במקום קרבן, ובקרבן כ' עבדו את ה' בשמחה (תהלים ק' ב'), ובזהר כאן (דל"ט.) למה אסור לכהנים ביין, הא יין ישמח לבב אנוש (שם ק"ד ט"ו), ובמד' דמתו נו"א שנכנסו שתויי יין, וז"ש המד' מה הול"ל, הרי ראוים הי' למות בשביל שהיו שתוי יין, הול"ל וביום השמיני ימול, והטעם דקרבן צ"ל בשמחה והי' להם תירוץ שנכנסו שתויי יין אעפ"כ וידם אהרן: וברש"י קבל שכר על שתיקתו שנתייחד עמו הדבור שנא' לו לבדו פרשת שתויי יין, ובס' אביר הרועים אות ק"ג הביא מהגה"ק מסוכוטשוב ז"ל דמה זה מדה כנגד מדה. אך הפי' וידום מלשון דומם שאין שייך בו שינוי, כמו כן אהרן אף שהי' לו סיבה גדולה שנלקחו ממנו ב' בנים, לא הי' בו שינוי ולא נתבלבל עי"ז ובא לבחינת דומם, וזה הראש של מדריגת ענין ישוב הדעת, ושפיר נאמרו לו מדה כנגד מדה פ' שתויי יין שהוא ג"כ ענין ישוב הדעת ע"ש: שם) וידם ראיתי מקדוש א', דדהמע"ה הלך עוד יותר ממנו למען יזמרך כבוד ולא ידום (תהלים ל' י"ג), לא ידום בלבד רק בעת צרה ר"ל עוד הי' מזמר - ובענין שתיקה, כשאדמו"ר מגור שליט"א הי' בארץ ישראל שאל אותו הגרא"י קיק ז"ל מה שאחז"ל אוירא דא"י מחכים (ב"ב קנ"ח.) האם ירגיש זה, וענה לו סיג לחכמה שתיקה, (אבות פ"ג מי"ד), וראיתי דבר נפלא בשו"ת חתם סופר אה"ע ח"ב סי' י"ט על מ"ש בברכות (כ'.) מתון מתון ד' מאות זוזי שווי', דמתון לשון המתנה, והבדל בין מתון למאתן רק המשכת אלף, והמהר ונפחז אינו ניכר בין מתון למאתן, וב' פעמים מאתים הם ת' ופח"ח: ובס' תוספת ברכה העיר דמה רבותא דאהרן, הלא כל אדם חייב לברך על הרעה כעל הטובה (ברכות נ"ד.), וכמו שמסופר שם (ס'.) בהלל שבא מדרך וכשנכנס לעיר שמע קול צוחה ואמר מובטחני שאין זה בתוך ביתי, ומשום שהי' מלמד בני ביתו לבלי לצעוק על כל צרה שלא תבא, וי"ל אע"פ שמדינא הורשה לבכות ג' ימים, מו"ק (כ"ח:) ואהרן קיבל באהבה ולא בכה ובפ' ויגש (מ"ה ג') כ' דהבדל חרדה לא נעתק כח הדבור (תולדות כ"ז ל"ג) ויחרד יצחק חרדה גדולה ויאמר, וכאן כ' ולא יכלו לענות אותו כי נבהלו מפניו, כי בהלה פתאום וכמ"ש אשתקיל מילולי' חגיגה (ב':), ובאיוב (כ"ב י') ויבהלך פחד פתאום,ובמשלי (כ' כ"א) נחלה מבוהלת, ודהי"ב (ל"ה כ"א), ולזה בהלה תגיע פתאום עד כי תשלול לשעה כח הדבור, וכן מצינו חרדה על פחד טרם בואו, (יתרו י"ט י"ז) ויחרד כל העם, והיו נכונים לשמוע חרדות מפני המראות הגדולות כמבואר שם, ול"ה

נעתק מהם כח הדבור, ואמרו דבר אתה ונשמעה (כ' י"ט), ובש"א (י"ד ט"ו) ותהי חרדה ומטבע במלחמה לצפות להיות נכונים לכל, וכ' ותהי חרדה ולא בהלה, ולהכי כ' וידם אהרן יען שמיתתם באה פתאום נבהל כל כך עד שניטל ממנו כח הדיבור - וידם: ובענין הלולא ביא"צ מצאתי בתורת משה להחת"ס ויקרא (דף נט:), שהי' לו ויכוח עם הגראז"מ ז"ל בעל שו"ת בית אפרים, היכן מצינו לעשות יום מועד ביארצייט על צדיק, הלא אי' בנדרים (י"ב.) הרי עלי שלא לאכול בשר כיום שמת בו רבי. וז' אדר מיתת משה הוא יום תענית, ועוד מה קרי לי' הלולא. והוא ע"ד דאי' במו"ק (כ"ה:) קצף על עולמו ולקח ממנו נפשות צדיקים ושמח בהם ככלה חדשה, וז"פ (תהלים פ"ט ו') ויודו שמים פלאך ה' אף אמונתך בקהל צדיקים, והול"ל גם אמונתך ולא לשון אף שהוא מדה"ד אף וחימה, ולהנ"ל א"ש דסלוקין של צדיקים נקרא פלא כמ"ש (תבא כ"ח נ"ט) והפליא ה' את מכותיך, ואמר ויודו שמים פלאך ה', למעלה בשמים חדו ושמחו על הפלא סילוק צדיקים, אך אף וחימה הוא אמונתך בקהל קדושים, בקהל ישראל כי יצטערו למטה על שלקח מהם צדיק, וסיים שם שלא ידע מה הלולא ושמחה למטה עש"ה: ובקהלת (ג' ד') עת ספוד ועת רקוד, ובמד' איכה קשה סילוקן של צדיקים יותר מחורבן בהמ"ק, וק' ממו"ק (כ"ה:) דהשי"ת שמח בבוא אליו נפש צדיק, וצ"ל מה שקשה לפניו מפני חסרונו לדורו, שבחייו הי' מגין לדור כמו חורבן בהמ"ק אבל כביכול שמח לקבל נשמת צדיק, וזה י"ל דבכל העתים יש ל', וספוד ורקוד בלא למדין, ורק בכל הפעולות לא תוכלנה לעשות ביחד, כי בעת שמולידים לא ימיתו, ובעת שנוטעים אין עוקרין נטוע וכו', אבל הספד ועקירה אפשר שיבואו ביחד דבמיתת צדיק כביכול מצטער ושמח לקבל נשמתו:

פסוק ד

שאו את אחיכם, "אח" במובן קרוב, ויפרדו איש מעל אחיו (בראשית י"ג י"א) - הכי אחי אתה (ויצא כ"א ט"ו) - ובב"ר פע"ד ויאמר יעקב אל אחיו לקטי אבנים (ויצא ל"א מ"ו) אלו בניו משמע שגם בנים נקראים בשם אחים. וגם לאוהבו נמצא שם אח, ואח לצרה יולד (משלי י"ז י"ז) - אח הוא לאיש משחית (שם י"ח ט') לא תשנא את אחיך (קדושים י"ט י"ז) - אל תונו איש את אחיו (בהר כ"ה י"ד) ובסוטה (מ"א.) אחינו אתה, וב"ק (פ"ח.) עבד נקרא אח שאחיו הוא במצות, וערש"י רות (ג' י"ב) קורא דודי אחיו, ועי' בהדוה"ע - ובפ' שופטים (י"ט י"ט) כאשר זמם לעשות לאחיו, ובמכות (ה'.) הלא נאמר ועשית לו כאשר זמם לעשות לאחיו והרי אחיו קיים, והקשה הריטב"א דהא מצינו אחיו גם לאחר מיתה ביבום אחיו תחתיו (תצא כ"ה ו'), וכן בנו"א את אחיכם, וי"ל דשם איירי באחיו ממש ונקרא גם לאחר מיתה אבל בכאש"ז לא איירי באחיו ממש דפסול לעדות, והפשט

אחיו ישראל כמו אחיו הוא במצות, אבל לאח"מ ל"ש זה כיון שמת נעשה חפשי ממצות (שבת ל'.) ול"ש אחיו, וע' בס' נפש יהונתן ע"פ פלפול ומהאריכות לא העתקתי - ובקובץ דרושים ח"ב סי' ל"ג הביא הא דסוכה (כ"ה.) ויהי אנשים וגו' טמאים, מישאל ואלצפן הי' שנטמאו בנו"א בר"ח ניסן היו טמאים בערב פסח, הלא פרשת טהרת לוים הי' בר"ח ניסן כגיטין (ס'.) וברש"י, ובספרי נשא בר"ח הוקם המשכן, בשני נשרפה הפרה, בג' הוזו וגילחו, והם הי' לוים הרי כבר נטהרו עש"ה, ובחוברת ד' סי' א', ובחוב' ה' סי' מ"ד, וחוב' ו' סי' ל' ול"ב ומגודל אריכות לא העתקתי קחהו משם:

שם) ברמב"ן בפנים מתו שהטילו בהם חנות של ברזל וגררום לחוץ, עי' בקו"ד חוב' ה' סי' כ"ט מביא קו' מעירובין (ק"ד:) רי"א בצבת של עץ שלא לרבות הטומאה, וסתם ספרא, ר"י אליבא דר"ע (סנהדרין פ"ו.), א"כ למה אמר בת"כ בחנות של ברזל וכרמב"ן. ואפי' שהי' צריך שהוי למצוה של עץ, הא ס"ל שהוי טומאה עדיף מאפושי טומאה, ועמל"מ פ"ג הכ"א מביאת מקדש, וי"ל דוקא היכי דאפשר להוציא בידו או בבגדו א"צ להשהות טומאה להדר אחר פשוטי כלי עץ דסו"ס יוטמא הוא ובגדיו, אבל היכי דמוכרח להוציא בכלי כגון כאן של"ה אפשר לכנוס לפנים הכל מודים דיש להדר אחר פשוטי כלי עץ, שלא לרבות הטומאה כטומאת הכלי וע"ש בסי' ל"ג: ובשפת אמת בליקוטים בת"כ מכאן אמרו אין מטמאין למתים ונתחבטו המפו' בכוונתו, ול"נ דהפי' כדמסיק אח"כ דהי"ל דין הרוגי ב"ד ע"ש, ממילא אין אבלות על הקרובים ושוב אין מטמאין להם כשהם כהנים עכ"ל (אבל אנינות נוהגגם בהרוגי ב"ד כסנהדרין (מ"ו.) וברמב"ם פי"ג ה"ו מסנהדרין):

פסוק ה

בכתנתם. ערש"י ורמב"ן דעשו להם כתנות לאח"מ, והוציא מזה ביד שאול יו"ד סי' שס"ד שאף שמת בבגדים, משים לו תכריכין אחרים, ומיהו דעת הרמב"ן יתכנו למ"ד שריפת נשמה וגוף קיים ויכלו להפשיטן, אבל למ"ד גופן נשרף לא יתכן זה, וע' כנה"ג או"ח דף קמ"ט ובשיירי כנה"ג ומהאריכות לא העתקתי, וע"ע בשם אפרים, ומהרש"א סנהדרין (נ"ב.) ועל התורה ומ"ש שם המלקט, וע"ע בס' זכרון יעקב דבר נכון:

פסוק ו

לא תפרמו, הנה שלא יכנסו כהנים למקדש מגודלי שער כמו אבלים, וכה"ד רק בשעת ביאה למקדש, אבל כל זמן שאינו נכנס למקדש מותר לגדל פרע אבל כהן גדול אסור לעולם וגדולי פרע ל' יום כנזירות, וחייב מיתה בידי"ש, ומ"מ אין עבודתו פסולה, ומי שנכנס לשם ולא עבד עבר על לאו ולוקה ואם עבד במיתה, ורמב"ן כ' דפרוע ראש שלא יכנס למקדש רק מדבריהם, והכתוב בא רק לאסור עבודה, ועבודתו כשרה וגם אסורים לכנוס למקדש קרועי בגדים ושיעורו טפח ואפי' לא קרע בעצמו, רק לקח בגדים

מקורעים ולבש ועבד או נכנס עובר בלאו זה. ועכ"מ פ"א ה"ח מביהמ"ק דהקו' על הר"מ שם דפרוע ראש במיתה ילפי' מדאיתקש לשתוי יין הלא כ' בהדיא ראשיכם אל תפרעו ולא תמותו, ותי' דקרא אפ"ל לרשות, ובס' המצות ל"ת קס"ג מפורש דבמיתה מדכ' ולא תמותו, וע' בהגהות שם מהגר"ח העלער נ"י - ובהקו' קדמו בחי' ר' יונה סנהדרין (כ"ב) וריטב"א מו"ק י"ד, ובהגהות עמק המלך כ' על קו' כ"מ ערמב"ן ל"ת קס"ג, ומתרץ דמפסוק זה אין למדין דנאמר לשעה, וכן בהגהות יד איתן שם כ' דלק"מ ליראים סי' שמ"ח דקרא זה לשעה נאמר, ולפלא שלא הביאו דשי' רמב"ם אינו כן וס"ל דלדורות נאמר, ועשו"ת משכנות יעקב יו"ד סי' ע"ב: ובריב"א עה"ת הק' אמאי מפקי קריעה למת מויקרע את בגדיו שהוא דברי קבלה, תיפק לי' מדהזהיר קריעה לכהנים מכלל דלישראל יש להם לקרוע על המת, שמאותו טעם מפיק רש"י דאבל אסור בתספורת מן ראשיכם אל תפרעו, ועי' גליוני הש"ס מו"ק (ט"ו.) שתמה דאישתמיט לי' גמ' שם דיליף באמת חיוב קריעה באבל מן לא תפרומו, ולקמן (כ':) אמר רק קריעה מעומד מנ"ל מויקרע את מעילו אבל לא יליף חיוב קריאה משם וצע"ג: ובענין קריעה דרבנן עמ"ש בפרד"י ח"ב במלואים (דף תל"ט:), ולכאו' הא בתורה כ' ויקרע יעקב שמלותיו, ורק דאין למדין מקודם מ"ת אך הא יוסף חי ואיך נגרם שיקרע ויעבור על בל תשחית ואולי כיון שסבר שמת אין איסור, והרה"ג אבד"ק גאלין נ"י כ' לי בשם בנו המנוח מ' צבי אהרן ע"ה שהק' למ"ד חיישינן לשאלה, בראותו הכתונת פסים איך אמר טרף טורף יוסף וקרע שמלותיו, ועמ"ש בפרד"י וישב (דף רצ"ד: ודף שס"ב.):

שם) רמב"ן יתכן שנצטוה מפי הגבורה וכו' ובהגדה מעשה נסים בסופו מאביו ז"ל כ' דמפורש כן בבעה"ת כאן ורמב"ן, דהא דצוה משה למשאל ואלצפן שאו את אחיכם. ולא צוה לאלעזר ואיתמר משום דביום משיחתן דינם ככ"ג שאסור לטמא לקרובים, וא"כ הרי נכתב בהדי' בקרא דכ"ג את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום בפ' אמור (כ"א י') - ובאמת ד' רמב"ן ובעה"ת תמוהים דרמב"ן עצמו בפ' צו (ח' י"א) כ' דבני אהרן לא נמשחו בשמן המשחה על ראשם כאהרן, רק שהזה עליהם ועל בגדיהם משמן המשחה ומן הדם. וא"כ איך יתכן לומר שהי' דינם כמשיח מלחמה, דהרי בהוריות (י"ב:) אמרי' והכהן הגדול מאחיו זה כ"ג. אשר יוצק על ראשו שה"מ זה משיח מלחמה, הרי מבואר דגם כהן משיח מלחמה צריך להציק שמן על ראשו, ובני אהרן של"ה ביציקה איך יתכן לומר שהי' דינם כמשיח מלחמה וצ"ע, וע' בס' אמבוהא דספרי (דף צז.) שהביא מד"ר נשא פי"ב כרמב"ן דבני אהרן ל"ה במשיחת שמן על ראשם, אבל בספרי זוטא שם מפורש דגם המה הי' במשיחה. - והק' הכל"ח בקובץ דרושים חוב' ב' סי' כ"ט, על יע"ד ח"ב דקפ"א שחידש

אע"ג דכ"ג אינו מטמא לקרובי' מ"מ לבנו מעצם הדין לטמא דנפש האב ובן אחת הוא, והא דאינו מטמא לבנו משום דאינו ודאי, ועי' בזה בכל"ח פ' תבא אות י"ב דמה יענה להא דאהרן ל"ה רשאי לטמא לנו"א בניו ודאי. כמו שהעידה עליהם תוה"ק ומשום זה צוה ה' למשחם לכהנים. וי"ל דמצד כ"ג הי' יכול אהרן לטמא רק משום שמן המשחה שעליו ל"ה רשאי, ויצא מזה דבר חדש דאע"ג דכהנים מטמאים לקרובים ה"מ באין בגדיהם עליהם. ועי' עירובין (ק"ד:) במשנה וברש"י שאסור לטמא בג"כ וע"ש בהגהות אמרי כהן, ובחוברת ה' סי' מ"ד, וחוב' ט' סי' ל"ז ומהאריכות לא העתקתי:

שם) ברמב"ן כ"ג מקריב אונן, והוא בזבחים (צ"ט. מו"ק י"ד:), וברש"י מו"ק מפסוק י"ט, והקרבתי חטאת לא נאמר אלא ואכלתי חטאת מלמד שכ"ג מקריב אונן, ובזבחים וברש"י אמור (כ"א י"ב) פרש"י לימוד אחר על זה דכ' לאביו ולאמו לא יטמא ומן המקדש לא יצא, א"צ לצאת ממקדש ביום מיתת אביו ואמו שעבודתו אינה מחוללת וצ"ע, ועי' בקנאת סופרים על ס' המצות שורש ה', ומ"ש בפרד"י בראשית (דף י"א וקל"ו.) ובמלואים והערות בח"ב (דף ת"ב.) ובדגל התורה ופס"ת סי' שמ"ט, הובא מאדמו"ר מגור שליט"א הא דאונן פטור מכל מצוה, נ"ל הטעם כדי שישתתף בזה בנפש קרובו המת שנפטר מכל המצות כמ"ש במתים חפשי וכו', ולכן רק ממ"ע כי במל"ת גם המת אינו עובר, ועלה ע"ד שאפשר לתרץ בזה תמיהת הח"צ סי' א' על המהרי"ט, איך משכחת מצות יבום כיון שנפטר שעה אחת בעת נפילתה ליבום כי היא והוא אוננין וכו', אבל לפמ"ש שהוא רק לטובת נשמת המת, א"כ מצות יבום שאני שהוא באמת נוחם לנשמת המת כמבואר בספרי קדושים לכן לטובתו ונחמתו ניתנה רק מצוה זו, וע"ש עוד בדיני אבלות הרבה:

יבכו עי' כתנות אור, ובמהרש"א על התורה מ"ש בזה:

פסוק ז

לא תצאו שלא יצאו ממקדש בשעת עבודה, וכהן הדיוט שמת לו מת אינו עובד שהוא אונן, ואע"ג שאינו עובד הוזהר שלא לצאת עד שתוגמר עבודה, וכ"ג לא יניח עבודתו בשביל אנינות שכ"ג מקריב אונן, וער"מ בפ"ב ה"ו מבהמ"ק, ובמל"מ נסתפק אי כ"ג אונן מתחיל בעבודה או דילמא גומר דוקא:

פסוק ט

מיין ושכר, שלא להכניס שתוי יין למקדש ושלא להורות בעת שהוא שכור, והשיעור רביעית שהוא ביצה ומחצה, ועל יין במיתה ושאר משקין בלאו, ורק כהן בשעת עבודה במיתה, ואין ישראל חייבין מיתה על הוראה, וכן רב אסור לשנות לתלמידו בשכרותו שהלימוד כמו הוראה, ויש דברים המפיגין יין כמו שינה והילוך ועוד, עי' ב"ב (דף י'.)

- ועתו"ס תענית (י"ז.) ד"ה ויודע, דכהנים בתוך הסעודה מותר דאין משכר, ועי' מזה במנ"ח מ' קנ"ב, ויו"ד סי' רמ"ב בש"ך סקי"ט, וע"ע שו"ת אמרי דוד סי' י"ג, ופרד"י תולדות (פ"ח.), ובח"ב במלואים (דף תל"ד:) מזה הרבה - והטור עה"ת הביא רמב"ם דעל שאר משקים באזהרה, ואינו מבין למה יהי' חילוק בין יין למשקים ע"ש, ובקומץ מנחה שם תמה דשי' הר"מ מבואר בפ"א ה"ב מביאת מקדש, ופוסק כר"מ בתענית דעל יין במיתה ושאר משקים באזהרה, והוא בכריתות (י"ג: ובכורות מ"ה:) וצע"ג - והא דשכור אסור בהוראה, עתו"ס סנהד' (מ"ב.) ד"ה העוסקים דמותר לדון דיני ממונות, ועי' חו"מ סי' ז' ס"ה, ובס' ישמח משה האריך בזה ע"ש, ובברכות (מ'.) אין לך דבר שמביא יללה על האדם אלא יין, ובתנחומא כאן סי' י"א יין מביא לכל עבירות חמורות, ובמד"ר פ"י אין טוב יוצא מיין דבשכרותו יגלה סודותיו, ובסנהד' (ל"ח.) אגברו חמרא אדרדקי כי היכי דלימרו מילתא, שיעצו להשתמש מן הפתגם נכנס יין יצא סוד, ועי' עירובין (ס"ה.) והילד יגלה סוד אם ישכר, ובסוכה (נ"ו:) שותא דינוקא בשוקא או דאבוהא או דאמי', וביבמות (ס"ג:) גלה סוד לאחד מאלף, דע"פ רוב אין לבטוח אפי' בידידיו הנאמנים - ובס' קול אלי' מהגר"א אות רל"ד דלא ימצא מלת סוד בתנ"ך רק ג', סוד ה' ליראיו (תהלים כ"ה י"ד), ואת ישרים סודו (משלי ג' כ"ב), גלה סודו לעבדיו הנביאים (עמוס ג' ז') וזה נכנס יין ר"ת "יראים ישרים נביאים" יצא סוד ר"ל נכתב אצלם סוד ע"ש, אבל בעניי אינני מבין שיש עוד הרבה פעמים בתנ"ך סוד, עי' בקונקרדנציא הרבה ולא רציתי להעתיק: ובהתוה"מ אות ל"ה אם מזהיר על ב' דברים שהאחד נשמע מק"ו מהשני, ע"כ שמזהיר עליו באזהרה חמורה יותר, כמו אל הקודש מבית לפרכת (אחרי ט"ז ב') מבית לפרכת חמור, וכן ויין ושכר אל תשת ולא תמותו פלוג' ת"ק ור"י בספרא, לת"ק שכר הוא יין ישן המשכר וא"כ שם שכר מיותר כי כל שכן הוא מיין, וע"כ שמזהיר על שכר באזהרה חמורה יותר וס"ל דיין באזהרה ושכר במיתה, ור"י ס"ל שכר הוא שם כולל לשאר חלקים המשכרים וא"כ יין ק"ו משאר משקה, ויין במיתה ושכר באזהרה, ועי' אילת השחר סי' רכ"ד ועי' רמב"ן שאם נתן בו מעט מים פטור ורק יין, ורמב"ם ס"ל אף שאר משקים, ועשו"ת הרשב"א סי' שס"ג אריכות גדול מזה: וע"ע רמב"ן דפ' שתוי יין נאמרה לאהרן אחרי מיתת בניו, וע"ס דברי אמת להג' בכר דוד בענין דברי סופרים סי' ה', שתמה מזה על רמב"ן בס' המצות ל"ת קצ"ד על הר"מ שם שכ' דאיסור דיי"נ לא נאמר עד מעשה מדין, כיון דכל התורה כולה נאמרה לו למ"ר מסיני, וכאמר דפ' שתוי יין נאמר אחר מיתת בני אהרן, ובחמדת ישראל ח"א (דף ל"א:) הקשה דיותר הו"ל להקשות מדברי הרמב"ן בשורש א' שכתב להדי' על פרק שתויי יין ומקושש וצלפחד שלא נאמרו בסיני

אלא בשעת מעשה – ויותר יש להקשות על רמב"ן שדחה דברי רמב"ם בשתי ידים דיין נסך נאסר מיד במ"ת. ובפתיחתו לס' דברים כ' דכל מצות שנאמרו במשנה תורה ולא נאמרו מקודם, נראה דלא נאמרו לדור המדבר כלל אע"פ שהן חובת הגוף כמו גירושין יבום ועוד, ונאמרו רק לבאי אחר מלחמת סיחון ועוג ולא התחילו לנהוג בהן אלא בא"י ע"ש, וא"כ ה"ה ביין נסך ותקרובות ע"ז ע"ש היטב - וע"ע רמב"ן מרבה יציקה ובלילה כו' עי' ס' המצות ל"ת ע"ג וחמד"י דף כ"ד:

תו"כ יין ושכר א"ת, יכול כל שהוא ורק כדי לשכר רביעית, וכ"ה בכריתות (י"ג:) ע"ש, ובשפתי צדיק אות כ' הק' מה הי' הס"ד לחייב בכ"ש הלא כל האיסורין יש להם שיעור: ואדמו"ר מגור שליט"א העיר דכוונתו דבכל איסורין ילפינן דבשתי' צריך שיעור, מדרבי קרא שותה באוכל א"כ דינו כאוכל דצריך שיעור. וי"ל דבתמורה (ד':) דכהנים דרבי בהו קדושה ומצות יתירות, החמיר דלילקי גם אלאו הניתק לעשה ערש"י שם (ועפרד"י תרומה רע"ד:), כן י"ל דבכ"מ הלאו שייך בכל ישראל ואזהרת יין רק לכהנים, הו"א מחומר קדושתם דחייב בכל שהוא, וע"ש באות כ"א שנסתפק דהלכה כהן בשאר משקים אם נשתבש דעתו אסור בעבודה, וביין ברביעית מחלל עבודה וחייב מיתה ביד"ש, אם שתה משקים וגמר שיבוש דעת עם יין חצי רביעית, אם מחלל עבודה אם נימא דאם הי' שותה היין לבד הי' עבודתו כשרה ע"כ בא שכרות ע"י שאר משקים ע"ש:

שם) חקת ענובי"ת או"ח סי' פ"ז, וכל"ח במדבר בקו' מיד ולדורות אות י' בזה:

פסוק י

ולהבדיל בכתנות אור כ' עפמ"ש בפסחים (ג':) בב' תלמודים ח"א מפ"מ אין מוסקין בטהרה, וח"א מפ"מ מוסקין בטומאה, אמר מובטחני בזה שדיבר לשון טהרה שיורה הוראה בישראל, וזה רמז ולהבדיל בין טמא לטהור, ר"ל המדבר בלשון טהרה וזכה להורות בבני ישראל, וזה איתא ג"כ בשם הגר"א מווילנא ז"ל: ובאבות פ"א מ"ב על ג' דברים העולם עומד וכו' בדורנו דור הנאור רבו הפורצים גדר התורה באמרם: לא כימים הראשונים ימינו עתה, ומקדם הי' עורים ומוכים בסנגוריא. לא ראו דור המדע, ולא זזו מדרך התורה ימין ושמאל, לא היום שטעמנו מעץ הדעת והשכלה, אנו רוצים לחיות "מהלכים" בין "העומדים" האלה, נלך גם אנחנו קדימה, ונשליך מצוארינו עבותות התורה ומנהגים ישינים, והישן מפני חדש נוציא, ובפסוק (בא י"ג י"ד) והי' כי ישאלך בנך מחר מה זאת וכפרש"י יש מחר שהוא לאחר זמן, זה שאלות הנאור אשר על אפו ועל חמתו ולזרא בעיניו המנהגים הישנים, באמרו שתמה "לאחר זמן" ר"ל כבר עברה עליהם הזמן ואינם מתאימים עם רוח הזמן והנאור ובשאלת הרשע "מה עבודה הזאת

לכם" לכם דור הנאור לא יאות העבודה הזאת, מה יאות לילך קדימה ולא במצוה נושנות כאלה, והתשובה הלא רצונך רק לעקור יסודי התורה א"כ לא תלך לפנים ורק "לאחור" כי מתחלה עע"ז הי' אבותינו, וחז"ל המליצו הקובע עתים לתורה מפיר תורתו, מי שמתאים התורה לפי רוח הזמן זה מפיר תורתו, וכנגד אחז"ל על ג' דברים העולם "עומד" הגם שאדם בגדר "מהלך" וסביב סביב הולך רוח העת, זה רק במדעות טבעיית ובענינים ארציים. לא כן בענינים רוחניים בהנוגע לתורה לא נלך אף פסיעה אחת חוצה מן הגבול ולהלאה. ועל כאלה אנו "עומדים" ולא נלכה קדימה, וזה להבדיל בין הקודש ובין החול בין תוה"ק ובין דברים ארציים. ועמ"ש לנכון בפרד"י יתרו (דף קנ"ד:):

פסוק יא

ולהורות. בעה"ט אותיות ולתורה. לרמז בא מ"ש בכריתות (י"ג:) דרב לא אורי ביו"ט ולא למד בביהמ"ד לאחר הסעודה, דכל מה שלמד הי' הוראה, וא"כ מי שלומד תורה להורות אסור ללמוד גם עם תלמידים לאחר הסעודה:

פסוק יב

ברכות (ס"א:) בגדולה מתחילין מגדול שנ' ויאמר משה וכו'. מהרש"א מה שהקדים באהרן שהוא אב לבנים ודאי אין ראי', וכן מה שהקדים אלעזר שהוא הגדול לאיתמר שקטן ממנו אין ראי', אלא מדכ' בניו הנותרים, לשתוק מאליעזר ואיתמר ולא הול"ל רק על אהרן ובניו הנותרים, וע"כ לאשמעי' דבגדול מתחילין, ועמ"ש בזה באסיפת זקנים שם:

שם) הנותרים. ע' תוה"מ סי' מ"א, ואילת השחר סי' תס"ו דיש הבדל בין נשאר ובין נותר, נשאר מציין שנשאר בכוונה, נותר מציין שנותר מעצמו שלא בכוונה, ועוד הבדל שהנשאר ל"ה משותף עם הכלל, והנותר הי' משותף עם הכלל עש"ה, אבל ק' מן והנותר ממנו עד בקר (בא י"ב ו') האם כשנשאר בכוונה אינו נותר ולא תשרף, אדרבה עיקר אזהרה על אדם שלא להותיר, וכן ק' מרות (א' ג') ותשאר היא ושני בני', האם לא היו הבנים והאשה משותפים עם אביהם ובעלה – ובס' פרי חיים כ' דק' דבפ"ו כ' ויאמר וכאן וידבר ולעיל לא נאמר הנותרים, דאמירה לשון רכה ודיבור קשה, והוקשה לרש"י מה קשות דיבר להם, לכן פי' הנותרים מן המיתה, ולעיל שלא דיבר קשה לא כ' הנותרים עש"ה, ועי' מה שהארכתי בלשון נותר בפרד"י תצוה (דף רצ"א:), ובענין אמירה ודבור עיי"ש בפרד"י יתרו (קמ"ו:):

פסוק יד

חזה התנופה, ערש"י וזבחים (נ"ה.) ת"ר את חזה וגו', ובהגהות מצפה איתן הק' הא פסוק זה גבי חזה ושוק של שלמי צבור שהקריבו העם ביום ח' למלואים כרש"י בחומש,

ואיך יליף מזה לחו"ש של שלמי דורות, הא דורות משעה לא ילפינן, ור' נחמי' גופי' מצינו דמחלק בין שעה לדורות לענין אכילה באנינות לקמן ק"א., וי"ל דע"כ קרא לא איירי בחו"ש דשלמי צבור לחוד, אלא ג"כ בשל שלמי נחשון שהקריבו באותו יום ולא מקרי שלמי שעה, שהרי גם לדורות יחיד מביא שלמים נדבה, ודוקא השלמים שהקריבו הצבור אז הי' קדשי שעה דאין הצבור מביאים שלמים בנדבה, וכן מנחת נחשון ל"ה כיוצא בה לדורות שתהי' מנחת נסכים נאכלת, אבל שלמי נחשון שיש כיוצא בה לדורות הוי שפיר קדשי דורות, וכ"כ בס' שאלת הכהנים תורה, וא"ש בשמעתין דיליף חו"ש של קדשי דורות מחו"ש דשלמי נחשון, דגם בהו איירי קרא דזאת חזה התנופה וכו', ועפרד"י תצוה (דף ש':):

פסוק טז

ואת שעיר ערש"י, ובהגהות מצפה איתן זבחים (ל"ט:) תד"ה ושעיר וא"ת וכו', וי"ל עפמ"ש בת"כ פלוגתא בז' ימי מלואים אי התחילו בכ"ג באדר והוי יום ח' בר"ח ניסן או דהתחלה הי' בר"ח ניסן, ולמ"ד זה ע"כ השעיר שדרש משה הי' ביום ח' ניסן, ול"ה שעיר ר"ח כלל אלא שעיר נחשון או של העם, וי"ל דה"נ הא דקתני בהך ברייתא יכול לרבות שעירי ר"ח שישרפו אתי' כמ"ד דיום ח' ל"ה כלל בר"ח, ול"ה השעיר של דרש דרש משה חטאת ר"ח דנפשיט מיני' דהוא נאכל, וא"ש קו' תוס' פסחים (פ"ג.) ד"ה דאמר:

שם) בעה"ת הק' די"א מפני טומאה נשרפה כיון בשעיר של ר"ח הי' הו"ל ליקרב בטומאה דהותרה בצבור, ובכל"ח הק' דהא לא נשרף חלק הנקרב לגבוה אלא חלק הנאכל לכהנים, והחלב ואימורים אה"נ דהותרו לגבוה כדין כל ק"צ ומה ענין הקרבה אצל אכילה, ואדרבה קיי"ל כל קרבן הקרב בטומאה א"נ בטומאה ושפיר נשרף, וי"ל עפמ"ש המפו' דמ"ד דמפני טומאה נשרפה, היינו משום דק' להו, דאי משום אנינות הי' צ"ל עיבור צורה, כיון דאין פסולו בעצם הקרבן אלא מפני שאין לו אוכלין צריך ע"צ, ועי' בזית רענן בזה, וי"ל דק' איך חל איסור טומאה על אנינות כיון דהי' שעיר החטאת שאינו נאכל אלא לאהרן ובניו והי' אנונים, אך טומאה הוי מוסיף לגבוה, אך כיון דהי' ק"צ והי' לו ליקרב בטומאה, אפי' אי הי' נטמא קודם שנטלו ממנו האימורים להקטירן ואינן מוסיף כלל, ושוב אינו חל טומאה על אנינות וא"כ אינו באיסור אכילה משום טומאה ה"ה דאינו חייב שריפה משום טומאה, דחיוב שריפה מקושר באיסור אכילה שבו, וא"כ גם למ"ד מצד טומאה יהי' צריך ע"צ, ואפי' א"נ אנינות לילה לאו דאו', י"ל דתוס' ס"ל דמוסיף זמן ל"ה מוסיף וכיון שכן ליכא עתה איסור טומאה על הבשר ול"ש בי' שריפה: ואדמו"ר מגור שליט"א הובאו דבריו בקובץ דרושים חוב' ד' סי' ל"ו הביא

ראי' מתוס' הנ"ל דגם בעת חינוך הותר בצבור, דהרבי מקאצק ז"ל תי' קו' המפו' בנס חנוכה שיהי' הותר בצבור שמן טמא, ותי' דבחינוך שאני, וכ"כ בחכמת שלמה ה' חנוכה (וגם שעיר ר"ח הי' דינו כקרבן חינוך וערש"י זבחים (ק"א.) ד"ה א"ל אהרן, והלא עלי הטלת כל העבודה וכו' דמבואר דגם שעיר ר"ח הי' על אהרן דוקא, ואפשר דהי' צריך חינוך גם הקרבן דקדשי דורות) ועי' שפ"א שם, ובזה מתורץ קו' מבחר מפנינים במד"ר נשא פי"ד, וכן בתוס' תענית (י"ז:) ד"ה בענין, שהק' הא בלא"ה אינם ראוים דטמאי מתים אנחנו ובעי הזאה ג' וז', ותי' דטומאה הותרה בצבור מפורש שיהי' טומאה הותרה בצבור גם בהתחלה, מיהו תמהני על התוס' (לרבא בזבחים (ל"ב:) דבהותרה לא אמרי' הואיל ואשתרי, וגם לאביי הא ס"ל טומאה דחוי' ובדחי' לדידי' לא אמרי' הואיל) הא צריך להזהיר כהנים מלטמא בשרץ ונבלה שאינן נדחין בצבור, ועתו"ס יומא (ו':) ד"ה אמר ובגבורות ארי, וגם אין לומר ששעיר החטאת נטמא בשרץ דהא לא נראה זבוב וכו', (אבות פ"ה מ"ה):

שם) בבעה"ת כ' פרש"י דלא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ופר חטאת דמלואים ועל פי הדיבור הי', ובהדוה"ע תמה שתוס' מביאים בשם רש"י שלא נמצא כלל שם, וגם א"א לומר כן שהשעיר הזה נשרף ע"פ הדבור ובפירוש מצינו במקרא שמשה קצף מדוע נשרף השעיר, ואם הי' הדיבור לשרפו למה קצף, ורק ברש"י אי' זה לענין אחר לעיל (ט' י"א) באהרן, כ' רש"י שלא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכולן ע"פ הדבור, אבל לא נמצא ברש"י בשעיר שנשרף שדרש משה, כי לא נשרף כחטאת פנימות רק משום אנינות או טומאהבזבחים (קא.) אבל בעיקרו הי' נועד לאכילה וע"כ דרש משה למה לא נאכל וצע"ג:

דרש דרש חצי התורה, תורה שבכתב עם בעל פה הם. אחד, ע"י בע"פ יגלה מצפונות אוצרות וכוונת שבבכתב, ובלי בע"פ הוי חצי ספר, וז"ש דרש דרש חצי התורה, וע' בדגל מחנה אפרים, ולקמן (י"א מ"ב). ובמס' סופרים פ"ט ה"ב דרש בסוף שיטה דרש בתחילת שיטה ובנחל קדומים הביא כי התורה ארוכה מארץ מדה, ואם יחשוב אשר דבש בסוף יש לו לדעת כי עדיין לא דרש ההתחלה, והנה "שרף" ר"ת ששים רבוא פנים, וכן זה "ספר" ר"ת ס' רבוא פנים, ועמ"ש בזה בפרד"י תרומה דף רע"ג:

שם) בני אהרן הנותרים, שמעתי מהגה"צ מאסטראווצא ז"ל, דק' מה להזכיר כאן הנותרים שמתו נו"א והם נותרו בחיים, ובפסוק כ' ברש"י אם שמעת בקדשי שעה כו' וברש"י מרז"ל משה קצף ואהרן מדבר וכו' יכול שלא הי"ל לאלעזר להשיב ת"ל (במדבר ל"א כ"א) ויאמר אלעזר וכו', ותמוה מה ראי' משם דילמא שם ידע וכאן נעלם ממנו,

וי"ל דבזבחים (דף ק"א.) טעם אהרן שחילק בין קדשי שעה לדורות, שדן ק"ו ממעשר הקל אינו אוכל באנינות חמור לא כ"ש, ולכאו' תמוה לי מה ק"ו הא התם אסור לאכול באנינות דאפשר לקיים שניהם ולהמתין עד למחר ולא יהי' אונן, משא"כ בקדשים דא"י להמתין דיהי' נותר ואמרי' עדל"ת ושפיר מותר, ועתו"ס יבמות (ח':) ד"ה כולה שהק' באמת דנילף דאין עדל"ת משריפת קדשים ותי' דיכול להמתין עד למחר, אך ז"א דקיי"ל אין עדל"ת שבמקדש בזבחים (צ"ז:) גבי יקדש ושפיר דריש אהרן ק"ו, ור"א דפליג על רבא ומשני יקדש עשה, ואין עשה דוחה ל"ת ועשה, והנה באמת אהרן הי' מחויב כלי' מחטא עגל, אך ל"ה ישראל ראוים לאותה מעשה אלא להורות תשובה, אמנם תשובה שמעי' דקיי"ל עדל"ת כדכ' גדולה תשובה שדוחה ל"ת (יומא פ"ו:), אך באמת אם נימא אין עדל"ת שבמקדש ממילא ל"מ תשובה גבי חטאת של ע"ז, כיון שהרים יד בקדוש ונורא שמו ית', וכמ"ש המפו' סמוכים לעד לעולם (תהלים קי"א ט'), היינו מה שאנו דורשים סמוכים בכלאים דעדל"ת (יבמות ד'.) בזה פדות שלח לעמו, היינו מה שמועיל תשובה אבל קדוש ונורא שמו, היינו בחטא של ע"ז ל"מ תשובה דהוי ל"ת שבמקדש, ומעתה הואיל ונותרו בני אהרן משמע שמועיל תשובה, אף בע"ז וע"כ כר"א דעדל"ת שבמקדש ג"כ, ושוב ליכא ק"ו ממעשר הקל דשא"ה דאפשר לקיים שניהם אבל כאן עדל"ת, ועל זה קאמר שקצף משה על בני אהרן הנותרים דייקא מדוע לא אכלתם באנינות, עכ"פ מבואר בטעמו של אהרן דדריש ק"ו ממעשר דסובר עדל"ת שבמקדש, ונודע דגיעולי מדין הי' משום טעם כעיקר וכדילפינן להלכה טכ"ע משם, דילפי' מנזיר דכ' משרת בפסחים (מ"ד:). ור"ע באמת מוקי להאי קרא להיתר מצטרף לאיסור, כדי שיהי' ב' כתובים נזיר וחטאת ואין מלמדין, והאחרונים הקשו איך חשוב ב' כתובים הא איצטריך יקדש לעשה דלא נימא עדל"ת וכ' יקדש שיהי' עשה ול"ת, אבל אי נימא דבלא"ה אין עדל"ת שבמקדש שוב מיותר הקרא והוי ב' כתובים, והנה טעם דרבנן דלא מוקי משרת להמל"א משום דא"כ יקדש למ"ל ואין סברא לאוקמי לב' כתובים דעדיף לאוקמי לטכ"ע, ובאנו אל המכוון דשפיר כ' רש"י ואי"ל דלא הי' להם להשיב, ז"א דהא גבי גיעולי מדין כ' ואמר אלעזר וממילא ע"כ דילפי' ממשרת להמל"א וא"כ חטאת למ"ל, וק' דילמא כדי שיהי' עשה ולא ידחה, וע"כ דאין עדל"ת שבמקדש, ושפיר איכא למילף ממעשר הקל שאינו נאכל באנינות, ואלא משום כבוד וא"ש רש"י ופח"ח, - ובקו' הנ"ל דמה ק"ו מאנינות ע' כל"ח פלפול גדול, ולקמן פסוק י"ט:

פסוק יז
מדוע לא אכלתם, הנה כל כמה דכהנים לא אכלו אין הבעלים מתכפרים, וכ' רשב"א יבמות (צ'.) דאף דבנטמא הבשר מקטירין האברים, שא"ה דא"א לאכול הבשר אבל כל דיכול לאכול הבשר אי לא אכל לי' לא מתכפרין הבעלים, ובדברי שאול מ"ת כ' דכאן אמר ואותה נתן לכם לשאת עון העדה, ופרש"י כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, וא"כ למה לא אכלתם, וע"ז השיב לו אהרן דכיון דקרה אותנו כאלה ואכלתי חטאת היום היטב בעיני ה', וכיון שלא ראוי לאכול הוי כנטמא הבשר דמתכפרים אף שלא אכלו הכהנים כמ"ש רשב"א וע' כל"ח אות ה':

פסוק יח
אל הקדש, עפרד"י תצוה (דף ש'.):

פסוק יט
הן היום הקריבו פרש"י שמא זרקתם אוננים, ואינו מובן מה זה שאמר אהרן ותקראנה אותי כאלה ובס' פני מבין כ' דבמל"מ פ"ג ה"י מאבל חקר אם באינות של תורה אסור בקדשים כשבת ויו"ט, ובשעה"מ פ"ב ממעה"ק האריך בזה, והגרי"ש בהגהותיו על ירושלמי ביצה פ"ב הביא הא דמי"ק (י"ד:) הא כ"ג דכל השנה כרגלל"ע דמי דתנן כ"ג מקריב ואינו אוכל, מבואר משם דאף ברגל דכ"ג כל השנה כרגל, והוא הקריב אונן אפ"ה נו אוכל, וכהן הדיוט אינו מקריב ואינו אוכל ע"ש. ולפ"ז י"ל דאותו יום נטל עשר עטרות והוי כמו רגל לכך חשב משה, שזרקו דמים אוננים, דברגל בטל אנינות, ולכך השיב אהרן דלא טעו בזה ותקראנה אותי כאלה, דבכהן גדול כאהרן כל השנה כרגל, ואכלתי חטאת היום, ובודאי לא אכלתי, א"כ מוכח דלא בטל אנינות ברגל, וא"כ הם לא טעו בזה ולא זרקו הדם באנינות רק אני זרקתי:
שם) ואכלתי חטאת, אהרן ובניו שהיו אוננים לא היו אוכלים בקדשים שנ' ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה', וגם במעשר שני (תבא כ"ו י"ד) - אנינות דאורייתא כל היום, ובלילה שלאחריו דרבנן, דעת רש"י ורמב"ם שפטור ממצות שיהי' לו פנאי להתעסק בצרכי קבורה, אבל אם ירצה להחמיר ע"ע הרשות בידו (ברכות י"ז. ור"מ אבל פ"ד ה"ו), וד' תוס' ורא"ש שאסור להחמיר, ועשו"ת עבודת הגרשוני סי' ס"ב ובפרד"י ויחי (דף שנ"ה.) הבאתי קו' תוס' מו"ק (כ'.) דיליף אבלות ז' מהפכתי חגיכם לאבל ולא יליף מיעקב ויעש לאביו אבל ז"י, והרה"ח רא"ז פרידמאן נ"י כתב לי בשם אדמו"ר מגור שליט"א בשם ספר ישן פי' עה"פ (עמוס ח' י') והפכתי חגיכם לאבל, דגם אי לא חטא אדה"ר לא היו חיים לעולם דלא הי' אפשר לעולם להתקיים כן, רק שהי' בעת שהי' רואה שכבר מוכן למות ותיקן הכל, הי' מכין א"ע לצאת מן העולם, והי' עושה סעודה גדולה

וחג גדול לאוהביו שכבר מוכן למות, אך ע"י החטא נעשה מזה אבל, כיון שאינו תלוי באדם ובזמן שרוצה, וא"כ כיון דקרא דעמוס קאי על חטא אדה"ר שעוד אז נהפך החג לאבל, א"כ שפיר ילפי' מפ' זה דקאי עוד על זמן שלפני יעקב:

שם) רש"י אם שמעת בקדשי שעה, ברמתים צופים ח"ב (דף ט'.) אות ק"כ הביא בשם החוזה מלובלין ז"ל דראוי להבין על משה דע"י ניתן התורה שלא ידע להשיב החילוק קדשי שעה לדורות, אך בשבועות (ט'.) הביאו עלי כפרה שמעטתי הירח, והפשט דאלו היו ישראל ראוין לאור הגדול הי' ה' מגדיל החמה יותר, ול"ה ההכרח למעט הלבנה, וזה הביאו עלי כפרה "שמעטתי" את הירח, ולא הגדלתי החמה, ואף כי הלבנה הי' צודקת עכ"ז ל"ה הצורך שתטעון בעצמה, והשי"ת הראה מדתו, להשפיל מי שרצונו להתגדל, ולעת"ל יתוקן פגימת הלבנה כמו שהיתה קודם מיעוטה וכן משה בר"ח הראשון להקמת משכן רצה לתקנה, ולא יצטרכו עוד להביא קרבן שעיר ר"ח כי יתוקן ע"י זכות משה ודורו, כמ"ש במד' על פ' ראה וימודד ארץ שהם היו ראוים לקבלת התורה יותר מכל הדורות, וא"כ הוי בכלל קדשי שעה, ואונן מותר בהם ע"כ לפי מחשבתו שפיר קצף על אהרן והוא לא ידע מזה, ועשו"ת אמרי דוד סי' מ"ח בזה, ובהגהות מהר"י בכרך בש"ס ווילנא זבחים (ק"א.): ובדברי שאול כ' בזבחים (ק"א.) נחלקו אי נשרפת מפני טומאה, ורא"ם כ' שלא אכלו משום אנינות ועי"כ לא נזהרו בטומאה ונטמא השעיר ר"ח שבא לכפר ונשרף ע"ש, וד' רמב"ן דעיקר מצות אכילת קרבן הוא ביום הקרבתו תיכף ומיד, וגם בזה נקרא ממעט באכילתו ע"ש בפ' ביום זבחכם יאכל וממחרת, ועשו"ת חכם צבי סי' קנ"א והטעם עפמ"ש בס' תורת העולה, קדשים שבאים על חטאת נאכלים רק ליום ולילה משום דכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, וטעם כדי לבייש החוטא שכהנים אומרים שאוכלים חטאו של זה ולכך ממעטים באכילה ודי ביום ולילה - ובזה י"ל הטעם עולה כולה כליל דבא ע"י הרהר וא"י לשום בריה, ולכך ל"צ שהכהנים יאכלו דלא יתבייש כלל שאינו ידוע חטאו, ולכך גם מנחת כהן כליל דלא יתבייש כלל דהוא בעצמו יאכל, ולפ"ז זה שכעס משה דלמה לא אכלו בו ביום, כיון דהוא לכפרה על חטא ב"י מהראוי למהר הכפרה שלא יתבייש כ"כ ויאכל תיכף, ויאכל בו ביום שזה עיקר המצוה לאכול תיכף ויתכפר תיכף, וע"ז השיבו כי מה שקרה אותי כאלה הי' מוכרח להשהותו עד הלילה: עוי"ל לפמ"ש ביומא (י"ד.) דאטרודי מיטרד וברש"י דבעי למשחה ולגדולה, ועתו"י ומל"מ פ"ב ה"ו מביאת מקדש, וח"צ סי' קנ"ז, ולכך השיב שקרה אותי כאלה שוב א"א לאכול היום - ובאגודת אזוב לבעל מראות הצובאות, כ' הא דמנין באמת ידע לעשות חילוק, דאחז"ל דנו"א היו מחויבין מיתה בקבלת התורה ויחזו את אלקים

ויאכלו וישתו שזנו עיניהם מזיו השכינה רק ה' לא רצה אז להשבית השמחה וחכה עד עתה, ולכאו"ק דגם עתה הי' שמחה של חנוכת המשכן, ומוכח ששמחה של קבלת תורה גדולה משמחת משכן, לפי שמשכן הי' רק קדשי שעה,ואח"כ נחרב אבל תורה קדשי דורות ולעולם לא יבטל, ממילא מזה עצמו למד אהרן שקדשי דורות גדולה מקדשי שעה, ואמר ותקראנה אותי כאלה, שכבר קרה לי כזה נו"א כבר חטאו בקבלת תורה ואעפ"כ לא נענשו, ושמחה של עכשיו נהרסה ועכצ"ל שיש חילוק בין קדשי שעה לדורות:

שם) רש"י בפ' מטות וכו' ותמוה מה ראי' דילמא דין הגעלה ידע וכאן לא ידע, וע"ל בפסוק ט"ז בזה, והחת"ס בפתוחי חותם כ' דאין כוונת רש"י להביא ראי' דאלעזר ידע להשיב למה שרף החטאת דזה א"צ ראי', אך דס"ד דאלעזר הי' נזהר שלא אמר דבר שלא שמע מפי משה, כיומא (ס"ו:) בר"א של"א דבר שלא שמע מפי רבו, ואי' בירושלמי דיהושע ואלעזר ל"ה אומרים בכל דיבור כך אמר מורי משה, לפי של"א דבר שלא שמעו מפי משה והכל ידעו שתורתם של משה, וע"כ הוכיח רש"י מדאמר אלעזר בהגעלה זה הדבר אשר צוה ה' את משה ש"מ דאמר לפעמים גם מה שלא שמע מפי משה, והדק"ל למה ל"א דין שריפת החטאת ע"כ משום כבודו דאהרן:

שם) באוה"ח נסתפק אי מותר לתלמוד להורות לעצמו הוראה במקום רבו כו' שאין זה הוראה שדן אהרן ק"ו כו', בס' קוי אור הביא מהגר"י שור ז"ל מסנהד' (פ"ט.) כיון דאית בי' ק"ו כמאן דנאמר בהדי' דמי ע"ש, וכ"כ בס' לקח טוב הוספות לכלל ב', וצ"ע לפ"ז בחולין (ס'.) נשאו דשאים ק"ו כו' הרכיב ב' דשאים כו' כיון דלא כ' למינהו לא חייב והרי יש ק"ו כמו דכתב בהדי' דמי וצ"ע וע"ש עוד באוה"ח מביעותא בכותחא, צ"ע על מילתא דתלי' בסברא, ויל"ע אף דאין אדם מורה הלכה בפני רבו אי להחמיר הוי ג"כ הוראה, ואי יכול להחמיר לעצמו וא"כ אהרן ובניו הי' יכולין להחמיר לעצמם, וע"ז הסיחו דעתם ונפסל משום היסח הדעת וטעון שריפה וצ"ע: וע"ע באבות פ"ה מ"ז ברע"ב שהוכיח דחכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה, מזה דאלעזר ואיתמר לא דברו בפני אביהם, וראיתי בס' מנחת סולת מהגאבד"ק דיקלא שליט"א על החינוך בשו"ת סי' ט"ו, שתמה מה ראי' משם דהי' אביהם והיו מחויבין בכבודו, וכמ"ש במד' שרחל מתה תחלה לפי שדיברה בפני אחותה, כן מפרש"י פ' ויחי (מ"ט ה') שישששכר וזבולן ל"ה מדברים לפני אחיהם הגדולים ולפ"ז אין ראי' לאחר, ועי' אדר"נ פל"ז, וי"ל כיון שמצינו שאין לפי הכבוד שידבר לפני האב, שוב גם לפני מי שהוא גדול בחכמה אין לדבר שגם לזה מצוון לכבדו מפני כבוד ת"ח ושפיר מוכח משם:

פסוק כ

וישמע משה וייטב בעיניו, משה הי' תמיד המדבר ולומד לכולם, ורק בפעם הזאת הי' "שומע", אהרן הי' מדבר ומשה שומע הלכה מאהרן, כמ"ש וידבר אהרן אל משה בפסוק י"ט, ויספר הכ' "וישמע משה" משה שמע פעם אחת "וייטב בעיניו" הטיב בעיניו שמיעה זאת, וראה שיותר טוב לשמוע מלדבר בעצמו: (מפי השמועה):

שם) רש"י הודה ולא בוש לומר לא שמעתי אלא כך שמעתי ושכחתי ע' ת"כ, ובאבות פ"ה מ"ז בז' דברים בחכם ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי, נראה שבנקל לאדם יותר לומר שכחתי מלומר לא שמעתי, שמשבחין בזה לחכם שמודה ואומר לא שמעתי, ורק לאחר נתינת התורה שכל אחד מחויב ללמוד, ובושה לומר שלא למד מלומר שכחתי שאדם יוכל לשכוח והוא אונס בזה, אבל מ"ר שהי' ראשון שקיבל התורה, ומה שלא שמע, לא הי' תורה כלל אצלו אין בושה לומר, לא שמעתי, אבל אצלו בושה לומר שכחתי, ועי' בס' דבש וחלב בזה ובפתוחי חותם, ובהקדמה לפרדס יוסף ח"א דף ט"ז: וע"ע זבחים (ק"א.) דברים שאמרתי טעות בידי שבת (ס"ג:) ליטעו בהא מילתא כו', עירובין (ס"ה:) מיטעא טענא, יבמות (קכ"א.) - ואני טעיתי, נדה (ס"ח:) יחזקאל (מ"א כ"ב) רש"י כך שמעתי, ובאמת מפורש כן בברכות (נ"ה: חגיגה כ"ז.) ויש פלוגתא ח"א משבא לכלל כעס טעה וח"א שכח, ע' ילקוט רמז תקל"ב, ותורת משה כאן, ובפרד"י ח"ב בהקדמה (דף מ"ז) בזה הרבה חדשות:

פרק יא

פסוק ב

זאת החיה ערש"י וחולין (מ"ב.) ומנחות (כ"ט.) ותוס' ומהרש"א, ובפ' נח (ז' ב') ומן הבהמה אשר "לא" טהורה יש נגינה המפסקת "מונח" ותחת טהורה, "מהפך" א"כ מורה לחלק מלת לא ממלת טהורה, וכ' בתורת משה עפמ"ש בד"מ יו"ד סי' ל"ה סק"א שנתן סימן לידע אם הבהמה כשרה שיעבור ידו על שדרת הבהמה ולהחליקה, ואם היא שיחה נכפפת ונכנעת תחת ידו סימן הוא שכשרה, ואם עומדת בחוזקואינה נכנעת ונכפפת סימן שטרפה, וזה רמו ומן הבהמה אשר לא, היינו שמכנעת עצמו תחת ידו סימן לטהורה: וראיתי מעשה שהנודע ביהודא ז"ל הי' רב ביאמפלע סמוך למעזיבוז ונזדמן פעם אחת עם הבעש"ט ז"ל. והי' שם שאלה על תרנגולת ופסק הנוב"י שכשרה. והבעש"ט אמר שתיכף ראה שכשרה שלא שרתה עליו רוח הטומאה. ואמר לו הנוב"י כי אופן פסק זה יעיד על בטילה של תורה דבשבת (קל"ח:) עתידה תורה שתשתכח מישראל. ועתידה אשה שתיטל ככר של תרומה ותחזיר על בתי מדרשים. לידע אם

טהור. וקשה למה לה לקחת הככר. דשאלה אפשר לשאול בלי הככר. דהיינו ספק רשות היחיד או רשות הרבים וכדומה. אך אז תשתכח התורה ולא ידעו לפסוק ע"פ ד"ת ויהי' צריכים לפסוק ע"פ השראת רוח הטומאה על הדבר. ובהכרח להביא גוף הדבר. וזה הסמיכות להב' מאמרים. והבעש"ט היה סבלן ולא השיב לו. ואף דתורה לא בשמים (כב"מ נ"ט:) זה רק לענין הוראה. וכיבמות (קב.) אבל לברר אם הסב הוא שומן או חלב. והוי רק גילוי בעלמאן אז משגיחין וכעירובין (סד:) ורש"י בכורות (נד.) ועמ"ש בזה הרבה בפרד"י ח"ב (דף קל. ורפ"ו:) ובמלואים שם (דף תיח.). - ובס' אביר הרועים הביא שהאב"נ ז"ל למד הרגשה מקאצק להבחין בין מאכל כשר לטרפה, וכן בפסח להרגיש אם יש בו חשש חימוץ. וגם גילה להשוחטים בבואם לפניו עם שאלה על בהמה והי' מרגיש בהריח של בשר אם כשר או טרפה. ועל חמיו מקאצק ז"ל העיש שהי' לו הרגשה להבחין היטב בין מצה מקמח שמורה לבין מצה פשוטה. ובשם משמואל משפטים תרע"ג כ' ע"פ גמ' סוף ב"ב הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממנות דהיכר בין טוב לרע אין זה כ"כ רבותא אבל להכיר בין טוב לטוב זה רבותא יותר. וד"מ ששניהם ממון ישראל והיא בגדר חכמה שמוציאה לאור דברים נעלמים ע"ש מזה ובפ' בשלח תרע"ו. ובפרד"י ח"ב בחצרות (דף תכז:): ובזה"ק (דף מ"א:) דמאכלות אסורות שורה עליהם רוח טומאה וגורם בלבול השכל, וידוע (מתוס' שבת י"ב: וחולין ה':) דאיסור מאכלות חמור משאר עבירות, ובמשלי (כ"א כ"ג) שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו. ובמד' אל תקרא מצרות אלא מצרעת, ועי' ר"ח שער הקדושה פי"ג שבכל לילה שעולה הנפש למעלה מכריזים שטמאה - ובמגילה (י"ב.) שנתחייבו כלי' שנהנו מסעודתו, וק' שלא מצינו שבמאכלות אסורות יהי' עונש כלי' אבל יש רמז מעץ הדעת שנגזר מיתה לעולם ע"י אכילה שהמשיך זוהמת הנחש שא"א להתמרק אם לא במיתה, וביו"ד סי' פ"א המינקת שאכלה מאכלים אסורים מזיקים לתינוק, ובהגהות אשרי ע"ז פ"ב סי' ו' דאחר יצא לתרבות רעה לפי שאמו אכלה דברים טמאים בעת שהניקתו, ועתו"ס חגיגה (ט"ו.) ד"ה שובו, ולקמן בפסוק מ"ג. ובפרד"י שמות (דף י"ז:) הרבה מזה:

שם) רבינו בחיי אף כלב בכלל חזיר שאינו מעלה גרה ופרסותי' סדוקות כו', עי' ירחון שערי תורה סי' מ"ה שלא נזכר זה, ובאמת בכלאים פ"ח מ"ו במשנה כלב מין חיה רמ"א מין בהמה וע"ש בשנות אליהו. וע"ע בשע"ת סי' ס"ה וק"ב בזה, ובישעי' (ס"ו ג') עורף כלב מעלה מנחה דם חזיר, וברש"י (י"א כ"ז) וכל הולך על כפיו פרש"י כגון כלב ודוב וחתול הרי לא כרב"ח. וברמב"ן כ' שאין בחיה בסימן א' לבדו. ורב"ח תמוה מחולין (נ"ט) ודילמא איכא מינא אחריתא דדמי' לחזיר ומשני לא ס"ד כו' אין לך מפריס פרסה וטמא

אלא חזיר וצע"ג - וביעב"ץ בפרק שירה כ' כלב מין בהמה שמספרם שוה נ"ב, וברש"י יומא (פ"ג.) מי שנשכו כלב שוטה כ' מין בהמה, ופלא שבשאילת יעב"ץ סי' י"ז כ"כ והביא משנה דכלאים, וגם מה שהוכיח שם שחתול מין חיה צ"ע מבכורות (ח'.) כשם שנתקללה בהמה מחיה אחד לשבע ומה ניהו חמור וחתול הרי שחתול מין חיה וצע"ג, ועי' בנוטריקן מהפמ"ג קו יו"ד בזה. ופרד"י תרומה (דף רס"ג.):

פסוק ג

אותה תאכלו רש"י ולא בהמה טמאה, והוא לאו הבאה מכלל עשה, וכל בהמה חיה שמעלת גרה היא מפרסת פרסה חוץ מגמל וכל שמפרסת היא מעלת גרה חוץ מחזיר, והסימנים מבוארים בר"מ פ"א ממ"א, ויו"ד סי' ע"ט וממנ"ח מ' קנ"ה – ובשר אדם רק בעשה, ומ"מ בשר מת אסור בהנאה, ובשר עכו"ם שמת מותר בהנאה ועתו"ס ב"ק (י'.) ד"ה שהשור, נדה (ע"א. זבחים ע"א: ערכין ד'.) ור"מ וראב"ד ערכין פ"ה הי"ז, יו"ד סי' שמ"ט ונקה"כ, שו"ת צ"צ סי' י"ג, ובמל"מ פי"ד הכ"א מאבל האריך בזה, וע"ע בשבות יעקב ח"א סי' פ"ט, וקצות החשן סי' ת"י סק"א, ושו"ת אבן השוהם סי' ל': ובס' אמרי הצבי על ב"ק חידש דאף למ"ד מת עכו"ם אסור בהנאה, אבל עבד כנעני או עכו"ם הקנה לישראל שמת לא נאסר בהנאה כיון דאיכא לישראל קנין בו, וע"ש בקונ' פלפול חברים ושו"ת בית יצחק או"ח סי' ט"ו אות ח', ובכורי שלמה בהשמטות לאו"ח סי' ב' ג' - וע"ש עוד באמה"צ או"ק ג' דאפי' לשי' תוס' דעבד כנעני שמת מותר בהנאה. מ"מ כל שנגמר דינו בב"ד והמיתוהו אז אסור בהנאה דומי' דשור הנסקל, ובכל"ח משפטים אות י"א דחה זה דא"כ להסוברים דשה"נ נאסר מחיים. ה"נ יהי' העבד ג"כ נאסר בהנאה מחיים: וע"ע מנ"ח מ' נ"ב שהעיר על הירושלמי דעבד היוצא ליהרג אמאי מתייאש ממנו האדון, לתוס' דע"כ מת מותר בהנאה, ואף דנגמר דינו למיתה, והביא מערכין (ז':) דאדם אין גמ"ד אסרו כלל, וכ' דאין לומר בעבד שיהי' דינו כשור לענין דגמ"ד אסרו ולאחר מיתה יהי' לו דין שוה"נ דז"א דבודאי דינו כבן חורין ע"ש, וע"ע כל"ח אות ז' - בשר אדם אי יש בו משום אבמה"ח עי' תשו'הרשב"א סי' שס"ד, ורמב"ן כאן כ' שאין בו, ועי' יו"ד סי' ע"ט ס"א ברמ"א ובגליון מהרש"א יו"ד ר"ס י"ג, ומנ"ח מ' קנ"ד, וע"ס יראים סי' ק"ל ובס' סביב לירא‌יו שם:

שם) רמב"ן כל מפרסת כו' לפ"ד אין עולה כהוגן, שא"כ ל"ה לוקה שאינה באה רק מק"ו, ועי' פנים יפות ובהה"מ פ"ב ה"א ממ"א חידש היכי דהאיסור מפורש בלאו הבא מכלל עשה וכיוצא בו מזהירין מן הדין, וע"ש במל"מ ובס' המצות שורש ב' ובנו"כ שם, ובס' מוצל מאש סי' כ' ובס' גרש כרמל כאן, ובגופי הלכות כלל תפ"ו כ' כמה חילוקים בזה,

ובלימודי ה' סי' ה', וגנת וורדים כלל ב', ומלא הרועים ח"ב כלל עמה"ד מאות ט"ז ואילך אריכות גדול, ובעיקר הדבר י"ל כמ"ש בחוו"ד סי' ק"י דבספק איסור עשה אסור דתורה דיברה רק בודאי ולא בספק, ולהכי בל"ת ספק מה"ת מותר להרמב"ם, אבל בעשה כגון לאכול מצה רק בודאי מצה ואינו יוצא מ"ע בספק כי צריך לעשות ודאי, ועי' פרד"י ח"ב מזה הרבה ביתרו (קס"ב: קע"ב. ותשא שכ"ג.): ומעתה נפק"מ למנות עשה דאילו מל"ת שלא לאכול הי' ספק מה"ת מותר, ובזה שאמרה תורה אותה תאכלו כשהוא ודאי שוסעת שסע ומעלה גרה, גם ספק עובר בלאו הבאה מכלל עשה, וספיקא דאו' אסור מה"ת ע"כ כתבה בל' עשה:

פסוק ד

מפרסת פרסה ודרשי' בבכורות (ט"ז.) אלו ה' חטאות מתות, והוא פלאי, והגה"ק מאסטראווצא ז"ל אמר ממפרסי הפרסה עם המלואים כזה מם מם פה ריש סמך יוד הא פא ריש סמך הא עולה סך אלף תרי"ח כמנין "חמש חטאות מתות", ומדוקדק דבכל דוכתי אי' חמש חטאות המתות בה"א ידוע, וכאן אי' מתות בלא ה"א, ועוד יש בזה ענין גדול דאי' דרפה הוי רחמים ונחשוב ע"פ חשבון של רחמים, ודגוש הוי דין ונחשיב ע"פ חשבון שם של דין, ולכך פ' הראשונה מן תיבת ממפרסי שהיא רפה חשבונו במילוי ה' שהוא רחמים, ופ' שני' מן הפרסה שהוא דגוש חשבונו במילוי א' שהוא דין, והדבר נפלא וראיתי עוד דכ' הגמל ופרסה איננו מפריס לשון הוה, ואת השפן ופרסה לא יפריס ל' עתיד, ואת הארנבת ופרסה לא הפריסה ל' עבר, וילמדנו כשהולכין לטמא דבר, לא יביטו רק על ההוה לבד, ורק גם על העבר ועתיד, לפעמים העבר יעכב אותך להעלות פסק דין על טומאה, ולפעמים הגם שהעבר וההוה אינם טוב, אבל יש סימנים של טהרה על העתיד, צריך אתה להיות נזהר ולא לפסוק טמא עד שיהי' כל הג' עתים לא טוב אז תקרא "טמא הוא" ועי' בזה דברים היורדים לחדרי בטן בפרד"י בשלח (ק"ב.), וע"ע בתוה"מ אות ע"ג דבר נכון בענין שינוי הלשונות: ועוד ראיתו בס' ישרש יעקב עם הוספה ממני, דדברים טמאים קוץ מה שהם פחותים וגרועים, עוד יש בהם שקר שהשם שלהם מורה לטוב, "גמל" מורה שהוא גומל חסד וכ' פרוס לרעב לחמך (ישעי' נ"ח ז') ובאמת אינו מפריס, ובעבור ששם כ' פרוס ל' הוה לכן נכתב גם כאן ל' הוה, "שפן" אותיות נפש וכ' ונפש נענה תשביע (ישעי' נ"ח י') ובאמת אינו כן. ושם כ' תשביע ל' עתיד, כ' גם כאן יפרוס ל' עתיד, "וארנבת" מרמז על חוה, ולכן המין הזה בל' נקבה, ומצינו שם אשה בל' ארנבת מגילה (ט.) וע"ש במהרש"א, וכ' באשת חיל (משלי ל"א כ') כפה פרשה לעני

להחיותו, והוא אדרבה הביאה מיתה לעולם, ושם כ' פרשה ל' עבר לכן נכתב גם כאן הפרשה ל' עבר, והחזיר מורה שם שלו שמחזיר מה שנוטל, ובאמת הוא גרה לא יגר: שם) סה"מ ל"ת קע"ב הגמל והארנבת והשפן והחזיר מן הכתוב ושאר בהמה טמאה מק"ו וכו' ק"ו לגלות כמ"ש בבתו, ועי' הה"מ פ"ב ה"א ממ"א שכבר נאסרו בלאו הבאה מכלל עשה, ועי' שאג"א סי' פ' וקונטרס אחרון ושעה"מ, ובמנחת אהרן סנהד' ע"ו, והכ"מ פ"ה ה"ו מאיסורי מזבח הביא סברות הה"מ וע"ש בלח"מ, ובפ"א ה"ב מטומאת מת כ' הכ"מ כהה"מ מדנפשי' דלכן שתק מאכילת בב"ח לפי שאמר בפ"י אפי' בישלו, וכתב כ"מ משום דבלא"ה אסור באכילה משום ל"ת דלא תאכל כל תועבה לכן אין לדון בכאן הא דא"ע מה"ד, ועי' בפ"ט ה"ב ממ"א ולח"מ, ותיב"ע דברים (י"ד כ"א) כ' בטעם בב"ח לית אתין רשאין למיבשלא כל דכן למיכל בב"ח, ויש עוד דברים שמתאימים ד' רמב"ם עם תיב"ע, סוטה פ"ג הכ"ב בסוטה ששתתה ונמצאת טהורה דפניה מזהירות, ול"נ זה בש"ס רק בתיב"ע (ה' כ"ח) ותפק זכיה וזיוה מנהר, ועי' בסנהדרין פ"ג ה"ח וברי"מ הוא נגד הש"ס, ועי' דרישה חו"מ סי' י"ח, ואמנם כן הוא בת"י דברים ט"ז כ"א, ע"ש בהגהות הגר"ח העללער נ"י:

פסוק ו

ארנבת עי' מגילה (ט'.) ואת צעירת רגלים, ובתו"ת כ' שמצא גירסא שעירת רגלים שטבע ארנבת לגדל שער אריכות ברגליה, ובראב"ע כ' דחיה זו אין ממנה זכר אלא נקבה,ובתשבי מר' אלי' בחור שורש גלגול כ' הטעם שהוא רובע ונרבע כי יש לו זכרות ונקבות. ובשפת אמת בליקוטים כ' נ' דבזכר של אותו המין אין לו שום סימן טהרה לכך נכתב הנקבה לרבותא, (ערמב"ן כאן ובויקרא (ג' י"ב) דארנבת שם לזכר ולנקבה):

פסוק ז

ואת החזיר כי מפריס פרסה והוא גרה לא יגר, וביאורו אמנם כי מפריס פרסה הוא וזה סימן טהרה, אבל גרה לא יגר ולכן טמא, ועמו"נ ח"ג פמ"ח דמזיק לגוף ומאוס ומגואל בבית ומבחוץ, ועקדה שער ס' כ' שמאטים כח השכל ומוליד תאוות נכרית ובהמיות, וחז"ל ורש"י קדושים (כ' כ"ו) אל יאמר אי אפשר בבשר חזיר, אבל מה אעשה שהתורה אסרתו, ובישעי' (ס"ו י"ז) כולל חזיר עם השקץ ועכבר, וירושלמי ברכות פ"ב ה"ג אי' שהוא צואה וכמו בית הכסא מטולטל, ולא אבו לשאת את שמו וקראוהו דבר אחר, אם פגע בו ד"א (שבת קכ"ט), ואסור לעבור בין ב' חזרים, עי' פסחים (קי"א.), אסור לגדל חזרים, מנחות (ס"ד:) - ובר' בחיי כאן חזיר עתיד ליטהר, ויש בזה במדרשים הרבה והבאתי בפרד"י שמות (דף ל'.) ותצוה (רפ"ה.) ע"ש הרבה חדשות עם ציונים חדשים, וע"ע בפאת השדה בכללים סי' ג' אות ז', ובס' הנותן בים דרך דף כ"ג: (בשבת קנה: לית

עניא מכלבא ולית עתירי מחזירא. על חזיר שרק בלאו הכל נזהרין. אבל מטומאת פיו בשקר ורכילות שבכמה לאווין אינו נזהר. וזה לית עתיר מחזירא. הלאו דחזירעשיר. ולאווין דכלבא. הם עניים. כלב סמל לשון הרע ורכילות נובח ככלב. ומאמר חז"ל פסחים (קיח.) המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים): ובאוה"ח כ' דלעת"ל יעלה גרה ויחזיר להיות מותר, ולא שיהי' בלי גרה ויותר, כי התורה לא תשתנה ע"ש, וראיתי לח"א שהעיר דאפי' ישתנה בסימני' יהי' אסור משום יוצא מן הטמא, וכמשנה בכורות (ה':) טמאה שילדה מין טהורה אסור, והוא הלכה בר"מ פ"א ה"ה ממ"א ויו"ד סי' ע"ט, וי"ל דהחזיר השלישי שיולד מאותו שישתנה בסימני' הוא שיחזיר להתירו, דבר"מ פ"ב ה"ג ממ"א חלב אדם מותר אף דיוצא מן הטמא דבשר אדם אסור, דיוצא רק מאיסור לאו ולא מאיסור עשה, וכן הביא הש"ך סי' ע"ט סק"ד, ושפיר השלישי יהי' טהור להכלל של הר"מ פ"ג ה"ד ממ"א, דכל דאתא מריבוי אין לוקין דהוי כח"ש וכהה"מ שם, וטהור שנולד מטמא לשי' ר"מ רק איסור גרידא, והיוצא השלישי יחזיר להתירא, אולם בפמ"ג סי' פ"א מ"ז סק"א כ' דיוצא מן היוצא ג"כ אסור, וכ"כ בס' יבין דעת והדק"ל, וי"ל דבגמל כ' ופרסה איננו מפרים, ובחזיר כ' והוא גרה לא יגר, וי"ל דתיבת "והוא" מיעוטא הוא דחזיר טמא כל זמן "והוא גרה לא יגר" אבל כשיבא יום. והוא גרה יגר לא אסרתי למפרע וא"ש: ובתורת משה פ' ראה (דל"ג:) הביא. האור זרוע פסק דכל תיקו דאמורא, הוי דבר שיש לו מתירין אם יבא אליהו יוכל להיות שיתירנה. והרשב"א חולק דממנ"פ אי יתירנה לא הוי דשיל"מ והב"ח בשם מרדכי אומר דהמאכל יתקלקל עד זמן ההוא ול"ה דישל"מ. והק' על המד' דחזיר עתיד להתיר ועתה באמת אסור. וא"כ לרשב"א הוי דשלי"מ ולא יתבטל ע"ש. ולפמ"ש בפרד"י שמות דף כ"ט: בשם אור יקרות דהכוונה ע"פ מ"ש בחולין ק"ט: כל מה דאסור שרי כנגדו. אסר לן חזיר שרא לן שבוטא דג ששמו שבוטא וטעם מוחו כחזיר, וה"פ חזיר בעצמו לא יותר רק יחזיר לנו שיבוטא כמ"ש במד"ר בפתיחה לאיכה דאף דגים גלו וחזרו לארץ חוץ שיבוטא ועתיד ה' להחזיר לנו וא"ש, וע"ע שו"ת פרי השדה ח"ג סי' קמ"ה. ושו"ת תירוש ויצהר סי' קצ"ה - ועי' ש"ך יו"ד סי' ק"כ סק"ז בענין ספק טרפה אי הוי דשיל"מ, ולאו"ז הנ"ל דחתיכה שנאסרה בתיקו ל"ה דשיל"מ דאם יתיר אותה יתברר שלא הי' אסור מעולם, וא"כ ספק טרפה בלא"ה לא הוי דבר שיש לו מתירין - וע"ש במחבר ס"ב יש מי שאומר שלא אמרו דשיל"מ אלא כשהמתיר עתיד לבוא ובידו ע"ש, ותמה הש"ך למה כ' יש מי שאומר הרי אין חולק עליהם, ופלא שבפירוש כ' הכ"מ בפ"ז ה"י מעכו"ם דהרמב"ם חולק בזה וצע"ג – ובל"ז קשה דברי הכ"מ שם לפמ"ש הר"ן בפסחים דכ"ט, דלא הוי דשיל"מ היכי שגוף האיסור לא יותר

לעולם רק יש היתר ע"י תערובות ע"ש, וא"כ ה"נ הרימונים אין להם היתר לעולם רק ע"י תערובות, ואמאי הוי יש לו מתירין, וצ"ל דהר"מ פליג גם בזה וסובר דגם כשיש רק היתר עי"ת ג"כ מקרי דשיל"מ: ובענין מצות בטלות לעת"ל בנדה (ס"א.) הארכתי מאד בפרד"י תצוה רפ"ה. בהרבה חדשות, ובס' נועם מגדים חולק דמצות בטלות רק לאווין ולא עשין, ובס' זכרון יהודה סי' נ"ו כ' להיפך, משום דיחוי דכ"ז שהוא חי הוי נראה, וכשמת נעשה חפשי ונדחה ואינו חוזר ונראה לעת התחיה, וכ"ז שייך דוקא במ"ע דיש דיחוי במצות, אבל באיסורין אין דיחוי, וא"ש בנדה שם, ור"י לטעמי' כיון שמת נעשה חפשי ממצות, ולכאו' סוברים דהא דמצות בטלות לעת"ל היינו לעת התחי', א"כ מה ראי'מהיום לאחר התחי', ולהנ"ל א"ש כיון דנעשה מפני כשמת ונדחה שוב אינו חוזר ונראה גם לעת התחי', ויש לדחות דדיחוי ל"ש רק כ"ז שאדם חי והי' נראה מתחילה ואח"כ נדחה שוב א"ח ונראה, לא כן לאחר התחי' דפנים חדשות בא לכאן וכקטן שנולד דמי, לא יוצדק ע"ז לומר שהי' נראה ונדחה דמה לנו מה שהי' מקודם התחי', השתא לאחר התחי' שהוא פנים חדשות ל"ה נראה ונדחה כלל, וע"כ מוכרחין לומר כן, דאל"כ יש לפטור כמעט רוב העולם מכל מ"ע שידוע דרוב הנולדים עתה הם מהנשמות שכבר היו בעולם, וכמ"ש האר"י ז"ל, בע"ז (ו'.) ב' אלפים ימות משיח ובעונותינו יצאו מה שיצאו ועדיין בן דוד לא בא, הכוונה עפמ"ש אין משיח ב"ד בא עד שיכלו נשמות שבגוף (יבמות ס"ב. ונדה י"ג:) ופרש"י גוף שם מקום המיוחד לנשמות העתידות להיות נולדים, ועי' זהר בראשית (כ"ח.), ואם היו נולדים אותם נשמות הי' ב"ד בא, ובעונותינו יצאו היינו שלא נולדו נשמות חדשות רק שיצאו אותן נשמות שכבר יצאו פעם א' ודפח"ח: ולהנ"ל יש לפטור אותם מכל מ"ע שהיו נראין ונדחין מקודם, ואי"ל דלאחר התחי' יעמוד אותו גוף בעצמו, והגוף והנשמה שניהם נדחים בעת מיתה, משא"כ מי שנולד בגלגול שני שאינו אותו הגוף בעצמו, ואותו הגוף לא הי' נראה ונדחה דמ"מ הנשמה כבר נדחית בעת מיתה, ובדיחוי לא בעינן שידחה כולה רק אפי' חלק א' מהמצוה הוי דיחוי, וכהדס בסוכה (ל"ג:) אף דג' מינים היו כשרים הוי דיחוי, א"כ ה"נ בדיחוי דהכא כיון דהנשמה היתה נדחית בעת מיתה צ"ל פטור גם אח"כ, וע"כ דבכה"ג לא חשוב נראה ונדחה כיון דפנים חדשות בא לכאן - וביאור ש"ס נדה י"ל דאם לא נאמר דיחוי נעשה חופש, א"כ לא מצינו שהתורה ניתנה לזמן דהא גם לאחר מיתה אינו פטור רק שאינו יכול לעשות, א"כ מהכ"ת נאמר שמצות בטלות לעתיד, כיון שלא מצינו שתורה ניתנה לזמן, אבל לאחר דאמר ר"י דמת נעשה חפשי, א"כ מצינו שהתורה לא ניתנה רק לזמן, דהיינו כל ימי חייו עד שימות, שוב י"ל דגם אחר התחי' יופטר משום שהתורה לא ניתנה

רק לזמן: ובפרד"י שם הבאתי מד"ר שמיני פי"ג תורה חדשה מאתי תצא ונבלות תאכלו לעתיד, ועי' תנחומא שם ובראה פ"ו ונצבים פ"ד, ילקוט איוב תתקכ"ז, ועי' דברי שאול בהשמטות לפ' חקת, הפפנה קובץ ד' שהביא קרבן העדה בירושלמי שבת סו"פ ר"ע דיש מ"ד דלויתן דג טמא הי' והק' דא"כ איך יעשה ממנו סעודה לעת"ל, ובשו"ת תירוש ויצהר סי' קכ"ג הביא שכן הק' בתו"ח סנהד' (קי"ב.) ותי' דהא דנבלה מטמא משום דמתה הבהמה ג"כ ע"י מלאך המות כדאי' מלה"מ מה לי הכא ומ"ל התם, ב"מ (ל"ו:), ומה"מ מטיל בה זוהמא ומטמא כמו לאדם, וכאשר צוה ה' לשחוט, ובמצות שחיטה אין טומאה יכול לחול, ולזאת לעתיד דרוח הטומאה יעבור מן הארץ לא יהי' צורך בשחיטה, וזה כוונת המד' תורה חדשה מאתי תצא, ויהי' מותר לאכול נבלות: וי"ל בזה בברכות (י"ז.) סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה, דלעתיד יהי' סוף למיתת אדם, וסוף שחיטת בהמות דיתבטל צורך שחיטה כנ"ל, ובע"י ובילקוט שם גירסא שר"מ אומר כן דבאמת אף לעתיד מי שירצה לשחוט יוכל לשחוט, אבל לר"מ דחייש למיעוטא, ובחולין (י"א:) הק' האיך אכל בשר דילמא במקום נקב שחט ותי' אי אפשר שאני, ולעתיד דיהי' אפשר בלא שחיטה, והי' אסור בשחיטה דדילמא במקום נקב שחט ממילא יהי' סוף בבהמה שחיטה ובחי' הר"ן נדה ס"א כ' דמצות בטלות לעת"ל היינו בשעת מיתה והא דמשמע בתוס' ב"ב (ע"ד.) ד"ה פסקי, וע"ז (ס"ה:) ד"ה אבל לעת"ל ממש, כבר פי' בזה הבונה בע"י, ועי' במנחת קנאות להגרצ"ח ד"ז, ובילקוט עזרא כל התפלות עתידין ליבטל וע"ש בפרד"י בזה. ובשוחר טוב תהלים קמ"ז ה' מתיר אסורים, ופאת השדה מער"ה סי' ז' ד"ה אך. ובענין לויתן אי הוא דג טמא, עי' שד"ח מערכת ל' כלל קכ"ט שמביא קרבן העדה הנ"ל. וכן משמע במד"ר אחרי, ועי' ס' מתא דירושלים על ירושלמי, וכ' להשוות דעת ירו' עם בבלי פא"ט לויתן דג טהור, וע"ס אבן שהם סוס"י ל"ב (דף כ'.), ובפרד"י ח"ב בהערות (דף תל"ה:) בזה:

פסוק ח

מבשרם לא תאכלו, עלח"מ פ"ה ה"ו מאיסורי מזבח, ומל"מ פ"ב ה"א ממ"א ושעה"מ:

פסוק ט

ובנבלתם לא תגעו ערש"י, בר"ה (ט"ז:) יכול ישראל מוזהרין על מגע נבלה כו', ורק ברגל חייב אדם לטהר עצמו, ומרש"י יבמות (כ"ט:) משמע דדרשא גמורה הוא, וכ"נ דעת הר"מ פט"ו ה"י מטומאת אוכלין, אבל הרמב"ן כ' דרק מדרבנן והדרשא אסמכתא בעלמא, ומרש"י יבמות משמע דגם נשים חייבות לטהרברגל, ועי' בזה בשאגת ארי' סי' ס"ו וס"ז, ובמל"מ שם כ' אף להר"מ רק לטהר גופו דאוריי' אבל טבילת כלים רק מצוה דרבנן, ועי' בשערי תורה סי' כ"א, ולקמן פסוק ל"ט - ובמל"מ כ' וז"ל, ודע שרש"י הביא

דרשא זו דבנבלתם לא תגעו דמיירי ברגל בפ' ראה ולא ידעתי למה ל"ה בפ' שמיני וכו', ופלא שרש"י כאן הביא ג"כ ואם נאמר דהוי לאו גמור ק' בברכות (י"ט:) הרי הולך לשחוט פסחו לימא אין חכמה כו' ומשני שוא"ת, וק' הא מיירי בערב פסח ואם יטמא עצמו יעבור אלאו ובנבלתם לא תגעו בקום ועשה, וי"ל דהגמ' שם אזיל בשי' ראב"י שם בת"כ דלא קאי כלל על רגל: וברא"ם שם אע"פ שדאו' אין לוקין, ובמל"מ חקר למה, ועמ"ש בזה בשאג"א סי' ס"ז ולא הביאו מקור. אבל בס' פני מבין כ' ממכות (כ"א:) יש חורש תלם א' כו' ושם מיירי ביו"ט, וא"כ יש עוד לאו ובנבלתם לא תגעו והוי ט' מלקות וראי' דאין לוקין, אבל ק' מב"מ (ל'.) והתעלמת כו' עשה ול"ת הוא מדוע לא דרשו על ישראל וברגל דצריך להתעלם אם אבדה בביה"ק וליכא אלא ל"ת גרידא ואפ"ה אינו דוחה וצ"ע והפוסקים השמיטו דין זה דאינו נוהג בזה"ז שהרי טמאי מתים אנן ואין לנו אפר פרה, עי' בזה בבאר היטב יו"ד סי' שע"ג סק"ד, וע"ע בשערי תשובה או"ח סי' תקכ"ט ס"ב דחייב לטהר אינו נוהג בזה"ז, והוא מרא"ש יומא פ"ח סי' כ"ד וע"ש בקרבן נתנאל ובסוף ר"ה. ובצל"ח ביצה (י"ז:) רש"י ד"ה בה"א, ובשאילת שלום על שאלתות אמור אות קי"ב, ומיני תרגומא שמינו, ונחל אשכול הל' תפלה סי' ב'. אמנם בצל"ח ביצה (י"ח.) רש"י ד"ה לא, מסיק שמלבד הטהרה לכנוס למקדש ברגל ולאכול קדשים בלא"ה איתרבי מועדים לתוספת קדושה ונוהג בכל זמן, וישראל מחבבים זכר למקדש מהרה יבנה, וע"ע בב"ש אה"ע סי' נ"ה סק"י: ותדב"א, ח"א פט"ו ר"ג אכל חולין בטהרה דלכל ישראל נאמרה, והובא בילקוט תשא רמז שפ"ו, ועתו"ס חולין (ב':) ד"ה טמא, ובטורי אבן ר"ה (ט"ז.) הק' לטהר ברגל משמע בתוך הרגל, והא חייב קודם הרגל בערב יו"ט לטהר כדי שיהי' לו הערב שמש, וע' יש"ש ביצה פ"ב סי' י"ט, ועמ"ש בזה בפרד"י תשא (דף של"ח.) ובצל"ח כ' דהחיוב לטהר רק בג' רגלים ולא בר"ה דליכא מצות ראיה וחגיגת שלמי שמחה, אבל הטור או"ח סי' תר"ג כ' דגם בר"ה כן, ועי' בס' עט סופר כלל פ"ג, ועי' רש"י יומא (פ':) רש"י ד"ה ולא, ואין ישראל מוזהרים לטמא, ובגליון הש"ס לרע"א תמה דהא גם כהנים מוזהרין בפ' אמור רק בטומאת מת ולא בשרץ, וע' הגהות יד שאול יו"ד סי' שס"ט בזה: הרמב"ן הביא מת"כ ולאלה תטמאו, יכול אם ראה נבלה ילך ויטמא ת"ל ובנבלתם לא תגעו וכו', וערש"י כאן בפסוק כ"ד ובשפ"ח כלו' לא שמצוה לטמאות, ויפלא איך ס"ד שהתורה תצוה על האדם שיטמא את עצמו, אך עי' בפי' המשניות לר"מ פרה פ"ג מ"ג הבדל בין איש שלא נטמא מעולם ובין שנטמא וטבל והזה עליו, זה שהוזה עליו יותר גדול המדרגה בטהרה לפי שהפסיק כבר שפט עלי' שהוא טהור, ולפ"ז הו"א שמצוה לטמאות ולטהר אח"כ שיהי' מדרגתו גדולה, וכן בלטהר עצמו ברגל הוי ס"ד שמחויב

מקודם לטמא א"ע ולהתטהר, ועי' בס' משנת אליעזר מ"ת (דף קי"ח.) וכל זאת נעלם מהחכמת שלמה באו"ח סי' תר"ג וביומא (ב':), ופרה פ"ג מ"ז מטמאין אותו הכהן השורף הפרה, ומטבילין אותו, וכ"כ בזבחים (כ"א.), וע' ח"א מהרש"א ברכות (ל"ד.) ד"ה שבעל תשובה, ורדב"ז סי' תתל"ב, ור"מ פ"ז ה"ד מתשובה, וזהר חיי שרה ק"ל. מארי' דתשובה מיד עאל ואתדבק בקב"ה וה"ה כמו שנטמא ונטהר, ועי' ילקוט חגי תקס"ח, ובס' אמונת חכמים פכ"ד - ודע שטבילה להוריד על האיש נשמה חדשה כי שורש המקוה למעלה היא אותה הבינה העליונה אשר שם שורש הנשמה ועי' חינוך מ' קס"א:

שם) טמאים בת"כ לרבות צירן ורוטבן וקיפה שלהן, דמשונה ל' טומאה מל' אכילה דשם אכילה יונח רק על דבר שדרכו לאכול, ואינו כולל ציר ורוטב וקיפה וכן הוא בחולין (קי"ב:) ובתוס' שם דרשה גמורה הוא בשרצים ובהמה, חוץ מדגים דרק מדרבנן וכמ"ש שם (בדף צ"ט:) שאני ציר דזיעה בעלמא הוא, ובש"ך סי' פ"ג סקט"ו וק"ז סק"א כ' אע"ג דציר דגים טמאים רק מדרבנן זה דוקא ע"י מליחה אבל ע"י בישול אסור מה"ת דיוצא הממשות ולחלוחית עש"ה, ובשו"ת נובי"ק יו"ד סי' כ"ו חולק בזה דגם ע"י בישול אינו מה"ת ובאמת לא הבינותי דבחולין (ק'.) כיון שנו"ט ואוסרת כולן מפני שהן מינה, והא בדרבנן לא אמרי' חתיכה עצמה נעשה נבלה, ועוד מה אמר שהן מינה דהא בדרבנן בטל מב"מ אף לר"י, ועתו"ס יבמות (פ"ב.) ד"ה בטומאת, ובחוו"ד סי' ק"ה סק"ב - ואמרתי בזה דבר נכון דבטו"זיו"ד סי' ק"ב סק"י חידש דטעם מב"מ אינו אוסר כלל, ול"צ אפי' ביטול ברוב, ומש"ה טעם דשיל"מ ג"כ אינו אוסר, כיון דל"צ שום ביטול, דלא אמרי' טכ"ע רק באינו מינו, ובפמ"ג דחה זאת מסי' צ"ח בנשפך וסלק שא"מ ומינו מבטלו הרי דצריך רוב ע"ש, וראיתי שקדמו להט"ז ברשב"א חולין (צ"ט:) ד"ה אמר רבא בסופו, דמב"מ יליף מדם הפר ושם הי' בעין ע"ש, וברי"ן בשם ר"ת, ובנובי"ק יו"ד סי' ל"ה נסתפק בזה, ועי' בהגהות הירי"ש ז"ל בשם הריטב"א, ובשערי תורה ח"ג סי' פ"ג, (ולענין אי טכ"ע לאו דאו' אי בעי רוב דעת רש"י חולין (צ"ח:) ד"ה לטכ"ע דבעי רוב וכ"כ רשב"א (צ"ז:) ד"ה הא דאיבעי', ועשו"ת חת"ס יו"ד סי' פ"ה): ונלפע"ד להוכיח לא כטו"ז מש"ך הנ"ל דצריך לבוא לידי ביטול אפי' כשסילק ממשו של איסור, דע"י הבישול יוצא ממשות ולחלוחית שבתוכו, וממילא צריך ביטול ברוב, ויש ליישב בזה קו' התה"ד סי' קפ"ג והובא ג"כ בחוו"ד סי' צ"ב סק"א, בהא דקדרה של בשר לא יבשל חלב ואם בישל בנו"ט, וק' למה סגי בנו"ט, יוצרך ס' דהרוטב הנכנס לקדרה נ"נ מבשר הבלוע בקדרה ואח"כ פולט החלב הנבלע בקדרה לתוך שאר החלב והוי מב"מ וצריך ס' ולא תלי' בנו"ט, ותי' דמקושר החלב שבקדרה עם הבלוע שבקדרה ולא נ"נ, וק' לשי' המהר"ם מרוטנבערג ועוד דלית

להו סברות מקושר, ונ"ל דטו"ז סי' צ"ג סק"ב כ' דבכלי ישינה אשר כבר נתבשל בתוכה אינה יכולה לבלוע בליעה חדשה דכבר שבע מלבלוע, ורק דע"י הבישול מפליט קצת מה שבתוכה כבר ונכנס אחר במקומו אבל במקום הבלוע ישינה אין בכחה לבלוע שוב מחדש ע"ש. ומיושב קו' התה"ד דהא לא אפשר להיות החלב בדופני הקדרה טרם שיצא בליעת בשר מדופן הקדרה דשבע מלבלוע, ובמקום שיש חלב בהדופן לא יכול להיות שם בשר ורק דפליט מקודם בליעת בשר, וא"כ לא נ"נ החלב דלא הי' בשום פעם יחד עם הבשר שיהי' נ"נ, כיון דבמקום בליעת הבשר א"י החלב לילך דשבע מלבלוע, ורק דפליט מקודם מעט בשר, אבל יחד אי אפשר להיות ולא נ"נ: אך הפוסקים חולקים על הטו"ז וכ' דדוקא ממש אינו בולע כשהוא שבע, אבל טעם יוכל לבלוע קודם, עי' בכו"פ וחוו"ד שם, ושוב ק' קו' התה"ד שיהי' נ"נ דאף דשבע מלבלוע מ"מ טעם יכול לבלוע, אמנם להנ"ל א"ש כיון דהמפס לא נ"נ דשבע מלבלוע ורק הטעם, וטעם מינו אינו אוסר, וממנ"פ ממש אין יכול לבלוע בדופן הקדרה שיהי' נ"נ דשבע מלבלוע, ואי דיקבל טעם ול"ש שבע מלבלוע, ושוב יהי' נ"נ, מ"מ בטעם לחוד בלא הלחלוחית וממשות, טעם מב"ח אינו אוסר וכנ"ל: ויתיישב בזה הא דחולין (ק"ח:) בנפל לתוך יורה רותחת דמבלע בלע מפליט לא פליט, וכ' בתוס' דאינו יכול לפלוט רק עד שכלה לבלוע, ומשו"ה הוצרך ר"ת בכל הגעלה להניח הכלים שעה גדולה עד שיהי' להם שעות לגמור בלועה ולחזור ולפלוט אח"כ, ודבר תימה הוא דמי ביקש לידע שיעור זה עכ"ל, וי"ל דל"צ להניחם שעה, ושאני אוכל מכלי, דכלי יכול לפלוט תיכף אף ביורה רותחת, וראי' מטו"ז הנ"ל דכ"ז ששבע מלבלוע אינו בולע, לפ"ז ל"ש בכלי כ"ז שבולע אינו פולט, ורק אח"כ שבלע הכל פולט, ז"א אדרבה הא לא יכול לבלוע עד שפולט מקצת, ובאותו מקום שפלט יבלע בלוע החדשה כמ"ש הט"ז, אבל במקום שבלע לא יוכל עוד לבלוע, ול"ש מבלע בלע כו' רק באוכל דל"ש שבע מלבלוע, אבל בכלי מקודם פולט ואח"כ בולע לאותו מקום פנוי בלא בלוע ישינה, אבל לבלוע מתחלה אינה יכולה, וזה נכון בעזה"י:

סנפיר וקשקשת. בחולין (ס"ה:) כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר, ובכרו"פ סי' פ"ג סק"ג כ' יש דברים יוצאים מן הטבע, ורבותינו אומרים על הרוב שיש להם קשקשת יש להם סנפיר, ובפמ"ג שם במ"ז סק"ב כ' להיפך שאין אחד שימצא בקשקשת בלא סנפיר, לא שעל הרוב אמרו, ועפר"ח ובס' הכתב והקבלה, ובמנ"ח מ' קנ"ו - וברש"י אלו קליפין הקבועין בו כמ"ש ושריון קשקשים הוא לבוש (ש"א י"ז ה') ותרגום על קשקשים קליפין, והרמב"ן כ' דדוקא שהם נקלפין ביד או בכלי, אבל אם א"א לקלפן מעור הדג לא מקרי קשקשת, והביאו בכ"מ פ"א הכ"ד ממ"א וב"י יו"ד סי' פ"ג, ונקבע להלכה ברמ"א שם,

ובשו"ת נובי"ת יו"ד סי' כ"ח הק' דלא נזכר בש"ס וירושלמי ות"כ קילוף, ואפשר שעור עצמו נקרא לבוש כמ"ש (איוב י' י"א) עור ובשר תלבישנו, מ"מ ביטל דעתו, אך אם נקלפים ע"י פעולה מודה רמב"ן, ובנו הגר"ש בתשובותיו שם סי' כ"ה ול' האריך בזה, וגם בספרו שו"ת שיבת ציון סי' כ"ט פלפול בזה עם הג' אור חדש ז"ל והעלה כאביו, ובתשו' בגדי כהונה יו"ד סי' ד' פקפק בד' נוב"י, ועשו"ת צ"צ מהג' מליבאוויטש ז"ל יו"ד סי' ס"א ל' על הנוב"י דבתרגום נזכר קילוף וכן בגמ' ע"ז (ל"ט.) קלפי, וסנהד' (צ"ה: וב"ב ט':) ורד"ק שם ומענין סנפיר הראה מקום לכמה פסוקים וגמרות ע"ש היטב, ובד' רמב"ן ע"ע בחתם סופר יו"ד סוס"י ע"ח: ועשו"ת הר המור מהגר"מ בנעט סי' י"ב שהאריך והביא ג"כ מע"ז (ל"ט.) נקטי להאי נונא חזי דהוי בהו צמחי ושרי', ולרמב"ן הי' לו לנסות אם הקשקשים נקלפים, דאם אין נקלפים מה בכך שיש בהם קשקשים, ובכלי חמדה כ' עפ"ד מג"א סי' תס"ז סק"ד דאף ברוב וחזקה כל היכי דיכול לברורי מבררינן, דוקא אם הי' פעם א' חזקה כנגד, אבל בלא הי' חזקה כנגד ל"צ לברר, וענובי"ק יו"ד סוס"י ד', וא"כ מצד בירור היכי דאין חזקה כנגד ל"צ לברר, ולכן סמך ר"א ע"ע על קשקשין דרובא דגים שיש להם קשקשין נקלפין ול"צ לברר עוי"ל דהא דצריך לברר רק אם יכול לברר שיהי' אסור מצד ודאי, אבל אם לא נוכל לברר איסור ודאי רק מצד רוב, וכיון דעתה איכא רוב להתיר א"צ לברר, דבלא"ה לא נוכל לברר יותר לאיסור מרוב, וכן הכא רוב נקלפין: ובס' תוספת ברכה כ' סנפיר כנף המשוט שבדג ויסודו כנף או זנב בחלוף המוציא זכשר"צ מן השיניים, והרי"ש רק לתפארת הלשון כמו עריסותיכם (שלח ט"ו כ') תחת עסיתיכם - ערפל תחת עפל (תהלים י"ח י' ועוד) שרעפי (תהלים צ"ד י"ט) תחת שעיפי - שרבט (אסתר ד' י"א) תחת שבט, וביחזקאל (י"ז ז') מערוגת תרגומו מעוגת, ובערוך ע' בדד מפני שעושין ערוגה בתמונת עוגה, וישעי' (נ"ח ו') ותהלים (ע"ג ד') חרצובות ועיקרה חצובות משרש חצב, ור' לצחות הלשון, ורש"י תצוה (כ"ח כ"ג) שרשרת, ר' השני' נוספת מלשון שרש: וקשקשת שרש שם זה קשה על שם נוצת עור הקשה של דג, ובא בהברה כפולה על יתרון הקישוי וכמו כל שמות הכפולות, אדמדם אדום שבאדומים, ירקרק שחרחרת - עמ"ש בפ' תזריע (י"ג י"ט) - ושרש סנפיר "סנף" והוא סניף לדג, ור' לתפארת הלשון, וע"ע דהי"ב (י"א כ"ג) ויפרץ תחת ויפץ, ועי' במבוא למקור ברוך סופ"ד בלשון נקיה - וקשקשת משרש קשה מלשון ושריון קשקשים, (ש"א י"ז ה') ועי' יו"ד סי' פ"ב ס"ה, ובשו"ת תשב"ץ סי' שנ"ב: ויש קבלה מהבעש"ט ז"ל בענין דגים הנקראים שלייען או ציגיינר פיש שלא לאוכלם שיש עליהם חשש משום שרץ השורץ על הארץ, ועי' דרכי תשובה סי' פ"ג סק"ז בשם אמרי שפר, ובשם הרה"ק ר"ש מבעלז ז"ל שבב' חדשים תמוז

ואב לא הי' אוכלם, ועי' מד' תלפיות ענף דגים דג אינו מתחבר לאינו מינו ולכן במבול לא מתו דגים ע"ש הרבה, ולכן אוכלים דגים בשבת לזכרון שלא יתדבקו בשאינם מינם, וגם בזווג לא יהרהר באשה אחרת, וכמו שדגים מכוסים בים כן זווג יהי' מכוסה ובבית אפל, ובכלי יקר ויחי (מ"ט כ"ב) הק' למה נותן ברכת ריבוי דוקא ליוסף, ולהנ"ל א"ש דהי' צדיק בבחי' יסוד, ועי' בס' שמע שלמה ובהגהות ישרש יעקב אות ל"ט, ובשם בעש"ט ז"ל דבחר לדור במעזיבוז ששכיח דגים ונקל להשיגם לש"ק, ועי' בני יששכר מאמרי שבתות מאמר ג' אות ט"ז, והר"מ מפרעמישלאן ז"ל עד יום ד' אכל דגים, ובדברי אמת פ' מטות, דבשבת מצוה לאכול דגים גדולים, ובישמח משה וירא, בשם מורו מלובלין ז"ל הא דלא נזכר בתורה בסעודת המלאכים דגים, שעיקר הסעודה לתקן גלגולים, ורוב צדיקים מגולגלים בדגים, וצדיקים גדולים ל"צ לתיקון, ובימי אברהם לא הי' רק צדיקים גדולים הנזכרים בתורה, ובמג"א סי' רמ"ב סק"א כ' דאם מייקרים השער לא יקנו דגים לש"ק, וברד"ק בראשית (א' כ"ב) כ' שיש דג בים שאינו שותה בשבת ונח כל היום סמיך ליבשה או לסלע, ע"ש ובפרד"י בראשית (דף נ"ה.), ובס' אור לישרים (דף י"ז.) בשם הרה"ק ר' מרדכי מלעכיוויישט ז"ל דבשבת צריך לאכול דגים עם לחם של דגן, כי דגן בגימטריא דגים, וע"ע בפרד"י ח"ב במלואים (דף תל"ה:) בענין לויתן אי דג טהור עש"ה, ולעיל בפסוק ז': והנה ק' למה לא הוזכר שמות דגים טהורים או טמאים, איזה בהם המיעוט כדאי' בחיות בהמות ועופות גלוי וידוע וכו' בחולין (ס"ג:), וי"ל דאין שמות לדגים וראי' דבקריאת אדה"ר לא נזכרו דגים, ועי' בעה"ט אין שמות לדגים שמכוסים מבני אדם, ועי' ב"ר פי"ז סי' ד', ומה שאנו קוראים לדגים שמות קארפין וכדומה רק לסימן להכיר איזה דג הוא - ובערוך ערך אקונם בענין קבלת מסורה מהשרת הדג את קשקשין בים, וז"ל ודוקא דידעינן ומוחזקין ביד "דייני ישראל" שמסיר קשקשים בשעה שעולה מן הים עכ"ל, וצ"ע מה שצריך תעודת ב"ד, ובחולין (ס"ג:) דסמכינן על חזקת טהרתו של המסורה בעל פה, ואי' שם ונאמן הצייד לומר עוף זהמסר לי רבי הצייד, הרי מפורש דבעדות הצייד לבד סגי, ובמקור ברוך דף ש"ס רצה לעשות ט"ס בערוך וצ"ל ביד דייגי ישראל מלשון הכ' הדייגים, (ישעי' י"ט ח', וירמי' ט"ז ט"ז): ובדברי דוד הביא דשבוטא דג טמא, ותמוה מחולין (ק"ט:) אסר חזיר שרא מוחא דשיבוטא, ובקידושין (מ"א.) רבא מלח שיבוטא, מוכח דטהור הוא, ועשו"ת דברי דוד סי' ס"ז שהביא מתוס' ע"ז (ל"ט.) ד"ה דסימנך, ומקידושין, ובאמת בתוס' גופא מהנדזין בזה, וע"ע פמ"ג סי' פ"ג ש"ד סק"ג שהביא כה"ג דטהור הוא וראי' מב"ק (נ"ח.) הנהיג בעיזא ושיבוטא, ועתשו' הרא"ש כלל כ' סי' ט"ז ע"ש בכל המקומות, ובשדי חמד אות ל' לויתן מ"ש בזה:

פסוק י

מכל שרץ כ' בא"ע ויקרא (ב' י"א) על מבשרם לא תאכלו,: דדגים נקראים בשר, ועי' שואל ומשיב קמא ח"א סי' רל"ז, דהק' מה ראי' כאן דכ' מבשרם וקאי על שקץ המים הוי כאלו כ' בפירוש מבשר שקץ המים, ונ' דיפה כ' הא"ע דהרי לעיל מיני' כ' מכל שרץ המים ומכל נפש החיה אשר במים, והרי כל מה שיש ביבשה יש בים, וע"כ י"ל דקאי מבשרם על נפש החיה אשר במים ולא על דגים, ולכך כ' הא"ע מ"מ כיון דכ' סתם ומבשרם, דקאי גם על שרץ המים והיינו דגים ג"כ ודו"ק ועמ"ש בזה בפרד"י משפטים (רי"ב:), ובמג"א סי' תקנ"ב סק"ב ובט"ז שם, ובסנהד' (נ"ט:) אדה"ר לא הותר לו בשר לאכילה, מיתיבי ורדו בדגת הים, הרי שבכלל בשר הוא, ועי' כו"פ סי' י"ג ודעת תורה סי' מ"א אות י"ג: ובשו"ת אמרי יושר מהד"ת סי' י"א נשאל על דגים קארפין שאוכלים בלי בדיקה ויש בהם תולעים דבוקים בחוזק בעורן, ואם הי' ידוע שהתלעים הם מגוף הדג ומזהמיתו גדלים עליו תולעים הי' שרי עכ"פ כ"ז שלא פירשו לגמרי כמו תולע שבפרי, ושע"ג פרי שבא מעיפושי הפרי כמ"ש בחינוך מ' שס"ה, רק שיש ליתנם להמחבת בשעה שהמים רותחים כדי שימותו מהר ויהי' אח"כ פירש מת דלרוב פוסקים שרי, אך זה נוגע לדאו' וכמה לאווין ואין כחי להכריע, ונכון לברר ע"י חכמי הטבע שיאמרו שורש התולעים מאין הם, ואם יאמרו שמגוף הדג נשרצו יש פנים להתירם ע"ש: ובחכמת אדם כלל ל"ח סעי' כ"ח יש מקומות שמגדילים שרצים והם עגולים ואין ניכרין כלל ויש להם עינים ויכול להפרישן בסכין, וכשמניחים אותן בצלוחית של מים שטין במים) וצריך לברר ולבדוק היטב מאד מאד עכת"ד ובזמנינו נמצאים בקארפין תולעים, ובפסקי תשובה סי' רמ"א הביא מהגר"י ראזין ז"ל לאסור כיון שיש בעור פרצי פרצי כמו בעוף, עי' שבת (ק"ח.), ובפי' המשניות ביצה סוף פ"ב גבי מקדרין ומקרצפין, ועי' חולין (ס"ז:): ושם בסי' ק"ז הביא תשובה מהג' מצאנז ז"ל בעל דברי חיים, אודות שתיית טראהן שאין בו שום חשש כי אינו ברור שהוא מדג טמא, ולכמה שיטות הוא מותר מדאו' ורק הר"ן מחמיר, ובמקום חולי אין שום איסור כלל וכן העולם נוהגין ע"ש: ובשו"ת מהרש"ם תליתאה סי' שע"ח, ע"ד שנותנים ביצים הנולדים במאשין ומתתממין ויוצאים אפרוחים אבל אינם פרים ורבים, וחיים רק בערך ג' חדשים אם מותרים באכילה, וח"א רצה להתיר גם בלי שחיטה כמו בעופות הגדילין באילן ביו"ד סי' פ"ד סט"ו, אבל אין דמיון לשם, שכל מין זה אין פו"ר, אבל בנידן דידן מינן פו"ר, אלא שחולשת החימום ולידה גורם שאינם פו"ר, וח"א רצה לאסור מכח תוס' נדה (כ"ג.) ד"ה לאתסורי, דבלא חי שנה הוא טרפה, ולענ"ד אינו ראי' שאינה חיה שנה שלא תהי' נעשית טרפה באיזה אבר שנטרפת בו, אבל היכי

שאינה נעשית טרפה, אף שאיננה חיה יב"ח איננה בגדר טרפה אלא בכלל מסוכנת, ובפס"ת סי' קנ"א הביא מגדול מפורסם שנהג איסור באותן עופות, ועשו"ת אמרי יושר ח"א מזה - וע"ע באבני נזר חו"מ סי' ע"א שהעיר ע"ד הפמ"ג במ"ז סי' ס' דאכלה סם ודאי תמות, ואפ"ה כשרה, ועוד העיר מפי' ראב"ד לת"כ, את זה ל"ת ממפריסי פרסה (י"א ד'), ופי' שם אכלה סם המות מותרת משום דאי בדרי לה סמא חיי, (כמ"ש בחולין נ"ד.) והלא אלו הם מסוכנות ומ"מ אי לאו דאי בדרי להו אסורה דכל שודאי שתמות טרפה: שם) שקץ יהיה לכם, ובראה (י"ד י') טמא הוא לכם, עי' תוספת ברכה, שם טמא לא שם טומאה הרגיל, כי אם ממובן שקוץ ומאוס, וביחזקאל (ד' י"ג) פרש"י טמא לשון מאוס, וירמי' (י"ט י"ג) התופת הטמאים שמובנו המאוסים המתועבים, וכן בעמוס (ז' י"ז) אדמת טמאה, וא"א לפרש טמא מטומאת נגיעה, דהא דגים אין מקבלין טומאה, וע"ל (י"א מ"ג) ונטמתם בם, וביומא (ל"ט.) עבירה מטמטמת הלב, דבאל"ף אחר מ'עניני טמא ונטמאתם, ובלא אל"ף טומטום סתימה, וזה רק על דרך סימן ורמז, אבל ע"ד הפשוט דרכו של אל"ף להשמט, תומים - התאומים (תולדות כ"ח כ"ד) - בגד - בא - גד (ויצא ל' י"א) - אחטנה ת' אחטאנה (שם ל"א ל"ט) - נחנו תחת אנחנו (מקץ מ"ב י"א) - מרשית ת' מראשית (עקב י"א י"ב) - וש"א (א' י"ז) שלתך תחת שאלתך ועוד:

פסוק יא

מבשרם ל"ת, ובפסחים (כ"ג.) כ"מ שנ' לא יאכל איסור אכילה והנאה, והרי שרצים דתנן ציידי חי' ועופות שנזדמנו להם טמאים מותרין למוכרן לנכרים, שא"ה דכ' לכם, אי הכי אפי' לכתחלה נמי א"ק יהי' בהווייתן תהי', וצ"ע שלא כ' המפו' דהיתר הנאה בשרצים רק בדיעבד, היינו שההיתר הנאה תגרום לו היזק, אבל לכתחלה אסורה בהנאה, וכ"כ הה"מ פ"ח הי"ז ממ"א - ובתיב"ע כ' ומן הנייתן מתרחקין, ואין הכוונה לאסור בהנאה, רק לאסור הסחורה, וכן בירושלמי קרי לאיסור סחורה איסור הנאה, דבפ"ז מ"ג דשבועות אי' אין עושין סחורה בשקצים ורמשים, ובירושלמי מה ת"ל וטמאים יהי' לכם לאסור אכילה, והנה כל שאיסורו ד"ת אסור בסחורה (וע"ע במל"מ בפ"ח הי"ח ממ"א דלרוב פוסקים איסור סחורה הוא מדאו', ועתש"ו רע"א סי' ע"ד, ונובי"ת יו"ד סי' ס"ב, וח"ס יו"ד מסי' ק"ד ואילך ועמ"ש הרבה בפ' צו (ז' כ"ו) והכתב והקבלה:

פסוק יג

לא יאכלו רש"י לחייב את המאכילין לקטנים, והוא משבת (קי"ד), ובראב"ם ר"ל דהמאכיל אין בו מלקות רק איסורא גרידא, אך מל' ת"כ משמע דחיוב עונש ג"כ איכא, ועשו"ת זכרון יצחק בח"ת שכ' לכאו' י"ל ראי' דהמאכל א"ב מלקות מירושלמי פ"ג ה"א מערלה, ל"י חמץ לעשות המאכל כאוכל דר"י, ר' יצחק אומר ומה שרצים קלים המאכל

כאוכל חמץ חמור אינו דין, וק' אי יליף ק"ו והא אין מזהירין מה"ד, ומוכח דהמאכל א"ב מלקות ושפיר קאמר רי"צ דלאיסור ל"צ קרא דק"ו משרצים, אכן מר' יאשי' ילה"ר להיפך מדלא סגי לי' ק"ו ש"מ דיש מלקות וצריך קרא כנ"ל - וי"ל עוד דאף מרי"צ אין ראי' לפמ"ש מהרש"א סנהד' (ס"ד.) דהא דאעמה"ד דילמא אין לו כפרה בעונש הקל, לפ"ז לעשות המאכל חמץ כאוכל שפיר אמר רי"צ דא"צ קרא דאיכא ק"ו ול"ש אעמה"ד, שהרי בודאי לא חמור המאכל מאוכל ושפיר ילפי' בק"ו ע"ש. ובאמת קושייתו שהק' לרי"צ איך יליף מק"ו הא אעמה"ד לק"מ, עי' בכריתות (ג'.) דרי"צ ס"ל עונשין מה"ד ללישנא קמא, וי"ל דגם דעת ירושלמי כן, ובפמ"ג או"ח סי' שמ"ג הביא פלוג' בזה אי חייב מלקות: והא דלא ספינן לקטן איסור בידים לכאו' באיסור עשה מנ"ל, דילפי' מדם ושרצים וטומאה לכל התורה כולה בגמ' שם, ומנ"ל איסור עשה, ועי' בגליון הש"ס מרע"א שם, ובתה"ד סי' קכ"ה כ' דבעשה ספינן לי', ובפמ"ג שם כ' דתלי' בפלוגתא, ובאמרי בינה הל' שבת סי' ח' הוכיח דבאיסור עשה אינו מוזהר רק מדרבנן לספות לקטן, ועי' חת"ס או"ח סי' פ"ג, ופרד"י משפטים (דף רכ"ט.): עוד נסתפק הפמ"ג אם, אנס לגדול שיאכל נבלה, דמ"ש קטנים או אונס לגדול שהכהו עד שבלע, וכ' דלקטן הזהירה תורה כדי שלא ירגיל עצמו לאכול כשיוגדל משא"כ כשאנס לגדול, אולם בת"כ אחרי אי' להדי' דגם על הגדול הזהירה התורה, ועי' בזה במלא הרועים אות כ"ז: ואם אי אסור להאכיל לחש"ו נסתפק הפמ"ג בפתיחה כוללת ח"ב אות א', ועי' במלה"ר ערך קטן אוכל נבלות אות כ"ד, ובהלכות קטנות סי' ל"ח נסתפק אי מחללין שבת על חש"ו, ועתש"ו רמ"ץ או"ח סי' כ"ב שהאריך בזה, ועי' פרד"י יתרו (דף קע"ה:):

את הנשר ואת הפרס כ' בפענח רזא שהוא מלך לפיכך כ' מקודם, וכ"כ בבעה"ט, ועי' ר' בחיי בראשית, ורד"ק ישעי' (מ' ל"א), תהלים (ק"ג ה'), ומיכה (א' ט"ז), נשר מלך ועפיפתו גבוה מכל עוף וכשנשלמו לו עשר שנים מגביה עפיפתו עד מאד עד שיתקרב לגלול האש, ומרוב החמימות מפיל עצמו לים ונמרט כנפיו ואח"כ יתחדש ויעלה אבר כבתחלה, וכן כל עשר שנים עד ק', ואח"כ נופל לים ומת עכ"ל וביע"ד ח"ב דרוש א' מדרשות אה"ו הביא קו' הפליאה, איך יש במרכבה נשר ואריה מעופות וחיות טמאות, ותי' דכל מה שיש ביבשה יש בים, והטמאה ביבשה טהור בים, ויש במרכבה ממינים שבים וטהור, ועי' ס' פרי העץ פ' וישלח בזה, וברמב"ן כ' הטעם דאסור חיות ועופות הדורסים שנותנים אכזריות בלב אוכליו ע"ש, והא דאסרה חסידה אף דעושית חסד יען על מינים אחרים היא אכזרי, ובתיב"ע דלית להון ציבעא יתירה והפשט אצבעא גם

ציבעא היינו הך, כמו ביומא(כ"ב.) במשנה הצביעו, ובחולין (ס"א.) מה נשר שאין לו אצבע יתירא:

פסוק טו

עורב פענח רזא סמך עורב לבת היענה ששניהם אכזרים, ועפרד"י וירא קי"ג. עורב בנשים, ומלואים שם בח"ב (דף תכ"ה.), ועי' ר"ח חופת אלי' רבה, ועי' בתוס' ברכה שהביא עורב אכזר גדול, בעירובין (כ"ב.) שעושה עצמו אכזרי כעורב, ובכל זאת העירו חז"ל כי העורבים אוהבים זל"ז בפסחים (קי"ב:), וכן העכברים יש להם מדה שמזמנים לחבריהם העכברים לאכול אתם, ירושלמי ב"מ פ"ג ה"ה, ועם כל זה נקראו עכברי רשיעי שם - ובירושלמי דקדק כד חמין פירי סגין אז קורין לחבריהן לאכול עמהם, ומתבאר כי בעת שרואין פירות במדה מעוטה באופן שלא תספיק להם ולחבריהן אז אין קורין להם וניכר שאין זה מדה טובה, ואדרבה מפני רשעתם לחסור הפירות, ואלו הי' קורין מחמת טובת העין הי' קורין גם כשרואים רק מקצת פירות - ובביצה (כ"א וחולין קכ"ה:) עורבא פרח, המכוון כמו דעורב ששלח נח לא שב עם תשובה כן לא תשיג תשובה ממני: אך בכלל רחוק ליתן טעם למצות התורה, ובסנהד' (כ"א:) שלא נתגלו טעמי המצות שאפשר שיכשל בקיומן ע"ש, ובירושלמי פאה פ"ד ה"ב מפני ה' דברים פאה בסוף שדה, א' מפני גזל עניים, ב' בטול עניים, ג' הרמאים, ד' מראות העין, ה' מפני שאמרה תורה לא תכלה פאת שדך, ופלא דהרי כל ד' טעמים מוסדים על מה שאמרה תורה, אך כוונתו אע"פ שחשב טעמים, אבל העיקר שב אל מצות התורה וחובותינו רק ממצותה: ובשבת (כ"ג.) חשב רק ד' דברים ונשמט הטעם "מפני שהתורה אמרה", וא"ש קו' תוס' סנהד' (י"ז.) בהא דאין מושיבין בסנהדרין רק מי שיודע לטהר השרץ בק"ן טעמים, והק' מה לנו בפלפול של הבל, ורק מזה נחליט שאין לחקור אחרי טעמי המצות יען שהי' ראוי ששרץ יהי' טהור, אלא ודאי אין אנו משיגים את טעמי המצות, ועלינו לקבל בתמימות בלא חקור אותן, ועי' סנהד' (כ"א:) שני מקראות נתגלו טעמן ונכשל שלמה, ובשבת (י"א:) אני אקרא ולא אטה ונכשל, ורש"י ע"ז (ל"ה.) דילמא איכא אינש דלא סבירא לי' ואתא לזלזול, עש"ה עוד, וע"ל בפ' אחרי (י"ז ח') ועליהם תאמר ע"ש בזה: ועי' פרד"י תשא (של"ח:) באבודרהם וכל בו בטעם מ"ע שהזי"ג נשים פטורות דמשועבדין לבעליהם, ועי' המאסף מירושלים שנה י"ח סי' כ"ז דביו"ט מא"ל וע"ש בסי' ע"ה, וע' ירושלמי נזיר פ"ז ה"ב מדרשות אמינא, והיינו שאין להוציא דין מטעמא שאנו אומרים על הקרא, וע' תה"ד בכתבים סי' ק"ח שאין להוציא דין חדש ע"פ טעם, ועי' מנח"י יו"ד סי' קפ"ג בטעם נדה ומה שתמה עליו בשיורי ברכה שם, ומ"ש לקמן בפ' מצורע (ט"ו ל"ג) ובב"מ (קט"ו.)

ר"ש בעצמו הוליד דין חדש בטעם דאלמנה עשירה ממשכנין, ונמצא ר"ש סותר עצמו שבירו' הנזכר, אך בירו' ב"מ פ"ט הי"ג תני אלמנה א' עני' וא' עשירה דברי ר"מ ר' יהודה כו' הרי דמחליף ירו' הגי' דלר"י דרשינן טעמא דקרא, ור"ש לא נמצא זכר מה סובר, וי"ל ירו' נזיר לשיטתי' ור"ש לא דרש טד"ק וס"ל כר"מ, וע"ש במה"פ והוא דבר חדש, ונוכל לומר גם בדברי הכלבו ואבודרהם דתלי' אי דרשי' טד"ק, ועי' מלא הרועים אות טעמא סק"ו וז"ל ולפ"ז מוכח דר"מ ל"ד טד"ק ור' יהודה דרש וכו', אך א"א לומר כן, ולא זכר שם הירושלמי, ויש מקום כנ"ל דר"מ ל"ד ור"י דרש וא"ש הכל:

פסוק טז

בת היענה, היענה תניח ביצים בחול ובעומק האדמה, ותניח אצל הבנים שטומנת בארץ ביצה, אחת מוזרת למעלה ובאותה ביצה ילדו תולעים, ובזה תכין מאכל לאפרוחיה שילדו, ויותר מזה אין טורחת בגידול הבנים כי גם אחר שנולדו האפרוחים הקשה לבה כאלו בניה לא לה ותתאכזר ותקשה לבה מבניה כמ"ש בת עמי לאכזר כיענים במדבר כי השה אליה חכמה ולא חלק לה בבינה (איוב ל"ט ט"ז) כשמירת הבצים ואפרוחים כיתר העופות, עי' בפי' מלב"ם שם ואיכה (ד' ג'): ובחולין (ס"ד:) מנין לביצת טרפה שאסורה שנ' ואת בת היענה וכי בת יש ליענה אלא זו ביצת טמאה, ובהערות הגרצ"ה שם הק' לפמ"ש מפורשי תורה, דלהכי נקט בת היענה לפי שיענה עצמה אשר אוכלת אבנים ובשרה קשה כברזל אינה ראויה לאכילה אבל כשהיא קטנה בשרה רך, ואיך יפרנסו קו' גמ' וצ"ע וע"ע תיבת גמא, ותמוה דקושייתו ותירוצו הם בתוס' חילין ס"ד ורא"ש בכורות ו', וצ"ע - ובס' הברית ח"א פ"ה מאמר י"ד, מין היענה יאכלו חציר ודשא ותבלע עצמות וברזל מתכות וזכוכית בשבת (קכ"ח.) שברי זכוכית מאכל לנעמית ופרש"י יענה, וכן אי' במד"ר נח כי נח הכניס עמו זכוכית לנעמית, וכ' א"ע משפטים (כ"ג י"ט)שבאפריקא והודו ששם נמצא מין יענה. כשנעשית גדולה א"א לאכול בשרה כי הוא יבש כעץ וקשה כברזל, וא"א להתרכך אפי' ע"י בישול, רק הנקבה הקטנה של ימים מועטים בשרה רך עדיין ואפשר לאכילה, לכן על יענה הגדולה לא הצריך להזהיר רק על ילדה, וכן פי' בפע"ר ובעה"ת ראה (י"ד ט"ו) ומדרש תלפיות: והראב"ע כ' כאן שהוא מין שלא ימצאו זכרים כמו הארנבת, וכ"כ במד' תלפיות (דף ע"ב.) דארנבת לא נמצא במינה זכר, ר"ל זכר מוחלט כי חודש א' יתגדל בו אבר זכרות ונסגר לחודש אחד להיפך, אך כ' המפו' שאינה אמת שידוע שיש זכר ונקבה, ועי' בשער בת רבים בזה, וראב"ע עצמו בפ' משפטים שם כ' שהבת של יענה כשהיא קטנה יש בה מעט ליחה, ולא כן הזכר, הרי שכ' בעצמו שיש זכרות ביענה, ולשון בן ובת להוראות הקטנות כמו בני יונה חולין (כ"ב.), וב"ב (ק"ז:)

חרוץ ובן חרוץ. וכתובות (ה'.) שמא ישחוט בן עוף וכ' תוס' שדרך בנ"א לשחוט הרכין וקטנים, ובכלים פכ"ט מ"ז יד בן הפטיש וכ' רע"ב דקטן נקרא בן פטיש ועי' בס' הדרוש ועיון: וראיתי בפי' יעב"ץ על מעמדות יום א, על משנה כלים פי"ז מי"ד בחמישי אין טומאה חוץ מכנף העוז וביצת נעמית המצופה, וכ' שמעתי היהודים בארצות תוגרמא תולין ביצת הנעמית בבית הכנסת כדי לעורר אדם על הכוונה ולא יביט הנה והנה, כי כח היענה מחממת ביצתה בראייתה ומוציאה בדרך זו אפרוחיה, מכאן נראה מה חוש הראות פועל עם עוצם ההבטה והסתכלות וזה ענין נאות לתפלה עכ"ל, ובפ' בלק (כ"ד ב') שוכן לשבטיו פי' הטיל בו עינו הרעה, (ועי' ב"מ ק"ז: הפליגו בענין ע"ה, ובתוספת ברכה הביא דבבית המדעים חקרו אם אפשר עין הרעה לעשות פעולה ממששית בהבטה עמוקה, ולקחו איש אחד המחויב מיתה והרעיבו אותו ג' ימים רצופים ואח"כ הניחו לנגד עיניו ככר לחם באופן שיוכל לראותו ולא להשיגו, וכראותו הככר שלח בו חצי עיניו בהבטה עמוקה, כי מרוב צערו ורעבונו עד כי נלאה נשוא צערו ותאחזנו בולמוס, ואח"כ חתכו הככר ומצאו כי מלא רעלים וארסיים חזקים, ויחלטו החכמים כי זה פרי ההבטה העמוקה של האיש, הגיע לתוכו חצי ארסו ויש בכח ארסי בעין כמו שיש כח העלעקטרי ומגנטי והיפנוטוזמי ע"ש, ועי' פרד"י ויצא דף רכ"ח:):

פסוק יז

השלך רש"י שולה דגים מים, בחולין (ס"ג:), ות"א שלי נונא. ובתיב"ע ג"כ כן, ועל ואת הרחם ת' שרקרקא. ובדברים (י"ד י"ז) ת' שלך שרקרקא, וינשוף ת' שלי נונא מן ימא, וגם בישעי' (ל"ד י"א) ת' ינשוף קפוץ. ובתהלים (ק"ב ז') ת' ככוס חרבות היך כפופא, ועתו"ס חולין (ס"ג.) ד"ה ראות שג' מיני קיפוף כ' בעופות ינשוף ותנשמת, וקיפוף הנז' בנדה (כ"ז.) הוא ינשוף שעיניו לפניו כשל אדם, ועוד יש קיפוף שהוא חיה בברכות (נ"ז: ובכורות ח'.) שיולדת לג' שנים. ועי' בזה בס' ערך חיים על תיבות שבתנ"ך, כמו ס' הערוך:

פסוק יח

התנשמת רש"י קלבא ודומה לעכבר ופורחת בלילה, ותנשמת שבשרצים בפסוק ל' הוא דומה לה ואין לה עינים. ובחולין שם תנשמת זו באות שבעוף וזו הוא קיפוף, מהרש"ל פי' "באות" מאוסה, ולרש"י כאן ונדה (כ"ג.) הוא עוף הצועק בלילה ובאות כמו פעות בחילוף אותיות בום"ף, ובסוכה (ל'.) פעותא היא דא, ובשמות (א' ט"ו) פועה ע"ש שפועה ומדברת בתרגום ורש"י שם, ועל עטלף לא פי' רש"י כלום, וצ"ע מבכורות (ז':) כ' רש"י עטלף קלבא, וכ"פ בישעי' (ב' כ'). וסותר עצמו מתורה (בתורה מפרש על תנשמת ושם על עטלף). ורד"ק בפי' עה"ת כ' תנשמת עוף הצועק בלילה, ועל עטלף לא פי' כלום,

ובברכות (נ"ז:) קורפראי פרש"י טלפא והיינו תנשמת שבשרצים, ועמ"ש בזה בירחון וילקט יוסף תרס"ג סי' קל"א וקפ"ו באריכות:
שם) הקאת בחולין (ס"ג.) זו קיק ע"ש בגליון הגרי"ב, ובירושלמי שבת פ"א ה"ב זה הקיק ובמפו' שם יש עוף שטבעו להקיא מאכלו ומשום זה נקרא קאת, וכ"כ א"ע, ובאהבת יהונתן הביא שנקרא כן על כי יקיא מכיסו את צידתו מדגים רבים, אחרי אשר יביאם מרחוק לחמם לאפרוחי' לאכלה, ועי' תיב"ע ראה (י"ד י"ז):
רחם בחולין (ס"ג) כיון שבא רחם בא רחמים לעולם ערש"י, וא"ע כ' שעוף זה מרחם על בניו יותר משאר בע"ח, ועי' תורה תמימה, נתינה לנר, ואהבת יהונתן:

פסוק יט

החסידה ערש"י שעושה חסד עם חברתי', שם בחולין (ס"ג.) פרש"י שחולקת מזונותי', וע' א"ע, ובתו"ת כ' בפירושו חסד לשון גנות ופריצות, כקדושים (כ' י"ז) ועמ"ש שם בפרד"י, וערש"י קידושין (מ"ט:). ובס' אדרת אליהו להגר"א פ' ראה הביא דרשה למה נקרא חסידה מפני שטובלת אחר שימושה, ובודאי ידע מקור לזה: והרמב"ן כ' טעם אכילת עופות טמאים שטבעם רע וידבק טבעם בנפש אוכליהם, והחסידה מדה יפה לה שחולקת מזונותי' עם חברותי' ואעפ"כ נחשבת למין הטמאים, ועי' ירושלמי ע"ז פ"ב והובא בתוס' ע"ז (כ"ו) ד"ה עכו"ם, ויו"ד סוס"י פ"א, ועי' מקור ברוך מבוא דף ר"כ – ועל הקו' אם יש בה מדה טובה שעושים חסד עם חברותי' למה טמאה, והרה"ק מאיזביצא ז"ל אמר דרצון ה', שיהי' בעל על המדות כחז"לשם כמו שאסור לאכזר על רחמני, כן אסור לרחם על אכזרי, ומי שמתעקש במדותיו הוא היפך רצון ה', וכל מה שהוא היפך רצונו ית' הוא בחי' טומאה היפך בחי' קדושה שהוא רצונו ית', וחסידה זו מתעקש במדת החסד לעשות עם חברתי' אפי' כשהם אכזרים ולכך טמאה, ועי' רמתים צופים (דף צ"ז:):
שם) הדוכיפת רש"י תרנגול הבר והודו כפות, בחולין שם ופרש"י כרבלתו עבה, וכרבלת מיפה תארו, ובברכות (י':) שאחזה בהוד יפיה, ובזהר יתרו (פ':) ולית שפירו דאתתא אלא אינון ועי' תו"ת:
שם) העטלף עי' ישעי' (ב' כ') פי' מצודות עוף הפורח בלילה, ובב"ק (ט"ז.) עטלף לאחר ז' שנים נעשה ערפד, ועי' אהבת יהונתן, וס' ערך חיים מ"ש בזה:

פסוק כא

ממעל לרגליו ערש"י ויש שאין להם זנב כו', ובזה א"א יודעים להבדל, עי' מהרש"א חולין (ס"ו) וז"ל ולא ידעתי להולמו דמה צריך להבדל באין להם זנב, דליכא מאן דפליג בהכי דהא ארבה וסלעם אין להם זנב, והה"מ כ' שרמב"ן נסתפק בכוונת פרש"י בשמעתין

כדעת המפו' דלא בעינן שמו חגב אלא בראשו ארוך, ויש לו זנב, ולפ"ז נר' לקיים גם פרש"י בחומש ולהגיה ויש להם זנב במקום שאין להם זנב עכ"ל, והה"מ הוא בפ"א הכ"ב ממ"א ע"ש - ומ"ש האוה"ח מיום שנשמעו דברי וכו', עי' בתולדות אוה"ח פרק א' והערה י"א שם באריכות, ועפרד"י משפטים (דף רכ"ט.):

פסוק כב

ארבה עי' חולין (ס"ה.) וברד"ק יואל (א' ד') הטעם בשמות ד' מיני חגבים, ארבה שהוא הרב שבמינים, ילק שלוקק ולוחך העשב, חסיל שכורת הכל (מל' יחסלנו הארבה דברים כ"ח ל"ח) וגזם שגוזז התבואה:

פסוק כה

הנושא תיב"ע דאסיט פי' הסיטו ממקומו טמא, אבל אם חבירו הטעינו נבלה על כתיפו והוא לא נגע בה ולא הזיזה ממקומה אינו טמא, וכ"כ רשב"ם בפ' כ"ח וכן שנינו במס' זבחים פ"ה מ"ג ע"ש בר"ש ורע"ב, וכ"כ רש"י חולין (כ':) ד"ה מלך:

פסוק כו

כל הנוגע בהם יטמא, בת"כ להביא בהמה טמאה שלא תהי' שחיטתה מטהרתה, עי' בתוה"מ אות ק"ב דזה מיותר דכבר כ' הנוגע בנבלתם יטמא ע"ש, ובסדרי טהרות על כלים (דף ט"ו.) כ' שצ"ע על רש"י זבחים (ע'.) ד"ה מה אהא דאי' שם מה כשטיהר מכלל שחיטה בטהורה טיהר ולא בטמאה, וכ' רש"י דטמאה אין שחיטתה מטהרתה, דילפי' מכל הנוגע בהם במותם והאי בהם יתירא הוא לומר אע"פ שהן שחוטין וכו', וצ"ע דלא כ' כלל בקרא גבי בהמה טמאה בהם במותם אלא כל הנוגע בהם יטמא, וא"כ בהם לא מיותר, והאי דרשא לענין שרצים איתמר דכ' כל הנוגע בהם במותם בפסוק ל"א, ולמה לא מייתי רש"י דרשא דכאן כל הנוגע בהם יטמא וכמו דנתפרש דמיותר דכבר כ' כל הנוגע בנבלתם יטמא, ועי' ק"א צו, ופלא שלא העיר בזה:

פסוק כט

והצב רש"י דומה לצפרדע, ובחולין (קכ"ז.) להביא הערוד וכן בנפילים וסלמנדרי', ובסנהד' (ס"ג:) פרש"י שרץ הנוצר מאור מהסקת תנור ז' שנים, ובחולין פי' שנברא מן האש מעצי הדס וממיני' דצב הוא ע"י כשפים, ובר"מ פ"ד מאה"ט נשמט דין זה וצ"ע, ובסוף חגיגה (כ"ז.) ומה סלמנדרי' הסך מדמה אין אור שולט בו וכו', ובתנחומא וישב ג', הזגגין מסיקין האור ז' ימים וז' לילות מכובד האור יוצא בריה הדומה לעכביש (ס"א לעכבר) וקורין אותו סלמנדרי', וע"ש הגהות מהגרצ"ח בחגיגה, וע"ע בס' חסידים סי' תתרי"ד מעשה בבגד שנמשח בסלמנדרי' ולא נשרף ולקח אחד חומץ חזק ובורית וכיבס הבגד והשליכהו לאש ונשרף ועי' ספר הברית ח"א פ"ה: ור' בחיי כאן כ' שיש

ב' מיני צב סלמנדרי' וערוד, וראיתי בס' יד נאמן סי' ד' שהק' על הא דחולין שם הצב להביא סלמנדרי', ופרש"י שרץ, דלמ"ל קרא ת"ל מל"ת כל תועבה ולכאו' י"ל דקרא צריך שיטמא כשרץ, ומקרא מלא כאן וזה לכם הטמא וגו' וברש"י אינן לאיסור אכילה רק לטומאה, אבל ע"כ הקרא על שאר שרצים נאמר ולא על סלמנדרי', וכמ"ש בענף יוסף על ע"י חולין בשם רמת שמואל דבא מאש לא מקבל טומאה כמו אש והדק"ל, וי"ל דקרא צריך למלקות דמל"ת כ"ת לא לקי דהוי לאו שבכללית, אבל לחינוך מ' תס"ט דגם על ל"ת כל תועבה לוקין הדק"ל, וי"ל למ"ש בחולין קט"ז. ותד"ה חורש היכי דלא אכל התועבה גופה כמו מעשה שבת וחורש בכלאים ל"ש כל שתיעבתי, וה"נ לא נאסר רק הכשוף עצמו לא הפעולה היוצא ממנה הנוצר ע"י כישוף ושפיר צריך קרא: בר"מ פ"ד ה"א מאבות הטומאה, ח' שרצים מטמאים במותם בנגיעה לענין מקדש ותרומה, ושאר שרצים אינם מטמאים רק אסורים באכילה, וח' שרצים הם אב הטומאה ומטמאים אדם וכלים, ואוכלים הנוגעים בהם נעשו ראשון לטומאה, ושרץ רק במגע מטמא ולא במשא, ורק אדם אם נגע נטמא, ומטמא אחרים, אבל בהמה וחיה ואף עכו"ם שנגע בשרץ לא נטמאו ושיעור בשר שרץ שמטמא בכעדשה, ובשר הפורש משרץ חי אינו מטמא, אבל אבר משרץ ויש בו בשר גידין ועצמות בין שנפרש משרץ מת או חי א"צ שיעור ומטמא בכ"ש, ודם השרץ כבשרו, עצמות השרץ וגידיו וצפרניו טהור, ואם מחוברים לגוף מטמא, אך אין מצטרפים לכעדשה, ועמנ"ח מ' קנ"ט אריכות בכל עניני טומאה: בעה"ט השורץ בגימ' כשעורה ששיעורו כשעורה, ופלא הלא כעדשה שיעורו כמ"ש בחגיגה (י"א.) ונזיר (נ"ב.) שיעורו בכעדשה ששיעור חומט תחילתו כעדשה, וי"ל כוונתו כשעורה (ריש בחירק וע' במלופים) היינו כשיעור גדלותה, ששיעור חומט תחילתו בכעדשה, וע' בקובץ כנסת חכמי ישראל סי' קס"ד אות ג', ועי' באור תורה סי' פ"ד שכ' ופלא מצאתי בחי' אנשי השם על מרדכי שבועות בהל' נדה כ' דשעורה וכעדשה חד שיעורא נינהו וצע"ג ועי' נגעים פ"ו מ"א גריס תשע עדשות עדשה ד' שערות, וכן הוא ביו"ד סי' ק"צ ס"ה ע"ש. ובס' יראים סי' קצ"ב כ' דאנן לא בקיאין בשיעור גריס, ועי' בס' סביב ליראי' שם מהגאבד"ק פינסק נ"י שתמה שבכל הפוסקים יש שיעור לגריס ועי' פתחי תשובה סק"ט, ועל בעה"ט תמה ג"כ בס' זכרון יהודה בהקדמה, וכ' דאין הכוונה על שעורה, אלא שערה, וכוון הטור בזה לגמ' חולין (קכ"ו:) כשיעור נקיבת ביצת השרץ לטמא כשעורה, וע"ז מרמז כי בקרא כ' השרץ חסר ו' בגימ' כשערה, וחושבנא דידן כחושבנא דידן ומה שהביא מחי' אנשי השם, הוא מתשו' מהרי"ו סי' ס"ג ותמה עליו בזה דשיעור שעורה היא כשיעור עדשה, ועי' בס' ברורי המדות והשיעורין מערכת מדידה

סי' צ"ג דלפי בעל לבושי מרדכי ז"ל עולה חצי אגודל שהוא שיעור שעורה ששה ושני שלישית מילימעטר, ובערך עדשה סי' ע"א בשיעור עדשה עולה ששה ושני שלישית מילי- מעטר, נמצא דשפיר כ' בתשו' מהרי"ו דשיעוריהם שווין:

החלד היא חיה קטנה, ולד' רד"ק הוא מה שנקרא כפי חז"ל חולדה עתי"ט פסחים פ"א מ"ב, ועי' כלאים פ"ח מ"ה חולדת הסיניים חיה פי' רע"ב חולדה הגדולה בסנה וע"ש בתפארת ישראל. שם) והעכבר שמעתי ששאלו להרב מלאדי ז"ל עכבר שנפל לדבש מה דינו והשיב במליצה: "פרשנו רעבתן שבדבש נתבער ונשרף" ונקרא ישר והפך, ודוק ותשכח וזה פלא, וע"ע בפרד"י תשא (דף שכ"ג.) שהבאתי דבר פלא בזה מראב"ע בענין משיח, ששאלוהו, "אבי אל חי שמך למה מלך משיח לא יבא" וקאי על השי"ת, והשיב תשובת השי"ת, "דעו מאביכם כי לא בוש אבוש שוב אשיב אליכם כי בא מועד" ונקרא ישר והפך:

שם) אוה"ח איך לא מנה הכ' נחש כו', בדברי שאול תמה הרי נחש אינו מטמא כלל ע' כריתות (ד':) ובר"מ פ"ד הי"ד מאבה"ט, ועי' עירובין (י"ג:) תד"ה שיודע ומה נחש שממית ומרבה טומאה טהור וכו' - וע' ר' בחיי כאן שלכן לא גזרה התורה טמאה לנחש מפני שימנעו מלהורגה ע"ש, ובס' תפארת הגרשוני סו"פ נח כ' מטעם שנברא מן המים ושנינו בכלים פי"ז מי"ג כל שבים טהור, ועי' ב"ר פ"ז, חית הארץ זה הנחש, ועי' ס' נר למאור ובפרד"י ח"ב במלואים (דף תט"ו.):

פסוק ל

והלטאה ת"י ושממיתא וכ"כ בערוך שממיתא, ובמשלי (ל' כ"ח) שממית בידי' תתפש והיא שפין בל"א, ובערוך סממית הביא הגי' סממיתא בסמך, ונזכר בשבת (ע"ז:) ופחדה ואימתה על העקרב, וזה השרץ יתנועע זנבי' מאד אחר חתיכתו כ"כ הר"מ בפי' המשניות אהלות פ"א מ"ו והביאו התי"ט שם, וכ"כ רש"י בחולין (כ"א.) ד"ה כזנב, וב"ב (קמ"ב.) ד"ה ומשני, וע"ע סנהד' (ק"ג.) אמון העלה סממית, ועי' ס' נתינה לגר:

פסוק לב

במים ערש"י ורא"ם וק"א, ומה שהאריך בלימודי ה' סי' ו':

שם) כל כלי אשר יעשה מלאכה, ועניני כלי קדש עי' מקור ברוך (דף תתכ"ד:)

פסוק לג

כלי חרש הגה"ק מקאצק ז"ל, אמר כ"ח מטמא רק מתוכו, כי טומאה הוא על כלי חשוב, ולא על פשוטי כלי עץ, וכ"ח אין לו חשיבות רק מה שיש לו תוך ונוכל להשתמש בו, ומטמא רק מתוכו, עי' בשיח שרפי הקודש ח"ג אות תנ"ה, וח"ד אות ט"ז - ואין לו היתר במקוה רק מתוכה דכ"ח נעשה מאדמה של"הלו חשיבות ורק יתחיל מעת שנעשה כלי

ויש לו תוך, דבלי תוך אינו כלום, אבל כלי מתכות הי' קודם קצת חשיבות אף בלי תוך ומטמא מגבו, לכן אדם יסודו מעפר וסופו לעפר, כל החשיבות רק התוך ומטמא רק מתוכו ואין לו טהרה רק שבירה, לב נשבר ונדכה, וע"ע בנפלאות חדשות: והדין כלי עם מים בתוך כ"ח אף שהכלי לא נטמא המים נטמא, מטמאך לא טמאוני ואתה טמאתני, בכלים פ"ח מ"ד, ור"מ פי"ג ה"ג מכלים, ובפסחים (י"ז:) פלוג' בטומאת משקין לטמא טומאת כלים אי הוי דאו', ובתפא"י שם הק' להר"ם פ"ז ה"ד מאה"ט דרק משקין שנטמאו מאב הטומאה מטמא כלי, והרי הכא המשקין נטמאו מתנור כ"ח, וכ"ח א"א שיהי' אה"ט (כעירובין ק"ד: ור"מ פ"ה ה"ו מטו"מ) ואיך פסק הר"מ כמשנתינו, וי"ל אע"ג דאין כ"ח נעשה אה"ט לטמא אדם וכלים עכ"פ לענין ראשון ושני נעשה אה"ט, דלא גרע מאוכלין עש"ה: ועי' ס' תורת צבי שהביא רש"י פסחים (ל"ג:) דכל שהוא מקבל טומאה, ותוס' כ' דהכשר אינו מקבל בפחות מכביצה, וה"ר מת"כ בכ"ח ואותו תשברו, אותו אתה שובר ואי אתה שובר אוכלין לטהרתן, ואי מקבל טומאה בכ"ש פשיטא דל"מ שבירה., והא דת"כ שאוכל מטמא בכ"ש אסמכתא היא, ובמח"כ המשל"מ הי' זאת בהעלם ממנו בהל' כלים פכ"ג ה"ט שנסתפק בזה אי מהני שבירה באוכל כביצה שיטהר מטומאתו ע"ש, וי"ל שמל"מ איירי שנפחת חציו ולא נשאר בעולם אלא פחות מכביצה, והת"כ מיירי שישנם בעולם ב' החצאין, וגם י"ל דת"כ קאי על לכתחילה שאסור לשבור אוכלין טמאין כדי שיטהרו דוגמת אין מבטלין איסור לכתחלה, אבל מלשון ת"כ לא משמע כן: ובאמת אף באיסורין אף להפו' דאין מבטלין לכתחלה מה"ת, עי' שאילת יעב"ץ ח"ב סי' קל"א בפוגם את האיסור כדי להתירו אי הוי בכלל מבטל איסור לכתחלה ע"ש, וביד אפרים סי' צ"ט ס"ה כ' דדוקא לענין ביטול שטעם האיסור בעצמות עדיין ולא פקע ממנו האיסור אלא לפי שאכלו ע"י תערובות אין טעמו נרגש ואמרי' לכתחלה אסור, משא"כ כשעשאו פגום שפקע איסורו מיני' בעצמותו וכשבא לתערובות כבר פגום מותר, וכ"כ בפירוש בשו"ת חכם צבי סי' ק"א דלבטל דבר פגום לא מקרי מבטל איסור, ופלא על בנו שלא הביא דברי אביו ז"ל: ועי' גור אריה ראה (י"ד ג') הא דילפי' מטיל מום בקדשים מל"ת כל תועבה, דענין התועבה הוא מה שנתכוון להתיר הבכור מה שאסרה התורה עש"ה והוא אותו הרעיון, ויהי' ראי' מזה לאיסור ביטול לכתחלה מה"ת ובתוס' פסחים (כ"ב.) ד"ה הרי כ' דדם לאו בכלל בשר דאל"כ מה פריך והרי דם, הא י"ל כשהותרה נבלה דמה נמי הותרה, והק' בצל"ח דילמא באמת הוי בכלל נבלה, ומ"מ אין ראי' דמותר בהנאה דכוונת התורה שיבשלנו תחלה ובתר הכי ימכרנו, להדיעות שדם שבישלו מותר, ולהנ"ל י"ל דכל הענין התרת איסור לכתחלה באיזה אופן שיהי' אסור מה"ת, ולא יתכן כוונת הכ'

שיבשלנו תחלה דהרי אין רשאי לעשות כן: וגם לשי' רש"י ע"ז (מ"ו:) דבאיסורי הנאה לא מהני שינוי, ולמ"ש המפו' ענין היתר דם שבשלו הואיל שנשתנה א"כ לס"ד דדם אסור בהנאה שוב דם שבשלו אסור וכמובן, ועפרד"י וירא (דף קכ"ד:, ובשלח ק"ז:) הרבה חדשות: וברמב"ן פל"ד דאפי' לקבל טומאה בעינן כביצה, אכן בר"מ פ"ד ה"א מטומאת אוכלין ס"ל דמקבל טומאה בכ"ש אפי' שמשום או חרדל, והוא פלוג' רש"י ותוס' פסחים (ל"ג:) וכמ"ש לעיל ובמל"מ שם נסתפק למאן דצריך כביצה אם ב' חצאי בצים נטמאו כל אחד בפני עצמו וחזרו ונצטרפו אי טמאים, או דילמא, כיון (דבשעת קבלת טומאה ל"ה כשיעור נמצא דלא קבלו טומאה, ומר"ש פרה פ"ח מ"ו משמע שטמאים, ועי' עוד מל"מ פכ"ג ה"ט מכלים, וע"ש אי בפחות מכביצה מקבל טומאה מדרבנן, וע' ברי"ט אלגזי בכורות ה' חלה אות ב' ד"ה ואולם מ"ש בזה, ובענין בחצי שיעור אי מקיים במצוה עש"ה, ועמ"ש בפרד"י ויקהל (דף שע"ט.), ובזבחים (פי"ג מ"ב) א"ל אף טמא שאכל טהור כיון שנגע בו טמאו בו, ולהנ"ל ק' דיש משכחת שנגע בפחות מכביצה, דלענין אכילת קדשים הוא בכזית היינו חצי ביצה, והוכיח מזה בשער המלך בפ"ו מברכות דבקדשים לכ"ע מקבל טומאה בפחות מכביצה משום חיבת קודש, ועמנ"ח מ' ק"ס מכל טומאת אוכלין ומשקין:

פסוק לד

אשר יבא עלי' מים, עי' חינוך מ' ק"ס טעם הכשר מים שתורה לא תחשב רק בדבר גמר מלאכתו כמו פירות לענין תרומותומעשרות וחלה עד שתתגלגל הקמח, ודרך בנ"א בפירות להדיחן מעפרן טרם שיאכלו אז הם גמר, ומשום זה צ"ל שהודחו ברצון הבעלים ועשאו מאכל, וטומאה רק במיוחד למאכל אדם, וגם אסורי הנאה כגון בב"ח וכו' מתטמאין טומאת אוכלין, ועתו"ס סוטה (כ"ה:) ד"ה לאו, שהק' למה לא נימא כתותי מכתת שיעורי' אי בעי שיעור בקבלת טומאה, ועפר"ח אה"ע סי' קכ"ד: ואוכלים אין מקב"ט עד שנעקרו מקרקע, וכן בע"ח אין מקבלים טומאה, וכן ידות האוכלין מקב"ט ונטמא כל האוכל, וגם שומר לפרי כקליפה מטמאין ומצטרפין לשיעור, ובתרומה יכול להיות שלישי לטומאה ובקודש רביעי, ואין וכל נעשה אה"ט לעולם ואפי' נגע במת נעשה ראשון, ודעת תוס' פסחים (י"ז.) ד"ה רביעי דרק לטמא אדם וכלים, אבל לאוכלים ומשקים נעשים אה"ט לעשות מנין, ואין אוכל מקב"ט מאוכל אחר מה"ת ואין מקבלין טומאה רק אם הוכשר בא' מז' משקין, ואף שהם נגובין השתא, והם מים טל שמן יין חלב דם ודבש, ובחינוך מ' ק"ס ור"מ פי"ב ה"א מטומאת אוכלין דבעי בהכשר רצון בעלים, ובכ"מ הביא מרשב"א דלא בעי רצון בעלים ורק אפי' רצון אחרים, ועמל"מ פכ"ד

ה"ז מכלים: ועקצה"ח סי' ת"ו סק"א דקדשים קלים ממון בעלים, ורק בשלמים מועיל הכשר בעלים ולא בשאר קדשים, ועמנ"ח בזה ובחת"ס יו"ד סי' ל"ט הסכים לקצה"ח - ועל הקצה"ח הקשו מר"מ פ"י הי"ז מטומאת אוכלין פרת קדשים שהעבירה בנהר ה"ז מוכשרת, ובכ"מ הביא מפסחים (י"ט.) ויקשה היאך יועיל הכשר הלא חטאת לכ"ע ממון גבוה. ובמנ"ח ק"ס הק' מסוכה (ל"ה.) אתרוג של מע"ש לא יטול משום שמכשירה כו', ולמ"ד מע"ש ממון גבוה היאך חל ההכשר ע"ש, ועוד יותר ק' דהר"מ פ"ח ה"ב מלולב כ' באתרוג לא יטול שמכשירה ובמע"ש פ"ג הי"ז פסק מע"ש ממון גבוה ועכצ"ל דס"ל כשי' רשב"א דלא בעי בהכשר דעת בעלים: ובעיקר קו' הנ"ל נהי דסבר הר"מ דבעי דעת בעלים, רק בדבר שיש לו בעלים לא מהני אם אחר נתן עליהם מים דומי' דכי יתן מה יתן דניחא לי', אבל בדבר שאין לו בעלים שפיר חל ההכשר של כל אדם כל מי דניחא לי' - ומה שר"ל הקצה"ח שמדמה הכשר להא דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, לא דמי דדוקא לאסור אינו יכול אם הוא של הקדש, אבל שפיר חל ההכשרה של כל אדם, ורק אם נפל עליו מים בעצמו לא חל ההכשר דבהכשר בעי כוונת האדם וא"ש כל הקושיות ובאבני מלואים בשו"ת סי' כ' הביא גנת וורדים סי' קל"ו דבמס' מכשירין דבעינן דניחא לי' בהכשר מים ושמח בהן, אבל אם אין לו שמחה אע"ג דאינו מיצר ואין לו הפסד בהכשר זה אינו מוכשר, ובכל"ח כאן אות ט', ואמרי הצבי ב"ק פ"א אות נ"ב ובקונ' פלפול חברים שם האריכו מאד ברמב"ם וקצה"ח הנ"ל וברשב"ם ב"ב צ"ז הא דבעינן בהכשר ניחותא דבעלים דוקא, בהכשר מים ולא בהכשיר ע"י שאר משקים, ועמ"ש במאסף עמק המלך ש"ג סי' נ"ח. ועשו"ת אור המאיר סי' כ"ח שחידש ע"פ ת"כ שמיני דמי תלתים אינם מכשירין מפני שיש להם שם לוי, וממילא גם פושרים אינם מכשירים ע"ש, ואמנם במח"כ מבואר במכשירין פ"ב מ"ב דזיעת המרחץ מכשיר הרי דאפי' חמים ופושרים מכשירים, אך מבואר עוד דמים פושרים נקרא שם לוי, בפרה פ"ח מ"ט דמלוחים ופושרים פסולים לפרה, וברי"ש כ' משום שיש להם שם לוי ע"ש, ועי' בפרדס מזאוויערצע חוב' ב' ח"ג סי' י"א, וחוב' ג' ח"ג סי' ס"ה, וחוב' ד' סי' ל"ד בזה מהחלקת יואב ז"ל ע"ש אריכות: ומשקים טומאת עצמם מה"ת, אבל לא לטמא אחרים, ועצל"ח פסחים סוגי' דר"ח סגן הכהנים אות ס"ט וע"ב - ומשקה בית טבחיי' היינו דם ומים שבעזרה אין מקב"ט ואין מכשירין ומשקה יש להם טהרה בהשקה דהוי כזריעה, ובמים של קדשים ל"מ השקה, וכלים מקבלים טומאת מגע ולא במשא, ורק מאב הטומאה ונעשה הכלי ראשון, אך מדרבנן משקים מטמאין כלים ונעשים שניים. וכלי זכוכית מטמאים רק מדרבנן, וכלי עץ העשוי לנחת שאין מטולטלין אין מקב"ט,

ער"מ פ"ג ה"א מכלים, והראב"ד כ' דרק אם אסורים בטלטול כשלחן של מקדש, אבל כל שרשאי לטלטל אין זו כלי עץ העשוי לנחת ובטורי אבן סוף חגיגה (כה:) תמה עלי' ממגילה (כ"ו.) בי כנישתא כו' ובמנ"ח מ' קס"א תי' דהתם מיירי לענין חציצה, והביא במל"מ פי"ב הכ"ד מכל"מ דמה"ט אינו מטמא אף דמדרבנן מטמא מ"מ חוצץ: וכלים שבירתן מטהרתן ואם חזר ועשה כלים מקב"ט מהשתא, ואין חוזרין לטומאתן הישינה חוץ מכלי מתכות ורק מדרבנן, ובצל"ח סוגי' דרחסה"כ אות קל"ב חידש הא דאין כליממקבלים טומאה רק מאה"ט ולא מראשון רק בכלי חולין, אבל כלי שרת דחבה"ק משוי להו אוכל אף כלים דינם כאוכלין ומקבלין טומאה מראשון ושני, ובמנ"ח הק' עליו דא"כ לא יהי' מהני טבילה דבאוכלין ל"מ טבילה, וזה היפך מש"ס בכ"ד ובסוף חגיגה כלי מקדש טעינן טבילה, וסיים דרק בעצים ולבונה דהוי אכילת מזבח ולא בכלים:

פסוק לה

יתץ ערמב"ן, יש הבדל בין לשונות שבירה נפוץ נתוץ הרס וכדומה, פעל שבר יצדק רק בדבר תלוש ששוברו לשנים או כלי שנשברה עד שלא תצלח עוד למלאכה וכן כל דבר שמחובר מחומר א' ואם משבר הכלי לחלקים דקים ישמש בל' נפוץ הדק כתית, אבל נתץ והרס הם רק בדבר מחובר ע"י בנין, ההורס מקלקל צורת בנין לבד ובנותץ משחית גם חמרו, ויצויר נותץ גם אם החלקים הניתצים נשארים מונחים במקומם, אבל ההורס מסיע החלקים ממקומם, תוה"מ סי' קל"ט, ואילת השחר סי' תמ"ח, - ומלשון נתיצה ע"ע בתפארת ישראל נגעים פי"ג מ"ה בבועז:

פסוק לו

אך מעין ובור, יש הבדל בין עין ומעין, העין הוא הנמצא בעומק קודם שיתפשטו המים חוצה, והמעיין מציין נביעת המים לחוץ - ויש הבדל בין מעין ובין באר, שהבאר בעומק ולא מעין, ויש הבדל בין באר לבין בור, הבור מים מכונסים ובאר מים נובעים, תיה"מ סי' קמ"ד ואילת השחר סי' תס"ח, ועי' אה"ע סי' קכ"ח ס"ה, אם יש בארות נובעים, ואם כתב בגט דיתבא על מי בורות כשר, ועב"ש סקט"ז, וגט פשוט סקנ"ב ועפרד"י ח"ב במלואים (דף תל"א.) בזה:

שם) ברש"י שלא תאמר ק"ו וכו' וברא"ם ועוד היכן מצא ק"ו וכו', עי' בנדרים (ע"ה.) ותמצא כה"ג, וראיתי בשו"ת חת"ס יו"ד סי' רי"ג בשם קדמון א' שהק' הלא המים מתטמאים מהטובל בהם וחוזרים ומטמאים הטובל, ואפי' למ"ד לטמא אחרים או דאו', רק טומאת עצמן יש בהם, מ"מ הוי חוקה טפי מפרה אדומה זו שיטהר הטובל ויטמא המים, אע"כ קרא סמך אסברא חיצונה שירחץ במים שאינם מתטמאים, ומבוארים בקרא דאך מעין ובור מקוה מים יהי' טהור, נמצא שצריך שיהי' טהור ואינו מקבל טומאה,

דהיינו מה מעין בידי שמים אף מקוה בידי"ש, ודוקא מעין אף בזוחלין, ומקוה דוקא באשבורן שאין מקבלין טומאה ויש לו דין מחובר אותן מים כשרים וירחץ בשרו במים, אבל כל שמקבל טומאה, אין הטמא עולה מטומאתו, א"כ בשלג וכפור דאין בהם קבלת טומאה טובלים אפי' הויתו ע"י אדם, ואפי' שאובים בכלים שאינו מתמעט מדומי' דמעין, וא"נ נמוח אח"כ ונעשה מים ומקבל טומאה לא מיפסל שתחלת הויתו הי' ע"י אדם, ז"א דפנים חדשות בא לכאן, דמעין הי' לא אוכל ולא משקה, ועכשיו נעשה משקה והו"ל כאלו נעשה מקוה ממילא עש"ה: ובחלקת יואב קמא יו"ד סי' ל"ב כ' דין חדש דידוע דטהרת המקוה אינו מכח פעולת המים, רק מכח המקום דתרגם של מקוה הוא בית כנישת מיא, ודוקא מעין המים שבו מטהרין ולכך כשרין אף בזוחלין, אבל במקוה הטהרה שבו הוא רק מה שהמקום היא בית כנישת מיא, ולכך צריך בו אשבורן דוקא, ומטעם זה נר' דהיכי דהדבר עומד שיוצא המים מהמקום אינו מטהר כלל כיון דהמקום אינו בית כנישת מיא עש"ה, ועי' שערי תורה ח"ב סי' י"ג - וראיתי בירחון אהל מועד ש"ב סי' קס"ז הק' על רש"י כאן שאם יגע בעודו במקוה בשרץ או בשאר טומאה יטמא, וק' הא ע"כ מיירי שגופו הי' תחלה בתוך המים, דאל"כ ליכא ק"ו דהא מקוה לא מטהר אלא כשהי' כל גופו בתוך המים, וכן הטומאה דאם הי' מקצתו בחוץ ליכא ק"ו, וע"כ ששניהם הם בתוך המים ממש, וק' אמאי לא הוי טומאה וטהרה בלועה כמו שתי טבעת, ומ"ש מעובר מת במעי אמו דהוי בלוע, ואי"ל דבמים כיון שנראה בתוכו ל"ה בלוע, ז"א חדא דמשכחת מים עכורים, ואפי' בצלולים סו"ס ל"ה דועל פני השדה, דר' ישמעאל יליף דעובר במעי אמו טהור, וי"ל דבלוע ל"ה אלא בשבלוע בתוך דבר גושי ולא בתוך דבר לח ונוזלי ושם בש"ג סי' ס"ה כ' ע"פ תוס' חולין (ע"ב.) ד"ה גזירה, דהא דר' ישמעאל אינו ענין לטומאה בלוע, אלא כל שהוא במעי אמו אינו מטמא אף אם הוציא ידו דלאו בלוע הוא: עי"ל דבר"מ פי"ד ה"ד מכלים, והובא במנ"ח מ' רס"ג אות ג', דאין דין בלוע רק בבלוע בבע"ח, ובר"מ פ"כ ה"ב מטומה"מ וכ"מ, ועי' משנה אחרונה במשניות ווילנא פ"ה ה"ה מכלים, ומ"מ לפי טעמו נר' דטומאה במקוה וכ"ש האדם לאו בלוע מקרי, אך הראב"ד לא ס"ל כן ע"ש, ובסי' רצ"ז העיר דאף במקוה משכחת לי' בגוש כזבחים (כ"ב.) מטבילין ביבחושין אדומים וביו"ד סי' ר"א סל"ג, ועי' מקואות פ"ז מ"א דעושין תחלה מקוה בשלג וה"ה בכפור וברד, ובזה בלוע בגוש, אך ישלחלק דלא מקרי בלוע בגוש רק בלוע בין הרבה גושים נפרדים ע"ש אריכות: ובשם הגה"ק מאסטראווצא ז"ל שמעתי הא דמקוה שיעורו מ' סאה דגימ' "מי מקוה" עם המילוי כזה, מם יוד מם קוף ואו הה, עולה שפ"ט גימ' "ארבעים סאה", ועי' פרד"י פקודי (דף שע"ה:) מענין תתק"ס

שיעור מקוה, ובריה בטילה לירושלמי תרומות ע"ש שהארכתי, והרה"ג מנאלין שליט"א ר' חנוך טשארניטשפקי כתב לי לעי' בס' מנות זהב פ' מצורע (דל"ט:) ויד שאול ר"ס ר"א בשם הריב"ש וחת"ס יו"ד סי' ר"ט, ועי' תשובות הרי"מ בחי' ריש ברכות דטהרת הערב שמש הוא ענין השקה שהדברים חוזרים אז אל שורשם עש"ה, ובגליוני הש"ס ריש ברכות כ' דטהרת טבילה ג"כ ענין השקה, וביטול במים המחוברים לקרקע דהם כקרקע עולם, ונמצאו כל עניני הטהרה השקה וטבילה והערב שמש כולם מעין השקה, וע"ע גליוני הש"ס זרעים כ"ג אות קע"ד, הא דל"ו צדיקים בסוכה (מ"ה:) ע"פ ירושלמי מע"ש פ"ד ה"א אין פודין מע"ש אלא עד ל"ו בשיווי ע"ש, ומשמע דא' מל"ו אין לו חשיבות לעצמו ומתבטל אל הל"ו דהוא קודש, וצדיק א' שקול ככל העולם נמצא העולם א' מל"ו צדיקים ומתבטל אליהם ונתפס הוא בקדושתו ולכך יש לו מציאות עש"ה, וי"ל דזה ג"כ ענין שיעור ט' קבין דטבילה במקוה מ' סאה ר"מ קבין דהם תתק"ס לוגין כירושלמי, וט' קבין דהוא ל"ו לוגין ג"כ הוא ענין ביטול כנ"ל, ושניהם ענין ביטול במספר הלוגין אלא זה בתתק"ס וזה בל"ו, וע"ל בפסוק מ"ב: וח"א כתב לי דבברכות (ל"ג.) ברש"י כשערוד נושך אם ערוד קודם למים מת האדם וכו' דבסנהד' (ס"ז:) וברש"י מכשפות נבדקין על מים חמין ונימוחו, ובס' שפתי כהן סו"פ ויצא (מ"ב:) ויעבור אחריו שיעקב פחד שמא עשה לו לבן כישוף ועבר בנהר לבטל, דהנה גזירת מלך דמים יהי' טהור כמו שהשליט מים על ביטול כח טומאה על כחות הטומאה, ובברכות שם אין ערוד ממית אלא החטא, וכשנחש נושך מעורר דין על עצמו וכח שרשו נמצא האדם והנחש נתונים בדין מי חטא יותר מי יחיה ומי ימות. ועל מי יחול מדת הדין, ומים רומז למדת חסד השולט על מדת הדין והם הבוררים מי לחיים ומי למות, ומזה נשתלשלה הסגולה למים גשמיים דמי שקדם למים אות הוא שממנו סרה מדת הדין וחלקו בחיים:

פסוק לז

רמב"ן כ' הטעם הכשר דלכלך השרץ ידבק במאכלים הלחים ולא ביבשים. ורשב"ם כ' דנתינת מים תחלת תיקונם וכ"כ רש"י בפסוק ל"ח, ועי' בס' לקח טוב מהר"י ענגעל ז"ל בהוספות לכלל ח', שהביא הא דחולין (קי"ח.) פירות שלא הוכשרו כתנור שלא נגמרה מלאכתו דמי וצ"ע על רמב"ן בזה, וע"ע במשנה אחרונה על מס' מכשירין ריש פ"א במשניות ווילנא: וברש"י למעוטי מחובר ובתיב"ע באורחא די יזדרע בנוגבי' דכי הוא, וכוונתו למ"ש במנחות (ע':) כדרך שבנ"א מוציאין לזריעה, ובפי' יונתן כ' פי' ביבשה ואלו הי' בשעת זריעתן במקום לחים א"כ נמצא שהם טמאין דתלושין הוי מקבלין טומאה, ות' באורחא פי' בדרך סלול שבנ"א הולכין שם ומייבשין הקרקע עכ"ל, ובס' בית

האוצר ח"א כלל ע"ב כ' דלא ידע פירושו וגם תיבת בנוגבי' לא ידע פירושו, והפי' הפשוט שאם תפול נבלה על הזרע ביבשותו היינו בעוד שלא בא עליו מים ולא הוכשר טהור הוא, וזה לעומת זה מ"ש לאחריו וכי יתן מים על זרע וגו', ות' וארום אין מיתייהב מוי על בר זרעא ויפול מנבלותהון עלוי ברוטבא מסאב הוא, שם ת' ברוטבא היינו בלחותו, ולעומת זה ת' כאן בנוגבא והיינו ביבשותו, ומה שת' ברוטבי' אע"ג דגם אם המאכל כבר יבש בשעת נגיעת טומאה נמי מקבל טומאה, אם רק הי' עליו מים מקודם, עי' ברמב"ן דעיקר קבלת טומאה רק כשהמאכל לח ממשקה שעליו בשעת קבלת הטומאה, אלא דעשהו התורה הרחקה יתירה לטמא המוכשרים במים ונגבו כדי שלא ניתן דברינו לשיעורין: וש"ב הרב הגאון ר' ליבל אייזנבערג נ"י האבד"ק לאסק, הובא בשו"ת חדות יעקב תנינא סי' קמ"ה אות ח' תי' הת"י דכוונתו ברוטב קאי על הנבלה לחה ולא יבשה, כנדה (נ"ד:) ובת"כ על הפ' ומנבלתם דנבלה מטמא רק כשלחה ולא יבשה ע"ש, אבל ז"א דלפי דבריו שמוסב על הנבלה הי' צ"ל מרוטבה לשון נקבה, ומה שת' מרוטבי' ל' זכר מורה שמוסב על הבר זרעא, וכבר העיר בזה בס' אהבת יהונתן בהערות מהרב מגאלין נ"י, ועי' שם בקונטרס דברי חכמים (דף קמ"ב.) ומהאריכות לא העתקתי. ובר' בחיי חקת הביא מתני' דמכשירין דז' משקין, והביא סמך למים מקרא ויוצא מים ומקרא השקינו מעט מים, ותמוה דבתוספתא שבת פ"ט הביא סמוכין לששה משקאות אבל מים א"צ סמדמפורש בקרא ונתן מים על זרע דעיקר הכשר במים כ', ובחדות יעקב שם אות כ' השיב דגם ר' בחיי ל"צ סמך למים, ובעצמו כ' על קרא ונתן מים מכאן למדו חז"ל שאינו מקב"ט עד שיוכשר במים, ובפ' חקת כוונתו לענין קבלת טומאה, וס"ל כרמב"ם פ"א ה"ד מטו"א דז' משקים מקבלים טומאה מה"ת ושאר משקים אף טומאת עצמן אין להם, ועכ"מ, ולמ"ד טומאת משקים מה"ת מפרשינן הקרא כל אוכל אשר יבא עליו מים יטמא האוכל, וכל משקה אשר ישתה בכלי יטמא המשקה, ועי' רא"ם וא"כ מה שמשקה טומאת עצמו יש לו אין זכר למים וצריך סמך שנקרא משקה, וכן מייתי מתני' דמכשירין דז' משקה הם, וממילא נכללים כולם בקרא דכל משקה יטמא וצריך סמך שמים ג"כ משקה לקבלות טומאה אבל להכשיר א"צ סמך למים כלל, ותוספתא מיירי מהכשר ומה שהקשה על רב"ח חקת שהביא יין משקה דכ' יין ושכר אל תשתה, ולמה לא הביא מקרא דם ענבים ומשתה חמר (דברים ל"ב י"ג) י"ל דלהכי הביא מקרא דיין ושכר דבנזיר (ד'. וכריתות י"ג.) מקשינן שכר שכר לנזיר דחומץ יין בכלל יין, וס"ל לרב"ח דגם לענין הכשר חומץ יין כיין, ועי' באר היטב או"ח סי' קנ"ח שחומץ יין הוי

משקה, ואם הטביל בחומץ צריך נט"י, וי"ל דגם לענין הכשר כן. להכי הביא מקרא דיין ושכר, ועי' משנה אחרונה מס' מכשירין פ"ו מ"ד עש"ה:

פסוק לט

הנוגע בנבלתם יטמא, נבלה אב הטומאה וכזיתו מטמא אדם וכלים במגע וכ"ח באויר, ומטמא אדם במשא לטמא בגדים, ובהמה וחיה המותרות או אסורות שמתו, בשרן מטמא בכזית, ושחיטת בהמה וחיה טהורה מטהרות אותן, ואפי' שחיטת חולין בעזרה וקדשים בחוץ מטהר אותן מנבלה, וכל שאירע פסול בשחיטתה או מתה מאלי' הוא נבלה, והכלל כל שנפסלו בשחיטתה נבלה, ובהמה וחי' טמאה אין שחיטתה מטהר מידי נבלה: וחידוש ראיתי ברש"י ב"ק (ע"ח:) ד"ה דבר המעכב בשחיטתה דהיינו דבר שאם נוטל הימנה נעשית נבלה מחיים כגון ושט או קנה כו' או כבד או א' מן המעיים כו', והוא תימה דהא ניטלה כבד והמעיים ל"ש נבלה כלל רק טריפה לחוד, ואיך כ' רש"י דהוה נבלה, וגם גבי ושט אין זה פשוט דהוי נבלה, ועש"ך יו"ד סי' ל"ג סק"ה, ומצאתי במנ"ח בהשמטות למצוה ע"ג שהק' זה ונשאר בצע"ג, וכן ראיתי שהק' זה בשואל ומשיב תנינא ח"ב סי' מ"ו, והביא דרש"י סותר עצמו מקידושין (נ"ז.) בתד"ה שמטה, דבושט רק טריפה אף לאחר מיתה וג"כ נשאר בצ"ע: וכעת ראיתי שזקיני הגאון מלאסק ז"ל נשאל בזה בשו"ת הרד"ד אה"ע סי' מ"א, והשיב דרש"י מסיים דלא מתיר לה שחיטה וזה שפת יתר רק באמת נחלקו בפי' דברי רבי, מהם אומרים דוקא נבלה אבל טריפה ל"מ מעכב בשחיטה כיון דמטהר להוציא מידי נבלה, והרשב"א חולק שם דאף בטריפה מקרי מעכב בשחיטה, ורש"י ס"ל כוותי' רק דתלי' בפלוג' רבנן ור"ש, דלרבנן דשחיטה שאינה ראוי' הוי שחיטה, מקרי טריפה לא מעכב בשחיטה, ולר"ש דששא"ר ל"ש שחיטה לאו דוקא נבלה, וא"כ כיון דאמרו בחולין (פ"ה.) ראה רבי דברי ר"מ באותו ואת בנו ודבריו של ר"ש בכסוי דם ועתד"ה דנין, מיהה רש"י נסתפק כהי מיניי' סבר רבי בדו"ה, לכן פתח בנבלה מחיים כגון ושט וקנה וירך וחל דהוי לכ"ע, ואח"כ כבד וב"מ דאי סבר כר"ש ג"כ כיון דלא מתיר השחיטה פטור מדו"ה, וז"פ וע"ע בזה בשו"ת עני בן פחמא יו"ד סי' ה': טומאת מגע אינו מטמא בבית הסתרים ומשא מטמא, אבל טומאה בלוע אינו מטמא כלל ואם נבלע הטומאה בתוך מעי', אע"פ שהטומאה עדיין בו יכול לטבול וטהור כי הוא טומאה בלוע, ונבלת עוף טהור אין מטמא במגע ומשא, אלא בתוך בית הבלוע ושיעורה בכזית, וגם מטמא בגדים וכלים שנושא בהם בשעה שנבלה בבית הבלוע, וגם אם נוגע באוכלים נעשים ראשונים, והכורך כזית נבלת עוף טהור במאכל ובלעו אע"פ שלא נגע בגרונו טמא, דמין במינו אינו חוצץ, אבל אם כרכו בסיד חוצץ, ועי' מל"מ פי"ד הי"ב ממ"א.

אבל נבלות עוף טמא אין לו טומאה אפי' בבית הבלוע רק טומאת אוכלין, ובמנ"ח מ' קס"א כ' דנבלות עוף טהור דמטמא בבה"ב, אף אם לא אכל הכזית בב"א ושהה בכדא"פ מצטרף, ובמשהו האחרון שנשלמה כזית נטמא ונטמאו הבגדים וכלים שנוגע, וגם אם אכל. חצי זית והקיאו וחזר ואכלו דחייב דהנאת גרון איכא, כן כאן הוי אכילה ובגליון מנ"ח כתבתי דכתב כן בחת"ס או"ח סי' ק"מ, וע"ע כהגר"א טהרות פ"א מ"ג דאין טומאת נבלות עוף טהור רק כשהוא כזית יחד בבית הבלוע, ובמנ"ח הק' דבזבחים (ע'.) מבואר כיון דחידושאפי' ביותר מכא"פ מצטרף, ובחולין (ק"ג:) מבואר להיפך גם חלקו מבחוץ כיון דחידוש צריך דוקא בב"א, ולא תירץ כלום, וקדמו בחת"ס שם בסי' ק"מ ותי' דבהא פליגי, שמעתתא דחולין ס"ל סתם אכילה בכזית והלמ"מ דסגי בצירוף כדא"פ ובאבר מן החי ובכל מקום שהוא חידוש אין בו אלא חידושו, וצריך להכניס בפיו כולו בבת אחת, ובזבחים ס"ל סתם אכילה בכל שהוא ואתי הלמ"מ דעכ"פ צריך לאכול באכ"פ, ובמילי דחידוש סגי לכה"פ בכל שהוא בצירוף כל היום ואפי' כזית לא הו"ל למבעי' ועכ"פ בכא"פ סגי לצרף המשהות אפי' כל היום, וע"ע בזה בשו"ת חבלים בנעימים ח"ב סי' מ"ג, ועי' לעיל בפסוק ח', וע"ע בשו"ת זיו הלבנון סי' כ"ו ליישב הסתירה הנ"ל ע"פ פלפול ומהאריכות לא העתקתי עש"ה:

פסוק מ

והנושא רש"י תחבה לו חבירו בבית הבלוע, עי' ברא"ם ובנדה (מ"ב:) ומהרש"א עה"ת בזה:

פסוק מא

לא יאכל ערש"י ובשו"ת ערוגת הבשם או"ח סי' ע' בענין קטן אוכל נבלות:

פסוק מב

כל הולך על גחון רש"י זה נחש, חולין (ס"ז:) ובראב"ע על פסוק (בראשית ג' י"ד) על גחונך תלך, ו' רבתי, אמצע התורה באותיות רמז לתורה שניתנה בו' סיון, ועוד רמזים עי' בנחל קדומים. וראיתי בשם אדמו"ר מגור שליט"א ע"פ צחות אם למד חצי תורה יוכל עוד להתגאות ולילך בבטן. שלמד הרבה, אומרים לו שישפיל עצמו לא "בטן" ורק גחון, וכן אומרים בשם החי' הרי"ם ז"ל במשלי (ט"ו ט"ו) כל ימי עני רעים, ובכתובות (ק"י:) והאיכא שבתות ויו"ט. שנוי וסת תחילת חולי מעים, אין עני אלא בדעת, נדרים (מ"א.) וכל ימיו אין לו הרחבת הדעת, ומקשה והאיכא שבתות ויו"ט, דאז כל ישראל זוכה למקצת דעת ונתעלה עצמו קצת, והי' צריך להיות לו הרחבת הדעת אז, והתירץ שנוי וסת תחלת חולי מעים, לפי שירגיש עצמו מעט למעלה מתמיד, מחלה כזה שישיג "בטן" וידמה שהוא גדול במעלה, וזה מחדש לו רע - עוד ראיתי כשאדם יתגאה כמו שתמונת

"וי"ו" (עי' מגילה (ט"ז: וב"מ פ"ז.) וי"ו בזקופה כמורדיא דלברות ערש"י), מראים לו "נחש" שקודם הקללה הלך בקומה זקופה כאדם, ולפי שהתגאה לפני בוראו נעשה נמוך לילך על גחון: וראיתי בס' משנת רבי יעקב מהג"ר יעקב שור ז"ל אבד"ק קוטב בעהמח"ס דברי יעקב פרק ד' אות ב', בקידושין (ל'.) שהיו סופרים כל האותיות, ו' דגחון חציו של אותיות, דרש דרש (לעיל י' ט"ו) חציו של תיבות שבס"ת, ערש"י וסנהד' (קי"ד.) שהי' מאנשי כנה"ג, וכ"כ במס' סופרים פ"ט ה"ב, ו' דגחון צ"ל זקוף שהוא חצי אותיות של תורה, דרש דרש חצי תיבות של תורה, דרש בסוף שיטה דרש בראש שיטה, ואין שום ספק שהיו בקיאין בחסרות ויתירות כמו שהי' כתיב בס"ת שכתב משה לישראל, וס"ת ע"י עזרא הסופר ומסרו בדיוק חצי התורה באותיות ו' דגחון וחצי התורה בתיבת דרש, וע"ש ו' דגחון מהאי גיסא או מהאי גיסא, א"ל אביי וניתי ספר ואימנינהו א"ל אינהו בקיאים בחסרות ויתירות אנן לא בקיאינן, ומגיהין מס"ת של עזרא ועי' מו"ק פ"ג מ"ד, והנה בתיבות מעולם לא הי' ספק ומחלוקת שיהי' ח"ו איזה תיבה חסר או יתיר מכל ס"ת שלנו, ולכן לא נסתפק ר' יוסף רק בו' של גחון אי מהאי גיסא ולא בדרש, וכ"כ להדיא בתוס' רי"ד קידושין, וברש"י שבת (מ"ט:). אבל בתיבות ל"ש לומר דאנן לא בקיאין, ובזמן אחרון השתדלו הרמ"ה ומאירי והעמידו המסורה האמתית על מכונה, ובודאי ס"ת שלנו היא תורה שלימה כנתינתו מסיני, ועלה על רוחי לספור כל אותיות ותיבות שבתורה בדיוק היטב, ומצאתי דבאותיות שבס"ת הם ש"ד אלף ותת"ה (וכן הביא בס' עשרה מאמרות לרמ"ע מפאנו), נמצא דחציו של ס"ת מאותיות קנ"ב אלף ת"ב וחצי, והאותיות מן בראשית עד ו' דגחון קנ"ז אלף רל"ו, ואם ו' דגחון חצי תורה באותיות א"כ בהכרח היו כל אותיות בס"ת שלהם שי"ד אלף תע"ב, וזה מספר ט' אלפים תרס"ז אותיות יתירות באשר בס"ת שלנו, ואיפוא נשתרבב ח"ו טעות כזה שיהי' ס"ת שלנו חסר מספר אותיות רב כזה, ונתברר שאין ממש במסורה שלנו כלל: ועוד יפלא דמצאתי מספר כל התיבות ע"ט אלפים תתק"פ, נמצא חציו ל"ט אלפים תתק"צ, וכן מניתי התיבות מבראשית עד דרש דרש כזה מ' אלף תתקכ"א, ומעתה אם תיבת דרש הי' אצל הראשונים חצי תורה בתיבות, א"כ מוכרח שהי' ס"ת שלהם כולל מספר כל התיבות שבכל התורה פ"א אלפים תתמ"ב, ומספר אלף תתס"ב תיבות יתירות מס"ת שלנו, ובהכרח לומר כי נתהוה טעות בגמ' שלנו בקידושין ובמקום ו' דגחון צ"ל ו' "דהוא" כיהוא חצי תורה בפ' צו (ח', כ"ח) ו' דהוא של תיבה אשה "הוא" לה', ושם (ח' ט"ו) תיבת יסוד "המזבח" ויקדשהו הוא חצי התורה בתיבות, - ומזה הוכחה למ"ש הרא"ש דמס' סופרים נתחבר בדורות האחרונים, והעתק מגמ' קידושין בגירסא המשובשת מבלי

בדיקה, וא"כ א"צ שיהי' ו' דגחון זקופה ולא שיהי' דרש נכתב בסוף שיטה ודרש בראש שיטה, וגם אין להדפיס בו' דגחון כאן חצי תורה באותיות, ואצל דרש דרש כאן חצי תורה בתיבות, וע"ש עוד בסוף הספר (דף כ"ו) תשובה ארוכה בענין זה, ולא רציתי להעלות זה על הכתב בדפוס, אך יען כי המחבר הי' גאון מפורסם כתבתי זאת והרוצה לידע הדברים על בוריים יעיין שם בהספר באריכות מ"ש ראיות הרבה, ועמ"ש בפרד"י תרומה (דף רע"ג.), ולעיל (י' ט"ו) ותמצא הרבה חדשות בעזה"י: ובמגילה (כ"ט:) בני מערבא מסקי לאורייתא בתלת שנין, ועי' מבוא לפסיקתא רבתי לרד"ל שמה שאי' בסוף כל חומש ונביא "וסדריו" שאין לו שום פירוש, ולבני מערבא כל סדרה שלנו היתה ג' שלהן, וזה שנשאר לנו לפליטה מסימניהן וז"ש וסדריו - ועי' שער המסורה סוף בראשית שחלוקת הקאפיטלים אינה מקובלת אצלינו מבעלי המסורה, רק מהמצאת המעתיק הראשון שהעתיק תנ"ך מל' עברי לל' רומי וחלק לפי סברתו, ואח"כ בא בעל "מאיר נתיב" והשתמש בחלוקת קאפיטלים שמקודם ע"ש, ובס' אוצר דברי חכמים:

שם) מרבה רגלים רש"י זה נדל שיש לו רגלים מראשו עד זנבו, ובחולין (ס"ז.) כ' נדל שיש לו ק' רגלים, ואי' דנדל זכר יש לו ל"ב רגלים ונקבה ל"ד, והוא לשון גוזמא, ועפרד"י תרומה (דף רפ"א.) מענין זה ומכל עניני גוזמאות בש"ס, ובהשמטות בח"ב (דף תנ"ח:) ע"ש ותמצא רב חדשות, ובס' תוספת ברכה הביא מס' ויכוח לר"י מפריז התוכחו הקראים ממספרים המגוזמים, ג' מאות גרבי שמן העלו לעלי' (שבת י"ג:), ובפסחים (נ"ז.) ושותה ג' מאות גרבי יין - תליסר אלפי עגלים, שבת (נ"ד:), והמספר ד' מאות פרסי הרגילים בתלמוד, והמספרים. מרבה בר חנה בב"ב (ע"ג:) והשיבו הרבנים כי נאמרו בסגנון של מליצה להתפיס את רגשי השומע, וכמו שיש במקרא (קהלת ו' ו') ואלו חיה אלף שנים פעמים, ודניאל (ד' ב') לקבל אלפי חמרא שתי, וכתב לשונות של גוזמא כמו ערים גדולות ובצורות בשמים (דברים ט' א') - אז ירננו כל עצי יער (תהלים צ"ו י"ב) - וגיל גבעות תתגורנה (שם ס"ה י"ג) - גם ברושים שמחו לך (ישעי' י"ד ח'), וחז"ל אמרו דברי חכמים ל' גוזמא בחולין (צא): וכומר א' שאל להרבי מליבאוויטש ז"ל הגוזמא דביצת בר יוכני החריבה ס' עיירות. בכורות (נ"ז:) וא"ל כשנגזר שאסור ליהודים לדור נ' וויארסט מתחום. אבדו יהודים פרנסתם מאיזה מאות עיירות. וכשכתבו זאת בספר הדורות לזכרון לא רצו לכתוב בפירוש ורק ברמז שהי' מלך ברוסיא עם טפת דיו אחד חרבה, איזה מאות עיירות. וכולם הבינו זאת. אבל בדורות הבאים לא הבינו הפשט ושווקו על זה. כן בזה בזמן שכתבו זאת חכמי התלמוד הבינו על מה נאמר זאת והוכרחו לכתוב ברמז:

שם) וכל השרץ על הארץ שקץ יהי', בביצה (ו': וחולין ס"ד.) לרבות אפרוחין שלא נפתחו עיניהם, מליצה מוסריות שלא ישים האדם רעיונו ומחשבתו רק בדברים ארציים כאלו הוא עיקר תכלית ביאתו לעה"ז רק לעדן את נפשו, ואמרו שדומה לנער שנסע עם אביו לעיר גדולה אודות מסחר ובאו לבית מסעוד לאכול. וסביב השלחן ישבו אנשי הינא ושתו קאפע. וישתומם הנער על מראיתם ועל הליכם בשערות קלועים. וישאל לאביו עליהם. ויען לו. כי מארץ רחוקה הם. ובמדינותיהם ילכו כן. ויאמר הנער ברצוני לטעום הקאפע כי בודאי טוב מאוד. אחרי אשר כדאי לבוא מארץ רחוקה לשתות קאפע מפה וישחק האב ואמר: האם תחשוב כי ביאתם הנה הי' עבור לשתות קאפע ורק תכלית ביאתם לסחור מפה. אל הנער הסכל הזה דמו האנשים הדואגים לבד על החלק הגופני שבהם. מבלי לדאוג בעד הנפש להזין מזון רוחני ע"י תורה ומצות אשר רק בעבור מטרה זאת באו לעה"ז ולא לבלות הזמן בדברים גשמיים. וזה המליצה "וכל השרץ השורץ על הארץ כלומר שרץ רצוא ושב תמיד אחר דברים "הארציים" ולא יכנוס בלבו רעיון לדאוג גם בעד נפשו. "לרבות אפרוחן שלא נפתחו עיניהם" המה דומים לילדים רכים אשר עוד לא נפתחו עני שכלם. כן עיני האנשים האלה סגורים. ובחשכה יתהלכו לא יבינו כי שקץ הוא בושה וחרפה הוא לו ומתועב הוא:

שם) לא תאכלם, שקץ ובריה אפי' באלף לא בטל ביו"ד סי' ק' ובתרומות פ"י מ"ח דג טמא וכו' וברע"ב פחות מתתק"ס מותר, ובירושלמי שם שברי' בטלה בתתק"ס, וע"ש בר"ש ושנות אליהו מהגר"א, ובהגר"א יו"ד סי' ק' אות ה' משם הרשב"א דבריה בטלה בתתק"ס, ועי' בהכתב והקבלה אריכות, ולעיל בפסוק ל"ו:

פסוק מג

אל תשקצו ולא תטמאו בהם ונטמתם בה, ערש"י וא"ע ומלב"ם, ובת"כ אם מטמאים אתם בהם סופכם ליטמא בם וצ"ב, ובס' אסיפת חכמים כ' ע"פ רמב"ן פ' השוכר את הפועל הטעם שאיסור בטל בהיתר ולא היתר בהיתר, משום דאיסור אדם מבטלו ואינו מחשבו לכלום ואינו מצפה שיוסיף, משא"כ בהיתר שמצפה שיתוסיף בהיתר, לפ"ז באדם שאוכל האיסור ושביק ההיתר לאיש זה חשוב איסור יותר מהיתר ולא מועיל גבי' ביטול, וביומא (ס"ד.) נפק"ל מבם בהם, מדלא כ' כי משחתם בם. רק בהם, משמע דוקא בעיניי' לא מרצו אבל ע"י תערובות מרצה, ומבואר בם ע"י תערובות, ובהם בעין, וז"פ אם מיטמאים אתם בהם, ר"ל כשהם בעינייהו סופכם ליטמאבם אפי' ע"י תערובות, כי לדידי' אינו בטל האיסור: וביומא (ל"ט:) עבירה מטמטמת הלב, אל תקרא ונטמאתם אלא ונטמתם, וביו"ד סי' פ"א ס"ז שלא להאכיל לתינוק איסור שמטמטם הלב, ועמ"ש

הרבה ציונים בפרד"י שמות (דף י"ז.), ולעיל בפסוק ב' - ובאוה"ח כאן עמ"ש בבית האוצר ח"א סי' ק"מ בענין איסור נהפך להיתר, עי' יבמות (ע"ו.) זה פסול שחוזר להכשירו למעוטי קרום שעלה מחמת מכה דאינה קרום, ועי' חולין (מ"ו:) ברש"י ותוס' ור"ן, ועש"י פסחים (י"ז.) דטומאתן כבר ירדה בהן ומי הפקיעה, ועי' פי' הרא"ש בנדרים (ע"ט:) דלא מצינו נדר שחל פקע ממילא, וע"ע ביו"ד סי' מ"ו ס"ו במחבר, וחולין (ס"ח:): ועי' ס' יראים סי' קנ"א ובס' סביב ליראיו מהגאבד"ק פינסק שליט"א אות ג' דבל תשקצו בלשון בל, ובשד"ח קונ' הכללים פאת השדה מער' ב' סי' ח' בשם הגר"י פוק, אמאי נקטי בש"ס ופו' בל' בל יראה ובל ימצא, ולא בלשון התורה לא יראה ולא ימצא, גם בר"ה (ד'.) בל תאחר, ובתורה כ' לא תאחר, גם במשנה קידושין (כ"ט.) חוץ מבל תקיף ובל תשחית ובל תטמא למתים, ובפסחים (מ"ג:) ישנו בבל תאכל חמץ, ובנדרים (ג':) בבל יחל, ועירובין (ק'.) בל תגרע בל תוסיף, בחולין (ז'.) בל תשחית, בתמורה (ו'.) בל תקריבו בל תקטירו, ודרך התלמוד בל' ארמי לדבר כן על לשון לא - אבל מה נענה לב"מ (קי"א.) עובר בג' שמות בל תעשוק בל תגזול בל תעשין בל תלין ולא תבוא עליו השמש, בכלהו נקט בל חוץ מלא תבא נקט לשנא דקרא: ומ"ש ולא תטמאו בהם ונטמאתם בם, הכפל בא לרמז שטומאה גוררת טומאה כמו עבירה גוררת עבירה באבות פ"ד מ"ב, ובשבת (ק"ה:) כך דרכה של יצה"ר היום אומר לו כך ולמחר א"ל עשה כך, וע"ע סוכה (נ"ב.):

פסוק מד

והתקדשתם והייתם קדושים, צ"ע מה שייכות קדושה לענין אכילת דברים אסורים ומותרים, כי הלא על מצות של פסח כ' תוס' פסחים (כ"ח:) ד"ה כל, אטו מצה קדושה אית בה, וכ"ש מאכלי חול, רק עפמ"ש אין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים, ותוס' חולין (ה':) שלא יכשלו במאכל איסור, וז"ש התקדשתם כאשר תקדשו עצמכם (על פרישות) אז והייתם קדושים, ומן השמים יסייעו לבם שלא תכשלו:

פסוק מו

זאת תורת, בפנינים יקרים הביא גמ' פסחים (מ"ט:) ע"ה אסור לאכול בשר דכ' זאת וגו' כל העוסק בתורה בהמה כו', וק' דלמה מותר לעכו"ם, וי"ל עפמ"ש הדמש"א שהביא של"ה הקדוש, דנודע שיש דצח"מ, ודומם נתקן ע"י צומח, וצומח מחי, וחי ממדבר, ולפ"ז לכך ע"ה אסור לאכול בשר עפמ"ש ביומא (י"ט:) השח שיחות חולין עובר בעשה ודברת בם ולא בדברים בטלים, ולפ"ז ע"ה דד"ת א"י לדבר ודברים בטלים אסור לו לדבר, ונמצא ל"ה בכלל מדבר ע"כ אסור לו לאכול בשר, משא"כ עכו"ם בכלל מדבר אך א"נ כמ"ש המפו' דעכו"ם ל"ה בכלל מדבר, י"ל הטעם דאסור מפרכסת לב"נ ולישראל מותר

חולין (קכ"א:), דאף דמפרכסת כחי, בכ"ז כיון דישראל הוא בכלל מדבר יוכל לאכול, אבל ב"נ דרק בגדר חי אסור לאכול כ"ז שמפרכסת דג"כ הוא כחי:

פסוק מז

להבדיל בשבועות (י"ח:) הפורש מאשתו סמוך לוסתה הווין לו בנים זכרים דכ' להבדיל וסמך אשה כי תזריע וילדה זכר, וי"ל דבנובי"ק יו"ד סי' נ"ה חידש דאף אי וסתות לאו דאו', דלא חיישינן לשמא ראתה, אבל לשמא תראה חיישי' מה"ת, וי"ל עוד טעם דמחויב לפרוש מה"ת לפמ"ש בריב"ש סי' קצ"ב, בכ"מ דכ' והבדלתם ולהבדיל לא אזלינן בתר רוב ע"ש, ורובא וחזקה רובא עדיף, א"כ מכ"ש דל"א בתר חזקה, ולפמ"ש חז"ל דלהבדיל קאי על פרישה סמוך לוסת דע"ז נאמר בין הטמא ובין הטהור דבעינן הבדלה, א"כ לא אזלי' בתר חזקת טהרה ולא בתר חזקת אורח בזמנו בא וצריכין להפריש עונה כמוך לוסת מה"ת, ובזה י"ל דזה שכרו שיהי' לו זכרים, דבדרך הטבע אמרו החוקרים דנקבות רובן בעולם יותר מזכרים, א"כ הפורש ולא סמך על רובא וחזקה, משלם לו ה' מדה כנגד מדה שיהי' לו זכרים דזה ג"כ אינו מן הרוב, עי' בזה במהר"ם שיק על מצות מצוה ר"ח, (ולכאו' מתנגד לזה הא דיבמות (קי"ט.) כל היולדות מחצה זכרים ומחצה נקבות, (ובדף ס"ז.) וברש"י ד"ה כולן וצ"ע): עוד אי' דכאן מרומז מ"ש ביומא (פ"ב.) מעוברת שהריחה מאכל ביו"כ לוחשין לה, יו"כ היום, ומעשה הי' באשה שהריחה מאכל ולחשו לה ונפסק התאוה והולידה ר' יוחנן, ופ"א לחשוולא נפסק התאוה והולידה רשע, וז"ש להבדיל בין הטמא ובין הטהור, ר"ל אם תרצה לידע מה יהי' העובר, סימן יהי' לך בין חיה הנאכלת ר"ל מעוברת שנקראת חיה כ"כ הגר"א, לפ"ז א"ש קו' המפו' למה בתחילה מקדים הטמא, והי' לו לסיים הנאכלת בדבר טוב כפסחים (ג':) ולהנ"ל א"ש דמסיים בדבר טוב על מעוברת שלא תאכל והוא צדיקת - ובקול אלי' על יומא כ', בהא ולא אילחשא קרי עלי' זורו רשעים מרחם, י"ל כוונתו על סיפא דקרא (תהלים נ"ח ד' ו') אשר לא ישמע לקול "מלחשים" - ובס' מקרא מפורש כ' הנאכלת חל' עיכול דאכילת טהורים נתעכלים למעלת דבר קדושה, וטמאים להיפך מהפך האוכל לטמא, וזה החי' הנאכלת כמו והסנה איננו אוכל:

שם) רש"י בין צבי וכו', עי' מהר"ם שיף חולין (מ"ב.) בזה, ועי' חתם סופר על סוגיות (דף מ"ז.) בדרך פלפול:

שם) שחט חציו של קנה לרובו, ר"ר בונם ז"ל אמר מחציו עד רובו החילוק רק משהו, מטהרה לטומאה רק קפיצה אחת מג"ע לגיהנם:

שם) בין חמור לפרה כו', ע' מהרש"א שבועות (י"ח:), ובפענח רזא להבדיל מתחיל בל' ומסיים בל' להורות על ביטול ס', וכן "כלי" עולה ס' שמשערין הכלי אם יש בו ס' - לשון הבדלה בעצם על דברים השווים ונבדלים בהבדל דק ולא יפול על דברים נפרדים בהחלט, ויש הבדל בין "להבדיל" ובין "להורות" שהבדלה הוא מצד החושים והוראה הוא עיונת, תוה"מ סי' קנ"ב ואילת השחר סי' ת"ע: ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' ע"ג ובמיוחסת לרמב"ן סי' קע"ה במ"ש רש"י בין פרה לחמור כו' בין שנולד בה סימני טרפה פסולה, ואמרתם שהרבה פי' שמעתם ולא נתיישב בעיניכם א' מהם, תשובה, אני א"י אלא פי' א' והוא ברור, וז"ש רש"י שנוי' בת"כ להבדיל בין טמא וטהור ובין פרה וחמור א"צ שמפורשין ועומדין הן, אלא להבדיל בין טמאה לך לטהור לך בין שנשחט חציו לרובו וכמה בין חציו לרובו כחוט השערה, כלו' של"א תורה כאן להבדיל בין פרה לחמור אלא במינין הטהורין ממש דבר הכ' להבדיל ביניהם לפי המקרה שיארע להם, בין שנשחט חציו של סימן לרובו, דחציו טמאה לך, ויותר טהורה, ואח"כ חזר ופי' במ"ש, בין החיה הנאכלת וכו' שגם הוא לא במינים המותרין ואיסורין קאמר שאף הן מפורשין ועומדין אלא להבדיל ביניהם לפי המקרה שיארע להם, ומה הן המקרים, מקרי הטריפות שיש מהן מותרין ויש איסורין כיצד ניקב קרום של מוח העליון ולא התחתון כשרה, לפי שעדיין חי, ויש טרפות שאנו רואין שמתו מחמתן ואפ"ה כשרה כמ"ש בכוליא והא קא חזינא דמחי' בכוליא וקטלי, גמירי דאי בדרו להו סמא חיי (בחולין נ"ד.), זה פי' ואין בו ספק: ולדעת תדר"י דטרפה חיה אלא שי"ח טרפות הלמ"מ כ"ש דמפרשו שפיר, וה"ק רחמנא להבדיל בין החי' הנאכלת, ובין שחי כמוהו ואינה נאכלת - ואני רואה שספק לכם בזה מפני שאמר בין שנולדה בו סימנים של טרפה כשרה, והק' בעיניכם אם טרפה לא כשרה ואם כשרה לא טרפה, ואינו ענין שתהי' צריכין לעמוד עלי', של"א שתהי' טרפה ממש אלא שנולדו בה סימנים שאנו צריכין לעיין עליהם אם תטרף בהם, גדולה מזו אמרו רבא שרי טרפה (חולין מ"ד:) וזבן מינה, ואם טרפה הי' איך התירה, אלא ה"ק רבא שרי טרפה שהי' מסופקת בטריפות, ובלשון אחר מפורש ביותר הוא שנינו בר"פ א"ט למ"ד טרפה חיה מנ"ל, כלומר הטריפות האסורות מנ"ל נפקא לי' מדר' ישמעאל, דתדב"י בין החי' הנאכלת ובין החי' אשר לא תאכל אלא י"ח טריפות שנאמרו למשה מסיני, אע"פ שאלו ואלו כשרות, ויש הבדל ביניהם אלו לאיסור ואלו להיתר כמו שנצטוה מ"ר בסיני מפורש ודבר ברור הוא עכ"ל ובשיירי כנה"ג או"ח (דק"ג:) האריך בזה ע"ש, ולעיין בטור יו"ד סי' ע"ט מ"ש בכאן ולהבדיל ובב"י שם ובטו"ז סי' ע"ז סק"ה, ובמשבצות ר"ס ע"ט ע"ש היטב: ובענין זה יש לי קושיא נפלאה, בחולין

(י"א:) פריך בגמ' ור"מ דחייש למיעוטא איך אכל בשרא שמא במקום נקב שחט, אלא היכא דאפשר אפשר היכא דלא אפשר לא אפשר, ושם כ"ז. השוחט א' בעוף וב' בבהמה שחיטתו כשרה, ופריך השוחט בדיעבד אין לכתחילה לא, ב' בבהמה לכתחילה לא עד כמה לישחט וליזל וכו', וקשה דלא יהי' רשאי לשחוט כל הב' סימנים רק רובם, והמיעוט הנשאר יבדק אם יש נקב, וסתם משנה ר' מאיר (גיטין ד'., עירובין צ"ו., וסנהד' פ"ו.), דבאמת חיישי' למיעוטא שניקב ורק דלא אפשר, ובכה"ג אף ששחט רוב יוצרך לבדוק השאר ומאי פריך עד כמה לישחוט, דלר"מ הי' צ"ל דאינו רשאי לשחוט רק רוב, ומצאתי לפמ"ג יו"ד סי' ל"גבשפ"ד סק"ה הערה קצת בזה, והקשה דיהי' בודק הושט לאחר שחיטת כל הסימן הושט, יהי' בודקין שלא במקום שחיטה אם ניקב דהוי נבלה ע"ש, אבל קושייתי שלא יהי' רשאי לשחוט יותר מהכשר שחיטה, היינו יותר מרוב לר"מ, שהצריך באמת בדיקה כל ח"י טריפות, ורק במקום שחיטה משום דלא אפשר, וכיון דסגי ברוב אפשר נמי במקום שחיטה, וקו' הפמ"ג לדידן דלא בדקינן כלל הושט, אמאי הא נקיבת הושט נבלה וסמוך מיעוטא לחזקה, ולא הקשה שלא יהי' רשאי לשחוט יותר מרוב, רק הקשה שיהי' בודקין שלא במקום שחיטה, והקשתי לכמה גדולים ואין מענה וצע"ג: ובתוס' שם (פ"ח:) ד"ה אתא, הקשה אי ושט יש לו בדיקה מבחוץ מה פריך ור"מ האיך אכל בשרא דילמא במקום נקב שחט, ונימא דהי' אכל ע"י בדיקה, ותי' שיש שום חולי שאדום כמו דריסה ואין לו בדיקה מבחוץ עכ"ל, והק' אא"ז המהרש"א דלמ"ל לתוס' לומר שיש שום חולי כמו דריסה יאמרו בפשיטות שחיישינן שדרסה ועל זה לא מהני בדיקה, ונ"ל דרובא דתלי' במעשה לא אמרינן, בבכורות (כ'.) ועוד, וא"כ מכל שכן שי"ל במיעוט התלי' במעשה, אף לר"מ דאזיל בתר מיעוט, מ"מ אם המיעוט תלי' במעשה, ורוב אינו תלוי במעשה מודה דאזלינן בתר רוב, ושפיר דייק תוס' שיש שום חולי שיאדים כמו דריסה, דמחשש דריסה לא חייש ר"מ, דהוי מיעוט תלי' במעשה, אך חשש חולי דהוי מאליו שפיר חייש למיעוטא, וזה ברור בעזה"י:

פרק יב

פסוק ב

אשה כי תזריע, בפ' הקודמת דינים מבהמות טמאות שקצים ורמשים, להורות לנו אם האבות אוכלים מאכלים אסורות, גורמים שהולד הנולד יהי' פגום וטומטם הלב (אגרת רמב"ן), וגם בסוף שמיני מסיים ולהבדיל וגו', ההמשך דמצות מילה הוא הבדל בין הטמא וטהור בין ישראל לעמים: והגה"ק מקאצק ז"ל אמר, טומאה מן הסתלקות הקדושה, במקום שהי' קדושה והלכה, ובא במקומה טומאה, כמו טומאת המת הוא

ממה שנשמה הולכת - בולדות אי' בתענית (ב'.) דמפתח של היה אצל השי"ת בעצמו, ולא ניתן לשליח כמ"ש ויפתח אלקים את רחמה (ויצא ל' כ"ב), אלקים בעצמו, נמצא אצל כל לידה יש השראה של קדושה עליונה, ואחר הלידה כשהקדושה הולכת, יבא הטומאה: ובמד"ר הה"ד תן חלק לשבעה אלו ז' ימי נדה וגם לשמונה אלו ח' ימי מילה, אם שמרת ז"י נדה אני נותן לך בן ואתה תמול לח', וצ"ב הל' ואתה תמול, ובס' אבני שהם כ' עפמ"ש בת"כ דאם אינם שומרים ימי נדה בניהם נולדים בצרעת, ובשבת (קל"ג.) ימול אפי' במקום בהרת, ופריך הא הוי דשא"מ ומשני באבי הבן דמכוין לקוץ צרעת, וע"ש דהוי פסיק רישא ורק בליכא אחר, א"כ כשיש צרעת נימול ע"י אחר והוי דשא"מ, ולא ע"י אב דמכוין לקוץ בהרת, וז"ש המד' כשתשמור נדה אני נותן לך בן, ולא יהי' לו צרעת ותוכל "אתה" למוהלו ולא ע"י אחר דוקא: ועוד הובא עפמ"ש בשבועות (י"ח:) הפורש סמוך לוסתה יהי' לו זכרים דכ' להבדיל וסמוך לי' אשה כי תזריע וילדה זכר, וז"ש תן חלק לז' ר"ל תתן עוד חלק לז"י נדה, שתוסיף עונה סמוך לוסת ועי"ז תזכה לזכרים ותמול לח':

שם) וילדה זכר, בת"כ וירושלמי פסחים פ"ב ה"א לרבות את המת, ופי' בתוה"מ מדלא כ' וילדה בן כמו בכ"מ ויולד בנים ובנות, והחילוק דבן מלשון בנין ומורה על בנין העולם, וזה שייך רק בילד חי, שהמת אינו בונה העולם, אבל זכר מורה גם על ולד מת: ובנדה (ל"א:) קטן נמול לח' מפני שאמו טמאה לידה אביו ואמו עצבים וכל העם שמחים, וז"ש וטמאה שבעת ימים משו"ה וביום השמיני ימול ומסורה ד', עמ"ש בפרד"י פקודי (דף שע"ג.):

שם) רש"י א"ר שמלאי כשם שיצירתו אחר בהמה כך תורתו וכו' כי תזריע לרבות אפי' מחוי, והוא מנדה (כ"ז:) וצ"ל נמחה לאחר שנברא ולד, דאי מתחילת ברייתו נמחה אינה טמאה בלידה דאינו ראוי לברית שמונה, בנדה (כ"ד:) - ובס' זכרון יעקב כ' לחבר אלו ב' מאמרים עפמ"ש בבעה"ט להבדיל כו' תזריע,שצריך להמתין ג' חדשים להבחין בין זרע לזרע ע"ש, ולפ"ז איצטריך הלשון תזריע ולא כ' תלד להורות שצריך הבחנה, וגם לפ"ז צריך לכתוב פרשה זו אחר תורת בהמה לרמז זה, ויבואר דהשתא דפרש"י דכ' אדם אחר בהמה כסדר יצירתו, א"כ ק' למה כ' תזריע, לזה כ' רש"י לרבות מחוי כעין זרע, ומדוקדק מה שכ' רש"י אאשה כי תזריע לר' שמלאי, דלכאו' מוכח ממלת תזריע כבעה"ט, לזה כ' רש"י דלעולם כר' שמלאי ואיצטריך תזריע להורות מחוי: ובשפ"ח הק' דאי כר' שמלאי הו"ל להקדים פ' מצורע לפ' תזריע דהא מצורע מדבר באיש ותזריע באשה, ואדם נברא קודם חוה, וי"ל דבלא"ה יל"ד דבשבועות (י"ח:) אר"י הפורש סמוך לוסתה הו"ל זכרים

דכ' להבדיל וסמיך לי' וילדה זכר, א"כ מנ"ל לר' שמלאי כ' כסדר הבריאה, אימא דכ' להורות הא דר"י, וצ"ל דעדיין ק' דהו"ל לכתוב פ' מצורע קודם תורת בהמה, ופ' תזריע אחר בהמה כמ"ש באמת, אע"כ כר' שמלאי דכ' כסדר הבריאה, אך ק' אימא כר' שמלאי לחוד ומנ"ל דרשות ר"י, ולהנ"ל א"ש דא"כ לכתוב מצורע קודם תזריע כסדר הבריאה אע"כ להורות ג"כ דרש ר"י וא"ש, ועי' מהרש"א עה"ת, ובחנוכת התורה, ופרדס דוד אריכות ופלפול על רש"י: וביפ"ת הק' על ר' שמלאי אי אזלי' בתר יצירה למה הקדים בפ' שמיני תורת הבהמה קודם לעוף, דיצירת עוף הי' ביום ה' ובהמה ביום ו', ובס' בכור שור חולין (נ"ז:) תי' עפמ"ש רש"י בראשית (א' י"ד) כל תולדות מיום ראשון וכו', אבל דגים ועופות דלא כ' בהו לשון הוצאה לא נבראו ביום א' רק בזמנם ע"ש, ובנדה (ל"א:) שאלו לרשב"י למה יולדת מביאה קרבן, א"ל בשעה שכורעת לילד נשבעת וכו', וק' מדוע שאלו דוקא לרשב"י, ועוד הלשון שכורעת הול"ל בשעת לידה, ובס' דרוש שמואל בשם ר"ר העשיל ז"ל, דאי' פלוג' אי יוצא דופן חייבת קרבן (בנדה מ'.) וס"ל לרשב"י דחייבת, וברמב"ם כ' דיוצא דופן אין אמו תלד אח"כ, לכן שאלו דוקא לרשב"י למה יוצא דופן מביאה קרבן, ול"ל שנשבעת הא י"ד אין מולדת אחריו א"כ אינה נשבעת, והשיב מיד בשעה שכורעת לילד ואינה יודעת עדיין אם יהי' יוצא דופן אז נשבעת ע"ש, ומ"ש בשם הרמב"ם הוא בפהמ"ש בכורות פ"ח מ"ב וע"ש ברע"ב, ובנפש יהונתן כ' דק' איך שייך קרבן על שבועה זו הא מזידה וקרבן רק על שוגג (וזה קו' ר' יוסף שם), ותי' המפו' דודאי הבעל מיפר ביום שמעו, רק היא אינה יודעת מהפירו ועוברת בשוגג, ואי' בפוסקים דבעל מיפר ביום שמעו, דוקא אם הנדר חל באותו יום, ואם נדה נודרת שלא תשמש עד ט"ו יום נדרה קיים, דביום שמעו א"י להפר דאינו חל, ובימי טהרתה א"י להפיר דל"ה ביום שמעו, וק' על תי' הנ"ל איך יכול להפיר ביום שמעו דעדיין לא חל דאף בלא הנדר אסורה משום נדה, רק פלוג' בשבועות (כ"ד.), דרבנן אית להו כולל ור"ש לי"ל כולל, וי"ל דמיירי שנדרה גם על שאר דברים וחל בכולל ויכול להפיר לה, והוא שוגגת ומייתית קרבן אבל לר"ש לית לי' כולל והקשו לי' למה מביאה קרבן, והשיב בשעת שכורעת קודם לידה אז חל הנדר דאינה נדה ויכול להפיר ביום שמעו והיא שוגגת ודפח"ח, ובציון לנפש שם העיר דבנדר התלוי בזמן דממילא קאתי יכול להפיר קודם הזמן בשלהי נדרים (צ'.) ויו"ד סי' רל"ד סכ"ח, וצ"ל כיון דתלוי במעשה הטבילה א"י להפיר קודם שיחול הנדר, ועש"ך סקמ"ה - עי"ל דהתלמידים ס"ל כמ"ד דגם הבעל א"י להפיר עד שיחול ובענין אין חלות ההיתר ואיסור ביחד אי אמרי' כולל, עי' תומים סי' ע"ג סק"ד, ושעה"מ פי"ד ה"ח מא"ב, והפלאה בקו"א ה' כתובות סי' קי"ח אות ח', וברוך טעם שער הכולל

ד"ו, וילקט יוסף חלק י"א סי' ע"ו: ובתחלה כ' וילדה זכר ואח"כ ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת, ואח"כ זאת תורת היולדת לזכר או לנקבה י"ל עפמ"ש בנדה (ל"א:) שנשבעה כו' לכן בעוד שהבנים קטנים פחות מל' יום אינם בכלל בנים דאינו חייב להתאבל עליהם, וקראו בשם זו"נ, ואחר ימי טהרה אחר ל' יום שמביאים קרבן שכבר ניחמה מהשבועה ויש לה געגועים עליהם, ויצאו מכלל נפל מכונים בשם בן ובת, ואמר זאת תורת היולדת לזו"נ, דנתן טעם למה לא הביאה קרבן מיד אחר לידתה, משום דאז הי' קטנים ולא הי' חביבים כבנים ועדיין מושלת בשבועתה ולא תביא קרבן רק אח"כ, עי' בזה בס' חוט של חסד ומשך חכמה - ובכריתות (י'.) אפשר לפתיחת הקבר בלי דם ויולדת גזה"כ דטמאה, ועיו"ד ר"ם קצ"ד, ובתוס' שם תמה דלמ"ל הפסוק דיולדת טמאה ז' תפ"ל משום נדה אי אין פה"ק בלא דם, ובס' סדרי טהרה תי' דנ"מ ביולדת בתוך נדתה כגון בז' דמשום נדה טובלת לערב אפשראתה כל ז', ומחמת הלידה צריך ז"י מיום הלידה ועי' מנ"ח: והגה"ק מאסטראווצא ז"ל אמר בזה, כימי נדת דותה תטמא וביום השמיני ימול, דק' מה ענין נדה לכאן, ואי"ל דא"א לפה"ק בלא דם, ז"א דק' כנ"ל דת"ל משום נדה והתי' דראתה ביום ז' וכנ"ל וצריך משום לידה, ושוב ק' למה תלי' לידה בנדה, ובילקוט מביא פסיקתא תן חלק לשבעה וגם לשמונה אלו ימי נדה ומילה ותמוה, וי"ל עפמ"ש בנדה דנשבעת כו' וק' הא במזיד ול"ש קרבן וכנ"ל, וי"ל ע"פ קו' המפו' סוף נדרים נטילה מן יהודים איך חל שבועה על איסור א"א שאסורה לבעלה בלא"ה, ואי"ל דכי פקע א"א חלה השבועה, ז"א דדוקא באיסור שאין חילוק בזמן כשנפקע איסור קמא חל הב', אבל אם בשעה שנשבע ל"ה מקום לחול, בודאי אינו חל, ודוקא אם איסור א' בשבועה אמרי' בשבועות (כ"ז:) אם נשאל בראשונה חל הב', דעוקר נדר מעיקרא והוי כלא הי', משא"כ הכא, א"כ כל יולדת קודם לידה היא נדה ואיך חל השבועה, ולאחר הלידה שפיר מותרת לבעלה באופן דטומאת הנדה גורם להיות מותרת לבעלה אחר זמן, וז"ש וטמאה ז"י, ואי דאיך אפשר לחול הלא טמאה ואדרבה אסורה לעולם, וע"ז כ' כימי נדת דותה תטמא היינו דע"י האיסור נדה ל"ה חל שבועה, ובגמ' מפ"מ נימול לח' של"י העולם שמחין והם עצבין, ובאמת כ"ז אי מותרת לו בח', ולזה כיון דכ' כימי נדת דותה תטמא ולא חל השבועה, הסמיך לזה וביום הח' ימול וכילקוט הנ"ל:

שם) רמב"ן אם נותנת החומר ואב הצורה, עי' פרד"י ח"א (דף קצ"ח:) וח"ב במלואים (תל"ו.) בהזכרת שם הנפטר אחר אביו ע"ש הרבה:

שם) אוה"ח עי' מעשה הכשרים, וכ"כ במשפטים (כ"א י"א), ובלק (כ"ד י"ז), ועפרד"י משפטים (דף ר"א.):

פסוק ג

וביום השמיני ימול בשר ערלתו, בנ"י נקראו נמולים, אף שלא נימולו, וגוי אפילו כשמל נקרא ערל בנדרים (ל"א.) וז"ש ימול בשר ערלתו, שבעצם כבר הוא מל, ואין לו ערלה ורק צריך להסיר הבשר, ובגרים ועבדים כ' ומלתה אותו המול לו כל זכר (בא י"ב מ"ד) ולא כ' בשר שהם בעצם ערל, ולוקחים הערלה עצמה ולא הבשר עי' תורת משה - ובשבת (קל"ב.) ביום אפי' בשבת, (ובדף ק"ל.) רא"א מכשירי מילה דוחה שבת, רע"א אין דוחה ועיר א' הי' שעשו כר"א והי' מתים בזמנם, ולא עוד אלא שפ"א גזרו גזירה על המילה ועל אותה העיר לא גזרו, ובס' פרי חיים הק' וכי בשביל שעשו שלא כהלכה נתברכו וכי חוטא נשכר, ואי' שם בע"ב דפ"א שכחו והביאו איזמל בשבת והי' הדבר קשה לחכמים היאך עושין כר"א דשמותי הוא, ועוד יחיד ורבים הלכה כרבים, ומהרש"ל בשם תוס' הביא דאלו ואלו דברי אלקים חיים, וא"כ למה הי' קשה לחכמים, ולמה ר"ט כשנוטה בק"ש כב"ש א"ל כדאי היית לחוב בעצמך (ברכות י':) הלא גם שם אלו ואלו דא"ח, ור"ט החמיר על עצמו, והם הקילו באיסור שבת שלא כהלכה - ובמהרש"א בח"א כ' שנתברכו מדה כנגד מדה, שהיו מדקדקין לעשות כלי מילה אפי' בשבת לקיים מילה בזמנה, ג"כ מתו בזמנן, וק' אדרבה ל"ה לחלל שבת אליבא חכמים דהלכה כמותן, וי"ל הא דפסקו כר"א אע"פ שהוא יחיד בב"מ (נ"ט:) אף שחלקו עלי' מ"מ משמים הוכיחו כוותי', כן כאן נתברכו משמים אף שלא עשו כהלכה, אבל ק' דשם הי' קודם שעמד ר"י על רגליו ואמר לא בשמים, אבל אח"כ דפסקו אין משגיחין על בת קול, גם בשמים נפסקה הלכה כן ולמה נתברכו, וי"ל שהי' עונש ולא ברכה, א' שמתו בזמנן עפמ"ש בחגיגה (ה'.) בצורכא מרבנן דמעביר במילי' מוסיפין לו שנים, והם שעשו ע"פ יחיד ולא מעברי במילייהו לא נתוסף להם שנים. ב', עפמ"ש שם בשבת כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליהם למיתה כגון ע"ז ומילה עדיין מוחזקת בידם, והם שלא עליהם נגזרה וממילא לא מסרו עצמן למיתה עלי', לא נתברכו בברכה להיות מוחזקת בידם, וזה דבר חדש ואם שגיתי ה' יכפר, ועי' כל"ח אריכות גדול בענין מילה בשבת, וע"ע שו"ת מהר"י מינץ סי' י', ובס' מלבושי יו"ט על הלבוש מהגר"י פייגנבלאט ז"ל קונטרס זכרון מרדכי, וע"ע בס' דבש השדה אות קמ"ח אריכות, ובס' לשון הזהב שבת (קל"ה.): ובס' פתחי שערים כ' דמילה במקום קרבן, ואליהו מברך הבן, והוא כהן, ואי' בפר"ח או"ח סי' קכ"ח סק"ל דכהן המברך או מקריב קרבן כשיש נדה בביתו עבירה גדולה הוא, משו"ה המילה בשמיני אחר כלות ימי לידה (והובא בשם ס' המקצעות, ועי' חת"ס או"ח סי' כ"ג בשם הראב"ד בפי' לתמיד, ועמ"ש בפרד"י ח"א (דף רכ"ח:): ובתורת משה הביא דפ"א נחבל

א' ולאהי' באפשרות להשקיט זילת הדם, עד שהרגישו שהי' סמוך לו אשה נדה בשעת וסתה והרחיקה משם ונשקט הדם, וז"ש וביום הח' ימול אחר ימי נדת דותה, דמקודם יסתכן, ואחר ז"י פסק זיבת דם, ואף היכי דל"ש זה כגון שמתה, לא פסיק הוא ולעולם מילה בח' - ובכ"ס פי' המד"ר (קהלת י"א ב') תן חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה רעה תהי', דמפו' כ' דמילה דוחה שבת דצריך למהר עצמו אולי ימות הילד, וז"פ תן וכו' דמוהלין בח' ואפי' בשבת, משום כי לא תדע מה רעה שמא ימות: ובמו"נ פמ"ט משני כ' טעם מילה בח' כדי שיתחזקו כחות הולד, ומפורש כן במד"ר ר"פ תצא וכ"ה בילקוט לך רמז פ"ב, וק' דרק בבהמה מצינו שיעור ז' ימים ליציאה מכלל נפל, (אמור כ"ב כ"ז), ובאדם ל' יום כשבת (קל"א:) וכן בפדה"ב, ורק באמת רוב ולדות לאחר ז"י בחזקת קיימים ולא נפלים ורק מיעוט קיומם תלוי בספק עד אחר ל', ובמצוה אזלינן בתר רוב ול"ח למיעוטא, אבל בפדה"ב שענינו להוציא ממון א"ה אחר הרוב, ועפרד"י משפטים (רל"ט. ורמ"ז.) ואי' עוד כדי שיעבור יום השבת במשך ח' ימים, ועי' אוה"ח כאן שהביא זהר דשבת גורם בכל הבריאים ומשיגים כח, אך ק' למה לא בשביעי, וי"ל תוספות שבת נותן כח כמ"ש במס' סופרים פי"ז ה"ה, ומשו"ה ממתינן לנולד בשבת ח' ימים דכל השבת בעי: וכן מצינו ז"י החג, וז"י המשתה בנשואין (ויצא כ"ט כ"ז) מלא שבוע זאת, ובאסתר (א' י') ביום השביעי כטוב לב המלך ביין - ואבלות ז"י, בשופטים (י"ד י"ז) ותבך עליו ז"י - ובמו"ק (כ'.) - ובבהעלותך (י"ב י"ד) הלא תכלם ז"י, ובמד"ר נשא פי"ד ויבכו אותו מצרים ע' יום כנגד ע' ימים טובים, ז"י פסח, א' שבועות, א' ר"ה, א' יה"כ, ח' סוכות, ונ"ב שבתות, עשר פעמים צ ע', לכבודו של יעקב, ואור הלבנה מתגדל בכל יום עד לסוף ז"י שאז יגיע לערך אור מדרגתו, וכן הוקבע ז"י לטהרת זב וזבה דאז ישיבו ממחלתם לשלימות בריאתם, וכן ז' שמיטה, ז' רקיעים (חגיגה י"ב:), ז' זהובים (יומא מ"ה:), ז' קני המנורה, ז' הזאות ביה"כ ועוד, וע"כ אמרו בשוח"ט תהלים ט' כל מנין שבעה חשוב הוא, וזה הטעם שדורשים לדעת זמן המולד בשבת מברכים כי לדעת מתי יהי' ז"י להמולד ולברך על שלימות אורה, ועי' או"ח סי' תכ"ו ס"ד ופרד"י בא (דף ע"ב.) בזה: ובמד' הנ"ל דלכן מילה בח' שנתן ה' רחמים עלי' כדי שיתחזקו כחותיו י"ל עפמ"ש במד' דבשעת הבריאה היו כל הבריאים חלושים ורפוים עד שבא שבת ונתחזקו וכנ"ל, ובמ"ב (ד' ל"ה) ויזורר הנער שבע פעמים ויחי, ושם (ה' י"ד) ויטבול בירדן שבע פעמים וישב בשרו ויחי, ובאמת צ"ע המד' דמצד רחמנות הא האומר על קן צפור יגיע רחמיך משתקין אותו, שאין מצות המקום רחמנות אלא גזירות, וכן פסקינן במג"א סי' קי"ג סק"ז, וראיתי בס' נפש חי' שם שכל הדורשים טעמי דקרא שחוקי התורה מתאימים

גם להרגש, אבל לא כי הם נמוקי וסיבות המצות, כי ב' מקראות נתגלה טעמן בתורה עצמה ונכשל בהם שלמה, סנהד' (כ"א:), ועי' מהרש"א פסחים (קי"ט.) הא דנכשל היינו דבר שהתורה גילה טעמן, אבל דבר שמכוסה טעמו בתורה, גם אם החכמים נותנים טעם לא יבא לידי מכשול ע"ש, אבל עי' בחולין (ק"א:) גה"נ נכתב במקומו לידע מאיזה טעם נאסר, הרי דגם כזה נתגלה טעמו בתורה וצ"ע. ועי' מקור חסד על ס' חסידים סי' תק"י הקיצור מזה אחרי שיודע כי גזה"כ הוא הותר לדרוש, ועי' כוזרי מאמר אות כ"ו, ושו"ת הרשב"א ח"א סי' צ"ד, ועמ"ש בפ' אחרי (י"ז ח'): ובמנחות (מ"ג:) למנצח על השמינית (תהלים ו' א') זה מילה שניתנה בח', וק' דהו"ל על השמיני לא השמינית ל' נקבה, וזה הדרש הובא ג"כ בתוספתא ברכות (פ"ו) וספרי, וחסר שם שניתנה בח', והפשט הוא דמילה היא עצמה השמינית אשר ניתנה אחר ז' מצות ב"נ והא דלא גזרו על המילה בשבת שמא יעבור ד' אמות הסכין כמו בשופר מגילה ולולב משום דכ' וביום השבת, והוי דבר המפורש להיתר אין כח ביד חכמים לאסרו כמ"ש הטו"ז או"ח סי' תקפ"ח סק"ה ויו"ד סי' קי"ז סק"ב וחו"מ סי' ב' ובר"ן רפ"ד דסוכות שאני הני שהכל טרודין ולא מדכיר חד לחברי' משא"כ במילה, ותוס' מגילה (ד:) ד"ה ויעבירנה תי' דמילה חמורה וגם אין אדם מל אא"כ בקי, ועתי"ט סוכה פ"ד מ"ב, וכמו שאי' בשבת (כ'.) כהנים זריזין, וה"נ המוהל בקי וזריז וידקדק שלא להעביר ד"א, אבל צ"ע דכאן יש גם חשש שמא יעבירו התינוק ברה"ר וכמ"ש הר"ן, ומה יועיל הא דמוהל זריז, וי"ל דשם אין אנו בקיאים בקביע דירחא ואפשר יו"ט למחר ולהכי אין המצוה אלימא כ"כ שידחה שבת, אבל במילה שברור שהואיום ח' מלידתו - אבל עדיין ק' הא שניהם שבת ומילה אות ברית בין השי"ת וישראל, ומה תוקפה של מצות מילה לדחות שבת, וי"ל עפמ"ש בסנהד' (נ"ד:) עכו"ם ששבת חייב מיתה, ויסוד ההבדל בין ישראל לב"נ מילה, והיא מכינה את האדם להתחייב במצות שבת, ולפ"ז באין מילה אין שבת, ודין הוא שתדחה מצות מילה למצות שבת וקדושה ראשונה מביאה לקדושה שני':

שם) אוה"ח שהמצוה בסיני נאמרה וכו', עי' תנחומא סו"פ לך ושמרתם את בריתי (יתרו י"ט ה') היינו מילה, וערש"י סנהד' (נ"ט:), ועי' קונ' נצוצי אורות מהכל"ח ז"ל על ס' תולדות אוה"ח שהק' א) מ"ש בסיני נאמרה אלא שנכתבה במקומה, ולא מצא מאמר רז"ל בזה במילה, ועי' אוה"ח פנחס (כ"ז ה') ויקרב משה שכ' ג"כ כן, ועי' בפי' המשניות פגה"נ, ב) מ"ש מס"כ בריבוי תיבות ימול למול אפי' בהרת וכו', וק' הא לא מתיבת ימול הריבוי, כי אם מתיבת בשר, עי' שבת (קל"ב:) וצ"ע: ובמד"ר כאן אשה כי תזריע הה"ד ר"י ור"ל, ור"ש בן לקיש, וק' דר"ל הוא רשב"ל כמו בב"ק (פ"ח:) וש"ד וצע"ג:

פסוק ד

בכל קדש לא תגע רש"י זה תרומה, עשפ"ח אות מ' טבו"י מותר ליגע בתרומה וצ"ע דטבו"י פוסל תרומה מדאו', ועי' יבמות (ע"ד:) ובראב"ם ומהרש"א עה"ת, וס' גרש כרמל בזה, וירחון שערי תורה ח"ב סי' צ', וזרע יצחק מע"ש פ"ה מ"ז: וראיתי מקשים לרש"י קידושין (נ"ב:) דנשים אסורות לכנוס לעזרה, וקשה מכאן ואל המקדש לא תבא הרי דאשה מותרת מה"ת לכנוס למקדש, ותי' דכוונת רש"י דאסור רק מדרבנן, אבל בר' בחיי שמיני כ' דאסור מה"ת, וי"ל דקרא קאי גם על עזרת נשים דאסור ליולדת לכנוס מה"ת, אבל שאר נשים מותרות לכנוס שם גם לרש"י, וע"ע ירושלמי מע"ש פ"ה ה"ו כרש"י, אבל בתוספתא ערכין פ"ג כ' דמותרת לכנוס וכתוס', וע"ע חגיגה (ט"ז:) ושעה"מ פ"ז מביהב"ח מ"ש ברש"י, ובס' אמבוהא דספרי דף ס"ג.:

שם) רמב"ן ריחו והבלו מצורע מזיקים, ובפי' הטור פ' בהעלותך הצרעת הוא מחלה ובני אדם מתרחקים ממנה, וכ"כ ב"י אה"ע סי' ל"ט ומשיג על רשב"ש שכ' הטוען על אשתו שהיא מצורעת אינה טענה דאין טומאת צרעת נוהגת בזה"ז, ותמה ב"י דסו"ס היא חולה המתדבקת, והביא מכתובות (ע"ז.) מוכה שחין וכתב רמב"ם בפהמ"ש שהוא מצורע, ועשו"ת חבלים בנעימים ח"ב סי' קכ"ה וח"ד סי' ל"ד בזה, ועפרד"י שמות ל"ב: ולקמן (י"ג א'):

פסוק ז

והקריבו רש"י שאין מעכבו לאכול בקדשים וכו', עמ"ש בשערי תורה ח"ב סי' צ', ובראב"ע הכהן אינו אוכל חטאת העוף, וקשה דזה נגד הדין דכהן אוכל חטאת העוף, וי"ל דיש לפעמים דכהן אינו אוכל חטאת עוף, דהיינו חטאת העוף שבאה על הספק שאינו נאכל כמ"ש בכריתות (ז':) עש"ה, ובהנשר תרכ"ה דף מ"א:

זאת תורת העולה, ק' הא אח"כ בפסוק ח' איתא עוד דין יולדת באם לא תשיג ידה ולמה כ' כאן תורת היולדת, ובמצורע (י"ד ל"ב) זאת תורת נגע צרעת אשר לא תשיג ידו, ובכל"ח כ' בסוף מנחות (ק"י.) זאת תורת העולה מי שלומד פ' עולה כהקריב עולה, וכ' המפו' דבאמירה גם העני יאמר קרבן עשיר, דגם עני אם הקריב קרבן עשיר יצא, ונ' שכ"ז בקרבנות שבאין לכפרה, מי שא"י להביא ילמוד הפרשה, אבל בקרבנות שרק להתיר אכילת קדשים, וכיון שאין קרבן ל"ש אמירה כלל, וא"ש ביולדת שבא לכפר על שבועה שכורעת כו' וכ' תורה, זאת תורת קודם ואם לא תשיג ידה, להורות דבאמירה יאמר תמיד קרבן עשיר, משא"כ במצורע דאי' בשבועות (ח'.) דנגעו איכפר לי' וקרבן בא רק להתיר בקדשים ול"ש אמירה כלל, ופי' זאת תורת כפשטא דין מצורע וכ' אחר קרבן עני, ועי' תורה תמימה אות נ"ז:

פסוק ח

רש"י לא הקדימה רק למקראה אבל להקרבה חטאת קודם עולה, והטעם שהקדים עולה דמכפר על מחשבה וחטא בא על מעשה, וביולדת עיקר קרבן על מחשבה דבשעה שכורעת נשבעת כו' ולכן הקדים עולה למחשבה ובמגילה (ל"א. וזבחים צ'.) תקנת סדר קרבנות בזמן שהם קוראין לפני מעלה אני כאלו הקריבו לפני, וז"פ למקראה בזמן שאין מקדש צריך לקרות פ' עולה קודם לחטאת - ובס' אזור אליהו כ' ברש"י עפמ"ש במג"א או"ח סי' א' סק"ח דלכך כ' הטור עולה קודם לחטאת, משום דחטאת הוא ספק אם חייב, ועולה בא בודאי בתורת נדבה לכך אמירת עולה קודם ובפנים יפות אהא בשעה שכורעת דוקא דהיינו כורעת לילד בדוחק, אבל אם ילדה בריות אינה נשבעת, ואח"כהק' ע"ז דא"כ אמאי חטאת נאכלת, דחטאת ספק אינה נאכלת, לכך כ' דהשבועה הוא קודם חבלי לידה והוי חטאת ודאי ע"ש, א"כ להמסקנא דאף גבי חטאת ודאי ע"כ לקרות בתורה עולה קדמה, לכך אם יאמר הקרבנות דהוא רק כקורא בתורה נמי עולה קודם, ומזה הטעם בלידה עולה קודם גם לענין הקדש דדמי לחטאת ספק ולכך כ' בת"כ דעולה קודם לענין הקדש, ועי' דבר נכון בס' לקוטי שושנים:

שם) בשפ"ח הק' למה פרש"י זה לעיל גבי כבש שהקדים העולה לחטאת, ועי' תוצאות חיים, ובדברי שאול מ"ת כ' דממה שהקדימה פעם א' אין ראי' דצריך א' לכתוב קודם, רק ממה שהקדים ב"פ ראי' שהוקדם במכוון, ולפ"ז מקודם אין ראי', אבל ממה שהקדים גם כאן הו"א דבאמת קודם, עז"א דלא הקדים רק למקראה, ועי' יד שאול סי' ר"מ, ובמנחות (ד':) רש"י ד"ה ולא כ' דחטאת להכשיר ועולתה לכפר, וק' למה ביולדת להיפך מכל דוכתא דחטאת לכפר ועולה רק דורן, וי"ל עפמ"ש דחטאת יולדת דנשבעת, ואין זה שבועה גמורה כמ"ש בנדה (ל"א:) דשביעית ביטוי הי' לה להביא, וגם הי' צריכה היתר חכם ורק הוי מעין חטא, דאינה שבועה דמחמת צערה נשבעת ובעינן האדם בשבועה בישוב הדעת וכרמב"ן בפסוק ז', ולכן אינה בעלת חטא אלא בא להכשירה לקדשים, ועולה לכפרה שכוללת עולת דורן וכפרה ביחד להורות שאין עונה גמור, להכי כפרה ודורנה באין בעוף אחד, משא"כ בכל חוטא דמוכרח להביא קרבן מקודם עד שיהי' ראוי שיקבלו ממנו דורן, ולכן בפסוקים ו' ח' עולה קודם דעולה היא במקום חטא:

שם) בשפ"ח אות ל' דמשו"ה לא הביא רש"י מקודם כו' דשם ביולדת עשירה, שתביא כבש לעולה קודם לחטאת שכבש חשוב יותר מעוף, וצ"ע שבזבחים (צ'.) מפורש דאפי' ביולדת עשירה שתביא כבש לעולה ג"כ חטאת מקודם, אפי' חטאת העוף קודמת לעולת בהמה, ועל זה גופא אמר שם רבא למקראה הקדימה הכ', גם ק' מפסחים (נ"ט.) רש"י

ד"ה וקיי"ל דאפי' ביולדת עשירה חטאת עוף קודם לעולה כבש, וע' שערי תורה ח"ב סי' ב', וצ"ע:

פרק יג

פסוק א

דבר ערמב"ן ולא אמר אל בנ"י כי הכהנים בראותם הטמאים יכריחום להסגר ולטהר, וצ"ע דגם על בנ"י יש מצוה זו לבוא לכהן שיראה נגעים - ובמצורע (י"ד ל"ד) ולא יזהיר את ישראל רק בבואם לארץ וכו', מבואר דכל דיני מצורע גם בחו"ל ואפי' בזה"ז אם יש כהן בקי, (ועי' רמב"ן כאן בפסוק מ"ז והבאתי בסמוך) מ"מ לא נתחייבו שיבואו אל הכהן כ"א משיבואו אל הארץ, ועי' בכל"ח בזה ולכאו' משמע אפי' אין הישראל המנוגע שואל את הכהן, מ"מ אם הכהן רואה הנגע מוטל עליו לעשות כמשפט, ואפי' אם הישראל מעכב ואינו בא לשאול מ"מ על הכהן לטהרו או לטמאו, אך ע"פ האמת אינו כן דיש מ"ע על המנוגע לבוא אל הכהן כמ"ש ובא, ורמב"ן עצמו כ' בפ' תצא (כ"ד ח') דהמונע להראות נגעו לכהן עובר בל"ת דהשמר בנגע הצרעת, א"כ תלוי בישראל דצריך לבוא אל הכהן, ולמה לא כ' דבר אל בנ"י, א"ו שאין כוונת רמב"ן על קודם שבא אל הכהן, אלא אחר שבא והראה אז העיקר הכהן, אך מ"מ ודאי כמ"ש והובא אל הכהן, וכ' הרא"ש נגעים פ"ג מ"ב דמוטל על הב"ד לכוף אותו להביאו אליו, אע"ג דכל זמן שלא אמר הכהן אינו טמא, מ"מ צ"ל דכן הי' רצון התורה שיטהר כל אחד מנגעי', וע' שו"ת חבלים בנעימים ח"ב סי' קכ"ה: ובשאילת יעב"ץ ח"א סי' קל"ו כ' דל"ש היום, מצד דליכא שילוח חוץ מג' מחנות, ומצד טומאת ארץ העמים - ובתפארת ישראל טהרות במראה כהן אות ל"ט תמה ג"כ למה אין נוהג בזה"ז, וגם הגרע"א תמה בזה, ואי"ל דלטהרתו צריך העברת תער, ומדאין אנו בקיאין ביחוסי כהונה (כמג"א סי' ר"א סק"ד), לפיכך לא נרצה לסמוך על חזקת כהונה של זה לעבור על כמה לאווין, ואין ספק מוציא מידי ודאי כנדה (ט"ו:), אבל זה תינח בנגעי אדם, אבל נגעי בתים בא"י ונגעי בגדים בכ"מ מאי איכא למימר, וי"ל דבזה יש אפוקי ממונא מחזקת מארי' לנתוץ הבית ולשרוף הבגד לא אלימא חזקת כהונה נגד חזקת ממונא, וע"ע בזה בתפא"י בחומר בקודש פ"ד אות כ"ו, ובמנ"ח מ' קס"ט אות י"ג: ובס' אגרת שמואל על רות (א' ה') הביא המד' לעולם אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה, ואף בנגעים כן התחלה על ביתו וכו', וק' למה לא נקט בתורה כן, ונקטהמאוחר קודם האדם ובית באחרונה ואפ"ל שהכוונה להדריך האדם שישוב בתשובה, והודיעו שגם שמצד הרחמים הנגע בא תחלה בבית ואח"כ בבגד ואח"כ בבשר, עם כל זה ראוי לאדם שיכיר שזה מרחמים, ומן הדין ראוי להתחיל בו,

ומה שמאחרים אותו הוא רחמים כדי שישוב אל ה', סידר הדברים כפי הסדר שהי' ראוי שיבוא אע"פ שאינו בא, עכצ"ל דנגעי בתים ל"ה נוהגים רק בא"י, ואחר כיבוש וחילוק שכ' בו ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם. אמר שיהי' כל אחד מכיר חלקו ואחוזתו ונגעי בגדים ל"ה נוהג אלא בא"י, ולפ"ז אין סברא שלא יהי' נוהג צרעת הבגד רק אחר כיבוש וחילוק, כי מה ענין כיבוש וחילוק לצרעת הבגד, ודאי שיהי' נוהג תיכף בכניסתן לארץ. ומשו"ה סידרה תורה כפי אותו הזמן שהי' דור המדבר, ולא נכנסו לארץ כל מי שקודם נוהג בזמן מוקדם אותו, וצרעת אדם הי' נוהג גם במדבר כמ"ש במרים, וכשנכסו לארץ הי' נוהג נגעי בגדים, ונגעי בתים היו מאוחרים עד אחר כיבוש וחילוק (אך הראי' ממרים י"ל ששם הי' רק נזיפה): וברמב"ן בפסוק מ"ז דאינו נוהג בחו"ל, ועמ"ש בדברי' במנ"ח מ' קע"ב אות ד', וכ"כ בציוני, ופלא דאי' בת"כ סוף תזריע (י"ג נ"ט) לטהרו או לטמאו כשם שמצוה בארץ כך מצוה בחו"ל וצע"ג, וכן אי' בת"כ ריש מצורע, וע"ש עוד בציוני "וכן לא ינהגו בה כי אם בצבועים" ועי' ירושלמי כלאים פ"ט ה"א תנינן הרי כלליין ולא דמיין דין לדין, תנינן אין אסור משום כלאים אלא צמר ופשתים בין צבועים ובין לבנים, ותנינן אין מטמא בנגעים אלא צו"פ ובלבד לבנים, ועי' מס' נגעים פרק י"א מ"ג: ובת"כ הנ"ל ריש מצורע כ' וז"ל זאת תהי', אינה נוהגת בבמה ונוהג בזה"ז, ל' תהי' על ההויה תמידית בלי שינוי, עתו"ת אות ג' שפלא שכ' שנוהג בזה"ז, וכ"מ לקמן שר"ט טיהר ג' מצורעים אף כי ר"ט הי' לאחר החורבן, וכ"מ בברכות (ה':) וכ"פ הר"מ פי"א ה"ו מטו"צ, ורק במקום שכ' בת"כ בזה"ז כ' הר"מ בפני הבית ושלא בפני הבית, ובפרט שיש כמה ענינים שמצורע אסור בהם ושייכים בזה"ז, כמו שאילת שלום ותה"מ וכו', וצ"ל דטהרת מצורע צריך כהן מיוחס וכ"פ הר"מ פ"ז ה"ט מתרומות, ובזה"ז אין לנו מיוחסים כמ"ש הר"מ פ"כ ה"ג מא"ב, ולכן נשתקע הדין, וכ"כ ברדב"ז על ר"מ פ"ז ה"ט מתרומות, וז"ל ומזה הטעם אין טומאת נגעים נוהגת בזה"ז שהרי טומאת המצורע נוהגת בארץ וחו"ל משום שאין עתה כהן מיוחס, וע"ע תוס' ברכות (ה':) ד"ה הא דבזה"ז שבטלו דיני ערי חומה אין מצורע צריך שלוח, וע"ש ברשב"א, ועי' תוספתא פ"ח דנגעים, ובשו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב סי' קל"ז: ובפסיקתא זוטרתי פ' שמות ותזריע, משחרב בהמ"ק אין טהרה ממת ואין טומאה ממצורע פי' שאין לנו אפר פרה להזות, וטומאת מצו ליכא כלל שאין כהן מורה וכו', וע"ע באוצר נחמד על כוזרי מאמר ג' אות מ"ט שאין לסמוך על חזקות כהונה בתגלחת מצורע כו', וצ"ע למה הוקבע בש"ע דין מצורע אחר שאין נוהג בזה"ז באו"ח סי' ל"ח סי"ג מצורע אסור להניח תפילין, וע"ע בתולדות אדם וולאזין ח"א פ"ו, וירחון קול תורה חו"ז סי' ט"ז, וכנסת חכמי ישראל סי' קע"ט אות ק':

שם) רמב"ן ובפרשת הזב כ' דבר אל בנ"י וכו', בעבור שהוא דבר סתום מזהירם שיודיע כל אחד חליו לכהן, משמע דגם טומאת זב ע"פ כהן ולא שמענו זה, ובת"כ כאן פי"ב אי' יכול אף שאר טמאים טומאתם בכהן ת"ל הוא לא אוציא הזב וזבה וכו', זה טומאה בכהן ואין שאר הטמאים בכהן הרי מפורש להיפך:

פסוק ב

אדם באוה"ח אתם קרוים אדם שאין עכו"ם מטמאים בנגעים כמ"ש בנגעים פי"א מ"א, ולפ"ז אתי' סתם מתני' דנגעים כרשב"י דאין עכו"ם קרוים אדם, ויש ללמוד מזה דס"ל לר"מ כרשב"י, ועתו"ס יבמות (ס"א.) ד"ה ואין שדנו בזה בדעתו של ר"מ איך הוא, וגם יש ללמוד מזה דהלכה כרשב"י דקיי"ל הלכה כסתם משנה, אולם הר"ש בנגעים שם כ' טעם אחר בהא דאין עכו"ם מטמא בנגעים ע"ש: עוד כ' באוה"ח גם כלל התינוק שהוא בנדה (נדה מ"ד.) גם כלל האשה דכ' ויקרא שם אדם, וק' דהא אאשה יש לימוד אחר בכריתות (ח':) והצרוע הרי כאן שנים וצע"ג: ועתו"ס ערכין (ג'.) ד"ה והצרוע וז"ל וילה"ק אמאי לא נפקא לן אשה מאדם דמשמע אשה כו', ובפ' בהעלותך (י"ב י"ב) אשר בצאתו מרחם אמו, כ' בעה"ת כי קטן שנולד מצורע ממעי אמו אין לו טהרה עולמות וכ"כ בר' בחיי שם, ובפענח רזא כ' שכן יש בספרי, קטן שנולד מצורע מבטן אמו אין לו טהרה עולמות לפי שאין יכולין לקיים בו והסגירו ע"ש, ותמוה דמבוארבנגעים פ"ז מ"א, ובת"כ תזריע דנגעים טהורין בעכו"ם ונתגייר וקטן שנולד - אבל בת"כ תזריע פ"ו שחין של אחר הדיבור שלפני הדיבור מנלן וכו' עד שלא נולד מנין ע"ש, ובפי' הראב"ד שיש חילוק בין שחין לשאת ובהרת, דשחין מטמא גם לפני הדיבור וכן בעכו"ם ובקטן שנולד, והא דאי' במשנה דלפני הדיבור וקטן שנולד אינו מטמא הוא רק בשאת ובהרת, וא"ש בעה"ת דמשכח"ל נגע בקטן ונולד שיטמא בשחין אבל הוא דבר חדש וצ"ע, ועי' בכל זה בבית האוצר ח"א כלל ה' אות ח' ט', ואמבוהא דספרי (דף קנ"ד:): ובסנהד' (נ"ז:) ב"נ חייב אעוברין דכ' שופך דם האדם, וצ"ע ממתני' נגעים הנ"ל בקטן ונולד כיון שהנגע הי' קודם שנולד ואין טומאת נגעים רק אחר הלידה, ואמאי לא נימא דאדם גם עובר בכלל, וכמו דמרבינן קטן כן יש לרבות עובר. ועתו"ס ב"ב (כ'.) ד"ה ועכו"ם, דבן ח' אפי' חי לא מקרי אדם, ויש לחלק דגרע מעובר דעתיד לחיות כשיולד אבל בן ח' לא יוכל לחיות, וכ"כ בשו"ת בית יצחק או"ח סוס"י ט"ז, והדרוש ועיון כאן ובפ' תולדות מאמר ק"י, ובפרד"י תשא שכ"ה. - ומ"ש בנדה שם דכ' אדם אפי' כל שהוא דהיינו תינוק, ודומה לזה בירושלמי סוטה פ"ד ה"א וקנא את אשתו, אפי' מקצת אשתו ארוסה ושומרת יבם, ובחולין (ע"ט.) שה אפי' מקצת שה, וסנהד' (ע"ח.) כי יכה כל נפש אדם פלוג' אי

כל נפש או כל דהוא, - ובראב"ע ולא אמר איש להכניס הגרים, וכ"ה בת"כ ובירושלמי שקלים פ"א ה"ד אדם כי יקריב לרבות הגרים, ובאמת אפי' אי הי' כ' איש הוי משמע ג"כ גרים כזבחים (ק"ג.) אטו גר לאו איש הוא, ונר' דלכן לא כ' איש דכולל גם עכו"ם כערכין (ה':) ובאמת עכו"ם אין מטמאין בנגעים, כנגעים פ"ג מ"א ופ"ז מ"א, ור"מ פ"ט ה"א מטומאת צרעת הכל בנגעים אפי' קטן בן יומו והעבדים, וכ"כ בחינוך מ' קס"ט, וע"ש במשניות ווילנא בתוס' אנשי שם משום שנא' אדם ועבדים קרוים אדם, ועתו"ס מגילה (כ"ג:) ד"ה ואדם שכ"כ ותוס' ב"ק (מ'.) ד"ה שהשור:

שם) לנגע במד' כששמעו ישראל פ' נגעים נתייראו א"ל ה' אל תיראו הללו לעע"ז ואתם לאכול ולשתות ולשמוח ותמוה, וכ' בס' עמק המלך עפמ"ש בסנהד' (נ"ח:) עכו"ם ששבת ח"מ וכ' ביפ"ת הטעם דבשבת מורה המזל על עצבות ושלא לנוח ממלאכה, לכן צוה ה' לישראל לשבות ולאכול ולשמוח להורות דישראל אינם תחת יד המזל רק תחת הקב"ה בעצמו, לכן עכו"ם ששבת ח"מ משום דמורה בזה שאינו רוצה להיות תחת המזל, ונעשה כעבד חפשי מאדוני' ומורד ברבו ואי' בכתבי האר"י ז"ל מי שאינו מענג השבת נעשה מתיבת ענג נגע, ואם מענגו זוכה לג' דברים עדן נהר גן ר"ח ענג, וז"ש הללו לאוה"ע שאי"ל תקנה הנ"ל להנצל בזה שיענגו בשבת, דעכו"ם ששבת ח"מ אבל אתם לאכול ולשמוח ונתהפך מנגע לענג, ועי' ס' נוה שלום ח"ב (דף ל"ג:) אבל קשה מ"ש, אלו לאוה"ע, הא אין אוה"ע מטמאים בנגעים, וכ' בס' אזור אלי' סי' ג' כמו שאחז"ל שנתן ה' נגעים גם באוה"ע שלא יהי' מונין לישראל שהם בעלי חטטין עש"ה ובס' גאולת ישראל כ' דאין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה, ובפ' נגעים כ' תחלה נגעי אדם, ואח"כ נגעי בגדים ובתים, ובנדרים (ד"י.) היושב בתענית נקרא חוטא ק"ו מנזיר שלא ציער עצמו רק מיין כו', ואם נדרוש סמוכים ראי' להיפך דבברכות (ס"ג.) נסמכה פ' נזיר לסוטה שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מיין, וז"ש המד' כיון ששמעו פ' נגעים נתייראו, שראו נגעי אדם כ' בתורה תחילה מוכח שיתנהג עמהם בדין ופורע מנפשות תחלה, א"ל ה' אל תתייראו זה לאוה"ע מתנהג בדין ופורע מנפשות תחלה אבל אצליכם מתנהג ברחמים ופורע מממון תחלה, ואל תתייראו מסדר הפרשיות כי אין לדרוש סמוכין, ואין מוקדם ומאוחר בתורה, והראי' כי הלא אני אומר לכם שאתם רק לאכול ולשתות, והמתענה וכן מי שציער עצמו מיין הוא חוטא, נמצא שלא לדרוש סמוכין כל הרואה סוטה וכו' דאין מו"מ בתורה, ולעולם נגעי בתים קודמין:

שם) רש"י שומא, עי' פרד"י תשא (דף של"ב.) מ"ש בזה:

שם) רא"ם אע"פ שלא נכתב ספחת כו' עי' תי"ט נגעים פ"א מ"א:

שם) בס' חסידים סי' תרע"ג שלא ירחץ האדם כשהוא מוכה שחין עם אחר אא"כ יודיענו, ובויק"ר פט"ז אסור לילך במזרחו של מצורע אפי' ק' אמה וכו', כי הצרעת מחלה מתדבקת, ועמ"ש בפרד"י שמות (ל"ב:) ולעיל (י"ב ד') בשם רמב"ן ועוד - י"א שצרעת מחלת עור טבעות וכהנים הי' רופאים והסגר מטעם חוק שמירות הבריאות שלא ידבק מאיש לאיש, ובכתובות (ע"ז:)אין מצורעים בבבל ששותים שכר וכו', (ויק"ר שם) פוק לאחריך לא תזהם ברייתא, אבל צרעת הבגד מכחיש זאת, וכן ראי' שאין עכו"ם מטמא בגגעים (נגעים פ"ג מ"א ופ"ז מ"א), ואין טומאה בחג ולא לחתן (שם) ואם חולי מתדבק מה חילוק, ואמת שיש צרעת בטבע אבל נגעים שבתורה למעלה מהטבע, כר"מ סו"ה טו"צ ובפי"ב מ"ה, וצרוע נקרא רשע, (נגעים פי"ב מ"ה): ואי' עוד דעל הרוב באים דיני תורה בשם איש וכאן כ' אדם, י"ל דמאיש ממעטינן אשה וקטן, וכאן ל"ש זה כי המחלה אפשר שתבא בכל גוף, ועי' נדה (מ"ד.) וי"א שנגעים מחלה מתדבקת ועי"ז דין אחד לקטן כמו גדול, וגם מצותו להודיע מחלתו שיזהירו ממנו כמ"ש בפמ"ה וטמא טמא יקרא, אבל מעכו"ם וחתן סתירה לזה, וכן ספק נגעים להקל (פ"ה מ"א), וק' הא חמירא סכנתא מאיסורא (חולין י'.), ומפמ"ה אין ראי' דמשום שיבקשו עליו רחמים כמ"ש שם, וטעם בדד ישב פי' בערכין (טז.) דנגעים באים על לה"ר, כי הבדידות מדה כנגד מדה, והוא הבדיל בין איש אשתו יבדל ג"כ מאנשים - ובר"מ סו"ה טו"צ דבאים לאות ולפלא להזהירם מלה"ר, ובפהמ"ש פי"ב מ"ה הנגעים בלתי טבעים ואינם חלאים ע"ש, ונאמן הר"מ גם מנקודת חכמת הרפואה וק' מ"ש דגם קטן מטמא דרק על לשה"ר ול"ש בקטן, דאפי' תינוק בן יומא מטמא בנדה (מ"ד.) וי"ל בשבת (ל"ג.) על לה"ר באה אסכרה וזה ע"פ רוב בקטנים בתענית (כ"ז:), ובאה בשביל עונות אבותיהם וא"כ גם בצרעת כן ויש גם צרעת הבא מקלקול הדם בטבע, וכמו בעזיהו המלך שנצטרע, (דהי"ב כ"ו י"ט), ונעמן שר צבא מלך ארם (מ"ב ה' א'), וד' אנשים מצורעים (שם ז' ג'):

שם) אדם קשה לפמ"ש בזה"ק (דף מ"ח.) אדם למעלה מתואר איש גבר אנוש, ואתם קרוים אדם ולא עכו"ם, ואיך יכנהו אדם, וראיתי במפורשים עם הוספות הרבה ממני, דבב"ב (קס"ד.) ג' עבירות אין אדם ניצל בכל יום הרהר עבירה ועיון תפלה ולה"ר, ושם רובן בגזל ומיעוטן בעריות והכל בלה"ר, ובערכין (ט"ו:) המספר לה"ר נגעים באים עליו, וק' א"כ רוב העולם יהי' מצורעים בדברם לה"ר יום יום, ומדוע מקודם שהיו הרבה צדיקים הי' צרעת, ועכשיו שרבו מספרי לה"ר יהי' נקיים, אך באדם יש רמ"ח אברים רוחניים ושס"ה גידים רוחניים, ועליהם מלבוש רמ"ח ושס"ה גשמיים, וכנגדם רמ"ח מ"ע ושס"ה ל"ת, ומחולקים האברים, יש מצות התלוים בידים ויש ברגלים וכו' כמ"ש בס'

חרדים, וכשמקיים מצוה שורה ה' על אותו אבר ומחיה אותו, וכשמקיים כל המצות אז קדוש לה' בכל אבריו, וז"ש ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלוקיכם: וכן נגעים כחות הטומאה המתגלים חוצה, ובצדיק העון עושה רושם, וקדושתו דוחה הטומאה לחוץ וזה מעלתו דאין צדיק בארץ אשר לא יחטא, לא תכנס הטומאה בפנים רק בוקעת ועולה לחוץ, וזה סימן טוב לאדם שנענש בצרעת עבור לה"ר, ועי"ז יעשה תשובה, ואם לא פשה הנגע סימן שחזר בתשובה, ואם פשה סימן שעדיין ברשעו, לא כן הרשע אין טומאת עון עושה רושם כי מין במינו אין חוצץ, לכן עתה אין נגעים שכיח כי רבו בעלי לה"ר, ואין הטומאה נדחית לחוץ רק נשארה טמונה בהם כי מצא מין את מינו: ולה"ר הוא מג' סיבות, א', "שאת" וכסוטה (ה'.) אין שאת אלא גבוה, גאוה ונשיאות ראש, ומתכבד בקלון חבירו, ב', ספחת לשון התחברות כמו ספני נא אל אחת הכהונות (ש"א ב' ל"ו), ונספחו אל בית יעקב (ישעי' י"ד א') שהתחבר לחברת רשעים, ג'. בהרת, כמו בהיר הוא בשחקים (איוב ל"ז כ"א) שילבין ויצדיק עצמו במעשיו הרעים שעשה, ואומר כי הלה רשע ומצוה להרע לו, ע"י ג' סיבות הללו, והי' בעור בשרו, והיה לשון שמחה כי עי"ז יחזור בתשובה וירפא, ולכן והובא אל הכהן ולא אל הרופא כי אין ערוד ממית אלא החטא (ברכות ל"ג), ויובא אל הכהן שליחא דרחמנא ויסגירנה ז"י לרמז לו שיסגיר פיו מלה"ר, וז"י נגד ע' שנות אדם, וז"ש במשלי (כ"א כ"ג) שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו, ואי' בזה"ק כאן (מ"ו:) אל תקרא מצרות אלא מצרעת: ובשבת (קי"ט:) כל המבזה ת"ח אין תרופה למכתו, וק' הלא יכול לפייסו שימחל לו, ומלת כל מיותר, וגם אם המבזה אין לו מכה וא"צ לרפואה מה עונשו. ורק דבערכין (ט"ו:) מה תקנתו של מספרי לה"ר אם ת"ח יעסוק בתורה ואם ע"ה ישפיל כו' (וז"פ אלוקי נצור מלשוני מרע, שמהיום לא אספר לה"ר, ואם סיפרתי אז תיקוני, ונפשי כעפר לכל תהי', פתח לבי בתורותיך), - לכן המבזה לת"מ אי"ל רפואה למכתו מכת הנפש, כי איך יהי' לו תיקון בתורה אם בעצמו מבזהת"ח שעדיף מתירה, כמכות (כ"ב:) הנהו טפשאי דקיימו מקמי ס"ת ולא לגבורא רבא, וזה כל המבזה לרבות אפי' הוא עצמו ת"ח, (ואת ה' אלקיך לרבות ת"ח, אפי' ת"ח צריך ג"כ לכבד את ת"ח חבירו), ואר"א ת"ח מרבים שלום בעולם (ברכות ס"ד.), כי ה' אמר נעשה אדם ויש בו מקום לטעות ח"ו, ומטעם זה שינו לתלמי אעשה אדם (מגילה ט'.), ובב"ר פ"ח דעשה ללמד מדת ענוה שאפי' גדול לא יתבייש לשאול קטן ממנו, ויאמר אף שאני בקי במסכת זו אני תלמוד במס' אחרת, ובאבות (פ"ו מ"ב) הלומד מחבירו אפי' אות א' צריך לנהוג בו כבוד ובב"ר פ"ט כשהגיע משה לנעשה אדם אמר אתה נותן יד לפושעים א"ל כתוב, וכל הרוצה לטעות יבא ויטעה, ומזה יש ללמוד

מדת ענוה, ואין משגיחין בטעות יחיד במה שהוא תיקון לרבים, וכ' תועבת ה' כל גבה לב (משלי ט"ז ה'), וז"פ (אבות פ"ב מ"ה) אם למדת תורה הרבה אל תחזק טובה לעצמך להתגאות בה כי לכך נוצרת להיות ענו, ובסוטה (ד:) גם רוח כעובד ע"ז, ופי' בפרשת דרכים דרוש י"ד, דבעל גאה אינו סובר דנעשה אדם ללמד מדת ענוה, רק כמינים שב' רשיות יש והוא כעע"ז, וז"ש בשבת (קל"ט.) אי בטלי יהירי בטלי אמגושי פרש"י מינות: ובסוטה (ח') כל שיש בו גסות רוח אין עפרו ננער, דבתענית (ב'.) ג' מפתחות ביד ה', וא' תחיית המתים, והענו ומאמן שה' יחיד ואין זולתו ומפתח של תחה"מ בידו, יקוה לתחה"מ, לא כן המתגאה ואומר שב' רשוית יש, דינו שלא לקום לתחה"מ כי ה' יאמר מה לך עלי, לך לך לאל הב' הוא יחייך, וז"ש (תהלים קי"ט כ"ה) דבקה לעפר נפשי לכן חיינו בתחה"מ, ולדמיון ההולך בדרך בעודו רחוק נראה בעיניו כעיר קטנה וכשיתקרב אל העיר אז יתגדל בעיניו, כן כל זמן שרחוק מן התורה אז היא קטנה בעיניו עד שסובר שהוא למדן, וכשהוא מתקרב לתורה יתגדל בעיניו, וכל שהוא חכם ביותר, יותר מתקשה לו ויתחדשו אצלו ספיקות וקושיות עד שצריך לשאול מזולתו, לזאת יקראו חז"ל תלמידי חכמים כי הם כתלמידים השואלים מרבם, - ונלמד מה' שהתיעץ עם מלאכים ק"ו כו' ואם הלומדים יתנהגו כך יהי' רב שלום ביניהם, וזה תלמודי חכמים אם הלומדים מקטילים. עצמם כתלמידים אז הם מרבים שלום בעולם, ורב שלום בניך - ובפסחים (כ"ב. וקידושין נ"ז. וב"ק מ"א.) שמעון דורש כל אתין כיון שהגיע לאת ה"א תיראו פירש עד שבא ר"ע וכו' וק' למה דוקא ר"ע, דאי' ביבמות (ס"ב.) ר"ע הי' לו כ"ד אלף תלמידים ומתו שלא נהגו כבוד זה לזה, ונזכר ר"ע עצמו בדרוש זה ודרש את לרבות ת"ח בל' רבים, ולא אמר תלמוד חכם, ירצה שהתלמודי חכמים בעצמם ייראו זה מזה ויתנו כבוד זל"ז, וכב"מ (ל"ג.) ת"ח שבבבל עומדין זה מפני זה, ועמ"ש בזה דברים נכונים בפרד"י בראשית (דף ל"ט): ובב"ר פ' חיי שרה בענין יפתח שפנחס אמר הוא צריך לי ואני אלך אצלו, ויפתח אמר אני ראש לישראל, בין דין לדין אבדה הנערה ונענשו שניהם, וק' על פנחס שהי' צדיק והי' לו גיאות שלא רצה לילך ליפתח להתיר נדרו, ובשלומא יפתח הי' ע"ה, וי"ל דבכלי יקר מטות (ל' ג') כמו שהבעל אדון ומושל על אשתו כמ"ש והוא ימשל בך (ברא' ג' ט"ז), ובממשלה זו יש כח בידו להפר נדרי', כן ת"ח מושל על ע"ה, וכל אחד ברשות ב"ד ומחויב לעשות כפי אשר ב"ד יורו ומשו"ה ב"ד מתירין נדרים, ואם ע"ה יקבל ע"ע אדנות של ת"ח יוכל להתיר נדרו ולא כשמבזה לו, וזה שלא רצה פנחס לילך ליפתח שאמר, אם אשפיל עצמי שוב אין בכחי להתיר נדרו וכוונתו הי' לשם שמים, ומ"מ נענש דלהצלת הנפש הי' לו לעשות לפנים משורת הדין, ובנדרים (כ"ב.) יש בוטה כמדקרות

חרב זה הנדר, ולשון חכמים מרפא, חכם יתיר לו בנדר, הרי שנדר מקרי מכה, וז"ש כל המבזה לת"ח אין רפואה למכתו היינו הנדר: ושם בשבת לא חרבה ירושלים אלא שביזו ת"ח, י"ל שביזו בחורי הישיבה ונותנים בנותיהם לע"ה, ובר"מ פ"ו ה"ב מדעות מ"ע להדבק בת"ח, ותלמידים ובכתובות (קי"א:) כל המשיא בתו לת"ח עליו הכ' אומר ואתם הדביקים בה' חיים כולכם היום, ויזכה לתחה"מ, ועי' פסחים (מ"ט:) - ובירמי' (כ' ל') לשוא הכיתי את בניכם, כי מקדם כשהי' לעשיר בת והי' לה מום הי' משיאה ללמדן ונתן לו מעות הרבה, ועשה ה' שיהי' יכולת לת"ח לעסוק בתורה בהרחבה, וזימן לעשיר שיהי' לו בת בעלת מום, אך עתה אינו רוצה להשיאה לת"ח מפני קישוי מזלם, וז"ש לשוא הכיתי וגו', כ"כ ביע"ד ח"א דרוש ה', ואף כי הוא דברי צחות אבל האמת כן הוא, והגם דרבי הי' מכבד עשירים, בעירובין (פ"ו.) אך לת"ח הי' מכבד ביותר ולא כהיום שעושים מטפל עיקר ומעיקר טפל שאין מכבדים לת"ח רק לעשירים, ועי'דבר יקר בגליון רע"א שם בעירובין בשם מהרי"ל והביאותיו ג"כ בפרד"י ח"ב במלואים (דף תנ"ג:) ע"ש: עוי"ל דבסוכה (נ"ב.) כל. הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו, וצ"ע וגם הלשון מחבירו, וי"ל עפמ"ש בחו"ה שער הכניעה פ"ז השומע חרפתו ושותק אז נוטל שכר מצות שיש לחבירו וחבירו נוטל עונותיו, א"כ אם מבזה והלא שותק אז יש לו מצות הרבה אשר לא עשה, וע"ז חרה ליצה"ר שיש לו מצות בלא יגיעה ועי"כ מתגרה בו, וז"ש כל הגדול "מחבירו" שגדלות שלו מחבירו, מה שחבירו עמל, על זה יצרו גדול מאוד, וז"פ המבזה כו' ולא מהני תשובה כיון דביזה לקח עבירות חבירו, ואינו יודע איזה עבירות שעשה חבירו שיעשה תשובה עליהם ואין תרופה למכתו. עי"ל דשם בשבת, לא חרבה ירושלים אלא שביזו ת"ח, וי"ל דאי' דהחוטא דין מזיק יש לו שהוא פוגם למעלה כמ"ש בזה"ק נשא (קכ"ב.) וקיי"ל הנזיקין שמין להם בעדיות (גיטין מ"ח:) א"כ הדין נותן כשהדור חוטא לגבות מעדיות הם הצדיקים, ומשום זה צדיק נתפס בעון הדור, אבל הם שביזו ת"ח והם בעיניהם כזיבוריות ונבזים, הדר דיניי' בזיבוריות לגבייי', ונטה יד השי"ת ידו על ירושלים דהוי עדיות גבייהו: עי"ל להנ"ל דר"ש עמסוני ירא כשהגיע לאת ה"א לדרוש לרבות ת"ח דמשמע ב' רשוית ח"ו כמ"ש רש"י, וא"כ מי שמבזה ת"ח ואינו דורש את כו' לרבות ת"ח הוי כמין, ובע"ז (י"ז.) דרשו על הפי' כל בואיה לא ישובון ולא ישיגו אורחות חיים (משלי ב' י"ט) כל הפורש ממונות מיד מיית, ולכן המבזה ת"ח אין לו שום תרופה, כי ממנ"פ אם לא ישוב יאבד ברשעו, ואם ישוב ג"כ מיד מיית:

פסוק ג

הפך לבן וקשה למה לבן סימן טומאה, וביו"כ לבן סימן טהרה ביומא (ס"ז.) בלשון של זהורית הלבין שמחים, אם יהי' חטאתיכם כשנים כשלג ילבינו, וי"ל דצרעת בא על צרות עין וצר עין אינו נותן צדקה בשמחה, ועי"ז מתבייש העני (עי' חגיגה ה'.) ובבב"מ (נ"ט.) המלבין חבירו ברבים כשופך דמים דאזיל סומקא ואתא חוורא, ועונשי מדה כנגד מדה שיבא עליו צרעת לבן, ולכן הוא סימן טומאה, ומשו"ה מביא ב' צפרים לטהרתו כי העופות מכירים בצרי עין (כסוטה ל"ח:), וכשחזר בתשובה ומקבל ע"ע להרחק ממדה זו מביא צפרים, ועי' משנה אחרונה נגעים פ"א מ"ג: וגם אם יחטא בילדותו יש עוד ללמוד זכות עליו שרתיחות הילדות בוער בקרבו, אבל כשיחטא בזקנותו אין לו שום זכות, וז"ש ושער בנגע הפך לבן, בזקנותו כששערו לבן אז הוא טמא מוחלט, וגם אם החטא עוד לא הושרשה ונתיישנה אצלו, יוכל עור להיות רפואה, אבל כשנתיישנה נעשה כהיתר, ולכן לו שערות לבנות סימן לזקנה והוא סימן טומאה: והובא אל הכהן. ראב"ע ברצונו ושלא ברצונו, כי הרואה בו א' מסימנים אלו יכריחנו שיבא, והפוסקים לא הביאו זה, ולפמש"ל דהצרעת מחלה מתדבקת, וכמו שכל אחד מחויב לסלק נזק שלא יזיק אחרים בב"ק (ט"ו:) לא יגדל כלב רע, ושמתינן לי' עד דמסלק היזיקא, וער"מ פי"א ה"ד מרוצח דמ"ע להסירו ואם לא הסיר ביטל מצות עשה, ועי' שבת (מ"ב.) לסלק נזק שרינן שבות דשבות, וה"נ מחויב כל אחד לסלק הנזק שהחלי מתדבק באחרים, ועי' בס' הדוה"ע דזה מסור לב"ד, ועי' חו"מ סי' תט"ז ס"א דב"ד קובעין זמן לקוץ אילן, וברמ"א שבחשש שיזיקו אין נותנים זמן, רק כופין לסלק הנזק מיד, וגם כאן י"ל כוונת הא"ע דכופין אותו הרואים ע"י ב"ד וגם י"ל דנגעים סכנה גדולה שרי אינש למיעבד דינא לנפשי' כחו"מ סי' ד', ובסנהדרין (ט"ז.) הזאב וכו' כל הקודם להורגן זכה לשמים, ופרש"י צדקה עשה:

וראה הכהן עי' תפארת ישראל נגעים פ"ב אות י"ח אם רשאי לראות נגעים ע"י משקפים, ומביא מברכות (כ"ה.) ערוה בעששית אסור לקרות ק"ש כנגדה, ודחה מר"ה (כ"ו.) ראו הלבנה ע"י עששית א"י להעיד עש"ה, ובאמת החילוק דבר"ה שראו הלבנה במראה מלוטש דרואין רק תמונתו, אבל בברכות מיירי בראי' ע"י זכוכית שרואין הדבר בעצמו ועי' בהדוה"ע בזה, ובשו"ת שבות יעקב ח"א סי' קכ"ו בדיין שרואה ע"י בתי עינים אי רשאי להיות דיין בחליצה, וחילק בין אי יכול לראות גם בלעדן ורק שנושא לראות יפה, בין בלא בתי עינים א"י לראות כלל, ועי' ג"כ בשו"ת צפנת פענח סי' י"ג אם ראיית מראה שפיגעל הוי ראי' לענין נגעים, ולכאו' ראי' מחולין (ד"י:) דיליף חזקה מנגע, הלא י"ל דיצא כדרך כל אדם לא מאחורי', רק ראה במראה וע"כ דלא הוי ראי', והביא הך דברכות

ור"ה וירושלמי נדהפ"ב ה"ו דנגע צריך לראות נגע ולא מראה עש"ה, ועי' ברכת אהרן מאמר קצ"ה בזה - וכ' וראה הכהן ב' פעמים בעת שבודק לרעהו אין לראות רק חסרונותי' אך גם מעלותיו ולראותו כולו, וכן בבלק (כ"ג י"ג) אפס קצהו תראה וכולו לא תראה, וזה ב' פעמים לראות כולו, והחידושי הרי"מ ז"ל אמר הוי דן את "כל" אדם לכף זכות, את האדם כולו, ולא מקצתו רק החסרונות:

שם) עמוק רש"י כל מראה לבן עמוק, ורמב"ן דחה דבריו, ותמוה שלא הביא ש"ס דחורא עמוק, וכמ"ש ועמוק אין מראה מן העור, עי' שבועות (ו':, חולין ס"ג., ובכורות מ"א.) וצע"ג:

פסוק ד

ועמוק רש"י לא ידעת פירושו, כי כתם לבן על הדבר שחור נראה תיכף שעמוק וז"פ ל"י פירושו, ובשבועות (ו'.) בהרת עזה כשלג, כלו' לבנה הרבה ועמוקה ביותר וא"כ איך יאמר כאן, ואם בהרת לבנה הוא, דמשמע שהיא לבנה ועמוקה הרבה, ואח"כ תיכף יאמר עליו ועמוק אין מראי', ז"ש ל"י פירושו, ובפענח רזא כ' דל"ק דהכי פי' ואם בהרת לבנה הוא בעור ועמוק, שמלת ועמוק מוסב אלעיל, ואח"כ אמר אין מראי' מן העור, כלו' שאין מראה כמראה עור, ושער בנגע הפך לבן טמא הוא, כי השער שנתלבן הוא סימן שנחלש הבשר ונרקב כמנהג הזקנים שמחלשותם שערותיהם מתלבנים, לכן אמרו שער לבן קודם לבהרת טהור, שלא נתלבן מחמת הנגע, ובתורה תמימה אות ט' כ' דעיקר כח הראי' שבעין הוא בשחור שבו, ודבר שחור מקבל הראי' יותר מדבר לבן, ולפ"ז כשרואה דבר לבן ושחור ביחד נראה לו כמו שהשחור קרובה אלי' יותר מהלבן, וזה הענין שמראה הלובן עמוק כלומר רחוק, וכ"כ מפורש בר"מ פ"א ה"ו מטו"צ, אך ק' מבכורות (מ"א.) מיחרץ חרוץ כדכ' ומראהו עמוק מן העור כמראה חמה העמוקה מן הצל, הרי דפי' עמוק ממש, עי' בזה בתו"ת שם אות כ"ו: ובס' ביאור ומדרש תורה מהה"ג ר' בענדיט ז"ל מלאסק כ' דבפ"ד מ"ד מנגעים בב' שערות עיקרן שחור וראשן לבן טהור, עיקרן לבן וראשן שחור טמא, דמקרי השערות שקועים בתוך הבשר בעומק למטה מן העור, ואם עיקרן לבן ידוע שאדם נגע שקוע תחת העור וקשה לרפאות, וז"ש אם מראה הנגע עמוק מעור הבשר, אם בתוך הבשר ג"כ מראה טמא ניכר כי השרש השער בנגע הפך לבן, ואם עמוק אין מראה מן העור אז שערה לא הפך לבן, מסתמא אם עיקרן משחיר, אז בתוך הבשר נשתנה מראה הנגע בעומק ושם אין מראה טמאה: וראיתי מהגה"צ ר' שלום צבי ז"ל הרב מזגערש, דלרש"י הי' קשה הלשון שהי' צ"ל ומראה אין עמוק מן העור אבל הלשון ועמוק וגו' אינו כלל לפרש כפשוטו, על זה כ' רש"י דבלשון הקודש

מצינו סגנון ממאמר כזה, כמו "לא ידעתי" והפשט אנכי אינו יודע "איך ווייס נישט" הגם שהי' צריך לכתוב ידעתי לא כמו שאומרים "נישט איך ווייס" הוא פירש "לא ידעתי" - וזה הכוונה ברש"י "לא ידעתי - פירושו" הפירוש מפסוק כאן שלא מסגנון הלשון, כמו שאנו אומרים, הוא כמו המאמר "לא ידעתי" שאומרים בלשוננו קודם פי' תיבת "ידעתי" ואח"כ "לא" איך ווייס נישט ופח"ח: ובשו"ת רדב"ז ב' אלפים קצ"ג שאלת אם יש אצלי טעם לתרץ ד' רש"י, תשובה מסתמא ידעת מ"ש רמב"ן בתי' הקו', ואי' שלא נאמר בכתוב כמראה הנגע שהיא עמוק מן העור אלא שנהפך בו שיעור לבן או צהוב, אבל כששערה לא הפך לבן ולא צהוב נא' בו עמוק אין מראי' מן העור כו', וכבר תפס עלי' המזרחי ע"ש, ועו"ק שאין הפרש בין שפל לעמוק, שהרי גבי מכות אש פתח בעמוק דכ' ומראי' עמוק מן העור וסיים שפלה איננה מן העור, משמע דשפל ועמוק חדא הוא, ועו"ק נהי דל"ש למימר ומראי' עמוק מן העור אלא היכי דאיכא שיעור לבן או צהוב אבל היכי דליכא שיעור שחור ל"ש לומר עמוק מן העור, מ"ש למאי הלכתא כ' רחמנא בכלהו ומראהו אין עמוק מן העור והלא אין הטומאה תלוי' רק בסימנין ואחר בקשת המחילה מפי רבותי אני אומר דבכלהו מראות נגעים צריך למיכתב ומראי' אין עמוק ושפלה איננה מן העור, ללמד שאע"פ שהנגע גוונה טמא, אם נראית לעין שוה לעור הבשר אינו נגע כלל, ואפי' נולדה בו סימני טומאה, וז"ל הר"מ בפ"א ה"ו כל מראות צרעת אינה קרוי' נגע ולא מטמאה עד שיהי' עמוק מעור בשרו, לא עמוק במשישתו אלא במראה עין כמראה חמה הנראית לעין עמוקה מצל, אבל אם הי' מראה לבן או הפיתוך בשוה עם שאר העור או גבוה מעור אינו נגע אלא כמו צמח מן הצמחים העולים בגוף עכ"ל, ושיעור הכתוב בכל אחת ממראה הנגעים אם היא עמוק מעור לפי מראות העיוהנגע, וטהור וטמא כפי הסימנים, אבל אם אין נראה עמוק מן העור הבשר אין נגע כלל, ול"ה קשה לרש"י לפרשו כפי ענינו, אלא הי' קשה עליו לפרשו על הכתוב, ואפשר לפרשו על צד הדוחק, ואם בהרת לבנה היא אע"פ שבהרת לבנה הוא אם אין מראי' עמוק מן העור אין זה נגע, אבל אם בהרת לבנה האמורה למעלה שמראי' עמוק מן העור, אז הדבר תלוי בסימנין אם לא הפך לבן והסגירו וכו' ועל דרך זה מתפרש בכתובים, ובנגע הראש או הזקן, והא דכ' גבי נתקים והנה לא פשה הנתק בעור או שמראהו איננו עמוק מן העור מטהר אותו הכהן, ואע"פ שפי' זה מסכי אל הלכה עדיין אינו מתיישב על הכתובים ולפיכך צריך תלמוד עכ"ל:

שם) ושערה לא הפך לבן יש הבדל בין לא ובין אין שמלת "לא" שולל את הפעולה, ומלת "אין" שולל התואר מן המתואר, וע"כ יש הבדל בין ושערה לא הפך לבן, ובין ושער לבן

אין בו, "שאין בו" שולל שלא נמצא כלל, "ולא הפך" שולל הפעולה לבד יש שער רק לא הפך לבן, תוה"מ סי' נ"ח וק"ה, אילת השחר סי' תר"ט:

שם) והסגיר הכהן רש"י יסגירנו בבית אחר, עי' משנה אחרונה נגעים פ"א מ"ג מ"ש בזה, והביא דהסגר אינו כמשמעו רק שא"ל הכהן הרי את מוסגר, כלומר בספק, אתה עומד כדבר הסגור שא"א לידע מה טיבו וכו', ועמל"מ פי"ד ה"ה מטו"צ, ועי' במד"ר סופי"ח, וע"ע במשנה אחרונה פי"ב מ"ו בזה הרבה, ובתפארת ישראל בקו' מראה כהן אות י"ד, ועי' מנ"ח מ' קכ"ט אות י' אין הפי' שמסגירין האדם בחדר רק דיש לו דין מוסגר ולא מוחלט לכמה דינים שיש בין טהור למוסגר ומוחלט, וזה אליבא דר"ע גבי נגעי אדם ובגדים, רק בנגעי בתים יש שיטות שצריך לסגור הדלת ממש - ובטור עה"ת בשם רא"ש שפי' הסגר בנגע שסוקר סביב הנגע בסיקרא כדי לידע אם פשה, ובאמת אין זה פשוט כ"כ דרש"י בחומש ומאירי מגילה (ח':) ובשירי טהרה סוף נגעים הביא מויק"ר פי"ח, בו"ד חובש בבית אסורים והקב"ה חבשו בביהא"ס שנ' והסגיר - וער"מ פ"ט ה"ד אם מת הכהן האחד רואה כהן ב' וא"י לטמא בפשיון, כי א"י אם פשה וזה לא כרא"ש הנ"ל, ועמל"מ פי"ד ה"ה בנגעי בתים והסגיר הבית פי' מפו' שיסגור הדלת והשיג ע"ז דכמו בנגעי אדם ובגדים בהסגר באמירת כהן ה"נ בנגעי בתים, ונ' שלא ראה רש"י בחומש שמפרש ג"כ בנגעי אדם הסגר ממש: ובס' גרש כרמל על שפ"ח אות ק' לא ראה פי' הטור בשם רא"ש שלא מצינו שיסגירנו בבית אלא את הנגע גופא יסגיר, והוכיח מדלא כ' והסגיר את המנוגע, והא כיצד יעשה סימן סביבות הנגע להבחין אם יפשה וזה נקרא הסגר הנגע, ועמש"ל בפסוק י"ד, ובס' הדוה"ע הביא ג"כ הטור דהול"ל והסגיר הנגוע ולא הנגע, ועי' בהכתב והקבלה שתי' זה דכן הסדר לכנות האדם ע"פ מעשיו, והאיש נקרא בשם נגע ע"ש הנגע המדובק בו וסמוכין מרמב"ן תולדות (כ"ה כ"ח), שפי' כי ציד בפיו דעשו הי' ציד בפיו אביו ונקרא ציד ע"ש מעשהו התדירי, וכן שבתך בתוך מרמה (ירמי' ט' ה') שנקרא הרמאי בשם מרמה, וכן ואני תפלה (תהלים ק"ט ד') שקרא עצמו בשם תפלה ע"ש מעשהו, ועוד ראי' מראה (י"א כ"ט) תרגם ונתתי את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל, ונתתי ית מברכיא על טורא דגריזין וית מלטטיא, הרי דהמברכים נקראו ע"ש מעשיהם ברכה והמקללים קללה, ודומה לזה במשלי (י"ב כ"ז) לא יחרוך רמיה צידו שנקרא האדם הרמאי ע"ש מעשהו רמי', ועי' ס' ברכת אהרן מאמר קל"ט שהסביר כן תוס' ברכות (י"ז:) ד"ה צוחה, ואין צוחה על גיחזי שהי' מצורע, וכ' טמא טמא יקרא, ויקרא צוחה של"ה תואר רק שם, כיון שהמצורע הי' צוח שהוא טמא נקר ע"ש מעשהו צוחה, ועי' ס' אמבוהא דספרי (דף מ"ו.) שהביא ספרי דאדם צריך

הסגר, וגם בפ' בהעלותך (י"ב ט"ו) ותסגר מרים מחוץ למחנה ז"י הרי דאדם צריך הסגר, ויקשה מזה על רא"ש ומאירי, אך י"ל דשם הוי גם ענין נזיפה ועי' ב"ק (כ"ה:): וברש"ש שבת (קל"ב:) נסתפק בקוצץ בהרתו דנטהר מה"ת (וגם מדרבנן בלא נתכוון לקצוץ, עי' בכורות (ל"ד:) ובר"מ פ"י ה"ג מטו"צ) אם צריך תגלחת וצפרים וקרבנות, די"ל דזה רק בנתרפא ולא בקוצץ ע"ש, ובמח"כ אשתמיטתי' לי' תוספתא נגעים פ"ג ה"ו מצורע מוסגר ימול ופטור מקרבן, מוחלט ימול וחייב בקרבן, ור"מ פ"י ה"ה, הרי להדי' דגם בקוצץ בהרתו חייב בקרבן מצורע:

שם) בשפתי צדיק אות י"א ענין הסגר ז"י כמו במילה ח' ימים שיעבור עליו שבת אחד, (עי' לעיל י"ב ג') כי שבת מחזיקהכח שיוכל לסבול יסורי המילה, כן בצרעת יעבור עליו שבת שרמז שבת "שבת בו תשב" ונתעורר בו ניצוץ היהדות אשר בפנימיות לבו שבא בירושה מאבות הק', ושמעתי מזקיני ז"ל שהבטיח ה' לאאע"ה אנכי מגן לך על ניצוץ זה:

פסוק ה

והנה הנגע עמד בעיניו ערש"י, הנה כל המראות מצטרפות, חצי גריס ממראה א' וח"ג ממראה אחרת, וכן כשהוסגרה נגע כגריס ממראה א', ובסוף ההסגר נתהפך למראה אחרת אין דינה כגגע אחרת רק היא כבתחלה, ובתפא"י במראה כהן אות ה' תי' בזה קו' המזרחי דהול"ל עמד בעינו, ולהנ"ל ה"ק אפי' עמדה בכל צבעי הנגע דהיינו שנשתנה ממראה למראה אחרת לבן אפ"ה יטהירנה הכהן, ועתי"ט פ"א מ"ג - ובתוה"מ אות ס"א "והנה" מורה תמיד דבר חדש עש"ה ובאות ע"א, ועי' בעה"ת שכ' ג"כ "והנה" על דבר שלא נודע:

פסוק ו

כהה רש"י הוכהה הא אם עמד במראתו או פשה טמא, עי' חינוך מ' קס"ט הא דאם לא נולד סימן טומאה בשבוע של הסגר ראשון יסגירנו בשבוע ב', ואם לא נולד סימן טומאה יטהרנו, וכן ד' רמב"ם אבל דעת רש"י כאן דבהסגר ב' עמד בעיניו אף שלא פשה טמא אלא אם כהה טהור, וערמב"ן ורא"ם, ובתי"ט פ"א מ"ג האריך בזה, ובס' כנסת ישראל מאבי התפא"י ז"ל כ' להשיטות דאף בעמד טהור, לא כרש"י כתב כהה לרבותא דסיפא דאפ"ה פשה טמא אף דמשנה ממראה למראה, וע"ע בזה בהגהות פורת יוסף מגילה (כ"ח:) ובס' מקרא מפורש כ' דבמקרא זה לא רישא סיפא, דרישא רק בכהה, וסיפא בעמד בעיניו ג"כ טהור וכמ"ש רמב"ן: ונ' בביקור חולה יש להכיר בין אוהב לשונא, האוהב כששואלין אותו על מצב החולה מחליט כיון שהמצב עומד בעיניו ולא הורע ראי' שהוטב לו, והשונא להיפך מחליט מכיון שלא הוטב הרי ממילא הורע, ושניהם

אמת אומרים רק כל אחד מגיד מהרהורי לבו אז, והכהן איש החסד "בעיניו" מכיון שלא פשה אז כבר כהה, ובמ"ש רש"י כהה הוכהה עי' מלאכת שלמה מס' נגעים פי"ג מ"א:

פסוק י

ומחית בשר חי בשאת, ערש"י ות"כ יכול שער לבן מצד זה ומחיה מצד זה ת"ל בשאת שתהי' מבוצרת בשאת, כי הלשון בשאת מורה שהמחיה תהי' בתוך השאת ולא חוצה לה, ורע"ב פ"ד מ"ה כ' שתהי' מבוצרת באמצע הנגע כמבצר שהוא בתוך העיר, ובתו"ת כ' שתהי' הנגע מקיפה כחומה, והטעם שאינו טמא רק כשהיא מבוצרת בתוך הנגע, דטבע הנגע שמתחלת להתרפא מצדדים, אבל כל זמן שעומדת באמצע סימן שעוד לא התחילה להתרפא, דאל"כ הי' צדדיה מתרפאין תחלה - וכן מצאתי בס' סדרי טהרות כלים (דף קע"א:) שכ' בפירושו שתהי' המחיה מבוצרת ומוקפת בשאת סביב מכל צד, אכן בראב"ד פי' מבוצרת כמו המבצר בתוך העיר, וכ"כ ר"ש פ"ד מ"ג, וצ"ע דלשון מבצר בכל המקרא משמע החומה המקיף את העיר כמ"ש בפ' שלח (י"ג י"ט) הבמחנים או במבצרים, ופרש"י במחנים ערים פרזים, וע"כ במבצרים הוא היפך פרזים דהיינו שמוקפת חומה, וכן משמע במגילה (ד'.), ועתי"ט פ"ו מ"ו בשם רלב"ג ותורה והמצוה סי' ע"ג:

פסוק יב

פרוח "פרח" הונח בעצם על הפרח הזרעי ומובדל מן "ציץ" שמציין צמיחת הבד נושא הפרי והתגלותו שהיא לפעמים לפני הפרח או אחרי', וגם צומח לאט לאט, וז"ש ואם פרוח שתפרח לאט לאט, תוה"מ סי' ע"ח ואילת השחר סי' תפ"ט:

שם) ועד רגליו פלוג' בגמ' אי "עד" בכלל בסנהד' (כ"א.) ולמיכל לא הי' לו ולד עד יום מותה, ביום מותה הי' לה, וביומא (פ"ו.) גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, אבל "מן עד" הראשון ואחרון בכלל, אמחה את האדם מאדם ועד בהמה (בראשית ו' ז'), ועוד עי' בתוה"מ סי' פ"א ע"ש הרבה:

פסוק יג

את כל בשרו כולו הפך לבן טהור, בפענח רזא מסביר הלכה זו אם כסתה הצרעת את כל בשרו בידוע שלא נתחלחל הנגע בעומק כמשל הנהר במקום שנתרחב אינו עמוק, וגם י"ל אם כל הצרעת בא לחוץ טהור הוא אין עוד סכנה, טומאה שבחוץ הנראה לכל אין מזיק כי יוכל לשמור מזה, אבל צרעת מוסגרת מזקת, (ועפרד"י בראשית דף ל"ז. וח"ב תט"ו., ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי) ובסנהדרין (צ"ז.) אין בן דוד בא עד שתתהפך כל המלכות למינות, מה קרא כולו הפך לבן טהור הוא, כי לובן סימן טומאה כמ"ש בשבועות (ג'.) בהרת עזה כשלג, והמינות יותר עזה בעבירות שכל בואיה לא ישובון

(משלי ב' י"ט), וכן כולה חייב זכאי (סנהד' י"ז.) דאם אפסו כל צדדי הזכות יצא הנאשם נקיבמשפטו, וכן אם הצרעת מחלת הנפש תכסה את כל גוף האומה שלא יהי' צד זכות, ישלח משיחו לקבץ נדחי ישראל, וז"ש בתפלות ר"ה באין מליץ יושר מול מגיד פשע תגיד ליעקב דבר חוק ומשפט, היינו שאם אין מליץ יושר אז הוי כראו כל הסנהדרין לחובה, מהראוי שה' יצדקני במשפט, תגיד ליעקב דבר חוק ומשפט, עי' בני יששכר תשרי מאמר ג' דרוש ב' ועי' ברכת אהרן מאמר ט', ופרד"י משפטים (דרל"ו.):

פסוק יד

וביום הראות רש"י אם צמחה, ובירא"ם, ועי' נגעים פ"ו מ"ז ופ"ת מ"א ובתי"ט בשם ק"א, הא דראשי אברים דלא מטמא משום מחיה אבל לאחר פריחה מטמא דגבי פריחה לא כ' וראהו. אבל הר"מ במ"ג כ' דאחר פריחה נמי לא מטמא, והאחרונים הוכיחו דאי איתרמי שהי' בא' מכ"ד ראשי אברים מקום לכנריס ה"נ דמטמא, וע"ע בקול הרמ"ז פ"ו מ"ז מ"ש ליישב רש"י ורא"ם כאן - ובפ"ח מ"ג פרחה בכולו טהור, וברע"ב דלא אמרי' רובו ככולו, ועשו"ת חת"ס או"ח סי' ק"מ דלא אמרי' רובו ככולו רק ברוב מתוך כולו, אבל לאכול פחות משיעור או לטבול ברוב מ' סאה לא אמרי' רובו ככולו עש"ה, ומכאן ג"כ משמע כן, ובעיקר הדבר מרש"י נזיר (נ"א:) ד"ה בעי לא משמע כן, ועי' ס' לקח טוב כלל י"ב, ושו"ת שם אריה יו"ד סי' י"ג, ובפרד"י וישלח (דף רמ"ה:) ובמלואים בח"ב (דף תמ"ב.) ובחלקת יואב יו"ד סי' ה', וגליוני הש"ס יומא (כ"ד:), וע"ע בפרד"י תשא דף של"ה ע"ש היטב בכל הציונים: ובמו"ק (ז':) וביום הראות יש יום שאתה רואה כו' חתן שנולד בו נגע נותנים לו כל ז' ימים, וכ"ה בת"כ וכן ברגל בכל אדם שלא לעכב שמחת הרגל, ומזה יהי' ק' לשי' הרא"ש שהבאתי לעיל בפסוק ד' דסגירה רק קפיל הנגע, איזה עיכוב שמחה יש כאן, וצ"ל בכוונת הרא"ש דלבד סגירת האדם חוץ למחנה סוגרין גם את הנגע בקשירות מוך - ובריטב"א מו"ק (ט"ו:) דאין רואין נגעים במועד רק מדרבנן, וצ"ל דקרא רק אסמכתא וראי' מחתן, ומה"ט אין חיוב ז"י משתה לחתן רק יום הנשואין, כמ"ש הרא"ש פ"ק דכתובות ואיך אפ"ל דבחתן הוי דאו', א"ו דרק נמסר זה לחכמים, וכה"ג בבכורות (כ"ו:) לענין טיפול בבכור, ובירא"ש סוכה פ"ג סי' י"ד: ובגיטין (מ"ז:) ולביתך דאף שאין לבעל פירות בנכסי אשתו מה"ת דרך נשים שנותנין וה"נ אורחא דמילתא ששמח ז"י, וכן מצינו בלבן שאמר מלא שבוע זאת, (ויצא כ"ט כ"ז) ועי' תו"ת והדוה"ע: ועל הא דנותנים לחתן ז"י, ראיתי להקשות מהגרא"צ פראמער שליט"א ר"ח בלובלין, מהא דאחז"ל (רש"י וישלח ל"ו ג', וירושלמי בכורים פ"ג ה"ג) דחתן מוחלין לו עונותיו, ומאין לו נגעים שבאים על עונות, וי"ל אם מוחלין לו עונות חמורים, אז נתעוררו

חטאים קטנים ודקים שרק יחשבו אצל צדיקים גדולים שמדקדק עמהם כחוט השערה, ועל החטאים החדשים יבואו ג"כ נגעים, ואמרה התורה שאינם מטמאים:

פסוק טז

או כי ישוב, בראב"ע שיתכן שישוב שיש או במקום אם, ובתוה"מ אות צ"ג כ' שאינו נכון דכל מלה יש לה גדר מיוחד, ובת"כ כ' שאם הי' כ' ואם ישוב הי' במשמע שאם הי' לבן טהור לעולם אף כי יתגלה בו אח"כ בשר חי לא יטמא, לכן כ' "או" שמורה על האפשריות תמידי בכל עת כי ישוב ללבן טהור, וכי יתראה שנית בשר חי יטמא, וע"ע בפ' ויקרא סי' רס"ב ואילת השחר סי' תקפ"ט:

פסוק יח

שחין ערש"י ומפורש בנגעים פ"ט מ"ב, ופשוט דשחין ומכוה גופייהו לא הוי שום נגעים, וע"ס משנת חכמים חולין (ח'.) שתמה על מהרש"א שם שלדעתו השחין ומכוה מצד עצמם מטמאים, אף בלא נצמח נגע במקומם וזה אינו - ובשפ"ח אות ל' דכש"כ שחין שעולה מאלי כו', ובס' גרש כרמל כ' דכוונת רש"י לדון גז"ש, דכ' והי' במקום השחין מה להלן כ"א ע"י ליקוי בשר, דונתרפא קאי על שחין אבל בשר. עדיין לקוי, כן שחין דלמעלה בא ע"י מכה, אך אין ראי' דמ"ש לקוי הבא ע"י מכה יש לפרש ג"כ כשבא מאלי' שנלקה הליחה והדם שבגופו:

פסוק יט

אדמדמות ולקמן בפמ"ט ירקרק או אדמדם, במלות הכפילות אם מורות על ההקטנה או על ההרחבה, עי' ת"כ אדמדם אדום שבאדומים, ירקרק ירוק שבירוקים, שחרחרת שחור שבשחורים, ובנגעים פ"א מ"ב אדמדם כיין המזוג במום, וזה לכאורה היפך מת"כ, אך כוונתו לא על תוקף אדמדמות, כי אם על התפשטותו השטחית זעיר שם וזעיר שם, וזה ציור ליין המזוג בדם שמראהו מתפשט בכל המים - ולת"כ א"ש בפסחים (קי"ח.) קשה מזונותי' של אדם כפלים מיולדה דכ' בעצב תלדו בנים (ברא' ג' ט"ז), ובמזונות כ' בעצבון (פי"ז), שהנו"ן יגדל הפעולה ובב"מ(ל"ג.) רובץ ולא רבצן, ופרש"י רבצן משמע שדרכו בכך, ובראב"ע בפמ"ט כ' ירקרק מורה לחסרון וכן שחרחורת, וי"א היפך הדבר ובפרד"י תשא (דף שכ"ב:) הבאתי הרבה ציונים מזה עש"ה ולא רציתי להכפיל קחהו משם: ובפ' וארא (ט' ט') אבעבועות מורה על הפלגת הכמות ממין זה, ובראשית (ג' י"ח) דרדר, על קוצים סבוכים ביותר - חלחלה, ותתחלחל המלכה (אסתר ד' ד'), ועי' מגילה (י"ג.) - חלקלקות, כפל משרש חלק כמו בדניאל (י"א כ"א) צחצחות צלצלים צעצועים שעשועים תעתועים כולם מורים הפלגת תכונתם עי' ס' תוספת ברכה, וכעת ראיתי בשו"ת אמרי דוד מהג' מסטאניסלוב ז"ל בסי' קל"ב, העיר על מהרש"א בסוטה

(י"ב.) כ' דלשון המצפצפים יורה על מיעוט בדבר כמו ירקרק אדמדם, וק' דמשמע להיפך אדום ביותר ירוק ביותר והביא ראב"ע כאן, ורש"י תהלים (ס"ח י"ד) ג"כ ס"ל על מיעוט הדבר, ועתו"ס סוכה (ל"א:) ד"ה הירוק עש"ה בזה: וכן יום ויומים, יום מורה על המשך מעל"ע גם על לילה, ביום הכותי (במדבר ג' י"ג) ומכות בכורות הי' בלילה - בא (י"ב כ"ט) ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור - ומ"ב (ז' ט') היום הזה יום בשורה והכונו עד אור הבוקר, וזה הי' בלילה כמ"ש בפסוק ז' - וכן ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, הרי ששם יום כולל גם לילה וכן ויחל עוד שבעת ימים (נח ח' י') וגם הלילות כוללים אבל יומם מורה על הפלגת אור השמש, יומם השמש לא יככה (תהל' קכ"א ו') וירמי' (ט"ז ט') בעוד יומם כלומר בעוד היום גדול, ושם (ל"א ל"ה) לאור יומם, ואיוב (ה' י"ד) יומם יפגשו חשך כלו' נגד אור הגדול - "מי" רוב מים שאינם ראוים לשתי', מי המבול, מי הים, מי נדה, מי ראש, (ירמי' ח' י"ד) מי שלג (איוב ט' ל'), ובחז"ל מי רגלים, (שבת ק"י.) - "מימי" מורה על טוב ענינים וראוים לשתות, וכמו יברך את לחמך ואת מימך (משפטים כ"ג כ"ה), ונתן מימיה (חקת כ' י') מימי' נאמנים (ישעי' ל"ג ט"ז), ושם (נ"ח י"א) וכל זה מפורש בת"כ שכפל מורה על תוקף ענינים ולא כראב"ע:

פסוק כא

ושפלה איננה מן העור עמ"ש בפ' ויקרא (ה' כ"ב):

פסוק כג

ואם תחתיה, יש הבדל בין שם מקום ובין שם "תחת", מקום כולל גם גבול המיוחד לאיזה דבר לא כן מקום המצומצם תהא איזה גוף או גשם, כמו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה גם גבול העיר מסביב קולט, ושם "תחתיו" מציין רק המקום שתחת הגוף, שבו איש תחתיו (בשלח ט"ז כ"ט) שהם תחת גופו כדי לפשוט ידיו ורגליו, תוה"מ סי' ק"ח ואיה"ש סי' תפ"ז, ובס' תוספת ברכה, הלשון תחתיה מורה שהנגע עומד על מצב אחד לא נתגדל ולא נתקטן, והדבר הקודם חלף הלך ועל מקומו בא אחר כמו תחת אבותיך יהי' בניך (תהלים מ"ה י"ז) וימלוך בנו תחתיו (מ"ב מ' כ"ד), תחת הנחשת אביא זהב (ישעי' ט' י"ז) ועוד - ובתמורה (כ"ו:) תחת משכחת לה לישנא דאתפוסי (כלו' נתפסת ועומדת במקומה כמו שהיתה) ולישנא דאחולי (העברה וחלוף) מלשון לא יחל דברו ושלא יהי' לפלא שמלה א' תכיל דבר והפיכו ישנם כמו כן - הפעל "גלה" ראי' והופעה, הנסתרות והנגלות (נצבים כ"ט כ"ח) גולה סוד, (משלי כ' י"ט) גלוי לכל העמים (אסתר ג' י"ד)- ולפעמים בא להיפך שהדבר נכסה ונעלם, כמו גלה כבוד מישראל (ש"א ד' כ"א), גלה משוש (ישעי' כ"ד י"א) הפעל "יצא", התגלות, השמש יצא (וירא י"ט כ"ג), צאת הכוכבים (נחמי' ד' ט"ו) - ולהיפך הסתר וכלי', כצאת נפשה (וישלח ל"ה י"ח) בצאת

היין מנבל (ש"א כ"ה ל"ז), מוצאי שבת, מוצאי יו"ט, שהמובן חלפו ועברו: "נכר" נותן עצמו להכירו, במעללי' יתנכר נער (משלי כ' י"א) והיפך שלא להכיר, ויתנכר יוסף אל אחיו (מקץ מ"ב ז'), (מ"א י"ד ה') והיא מתנכרה - "סקל" לרגום להשליך באבנים, וסקלתו באבנים (ראה י"ג י"א) והיפך סקלו מאבן (ישעי' ס"ב י') סלוק מאבנים, וב"ק (נ':) מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך – "פקד" למניות להקים להשליט, ויפקד פרעה פקידים (מקץ מ"א ל"ד) הפקדתי שומרים (ישעי' ס"ב ו') וכנגדו ולא נפקד ממנו איש (מטות ל"א מ"ט) לא נחסר ממנו איש, ויפקד מקום דוד, (ש"א כ' כ"ה) שבאורו נחסר שלא הי' המקום מיושב עד שהראשונה פקודה שני' ממהרת לבוא, סנהד' (צ"ז.) וע"ש ברש"י "שרש" להעמיק הזרע באדמה, ישרש יעקב (ישעי' כ"ז ו') ושרש צדיקים (משלי י"ב ג') וכנגדו עקירת זרע מאדמה, ושרשך מארץ חיים (תהלים נ"ב ז'), יעקר שרשיך, ובאיוב (ל"א י"ב) וכל תבואתו תשרש - "דשן" שמן ואכל ושבע ורצון (וילך ל"א כ') שמיעה טובה תדשון עצם (משלי ט"ו י'), ולהיפך להסר הדשן ולנקות המקום ודשנו את המזבח (במדבר ד' י"ג) – "אבב" דבר שלא נתבשל עודנו באבו (איוב מ' י"ב), והיפך שנתבשל כל צרכו השעורה אביב (וארא ט' לא) – וכן בחז"ל דבש והדביש (ב"מ ל"ח.) ופרש"י יצא טעם דובשנו והחמיץ ובסנהדרין ק"א ואין דובשנו מדביש, וזה היפך מסתם לשון דבש שמורה על מתיקות יתירה, מתוק מדבש (שופטים י"ד י"ח):

שם) רש"י צרבת רגיעת עור הנרגע מחמת חימום, ובביצה (ז'.) מבושלת כל צרכן, עמ"ש בפרד"ס תשא שי"ח: מהרבה מקומות שרש"י סותר עצמו:

פסוק כט

נגע בראש או בזקן כשישבו ישראל על אדמתם הזקן הי' סימן של כבוד סימן של נשיאת פנים, וגדול הי' הצער למי שלא זכה להדרת פנים כזה. אבל בא הגלות והפך את השטה הזקן סימן בזיון, מי שיש לו זקן נותן גוו למכים, ולפעמים בא לידי סבנה אם תורתינו כתבה שיולד נגע בזקן בא הגלות וגרם שהנגע הוא הזקן בעצמו, יען היינו אינו שלנו, תולים אנו בחיי אחרים, רק השיבה לארצנו תרפא כל נגעינו ונחיה חיי כבוד על פי רוחני ותורתינו: וראיתי בס' אוצר דברי חכמים מ"ש ביבמות ס"ג: וסנהד' ק': אשה רעה צרעת לבעלה, דטבע צרעת שהרפואה היותר טובה שלא ליגע במכה כי כאשר אך יגע למשמש בה אז תגדל הצרעת, כן אשה רעה, אל תצא לריב עמה שלא להגדיל המדורה:

פסוק ל

נתק ערש"י ורמב"ן, ובתפא"י מראה כהן פתיחה אות י"ט שהאריך בביאור דין נתק, ומשונה משאר מעים בד' דברים עש"ה – נשירת ונפילת השער קרוי נתק משום שהשער ניתק, והיינו כשנשר מקצת שער. אבל נשר כל פאת ראשו מלפני' או מלאחריו נקרא

קרחת וגבחת, נגעים פ"י מ"י, וצ"ע על רש"י כאן שלא הוזכר בנתק שצריך נשירת השער, אלא שהנגע שבמקום שער קרוי נתק וזה שמו, ותמוה – וברשב"ם צרעת שבמקום השער קרוי נתק שעל כך מתנתק השער, ע"כ משמע שצרעת קדם לניתוק השער וז"א דניתק השער מקודם, ועי' בס' משנה אחרונה פ"י מ"א: צהוב רש"י נהפך שער שחור לצהוב, והוא פלוג' ר"ש ור"י בנגעים פ"י מ"ב, והלכה כר"י בר"מ פ"ח ה"ה, ועי' בזה במשנה אחרונה פ"י מ"ב, ועמ"ש בזה בתוס' אנשי שם במשניות ווילנא (דף נ"ו.) ושייך לכאן עש"ה – ובשו"ת מהרי"ק שורש קס"ה ענף ד', ואשר הקשית בפרש"י שתפס לו דברי ר"ש והניח דברי ר"י בצהוב בעי שיהפך כמו ר"ש, ואלו בעירובין מ"ז, פסיק דר"י ור"ש הלכה כר"י, לענ"ד דבכל התלמוד שפוסק התלמוד כאחד שלא ירדו ובעלי התלמוד לסוף כל המחלוקת, ולא יכלו להכניס ראשיהן כמחלוקת תנאים ואמוראים רק היכי שראו שתנא אחד חריף יותר או מקובל מרבו יותר מחבירו וכן באמוראים סמכו לפסוק כן. ולא נקבעו ההלכות רק על דינים שהי' נוהגין בימי חכמי התלמוד אבל על דיני נגעים וכו' לא קבעו בהם הלכה ולא דברו בהם כלל באומרם פלוני ופ' הלכה כ"פ, אדרבה היכי דתלמוד פוסק כפ' פריך וכי הלכתא למשיחא, וכ"ת סו"ס, אמאי ראה רש"י לפרש כר"ש ולא כר"י, נלע"ד משום דמסתבר טעמא דר"ש דיליף מק"ו דשער לבן ע"ש, ור"י לא מיהדר מידי לר"ש לסתור הק"ו שלו אלא שתולה דברי' בדרשות מקראות עכ"ל, ועי' תי"ט כלים פ"ג מ"ב שהביא זה ובתוס' חדשים חולק ע"ז ע"ש, וע"ע מג"א סי' רי"ח סק"ג שהביא תוס' ד"ו, וכ' דלא כהמהרי"ק, וע"ע בהגהות מלא הרועים על משניות שהביא באר יעקב סי' קמ"ה ביו"ד וע"ע תוס' שבת ע': ד"ה ונודע:

פסוק לא

ושער שחור אין בו ערש"י ומ"ש בדברים במשנה אחרונה פ"י ה"ג, ובכנסת ישראל מאבי התפא"י ז"ל:

פסוק לג

והתגלח ואת הנתק לא יגלח, בעה"ט ג' רבתי, ג' צריכים גלוח גדול בכל המקומות שיש שער נזיר מצורע ולוים, וק' הא מצינו גילוח רביעי ביפ"ת בתצא (כ"א י"ב) וגלחה את ראשה, עי' בס' משנת ר' יעקב פ"י אות ל"ג - ובתוספתא נזיר ספ"א מצורע מגלח ראשו וזקנו וגבות עיני' משא"כ בנזיר, הכוונה דבנזיר אינו מגלח רק ראשו בלבד, ועשו"ת הרשב"א ח"א סי' ת"ז שמסתברא שהנזיר ל"ה מגלח זקנו, שבנשא (ו' י"ח) וגילח הנזיר פתח אה"מ את ראש נזרו ולקח את שער ראש נזרו, הנה לא הזכיר זקנו אלא ראשו לבד, ולפלא שלא הביא תוספתא, ומ"ש בעה"ט במח"כ ז"א דנזיר א"צ גילוח אלא שער ראשו לבד, וע' ספרי נשא דתנא וגילח את ראשו, ראשו הוא מגלח ואינו מגלח כל שערו ע"ש,

ומשמע דאף הזקן אינו מגלח ובאמת מפורש כן בתוספתא דהכא: ובס' המצות ל"ת ש"ז הזהירנו מלגלח שער הנתק וספרי מנין לתולש סימני טומאה מתוך נתקו שעובר בל"ת כו', ובהגהות הגר"ח העלער שליט"א כ' שמלת שער מיותרת וצ"ל מלגלח הנתק כמ"ש ר"מ פ"י ה"א וכן המגלח את הנתק לוקה, ומסיים ואינו חייב עד שיגלח כל הנתק בתער, ובראב"ד כ' טעם דכ' והתגלח בכל דבר ועוד שהוא כתולש סימני טומאה שאין הפשיון ניכר בו ועכ"מ, וי"ל דהראב"ד הק' לטעמי' על מ"ש הר"מ פ"ה ה"א נגעי הראש והזקן הוא שיפול השער מעיקרו וישאר מקום השיעור פנוי וזה נקרא נתק, וכ' ראב"דמתוספתא נר' שיש שינוי בעור הנתק אבל מת"כ נר' שא"צ שינוי העור כלל, והמעיין ברמב"ן (י"ג מ') יראה דדעת ר"מ כרוב מפו', וראב"ד כרמב"ן, וי"ל דר"מ לטעמי' שאין שינוי בעור הנתק ואך נתיקת שיעור בעצמו מקרי נתק מפרש כרמב"ן שלא יעבור תער כדי שיתגרר העור ויצמיח שער, ולכן כ' שאינו חייב עד שיגלח כל הנתק בתער דוקא דאז יתגרר מקום הנתק וגורם להצמיח שער, אבל ראב"ד דס"ל כרמב"ן ל"ש לפרש ואת הנתק ל"י כפשוטו דוקא על הנתק עצמו דע"ג בהרת שאת ל"ש גירור, ועכצ"ל כת"כ ואת הנתק ל"י שיהי' ניכר אם כמשה וכמ"ש הראב"ד והק' שפיר לשי' ולר"מ לשיטתו לק"מ: ובקידושין (ל'.) והתגלח חציין של פסוקים, ובשמיני (י"א מ"ב) ו' דגחון חציו של אותיות, ויתכן דלסימן בא ג' ו' באותיות גדולות, וצ"ע דבחומשים שלנו נסמן בפ' צו (ח' ז') ויאפד חצי התורה בפסוקים, וצ"ל לתוס' שבת (נ"ה:) ובכ"מ דגמרות חולקות עם המסורה שלנו, וכן י"ל כאן, ובגליון הש"ס לרע"א בשבת הרבה ציונים, ועמ"ש בפרד"י תרומה (דף רה"ע:, ויקהל שע"ב:), ותו"ת כאן ונח"ק, ומ"ש שם בפ' שמיני מהגר"י שור מקוטב ז"ל:

שם) והתגלח היא פסוק ל"ג רמז שמותר להתגלח בל"ג בעומר כמ"ש באו"ח סי' תצ"ג ס"ב. וג' רבתי רמז לג' ימי הגבלה שמותר להסתפר. ומלת והתגלח גימ' תנ"ב כמו ג' תיבות "ל"ג ימים בעומר" עם הכולל, ור"ת תנ"ב "תסתפר בערב נון" הוא יום החמישים, רמז לדעת האר"י ז"ל שאין להסתפר עד ערב שבועות - והגה"צ ר' גרשון העניך ז"ל מראדזין אמר בפ' מצורע (ט"ו י"ג), בפסוקים י"ג י"ד ט"ו יש מ"ט תיבות, ומרמזים על מ"ט ימים שנטהרו בנ"י מטומאת מצרים וטהרתם הביאתם לקדושה וקבלת התורה, ולכן מתחילין הפסוקים במלת וכי יטהר הזב מזובו וספר לו, כנגד ספירות מ"ט ימים, ובמלה ל"ג מריש פסוק י"ג הוא "מועד" שבפסוק י"ד, רמז דיום ל"ג הוא מועד. ופח"ח. והתיבה הכ"ט (שהוא לעומר יום כ"ט לספידה שלעולם בו יום פסח שני) הוא השם הוי' ב"ה, ולשון הכתוב ובא לפני ה' הוא מקביל ללשון מרע"ה (במדבר ט' ד') עמדו ואשמעה

מה יצוה ה', ונצטוו בפסח שני, ובזה"ק דאחר פסח שני התרעין פתוחין, ומרמז ע"ז לשון "ובא לפני ה' אל פתח אהל מועד":

פסוק לז

אוה"ח היכן הוא רמוז בתשב"כ וכו', ע' הערות הכל"ח ז"ל סו"ס תולדות האוה"ח אות ט"ז כזה ובר"מ פ"ו ה"ב משבועות. ודבר זה אין לו עיקר כלל בתורה שבכתב אלא למדו מפי הקבלה, שלא יחלל דברו הוא בעצמו אבל אם ניחם וחזר בו, חכם מתיר לו עכ"ל, נר' שהקבלה הי' ג"כ היכן רמוז בתשב"כ שחכם יכול להתיר נדר וזה היפך אוה"ח ז"ל וצ"ע: שם) טהור הוא וטהרו הכהן, ובת"כ וירושלמי פסחים פ"ו ה"א אי אמר על טמא טהור אינו טהור, וק' מהכ"ת לומר כן, וכי גרע מטעה בדבר משנה, ומכ"ש בטעה בקרא מפורש וצ"ע:

פסוק לח

איש או אשה עזה"ק (נ':) בבהרת עזה וכו', עשו"ת חדות יעקב תנינא סי' קמ"ה אות כ"ב בפשט דברי הזהר ט"ש היטב:

פסוק לט

בהק הוא פרח בעור טהור, בס' בית משה אות ל"ב עפמ"ש כשכועס לעת הצורך לא יהי' מפנימיות נפשו דהוי כעובד ע"ז רק יתראה כאלו כועס, ובב"ר ויחי פצ"ח בהקן הוא בעל חמה, הרי דכהן רומז לכעס. וז"ש אם הבהק פרח בעור דכעס אינו מפנימיות רק פרח בעור פניו כאלו היה כועס טהור הוא:

פסוק מ

קרח רש"י מטמא בשער לבן, עמנ"ח מ' קס"ט אות ח' שהק' דבת"כ מיעוטו מקרא דאינו מטמא רק במחיה ופשיון ולא בשער לבן והניח בצ"ע, ובענין נתק וגבח ע' תפא"י במראה כהן אות ח':

פסוק מב

בקרחת עי' ברמב"ן ומ"ש בזה בתי"ט פ"י מ"י, ופי"א מי"א ד"ה סגוס:

פסוק מד

יטמאנו הכהן בראשו, בספורני בפסוק ה' כ' שטומאת נגעים נמסרה לכהנים כדי שיתפללו עלי', והא דזה מוטל על הכהן משום שנ' ואשימם בראשיכם (דברים א' י"ג) עונות הדור תלוים בראשיתכם ערש"י שם, ומשום זה עליהם לתקן ולהתפלל עליו וזה יטמאנו "בראשו נגעו" סיבת הנגע בו בראשו, ועמ"ש כזה בפרד"י שמות דף ו':) - ועי' מצורע (י"ד ג') ואמור (כ"ב ד') צרוע ומצורע, ומקור ברוך דף ער"ה ובמו"ק (י"ד:) מצורע מה שינהג צרעתו ברגל ת"ש והצרוע לרבות כ"ג והא כל השנה כרגל אצלו, והק' בדורש לציון דרוש ג' דא"כ איך משכחת כ"ג מצורע כלל, דקיי"ל אין רואין נגעים ברגל (שם

ז'.) ואימת נחזי נגעי כ"ג, ואי אמרת שהי' מצורע ואח"כ נעשה כ"ג זה דבר שא"א, כיון שעוד טומאת צרעת בו במה יתחזק לכ"ג ואיזה עבודה יעבוד ולא יחלל, וי"ל דבעדיות פ"ה מ"ו עקביה הי' מטמא שער הפקודה, ופי' ראב"ד מי שהי' בובהרת ובו שער לבן והלכה הבהרת והניחה שער לבן וחזרה טמא, כיון ששער לבן עומד במקומו עדיין לא נרפא הנגע מעיקרא וכמו שלא הלכה הבהרת דמיא, ולפי' זה המצורע טמא למפרע אף קודם שחזרה הבהרת עדיין טמא הוא מבהרת הראשונה אלא שבטעות טהרנוהו, היינו שנתרפא ועכשיו נודע שלא נתרפא כלל - ומה שאין רואין נגעים ברגל, לפי שהכל תלוי בדיבורו של כהן, וזה שיש לו שער הפקודה ודאי שאף ברגל מתטמא שזה אינו תלוי כלל בדיבורו של כהן שטמא מפרע כבר טמאוהו הכהן בבהרת הראשונה, א"כ משכחת בכהן שהי' בו בהרת ושער לבן והלכה הבהרת וטהרנוהו, ונתמנה לכ"ג ועבד עבודה בח' בגדים ונתחנך בכ"ג ואח"כ חזרה הבהרת שבזה אינו מועיל מה שכל ימיו כרגל והוא כ"ג מצורע, ועי' בס' דברי חנוך שהק' דהא לא קיי"ל כעקבי', ובאמת הק' זה הריטב"א מו"ק, ותי' דאיסור ראיית נגעים ביו"ט רק דרבנן ואנן השתא בדאו' קיימינן: ומחותני הגאבד"ק זגערש שליט"א בעהמח"ס נוה שלום תירץ, שמשכח"ל כ"ג מצורע שהי' מצורע בעת שהי' כה"ד וראהו כהן וטמאו, ואח"כ ראה כהן אחר את הנגע וטהרו, ואח"כ נתמנה לכ"ג ואח"כ נודע שהכהן שטיהרו חלל, נמצא שכ"ג נעשה טמא כמ"ש במכות (י"א:) דדוקא לענין עבודה אם נמצא חלל עבודתו כשרה דכ' ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה, אבל לענין שאר דברים פסול למפרע, וכ"כ בהדי' במנחת חינוך מ' קס"ט אות י"ג, ובכה"ג אם הכהן נעשה חלל נחשב כמו שלא טיהר אותו כלל ונעשה מצורע למפרע עכ"ד: עוד תי' בדורש לציון קושייתו דמשכח"ל בע"פ בפסח הבא בטומאה דקיי"ל הואיל ואשתרי, וא"כ מותר אז לכ"ג לכנוס למקדש בטומאה ונתחנך אז, ובירחון קול תורה ש"ב סי' י"ז תמה מבכורות (מ"ב:) דצרעת חשוב מום, ועי' הוריות (י"ב:) במשיח שנצטרע ופרש"י כיון שנצטרע אין לך מום גדול מזה, וא"כ איך מותר לעבוד בע"פ ע"ש הרבה מזה, והביא ג"כ ר"מ פ"ז ה"ו מאבל דכ"ג חייב בכל דיני אבלות, והק' ממו"ק (ט"ו:) דבכ"ג כל השנה כרגל ואין אבילות ברגל, וי"ל דהטעם אי' שם (בדף י"ז:) דאתי עשה דרגל דהוי עשה דרבים ודחי אבילות דהוי עשה דיחיד ע"ש בתוס' וריטב"א, וא"כ א"ש נהי דבכ"ג הוי תמיד כרגל מ"מ כיון דגבי כ"ג הוי רק עשה דיחיד שוב אינו דוחה לאבילות, וע"ע בס' אמבוהא דספרי בהעלותך (דף קמ"א:) בזה: ובסוטה (ה'.) בשר כ' בי' ונרפא אדם לא כ' בי' ונרפא, סבת החטא, א'. מצד התאוה, ב'. מצד כח המדמה אשר בשכלו ויטהו מן הדרך, והחוטא מתאוותו עוד לא אבדה התקוה, כי יבואו ימי הזקנה ותשקע אש התאוה,

לא כן החוטא מדעות נפסדות אין לו תרופה כמ"ש כל בואיה לא ישיבון (משלי ב' י"ט) ומינות אין לו תקוה כמ"ש בע"ז (י"ז.), וז"ש ושער הנגע הפך לבן דגם שיבה נזרקה בו ועם כל זה הנגע (נגעי נפשו) עמד בו וטמאו הכהן ואי' בשם המהר"ל מפראג כל איסורין בטלין בס' מין במינו אפי' באלף לא בטיל, כל עבירות כשיגיע לשנות הששים יבטלו, לא כן מין במינו החוקר ומינות נזרקה בו גם אלף שנים יחיה לא יחדל מלחטוא, ואחז"ל גלגולת של אש הראה ה' למשה וא"ל אם ניקב קרום של מוח טרפה, גלגולת של אש התאוה, אם החטא ממוח ומחשבות רעות ומינות הוא טרפה שאינה חיה, ר"ל מרשעים אשר בחייהם קרוים מתים, וזה הרמז שנ' בנגעי הראש טמא יטמאנו הכהן בראשו נגעו, אם יחטא מסבת מחשבותי' זה טמא מוחלט, ושם אדם מורה על חלק נשמה, וז"ש בשר כ' בי' ונרפא, שאם החטא מצד שהוא "בשר" חומר ותאות בשר כ' ונרפא, אכן "אדם" אם חוטא מסבת שכלו אין לו רפואה לעולם כי בראשו הוא, ועי' פרד"י ח"ב במלואים (דף תי"ג:):

פסוק מה

והצרוע במו"ק (י"ד:) לרבות כ"ג, ור"מ פ"י ה"ו כ' אפי' כ"ג שנצטרע פורע ופורם שעדל"ת, והק' בדברי שאול מ"ת, שאין עשה דוחה ב' ל"ת כנזיר (מ"ח.) ויש ב' ל"ת את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום, וכר"מ פ"א ה"י מביאת מקדש שאסור לפרום לעולם ונתן טעם שהרי תמיד הוא במקדש וא"כ איך עדל"ת, וצ"ל דהר"מ ס"ל דאפי' ב' ל"ת דוחה, וכ"כ בפנ"י ביצה (ח'.) אע"ג דאיכא ב' לאווי חרישה וכחישה מ"מ עשה דחי, וכנזיר (מ"ח.) מה לי חד לאו או ב' לאווי, אבל בשושנת העמקים כלל כ' בשם ס' הכריתות דאין עשה דוחה ב' לאווי, וכ' לחלק דשם בנזיר לאווין חלוקין כ"ג ונזיר משא"כ במצוה א' שיש בו ב' לאווין לא אמרי' דעשה דוחה ב' לאווין עש"ה: ובר"מ פ"א ה"ח מביאת מקדש כ' כהן שגדל שער אסור לו לכנוס וכו', והק' הכ"מלמה לא כ' מקרא מפורש ראשיכם אל תפרעו מכלל דאם פרעו ופרמו חייבים מיתה, וכ' די"ל דהוא רשות, ותמוה דבמו"ק שם אבל אסור בתספורת, הרי מבואר דכהנים אסורים ולא רשות לבד וצ"ע:

שם) פרוע רש"י מגודל שער כר"מ מו"ק ט"ו, ולר"ע הוי גילוי שלא יניח בראשו כומתא וסודרא, וצ"ע על רש"י דכ' כר"א דשמות:

שם) תיב"ע ועל ספריא יהוי מהלך כו' ובפי' יונתן שיש מפורשים על שפת הים ילך ע"ש, ובאמת י"ל ספר היינו גבול וכסוטה (מב.) אחת בספר ואחת במלחמה, וכ"ה בעירובין (מ"ה.) עיר הסמוכה לספר ופי' שהמצורע ילך על הגבול אבל אל המחנה לא יכנוס

ע' בהדו"ע - ובהפלס ש' תרס"א חוברת ו' מביא שלשון ספר הוא שענינו חוץ או מצר כמו שמתרגם זבולן לחוץ ימים ישכון (ויחי מ"ט י"ג) על ספר בימי', וכן אין עושין עיר הנידחת על הספר סנהדרין (קי"א:), ומפרש הת"י על ספריא כלומר על המצר המחנה ולא בצד המחנה, ודייק מלשון ועל שפם יעטה דהו"ל על שפמי יעטוף, וע"כ להורות בא דשפת ענינו מצר, ויעטה מל' אהי' כעוטיה (שה"ש א' ז') שהוא מלשון הליכה:

שם) וטמא טמא יקרא (ב"ק צ"ב) מנא הא מילתא בתר עניא אזלא עניותא דכ' וטמא טמא יקרא, והכוונה לא די נגעו וגם חובה להודיע לכל שטמא, וכל דבר האמור בפי כל הוא אמת, וע"ד שאמרו "קול המון כקול שדי" ובטח שהתורה כוללתו, וע' תענית (ט'.) - וברש"י ושבת (ס"ז.) ומו"ק (ה'.) צריך להודיע צערו לרבים ויבקשו עליו רחמים ובזהר וישלח (דף קס"ז:) מסאבא ומסאבא קרי וכו', ובס' ילקוט האורים הביא גמ' הנ"ל, והק' למה צריך הוא יותר להודיע מכל החולים, וי"ל דרש"י וירא (כ"א י"ז) וישמע אלקים את קול הנער, מכאן שיפה תפילת חולים מתפלת אחרים שמתפללים עליו והיא קודמת להתקבל א"כ מדוע לא יתפלל בעצמו. ומדוע הוצרך להודיע צערו לרבים. וי"ל דקו' א' מתורצת בחברתה, עפמ"ש הזהר מפ"מ, נקרא מצורע מוסגר שמוסגר תפילתו בשמים, ולפ"ז א"ש דלכך צריך להודיע צערו לרבים יותר משאר חלאים, כיון שמוסגר תפילתו בשמים א"כ אינו יכול להתפלל בעצמו, וצריך להודיע צערו לרבים והם יבקשו רחמים וע"ל בפסוק ב' והבעש"ט ז"ל אמר מה שאומרים בעולם "אחר השריפה יעשר" כך הוא האמת, דלהנ"ל יודיע צערו לרבים ויבקשו רחמים ועי' במדרש פנחס, ואי' שם בשריפה נשרפין כל הקליפות ולכן חתיכת עץ שנאחז בו אש אין לתת אח"כ בבנין עכ"ל, וע"ע בפרד"י ח"ב (דף תכ"ח:):

פסוק מו

בדד הבדל בין בדד לגלמוד, גלמוד מרוחק מכל אדם, אבל היושב בדד אינו מובדל מכל, כמו עם לבדד ישכון (בלק כ"ג ט'), וכן בדד דמצורע שאינו מובדל מיתר המצורעים רק מן הטהורים, תוה"מ (סי' קנ"ז), איה"ש (סימן תצ"ה):

שם) מחוץ למחנה רש"י חוץ לג' מחנות, ע' רע"ב כלים פ"א מ"ז על המשנה עיירות המוקפות חומה שמשלחין מתוכן המצורעים, ובתוס' רע"ק שם מ"ש בזה, ובסוף כ' ועי' רד"ק מ"א (י"ג י"א) כצ"ל ולא י"ג י"ד ועי' סנהדרין (ק"ב.) מפני מה זכה עמרי וצע"ג, וע"ע שו"ת בנין ציון סי' ס' אריכות בזה - ובמנחת יהודה עם בעה"ת שהק' איך אפשר שיהי' האדם משולח חוץ לג' מחנות והלא אין אדם יכול לכנוס במחנה שכינה, וי"ל דבמחנה שכינה זה העזרה ושם הי' יכול לכנוס לשחוט פסח, והא דאי' אין ישיבה בעזרה אלא

למלכות בי"ד בלבד, היינו לשהות שם עכ"ל, ובס' הדוה"ע הק' וכי רק לשחוט הפסח הי' יכול לכנוס, הא בכל קרבן הי' נכנס לעזרה ושם הי' סמיכה ער"מ פ"ג הי"א וי"ב ממעשי הקרבנות ושם שוחטין ושחיטה בזר כשרה, עו"ק מ"ש היינו "לשהות" שם הא הפי' הפשוט דצ"ל עומד ולא יושב ופרש"י (סוטה מ':) דאין כבוד שיהי' יושבין בעזרה, ואפי' מלאכים וע"ש בתד"ה והאמר, ועתו"ס יומא (כ"ה.) ד"ה אין דקדשים הי' רשאים כהנים לאכול בישיבה ע"ש, ובעיקר קו' המנח"י תמוה דאטו הפי' שישלח חוץ מג' מחנות שלא יכנס אל שלשתן הלא פי' הפשוט שישולח למקום שהוא חוץ לג' מחנות וצ"ע: ובספרי זוטא נשא דאף קטנים שא"י לילך אם נטמאו צריך לשלוח מהמחנה אמנם בס' יראים סי' ד"ש כ' הפשט בספרי תצא פרט לקטן היינו דקטן טמא מותר לגדול להכניסו ואע"ג דאסור להכניס כלי טמאים קטן מותר ע"ש, ותמוה מספרי הנ"ל דגם קטן טמא אסור להכניסו ומוכח דעליו לשלחו, ועשו"ת אבני נזר יו"ד סי' תנ"ב ותנ"ג מ"ש בס' יראים הנ"ל, וחידוש שלא הק' מספרי - וע"ע בשטמ"ק ערכין (ד"ג.) דאם נטמא בקטנותו ונכנס למקדש בגדלותו דפטור וע"ש בשפ"א, והק' שם כיון דהשתא בר עונשין למה יפטור ע"ש, ולהיראים י"ל כיון דמכניס קטן פטור וע"כ שבטומאת קטניסליכא חיוב מגזה"כ, וא"כ י"ל דה"ה בנטמא בקטנותו ונכנס אח"כ למקדש דפטור, וע' ס' אמבוהא דספרי נשא (דף מ"ז.) והביא דהקשו על שטמ"ק מירושלמי פ"ב ה"א משביעית, הראשונה עד שלא הביא ב' שערות, והשני' משהביא ע"ש ובנועם ירושלמי שם:

פסוק מז

והסגיר ערמב"ן נגע בגריס סימן באדם גדול שהשכינה מתדבקת בו וכשמסתלקת ממנו בא הנגע בבגדו לסי' סילוק השכינה כו', ואין הצבועין מטמאים בנגעים כי אם לבנים, ועי' בכור שור שבת (קמ"ה:) אהא דמפני מה ת"ח שבבבל מצוינים לפי שאינם בני תורה, פרש"י מציינים עצמן בלבושים נאים, ולכאו"ק מה ק' לי הא קיי"ל בב"מ (נ"ב.) עשוק לגבך וכו', והכי אי' בב"ב (קי"א.) גברא דאתא הוא יאי וגולתא יאי, משמע דהי' משבחו בזה, גם התשובה לפי שאינם ב"ת דחוק לפרש"י, ונלע"ד ע"פ רמב"ן דלפ"ד כל ת"ח גדול אשר מחמת תורתו השכינה מתדבקת בו כמ"ש בתדב"א, וכ"ה בגמרא וה' עמו שהלכה כמותו בכ"מ (ש"א ט"ז י"ח) בסנהד' (צ"ג:) שיש לפרש שמהיותו גדול כ"כ עד שהלכה כמותו וה' עמו תמיד, ראוי לו שלא ילביש כ"א בגדים לבנים שהם המטמאים בנגעים, כדי שאם יאשים קצת בלא הודע ותסתלק השכינה, יבואר לו ע"י סימן נגע בבגדו, משא"כ בלבשו בגדי חופש צבועים מאין יודע לו. ויבואר בזה הפסוק בכל עת יהי' בגדיך לבנים ושמן על ראשך לא יחסר (קהלת ט' ח'), דידוע מזהר ע"פ שמן וקטרת

ישמח לב (משלי כ"ז ט'), דשמן מרמז על השכינה שמריק אור על האדם, וקאמר שתמיד יהי' בגדיך לבנים ולא יהי' צבועים כדי ששמן על ראשך לא יחסר, הוא הארת השכינה על ראשך שתדע לתקן תיכף ולמלאות החסרון ע"י סימן נגע בגד, דאם יהי' צבועים מאין תדע סימן סילוק השכינה דצבועים אינם מקבלים טומאה בנגעים, והיינו דא"ל מפ"מ ת"ח שבבבל מצויינים פי' בבגדים חשובים שהם צבועים, כמ"ש בפ' ע"פ (ק"ט.) בבבל בבגדי צבעונים, ובמה נודע לה סימן לסילוק שכינה, והשיב לו שאינם בני תורה, דאינם גדולים כ"כ שהשכינה מתדבקת בהם. דל' בני תורה מורה על דביקות יתירה בתורה כב"ב (ח'.) הא לבני מתא וכו':

פסוק מח

בעור תיב"ע בצלא, עי' ביונתן הא דלא כ' משכי', י"ל כי משכיה עור של אדם וצלא עור בהמה, ועי' בהפלס תרס"א מהר"ד סלוצקי, דתמה דמה יענה ע"פ והפשיט את העולה (ויקרא א' ט"ו) דת' וישלח ית משכיה, ורק האמת משכא עור אינו מעובד וצלא עור המעובד. ות' כאן בצלא שכן הוא ההלכה דעור בלתי מעובד אינו מטמא בנגעים ער"מ פ"ג ה"ד, ומשו"ה לא ת' באונקלוס משום דמסיק תרגומו אליבא דהלכתא, וע"ס משנה אחרונה נגעים (פי"א מ"א) ושייך לכאן עש"ה:

פסוק נא

כי פשה ראב"ע וטעם שלא הוזכר משי וצמר גפן שדבר הכ' על ההוה הנמצא, פלא דהלכה בפי"ג מ"א מנגעים שמשי וצ"ג אינם מטמאים בנגעים וצע"ג:

שם) רמב"ן צרעת וגו' בגבבא דאמרי' ברכות (ח'.) שקולי טיבותך ושדי' אחוזרא (שבת ס"ג:, ביצה כ"ט:, כתובות נ"ג:, ב"ק פ"ג., וב"מ ס"ג:) ובמד' שאמר שאסור בהנאה כו', ירושלמי ערלה וכו', והוא בפ"ג ה"ג, ועמנ"ח מ' קע"ב בשם מל"מ דחקר באפר נגעי בגדים אם אסורין בהנאה, וכ' לדידי נר' דדינו בכל הנשרפין כיון דנעשית מצותו, אבל הבית אין מצוה לשרפו, ואם עבר ונהנה עובר בעשה עכ"ל, ועי' בש"ך יו"ד סי' רכ"א סקמ"ה, ובנקה"כ שכ' באמת ויש פלוגתא אם נגעי בתים אסורין בהנאה ועי' אריכות בכל"ח אות ד':

פסוק נה

לא הפך הנגע, יש הבדל בין הפך הנגע את עינו, ובין כהה הנגע, כי כהה נחלש ממראה חזק לחלוש, והפך עינו הוא למראה אחרת כמו מאדמדם לירקרק, תוה"מ סי' קע"א ואיה"ש תפ"ד:

פסוק נו
וקרע עי' בקובץ כנסת חכמי ישראל סי' קפ"ו שהביא בש"ע הרב סי' ש"מ, ובנשמת אדם כלל כ"ט כתבו דלא נקרא קורע אלא בדבר שנתחבר ע"י ארוגה או תפירה משא"כ בנייר עש"ה, ונפלאתי דמקרא מלא כאן וקרע אותו מן העור או מן הבגד וגו', הרי בעור שהוא מחובר מתחלת ברייתו שייך קורע וצע"ג:

פסוק נז
באש תשרפנו רש"י את כל הבגד עי' מהר"ם שיף בדרשותיו סוף חולין בזה:

פסוק נח
יכבס רש"י כל כבוס בגדים לטבילה ומת' ויצטבע, ובמטות (ל"א כ"ד) וכבסתו בגדיהם ת' ותחוורן ולא ת' ואצטבהן, ועי' ס' אהבת יהונתן וצ"ע:

פרק יד

פסוק ב
זאת תהי' תורת מצורע וגו', בערכין (ט"ו:) תורתו של מוצא שם רע, ופי' מהרש"א דדייק מדכ' המצורע ולא הצרוע, ובס' מיני תרגומא בלקוטים הק' דהו"ל לרמז זאת לעיל בפ' תזריע (י"ג מ"ד) איש צרוע הול"ל מצורע, ובפמ"ו והצרוע, ורק דק"ל לרשב"ל מלת תהי' מיותר הול"ל זאת תורת המצורע כמ"ש בפ' צו (ו' ב') זאת תורת העולה, ורק דאי' שם מה תקנתי' של מוצש"ר אם ת"ח הוא יעסוק בתורה וירפא מצרעתו, וז"ש זאת תהי' תורת המצורע, זאת תהי' רפואה תורה להמצורע דהיינו מוש"ר, וכ' להלן אם יעסוק בתורה, ויצא הכהן והנה נרפא וגו' - ובמד' זאת תהי' בהויתו תהי' ותמוה, ור"ר העשיל ז"ל אמר עפמ"ש בנדרים (נ"ה.), עה"פ וממדבר מתנה שמי שהוא מופקר לכל ומושפל כמדבר ניתנה לו התורה מתנה, וברש"י כאן עץ ארז שנגעים באים על גסות רות תקנתו שישפיל כתולעת ואזוב, וז"ש המד' בהויתו תהי', ר"ל התורה ומצורע המה במשקל אחד, דתורה אין לו קיום במי שמתגאה, רק ישפיל עצמו ויתרפא מצרעתו, וממילא גם התורה יהי' קיום אצלו ולא מקודם:
שם) ביום טהרתו והובא אל הכהן וק' וכי ביום טהרתו בא אל הכהן והלא אז טמא, ורק הפי' שכל כך הרגל נעשה טבע עד שביום טהרתו חוזר וניער אל לישנא בישא וחוזר הנגע אל קירות לבו, וביום טהרה מיד והובא אל הכהן מחדש ובס' דברי גאונים הק' למה מצורע יביא קרבן למה לא יתכפרו לו עונותיו מהיסורים בזמן צרעתו, דממרקין עונותיו של אדם, וי"ל דחז"ל למדו יסורים ממרקין מראשי אברים שעבד כנעני יוצא לחירות, כן יסורים בברכות (ה':) והדין בעבד רק באברים שאינם חוזרין יצא לחירות, בקידושין (כ"ד.), וממילא גם על יסורים שאין להם רפואה יכופר, אבל אם המצורע נטהר, א"כ הי'

יסורים שיש להם רפואה, ויוכל להיות שאינם מכפרים וצריך להביא קרבן לכפרה, וז"ש זאת תהי' תורת המצורע שצריך קרבנות ואם תשאל למה לא כפרו היסורים, התירוץ, "ביום טהרתו" שנרפא מהנגע, ויסורים שיש להם רפואה אין נלמד משן ועין שמכפרים: ובחובת הלבבות שער הכניעה פ"ז אם דיבר לשה"ר ילקחו ממנו המצות ונותן לאותו איש, והוא לוקח עבירותיו של חבירו, וז"ש זאת תהי' תורת המצורע ביום טהרתו ביום שמטהר עצמו ועושה תשובה אז נחשב תורתו, אבל עד עכשיו נחשב על חשבון חבירו שדיבר עליו לשה"ר, וזה"פ בר"ה (י"ז.) כל המעביר על מדותיו מעבירין ממנו כל פשעיו, וקאי על האיש שדיברו עליו לשה"ר והוא מעביר על מדותיו, ולא יפרע לו רע מעבירים ממנו פשעי' ומעמידים על חשבון חבירו, וזה הכוונה בקידושין (פ"ב.) טוב שברופאים לגיהנם, אותו המדבר לה"ר הוא רופא טוב לאותו שדיבר עליו לה"ר, וברגע א' נרפא הלה מחטאיו והוא שדיבר לה"ר ילך לגיהנם, ועמ"ש בפרד"י בשלח (דף ק"ו.): ובויק"ר פט"ו ו' ה' תורות כתובות כאן, חטא לה"ר גם צדיקים נלכדו (ספר בראשית) ויבא דבת אחיו - (שמות), והן לא יאמינו לי וידו מצורעת כשלג, שמות (ג' ט') ושבת (צ"ג.) - (ויקרא) פ' מצורע - (במדבר) מרגלים הוציאו דבת הארץ, ולא נחתם גז"ד במדבר אלא על לה"ר, ערכין פ"ג מ"ה (דברים) מרים נענשה בצרעת ולזכרון נכתב זכור את אשר עשה ה' למרים, (דברים ו' ד') ואדר"נ פ"ט - ולה"ר כנגד ע"ז ג"פ ושפ"ד, ערכין (ט"ו.) מצורע אומר אמת לה"ר (ר"מ פ"ו ה"ב מדעות), ואהרן אמר שקר למען השלום, אבות פ"א מי"ב ואדר"נ פי"ב), וצותה תורה שמצורע יבא לכהן שטהרת איש אמת רפואתו ע"י אהרן הכוזב, הובא בשם הרח"ה מאלכסנדר ז"ל. חטא לה"ר חמור מאד, ולא לבד לדבר רע, ורק אפי' לדבר טוב אסרו חז"ל דמתוך שבחו אתה בא לידי גנותו (ערכין ט"ז. וב"ב קס"ד:), וגם הזהירו חז"ל מאבק לה"ר שלא יאמר נורא בי פלניא, שיוכל לפרש שהלה חי בהרחבת הדעת שתמיד בוער האש בתנור ואופין בו, ומשום זה אחז"ל שם ג' דברים אין אדם ניצל בכל יום וא' אבק לה"ר, והמגיד מקעלם פירש בזה הפ' בתהלים (ל"ט ב') אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני שהי' פלא בעיניו מדוע הוסר ביסורים והרי הי' נזהר מלה"ר, ואמר "נאלמתי דומי'" לא דברתי רע על שום איש, "החשיתי מטוב" אפי' טוב לא דברתי שלא יבא לידי גנות, ואעפ"כ "וכאבי נעכר" והנני מנוגע ביסורים, ורק "חם לבי בקרבי, כשאזכור "בהגיגי תבער אש דברתי בלשוני, דברתי בדבר הנוגע ללשה"ר, כמו אצלו תבער אש תמיד, נורא בי פלניא, וזה אבק לה"ר ובמשלי (י"ח כ"א) מות וחיים ביד לשון, ושם (כ"א כ"ג) שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו, ובערכין (ט"ו:) כל אבריסוקופים והוא מוטל, ובב"ר פס"ז העין אוזן וחוטם אינו ברשותו של אדם, הפה

היד והרגל ברשותו, אי בעי לעי באורייתא אי בעי בלישנא בושא, ובזהר מקץ (קצ"ח:) עינין ואודנין לא קיימין ברשותי' ופומא איהו ברשותי', ובירושלמי פאה פ"א ה"א כל כלי זיין מכין במקומן וזה מרחוק, כל הגחלים כבו מבחוץ כבו מבפנים ואלו אע"פ שכבו מבחוץ לא כבו מבפנים, וההפך בהטוב שבלשון, כסף נבחר לשון צדיק (משלי י' כ') ולשון חכמים היטב דעת (ט"ו ב'), ובירושלמי סוף ברכות כל פיטטיא בישין, ופיטטיא דאורייתא טבין, ובויק"ר ל"ג א' מינה טבתא ומינה בישת, ובזהר בלק (קצ"ג:) בזמנא דבר נש אפתח פומי', פומי' הודע לבני נשא מאן הוא: ובירושלמי שם איזהו להי"ר "האומרו והיודעו" ואי' בספרי מוסר שצריך לשמור מלהזכיר שם איש למי שיודע שהוא שונא אותו האיש, דכשיזכור אותו תיכף יתחיל לדבר עליו רע, וז"פ "האומרו" כשמדבר בעצמו לשה"ר, "והיודעו" כשידוע מקודם שאותו איש ידבר להי"ר, ואצל ר"ר העשיל ז"ל הי' תלמידו דיבר להי"ר וצוה רר"ה לפייסו, ואמר התלמוד שאותו אש הוא בור ואינו לפי כבודו לילך אליו ולפייסו, וא"ל שיש תקנה ע"י תורה דשם בערכין אי' מה תקנתו של מדבר להי"ר אם תלמוד חכם יעסוק בתורה, ואם ע"ה ישפיל עצמו, והנה בתורה לבד לא יכופר עון ורק הכוונה דרב שמחל על כבודו כבודו מחול דכ' ובתורתו יהגה יומם ולילה, וכשלמד תורה דילי' הוא ויכול למחול בקידושין (ל"ב:), וז"פ אם ת"ח הוא' ואינו לפי כבודו להשפיל עצמו לע"ה ולפייסו, יעסוק בתורה ואז יהי' תורה דילי' ויוכל למחול על כבודו ובברכות (י"ט.) כל המספר אחר המת כאלו מספר אחרי האבן, וק' מערכין (ט"ו.) מה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך וכו', ועי' מזה באבות דר"נ פ"ט. הרי דגודל עונשין של מרגלים הי' דסיפרו על עצים ואבנים, וזה הי' גדול מכל הנסיונות, וכאן משמע דמותר לספר אחרי האבן וצ"ע:

שם) ביום טהרתו והובא אל הכהן, אל יחשוב דמה עשה בדיבור לבד ולא יודע הרושם שיעשה בשמים מזה, כמ"ש שם בערכין להי"ר הורגת שלשה, וזה הדיבור עושה דשם נלמד ממצורע דצריך שיבוא אל הכהן וכל זמן שהכהן לא יאמר "טמא" אינו טמא, אפי' כל העולם אומרים שהוא נגע, וגם כל זמן שכהן אינו אומר "טהור" אינו טהור אפי' כשרואים שנרפא, (נגעים פ"ג מ"א), הרי שתלוי בלשון טמא או טהור שיאמר הכהן וברמב"ן מת"כ והובא אל הכהן שלא ישהה, שמי שנטמא בטומאה אחרת אינו מחויב למהר הטהרה, ורק כשמגיע לרגל חייב לטהר עצמו בר"ה (ט"ז:) ובר"מ פט"ז ה"ג מטומאת אוכלין, וקמ"ל ת"כ דבמצורע חייב לטהר עצמו ואין לו לשהות הטהרה ובשו"ת בנין ציון סי' קמ"ז הק' דלא מצינו שמצורע אסור להמתין מלטהר, וכן הרמב"ם לא הביאו, ועי' תוס' שבועות (ג'.) ד"ה ועל שהביא ראי' מפ' שלוח הקן שאין להמתין

בהקפה עד שימצא אשה או קטן, ולא הביא מת"כ שיש ביטול עשה אם ימתין, וכ"מ בשקלים (פ"א מ"א). בט"ו עושין צרכי רבים, ומפרש בירו' והובא ברע"ב דהם טהרת מצורע, ואי' ברמב"ן איך ממתינים עד ט"ו באדר, אך באמת הפשט בת"כ שא"צ לשהות כמו שמסיים בת"כ כשהי' מונבז דן וכו', פי' שהי' דן בק"ו אם הזב צריך ז' נקיים כ"ש מצורע, ור"ע דן אם ימי ספרו של מצורע צריך ז'י, כ"ש שהוצרך ז'י משהלך נגעו עד שיטהר בצפורים, לכן כ' ביום טהרתו שא"צ להמתין וז"פ שלא ישהה שא"צ להמתין ודברי רמב"ן צע"ג, וכן האוה"ח הביא הת"כ שלא ישהה ויביאהו בע"כ, ועי' בתוה"מ למלב"ם אות ה', ובעה"ת קרי בי' והוא בא שאין לו מי שיבואנו שהכל בדלים ממנו, וק' הלא שאר מצורעים אין בדלים זה מזה, וראי' מד' אנשים מצורעים הי' פתח השער (מ"ב ז' ג), הרי שהי' ביחד והכהן יצא אליהם וצע"ג: ובזה"ק כאן (דף נ"ג.) ת"ח כל מידי מכפר בתשובה בר מלישנא בישא וכו', כיון דאהדר בתשובה כ' ביום טהרתו והובא כו', וק' דסתירה מלעיל, שלא מהני תשובה ובס' פרי חיים כ' דבכל עבירות אין דנים אדם לחוטא מוחלט ורק כשיעשה תשובה יוטהר - ובפי' בעה"ת הנ"ל י"ל להר"מ הל' גירושין פ"ו ה"כ ברוצה אני דכופין אותו דבאמת הנשמה רוצה ורק הגוף אינו רוצה, ואם כופין אח"כ גם הגוף רוצה ע"ש, ומצורע שבע"כ מביאין אותו יחשב בלבו למה אתעקש, והוא בא מעצמו: ובמס' כלים פ"ה ה"י וב"מ (נ"ט.) תנור שחתכו חוליות וכו', ובעוללת אפרים מ' רל"ט בכל עבירות מהני תשובה ולא בלה"ר בערכין שם, ספר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד, יכרית ה' כל שפתי חלקות, אלא מאי תקנתו שלא יבא ללה"ר יעסוק בתורה או ישפיל עצמו ע"ש, ולב נמשל לתנור, ומקרא בהושע (ב' ו') כי קרבו כתנור לבסבוער כאש להבה, וז"ש "תנור" מי שחטא בלה"ר, "וחתכו חוליות ונתן בחול", וקיבל עליו להיות כל ימיו שותק, וכמ"ש ר' בחיי ויטמנהו בחול מה חול אדם נוטלו מצד זו ומניחו במקום אחר וקולו לא נשמע, "ר"א מטהר" דמהני תשובה, וחכמים מטמאים דסיפר א"ל תקנה, והביא ר"א כל ראיות שמהני תשובה על כל עבירות: ובקובץ דרושים חוב' ב' סי' כ"ח הובא מאא"ז הג"ר מנחם מייזלש ז"ל אבד"ק ראווע, הא דחגיגה (כ"ז.) אר"א ת"ח אין אור גיהנם שולט בהם ק"ו מסלמנדרי' כו', אר"ל פושעי ישראל אין גיהנם שולט בהם ק"ו ממזבח כו', ולכאו' סתראי נינהו דר"א אמר רק ת"ח ור"ל אמר אפי' פושע"י, וי"ל דבערכין (ט"ו.) סיפר אין לו תקנה וכו') וי"ל ע"פ חוה"ל הנ"ל דמספר לה"ר לוקח מחבירו עבירותיו וחבירו לוקח ממנו מצותיו, ועיקר תשובה תשובת המשקל, ולכן סיפר אי"ל תקנה, כי רק על עבירות שעשה בעצמו ויודע כמה הי' נהנה מהם, יוכל לעשות תשובה המשקל לפום צערא אגרא, אבל על עבירות חבירו ע"י לה"ר א"א

לעשות תשובה, דאינו יודע איזה עבירות עשה הלה לכך סיפר אי"ל תקנה, ולפ"ז הא דפושע"י אין גיהנם שולט דמלאים מצות כרמון רק על כל עבירות, אבל על לה"ר שולט גיהנם דנלקחו ממנו המצות, ואין מלאים מצות ואזדא לי' הק"ו, ואתא ר"א ואמר ת"ח אף על לה"ר אין גיהנם שולט, דיש לו עצה לעסוק בתורה, כרז"ל מהכ' מרפא לשון עץ חיים ע"ש דרוש גדול ובסי' ל', וחוברת ה' סי' י"א: ושם בערכין כל המספר לה"ר נגעים באים עליו שנ' מלשני בסתר אותי אצמית, וכ' התם לצמיתות ומתרגם לחלוטין, ותנן אין בין מצורע מוסגר למוחלט אלא פריעה לפרימה, וצ"ב מה שייאטי' דאין בין לכאן, וי"ל דהמהרש"א הק' דהא אמרי' על ז' דברים נגעים באים שם בערכין, ותי' דעל ז' דברים נעשה מצורע מוסגר ועל לה"ר מוחלט, ולכאו"ק הא מרים דברה לה"ר ונענשה רק בהסגר ז"י, אך לק"מ דבסוטה (כ"ג.) האיש פורע ופורם ולא האשה, וכיון דאין בין מוסגר למוחלט רק פריעה ופרימה, אם כן באשה אין חילוק בין מוסגר למוחלט, וז"ש בש"ס מתני' דאין בין, דבאמרו כל המספר לה"ר נגעים באים עליו, וק' קו' מהרש"א וצ"ל כתי' דבז' נעשה מוסגר ועל לה"ר מוחלט וק' ממרים, לזה הביא מתני' אין בין כו', ובאשה אין פריעה ופרימה וניחא ממרים ושם בערכין לשה"ר עוד על חטאים, ג"ע ש"ד שבועות שוא גסות רוח וצרות עין, וביבמות (ס"ג:) אשה רע צרעת לבעלה, ב' המדות לשה"ר וצרות עין נמצאות ביותר באשה רע, ועי' ירושלמי סוף ברכות כל פטפטי' בישין - ומעשרה קבין שיחה נטלו נשים עי' בקידושין (מ"ט.) ובמשנה שם פ"ד מ"ט שאשה חשודה לגלות את הקדרה של חברתה לידע מה היא מבשלת וזה מביא לשה"ר, ואשה עיניי' צרה באורחים ב"מ (פ"ז.), ואשה צרה בחברתה מגילה (י"ג.), ומתוך מדות אלו עלולה לעונש צרעת וכמו שנצטרעה מרים על לשה"ר בסו"פ בהעלותך:

שם) במד"ר ברוכל מאן בעי למזבן סמא דחוי ר' ינאי וכו' שמע א"ל זבין לי א"ל לאו אנת צריך וכו', וכ"ה בע"ז (י"ט:) ועי' כל"י ועקדה, הרוכל הראה שלה"ר לא רק עבירה לשמים, ורק המונע מלשה"ר רפואה לבריאות שמונע מחלוקת ושנאות שמזיקין לעצבים ומקצר ימים, וזאת שהפליא ר' ינאי, שתמיד הי' מפרש הקרא מי האיש החפץ חיים קאי על חיי עה"ב, ולא עלה בדעתו שקאי גם על חיי עה"ז עד שהרוכל גילה זאת, והגם שרוכל אמר לר"י לאו אנת צריך לי, אעפ"כ טרח לו לפרש הפסוק נצור לשונך מרע, והראה בזה דאפי' אנשים גדולים ג"כ צריכים ללמוד ולעבוד בהענין "נצור לשונך מרע" שעבודר קשה הוא, אוסף מכתבים מאדמו"ר מגור שליט"א: ובכתב סופר כ' דודאי מי שיושב בביהמ"ד תמיד רחוק הוא מלשה"ר, דע"פ רוב בא ע"י קנאה שעשיר ממנו או מכובד ביותר משא"כ מי שכל מעשיו לש"ש ל"ש זה, וז"ש מי האיש החפץ חיים עוה"ז ואוהב

ימים לראות בטוב הארץ ולהנות ממנו, לזה אני מזרז נצור לשונך מרע, כי לזה צריך לזרז ביותר משא"כ מי שאינו חפץ בחיי עה"ז א"צ זירוז כ"כ ע"ש בזה - וגם שלא בלבד לשמור מלה"ר די, ורק צריך ללמוד לאחרים דרוכל הי' מחזיר בעיירים ומכריז, ולמד מדוד שג"כ הי' הולך ומכריז נצור וכו', וז"ש מי האיש בל' נסתר וסיים בל' נוכח נוצר לשונך, דקרא מי האיש החפץ חיים וכשנתקבצו אנשים סביביו התחיל בל' נוכח, ועי' בפי' מהרז"ו על המד"ר, וכלי חמדה, ובשו"ת תירוש ויצהר סי' נ"ז בזה, ובכתנות אור הביא חוה"ל הנ"ל אם ידבר לה"ר נוטל עבירות של חבירו והוא נוטל מצות, ועזה"ק שמיני (מ"א.) מי האיש החפץ חיים, חיים דאיקרין עלמא דאתי כו', וגם אי' בזה"ק שכל ימי האדם נכנסיןלפני הקב"ה אם האדם תיקנם, ולפ"ז אם אין אדם שומר פיו ולשונו, אינו רואה שכר מצות לעה"ב שנותנים לאותו אדם שדיבר עליו לה"ר, וז"פ מי האיש החפץ חיים של עה"ב לראות טוב במעשים שלו העצה נצור לשונך מרע, משא"כ אם אינו שומר פיו ולשונו, לריק כל יגיעתו וז"ש בפ' חיי שרה, ובראשית חכמה שער הקדושה פרק י"ג:

פסוק ג

מחוץ למחנה ערש"י ותוס' מו"ק (ז'.) ד"ה אמר, וס' מאורי אור שם, והלשון מחוץ קשה קצת דהו"ל ויצא לחוץ, ובס' שיח השדה כ' דכהן הוא מנהיג הדור ותמיד הוא מתבודד ודבק בה', אם רואה באדם חטא קל נדמה בעיניו כעבירה גדולה ואינו יכול ללמד זכות עליו, והשי"ת רוצה שילמדו זכות על בנ"י, וצריך הצדיק לשום נגד עיניו אם גם הוא כשהי' עומד כל היום בשוק והי' צריך לסחור, אז בטח הי' נכשל ג"כ באיזה חטא ועי"ז יוכל ללמד זכות, ועיקר הטומאה היא חטא וצרעת בעצמו, וז"ש ויצא הכהן אל מחוץ למחנה, כלו' שישים נגד עיניו כמה גורם מה שהאדם מוכרח להיות מחוץ למחנה, ואז יראה כי נרפא הנגע - ובס' קטרת סמים הביא דיש מדות והיפכם כמו רחמנות ואכזריות ענוה וגיאות, אמת ושקר, וצריך האדם להתנהג במדת רחמנות, וביבמות (ע"ט.) ג' מדות בישראל רחמנין ביישנין וגומלי חסדים, ובשבת (קנ"א:) כל המרחם על הבריות מרחמין עליו משמים, ויש יוצא מן הכלל, מסית (דברים י"ג ט') לא תחמול, וכן בענוה (במדבר י"ב ג') והאיש משה ענו מאד, ומשלי (כ"ב ד') עקב ענוה יראת ה', ותהלים (ל"ז י"א) וענוים ירשו הארץ ועוד, ובאבות פ"ד מ"ד מאד מאד הוי שפל רוח, ולפעמים צריך גבהות, בדהי"ב (י"ז ל') ויגבה לבו בדרכי ה', וכן אמת, במשפטים (כ"ג ז') מדבר שקר תרחק, ובב"מ (מ"ט.) שיהי' הן שלך צדק ולאו שלך צדק, וביבמות (ס"ה:) מותר לשנות בשביל שלום, ר"נ אומר מצוה, ובשבת (נ"ה.) מעולם לא יצתה מדה טובה מה' וחזר בה, וברעה כ' (תשא לב י"ד) וינחם ה' על הרעה, ובמד' כאן דנגעים באים על לה"ר ורגלים

ממהרות לרוץ לרעה, לכן גזרה עליו התורה לשלחו ולהבדילו מקהל ישראל, ועפרד"י יתרו (י"ט י"ד) הבאתי פשט עה"פ וירד משה מן ההר אל העם, כיון שנתמנה פרנס אינו רשאי לעבוד לעצמו, ורק בשביל הצבור, וז"ש כאן דהכהן הרב המוכיח צריך להשפיל עצמו לצאת ממחנה כהונתו ואפי' חוץ לג' מחנות, לקרב את עצמו להמון, ולהביאם למדרגת, והנה נרפא נגע צרעת מן הצרוע ועמ"ס כלים פ"א מ"ז מצורעים נשלחו חוץ למחנה, ורק מעיירות מוקפות חומה מימות יהושע בן נון ע"ש במפו', ובתוספות רע"ק שם הביא קו' במה שפרש"י מ"ב (ז' ג') פתח השער כמ"ש מחוץ למחנה מושבו, והא שומרון לא הי' מוקף חומה מימות יב"נ, כמ"ש במ"א (ט"ז כ"ד), והתי' במ"ש תרגום שם ויקן את ההר וזבין ית כרכא, דס"ל דגם מקודם הי' כרך גדול אלא שעמרי חיזק הבנין וקרא שם העיר שומרון, כמו שתרגם וקרא ית שמי' על שום שמר מריח דטורא שומרון, מוכח דכבר הי' בנוי כרך על ההר, וא"כ י"ל דהי' מוקף מימות יהושע, ועי' רד"ק מ"א (י"ג י"א) - ובסנהד' (ק"ב:) מפני מה זכה עמרי וכו' - ועי' בשו"ת בנין ציון סי' ס' אריכות בזה, וע"ע בתוס' כתובות (מ"ה:) ד"ה על, דעכ"פ בעינן מחצה ישראל, אבל עיר שרובה עכו"ם בטל ממנה קדושת היקף חומה, ועמשל"מ פ"ז הי"ג מבית הבחירה בזה:

פסוק ד

למטהר מצורע נקרא "מטהר" וכן בפסוק י"א בנין התפעל, ולא "נטהר" בנין נפעל, שהמצורע בעצמו צריך לסייע לטהרתו ע"י תשובה והתעוררות:

שם) צפרים יש הבדל בין עוף לצפור, עוף הוא שם הסוג וכולל טהורים וטמאים, וצפור מיוחד רק לטהורים, ויש בזה פלוג' בספרי וירושלמי ודעת ספרי שגם הצפור שם הסוג, ועי' חולין (ק"מ.) ובתוה"מ אות י"א - ובביצה (כ"ד.) צפור דרור אינה מקבלות מרות ולמה נקרא שמה דרור שדרה בבית כבשדה, ופרש"י שיודע להשמט בזוית הבית, ובר"ה (ט':) אין דרור אלא לשון חירות ושניהם פשט אחד, כיון דאינה מקבלת מרות ממילא דרה בכל מקום והוא חירות, ועי' זה"ק תצוה (קפ"ג.) לשון דרור חירות, ובחולין (קל"ט) צפור הוא טהור עתו"ס שם, ומ"ש בדבריו בטו"ז יו"ד סי' פ"ב סק"ז ונקה"כ שם אריכות, ועי' בזה ברביד הזהב, ותי"ט פי"ד מ"א מנגעים, ומל"מ פי"א ה"א מטו"צ מכל ענין צפור דרור, ובתוספתא נגעים (פ"ח מ"ב) הי' מביא שתי צפרים דרור ואלו הן הדרות בעיר, ובמשל"מ שם כ' צפור הוא מין קטן ע"ש, וחידוש שלא הביא תוס' זבחים (ע"ב.) ד"ה אלא, ועי' כרו"פ יו"ד (סי' ק"א סק"א) מ"ש בתוס' וברש"י משלי (כ"ו ב') הוא שוואלבא, ובערוך ערך מר כ' שאינה מצי' בישוב, ואמיתפשנה אדם חונקת עצמה, וק' איך אפשר

לשחטה אם חונקת עצמה, ובתורה תמימה ומקו"ב דף תש"כ כ' דט"ס וצ"ל חולקת עצמה ר"ל משמטות כמ"ש בירמי' (ל"ז י"ב) לחלוק משם:

שם) חיות טהורות רש"י פרט לטמא, שנגעים באין על לה"ר צריך צפרים שמפטפטין תמיד, ועי' בס' ישרש יעקב שהק' דטמאים ג"כ מפטפטין, וי"ל דבמגילה (י"ח.) מלה בסלע משתיקה בתרין, וק' אם שתיקה שוה תרין, המלה אינה שוה כלום כיון דטוב יותר לשתוק ויהי' תרין, גם הול"ל ושתיקה בוא"ו, ורק דיש זמן לדיבור וכמ"ש בקהלת (ג' ז') עת לדבר, וזה המלה באמת יקרה, ורק כשנמשכת משתיקה דהיינו שיתאפק כ"כ עד שלא יהי' עוד באפשרי להתאפק, וזה מלה בסלע כשהיא נמשכת משתיקה שוה המלה ההיא תרין, ועופות טמאים הוא פטפוט בעלמא, אולם הטהורים הצפצוף שלהם נמשך משתיקה, (כטבע תרנגול שאינו קורא אא"כ יתחמם לו הרבה תחת כנפיו), וזה שדייק רש"י בצפצוף קול, לימוד למצורע שלא ידבר רק מה שנמשך משתיקה: ובשו"ת צפנת פענח סי' קנ"ד על השאלה אם כהן בעל מום כשר לטהרת מצורע, לראות נגעים מבואר ברמב"ם דכשר, ועי' יומא (מ"ב.) מידי דהוי אמראות נגעים לטהרה כשר בע"מ דהרי צריך למעט מצורע, ומצורע הוי בע"מ אף נגעים טהורים כמבואר בבכורות (מ"ה. ושבת קל"ב:) וערש"י הוריות (י"ב: וחולין כ"ט.) ולמה לא מוקי לה גבי צפורי מצורע עכ"ל: וגם בשו"ת בית יצחק יו"ד סי' קי"ג נסתפק אם כהן בע"מ כשר לטהרת מצורע ונשאר בצ"ע, ובר"ש לת"כ אמור פרשה ג' כ' וז"ל לאפוקי עבודות בחוץ שכשרות בכהן בע"מ כגון השקאת סוטה עריפת עגלה וטהרת מצורע. ע"ש מבואר דכשר, וע"ע מנ"ח מ' שס"ה מ"ש בדין כהן בע"מ בסוטה ולא הביא הר"ש הנ"ל, ובחולין (ק"מ.) חיות פרט לטריפות, טהורות פרט לעוף טמא וערמב"ן, ובשו"ת פנים מאירות ח"ב סי' קכ"ח הק' בחולין (י"א.) מהדר ללמוד רוב ולא יליף מהכא דמוקדם משעיר המשתלח ועגלה ערופה ופרה אדומה, וי"ל דרש"י דרוש היותר פשוט נקט, וזה הסוגי' ג"כ בש"ס בכ"ד, ותוס' סנהד' (ל"ד:) ד"ה דכתב, וביותר דדרכי רש"י דנקט בכ"מ דרוש נפקא לי' מפשיטו דקרא, דבאמת לפי המסקנא בחולין לא ילפי' מהאי קרא חיות למעוטי טרפות וכו', דמבנין אב דתנא דבי' ר"י נפקא. נא' מכשיר ומכפר בפנים ונא' בחוץ, וחיות טהורות איצטריך כדמשני רנב"י וכתוס' ד"ה שלא, א"כ ניחא דצפורי מצורע גופא ילפי' שלא יהי' טריפות אלא דמכפר משעיר המשתלח ומעגלי ערופה לכן ניחא להנך אמוראי לאתויי ראי' משעיר וע"ע גופא עכ"ל: ובקו' הנ"ל י"ל אולי דס"ל דא"צ לשלחה מיד, וי"ל דממתינן לה עד שתפיל ביצים שתצא מספק טרפה, וזה דוחק דבזכרים מא"ל – ובשואל ומשיב שתיתאה סי' ו' כ' דכל דלא אזלי' בתר רוב ל"ש למעט מקרא דחיות טריפות, דמנא ידעינן

הא כולם בחזקת טריפות וע"כ דנדרש חיות לדבר אחר שלא יהי' בע"מ וכדומה וז"פ, וערא"מ ושפ"ח וכנה"ג בנמוקי רש"י, ושמע שלמה, ושפ"א בליקוטים כזה: ובקידושין (נ"ז) הוכיח דצפור שחיטה אסור בהנאה מע"ז מכשיר ומכפר, וק' הא בהא גופא נמי כ' לכפר על הבית וטהר, ושם בבית ליכא כפרות קרבנות א"כ הצפרים נקראים מכפרים ואסור בהנאה כמו בע"ע, דכפרה כ' בה כקדשים ע"ש בשפ"א, וע"ע פלפול גדול בס' נחלת עזריאל חולין (ק"מ.), ובענין לא אמרה תורה שלח לתקלה, ובאמת ק' היאך הו"א שיקח שחיטות, הא בפירוש נאמר אח"כ צפור א' ישחוט הכהן והצפור החיה ע"פ השדה וצ"ע שם) ארז ואזוב רש"י ישפיל. עיקר הכוונה הי' שישפיל עצמו והי' אזוב ולמה ארז, ורק אם יש לו שפלות ובושה גדולה, איך הי' יכול להיות מקודם בגיאות, נמצא שגסות הקודמת סיוע לשפלות של עתה וא"כ "ארז" יש לו חלק בהרפואה – והחי' הרי"מ ז"ל אמר שמכניע עצמו כאזוב יגביה עצמו כארז דלפעמים צריכין כפרה על עניוות, למשל אם בא עני לאחד ומבקשו שיעשה לו טובה ויקבץ מעות עבורו, ומשיבו מי אנכי שאוכל לעשות לך טובה הלא שפל אני ואינו מכובד, ואע"פ שאם א' יפגע בכבודו ירד עמו עד לחייו, אבל לעשות טובה שפל הוא, והר"ר בונם ז"ל אמר שכל אחד מחויב להיות לו שני בתי - כיסין, א'. אנכי תולעת ולא איש (תהלים כ"ב ז'). וב' לא נברא העולם אלא בשבילי (שבת ל':) ובחתם סופר שבת (ק"מ:) במאמר התמוה שם אר"י בר בי רב דזבין ירקא ליזבון אריכא כושא כי כושא ואירכא ממילא, וצ"ב מה תועלת בזה ולמה דוקא בר בי רב, אלא לרש"י נמצינו למדין כי כך המדה, כל המשפיל ה' מגביהו ואם אח"כ יתגאה ה' חוזר ומשפילו, ודרך צדיקים כל עוד שמשפיעלהם טובה משפילין עצמן יותר, ואברהם אמר ואנכי עפר, ואפר וה"ט דהלל שהי' ענו וקיבל נשיאות מבני בתירה שנראה קצת גיאות חלילה, וזה בר בי רב דזבין ירקא שקונה לו מדת עניוות, דוגמא אגודת אזוב ליזבן אריכא לשון גדולה כמו ריכא וברי ריכא, (וכמו שמואל שנקרא אריוך ערש"י שבת י"ג ד"ה שמואל) אי הוי כושא כי כושא, שיהי' לאחר שעלה לגדולה כמקדם ואורכא ממילא, פי' ממילא יאריך ימים על ממלכתו:. והק' מפו' בצרעת בתים ג"כ בעי אזוב, ומה גסות שייך בבתים, ובמיני תרגומא בלקוטים כ' עפמ"ש בהוריות י' ורש"י כאן (י"ד ל"ד) נגע בתים בשורה טובה וכו', וידוע דעל עושר אדם מתגאה, ע"פ עקב (ח' י"ג) ובקרך וצאנך ירביון וגו' וכ' בתרי' ורם לבבך ושכחת וגו', לכן הצריך אזוב ושני תולעת, כלו' לא תהי' גס רוח עם הממון אשר רכשת בקורת הבית - עי"ל דאין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה אלא בראשונה בנכסיו, וא"כ גם בנגעי בתים צריך אזוב, כי גם בביתו פרחה בשביל גסות רוח, והתחיל בממונו תחלה לכן ישפיל א"ע שלא יפגע בנפשות:

פסוק ה

וצוה הכהן ושחט, בת"כ פלוג' אי שחיטה הי' צריכה בכהן דוקא, ובנגעים פי"ד מ"א, ור"מ פי"א ה"א אינו מבואר מי השוחט, ובראב"ע כ' שהמצורע בעצמו שוחט, ובשפתי צדיק נסתפק אם דם הצפור טעון כסוי אף שצריך לשפוך הדם לכלי של מים חיים, מ"מ אפשר שצריך להשאיר מעט לכיסוי, לר"מ חולין (פ"ה.) דלא דריש אשר יאכל שיהי' ראוי לאכילה ע"ש:

שם) כלי חרש. ובנגעים. פי"ד מ"א פיילי של חרס חדשה, והר"מ פי"א ה"א כ' שזה מדברי קבלה, ובס' יראים סי' ש"ו כ' שהוא מה"ת, ועי' פרד"י בא (דף פ"ה.) מ"ש בענין מה שהי' צריך כלי חרש - ובנגעים פי"ד מ"א וקוברה, וברע"ב שאסורה בהנאה, מיהו במשלחת פלוג' דלתוס' קידושין (נ"ז.) גם היא אסורה בהנאה, ולר"מ פי"א ה"ז מותרת, מיהו גם לתוס' רק קודם ששלחה, אבל אח"כ הותרה כמ"ש שם לא אמרה תורה שלח לתקלה, ואפשר גם הר"מ ס"ל כן דרק אחר שלוח מותרת, ולא כתי"ט קידושין פ"ב מ"ט. ובהדו"ע הביא רלב"ג שצפור השחיטה הי' מקריבים אותה כי חטאת היא, ופליאה דאיך אפשר להכניס למקדש קדשים שנשחטו בחוץ, וגם מה הי' מקריבים. דכל הקרבה בחטאת עוף ההזאה מהדם על קיר המזבח וכולה לכהנים בזבחים (י"ד.), וכאן הי' נצרך הדם לטבילת עץ ארז ואזוב ושני תולעת, ואפי' אי ננית שהי' כחטאות הנשרפות, הא גם בזה ל"ה הבשר נקרב רק נשרף בחוץ בבית הדשן בזבחים (ק"ד.), ומה הי' להקריב מהשחיטה, וגם לא מצינו חטאות הנשרפות רק פרים ושעירים בזבחים (ט"ז.) ולא מצינו חטאת העוף בין חטאות הנשרפות וצע"ג:

פסוק ז

ושלח בקידושין (נ"ז:) מותרת באכילה שלא אמרה תורה שלח לתקלה. עשו"ת מקום שמואל סי' פ"ו שהק' לפ"ד הפוסקים ביו"ד סי' צ"ט ס"ה דאין מבטלין איסור לכתחילה רק מדרבנן א"כ לעולם דאסורה, ורק דהי' יכול לבטל ברוב ב' צפורים ויהי' מותרין ע"ש, וכן הקשה בשער המלך פט"ו הכ"א ממ"א, אך לפמ"ש החוות דעת סי' צ"ט סק"ח דבאיסורי הנאה לכ"ע א"מ איסור לכתחלה מה"ת דהביטול גופי' הוא הנאה ע"ש, לק"מ דהא צפורי מצורע אסורין בהנאה ומה"ת אין מבטלין, וע"ע תיבת גמא להפמ"ג שהק' אף למ"ד א"מ לכתחלה מה"ת מ"מ לית כאן תקלה שימצא איש ויאכלנה, דהא יאכל בהיתר דאזלי' בת"ר צפרים בעולם דמותרים ע"ש שלא תירץ, ועי' נודע ביהודא מ"ת יו"ד סי' מ"ה הוכיח מקו' הנ"ל דהי' יכול לבטל הצפור ברוב, דאף אי אין מבטלין רק מדרבנן, זה רק בלח אבל ביבש לכ"ע אין מבטלין איסור מה"ת ע"ש, וכן מצאתי בחת"ס יו"ד סי' שי"ט ולא הביא הנוב"י. וראי' ברורה ממ"ש בנבלה לכלב תשליכון אותו למה צותה

תורה להשליך לכלב הא יכול לבטל ברוב, ומזה ראי' דביבש דיש איסור בעין, אך אין אנו מכירין אותו אסור מה"ת לבטל, ועי' כל"ח אריכות בענין זה:

פסוק ח

וכבס עי' אוה"ח למה צריך כיבוס, ודעתו שאין חיוב דוקא לכבס בגדיו, ועי' ראב"ד פי"א ה"ד שכבוס אינו מעכב, ועי' מנ"ח מ' קע"ג אות ז':

שם) ורחץ במים וטהר, ער"מ פ"א ה"ט ממקואות הטובל פעמים במקוה הרי זה מגונה, וע"ש בכ"מ שהרואים יסברו שמתכוון רק להקר ע"ש, ובכלים צ"ע אי מותר לטבול ב' פעמים, והוא מד"א רבה פ"י, ועמ"ש בזה בפ' אחרי (ט"ז ל"ד): ובכ"מ פ"ו הט"ז מאבות הטומאה הביא תוספתא פ"ב. ממכשירין שהטמא לא נטהר אלא בהעלותו מן המקוה ולא בהיותו במקוה ע"ש, וגם בזה יש להסתפק בכלים. וגם יש להסתפק אי נטהר רק בעלותו כולו ממים, או רק בהוציא ראשוממים אף שכל גופו עוד במים נטהר וביבמות (מ"ו.) במנימן עבדי' דר"א שלא יקדים ולימא לשם בן חורין אני טובל, ובהדי דדלי רישא ממיא אנתי לי' זולטא דטינא ארישי' וא"ל זיל אמטי לבי מרך, הרי שגם בהגבהת ראשו ממים הי' חוששין שלא יקדים לומר לשם בן חורין טבלתי, מוכח דגם אז הוא מענין טבילה ודיני טבילת גר ונדה ועבד משוחרר שווין כמ"ש ביבמות (מ"ז:) ויו"ד (סי' רס"ח ס"ב.), אך ז"א די"ל דבהדי דדלי רישא היינו קודם שהוציא ראשו, וכן מוכח דביו"ד סי' ר' ס"א דאחר שתוציא ראשה ממים בעודה במים תברך הרי דבהוצאות ראשה כבר נטהרה, וגם הא דיבמות יש לדחות דעי"ז שתקפו במים קנה אותו לעבד וי"ל להיפך דצריך לחזקהו במים ממש ולא אחר שהוציא ראשו ממים, דאז כבר נעשה בן חורין וא"א לקנותו, והא דאנחי זילטו בטונא ארישא לא הי' כדי לקנותו לעבד, רק כמו מודעה דקנה אותי לעבד, ועי' בזה בשו"ת שערי דעה ח"א סי' ע"ה שהביא הכ"מ וכ' דאין נפק"מ לדינא מתי היא הטהרה, ובחמדת ישראל ח"א (דף ס':) האריך בזה דיש נפק"מ לדינא ע"ש: ובירחון קול תורה חוברת א' סי' ג' פשוט לי' דכוונת כ"מ כל זמן שהוא כולו בתוך המים לא נטהר רק אח"כ כשהוציא ראשו, וראי' ממקואות פ"ז מ"ו מקוה שהי' מ' סאה ירדו ב' וטבלו זה אחר זה הראשון טהור, ואי נימא דאינו נטהר עד שעולה לגמרי מהמקוה, הא כיון שהוציא ראשו נחסר מהמים ולא נשאר מ' סאה ואיך יטהרו שאר אבריו, וע"כ כוונת כ"מ דכל זמן שהוא לגמרי בהמים לא נטהר, וכן בפ"ו מ"ג ממקואות ג' מקואות בזה כ' ובזה כ' ושאובים מן הצד כו' טהורים, וא"כ כשיצאו מהמים ברגע אחרונה נחסר מהמ' סאה, מוכח ג"כ דכוונת הכ"מ דנטהר בהגבהת ראשו בלבד: ובירושלמי פ"ב ה"ב מתענית ופ"ו ה"א מפסחים אם הי' השרץ בידו אין לו טהרה, השליכו מידו

מיד הוא טהור, הרי מבואר דאף כשעודנו כולו בתוך המים אם רק משליכו מידו מיד הוא טהור טרם שעלה מהמים, אך יש לדחות דמלת מיד לא קאי על הוא טהור, רק קאי על השליכו מידו, דאם השליך מיד טרם עליותו ממים הוא טהור כשעולה לאפוקי אם השליך כשהתחיל לעלות ובס' דעת תורה יו"ד סי' מ"א אות י"ד כ' ג"כ דפשיטא דכוונת הכ"מ בהוציא ראשו בלבד, וכן אמר הג' מקינסק ז"ל בעל חלק"י דכל האומר דתלי' בהוצאה לגמרי אינו אלא טועה, דאיזה פעולה עושה בהוצאות רגליו מהמים כדי שיתטהר, והובא דבריו בירחון דגל התורה שנה ב' סי' קי"ב - וראיתי בשם הג"ר אלי' חיים מייזל ז"ל מלאדו שכוונת הכ"מ לענין אם הי' הערב שמש בשעה שהוא במים קודם עלייתו ממים דלא מהני, והסכים עמו הג' מקוטנא ז"ל, ועי' מה שכתבתי בזה שם בקול תורה סי' ל'. וע"ע שם בסי' כ"ט מאחי הרה"ג ר' שלמה זאב מלודז שליט"א, ובסי' נ"ח וס"ח וע"ב, ושנה ג' סי' כ"ג, ובשו"ת בית יצחק יו"ד סי' ל"ח ל"ט, וס' זרע אברהם סי' ע"ה, וירחון אהל ישרים סי' י', ולעיל בפ' שמיני (י' ב') ובס' שו"ת בנין דוד סי' ה', והרוצה לידע הדברים על בורים יעיין בכל המקומות שציינתי ויאורו עיניו:

פסוק ט

ואת כל בשרו יגלח, בפנים יפות הביא תוס' שבועות (ג'.) ד"ה ועל הזקן, אי תגלחת מותר ע"י נשים, ותמה דמפורש בת"כ כאן שצריך דוקא כהן, וכ"ה מפורש בר"מ פי"א ה"א מטו"צ, ועשעה"מ פי"ב מעכו"ם - ובקול תורה שנה א' סי' ו' תמה דמפורש בתוספתא נגעים פ"ח והובא בר"ש פי"ד מ"ד דתגלחת מצורע ושאר מעשיו פסולין בנשים אפי' כהנות, ובעיקר דברי תוס' עי' בשמים ראש סי' י"ח שכ' שא"צ שהכהן בעצמו יגלח רק שיהי' בשליחותו, אבל תמוה מת"כ גבי שחיטת צפור, הציווי בכהן והשחיטה בכל אדם ע"ש. הרי דהיכי דבעינן כהן היינו שהכהן בעצמו יעשה, והביא שם תפארת ישראל בחומר בקודש פ"ד, דטהרת מצורע צריך בגדי כהונה, ובבית יצחק י"ד סי' קי"ג נסתפק בזה ועי' כלי חמדה אמור אות א', וע"ט שו"ת חת"ס יו"ד סי' קל"ט, ואבני נזר סי' פ"ו בהג"ה, ובקו"ת שנה ז' סי' ט"ז הביא מד' תנחומא ו' מעשה בכהן קרא לאשתו אני מלמדך שתהי' רואה את הנגעים. מבואר דגם אשת כהן כשרות לראות נגעים, וכמו במתנות כהונה דקיי"ל כהן אפי' כהנות, וי"ל כוונת המד' דהי' מלמדה שתהי' בקיאה שתוכל לומר לבנה שיאמר טמא או טהור, דהרי אפי' ישראל יכול לראות נגע ולומר לכהן שיאמר טמא או טהור בר"מ פ"ט ה"ב מטו"צ, ואי' שם בכ"מ דאפי' כהן קטן יכול לטהר המצורע: אוה"ח בס' הזהר, הוא בפנחס (רל"ב:) ותזריע (מ"ט:) שם כן יתכנו נשמות העליונות, עי' ס' נר למאור שהביא אדר"נ פ"א ויקם לקול הצפור זו נשמה וכו', ובשוח"ט פ' ק"כ

נשמה דומה כמין חגב בעל כנפים, ועי' מו"ק(כ"ט.) כצפורי בפי ושט, וע"ע ב"ק (צ':) הכהו על כפר נפשו, וסנהד' (צ"א.) מיום שפרשתי ממנו הריני פורחת באויר כצפור, ובהקדמת זה"ק (י"ב:) והשמטות לח"א (רנ"ב:) ותקו"ז שתיתאה מלאכה אית דממנה על עופין דאינון נפשין דאתקריאו צפרין וכו', ודבר נפלא כ' הר"י אברצלונא בפירושו על ס' יצירה ע' קפ"א כאשר יחלום חלום ופתאום יקיצוהו משנתו יבהל בבהלה ויתחלש ועל לבו נוצרת כצפור קטנה היא הנפש ששבה במהרה וכו' ועי' ס' רזיאל המלאך דף י' סע"א:

שם) אוה"ח ב' משיחים הם משיח בן יוסף ובן דוד וכו' ואי' שהקדוש ר' שלמה ז"ל מקארלין הי' משיח בן יוסף ונהרג על קה"ש בלאדמיר שנת תקנ"ב, ועי' בס' שמע שלמה מהרה"ק ר"ש מקארלין ז"ל:

שם) בפנים יפות הק' מדוע כ' תורה ראש וזקנו בתגלחת שני' לאחר ימי ספירה ולא בקרא הקודם בתגלחת ראשונה, ועי' ס' לקט מהרי"ט בקונ' מראה יחזקאל פלפול מהגה"צ מאסטראווצא שליט"א:

פסוק יא

לפני ה' בשפ"ח בתוך עזרה דעכשיו אין עוד מחוסר כפורים, עי' משנה אחרונה בפי"ד מ"י שדחה זה, דמתן שמן ג"כ בשער נקנור ושם עומד המצורע כמו במתן דם וכ"כ תוס' זבחים (ו'.) דלכה"פ צריך מתן דם ושמן לבהונות קודם שיהי' מותר בקדשים, ולא כשפ"ח ורק קודם מתן בהונות הוי מחוסר כפורים:

פסוק יב

והקריב אותה לאשם, יקריבנו לשם אשם, והק' בס' מקרא מפורש בהשמטות הקרבה זו למה הרי כבר הקדישו הבעלים, וי"ל לריטב"א יומא (מ"א.) דהא דאי' שם דאין הקנין מתפרשין אלא בלקיחה או בכהן, הה"ד בכל הקרבנות שלא נתפרשו בלקיחה נתפרשו ע"י כהן, וביומא (ס"ב:) דב' כבשי מצורע אשם ועולה צ"ל שווין כמו שעירי יו"כ והתם כדי שלא יחליפו, מבואר דהי' קושרין בהם לשונות והכא ל"מ כן וכדי שלא יתחלפו לא נתפרשו בשעת לקיחה רק הכהן פירש וזה שהקריבו הכהן לאשם:

פסוק יד

כהן ידיו עשו"ת צפנת פענח סי' ט"ו בענין על עש"ה, ומ"ש בזה הרבה בפרד"י תצוה (רצ"ז.):

פסוק טו

ונתן הכהן על תנוך וגו', כ' בס' זכותא דאברהם עם הוספות ממני, בערכין (ט"ו:) כל המספר לה"ר מגדיל עונות נגד ע"ז ג"ע ושפ"ד, וידוע דצרעת על לה"ר, ופי' המפו' והנה

נרפא הנגע הצרעת מן הצרוע (י"ד ג') דהיינו שהרפואה הי' מן הצרוע, שנתן לבו לשוב מעבירות ותיקן את אשר עוות שחמור נגד ג' עבירות, והי' המצוה ליתן על תנוך אזנו נגד תיקון ע"ז שאנכי ול"י לך מפי הגבורה שמעני, וגם הוא חוש המגיע למוח, ועיקר אמונה תלוי' במחשבות אדם, ובקידושין (מ'.) שבע"ז מחשבה כמעשה, ונגד ג"ע ניתן על בהן רגלו שחטא ג"ע מכונה לרגלים כמשלי (יט ב') אף ברגלים חוטא זה הבא על ארוסתו. ונגד שפ"ד ניתן על כהן ידו שמכונה חטא לידים כדכ' במשלי (ו' י"ז) וידים שופכות דם נקי, כדי שיתן המצורע אל לבו לשוב מחטא ולתקן כמ"ש בתהלים (נ"א ה') וחטאתי נגדי תמיד:

פסוק טז

אצבעו עי' תוס' עירובין (כ"א.) ד"ה אחד אי אצבע הג' נקרא צרדא או אצבע השני ועתו"ס מנחות (ל"ה:) ד"ה וכמה דסתראי נינהו, וער"מ פ"ג הי"ב מתפילין על אצבע אמצעית ולא כ' צרדא כלשון גמ' מנחות שם, דהי' יוכל לטעות דעל אצבע הב' אמר, ועי' פסקי מהרא"י סי' קנ"ד, וע"ע בכורות (כ"ט:) אצבע אגודל א' מד' בטפח וראיתי כעת בס' טוב עין על ירושלמי יבמות (בדף פ"ג.) האריך מאד בזה השיעור אצבע, ועוד יש בזה בס' נפש חי' או"ח סי' י"א ס"ט ע"ש היטב אם תרצה לידע שיעורם על נכון:

פסוק כ

וכפר עליו הכהן וטהר, זה נכתב במצורע עשיר ובעני כ' סתם וכפר הכהן בלא יטהר, בעני לעולם לא יהי' טהור, בעת שהי' מצורע,. ומצורע חשוב כמת, ועתה כשאינו מצורע ג"כ עני חשוב כמת:

פסוק כא

ואם דל הוא ואין ידו משגת, שם דל מורה על המעטת איזה דבר ממה שהי' בגוף או בממון או בכבוד וכדומה, ויוכל שהי' דל בערך מה שהי' עשיר גדול מקודם, וכשהוסיף ואין ידו משגת, הוא לגמרי ויצויר שאין ידו משגת מסיבה אחרת לכן אמר ודל ואין ידו משגת, תוה"מ, ואילת השחר סי' תצ"ז, ובס' תוספת ברכה כ' הכפל י"ל דיש דל לא על דל כסף רק לענין אחר (ש"ב י"ג ד') מדוע אתה ככה דל, והכוונה רזון בגוף - מקץ (מ"א י"ט) פירות דלות ורעות - ובישעי' (ל"ח י"ב) מדלה יבצעני שהכוונה ממחלתי יחלצני - ונדרים (מ'.) אין דל אלא חולה וב"מ (נ"ט.) שלא נקראו ישראל דלים אלא על עסק תבואה הרי דמורה על רעבון, וכן מורה על שפלות וכבוד, בשופטים (י' ט"ו) אלפי הדל במנשה - וישעי' (י"ז ד') ודל כבוד יעקב - ובש"ב (ג' א') ובית שאול הולכים ודליסוגם דל ממצות, ר"ה (י"ז.) עה"פ תהלים (קט"ז ו') דלותי ולי יהושע - וב"מ (ע':) עה"פ משלי (כ"ח ג') לחוזן דלים יקבצני - ומגילה (י"א.) עם דל, דלים ממצות, וע"ע תהלים (ע"ד

י"ג) יחוס על דל ואביון, וצפני' (ג' י"ב) עם עני ודל, וכאן רוצה להורות עני בכסף הוסיף הלשון ואין ידו משגת עי"ל עפמ"ש באבות (פ"ד מ"א) איזהו עשיר השמח בחלקו, וא"כ אף שדל אם שמח בחלקו לא הוי דל, אך לקרבן צריך כסף מזומן לקנות והוסיף ואין ידו משגת שכיסו ריק - ובאוה"ח הביא ת"כ עי' קונ' נצוצי אור מהכל"ח אות ט"ז, שהק' דמסברא נראה להיפך דאם הוא עשיר ואין מצוי עתה קרבן עשיר, א"י להביא קרבן עני כיון שאין זה קרבנו עתה בהיותו עשיר, ובק"א מפרש הת"כ להיפך שדוקא אם אין ידו משגת מחמת עניו, אבל זולת זה אין להביא קרבן עני וצ"ע - ויש לתלות הדברים אם עני שהביא קרבן עשיר אי יצא, דא"נ דלא יצא מוכח דעשיר ועני מוחלקים בקרבנותיהם מגזה"כ ולא משום דחס רחמנא על עני, וא"כ ממילא עשיר אינו יכול להביא קרבן עני, אפי' אין ביכולתו עתה להביא קרבן עשיר, ועמש"ל בפ' ויקרא (ה' ז'):

פסוק כז

באצבעו עמ"ש לעיל בפ' ויקרא (ד' כ"ה):

פסוק כח

רש"י המקום גורם לפי שאמר בפי"ז על דם האשם, משמע אם יש דם ואין עלי' השמן להכי כ' כאן אל מקום, אין הדם גורם רק המקום ואפי' שנתקנח הדם נותן השמן ועי' מנחות (ד"י.):

פסוק ל

מאשר תשיג ידו - את אשר תשיג ידו, תמוה הכפל, וי"ל דאל יפלא איך דמי התור ויונה המעוטים יכפרו בעדו, ורק עיקר הכפרה "תשובה" גימ' "תשיג":

פסוק לד

ונתתי נגע וגו' רש"י בשורה כו' והוא גמ' הוריות (י'.) וטעם הדרוש מלשון ונתתי, וע"פ רוב לשון נתינה מה' לדבר טוב, ונתתי גשמיכם בעתם (בחקתי כ"ו ה'), ונתתי שלום בארץ (שם), ונתתי בציון תשועה (ישעי' מ"ו י"ג): ובענין נגעי בתים ע"ע ביומא (י"א:) עונש על מי שאינו רוצה להשאיל כלי ביתו ואומר שאין לו, עונשו שצריך לפנות הכלים לחוץ, ובערכין (ט"ז.) נגעי בתים באים על צרות עין, ובסוף סוכה (נ"ו:) או לרשע ואו לשכנו טוב לצדיק וטוב לשכנו, ופרש"י דתניא בת"כ וחלצו הוא ושכנו ולוקה זה בשבילו, והק' מפו' איך מוכח מזה טוב לצדיק טוב לשכנו, דקרא וחלצו ברשעים מיירי, וי"ל דלכאו"ק מהא דבשורה טובה כו' וא"כ איך קורא אותו רשע אלא דודאי למי שהי' מוצא המטמון הי' לטובתו ונקרא צדיק, אלא שהי' ג"כ נגעי בתים בבית רשעים ולא מצאו מטמונות ושפיר אוי לרשע אוי לשכנו שהי' צריך לסייע לחלוץ, אבל אם הי' צדיק ומוצא מטמון ושכנו המסייע לחלוץ, הי' חולק עמו במטמונות וזה צדיק וטוב לו עי'

ס' מלין דרבנן - ועל הא דבשורה כו' דק' אמאי מדבר הפסוק בנגעי בתים לעונש, כ' בס' אמרי שפר דלהתעשר ע"י נגעים ג"כ אינו מן דברים נעימים וגם זה עונש: ובשאילת שלום על השאלתות סי' צ"ב הק' דזה סותר לגמ' הוריות שם אשר נשיא יחטא יכול גזירה אמרי אין אשכחן דכ' ונתתי נגע צרעת בשורה כו', ופרש"י שמבשרין שעתיד להיות אע"פ שדבר רע הוא וכו', הרי דהביא ראי' מזה דבשורה יכול להיות על רעה, ולרש"י הנ"ל הוא בשורה טובה, ומה ראי' מביא בש"ס על גזירה אשר נשיא יחטא שכאן הוא לטובה ונשאר בצע"ג, ועשו"ת זכרון יצחק בח"ת, ובפרד"י בשלח (קי"ט:) בענין אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה:

שם) וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמור כי תבואו אל ארץ כנען ונתתי נגע צרעת, עי' תוספת ברכה שהק' הא הם לא באו לארץ כפי הגזרה, ואף כי הי' לאח"כ (חקת כ' י"ב) אך קמא שמי' גלי' מקודם, וגם שפרש"י שמות (ד' י"ג) שאמר משה אין סופי להכניסם לארץ - (ו' א') עתה תראה העשוי לפרעה ולא למלכי שבע אומות, וברש"י בשלח (ט"ו י"ז), וי"ל עפמ"ש בסנהד' (ע"א.) בית המנוגע לא הי' ולא עתיד להיות ולמה נכתבה דרוש וקבל שכר, וזה מרומז כי תבואו, כשם שהם לא יבואו לארץ כך לא יהי' בפועל נגעי בתים וז"ש כנגע נראה לי ובנגעים פי"ב מ"ה כנגע ולא נגע, ובתי"ט חקר הטעם וכ' משום דאל יפתח פה לשטן (מו"ק י"ח.), ולהנ"ל לא יהי' לעולם ורק דרוש וקבל שכר, ועי' תוספתא פ"ו מנגעים, ומהרש"א בח"א שם ובפי' על התורה: עי"ל אי אומר נגע הוא מחליט זה, ובאמת צריך הכהן להחליט, ואם יאמר נגע היא הוי כמורה הלכה בפני רבו עי' עירובין (ס"ג.) - ובס' מקרא מפורש כ' לפמ"ש רשב"ם ב"ב (קט"ז.) ד"ה דין, דהמפרש עונש החטא הוי כמו מפרש חטאתדהוי חצוף, א"כ אין לו לומר נגע ממש דהוי עונש על ז' עבירות והוי כאלו מפורסם רק יאמר כנגע עש"ה: ובבעה"ט מסורה כנגע נראה לי, ומרחיק ה' נראה לי (ירמי' ל"א ג'), ורמז שרואים לפעמים שאנשים אשר בעצמם מתנהגים עוד כדרך יראי ה' אבל ביתם נשחת עד היסוד, הבנים יגדלו ללא תורה, והמחזה הזאת יפוץ לנו אור של המהות הפנימיות שלהם כי גם המה אינם יר"ש באמת, וכמ"ש באברהם כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ושמרו דרך ה' (בראשית י"ח י"ט), וז"ש כנגע נראה לי בבית אם פשה המספחת בבית האדם, אז מרחיק ה' נראה לי, מזה יש לפשוט כי מרחוק ה' נראה לבעל הבית הזה - וגם בברכות (ה'.) אם יסורים באים עליו יפשפש במעשיו, וז"ש אם כנגע נראה לי וצרה ויגון אמצא, עליו לדעת כי זה מפאת מרחוק ה' נראה לי שהתרחק הוא מה' - עי"ל להנ"ל דבשורה כו', וגם אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה, וז"ש כנגע נראה לי, ולא כ' נגע דהוא רק כנגע היינו לפי ראות

עיני האדם אבל באמת הוא לטובה כי מרחוק "ה'" מדת הרחמים נסתר בזה: עי"ל כי חילוק בין בתי כנסיות ובהמ"ד הישנים להחדשים, שעושים כמנהג העכו"ם, הראשונים נקראו קרובים, והשניים רחוקים כי מתרחקים מהישנות, וכל מנהג ישן רחוק מהם, ואומרים שגם מרחוק ה' נראה לי, אבל אנחנו אומרים, אם משנים ממנהגי ישראל "כנגד נראה לי בבית", ועי' בס' הדרוש והעיון, ופרי חיים, ושו"ת תירוש ויצהר סי' נ"ז, ובעניני מנהג עמ"ש בפרד"י תרומה (דף רפ"ב:) ציונים מכל הש"ס ופוסקים ראשונים ואחרונים ע"ש היטב ותרוה נחת בעזה"י: ולהתאים לדורנו יש לפרש דבכתובות (ל'.) אע"פ שבטלו ד' מיתות, דין ד' מיתות לא בטלו וכו' ואם בטלו נגעי בתים אבל דין נגעי בתים וצרות הבתים לא בטלו, אם בארץ ישראל הביאו עלינו נגעי בתים כדי שימצאו אוצרות שטמנו הכנענים, פה בגלות אוצרות לא מצאנו, אבל מנגעי בתים אנו סובלים, אב בביתו רואה נגעי בניו כל אב "אשר לו הבית" בא ומגיד באנחה שוברות כל גופו "כנגע נראה לי בבית" בבית אשר בניתי ברוב עמל ויגיעה, מצאתי נגע והולך ופשה, החיים הגלותיים השפיע עליהם קרירות אש דת היהודית, אשרי האב שהכיר את הנגע בתחלת פריחתו, ועדיין יוכל לומר "כנגע נראה לי בבית" ולא נגע ממש, ועדיין יש לו זמן לפנות הבית, אבל אוי לאב שעיניו היו סגורות ולא ראה את הנגע הנשקף עליו מביתו, פתאום ראה את הנגע עומד בעיניו "בקירות הבית" א' כבר עבר המועד ואין תקנה עוד: והא דנגעי בתים שנוי בתורה בסוף, דשאר נגעים הי' אפשר גם במדבר ולא שייך הכניסה לארץ, דהי' יושבים באהלים מתנועעים ומטולטלים כמ"ש בפ' תשא (ל"ג ה') ונצבו איש פתח אהלו, ואמור (כ"ג מ"ג) כי בסכת הושבתי, ונגעי בתים רק בבתים קבועים שדרים כמה שנים בקביעות ואפשר שיתדבקו בכתלים ותקרות לחות, ולא באנשים ובנינים קלים, והי' אפשר רק בארץ אחוזתכם, ולהכי אף דבעינשין יבואו מקודם נגעי בתים, (ער"מ פט"ז ה"י מטו"צ), אך מפני שהם נקרים גם בדרך נקראים שכיחים, ומתבאר מקודם מנגעי בתים: וביומא (י"ב:) בית הכנסת אינו מטמא בנגעים רק אם יש דירה לחזן, וכ"פ הר"מ פי"ד הי"ד, ובס' הדוה"ע העיר הא לא הוי קנינו של חזן, וכ' ובא אשר לו הבית היינו מי שהבית קנינו ובהכ"נ לא הוי קנין של שום איש, וי"ל דהגזבר בבחינת בעלים, ודמיון לירושלמי פ"א ה"א מתרומות דמה"ט יכול הגזבר לתרום בשל הקדש דגזבר כבעלים, אבל ר' יוסי פליגי שם, ועי' ירושלמי מעשרות פ"ה ה"ג דר"י ור"ל פליגו בזה אי גזבר כבעלים - ועי' משנת חכמים בהקדמה שנסתפק בגזבר שקנה בהמה לצורך גבוה, אי שאלה ע"י גזבר מוציא לחולין, ועשו"ת בית יצחק חו"מ בסוף דרוש האחרון שכ' דזה תלי' בפלוגתא הנ"ל אי גזבר כבעלים - ובתיב"ע בפל"ה ובא אשר לו הבית, ויעול די דילי' ביתא, ובקול תורה

שנה ג' סי' ט"ז הביא דאפשר אם השכיר ביתו לאחד ונראה בו נגע אין השוכר הולך לכהן אלא מי שהבית שלו ע"ש, והסברא נראה כי על השוכר החיוב כי חובת הדר הוא ואינה חובת הבית, וגם שכירות ליומא ממכר הוא, וביומא (י"א:) לו למה לי וכו' ולא משני דלו אתי למי שהבית שלו ממש אבל השוכר א"ח, משמע ג"כ דלהשוכר נחשב כאילו הבית שלו, וגם להנ"ל דבהכ"נ החיוב על החזן אף שאינו שלהם ממש ולא עדיף משכירות ובדברי רמב"ן כאן עי' מה שהאריך בכל"ח תזריע אות ד', וגם ק' מפני מה ניתנה נגעים בבגדים בשלומא באדם על גסות רוח, ובבתים טעמים הנ"ל אבלבבגדים למה, וי"ל דע"ז ומשמשי' מחויבים לנחוץ ולשרוף. ובבגדים שלא בלתה שמלותם כל מ' שנה שהיו במדבר כמ"ש (דברים ח' ד') שמלתם לא בלתה, לכן נשלחו נגעים בהבגדים שיהי' נשרפים, וע"ע בפרד"י ח"ב במלואים (דף תמ"ב.) בענין נגעי בתים בשביל צרי עין ע"ש:

פסוק לה

ובא אשר לו הבית, יומא (י"א:) מה ת"ל לו מי שמייחד ביתו לו שאינו רוצה להשאיל כליו וכערכין (ט"ז.) נגעים על צרות עין, וכ' בתוספת ברכה הכוונה דהי' צ"ל ובא בעל הבית וכמו במשפטים (כ"ב ז') ונקרב בעל הבית, ושופטים (י"ט כ"ג) ויצא אליהם איש בעה"ב, וכן בעל השור בעל הבור, והלשון לו מוסב על זה שחושב שהוא שלו נצחי, ובמד"ר ויקרא (פ"ב) כ"מ שנ' לו אינו זז משם לעולם, וכן זה שחושב שכלים שלו ואינו רוצה להשאיל ושכח שאינו שלו לעולם, וגלגל החוזר בעולם, שבת (קנ"א:) - וברות (ד' י') קניתי את כל אשר לאלימלך וגם רות המואבי' קניתי לי לאשה, ורק באשה כ' לי קנין שלו ואוסרה על כל העולם, ובקידושין (ב':) וז"ש באבות פ"ב מ"ז קנה לו דברי תורה קנה לו חיי עוה"ב וקנין תורה היא לו לעולם ובגיטין (ע"ד.) ה"ז גיטך ע"מ שתתנו לי ר' זוז ומת פלוגתא אי נותנת ליורשים, ולמה לא הביאו ראי' ממדרש שהלשון לי מורה על נצחיית הדבר, וגם יורשים בכלל, אך לשון תורה לחוד ולשון בני אדם לחוד (ע"ז נ"ח: וחולין קל"ז:) וכרשב"א בתשובה אלף כ"ז אע"ג דכ' ונתן בידה וחז"ל אמרו אף ברשותה, וגם ע"י אביה ושליח לקבלה, אעפ"כ אם אמר לשליח להולכה שיתן הגט לידו צריך לתת לידה ממש, כי כן יכוונו אנשים בלשון יד יד ממש וכ"כ הריב"ש סי' שמ"א, אע"פ שקיי"ל מתנה ע"מ להחזיר שמי' מתנה אבל בתנאים שבין אדם לחבירו כל שהתנה לתת מתנה צריך לתת לחלוטין:

שם) והגיד לכהן עמ"ש בפ' ויקרא (ה' א') בשם תוה"מ:

פסוק לו

ופנו את הבית ראב"ע וטעם ל"ר לפנותו מהרה וכמ"ש רש"י תשא (ל"ב ה'), אמר אם היו בונים ומלאכתן עשוי' בב"א כו' יען כי מלאכת עשוי ע"י רבים נעשית במהירות, ובסנהדרין (פ"ו מ"ג) ומפשיטין אותו בגדיו וכ' בתי"ט לפי שהוא ממהר למות:

שם) רש"י על מה חסה תורה אם על כלי שטף יטבילם כו' לא חסה אלא על כלי חרס, והוא בנגעים (פי"ב מ"ה). ובמנחות (ע"ו:) חקרו היאך רמיזה בתורה הא דחסה תורה על ממונם של ישראל והביאו מפ' חקת והשקית את העדה ואת בעירם, וצ"ע דלא הביא ממשנה כאן והיא קודם מפ' חקת, ובאמת ברש"י חולין (מ"ט:) מביא זה בשם ת"כ ולא בשם המשנה, ומצאתי בנובי"ת יו"ד סי' ק"ס בשם הגרי"פ דברש"י ר"ה (כ"ז. ויומא ל"ט.) ד"ה התורה חסה שנ' וצוה הכהן ופנו וכו', ורש"י חולין מ"ט הביא מת"כ, ולמה לא הביא ממנחות, וגם במנחות למה ל"ה מקרא ופנו, וכ' דודאי ראי' מחקת אלים טפי, דמפנו כו' אין ראי' דלמה לא יחוס ומה הפסד יש בזה, אבל בסלע הי' יוצא מטבע ולמעט בניסא עדיף ודי נס לצורך העדה להציל נפשות ישראל, ואם הי' נס לצורך בעירם נראה דחס על ממון ישראל אפי' נס יוצא מדרך טבעו ומן חקת ראי' שחס על ממון כלל ישראל, ואתי' ראי' זו כהוגן שם שמדבר מלחה"פ שהי' ג"כ בא מכלל ישראל, אבל אין ראי' מזה שחס על ממון יחיד, ולכן בחולין ור"ה לא הביא רש"י ראי' זו והביא ת"כ וצוה הכהן דמדבר ג"כ מממון יחיד, וביומא אף דמדבר מן הקלפי אם הי' רש"י מביא מחקת, הי' ק' תינח בשל קודש כלי שרת שבא מצבור שייך חס, אבל עכשיו שהם של חול ויכול הכ"ג לעשותם משלו, נעבדינהו משלו מזהב כמו שעשה בן גמלא הגורלות של זהב הי' לו לעשות גם הקלפי, ולכן הוצרך רש"י להביא מוצוה הכהן דגם ביחיד שייך חס, וע"ע בשערי תורה ח"ב סי' ב': ובמהרש"א ח"א נגעים פי"ב מ"ה יל"ד דא"כ בכלי חרס נמי ישתמש בהם בימי טומאתו, ואפשר דאסור להשהות כ"ח טמא דשמא ישתמש בהם בטהרה עכ"ל, ובשפת אמת בלקוטים, הק' דמה הקו' הא כלי ראוי להשתמש לעולם ואם אתה מצריכו לימי טומאה חשוב שפיר הפסד, אבל אוכל הנאכל בפ"א אין הפסד אי יאכלנו בימי טומאתו – ועל התי' ק' הא איפכא מצינו דהצריכו חכמים לבדוק ולבער חמץ דילמא אתי למיכל, אבל כלי של חמץ רשאין להשהותו עד לאחר הפסח, ואולי י"ל דדוקא לאסור מחמת נתינת טעם לא חיישינן דעד שתתבשל יהי' נזכר דפסח היום, אבל בטומאה דבנגיעה בלבד נטמאת חיישינן טפי והוא דוחק ואדרבה די"ל בהיפך דבטומאה אפי' נמי יטמא אוכלין אחרים, אכתי ליכא איסור רק אי יטמא תרומה וקדשים והוא חשש רחוק, ותו באוכל נמי לגזור שמא יאכלנו בימי

טהרה עם תרומות, והא דאיצטריך לפנות הכלים אע"ג דקודם שאומר הכהן טמא אינו טמא ולמה יפנהמספק וצ"ל דכשרואה הכהן שטמא אסור להשהות וצ"ל תיכף טמא, ועפרד"י תרומה (דף ער"ב.) מענין התורה חסה על ממון ישראל ומצינו עוד התורה חסה כו' ערש"י ר"ה (כ"ז.), ומצינו חילוק בין חסות להפסד מרובה והפסד מיעוט, ובשבת (קנ"ד:) מ"ד להפסד מיעוט נמי חששו קמ"ל, וכ"ה בפסחים (כ': ומנחות ע"ו:), וכנגד זה בביצה (ל"ו.) קמ"ל דלהפסד מיעוט נמי חששו, ובפסחים (נ"ה: וב"מ ל"ה:) מחלוקת בזה, ובב"ק (קי"ז.) מעיקרא סברי להפסד מיעוט לא חששו ולבסוף סברי דחששו, ופלא שלא הביאו ראי' מפכין קטנים, וצ"ל דבמקום שאינו נוגע לדינא חסו אף לפחות, אבל בנוגע לדינא לא ישונה הדין מפני הפסד מיעוט: ובמנחות (ע"ז:) יליף דחסה על ממון ישראל מפ' חקת שאם לא ישקו הבהמות ימותו, לפמ"ש במכילתא ומד"ר סו"פ בשלח עה"פ להמית אותו ואת מקני בצמא, השוה בהמתם לגופם מכאן אמרו בהמתו של אדם הוא חייו, שאם יקחו בהמתו ולא יהי' לו במה להחיות עצמו הוי כמו פק"נ, וא"כ אין מכאן ראי' שחסה התורה גם כשאין נוגע לחיי אדם וצ"ע: וע"ע במג"א סי' רס"ו סקי"ד חילוק בין הפסד מרובה למיעוט, ומשמע שדנים על החפץ אם יש בו הפסד מרובה, ובפתחי תשובה יו"ד סי' ל"א סק"ב הביא שאנו דנים על הבע"ד אם עני או עשיר, וכ' עפ"ז בבהמה של שותפים אסורה אם לא הוי לכל חד הפסד מרובה, ועי' בברכי יוסף חו"מ סי' ן', או ב' שותפים תובעים פרוטה א' אי ב"ד נזקקים עש"ס ובפת"ש חו"מ סי' צ"ג סק"ד, ועי' ב"ק (ק"ח.) מי אמרי' בחד גברא קפיד, וסנהד' (י"ד:) ג' מטילין לכיס א' מהו כו', ובירושלמי סוטה ספ"ג גנב משותפין וכו', ובב"ק (ק"י.) גזל הגר שאין שו"פ לכל כהן וכו', וב"מ (כ"ו:) דלית בי' שו"פ לכל חד כו', וב"מ (צו.) זיל בתר שואל ומשאיל ואיכא פרוטה או זיל בתר פרות וכו', וב"ב (צג:) מר אזיל בתר רובא דאינשי ומר אזל בתר רובא דזריעה, וקידושין (ז':) שתי בנותיך לשני בני בפרוטה וכו' וסוטה (מ"ג:) כרם של ב' שותפים כו', וירו' שביעית פ"י ה"ג השותפים אין להם פרוזבל דכל קלח של שותפות הוא, וע"ש דמאי פ"ו ה"ו, וירו' תרומות פ"י ה"ה דבר של רבים אינו נאסר אע"פ שלכל א' הוי הפסד מועט אבל לרבים הוי הפסד מרובה, ובתי"ט כתובות (פ"י מ"ד) בשותפות או למנין האנשים או כפי המעות, ומג"א סי' רמ"ד סקי"ח, אי חשבינן כל יום בפנ"ע, בהפסד מרובה, ובקצור או"ה בש"ך בסי' רמ"ב סק"ג אע"פ שמפסיד כל הריוח אם אינו מפסיד הקרן לא הוי הפסד מרובה, ועי' פמ"ג פתיחה ליו"ד אות ז' דרק כשמפסיד שתות מהקרן: ובפת"ש שם הביא שו"ת הר הכרמל יו"ד סי' ט"ו בשם נחלת שבעה סי' נ"ה ג"כ דהפסד יותר משתית בקרן הוי הפ"מ, והוא חולק דאם יהי' שוה שש זהובים ויהי'

הפסד יותר מזהוב נתיר, ואם ישוה שש מאות זהו' וההפסד יהי' צ"ט נאסור, ויהי' הדבר כחוכא וטלולא, וסיים דהכל לפי ראות הדיין ולפי העת ולפי האדם, וכן העלה כסולת למנחה כלל ל"ח ד"ב, ובתשו' רע"א סי' מ"ג בשחט כמה בהמות ובענין דלחדא בהמה לא הוי הפ"מ אי מקרי הפ"מ ע"ש שיש לדון להקל עש"ה, ובחת"ס או"ח סי' ס"ה דלא הותר בהפ"מ רק לבעל הבהמה אבל אחרים למה יקנו ממנו לכתחלה ובעל נפש יחמיר על עצמו ע"ש, וברע"א שם משמע דגם בטבח המוכר לאחרים מתירין בהפ"מ, ועמש"ל בפ' קדושים (י"ט י"ב): וראיתי עוד בשו"ת אמרי דוד סי' פ"א שהביא מאו"ח סי' רמ"ב ס"א דאם מייקרים שער הדגים נכון שלא לקנות וראי' מכריתות, וכ"ה מג"א סי' תרנ"ו לענין אתרוגים עי' במחצה"ש, וכ"כ טו"ז יו"ד (סי' רי"ח סק"ד). וכן מצינו בפסחים (ל'.) במזבני כנדי אשוו זבינייכי ואי לא דרשינן כר"ש דמיקל, ובסוכה (ל"ד:) דרישנא לכו כר"ש, והטעם דתורה חסה על ממון ישראל, ובערכין (כ"ח.) שיהי' אדם חס על נכסיו, ובכריתות (כ"ה.) התורה חסה על גופן של ישראל, ונדרים (י'.) ותענית (כ"ב:) היושב בתענית נקרא חוטא, וגיטין (מ"ה:) אין פודין השבויין יותר מכדי דמיהן דלא יענו הצבור וביו"ד סי' רנ"ג ע"ש:

פסוק לח

ויצא הכהן בחולין (י':) מנ"ל דאזלי' בתר חזקה מכאן, ודילמא אדנפק מעט בצר שיעורו, ועי' רביד הזהב אריכות בעניני חזקות, ועשו"ת צפנת פענח סי' קל"ה שהק' איך ילפי' חזקה מנגע, הא אי' במו"ק (ח'.) דבית המנוגע חידוש הוא דבעלמא עצים ואבנים לא מטמאי והכא מטמא ומחידוש לא ילפינן ע"ש מה שתי' בבקיאות כדרכו ז"ל:

שם) ויצא הכהן מן הבית והסגיר את הבית, הא דכפל הבית, יסדו חז"ל בת"כ ונדרים (נ"ו:) יכול ילך לתוך ביתו והסגיר כו' ומכאן שאם הלך לביתו והסגיר שהוא מוסגר ת"ל הסגיר מ"מ,ובס' המדרש והמעשה כ' מה שהקפידה התורה על יציאת הכהן מבית י"ל למל"מ פי"ד ה"ה מטו"צ דאין הסגר דלת כרש"י ור"ן שם, אלא דומי' דהחלט ובפה לבד וזה אפשר אף שלא יצא מבית, מ"מ תיכף שיסגרנו יטמא מיד דבית המוסגר א' מאבות הטומאה כר"מ פט"ז ה"א, ושי' רש"י חולין (ל"ה.) דיש איסור דגרם טומאה לגוף, והקפידה התורה לכתחלה שלא יסגרנו הכהן והוא בתוך הבית שלא יגרום הכהן טומאה לעצמו, ואינו מעכב בדיעבד, ואף לתוס' דאין איסור בגרם טומאה לגוף ער"מ ומל"מ פט"ז ה"י מטומאת אוכלין, מ"מ לכתחלה חסה התורה על כהן כמו שחסתה על כ"ח. ויש לחלק כ"ח אין להם טהרה אבל כהן יכול לטבול, אבל בפי"ב מ"ה דנגעים יש פלוג' בזה, ורמ"א דרק על דברים שאין טהרה במקוה חסתה תורה ור"י פליג והר"מ בפי"ד

ה"ד פסק כר"י ועמל"מ שם: ומה שהחמירה תורה לכתחלה והקילה בדיעבד שאם הלך והסגיר מוסגר, י"ל דמקרא זה יליף בחולין (י:) דאזלי' בתר חזקה, ותוס' הק' למ"ל קרא דאזלי' בתר רוב הא רוב עדיף מחזקה, ומדאזלי' ב"ח כ"ש ב"ר, וי"ל דשי' העיטור ומרדכי דהיכי דאיכא לברורי לא סמכינן אחזקה, ועי' ריש חולין ופסחים (ד:), ולהב"י או"ח סי' תל"ז ומג"א סק"ד הא דלא חיישי' לברורי בי"ח טריפות (לבד מריאה) שלא הי' חזקת איסור, אלא שבמחצת השקל סי' ח' סקי"א לענין בדיקת ציצית הוכיח מתוס' דרק ברוב כן אבל בחזקה דקלישא אף בלא חזקת איסור צריכין לברר ע"ש, וענובי"ק יו"ד סוס"י ד'. וא"ש קו' תוס' הנ"ל דהו"א דומי' דחזקה דחייב לברר אף בלא חזקת איסור, אבל אי יש קרא לרוב סמכי' בדלית חזקת איסור אפי' במקום דאיכא לברורי, אך עי' פמ"ג בפתיחה לסי' ל"ה דחיוב הבירור בין ברוב בין בחזקה רק מדרבנן והדק"ל יתירא דקרא, ועי' במפו' בזה:

פסוק מא

ושפכו את העפר לשון שפיכה שייך על דבר הניגר, מים יין דם וכדומה, ולעפר שייך השלכה (עקב ט' כא) ואשליך את עפרה, וארא (ט' י') ויזרוק משה, ואיוב (ב' י"ב) ויזרקו עפר, אמנם מצינו בש"ב (כ' ט"ו) וישפכו סוללה, והוא תל עפר גבוה, וירמי' (ו' ו') ושפכו על ירושלים, ומצינו שפיכה גם באבנים איכה (ד' א') תשפכנה אבני קדש, ובנדרים (כ"ה.) ואשפכו הנהו זוזי, וצ"ל היסוד השם שפיכה הוא הרקה ופינוי הדבר ממקום שהוא, ויקביל גם אל דבר לח, וגם דבר יבש וגוש, וצ"ע ברש"י ישעי' (ל"ז ל"ג):

שם) את העפר אשר הקצו, תחת אשר הקצעו, כמו בתחלת פסוק זה ואת הבית יקציע, ואות ע' תשמט לפעמים, ורש"י ויצא (ל' ל"ח) דצה כמו דעצה, ולך (י"ז כ') ולישמעאל תחת ועל ישמעאל, ועי' תוספות ברכה תצא (כ"ג ג') מהרבה מקומות כזה - גם ל' מצורע מוצא-רע, שבא על לשון הרע, ויהושע (ד' י"ח) נתקו תחת נעתקו - ירמי' (י"ב ג') התיקם תחת העתיקם איוב (י"ז י"א) נתקו ת' נעתקו - ישעי' (מ"ח א') וממי יהודה ת' וממעי - דניאל (ד' כ') גודו ת' גודעו - ש"א (ה' ג') נופל לפני' תרגומו דגון נופל על אפוהי, ומפרש לפני' כמו על פני', וכן מצינו השמטת ע' במקום על (וירא כ' י"ג) אמרי לי ת' אמרו עלי תולדות (כ"ו ז') וישאלו לאשתו ת' על אשתו, פנחס (כ"ו ס"ה) כי אמר ה' להם ת' עליהם, ושופטים (ט' נ"ד) תחת עלי:

יקציע ערש"י ורשב"ם ובהגהות ר"מ שטראשין עירובין (י"ח), והבאתי בפ' ויצא (דף רכ"ה):

פסוק מד

ובא עי' מהרש"א עה"ת, ולעיל שמיני (י"א ל"ה):

פסוק נד
זאת התורה לכל נגע צרעת, תורה רפואה לכל נגעי צרעת, חש בראשו יעסוק בתורה טש בכל גופו יעסוק בתורה עירובין (נ"ד.) (דגל מחנה אפרים):

פסוק נז
להורות ביום הטמא וביום הטהור, ד"ת אין מקבלין טומאה (ברכות כ"ב) להורות רשות לכל אף ביום הטמא יש הבדל בין הוראה ובין לימוד, המלמד מרגיל תלמידו, אם בהנהגה או באיזה חכמה, המורה מראה לו הדבר פעם א', הלימוד יהי' לפעמים דברים היוצאים מתבונת לב המלמד ודעתו, והמורה הוא רק דבר הנמצא במציאות, או במה שקיבל מרבותיו או מספרים, תוה"מ ואילת השחר סי' תע"א:

פרק טו

פסוק ב
איש איש, בתיב"ע גבר טלי או סיב, פי' איש קטן או זקן וגדול, דשם הכפלות לרבות, והוא כעין מיעוט אחר מיעוט לרבות, תי"ט ערלה פ"א מ"ב, ועי' ערכין (ג'.) וכאן הי' ההו"א דזקן ל"ש בזה, כזבים פ"ב ה"ב וריש קידושין (ב':) בז' דרכים בודקין הזב אם לא בא מחמת אונס ובכריתות (ה':) מבשרו ולא מחמת אונסו, וה"א דזקן א"צ כלל בדיקה דמן הסתם בא מחמת חולשותו, לזאת צריך לרבות גם זקן שיטמא:
שם) מבשרו בשר כינה לאבר, עמ"ש בזה בפרד"י ויקהל (שס"ד.), ובפ' לך (י"ז י"ד) בשר ערלה. ותצוה (כ"ח מ"ב) בשר ערוה, ויחזקאל (ט"ז כ"ו) בשר חמורים בשרם וע"ש ברש"י:

פסוק ג
רר, רש"י כמו ריר היו"ד נשמט, כמו ועמודי שש (אסתר א' ו') ור"ל עמודי שיש, וכ"כ בשה"ש (ה' ט"ז) ורש"י ברכות (ה'.) ביר כמו בר, ועי' בזה בס' גשמי ברכה ומגלת ספר שם באסתר, ועי' תוה"מ ואילת השחר סי' תצ"ח, "רר רק זב נטף נזל" שם רר ושם רק, הונחו על הרוק הנוטף מפה, ורק נקרא בעת שמריקו ומשליחו בכח, והריר נוטף מאלי', ורר מובדל מן זב שרר מיוחד אל הנוטף מן הגוף לבד, וזה כולל כל דבר לח הזב וניגר, רר נבדל מן הנוזל וניגר שהזב הוא טיפים טיפים, והנוזל והניגר הוא בשפע, בכ"ז טיפי הזב והרר סמוכים זל"ז, והנוטף הוא טיפים מופסקים זה מזה, ובנדה (נ"ה:) אין לי אלא ריקו כיחו וניעו ומי האף שלו מנין ת"ל וכי ירק ור"ל דכל אלה בכלל רקיקה, וכ' תוס' דכיחו הוא הבא מכח רב מן החזה, וניעו ע"י נענוע מעט, ורע"ב רפ"ז בנדה כ' ואני שמעתי ניע היא הליחה היורדת מן החוטם, ופלא שכ' כן מפי השמיעה, ושכן מפורש ברש"י ב"ק (ג':), וצ"ע דהא מי האף כ' ביחיד, וכה"ק בתוס' שם על רש"י וצ"ל דב' מיני ניעת

האף הן, כשבריא אז לית החוטא מעוכר, וכשהוא במחלת הקאטער מי האף נוטפים מאליהם צלולים:

פסוק ח

וכי ירוק עי' מהרש"א עה"ת, ואריכות בשו"ת מהרשד"ם יו"ד סי' רכ"ח. ונוגע למס' נדה (נ"ה:), וע"ע במל"מ פ"ג ה"א מטומאת משכב ומושב:

פסוק ט

רש"י ארצון, עי' תי"ט פ"א מ"ג מכלים ד"ה מרכב, וכ"כ רש"י ערכין (כ"ז.) ועי' ריטב"א מ"ש בשיטת רש"י, ועי' סדרי טהרות כלים פכ"ג מ"ב (דף ר"ו:) שהאריך מאד בדברים נכונים:

פסוק יא

רמב"ן וע"ד הפשט היתה צריכה מים חיים כזב אבל רבותינו הקילו דדי במי מקוה והטעם של"ה צריך להזכיר כלל ואחר תטהר וכו', ומצאתי בשואל ומשיב תליתאה ח"ב סי' צ"ב שנשאל הא דרשו בנדה (ס"ז.) ואחר תטהר אחר כל המעשה תטהר ושלא תהי' טומאה מפסקת ביניהם, וק' למ"ל לרמב"ן לחדש דרשה מה שלא דרשו חז"ל, ורציתי לומר שבאמת בש"ס אמרו אחר תטהר והכתוב הוא בויק"ו ואחר תטהר ומזה דרש הרמב"ן, אבל באמת דבדף ל"ג. אמרו ואחר תטהר שלא תהי' טומאה מפסקת ביניהם, אף גם שהרמב"ן כ' של"ה צריך להזכיר כלל שבכלל האיש הוא. ונלע"ד שבאמת כל המקרא מיותר שבכלל האיש הוא וע"כ הכוונה שסגי במי מקוה, אבל חז"ל דרשו דאף אם הכוונה שתטהר, הי' לו לכתוב וספרה לה שבעת ימים ותטהר למ"ל ואחר תטהר ומזה ואחר, דרשו אחר כל המעשים שלא תהי' טומאה מפסקת או כר"ש אחר מעשה תטהר, ונמצא דרשה חז"ל מקרא ואחר, ורמב"ן כ' דל"ה צריך הכתוב כלל לומר ותטהר אי לאו דבא להורות שאינה צריכה מים חיים, ועל זה כ' ותטהר, אבל ואחר בא לדרשות חז"ל, ובאמת שחפשתי ולא מצאתי מאין יצא לחז"ל שזבה אינה טעונה מים חיים נגד פשט הכתוב כמ"ש רמב"ן ועכצ"ל כרמב"ן עכ"ל - וראיתי עוד בשו"ת דברי ישכר חו"מ סי' קע"ד שהק' ג"כ הא דרשו בנדה (ל"ג. וס"ג:) קרא דואחר תטהר שלא תהי' טומאה אחרת מפסקת, וי"ל דשם אמרו בזב לטהרתו שלא תהי' טומאה מפסקת, א"כ יש מקרא מפורש כזה ולמה ואחר תטהר לזבה וע"כ דאין ילפי' זבה מזב, וא"ש ד' רמב"ן ממנ"פ אי ילפי' זבה מזב לענין מים חיים הה"ד דהי' ראוי למילף שלא תהי' טומאה מפסקת, ואחר תטהר למ"ל, וע"כ דצריך קרא שלא תהי' צריכה מים חיים, ואי דקרא ואחר תטהר שלא תהי' טומאה מפסקת, שוב ג"כ לא ילפי' זבה מזב. ושוב כמו דלא ילפי' לענין זב, ה"ה דלא ילפי' לענין מים חיים וא"צ שוב קרא - ועי' חת"ס יו"ד סוס"י רי"ג ד"ה אמנם,

ובסי' קצ"ד, וערש"י סנהד' (פ"ז.) דזבה בעי מים חיים וסותר משבת (ס"ה:) וע"ע רד"ק זכריה (י"ג א'), ושאילת יעבץ ח"א סי' פ"ח, ובס' נס לשושנים והגאבד"ק גאלין שליט"א כתב לי שבפרדס לרש"י סי' רה"ע שכ' שצריך טבילה במים חיים קודם כניסתה לחופה ועי' ב"ח יו"ד רס"י ר"א ובס' מקוה טהרה באריכות, וע"ע בגליוני הש"ס שבת שהביא רש"י מו"ק (ה'.) וגי' הב"ח, ובכורות (נ"ה:) ונדרים (מ'.) - וע"ע חידוש בהפרדס סי' קכ"ד דכלים הניקחים מעכו"ם צריכין טבילה במים חיים, וצ"ע מקרא אך במי נדה יתחטא ונדה אינה טעונה מים חיים, וי"ל למאן דיליף טבילת כלים מוטהר בע"ז (ע"ה:) וע"ע ירושלמי ברכות פ"ג ה"ד מחמירין בה לטבול במים חיים וע"ש במראה פנים, וע"ע מ"ש בזה בפ' פקודי (דף שפ"ד.):

פסוק יב

וכל כלי עץ וק' למה לא נכתב כלי מתכות, וי"ל כיון דאמר דכ"ח ישבר והוא היותר ירוד במדריגות הכלים, להכי קאמר דהגבוה ממנומעלה אחת, עם שנמוך משאר הכלים. כבר מהני לי' טבילה וכ"ש יתר כלים הגבוהים במצבם מעץ, וקאמר "וכל" לרבות כל הכלים:

פסוק יג

יטהר עמ"ש בפ' תזריע (י"ג ל"ג) בענין ל"ג בעומר:

פסוק יד

אל פתח אה"מ. ובעירובין (ב':) ילפי' מדבשלמים כ' פתח אה"מ שצריך לשחוט דוקא כשדלתות ההיכל פתוחין ולא כשנעולין, ורש"י ותוס' זבחים ס"א פליגו בשאר קרבנות אי ילפי' משלמים אי לא, ובשפתי צדיק אות י"ג הק' שלא הביא כלל בזב וזבה מה דינם דכ' ג"כ אצלם פתח אה"מ וסיים בצ"ע: ואדמו"ר מגור שליט"א כ' שפלא שלא עמד בזה בפ' תזריע ביולדת, אך במליקה שאני כמ"ש תוס' יומא אך בל"ז יש כמה שכ' פתח אה"מ עכ"ל, והגרי"מ בידרמאן שליט"א העיר על זה דבזבחים (נ"ה:) משמע דעיקר הלימוד הוא מדכ' לפני אה"מ והדר כ' פתח אה"מ:

פסוק טז

ורחץ במים עירובין (ד':) מים שכל גופו עולה בהם מ' סאה, במקואות יש שיטות דכולה שאוב פסול מה"ת, וי"א אם נתמלא בעצמו הכלי הוא מדרבנן, ואם מלא בכתף פסול מה"ת, ויש מחלקין בכלים שאין מקבלין טומאה הוא מדרבנן, ובכלים המקבלין טומאה הוא מה"ת, עי' יו"ד סי' ר"א – ואף להשיטות כולו שאוב דרבנן, ז"ד לטבול בקרקע שאובים, אבל בכלים שאובים לכ"ע פסול מה"ת עב"י – וג' לוגין מים שאובין פוסלין במקוה שאין בו שיעור מ' סאה, אבל אם יש מ"ס אין פוסל שאובין. וכן מעין אפי' בכל שהוא, שאובין אין פוסלין במעין, ופר"מ פ"ט הי"א שמסופק דאפשר דוקא בגומות

המעין, אבל במקום משך המעיין פוסל שאובין – ושינוי מראה פוסל אפי' במקוה של מ' סאה, ומעין אינו נפסל בשינוי מראה – והטעם דשאובין פסול (פסחים ק"ט.) דטומאה ענין רוחני צריכה הטהרה להיות ג"כ ע"י כח רוחני שלא חלו בו ידים גשמיים, ובת"כ הביאו ב"י בסי' ר"א מה מעין בידי שמים אף מקוה בידי"ש: ושמעתי מפה קדוש אדמו"ר מגור שליט"א בקרעניץ שנת תרצ"א בפ' חקת, בשבת (ל"ה.) בבארה של מרים יכולין ליטבל, וצ"ע ההו"א אמאי לא היו יכולין לטבול וצריך לימוד על זה, ויש לומר כמו במים שאובין הטעם דאיכא אמצעי כח אדם ופוסל כן בבאר מרים כ' (כ"א י"ז) עלי באר ענו לה, הרי דהי' כח ישראל באמצע על ידי תפלת ישראל והוי ג"כ כח אדם באמצע והי' הו"א דיפסול כמו שאובין ופח"ח:

שם) רמב"ן טומאת ש"ז כטומאת מת כיון שממנו נוצר אדם, עמ"ש בזה בשו"ת חדות יעקב תנינא סי' ק"י להלכה – ובנת"ק הביא קו' בשם ברה"ז דמי שאוכל חולין על טהרת הקודש איך מקיים ג' סעודות בשבת, הרי עונתן של ת"ח בשבת והוא טבול יום עש"ה בזה הרבה, וגם במג"א סי' ר"פ הביא קו' זה ע"ש, וי"ל עוד דלתוס' פסחים (ל"ג) דאוכל אינו מקבל טומאה פחות מביצה, ולרש"י שם עכ"פ לא מקבל הכשר פחות מביצה, ולצאת סעודת שבת די בכזית והוא חצי ביצה – ולכאו' כל אכילת חולין בטה"ק רק מדרבנן, ועי' חולין (ב':) תד"ה טמא ובגליון ר"י פיק דרק אסמכתא על פסוק ורק כל דתיקן רבנן כעין דאורייתא תקנו ובעי הערב שמש עתו"ס חגיגה (כ"א.) ד"ה האונן, וזבחים (צ"ח:) ד"ה טבו"י לפי שעיקר טומאת קרי דאו' ובמילתא שיש לה עיקר מה"ת אמרי' כל דתיקן כו' גיטין (ס"ה.) ועי' בס' נפ"ח על או"ח שם שמביא הרבה מזה. ומה שתי' המג"א דעיקר אכילות חולין עטה"ק להרגיל עצמו לאכול קדשים בטהרה ובימי טומאתן אכלו חולין גרידא וכו', צ"ע לפ"ז כל אוכלי חולין בטהרה לא אכלו בשבתות בטהרה, והא אדרבא בשבת יש יותר לאכול בטהרה כמ"ש במג"א עצמו בסי' רמ"ב סק"ד, ומה שתי' דאכלו פת שלא הוכשר ושתו מים ממעין ע"ש, צ"ע דזה תלי' בפלוג' אי יוצאין בשבת בפת הבא בכסנין עי' מג"א סי' קפ"ח סק"ט, וגם מה עשו ביין קידוש של שחרית לפוסקים דקידוש על יין דוקא ערש"י נזיר (ד'.) וצ"ע בזה:

פסוק יט

זבה בפענח רזא כ' ועד שתבא במים מכאן לטבילת נדה מדאו', ועי' שבת (ס"ד:) ותוס' יומא (ע"ח.) ד"ה מכאן, חגיגה (י"א) ד"ה ל"צ, יבמות (מ"ז:) ד"ה במקום, דטבילת נדה מדאו', א"נ ק"ו ממגע דכ' תרחץ, ואל תאמר אין עונשין מן הדין, דזה רק למלקות אבל איסור יש, ועי' בכל"ח אות ה' דהאריך בזה אי רק בזבה יש כרת ולא בנדה או דגם בנדה

בכרת כ"ז שלא טבלה ויהי תלי' אי בנדה צריכה מים חיים כמו בזבה עמ"ש לעיל בפסוק י"א, ע"ש הרבה בזה: ובמלכים ב' (ה' י') כשנצטרע נעמן וא"ל אלישע רפואה הלך ורחצת בירדן וטהר, וכ' וילך ויטבול בירדן כדבר איש אלקים ויטהר, ופלא דלא זכר שם טבילה רק רחיצה. אך מפני שהוסיף וטהר, כוון לומר שאחר הרחיצה יעשה עוד דבר, ומובן מן יטהר בציווי הוא כמו וטבלת, וכאן כ' ואחר תטהר שפעולת הטהרה היא טבילה: ובנדה (ל"א:) היה ר"מ אומר מפ"מ נדה לז' וקשה הלשון "היה" הול"ל ר"מ אומר, ובס' יריעות שלמה כ' דאי' טעם בנדה ז"י, לפי שחוה גרמה מיתה, וז' ימי אבילות לכך טמאה ז"י, אך אי נימא דאפילו אי לא חטאה ג"כ הוי מיתה נסתר טעם זה, ובס' עשרה מאמרות הק' לר"מ דס"ל בעירובין (י"ח:) אדה"ר חסיד גדול הי' ועשה תשובה ק"ל שנים, והי' לחזור לקדמותו לחיות לעולם. ועכצ"ל דר"מ ס"ל דגם לולי החטא מעותד למות, וז"ש הי' ר"מ אומר דאדם עשה תשובה כנ"ל וא"כ דגם בלא החטא הי' מיתה וחוה לא גרמה מיתה א"כ אמאי נדה לז':

פסוק כה

ואשה כי יזוב זוב' המאסף מירושלים שנה י"ט סי' ל"ה:

שם) בלא עת נדתה ערש"י ושפ"ח ומהרש"א ח"א נדה (ע"ג.), ומהרש"א עה"ת וברביד הזהב אריכות – ויש הבדל בין מלת "עת" ובין "כל ימי" "כל הימים" כשרוצה לעיין המשך הזמני על איזה דבר יציינו במלת כל ימי, כל הימים, וכשרוצה לעיין מתי חל איזה דבר בנקודה מיוחדת מן הזמן יציינו במלת עת:

פסוק כח

ואחר תטהר, והו"ל לכתוב ואחר כך תטהר ובס' אמרי יוסף כ' דבא לרמז מ"ש בכתובות (ע"ב.) מנין לנדה שסופרת לעצמה שנ' וספרה לה שבעת ימים, לה לעצמה, אבל בשעת טבילה כ' ביו"ד סי' קצ"ח סעיף מ' שצריך שתעמוד אצלה אשה גדולה בת י"ב שנים ויום א', וזש"ה וספרה לה ש"י, לה בעצמה, דעל זה נאמנת בעצמה, אבל "ואחר" תטהר היינו אצל הטהרה במים צריך שתהי' אחר עומד אצלה וביבמות (פ"ח.) להכי לא ילפי' מוספרה לה לעצמה דעד א' נאמן באיסורין דאי אפשר בענין אחר עי' בראשונים, א"כ בגיטין (נ"ד:) ע"א נאמן באיסורין מכ"ג שנאמן שלא פיגל הא ג"כ אי אפשר בענין אחר וצ"ע:

פסוק לא

והזרתם ערש"י וח"א מהרש"א שבועות (י"ח:) וענובי"ק יו"ד סי' נ"ה, לשמא תראה הוי דאו' והבאתי לעיל בפ' שמיני (י"א מ"ז):

פסוק לג

והדוה בנדתה. שם נדה ע"ש נדודה מבעלה וקדשים, וכן ביחזקאל (ז' י"ט) כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה, והכוונה לנדוד שלא תהי' להם תקומה, ומלשון נע-ונד – ובשבת (ס"ד:) זקנים הראשונים אמרו שלא תכחול כו' עד שבא ר"ע ואמר א"כ אתה מגנה אותה על בעלה ונמצא בעלה מגרשה כו', ויל"ד א"כ וקנים הראשונים מדוע לא חששו לזה שיגרשנה, וי"ל דבסוף גיטין (צ'.) בש"א לא יגרש אא"כ מצא בה ערות דבר וב"ה אפי' דבר ולא ערוה היינו שהקדיחה תבשילו, ורע"א אפי' מצא אחרת נאה ממנה, וא"ש דזקנים הראשונים היינו ב"ש וב"ה (ע"ש שמאי הזקן והלל הזקן), דלדידהו ל"ש לומר שמא תתגנה על בעלה ויגרשנה, דאסר לגרשה אא"כ בערוה או דבר, אבל ר"ע לשיטתי' דאפי' מצא נאה ממנה מותר לגרשה שפיר אמר פן תתגנה ויגרשנה ולכך הותר להתקשט וע"ס זכרון יעקב: ראיתי בס' מעשה טובי' עולם קטן פי"א, מדוע בכל הבריות לא נמצא דם נדה אלא באשה וקוף, עם שכל בעלי חי מתברכים בבינה, ואיזה מהרופאים אומרים שהריר הנוזל מנקבות של בהמות וחיות הוא במקום דם נדה - ועי' ר' בחיי שכ' דלא נמצא רק באדם, והוא ע"ד העונש מפתקה של חוה ולכך אינו בשער המינים, לפי שבהמות אין להם שכל ואין ענינם לעונש - ובענין עונש לבע"ח עמ"ש הרבה בפרד"י נח (דף ס"ה:, ויתרו קע"ה:): ובהלכות נדה כתבתי איזה הערות ביו"ד בגליון, ואעלה אותם כאן כפי סדר סימני השלחן ערוך: בסי' קפ"ג ברמ"א אין חילוק בין פנוי' לנשואה לענין איסור נדה, ריב"ש סי' תכ"ב, וע"ש בתורת השלמים לפמ"ש בנדה (ל"א:) מפ"מ נדה לז' שתהי' חביבה על בעלה וא"כ בפנוי' ל"ש זה, ורק ר"מ כר"ש ס"ל דדריש טעמא דקרא בב"מ (קט"ו) ולית הלכתא כוותי' בחו"מ סי' צ"ז סי"ד, ועי' בהגר"א דמרפ"ג דכתובות משמע כן דקנס רק בבתולה ועמ"ש בפ' שמיני (י"א ט"ו) – וע"ש במחצת השקל ודבריו ברורין דאף להר"מ צריך ז' נקיים אלא דמועיל אף בצירוף כגון בראתה ג' ד' ה' ואח"כ ראתה דם נדה עד ג' ימים מועילין הד' ימי נדה הנקיין הנשארין לצרפם להג' הנקוין שמקודם ויהי' ז"נ, אבל אם שופעת כל ז' ימי נדה אינו טובלת לערב וצריך להשלים אח"כ ד' ימי נקיין, וכן מפורש בר"מ פ"ז הי"א מא"ב וז"ל ואם ראתה בהן דם אין עולין לה ימיהראי' ולא סותרין כל הימים שספרה כשיפסוק הדם ע"ש: סי' קפ"ז בחוות דעת סק"ב כ', כבר הוכחתי בסי' קפ"ד סק"י דמחמת שלא בדקה עצמה לא נתקלקל וסתה וכו', וכמו דסובר רב בנדה (ס"ה.) בדקה עצמה ביום ג' ומצאה טמאה ובין השמשות לא הפרישה ואח"כ מצאה טמאה הוי זבה ודאית, וכ"פ הר"ח בפ"ג ה"כ מא"ב, נשמע דאם בתחלה ובסוף טמאה הוי ודאי אף ימים שבנתיים: שם סק"ו ע"ש מה שהק' על המרדכי, וכן הק' בתוה"ש

סקי"ד ותי' דאף למרדכי צריך שתאמר דם טהור הוא מן הצדדין, אז שלא בשעת וסתה טהורה, ואי"ל דבאמרה ברי לי שאינו ממקור אף באין לה וסת טהורה כמ"ש בסעיף ו', אך בתוה"ש סקכ"ה ודגמ"ר וחוו"ד סקי"ב דחו זה, אבל שלא בשעת וסת ואומרת ברי לי שאינו ממקור טהורה למרדכי: שם סקי"א בענין מכה, עשו"ת חת"ס יו"ד סי' קמ"ב ד"ה ונחזור וסי' קע"ז שכ' דבר חדש דידוע כל מי שיש לה מכה וחבורה פתיחה המוציא דם וליחה, אזי כל המותרות והליחות שבגוף יוצאים דרך שם ונמשכים לאותה המכה, כן י"ל שאשה שיש לה מכה במקור, כל מותר הליחות שיתאספו בעורקי דם הנדה ולהתבשל ולצאת ביום הוסת יוצאים דרך המכה ואינה נעשה דם נדות כלל ופסק דם וסתה ע"ש, כן י"ל במכה דדם נדה אינו יוצא דרך מכה, ורק צריך מכה וזה סברות הרשב"א וא"ש: סי' ק"צ סכ"ו בחי' רע"ק בנתעסקה בב' זמנים ומצאה כתם ב' סלעים אין תולין להקל דאתרמי זה בצד זה ע"ש, לענ"ד ברור דזה תלי' בפלוג' דנדה (נ"ב:) ברואה כתם על חלוק אחד, ויש בו לחלק כדי ג' גריסין אי חוששת משום זיבה דאמרי' מג' ימים אתרמי בחד מקום, וכן פסק הר"מ פ"ט הי"ב מאב, וא"כ מכ"ש דתולין לקולא כאן בנתעסקה בב' זמנים, וכמ"ש הטו"ז בסקמ"א דכל מה דיכולין לתלות בכתמים חולין ופלא שלא העיר בזה: שם ס"י כתם על בגד צבוע טהורה, ובדגמ"ר שהביא מראשונים דרק זה לטהר הבגד אבל האשה טמאה וקשה להקל בזה, ובשו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' קס"ג מקיל בזה, וכ"כ בחת"ס יו"ד סי' קס"א ועי' בהגהות יד שאול, ושואל ומשיב תליתאה ח"א סי' שס"ב בזה וגם איך הדין בצבוע בתולדה, וע"ע ברביעאה ח"ג סי' מ"ג, וע"ש בפת"ש סק"כ. ובסקי"ח בנייר אי טמא, וע"ע בשו"ת שערי דעה ח"א סי' קצ"ח: שם סק"ו בחוו"ד, ה"ה על בשרה ועל חלוקה דטמאה וראי' מט"ז סקכ"ד וכו', וכ"כ בחי' רע"ק בסכ"ד, ומאד תמוהים לי דבריהם דבשלומא כאן דאם נמצא על החלוק לבד הי' תולה רק דהחסרון דנמצא גם על בשרה, ולזה אמרינן דתולין דל"ש סברות הרשב"א דבגופה לחוד אשתכח, ועי' בהשגות רע"ק כאן, אבל התם אי נמצא רק על העד הי' טמאה דאיכא הוכחה דמגופה אתי' כמ"ש בחי' הר"ן וט"ז סקכ"ד, ורק דהמעלה דנמצא גם על ירכה וא"כ לרמב"ם ל"ש זה, דבבשר ל"ש מאכולת, וע"כ הוא מהעד ומשו"ה טמאה, וכן תמוהים בזה דברי מהר"ם מלובלין כאן וצע"ג: שם חוו"ד סקי"ב אפי' פחות מגריס אינו תולה במאכלת זה ניחא לטעם הגה"מ דכל הגוף בדוק אצל מאכולת ובתורת ודאי וכמ"ש בתוה"ש סק"ט, אבל לטעם ההה"מ היא מטעם ספק בבשר טמא, וא"כ אמרי' לחומרא דהוא ממאכולת ואין תולין וכ"פ בחי' רע"ק: שם בחוו"ד חידושים (סקנ"ד.) ועתש"ו רע"א סי' ס"ג דאם לא ספרה ז"נ, אף דכבר זמן רב שלא ראתה חולין בה לא

כאא"ז ז"ל: סי' קצ"א חוו"ד סק"א דגם הרא"ש מודה וכו', במה"כ העלים עיניו לפי שעה מב"י כאן ד"ה כתבו הגה"מ, דהרא"ש חולק על הר"ן ואף בנמצא על שפת הספל לחוד טהורה לר"י, דליכא הוכחה דאפשר בא הדם בסוף ההשתנה, וז"ל ול"מ לר"ן דמטמא בנמצא על הספל ולא בתוך הספל אלא אף לרא"ש דמטהר בההוא וכו' וצ"ע: סי' קצ"ו ס"ד בפת"ש סק"ד הביא של"ה שצריך שתמנה היום יום וכו', ובנוב"י מ"ת יו"ד סי' קכ"ג חולק עליו, וכ"כ ברדב"ז ח"א סי' כ"ז, ועי' דברי חמודות נדה פ"י אות ל"ב דזבה דאו' אף מברכת, ועכשיו שאין לנו זבה ודאי אינה מברכת, משמע דלמנות צריכה: שם חוו"ד סק"ב ועכצ"ל דבראשון וכו', כוון בכל זה למ"ש המהרש"א שם בתד"ה א"ל, והרמב"ם בפ"ו ה"ב מא"ב כ' סתם דביום ראשון ל"מ הפסק טהרה, ונסתפק הב"י בד"ה בדקה, אי רק שחרית ל"מ או אף ביה"ש, והעלה דסמוך לביה"ש ליכא חשש, אבל לפמ"ש החוו"ד ומהרש"א י"ל דגם הר"מ ס"ל דסמוך לביה"ש הראשון ל"מ: ובענין הוחזקה נדה היא אינה לוקה בכתו' ע"ב. עמ"ש בפרד"י תולדות (דף קפ"ז.) ובהערות ח"ב (דף תל"ד:) ובענין ריחוק מנדה, ואי נדה הוא איסור או טומאה, עי' פרד"י ויצא (דף רכ"ח: ורכ"ט.) ובח"ב בהערות (דף ת"מ:) עש"ה הרבה חדשות.

פרק טז

פסוק א

אחרי מות ערש"י שהק' למה הזכיר מיתתם, ובס' בית שמואל כ' דבריש יומא ז' ימים קודם יו"כ מתקינן כהן אחר, רי"א אף אשה אחרת שמא ימות, א"ל א"כ אין לדבר סוף, ובדף י"ג. ר"י סבר דלמיתה חדא חיישינן, ורבנן סברי אף לב' חיישי', והק' תד"ה וחכ"א, דביבמות משמע דרק לחד חיישי', וי"ל דנהי דלזמן מרובה חיישי' למיתה דחד, מ"מ לזמן מיעוט כהכא, ל"ה צריך למיחש רק משום מעלה דכפרה, וא"כ ניחוש נמי לב', נמצא לרבנן דחיישי' לב' ויותר ואין לו סוף, אפ"ה עבדינן האי תקנה דמתקינן כהן אחר, ואם תמות אשת כ"ג ישמש כהן אחר, אבל י"ל בשלומא בדורות הבאין יכולין להכין כהן אחר, אבל בזמן אהרן דלא היו כהנים רק אהרן ובניו, ואם תמות אשת אהרן יהי' בניו אוננין, ולא יהי' כהן אחר לשמש, וקודם ששימשו בניו הי' רק כהנים הדיוטים, וא"כ לרבנן דחיישי' למיתה אפי' בהרבה ל"מ תקנה, והו"א ביו"כ בימי אהרן יהי' אלעזר כ"ג לשמש ביו"כ ואף אם תמות אשתו ישמש אהרן תחתיו, וז"פ אחרי מות שני בני אהרן, ומדייק שני שמתו שניהם ביחד, הרי דאף לזמן מועט חיישי' למיתה בב' כרבנן, וא"כ אין לתקן לכ"ג אשה אחרת דאין לדבר סוף, והו"א דא"א לאהרן לשמש ביו"כ, ורק אלעזר ישמש ומתקינן לו אחר תחתיו, להכי אמר קרא אפ"ה בזאת יבא אהרן כו'

ביו"כ, כרש"י פסוק ג': ובס' ישועות מלכו בח"ת כ' הא דכ' שני בני אהרן דידענו דנדב ואביהו הם שנים. ובת"כ שלא נטלו עצה זה מזה ע"ש, דבש"ס אי' דהכניסו קטרת לפני ולפנים כי הגביהו לבבם שמעלתם כמעלת כ"ג, אבל עליהם הי' לדעת שאין כ"ג אלא אחד, אבל מכיון שלא נטלו עצה זה מזה, לא ידע א' מהשני, ושלא בכוונה נזדמנו שניהם בפנים ועבור זה הי' יכול להזדקר הטעות לפניהם: והגה"ק ר"ש מאסטראפאלי ז"ל אמר, אחר מות שהי' ק' למשה למה המית ה' לנו"א, הי' לו ללקחם בשמים בחיים כמו חנוך ואליהו, והשיב לו ה' שהם לא עלו רק לעולם המלאכים, ועי"כ יכלו לשהות שם בגופם, אבל נו"א הלכו עד לפני כסא הכבוד, וז"ש וידבר ה' אל משה אחרי מות, ר"ל מפני מה מת, ותי' בהקרבתם לפני ה', מחמת שקרבו מאד לשכינה, ולכן לא יכלו לעלות בגופם, וימותו ובאו לפני כסא הכבוד: ובמד' בשביל ד' דברים מתו, ולפיכך הוזכרה מיתתן ד' פעמים, בפ' שמיני, אחרי, במדבר ודברי הימים א' (כ"ד ב') ובמד"ר פ"כ כיון ששמע איוב מיתת ב' בני אהרן אמר אף לזאת יחרד לבבי (איוב ל"ז א'), בסוטה (י"א.) וסנהד' (ק"ו.) ג' הי' באותו עצה, בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק נידן ביסורים, יתרו שברח זכו בניו לתורה, וחטא נו"א אי' בסנהד' (נ"ב.) שהלכו ואמר נדב לאביהו מתי ימותו ב' זקנים הללו ואנחנו נהי' מנהיגים ע"ש, וק' הא נדב לבד אמר ולמה נענש אביהו, מוכח מזה אם שומע דבר רע ואינו מוחה ורק שותק יש לו עונש, ולכן כששמע איוב מיתת נו"א דעונשין על שתיקה חרד. שהבין שגם הוא יענש על השתיקה, ועי' בנח"ק: וברמב"ן כ' מיד כשמתו הזהיר את אהרן מיין ושכר, והקרוב שהי' ביום המחרת למיתתם, כי ביום אונן הי' ואין רוה"ק שורה מתוך עצבות, וק' מגיטין (ס'.) ח' פרשיות נאמרו בו ביום שהוקם המשכן פ' אחרי מות ושתויי יין כו', הרי דהי' בו ביום ולא למחרתו, ועתו"ס גיטין שהק' על מ"ד בב"ר פמ"ד, דאחר סמוך ואחרי מופלג וכאן כ' אחרי אף דהי' סמוך ועי' יפ"ת, ולרמב"ן דהי' ממחרת י"ל דהוי בגדר מופלג, וראי' מטהרות פ"ט מ"ד יוליך המפתח מיד ופי' הר"ש דכל אותו יום קרי מיד, ובס' הדוה"ע הביא צמח צדק סי' ק"כדמי שנשבע לשלם מיד זמנו כל היום, אבל אח"כ לא מקרי מיד, ועפרד"י ח"ב (דף של"ה:) שהארכתי מאד בזה ע"ש ותמצא הרבה חדשות מש"ס ופוסקים בירושלמי פ"א ה"א למה הוזכר מיתתן ביו"כ כשם שיו"כ מכפר כן מיתת צדיקים, והטעם שאי' בפדר"א פי"ז בענין מיתת שאול דכ' (ש"ב כ"א י"ד), ויקברו עצמות שאול וכו', כיון שראה ה' שגמלו לו חסד שצמו ובכו וספדו מיד נתמלא רחמים שנ' ויעתר אלקים וגו', מבואר שלא המיתה בעצמה מכפרת אלא הכבוד ואבל שנוהגין במיתת צדיקים: ומענין הספדים אעלה איזה דברים יקרים מה שראיתי בספרים שונים ומה שהוספתי ב"ה עליהם, וכתבתי לפי מה

שעולה בזכרוני: שבת (ק"ה:) המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקברו בחיים, י"ל דמיתה מכפר כמ"ש ביומא (פ"ו.), וזה למי שמאמין בהשארת הנפש, אבל מי שחוטא במכפר עצמו אינו מכפר כמו בהורג כ"ג אינו יוצא ממקלט לעולם במכות (י"א:) דהורג עשה עבירה במכפר עצמו, ומיתת צדיקים ג"כ לכפר, כמ"ש ביחזקאל (ד' ד') שכוב על צדך השמאלית ונשאת את עון ישראל, והמתעצל ואינו חושב שזה לכפר ורק במקרה בזקנה או בדבר אחר, אין מיתה מכפר ולמה לו המיתה וראוי לקברו בחיים עוי"ל דבעירובין (י"ג:) ב' שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה אי טוב שנברא נמנו וגמרו טוב שלא נברא, ופי' מהרש"א במכות (כ"ד.) שמנו המ"ע והמה פחותים מל"ת וקרוב להפסד, ועפרד"י משפטים (רמ"ח:), וא"כ ק' לב"ה, והתירוץ אם חוטאין ועוברין על ל"ת אומר ה' אני נוטל צדיק א' לכפר על עון הדור ונשארו המ"ע ושפיר טוב שנברא, ולכן ראוי להספיד על חכם שמת, ויבכה ויתחרט על עונות שלו, דלולא זאת זבח רשעים תועבה, וא"כ המתעצל כי בעיניו איש בחטאו מת ואינו מתכפר, וא"כ נוח שלא נברא וראוי לקברו בחיים - עי"ל למה נברא לב"ה אף דל"ת מרובים מ"מ תלמוד גדול, ורק אם לומד עם אחרים, והוי ת"ת דרבים, וז"פ באבות פ"ב מ"ח אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת, אם אין אתה לומד עם אחרים, שוב ל"ת מרובים וטוב שלא נברא: בתהלים (מ"ט י"א) ועזבו לאחרים חילם פי' מה שיעזבו (מל' עזוב תעזוב) ויושיעו לאחרים זה חילם, חלקם ורכושם שישאר לו מכל אשר לו, וז"פ במשלי (ג' ט') כבד את ה' מהונך אל תקרא מהונך אלא מגרונך ערש"י, כי מי שחננו ה' בכל טוב אם נותן אין חידוש כל כך, אבל מי שביתו ריקן ומונע מגרונו, זה נקרא מכבד ה' - ומשל מלך הלך ביער, ונסתבך בדרך והי' בסכנה ופגע בעני א' והראה לו הדרך והצילו ממות, והזמינו לביתו ושאלו מה בקשתך ותעש, וא"ל אני רוצה שימלאו לי בכל יום במשך שנה את השקים שלי (טארבעס) עם סחורה והי' בעיני המלך לשחוק, וביום א' מלאו לי שקו והלך לביתו ותפר מהסחורה ועשה רק שקים, וביום השני מלאו לו עם סחורה, וביום ג' נצרך לו עגלה להוביל השקים עם סחורה והוא עשה רק שקים ומלאו לו עם סחורה, וראו שאם ימשך עוד איזה שבועות לא ימצאו בכל המדינה כל כך סחורה למלאות השקים, ועשו מועצה מה לעשות עמו כי דבר המלך אין לשנות, וחכם א' יעץ, הגם שהמלך בטח לו שימלא כל השקים שלו, אבל לא הבטיח לו שיולך אותם חוצה לביתו, וכן הי' כשבא עם עגלות מלאו לו השקים, אבל כשרצה לנסוע סגרו השער ולא נתנו לו לנסוע, ונצרך בע"כ להשאיר הכל, כן אדם עובר כל ימיו למלאות הטארבעס ואין אדם מת וחצי תאותו בידו. וכשבא עתו הולך מעולמו ונשארו השקים עם העשירות, (ועי' מד' קהלת פ"ג, ומנורת המאור הקדמה לנר

א', ופרד"י שמות (דף כ"ט.) מ"ש בזה, דאין אדם מת וחצי תאותו בידו, ומזה בא המאמר, מי שיש לו מנה רוצה מאתים, ולכאורה קשה דא"כ יש לו החצי, וראיתי בשם המהר"ם שיף ז"ל, דמנה השנית חשובה אצלו יותר בכפל ממנה ראשון שיש לו): וגם יסופר שגביר א' צדיק וחסיד הי' לו ב' תיבות מסוגרות, באחד מעות ותכשיטין ובהשני הי' לו תכריכים מוכנים והתיבות דומות זל"ז, וגנבים גנבו תיבה א' והי' מחלוקת ביניהן אודות החלוקה, וחבלו זה לזה, וכשפתחו התיבה ראו שלקחו התכריכים במקום הרכוש, כן אדם גונב וגוזל רק ליקח התיבה עם המעות וכשבא עתו רואה שטעה עצמו ולקח רק התיבה עם התכריכים, וזה פי' בכתובות (ק"ג:) מת כלפי העם סימן יפה לו אם הי' דואג לעניים וצרכי רבים, אבל אם מת כלפי כותל, שדאג רק על כותלי ביתו אשתו ובניו סימן רע לו, וז"פ ברות (א' ג') וימת אלימלך איש נעמי, והי' רק איש נעמי ודאג רק על צרכי ביתו וג"כ משל למלך שנטה חסדו לאחד, ויצו לפתוח אוצרותיו וליתן לו רשותשעה א' ליקח מכל אשר ירצה, והציג מורה שעות כשיעבור השעה ילך משם תיכף וצוה למנגן א' גדול שינגן שמה, וכשבא האיש ליקח מאבני שוהם, צלצל באזניו קול הכנור. ומתק לו מכל כלי חמדה ושכח הכל וככה העמיק רעיונותיו עד שעברה השעה, וא"ל השומר לך שהגיעה שעה, וביקש הלה שיניח לו עוד רגע ויקח מהבא בידו, והשיב השומר, לא! עבר השעה, ובגפו יצא כאשר בא, הנמשל השי"ת המלך, אבני שוהם, אוצר התורה והמצות, המנגן, היצה"ר, ונעימות הניגון התאות, והשומר המות. מורה השעה המיתה, והנאהב האדם: ובתענית (י"א.) קורות ביתו מעידים עליו כו' בשעת פטירתו כל מעשיו נפרטין לפניו כך וכך עשית, וא"ל יפה דנתינו כו', וקשה הכפל מעשיו נפרטין, וכו"כ עשית, ורק כי שוכח מעשיו הרעים, ומושיבין אותו להיות דיין על מעשים רעים של אחרים, והוא פוסק עליהם הדין, ואומרים לו יפה דנת, אבל דע לך, דיין אמת, שאתה בעצמן עשית כו"כ, והוא מודה ונעשה מדיין לבעל דין, וז"ש כל מעשיו נפרטין לפניו, ונעשה דיין על אחרים, ואח"כ אומרים לו כו"כ עשית, וז"ש באבות פ"ג מ"א לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, ולכאורה חשבון קודם לדין, אבל להנ"ל מקודם נעשה דין על אחרים, ואח"כ עושין עמו חשבון שגם הוא עשה כן: ובפ' תבא (כ"ח ס"א) כל חלי וכל מכה אשר לא כתובה בספר, זה מיתת צדיקים. דאתו רבנן ובצרו חדא ממלקות (מכות כ"ב:), וז"פ המכה הזאת כי לא כתובה, שדרשו ארבעים יכנו סכום הסוכך ארבעים – וצדיק נתפס, א'. משום ערבות, ב'. שלא הוכיח. ומדין לא יפרע מערב תחלה רק בדין שמים חייב, (עי' ב"ב קע"ג: וחו"מ סי' קכ"ט ס"ח) – ולא הוכיחו ג"כ גלוי וידוע שלא היו מקבלין, ורק אם לפניך גלוי, אבל לפנינו לא גלוי. והוי כנתכוון לאיסור ועלתה בידו היתר דכ' וה' יסלח

לה. (מטות ל' ו') ורק מדין שמים חייב, וזה שקורין פ' מטות בין המצרים דכ' וה' יסלח לה ובד"ש מחויבין, ומשו"ה נחרב ביהמ"ק וגם נתפסין צדיקים דבד"ש מועיל תפיסה, וז"פ אשר לא כתובה בספר כי רק בד"ש חייב, וז"ש בב"ק (ס':) אני הצצתי אש בציון אני בעצמי, היינו בד"ש נחרב המקדש – וביע"ד כ' אם הי' התורה כתובה מפורש הכל לא הי' החורבן גדול כל כך כמת ת"ח כי ניתי ספר ונחזי ונפסק הדין, אבל אין הכל כתוב, ורק הגדולים ע"י סברא ופלפול הוציאו הדינים, ובלעדם הנני כעורים. וזה מכה אשר לא כתובה זו מיתת צדיקים יען שלא כתוב בתורה מפורש הכל זאת היא המכה: וגם אי' בזה"ק בהעלותך (קמ"ט: וקנ"ב.), תיפח רוחא דהאי גברא שאומר שהתורה כפשטא, ורק כל המעשיות הם רזין דרזין, וצדיקים גדולים מבינים זה, וז"פ בשלא תעשה רצון הבורא אז יעלה עליך "מכה" והמכה הוא אשר תדמה שלא כתובה כלום בתורה, רק מעשיות בלבד, ופי' חז"ל מחמת מה בא לך זה מחמת מיתת צדיקים, שלא יהי' מי שיבין הרזין שיש בפנימיות התורה ומעשיות, והוי מתפלל בשלומה של מלכות מאן מלכי רבנן צדיקי הדור: ובמו"ק (כ"ח.) למה נסמכה מיתת מרים לפרה אדומה מה פ"א מכפרת כן מיתת צדיקים, כמו פ"א תרתי דסתרי מטהר טמאים ומטמא טהורים, כן מיתת צדיקים, הדור חוטאים, ובמיתתו יכופרו, והצדיק נקי – ומיתת צדיקים דמי לחורבן ביהמ"ק, בסנהד' (ס"ח.) כשמת ר"א הי' ר"ע מכה עצמו בבשרו עד שדמו שותת, ואמר אבי אבי רכב ישראל הרבה מעות יש לי לרצות ואין לי שולחני. וכ' תוס' ומשום לא ישרטו שרטת ליכא דעל תורה קעביד, וכן בחורבן ביהמ"ק כ' בישעי' (כ"ב י"ב) ונקרא ה' צבאות ביום ההוא לבכי למספד ולקרחה, ובמת כ' לא ישרטו שרטת ולא יקרחו קרחה (קדושים כ"א ה'), וז"פ בישעי' (כ"ט י"ג) בשפתי כבדוני ולבו רחוק ממני הנני יוסיף להפליא את העם הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבונים תסתתר, ודרשי שחמור יותר מחבהמ"ק, ולמה שם מותר קרחה ובמת אסור, רק ואבדה חכמת חכמיו וג"כ רשאי - ובלשון הפלא ופלא עמ"ש בפרד"י ח"ב במלואים (דף תכ"ט.) דתרי תמיהי דכיר כמו קלוט בן קלוטה ע"ש – ובכתובות (ק"ג:) ברבי שאמר אל תספדוני בעיירות סברו משום טרחא וקברוהו בכרכים, אתו כ"ע משום יקרי'. וכ' מהרש"א אף דמשמת רבי בטלה ענוה (סוטה מ"ט.). מ"מ אינו יכול למחול על כבוד התורה לאחר מיתה, דתורה דילי' דהוא יגע בה, ולאחר מיתה מלמדין אותה משמים, ותמימים ינחלו טוב (משלי כ"ח י') ואין טוב אלא תורה, (ברכות ה'.), ואינו יכול למחול תורה דלאו דידי', ולכן בכרכים דברוב עם הדרת מלך (משלי י"ד כ"ח), וכמ"ש בר"א דלבש מסאני אוכמי וא"ל לא חשוב אוה להתאבל על ירושלים (ב"ק נ"ט:),כן במיתת צדיקים שדומה לאבהמ"ק צריך חשיבות ורק בכרכים:

ובר"ה (י"ח:) שקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלקינו, ובמד' איכה על הפ' יוסף להפליא כו' קשה סילוקם של צדיקים יותר מק' קללות וחבהמ"ק, ועי' ילקוט ישעי' כ"ט י"ד, משמע דקשה יותר, וי"ל דבר"ה קאי על גדלי', אף שהי' אבידה גדולה בכל זאת מיתתו לא הסבה חורבן לעם, ואף שהביאה חורבן מדיני אבל העם לא נחרב כמו שלא נחרב העם בשריפת בהמ"ק, כי היו עוד נביאים וצמיחת אנשי כנה"ג החלה אז, ואחר ע' שנים עלו שנית לארצם, וכן במיתת צדיקים עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל (יומא ל"ח: וקידושין ע"ב.), וז"ש שקולה ולא יותר, משא"כ במדרש שסיים ואבדה חכמת חכמים כו', ואסון נורא הי' לא רק שחכמים ונביאים נאבדו, כי גם עתה תמה החכמה "חכמת חכמי' תאבד", וז"ש קשה סילוקן, סילוק מורה שיסולק לגמרי, כמו שאנו רואין היום במת גדול גם הגדלות העברית הובא לקבר יחד עמו כי אין מי שיקח מקומו: ובברכות (ס"א: ומנחות כ"ט:) כשראו לר"ע ששוקלין בשרו במקולין א"ל זו תורה וזו שכרה, א"ל שתוק כך עלה במחשבה לפני, וכ' בתורת חיים דאי' במד' ורש"י בראשית דעלה במחשבה לברוא במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים שיתף מדות הרחמים, והיינו דאם הי' בורא במחשבה ל"ה יכול להתקיים, ואחר שצירף תה"ד ברא באמירה, וז"ש ברוך שאמר והי' העולם, שברא באמירה. אבל מ"מ נשארה מחשבה ראשונה של ה' אצל צדיקים דסביביו נשערה מאד, וז"ש שתוק כך עלה במחשבה לפני, שצדיקים נדונים על מחשבה ראשונה ע"פ מדת הדין: עוי"ל נהי דהחורבן גרם לנו היזק גדול עכ"ז רק לנו ולא לביהמ"ק. כמ"ש קדשה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא (יבמות ט"ז.). וכן אם הצדיק השלים שנותיו אינו מגיע היזק רק לדור ולא לו, כמ"ש הצדיק אבד לדורו אבד משל מי שאבד מרגליות (מגילה ט"ו), ובצדיק פנה זיוה והודה, וכדאי' במרגלים (שלח י"ג ח') היש בה עץ ופרש"י צדיק שיגין עליהם, וז"ש שקולה כו', פי' שהנזק אין מגיע להם רק לנו, אבל אם ח"ו נפטר אברך ועדיין לא תיקן מה שמוטל עליו יש לקונן הן על עצמינו שנאבד כלי יקרה, לכן יש לבכות גם עליו שאם הזקין הי' מתחזק בצדקו, וז"פ קשה סילוקן של בחורי ישראל יותר מחורבן, דבאברך הנזק גם לנפטר בעצמו, וז"ש בשבת (ק"ה:) כל המורד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחם בבית גנזיו, דאדם כשר פי' שלא השלים שנותיו ולא מקרי עדיין צדיק, ולזה צריכים לבכות ב' על עצמינו ועליו, ולזה סופרן אם יש בהם ב' דמעות: ובתורת משה וירא (דף ח', ויקרא ט') כ' דדרך שאין סופרין אוצר שישלוט בו ברכה. אבל דבר שאינו חשוב כל כך סופר ומונה כדי שלא יגונב, ודמעות אף שחשובין מאד מ"מ סופרן שלא יהי' בהם ברכה ח"ו ויבולע המות לנצח – מיתת צדיקים מכפר כקרבן אבל עכ"פ צריך נסכים, ולא

נסכי יין ושמן רק מים פלגי עין, ובברכות (ל"ב:) משחרב בהמ"ק אע"פ ששערי תפלה ננעלו שערי דמעות לא ננעלו, ועי' זה"ק שמות (י"ב: ותרומה קס"ה:), וקשה אם שערי דמעות לעולם לא ינעלו. מה צורך בהמנעל, והתירוץ שהשער ינעל בעד אותו איש שאינו עושה מאומה להחליץ מצרתו רק שם בטחונו בדמעותו - וראיתי פי' מהר"ם אלשנינו דלכן בתהלים ל"ד דהוא ע"פ סדר א"ב, רק פסוק הביט אליו ונהרו ופניכם וגו', כתיב ה' ו' בפסוק אחד, ופי' ונהרו היינו שיעשו נהר בדמעותיהם ואז תיכף נענע, ופניהם אל יחפרו: באיוב (כ"ג י"ג) והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש עפמ"ש תענית (כ"ג.) מי מושל בי צדיק ה' גוזר וצדיק מבטל, וכ' ותגזר אומר ויקם לך (איוב כ"ב כ"ח), והאחד המיוחד שבעדרו, הצדיק יוכל עליו כביכול, אבל כשנלקח הצדיק מעולם מי יבטל גזירות ה', וז"פ והוא באחד אם ה' לוקח את האחד המיוחד, ומי ישיבנו מי ישוב לו ויבטל גזרותיו. ונפשו אותה ויעש, אז ה' יוכל לעשות מה שירצה, באין מי שיעכב על ידו והישועות יעקב ז"ל אמר אהא דאבות פ"ו מ"ג שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה, ומשו"ה נענש הצדיק בעון הדור, דנקרא בן חורין. ואין נפרעין מנכסים משועבדין במקום שיש נכסים בן חורין: ובכתובות (ל'.) משחרב בהמ"ק דין ד' מיתות לא בטלה וכו'. ויש בהם אש ומיתת מים שנטבע, והבדל דבאש נכלה העצם ולא נשאר רושם מהגוף, ובטביעה כל זמן שהוא תחת המים אינו ניכר ואח"כ כשיצוף ניכר, ובמיתת צדיק יש ב': א'. אם השאיר בנים דומה לטובע דאהני לי' זכותי' לברא ותולדותיהם כיוצא בהם (עמהרש"א ב"מ פ"ה:)אבל מת בלי בנים אף דנשמתו עלתה למרומים מ"מ בעה"ז זה שריפתו, ואם תשאל הלא די ליקח צדיק שהעמיד תולדות ולמה מת צדיק בלי בנים י"ל דמיתתו תמורת החוטא כמו קרבן, עתו"ס זבחים ק"ח: ד"ה שוגג, ובא לכפר כמו שעיר המשתלח ביומא ס"ו. ובמשנה שבועות ב': דשעיר מכפר על ח"כ ומיתת ב"ד, נמצא מי שנתחייב שריפה אז הצדיק לכפרה עבורו ג"כ כה"ג, ומי שנתחייב חנק אז דנין במיתה קלה בצדיק שהשאיר תולדות, וז"פ עשה למען באי באש ומים על קידוש שמיך, היינו במיתת צדיקים שהם בבחי' אש ומים, ובשבועות י"ד. בקרבן בעי מחוסר ממונא, וכל שאין לבעלים חלק בקרבן א"י להתכפר, אך עפמ"ש בשבת קנ"ג. אחים בהספידא דהתם קאימנא דחי הולך ואח"כ עומד, ורק ע"י תשובת הרבים ע"י הצדיק אף אחר מיתתו הולך ממדרגה למדרגה ויש לו חלק בזה, ומה"ט נמי נותנין צדקה בעת לוי' דלכפרה צריך להיות מחוסר ממון כנ"ל: ובירמי' (ט' כ') כי עלה מות בחלונינו כו' להרבות עולל מבחוץ בחורים מרחובות, כמו אם בעל חוב יבא לגבות חובו אז לא יבוש לבוא ביום לאור השמש דרך הפתח כי כספו הוא, אבל גנב יבא בלילה ולא דרך פתח רק דרך חלון, כן

הלא שנותינו ע' שנה, ואם ימות לעת זקנה אז יכנס המלה"מ כבעל חוב דרך הפתח, אבל באברך ח"ו יבוא כמו גנב, וז"פ כי עלה מות בחלונינו ובשבת (י"ג.) בתלמיד שמת בחצי ימיו וכו', וק' דילמא נתפס בעון הדור, וי"ל דבחגיגה (ה'.) אם ה' ירא שלא יחטא צדיק נוטלו בלא זמנו, והנה אם הי' רוצה שיטול הצדיק להורות מוסר שנתפס עבורם, ממתין עד שיעברו רוב שנותיו, כיומא (ל"ח:) דשוב לא יחטא, ובודאי לא מת מחמת שהי' ירא שלא יחטא דבודאי לא יחטא, אלא ודאי מחמת עון הדור, וא"ש אם מת בחצי ימיו שאלה האשה, מפני מה מת דאם ע"י עון הדור הי' ה' ממתין עד שיעברו רוב שנותיו והמוכיח צריך להוכיח בימי ילדותו, דמזכה רבים אין חטא בא על ידו (יומא פ"ז.) וממילא בטוח שלא יחטא עוד, וגם צריך להוכיח אחר שעבר רוב שנותיו כדי שלא יתפוס בעון הדור: במלכים א' (ב' א') ויקרבו ימי דוד למות, ויצו את שלמה לאמר אני הולך בדרך כל הארץ, ופי' באלשך אם יבא אליך יצה"ר תאמר לו אנכי הולך כו', דהיינו זכור לו יום המיתה וילך לו, וז"ש באבות פ"ג מ"א ולאן אתה הולך דהול"ל ולאן אתה תלך, רק שמיום הולדו בכל רגע ורגע ימות האדם דמתקרב יום מיתתו, לאן אתה הולך בכל ימי חייך: בפנחס (כ"ח ב') את קרבני לחמי לאשי, צדיקים הוי קרבנות שמיכאל כ"ג מקריב אותם צדיקים תשמרו להקריב לי במועדו, שלא יסלקו ח"ו קודם זמנם וגם מיתת צדיקים לכפר על עון הדור שהי' לו להתפלל על דורו שלא יכשלו בעונות ופשעים, והגה"ק מדזיקוב ז"ל אמר טעם מה שנותנין פדיון לצדיק עפמ"ש חז"ל דאין ה' נותן משלו כלום אלא שנוטל מזה ונותן לאחר, א"כ הצדיק כשמתפלל להשפיע לאיש זה עושר והצלחה הוי בזה חב לאחרים, ותופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא קנה חבירו כמ"ש בגיטין (י"א: וב"מ י':), אבל אם הוא שליח בשכר מהני אף בחב לאחרים כמ"ש הש"ך חו"מ סי' ק"ה סק"א, משום זה נותנים ממון פדיון להצדיק המתפלל כדי שיהי' שליח בשכר ומהני, ויכול להשפיע עשירות ופרנסה בריוח: ויש לעיין אם בעון הדור או בעונו, דאין צריך בארץ שלא יחטיא (קהלת ז' כ'), רק דרוב וקרוב אזלי' בתר רוב (ב"ב כ"ג:), ואדם קרוב אצל עצמו (סנהד' ט':) ותלינן ברוב: ב"ד פצ"א כולם אם אבדו יש להם תמורה, ת"ח שמת אין לו תמורה, וק' מיומא (ל"ח:) וקידושין (ע"ב.) וזרח השמש ובא השמש כו' הרי לצדיק יש תמורה, וי"ל דבכמה מקומות השתמשו חז"ל בלשון חכם כמו מו"ק (כ"ב:) חכם שמת בהמ"ד בטל, ובכמה מקומות בל' תלמוד חכם, והחילוק שחכם הוא רב העיר או ראש ישיבה, ות"ח הוא בלא התמנות, וכשרב מת לוקחים רב אחר במקומו, וז"פ (ברכה ל"ד ה') וימת שם משה, כי חכם שמת אינו מת בעירו, כי יקח אחר תמורתו, אבל הוא מת באותו מקום, וז"ש וימת שם משה, אולם כשמת ת"ח אין חליפין ותמורה כי העדה

לא תבקש ת"ח אחר במקומו, וזה חסרון לא יוכל להמנות, וז"פ ת"ח אין לו תמורה: שם במד' כל דברים שאבדו יש להם חליפין ת"ח שמת אין תמורה, וק' שפתח בחליפין וסיים בתמורה, וחילוק מצינו בקרבן (בחקתי כ"ז י') לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב ואם המר ימירנו והי' היא ותמורתו קודש, חליפין נותן דבר קטן ומקבל גדול, וזה קנין סידר, ותמורה נותן גדול ומקבל קטן, וזה ת"ח אין לו תמורה, שאפי'קטן ממנו אינו נותן ומניח, שהדורות נתמעטין ואם הראשונים כמלאכים כו' (שבת קי"ב:): וביבמות (ע"ח:) נענשו על שאול שלא נספד כהלכה, ובסנהד' מ"ז. סימן יפה למת שלא נספד ולא נקבר, ותוס' מ"ו: ד"ה קבורה כ' דלא נוכל לומר שלא נקבר כלל, רק שלא נקבר כהלכה לפי כבודו, ומסתמא גם שלא נספד בזה הכוונה שלא נספד כהלכה, וק' למה נענשו על שאול, ועכצ"ל שהכונה שבאמת סימן יפה שלא נספד כלל, ואף אם נספד צ"ל כהלכה ולכן נענשו, ומה הסימן יפה, כי הספד מה שהמספיד מדבר ומצייר יקרת החיים והפסד המות, וצריכים לקונן על אבדן נפש ישראל, ומונה מעלות ושבחים של הנפטר ומעורר לבכי, ואז אין סימן כל כך שהנפטר הי' באמת חשוב גדול, ורק מאריכות דיבורו ונואמו של המספיד עורר לבכי, אבל באמת איש גדול במעלות לא צריך להאריך כל כך, ורק די לומר שאיש זה נאסף מן העולם, והעם יתחילו לבכות, וז"ל סימן יפה למת שלא נספד, ורק הודיע שמת די: ובשבת קנ"ג. אר"י ברי' דר' שמואל בר שילת משמי' דרב, מהספדו של אדם ניכר אם בן עוה"ב הוא, פרש"י אדם כשר הכל בוכין, אינו והאמר לי' רב לרשב"ש אחים בהספידא דהתם קאמינא, פרש"י דרב הי' אדם כשר בכל זה חשש שלא יבכו בלא חימום, ורב ודאי בן עוה"ב הי', ומשני הא דמחממי לי' ואיחום, הא דמחממו לי' ולא איחום, רש"י לעולם בעי חמומי ולחסיד מועיל מה שמחממין ובוכין ולשאינו חסיד אין בוכין, וא"כ הייתי מתייירא להספיד כאלו אין בכחי להחים, ויצא ח"י דיבה על הנפטר שאינו בן עוה"ב, וק' מה ביקש רב ואיזה תועלת לו שיבכו, האם הי' דורש רב כ"כ כבוד גם לאחר מותו, וי"ל דאין ההספד בחינה על הנפטר, רק על העם השומעין אם רואין שיבכו על ת"ח ניכר שהבוכה בן עה"ב, יען שמצטער ובוכה אות הוא שנשמתו קשירה בתורה, דאורייתא וישראל וקב"ה חד הוא, וכל ישראל ערבים זל"ז, אבל אם אין מצטער אות הוא דניתק החבל ממנו לתוה"ק, והוא בגדר איש שיש ספק אם בן עוה"ב הוא, ופריך א"כ בלא חימום ניכר אם בן עוה"ב הוא, אם אינו בוכה ראי' שאינו בן עה"ב, ומתרץ בלא חימום אינו ראי', שהרגל נעשה טבע שאינו בוכה, ובפרט ת"ח זקן שמת, ורק אם גם ע"י חימום רואים שאינו מרגיש, ראי' שניתק חבל התקשרות ביני לת"ח, ואם יש הרבה מספידים אולי ע"י אחר יתרגש ויבכה: עי"ל אחים כו' דאין להספיד דאולי הוא

גדול ממה שמספידין אותו, ורק דבפניו אומרים מקצת שבחו, ועי' כתנות איר פ' ויחי - והגר"א ז"ל אמר שהגוף ששוכב בקבר יש לו יסורין כל זמן שהנשמה בגיהנם כמו אם נחלק מאגנעט לב' חלקים, חלק א' יהי' במזרח וא' במערב, ואם ינענע ח"א החלק ה' ג"כ ינענע, כן הנפש עם הגוף הם א', וכשיענו הא' ירגיש הב', ועמ"ש בפרד"י משפטים דף רכ"א: ובקהלת (ד' ב') ושבח אני את המתים וגו' אימתי יכולים לשבח המתים "מן החיים אשר חיים עודנה" היינו מהבנים אשר חיים, עדי התורה ויראה וברא מזכה אבא, - וגם הקשו דהא אמר לכלב חי טוב מאריה מת (שם ט' ד'). אך אם אין המספיד מכיר להנספד רק מפי השמועה שמקלסים אותו, וז"פ ושבח אני המתים שכבר מתו ואיזו שבחים אוכל להגיד, אם לא הכרתיו, רק שמעתי מהחיים אשר חיים עודנה, השבחים אני שומע מהחיים: בתהלים (קכ"ג ב') הנה כעיני העבדים א"י אדוניהם, הג"ר ישראל סאלאנטר ז"ל אמר, דמקונן על בוז וקלון אשר הצדיקים נלכדו בעון ישראל, ובזה יכופר עונותיהם. ולא ישיבו מעצמם, וכמו עבד שיצא בשן ועין ובהכות האדון אותי יכוין במקום שלא יאונה לו נזק, שעי"כ יצא חפשי ורק יכה על גבו וכדומה, ורק העבד יכוף עצמו שיכה במקום שנו ועיני, וע"י זה יוכל ליצא חפשי, והפך לו פנים לא עורף, כן אנחנו עיני העדה הם הצדיקים שהם לעינים באור התורה, ובידינו נבילם לטבח לכפרותינו, ודי בזיון בהעלות העבד על דעתו כי מה יתרון לו בחירות, אם סומא הוא וכמת יחשב, וז"ש הנה בעיני עבדים המושטות אל יד אדוניהם וכעיני שפחה המושטה ע"י גבירתה. כן עיניני הם הצדיקים מושטים אל ה' עד שיחננו לכפר עלינו, ועז"א חנני ה' חנני כי רב שבענו בוז (שם בתהלים): בברכות ח'. איכא סבי בבבל למען ירבו על אדמותיכם כ' כיון דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא היינו דאהני להו, וק' למה דוקא בבבל, וי"ל אף דצדיק נתפס על עון הדור, רק מי שאינו מעביר על מדותי' אבל מעביר מוסיפין לו שנותיו, עי' חגיגה ה'. ויבמות נ'. ובתוס', ואי' ונתן לך רב רגז (תבא כ"ח ס"ה) בבבל כתיב, (נדרים כ"ב.) ונקראים ת"ח שבבל חובלים זב"ז בהלכה, וז"פ (ישעי' נ"ז א') הצדיק אבד וגו', די"ל שמא בא זמנו. אבל ואנשי חסד נאספו שמעבירין על מדותיהם, וראוי להוסיף להם, ודאי מפני הרעה נאסף בעון הדור ובתענית (כ"א:) בשבבותא דרב ל"ה דבר והי' בזכות אשה, ובנזר הקודש כ' אף כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין, מ"מ לצדיק גמור מבחין, א"כ בזכות רב לא ניצולו דמבחין אבל אשה אינה צ"ג ואינו מבחין וכיון דהיא נצלת גם הם נצולי'. ועי' ערבי נחל ר"ה תקנ"ג, ופרד"י נח (דף נ"ג.) מ"ש בזה: איכה (א' י"ב) לא עליכם כל עוברי דרך המגיד מדובנא אמר משל עשיר הי' לו בן רע, והאב מיצר על עשרו שיכלה, הטמין מעותיו במקום סתר אולי בתוך כך הבן יתיישב עצמו לטוב, פ"א נשרף

הבית ר"ל והאב בכה מאד, ושאלו לו על זה, הלא יש לו עשירות גדול חוץ מזה. וגם יקח דמי אחריות של הבית, אבל לא ידעו מהמטמונות שהי' לו שם, ורק ידעו תפארת הבית מבחוץ, העיר ירושלים כלילת יופי וכו', וז"ש ל"ע כל עוברי דרך, אין אתם יודעים שמץ מנהו, אנו יודעים כי מציון תצא תורה. וכן באדם זה הנסתר. ורק אני יודע מה הי': העמדת מצבה ושמירות יא"צ עומדת אצל הרבה מאחב"י בראש כל המצות, והרבה מיסודי הדת שהם גבוהים אצלם כקליפת השום, אבל יא"צ קודש. המצבה יוצג בכבוד גדול, ולכאורה מחזה נהדר הוא שמכבדים הוריהם הנפטרים, אבל באמת הוא כאב לב דבשעה שמדליקים נר יא"צ מכבים נר היהדות בעזבם תורת ה', הבנים משתדלים הקים שם לזכרון אבותיהם אבלי בחללם תורת ה' הרי מוחקים את שמותיהם מן החיים - כותבים על המצבה "תהי' נשמתו צרורה בצרור החיים" וזה אם הבנים חיים ברוחם לתורתם וקשורים בכל מה שקדוש לנו. אבל אם הבנים יזניחו תורת אביהם אז בהכרח תנתק נשמת אבותיהם מצרור החיים, ולא יהי' יחס וקשר בינו ובין נשמת בניו בנים כאלה שכל יהודתם רק על הקדיש ויא"צ ויזכור, מהראוי לכתוב "פה נקבר אבינו קבורה שלימה", משל לעץ פרי שנקטפו ממנו ענפים ואחר שנטעו ונשרשו במקום אחר והחלו להוציא פירות, עלה רק בלב העץ וחדל לתת פריו ומתקו, האם נוכל לומר שמת אותו העץ לא! עץ הזה הוא חי, ויחיה כל זמן שהענפים שנכרתו ממנו יתנו את פרים. וכתענית (ה'.) יעקב לא מת כו' מה זרעו בחיים וכו' וז"ש "ושבח אני את המתים" אף שכבר מתו מ"מ ראוים הם לשבח "מן החיים אשר חיים עודנה" בעד המעשים הפוריים שהחיים עושים: ובענין הזכרת נשמות "מותר אדם מן הבהמה אין" כלומר יתרון מה שמרגיש "באין" היינו בעבר, כי בכל בעל חי יש אהבה וגעגועים לבניהם וחבה למטיביהם. או שהוא טבעיית "אינסטינקטים" או שכליית, נתחבטו החוקרים, ומ"מ רואים אנו שהפרה מתגעגת על ולדה, ותרנגולת לאפרוחיה, ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו. וכלב מכיר אדונו. אך האהבה רק כשהם לפניהם הם מרגישים, אבל כשיתרחקו רחוק מקום או זמן, יעבר הכל, ויקרה כשתתגדל הבת קמה באמה הפרה ונוגחת אותה, ותרנגולת תכה אפרוחיה כשיגדלו, ונמצא דאהבתם רק זמניות כפי הנצרך לקיום המין לא כן האדם שאהבה והכרה שלו לא רגש בעלמא כי אם הבניית ושכליית, וחרפה לאדם לדמות בזה לבהמה, כמ"ש בפסחים (קי"ח.) כשאמר ה' לאדם קוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב הארץ, זלגו עיניו דמעות ואמר אני וחמור נאכל באבוס אחד כי האדם דעתו ולבו לאהבה בלי תלוי' בדבר, וממילא אין להם גבולים וזמנים, וז"ש ומותר אדם מן הבהמה "אין", שאנו רואין הפרש בהאין ואפס, הבהמה אם הנאהב אינו לפנינו אז אין אהבה,

לא כן האדם לפניו אין הפרש אם הנאהב לפניו או לא, אדרבה אם נתרחק ממנו תתוסף אהבה ויתרבו הגעגועים, וזאת הוא בהזכרת נשמות מראים חיבה להנפטר שזוכרים אותו תמיד: ואירע שרב א' נלחץ אל הקיר והוכרח להפסיד לאיש חפשי ופתח בנואמו: בטח תתמהו מאי נוכל לומר על איש חפשי כזה, ורק בשבת (ל'.) במתים חפשי שנעשה חפשי ממצות, וזה באדם שעשה מצוה בחייו ולא באיש שמביא חפשיותו עמו בקבר, אך אי' בקידושין (ל"א) גדול המצוה ועושה מאינו מצוה ועושה, כן גדול אינו מצוה ואינו עושה ממצוה ואינו עושה, כי האינו מצוה וא"ע אינו עושה שום רע, והמצוה ועושה עובר בכל שעה על עבירות, ואם א' עשה עבירות בחייו שהי' מצוה וא"ע, במיתתו נתעלה ממדרגתו כי נעשה אינו מצוה, שעל זה ג"כ נאמר במתים חפשי כיון שמת נעשה חפשי, וכמו בצדיקים אמרי' שגדולים במיתתן מבחייהן. כן בעוברי עבירה, כן בזה שמיתתו כפרתו ועתה אין חוטא עוד. צריכים לבקש שינוח בשלום על משכבו: ובפרדס יוסף כתבתי הרבה בעניני הספד ואציין המקומות והרוצה לעיין שם ימצא הרבה חדשות בעזה"י: בענין "וזרח השמש" עי' בחלק א' (דף נ"ח. וח"ב קמ"ב. קמ"ד:), ומלואים והערותתכ"ט. "יקר בעיני ה' המותה לחסידיו" בח"א (דף ל"ד: רפ"ב. וח"ב רכ"א:) ומלואים (תי"ד:), ובענין הספד לנשים ומצבות בח"א רמ"א: - השתטחות על קברים ח"ב שס"ג: ומלואים תל"ז. ותמ"ד. - פאטאגראפית על מצבות ח"ב קפ"ד:

שם) אחרי מות, בשבועות י"ג. ויומא פ"ה פריך לרבי דעצם יו"כ מכפר אף בלא תשובה כרת דיומא איך משכחת לה, ומשני שחנקתי' אומצא או סמוך לבין השמשות, והקשו לרמב"ם דבחסר מעלה עשן חייב מיתה (ועמל"מ פ"ב ה"ג מכלי מקדש), ולרבי לא משכחת זה דיו"כ מכפר, וי"ל דאף לרבי, אם עשה חסרון בכפרה עצמו אינו מכפר יו"כ, וראי' דהרי המשכן הי' לכפרות עונות ואעפ"כ אמר ה' בקרובי אקדש שע"י נתכפר לישראל, ולכך אמר ה' אחרי מות שני בני אהרן משום בקרבתם לפני ה' דהי' מעכב בדבר הכפרה, א"כ אחר שהקדים דיני יו"כ אל יבא בכל עת וגו', דלכן לא מהני כפרה לכהן אף ביו"כ אם יעשה חסרון בכפרה, ועי' לעיל בזה, ועשו"ת פני מבין או"ח סי' א' ובספרו עה"ת: ובמדרש חסרי מעיל היו ע"ל בפ' שמיני (י' ב') מ"ש בזה, וע"ע בשפתי צדיק אות ט'. וי"ל עוד דמטרת האדם עלי חלדו לזכות אחרים, ולא טוב היות אדם לבדו, רק ברצות ה' דרכי איש ישתדל שגם אויביו ישלימו אתו, והמליצו חז"ל "ת"ח אל יצא יחידי בלילה" אם הלילה וחושך פרושה על העם אל יצא יחידי רק יתאמץ להאיר את הערפל הבערות, וכמ"ש החת"ס בהקדמה, כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו, נפלאה אהבת ה' לאאע"ה יען שהתאמץ לזכות הרבים, ולא רק להשלים עצמו ולעלות על פסגת

ההשלמה להיות כאחד מצבא מרום כחנוך ואלי', ובשבת (קכ"ז.) גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה, וגדול האיש המכניס אורחים בהיכל התורה ויראה, יותר מהאיש אשר יעבוד רק לעצמו, ואל יתהלל החכם "בחכמתו" רק החובה רובצת עליו להפיץ חכמתו, ישוטטו רבים ותרבה הדעת יראת ה', ולרמז על זה הי' על המעיל פעמון ורימון, ונשמע קולו בבואו אל הקודש, שקולו הי' נשמע לאחרים, וז"ש ואל יבא בכל עת אל הקדש כי בענן אראה אל הכפרת, צוה שלא ישתדל לבוא בכל עת, להשיג סודות מפעלי אל, כי רצונו ית' שיכסה ענן על השגתו, ורק שידריך אחרים וכמ"ש ההפלאה, אם הרב דומה למלאך יבקשו תורה מפיו (חגיגה ט"ו:) כי מלאך בבחי' עומד במדרגתו, כך לא ישתדל הרב רק לעלות במדרגות לעצמו בלתי להשגיח על אנשי דורו, ונדב ואביהוא בקרבתם אל ה' רק להשלמת נפשם, ולא זיכו אחרים הי' חסרים "מעיל" אשר עליו הי' הפעמונים המורים תעודת האיש לזכות רבים, ועי' ירחון המגיד שנה ז': ובס' הדרוש ועיון העיר לזה"ק כאן (נ"ו:) דנו"א לא היו עוד בני כ' שנה, וכן הביא בסדר הדורות, ובפחות מבן כ' אין ב"ד שלמעלה מענשין כשבת (פ"ט:) וזה"ק וירא (קי"ח:), אלא שבצל"ח ברכות (ל"א) כ' דקטן אם חכים טובא, לפי רוב חכמתו מענשין אותו, וא"כ נו"א שנתעלו מאד בחכמתם נענשו, ולפ"ז הבי"ת השימושית "בקרבתם" באה להורות הטעם כלומר שבשביל שנתקרבו לפני ה' לכן מתו על חטאם וע"ל בדף קצ"ו.: אמנם גוף ד' צל"ח תמוהים דא"כ נתת דבריך לשיעורין, וכמו בגיטין (י"ד.) וחולין (ט'.), ובבנין אריאל פ' וישב הוציא ג"כ מרא"ם שם שקטנים אם היו חריפים ביותר נידונין בי"ד"ש אף קודם שנות הגדלות, ומה"ט נענשו ער ואונן אף שהי' קטנים - ובענין עונש בי"ד"ש פחות מכ' הארכתי בפרד"ס ח"א (דף קל"ט.), ובח"ב במלואים (תכ"ט:) ע"ש הרבה חדשות:

שם) אוה"ח ובערבי נחל כ' שדבריו אינם מושגים רק ברוח הקודש, ועי' בס' נר למאור מה שכ' בפירושו, וע"ע בס' מאמר מרדכי ומרגניתא טבא, ועדות ביעקב, ובכורי אביב, ואור הגנוז שהאריכו בפשט דבריו:

שם) ואל יבא בכל עת, עי' אוה"ח ד"ה עוד יתבאר ובשפת אמת בליקוטים, ובדרך רמז י"ל דיש בנ"א שמכסים על קרוביהם ויאמרו שכוונתם לשם שמים, ואף אם נראה מבחוץ שאינם עושים רצון קונם במעשיהם, ואמר הכ' דאף לאהרן אחיך תדבר בלשון קשה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא וגו' שיאמר שכוונתו בסתר לש"ש, כי אף מעשה חיצונים והכרת פנים צ"ל קודש, ואמת כי יש אנשים שאף לפי הדרת פנים אינו כל כך כהוגן ורק לבם לשמים, אמנם גם בזה לא חפץ ה', כי הנסתרות לה' אלקינו, לנו ולבנינו, כי להואיל בניו ומשפחתו צריך גם להכיר מבחוץ, ובכל מעשיו שהוא איש קדוש, עי' בזה בס' פני

מבין, ובמ"ש בפרד"י דברים נעימים בח"א (דף מ"ו:) ושמ"ו, וח"ב (דף א'. וש"ל:) ע"ש ותמצא עונג:

שם) בכל עת, כ"ג נכנס ביו"כ לקה"ק ד' פעמים ואי נכנס פעם ה' חייב מיתה, וכה"ד נכנס להיכל לעבוד בכל יום, ושלא לצורך חייבמלקות, ואם יכנס דרך גגות, או לעבודה לאחר שגמר ושהה שם, עמל"מ פ"ג הי"ט מביאת מקדש ד"ה ודע, כיון שלא יתחייב על הביאה אינו חייב אם שהה שם - וגם עכשיו מוזהרים בזה דכ' והשימותי את מקדשכם (בחקתי כ"ו נ"א), ולא כ' מקדשכם אשים שממה, משמע קדושתן עליהן אפי' כשהן שוממין, ובמנ"ח מ' קפ"ד אות ו' כ' דזה דעת הר"מ פ"ו הי"ד מבית הבחירה דקדושת המקדש לא בטלה, ולראב"ד שם בטלה, ואף בטומאה אינו חייב היום, וה"ה בביאה ריקנות - ועפרד"י ח"ב (דף רע"א. ותכ"ד.) בענין שמירת ביהמ"ק, ובירושלמי תרומות פ"א ה"ב אי' שטהרות נעשית ע"י חשו"ק, והי' צריכין שמירה, ושוטה הוי כישן, בסנהד' (מ"ז.) אימא כישן דמי, וע"כ דגם בישן הוי שמירה, ועשו"ת מהרש"ם ח"ב סי ד' שמחלק הא דשמירה במקדש מטעם כבוד צריך בהקיץ משא"כ ענין קמח שמירה ע"ש, ובד' תוס' זבחים כ' סוע"א דהוי היסח הדעת בשינה, וע"ע שו"ת דברי מלכיאל ח"ה סי' י', ובספר עולת תמיד מהגה"ק ממינקאטש ז"ל ד"ג ע"ב, וחמדת ישראל אות ז', ואור הישר ריש תמיד, ומה שהבאתי בפ' צו (ח' ל"ה): והגר"א מווילנא ז"ל אמר לפמ"ש ביומא (ג'.) דאיל האמור כאן הוא האמור בחומש הפקודים, וק' למה נכתב כאן ולא נכתב שאר הקרבנות משם, ז' כבשים ועוד, וי"ל עפמ"ש במד"ר כאן דאהרן הי' יכול לבוא בכל השנה לקה"ק רק שיעשה כסדר הזה, ונשמע שדוקא שאר כ"ג אסורים לכנוס לקה"ק אלא ביו"כ, וא"ש דבכל הפרשה לא נזכר רק אהרן, ובפסוק ל"ד והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר אחת בשנה, ר"ל לכם דייקא אחת בשנה אבל לא לאהרן שמותר לכנוס בכל השנה רק לדורות הי' פעם אחת בשנה, וא"כ א"ש דלא נכתב רק איל לפי שלא הצריכו המכפרים לאהרן בכל השנה, דכל הפרשה נאמרה לאהרן, ולא נכתב רק האיל הנצרך לו לסדר הזה, ועי' חכמת אדם בסופו, וס' קול אליהו, ובפרד"י ח"ב (דף רפ"א. ורצ"ד.):

שם) בכל עת, יש הבדל בין עת ובין יום, שמלת עת נאמר על כל חלק מחלקי הזמן בין על עתי השנה בין על הזמן הכולל, ומלת יום מציין היום לבד, עי' תוה"מ ובפ' אמור (כ"ג ט"ו):

שם) ברש"י משל לרופא אל תאכל צונן ואל תשכב בחמה, למה הביא אלו ב' אזהרות, דבכל מצוה צריך ב' דברים, א', שלא יעשה כמצות אנשים מלומדה בלי התלהבות. ב' שלא יעשה בהתלהבות גדול יותר מכפי ערך השגתו, דהא בני אהרן מתו שעשו המצוה

בהתלהבות יותר מכפי ערכם כמ"ש בקרבתם לפני ה' שהיו מקרבים עצמם יותר ליכנס לפני ולפנים, ומצינו ארבעה נכנסו לפרדס ולא יצאו בשלום, (חגיגה י"ד: זהר בראשית כ"ו:), וז"ש המד' שלא תאכל צונן כלומר שלא יהי' מצונן לגמרי בעשיית מצוה, וגם שלא ישכב בטחב שלא יתחמם יותר מכפי השגתו, ועי' בס' שיח השדה כאן, ופתיחה לשו"ת קול ארי' אות י"ב, ופרד"י ח"א דף (שס"ח:):

שם) בענין רשב"ם קטרת להחשיך הבית, עי' שיח יצחק יומא (דף נ"א.):

פסוק ג

בזאת יבא אהרן. בשנת ת"ח הראו מקובלים לשנת משיח, "זאת" גימ' ת"ח, וכן אמר הגה"ק ר"ש מאסטראפאלי ז"ל, וכשעבר השנה ולא בא הקץ נפלו ישראל ביאוש, ופרסם אא"ז הש"ך ז"ל קול קורא, "מאת ה' היתה זאת" זאת שנת ת"ח הי' במוסכם מהשי"ת, "הוא נפלאת בעינינו" שנראה נפלאות, אבל "זה היום עשה ה" המניעה הי' "היום", כמ"ש בסנהדרין (צ"ח.) בשעה שריב"ל שאל למשיח אימתי יבוא מר וענה "היום" היום אם בקולי תשמעון, מתחלה צריך תשובה וחסר היום הזה - וגם איתא זאת גימ' ת"ח, ולתשובה צריך "צום קול ממון" ג' פעמים קל"ו ג"כ גי' ת"ח, הקול קול יעקב, ב' קולות יתן, אבל השלישי "ממון" ידים ידי עשו - היתן כפיר "קולו" זה יתן "צום קול" אבל לא ממון: וז"ש בתהלים (כ"ז ב') אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח, אם יהי' מלחמה אני בוטח "בזאת", וכן י"ל ואף גם "זאת" בהיותי בארץ אויביהם, לא מאסתם ולא געלתם (בחקתי כ"ו מ"ד), ובמשלי (י"ט ל"א) ועצת ה' הוא תקום "עצת" ר"ת "עינוי צדקה תורה" - ובמד"ר פכ"א יש עשרה דרשות על בזאת, וחשב י' זכותים, שבת מילה תורה ירושלים שבטים יהודה ישראל תרומה מעשר קרבנות, ובמשנה כלים פ"א מ"ו עשרה קדושות, וקדושה של ק"ק העשירות וקדושה גדולה מכולם, וכדי לבוא למקום הגדול הזה הי' צריך אהרן לעשרה זכותים, כן כ' בשם האבני נזר ז"ל ובמד' שם זש"ה בתחבולות תעשה לך מלחמה (משלי כ"ד ו') חבילות של מצות, הלשון חבילות מצות שכל א' יכולל הרבה כמו חבילה אחד ויש בו הרבה דברים מיוחדים, וחשב שבת ומילה, דשקולה שבת ככל התורה, וכן מילה שאלמלא היא לא נברא העולם(נדרים ל"א:). וזאת נקרא חבילות של מצות, ועי' שפ"א תרל"ח: וכעת אין לנו שיור רק המקדש מעט בתי כנסיות ובהמ"ד, ובמקום כ"ג יכהן הרב הדורש ומקשר לבותיהם של ישראל לאביהם שבשמים וצריך שלא יבא ביאה ריקנית ורק להראות כשרון הטפה, רק שידע כי עובד עבודת הקודש, לזרזם לתורה ולצדקה ולשמור שבתות, בזאת יבא אל הקדש, וכל "אדם" לא יהי' בו, בהדורש כל נטיה אשיית, לא לכבוד עצמו ידרוש רק מה שנצרך לכלל ישראל - אומה

שלימה אי אפשר שתבדיל עצמה מעסוק בצרכי פרנסתה ותתיחד לעבודה רוחנית, והבדיל ה' הכהנים מורי הדרך לעם שאינם טרודים בצרכי יום יום, וברמב"ם סוף הלכות שמיטה לא שבט לוי בלבד אלא כל איש אשר יעמוד לשרת את ה' ופרק מעל צואריו עול החשבונות הרבים הרי זה נתקדש קודש קדשים וכו', ובכל עת יהי' בגדיו לבנים, ושמן על ראשו לא יחסר, בגדיו מדותו יהי' לבנים בלי שום רבב, רדיפה אחר הבצע או הכבוד, שמן על ראשו לא יחסר כל דבר מדע כללית - וביומא (י"ט:) ביקש להתנמנם פרחי כהונה מכין לפניו באצבע כו' לפעמים גם הכ"ג מתנמנם, זקן וצדיק סגור בתוך ד' אמות רואה סביבו רק תלמידי חכמים, סוכי' שהכל טוב ואין צורך לפעולות כבירות, אז מחובת הנוער פרחי גדולה להעידו ולזרזו למעשים:

שם) אל הקדש עבודת כל היום אף בכהן הדיוט רק דמצוה בכ"ג, ויש סוברים דאפי' בדיעבד פסול בכה"ד עבודת כל היום, ובמנ"ח מ' קפ"ה כ' דז"פ בשעה שכ"ג לבש בכדי לבן אם הפך בצינורא ע"ג מזבח החיצון חייב מיתה וכמחוסר בגדים, לכן אם עבד עבודה בפנים בבגדי זהב דינו כיתר בגדים שג"כ ח"מ בידי שמים, וג"כ מחלל עבודה – וכה"ד או זר אי עבדו ביו"כ ויש בה מלאכה חייב, כמ"ש בפ"ט הי"ב מביאת מקדש, דזר ששימש בשבת דבר שיש מלאכה חייב משום שבת, ה"נ משום יה"כ: וסדר עבודת יו"כ בקיצור: ז' ימים קודם יו"כ מפרישין אותו מאשתו, ומזין עליו ביום ג' וז' מאפר פרה. ובליל יו"כ בחצות מפייסין לתה"ד ושאר עבודות עד שמגיעין לשחיטת תמיד, פושט בגדיו וטובל, ולובש בגדי זהב ומקדש ידיו ורגליו ושוחט התמיד רוב ואחר גומר. וכ"ג מקבל הדם וזורקו, ומקטיר קטרת שחר ואברים ונסכים ואח"ז מקריב הפר, וז' כבשי עולות של מוסף, ומקדש יו"ר ופושט בגדי זהב וטובל ולובש בגדי לבן, ומקדש יו"ר וסומך ידיו ומתודה ואח"כ מגריל ב' השעירים ואח"כ קושר בראש לשון זהורית ול"ה קושר על צואריו, ומתודה ושוחט הפר ומקבל דמו ונותנו למי שמנדנדו שלא יקרש, וחותה אש על מזבח החיצון ולוקח קטרת דקה מן הדקה, וחופן מהכלי להסף ונכנס לקה"ק ומניח המחתה בין ב' בדים, וצובר הקטרת ע"ג גחלים וממתין עד שיתמלא הבית עשן ויוצא, ומתפלל בהיכל ונוטל דם הפר מזה שהי' מנדנדו ונכנס לק"ק ומזה ח' הזאות א' למעלה וז' למטה, ויוצא ושוחט השעיר ומקבל דמו ונכנס לק"ק ומזה ח' הזאות כדרך שהזה מדם הפר, ויוצא ולוקח דם הפר ומזה על הפרכת המפסיק בין היכל לק"ק ג"כ א' למעלה וז' למטה. וכן מזה מדם השעיר ומערבין דם השעיר בדם הפר ומזה על ד' קרנות ממזבח זהב, ומזה על מזבח בצד הדרום ז' הזאת ויוצא, שופך שירת הדם על יסוד מערבי של מזבח החיצון ובא לשעיר המשתלח וסומך ידיו ומתודה עונות ישראל, ומוסר המשתלח

לשלחו, ואח"כ מוציא אימרי פר ושעיר הנשרפין חוץ למחנה לשרפם ומקדש יו"ר ופושט בגדי לבן וטובל ולובש בגדי זהב, ומקדש יו"ר ומקריב שעיר הנעשה בחוץ ואילו ואיל העם, ועושה מנחת המוספין ונסכיהם ומקריב תמיד של בה"ע ומנחתם, ומקדש יו"ר ופושט בגדי זהב וטובל ולובש בגדי לבן, והולך לק"ק ומוציא הכף ומחתה ומקדש ופושט בגדי לבן וטובל ולובש בגדי זהב, ומקדש יו"ר ומקטיר קטרת של בה"ע ומטיב הנרות ומקדש יו"ר ופושט ולובש בגדי עצמו ויוצא, זה לדעת ר"מ ויש ג"כ חלוקי דעת בזה. ואם חל יו"כ בע"ש השעיר החיצון נאכל לערב כשהוא חי, דא"א לבשלו בשבת, ומזה מקשים על הר"מ פ"ו ה"ו ממ"א דדם אברים שלא פירש אסור מה"ת, עי' תי"ט מנחות (פי"א מ"ז): ובס' עבודת ישראל בחי' ליו"כ מביא מאברבנאל שהק', למה כ"ג בהכניסו את הכף ומחתה לפני ולפנים הניחם שם עד אחר גמר עבודת היום, הביאו לו בגדי לבן ולבש נכנס להוציא הכף ומחתה, וק' בשלומא המחתה היתה צריכה להיות שם עד גמר עלות עשן הקטרת, אבל הכף הי' לו להוציא תיכף בראשונה אחרי אשר נתן הקטרת על האש לפני ה' ע"ש, וראיתי לתרץ דהי' להוציא מדעת הצדוקים לכנוס בענן. ולשיטתם ל"ה צורך כלל להכניס הכף, כי קודם שנכנס הכהן לק"ק כבר נתן הקטרת על הגחלים במחתה (עי' יומא פ"א מ"ה, וברע"ב פ"ה מ"א), לכן עושים להיפך דלא די שמכניסים הכף לחת על הגחלים בק"ק פנימה אלא גם נשאר הכף בפנים, בעת שהוא כבר תיקן, עד כניסה ויציאה מיוחדת, והוא מן הקצה אל הקצה כמו (במנחות פ"י מ"ג) בקצירות העומר להוציא מדעת הצדוקין, ועי' חגיגה פ"ב מ"ד, ובס' קול סופר ובפרה פ"ג מ"ז, ופנים יפות (ט"ז כ"ג), ובשו"ת בית יחזקאל בפתח הבית (דף י"ז.): והבעה"ט בילדותו שימש להה"ק ר' יצחק מדראהאביטש ז"ל, ופ"א כשנתן לו הקאווע חכה עד ששתה ונטל הכלי בחזרה, ושאל לו: הבאת הקאווע אני מבין דמשמש ת"ח, אבל החזרה מה מצוה, והשיב לו דגם החזרת דכף ביו"כ הי' מן עבודות יו"כ, הרר"י נתפעל מהתשובה, והשיב לו אם כן הוא, מהיום אני מתחיל לשמש אתכם: בענין קטרת עי' יומא (י"ב.) הפך בצנורא, ועמל"מ פ"ו ה"א מתמידין דאינו אלא רשות, ועי' אגלי טל מלאכת זורע ואבני נזר או"ח סי' ע"ג וע"ד, אי מהפך בצינורא הוי בגדר עבודה, וי"ל מהא דגם בשבת הי' מהפכין בצינורא, כסוכה (נ"ז:) במשמר הנכנס פרש"י דמהפכין בצינורא, הרי דגם בשבת הי' עושין, וכן מיומא שם לובש ח' ומהפך בצינורא ומוכח דהוי עבודה, דאל"כ איך מותר בשבת ויו"כ דהוי מלאכה גמורה וכרשב"א שבועות (י"ז:) דהוי קרוב בישול, ועי' בזה בירחון קול תורה ש"א כי' כ"ה, וא"ש בזה ביבמות (ל"ג:) זר ששימש בשבת או בהקטרה וכו', ועשו"ת חמד שלמה אה"ע סי' י"ז דתמה הא הקטרה נפסלת והוי מקלקל

ע"ש, אך י"ל על זר שהפך בצינורא דחייב משום שבת וזרות, ובודאי אין הקטרה נפסלת ע"י היפך הזר בצינורא: וע"ש באב"נ מתי מתקיימת מצות הקטרה. וחידוש שלא העיר מספרי קרח בקרא דוזה יבא וגו' מן האש (קרח י"ח ט'), דאע"פ דכשנותן האברים על האש קיים מצות הקטרה, אבל אינו עולה לרצון עד שתאכלנו האש, וכ"ה בספרי פנחס בקרא אשה ריח ניחוח לה' (כ"ח כ"ד) – וע"ע ס' יראים סי' שע"ד וז"ל ומצות הקטרה שנותן על האש על המזבח ומיד כשהעשן יוצא קיים מצות והקטיר ע"ש, וע"ע רמב"ן ויקרא (א' ט'), ובמשנה זבחים (מ"ז:) - ובענין כ"ג שעבד בד' בגדים ח"מ ביד"ש ועבודתו פסולה זבחים (י"ח.), ור"מ פ"י ה"ד מכלי מקדש ועוד עניני כ"ג ומשיח, ועי' חידושי מהרא"ך ח"ב (דף מ"ו.) קונטרס בשם "בית הגדול" מזקיני הגאון מלאסק ז"ל בעהמח"ס אהבת דוד ושו"ת הרד"ד. ומגודל אריכות לא העתקתי דבריו הנחמדים מפז:

פסוק ד

כתנת בד קדש ילבש. ערש"י ר"ה (כ"ו.) דאינו נכנס בבגדי זהב דאין קטיגר נעשה סניגר, ועי' מטה אפרים סי' תרי"א שלא יעשה עטרה של זהב על בית הצואר של הקיטל שלובשים ביו"כ, ותמוהים דבריו דבגמ' שם מבפנים קא אמרינן, ולא עדיפא לבישת קיטל מעבודת חוץ ביו"כ עי' בהדו"ע – ובמד"ר הביא עוד טעם שלא לבש בגדי זהב לפני ולפנים. כדי לחוס על ממון ישראל, וברש"ש ביאר דהבגדים ששימש בפנים הי' טעינן גניזה (יומא י"ב:), ואבני אפוד היו יקרים מאוד וחשו על ממון של ישראל לגונזם - ועי' שפתי צדיק אות י"ד, ומצינו גם אין סניגר נעשה קטיגר בקידושין (ה'.) - ועי' בני יששכר תשרי מאמר ו', תיב"ע על בגדי קדש הם לבוש קודשא הינון ברם בלבושי דהבא וכו', דרשו יתור לשון "בג"ק הם" היינו אותן הבגדים שלא נזכר עליהם רק הקדושה לבושא כתלג חיור, משא"כ בגדי זהב יש חשש להזכיר מעשה עגל, וע"ש מכל הפרשה כאן: ובראב"ע כ"ג בעבודת יה"כ הי' לבוש גם בגדי זהב, והוא נגד הלכה דל"ה רשאי לכנוס לפני ולפנים בב"ז, ומצינו גם ברשב"ם פי' כן, וע"ע ויק"ר פכ"א ז' בזאת וגו' בל"ו אגין וכו', ועי' זבחים (פ"ח:) ורש"ש שם בויק"ר, ויומא (מ"ד:) ברש"י טבעת שמקשקש ומשמיע קול, נ' מזה שרש"י רצה לתרץ התורה ופי' מלת ניאשתיק טבעת שמקשקש, אבל בתוס' שם ד"ה בכל, שבירושלמי גרסי' נרתק שלא יכוה ידו, ועתו"י שם וערוך השלם ע' נשתק, וע"ע בפיוט של עבודת יו"כ אות ק' קיש צעדיו לפרכוס וקרב לבדים, ופי' קול הקשת הוליכו ע"י פעמונים, ועי' תורה תמימה אות י"ד שכ' שבטעות פי' כן המפו', וכ' שכוונתו על הניאשתיק והוא טבעת המקשקש אבל זה רק לרש"י ועמ"ש בזה בפרד"י תצוה (רצ"ד:) - וע"ע בראב"ע בבית שני ששמשו בלא אורים ותומים, וער"מ פ"י

ה"י מכלי מקדש שעשו בבית שני או"ת, ועכ"מ מקידושין (ל"א.) דבימי בית שני בקשו חכמים אבנים לאפוד:

פסוק ה

ומאת בנ"י יקח, בס' עטרת שלמה די"ט כ' דיש לרמז מ"ש והכהנים והעם העומדים בעזרה, ואמר הרה"צ ר"י מפשעדבורז ז"ל שהעם עמדו בעזרה בתפלה ותחנונים עבור כ"ג שיקובל עבודתו, ובלי עזר וסעד מבנ"י לא יכול לגשת אל הקודש, וז"ש הגדול גדלהו משל אחיו, גדולתו הי' משל אחיו המסייעים אותו. וז"פ ומן בנ"י יקחו וכו':

שם) שני שעירי עמ"ש בפרד"י תרומה (רע"ד:) ובהגהות מהגאבד"ק מקאליש שליט"א (דכ"א:), וביומא (ס"ב:) שני שיהי' שווין, והביאור כיון דסתם רבים שנים. א"צ לציין המספר שנים, ובקידושין (ס"ח.) שתי נשים. שיהי' מעם אחד, ובת"כ אמור (כ"ג י"ז) לחם תנופה שתים שיהי' שוות, ועי' מה שהבאתי בזה הרבה בפרד"י ח"ב במלואים (דף ת"ה. ותל"ד): גם י"ל דידוע דכל דבר משתוקק להיות מקורב אל קדושה, כמ"ש בחולין (צ"א) באבני יעקב עלי ינוח צדיק את ראשו, וכן באברהם (ח"ש כ"ג י"ז) ויקם השדה רש"י תקומה הי' לה שיצאהמרשות הדיוט למלך, ובבעלי חיים מצינו (מ"א י"ח כ"ג) שצוה אלי' ליקח ב' פרים לשם ה' ולשם ע"ז, ובמד"ר מסעי פכ"ג ותנחומא דפר שעלה לע"ז לא רצה לילך עד שלחש לו אליהו לך, שגם בך יתקדש השם, ולקחו בידו למסרו להם, והענין בכל דבר יש לו שר מלמעלה (ב"ר פרשה י'), וכן כאן יש לחוש פן לא יבא ברצון השעיר לעזאזל לילך לכן אמר ולקח שני שעירים, שיקח שניהם בדברים טובים כמו שעשה אליהו דאף השני חשוב דע"י יתכפרו עונות ישראל, ועפרד"י (נ"ח ס"ט. וישלח רל"ט:). וע"ע בס' הפרפראות (דף כ"ט:) וגם להראות שצדקה ונתינות על דברים שבקדושה יהי', לא פחות מן הוצאות על לוקסוס ומותרות וטיול, וכמו שתתן על לעזאזל תתן גם לשם:

פסוק ו

אשר לו משלו הוא מביא ולא מכהנים, עי' תורה תמימה אות כ"ו, וביומא (נ"א:) מקשה האיך מכופר להו בפר דלאו דידהו, דהא מאשר לו ילפי' דמשלו מביא, ומשני דרחמנא הפקיר ממונו לכל אחיו הכהנים ע"ש, אף דהפקר מועיל רק לצאת מרשות הראשון, ולא להכניס ברשות אחר ברשב"א גיטין ל"ז, ועי' מקור חיים סי' תמ"ח סק"ט, מ"מ הפקר של הקב"ה אלים, ועי' קצה"ח סי' ל"ט סק"א בשיעבודא דאו' דשיעבוד של הקב"ה פועל חצי קנין, ועי' בקול סופר:

שם) ובעד ביתו עפרד"י ח"ב במלואים (דף תכ"ט:) שהבאתי קושיית הגרי"מ בידרמאן שליט"א הא כ"ג אסור בבוגרות, וגם אין מענשין פחות מכ', הרי אשתו א"צ כפרה ולא

מתקיים וכפר בעד ביתו, ואדמו"ר מגור שליט"א תי' דאע"ג דאינה בת עונשין צריכה כפרה וכמו בחייבי עשה דאע"ג דאין עונשין אפ"ה יש עלי' כפרה עש"ה בזה, ולפמ"ש לעיל (בדף קצ"ב:) בשם הצל"ח דבחריף מענשין קודם הזמן א"ש:

פסוק ח

ונתן אהרן עי' פר"ח או"ח סי' תרצ"ד וברכ"י בזה והבאתי בפרד"י תרומה (דף רה"ע.) ע"ש חדשות:

שם) על שני השעירים גורלות רש"י מעמיד א' מימין וא' משמאל, וביומא (ל"ט.) סימן טוב אם גורל לה' הי' ביד ימין, השעיר לעזאזל הי' לדחות הפסולת ולזכך מעבירות, ושעיר לשם הי' להקריב נשמות ישראל להקדושה ולהביאם לשרשם, ובסוטה (מ"ז.) לעולם תהי' שמאל דוחה וימין מקרבת, וזה שעיר לעזאזל הדוחה הי' להיות בשמאל, ושעיר לה' "המקרב" הי' להיות בימין, כן ראיתי בשם האב"נ ז"ל:

שם) רמב"ן שהיו נותנין שוחד לסט"א וכו' וכ"כ בפדר"א פמ"ו, ע' ס' תולדות אפרים תזריע בזה והבאתיו בפרד"י ח"א (דף רט"ו:), וע"ע שם (רכ"א: ורפ"ח: ובפ' תצוה שט"ו.) דטהור נולד מטמא, ובספר פרי חיים בזה: ובזה"ק (ס"ב:) ונתן אהרן בגין דאתא מסיטרא דחסד על שני השעירים על דייקא בגין דתתבסם מטרופינא, ובשו"ת תשב"ץ ח"ב סי' רל"ז כ' שאלת מ"ש כו' בגין דיבסם מטרופינא, דע כי נוסחא מוטעת וצ"ל דיבסם מטונופא וכ"ה במד' וסודו כי הכ"ג מצד החסד מדת אהרן, ואהרן דכ' תומיך ואוריך לאיש חסידיך (דברים ל"ג ח) ועל שני השעירים, ועל דייקא ר"ל שהם כנגד העליונים להשלים מדת גבורה שהיא מצד שמאל והיא מדת יצחק ומדת החסד שמצד ימין כדי שישלמו כל המדות, הקו האמצעי תפארת מדת יעקב שנ' תפארת ישראל (איכה ב' א') והוא אמת שנ' תתן אמת ליעקב חסד לאברהם, (מיכה ז' כ') וכיוצא בזה אמרו תנו שוחד לסמאל שהוא ממדת הגבורה שיתבסם ויתמתק מלכלוך המחטא ולא יקטרג, וזה ונשא השעיר זה סמא המקטרג, וע"ש עוד בס' נ"ז בח"ג ע"ד הקבלה בזה הענין ואין לי עסק בנסתרות: ובראב"ע כשתהי' בן ל"ג תדע, וערמב"ן שכוונתו על פ' ולא יזבחו עוד כו' שהוא פסוק ל"ג מכאן, ובבעה"ת כ' פשט אחר ע"ש, ועי' ס' מטפחת ספרים מיעב"ץ ז"ל ח"ב פ"ח אות י"א שכ' כרמב"ן, והונה את הקורא לפי תומו לגנוב לבבו כאלו ר"ל כשיבא המעיין לבן ל"ג שנה, בשלימות שכלו אז יהי' בכחו להשיג הסוד הנפלא ההוא עש"ה, וציין לשו"ת מהר"ם מרוטנבערג, ועי' מו"נ ח"ג פל"ב, ובמגיד משרים להב"י דאין השכל סובל דאיך אפשר ליתן שוחד לסמאל ויהי' שווין, והוי סגי דיתנו אברים ופדרים, אבל הוא רזא דרזין טמירא דטמירין ולא אפשר למיקם עלה אא"כ יתימר מפה אל פה ע"ש - ויש

סודות בתורה סתרי תורה והוא חכמת הקבלה, ובזהר מפליג בשבח חכמה זו, עזה"ק נשא (קכ"ג: פנחס רכ"ו. ורמ"ד. והאזינו רצ"ד.), ומבואר כמה עונשים ופרעניות ר"ל למי שמגלה סתרי תורה הראוים להיות מכוסים וכמוסים, עזה"ק יתרו (ע"א: נשא קכ"ח.) תקו"ז תקון ס"ט, תנחומא ויחי ח', ויקהל י', ר' בחיי תצא (כ"ד כ'), מצודת דוד להרדב"ז תצוה. ר"ח שער הקדושה, חס"ל מעין ה' נהר כ"ד, אמונת חכמים פ"ו מגלהעמוקות אופן צ"ט, יסוד עולם פ"י מאמר ב', נובלות חכמה כוזרי שני סי' ש"ד:

שם) גורל עי' יומא (ל"ז.) שיהי' שווין, וער"מ פכ"ג הי"ז משבת, דאסור להטיל גורל בשבת שהוא כמקח וממכר, ובלבוש או"ח סי' כ"ב כ' משום גזירה שמא יכתוב, ובס' הדו"ע הק' מט"ז יו"ד סי' קי"ז דאין כח ביד חכמים לאסור מה שהתורה הותרה בפירוש, וכאן הי' הגרלה ביו"כ, אך ל"ק דהגרלה היא מחובת היום וכמו שהותרו כל עבודות כן הותרה הגרלה, ועי' שבות יעקב ח"ג סי' כ"ד בזה ובשבת (קמ"ח:) ומטילין חלשין על הקדשים ביו"ט אבל לא על המנות, ונ' דה"ט דבקדשים ליכא איסור להגריל ביו"ט ושבת דעיקר האיסור משום גזירה, כרש"י מעילה (י"א.) דבדאו' אין מועילין שאין גוזרין גזירות במקדש, וע"ע זבחים (ע"ט:) דפליגי בזה ת"ק ור"א וע"ע בכ"מ פ"ח הי"ב מבית הבחירה דלא הותר שבות במקדש רק היכי שאי אפשר בלי העברת השבות, אבל היכי שאפשר לא אמרי' אין שבות במקדש וא"ש (בדף קי"ט:) מטילין חלשין ביו"ט אבל לא על המנות, ולכן בקדשים של יו"ט בעצמו שא"א בענין אחר מותר להטיל גורלות דא"ש במקדש, אבל בשל אתמול דאפשר הי' להטיל גורל אתמול ל"א א"ש במקדש, ועי' מג"א סי' שכ"ב סק"ט להטיל גורל אם יאמר קדיש שרי, ועי' הגהות נתיב חיים שם: ובס' לקוטי אמרות על תהלים (קי"ט כ"ד) הביא ילקוט משלי רמז רי"ט, אם בקשת ליטול עצה מן התורה הוי נוטל, וכן אמר דוד בפקודיך אשיחה, וכשהיו רוצים לעשות דבר והיו מסופקים היו נוטלים חומש או עשרים וארבעה, והיו פותחים ורואים בראש הדף מה פסוק מוצא וכפי מה שהי' מראה הי' עושה ונמצא שהיו מתייעצים עם התורה, ועי' יו"ד סי' קע"ט ס"ד ברמ"א, ושו"ת חיים שאל ח"ב סי' ל"ח אות מ"א שכ', חזינן לרבנן קשישאי שפותחים הספר בצר להם כמו גורל, ובספרו שיורי ברכה יו"ד שם אות י', ובספרו דבש לפי מער' תי' סי' מ"ה, וביותר יש לפרש עפמ"ש באבות פ"ו מ"א ונהנין ממנו עצה ותושי', ובס' דברי גאונים כלל כ' סי' א' הביא משו"ת גאוני קדמאי סי' ס' באחים שחלקו ע"פ גורל וז"ל, ובכ"מ שיפול הגורל יטלנו ואין רשות לשום אדם מישראל לעבור על הגורל שאין הגורל אלא מפי שמים, שנ' ע"פ הגורל תחלק הארץ, (ובמשלי ט"ז ל"ג בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו וערש"י), והעובר על הגורל כעובר על עשרת

הדברות ע"ש והסיום הוא פלא' ועשו"ת שבות יעקב ח"ג סי' קס"ב, וחוות יאור סי' ס"א כי בהגורל ידבק בו השגחה עליונה כו' ועפרד"י פנחס (כ"ו נ"ו): ועי' חמדת ישראל ח"א דף ע"ג ע"ג וקמ"ו ע"ג לענין שעיר המשתלח אי שייך בו ערובי תחומין כיון שהוא של ישראל, ועי' חולין (מ':) כיון דקני לי' לכפרה כדידי' דמי, וה"נ כיון דכל ישראל הי' להם כפרה בשעיר הו"ל כמו שהוא של ישראל, ובאמת על השעיר ל"ש עירוב דצ"ל יעמוד חי לפני ה' עד שעת שילוח ושם מקומו, ובעיקר הדבר אי בהקדש שייך איסור תחומין כיון דכל היכי דאיתא בי' גזא דרחמנא איתא והוי הכל ברשות אחד יש לעיין בזה:

פסוק ט

חטאת ערש"י ויומא (ל"ט:) לה' חטאת, עמ"ש בזה בפרד"י בשלח (רמ"ג.), ובפ' ויקרא (א' ב') בקרבן לה':

פסוק י

יעמד חי ער"מ פ"ה הי"ח מעבודת יה"כ הא טריפה פסול שנא' יעמד חי, ותמה למה לא הביא מחולין (י"א.) ודילמא חד טרפה כו' הא אין הגורל קובע אלא בדבר שראוי לשם, ובמל"מ תי' דאיצטריך היכי דנטרף אחר הגרלה, ובאור חדש פסחים סוגי' דחזקי' כ', הא דחולין מימרא דר' אחא בר יעקב, ולשיטתו בחולין (נ"ז.) טרפה יולדת ומשבחת ומכש"כ דס"ל טרפה חי' כתוס' חולין (ק"מ.), ולא נשמע מיעמוד חי ולא טרפה דגם טרפה נקרא חי, והוצרך הטעם אין הגורל קובע כו', אבל הר"מ דפוסק טרפה א"ח ממעט מיעמוד חי ע"ש, ולהיש"ש סי' פ' ליישב הרשב"א בתשו' סי' צ"ח, דטרפה א"ח מרוב ומיעוט חיים א"כ קודם דילפי' דאזלי' ב"ר י"ל דגם טרפה נקרא חי, ולא נוכל למילף מיעמוד חי, אבל לדידן דאזלי' ב"ר טרפה א"ח, ושפיר מביא הר"מ מיעמוד חי, ועי' ישועות יעקב יו"ד סי' נ"ז, ושו"ת מנחת שי סימן ל"א, וע"ע בשו"ת בית יחזקאל סי' כ"ב, וס' אהבת אברהם סי' י"א בהנ"ל: ובס' עזרת ישראל על יומא (ס"ז:) על הא דאי שם אברי שעיר המשתלח מותרין בהנאה לא אמרה תורה שלח לתקלה, וכן בקידושין (נ"ז) בצפור מצורע וחולין (קט"ו) באם על בנים תתסר, ומשני ל"א תורה שלח לתקלה, אבל הכא ק"ל הא שילוחו של שעיר הי' למיתה כפרש"י בחומש, ולעיל (ס"ו:) לא מת ירד אחריו וימיתנו, וא"כ דילמא באמת אחר נפילת השעיר צריך לקבור האברים כדי שלא יהנה מהם אדם, כמו דאסרה תורה צפור השחוטה של מצורע ולא חיישי' שמא ימצאנה אדם ואמת דקוברה תיכף, ובשלומא במושלחת מצורע שתוכל לפרוח ושמא ימצאנה אדם, ול"א התירה שלח לתקלה וכן בשלוח הקן, אבל בשעיר הרי שילוחו למיתה, וצ"ל כיון דכ' והמשלח את השעיר כו' מדקרי לי' לדחיפתו שילוח, משמע שאחר הדחיפה אין פונה עוד אלא רק שמניחו שם כמו שהוא, אך א"כ בחולין (י"א:) בשעיר דאזלי' ב"ר וכ"ת

דבדקינן לי' והתנן ל"ה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים, תיפק לי' מדכ' והמשלח משמע שמשליכו ואין פונה עוד אליו ועי' בקומץ המנחה מ' קפ"ה שנסתפק דאפשר דאותן אברים מותרים באכילה כמ"ש (בד' ס"ד.) דחייתו לצוק זהו שחיטתו הוי כמו שחיטה ממש וכמו במליקה דשרי באכילה, ועמ"ש בזה הרבה בפרד"י משפטים רי"ד: שם) לכפר עלי' שיתודה, במקור ברוך (דף שפ"ט.) הביא של"ה ה' תשובה. אחרי דברי מוסר כותב בזה"ל ולכן ראוי לאדם לירא מבורא ית' וישפיל קומתו ויזכור בימי ילדותו ימי זקנותו, ובימי חזקתו ימי חולשתו, ובימי גדלותו ימי שפלותו, ובימי שיחתו ימי אנחתו, ובימי טובו ימי מכאובו, ובימי הונו ימי אונו, ובימי כבודו ימי אידו, מוכנע על חטאיו, ויודה על פשעיו, יחיש מעשהו, ויתחשב עם קונהו, וגם כ' בשל"ה בענין מניעת הדאגה: העבר אין, והעתיד עדיין, וההוה כהרף עין, ואם כן הדאגה מנין:

פסוק יא

ביתו ובריש יומא זה אשתו ועמל"מ פ"ג הי"א מעבדים האי דרשי' בעבד עברי אהבתי את אדוני ואת ביתי, בית א' ולא ב' בתים ע"ש כמה הערות בזה:

פסוק יג

ונתן ביומא (נ"ג.) שלא יתקן מבחוץ כצדוקים, וביומא (י"ח.) שהי' משביעין אותו שלא ישנה, עיי"ש בזה דבר נכון בפרד"י (נ"ח ס"ז.) - ובדברי רא"ם כאן עיי"ש בכל"ח בקו"א אות כ"ד אריכות ופלפול, וע"ע בתפארת ישראל יומא שם אות כ"ח. בחת"ס או"ח סי' קע"ו, ובס' ישמח משה, שו"ת אוריין תליתיאה סי' מ"ה, ברכת משה (חולין ד'.) ובס' פינות הבית בהקדמה הר הבית:. ושם ביומא בלא נתן מעלה עשן ח"מ, ופריך ות"ל משום ביאה ריקנית כו' שתי הקטרות כו', והק' בשאגת ארי' סי' ע"א הרי בהקטרה יש חיוב משום מבעיר ורק לצורך עבודת יום התורה התירה אבל הקטרה ב' יש איסור הבערה, והיתכן שכ"ג יעבור על הבערה, ובהדו"ע תי' דמשכחת דעייל ב' הקטרות א' שלימה וא' חסירה, והוי מקלקל ופטור עי' שבת (ק"ו.), אמנם למ"ש בקובץ על הר"מ פ"א הי"ז משבת בשם לחם שמים דאיסור תורה יש גם במקלקל (ועי' בית יצחק או"ח סי' צ"ו אות י') והדק"ל איך יעבור במזיד על איסור תורה, וי"ל דרק במלאכות שחייב מיתה י"ל גם במקלקל יש איסור תורה, אבל בהבערה לר' אסי בשבת (ע'.) דהבערה ללא' יצאה, י"ל שהיא קלה גם לענין מקלקל וליכא איסור דאו', וי"ל דר' אשי דתי' דעייל ב' הקטרות ס"ל כר' יוסי: ושם ביומא (נ"ג.) שנתנו גם מעלה עשן שגורם לעלות כמקל זקוף העשן, ובכריתות (ו'.) מעלה עשן כל שהוא, והובא בשם ס' שלטי הגבורים פפ"ו מר' אברהם הרופא ז"ל, דאין הכוונה דבר מיעוט ממש, רק כל שהוא בלי שיעור קבוע כמי שאר הסימנים רק כפי שהי' צריך, שאין להאמין שמשהו יספיק לשס"ח מנים של

סמני קטרת ע"ש, ועי' ג"כ ב"ב (קמ"ט:) שייר קרבן כל שהוא מתנתו קיימת וכמה כ"ש קרקע כדי פרנסה, הרי שמצינו לשון כ"ש במובן כפי הצורך - וגם י"ל למ"ש במל"מ פ"ב ה"ג מכלהמ"ק שהקטרת של כל השנה ל"ה נותנים מעלה עשן ורק לקטרת יו"כ, וי"ל שלא הי' נותנים מעלה עשן רק לכ"ג מנים יתירים, שנשארו אחר נכיון שס"ה מנים קטרת שעלו לכל השנה, ולהג' מנים י"ל שהספיק מעלה עשן כ"ש ממש, וע"ל קדושים ("ט ט'):

פסוק יד

וזה עבעה"ט שקבלו ערבות זה לזה, עמ"ש בזה בס' בתוך הגולה מהג' מטורקא גאליציע שיחי' (בדף ל"ה:) דבר נכון:

פסוק טז

השוכן אתם בתוך טומאתם, עי' ר' בחיי זה לדעת ר' יהודה מסככין בדבר המקבל טומאה, ומטעם הכתוב הזה הי' אומר כן אע"פ שאין הלכה כמותו עכ"ל, ופליאה שלא נמצא בש"ס וירושלמי מי שיאמר לא ר' יהודה ולא תנא ואמורא אחר, ואדרבה לחד מ"ד (בדף כ"א:) טעמו של ר"י דהסומך סוכתו בכרעי המטה, אם אינה יכולה לעמוד בפ"ע פסולה מפני שמעמידה בדבר המקבל טומאה, ושם בירושלמי פ"ב ה"ב, הרי דפוסל ר"י אף במעמד בדבר המקבל טומאה, וראיתי בשו"ת תירוש ויצהר סי' קי"ג שתי' דבכפת תמרים (סוכה ל"ז.) הק' האיך אמר ר"י דאין מסככין רק בד' מינים הלא אין יכול לסכך באתרוג שמקבל טומאה, ורק י"ל דמסככין באתרוגים שלא הוכשרו, וכיון דלדעה זאת אין מקבלים טומאה אע"ג דראוים לקבל טומאה מ"מ מסככין בהם, וע"כ אמר ר' בחיי דאנן לא קיי"ל כר' יהודה בזה אלא אע"גדעכשיו אינו מקבל טומאה מ"מ כיון דראוי לקבל ע"י הכשר שוב אין מסככין בו, וז"ש ר' בחיי שר"י אומר שמסככין במקבל טומאה היינו בדבר שראוי לקבל טומאה, ומטעם הכ' השוכן אתם בתוך טומאתם הי' אומר כן אע"פ שאין הלכה כמותו - גם י"ל ע"פ כת"א סו"פ ברכה באור חדש שם. דבאמת לר"י לא כל הד' מינים בעינן רק סגי באחד מהם, א"כ באתרוג י"ל אה"נ דאין מסככין בו ע"ש עוד, וי"ל בפשוט דהא דבעינן דוקא דבר שאינו מקבל טומאה לסכך ילפי' מקרא באספך ומיקבך בסוכה (י"ב.) וזה שפיר לדידן דמסככין בכל דבר ובעי רק מפסולת גורן ויקב, משא"כ לר"י דס"ל (בדף ל"ו:) דאין מסככין רק בד' מינים אשר אינם בכלל גורן ויקב, וע"כ דס"ל דקרא מאספך מגרנך לא קאי כלל על דין הסכך, ממילא גם בדברים המקבלים טומאה מסככין (ור' בחיי לא ס"ל כמ"ש תוס' שם בד"ה ר"א) וז"פ ונכון – ועי' מראה פנים על ירושלמי סוכה פ"א ה"ו ממרדכי שגם דפנות צ"ל שאינו מקבל טומאה וע"ש בס' טל תורה על ירושלמי ובירושלמי פסחים פ"ב הל"א כ' דר"י חזר בו, וא"ש בנחמי' (ח'

י"ד) אשר ישבו בנ"י בסוכות, ופלא איך שכחו בזמן מיעוט, בע' שנה של גליות בבל, והתירץ ששם מסיים צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ וגו', וזה התי' כי עזרא מצא דין חדש בתורה שמותר לסכך אפי' בעלים, על זה הי' שמחה גדולה גדולה: וביומא (נ"ז.) אפי' בזמן שהם טמאים שכינה עמהם, ובס' ברכת אהרן מאמר רמ"ה מ"ש בעובדי' (א' י') מחמם אחיך יעקב תכסה בושה. דעשו צריך להתבייש לא לבד מהמצות שיעקב עושה רק גם מעבירות שלו, ואף שיחטא בדברים שבין דם לחבירו, וחמס שהוא עושה אין כוונת למלא תאות נפשו כעשו, רק שיהי' בידו לקיים מצות ה' שדורשת הוצאות שונות, וז"ש אפי' כשהם טמאים שנצרכים להתגאל בחלאת עונות גם אז השכינה עמהם - ובס' רשפי אש השלם בשלח אות ל"ד על זהר אמור (צ"ה.) פתחו לי פתח כחודו של מחט, דהיינו לידע באמת שהיצה"ר רודף אותו ועדיין הוא כבוש תחת ידו, וזה השוכן אתם בתוך טומאתם דייקא מה שאינו כן גבוה עינים אין אני והוא יכולים לדור ביחד, שנא' (תהלים ק"א ה') גבוה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל, בערכין (ט"ו: וסוטה ה'.) ומזה הוכיח הבעש"ט ז"ל שעון הגאוה, חמור יותר, כחו"ה שער עבודת אלקים פ"ה, ועי' פרד"י שמות (כ"ד:) מזה הרבה, וקדושים י"ט ב': [ויסופר כי הרה"ק ר' העשיל מאפט ז"ל בא לעיר א' והי' שם ב' בעה"ב עשירים והיו רוצים שיהי' לו אכסניא אצלם, א' הי' ת"ח אבל בעל גאוה, והשני הי' לו חסרון שלא הי' נזהר כל כך במצות, ובחר בהשני ושאלו לו על זה ואמר, על בעל עבירה ב' השוכן אתם בתוך טומאתם אע"פ שהם טמאים שכינה ביניהם ואם רבש"ע ידור אצלו בדירה א', אני מכל שכן, אבל בעל גאוה אי' אין אני והוא יכולין לדור ביחד]:

פסוק יז

וכל אדם לא יהי' באהל, בירושלמי יומא פ"א ה"ה לרבות אפי' מלאכים שדמות פניהם פני אדם, ובתוס' ישנים יומא (ל"ט:) הביאו, ומבואר עוד בירו' דדוקא אם מקיים מצות עבודה כתיקונה אסור לאדם להיות שם, ובספרי נשא והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר ע"פ האדמה ולא מאבות ומלאכי השרת, ומשמע דאדם ימעט מלה"ש, אבל בירו' הנ"ל מרבה מאדם מלאכים, ואולי יש לחלק בין אדם להאדם, ובת"כ ויקרא פ"א כי לא יראנו אדם וחי אפי' מלאכים, ועי' מכות (י"ג.) טעה שאינו קולט אלא אדם והוא הי' מלאך וע"ש בח"א מהרש"א, ובויק"ר פכ"א וכל אדם וכו' וכהן גדול לאו אדם הוא. אלא בשעה שהי' רוה"ק שורה עליו הי' מלאך ולא אדם, ועי' בש"ך עה"ת, ומ"מ הי' כשר לעבודה, ועי' אמבוהא דספרי ושו"ת תירוש ויצהר סי' קכ"א, ופרד"י בראשית (ל"ג. ותשא שי"ז.) ע"ש חדשות מזה: ובס' חסדי אבות סי' י"ד הביא, למה בתפלת כ"ג התפלל

בארמית לא יעדו עביד שולטן מדבית יהודה כיומא (נ"ו:), ובר"מ פ"ד ה"א מעבודת יו"כ אי' לא יסיר שבט מבית יהודה בלשון הקודש. ואיתא בשם הגר"א, מטעם שדברים שבכתב א"א רשאי לומר בעל פה, ולכן שינו הקרא ללשון ארמי ע"ש בזה, ועתוס' ב"ק (ג':) ד"ה כדמתרגם. ובהקדמה לספר חמדת ישראל הנדמ"ח הביא קו' למה לא מנו ללאו וכל אדם לא יהיה באהל וכ' דהוי רק שלילה, דהיה צריך להיות באהל כדי שיראה אם מפגל כגיטין (נ"ד:), ובאמת אין האיסור רק משום ביאה רקנית. ופלא שנעלם ממנו גמרא יומא (מ"ג:) דפריך על הא דנותנו למי שממרס בו הרי כתיב וכל אדם לא יהי' באהל ע"ש. ומה קו' הרי לא הי' ביאה ריקנית דהוי לצורך קרבן שלא יקרוש הדם. וכמו מקטיר קטרת הי' מכניס עמו אוהבו לסייעו כמ"ש בתמיד פ"ו מ"ג. ועתו"ס יומא (כ"ה:) ד"ה ת"ש, דהי' אפשר בלא"ה וכמו דכ"ג נכנס להשתחוות ג' נכנסים עמו לסייעו, ולא מצינו דהשתחוו עמו אז, ובעיקר הקו' פשוט דהוא רק חלק מחלקי המצות עבודת המקדש, וכ' הרמב"ם ז"ל דאין לחשוב חלק עבודה למצוה בפני עצמה: ויש לרמז מכאן דהעוסק בצרכי הכלל לא יהי' לו נגיעת עצמו, וצריך לזכור שעבודתו עבודת הקודש, וז"פ וכל אדם לא יהי' באהל מועד בבואו אל הקודש, ,וכל אדם אפי' מקצת אדם שלו, כמ"ש בחולין (ע"ט:) כל אפי' מקצת, כל שה אפי' מקצת שה, ותי' נדה (מ"ג:) אדם כל שהוא, ובסנהד' (ע"ח.) פלוגתא כל נפש אי כל דהוא נפש, ועי' בכורות (ג'.) כתב רחמנא כל דאפי' כל שהוא ועתו"ס שם ד"ה ור"י:

פסוק יח

ויצא ערש"י ומהרש"א עה"ת אריכות, ובלח"מ פ"ה הי"ד ממעה"ק מ"ש ברא"ם כאן: שם) מדם הפר ומדם השעיר ביומא (נ"ג:), שצריך לערוב ב' הדמים ואח"כ לזרוק, התורה יורה שהגדול צריך להתערב עם הקטן ואינו יכול להיות גדול מחבירו, ואז יהי' מחילה גמורה על עונותיו:

פסוק יט

והזה ביומא פ"ה מ"ד, לא הי' מתכון להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף, וברש"י כ' לשון כמצליף לא נודע לי, ובבני יששכר תשרי מאמר ח' אות ה' הביא תיב"ע (דברים כ"ה ג') ארבעים יכנו לא יוסף ארבעין "יצליף" וחסר חד ילקוני' כו', ונ' שרוצה לפרש דלמה כ' ארבעים והוי רק ל"ט, וס"ל שהמכה אחרונה אחר ל"ט, לא יהיה במעשה רק כעין מחשבה, יטה ידו להלקות ולא יוריד ידו לגופי' להלקותו, ולשון יצליף היינו יעשה בידו כמו צלף שענפי' מתפשטים עד כמעט סמוך לארץ, כשבת (ק"נ:) בחסיד שעלה אצלו צלף שיהי' גדר לשדהו ואעפ"כ אינו מגיע לארץ, ונלמדה ממסורה ארבעים יכנו, וארבעים שנה אקוט בדור וגו' (תהלים צ"ה י'), הנאמר על דור המדבר שנגזר עליהם מ'

שנה יום לשנה, וגם שם ל"ה אלא ל"ט שנה, ששילוח מרגלים הי' בשנה השנית ונחשב בשנה הקודמת, שכבר הי' הגזירה במחשבה כרש"י שם, וכמו ששם נחשב המחשבה במנין להיות סכום לארבעים כן כאן במלקות יהי' ל"ט במעשה, ומספר הסכום ל"ה רק כעין מחשבה היינו יצליף, וגם זה במשנה ל"ה מתכוין כו' אלא כמצליף, ובס' תוספת ברכה הביא מיומא (נ"ה.) צריך להזות אחת למעלה ושבע למטה, ועם כל אחת שלמטה צריך להזות א' למעלה כדי להזהר מטעות ערש"י, ופליגו ר"מ ור"י אם מתחיל אחת ושתים או שתים ואחת, ועשו"ת אמונת שמואל סי' מ"ט, ובסוכה (נ"א:) רי"א שבעים ואחת קתדראות, והמנהג לומר אחת ושתים, וכן בספירה שנים ועשרים יום וכו' ובאה"ע סי' קכ"ו ס"ה בחשבון השנים יכתבו המספר המרובה קודם חמשת אלפים ושש מאות ותשעים ושמונה שנה, ובחשבון הימים המספר המיעוט קודם כשנים ועשרים יום לחדש, ומצינו במקרא שנים רבות (קהלת ו' ג') וימים אחדים (ויצא כ"ט כ'):

פסוק כא

וסמך ידיו עמ"ש בפ' ויקרא (א' ד') ובטור או"ח סי' ר"ה מניח ידו על ראש התרנגול וסומך עליו וכו', וק' דסמיכה צריך ב' ידיו כמנחות (צ"ג.) ור"מ פ"ג הי"ג ממעה"ק, וא"ש לטו"ז שם הי' נראה כמקדיש קדשים ושוחטן בחוץ, וכמ"ש באו"ח סי' תס"ט ולהכי אין להניח רק יד אחת שיהי' ניכר שאין זה כסמיכה על הקרבן רק לזכר בעלמא - ורמ"א שם כ' וסמך ידיו וצ"ע, ובהדרוש ועיון הביא שבשו"ע או"ח שנדפס באמרשטרדם ש' תנ"ז כ' ברמ"א "ידו". ועי' באר שבע סי' נ"ג וסידור יעב"ץ, ובס' ברכת אהרן מאמר א' בזה, וגם צ"ע מה שאומרים בעת שלוקחים תרנגול לכפרה בני אדם יושבי חשך ב' תיבות "בני אדם" מה טיבן, בתהלים ק"ז כ' רק יושבי חשך וגו', וכ' בהדו"ע ע"פ מג"א שם דב' רשאים ליקח כפרה א' דב' נודבין קרבן אחד כמנחות (ק"ד:), וי"ל דבסידורים הי' כתיב בראשי תיבות ב"א והוא קיצור "ב' אומרים" כלומר שב' אנשים יכולים לומר כאחד הפסוקים ולצאת בתרנגול אחד, וע"י טעות המדפיסים כ' "בני אדם", ובאמת בטור כ' רק יושבי חשך וחסר תיבות בני אדם, ובכלבו סי' ס"ח הביא רק הפסוקים אוילים מדרך פשעם: שם) עתי יש הבדל בין עת ובין מועד, מלת עת מציין נקודה הזמניית המחויבת לאיזה דבר מצד הסדר הטבעי, ומלת מועד מציין נקודה אמנית נגבלת ע"י הדת או ההסכמה, תוה"מ אות נ"ג - ורש"י פי' עתי מוכן לכך מיום אתמול וכ"פ ביומא (ס"ו:), ותיב"ע די מזמן מן אשתקד, משמע משנת העברה, וכ"כ ברע"ב ב"ב פ"ו מ"ג וע"ש בתי"ט. וברשב"ם ורד"ק פי' איש הבקי בדרכים ומדבריות שהולך שם כל עת, ובירושלמי יומא פ"ו ה"ג עתי שיהי' עתיד (ר"ל מוכן כמו להיות עתידים ליום הזה אסתר ח' י"ג), ובריטב"א יומא

דילפי' מתיבת המדברה, בשם מד' ועי' שיח יצחק יומא (דק"ד.) וברא"ם, וביומא שם ות"כ עתי אפי' בשבת, וק' מנ"ל וי"ל דיום או לילה נקרא עת, ויום לילה נקראו מעת לעת, וכשאמר עתי משמע דנבחר לזה חצי מעל"ע כלומר מערב יו"כ ושפיר פרש"י המוכן לכך מיום אתמול, ואסנאמר דאינם דוחין שבת וטומאה הרי נבחר יותר מעת הנ"ל, ול"ש לומר עליו עתי, ומשמע עתי שדוחה שבת עי' ס' פרי חיים: והקשו על גמ' הנ"ל אפי' בשבת שאם הוא חולה מרכיבו על כתפו, ולמה לא אמרו חילול שבת דהי' קושרין לשון של זהורית בראש השעיר (שבת פ"ו), והמשלח הלך אחריו הוא חילול שבת ע"י מחמר אחר בהמתו וע"ש בהגהות רצ"ח, שהשאג"א הק' כן, ובשו"ת אבני חפץ סי' ק' תי' דמה שקשרו בראשו הי' תקנה מאוחרת, ומתחילת הי' קושרין על פתח האולם כיומא (ס"ז.), ולפמ"ש ביומא (ל:) הי' מתקנת ריב"ז, ול"ש שהתורה התירה חילול שבת דבר שנתקן אח"כ בסוף ימי הבית: וע"ע שו"ת שער אפרים או"ח סי' נ"ג שהק' על התקנה בעצמה לקשור לשון זהורית איך תיקנו ולא חשו לאיסור מחמר, ודן מזה אי ביה"כ שייך מחמר, וע"ש בתוס' ישינים שהק' ג"כ דהוי מחמר, ותי' דהוי מחמר לאחר יד, ועוד הק' שם באבני חפץ דהי' אפשר לשלחו ע"י ב', וב' שעשאו פטורים, וכיון שהי' באפשר להנצל מאיסור שבת אמאי באמת הי' דוחה שבת, ועי' בזה בשו"ת בית יצחק אה"ע ח"א סי' צ"ב וי"ל דבהוצאה גם בב' יש חיוב, דהטעם דב' שעשאו פטורים דלא הוי מלאכה גמורה, דכל א' עושה מקצת בשבת (צ"ב.) אבל בהוצאה דל"ה מלאכה גמורה כתוס' שבת (ב'.) ד"ה פשט וביצה (י"ב.) ד"ה דילמא ואפ"ה אסרה תורה וה"ה די"ל דגם בב' חייבין, אבל זה טעות דבשבת שם בע"ב הוציאו ב' פטורין, ועי' שאג"א סי' ל': ובס' דבש השדה אות ק"ח הביא דכ' כאן המדברה ואח"כ בפכ"ב כ' במדבר, המדברה משמע דבר ידועה, דבאמת הי' ידוע המדבר בראש הצוק, אבל שילוח עונות הי' למקום שאינו ידוע לשום בריה שבעולם לכן כ' במדבר, וכמ"ש במיכה (ז' י"ט) יכבוש עונותינו וגו' ותשליך במצולות הים כל חטאתם, במקום אשר לא יזכרו ולא יפקדו: ובטו"ז סי' תקצ"ז הביא הא דאין מצוה להתענות בר"ה, במ"ב (ד' ח') באלישע שאכל אצל השונמית והי' אז ר"ה, ובגליון שם מביא שלא כן היא ע"ש, ובס'. מקור חסד על ס' חסידים סי' תר"ה הביא זהר פנחס (רל"א.) דבכל מקום דכ' ויהי היום הוא ר"ה ואשר הט"ז ועי' ס"ח סי' רנ"ח שיו"כ ג"כ נקרא ר"ה, עי' ראש סוף יומא, ומהרש"א ב"ב י' ע"א, וביחזקאל (מ' א') בראש השנה בעשור לחדש, וכן המנהג בליל יו"כ לומר כל נדרי, שמקורו בנדרים (כ"ג:) הרוצה שלא יתקיימו נדריו כל השנה יעמוד בר"ה ויאמר כל נדרי כו', הרי דיו"כ נקרא ר"ה, וכן בשבת (קכ"ז:) מעשה שנשכר לג' שנים בערב יו"כ א"ל תן לי שכרי, וע"ש בפמ"ג וברכ"י:

פסוק כג

ובא רש"י אין זה מקומו והוא מיומא (ל"ב.), ועי' בהכתב והקבלה בל יעלה על דעתך שרבותינו עוקרים המקרא ומושיבין אותו במק"א, רק ילמדנו בזה לפרש לשון המקרא בדרך שיובן ממנו המאוחר למוקדם ומוקדם, למאוחר, והווי"ן מהפעלים "ורחץ ולבש ויצא ועשה וכפר" מורים על זמן שכבר עבר קודם הפעל, כמו אתה קצפת ונחטא (ישעי' ס"ד ד'), ר"ל וכבר חטאנו, וכמו וירם תולעת ויבאש (בשלח ט"ז ה') וכבר באש, וברש"י ורמב"ן כאן עי' אריכות בלח"מ פ"ב ה"ב מעבודת יו"כ:

פסוק כד

רש"י בית הפרוה, עי' יומא (ל"ה.) מכשף, ועפרד"י ח"ב בהערות אדמו"ר מגור שליט"א אות י"ז בזה:

פסוק כח

והשורף הפעלים "דלק בער יצת" מציינים איכות ההדלקה, והבערה משיאחז האור ומדליקו או מאחז האור בעצים ומבעירם ובא ע"ז כמה לשונות, אבל פעל "שרף" מציין שריפת הדבר עצמו, ובא גם על דברים שאין האור נאחז בהם עצמם רק נשרפים ע"י עצים ודומיהם, ויש הבדל פרטי בין שרף ובין אכל, שפעל אכל מציין פעולת האש עצמו שאוכל ומכלה את הגשם, ופעל שרף מציין פעולת האדם המסבב שריפת העצים, תוה"מ סי' ע' ואילת השחר סי' ת"א:

פסוק כט

והיתה לכם לחקת עולם, אוה"ח לבל תטעה שכהנים פטורים מעינוי או כ"ג שבמקום עינוי הוא עבודתו וכו', וכ' לכם שגם משה ואהרן בכלל עינוי וצ"ע, ובכל"ח אות ב' כ' כיון דהקריבו ביו"כ וס"ד כמו מלאכה אשתרי ה"ה עינוי במקדש ביו"כ ע"ש אריכות, וגם משום דכהנים באכילתם מקיימים מ"ע קס"ד דא"צ לכפרת עון ואינם בכלל גזירת העינוי, ובקונ' קוי אור הק' התינח באכילת קדשים, אבל הרי עדיין לכפרת עון על אכילתם חולין, וי"ל עפ"מ שהק' בשו"ת צמח צדק מהג' מליבאוויטש ז"ל לר"ל דח"ש מותר מה"ת יה"כ שחל בשבת יהי' מחויב לאכול כזית כדי לקיים מצות עונג שבת שהוא מ"ע,כמ"ש בשו"ת הרשב"א סי' תרי"ד בדעת הרמב"ם דהמצוה מקיים, ולענין יו"כ לא הוי רק ח"ש דיו"כ שיעורו בככותבת דהוא ב' זתים - הן אמת דבס' לחם שמים יעב"ץ חידש דביו"כ דח"ש דילי' כזית גם לר"ל אסור מה"ת, ואמנם כי כן אי' בירושלמי פ"ו ה"א מתרומות, אבל זה נגד ש"ס דילן ביומא ר"פ יה"כ, ותו דגם לר"י ק' אמאי לא ידחה עשה דוקראת לשבת עונג לאיסור ח"ש דיה"כ, וי"ל דבתהלים (ק"ז י"ח) אוילים מדרך פשעם וגו' כמו אדם שיש לו משפט קשה אז ביום הדין לא יוכל לאכול, וז"ש אוילים

מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו שזה אולת מאתם, רק צריך שהחוטא מאימת יום הדין ימרר נפשו כ"כ כי כל אוכל תתעב נפשו גם שלא לשם תענית: והה"ק מריזין ז"ל אמר דב' תעניות יו"כ וט"ב גם אם לא הי' כתובים בתורה היינו יודעים מסברא, ט"ב מחמת גודל הצער שחרבה ביהמ"ק בימינו וישראל הלך לגולה למי יערב כל אוכל, וביה"כ להיפך מגודל השמחה שהוא יום כפרה סליחה ומחילה לא יעלה על לב אכילה, ודבריו מקור מקומו טהור מברכות (נ"ז.) בבר הדיא לרבא א"ל פסוד עסקך ולא אהנת לך למיכל מעצבא, לאבייי א"ל נפוש עסקך ולא אכלת מחדותא דלבך, וזה כנ"ל שאדם א"י לאכול מחמת צער או שמחה, וא"ש קו' הצ"צ דאטו מאכל ומשתה כ' בקרא, וקראת לשבת עונג כ', ואם מחמת שמחת יום הקדוש לא יהי' לו תאוה לאכילה, כמצינו בתענית חלום באו"ח סי' רפ"ח דמותר להתענות, שהתענית עינה לו גם בזה מקיים מצות עונג, וכן ת"א (שמות כ"ד א') ויחזו את אלקים ויאכלו וישתו והוו חדן בקרבנותיהן דאתקבלי' ברעוא כאלו אכלין ושתין: וכן אמר הגה"ק ר' יחזקאל משינאווע ז"ל עה"פ (בשלח ט"ז כ"ה) אכלוהו היום, כלומר עצומו של יום כי קדוש היום לה', וע"כ מפני כי קדוש היום יהי' היום עצמו אכילה וכתרגום הנ"ל, וה"נ ביה"כ קדושת היום עצמו עונג, וגם אם חל בשבת מקיים בזה מצות עונג, וז"פ אוה"ח דקס"ד שהכהנים המקודשים, ומה גם כ"ג או משה רבינו, דמשיגים ביותר קדושת היום בלא"ה לא ירגשו שום עינוי בתענית, ע"כ צוה ה' "והיתה לכם" שגם הם בכלל העינוי:

שם) לחקת עי' כלי חמדה קו' מיד ולדורות אות י"א בזה, ובמדרש משלי ט' כל המועדים בטלים ופורים לא בטל, ועשו"ת הרשב"א ח"ד סי' צ"ג שמי יאמר שיבטל מן התורה אפי' אות א', ואפי' יה"כ אינו בטל לעולם דכ' לחקת עולם, ועשו"ת רדב"ז סי' תתכ"ח, והארכתי בזה בפרד"י תצוה (רפ"ד:) עש"ה, וביוצר לפ' החודש דת חדשה יתן, וע"ע בעוללות אפרים מאמר ל"א, פרי עץ חיים שער י"ט פ"ה, תורה אור דרוש ק"י, של"ה מגילה פ' נר מצוה ותורה שבכתב פ' תצוה, וס' הברית ח"א מאמר ב' פל"א: מדרש פליאה אמרו מה"ש להקב"ה אימתי יה"כ השיב להם אני ואתה נלך לב"ד של מטה ותמוה, ובס' שמנה לחמו כ' עפמ"ש בטור או"ח סי' תכ"ח לא אד"ו ראש, ואי' בתנחומא משפטים ה', בזמן שיש דין למטה אין דין למעלה וזה הי' שאלת המלאכים, באיזה יום ר"ה, אם ביום א' הלא לא אד"ו ראש, ואם ביום ב' אז יש דין למטה דב"ד יושבין בב' וה' בשבת, ובזמן שיש דין למטה אין דין למעלה ור"ה יום הדין - וא"ת ביום ג' אזי יקשה מתי יה"כ דא"כ יהי' ביום ה', ואם יש דין למטה אין דין למעלה, וא"ת ביום ד' לא אד"ו ראש, וא"ת ביום ה' יש דין למטה, וא"ת ביום ו' לא אד"ו ראש, וא"ת בשבת, אז יקשה

אימתי יה"כ ביום ב' ויש דין למטה, והשיב ה' לעולם ר"ה בגה"ז, וא"ת כשיש דין למטה אין דין למעלה, באמת אני ואתם נלך לב"ד של מטה ואז יהי' רק דין של מטה:
שם) בעשור לחדש תענו, בירושלמי בפ"א מחלה והובא בב"י סוס"י תרכ"ד, ומג"א סק"ז, הקשה למה לא תיקנו ב' ימים יו"כ מספק ותי' דהוי סכנה, וכ"כ בשאלתות פ' בא סי' מ"ו וע"ש בשאילת שלום אות נ"ג, וראיתי מקשים לטו"ז סי' תר"ד דא"א לומר שיהי' התענית ביום ט' דצ"ל התענית מערב עד ערב ותו לא כמ"ש בקרא, א"כ מה מקשה בירו', והתי' דהט"ז אמר דלא יכול להיות כוונת התורה שהתענית בט' וי' משום דמערב עד הערב כ' יום א', אבל ירו' הקשה דחכמים יתקנו להתענות ב' ימים מספק, דאין אנו יודעים איזהו יום העשירי, וכמ"ש שבעת ימים מצות תאכלו ומספק אנו אוכלים ח' ימים, וגם עתה דבקיאין בקביעא דירחא גזרו חז"ל משום גזירה, ואם כי מפורש בתורה יכלו חכמים לגזור משום סייג וגם כי זה אינו מקרא מפורש בתורה לענין שא"י לגזור, כי אדרבה בתורה כ' גם ועניתם את נפשותיכם בתשעה בחדש, א"כ כ' מערב ועד ערב, וכ' בתשעה, אז ניתן הדבר לחכמים שהם יבחרו איך הדבר, וזה לא נקרא מפורש בתורה לענינשלא יוכלו לגזור, וכטו"ז יו"ד סי' קי"ז, ואו"ח סי' תקפ"ח וחו"מ סי' ב': ועל תי' ירו' משום סכנה קשה הא אפשר לאכול שלא כדרך אכילה ולא עבר על יו"כ, ויהי' ראי' מזה לשאג"א סי' ע"ד דביו"כ לכ"ע אסור שלכדה"נ ועשו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' קס"ו בירו' הנ"ל: וראיתי בשם הגה"ק מאסטראווצא ז"ל על תי' ירו' דהוי סכנה וספק פק"נ, דעכ"פ במלאכה ל"ה פק"נ, ומהראוי שיהי' אסור במלאכה ב' ימים מספק, וי"ל דבאמת כ' המפורשים דגם ביום א' סכנה להתענות, ורק כיון דרצון ה' להתענות תו לא הוי סכנה, דציווי התורה עשאו לדרך הטבע שלא יהי' סכנה, ובתוס' פסחים (מ"ו:) ד"ה רבה, הק' אי אמרי' הואיל בטלה כל מלאכת שבת הואיל וחזי לחולה שיש בו סכנה, ותי' דחולה שיב"ס לא שכיח, וא"כ ממנ"פ דאם תאמר דלא יעשה מלאכה מספק שמא היום יו"כ, א"כ אתמול לא הי' יו"כ, א"כ על יום אתמול לא הי' הציווי להתענות ואעפ"כ התענו, א"כ שוב כולם בחזקת סכנה עומדים, ושוב מותר היום לעשות מלאכה דהא שכיח חולה שיב"ס, דהא כולם בחזקת סכנה הם ודפח"ח:
ועל תי' הנ"ל דיכול לאכול שלכדה"נ להפו', דר' יוחנן רק אין לוקה קאמר בפסחים (כ"ד:) אבל איסור תורה גם שלכדה"נ א"כ א"ש, ורק נשאר קו' לרמב"ם דאף איסור תורה ליכא רק מדרבנן, ועי' משל"מ פ"ה ה"ח מיסוה"ת, אולם לשיטתי' דספקא דאו' מה"ת לקולא א"כ מה"ת בלא"ה ל"צ לעשות ב' ימים רק מדרבנן, ומדרבנן אין מועילין כלום דבדרבנן גם שלכדה"נ אסור, וכ"כ בכרו"פ סי' ק"י בסופו, שהק' לירושלמי דאין עושין

ב' ימים מסכנה, לר"ל דח"ש מותר מה"ת עושין לאכול ח"ש ויקיים תענית דספיקא דיומא ואיסור ליכא בח"ש, ותי' ג"כ כנ"ל לרמב"ם דספד"א מה"ת לקולא ומדרבנן גם ח"ש אסור, ע"ש, ועי' מג"א סי' תרנ"ה דאין דוחין דרבנן מפני דרבנן: ובתירץ הכרו"פ יש להעיר לפמ"ש המהרי"ט ופר"ח, דבב' חתיכות מודה הרמב"ם דספק מדאו' לחומרא (עי' מלא הרועים בזה בערך ספד"א) ה"נ חד יומא בודאי יו"כ הוא, ואל תשיבני דלא דמי לחתיכה מב' חתיכות בכריתות (י"ז:) דאיסור והיתר לפנינו בזמן אחד, אבל הכא אם היום יו"כ אז רק איסור ואם היום חול לפנינו רק היתר, אך כבר כ' המג"א סי' שמ"ב הא דבאיסור דרבנן לא גזרו בין, השמשות רק ביה"ש של ערב שבת. אבל ביה"ש של מוצאי שבת גזרינן דהוי איקבע איסורא ע"ש, והוא מתוס' כריתות (י"ז:) ד"ה מדסיפא, הרי דגם באופן זה מקרי איקבע איסורא, ועי' לח"מ פ"ח, ה"ב משגגות, דגם ביה"ש של ערב שבת מיקרי איקבע איסורא כיון דהוי בהכנסת שבת: והנה קשה מתענית (כ"ו.) דלא היו מתענים ביום ראשון שלא יצאו ממנוחה ותענוג ליגיעה ותענית וימותו, ובטור או"ח סי' תר"ד מצוה להרבות בסעודה בערב יו"כ כדי שיקל התענית של יו"כ, וערש"י ביצה (ט"ז), ולגמ' הנ"ל כל מה שאוכלים בט' יותר מקבלים כובד התענית ליום עשירי, (ולשון וימותו שם הפשט ויחלשו כמו אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עלי' ברכות (ס"ג.), דאילו מיתה ממש נעשה חפשי מתורה בנדה (ס"א:). וכן משמש מת יבמות (נ"ח:), ובתמיד (ל"ב.) מה יעשה האדם ויחיה ימית עצמו, כלומר ישפיל עצמו) ועל פי זה יובן בברכות (ל"ד:) מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד ותמוה, ולהנ"ל א"ש דלזה שהורגל בתענוגים חטאים, קשה לו ביותר לפרוש מהם, ועוד לסגף עצמו יותר מצדיקים אשר לא הרגישו שום חטא וכרש"י סוכה (נ"ב.) בשם חסיד, על מי שלא עבר עבירה מימיו, וע"כ נסיונם של בע"ת רב מאד: ולקושיא זו יש לחלק דבעיו"כ מצוה לאכול רק בבוקר כמ"ש במג"א סק"א, דפעם א' ביום סגי, ולא דמי לשבת דמצוה לאכול סעודה ג', והעיקר נראה דודאי אלו לא יאכלו ביום שלפני' ויתענה ביו"כ יהי' סכנה, וברוב אנשים הסעודה של אתמול מבריאו ומחזקת כח, וע"י כן לא תכבד התענית, ואף דלקצתם מזיק שינוי וסת לצאת מעונג לתענית, והוי כמו בכתובות (ק"י:) אין יכול לכופה להוציאה מנוה רעה ליפה מפני שנוה יפה בודק והוי שינוי וסת, אף דלרוב העולם יחשב כיתרון גדול מ"מ האשה תוכל לטעון לא בעינא, וכמו במתנה שזכות כגיטין (י"ד:) ומ"מ קיי"ל בחו"מ סי' קע"א ס"י כרשב"ג דיכול לומר שונא מתנות יחיה, (ורשב"ג לשיטתי' בכתובות) וה"נ לא קבעו תענית ביום א' דיש אנשים שמזיק להם שינוי וסת, אבל פשיטא שלרוב אנשים סעודה מיום שלפניו מקילה

התענית, ובראב"עכאן עי' פרד"י בא (דף ס"ז.) מ"ש מזקיני הגאון מלאסק ז"ל, ומכל ענין עינוי של תענית עי' באריכות בס' תוספת ברכה, ושו"ת חבלים בנעימים ח"ג סי' ל"ד, וקובץ כנסת חכמי ישראל סי' קע"ח, וילקט יוסף תרס"ב סי' י"א ומ"ז, ואהל מועד סי' ע"ג: בשו"ת בנין ציון סי' ל"ד נסתפק, כשאכל פעם א' ברשות כגון חולה שיב"ס, כשאוכל אח"כ שלא ברשות אי הוי בכרת, או כיון שלא יכול לקיים מצות תענו את נפשותיכם מערב עד ערב דכבר אכל, שוב אינו בכרת אם יאכל באותו יום, ובקובץ דרושים חוברת ה' סי' ל"ד הביא דודי הגאבד"ק לאסק ז"ל ראי' מיומא (ע"ב:) יה"כ אסור באכילה ופריך אסור ענוש כרת הוא כו', נימא דכל היום אסור אף אי שכח ואכל, ואינו בכרת על אכילה שני', ומדלא משני כן משמע דעל כל אכילות חייב כרת ע"ש אריכות, ובחוברת ז' סי' כ"ו הביא ראי' מכריתות (י"ח:) וא"א ידיעות מחלקות לחייב ב' חטאת כו' הרי דגם באכילה שני' חייב כרת, ויש לחלק בין אכל ברשות ולא נצטוה על מערב ועד ערב שוב ליכא כרת כשאכל אח"כ, אבל היכי שאכל גם בפעם הראשון שלא ברשות ונתחייב כרת שפיר מחייב על כל אכילה, וא"כ אין ראי' מכריתות, ועי' ברשב"א קידושין (כ"א:) מי שאחזו בולמוס שמאכילין אותו עד שיאירו עיניו ומשם ואילך באיסורא קאי עכ"ל, והביאו בלחם הפנים על קיצור ש"ע סי' קל"ג ע"ש, ובקובץ דרושת חוב' ט' סי' י"ב הביא המשנה יומא פ"ג הנ"ל בבולמוס עד שיאירו עיניו ומוכח דאח"כ אסור וכרשב"א הנ"ל, ודחה זאת דבמשנה מיירי בדברים טמאים, וי"ל דזה אסור אחר שיאירו עיניו, אבל בטהורים י"ל כבנין ציון ע"ש, אבל ברשב"א מפורש דאח"כ קאי באיסורא, וע"ע בזה בס' מנחת סולת על החינוך מהגאבד"ק דוקלא בשו"ת שם סי' ג' בזה, וע"ע בשד"ח הל' יה"כ סי' י"ג: ושם בקו"ד מדודי ז"ל, בפלוג' ב"י ומג"א בסי' קצ"ז אי השותה מים מצטרף לזימון, והביא הלכות קטנות ח"ב סי' רפ"ב דבשותה מים ביה"כ אינו חייב כרת דמים לאו מידי דמזין רק מוליך המזון למקום הנצרך, ורק איסור תורה גרידא יש, ומכל הפוסקים לא משמע כן, ועשו"ת חדות יעקב תנינא סי' ס"ט בזה. והביא מיומא פ"ו מ"ה הרי מזון והרי מים הרי דמים הוי שתי', ועי' בזה במנחת סלת על חינוך מצוה ל' ובקול סופר על משניות יומא שם, וע"ע בזה בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' קכ"ג, ומה שכתבתי בזה הרבה בפרד"י ח"ב (דף שפ"ו:) ובשו"ת חבלים בנעימים, ח"ב סי' כ"ט בזה:

שם) והגר הגר בתוככם, וה"ה בקדשים (י"ט ל"ד) הגר הגר אתכם, לשון הגר אתכם בא על מי שנתגייר מקרוב, ול' הגר בתוככם מורה שנתגייר זה ימים רבים, וכן לשון גר בישראל מורה שהוא "גר" מכבר:

פסוק ל

כי ביום הזה, יכפר, ביומא פ"ג מ"ט כפר נא וכו' ככתוב בתורת משה עבדך כי ביום הזה יכפר עליכם, עי' משניות ווילנא בלקוטים שם (דף ז') שהק' למה הוצרך להזכיר שמו של מרע"ה דמי לא ידע זאת, וטפי הול"ל ככתוב בתורתיך, ורק דק' דהול"ל "אכפר" ולא יכפר, וגם לפני, ולא לפני ה', להכי. קאמר בתורת משה עבדך, שמשה הוא המדבר ברוח קדשו, יכפר עליכם ה' ע"ש עוד ועי' בינה לעתים דרוש י"א ובמס' כלים פי"ז מי"ד מה שנברא ביום א' טומאה, בשני אין בו טומאה, בג' יש, בד' וה' אין טומאה חוץ מכנף העוז, ועשו"ת מים חיים בקונ' אוצרות חיים דביה"כ כולו טהור כמ"ש כי ביום כו' לפני ה' תטהרו, ע"כ לא יחול יה"כ בימים שיש בהם טומאה, רק ביום ב' ד' ה' ז', ואף שביום ה' נברא כנף עוז, מ"מ הוא רק מדרבנן, ויה"כ שהוא דאורייתא יכול לחול בה: ובס' פני מבין כ' דבמשל"מ פ"ג ה"ט משגגות, והגהות מל"מ פ"א ה"ג מתשובה כ' דביה"כ אינו מכפר על חצי שיעור ע"ש, וצ"ע דהא על עבירות חמורות מכפר ועל ח"ש הקל אינו מכפר, ורק לענין ידיעות אי' בכריתות דאינו מצטרף, ויש ליישב בזה קו' תוס' ישנים יומא (פ"ה:) לרבי דיה"כ מכפר אף לאינם שבים א"כ איך נחרב בהמ"ק, ולהנ"ל א"ש דחטאו כמה פעמים באיסור ח"ש - ואפ"ל בדרך רמז כי ביום הזה יכפר עליכם "מכל" חטאתיכם דדרשו בריש פ' יה"כ מכל חלב ח"ש דכל הפירוש כל שהוא, לזה אמר מכל חטאתיכם דאף על ח"ש מכפר יה"כ לא כמל"מ, ועשו"ת מהר"ם שי"ק או"ח סי' שי"ז ושו"ת בית שערים או"ח סי' רצ"ג, ושו"ת פני מבין יו"ד סי' רפ"ט: וביומא (פ"ה:) אשריכם ישראל כו' ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים, דבכתנות אור הק' הלא קיי"ל דנראה ונדחה וחוזר ונראה אינו נראה עוד איך מועיל תשובה, וי"ל דאם באותיום חוזר ונראה לא הוי דיחוי כמ"ש תוס' יומא (ס"ד.) ד"ה התם, ולגבי הקב"ה אלף שנה כיום אחד, וז"פ ותאמר שובו בני אדם, וכ"ת איך מועיל תשובה כנ"ל ומתרץ כי אלף שנה בעיניך כיום אתמול, ובאותו יום נראה, וז"ש אשריכם ישראל מי מטהר אתכם אביכם שבשמים, ודן אתכם לפי שמיה ולא לדין הארץ, ועמ"ש בפ' אמור (כ"ג כ"ד): ובשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סי' קס"ח העיר מדוע לא תיקנו ברכה על התשובה דהוי מ"ע ע"ש, ובס' ברכת אהרן מאמר ש"ח כ' כיון שאין המצוה כולה ביד העושה וא"א לה להגמר רק אם הקב"ה מקבל התשובה, ועל מצוה שאין קיומה כולו ביד העושה אין מברכין, וכמ"ש הרשב"א בתשו' סי' י"ח והובא בתומים וקצה"ח ר"ס צ"ז דה"ט שאין מברכין על צדקה שא"א לעשות המצוה רק ע"י צירוף אדם אחר ע"ש, ובמח"כ אין דומה דשם דילמא לא ירצה לקבל הצדקה, אבל אם יעשה תשובה בכל לבו, בטח יקבל ה' תשובתו

וכמ"ש אם ישוב מיד תקבלו (ועפרד"י משפטים דף רמ"ד. בזה הרבה), וע"ש די"ל דאין מברכין על מ"ע הבאה ע"י עבירה, ומטעם זה אין מברכין על לאו הניתק לעשה, כגון השבת רבית והשבת גזילה וכדומה שקיום המצוה בא ע"י עבירה, וכמ"ש הרשב"א שם ואבודרהם בברכות והמצות שער ג' וג"כ בתשובה י"ל כן, (ועי' בתוספות יוה"כ יומא פ"ו בהא דתשובה דוחה ל"ת, ותמהו מה רבותא והא תשובה מ"ע וכל מ"ע דוחה לל"ת, ורק רבותא אף שהדחי' באה ע"י פשיעה ואין עדל"ת כתוס' עירובין (ק'.) מ"מ בתשובה דוחה), וי"ל עוד דעיקר תשובה הוא בלב שמתחרט על חטאיו ומקבל שלא ישיב לכסלה עוד, ועי' קידושין (מ"ט:) ע"מ שאני צדיק אפי' רשע גמור מקודשת שמא הרהר תשובה בלבו, ועל דברים שבלב אין מברכין כב"י או"ח סי' תל"ב, דה"ט שתקנו לברך על בדיקת חמץ שהוא מדבריהם ולא תקנו לברך על הביטול שהוא מה"ת, משום דביטול הוא בלב ואין מברכין על דברים שבלב ע"ש:

לטהר אתכם, טהרה ג"כ צחצוחות, וכעצם השמים לטוהר (שמות כ"ד י'), השבת מטהרו (תהלים פ"ט מ"ה), ואמרה תורה כשה' יכפר על חטאים יהי' מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, ויהי' מהם מצות, דתשובה מאהבה זדונות נעשו זכיות, יומא (פ"ו.) וע' בהכתב והקבלה:

פסוק לא

שבת שבתון היא לכם, אף דיו"כ קל משבת דבכרת ולא בסקילה, אבל כפל לשביתה מאכילה וממלאכה, וכאן כ' היא ביו"ד ובאמור (כ"ג ג') כ' הוא בויו"ו, וכ' רש"י יומא (פ"א:) ד"ה תשבתו דלשון מנוחה בל' זכר ונקבה, וי"ל דמרמז נמי אשבת, מה דאומרים בליל שבת ויניחו בה, וביום בו, ומלת לכם כאן ל' רבים לרמז תפלת מנחה שאומרים בם, ועמ"ש בזה הרבה בפרד"י יתרו (קס"ז: ויקהל שנ"ח:) - ומצינו עוד בוישלח (ל"ג כ"ב) בלילה ההוא, ומקץ (מ"א י"א) בלילה אחד, ובפ' בא כמה פעמים בלילה הזה, וגם היא הלילה, ובאיוב (ג' ז') כמה פעמים הלילה יהי' גלמוד, רננה בו, כוכבי נשפו, יקו לאור, ובאסתר (ו' א') בלילה ההוא, ודניאל (ה' ל') בי' בלילה קטל בלשאצר, ובמשנה איזהו מקומן שני ימים ולילה אחד, וגם י"ל בלילה אומרים בה וביום בו, דשבת ארוסת ישראל ואומרים פעם בה ופעם בו לכבוד הארוס וארוסה, ובמנחה על שניהם - וכאן כ' הוא לכם, ובשבת כ' שבת לה' (יתרו כ' י', ואתחנן ה' י"ד) שעיקר יו"כ בשבילכם בשביל כפרה, וזה לכם, אבל שבת הוא אות לה':

פסוק לב

ואשר ימלא רש"י אין לי משיח בשמה"מ מרובה בגדים מנין ת"ל ואשר ימלא, והם הכהנים מיאשיהו ואילך שנגנזה צליחות שמן המשתה, והפי' לדברי' כי כ"ג נבדל

מהדיוט בב' דברים, א' שלובש ח' בגדים, ב' במשיחה, ויתרון הבגדים נקרא ריבוי בגדים, ובפ' צו בעת שנתמנה לכ"ג צריך ללבוש ז"י יום אחר יום, וכן משיחה ז"י - ובת"כ כאן מרבה דאפי' נתרבה או נמשח יום א' סגי, ומרש"י משמע שאי אפשר שיהי' ביחד משיח ומרובה בגדים, דקודם שנגנז שמן המשחה הי' כל כ"ג משוחים ואח"כ הי' כולם מרובי בגדים: רמב"ן הק' מהוריות (י"ג.) משיח ומרובה איזה קודם, משמע שהי' במציאות שיהי' בזמן א', וכן במכות (י"א:) במיתת כולן חוזר א' בא' מהם, משמע שמשכחת שיהי' בזמן א', והא שהי' מתקנים כהן אחר ליו"כ לא הי' מושחין אותו רק עובד בריבוי בגדים, ובאמת כבר הק' זה בתוס', נזיר (מ"ז.) ד"ה וכן, וכ' דמשכחת בזמן אחד כ"ג שנמשח ובתוך כך נגנז שה"מ, ואירע פסול במשיח ומינו אחר ריבוי בגדים ע"ש, משמע דזולת זה לא משכחת שיהי' ביחד, וכן אי' בתוס' שם בע"ב ד"ה מרובה, והראי' ממכות ע"ש בריטב"א מכות שעמד ג"כ בזה, וק' דמשכחתקודם יאשיהו, כגון שהלך משיח למקום אחר ונשבה שם שממנין אחר תחתי' ואין מושחין אותו דאין מושחין ב' כ"ג בדור אחד, ואם אירע פסול בשני זמנין אחר עד שיעבור פסולו, ואם חזר השני למקומו הוי השלישי כהן שעבר, ונמצא כל השלשה בזמן אחד ע"ש ובס' הדרוש ועיון הק' האיך משכחת ילך למקום אחר הא כ"ג לא הי' יוצא לעולם מירושלים וכרמב"ם פ"ה ה"ז מכלי מקדש, וצ"ל דהריטב"א לא ס"ל כן ובאמת לא כתבו הנו"כ מקור לרמב"ם - ועמנ"ח מ' קל"ו שכ' דהא דל"ה יוצא מירושלים מפאת שהקריב בכל יום קרבן מנחת חביתין, ולפמ"ש בסוכה (מ"ז.) ובתד"ה לינה, דכל המביא קרבן אפי' עצים הי' טעון לינה, וכ"כ הר"מ פ"ג הי"ד מבכורים, ועשו"ת בית יצחק אה"ע ח"א סי' קמ"ג אות ד' דלצורך גדול הי' יוצא, וכ"מ ביומא (ס"ט.) שמעון הצדיק הי' יוצא לקראת אלכסנדר מוקדון ע"ש, ועשו"ת אבני חפץ סי' ס"ט, ועפנ"י יומא (ה'.) וכל"ח כאן בת"כ ורמב"ן: וע"ע בחמדת ישראל ח"א דף ס' שהביא שו"ת רמ"ע מפאנו סי' ק"ב שאלה ו', דמשכח"ל ביחד משיח ומרובה בנתרבה ביה"כ שאין משיחתו בשה"מ דוחה שבת ויו"ט ע"ש, ותמוה דאיזה איסור תורה יש בזה, דנימא דאינו דוחה שבת ויו"ט, ואי שבות דמתקן גברא הא אין שבות במקדש, ובפרט דאין משיחה מעכב, ויוכל להיות כ"ג גם במרובה, וצ"ל שרמ"ע סובר כהחת"ס יו"ד סי' ה', דהא שכ' תוס' כ"ג מתמנה ומסתלק בפה רק בנתרבה בבגדים, אבל משיח א"י להסתלק מקדושתו לעולם, וא"כ עי"ז שמושחין הוי תיקון גברא והוי דאורייתא, ואינו דוחה שבת ויו"ט, ועי' תוס' ישינים יומא (י"ב.) ד"ה כמה דבבית הראשון הי' מושחין ביה"כ, ועי' יע"ד ח"ב דרשות אה"ו דרוש י"א פלוג' דתנאי אי כ"ג יכול להסתלק מדין כ"ג שעליו עש"ה, ועי' בלקוטי שפת אמת: ובס' פתחי שערים בשו"ת סי' מ"ו הביא ג"כ

רמ"ע מפאנו דאסור למשוח בשבת, וכ' הטעם דגזרו כמו בהזאה, ובשעה"מ ה' שופר כ' בשם הר"ן אמאי גזרו בהזאה הא לא טרידי כמו תק"ש ולולב ומגילה עש"ה, ותירוצו ל"ש במשיחה, ומיהו קשה כיון דמה"ת אפשר למשחו א"כ מעכב המשיחה פעם א', וצ"ל כיון דמשיחה כהזאה משום מתקן או שמא יעבירנו הוי כמו דנגנז שה"מ, וכיוצא בזה אי' בביצה (כ'.) וע"ע ברמב"ן כאן בשיח יצחק דקמ"ג. בתוס' ד"ה נתערבה: שם) בנו קודם עמ"ש הרבה בעניני בנו קודם בפרד"י תצוה (דף ש"א.):

פסוק לג

בראב"ע עמם הלוים כי הם לא יקראו הכהנים רק כל כהן הוא לוי ואין כל לוי כהן, בחולין (קל"א:) פלוגתא אי לוים מקרי עם, ועתו"ס שבועות (י"ד.) ד"ה כולן, ומ"ש א"ע דלוים לא איקרי כהנים זה אמת ועש"ך יו"ד סי' ס"א סקי"ב דנהי דהוי ספק אי לוים איקרי עם אבל פשיטא דלאו כהנים איקרי ע"ש, ועי' בס' עבודת הלוים על מס' שבועות:

פסוק לד

לכפר באו"ח סי' תר"ד ס"ד בערב יו"כ יש לטבול, וברמ"א כ' רק פעם א', ובטו"ז סק"ה ג' פעמים, ובמחצת השקל בשם של"ה י"ד פעמים, וי"א ל"ט, ובס' הדוה"ע הק' מר"מ פ"א ה"ט ממקואות דהטובל פעמים ה"ז מגונה, וע"ש בכ"מ שנראה שטובל להקר, וי"ל דרק כשעלה ממקוה וחוזר וטובל, אבל כל שלא עלה והוא במים רשאי לטבול הרבה פעמים, ומזה יהי' ראי' לכ"מ פ"ו הט"ז מאבות הטומאה שאין נטהר אלא בעליותו ממים ולא בעודו בתוך המקוה ע"ש, ושפיר כל עוד שהוא במים נחשב כטבילה אחת אפי' כשטובל הרבה פעמים, ועמ"ש בזה בפ' מצורע (י"ד ח'): והנה שיעור מקוה מ' סאה תתק"ס לוגין שיעור ביטול בריה, עי' ירושלמי תרומות פ"ו ה"ה, והטעם דרביעית דם הוי דם הנפש, וד' מיני דמים הם בכריתות (כ"ב.), א"כ כל דם האדם לוג וצריך ביטול בתתק"ס לוגין, ועשו"ת חת"ס יו"ד סי' ר"ט רמז לשיעור טהרת מקוה ביחס לגופו של אדם שיתבטל חד בתרי ע"ש:

פרק יז

פסוק ג

איש איש, בתיב"ע גבר טלי או גבר סיב עמש"ל במצורע (ט"ו ב'), וכאן י"ל אף שקטן אינו בר עונשין, אך כשיגדל ולא יעשה תשובה חל עלי' עונש אף שלא שחט אז בחוץ, ועשו"ת חת"ס אה"ע סי' קע"ב, ובית מאיר סי' קע"ח ס"ג, וחלקת יואב קמא סי' א', ובפרד"י וישב (רע"ז:), ובח"ב בהערות (תמ"ו:) מ"ש בזה הרבה, וע"ע בשו"ת דברי ישכר או"ח סי' י"ג וע"ג, ובס' אהבת יהונתן על תיב"ע כאן ובמלואים (דף קל"א:) הרבה מזה מהגאבד"ק גאלין נ"י - ובשפתי צדיק אות כ"א הביא דבס' מגיד מישרים מהב"י, שבשמים מענשים

יותר לאדם שהוא יותר ממ' שנים וכבר הגיע לבינה, ויכול לשמור עצמו מעבירה, לכך הו"א שמענשים עונש חמור רק לגבר סיב אבל לגבר טלי לא:

שם) אשר ישחט רש"י במוקדשין, והק' בס' שמע שלמה, דמשמע דפסק כר"ע דבשר תאוה לא איתסר כלל כמ"ש ברש"י חולין (י"ז.), ובפ' ראה (י"ב כ') כ' אבל במדבר נאסרו להם בשר תאוה, והיכן איתסר כיון דקרא דעל פתח אה"מ בקדשים מיירי, ודוחק דהכא לר"ע ושם לר"י, והנכון דרש"י חזר בפי' התורה ממ"ש בחולין, וכמ"ש בתוס' שם ד"ה שבתחלה, ואיסור ב"ת נפק"ל לר"י מדאיצטריך לאשרוי' בפ' ראה, ובזה אתי' ת"כ שכ' בקדשים הכ' מדבר ולא סתרי דברי רש"י, ועי' תוה"מ סי' ב', ובהגהות חשק שלמה חולין בש"ס ווילנא - ובנדרים (ע"ח. וב"ב ק"כ) אי' שיש שאלה בהקדש ואם שחט קדשים בחוץ ואח"כ שאל לחכם, ועשאו כהקדש טעות, אגמ"ל דלא הי' הקדש ופטור מכרת, וה"ה בתרומות ומעשרות, וק' דהוי לעולם התראות ספק שמא ישאל, ועכצ"ל כתוס' גיטין (ל"ג.) ד"ה אפקעינהו דמקמינן אחזקה שלא ישאל, ועי' ט"ז יו"ד סי' שכ"ג סק"ב, ושו"ת בית יצחק יו"ד ח"א סי' מ"ה: וענובי"ת אה"ע סי' ע"ז שכ' שמה שהזהירה תורה עיקר לאו על ספק וכמו זר לא יאכל קודש, והרי יש בידו לשאול על קריאת שם עש"ה, ושם באו"ח סי' ס"א ובהג"ה שם - ובאמת הוא קו' שעה"מ הל' תרומות, לפמ"ש תי"ט גיטין פ"ג מ"ח שפי' בדעת רמב"ם דגם לאחר שאכל מהני שאלה, וכ"כ ברש"י קידושין (ע"ט.) א"כ איך משכחת מלקות בטבל דהוי התר"ס שמא יפרוש אח"כ תרומה, ועי' בית יצחק יו"ד סי' ק"ג, ומה שכתבתי בזה דבר נכון בספרי פרי יוסף הנספח לספר חשרת מים על גיטין (דף מ"ז:), וע"ע בפרד"י תרומה (רס"ח:) ובפ' משפטים (רל"ד.) והגאבד"ק גאלין נ"י כתב לי לעי' בשו"ת נפש חי' יו"ד סי' צ"ח, טוטו"ד מהדו"ד סי' קפ"ג, וע"ע בחת"ס אה"ע ח"ב סי' צ"ב, מנחת משה סי' ז' חסד לאברהם מ"ת או"ח סי' כ"ד, פני מבין יו"ד סי' רל"ה, שד"ח ברכות סי' א' כ"ט ופאת השדה סי' ט', שו"ת פרי השדה ח"ד סי' ס"ד, ואור תורה ח"ב סי' צ':

פסוק ד

אהל מועד יש הבדל בין משכן ובין אה"מ שם משכן הונח מצד צורתו שעשוי לטלטל ולשכון בעת החניה, ושם אה"מ הונח מצד תכליתו שיעד שכינתו שמה, ולכן בכ"מ שדבר מצד צורתו או מן המסעות קראו בשם משכן ובכ"מ שדבר מן העבודות והקרבנות קראו בשם אה"מ, וע"ס בית פנחס על תמורה דמ"א.:

פסוק ז

לשעירים ברמב"ן האריך בענין שדים, וע"ל בפ' קדושים (י"ט כ"ו) בענין לא תלחשו, ובפ' משפטים (דף רכ"ט:) ובהציונים שציינתי שמה, וע"ע כוזרי מאמר ה' סי' י"ד, ובמו"נ ח"א

פ"ז הביא עניני שדים, אבל ביד החזקה לא הביא דבר משדים, והשמיט קורדיקום לענין גט, וכ' שלא יתן תבשיל תחת המטה שמא יפול בו דבר המזיק והוא אינו רואה, בהל' רוצח פי"ב ה"ה וע"ש בראב"ד שהביא מירושלמי, ובעין יעקב דפוס ווילנא בהקדמה לעץ יוסף מביא לחכמי התלמוד הי' קבלה כי קטב מרירי הוא שם שד הצהרים, ועי' רש"י ברכות (ס"ב. ופסחים קי"א:) ובבבל ארץ מולדתו, מהרוחית האלה ר"ל השדים והכירוהו כחיות המזיקים, וכמו שאדם יוכל להשליט בחיות טורפות, אם יודע להתנהג בהם ולרמוז ברמזים ידועים לקרוץ בעיניו עליהם, ולהורות באצבעותיו שיעשו שאלתו כדבר איש אל אחיו, כן עם בריאים הללו עד שאמר ר' יוסף ור"פ בפסחים (ק"י.), אמר לי יוסף שידא והכירו את טבעם שהמה ברואים גשמיים כשאר בני תבל, וידע שגם שולט בהם ההעדר כשאר בע"ח מפני שהם מורכבים מאיזה יסודות קלות הנודעת להם, כחגיגה (ט"ז.) אוכלים ושותים כבנ"א פו"ר ומתים כבנ"א, וכ' תוס' הוי צריך לחשוב ג"כ ישינים ומוציאים רעי כבנ"א כדלקמן גבי דדמי לבהמה, וי"ל דהוי בכלל הני, ורמב"ן כ' שהמה מורכבים מאש ורוח ולכן נקלו לפרוח, ויבינו מעמד הכוכבים יותר מבריאות תבל, והחוקרים הקדמונים ראו את הנולד מתוך הכוכבים כנודע, והבריאים האלה הבינו יותר תולדות הזמן מכוכבים להיותם קרובים אליהם, לכן אמרו בחגיגה יודעים מה שעתיד להיות, אך הזיקו בנ"א כנחש עקרב ארי זאב כלב, ונמר וכמוהם, והחיות טורפות בלילה ויום ולא יתראו מבנ"א, אבל הם יזיקו רק בלילה, וביום יראים מאדם, ולכן אמרו ברכות (מ"ג:) לאחד נראה ומזיקו לב' נראה ומתיירא להזיק, לג' אינו נראה כל עיקר, ועל זה אמר רב שגם בלילה יש הצלה מהם ואמר אבוקה כשנים לפי שלא ילך בחושך, גם הקטב מרירי שד הצהרים, ידעו טבעו ומזגו ותכונתו ואיה מקים מנוחתו, דבפסחים (קי"א:) מא' בתמוז עד ט"ז נראה בכל שנה ומזמן ההוא לא נמצא רק לעתים, ומסבה זו לא נמצאו רק בבבל שהוא מזגם מיסודות הנ"ל ולא יוכלולהיות באקלים זולת בבבל ארעא דחשוכי: והגרצ"ח בפתיחה לע"י במבוא האגדות, כ' מענין מזיקין ועין הרע ורוח אשר מובאים בש"ס צריכים לקחת הדברים כפשוטם, ובאבות פ"ה מ"ו מזיקין בע"ש נבראו, וכן האמינו בהם במשך זמן תנאים ואמוראים וכן בכשוף ולחשים, והגם שהרמב"ם בפהמ"ש בפ"ג מע"ז ובהל' עכו"ם פי"א הט"ז דעת אחרת עמו, בכל זאת סתם לשון הברייתות אין לפרש בדרך משל וחידה, אכן יש הבדל גדול בין הרבנים לחכמי אומות, אע"פ ששניהם האמינו במציאותם ומספרים לנו איך דברו עמהם, ואיך פעלו לפעמים ענינים נפלאים כירושלמי תרומות פ"ח ה"ה, בקיסר א' איך חממו הדימוסאות ועמד"ר בראשית ותולדות, אבל לא האריכו לשון כ"כ כמו בבבלי, כי

שם יבואו הסיפורים שהי' השדים בני ביתם והי' משמשים עמם, בחולין (ק"ה:) דר"פ השתמש עמו להביא לו מים, ובפסחים (קי"א:) הזהירו שלא ילכו בשוק בלילי רביעית, ובעירובין (מ"ג., ב"ב ע"ג.), וכן מענין לחשים לא נמצא בירושלמי, ובבבלי הזכירו בשבת (פ"ו: ובמגילה ג'.) עיזא דבי טבחי שמינא מינאי, וגיטין (ס"ח:) לשברורי דיומא לימא הכי, ולשברורי דלילה לימא הכי, וכ"ה בע"ז (י"ב:), ובפסחים יש הרבה לחשים וסכנות זוגות, ועשו"ת הרשב"א סי' תי"ג ליישב הסתירות. בזה, ובס' שלשלת הקבלה יש אריכות גדול בעניני כשוף ושדים ויען כי הוא ספר מצוי לא העתקתי דבריו:

שם) חקת עולם לדורתם ובת"כ לבית עולמים, וכ' בנובי"ת או"ח סי' פ"ז דמפסוק זה דרשינן בזבחים (ק"ו:) למעוטי כרת מאותן שהקדישם בשעת היתר הבמות והקריבם בשעת איסור במות, ושלא תאמר דמיעוט זה רק במשכן ושילה דאף שנאסרו במות מ"מ עתיד שיותרו, אבל בבית עולמים שלעולם לא יהי' היתר בבמות יהי' חייב כרת אפי' על אותן שהקדיש בשעת היתר, קמ"ל חקת עולם אפי' בבית עולמים אין כרת, וממילא איצטריך לדורתם על גוף המצוה שתהי' נוהג לדורות, דאי לא לדורתם הוי מקמינן חקת עולם על גוף המצות, ול"ה ידעינן למעוטי כרת אפי' בבית עולמים, ועמ"ש בדבריו בכל"ח במדבר בקונטרס מיד ולדורות אות י"ב:

פסוק ח

ואליהם תאמר, עי' ס' תוספת ברכה דלא מצינו דוגמתו וגם מיותר, ובספרו מקור ברוך דף תרס"ג כ', דבסנהד' (כ"א:) מפני מה לא נתגלו טעמי תורה שבשני דברים נתגלו ונכשל שלמה, לא ירבה סוסים ולא ישוב העם מצרימה, ולא ירבה נשים ולא יסירו לבבו, ובשבת (י"א.) אני אקרא ולא אטה, ורש"י ע"ז (ל"ה.), אבל היכי דלא מגלה טעמא בדלי מינייי כולי עלמא, וכאן אמר ה' למשה טעם שחוטי חוץ למאן לא יזבחו עוד לשעירים, ואפשר יאמרו שהם בטוחים ותקיפים שלא יזבחו לע"ז וא"צ לגדר וסייג, וממילא יאמרו דלא חל עליהם איסור שחוטי חוץ, ולכן אמר ה' למשה אע"פ שאליך אני מגלה הסוד משחיטת חוץ למען כו', אבל ואליהם תאמר רק הדין לבדו ובלא טעמו שהוא מסייג וגדר, ועמש"ל בפ' שמיני (קל"ה:), ותזריע (ק"נ.):

פסוק י

דם, עי' קובץ שערי תורה סי' י"ב ומ"ה בשם הגה"ק מסשעכאנאוו ז"ל, בדם למה אין שיעורו ברביעית, ותי' דאפקי' בל' אכילה לא יאכל דם, וביבמות (קי"ד:) אי' בהדי' אבל דם עד דאיכא רביעית אימא לא, ועשו"ת בנין ציון סי' מ"ט, ויש מחלקים בין דם קרוש לצלול, וצ"ע שלא הביא מכריתות (ד':) ואין מצרפין ואף דם וכו' ורש"י לצרף דם לבשר, וידוע דב' דברים שאינם שווין בשיעורה אין מצטרפים, וע"כ דגם דם בכזית: ובענין דם

שבשלו עי' ס' עט סופר כלל ק"ג, ולעיל בפ' צו (דף צ"ו:). בזה, וע"ע יפה תואר ויקרא פ' ד' סי' א', ובס' חלקת יואב תנינא סי' ז', ורמב"ן וספורני מה שאסרה תורה דם דשוכן עלי' אד רוחני המרכיב גוף ונפש ול"צ עיכול כשאר הנאכלין ע"ש, וחזינן במאכל איסור שנבלע בבע"ח ונתעכל פקע איסור ממנו מה"ת, כמו חלב שבקיבה מותרת עם בשר דע"י עיכול נעשה כבריה חדשה, רק שנשאר בו איסור דרבנן בתוס' מנחות (ס"ט.) ד"ה דבלע, ובכורות (ז':) ד"ה דג, ולפ"ז גם דם שמלחו ובישלו דטבע המלח ששורף הדם, כר"ן פכ"ה במילחא גלליניתא דמותר לאכול מלח שבלע דם, וכן בדם טבעו כן, ושי' רש"י ע"ז (ל"ג.) דגם יין המליח שרפו ובתוס' חלקו, אבל בדם הכל מודים שנשרף בהמלח והמלח או האור פועל בו שמחלק האד הרוחני שבו ובזה נפשט מעליו צורת דם, וזה הטעם דדם שבשלו מותר מה"ת דנשתנה ע"ש אריכות - וברש"י כאן עי' יעיר קנו על מס' קנים פ"א מ"א, וברמב"ן עי' הג' מיימוני פ"ח מתשובה, וי"ב דרשות למהר"י מינץ דרוש ב': ובפ' ראה (י"ב כ"ה) כ' לא תאכלנה למען ייטב לך ולבניך אחריך, ואי' בשם ר"ר יהונתן"ל שהשיב לאחד למה בדם כ' למען ייטב לך ולבניך, דדם אסור שמטמטם הלב, ומשפיע אכזריות באדם, ואכזריות כידוע עובר בירושה מאבות לבנים, וזה"פ לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך, כדי שבניך יהי' טובים בלי מדות רעות הטבעיית.

פסוק יג

כיסוי דם החינוך מ' קפ"ז כ' הטעם שנפש תלוי' בדם וראוי לכסות הנפש טרם נאכל הבשר, כי אכזריות לאכול בשר והנפש נשפך לפנינו, ובבהמה ניתן לקרבן לכפר על נפשותינו, עוד כ' בס' כנסת ישראל די"ל רק לחיה ועוף דניזונים מגזל רבים יעשה לצורך רבים לזבל הארץ, כיומא פ"ה מ"ו ויוצאין באמת המים למכור לגננים ועי' ס' יראים סי' קל"ט, וברשב"ם וכלי יקר כ' טעם דשמא יאכל הדם, אבל אחר כיסוי לא יהי' ראוי לאכילה, ויהי' מזה ראי' שמצינו מצות ואזהרות שנאמרו בתורה, מפאת סיג ומחשש שלא יבא לידי תקלה, ועמש"ל בפ' צו (דף פ"ב:) ובס' פתח הדעת בהסכמות הכל"ח, על יו"ד ה' מליחה, ועי' כריתות (ד':) כיון דנתכסה הדם שוב נחשב אינו ראוי לאכילה והאוכלו הוי כעפרא בעלמא ע"ש, ברש"י, ולכאורה טעם זה שייך גם בבהמה, אך לפמ"ש בגמ' ות"כ צו טעם דחלב. חיה מותר, דאינה קריבה למזבח, ועתו"ס חולין (צ"ב:) ד"ה אמר, ועיקר איסור דם מבואר בפסוק הקודם דהוא משום דהוקדש להקרבה ומזבח, ולכן כיון דחיה ועוף בכלל אין קריבין למזבח, (זולת תורים ובני יונה מין מצוי) יש בהם חשש שיבואו לאכול דמים, וכמו חלב חיה, ולכן הוצרכו לכסות להרחיק מחשש זה, משא"כ דם בהמה דכ' למעלה כי הנפש הבשר בדם הוא ואני נתתי לכם על המזבח

לכפר ע"כ אמרתי לבנ"י כל נפש מכם ל"ת דם, א"כ בלא"ה אין חשש שמא יאכלו דבדילי מיני (עי' גיטין נ"ג: וחולין קט"ז:) ול"צ לכסות מחשש כילה, (ועי' לקח טוב בהוספות לכלל ח' ותורה תמימה אות נ"ג) - ואין להקשות לרשב"ם וכל"י מחולין (פ"ט.) אי מכסין בעפר עיר הנידחת ולהנ"ל גם בזה העפר ימנע מאכול דם, ואולי זה תי' הש"ס כל כמה דמכתת מעלי לה לכסוי, ובחולין (פ"ח.) פלוג' ר"י ורבנן אי צריך לכסות כל הדם י"ל פלוגתיי', אי הטעם כנ"ל, ועי' בזה בס' מאה שערים שער ל"ט - ובמנ"ח כ' אם בישל הדם או מלחו כיון דיצא מתורת דם פטור מלכסות ע"ש, ועי' משבצות סי' ק' סק"א ד"ה והנה וז"ל כל שנשאר מראה אדמומית חייב בכיסוי, אלמא מדרבנן עכ"פ חזותא מילתא עש"ה - ועט"ז או"ח סי' תצ"ח סקט"ו אי מותר לכסות בעפר חם, ובמנ"ח כ' דיבשל הדם כ"ק ונתבטל מתורת דם, ועי' חוו"ד סי' ק"ה סק"כ - ובמטה אפרים סי' תר"ה ס"ח נהגו השוחטים כשיבואו לאיש נכבד מכבדים אותו במצות כיסוי אחר שחיטת הכפרות ומברך, ובתבו"ש סי' כ"ח סקי"ד מפקפק בזה דבחולין (פ"ז.) ושפך וכיסה מי ששפך יכסה, והעלה דרק אינו רשאי לכסות ע"י אחר בדרך שליחות אבל בדרך כיבוד שרי, ובכרו"פ שם הכריע להיפך דבשליחות רשאי דשליח של אדם כמותו, ונחשב כאלו השוחט בעצמו כיסה ובכיבוד אסור וכ"כ בבינת אדם שם, וע"מ שכתבתי בזה הרבה בפרד"י פ' לך (ק"ג. ושמות ל"ו.):

פסוק יד

הנפש עי' יפ"ת ויקרא פ"ד סי' כ', ושיורי המדות על ס' המדות שער הבטחון פ"י:

שם) יציד בע"ז (י"ח.) ובדרך חטאים לא עמד בקנגיון ופרש"י צידת חיות, עמ"ש בעניני צידה אי מותר לאדם בפרד"י ח"א (דף קפ"ג:) ע"ש חדשות, וע"ע בח"ב (רמ"ז: ושס"א.):

שם) אוה"ח דמו בנפשו פי' במקום נפשו ומהמוסר לנהוג בו כבוד כדרך שצוה ה' לקבור אדם, עי' ס' בית האוצר ח"א (דף כ"א:) שהוכיח מזה דכ"ש שיוצרך עבד קבורה אפי' א"נ דלא הוי בכלל אדם, ועי' ירושלמי נזיר פ"ז ה"א ובתרגום שני (ח' כ"ד) מבואר דבעכו"ם ליכא חיוב קבורה, דאסתר לא קברה להמן, והא איכא לא תלין, ורק דהמן נמכר לעבד למרדכי ובעבד יש חיוב קבורה, ועי' קוי אור, ומ"ש בפרד"י בשלח (קט"ו.):

פסוק טו

רש"י בבית הבליעה, אינה מטמאה לא בתוך מעי' ולא בתוך הפה אלא בבית הבליעה, ואם טבל אחר בליעתו אע"פ שעדיין במעי' שלא נתעכל עלתה לו טבילה:

שם) רשב"ם כל נפש כו' לרבות קטן שג"כ מטמא אותו בבית הבלוע, עי' כל"ח אמור (דף צ"ב:) שכ' שלא מצא לא בש"ס ות"כ דבר זה עש"ה, ומצאתי בקובץ אור תורה תרצ"ד סי' י"ט שכ' בפשט רשב"ם, דמצינו במקום שהותרה נבלה לאכול גם טמאה הותרה גבי

מליקה, ולכהן הותרה באכילה וגם איננה מטמא בבית הבלוע, וקטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו, והוי נבלה אצלו היתר וסד"א דגם אינו מטמא לכן פרט דאף קטן יטמא - עי"ל בנדה (מ"ד.)קטן דטמא בטומאת מת, מהא דכ' ועל הנפשות אשר שם, וכ"ה בערכין (ג'.) וער"מ פ"א הי"ד מטומאת המת, א' גדול וא' קטן מתטמאין בכל הטומאות אפי' בטומאת מת שנ' בה איש, אעפ"כ קטן ג"כ מיטמא שנ' ועל כל הנפשות אשר הי' שם, וק' באמת מנא ידעי' לטומאת נבלה שאין לנו לימוד ע"ז דאין למדין מטומאת מת החמורה כמובן, לכך פי' רשב"ם מדכ' בהאי קרא וכל נפש אשר תאכל נבלה, ומדכ' נפש בא לרבות קטן:

פרק יח

פסוק ב

דבר בהגהות רצ"ח ברכות (י"ד:) בערבית, דבר אל בנ"י ואמרת אליהם אני ה"א, וברשב"א הק' הא כל פסוקי דלא פסקו משה אנן לא פסקינן, ועשו"ת תפארת צבי סי' י"ד, וביד המלך ה' ק"ש כ' דפסוק זה הוא מקרא שלם בפ' אחרי, וא"כ אין לו ענין להנך דלא פסקי משה כיון דמשה עצמו פסקה במקום אחר וזה מעליותא של שמעתתא וכו' עש"ה, ועמג"א סי' נ"א סק"ט, רפ"ב א', ותכ"ב ח, ועמ"ש בזה בפרד"י ח"ב במלואים (דף ת"י:) ושם בהערות מאדמו"ר מגור שליט"א אות מ"ח - וכיד המלך כ' ג"כ בחת"ס או"ח סי' י' ועי' ח"ס יו"ד סי' ר"ס, ולא הזכיר מטורי אבן ר"ה דל"א ד"ה עד, (ומ"ש החת"ס יו"ד סי' ק"ח ע"ד הטו"ז דלא יתחיל דאסור להתחיל עשו"ת עבודת הגרשוני סי' י"ג), וגם י"ל דבני מערבא לא ס"ל הך דכ"פ דלא פסק משה לא פסקינן. ועי' חוות יאיר סי' קצ"ב אות ל"ז, ועי' נדרים (ל"ח) ובראש:

פסוק ג

כמעשה ארץ מצרים לא תעשו, אין הכוונה על עבירות שכ' בפירוש להלן, רק גם פעולות של רשות ג"כ לא תעשו כגוים ממצרים וכנען, ולא תאכלו כגוים ולא תיישנו כהם ועי' שפ"א ש' תרל"ה - אם אינם יודעים איך להתנהג הבט למעשה מצרים וכנען ועשה ההיפך, וכ' לך מנגד לאיש כסיל ובל ידעת שפת שקר (משלי י"ד ז'), אם בל ידעת שפת שקר ואינך יודע להבחין בין טוב לרע לך מנגד איש כסיל, וברש"י כאן אין לך אומה מקולקלת יותר מן האומות שדרו בה ישראל ארמ"צ וכנען, וכ' בהגדת ריח דודאים לזקיני הגאון מלאסק ז"ל (דף ל"ו:) שתמוה הכי לפי שישבו בארץ ישראל מקולקלים ביותר, ונ' דבתהלים (י"ב ט') סביב רשעים יתהלכון, שסט"א רוצה להדביק בקדושה לינק ממנה, ולכן ישראל מטמא במת יותר משאר או"ה כיבמות (ס"א:), ולכן במקום שישראל שורין

שם רוצה הסט"א להאחד, ויען שבישראל אינה יכולה להאחז כלל לפי שקדושים המה, מתדבקים בהאומות אשר ישראל שורין שם, ולמדים מישראל קצת מצות ומע"ט, ועי"ז קונים מעט קדושה ובהם מתדבק הסט"א ועי"ז הם מקולקלים ביותר ע"ש דברים יקרים, ועמ"ש בפרד"י תולדות (קצ"ט.) ובס' פרי חיים ונדפסו דבריו בקובץ המגיד ש"ז ח"ו: והרר"י ביעזונסקי מראדום כ' לי להקשות מה כמעשה "ארץ" וגו' וכי הארץ עושה ולמה אינו אומר אנשי ארץ וכתרגום, ונראה דאצל הכתוב אינם חשובים כברואים אלא כאלו הם גוש ארץ חי, והם כעכבר שחציו מאדמה (סנהד' צ"א.) וכרמש שהוא מן האדמה, ובבראשית (א' כ"ו) וירדו וגו' ובכל הארץ פי' מפו' מלשון ירידה שמתגלגל ויורד להיות חלק הארץ היינו דומם, וכן כוונת התרגם עמא דארעא, עם של הארץ שהם כמוה, וכמו שבו לכם פה עם החמור (וירא כ"ב ה') דומה לחמור ובת"כ כמעשה אמ"צ וכו' יכול לא יבנו בנינים כו' מבואר דעיקר הקפידא רק על מעשים מכוערים שהם עושים, וכ"כ ב"י יו"ד סי' קע"ח בשם מהרי"ק, וצ"ע מסנהד' (צ"ב:) שאין בכל הני משום פריצות, ובב"י שם דהדבר מסור לחכמים, ומטעם זה התירו לקרוב למלכות ללבוש בגדיהם, ובאמת הוא בתוס' ב"ק (פ"ג.) ד"ה התירו, וכ"כ ברמ"א שם דרק בדבר שעושים לשם פריצות וכו', ועי' סנהד' (ל"ט:) כמקולקלין שבהן עושין: וגם אי' שאע"פ שיש התנצלות להנהגה מקולקלת מפני הגידול בארץ מקולקלת, וכמ"ש בתהלים (ק"ו ל"ה) ויתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם, וכן הרבה שכנים רעים עושים (סוטה ז'., ופסחים קי"ב:) אל תדיר בעיר שכנציב שאנשים אנשי לצון, וכן אזלת לקרתא הלך בנימוסי', (ב"ר פמ"ח ושמות פמ"ז), ובא לומר שלא יתנצלו על הנהגה המקולקלת שלהם בהרגל במנהגי המקום שהולכים משם, אעפ"כ תהי' זהירים. ומצינו לשון "אשר" מורה על סבת הדבר, (וישב ל"ט ט') ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך "באשר" את אשתו, יען כי את אשתו, ושם פכ"ג "אשר" ה' אתו, יען כי ה' אתו - ובס' אביר הרועים אות רכ"א הביא מאב"נ ז"ל, שהביא תשובות הרשב"א ח"ד בלאו דלא ילבש גבר דאם הראשון עשה להתדמות לנשים אף דהבאים אחריו אינם מתכוונים רק להתדמותאליו מ"מ כולם נידונין ע"פ כוונת הראשון, וגם כ' שם שחלילה לקרות לתורה יעמוד כהן יעמוד לוי ורק בשם, וכרש"י סנהד' (ע"ד:) אפי' על ערקתא דמסאני יהרג ועל יעבור דרק מנהג, וע"ע בתשובותיו אבני נזר חו"מ סי' ק"ג והביאותי בפ' קדושים (כ' כ"ו):

פסוק ד

את משפטי ערש"י ורמב"ן דברים שאלו לא נכתבו הדין הי' שכותבין, כגון גזלות ועריות וע"ז וש"ד וקללות השם. ובפסוק ו' כ' והנה העריות מכלל החוקים דברים שהם גזרות

המלך וכו', וצ"ע דלעיל חשוב עריות ממשפטים שכליים, ובאמת ד' רמב"ן ראשונים, הם גמ' יומא (ס"ז:), ובת' פרקים לר"מ פ"ו חשיב ג"כ עריות מכלל חוקים, וכבר תמה בזה הגרי"פ בגליון שם, וכ' שמ"ש מהרש"א ביומא דין הוא שיכתבו ר"ל לפי שהם מצות בני נח. א"ש קצת עש"ה, ור"ל דאינו מן המצות השכליית רק מה שגם ב"נ נצטוו ומצאתי בס' איי הים סוכה (נ"ב.) שחילק בין עריות דא"א דהוי משכליית, וכעירובין (ק':) אלמלא לא נתנה תורה היינו למדין גזל מנמלה ועריות מיונה, אבל עריות דערוה זה לא הוי משכליית, כחז"ל בהעלותך (י"א י') בוכה למשפחותיו על עסקי עריות, ורמב"ן בפ"ו כ' מקודם ואין לאדם נשואים הגונים כמו שישא את בתו לבנו וינחילם בנחלתו וכו', הרי דזה לא הוי משכליים, וע"ל בקדשים (י"ט י"ט) ובס' אהבת אברהם סי' ז':

שם) ללכת בהם, בהם פורט יותר מבם, כי מורה שיתפשט בכולו, תוה"מ ואיה"ש סי' תקצ"ה - וי"ל לא לעמוד במקום אחד בתורה, עמידה היא ירידה ולכן נאמר דור שבן דוד בא זקנים יעמדו בפני נערים (סנהד' צ"ז:), הזקנים יעמדו במקום אחד, במדרגה אחת עם הנערים, ועי' בכ"ס:

פסוק ה

ושמרתם, ובעקב (ז' י"ב) ושמרתם ועשיתם, ודרשו חז"ל ושמרתם זה משנה ועשיתם זה מעשה, אף כי העיון מוצאו מן השכל, והמעשה מן החומר, וגם העיון מלמד לאדם איך לעשות, ומעלת הרב גדול מתלמוד, אמנם בקדימת הזמן מעשה קודמת, ואם לא יתרגל לעשות לא יבא אל העיון, כמו אם לא יחרוש ולא יזרע תשאר סגולתה אך בכח ולא בפועל, ולכן נקרא "אדם", שסגולת אדם דומה לסגלת אדמה להוציא סגולותיה מכח אל הפועל ע"י מעשה, וכן בכל האומנות חיט נגר סנדלר וסופר, בראשונה ירגיל ידיו לחתוך לחפור ולכתוב בלי שום רעיון ויופי והידור, ואח"כ בא הרעיון לעשות ביופי, וכן תמיד המעשה תחזק הרעיון, והרעיון יהדר הפעולה, וכן במדות צריך להרגיל עצמו לעשות אף כי לא יבין הטעמים, ובהרגל יתעורר בלבו לדעת הכוונה, ומן החשק יעלה אל הכוונה יותר גבוה, וז"פ באבות פ"ג מ"ט כל שמעשיו מרובים מחכמתו שהתחיל במעשה ועי"ז נתחכם, אז חכמתו מתקיימת, שגדול תלמוד שמביא לידי מעשה יותר מעילה, וכל שחכמתו מרובה ממעשיו, כי הקדים בשכלו לבקר על טעמו אין חכמתו מתקיימת, כי קרוב הדבר שלא יבין הטעם וימנע מעשייתה, וחכמתו תשאר ריקם, וזה הי' הקדמת נעשה לנשמע:

שם) וחי בהם, בעת שהוא חי, בילדותו, ולא כאותם אנשים שנעשים חרדים במצות בזקנה קודם המיתה, והגה"ק מקאצק ז"ל אמר וחי בהם המצות יעשה עם חיות, ולא

מצות אנשים מלומדה - וגם אף דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא אבל לשמור סייגים ותקנות יש שכר (עפרד"י ח"א פ"ג, קל"ד. ור':, ובח"ב רנ"ד: וד"ש. ועוד), וזה מרמז ושמרתם הדברים אשר יעשה "האדם" האדם הוא איש גדול הדור, אז וחי בהם, ויהי' לו שכר בהאי עלמא: ובזהר תרומה (קנ"ח: ותצא רע"ט.) אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עלי', וגם אי' כאן ויומא (פ"ה: וחגיגה י':) וחי בהם ולא שימות בהם, ולכאורה סתרו אהדדי, והתירץ דלכאו' למה מתו נדב ואביהו בהתקרבתם לפני ה', וי"ל בכל המצות צריך לעשותם בכלות הנפש דכ' כלתה נפשי (תהלים פ"ד ג'), ורק ה' ברוב רחמיו בזכות המצוה משיב הנפש, והוא בבחי' אור החוזר, אבל בני אהרן הקריבו אש זרה, והם עשו בכלות נפש, ממילא לא שב נפשם, מחמת שלא הי' מצוה, וא"ש הנ"ל דלעולם חייב למסור נפשו בשביל תוה"ק, אבל הבטיח ה' שיחזיר החיות, וזה וחי בהם ולא שימות בהם, היינו שישאר נפשו בזכות תורה ומצוה שלא תצא נפשו כמו נו"א ובבכור שור מגילה (ל"ב.) כ' אהא דאי' שם הקורא בלא נעימה כו' משפטים לא יחי' בהם, מתקיף אביי כו', וק' איך ס"ד דר"י דהא שפיר פריך לי' אביי, וי"ל דידוע דכוונת תורה ומצות הוא הנשמה והחיות שבאותה תורה ומצות, וכ' המפו' דהקול ונעימה בתורה ותפלה מעורר הכוונה וכן הנענוע (עפרד"י בראשית ל"ד.), והיינו דאר"י הקורא בלא נעימה, שעי"ז אינו מכוון כראוי עלי' הכ' אומר משפטים בל יחיה, פי' אין חיותבאותן משפטים, ואין כוונת ר"י דבל יחי' קאי על הקוראים בלא נעימה רק על המשפטים, וזה נ"ל פשט הכ' אלה המצות וגו' וחי בהם, דבשבועות (כ"ו.) האדם בשבועה פרט לאנוס, פרש"י לשון האדם מורה על הכוונה שיהי' לבו עליו, וזה הפי' אלה המצות אשר יעשה האדם, פי' שלבו עליו ועושה בכוונה ואז וחי בהם פי' שיהי' חיות באותן המצות וערמב"ן מי שעובד ע"מ לקבל פרס בעוה"ז יקבל, ומי שעובד עמלק"פ בעה"ב יקבל בעוה"ב, ועשו"ת כתב סופר יו"ד סי' קכ"ט שתי' בזה מד' קהלת בפ' אוהב כסף לא ישבע כסף (ה' ט'), מי שאינו עושה מצות הקבוע לדורות כגון כתיבת ס"ת ובנין בהכ"נ הבל, ותמוה, ורק מי שעובד עמלק"פ בעוה"ז אינו עושה מצוה לדורות דמה לו בכך לדורות, אבל מי שיודע שעה"ז הבל ועיקר עוה"ב עושה ג"כ מצוה לדורות, ומי שאינו עושה כן הוי הבל ע"ש עוד, ועי' במשניות ווילנא מכות פ"ג מט"ו בלקוטים שם בשם ש"ל, ובשו"ת כנף רננה יו"ד ח"א סי' נ"ב, ובהקדמה לפרד"י ח"ב דף מ"ו - עי"ל דבכל מצוה נברא מלאך מליץ יושר, וברמב"ן תשא (ל"ג כ') כי לא יראני האדם ואי זה מלאך, א"כ י"ל אשר יעשה האדם וחי בהם, אשר יעשה נמשך גם על "וחי בהם" והכוונה שיעשה האדם במצות אדם חי, זה מלאך מליץ טוב, עי' בזה בשפת אמת בלקוטים,

ופתחי שערים אחרי ופרד"י שמות (ד':). ובירושלמי תענית פ"ד ה"ה וחי בהם אין מאור עיניו של אדם חוזר אלא לאחר מ' יום, והפי' שנתן טעם מה שלא קבעו תענית י"ז בתמוז יום ולילה כמו בת"ב, משום דתענית ממעט מאור עינים ואינו חוזר אלא לאחר מ' יום, ובת"ב צריך להתענות מעל"ע, לכן לא גזרו זה בתוך מ' יום פעמים: ובתורת משה הק' למ"ש ביומא (פ"ה:), שפק"נ דוחה הכל ואין לך דבר שעומד בפני פק"נ, ובפסחים (כ"ה:) ונפסק ביו"ד סי' קנ"ו דבע"ז ג"ע ושפ"ד יהרג ואל יעבור, ותמוה הלא וחי בהם שממנו למדו חז"ל שאין דבר שעומד בפני פק"נ כ' גבי עריות, וכי נאמר בעריות איפכא וסיים שמצוה ליישבו, ובאמת כבר עמד ע"ז מורו בפנים יפות כאן, ותי' דתד"ה והא כ' דכל היכי דלא עביד מעשה, כגון שהי' מקושה ועכו"ם הביאו על ערוה, אינו מחויב לעשות מעשה בסכנת נפשו להציל מן העבירה, והיינו דכ' אשר יעשה האדם וחי בהם, ודייקינן מיני' ולא שימות, דאינו מחויב לעשות מעשה בסכנת נפשות אפי' בג"ע כדי להציל מן עבירה בשוא"ת, עתו"ס סנהד' (ע"ד:) ד"ה והא, וכתובות (ג':) ד"ה ולדרוש, וע"ע לקמן בפ' בהר (כ"ה ל"ו) וחי אחיך עמך: וראיתי מעשה שהגאון נצי"ב מוולאזנע ז"ל, הי' מיסב במסיבת משכילים, וספרו בשבח משכיל אחד, וכי הוא אוהב ישראל ועוד מעלות, וישאלוהו לפלס מעשיו ומעלותיו, ואמר להם אספר לכם ספור קטן וממנו תבינו דעתי על זה האיש: הי' עשיר גדול ולו בת יחידה וצנועה, והיתה חולנית והרופאים הכירו בה מחלת השחפת ר"ל. ורק רפואה אחד יש שתאכל בשר חזיר שמן, ושאלו להרב ואמר כ' וחי בהם ולא שימות בהם, ופק"נ דוחה כל איסור, וכששמעה הבת זה מפי הרב, בקשה שעכ"פ ישחטו החזיר בחליף כשר של שחיטה, והרב בהתאפקו מלשחוק הבטיח לה על זה, ואחר השחיטה בקשה להשוחט שיבדוק גם את הריאה כדין, והנה כמו להכעיס נמצא שאלה בהריאה, וביקשה לשאול את הרב השאלה, והרב לא ענה דבר, ואחר הפצרות אמר באמנה לא אדע מה להגיד, אם קרה זה השאלה בבהמה כשרה וטהורה אז אמרתי כשר, אבל עתה בזכרי כי הוא מחזיר, איך אוכל להוציא מפי המלה "כשר" עם כל הכשרות שלו מן הצד ביסודו הוא "חזיר", כן לא אוכל לחוות דעתי ולומר על המשכיל תשבחות, כי יסודו הוא "חזיר": והרה"ג ר' יצחק מרדכי ראבינאוויטש נ"י אבד"ק פלאוונא כתב לי, בחולין (י"א:) ברוב דילפי' מהורג נפש וכ"ת דבדקינן הא קא מנוול וכ"ת משום איבוד נשמה דהאי נינוולי' וכו', והק' בנובי"ת יו"ד סי' ר"י דאדרבה ע"י הניוול אנו רוצים להמית הרוצח, ואם לא ניזל בת"ר, אם לא נינוולי' ינצל הרוצח דאמרי' טריפה הרג, וי"ל דבשבת (קל"ב.) מנין לפק"נ שדוחה שבת מה מילה שאבר א' דוחה שבת ק"ו לפק"נ, והק' הג"ר גרשון חנוך ז"ל מראדזין דמה ק"ו זה, דבשלמא אם לא

ימול הי' סכנה לאבר המילה, ותורה התירה למול בשבת משים סכנת האבר ניחא הק"ו, אבל באמת אין סכנה לאבר אם לא ימול אותו, וליכא כלל ק"ו, ואמר שא"א ללמוד גמ' זו רק ע"פ דרכי החסידות שבאמת ברוחניות יש סכנה להאבר אם לא ימול אותו, וס"ל להגמ' דהרוחניות שוה לגשמיות ויכולין ללמוד מזה על זה, והג"ר חיים מבריסק ז"ל אמר על זה יישר (ועי' הקדמת אגלי טל), ורש"י בלשונו יומא (פ"ה:) מילה הוא תיקון א' מאבריו של אדם שדוחה שבת לפי שחייבין עלי' כרת לאחר זמן כך שנוי' כתוספתא עכ"ל, ואינו מובן דא"כ מה ק"ו יש, אי הטעם דיש כרת על מילה א"כ הוא פקו"נ של כל הגוף ולא הוי סכנת אבר אחד, וכן הק' בתוס' יו"כ שם, ובתוס' חולין (י"א) ד"ה אבל הק' אמאי לא ילפי' רוב מקרבנות שדוחין שבת ול"ח שמא ימצא קרבן טרפה וחלל שבת, ותי' די"ל דמספק נמי דוחה שבת משום קרבן כמו בפק"נ דלא תלכו בו אחר רוב ע"ש, וצ"ב דמה דמיון זל"ז משום דפק"נ דוחה שבת הה"ד בקרבן, ולהנ"ל א"ש דפק"נ הצלת גוף‌ובגשמיות וקרבן הצלת נשמה ברוחניות שיהי' כפרה ותיקון לנשמה, וגם בתמיד יש כפרה כמד"ר פנחס פכ"א מעולם ל"ה אדם בירושלים ובידו עון, תמיד של שחר מכפר על עבירות שבלילה, ותמיד של בין הערבים על עבירות שביום ע"ש, וגם מוספין מכפרין ברש"י פסחים (ע"ז.) ד"ה שאר, ושפיר כ' תוס' כמו להצלות הגוף בגשמיות פק"נ דוחה שבת כן להצלת כפרה נשמה ברוחניות קרבן דוחה שבת, וא"ש קו' נוב"י, ויתורץ ג"כ לשון הגמ' וכ"ת משום איבוד נשמה וכו' למה הזכיר נשמה, הא הטעם משום פק"נ דההוא ננוולי', ונשמה מה בעי הכא, ולהנ"ל ניחא, דרוצח אין לו תיקון וכפרה להנשמה רק אם מקיימין בו דין והב"ד והורגין אותו, ואם מת מעצמו, וב"ד אין הורגין אותו אין כפרה להנשמה, והוי שפיר איבוד נשמה, וזה כונת הגמ' וכ"ת משום "איבוד נשמה נינוולי', לא איבוד הגוף, דאי לא ניזל בת"ר ואין הורגין אותו ואף דל"ה איבוד הגוף, הוי איבוד נשמה דאין לו כפרה רק במיתה, ואם הורגין אותו בב"ד הוי רק איבוד הגוף ולא איבוד נשמה, וכמו פק"נ דוחה שבת ולא הולכין אחר רוב משום דהוי תיקון הגוף, כן מותר לנוול כדי להרוג הרוצח אף דלא אזלי' בת"ר כדי שיהי' תיקון להנשמה וא"ש:

פסוק ו

לא תקרבו רש"י להזהר נקבה כזכר, ובתוס' יה"כ יומא (פ"ב:) הביא ראי' מזה לשי' ר"מ, ועתי"ט סופ"ג דכריתות ד"ה והנדה מה שהק' ארש"י ורע"ב, ועי' זרע יצחק כריתות (דע"ו:) - ועי' שערי תורה ח"ב סי' ב' וכ' ול"ז, בעבד אי שיעור גדלו בי"ג שנים או בי"ב כאשה, ועתו"ס ב"ק (פ"ח.) ד"ה יהי', וזבחים ק"ג ד"ה אין, (ועמל"מ פ"י ה"ז ממלכים, ופמ"א על ב"ק, ונובי"ת חו"מ סי' י"א, ובית אפרים יו"ד סי' ס') ועי' מה שכתבתי בזה

בפ' ויקרא (א' ד'): הר"מ פכ"א ה"א מאסורי ביאה כ', הבא על הערוה או שחבק ונשק ונהנה לוקה מה"ת שנ' לא תקרבו, אבל רמב"ן בסה"מ ל"ת שנ"ג כ' דרק אסמכתא, ולשון קריבה יאמר רק על הביאה, וגם הביא ראי' משבת (י"ג:) ברוך המקום שהרגו שלא נשא פנים לתורה שנ' ואל אשה נדה לא תקרב, ואי קירוב איסור דאו' הול"ל שעבר על דברי תורה: דנשיאת פנים שייך רק על נדר וסייג ע"ש, ובאדר"נ ופ"ב איזהו סייג כו' שעשתה תורה, יכול יחבקנה ת"ל לא תקרב הרי דקירוב בשר רק מסייג ואעפ"כ הוא איסור מדאו', ועי' בזה בחמדת ישראל ח"ב (דף ע"ז:) ובענין דהוי לאו שבכללות, ובשאג"א סי' פ"ב, ומ"ש בדבריו בס' נחלת עזריאל חולין (ד"ב:), ובס' תוספת ברכה, ומצינו לשון תקרבו מל' הגשה, ולא קרב זא"ז (בשלח י"ד כ') - כי תקרב אל עיר להלחם (שופטים כ' י') - וגם מהוראות אישות, ואבימלך לא קרב אלי' (וידא כ' ד'), ואקרב אליה (תצא כ"ב י"ד), ואל אשה נדה לא יקרב (יחזקאל י"ח ו') ונקט לשון נקיה:

פסוק ז

אביך עי' משל"מ פ"ב ה"ב מא"ב, ומהרש"א עה"ת, וכנה"ג בנמוקי רש"י באו"ח אריכות:

פסוק ח

אשת אביך, ר"ל אמו חורגת, וגם אשת אב מאירוסין בכלל וכפרש"י סנהד' (נ"ג.) דמשעת לקיחה נקראת אשתו, דארוסה נקראת אשתו בפ' תצא (כ"ב כ"ד) בנערה המאורסה אשת רעהו, ובפ' ויצא (כ"ט כ"א) הבה את אשתי, והארכתי בזה בפרד"י ח"א (דף כ"ז. רט"ז. ושס"ז. ובח"ב קצ"ה.) ע"ש ציונים מהרבה מקומות ובס' אבני שהם מביא לפמ"ש בסוטה (ב'.) אין מזווגין אשה אלא לפי מעשיו, ורק בזיווג שני, ואשת אביו היא זווג שני לכך אמרה תורה לא תגלה כי בזה ערות אביו הוא, שזווג שני לפי מעשיו, אך קדמה יענה אם בן זה מאשתו שני' ומזנה עם אשתו ראשונה שהוא אשת אביו, וא"כ לאו ערות אביו היא דזווג ראשון אינו לפי מעשיו, אמנם בס' ילקוט האורים כ' לפמ"ש בסוטה (י'.) כל המזנה אשתו מזנות, הד"א איהו בקרא ואיתתא בבוציני (מגילה י"ב.), וזש"ה ערות אשת אביך ל"ת, דיאמרו הבריות שג"כ הוא מזנה ועי' בס' בית אהרן על כתובות (דף ק"ג.) מהג' מפינסק שליט"א, בשם שד"ח כללים אות א' אי חייבים בכבוד אשת חבר לאחר מיתת בעלה, והביא ראי' משם שאינו מחויב, דאל"כ מה צורך הי' לרבי להזהיר בניו שיזהרו בכבודה תיפוק לי' שאשת חבר היא, אכן בעיקר הספק לא ידעתי דבשבועות ל', באשת ר' הונא שבאה לפני ר"נ וקם מקמה אע"ג דלאחר מיתת ר' הונא הי' כמו שפרש"י שם.

פסוק טו

כלתך במנ"ח מ' ר"א דלאחר מיתת הבן אינו עובר משום כלתו, כי כלתו הפי' כל זמן שבנו חי, ומשום אשת בנך הוא, דעובר לאחר מיתה, וביראים סי' רכ"ד כ' להיפך דאשת

בנו מחיים דוקא דלשון אישות הוא כשהאיש קיים, וכמו באשת אביך דדריש שיש לו אישות,וכלתו מקרי לעולם אפי' לאחר מיתה, גם בקרא זנתה תמר כלתך (וישב ל"ח כ"ד), ותאמר נעמי לשתי כלותיה (רות א' ח'), אע"ג דהי' לאחר מיתת הבנים, ועי' תורה והמצוה קדושים (כ' ב') ובס' סביב ליראיו על ס' יראים שם, ולקמן בפ' קדושים בזה וביבמות (ח':) דרק בחיי', וערמב"ן, ובמדרש תלפיות (דף רמ"ב. ובפרד"י ויצא דף רכ"א:) - ואי מחויב רק על הקידושין בלבד עי' חינוך מ' ר"ו, וקומץ מנחה שם - ובתרגום רות (ד' ג') למצו בביתו, וכ"כ הב"ש אה"ע סי' א' סקנ"א בשם הגמי"י פ"ד מיבום, דרגמ"ה תיקן שלא ישאו ב' נשים רק משום קטטה, ולא משום דררא דאיסורא, וערש"י כתובות (ע"ז.) שאסור מדרבנן לישא ב' נשים, וכ"מ ברש"י בראשית (ג' ו') מב"ר פי"ט, וכ' ותתן גם לאשה שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת, משמע שבחייה לא חששה שישא אחרת עליה, ובמו"ק (ט':) דלא תמות אנתתך ולא תתנסב אנתתא אחריתא, משמע דבחיי אשתו אין לחוש לאחרת, ובכתובות (ס"ב:) ואמרו זאת אשתו וזאת זונתו, ואין לחשוב מכל הנ"ל שאיסור יש בדבר כרש"י כתו' כי אם הי' לצד תיקון עולם, ובפסחים (קי"ג.) אי נסבת תרתי נסיב תלת ע"ש הטעם, וביבמות (ס"ה.) נושא אדם כמה נשים והוא דאית לי למיזן נינהו, ועי' בזה בס' אהבת יהונתן ח"ג (דף קט"ו): ובס' דרוש שמואל הביא מפסחים (קי"ט:) לעת"ל כשיתנו הכוס ליעקב לא ירצה לברך, כי יאמר עלי נכתב ואשה אל אחותי ל"ת, וק' הלשון "עלי", וגם הול"ל להיפך אחותה של אשה לא תקרב לצרור, דהרי הי' לו מקודם הראשונה שלקח ונקראת אשתו והשני' אחותה, אלא יעקב עבד ברחל והיא נקראת אשתו ולאה נקראת אחות אשתו, דרחל הי' עיקר אשתו עקרת הבית, וזה עלי כתב ואשה אל אחותה, דלקח מקודם אחותה ואח"כ לקח את רחל שנקראת אשתו: וביבמות (ג':) ילפי' מצרור דיבום אסור בערוה ואף צרתה אסורה ביבום, וע"ש בדף ט' דרבי דריש מולקחה, ובר"מ פ"ו הי"ד מיבום כ' דצרה אסורה שנ' אשר לא יבנה את בית אחיו, שבית שאין מקצתו יכול לבנות אינה בונה אפילו מקצתו שמותרת, וע"ש ביש"ש שתמה שמביא דרשות שלא נאמר בגמ' ומה שנאמר השמיט, וכ' בתו"ת דדרך הר"מ היכי דאין נ"מ בדין, בחר דרשה פשוטה ומבוארת בטעם, ועתו"ס כריתות (ט"ו.) ד"ה ערוה, דרגיל הש"ס להסמיכו על דרשה פשוטה אף כי נדחית, ובפי' המשניות לר"מ כ' ג"כ כן, ועי' אבני מלואים סי' ל"ט ס"ג שכ' ג"כ דרש הנ"ל על הטעם דערוה פוטרת צרתה, וע"ש בהגהות מחתנו ז"ל דתמה ג"כ בזה, וע"ע בס' גן יוסף עדן דוד על יבמות שהאריך בזה:

פסוק יט

בנדת, בחינוך מ' ר"ז כ' שבנות ישראל החמירו ע"ע, וראו חכמים שחומרתן טובה וצריכה והודו לדבריהם, ועי' ס' ידי אליהו תקון פ"ו שדבר זה ק', דאיך יתכן שיהי' כל בנות ישראל או רובן מסכמת לדעת אחד ואח"כ יודו חכמים לדבריהן, ועוד דבברכות (ל"א.) חשיב לה להלכה פסוקה, משמע דעיקר הלכה לחכמים, אלא הנכון כמו שנר' מרי"ף ורא"ש נדה פ"י ה"ז שכ' אע"ג דתקנתא דרבי ליכא למיחש עוד, עבדו רבנן הרחקה יתירה ואנהיגו בנות ישראל למיעבד כר"ז, משמע דחכמים קבעו מנהג זה, ולפי שקבלו עליהם חומרא יתירה ייחסו להן ע"ש עוד, ובהל' נדה עמ"ש בפ' מצורע (ט"ו ל"ג):

פסוק כ

אשת עמיתך עי' ס' יראים סי' רט"ו וסביב ליראיו אות ד' וה', ומה שקוראים פ' עריות ביו"כ במנחה, י"ל ע"פ המשנה תענית (כ"ו:) כי לפנים הי' אותו יום, יום כפורים, חג לאומי וצעירים וצעירות היו מטיילים בגנות ופרדסים ונשתדכו ביניהם, ולמען לא יכשלו בהשתדכות קרובים האסורים קראו פ' עריות שיזכרו עם מי אסור להשתדך, אבל שחרית אין לדחות הקריאה מחובת היום עי' ס' תוספת ברכה, ומצינו מעשים מכוערים שאירעו ביום זה ביחושי אישות, ביומא (י"ט:) האידנא יומא דכיפורא ואיבעל כמה בתולות בנהרדאי, וגיטין (נ"ז. וב"מ פ"ג:) בדקו ומצאו אב ובנו שבאו על נערה מאורסה ביה"כ, ופליאה שביום קדש כזה יארע כזאת, אך להנ"ל שהי' טיול, וידוע שאין יצהר שולט רק במה שעיניו רואות (סוטה ז'.), ונמצאו אנשים גסים ופרעים פורעי חק ומוסר גם ביום קדוש כזה:

פסוק כא

ומזרעך לא תתן להעביר למלך, ועי' מגילה (כ"ה.) האומר ולא תתן לאעברה בארמיותא משתקין אותו בנזיפה, דנותן כרת לבא על הכותית ומגלה פנים בתורה שלא כהלכה, ועי' מהרש"א ותי"ט ותפארת ישראל פ"ד אות ס"ט ועי' סנהדרין (ס"ד:) בעניני מולך, והי' מדליקין אש גדולה ומוסר בנו לכהנים עובדי אש, ואח"כ נותנין הבן לאביו להעבירו באש ולאששורפו ממש אלא רק בהעברה בעלמא, ופליגי אביי ורבא אי הפערה ע"י שורת לבנים והאש מכאן ומכאן ומעבירין אותו עליו, או דהוא קופץ ברגליו משפה לשפה, וער"מ פ"ו ה"ג מעכו"ם: ובשו"ת הרשב"א ח"ד סי' י"ח שאלת, הא דכל זרעו פטור ומפורש בסמ"ג מחמת שבמיתת ב"ד מתכפרין המומתין, וזה שנתן כל זרעו למולך עשה כ"כ עבירה גדולה שאינו מתכפר לו, דנותן מקצת זרעו טועה ושוגה באותו מקצת, וחייבו מיתת ב"ד על שגגתו או על זדונו למען יתכפר לו, ונותן כל זרעו שוטה מוחלט זה, ופטור ממיתת ב"ד שהקב"ה אינו רוצה שיתכפרו עונותיו הנמרצים של שוטה זה

במיתות ב"ד, כי הרבה לפשוע וצריך למנוע ממנו התשובה, ושיהי' כלה במדוכה של גיהנם ושאול תחתית עכ"ל, ובמהרש"א סנהד' ס"ד הביאו, והא דלא חשוב התראות ספק שמא יתן אח"כ כל בניו למולך, עי' מנ"ח מ' ר"ח אות ח' דאקמינן אחזקתי', כתוספת גיטין (ל"ג.) ד"ה אפקעינהו, ועי' בזה בס' הקובץ על הר"מ פ"ו ה"ד מעכו"ם: וכומר א' שאל להמהר"ל מפראג ז"ל הא דמעביר כל בניו פטור, והשיב דמצינו עוד דין העושה כל גרנו תרומה אין תרומתו תרומה (בחלה פ"א מ"ט), והטעם דזה סימן שהוא מטורף דהתורה לא ירצה שיתן כל גרונו, והוא איש איננו מיושב, וכן אם יתן כל בניו למולך איננו מן הישוב, ומטורף כזה אין יכולין לדונו: ובחינוך כ' דאף אם חייבות בנתנה בנה למולך, ובמשנת חכמים פקפק בזה, וכן בשטמ"ק כריתות (ג'.) כ' ג"כ דאשה פטורה דכ' מזרעך ואין הבנים מתייחסים אחר האם אלא אחר האב, ועי' ערכין (ז'.) דבנים הוי ממונו של בעל, ועי' כל"ח אות ז'. ופמ"ג או"ח סי' רכ"ה באשל סק"ה, וס' סנהדרי קטנה סנהדרין (כ"ז.) ופרד"י תשא (דף שמ"ג:) – ובירושלמי סנהד' פ"ט ה"י דקפיצה בכלל מעביר הוא, ועי' ס' טוב עין במבוא (דף ט':) בזה: ראב"ע ורמב"ן כ' באש שורפו, ור"מ פ"ז ה"ז כ' דאינם בשריפה, רק מבערין אש והפסל נקרא מולך, והי' מעבירן על האש מצד זה לזה, וכ"כ רש"י, ובחזקי' שסכתו אמו בסלמנדרי' שם (ס"ג.) לא למולך הי', וערש"י ירמי' (ז' ל"א) ומה שהאריך בזה בתפארת ישראל סנהד' פ"ז מ"ז: ובסנהד' שם בן בנו ובן בתו מנין ת"ל כי מזרעו, דשם זרע כולל גם בני בנים, ובתורה תמימה העיר דבגמ' בכ"מ משמע דבן ובת כולל גם בן הבן ובן הבת, מקרא ומסברא, יבמות (ס"א: ע'.,, ויומא ס"ו: וקידושין ס"ח:) ולמ"ל כאן ריבוי על זה, וי"ל דמנהג עכו"ם להעביר למולך רק בניהם ממש, וצריך ריבוי על זה, ועמ"ש בזה בפרד"י ח"א (דף קכ"ז, ר"ל. ושכ"ח.) וח"ב (דף מ"א. ותי"ד) - ועי' תורה והמצוה קדושים סי' צ"ג: וברש"י זרע פסול מנין וכו', ועי' קידושין (ס"ו:) תד"ה ולזרעו שהק' מקידושין (ד'.) ע"ש, וברשב"א תי' דלא מקרי זרע פסול אלא פסולי קהל נתן וממזר, אבל פסולים כהונה זרעו מקרי ע"ש, ובשעה"מ פ"ו ה"ה מע"ז, וטו"ז או"ח סי' תקצ"א סק"ג, ופרשת דרכים דרוש ז' מהר"י באסן, ומהרי"ט בשניות או"ח סי' ז', ובס' גרש כרמל קדושים (כ' ג') ופמ"ג בפתיחה ח"ה אות ד': ועי' כלי חמדה דף פ"ה ע"ג המולך בנו טרפה חייב כיון דעכ"פ מעביר מזרעו למולך וכ"כ במנ"ח, ובמקלל אביו טרפה עי' קובץ קהילת יעקב סי' ל"ו, ובענין אי עשה חבירו טרפה אי חייב עי' אהל מועד שנה ג' סי' מ"ג, ופרד"י בראשית (דף ט"ו. ותשא שמ"ג:):

פסוק כג
ובכל בהמה, עי' סנהד' (נ"ד:) ומהרש"א נדרים (נ"א.), ותורה תמימה כאן, ובמנ"ח מ' ר"י בטרפה מה הדין:

פסוק כד
אל תטמאו בכל אלה, ובסנהד' (פ"א.) מאי בכל אלה אחת מכל אלה, וכ"ה כספרי ס"פ תצא (כ"ה ט"ז) כי תועבת ה' כל עושה אלה, ובמכות (כ"ד.) עושה אלה לא ימוט לעולם (תהלים ט"ו ה') ובשוחר טוב שם. ובירושלמי קידושין פ"א ה"ט כל העושה מצוה אחת מטיבין לו, מי שיחד לו מצוה א' להחזיק ולעסיק בה בתמידות, ובמכילתא בשלח כל המקבל מצוה א' באמונה שורה עליו רוה"ק, ובפהמ"ש לר"מ סוף מכות, כשקיים מצוה מתרי"ג מצות כראוי וכהוגן לשמה זכה לעוה"ב, ובס' האמונות והדעות לר"ס גאון מאמר זכות וחובה, כל מי שמיחד לו מצוה א' להתחזק בה נקרא עובד ה', ובעקרים פכ"ט מאמר ג' מצוה א' תספיק לתת השלמות כראוי, ועי' תורה תמימה אות ע"ד, ובאוה"ח מצות סגולות, עפרד"י תשא (דף שכ"א:):

פסוק כה
ותקיא רמב"ן א"י אינה, מקיימת עוברי עבירה עפרד"י לך (ע"ו: ובשלח קכ"ג:):

פסוק כח
ולא תקיא פענח רזא, כלומר בתמי' וכי לא תקיא בטומאכם. ד"א שאל תדמו שתקיא אתכם כאשר קאה את הגוי, דהיינו שלא יהי' לכם רק עונש זה שתגלו, כי כל וגו' שמיועדים אתם לעונשים אחרים גדולים זולת הקיאה, וכן בקדושים (י"ט י"ז) ולא תשא, ביאורו הוכח וגו' למען לא תשא עליו חטא, ועי' מור וקציעה סי' רכ"ד והגהות רצ"ח ברכות נ"ז: וגם אם איש מחזיק בביתו יתום והוא כבן בית, ואם אינו הולך בדרך הישר אז יגרשוהו מביתו, אבל בנו שיחטא אז יכהו ויכריחו שישמע לקולו. וזה המשך כמעשה ארמ"צ וגו' לא תעשו ותקיא, ולא תאמרו כי גם אתם אם תחטאו לא אענוש אתכם רק בגלות לבד. לזה אמר ולא תקיא ר"ל לא יהי' די במה שתקיא כי עוד אענשכם בעונש חמור יותר ונכרתו וכו'. ובהכרח ושמרתם לבלתי עשות מחוקות התועבות ולא תטמאו בהם, פע"ר ועי' ס' שער בת רבים: ובשופטים (י"ז ט"ז) ולא ישוב את העם מצרימה, ושם (כ' ח') ולא ימס את לבב אחיו, וקדושים (י"ט י"ז) ולא תשא עליו חטא, ואתחנן (ד' ב') לא תוסיפו ולא תגרעו. ע"ד הלשון כל המוסיף גורע (סנהד' כ"ט): ובדברי שאול כ' ולא תקיא הארץ אתכם, ובקדושים (כ' כ"ב) ולא תקיא אתכם הארץ, י"ל עפמ"ש דא"י אינה יכולה לקיים עוברי עבירה, וכאן שכ' ולא תעשו מכל התועבות האלה, ועל זה אמר שאם תעשו, הארץ א"י לקיים ומוכרחת להקיא, ואמרו ולא תקיא הארץ, כי הארץ

מוכרחת להקיא יהי' מי שיהי', כל עוברי עבירה והקדים הנושא להנשוא, אבל שם כ' ושמרתם את כל חקתי, ועז"א שעי"ז לא תקיא אתכם הארץ, וא"כ העיקר קאי על תיבת אתכם שעי"ז שתעשו ותשמרו יהי' השכר לכם, שלא תקיא הארץ אתכם לכך הקדים אתכם לארץ, אבל כאן עיקר הוא שהארץ תקיא אתכם. אבל התם העיקר שלא תקיא הארץ והוא דק שכלי: ומה שהוסיף כאן עונש כרת דמיירי באזהרת ל"ת. ובקדושים מיירי בעשיית טוב כמ"ש ושמרתם את כל חקתי, ומבטיח להם בעד זה לא תקיא אתכם הארץ, ולא שייך לומר כי בעד זה לא תענש בכרת כי אין זה סגנון הלשון:

פסוק כט

ונכרתו וההפרש בין כרת למיתה ביד"ש ובין כרת לעירי, עתו"ס שבת (כ"ה:) ד"ה כרת ויבמות (ב'.) ד"ה אשת, ועונש כרת יש בעוה"ז שמת בחטאו ובעוה"ב בסנהד' (ס"ד: וצ':). ובר"מ פ"ה ה"א מתשובה, והכלל כי נפש האדם חלק ה' א"א להתבטל לגמרי כי אם שבים ליסודם, אלא ענין כרת שאינה מגיעה למעלה הראשונה וכו', ועי' בזה בפמ"ג בפתיחה כוללת ח"ג אות י"ח, וס' לב דוד חיד"א פרק ד' שהאריך בזה: ומצינו ג' לשונות, א'. ונכרת האיש ההוא (בשמן המשחה וקטרת ושחיטת חוץ והקטרה בחוץ ועוד), ב'. ונכרתו הנפשות (מילה חמץ עריות ועוד), ג'. הכרת תכרת הנפש ההוא. הכרת בעה"ז תכרת לעה"ב (בשבועות י"ג.) והענין, א'. חטאים שרק הגוף נכרת קודם ס' שנה (כמו"ק כ"ח.) ולאחר מותו אינו יורד לגיהנם, ויש לו חלק לעוה"ב ויקום לתחיית המתים, והיינו אוכל חלב וכו', והוא צדיק אלא יצרו הכשילו בעבירה – ב'. דגוף יהי' בריא כמ"ש (תהלים ע"ג ד') כי אין חרצובות למותם, וכ' (קהלת ז' ט"ו) ויש רשע מאריך ברעתו, וחי כל שנותיו בטוב כמ"ש (דברים ז' י') וישלם לשונאיו אל פניו להאבידו והם רשעים גמורים שעונותיהם מרובים מזכיותיהם גופן כלה וכו' (ר"ה י"ז.) – ג'. עבירות חמורים שהגוף והנשמה יכרתו, הגוף מעה"ז ונשמה מעה"ב ותחה"מ, וכנגד כרת גוף אמר ונכרת מקרב עמו. ונגד כרת נשמה אמר ונכרתו הנפשות וזה רק בע"ז ומגדף. עי' רמב"ן ור' בחיי, וס' הברית ח"ב מאמר ח', ובפרד"י וארא (מ"ה. ובא פ'. ותשא שכ"א:) כתבתי בזה הרבה, ועי' בכל"ח אריכות – ויש הבדל בין כרת ובין אבדון, שהאובד מתבקש ונמצא והוא רק שינוי מקומות, תוה"מ אמור סי' ק"פ ואיה"ש סי' תקמ"ז, ועי' שיח יצחק יומא ע"ב, וס' אהבת יהונתן:

פסוק ל

ושמרתם עי' הקדמת הרמב"ם לסדר זרעים חלק הרביעי:

פרק יט

פסוק ב

דבר אל כל עדת בנ"י. רש"י מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל, הקדושה נוכל לזכות אם מבטל עצמו לכלל ישראל והוא אחד עמהם, כשיש "הקהל" יוכל להיות קדושים תהי', אם הוא "כל עדת" כשהעדה כולה כאיש אחד יוכל להיות קדושים אני. ועי' תורת משה, ושפת אמת ש' תרל"א, תרמ"ג ותרמ"ט – וגם התורה תובע מאדם לא לברוח מאנשים ולהיות בדד, רק להיות בין אנשים ולהיות "בהקהל" ואעפ"כ להתנהג בקדושה, ועי' במאור ושמש כאן, ופרד"י ח"ב (דף מ"ב. ורנ"ט.) - ובשבת (י"ד:) בשעה שתיקן שלמה עירובין ונטילת ידים יצתה ב"ק ואמרה, בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני (משלי כ"ג ט"ו), והרבי מקאצק ז"ל פי' להיות מעורב עם העולם "עירובין", ואעפ"כ יהי' הידים לקוחין מהעולם "נט"י" – וגם לא לבד בביתו יהי' קדוש, ובחוץ יתבייש עם יהדות, כמו שהמשכילים יאמרו "היה יהודי באהלך ואדם בצאתך", לא! רק "בהקהל" גם בחוצות, בין אנשים מכיריו ושלא מכיריו, לא תתבייש עם יהודית - ואף שבין ישראל יש יחידים ממדרגה נמוכה, אבל כל עם ישראל בכללות נראה גדולתם ומדרגתם הגדולה, שהוא מוסגר בין העמים, ובהשקפה לכלל ישראל, יאבדו בהם היחידים הגרועים עם מעלותיהם הפחותים, קדושים תהי', ישראל עם קדוש, אם תביט עליהם בכללות, בהקהל, ועמ"ש בתזריע (י"ג ב'), וקדושים (י"ט ט"ו), וע"ע מהרש"א עה"ת: ובאור יקרות כ' דבריש אמור. אמור ואמרת להזהיר גדולים על קטנים, וכ' ברא"ם מדכ' לשון אמירה, דבפעם הראשון קשה להבין, והי' לכתוב דבר ל' קשה, ואמירה היא רכה. אלא מוכח להזהיר כו', ובעירובין (נ"ד:) כיצד סדר לימוד, משה למד מפי הגבורה כו' נמצא אהרן למד ד' פעמים, בניו ג'. זקנים ב', וישראל א', א"כ בישראל לא הי' אמירה, דשמעו רק פעם א' וקשה להבין ושייך דיבור, ולמה כ' כאן ואמרת לכך פי' בהקהל, פי' שהיו כולם בכינופיא אחת אהרן ובניו וזקנים וישראל, ועתו"ס מגילה (ל"א:) דמשו"ה הי' צ"ל פרשה ד' פעמים, והכא היו כולם כאחד והי' צ"ל ד' פעמים בפני כולם, ושייך ל' אמירה ואמרת אליהם, וע"ע בכתנות אור ועולת חודש דרוש י' סיון:

שם) קדושים תהיו כי קדוש אני ה"א, הרה"צ רח"ה מאלכסנדר ז"ל אמר, בן שיש לו אב עשיר חומרים שאין לו לדאוג על פרנסה, אביו יתן לו וז"ש קדושים תהיו. תוכלו להיות קדושים וגו', יש לי רב קדושה לכם לחלוק ובס' מאירות עינים, כ' עפמ"ש האר"י ז"ל דכל איש מישראל בהכרח צ"ל קדוש ולקיים כל תרי"ג מצות, וע"י גלגולים נתקן הכל. אמנם מצות כיבוד אב ואם צריך לקיים מיד בכל יכולתו. דזה א"א לתקן ע"י גלגול דשמא

אבותיו צדיקים ולא יבואו בגלגול, וזש"ה קדושים תהיו, ר"ל קדושים בע"כ תהיו. שאם לא תקיימו כל המצות בגלגול ראשון תבואו עוד הפעם בגלגול כל זמן שלא תתקנו הכל, אך זאת אומר לכם שאיש אמו ואביו תיראו מיד, כי מי יודע אם יתגלגלו עוד הפעם, ועי' פרד"י ויחי (שמ"ה., וח"ב במלואים תנ"ז:), וקובץ דרושים חוברת ד' סי' כ', והבאר ש"ז סי' ב': ובס' לשון הזהב שבת (פ"ו.) תד"ה ישראל קדושים, באו לפרש שמשמע שהוא קדושת גדר איזה מצוה או גדר עריות כרש"י קדושים. וא"כ ק' הא קודם מ"ת עדיין לא נצטוו על גוף מצוה מכש"כ על קדושת מצוה, לכך כ' שאין הטעם אלא משום בוזה דרכיו, ובזה אין חילוק בין קודם מ"ת או אח"כ, ועוד ראי' שהרי קראן קדושים אף קודם מ"ת, וא"כ שמרו כבר מילי דקדושה עכ"ל: הר"מ מפרעמישלאן ז"ל אמר, באדם יש ג' שותפים וז"ש קדושים תהיו, שאתם בעצמכם קדושים לקדש עצמכם, כי קדוש אני, פי' אף שחלקי קדוש, אך איש אביו ואמו תיראו, מחלק אב ואם צריך כל אחד לפחוד: ובס' חכמת שלמה מהרש"ק יו"ד סי' ר"מ, המשך קדושים לכיבוד או"א, דביו"ד שם סי"ח דגם ממזר חייב בכבוד אביו, וברש"י קדושים תהיו פרושים מערויות, ושמא תאמר דא"כ שאני מזהירכם על העריות, אם בא אחד על העריות והוליד בן אינו מחויב לכבדו כיון שנולד בעבירה. לז"א דמ"מ איש או"א תיראו, יהי' איזו אב שיהי' חייב לכבדו, ומזה הסמיכות יצא להם, שגם ממזר חייב בכבוד אביו: והובא מעשה שהתפארת שלמה ז"ל בא לחו"ל, והי' באכסני' ואמרו לו איזה חופשים שיאמר להם תורה, והי' אז בסדרה קדושים, והבין שירצו להתלוצץ ממנו, וא"ל כי קדושים תהיו אני ה' וגו', למה כ' ג' פעמים אני ה', רק דמדבר נגד ג' מפלגות, "צדיקים בינונים ורשעים" ומי שאומר ד"ת ודרשה בצבור, ר"ת צדיקים בינונים ורשעים, צ"ל נגד רוחו של כאו"א, תחלת נגד צדיקים, קדושים תהיו שיקדשו עצמם במותר להם, וגמר הדרוש אני ה', ואח"כ אמר נגד בינונים, כיבוד או"א ושמירת שבת, וסיים אני ה', ונגד רשעיםאמר אל תפנו אל אלילים, עכ"פ אל תסכדו צכספם, וסיים הדרוש אני ה', ובס' אור ישרים דף ל"ד הביא זה מההה"ק רא"י ז"ל מסאדיגורי: ובמדרש יכול כמוני ת"ל כי קדוש אני קדושתי למעלה מקדושתכם. ושמעתי דקדשים כ' בלי וא"ו, כי קדוש אני כ' מלא עם וא"ו, ומרומז קדושתי למעלה מקדושתכם – אם אומרים על אחד "שיוכל ללמוד", אין להוכיח שאחרים אין יכולים, אבל כשאומרים "ללמוד הוא יכול" משמעות שרק הוא ולא אחרים, כן אם הי' כ' "כי אני קדוש" לא הי' ממעט קדושה מאחרים, אבל אם כ' "כי קדוש אני" הפשט שקדושה שלו גדולה מכל קדושות הגרי"ש נאטאנזאהן ז"ל: עי"ל אדם יכול להיות קדוש כשפירש מאיסורים וטומאות אז יעשה קרוב להשי"ת, אבל קדושת השי"ת גדול כל כך שיוכל להיות שוכן

אתם בתוך טומאתם והקדושה לא נפגם מאומה, וז"פ קדושתי למעלה מקדושתכם – והאר"י ז"ל פי' בהגדה ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך, טומאת מצרים הי' כל כך גדולה שאפי' מלאך הי' יוכל לירד מקדושתו, ורק השי"ת "אש אכלה" וקדושתו גבוה, ונצרך לירד בעצמו למצרים ולענשם - ובס' ישועות מלכו עה"ת כ'. דהשי"ת מחיה אף הדברים היותר שפלים. וכ"ז אינו מגרע ח"ו מקדושתו, ובשיר היחוד יום ג' כל טנופת לא תטנפך, והפי' שה' מחיה אף דברים גרועים, ושמא יחשוב האדם שג"כ ישפיל עצמו למקומות היותר נמוכים. על זה בא אזהרה כי רק לקדושת ה' אפשר להחיות דברים שפלים אבל לא לאיש כמוך ע"ש, ועמ"ש בפ' אחרי (ט"ז ט"ז) ושמות (דף כ"ד:):

שם) רמב"ן דהי' יכול האדם להיות נבל ברשות התורה, ועז"א קדושים וכו', ועי' ברכי יוסף או"ח סי' רל"א בשם הרא"ש מו"ק (י"ז) בצורבא דסני שמעני' כו' ילך למקום שאין מכירין, דהמבקש לשמות במיני זמר ובשמחות המרגילים לידי עבירה, בזה הוא שאמרו ילך למקום שאין מכירין אותו ויעשה מה שלבו חפץ, היינו אכילה ושתי' ומיני זמר וכדומה, אבל עבירות ח"ו שהתיר אפי' בסתר, ואפי' זה לא התיר רק כמשיא עצה להבטיח יצרו להשלים תאותו, וכיון שיראה עצמו לבוש שחורים ישתבר יצרו וכו': ועי' באוסף מכתבים מאדמו"ר מגור שליט"א אות מ"ד. בענין ביבליטק בלתי ספרי השכלה. וספרי השכלה המתכשרין רק עבור ההולכי בטל, ומאד נצרך זהירות בענין זה שהוא בכלל לפני עור כו', כי יתמשכו גם הלומדי תורה, ולא עוד אלא ירגלום לקרות בם כל היום, ולהיות נבל ברשות התורה כלשון הרמב"ן ריש קדושים וכו' ע"ש - ושאלו לגהר"מ שפירא ז"ל מלובלין מה החילוק בין התלמידים בישיבת חכמי לובלין. ובין הלומדים בישיבות ליטאות. וענה כמו חילוק בין חסיד למתנגד, והסביר שהי' פ"א שני בחורים הסיד ומתנגד, ולמדו גמ' סוכה (דף כח.) אמרו עלי' על ר' יונתן בן עוזיאל בשעה שהי' לומד עוף הפורח באויר מיד נשרף. והבחורים התעמקו בזה. ושאלו להחסיד מה תחקור עתה. וענה. הנני חוקר הקדושה הנפלאה שהי' לו בלתי אנושית רק כמלאך. והבחור המתנגד ענה הנני חושב מה הדין אם מחויב לשלם עבור העוף הנשרף: ובס' אביר הרועים אות רכ"ג הביא רמב"ם סו"ה טומאת צרעת. דרך ישיבת לצים בתחילה מרבים בדברי הבאי ומתוך כך באין לספר בגנות צדיקים ונביאים ולכפור בעיקר. והאב"נ ז"ל צעק צל הספרים וציטונג המטמאים לגוף. וגם המוכרים מסייעים לעוברי עבירה. ועמ"ש בזה בפ' צו דף צ"ו: ועשו"ת כתב סופר או"ח בהקדמה, ובס' דעת קדושים להג"ר רפאל ז"ל דמ"ז:, וביפ"ת פכ"ד סי' ד', ובשו"ת ברכת יוסף או"ח סי' י"א במ"ש בשבת (ק"ה:) על יצה"ר היום אומר לו עשה כך ומחר עשה כך כו', כי לא יסיתנו תיכף בעבירות

גדולות כי לא ישמע לו, אך תחבולות היצר להסיתו תחלה על קל, כן בעבודת ה' שדרשו בברכות (נ"ד.) בכל לבבך בשני יצריך, דהיינו ללמוד מיצה"ר בהדרגה, ומאויבי תחכמני (תהלים קי"ט צ"ח). תחלה במצות קלות עד שיעלה מעלה מעלה. ואם יגביה כנשר קנו לעלות לשמים בפעם א'. אז יפול מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, וכחו"ה סוף שער אהבת ה', והמשיל לריבוי שמן שגורם כביית האור, וז"פ מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו (תהלים כ"ד ג'): ומצינו הפלגה בצדיקים שבכחם לבטל גזירת ה', כמ"ש ה' גוזר וצדיק מבטל (שבת ס"ג. ומו"ק ט"ז:), ובפסחים (ס"ח.) שבכחם להחיות מתים. ואליהו ואלישע החיו מתים (במ"א י"ז כ"ב, ומ"ב ד' ל"ו) ובב"מ (ק"ו.) אילו זרעת חיטי הוי מתקיים בי ותגזר אומר ויקם לך (איוב כ"ב כ"ח), ובמ"ר שה"ש עה"פ נגילה ונשמחה בך (א' ד') מה ה' פוקד עקרות אף צדיקים כן, ובסנהד' (ס"ה:) שבכחם לברוא עולם ומעלתם גדולה ממלה"ש, חולין (צ"א: וברכות ז'.) כביכול רוצה בברכות בו"ד, וב"מ (קי"ד.) הקדש צריכה ברכה, ומ"ר לך פל"ט החמיר ה' בכבוד צדיקים יותר מכבודו, ובשבת (פ"ט.) הי' לך לעזרני, ופרש"י הי' לך לומר תצלח במלאכתך, ומכל הנ"ל הפי' יכול שקדושתכם תגיע לערך קדושתי ת"ל כי קדוש אני ולא זולתי. וא"ש הא דמו"ק (ט':) בב' תלמידי רשב"י שהלכו מאתו אמר לבנו שילך אצלם ויבקשו שיברכו אותו, וא"ל יהא רעווא דתזרע ולא תחצב וכו', והי' כדמות קללה, וא"ל אביו רשב"י שהוא ברכה, ופלא למה לא אמרו בלשון ברכה ממש, אך בכוונה אמרו כן כי ידעו כי יספרו לאביהם והוא יפתר לטובהותתקיים ויגזר אומר ויקם לך. ומעלת רשב"י גדולה כשבת (ל"ג:), ורבי הי' משמשו ולמד ממנו, מנחות ע"ב.) – עי"ל עפמ"ש בשבועות (מ"ו:) קרב לגבי דהינא ואידהן. ובברכות (י':) באיש קדוש כל משרתיו קדושים, וכחולין (ד':) מושל מקשיב ע"ד אמת כל משרתיו צדיקים. וז"ש קדושים תהיו יען כי קדוש אני וראוי לכם לרכוש רגשי קדושה מפני קרבתי אליכם, ועי' בזה באריכות בס' תוספת ברכה:

שם) ברמב"ן קדושים תהיו, שלא לרדוף אחר מותרות, עי' ביע"ד ח"ב דרוש ג' מ"ש בזה, ובס' חסידים סי' ל"ד רב לא שח שיחה בטילה כל ימיו, וכ"כ הר"מ פ"ב ה"ד מדעות, וכ' בכ"מ בסוכה (כ"ח.) מצאתי כן על ריב"ז אבל על רב אינו יודע מקומו, ובפי' אזולאי הראה מקומו ברמב"ן כאן שכ' על ר' חייא ע"ש, ובשו"ת מקום שמואל סו"ס ס"ה תמה על כ"מ ששם אמרו על ר' אליעזר, ופשוט דהא דרב הוא מחגיגה (ה':) ומגיד לאדם מה שיחו אמר רב אפי' שיחה קלה כו' ואין זה תימה דר' אליעזר נהג אחר ריב"ז כמ"ש בסוכה שם וכיון שהזכיר לריב"ז סגי: ובס' אהבת אברהם סי' ט' כ' שמרמב"ן נר' דבר חדש אף להר"מ דספד"א מה"ת לקולא, אעפ"כ מצוה מה"ת לפרוש מספק איסור, דמה

בכל הני דחשב רמב"ן שהם מותר גמור מה"ת אעפ"כ מצוה מה"ת בעשה דקדושים תהיו לפרוש, מדברים אסורים ומגונים מכל שכן, וק"ו בן ק"ו בדבר שיש ספק איסור תורה, ואף שהקילה התורה שלא לחשוש מספק איסור, מ"מ הוא בכלל קדושים תהיו ע"ש. ובהגדת ריח דודאים לזקיני הגאון מלאסק ז"ל (בדף ל"ט.), וע"ע מהרש"א כתובות (ז':). ושואל ומשיב תנינא ח"ג סי' קכ"ב – והא דבכל המצות לא נכתבו הטעמים כמו כאן "כי קדוש אני", וגם שייכות כיבוד אב ואם ושמירת שבת ואזהרת ע"ז, דכ' ואבדיל אתכם מן העמים, ובפסוק כ' והייתם לי' קדושים, וי"ל. מצות קדושים תהיו לאות שאנחנו עבדים לה', ועי"ז שאנחנו מקדשים א"ע ונושאים האות של קדושה, ניכר מי האדון שלנו, כמו אנשי הצבא הנושאים אות של הגדוד שלהם, ובזה ניכרים לאיזה מחנה שייכים, ואחז"ל כל המחלל שבת ככופר וכו'. וכבוד אב ואם השוה לכבוד המקום, לכן מי שאינו נושא עליו האותיות הללו ככופר, כאיש צבא הזורק אות שלו, ועי' קובץ דרושים חו"ד סי' כ': ובירושלמי יבמות פ"ב ה"ד ללמדך שכל הפורש מעריות נקרא קדוש, ובסוטה (ג':) בתחלה קודם שחטאו בעריות הי' שכינה שורה עם כל אחד, וכשחטאו נסתלקה שכינתו שנ' ולא יראה ערות דבר ושב מאחריך. וז"ש דוד כשבא על בת שבע, אל תשליכני מלפניך ורוח קדשך אל תקח ממני (תהלים נ"א י"ג):

פסוק ג

איש או"א תיראו ואת שבתותי תשמרו, וכן בעשרת הדברות סמך שבת לכיבוד או"א, דכיבוד ומורא או"א שהם מולידיו, ואחר דנוח שלא נברא משנברא עירובין (י"ג:), א"כ אין מקום לכיבוד ומורא, אך כ' שם בתוס' היינו לכללות העולם אבל צדיקים אשריהם ואשרי דורם, ואם שומר שבת ששקולה ככל התורה, וגם דאפי' עובד ע"ז מוחלין לו (שבת קי"ח:), ואם אין לו חטאים נוח לו שנברא, וצריך לכבד אבותיו, ומשו"ה שמירת שבת טעם על איש או"א תיראו – ובכתב סופר כ' לא לבד כשצריך לאבותיו כשנותנים לו לאכול צריך לכבדם אך "איש" כשהוא איש לעצמו, ולא צריך להם ולממונם, אעפ"כ או"א תיראו: וראיתי בס' שו"ת עטרת ישועה בפתיחה שכ"כ, ובענין טוב שלא נברא הוא ממאמר בראשית א' כ"ו) נעשה אדם שאמר ה', ובמד"ר ר"פ קדושים בפכ"ד. דעל הטוב השי"ת אינו מתייעץ עם בית דינו ולרעה מתייעץ עם ב"ד, וז"פ "ה' נתן" בעצמו "וה'" הוא וב"ד "לקח" לרעה, (ועי' ישמח משה פ' יתרו, ואור חדש קידושין (מ'.) בשם נזה"ק, והבאתי בפרד"י ח"ב (דף פ"ח. ושפ"ז: עש"ה) דמלאכים אינם יודעים מחשבות בני אדם ואין נידונים על מחשבות הרעות, א"כ אם הי' לטובה לא הי' מתייעץ עם מלאכים, ולכן ראי' אשר טוב שלא נברא, מדאמר ה' נעשה אדם בלשון רבים, והתייעץ, ובסנהד' (ל"ח:)

מכאן פקרו המינים ואמרו שיש ב' רשויות, ועי' מגילה (ט'.), והטעם באמת שאמר בל' רבים להורות ענוה שגדול נמלך בקטן, עי' רש"י בחומש, וזה הסמיכות קדושים תהיו ואז או"א תיראו, יען שהם שותפים ביצירה, וראוי להחזיק להם טובה, שאם הם צדיקים טוב שנבראו כתוס' הנ"ל, אולם אם נאמר טוב שנברא וק' ל' רבים הא לטובה אינו מתייעץ, ויש מקום לטעות שיש ב' רשויות ועל זה אמר אל תפנו אל אלילים. והטעם להורות ענוה כנ"ל וקרבן ג"כ ענין ענוה ע"ד זבחי אלקים רוח נשברה, (תהלים נ"א י"ט), ואמר וכי תזבחו זבחי שלמים לרצונכם תזבחו, כי צ"ל לו לב נשבר בהקרבת הקרבן כרמב"ן ויקרא, שזה טעם הקרבן. ומרמז כאן ענין ענוה, להורות דמפני זה אמרבל"ר להורות ענוה, ולכן אל תפנו אל אלילים כדעת המינים, כ' בל"ר להורות ענוה שגדול נמלך בקטן: [והמגיד מדובנא ז"ר אמר משל לג' חברים שנסעו למרחקים ללמוד חכמות, ובאו לביתם ואמר א' למדתי לעשות מראה שיהי' יכולים לראות למרחוק. והב' אמר שלמד לעשות כדור פורח [אערפלאן]. והג' למד חכמת רפואה = והוציא הא' המראה וראה כי בת המלך מרחוק מסוכנת מאד. ואמר הב' ע"י מכונה שלי נסעו שמה. ועשו כן. והג' נתן לה רפואות ונרפאת. ואמר המלך את בתי אתן לא' מכם. והתווכחו הא' אמר אני זכיתי בה. כי אם לא ראיתי כמראה שלי לא ידענו מאומה ממחלתה. והב' אמר אם לא נסענו תיכף היתה מתה. והג' אמר שהוא העיקר שרפא אותה. ושאלו אותה את מי חפצה. וענתה אף שזכות לכל אחד בשוה. אך זה מזמן שעבר אבל על העתיד איננו צריכה להם. אבל לרופא אני צריכה להראה כי רכה וענוגה הנני - כן הגם שיש ג' שותפים באדם, אך זה בעבר. אבל כשבא לעולם אינו צריך עוד לאב ואם. אבל להשותף הג' הכי נכבד צריך בכל רגע. ולזה כיבוד או"א אינו דוחה שבת ושאר עבירות]:

שם) רש"י אשה מנין כו' איש סיפק בידי לעשות כו', והוא מקידושין (ל':), ואם נתאלמנה או נתגרשה חוזרת לאבותיה והיא כמו האיש וכן פנויה, וגם בחיי בעלה אם אינו מקפיד חייבת, ולזה סמך ואת שבתותי תשמרו לומר כשם שפטרתה של אשה לפי שרשות אחרים עליה. כן אתה פטור מלכבד אביך אם יאמר חלל שבת לפי שרשות אחרים עליך – ובנח"ק הביא מהאר"י ז"ל שהמחדש בתורה בשבת גורם כבוד גדול לאביו בעוה"ב כמ"ש בזה"ק שלח (קע"ג.), וז"ש איש או"א תיראו לכבדם ע"י ואת שבתותי תשמרו: וי"ל עוד כמו שהמורא היא פחותות לאיש כי הוא מורה על רכות לב ורפיון רוח. בכל זה אם ייראו את אבותיו לכבוד תחשב לו ויקרא "איש", איש או"א תיראו, ככה אם תשמרו שבת לא תאמרו, שעי"כ אתם אסורים וכלאים כעבדים מה שלא יאות לאיש חפשי, אלא אדרבה זה לאישות גדולה תחשב: ובשו"ת בשמים ראש סי' שכ"ו כ' שמצות כיבוד חייבים גם

קטנים, אף דאי ממנעי ליכא למקרי עבריינים אבל חיובא הוי. ובכסא דהרסנא סי' ע"ג כ' שמצות כיבוד ומורא רמי על הקטן, ועי' בראב"ע כאן שכ' כן – ובס' מנחת סולת על החינוך מצוה ל"ג העיר דלא מצא מקור לזה, ואולי י"ל דבסנהד' (נ"ו.) עשר מצות נצטוו ישראל במרה וחשב כיבוד. והרי אז לא נותנו עוד שיעורין, ועי"ז כ' בחת"ס יו"ד סי' שי"ז דקטן בר דעת מחויב במצות ב"נ, וי"ל שגם בזה שנצטוו במרה חייבים קטנים: ולפמ"ש בשפתי חכמים שלח (ט"ו ל"ב) שלא נצטוו במרה רק ללמוד שידעו שיצטוו אח"כ, ומקורו מרמב"ן שם א"כ קטנים יפטרו, אולם משבת (פ"ז:) משמע דמשו"ה לא יכלו ליסע בשבת, וצ"ל לרמב"ן כיון שידעו שיצטוו אח"כ שמרו תיכף ולא נסעו להרגיל עצמן, ועי' רמ"א או"ח סי' שמ"ג שקטן שהכה לאביו צריך אח"כ לעשות קצת תשובה וכן הוא בשאר עבירות, ועפרד"י וישב (דף רע"ז:) מ"ש בזה הרבה: (ועל ס' בשמים ראש הי' ערער שהוא מזויף ואינו מהרא"ש ז"ל, ואף שאין לי רשות להתערב בדבר שגדולי הפוסקים אשר קטנם הי' עבה ממתני התוכחו בזה, אעפ"כ אציין המקומות שדברו מזה נמי שיש לו דעת רחבה יבחין: בשדי חמד בכללי הפוסקים סי' י"א אות ז' הביא להקת מפו' שהוא מרא"ש, ובשיורי ברכה או"ח סי' נ"ג ותע"ג ושה"ג מער' ספרים כ' דיצאו עליו עוררין, ובשו"ת חתם הופר יו"ד סי' שכ"ו אות ג', והובא בפתחי תשובה יו"ד סי' שמ"ה אוק"ב, ובח"ס או"ח סי' קנ"ד ד"ה הארכתי, כ' כזבי הרא"ש, ועשו"ת רמ"ץ או"ח סי' ט"ו אות י', ושו"מ תנינא ח"ב סי' נ"ה, ובס' פרי צדיק בשביתת שבת שכ' ידוע שאותו ספר מזויף הוא, וגם בשו"ת פרשת מרדכי הרעיש על ס' זה, וראיתי עוד בקונ' פס"ת ח"ב דף מ"ג שהביא תשובה מהג' האבני נזר ז"ל, וז"ל וכל איש שיש בו ריח יראת שמים לא יחזיק ס' בשמים ראש ולענה בתוך ביתו, ולדעתי ראוי לשרפו וכו' ע"ש ולא רציתי להעתיק כל דבריו ז"ל): וראיתי בהקדמת ס' פתח האוהל. האבני נזר ז"ל חלה אביו נסע לקאצק שיתפלל עבור בנו וחתנו. והזכיר לפניו מהפלאת תורתו. והשיב לו "הגם זה תורה"? והי' התשובה פליאה, וכשקם מחליו הי' לפלא גם בעיניו שבעת צרה יאמר כזה. ואמנם אח"ז שלמד ירושלמי קידושין דבק כוונתו, שבפ"א ה"ז בר' טרפון שאמו בקשה שיתפללו על בנה, נהג בכיבוד יותר מדאי. אמרו לו אפילו ואף והאשם רכה עדיין לא הגיע להחיוב שבתורה, והכוונה שכ' בספרים קדושים שכל אדם נברא למצוה מיוחדת לתקנה בתכלית השלימות. והבחינה לידע לאיזה מצוה נברא, ע"י שמרגיש באיזה מצוה נפשו חפצה ומשתוקק לעשותה יותר משאר מצות, ואחר שיגמר המצוה בתכליתה שוב אין לו מה לעשות בעוה"ז ויסתלק מהעולם. ועי' בתורת משה תבא [כ"ה י"א] והותירך [רמ"ז:] וזה כאשר אמו של ר"ט הפליגה במצות כיבוד של בנה ר"ט. נכנס

פחד בלב החברים אולי לכך נולד ר"ט. וכבר קיים המצוה וא"צ עוד לחיות. ואמרו שלא הגיע עדיין לחצי כיבוד וזאת הי' כוונת הרבי מקאצק ז"ל, וע"ע בזה בס' דברי תורה מהגה"צ ממונקאטש ז"ל אות נ"ו. ועי' מהרש"ל קידושין ל"א: הביא הירושלמי. ובס' אביר הרועים אות ל"ח: ובכתב סופר הביא על הקו' בב"מ (ל"ב.) פשיטא דאין עדל"ת ועשה, ושבת עשה ול"ת, וי"ל דיש לעיין אם ב' עשין דוחין עול"ת ועי' באחרונים, ונר' לריב"א חולין (קמ"א.) בתד"ה לא, אף דאין עדל"ת ועשה, מ"מ לא לקי דל"ת נדחה, ונשאר רק עשה. ואמרי' מה אולמא האיעשה מהאי עשה, ולכן אין דוחה, ופשוט דהיכי דאיכא ב' עשין ביחד שפיר אולמי' ודוחה להעשה שכנגדה, ומשו"ה אחז"ל אם יאמרו לך חלל שבת אל תשמע, היינו באופן ששניהם מצוון על דבר אחד, ואיכא ב' עשה לעשות מעשה זו מצד אב ומצד אם, קמ"ל דמ"מ לא יעשה דשניהם מחויבים בכיבוד: והנה פסח שבועות וסוכות הם נגד ג' תקופות אדם, פסח נגד בחרות, ימי האביב ימי עליה, שבועות נגד ימי עמידה וחיוב בכורים, סוכות ימי ירידה ימי האסיף, התקופה של האדם לעשות חשבון במה שאסף בימי חייו, ומאושרים הימים שיוכל לשמוח, ושמחת לפני ה' אתה ובנך ובתך במקום אשר יבחר ה"א לשכן שמו שם, אבל לא בזמן שהבנים יבואו אז האבות אינם שם, שכבר מתו, והבנים באו אז לבהכ"נ לומר קדיש או יזכור, ובזמן שהאבות יבואו אז הבנים לא יבואו שמה, שמחת האסיף כזה היא דלה ורזה, וז"ש איש או"א תיראו ואת השבת תשמרו דצריך לכבדו בחייו ובמותו, כיבוד גופו ורוחו, ושמירת שבת ג"כ בגופו במאכל ומשקה, ורוחני בתורה, ומה יכאב האב בראותו שמהפכין הסדר, בכיבוד יזלזלו בחייו ורק במותו בקדיש ויזכור, ובשבת להיפך מכבדים רק בגופו בבשר ודגים ולא ברוחני, וזה סמיכות, כבדו אבותיכם באותו זמן שתכבדו את השבת, ובשבת כמו אבותיכם בגוף ובנשמה: ובס' נפש יהונתן הביא הר"מ פ"ו הי"א מממרים, אם אביו רשע אף שאינו מצווה על הכאתו וקללתו אעפ"כ חייב לכבדו, והק' מב"ק (צ"ד:) הניח פרה וטלית חייבים להחזיר משום כבוד אביהם, ופריך הא אינו עושה מעשה עמך, ולהר"מ הא חייב לכבדו, וי"ל דטעם הר"מ משום מראית עין שיאמרו שמזלזל בכבוד אביו, ופריך שפיר, ומשום כבוד אביהם למה יחזירו ממראית עין, הא ממילא ידוע להרואה שאביו גזל ורשע ואינו חייב בכיבוד ול"ש מראית עין, ואי לא ידע הרואה שגזל, פשיטא דלא יחזיר דיסברו שהוא שלו ואינו של אביו כלל, וממנ"פ ליכא מראית עין וליכא חיוב כיבוד, ועפרד"י נח (דף ע"א.): ובס' הדוה"ע הביא מפו' שהק' למה גילתה תורה דוקא בשבת שלא ישמע לאביו, ולא גילתה בעבירה אחרת, וי"ל דבשבת לא אסרה רק מלאכת מחשבת, ומלאכה שאינה צריכה לגופה אין חייבין, וכדאי'

בחגיגה (י'.), ובמהרי"ק שורש קל"ז במלאכה שנעשה בשבת מפחד עונש ליכא איסור תורה ורק מדרבנן דהוי שאצל"ג, כיבמות (קכ"א:) בנכרי שאמר לישראל חלל שבת ואי לא קטלינא לך והי' ההו"א שאם אביו צוה לו לחלל שבת לא עביד איסור דאו' דהוי משאצל"ג וכמ"ש המהרש"א בשבת (קי"ט:) בצלפחד דלש"ש מתכוון והוי משאצל"ג, קמ"ל קרא שלא ישמע לו, דבמקום איסור ליכא למצות כיבוד אב, ואם ליכא מצוה שוב עביד איסור, ונלמד מזה מכל שכן בשאר עבירות דל"ש משאצל"ג: ועשו"ת בית יצחק אה"ע ח"א סי' כ"ב, ואו"ח סי' ל"ד דלא כ' מהרי"ק רק בעשה מחמת פחד, אבל מלאכה שנעשה מחמת אהבה אף שאין לו צורך בגוף המלאכה הוי מלאכה הצריכה לגופה, דמחמת יראה אין לו חפץ בגוף המלאכה, רק מוכרח לזה, אבל מאהבה הי' יכול לפטור עצמו, ועושה מחמת אהבה הוי מלאכה צריכה לגופה: ובדברי שאול מ"ת הביא תוס' שבת (קי"ג:) ד"ה שלא, מויק"ר פל"ד רשב"י הו"ל אימא סבתא דהוי משתאי סגי אמר לה שבתא היום ושתקה, וז"ש איש או"א תיראו, ומ"מ את שבתותי תשמרו, וה' ברא העולם בדיבור ושבת רק מדיבור, ואף דברים בטלים הם בכלל שביתה, וזה את שבתותי תשמרו דהיינו שביתה שלי, ועפרד"י יתרו (קע"ב.): ובחזקוני כאן הק' דלמ"ל קרא דלא ישמע לאביו, תיפק לי' דרק מצוה לשמעו בעושה מעשה עמך (יבמות כ"ב:), ואם אביו רשע אינו מחויב לכבדו, ואם אמר לו שיחלל שבת אינו עושה מעשה עמך, ותי' דאמר לו לעשות שבות דרבנן דסד"א דאתי כיבוד אב דאו' ודחי שבות דרבנן, וקמ"ל קרא דא"צ לשמוע לו, ועי' הגהות מיימוני פ"ו מממרים, וק' דביבמות (ה':) יכול כיבוד דוחה שבת במחמר והוא איסור דאו' ואפ"ה הו"א דכיבוד דוחה (ורק בשחוט לי שיש בו חיוב מיתת ב"ד אין דוחה דאין עדל"ת שיש בו מיתות ב"ד) ועוד תמוה דאיזה איסור עושה האב מה שמצוה לבנו שיחלל שבת, ורק בהא י"ל דעובר על לפ"ע, וכמ"ש במנ"ח מ' רל"ב אפי' המכשיל באיסור דרבנן עובר בלפ"ע דאו', דלא גרע מהמשיא עצה רעה דעובר בלפ"ע דאו', וכסוטה (כ"ב:) רשע ערום המשיא עצה רעה, ועפרד"י ח"א (דף קט"ו: וח"ב במלואים תכ"ה:) - ובישועות יעקב או"ח סי' ש"א הביא קו' חזקוני בסגנון אחר, לפ"מ דקיי"ל היכי דשליח לאו בר חיוב חייב שולחו(ב"מ י':), ואם נימא דהבן מוכרח לשמוע לאביו לא הוי בר חיובא וחייב אביו, ואיך הו"א דישמע לאביו, דאם האב חייב, הוי אינו עושה מעשה עמך ושוב אין הבן מחויב לשומעו, וי"ל דבעבירה אחת לא נעשה עוד אינו עושה מעשה עמך, וראי' מתוס' חולין (י"ד.) ד"ה השוחט, דבפעם א' לא נעשה מומר, ויש להוסיף למ"ש הש"ך יו"ד סי' א' סק"ג דמומר לחלל שבת נעשה רק מאותה שחיטה ואילך אבל השחיטה עצמה עוד כשרה ע"ש, ה"נ מה שנעשה האב אינו עושה מעשה

עמך מחמת הציווי לבנו, אבל באותו הציווי ל"ה עוד אינו עושה מעשה עמך, (וברש"י יבמות (ה':) שחוט לי דהוי אב מלאכה שחייבין עלי' כרת, ופלא דעל שבת יש חיוב מיתת ב"ד ולא כרת וצע"ג): ועוד יש תירוץ דמיירי כשמצוהו לעשות דבר אחד סתמא, ורק בקיום אותו דבר תלוי חלול שבת, והאב אינו יודע זאת, והו"א דהוי ככל דבר שאינו מתכוון וצריך לשמוע לו קמ"ל, וי"ל דזה כוונת הה"מ פי"א הי"ט מאבידה, דמיירי שאמר לו שיבא לו איזה דבר, ונראה כוונתו שלא אמר לו בפירוש לבטל מצוה אלא שיתעסק למענו באיזה דבר ובזה יתבטל ממצות השבת אבידה וע"ש במל"מ - ועי' בפרדס דוד דאיצטריך קרא היכי דאביו צוה לאמו שתאמר לבנו ובנה שיחלל שבת, דסברה האם דמחויבים לשמוע לבעלה כדאמרי' שאת ואמך כו' וצותה לבנה, וא"כ האם בודאי ל"ה בכלל מרשעת באשר שמחויבת לשמוע לבעלה, והו"א דמשום כיבוד אם צריך לשמוע עכ"פ לאמו, ואצטריך קרא דלא יחלל ע"ש פלפול עצום, ובכל"ח בראשית בקו"א אות ו' - ובתוספת ברכה כ' די"ל לירושלמי פאה פ"א ה"ה גדול כיבוד או"א, שבכבוד הקב"ה נאמר כבד א"ה מהונך (משלי ג' ט') אם אין לך אתה פטור, אבל בכיבוד או"א מחויב לחזור על הפתחים ולפרנסם, והי' הו"א דיכול גם לצוות לעבור על המצות, ואמר כולכם חייבים בכבודי, הא דיתר הכבוד להם מכיבוד המקום רק לנוגע לפרנסה ובירושלמי א"ש הא דלא נקט שא"ל רבו לחלל שבת דזה רבותא יותר כמ"ש באבות פ"ד מי"ב מורא רבך כמורא שמים, אך לירו' רבותא בכיבוד או"א שהעדיף הקב"ה יותר מכבודו: ובס' טוב עין (דף י"ט:) ראיתי, דהדין בקורע על המת אף שמקלקל חייב משום דיצא ידי קריעה והוי תיקון מצוה, עתו"ס שבת (ק"ה:) ד"ה הא ולפ"ז כשא"ל אביו שיקרע בגד בשבת א"כ לא עביד איסורא שמקלקל, וכיון דאינו מצוהו לעשות איסור ג"כ עושה מעשה עמך הוא סד"א שישמע לאביו, קמ"ל קרא דלא, כיון שמקיים ציווי אביו ויקרע ויקיים בזה כיבוד אב, אף שמקלקל הבגד מ"מ תיקון המצוה ששומע בקול אביו חשוב תקון, אפ"ה לא ישמע לאביו: ובס' פני מבין תי' דאם האב ס"ל כר"א דמכשירי מצוה, דוחה שבת, ובנו פסק כחכמים דאין דוחה וא"כ ל"ה אביו רשע, ועשו"ת פני מבין או"ח סי' פ"א וקס"ד, אבל ז"א אפי' את"ל דבכה"ג ליכא לאב ביטול שבת כמו באומר מותר עי' שבת (ע"ב:) ותוס', מ"מ כיון דלהבן יש חילול שבת א"כ לשיטתו נקרא האב רשע וא"צ לשמוע לו ועשו"ת בית נאמן סי' כ"ז עפמ"ש בשבת (ל"ה:) עושה מלאכה בב' בין השמשות חייב חטאת משום דממנ"פ חילל שבת, ולר"מ דספד"א מה"ת לקולא שרי לעשות מלאכה ביה"ש מה"ת, ער"ן פ"ד דביצה, ותוספות שבת רק דרבנן כמ"ש הה"מ פ"א ה"ו משביתות עשור בדעת הרמב"ם, וא"כ אם עשה הבן מלאכה ערב שבת ביה"ש,

ואב מצוה לו לעשות לו מלאכה בביה"ש מוצ"ש דלהאב ליכא חילול כר"ן הנ"ל, והי' ס"ד שמחיוב לשמוע לו, קמ"ל קרא דלדידי' הוי חילול שבת ממנ"פ אסור לחלל שבת עש"ה, ועפרד"י יתרו (קע"ב:, ותשא שי"ט: ושד"מ:), ובמלואים שם (דף תט"ז. ותל"ח.): והרה"ג ר' יחיאל אברהם בלנקמאן נ"י אבד"ק שברשין כתב לי בקו' החזקוני, לפ"ד תוס' רי"ד דבטרפה ליכא נטילת נשמה, וא"כ נפק"מ במצוה לו אביו לשחוט בהמה וא"כ אי נימא דלא אזלי' בת"ר, ג"כ ספק דילמא הוי טרפה וליכא נט"ש ודוחה ספק עשה דכיבוד אב לס' איסור דשבת, ועפרד"י בראשית (דף ט"ו.) - ולתוס' רי"ד י"ל בישוב הקו' דלמ"ד טרפה אינה חי', דלמאי נפק"מ כ' רחמנא דטא"ח וכ' הרשב"א דנ"מ לספק טרפה דיוכל להשהות י"ב חודש, ולשי' רמב"ם דספד"א לקולא עדיין למה נ"מ, ולהנ"ל י"ל דנ"מ דיוכל לשחוט טרפה בשבת דליכא משום נט"ש, ועוד כתב לי בדרך פלפול אך אין מטרת ספרי על זה - והרה"ח ר' ישראל דוד שארפהארץ נ"י שו"ב משברשין כתב לי, במ"ש לתרץ קו' חזקוני בפ' יתרו שס דמיירי באביו ואמו שניהם מצווין לחלל שבת ע"ש, לפ"ז י"ל מה דק' לפי"מ שהעלה בס' עיר דוד דהא דעשה דוחה ל"ת רקבאם העשה מקיים בודאי. אבל אם העשה בא מכח רוב לא דחי, לפ"ז למ"ל הסמוכות דלא ישמע לאביו לחלל שבת, הא אביו רק מכח ספק דרוב, ולפמ"ש כ"ת דאיצטריך היכי דשניהם מצווין לחלל שבת דאמו ודאי א"ש, ועוד כתב לי בענין זה. והרה"ח ר' ישעי' ביעזונסקי נ"י מראדום כתב לי, בעיקר קו' חזקוני שאינו דומה לחצר שאין בו רוח חיים וממש בע"כ מותיב בי'. אבל מה דמוכרח הבן ע"י מצות כיבוד אב מקרי אי בעי לא עביד, דהא כפי הקושיא אינו מחויב לשמוע לו וכשישמע לו אמרי' אשלד"ע, והוי אביו עושה מעשה עמך וממילא מחויב לשמוע לו, וחזר הדין דכיון דמחויב לשמוע לו יש שלד"ע ואינו עושה מעשה עמך ופטור מלשמוע וחוזר חלילה, והוי כענין ספק תורה ומה"ת לקולא, והיאך שירצה יעשה, ואיצטריך קרא, וגם י"ל דניחא לי' לברא למיעבד איסורא זוטא, לעבור על כיבוד אב בשוא"ת, ועי"ז לא יחלל שבת ויהי' בזה כיבוד אב ע"ד האמת, כסברות הרמב"ם בגט מעושה דניחא לי' ברצונו הפנימי דלא ליעבד איסורא, עי' בהל' גירושין פ"ו ה"כ, ושפיר צריך קרא, ועי' אוה"ח מצורע (י"ד ז') כיון דיש חלוקי דעות, צריך ב' כתובים להוציא מדעת כל חכם, כ"ש הכא דבעינן רק כתוב אחד:

שם) ירושלמי תענית פ"ד ה"ח, טור שמעון כו' למה חרב שהיו משחקין בכדור בשבת, ועב"י או"ח סי' ש"ח שהביא הירו', וע"ש בסעי' מ"ה, וכן אי' במד"ר איכה פ"ב בדפוס ווילנא דף כ"א ע"ג, טור שמעון נחרב שהיו משתקין בכדור בשבת:

שם) אוה"ח מעשה בראב"ע כו': בפרד"י ברכה, ה' יזכני להוציא לאורה, כתבתי בזה הרבה מא"ע ז"ל וממה שחלקו הראשונים עליו:

פסוק ד

אל תפנו אל אלילים, בשבת (קמ"ט.) אין מסתכלין בדיוקנא ויליף מכאן, וכ' בתוס' דרק אם עושים לשם ע"ז אבל לנוי מותר, ועפרד"י יתרו (קנ"ז. וקפ"ג.) קחהו משם, וע"ע במשנת חכמים ה' ע"ז סי' ט"ז ושו"ת בית אפרים או"ח סי' י"ח, והבאתי בפרד"י חקת (כ"א ח'), ובמנ"ח מ' ל"ט כ' דאף ב' שעשאו צורות חייבים מדכ' לא תעשון בל' רבים ע"ש, ודבריו צ"ע ממה שקיימינן קרא על לנוי, דאי לעבדם כבר מוכח מקרא לא תעשה לך פסל, ולדבריו הול"ל דכאן מוסיף לאסור אף בב', דשם כ' לשון יחיד, ואין לנו לדרוש דרשות מעצמינו ושוב י"ל בב' מותרין, ועי' ס' מנחת סולת על החינוך מצוה ל"ט, ופרד"י בא (ס"ג:) בענין ראי' והסתכלה – ובענין פאטאגראפית במצבות בפרד"י יתרו (קפ"ד:), ובכל עניני פאטאגראפית אי יש בזה צד איסור, וכעת ראיתי בשו"ת צפנת פענח סי' נ"ז שנשאל ג"כ אי מותר לאדם להצטלב (פאטאגראפירען), וגם יש בזה תשובה בס' אבות עטרה לבנים, והאריך בזה בצ"פ בבקיאות נפלא וסיים בזה"ל עכ"פ לדינא אדם שמכירין אותו אין בזה חשש:

פסוק ה

לרצונכם תזבחהו, ובאמור (כ"ב כ"ט) כ' תזבחו, ובשהש"ר א' ישקני מנשיקות פיהו כנשיקות חתן וכלה, וביאר הגר"א בס' אדרת אלי', דכינוי בנסתר לזכר אות ו' ולנקבה ה', כמו ביתו ביתה, ואם חברו ב' האותיות יחד כמו מנשיקות "פיהו" שהוא חיבר מן פיו ופיה, מורה על ב' המינים יחד, ומשו"ה נאמר גם בבהמה למינהו להורות על ב' המינים, ושלמים ג"כ הי' מב' המינים כמ"ש בויקרא (ג' א') ואם זבח שלמים אם זכר ואם נקבה כו', לכן כ' כאן תזבחהו, ואחר שכבר נכלל הרמז כאן אינו מהצורך עוד לכפלו שנית, ועי' דברי שאול פ' שמות, והדרוש והעיון:

פסוק ט

ובקצרכם וגו' לא תכלה פאת שדך לקצור, וכ"ה באמור (כ"ג כ"ב), ובאוה"ח שלא יאמר אדם אם הזיד ונתחייב כרת, מעתה אין לשמור עצמו ויוכל לעשות רע, כי כבר נתחייב כרת, וז"א ובקצרכם פי' כשחטא עד שנקצר קציר ארצי שחייב כרת, ואמר לא תכלה פאת שדך לקצור, ועמ"ש המגיד מדובנא ז"ל בסוף קהלת עה"פ שמח בחור בילדותיך והבאתי לעיל בפ' שמיני (ט' ח'):

שם) יש הבדל בין השמות "עבר צד צלע קצה סוף פאה שפה" שם צלע הונח על גשם, שי"ל אורך ורוחב וגובה, ועיקר שם צלע על צלעות הצדדים, שם קצה בא על דבר שטחיי,

ובמרובע יהי' הקצוות בארבע הזוית. שם פאה בא לציין הרוח של איזה דבר. שם צד בא על דבר שהוא בצד דבר אחר, ושם עבר בא על דבר הנמשך באורך ועוברים אותו מקצה לקצה, ושם סוף מגביל לשם ראשית והונח לשני צדדי האורך, ושם שפה על חוט המקיף הדבר סביב סביב, התוה"מ:

שם) בנדרים (ו'.) עשה כל שדה פאה מהני, ובתוס' דכל שדהו לאו דוקא, דלא נתחייב בפאה עד שיתחיל לקצור כ"ש, ומשקצר כ"ש יכול לעשות המותר פאה, ועמנ"ח מ' רט"זאות ט' (ואם מניח כשיעור פאה ואח"כ מוסיף עוד אי דינו כפאה, עמל"מ פ"א הט"ו ממתנות עניים), ובירושלמי פאה פ"ג ה"ז קרקע כ"ש חייבת בפאה, והק' הא קודם שקצר אין חיוב פאה, ומשקצר אין כאן שיור, ותי' שהי' קלח א' ובו ה' שיבולין, ובפני משה כ' דל"ש כ"ש דוקא רק עכ"פ בעינן קלח אחד, ומצינו לשון כ"ש אף שיש שיעור. ב"ב (קמ"ט:) שייר קרקע כ"ש, וכמה כ"ש כדי פרנסתו, וחולין (קכ"ד.) כמה כ"ש טפח. וביצה (ט"ז:) שייר כ"ש והוא כזית, ועי' לעיל אחרי (ט"ז י"ג) - וספק לקט לקט, במרדכי סוף חולין סי' תשל"ז, ועמל"מ פ"ד ה"ט ממת"ע, ותפארת ישראל פ"ד אות נ"א, וחת"ס חו"מ סי' ר"ה: ובפאה פ"ו מ"ה ב' שבלים לקט וג' אינו לקט דכ' לעני ולגר, ובש"א ג' לקט דכ' לגר ליתום ולאלמנה, ובשבת (קי"ג:) למי הנערה הזאת וכי דרכו של בועז לשאול בנערה, אלא דבר חכמה ראה בה ב' לקטה ג' לא לקטה, והק' במהרש"א הא שאר עניים ג"כ ידעו בזה, ומה החכמה, ותי' דטעמא דב"ש כירושלמי דכ' לגר ליתום ולאלמנה, ורות שהי' גיורת ועניה ואלמנה, והיתה ראוי' ליטול גם שלש דגם ב"ה מודו, והי' חכמה שלא לקטה ג', שלא רצתה להיות נחשבת לשלשה מדוכים כאלה, ונטלה רק ב' כשאר עניים ע"ש, אבל עדיין ק' דמה הי' החכמה בזה שלא לקטה ג', והא רק שלא רצתה להיות עניה מדוכאת, ואמר החידושי הרי"מ ז"ל דבאמת לקטה ג' כדינה, והי' החכמה דידעה שרק היא מותרת ליקח ג' ולא לשאר עניים, ומשו"ה זרזה עצמה ללקט רק ב' דכל עניים היו קופצים על זה, והג' הנשארים השאירה על אח"כ שידעה שלא יקח שום עני, ולא הי' צריכה להקדים בזה דידעה שישאר עבורה ודפח"ח, ועמ"ש עוד בזה בבנין אריאל בקונ' בית מועד:

פסוק י

וכרמך לא תעולל, צריך לדקדק, מכרם בית ישראל לא יוקחו הצעירים ולהתנכר מעם ישראל, ובאיכה (א' י"ב) אשר עולל לי, ובמד"ר שם שקטף עוללת בנים הקטנים, ועמ"ש בפרד"ר פ"ת תרומה (דף רנ"ט.):

פסוק יא

לא תגנבו, החי' הרי"מ ז"ל אמר דלכן כ' וכל העם רואים את הקולות (יתרו כ' ט"ו). דבלשון הקודש בהברה יש איזה משמעות למשל "לא תגנבו" נוכל לטעות "לו תגנבו" והפשט עבור השי"ת לשם שמים מותר לגנוב וכדומה, לכן הי' צריך שיראו את הקולות היאך כתובים "לא" ולא נכתב "לו", ועי' זה"ק יתרו (דף צ"ג:) - והא שלא כ' נמי ולא תכזבו, דכזב הוא דבר שמבטיחים ואין מקיימים וכמ"ש בבלק (כ"ג י"ט) לא איש ויכזב, אל תכזב בשפחתך (מ"ב ד' ט"ז), ונאמר במי שמבטיח ולא עשה, תוחלת נכזבה (איוב מ"א א'), וזה כלולה בתורה בלשון מוצא שפתיך תשמור (תצא כ"ג כ"ד) ואינו מענין כחש ושקר שתיכף הוא שקר כמו ותכחש שרה (וירא י"ח י"ב), או כי מצא אבידה וכחש בה (ויקרא ה' כ"ב), וכן עדי שקר (תהלים כ"ז י"ב), שקר אתה מדבר (ירמי' מ"ג ב'), ועי' בתוספת ברכה, ובפנים יפות כ' דהדין אם ב' גנבו ומכרו נפש פטורים ממיתה, אבל אם גנבו מעות בשותפות חייבן בכפל, והמקור ליה דבעשרת הדברות כ' ל"ת בלשון יחיד. ובסנהד' (פ"ו.) אזהרה לגונב נפשות וצריך יחיד ולא רבים. אבל כאן כ' לא תגנבו ל' רבים אזהרה לגונב ממון. והסמיכות לא תגנבו עפרד"י ר"פ תרומה (רנ"ט.):

שם) אוה"ח להזהיר גם למשביע אם ידע שחבירו נשבע לשקר שלא להשביע כו', אבל ברדב"ז אלף רכ"ג כ' דאין לחוש, ואין מחויב להפסיד ממונו כדי שלא ישבע זה לשקר והלטיעהו לרשע וימות, ובשו"ת מוצל מאש סי' מ"ה הק' אמאי לא יהי' אסור להשביעהו משום ולפני עור כו', דבל"ת מחויב לבזבז כל ממונו, אבל בפמ"ג או"ח סי' תרנ"ו כ' דבל"ת שאין בו מעשה אין חייב להפסיד כל ממונו, ובחינוך מ' רל"ב כ' דאין לוקין אלפ"ע שאין בו מעשה, אכן מריב"ש סי' שפ"ז מבואר לא כפמ"ג, ועפרד"י יתרו (קנ"ט: ומשפטים קצ"ב.), ועי' בשד"ח מער' ו' סי' כ"ו ושו"ת באר מים מרדכי סי' ס"ו, ודברי גאונים כלל ק"ג אות א' ובשד"ח מער' ה' סי' י"ט הביא דרדב"ז סותר עצמו, ובבית יצחק או"ח סי' כ"ט הביא שיך יו"ד סי' קנ"א סק"ו דמומר אין אנחנו מצוון להפרישו, וע"ש בדגול מרבבה, ובבי"צ יו"ד ח"ב סי' ס"ה, ודברי חיים ח"ב חו"מ סי' ח':

שם) ברביד הזהב הביא משאלתות פ' נח דאפי' ע"מ למיקט מב"מ (ס"א:), ובתו"ח כ' דדייק מדכ' ל' רבים. דגונב ע"מ למיקט דרכו להודיע לאחר, שאם לא יודיע יחשדהו שגנב באמת, אבל בסמ"ג וריטב"א כ' דל"ר לרבות גניבת הדעת אפי' לעכו"ם, ועסה"מ ל"ת רמ"ד ע"מ למיקט, וכ"ה ביראים סי' רנ"ה, ועמל"מ פ"א ה"ב מגניבה דלר"מ מדרבנן, ובחינוך מ' רכ"ד דמה"ת, ועי' חוט המשולש להגר"ח מוולאזנע ז"ל סי' י"ז, ובבאר יעקב סי' קס"א הק' מב"מ (ט"ז.) שאיוב הי' גוזלשדה יתומים ומשביחם ומחזירם, וראי' שרק

מדרבנן וביתומים לא גזרו, ועי' מהר"ם שיף שהק' כן, וע"ש ברמ"ה ב"ב שהק' ג"כ כן. ותי' דרבא לשיטתי' דאיוב מאוה"ע אבל בישראל אה"נ דאסור, ועי' תענית (כ"ב.) דידך נינהו ושקלינהו מינך, ובהגהות יעב"ץ שם, ובחו"מ סי' שנ"ט ס"ב אסור לגזול אפי' ע"מ לשלם דבר יפה ממנו כו', והב"ח הק' דאסור לגנוב ע"מ לשלם כפל ועש"ך, ועי' תנח מא נח אגנוב מיני' ואשלם לו כפל, וע"ש בהגהות הגר"ח העללער נ"י, ובס' סביב ליראיו על יראים סי' רנ"ה כ' שק' בגונב ע"מ למיקט ילקה, בשלמא בגנבה ממש הוי ניתן לתשלומין אבל למיקט ק', אך עי' שטמ"ק ב"מ (ס"א.) דגונב ע"מ למיקט ודעתו להשיב אינו עובר. ורק מיירי שגנבו ליקח לעצמו רק שעשה כדי לצערו, ויש חסרון ממון, ובקצה"ח ר"ה גניבה סי' שמ"ח סק"א בשם רמב"ן אפי' אם דעתו להשיבו עובר, ור"מ לשיטתי' דע"מ למיקט אין בו איסור תורה ובתוספתא פ"ז דב"ק המתגנב מאחד חבר והולך ושונה פרקו, ואע"פ שנקרא גנב זוכה לעצמו, שנ' לא יבוזו לגנב כי יגנוב (משלי ו' ל'), וזוכה לעצמו ומשלם כו', ועש"ך חו"מ סי' רצ"ב סקל"ה ועי' גור ארי' שהביא קו' תוס' ב"ק (ק"ה:) ד"ה מאי, וכ' דכפל וחומש ואונסין מקרי עונשין מדהצריכה אזהרה, ועמ"ש בזה בבית האוצר ח"א (דף ס"ז.) ופרד"י משפטים (ר"כ:) הרבה:

פסוק יב

ולא תשבע בשמי לשקר, משמע שאמת מותר לישבע, ובס' המצות מ"ע ז' כ' ששבועה בעת הצורך מצוה, אבל העולם נזהרים שלא לישבע אפי' באמת, ועמ"ש בזה הרבה בפרד"י ויצא (רל"א:) ויתרו (קנ"ט:) חדשות וציונים בראשונים ואחרונים. ובס' הדרוש ועיון חקר הגבול מי שרוצה להתנהג בחסידות שלא לישבע, ורצה לצדד שראוי לותר עד שליש. דהרבה מפו' הביאו הטעם שמונעים עצמם משבועות אמת דאפשר שיחשדוהו שנשבע לשקר, וש"ש יתחלל, ולהוציא עצמו מחשד מהראוי לותר עד שליש בכלאים פ"ז מ"ו עי' רע"ב, ואם יפשר הרב פשר הסמוך לד"ת נכון שנשבע ונפטר ישלם שליש, ונשבע ונוטל יקח שני שלישים מתביעתו ולא ישבע. אבל קשה להגביל דרך כלל כי לפעמים שליש תביעה מעט ולפעמים הלהון רב, ועשו"ת אבני חפץ סי' י"א אות ז', ובענין תקנות הארצות שיוכל לגרוע שליש ממכסת הנדן, ועשו"ת דברי חיים ח"א יו"ד סי' מ"ב, בית יצחק אה"ע ח"א סי' ק"ח, וחסד לאברהם חו"מ סי' מ"ב. ושואל ומשיב קמא ח"א סי' קל"ה, ובענין הפסד מרובה השיעור עי' פתחי תשובה יו"ד סי' ל"א סק"ב וכתבתי מזה לעיל בפ' מצורע (דף קע"ט.) ע"ש הרבה חדשות: וע"ע בשדי חמד מערכה ה' סי' ד' שהביא ס' משמרת שלום בהקדמה כלל ז', מסלת למנחה כלל ל"ח שהעלה הכל לפי דעת המורה ולפי הזמן ומקום. ועשו"ת הר הכרמל יו"ד סי' ט"ו. ופחד יצחק

ערך הפ"מ, ושו"ת בית שלמה יו"ד סי' קפ"ו. ודעת תורה טריפות בפתיחה אות ל"ח, ושו"ת פנים מאירות ח"ב סי' קכ"ז: ובענין שקר, איתא בכתובות (י"ז.). ב"ה אומרים כלה נאה וחסידה ובש"א כמות שהוא, א"ל הלא כ' מדבר שקר תרחק, א"ל הרי מי שקנה מקח מן מהשוק ישבחנו בעיניו או יגננו ע"ש, וקשה מה התירוץ, אם המוכר יאמר שקר מותר ג"כ לומר שקר בכלה, וי"ל שקר אסור רק על מה שמועיל שקרותו על איזה דבר, אבל אם כבר נעשה הדבר והוחלט המעשה מותר לומר שקר אם נצרך לזה, ומי שקנה מקח ואין יכול להחזיר מן הנכון שישבחנה בעיניו שלא יהי' עגמת נפש, ואל תאמר הא בידו להחזיר להמוכר שישיב לו מה שאינה אותו, על זה אמר "מן השוק" ואינו יודע ממי לקח, וכן בכלה שעתה בהחתונה שאין להשיב עוד ומה שהי' כבר הי', מותר לומר שקר שלא יהי' עגמת נפש:

פסוק יג

לא תעשוק את רעך, ולא תגזול, לא תלין עד בקר, עי' מלא העומר, הדין שכיר בזמנו נשבע ונוטל, לא תעשוק ר"ל אם אתה בעה"ב לא תעשוק לעכב שכרו, וכמו כן הזהיר לשכיר ולא תגזול, אם אתה שכיר יום שבזמנו נאמן, לא תתבע שנית, וזה נקרא גזילה, ואמר שאחר שבעה"ב יודע הדין שאין נאמן השכיר רק בזמנו, וידחה להשכיר עד מחר כדי שלא יהי' השכיר נאמן. ולזה הוזהר אי אתה רשאי להלין שכרו, דמחר לא יהי' נאמן בשבועה: ובת"כ יכול אפי' אמר לו איש פלוני גבור והוא אינו גבור, איש פ' חכם והוא אינו חכם, איש פ' עשיר ואינו עשיר ת"ל לא תגזול, ובק"א נדחק דאיך שייך עושק בזה שאומר שיש לו ואין לו, ובשואל ומשיב שתיתאה סי' א' כ' דמיירי באדם שצריך לשכור גבור להיות לו למלאכה או לחיל, או חכם ללמוד עמו תורה, או שצריך לעשות שותפות עם איש אמיד בממון, ושאל לאדם א' אם זה גבור חכם עשיר, וא"ל הן ונמצא שאינו כן וגרם לו היזק, ולז"א שעכ"פ לא גזלו ממון ולא נקרא עושק, ובפרד"י פ' תצא כתבתי בזה הי יזכני להוציא לאורה – ובפי' ר"ש משאנץ כ' אם מפריז בתוארים, חברו מתבייש שיודע שאינו ראוי לתוארים ההם, ועי' בס' זכרון להרב י"ל גרויבארט ז"ל דף רי"ז מענין תוארים:

שם) לא תלין פעולת שכיר עד בקר, יש הבדל בין שכר ובין פעולה, בשם פעולה ישקיף על פרטי המלאכות אשר פעל ועשה, ובשם שכר ישקיף על הריוח לבד, האומן יקבל בעד הפעולה, והשכיר כפי שכר הקצוב, ויש עוד הבדל, שהשכיר מיוחס רק אל מי ששכרוהו לא אל מה שפעל ע"י אמצעי, והפעולה תתייחס גם במה שפעל ע"י אמצעי, תוה"מ ואילת השחר סי' תקי"ט – וגם הבדל בין עמו עמך, דמורה שיווי גמורה ששניהם

שווים במעלה, כמו וחי אחיך עמך ששניהם שווים, אבל אתו אתך, אחד טפל לחבירו כמו וילך אתו לוט (לך י"ב ד'), אברהם עיקר ולוט טפל, תוה"מ ואיה"ש סי' תקע"ט: בר"מ פי"א ה"א משכירות, מ"ע ליתן ש"ש בזמנו ואם איחר בל"ת ואין לוקין שהרי חייב לשלם, והק' עליו תיפק לי' דהוי לאו שאין בו מעשה, ותי' דמשכחת מעשה שנטל החפץ מאומן ולא רצה לשלם לו, ושקעה עליו חמה דהוי מעשה, אמנם לחינוך מצוה מ' שמ"ה שמ"ו שמ"ז ועוד, דכל לאו שאפשר בלי מעשה אע"פ שנעשה מעשה אין לוקין הדק"ל, אבל המל"מ פ"ד ה"ו ממלוה כ'. שהה"מ ספי"ג משכירות ס"ל להיפך דכל שאפשר במעשה אפי' לא עשה מעשה לוקה, וענובי"ת או"ח סי' ע"ו וצ"א מזה, וביו"ד סי' ע"ז בהג"ה מבנו ז"ל – ובקצה"ח סי' ע"ב סקכ"ג אם נתן להשכיר משכון אף דהחזיר לו, כיון שכבר קנה המשכון נגד שכרו אינו עובר בעה"ב בלא תלין - ובחינוך מ' ר"ל כ' דאין לוקין בלאו דלא תלין דניתן להשבון וע"ש במנ"ח, ובס' מספר צבאים כ' דבב' לאווי לקי אפי' הם לאו שאב"מ, ועתוס' ב"מ (ס"א.) דאי מוקמי אכובש ש"ש לקי, ובמהרש"א דל"ה ניתק דהוי בב' לשונות ע"ש, וק' דסו"ס הוי לאו שאב"מ, ולפמ"ש א"ש דבב' לאווי לקי אף באין בהם מעשה: ובמנ"ח אות ז' אם כלתה שכירות בשבת א"ע, אף שהאיסור רק מדרבנן, דאדעתא דהכי שכר שלא יקח בשבת וכמו אין לו, ועי' ס' זבחי שלמים לר"מ גלנטו פ' תצא בשם האר"י ז"ל רמז "ביומו תתן שכרו" ר"ת שבת, והעלה אף שלא עבר בלאו עובר בעשה ביומו תתן שכרו, ועי' יאיר אוזן אזולאי ערך ש' אות כ"א שכ"כ – ובב"מ (ק"י:) האומר לחבירו שכור לי פועלים שניהם אינם עוברים בבל תלין וכו', וק' דהא שליח של אדם כמותו, ובאמת בגמ' לא זכר שעשאו שליח רק האומר לחבירו צא ושכור לי פועלים. אבל צ"ע דשליחות ל"צ קנין ועדים, רק באמירה בעלמא, וכר"מ פ"ה הי"א ממכירה, ובריטב"א תירץ דשמא לא אמרי' כן לחובתו עכ"ל, וצ"ע דאטו כשעושה שליח בפירוש לחובתו ל"מ, ובתוס' רי"ד שם כ' דלא אמרי' שליח כמותו דלא סמכא דעתייהו דפועלים שישלם להם בזמנו, ועי' בזה במאסף עמק הלכה שנה ג' חוב' ד' סי' נ"ה. מהגר"מ זעמבא שליט"א: בטוש"ע חו"מ סי' של"ט ס"א הביא דעת רמ"ה דעל שכר קרקע אינו עובר, ובסמ"ג לאווין כ' דעובר ובת"כ כאן כ' ג"כ דעובר, ועמנ"ח אות א' שתמה איך יחלוק רמ"ה על ת"כ אם אין בש"ס דילן להיפך, ובקצה"ח סק"א כ' דבית שהוא תלוש ולבסוף חברו הוי כתלוש לענין זה, ובבעה"ת כאן הביא ג"כ ת"כ, ועי' בשער המשפט סי' של"ט, וחידש שלא הביאו ת"כ שכ' בפירוש שמשהה שכר דירה עובר בלא תלין, ועי' ס' סביב ליראיו סי' רנ"ה: ובשואל ומשיב תנינא ח"ג סי' מ"ב נסתפק, א' נתן לחיט בגד לעשות עבור החיט בעצמו במתנה, והבטיחו שיתן לו שכר מלאכה

אי עובר בבל תלין, וכ' דא"ע דכ' לא תלין ופרש"י ל' נקבה מוסב על הפעולה, ולמה כ' ל"ת פעולת שכיר, והול"ל ל"ת שכר שכיר, ובראב"ע כ' פעולת כמו שכירות וכן ופעולתו לפניו (ישעי' מ' י'), וברד"ק כ' וחסרון שכר מפעולתו, ונ' דתורה הקפידה על גוף הפעולה שעשה לו ומגיע לו שכר, והוא מלין פעולתו שכל זמן שאינו נותן לו שכרו הרי עושק לו הפעולה, וא"כ אם גוף הפעולה משל החיט רק שעושק שכרו לא הקפידה התורה ע"ש עוד: ובשו"מ שתיתאה סי' א' הביא הא דשכר קרקע א"ע, ובב"ח ושטמ"ק בשם הרא"ש דרק בהמה וכלים שעושים בהם מלאכה דומי' דשכיר, וביראים מ' רס"ג מביא ג"כ ת"כ ועי' ירושלמי פ' המקבל הי"א, בארצך לרבות בהמה ועבדים בשעריך לרבות מטלטלין, הרי דעבדים דאיתקשו לקרקעות ושייך ב"ת, ובפירוש אמרו בשעריך לרבות מטלטלין משמע דעד כאן בקרקע מיירי, וע"ש אי יכול להתנות תנאי שלא יעבור בב"ת – ובירחון דגל התורה שנה ב' סי' ל"ב נסתפק בשכר עכו"ם למלאכה ותוך ימי השכירות נתגייר אם עובר בב"ת דבשעה ששכרו הי' עכו"ם, או דאזלי' בתר שעת תשלומין, וכן אם בשעה שתובעו לא הי' לו מעות ואח"כ נזדמנו לו מעות מי אמרי' כיוןדבשעה שתובעו ל"ה לו מעות אינו עובר, ובס' חסידים תתרס"ו הובא בש"ך סי' של"ט סק"ב כתב אם תשכור סופר תתנה עמו שלא תהי' עובר בב"ת, שמא כשיתבע לך לא יהי' לך מעות ואין זה מתנה על מ"ש בתורה. דאדם מתנה עם פועל להאכילו לחם צר, בב"מ (פ"ג.), ועי' פת"ש סק"ו ובכנה"ג, וק' דהא אם אין לו מעות א"ע בב"ת, מוכח דאם נזדמנו לו אח"כ עובר בב"ת - ובענין שכר לא תלין בהשי"ת, עמ"ש בפרד"י וארא (מ"ה:) יתרו (קפ"ג.). ותרומה (רס"א:) דברים נכונים, והר"י ביעזונסקי נ"י הערני דלק"מ וה' בעצמו תירצה (באיוב מ"א ג') מי הקדימני ואשלם, דפועל שהקדים פעולתו לבעה"ב שייך לומר לא תלין, אבל ה' להיפך הקדים השכר לפעולה ומה לנו לשאול השכר, וכמ"ש המצודות שם מחז"ל, ואין השכר אלא חסד, ועוד דכל פעולת שכיר רק פעולת ה' בכח ה' ולא בכחו, ובתהלים (ס"ב י"ג) ולך ה' החסד כי אתה משלם לאיש כמעשהו, כאלו הי' מעשהו, ואינו מעשהו כלל, וגם אי אפשר לקבל שכר בעה"ז שהשכר הוא רוחני מבלי קץ, וכאבות פ"א מ"ג א"ת כעבדים המשמשים ע"מ לק"פ, לקבל בעה"ז דהכל חסד ואין כאן ב"ת וכל חייו חסד, ובישעי' (נ"ד ז') ברגע קטן עובתיך, ועבר והוה ועתיד לגבי השי"ת הכל חד, וכל הגלות דומה ללילה אחת ושילום השכר בבוקר ולא יעכב השכר אפי' רגע א', וכישעי' (כ"א י"א) שומר מה מלילה ואמר שומר ואתא בוקר, ובתרגום אמר לצדקי' וערש"י ב"ק (ג':) - ובענין שכר מצוה בה"ע ליכא כתבתי הרבה עפרד"י ח"א (דף פ"ג. צ"א. קל"ד. קע"ב. ר': רס"ה:). ובח"ב (דף ט': ע"ג: רל"ב. רנ"ד: וד"ש), ע"ש ותרוה נחת - וע"ע בשדי חמד חי"א

בפאת השדה מערכת ב' סי' כ"ו ול"ג, אם עובר בע"ש או אינו עובר, לפי שיש לו זמן כל הלילה ואז הוא שבת, או נאמר שחייב לשלם מקודם, ע"ש הרבה בזה, ועי' באהבת חסד בפ"ט (להחפץ חיים ז"ל), ונסתפק ג"כ אם יש לו ב' פעלים ואין לו לשלם רק לאחד, או יחלק או שישלם לאחד הכל, ודעתו לחלק ע"ש:

פסוק יד

לא תקלל חרש, בסנהד' (ס"ו.) באומללין שבעמך הכתוב מדבר, ובשבועות (ל"ו.) דעובר בלאו, ובת"כ המקלל את המת פטור, ובדין מקלל בשם או בכנוי, הר"מ פכ"ו ה"ג מסנהד' פסק דמקלל עצמו או חבירו לוקה בין בשם או בכנוי, וראב"ד כ' דרק בשם המיוחד לוקה ועכ"מ, ועד כאן לא פליגו רק אי לוקין אכנויין, אבל אזהרה יש, ובספרא לא משמע כן עי' בפ' אמור ויקב וגו' ויקלל, וברך לא נאמר כמ"ש ברך נבות וגו' (מלכים א' כ"א י"ג) אלא ויקלל, ללמדך שאין הורגים בכינוי, הרי דהוראת "קלל" רק בשם המיוחד, ובסנהד' (נ"ו.) ז' מצות בב"נ וברכת ה', דדייק בלישנא כר' מיישי' שם, דב"נ נהרג אף על כנויין ולא ישראל, וכ"פ הר"מ פ"ט ה"ג ממלכים, ועי' המדרש והמעשה שהביא תרגום שם גדיף נבות קדם אלקים ומלכא לייט. ופלא למה חילקו לב', וי"ל דק' לומר שלא העידו אלא על קללה בכינוי, הא קיי"ל במגדף דאין הורגין בכינוי, אך כל זה בקללת ה', אבל בברכת המלך ודאי אין נ"מ אי בשם או בכינוי, דהוי מורד. ולא גרע מאורי' דהוי מורד באמרו ואדני יואב בפני המלך. בקידושין (מ"ג.), וז"ש גדיף נבות קדם אלקים בשם המיוחד ומלכא ליט דדי בלטותא לחוד כלומר בכינוי לבד: ובמנ"ח מ' רל"א הק' מעובדא דאלישע שקלל הנערים בשם ה' (מ"ב ב' כ"ד), והא עכ"פ יש ביזוי לאו דל"ת חרש או הוצאות ש"ש לבטלה כתמורה ג' והניח בצ"ע, וי"ל דכ' תוס' מו"ק (י"ד:) ד"ה מהו דנדוי דחי ללאו דמקלל חבירו, ושמא מסוטה יליף לה עכ"ל, מוכח דס"ל דמ"ש בשבועות (ל"ו) ארור בו נדוי בו קללה כו', היינו קללה בשם דהא בסוטה הכי הוי, וצ"ל דליכא משום ל"ת חרש ולא משום הזכרת ש"ש לבטלה, דתכסיס נדוי כך הוא, וכמו בסוטה מותר למחוק השם, ומה דמשמע בגמ' דאפי' במקלל רשע יש איסור (רק דפטור ממלקות מדאינו עושה מעשה עמך) והמקלל בשם המפורש איכא גם עשה, וכמנ"ח שם, זה רק במקללו לאחר שקבל עונשו או נדהו, או שלא נתחייב נדוי, אבל במקלל כדי לנדותו כדינו איכא גם מצוה, ובנערים דאלישע נתחייבו נדוי דהא קראו אחריו "עלה קרח" והוא א' מכ"ד דברים שמנדין על כבוד הרב, וא"ש קו' מנ"ח ובסוטה (מ"ו.) ויקללם בשם מה ראה כו' ופי' מהרש"א כלומר לקללם בשם ד' שהוא בלאו דל"ת חרש, ופלא

שהמנ"ח לא הזכיר המהרש"א. וע"ע מהרש"א סנהדרין (ס"ו:) ובפרד"י משפטים (רל"ג) ובס' המצות מ' שי"ז, ובגרש כרמל:

ולפני עור ל"ת מכשול, על שיתן מכשל לחבירו ולא בידיעתו ישמש בפעל שימה, ועל שיכוון מכשול ע"י עצה רעה בידיעתו ישמש בפעל נתינה, עי' בתוה"מ – וברש"י פסחים (כ"ב:) שלא יושיט כוס יין לנזיר ואבמה"ח לב"נ ובע"ז (ו':)דוקא בתרי עברי דנהרא, וברא"ש שם דמדרבנן אסור אפי' כשיכול להשיגו ע"ש - ובמו"ק (ה'.) רמז לציון קברות מה"ת לפ"ע כו' - ושם (י"ז.) מכה בנו הגדול עובר בלפ"ע, ועי' מס' שמחות פ"ג ה"ו אל ילחש לתינוק שילקהו אח"כ דשמא יאבד עצמו לדעת ויעבור אלפ"ע, ובקידושין (ל"ב.) ודלמא רתח וקעבר בלפ"ע, ונדרים (ס"ב: וב"מ ע"ה:) מלוה ברבית והלוה עוברין בלפ"ע, וגם מלוה שלא בעדים שם, וחולין (ז': וע"ז י"ד.) אלפני דלפני לא מפקדינן, וכתבתי בזה הרבה בפרד"י ח"א (דף ס"ז: וקי"ד:), ובח"ב (דף כ"ו: צ"ב: ות"כ:) - וברי"מ ה' רוצח פי"ב הי"ד הרודף אחר חבירו להרגו ונמלט ממנו, ושואל הרודף באיזה דרך הלך, אם משיבו האמת עובר באיסור לפ"ע, אלא מצוה להטעותו או לעשות לו מכשל שלא יוכל לרדפו מהר, ובש"ב (י"ז י"ד) וה' צוה להפר עצת אחיתופל הטובה לבעבור הביא ה' אל אבשלום את הרעה, ונתן לו חושי עצה לאבשלום שעי"ז נהרג לבסוף, ובפסוק כ' עברו מיכל המים במה שכזבה ונתנה מכשול לאבישלום, דע"י שניצלו אחימעץ ויונתן והגידו לדוד נהרג אבישלום בזה קיימו לפ"ע, אך ביש סכנה להנותן העצה אינו מחויב להטעות הרשע, וכנדרים (כ"ב.) נפשך הצלת: ובחינוך מ' רל"ב לפ"ע שלא להכשיל בנ"י לתת עצה רעה, והק' מנ"ח הלא הלאו לפ"ע גם לב"נ שלא יושיט לו אבמה"ח, ולחלק בין איסור לעצה רעה מנלי' וסיים בצ"ע, ולרש"י בהר (כ"ה י"ז) והוא מב"מ (נ"ט.) עם שאתך בתורה ומצות, ובל"ס גם עכו"ם אינו בכלל עמיתו, א"כ מפורש שרק לישראל שהוא עמיתו אסור להשיא עצה רעה ולא לעכו"ם, וע"ע ס' חסידים תרע"ג והבאתי לעיל בפ' תזריע (י"ב ד', וי"ג א'), דצרעת מחלה המתדבקת ואסור ליילך במקום בנ"א, ובתוספת ברכה הביא מב"מ (ע"ה:) מלוה שלא בעדים פרש"י שעולה על דעתו לכפור, ועפרד"י בא (דקט"ו:) בזה - וביומא (ט':) מאן דמשתעי ר"ל בהדי' בשוקא יהבי לי' עסקא בלא סהדי, ולמה נקט רק ר"ל, ולא שאר תנאים ואמוראים, וכסנהדרין (כ"ג.) נקיי הדעת שבירושלים לא הי' יושבים בסעודה אא"כ יודעים מי יושב עמהם, וי"ל דאע"ג שמכיר חבירו אעפ"כ אינו יכול להיות בטוח בו שתוכו כברו, ועז"א אין אדם יודע מה שבלב חבירו, (סנהד' ל"ח.) אבל ר"ל הי' חבר ללסטים וע"י ר' יוחנן שב לתורה, עי' ב"מ (פ"ד:) וגיטין (מ"ז.) והי' בקי בבנ"א ברעתם ובצביעתם החיצוניות, ואותו לא יכלו להונות באונאה מבחוץ,

ולכן אם הי' משתעי בהדי' בטח הוא איש ישר, וזה י"ל ביתרו (י"ט ט') בעבור ישמע העם בדברי עמך, וגם בך יאמינו לעולם, שישמע העם בדבר ה' אתי ומזה יוכיחו שראוי הוא להאמין בו, ובשבועות (מ"ז:) קרב לגבי דהינא ואידהן, ופרש"י כשנגעת במשיח בשמן נחשבת גם אתה כמשיח וע' בזה בתוס' ברכה:

פסוק טו

לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל בצדק תשפוט עמיתך, פתח בל' רבים וגם כפול, וקאי על בעלי דינים שאם יטענו שקר גורמים לדיין שישפוט עול, כי ישפוט כפי הטענות, נמצא שהדיין שופט לא בצדק, ואם הבעלי דינים יטענו באמת, אז הדיין יוכל לקיים בצדק תשפוט עמיתך, וקאי על הדיין בלשון יחיד: ובשבועות (ל'.) הוי דן את חבירך לכף זכות (וטעות ברש"י סנהד' ל"ב), הבעש"ט ז"ל אמר בתהלים (ל"ט ט') מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימנו, כשרואה דבר נבלה מרשע ידין אותו לכף זכות מצד רדיפות יצה"ר עשה ובזה מציל גם עצמו מדין, וכשימצא זכות לחבירו יהי' גם עליו זכות, שאין נגזר על אדם גזר דין אא"כ הוא פוסק בעצמו כן, וכאבות (פ"ב מ"ד) אל תדון את חבירך עד שתגיע למקומו בסנהד' (צ"א:), שירכיב חיגר ע"ג סומא הנשמה וגוף וידונם ביחד, ובש"ב (י"ב ג') ולרש אין כל כי אם כבשה אחת וגו', בנתן שבא אל דוד ואמר כן אח"כ אתה הוא אותו איש, כך כשרוצים לדין אדם מראין לו משמים זה עבירה באדם אחר והוא פוסק שמגיע לו עונש, ודנים אותו בפסק דין שלו, וז"ש הוי דן את כל האדם לכף זכות, אם תדין חבירך לזכות יהי' גם לך לזכות, וז"פ א"ת את חבירך עד שתגיע למקומו ממש שעשית גם אתה כחבירך, עי' כתר שם טוב ח"ב ד"כ, וז"פ מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימנו, שלא אעשה לחבירי לנבל וממילא אעשה לי טובה ואציל עצמי מחטא: וברמב"ן בריש הסדרה כמו דיש לאדם להתקדש עצמו במותר לו כמו כן יש לו להתנהג לפמשה"ד, וזה שמעמיד דוקא בצמצום עושה עול במשפט, ולא חרבה ירושלים אלא שהעמידו דבריהם על ד"ת: ובמשפטים (כ"ג א') לא תשא שמע שוא, ואזהרה על הדיין שלא ישמע טענת א' קודם חבירו ע"ש ברש"י, אמנם בסנהד' (ז':)ושבועות (ל"א.) ילפי' נמי דאסור לבע"ד להטעים דבריו לדיין קודם שיבא בע"ד חבירו שקרינן לא תשיא, ובערבי נחל יתרו כ' דאם מספר לדיין ולא הודיע שיהי' דיין ואח"כ הודיעהו, אע"ג שפסול לדין מ"מ אם יודע הדיין שאם לא יזדקק לדינם ילך במקום לא כדת מוכרח לדונם עש"ה, ובס' מנחת סולת על החינוך מצוה ע"ד הק' עליו, דהא יש לו ברירה להודיע זה לבע"ד הב' ואולי יתרצה לדין לפניו, ואי חושש שלא יתרצה צ"ע אי מותר להעלים זה מצד השני, ועי' ארעא דרבנן ד' סי' קפ"ד דאסור לשמוע רק

מדרבנן, ובס' עפרא דארעא כ' כיון דילפי' מקרא הר דאו' ע"ש, ועשו"ת חיים שאל ח"ב סי' י"ח והנה המנהג דבורר שומע הטענות מפי צד שלו, וכבר שאג על זה הפנים מאירות ח"ב סי' קנ"ט, ואורים סי' י"ז סקי"ד, ורק כיון שמנהג כך וגם לוקח מעות, ויודע שגם צד השני עושה כן, הוי כקיבל עליו פסול, ועיקר סמיכתם על השלישי, ועי' שבות יעקב ח"ב סי' קי"ג, וחות יאיר סי' קמ"ז שגם בבורר אסור, אכן המנהג להתיר לבורר ליקח מעות, וכיון שמנהג כך הוי כקיבל עליו:

שם) ולא תהדר פני דל ערש"י, ההדר הוא היופי החיצוני המאחד לכל דבר שבו נהדר במינו כמו פרי עץ הדר, וההוד הוא ענין הפנימי הצוריי החופה את הדבר מצד צורתו, (אילת השחר סי' תקכ"א), ועי' פרד"י יתרו קל"ט. בענין אי-ביוש הוי הידור עש"ה חדשות ובמשפטים (כ"ג ג') כ' רש"י לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין, ומשמע דוקא הטיית משפט אסור אבל הידור דברים בעלמא מותר, ובאמת אסור אף זה, וכמו שמפורש בס' יראים סי' רל"ט, וע"ש בס' סביב ליראיו, וע"ע בס' מנחת סולת מצוה ע"ט - ובתפארת ישראל אבות פ"א מ"א הוי מתונים בדין, לא רק לדיין רק אזהרה לכל אדם שקודם שיחליט על איזה איש יהי' מתון שלא יטעה ע"ש, ובשבת (קכ"ז:) מעשה בחסיד א' שפדה ריבה וו, למחר ירד וטבל, כשם שדנתנו לכף זכות כך ידין אתכם, וכ' רש"י דחסיד א' או ר' יהודה בן בבא או בר אלעי וכ"ה בב"ק (ק"ג:), וק' דמצינו עוד בגמ' מעשה בחסיד כו' ולא דקדק רש"י מי הוא סתם חסיד, עי' ברכות (י"ח:), ובסדר הדורות (דק"ב ע"ג) ר"י בר עלאי, הביא משם ר"ר העשיל ז"ל, דקיי"ל כריב"ב דבעל קרי מותר בד"ת ברכות כ"ב, א"כ למה הוצרך לטבול, לכך פרש"י שהי' ריב"א שהוא סתם ר"י וס"ל שם בברכות דבעל קרי אסור בד"ת ובס' ברכת הזבח תמורה כ' דבסנהד' (כ'.) שקר החן זה יוסף והבל היופי זה בועז אשה יראת ה' היא תתהלל זה פלטי בן ליש, וא"כ ק' למה לא חשב גם חסידות זה החסיד, לכך פרש"י ריב"א, ואי' שם אשה יראת ה' תתהלל זה ריב"א שהי' י' מתכסין בטלית א' ועוסקין בתורה, וא"כ מעלה זו שלא בא על נערה הבל נגד מעלתו עכ"ל: וע' שואל ומשיב רביעאה ח"א סי' ל"ד בשם המגיני שלמה ושו"ת פני יהושע, ומתרץ בזה דלכאו"ק בשפחה ושבויה צריכין להמתין ג' חדשים משום הבחנה, אכן ר' יהודה המוזכר במשנה אזיל לשיטתי' - ובס' הדוה"ע דקדק דלכאו"ק איך הכניס עצמו לחשד ואסור לעשות כן, עי' ברכות (ג':) אין נכנסין לחורבה משום חשד, ופסחים (י"ג.) אין מוכרין לעצמן, ושבת (כ"ג.) חצר בב' פתחים צריכה ב' נרות מפני חשד, אמנם בשבת מקשה ומנ"ל דחיישי' לחשד דא"ר שמעון פאה בסוף שדהו מפני חשד עוברין ושבין, וקאי בשיטתו דדריש טעמא דקרא בב"מ (קט"ו.), וא"כ ריב"א שהוא סתם ר'

יהודה בשבת (ל"ג:), ורש"י ביצה (כ"ו.) ד"ה ר"י, החולק על ר"ש ולא דריש טעמא דקרא שם בגמ' י"ל דלא חיישי' לחשד: באבות דר"נ פל"ו, חשב בין אלה שאי"ל חלעה"ב הדיין לעירו, ופלא, ובתוס' ברכה כ' עפמ"ש בחו"מ סי' ז' סי"ב, דכל דבר הנוגע לעניני העיר ותושבי' אסור לדיין מאותה עיר לדון מפני שיש לו או לקרובו חלק ונח"ב לנוגע, ומקור מב"ב (מ"ג.), וזה"פ שאם הוא דיין לעירו כלו' לעניני עירו, ואינו חושש לאיסור וקרוב שיעשה עול במשפט מאבד חלעה"ב - ומ"ש עמיתך הא צריך לשפוט בצדק את כל אדם, ואולי משום זה פרש"י שמצוה לדון לכף זכות, וזה דוקא עמיתך עם שאתך בתורה ומצות ב"מ (נ"ט.), ולא איש שפירש מתו"מ, וכמ"ש ברע"ב אבות פ"א מ"ו אדם שהוחזק ברשע מותר לדונו לכף חוב וברש"י כאן עי' פרד"י יתרו (קל"ט.):

פסוק טז

לא תלך רכיל עמנ"ח מ' רל"ו, ובזה"ק בלק (קצ"ג:) לית מלה בעלמא דישתמודעין לי' לבר נש אלא בזמנא דשפתא פיהו פימי' דידע לבני נשא הוא, וזהר מקץ (קצ"ה.) עייניין לא קיימינן ברשותי' דבר נש ופימו איהו ברשותי': ובתי"ט נדרים פ"ט מ"ג מסור לפי שסופו להיותנמסר, וקדמו ברמב"ן כאן, ועמ"ש בפרד"י ח"א (דף רע"ד: וח"ב תמ"ה.), וע"ע בס' מגלת ספר על שה"ש (ג' ח') אחוזי חרב, כמו אוחזי חרב - ובשבת (כ"ב:) הי' תפוש נר חנוכה, והול"ל תופש - ושם (קנ"ב.) כל השטוף בזמה ורש"י כ' כמו סוס שוטף, וכן אומרים כפוי טובה (עי' ע"ז ה'.) תמור כופה טובה, וערש"י הושע (י"ג ח') ע"פ כדוב שכול, וא"ע משלי (כ"ח י"ז) ע"פ אדם עשוק, וירמי' (ט' ז') חץ שחוט, ובהגדה למוד הוא, וב"ר פפ"ז למוד הוא תואר להקב"ה, ועי' המאסף מירושלים ש' תרע"ב סי' ס"ח ובדברי שאול, ל"ת רכיל ולא תעמוד על דם רעך, הסמיכות י"ל לפמ"ש בנדה (כ"ו.) עכ"ל: שם) ל"ת על דם רעך, בפענח רזא ולהלן לא תאכלו על הדם, שכן דרך הניחוש, ההורגין את הנפש אוכלין עלי' פת במלח שלא ינקמו נקמתו ממנו, ובחזקוני פי' מ"ש בסנהד' (ס"ג.) שאין מברין על הרוגי ב"ד שנ' ל"ת על הדם, פי' שכן מנהג אמוראים, הדם הי' אוכלין על קבר הנרצח:

פסוק יז

לא תשנא את אחיך בלבבך, עמנ"ח מ' רל"ח, ובהתורה והמצוה חילוק בין שונא לאויב, אויב איבתו גלויה ושנאה נעלמת, ועפרד"י ח"ב (רמ"ב.) שכתבתי להיפך ע"ש - וחילוק בין אויב לצר שאויב אינו מציר בפועל כצר, רק נוטר איבה עליו, אף שלא ידוע לו מ"מ ישמח לאידו ע"י אחרים, אבל צר מיצר בפועל ועי' אילת השחר סי' תקכ"ה ובאוה"ח כ' דקאי על צדיקי הדור, והא דכל ישראל נקראים בנים, וכמ"ש בנים אתם (ראה י"ד א'), ועי' קידושין (ל"ו.) לר"מ דאפי' עובדין ע"ז קרוים בנים, אבל אחים רק צדיקים, דקורבת

אחוה יותר מקורבת בן, וכ"כ מהר"ל בבאר הגולה באר ו'. ועי' בית האוצר ח"א כלל נ' שהביא מנזיר (מ"ג:), ערכין כ"ה:, קידושין י"ז. וס"ז: וב"ב ק"ח.) שמוכח להיפך שבן יותר קרוב מכל הקרובים ע"ש: ובפסחים (קי"ג:) כי תראה חמור שונאך וגו', שונא ישראל, ומי שרי למסני והכ' לא תשנא, אלא דחזי בי' דבר ערוה מצוה לשנאותו, והק' תוס' מב"מ (ל"ב:) לפרוק לאוהב ולטעון לשונא מצוה בשונא כדי לכוף יצרו, וק' דשונא מצוה לשנאותו מה כפיית יצר שייך בו, ותי' כיון שהוא שונא לו ממילא גם חבירו שונא אותו (כמו מים פא"פ וכו') ושייך כפיית יצר כיון שיודע זה שבעל החמור שונא אותו, ובב"מ תי' באופן אחר, וי"ל שונאך אין המובן שאתה שונא אותו דהול"ל שנואך כמו כי שנואה לאה (ויצא כ"ט ל"א), אחת אהובה ואחת שנואה (תצא כ"א ט"ו) - רק המובן שהוא שונא אותך, וכמו ונוסף גם הוא על שונאנו (שמות א' י') - אם רעב שונאך האכילהו לחם (משלי כ"ה כ"א), ולפ"ז שייך כפיית יצר כיון שאתה יודע שהוא שונא אותך, וזה כנגד היצר, ועי' מקור ברוך דף תרע"ה:

הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, כשתאמר מוסר תאמר בלשון "עמיתך" כחבר ידוע, ובנעימות וחיבה, ואל תעשה אותו לחוטא ורשע כי אז דבריך לא יפעלו מאומה - וביומא (ט':) ביהמ"ק שני חרב בשביל שנאת חנם, ובשבת (קי"ח:) שחרב בשביל שלא הוכיחו זא"ז ושניהם אחד בשביל שהי' שנאה ביניהם משו"ה לא יכלו להוכיח, כשאיש שונא לחבירו לא יוכל להוכיחו שלא יפעל ורק לאוהבו יוכל להוכיח ויקבל תוכחתו, וכן פי' האלשך, אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך. (משלי ט' ח') שלא תעשה אותו שגואלי ללץ ורק לחכם, ושם (כ"ד כ"ד) אומר לרשע צדיק אתה יקבהו עמים יזעמוהו לאומים ולמוכיחים ינעם ועליהם יבוא ברכת טוב, אם אומר שהוא צדיק בחנופה, אז יקולל מכל, אבל מוכיח לרשע ואומר שהוא צדיק כדי שיפעל תוכחתו אז יבא ברכה על זה - והכפל הוכח תוכיח כי ידוע דדברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב, (עי' לקמן בזה), ובצפני' (ב' א') התקוששו וקושו, ובב"מ (ק"ז:) קשוט עצמך תחלה, וצריך המוכיח שיוכיח עצמו תחלה, וזה הכפל: וביבמות (ס"ה:) כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, ירו' תרומות ספ"ה ורש"י, ושיעורו עד הכאה ר"ל עד שיכה את המוכיח בערכין (ט"ז:), וי"א עד קללה או נזיפה, והר"מ פ"ו ה"ז מדעות פסק עד הכאה, וכ' הר"ן יבמות סופ"ה דשעור זה רק ביחיד, אבל בצבור אם יודע שלא ישמעו לו יוכיח רק פעם א' ותו לא, והטעם בצבור מחזיקים החוטאים זא"ז, ואם אין שומעים פ"א שוב לא ישמעו, ובב"מ (ל"א.) הוכח תוכיח אפי' עד מאה פעמים, ועמ"ש בפרד"י יתרו (קפ"ז:) חדשות. ובמנ"ח מ' רל"ח - ובתוה"מ ואילת השחר סי' תקכ"ג, יש

הבדל בין מוסר לתוכחה, המוסר כופה אם בשבטים או בדברים, ובא מן הגדול אל הקטן ונקשר לרוב עם העתיד, והמוכיח הוא לרוב בראיות ובא לרוב על העבר ע"ש (ועי' אחרי י"ח כ"ח) -ויש ששונאים לרשעים מחמת שכל ישראל ערבין זל"ז והוא סובל עבורם, לכן הוכח תוכיח להנך ויוצא בזה שלא יהי' ערוב עבורו, וזה סמיכת לא תשנא את אחיך הוכח וגו', ובשפת אמת תרמ"ג המוכיח בכלל התוכחה, ויש לו חלק בהחטא כמ"ש ולא תשא עליו חטא, פי' שלא להשליך כל החטא על החוטא רק להתערב עצמו ולשוב ע"ז, וממילא ירגיש גם חבירו ויתעורר בתשובה וכו': והא דאפי' ק' פעמים הוא גוזמא, ועי' בתוספת ברכה ואתחנן (ז' ט') שומר הברית והחסד לאלף דור, ושם (ד' י"ז) צפור כנף אשר תעוף בשמים - עקב (ט' א') ערים גדולות ובצורות בשמים - ויתרו (י"ט ד') על כנפי נשרים, ותרגם כעל כנפי נשרים, ומ"א (א' מ') ותבקע הארץ לקולם ישעי' (נ"ה י"ב) עצי השדה ימחאו כף - מיכה (ו' ב') שמעו הרים את ריב ה' - תהלים (צ"ו י"ב) ירננו עצי יער - קהלת (ו' ו') ואלו חיה אלף שנים - ובחולין (צ"א:) דברה תורה כבני אדם - ותהלים (ק"ה ב') דבר צוה לאלף דור וכן בדהי"א (ט"ז ט"ו) - וביומא (ל"ה:) על ר' אליעזר בן חרסום שהניח לו אביו אלף ספינות בים, ואלף עיירות ביבשה, והוא ל' גוזמא, אף שמצינו לינאי המלך שהי' לו ב' אלפים עיירות (מד"ר ר"פ מטות) אין ראי' ממלך וכן בפ' ראה (ט"ו י"ד) הענק תענק אפי' אלף פעמים, וכן עזוב תעזוב במשפטים (כ"ג ה') - הקם תקום בתצא (כ"ד ד'), פתוח תפתח, נתן תתן בראה (ט"ו י') אפי' ק' פעמים, ועמ"ש בזה בפרד"י בשלח (ק"ג:, תרומה ר"פ:, ובהשמטות תנ"ח:, ובשבועות מ"ב.) בעדות תרי כמאה ומאה כתרי, ופסחים (ט"ו:) מאה פפי ולא חדא רבינא, (וקי"ג.) מאה קרי בזוזא, וב"ק (כ"ז:) מאה פנרי: ובס' הדוה"ע כ' עפמ"ש בב"ר פכ"ב ו', אשרי נשוא פשע כסוי חטאה (תהל' ל"ב א') אשרי אדם שגבוה מפשעו, כלו' שאינו משורש עוד בחטאיו, ולפעמים ימנע להוכיח לחבירו שיחשוב שאין לו תקנה, וכשם שמצוה וכו', וזה אינו נכון כי לפעמים יתחרט וכשיזדמן אז מוכיח יכה שורש בלבבו, ובב"ר פס"ה מעשה מבן אחותו של ריב"י שהי' פושע גדול ובהוכחה שב בתשובה שלימה והי' מטתו פורחת באויר והלך לג"ע, וזה משום שכוון השעה שהי' מוכן לקבל תוכחה עש"ה, ולאו דוקא על הרב וגדול הדור המצוה ורק על כל איש חיוב תוכחה, בברכות (ל"א.) ואפי' תלמיד לרב כב"מ (ל"א.), וכל מי שיש בידו למחות כו' שבת (נ"ד:), ובתענית פ"ב מ"א ונותנין אפר בראש הנשיא שאינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים ועתי"ט, ובשו"ת חות יאיר סי' ס"ב במי שאמר על עצמו שנאף, ואח"כ קראו אחר נואף, אי אינו דומה המבייש מפי עצמו ממבויש מפי אחרים ע"ש, ועי' בישמח משה ובחות יאיר עה"ת כאן, ובקובץ דרושים

ח"ו סי' ט' דברים נכונים ומהאריכות לא העתקתי: ועי' בס' חסידים סי' ה', ובשבת (נ"ד: וערכין ט"ז:) כל שיש בידו למחות ולא מיחה נענש ונתפס על דורו, ובתיבת גמא חקירה ד' נסתפק אי מחויב להוכיח במ"ע, דתוכחה מדין ערבות וערב אין משועבד רק שלא יפסיד הלוה אבל לא שירויח ע"ש, ובס"ח מפורש דגם על מ"ע מצוה להוכיחו, והסברא י"ל דבעידן רותחא מענשין על עשה במנחות (מ"א.), וער"מ פ"א ה"ח מא"ב שלפעמים גם ב"ד שלמטה מענשין על מ"ע, וע"ש בהגהות על ס"ח משנת חסידים, וע"ע זה"ק קדושים (פ"ה:), יש"ש ביצה פ"ד ויבמות ספ"ו, פתיחה להפלאה אות ל"ב, ובמהרש"א יבמות (ס"ה:), ומפו' הקשו על הפ' ולא תשא עליו חטא דחטא שוגג ואיך שייך הוכחה על שוגג, וי"ל דיש תשובה מיראה ואהבה, וביראה דזדונות נעשו כשגגות (יומא פ"ו:), וכשמוכיח לא יאמר דדי בכך רק צריך להוכיחו עד שיעשה תשובה מאהבה דזדונות נעשו כזכיות, וז"ש הוכח תוכיח עד ולא תשא עליו חטא שלא ישאר אפי' שוגג, וק' אמאי לא יוכיח לו בפעם הא' שיעשה תשובה מאהבה, ועכצ"ל דכשם שמצוה לומר כו', וא"כ משכח"ל דבפעם א' שהוכיחו בתשובה מאהבה, לא הי' עוד בגדר שיעשה תשובה מאהבה, והי' מוכרח להוכיחו רק מיראה וראיתי הערה אם א' מוכיח אי גם חבירו נוטל חלק בהמצוה כי בלעדו א"א לקיים המצוה, ונפק"מ לפרוטה דר' יוסף, ועתו"ס ב"ב (י"ג.) כופין את רבו, ותו"י כתובות (ל"א.) א"א לאכילה בלא הגבהה, דהמצוה מתחלת בשעת הגבהה משום דא"א בלי הגבהה ועי' בקול תורה ש"ג סי' כ"ז: וראיתי בשד"ח מערכה ה' אות כ' אי מצות תוכחה א"צ לרדוף אחריו, אלא אם נזדמן שאדם בא לחטוא חייב להוכיח, או שמצוה לסובב בעיר כדי להוכיחם. ובס' מערכי לב דף קנ"ז נסתפק באם לא מיחה דעבר כמ"ש וכשלו איש באחיו (בחקתי כ"ו ל"ז), וחזר הרשע ועשהתשובה, אם מועיל להציל הערב כיון דעון נמחק ונעקר ממילא ערבותו, או עון הערב במה יתכפר וכ' דיש לחלק בין תשובה מיראה לאהבה דנעשו כזכיות גם הערב נפטר, ועי' אלשך ויקרא (א' ב') בזה, וכן בלפ"ע נסתפק אם מושיט לו איסור, ואח"כ כבש יצרו ולא אכל אי עובר המושיט בלפני עור, ועי' שד"ח מערכת ל' אות ל"ו. - ובמנ"ח מ' רל"ט אות ד' כ' חוץ ממ"ע עוד מתחייב בל"ת דלא תעמוד על דם רעך. דלא גרע מטובעו בנהר, עאכו"כ להציל מאבודת נפשו, וע"ע בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' ש"ג: ובערכין ט"ז עד היכן תוכחה וילפי' משאול, ופרש"י יהונתן הוכיח את שאול עד שקצף שאול, וק' היאך הי' מותר להוכיח אביו, והא בקידושין ל"ב אל יאמר לו כך כתוב בתורה, ואיך הוכיח לאביו עד שלקח החנית להכותו, וכן הק' בשפ"א ערכין, וי"ל הא דקידושין ל"ב היכי דכבר עבר עבירה ולא יתוקן האיסור. אבל אם עדיין לא עבר ובנו רואה שמוכן לעשות עבירה, אי מותר לומר לו שלא

יבא לעבירה דלאפרושי מאיסורא שאני, וא"ש דשאול עדיין לא עבר, והוא רק ביקש להרוג ושפיר הי' יונתן מוכיח - ובאלשך ע"פ משלי (ט' ח') אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך, שיחזיק חבירו לחכם ע"ש, וצ"ב איך יוכל להחזיקו לחכם אם יוכיחנו והם ב' דברים הסותרים זא"ז, אבל ראוי לעשות הרואה בחבירו דבר מגונה יאמר לו אתה יודע שחברינו עשה כזה, לך ותוכחנו, וכן יאמר להשני, נמצא כל א' בוש במעשיו, ויחשוב הנה זה אינו יודע חסרוני, ועי"כ לא יעבור עוד, וז"ש לא תשא עלי חטא, וכן אמר הבעש"ט ז"ל דאל תוכיח לנוכח רק תוכח לאדם אחר שהוא נקי מעבירה ההוא, וירגיש בעל עבירה, וז"ש הוכח ר"ל כשאתה רוצה להוכיח תוכיח את עמיתך, בתורה ומצות כמותך, ובעל עבירה ירגיש: ובס' לב העברי כ' ע"פ האלשך בראשית עה"פ ויאמר ה' אמחה את האדם, שה' מטיל כעסו בדיבור, וכ' וינחם ה' על הרעה אשר "דיבר" לעשות לעמו, מכח הדיבור וינחם ע"ש, וכן דרך אדם אם מוציא כעסו משפה ולחוץ נתקרר, וז"ש לא תשנא את אחיך בלבבך, אלא הוציא השנאה משפה ולחוץ ובעמוס (ה' י') שנאו בשער מוכיח, וביומא (כ':) אבוב לחרי זמר, לגרדאי לא מקבלוה מיני', השיר ששרים קבלו בתשואות חן, לא יוכשר לפני מעבדי עורות, ובשבת (קי"ט:) לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה - ובס' זכותא דאברהם כ' עפמ"ש בביצה (ל'.) מוטב יהי' שוגגין, ואיתא דברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב (אינו יודע מקורו. ואולי מברכות ו': כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין) ואם המוכיח לא תיקן מעשיו קודם אין דבריו נכנסין ללב השומע, וזה הוכח תוכיח עצמך – ובאבות פ"א מי"ד אם אין אני לי מי לי עפמ"ש בבל"ע דרוש כ' זה ספר תולדות האדם וגו' ביום בראותם (בראשית ה' א'), היינו אם אדם מתקן מעשיו הוי כמו שברא א"ע), וכמ"ש ועשיתם אותם כאלו עשיתם עצמיכם, וכל המלמד חבירו תורה כאלו ילדו (סנהד' י"ט:), וכמ"ש את הנפש אשר עשה (לך י"ב ה'), ואם מתקן מעשיו מקודם אפשר לו לזכות אחרים, וכ"כ בכתב סופר, וע"ע מ"ש בפרד"י לך (פ"ה.): ואזכיר איזה דברים חדודים ע"ד הצחות מה ששמעתי בענין תוכחה: המגיד מדובנא ז"ל בא לעיר שדר הבעל אפיקי יהודה ז"ל. וא"ל האפק"י גם בלעדו אין לי פרנסה ולמה בא כבודו לכאן. וא"ל המגיד משל. פ"א קנה אחד תרנגולת. ולא הי' לו ליתן לה מזונות כדבעי. ואח"כ קנה עוד תרנגול. ואמרה התרנגולת בלעדך אין לי מזונות. וא"ל התרנגול אנכי אצוח בקולי ויזכרו ליתן מזונות. וגם לך יהי' מזונות בריוח. וכן אמר המגיד. אנכי אקרא בקול וגם לכבודו יהי': והי' שאחר נסע ונשברה בעגלה. הנפח שכר אנשים לנפוחן הכלי-נפח ותיקן האופן מהעגלה. והוצרך לשלם ממון רב להאנשים אשר הפיחו בפיהם להיות אש. ואמר להנפח בהעיר יש מפוח ואם ינענע

בידו יצא זיקים ואש. ונתן לו הנפח מעות לקנות לו מפוח. וכשהשיג המכונה הזאת הניע בידו איזה שעות ולא יצא זיק. וצעק שאינה אותו. אבל הי' שוטה. שצריך להבעיר אש ואח"כ בנענוע יצא זיקים. אבל בלי אש כלל לא יצא זיקים. כן אמר המגיד אם יש בשומעים אש מעט. אז ע"י תוכחתו יתרבה האש ויפעול המוסר אבל אין בהם אש כלל. לא יועיל תוכחתו. ועפרד"י נח דף נ"ה.: והגר"א מווילנא ז"ל שלח אחר המגיד מדובנא להיות מוכיח שלו ובא ואמר: אינו פלא להיות סגור ומסוגר ולעסוק בתורה ועבודה. פלא הוא כשאדם עוסק במסחר ומעורב בין הבריות, ואז כשעוסק גם בתורה ועבודה הוא דבר גדול. וענה לו הגר"א אנכי איננו איש עושה פלאות - והובא ג"כ משל ארי הי' לו ריח הפה. וצוה לשה לשום חוטמו בפיו ולהריח. ושה התמימה הריחה ואמרה האמת. הארי נהם בחרי אף. עז פנים. כה תאמר על מלך החיות וקרע אותה לגזרים. אח"כ צוה לזאב, ופחד לומר האמת וא"ל בחנופה יש לך ריח טוב. הארי שרק תואנה ביקש. חרה אפו וא"ל אני שונא חנופה וטרפו. אח"כ פנה אל השועל. הפקח הזה ידע שכר מה שיאמר לא יהי' טוב. ואמר אדוני מלך אטום בחוטמי ואין לי חוש הריח. וזאת הצילתו משני ארי. הנמשל המלך הוא הקהלה והעם ויש להם חולי פה וגרון. לא יהגו בגרונם תורה. ורק לה"ר ושקר. ומקבלים רב ומוכיח שיריח פיהם ויאמר להם תוכחה. ואם הוא כשה תמים ויאמר האמת, יתנפלו עליו. ואם יחנוף להם ג"כ לא טוב שיאמרו שהרב חונף ושקרן. והרבה מוכיחים יאמרו הטוב לעשות חוטמיהם אטום שלא ירגישו ריח רע להם. ויקוים מ"ש בערכין ט"ז: תמה אני אם יש בדור הזה מי להוכיח. אבל האמת יורה דרכו שהרב יהי' קצת כשועל. אבל יותר יהי' לו מדת השה. אבל לא שום חלק מהזאב. ועי' בזה בפרד"י ח"ב קפ"ז: ומקודם הי' רופאים בהקזת דם. עלוקות. ואף שזה טוב מ"מ נחלשו מעזיבת דם. ולכן עתה ישתמשו במאסאזש או קאמפרעסים ועל ידי זה יתעורר מרוצת הדם. וכן ברפואות הנפש. אין אנו יכולים להשתמש בהכאה נזיפה וקללה. כי על ידי זה עוד יחלשו את הגוף של יהדות. וצריך להיות קר וסתון ועי"ז יקובל התוכחה: המגיד מדובנא בא לעיר א' ואסרו לו שלא ירצו לשמוע שום פסוק ותורה רק משלים. ואמר להם הנני אומר לכם משל ומעשה על זה: עני הלך בדרך ופגע יהודים נוסעים. ואמרו לו שלא ילך לחצר זה שהי' עלי הדרך כי יש שם כלבים. וענה אנכי לא אירא מהם כי יש לי פסוק, ואם אני אומרו לא יוכלו הכלבים לפתוח פיהם. וחשבו בטח הוא איש משוגע. וכדי להצילו, נסעו אחריו מה יהי' מזה. וכמובן הכלבים נפלו עליו. והם רצו מהעגלה עם מקלות והצילוהו, ואח"כ שאלוהו מדוע לא אמר הפסוק שלו. ויענה. הכלבים לא המתינו עד שיאמר הפסוק והתחילו לנבוח ולנשוך מקודם.

והנמשל מובן: המגיד מקעלם ראה בשבת שהעולם יניחו ידיהם על ס"ת ואח"כ ינשקו האצבעות. ועוד שמע שהשמש קרא בקול. שאותם שלא ישלמו הנדרים לא ישיגו עוד עליות. ואמר להם עולם הפוך ראיתי. בנוהג שבעולם שנושקין בפה ונותנים ביד. ובכאן נושקים ביד ונותנים רק בפה: ובס' המדרש והמעשה כ' ענין תוכחה מנה הר"מ בפ"ו מדעות, וחינוך מ' רל"ט חשב למעשה הצדקה והחסד ואהבת הבריות, וסמכה התורה ללא תשנא את אחיך בלבבך. ומה על השבת אבידת ממונו של חבירו בעשה ול"ת השבת גופו לא כ"ש, ובב"ק (פ"א:) וסנהד' (ע"ג.) מן והשיבותי לו אף את עצמו אתה משיב לו, ותוכחה לבד העוקרת להשיב רשע מדרכו, ועוד יש תועלת להודיע שאין רוח חכמים נוחה ממנו שלא תהי' השתיקה כהודאה, וביומא (פ"ז:) עבר ושנה נעשה לו כהיתר, ולכן אף שהוחזק ברשעו, אבל עדיין לא בטלה תועלת השני' המחאה, והדין שהמחזיק בקרקע אם לא מיחה המערער ג' שנים אבד חזקתו, ועליו לחדש בכל ג' שנים (ב"ב ל"ט. וחו"מ סי' קמ"ז ס"ה), וכן אם הוחזק בעבירות צריך הרב להוכיח שלא יאמר שהודו לו חכמים, ולא יאמרו התירו הפרושים את הדבר, ואפי' לאותם שלא יבואו לשמוע הדרשה, אבל הדין בב"ב (ל"ח:) אפי' שלא בפניו דחברא חברא אית לי' ע"ש אריכות, ועוד ידענו שרופא לא יחמול על החולה, ויזהירו לשמור עצמו מדברים שאינם טובים לבריאותו, וזה רק לחולה המבין, אבל חסר לב אז נהפוך הוא, חובת הרופא להסתיר ממנו מצבו הרע, כי מה בצע שיודע החולה לידע מצב מחלתו, וכלל זה נאמר בו חוץ: כי יש חולה אשר "מגנת לב יפה לו" דבריאות יתירה גם זו חולה, האדם לעמל יולד הגוף דורש לפעמים דברים מדאיבות לפי שעה, רעבון, יגיעת בשר. טלטלה, והן הן מעמידות אותו על המצב הממוצע, המעולה נעצבים, והרופא צריך לגלות מצב החולה ותועיל לבריאותו וכן בחולי נפש יפה שתתרגש מפקודה לפקודה, הקריאה בספרי מוסר המחרידות מנוחת הנפש, וז"פ בתהלים (מ"ט י"ד) זה דרכם כסל למו. שיש להם חלב על כסליהם, וזה בריאות יתירה, ואין לרופא להסתיר מהם רוע המצב, כי אותה מגנת לב עצמה יפה להם, ובישעי' (ו' י') השמן לב העם הזה, אל תחדול מלדבר אליהם וגו' אע"פ שנדע שלא ישמע, אבל עכ"פ תבא מרדות בלב החולה, וכבדות הזה לו הרפואה: [השמטה לדף רל"א. (י"ט י"ז) בענין גוזמא, עי' בפרד"י ח"ב ר"פ: ותנ"ח:, וע"ע בשבת (קי"ט.) מרגניתא בתליסר עיליתא דדינרא פרש"י גוזמא ובתוס' ותליסר רגיל בתלמוד לכנות דבר רב הכמות, וכמו תליסר זוזי פשוטי (חולין מ"ד:) תליסר גמלי (חולין צ"ה:), תליסר מתיבתא (ברכות כ.), ספורי דרבה ב"ח ב"ב ע"ד. גוזמא, - מספר שלש מאות ש' כור של דשן (תמיד פ"ב מ"ב), ש' כהנים (מדות פ"ג מ"ח), ש' פומין (ביצה ד'.), ש' מיל

(סוטה ל"ד.), ש' גרבי יין (שבת י"ג:). ש' גרבי משחא (ב"ב ע"ג:), ש' גרבי יין (ביצה כ"ט.), ש' עגלים (פסחים נ"ז.), ש' שנה (שופטים י"א כ"ו), אפשר דהוא חשבון מגוזם, ועי' של"ה תורה שבע"פ אות ג', וס' אוצר ישראל ח"ג אות גוזמא, וס' אהבת יהונתן על תיב"ע ח"ב, מלואים לשמות (י"ד כ"ב. וי"ז ח'):]

פסוק יח

לא תקם ולא תטור, בירושלמי נדרים פ"ט ה"ד, משל לאדם שהי' מחתך בשר ומחת סכיני' לידו השני' האם יחזור וימחי' לידי' ע"ש, כן צריך לחשוב שכל ישראל אבר לגוף אחד, וממילא כשיעשה לו חבירו רע לא ינקום ממנו כמו שלא יעשה לעצמו רע: ויסופר מהה"ק ר' משה ליב מסאסוב ז"ל שלמד אהבת ישראל מאכר שהי' בגילופין ושאל חבירו אכר. תאהב אותי ? ויענה כן. ושאלוהו. תדע מה חסר לי. ויענה מאין אוכל לידע. ואמר הראשון אם לא תדע מה חסר לי איך תוכל לאהוב אותי: וראיתי בשם השאגת ארי' ז"ל שאמר לתלמידיו לעורר בהם חשק ללמוד, והציע לפניהם מעלת ת"ח שעומד גבוה במעלה מע"ה, ויש לו הרבה הנחות למשל בתורה כ' לא תקום ולא תטור, ולת"ח עשאו הנחה מעט, ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח (יומא כ"ג., ור"מ פ"ז רי"ג מת"ת, ועפרד"י ח"א דף שנ"ב.) השבת אבידה מצות עשה, ולת"ח אם אינו לפי כבודו יש היתר פעמים שאתה מתעלם (ב"מ ל'.) – ע"ה צריך סימנים, ות"ח נאמן בטביעות עין (ב"מ כ"ד.) - ע"ה אסור לומר שקר בכל מקום ובכל אופן, ות"ח מותר לומר שקר מפני שלום (יבמות ס"ה: וב"מ פ"ז. ועי' ס' חסידים תכ"ו ותתרס"א, ובפרד"י ח"א דף שנ"ז. וח"ב של"ב: ובענייי לא נזכר שם חילוק בין ת"ח לע"ה ע"ה אם נדר צריך שיתירו לו הנדר, ולת"ח יש הרבה מיני נדרים שלא צריך כלל להתרה (נדרים כ'. ויו"ד סי' ר"ח) - ע"ה אסור שימוש בכהן ות"ח רשאי (מגילה כ"ח:, נדרים ס"ב., ועיו"ד סי' רמ"ו סכ"א ברמ"א) – ע"ה כשקיים פו"ר אעפ"כ אסור לשתות כוס של עקרין ות"ח רשאי (זה צ"ע דבשבת קי"א. ואה"ע סי' ה' סי"א לא מצינו שום חילוק. אך יש לקיים דבריו עפמ"ש ביבמות (ס"ג:) ואה"ע סי' א' סעיף ד' מי שחשקה נפשו בתורה כבן עזאי פטור בפו"ר) – ת"ח כשיש לו סכסוך, יכול לומר צורבא מרבנן אנא שרי לי תיגרא ברישא, ולתבוע שיפנו לשאלתו קודם לאחרים, וע"ה אינו יכול לשאול זאת (נדרים ס"ב.) - ת"ח יש לו רשותלומר לא יהיבנא כרגא ולתבוע שיפטירו לו ממס הקהלות, וע"ה אין לו זכות זה (שם בנדרים ס"ב, וב"ב ח', ויו"ד סי' רמ"ג ס"ב) – ע"ה אסור לאכול בשר (בפסחים מ"ט) – ת"ח שסרח אין מבזין אותו בפרהסיא (מנחות צ"ט) - ת"ח צריך שיהי' בו גיאות שמיני שבשמינית (סוטה ה':, ועפרד"י ח"א דף רל"ט., וח"ב קנ"ה.): וכן אדם אינו אוהב כל

אבריו בשוה, דכשמכין אותו על ראשו יכסה בידיו שלא יוכה בראשו שחשוב לו מידו, ואעפ"כ כל אבריו יאהב וחשובים אצלו. כן באהבת ישראל הגם שלא יוכל לאהוב כל ישראל בשוה, אעפ"כ צריך לאהוב כולם. וביומא (כ"ג.) כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח, ולא תקם בממון כתיב, וכן בשבת (ס"ג.) אם ת"ח נו"נ כנחש חגרהו על מתניך ועי' בגה"ש, ובתו"ת כ' למ"ש בע"ז (ל':) דנחש כל מה שמזקין נחלש כח הארס שבו, וזה הכוונה אע"פ שראוי לת"ת לנקום ולנטור מפני כבוד התורה, וכמו"ק (ט"ז.) שמנדין המצער לת"ח, ובריב"ש סי' ר"כ שאסור למחול, בכל זה צריך שתהי' נקימתו כארס הנחש שתחלש מעט מעט. ועמנ"ח מ' רמ"א – ובשפתי צדיק אות ז' נסתפק אם הוא דוקא בשביל עצמו אבל בשביל חבירו, שלא רצה להשאיל לחבירו, ואומר לו שבשביל זה אינו משאילו אפשר דשרי, דאינו מחמת נקימת ונטירת השנאה, רק מחמת שטבעו איש רע ואינו רוצה לעשות טובה לחבירו ומשלם לו מדה כנגד מדה או אין חילוק וגם יש לעיין אם יהי' ב' אנשים, א', אותו אדם שלא רצה להשאיל לו מקודם, ואדם אחר, אי צריך דוקא להשאיל לאותו אדם שלא רצה להשאיל לו, שאם ישאיל לחבירו שייך לא תטור, או נא דעכ"פ אינו קודם לאדם אחר, ואולי ראי' מגמ' אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כי היכי דניכף ליצרו, וכ"ש הכא דמצוה יותר בשונא:

ואהבת לרעך כמוך אפי' רעך שהוא "כמוך" שיש לו מסחר שלך, והטבע אומן שונא את בני אומנתו (ב"ר פי"ט, תנחומא בראשית ח', ומצורע ז', ושוח"ט תהלים י"א) שידומה לך שיעשה התחרות לך במסחר, אעפ"כ תאהב אותו "אני ה" אנכי אוכל להספיק פרנסה עבור שניכם וגם ואהבת לרעך "כמוך אני ה" כמו שתנהג עם אחרים. כן אנהוג אני, אם תאהב אחרים גם אני אאהוב אותך - וגם בצדקות וחרדות תרצה לזכות את חבירך "כמוך" אבל לא יותר דע"פ רוב בענינים האלה תרצה שחבירו יהי' צדיק ביותר, ושיהי' לו יראת שמים יותר מהוא בעצמו: והרה"צ ר' נפתלי מראפשיץ ז"ל כשהי' ילד, המלמד למד אתו כשני יודי"ן נצבים ביחד הוא שם, וטעה עצמו על "שבא" ואמר השם וא"ל המלמד אמור לך כלל כשהיודי"ן עומדים ביחד בשורה אחת אז הוא שם, אבל כשיו"ד אחד עומד גבוה מחבירו אז הוא "שבא" ולא שם, וזה הפשט ואהבת לרעך כמוך כשאתה אוהב רעך, ותעמוד היו"ד כמוך, בשורה אחת ודומה הוא לך, אז אני ה' - וז"ש במגילה י': כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא צער, היינו ויהי בשני יודין מרוחקים זה מזה, ובפ' לך (י"ג ט"ו) כעפר הארץ, עפר יחבר ביחד אבל אפר לא, ובפ' נח (ו' י"א) ותשחת הארץ לפני אלקים, לפני אלקים עשו הכל, ובשמו עשו כל התועבות - ושם (י' ט') גבור ציד לפני ה', כל הרשעות שעשה הי' לו תירץ, "לפני ה'" שרק לשם שמים - והה"ק מבעלז ז"ל אמר דבכל

השלחן ערוך, אורח חיים ויו"ד ואבן העזר לא נמצא שם בהלכה פשרה, ורק בש"ע חושן משפט, מוכח דרק בדיני ממונות יש פשר אבל בדיני אדם למקום לא שייך שום פשר רק או כולה לה' או לא, ועפרד"י נח דף מ"ז. : והמגיד מדובנא ז"ל הביא כאן דלצעיר א' הי' לו ירושה, ודודו בערמה לקח מעותיו, והלך לחכם א' להתיעץ מה לעשות, וא"ל דודך גנב, ואם לא תלך כלל אצלו אז איעצך מה לעשות - כן יצה"ר מראה עצמו כאוהבו, וז"פ בשבת ל"א."כל מה דסני לך" מי שהוא שונא שלך, היצר הרע, "לחברך לא תעבוד", וממילא אח"כ יהי' "ואידך פירושו הוא זיל גמור" ואיעצך מה לעשות: והאר"י ז"ל אמר דקודם התפלה צריך לקיים ואהבת לרעך כמוך. בלי זאת תפלה אינה כלום, וז"פ "מה בצע" ר"ת בוקר צהרים ערב, מה תועלת בתפלה, "כי נהרוג את אחינו אם אינני אוהבים זה לזה - וההי"ק מווארקי ז"ל אמר אהא דעירובין (ס"ה.) נכנס יין יצא סוד. הסוד אצל ישראל, ואהבת לרעך כמוך, ואצל עכו"ם רציחה ועל חרבך תחי' (תולדות כ"ז מ'), ולכן אם בנ"י יושבים יחד לשתות ונכנס יין יצא סוד אהבת ה' ואהבת חברים, ועכו"ם כשישבו לשתות יהי' מחלוקת ורציחות ובס' רשפי אש השלם אות ס"א. בסנהד' (כ"ז.) כל ישראל ערבים זל"ז, היינו מי שעושה רע יגיע הפגם גם להצדיק, ונופלים לו הרהורים רעים מצד רעות המעשה של הרשע, והוטבע מצד הערבות שאינו יכול לסבול רעות חבירו, ובמה שאתה עושה טובה לעצמך תקיים ג"כ טובת רעך, ובויק"ר פ"ד אם א' חוטא כולם מרגישין, וכמו אם לקח א' כלי חד לקדח הספינה, והכי יאמר רק תחת מקומי אני קודח, דעי"ז המים יציפו כל הספינה, ועיפ"ת ותולדות יעקב יוסף פ' שמיני - ובס' אור תורה מהמגיד ממעזריטש ז"ל ברמזי אגדות, כשרשע חוטא גורס שיבא לצדיק הרהר עבירה מעין אותה עבירה. ובס' היכל הברכה פ' שלח בענין מקושש, מהבעש"ט ז"ל כשצדיק עושה חטא קל גורם לאיש פשוט חטא חמור, שפעם א' ראה שאחד מהמון חילל שבת. והתאנח באיזה ענין חילל שבת, שיראה את זה שיחלל שבת, והראו לו משמים ששימש עצמו עם ת"ח הנקרא שבת: ובים התלמוד ב"ק בפתיחה כ' דכל ישראל ערבים, ואם אין אהבה או יצה"ר מסייע לו לכל עבירות, אבל אם יאהב חבירו לא יעשה עבירה כי יאמר איך אעבור ועי"ז יענש חבירי, וכמו שאני אינו רוצה שיעשה חבירי עבירה ועי"ז אקבל עונש, ושפיר נכלל כל התורה בואהבת לרעך כמוך, וכן שמעתי זה בשם הגרע"א ז"ל, ועפרד"י ויחי (דף שמ"ה.), ועי' בלוית חן בזה, ופתחי שערים עה"ת, וע' בס' שמירות הלשון להחפץ חיים ז"ל שער התבונה פ"ו בהג"ה דבר נפלא, וע"ע בתוה"מ סי' מ"ה ואילת השחר סי' תקכ"ו אריכות בענין ואהבת לרעך כמוך: וע"ע בר"מ הל' דעות פ"ו ה"ד, ה' צוה על אהבת הגר כמו שצוה על אהבת עצמו ה' בעצמו אוהב גרים עש"ה, והכוונה

כיון שבעצמו אוהב גרים א"כ נכללה אהבת גר במ"ע דאהבת ה' דכן הוא גדר אהבה, והרה"ח ר' א"ז פרידמאן נ"י כתב לי ליישב בזה קו' המהרש"א הידיעה, דלמה פירש שמעון העמסוני באת ה"א תירא ולא באהבת את ה"א, ולהנ"ל א"ש דגבי אהבה יכולים לרבות ת"ח ואין זה פחיתות כבוד ה', רק אדרבה ריבוי אהבתו דכ"כ צריכה להיות גדולה האהבה לה', עד שיאהב הת"ח שהקב"ה אוהבם ונקראים אוהבי ה' אברהם אוהבי, ורק גבי מורא לא רצה לרבות ת"ח דהי' נראה לו פחיתות כלפי מעלה לירא מבשר ודם: ובס' אמת ליעקב לאא"ז הג' מליסא ז"ל פי' בזה מ"ש דוד על יונתן, נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים (ש"ב א' כ"ו) דאהבת נשים יצאה מגדר הנ"ל, דהבעל אוהב ב' נשיו אף דהן צרות זו לזו, וגם אהבת דוד ויונתן אף ששאול אביו שונאו והוא מסתמא אהב את אביו, א"כ ב' האהבות הללו הנן נפלאות ויוצאת מגדר האהבה הרגילה, שאם יאהב לאחד, יאהב גם לאוהביו של הזה, וגם יהי' שונא לשונאיו של זה וכמש"ל, ובתורת משה כ' דר"ע לשיטתי' בב"מ (ס"ב.) חייך קודמין רק בעניני עה"ז, אבל בחיי הנצחיי דהיינו בלימוד התורה חייב ללמד לאחרים אפי' הוא מבטל עצמו מלימוד, ואמר ר"ע זה כלל גדול "בתורה", דבענין לימוד התורה הוא כלל גדול לאהוב חבירו כמותו: ובס' אזור אלי' כ' על הקו' הא חייך קודמין, לכך מפרש מה דעלך סני כו' דפירושו אם יאמר עכו"ם הרוג חבירך ואם לא אהרוג אותך מחויב למסור עצמו דמה חזית כו', וכן מצינו לענין מסירה בחו"מ סי' שפ"ח ס"ב, אם אמר לו עכו"ם הראה לנו ממון של חבירך ואם לא נקח ממונך, מחויב ליתן ממונו ואם לאו דינו כמסור ע"ש, אלמא דלענין זה מה דסני לך, חבירו קודם לו ממש, ועי' בזה בפענח רזא, ובענין שונא שמותר לשנאותו עתו"ס פסחים (קי"ג:) ד"ה שראה, ר"מ רוצח פי"ג הי"ד, חו"מ רע"ב סי"א, תומים סי' ז' סק"ט, חו"י סי' ס"ב, יע"ד ח"ב דרוש ג', ס' יראים סי' ל"ט ומ"ז, וע"ע תוס' יבמות (ק"ט.) ד"ה רעה, ובהקדמת ס' חומת יהושע, ופרד"י וירא (דף ק"כ., ויגש שכ"ד., ויחי שמ"ד:) דרוש גדול: ובכתובות (ל"ז:) מנין לסייף שהוא בצואר, ואהבת לרע"כ ברור לו מיתה יפה, ובסנהד' (מ"ה.) בית הסקילה גבוה ב' קומות ברור לו מיתה יפה, וקידושין (מ"א.) אסור לקדש עד שיראנה שמא יראה בה דבר מגונה וכ' ואהבת לר"כ, וער"מ פ"ג הי"ט מאישות, ואה"ע סי' ל"ה ס"א, דלאו איסור ממש רק שראוי לעשות כן, ומצינו איסור שרק חסידות כמו אסור להסתכל בפני רשע, מגילה (כ"ח.), ואסור להסתכל בבגדי צבעונין של אשה ע"ז (כ'.), ואסור לעשות שותפות עם עכו"ם בכורות (ב':) וע"ש בתוס', ובסופ"ק דע"ז, ואסור לקדש קטנה, קידושין (מ"א.) ועי' בזה הרבה בפרד"י ח"א (דף ש"ו:), וח"ב במלואים (תל"ה.), ובסנהד' (פ"ד:) בן לא יקיז לאביו, ואהבת לר"כ, ושמא יעשה חבורה, וע"ע ירושלמי

נדרים פ"ט ה"ד, ואבות דר"נ פט"ז, וברמב"ן כאן כ' דהוא דרך הפלגה, ועמ"ש באיי הים שבת (ל"א.), ודבש השדה אות ק"ה - ובס' קב זהב (דף ד'.) הק' אהא דברור לו מיתה יפה, הא רשע מצוה לשנאותו, ועי' בספרו מנחת סולת על החינוך ח"א דף קנ"ז ע"ג שהביא שטמ"ק כתובות (ל"ז:) דאפי' רשע בכלל ריע, ומכח שנעשה בו דין, והוכיח ממדרש דהוי חסידים ע"ש, ובאמת בסנהד' (מ"ז.) מבואר להיפך ואפי' לרבא לא מיקרי חסידים, ובמגדול עוז ח"ב ערך בהמות אות ט"ז שכ' דגם לרשע אסור לשנאותו בלב, אלא שיהי' מעשי' שנואים בעיניו ויראה לו פנים זועפת כל זמן שלא שב, וכ"כ בפהמ"ש לר"מ סנהד' פ"י יסוד י"ג, אמנם מפסחים (קי"ג:) מוכח להיפך: ולענין כמה הוא השיעור שיהי' רשע שמותר לשנאותו, ערש"י משלי (ג' ל') שכ' שאם עבר על עשה ואהבת לר"כ מותר לשנאותו, ועי' מהרש"א שבת (ל"א.) דבהעדר טובה אינו עובר על ואהבת, וערש"יקידושין (כ"ח.) ד"ה רשע ג"כ כן, אך בב"מ (ע"א.) סובר להיפך, אך דרך רש"י לפרש במקום א' כך ובמקום שני פי' אחר, עמ"ש בזה בפרד"י ח"ב (דף קי"ד: ורנ"ד.), ועי' נדרים (פ"ה.) במשנה בהעדר טובה עובר על ואהבת, ועי' בהקדמת שער אפרים, ובשבת (ל"א.) בגר ששמאי דחפו באמת הבנין, ובבינה לעתים דרוש ס"ח כ' שהגר הי' רוצה ללמוד במהירות בלי מתינות. לכן דחפו וסתר דברו באמת הבנין שבידו, דאפי' בבנין חומה א"א לעשות במהירות אלא ע"י מדידה, היום אמה א' ולמחר מדידה אחרת, כש"כ בנין רוחני, שנקראו לומדי' בנאים בסוף ברכות (ס"ד.). אבל הלל אמר שיש דרך קצרה ללמוד כל התורה על רגל א' על שורש א', שירצה לזולתו מה שירצה לעצמו. ובזה נכלל כל מה שהשכל יוכל לצייר בין מה שנוגע בינו ליוצרו, בין מה לחבירו עש"ה ועי' ירחון שערי תורה ח"ב סי' ז' תשובת רשב"א סי' פ"ד, וכפתור ופרח פכ"ח בענין גיאות והביא מאמר חז"ל א"ל לר"פ מה שמך אמר ר' פפא. א"ל והא כ' יהללוך זר ולא פיך. א"ל אם אינו זר, פיך עכ"ל, והפסוק הוא במשלי (כ"ז ב'), ועי' פסחים (פ"ו: סנהד' מ"ב. ונדרים ס"ב.) ובח"א מהרש"א שם, וזהר בלק (קצ"ג:) מביא והכתוב יהללוך זר ולא פיך, ואם לא זר, פיך: ובס' פני חבין כ' על האר"י הנ"ל שצריך לקבל קודם התפלה ואהבת לר"כ הפשט, דאיך מועיל מה שמתפלל בעד חבירו, ותי' ע"פ משל לב' אוהבים ונתפס א' למלך ונגמר דינו למיתה, וביקש אוהבו שיתנו לו זמן לילך לביתו ולצוות, והוא ערב בעדו שאם לא יבא יהרגו אותו, ויהי יום המועד בא אוהבו וביקש שיתנו חופש להערב, ושיהרגו אותו כדינו, ואמר המלך כי אין להרוג עבור א' ב' אנשים, ורואה כי אוהבים אלו נקשרו יחד וכאלו הורג שני נפשות, וז"פ התפלל בעד חבירך, וה' אינו רוצה לצער ב' אנשים. ולכן קודם התפלה שמתפללין בעד כללית ישראל צריך לקבל ע"ע ואהבת

כו', ואז ה' ינהג ברחמים. כי אין עונשין ב' אנשים: ובשו"ת חבלים בנעימים ח"ג סי' ק"ה נשאל מדוע לא נמצא בדברי ימי ישראל, דוגמא לאהבת רעים חזקה כמעשה של ס' צמח צדיק מרי"א די מודינא כי מלך גזר מיתה וכו' (מעשה הנ"ל) והביא מהלכות קטנות חו"מ סי' רכ"ט שאלה, ב' אוהבים, וא' נידן למיתה ובא חבירו ומסר עצמו במקומו, איזה מהם עדיף, תשובה ל"ה ראוי להשיבך על זה, אבל מצינו בנדה "פט: דהשיבו על דברי בורות אשיבך. וע"ז נאמר ענה כסיל וכו', ר' יהודה כי הוי בדיחא דעתי' אי שיולי מיני' חללו של עולם הוי קאמר להו [שבת ע"ז], והלל הזקן ע"ש לא נמנע לעשות כן [שבת ל"א.] וכו', הרי שגער בו בנזיפה כי פשוט שאסור לאבד עצמו לדעת. ובב"ק צ"א: אדרוש את דמכם [ועי' יוסיפון פ' ע"א באיסור מאע"ל] וב"מ ס"ב. חייך קודמין, ואסור להכניס לספק סכנה להציל חבירו מודאי סכנה, כסמ"ע סי' תכ"ו סק"ב, ופת"ש יו"ד סי' קנ"ז סקט"ו, ורג"ב סק"ב, ומג"א סי"כ תקצ"ד, דאל יעמוד במקום סכנה: ובתפא"י כתובות פ"ז אות נ"ו דבשעת הדבר אסור לבקר חולים, ובס' חסידים ע"ד אם אדם טובע, והוא כבד אל יעזור לו שלא יטבע עמו - ומאבד עצמו לדעת אי"ל חלעה"ב נ"י ב"מ (נ"ט), ומהרי"ט סוף כתובות, ותפא"י הד' פ"י אות י"ב, וי"ל מקור מגיטין (נ"ז:) ד' מאות ילדות שנשבו וכו' אם אנו טובעין בים באים לעה"ב וכו' הרי ששאלו אם מותר לאע"ל, והשיב להציל מעבירה מותר - ובשבות יעקב ח"ב סי' קי"א מי שעבר עבירה שחייב מיתה מותר לאבד עצמו משום תשובה, ומפורש להיפך בירושלמי במכות פ"ג סוף ה"ד לא תסתכן בנפשך כו', ושאול שנפל על חרבו שלא יתעללו בו, וכמד"ר נח פכ"ד י"ט, ותפא"י יומא פ"ח אות מ"א כ' מאן לימא לן דשפיר עבד, ואף כי עם ישראל הסכין להשליך חייו, רק אם אנסוהו להפר תורה ואמונה אבל מי שמוסר עצמו עבור אהבת חבירו רק רפיון וחלשות, ועי' הרבה מענין זה בפרד"י נח (דף ס"ה.), ור"ר בונם ז"ל אמר דכל איש צריך להיות לו ריע נאמן שיוכל לגלות לו הכל אפי' דבר עבירה כמו יהודה שהי' לו חבר חירם העדלמי בוישב (ל"ח ב'): בעניו אחדות על הפ' (הושע ד' י"ז) חבור עצבים אפרים הנח לו, אי' במד' אפי' עבדו ע"ז אם יהי' אחדות ימחל להם, וכל עוד שאפרים מחובר בעורקי' ועצבים לאומה, הנח לו כי שב וירפא, ובברכות (ה':) יהב לי' ידי' ואוקמי', כהפרט כן הכלל, אם נחלאה האומה, והאי שופרא דבלי בארעא טמאה, העצה שכל אחד יתן ידו לרעהו, יתאגדו ויתאחדו יחדיו, אם נפלנו מאיגרא רמה לבירא עמיקתא ונתרסקו אברינו ונפרדו איש מאחיו, הרפואה כשננער לעמוד כשנפשוט ידינו ונעקור רגלינו חולין (נ"א.) זה סימן כי חוט השדרה לא נפסק ובהגדה שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו, "לא אחד" בלבד. מה שלא יש אחדות בינינו זה גורם לכלותינו. וההי"ק ר"נ מראפשיץ ז"ל

אמר על הפ' (ויצא כ"ט ז'). הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה, כל אותיות מחוברין א' עם ט' הם י', ב' וח' י', ג' וז' י', ד' ו' י', וכן י' עם צ' הם ק', כ' ופ', ל' וע', מ' וס', אבל ה' נ' אין להם חיבור וז"פ "הן" כל זמן שלא יהי' אחדות, לא עת האסף המקנה, ימשך הגלות - והר"מ מפרעמישלאן ז"ל "לא עת האסף המקנה" אם עוד אין הזמן לאסוף נדחי ישראל וביאת משיח "השקו הצאן ולכו רעו" תן להם עכ"פ פרנסה ועפרד"י ויחי (דף שד"מ:) ובסנהד' - (צ"ח:) אין משיח בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולוחייב, וי"ל ע"פ ילקוט עמוס תקמ"ט אין נגאלין עד שיעשו אגודה א', וז"פ אף שיהי' חייבים יגאלו רק בתנאי "כולו" שיהי' באגודה א', ובברכות (ל"א.) הנפטר מחבירו אל יפטור אלא מתוך דבר הלכה, ובמדרש יחיד ורבים הלכה כרבים, ופי' ר"ר העשיל ז"ל הלוית אורחים גדול מאד, והמלוה יאמר הפסוק כי מלאכיו יצוה לך (תהלים צ"א י"א), סוף תיבות יוה"ך והוא שם השמירה, וראשי תיבות, יחיד ורבים הלכה כרבים, ועי' באגרא דפרקא סי' כ"א בשם ירושלמי, ובס' אוהב ישראל בליקוטים בשם מד', ועי' ירושלמי ברכות פ"ה ה"א, ורשפי אש השלם אות קצ"ח, ושו"ת מור ואהלות באהל ברכות סי' ל"ט: עוי"ל דכשישראל נגלו מארץ ישראל הי' ויכוח בין כנסת ישראל והשי"ת, כנ"י אמרו השיבני ה' אליך ונשובה (איכה ה' כ"א), וכביכול השיב שובה ישראל ונשובה אליכם (הושע י"ב ב'), מקודם תעשו תשובה ואח"כ אחזירם לא"י, והלכה ככנ"י, וראי' דיש ג' שבתות שבת חזון, שבת נחמו, ושבת תשובה, ותיכף לאחר שבת חזון, לאחר הגלות יבא הגאולה, ויבא שבת נחמו, ואח"כ יבא שבת שובה, ולכן כשאחד יפטור מחבירו צריך לעורר אותו ההלכה, מהמעמד הרע מבני ישראל כעת שאנו נפטרים ג"כ מארצינו הקדושה, שבראשונה צריך לבוא הגאולה, ואח"כ יעשו ישראל תשובה, לפי שבפלוגתא בין כנ"י וכביכול הלכה שיחיד ורבים הלכה כרבים כביכול רק יחיד, יחידו של עולם, כן שמעתי מהגר"מ שפירא ז"ל מלובלין: ובאיכה (ה' כ"ד) למה לנצח תשכחנו, לפי הנ"ל הויכוח שבין כנ"י להשי"ת, וזאת יאמרו עכשיו, למה לנצח תשכחני למה לך לנצח אותנו, האם בשביל נצחון שלך תשכחנו, את מי תרצה לנצח, תן להם שאלתם, והשיבני ה' אליך ונשובה - ובבלק (כ"ג ט') הן עם לבדד ישכון, הלשון "הן" כמש"ל דכל אות יש לו צירוף חוץ מנ"ה, כמו שאין לו חיבור כן עם ישראל לבדד ישכון, ואין לו חיבור עם שאר אומות, וכ"ה בירושלמי פאה פ"א ה"ז בניך כשתולי זתים, כמו זתים אין מקבלין הרכבה, כן ישראל, ובתולדות (כ"ה כ"ו) ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב, ובמד"ר הגמון שאל את ר' גמליאל (הגירסא בילקוט) "מי תופס המלכות אחרינו" לקח נייר חלק וכתב עליו ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב, ובמת"כ כ' שרמז לו, שישראל יעמדו

לעתיד ויקחו המלכות מתחת ידי עשו, וראיתי הכוונה דאותיות ראשונות "ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב" עולה במספר מ"ו, ואותיות ראשונות מן "משיח בן דוד" ג"כ מ"ו, רמז על שיבת המלכות לישראל, ומצינו בעירובין (ס"ד:) כוון ר' גמליאל ברוח הקודש, ומה שלקח נייר חלק, כוון למ"ש באבות פ"ד מי"ט הלומד ילד דומה לכותב על נייר חדש ורמז בזה כי הדברים חיים וקיימים, ואע"פ שיתמהמהו בא יבואו:

פסוק יט

את חקתי תשמרו, ערש"י והוא מקידושין (ל"ט.) חקים שחקקתי לך כבר תשמרו עתה, והק' רמב"ן דלא הזכירו חז"ל שיהי' חקה כלאים ורק שעטנ"ז, וערש"י בשלח (ט"ו כ"ו), וביומא (ס"ז:) שעטנ"ז חוקה, אבל הרבעת כלאים וזריעת כלאים יש טעם מדלא חשב גם אותם עם איסור שעטנז, ובתוס' ברכה כ' שהשלום יקר מאוד בעיני ה' וגם בשמים, באיוב (כ"ה ב') עושה שלום במרומיו, ופרש"י בין המזלות שלא ידחקו אחד את חבירו ולכן בהרבעת בהמה בחרישה שור וחמור, יען כי טבעם שונים ימשך זה לפי טבעו וזה לפי טבעו ואין שלום, וכן בזריעת כלאים וינקו זה מזה וידחקו זה את זה: ובלוית חן כ' דבמד' פי"א שהשיב ר"א הא דה' מוריד גשמים ומצמיח עשב בשבת, דכל העולם שלו ומותר לטלטל בחצרו, והק' יפ"ת מה התשובה על צמיחת עשב, ותי' דבאמת אין כל חדש תחת השמש, וכמ"ש חזקוני בפ' אשר ברא אלקים לעשות, שברא ה' בששת ימי בראשית לעשות תמיד תולדות ע"י, ואין מעשה ה' רק תנועתו להוציא מכח אל הפועל ואינו רק טלטול עש"ה, וזה רק תשובה על מה שנעשה בש"י המעשה, אבל אם מרביץ בהמה כלאים או שדה ומוציא לעולם ברי' חדשה, ודאי גורם לכביכול לחלל שבת דזה דבר חדש ואינו בכלל מעשה בראשית, והוצרך לומר במד"ר וישלח דפרד שנברא בימי ענה עלתה במחשבה בשי"ב להבראות דאל"כ אין כל חדש, ויש טעם על כלאים, אבל בשעטנז אין טעם והוי חקה:

שם) בהמתך לא תרביע, א' שור ואחד בהמה לכלאים ויליף משבת, בב"ק (נ"ד:), ועי' ב"מ (צ"א.), ומנ"ח מ' רמ"ד, ועי' ס' יראים סי' קנ"ו ובס' סביב ליראיו שם - ואפי' חיה ועוף, ואפי' חיה במיני חיה שבים, ובדגים ל"ש רביע, ב"ק (נ"ה.), והרבעה נוהג אפי' טהורה עם טהורה וטמאה עם טמאה, רק לענין הנהגה בכלאים יש דיעות דאינו נוהג רק בטמאה וטהורה מה"ת עמנ"ח, ועש"ך יו"ד סי' רצ"ז סק"א ודגמ"ר, ותוס'חדשים פ"ח מ"ב - וחולין וקדשים כלאים זב"ז, עי' מכות (כ"ב) ורש"י כ' דדבר תימה הוא, ולפ"ז המנהיג בשור פסולי מוקדשין לוקה שהוי גוף א' ועשהו הכתוב כב' דתורת חולין וקדשים עליו, וז"ד שנפדו דמותרים באכילה כחולין, ואסורים בגיזה ועבודה כקדשים,

ושי' תוס' וראב"ד דחולין וקדשים אינם כלאים, ועי' במל"מ פ"ט הי"א מכלאים, (וס' הכתב והקבלה, ורמב"ן וישלח ל"ו כ"ה, שכח חמור וסוס קרובים בטבע ויולידו, ועי' ס' הפרדס לרש"י סי' רפ"א):

שם) שדך לא תזרע כלאים, עמנ"ח מ' רמ"ה, ויראים ס' קנ"ג, והדין כלאי זרעים נוהג רק בא"י, ובחו"ל מותר לערב הזרעים לכתחלה ולזרען. אבל כלאי אילנות הרכבה נוהגת גם בחו"ל וחייב מלקות אבל מותרין באכילה ובכלאים פ"ב מ"א אם זרע ימעט ובטל בכ"ד, דמה"ט בטל ברוב, ורק חכמים אסרו משום מראית עין, וגם אמרו דבכ"ד בטל עי' ריש שקלים, ותי"ט תמה דבניכר לא בטל, וכ' שמה"ת אין אסור אלא כשרוצה לזרוע כלאים, אבל באין כוונתו לזרוע, רק מדרבנן, משום מראית עין והם השיעור א' מכ"ד, וגם התירו להוסיף כדי שיתבטל, וכן מפורש בר"מ פ"ב ה"ז מכלאים דאיסור כלאים רק בזרעו בכוונה, ובלא כוונה מדרבנן ובירושלמי הק' הא אין מבטלין איסור לכתחלה, ותי' דרק האיסור משום מראית עין, ועי' בזה במנ"ח מ' רמ"ה אות ח', ובארעא דרבנן אות ט"ז בשם תשו' רשב"א סי' תצ"ה דאם לא מתכוון רק להכשיר הכלי ולא נהנה תיכף מן האיסור שרי, וכ"כ הר"ן פ' אין מעמידין בהכשר כלי, ועי' יו"ד סי' ק"ב, וע"ע בדברי יוסף עה"ת בלקוטים (דקע"ט:) בענין מפולת יד, ובשו"ת הרד"ד מזקיני ז"ל תנינא או"ח סי' כ"ג בענין ב' חטים: ובחת"ס יו"ד סי' רפ"ז חידש דכלאים דוקא אם שניהם מגולים דומי' דהרכבה דשניהם מגולים לפנינו בעולם, אבל ליתן חטה בענף מותר שהחטה בלה וכלה בארץ, ואין זה נאסר בהרכבה דלא דמי' להרבעה עש"ה ובס' קול סופר ובפ"ז מ"ה זרע כלאים בשמיטה אינו אוסר דאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, ובתוס' רע"ק בשם ר"ש דדוקא ענבים לא נאסרו, אבל הגפנים נאסרו שאין הזמורות הפקר, ובהפלאה כתובות (פ'.) ד"ה אכלה דאף בעצים מותרים, ובר"מ פ"ה ה"ז דאפי' העצים של גפנים נאסר, ואח"כ בהלכה ח' בסכך על גפן של חבירו לא קדש הגפן ומפני זה הזורע כרמו בשביעית לא קדש, משמע שלא קדש אף העצים הנז' בהלכה ז' כהפלאה, ובמשנה ו' האנס שזרע כרם ויצא מלפניו קצרו אפי' במועד, ועי' תוס' שבת (ד'.) ד"ה קודם, דאנוס ע"פ חכמים אינו עובר וצ"ע מכאן, ומקיים בכלאים נמנע מרצונו אבל הכא ע"י איסור חוה"מ, ושו"ר בחלקת יואב תנינא בהשמטות אות ט"ז העיר מזה עש"ה:

שם) ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך ערש"י נוז שזור, ותפארת ישראל פ"ט מ"ח אות מ"ב, ואם רואה חבירו לבש כלאים לא יאמר לו בחוץ, שגדול כבוד הבריות אלא ילך עמו לביתו, ולר"מ קרעו מעלי' אפי' בשוק עיו"ד סי' ש"ג, ובתפא"י בבתי כלאים אות קמ"ג הק' מ"ש מכהן שישן באהל מת, א"צ לומר לו שהוא באהל מת כדי שיהי' לו פנאי

להלביש, ול"צ לברוח ערום ביו"ד סי' שע"ב, וי"ל דהכא פשע דהי' לו לדייק במלבושיו אם אין בו כלאים, משא"כ התם ל"ה לו לחוש שמא בעת שישן ימות זה החולה, והו"ל כמו שישן ובא חבירו וישן בצדו והזיק א' לב' כחו"מ סי' תכ"א ס"ד: ובתוספתא מכות פ"ג דהמלביש חבירו כלאים לוקה והר"מ פ"י הל' ל"א מכלאים כ' שאין המלבוש לוקה כ"א כשהלובש שוגג, והכ"מ תמה דמנ"ל זה, ומפשט התוספתא מוכח דאין חילוק, וע"ע ר"מ פ"ג ה"ה מאבל דהמטמא את הכהן לוקה, ולפ"ז לובש כלאים לעצמו לוקה פ' משום מלבוש ולובש, וכן מצאתי באמת שכ"כ במנ"ח מ' תקנ"א, ועי' בזה בס' אתוון דאורייתא כלל כ': ובשו"ת שיבת ציון סי' ל"ט הביא רש"י כאן מנין לרבות לבדים כו' והק' רמב"ן שלבדים אין אסורים מה"ת וערא"ם, וד' רש"י אי' בת"כ, וי"ל דבערוך מביא במלת לבד ב', א', מעשה לבדים שאינו אריג רק שמסובך הצמר ופשתן זע"ז, ב', על תכשיט ארוג ארוך וצר שכורכים סביב הראש או הגוף כחגורה, ומעתה מ"ש ת"כ ורש"י לרבות לבדים, אין הכוונה על מעשה לבדים שאינו שוע טווי ונוז, רק תכשיט שהוא שעטנז ונוז רק שארוך וצר, דהו"א כיון שאינו נופל עלי' שם מלבוש ושם בגד, ואינו ראוי ללבוש רק לכרוך אין בו איסור כלאים אף שהוא שוע טווי ונוז, ת"ל שעטנז לרבות, ול"צ לדחוק כרמב"ן שלבדים לאסמכתא - ומלשון שעטנז עי' ירושלמי פ"ט ה"ה, ובציון ירושלים כ' דבכ"מ פ"י ה"בהאריך בזה, ועי' מגלת ספר לאווין רפ"ג ושנות אלי' שם:

שם) רמב"ן אין לך עשב שאין לה מזל למעלה, עשו"ת חת"ס יו"ד סו"ס רפ"ז ולפ"ז יהי' אסור גם אילני סרק בהרכבה, וברמ"א סי' רצ"ה כ' דמותר כיון דאין להם פירות כולם מין א' יחשבו, ובח"ס נסתפק אם ב' אילני ריח משונים בריחם אם למין א' יחשבו או לא עש"ה: \

פסוק כ

נחרפת לדעת חז"ל כריתות (י"א.) מענין ותשטח עלי' הריפות (ש"ב י"ז י"ט), ובסוטה מ"ג ערפה שמה שהכל דשים אותה כהריפות, שהם חטים שעורים שכוחשים אותה להסיר קליפתן ולשברם - ונחרפת כמו נהרפת בחילוף ה' לח' - וא"ח רק על שפחה בעולה, או הוא מענין אסף חרפתינו שמופקרת לכל וכשהיא נשואה הוסר חרפתה, ומלת נחרפת לפי זה מן השרשים המשתמשים דבר והפוכם, תוה"מ - שפחה כנענית שהיתה של ב' שותפים ושחרר א' או שהיתה של א' ושחרר חציי', ה"ז ח"ש וחציי' ב"ח, ואם קדשה ישראל אף דאסורה לו מחלק שפחה, וכ"ש בנתקדשה לע"ע דמותרת לו גזה"כ דתפסה קידושין, ואינה א"א גמורה לחייב מיתה וחטאת הבא עלי' ורק חייב אשם שפ"ח, ופטור ממלקות והיא חייבת מלקות: וברש"י ושפ"ח ח"ש וחב"ח המאורסת לע"ע

שמותר בשפחה הכ' מדבר, לכאורה נ' דמאורסת לישראל כיון דאסורה לו אין לה דין ש"ח, וכ"כ בפה"מ לר"מ כריתות, כמ"ש בגמ' ח"ש וחב"ח המאורסת לע"ע דברי ר"ע וכן הלכה עכ"ל, מבואר אע"ג דקיי"ל קידושין תופסין בח"ש וחב"ח מכל מקום ש"ח לא הוי רק במאורסת לע"ע, וא"א לומר כן דבהדיא כ' רש"י להיפך בגיטין (מ"ג.) ד"ה ואם לחשך, דש"ח היינו ח"ש וחב"ח המאורסת לישראל, וע"ע דנקט אורחא דמלתא משום דע"ע מותר בשפחה עכ"ל, וצ"ל ברש"י כאן דכוונת הקרא בדרך היתר במאורסת לע"ע, או למ"ד אין קידושין תופסין בח"ש וחב"ח, רק דהוי גזה"כ כמו למאן דאמר בשפחה כנענית בדבר הוי בכלל ש"ח כמ"ש בגיטין שם, וי"ל דהלמ"מ דרק במאורסת לע"ע ולא בישראל דאסורה לו, או יש לומר דרש"י אזיל לר"ע דא"ק תופסין בחיי"ל, וי"ל אתי' אי נימא דע"ע יש לו תפיסת קידושין בח"ש וחב"ח, רק ע"ע כיון דאינה אסורה לו מחצי' השפחות יש לו תפיסת קידושין מצד חירות, אבל מאורסת לב"ח אין קידושין תופסין בח"ל ואין תופסין מצד העבדות, משא"כ להלכה דק"ת בח"ש וחב"ח אפי' בישראל גמור ה"ה דהוי שפ"ח, ודעת הר"מ דאפי' להלכה דק"ת בח"ש וחב"ח אפי' בישראל גמור מכל מקום דיני שפ"ח רק בח"ש וחב"ח מאורסת לע"ע ובענין איסור שפחה לישראל אי הוי איסור מה"ת עמל"מ פ"ג ה"ג מעבדים, ובמנ"ח מ' קכ"ט מבוארים כל דיני שפ"ח:

ובשו"ת חת"ס אה"ע ח"ב סי' ק"ג הקשה איך משכחת מלקות בש"ח, דתוכל תמיד לומר שלא גמר ביאתו כמ"ש בגמ' דא"א לחייבו קרבן מה"ט, ואי"ל דמודית, הא מפי עצמו ל"ש מלקות, וכ' ע"פ פנ"י כתובות (כ"ב:) ובקו"א כיון שהתרו בה וקבלה התראה חייבות מלקות ע"ש ובמנ"ח, אכן בתו"י בש"ס ווילנא כתב דהלאו איכא בהעראה, ולכן אם היא חייבות מלקות לא צריך לגמר ביאה כלל ורק לחייבו אשם צריך גמר ביאה, ועי' בכל"ח אות ג':

שם) בקרת ערש"י ורמב"ן ובמיני תרגומא האריך מאד, ורמב"ן הפקר בפ' ובמשנה בב', הבקר לעניים וכן בכל מקום במשנה הלשון בב', ופלא דרק ב' פעמים מצינו הבקר אבל בשאר מקומות אף במשנה בפ', פאה פ"א משנה ג' ו', שבועות פ"ט מ"ד ועוד, וי"ל דהי' כ' ברמב"ן ר"ת וכן בכ"מ, והפשט לא בכל מקום רק בכמה מקומות, וגם אי' שצ"ל לא במשנה רק בירושלמי ושם כ' תמיד הבקר:

שם) עי' גור ארי' חילוק בין מלקות למיתה, דמיתה אינה בתורת ייסור על עתיד שלא יחטא עוד, דהרי מת ורק בתורת עונש, אבל מלקות עיקרו לייסור על עתיד שלא יחטא עוד, ונקרא בקרת דעצם המלקות רק תכלית הקריאה ותוכחה שיחזיר בתשובה ולא יחטא עוד, ועי' בית האוצר ח"א כלל נ"ח שכ' בזה לענין אין עונשין מה"ד במלקות, כר"מ

פ"כ ה"ב מעדות דבמלקות לא בעינן כאשר זמם ולא כאשר עשה, דמלקות אינו כלל מצד עונש ול"ש אעמה"ד כמכות (ה:), ועי' סנהד' (י'.) פלוג' אי מלקות במקום מיתה עומדת ע"ש, ובס' אורה ושמחה פ' חיי שרה, ומ"ש בזה בפרד"י ח"ש (קמ"א.), ובס' אתוון דאורייתא כלל כ"ה -- ובסנוונוי כ' דאשם שפ"ח ענין אשם מעילות דמועל במעשה זאת בקדושתעצמו הוא הקדושה הישראלית ע"ש, והחילוק בין איש לאשה מפאת דהיא מרגילתו, ועי' יבמות (פ"ה:) זה מרגילה וזו היא מרגילתו, ובבית האוצר ח"א כלל רי"ב הק' דא"כ כל הני דחשוב שם ממזרת ונתינה וסוטה ומחזיר גרושתו הי' להם לחייב מלקות לאשה לבד ולא לאיש ע"ש: ובענין מלקות שמעתי כשבחנו להחידושי הרי"ם ז"ל בילדותו שאלוהו במכות (כ"ב.) פלוג' אי מלקות ל"ט או מ', והיכי תמצא שלשניהם יחי' מלקות בשוה, והשיב בשליח ב"ד כשעבר על ל"ט לא תעשה, וב"ד שלחו להכות לאחד מלקות והכה מ' מלקות, לת"ק של"ט מלקות א"כ הכה בחנם מלקות א', ועבר בלא תוסיף מגיע לו מ' פעמים ל"ט, ולר"י שמלקות מ' לא עבר ומגיע לו ל"ט פעמים מ', ולשניהם שוה:

פסוק כג

ערלתו במד"ר אדה"ר לא יכול לעמוד על צוויך שעה א' ובניך ממתינים ג' שנים. הה"ד וכי תבואו אל הארץ וכו', וצ"ב האיך דרש זאת מהפסוק, וכ' בבנין אריאל למ"ש ראב"ע טעם לערלה דעד ג' שנים יש ארם, ולפ"ז אין לתמוה על אדה"ר כי אותו העץ לא הי' בו ארס, כי תאוה הוא לענים וטוב למאכל, אבל מוכח דליתא להאי טעמא דא"כ אף בעת שבאו לארץ ומצאו נטוע ג"כ הו"ל לאסור. והאמת אינו כן, דבערלה פ"א מ"ב עת שבאו אבותינו לארץ מצאו נטוע כו'. אע"כ גזה"כ ושפיר מתמה על אדה"ר וא"ש - ובתפארת ישראלי שם הק' על עת שבאו כו' מה נפק"מ מה דהוה הוה כקו' ש"ס יומא (ה:). ותו דקיי"ל תרומה בזה"ז דרבנן. א"כ גם ערלה וכלאי הכרם וחדש רק דרבנן, כ"כ מל"מ פי"א הי"א ממ"א, א"כ נפק"מ לעת"ל כל מה שאנו מוציאין נטוע יהי' פטור מערלה: ובס' דברי חנוך הק' על הר"מ דפסק קדושה שני שקידש עזרא קידשה גם לעת"ל בפ"א ה"ה מתרומות, ופ"ו הט"ז מבית הבחירה, ובמע"ש פ"י ה"ט הביא' משנה ערלה הנ"ל, וק' קו' תפא"י דלר"מ דלא נתבטלה הקדושה גם ערלה בזה"ז דאו' בא"י, ולמ"ש בס' גן רוה י"ל למה דקיי"ל בקידושין (ל"ט.) דספק ערלה בחו"ל מותר מהלמ"מ, ואי שם ספק לי, ואני אוכל, ואפי' ספק קבוע ואפי' רוב איסור מותר כמ"ש לקמן בשם צל"ח ברכות (ל"ו.) ומנ"ח, ואם נאמר דאכילה משום סכנה וספק בסכנה אסור, עיו"ד סי' קט"ז, באה"ט סק"ה, ופת"ש סק"ג, ואמאי ספק ערלה מותר ומשו"ה הביא הר"מ הדין דמשנה הנ"ל,

דאין הטעם משום סכנה, ושפיר ספק ערלה מותר ויש נפק"מ גם לדידן, ועי' מג"א סי' תרמ"ט סק"ב לענין אתרוג ערלה בחו"ל, ובענין מה דהוה הוה עפרד"י בראשית (ל'.) - ובריש ערלה הנוטע לסייג ולקורות פטור מערלה, וכן פסק הר"מ פ"י ה"ב ממע"ש, ואם מטעם סכנה מה נפק"מ – וברמב"ן כ' הטעם ערלה שאין ראוין לאכילה ורובן רקובין, ועי' חת"ס יו"ד סי' רפ"ה וכל"ח אות ה - ובחינוך מ' רמ"ו כ' איסור ערלה בחו"ל הלמ"מ, ודאי אסור וספקה מותר ולא דמי לשאר איסורין דספק אסור וכן הוא הלמ"מ דספקה מותר, ובמנ"ח אות ג' אפי' רוב איסור מותר, ע"פ שטמ"ק ב"מ (ו'.) דרוב מטעם ספק ותורה התירה וב"ה בש"ש ש"א בספק ממזר אפי' ברוב מותר: ואסור בהנאה וצביעה והדלקה, ובחינוך שם דאם א' אוכל וא"י שהוא ערלה אינו מחויב להודיע לו ע"ש, ומשמע דלהאכיל בידים אסור אף שחבירו אינו יודע, ומר"ן סופ"ק דקידושין משמע דאף להאכילו בידים מותר ובמנ"ח הק' כיון דערלה אסור בהנאה איך יכול להאכילו דהא הוי הנאה, דנתינה באיסורי הנאה הוי הנאה, וכן הקשה בשב שמעתתא ש"א ובקידושין (ו.) אי' דנתינה לאדם חשוב שוה פרוטה, וע"ש בר"ן דאף באינו חשוב הוי הנאה ורק דאינו שוה פרוטה – ובס' פתחי שערים ב"מ (דף מ"ג:) חקר לעשות תיקון במדינות שנפרץ איסור ערלה, ע"י שיקדישו קודם שיטעו הכרמים ואח"כ יטעו, דהוי הקדש ואח"כ נטע דפטור מערלה, ואח"כ יחללו אותה בשו"פ דקיי"ל הקדש שחללו על שו"פ מחולל (ערכין כ"ט ועוד. ור"מ פ"ז ה"ח), אך שקשה בעיניו להקדיש בזה"ז כמ"ש בע"ז (י"ג:) דאין מקדשין בזה"ז, ובכל"ח העיר מירושלמי ערלה פ"א ה"א דהא דהקדש ואח"כ נטעו פטור רק כשנשאר ערלה, אבל אם מחללו יהי' חייב בערלה ולא אזלי' בתר שעת נטיעה, וחתנו הג' בעל אמרי הצבי ז"ל השיב על זה נהי דבפדאו חייב בערלה מ"מ הפירות שגדלו מקודם מותרין, ויש עצה לחלל בכל שנה ואח"כ יפדה להאילן ג"כ, ועי' בכורי שלמה בהשמטות לאו"ח סי' ג' תשובה מהבית יצחק ז"ל: במד"ר פכ"ה מתחלת בריותו לא נתעסק ה' אלא במטה תחלה הה"ד וכי תבוא אל הארץ ונטעתם, ועפרד"י לך (דף ע"ז.) בזה, ובשפתי צדיק אות ט"ז שמרמז שגם אנו נעסוק במטע נטיעתו הג"ע, כמ"ש לעבדה ולשמרה על עשין ול"ת, והתי' הרי"מ ז"ל אמר דיש תרי"ג אילנות נגד כל מצוה אילן. וז"ש וכי תבואו וגו' שאז יהי' אפשר לקיים גם מצות התלוית בארץ. ול"ק מתענית (י'.) דעוה"ז א' מששים בגן, ואיך יהי'כ"כ מעט אילנות, וי"ל שמיני אילנות יש תרי"ג ובכל מין יש רבבות אילנות שמיוחדים נגד מצוה מיוחדת, ועץ חיים מכוון נגד תורה שנותנת חיים: וברמב"ן הנ"ל שפירות ג' שנים רעים ואינם ראוים להקריב לה', וכ"ה בראב"ד פ"י ה"ד ממ"א, ויו"ד סי' רצ"ד סי"ז, וק' מסוף יבמות (קכ"ב) שהנכרי

אומר להשביח מקחו של ערלה הם, הא נהפוך הוא שרעים, אך ברמב"ן ורשב"א שם דהאי של עזקה הם של ערלה הם שייכי אהדדי, וה"ק הנכרי הני פירות של ערלה הם שאינם רגילים להוציא פירות, אלא של עזקה שהעזקת והרבית עבודה רבה עד שהוציא פירות יותר טובים, ועי' חת"ס ח"ו סי' ל"ו, ויו"ד סי' רפ"ה בזה, דמברך או מרכיב מוציא פירות יותר טובים ויפים בשני ערלה, ועשו"ת מהרש"ם ח"א סי' קצ"ו - ובענין רפואה אי מותר בערלה, עשו"ת רדב"ז החדשות ח"א סי' תצ"ט, וכ' כיון דכ' כל עץ מאכל, ולרפואה לא עץ מאכל הוא ע"ש, וער"מ פ"ה הי"א משמיטה דפירות שביעית אין עושין מלוגמא דכ' לאכלה ולא לרפואה, ובסוכה (מ':) אי' ולא למלוגמא, ועי' בזה בתו"ת אות קע"ח: ובתורת משה הק' על רמב"ן הנ"ל, דא"כ אחר שנתחלל ע"י פירות שנה הרביעית יהי' מותר לאכול אח"כ פירות של ג' שנים ראשונים, וכ' אף דערלה בשריפה בסוף תמורה (ל"ג:) וכ' תוס' דילפי' מכלאים מ"מ בקרא אינו מפורש מה יעשו בהפירות רק שהם ערלים, וכל בר דעת יכלה הפירות תיכף בחנטה, וירויח כח האילן שיוצא פירות טובים בשנה הד', ואילו הי' הפירות מותרים אחר שנה הד', לא הי' מכלה פירות של ג' שנים. כדי שיהי' שמורים לו לאחר שנה הד', ומדנאסרו לעולם יכלה הפירות בעודם חונטים עש"ה: ובמו"נ ח"ג פל"ז כ' טעם ערלה להרחיק מע"ז, כי עבודתם הי' מקודם לעשות דברים ידועים אצלם בעת נטיעת האילנות ויחשבו שמפני זה ימהר האילן לעשות הפרי קודם זמנו, וכדי להרחיקם מהדמיונות צוה ה' שלא יאכלו ג' שנה שלא יעשו הדברים המדומים למהר ביאת הפרי, אחרי שלא יאכל ממנו, ע"ש, אבל סתירה לזה מירושלמי פ"א ה"ג פרט שנטעו עכו"ם עד שלא באו ישראל לארץ, ואם מצד ע"ז אדרבה בנטיעות שנטעו עכו"ם יהי' עוד איסור ערלה יותר נוהג, ועי' בס' הדוה"ע שכתב בזה: בזה"ק (דף פ"ז:) המברך על ערלה הוי ברכה לבטלה, וזה יורה כשי' ר"מ פ"א הי"ט מברכות דאוכל איסור אינו מברך לא בתחלה לא בסוף ולא כראב"ד שם, וערשב"א ר"פ ג' שאכלו פוסק כר"מ, ובתשו' הרשב"א הובא בט"ז או"ח סי' קצ"ו פסק דצריך לברך, וכבר הרגיש בסתירת רשב"א בשו"ת כתב סופר או"ח סי' כ"ב, ועי' ס' זכרון יהודה סי' י"ד, והרשב"א הביא ראי' משבת (כ"ג.) מערבין ערובי חצרות ומברכין עליו, משמע דעל ודאי טבל אין מברכין, ואדמו"ר מגור שליט"א אמר שמברכין ברכת עירוב, והרבותא אף דספק ברכות להקל, קמ"ל דרוב מעשרין והוא קרוב לודאי: ובקובץ כנסת חכמי ישראל סי' ג' הובא מהג"ר יהושע ז"ל מקוטנא שנסתפק, האוכל ערלת חו"ל דאסור מהלמ"מ אם מתחייב מלקות, והר"ן ר"פ כלל גדול דאין עונשין מהלמ"מ כמו דא"ע מן הדין עש"ה, ובסי' ל"ח הביא שו"ת שיבת ציון סי' מ"ח שכ' שאין לוקין על ערלה בחו"ל, ובסי' מ"ב הביא כל

בו סי' צ"ב דלוקה עש"ה בכל המקומות, ובירחון קול תורה מירושלים תרצ"ג סי' ס"ה ופ"ו בענין ערלה בזה"ז, ושם תרצ"ד סי' ט"ז י"ז י"ח - ובפרד"י ויקהל (דף שנ"ח.) הבאתי בענין באכילת איסור אי דוחה שבת האיסור. והרב מגאלין שליט"א כתב לי לעי' בשד"ח אסיפת דינים מער' אכילה סי' י"א ופאת השדה אות ב', וע"ע כתבי אש ח"ג סי' ט"ז - ובשו"ת באר עשק סי' ק"ט מתיר לברך ולקדש על סתם יינם הו"ד בבאה"ט או"ח סי' ער"ב אות ד', וע"ע הלק"ט ח"ב סי' רמ"ח הובא בגליוני הש"ס פסחים (ק"ט.) אם אין לו רק יין של ערלה לענין שמחת יו"ט ע"ש, ושו"ת דיבורי אמת סי' נ"א, וטוב עין סי' י"ט, ותפא"י ברכות פ"ו מ"א, ושד"ח מער' נ' סי' ב', ונטע שורק או"ח סי' י"א וכף חיים סי' רע"ב אית י"ג, ושו"ת הרב"ז סי' קכ"ג אות ג' בסופו: ובענין עבר הירדן אם דינו כא"י נחלקו הגדולים, עשו"ת ישועות מלכו יו"ד ס"ז קונטרס ישוב א"י, ובכפתור ופרח פ"ז דמצוה לדור גם בערי כיבוש מצרים ועבר הירדן, ומהרי"ט ח"א סי' מ"ה חולק עליו, ובנדרים (כ"ב.) כ' הר"ן דעבה"י לא נתקדש להבאת עומר, אבל בסנהד' (י"א: ומנחות פ"ג:) כ' רש"י דמביאין עומר מעבה"י, ועי' רמב"ן במדבר (כ"א כ"א), ובפס"ת סי' רמ"ט. ועפרד"י ח"ב (דף צ"ח. ורנ"ג:)שהבאתי ציונים הרבה מענין עבר הירדן: ובמשניות ערלה כתבתי בהגליון, בפ"א מ"ג אילן שנעקר והסלע עמו אם יכול לחיות פטור, וברע"ב אם יכול לחיות מעפר שבא עמו ה"ה כנטוע במקומו הראשון ופטור מערלה ע"ש, ועי' הה"מ פ"ד ה"י משכנים, דהך יכול לחיות אין הפי' שישאר כ"כ עפר כדי שיהי' יכול להוציא פירות אלא שיכול להתקיים שלא יתייבש ג"כ מציל מערלה, וכן הביא בסמ"ע חו"מ סי' סק"ח סק"ג, ועשו"ת שיבת ציון סי' מ"ט בזה: ובמשנה ח', קליפים אסורים בערלה דכ' את פריו את הטפל לפריו, רע"ב, וברכות (ל"ו:), ועמנ"ח מ' רמ"ו אות י"א בשם צל"ח פסחים דבחו"ל אין אסור שומר דבדאורייתא נתרבה מאת הטפל, אבל בחו"ל דהלמ"מ לא אסרה רק הפרי ע"ש: פ"ב מ"א הערלה וכלאים רש"א אין מצטרפין, ובמעילה (י"ח.) פריך הא ר"ש כ"ש למלקות ומשני א"צ לצרף, ובקומץ מנחה סי' ג' הק' לשי' ר' יקיר בתוס' ע"ז (ס"ח.) ד"ה ואידך, דח"ש ע"י תערובות מודה ר"ש, וכאן ג"כ הוי ע"י תערובות ונשאר בצע"ג, ועשו"ת טוב טעם ודעת סי' קמ"ב דביבש ביבש אף ע"י תערובות ח"ש אסור מה"ת וא"ש, ועשו"ת בנין ציון סי' פ"ג: פ"ג מ"א בגד שצבעו בקליפי ערלה ידלק דערלה בשריפה בתמורה (ל"ג:), ע"ש ברש"י דמה"ת דיליף מכלאי כרם ועתו"ס, ובתוס' סוכה (ל"ה) ד"ה לפי שנסתפקו אי מה"ת, ועפנ"י ברכות (ל"ו.) בגמ' ד"ה מאי דערלת חו"ל אינה בשריפה, ועמנ"ח סי' רמ"ו אות י' בזה: ר"מ פ"י הי"ט ממע"ש אילן היוצא

מגזע פטור מערלה מן השרשים חייב, ובכ"מ הביא משם תוספתא, ופלא שלא הביא שהוא גמ' ב"מ (קי"ט.) וע"ש באומר השכחה:

פסוק כד

ובשנה וגו' בחינוך מ' רמ"ז הביא הא דהקדש שוה מנה שחיללו על שו"פ מחולל ולא על פחות משו"פ, וה"ה לפירות רבעי, ועתו"ס תמורה (כ"ז:) ד"ה לאו דוקא הבע"ב אבל אחר לא ועי' טורי אבן מגילה (כ"ג:) שכ' הטעם כיון דקדוש על פיו יכול לחללו אפי' בפחות משווי' אבל לא אחר, ומסיק דהיכי דלא קדיש על פיו כגון פדיון פ"ח אינו מחולל, ולכאו' בנטע רבעי דאינו קדוש על פי' לא יהי' מחולל, וע"ש בטו"א באבני מלואים שהק' זאת, וע"ש עוד שכ' דבעה"ב כיון שיכול לשאול על ההקדש ע"כ מחולל בפחות, אבל אחר שא"י לשאול אינו מחולל, ועמנ"ח אות ט': נטע רבעי, פירות בשנת ד' הם קודש כלומר שנאכלין לבעלים בירושלים כמו מע"ש. ובראב"ע ואברבנאל כ' והכהן יאכלנו וצע"ג, וכן בתיב"ע מתפרק מן כהנא, ועשו"ת מהרצ"ח אמרי בינה סי' ב', ובס' הדו"ע כ' הפשט שנפיק מרשות הכהן, דס"ד כיון דיש בו קדושה יהי' שייך לכהנים כמו תרומה, קמ"ל דנ"ר נפיק מהכהן, וכמ"ש בסה"מ סי' קי"ט, ור"מ פ"ט ה"א ממע"ש ואין לכהנים כלום בנטע רבעי כי', וגם י"ל דקמ"ל נ"ר קודש ופטור ממת"כ, והפי' מתפרק שאין לכהן שום חלק בו, ועי' שפ"צ אות י"ט, ובהגהות שם בסוף הספר: ודין נ"ר שוה למע"ש דפודין הפירות בכסף ובעלים מוסיפין חומש, אבל לענין ל"ת אם אכלו חוץ לירושלים אם לוקין או שאכלו בטומאה, חקר במנ"ח מ רמ"ז אות ב', ואפשר כיון דילפי' בג"ש קודש קודש, דלכולה מילתא ילפי', ועתו"ס ב"ק (ס"ט.) ד"ה קדש וברכות (ל"ה.) ד"ה אחלי', ועי' מכות (י"ט:) במע"ש לוקין, וכ"כ בר"מ פ"ב ה"ו ממע"ש ופי"ט מסנהדרין, ועי' ערוך לנר מכות שם, ובמנ"ח אות ז' העלה דאין לוקין ועי' שער הציונים במשניות ווילנא מע"ש פ"ה בזה: ובב"ק (ס"ט.) כי מפרקא שרי לאיתהנויי מינה, לכאו' מוכח מכאן דנטע רבעי קודם אסור בהנאה, וכ"ה דעת ר"ת בתוס' פסחים (מ"ד:) ד"ה וה"ה, וקידושין (ל"ח.), וער"מ פ"י הט"ז ממ"א פירות שנה רביעית אסורים לאכול עד שיפדו, מבואר דרק באכילה אסורה, ועשעה"מ שהביא ר"ת, ומהרי"ט בחי' קידושין שתמה על ר"ת בזה, והשוה שי' ר"ת עם ר"מ, דר"ת מיירי לאחר הביעור אז אסור בהנאה, ובר"מ פי"א ה"ח ממע"ש, וע"ע בשעה"מ פט"ו ה"י, ובס' אמרי הצבי מרובה ס"ט. אות מ"ד בזה, ואי יש מלקות בנ"ר, ובקונ' פלפול חברים שם, ובשו"ת בנין ציון סי' קי"ד, ובתוס' שם ד"ה כל הק' דהפדיון חל מעכשיו ועברו העניים איסור שמה שגדל אח"כ לא נתחלל, ותי' דבטל ברוב, ודשיל"מ מדאו' בטל, ובמנ"ח אות ו' הק' למרדכי הובא באו"ח סי' ש"כ

ס"ב, ויו"ד סי' ק"ב ס"ד, דאם בא לעולם ע"י תערובות אף דשיל"מ בטל, א"כ מה שגדל אח"כ בא עי"ת ובטל אף מדרבנן, ועמג"א סי' שי"ח סק"א, ומצאתי שכ"כ בשטמ"ק שם ד"הכל הנלקט, ועשעה"מ פ"ה ה"כ מיו"ט, וכרו"פ סי' ק"ב, ונובי"ת יו"ד סי' נ"ד נ"ה, ולב ארי' חולין (ק"ח.), ובקונ' פלפול חברים שם: והקשו דהמרדכי סותר עצמו מסו"פ הזרוע סי' תשל"ז ביבמה שרקקה דם חליצתה כשרה שאי אפשר בלא צחצוח רוק, ולא אמרי' דהרוק בטל בדם דמעורב בתחלת ברייתו, אלמא דחמור יותר, ותי' דאם המבטל והמתבטל שניהם באים לעולם עי"ת בכה"ג לא בטיל, ובאחרונים יש הרבה בזה, ועמל"מ פ"א הי"ד מטומאת משכב ומושב, ופמ"ג סי' ס"ט מ"ז סקל"ה, וק"ב מ"ז סקי"א, ובמשמרת שלום שם, וחוו"ד סי' ק"ה סק"ז, ותפארת ישראל חגיגה פ"ג אות מ': ואין פודין במחובר בכ"מ פ"ט ה"ב ממע"ש ובחינוך הביא פלוג' בזה, וער"ש פ"ה מ"ב שתמה מב"ק (ס"ט.), וכ' דרק חומרא דרבנן ועתד"ה אימא מתוספתא סוף מע"ש דאין פודין במחובר, ובמנ"ח אות ה' הק' כיון דילפינן ממע"ש למה יועיל, ואפ"ל דאין דנין אפשר משאי אפשר, ומע"ש לא משכחת במחובר דלא חל שם תרומה ומעשרות, אבל נ"ר דניכר וחל אפי' במחובר מהני ג"כ חילול, (וזה אי דנין אפשר משאי אפשר, עי' פלוג' בזה בסוכה (נ': ויבמות מ"ו.) ועוד בש"ס ע"ש בגליון, ועי' מלא הרועים ח"ב): וע"ע קידושין (ס"ב.) אף דאין תרומה במחובר אם אמר כשיתלשו חל למפרע במחובר, ומתוספתא פ"ב ה"ז מתרומות והובא בר"ש פ"א ה"ה שם משמע דרשאי לאכול עראי, אלמא דלא חל התרומה, ואף לבסוף כשיתלש לא אמרי' דחל למפרע, ויל"ע בזה, ומתוס' יבמות (צ"ג.) ד"ה קנוי' משמע דאינו חל רק משעת תלישה, וע"ש בהמקנה דס"ג. וחוסן ישועות על יבמות, וע"ע מהרי"ט אלגזי סו"ה חלה אות כ"ג בשם מהרי"ט, ממס' חלה פ"ד מ"ד הנוטל חלה מקב אי חל אח"כ למפרע ע"ש, ועי' אמרי הצבי שם אות מ"ז אריכות בזה, וצ"ע על המהריט"א שלא הביא דעת רש"י ותוס' הנ"ל, ועמ"ש בזה בפרד"י משפטים (רט"ו.): ובמע"ש פ"ה מ"ב כרם רבעי הי' עולה לירושלים יום א' מכל צד, ערע"ב לעטר שוקי ירושלים בפירות, וע"ש בס' משנה ראשונה שהק' למה לא תקנו גם במע"ש תקנה זו, וכ' דתקנה משום לעטר כו' או משום נכרים, ול"ש במע"ש דאין מוכרין, וכל אחד אוכל בביתו ל"ש עיטור שיקיים שאינו בא לחנותים ולא לגזברים ונכרים, אבל כרם רבעי אע"ג דאיתקש למע"ש רק לחומש וביעור ולא לאיסור מכירה עש"ה - ובאמת כבר נסתפק בזה הצל"ח ביצה (ה'.) אי הי' עיטור בשוק במע"ש, אבל מרש"י ר"ה (ל"א:) ד"ה הא מפורש דגם במע"ש הי' עיטור, וע"ס אהבת יהונתן ושער הציונים להג' פתחי שערים ז"ל במשניות ווילנא מ"ש בזה ובענין אי נ"ר נוהג בשביעית כמו שמע"ש

אינו נוהג בשביעית, עי' משנה ראשונה מע"ש פ"ה מ"ג בזה, ומירושלמי שהביא ר"ש פ"ז מ"ו מפאה דאינו נוהג בשביעית, ועתו"ס ב"ק (ס"ט.) ד"ה והצנועין שנסתפקו אי שביעית נוהג בכרם רבעי, ומלקמן משנה ה' אין ראי', דתוס' כ' אם שביעית נוהג בכ"ר דהיינו שהי' מותר לכל אדם ליקחם בתורת הפקר, אבל ודאי פשיטא דליכא בהו קדושת שביעית, ואף לאחר פדיון ג"כ קדושת שביעית חל על המעות, וע"כ כוונת תוס' אם הם הפקר לכל מי שירצה לזכות וינהג בהם קדושת שביעית וקדושת כ"ר, ועי' באמרי הצבי אות מ"ה, ובענין טעימה בסוף ספרי פרי יוסף על גיטין (דף ס"א), והדוה"ע מאמר רט"ו:

פסוק כו

לא תאכלו על הדם ברכות (י:) וסנהד' ס"ג., ל"ת קודם שתתפללו על דמכם, עיקר חיות אדם דם שלו, ושמו העצם של איש הוא "דם" רק כשמתפלל ליחידו של עולם ישיג גם "אלף" ונעשה "אדם" וכשלא יתפלל להשי"ת היחיד, ישאר בשם "דם", וז"ש לא תאכלו על דם, שלא תאכלו קודם תפלה, כשיש לך עוד שם "דם", (מהמגיד ממעזריטש ז"ל), וז"ש במשנה אבות פ"ד מ"ג אין לך אדם, שאין לו שעה, השעה שצריך להיות קודם התפלה להכין לו כוונה להתפלל, כמ"ש ברכות (ל:) חסידים הראשונים הי' שוהים שעה א' קודם תפלה כדי שיכוונו לבם לשמים, והוא אז אינו "אדם" רק דם דרק התפלה ישלים אותו לתואר אדם (מהרה"צ מליזענסק ז"ל) - ובחיי שרה (כ"ד ל"ג) לא אוכל עד אם דברתי דברי ויאמר עבד אברהם אנכי, ועמ"ש בפרד"י ושמעתי שאליעזר אמר לא אוכל עד שאתפלל מקודם, ויאמר לו, דבר, היינו מה לך לשהות, התפלל תיכף ואכול, ויאמר להם עבד אברהם אנכי, ואינו רגיל להתפלל טרם שאשהה שעה אחת קודם התפלה כמנהג החסידים הראשונים במשנה ברכות: ובחזקוני כ' שהי' מנהג אמוריים שגואלי הדם הי' אוכלין על קבר הנרצח, וגם אספו דם הנשחט לתוך גומא ולאכול סביבה והי' כעין ניחוש וכשוף לידע עתידות, ועי' ש"א (י"ד ל"ג) הנה העם חוטאים לאכול על הדם וגו' וערד"ק -ובסנהד' (ס"ג.) שאין לוקין על כל הלאווין הכלולים בדרשות אלו דהוי לאו שבכללות, וברש"י חולין (קכ"א:) כ' שאינם אלא אסמכתות בעלמא, ועמנ"ח מ' רמ"ח אות ב', וכמו דאסור לאכול קדשים קודם זריקת הדם, ותפלה ג"כ במקום קרבן כמגילה (ל"א:), ועי' או"ח סי' פ"ט ומנ"ח אות ג' ובקומץ מנחה ונפש חי' על או"ח סי' פ"ט וקס"ז ס"ה. ובס' תולדות אדם מהגר"ז מווילנא ז"ל בפ"ד. ותורה תמימה אות ר"ב: ושם בסנהד' האוכל מבהמה קודם שתצא נפשה בל"ת. ור"מ פ"א ה"ב משחיטה כ' דמדאו' רק דאין לוקין דהוי לאו שבכללות. ורש"י חולין שם כ' דמדרבנן – וכן סנהדרין שדנו להרוג נפש אין טועמין כל אותו יום. וברביד הזהב הביא ממדרש שלא יאכל אדם קודם קבורת

המת. וביו"ד ר"ס שמ"א אי' שמותר לאכול ע"ש. ובתו"ת אות ר"ו: וכן אזהרה לבן סו"מ שלא יאכל באופן כזה שיבא אל הדם והרצח. וכמ"ש בסנהד' (ע"א.) סו"מ על שם סופו נהרג. דסופו להרוג ולגזול כדי למלאות תאותו – ומכאן יהי' ראי' דלשון טעימה שנזכר בש"ס לאו טעימה משהו אלא אכילה, דהרי אי' כאן אין טועמין וכו' ונפיק מקרא לא תאכלו. ועשד"ח כלל ל"ב אות ט'. וחילק בין היכי דאמרו לטעום כלום דהוי משהו. וסתם טעומה י"ל דבכזית. ובר"מ פמ"ג ה"ד מסנהד' וז"ל וכל ב"ד שהרגו נפש אסורין לאכול כל אותו היום. הרי ששינה מלשון הש"ס וכ' "לאכול" ובכוונה שינה להורות דטעימה דהכא אכילה. ולכאו' דבאיסור אכילה קודם התפלה דנפק"ל מלא תאכלו על הדם ג"כ שרי בטעימה. ורק בכזית אסור ועי' בזה בס' סביב ליראיו על ס' יראים סי' קמ"ה מ"ש בכל זה:

שם) לא תנחשו עי' מנ"ח מ' רמ"ט. ולעיל בפי אחרי י"ז ז' בעניני כשוף והארכתי עוד מכל עניני כשוף ושדים ורוחות וטבעם וסגולות להנצל מהם. בפרד"י ח"א (דף קס"ו: וקצ"ח.,) ובח"ב (דף נ': נ"ב: נ"ד: קל"ד. ורכ"ט.) – ובס' מטפחת ספרים יעב"ץ ח"ב (דל"ו:) כ' כתיב"ע לא תהוין אחודי עיינין ור"ל אחיזת עינים ומ"ש סנהדרין אינו דבר אחר רק ציין להודיע מקור הדבר בסנהדרין (ס"ז.) רע"א זה האוחז בעינים ע"ש. וכ"כ בס' תולדות אדם בפ"ד, ובאוצר ישראל הביא העושים כשפים נקראו מכשפים חרטומים להטים קוסמים אשפים אמגושים חוברי חבר מעוננים ומנחשים דברים (י"ח.), מ"ב כ"א ז'. דהי"ב ל"ג ו', וע"ע לקמן בפסוק ל"א: ובשו"ת טוב טעם ודעת תליתאה ט' מ"ה. ע"ד המעשה רעה אשר נתחדש לקסום ולנחש בהשלחנות בידים ריקנות זה ודאי אמת כי כל מעשה שלחנות הללו המה מלא קיא צואה, ותלי"ת אף טרם שנודע כי שאול ישאלו לו וקסם יקסמו בו, רק שאמרו שע"י סמיכת הידים יתחיל לדלג ולהתנענע כאיל פוסח, תיכף אמרתי שהוא כמין כישוף וחלילה לעשות כן, ומה גם עתה שנודע ששאול ישאלו בו, ובודאי כותב ומשיב ודאי הוא מין כישוף, והוא אחת משתי אלה או מין קסם או מין כישוף כיון דאינו דבר טבעי ע"פ המחקר והשכלי, ולדעתי זה מ"ש בישעי' [ס"ה י"א] העורכים לגד שלחן וממלאים למני ממסך, והנה כן נשלח לי מכתב מבעלז כי גם הה"צ המפורסם דשם אומר שהיא מין קליפה וע"ז ראוי לצעוק מאד:

פסוק כז

לא תקיפו פאת ראשכם, מכות (כ':) א' המקיף וא' הניקף לוקה, והנ"מ כשמסייע ערש"י דאל"כ הוי לאו שאין בו מעשה, ועתו"ס נזיר (נ"ז:) – ועשו"ת ערוגת הבושם או"ח סי' ר"י, ע"ד המנהג בין אנשי המעשה להמתין בתגלחת שערות הראש של בניהם עד יום

מלאת להם ג' שנים. כדי לחנך הילד במצות לא תקיפו פאת ראשכם, והוזכר בבאה"ט או"ח סי' תקל"א סק"ז, ובשע"ת שם בשם גן המלך, דמותר לאחר שמחת תגלחת הבן עד חוה"מ, אי יש קפידא קודם ג' נים, והשיב שמנהג של ישראל תורה, ויסודו בהררי קודש, בילקוט קדושים (י"ט כ"ג) עה"פ וערלתם ערלתו מיירי בתינוק ג' שנים יהי' לכם ערלים שאינו יכול לדבר. ובשנה הרביעית יהי' כל פריו קודש שאביו מחנכו לתורה, הרי שעד ג' שנים אין לחנכו ע"ש:

שם) ולא תשחיתו את פאת זקנך, בקידושין (לה:) נשים ליתנייהו בהקפה הואיל וליתנייהו בהשחתה, ועמנ"ח מ' רנ"א הרבה, ובתוספת ברכה כ' מ"ש ראשיכם בל' רבים וזקנך בל"י, עפמ"ש דנשים פטורי בהקפה, (לפ"ז הי' אפ"ל באיש צעיר שאין לו חתימת זקן לא יהי' גם בהקפת ראש. לכן כ' ל' רבים גם זקן גם צעיר, וההבדל פשוט שבאיש בטבע גידול הזקן לאחר זמן ולא כן נשים, ועי' בס' גן יוסף עדן דוד על קידושין מ"ש בזה אריכות - ועי' טור או"ח סי' תקפ"ה בער"ה. ומגלחין זקנם וצ"ע, ובירמי' (מ"א ה') מגלחי זקן. ועי' יו"ד סי' ש"צ ס"א דאסור לגלח, וע"ש ביד שאול שהק' כן, והנה מה שהי' מתגודדים אף דשריטה אסור ביד, כ' תוס' יבמות (י"ג:) ד"ה דאמר, דכל שאינו עושה בשביל המת רק בשביל כבוד התורה מותר. וכאן עשו בשביל ביהמ"ק שחרב ובטלה תורה ועבודה. ועי' תוס' מו"ק (כ"ו.) ד"ה משכם, וערמב"ן תצא (כ"א י"ב) שמשפט אבילות שתגלח ראשה שנ' גזי נזרך (ירמי' ז' כ"ט), ויגז את ראשו (איוב א' כ'), ותימה דאדרבה אבל אסורלגלח, ומ"ש גזי נזרך היינו תלישה, ועי' מו"ק (כא.. ועפמ"ג או"ח סי' תקס"א במ"ז סק"א, ומצאתי בשדה חמד בפאת השדה מער' ג' סי' א' שהאריך בזה, וכ' הא דטור כ' לגלח הזקן היינו להעביר ע"י סם: ר' בחיי כ' כדי שלא ינטל הסימן השי"ת שרשם להבדיל מין זכר לנקבה, ועי' מורה נבוכים ח"ג פל"ו – ושי' הר"מ פי"ב ה"ו מע"ז שאין מניחין פחות ממ' שערות (לגי' א' ארבע), ועב"י יו"ד סי' קפ"א, וד"מ סק"ב לכל פאה, אות א' ואחרון, מתיבת "ישראל" הוא מ', ואם תקחם מהתבה ישאר "ראש", וז"ש לא תקיפו פאת ראשכם, ועי' במנ"ח מ' תנ"א אות ה' בזה: ובס' משך חכמה הביא בשם אהבת יהונתן שמביא מד', שאלו לרבי מפ"מ אתם מגלחים שער ראשיכם ואין אתם מגלחים פאת זקנכם, א"ל מפני שזה גדל בשטות זה גדל בפקחות, המכוון דלא מצינו על מצות שהשי"ת יעשה סייג בטבע, לבד על עריות עשאה ההשגחה שנוי בטבע שנשים אין להם זקן, ועי' נזיר (נ"ט.) על קרא דלא ילבש גבר וכו' וזה סייג לעריות, אמנם שער הראש מצינו באותו נזיר שהי' קווצותי' תלתלים ופחז עליו יצרו בנדרים (ט':) א"כ שער ראש מביא לידי הסתת יצה"ר וגם גדל בשטות, ושער הזקן מגדירו

מעבירות ולכן גדל בפקחות (שו"ר מקור הדבר בב"ר פי"א ע"ש הגי' הנכונה), ולכן כ' ושמרתם את משמרת בעריות שהכוונה שהי' גדר ביצירה מתחלה ועשה משמרת לזה בטבע ולכן כ' משמרת – וברש"י כאן לא תקיפו, ונמצא היקף ראשו עגול סביב, ועשפ"ח בשם רא"ם, ובס' מגלת ספר על אסתר (א' א) בענין העולם עגול: וראיתי בענין לקרות לתורה מחללי שבת בפרהסיא ומגולחי זקן, ובשו"ת בנין ציון, ומהר"י אסאד יש בזה ואינם כעת תח"י וכתבו דאין להרחיקם כ"כ שלא יפקרו טפי ע"ש, ובשו"ת רע"א סי' צ"ו במגולחים לעדות הכשירם משום שנדמה להם כהיתר, וע"ע בשו"ת מהרש"ם ח"ג סי' ס"ו בענין מחללי שבת בעיירות גדולות כהיתר חשוב להו, אך אם יש אפשרות שלא להתערב בהם מה טוב הוא, ועי' מהר"ם שיף סוף גיטין, והגה"צ ר' יוסף מפוזנא ז"ל אמר מוטב להעמיד צלם בהיכל מלהחזיק במחלוקת, ועמ"ש בזה בס' נחלי דבש תשובה בזה מהגרא"ס שטיינבערג ז"ל אבד"ק בראדי, וע"ע בשבו"י ח"ב סי' א' ופמ"ג או"ח סי' קמ"א א"א סק"ח שפסול לעדות מחמת עבירה אין לקרותו לתורה ולא מצטרפין למנין, ובשו"ת בית הלל סי' ק"כ מתיר לצרפם למנין וציין לתבו"ש סי' ב' סי"ג שלא יתבטל עשה דרבים, ועשו"ת תפארת צבי סי' ל"ט ועי' בזה בירחון אהל מועד שנה ב' סי' קנ"ז וש"ג סי' ד', וע"ע בס' בית שלמה בסופו בענין זה אי להצטרף למנין גלוח ע"ש איזה תשובות, וע"ע בתפארת ישראל מועד בכללי שמחות איסור תגלחת: ובשו"ת אמרי יושר ח"ב סי' קפ"ג מענין שיעור פיאות למטה מן האוזן ביו"ד סי' קפ"א. ומכל הפו' רק עד חיבור הלחי לצדדין והוא עד למטה מעט מחצי אוזן. ובש"ע משמע למטה מכל האוזן. הנה מה"ת בודאי כן דהרי הקפת הראש בהשוה צדעי' לאחורי אזלו ואפשר דמחמיר בשו"ע מדרבנן, דאין אנו בקיאין כ"כ בצמצום שיעורין כמ"ש בת' מהרי"ל סי' נ' לענין פדיון הבן וכתמים - והחומרא רק עד עור הרך דמשם ואילך אינו קרוי אוזן דהוי רק עור של אוזן כרש"י בכורות (ל"ז.). ובזכרוני שכ"כ בש"ע. האר"י ז"ל דשיעור פאה עד אליה רכה ולא עד בכלל, ובאמת שזה נמוך מעט מהצדעים מטעם חומרא דאי אפשר לצמצם:

פסוק כח

ושרט לנפש עי' מנ"ח מ' רנ"ג, השריטה היא חריץ קל בבשרו ומעשהו ביד, והגדידה הוא חריץ עמוק עד הגידין ויעשהו בכלי, וכתיבת קעקע לרש"י הכתיבה בדיו והקעקוע במחט ונכנס הצבע בין עור לבשר ונראה בו כל הימים, ולרמב"ם הכתיבה היא השריטה שצריך לשרוט תחלה והקעקוע היא המילוי שממלא את השריטה בדיו, שבזה יורד הכתב בעומק ונשאר שם, עי' תוה"מ ואילת השחר סי' תקנ"ב – ואי' בכל עבירה יהי' פגם בנפשו וזה "ושרט לנפש" כל עונותי' יחרצו במצחו ונקרא כתיבת קעקע, תורה

הזהירה שלא יחטא כדי שלא ישרטו נפשותינו, ויחרטו בפנים שלנו - ובתוס' ברכה הביא בסנהד' (ס"ח.) כשמת ר"א הי' ר"ע מכה בבשרו עד שהי' שותת דם וכ' תוס' אע"ג דכ' ושרט וכו' הוא עשה מפני התורה, ונראה דבמיתת סתם צדיקים אסור שרט. אבל י"ל דמותר בצדיקים שאינם חכמים. (וסמך לזה דיש צדיקים שאינם ת"ח מפסחים (מ"ט:). לעולם ימכור כל מה שיש לו וישא בת ת"ח. לא מצא בת ת"ח ישא בת גדולי הדור. ופרש"י צדיקים). לפמ"ש בישעי' (כ"ב י"ב) ביום ההוא לבכי ומספד ולקרחה. ובחגיגה (ה':) זה חורבן בהמ"ק. ומתבאר דכשהי' חורבן בהמ"ק מותר לעשות קרחה דהיינו שרט. ולפמ"ש במד' איכה פ"ב דקשה סילוקן של צדיקים יותר מחורבן בהמ"ק. ואם הותר שרט בחורבן בהמ"ק הותר גם בסלוקן של צדיקים:

פסוק כט

אל תחלל ערש"י ויבמות (ל"ז:) ומלאה הארץ זמה הרי שבא על נשים הרבה נמצא נושא בתו ונמלאו כל העולם ממזרים. ובתורת משה כ' שמכאן למד הרמב"ם דספק מה"ת מותר דאל"כ לא משכחת לה ומלאה הארץ זמה, הא צריך הוא לבדוק. וכן מבואר להדי' בלשון הר"מ פט"ו הכ"ט מא"ב. ומכאן למד דשתוקי מותר ולא כמ"ש דהר"מ יליף מממזר ודאי הוא דלא יבא. ועי' ס' המצות שורש ה' ברמב"ן שם ובמרגניתא טבא שם אריכות בכאן ובסה"מ בל"ת שנ"ה. ור"מ פ"ב הי"ז מנערה. ובס' יראים סי' ר"ו ובס' סביב ליראיו שם. ובגרש כרמל. ותורה תמימה אות רכ"ו:

פסוק ל

את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו. ע"ס גן רוה. וכתבתי בזה הרבה בפרד"י ריש ויקהל (דף שנ"ג:). ועי' במנ"ח מ' רנ"ד וברש"י לא יכנס במקלו. וצ"ב כי האי קרא כ' ג"כ בסוף בהר (כ"ו ב'). ושמעתי דילפי' מיני' לענין הך דזבחים (ס"ג.) שאם הקיפו גוים העזרה מותרים כהנים לאכול קדשים בהיכל וכו'. וס"ד דאפי' גם בלא הכרח הגוים נמי מותרין לאכול בהיכל ת"ל מקדשי תיראו דאסור. דאין אדם אוכל במקום רבו דהוי זילותא:

פסוק לא

אובות וידעונים עמנ"ח מ' רנ"ה ורנ"ו בזה, ועמ"ש הרבה בפ' שופטים (י"ח י"א). ה' יזכני להוציא לאורה. ועי' לעיל בפסוק כ"ו ומענין ידעוני עי' באריכות בס' טוב עין על ירושלמי יבמות (דף נ"ט.) - וגם בס' מנחת סולת על החינוך מצוה ס"ב ע"ש ותמצא חדשות ומהאריכות לא העתקתי. ומענין ידעוני עמ"ש בפרד"י וארא (נ"ה:) ובמדרש תלפיות כ' הטעם שברא ה' חיה הזאת מן הארץ גם פרצוף דומה לפני אדם. כדי לבטל דעת הכופרים בבריאת אדה"ר מן האדמה. ועי' ס' אהבת יהונתן ומלואים לס' בראשית בסוף שמות (ל' י"ד). ועי' בכלאים פ"ח מ"ה. ורע"ב סנהד' פ"ז מ"ז. והיא באיוב (ה' כ"ג).

ובפי' משניות לר"מ סנהד' שם כ' שהוא מין עוף. וכ"כ בהל' ע"ז פ"ו ה"א שהוא עוף הגדיל באילן ועתי"ט כריתות פ"א מ"ב ויו"ד סי' פ"ד סט"ו וזהר שמות (ט"ו:). ושפת אמת וירא תר"נ וכתב לי הגאבד"ק גאלין נ"י שאדמו"ר מגור שליט"א כתב לו שיוכל להיות שהוא טעות. כי גם אם הוא חיה שפיר הוי ממוצע:

אל תבקשו כ' בתוס' ברכה שאינו מענין רצון כמו ובקשתם גם כהונה (קרח ט"ז י'). או לא בקשה דבר. (אסתר ב' ט"ו). רק מענין דרישה וחיפוש כמו בקשתיהו ולא מצאתי' (שה"ש ה' ו'). ובקשתם ולא תמצא (הושע ב' ט') והבאור. דבש"א (כ"ח ה') ויאמר שאול בקשו לי אשה בעלת אוב ואדרשה בה. וז"פ אל תבקשו אפי' בשעת סכנת מלחמה או שאר סכנה: ובת"כ שאינם באים אא"כ הפנה דעתו להם ונטמא בהם. וכמ"ש ביומא (ל"ט.). אדם מטמא עצמו למטה מטמאין אותו מלמעלה, ובתפארת ישראל סנהד' פ"ז מ"ז הביא בשם מהר"י חאגיז, דעתה באחרית הימים דראו כל בשר כי אין עוד מלבדו. ואור הבקיע בא. והטומאה כלול תחלוף ונתבטלו כחות הטומאה. ואין גם אחד כח בידו לקסם ולכשף. והאמונה באלה תקונן כעת רק במוחי השוטים והתינוקת. ועי' בתו"ת, ועל יסוד זה החליט בנחלת שבעה סי' ט"ו להתיר להמון העם השואלים למכשפים ע"ד גניבה וחולה וכדומה. אחרי כי עתה אין כישוף בעולם והכל הבל ולהמון עם יש בזה קורת רוח:

פסוק לב

מפני שיבה תקום והדרת פני זקן עמנ"ח מ' רנ"ז. ובזה"ק (דף פ"ז:) מנו הקב"ה לבר נש לאהדרא בתיובתא בבחרותו קודם דמזדקן בו היצה"ר – כל ח"ח שאינו עומד בפני רבו נקרא רשע ואינו מאריך ימים. בקידושין (ל"ג.). החת"ס ז"ל אמר שהוא מדה כנגד מדה. כשאינו עומד בפני רבו. לא יאריך ימיו ולא יזכה שיעמודו בפניו. מפני שיבה תקום. ועי' נח"ק מ"ש בזה: ובכתב סופר מצוה לעמוד מפני שיבה ע"ה. ומצוה לעמוד מפני זקן שקנה חכמה. ואם שניהם יתאחדו באיש א' שזקן וגם קנה חכמה. אינו ניכר אם מכבדו מפני שבא בימים או מפני התורה. וצריך לעשות לו יתירת הכבוד להידור ביותר. וז"פ מפני שיבה תקום. ואם הוא זקן שקנה חכמה ג"כ "והדרת". צריך לעשות לו שיהי' ניכר שמכבדו מפני התורה. ומענין כיבוד עי' אריכות בשד"ח מערכת כ' כלל קנ"ז: ובתוספת ברכה כ' בקידושין (ל"ג:) זקן זה שקנה חכמה דריש נוטריקן "זה קנה". ואע"פ שיש רק מלים זה קנה. אך אי' בנדרים (מ"א.) דעת קנית הכל קנית. וכאן שכ' סתם זה קנה מתבאר שקנה חכמה. ויחש זקן לחכמה ע"פ איוב (ל"ב ז') ורוב שנים יודיעו חכמה. ושם (י"ב י"ב) בישישים חכמה. ות"ח כ"ז שמזקינים דעתסמתיישבת עליהם שבת (קנ"ב.), אמנם בסנהד' (י"ג:) מצינו זקן כולל גם הדיוטים, וי"ל דביבמות (ק"א.) זקני עירו לרבות

הדיוטות וזה סותר להנ"ל כי כמו דדרשינן זקני העדה המיוחדים שיעדו חכמים, כן צריך לפרש זקני עירו המיוחדים חכמים ולמעט הדיוט זה, ומה חילק בין העדה ובין עירו, ונ"ל דאחר דלמעלה כ' ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים, והי' די לכתוב וקראו לו לבד ולמה הוסיף זקני עירו אך משום דהזקנים שמקודם בודאי חכמים, דמוסב על הסנהדרין ובמכוון הוסיף זקני עירו שאפי' בהדיוטות, וכל זה בלשון המקרא. אבל בלשון חז"ל זקנים רק לחכמים, בשבת (ס"ד.) זקנים הראשונים אמרו, ונזיר (נ"ג.) בענין הלכות, וסנהד' (כ':) זקנים שבדור כהוגן שאלו, וע"ע בב"ב (ע"ה.) זקנים כו' פני משה כפני חמה וביצה (כ"ה.) זקן אחד וכו', ואירי בחכם שדרש, ובע"ז (ט"ז.) זקן שכמותך כו', ויש להעיר מסוף קנים פ"ג מ"ו וזקני ת"ח זקני ע"ה, וי"ל דאין מוסב על הזקנים עצמן רק על חכמים הלומדים עם ת"ח, ועל הלומדים עם ע"ה, וכמו שהי' אומר זקנים של ת"ח וזקנים של ע"ה. והביאור שהלימוד עם ת"ח, עיקרו גוף הלימוד ולא ההסבר בלשון צח, ולא הדיבור עיקר רק התוכן ולא כן המורה ומויף מלפני ע"ה עיקר רק הדיבור וסלסול דברים חלקת לשון. ובשעת ההטפה ימשוך לבות השומעים, וזה רק בעת שהמטיף צעיר לימים ושכח הדיבור ואברי המבטא שלמים, אבל לעת זקנה שהשלמות יתמוטטו, ואינו יכול להטעים דבריו אין ממש בדבריו, ולא ישארו רגש ורושם בלבות השומעים: ובישעי' (נ"ה י') כשופר הרים קולך, וי"ל דתקיעת שופר חכמה ואינה מלאכה, (שבת קי"ז:) ומרמז שידבר בחכמה ולא בפטפוטי דברים בעלמא, והטפה לבד הוא מלאכה, ולא יעשה רושם. וביע"ד ח"א דרוש ד', כ' אהא דזקני ת"ח מוסיפים חכמה וע"ה דעתם מתטפשות, והא רואים שע"ה זקנים בעלי תחבולות וערמה, ורק התי' שת"ח בורר עוה"ב והפסיד עי"ז עוה"ז, וע"ה בורר עוה"ז וזה שטות להחליף עולם אמת תמורת שקר, ולמשל הת"ח וע"ה שניהם בני כ', ושנות אדם ע', ויחיו עוד נ' שנה, ות"ח עשה חכמה כי החליף נ' שנה בעולם נצחי, וע"ה עשה שטות שהמיר נצחי עבור נ' שנה, וכשיגיע לשלשים ת"ח חכמתו גדולה שמחליף מ' שנה בנצחי, וע"ה שטותו גדול שמחליף נצחי עבור מ' שנה וכן תמיד כשת"ח יזקינו משא ומתן שלהם טוב, וע"ה גרוע עש"ה: והגה"ק ר"י מדארזאמין ז"ל אמר בזה דקשה הא אין זקן רק מי שקנה חכמה, ואיך שייך לומר זקני ע"ה, אך מיירי הכל מחו"ח, הרביים הטתם שבאו זקני ג"כ ת"ח דעתם מתוסף עליהם בכל יום, כי דרך הת"ח לדרוש ולבקש עצה מרבם בתורה ויראה ונתוסף דעת בחזקן מיום ליום, עד כשבא לעת הזקנה נעשה דעתו מתיישבת וזכה, אבל הרביים אשר יבואו אליהם רק ע"ה שדורשים עצות רק בהבלי עוה"ז, אז כשיבואו לימי זקנה דעתם מתטפשות עליהם, כי מוחו הי' טרוד כל ימיו לשמוע רק דברי עוה"ז, וע"ע מ"ש בפ' בחקתי [כ"ז ז']:

שם) והדרת רש"י לא ישב במקומו וכו' עי' ברכי יוסף יו"ד סי' רמ"ד שהק' דסותר לקידושין (ל"ג.) ד"ה אף, דלא נכתב הידור אלא לדרוש למעוטי עמידה מרחוק ולמעט לקום בבית המרחץ. הרי דכל הידור נכתב רק לענין אחר, ובחומש משמע דהידור נכתב לענין בפ"ע, אלא דממילא שמעי' לקימה שיש בה הידור, והפו' לא הביאו הא דת"כ עש"ה, ועי' בפרד"י ח"ב במלואים והערות (דף תט"ז.) הרבה ציונים. ובס' עץ הדעת טוב בח"ת כ', כל קרבן כשר רק משמונה ימים דצריך שתעבור עליו שבת אחד, דנכנס קדושה לתוכו שיהי' כשר להקרבה, ואם בבהמה שלא תעשה שום פעולת מצוה, בשבת יכנס קדושתו ע"י עצומו של יום ש"ק, מכ"ש שיכנס לתוך ישראל קדושת בכל שבת, ומשום זה צוה ה' להדר פני זקן שנכנס בו הרבה קדושות אלקית ע"י רוב השבתות:

פסוק לד

הגר עי' אחרי (ט"ז כ"ט) ממלב"ם, ועי' מנחת סולת מצוה ס"ג מ"ש בזה:

פסוק לה

במדה. עמנ"ח מ' רנ"ח ורנ"ט בזה, ובענין גזילה ואונאה פחות משו"פ, ואי שייך בזה חצי שיעור עש"ה:

פסוק לו

אשר רש"י על מנת. כן וכו' החי' הרי"ם ז"ל הק' אם השי"ת תלה יצי"מ בתנאי, א"כ אם אין אנו מקיימים התנאי ח"ו עוד אנחנו במצרים, ותי' כי תנאי נלמד מבני גד וב"ר בקידושין (ס"א) וצריך שיהי' יכול לקיים ע"י שליח, וביצי"מ כ' בפ' בא (י"א ד') אני ה' ולא השליח. א"כ התנאי בטל והמעשה קיים, ועי' רביד הזהב ובס' פרי חיים:

שם) והין צדק יהי' לכם, ובפ' תצא (כ"ה ט"ו) יהי' לך, וכאן אזהרה על הב"ד שיעמידו ממונים שישגיחו על זה:

פרק כ

פסוק ב

למלך עמ"ש בפ' אחרי (י"ח כ"א):

פסוק ג

רמב"ן הביא הא דכל הנהנה בלא ברכה כאלו גוזל לה', עי' בפרד"י ח"ב בדף ג' בהסכמת אדמו"ר מגור שליט"א ובהערותי שם:

פסוק ד

עם הארץ עי' תוספת ברכה האזינו (ל"ב ו') עם נבל ולא חכם, ותרגם עמא דקבילואורייתא ולא חכימו ותמוה, וי"ל למ"ש במגילה (כ"ח:) צנא מלא ספרי, ופרש"י תואר לגנאי לכלי מלא ספרים והוא אינו מבין מה שבתוכם, וכן הוא איש שלמד ואינו

יודע מה שלמד, וזה שתרגם ולא חכימו לדעת אותה, ובדורינו נתקבל תואר צנא מלא ספרי לשבח, ורק יש הרבה מבטאים שברבות הימים ישתנו הוראתם להיפך, למשל "בית העם" הי' מכובד בירמי' (ל"ט ח') ואת בית העם, ובשבת (ל"ה.) בית עם לשון ביזוי ערש"י - "ועם הארץ" הי' נחשב למעלה כאן בקדושים וברש"י מת"כ, ובגמ' לגנאי עם הארץ בפסחים (מ"ט.), - והשם בעל חוב הי' המלוה, כמו אתא בעל חוב וטרפה כתובות (צ"א:), בעלי חובות באים ונפרעים, נדרים (מ"ז:), ועתה אומרים בעל חוב גדול, המובן שהוא חייב לאחרים, ועוד יש כזה, ועי' מקור ברוך מבוא דף י"ז:

פסוק ה
לזנות ערש"י ורא"ם ובכנה"ג או"ח דק"נ ע"ג אריכות גדול:

פסוק ו
מקרב עמו ת"כ ועמו שלום, עי' רמב"ן סוף אחרי כי כריתות הנזכרין בנפש וכו' הוא מ"ש מקרב עמם ועמם שלום, כי הכרת של הנפש החוטאת יורה על קיום שאר הנפשות שלא חטאו והם עמם שהם שלום עכ"ל, ועי' יראים סי' ר"כ ומ"ש בזה בפרד"י תשא (דף שכ"א:):

פסוק ט
מקלל עי' מנ"ח מ' ר"ס בזה הרבה, ובמנ"ח אות י"א הא דבעי עושה מעשה עמך, וכל שעבר אפי' עבירה דרבנן בכלל אינו עושה מעשה עמך, ועמ"ש בשו"ת משיב שלום סי' י"ד, ועמ"ש בפרד"י משפטים (דף ר"ה:) בענין מקלל לאחר מיתה, ועשו"ת מהריב"ל ח"ג סי' ס"ח, ובאשתו כגופו ע"ש במשפטים (ר"ו.), ובאוה"ח כאן עי' בתולדות אוה"ח מהכל"ח ז"ל אות י"ט, ובחמדת ישראל (דף מ' ע"ד), ובפרד"י תשא (שמ"ג:) עש"ה:

שם) דמיו בו בס' חסידים סי' רל"ב הביא מעשה בא' שהלך למדה"י עם עבדו, ואשתו הי' מעוברת, ומת האדון, והלך העבד והחזיק בנכסיו ואמר אני בנו, כשגדל הבן הלך לתבוע נכסיו שהחזיק העבד, והלך למלך וסיפר הכל ושלח אחר ר' סעדיה לדון דין זה, וצוה ר' סעדי' להקיז דם הבן בספל א', ודם העבד בספל ב' ולקח עצם של המת והניח בספל העבד ולא נבלע הדם, ואח"כ שם העצם בספל הבן ונבלע הדם, כי הוא גוף אחד ונתנו הרכוש להבן ע"ש, ובפי' אזולאי הביא שאירע זה בימי שלמה המלך, ועי' מטה משה סי' תשס"ד, ובס' אליהו רבה סי' תקס"ח העיר על זה מב"ב (נ"ח.), ועי' מעבר יבק חלק שפתי רננות מאמר ג' פכ"ד זה משפט שלמה המלך. וע"ע בהגהות רש"ש ב"ב (נ"ח), ועי' תולדות אפרים קדושים וזה הפשט דמיו בו, ומהראוי שלא יקל בו, וערש"י ראה (י"ג ז') כנפשך זה אביך:

פסוק י

ואיש אשר ינאף את א"א אשר ינאף אשת רעהו ערש"י, וי"ל עפמ"ש בילקוט (ש"א כ"א) תורתו של דואג של דופי הי', דאמר דאשת חייבי מיתת ב"ד אין חייבין משום א"א, כיון דחייב מיתה הוי כהרוג ואשתו מותרת לשוק, וי"ל דמרמז כאן לשלול סברא זאת, וז"ש אשר ינאף וכו', ר"ל שנאף עם א"א שאותו איש נאף עם אשת רעהו ונתחייב מיתה, מ"מ מות יומת הנואף (וע"ס ליקוטי בשמים, וגן רוה בזה הרבה, וע"ע בישיעות יעקב, ושער בת רבים וס' זכרון יצחק עה"ת, וטוב עין דף ו': ובשבת ס"ב:) דיש אנשים שמחלפים נשותיהם וחושבים כי אין איסור אשת איש שהאשה קנין בעלה ומקנים קנינים בחליפין, ועל זה בא הכתוב ואיש כו', ואעפ"כ שכנגדו ינאף את אשת רעהו ג"כ מות יומת:

פסוק יב

תבל עמ"ש מהרש"א נדרים (נ"א.) ומ"ש בפ' אחרי (י"ח כ"ג), ותוה"מ כאן, ואילת השחר סי' תקל"ד:

פסוק טו

תהרגו בתיב"ע בקולפי מקל עב, עי' תפארת ישראל סנהד' פ"ז אות ל"ח. שתמה מגמ' שם (נ"ד.) דבסקילה כאדם וצ"ע:

פסוק יז

חסד ערש"י חרפה, ורמב"ן הק' כי איך תיבה יהי' ב' פירושים סותרים, חסד הוא כבוד גדול ויפרש ג"כ חרפה, ובאמת אינה טענה שהוא כבוד למי שעושה חסד, אבל למי שנוטל החסד לו חרפה, שהוא עני ונוטל מתנות חנם, ועי' בהכתב והקבלה, ופרשת דרכים דרוש א', ומיני תרגומא, וערך חיים (דף מ"ד.) - ובס' באור ומדרש תורה לר' בענדיט מלאסק ז"ל, ראי' לשון הסכמה כמו בכתובות (ק"ח:) רואה אני את דברי אדמון, וערוה לשון מים וחסרון, והשי"ת רוצה שיזדווגו רחוקים ויוכיחו זה את זה וגם יוכיחו הילדים ויחנכו אותם לטוב, אבל אם אח ואחות הקרובים בטבע ומחפים בטבע זה אל זה, כי אהבה מקלקלת השורה, שניהם מסכימים ומחפים זה על זה, ופשתה הרעה בהם ובילדיהם, ולפיכך חסד הבורא שיכרתו שניהם ערירים בלא ולד ולא יתרבו רשעים בישראל:

פסוק כ

דדתו עשו"ת רשב"ש סי' שמ"א דלכן בן אחיו לדודתו אסור, ובת אחיו לדודו מותר. דאיש מושל על אשתו, לזה דודתו נגרע מכבודה אסור, משא"כ בת אחיו ע"ש, וכ"כ במאור ושמש כאן, ועפרד"י וארא (דף מ"ט.), ובתוה"מ סי' קי"ט שם דוד רק אחי אביו מאב. ושם אחי אב בכלל בין מן האב ובין מן האם:

פסוק כא
ערות עי' ראב"ע, ומורה נבוכים ח"ג פמ"ט טעם לכל עריות ומה שהותר מכללן:

פסוק כב
ושמרתם וגו' ולא תקיא הכוונה למען לא תקיא, ובואתחנן (דף ב') לא תוסיפו וגו', דאם מוסיף ג"כ יגרע, ועמ"ש בפ' אחרי (י"ח כ"ח):

פסוק כה
והבדלתם עי' סדרי טהרות כלים (דף ז'), ובפנינים יקרים, וק' דכאן הפרשה מעריות ולא מאכלות אסורות והי' ראוי לכתוב והבדלתם בין הבהמה וגו' בסוף פ' שמיני, וי"ל עפמ"ש בקידושין (מ'.) במטרנותא תבעתו לעבירה ונתנה לו טמא דעביד הא עביד הא. ובזה הציל נפשו ממנה ע"ש, ובא לומר כשתהי' זהירים מערוה אז תהי' גם בדילים ממ"א. ואם לאו לא תחושו להבדיל בין זה לזה – ועי' בתוס' ברכה בזה – והא דהקדים בהמה טהורה לטמאה, עפמ"ש בחולין (ס"ג:) בהמות טמאות מרובות מטהורות ובעופות להיפך, וכשבוררין מבדילין מין המיעוט מן המרובה, כי למה יטריח להבדיל מין מרובה, וא"ש לעיל בפסוק כ"ד הבדלתי אתכם מן העמים ולא אמר את העמים מכם, לפי שעם ישראל המעט מכל העמים (ואתחנן ז' ז') – והא דבתחלת הפ' (פ"ט) כ' דין מקלל שאין שייכות פרשה זו דאיירי בעריות, י"ל שקללות בנים לאבות שאינו ע"פ הטבע תבא על רוב מנולדים מביאות אסורות - ובש"א (כ' ל') כי בוחר אתה לבן ישי לבשתך ולבשת ערות אמך וצ"ב, וי"ל עפמ"ש בברכות (ז':) סתם ברא מרחם על אבא ע"ש בגליון הש"ס, וזה שאינו מרחם סימן שאינו בנו, ובב"ב (נ"ח.) באשה שהי' לה עשרה בנים ורק א' הי' מבעלה וט' ממזרים והבעל ידע מזה, וכשמת אמר שירשנו רק בן אחד ולא ידעו למי כוון, ואמר ר' בנאה שילכו הבנים להכות על קברו עד שיפתר להם דבריו, והלכו רק ט' וא' לא הלך ואמר ר' בנאה שירושה שלו, יען שמונע מהכות על הקבר סימן שהוא בנו, וז"ש שאול אחרי כי בוחר אתה בבן ישי ואינך מרחם עלי כטבע בן על אביו. הוכחתי כי אינך בני והנך ממזר וזה לבשתך, ואם אתה זרע פסול זנתה אמך, וזה לבשתך בלא יבא בקהל, ולבשת ערות אמך שזינתה תחתיו. ובענין כרחם אב על בנים עמ"ש בפרד"י ויגש (ש"כ.), וכח"ב במלואים (ת"נ:) וע"ע בשד"ח בפאת השדה מער' א' אות צ"ז בילקוט תהלים ק"ג סי' תתנ"ט דרכו של אב לרחם ודרכה של אם לנחם, וע' בס' מקדש מעט על תהלים שם בב"ר פע"ח כרחם אב כרחמן שבאבות, וביפ"ת הא דלא פי' כרחמי כל אב ואם על בנים. דא"כ הול"ל כרחם אם, דרחמי אם מרובה משל אב דכ' התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה (ישעי' מ"ט ט"ו), והא דאיתא בפסיקתי' דרכה של אם לנחם. פי' כי אם גם מנחמת, בלבד הרחמים אשר בקרבה - ובענין אי אהבת אדם על בנו יותר

מגופו או נפשו חביבה יותר. עי' מגיה בשו"ת מהר"י מברונא. ודבש לפי אות ל"ג, דמ"ש בב"ב (קל"ו:) דנפשי' עדיפא לי' מבריה, היינו לענין ממון שרוצה אב שיהי' בנו עושר. אבל לענין אהבה שאוהב את בנו יותר מגופו לא שמענו ובשו"ת יהודה יעלה יו"ד סי' ל' מ"ש בזה - ובקהלת יעקב חלק מדות חכמים אות ע"ב, ומהריט"א בס' שמחת יו"ט סי' צ"ג, ואלשך תהלים ק"ג, דרך לרחם על בנו מעל עצמו, ומעשה מלסטים שהביאו בנו והודה האב, וצ"ל אף דהסיפור אמת הוא, אחד הי' ופרסמו ולא ללמד על כללות העולם כולו, וע"ע מה שכתבתי בזה בפ' אמור (כ"ג כ"ד):

פסוק כו

ואבדיל עשו"ת חת"ס או"ח סי' ר"ח ד"ה ואגב, מ"ש רש"י אם אתם מבדילים בין העמים אתם שלי ואם לאו אתם של נ"נ וחביריו י"ל דמלכות דקטלא חד משיתא אינו נענש, ונ"נ וכיוצא בו המולך בכיפה, וישראל א' מע' באומות אין עליו עונש אם ח"ו מכלה. שהרי א' מששה יוכל לאבד א' משבעים, אלא שז"א שאין לו רשות לאבד מין או סוג א' שלם כי אם הששית ממנו, וכיון דישראל מציינים לעם בפני עצמו ובגוים לא יתחשב אין לו רשות לאבד יותר מששית, אך אם אין ישראל מובדלים ואינם מצויינים לעם בפ"ע הרי הם של נ"נ וחביריו: ובשו"ת טוב טעם ודעת מהדורא א' סי' קפ"ט דאיסור ללבוש בגדי נכרי להדמות להם, דמל' רש"י אם מובדלין כו' אין כוונתו בביטול תורה, חדא דזיל קרי בי רב הוא בתוכחה א' וב', ועוד הול"ל אם מקיימים התורה מוטב,ומה לשון מובדלין ורק הכוונה על מנהגיהם, דנהי דקיי"ל מומר לד"א אינו מומר לכל, התורה, רק בעובר סתם על עבירה ואין היכר שרוצה להדמות לעכו"ם אבל אי ירצה לדמות להם הוי כמומר לכל התורה, ועמ"ש בפרד"י שמות (כ"ח:): ובשו"ת מהר"ם שיק יו"ד סי' קס"ט, בהמכנים בשמות עכו"ם ברור דיש בזה איסור דאו' ממש וכ' ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, וכמו שאסור להתדמות להם במלבושים ובהליכם ובשאר מנהגיהם, ק"ו ב"ב של ק"ו דאסור ממש מה"ת להתדמות להם בשמם - ובשו"ת אבני נזר חו"מ סי' ק"ג בדבר אשר חדשים מקרוב באו וחפצים לשנות מנהג אבותינו, להפר חוק מלקרוא בשם לעולי תורה רק יעמוד כהן יעמוד לוי, חלילה וחלילה להפר המנהג לס"ת בשמות שהנהיגו הראשונים, ורש"י פי' בהא דערקתא דמסאני יהרג וא"י סנהד' (ע"ד:), שאינה מצוה רק מנהג בעלמא, ואעפ"כ מאחר שכוונתו לעבור על דת יהרג, וז"ב שחפצים לשנות מנהג הקריאה לא במרד ומעל חלילה יעשו זאת, רק יחפצו להתדמות להחדשים בחו"ל, וידוע כי המתחילים לשנות מנהגים הי' חפצים ומגמתם לעקור הדת בכללו, ופוק חזו מה דסליק בהו ומה המה בני המשנים הגם כי עתה בחו"ל מעשה אבותיהם בידיהם, ואינם

מתכוונים בזה למאומה אעפ"כ ידוע בזה מ"ש הרשב"א בתשובה ח"ד בלאו דלא ילבש, דאם הראשון עושה להתדמות לנשים אף דהבאים אחריו אינם מתכוונים רק להתדמות אליו, מ"מ כולם נדונים ע"פ כוונת הראשון, ובנ"ד נמי מאחר שהמחדש הראשון כוונתו לעבור על דת, שוב גם הבאים להתדמות להמתחדשים נידונים ג"כ כאלו היתם כוונתם לעבור על דת, ואפי' ערקתא דמסאני יהרג ואל יעבור, וע"ש שעורר על כל הגיטין מאשכנז שיש לחוש שהשמות נשתכחו ולא נכתבו בגט כדין, וע"ע בזה בישועות מלכו מהג' מקוטנא ז"ל בשו"ת או"ח סי' י"ב שכ' ג"כ כנ"ל, ועמ"ש בזה לעיל בפ' אחרי (י"ח ג'): רש"י אי אפשר בחזיר וכו' ועי' ראב"ע. ועי' ח' פרקים להר"ם פ"ו שכ' זה בשם רשב"ג ע"ש, ועי' ס' הברית מאמר ה' פרק ב' וג' בזה:

פרק כא

פסוק א

אמור אל הכהנים, רש"י להזהיר גדולים על קטנים. ער"מ פ"ג הי"ב מאבלות, גדולים מוזהרים שלא יטמאו, ואם באו לטמאות מעצמם אין ב"ד מצווין להפרישם, אבל אביו צריך לחנכו בקדושה, וכ"מ הביא מקורו מרש"י כאן, ובאמת מקורו מיבמות (קי"ד.), ועי' יו"ד סי' שע"ג ס"א, ואו"ח סי' שמ"ג ס"א. ובעל מום מוזהר מליטמא, אבל חלל וכהנת מותרים ליטמא ע"ש, והוא מרש"י כאן. וברא"ם הק' מ"ש. מנבלה דאין ב"ד מצווין להפרישו ולמה בטומאת כהנים מצוון, ובס' זרע יצחק שבת פט"ז מ"ז תי', דבשאר איסורים כיון שאינו בר עונשין אין מצוון להפרישו, משא"כ בטומאה אף שאינו בר עונשין מ"מ בטמאתו קיימא עד שיגדול ויטבול ושמא ישכח הדבר, ועי' ס' הליכות אלי' מהגר"ש אלגזי סי' תקפ"ז, וכנה"ג או"ח בנמוקי הר"ם, וס' שושנים לדוד על משניות זבים פ"ב מ"א, ונדפס במשניות ווילנא סוף טהרות (דף ז'.) בזה: ובפתחי תשובה יו"ד סי' שע"ג סק"א הביא שו"ת ושב הכהן סי' נ"ו שנסתפק, לר"מ בפ"ב ה"ה מאבל דטומאת כהן לקרובי' הוא משום אבלות, וכל היכי שאין מתאבל אסור לטמאות, לפ"ז בקטן צ"ע אי מותר להטמא לקרובי' דקטן א"ח להתאבל, וא"כ יהי' קטן חמור מגדול בזה, או י"ל שהר"מ כ' שאביו חייב להפרישו לחנכו, וחינוך הוא שיזהיר לקיים המצוה כשיגדיל, ובגדלות מטמא לקרובי' והניח בצ"ע: [ובענין חינוך, מספרים מהגה"ק מסוכוטשוב ז"ל בער אב"נ בקטנותו כשאכל ביוה"כ. שאל אותו אביו אם עשה קידוש. והשיב קידוש קטן רק משום חינוך. ובזה ל"ש חינוך. דביום כפור כשיגדיל לא יהי' צריך לעשות קידוש]: וע' בנמוקי יוסף ברי"ף ריש הלכות קטנות בתחלת הל' טומאה בכל עניני טומאה כאן, וע"ע בס' פלפולי חריפתא ביבמות אריכות ברש"י כאן בני אהרן. ובס' ברכות מרדכי על

ברכות ד"ג, ובס' מילי דאבות אות ט"ז כ', עפמ"ש ביבמות (ע"ד.) כל הטמאים לא יאכלו בתרומה מנ"ל א"ק איש איש מזרע אהרן וכו', איזהו דבר ששוה בזרעו של אהרן, פרש"י בזכרים ונקבות, זה תרומה, ואימא בחזה ושוק, אינה בחוזרת. תרומה נמי אינה בחללה, חללה לאו זרע דאהרן הוא, וז"ש בני אהרן יכול חללים ת"ל הכהנים. וק' ע"ז לא לכתוב בני אהרן רק זרע אהרן וחללה לאו זרע דאהרן הוא ול"ל הכהנים, ואין לתרץ דס"ד אף בע"מ, לזה קאמר הלא אף בני אהרן בע"מ משמע, ומתרץ בני אהרן ולא בנות אהרן, אבל מזרע אהרן הוי משמע השוה בזרע של אהרן ואף בנות אהרן במשמע, להכי כ' בני אהרן והוי ס"ד אפי' חללים ת"ל הכהנים: וברש"י ולא בנות אהרן. עי' ברא"ם, וגו"א כ' דלענין כהנות ל"ש השוה וכו'. ופלא שביבמות (פ"ד:) שגם בכהנת שייך השוה. ועי' פנ"י קידושין ל"ו במשנה, ויד מלאכי כלל ה' אות ר"ז, ושטמ"ק כריתות (ג') ובס' מנחת סולת על החינוך מצוה ל"ה: וע"ע תי"ט כתובות פ"ד מי"א דבנות בכלל בנים, וראי' מדכ' בעצב תלדו בנים ועוד, ועי' קומץ למנחה מ' רס"ג, ובס' מקיץ נרדמים (דף כ"ו.) בזה לענין חינוך בנות, ובפרד"י ח"א (דף ל"ג.), וח"ב במלואים (דף תי"ח.): ודיני טומאת כהנים: שלא יטמא כהן הדיוט במת זולתי בקרובים, המת מטמא במגע ומשא ואהל, ושיגע האדם בטומאה בין ביד או ברגל, והרמב"ם כ' אף נגיעה בצפורן או בשיניים וטומאת משא אע"פ שלא יגע בה, והיסט בכלל משא כגון שיש בראש קורה טומאה והניד בצד השני, וטומאת בית הסתרים, מטמא משום נושא, ורק האדם מטמא במשא בלא נגיעה, וטומאת אהל רק בטומאת המת, והנפלים אע"פ שלא נתקשרו אבריהם מטמאין, (ועי' תיב"ע חקת י"ט י"ג כל די יקרב בשכיבא ובוולדא בר תשעה ירחין, וצ"ע וכתבתי בזה בפרד"י שם ה' יזכני להוציא לאורה), וכ"ה בר"מ פ"ב ה"א מהט"מ, וע"ש במל"מ דקודם מ' יום אינו מטמא, ועתי"ט פ"ב מ"א מאהלות - וכזית בשר ממת או אבר שלם אע"פ שאין בו כזית מטמאין במגע ומשא ואהל, ואבר נקרא א' מרמ"ח אברים שבאדם, ובאשה יש רנ"א אברים – וגם רביעית דם מטמא, וגם רביעית דם תבוסה, היינו דיוצא ממנו סמוך למיתה בעודו חי חצי רביעית ולאח"מ חצי רביעית, אהלות פ"ב מ"ב, וזה רק מדרבנן, וער"מ וכ"מ פ"ב הי"ב מטו"מ, ועשו"ת חת"ס יו"ד סי' ע' ד"ה מיהו, השיג על הכ"מ שנתחלף לו בין תמצית דם ובין דם התמצית והוא פלא גדול: ובכלים פ"ז מ"ג כל שבמת טמא חוץ מן השניים שער וצפורן. ובשעת חבורו הכל טמא, וערשב"ם ב"ב (קט"ז:) דין גרמא דעשיראה ביר, הביא משנה זו דשן במת אינו מטמא, וע"סעליות אליהו בהגהות אות ט"ז, והעיר מרש"י ברכות (ה':), ועי' תי"ט כלים פ"א מ"ה: וידוע דספק טומאה ברה"י טמא וברה"ה טהור, ואפי' כמה ספקות ברה"י טמא, ובאיסורין אין נ"מ בין רה"י

לרה"ר, וגם ס"ס שרי, ובמנ"ח מ' רס"ג אות י"א נסתפק אם נטמא בס' טומאה ברה"י מה דינו לענין איסור לאו, אי לוקה אי נימא דרק לטומאה טמא בספק רה"י, אבל לענין לאו אפשר דאין לוקה דהוי כשאר איסורין, וכן בס"ס ברה"י אפשר דאפי' לכתחלה מותר לטמאות דס"ס שרי, וכן להיפך בס"ט ברה"ר דטהור אי מותר לטמאת עצמו לכתחלה בס' מת בר"ה כעל כל ספיקא דרבנן לקולא, או לענין הלאו ה"ה כשאר איסורין, וסד"א לחומרא עש"ה, ועי' שב שמעתתא ש"א פי"ב, ובשו"ת טוב טעם ודעת ח"ג סי' רל"ג הביא ג"כ בשם הצל"ח דלענין טומאת כהנים למת הוי כשאר איסור, וע"ע בשו"ת מהרי"א הלוי ח"א סי' ל"ט, ובשו"ת בנין דוד לש"ב הגאבד"ק אוהל שליט"א סי' א' אות ו': וראיתי בשו"ת זרע אברהם סי' ו' אות י"ד שהביא ירושלמי פסחים ורי"ט אלגזי דאין נזיר מגלח על ספק טומאה ברה"י, ולפ"ז גם כהן אינו מצווה, דכל טומאה שאין הנזיר מגלח עלי' אין הכהן מצווה עלי', וה"נ בס"ט ברה"י אי נימא דאין הנזיר מגלח אין הכהן מצווה, וכ"כ בשו"ת אור המאיר להג' מלובלין ז"ל סי' א' אות ה' ע"ש ועשו"ת נובי"ת יו"ד סי' ק"כ בענין נדה לבעלה, אין שייך דיני טומאה וטהרה לענין ספק ברה"י ורה"ר, וע"ע מ"ש בזה בחלקת יואב קמא יו"ד סי' כ"ט, ואתוון דאורייתא כלל כ"א ע"ש היטב ובמנ"ח שם אות י"ד דהמטמא את הגדול חייב אבל לקטן א"ח, וצריך קרא להזהיר גדולים על קטנים ואין לוקין ע"ש, ומוכח דקטן לאו בר מצות, לא משום שאינו בר דעת אלא שאינו מצווה כלל, ועי' בזה בפמ"ג בפתיחה או"ח ח"ב אות ג' שכ', דבל"ת קטן חייב רק שאין בו דעת, ועי' מזה בשו"ת כתב סופר או"ח סי' ז' שתמה בזה על הפמ"ג, דלא ידע לחלק בין קטן לחרש ושוטה דבשלשתן אמרי' דפטירו משום דלאו בני דיעה נינהו: ובבאר היטב יו"ד סי' שס"ט סק"א בשם בית הלל בטומאת נבלות ושרצים אין הכהן מוזהר מליגע בהן, וע"ס ד' חנוך על יו"ד שהביא מיומא (פ':) רש"י ד"ה ולא, כהנים מוזהרים ולא ישראל, משמע דכהנים מוזהרים אף בטומאת נבלות ושרצים, ובגליון הש"ס מרע"א תמה על רש"י בזה, דכהנים רק על טומאת מת מוזהרים, ועי' בכורות (כ"ט.) פרש"י כגון נבלות ושרצים שאינו מוזהר עליהם מליגע ע"ש, הרי בהדי' דאין כהן מוזהר על שאר טומאה. וע"ע חולין (ל"ה.) רש"י ד"ה דליכא וק"ל וכו', והא מוזהר מלפסול את גופו וכו', והא שם מיירי בשאר טומאות, וער"מ פט"ז ה"י מטומאת אוכלין שאף כהנים מותרים, להתטמא בשאר טומאות חוץ מטומאות מת:

שם) לנפש לא יטמא בעמיו. פרש"י יצא מת מצוה, וק' למה צריך לכתוב כאן כיון דכ' בכ"ג בפסוק י"א, לאביו ולאמו לא יטמא לאשמעי' דלמ"מ מותר לטמאות, כ"ש לכה"ד מותר בטומאת מת מצוה וכה"ק ברא"ם, ועי' ס' ברוך טעם עדל"ת פרק ח' מ"ש בזה,

ובפשיטות י"ל דבעמיו איצטריך לדרשא אחריתא, אם הוא כהן וצריך לעשות מצוה אחרת דהיינו מילה או עבודה, אפ"ה יטמא למ"מ, וכהאי גוונא בנזיר אי' כן במגילה (ג':) ברש"י ד"ה ולאחותו, ובברכות (י"ט:) ועוד:

פסוק ב

כי אם לשארו רש"י אין שארו אלא אשתו. ובת"כ שנ' שאר אביך הוא, ופלא שזה כ' באחות אב בפ' אחרי (י"ח י"ב), וברשב"ם ב"ב (ק"ט:) שכ' והיו לבשר אחד, וכ' נמי שארה כסותה ועונתה וכ"כ בשאלתות, ועי' בהכתב והקבלה, ובתי"ט ב"ב רפ"ח נשאר בצע"ג, וע"ע במהרש"א עה"ת, ובתורה תמימה אות י' כ' דמצינו שאר לא קורבת אישות, ובכתובות (מ"ז:) שארה זו עונה, וכאן כ' לשארו הקרוב אליו, ואין יותר קירוב באישות, מאישות העולם אשה לבעלה, ואלה שחשבו דכוונת הגמ' דשארו פי' אשתו ממש, ובאמת לא כן אלא שחרו פי' קרבת אישות בכלל ע"ש:

שם) רשב"ם לא יטמא להם ולא נאמר להם, וקשה דכאן לא נאמר פסוק זה רק בנשא (ו' ז'), ובפשט ג"כ צ"ע:

שם) הקרוב, בת"כ למעט ארוסה, אליו, למעט גרושה, ועי' יבמות (כ"ט:) אשתו ארוסה לא אונן ולא מטמא לה, וערש"י שישראל מוזהרין על הטומאה מנבלתם לא תגעו, משמע דגם נשים מחויבות לטהר ברגל, ועמ"ש בפ' שמיני (י"א ח'), ובתורת תמימה אות י"א הביא ב"ח יו"ד סי' שע"ה דמי שגירש אשתו על תנאי אם ימות יהי' גט אינה מתאבלת עליו ע"ש, ויש להעיר ממ"ש בש"ב (י"א כ"ו) בבת שבע שהיתה מתאבלת על אורי' אע"פ שאי' בשבת (נ"ו.) כלהיוצא למלחמת בית דוד כותב גט לאשתו וכ' תוס' דהגט הי' על תנאי, ואע"פ שכ' הב"ח טעם שלא להוציא לעז על הגט, בכ"ז צ"ע לחדש דבר ע"פ סברא אם מצינו סתירה בכתוב ובישו"ש גיטין פ"ב סי' ד' מי שנתן עיניו לגרש ובתוך כך מתה אין מתאבל עליה, מגיטין (י"ט.) כיון שנתן עיניו לגרשה אין לו פירות, ויש להביא ראי' מב"ב (קמ"ו.) מעשה באדם א' וכו', וכ' רשב"ם הואיל ולא נכנס אלא לבודקה ולגרשה שוב אינו יורשה, ודעת הר"מ בטעם שאיש מטמא לאשתו, כיון דיורשה ולא אחר הוי כמת מצוה, וכיון דחושב לגרשה שוב אינו יורשה בטלה הסבה שיטמא לה, ובמו"ק (כ':) כל שכהן מטמא מתאבלין עליהם, וכ' הר"מ פ"ב ה"ל מאבל, דמצות אבל היא מצות טומאה, וכיון שאינו מטמא לכן גם אינו מתאבל עליה - ובחינוך מ' רס"ד לה יטמא מצוה, לא רצה מטמאין אותו בע"כ, ואין זה רשות אלא מצוה ע"ש והוא בסוטה (ג'.) ועתו"ס, ועי' שואל ומשיב תליתאה ח"ג סי' קל"ב בזה, וששה מתים מפורשים בתורה, אביו אמו בנו בתו אחיו ואחותו מאביו, ודוקא אם לא היתה לאיש, ואשתו אינו מפורש

רק בגמ' דרשו לשארו זה אשתו, והר"מ פ"ב ה"ב מאבל כ' דרק מד"ס דעשהו כמת מצוה, ועמנ"ח מ' רע"א: ובר"מ שם הט"ז, טומאת קרובים דיחוי ולא הותרה, לפיכך אסור לכהן בעת שמתטמא לקרובו להתטמא ג"כ במת אחר, שלא יאמר הואיל ונטמאתי על אבי אלקט עצמות פלוני כו', ובמנ"ח מ' רס"ד אות א' תמה דמשמע דאם הי' הותרה הי' רשאי לטמא למת אחר, ולא שמענו זה אם תורה התירה דבר א' יעשה דבר אחר אשר התורה אסרתו, ובשבת דהותרה בקרבנות וכי יותר להבעיר אז אש אחר עש"ה, ובחלקת יואב ח"א או"ח סי' כ"ה תמה ג"כ בזה, דפשוט דאסור לכהן לכנוס לבית שיש בו ב' מתים א' קרוב וא' אינו קרוב ע"ש וד' רש"י ברכות (כ'.) דטומאת קרובים הותרה דהלאו לא נכתב על הקרובים, ובתוס' שם הק' עליו, ועי' יומא (מ"ו:) ובלימודי ה' סי' קל"א, ואסיפת זקנים ברכות שם - ואי מותר לטמא שלא לצורך תלי' בהותרה או הודחה, ועיו"ד סי' שע"ג בזה, ובמנ"ח כ' עוד חילוק בין הותרה לדחי', לפמ"ש בר"ן פ"ב דביצה דביו"ט ריבוי שיעורין מותר, כיון שהותר אוכל נפש, אף התוספות אף שא"צ לו, מ"מ כיון דמלאכה א' הוא שרי, אבל בשבת בפק"נ אם אמדוהו לב' גרוגרות, ויש ב' בעוקץ א' ויש ג' בעוקץ א' אסור מדאו' לחתוך מה שא"צ לו ע"ש - ואם מונח בבית קרובו ואינו קרובו אסור לכתחלה לכנוס לאותו בית, והוי ריבוי שלא לצורך אי אמרי' דיחוי, אבל אם הותרה מותר בב"א עש"ה, וע' חמדת ישראל ח"א מ"ע ל"ז, ובתורה תמימה אות כ"ז בענין דחוי':

שם) אוה"ח הביא ת"כ אלו לא נאמר לאביו הו"א מה אמו ודאי אף אביו ודאי אביו חזקה מנין ת"ל לאביו, ובדעת זקנים הביא ג"כ בכה"ד כ' יטמא לא מבעי' לאמו ודאית, אלא אפי' אביו יטמא, ובכ"ג לא מבעי' לאביו אלא אפי' לאמו ודאית לא יטמא, ועי' בכלי יקר, וק' אם נימא לאו אביו א"כ אינו כהן ומותר לטמאות, והתירוץ שמשכחת שא' מוחזק בכהן וא' מוחזק שהוא אביו, וא"כ אף אי לא אביו, הוא מהשני והוא ג"כ כהן, וכבר כ' כל זה בשו"ת הרשב"א ח"א סי' כ"ז, וכ' דאתי הפסוק שמטמאין בע"כ וכ"כ באוה"ח, ובזית רענן על הילקוט תמה מיבמות (ק':) שהק' כקו' זו, וכל התירוצים שייכי הכא, א', כגון כהן שבא על אשה בזנות, ויש לחוש שזינתה ג"כ מאחר ואסור לטמא לו קמ"ל דאזלי' בתר חזקה, עוד כגון שקדש ע"מ שאין עליה נדרים ונמצא נדרים, שאפי' בנה מורכב על כתיפה יוצאת בלא גט, וא"כ אף אם זינתה עם כהן אחר בנה כשר, וע"ש בקרבן אהרן, וי"ל דבפ' תצוה (כ"ח א') כ' ואתה הקרב את אהרן ואת בניו לכהנו לי, חזינן דאלעזר ואיתמר לא נעשו כהנים מכח ירושת אביהם רק נתקדשו ונמשחו כהונתם מצד עצמם, ול"ק דאם לאו אביו אינו כהן, ז"א דנתקדשו מצד עצמן, וכ"כ ברמב"ן כאן בבני אהרן ב' קדושות, א' מכח האבות, וב' מצד עצמם כהנים, ובכל"ח אות א' האריך

בזה, ובחמדת ישראל ח"א דף כ"ג ע"ג הביא מאב"נ ז"ל טעם דכה"ד מטמא לקרובים ולא כ"ג, דכה"ד הוא מפאת שהוא מזרעו של אהרן ושייך קירבה. אבל כ"ג מפאת המעלות, לכך ל"ש קירבה עש"ה, ועשו"ת צפנת פענח סי' פ', וקול תורה חו"ג סי' ל"ט, ופרד"י ח"ב (דף כ"ט.) מהג' מדראהביטש שליט"א - ובשו"ת בשמים ראש סי' רנ"ד תי' דמשכחת בעיר שכולה כהנים, דאי נמי אחר בא עלי' הוי כהן גמור, ואל תתמה על דוחק זה, דחז"ל אמרו כעין זה בב"ב (כ"ג:) בפ' עגלה ערופה ביושבת בין ההרים, ובחולין (י"א:) חבושין בבית האסורים, ואל תשיבנו דאי' שם אין אפטרופוס לעריות, וא"כ אף בעיר שכולה כהנים אפשר דעבר שם לא כהן, ז"א דלא ניחושלקולא למיעוטא, וגם לא תקשה דא"כ עיר שכולה כהנים, איך הוחזקה, י"ל שהוחזקה ע"י נביא, וחידוש לי שלא אמרו זה בש"ס ע"ש עוד: ובשו"ת בית שלמה אה"ע סי' ו' הביא קו' הנ"ל, ולכאו"ק דהא אפשר לאוקמי' דמיירי שזינתה כשהי' פני' עם הכהן, ונשאת בתוך ג"ח לכהן אחר, כרמ"א אה"ע סוס"ג, ומכח רוב בעילות אחרי הבעל נדע דבר בתרא הוא דאינו רשאי לטמאות קמ"ל קרא, אבל ניחא לב"ש בסקט"ז, דכאן ל"ש רו"ב אחרי הבעל כיון דזינתה קודם הנשואין, והעלה כשי' החמ"ח דבזינתה ואח"כ נשאת תולין הולד בב', מטעם דאשה מזנה מתהפכת יפה, וכ"כ בישועות יעקב ובישרש יעקב, ושפיר הדק"ל דהא בכה"ג ל"ה שום חזקה דהוי כידוע ול"ב קרא עש"ה, ובשואל ומשיב תליתאה ח"ג סי' קל"ב כ', דיש לחוש שמא נתעברה באמבטי מאיש אחר שהוא כהן, וממזר לא הוי דהא לא בא עלי' אחר, ונתערבה מש"ז של אחר, והבן כשר אף להיות כ"ג ע"ש אריכות גדול, ובתבת גמא להפמ"ג, גנת וורדים בפתיחה, שו"ת מקום שמואל סי' פ"ו, חת"ס יו"ד סי' של"ח ד"ה והך, מנ"ח מ' רס"ד, כל"ח דף פ"ז ע"ד, ס' גן יוסף עדן דוד על יבמות (דף כ"ה:), וקובץ דרושים חוברת ז' סי' י"ז ומ"ג, ומגודל אריכות לא העתקתי ע"ש היטב ומענין נולד באמבטי עמ"ש בפרד"י וארא (נ"א:) ומשל"מ אישות פט"ו ה"ד בשם מהרי"ל, דבן סירא הי' בן ירמיה שנולד מבתו באמבטי, ועי' חמ"ח אה"ע סי' א' סק"ח והגהות שי למורה, וטו"ז יו"ד סי' קצ"ה סק"ז וחכ"צ בליקוטי י"ז דקיים פו"ר, ועי' מנ"ח מצוה א', ושו"ת מחזה אברהם סי' קמ"ה, ואם בכה"ג הוי מעוברת חבירו עי' ברכ"י סי' י"ג אות י"ד, ופת"ש שם סקי"ב ומענין אביו מצד רוב, וקריאת שמות אחרי אם בחולה, עמ"ש הרבה חדשות בפרד"י ח"א (קצ"ח. וח"ב תל"ו.):

שם) לאמו ולאביו, ובראב"ע כ' דלכן הקדימה אם לאב דע"פ רוב זכרים חיים יותר מנקבות, וא"כ אמו מתה קודם לאביו, ומקשין העולם דמה יענה למ"ש לקמן בכ"ג, לאביו ולאמו לא יטמא והי' צריך ג"כ להקדים אמו, והתי' בזה דכ"ג הוא בירושה, וסתם כ"ג הוא

בן כ"ג וא"כ כשאביו קיים אין הוא כ"ג, וא"כ אם אמו תמות מקודם אין הוא כ"ג דאביו הרי חי, וכ"ג רק בשכבר מת אביו ונעשה הוא כ"ג לכן כ' מקודם אביו ואח"כ אמו - וגם בגיטין (ס') ח' פרשיות נאמרו ביום שהוקם המשכן, וא' טומאת הכהנים, ובמדבר בשעת הציווי ל"ה כהנים רק אהרן אלעזר ואיתמר דאביו ואמו, של אהרן כבר מתו, וע"כ הי' ציווי דפ' טמאים רק לאלעזר ואיתמר, ואחר מיתת אהרן נתכהן אלעזר לכ"ג ול"ה יכול לצוות להם לאמו קודם, דאי תמות אמו קודם לאביו עדיין מותר לטמאות לה דעדיין ל"ה כ"ג, לכן כ' לאביו קודם, דתיכף כשמת אהרן הי' אלעזר כ"ג, עי' בס' אמרי בינה עה"ת, וס', חוט של חסד, ובכל"ח כאן (דפ"ח:) ובפרד"י בראשית (דף כ"ה:) ועי' (כתובות פ"ג:) תד"ה מיתה, דמיתה בנשים שכיח, דרוב פעמים מסתכנת בלידה, ועל ג' דברים נשים מתות בלידתן שבת (ל"א:), וביומא מ"ז. הביא רש"י ירושלמי אשה צנועה ראוי לצאת ממנה כ"ג, ולהכי אם יש לה בן כ"ג סימן שהיא צנועה, ול"ש בה מיתה שכיח ואינה מסתכנת בלידה ולכן לא נאמר בכ"ג אמו תחלה וגם ממכות (י"א:) אמותיהם של כ"ג מספקות מזון שלא יתפללו על בניהן שימותו, משמע דכל כהנים גדולים לא הי' להם אבות ורק אמהות, והיו כהנים גדולים אחר אביהן, ועי' בס' דברי חנוך כאן:

פסוק ג

לה יטמא, בס' פועל צדק מהש"ך עשין ק"ה על תרי"ג מצות, רבים הק' על רש"י שכ' מצוה, הא פלוג' בזבחים (ק'. וסוטה ג'.) ר"י רשות ור"ע חובה ולמה ס"ל לרש"י כר"ע ע"ש, וגם תמוה על החינוך מ' רס"ד שבמח"כ לא זכר שהוא מחלוקת ר"י ור"ע, וצ"ע - ורש"י פי' שארו אשתו, וראב"ע פי' לשארו כלל כמו איש אל שאר בשרו, ואח"כ פרט לאביו ולאמו, ולפ"ז מנ"ל לא"ע שמותר לטמאות לאשתו, ואי"ל דס"ל דאסור, דכמאן ס"ל דפליגו רק אי רשות או חובה, ולר"ע מותר לטמאות לאשתו, וי"ל שלמד מהדיוק שמותר שכ' לא יטמא בעל בעמיו לאשתו פסולה, מוכח שכשרה מותרת, א"כ למה צריך שארו זו אשתו הא נלמד מהדיוק, לכך כ' שארה חובה, לפ"ז פליגי רש"י וא"ע בפלוג' ר"י ור"ע רש"י כר"ע דחוב, דשארו אין לו פי' אחר אלא אשתו, וק' הלא נלמד מהדיוק, אלא ודאי לחיוב, וא"ע פי' דשארו כלל על קרובים, ונלמד רק מדיוק, ורק רשות:

פסוק ה

קרחה עי' מהרש"א עה"ת, וס' אור חדש על קידושין דל"ו. ד"ה מנלן, ובמכות (כ"א.) יכול אפי' במספרים כו' ובהכתב והקבלה במספרים י"א דמותר לגמרי, וי"א מחסידות אסור מחשש הרואים, עי' ריטב"א שם, ופסקי תוס' סי' כ"זכ"ח, ויו"ד סי' קפ"א ס"ט, ושו"ת חת"ס יו"ד סי' קל"ט דאסור מה"ת במספרים. ובית הלל ורעק"א ביו"ד שם דבמספרים מה"ת אית בי' משום חוקותיהם ל"ת, והיינו למ"ש בס' המצות סי' מ"ד, ומורה נבוכים

ח"ג פל"ז שגלוח הזקן הוא קשוט ותיקון לגלחי עכו"ם וכומריהם, וכמ"ש הב"ח, אבל במלקות ליכא רק בתער אף בכהנים, עי' כריתות (ה':) זקן אהרן דשקיל במזי', וע"ס לחם הפנים סי' קפ"א דיש חילוק בין חו"ל לא"י, ובזהר תרומה (ל"ה:) אינון שתי טיפות יהבית לי וכד איעבר מורה על דיקנא וכו' - ובמו"ק (כ"ו:) שאין מוסיפין על קרע אביו ואמו מ"ט ארנב"י לפי שאינן בתוספת, והוא מושלל הבנה, ועי' בתוס' שהקשו ע"ז, והגאבד"ק מיקוליטשין נ"י כתב לי דשאני אח ואחות בן ובת דאפשר בתוספות שאפי' אם מתו, אפשר שיתוספו לו עוד אח ואחות או בן ובת, משא"כ אב ואם, אם מתו אינן בתוספת שא"א שיתוסף ויולדו לו מחדש אב או אם, ע"כ אין מוסיפין על קריעתו לפי שאינן בתוספת:

פסוק ו

קדושים וגו' בירושלמי מין שאל כ' "כי אלקים קדושים הוא" (יהושע כ"ד י"ט) בל' רבים, וראי' שב' רשוית יש, והשיבו לו דלא כ' אלקים קדושים הם, רק "הוא" והפי' השי"ת מישראל שהם קדשים, וי"ל זה רק אם באמת קדושים הם, ואל"כ ישאר הקו' מהמין, וז"ש קדושים יהי' לאלקיכם, שיהיו באמת קדושים שנוכל לפרש "אלקים קדושים הוא" שהוא ה' מקדושים, ואז ממילא "ולא יחללו שם אלקיכם" לא יהי' חילול השם (ראיתי) – ובת"כ ורש"י בע"כ יקדישם ב"ד בכך, ובפ"ח פרש"י שאם לא רצה לגרש הלקהו וכו', ועי' שפ"ח הא דפרש"י בע"כ היינו לענין שלא יטמא למתים ויי הב"ד להפרישו בע"כ, וקדשתו מיירי בנשים פסולות דבע"כ מפרישין אותו, וסותר עצמו מיבמות (פ"ח.) מנין שאם לא רצה דפנו ת"ל וקדשתם בע"כ, ופרש"י שאם ל"ר כהן להתקדש מן טומאה ומנשים פסולות, כן תמה בבאר שבע הוריות (י"ב:), ועוד תמה מה שפרש"י על קדוש יהי' לך לפתוח ראשון, והוא בש"ם (גיטין נ"ט: מו"ק כ"ח: ונדרים ס"ב:), ולפי' זה מוקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון וכו', ושמא י"ל דתרתי משמע מקרא וקדשתו, או מקרא קדוש יהי' לך וצ"ע עכת"ד בקיצור, ועשו"ת בנימין זאב סי' רמ"ג:

פסוק ז

זונה רש"י ח"כ או נתין או ממזר ביבמות (פ"א.) ודעת ר"מ פי"א ה"א מאס"ב דזונה הראת גם מחייבי עשה ול"ת, אבל הראב"ד ותוס' וראש"ש ס"ל דאין זונה הפסולה לכהונה רק בנבעלת לח"כ ומיתת ב"ד שאין קידושין תופסין בהם, ועי' הה"מ שם, וע"ע יבמות (נ"ג: וכתובות י"ג.) דמפורש כרש"י ור"מ דנבעלת לחייבי לאוין פסולה לכהונה וצ"ע ועי' בזה בתו"ת – וכן הבא על נדה לא עשאה זונה שתפסל לכהונה, וטעם כ' הר"מ בפי"ח ה"א מאס"ב מפני שאינה אסורה להנשא לו ועי' הה"מ, ובאמת מפורש כן בתמורה (כ"ט:) דנדה לאו זונה היא - ובס' מר שמואל מהגאבד"ק אמדור ז"ל בסנהד' (נ"א.), הקשה מזה

אגמ' דיכול אפי' פנוי' הא לזנות כ' ע"ש, ומרש"י כאן משמע דאף בפנוי' שייך לשון זנות ע"ש ומהאריכות לא העתקתי – ועמנ"ח מ' רס"ו אות ה' שנסתפק לפמ"ש שם דממזר אינו כהן. אם כהן בא על ספק ערוה, וספק ממזר התירה התורה לבוא בקהל כודאי כשר. אבל לענין כהונה הוא ס' כהן ככל הספיקות, א"ד כיון דעיקר שאתה רוצה לפסלו מכהונה דילמא ממזר, וזה כיון דרשאי לבוא בקהל הוא בכלל בני ישראל הכשרים ע"ש, ובאמת ההיפך מבואר בשו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף ר"א, ובענין זונה עמנ"ח שם ומצוה רס"ו ורס"ז אריכות גדול ע"ש היטב: ובשו"ת חתם סופר אה"ע ח"ב סי' קע"ד הביא, שהי' מעשה שגביר כהן רצה ליקח גרושה שהב"ד כפאו לבעלה הראשון שלא התנהג כשורה. והי' מהאנשים שכופין אותו להוציא [בכתובות ע"ז.] והכהן הב' הי' מקורב למלכות. ותבע לדין הרבנים שלא הרשוהו ליקח הגרושה. ואמר דכל הטעם שכהן אסור בגרושה. דאם יגרשנה בטח היא אינה מנשים כשרות. דלא יאות לכהן שיקח אותה. דכהן הוא מקודש משאר אנשים ולא לפי כבודו ליקח מה שאחר גרש מביתו. אבל כאן הוא להיפך היא גירשה אותו. ובא הדבר לדין ערכאות. והשיב החת"ס להם. בתורה לא נאמר הדין דנוכל לכופו שיגרשנה. ורק חכמים אח"כ חקם לטובתה ולתקנתה. אבל אם הכהן הב' הזה לא ירצה לחשוב עצמו לחכמים ז"ל ולציית אותם. באמרם שאין מבחינים בין גרושה מבעלה ובין מגורשת שהיא גרשה אותו שהי' מאנשים שכופין אותו להוציא ובכל אופנים גרושה אסורה לכהן. והוא יאמין רק מה שכתוב בתורה שבכתב. א"כ שוב מן התורה אינה כלל גרושה מבעלה הראשון ועדיין היא אשת איש ע"ש באריכות:

פסוק ח

וקדשתו, ערש"י ויבמות (פ"ח:) מנין לכהן שנשא פסולה ולא רצה לגרשו דפנו ובתורה תמימה כ' בלשון יוני באורו הכאה, עד יציאת דם מהגוף, ובגיטין (ל"ד.) ד"ה משום ופרש"י מכין וחובטין אותו, ובב"מ (ק"ז:) דפנוהו וב"ש אה"ע סי' ו' סקי"ג שגם ישראל שנשא אשה בעבירה צריך לנהוג בו עניני כפיות עד שיגרשנה, וכך כתוב בתנא דב"א ח"א פט"ו וז"ל לא לכהנים לבד ניתנה קדושה מסיני אלא לכל ישראל, וביבמות (כ'.) איסור קדושה לכ"ג ממזרת ונתינה לישראל:

שם) קדוש יהי' לך רש"י לפתוח ראשון, להר"מ בסה"מ מ"ע ל"ב, דרשה גמורה ומה"ת, וכ"כ ריב"ש סי' צ"ד בשם סמ"ג, אבל תוס' חולין (פ"ז.) ד"ה וחייבו כ' דאסמכתא היא ועי' מג"א סי' ר"א סק"ד, וקרבן נתנאל פ' הנזיקין אות מ"ג, וס' שארית יעקב בפ' צו דף ו'. ושד"ח ח"ב מער' ו' כלל כ"ט - ואם לוי קודם לישראל ע"ש במג"א, וכל זה להקדים לכבוד, אבל לצדקה עי' יו"ד סי' רנ"א ס"ט דלוי קודם לישראל ומצינו הרבה שנקטו

חז"ל מדאורייתא ולא הוי רק אסמכתא, רק לפי שיש לה רמז בתורה, עי' תוס' ע"ז (כ"ב.) ד"ה תיפוק, וב"ב (קמ"ז.) ד"ה מנין, וברכות (י"ט:), וב"י או"ח סי' תי"ח סוד"ה ויחיד, ויו"ד ר"ס קפ"ד ד"ה ובשעת, ואה"ע ר"ס קכ"ב, וש"ך חו"מ סי' כ"ח סקי"ד, וכן מצינו עובר בעשה אף דלא הוי רק מדרבנן, עי' רא"ש מו"ק פ"ג ובק"נ אות י"א, תוס' שבת (ס"ח.) ד"ה ואלו, בכורות (ל"ד.) ד"ה ומי, תמורה (י"ח:) ד"ה תני, וחולין (צ"ט:) ד"ה שאני, ומצינו שהרמב"ם הביא להלכה פסיקה, בהל' דיעות פ"ב ה"ד השח שיחה בטילה עובר בלאו, שלפ"ז אם הכל באבק לה"ר (ב"ב קס"ה.) כ"ש בשיחה בטילה, א"כ יהי' הכל פסולין לעדות, אתמהא, ועי' באו"ח ר"ס ש"ז, שבשבת אין לשיח שיחה בטילה מוכח דבחול רק מדת חסידות, ולפיכך מצינו שנקטו מדבריהם על דבר שהוא מדאו', אך שאינו מפורש במקרא, ער"מ פ"ב ה"ח מגניבה, ובכ"מ פ"ב ה"א משחיטה, ופהמ"ש כלים פי"ז מ"ב, ותי"ט עירובין פ"א מ"ב, טהרות פ"ד מ"ז, ותבואות שור סי' י"ג סק"ב, ומ"ש בס' נפ"ח או"ח סי' ר"א. ועמנ"ח מ' רס"ט אות ב' שהביא תוס' גיטין (נ"ט) ד"ה וליטול דדוקא בצדקה ומעשר, אבל בשותפות אי' בפסחים דהנותן עיניו בחלק יפה אינו רואה סימן ברכה, ועי' בהגהות הגרי"פ שם לעיין בתוס' מו"ק (כ"ח:) ישראל מחויב ליתן חלק יפה, רק הוא לא יטול ע"ש, וע"ש במהר"ם שיף שהק' דליטול מנה יפה ראשון אינו דבר שבקדושה, וע"ש בתוס' בחברים המסובין בסעודה, ובס' הדוה"ע כ' כוונתו על סעודת מצוה והוי בגדר דבר שבקדושה, עפמ"ג או"ח סי' קל"ה מ"ז סק"א, וחוות יאיר סי' ע', ופמ"ג סי' תמ"ד מ"ז סק"ט, ועפרד"י ח"ב בהערות מאדמו"ר מגור שליט"א אות ט"ז מעניני סעודות מצוה עש"ה, ועפמ"ג סי' קל"ה סק"א אי כהן בעל מום קורא ראשון, ועשו"ת אבני חפץ סי' ע"א אי בבעל מום שייך עשה וקדשתו, וס' שערי חיים שער א' סקל"ד: וברש"י נדרים (ס"ב:) כ' שחולק עם אחיו הכהנים בלחם הפנים, וזה הוי דבר שבקדושה, אבל תמו' דזה הי' חלוקה רק בין הכהנים, ועי' באר שבע הוריות (י"ב:), וס' נדרי זריזין בנדרים שם, וכ' דרש"י סובר כר"ן מגילה פ"ד, דוקדשתו קאי על כ"ג וכשנוטל חלק בלחה"פ, נוטל חלק בראש, ובמהרש"א נדרים כ' דמיירי בת"ח שנקרא ג"כ כהן, וכהן שהוא ג"כ ת"ח קודם, ועי' או"ח סי' קס"ז סי"ד, ור"א ס"ב ובמג"א ונו"כ שם מענין כיבוד בסעודה: ובירושלמי ברכות פ"ח ה"ה, אסור לשמש בכהן והמשתמש בו מעל ע"ש, ואם הכהן מקבל שכר בעד השימוש אפשר לו למחול, כי השכר שמקבל הוי כעין פדיון קדשים, ומצינו לחכמי תלמוד שהיו מחזיקים משרתים כהנים בעד שכר בחולין (קל"ג.), וגם בהנאה רוחניות מותר להשתמש בב"ק (כ'.) שהראה לר"ח הלכה בתנאי שישמש אותו, ור' חסדא הי' כהן, בשבת (י':), ועי' בתו"ת ותוספת ברכה - וגם אסור

לשמש בת"ח כאבות פ"א מ"ז ודאשתמש בתגא חלף, ובמגילה (כ"ח:) אסור לשמש במי ששונה הלכות, ומתבאר שם דגם אם יש להמשמש נחת רוח בשימושו ג"כ נחשב כמו שכר, ואפשר לצרף זה גם לשמוש בכהן, אכן זה שייך בת"ח ולא לאיש סתם. ובקידושין (ל"ג:) דגם המתעסק במעשים טובים דינו כת"ח, וגם יש לצרף שבזה"ז אין כהנים מיוחסים: ויש שרצו להביא ראי' ממה דקיי"ל עבד כהן אינו נרצע מפני שנעשה בעל מום, בכורות (ל"ז:), הרי דיש עבד כהן, אבל ז"א דרציעת אוזן רק בעבד שמכרוהו ב"ד, ובשכר שמקבל משלמים להנגנב, אבל מוכר עצמו אינו נרצע, וא"כ איירי בגנב שחיילל כהונתו, ובכנה"ג או"ח בהגהות ב"י אות ל"א כ' שהנסיון הורה שהמשתמש בכהן אינו רואה סימן ברכה בעניניו:

שם) הדין בכהן המקריב ונודע שהוא בן גרושה או ב"ח עבודתו כשרה דכ' ופועל ידיו תרצה, עי' תרומות פ"ח מ"א, פסחים (ע"ב:, יבמות ל"ד:, מכות י"א:, וקידושין ס"ו:), ודעת הר"מ בפ"ו ה"י מביאת מקדש, דחלל אפי' אחר שנולד פסולו עבודתו כשרה, ובמל"מ הביא תוס' תענית (י"ז,) ד"ה דבר, וכ' שם דאינו אוכל בקדשים, ועי' פנ"מ על ירושלמי תרומות שם דאינו אוכל בקדשים, והאריך בזה דחלל אסור באכילת קדשים, ונעלם ממנו תוס' תענית הנ"ל,ועי' גבורות ארי להשאג"א שם בתענית, ובפמ"ג או"ח סי' קכ"ח מ"ז סקל"ט הא דחלל כשר רק בשנודע אח"כ שפסול, אבל אם בתחלת לידתו הי' נודע שהוא חלל, שלא הי' עליו שם כהן מעולם י"ל דפסול, ועי' בזה בס' אמבוהא דספרי קרח (דף ר"א.) - ובהפלאה כתובות (כ"ג. וכ"ו.) חידש דאף דעבודת חלל כשר, מ"מ לכ"ג פסול ומחלל ע"ש, ותמהו עליו ממכות (י"א:) בנמצא כ"ג חלל אי מתה אי בטלה כהונה, עכ"פ מבואר דגם לכ"ג כשר, ועי' קידושין (י"ב:) תד"ה אם, ובהגהות יעב"ץ ורש"ש מ"ש שם, ושער המלך פ"י מביהמ"ק, ועי' קומץ מנחה במנ"ח מצוה קפ"ה, ושו"ת בית יצחק ו"ח סי' י"ד, וקובץ בינה לעתים חוברת א' סי' ח':

שם) בשבת (קי"ח:) א"ר יוסי מעולם לא עברתי על דברי חבירי, יודע אני בעצמי שאיני כהן, ואם אומרים לי חבירי עלה לדוכן אני עולה, וכ' תוס' לא ידע ר"י מה איסור יש בזר העולה לדוכן אם לא משום ברכה לבטלה, ותמוה מכתובות (כ"ה:) בזר הנושא את כפיו עובר בעשה, וגם ק' איך לא חשו חביריו המציעים לו לעלות לדוכן לאיסור עשה, וי"ל דאנו רגילים לקרוא את השם "דוכן" למקום שכהנים נושאים כפיהם, ושם דוכן ממלא שם "אצטבא" המורה על מקום גבוה, ולא דוקא כהנים דגם מצינו, ולוים בדוכנם במגילה (ג'.), יען שהיו משוררים במקדש במקום גבוה, ובסוטה (מ'.) שהי' עושין בימה גבוה להמלך שיקריא משם לפני העם, וכ"א בירושלמי יבמות סוף פי"ב, ובהקדמת

רבינו ירוחם הביא גי' אחרת, יודע אני בעצמי שאיני "בכדאי" - ומכל זה ראי' דלא לענין נשיאת כפים אמר, רק ענין הצעה. מחביריו של ר"י שיעלה לדוכן למקום גבוה לדרוש ותו לא, ואף שאיני כדאי אעפ"כ אם יאמרו לי חבירי עלה לדרוש אני עולה, וז"ש "יודע אני בעצמי" יען כי זולתו יחשבו אותו לכדאי והגון לכך, אבל הוא בעצמו יודע שאינו כדאי, כ"כ הגר"ב עפשטיין נ"י בדגל התורה ש"א סי' י"א, ובספרו מקור ברוך דף תשכ"א ובעיקר הדבר עי' ברמ"א או"ח סי' קכ"ח ס"א, וט"ז ומג"א וגר"א ופר"ח ופמ"ג, ומהרי"ט ח"א סי' קמ"ט, וישועות יעקב, ומגן גבורים, ושו"ת בית אפרים או"ח סי' ו', ומנ"ח מ' שע"ח, ושו"ת עונג יו"ט, ונובי"ק או"ח סי' ו', ועמ"ש בפ' שמיני (ט' י"ז), ובענין שימוש בכהן קטן עמ"ש זקיני הגאבד"ק לאסק ז"ל בשו"ת הרד"ד או"ח קמא סי' ב', והבאתי בפרד"י משפטים (קצ"ד.), ושם בשו"ת הרד"ד סי' נ"ז מאביו ז"ל, ובחמדת ישראל מ"ע ל"ב, ובשו"ת מנחת שמואל או"ח סי' מ': ובשו"ת חת"ס ח"ו סי' י"ב דכהן הנושא נשים בעבירה פסול לעבודה מדאו' כדעת הרא"ם, ולא כמג"א סי' קכ"ח סקנ"ד ע"ש ובפמ"ג, ועשו"ת בנין ציון סי' ו', ובשו"ת יהודה יעלה או"ח סי' מ"ז ויו"ד סי' נ"א, דהביא ראי' לח"ס מרמב"ן ראה (י"ד א'), ועבודתו מחוללת ע"ש, ומזה דן ג"כ בנושא נשים בעבירה דפסול לעבודה מה"ת ע"ש, אך ד' רמב"ן תמוהין מאוד כמו שתמה המנ"ח בקומץ מנחה מ' תס"ז, דלא מצינו זה בגמ' ורמב"ם דעבודתו מחוללת, דהרי שיעור קרחה למת להר"ם בגריס כמו שפסק בה' עכו"ם פי"ב הט"ו, ולרא"ש חייב בב' שערות, וזה לא הוי מום, דהא אפי' קרח בכל ראשו דמבואר במשנה בכורות (מ"ג.), אינו מחלל עבודה כמבואר בגמ' מה איכא בין מומא לבין אינו שוה בזרעו של אהרן, מומא מחיל עבודה, שאינו שוה בזרעו של אהרן אינו מחיל עבודה, וכן בשורט על המת דחייב אף בכ"ש אין זה מום ולמה יחלל עבודה, והוי כמו שעובר על שאר איסורי תורה דאינו פסול לעבודה וצע"ג - וראיתי בס' ענפי יהודה ביאור על ס' והזהיר, להקדמון מר חפץ אלוף ז"ל, בפ' במדבר שהק' ג"כ על רמב"ן מזבחים (י"ז.) אימא תנוהו ענין לקרח קרחה ולמשחית פאת הזקן וכו', מבואר להדי' דקרא ולא יחללו לא קאי על מקורח ומגודד אלא על טבול יום, ולמה כ' רמב"ן דמקורח ומגודד עבודתו מחוללת, ותי' עפמ"ש ביראים סי' שמ"ט, הזהיר ה' לכ"ג לשמור כל מ"ש בפרשה, ואם לא עשה כן נקרא מחלל מקדש ה', שנ' ולא יחלל את מקדש אלקיו, ואע"ג דדרשי' לכ"ג שאם עבד אונן אינו מחלל מ"מ אינו יוצא מידי פשוטו עכ"ל, כמו כן י"ל בד' רמב"ן דהדרשא מפרש קרא ולא יחללו על טבול יום, אבל פשוטו של קרא יש לפרש למה דסליק דמקורח ומגודד מחלל עבודה, וממילא מיושב קו' מנ"ח דלא מטעם מום פוסל רמב"ן רק מטעם חילול וכפשוטו של קרא:

פסוק ט

ובת איש כהן וגו' יש רשעים שהרע משורש שלהם בירושה, ויש שהם בעצמם הרשיעו, ובשבת (ק"ה:) כך דרכו של יצה"ר היום א"ל כך ומחר כך, בתחלה מסיתו לעבירה קטנה, ומי שהוא רע בירושה משורש מאבותיו, עושה תיכף עבירות חמורות, דאצלו ל"צ היצה"ר להתחיל בעבירותקטנות במדרגה ולמעלה, וז"ש ובת איש כהן כי תחל לזנות, תיכף בהתחלה עשתה עבירה גדולה, ראי' שלא מיצה"ר של עצמה, ורק משורש אבותיה, וא"כ ממילא את אביה היא מחללת, ועי' אמרי שפר ובדברי שאול כ' בסנהד' (נ"ב.) ארור שזה ילד רשיעא בר רשיעא, וק' דשם (בדף נ"א.) קרא לאפוקי מדרבא מדגלי רחמנא בבת כהן ולא בבת ישראל וערש"י, וצ"ע דאם זינתה מאבי' מה שייך את אביה היא מתחללת, והא האב חילל עצמו שזינה עם בתו, והרי הוא רשע בפ"ע ול"צ לבתו שיקראו רשיעא בר רשיעא, ועתו"ס (ד"נ:) ד"ה כשהוא ומהרש"א וצ"ע ובסה"מ ל"ת שמ"ז ב"כ בשריפה והוא בחנק וכו', ועי' בדיני דחיי עשין צ"ט, ובהגהות על סה"מ מהגר"ח העללער נ"י:

פסוק י

והכהן הגדול וגו' בזמן בית שני ל"ה שמן משחה, וכ"ג הי' רק "מרובה בגדים" אבל קדושה שלו הי' כמו נמשח בשה"מ בבית ראשון, לפי ששה"מ מבית ראשון נתנה שפע קדושה גם על כ"ג של אח"כ, והי' מחויבים באותם הדינים של כ"ג משיחים, וז"ש "והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שה"מ", הכהן שנמשח, "ומלא את ידו ללבוש את הבגדים" יתן כח וימלא הכ"ג שאינו רק מרובה בגדים, שיהי' לו אותו הקדושה כמוהו, "כי נזר שה"מ אלקיו עליו", הגם שלא נמשח בעצמו, יש עליו מקדושת משיחה מכ"ג בבית ראשון, לפי "אני ה'" קדושת היא עולמות גם על דורות שאח"כ, עי' במלא העומר: שם) ראשו לא יפרע, ערש"י גידול פרע יותר מל' יום, ובסנהד' (כ"ב:) כ"ג מסתפר מע"ש לע"ש ונהגו כן ברצותם להתנאות ביותר, אבל מצד הדין ל' יום, ועי' נדרים (ל"א.) ור"מ פ"א ה"י מביאת מקדש:

שם) ומלא את ידו, ע"ל ויקרא (א' ג') וסמך ידו, ובשו"ת אמרי דוד סי' כ"ח:

פסוק יא

לא יטמא בשפ"ח הא דכ"ג מטמא למת מצוה, דוקא לאביו כשהוא מ"מ, אבל לשאר אדם אפי' למת מצוה אינו מטמא ע"ש, ופשוט הוא להיפך דמטמא למ"מ בכל אנשים, ועי' נזיר (מ"ז., ותוס' יבמות פ"ט:) ד"ה כיון, וכן מפורש בספרי זוטא פ' נשא דמטמא אף לרחוקים וצ"ע, וע"ש באמבוהא דספרי (דף פ"ג.): בר"מ פ"ה ה"ז מכלי מקדש, כ"ג צריך להיות תמיד בירושלים ואינו רשאי לצאת משם לעולם, וק' איך משכחת בכ"ג מת מצוה וכי אפשר דבירושלים יהי' מת שאין לו קוברין, ויצטרך הכ"ג בעצמו להתעסק

בקבורתו, ועשו"ת אבני חפץ סי' ס"ט בשם בית יצחק אה"ע ח"א סי' קמ"ג דלצורך גדול מותר לצאת וכיומא (ס"ט.) ששמעון הצדיק יצא לקראת אלכסנדר ע"ש, ועי' ס' טוב עין על ירושלמי יבמות (דף ס"ו:) בזה הרבה:

שם) בכ"מ פ"ז ה"ו מאבל כ"ג חייב באבלות, ונו"כ לא הביאו מקורו, ועי' במס' שמחות פ"ד אונן ומתאבל ואינו מטמא, ומקשים על הר"מ ממו"ק (ט"ו:) דגבי כ"ג כולא שתא כרגל דמי, והא אין אבילות ברגל, וכה"ק במנ"ח מ' רס"ד, וי"ל דבמו"ק (י"ז:) הא דאין אבילות ברגל דאתי עשה דרגל דהוי עשה דרבים ודחי אבילות דהוי עשה דיחיד ע"ש בתוס' וריטב"א, וא"ש בכ"ג נהי דהוי כרגל מ"מ כיון דגבי כ"ג הוי רק עשה דיחיד שוב אינו דוחה לאבילות, ועחת"ס יו"ד סי' שמ"ו, ועי' בכל הנ"ל באריכות בקובץ דרושים חו"ג סי' כ"ט, וחו"ט סי' ל"ז, וקול תורה ש"ב סי' י"ז, וש"ג סי' י"א י"ב: וראיתי דבר נפלא מהגה"ק מסוכוטשוב ז"ל האב"נ, בהא דיומא (כ"ח.) קיים א"א אפי' ערובי תבשולין, והק' בתו"י למה נקט האי אמאי קילא טפי מכלהו, דהא דצריך ע"ת משום דאין יו"ט מכין לשבת דכרבה קיי"ל בפסחים (מ"ו:), וק' למה אין יו"ט מכין לשבת הא יו"ט קדושה קלה דמותר מלאכה אוכל נפש, ושבת חמורה, ולמה לא יהי' מותר להכין מקדושה קלה לחמורה, וצ"ל ע"פ תוס' פסחים (ק"ב:) ד"ה רב, אמאי ביו"ט לא תיקנו בשמים, ואם נאמר דביו"ט ליכא נשמה יתירה א"כ אם יום ראשון הוא יו"ט ליתקנו בשמים במוצ"ש שהוא יו"ט, ותי' הרמב"ן דבאמת גם ביו"ט איכא נשמה יתרה רק במוצ"ש אמרי' כיון ששבת וי אבדה נפש, אבל במוצאי יו"ט אין נאבד הנפש ונשאר אצלו, דקדושה שה' נותן על זמן בכלות הזמן נאבד הקדושה אבל קדושה שישראל בעצמם נוטלין נשאר אצלם, ושבת קביעה וקיימה, משא"כ יו"ט ב"ד מקדשים ולכן נשאר, וא"ש במוצי"ט לא תיקנו בשמים שאין הנפש נאבד, ובמו"ש שהוא יו"ט ג"כ לא תיקנו בשמים כיון דגם ביו"ט איכא נשמה יתירה, ובנזיר פ"ז מ"א כהן ונזיר שמצאו מת מצוה יטמא נזיר שאין קדושתו קדושת עולם, משא"כ כהן קדושתו קדושת עולם, ואף שקדושת נזיר חמור מקדושת כהן, אעפ"כ חשוב קדושת כהן חמור בזה שקדושתוקדושת עולם, וא"ש שאין יו"ט מכין לשבת אף שיו"ט קיל, רק כיון דקדושתו קדושת עולם יו"ט חמור, אבל אברהם קיים כל התורה עד שלא נתנה א"כ גם קדושת שבת נטל לעצמו, וממילא נשאר אצלו גם קדושת שבת לעולם, והי' מותר לו הכין מיו"ט לשבת דלדידי' קדושת יו"ט קלה, רק כיון שחכמים תיקנו ע"ת קיים גם זה, והוי רבותא דקיים גם ע"ת ודפח"ח, ועי' ס' תורת אהרן תולדות, וס' שיח שרפי קודש ח"ד אות מ"ג וקכ"ד, ובפרד"י ח"א (דף קפ"ה: ורס"ח: וח"ב תמ"ה.):

פסוק יב

ומן המקדש לא יצא, עי' ס' המצות שורש ה' וברמב"ן ונו"כ שם, ועשו"ת נוב"י קמא חו"מ בסופו בקו' הר"ר יעקבקא ז"ל שם, ומ"ש בהכתב והקבלה דלק"מ דלהר"ם און אזהרה מהן הקריבו, אלא מומן המקדש לא יצא ע"ש היטב, ומ"ש רמב"ן הא דסנהד' (י"ח.) ור"י אומר דאינו יוצא מן המקדש כלל משום שנ' ומן המקדש לא יצא זה רק לאסמכתא בעלמא, וכ"ה הכ"מ פ"ה ה"ז מכלי מקדש, ובמשנת חסידים ה' עכו"ם סי' י"א הביא ראי' לס' הליכות עולם דהיכי דאי' בש"ס שנאמר היינו מפשטא דקרא ילפי' כן, ומשום שנאמר, רק לאסמכתא בעלמא, דכאן ג"כ כ' במשנה משום שנאמר, וכ"מ בגיטין (כ"ו.) הכותב טופסי גיטין וכו', שנאמר וכתב לה, ובגמ' אלא אימא משום שנאמר, ופרש"י לא תימא שנאמר דמינה יליף וכו', ועי' פסחים (כ"ח.) חמץ של נכרי כו', שנאמר ולא יראה לך ומציין רש"י משום שנאמר כו', בגמ' מפרש משום קנסא ולכאו' למה מוסיף רש"י משום, וע"כ דבא לומר דרק מדרבנן משום קנסא, ולהכי מוסיף משום, והאריך בסוגי' דשבת (קמ"ט.) ודיוקני עצמה אף בחול אסור משום שנ' אל תפנו עש"ה, ובענין פרועי ראש וקרועי בגדים, עי' אריכות בקול הרמ"ז פ"ט מ"ו דסנהדרין והובא ג"כ במשניות דפוס ווילנא:

פסוק יג

והוא אשה בבתולי' יקח, ובת"כ וירושלמי הוריות פ"ג ה"ב הוא ולא המלך ונזיר, ויבמות (נ"ט.) אחת ולא שתים, וברי"מ פי"ז הי"ג מאס"ב כ"ג אינו נושא ב' נשים, וביומא (י"ג) כ"ג ביו"כ וכפר בעדו ובעד ביתו ולא שתים, והראב"ד השיג מדהי"ב (כ"ד ג) ונשא לו יהודע נשים שתים והי' כ"ג, ותי' שנשא השני' לאחר שמתה ראשונה או לאחר שגירשה, או שזה הי' קודם שנתמנה לכ"ג, וע"ש בהה"מ ותוס' ישינים יומא (י"ג:), והאמת שהפשט דיהודע השיא ליואש שתי נשים ומצינו ותקח לו אמו אשה (בראשית כ"א כ"א) וקאי לישמעאל, וכ"כ בתולדות אדם להגר"ז מווילנא ח"א פ"ב, ומצאתי בברכי יוסף אה"ט סי' ל"א אות ז' שכ' זה בשם אחד, והוא השיב ע"ז דלא נעלם גם זה מראב"ד והה"מ ותו"י, וברור להם דקאי על יהודע דאל"כ הכי אתא הקרא להודיעני שעשה זה יהודע ליואש, ותו דמלך לוקח י"ח נשים ולמה לקח למלך ב', ועוד הול"ל וישיא לו, ועוד כ' שם ויתחזק אביהו וישא נשים י"ד, והתם ודאי פי' שאביו נשא נשים י"ד ה"נ כן ע"ש באריכות, ועמנ"ח מ' רע"ב אות ד', ותורה תמימה אות ע"ט - והגה"ק מאסטראווצא ז"ל אמר המילוי מן תיבת "הוא" שהם ע"פ חשבון שם ס"ג "י' א"ו ל"פ" עולה קכ"ז כמנין ולא מלך, ובס' פרפראות לחכמה הנספח לנחלת עזריאל כ' בזה הא דאמר דוד (תהלים כ"ה ט"ו) עיני תמיד אל ה' כי הוא יוציא כו' דרך הלצה, דהי' תירץ לדוד על בת שבע דגט

כותב לאשתו, אך עדיין הי' עביד איסור, אם הי' מוזהר אבתולה, דהיא היתה בעולה, ואע"ג דאינו חייב מיתה משום א"א, מ"מ הי' נלכד ברשת מצודת איסור, לז"א עיני תמיד אפי' באותו פעם אל ה', כי הוא יוצאנו מרשת תיבת "הוא" למעט מלך שאינו מצווה על הבתולה: והחת"ס בתורת משה כ', הרמב"ם מונה זה למ"ע שיקח בתולה, ויש להסתפק אם לקח הכ"ג בתולה כשהי' כהן הדיוט ונעשה כ"ג אי מחויב אז ליקח שוב בתולה, וממילא לדעת הרמב"ם דסובר דבכל השנה ג"כ אסור כ"ג בב' נשים הי' צריך לגרש הראשונה וליקח בתולה מחדש וצ"ע עכ"ל, אבל ק' מיומא (י"ח.) דמרתא בת בייתוס שנתנה תרקבא דדינרא לינאי מלכא, על מה דאוקמי' ליהושע בן גמלא בכהני רברבי ופרש"י שכבר קידשה, ומה תועלת הי' לה הא מוכרח לגרשה כשנעשה כ"ג, ועוד ק' דהא הר"מ בפי"ז הי"ב מא"ב פסק דבאירס אלמנה ונתמנה לכ"ג הרי זה יכנס לאחר שנתמנה, והיאך נימא דצריך לגרש את האשה כשהי' לו כשהי' כה הדיוט, ועי' הוריות (י"א:) וצע"ג - וע"ע בחי' רע"א או"ח סי' קפ"ו בקטן שעשה מצות ונתגדל אי צריך לעשות המצוה, מחדש, עי' טורי אבן ר"ה (כ"ח.) ד"ה למימרא, וכנסת חכמי ישראל סי' קי"ד, וקע"א אות ה' - וע"ע בשערי תורה ח"ג סי' ט"ו וכ"ו, קובץ דרושים חוב' ט' סי' כ"ה,קובץ קהילת אשר סי' כ"ב, שו"ת משיב דבר סי' י"ח, ושו"ת ארץ צבי או"ח סי' ו':

שם) ברמב"ן דמצ"ע ליקח בתולה ומוזהר על הבעולה, נשמע מדבריו דמ"ע עליו ליקח בתולה, אבל מתוס' ישינים יומא (פ"ג.) ד"ה ומצוה נראה דליכא מ"ע כלל, ואם אינו נושא בעולה אינו מוטל עליו לישא בתולה, ועי' סה"מ מל"ת ל"ח, ומר"מ פי"ז ה"ג מא"ב נראה כרמב"ן, וע"ע בחמדת ישראל ח"א מ"ע ל"ח בענין זה, ובשואל ומשיב רביעאה ח"א סי' ל"א בענין בתולה ובעולה אריכות, ובענין כהן משיח אי בעי בתולה עי' אמבוהי דספרי (דף ר"ס.), וע"ע שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' קל"ה, וגבעת שאול סי' ס"ט, ובשו"ת רדב"ז ב' אלפים ש', והרוצה יעיין בכל המקומות ויראה בזה חדשות, ומגודל אריכות לא העתקתי דבריהם:

פסוק יד

חללה רש"י מפסולי כהונה, עמל"מ פי"ח סה"ב מא"ב ד"ה ודע, וגנת וורדים פתיחה די"א אריכות, ומנ"ח מ' רע"ג:

שם) אלמנה בזה"ק משפטים (ק"ב:) אסור ליקח אלמנה ובנפשו הוא, ועשו"ת חדות יעקב אה"ע סי' ד' אות ז' בזה, ובס' מעבר יבק מאמר שפת אמת סי' ט':

פסוק יז

מום הטעם שבע"מ לא יקריב לפי שאצל ה' ידוע איזה נשמה אינה ראוי' להקריב קרבנות, ועושה אותה בע"מ שלא יהי' יוכל להקריב, וז"ש איש אשר בו מום אם תראה איש שיש

לו מום, סימן "לא יקריב" שבעצם מצד נשמה שלו אינו ראוי להקריב קרבנות - ובקידושין (ס"ו:) כשהוא שלם ולא כשהוא חסר מכאן לבעל מום שפסול לעבודה, וק' למה רמז כאן שבע"מ פסול לעבודה הא מפורש באמור (כ"א י"ז), ושמעתי דהי' סברא דדוקא אם כהנים שליחי דידן פסול, שלא נאה לשלוח שליח להשי"ת בע"מ, דהקריבהו נא לפחתך (מלאכי א' ח'), אבל אי שלוחי דרחמנא יכול להיות גם בע"מ, ופנחס זכה לכהונה, "תחת אשר קנא לאלקיו" הוא שלוחו של השי"ת, ממילא הי' יכול להיות כהונתו אפי' כשהוא בע"מ, וצריכה תורה לרמז עוד הפעם בע"מ פסול אפי' אי שלוחי דרחמנא:

פסוק יח

כי וגו' בזבחים (כ"ו.) אפי' שערו מבחוץ פסול דבעי כל כהן בפנים, ועתו"ס ד"ה חתך, וזה הטעם דבע"מ פסול דאותו אבר הנפגם לא נכנס כולו ובעי כילו כהן, וז"פ דמשו"ה בע"מ פסול כי "כל" איש אשר בו מום לא יקרב, דכל איש לא יקרב ונחסר ממנו קצת, ובדברי שאול חי' הכפל דפסוק א' מדבר במום בתולדה ופסוק שני בנולד אח"כ - ובגליון הש"ס לרע"א שבת (כ"א.) אין מדליקין מ"ט לפי שאין מדליקין, כעין זה בעירובין (ל"ו.,, מו"ק כ"ו, גיטין ס'., נדה ס'.), וכן בלשון התורה אשר יהי' בו מום לא יקרב, כי כל איש אשר בו מום לא יקרב, ועי' ריטב"א קידושין (ו':). וע"ע בגיטין (י"ד.) ג'. מילי הלכתא בלא טעמא, ושבועות (ט"ז.) ע"פ נביא נאכלת כו' ואין טעם בדבר, ועי' באמרי שפר ומקרא מפורש ותוספת ברכה:

שם) רמב"ן בפי' ת"כ דצריך קרא בכ"ג, כי בעבור שהותר לו באנינות אולי יתיר לו מום וצרעת, עי' בזה בס' חמדת ישראל ח"א דף כ"ג ע"ג ומענין ש"צ בעל מום עי' מג"א סי' נ"ג סק"ח בע"מ פגום ופסול לעבודה, וכן בש"צ יש ליזהר, ועי' זה"ק יתרו (פ"ו:) דדיורא דמלכא בהני מנא תבירא, ובנצוצי אורות שם מחוות יאיר סי' קע"א, ושו"ת מהר"י מברונא סי' כ"ה:

שם) לא יקרב יש הבדל בין קרב ובין נגש, שהקריבה היא בשנים שווים, והגשה הוא בקטן לפני גדול, ובכ"מ שיש טורח או מורא, "ומקריב מגיש" שגבי קרבן מובדלים,, במה שמקריב מורה על קרבן קבוע, ומגיש על קרבן בלתי קבוע, תוה"מ שמיני סי' ה' וי"ח, ואילת השחר סי' תל"ד:

שרוע עי' רי"ט אלגזי בכורות פ"ו אות נ"ז מ"ש אי דוקא עינו א' גדולה וא' קטנה מקרי שרוע, או דגם בכל אברים א' גדול וא' קטן הוי מום והביא רש"י כאן, ורש"י בכורות (ל"ו:) ועי' לקמן (כ"ב כ"ג):

שם) פסח קפיצה, ובש"ב (ט' י"ג) פסח בשתי רגליו, משמע דסתם פסח אפי' ברגל א' כמ"ש בת"כ, וישעי' (ל"ה ו') ידלג כאיל פסח, וש"ב (ה' ח') העורים והפסחים, כי בהליכו נראה כדולג:

פסוק כא

מום בו רש"י מת"כ עבר מומו כשר, ובשפתי צדיק אות י"ג למ"ד בעלי חיים נדחין מובן ההו"א, אבל למ"ד בע"ח אין נדחין למה צריך הכתוב ע"ש, ואדמו"ר מגור שליט"א כתב לא נמצא שיהי' בע"ח נדחין רק בקרבנות לא באנשים, והרי למ"ד דיחוי מעיקרא הוי דיחוי, כל כהן שהי' בקטנותו נדחה יהי' דחוי מאין יהי' לנו כהנים עכלה"ק, ובהגהותמהגרי"מ בידרמאן שליט"א כ' ג"כ דלא נמצא דיחוי באנשים, וכ"מ בזבחים (י"ב:) דוקא בהפריש קרבן והמיר או שנשחטה חשוב דיחוי ולא קודם הפרשת קרבן, אבל בספרי אגדה מצינו שהקשו איך מועיל תשובה למ"ד בע"ח נדחין, ומכהן בקטנותו אין ראי' דהוי כמחוסר זמן. שאין מחוסר מעשה בגופו כתוס' יומא (ס"ד.) ד"ה התם: ובתוס' ברכה הביא, מום נקרא בגוף או באבר, ויש גם חסרון רוחני שוטה ושיכור, בכורות (מ"ה: ובמגילה כ"ט.) האי מאן דיהיר בע"מ הוא, ובקידושין (ע':) כל הפוסל במומו פוסל, ובב"מ (נ"ט:) מום שבך אל תאמר לחברך, ויבמות (ע"ו:) ממזר מום-זר, ופסחים (קי"ב.) אל תעש מום בעצמך, ובפ' האזינו (ל"ב ה') שחת לו לא בנים מומם, ומוסב על חסרונות מוסריות:

פסוק כב

לחם ערש"י והגדת ריח דודאים בהא לחמא דבר נכון, והבאתיו בפרד"י וירא (קי"א:):

פרק כב

פסוק ב

וינזרו ערש"י ורמב"ן ומ"ש בפרד"י בשלח (דף ק"י.):

פסוק ג

יקריב ערש"י ורא"ם דבכרת ומיתות ב"ד עונשין מן הדין, וע"ס באר יעקב בכללי סוגיות כלל י"ח מ"ש הרא"ם א"א לאכילה בלא נגיעה, אישתמטתי לי' רש"י חולין (כ':, ובנדה מ"ב.) דמצינו שתחב לו חבירו בפיו דמשום נגיעה לא מטמא ומשום אכילה חייב, ואח"כ מצאתי בגו"א שהק' כן, והא כללא דאעמה"ד לא נאמר בדין שמים אשתמיטתי' מחולין (קט"ו:) דפריך מה לחוץ שכן בכרת, וכ' תד"ה מה, דהוא גופי' לא ילפי' דאעמה"ד. ועו"ק דאעמה"ד יליף מכרת דאחותו במכות (ה'.) וז"ב ואמת, ולולי דברי רא"ם הייתי אומר דנשתקע הדבר ולא נאמר ואף בד"ש אעמה"ד, ועוד ראיתי בס' זכותא דאברהם דמשכחת בתחב לו חבירו בבית הבליעה, ולשי' הסוברים דגם לטומאת עצמו בעי כביצה דוקא

וכמו לטמא אחרים, ועי' ב"ק (ע"ז. בתוס' ופסחים ל"ג:), א"כ משכחת דאכל רק כזית דאין חייב על נגיעה, כיון דאינו מטמא להקודש שאכל בלית בי' שיעורא, ואפ"ה חייב משום אכילה בטומאה, ועי' חולין (ע"א. ונדה מ"ב:) אי בית הבליעה הוי בית הסתרים או מקרי טומאה בליעה ע"ש, ועי' מלא הרועים ח"ב בעמה"ד אות ח' אריכות, בהליכות אלי' סי' ט', לימודי ה' סי' ה', שאגת ארי' על מכות (דף ה', ובפרד"י משפטים רכ"ג:) שהארכתי בזה עש"ה: ובני הרה"ח ר' דוד נ"י מפאביאניץ הקשה לי בפמ"ג בפתיחה לטריפות ד"ה אמנם, ומק"ו עצמו הי' לוקין כמ"ש המ"מ פ"ב ממ"א וכו' א"כ תו האיסור מפורש וכו', וק' דהמ"מ כ' רק אם אסור בלא"ה משום עשה עונשין מה"ד, אבל אם האיסור הוא ג"כ מצד הדין מה לי חד ק"ו או ב' סו"ס אעמה"ד, ואמרתי לו דבאמת כמ"מ קודמו ברמב"ן ביבמות (כ"ב:) וריטב"א שם, ועי' שאג"א סי' פ', ובס' הליכות עולם כ' הטעם דאעמת"ד דפעמים אדם דן ק"ו פריכא ולא אדעתי' לפי שק"ו ניתן לידרש מעצמו, ועי' לימודי ה' סי' ז' בזה, וי"ל טעם על רא"ם כאן דעל כרת עמה"ד דקמי שמי' גלי', ול"ש שמא יש פירכא, וזה טעם אם יש בלא"ה עשה ל"ש דילמא יש פירכא, דהרי חזינן דאיכא איסור בלא"ה, ולפ"ז י"ל נמי דגם אם האיסור ידעינן מק"ו אחר גם עמה"ד, דלחששא רחוקה לא חיישינן דילמא גם ק"ו השני אית לי' פירכא ודוגמא לזה דלמיתה א' חיישי' ולב' לא חיישי' בריש יומא וא"ש הקו'. ועדיפא מזה י"ל עפמ"ש קרבן אהרן שמיני פ"ב סי' ג', והובא בגנת ורדים כלל א' טעם של המ"מ, דכשאין איסור כלל ואנו רוצין ללמוד מן הדין. אומרים שלא יוכל הדין לתת ב' מדריגות, א', גוף האיסור, ב', העונש, אבל כשאיסור מבואר במקום אחר אז ילפי' רק מדריגה אחת מן הדין דהיינו העונש, דאל"כ למה אתי הק"ו ע"ש, א"כ מה החילוק אי האיסור ידעי' מכח עשה מפורש או מק"ו אחר, סו"ס אנו ידעי' האיסור ממק"א, וק"ו אתי רק לעונש ועושה פעולה א' לבד ושפיר עמה"ד, ולפי ק"א הנ"ל י"ל טעם ריב"א בתוס' ב"ק (ד':) ד"ה ועדים דבממון עונשין מן הדין, דדינא דגרמי להרבה פוסקים הוא דאורייתא עש"ך רס"י שפ"ו, ולפ"ז אף לפו' דמדרבנן, ואף למאן דלא דאין דדג"ר, היינו כשאינו רק גרמא בעלמא ולא נזק, אבל כל שיש ק"ו שזה נזק גמור וראוי לחייבו, מה תאמר שמא יש פירכא ואינו ק"ו, עכ"פ זה הוי יותר מגרמי שראוי לחייבו מדאו', דהרי הק"ו לפנינו שזה יותר מנזק, ובזה לכ"ע עכ"פ מידי גרמא לא נפיק וחייב מה"ת, וע"ע בשואל ומשיב תנינא ח"ג סי' ק"ה, ועמ"ש עוד בפרד"י בא (דף פ':):

פסוק ד

איש אוה"ח אבל קדשים שאוכלים ישראלשלמים ל"צ הערב שמש כך דרשו בת"כ כו', הנה בת"כ נשנה אך שאוכלים במעשר טבולי יום, אבל שלמים מבואר בכולהו תלמודא שאסור בטבו"י וצ"ע, וע"ע תוס' זבחים (נ"ג:) ד"ה ק"ק, ועי' מג"א סי' ר"פ סק"א לענין חולין על טהרת הקודש אי בעי הערב שמש, וגם הוא משנה בנגעים פי"ד מ"ד, ועי' אוה"ח במדבר (י"ב ו'), ובקונ' קוי אור, ובשערי תורה ח"ב סי' ע"ה:

פסוק ה

באדם רש"י מת, בענין אי מת נקרא אדם, עי' מה שהאריך בבית האוצר ח"א כלל ז' אות ה':

פסוק ו

כי אם, במקום שבא להטיל תנאי בשלילה הקודמת כ' כן, ור"ל לא יהי' הדבר הזה רק באופן זה, וז"ש בברכות (י"ג) הקורא לאברהם אברם עובר בעשה, ופריך א"כ הקורא ליעקב יעקב ה"נ, ומשני שא"ה דאהדרי' קרא, והק' מפו' הלא בשניהם נאמר באזהרה לא יקרא שמך אברם, לא יקרא שמך יעקב, ורק ביעקב כ' לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם: ישראל, ור"ל אם יהי' ישראל עיקר, יהי' יעקב טפל לו כמ"ש חז"ל לא שיעקר שם יעקב ממקומו אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו. וכמו אם תצא מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן (מקץ מ"ב ט"ו) אבל באברהם ל"ש זה שלא הטיל בו תנאי "כי אם", רק אמר דרך החלטה "יהי' שמך אברהם" ושם יעקב נעקר לגמרי, וכן בשרה כ' כי שרה שמה, השתמש במלת כי לבד ואינו מקושר עם הקודם, עי' תוה"מ אחרי סי' ל"ה, ואילת השחר סי' ר"ל, ובשבות יעקב ח"ב סי' קמ"ט הוציא מזה לדינא דאע"ג דכ' לשון "כי אם" אפ"ה לא הוציא הראשון מכללו רק שהשני עיקר וראשון טפל צו, ועמ"ש בפרד"י וישלח (ר"ס: וח"ב במלואים תמ"ג:):

שם) וטמאה בטומאה לא אמרינן טעם כעיקר, עתו"ס בכורות (כ"ב.) ד"ה הנך, וכ"כ ר"ש פ"ד מ"ג מטבול יום, ועשו"ת בית ינתק יו"ד סי' קל"ט, ברוך טעם (דף נ':), ולקח טוב כלל ג' שפלוג' בערלה פ"ב מ"ד:

פסוק ז

ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא, ראיתי בשם אדמו"ר מגור שליט"א, דבאמת לא הי' צריך לאכול תרומה עד בוקר כשיאיר היום, ורק "כי לחמו הוא" שמשתוקק להקדושה שהוא "לחמו" שלא יוכל להיות בלעדו, לכן התירו לו לאכול תרומה אחר הערב שמש, וחז"ל אמרו שדוד אכל מלחם הפנים שאחימלך נתן לו לפי שאחזו בולמוס (בש"א ז', ועי' ברש"י ורד"ק), והכוונה ג"כ כן שאחזו השתוקקות להקדושה, שלא הי'

יכול לחיות בלעדה ממילא הותר לו לאכול ובאגלי הטל בהקדמה מביא מאביו ז"ל, מס' ברכות יתחיל מאימתי קורא ק"ש בערבית משעה שכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, השייכות זה לזה, דכמו דצריך בטומאה הערב שמש, ואף שטבל מקודם ביום, ורק אם הי' תחלת יום בטומאה יומשך כך כל היום עד הערב, ואח"כ הוא זמן חדש ואין לו שייכות ליום הקודם, וכן כשיקבל עליו עול מלכות שמים בק"ש ערבית, אז כל היום אחריו יהי' בקדושה, ועמ"ש בפרד"י ח"ב במלואים (דף ת"כ:): ובענין אכילת תרומה אי חשוב עבודה רק בזכרים ולא בנשי כהונה, עי' בס' אמבוהא דספרי נשא (דף ע"ח:), ובדברי הצל"ח ריש ברכות עי"ש, וצ"ע מריש פ"ח דתרומות האשה שהי' אוכלת בתרומה וא"ל מת בעלך, וכן בעבד שא"ל מת רבך פטורין מקרן וחומש, ובפסחים (ע"ב.) דאכילת תרומה נקראת עבודה והו"ל כחלל שעבד ע"ש, הרי דגם אכילת נשים ועבדים בתרומה חשיבה עבודה, ובתרומות פ"ח מ"א כ' בס' משנה ראשונה דאשת כהן ועבד כהן יש להן מצוה באכילתן כמו כהן, ועתו"ס גיטין (י"ב.) ד"ה השבתני דהוי מצוה, וע"ש בפה"מ לר"מ בזה פלוג' דר"מ וחכמים, וע"ט בזה בבית האוצר ח"א כלל קס"ז וקס"ט: ובת"כ יש לך קדשים שאינו אוכל, פרט לעירובין פחות ממאה, נלמד מכאן דקדשים בטלין בק', ובחלקת יואב ח"א יו"ד סי' י"ג נסתפק בזה, וע"ש בתנינא בהשמטות אות מ"ב, וכ"ה בירושלמי ערלה פ"ב ה"א, וביבמות (פ"א:) בפרוסה של לחה"פ, והא דזבחים (צ"ז.) דבאין בהם בנותן טעם אין הקלין נאכלין כחמורין, מיירי במין שאינו מינו, בזה בשר שור וזה בשר כבש או עז: ובר"מ ה' תרומה פט"ו הכ"ב, כל האוכל תרומה מברך ברכה לאכול תרומה ע"ש בכ"מ, ואכילת תרומה חשוב עבודה וכמו בקדשים בסוף פסחים (קכ"א.) ותוספתא שם, ופלא שבמל"מ פ"י ה"א ממעה"ק, נר' כמסתפק בזה אי צריך לברך באכילת קדשים ולא הביא משנה סוף פסחים, וע"ע בר"מ פ"א ה"ב מבכורים:

פסוק ח

נבלה בארבנאל כ' דכהנים קדושתם יתירה על קדושת ישראל חייב בנבילה וטריפה מיתה ולא מצינו זה וצע"ג - ובפנים יפות כ' אם נתערב כזית נו"ט בב' זתים כשרים, אע"ג דמותרבאכילה, מ"מ מטמא בבית הבלוע כיון דלא בטיל לענין טומאת משא, ותמוה דבטומאת מגע בטל, ובית הבלועה הוי כמו טומאת מגע, כתוס' בכורות (כ"ג.) ד"ה נבלה, ועי' כלי חמדה אות ד' אריכות גדול בזה ובענין נבלות עוף טהור אי בלוע הוי או ביה"ס, עי' בס' משנת אליעזר ח"ב בשו"ת סי' ח', ובשו"ת זיו הלבנון סי' כ"ו אריכות גדול ע"ש היטב, ובשפתי צדיק שמיני אות כ"ה ובהגהות שם. ובקובץ דרושים חוב' ח' סי' ל"ב, הק' ש"ב הגאבד"ק מאנקטוב שליט"א, מ"ש רמב"ן כאן שנפש האדם קצה באכילת

שרצים ולא בנבלות וטרפות, וק' מבכורות (לז.) דבנו"ט נפשו ש"א קצה כמו בשקצים ורמשים, ובחוברת ט' סי' מ"ח כ' לחלק ע"פ תוס' ע"ז (כ"ו:) דבתנבלה ע"י חולי ונטרפה ע"י שבירת מפרקת דמאוס מחמת עצמה, ורמב"ן מיירי בנתנבלה ע"י סכין פגום שאינו מאוס מצד עצמה. אבל ז"א דבתרומות פ"ו מ"ג המאכיל פועליו תרומה, ובירושלמי שנפש"א חותה מהן, וכ"ה בר"מ פ"י ה"י מתרומות, ועחו"מ סי' רל"ד ס"ב ובסמ"ע, הרי מבואר לא מצד דמאוס מחמת עצמו אלא מצד איסור נפש"א קוצה בהם, ובהקו' הנ"ל י"ל דרמב"ן אמר דהתורה הזהירה בנו"ט, דבמראותם החיצוני לא ניכר בבשר אם היא מנו"ט שיקצה נפשו בו והצריך הכ' להזהיר מאכילתם, משא"כ שקצים ורמשים לא הצריך הכ' להזהיר דניכרם וממואסים הם, אבל אם אכל ונודע לו שהי' נו"ט, גם רמב"ן מודה דנפש"א חותה וקוצה באכילתו:

פסוק י

וכל זר ל"י תרומה, ביומא (פ"ג.) באחזו בולמוס טבל ותרומה פלוג' מה מאכילין, ועפרד"י דרוש י"ט שהק' על הר"ן דמחללין שבת על חולי ולא מאכילין נבלה שיש ריבוי לאווין על כל כזית, וחילול שבת בשחיטה רק פעם א', וק' דכאן פשיטא דצריך לתקן התרומה, ומאכילין אותו התרומה דרק איסור באותו כזית, ובטבל עובר על כל כזית ע"ש מ"ש בזה, ופליאה בעיני מה דפשיטא לי' דטבל לא משום תרומה רק גזה"כ שטבל במיתה, וצ"ע שלא הביא שפלוגתת הראשונים הוא, ברש"י יבמות (פ"ו.) דכל טבל אסור משום עירוב תרומה, ותוס' הק' עליו דא"כ הי' ראוי שיהי' טבל מותר לכהן, ומלשון הר"מ פי"ב הי"ט מתרומות ג"כ משמע כרש"י, ועי' תוס' קידושין (ל"ח.) ד"ה והה"ד, ועי' רע"ב ותפא"י תרומות פ"ט מ"ד מ"ש דרובן חולין, דאיסור טבל משום דמעורב בו תרומה, וכ"כ רש"י סנהד' (פ"ג.), וע"ע בנדה (ד"ז.) טבל פתירא בי' תרומה, וכ"כ הר"ן נדרים (פ"ד:), וע"ש שהק' דראוי שיתבטל התרומה בטבל, וע"ש במשניות ווילנא בתפארת יעקב, וראיתי בס' אתוון דאורייתא כלל ב' שהאריך בזה, ועל קו' הר"ן תי' לפמ"ש הר"ן בע"ז בסוגי' דזוז"ג דהיכי דאפשר להיתר להיות כאיסור, ואיסור א"א לעשות כהיתר לא בטיל ע"ש, ושפיר אין תרומה מתבטל בטבל, דאפשר להיתר להיות כאיסור דעושה אדם כל כרי תרומה, ואף שצריך שישייר חטה א' שיהי' ניכרים כפ"ד מ"ה, עכ"ז זאת החטה א"א שתבטל את החטה של תרומה שהוא רק חד בחד ע"ש, וכ"מ בירושלמי חלה פ"ג ה"ה - גם להפמ"ג בפתיחה לתערובות פ"א ח"א היכי דאין רוב היתר מבורר אינו מבטל האיסור, כגון, שנתערבו ג' חתיכות מג' בהמות, א' ניטל כבד ונשאר כזית במקום מרה, והב' נשאר במקום דבוקה בכליות, והג' במקום דבוקה לטרפש, אף דב'

חתיכות כשרים מ"מ אין ההיתר מבורר, ועי' פתחי תשובה סי' מ"א סק"א, וא"ש קו' ר"ן דכל חטה וחטה ראוי שיקרא עלי' שם תרומה, ואין ההיתר מבורר ומשו"ה לא מבטל התרומה שבו, ובגדולי טבל הוי תרי משהו, דטבל אסור רק משום עירוב משהו תרומה שבו, וכשנתבטל אח"כ טבל בגידולי' הו"ל ב' משהו ומותר לפמ"ש בט"ז יו"ד סי' צ"ב סקט"ז, וא"ש קו' תי"ט נדרים פ"ד מ"ד דטבל הוי דשיל"מ ע"ש, ובב' משהו אף דשיל"מ מותר ובגידולין הקילו בזה: ובמנ"ח מ' ר"פ אות ד' הביא ר"מ פ"ט ה"י מתרומות, שאם מכר פרתו לישראל ולקח דמים אף שלא משך, אסור להאכילה תרומה שד"ת מעות קונות, ובאבני מלואים סי' כ"ח מביא ראי' דקנין דרבנן ל"מ לדאורייתא, דנימא כיון דהפקר ב"ד הפקר הוי קנין דאו' ע"ש אריכות ובקומץ מנחה, ויש בזה קונטרס מיוחד בחמדת ישראל ח"א (דף קט"ז.) - ובמנ"ח מ' רפ"א כ' דלכאו' נ' דתרומה ככל איסורין דאינו חייב שלכד"א, אבל להשאג"א סי' ע"ו דביה"כ חייב שלכדה"א דלא כ' לא יאכל רק לא תעונה, ולא פטרינן ביה"כ רק אכילה גסה מטעם פרט למזיק, א"כ בתרומה דגמ' ממעט פרט למזיק, א"כ שלכד"א חייב, אך בתוס' פסחים (כ"ו.) ד"ה שאני במעילה ילפי' חטא חטא מתרומה, א"כ במעילה ג"כ פטור שלכד"א כמו בתרומה וע"ש במנ"ח אם אכל איסור ביה"כ שלכד"א חייב אף על האיסור, כיוןדתורה אחשבי' אכילה לענין יה"כ הוי נמי אכילה לאיסור, כסברות השעה"מ בגה"נ של נבלה כיון דחייב משום גיד אף דאין בגידין בנו"ט, מ"מ עץ הוא ותורה אסרתה ממילא חייב נמי משום נבלה, אבל לא דמי לשם, בגיד דכ' לשון אכילה ע"כ לא יאכלו וגו' ומ"מ חייב משום גיד, ממילא נחשב נמי אכילה לענין איסור, אבל ביה"כ דלא כ' אכילה רק לא תעונה, ולכן חייב על שלכד"א דלאו עינוי הוא א"כ אינו מוכח דהתורה אחשבי' כילה, א"כ לענין איסור דכ' אכילה א"ח אף ביה"כ, ועי' בזה בנובי"ת או"ח סי' קט"ו: ובר"מ פ"ח ה"ה ממ"א האוכל גה"נ טמאה פטור דאין בגידין בנו"ט ואינו נוהג בטמאים, ובה"ו, האוכל גה"נ של נבלה חייב ב', ותמהו כיון דאין בגידין בנו"ט למה חייב משום נבלה וכמו בטמאה, וי"ל דלכאו"ק אמאי א"ח שלכד"א בכל איסורין נימא אחשבי' מדחזינן דאכל וער"מ פ"ה ה"ה משבועות שבועה שאוכל ואכל דברים שא"ר פטור שיצא ידי אכילה, וכן בשבועה שלא אכלתי ואכל שא"ר, חזינן דסברא דאחשבי' סברא טובה, אבל ניחא לסברות לח"מ שם, דהר"מ כ' שם בנשבע להבא שלא יאכל ואכל שא"ר פטור דאינו נחשב אכילה, והביא בשם הר"ן דבאמת באוכל שא"ר חשוב אצלו, ובשבועה שאוכל יוצא בזה דאי לא נחשב אצלו למה אכל, וכן נשבע שאכל ודאי נחשב אצלו כשאכל, אבל בנשבע להבא אחזוקי אינשא ברשיעא לא מחזקינן, ואמרי' להיפך אילו הי' נחשב אצלו לא הי' אוכל

לעבור על שבועה, וידוע ד' הרשב"א ורדב"ז הובא במל"מ פ"י הי"ח מגירושין, גבי אין אדם עושה בעילתו בעולת זנות, אבל אם בא על נדה דחזינן דהוא רשע לא אמרי' אין כו', וא"כ א"ש דגה"נ של טמאה דמטעם טמאה פטור לא מחזקינן לי' לרשע, אדרבה מדחזינן דאכל ע"כ אינו נחשב אצלו, אבל בגה"נ של נבלה דמחייב משום נבלה, ולא שייך לא מחזקינן לי' ברשע דהוי רשע משום גיד, וע"כ חייב משום נבלה: ובענין תרומה כתבתי בגליון למשניות תרומות הערות ואעלה אותם כאן: פ"א מ"א חמשה אין תרומתן תרומה חש"ו עכו"ם ותורם שאינו שלו, ובתפא"י שלא ברשות בעלים, ואפ"ה בתרם משלו ה"ז תרומה, ערשב"א נדרים (ל"ו:) דזכות ל"ש רק כשמפריש משלו על של חבירו אבל משל חבירו צריך דעת בעלים, ועיו"ד סי' שכ"ח ס"ג וקצה"ח סי' רמ"ג, וערמב"ן גיטין (נ"ב) משמע דגם במפריש פירות חבירו על חבירו שייך זכיה, ועי' הגהות אמרי ברוך שם ויד שאול: והנה טבל בכ"ש אוסר דכהתירא כך איסורו. דחטה א' פוטרת הכרי, בע"ז (ע"ג:) ובתד"ה טבל, דבנדרים (נ"ח.) וירושלמי כ' הטעם משום דשיל"מ ולמה צריך ב' טעמים, ותי' דכהתירא כך איסורו ל"ש בטבל לתרומת מעשר דיש לו שיעור, ומשום דשיל"מ פעמים אין הבעלים בעיר ע"ש, ולכאו' לפ"מ דפסק בפ"ד ה"ב מתרומות דיכול לתרום משלו על של חבירו אפי' שלא מדעתו, א"כ אף אין הבעלים כאן יכול להפריש ובחרש עי' נובי"ק אה"ע סי' נ"ג, ובטורי אבן ריש חגיגה ד"ה תנינא, דרק לפעמים החרשות סיבה הגורמת שאינו מדבר, ולהכי נכלל בשם חרש גם שאינו מדבר, אבל העיקר שם חרש על שאינו שומע בלבד פ"ב מ"ו תי"ט סד"ה כל, ועי' ביש סדר למשנה בזה, וי"ל דבבכורות (נ"ג:) ושני מינין דעלמא מנלן ומשני דמדרבנן, וע"ש בתוס' דתרומת פירות דרבנן. וד' ר"מ פ"ב ה"א מתרומות דתרומת פירות מדאו', ובספרי הובא בתוס' ועכ"מ ומל"מ, וא"כ הר"מ דבא ליתן טעם על כל מינין שלא יתרמו מזה על זה, ל"ה סגי בדרשות דש"ס משום דאכתי ק' שאר מינין מנ"ל. ולזה הביא מדכ' כדגן מן הגורן, דלדעתו דס"ל כספרי קאי קרא זה על כל המינין, אבל לש"ס דילן גם פסוק זה לא איירי בתרומת פירות, ניחא לי' להביא הפסוק המוקדם בתורה, ועי' מזה בס' יבין שמועה מהג' שו"ת שמן רוקח: פ"ד ה"ב תפא"י אות ו' חולין שהופרש ממנו המעשר, א"צ שיהי' המעשר קיים בשעת אכילת החולין, וכן מפורש בתוספתא פ"ה דתרומות בדברי ר"מ דאף שלא היתה אותה הסאה קיימת מפריש עלי' ואוכל, וע"ס עטור בכורים, ושו"ת פני האריה החי סי' כ"ב: פ"ד מ"ג במשנה ראשונה, מראב"ד פ"ג ה"כ שהטעם מוקף שלא יוכל לכוון שלא ממוקף, וכ"כ בש"ך יו"ד סי' של"א סקמ"ט, ועי' דגול מרבבה וחכמת שלמה: פ"ד מ"ה שיהי' ניכרין, ועי' פ"א מ"ט מחלה, ורי"ט אלגזי הל' חלה סי' ח' נסתפק אי בעינן שישייר

שיעור כזית, או אפי' חצי זית חשוב שיעור עש"ה, ובאתוון דאורייתא כלל כ"ה, וע"ע שו"ת הרד"ד קמא או"ח סי' ל"ה ד"ה ולפ"ז: פ"ו מ"ג תי"ט נפשי חותה מאיסור, עי' חו"מ סי' רל"ד ס"ב, וש"ך יו"ד סי' קי"ט סקכ"ז, ובס' קול סופר נסתפק אם האכיל תרומה לפועלים קטנים אי שייך בהו חותה דקטן לא הוזהר, או נימא כמג"א סי' שמ"ג דעכ"פ הוא פגום. וגם שלא יהי' חוטא נשכר: פ"ו מ"ד בתוס' רע"ק אות מ"ד אף אי לפי דמים משלם מ"מ שמין התרומה שאכל וכו', ועי"ל בפשיטות כיון דנתפסין בקדושת תרומה א"כ הכהן אינו משיג יותר ממה שמפסיד, דגם התשלומין אינן שווין דהא הם נעשין תרומה, וז"פ וברור, וכ"כ במשנה ראשונה כאן ותו"ח ומנ"ח מ' רפ"א: פ"ז מ"א במזיד אינו משלם חומש, ותי"ט מר"מ שמזיד גדול עונו מנשוא, וכ"כ הכ"מ בפ"ו ה"א ממעילה הטעם דמעילה רק בשוגג, ועי' במשנה ראשונה שהביא מהרש"א סנהד' ס"ד., וזה ל"ש בנלמד במה מצינו ששניהם שווים ע"ש, ועי' בזה בפנ"י קידושין (ב'.) תד"ה וב"ש, ומל"מ פ"ב הי"ז מנזירות, גנת וורדים כלל ה', מלא הרועים ח"ב בנין אב אות ג', ועמה"ד אות ט', אתוון דאורייתא כלל כ"ה, בית האוצר ח"א כלל נ"ו, ופרד"י יתרו (קנ"א): פ"ח מ"ג יגמור, עי' משנה ראשונה שהביא ר"מ פ"ה הכ"ב ממעשר לא יגמור אכילתו בשבת עד שיעשר כו', וע"ש במל"מ דהוכיח מהכא דשרי לעשר בשבת דבר שלא נגמר מלאכתו, כיון דמה"ת לא בא לעונת המעשרות ואיסורא דשבת רביע עלה רק מדרבנן ל"ה כתיקון, והא דאין מגביהין תרומות ומעשרות ביצה (ל"ו:) דוקא בדבר שחיובו מה"ת, ומסברא כן הוא דעיקר טעמא דשבת קובעת משום וקראת לשבת עונג, ואיך יצוייר דטעם יהי' סיבה שלא יאכל, והא קרא צוח ככרוכי' כו' קום אכול, ומי לא עסקינן דאין לו דבר אחר לאכול עש"ה, אבל צ"ע דבריו דא"כ בטבל דרבנן כגון עציץ שאינו נקוב מותר לעשר בשבת, ובעירובין (ל"א:) במשנה אין מערבין בטבל ומוקי בגמ' בטבל דרבנן ע"ש, ואי דהוי מותר לעשר ממילא הוי מותר לערב וצע"ג, שו"ר דטבל מצד עצמו לא חזי אף דיכול להפריש, וכתוס' עירובין שם (ל':) ד"ה ולפרש דבעי שיהי' חזי השתא, ועי' תפא"י שם אות י"ז, וע"ע פנ"י ביצה (ל"ד) ד"ה שבת, וביאור גר"א יו"ד סי' של"א ס"ק קע"ה: פ"ח מ"ח רע"ב אף תרומה טמאה בעי שימור, עי' אבני מלאים בשו"ת סי' י"ח שמחדש להפו' דאין מבטלין איסור לכתחלה רק מדרבנן, מ"מ בתרומה יהי' מה"ת משום דע"י הביטול נעשית חולין ופקע מיני' קדושת תרומה, ועובר על עשה ושמרת את תרומתי בביטול זה, דצוותה תורה לשמור קדושת תרומה לבל להפקיעה ולחללה עש"ה, ולכאו' לפ"ד אסור ג"כ לאתשולי דג"כ מפקיע לחולין, ואי"ל דעוקר למפרע, ואגמ"ל דלא הי' תרומה מעולם, ז"א להב"י יו"ד סי' רכ"ח דאם נדר מבני עיר, אסור לשאול מאדם שבאותו עיר אף דעוקר

למפרע, ואגמ"ל ע"י השאלה שהי' מותר להנות ממנו, עכ"ז אסור לישאל, דהשאלה גופי' הנאה הוא, וכמו כן בשאלה בתרומה אסור להפקיע קדושת תרומה, אך בנדרים (נ"ט.) אי' דתרומה לא מצוה לאתשולי אבל רשות איכא נסתר הנ"ל, ועי' אתוון דאו' כלל ט"ו שהרחיב הדיבור בענין זה, (ומש"ל כ"ב ט"ז ולקמן פסוק כ' ממנ"ח) - ועי' שבת פ"א מ"ד בי"ח דבר, בתוס' רע"ק אות י"ד בשם מהרש"א, דהוי לי' למנקט תרומה טמאה שבמיתה, וי"ל דחיוב מיתה רק בכזית, אבל העשה לשמרה בטהרה אפי' בפחות דג"כ שם תרומה עליו ומסתמא בפיו מעט אוכלים ועשו"ת כתב סופר יו"ד סו"ס ס' שהביא שטמ"ק ב"ב (פ"ז.) בהטיף ג' טיפין בתרומה אמאי הקילו וכו', הרי דגם בתרומה דרבנן, ועי' שד"ח ח"י בפאת השדה מער' א' אות ו': פ"י מ"ה רע"ב אין העץ מצטרף עם הפריו וכו', הפמ"ג בשער התערובות ח"ג פ"א נסתפק באם חצי זית בשר שחיטה וח"ז נבלה נפלו לס' חצאי זתים ירקות, אי מותר דיש ס' כנגד האיסור או דטעם בשר נרגש וחיך אוכל יטעם ע"ש, והנה קשה מכאן דאין טעם ההיתר מצרף שיאסר בנו"ט, וכה"ק בשו"ת שאילת שלום יו"ד סי' ס"ג, וכן ק' מערלה פ"ב מט"ז חתיכה של ק"ק כו' מותר לכהן אף דטעמן שוה מסתמא, והנה באו"ה כלל כ"ה דין כ"ג כ' דמותר להוסיף היתר ול"ש מצא מין את מינו וניער דהיתר אינו מינו של איסור, ובענין זה יש מקומות הרבה בפמ"ג ואפרטם: בפמ"ג שם סופ"ד ובמשבצות סי' צ' סוסק"ב ד"ה והנה, צ"ב סקט"ז, צ"ח רסק"ג, צ"ט סקי"ג, ק' סק"א ד"ה ויצא, בשפ"ד סי' י"ג סקי"ז, פ"ז סק"ג, באו"ח באשל תנ"ב סק"ו, ומשבצות שי"ח סקט"ו, וע"ע בהגהות הגרי"ש על פמ"ג יו"ד, שו"ת בית שלמה סי' קכ"ה, ברוך טעם שער התערובות ד"ד פ"ד בהג"הבשם הגהות מרדכי פכ"ה סי' תשל"א, בשו"ת פנ"י בפסקים סי' שס"ח, בס' משמרת שלום על פמ"ג יו"ד צ"ב סקט"ז, ושו"ת מהר"ם שיק יו"ד סי' קי"ד, והרוצה לעמוד על הדברים יעיין בהמקומות שציינתי ויתברר לו: פ"י מ"י כבושה אוסרת, ובחוו"ד סי' ק"ה סק"ב מ"ש בזה בכבוש בהתירא בלע מותר, ותרומה הוי התירא כמ"ש רשב"א ע"ש, ובהגהות רש"ש פ"ה מ"ו, ועי' בשביעית פ"ז מ"ז ובתי"ט שם, ועי' מג"א סי' תמ"ז סקט"ז דכבוש בהתירא בלע מותר ע"ש בשם ד"מ, ועי' ס' שערי שמחה שער ב' סי' י"א בזה, ושואל ומשיב תליתאה ח"א סי' תי"ג: פי"א מ"י במשנה ראשונה הביא ר"ש בהנאת כילוי אסור מדרבנן, ובצרכי רבים לא גזר ובטבל מה"ת, ועמ"ש במל"מ פ"ב הי"ד מתרומות, וענובי"ת או"ח סי' קל"ד, דהוכיח מר"מ פ"ה ה"ט מאסורי מזבח דהנאה של כילוי בטבל רק מדרבנן, וע"ע רשב"א שבת (כ"ו.) ועי' בשד"ח מער' ט' כלל י', וע"ע מל"מ פי"א הי"ח מתרומות, ובמנ"ח מ' ר"פ אות ד' דאף אי הנאת כילוי דרבנן בזרים בתרומה, מ"מ בטבל מה"ת, ועפנ"י שבת, ובמנ"ח מ' רפ"ד אות ב'

דז"פ דאין הנאת כילוי יותר מאכילה, רק דאכילה חמור דהוי בלאו נוסף או בחיוב מיתה בידי שמים, אבל איסור יש ע"ש, והנה מילתא דפשיטא לי' נסתפקו האחרונים אי כל הנאת כילוי יש חיוב מיתה בידי"ש, ועי' בזה באתוון דאורייתא כלל כ"ה, וע"ע בשבת (כ"ו.) ברש"י ותוס', ומנחות (ס"ז: ופסחים ל"ד.) - ובמנ"ח הק' להסוברים הנאת כילוי רק מדרבנן אמאי לא יהי' מה"ת הא מוטל עליו מ"ע דהפרשה, אך ז"א דרק אם רוצה לאכול יש מ"ע דהפרשה, אבל באינו רוצה לאכול אין כאן מצות הפרשה, וכמו שחיטה דאין מצוה חיובת, וכ"ה במג"א סי' ח' סק"ב, אך הט"ז ביו"ד סי' א' סקי"ז, כ' דטבל אינו דומה לשחיטה, ואף אם אינו רוצה לאכול מצוה להפריש - ואם א' אוכל תרומה והקיאה אי מותר לזר יש שיטות דדוקא בכהן האוכל דנתחלל בהיתר מותר לזר אח"כ, ועמל"מ פי"א רה"ח מתרומות דלשיטות דגם נתחללה באיסור הוי מחוללת, א"כ טבל דילפי' מולא תחללו א"כ אם נתחלל שוב אין כאן איסור, ובמנ"ח מ' רפ"ד אות ב' כ' דז"ד בטבל לתרומה דנפק"ל מולא יחללוהו, אבל הטבול למעשרות דנפק"ל מלא תוכל לאכול לא נתחלל והיא כשאר איסורין עש"ה: פ"ט מ"א שנות אליהו, הפה שאסור, בכתובות (י"ח:) מבואר דאין אדם משים עצמו רשע אפי' ע"י הפה שאסור ע"ש וצ"ע, ועי' בית האוצר ח"א כלל ק' ושם במשנה ד' הביא הפריש בין הקדש למע"ש, ובבית האוצר כלל, ק"א, הביא מפ"ד מ"א דמע"ש ועוד מקומות, דאין חילוק בין מע"ש להקדש דאין לו אלא מקומו ושעתו וצ"ע ובר"מ פי"א ה"ח מתרומות סך כהן בשמן תרומה ומעגל ישראל על גביו, וע"ש במל"מ דוקא בתרומה אבל בטבל אף שנתחלל אסור, וד' כ"מ ומל"מ צע"ג שלא הביאו תוס' מנחות (ס"ט.) ד"ה דבלע ותו"י כתובות (ל':) - וע"ע ביראים סי' קע"ד ובס' סביב ליראיו שם הביא נמ"י דכהן טמא א"מ אלא באוכל תרומה טהורה ולא בתרומה טמאה, ח"מ אף על תרומה טמאה, וכמ"ש ר"מ פ"ו ה"ו מתרומות, וי"ט ה"ב מסנהדרין, ועל ח"מ ושעה"מ, ובר"מ מפורש בירושלמי בכורים פ"ב ה"א, והטעם כמ"ש רדב"ז דבשלומא הכהן דטהורה מותרת, הטמאה מחוללת ועומדת, אבל בישראל דאפי' טהורה אסורה א"כ אפי' אם הוא טמא והתרומה טמאה אינה נקראת מחוללת: ובר"מ פ"י ה"ב כשם אכילת תרומה בכזית כן שתייתה בכזית, וכ' כ"מ שהוא מתוספתא פ"ו. ומפרש בחסדי דוד שאיסור שתי' ילפי' מלא יאכל כאכילה, וק' דבדם כ' וכל דם לא תאכל, ואעפ"כ אי' ביבמות (קי"ד) דבכזית וע"ש בערוך לנר, ובקובץ דרושים חוב' ז' סי' ס"ב כ' אחי הרה"ג ר' שלמה זאב נ"י דעיקר שם דם נופל על צליל כמנחות (כ"א.) דבעינן ראוי לזריקה, והו"א שאינו חייב אם הוקפה, וכ' תורה בלשון אכילה לרבות אף נקרש, והר"מ כ' בלשונו האוכל מן הדם כזית חייב אבל בלא נקרש דינו ברביעית ע"ש הרבה,

ובשו"ת רע"א סי' קנ"ד, ושו"ת הרד"ד או"ח קמא סי' ח' -: במנ"ח מ' ר"פ אות ב' הביא ר"מ פ"ז הי"ז מתרומות דעבד של ב' שותפים אסור בתרומה, ובפנ"י גיטין (מ"א:) הביא שהוא משנה מפורשת בפ' אלמנה לכ"ג ס"ז., ובזית רענן אמור יצא לידן בדבר חדש דעבד של ב' כהנים אינו אוכל בתרומה דצ"ל קנין כספו המיוחד לו ע"ש, וק' מיבמות (ס"ז.) בת ישראל שניסת לכהן לא יאכל עבדיו בתרומה מפני חלקו של עובר, וערש"י שעובר פוסל וא"מ, או דעובר במעי אמו זרה הוא זר, א"כ מבואר דעבד של ב' שותפים אוכל בתרומה, ועי' קול תורה שנה ב' סי' י"ב ומנ"ח וקומץמנחה העיר בזה ולא הביא זי"ר - ובפנ"י קידושין ר"פ האומר ד"ה מעכשיו כ' במקדש מעכשיו ולאחר ל' יום ובא אחר וקדשה תוך ל' יום אפי' ב' כהנים לא תאכל בתרומה, דלא הוי קנין כספו של כל א', ומגיטין (מ"ב.) בולד כהנית שנתערב בולד שפחה, מיקרי קנין כספו דאם יבא אליהו ויאמר בחד דהוא עבד ע"ש וה"נ אוכל ממנ"פ – ובענין תרומה עי' הרבה בבית האוצר ח"א מסי' קס"ז עד קע"ב – ובענין ארוסה בס' אמבוהא דספרי דף ר"ב:

פסוק יב

הוא עמנ"ח מ' רפ"ז ובהגהות מראה כהן יבמות (פ"ז.):

פסוק יג

וזרע אין לה, יש הבדל בין מאן ובין לא אבה, המיאון הוא בפה שאומר אין, והבלתי אובה הוא בלב. תוה"מ ואיה"ש סי' תרי"א, וע"ל קדושים (כ' ג') ובפרד"ס בשלח (דף קכ"ח:): שם) וזרע אין לה, ביבמות (ס"ט:) ב"כ ניסת לישראל ומת אוכלת בתרומה. הוכר עוברה מקולקלת למפרע, ופרש"י לשלם תרומה שאכלה קרן וחומש, ותמוה דמפורש בתרומות פ"ז מ"ב דא"מ חומש ע"ש ור"מ פ"י הי"ב, עמ"ש בזה הגה"ק מאסטראווצא ז"ל בהסכמתו לס' נפש יהונתן, ע"ש חילוק במעוברת ל"ה כהנית מעולם וחשיבה זר מעיקרא ע"ש בשם האבני נזר ז"ל, והקושיא מובא בפר"ד דרך מצותך, ומראה הפנים בירושלמי יבמות פ"ז ה"ד, וע"ע בישועות מלכו פ"ח ה"ג מתרומות, ושו"ת אבני נזר ח"ד סי' תל"ד, וכלי חמדה כאן, וערוך לנר, ובשו"ת חבלים בנעימים ח"ב סי' קי"ז, ומגודל אריכות לא העתקתי קחהו משם, וע"ע בפרד"י ח"א (דף פ'.) מ"ש בענין זה:

פסוק טו

ולא יחללו, בזבחים (נ'.) חטאת ששחטה לשם חולין כשרה, קדשים מחללים קדשים ואין חולין מחללין קדשים מינה מחריב וכו', אם פושעים וחופשים מבזים צדיקים אינו עוד רע כל כך, שחילול שלהם אין לו פעולה כל כך אין חולין מחללין קדשים. אבל כשצדיקים וגדולי תורה מבזים אחד לחבירו. זאת הוא באמת חילול הקודש, ומרבה חילול השם. ועי' בזה בפרד"י וארא (נ"ה: ויתרו קמ"ה:) דברים היורדים לחדרי בטן:

בסנהד' (פ"ג.) לשמואל טבל במיתה יליף גז"ש חילול מתרומה, וקשה הא חולין מתרומה דהוא קדשים לא ילפינן, וי"ל למ"ש האחרונים דלר"י מב"מ לא בטל דיליף מדם הפר ושעיר ע"כ ס"ל דילפי' חולין מקדשים, ורב ושמואל דס"ל בפסחים (כ"ט:) דכל איסורין במשהו וס"ל כר"י דמב"מ ל"ב, י"ל דילפי' חולין מקדשים ושפיר לשיטתי' ע"כ דיליף חולין מקדשים, ובגוף הדבר טבל ג"כ. איקרי קודש כיון דמעורב בי' חלק תרומה, פלוג' רש"י ותוס' יבמות (פ"ו.) וכמו שהבאתי לעיל (דרס"ג.), וע"ע ברש"י חגיגה (כ"ה.), ואב"נ יו"ד סי' רצ"א, ושואל ומשיב רביעאה ח"א סי' ל"ח, ואם טבל יהי' ג"כ קודש כנ"ל א"ש קו' הנ"ל, ועי' בזה בירחון יגדיל תורה תרצ"ד סי' י"ד: ובר"מ פ"י הי"ט ממ"א כ' דיליף טבל במיתה מפסוק והשיאו אותו עון אשמה, ולא מולא יחללו כסנהד' (פ"ג.). ונפק"מ בשלא כדרך אכילה דאי יליף מתרומה דכ' לשון אכילה שלכד"א מותר. אבל מלא יחללו אף שלכד"א אסור כמ"ש תוס' פסחים (כ"ו.) ד"ה שאני, ובמכות (ט"ו:) אף נוטל תרומת מעשר או מעשר ראשון או מעשר שני ואפי' מעשר עני ג"כ חייב, וזה החיוב רק למלקות, ולמיתה רק בתרומה גדולה, ובתוס' יבמות (פ"ו.) ד"ה אי, נסתפק במעשר עני, ובתוספתא מכות פ"ג דיש מיתה, ובמד"ר איכה א' על פסוק גלתה יהודה מעוני על שאכלו מעשר עני דאוכל טבל מעשר עני חייב מיתה, וכ"ה בתנחומא ראה י"ז, וירושלמי דמאי פ"ד ה"ג, ועי' גליון ירושלים שם, ובתי"ט ריש דמאי ותוס' רע"ק, מל"מ פ"ט ה"ב ממעשר, ריטב"א מכות (י"ז.), ומהרי"ט ח"ב סי' פ"ה, ובשאגת ארי' סי' צ"ו האריך בזה, עי' בכל הציונים ותאיר עיניך:

פסוק טז

והשיאו תרגם וברש"י במיכלהון במסאבא, ושלא לצורך ת' כן. ועי' סנהד' (צ:) ובפרש"י, וצ"ע על רמב"ן ורא"ם, ועי' חמדת ישראל ח"ב סי' י"ז דאם אכל תרומה אל יעשה טצדקאי למיפטר נפשי' ע"י שאלה, רק שיקבל עליו החובה והדין כמו שהוא חייב, ומדוקדק דמסאבא דת"א וס"ל דא"ש בהקדש, וכ' ברמ"ע מפאנו וצל"ח דה"ה בתרומה, והא דפסחים מ"ו לא תקרא שם עד שתאפה והואיל, י"ל דתרומה וחלה טמאה שאני שאין בו קדושת תרומה ומהני שאלה, והוכרח הת"א להוסיף במסאבא דהיינו אם התרומה טמאה, ואעפ"כ לוקה משום זרות לדעת הר"מ ובכה"ג מהני שאלה, קמ"ל קרא דיקבל עליו הדין ולא להציל את עצמו מעונש ע"י שאלה ע"ש: ובנובי"ת אה"ע סי' ע"ז הק' איך לוקין על תרומה דילמא ישאל על תרומתו, ומחלקבין תרומה שלו לשל אחרים, ואי' ג"כ בס' אמרי בינה הא דכ' הרמב"ם דלוקין על תרומה דוקא בתרומה שלו, אבל בשל אחרים הוי כגזל דממונא משלם ולא לקי, ועפנ"י ב"מ (ס"א.) היכי דמיחסר ממונא

משלם, ועפרד"י ח"א (דף רצ"ו.) וח"ב (קע"ו:), וזה"פ והשיאו אותם, אימתי יהי' לכם עון מזיד לעונש באכלכם את קדשיכם דאינו מחוסר ממון דחברי' ואז לוקין, ועי' לעיל בהערותי לפ"ח מ"ח ולקמן בפסוק כ' ובספרי פרי יוסף על גיטין (מ"ז:) בהשמטות, ובריטב"א חולין (ק"ו.) אהא דנוטל ידיו לאכילה ובירך ענט"י ואח"כ נמלך ולא אכל אין מחייבין אותו לאכול, כיון שנטל ידיו גמרה לה ברכת הנטילה שעליו הוא מברך, וההוא שעתא דעתו הי' לאכול עכ"ל, וא"ש מה שק' היאך מותר להשאיל על תרומה שהפריש דעיקר למפרע וברך לבטלה, ולהריטב"א לא הוי לבטלה, ואף דאסור לעשות כן דגורם ברכה שאינה צריכה, זה ל"ק לשי' השל"ה הובא במג"א סי' רט"ו כדי לקיים מאה ברכות מותר להרבות בברכות ואין איסור משום ברכה שא"צ, ואף שמג"א חולק עליו מ"מ לקיים ג' סעודות בשבת מתיר גם המג"א, ועי' בזה בס' אבן שלמה על ברכות (י"ב.), וע"ע בשו"ת נפש חי' יו"ד סי' צ"ח, טוטו"ד מהדו"ב סי' קפ"ג חת"ס אה"ע ח"ב סי' צ"ב, מנחת משה סי' ז', חסד לאברהם מ"ת או"ח סי' כ"ד, פני מבין יו"ד סי' רל"ה, שד"ח ברכות סי' א' כ"ט, ופאת השדה סי' ט', שו"ת פרי השדה ח"ב סי' ס"ד, ובאור תורה חוב' ב' סי' צ' מהרב מגאלין נ"י:

פסוק כ

כל אשר בו מום לא תקרבו, והלאו הוא אע"פ שלא הקריבה, בהקדש לבד יש איסור, בתמורה (ז':) וחינוך מ' רפ"ה כ' שאין בו מלקות לפי שא"ב מעשה, אבל הר"מ כ' שלוקה ואולי יעשה כמימר שי"ב מלקות וא"ב מעשה שזה וזה הקדש הוא, ואליו נשמע ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא עכ"ל, ובמנ"ח כ' בפירושו כיון דבדיבורו עביד מעשה, ובאמת מ"ש כמו במימר, הר"מ בעצמו בפ"א ה"א מתמורה ופי"ח, ה"ב מסנהדרין, לא כ' הטעם במימר דבדיבור איתעבד מעשה, וע"ש בלח"מ, ובהה"מ פי"ג ה"ב משכירות -- וער"מ פ"א ה"ג מחמץ קונה חמץ בפסח לוקה, ובפ"ו ה"ה מבכורות שכ' ויראה לי שהמוכר מעשר לא עשה כלום ולא קנה לוקח ולפיכך אינה לוקה וכו', וברכת הזבח הק' על זה אף אי לא מהני לקי דעבר אמימרא דרחמנא, וכה"ק בתוס' תמורה (ד"ו.) ד"ה והשתא ע"ש, ול"ק כיון דמימר אי לאו דאר"י בתמורה (ג'.) דבדיבורא עביד מעשה הוי לאו שאב"מ, וא"כ במוכר אם הקנין ל"מ שוב הוי לאו שאב"מ, ועמל"מ פי"א ה"א משמיטה, אולם מר"מ הנ"ל דקונה חמץ לוקה, נימא אעל"מ ול"ה קנין ול"ה מעשה וע"כ דר"מ לית לי' סברתו והדק"ל אמאי לא לקי מוכר מעשה בהמה, ועי' חמדת שלמה בפסחים, ושו"ת בית אפרים או"ח סי' מ"א, דלא אמרי' אעל"מ רק היכי דלאו בענין זה אבל כאן הלאו דב"י, ואם קונה חמץ ומשליכו תיכף פטור משו"ה מהני, ולאו שיש

בו מעשה מיקרי כיון דבתחלת הקנין הי' במעשה ע"ש, וגם אף דל"מ לא גרע מהפקר דחייב בבל יראה כמ"ש הפני יהושע פסחים (ה'.) - ובמנ"ח אות ה' כ' דאם הקדיש בע"מ ואח"כ קודם שנלקה נשאל על ההקדש, מ"מ לוקה נהי דההקדש יצא לחולין, דלא עדיף מתם שמהני שאלה מ"מ על הלאו עבר, ולא מצינו אם בשעת הדיבור הוא עבירה דמהני שאלה:

פסוק כא

וכל מום ל"י בו המטיל מום בקדשים לוקה, ר"ס פ"א ה"ז מאס"מ, ודוקא מום קבוע, ובמנ"ח מ' רפ"ז נסתפק מטיל מום בקרבן עכו"ם דג"כ נודרין ונודבין כישראל אפשר דאין ישראל עובר בלאו, וב' טעמים בדבר, א' למ"ש בת"כ דמטיל מום עובר על עשה תמים יהי' לרצון ובעכו"ם ל"ש זה, וכזבחים (מ"ה:) ועוד, בקדשי ישראל בעושה מום פוסל בהקרבה, אבל בקדשי עכו"ם דאינם בבל יחל כירושלמי נזיר פ"ט ה"א והובא במשל"מ פ"י ה"ז ממלכים: ועוד כ' שם בשחט קדשים בחוץ חוץ מה שחייב, משום שחיטת חוץ חייב ג"כ משום מטיל מום בקדשים דאין לך מום גדול מזה, וכן כל הפסולים בשחיטה, וכן ב' ששחטו בחוץ אע"פ דאין חייבים משום ש"ח חייבים משום מטיל מול בקדשים, ובשו"ת בית יצחק יו"ד סוס"י י' דחה זה, ובמצוה רפ"ט חידש דאם שחט בע"מ במקדש, ולהפוסקים כרבא דכ"מ דא"כ ל"ת אעל"מ, א"כ שחיטתו נבלה למטמא דהוי כנתנבלה בשחיטה, וכ"כ בצל"ח פסחים (ע"ג.), ועמ"ש בזה בנובי"ת או"ח סי' קל"ה ויו"ד סי' ט':

שם) לפלא נדר ערש"י להפריש בדיבורו, וערש"י חגיגה (י'.) גמר בלבו צריך להוציא בשפתו בין בנדר בין בשבועה בין בהקדש, ונ' דל"מ מחשבה ובאמת מהני מחשבה בהקדש דיליף לה מכל נדיב לב עולות, ובחמדת ישראל ח"א (דף ל"ד.) כ' דבמחשבת איסור ל"מ מחשבה, וגסבקדושת דמים ל"מ מחשבה ע"ש אריכות:

שם) תמים יהי' לרצון, מנחות (נ"ו:) מטיל מום בבעל מום פטור, ועי' ס' יראים סי' שפ"ג ורביד הזהב:

פסוק כב

יבלת רש"י ווראה, וביבמות (דף ק"כ.) מפרש רש"י שומא ג"כ ווראה, וא"כ שומא ויבלת אחד, ואולי הוי מום רק ביש הרבה מהם, ויבלת לא אחד, רק כשחין יבלת ובמספר רב, וכמו בוישלח (ל"ב ח') ויהי לי שור וחמור שהכוונה מין שור ומין חמור ובמספר רב, וארא (ח' ב') ותעל הצפרדע, אבל בבכורות (מ':) ור"מ פ"ז ה"י מביאת מקדש, מפרשים יבלת מן ספחת אשר בתוכו עצם, וע"ש בתוס', ובתפארת ישראל פרה פ"ב מ"ב הקשה ע"ז, וכ' מעולם לא ראיתי שיהי' בו עצם אלא דלדול בשר בעלמא וכעין חניטה באילן:

פסוק כג
שרוע ערש"י ורא"ם ונובי"ת יו"ד סי' ק"צ ולעיל (כ"א י"ח), ומקור ברוך מבוא פ"ו ס"ג:

פסוק כה
בן נכר ערש"י ורא"ם בענין קרבן צבור, ובס' שמע שלמה כ' בזה דבר חריף ומהאריכות לא העתקתי, וע"ע נחלת עזריאל ע"ז (ה'.), ומהרש"א עה"ת, וס' תורת צבי:
שם) משחתם בהם מום בם, והר"י ביעזונסקי נ"י מראדום כתב לי, בהם משמעותו על דבר שבתוך דבר, בעוד שהמום בהם לא ירצו, הא כשעבר ירצו, ומדחיסר הה"א "בם" להעיר אתא להוסיף מיעוט דדוקא כשהבעל מום בפני עצמו אבל כשנתערב באחרים, ואינו ניכר איזהו שבו המום מרצה, והנה תוספת אות מורה ריבוי כגון ברש"י איכה (א' ו'), רודף מלא ו' שנרדפו רדיפה שלימה, וגרעון אות מורה על חסרון כגון (חיי שרה כ"ג ט"ז) פרש"י עפרון חסר ו', שאמר הרבה ואפי' מעט לא עשה, וה"נ בהם עם ה' מגרע דבר א', ובלתי ה' מגרע עוד א', ויתפרש מום בם כשיכול להראות על אשר בו המום, ולא כשלא נודע איזהו:

פסוק כז
שור וגו', ג' פסוקים עם דינים שונים, ובכל א' הלילה נחשב באופן אחר, שור או כשב או עז כי יולד והי' שבעת ימים תחת אמו, וביום השמיני מותר להקריבו, והלילה בין ז' לח' אסור להקריב. אבל להקדיש לקרבן מותר, וא"כ לילה בפני עצמה ולא שייך ליום שעבר דאז אסור אף להקדיש, ולא ליום שלאחרי' שאז מותר להקריב - בפסוק שני, אותו ואת בנו ל"ת, והדין אם שחטו ביום האם, מותר בלילה לשחוט הולד, נמצא לילה נחשב ליום שלאחריו, ופסוק ג' מקרבן תודה ביום ההוא לא יאכל לא תותירו ממנו עד בקר, ומותר לאכול כל היום ולילה שלאחריו (תודה חצי לילה ושלמים כל הלילה) אבל מחר לא, נמצא דלילה שייכה ליום שעבר, והטעם שלילה. נחשבת לזמנים שונים מסיים, אני ה', כך הוא החוקה ואין לך רשות להרהר אחריה: ובמנ"ח מ' רצ"ג הביא מל"מ פ"ג ה"ט מאיסורי מזבח, הא דאסור קודם ח"י, או מטעם ספק, או גזה"כ ואפי' בידוע שכלו לו חדשיו ואם אי בעי ז' ימים מעל"ע או תיכף בליל הח' חזי לקרבן, עי' שבת (קל"ז.) מפורש דמקצת יום ככולו, ועפמ"ג יו"ד סי' ט"ו רמ"ז סק"ג בזה. ובשו"ת עטרת חכמים יו"ד סי' ד'. ואברבנאל כ' דקודם ח' הוי כבעל מום, ועי' בכורות (מ"א.) דחולה כבע"מ ובר"מ פ"ז הי"ד מביאת מקדש, וכן קודם ח"י לא נתחזק כחו, וזה"ט שלא נאסר מחוסר זמן בעוף דאין תמות וזכרות בעוף בזבחים (קט"ז.) ועי' זה"ק (צ"א.):
שם) והלאה בבחקתי (כ"ז ז') כ' ומעלה, כשאומר ומעלה אין היום ההוא בכלל, וכשיאמר והלאה גם יום ההוא בכלל, תוה"מ ואילת השחר סי' תקע"ה:

פסוק כח

אותו ואת בנו, רש"י נוהג בנקבה, ורמב"ן דרש"י פסק כמ"ד אין חוששין לזרע אב, וכן ד' אונקלס שת' תורתא או שיתא לה ולברה כו' ועי' חזקוני, ואנו פוסקין מספק איסור אפי' אב ובנו, אם ידעי' בודאי שהוא אביו, עיו"ד סי' ט"ז ס"ב אבל מלקות לא מלקינן, ועי' בשיירי ברכה שם, וסמ"ג לאווין קמ"ט, ורא"ם ונח"י וחינוך ומנ"ח מ' רצ"ד, ועתו"ס חולין (י"ט.) ד"ה עייל, ומיני תרגומא וחידושיו הנדפס ברב אלפס סוף חולין דפוס פרעסבורג אריכות גדול, ועי' מלב"ם והבאתי בפ' צו (ז' ט"ז), ועוד כ' בבעה"ח לא יחס שם בן רק אל האם - ובתוס' מגילה (כ"ה.) ד"ה מפני מטעם רחמנות, בקליר ב' דפסח בשחרית, ובפסקי תוס' אות פ"ד, וכ"נ מתיב"ע, ובמד"ר כאן פכ"ז י"א, ודב"ר רפ"ו, תנחומא סי' י"ג, מורה נבוכים ח"ג פמ"ח, בפי' מעשה אורג שם, וברכי יוסף יו"ד סי' ט"ז, שו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' א', שואל ומשיב קמא ח"ב סי' קע"ה, פמ"ג פתיחה לשחיטה בסופו, וערמב"ן דברים (כ"ב ו'), ושלא יקשה דהא האומר על קן צפור יגיע רחמיך משתקין אותו, ובירושלמי ברכות פ"הה"ג, ומגילה פ"ד ה"י דאומרין תורתא וברה לא תיכסין ביומא מד לא דין טבא ע"ש, כ' התי"ט ברכות פ"ה מ"ג שדוקא האומר כן בתפלתו, משא"כ דרך דרש ע"ש, ועי' בגליון הש"ס מגילה דפוס ווילנא, וחכם צבי סי' ס"ז:

לרצונכם ערש"י ובשו"ת יד אלעזר סי' כ"א:

פסוק לב

ונקדשתי רש"י שימסרו גופם למיתה, המוציא אתכם מאמ"צ, ההמשך כ' בס' לחם עוני, דישראל היו משועבדים במצרים קנין הגוף כחז"ל אם בגופם שלטו, וכי אפקעינהו ה' משם צריכים ג"כ לשעבד גופם להשי"ת לקיים מצותיו, וזש"ה ונקדשתי וגו' וא"ת דאין לה' עלינו שיעבוד הגוף, לז"א המוציא וגו' ששם היינו בשיעבוד הגוף, וא"כ גם אני זכיתי בגופם, ועפר"ד דרוש ב', ועשרה למאה דרוש ח': קידוש השם, על כל עבירות חוץ ע"ז ג"ע ושפ"ד אם אנסו ורוצה להרגו אם לא יעבור ואינו בשעת הגזרה, גם הוא בצנעה, יעבור ואל יהרג דכ' וחי בהם, ועכו"ם דלא כ' וחי, צריך למסור נפשו על כל ז' מצות, ועתו"ס סנהד' (ע"ד:) ד"ה ב"נ, ומנ"ח מ' רצ"ו אות א', וגם יש חילוק בין אנסו על עבירה, ובין אם יוכל להציל עצמו ממות ע"י עבירה, ל"ש וחי בהם ולא שימות, ורק מניעת הצלה, וכתו"מ סי' שפ"ח ס"ג, ורצ"ב ס"ח, במסור דאם אנסו באיזה דבר להפסיד ממון חבירו ועי"ז ניצל, חייב לשלם כנרדף ששבר כלים, אבל אנסו להראות ממון חבירו פטור שאין דבר שעומד בפני פקוח נפש אף נשא ונתן ביד וע"ש בש"ך, וכ"כ בהפלאה כתובות (י"ט.) ועי' שו"ת צפנת פענח סי' קמ"ג, בעניני קדוש השם, ובשעת השמד מחויב למסור עצמו אפי' על מצוה קלה, ואפי' על מנהג שיש צניעות לשנויי ערקתא דמסאני, וגם

בפרהסיא מחויב למסור עצמו אפי' שלא מג' עבירות, ואין בפרהסיא פחות מעשרה בני אדם ישראלים בסנהד' (ע"ד:), וגם זכרים, ובמנ"ח נסתפק אם הנאנס בכלל העשרה, ועי' מגילה (כ"ג:) דב"ד עצמם ממנין, ויש דעות דצריך י' חוץ מהאיש: ובשיעור בפרהסיא מצינו שיעורים שונים בגמ', דכאן ובכתובות (ז':) אי' דלפרסום צריך עשרה, וכן במנחות (מ':) ולרמו בי' עשרה ולפרסמו, וכנגד זה מצינו דגם בחמשה הוי פרסום ביבמות (ק"א:) בחליצה צריך ה' דיינים לאפרסומי מילתא, ועי' בס' חליצה סי' קס"ט סי"ג, ומצינו דגם בג' הוי פרסום כגיטין (מ"ו.) כמה רבים ג'. ובפה"מ לר"מ הטעם משום פרסום, וב"ב (ל"ט:) מתאה בפני ג' שיתפרסם, ושבועות (כ"ה:) דידעו ג' ופרש"י דהוי פרסום, וערכין (ט"ו.) כל מילתא דמתאמרה באפי תלתא לית לה משום לישנא בישא, ובתורה תמימה כ' דהיכי דפרסום הוא ענין כללי שצריך שיתודע לכל ישראל, צריך עשרה, אבל בדבר הנוגע ליחיד די פרסום ע"י ג' ע"ש ויתכוונו כל הסוגיות בזה, ועי' בפרד"י תשא (דף של"ו., ויקהל שנ"ט:) שהבאתי הרבה חדשות בענין בפרהסיא וציונים מש"ס ופוסקים עש"ה ותרוה צמאך בהם: וראיתי עוד בשפתי צדיק אות כ"ד שנסתפק אם רוצים לאנוס ב' אנשים, שא' מהם יעבור באם לא יעשה הראשון יעשה השני ויש עשרה. ואם הא' ימסור נפשו על קידש השם לא ישאר עשרה, ויהי' האחר מותר אח"כ לעבור ואל יהרג, וא"כ כיון דמ"מ יצטרך לעבור למה יהרג הא' ואח"כ יעבור הב', כיון דמ"מ יצטרך א' מהם לעבור יעבור מיד ולא יהרג זה, או דילמא מ"מ השתא איכא י' ומחויב למסור נפשו ואסור לעבוד וצ"ע - ובעבירות שיעבור ואל יהרג דעת ר"מ שאסור להחמיר על עצמו, ובחינוך כ' גדולי הדור וחסידים אם השעה צריכה לכך מותרים למסור עצמם, ובמ"ע א"צ למסור עצמו דבלא"ה יכולים לבטלו ממ"ע שיתפסוהו בבית אסורים, ובגי' עבירות אם עבר ולא נהרג אין לו עונש עי' יו"ד סי' קנ"ז ע"א, וענובי"ק אה"ע סי' ע"ב בהיתר ב' דמרשב"א משמע דהוא רשע, והוא הביא ראי' דאינו רשע ע"ש, ובסי' ע"ד הק' על זה - וביומא פ"ה. יליף פקו"נ דוחה כל עבירות מותי בהם, והק' בתוספת יה"כ דלמה לענין שבת הוצרך ילפותא אחריתא, ובמנ"ח כ' חילוק בין אנסו לעבור עבירה זו, ואם לאו יהרגו וא"כ אונס ההריגה בא לו ע"י מצות ה', שפיר וחי בהם דע"י המצות יחיה האדם ולא שימות, אבל אם חלה ועל ידי העבירות יוכל להציל עצמו ממות, והחולי אינו בא לו מחמת המצוה, בזה ל"ש וחי ולא שימות דלא מחמת המצוה חלה רק היא מניעת ההצלה: וראיתי דבר נכון מהחידושי הרי"מ ז"ל על הא שכ' הלבוש דלא קבעו חנוכה למשתה ושמחה כמו בפורים, דבפורים הי' הצלת הגופים,להשמיד להרוג ולאבד וכשניצלו הוא משתה ושמחה, בל בחנוכה הי' לעבור על דת וקבעו להלל והודאה והק'

הט"ז או"ח סי' תר"ע סק"ב. הא גדול המחטיאו יותר מהרגו, כמ"ש רש"י תצא (כ"ג ט') ומד"ר במדבר פכ"א. ואמר לפ"מ שפסק הרמב"ם דאם נידן למיתה ואמרו לו עבוד ע"ז ותפטור מהמיתה, ועבד ע"ז חייב מיתה בב"ד, אבל אם הגזירה לעבוד ע"ז ואם לא יעבור יהרג, אז אם עבר ועבד ע"ז פטור ממיתת ב"ד, וא"כ בחנוכה לא הי' הצלת הגוף, דאפי' אם עבדו ע"ז ג"כ לא הי' נהרגים, אבל בפורים עיקר הגזרה להרוג ולאבד, רק אם הי' עובדים ע"ז הי' נצולים. ואכתי הי' מחויבים מיתה בב"ד, וממנ"פ הי' להם הצלות הגוף, או שהי' נהרגים ע"י אוה"ע, או שהי' נהרגים ע"י ב"ד, ודפח"ח: ושמעתי אחד שלח בנו לבית המדרש הגבוה בחו"ל והלך שם בשבת ואסר ? עם ישראל צריכים למלומדים שיוכלו להגין התלמוד מן האנטישימטים, וע"י כן יקדש השם, על זה אמר הכתוב ושמרתם מצותי וגו' ולא תחללו את שם קדשי, בתוך בנ"י, שאסור לחלל השם עם תירוץ שאח"כ יהי' ונקדשתי בתוך בנ"י:

פרק כג

פסוק ב

דבר ערמב"ן בענין מועדות ולא רצו שינהגו במדבר וכו', ובשו"ת ריב"ש סי' צ"ו כ' דלא נצטוו בשביתת מועדות עד לאחר שהוקם המשכן, וק' מנ"ל זה שלא שמרו מיד לאחר נותן תורה, ועמ"ש בזה בשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סי' קמ"ג, וכל"ח בקו"א אות כ"ו – ובמנחות פ"ד מ"ג אי' להיפך כל האמור בחומש הפקודים קרב במדבר וכל האמור בת"כ לא קרב במדבר וע"ש בהגהות צבי תפארת במשניות ווילנא, וק' ממוספין שהי' קרבין במדבר, אך באמת לא נזכר מוספין שלא רצה שינהגו במדבר, ובפנים יפות בפסוק ח' תמה ג"כ שבפירוש אי' במנחות שם דקרב במדבר. ובכל"ח אות ו' כ' עפמ"ש בחגיגה (ו'.) דתמידין ומוספין שהיו קרבין במדבר רק שבט לוי, ולא ישראל שמנודין היו מחמת עגל וכאן דיבר לכל ישראל. ולכן לא רצה להזכיר הקרבנות שהי' קרבין במדבר ולהם ל"ה חלק בזה עש"ה, ובהקו' הנ"ל קדמו בשו"ת הרשב"ש בנו של התשב"ץ סי' י"ב, וע"ע בס' אמבוהא דספרי פנחס (דף רמ"ה:), וע"ע ברמב"ן בענין שבות, ובשואל ומשיב שתיתאה סי' נ"ג:

שם) מועדי ה' אשר תקראו אתם מקראי קדש אלה הם מועדי, ובפ"ו כ' אשר תקראו אותם במועדם, וכ' בשפת אמת תרנ"א כי ביו"ט אשר קדושה מיוחדת בזמן ההוא, אכל קדושת שבת צריכין לקרוא תמיד. שהשבת מאיר לכל ימי המעשה לכן לא כ' במועדו, וכן אמר החי' הרי"מ ז"ל שלכן בשבת אין מברכין שהחיינו כמו ברגל דמיני' מתברכין כל שיתא יומין נמצא קיום כל הימים ע"י השבת ול"ש לברך שהחיינו, (וצ"ע דבלא"ה

ל"ש זמן רק הבא מרוחק ל' יום כמ"ש באו"ח סי' רכ"ה) – ובנועם מגדים כ' עפמ"ש במגילה (ז':) אין בין יו"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד, ותיבת בלבד מיותר, וי"ל לזהר אמור (ק"ד.) בחגין אם הוא חדי בלחודי' ולא יהיב למסכנא עונשי' סגי וכו', אבל שבת אע"ג דלא יהיב לית לי' עונשא ע"ש, וזה אין בין יו"ט לשבת אלא אוכ"נ בלבד, שיאכל בלבדו בלי אורחים בשבת לא הוי עונש כ"כ משא"כ יו"ט, וז"פ אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו, ר"ל בשבת יוכל לאכול בלבדו אבל ביו"ט יעשה לכם לך ולעני, וז"ש מועדי ה' אשר תקראו אותם. ר"ל כר"מ פ"ו הי"ח מיו"ט דעיקר שמחת יו"ט להזמין עניים, וזה אשר תקראו אותם ר"ל להעניים, כמ"ש בש"א (ט' י"ג) אח"כ יאכלו הקרואים, אלה הם מועדי זה עיקר שמחת יו"ט – ובמלא העומר כ' שבת הקדמה למועדים, שבשבת (קי"ח.) אם שמרו שבת לא הי' שליטה לאוה"ע, וממילא ל"ה בטל סמיכה מב"ד בירושלים, והי' גם להלאה קידוש החודש וקידוש מועדים. נמצא שקידוש מועדים תלי' בשמירת שבת: ועי' שואל ומשיב תנינא ח"ב סי' פ"ה מענין יו"ט שני, ובשו"ת יד אלעזר סי' קל"א, ובס' מלאכת מחשבת כאן, ונחל אשכול על ס' האשכול ה' חנוכה, תשובה גדולה ממקורות נאמנים מש"ס בבלי וירושלמי וגדולי ראשונים ופוסקים ע"ש, ובס' חזון למועד ח"ד מהגאבד"ק פלאצק שליט"א בקונ' מועד ושבת מענין זה, והביא איזה תשובות מגדולים מענין זה שאין ב"ד יכול לבטל גזרה זו והמקור מפסחים (נ"ב.) וראשונים שם, ומגודל אריכות לא העתקתי עש"ה:

פסוק ג

ששת ימים ק' מה ענין שבת לכאן במועדות, וגם ש"י תעשה מלאכה למה כ' זאת וכי מי שלא יעשה מלאכה בש"י לא יהי' מחויב לשמור שבת, ואמר הגר"א ז"ל מווילנא, דהכל קאי על יו"ט דששה ימים הם יו"ט, א' של פסח וז', א' שבועות, א' ר"ה. וסוכות א' וח' שמיני עצרת, ומותרין במלאכה לצורך אוכל נפש, וכ' הה"מ בפ"א ה"א מהל' יו"ט דבמלאכה שאינה אוכל נפש קרא מלאכת עבודה. וז"פ ש"י תעשה מלאכה,ר"ל מלאכת אוכ"נ. וביום השביעי יום כפור דנקראת שבת שבתון כל מלאכה לא תעשה אפי' אוכ"נ: ובס' תורת הצבי כ' ש"י תעשה ל' תתפעל, וכן בתשא (ל"א ט"ו) יעשה. דבמד' דמשה פעל אצל פרעה שישבתו יום אחד. שעי"כ יוכלו לעבוד יותר בימי החול ובחר יום שבת. וז"פ ישמח משה במתנת חלקו. ושלא יחשבו שזה טעם העקרי של שבת, וראוי דמי שאינו עובד כל השבוע אין הפרש אצלו בין שבת לימות החול. ובא תעשה תתפעל אפי' אם מלאכתך נעשית ע"י אחרים בכ"ז שבת קדש לה'. ועפרד"י תשא (דף שכ"ב.) בענין שבת שבתון: בענין תוספות שבת. ראיתי שהאבני נזר ז"ל כשהי' בילדותו, ובביה"ח עשו

סיום על מס' שבת, ואמרו לו אם יאמר הדרן מיני' וכו' יתנו משקה, ואמר, ביום שבת יש כ"ד שעות, וכנגדם כ"ד פרקים, וקשה הא איכא הוספת שבת והי' להיות יותר מכ"ד פרקים, אך תוס' שבת לאו דאורייתא, ופרק בתרא דשבת הוא מי שהחשיך לו בדרך נותן כיסו לעכו"ם [בדף קנ"ג.] וכ' המפו' משום דתוס' שבת לאו דאו' לכן הקילו שיתן כיסו לעכו"ם, וז"ש הדרן עלך פרק מי שהחשך, ומוכח דתוס' שבת לאו דאו', וממילא סליקא לי' מס' שבת, אבל אי דאו' הי' צריך לחיות עוד ב' פרקים כנגד תוס' שבת מלפניו ולאחריו. ואזכיר דברי צחות מהג"ר יושע בער סאלאוויטשיק מבריסק ז"ל, פ"א הי' באכסניא בשבת ולא הי' לחם משנה, ושאל לו א' הא אפשר לצאת סעודה שלישית בדברי תורה, ויען הא אפשר שאחד מהשומעים יסתור דברי ואשאר בלא תורה, ובלא שלש סעודות, וזה רגיל כפי הבריות שיוצאין ג' סעודות בד"ת ולא מצאתי זה רק במג"א סי' תמ"ד סק"ג שכ' שרשב"י נהג כן, ואולי הטעם ששלחן צדיקים במקום מזבח, ומכפר כמו מזבח, עי' חגיגה [כז.], ומזה נודע המנהג שחסידים חוטפים שיריים מסעודת הצדיק כדי שישתתפו בהכפרה, וגם בתענית [כז:] בזמן שאין מזבח ד"ת מכפרין ולכן באין שלחן כלומר שאין סעודה הוא כמו בזמן שאין מזבח שאז ד"ת עומדים במקומו, ומשתמשים בזה רק בשלש סעודות שע"פ רוב נאכלת בכבדות וטעון אכילה גסה, להגאון הנ"ל פנה א' ממשכילים ואמר הנה יוצאים חדשים לבקרים ספרים ומחמירים בחומרות חדשות, ואנו מיחלים כי ספרי כ"ת יהיו בנוים ביסודם להקל מקצת, ויענה הנה קלעתם אל המטרה, והרבה קולות הכרעתי בספרי וכאלה אשר אתי בכתובים ואבוא איזה דוגמאות למען ידעו את טובו וערכו של האוצר כולו, ואקיים מה שנאמר, תן חלק לשבעה, א', יש מחמירים להגביל תפלות ערבית רק עד חצות ואני מקיל כל הלילה, ב', יש מחמירים בתפילין דרבינו תם, דהוא רק לחסידים וגדולי תורה, אנכי הכרעתי להקל דמותר לכל אדם להניחם ואינו משום יוהרא, נ' יש מחמירים שלא לומר פיוטים באמצע התפלה מפני הפסק ואנכי מתיר. ד' יש מחמירים בספירות העומר שאם שכח לספור בלילה אחד שלא לספור עוד בברכה ואנכי מתיר, והטעם גמצוה לממני יומי ושבועי, מנחות ס"ה. והן ב' מצוה, ותחול הברכה על מנין השבועות]. ה' יש מחמירים שלא ללמוד בערב ט"ב שחל בשבת ואנכי מתיר. ו' יש המחמירים שלא להתענות בר"ה ואני מתיר. ז' יש מחמירים שלא להתענות ב' ימים יום כפור ואנכי מתיר:

פסוק ד

אשר תקראו אתם. בר"ה (כ"ה.) אתם אפי' שוגגין אפי' מזידין אפי' מוטעין שוגגין שסבורין שראוי להתעבר וטעו, ומוטעין שהטעו עדי שקר. ומזידין. פלא שיועיל וגם

בירושלמי שביעית פ"י ה"א יכול קדשו קודם זמנו או אח"כ יהי' מעובר. ת"ל אשר תקראו אותם אלה הם מועדי בזמנו הם מועדי. ובתורה תמימה כ' עפ"ז דעיקר גירסת ת"כ ור"מ פ"ב ה"י מקה"ח שגורסין במקום מזידין "אנוסין". וע"ש בהגהות מיימוני - ועתו"ס ר"ה (כ"א.) ד"ה לוי דאתם אפי' שוגגין כו' רק לקבוע חודש בל' או ל"א אבל לא בל"ב. וזה אשר תקראו אותם כו' מ"מ רק "במועדם" הראוי לקבוע בו החודש. עי' במקרא מפורש – וראיתי בשם המגיד מקאזניץ ז"ל. ומטו לה משמי' הקדושת לוי ז"ל דהמליץ על ישראל. דיש ק"ו מה כאן דכ' אשר תקראו "אתם" בחולם אפ"ה דרשו חז"ל "אתם" בפתח. אתם אפי' שוגגין וכו' מכל שכן כשכתב "אתם" בפתח (דברים י"ד א') בנים אתם לה' אלקיכם. וכ' בפירוש אתם. הוא בודאי אפי' שוגגין וכו'. וראוי לסלוח להם ופח"ח. ואי' בספרים ה' מבטיח כשב"ד יקבעו זמן מימים טובים יהי' מועד האמתי "במועדם", לפי שב"ד של מעלה תמיד יסכים לב"ד שלמטה ויהי' יו"ט אמתי:

פסוק ה

פסח לה' עי' אוה"ח, ובהגדה ריח דודאים לזקני הגאבד"ק לאסק ז"ל, פסח הי' ערב ומועיל. ברש"י תולדות (כ"ז י"ט) טעם הגדי כצבי. וצלי אש כדרך שמלכים אוכלים. עי' חולין (קל"ב:). ויפה לבריאות מכל בשר, וכ' על מצות ומרורים יאכלוהו. לא למלאות התאוה רק אכילת קדשים. ומצה קשה לעיכול כמ"ש חכמי הרפואה והוא היפך המועיל. ומרור היפך הערב ע"ש בדברים נכונים – ובפסחים (ל'.) חמץ במשהו. וכ' ראשונים ריש פסחים הטעם שהוא בכרת ולא בדילי מיני'. וכ' מפו' שרמז שבין חמץ למצה רק משהו דבין ח' "חמץ" ובין ה' "מצה" רק משהו. והוא כחוט השערה דיצה"ר נדמה כחוט השערה (סוכה נ"ב.) ויש ביניהם ג'. כי ה' מספרו חמשה וח' מספרו שמונה. וזה קנאה תאוה וכבוד. דאית בהו כרת דמוציאין מן העולם:

פסוק ז

מלאכת עבודה ערמב"ן. ובמכות (כ"א:) אין חילוק מלאכות ביו"ט. וער"מ פ"א ה"ג מיו"ט. והנה בכל עבירות אם התרו בו ועשה כל היום אינו חייב רק א' כמו נזיר ששתה יין כל היום. ואם התרו בו כמה פעמים חייב כפי התראות. ואם עשה בבת אחת חייב רק א'. וע"ש בדף כ': תד"ה ל"צ שכ' וכי אדם אוכל ב' זתים בב"א ובחדא המראה מי חייב ב' מלקות. ותי' בקרחה גזה"כ. נראה מדבריהסדאם אכל ב' זתים חלב בפ"א, והתרו בו בפירוש על שניהם שיחייב על שניהם, ואם בלע ב' זתים חלב בב"א דבית הבלוע מחזיק ב' זתים, מחויב ב' מלקות, ובמנ"ח מ' רצ"ח אות ט' תמה דזה הוי רק ריבוי בשיעורין, ואם יבשל ביו"ט שלא לצורך הרבה שיעורין, והתרו בו על מאה שיעורין כא' יתחייב כמנין השיעורין וחייב ק' מלקות, זה אין הדעת סובלת נוטה כלל עש"ה, אך במח"כ לא

ראה בפהמ"ש מכות פ"ג מ"ז שהביא ירושלמי, בנזיר שהי' שותה יין כל היום והתרו בו, זה שאתה שותה שיעורו כך וכך, ועל כל שיעור אתה חייב מלקות לוקה כפי השיעורין ע"ש, והירו' הוא בנזיר פ"ו ה"ג: ובב"י אה"ע סי' מ"ד הביא בשם בעל העיטור דמומר לחלל שבת בפרהסיא דהוי מומר לכל התורה חולין (ה'.), רק במומר לחלל שבת בעבודת קרקע ולא בשאר מלאכות, וכן הגרע"א בחי' ליו"ד סי' ב' ס"ה הביא בשם התשב"ץ והניח בצ"ע ואין לזה מקור בגמ', ומצאתי בשו"ת שערי דעה ח"א סי' ב' שהביא ג"כ זה בשם תשב"ץ ח"ג ענין מ"ז, וכ' דסמיכתו עפ"י רמב"ן כאן דמלאכת עבודה הוי במחובר לקרקע, וחמירא שלא הותרה לצורך אוכל נפש, ועיקר מה דמחלל שבת כעכו"ם נלמד מדנסמכה פ' מקושש לפ' ע"ז, וכמ"ש הרא"ם סו"פ שלח (ט"ו ל"ד), ובשבת (צ"ו) מקושש תולש הי' והוא עבודת קרקע, אין לך אלא חידושו אבל סיים שאין לבנות יסוד על זה, וכן מצאתי בקובץ שערי תורה סי' נ"ב שהאריך בזה, וע"ע בזה בס' זכרון להגרי"ל גרויבארט ז"ל דף ש"ל, ובענין בפרהסיא בכמה, ובענין בעבירה שרק בלאו, או איסור דרבנן אי הוי מומר, ועפמ"ג פתיחה לאו"ח ח"ד אות ג', ופת"ש יו"ד ב' סק"ו, ודעת תורה סי' ב' סקכ"ט, ודו"ח מערכה ג', ופרד"י ח"ב (דף של"ב. ושנ"ח:):

פסוק ח

רש"י מלאכת עבודה שיש חסרון כיס כגון דבר האבד שיש חסרון כים, ורמב"ן בפסוק ז' כ' שאינו נכון ע"ש, ובס' בית האוצר ח"א כלל ס' אות י"ג הק' דא"כ בשאר יו"ט דכ' רק מלאכת עבודה, א"כ העושה מלאכה גרידא שאינו דבר האבד יופטר ממלקות דאעמה"ד - ולפמ"ש ביראים סי' קט"ו דכל המועדים איתקשו זל"ז י"ל, דילפי' שאר יו"ט מפסח דכ' כל מלאכה לא יעשו בהם, וכולל אפי' אינו דבר האבד, ועי' פנים יפות, ואמרי בינה ריש הל' יו"ט אריכות בזה:

פסוק י

כי תבואו עי' ת"כ ובסדרי טהרות כלים (דף מ'.) בזה, ובתשובות אביו ז"ל בתחלת הספר, ובס' דברי אמת, בכר דוד בדרשותיו דל"ט:

שם) והבאתם את העומר, במד"ר מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, (קהלת א' ג', ה' י"ז) תחת השמש אין לו יתרון אבל למעלה משמש יש לו יתרון, אותיות למעלה משמש ת' נ' ת' "תתן" דאם יעמול על עולם הזה, בכל יום הולך וחסר ויעזוב לאחרים חילו, אמנם אם יעמול למען יוכל ליתן צדקה. וכדומה זה נקרא שלו וכמ"ש המפו' בקדושים (כ"א ח') איש אשר יתן לכהן לו יהיה, זה נקרא שלו, וזה הי' קשה למדרש איך אמרו ראשית קצירכם, דהו"ל קציר דאינו שלו, דבע"כ יעזוב הון ביתו, וכן

וצדקתו עומדת לעד (תהלים קי"א ג'), אמנם עי"ז שמביאין עומר נקרא קצירכם, ולכן למעלה מן שמש, "תתן" יש לו יתרון שהוא שלו, עי' בס' פני מבין:

פסוק יא

לרצונכם בת"כ מלמד שאין כופין הצבור על כך, ועמנ"ח מ' ש"ב אות ד' שתמה דבודאי כל קרבנות צבור כופין כמו כל מ"ע בב"ב (מ"ח.), ובר"מ פי"ד הט"ז ממעה"ק נראה דכאן גזה"כ דאין כופין, וי"ל דבכל הקרבנות דרשי' כי יקריב אותו בע"כ וכ' לרצונו, הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, אבל כאן לא כ' יקריב נראה דבעי רצון גמור, ועי' בפי' הראב"ד על ת"כ שכ' פי', שאם לא רצו להביא לתרומות הלשכה כדי ליקח מהם קרבנות צבור, אין כופין אותם על כרחן אלא כופין אותו עד שיאמר רוצה אני שהרי חייבים הם להביאם עכ"ל:

פסוק יד

עד עצם יום הזה, עמנ"ח מ' ע"ג חקר הא דבזמן ביהמ"ק קיים העומר מתיר, מה הדין אם הב"ד נתעצלו ולא הקריבו העומר אם מותר בלילה, דדוקא באין ביהמ"ק מותר בלילה, אבל בזמן ביהמ"ק תלי' עיקר בעומר, ואי ליכא עומר אסור כל השנה, או דמותר בלילה שלאחריו, ע"ש שלא מצא גילוי לזה בש"ס, ובמח"כ אישתמטתי' לי' תוס' ר"ה (י"ג.) ד"ה ומהיכן, שכ' בפירוש דאי לא הקריבו הי' אסור רק כל היום בלבד, ובלילה מותר, וכ"כ בתשובות ב"ח החדשות סי' מ"ח, וכ"כ בטורי אבן ראש השנה (ז':) דאחר יום הנף מותר אף אם לא הקריבו העומר גם בזמן המקדש ע"ש. ובחמדת ישראל ח"א (דף ל"א): שם) חקת עולם. ענובי"ת או"ח סי' פ"ז דקאי על איסור חדש שנוהג גם בזה"ז. וכ"כ ברמב"ן ובפ' מסעי (ל"ה כ"ט). ועי' בס' מגן אלף בקונ' שם חדש להגר"ל חריף ז"ל מפלאצק. ובקונ' מיד ולדורות בכל"ח במדבר אות י"ג אריכות – והבעש"ט ז"ל שאל בחלומו על חדש בזמן הזה איך הדין. וענו לו שלאחר פטירת הב"ח ז"ל ציננו את הגיהנם מ' יום לכבוד הב"ח. ובבוקר עמד הבעש"ט ושלח להביא שכר מחדש ושתהו, ואמר כדאי הב"ח שמתיר לסמוך עליו (בס' זכרון טוב די"ב). ובס' בעש"ט הנדפס מחדש הביא מהג' חלקת יואב ז"ל שהעיר, שהב"ח לא התיר רק בשל גוים בחוץ לארץ. ועי' ב"ח יו"ד סי' רצ"ג וט"ז וש"ך שם ובפנ"י קידושין בקונ' חדש: וזקיני הג' מלאסק ז"ל הביא בספרו בנין דוד על איכה [ג' ל"ט] שהב"ח ז"ל לא הי' דרכו לקונן על חורבן ביהמ"ק באשמורת, לכן נגזר שלא יודפסו ספריו ולא יצאו לאור, פ"א עלה על לבו ישוב נכון ואמת ע"ד הטור, ובכה מאד על כי לא יתפשטו דבריו לאור לזכות הרבים כי לא ידע הסבה שבעבורו לא יצאו ספריו לאור, ובאשר בכה אז חשב אחרי אשר בכיתי על צערי טוב לי שאבכה על

גלות השכינה, ואז מיד הותר לו מן השמים, ונמסר הדבר להגה"ק בעל מגלה עמוקות ז"ל והדפיס ספריו:

פסוק טו

וספרתם לכם. ערמב"ן דבספירת נדה ל"צ שיוציא מפיו המספר ז' נקיים. ודלא כשל"ה. עי' בזה בשו"ת נובי"ת יו"ד סי' קכ"ג מה שהשיב להגרי"פ ובהגהות מבנו ז"ל. ועי' בחינוך מ' ש"ל. ורדב"ז סי' כ"ז. ובהפלאה כתובות (ע"ב.) - ובשו"ת הרשב"א סי' קכ"ו כ' דמשו"ה לא מברכינן שהחיינו בספירת העומר. דהספירה הכנה לעיקר מצוה דלאחר הספירה יקרבו שתי הלחם, ועתה סופרין לבד בלא עיקר המצוה ולהכי אין אומרים שהחיינו כו' לזמן הזה דהוא רק צער בזכרונינו חורבן ביהמ"ק. וג"כ להכי אומרים אחר הספירה הרחמן הוא יחזיר לנו עבודת בהמ"ק. כי מדאו' נוהג רק בזמן המקדש כשהקריבו העומר, ועתה רק זכר מדרבנן ומתפללים שנזכו לקיים לאמירה ולתכלותה – וגם תי' דימי העומר הם ימי דין ומשפט רשעים בגופם. בעדיות פ"ב מ"י. והי' מגפה בתלמודי ר"ע יבמות (ס"ב:). ולכן מצות הספירה בתחלת הלילה להחליש תוקף הדין השוטט בלילה. וברכת שהחיינו רק על שמחה. וער"ן סוף פסחים. ומטה משה סי' תרס"ט בזה. ורדב"ז אלף שכ"ז שהוא רק הכנה לחג עצרת. וסומכין על עצרת וכמו שאין מברכין על עשיית סוכה, ועשו"ת יהודה יעלה או"ח סי' קנ"ד. ובס' שער בת רבים יש אריכות בזה: ועי' בהגדה מעשה נסים לאא"ז הגאון מליסא ז"ל בפתיחה. על הא שלא תקנו ברכה על סיפור יציאת מצרים בלילה הזה. וכ' דבעינן סיפור מעליא ולא יצא בדיבור א' כמ"ש הרשב"א דבדיבור א' יצא. ורק דבכל דבר שתקנו ברכה בגוף המצות לא תקנו ברכה על צוותו, ואינו בדין לתקן ברכה על ברכה עש"ה. וחתנו הגה"צ ר' אלעזר מסוכוטשוב ז"ל בהגדה זכרון נפלאות בדף י"ב: הק' על זה. וגם אמאי לא תיקנו ברכה על ק"ש. וכ' שרק מצוה שהוא במעשה מברך ולא באמירה. והא דמברכינן ברכת התורה על עסק התורה והלל ומגילה וספירות העומר, הטעם כמ"ש בשבת (כ"ג.) היכן צונו מלא תסור. ותקנו הברכה בלשון וצונו להזכיר שגם המצוה ההוא שתקנו הוא בכלל וצונו ע"ש אריכות בזה:

שם) אוה"ח ממחרת השבת פי' מעכשיו קודם שתכנסו לארץ וכו'. משמע שגם כשהי' במדבר היו סופרין ספה"ע, וכ"כ תוס' מנחות (מ"ה:) ד"ה קרבו. וע"ס טעמי המנהגים ח"ג דל"ח. בשם ס' מנחת ציון. דאיך ספרו הא לא יכלו לומר היום כך וכך לעומר שהרי לא הקריבו עומר. והביא מזה"ק (צ"ז.) דהמצוה הי' תיכף בעת צאתם ממצרים רק ספרו ליצי"מ ולא לעומר ע"ש. ועי' בקונ' נצוצי אורות מכל"ח ז"ל שהביא רמב"ם דמצות ספה"ע בזה"ז מה"ת. הרי דלא תלוי בהבאה וה"ה במדבר כאוה"ח. אך צ"ע דהר"מ מונה

מצות ספה"ע בה' תמידין פ"ז הכ"ב ולא בהל' תפלה. וגם מלשונו מצוה לספור מיום הבאת העומר, נר' דס"ל דתלי' בהקרבת העומר. ומ"ש אח"כ בהכ"ד שנוהג בכ"מ וכ"ז. דהר"מ לשיטתי' שמקריבין אע"פ שאין בית ולכן ספה"ע מצוה אף בזה"ז. אבל במדבר דל"ה עדיין הקרבת עומר כלל ל"ש מצות ספה"ע אך מדכ' דנוהג בכ"מ וכל זמן נר' דאף בזמן חורבן בית ראשון הי' נוהג אע"ג דאז בטלה קדושת הארץ. וג"כ לא משכחת הבאת העומר אך י"ל כיון שקדושת ירושלים לא בטלה. גם קדושת א"י מירושלים לא בטלה. ומשכחת עומר מתבואה שגדלה בירושלים, ואע"ג שאסור לזרוע בירושלים זה רק מדרבנן: וברמב"ן שם מסופק מה דאי' בת"כ וספרת לך בב"ד. אם בא לומר שב"ד סופרין ומברכין או שיזהרו ב"ד במנין וקידוש שנת החמשים. עי' המאסף תרס"ח סי' ה'. דיש להוכיח מל'הת"כ עצמו שהחיוב הוא לספור בפה מדכ' ומנין שיספור לשני שבוע ת"ל והי' לך ימי שבע השנים וכו', ואם נאמר שהסיפור רק במחשבה שיזהרו ב"ד במנין לבד א"כ מה זה בא ללמדני, אע"כ בא ללמד גם על סיפור בפה כמו בספה"ע דצריך לומר יומי ושבועי עש"ה - ובשו"ת הרשב"א ח"ד סי' כ"ח שאלת מפ"מ נצטוו מקצת המצות בל"י ומקצת בל"ר, תשובה, בזה נתבאר הטעם במקצתם בגמ' ובמקצתם לא נתבאר, ואנכי לא ידעתי בספה"ע צוה בל"ר וספרתם לכם ובספירת של שמיטה והיובל צוה בל"י וספרת לך שבע שבתות, ובא בביאורו כי ספה"ע מוטלת על כל או"א וספירת שני השמיטה והיובל אינה מוטלת עכאו"א אלא על ב"ד, ובחיוב ראשית הגז בחולין (קל"ה.) בהמה משני שותפים חייבת ברה"ג ור' אילעי פוטר, מ"ט ראשית הגז צריך דוקא צאנך ולא שותפות, ורבנן למעוטי שותפות כותי, מ"מ לכ"ע לשון יחיד בזה למעט אחרים, למר שותפות כותי ולמר אפי' שותפות בנ"י, וראשית דגנך לכולם אתי למעוטי שותפות כותי עש"ה, וכן יש מצות אחרות שביאורו לנו הטעם בזה, ובחולין (כ"ט.) תזבח שלא יהי' ב' שוחטים זבח אחד ע"ש ומש"ל בפ' בהר (כ"ה ח') - ובדברי שאול הק' למה אמר יום אחד לעומר ולא ראשון אחר שיש אחריו שני, ול"ש תי' רמב"ן לענין יום אחד במעשי בראשית, ועט"ז ריש סי' תקפ"א, וי"ל דעשו להוציא מצדוקים שאמרו ממחרת השבת, ואם יאמר יום ראשון הי' משמע יום ראשון של השבוע, ועפרד"י ויקהל (דף שס"ג.) - עי"ל דראשון ל"ש רק כשיאמר אח"כ יום שני, אבל כאן מוגה ביום השני שני ימים א"כ מספר גם יום הראשון בכלל, ובזה לא יפול שם ראשון רק אחד, וכ"מ בהזאת אחת ואחת וכו' נמצא דמנה גם הזי' ראשונה בשם אחת ולא אחד וראשון, וע"כ כיון דסיפר אח"כ שתים ושלש יתכן בזה שם אחת:

תמימות במד"ר פכ"ח אימתי הן תמימות בזמן שעושין רצונו של מקום, ובידי משה כ' הא דהוסיף יום א' מדעתו, שאי' (תצא כ"ה י"ח) ויזנב בך כל הנחשלים שעשה עמלק לישראל בעלי קריין וסותר יום א' מספירות נ' יום, ולכן ניתנה התורה לנ"א יום, וז"ש אימתי תמימות כשעושים רש"מ, משא"כ אז שהרהרו ובאו לטומאת קרי ל"ה תמימות כי סותר יום א', ועשו"ת בנין ציון החדשות סי' כ"ט מ"ש במדרש הנ"ל:

פסוק טז

רמב"ן גם ריב"י מודה דב"ל רק מדאו' דל"ד לעומר. עי' ס' בית לוי במנחת העומר בשער חדש בחו"ל בפ"ב אריכות, ועי' מהרש"א עה"ת:

פסוק יח

על הלחם בגלל הלחם רש"י ורא"ם, והאריך בכנה"ג או"ח ומהאריכות לא העתקתי, ועי' מקור ברוך מבוא פ"ט ערך ניים, ועפרד"י תצוה (רצ"ג.):

שם) תיב"ע דלא עירובין, המפרש פי' בפ' תצוה ושם לא נמצא כלום, ועוד חסר כתרגם חצי הפסוק וצע"ג, ועי' בפ' אחרי (ט"ז ג') ובס' אהבת יהונתן:

פסוק כא

בעצם היום הזה, ל"נ רק בשבועות ויה"כ דבשאר יו"ט רק לזכר מה שהי' קודם יצי"מ וענני הכבוד וכו' והיום אין לנו, אבל שבועות יש לנו גם היום התורה, ויה"כ יום סליחה, ולא חוגגין לזכר לבד רק בעצם יום הזה וכאן כ' מקרא קדש יהי' לכם וי"ד יהי' לכם מיותר, דמקרא קדש מוסב על וקראתם, וי"ל עפמ"ש באו"ח סי' תצ"ד שלא לקדש בשבועות בעוד יום דבעינן תמימות ע"ש, אך תוספת יו"ט לא בטלה ככל יו"ט, דהחג כולל ב' ענינים תשלום ימי הספירה כמ"ש כאן, ושהוא חג הקציר כמ"ש במשפטים (כ"ג ט"ז), ומשום חג הקציר צריך תוספות ככל יו"ט, אבל קידוש אם יהי' בעוד יום יבטל התמימות, וביומא (פ"א.) מבעצם יום הכפורים מיעוטו תוספות מעונש ואזהרה ע"ש, וז"ש וקראתם בעצם יום הזה, היינו קריאה דקידוש שיהי' בעצם היום ולא בתוספת, אך מקרא קדש יהי' לכם למלאכה ומאכל ומשתה, כמ"ש ברש"י פסוק כ"ג זה אינו בעצם דוקא, עי' בס' גן רוה, ובדברי חנוך כ' על זה דקידוש יו"ט רק דרבנן כהמ"מ פכ"ט הי"ט משבת, ומג"א סי' רע"א סק"א, ואיך נוכל לפרש הפסוק על קידוש יו"ט שרק דרבנן, אך י"ל לפמ"ג בפתיחה כוללת בה' ברכות אות י"ט בשם שטמ"ק ביצה (ד':) דקידוש יו"ט דאו', וכ"ה בתשו' מהרי"ל סי' ל"ו, אך כל הפוסקים עונים ואומרים דהוי דרבנן, וי"ל דמג"א שם כ' אף דקידוש שבת דאו' מ"מ בקידוש שבתפלה יצא ע"ש, ובמנ"ח מ' ל"א דחה דבריו דבפסחים (קי"ז:) צריך להזכיר יצי"מ בקידוש והוא מה"ת, ובליל שבת דאין מזכירין יצי"מ בתפלה ודאי אינו יוצא ידי קידוש עכ"ד, לפ"ז י"ל דבאמת הכל

מודים דקידוש יו"ט דאו' כשטמ"ק, וגם מלשון ר"מ פכ"ט הי"ח משמע כן) דכולם איקרי שבת, ול"ש יוצא בתפלהלא מבעי' לרמב"ן דתפלה רק דרבנן, אלא אפי' לרמב"ם ריש ה' תפלה דמדאו' מבואר שם דנוסח התפלה מדרבנן, ובפרט בערבית דרק רשות, ומ"ש הה"מ ומג"א דקידוש יו"ט דרבנן, רק עכשיו שתקנו חז"ל להזכיר יצי"מ בתפלת יו"ט יוצא קידוש מדאו' במה שהזכיר בתפלה, דביו"ט הדרה סברות מג"א דבתפלה יצא ול"ש סתירת המנ"ח, ועט"ז סי' תרס"ח סק"א בשם מהרש"ל דבליל שמיני עצרת אין לקדש קודם צאת הכוכבים, וק' למה רמזה תורה רק בשבועות ולא בשמ"ע, וי"ל דרש"ל כ' דאם יקדש ביום יעקר הברכה לישב בסוכה, וידוע דכל ברכות מצות רק דרבנן, וא"כ שאני בשבועות דאם יקדש ביום ליכא תמימות ורמזה תורה על זה, אבל בשמ"ע דטעם משום ביטול הברכה ומה"ת ל"ש כלל ברכה, ועי' בזה בתורה תמימה אות ו':

פסוק כב

פאת שדך ערש"י ובס' זרע ברוך ר"ה (ד':) בבל תאחר, כ' תוס' בלקט אי עבר חייב לאלתר, ועי' בפלוג' ר"ע וריה"ג ביומא (ל"ו.) ר"ע סובר תעבור מעיקרא משמע ואי עבר ושקל לקי, ול"מ מה שיתן אח"כ לעניים, ור"י סבר תעזוב השתא משמע אחר שעבר על ל"ת ניתקו לעשה ע"ש אריכות:

שם) ברש"י חזר ושנה וכו', וק' דבפ' קדושי (י"ט ט') ג"כ כ' תעזוב אותם ורש"י לא פירש שם, וכ' בס' מעשה רוקח ע"פ תוס' חולין (פ"א.) ד"ה הנח, דדוקא היכי דליכא בעשה מעשה, אז אמרי' ל"א חד עשה ועקר ב' לאווין, אבל כשעשה במעשה עקר אפי' ב' לאווין, וביומא (ל"ו:) דלאו דלקט שכחה ופאה הוי להנל"ע, ופרש"י דכ' תעזוב אותם דהיינו אם לא הניחו בשעת קציר תעזוב עוד ואינו לוקה, והנה א"נ דתעזוב אותם והנח לפניהם והם ילקטו, נמצא עשה דתעזוב א"ב מעשה ואינו עוקר רק חד לאו ושפיר נ"מ בב' לאווין, אבל א"צ דתעזוב הפי' דבעה"ב מחלק לעניים, ונמצא עושה מעשה בידים ועוקר ב' לאווין שוב אין נ"מ בב' לאווי, וא"ש פרש"י חזר ושנה לעבור בב' לאווי, ואת"ל מה נ"מ הא הוי להנל"ע דעוקר אפי' ב' לאווי, לכך פי' הנח לפניהם, ואין לך לסייע וא"ב מעשה ואין עוקר ב' לאווי, וע"ע בשפת אמת בליקוטים:

פסוק כד

באחד לחדש יהי' להם שבתון זכרון תרועה, הרה"צ מווארקי ז"ל אמר ב' ימים ר"ה כיומא אריכתא דכ' ובחדש השביעי "באחד" לחדש, ולא כ' בראשון לחדש, דבכל מקום שיש אחד אין שני, ובתהלים (פ"א ד') בכסא ליום חגינו, ובר"ה (ח'.) איזהו חג שהחדש מכסה בו ר"ה, ערש"י ותוס' על מתכסה, וי"ל עוד דר"ח היו אצל ישראל לחג וכמ"ש חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי (ישעי' א' י"ד), אבל ר"ח תשרי מחמת יו"ט לא נראה

הר"ח, וא"כ הר"ח מתכסה בו - ראב"ע ר"ה אסור להתענות ועזרא יוכיח, והוא נחמי' (ח' י') לפי דרשות חז"ל סנהד' (צ"ג:) שנחמי' כנה ספרו על שמו, לכן ראב"ע כנה בכל מקום שהביא פסוק מס' נחמי' ס' עזרא, וע"ל בפ' ויקרא (ב' י"א), ועי' מגילה (ט'. ל': ביצה ט"ו: סוכה י"ב. ב"ב כ"ה. ושבועות ט"ו), ובענין תענית בר"ה עי' ט"ז או"ח סי' תקצ"ז סק"א, וחכ"צ סי' (ל"ה:) ולקמן (כ"ג כ"ג):

שם) בבעה"ט הביא מסורה זכרון תרועה, אין זכרון לראשונים (קהלת א' י"א), אין זכרון לחכם עם כסיל (קהלת ב' ט"ז), וראיתי לפרש דאי' בזה"ק כאן (צ"ט:) וש"ד דתש"ת כנגד האבות, תקיעה נגד אברהם, שברים נגד יצחק, ותרועה נגד יעקב, וק' למה הזכירה תורה תרועה נגד יעקב, ולא ת"ש נגד אברהם ויצחק, אך יעקב הי' המובחר שבאבות והי' מטתו שלימה, כי מאברהם יצא ישמעאל, ומיצחק עשו, וז"ש זכרון תרועה זכר ליעקב, וק' אין זכרון לראשונים, למה לא כ' זכר לאברהם ויצחק והתירץ אין זכרון לחכם עם כסיל, אברהם ויצחק הי' להם בן כסיל ורשע ולא יעקב - ובחות יאיר פ' וילך כ' דבפ' ברכה (ל"ג כ"ח) וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש, דבשביל ג' דמעות של עשו אנחנו בגלות, וק' דיבטלו בדמעות שלנו, והתי' דמין במינו לא בטל, אך אם אין שווין בטעם בטל, ועשו בכה שנטל ממנו יצחק ברכות של עולם הזה, ואנחנו גם כן בוכים על עולם הזה הוי מין במינו, אבל כשבוכים על גלות השכינה והטומאה גוברת הוי מין בשאינו מינו, וז"ש וישכן ישראל לבטח, כן הי' צריך להיות, ועכ"ז אנחנו בדד יושבים, והתי' דעין יעקב מה שאנו בוכים על ארץ דגן ותירוש הוי מב"מ, וז"ש זכרון תרועה שראוי שיזכרנו לטובה, ובאמת אין זכרון לראשונים, והטעם אין זכרון לחכם עם הכסיל דשוה בשוה דמעותיו: עי"ל דאם אין זכות עצמם, ה' מרחם עליהם בזכות אבותם, וכמ"ש וזכרתי את בריתי יעקב וכו', ועוד כי יערוך אותם נגדעכו"ם כי לעומתם ישראל טובים, אך ה' צוה לנו קדושים תהי' אתם בעצמכם ולא תשענו על אבות ולא להערכה נגד אוה"ע, וז"פ ולא יצטרכו עמך ישראל זל"ז ולא לעם אחר, דאנחנו בעצמינו בלתי הצטרפות מאחרים, ולזה שופר לעורר בתשובה. וזה זכרון תרועה שתזכרו ותשפרו מעשיכם למען תקראו עם קודש, ואז אין זכרון לראשונים לא יצטרכו לזכור זכות אבותיהם. ואז אין זכרון לחכם עם הכסיל לא יצטרכו להערכה נגד עכו"ם ובס' מגדל דוד כ' ע"פ גמ' ר"ה (ס"ט:) בגבולין ל"ה תוקעין בשבת לפי של"ה בקיאים בשופר, ושמא יטלטלנו לילך אצל בקי ללמוד ויעבור ד' אמות בר"ה, ולפיכך רק זכרון. תרועה, משא"כ בזמן בהמ"ק קיים שכהנים זריזים ובקיאים הי' תוקעין אפי' בשבת, וז"ש זכרון תרועה בגלות בשבת רק זכרון, משא"כ אין זכרון לראשונים ר"ל ראשונים בזמן ביהמ"ק קיים היו תוקעין ממש

ולא זכרון, ונותן טעם כי אין זכרון לחכם עם הכסיל, כי הראשונים היו חכמים ובקיאים התוקעים בשבת, משא"כ עתה שאין בקיאים:

שם) זכרון תרועה ערש"י ויפ"ת ויקרא פרשה כ"ט סי' י', ובפנחס (כ"ט א') כ' יום תרועה, ובר"ה (כ"ט:) כאן ביו"ט שחל בשבת כאן ביו"ט שחל בחול, ובתורה תמימה אות פ"א הק' כיון דעיקר ענין שופר בא בפרשה זו, ובפ' פנחס רק דרך אגב ענין קרבנות מהראוי לכתוב כאן יום תרועה ושם זכרון תרועה, דרוב ימי ר"ה חלים בחול, וי"ל עפמ"ש בשבת (פ"ז:) דפסח חל אז בחמישי בשבת וע"פ קביעת השנים אם חל ביום ה', חל ר"ה בשבת ולכן רמזה זכרון תרועה להורות על דחיית תקיעת שופר בשבת, ובס' הדרוש ועיון הק' דהסימן לקביעת מועדים א"ת ב"ש כו' רק בזה"ז שמקדשין ע"פ חשבון עי' או"ח סי' תכ"ח ס"ב. אבל כשהי' מקדשין ע"פ ראי' א"א לקבוע מקודם בדיוק ר"ח, כי אי אפשר לדעת מראש מתי תראה הלבנה. אך י"ל ע"פ ר' חננאל הובא בר' בחיי פ' בא, שכל מ' שנה במדבר ל"ה מקדשין ע"פ ראיית הלבנה רק ע"פ חשבון, משום שעמוד הענן הי' מכסה יומם. ועמוד האש לילה ולא ראו השמש ביום וירח בלילה וקבעו רק ע"פ חשבון ע"ש:

שם) רמב"ן יום שביתה עי' ס' גבורות ארי על יומא (ע"ו.), ובפתיחה לאגלי טל אות ג', ובס' אהבת אברהם סי' ז', ובקובץ שערי תורה ח"ג סי' י', ומהאריכות לא העתקתי – ובענין אי בעל מקריא יקרא בתפלות לחש, לא נמצא בש"ע, ועי' שד"ח חי"ב מערכת ר"ה סי' ב' אות ט"ז הרבה מזה וסיים שאין נכון להקרות:

שם) בר"ה (ט"ז:) ג' ספרים נפתחין א' של צ"ג כו' עי' חינוך מ' שי"א, צדיקים גמורים שכולו זכאי, ורשעים גמורים כולו חייב, וזה לא כפרש"י ותוס' דצ"ג היינו רובו זכיות וער"ן ופנ"י, ובצ"ג אי' בגמ' נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים, ובר"ג וכתבים ונחתמים לאלתר למיתה, בינונים תלוים זכו נכתבין וכו' ולא הוזכר בבינונים לשון נחתמין, וכ' בפנ"י דבר"ה ה' מתנהג במדת אמת, ע"כ אותן הנכתבין בר"ה נחתמין ג"כ כי חותמו של הקב"ה אמת. אבל ביה"כ ה' מתנהג במדת החסד, דשטן לית לי' רשות לאסטוני וסולח ומוחל לעונות, דזה מדת ורב חסד, ע"כ אינו נזכר לשון נחתם כי חותמו אמת ופח"ח - והלשון בגמ' בינונים תלוים ועומדים, וק' אם תלוים אינם עומדין, ואם עומדין אינם תלוים, רק אם א' נשפט לתלי', התליון יתן החבל על צווארו, ויציג כסא קטן תחת רגליו עד אשר יתקן החבל על צוארו, ואח"כ מסיר הכסא מתחת רגליו ונשאר תלוי, כן בינונים תלוים ועומדים שהחבל נתן בר"ה על צואריהם. רק יציגו כסא תחת רגליהם עד יה"כ, וכשעושים תשובה אז נוטלים החבל, ואם אין עושים תשובה אז יסירו הכסא ונשארו

תלוים למיתה ח"ו, וז"פ בפ' תבא (כ"ח ס"ו) והיו חייך תלוים מנגד ופחדת יומם ולילה, ולא תאמין בחייך, פי' שאתה מן התלוים ועומדים: ור"ר שמעלקי ז"ל אמר במ"ב (ג' ט"ו), באלישע והי' כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה', וק' דהי' סגי לכתוב והי כנגנו, ורק ע"י שמחה מעורר רוח הקודש, וצריכה רעותא דלבא בלי מחשבה זרה. ובכלי בודאי אין בה מחשבה זרה וז"ש והי כנגן המנגן המובן שהמנגן צריך להיות כנגן היינו הכלי אז תהי' עליו רוח ה'. וז"ש (ישעי' נ"ח א') כשופר הרם קולך בלי שום גיאות ורק כשופר שהוא גולמי. וגם שופ"ר ר"ת שורש פורה ראש ולענה. שופר לוקח כל השרשים הרעים. כן אמר החידושי הרי"מ ז"ל: ובעמוס (ג' ו') אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו. אם רעה תהי' בעיר וה' לא עשה, מלפנים כשהגיעו ימי הדין וקול השופר באלול פחדו, והיום אין מחריד וכשתשאל הלא אבותינו הי' יראים הרבה מאתנו כמ"ש אבותינוחטאו ואינם ואנחנו עונותינו סבלנו (איכה ה' ז'), כי חטא הוא שוגג ועון מזיד, ואבותינו אם רק חטאו בשוגג כבר יראו לנפשותם "שאינם", ואנחנו גם עונות החמורים לא מרגישים, והסיבה יען ששרץ במות שכופרים דלית דין ולית דיין. כל אחד יבחר לו אלקים, זה אומר לזהב אלי אתה. וזה עובד לחכמתו, ובאלקים לא יאמינו, וז"ש בקהלת (ג' ט"ז) ועוד ראיתי וגו' מקום המשפט שם הרשע, אף בעת אשר מלך המשפט דין הארץ והי' להם לירא, עכ"ז שמה הרשע ואמרתי אני בלבי, לברם אלקים יען שהם עצמם בוררים להם אלהיהם ובאלקים לא יאמינו, ויאמרו מקרה א' לכולם, וז"ש אם יתקע שופר בעיר ובכ"ז לא יחרדו, יען אומרים אם תהי' רעה בעיר ה' לא עשה רק מקרה הוא: ובר"ה (ל"ד.) ילפי' שופר מיובל ובעי פשוטה לפני' ולאחרי', רמז כי יוכל לעורר אדם שיתבונן. מה שיש לו אינו שלו דשב לבעלי', מכ"ש קנין שאינו שלו, ומה בצע כי יצבור בר ולבסוף יעזוב לאחרים, וזה רמז פשוטה לפני' ולאחרי', כאשר בא כן ילך מופשט מכל טוב, ערום יצא מבטן אמו וערום ישוב וזה ילפי' מיובל – ושם (ח':) מלך וצבור מלך נכנס תחלה דלא ליפוש חרון אף, י"ל לזה"ק פנחס (דף רל"א.) אלמלי הוי ר"ה יומא חדא לא הי' יכול עלמא למיקם, דאי' במד' דדן ישראל ביום בשעה שעוסקים במצות ועכו"ם בלילה כשהם ישינים מן עבירות, א"כ אי הי' ר"ה יום א', אי הי' דן עכו"ם בלילה ולמחרתו ביום את ישראל יהי' חרון אף מפיש, ולא יכול עלמא למיקם. לכן ר"ה ב' ימים ודן מקודם ישראל ביום ובלילה אח"כ עכו"ם, וז"פ אל תבא במשפט "את" עבדך, את הוא טפל היינו שמקודם תדין עכו"ם ואח"כ תעשה טפל ישראל, שאז מפיש חרון אף: בדניאל [ט'' ז'] לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים לא בחסד ולא במעשים, וק' מה הבושה הלא עניות אינה בושה, ורק מי שחוזר על הפתחים מוכרח להיות זקן או חולה שאינו יכול לעבוד, אבל צעיר ובריא,

אומרים לו למה לא תלך לעבוד, כן כשאנחנו באים לבקש מה' כדלים וכרשים, יוכל ה' להשיב לנו, האם חולים אתם לעבוד עבודת הבורא, ומדוע תבקשו נדבות, ע"ז אנו מקדימים לך ה' הצדקה כו' בושנו ונכלמנו מאד להרם פנינו, כי לא בחסד ובמעשים רק עצלים אנחנו, ויש בזה מוסר גדול אם יבא עני אומרים לו לא תוכל לעבוד? ואם בא בפעם ב' אומרים לו כבר היית פה, ואם העני יש לו שכל יוכל לענות הלא בעצמך אתה עני יותר ממני, הייתי בביהכ"נ ושמעתי שאתה אמרת לא בחסד ולא במעשים כדלים וכרשים כו', וגם אתה אינך חלוש ממני ובאת לבקש נדבות לא בפעם הראשונה רק בכל שנה: ביוצר לר"ה הן למורט הן לחיים חי חי יזכור, י"ל עפמ"ש בנחלת יעקב בפ' ואתחנן על מחז"ל בינונים תלוים ועומדים, דאסור לומר לחיים "בפתח" דמשמע לא חיים רק "בצירי", ובר"ה (ט"ז:) צ"ג נכתבין לאלתר לחיים בנקודתן בצירי, ור"ג לאלתר במיתה בפתח, ובינונים תלוים ועומדים, שהבינונים נכתבין בר"ה באותו ספר לחיים רק בלי נקודות לכן תלוים. והתיבה לחיים עומד, וביה"כ נכתב החתימה כלומר הנקודות שהוא סוף דבר של התיבה כי אין רעה יבא משמים ופח"ח, וז"ש הן לחיים והן למות חי חי יזכור תיבת לחיים נכתב: כל באי עולם יעברו כבני מרון, במעשר בהמה הי' צריך לספור א' ב' עד י', ומלקין בחוט הסיקרא לסימן שהוא קודש, ושה העשירי אינו יודע אם יש על י' סימן, והוא מוכן לשחיטה והולך בדיר יחד עם אחרים. אבל אם השה הי' פקח הי' הלך למים לרחוץ מעליו הכתם שלא להכירו, והי' ניצל אז ממות. כן ה' מעביר צאן קדשים ישראל תחת שבטה ומונה, ויכול להיות שיש בבהכ"נ איש אשר עליו הסימן מחוט הסיקרא אשר יהי' קודש בשנה הזאת, והולך בשמחה לביתו, אבל יש עצה לרחוץ הכתם במים ע"י תפלות ובכיות, ובתהלים (נ"א ד') הרב כבסיני מעוני. ומחטאתינו טהרנו, ועי' בפרשת בחקתי בפ' העשירי יהי' קודש (כ"ז ל"ב): היום הרת העולם וכו' ק' האם כעבדים אין אנו צריכים לרחמים, וי"ל אם בן יחטא יכול לבקש מאביו גם בעת שאביו ברוגז כי בודאי ירחם עליו, דכן בטבע אב, ומקדים רחמים לרוגז, אבל עבד כשיחטא רק יבקש חנינה בעת שיודע שאדוני מלא רצון וטוב לבו, ולכן אומרים אם כבנים מבקשים תיכף רחמים גם בזמן הדין, ואם כעבדים שא"א לנו לבקש עתה, עינינו לך תליות עד שתהי' עת חנינה, ונבין מה שמבקשים אלהא דמאיר עננו, (ע"ז י"ח.) ולא שאר תנאים, דבקידושין (ל"ו.) אי' רמ"א בין כך וב"כ קרוים בנים. לזאת כשאחד ח"ו בעת צרה ומבקש ישועה תיכף, כי אי אפשר להמתין מזכיר את ר"מ דלשיטתו אנו בנים, ואב מרחם תיכף - ובשיטת ר"מ יש להבין איך אמר בין כך וב"כ קרוים בנים, והא מקרא מלא בפ' בהר (כ"ה נ"ה) כי לי בנ"י עבדים. ודרשי' בב"ב (י'.) בזמן שאין עושין רצונו של מקום קרוים

עבדים, וי"ל דבב"ב (קכ"ז:) אמר בני וחזר ואמר עבדי אינו נאמן דעבד, אמר עבדי וחזר ואמר בני, נאמן דבניומשמש לי' כעבדא קאמר, וכ"פ בחו"מ סי' רע"ט ס"ג, ולפ"ז בפ' בהר נאמר עבדים ואח"כ בפ' ראה כ' בנים, הרי זה כאומר עבדי ואח"כ בני דקימ"ל דהוי בן, ועי' בקובץ דרושים ח"ו סי' ד': - ובענין כרחם אב על בנים ולא להיפך עמ"ש בפרד"י ויגש (ש"כ.) ובח"ב בהערות (דף ת"נ:), ועי' של"ה שער אותיות אות ד', אב א' מפרנס י' בנים וכו', ובסוטה (מ"ט.) רחמי האב על הבן ורחמי הבן על הבן, ועפ"ז יובן הא דה' צוה לבנים על כבוד אב ואם, וכנגד זה לא צוה על האבות לגדל ולכלכל את בניו, דזה הי' מוטבע בנפש האדם עוד מטבעו של אדה"ר, וע"ע מה שכתבתי בזה בפ' קדושים (כ' כ"ה): זכרנו לחיים, הקונה בחנות צריך להבין מה דורש שלא להחליף לו על דבר אחר, וגם אצלנו החנות פתוח והחנוני מקיף סחורה הנקרא חיים, ראוי לנו לידע מה החיים, א' הי' לו משפט, שאלו השופט כמה ימי חייך וענה נ' שנה, וראה השופט בתעודה שלו שנרשם שם נ"ב שנה, ואמר ב' שנים ישבתי במאסר, ואז לא חייתי, דאז לא נקרא חיים, וכן אצלנו נמצאו לרבבות שחייהם אינם חיים (עי' פסחים קי"ג: ג' חייהם אינם חיים, וביצה ל"ב:) ורוב העולם נלקה באחד מן הדברים שנזכר שם, וא"כ איך יוכל לומר חי אנכי עי"ל כמ"ש ועתה ישראל (עקב י' י"ב), אין לגבי משה זוטרתא, וק' מ"מ לגבי העם לא זוטר, והתי' דשאלת קיום החיים ופרנסה בעוכרנו, ורבים שואלים מה נאכל למחר אם נשמור שבת ושאר חוקיים, וז"פ "עולת שבת בשבתו" לפנים הי' מקריבים כבשים לקרבן שבת וכעת השביתה עצמה לקרבן תחשב, וז"ש עולת שבת בשבתו", אבל במדבר לא חסר להם כלום, שם הי' יראה זוטרתא, וז"פ ועתה כו' וזה המלצה ביום הדין, באין מליץ יושר להמליץ, אז תגיד ליעקב, למען זכותם דבר "חוק ומשפט", חק לשון מזון כדכ' יאכלו את חקם (ביצה ט"ז.), כי קשה להשוות פרנסתו של אדם עם משפט התורה, כמעט הם דברים המתנגדים זל"ז, ומתוך כך וצדקנו במשפט - גם י"ל דהדין בסנהדרין אזלי' בתר רוב הן לחוב והן לזכות, וכולה חייב זכאי בסנהד' (י"ז.) והוא חוק בלי טעם, ובדיני שמים אין הולכין אחר רוב, וראי' דכ' אם יש מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר סלחתי (איוב ל"ג כ"ג), א"כ יוכל חלילה להיות שגם בדין שמים כולם אומרים חייב שלא יהי' זכאי מהדין בארץ, לזה אמר באין מליץ יושר ויהי' כולה חייב אז תגיד דבר חוק ומשפט, על פני הארץ שהדין זכאי וצדקנו במשפט שנצא זכאי - והרמ"ע מפאנו ז"ל פי' לכו נא ונוכחה יאמר ה', כי עני ועשיר שבאו לדין הדיין אומר או לבש כמותו או הלבישהו כמותך, ואנחנו חטאים כשנים והשי"ת מלבושו כשלג, ובשביל דהלבישהו כמוך, אם יהי' חטאינו כשנים כשלג ילבינו, ועי' בס' חסדי

אבות סי' ט"ז אות ב': בסליחות כי סרנו ממצותיך ומשפטך הטובים ולא שוה לנו, הפשט דראוי לנו להגביה עסק התורה ומצות, להיות עיקר מרובה על הטפל, על חומר הגשמי למעט בעסק ולעסוק בתורה, זאת לא עשינו, ועכ"פ ראוי להיות שניהם שוים, חפצי שמים עם חפצי האדם, אבל כה ירדנו וסרנו מהדרך כי אף "לא שוה לנו" עם עסקי הגוף, וז"פ בתהלים (נ"ה כ"ה) אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם, שיהי' עכ"פ שוה בשוה עניני הנפש עם עניני הגוף בשיווי המשקל, וגם אי' מ"ש יה"ר שנהי' לרא"ש נוטריקן לעשות רצון אביך שבשמים: ומ"ש על חטא שחטאנו לפניך ביצה"ר, י"ל דאי' ביומא (כ"ב:) שאול באחת ולא עלתה לו דוד בשתים ועלתה לו, והפי' דוד הכיר חטאו כמ"ש כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד (תהלים. ל"ח י"ח), ושאול שגה עוד יותר ואמר הקימותי את דבר ה' (ש"א ט"ו י"ג), והלביש החטא במעטה צדק, ובזה האופן חוטא יחד עם יצה"ר דשליחותו רק להסית על עבירות, ואם ירמה לעבירה שהוא מצוה הוא חוטא, כמ"ש הבעש"ט ז"ל על תוס' שבת (ע"ה.) צובע משום מה חייב, וכ' תוס' שוחט דעלמא, ופי' מלאך המות דהוא השטן, וק' משום מה מחייב, כלו' מדוע יחייב השטן דהא על זה הוא שליח, ותי' משום צובע העבירה, וא"ל שהוא מצוה, וע"ז הרמאות אינו נעשה שליח, וז"פ וכוף את יצרנו להשתעבד לך, שאנו מתפללים שה' יכוף יצה"ר שיהי' משועבד לו, שלא לעשות רק כפי שמצווה לפתות על עבירות ולא לרמות, וז"פ ע"ח שח"ל ביצה"ר, שאנו חוטאים ביחד עם היצה"ר שגם הוא חוטא: בר"ה (ט"ז:) תוקעין ומריעין לערבב השטן, פרש"י דמחבבין המצות, וק' וכי עבור זה לא יגיד עבירות שלהם, ורק תשובה מאהבה זדונות נעשו כזכיות (יומא פ"ו.), ומחבבין דרךחיבה ואהבה, וירא להגיד עונות שיהי' מהם זכיות: ובתשא (ל"ג י"ט) וחנותי את אשר אחון ורחמתי א"א ארחם, אם א' עושה לחבירו רעה ומבקש מחילה מוחל לו, אך אם ידע כי יעשה עוד עול הזה בודאי לא ימחול לו, אבל השי"ת לא כן, וזה וחנותי א"א אחון, אף שאהי' נצרך לחון עוד הפעם - ובב"ק (כ"ג:) ארס נחש בין שניו עומד, דאין נחש ממית רק החטא, ושטן הוא מלאך המות וכשתקח מנחש ח' נשאר שן, וכן משטן ט' נשאר שן, ואותיות ח"ט בין השני ש', וזה ארס נחש שהם אותיות ח"ט בין שיניו עומד והוא חטא: ישעי' (א' ד') "הוי גוי חוטא", ואמר הקדושת לוי ז"ל שהי' מליץ של ישראל, המטהרים את עצמם מכל חטא, "עם כבד העון" שכבד להם לעשות עון, "זרע מרעים" מרעים אהובים, אברהם יצחק ויעקב, בנים משחיתים, משחיתים גופם לעשות רצון יוצרם, עזבו את ה' נאצו קדוש ישראל, אם לפעמים יעזבו ה' "נזיר אחור" תיכף נזיר אחור ויעשו תשובה - גם אמר למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך, ועבדים נאמנים למלכם יש להם הצדקה לדרוש

דין וחשבון מאת מלכם, וטענות שלנו כך הוא: רבש"ע אנחנו מניחים תפילין, וכן אתה, בתפילין שלנו כ' שמע ישראל ה"א ה' אחד (ואתחנן ו' ד'), ובתפילין שלך ומי כמוך ישראל גוי אחד בארץ (ש"ב ז' כ"ג), אם אצלינו נופלין תפילין לארץ, מגביהים אותם ומנשקין ויושבים בתענית לפייסך על שלא נזהרנו בהם, ותפילין שלך מושלכים זמן רב, ומונחים בתהום, ואתה יושב ושותק בעת שבידך לשמוע לקולנו: וגם אמר ומפני חטאנו גלינו מארצינו, דב' שנים קודם הזמן נחרב הבית מקדש ונתגרשנו, (ונושנתם ערש"י ואתחנן ד' כ"ה) וז"ש ומפני חטאנו גלינו מארצנו, עוד קודם החטא, קודם שנתמלאה הסאה, וכמו שהגלית לנו קודם הזמן, כן תפדנו קודם הזמן וקודם שנעשים תשובה: יהי רצון שתתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה, "טובה" יכול להיות גם על דבר רע ח"ו דכשם שמברכין על הטוב מברכים על הרע (ברכות מ"ח:), וכל מה דעביד רחמנא לטב עביד (ברכות ס':) לכן מתפללים "ומתוקה": כתבנו בספר פרנסה וכלכלה, שלא נהי' טרודים כל כך, עד שלא נוכל ללמוד בספר, וגם להיפך שלא נהי' רק בספר, מחמת שלא יהי' פרנסה ח"ו: ברוך אתה ה' מלך מוחל וסולח, וקשה מה שמברכים ברכה מקודם, ומנא ידעינן שלא יהי' ברכה לבטלה, ורק כמו ילד חכם כשרואה פירות על השלחן מברך ברכה, ואב לא ירצה שיברך ברכה לבטלה ומוכרח ליתן לו הפירות, כן הכא: זכרינו לחיים כו' למענך אלקים חיים, מה שאנו מבקשים, אין מבקשים למעינו למען נתענג בתענוגי חיים, רק כוונתינו אך למענו ית' שנוכל לעשות רצונו ולעבדו בלב שלם אם יהי' לנו כל טוב, (בינה לעתים דרוש י"ג, ועי' ברכת אהרן מאמר קכ"ג) - הא דמכים על חטא ביד, דהיא כותבת החטאים כמ"ש והיד כותבת (אבות פ"ג מט"ז), והדין יד העדים תהי' בו בראשונה (דברים י"ז ז'): מקודם אמרו שקר בבהכ"נ על חטא, כי לא חטאו, ובחוץ אמרו אמת, הן הי' הן, ולאו הי' לאו, ועכשיו להיפך, וז"ש מי שיש לו בית הכנסת ואינו נכנס לתוכו להתפלל, ורק לשיח, ועי' פרד"י ח"א (דף ק"כ:) באריכות: אם ישוב מיד תקבלו (יוצר ר"ה) הרה"צ ר"י מווארקי ז"ל אמר כל דבר יש לו זמן מיוחד (סעזאן) ואז אפי' סחורה גרוע יש לו קונים, לא כן בשאר זמן יבחור רק מן המובחר, כן בימי הנוראים זמן וסעזאן לתשובה, ואין מקפידין אז כל כך אבל - אנחנו ואבותינו חטאנו, וקשה אדרבה הי' לנו להזכיר זכות אבות, ורק א"ש להשל"ה, בפ' בחקתי (כ"ו מ"ב) וזכרתי את בריתי יעקב, זה מן התוכחה, ילד מאבות טובים ישיג בחדר הכאות למה לא ילמוד מאבותיו, ומזכירים חטאת אבותינו ואין עלינו חוב כל כך, וע"ש בפרד"י בחקתי, ובפ' לך (ע"ב:, וירא ק"ל.): ובעניני תשובה אעלה מה שראיתי בספרים שונים עם הוספות הרבה ממני בעזה"י: הושע (י"ד ג') ונשלמה פרים שפתינו, בתוספתא פ"ג דפאה חסיד

א' שכח עומר בתוך שדהו אמר לבנו להקריב עבורו שלמים, ושאל למה, וא"ל כל מצות מדעתו, אבל שכחה שלא מדעת ע"ש, ועמ"ש בפ' ויקרא (דף ל"ה.), נשמע דמצוה שאי אפשר לעשות בבחירה ראוי להביא קרבן, וכן במצות תשובה שזדונות נעשו כזכיות, שא"א לבוא ע"י בחירה ורצון, שהאומר אחטא ואשוב ל"מ תשובה ביומא (פ"ה:) דרק אם חטא ועשהתשובה מאהבה נעשו זכיות, וא"כ צריך להביא קרבן ויש כאן קישוי תשובה, ועז"א כי ל"צ קרבן, ורק ונשלמה פרים שפתינו, ותורה בדיבור סגי, וזה במקום שבע"ת עומדין כו' דתשובה א' מתרי"ג מצות, וצדיק גמור שלא חטא אינו יכול לעשות תשובה ויחסר לו מצוה א', ועפרד"י פ' וישב (רצ"ו) ובפ' הקרבנות יה"ר כאלו הקרבתי עולה וכן בכולן, ובמנחה לא כ' יה"ר, לפי שבזמן המקדש עני מקריב מנחה, אבל כשאומר בלבד, יוכל העני ג"כ להקריב כמו העשיר ולמ"ל יה"ר כאלו הקרבתי מנחה, וז"פ ונשלמה פרים שפתינו (הושע י"ד ג') כי בשפתינו אנחנו יכולים להקריב סרים כמו העשירים: ושם ביומא (פ"ה:) אשריכם ישראל לפני "מי" אתם מטהרים, "מי" קודם שתכנסו לנ' שערי טומאה, אתם מטהרים אתכם, "ומי" מטהר אתכם אביהם שבשמים ושם גדולה תשובה שדוחה ל"ת, לכאו"ק לתוס' עירובין (ק'.) דע"י פשיעה לא דחי, והלאו בא ע"י פשיעה, וי"ל דבסוכה (נ"ב.) ז' שמות ליצה"ר ישעי' קרא מכשול, וז"ש שובה וגו' ולא עשה דהוי ע"י פשיעה, ותירוץ כי כשלת ויצרו אונסו ולא הוי פשיעה: ובנצבים (ל' י"א) לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא, דהק' המפו' איך מהני תשובה, הא מקודם הי' נראה וכשחטא נדחה מקדושתו, וקיי"ל נראה ונדחה אינו חוזר ונראה, והתירוץ דבזבחים (ל"ד:) כל שבידו לתקן לא חשוב נדחה, ובידו לעשות תשובה, וז"ש כי תאמר בלבבך מה מהני לי תשובה דנראה ונדחה א"ח ונראה, ע"ז התי' לא נפלאת ממך והוי בידו, עי"ל דבעל חי חוזר ונראה, וקשה דהרי הקרבן נמי בע"ח ואפ"ה קיי"ל א"ח ונראה, וי"ל דבהמה לא הוי בע"ח דסופה לשחיטה, אבל אדם אע"ג דסופו למות יחי' בתחיית המתים, דצדיקים אין חוזרין לעפרם:. עוד הקשו למה מועיל תשובה הא מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול (כתובות י"ז.) והתירוץ שנקראו בנים ואב שמחל ע"כ מחיל (קידושין ל"ב.) וק' הא כ' מלך מוחל וסולח, וי"ל דדוקא בהוה על להבא מלך א"י למחול שנא' שום תשים עליך מלך שתהי' אימתו עליך, אבל על כבוד לשעבר יכול למחול, עמ"ש בזה הרבה בפרד"י משפטים (קפ"ט:): ובענין תשובה מאהבה ויראה, מזקיני הגאון מלאסק ז"ל, עפמ"ש בחו"ה שער התשובה דומה לעבד הבורח מאדונו ע"ש, ויש ב' מינים בורחים ושבים, א' אם אדון המטיב עם עבדיו והם עצלים ויברחו, ובהיות להם רע ישיבו לאדוניהם וירצו להם, והב' אם מרדו, ונתפסו והוחזרו בעל כרחם. והשר הוציא משפט שלכת הא'

יתנו שכרם גם על הזמן שעבר בעת ברחם, והב' יקבלו שכרם רק מעתה, כי הא' נתברר להם כי טוב הי' האדון, ולהבחנה זו באו ע"י בריחתם ולולי שברחו הי' עבודתם בהכרח לא ברצון, ומעתה יעבדו בחשק, נמצא הבריחה הי' טוב גם להאדון, אבל הב' שחזרו בע"כ והבריחה ל"ה טובה לאדון, אין מגיע להם שכר בעת שברחו, וזה תשובה מאהבה שהתבונן מה שפגם בהעבירות ומתחרט על סכלותו, ונתברר לו שכל תענוגי עוה"ז הבל וריק, והתשוקה כנשיו לעבודת ה' גדולה מגיע לו שכר גדול, דהחטא הי' סיבה לעבודה שלימה ונעשה לו כזכיות, לא כן שב מיראה אין מגיע לו שכר עבור החטא, והימים הראשונים יפלו ודי שיהי' כשגגות, וז"ש ביחזקאל (י"ח כ"ז) ובשוב רשע מרשעתו תיבת מרשעתו מיותר, וה"פ ובשוב רשע והסבה הוא מרשעתו שע"י רשעתו נתברר לו שטוב לעבוד לה', ועשה משפט וצדקה חי יחיה, ב' פעמים יחי' על הרשעה ועל משפט צדק, ועמ"ש בענין תשובה בפרד"י בראשית (דף כ"ג. ושמות י"א:): ובע"ז (י"ז) כל הפורש ממינות מיד מת, וכ' רש"י דצריך ללחום עם יצה"ר, וא"א לגבור עליו לכן מת, וכ' בבנין אריאל, ז"ד בתשובה מיראה שנעשה שוגג ונשאר בו רושם החטא עוד יצרו מתגבר עליו, וה' יחוס עליו שלא ישוב לקיאו, אבל מאהבה יכול לחיות, וז"פ בנצבים (ל' ו') ומל ה"א כו' לאהבה, היינו תשובה מאהבה וממילא תהי' אתה וזרעך ותשאר בחיים, ועתש"ו מים חיים אה"ע סי' ע"ה - והובא משל דאצל גבירים יש על השלחן פעמון עלעקטרי וכשיצלצל יביא המשרת אוכל, פ"א ראה אחד זה, ועשה גם הוא פעמון בביתו, וכשבא עת האוכל התחיל לצלצל בלי הרף, ואשתו אמרה הכי משוגע אתה ויען כי ראה כן אצל גביר פלוני כשיצלצל יביאו אוכל, ושחקה עליו, שוטה! כשמכינים מקודם מאכל יפעל הפעמון להזכיר שיביאו מאכל, אבל אתה לא הכינות מאומה, כן הבקשות זכרנו לחיים וכו' המה כמו הצלצל להזכיר כביכול, כי יתן מלחמם אשר הכינו כל השנה במעשים טובים אבל לא למי שלא הכין כלום - וגם זאת לאהי' עוד רעה, אם לא בא במעשים הי' עכ"פ כעני שמבקש בקשת חנם, אבל הסחורה שהוא הביא הוא טרפה, כל מיני חילול שבת שנאת חנם ולשון הרע ועוד, וכשיבא מעט מעט לזכך על הפילטער לא ישאר הרבה מזוקק, וז"פ באין מליץ יושר וכו' כי גם המצות שעשינו ונברא מלאכים הם רפוים מאד מחוסרים אבר, כי בעת עשיית מצוה עשינו בלי מחשבה, אבל העבירות עשינו בלהבת אש התאוה, וז"פ באין מליץ יושר למאומה נחשב, מול מגיד פשע, כנגד המלאך הנברא מעבירות, וזה"פ במקום שבע"ת כו', כי בעשה תשובה מאהבה שעבירות נעשו כזכיות, הם יותר גדולים מצדיקים גמורים שעשו מצות בלא כוונה שלימה, וז"פ ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון, כלומר המלאכים שנבראו ממצות יחפזון הם בלי

כח יען שלא נעשו בשלימות: ובואתחנן (ו' ה') ברש"י מחז"ל ואהבת וגו' בכל לבבך בשני יצריך יצה"ר ויצ"ט, וק' איך יעבוד ביצה"ר, ובברכות (כ"ט.) הלל אומר אל תאמין בעצמך עד יום מותך, משמע אבל ביום המות בטוח שלא יחטא, דאל"כ הול"ל עד מותך, וכן בשבת (קנ"ג.) שוב יום אחד לפני מותך, ולא אמר שוב ביום מותך, וכיון שאינו יודע מתי ימות יהי' תמיד בתשובה, ועוד וכי תשובה צריך יום שלם הלא הרהר תשובה סגי, וי"ל דביום האחרון נסתלק ממנו יצה"ר כמו ביום כפור בנדרים (ל"ב:) לי"ל רשות לאסטוני, ואף דתשובה מועיל גם ביה"כ מ"מ אינה גדולה כ"כ בערכה כמו קודם, כי תשובה צ"ל באותו ובאותו מעמד, ר"ל תחת כבישת יצה"ר שהי' בשעת עבירה, וביה"כ יצה"ר אינו שולט, וז"פ בשני יצריך שצריך לעזור בשני יצרים, שתשובה צ"ל אם יש לו ב' יצרים, וזה שוב יום אחד לפני מותך, אבל ביום מותו אין תשובתו שלימה, וזה אל תאמן בעצמך עד יום מותך, אבל ביום מותו אין לו יצה"ר, ומשום זה הרבנים דורשים בשבת תשובה ולא ביום כפור כי אז אין לו יצה"ר: והרמב"ם פ"ב ה"ב מתשובה, עד שיעיד עליו יודע תעלומות כו', החידושי הרי"מ ז"ל אמר שזה ע"פ הלכה, דפסק הר"מ בהל' תשובה פ"ב ה"ד וכ"ה בר"ה (ט"ז:) דתשובה מהני מכא שינוי מעשה, ע"ש ברש"י שינה מעשה שב מרעתו, והנה צריך להיות שינוי מעשה שאינו חוזר לברייתו, לכך א"ש פסק הר"מ, אבל באמת מדרבנן מהני אף שאינו חוזר לברייתו מטעם תקנות השבים עי' גיטין (נ"ה.), וכאן ג"כ הוי תקנות השבים, דלהר"מ יקשה לעשות תשובה, ולכך מהני אף שינוי החוזר, ועפרד"י בראשית (דף ל"ט ומ'.) ובפרשת אחרי (ט"ז ל'): יומא (פ"ה:) אחטא ואשוב ב"פ ל"מ, והפשט תשובה הוא מ"ע וא"א לקיימה עד שלא יחטא תחלה שיהי' לו על מה לשוב, ולכן אם יחטא פ"א יוכל לומר כי חטא רק בשביל לקיים מצות תשובה, ורק בב' פעמים אזיל לי' התירוץ ולכן אין מספיקין בידו לעשות תשובה, ועפרד"י וישב (דף רצ"ו. ובח"ב במלואים דף תמ"ח:), ומשל לסוחר שנתן בהקפה, ואחד העני ולא הי' לו לשלם, ובא לפני בבכי' שימחל לו, ומחל לו וקרע השטר חוב, והי' שוטה א' ששמע זאת ובא להסוחר ובכה ג"כ שיתן לו מאה זוז, והסוחר שחק לו, והלה שאלו מדוע מחלת לו, וענה בשעה שנתתי לו בהקפה הי' בטוח ועתה נתדלדל, מה ארויח אם לא אמחול לו, לא כן אתה, כן אם חטא ובוכה ועושה תשובה ימחול ה' לו, אבל השוטה שאמר אחטא ואשוב אין מספיקין, וכן הבדל בין הקורע שט"ח שנפרע במזומן, ובין שנמחל ע"י בכיה, שלהראשון יתן עוד הפעם בהקפה ולהשני לא, וז"פ וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו זאת לא יספיק שתסלח לנו רק ונחלתנו שמנחיל עוד אותנו, ונהי' עוד סוחרים להבא -- ושמעתי בשם הגה"ק ר"י מראדזימין ז"ל שהק', דלמה הי' יוסף צריך להסביר החטא

בהסברות נמוסית הן אדוני וגו', ולא הספיק בזה שהוא חטא גדול, ורק באמת הי' לה טענות שראתה שעתידה להוליד ממנו בנים כמ"ש רש"י, ובאמת הוליד מבתה, וא"כ הוכיחה לו שזה רצון ה', ולכן הסביר לה יוסף שזה חטא נמוסי, ואי אפשר בשום אופן שדבר אשר הנו חטא מצד הנמוס והמוסר האנושי שיהי' בו רצון ה' ומצוה: ובתהלים (ק"ג י"ב) כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו פשענו, הר"מ מפרעמישלאן ז"ל אמר כמו ממזרח למערב הוא מרחק רב, רחוק שטח הארץ של כדורו, וג"כ סמוך מאד אם אתה עומד פניך למזרח יכול אתה בפסיעה א' להיות במערב כן בתשובה: ובע"ז (ד':) לא הי' דוד ראוי לאותו מעשה רק להורות תשובה, משל למלך שהי' לו אבן טוב, ונפל לארץ ונפגם ובא א' ואמר אצייר בו שם המלך ויהי' עוד יפה מבתחלה, וממקום הפגם התחיל לחרוט ולא ניכר הפגם, וזה ג"כ ממקוסהפגם, בת שבע, יהי' הציור היפה, היינו להורות תשובה: הקו' מה רבותא גדולה תשובה שדוחה ל"ת הלא בכל מקום עדל"ת, י"ל ע"פ ירושלמי בתוס' קידושין (ל"ח.) ד"ה אקריב, דמשו"ה לא אכלו מצה מחדש דאין עשה דלפני הדבור דוחה ל"ת דלאחר דבור, ותשובה קדמה לעולם, וגם בקין הי' תשובה כמ"ש במד"ר פגע אדה"ר וא"ל מה נעשה בדינך, א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי, ול"ש לדחות לל"ת לכן אמר גדולה תשובה: בסנהד' (ק"ב.) תפש הקב"ה לירבעם בבגדו וא"ל חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בג"ע, א"ל מי בראש א"ל ב"י, אמר לא בעינא, וק' כיון דא"ל ה', אתה וב"י ממילא הקדים את ירבעם ולמה שאל מי בראש, וגם למה השיבו ב"י בראש ובשביל זה מנע לעשות תשובה, ואמר החי' הרי"מ ז"ל דדוד חידש שתשובה מועיל כמ"ש להורות תשובה עביד (ע"ז ד':), וירבעם רצה לחדש עוד דגם למחטיא רבים מועיל תשובה לכן החטיא, והאמת אינו כן כי ל"מ תשובה, רק לירבעם בעצמו הי' מועיל משום שבאמת חטא רק בשביל שרצה לחדש תשובה, וא"ל ה' חזור בך אני ואתה וב"י, שבאמת הי' ירבעם קודם לב"י, ושאל מי בראש פי' מי הועיל וחידש יותר או אני או ב"י, באם ירבעם הועיל דאפי' מחטיא רבים מועיל תשובה ממילא גדול מב"י, והשיב ה' ב"י בראש דדוקא תשובת עצמו מועיל ולא למחטיא, וע"כ אמר לא בעינא: ובמד' וישב אמר ה' לראובן מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה, חייך שבן בנך פותח בתשובה שובה ישראל, וק' הא אדה"ר וקין עשו מקודם תשובה, ואי' בקול שמחה דכל האומר ראובן חטא טועה, וז"פ מעולם לא חטא אדם באם "לא חטא" ואפ"ה ועשה תשובה, דהראשונים חטאו, וראובן לא חטא רק בנדנוד עבירה, וכן שובה ישראל כי ישראל הם הצדיקים אע"פ שלא יחטא אעפ"כ אין צדיק וכו': ובצל"ח ברכות (ד':) מיכאל באחת וגבריאל בשתים, נפש החוטאת ירדה בעמקי הקליפות, וע"י

תשובה שאדם עושה לעצמו כנפים ופורחות למעלה, ובתשובה מאהבה די לו בפריחה א', ומיראה צריך ב' פריחות, בפ"א נעשה כשוגג, ובב' משוגג לזכיות, והבחינה לידע אם רשע שב מאהבה או מיראה, אם מצליח ואעפ"כ שב, ראי' שהוא מאהבה, ואם אינו מצליח י"ל ששב מיראה, ומיכאל חסד וגבריאל גבורה, וז"פ מיכאל מי שה' מתנהג עמו במדת חסד שמצליח, די לו בפריחה א' וגבריאל צריך ב' פריחות, ועי' ערבי נחל בשבת שובה תקנ"ב, וע"ע בפרד"י פקודי (דף שע"ג:) - וביומא (פ"ו:) אדם עובר עבירה פעם א' מוחלין לו וכו' רביעית אין מוחלין לו, האבני נזר ז"ל אמר דחוטא מקלקל ההשפעה הניתנת משמים וחובל בעצמו ובכל העולם כולו, וכמו שמסלקין הסכין מיד התינוק שלא יחבל בעצמו, וזה המשפט בר"ה, וכל עוד שאינו מוחזק בג' פעמים אינו מוחזק למזיק, ועי' שם משמואל זכור ברית ש' תרע"ו:

פסוק כז

אך בעשור ביומא (פ"ו:) יה"כ מכפר רק עם תשובה ורבי ס"ל אף בלא תשובה, ועי' שבועות (י"ג. ובכתובות ק"ג:) ביום שמת רבי נפק בת קול שכל שהי' באשכבתא דרבי מזומן לעוה"ב, לפמ"ש במד' אחרי וירושלמי יומא פ"א ה"א, כשם שיה"כ מכפר כן מיתת צדיקים, ואם יה"כ רק לשבים גם מיתת צדיקים מכפר רק לשבים, אבל לרבי גם מיתת צדיקים מכפר אף לאינם שבים, ולכן ביום פטירתו של רבי לכבודו הורו משמים הלכה כמותו, ונפק ב"ק שכולם מזומנים לעוה"ב ואף אינם שבים, ועי' ברכת אהרן מאמר קפ"ד:

שם) מקרא קדש, עי' פמ"ג בפתיחה להל' יו"ט ח"א אות ב' שתמה על הר"מ בסה"מ מ"ע קס"ו, דבר"מ מביא קרא דשבתון בא לאיסור מלאכה, ע"כ דס"ל דשבתון מבורר יותר לאיסור מלאכה מקרא דמקרא קדש, א"כ אמאי בסוכות מביא קרא דמקרא קדש אע"פ דכ' ביו' ג"כ שבתון, ובחמדת ישראל בקונ' נר מצוה אות ל"ט הביא רש"י כאן ביה"כ מקרא קדש קדשהו בכסות נקי (בפל"ה) מבואר מזה דמקרא קדש אינו הכרח דוקא לידרש על איסור מלאכה, ולכאו"ק על הר"מ איך יליף מיני' איסור מלאכה, וי"ל דסובר דכל ימים טובים דכ' בהו ושמחת בחגך, וממילא איתרבי כל הני דכל מה שיש בו שמחה חייב אדם, ולא נצרך לזה קרא דמקרא קדש ולכן דרשי' מיני' לאיסור מלאכה, משא"כ ר"ה ויה"כ דלא כ' בהו שמחה, ולדעת הרבה פו' מותר להתענות בר"ה (עמש"ל כ"ג כ"ב) עכ"פ שמחה ודאי לא כ' בי', וא"כ נצרך לזה קרא דמקרא קדש ולא שמעי' מיני' איסור מלאכה לכך מביא הר"מ קרא דשבתון בר"ה ויו"כ לאיסורמלאכה - וברמב"ן מקרא קודש ביו"ט הפי' דהוי מצוה דאו' שיתאספו ציבור לקדש היום בתפלה, ועפמ"ג

או"ח סי' ת"צ מ"ז סק"ב דלדבריו הוי תפלות יו"ט בצבור דאו' ע"ש, ועי' ס' אבן שלמה ברכות (דמ"ז:) בזה: שם ועניתם את נפשיכם וכל מלאכה לא תעשו, ובפסוק ל"א כ' עוד הפעם כל מלאכה ל"ת, הפסוק הראשון קאי על ועניתם, אזהרה מיוחדת שלא להתענות יותר מדאי, ולא לעשות כעכו"ם שכ' ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים (מ"א י"ח כ"ח), באמת צריך "ועניתם את נפשותיכם" אבל וכל מלאכה לא תעשו, ולא מלאכה לענות לא תעשו:

פסוק כח

וכל מלאכה ל"ת כי כל הנפש אשר לא תעונה וגו' בכל יו"ט מלאכת אוכל נפש מותר ולא ביו"כ, ונתנה תורה טעם לפי שצריך להתענות ולא שייך אוכל נפש, ומה שצריך לקטנים אין קושיא שצריך ביו"ט שוה לכל נפש, ולא רק חלק, וזה הטעם בחנוכה בביהמ"ק הראשון מהשמחה אכלו אז (מו"ק ט'.), ג"כ בישלו ביו"כ (רש"י בעין יעקב), הי' אכלו להכין מערב יו"כ, רק לפי שהותרו לאכול אז ממילא הוי הבישול אוכ"נ ומותר כמו בשאר יו"ט ועי' במלא העומר: אחר כל תענית יאמרו תפלה שיהי' חשוב הדם והחלב שנפחת מהתענית יקובל לרצון כמו שהקריבו לפני מזבח, ועל מזבח הותר רק דם וחלב טהור, ומי יודע אם הדם וחלב מה שאנו מקריבים אינם מאכילות איסור ופסול לקרבן, להכי עשתה התורה אכילת ערב יו"כ למצוה, ממילא חלב ודם שאנו מקריבים עם התענית יו"כ כשר להקרבה שם) בעצם יום הזה עי' יומא (פ"א.) חד לעונש דיממא וחד לעונש דלילה. ועי' בתו"י לא ידענא אי בעינן בכל דוכתא עונש דיממא ולילה במלאכה, כגון שבתות וימים טובים וחש"מ עכ"ל, ועי' מכילתא יתרו ורא"ם, ובשיח יצחק יומא בדפי הספר (קכ"ח:) שכ' דוקא הכא משום דהוצרך הכ' לכתוב בעצם כו' למעט תוספות מעינוי ואזהרה, וה"א דלמעט לגמרי בא דבעצמו של יום ממש דמוזהר ויענש לא בלילה, לכן איצטריך הכא, אבל בשאר דוכתי ודאי דדברים האסורים ביום אסורים נמי בלילה, דאין יום בלא לילה עי' פסחים (ב':), ועי' רא"ם כאן שכ"כ, וע"ע בילקוט תשא רמז שצ"א, ובתוס' יה"כ, ולקח טוב כלל ז':

שם) יום כפורים הוא לכפר, בתהלים (נ"ו ד') יום אירא אני אליך אבטח, פי' אני ירא מהיום אשר עליו הי' כל בטחוני, כי אנחנו בטוחים ביה"כ שימחל לנו, ומשל בעיר קטנה שלא הי' רופא עברה מחלה מתדבקת ר"ל, וע"פ מקרה עבר שם בנסיעתו רופא גדול, ועכבו בני העיר והי' משכנו אצל גביר ר' שבתי, והי' אשה א' שנחלת בנה, ובכתה שלא תוכל לילך לבית ר' שבתי כי בנה השליך לו אבן, ולא די שלא נערה בי ועוד זלזלה אותו, וא"ל שכנתה, שתלך אליו ותבקש סליחתו ובטח יסלח כי איש טוב הוא, כן יה"כ

רופא גדול אבל מה נעשה כי משכנו אצל ר' שבתי (שבת קודש), ואם היינו שומרים ש"ק, השבת בעצמי עזר לנו לבקש מיה"כ הרופא שיכפר, לא כנאשר בנינו זורקים אבנים על ר' שבתי ומחללים שבת (פוטבאל) וא"כ ר' שבתי יגרשנו מביתו, וז"ש יום אירא אני מתיירא מיום השבת, אשר אני אליך אבטח, ורק יש עצה קודם שיבא אל הרופא יבקש רחמים משבת ולהבטיח לו שמהיום יהי' נזהר מלחללו ובכדור עמש"ל (רכ"ג.):
שם) ברמב"ן עמ"ש בדבריו בתי"ט פאה פ"א מ"א ד"ה והקרן. ופ"ב מ"ז:

פסוק כט

אשר לא תעונה. וביומא (פ'.) שינו הכ' בשיעורו בככותבת. מדלא כ' בלשון אכילה שהוא ב' זתים עמג"א ר"ס תפ"ו. דבציר לא מייתבא דעתו, ושם האוכל אכילה גסה פטור. ובטור או"ח סי' תרי"ב כ' והא דבעינן שיעור דוקא לכרת וחטאת אבל איסורו בכ"ש, ומדבר שאין ראוי לאכילה כ' אבי"ה דאף איסור ליכא, ובמשקין שאינן ראוין איכא איסורא, ותמה הב"י מה חילוק בין אוכלין למשקין, וכ' באוכלין מיירי בפחות משיעור ובמשקין מיירי בשיעור, ולעולם שווין משקין לאוכלין, ותמוה מה נפק"מ בין כשיעור לפחות דהא אינו ראוי, ועי' שאג"א. סי' ע"ד, ונלע"ד דבתוס' יה"כ הק' אמאי לא נחלקו ר"י ור"ל בשאר איסורין ורק כאן ביה"כ, וי"ל לפמ"ש בישיעות יעקב כאן לפמ"ש הריטב"א בשבועות דהא דח"ש אסור מה"ת צריך לטעם דאחשבי' לאכילה, וא"כ ביה"כ דשיעור גרוגרת לאתובי דעתי', א"כ ביה"כ ל"ש סברות אחשבי' ח"ש לאכילה הא אכילה אינו בכזית וצריך גרוגרת, ועי' שואל ומשיב תליתאה ח"א סי' ת"ב, וא"ש הקו' דאי הוי חולקין בשאר מקומות הי' אמרי' דביה"כ ר"י מודה דח"ש מותר מה"ת דל"ש אחשבי', לכן נחלקו ביה"כ ומטעם חזי לאצטרופי, ולפ"ז י"ל טעם הא דאוכלין שאין ראוין אסורין אף דל"ש חז"ל ולא דמי לח"ש. דכאן שייך אחשבי', דבאמת איכא שיעור גרוגרת, ורק דאינו אוכל וכיון דאחשבי' לאוכל אסור, ואי דשוב אף ח"ש יאסר מטעם חז"ל, לזה י"ל דבשיעור שלם איכא מלקות אף ח"ש אסור דחז"ל, אבל באוכלין שאינן ראוין דאף בשיעור שלם רק אסור ולא מלקות ל"ש סברות אחשבי' וא"ש הב"י, אך עי' תוס' שבת (צ"א:) ד"ה כגון דאף במקום דליכא מלקות רק עשה בעלמא ח"ש אסור מה"ת, ועתו"ס חולין (ל"ד:) ד"ה והשלישי דבאיסור דרבנן לא גזרו אח"ש ומותר ע"ש, ועי' יד המלך פ"ו ה"א מחמץ, שהק' דל"ה חז"ל דליכא מלקות ומשום זה כ' דבאיסור עשה אף לר"ל ח"ש אסור מה"ת וע"ש בפ"א משחיטה: ובחולין (ק"ג.) בפלוגתא אי הנאת גרונו או מעי', נסתפק המנ"ח מ' שי"ג אות ב' מה הדין ביה"כ דבעי כגרוגרת ליתובא דעתי', וזה אינו רק במילוי הכרס ע"ש היטב, ועי' חת"ס או"ח סי' קכ"ז, ושו"ת בית יצחק יו"ד סי' צ'

בזה, וצ"ע משבועות (י"ג: וכריתות ז'.) דחנקתי' אומצי', ועי' שו"ת מהרש"ם ח"א סי' א' וקכ"ד, וחלקת יואב יו"ד סי' ט', וכתב סופר יו"ד סי' קי"ז, ודברי חיים סי' ל"ג – ובחלק"י הביא ירושלמי תרומות פ"ח דאף ביה"כ ל"צ הנאת מעיו, ובמנ"ח נסתפק עוד אי הנאת מעיו לבד בלא הנאת גרון אי הוי יתובי דעתי', דבכל איסורים א"ח בפסחים (קט"ז.) במצה שכרכו בסיב דלא יצא כיון דלא נגע בגרונו, ועי' מל"מ פי"ד ה"ב ממ"א דבכל איסורין כן ע"ש, וכל זה באיסורין דכ' אכילה אבל. כאן כ' לא תעונה, וביתובא דעתי' תלי' אפשר דלא בעי הנאת גרון, אך ז"א דאי לא בעינן רק מילוי מעים, א"כ אפי' אכל יותר מכא"פ הו"ל לצרף, כל זמן שלא נתעכל הח"ש הראשון דבמעים הוי שיעור שלם – ועמג"א סי' ר"י סק"א בבהמ"ז אפי' יותר מכא"פ מצרף, ובפמ"ג כ' דוקא אם אכל כזית דילפי' מואכלת בעי כא"פ, אבלה באכל כדי שביעה עיקר בהמ"ז על הנאת מעיו והוא שבע אף יותר מכא"פ, וא"כ ביה"כ דבעינן כא"פ ע"כ דבעי הנאת גרון ג"כ ודאי דאינו חייב רק בכא"פ - וע"ש במנ"ח דבהמ"ז על הנאת גרון לחוד כגון אכל והקיא וחזר ואכל א"ח, דשביעה ל"ש רק בהנאת מעיו במילוי הכרס, וג"כ ביה"כ כן דלא מייתבי' דעתו ובהנאת גרון לבד לא מייתבי' דעתו ע"ש, ופלא שלא הביא שכ"כ הרא"ש ברכות פ"ב סי' ו' דבהמ"ז תלי' במעיו, ועי' חת"ס שם. ובשו"ת פנים מאירות ח"ב סי' כ"ז, וכתב סופר או"ח סי' צ"ז וקי"ז: ובענין שיעור כדא"פ במנ"ח האריך בזה אי הוא שיעור באיש בינוני, ועמל"מ ברכות פ"ג הי"ב לענין שתיית קאווע אם מצטרף יותר מרביעית, ועי' בזה בתוס' יה"כ יומא, ועי' מג"א סי' פ"א סק"ב מבואר דבכל מאכל משערין שיעור פרס וע"ש בפמ"ג: ובחינוך שיעור כא"פ ונותנין ריוח בין אכילה ושתי' של פעם א' לפעם ב' כדי שיעורכא"פ, ומשמע דוקא הפסקה נחשב אבל האכילה אינו נחשב. ובאמת בר"מ כ' אם יש מתחלת אכילה ראשונה כו', א"כ נחשבת האכילה אם מתחלת האכילה עד סוף האכילה יותר מכא"פ, אף שהפסקות לבד הוא פחות מכא"פ, מ"מ אין מצטרפין כיון שיש מתחילת אכילה עד סוף אכילה בכדא"פ, ולשון הר"ן כחינוך, ובתוס' יה"כ תמה עליו, ועמנ"ח מ' שי"ג אות ו', ותולדות אדם להגר"ז מווילנא בפרק ב' בזה:

פסוק לב

שבתון בענין נו"ן המקטנת, כתבתי בזה הרבה בפ' תזריע (י"ג י"ט) עש"ה:

ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב מערב עד ערב תשבתו שבתכם, וברכות (ח':) וכי בט' מתענין אלא כל האוכל ושותה בט' כאלו מתענה ט' וי', ב"י סי' תר"ח, ובכ"מ פ"ג ה"ט מנדרים כ', דדרשה זו לענין תוספת יה"כ כמ"ש בר"ה (ט'.), ולענין דאכילה בט' כתענית רק אסמכתא בעלמא. ועי' בס' המדרש והמעשה שאיך תקרא אכילה על שם

עינוי וע"כ כסברות ראשונים, רא"ש יומא פ"ח כ"ב, דעיקר טעם מצוה של אכילה ושתי' בעי"כ כדי שיוכל להתענות ביה"כ, ולפיכך הוציא בל' עינוי לפי שהיא הקדמה והכנה אליה, וע"ע בשאלתות סי' קס"ז והעמק שאלה שם, דמשו"ה אין מברכין על אכילה זו דעי"כ, לפי שאינה רק הכנה לעינוי יו"כ וטפלה אלי', ויהי' נפק"מ אי אכילה בעי"כ מצוה בפני עצמה, ואפי' לא הי' בדעתו להתענות ביה"כ כמו חולה, מ"מ שכר מצוה בידו מה שאכל בט', אך לרא"ש ושאלתות דרק הכנה ליו"כ, י"ל דאם אכל אדעתא שלא להתענות ביו"כ ולא התענה אין לו מצוה, ויש לדחות כיון דאוכל ביה"כ רק משום דחוי' דפק"נ, ורק במדה שצריך לו א"כ ג"כ בכה"ג יש מצוה בט' -- ועי' בגליוני הש"ס זרעים כרך ב' אות נ"א מירושלמי דמצוה לשתות יין, וגם משמע דענין המצוה כדי שיהי' לו כח לצום ביה"כ מדקאמר ומכי דצומא ליקום. משמע דמצות אכילה ושתי' בעי"כ להכשיר בצום: ובמנ"ח מ' שי"ג אות ט' הביא בשם ספר א' שנסתפק אי נשים חייבות באכילת עי"כ, אם נימא דהוי מ"ע שהז"ג, או כיון דאפקי' רחמנא בלשון עינוי ונשים חייבות, והוא בתשו' רע"א סי' ט"ז יסיים בצ"ע, וראיתי גם בלימודי ה' סי' נ"ט שנסתפק בזה והעלה בס' ל"ב דמחויבים ע"ש, ולהנ"ל דאכילת עיו"כ הוי הכנה לעינוי יו"כ, וכיון דנשים חייבות בעינוי ג"כ חייבות באכילה. ועי' בשו"ת כתב סופר או"ח סי' קי"ב בשם מהרי"ל במנהגיו דאשה חייבות לאכול בעיו"כ, דאי' שם דאשה שנדרה שלא לאכול בשר ולא לשתות יין רק בשבתות ויו"ט מותרת ג"כ בעיו"כ דיו"ט מקרי ע"ש, ומשמע ג"כ מחויבת לאכול בעיו"כ ע"ש, ולא הביא שדברי מהרי"ל מובאים בדרכי משה סי' תר"ד במקומם, ובברכת אהרן מאמר נ"ה כ' עפ"ד אבודרהם בטעם דנשים פטורות במעשהז"ג דמשועבדות להבעל, וכ"כ בס' מגן אבות לתשב"ץ פ"ב מ"ו, וזה ניחא בכל מ"ע שיכול הבעל למחות אבל מצות אכילת עיו"כ דא"י למחות שתאכל שחייב במזונותי' ממילא חייבות אף בהז"ג, ברם בעיקר סברא הנ"ל באנו למחלוקת אי דרשי' טעמא דקרא בב"מ (קט"ו.) אבל במלא הרועים ערך ט"ד, כ' דלחומרא הכל מודים דדורשין ט"ד, והכא הוי לחומרא לחייב נשים באכילה, ובענין נשים בעיו"כ ע"ע ביד דוד יומא (פ"א:), שו"ת חסד לאברהם מ"ת סי' ס"ה וסיים דחייבות, וע"ע קובץ יגדיל תורה קונ' ט' סי' קכ"ג, ושד"ח חי"ב מער' יה"כ סי' א' אות ה': וראיתי בשיח שרפי קודש ח"ג אות רע"ט שהאבני נזר ז"ל חקר ג"כ אי אכילת עי"כ רק הכנה לעינוי דמחר, או אכילה עצמה מצוה, ומרמב"ם משמע שהיא מצוה עצמיית שפוסק בפ"ג ה"ט מנדרים, נשבע להתענות בעיו"כ אינו חל דנשבע לבטל מצוה וע"ש בכ"מ, ומנ"ח מ' שי"ג אות ט', ואי רק הכנה למה אינו חל, ואמר שהרשב"ש אומר שחל שבועה על הכנה, ולבד מזה לא מצינו שהכנה יהי'

חיוב קודם חלות המצוה, ובנו השם משמואל ז"ל הקשה הא דל' יום קודם לפסח זקוק לבער, ותירוץ אביו ז"ל דרק דרבנן הוא ושם בח"ה (דף כ"ג) כ' כי הראש הברזל מלובלין שאל להחוזה ז"ל על איחור זמן תפלה, והשיבו כי תפלה צריך הכנה רבה, ועי"ז נתאחר זמן תפלה, ושאלו הא יכול להשכים בעוד לילה לעשות הכנות, והשיבו שהכנה צ"ל בזמן תפלה כמו באברהם וישכם אברהם בבוקר, והי' יכול להשכים בלילה לבקש עצים שיהי' מוכן תיכף בבוקר, ש"מ דהכנה צריך להיות בזמן המצוה, וע"ל בחקותי (כ"ו כ"א) בהכנה בשם אב"נ ז"ל: וראיתי בס' התגלות הצדיקים [דף כ"ז:] שהרה"ק מריזין ז"ל אמר לחסידים תראו להתפלל תפלה בזמנו, וסיפר מעשה מאיש א' שבישלה לו אשתו בכל יום בבוקר קטניות, פעם א' איחרה מלבשל בבוקר והתמהמה איזה שעות, ואמר לה חשבתי כי היום בשלת איזה מאכל יקר, ומפני זה אחרת, כי צריך הכנה על זה, אבל לקטניות איני רוצה להמתין, וכשנסעו לביתם פגעו בדרך בזקן אחד וסיפרו לו הנ"ל, ואמר להם: הקפדה של הבעל הוא דוקאאם אין אהבה גמורה אצלם, אבל כשאוהב אותה באמת, הכל ישר בעיניו אפילו אם איחרה הרבה, וכשבאו שנית לרבם סיפרו לו מה שאמר הזקן. ענה להם, כי הזקן כבר נפטר מן העולם, ולא בא לעולם רק בשביל דיבור זה ע"ש, ועי' בגמ' ומדרשים וזה"ק שישראל כנגד הקב"ה כביכול כאשה לבעלה, וגם אי' בזה"ק ויקרא [ז':] ישראל מפרנסין לאביהם שבשמים, וכמ"ש את קרבני לחמי [פנחס כ"ח ב'] וגם אי' בברכות [כ"ו:] תפלה במקום קרבנות תקנו, וע"ס זכרון רב פ' פנחס: ובנפלאות חדשות בשם הגה"ק מקאצק ז"ל בפ' אחרי על גמ' הנ"ל ברכות (ח'. פסחים ס"ח: ויומא פ"א:) וכי בט' מתענין וכו', וק' מנ"ל דאכילה נחשב כעינוי דילמא חיוב להתענות עכ"פ חצי יום כדי שיהי' בעינוי כל יום עשירי, דאם יאכל בעי"כ לא יקיים עינוי יו"כ רק חצי יום י' שהוא שבע מעי"כ, וי"ל ע"פ זה"ק אחרי (ס"ט:) שהק' על לעיל פכ"ז אך בעשור כו' הא אך חלק ונימא שיו"כ מקצתו יהי' מותר באכילה וכמו בערב פסח, ותי' כיון דאכילה בעי"כ כל היום ממילא אין מתענין ביו"כ רק חצי יום ומקוים אך חלק ע"ש, וא"ש קו' הנ"ל דאי"ל ועניתם שיתחילו להתענות בט' כדי שיהי' כל יו"כ בעינוי, דא"כ איך יתקיים אך חלק וע"כ שמותר לאכול בעי"כ עד ערב ויתקיים אך חלק, ואיך נפרש ועניתם בתשעה, וע"כ שבא לומר דאוכל בט' הוא כהתענה ט' וי', ויש להקשות דלא הול"ל רק כאלו התענה ט', ונ' ע"פ זה"ק הנ"ל דאך חלק מקוים בזה שאוכל בט', וקשה במה יתקיים תוספות יו"כ, וצ"ל כיון דאכילה בט' חשוב כעינוי מקוים תוספות עינוי, וא"ש מ"ש ט' וי' שבזה מקוים תוספות של יו"כ - ועל קו' הנ"ל דהו"ל כאלו התענה בט'. דבעשירי יתענה באמת. ראיתי בשם הג"ר ישעי' מושקאט ז"ל

מפראגא. דבכריתות (ו':) כל תענית שאין בו מפושעי ישראל אינו תענית. לפ"ז ביו"כ שתולה כל כפרת בנ"י ואולי פושע"י לא יתענו. והתענית לא יהי' תענית. לכן חידשו חז"ל שאכילה בעיו"כ לא שהוי כאלו התענו ט', ורק כמו שהתענו ג"כ בי'. ממילא פושע"י יהי' בכלל תענית יו"כ. דהם יאכלו בט' בבירור וממילא הוי כאלו השתתפו בתענית יו"כ. ואכילה עי"כ עושה שתענית עשירי יהי' תענית טוב ואמתי, ושייך לומר כאלו התענה תשיעי ועשירי: ובת"כ וילקוט אחרי רמז תקע"ה, יכול יהי' בשבת אסור באכילה ת"ל שבתון הוא לכם ועניתם הוא אסור בכולן ולא שבת, ופליאה למ"ל קרא הרי מקרא מלא בפ' בשלח (ט"ז כ"ה) אכלוהו היום כי שבת היום לה', הרי בהדי' דשבת מותר באכילה וצ"ע, ובס' דברי חנוך תי' דבסנהד' (פ"ו.) סתם ספרא (ת"כ) ר"י ואליבא דר"ע, וביומא (ע"ה.) לחם אבירים אכל איש, לחם שמלאכי השרת אוכלים דברי ר"ע, וא"כ אין ראי' ממן לשיטתי' דמן מאכל מלאכים, והרי גם הם אוכלים ביה"כ, אבל שאר מאכלים הו"א שגם בשבת אסור, ועפרד"י, ח"ב בהערות אדמו"ר מגור שליט"א אות ל"ד: ובס' המצות ברמב"ן שורש השני ד"ה ואני חוזר כ', וקרבן ומלקות באכילה דיה"כ אין לנו בתורה ונלמד בג"ש בגמ', והרב מנה אותו בק"ו במצוה קצ"ו, וכ' על זה במגלת אסתר שטעות נפל בדפוס במ"ש מלקות, כי לא מצאתי בעונש יה"כ רק כרת וקרבן ומרדות. כמ"ש הרב בפ"א ה"א משביתות עשור. ודודי הגאבד"ק לאסק ז"ל בשו"ת חדות יעקב תנינא סי' צ"ד תמה, דמשנה מפורשת בר"פ אלו הן הלוקין וקחשיב אוכל ביה"כ. וגם הר"מ בפי"ט ה"א מסנהדרין מנה אוכל ביה"כ לכרת. ובהל' שביתות עשור הביא מרדות על שאר עינוים ועל אכילה כרת וממילא ידעי' מלקות. דכל ח"כ ישנן בכלל מלקות מ' וצע"ג:

שם) ובפ' אחרי (ט"ז כ"ט) הבאתי הרבה מענין כילת עי"כ. דע"י אכילה העינוי יותר בעשירי, ע"פ גמ' תענית (כ"ו.) וזהר אחרי (ס"ח:) בתרי חולקין ומשתכח כהתענה ט' וי'. ומש"ל שאין מברכין על אכילת ט' דאם נאנס ולא התענה לא קיים מצות אכילת ט' וחיישינן שמא יאנס, וכתוס' כתובות (ע"ב.) שמא תראה ותסתיר. וכן בתענית בתפלת שחרית באו"ח סי' תקס"ה ס"ג. ובצדקה שמא לא ירצה לקבל כתשו' רשב"א סי' י"ח והובא בתומים וקצה"ח סי' צ"ז סק"א. ובס' מנחת בלולה הביא רלב"ג המתענה בעשי"ת תועים הם וזה זר וחדש בעיני עכ"ל. ולהנ"ל אינו כ"כ זר דאי ירגיל א"ע בתענית יקיל לו תענית יה"כ. וצריך להשתדל שירגיש היטב בצער יה"כ ועי' שד"ח חי"ב מער' יה"כ סי' א' אות ג' וי"ח. וח"א אסיפת דינים ברכות סי' א' אות ט"ז הרבה מזה ובמג"א סי' תרכ"ד סק"ז נתן טעם שלא לעשות ב' ימים יה"כ. דא"כ הי' אתמול עי"כ ואסור להתענות ע"ש. ונר נ"ל דאכילה בעי"כ לאפושי צערא דיה"כ. א"כ אם יתענה ב' ימים גדול צערו

מאד, ול"ש כלל המצוה של אכילת יו"כ דבלא"ה יש עינוי גדול. אולם אפשר דאדרבה אם רגיל בתענית לא איכפת לי' וכיון דדש דש וכרלב"ג הנ"ל ולזה"ק הנ"ל דאך חלק א"ש דאם יתענהגם בי"א לא יהי' אז אך חלק. כן כתב כ"ז בס' דברי חנוך – ובענין אי במים יש כרת הבאתי הרבה בפ' אחרי. וע"ע בפחד יצחק אות יה"כ. ויד דוד יומא. ואורחות חיים סי' תרי"ב אות ז'. ושד"ח חי"ב מער' יה"כ סי' ג' אות ז': ובתוס' ברכות (ח':) ד"ה כאילו הק' הא כ' בפ' בא (י"ב י"ח) בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות והוא ערב של ט"ו. וה"נ נימא ערב של עשירי. וי"ל עפמ"ש בפנים יפות והמקנה קידושין (ל"ז:) דאיך שמרו האבות שבת הא ב"נ ששבת חייב מיתה. ותי' דבב"נ הלילה הולך אחר היום ובישראל להיפך. ועשה מלאכה ביום ו' וגם במוצ"ש, וממ"נ אי דינם כישראל שבתו לילה ויום. ואי כב"נ חיללו שבת דלא שבתו לילה ויום (ועפרד"י נח ס'.). וא"ש דבפ' בא נאמר קודם מ"ת. ולילה נמשכת אחר יום שלפניו. והי' אפ"ל דבערב של ט"ו פטורים דעוד הוא יום י"ד ובעי קרא שגם בליל ט"ו מחויבים. אבל כאן דכ' מערב ועד ערב תשבתו. ונרמז דלילה נמשכת ליום שלאחריו א"כ למה הוצרך בתשעה לחדש משו"ה דרשו חז"ל מה שדרשו: וחקרו המפו' גם לדידן בתינוק הנמצא במחצה עכו"ם ומחצה ישראל דמטילין עליו ב' החומרות חומרי ישראל ועכו"ם. בר"מ פט"ו הכ"ה מא"ב, ואה"ע סי' כ'. ומה יעשה אם ישבות שמא הוא ב"נ ואם לא ישבות שמא ישראל. עשו"ת בנין ציון סי' קכ"ז. ומנ"ח במוסך השבת אות ל"ט. ולהפנים יפות יוכל לעשות מלאכה בע"ש ומוצ"ש וממנ"פ יוצא. וע"ע שו"ת רע"א בהשמטות לסי' קכ"א מ"ש על הפני"פ. ועוד יש תקנה דהא מותר לצאת בשבת לרה"ר בטלית המצוייצת (שבת קמ"ז. מנחות ל"ז. ור"מ פי"ט ה"כ משבת, ואו"ח סי' ש"א סל"ח) דציצית נוי וא"כ בספק ישראל, יש עצה שיצא לרה"ר בשבת בציצית דממ"נ אם ישראל לא חילל שבת, ואם עכו"ם הציצית משוי וחילל שבת: עוד יש עצה לאיש זה לפמ"ש תוס' עירובין (צ"ז.) ד"ה אבייי, וחולין (ט'.) ד"ה ואידך. ומנחות (ל"ה:) ד"ה שעת. בשם ר' אליהו דצריך לעשות קשר בכל יום. ור"ת הביא ראי' דל"צ מעירובין (צ"ז.) דאינן מקושרין אסור להכניסן בשבת דצריכין קשירה, ולמה לא יקשר דלר' אלי' הוי קשר שאינו של קיימא דצריך להתיר בכל יום ועתו"ס שם וריטב"א. וי"ל דאיש כזה יתנהג כר' אלי' שבכל יום יעשה קשר ובשבת יקח התפילין ויעשה קשר, (ובאו"ח סי' ש"ח ס"ד דבתפילין ל"ש מוקצה. ובפרט כשיש צורך וכמ"ש הפמ"ג שם) ואמרי' ממ"נ אם ישראל לא חילל שבת בקשירה דל"ה של קיימא. ואם הוא עכו"ם הרי חילל שבת ע"י קשירה דהוי קשר של קיימא. דל"ש לומר למחר יצטרך לקשור מחדש, דאינו מחויב בתפילין ולא יצטרך לקשרם כלל:

ובשו"ת אבני נזר ח"א, או"ח סי' קפ"ג הביא הגהות מרדכי פ"א חילין דראיות ר"ח אינו ראי'. די"ל אע"י דלאו קשר אסור לקשרו בשבת דרחמנא קרי' קשר. וכסוכה (כ"א:) רחמנא קרי' אוכל, (וכ"כ בטעם המלך הי' תפילין דר"א סובר אף שהוא קשר שאינו של קיימא מ"מ כיון דהוי קשר לתפילין הוי נמי קשר לענין שבת) וא"כ לדידן דלא קיי"ל כר"א אינו יוצא בתפילין אלא בקשר של קיימא כמו בשבת, דאי"ל דרחמנא קרי' קשר אף דאינו של קיימא דמנ"ל הא. והני דלקחו תפילין של אחרים. ומשנים קשר למדת ראשם לא שפיר עבדו. דהבעלים ישנו אח"כ הקשר לפי מדת ראשם נמצא ראשון ל"ה של קיימא. ולא יי"ח ומצוה לפרסם הדבר עכ"ל. וראי' לדבריו דבסיכה (מ"ב. וערכין ב':) קטן היודע לנענע חייב בלולב. להתעטף חייב בציצית. היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין. והמפו' דחקו מדוע בתפילין נקט אביו לוקח לו תפילין ועתו"ס ערכין ד"ה אביו. דגבי ציצית לא אמר לוקח לו אביו דמסתמא יש לו טלית. ובלולב נמי יכול לצאת בלולב של אביו עכ"ל וק' דבתפילין נמי יכול לצאת בשל אביו. ועי' מעדני יו"ט על רא"ש סו"ה ציצית אות ת'. וטו"ז סי' תרנ"ז סק"א בשם רש"ל. ולהאב"נ א"ש דאם יניח תפילין של אביו יצטרך שנות הקשר, ובכה"ג שניהם לא יוכלו לצאת יי"ח: וא"ש נמי מה שהק' במנ"ח במוסך השבת אות כ"א. על שבת (קל"א.) אם ציי"ץ בשבת חייב דבידו להפקיר הטלית וא"צ לחילול שבת. והק' דחילול שבת הקשירה. ובלא"ה למה צריך לחילול שבת דהו"ל לעשות הקשר ע"מ להתיר. ואם יעשה של קיימא חילל שבת בחנם ולמה צריך טעם דבידו להפקיר (ועתש"ו רע"א שם ובהגדה ריח דודאים בפתיחה אות ה'). ולפמ"ש א"ש די"ל דקשר של ציצית יש לו דין קשר של תפילין דבמנחות (ל"ט.) גבי ציצית קשר עליון דאו' פרש"י הלמ"מ וכ"כ בסנהד' (פ"ח:). וא"כ צריך בציצית קשר של קיימא כתפילין. ובמרדכי בהלכות קטנותסי' תתק"מ בענין קשר של ציצית שר"ת עשה. והק' עליו הר"צ והביא ראי' מקשר של תפילין. וחזר ר"ת ועשה קשר אחר מטעם דבעינן קשר של קיימא ע"ש. וא"כ הוצרך לומר משום דבידו להפקיר דאי"ל דהי' יכול לצייץ בקשר שאינו של קיימא דהא אינו מה"ת: וא"ש מה שהק' הפמ"ג סי' שי"ז בא"א סק"ו דלמה אסור להטיל ציצית בשבת הא יש עצה שלמוצ"ש יתיר מיד ע"ש. ולהנ"ל א"ש דקשר שאינם של קיימא הציצית פסולין כתפילין. ולכאו"ק דלמה לא מצינו שר"א הצריך לקשור בכל יום קשר ציצית וי"ל דבציצית מודה לר"ת דבטעם המלך ה' תפילין הק' לר"א היאך מניחין תפילין בשבת למ"ד שבת זמן תפילין הא צריך לקשור ואסור בשבת. וכ' דטעם ר"א משום דלילה מפסקת ואי שבת זמן תפילין ע"כ דגם לילה זמן תפילין כגמ' שם של"י הז"ג. וי"ל דר"א סובר כשי' רוב פו' הא דלילה לאו זמן ציצית אינו

ממעט רק כסות המיוחד ללילה. אבל כסות יום חייב בציצית אפי' לבשו בלילה. ועי' ד"מ סי' י"ח סק"א דכן הלכה, ושפיר מודה ר"א דא"צ לקשור מחדש דהלילה אינה מפסקת – המורם מכל הנ"ל להאב"נ נסתר תי' הב' בספק ישראל, דאי אפשר לומר דמחדש בכל יום ועביד מעשה קשירה בתפילין, דא"כ לא יי"ח מצות תפילין - ובגוף דברי האב"נ ז"ל עי' בכלי חמדה וילך אות ב'. המליץ על מנהגינו שאין מדקדקין בכך לשאול תפילין ולעשות קשר חדש ע"ש. ועי' קול תורה חו"ב סי' מ"ז אריכות גדול מזה, ובס' שלחן מלכים בהל"מ דף ש"י, ובס' שלחן נגד צוררי במפתחות אות ס"ז: וראיתי בשם אדמו"ר מגור שליט"א. דאמרו חז"ל בתפלת מנחה בערב יו"כ צריך להתוודת. לפי שאם אכילת עי"כ כמו תענית. ממילא צריך גם וידוי באכילה כמו בתענית יו"כ בעצמו – וכ' בס' שש"ק ח"ד אות ר"מ בשם הרה"צ ר"ב מביאלא ז"ל. מה שסומכין אף על רופא עכו"ם ביה"כ. ואמר ששואלין לרופא דוקא ביה"כ ולא קודם יה"כ שיאמדו אותו על יה"כ. כי ביה"כ עצמו יש גם על הרופא אימת יה"כ ולא ישקר. אבל קודם יה"כ יש חשש שישקר עכ"ל וזה חדש - ובפס"ת ח"ב (דף מד.) הביא ג"כ בדם אדמו"ר מגור שליט"א מה שהעולם מקדמין לשאול להרופא. על חולה אם יוכל להתענות ביה"כ. איזה ימים מקודם. הלא בין כך יוכל להשתנות לטוב ויוכל להתענות עכ"ל - ובהגהות מהרש"ם או"ח סי' תק"נ כ' מינקת שפסקה להניק תוך כ"ד חודש. יש להקל שלא תתענה בג' תעניות. כיון דאבריה מתפרקין ואין נפשה חוזר עליה עד כ"ד חודש כמ"ש ביו"ד סי' קפ"ט סל"ג – וגם הובא שם מהגה"ק מקאצק ז"ל דבאשה יש להקל בתענית משום דצריכה כח להוליד בנים. והגה"ק מסאכאטשוב ז"ל אמר דאשה העומדת על פירקה יש לדונה לענין ג' תעניות כמו יולדת. כי בכל שעה יש לחוש שמא עתה תלד וצריכה להיות לו כח להוליד ועשו"ת שבו"י ח"ב סי' י"ח במעוברת בחודש ז' דאין דעתו כן: בר"ה דף כ"ה. בא אליו במקלו בתרמילו ביו"כ שחל בחשבונו וכו'. ובפ' וישלח [ל"ב י"א] כי במקלי עברתי. מליצה זו מהשארת המקל נשארה לדורות. על מי שאבד כל הונו. ובשלמה אחר שנטרד ממלכותו ע"י אשמדי. בגיטין ס"ח:. אחז במקלו וקרא זה חלקי מכל עמלי. ובר"ה שם במקלו. ורומז למ"ש בברכות כ"ח. שהי' חי בדוחק ולא הי' לו אלא מקלו. ובירושלמי נדרים פ"ט ה"א מקלו של ר' מאיר. ובמד"ר קהלת פ"ב שכמה שהשתכר חלק לתלמידי חכמים ולא נשאר לו רק מקל. והי' למשל "מקלו של ר"מ: ובמנ"ח אות ס' כ' דאין חיוב דוקא לאכול פת בשבת ויו"ט רק יוצא בכ"ד. וכ"ה במג"א סי' תרצ"ה סק"ט גבי פורים ואפשר דאינו יוצא אלא אם אכל בעי"כ שיעור ככותבת דאכילה הוי כעינוי – במג"א סי' תר"ח סק"ז כתב מצוה לאכול דגים בערב יום כפור ממעשה דחייט בטור סי' תר"ד. ושמעתי

שר"מ בפהמ"ש אוסר. וחפשתי ולא מצאתי: ועי' מהרש"א בח"א ריש יומא בענין כסות נקי', ובס' ארצות השלום. ובס' נוה שלום סי' ט"ו מעניני יו"כ – ובענין וכי בט'. מתענין וכו' בפרד"י פ' בא (דף פ"ב:) - ובענין ליגע באוכלין ביה"כ. בפ' בא (ע"ח.). ובענין עשה מלאכה ביה"כ במשפטים (רכ"ג:) ובענין רחיצה ביה"כ בפרד"י ח"ב (דף תנ"ח.):

פסוק לד

חג הסוכות. בסוכה (ט':) עצי סוכה אסורין בהנאה כל ז'. ותוס' הק' דכאן משמע דמה"ת ובשבת (מ"ה.) משמע דרק מדרבנן. וכן בביצה (ל':) דאינו אלא משום מוקצה. ותי' כל זמן שהסוכה בעמידתה אסורה בהנאה מה"ת. וכשנפלה רק משום מוקצה ולא שני בין עצים לדפנות. זבין כדי הכשר סוכה ליותר מכדי הכשרה. דבעמידתה הכל אסור מה"ת ובנפילתה הכל מדרבנן. וכ"מ ממג"א ר"ס תרל"ח. ב'. לשי' ר"ת מה שיש כדי הכשרה אסור מה"ת ויותר מדרבנן. ג' הרא"ש מחלק בין סכך לדפנות בדפנות אפי'איסור דרבנן ליכא, ד' הכ"מ בפ"ו הט"ו מסוכה דכאיסור הסכך כך איסור הדפנות, אלא שהר"ן פ"ד מביצה מחלק לדבריו דעכ"פ בדפנות אין איסור אלא בכדי שיעור סוכה ולא ביותר מכדי הכשרה, ולשי' רוב ראשונים אפי' מה שאסור משום מוקצה ל"מ תנאי לפי שע"כ בודל מהם כל ביה"ש משום סתירת אהל, לבד משי' רי"ף ביצה דתנאי דאינו בודל מהני להנות בחוה"מ, ובשו"ת עונג יו"ט או"ח סי' מ"ט אוסר לשבת בסוכת החג בשעת ירידת גשמים מטעם נהנה מן הסוכה שלא בשעת מצוה, והנך שיש להם גגים דינה בשעת כסויה כסוכה שנפסלת ומהני בה תנאי, ודמי כמו שהתנה להנות בה, וכ"ז ע"י גג דוקא, ובס' המדרש והמעשה כ' דאין לאסור הנאת עצי סוכה רק בהנאה של כלוי לבד וכמ"ש הט"ז סי' תרל"ח סק"ג, ובעיקר מ"ש דבכל איסור הנאת עצי סוכה יש גם הנאת ישיבה שלא בשעת מצוה, ונסתייע מתוס' ר"ה (כ"ח.), אין ראי' דמי יכחיש דהוי הנאה מה שבא בצל קורתה, אנן לא קאמרינן אלא דהנאה זו לא נאסרה, ולא אסרה התורה רק הנאה של כלוי: ובס' זכותא דאברהם כ' ג"כ האיך אנו יושבים בסוכה בשעת ירידת גשמים על ידי סגירת הגגות כסי' תרכ"ו ס"ג, הא משתמש בעצי סוכה שלא בשעת חיוב ואסור מדאו' כסוכה (ט'.) ואו"ח שם, ובשלומא להפו' דמהני תנאי בעצי סוכה ולזה הוי כהתנה, אבל לרמב"ן דאפי' תנאי ל"מ קשה, ואפ"ל כיון דילפי' מחגיגה דכ' חג הסוכות לה' א"כ לא חמור מהקדש, וקיי"ל דאין מועלין במחובר, וקודם שחיברה ויושב בה רק הזמין לסוכה לא חל עלה קדושה, דהזמנה לאו מילתא הוא, ואף דמועלין מדרבנן לזה אפשר דלאיסורא דרבנן גם רמב"ן מודה דמהני תנאי, ועי' מחצת השקל סי' תר"מ סק"ט דמחויב לישב בסוכה שנסגר הגג - ומי שבירך לישב בסוכה בשעה שהגג מסוכה הי' מכוסה אי יברך שנית, עי'

באהל מועד שנה ג' סי' כ"ז ול"ד, והעלה דיברך שנית - ובדגל התורה ש"ב סי' ל"ב העיר, אי מותר לקצוץ אילן מאכל לצורך קיום מצות סוכה, אי הוי לצורך גופו דמותר, ואי"ל עדל"ת דלא הוי בעידנא, ועי' רד"ק מ"א (ו' כ"ג) אף לצורך בנין בהמ"ק הי' אסור לקצוץ אילן מאכל, ועי' ב"ק (צ"א:) דאם הוא מעולה בדמים מותר ועי' אחרונים, ובחינוך מ' תקכ"ט, ור"מ פ"ו ה"ח ממלכים - ועי' שבת (ק"ו.) אם תיקון מצוה הוי תיקון, אך לרא"ש שם דבצורך למקומו מותר ה"ה לתיקון מצוה, ורד"ק מיירי ביש לו עצים אחרים, ועשו"ת שאילת יעבץ ח"א סי' ע"ו מה שדחה לרד"ק בשתי ידים, ועשו"ת חיים שאל ח"ב סי' כ"ג מה שדחה ליעב"ץ - וע"ע מ"ב (ג' כ"ג) וכל עץ טוב תפילו, וברש"י אע"פ שנ' (דברים כ' י"ט) לא תשחית כאן התיר להם שהיא אומה ניקלת, וברד"ק כ' שפשט הכ' אלא כשיצורו על עיר כמ"ש כי ממנו תאכלו, וראיתי במ"ע שמנה רמב"ן מצוה ו' דבצאת מן העיר מותר להשחית, וכן להציר לאנשי עיר מותר וכן השחתה בחנם, והר"מ בהקדמתו לזרעים ד"ט, מבואר דנוהג גם בעמון ומואב רק אלישע עשה לפי שעה, ומחויבים אנחנו לעשות כדבריו אפי' בביטול מצוה, ועי' בזה במנ"ח בח"ג במצות שמנה רמב"ן דף ק"ב ע"ד: ועי' באה"ט סי' תרכ"ו סק"ז מענין סוכה על הגג, וראיתי בהפסגה קובץ ה' ח"א שהוציא מזה חדשות, דמותר לעשות סוכה עם תקרה של זכוכית ולהנחת סכך כשר ע"ג התקרה, דהחמה יורדת דרך הזכוכית כמו שהיתה פתוחה לגמרי, וע"י הסכך צלתה מרובה מחמתה, ומשום גזירת תקרה ל"ש דרק היכי שישתמש בה לסכך, אבל כאן יש סכך כשר, ועי' סוכה ט"ו סע"א ורש"י ד"ה בביטולן: בפייט לסוכות ליום ב' ד"ה בל תהי' מצות סוכה בעיניך קלה, כי כנגד כל המצות דת חקוקותי שקולה, ועי' באה"ט סי' תרל"ט סק"א בשם מהרי"ו דבאלו נעשה שיתוף להקב"ה וכו', וי"ל דמצינו בע"ז (ג':) לעת"ל כי יאמרו רבש"ע תנו לנו מראש כו' מצוה קלה יש לי וסוכה שמה וכו', ולפי טענת אוה"ע שרוצים לקיים התורה, וירצו ליתן להם מצות סוכה, שמעינן דמצות סוכה שקולה כנגד כה"ת, ועפרד"י ח"ב במלואים (דף תמ"א.), וקובץ דרושים ח"ו סי' ט"ז, ובני יששכר תשרי מאמר י' אות כ"ה בזה, חמודי אפרים (דף קנ"ט.), באר שלמה מ"ת מער' ס' אות ד', ומליצי אש תשרי סי' קל"ד: וע"ע בפרד"י וישלח (דף ר"נ:) בענין סוכה ובח"ב (דף כ"ג.) בענין סוכה ז' ימים כיומא אריכתא מהגה"צ מאסטראווצא שליט"א, (ובדף רע"ט:) אי בעינן בסוכה כדרך גדולתן כד' מינים עש"ה, ובסוכה (י"א:) פלוג' ר"א ור"ע בקרא בסוכות הושבתי בנ"י אי ענני הכבוד הי' או סוכות ממש. ובפנים יפות כ' דר"א לשיטתי' דסוכהשאינה ראוי' לשבעה פסולה דעננ הכבוד הי' קבועים במקומם ע"ש, וכה"ג מפורש בעירובין (נ"ה:) כיון דכ' ע"פ ה' יחנו כמאן דקביעא דמי', ובמנחות

(צ"ה.) אי לחה"פ נפסל במסעות ביוצא כיון דכ' ע"פ ה' יחנו כו', אמנם בירושלמי סוכה מוכח דלר"א סוכה שא"ר לז' מדרבנן משום קנס, ועי' בזה בשו"ת שערי דעה ח"ב סי' רע"ב: ועפרד"י תולדות (קצ"ז.) מ"ש מקידושין (ע:) דבגרים נאמר והייתם לי לעם ואנכי אהי' לכם לאלקים דצריך אתערותא דלתתא וע"ש ברש"י, ושמעתי מהאבני נזר ז"ל לבאר בזה הא דבסוכה איצטריך רבוי דכל האזרח לרבות הגרים ובלולב לא בעינן ריבוי כזה, דידוע הוי אתדל"ת בכח נענועים מעוררים שפע ברכות מדעת עליון, וסוכה הוי אתדל"ע, אימא עילאה פריסת גדפהא מלעילא, וא"כ גבי לולב כיון דהוי אתדל"ת וזוהי מדת גרים, ממילא ל"צ רבוי, אבל סוכה דהוי הפוך ממדת הגרים, והי' ס"ד דאין להם שייכות למצוה זו לכן צריך רבוי דכל האזרח ופח"ח, והר"ר א"ז פרידמאן נ"י כתב לי דלכן נאמר במגילה קימו וקבלו עליהם ועל כל הנלוים אליהם, דהא דרשו קימו למעלה מה שקבלו למטה, א"כ הי' כאן אתדל"ת לכן הי' גם על הנלוים אליהם היינו הגרים, דגבי אתבל"ת מתקרבים גם הם כנ"ל ובזה י"ל מדוע לולב אין נוטלים בשבת ובסוכה יושבים גם בשבת, שידוע ששבת אתדל"ע כי קבוע וקיימא מכח שמים בלי שום הכנות מצד האדם, ולכן לא שייכא בה מצות לולב שהוא ההיפך מתל"ת, אבל סוכה שהיא ג"כ אתדל"ע שייכת לשבת, וכעין זה כ' בספרים דלא בעי שופר בשבת כי שופר הוא לעורר בהפעולה את הרחמים והחסד, ובשבת שיש אתדל"ע גם בלי פעולה לא נחוץ זה: ועי' בס' יבין דעת בחסדי אבות סי' י"ג שהביא שאדמו"ר מגור שליט"א נסתפק בסוכה שגבוה למעלה מכ' אמה דפסולה משום דלא שלטה בה עינא, מהיכן מודדין מקרקע בסוכה או מעינא, והביא ירושלמי דמשמע דמודדין מקרקע עש"ה, ובקו' תוס' סוכה (ט'.) דלמ"ל לך לפסולה סוכה גזולה בלא"ה הוי מהב"ע, כ' במנ"ח דיש ב' מינים במ"ע. א'. חיוב אקרקפתי' כמו תפילין אתרוג ומצה ואם מבטל יענש, ויש מצות שאין חיוב לעשותם כמו ציצית דאינו מחויב ללבש בגד של ד' כנפות, ואם רוצה אין לובש כלל, וכן סוכה יש ב' חיובים, בליל א' מצוה לאכול כזית בסוכה, ואם אינו רוצה לאכול אינו יכול לפטור עצמו, ובשאר הימים אם רוצה אינו אוכל ואינו יושב בסוכה, אך אם אוכל מחויב לאכול בסוכה, ומהב"ע דאין קטיגור נעשה סניגור כר"ן פ' לוה"ג, וזה שייך במצוה חיובית, אבל באינה חיובת, אמת דבעבירה לא קיים רצון ה' אבל מ"מ לא ביטל המצוה רק דלא קיים, והוי כמו אינו לובש בגד כלל, או לא אוכל דלא ביטל ולא קיים ול"ש מהב"ע, זה ת"ד בקיצור במצוה שכ"ה אות ט', ועי' שו"ת הרד"ד או"ח קמא סי' מ"א דבר נכון בזה: ובר"ן סוכה (ז') בסיכוך על מבוי שש לו לחי דמגו דהוי דופן לשבת הוי דופן לסוכה, וכ"ה באו"ח סי' תר"ל ס"ז, וכ' במנ"ח דאם גזל דפני סוכה בשבת שיהי' יוצא בסוכה משום

מגו כו', אך ז"א דרק שייך מגו בדפנות, אבל לא אמרי' לשווי' לאיש הזה דופן ולומר, מגו דהוי דופן לנגזל יהי' דופן גם לגזל ע"ש באריכות: וראיתי בס' גאולות ישראל על המד' פליאה לא נתקררה דעתו של איוב עד שראה בסוכות וכו', דבב"ק (י"ח.) בחצי נזק צרורית, ופריך אי כמו כגופו לשלם כולה נזק, ואי לאו כגופו ח"נ נמי לא ישלם, ומשני לעולם כגופו, וח"נ צרורית הלכה למשה מסיני דמשלם רק חצי, והק' הרא"ש למה לא משני לעולם לאו כגופו דמי ורק מהלמ"מ דמשלם כולו, ורק הלמ"מ רק לגרוע אתי, וכמו בסוכות דאתי' לגרועי דדופן הג' רק טפח, וכן לאיוב הי' קשה על יסורים שלו, ורק חשב שהוא על חטאת אבותיו, ואי כחו לאו כגופו דמי למה נענש, עד שבא לסוכות והלכה לגרועי קאתי, וח"נ צרורית הלמ"מ דכמו כגופו, ונתקררה דעתו דנענש על חטא אבותיו: וראיתי טעם נכון לסוכות מהגרש"ק מבראד ז"ל, בתענית (כ"ד.) בבעל כותית ונגדי' רבא ומת, ושמע בבי מלכא ובעי לצעורי לרבא, א"ל איפרא דהורמז אימא דשבור מלכא, אל תתחרה ביהודאי דבעיין רחמא ואתא מטרא, ושלחי' לרבא ואתי מטרא עד דשפך מרזבא דצפורי, א"ל אביו בחלום טרחת קונך יותר מדאי שני דורתך ושני, למחר אשכח דמרשם פוריא בסכיני, שרצו שדים להרגו וחתכו מטתו, מוכח מזה דמי שטרח קמי שמי' יותר מדאי יש לירא ממזיקין, וצריך לשנות מקומו, כן בימי נוראים שהטרחנו בוראינו בתפלהיותר מדאי יש ג"כ לירא מפני מזיקין וצריך לשנות מקומו, לכן צוה ה' לצאת מבית לסוכה ודפח"ח:

פסוק לה

מקרא קדש רש"י ביה"כ בכסות נקיה וכו', ערא"ם ושפ"ח דלמה ציין רש"י אחר פ' והאבדתי דמשמע דקאי אסוכות, ובפמ"ג או"ח בפתיחה ליו"ט ח"א אות ג' כ', דבפסח ועצרת לא פי' כלום דמקרא קדש עשה לשבות, ובר"ה אע"ג דכ' שבתון קאי אזכרון תרועה לומר זכרונות ושופרות, כמ"ש רש"י שם עלה קאי מקרא ש להיות בצבור להתאסף וכו', משא"כ סוכות דכ' שבתון עשה למ"ל מקרא קדש אע"כ לומר כאכילה ושתי', ואגב נקט רש"י הפי' של יה"כ כאן דשם ל"ש אכילה רק בתפלה וכסות נקי', גם בר"ה וסוכות שבתון י"ל תוספות מחול אל קודש, משא"כ יה"כ כ' שבת שבתון א' לעשי' וא' לתוספות ומקרא קדש ע"כ לתפלה, ומ"ש רש"י לתפלה, ברש"י בא (י"ב ט"ז) לא נמצא המלה ולתפלה, והוא ממכילתא שם:

פסוק לו

עצרת הרה"צ מוואלקי ז"ל אמר מ"ש קשה עלי פרידתכם, פרידת ישראל זה מזה בהליכתם לביתם ונפרדים זה מזה, וכ"נ בתולעת יעקב בשם מדרש ויק"ר, ועי' סוכה (נ"ה:) ובינה לעתים דרוש י"ז - ומה שז' של פסח וח' של סוכות נקראו בשם עצרת, ולא

יו"ט ראשון של פסח וסוכות ויו"ט של שבועות, כי ימי חג אחרונים נקראו עצרת בערך ימי חוה"מ שלפניהם שנאסרו ג"כ בקצת מלאכות, וביו"ט צריך להעצר מכל מלאכה, עי' תוה"מ סי' קס"ד וקפ"ז, ואילת השחר סי' תקמ"ד:

פסוק לח

מלבד יש הבדל בין מלבד ובין לבד, שכ"מ שיש לטעות להכניס דבר בכלל החשבון, ורוצה לומר שאינו בכלל החשבון, יאמר "לבד מן" אבל במקום שא"א לטעות להכנס הדבר בחשבון, ויכוין רק להודיע שמלבד הנאמר הי' עוד דבר פלוני יאמר מלת מלבד, תוה"מ ואיה"ש סי' תקע"ז:

פסוק מ

ביום הראשון, במדרש וטור סי' תקפ"א ראשון לחשבון עונות ועי' ט"ז שם, ובנחל קדומים כ' תבערו היצה"ר שאור שבעיסה דיליף ט"ו ט"ו מחג המצות, פרי עץ הדר ס"ת יצ"ר לבער היצה"ר, אתרוג לולב הדס ערבה עם הכולל גימ' אלף כ"ד, והמזבח הי' ל"ב כשתכפול ל"ב פעמים ל"ב הוא אלף כ"ד, וז"ש חז"ל כל המקיים לולב באגודו והדס בעבותו מעלה עליו הכ' כאלו בונה מזבח, וזה תשב אנוש עד דכ"א ר"ת אלף כ"ד דעד הוש"ר מועיל תשובה, ועי' פרד"י ח"ב במלואים (דף תי"ג:) מ"ש בפי' המד': ובס' הקול קול יעקב כ' ע"פ המדרש ויהי ערב ויהי בקר יום א' זה יה"כ, א"כ אי יום א' למעשה בראשית הי' ביה"כ י' בתשרי, א"כ יום ששי הי' ביום ט"ו בתשרי, יום א' סוכות, ובאותו יום חטא אדה"ר, ולפיכך ולקחתם לכם ביום הראשון לכפר על חטא ראשון שהי' בזה היום – ובנפש יהונתן כ' דבסוכה (ל'.) לכם למעט גזול, והק' תוס' ת"ל משום מהב"ע. וי"ל דאיצטריך על גזל עכו"ם למ"ד דמותר מה"ת, וכיראים סי' קכ"ד ומג"א סי' תרל"ז סק"ג. נהי דג"ע מותר לא הוי לכם, ובב"מ (פ"ז:) ח"א רעך ולא של הקדש, וח"א למעט עכו"ם, ותלי' אי גזל עכו"ם מותר ל"צ למעט עכו"ם דבלאו קרא ידעי' דמותר, וע"כ צ"ל למעט הקדש, ולמ"ד ג"ע אסור בא למעט עכו"ם ע"ש, ובמד' דאדה"ר הי' לו תירוץ על אכילת עה"ד דהוי כפועל בכרם, אך אי' רעך למעט הקדש חטא אדה"ר, וז"ש במד' ולקחתם כו' וק' ל"ל קרא ת"ל משום מהב"ע. וצ"ל למעט ג"ע, וא"כ ג"ע מותר ורעך ע"כ למעט הקדש דעל עכו"ם ל"צ קרא, וא"כ חטא אדה"ר וצריך לכפר על מעשה ראשון ופח"ח (צ"ע דלכם איצטריך למעט שאול, ותוס' הק' רק אגמ' דלכם גם על גזול, גם צ"ע המד' דאדם הי' לו תירוץ משום פועל הא מ"מ עבר על מצות ה' שצוהו שלא לאכול מעה"ד): שם מספרים שהי' גאון אחד שלא רצה לקבל רבנות, ואשתו הציקה מאד שיקבל רבנות ואמר לה אם תקנה לו אתרוג הדר אז אראה אם לקבל הרבנית, וקנתה לו הדר מובחר, וכשנודע לבני העיר שיש לו הדר באו כולם לברך עליו, ותיכף ביום הראשון נשתנה מראיתו

עם כתמים, אמר לה: עתה תראה שאף הדר גדול נעשה אינו הדר כשנופל ביד הקהל, ובסוכה [לה.] עץ שטעם עצו ופריו שוה - הידור העמים הוא במה שאין הפרי דומה לעצו, הבנים מתרחקים מאבותיהם, ותרבות עמי אירופי היום אינה כתרבות אבותיהם לפני אלפים שנה, אבל הידור ישראל הוא אם טעם העץ ופריו שוה, וע"ע בפרד"י נח [דף מז.): ובמד"ר פ"ל פרי עץ הדר אלו ישראל, אתרוג טעם וריח, ישראל בעלי תורה ומע"ט, כפ"ת טעם ואין ריח בעלי תורה ואין מע"ט, הדס ריחו ולא טעמו מע"ט ולא בני תורה, וערבה אין טעם וריח, יעשו כולם אגודה א' - מאושר הי' עם ישראל בעת שמפלגותיו היו מסודרות ע"פ סדר הנ"ל, והיו לנו אנשים גדולים בתורה ומע"ט, שהאצילו מרוחם על החיים הדתיים והצבוריים של העם, וקודם הי' נשמע בין כל שדרות העם מן הקצה אל הקצה, ולמטה מהמפלגה הזאת היו מפלגות אחרות שחשב המדרש, ועתה נשתנה הסדר, חיים אנו בתקופה שחז"ל נבאו אליה, שת"ח יתמעטו והשאר כלה ביגון [סנהדרין צז.] נתמעטה הדמות של ת"ח בכמות ואיכות, עם ישראל נלקה בחסר ויתיר. אין לנו גדולי התורה כדור הקודם, אילנו פילאנטרופים כמו קודם. נתמעטו הלבבות, נתקטנו המוחות. בשביל שאנו נותנים לזרים כחנו כמ"ש [הושע ז' ט'] אכלו זרים כחו והוא לא ידע: וברשב"א ר"פ לוה"ג הדר, ריגוג לשון חמדה כדכ' ונחמד העץ ותרגם ומרגיג וכו' (ובדף ל"ה) ודאי קים להו דהדר היינו אתרוג ורק זה סימן והוכחה גמורה שהוא שם האתרוג וכו', ועי' בריטב"א, והר"מ בהקדמה לזרעים כ' ג"כ לא נסתפקו מעולם מה הדר, והי' הלמ"מ מסורה בידם שהוא אתרוג אלא שנחלקו מאיזה תיבה מהפסוק מרומז, וברמב"ן כאן ג"כ משמע כן, ועי' בס' ארבעה טורי אבן שא"ש בזה קו' תוס' (ל"ג) ד"ה ואימא מה ס"ז ליפסל מידי הדר כ' בקרא. ולהנ"ל ניחא דהי' להם בקבלה, רק רצו לסמוך הרמז בקרא וגם אסמכתא בעלמא, ועי' מג"א סי' תרמ"ח סקכ"ה שרמז לתוס' הנ"ל. וזה כוונתו דמורכב פסול דלא מקרי אתרוג כלל ע"ש אריכות, ועשו"ת בכורי שלמה או"ח סי' כ"ה והבאתי בפ' שמיני (דף קג:): ובמורה נבוכים ח"ג פמ"ג. ביציאה ממדבר בלי פרי וצמיחה ומים. ובבואם לארץ המצומחת צותה תורה להביא היפה מכל, אתרוג היפה מפירות. לולב היפה מעלים וענפים. הדס היפה מריחות. וגם ערבה היפה מדשאים – ובפענח רזא "פרי עץ הדר" בגימ' אתרוג עם הכולל, כפת חסר שיבא לולב אחד. ראש וסוף התורה, בראשית לעיני "ב' ל'", של נביאים, יהושע ויהי, שמואל ישראל, "ו' ל'" אותיות לולב, שמקיים מצות לולב קיים כל התורה ונביאים - אם לא אעלה לך את ירושלים על ראש שמחתי, "אעלה" ר"ת אתרוג ערבה לולב הדס, והחוב ד' מינים מין ארץ ישראל: ובסוכה [לו.] אתרוג כושי כשר דומה לכושי פסול, בא"י שרחוקים מכוש

פסול כושי, ובבבל שקרובים כשר, בעמוס [ט' ז'] הלא כבני כושים ישראל, כשתביט על כושי תדמה שגם הדם בעורקיו שחור, אבל כאשר יפצע תראה שדמו אדום, כמו באדם לבן, וכן בנ"י אל תראני שאני שחרחרת שזפתני השמש [שה"ש א' ו'], יש יהודים שמראיהם שחור סר צר אלקים מפניהם, אבל ע"י פצע קל השחרחרת תעבור, והיהודי מופיע לעיניך, ובגמ' הנ"ל שכשרותו של אתרוג הכושי תלוי בתכונתו או במקום, כן היהודים בעת שהוא בסביבה יהדות והשליך מעליו על אלקים, זה הוי אתרוג הדומה לכושי או ככושי בא"י ופסול, משא"כ במקומות שכושי כדרך גדולו בחו"ל, תנאי המקום גורם לשחרותו, אז אין להרחיק יהודי כזה מגבולינו, כמו בנח יש דורשין לשבח וי"ד לגנאי אלו הי' בדורו של אברהם ל"ה צדיק, וכן אם קובע עתים לתורה ושומר שבת בארצנו, אינו דומה לשומר במקומות החפשים, ופ"א אסרו להג"ר ישראל סאלאנטר ז"ל בט"ב שהתאספו לאכול אחר הקינות, והלך שמה ופתח הדלת ואמר חשק טוב לכם, והם חשבו שיחרפם כיאות, ואמר להם מדוע לא תבינו, שלפחות יהי' בחשק ולתיאבן ולא להכעיס, וכן שוקלים בכף מאזנים המצות לפי המקום והזמן: ובשו"ת חת"ס ח"ו בחי' על פ ו (דף ל"ו.) הביא מההפלאה ז"ל, הא שדונוי. פסול דבברכות (לה:) הרבה עשו "כרשב"י" ולא עלתה בידם, כרשב"י ולא רשב"י ממש, דמי שכוונתו לש"ש בודאי יעלה בידו אבל הם עשו כרשב"י נדמו לו רק, לכן לא עלתה בידם, וז"ש אתרוג הכושי היינו הצדיק המשונה במעשי ככושי המשונה בעורו הוא כשר, אך דומה לכושי שרוצה לדמות עצמו כרשב"י זה פסול ע"ש באריכות ופח"ח – ובס' תולדות אפרים, י"ל כיון דמינים אלו משמשים בתור כלי זיין נגד יצה"ר כסוכה (ל"ח.) דין גירא בעיניו דשטנא, ובמדרש פ" דישראל אינון נצוחייא, ובשעה שישראל יוצאין למלחמה, זקוק להם איזה זכות כרש"י בשלח (י"ז ט'), ומצינו דשיעבוד הלב להשי"ת הוא זכות המועיל לנצחון האויב, כר"ה פ"ג מ"ח דלכך הרים משה ידיו, ונבחר לולב שטבע עץ תמרים להיות גדל ישר למעלה בלי שום נטיה לצד וכיומא (ל"ח.) מתמר ועולה כמקל, ועי' סוכה (מ"ה:) מה לולב אין לו אלא לב אחד כך ישראל א"ל אלא לב א' לאביהם שבשמים: בקידושין (ע"ג.) דרש ר"ז גר מותר בממזרת רגמוהו כ"ע באתרוגים כו' וצ"ב, ועי' יומא (כ"ו:) פ"א נסך ע"ג רגליו ורגמוהו באתרוג, וכ' רש"י להודיעני שניסך המים רק בשעת נטילת לולב, אבל כאן קשה מה נפק"מ במה רגמוהו, ובס' הדוה"ע כ' דהוא סגנון מליצי שסתרו דבריו מהאתרוג שבידם, דהדרש הוא דכ' לא יבא ממזר בקהל ה' וגרים לא איקרי קהל, ויש בזה זלזול לגרים, ורצו לסתור דברי ר"ז שלא טוב עשה שזלזל כבוד גרים כי אדרבה גרים חשובים לפני ה', ויש להוכיח זה מאתרוג שירמז על אברהם, וכמד"ר כאן פ"ל פרי עץ הדר זה

אברהם והי' ראש לגרים עי' סוכה (מ"ט:), ועי' במד"ר פ"ח אברהם ושרה שהיו גרים והי' אברהם ירא ה' וכו' וכן יתברכו כל הגרים ע"ש, והפי' ורגמוהו כלו' סתרו דבריו עם אתרוגים שבידם, שאדרבה גדול כבוד הגרים וחלילה לזלזל בהם: ובענין נסוך המים כתב לי הרה"ח חכם וסופר ר' אברהם זושא פרידמיאן נ"י מווארשא באחד מהערותיו לספרי פרד"י בפ' חיי שרה (דף (ק"ס.), על מה שהבאתי שם שאותו היום שבא אליעזר לבאר הי' יום א' דסוכות, ואפשר דמפני זה תקנו נסוך המים ביום זה כדי להזכיר חסדה של רבקה שנתנה מים לשתות לאליעזר וגמליו, ועי"ז נגמר הזווג עם יצחק ויצא עם ישראל, ואוליובמשנה ברורה סי' י"א ס"ו נסתפק, במי שגזל חוטי ציצית ואחר שהטילם בבגדו שילם לו או נתנם לו במתנה, אי יש חשש בזה משום תולמ"ה ע"ש, והג' בעל חלקת יואב ז"ל אמר דפשוט דמחמת שאול וגזול לא מיקרי תולמ"ה דאין החסרון בגופו רק מבעלים, ומבואר בר"ש נגעים פי"א מ"א, דבגד של עכו"ם ונתגייר יראה כתחלה, אף דבנגע בגוף העכו"ם ונתגייר שוב אינו מטמא, אבל בבגד דאין החסרון רק מחמת הבעלים אם נעשו ישראל שוב מטמא וכן בתולמ"ה, ועי' שו"ת כתב סופר יו"ד סי' קל"ט, ובשו"ת שערי דעה ח"ב סי' י"ט ובהשמטות: ובענין הגזרה שמא יעבירנו בר"ה, עתי"ט סוכה (פ"ד מ"ב), ותוספת חדשים שם, ותפא"י אות ט', ועי' הגהות רש"ש שבת (פ"י מ"א), ובשו"ת הרד"ד תנינא או"ח סי' ל"ז, ומה שהק' שם דהוי טעה בדבר מצוה, וכה"ק בטעם המלך ה' שופר, ועי' בלחמי תודה דר"ב בזה, ועי' ביש סדר למשנה פ"ו מ"ב מפסחים שהביא קו' זו בשם ס' נזירות שמשון, וכ' בטריד בד"מ רק חיוב חטאת ליכא אבל איסור איכא מדאו' עש"ה, וצ"ע שלא הביאו כולם סמ"ג ה' לולב וז"ל וגזרה דרבה כך הוא שמא יעבירנו ד"א לאחר שיצא בה, ובהל' שופר כ' גזרה דרבה שמא יטלנו ויולכנה למי שיתקע לו ויעבירנו אח"כ ד"א עכ"ל, וע' באשכול ה' פורים, גרסי' בסוכה מפ"מ אין לולב דוחה שבת ביו"ט ראשון משום דלא בקיאין בקביעא דירחא ומספיקא לא דחינן, וכן בשופר ומגילה כ"כ הרי"ף במגילה, ופי' דאי ידעי' ודאי שהיום יו"ט ל"ה חיישי' שמא יעבירנו דהוציא ברשות דהוי טעה בד"מ, ונר' אפי' אי ידעי' ודאי חיישי' שמא לאחר שיתקע בו יחזיר לביתו עם השופר ויעבירנו ד"א, ול"ה טרוד בד"מ דכבר נפיק בי', וטעם הרי"ף לא קאי על אין בקיאין, דא"נ בקיאין אית לן למיחש שמא יעבירנו במידי דרבנן, אלא בעי למימר דמגילה נמי אין קורין בשבת שמא יעבירנו, ועי' בנחל אשכול, - ואם נשים רוצות לברך על לולב בשבת אם רשאית דל"ש שמא יעבירנו ד"א ובהיל, דפטורות ול"ש הגזרה, עי' כנסת חכמי ישראל: סי' קצ"ד אות ו', ושד"ח מער' ל' סי' קמ"א אות מ': ובענין אי מהני לחבר האתרוג במחט, עשו"ת בית יעקב סי' קמ"ב שמתיר, ובשבות יעקב ח"א סי'

ל"ה אוסר, ועשו"ת הר המור סי' א' בשם מהרי"ק דדיבוק מועיל שיהי' שלם כמו בס"ת ולחם משנה, אבל אינו פועל שם אחד כמו דל"מ דיבוק בשופר, דשופר א' אמר רחמנא ולא ב' וכן באתרוג, ועי' ס' קול סופר מזה ושד"ח מער' ל' סי' קמ"א אות י"ט אי חיבור אדם הוי חיבור ע"ש, ובכללים מערכת ח' כלל כ"ח וח"ס או"ח סי' מ"ו. ושו"ת דברי מלכיאל ח"א סי' ל"ג: ובענין מילה במחובר כשר כמו בשחיטה עי' ביו"ד סי' ו' ס"ב, ועפת"ש בשם שו"ת רע"א סי' נ"א - ובענין לקיחות אתרוג במחובר אם יטלנו בידו בעודו על האילן אי יצא, עי' ירושלמי בכורים פ"ג ה"א אף בשעת הפרשת פרי, משמע דפרי מחובר לא מקרי פרי דמחובר לקרקע כקרקע, ועשו"ת אור המאיר סי' מ', לחם שלמה סי' קי"ג, וברכת אהרן מאמר צ"ז: ובענין לולב בעציץ שאינו נקוב עי' נשמת אדם כלל קנ"ב, וחקר הלכה ח"ב (דל"ב.), וכתבתי בגליון דבירושלמי ספ"ז מכלאים איבעי' אי יש לברך על פת שגדל בעציץ שאינו נקוב ולא איפשטא, וע"ע ירושלמי ספ"ה מדמאי ובפ"א ה"ב ממעילה, ופ"א ה"א מחלה, וע"ע מנחות (ע'.) ובהגהות רש"ש פסחים (ל"ז:) תד"ה אוציא מ"ש להוכיח דמקרי לחם הארץ הגדיל בעציץ שא"נ ע"ש, ובשד"ח ל' סי' קמ"א אות ס"א, וקרן אורה מנחות (ע'.) וע"ע גליוני הש"ס ירושלמי זרעים כ"ב סי' (רי"ח.) ועי' מכל ענין במחובר בפרד"י שמות (דף לז:) ובהשמטות שם (דף שפ"ה.) וע"ע צל"ח שבת ר"פ ראד"מ שכ' שפשוט שאף במחוברין יצא יי"ח ע"ש, ועי' בזה בשו"ת ערוגת הבשם או"ח סי' קצ"ד: ובענין ד' מינים כנגד ד' אמהות עמ"ש בפרד"י ויצא (דף רי"ט.) - ובענין ד' מינים אי בעי שיהי' כדרך גדולתן ע"ש בפרד"י תרומה (רע"ט:) - ובענין ד' מינים בבת אחת עי' ויקהל (דף שס"ד. ושע"ט.) - ובענין ישראל דומין לד' מינים ע"ש במלואים (תי"ט:) ובענין אתרוג טעם עצו ופריו שוה ע"ש בבראשית (ט'.) - ועשו"ת בכורי יעקב או"ח תרנ"א מהג"ר יעקב עטינגער ז"ל אי יוכל לצאת מד' מינים שהובאת מאמעריקא או ממקום אחר, שהדין שצריך להחזיק הד' מינים כדרך גדולתן, ושם הארץ תחת רגלינו כידוע, נמצא דהם להיפך מדרך גדולתן, ועשו"ת תורת חיים ח"ג סי' ז', ובנין שלמה סי', מ"ח, אורחות חיים חדש סי' תרמ"ט ז', ושד"ח מער' ל' סי' קמ"א אות ל"ג: באו"ח סי' תרנ"א ס"ה על נטילת לולב, והוא מלשון וינטלם וינשאם (ישעי' ס"ג ט'), ועי' סוכה (מ"א:) ונתנה לר"י במתנה נטלו ר"י ויצא בו, לכאורה מלת נטל מיותר, וכ' בס' נפש חי' שלקיחה ראשונה דהוי לזכי' אינה חשובה לקיחה לצאת, כי לצאת בעינן שתהי' לכם בשעת לקיחה ובעי למישקל זימנא אחריתא, ועקצה"ח סי' ר' סק"א שבזכי' לא אמרי' גיטה וידה באין כאחד, וא"כ הנוטל אתרוג של חבירו לצאת צריך ליטלה מקודם לקנותו ואח"כ יטלנו לצאת, אמנם במנ"ח מ' שמ"ב כ' במצוה נגמר הקנין בלא מעשה הקנין,

ועי' לקמן. בהר (כ"ה י"ד), ועי' בכורות (י"ח:) ובתד"ה אקנויי, חזינן היכי דאיכא מצוה נגמר הקנין בלא קנין וזה חידוש גדול, ועי' אבני מליאים סי' ל' שכ' דהר"ן כ' ג"כ כן ומביא תוס' הנ"ל, וא"ש ט"ז סי' תל"ד סק"ו ע"ש: ועי' מנ"א סי' שס"ט סק"א ורעק"א יו"ד סי' רצ"ד סט"ו, וי"ל דהתם מצוה למכור כו', ובריטב"א ב"מ הא דלא נגמר קנין בדברים משום דלא סמכא דעתי' שמא יחזור בו דאתי דיבור ומפקא מדיבור, וזה בהדיוט אבל במצוה גמר ומקנה כמו אמירה לגבוה כמסירה להדיוט, ועתוס' ב"ב (ע"ז:) סד"ה וקנה, וא"כ אם נטלו יצא מיד אפי' בלא קנין מיוחד, אך ביומא (מ"ט. וזבחים י"ד.) דכ' ולקח אי קוף רמי לידי' בעי למשקל זימנא אחריתא, נר' שבעינן שיקח הלולב ממקומו או מידו של חבירו ולא שחבירו יתנו בידו דולקחתם בעינן, (וע"ע חו"מ קצ"ח ס"ב, וט"ז או"ח שס"ו ו' שצריך להגביה, וצ"ע מרש"י ב"מ (ט'.) ד"ה מה, ותוס' ב"ק צ"ח ד"ה וה"מ, וכתובות ל"א. ד"ה נימא): וכעת ראיתי עוד בשו"ת שערי דעה ח"ב סי' י"ט שיש מדקדקין לקבל הד' מינין מאת הנותן ולהניחו על השלחן ולחזור וליטול מעל השלחן ע"מ לצאת בו, דבנטילה ראשונה שהוא כדי לקנות לא סגי לצאת בו גם י"ח המצוה כי הגבהה זו הוא רק בשביל קנין ואינה עולה לכאן ולכאן, והביא כן ממרכבת המשנה בה' שגגות, ועי' אמרי בינה ה' יו"ט סי' כ"א אות י"ז, ושו"ת משיב דבר סי' מ', ושד"ח ערך ארבעה מינים סי' ג' אות ו', וסי' קמ"א אות נ"ח אריכות: וע"ש בהשמטות, וכ' עוד דמי שיש לו אתרוג כשר ע"פ דין, אין לו להדר אחר מתנה ע"מ להחזיר כנהוג במהודר יותר, ודוגמא ירושלמי יומא ר"פ שני שעירי דאם א' משובח במראה וא' בגופו זה שמשובח בגופו קודם, וה"נ ענין לכם שיהי' בלא שום שאלה וספק עדיף ממהודר, וגם יותר מסתבר שההידור כזה רק דרבנן, אף למאן דמפרש הדר דקרא כמשמעו מ"מ כל שכשר לכך הוה בכלל זה ע"ש וע"ע בשו"ת ערוגת הבשם סי' קצ"ד שחקר היכי דנקט ללולב קודם אור היום עד שהאיר אי יצא י"ח או לא, דלקיחה לא מקרי אלא מה דעושה עקירה ממקום הנחתו למנקט בידו, והכא כיון שכבר הי' בידו קודם זמן חיובו לא יצא, או דמקרי לקיחה ע"ש, ועי' יומא (מ"ט.) חפן חבירו ונתן לתוך חפניו מהו, וע"ש בתוס' (ובדמ"ז:) ד"ה אלא, וע"ע זבחים (י"ד.) סד"א דכ' ולקח ואי אתי קוף רמי לי' אידי' בעי למשקל זימנא אחריתא קמ"ל, ופרש"י ולקח הוא בעצמו יקח, נראה דלא מקרי לקיחה אלא שהוא בעצמו לוקח, לאפוקי היכי דחבירו נותנו לתוך ידו: ובענין הנ"ל אם נטל לולב בלילה ובעודו בידו עלה השחר אם יצא, או צריך להניח מידו ולחזור וליטול, ע"ע שו"ת מחנה חיים ח"ג סי' נ"א, ובכורי יעקב או"ח סי' תרנ"ב, וס' אורחות חיים החדש שם, וילקוט הגרשוני שם, ובשו"ת משיב דבר סוס"י מ', ושו"ת תירוש ויצהר סי' ק"ז, ושדי חמד מערכת ל' כלל

קמ"א, ובמערכת ארבעה מינים סי' ג'. וע"ע ב"מ (צ"ד:) בפלוג' מקלל אביו ואמו, כל א' לבד מנין ת"ל או"א דברי ר"י, ר"י משמע שניהם בא' ומשמע כ"א בפ"ע עד שפרט יחדיו, ובתפארת ישראל שם פ"ח אות ד' הק' ולקחתם לכם פרי עץ הדר דלא כ' יחדיו, א"כ לר' יוחנן יהי' סגי בא', והביא שטמ"ק שפלוג' ר"י ור"י רק בלא תחרוש לא תקלל ולא בעשה, ועשו"ת רע"א סי' מ"ו, ובתפארת יעקב דפוס ווילנא - ובחלקת יואב ח"א או"ח סי', ל"א דיוצא בד' מינין בזא"ז, ועי' אב"נ או"ח סי' שע"ט בעושה ב' דברים בב"א אי כעושה זאח"ז ובפרד"י ואר"א (דף מ"ז) הארכתי בזה ע"ש חדשות וע"ע בירושלמי ערלה פ"א ה"א ולקחתם לכם בדמים, ועי' פ"מ וציון ירושלים שם, ומ"ש בזה בפרד"י בא (ס"ג:) - ואי בעינן שיהי' שוה פרוטה, וברש"י סוכה (כ"ז:) עמ"ש הרבה בפרד"י ח"ב במלואים (דף ת"ג.), וע"ע שו"ת חסד לאברהם מ"ת סי' ע"ו, ושד"ח סי' קמ"א אות נ"ה, בי"צ או"ח סי' ק"ד ובענין ד' מינים עפרד"י דברים חדשים, בח"א (דף מ"ז. ורי"ט) ע"ש היטב: ובס' חסדי אבות סי' י"ג הביא הגאבד"ק קוטנא שליט"א מאדמו"ר סגור שליט"א, ע"ד ס' ביכורי יעקב דאסור ליטול ד' מינים בלי ברכות התורה, והעיר אי אסור בכלל לעשות מצוה בלי ברכת תורה ע"ש, ובהגר"א או"ח סי' מ"ז מבואר דקודם המצוה א"צ לברך ברכת התורה, ועי' או"ח סי' ח' ס"י דטלית קטן יוכל ללבוש קודם נטילה והרי מקיים מצות ציצית בלא ברכת התורה, ובהקדמת ס' אגלי טל כ' דבכל מצות יש בה חלק ללמוד וללמד, ואפ"ל דמצד ללמוד שבה מחויב בבה"ת, ומשו"ה נשים א"ח בבה"ת, אף אי נימא דעל מצות נמי מברכינן מה"ת, דאינהו ל"ה בחלק ללמוד וללמד, ועי' הקדמת ס' חמדת ישראל ח"א: בשו"ת חת"ס יו"ד סוס"י פ"א כ', בשבת בתוך החג יש להסיר הלולב לעת ערב ממים ע"י נכרי שלא יופסלו מטעם כבוש, ובפתחי תשובה יו"ד סי' פ"ז סקי"ט כ' דלא שמענו כבוש רק בדבר הראוי לאכילה, ועי' ב"י סי' תרמ"ה ד"ה כ' האוה"ח, דהדם וערבה ששלקן או כבשן לרפואה פסולין, ובקובץ יגדיל תורה קונטרס ט' סי' קל"ט כ' דט"ס בב"י וצ"ל כשרים, ועי' אורחות חיים החדש סי' תרמ"ח אות כ"ג, ובשד"ח מער' ל' כלל קמ"א אות ט"ו, שראה בכת"י אורחות חיים וכ' כמ"ש בב"י דפסול, וע"ע שו"ת כתב סופר סי' קכ"ב, וכ' דאינו פוסל מה שחוץ למים עש"ה, ובס' שערי שמחה שער ד' סי' ג': מה שקונים בהקפה ומשלמים אחר החג, עי' מחנה אפרים הל' קנין משיכה סי' ב', דלא יאות עבדין דכל כמה שלא נתן מעות הוי רק קנין דרבנן ובעינן לכם מן התורה, ועי' שואל ומשיב רביעאה ח"ג סי' כ"ט מה שהאריך בזה, ושו"ת בית יצחק או"ח סי' ק"ז אות ז' ושד"ח מערכת ארבעה מינים סי' ג', ומער' ל' סי' קמ"א אות כ"ד: אם קנה אתרוג הדר ובא א' וגזלו ונפסל בידו, אי מצי פטר נפשי' באתרוג כשר אבל אינו הדר כראשון

האריכו בזה הפוסקים. ומקור הדבר הוא בב"ק (ע"ח:) הרי עלי עולה והפריש שור ובא א' וגנב אי מצי פטר נפשי' בכבש, עשו"ת מהר"ם מינץ סי' קי"ג, וחכם צבי סי' ק"כ, והביאם במשל"מ פט"ז ה"ז ממעשה הקרבנות ובאר היטב סי' תרנ"ו סק"ד. ופמ"ג שם ס"ק א' במש"ז, ושע"ת סק"ד. וע"ע בזה בשו"ת תפארת צבי סי' כ"ח, שמן רוקח ח"א סי' כ"ג, שו"ת בית שמואל אחרון הוספות בתשובה ה' מהחמדת שלמה ז"ל אריכות, ושו"ת מהר"ם שיק סי' שכ"ט, ושד"ח מער' ארבעה מינים סי' ג' אות כ"ג, ויש אריכות גדול בזה עש"ה: אתרוג של טבל, בכפת תמרים סוכה (ל"ד.) פוסל דטבל הוי מוקצה ואסור לטלטלו, ועי' בית מאיר סי' תרמ"ט, ושד"ח מערכת ל' סי' קמ"א אות ל"ד: אתרוג האסור (של ערלה או תרומה טמאה) אי מותר לבטלו. עי' פמ"ג יו"ד סי' צ"ט בשפ"ד סקי"א, ואו"ח סי' תרכ"ו במ"ז סק"ב, ובס' אבן שתי' סי' כ"ד, ובענין אי במצוה שייך אין מבטלין לכתחלה, וע"ע שד"ח מערכת ל' סי' קמ"א אות ל"ז, ומער' ארבעה מינים סי' א' אות י"ג: אתרוג האסור שנתערב ואינו ניכר, אי יש תקנה על ידי שיטול שניהם דקמי שמי' גלי' איזהו הכשר, ובשו"ת זית רענן ח"ב סי' ז' מחמיר, מאחר לדידן שניהם אסורים, ועתידים לשריפה אינו יוצא בהם, ועי' בזה בשד"ח מער' ל' סי' קמ"א אות ל"ח. ומער' ארבעה מינים סי' א', ובקובץ כנסת חכמי ישראל ריש סי' ס"ב – ובענין בל תוסיף כיון דמתכוון לצאת רק בהכשר, ובענין ב"ת אי פוסל המצוה, מרמב"ם פ"א הט"ו מציצית משמע דפוסל, וע"ע שו"ת דבר משה תנינא סי' צ"ו, וח"א סי' י"ז, בית יצחק יו"ד ח"ב סי' מ"ג אות ח', וסי' קל"ד אות י"א, ושו"ת שערי דעה ח"א סי' י"ב. נודע בשערים ח"ב או"ח סי' ב', ומה שהבאתי בפרדס יוסף משפטים (דף ר"נ.), עש"ה אריכות ובירור הדברים: אתרוג המונח תחת המטה, כיון שאינו ראוי לאכילה לא קרינן לכם, ובבינת אדם או"ה סי' ס"ג מיקל באוכלין חיין שתחת המטה, ובשם הגר"א ז"ל דה"ה אוכלין חיין כמו צונן, והכי משמע בב"ב (נ"ח.), ועי' פתחי תשובה יו"ד סי' קט"ז סק"ד וה'. והביא בשם שבות יעקב ח"ב סי' ק"ה דפשוט דרק אזהרה לכתחילה ולא פסול בדיעבד (וער"מ פי"ב ה"ה מהל' רוצח לא כ' רק תבשיל), גם בשו"ת עין יצחק סי' כ"ד נשאל בזה. ובאורחות חיים סי' תרמ"ט אות י' הביא מסקנת שו"ת בנין עולם סי' ל"ג דאם לא מצא אתרוג אחר יכול לצאת בו, וצ"ע אם יברך, וכתב אם הכין למצוה פשוט ששומר מצוה לא ידע דבר רע, וכ"כ בעקרי הד"ט סי' י"ט אות כ"ו – (ובשו"ת שם אריה יו"ד סי' י"חנשאל במים בשכונת מת אם כשרים לנטילת ידים, והשיב ספק בנט"י לקולא ובדיני המנהג לשפוך המים עי' ביו"ד סי' של"ט ס"ה וע"ש בבאה"ט ופת"ש, ובס' זכור לאברהם ח"ב הל' אבל אות כ"א, דאם נמצא מים בבית המת בשעת המיתה, אינו שולט מים בבתים אחרים, ועי' בזה

בשו"ת בית שלמה ח"ב יו"ד סי' רי"ח): בשו"ת שערי דעה ח"ב סי' כ"ה נסתפק, בד' מינים אי בעינן ג"כ שיהי' ראוין לשבעה כמו סוכה או מצה (פסחים ל"ח.), מדכ' שבעת ימים שיהי' ראוי לשבעה, וה"נ כ' ושמחתם שבעה ימים, וביותר למאן דיליף לולב מסוכה לענין תעשה ולא מן העשוי (סוכה י"ב.), ונ"מ לאתרוג קטן שבימי החג יחסר מהשיעור, ובסוכה פסול (בדי"ג:) ירקות דלכי יבשו נפלו פסול לסכך וע"ש בריטב"א, וברכי יוסף סי' תרס"ה חילק דבלולב דמפסקי לילות מימים לא בעינן ראוי לשבעה דכל יומא מצוה באנפי נפשי', ועי' בזה בשע"ת סוס"י תרמ"ח דל"ש הך חילוק רק לענין הוקצה למצותי', אך אינו דומה לסכך אם עתיד להתייבש דנין ע"ש סופו, ואף שיוכלו לסכך בסכך אחר מ"מ אזלי' בתר אורחא דמילתא שמסככין פ"א שיהי' ראוי לז', משא"כ בזה שהרבה פעמים מניח אתרוג זה ולוקח אחר, וכיון דעתה יש כשיעור יוצא בו ע"ש, ועמ"ש בזה בשואל ומשיב חמישאה סי' נ"ג - ואתרוג במשכון אי מקרי לכם, עי' שער המלך פ"ה הכ"ה מאישות, ושו"ת תליתאה ח"א סי' קפ"ח, וחמישאה סי' נ"ד: וראיתי בקובץ וילקט יוסף תרס"ב סי' ו', רבים שואלים על ארבע המינים, שאלת חכם מארבעה בנים, אם אמת כי כל הארבע מינים אהובים וכולם ברורים, בכל זה האתרוג הוא ההדר שבהדורים, טעמו וריחו מאירים, למה נעשה ככה, על הלולב לעשות הברכה, ולא על האתרוג, אשר עליו נפשינו תערוג, אם יפגע איש את רעהו בבוקר, אותו דורש וחוקר על האתרוג ברכת? ולא שואל אותו את הלולב לקחת? יען כי האתרוג הוא העיקר, גם במחירו הוא היקר, לכן על נטילת האתרוג הי' לנו לברך, אף כי הלולב הוא הגדול והארוך, לא על הכמות על כי אתו שלשת מינים אגודים, כי אם על האיכות זה האתרוג שכולו מחמדים, גם השם אמר על שמואל כאשר ראה את אליאב, ולמשוח אותו למלך תאב, אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו, והשם יראה ללבב, (ש"א ט"ז ז') אך שמע נא קורא נעים פתרון החידה, מה שעלה לי במצודה, מוסר גדול טעון בברכה זו שתקנו חז"ל על ארבע מינים שאנו לוקחים באגודה, נבוא נא החברה, לבית מדרש לחכמינו שאמרו הלולב דומה לשדרה, ההדס דומה לעינים, והערבי נחל דומה לשפתים, האתרוג דומה ללב, מוסר זה רצו אותנו לאלף, אם נבוא לפני השם להתפלל, גבורותיו למלל, לברכו ולהלל, בשדרינו להשתחוות, עד שיתפקקו החוליות, עינינו לישא לשמים אליו להיות תליות, ושפתינו ידובבו לפני השם אשר הכל לפניו גלויות, ניחד עמהם גם הלב האבר הראשי שבאדם, הארבע אברים יחד לאחדים, כי תפלה בלי כוונת הלב כגוף בלא נשמה, ולמה יאמר עלינו היושב רמה, בשפתים כבדוני ולבם בל עמהם, אין אני חפץ בתפלותיהם, ועל רעיון זה כיונו חז"ל בברכה זו שתקנו על ארבע מינים, ודבריהם מאד נכונים, על

נטילת לולב הברכה נאמר, הלואי שיהי' בכוונת הלב כי זה לבד המצוה גומר, והשאלה מיושב עתה כמין חומר, כי בכלל לולב גם האתרוג שרומז על הלב נכלל, והעיקר ברכה על האתרוג מתגולל, ועל כוונה זו נאחז יחד הארבע מינים לגמור בהן את ההלל: ערבה שאין בו טעם וריח, בפ' תשא (ל' ל"ד) ברש"י שם וכריתות (ו':), דחלבנה בין סימני קטרת ללמדנו באגודת תענותינו לצרף פושעי ישראל, ועפרד"י בא (צ"א.), אבל צ"ע שאין תפלת צדיקים רצוי' רק בעת שנמצא במקום רשעים זה נפלא מאד, ובתוספת ברכה כ', דאי' בזהר שמות (ב':) מה השושנים אלמלי קוצים אין שושנים מתקיימים, כך לולי רשעים אין הצדיקים ניכרים ע"ש, ואוסף נקרא בשם צבו"ר "צדיקים בינונים ורשעים", אבל ק' כיון שמין חלבנה מין גרוע ורק בא לרמז למאמר רז"ל, למה מנה הכתוב במספר שלישי (נטף שחלת וחלבנה) והי' די לחשבו באחרונה, אך בר"פ פנחס (כ"ה ט"ו) ראש אומות בית אב, כ' רש"י והוא ממד"ר כי הנמנה שלישי הוא גרוע, וניחא שנמנה חלבנה לשלישי וצ"ע מה שקורין לשלישי לרב בצבור, ומקורו בגיטין (ס'.), וי"ל דהשלישי בקריאה נחשב ראשון, יען כי כהן לוי נחשבים למערכה מיוחדת, אשר כבודם הוגדל בתורה לקדושים (ונקדשתי לכל דבר שבקדושה גיטין נט:), וכן הלוי, (עקב י' ח') הבדיל ה' את שבט לוי כו', ומה שקודמים הם לשלישי, אין זה מסבב שום פחיתת להבא אחריהם, והשלישי יחשב לראשון, ובענין ששי עי' פרד"י ח"ב (דף שכ"ו.),ומענין ערבה עי' דורש לציון דרוש י"א: ובס' הפרדס לרש"י ז"ל ה' סוכה סי' קצ"א אם ערבה גבוה מהלולב אינו יוצא י"ח, והוסיף כיון דהדס נגד בנ"א שיש בהם מעשים טובים, וערבה נגד בנ"א שאין בהם תורה ולא מעש"ט, אין להגביה ערבה והמגביהו עובר על דברי חכמים, וזה דבר חדש ואינו מובא בפוסקים ובס' עזרת ישראל כ' הטעם שחובטין ערבה בהיש"ר דבאומות הקודמים הי' הערבה נקדשת דעל ידה יהי' ברכה בתבואות ופירות, ובשנת בצורת היו נושקין הערבה ומתפללין אלי' שיהי' שנת שובע, וגם הרבה חוקרים אמרו שעם ערבי נקראו על שם ערבה, וזאת המחשבה המדומה הי' ג"כ במצרים, ולכן בחג האסיף כשבנ"י התפללו על גשם, הי' חובטים הערבה ומשליכים על הארץ, לשרש זאת שהערבה מקודשת להשפיע שובע וגשם, וגם ראיתי מה שאומרים בהושענות למען דעת כל עמי הארץ וכו', דבסוכות הקריבו ע' פרים כנגד ע' אומות, על זאת אנו פונים אליהם למען וכו', כי ה' הוא אלקים אין עוד, ואנו מאב אחד, והוא רוצה שיהי' שלום בעולם:

פסוק מב

בסוכות תשבו, בסוכה (כ"ח:) כעין תדורו, עי' בתוספת ברכה, להפעל "ישב" ב' הוראות. א' ישיבה ולא עמידה, ועלי יושב (ש"א א' ט'). ב' מנוחה ושלוה, תשבו בארץ גושן

(ויגש מו ל"ד) וישב יהודה וישראל לבטח (מ"א ה' ח'), ובמגילה (כ"א.) אין ישיבה אלא עכבה שנ' ותשבו בקדש ימים רבים (דברים א' ט"ז), ושופטים (ה' ט"ז) למה ישבת בין המשפתים, שהכוונה למה נתעכבת, ובירמי' (ח' י"ד) על מה אנחנו יושבים, הכוונה על מה אנחנו מתעכבים, וחגי (א' ד') העת לכם לשבת בביתכם, כלו' העתה עת להתעכב בבית ובמו"נ ח"ג פמ"ג שהוא עת המנוחה והפנאי באספך שדה, ועוד שישיבה בסוכה אז אפשר לסבלה כי אין חום גדול, ולא מטר מצער, ועי' טוא"ח סי' תרכ"ה ורשב"ם כאן: שם) האורח לרבות הגרים סוכה (כ"ח:), עי' שמע שלמה בא, הק' דבסוכה ילפי' גרים מה"א דוהזרח, ורש"י כ' מישראל, וכן סותר עצמו מפ' בא וצ"ע, עפרד"י בא (פ"ג: וצ"ה:) ועמ"ש לעיל בזה בשם האב"נ ז"ל - ובס' הדרוש והעיון מביא מזקינו הבי"צ ז"ל וז"ל אם נזכה לסוכה של לויתן זה אך לדפנות דכ' תוס' שבת (ע"ג) ד"ה מפרק, דדג ל"ה גידולי קרקע, אך י"ל דסוכה של לויתן ל"ה רק לתענוג כרש"י סוכה (ב':) וסוכה תהי' לצל עכ"ל, ומ"ש בשם תוס', כ"כ גם רש"י בסוכה (י"א:) ד"ה כי, כל בהמה גידולי קרקע הן שמן הקרקע גדלים וניזונין, אבל דגים ומלח וכמיהין ופטרית לא גדולי קרקע נינהו וכו' וע"פ רש"י הנ"ל בסוכה, תהי' קו' בתוקפה דרש"י כ' שם דלכן אין מסככין גם בעורות של בהמות, דנהי דגידולי הארץ איקרי על שם שהארץ מגדלתן במרעה ופרנסה, אבל גידולים מן הארץ לא איקרי אלא דבר הצומח מן הקרקע ולא בהמות, הרי שאין מסככין גם בעור של בהמה אף דהוי גידולי קרקע, כיון דל"ה גידולו מן הארץ, ולסכך בעינן שיהי' גידולו מן הארץ, ומש"כ שאין לסכך בעור של דג, שאפי' גידולי קרקע ל"ה, וק' איפוא איך יהי' יוצאין לעת"ל בסוכה מעורו של לויתן, וע"כ דתרוויי' רק לדפנות ולא לסכך: אך מגמ' משמע דגם הסכך יהי' מעורו של לויתן, בב"ב (ע"ה.) עתיד ה' לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן, זכה עושין לו סוכה לא זכה עושין לו צלצל, ופרש"י דסוכה היינו גם מלמעלה וד' דפנות, וצלצל היינו סיכוך בלא מחיצות ומשמע דהסכך יהי' לכולם מעור לויתן, וכן בדפנות יהי' דהזוכה יהי' דפנות מלויתן ושאינו זוכה לא, וע"כ הסברא כתי' הב' מבי"צ הנ"ל, דהסוכה לעת"ל יהי' רק לתענוג כרש"י סוכה (ב':), אך ממהרש"א ב"ב משמע דבסוכה לעת"ל תהי' סוכה של מצוה ע"ש:

פסוק מג

למען ידעו וגו' והק' למה עושים סוכות בתשרי נגד היקף ענני הכבוד, הי' ראוי לעשותו בניסן שהי' תחלת היקף עננים, עי' טור סי' תרכ"ה, והחי' הרי"מ ז"ל תי' דבסוכה כ' "למען ידעו", לסוכה צריך דעת, וכל שנה שמלאים בחטאים, ואין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות סוטה (ג'.), ובזהר ח"א (דף קכ"א.) א"א עושה עבירה אלא מי

שהוא גולם ולא אדם, ממילא הוא "חסר דעת" ולא יוכל לקיים מצות סוכה, ורק לאחר ר"ה ויו"כ שנמחלו עונות, אז ישיג דעת אמתי ואז זמן למצות סוכה וזה הטעם המצטער פטור מן הסוכה (סוכה כה:), כשיש לאדם צער ח"ו וחסר לו ישיבת הדעת, ממילא א"י לקיים המצוה שאמרה תורה "למען ידעו" - ובשש"ק ח"ה (דף נ"ט:) הביא מהה"צ מביאלא ז"ל דק' דהול"ל למען תזכור אשר הוצאתי ממצרים כמו בכל המצות, וי"ל דז' ימי סוכות ז' מדות, ומזה יבא לבחינת דעת ובא לרמז זה למען ידעו, וע"ע בתולדות נח דרוש י"א: והגר"א ז"ל אמר דאחר חטא עגל נלקחו ענני כבוד (כתשא ל"ב כ"ח) "וירא משה את העם כי פרוע הוא" שנפרעו ונתגלו מענני הכבוד, וכשהשי"ת נתרצה להם י' ימים בתשרי נאמר סלחתי כדבריך, ונצטוו לעשות משכן וענני הכבוד ובאו לחזרה, וממחרת יו"כ י"א תשרי אמר משה לבנ"י להביא נדבות למשכן, ובמשך ב' ימים הביאו הנדבות, והם הביאו אליו בבקר בבקר לשני בקרים י"ב י"ג תשרי, י"ד תשרי חכמי לב לקחו הנדבות ממשה, וט"ו תשרי התחילו לעסוק במלאכת המשכן, ואז חזרו ענני הכבוד, ממילא ט"ו בתשרי זמן העיקרי מן סוכות ענני הכבוד, ועי' בהכתב והקבלה - ואי לעשות סוכה ברה"ר עמ"ש בפ' צו (ו' י"ח): בסוכה (כ"ח:) הי' גשמים יורדים כו', משל לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון של מים על פניו, ואמר הגר"א ז"ל, בר"ה ויו"כ ימי דין ואחריהם ימי החג בלולב וסוכה, והם ימי רחמים להמתיק הדינים ע"י המצות, וברדת גשמים המבטלים מצות סוכה, עד נאמן שה' אינו רוצה להמתיק הדינים, ומזיגה הוא עירוב מים ביין להמתיק חריפתו, וזה המשל לעבד שבא למזוג הכוס, לבטל חריפתו, והאדון ששפך המים הלאה, וזהו ושפך לו קיתון של מים על פניו, ר"ל שאינו רוצה בהמזיגה ובס' דבש השדה אות קפ"ז על פניו על פנימיות, שלא עשינו מצות סוכה באמתיות פנימיות בא עלינו גשם - ועי"ל על פנים זועפת שלכם דאין להתעצב בזה אם רצון הבורא בכך נקבלנו בשמחה - עי"ל על פני הדור שהמה מחויבים בדבר הזה. שבא הגשם - ובאו"ח סי' תרל"ט סק"ז כל הפטור ועושה נקרא הדיוט, ועי' שטמ"ק ב"ק (פ"ז.) ד"ה גדול המצווה בשם מאירי, הא דפטור ועושה נקרא הדיוט רק בדבר שאינו יוצא ממנו שכל או מוסר או סלסול או הבנות הלב ועושה ממנו על עצמו מצוה עכ"ל, בזה יתורץ הרבה קושיית, ועפרד"י יתרו (קנ"ג:) בזה ואי' מאא"ז הה"ק ר"ר פישעלע מסטריקוב ז"ל, שישב ואמר ארצה להיות הדיוט ולישב בסוכה, וההה"צ מאיזביצע ז"ל אמר הטעם דפטור משום מצטער, וכשישראל יש לו צער יותר ממה שאינו יושב בסוכה, ממילא מחויב בסוכה, וע"ס בית יעקב: בסוכה (כ"ז.) רא"א י"ד סעודות חייב לאכול בסוכה א' ביום וא' בלילה וק' דהי' להתחיל א' בלילה וא' ביום דסעודה

ראשונה בלילה, ועו"ק דאי אפשר ז' ימי סוכות בלי שבת וחייב עוד בסעודה ג', וכה"ק בפנ"י דט"ו סעודות הוי, וכ' ביש סדר למשנה דבסעודה א' לא מיירי, דחייב לאכול אפי' לחכמים בגמ' שם, אלא רק מאותן סעודות דאינן חיוב כ"כ ופטור אם ירדו גשמים, משא"כ סעודה א' חייב אפי' ירדו גשמים ע"ש, והוי שפיר י"ד סעודות עם שלש סעודות, ושפיר נקט א' ביום וא' בלילה דמי"ד סעודות הוי ראשונה ביום, ולפ"ז א"ש מג"א סי' תקכ"ט סק"ה אהא דביו"ט אין אוכלין סעודה ג' וכן משמע בסוכה פ"ב ע"ש, ודאי כוונתו דאם יתחייב לאכול סעודה ג' ביו"ט א"כ אכתי איכא ט"ו סעודות, א"ו דביו"ט רק ב' סעודות, ובקו' הנ"ל עמ"ש במחצית השקל שם, ובס' הקובץ על הרמב"ם הל' שבת פ"ל ה"ט, ובביאורים לחת"ס ביצה (דט"ו:): ועפרד"י ח"ב בהערות אדמו"ר מגור שליט"א אות ד', בענין אם בונה סוכה בשאר ימות השנה אי מצוה קעביד, או דרק חביבה מצוה בשעתה, ובואתחנן (ד' מ"א) אז יבדיל משה, מצוה הבאה אל תחמיצנה ע"ש, בסוכה (מ"ו.) עושה סוכה מברך שהחיינו נכנס לישב בה אומר אקב"ו לישב בסוכה, ובירושלמי פ' הרואה עושה סוכה לעצמו מברך ואומר אקב"ו לעשות סוכה לאחרים לעשות סוכה לשמו ע"ש, א"כ לירו' יש מצוה בעשיית סוכה ע"ש, ועי' אב"נ או"ח סי' תנ"ט מן אות י', וחלקת יואב או"ח סוס"י כ"ז ולא הביאו ירו' הנ"ל, ועי' הגהות חשק שלמה בנובי"ת יו"ד עמוד כ"ד מ"ש בזה, ושו"ת חבלים בנעימים חלק ג' סימן א', ושו"ת מנחת אליעזר הובא בריש ס' מנחת עומר, והרב מגאלין שליט"א הערני לזה, ואולי יש לברך גם אם עושה הסוכה שלא בזמנו וצ"ע, ועמש"ל בפ' בחקותי (כ"ו כ"א): ושמעתי עוד בשם מרן מגור שליט"א למה בפ' ראה לא נכתב שמיני עצרת, כי אי' בספרים שג' רגלים הם כנגד אברהם יצחק ויעקב, ושמ"ע רגל בפני עצמו הוא כנגד משה, ולא יאות שיכתב משה בעצמו רגל שהוא בעבורו:

פסוק מד

את מועדי ה', עפרד"י בא (פ"א:) ובפסחים (ע"ז.) ר"ח נקרא מועד, מדאמר אביי תמוז דההוא שתא מלויי מליוה דכ' קרא עלי מועד, ועפרש"י, ובפירושו על ע"י ביאר דחדש חסר הבא אחר חדש מלא עושין ב' ימים ר"ח, והיינו קרא עלי. מועד שניתוסף אז מועד חדש, ותמוה דשי' רש"י בב"מ (נ"ט:) שבזמן שקדשו ע"פ ראי' לא עשו כלל ב' ימים ר"ח אף בחודש מעובר, וכ"כ שלטי גבורים סופ"ק דר"ה, וא כ אף אם מלויי לתמוז עדיין אין כאן מועד חדש, והגר"י ראזין מדווינסק ז"ל תי' שאף שלא היו עושים את ל' ר"ח מ"מ היו עושים סעודה לעיבור החדש, וע' בסנהד' (ע':) ועי' בספרו צפנת פענח הל' קדה"ח, שפי' ירושלמי תענית פ"ד ה"ה, שלמד שעושין ב' ימים מויהי ממחרת החדש השני גבי

שאול, שר"ל שקאי על סעודת העבור והסעודה השני' הי' בשביל ר"ח, וזה ר"ל מועד ג"כ, וע"ע תענית (י"ח.) לא נצרכה אלא לחדש מעובר ע"ש, וראיתי עוד שאין הכוונה כפרש"י שבע"י, אלא שכונת הגמ' הוא ביום ל"א שהי' ראוי להיות יום חול עשאוהו ליום מועד ור"ח, אך זה דוחק, ולשון רש"י בפסחים משמע כרש"י שבע"י, וביע"ד ח"ב די"א הביא שבזמן שהיו ישראל במדבר לא היו מקדשין ע"פ ראי', כי הענן הי' מכסה את הלבנה ולא הי' נראה והיו מקדשין ע"פ החשבון כמו בזה"ז, ועי' ס' הדורות ב"א תפ"ח, שכ"כ הבחיי בשם ר"ח ע"ש, וא"כ א"ש דמאותו טעם עצמו שאינו עושים ב' ימים ר"ח, מפני שאם הי' ע"פ ראי' הי' אפשר שיהי' ביום ל' ר"ח, מה"ט גופי' עשו גם במדבר ב' ימים ר"ח, ועי' המודיע שנת תר"ע ט"ז:

פרק כד

פסוק ב

צו רש"י מצות הנרות לדורות, ופ' תצוה לשעה, ובס' אור יקרות הביא, דבמד' דאין צו אלא זירוז מיד ולדורות אר"ש ביותר צריך זירוז בחסרון כיס, ובתיב"ע ויקהל (ל"ה כ"ח)והנשיאים הביאו, העננים הביאו בושמין ואבנים מג"ע, וה"פ המד' דק' למה כ' בפ' שמן זית הא כבר כ' בפ' תצוה, ואי"ל כרש"י דשם לשעה, ק' לכתוב שם צו ויהי' משמע ג"כ לדורות, וע"ז אר"ש דצריך זירוז בחסרון כיס ובתחלת נדבות משכן הביאו עננים ולא הי' חסרון כיס ול"ש לשון צו שם. ועפרד"י תצוה (רפ"ג:):

שם) רמב"ן ות"כ וספרא זוטא ר"פ בהעלותך כ', שלא ידליק ז' נרות ביחד כ"א אחד אחד, ואפי' בשבעה כהנים לא ידליקו כולם כאחד רק אחד אחד, ועי' תוה"מ סי' רי"ט, וער"מ שקלים פ"ד ה"ב המנורה וכלי שרת מצותן שיבואו ממותר נסכים, וסותר עצמו מפ"ז הי"ג מכלי מקדש עי' באמבוהא דספרי (דף ק"ז.) - ומ"ש הגר"י ראזין ז"ל בקול תורה שנה ב' סי' ט"ו, והביא דנר מערבי צריך דוקא כהן להדליק ושאר נרות כשר בזר, ול"ה עבודה רק מצות התורה ע"ש הרבה בקיאות, ובספרו צפנת פענח ה' חנוכה פ"ג ה"ב, ובתשובותי' צפנת פענח סי' נ"ב:

פסוק ג

מחוץ לפרכת יערך ערש"י, ובשבת (כ"ב:) ותוס' ומהרש"א, ובשו"ת חת"ס או"ח סי' מ"ג מזה, וכלי חמדה אות ט' אריכות - ובספורני אף דהדלקת הנרות וקטרת התמיד היו כשרות בכהן הדיוט, אבל במדבר הי' כמו לדורות ביה"כ ונעשית ע"י כ"ג, אבל באמת הדלקות הנרות ל"ה טעינה כלל כהן וכשרה בזר, ער"מ פ"ט ה"ז מביאת מקדש וע"ש בכ"מ וצ"ע: וגם הקשו על הספורני דהא בניו ג"כ הי' עובדים, ועי' קול תורה ש"א סי'

ל"ט מהכל"ח ז"ל, ובקונ' מיד ולדורות בכל"ח במדבר אות ד' ויו"ד, והדרש והעיון אחרי דף רכ"ט, ופרד"י תצוה (דף שט"ו.), ומהאריכות לא העתקתי:

שם) חקת עולם לדורתיכם, עי' נובי"ת או"ח סי' פ"ז שכ', דהו"א בזמן דאיכא שמן המשחה יהי' מצות הדלקת המנורה ע"ש, ובקונ' מיד ולדורות אות י"ז כ' דבהדלקת מנורה יש ב' מצות הטבה והדלקה, והדלקה כשרה בזר והטבה צריכה כהן, וטעמו למ"ש אוה"ח לפרש רש"י בהעלותך (ח' ב') שלך קודם משלהם שאתה עומד ומטיב הנרות, דהוא ענין חינוך דבכל יום הי' עשיית המנורה מחדש, וק' א"כ למה הי' צריכה הטבה כהונה כיון דהי' עשי' חדשה ועשיית מנורה בודאי כשר בזר, ואמאי הי' פירק, והחזרות הנרות למקומו צריך כהן, ונ' דכלים שעשה משה משיחתן מקדשתן, א"כ אפי' כשנתפרקו נשארו בקדושתן והוי כלי שרת, ולכן צריך כהן בהטבה, מעתה הי' מקום לומר דז"ד במנורה של משה אבל לדורות דעבודתה מחנכתה, א"כ כשנתפרקה בטלה קדושתה ושוב הו"א דאין הטבתה צריכה כהן, לכן קמ"ל חקת עולם לדורותיכם דתמיד צריך הטבה בכהן, וע"ע כל"ח בהעלותך אות א', וס' מנחת סולת על החינוך מצוה צ"ח מ"ש בזה:

פסוק ו

ושמת מכל עניני לחם הפנים וציוריהם עי' מנחות (צ"ד.), ופרד"י תרומה (רע"ו:), ובס' תולדות אפרים בשם האר"י ז"ל מנורה רומזת לתורה, ב"ב (כ"ה.), לכן נרותי' ז' כימי השבת שבכל יום צריכין להשפיע החכמה, ובכל יום תהי' בעיניך כחדשה כרש"י עקב (י"א י"ג), ותבא (כ"ו ט"ז), והאמצעי נגד שבת כגיטין (ע"ז), ולכן כולם נוטים אל אמצעי לקבל ממנו ההשפעה, ורק בקשת פרנסה לששת ימים, דפרנסת שבת הוא בנס כביצה (ט"ז.) מזונותי' קצובין חוץ משוי"ט, ורמזה תורה כשירד המן בא חלק של שבת בלי טורח, וגם ביו"ט לא ירד המן, בתוס' ביצה (ב':) ד"ה והי', לכן לחה"פ הי' רק מערכת ששה והוכפלו, לרמז שלא רק בעד פרנסת עצמו לבד ידאג רק גם לזולתו:

שם) השלחן הטהור מלמד שמגביהין אותו לעולי רגלים, ואומרים להם חבתכם לפני ה' סלוקו כסדורו לחם חם ביום הלקחו (חגיגה כ"ו: יומא כ"א: מנחות כ"ט.) הגביהו מרחוק ולא נתנו לקרב שלא לנגוע עמי הארץ ויטמאו במשנה שם, שאין יכולין לטבול השלחן לפי שאם יקחו אותו לטבול צריך ליקח ממנו החלות לחה"פ וכ' תמיד, "לחם פנים לפני תמיד", ומשו"ה צריך הלחם להיות תמיד על השלחן (רש"י במשנה), וק' דהדין דלוקחין חלות ישנות בבוקר ומסדרין לחם חדשה קודם ערב, וג"כ נקראת "תמיד", וא"כ הי' יוכל ליקח השלחן לטבול כל היום, רק במנחות (צ"ט:) אמר ר"ש, אפי' קרא

ק"ש שחרית וערבית קיים והגית בו יומם ולילה ודבר זה אסור לאמרו בפני ע"ה, הגם שע"פ דין יוכל לקרות יומם ולילה, אבל לע"ה אין יכולין לומר כן, שיובנו שבק"ש לבד בבוקר וערב יוצא ול"צ ללמוד ולא יהי' חשיבות ללומדי תורה, א"כ א"ש למה צריך לע"ה לקרות, שלא יגעו בשלחן לפי שלא נוכל לטבלו משום "תמיד", ואם ידעו שנוכל לטבול השלחן לפי שבהנחת השלחן בבוקר וערב נקרא "תמיד" ממילא ידעו שבק"ש שחרית וערבית יוצאוהגית בו יומם ולילה וזאת אין אנו רשאים לומר להם - ולמה הראו לעולי רגל רק בנס לחה"פ שהי' חם, הלא הי' אז עוד נסים כאבות פ"ה מ"ה, וחז"ל השיבו על זה על השאלה ממן שהי' בכל יום ולא הי' פעם א' בשנה, מב' טעמים א' שיקבלו פני אביהם שבשמים בכל יום. כמו מלך יתן לבנו בכל יום צרכו על יום א', כדי שיראה אותו בכל יום. ועוד טעם כדי שיהי' להם בכל יום לחם חדש, ביומא (ע"ו.) - ומלחה"פ ראי' שטעם העיקר הא', כי אם לחה"פ הי' יכול להיות כל השבוע חם כמו יום א' הי' גם במן יוכל להיות כן, הגם שיפול רק אחת בשנה ויהי' חם וחדש לאכילה, להכי הראו לישראל לחה"פ חם כדי שיבינו מזה למה מן נפל בכל יום. רק מטעם הא' שה' רצה שיהי' להם בכל יום. כמו שמלך רוצה לראות בנו בכל יום, מזה נראה חבה הגדולה מה' לישראל שראו חבתכם לפני המקום (אמרי צבי):

פסוק ז

ונתת על המערכת לבונה ופרש"י על כל אחת משתי המערכות היו שני בזיכי לבונה מלא קומץ לכל אחת, משמע מלשונו דהי' על כל מערכה שני בזיכין והוא נגד ש"ס מנחות (צ'.), וכ' בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' פ"ו דהכוונה האמתית בל' רש"י דהם ב' דיבורים, וצריך לעשות פסיק בין תיבת המערכת לתיבת היו, וכוונת רש"י הוא המבואר בת"כ דבקרא יש שינוי גדולה דנקט ונתת על המערכת לבונה זכה, דמשמע על חד המערכת יתן לבונה זכה, ועל המערכת השני לא יתן כלום. אמנם בת"כ יליף דהאי ונתת על המערכת פירושו ב' המערכות שיש בשלחן, וזה כוונת רש"י בפירושו ונתת על המערכת (לא על חד המערכת אלא) על כל אחת משתי המערכת, וזה דיבור בפ"ע, ואח"כ מפרש כי שם הי' שני בזיכי לבונה וכו', וכן נראה מלשון הרא"ם:

פסוק ח

ביום השבת ביום השבת יערכנו ב"פ, וכ' בס' פני מבין דרמז למ"ש בשבת (קי"ח:) אלמלי שמרו ב' שבתות נגאלו, ובכתובות (קי"א.) כל הדר בחו"ל כעובד ע"ז, וא"כ ישיבת א"י נקרא לפני ה', וזה ביום השבת ב"פ ואז נהי' לפני ה' תמיד ולא יהי' בחו"ל ע"ש, וטעמו י"ל דבר"ן נדרים (מ"ו) מירושלמי דב"פ הוי רגיל, וביומא (ל"ח.) כיון שבא לידי עבירה ב"פ ולא חטא שוב אינו חוטא שנ' רגלי חסידי' ישמור (ש"א ב' ט'). ובמהרש"א פי' מלשון

רגילות, ובשו"ת תשב"ץ ח"ב סי' כ"ו כ' דמסור הוי חזקה בב' פעמים. דאי' ביומא (פ"ו:) כיון שעבר עבירה ושנה בה נעשה לו כהיתר, ולא קאמר ושילש בה, ועי' דרכי תשובה יו"ד סי' ב' סקפ"ח, וא"כ מדה טובה מרובה דבב' פעמים שנשמר מעבירה שוב רגלי חסידי' הרגילות ישמור השי"ת, ובלשון רגיל עמ"ש בפרד"י וארא (נ"ד. ותשא של"ז.) ע"ש הרבה חדשות, והגאבד"ק גאלין נ"י הערני עוד לעיין במשפט שלום סי' קע"ה ס"נ בהג"ה, חסד לאברהם תנינא או"ח סוס"ב. בית שלמה יו"ד ח"א סי' ר', שד"ח מער' ר' סי' ט"ו, דברי גאונים כלל ס"ה סקי"ד, ילקוט הגרשוני יו"ד סי' ב' אות י"ט, הדוה"ע ח"ב סי' נ"ח, נפ"ח או"ח סי' קל"ט, וע"ע גיטין (מ"ו:) והוא שמכר ושנה ושלש וברש"י הואיל ורגיל בכך. ובירושלמי שם פ"ד ה"ט איתא בשמכר עצמו ושנה היינו ב' פעמים. ובת"כ ביום השבת עורך חדשה וביום השבת יקטיר ישנה, ר"ל דביום השבת יקטיר הבזיכין וביום השבת יערכנו. ובתי"ט מנחות פ"ב ה"ב הביא פהמ"ש לר"מ ולחה"פ אינו נאכל אלא בשבת כמ"ש ביום השבת ביום השבת יערכנו, ותמה שהרי זה על הסידור נאמר, ובתורה תמימה כ' דכיון לדרשה דביום השבת יקטיר, ואכילת כהנים כהקטרה ע"ש, ובפנים יפות הביא ת"כ וכ' הק"א שב' דברים אלו דוחים שבת, ומפרש שלחה"פ הי' גבוה טפח הוי חילול שבת דהוי אהל ע"ש. ומוכח מדבריו דהוי איסור דאו', ובס' מנחת סולת על החינוך מצוה צ"ז אות ב' כ' דלפ"ד מה פריך ביבמות (ל"ג:) זר ששימש בשבת היכי משכחת, ולדבריו הול"ל בסידור הלחם דיש בו בנין ואיסור זרות וע"כ דהוי רק אסמכתא, ועי' מהרש"א פסחים ע"ז ד"ה שכן, שאין דוחה שבת בהעריכתן, ומה שהק' הפני"פ על רש"י מנחות (צ"ז.) בסידור הקנים הוי כבנין, הא בשבת משמע דאינו רק טלטול, לא ראה שתוס' שם ד"ה לא הרגישו בזה, וברש"ש הק' דאין שבות במקדש, וי"ל למ"ש ברע"ב עירובין פ"ג מ"ג דבב' שבותים גם במקדש גזרו, וא"כ י"ל דכאן יש ב' שבותין שבות דטלטול ושבות דבנין לכן גזרו במקדש, ועי"ז אמר בשבת דאחר התרת כלים ולא נשאר רק שבות אחד ולא גזרו במקדש, ובענין ב' שבותים במקדש ע"ע בקרני ראם על מהרש"א ביצה (י"א.), ובפרד"י פקודי (דף שפ"א.) הבאתי הרבה בזה:

פסוק ט

לאהרן ולבניו ביומא (י"ז:) מחצה לאהרוומחצה לבניו. עי' תורה תמימה הפשט דאל"כ הול"ל והיתה להכהנים והי' גם. אהרן בכלל. ולמדין מזה כלל כשמזכיר יחיד. אצל מרובין במתנה נוטל חצי'. ועי' ב"ב (קמ"ג.) נכסי לך ולבנתך קנתה מחצה. וכן נמי אם הטיל המלך מס שיתנו העשירים ובני העיר סכום ידוע. צריכים העשירים ליתן מחצה, דאל"ה הי' צ"ל סתם שבני העיר יתנו סכום. ועי' יו"ד סי' רט"ז ס"ז:

שם) רש"י כל דבר הבא מתבואה קרוי מנחה. ערש"י, ובת"כ אמור פי"ח דלחה"פ לא הי' נוהג בזמן במה משום דהוא מנחה כרש"י כאן. ור"מ פי"ב הי"ט ממעה"ק. ואין מנחה בבמה ואפי' בבמה גדולה. ועתו"ס זבחים (קי"ז: וקי"ט:). וקשה משמואל א' (כ"א ז') אין לחם חול כ"א לחה"פ, ועי' מנחות (צ"ה:) והי' בזמן נוב דהי' במת צבור הרי מפורש דלחה"פ נוהג בבמת צבור וצע"ג. ועי' בירחון היבנה מעיר פאביאניץ סי' ה':

שם) ויצא רש"י יצא מחויב כו' וכ"ה בב"ר פל"ב, ועי' אהבת אברהם סי' כ"ז, וברש"י ויקב השם, ברש"י שמות (ב' י"ד) שהרג המצרי בשם, וכאן פרש"י הוא המצרי שהרג משה ושפך כעסו על השם שבעבורו נהרג אביו, ועי' פרד"י ח"ב במלואים תכ"ג. – ובמד"ר כאן על זה הפסוק נאמר ובעל כנפים יגיד דבר, ר' לוי אמר אזנים לדרך ואזנים לכותל, ובברכות (ח'.) על וכשיועצין אין יועצין אלא בשדה פרש"י דאמרו אינשי אזנים לכותל, וצ"ע למה לא הביא מדרש זה שם) רמב"ן פליגי אי קודם מ"ת הי' להם דין ישראל, עי' פרשת דרכים דרוש א'. ובפרד"י כתבתי הרבה בזה עי' בהרבה מקומות ותמצא במפתחות שם בח"ב, ובשו"ת בית יצחק אה"ע ח"א סי' כ"ו אות ד' כ'. והנה בנכרי ועבד הבא על בת ישראל דעת הפו' דהולד כשר והוי ישראל גמור אמנם ד' רש"י קידושין (מ"ו:) דהוי נכרי וצריך להתגייר, וכן נראה ד' רש"י סו"פ אמור שפי' ויקב בן אשה ישראלית שנתגייר, ורמב"ן חולק ועתו"ס קידושין (ע"ה:), ומהרש"א הק' ד' רש"י אהדדי דבדף פ"ח ס"ל דהוי נכרי וצריך גרות ושחרור, ובדף ע"ז פרש"י ופרכינן איסורא משום שפחה, דע"כ נכרי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר אלא שפחה ולדה עבד. ומשמע דהולד עבד הבא על בת ישראל ל"ה עבד וא"צ שחרור כלל, ועי' עצי ארזים סי' ד' סק"ד, ולפענ"ד אף דס"ל לרש"י דנכרי ועבד הבא על בת ישראל הוי נכרי עד שיתגייר מ"מ עבד לא הוי דאין לבעל העבד שום זכות בולדות דאטו ולדות נכרי נינהו. ודוקא בעל השפחה יש לו זכות בולדות ולא בעל העבד כמו שהוכחתי בספרי יו"ד ח"ב סי' ל"ט א"ג. א"כ נהי דהוי נכרי משום דבב' אומות הלך אחר הזכר וע"כ הוא נכרי מ"מ עבד ל"ה ודו"ק - ועי' בחמדת ישראל ח"א (דף קי"ב:). ואהבת אברהם סי' כ"ז אריכות ברש"י כאן, וע"ע בפרד"י חיי שרה (קס"ז. ויצא ר"ל, וארא נ"ו) - וראיתי בס' שיח ש"ק ח"ה (דף נ"ו.) חוקר א' שאל לרבי דצריך להיות חוקר ממציאות אלקית, והשיב כ' ויצא ופרש"י לגלג דרך המלך פת חמה כו' וראי' שהלך לחקור בעניני ה' הוא מגדף, וכ' וירגמו ובנ"י עשו וגו', ופרש"י שעשו סקילה וק' הכפל, וי"ל דבנ"י לקחו המדה שלא לחקור רק עשו כדבר ה' אל משה, ועפרד"י ויקהל (דף שס"ד.) וכל חכם לב יבאו ויעשו, דהחכמה הגדולה שלא יהי' חכם יותר מדאי, רק שיעשה מה שצוה ה', ועפרד"י משפטים (דף ר"ו.):

פסוק יא

שלומית עפרד"י ח"ב במלואים (דף תכ"ה.). ובתוספת ברכה כ' מה שמייחס לאמו י"ל ע"פ ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א שסיבת אלישע (אחר) שיצא לתרבות רעה שהי' מניק מאמו. וכן ירבעם בן נבט וכ' שם אמו מעכה, ובפסוק י"ג שהיתה עובדת ע"ז. ובירושלמי כלאים פ"א ה"ז דחוטא מקללים אמו ארורים השדים שהניקו את זה, כי מדות טובות או רעות באות מכח האם. ובמשלי (י' א') ובן כסיל תוגת אמו, יען כי מקללים אותה. ומשלי (ל"א ב') מה ברי ומה בר בטני כי מקללין אמו, והטעם שחינוך הבנים תלוי, ביותר בה, וביבמות (ס"ג:) דיינו שמגדלת את בנינו, וקידושין (ל"א.) הבן מכבד את אמו יותר מאביו, ובירושלמי יבמות פ"א ה"ו באמו של ר' יהושע שהי' מוליכו לבהמ"ד בעודו יונק שישמע לד"ת. ומובן מ"ש בחגיגה (ג'.) טף למה באים ליתן שכר למביאיהם. דיש תועלת רוחני בזה שיתדבקו האזנים בתורה – וע"ע מ"ש בפרד"י משפטים (דף ר"ו.) בתרגום כאן ובהקדמה כאן דף ז':

פסוק יב

רש"י ויודע משה שבמיתה ומקלל לא ידע. באור יקרות הק' היאך תלי' הך ויודע כו' בהא דשניהם הי' בפרק א'. וי"ל דברש"י תשא (ל' ט"ז) דאיך אפשר דהי' ב' מנינים שווים מה שהי' א' ממחרת יו"כ וב' בר"ח אייר, ותי' לר"א דמתשרי מנינן והי' הכל בשנה א'. וק' דחזינן דל"ה ב' מנינים בזמן א' דאי' מקושש חילל שבת, וגבימגדף פרש"י כאן (בפ"י) ויצא מפרשתו שלמעלה יצא משל לחה"פ. ומצות לחה"פ הי' בר"ח ניסן אחר הקמת משכן בשנה ב', וא"כ ל"ה בזמן א' דמקושש הי' בשנה א'. דהא שבת במרה ניתנה קודם מ"ת. ומקלל בניסן שנה ב'. אך י"ל דמיתתן בפרק א' הי' ומיתת מקושש הי' ג"כ בר"ח ניסן, לפ"ז ק' איך הי' מנינם שווים דבמנין א' ממחרת יה"כ הי' מקושש במנין ובניסן נהרג, ובר"ח אייר הי' חסר אדם א'. בשלמא על מקלל ל"ק די"ל דהי' איש מצרי ובמנין כ' לבית משפחותם לבית אבותם. ול"ה כלל במנין אבל על מקושש ק'. ואי"ל דהי' במנין א' פחות מבן כ' או יותר מס' ול"ה במנין. ז"א דמקושש זה צלפחד ובנותיו הי' נוטלים חלק בארץ. ולא נתחלק הארץ רק לבני כ' עד ס'. א"כ בודאי הי' כמנין ראשון. לזה תי' רש"י דיודע משה דמקושש במיתה. ואי' בגמ' טעם דהי' במנין רק אותן שהי' בני כ' עד ס' דיליף מעלה מערכין ואי' בערכין (ו'.) במשנה דיוצא להרוג לא נידר ונערך. דדוקא נגמר דינו להרוג. וא"כ בשקלים נמי כיון דיליף מערכין ודאי אותן שיצאו להרוג ל"ה נמנין. פרש"י שפיר ויודע שמקושש במיתה ותיכף בשבת שע"י שחילל ול"ה כלל במנין הראשון:

שם) בשו"ת חדות יעקב מ"ת סי' צ"ד הביא מאא"ז הגאבד"ק פיעטרקוב ז"ל קושי'. בסה"מ לר"מ שתרי"ג מצות כולן נאמרו מסיני והק' רמב"ן הא מקושש בשעת מעשה נאמרה, וכ' במגלת אסתר בשרש א' דבסנהדרין (ע"ח:) יודע משה שמקושש במיתה כו' וידע מסיני. והק' מה יתרץ על מקלל שלא הי' יודע שהוא במיתה כלל א"כ לא נאמר מסיני. והוא תמוה עצומה. ונלע"ד דסמ"ג בלאווין מ'. הקשה למה לא יליף משה ק"ו ממקלל אביו דבסקילה ותי' דאין עונשין מה"ד. וק' לרמב"ם פ"ב ה"א ממ"א דהיכי דאיכא לאו או עשה עונשין מה"ד ע"ש בהה"מ, ומגדף איתא בלאו, ונראה דס"ל להר"מ כתוס' סנהד' (ס"ו.) ד"ה גמר קידש מחול, דאי מק"ו איכא, למיפרך מה לב"ו שהם דואגים ומתביישים. וא"ש קו' סמ"ג. ולכאו"ק על תו"כ מב"ק (כ"ה.) ק"ו לשכינה י"ד יום ולתוס' מה ק"ו מבו"ד לשכינה וצ"ל שם שאני דהשכינה אומרת כן ומקפדת איכא ק"ו. ורק אנו מעצמינו אין לנו לדרוש ק"ו מבו"ד לשכינה, ולפ"ז ברגע שנאמר למשה הוצא המקלל חזינן ששכינה מקפדת. אז אפי' ל"ה מפורש הי' נידן בסקילה מק"ו וכיון דאיכא לאו עמה"ד והוי מפורש ושפיר גם זה מסיני דק"ו מי"ג מדות:

שם) לפרוש להם עי' דעת זקנים שהק' על מגדף ומקושש לר"י, דאינו נהרג עד שיודיע באיזה מיתה נהרג וכאן לא ידעו באיזה מיתה. ובדברי שאול תמה דנעלם מהם ש"ס סנהד' (פ:) דר"י סובר מקושש הוראות שעה הי'. וכן בדף (ע"ח:) דלרבנן מגדף הוראות שעה הי' וא"כ גם לר"י ל"ק וצ"ע. ועי' פרד"י ויקהל (שנ"ט.). ושער בת רבים:

פסוק יד

כל העדה רש"י מכאן שליח של אדם כמותו. עי' גליון הש"ס לרע"א קידושין (מ"א) ושפ"צ אות ל"ו. וירחון אוצר החיים ש"ג חוברת ד'. ופרד"י תצוה (רפ"ד.) מענין שליחות. ובסוטה (מ"ה.) ויצאו זקניך הן ולא שלוחן. ובהגהות רצ"ח הביא באר שבע שהק' אדילפי' בקידושין דשליח ש"א כמותו נילף מכאן דלא אמרי' ששא"כ. ועי' בשער המלך פ"ד ה"ב מע"ז. אהא דדרשי' בסנהדרין (קי"ב.) יצאו אנשים בני בליעל הן ולא שלוחן כו' ועי' ג"כ תוס' יבמות (ק"א:) ד"ה וקראו ולא שליחם דהק' ג"כ קו' זו והביאו עוד מקומות דלא אמרי' ששא"כ. ועי' כפת תמרים סוכה (מ"א:) ולקחתם לכם שיהי' לקיחה לכל אחד ואחד שהתעורר ג"כ מסוגיות הנ"ל: וזקיני הגאון מלאסק ז"ל בשו"ת הרד"ד אה"ע סי' מ"ט העיר בהא דב' כתי עדים המכחישין זא"ז, אם הורגין מכח ממנ"פ דלכל אחת מהכיתות חייב מיתה, לפמ"ש בסנהד' (מ"ו:) נקטעה יד העדים פטור. ומכחישין דלא נדע איזהו מהעדים שיוכלו לקיים יד העדים תהי' בראשונה עש"ה, וחותני זקיני הג"ר סיני ספיר ז"ל האבד"ק ברזעזין בעהמח"ס שו"ת מנחת עני, השיב לו דיש לעיין בהא

דנקטעה יד העדים, הא דכ' בת"כ ורש"י דשליח ש"א כמותו וא"כ כי נקטע ידם מה הוי, ואע"ג דכ' יד. בסמיכה ג"כ כ' יד ואפ"ה מצרכינן קראי למעט שליח בפ' שתי ידות, אך בנקטעו י"ל כיון דאיהו לא מצי למיעבד לא משוי שליח, לפ"ז במוכחשת דקיימו יד העדים רק לא ידעינן איזהו הם כשרים שפיר איכא תקנתי' ע"י שליח כת אחת לחברתה ע"ש. וזקיני בסי' נ' כ' דבגוף הענין דבד"נ יועיל שליחות לא מצינו, ובכמה מקומות בש"ס אי' דד"נ לא גמרינן מד"מ דשאנו ד"נ דכ' נשפטו והצילו, אך הא מצינו בת"כ ורגמו ששא"כ, ונפלאתי דלא הביא בקידושין מזה דששא"כ, סו"ס יקשה דגם בנקטעויד העדים יעשו שליח, רק כיון דאיהו ל"מ עביד לא משוי שליח ע"ש פלפול ומגודל אריכות לא העתקתי. ובפנים יפות ג"כ הק' כן ותי' כמו שאי' בקידושין שא"ה דאית לי' שותפות ול"ש שליחות, כמו כן הכא דהחיוב על כל אחד מישראל ול"ש שליחות דהא גם הוא מחויב בדבר, אבל בעלמא אין יכולין לילף מהכא שליחות: ובענין נקטעו ידי עדים ראיתי כעת בחמד"י בקונ' נר מצוה מל"ת ט". שהק' בהא דנתערבו נסקלין בנשרפין ידונו בקלה סנהד' (פ"א:). וק' הא הוי נקטעו יד העדים. דע"כ גם העדים מסופקין איזהו הם הנסקלין ואיזהו הנשרפין, ודוחק לומר דאיירי בכת א' שהעידו על כולם, ורק י"ל דבמסית אין המצוה בידי העדים אלא בידי המוסת וזה אינו מעכב. וא"כ י"ל דנסקלין היינו מסית ושפיר יכולין עדי הנשרפין להרוג הנסקלין עש"ה בזה. ועשה"מ מצוה ט"ז, ותי"ט נגעים פי"ד מ"ט. ומנ"ח מ' תס"ב. ובשו"ת שיבת ציון סי' צ"ח:

שם) וסמכו רש"י אומרים לו וכו' וק' למה לא ינהגו בכל הרוגי ב"ד בסמיכת ידים ובהתנצלות. והר"מ פ"ב ה"י מעכו"ם כ' ואין בכל הרוגי ב"ד מי שסומכים עלי' אלא מגדף ולא פי' הטעם וי"ל עפמ"ש בסנהד' (ס'.) השומע ברכת השם חייב לקרוע על שגרם להם לזה. וכאן שמעו העדים ממנו. והדיינים מן העדים וחייבים כולם לקרוע ולכן סומכים ידיהם. ואומרים יחולו עונותינו ששמענו ברכת ה' על ראשך שאתה גרמת לזה וזה לא שייך בשאר חייבו מיתת ב"ד. ועי' תוספת ברכה, וספרי פרי יוסף על גיטין בסוגי' דנודרת בענין מגדף:

פסוק טו

כי יקלל בסנהד' (נ"ו.) נוקב שם המיוחד במיתה ומכינוים באזהרה, וכ"כ בתיב"ע ור"מ פ"ב ה"ז מעכו"ם וברש"י כאן מספרא, מקלל בלא התראה ונשא חטאו בכרת ועי' תוס' שם. ובעקדה שער ס"ה דמוסב על נכרי המקלל ע"ז שלא לפי דמו ישא חטאו. וק"ו שנוקב בשם מות יומת וכ"כ אברבנאל. וצ"ע פירושו וכמ"ש בירושלמי פ"ד ה"ג מסוכה נמצאת עושה את קודש לחול. וכן בחגיגה (י"ד.) עד מתי אתה עושה שכינה חול. וע"ע

זה"ק ויקרא (ק"ו:) דאם מבזה שמש וירח ועוד בריאות ה' חוטא ונענש. וצע"ג שבתורה כ' יקלל אלקיו וע"ס יביע אומר:

שם) רש"י בכרת כשאין התראה. עי' משנת חכמים הלכות עכו"ם סי' י"ג, שהקשה דהוא נגד הלכה בסנהדרין (דף ע"א). דמזה הפסוק ילפי' חכמים דגם על הכינוים באזהרה ועל שם המיוחד במיתה ועתד"ה על. ובשבועות (ל"ו.) ד"ה ועל דכנוין באזהרה בא למעט מיתה אבל כרת יש. ומרש"י משמע דכי עברו בעדים והתראה חייב מיתה והוא לא כהלכה וסיים בצ"ע, ועי' בכור שור סנהדרין נ"ו אריכות דאף כרת ליכא בכינוין עש"ה - ומרש"י כאן הוציא המשנ"ח שם דמגדף צריך התראה, וכראב"ד פ"כ ה"ד מעדות ולא כר"מ פ"ב ה"ט מעכו"ם. והביא ראיה מסנהדרין (פ:) דס"ל לחכמים דא"צ להתרות באיזה מיתה כי אם במיתה סתם. ולמדו ממקושש דמ"ד נסתפק באיזה מיתה יהרג ע"ש. ובדף ע"ח: יליף דחובשין לעוברי עבירה ממגדף דל"י מ"ר אם חייב מיתה ואפ"ה חבשוהו. ורבנן ס"ל ההוראות שעה, וק' איך ס"ד לר"נ ללמוד ממגדף הא הוראות שעה הי' כיון דלא התרו בו כלל דל"י אם חייב כלל מיתה. ואף די"ל דלכ"ע גוף העונש שנסקל המגדף הי' הוראות שעה אבל הא דנמנוהו למשמר ס"ל לר"נ שהי' ע"פ גזירת ה' ולא עשה משה מדעתו, מ"מ כדמות ראי' מכאן דמגדף ל"צ התראה, וא"ש מה שהק' הסמ"ג לאווין סי' מ'. דלמה נסתפק מ"ר אי חייב מיתה לילף ק"ו ממקלל אביו ואמו, ותי' דילמא אי לו כפרה במיתה (ועי' מהרש"א סנהד' ס"ד) ולהנ"ל א"ש דמקלל אביו רק בהתראה וכאן ל"ה התראה לכן נסתפק ע"ש. ובאמת אשתמיטתי' לי' שנשאל בזה הרדב"ז ועי' בעל התוס' כאן בזה: וביבמות (פ'.) תד"ה נעשה דהתראות ספק רק אם לעולם לא יהי' ידוע כגון בהכה את זה וחזר והכה זה. אבל בסריס דאח"כ יהי' ידוע אם הי' גדול לא הוי הת"ס. וא"ש הקו' על מגדף דהי' ה"ס. ועל מקושש בסוף שלח ל"ק דשם היו יודעין שחייב מיתה אלא שלא יודעין באיזה מיתה (בב"ב קי"ט. וסנהדרין ע"ח:), ואי דלר' יהודה צריך שיתרוהו באיזה מיתה יהרג אך דר"י סובר דהוראות שעה הי' בסנהדרין (פ:) אבל במגדף ק'. ובבעה"ת הק' זה ותי' דאפשר דחבר הי' וא"צ התראה. ולתוס' יבמות א"ש דהא יתברר אח"כ אי יחייב מיתה - אך תוס' גופי' כ' להיפך בנדה (מ"ו:) ד"ה ר"י. ועמל"מ פט"ז ה"ב מסנהדרין. ובחולין (י"א:) ד"ה וכ"ת. וע"ע בשו"ת נוב"י קמא אה"ע סי' ו' דתוס' סתרו. וע"ע בשער המלך פ"ב מאישות שציין מחולין. ומהרש"אקידושין (דף י'.) תד"ה וחייבין, ובכסף נבחר סוגי' דהתר"ס: ועי' במהרי"ט קידושין כהמהרש"א והביא בשם ס' בני דוד לחלק, בין כשספק בחוטא, או ספק אי הוי חטא כלל לא אמרי' אגמ"ל, ועי' פנ"י בקו"א קידושין סי' צ"ג ונלע"ד שרק לענין מלקות כ' תוס' יבמות אגמ"ל

ולא לענין מיתה וכמ"ש בנוב"י מ"ת אה"ע סי' ע"ז, דהת"ס שמי' התראה רק למלקות ולא למיתה ע"ש, והסברא דע"י אגמ"ל מ"מ הוי ספק אצלו ולא מיקרי התיר עצמו למיתה, אבל למלקות ס"ל לתוס' כשו"ת חוט השני סי' י"ז, ותומים סי' ל"ח דלא בעי התיר עצמו למלקות, ועמ"ש בזה הרבה בפרד"י תולדות (דף קפ"ז.), ובח"ב במלואים (דף תל"ד:) עש"ה, וא"ש מחולין (י"א.) דשם לענין מיתה, וגם אין סתירה למהרש"א ואין סתירה מבעה"ת כאן, ויפה עשה המל"מ שלא הניח בצ"ע רק מנדה דג"כ אייריי במלקות: ויש ליישב הקו' מנדה לפמ"ש נמוקי יוסף ר"פ החולץ, בדבר שיכול להצמיח אח"כ לא אמרי' אגמ"ל, כמו במעוברת שמא אח"כ נתקלקל הולד ע"ש, וא"כ ביבמות דהוי סריס מעיקרא ולא נולד אח"כ, אבל בנדה בסימנים שבאם בריא אומרים לו ליכחוש, ואי כחוש אומרים לו ליברא (ב"ב קנ"ה: ויבמות צ"ז.), ודמי לחולץ מעוברת ולא אמרי' אגמ"ל - וגוף דברי בני דוד לקוחין מלח"מ קצת בפ"ה ה"ב משבועות, ועי' שאגת ארי' בסופו תשובה מענין זה בתוס' יבמות הנ"ל, והובא ג"כ בשו"ת בית אפרים אה"ע סי' מ"ב, וע"ע נובי"ת או"ח סי' ס"א: וברדב"ז ח"ה סי' ב' אלפים ריי"א שנשאל ג"כ, מפני מה נהרג המגדף והא לא התרו בו שעדיין לא ידעו אי חייב מיתה, והשיב שהתראה לא ניתנה רק להבחין בין שוגג למזיד, וגלוי וידוע לפני השי"ת שאף אם הי' מתרין בו הי' מקבל התראה לכן נהרג על פי הדיבור, וראי' דלא שקיל וטרי בר"פ הנשרפין (דע"ח:) רק על החבושה, וכיון שלא הי' יודעין שחייב מיתה אמאי חבשוהו ומסקינן דהוראות שעה הי', אבל על הציווי מהשי"ת ל"ש לומר הוראות שעה הי' עש"ה באריכות, ומכ"מ הנ"ל בה' עכו"ם דמגדף ל"צ התראה והביא ראי' מרמב"ם פ"כ ה"ד מעדות, שכ' ואין לעדים זוממין שגגה לפי שאין בו מעשה ולפיכך א"צ התראה, משמע דכל היכי דליכא מעשה ל"צ התראה, וממילא במגדף דליכא מעשה ל"צ התראה וא"ש, אך מראב"ד שם לא משמע כן, וכתבתי כל הנ"ל בקיצור:

פסוק טז

ונוקב עי' מ"ש בס' דבש השדה אות מ"ו, ובס' מנחת סולת על החינוך מצוה ע':

פסוק יט

ואיש וגו' כן יעשה לו, בס' תוספת ברכה כ' שלכאו' סותר הדין דעין תחת עין ממון, אך מצינו שגם בלשון זה לא יתפרש כמו שהוא ממש, בשופטים (י"ד ט"ו), בעת שגזלו משמשון אשתו, ועבור זה שרף תבואתם ואמר כאשר עשו לי כן עשיתי להם, והמעשים שונים, וכן בזכרי' (א' ה') כאשר זמם ה' לעשות כדרכנו כן עשה אתנו, ודרכי אדם ומעשי ה' אין מקבילים זל"ז, ועי' מקור ברכה מבוא פ"ג ס"ג ד"ה עין - ובס' ארץ חמדה מהמלב"ם כ' דאי' בס"ק כי לכל דבר גשמי יש אבר רוחני, ר"ל עין רוחני להשיג בו דבר רוחני.

וכן אוזן רוחני, ולכן בעל מום פסול לעבודה כי נפגם אותו אבר רוחני ולא יוכל לקבל השראות השכינה באותו אבר, וכשיכה עין עמיתו אף שמשלם רק דמי עינו, אבל כן יעשה לו, דאותו אבר נאבד מן המכה ברוחניות כמו שעשה לחבירו, וז"ש ואיש וגו' כן יעשה לו שבר תחת שבר ממש, ומפרש כי תחת עין הגשמי יש עין רוחני, ועי' היטב אריכות בס' שער בת רבים, ועמ"ש בפרד"י משפטים בזה (בדף רי"א.) ע"ש היטב:

פסוק כא

ומכה אדם יומת עי' כנסת הגדולה או"ח בלשונות רש"י אריכות גדול, ומקור ברוך מבוא (פ"ט.) הקדמה סי' ח', ופרד"י תשא (דף שי"ז.):

פסוק כג

וירגמו אותו אבן, ובפ' שלח (ט"ו ל"ה) וירגמו אותו באבנים, וראיתי בשם הג"ר ישעי' מפראגא ז"ל, שהמקושש הי' צלפחד ורצה להודיעם שמחלל שבת במיתה, ובהוציאו אותו לסקלו הי' בכל אחד ואחד כוונה אחרת בזרקו אבן, אחד חשב שצלפחד צדיק ואינו מחויב מיתה, אבל מה אעשה כי ה' צוני, ואחד חשב מסתמא הוא פושע ישראל לכן כ' אבנים שהי' בו כוונות הרבה אבל במקלל הי' כל אחד ידע שהוא פושע ישראל ובא לו מיתה, והזריקה הי' כמו אבן אחד בכוונה א' לכן כ' אבן והטעם עוד יותר בזה שפרש"י על וסעדו לבכם (וירא י"ח ה'), ולא כ' לבבכם כי מלאכים אין להם רק לב אחד, וע"ע בס' שיח השדה:

שם) ובני ישראל עשו ערש"י, ובסנהד' (מ"ב:), ובס' קשות מיושב להגר"י פיק ז"ל מ"ש ברש"י זו עש"ה, וע"ע בפרד"י תשא (דף שכ"ט.):

פרק כה

פסוק א

בהר סיני. ברש"י מה ענין שמיטה לה"ס וכו', וברמב"ן והקדמת הר"מ לזרעים בתחילתו, ובשו"ת רד"ך בית כ"א חדר ב' מבאר הענין בהשגות רמב"ן על רש"י אבל מגודל האריכות לא העתקתי, וראיתי דומה לדבריו בס' זכותא דאברהם, שהביא ג"כ הרא"ם שהק' דהא כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית רק בשביל דבר שנתחדש בה ע"ש עוד, ולפענ"ד דהא דכ' רש"י כללותיהן ופרטותיהן נאמרו מסיני, אין הכוונה על תורה שבע"פ, רק ידוע מ"ש הר"מ בהקדמתו לח' פרקים דכל הדברים שיש להם רמז במקרא, הוא בכלל תורה שבע"פ ומה דאין לו רמז כלל הוא בכלל הלמ"מ, ובזבחים (קט"ו: וחגיגה ו':) ר"י סבר דכללות נאמרו בסיני ופרטיות באהל מועד, ור"ע סובר דכו"פ בסיני ונשנו באה"מ ונשתלשו בערבות מואב ע"ש, מבואר דלכ"ע כל התורה נאמרה מיד בסיני וגם בערבות מואב בשלימות, וכמו כן באה"מ מקודם ואף דלא כ' באה"מ רק מצות מיוחדות בס'

ויקרא שהוא מאה"מ, וכמו כן מצות מיוחדת בערבות מואב, מ"מ כל התורה כולה נאמרה כאן וכאן ג"פ, ובסוטה (ל"ז:) אין לך מצוה שלא נכרתו עלי' מ"ח בריתות, והיינו בכל מקום מהג' מקומות ע"ש, והא דכ' בקצת מצות במדבר סיני וקצת באה"מ ובמקצת בערבות מואב לטעם הידוע לו ית', ובאמת כל התורה נאמרה בשלימות בהר סיני, וגם נשנית בשלימות באה"מ וכן בערבות - מואב ומ"ש פרטותיהם ודקדוקיהם היינו לר"י ל"נ בסיני רק דרך כלל המצוה, כמו בקרבנות ל"נ רק שיקריבו קרבנות, אבל לא פי' סדר עבודתן, רק באה"מ נתפרשו גם הפרטים מהפשט ונתוח ומשאר ענייני עבודה, אבל לר"ע נאמר מיד למשה כל התורה בשלימות בה"ס, אך שלא נכתב רק הכלל בסיני כמו וזבחת עולתיך ושלמיך, ופרט המצוה מהקרבנות תלאה הכ' באמירת אה"מ: ומה דמצינו לפעמים פרשה ונשנית בודאי משום דבר שנתחדש בה, דבתורה לא נכתב אף קוצו של יוד ב"פ, למשל ציצית שנו בפ' שלח, וגם במשנה תורה גדילים תהי' לך בשביל דבר שנתחדש, למישרי כלאים בציצית ושלא תהי' בת שלש, וז"ש רש"י כמו בשמיטה דלא נשנה בערבות מואב בודאי גם הפרטים נאמרו שם, כמו כן כל המצות אף שנשנו בערבות מואב, דאותו חידש ל"נ רק בערבות מואב ולא מקודם מפרט המצוה שלא נאמר בשלימות, ואשמעי' קרא דלא כן הוא רק גם הפרט החידוש נתחדש ג"כ מקודם בסיני וכמו שמיטה, רק שהכתוב בחר קצת מהמצות לכתוב על המקום מערבות מואב והי' לטעם ידוע, וע"ע בהקדמה לרמב"ן לבמדבר: וע"ע בכל"ח כאן אריכות ובפ' דברים אות ג', ולימודי ה' סי' מ"א, ובענין מוסיף אם הוא דבר חדש, ובס' פני מבין כ' עפמ"ש אלו הקרבנו לה"ס ול"נ לנו את התורה דיינו, ותמוה, רק עפמ"ש בתוס' חדשים ריש אבות, משה קיבל תורה מסיני דזכה לקבל התורה מפני שהי' ענו, ולמד מסיני שה' בחר בו, שה"ס הי' נמוך מכל ההרים, ובירושלמי שבת פ"א ה"ג מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסולתא, ועי' בערוך הפי' בזה, ועיקר להיות ענו, וז"פ אלו הקריבנו לפני ה"ס למדנו מדת ענוה, ולכן נסמך ה"ס לשמיטה, ועי' פרד"י יתרו (דף קנ"ד.), ובס' תורת הצבי כ' ע"פ ריש צו ביותר צריך זירוז במקום חסרון כיס, ובשמיטה יש חסרון כיס גדול, והזכיר ה"ס שיזכרו הקולות וברקים והפחד ורעדה ויזדרזו בזירוז גדול עי"ל לפמ"ש בפר"ד דרוש כ"ב, שהרשב"א הק' למה נענשו ישראל לגלות הרי הי' להם טענת מודעה דכפה עליהם הר כגיגית, ותי' דלא ניתנה א"י רק בשביל התורה, והוכרחו לגלות מא"י כי זה מגיע רק אם יקיימו התורה ע"ש, הרי דטענת מודעה רק על מנות חובת הגוף, אבל התלוית בקרקע לא חל מודעה דהקרקע דורשת את שלה, וזה שזכר כאן בה"ס שהי' ע"י כפי' ויש טענת מודעה, מכל מקום במצות שמיטה שחובת

קרקע מוכרחים אתם לקיים אף אם תרצו לחזור, כי הקרקע עצמה דורשת שתהי' שובתת בשביעית, ועיין בספר בית דוד:

פסוק ב

כי תבואו וגו' בס' דבש השדה אות ס' הק', ושבתה הארץ שבת לה' מיותר כי תיכף בביאת הארץ עדיין אינו נוהג שמיטה רק אחר שש שנים, וזאת מבואר בפ' שאח"כ, ועוד תיבת ובשנה, וראוי לכ' והשנה, כי ובשנה משמע בתוך השנה, ועוד בתחלה כ' שבת לה' ובסוף שבת שבתון, והקו' ג"כ בכל התורה פעם כ' שבת ופעם שבת שבתון, ועוד פעם כ' תעשה בפתח ופעם תעשה בצירי, רק זה כלל בכ"מ שכ' בפתחשם כ' שבת, ובמקום שכ' בצירי כ' שבת שבתון דוק ותשכח, והפי' דמה שפשוטי עם משיגים בשבת מחמת נשמה יתירה, זאת משיג ת"ח בחול, ובשבת נוסף לו קדושה, וזה שאין לו עבודה בחול ומלאכתו נעשית ע"י אחרים וכשבא שבת מרגיש קדושה כפולה, ולא כן פשוטי עם דאין להם מרגוע רק בשבת, משיגים רק שבת ולא שבת שבתון, וז"פ בכ"מ שכ' תעשה בפתח ע"י עצמו ומדבר בפשוטי עם כ' רק שבת, וכ"מ שנ' תעשה בצירי היינו ע"י אחרים, עי' ברכות (ל"ה:), כ' שבת שבתון, וכאן תיכף בבואם לארץ ושבתה הארץ שבת לה' וקאי על שבת בראשית, שכל א' לא ירגיש רק בחינת שבת, יען כי שש שנים תזרע ותטרוד כל השבוע, אולם ובשנה השביעית שבת שבתון, היינו כל השבתות במשך שנה הז' יהי' לך שבת שבתון, יען שכל השנה קודש ואסור במלאכה, ויהי' לכם פנאי לתורה ותשיגו קדושה גם בחול, ובשבתות יהי' לכם קדושה יתירה: וגם בשבת שהוא פנוי מכל מלאכה עלול יותר להכשל, כי הבטלה מביאה לידי שעמום (כתובות נ"ט:), ובמשלי (י"ח ט') גם מתרפה במלאכתו אם הוא לבעל משחית, ולכן צוה ה' שגם יש לעסוק בתורה בשבת, ומכש"כ בשנת השמיטה שהמנוחה מעבודה תמשך שנה שלימה, ואדם טומן ידו בצלחת והולך בטל ומה נקל אז להכשל, לכן תכלית השמטה שיקדש השנה לידיעת החכמה מה שקשה להשיג בששה שנות עבודה, וכ' שבת שבתון: ומ"ש שש שנים תזרע, הלא על זה א"צ להזהיר, וברמב"ן כ' שדרך הכ' לומר כן, וי"ל שכ' ביתרו (כ' ז') ש"י תעבוד ויום השביעי תשבות, וכן כמעט בכל מקום שהזהירה על שבת הוסיפה תחלה ששת ימים יש לעבוד, ונכלל ציווי ה' שלא ילך בטל, וכמ"ש בספרי דברים (ט"ו ו') וברכך ה"א יכול יהי' יושב ובטל ת"ל בכל אשר תעשה, וכ' המפו' שהוא לחזק שובתי שבת שלא יפחדו שהביטול בשבת יגרום היזק, רק נהפך הוא ששבת מקור הברכה, וכל ברכאין דלעילא ותתא ביומא שביעאה תליין (זהר יתרו צ"ב:), וז"ש ש"י תעבוד וגו' אימתי ימצא די עבודה בכל השבוע רק אם ישמור שבת, וגם בשמטה, לא יפחוד שיגרום

לו הפסד בשביתה שנה תמימה, והקדימה התורה שש שנים תזרע, אימתי יהי' לך לזרוע אם בשנה הז' תשבות, עי' בכל זאת בס' הדרש והעיון: ובדברי שאול כ' כמו אדם ששובת בדרך לא למען שביתה רק שינוחו הסוסים שיוכל אח"כ לנסוע מהר, ורק בשבת צריך שביתת מרגוע, וכן כאן דדרך להביר שנה א' כדי שיהי' הארץ שמינה, ונמצא לא תהי' השביעית לשם ה' רק למען אדמה, לזה אמר ושבתה הארץ שבת לה'. ועי' פרד"י תשא (שכ"ב:): ובמטה משה סי' תע"ג כ' רמז לשמיטה ויובל, כי הי' מהיאות שהארץ ג"כ תשבות בשבת, כמו שאדם שובת בשבת, אמנם יסד ה' שלא תשבות, וצוה ה' שאחר ו' שנים תשבות מספר ימים כשבתות שחללה בו' שנים, דבשנה יש נ"ב שבתות, ובו' שנים יש שי"ב, ובהצטרף נ"ב שבתות שבשנת ז' ס"ה שס"ד שלא נחה, ולכן אחר ו' שנים תניח הארץ שנה א' לתקן ימי השבת ע"ש, והנה גם בשנת הז' יגדלו עכ"פ ספיחים בשבת, וג"כ יש נ"ב, וצותה התורה שבז' פעמים של שמטה ביובל נתחללו, ז"פ נ"ב ס"ה שס"ד וזה ענין יובל: ובכלי יקר חקר למצוא. טעם לשמיטה והביא ג' טעמים, ופלא שלא הביא מסנהדרין (ל"ט) מ"ט דשביעית אמר ה' לישראל זרעו וישמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ שלי הוא וכו' וצ"ע - ובמו"נ ח"ג פל"ט נתן טעם לשמיטה כי הוא טובת קרקע דתוסיף כח אח"כ ביתר שאת ע"י שביתתה שנה א', אבל צ"ע אם מטעם זה הי' צריך להיות בסירוגין בכל שנה שדה אחרת שהאדמה לא תשם, וגם למה גלות בא על שמטה באבות פ"ה מ"ט, וגב כ' ושבתה הארץ "שבת לה'" לשם שמים וכמש"ל, ובחינוך מ' פ"ד כ' לקנות מדת נדיבות לתת מרכושו לאחרים ועי"כ יתרגל בותרנות, ובת"כ בחקתי אמרתי לכם שתשמטו שתדעו שהארץ שלי הוא, וכסנהד' (ל"ט.): במצות שמטה אי חובת קרקפתא להפקיר, עי' פרד"י משפטים (דף רמ"ה.) מ"ש בזה הרבה, ובס' המצות מצוה קל"ד שצונו להפקיר כל מה שתצמח הארץ בשנת השמטה, והותר צמיחת קרקעותי' לכל אדם, לכאו' סותר עצמו דמריש דבריו משמע דהוא מצוה אקרקפתא דגברא להפקיר שדהו ואם אינו מפקיר אינן מופקרין, ואח"כ כ' והותר כו' נראה דהוי אפקעיתא דמלכא, וזה פלוג' הב"י ומבי"ט ועי' מהרי"ט ח"א סי' מ"ג, ובס' חמדת ישראל שם כ' דכוונתו כמ"ש רש"י בפסוק ו' דאפי' לעכו"ם מותר וכמ"ש בשפ"ח,דאע"ג דכ' בשביעית שקודש מ"מ מותרין הפירות לעכו"ם באכילה, וזה כוונת הר"מ דהותר אפי' לעכו"ם, אבל מודה דצריך דוקא להפקיר, וכ"כ בס' עטרת חכמים קידושין (נ':) עש"ה, וע"ע באהבת חסד בחי' לנדרים (מ"ב.), ומנ"ח מ' פ"ד צ"א ושכ"ט, וברש"י משפטים (כ"ג י"ט) והא שכ' שש שנים תזרע שדך בל' נוכח וכן קצירך נזירך, ובפסוק י"א ביובל כ' ל' נסתר ולא תקצרו את ספחיה וגו', דבשחיטה דלאח"כ שבה השדה אליו ושייך שדך, ואין כאן רק הפסק זמן, אבל ביובל

שנשמטת ממנו ועוברת למי שהי' אחוזתו מכבר ואינו שלו ולא שייך ל' נוכח - וגם יובל רק בזמן שכל השבטים היו בא"י, כמ"ש וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, בזמן שכל יושביה עלי' ולא בזמן שגלו מקצתן (ערכין ל"ב.), לכן כ' בלשון רבים דנאמר לכל קהל ישראל, אבל פ' שמטה נאמר בל' יחיד דאף אם נשאר ישראל א' בא"י. מחויב לשמור שמטה: בכל ימי בית ראשון לא שבתו ישראל בשביעית, רש"י (כ"ו ל"ה), ודהי"ב (ל"ו כ"א), אבל בבית שני שמרו שמטה בנחמי' (י' ל"ב), והלל שתיקן פרוזבל לשמיטת כסף בשביעית פ"י מ"ג, אך לשדה אין היתר רק מפני מסי המלך ארנונא בסנהד' (כ"ו.), ורבי רצה להתיר גם בעבודה וחזר בו עי' ירושלמי תענית פ"ג ה"א: ובמנ"ח נסתפק אי מותר לזרוע ערב ר"ה דשמיטה כמו בערב שבת, או כיון שהציווי שהקרקע תשבות, ע"כ צריך שיוגמר השרשה קודם שתכנס שמטה, וכן כ' דרק על אבות מחויב ולא על התולדות, ובשפתי צדיק אות ד' נסתפק אם יעשה התולדות בשבת שבתוך השביעית, אי נימא מגו דמחייב על תולדות משום שבת יחייב נמי משום שביעית כמו דאמרי' בכמה דוכתי מגו וכו': ובשו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' רל"ז נסתפק אי שביעית נוהג ביערות ומדבריות, דדרשינן בקידושין (נ"ז:) ושלח את הצפור החי' על פני השדה לאפוקי ים ומדבר, וה"נ י"ל שדך לא תזרע לאפוקי יער ומדבר ע"ש, והנה במדבר צ"ע דהא לא הי' מקום זרע, ולא שייך בו שום עבודת שדה, אך יער יש להסתפק, ובתהלים (קל"ב ו') בשדי יער, ויחזקאל (כ"א ב') יער בשדה, הרי שגם יער מקרי שדה, ועי' ירושלמי פ"ד ה"ד מבדין בחרשים וגרמם עם הארץ, הרי דשייך דין שביעית ביערות: ובתי"ט שביעית פ"ז מ"ז בענין שביעית בנו"ט כתבתי על הגליון, במג"א סי' תמ"ז סקט"ז כ' דכבוש בהתירא בלע מותר ע"ש בשם ד"מ, ועי' חוות דעת סי' ק"ה סק"ב שתי' בזה קו' תי"ט, דקודם זמן הביעור הוי התירא בלע ומשו"ה כבוש מותר ע"ש, והטעם י"ל דע"י כבושה יוצא רק זיעא בעלמא ואסור רק משום הטמאים ובהתירא ל"ש זה, או דהוי רק טעם קלוש ובהתירא מותר כמו בנ"ט בר נ"ט דהתירא, ועי' בזה בס' שערי שמחה שער ב' סי' י"א - ובתי"ט פ"ט מ"א כ' ולא ידעתי טעם דנקטי בכחצי איסר והרי פרוטה הפחותה שבמטבעות ע"ש, עי' רמב"ן כאן בפ"ה, ור"מ פ"ח ה"י משמיטה כ' דלאו דוקא חצי איסר, ועי' כפות תמרים סוכה (ל"ט:) תמה יותר, ועמנ"ח מ' שכ"ו שכ"ז, ובס' מנחת סולת מצוה קי"ב הרבה חדשות - ובראב"ע כאן עמ"ש בפרד"י משפטים (קצ"ו:):

פסוק ד

ובשנה השביעית שבת לה', הטעם דוקא שנה ז' היא שמיטה, עפמ"ש בברכות (ל"ה:) במטותא מנייכו ביומי ניסן ותשרי לא תתחזין קמאי כי היכי דלא תטרדו במזונייכו כולו

שתא, ואם בטלו מלימוד ב' חדשים ובמשך ו' שנים בטלו י"ב חודש, ומשו"ה שנה הזו קודש לה' ללמוד מה שבטלו י"ב חודש והלשון במטותא הוא בקשה ברחמים, ואי' ג"כ ביומא (ע"ב: וחגיגה ה': סנהד' צ"ד. וע"ז י"ח. - ובב"מ פ"ו:) הלשינו על רבה בר נחמני שמבטל תריסר אלפא גברא מישראל ירח בקייטא וירח בסיתוא ממס, דאינם בביתם ושלוחי המלך לא מצאו אותם בביתם וביקשו המלכות להרגו וברח והי' נע ונד עד שמת, ומשום זה חשש רבא שלא יצאו מבתיהם אז שלא ילשינו עליו ויש בזה סכ"נ ולכן ביקש מהם רחמים:

פסוק ה

ספיח ערמב"ן אי מה"ת, ועי' ס' ענפי יהודה על ס' והזהיר פ' בהר אריכות בזה, ורמב"ן הביא ירושלמי שביעית פ"ט ה"ו, ומזה יהי' ראי' דאיסור דרבנן הוי בכלל ראוי מה"ת, ועי' בזה בחמד"י ח"א (דף קי"ז.), ובס' מנחת סולת על מנ"ח מצוה פ"ד ע"ש חדשות: ובענין אי שמיטת הארץ נוהגת היום בא"י מה"ת, או אפי' בזמן בית שני מחלוקת בין ראשונים, ועי' יו"ד סי' של"א סי"ט, ובבעל התרומות שער מ"ה באורך, ובחו"מ ר"ס ס"ז ובנו"כ,ובשנת תרמ"ח הי' ויכוח בזה בין גדולי רוסיא אי שביעית נוהגת בזה"ז, והמחמירים סמכו על הר"מ ה' שמיטין פ"ד הכ"ה, שמיטה נוהג בפני בית ושלא בפני בית והמקילין סמכו על ר"מ מלכים פי"א ה"א, המלך משיח עתיד להחזיר מלכות דוד ליושנה כו' ועושין שמיטין כו', הרי דמצות שמיטין ויובלות עתיד להיות רק אחר ביאת משיח, ומ"ש הר"מ שלא בפני הבית פי' קודם שביהמ"ק נבנה ולא אחר שנחרב, והעלו דגם בזה"ז מחויבים אנו לשמור מצות שמיטה בכל האפשרות בלי ערמה כמו בזמן שביעית דאורייתא, כי אין לעשות טצדקאות למיפטר נפשי', וכמנחות (מ"א.), ור"מ פ"ג הי"א מציצית, ועי' שמירות שמיטה יזכני ה' בשמיטין ויובלות דאו' וכמ"ש וצויתי את ברכתי וגו', ובמגלה עמוקות אי' דכ' ששת ימים תעשה מלאכה מעצמה כשתשמרו את השבת, כשבת (ק"נ:) בחסיד שנעשה לו נס ועלה צלף וממנה הי' לו פרנסה, ועמ"ש בטו"ז או"ח סי' ש"ז סקי"ד, ופרד"י שלח (טו ל"ב), זש"ה שש שנים תזרע, ותזכה לאסוף את תבואתי הכל אם תשמור את שנת השביעית, ועי' קידושין (כ'. וערכין ל'.) ותנחומא בהר, ועי' מזה בתומים סי' ס"ז, ופאת השלחן סכ"ט סק"ד ובשו"ת שמן המור ס"ד כ' להשכיר לגוי הכרם, ולהתנות שלא יעבוד בשביעית ואח"כ יפקיר כרמו בפני שלשה רק לשנה השביעית, ובס' שפת הים השיג עליו דאף שכ' באו"ח סי' רמ"ו ס"ג בשביתות בהמתו דרשאי לעשות כן, שם מיירי דמשכיר לצורך חול, אך מחמת דאסור להשכיר שמא יעשה מלאכה בשבת לכן צריך להפקיר, אבל להשכיר לכתחלה רק משום זה דיעשה בה בשבת בהערמה זה ודאי

אסור וע"ש במג"א, ועי' שאגת ארי' החדשות סי' ט"ו העלה דשביעית בזה"ז דאו', ובס' תורת יהונתן אות ל"ט שדעת רוב פו' דדרבנן, והרלב"ח בתשו' סי' קמ"ג מובא ב"ב סי' ס"ז כ' דלדעת רוב פוסקים דמדרבנן, ועי' שו"ת מהרשד"ם יו"ד סי' קצ"ב כ' עליו שלא הניח זוית בפוסקים ראשונים ואחרונים, ואומר דאין שום פוסק שיאמר דשביעית בזה"ז דאו', ובטור רס"י של"א כ' בלי חולק דעבודת קרקע בשביעית האידנא דרבנן, וכ"כ בטור הלכות א"י הנדמ"ח סעי' ב', ורמ"א סי' של"א סי"ט: ובס' בית הלוי מהג"ר יושי בער ז"ל מבריסק ג"כ מסיק, דיש לפטור בהטור דשמיטה בזה"ז דרבנן, ואין לסמוך על רז"ה פ' השולח דבזמן שאין יובל נוהג אין שמיטה אף מדרבנן ע"ש ובר"ן, וגם רז"ה לא היקל רק בכספים ובחו"ל, והמתירים הציעו למכור שדות לגוי לב' שנים כדי שתהי' שנה ז' בהבלעה, והמחמירים דחו, כי אף שמותר לקבל כסף השכירות ואין עובר על שביתת שדהו, אבל השכירות אינה מפקעת השדה והפירות מקדושת שביעית: עוד הציעו היתר למסור השדות לגוי בהלואה בתור נכסי צאן ברזל, בשומא של קצבת ממון על אחריות הגוי, והתנאי שיהי' מחויב לשלם אח"כ לישראל בקרקעות אלו דוקא - ומהם שהתירו לצרף שי' רז"ה וסמ"ע סי' ס"ז, וגם היתר ארנונא שהכריז ר' ינאי פוקו וזרעו בשביעית כמש"ל, והמושבות ג"כ משלמים מס להממשלה, והאוסרים דחו שהיתר ארנונא רק במקום סכ"נ עי' תוס' שם, וכ"מ בירושלמי סנהד' פ"ג ה"ו ושביעית פ"ב, ואחרי ויכוחים רבים בעתונים פרסם הג"ר יצחק אלחנן ספקטר ז"ל מקאוונא והסכמת שלשה גאונים היתר הזה: למכור השדות על משך ב' שנים בתנאים שימכרו אח"כ לבעליהן, ועבודת השדות לא יעשו ע"י ישראלים, זולת עניים ביותר יעבדו בשדיהם אצל הגוי, ועל החשש שהמכירה שלא בערכאות כ' הג' מקאוונא של"צ דוקא ע"י ערכאות, וכחת"ס או"ח סי' קי"ג בשטר מכירת חמץ בלי שטעמפל דכשר, אלא כשיתבנו בערכאות ישלם אח"כ המס - וגם יוכל להתנות שיועיל המכר בקנין כסף לבד כחו"מ סי' קצ"ד, ועי' קצה"ח סק"ב, וגם באין אפשר לכתוב שטר בערכאות הוי כליתא קנין שטר, וגם הנתיבות מודה דמהני שיתנה שיקנה בכסף לבד, עמקו"ח סי' תמ"ח בחידושים סק"ח, וקצות ונתיבות בסי' קצ"ח והמקור בראשונים ע"ש: וגם ערערו דאסור למכור לעכו"ם קרקע בא"י משום לא תחנם לא תתן להם חני' בא"י, אך ז"א דכשעושה לטובת עצמו מותר כתוס' ע"ז (כ'.) ד"ה ר"י ורא"ש, ועי' יו"ד סי' קנ"א וחו"מ סי' רמ"ט, וער"ן פ' השולח (ל"ח.) כיון דיש מצוה בשחרור עביד לצורך עצמו, ועפרד"י ח"א (דף קנ"ט.) וח"ב במלואים (דף תל"ט.), וג"כ הביאו שמ"ש הסמ"ע סי' ס"ז שאחר חורבן לא נהגו שמיטת קרקע, ליתא דכולהו תנאי דמס' שביעית אחר החורבן היו, בשביעית פ"י מ"ד רבי התיר ירק במוצאי שביעית

מיד, ובפ"ק מו"ק (ג:) ר"ג וב"ד התקינו שיהי' מותרים בעבודת הארץ עד ר"ה, ועוד שם בפ"ג הרבה, ובגיטין(נ"ג:) אפי' נטע בשוגג יעקר, מכל זה נראה דהחמירו בשביעית ומה שהתירו בסנהד' משום ארנונא רק כפי צורך ארנונא, וכפי האונס שיצטרכו לשלם מכיסם אבל להרויח לא התיר, וגם בירושלמי אי' שהי' סכנה בדבר: ובשו"ת משיב דבר סי' ו' מהג' הנצי"ב ז"ל, אודות מסחר אתרוגים בשנת שמיטה אין דעתו נוחה בזה ע"ש, וכ' השתדלתי לשלוח לי אתרוג באופן שאשלם דמי' אחר החג, ותיכף אחר החג צויתי לטגן האתרוג ולאכול בקדושת שביעית, ואח"כ שלחתי המעות ושוב אינו חל קדושת הפירות. כע"ז (ס"ב:) דבי ר' ינאי יזפי פירות שביעית מעניים ופרעו להו בשמינית ערש"י ע"ש, אבל יש לדחות דבריו דהתם מיירי ממופקר ולא מהמשומר ודבי ר' ינאי מותרים, והחשש רק בשביל עניים שמקבלין חליפין בשנה ח': ובשו"ת בית שלמה או"ח סי' ל"ו הביא מהגר"ש סלנטר ז"ל בשמיטה הזהיר לקנות אתרוגים רק של גוים, דהכריעו רובם ככולם דיש קנין לגוי בזה"ז להפקיע החיוב, אבל בשדות ישראל חלילה לחפש קולות ע"ש: ובשו"ת אבני נזר יו"ד סי' תנ"ח כ' למכור השדות בא"י טרם חל שנת השמיטה על שטר מכירה, באם יש הפסד מרובה במה שינהוג קדושת שביעית בהפירות יש להקל, אבל לא באין הפס"מ ע"ש, וע"ע קובץ שערי תורה ח"א סי' י"ט, ובישיעות מלכו יו"ד סי' נ"ג כ' דלמכור הקרקע הוא היתר פשוט, וכל ישראל בחו"ל נוהגים כן לענין מכירת בכורים וחמץ, ובהיות ישראל על אדמתם חלילה להם למכור שהבטיח להם ה' וצויתי את ברכתי לא כן בזה"ז, וגדולי רבינו ספרד התירו למכור, ולעבוד ישראל לא הותרה גם ע"י מכירה, ולא עלה על דעתי לחשוש בזה לאיסור ע"ש איזה תשובות בענין זה, וגם בשו"ת שערי דיעה ח"ב סי' ח' האריך וסיים ע"כ דעתי דאין להחמיר באתרוג שנלקח מגנת הנכרי, וגם בנלקח מגנת ישראל יש לצדד להתיר בשעת הדחק ע"ש, ובירושלמי דמאי פ"ב ה"א קל הקילו בשביעית שהיא מדבריהם, וגם בתשו' אמרי דוד מהגאבד"ק סטאניסלאב ז"ל סי' רכ"א האריך בזה וקיבץ רוב הפוסקים דרק מדרבנן ויש להקל וע"ע בס' טוב עין על ירושלמי יבמות, הביא ירושלמי סנהד' פ"י ה"ה, ופ"ח ה"א מכלאים, שהוא פלוג' אמוראי בזה אי חרישה בשביעית איכא איסור דאורייתא או דרבנן, וע"ע בשעה"מ בהל' שמיטה בזה - וכעת ראיתי שנדפס ס' שלום ירושלים מהה"ג ר' נח אבד"ק בארנוב בשנת תרפ"ד, וגם ס' הלכה מבוררת מהג' ר' טעבלי ראזענטאהל בירושלים בשנת תרנ"ה, ודעתם להחמיר, ע"ש אריכות גדול ובירור הענין בראשונים ואחרונים, ואם באנו לכתוב דבריהם אין אנו מספיקין, ועוד ראיתי כעת אריכות בזה בס' נפלאות

מתורת השי"ת פרק פ"ח ע"ש, ושו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סי' קכ"א, ושד"ח ל' כלל קמ"א אות ל"ב הרבה בזה:

פסוק ו

והיתה שבת, עפרד"י משפטים (דף רכ"ב:):

שם) לכם לאכלה עשו"ת זכרון יצחק סי' ע"א ובח"ת שם, שהביא קו' מג"א בהשגותיו על רמב"ן על מצות מ"ע שמנה בסוף מצוה ג', שהק' על הא דיומא (פ"ו:) ב' נשים שקלקלו א' אכלה פגי שביעית כו', פרש"י תאנים שלא בישלו כל צרכן ולכם לאכלה ולא להפסד ולוקה, והק' אף דהוי מ"ע לרמב"ן מ"מ להפסיד הוי לאו הבאה מכלל עשה ואין לוקין, וי"ל דבפסחים (מ"ב.) לר"י אוכל צלי בע"פ לוקה, ואף שמטעם יאכלו בלילה הזה ואמרי' לא ביום והו"ל לאו הבמ"ע, עכ"ז ס"ל דמתחילת הפ' דכ' לאמור ולוקין אף בלאו הבמ"ע, וע"ש ברש"י ותוס', וע"ל ויקרא (ה' כ"ד), ועי' מקור ברכה (דף תתע"ז.) בשם הג"ר יושי בער מבריסק ז"ל:

שם) לך ולבהמתך בס' ייטב לך הק' הא אסור לאכול קודם שיתן לבהמתו כמ"ש בברכות (מ'.), ולמה כ' לך ואח"כ ולבהמתך, ובס' ילקוט הגרשוני תי' עפמ"ש בס' רב טוב שאם יש לבהמה עשב מיוחד לאכילה, ולאדם מאכל מיוחד אז הבהמה קודמת, אבל בנותן לבהמה ממאכל אדם הוא קודם, וכ' הר"מ בפ"ה ה"ה משמיטה פירות המיוחדים למאכל אדם אין מאכילים אותם לבהמה הלכה הבהמה מאלי' תחת התאנה ואכלה אין מחייבין אותה להחזירה שנא' ולבהמתך ולחיה תהי' כל תבואתה לאכול, א"כ מירי הפסוק בבהמה האוכלת ממאכל אדם ובזה האדם קודם, ועי' בס' דברי חנוך בזה ובקובץ דרושים חוב' ד' סי' ל"ו הביא בשם אדמו"ר מגור שליט"א וז"ל או אפשר רק במזון שלו אסור אבל שביעית הפקר הוא, וכן י"ל בקו' הראשונים באליעזר עבד אברהם, כי המים לא הי' שלו ובאחר שנותן ל"ש זה, גם י"ל שהגמליסלא היו שלו ל"ש זה, גם י"ל שמקדים לך, כי מאכל אדם אסור ליתן לבהמה, אולם אם נותר ויתקלקל יכול ליתן גם לבהמה מזה, וכ"ה לשון הפסוק משפטים (כ"ג י"א) והשביעית תשמטנה ונטשתה וגו' ויתרם תאכל, פי' יתרם כשנותר ממאכל אדם עכלה"ק, ועי' מה שהארכתי בזה בדברים חדשים בפרד"ס חיי שרה (דף קנ"ו.), ומשפטים רמ"ה., ובמלואים שם דף תל"א:), ובשדי חמד ח"י פאת השדה מער' א' אות צ"א אריכות בזה:

שם) ולבהמתך ברמב"ן בשם ירושלמי חד בר נש וכו', והוא בפ"ט ה"ו, ועי' ס' תוספת יה"כ יומא (פ"ב:), ובס' ברכת אברהם על פסחים (נ"ד.), ושו"ת אמרי דוד סי' ק"נ:

פסוק ח

וספרת עתש"ו הרשב"א והבאתי בפ' אמור (כ"ג ט"ו), ועמנ"ח מ' ש"ל אות ג'. וכל"ח (דף ק"י.), ובקול אלי' מהגר"א כ' וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים והי' לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה, כפל הלשון י"ל אם נכתב רק וספרת לך שבע שבתות שנים, הייתי אומר שא"צ רק מנין השמיטות ולא השנים בפ"ע, בהתחלת השמיטה יאמר היום שמיטה אחת ביובל. לכן כ' תשע וארבעים שנים שצריך למנות כל המ"ט שנה כל שנה בפני עצמה. ועדיין הייתי אומר שא"צ למנות שנים רק קודם שבא לשמיטה, אבל אח"כ יאמר היום שמיטה אחת ואח"כ היום שמיטה שני'. לכן כ' שבע שנים שבע פעמים דיחזיר וימנה השנים בפ"ע. ועדיין הייתי אומר שא"צ למנות השמיטות שכבר עברו אלא אותה השמיטה שעומד בה. אבל א"צ לחשוב שמיטות שעברו. לזה כ' תשע וארבעים שנה, פי' כל מ"ט שנים תמנה כל ימי השבע שבתות וצריך למנות השבועות וימים גם אח"כ, לחזור כמה ימים בעומר וכמה שבועות עברו וכמה ימים בשבוע. דמצוה למימני יומא ושבועות, ועי' טור או"ח סי' תפ"ט:

פסוק ט

בחדש העשירי רש"י ממשמע שנ' ביה"כ וכו'. ובס' לוית חן כ' עפמ"ש רמב"ן אחרי (ט"ז א') דוידבר ה' אל משה דכ' כאן הוא מוקדם לפרשה שלפני' ונכתב מאוחר ע"ש. לכך הוצרך לכתוב אימתי הי' הדיבור של פרשה זו. וא"כ אפשר דנאמרה קודם פ' שנאמר בה אח"כ, וא"י מתי יה"כ לכן הצריך להורות אימתי יה"כ – ובר"ה (ל"ג:) מנין שבשופר ת"ל והעברת שופר תרועה, והגר"א הק' הלא כבר למדנו כמה פרקים מדיני שופר עד ששואל עתה מנין שבשופר הלא מיד בהתחלת המס' הי"ל לשאול, ועוד שהול"ל מנין שתוקעין בשופר. ותי' דשאלה אחרת כוונו בזה. דמקודם אי' פלוג' בענין התרועה אי גנוחי גנח או ילולי יליל, ועל זה בא הברייתא ושאלה מנין שבשופר ר"ל מנין אתה יודע שהיבבא תהי' בשופר. אולי התקיעות בשופר יהי' באיזה קולות שירצה, והא דמתרגם יום תרועה יום יבבא אולי הכוונה שיבכו וילולי בהשתפכות נפשם לפני ה'. וע"ז באה התשובה שנ' והעברתם שופר תרועה היינו שהתרועה היינו היבבא תהי' בשופר. ועי' מהר"ם שיף שבת (קל"ז:). ומנ"ח מ' של"ט:

פסוק י

שנת החמשים שנה הכפל עי' שפת אמת תרנ"ז, ויתפרש כמו קודש הקדשים שהוא הקדוש מהם, כמלך לעם שנקרא אחד העם המיוחד שבהם (רש"י תולדות כ"ו י'), וכולל כולם. וה"נ שהוא השנה של כל החמשים שנה. ובירורו מתוכם שיהי' היובל השנה שלהם כתרומה לשיריים, וכן הוא בשבת קודש דכולל כל שבעה ימי השבוע:

שם) דרור עמ"ש בפ' מצורע (י"ד ד'):

פסוק יא

ושבתם ברש"י עי' בשמע שלמה דבר נכון ובמהרש"א עה"ת. וגם אי' בשעת שיהי' "ושבתם איש אל אחוזתו" כשנשוב לא"י אחוזה ישינה. אז "איש אל משפחתו תשובו" יהי' לנו בחזרה בנינו ומשפחתינו שאבדנו בגלות. אשר ירחקו מאתנו ויברחו מעם ישראל ומתורת ישראל. ועי' מנ"ח מ' של"ב. ובס' נוה שלום פי"ב ממחו' וש"ב הגאבד"ק זגערש שליט"א - ובגיטין (ל"ו.) יש מחלוקת לרש"י ל"ה יובל נוהג בבית שני לכו"ע מדלא הי' כל יושביה עליה. ואין שביעית נוהג אלא בזמן שיובל נוהג ובא רבי ודרש וזה דבר השמטה שמוט. דבזמן שאין שמיטת קרקע היינו בזמן שאין השביעית נוהגת, לא נהגה ג"כ שמיטת כספים. וער"מ פי"ב משמיטה. ולר"ת השביעית לענין חרישה וזריעה היתה נוהגת בבית שני אליבא דכו"ע. ובשמיטת קרקע דאמר רבי (בזמן שאי אתה משמט קרקע) היינו יובל. ושמיטת כספים היא דתלי' ביובל ולא שמיטה דחרישה וזריעה. ואפי' יובל ג"כ נוהגת בבית שני. ולא בא רבי לומר אלא דמשנחרב הבית ומשבטלו היובלות אז בטלו גם שמיטת כספים אע"ג שאינה חובת קרקע. עתו"ס ד"ה בזמן, וערכין (ל"ב.) ד"ה מנו. וירושלמי גיטין פ"ד ה"ג:

ומספרים שהחוזה מלובלין ז"ל אמר לתלמידו הר"ר הירשלי מזדיטשוב ז"ל, כל זמן שאני חי אינני ירא שתפול ממדרגות ואח"כ מי יודע. והשיב אינני חפץ להיות יותר מרבי. אבל שאל החוזה. אני זקן ואתה אברך – א"כ אתפלל שרבי יחיה לעולם - האם יוכל אדם לחיות לעולם. אמר החוזה - כוונתי שרבי יחי' ק"כ שנה - מקודם אטרח לעולם ועתה תאמר ק"כ שנה, וענה לפי שק"כ שנה הם כנגד ק"כ יובלות מקיום העולם. ויובל נקרא בתורה לעולם. ממילא ק"כ שנה הוא לעולם. לכן משה רבינו חי ק"כ שנה כנגד ק"כ יובלות מקיום העולם כל שנה השפיע על יובל. וממילא על זמן כולו מקיום עולם - ומענין לעולם אי הוא נ' שנה או כל ימי חייו, עי' מה שהארכתי בפרד"י משפטים [קצ"ו:] והוצאתי מכל הש"ס ומדרשים הלשון לעולם ע"ש ציונים הרבה:

יובל היא לא תזרעו. מצינו בבריאות העולם שהאדמה הוציא תוצאותי' ביום הששי. הגם שביום ד' כ' תדשא הארץ דשא. (ברא' א' י"ד). אעפ"כ כ' ביום ו' וכל שיח השדה טרם יהי' בארץ. ואחז"ל מלמד שיצאו דשאים ועמדו על פתח הקרקע עד שבא אדה"ר. חולין (ס'.). למה הי' כן. ועי' פרד"י שם (דף ט':). וראיתי בזה דחז"ל אמרו ב' אלפים שנה הי' התורה קודם בריאות העולם. והתחיל החשבון מתורה. ממילא השנה שהי' הבריאה הי' יובל והבריאה מן כ"ה אלול עד א' תשרי ימים אחרונים מיובל. והשי"ת הראה בתחילת

הבריאה. שהיובל-שנה יש לו קדושה מיוחדת וגזר שהצמחים לא יצאו מאדמה משום היובל עד יום הששי מבריאה. שהתחילה שנה חדשה שנה פשוטה שמותר כל מלאכות משדה. ואז התחילה האדמה להיות נגמרת:

שם) לא תבצרו רש"י כשם שנ' בשביעית כן נא' ביובל וכו'. ובהגדה מעשה נסים הביא מאביו ז"ל דתוס' בר"ה (ט') ד"ה שהרי. הק' למ"ד חורש בשביעית לא לקי אלמא אפי' תולדה דכתיבי אבות דידהו לא מחייב, א"כ איצטריך למיכתב חרישה לאשמעי' דאסורה, ובמו"ק (ג':) והלא זמורה בכלל זריעה, בצירה בכלל קצירה. למאי הלכתא כתבינהו רחמנא למימרא דאהני הולדות הוא דמחייב כו'. וא"כ כאן ביובל כ' זריעה קצירה ובצירה ולא זמורה. וע"כ צ"ל ג"כ למעט שאר תולדות מכח קושיית הש"ס דקצירה בכלל בצירה, וא"כ זמורה נמי שרי דלא כתיבה. לזה כ' רש"י כשם שנ' בשביעית כן ביובל ולמדין זה מזה, וכל מה שאסור בזה אסור בזה ונמצא שני קדושות שוות סמוכים זל"ז. ועמנ"ח מ' של"ג של"ד של"ה:

פסוק יב

רש"י כ"ז שאתה אוכל וכו'. עי' ירושלמי שביעית פ"ט ה"ג. ובתוס' יה"כ יומא (דפ"ב:) ד"ה ובהאי:

פסוק יג

תשיבו עי' בכורות (נ"ב:) פלוג' במתנה אי חוזרת ביובל. ובר"מ פי"א הי"ט משמיטה דמתנה כמכר, וברד"ק סוף יהושע (כ"ד ל"ג) כ' דמתנת רבים אינה חוזרת ביובל ע"ש. ולדבריו י"ל שגם מכירת רבים אינה חוזרת ביובל. עי' בזה בס' הדוה"ע:

פסוק יד

לעמיתך אל תונו. רש"י עמיתך קודם. עי' פרד"י משפטים (קצ"ג:) מ"ש בזה. וע"ע בשו"ת חת"ס חו"מ סוס"י קל"ד., ובשואל ומשיב קמא ח"א סי' קכ"ו, בסוכה (ל'.) בהא דקרקע אינה נגזלת. לכאו' לרמב"ן דלאו דלא תונו למעט קרקעות וכדומה, דהרי יש מכללי ופרטי דניהו דאינו בכלל אונאה מ"מ הלאו חל עליהם ג"כ. וכ"כ סמ"ע סי' רכ"ז סקנ"א בשם רש"ל. ולפ"ז י"ל דקרקע לענין גזל דאף שאינה נגזלת אבל הלאו יש בו דגם גזל קרקע אמעט מכלל ופרט, ולפ"ז צ"ב הא דכ' רש"י וא"נ קני הו"ל מהב"ע, וכ' מהרש"א דהיינו ע"י חתיכת לולב מקרקע בא המצוה ובעת ההוא גוזל. והרי גם בהיותו מחובר נהי דקרקע אינה נגזלת מ"מ עובר. וצ"ל דכל שמוסיף איזה ענין קניה על גזילתו מוסיף גזילה מקרי, וא"כ קודם שנתלש ל"ה נגזלת ולא הוציא כלל מרשותו ועכשיו קני לה עכ"פ והוציאו מרשות נגזל, א"כ זה גופא הוא מהב"ע, אבל בשינוי מעשה ושינוי שם כבר גזלו בעת שחתכו - ובס' מעיני החכמה ב"מ (נ"ו) הק' לרמב"ן יהי' לוקה על אונאות קרקעות

כיון דלא ניתן להשבון ויקשה בב"מ (ס"א:) למה לא מקמינן לא תגזול על אונאות קרקע דיש לאו ולא ניתן להשבון. וכן הק' במנ"ח מ' של"ז. והדין דהוי להנל"ע בר"מ פי"ב ה"א ממכירה. ואפ"ל דודאי מה שמיעטה תורה אונאה, ק' בלא"ה הא לא ידע דמחיל ובמה זכה בשל חבירו. ורק י"ל דניחא לשניהם שהוא קרוב לשכר ולהפסד לשניהם. בין שאינה זה את זה או זא"ז יהי' משפט אחד דמה שקנה קנה, וכל אחד נכנס לספק זה ואין שאלה על התורה, אך אם יודע בודאי שאינה את חבירו ויודע שחבירו טועה ודאי אית בי' איסור אונאה, שאדעתא דהכי ל"ה חבירו נותן לו כ"כ אם ידע שיאנה אותו במרמה. כי המתאנה יודע בעצמו שאין כוונתו לאנות לחבירו, ונהי דסבר וקיבל וכ"ז במקרה. אבל שיהי' כוונתו במכוון להטעות לחבירו לא, וא"ש דהי' אונאה מצד עצמו ואפי' לא ידע הוי אונאה מצד עצמו:, משא"כ הקרקעות נתמעטו מדין אונאה, מיהו הלב יודע אם מתכוון להטעות לחבירו ודאי איכא בל תונו. ול"ש מלקות על הכוונה, לכן נאמר לפי רוב השנים תרבה, שע"י השנים ידע לרבות או למעט. אבל אמכוון להטעות ועשה כאילו לא ידע, סיים ויראת מאלהיך כי הוא דבר המסור ללב שא"א לברר: וע"ע בס' שארית יעקב בסוגי' דאין נשבעין על הקרקעות שהק' דהוי לאו כולל יותר מעשה, דלאו כולל בין בקרקע בין מטלטלין ועשה דהשבון רק במטלטלין, ועי' שאג"א סי' ע"ז בחמץ שקיבל עליו אחריות דלאו כולל יותר מעשה, ובמקו"ח סי' תל"א דחה דבתמורה א"א לקיים כל העשה בצבור, אבל בחמץ שקע"א אע"ג דאינו בעשה דתשביתו מ"מ ודאי אם השביתו תיקן הלאו דב"י, ודמי לנותר דהוי נל"ע בשריפה אף דנשים פטורות ממ"ע דשריפת קדשים דהוי הזמ"ג דאינו נשרף רק ביום, ולא אישתמיט תנא דנשים ילקו על נותר, א"ו דמתקן הלאו אף שאין מצוון וה"נ דכוותי' - ולפ"ז ה"ה הכא דלאו דאונאה בקרקעות אף דליכא עשה דהשבון, אם מ"מ מחזיר האונאה או מבטל המקח מחמת אונאה ניתק הלאו דמ"מ תיקן הלאו, ומה"ט אין לוקין באונאות קרקעית הגם דליכא עשה השבון, כיון דבמטלטלין איכא עשה דהשבון גם בקרקע אם מחזיר אונאה תיקן את הלאו, וע"ז אין הלאו כולל יותר מעשה דגם בקרקע אפשר לתקן הלאו והוי להנל"ע - ובדברי רמב"ן האריך גם במל"מ פ"ד ה"א ממלוה ולוה, ובאוה"ח כאן, ובקרקעית אף שאין עוברין אלאו לא תונו איש את אחיו שמדבר במטלטלין, אבל עובר על לא תונו איש את עמתו, דקרקע לא גרע מאונאות דברים, ולפ"ז למה לא יהי' במטלטלין ב' לאווי גם אונאות דברים, ויקשה יהי' לוקין על אונאה דלא אתי חד עשה ומנתק ב' לאווי כתמורה ד': דלא יחליפנו ולא ימיר, אבל בתוס' חולין (פ"א.) ד"ה הנח כ', דרק בכל לאווי דסמוכים אמרי' זה וה"נ ב' לאווי אונאות ממון ודברים סמוכין מנתק לתרווייי', ועי' שושנת העמקים כלל

ב', ובבעה"ת ופענח רזא כ' דסופי תיבות "איש את עמיתו ויראת" המה שתות, וצ"ע דהא פסוק זה רק על אונאות דברים, וקרא ל"ת איש את אחיו קאי על אונאות ממון וצ"ע - וע"ע בחינוך מ' של"ט דגם לקטנים אסור להונות בדברים, וצ"ע מחו"מ סי', רכ"א ס"א ברמ"א דאין מצווין על אונאות דברים רק ליראי השם, עמיתו דרשי' עם שאתך בתורה ומצות, וקטן ל"ה בר תורה ומצות, וע"ע סוכה (מ"ו:) לא לימא לינוקי יהיבנא ולא יהיב לי' דאתי לאגמורי שקרא, וק' הא מדינא אסור דהוי אונאות דברים, וצ"ע ועמש"ל בקדושים (י"ט י"ד): ועתו"ס ב"מ (ס"א.) ד"ה אלא דאין אונאה לעבדים, ובהגהות הגר"ב פרענקיל הביא רמב"ן הנ"ל דאזהרת לאו גם בקרקע, וכ"כ באס"ז ב"מ (ע"ז:) בשם ר' יונה, ובענין אונאה עמ"ש דודי הגאבד"ק לוטימארסק ז"ל והובא בקובץ דרושים חו"ד סי' ד', ומ"ש בזה הרבה בפרד"י יתרו (קצ"ג:) ע"ש חדשות, וע"ע בס' יראים סי' רנ"ט ובס' סביב ליראיו על היראים והלכה פחות משתות קנה ואינו מחזיר אונאה, שתות קנה ומחזיר אונאה, יתר משתות בטל מקח, ובחינוך מ' של"ז כ' דפחות משתות מותר להונות מפני תקון הישוב שימצאו בני אדם צרכיהם מוכנים בכ"מ, ועחו"מ סי' רכ"ז ס"ו בזה אי נימא דהלאו קאי גם על פחות משתות אם יש באונאה שו"פ, ועי' בס' משפט שלום שם דברמב"ן כאן מפורש דאסור, ועי' טיב גיטין (דנ"ח.) מ"ש ע"ד הרא"ש בזה, ועי' פני"י ב"מ (נ"ב.) ברש"י ד"ה יתר, דאף לכתחילה מותר בפחות מכדי אונאה, ועי' תוד"ה אמר, ובקונ' משמרת שלום שם: ובדבר הנמכר בליצטאציע אי שייך בי' אונאה, בשו"ת פני יהושע פו"כ סי' רי"ט העיר בזה, ובמשפט שלום שם סט"ו הביא בזה הרבה, ובליצטאציע שיש קונים עכו"ם וישראל אפשר דגם לגבי ישראל ל"ש אונאה, ועי' נה"מ סי' ק"ט סק"ה בדין נמכר ע"פ שמאים וע"פ ב"ד ליכא משום אונאה, ועי' בשואל ומשיב רביעאה ח"ג סי' קל"ז שפסק ג"כ דליכא בזה משום אונאה ובב"מ (נ"ו:) דיש אונאה לשכירות דשכירות ליומא ממכר הוא, ועבחו"מ סעיף ל"ה, ורק בשכירות מטלטלין אבל בקרקע ליכא דין אונאה דאין אונאה לקרקעות במכר וה"ה בשכירות, ובס' קהלת יעקב בלשון חכמים אות תק"ו אף דשכירות נכללה בל' מכירה, אבל מכירה בלשון שכירות לא נכללה, ומי שנדר שלא ישכור דירה לפלוני מותר למכור לו דירה, ועש"ך חו"מ סי' שי"ג סק"א, ושל"ד סק"כ דלא נקטינן שכירות ממכר ורק באונאה כן, ועשו"ת מקום שמואל סי' א' בזה: ועי' בס' הדרוש והעיון הרבה בענין אונאה, והביא הא דסעיף ט' דבמכר מחמת דוחקי וזלזל במכירתו א"י לחזור דידע ומחל, דטענת אונאה רק במכר בדרך שרבים מוכרים בלי דחק אז עובר באל תונו, ובשו"ת אבני חפץ סי' מ"א נסתפק אי בקונה מחמת דוחק דהיינו סממני רפואה ג"כ ל"ש אונאה, ולכאו' מה הנפק"מ רק

מריטב"א קידושין (ח'.) הובא בקצה"ח בסי' רכ"ז סק"א משמע דיש דין אונאה, וי"ל עפמ"ש בחו"מ סוס"י ר"ה דאנסוהולקנות לא אמרי' אגב אונס גמר וקנה וה"נ כן, וא"ש הלשון וכי תמכרו בל' רבים או קנה בל' יחיד, וע"ע במחנה אפרים ה' מכירה סי' כ"ד דאונאה ל"ש רק בדבר שיש לו שער קבוע אבל אם כל אחד קונה כמו שחפץ ל"ש דין אונאה, ועשו"ת בית יצחק או"ח סי' ק"ח דבאתרוג אפי' בשנה ששכיחים אתרוגים ל"ש דין אונאה כיון דהשער נשתנה בכל שעה ע"ש, וכמו ר"ג דלקח באלף זוז בסוכה (מ"א:), והסברא י"ל דקציצה ע"י דחק ל"ש קציצה דבטלה דעת הלוקח אצל כל אדם, ולכל אדם שוה פחות, וכמ"ש בברכות (ל"ה:) בטלה דעתו אצל כל אדם, (ובפסחים מ"ד. סוכה ד'. שבת צ"א. וקמ"ד: עירובין כ"ח. נזיר ל"ו: ומנחות ע'., וסמ"ע סי' רנ"ט סקי"ד), וזה שייך בדבר שיש לו שער קבוע שיש בזה דעת כל אדם משא"כ שאין לו שער קבוע, וע"ע בב"י סי' ר"ט, ותשובת הרא"ש כלל י"ג, ושו"ת השיב משה סי' ק"ב, וע"ש במשפט שלום וקונ' משמרת שלום אות י"א ובחו"מ ס"ה דבעינן אונאה שי"ב שו"פ, ובפת"ש סקכ"ג דבשותפים בעי שו"פ לכל אחד, א"כ בקהל ג"כ כן, ובאלשך כאן כ' אף דשיעור אונאה כדי שתות מ"מ בשותפים שנתאנו, אם יש אונאה כשיעור שתות לכל השותפים ביחד הוי בגדר אונאה ע"ש, ויש לצדד עוד דהקהל קונים ע"י גזבר, י"ל אפי' פחות משו"פ הוי אונאה ובסעי' ו' דבשליח ואפטרופוס אפי' בכ"ש חוזר, אמנם בזה אי יש לגזבר דין שליח עי' או"ח סי' קנ"ג ס"ט, ועי' ירושלמי תרומות פ"א ה"א וחלה פ"א ה"ה, אי גזבר כבעלים או כאחר, ועמש"ל בפ' אמור: ובשו"ת אבני חפץ סי' כ"א מביא שאדמו"ר מגור שליט"א הק' באלשך הנ"ל, דמה בכך שהמוכרים או הקונים הם ב', אבל אם אונאה הוא שתות ממילא מגיע לכל אחד על חלקו שתות מחלקו והוא כשיעור אונאה, וכ' עפמ"ש בחו"מ סי' קע"ו ס"ה בשותפין שהטילו לכיס זה ק' וזה ר' ונתעסקו בממון סתם, ופחתו או הותירו השכר או הפחת בשוה, ועסמ"ע ונה"מ שבסחורה שהחלקים מצורפים שאי אפשר לחלק, כגון שור לחרישה שא"א לקבל ריוח עד שימכרו ב' החלקים בזה תמיד השבח ופחת לאמצע, ולפ"ז אם ב' קנו בשש, וא' נתן ה' ואחד א' ומכרוהו בחמש וכל א' נתאנה בחצי, נמצא שלזה שנתן ה' אונאה פחות משתות ולזה שנתן א' אונאה למחצה, וביאר האלשך דאין אנו משגיחים על היחס הפנימי רק ביחס למחיר החפץ והוא שוה לרבים וליחידים, וע"ע שבות יעקב ח"א סי' קס"ו שגם בקהל שייך אונאה: ובתורה תמימה אות צ' העיר אם הי' החפץ שוה לכל אדם ה' וללוקח שוה ששה ומכרו לו בששה, אם אזלי' בתר השווי לכל אדם והוי אונאה בשתות או בתר דידי' אזלינן ול"ה אונאה, ועי' קידושין (ח'.) לדידי שוה לי הרי דבערך השווי אזלי' בתר מקבל החפץ וצ"ע

וראיתי בקובץ כנסת חכמי ישראל סי' ע"א אות מ"א, שהק' מ"ש בסעיף כ"ג בעה"ב המוכר וכו', ובקידושין (כ'.) אם נו"נ בפירות שביעית לסוף מוכר כו', הרי דקרא דכי תמכרו ממכר מיירי בבעל הבית המוכר מחמת דחקו את מטלטליו והא התם כ' אל תונו, והאיך אמרי' דבעה"ב המוכר אין חייב להחזיר אונאה ע"ש, ולרמב"ן וחינוך הנ"ל באין אונאה לקרקעות דרק אימעיטו מהחזרת אונאה אבל בלאו לא תונו עובר, וא"כ גם בבעה"ב המוכר כליו רק להחזיר אונאה אין בו דין אונאה, אבל בלאו עובר גם הבעל הבית המוכר כלי תשמישו וכמו בקרקעות ושטרות והקדשות: ובעניני קנינים, בקרקע יש ד', כסף שטר חזקה וק"ס, ועסמ"ע וט"ז ר"ס ק"צ, ובמקום שכותבין שטר אינו קונה כסף דלא סמכה דעת הלוקח, ופחות משו"פ אינו קנין, ובעכו"ם הר קנין בעירובין (ס"ב.), ועתו"ס קידושין (ג'.) ד"ה ואשה, ובמל"מ פ"ה ה"א מאישות אם קידש בדבר דלדידי' אינו שו"פ ולדידה שו"פ אי אזלי' בתר דידי', וכן יש להסתפק במכירה עי' מנ"ח מ' של"ו - ב', שטר, וצ"ל או בכת"י המוכר או עדים, ובתוס' כתובות (צ"ג.) ד"ה עד דגם בקרקע שייך מי שפרע היכי שקנה בכסף לבד, ובמקום שכותבים שטר דלא סמכי' דעתי' מ"מ קנה לענין מי שפרע, ועתש"ו רע"א סי' קל"ד, ועב"י ר"ס ס"ה, וד"מ ק"צ סק"א, וכ"כ תוס' ב"מ (י"ד.) ד"ה עד, ועפת"ש סי' ר"ד סק"א, וכל זה נעלם מהמנ"ח בקומץ מנחה מ' רל"ו ויש עוד קנין אודייתא שמודה שמכר או נתן הקרקע או המטלטלין, אף דקמי שמי' גלי' שהוא שקר מ"מ אודייתא גופא הוי קנין, וקצה"ח סי' קצ"ד סק"ד מביא מתוס' שהיא רק דרבנן, וגם יש שיטות דרק בשכ"מ ולא בברי: וקנין כסף ר"י סובר דקונה מה"ת, ומשיכה והגבהה ומסירה דכל אלו בכלל משיכהאינו קנין מה"ת רק תקנות חז"ל, וכן חצר דהוא משום יד או שליחות הכל ענף ממשיכה, ואינו קונה מה"ת רק כסף, וחליפין ג"כ מה"ת, הן קנין סודר בכלי, והן חליפין שוה בשוה, ובסי' ר"ג יש דעות בזה אי פרי עושה חליפין שוה בשוה, אך רז"ל עקרו קנין כסף, ויש גם במטלטלין קנין אגב קרקע וחזקה ליתא במטלטלין בקידושין (כ"ב:) וצ"ע בתוס' בכורות (י"ג.) ד"ה מיד, ופסקי תוס' שם אות כ"ה שכ' חזקה שייך במטלטלין וצ"ע - והטעם שמא נשרפו חטך בעלי' מעות א"ק, ואם הי' המטלטלין ברשותו של הלוקח לא נקנה במשיכה אלא בכסף עי' בחינוך, ור"מ פרק ג' הלכה ח' ממכירה, וכ"כ בפנ"י קידושין, אך בנתה"מ סי' קצ"ו סק"א כ' דבכל מקום מהני משיכה ולא פליג עשאו חכמים: ובש"ך סי' קצ"ח סק"ז ור"ב סק"ג כ' דאין חצירו קונה אלא כשהי' כבר חצירו ולא בבאים בב"א, וכ"כ בשטמ"ק ב"מ כ"ו במצא בגל, ותמוה מגיטין (ע"ז:) גיטה וחצירה באין כאחד, וע"ש בקצה"ח ונה"מ ופנ"י קידושין (כ"ז), ומח"א ה' קנין חצר סי' י"ד, וברדב"ז ב' אלפים צ"ז פסק דמהני בב"א גם במכירה,

ובספרי פרי יוסף על גיטין הבאתי הרבה חדשות וציונים בזה, וענובי"ת או"ח סי' ס"ג, ושמן רוקח סי' ס"ד, וחת"ס או"ח סי' קט"ז וקי"ז, וע"ע בפרד"י ח"ב בדף (ל'.) הבאתי ג"כ הרבה ציונים בענין זה, ואיני רוצה להכפיל הדברים, והרוצה יעיין שם ויתבררו לו כל הדברים:

פסוק טו
במספר ערש"י ובס' זרע יצחק עירובין (פ"ט מ"א):

פסוק טז
מקנתו ערש"י וגור ארי' ומהרש"א עה"ת מ"ש בדבריו:

פסוק יז
ולא תונו איש את עמיתו, בשפתי צדיק אות י"ז נסתפק אם אמר חפץ זה שאני מוכר לך יודע אני ששוה כך וכך, דאין בו אונאה כי מחל, ואם גם בהסכום שאמר ששוה נתאנה בפחות משתות אם שייך אונאה, כי הטעם דעד שתות קנה דמחל, אבל כאן בס"ה יותר משתות יוכל להיות שמקפיד, ואולי י"ל להיפך דמה בסתם ב"א אמרי' שמחל, מכל שכן מי שגילה דעתו שמוחל מרצונו, ואולי תלוי במה שמסופק בש"ע אם מותר להונות פחות משתות כשיודע השיווי ובח"א מהרש"א ב"מ (נ"ט.) כ' רק באונאות דברים דכ' עמיתו בענין שיהי' ירא שמים, אבל באינו כן מצוה להונהו, אב כממון דכ' אחיו גם בעל עבירה בכלל ע"ש. ובבכורות (י"ג.) מפורש דגם בממון כ' עמתך, וגם הא שכ' דמצוה להונהו, לא ראיתי בשום מקום רק שמותר, ועי' בזה בס' מנחת סולת על החינוך מ' ס"ג בזה הרבה ובספרו קב זהב (דף כ'): וראיתי פשט בהפסוק כאן "ולא תונו איש את עמיתו", שהוא ירא שמים "כי אני ה"א" אני יודע מה שבלבכם אם באמת ירא אלקים אתה - וגם ע' מתחלף עם א', וכמו שהי' כתב לא תונו איש את אמתו האמת של עצמו - וכאן כ' עמתו ובפי"ד אל תונו איש את אחיו, מקודם יזהר מלהונות איש אחר איש אמת, וכאן הזהירה תורה אף להונות "עמיתו" חבירו שהוא ג"כ גנב ואיש כזב כמוהו, וגם שהונה אותו מכבר, ויוכל להיות לו היתר, ג"כ להונות בחזרה, אפ"ה אסור להונות, ומסיים ויראת מאלקיך, הגם שמחבירו אין לו מורא שהרי הוא אינה אותו פעם אחרת, אבל אתה מחויב להתירא מהשי"ת, כי אני ה' אלקיכם, ה' שלכם, ואחשוב הן עמו וכן עמך, עי' בזה בבינה לעתים דרוש ס"ח: ובמלא העומר כ' דבכל ר"ה קצובין כמה ירויח בכל השנה מזונותיו בביצה (ט"ז.), אם הרויח משקרות וגזלות הונו ג"כ יאבד ע"י חלאים או צרות אחרות, ואמרה תורה ולא תונו לא תרצו לרכוש הון ע"י אונאה לפי, ויראת מאלקיך, תירא ממדת הדין שישלח עליך דברים וצרות שתאבד בחזרה המעות שאינם ישרים ואמתים: ובשם הגה"ק ר' נתן אדלר ז"ל ראיתי דחז"ל סיפרו שמואל קנה אצל גוי

כד זהב במקום כד ברזל ושלם ד' זהובים והבליע אותו בחשבון זהב אחד, ופלא ששמואל רמה לגוי וגם גזל מאתו זהב א', וגם למה סיפרו לנו חז"ל זאת, רק הכוונה להיפך, דסיפרו גודל צדקתו, שראה שיש לו למכור כד זהב ושוה הרבה וחפץ רק ד' זהובים, ולא ידע שמואל אם הגוי אינו יודע שהוא של זהב וחושב שהוא של ברזל, והחוב עליו לגלות האמת כדי שלא להונות אותו, או שהגוי יודע שהוא זהב ורק שהיא גניבה, וא"כ מצוה לקנות במעות מעט להציל הגנבה ולטרוח למצוא בעה"ב מהכד, ונתן שמואל לעצמו עצה ונתן לו עוד זהב א' יותר מאשר רצה, ומבליע הוא, אם נותן יותר מהמגיע, אבל לא יאמר לו בפירוש, כמ"ש בסוכה (ל"ט.) מבליע דמי אתרוג בלולב. ויראה אם יחזיר בחזרה הזוז, סימן שהוא איש כשר, ואינויודע שכד של זהב, ואח"כ יחזיר לו שמואל המותר ששוה באמת, ואם לא יחזיר. הזוז סימן שהוא גנב, והכד הוא גנבה ומצוה להציל עבור ממון מעט כדי להחזיר לבעל הבית האמתי, וספרו חז"ל שהי' שמואל נזהר בדיני אונאה אפי' לגוי, ובסמ"ג לאווין קנ"ב חמור גזל גוי מגזל ישראל מפני חילול השם, והוא מתוספתא ב"ק פ"י, ועש"ך חו"מ ר"ס של"ז ישראל פועל בכרמו של גוי אסור לאכול בשעת עבודה, בעת בשל ישראל מותר, ובאר הגולה חו"מ סי' שמ"ח ואני כותב זאת לדורות, שראיתי שבטעות גוים לא הצליחו, וירדו נכסיהן לטמיון, ורבים שקדשו השם והחזירו טעות גוים גדלו והעשירו, ובס' חסידים תתרע"ד כ' ג"כ כן, ובפהמ"ש לר"מ כלים פי"ב מ"ז:

פסוק יח

חקתי בבעה"ט וסמך לי' וכו' לשם פועלם, ולפרש הת"כ בא שדורש ליתן שמירה ועשי' ע"ש, כי החוקים אין שייך לומר שעושה אותן בלי צווי ה', הואיל שאין השכל מחייב לעשות ועושה רק שה' צוה, אבל משפטים שהשכל מחייבן י"ל שעושה ע"פ שכלו, ע"כ הזהיר ואת משפטי תשמרו ועשיתם אותם דכל שאינו בשמירה אינו בעשי', ועי' בס' מגדנות אליעזר, ובפסוק י"ט, ע"ש בדף ח':

פסוק כ

מה נאכל וגו' עי' כל"י ובס' שער בת רבים, ובנועם אלימלך הביא מאחיו הר"ר זושא ז"ל אם יהי' לכם בטחון ולח תאמרו "מה נאכל", יחול הברכה מעצמה, אבל כשתאמרו מה נאכל, אז אהי' מוכרח לצוות שיהי' ברכה אצליכם, ובשפת אמת תרל"ז ביאר דבריו דמה קו' מה נאכל, מאן דיהיב חיי יהיב מזונא, אך אם יהי' קיום בנ"י ע"פ נס ואין כל הדורות ראוין לנסים לכן יאמרו מה נאכל, והתירוץ שיהי' בדרך ברכה, וברכה היא קצת בטבע, אך צריכין לידע כי הנסים וטבעם הכל אחד, ובאמת אין נס גדול ונפלא כמו הטבע שהוא הגדול שבנפלאות המושגים לנו, וכשזו האמונה מתברר לבנ"י אין עסק להיות ניזן ע"פ

הנם, רק וכי תאמרו כו' אז וצויתי, ונס ל' הרמה נהגה מתרוממת מטבע, וכ"כ מהר"ל כמו שיש סדר להטבע, כן יש סדר לנסים, ומיוחד לבנ"י, והדורות שנעשה להם הנסים הי' להם אמונה והי' שוה להם הטבע והנסים ובהגהות מצפה איתן ברכות (ל"ה:) ביומי ניסן פרש"י ימי הקציר, משמע אף קודם פסח וכן מפורש ברש"י בהר, ותמה בשו"ת שב יעקב סי' ס"א דעיקר ימי הקציר ל"ה עד שבועות דכ' בי' וחג הקציר, ופסח לא נקרא רק חג האביב דתבואה נתמלאה בו, אבל עדיין לא הגיע זמן הקציר, וי"ל עפמ"ש בתוס' חדשים רפ"ד דבכורות, דיש נ"מ בין זמן קציר חטים לשעורים, דבחטים הוי בשבועות דאז מקריבים ב' לחם מחטים של חדש, אבל שעורים זמנו קדים מניסן, ואכתי ק' הא דאמר רבא לא תיתי קמאי ביומי ניסן שהן ימי קציר ואמאי סגי ביומי ניסן לחוד, הא ל"ה עדיין קציר חטים רק של שעורים, וא"כ ע"כ הוצרכו להשהות בביתם גם אחר ניסן עד כלות קציר חטים, וי"ל דימי ניסן דקאמר לאו חודש ניסן בלבד אלא תקופת ניסן שבו זמן קציר של תבואה, וכן אי' בפדר"א פ"ח בפ' זרע וקציר כו', זרע על תקופת תשרי קציר זה תקופת ניסן, וכן בב"מ (ק"ז.) מתבאר דזמן זרע לקציר נמשך לא פחות משני חדשים, ואע"ג דלר"י התם מונה זרע מחשון וזמן קציר מאייר, נר' דקיי"ל כר"ש הגם דר"י ור"ש הלכה כר"י, שא"ה דבתוספתא דתענית אי' דכמה תנאי סבירא ליה כר"ש:

פסוק כא

וצויתי את ברכתי, בדברי שאול, ושואל ומשיב תליתאה ח"ג סי' נ"ג, די"ל ע"פ זהר וט"ז סי' תר"ע, דברכה ל"ש על ריקן, ובאפוקי יהודה בדרוש מי מריבה כ' דדוקא בברכת הנביא ולא בברכת ה', ונעלם ממנו כי ברמב"ן תרומה (כ"ה כ"ג) כ' כזהר ואף בברכת ה', והביא ראי' משלחן, וז"ש הן לא נזרע דאף ספיחים נאסר, ומה נאכל דלא חל ברכה על ריקן ואין, ולז"א וצויתי את ברכתי בשנה הששית, ועפרד"י לך (צ'.) ובפ' תרומה רע"ו: ומלואים תכ"ב:): ואדמו"ר מגור שליט"א כ' בזה והובא בקובץ דרושים חוברת ד' סי' ל"ו, וז"ל לכאו' צ"ב דברי מד"ר ריש ויקרא גבורי כח בשומרי שבועות כו' כרמיי בייר ויהיב ארנונא ושתיק, והרי הברכה מקדמת לבוא, הגם י"ל דדברי המדרש קאי בזמן שאין חיוב בשמיטה רק מדרבנן ואז ליכא וצויתי את ברכתי ושפיר הוי גבורי כח (איברא ראיתי בחי' הרי"מ גיטין ל"ו: בתד"ה ותיקון, הוכיח דגם בדרבנן הי' וצויתי, אבל ראייתו אינה מכרחת, די"ל על שנה, א' אפשר לעמוד, ותוס' איירי ביובל סמוך לשמיטה שהם ב' שנים וע"ז שפיר א"י לעמוד, וע"ש מילתא דתמיהא מה שרצה לחדש דגם בימי מלכות הורדס היו פטורין מדאורייתא בשביעית), אולם לי נראהעפמ"ש בת"כ בפסוק וצויתי א"ב בשנה הששית אין לי אלא ששית, בה' בד' בג' בב' כו' מנין ת"ל בשנה כו', לכן נראה

שכל השנים היו בשפע (עד שנשאר תבואה בשנה ששית על שלש השנים) והרשעים אמרו מקרה היא ולא ברכה בזכות שביעית, אבל גבורי כח הבינו זה, אבל לא הי' ברכה מקדמת בערב שביעית טפי משאר השנים עכלה"ק:
שם) ועשת כמו ועשהת שאין דרך הה"א לבוא באמצע התיבה, ובר"ה (י"ג.) א"ת לשלש אלא לשליש עי' תו"ת ומקור ברוך דף קע"ז:

פסוק כג

לצמיתות רש"י ליתן לאו על חזרת שדות ביובל והוא מת"כ, ורמב"ן בסה"מ מ' רכ"ז השיג ע"ז דע"כ אין משמעות זה באזהרה הזאת, לפי שהוא על המוכר ולא על הלוקח וע"ש במג"א, וערש"י ר"ה (ט':) יובל הוא אע"פ שלא שמטו כו' משמע קצת דמצוה עליו רמיא ועי' עירובין (כ"ח:) וברש"י, ובשו"ת תורת מרדכי סי' ר"מ אריכות בזה ובר"מ פרק י"א ה"א משמיטה א"י אינה נמכרת לצמיתות ואם מכר שניהם עוברין בלא תעשה ואין מעשיהן מועילין השדה חוזרת ביובל, ועי' רמב"ן הטעם משום דכל מילתא דאמר רחמנא לא תעבוד אי עבד לא מהני, וכ"כ בס' המצות לא תעשה רכ"ז, וע"ש ברמב"ן ומגלת אסתר ובלב שמח אריכות, ובחינוך מ' של"ט כ' גם כן שלא יתנו מוכר ולוקח לעשות ממכרם לצמיתות, ואע"פ שהיובל מפקיע בע"כ, שאי אפשר להתנות נגד התורה, אף על פי כן עברו בלאו והטעם דכ"מ דא"ר וכו', ולקי דעבר אמימרא דרחמנא בתמורה (ה'.), ורמב"ן פי' לא תמכור למי שיחזק בה לעולם דהיינו עכו"ם, אבל הישראל יחזיר אותה, ואם התנה העכו"ם להחזירה מותר לו ועמל"מ שם, ומה שהק' רמב"ן על ר"מ דלדעתו אמאי לא נזכר זה בפלוג' אביי ורבא. בתמורה, יש לומר דהר"מ לשיטתו דאין לוקין על זה דהוי בגדר לאו שאין בו מעשה, היכי דלא הועילו מעשיו ואין זה ענין כלל למחלוקת אביי ורבא, דהכא כ"ע מודים דאין להם כח למכור, רק דאעפ"כ הזהירה תורה בלאו על המוכר לחלוטין, וא"כ לכ"ע עובר בלאו ואינו לוקה, ועי' בחמדת ישראל קונ' נר מצוה אות ס"ב שכ' דאפי' המוכר לעכו"ם לחלוטין ג"כ ל"מ המכירה, כיון דאינו שלו ולא יוכל למכרו לחלוטין, דאם הוי אמרי' דהטעם דמכירה ל"מ מצד אעל"מ הי' מקום לומר המוכר לעכו"ם דהמכירה קיימת כיון דהלוקח אינו עושה איסור ל"ש אעל"מ, כמ"ש בשו"ת פנים מאירות ח"א סי' ל"ד, ועי' בפרד"י יתרו (דף קנ"ב.) ובשפתי צדיק חקר בן המוכר לאביו לצמיתות אי עובר, כי כשיכלו שנות אביו יורש הבן ולא עבר אמימרא דרחמנא, וכן במכר לבני, כיון דכשמת בנו יורשו אף בלא מכירתו והי' של בן, א"כ לא הי' מכירתו רק עד מיתתו ולא לצמיתות ע"ש בזה:

גרים ותושבים וק' אם גרים אינם תושבים (וכרש"י ח"ש כ"ג ד') ועי' פנים יפות בזה, והר"י ביעזונסקי כתב לי דבעה"ב שהשכיר ביתו לאחר כשאומר לו אינך שלך למכרו, כוונתו למעט בזכות השוכר שאם לא ישלם השכירות ישוב הבית לבעליו, אבל כוונת ה' לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ הזאת, למען ישאר כל אחד באחוזתו, וכיחזקאל (מ"ו י"ח) למען אשר לא יפוצו עמי איש מאחוזתו, וכרש"י פסוק כ"ה דאין רשאי למכור אלא מדוחק, ואפ"ה לא ימכרנה כולה וישייר שדה לעצמו, וז"ש כי גרים אתם כוונתי למען תהי' בה תושבים ולא תפרידו אחוזתם - עי"ל עפמ"ש בברכות (ל"ה:) כי לה' הארץ ומלואה, וכ' והארץ נתן לבנ"א כאן קודם ברכה וכו', וז"ש גרים ותושבים אם תחשבו עצמכם בה כגרים, וכמ"ש בחו"ה ענין הגרות בעוה"ז אזי אתם תושבים עמדי, דגם אני כביכול פה כגר מי רואני ומי יודעני, ואעפ"כ באמת אני תושב ומקומו של עולם, ובתהלים (ל"ט י"ג) כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי כשיודעין האמת דבקין באלוקי אמת, אבל כשתחזיקו עצמכם לתושבים, א"כ הנכם כקודם ברכה, שאין אתם מכירין למי הארץ אז תדעו כי לה' הארץ ומלואה ואינכם רק גרים, ועי' סדורו של שבת שורש ה' ח"א ענף א' אות י"ד:

פסוק כד

גאולה תתנו לארץ כי ימוך אחיך הסמיכות דאי' בסנהד' (צ"ז.) אין משיח ב"ד בא עד שתכלה פרוטה מן הכיס, גאולה תתנו לארץ יהי' אז כשיהי' כי ימוך אחיך, וגם ראיתי שטן מקטרג דאין ישראל ראוים לגאולה, דכ' ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה (ישעי' א' כ"ז), ובנ"י אין נותנים צדקה כראוי, אבל כשכלה פרוטה מן הכיס, ואין להם מה ליתן, אזיל לי' הקטרוג:

פסוק כה

כי ימוך אחיך רש"י מת"כ אין רשאי למכור שדהו אלא מתיך דוחק עוני, וער"מ פ"ה הי"ב מדעות לא ימכור שדה ויקנה בית, ולא ימכורבית ויקנה מטלטלין או יעשה סחורה בדמי ביתו, ונו"כ לא גילו מקורו, ובאמת הוא בת"כ, והוא הוסיף עוד בית ומטלטלין, שגבי מטלטלין נחשב בית כשדה כמו בית לגבי שדה, ועתו"ס ב"מ (ס"ו:) ד"ה ואי, שאין אדם רגיל למכור קרקעותי' כלל, וצ"ע מקידושין (נ"ט.) זבוני לא מזבנינא לה דארעא קמייתא היא ולא מסמני מילתא, וצ"ל אע"פ שאין רגילות למכור כלל קרקע, אך שא"ה שהי' כוונת המכירה לתכלית תקון המדות ולשכך כעס וחימה ועי' בתורה תמימה - והמוכר שדה אחוזתו הדין ב' שנים ראשונים יהי' ביד הלוקח ואינו יכול המוכר לגאול, וגם תנאי ל"מ כיון דשניהם אסורים אין בידם למחול עמנ"ח מ' של"ט, ודעת החינוך דאינו גואל פחות מב' שנים גם בשדה מקנה, ובמנ"ח נסתפק בשדה שהמוכר גואל אם

צריך קנין שיקנה השדה לחזרה, כי באמת השדה מכירה עד יובל, רק התורה נתנה רשות להמוכר דיכול לחזור ולקנות בע"כ של הלוקח וצריך קנין, או אותו כסף שנותן לו בחזרה בזה קונה, וכ' עוד דפשוט אצלו בשדה היוצאת ביובל ודאי אפקעתא דמלכא וא"צ האדון קנין אך בגאולה מסתפק כנ"ל ע"ש, ומה שפשוט בעיניו אין זה פשוט כ"כ ויש בזה אריכות דברים, ועמ"ש בזה בשו"ת תורת מרדכי סי' ר"מ - וע"ע בחו"מ סי' ר"ז ס"ז, וסמ"ע סקי"א, ונה"מ סק"ו, ובנוב"י תנינא יו"ד סי' ע"ה דא"צ קנין מחדש, ועי' בהדו"ע חילוק בין בתי עיר חומה לשדה אחוזה, ובמל"מ פי"א ה"ז משמיטין נסתפק אי יכול הלוקח לחפור בורות כי אין לו רק קנין פירות בזמן שיובל נוהג, והביא ירושלמי דא"י לחפור ולקלקל גוף השדה, ונעלם המל"מ מהקצה"ח, סי' רנ"ג סק"ז, ויש בזה הענין אריכות גדול בס' דברי שמואל על הסוגיא דבירה בהפתיחה עש"ה: ובאוה"ח הביא מרמב"ם דמוכר לס' שנים אינו יוצא ביובל, והוא בר"מ פי"א ה"ב משמיטין, ומקורו מש"כ ב"מ (ע"ט.) דמוכר לס' שנה אינה יוצאת ביובל דיצאה זו אע"פ שאין יובל אינה נצמתת, ובאוה"ח הביא דהר"מ לא הראה מקורו, ובמל"מ הראה מב"מ שם, ועי' מנ"ח מ' תל"ט, וע"ש בזה בשפ"צ אות ט"ז, ובתורת צבי, ושו"ת עני בן פחמא חו"מ סי' ז' - ודיני מוכר בית בתוך עיר המוקף חומה בא"י אם רוצה גואל הבית מיד, ויש לו רשות לפדות כל י"ב חודש, ואינו גורע מן הדמים, וריבות כזה התירה התורה עי' ערכין (ל"א.) ובתוס', ואין הקרובים פודין, לא כשדה אחוזה, ואם הי' המוכר אנוס ול"ה יכול לפדות כ' במנ"ח דמ"מ נחלטת, וראי' דהי' איצטריך הלל לתקן שיהי' חולש מעות (ערכין ל"א:) כי בראשונה הי' נטמן יום י"ב חודש כו', ואי באונס אינו נחלט ל"צ התקנה כי זה אונס אך אפשר כיון דאונס ביום אחרון אינו אונס, דהו"ל זמן קודם לפדות, וראי' זה מביא אגודה עיו"ד סי' רל"ב ברמ"א וט"ז סקכ"ט, ועי' בזה בקצה"ח סי' נ"ה סק"א, וחת"ס חו"מ סי' מ"ב וכתובות (ד"ג.), ואמרי הצבי ב"ק (דכ"ג.) אות ט"ז ושו"ת משיב שלום סי' כ"ח - עכ"פ נראה שאם הי' אונס מתחלה עד סוף הוי אונס, ועמג"א סי' ק"ח סקי"א דאף ביום האחרון הוי אונס עש"ה שדחה ראיות אגודה, ועי' במנ"ח ש"מ בזה וכ"ז בבתי עיר חומה של ישראל, אבל בשל לוים, במ"ח ערים שנתנו להם אינו נחלט הבית רק פודה תמיד בערכין ל"ג, ור"מ פי"ג ה"ז, ומבואר שם דפודים שדה אחוזה פחות מב' שנים, ואינו מבואר הדין אם בערי חומה יוצא ביובל, דבשדה אחוזה או בתי חצרים דהתורה יפה כחם, ולא גרע מישראל דיוצא ביובל ויש להם יפוי כח דגואלין שדות מיד, אבל בע"ח דל"ש בישראל דין יובל כלל, דתוך השנה גואל וא"י ביובל ולאחר השנה נחלט וא"י ביובל, והתורה יפה כח לוים דאינו נחלט ויכולים לגואלו תמיד, אבל ביובל מנין

לנו שתצא כיון דאין יובל נוהג כלל בבע"ח, ולא נמצא זה בש"ס ור"מ, אך ברש"י פסוק ל"ג ואם לא גאלה יצאה ביובל ואינו נחלט לסוף שנה, מבואר דיוצא ביובל ועמנ"ח שם, ועמ"ש בפרד"י תרומה (רס"ב:):

ומכר מאחוזתו, בתו"כ ורש"י מאחוזתו ולא כולה למדה תורה ד"א שישייר מה לעצמו ועמ"ש בזה בפרד"י תשא (דף שמ"ז.), וע"ע בשו"ת בנין דוד לשארי הגאבד"ק אוהל שליט"א סי' מ"א, ובחמדת אפרים או"ח סי' ז', ואהל מועד סי' כ' - וכתב לי הרה"ח ר' אלטר חיים בוימגארטן נ"י מלאדז, חתן הרה"צ אדמו"ר מאלכסנדר שליט"א, הא שאומרים בבהמ"ז ועל שלחן זה שאכלנו "עליו" בכל הסידורים, ובסידור יעב"ץ ז"ל יש גירסא שאכלנו "מעליו", ורוב העולם אומרים שאכלנו "עליו", ואדמו"ר מאלכסנדר שליט"א אומר "מעליו" ולהבדיל בה"ח אבותיו הרה"ק זצ"ל ג"כ אמרו כן, וצריכים אנו להבין מה החילוק בין "עליו" ובין "מעליו" וי"ל עפמ"ש במד"ר תרומה פל"ד ארשב"י ג' כתרים הם: כתר מלכות וכתר כהונה וכתר תורה. כתר מלכות זה השלחן הכתוב בו זר זהב. כתר כהונה זה המזבח. וכתר תורה זה הארון דכ' בו ועשית עליו זר זהב, ומפני מה בכולן כ' ועשית לו, ובארון כ' ועשיה עליו, ללמדך שכתר תורה מעולה יותר מכולן ע"ש, ואי' בספ"ק דהפסוק ועשית שלחן ועשית לו זר זהב סביב. רמז לג' ברכות של בהמ"ז מן התורה, ממה שכ' בשלחן וצפית אותו זהב טהור, ר"ל אם תרצה לעשות שמירה שלא יחסר ממך המזון הזהר בברכות שהן "זה"ב" ר"ת "זן הארץ בונה" ירושלים, ולפ"ז לא שייך לומר על שלחן זה שאכלנו עליו שהוא מעלת ארון כתר תורה, ולא שלחן שהוא כתר מלכות – אמנם למ"ש רש"י במדבר (כ"ז כ') עה"פ ונתת מהודך "עליו", ולא כל הודך והוא מב"ב (ע"ה:), וכן בפ' שלח (ט"ו כ"א) מראשית עריסותכם תתנו לה' תרומה, ופרש"י והוא מספרי מראשית מקצתה ולא כולה, ובפ' תבא (כ"ו ב') מראשית כל פרי וברש"י ולא כל ראשית. והוא ממנחות (פ"ד:), וכן מרש"י כאן, ופ' בחקתי (כ"ז כ"ח) מכל אשר לו מאדם ובהמה דרשינן בערכין (כ"ח.), מכל אשר לו ולא כל אשר לו, מאדם ולא כל אדם, מבהמה ולא כל בהמה וכו', נראה מזה דאות "מ"" מורה על חלק מעט מהמרובה, לפ"ז אם מקיימים מ"ע בהמ"ז ועושים להשלחן שלו זר זה"ב, כמאמר הכתוב ועשית לו זר זהב סביב, לא שייך לומר "עליו" המרומז לכתר תורה, ומדויק הלשון "מעליו" דהיינו חלק זעיר מעליו:

פסוק כו

ואיש כי לא יהי' לו גואל, איש שיש לו גואלים ומשפחה עשירים הוא מקולל שיסמך עליהם, אבל כשאין לו על מי לסמוך אז והשיגה ידו בעצמו למה שצריך, ובשפ"צ אות

כ"א דמי שלא יהי' לו קריב לגאול, יעזור לו ה' שישיג ידו ושמע כן מהחי' הרי"מ ז"ל, כל מאפיל יש לו אור מוכן להאיר לו מהאפילה, דייק מכתובות (ל"ג:) אלמלי נגדוהו לחמ"ו הוי פלחי כו', ע"כ כשלא הי' יכולים לעמוד ע"כ לא נגדוהו, וכ"א יתאמץ בהבטחת הכתוב והשיגה ידו ומצא גאולתו, וע"ש בשפ"צ איזה חקירות בענין אין גואל לחצאין: ואדמו"ר מגור שליט"א אמר והובא דבריו בקובץ דרושים חוב' ד' סי' ל"ו וז"ל במדרש כי ימיך אחיך עשיר ורש נפגשו כו' עושה כולם ה', מי שעשה זה עני וזה עשיר יכול לעשות זה עשיר וכו' מיושב לי בלשון זה קו' המפו' אמ"ש הרא"ש בקידושין ותוס' פ"ק דכתובות דתיבת כל היא על יותר מב', והק' עליו מפסוק זה, ולמ"ש במד"ר איירי בד' ענינים שמקודם עשה זה עשיר וזה עני הרי ב' דברים, אח"כ עשה להיפך א"כ הם ד' ענינים ושפיר שייך לשון כולם עכ"ל. ובענין זה כל אי שייך במספר שנים, הארכתי בזה בפרד"י ח"א (דף ר"מ: ובח"ב דף ל"ג. נ"ב. קל"ח, ורצ"א). ע"ש דברים חדשים בעזה"י – ויש פתגם: אף ועמוס, וביגון כמוס, פניתי לעזרה אל אח וגואל, אז נתכחתי כי לפני עמוס לא חי עוד הושע ויואל. כט) ימים עי' פרד"י חיי שרה (דף קס"ב.) מה שהבאתי בזה, ועמנ"ח מ' שנ"א. ובשפתי צדיק הרבה חקירות ומהאריכות לא העתקתי קח אותם משם, והטעם למה בבית מושב עיר חומה כשלא פודה בשנה ראשונה יחליט לצמיתות, ובבתי חצרים אשר אין להם חומה הקני' רק עד יובל, לפי שבעיר גדולה מושב עיר חומה בחומר טוב וקיים. ובעה"ב יש לו הרבה טרחה ועבודה, יש לו כח למכור עבודתו לצמיתות, אבל בתי חצרים מכפרים שנבנה רק לצורך שעה ולא על זמן רב, ונאמר "על שדה הארץ יחשב" ודינם כשדה שלא לבעה"ב, שלא הי' עבודתו ועמלה בארץ ולכן והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ, כן שמעתי – וכן אי' בס' משך חכמה, שערי חומה היו ערי מבצרים שהי' חומה להציל משונא בעת מלחמה, והיושבים היו נצרכים להיות ידועים להם כל הדרכים הנסתרים, המחילות מכל הצדדים. וגם היו צריכים להיות כל אחד להכיר חבריו וכל אנשי העיר, כדי שידעו להסתיר עצמם משונא בעת נפילתו עליהם. ואם הי' שבתים המכורים היו מחוזרים לבעה"ב הראשונים ביובל, נמצא כשימכרו בתים הרבה והיו באו במקומם בעה"ב חדשים, זרים שלא ידעו מסודות המבצרים, הי' הכל בסכנה בעת מלחמה, ונתנה התורה זמן שנה לקנות בחזרה, ואז נעשה מוחלט לקונה, כדי שלא יהי' בנקל כל כך למכור בתיהם, ולהיות יושבים קבועים לשמור הערים – וראיתי בירושלמי מו"ק פ"ב ה"ד. דשמחה לאדם כשהוא דר בתוך שלו:

פסוק לא

על שדה עי' מה שהבאתי בפרד"י פקודי (דף שפ"א): לג ויצא ממכר בית, ראב"ע כפ"א רפה בל' ישמעאל, וכ"כ ברד"ק ריש יהושע (א' א'), ופירוש על זה תמצא בס' הקובץ על הרמב"ם הל' תענית פ"ה ה"א ע"ש היטב:

שם) ברמב"ן לפנים בישראל כשאדם מכר שדהוהי' הקרוב קודם, והי' דנים לו דין קדימה כמו בבר מיצרא כו', ועשו"ת אבני נזר יו"ד ח"ב סי' תנ"ט שנסתפק אי גאולת קרובים להיות השדה של הגואל, או להחזיר השדה לבעלים, ובגאולת עבד עברי קיי"ל לשחרור, ומרמב"ן שהביא ראי' מירמי' ובועז, ואם גאולת קרובים לעצמם הלא ק"ו הוא אם מכרה לאחר בא הקרוב וגואל לעצמו, כ"ש בתחלה שהקרוב גורם להקני', אלא ודאי גאולת קרובים שתחזיר השדה למוכר ע"ש, ובסי' ת"ס הביא ר' בחיי וז"ל הדין זה דרך רחמנות במוכר שדהו מפני דוחק ועוני, שיוכל לגאול אותו לזמן קצוב. הוא בעצמו אם השיג ידו ומצא כדי גאולתו, או אחד מקרובים כדי שישוב לאחוזתו קודם היובל, ואם לא מצאה ידו ואין לו גואל קרוב שיוכל לגאול, אז יצטרך להמתין עד היובל ויצא ביובל בחנם ושב לאחוזתו עכ"ל, מפורש דגאולת קרובים שתחזיר למוכר, והאברבנאל כ' וז"ל אבל קודם היובל יוכל גואלו הקרוב אליו, ר"ל א' מקרובים שיהי' עשיר לגאול גאולתו ויפרע לקונה מה שנתן בעד האחוזה ההוא ויוציאנה מתח"י להושיבה אל המוכר עכ"ל, אך במהרי"ט קידושין כ"א סד"ה בכל גאולה תתנו בשדה אחוזה הוא תחת הגואל עד היובל, הרי הדבר שנוי במחלוקת ע"ש היטב:

פסוק לד

מגרש מקום חלוק ופנוי חוץ לעיר לנוי, ומגרש לערים (במדבר ל"ה ב'), מגרש לו סביב (יחזקאל מ"ה ב'), ופרש"י שאין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם או זריעה, והוא מערכין (כ"א.), ועי' בס' ערך חיים (דף כ"ט:) - ובס' המצות ל"ת רכ"ח שלא לשנות מגרשי לוים כו': מדלא הזכיר מגרשי ישראל משמע דגירסתו בסוף ערכין (ל"ג:) אבל בערי ישראל עושין שדה מגרש ומגרש שדה כמו שהגיה הבה"ז, ובש"ך חו"מ סי' קנ"ה סקי"ב כ' דהילקוט הביא ב' הלשונות במשנה שם והוכיח דלשון א' עיקר מב"ב (כ"ד.) וכ' דאשתמיט לי' גמ' זו, ובשטמ"ק שם הביא ב' הגירסות ע"ש ובימי הש"ך ל"ה שטמ"ק נדפס, ואמנם בה' שמיטה פי"ג ה"ה פסק הר"מ וכן בשאר ערי ישראל ועמל"מ, וזה נעלם מהתפא"י ערכין פ"ט אות נ"ה שכ', ובב"ב גרסי' דלר"א עושין שדה מגרש וכן משמע מר"מ שלא הזכיר כלל ערי ישראל, וע"ש בהגהות מהגר"ח העללער נ"י, וע"ע בחת"ס חו"מ סי' צ"ז דלא נתפשט שטמ"ק בימיו:

פסוק לה

וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו לשון "עמך" בא לרמז כי סבת התמוטטות ידו בא עמך כלומר בסבתך, בהתחרותך ובהשגתך את גבולו, ועל כן מתובתך להחזיק בו, ולשון "עם" בסמיכות לשם "יד" להוכחת עזר סבובי לטובת זולתו, כלו' שהי' ידו עמך לטובתך כמו אל תשת ידך עם רשע, וכאן המובן להיפך לחסדו להמיטו - וגם צדקה גדולה הוא אם תושע לו בעת שגם אתה בשפל המדרגה ומטה ידו "עמך", וז"פ אשרי משכיל אל דל ביום רעה (תהלים מ"א ב') בעת שגם הנותן עצמו ביום רעה, ובסוכה (מ"ח.) גדולה גמ"ח יותר מצדקה. בצדקה בפעם ראשון נותן נדבה הגונה ואח"כ פחות, ובגמ"ח להיפך בפעם שני' כשהחזיר בראשונה יען לו אח"כ גמ"ח גדול, וז"פ "גדולה" גמ"ח, אצל גמ"ח הנתינה בכל פעם גדולה להיפך מצדקה – וגם קודם נכתב מצות שמיטה ויובל, כדי להיות לו בטחון שה' יתן מאכלו אף בשנה שאינו צומח, וא"כ יוכל איש להשתמש במדת בטחון ויאמר לו שמסתמא יעזור ה' לך. ואמר הכ' אשרי משכיל אל דל, אתה תהי' לך בטחון, אבל בנוגע לעני תהי' "משכיל" ונאור שאין לו אמונה כל כך, ולהיות עזר לו ולא לבטוח על השי"ת, ועמ"ש בזה לנכון בפרד"י תרומה דף (רס"ג:) – ובקהלת (ט' י') כל אשר תמצא ידך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול וגו', ישנם אנשים גבירים שאינם נותנים בחייהם צדקה כערכם, ורק קודם מותם מניחים סכום מסוים בתור קרן קיימת, ומהריוחים יחלקו בכל שנה לעניים. וראינו כי אלו הקרנות בהיותם ממון שאין לו תובעים, מתכלכלים בלי חשבון ודעת וחכמה כהמליונים של הבארון הירש, ואין לאיש, מלבד הפקידים, הנאה מהם, יעץ החכם מכל אדם: כל אשר תמצא לעשות בכחך בעודך בחיים עשה, וכי ימוך אחיך ומטה ידו והחזקת בו וחי אחיך עמך, בעוד שגם אתה תהי' בחיים ותראה פרי בעמלך:

שם) גר ותושב עי' בס' משך חכמה, אם לוית ממונך בעת שהי' גוי, והי' אז מותר ליקח ממנו רבית, אבל כעת שגייר עצמו והוא ישראל, אסור ליקח ממנו רבית, להכי כ' גר ותושב ועמ"ש לעיל:

שם) ברש"י תושב שלא לעבור ע"ז עי' בתיבת גמא בצד"ל הק' דהלכה כחכמים בע"ז (ס"ד:) דבעי שיקבל ז' מצות. ומה שתי' זה להחיותו, צ"ע דכאן מיירי להחיותו, דרבית מותר ליקח אף מתושב שקיבל ז' מצות עט"ז יו"ד סי' קנ"ט סק"א, וי"ל אף שמצוה להחיות רשאי ליקח רבית כל שאינו בכלל אחיך, אבל אם אינו מצווה להחיותכמומר אף שבכלל אחיך הוא מותר להלותו ברבית, כיון שאין מצוה להחיותו כ"ש דמותר ליקח ממנו רבית, ועבד כנעני אסור ליקח ממנו רבית דבכלל אחיך הוא, עי' ב"ק (פ"ז. וסנהד'

פ"ו.) ע"ש, ועי' יו"ד סי' קכ"ד ס"ב, ופמ"ג באשל תרצ"ה סקי"א בשלוח מנות לע"כ, וע"ע ב"מ (ע"א.) ובתוס' שם (קי"א:) ד"ה מגדף, ובס' מיני תרגומא האריך בזה:

פסוק לו

וירא מאלהיך וחי אחיך עמך, באבות פ"ג מ"ב אלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בולעו, ובמקום שאפשר להסתיר בפני המלכות בודאי יפגע בחיי רעהו, ואמר וירא מאלהיך, ואין מקום להסתיר ממנו, וממילא לא תפגע בחיי זולתך, וחי אחיך עמך וההמשך רבית לחי אחיך, כ' בס' נחל איתן ע"פ חז"ל כל המלוה ברבית אינו עומד לתחיית המתים, וכשם שנפרעין ממלוה כך נפרעין מלוה, וז"ש אל תקח מאתו נשך, ואז וחי אחיך עמך שתחיו לעתיד אתה ואחיך, משא"כ אם תקח נשך אז שניכם אינכם עומדים לתחי', והמד' הנ"ל היא בתנחומא משפטים ט', ופדר"א סו"פ ל"ג, ועתו"ס סוטה (ה'.) ד"ה כל, וב"מ (ע':) ד"ה תשיך, ובהגהות הגרצ"ח, וכתב באלשך, במלוה ברבית חיים של המלוה ולוה לא בשוה, המלוה יחפץ שהימים יעברו מהרה שהריוח יהי' מהר, והלוה רוצה שיהי' הימים ממושכים הרבה, במלוה יום לשנה תחשב והלוה שנה ליום, וזה לא תקח ממנו נשך אז "וחי אחיך עמך" אז חיי המלוה ולוה יהי' שווים, ויהי' יום יום ושנה שנה:

שם) רמב"ן מצ"ע להחיותו שנצטוונו על פק"נ וכו', ב' שהי' מהלכין וביד א' קיתון כו' עי' ב"מ ס"ב., ועי' ס' בית יהודה אות י"ד, וחמד"י ח"א (דף י"ד.) אריכות, והביא ר"מ פ"א הי"ד מרוצח, דעת הגה"מ וירושלמי דבספק סכנה חייב להחמיר עצמו כדי להציל חבירו, ועי' חו"מ סי' תכ"ו ובפת"ש, ובשו"ת הרדב"ז סי' תרכ"ה וקומץ מנחה מ' רצ"ו, וכתבתי בזה הרבה חדשות בפרד"י ח"א (דף ס"ה.), ובגר תושב מצוון אנו להחיותו כמו ישראל, ועפרד"י וישלח (דף רנ"ד:) ובחמד"י (דף ק"ג ע"ג), וחת"ס יו"ד סי' רי"ג בהא דגר קטן כשהטבילו רבו יכול למחות כשהגדיל, ז"ד אם אביו ואמו לא גיירו עצמם לא הוי לו זכות גמור, אבל כשאבותיו מגיירים עמו הוי זכות גמור לו שלא ישאר עכו"ם לחודי בלי אבותיו, ובכה"ג מודה ר"י דגם בהגדילו א"י למחות וע"ש מ"ש להסביר הדבר - ובהמאסף מירושלים תרס"ח סי' ז' נסתפק אם הב' שמהלכים בדרך הם אב ובנו או אם ובנה וביד הבן קיתון מים, ולמ"ד כיבוד משל בן אי אמרי' ג"כ חייך קודמין, או כיון דהבן מחויב מצד כיבוד להאכילו משלו לא אמרי' חייך קודמין, ובני הרה"ח ר' דוד נ"י אמר דק' על גמ' דבקידושין (כ'.) כל הקונה ע"ע כקונה אדון לעצמו, ותוס' הק' די להיות כאדונו וי"ל דאם אין לו אלא כר אחד מחויב ליתן לעבד, וק' דחייך קודמין, והמהרי"ט מחלק בין וחי אחיך דשניהם מצוון כל אחד להחיות חבירו ומה חזית כו', משא"ה בעבד

יש לו חיוב על האדון, והאדון אין לו חיוב על העבד ע"ש, והמהר"ם שיף מחלק בין הטבה לחיות, דבחיות הוא קודם ובהטבה עבד קודם, א"כ לפ"ז הבן פטור ליתן לאביו בקיתון למהר"ם שיף דבחיות הוא קודם, ולהמהרי"ט ה"נ כל אחד מצוה להחיות את חבירו ממילא האב קודם, ועפרד"י משפטים (דף קצ"ו.) דבר נכון בזה: ובגמ' שם עד שבא ר"ע ולימד חייך קודמין, החידושי הרי"מ ז"ל אמר רק ר"ע יכול לומר זה, כמ"ש בברכות (ס"א:) כל ימי הייתי מצטער על פ' זה מתי יבוא לידי ואקימנו, דכל ימיו חכה לתת חייו על קידוש השם, ורק הוא יכול לומר חייך קודמין, שלא הי' צריך חיותו עבור עצמו ולטובת עצמו, אבל אותם שחי לשם הנאה ותענוג אין לו רשות לומר שחייו קודמין לחיי חבירו - ובדברי שאול כ', כאן כ' וחי בצירי ולעיל בפסוק ל"ה כ' וחי בפתח וגם לא כ' עמך, וי"ל כי לעיל הכוונה שיחי' עמו ואצלו ומחזיק בו, ועז"א וחי בפתח שמורה על הסמיכות, אבל כאן לענין נשך אמר שלא תקח מאתו כי חי אחיו עמו ונוטל חיותו, כלשון הש"ס חייתיו בכך ולכך אמר בצירי - וע"ע בס' יראים סי' רע"ב, ומ"ש בדבריו בס' מנחת סולת על החינוך מ' ס"ח, ובקובץ דרושים חו"ד סי' ד' מדודי הגאבד"ק לוטימארסק ז"ל, ובשו"ת אמרי דוד סי' ר"ו: והחי' הרי"מ ז"ל נסתפק אם יש ביד א' קיתון מים שאינו צריך לו, ויש ב' צמאים שאם ישתו שניהם ימיתו שניהם, וא' ישתה א' יחיה, נראה לכאו' שצריך לחלק לשניהם דלא שייך טעם דחייך קודמין ובשפתי צדיק אות ל"ה נסתפק אי יהי' א' אוהב וא' שונא אי שייך כי היכי דניכף ליצרי', כב"מ (ל"ב.) אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כי היכי דליכוף ליצרי', אף שבפריקה מצוה יותר משום צער בע"ח דאורייתא, מ"מ משום כפיית היצר יקדים טעינה, כן י"ל כאן שענין כפיית היצר צריך היא בעצמו וממילא שייך חייך קודמין לחיי חבירך: ואדמו"ר מגור שליט"א כ' על זה וז"ל כפי המדומה רק בפריקה וטעינה אמרה תורהזאת להקדים, ולא מצינו בשאר מילי שיהי' הקדמה לשונא מטעם זה עכ"ל, וגם חקר בשפ"צ באות ל"ד במצוה, אם יש לו כזית מצה ויש ב' אנשים שצריכים מצה, אם יתן לאחד יקיים המצוה כתיקונה, ואם יתן לשניהם יהי' לכל אחד חצי שיעור, שנסתפקו האחרונים אי שייך קצת מצוה בחצי שיעור ע"ש, ועמ"ש בזה הרבה בפרד"י פקודי (דף שע"ט.), וע"ע מ"ש לעיל בפ' אחרי (י"ח ה'):

פסוק לז

את כספך לא תתן בנשך ובמרבית לא תתן אכליך, כשתתן צדקה או גמ"ח תתן בסבר פנים יפות, ולא "לנשוך" אותו עם דברים חדים וקשים אשר ידקור אותו כחרב - ויש אנשים שמתרצין עצמם שמוכרחים ליקח רבית לפי שהם בעלי הוצאות גדולות לפרנסה, להכי

כ' תורה ובמרבית לא תתן אכליך, לא תרבה בהוצאות גדולות על אכליך והוצאת הבית ממילא לא תצרך ליקח נשך - ועוד ראיתי דבמשפטים (כ"ג ח') ושחד לא תקח, וקשה למה לא כתב ג"כ שלא יתן שוחד כמו שכתב על הדיין המקבל, וכמו שאסור ללוה ליתן רבית עי' ב"מ (ע"ה:), וי"ל דבכוונה נשמטה זה, דאם הי' איסור מפורש על הניתן, הי' צד אחד משתדל ליתן בחשבו, שהצד שכנגדו לא יתן מפני שאסור, אבל כשאין איסור מפורש יחשוב, כי כמו שהוא נותן כך אפשר שכנגדו ג"כ יתן מאחר שאין איסור, ועל פי זה ישתקע ענין נתינת שוחד: ועוד שמעתי דדרך מלוה ברבית שמקמץ אוכל מפיו שחושב שבהמעות הזה יוכל להרויח בו רבית, וזה פי' ובמרבית לא תתן אכליך - ובב"מ (ע"ג.) כל מי שיש מעות ומלוה שלא ברבית עליו הכ' אומר כספו לא נתן בנשך וכו' עושה אלה לא ימוט לעולם, למדת שכל המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין, והא קא חזינן דלא מוזפו ברבית ומתמוטטין, אר"א הללו מתמוטטין ועולין והללו אין עולין, ועי' בשב שמעתתא בהקדמה שהק', דרואין הרבה שלא יזפו ברבית וג"כ מתמוטטין ולא יעלו עוד למעלה, ורק המד' אמר על משפיל אף מרומם (ש"א ב' ו') שהשי"ת ישפיל לאחד באותו זמן ירומם לשני יקח ממון מאחד ויתן להשני, (ונקראים נכסים שנכסים מזה ונגלים לזה, ומעות נקראו זוזים שזזים מזה לזה), אבל הלוקח רבית, מעותיו יאבדו על לעולם שגם שני לא ישיג, אבל אצל יורדים הגם שיאבדו מעות, ישיגו לכה"פ אחרים, וזה תי' גמ' הללו מתמוטטין ועולין אותם שלא ילוו ברבית. ואף דלפעמים יתמוטטו וירדו למטה עכ"פ יעלו אחרים במקומם, והללו מתמוטטין ואין עולין, מלוה ברבית כשיתמוטטו לא יעלה שום איש במקומם, ורק המעות כלה ונאבד על לעולם ולא יהנו אחרים מזה: ושם ב"מ (ע"ה:) לוה עובר בלא תשיך וכו' וברמב"ן דברים (כ"ג כ') דלכן כ' תורה אזהרה מיוחדת ללוה שאם רצה ליזק נכסיו רשאי, וסד"א שאם רוצה ליתן רבית ג"כ רשאי וקמ"ל דאסור, ועי' בס' הדוה"ע שהק' דהא אין רשאי להזיק נכסיו ועובר בבל תשחית כר"מ פ"ו ה"י ממלכים, ועי' קידושין (ל"ד:), וי"ל הפשט דרשאי למחול על הזיקו, ועי' חינוך מ' תקע"ב שכ"כ - ובשפ"צ אות ל"ו הביא מהחי' הרי"מ ז"ל דהו"א מי שצריך המעות עבור עצמו לצורך פרנסתו, והלכה דחייך קודמין לחיי חבירך, כשאין מחויב ע"פ ד"ת להלוותו, הוי ס"ד שמותר להלותו ברבית, דהו"א איסור רבית רק למי שיש לו מעות חוץ לצורך פרנסתו מצוה להלות בלא רבית משא"כ כנ"ל, לכך כ' אם תלוה רשות כשלא תהי' מחייב להלותו מ"מ אסור משום נשך: ואדמו"ר מגור שליט"א הביא משם הר"ר משה וואליער ז"ל, שאמר החי' הרי"מ ז"ל להוספה בזה, כי הי' סד"א טעם איסור רבית כשיש מצות להלוות מטעם מה אני בחנם, אסור לקבל שכר ע"ז משא"כ כשאין מצוה:

וראיתי בקובץ דרושים חו"ג סי' ל"ח שהה"צ ר' אלטער ע"מ איגר שליט"א מלובלין, רצה לתקן הפרצה בעוה"ר בעון החמור רבית מי שיש לו רק מגע ומשא בעולם העסק, ומעט מזעיר שיזכרו לעשות היתר עיסקא, ויש סרסרים לעבירה הזאת, וגם העוסקים בבאנקים מי ירהיב בנפשו לדרוש היתר עיסקא וגם החרדים נכשלים בזה, ורצה לזכות הרבים בתקנה קבוע "שכל איש יכתוב בכתב ידו פעם א' אצל הרב דמתא, שכל עסקים שיעשה מעיד על עצמו שהוא על אופן עסקא ע"פ תקנות חז"ל, אף אם ישכח או שלא יוכל לדבר מזה בפירוש יהי' על צד הית"ע" ובתקנה זו יהי' מפורש שכל מי שיזכור ויהי' ביכולת. לעשות הית"ע לא יסמוך על הית"ע הכללית, ויועיל עכ"פ להשוכחים והאנוסים, וכעין עירוב תבשילין המועיל בעד השוכחים באונס ומכ"ש כאן שיחתום עצמו, וגם הבאנקין יתנו פעם א' מכתב כזה ע"ש שהאריך בזה והג' ר'אלי' קלאצקין ז"ל הסכים לזה, ועשו"ת מהרש"ם ח"א סי' כ' היתר בבאנק שנתמעט איסור רבית כשיש איזה שותפות של עכו"ם, ועי' שואל ומשיב קמא ח"ג סל"א, ושו"ת מהרא"י הלוי ח"ב סנ"ד, וכיון דבזה"ז הסקארב נוטל חלק בראש לא לבד בריוח אך גם בקרן – והגר"מ אריק ז"ל כ' שלדעתו טוב יותר שיעשו כן פ"א בשנה, כי על כל ימי חייו ברוב הימים ישכח הדבר, ועי' בתשובותיו אמרי יושר ח"א סי' קפ"ט, וטוב יותר שיעשה זה בעשי"ת כי אז הזמן מוכשר לזה – ובחוברת ה' נדפס קונטרס הלכה למעשה בזה מהרבה רבנים מסימן ל"ה והלאה, והביאו צ"צ החדש יו"ד סי' פ"ח שחוכך להחמיר שלא יועיל אפי' תנאי מפורש שמקבל בעסקא אם לא ליכתב ויחתם. והביא מכתובות (נ"ו.) טעמא בכתבה לי' אבל בע"פ לא, וע"ע שם בחוברת ז' סי' נ"ח וס', ומגודל אריכות לא העתקתי: ובס' אהבת דוד בקונ' הספקות ח"ב נדפס תשובה מדודי הגאבד"ק לאסק ז"ל בשם צמיחת דודאים, בענין הבאנקין, ורבים סמכו עצמם ללמוד זכות ותלו בדברי רש"י הנז' במרדכי פא"נ דלא אסרה התורה רק רבית הבא מיד לוה למלוה, ואשלד"ע והאריך בזה ומביא שו"ת חינוך ב"י בסי' ס"ג, שדוחה דברי המתירין רבית ע"י שליח, ויש ללמוד זכות להבאנקין דהוי רק אבק רבית, ובא"ר אין הלוה עובר רק משים לפני עור כרמ"א סי' ק"ס, וכיון דהבאנקין חשידי לזה א"ע בלפ"ע, וע"ע בכתב סופר סי' פ"ה, בתשו' הרי בשמים סי' קט"ו, תשו' ברכת חיים סי' ס"א, שו"מ קמא ח"ג סל"א, ותשו' תרשיש שהם סי' ל"ד ל"ה ל"ו, ע"ש בדבריהם יש מחמירין ויש מקילין ודודי ז"ל סיים שם דאין להחמיר בזה והמיקל לא הפסיד והמחמיר תע"ב: ובאוסף מכתבים סי' ל"ט מאדמו"ר מגור שליט"א הביא לשון ת"כ כאן מצות רבית, וכן בילקוט כאן המקבל עליו עול מצות רבית לכאורה הול"ל עבירת רבית. אילם הרמז על דור השפל שא"א לקיים בשלימות למנוע מרבית יש

עצה, מצוה לשמוע דברי חכמים ולעשות היתר עיסקא בכל הלואה, וזה נקרא עול מצות רבית עכ"ל – וביו"ד סי' ק"ס סכ"ב מותר ללות ברבית משום פקוח נפש, ותמה הטו"ז דמה הוצרך להשמיענו, דהלא כל התורה נדחית מפני פק"נ חוץ מג"ע וע"ז ושפ"ד, והרב ר' משה קנאהל נ"י האבד"ק מיקוליטשין כתב לי, משום דאי' שם בש"ע סעיף ב' דאיסור רבית חמור ככופר באלקי ישראל, וע"כ שלא תחשיב דהוי אבזרייהו דע"ז ואינו נדחה מפני פק"נ ע"כ הוצרך להשמיעני דבפק"נ מותר:

פסוק לח

לתת לכם, עי' בעה"ת ובש"ס ווילנא בהגהות ר"צ ברלין כתובות (ק"י:) כל הדר בחו"ל וכו', וכ"ה בזה"ק יתרו (דע"ט. בהר ק"ט. ופנחס רכ"ה.) אבל ראיתי בס' המצות שמביא גירסא בש"ס כל היוצא מא"י לחו"ל, וכ"ה באבות דר"נ פ"ו, ות"כ בהר, ועי' תשב"ץ סי' תקס"ב, ושו"ת הרשב"א ח"א סי' קל"ד. ור"מ פ"ה הי"ב ממלכים - ועי' בהפלאה כתובות שם חידש דכל אונס אינה טענה אלא כשהעיכוב מחמת אונס. אבל אם אינו רוצה לעשות אין טענת אונס בטענה שאם הי' רוצה הי' אונס ע"ש, וא"כ כיון שאינו עולה לא"י משום חן מקומו וארצו ולא משום פחד, ואונס סכנות הדרך אינו אונם ועון הוא בידו ע"ש, וכ"כ שם (בדף ג'.) בתד"ה וסברה, ובתשובותיו גבעת פנחס סי' ב', ועי' חלקת יואב קמא או"ח סי' כ"ה בזה – ושם בהפלאה הק' אהא דכל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלקי וכו', דמשמע דדומה בלבד אבל באמת אין לו אלקי, ובחו"ל דומה כמי שאין לו אלקי אבל באמת יש לו, וא"כ עדיף בחו"ל מ"א. וכ' דבאמת המקבל עליו עול תורה ומצות יש לו אלקי והפורק אין לו. אמנם מעלת א"י גדולה כ"כ שכל הדר בה אפי' אין בידו תורה ומצות דומה כמו שיש לו אלקי, ובחו"ל אפי' מקבל עליו עולה תורה ומצות דומה כמי שאי"ל אלקי ע"ש, וערבי נחל פ' תולדות, ובפרד"י ח"ב (דף ל"ט) בקונ' בכורי דוד מבני הרה"ח שיחי': ואנכי אמרתי בזה דבפסחים (קי"ג.) ג' מנוחלי עוה"ב הדר בא"י, ומגדל בניו לת"ח, והמבדיל על היין, וכאן בכתו' ק"י כל המהלך ד"א בא"י מובטח שהוא בן עוה"ב. א"כ כל הדר בא"י יש לו בטח עוה"ב אבל בחו"ל הכל לפי זכותו. והא דכל ישראל יש להם חלעה"ב קאי על עה"ב אחר תחה"מ כמ"ש הרע"ב, ובחלק אי' דגם חסידי אוה"ע יש להם חלק עה"ב, (ע"ש בדף צ'. בלעם אין לו חלעה"ב. ובפהמ"ש לר"מ וז"ל וזכר בלעם והוא אינו מישראל, לפי שחסידי אומות יש להן חלק לעוה"ב. ובלעם מרשעי עכו"ם), ויצא מזה דכל הדר בא"י יש לו חלעה"ב אף שאינו צדיק מ"מ המקום קדושה גורם לו לעה"ב, אבל בחו"ל תלוי לפי צדקתו, ואם רשע אין לו עה"ב, וא"כ שוה לעכו"ם דאם יש לו זכות זוכה מעה"ב, וז"שכל הדר בחו"ל דומה כמי שאי"ל

אלקי, דהיינו שדומה לעכו"ם שאין לו אלקי, ומחסידי אוה"ע זוכה בעה"ב, אבל בא"י אף שאין לו זכותים יש לו עה"ב, אבל עדיין ק' הלשון דומה בדר בא"י, וכה"ק ברי"ף בעין יעקב, ונראה לי דה' רחמים ואלקים דין. ובמד' ורש"י ריש בראשית דמתחלה עלה בלבו לברוא במדה"ד ואח"כ שיתף מדת הרחמים, וכאן אי' דומה כמי שיש לו אלקי והוא מדת הדין. וביבמות (קכ"א:) ה' מדקדק עם צדיקים כחוט השערה שנ' וסביביו נשערה מאד, (תהלים נ' ג'), ויצא מזה דכל העולם במה"ר ועם צדיקים במדה"ד, וז"ש כל הדר בא"י אפי' אינו צדיק דומה כמי שיש לו אלקי, דהיינו צדיק שנידן במה"ד שהוא בשם אלקי, אבל בחו"ל לפי זכותו. עוד נראה לי דעוד ק' למה אמרו בלשון אלקי ולא אלקים, ורק דאי' דאין ה' מייחד שמו בשם פרטי רק על צדיקים כמ"ש אלקי אברהם וכו' (ויצא כח י"ג) וז"ש כל הדר בא"י ואפי' אינו צדיק דומה כמי שיש לו אלקי. דהיינו שדומה לצדיק שה' מייחד שמו אליו בלשון יחיד, ובס' שמע שלמה פ' שמות פי' בזה מחז"ל במכילתא. דיתרו אמר למשה קבל עליך שבן הראשון יהי' לע"ז ותמוה, (ועמ"ש בפרד"י שמות כ"ג.) וי"ל דיתרו פחד שמא יקח משה אשתו ובניו ויברח כמו שעשה יעקב ללבן, לכן השביע אותו שישאר אצלו עכ"פ בן אחד ובו יתנחם, וז"פ כי כשישאר אותו בחו"ל הוי כעובד ע"ז כנ"ל, וע"ע רדב"ז ב' אלפים קס"ח. ובפרקי דר"א פ"ח אפי' צדיקים וחכמים בחו"ל ורועה צאן ובקר בא"י, אין מעברין השנה אלא ע"י רועה צאן ובקר, אפי' נביאים בחו"ל והדיוטים בא"י מעברין בא"י, ובשו"ת מהריט"ץ סי' כ"ה על הר"מ הנ"ל שכ' כל היוצא לחו"ל כעע"ז, ושינה מל' גמ' שכל הדר, אלא כוונתו להפוך בזכות הדרים בחו"ל דמה יהי' על ישראל ועל רבנן הדרים בחו"ל, וזה כוונת גמ' אל ידור ר"ל לא יצא לדור מי שדר מכבר בא"י ומולדתו שם, וע' בס' שארית יעקב פ' תזריע, ובספרו שמע יעקב פ' חיי שרה מה שהאריך בזה לענין הלכה, וע"ע בכל בו סי' קס"ז, ובמד' תלפיות ענף א"י ה' קדש אותנו, והתורה כמו שטר כתובה, וכפיית הר סיני כגיגית כחופה, וא"י היא בכתובה, ואסור לאדם לדור עם אשתו בלא כתובה, לכן הדר בחו"ל דומה כמי שאי"ל אלוקי - ובפרד"א פי"ג אבני א"י כבדים מאבני חו"ל, ובזה הי' מבחינים חסידים הראשונים אם באו לגבול א"י, ובענינים אלו כתבתי קונטרס מיוחד בשם בונה ירושלים השי"ת יזכני להוציא לאורה:

פסוק לט

וכי ימוך וגו' לא תעבוד בו עבודת עבד, עמנ"ח מ' שד"מ, ובת"כ שלא יטול לפניך כלים במרחץ וכ"כ במכילתא משפטים, ובס' הדרוש ועיון הק' מעירובין (כ"ז:) מובילנא מאני' לבי מסותא. ובב"מ (מ"א:) והפשט שמי שמלמד אותו שמיעה זו ועושה לו

שירות כתלמוד לרבו יחשוב אותו כרבו, עי' הגהות רצ"ח, ולפמ"ש בכתובות (צ"ו) שאין התלמוד רשאי לעשות לרבו רק מלאכות שעבד עברי עושה לרבו, והבאת כלים למרחץ אין ע"ע עושה לרבו גם התלמוד אין רשאי לעשות לרבו. ורק א"ש דבכתובות שם אי' רק במקום שאין מכירין אותו התלמוד, יש לחוש שיאמרו שהוא עבד כנעני אבל. במקום שמכירין מותר, וע"ע ברכת אהרן מאמר מ"ה וקע"ז בענין שימוש ת"ח, ובשבת (קי"ד:) ת"ח שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה, וי"ל ברצותו להפליג מעלת האיש שיתרץ לו הענין החמור הלז, אמר כי מאן דמתרגם הא שמתתא ידע כי ת"ח אמתי הוא, ולכן בעצמו יוביל בגדיו אחריו לבית המרחץ, למען לנקותם מכל רבב כדי שיהי' טהורים ונקיים כיאות לבגדי ת"ח:

פסוק מא

ויצא מעמך הוא ובניו עמו, ובמשפטים (כ"א ג') כ' ויצאה אשתו "עמו" ולא נזכרו בניו, דהק' חז"ל וכי מי הכניס אשתו ובניו שיצאו עתה, הא קנה רק אותו לבדו, ומזה ראי' שקונה ע"ע מחויב במזונות אשתו ובניו, לפי שנתרחקו עתה מבעלה ואביהם וצריך האדון לפרנסם, אבל ודאי שאין האדון מחויב יותר מאביהם, והדין באה"ע סי' ע"א ס"א דרק מחויב לפרנס בניו עד ו' שנים ממילא האדון ג"כ כן, וא"ש במשפטים איירי כשעבד יוצא בשש, ממילא הבנים שהי' לו בעת המכירה הי' יותר משש שנים, ואין לאדון לפרנסם עוד קודם יציאת העבד, להכי כ' רק אשתו שאותה מחויב לזון תמיד, אבל הבנים יצאו עוד מקודם, אבל כאן איירי ביובל שבא קודם שש שנים מרש"י פסוק ז', יוכל להיות שאיזה מבנים עוד לא שלמו ו' שנים והאדון מחויב ליתן להם מזונות כ' אשתו ובניו שיצאו בניו לחירות, כ"כ בתורת משה פ' משפטים:

פסוק מב

לא ימכרו, בפנים יפות כ' שמדעת העבד יכול למוכרו לאחר, עמ"ש בדבריו בס' מנחת סולת על החינוך מצוה מ"ב ומ"ה, שהאריך בזה:

פסוק מו

לעולם בהם תעבודו עי' מנ"ח מ' שמ"ח, עבד כנעני או שפחה יכולים למכור עצמם לישראל, ושפחה בטבילה ועבד אף במילה, וחייב במצות כאשה, וכן גוי יכול למכור בניו ובנותיו לעבדים ולשפחות, ואפי' בניו ובנותיו הגדולים יכולים למכור, ער"מ פ"ט ה"ב מעבדים והכ"מ לא הראה מקורו, וגם לא ביאר אם האם ג"כ יכולה למכור בניה, ובקומץ מנחה שם כ' דמשכחת שיהי' איש א' חצי ישראל וחצי עכו"ם, כגון ב' הי' להם עבד גוי ושיחרר א' חציו ונתגייר והו"ל חצי עבד גוי וחצי ישראל, ואח"כ שיחררו רבו השני והו"ל חצי ישראל וחצי גוי, וי"ל איך יעשה בשבת דגוי ששבת חייב מיתה וחצי

ישראל חייב לשבות, וא"כ אם לא יעשה שום מלאכה יתחייב מיתה מצד גוי ואם יעשה מלאכה יתחייב מצד ישראל וגם אי צריך לעשות קרבן פסח דמצד ישראל חייב, ומצד גוי לא יוכל לאכול פסח דכ' כל בן נכר לא יאכל בו, ואי"ל דיאכל, ועשה בפסח דוחה לל"ת, אך עשה דישראל לא דחי ל"ת דמצד גוי, ועי' טורי אבן חגיגה (ב':) דמסופק בזה דאפשר דכיון דהוא בגוף אחד שרי, ואפ"ל. דאעדל"ת שבמיתה, ובב"נ אזהרתן מיתתן, וגם י"ל להר"ן יומא פיה"כ דאיסור נבלה חמור מאיסור שבת, דמשום נבלה חייב על כל כזית וכזית ואיסורים הרבה חמור מאיסור א' חמור, ושיעורין לא נתנו לב"נ ומצד חלק גוי עובר על כל משהו והעשה לא קיים רק בכזית, והוא דבר חדש:

שם) בסוטה (ג'.) רי"א רשות ורע"א חובה, וכן בקינא את אשתו, ובלא יטמא בכהנים, ובתוס' הק' ממכות (כ"ג.) תרי"ג נאמרו מסיני, ולר"י בצרי ג', ולר"ע טפו להו ג', ובהקדמת ידי משה על מד"ר הביא מהגר"ד אפענהיים ז"ל דאזלו לשיטתי' במשנה מנחות (כ"ח.) ציצית בד' כנפות אי הוי חדא מצוה או ד' מצות: ובשבת (ד'.) וכי אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירך, ובתוס'. הק' מגיטין (מ"א:) בחצי עבד וחצי ב"ח כופין לרבו ומשחררו הא המשחרר עובר בעשה, ותי' שאני פו"ר דהיא מצוה רבה, והרשב"א תי' דבח"ע ליכא מצוה לעולם בהם תעבודו משום צד חירות שבו, וכההוא אמתא שרבים נכשלים בה כפוהו לשחררה, ובטורי אבן ריש חגיגה ד"ה לישא מסביר כיון שהוא חצי ב"ח ועובד את עצמו יומו, א"כ אין בו העשה לעולם ב"ת, לכן אף בצד עבדות אין עשה דאי אפשר לקיים לב"ת, ועי' קצה"ח סי' קע"א - ותמהו המפו' מגיטין (ל"ח.) בהאי אתתא שזכר הרשב"א דאמרי' אי לאו דמשחרר בעשה הוי כופין לשחררה, ומקשה בגמ' ממעשה דאשה ח"ש וחב"ח וכפו לרבה לשחררה, ולרשב"א מה קו' שא"ה דליכא מצוה כלל, ובכל"ח מביא בשם הגה"ק מטשעכאנאווי ז"ל תי', וכ"כ בחת"ס שבת עפמ"ש בב"מ (ע"ג:), דאפי' בישראל גמור אם אינו נוהג כשורה מותר לעבוד בו לעולם, והאשה ח"ע וחב"ח לא התנהגה כשורה, הי' גם בצד החירות העשה לב"ת, וכ"כ בתו"ת אות ר"מ, ובכל"ח מהסס בזה שא"כ יצא מזה דבר חדש דבאינו נוהג כשורה אין כופין לרבו, ובמשנה סתם קאמר ח"ע וחב"ח כופין לרבו, וכ' ע"פ האבודרהם וכל בו הידועים, דאשה פטורה ממ"ע שהז"ג שמשועבדת לבעלה, וא"כ חצי עבד וחב"ח שאינו מתנהג כשורה ומותר לעבוד בו, מ"מ ל"ש העשה לב"ת כיון שע"י זה שחב"ח מחויב במ"ע שהז"ג מצד חירות, וא"כ בזמן המצוה א"י לעבוד עמו אפי' ביום של רבו, דאי' בגיטין (מ"ב.) דלענין איסורא לא קאמרי', וא"כ במ"ע וחב"ח מחויב בק"ש ותפילין אפי' ביום של רבו, וא"כ גם בזמן של רבו א"י לעבוד בו, ולא תתקיים לב"ת כיון דאיכא זמנים שא"י לעבוד ושפיר

כופין לשחררו, וזה דוקא בח"ע וחב"ח, אבל בחצי' שפחה וחב"ח דאפי' אם נעשים ב"ח גמורה פטירה ממ"ע שהזּ"ג בכל הנשים, ול"ש דבטל העשה משום זה, רק מצד שא"י לעבוד עמה מצד החירות, שפיר היכי דאינה מתנהגת כשורה דמותר לעביד בה שוב איכא עשה לב"ת, ועשו"ת בית שלמה אי"ח סי' י"ז: ובשו"ת חת"ס אה"ע ח"ב סי' קנ"א כ', דלא שייך לב"ת רק היכי דשייך והתנחלתם אותם לבניהם אחריהם לרשת אחוזה, והיינו עבד דראוי לוולדות שבנ"י יהי' עבד עולם לבנ"י אחרי', ואין לחלק בין סריסים ואיילינית ממין הראוי שיולידו לאדון. משא"כ ח"ע שלא משכחת וולדות לאדון ממילא לא שייך לרשת אחוזה יל"ש נמי לב"ת, וא"כ בח"ש וחב"ח דמהרה יבנה בהמ"ק ויכול למיסרה לע"ע, ויהי' הוולדות שלו שייך שפיר לב"ת ושפיר מדמה ש"ס שפחה גמורה לזה ע"ש עוד - וע"ע בשו"ת עטרת חכמים אה"ע סי' ל"א דרשב"א כ' למשנה ב' וכל זמן שלא שיחרר אין לו שיעבוד, אבל למשנה א' שעובד יום א' כו' שייך לב"ח,ובאמתא ל"ש פו"ר, ואין כופין כמ"ש תוס' דמב"י ד"ה יום, ושייך לב"ת אף בחצי ב"ח, וכ"כ בתפא"י שם, וע"ע בברית יעקב סי' ל"ט, פמ"ג או"ח סי' קמ"ג בא"א סק"א, חת"ס גיטין ל"ח, שו"ת מהר"ם שיק יו"ד סי' קס"ז, כתב סופר או"ח סי' ס"ב, לימודי ה' סי' ב', אמרי בינה בגיטין (מ"א.), ס' זכרון שמואל שם, שו"ת ארץ צבי חו"מ סי' י"ח, שו"ת אבני צדק או"ח סי' ק"ח, שואל ומשיב רביעאה ח"ג סי' כ"ג, ותירוש ויצהר סי' ל"ב ול"ג אריכות גדול: ובס' יראים סי' ר"פ כ' דעשה לב"ת קאי על עבד מז' אומות, וכוונתו הוא דוקא מז' אומות, והגאבד"ק אזרקוב שליט"א הקשה דא"כ לישנו בגמ' (ברכות (מ"ח:) וגיטין (ל"ח:) דמעשה דר"א הי' משאר אומות, דג"כ מקרי ע"כ וכרמב"ם פ"ט ה"ג מעבדים, וגם קשה איך משכחת עבד מז' אומות, ממנ"פ אי עשה תשובה דמותר לקיימו עי' סוטה (ל"ה:), הא הוי כישראל ואינו נמכר, ואי לא עשה תשובה אסור גם לקיימו, וער"מ פ"ו ה"א ממלכים וצ"ע:

שם) ובאחיכם איש באחיו לא תרדה בו בפרך, קשה הכפל באחיכם איש באחד, אבל זה הצער היותר גדול שאח ירד באחיו בפרך, כמו שברזל המכה בברזל קולו יותר גדול מהמכה בדבר אחר, כי את אחיו הוא מכה כמ"ש במדרש, ועי' מקרא מפורש ומ"ש לקמן בבחקתי (כ"ו י"ז):

פסוק מז

או לעקר משפחת גר אחרי ימכר גאולה תהי' לו, וברש"י זה הנמכר לעכו"ם עצמו, ועי' כלי יקר שהק' וכי ס"ד שיגאלנו קודם שהוא נמכר וכו', אכן באמת בא להורות בתיבת "אחרי" דבר גדול וכמ"ש בת"כ פ"ח, בא ואמר הריני נמכר יכול הזקק לו ת"ל אחרי נמכר,

דאם בא לומר דהגאולה תהי' אחרי נמכר פשיטא שאין פדיון אלא לאחר השיעבוד, אלא לא אתי למימר אלא השלילה והוא אחרי נמכר הוזקק לו, ולא קודם שנמכר דילמא מרמה, וראיתי בברכי יוסף יו"ד סי' רנ"ז סק"ו שהעלה ג"כ כן, והביא דאם יאמר אדם לקרובו הנני אמכר עצמי לעכו"ם אם לא תתן לי כדי דמי דאח"כ תפדה אותי בעל כרחך, אין נזקקין לו שנ' אחרי ימכר, ואף דמלשון הק"א נראה דשמא ירמה אותו, אך הברכ"י העלה דאפי' רואין בעליל דלא ברמאות הולך וסובר באמת, אפ"ה אין נזקקין מפשטא דקרא אחרי נמכר ולא קודם, ואף דהיא לאו רמאי מ"מ חוששין לאינך דיעשו כן יום יום ע"ש באריכות:

רמב"ן חבור כאח וכו' והוא משולל הבנה, ובקובץ דרושים חוברת ו' סי' ל"א כ' שט"ס וצ"ל בוחר באח, וכוונתו דלכך נקט הכתוב דהארמאי היא משפחת גר דאם אין לו משפחה עמנו, מאין יבוא שיקנה לו את הישראל לעבד, בהיותם בארצות שונות ומפורדים זה מזה, רק תושב ממשפחתו אשר יושב עמנו הוא בוחר לו את אחיו הישראלי אשר מך עמו, ומכיר אותו שימכור עצמו לעבד למשפחתו הארמאי שבארץ אחרת, והיא המקרב הרחוקים והממוצע שבממכר זה ודיבר הכ' בהוה, וע"ש בסי' ל"ב עוד ג' פירושים, ומהאריכות לא העתקתי:

פסוק מט

דודו יש הבדל בין דוד ובין אחי אב, דוד לא בא רק על אחי אביו מאב, ושם אחי האב כולל בין מן האב בין מן האם, תוה"מ סי' צ"ו ואילת השחר סי' תקל"ה:

פסוק נא

רבוּת בשנים בקידושין (כ':) וכי יש שנים מרובות וכו', וברש"י וכי אפשר להיותן מרובות על שש, ותמוה דשש לא שייך בע"ע הנמכר לעכו"ם עי' ברש"ש, ובתו"ת כ' דט"ס והמלה שש הוא ר"ת "שארי שנים" דק' לו מ"ש רבות בשנים דמשמע שיהי' ריבה בשנים, וכי אפשר להיות מרובות על שארי שנים או מועטות, ועי' ערכין (ל':) שכ' רש"י כן, ועי' במקור ברוך מבוא פכ"ז סי' כ"א:

פסוק נה

כי לי בנ"י עבדים עי' בס' גן רוה, ופני מבין, ובתוספות ברכה כ' דבראה (י"ד א') בנים אתם לה' אלקיכם, ובב"ב (י'.) בזמן שעושים רצונו של מקום נקראים בנים ובאין עושין רש"מ נקראין עבדים, ולכאו' הסברא הפוכה כי הבן לעולם בנו אף אם רע, לא יוכל היחש להשתנות, ולא כן העבד כשאינו עובד לפי הרצון של בעה"ב איזהו עבד היא, וי"ל למ"ש במנחות (מ"א.) דיש מצות אע"פ שמבטלין אותת בכל זאת אינם נקראים עוברים על המצות כגון בציצית רק בבגד של ד' כנפות, אבל מי שאין לו בגד כזה אינו מחויב לעשות

לו בגד כזה כדי להתחייב בציצית, וזה אם משתדל עשות לו בגד כזה נקרא עושה רש"מ, ודומה לבן שמשתדל לעשות רצון אביו אף במקום שאפשר לו להפטר, אבל זה שאינו משתדל להביא עצמו לידי חיוב, נקרא עבד שדרכו לעשות רק חובתו אבל אינו משתדל לעשות רצון רבו בדבר הפטור ע"פ חובת עבד וא"ש: ובאבות פ"ג מי"ד חביבין ישראל שנקראו בנים שנ' בני בכורי ישראל (שמות ד' כ"ב),(ועי' תפא"י) וחיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים שנ' בנים אתם, וצ"ב מה נתוסף בראי' שני', וגם הל' חיבה יתירה, וי"ל דבלשון בנ"א כשמדבר עם צעיר לימים כי חביב לו קורא בלשון חיבה "בני" אע"פ שזר לו (יהושע ז' י"ט), יהושע אמר לעכן בני שים כבוד לה', ושאול אמר לדוד הקולך זה בני דוד (ש"א כ"ד ט"ז), ברוך אתה בני דוד (שם כ"ו כ"ה), וחזקי' קרא לכהנים ולוים בנים (דהי"ב כ"ט י"א), ותהלים (ב' ז'), ומשלי (ג' א') כמה פעמים, וקהלת (י"ב י"ב) - וברכות (ל"ד:) קרי ריב"ז לר' חנינא תלמידו בנו, ובעירובין (י"ג., גיטין ס"ז., סנהד' ל"ה.,) וירושלמי ברכות פ"ב ה"א ע"ש, ולא כן אם שואלים לאחד בן מי זה, האיש והוא השיב בן פלוני משמעות בן ממש, בש"א (י"ז נ"ח) בן מי אתה ויאמר בן עבדך ישי, והלשון בני בכורי ישראל אמר ה' בעצמו, ואין ראי' שחשוב אותם כבן ממש ורק לשון חיבה, אבל בנים אתם אמר משה, ואם אחד קורא לאיש בן פלוני הוא בן ממש, וז"ש חביבין ישראל שקרא להם ה' בני וחיבה יתירה מקריאת משה: ומצינו ג"כ לשון הרגיל בגמ' בן עוה"ב, כמו בשבת (קנ"ג.) מהספידו ש"א ניכר אם בן עה"ב, ומגילה (כ"ח:) כל השונה הלכות בכ"י מובטח לו שהוא בן עה"ב, וכן בתענית (כ"ב. וכתובות קי"א.) ועוד, ורמז בזה אע"פ שכל ישראל יש להן חלעה"ב סנהד' (צ'.), אך אלה שמובא זכותם לעה"ב ביחוד, הם באים לעה"ב באהבה וחביבות מיוחדה, ועתו"ס כתובות (ק"ג:) שבאותם שאמרו מזומן לחיי עה"ב, הכוונה שבאים לעה"ב בלא דין ויסורין:

שם) אסור להשכיר יותר מג' שנים דיצא מכלל שכיר לכלל עבד, כמ"ש בראה (ט"ו י"ח) כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים, ועש"ך חו"מ סי' של"ג סקי"ז, ורביד הזהב נסתפק בהא דחוזר באמצע יום היינו לנוח, אבל להשכיר עצמו לבעה"ב לא, או יכול לומר זה נוח לי ואצל הראשון קשה לי, ועי' מהרי"ט ח"ב סי' מ"ז במלמד שחוזר לנוח אבל להשתכר לא ועמ"ש בפרד"י משפטים (קצ"ב:) בזה, ובב"ק (קט"ז:) פועל יכול לחזור אפי' בחצי יום דכ' כי לי בנ"י עבדים ולא עבדים לעבדים, וכ"פ בחו"מ סי' של"ג ס"ג, ובחות יאיר סי' קי"ג כ' דש"צ שהשכיר אינו יכול לחזור, דרק אמרו בפועל אבל ש"צ דמלאכתו מלאכת שמים לא הוי בכלל עבד לעבדים, ועי' שבות יעקב ח"א סי' ו' בזה ובס' מגן גבורים סי' נ"ה סק"ה כ' לפמ"ש בחו"מ סי' קע"ו סט"ו דשיתוף א"י לחלוק באמצע הזמן שקצב,

ובסמ"ע סקמ"ד דלא דמי לפועל דשם עבד עלי' ולא שיתוף, ולפ"ז בש"צ שגם הוא צריך לאותה עבודה לשמוע קדיש וקדושה והוי כמו שיתוף, ובשואל ומשיב תליתאה ח"ב סי' ס"ד כ' בפועל בבנין ביהכ"נ לא יוכל לחזור באמצע, דבדבר שבקדושה ל"ש עבד לעבדים, עי' בכל זה בהדרש והעיון, ובחות יאיר סי' ק"ו כ' דלי בנ"י עבדים ולא על"ע, ל"ש רק באיש ולא באשה דאינה מוזהרת כ"כ במצות, וממ"ע שהזכ"ג פטורות, וא"כ ע"י שתשכיר עצמה לאחרים לא תתבטל כ"כ מעבודת המקום:

פרק כו

פסוק א

ואבן משכית ערש"י, ובס' המצות ל"ת י"ב הזהירה מעשות אבן משכית כו', וכ"כ בר"מ פ"ו ה"ו מעכו"ם מצבה בנין שמתקבצין אצלה ואפי' לעבוד לה', שכן דרך עו"ג עכ"מ ולח"מ, ורש"י כאן נוטה לגמ' מגילה (כ"ב), ולסברתו אין טעם איסור ע"ז במצוה זו אלא אסור דוגמת המקדש, ולכן רצפה לבד שהי' במקדש אסור ולא שאר אבנים, וער"מ פ"ה הי"ד מתפלה, ואונקלס שת' ואבן סגידא ס"ל כר"מ, וכן ירושלמי ותיב"ע ואבן מציר משמע כרש"י עי' בגרש כרמל - ומה שמשמע כאן שרצפת בהמ"ק הי' מאבנים, ובשה"ש רבה ספ"א רהיטני ברותים מבואר שהי' מעצי ברותים, ולכן לא הי' מין במינו וחוצץ, וכ"כ רש"י שבת (צ"ג:) ועי' בס' אהבת יהונתן. ומנ"ח, ומקו"ב פי"א ס"ג:

פסוק ב

שבתותי עי' שבת (ס"ט:) ומ"ש שם בחתם סופר ברש"י כאן:

פסוק ג

אם בחקתי תלכו רש"י עמלים בתורה, אם תעמלו ותעסקו בה יהי' בנקל לכם שמור ממצות ל"ת, דהעוסק בתורה מציל מיצה"ר כמ"ש בסוטה (כ"א.) בעידנא דעסק בה אגונא ומצלא ועי' במלא העומר - ובס' פני מבין כ' ע"פ ירושלמי שבת פ"א ה"ב, הובא בתוס' מו"ק (ט:) ד"ה כאן, דרשב"י לא הפסיק מלימודו אפי' לק"ש דהא שינון והא שינון, ועי' רבינו יונה ברכות פ"א שהביא שרשב"י לא הי' מתפלל אלא משנה לשנה, ור' יהודה מחדש לחדש שלא יבטלו מתורתם עש"ה, נמצא דבמצוה התלוי רק בדיבור ל"צ להפסיק מת"ת דהוי ג"כ שינון, וז"ש אב"ת שתהי' עמלים בתורה אפ"ה את מצותי תשמרו, אמנם באיזה מצוה ועשיתם אותה שצריך לעשות מעשה, ועמ"ש בפרד"י תולדות קצ"ז. - ובמד' מכאן שהקב"ה מתאווה שיקיימו ישראל מצותיו, ע"פ גמ' קידושין (ס"ב.) דצריך שיהי' בתנאי הן קודם ללאו, ובתד"ה בשלומא הק' דהא מצינו בסוטה לאו קודם להן אם לא שטית, ותי' מה שאנו מבקשים הוי הן אף שהוא לאו, ועמ"ש בזה הטו"ז בהקדמתו ליו"ד, ואי' במד' אב"ת קאי על לבישת שעטנז שהוא חק בלי טעם, וז"ש א"ב תלכו, וק' דהא

קאי על לאו והוי לאו קודם להן. לזה אמר שה' מתאווה כו' וגם הלאו נקרא הן, ובברכות (ו'.) חשב לעשות מצוה ונאנס כאלו עשאה, ובאבות פ"ה מי"ד הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו, ומכ"ש שחושב וג"כ עושה, וז"ש א"ב תלכו, רק תלכו ולא תקיימו באונס, ומכ"ש אם מצותי תשמרו ועשיתם אותם בפועל, אז שכרכם גדול, ונתנה הארץ יבולה וגו': וראיתי בשו"ת צפנת פענח סי' ו' שהביא פהמ"ש לר"מ, אף דקיי"ל בב"ב (ק'.) דאין הליכה קונה זה רק בדבר חדש, אבל לדבר איזה חלק לזה קנה בהליכה, וכיון שהתורה ירושה רק צריך לברר החלק צריך עמל ויגיעה בגדר הליכה, ועי' סנהד' (צ"ט:) הוא עמל במקום זה והתורה עומלת במקום אחר ע"ש ברש"י, אך י"ל שע"י שעמל במקום אחד קנה לכל התורה אף במקום שלא עמל בו, וכ"ה בירושלמי ב"ב פ"ח ה"ג משכח כולו ר"ל מוצא הכל, כיון דירושה לנו רק צריך יגיעה, וכ"ה בירושלמי חלה פ"א סוף ה"א, ע"ש בסדר הלימוד, ילמדו גמ' ורא"ש ופי' המשניות לר"מ כי הוא מאור עינים ללימוד, ואח"כ יעשו כנדה (ע'.) יבקשו רחמים, וע"ש בסי' ה' הרבה מענין סדר הלימוד - ובס' משנת חכמים בקונ' מעלת המדות (דקכ"ט:) כ' דהוא מלשון סייג, כמו דלמדו חז"ל שניות מן משמרת עשו משמרת למשמרתי, והנה אף דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, מ"מ בסייג וגדר יש, וזה אם תשמרו הסייגים אז ונתתי גשמיכם כו', וכן כ' לשמור כו' לטוב לך, וכן ושמרת את חוקתי כו' למען ייטב לך עש"ה, ועשו"ת הרשב"א ח"ד סי' ל"א שהאריך מפני מה לא נתפרש בתורה מהות השכר והעונש בעוה"ב, אחר שהגמול המצות ועבירות עיקרו בנפש בעולם הנפשות עש"ה, ועי' בפתיחת ים התלמוד על ב"ק אות ו', ובחידושי מהר"ם צבי בדרשות (דף ל"ז:) וס' מגדנות אליעזר (דף ח':) מכל הפרשה - והבעש"ט ז"ל אמר בתענית (כ"ד:) רחב"ד אזל באורחא אתא מיטרא אמר כל העולם בצער פסק מיטרא, וז"פ א"ב תלכו שתהיו כולם צדיקים, אז לא יועיל תפלת הצדיק היחיד נגד המרובים ויהי' הגשם בעתו: ובס' קהלות ישורון הק' דהו"ל אם תלמדו תורה מה ל' בחקתי, והל' עמלים ולא עוסקים בתורה, וי"ל ע"פ תוס' מגילה (ל"א:) ד"ה משה, וב"ב (פ"ח:) ד"ה וקללם, פלוג' דר' נסים ור"י, דר"נ ס"ל הא דמחלקים פ' וילך מנצבים אע"פ שהוא פרשה קטנה, ומחברין מטו"מ משום דבעי שיתמה שנה וקללותי', ור"י סובר דלא קרי קללות רק בחקתי ותבא, ואפ"ל הטעם דר"נ, דבנצבים ג"כ קללות עפמ"ש בכלי יקר על רש"י לפי ששמעו ק' קללות חסר ב', ולא אמר צ"ח, שבאמת הן ק', וב' אינם מפורשין, וכל חלי וכל מכה אשר לא כתובה, והר"מ פוסק בפכ"ה הי"ג ממלוה דעל דבר שאין לו קצבה ערב אין משתעבד, וידוע דישראל יש להם דין ערב ולא ידעו עדיין דין זה, לכן כששמעו ק' קללות חסר ב' שאינם מפורשין הוריקו פניהם מי יוכל לעמוד באלה שאין להם קצבה,

מי יודע כמה יכבד עליהן, וז"פ כי יבואו אליך כל הדברים האלה דייקי שאינם מפורשן שאי"ל קצבה, וזה סברות הר"נ דנצבים נמי חשיבו קללות, ותלי' אי ש"מ בה"ע איכא, אי אמרי' כר"נ דלהכי קורין נצבים קודם ר"ה שיתמו שנה וקללותי', והא בסוף נצבים נמי כ' יעודים טובים וחיית ורבית וברכך, אע"כ ש"מ בה"ע נמי איכא, ובמשפטים (כ"א א') פרש"י אמר ה' לא תעלהע"ד אשנה להם פרק א' כו' לכך נאמר תשים, וא"ש אם בחקתי ע"פ הילקוט תהלים בזמן שדין בארץ אין ה' יושב בדין, אמר ה' אתם נטלתם אומנת שלי כי אלקים שופט, אבקש אומנת אחרת ליתן לכם שכר מצות בהאי עלמא ונתתי גשמיכם, ז"פ רש"י שתהי' עמלים ביגיעה דוקא להבינם טעמי הדבר ופירושם:

שם) א"ב תלכו ונתתי שלום בארץ, הי' לכתוב בתוכחה ונתתי מחלוקת בארץ, אבל הוא מכה אשר לא כתובה בתורה, הי' מחלוקת שאמרו על שוחט שלא בדק הריאה כהוגן, וכשהגיע הדבר להג"ר חיים מוולאזנע ז"ל אמר בדיקת הריאה רק מדרבנן, ומחלוקת אסור מה"ת, ואף שנאמר שהוא מחלוקת לש"ש, אבל איתא שרק מחלוקת ב"ש וב"ה הם יכלו להרשות עצמן שם זה ולא אנשים פשוטים כמו אנו, ועי' ארץ חמדה פ' יתרו דרוש נכון, ובפ' קדושים:

שם) רש"י עמלים בתורה, ולא עוסקים או לומדים, ראיתי עפמ"ש באבות פ"ב מ"ט אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך, רק תלמוד עם זולתך, כי לכך נוצרת, עי' מדרש שמואל וכ' אדם לעמל יולד (איוב ה' ז') ר"ת לעמ"ל ללמוד ע"מ ללמד, ובב"ק (י"ז.) מעשה גדול מלימוד, אבל במלמד לאחרים לימוד גדול ממעשה, ובמד"ר נשא פרשה ט' הא דהקדימו נעשה לנשמע דנעשה הוא כנגד מעשה, ונשמע לימוד ומעשה גדול מלימוד, וז"ש רש"י א"ב תלכו יכול זה קיום מצות כו' ע"כ על לימוד, וק' למה הקדים לימוד למעשה, הרי מעשה גדול כמו שהקדימה תורה נעשה לנשמע, עז"א עמלים בתורה ללמוד על מנת ללמד, ואז לימוד גדול ממעשה ושפיר הקדימו:

שם) אוה"ח אות ל"ד, עוד יתבאר יש היתר לתקון דבק שבין אות לאות בס"ת ולא בתפילין (עי' או"ח סי' ל"ב סי"ח), עשו"ת בית שלמה יו"ד סי' קכ"ח שתמה שהוא נגד הלכה דגרירה מועיל בכל מקום וצ"ע, ובקוי אור כ' דאי' בט"ז סקט"ז דכל שיש תקנה היינו קודם אות שאחרי', אבל לא אח"כ, דאז הוי שלא כסדרן יפסול בתפילין, אבל בס"ת כשר שלא כסדרן, וא"כ בדביקות שבין אות לאות לאחר שנכתב בס"ת כשר ובתפילין פסול, והרבה דינים יש מה שפסול בתפילין וכשר בס"ת מה"ט ע"ש: שם אוה"ח אות ל"ה, ס"ת בדבק מותר שיכול לגרר יאפי' בשבת כו' עי' בקוי אור הביא כן מתוס' חגיגה ב'., ד"ה איזהו, וי"ז. ד"ה יום, ובדף ד'. ד"ה אלא, וארי' רביע עלה, ותוס' פסחים פ'. ד"ה אתה,

ותוס' חולין מ'. ד"ה חייב, ומפורש בעירובין (ע"ח:) אריה רביע עלי', ורא"ש תענית סי' מ"ו וכשיעבור הזמן יבדיל וכו', ורא"ש סוף מו"ק שיש לחלק בין גברא ב"ח ויומא רק גרים כו', ועתו"ס שבת (י"ב:) ד"ה ר"נ, ורשב"א יבמות (קי"ד.) גבי מערבין לגדול ביה"כ, ותוס' זבחים (צ"ה.) ד"ה מכניסו, ומנחות (נ"א.) ד"ה אפי', ועי' כריתות' (ז':) שלא יצאה לשעה שהיא ראוי לקרבן וכו', הרי דלב"ה אין חילוק אם בעצם כמו לילה דלאו זמן קרבן דהוי כטומאה אריכתא, כפרש"י שם לב"ש דכ' ביום צוותו וכתוך מלאת דמי, או משום שבת דרק יומא קגרים ולב"ש י"ל להיפך, ופלוגתי' בהכי. ועפרד"י תצוה (דף רצ"ב:) ומלואים ח"ב דף ת"ב: מ"ש בזה:

פסוק ד

ונתתי גשמיכם עי' רבינו בחיי עקב, גשם טבעי הבא בסבת האדים העולים מן הארץ, ומלאים רוח ואויר קל ועי"כ נשארים למעלה, ובעת שיצא הרוח הצפון בהאדים יפלו טיפי מים שנעשו כבדים בסור ממנו הרוח ויהי' לגשם, ורוח הצפון ובלתי נרבה בהאדים מחולל ומוליד הגשם, והמטר הוא השגחה הבא מן השמים, ויש לו עת קצוב שהוא יורה כמלקוש בזמנים מיוחדים שהארץ צריכה למטר, אבל הגשמים בעתם אין להם עת קביע רק תלה לפי עלות האדים, ולפי ריבוי הליחות באויר, תוה"מ סי' ב', ואילת השחר סי' תקנ"ו ועי' ספר הברית בזה:

שם) רש"י בשעה שאין דרך בנ"א לצאת כגון בלילי שבתות, ועי' בני ישששכר שבתות מאמר ז' אות ה', עפמ"ש במד' משפטים דשאל מין, איך ה' מוריד גשמים בשבת דהוי הוצאה מרשות לרשות, וא"ל כל העולם של הקב"ה והוי כמטלטל בחצירו, והקשו ע"ז ממד' כשחרב ביהמ"ק השליך ה' גט לבנ"י, והק' כיון דכל העולם של הקב"ה אין הגט מועיל ברשותו, ותירץ דה' הקנה לבנ"י מקום בחצירו, ולפ"ז אסור להוריד גשמים בשבת, וזה"פ את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראי, ותהי' לכם מורא שמים שלא יחרב ביהמ"ק על ידכם, א"ב תלכו ולא יחרב ביהמ"ק, ולא אתן לכם גט, ולא אצטריך להקנות מקום אז כל העולם חצרי, ולכן ונתתי גשמיכם בעתם בלילי שבתות משא"כ בהיפך - ובאמת יש סתירה שכ' בישעי' (נ' א') איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתי', וביומא (פ"ו:) גדולה תשובה שדוחה ל"ת דכ' הן ישלח איש אתאשתו וכו' הישוב אליו עוד, ונראה דה' נתן גט לבנ"י, וי"ל דגט הי' רק לאיים שיקבלו על תנאי שישוב, אבל באמת לא הי' הגט דכל העולם חצירו, וכ"כ בנחלת עזריאל בפרפראות, וע"ע ח"א מהרש"א תענית (כ"ג.), ובענף יוסף על ע"י שם, וכתובות (ס"ד.), וסדורו של שבת שורש ג' ענף א' אות ח', וגבורת ארי על תענית שם: וביו"ד סי' קע"ט ס"ב נהגו שאין מתחילין בב"ד ועטו"ז

ובאר הגולה, ובזה"ק פנחס (דף רל"ד. עקב רע"ג., ותצא רפ"א:) לית סימנא טבא בשני ורביעי, וגם אי' שם אין מתחילין בשני ואין מסיימין בד' וכו', וגם בגין דגיהנם אתברי ביומא תנינא ולקותא דנהורין ביומא רביעאה וכו':

שם) ונתנה הארץ את יבולה ועץ השדה יתן פריו, פרש"י הן אילני סרק וצ"ב מנ"ל הא, ובס' שארית יעקב כ' ע"פ גמ' ברכות (מ'.) בירך על פירות האילן ב"פ האדמה יצא, לפי שגם האילן יוצא מן האדמה אבל להיפך לא יצא, וי"ל שזה כוונת רש"י דק"ל כיון דכ' ונתנה הארץ יבולה ל"ל תו למכתב ועץ השדה יתן פריו, הלא פירות האילן בכלל פירות הארץ הן וע"כ שבא לרבות אילני סרק, ועי' בהקדמה לס' מים חיים על מס' נדה, ובשו"ת תירוש ויצהר סי' ק"ו הביא הא דשבת (קי"ח:) תיתי לי דקיימית ג' סעודות וכו', אמר רבא תיתי לי דכי אתא צורבא מרבנן מהפכינא בזכותי' ופרש"י תיתי לי ישולם שכרי, וק' למה לא פי' רש"י על כל הני תיתי לי מקודם וע"ש בעיון יעקב וענף יוסף, וי"ל דהמהרש"א הק' האיך אמר ישולם שכרי הא אין משמשין ע"מ לקבל פרס, (ובשמו"ר פמ"ד אם עשית מצוה אל תבקש שכר וערש"י בכורות ל': תיתי לי שפר טוב) ופי' תיתי לי שיעמוד לי זכות המצוה שאוכל לקיים למצוה זו תמיד ע"ש, וא"כ דעל כל תיתי לי לא פרש"י מכח קו' מהרש"א, אבל בצורבא מרבנן דאי' ברש"י אבות פ"א מ"ג דהא דאין משמשין עמלק"פ הוא משום דשכר מצוה בה"ע ליכא, ודוקא עמלק"פ בעה"ז אבל עמלק"פ בעה"ב מותר ע"ש, וא"ש דבת"ת מותר עמלק"פ וגם יש שכר בת"ת בעה"ב, וא"ש באחרי (י"ח ה') אשר יעשה וחי בהם וק' דהוי עמלק"פ ע"ש בנועם מגדים, וא"ש דבתיב"ע לחיי עלמא דאתי - ובס' דגן שמים ריש מס' ר"ה תי' בזה שי' רז"ה בבעה"מ ר"ה (כ"ח.) דמצוה דרבנן להנות נתנו, והר"ן שם הק' מה נ"מ בין דאו' לרבנן, ולרש"י דעמלק"פ תל בשכר מצות בה"ע ליכא, וכאן ונתתי גשמיכם הקשו ג"כ דש"מ בה"ע ליכא, וגם הוי עמלק"פ, ובדברי שאול פ' ואתחנן כ' דדוקא במצות שכליות ליכא שכר, אבל בחקיות יש שכר בה"ע, וכאן אם בחקתי וגו' יש שכר בה"ע ומותר לק"פ, ובנועם מגדים פ' אחרי כ' דמצוה דרבנן יש שכר בג"ע, וכ"כ במעון הברכות ד"ז י"ב וכ"ד ובס' ייטב לב בחקתי, א"כ נוכל לעשות מצוה דרבנן עמלק"פ, ומצללה"נ תלי' באם אין משמשין עמלק"פ, ושפיר במצוה דרבנן מצות לה"נ, ועמ"ש בענין ש"מ בה"ע ליכא בפרד"ס בח"א (דף פ"ג. צ"א. קל"ד. קע"ב. ר'. רס"ה: ובח"ב ט': מ"ה: ע"ג: קפ"ג. רל"ב. רנ"ד: רס"א. וד"ש.) ע"ש הרבה חדשות: ובחידושי הבאתי ראי' לרז"ה מחולין (ח'.) בסכין של ע"ז פעמים שהשוחט אסור במסוכנת שנהנה מאיסורי הנאה, והק' הכרו"פ סי' י' סק"ג באם בא לאכול ע"י שחיטה הוא מצוה דוזבחת, וכשם שיוצא בלולב של ע"ז דמללה"נ ה"נ אמאי אסור, ולרז"ה ניחא דבשחיטה מה"ת

סגי ברוב סימנין, ורק מדרבנן צריך לכתחלה כל הסימנין ברפ"ב דחולין (כ"ז.) ויו"ד סי' כ"א, ואם כן יש בשחיטה מצות דאורייתא ודרבנן, וא"כ אחר ששחט רוב ושוחט המיעוט אח"כ, נהנה בסכין של ע"ז במצוה דרבנן ומלה"נ, וגם רבא לשיטתו - ורק ק' על הרז"ה מעירובין (ל"א.) דאיירי בתחומין דרבנן ואפ"ה מללה"נ ע"ש, והנה הא דרבא המודר כו' לרז"ה איירי דוקא במחויב טבילה דאו', אבל בצריך טבילה מדרבנן לא שרינן אף בימוה"ג, וק' מיומא (ל'.) אין אדם נכנס לעזרה אפי' טהור עד שיטבול, ובגמ' שאלו לב"ז טבילה זו למה, א"ל מה המשנה מקודש לקודש כו', רי"א סרך טבילה כו', ומהדר הש"ס למצוא נ"מ בין ב"ז דטבילה זו מדאו' בין ר"י דמדרבנן, ולרז"ה יש נפק"מ במודר הנאה ממעין אם מותר לטבול טבילה זו וצ"ע ועשו"ת הרשב"א סי' תשמ"ו, שעה"מ פ"ח ה"א מלולב, מלא הרועים כלל מצלה"נ שהאריך בשחיטה אי מצללה"נ, ושואל ומשיב רביעאה ח"ב סי' קכ"ה, שו"ת שער אפרים סי' ל"ד, ושו"ת נודע בשערים מ"ת סי' י"ד: ובס' תוספת ברכה כ' הל' גשמיכם צ"ב כי מה שייך ליחש הגשם לאנשים, וי"ל עפמ"ש בר"ה (י"ז:) אם הי' ישראל בר"ה חייבים ופסקו להם גשמים מועטים ועשו תשובה, להוסיף גשמים אי אפשר שכבר נגזרה הגזרה ה' מוריד הגשמים בזמנם, וגם המעט יספיק להם, וז"ש אב"ת אזונתתי גשמיכם כמה שנפסק לכם בעת חובתכם כמ"ש בהר (כ"ו א'), ברש"י והוא מת"כ דאיירי בעת שישראל חייבים, ועז"א כאן אם תעשו תשובה אף שנפסק גשמים מעט, אבל אתן אותם בעתם בעת שהאדמה צריכה להם, ועי' מהרש"א עה"ת וס' פרי חיים:

פסוק ה

ואכלתם לחמכם לשובע וישבתם לבטח בארצכם, כשיש פרנסה ליכא מחלוקת, כב"מ (נ"ט.) כד משלם שערא מכדא אתא תגרא בביתא, ובגיטין (ע'.) אכול שליש ושתה שליש כשתכעס תעמוד על מילואך, וכעס הוא קללה מגלות, כדברים (כ"ח ס"ה) ונתן ה' לך לב רגז, ובנדרים (כ"ב.) דבבבל כתיב. זה שאמר ואכלתם לחמכם לשובע ולא תהי' יראים מכעס, כי וישבתם לבטח בארצכם ולא יהי' רגז וכעס (עי' בתפארת יהונתן), וזה"פ במשלי (י"ג כ"ה) צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר, דצדיק שאינו בר כעס יוכל לאכול לשובע, והבעש"ט ז"ל פירש בתהלים (כ"ב כ"ז) יאכלו ענוים וישבעו, שענוים שאינם בכעס יוכלו לאכול לשובע, עי' בדגל מחנה אפרים וחז"ל אמרו לא גלו עשרת השבטים אלא ע"י רבוי יין שנ' השותים במזרקי יין לכן עתה יגלו (עמוס ו' ו'), ואמר ה' אף שיהי' לכם בריוח הכל לחם ויין והשיג לכם דיש את בציר, בציר הוא מענבים אעפ"כ תמנע לשתות יין, ורק ואכלתם לחמכם לשובע, ויהי' וישבתם לבטח

בארצכם ולא תגלו מארצכם ע"י יין, וגם כשיש פרנסה אין מבקשים לעקור ממקום מושביהם למדינה אחרת, שהוא משום חסרון פרנסה ואין שלום לאנשים, וז"ש ואכלתם לחמכם לשובע וישבתם לבטח בארצכם ונתתי שלום בארץ: והלשון לחמכם צ"ב דע"פ רוב כ' לחם סתם (בראשית ג' י"ט) בזעת אפך תאכל לחם, ובשלח (ט"ז ח') ולחם בבקר לשבע, ועקב (ח' ט') לא במסכנות תאכל לחם ועוד, וכן וישבתם לבטח בארצכם הי' ראוי לבוא בפסוק הבא, דכ' ונתתי שלום בארץ, והי' מכוון הלשון מענין הפסוק ולא כאן, וי"ל הכל עפ"ש בפסחים (מ"ט.) כל הנהנה מסעודת רשות לסוף גולה ממקומו, והוא מדה כנגד מדה, כמו שהוא עוזב ביתו ושלחנו ומסבב על שלחן אחרים כך יענש לעזוב ביתו, וזה שרמז כאן ואכלתם "לחמכם" שלכם, לא אצל אחרים ואז לא תענשו בגלות, אך תשבו לבטח בארצכם על מקומכם - וגם י"ל בבראשית (ד' י"ב) כי תעבוד את האדמה לא תוסיף תת כחה לך נע ונד תהי' בארץ, מבואר דמניעת הלחם מביא לגלות, וכן ברות (א' א') ותהי רעב בארץ וילך אבימלך, עז"א ואכלתם לחמכם לשובע, וממילא וישבתם לבטח בארצכם במקומכם, ולא תצרכו לנוע ולנוד: וברש"י מתברך במעיו, ובס' עמק המלך מבעל זרע ברוך, כ' עפמ"ש בכלי יקר צדיק אוכל לשובע נפשו, הלמד של לשובע בצירי, לומר שהצדיק אינו אוכל כדי שביעה אלא עד כדי שביעה ולא בכלל, וכאן כ' לשובע הלמד בקמץ דמשמע שיאכלו כדי שביעת, לזה כ' רש"י אף בתוך המעים תהי' בו ברכה ע"ש, ועשו"ת כתב סופר או"ח בהקדמה דרוש ארוך בזה, ובתשובתיו סי' ל' - ועל רש"י הנ"ל כ' בפנים יפות דלפ"ז יקשה קו' מלאכים למה נושא פנים, ואי"ל דמברכים אף פחות משביעה כברכות (כ':) הלא שבעים אף בפחות, וזה שפרש"י שמא תאמרו אם אין שלום אין כלום, ר"ל דיש לחוש שלא יהי' לנו שלום דאין כאן נשיאת פנים ליתן לנו שלום, אעפ"כ אני אבטיח שיהי' לכם שלום, הא כיצד אוכל קמעא ומתברך במעיו וגם י"ל ואכלתם לחמכם לשובע, אף שיהי' רב תבואה בארץ, אעפ"כ תאכלו רק לשובע ולא יותר מהצורך, ועי' בס' מגדנות אליעזר (דף ח':), ובס' דברי חנוך הק' דבבהמ"ז כ' אכילה והוא רק בכזית, ועמג"א סי' ר"י סק"א אף אכל הרבה ושבע, אך אכל בהפסקה יותר מכא"פ א"ח בהמ"ז דתרתי בעינן אכילה ושביעה,, א"כ כאן אם אוכל קימעא אף שמתברך במעיו ומשביעו מ"מ פטור מבהמ"ז, ואם מדקדק ומברך מהראוי להיות לו נשיאת פנים, וי"ל לט"ז שם סק"א אף דצריך שיעור מ"מ ביין שרף דא"א לשתות השיעור, אזלי' בתר שיעור שתי' לרוב בנ"א ע"ש, (ועשו"ת הרד"ד לזקיני הגאון מלאסק ז"ל או"ח קמא סי' ח') לפ"ז י"ל אם יאכל קימעא ומתברך במעיו, דומה לדין הט"ז דלא הי' ביכולתו לאכול כזית ושפיר יתחייב בבהמ"ז ועי' יומא (ל"ט.)

ובתוס' ישנים מגיע כפול כו', מבואר דבימי שמעון הצדיק הי' ברכה שורה, ואף כפול ל"ה מושכין ידיהם, וקיימו מצות אכילה ע"ש בריטב"א, הרי אף בלחה"פ שכ' באמור (כ"ד ט') ואכלוהו, היו מקיימין המצוה גם בפחות מכזית, ובאמת הקשה כן במנ"ח מ' קל"ד, ובחת"ס או"ח סי' מ"ט כ' עפ"ז אף דכתב אכילה אם שבע בפחות יוצא כמו בכזית והוא דין חדש, ועי' שד"ח באסיפת דינים מער' ברכות סימן ד' שלמד מהחת"ס דין חדשדזקן וחולה שפחות מכזית כדי שביעה חייב לברך בהמ"ז מן התורה:

פסוק ו

ונתתי שלום בארץ רש"י עושה שלום ובורא את הכל, ע' שפ"ח דבפסוק לא נאמר רק ובורא רע (ישעי' מ"ה ז'), אך שינה משום לישנא מעלי', וכן מפורש בברכות (י"א:), ועי' יד מלאכי סי' רפ"ג שהרחיב הדיבור בזה ובכל ענייני חלופי גרסאות עש"ה - ובענין שלום עי' תי"ט סוף עוקצין דמשניות מתחיל במ', ומסיים במ' שלום. נגד מ' יום שניתנה תורה, ובתורת משה פ' שמיני (דף מ"ג:) הא דאחז"ל תאני מיני' מ' זימני ודמי לי' כמאן דמנח בכיסי', ופרש"י בפ"ק דמגילה (ז':) נגד מ' יום שניתנה תורה, וקרא רבי ספרו משנה, ר"ל מ' שנה שישנה משנתו מ' זימני, ועד"ז קרא ר' אשי ספרו תלמוד, כמחז"ל בעירובין (נד:) ר' פרידא למד לתלמידו ת' פעמים, ותלמוד ת' למוד ע"ש עוד מזה, ועי' של"ה בווי העמודים סו"פ כ"ז, ובענייי לא מצאתי ברש"י מגילה זה ולא בשאר מקומות שנסמן שם, - ובאבות פ"ו מ"ט בשכבך תשמור עליך בקבר, דלאחר הפטירה לא יחרידהו מקברו שליחי הדין, ואומרים לנפטר תשכב בשלום ותישון בשלום, ומובא והשבתי חי' רעה היא אימא דשידין, ויתפרש וחרב ל"ת בארצכם הוא תרב מלה"מ - ובזה"ק (נח ס"ג.) לית לך דינא כו' דלא ישתכח ההוא מחבלא כו', ודין שמים נקרא חרב ה', ויתפרש ורדפתם וגו' לחרב בפסוק ז' עפ"ש רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם (תהל' קמ"ט ו') חרב שבפיפיות בנ"י תורה ותפלה ב' פיות, ובזמן שהקול (תורה) קול (תפלה) יעקב, אין הידים ידי עשו ב"ר פס"ה, ונופלים החיצונים, ובנדרים (ל"ב.) דהרג משה לחימה, ובפ' ויחי (מ"ח כ"ב) בחרבי ובקשתי ובתרגום בצלותי ובעותי: וכשהי' מחלוקת צאנז וסאדיגור, והופיע קול קורא מב' הצדדים "ילקוט הרועים" "ושבר פושעים" ועוד, וכל כת הודיע ראיות מזהר ועוד שנוטים לצדדם, ואמר הגאון ר' יוסף שאול נאטאנזאהן ז"ל שזה"פ ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד, כשיש שלום הצדיקים שנפטרו יש להם מנוחה בארץ, אבל כשיש מחלוקת הצדיקים אין להם מנוחה בקכרם דכל אחד יטריח להכריע אותם לצדדו:

שם) והשבתי חיה רעה מן הארץ, דה' ברא לחיה בטבע לטרוף בהמות, דאי' שבת (קנ"א.) אין חי' שולטת באדם עד שנדמה לה כבהמה ואם הי' טבע שלה לטרוף אנשים, לא היתה עשתה חילוק בין צדיק לרשע. לכן טורף רק בהמות ואדם שדומה לבהמה ע"י מעשיו הרעים ג"כ טורף, אבל כשיהי' בחקתי תלכו, לא יהי' עוד חיות טורפות בהמות לפי שלא יהי' אנשים בדמות בהמות לענשם, וממילא והשבתי חי' רעה מן הארץ. ויהי' לעתיד ואריה כבקר יאכל תבן (ישעי' י"א ז'), שלא יאכלו אז בהמות שלא יוצרך עוד, ועי' באמרי שפר, ובלשון ת"כ כאן, עי' בחלקת יואב קמא או"ח סוס"י כ':

שם) וחרב לא תעבור בארצכם, ובתרגום ודקטלין בחרבא לא יעידון מארעכון, ותמוה דהיא קללה ולא ברכה, ובלקוטי מהר"ם כ' ע"פ זהר דשר של אדום הוא מה"מ נתן רשות לישראל שידונו דיני נפשות, אך כשעושין רצונו של מקום, אבל כשאין עושין מחויבים להחזיר המתנה, וז"פ ואתה תבער הדם הנקי כי תעשה הישר בעיני ה' (שופטים כ"א ט'), ואם לא תעשה הישר אז לא תוכל לדון ד"נ, ובכתובות (ל'.) מיום שביטלו ד' מיתות דין ד' מיתות לא בטלו וכו', וז"ש והשבתי חי' רעה וגו' ודקטלון בחרבא, ר"ל הסנהדרין שדנו ד"נ לא יעידין מערעכון, ואז יוכל לשבות חי' רעה מארץ ורק אם בחקתי תלכו, אבל כשלא תלכו בחקתי אין כאן סנהדרין, א"כ צריך לחי' רעה לעשות דין ד' מיתות וזה חיבור לקרא, ובתיב"ע כאן ע' במפרש ונתינה לגר, ואהבת יהונתן, ותולדות אדם להגר"ז ז"ל ח"א פ"ד:

פסוק ח

ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו, עתו"ס סוטה (יא.) ד"ה ולעולם שהק' דמדה טובה מרובה מפרעניות, וכאן פרעניות מרובה, דכ' בהאזינו (ל"ב ל') איכה ירדוף א' אלף, וכאן במדה טובה כ' ורדפו חמשה מאה. ותי' דבפרעניות מיירי רדיפה ולא הריגה. ובמדה טובה מיירי בהריגה, ובמהרש"א הק' ממו"ק (ט"ז:) שדוד הי' מכה שמונה מאות חלל בפעם א, והי' מתאנח על ר' שחסרו לו דכ' איכה ירדוף א' אלף, והרי קרא זה לא מיירי כלל בהריגה, וכה"ק באוה"ח ע"ש, אך ברמב"ן שם כ' דמיירי בימות משיח ולא מיירי באומות ורק בישראל דאז ירדוף א' מישראל אלף מאומות, והוא פלוגתא בספרי, וא"ש דלא מיירי כלל בפרעניות ע"ש בעיון יעקב, ואהבת איתן על ע"י, וע"ע בליקוטי שושנים דבר נכון - והגר"א ז"ל כ' בגמ' הנ"ל דיצתה בת קול ואמרה רק בדבר אורי' החתי, ופרש"י נטלו לו ר'. וקשה דילמא לא ניתן לו מעיקרא רק ח' מאות, וי"ל דבש"ב (כ"ב מ"ד) כי תשמרני לראש גוים, ובתהלים (י"ח מ"ד) תשמני לראש גוים,

ויש לומר דשירת שמואל הי' קודם חטא לכן אמר תשמרני בגימטרי' אלף, ושירת תהלים אחר חטא בגימ' ח' מאות ודפח"ח:

שם) ברש"י וכי כך הוא החשבון וכו' אלא אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין, וראיתי בזה דאותו איש שהי' בתוך ה', הי' יכול לרדוף רק עשרים (חמשה מאה), אם הי' בין מאה הי' יוכל אז לרדוף מאה, (מאה, רבבה), דכח הרבים עשה לכל אחד גבור, ועי' בזה בשפת אמת תרמ"א ותרמ"ג - ועוד ראיתי דדרך במלחמה אם חיל מצד אחד יגבור ורודף השונא, ואם הכנגד רוצה להתגבר בחזרה ולרדוף את הרודף, נצרכים להיות לכה"פ ה' פעמים חזקים מהם, אז יוכל לפנות ולרדוף את המנצח הראשון, וז"פ ורדפו מכם חמשה מאה, שחמשה מכם ירדפו מאה, "ומאה מכם רבבה ירדפו" וכשהשונא יגבר וירצה לחזור לרדוף לכם, יהי' צריכים להיות רבבה לרדוף מאה מכם, דאם חמשה מכם ירדפו מאה, א"כ החשבון שמאה מכם ירדפו עשרים פעמים ככה הוא ב' אלפים, וכשירצו לגבור עליכם יצרכו ה' פעמים ככה רבבה, וכמו שהי' כתוב "ורבבה ירדפו מאה מכם", וז"ש בהאזינו (ל"ב ל') איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה, א' ירדוף מכם אלף ושנים מהשונאים שירדפו לכם. ב' אלפים ממכם, וכשתרצו לחזור לרדוף אותם צריכים אתם להיות ה' פעמים רבבה - ובהכתב והקבלה כ' דתיבה חמשה מאה ומאה, מושיך עצמו ואחד עמו כמ"ש הרבה פעמים בתנ"ך, וכמו שהי' כ' ורדפו מכם חמשה מאה, וחמש מאה מכם רבבה ירדפו והחשבון מכוון כ' פעמים ע"ש, ובענין ו' מושיך עמו א' עי' רש"י בא (י"ב כ"ט), ועמ"ש בפרד"י ח"ב במלואים (דף תמ"ד:): ובשפתי צדיק אות ח' הק' בשבת (קי"ח:) יהי' חלקי עם מקיימי ג' סעודות בשבת למה לא קיים ר' יוסי ג' סעודות, ואם קיים למה ח"ו יגרע חלקו, ורק ר' יוסי הי' טרוד בגירסא ול"ה יכול לאכול עם המרובין המקיימים יחד ג' סעודות, שיש לזה מקום גדול בשמים, כדאי' בזה"ק שיש היכל שמכניסים לשם כל השלחנות הערוכים על ש"ק ומה"ש מברכים אותם, וסעודת ר"י ביחידות הי' חביבה בשמים יותר מכל ע"ש, כן ר' יוסי חשק לטעום טעם ש"ק ממקיימי שלשה סעודות ברבים, והם מרובים העושים המצוה:

שם) ונפלו רש"י שלא כדרך הארץ, וצ"ב אי מרובים לפני מיעוטים כבר נא', וכ' בכתנות אור לפמ"ש במד' ורש"י ש"א (י"ז מ"ט) בגלות ויפול על פניו ארצה, דלא הי' לו ליפול רק לאחוריו כדרך הנופלים שהרי על מצחו הכהו, אלא שלא יצטער דוד לילך ולחתוך את ראשו, ונשתכר דוד י"ב אמות וכו', הרי דרך הנופלים לאחוריו, וזה שמבשר הכ' שיפלו לפניהם שלא כדרך הנופלים רק לפניו:

פסוק ט

והרביתי רש"י בקומה זקופה, עי' בבכור שור שבת (ק"ד.):

שם) ופניתי רש"י פונה אני מכל עסקי לשלם שכרכם, בס' פרפראות סי' ק"ל הא דשכר מצוה בה"ע ליכא, ואין ה' עובר בבל תלין משום דתורה ניתנה ע"י שליח והדין בחו"מ סי' של"ט ס"ג דלא עבר לא השליח ולא בעה"ב, אמנם קיי"ל אע"ג דא"ע בב"ת אבל בעה"ב עובר על לך ושוב ומחר אתן מדברי קבלה, ועפרד"י וארא (מ"ה:) - ובברכות י"ב שעות היום וג' שעות ראשונות דן, וקחשיב כל י"ב שעות שהי' עוסק בצרכי עולם וקיומו, וא"כ הו"ל בעה"ב טרוד בפועלים וא"ע בב"ת, ולא על לך ושוב, וא"צ ליתן שכר בה"ע, אבל אם פונה מכל עסקיו הו"ל כאינו טרוד וחייב ליתן שכר מיד דאל"כ עובר על לך ושוב, וז"ש ופניתי מכל עסקי לשלם שכרכם:

פסוק י

ישן נושן רש"י יין של ג' שנים יפה משל אשתקד, עי' תורת חיים ב"ב (צ"א.) מ"ש בזה, ועי' מהרש"א עה"ת ופרד"י ויגש (שכ"ה:):

פסוק יא

ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם, בס' תוס' ברכה כ' בסמיכות למד"ר ויחי עה"פ וידגו לרוב (ויחי מ"ח ט"ז), שדגים אע"פ שגדילים במים אעפ"כ כשיורדים גשמים מקבלים טיפים, וזה מפני שכל דבר שנמצא בתמידות נעשה למשא, ולפעמים גם לגועל נפש, וכאן כ' ונתתי משכני בתוככם, והפעל "שכן" תמידית כמו שוכן עד (ישעי' נ"ז ט"ו), ואמר אפשר שתחושי שמתמידות שכנתי אצליכם, תהי' עלי למשא או גם גועל נפש אע"כ לא תגעל נפשי - וזה הטעם בכל עשרת הדברות לא כ' שכר בצדה רק בכבוד או"א למען יאריכון ימיך, מפני שמיום הולדו רואה פניהם בלי הרף, ואפשר מהתמדת הווייתם אצלו יקלו בעיניו, וכדי לחזק מצות כיבוד או"א הוסיפה התורה עוד מתן שכר בצדה, ועי' ג"כ בנדה (ל"א:) מפ"מ נדה לשבעה מפני שרגיל בה אמרה תורה שאטמא ז' ותהי' חביבה עליו:

שם) רמב"ן עד ארנון וכו' עי' קובץ דרושים ח"ו סי' ל"א ול"ב מ"ש בדבריו התמוהין - ומ"ש שלא לדרוש ברופאים רק להתפלל ה', ויש סמך בדהי"ב (ט"ז י"ב) באסא המלך וגם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים והכתוב מגנה אותו על זה, וכ"מ שם ממ"ש בסוף ברכות (ס"ד.) דר' יוסף לא קרא לביתו אפי' אומנא, ונר' שמפרש שלא קרא מפני שלא הי' צריך לו, אבל רש"י פי' משום ענותנותו דהוא הי' הולך לבית הרופא ולא הזמינו אליו, א"כ אין זה ענין למ"ש רמב"ן, אבל בב"ק (פ"ה.) ורפא ירפא (משפטים כ"א י"ט) שניתן רשות לרופא לרפא עי' בתוס', וזה דומה כמו שנותנים לחם לרעבים אף שהעניות

גזירה מה' אעפ"כ למצוה יחשב צדקה, ואין בודקין למזונות (ב"ב ט'.) ועי' בתוס' ברכה ומקו"ב פ"מ ס"ב -- ומ"ש בברכות (י': ופסחים נ"ו.) דחזקי' גנז ס' רפואות והודו לו חכמים ופרש"י כדי שיבקשו החולים רחמים לה', וזה לכאו' כרמב"ן, אך זה רק לחזקי' לבדו כמ"ש בסנהד' (כ'.) דלמדו תורה בדורו יותר מדורו של משה ויהושע, (ובדף צ"ד:) שלא מצאו תינוק של"ה בקי בהלכות טומאה וטהרה, ול"ה צריכין לרפואות כסוטה (כ"א.) דתורה אגונא בין בעידנא דעסיק בי' בין בעידנא דלא עסק, והי' זכות התורה מציל, וא"ש קו' מהרש"א גיטין (ע'.) למה קבעו בתלמוד עניני רפואה והלא חזקי' גנז ס' רפואות ולמ"ש ראי' מחזקי', ועפרד"י משפטים (דף ר"ט.):

שם) אוה"ח שלא יגע חרבו של מלה"מ בגופו של צדיק וכו', וק' משבת (ל':) אתא מלה"מ סליק וכו' ונח נפשי', ובב"מ (פ"ו.) ברבה בר נחמני ול"ה מלה"מ למקרב לי' וכו', ומו"ק (פ"ח.) אשתיק ויכול לי' ועוד שם, ובס' קוי אור כ' דלענין סכנת מים בשכונת המת שאמרו מלה"מ משפשף סכינו, אין לחוש במת צדיק שאין מיתתו בסכין כמ"ש בזה"ק וישלח (דף קס"ח.), דכל מי שעוסק בתורה אינו מת ע"י מלה"מ דהוא נחש אלא מיתת נשיקה, וכ"ה בר' בחיי ורמב"ן אמור (כ"א י"ז), ובד' הש"ס דגם ת"ח צדיקים כריב"ל ור"ח בן פפא ור' אשי מיתתן ע"י מלה"מ, וצ"ל הכוונה רק דאיתחזי לי' וידעו מזה שהגיע עתם בהקריב נפשם למות בנשיקה וכן צ"ל בהא דשבת:

פסוק יג

קוממיות במד' כקומתו של אדה"ר ותמוה, ובס' עדות ביוסף כ' עפמ"ש, בסנהד' (ל"ח:) כיון שסרח אדה"ר הניח ה' ידו עליו ומיעוטו, וי"ל מדוע מיעוטו, וכ' עפ"ד תוס' שתי' על הא דהק' אדם היכי הוי קם ומשני בג"ע, לכן כשנטרד מג"ע אז לא מצא מקום לנוח והוצרך למעט, וכאן פרש"י והתלכתי אטיל עמכם בג"ע לכן תוכלו שוב להיות כקומת של אדה"ר - ובתורת משה הק' הא אסור לילך בקומה זקופה ד' אמות (קידושין ל"א.), ותי' דהטעם משום דהוי כדוחק רגלי השכינה, וכ"כ רש"י שם שצריך לילך בהכנעה לפני השכינה שהיא למעלה מראשותיו, אבל כאן כ' והתהלכתי בתוככם פרש"י אטייל עמכם בג"ע שה' מטייל ביניהם, לכן ואולך אתכם קוממיות כי שוב תוכלו לילך בקומה זקופה: ובתוספת ברכה כ' ראב"ע תמה למה הברכות באו בקיצור גדול והקללות באריכות, בעוד שמדה טובה מרובה ממדת פרעניות ותי' צ"ע, וי"ל דמלת "טוב" בהכרח שיבא בקיצור דאם יחסר איזה פרט אינו טוב, למשל אם עשיר הרי טוב לו אך אם חולה אין לייחס לו שם טובה, שמפני מחלתו לא טוב לו, ואם הוא עשיר ובריא אך הוא חשוכי בנים ג"כ הלך טובתו, ואם יש לו בנים אך הם סוררים ג"כ אינו טוב, ולכן כשאומרים "טוב"

צ"ל הטובה מוקפת מכל צדדי' - לא כן הרעה, גם רעה אחת רעה, וכשנתוסף עוד רעה סובלים מב' רעות, למשל אם עני רע לו ואם עוד חולה נתוסף לו רעה, ואם יש לו בנים רעים סובל עוד רע, או אם חש בראשו רע לו, ואם נתוסף לו כאב לב עוד רע לו, לכן הברכות נאמרו בקיצור, כי אם יש איזה התנגדות להברכה הלכה הברכה, אבל לרעות אין קץ וסוף ובאו בארוכה - ויתבאר הפסוק באיכה (ג' ל"ח) מפי העליון לא תצא הרעות והטוב (כלו' לא ה' מסבב רעה וטוב ורק האדם בעצמו ע"פ מעשיו), ותפס הרעה בל' רבים וטובה בל' יחיד כי רעות הן רבות ושונות, וכל רעה רעה לעצמה, אבל הטובה אינה כי אם אחת, יען כי אם חסר פרט אחד לטובה, אין הטובה נחשבת לטובה:

שם) בעה"ט מבחקתי עד קוממיות כל א"ב חוץ ס' וף' וכו', עי' ס' חסידים סי' תתשנ"ד לפי שאות הפ' מצוי' בשמות של מלאכי חבלה, כגון אף זעף שצף קצף נגף אגף רשף לפיכך לא תמצא בתפלה ף' וכו', ועי' רוקח סי' שט"ז ושל"ז, וב"ר פי"ז עה"פ ויסגור,ובעה"ט תבא (כ"ז ח') ועי' מקור חסד על ס"ח שם:

פסוק טו

תמאסו עי' מהרש"א ב"ב פ"ח תוכחה א' וב' החילוק, ועי' רמב"ן לקמן בפט"ז, ובחידושי הרד"ד בסופו בהספד, ובינה לעתים דרוש מ', ובענין עונש ראיתי בספר א', בסוכה (מ"ה.) רשב"י יכול אני לפטור העולם, ובפ' חלק (צ"א.) גוף אומר בלא נשמה אינני כלום כן נשמה בלא גוף אינה יכולה לעשות כלום, מרכיבין חיגר ע"ג סומא, וק' הא שנים שעשאו פטורים, ורק זה אינו יכול וזה אינו יכול חייבין בשבת (צ"ג.), ור"ש פיטר, וא"כ רק ר"ש יכול לפטור העולם, אבל הלכה דזה א"י וזה א"י חייבין:

פסוק טז

במד' נצבים למה נסמכה פ' נצבים לקללות לפי ששמעו צ"ח קללות הוריקו פניהם כו', ולמה לא הוריקו פניהם בתוכחה שבחקתי, דשם נכתב בל' רבים וצרת רבים חצי נחמה, כמ"ש במד' שם עה"פ בצר לך (דברים ד' ל') כל צרה שהוא של יחיד הוא צרה ושל רבים אינה צרה, כל אחד חשב דהכוונה על רבים לא לו, אבל בפ' תבא הקללות בל' יחיד נאמרו, לכן כאו"א הוריקו פניהם, ובחינוך מ' של"א צרת רבים נחמה, ועי' ס' ילקוט החנוכי סי' ל"א:

שם) אף אני, "אף" מורה על דבר שהוא חידוש ורבותא יותר פעל הקודם, "וגם" אין בו חידוש יותר, התוה"מ אות י"ט מ"ט נ"ב ק"ט:

פסוק יז

ונסתם ואין רודף ערש"י ושפ"ח דמה קללה היא כיון שינוסו ואין רודף אותם א"כ לא יגיע להם שום דבר רע, ואי' הפשט ע"פ המד"ר ותנחומא אמור ט', עה"פ ואלקים יבקש

את הנרדף (קהלת ג' ט"ו) שאפי' צדיק רודף רשע מ"מ אלקים יבקש את הנרדף, ולפ"ז כשיהי' רודף אז אדרבה יגיע להם טובה דיבקש אלקים לנרדף ואמר ונסתם ואין רודף, וממילא אין כאן נרדף, עי' כת"א, וס' פי שנים, ופרד"י ח"ב (דף ל"ו:): וברש"י ואין רודף מבלי כח וצ"ב, ובס' ארץ צבי עיר שושן בית א', שהנה כל הקללות שבתורה אף שהם מן השמים אעפ"כ הכל הוא בדרך הטבע, למשל נאמר בתוכחה קדחת אין בא פתאום בלי סבה, רק ה' מזמין לו חולי, שאוכל בשר שמן ושותה משקין מקררין ונתקלקל האיצטומכא ובאה הקדחת, וכאן נאמר ונסתם ואין רודף הנה הקללה הזאת הוא למעלה מן הטבע, מדוע ינוסו אם אין רודף, לזה בא רש"י לתרץ שאם ב' שונאים רודפים זא"ז וכל זמן שא' יש לו עדיין כח לעמוד נגד חבירו אז רודפו מיראתו פן יעמוד נגדו, משא"כ אם א' הי' לו מפלה עד שאין לו כח לעמוד עוד נגד חבירו, שוב חבירו אין רודפו עוד כי למה ירדוף אחר הכלב מת, וז"ש ונסתם ואין רודף פרש"י מבלי כח, כלומר שהכוונה איננה כפשוטה שלא יהי' רודף כלל, אלא הכוונה שהשונא לא ירדוף אותם כלל, ופרש"י מבלי כח ר"ל בעבור שלא יהי' לכם כח כלל משום זה לא ירדוף השונא אחריכם, כי לא ירא מכם עוד כלל - ומענין תוכחה בקריאה עמ"ש בשואל ומשיב תנינא ח"א סי' מ"ח ע"ש אריכות, ובס' פתחי שערים שער ז' פל"ב:

שם) ונסתם לפני אויביכם ורדו בכם שונאיכם, בס' תוס' ברכה כ' חילוק אויב לשונא, אויב מראה שנאתו בגלוי, ושונא לפעמים רק בלב ואינו עושה פעולה רעה, וז"ש בקדושים (י"ט י"ז) לא תשנא את אחיך בלבבך, ובמסעי (ל"ח כ"א) באיבה הכהו, ואסתר (ז' ו') איש צר ואויב על המן ועל מעשיו, ומ"א (ח' ל"ז כי יצר לו אויבו בגלוי ובפועל, ורש"י דברים (א' מ"ד) וירדפו אתכם כאשר תעשנה הדבורים. כמו דבורה כשנושכת מיד מתה, כך אויביכם, וז"ש ונגפתם לפני אויביכם העושי רע בפועל ויען כי לאח"כ ימיתו, יתחייב כי אח"כ ירדו (ימשלו) בהם שונאיכם בנסתרים, ועפרד"י משפטים רמ"ב. להיפך מזה חז"ל אמרו הקללה הגדולה שהשונאים הם אחיכם כמשל הגרזן שהעצים יראו ממנו, וא"ל אם לא יהי' להגרזן בית יד של עץ מאחיהם לא ירע להם כלום, והח"ס מפרש המסורה שהביא הזהר חקת (קפ"ד.) ב' פסוקים שכ' "אותו" אל תירא אותו, (חקת כ"א ל"ד) עד דרוש אחיך אותו (תצא כ"ב ב'), והכוונה על תירא אותו מהגוי בלבד, רק עד דרוש אחיך אותו אם אחיך יתערב בדבר ויתן עצות להגוי אז יש לראות ממנו, ועמ"ש לעיל בפ' בהר (כ"ה מ"ו):

פסוק יח

שבע על חטאתכם, ערשב"ם שבע לאו דוקא ופי' הרבה, כמו כי שבע יפול הצדיק וקם (משלי כ"ד ט"ז), והחזיקו שבע נשים (ישעי' ד' א'), וערשב"ם על פ' (כ"ו כ"ו) ואפו עשר נשים בתנור א' וכמו עשר פעמים תכלימנו (איובי"ט ג'), ובדברים (כ"ח ז') ובשבעה דרכים ינוסו, ורות (ד' ט"ו) טובה לך משבעה בנים, תהלים (קי"ט קס"ד) שבע ביום הללתיך, ועי' ראב"ע דשבע כמו הרבה (ועי' בס' הדרוש והעיון שהביא ממנחות (מ"ג:) שבע ממש, תפילין ב' וציצית ד' ומזוזה א'), שבע תועבות בלבו (משלי כ"ו כ"ה), שבעה עינים, (זכריה ג' ט'), מזוקק שבעתים (תהלים י"ב ו'), לשכנינו שבעתים (שם ע"ט י"ב) - וכן מספר עשרה שלא בדיוק, עשרת מינים (ויצא ל"א מ"א), מעשרת בנים (ש"א א' ח'), עשר ידות (דניאל א' כ'), עשר פעמים (נחמי' ד' ו') - וגם מספר מאה שלא בדקדוק עי' פ' קדושים (י"ט י"ז) הוכח תוכיח את עמיתך אפי' מאה פעמים ועוד, ועי' תיב"ע שבע על חטאתכם על שבע עבירין די חטיתון קדמי, וי"ל שהכוונה על ז' עבירות שחרבה ירושלים בשבת (קי"ט:), ומאמר ואמר רבא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו אנשי אמונה, הוא מאמר בפני עצמו ואין לו קישור עם מאמרים ראשונים, וא"כ לדעת החכמים המוזכרים הי' שבעה, ועי' ת"כ אתם עברתם לפני שבע עבירות, ובק"א פי' ז' המוזכרות למעלה אינו לומד ואינו עושה וכו', ובאבות פ"ה מ"ח שבעה מיני פרעניות וכו':

פסוק כ

ולא תתן ארצכם את יבולה, פרש"י אף מה שאתה מוביל לה בשעת הזריעה, והק' מפורשים דא"כ גבי ברכה דכ' ונתנה הארץ את יבולה משמע דרק מה שאתה מוביל לה, ומה הברכה, ותי' הגר"ש סאליר ז"ל בס' שם משמואל, דעו"ק בברכה כ' ונתנה הארץ יבולה, ובקללה כ' ולא תתן ארצכם בל' רבים, וי"ל דאי' בת"כ ונתתי גשמיכם בעתם, ולא גשם בכל הארצות רק גשמי ארץ ישראל, ומה מקיים ונברכו בך כל משפחות האדמה אלא שיהי' שובע בא"י ורעב בכל הארצות ולוקחין מכם ומעשירין אתכם, וא"ש דקדוק הנ"ל דבקללה כ' ולא תתן ארצכם יבולה היינו דוקא א"י, ובחו"ל יהי' שובע ואתם תהי' צריכין לקנות מהם ולהעשיר אותם, אבל בברכה לא כ' ארצכם תתן את יבולה שיהי' משמע שקאי על א"י, רק סתם והארץ תתן את יבולה וקאי על חו"ל, וכן פשט הפסוק ונתתי גשמיכם בעתו בא"י כת"כ, והארץ תתן את יבולה דמשמע רק חו"ל ולא יהי' שובע כחו"ל, ובאים לקנות תבואה מא"י ומעשירים אתכם וא"ש הכל, ועי' מהרש"א עה"ת:

פסוק כא

והוספתי שבע על חטאתכם, וצ"ב מספר שבע, ובס' עשרה הלולים כ' דג' תפלות צריך להתפלל בכל יום, ואי' במד' ורש"י עקב (ט' כ') תפלה עושה מחצה, וכשמתפלל ג'

תפלות נשאר מן העבירה חלק שמינית, למשל אם תחלק עבירה לח' חלקים כשיתפלל שחרית ותפלה עושה מחצה נשאר ד' חלקים, וכשיתפלל מנחה נשאר ב' חלקים, וכשיתפלל מערב נשאר חלק א', וזש"ה אם תלך כו' ר"ל שלא תעשה רצוני אף אני וגו', והוספתי שבע ר"ל אותן שבעה חלקים שכבר מחלתי להם אוסיף לכם שיהי' ח' חלקים במלואם: בס' שיח ש"ק ח"ה דף נ"ו הביא, האבני נזר ז"ל אמר עיקר הכנה למצוה, כי עה"פ אם תלכו עמי קרי פרש"י בדרך ארעי, נראה מזה אף שעשה מצוה אך אינה בהכנה רק בדרך ארעי ועי"ז בא תוכחה ח"ו, וע"ל בפ' אמור (כ"ג ל"ב), ופרד"י ח"ב בהערות מאדמו"ר מגור שליט"א אות ד', שהביא רש"י בהעלותך (ח' כ"ד) דלוים למדו ה' שנה, ובכהנים לא מצינו שלמדו קודם, והקטרה הי' יותר לימוד יותר מעבודת לוים ויהי' ראי' מזה דהכנה למצוה יותר מגוף המצוה ע"ש, והגאבד"ק שברשין שליט"א כתב לי להעיר מפ' שמות (ד' י"ד) ויחר אף ה' במשה וברש"י והוא מזבחים (ק"ב.) שהי' עתיד אהרן להיות לוי ולא כהן ומעתה לא יהי' כן ע"ש, והוא הכנה גדולה יותר מעבודה גופא וצ"ע, וע"ע תכלת מרדכי פ' נח אות ט"ו, - וע"ש עוד באות ד' מ"ש להסתפק אי הכנה למצוה בעת שאין צורך לזה, וש"ב הגאבד"ק לאסק שליט"א כתב לי במה שמצינו לאאע"ה וישכם בבוקר דלא מקדמינן טפי מצפרא בפסחים (ד'.), ולמה לא השכים בעוד לילה, אלא ודאי דהכנה למצוה רק בזמן המצוה, ומשה שאני שידע שלא יכנס לארץ ישראל, ולא יהי' יוכל לקיים המצוה בזמנו, והאריך בזה, אך אין כאן מקומו לפלפול, ועמ"ש בזה עוד בפ' אמור (כ"ג מ"ג). ובנפלאות חדשות בשם הגה"ק מקאצק ז"ל בהא דבן מ"ח שנים הכיר אברהם את בוראו, ועד אז הכין עצמו בהכנה דרבה, ובנמ"י פ"ב דב"מ בשם הרנב"ד דהכשר מצוה ג"כ מצוה, וחסידים הראשונים היו שוהין שעה א' בברכות (ל':), ובתפלה לא נאמר זמן, וע"כ דזה הי' ההכנה, והגה"ט מסוכוטשוב ז"ל אמר אהא דויחי (מ"ח כ"ב) בחרבי ובקשתי ות"א בצלותא ובעותא, דההכנה לחרב וחנות הוא לשפשפן ולמרקן וזה הוא זמן רב, אבל אח"כ הוא מהרה, כן הכנה לתפלה הוא כמו בחרבי ובקשתי:

פסוק כב

ושכלה רש"י הקטנים, ע"ס אהבת עולם דרוש י"ד:

פסוק כה

נקם ברית הגאון הנצי"ב ז"ל מוולאזנע אמר, אם מלך יכבוש מדינה אחרת אינו מענש מהתושבים שמה, אפי' אם לחמו כנגדו לא עשו שום חטא בזה רק שלא רצו שמלך אחר ישלוט בהם, אבל כשאנשים ממלכותו ימרדו בו וילכו ממנו ויחזיקו בהשונא, אז כשהמלך יחזק מעמדו וכובש בחזרה מלכותו אז יענש המורדים שלו, כן ה' כרת ברית עם בנ"י בהר סיני וכשימרדו בו הוא חרב נוקמת נקם ברית:

שם) ושלחתי דבר בתוככם ונתתם ביד אויב, ופרש"י ע"י הדבר ונתתי ביד אויביכם הצרים עליכם לפי שאין מלינין המת בירושלים (כב"ק פ"ב:), וכשהם מוציאים המת לקברו נותנים ביד אויב, ובס' עמק יהושע ח"ב דרושי י"ד האריך ותמצית דבריו דכאן הצרות סותרות זא"ז, לכן כ' והבאתי אליכם חרב וא"כ כשיש חרב מתכנסין לתוך עיר, דבעיר מתוך שיש אנשים רבים אינו מתייירא כ"כ, אבל בשדה אימת חרב גדולה מאד, וא"כ כשיש חרב מתכנסין לתוך עיר, ועז"א ושלחתי דבר בתוככם ונתתם ביד אויב משום שאין מלינים, ויהי' מוכרחים למסור עצמם ביד אויב, וז"פ בירמי' (י"ד י"ח), אם יצאתי השדה והנה חללי חרב, ואם באתי העיר והנה תחלואים רעים וכו' ואין לנו מרפה, כי בב"ק (ס'.) דבר בעיר כנוס רגליך רעב בעיר פזור רגליך כו', וז"ש ירמי' אם יצאת השדה והנה חללי חרב, ואם באתי העיר שרוצה לכנס רגליו והנה תחלואי רעב וכנ"ל, ואין לנו מרפא שהרפואות סתרו זא"ז: וער"מ פ"ו הי"ד מבית הבחירה, קדושת מקדש וירושלים קדשה לעת"ל, לפי שקדושים בשביל השכינה והשכינה אינה בטילה, והרי אומר (פל"א) והשימותי את מקדשכם, ואמרו חכמים אע"פ ששוממין בקדושתן הן עומדים, אבל קדושת הארץ משום תרומות ומעשרות וכו' לכן לא קדשו לע"ל וכו', וז"פ הפסוקים כשיתגדל הדבר ר"ל מוכרחים למסור עצמם ביד אויב כנ"ל, לקבור מתיהם חוץ לירושלים, וע"ז כ' והשימותי את מקדשכם פי' דלא תימא כיון שנחרב המקדש וירושלים תוכלו להלין בה מת, לזה כ' והשימותי דבקדושתן עומדין ואין מלינין, ובזה י"ל בזבחים (קי"ט.) כי לא באתם אל המנוחה ואל הנחלה, מנוחה זה שילה נחלה זה ירושלים, היינו דנחלה מקרי דבר שאין לו הפסק וירושלים קדשה לעולם כרמב"ם הנ"ל, ובענין הלנת מת כתבתי בזה הרבה בפרד"י בשלח (דף קט"ו.) ע"ש חדשות: ובשו"ת מהרי"ט ח"א יו"ד סי' ל"ז הק' אהא דאמרו בקבר חולדה שהיתה בתוך ירושלים שהוא עכשיו בראש ההר, והא אין מלינין מת בירושלים כגמ' ורש"י הנ"ל והוא מספרי, וא' מעשרה שנא' בירושלים בב"ק (פ"ב:), והאריך בגמ' שבועות (ט"ז.) שני בצעין הי' בהר המשחה תחתונה נתקדשה בכל אלו עליונה לא נתקדשה כו', וסיים דאעפ"כ ל"ה קוברין שום קבר מחדש כמו דמוכח בפ' הניזקין (נ"ו.) בריב"ז רבם דחפו, הרי ראי' דל"ה קוברין בתוכה, ואח"כ הביא תוספתא פ"ג דב"ב קבר שהקיפוהו העיר בין מד' רוחות כו' הלא בית דוד וקבר תולדה הי' בירושלים ולא נגע בהם שום אדם, א"ל משם ראי' מחילה הי' להני והיתה מוציאה טומאה לנחל קדרון עכ"ל, ולמדינו משם שקבר חולדה בתחלה ל"ה בתוך העיר אלא שהקיפוהו העיר אחר שקברוהו אותה, וכן קברי בית דוד בתחלה הי' חוץ לחומה שכן הי' קורין לה ציון עיר דוד ושוב הקיפוהו והכניסה לתוך חומה

ומפני כבודה לא פנוי, ולא, נגע בה אדם מעולם אלא תחילה הי' שהרציא הטומאה לנחל קדרון ע"כ, והובא זה בירושלמי נזיר פ"ט ה"ב, ובמס' שמחות פי"ד עש"ה, (ועי' מלכים ב' כ"ב י"ד, ודהי"ב ל"ד כ"ב, ומגילה (י"ד:), ותוספתא סופ"ק דב"ב, ור"מ פ"ז הי"ד מבית הבחירה:

פסוק כו

ואפו עשר נשים עי' מהרש"א עה"ת, וברשב"ם לאו דוקא ועמש"ל בפסוק י"ח, ובס' הדוה"ע כ' די"ל עשר דוקא, דתנור שאופים רבים בודאי הי' תנור גדול, וביו"ד סי' צ"ז ס"ג, וק"ח ס"א, תנור גדול מחזיק י"ב עשרונים, ובשו"ת כח שור סי' ב' כ' דתנור זה הוא עשרה טפחים ברוחבו ושלשים בתוכו, ולא כשו"ת יד אליהו סי' כ"ה, ובסוכה (ז'.) גברא באמתא יתיב שהוא ו' טפחים כעירובין (ג':), וכ"ה במנחות (צ"ח.) וכיון שמקום אדם אמה של ו' טפחים. א"כ אורך תנור שמחזיק ל' טפחים יכולות לעמוד חמש נשים, והפליגה התורה שהדחק יהי' כ"כ עד כפלים, בל' טפחים תאפנה עשר נשים, וע"ע שם בנוספות דף תקמ"ב:

פסוק כט

ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם תאכלו כשיזכו ישראל יהי' תוכחה לברכה, ויהי' עת שתוכלו לאכול בשר אצל בניכם שיהי'כשר אצלם, גם י"ל כמ"ש ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו (מיכה ג' ג'), והכוונה אתם תצרכו לתמיכת בניכם ותאכלו אצלם זאת עצמה היא קללה נמרצה ר"ל:

פסוק לא

והשימותי לפי' רמב"ן חורבן הראשון תוכחה א', ותוכחה ב' חורבן שני ולמה בתוכחה א' כ' בל' רבים ונתתי את עירכם חרבה, ושוממתי את מקדשכם, ובתבא (כ"ח ט"ו) בל' יחיד ובא אליך כל הקללות האלה, דחורבן שני הי' בשביל שנאת חנם, עי' יומא (ט':), והי' מחלוקת וכל אחד לא הי' לו צער מצער העם לדאוג רק לגורלו, ומחשבתו הי' רק בשביל עצמו כ' ל' יחיד - ובר"מ פ"ו הט"ו מבהב"ח מקריבין אע"פ שאין בית כו', ובשו"ת אבני חפץ סי' נ"ו חקר הא דבקרבנות צבור מקריבים גם בטומאה ביומא (ו':) אם כשמקריבים בלא בית ג"כ מקריבים בטומאה, כשאי אפשר להקריב בטהרה, וי"ל הא דמקריבין בלא בית רק רשות אבל חוב בודאי ליכא, וכמו במקדש ל"ה מקריבין בטומאה רק ק"צ שקבוע להם זמן וכמשנה רפ"ב דתמורה, ור"מ פ"ד ה"ט מביאת מקדש, ממילא כשיקריבו בלא בית א"ד טומאה ובס' כפתור ופרח פ"ו כ' שר' חננאל מפריז אמר להקריב קרבנות, אבל שכח מה יעשה עם הטומאה כי כלנו טמאי מתים, ונזכר שאין לחוש כתמורה פ"ב שק"צ דוחין שבת וטומאה ע"ש, וצ"ע דהא ק"צ בלא חובה אינו

דוחה טומאה, ועי' חתם סופר יו"ד סי' רל"ו שהשיב לחותנו הגרע"א בזה. ובשו"ת נוב"י קמא או"ח סי' ל"ה הביא כו"פ הנ"ל ובנה עלי' יסוד להלכה, ועשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סי' צ"ט, ובית יצחק יו"ד ח"ב סי' כ"ג, וכל הגדולים החליטו דמצד טומאה אין מניעה, וצ"ע כיון דהקרבה רק רשות הא אין דוחה טומאה, ועשו"ת רצ"ח בקונ' עבודת הקודש מביא דגם לאחר חורבן הבית הקריבו קרבנות ע"ש:

פסוק לב

והשימותי אני וגו' למ"ל ואני עמ"ש באוה"ח, וגם י"ל אע"פ שהשימותי דמקרא הקודם, מכ"מ אני את הארץ שוכן בה בהעלם, דשכינה שורה בכותל מערב, ונא' שוכן אתם בתוך טמאותם, ואי' דמלת "את" רמז לשכינה, וכ' הכא את הארץ ושם נאמר והארץ אזכור, וכאמור אם אשכחך ירושלים וגו', ובמגילה (כ"ח.) והשימותי קדושתן אף כשהן שוממין, ולהכי ושממו עלי' אויביכם הסט"א, דלא מצי למיסב בהדי שכינתא אלא בבושת פנים ובשממון, וכאם שלא תסבול תערובות אויבים עם ילדיה וכמ"ש (ברא' כ"א י'), גרש האמה וגו' כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני: וברש"י מדה טובה שלא ימצאו אויבים נחת רוח בארצכם, וק' מה מדה טובה אם ימצאו או לא ימצאו, סו"ס לישראל לא טוב להם, וכן בשבת (ל"ג.) בעון ע"ז ועריות גלות בא לעולם ובאים אחרים ויושבים במקומם וג"כ ק' כנ"ל, אך הבאור כל זמן שאחרים אין ממלאים המקום אין הגלות נחשב לנחלט ומייאש, כי אפשר שיעשו תשובה וישיבו למקומם שגלו ממנו, ולא כן בעת שאחרים כבר נתיישבו, ואם יעשו תשובה צריך ה' להוציא מהמקום שנתיישבו, ואין מדרך ה' להוציא הטובה ממי שהנחיל לו, וכמ"ש בחולין (ס'.) גמירי משמים מיהב יהבי משקל לא שקלי, ואז קשה להגולים לקוות על גירוש התושבים שנתיישבו שם, וא"ש דהוא בשורה שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצם, ועפ"ז תתחזק תקותם של ישראל לשוב לארצם, עי' בזה בס' תוספת ברכה, וכן י"ל רעיון זה בש"א (ט"ו כ"ח) כשהודיע שמואל לשאול כי לקח ה' המלוכה ממנו הפציר בו שאול שיתפלל בעדו, ואך כשהודיע שמואל כי כבר נתנה לרעך אז הרפה ממנו ולא הפציר עוד וגם באסתר (א' י"ט) ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה. ולכאו' הא שאל מה לעשות במלכה, אך הוא הי' ירא אולי כשוך חמת המלך ישוב את ושתי, לכן אמר שמלכותה יתן לאחרת ואז לא תוכל עוד לשוב, ועי' במקור ברוך מבוא (דף רי"ט:) - ובברכות (י'.) שניבא ישעי' לחזקי' שנגזר עליו מיתה וא"ל חזקי' כלה נביאתך וצא כך מקובלני שאפי' חרב חדה מונחת על צוארו אל ימנע מרחמים, וצ"ב הלשון "כלה נביאתך" אך דגזרה שימות אפשר עוד שתתבטל ברחמים, והי' ירא שמא יוסיף עוד לנבא שכבר נמסרה מלכותו לאחר ואז לא תועיל

תפלה לכן האיץ בו לילך - ובשבת (ל'.) ששאל דוד מתי ימות והשיבו לו בשבת וביקש לדחות ליום ראשון, והשיבו שכבר הגיע מלכות שלמה ואין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא, וזה כי לולא נמסרה לשלמה הי' אפשר לדחות יום המיתה:

פסוק לו

קול עלה נדף, הבעש"ט ז"ל אמר שקאי על העוסקין בתורה שלא לשמה ולקנתר שנוח שלא נברא כתוס' פסחים (נ':) ד"ה וכאן ורודף אותם קול עלה נדף, נדף לשון דף היינו שהדף גמרא רודף אותם ועלה הוא כפשוטו:

בלבבם פרש"י שמדרך אות מ' להשמט לפעמים, וכ"כ בשופטים (ה' י"ד) מני אפרים תחת ממני, ואיוב (ט"ז ו') מה מני יהלך תחת מה ממני, ובפ' בשלח (ט"ו י"א) מי כמוך באלים ה' מי כמוך באלמים, בגיטין (נ"ו:):

פסוק לז

וכשלו ערש"י וסנהד' (כ"ז:) איש בעון אחיו כולן ערבין זל"ז, ועי' מהרש"א עה"ת, וכל א' צריך לקיים כל תרי"ג מצות, ואי אפשר מצות מילה רק מי שיש לו בן, ומצות התלוית בארץ ג"כ אינה מקוימת רק ע"י כללית האומה, וז"ש בשמות (י"ט ח') ויענו כל העם יחדיו ויאמר כל אשר דבר ה' נעשה, ורק כל העם יחדיו האומה בכללותי' תוכל לקיים כל התורה, ובקבלת התורה נשתתפו ונתחייבו לקיים ביחד התורה, ודומה לשותפים שלקחו מקח ביחד שנעשו ערבים זל"ז אע"פ שלא פירשו, בחו"מ סי' ע"ז ס"א, עפרד"י ויחי (דף שמ"ה.) ובס' הדרוש ועיון, וא"ש תוס' קידושין ד"ה קשים, שגרים אינם בכלל ערבות דלא נתערבו ישראל בשביל הגרים, ולהנ"ל הטעם דהוי כשותפים, וערבות לא מהני רק אם הוא בשעת מתן מעות או חיתום שטרות, אבל אח"כ אין להערבות שום תוקף חיוב כחו"מ סי' קכ"ט סעיף א' וד', ושפיר בגרים שלא עמדו בהר סיני הוי כערבות לאחר מתן תורה דל"מ ובישראל אף על אחר שנולדו אח"כ מ"מ כל נשמות ישראל הי' כלולות עד סוף הדורות כדברים (כ"ט י"ג), ולא אתכם בלבד אנכי כורת הברית וגו' ואת שר איננו פה ולא בגרים - אך הא אי' בשבועות (ל"ט.) גרים מנין וכו', אך יש לחלק בין נשמות ישראל לגרים, דנשמות ישראל היו אז בגד החיוב אבל גרים לא הוי אז בגדר חיוב, וחיוב שלהם בשמירת מצות התחיל אח"כ כשנתגיירו, והוי ערבות לאחר חיתום שטרות ומתן דמים: ועתו"ס ר"ה (ל"ג.) ד"ה הא דלכן אשה במ"ע שמז"ג פטורה אפי' מדרבנן וסומא חייב מדרבנן, דאשה ל"ה כלל מינא דבר חיובא, והכי נמי נשמות ישראל בשעת מ"ת הוי מינא דבר חיובא, והוי כערבות בשעת מתן מעות, ולא גרים דרק נכנסו בחיוב אח"כ - ועצל"ח ברכות (כ':) דכהנים ולוים אינם בכלל ערבות דערבות קבלו בהר גריזים ועיבל, והם ל"ה בזה דהשבועה הי' רק מפאת שהפרו הברית ע"י עגל, לכן

נכנסו בברית חדשה והם לא חטאו ע"ש, ולהנ"ל יש לדון בזה דערבות עצמה חלה מיד בקבלת התורה כדין שותפים, רק שחיזק הערבות בשבועה הי' אח"כ לפ"ז גם כהנים ולוים בכלל ערבות ובה' ברכת אהרן מאמר קע"ב כ' ענין ערבות דקיי"ל ניחא לאינש למיעבד מצוה בממוני', ורשאי ליקח טלית חבירו שלא מדעתו ולברך באו"ח סי' י"ד ס"ד, שהסברא מצד ערבות בודאי ניחא לי' שחבירו יעשה מצוה בממוני' במקום שאין לו הפסד, אחרי שגם לו יש זכות במה שחבירו מקיים מצוה, ובגרים שכ' תוס' דל"ש ערבות ול"ש הכלל ניחא למיעבד מצוה בממוני', וא"כ לפ"ז גם לכהנים ולוים לא אמרי' ניחא כו' וזה קשה לומר כן, אך להנ"ל באמת גם כהנים ולוים בכלל ערבות ושייך גם ניחא כו', אבל גרים אה"נ שי"ל דל"א ניחא כו' דל"ה בכלל ערבות: וע"ע בסוטה (ל"ז:) דכל א' מישראל ת"ר אלף וג' אלפים תק"נ בריתות שכולם נתערבו זב"ז, ועתו"ס יבמות (מ"ז:, ונדה י"ג:) כ' דלא ידע חשבונם ע"ש, וברש"י שם דעל הגרים אינם ערבין, וערא"ש ברכות פ"ג סוס"י י"ג דאשה אינה בכלל ערבות, ועי' פמ"ג בפתיחה כוללת ח"ב אות ט"ז, ובתבת גמא נצבים כ', דקטן שהגיע לחינוך דחייב במצות דרבנן, אינו מוצא לגדול במצות דרבנן אם כבר יצא הקטן דאינו בכלל ערבות, ועי' או"ח סי' קפ"ו ס"ב, ונשים אין מוציאין בהמ"ז לאנשים דספק הוא שמא אין חייבין מה"ת, אבל אי הי' חייבין מה"ת מוציאות - ואדרוגינס אי מוציא אנשים דיעבד הוי ס"ס שמא זכר ושמא נשים בבהמ"ז ד"ת, ולכתחילה אין לעשות ס"ס בידים עי' או"ח סי' תס"ז במג"א, (ועי' גט פשוט אה"ע סי' קכ"ט ס"ק קי"ג בשם רא"ם וסמ"ג מגילה, דספ"ס לכתחילה אסור לעשות, ועשו"ת מהרשד"ם אה"ע סי' נ', שו"ת נוב"י קמא יו"ד סי' מ"ג, ושו"ת שיבת ציון סי' מ"ה בזה): ועי' בס' מוצל מאש סי' י"ב דאף אנשים אינם ערבין על נשים, ובדגול מרבבה או"ח סי' רע"א נסתפק בזה, והב"י סי' תקפ"ג הביא בשם ש"י דנשים מוציאות אנשים לא ס"ל כרא"ש שנשים אינם ערבין לאנשים, (ובהגהות שם כ' דבמגילה מיירי שעדיין הנשים לא יי"ח, ול"צ לערבות רק משום שליחות ע"ש), ואין חילוק בין מ"ע לל"ת נשים אינם ערבין אף דהם בל"ת חייבין כאנשים דכך גזה"כ, ולא תלוי בחיוב, ותדע במצות שיש לכהנים בודאי ישראל ערבין בשביל כהנים אף דישראלים אינם מחויבים בזה: ועתשו' רע"א סי' ז' ובמשניות מגילה פ"ב אות י"ט דנסתפק בזה אי במצוה שנשים חייבות אין בן ערבין ובספיקות הדגמ"ר הנ"ל, ועשו"ת כתב סופר או"ח סי' כ"ט נ"ז וס"ב ובשו"ת בית שלמה או"ח סי' י"ד, ושואל ומשיב,תנינא ח"ב סי' פ"ו - ובמהרי"ט קידושין הק' משבועות (ל"ט.) דורות הבאין וגרים מניין ת"ל ואת אשר איננו פה, וכיון דגרים בכלל שבועה ה"ה בכלל ערבות, וי"ל דגרים אין ערבין עלינו אלא הוי דומי' דטף ונשים, שאנו

חייבים עליהם והם אין חייבים עלינו דאין בידם סיפק למחות ע"ש, ועי' ברכי או"ח סי' קכ"ד סק"ז שהאריך מאד בזה וכ' רק מחויבים לשמור ולעשות אבל לא ערבות ע"ש, וע"ע ברביד הזהב, ואמרי בינה או"ח ה' שבת סי' י"א בענין ערבות נשים, ובשו"ת בית יצחק יו"ד סי' ד' אות ז', ושו"ת מנחת שמואל או"ח סי' כ"א, ובס' מתן שכרן של מצות חקירה ד' ובפרד"י בא (דף ס"ז:) הארכתי בזה ע"ש חדשות בענינים הללו:

פסוק מ

והתודו את עונם וגו' אף אני אלך עמם בקרי, וק' אם יתוודו למה יענשו, רק חז"ל אמרו שודוי בלי תשובה כטובל ושרץ בידו, וז"ש אפי' והתודו אבל יהי' במעלם אשר מעלו בי בתוך החטאים, לא יעזבו החטאים רק יתודו ויחטאו בחזרה, ודוי זו אינה כלום ולפיכך אני אלך עמם בקרי, עי' בינה לעתים דרוש נ', וזה פי' המפו' על חטא שחטאנו לפניך בודוי פה, אם רק בפה בלי עזיבת חטא, זה חטא חדש:

פסוק מא

איביהם ערמב"ן וספורני, ובס' הלכות ארץ ישראל (דף ה'.) מ"ש הכלי חמדה ז"ל בזה, ובס' ארצות השלום דרוש ה', ותולדות נח דרוש ג' וי':

פסוק מב

וזכרתי את בריתי יעקוב רש"י בה' מקומות יעקוב מלא, ובכל ה' מקומות נרמז ישועות ישורון. א) כאן. ב) הנני שב שבות אהלי יעקוב, ירמי' ל' י"ח. ג) גם זרע יעקוב, שם ל"ג כ"ה. ד) ישב יעקוב ושקט ושאנן, שם מ"ו כ"ז. ה) לא כאלה חלק יעקוב וגו' ושבט נחלתו ה' צבאות שמו, שם נ"ג י"ט, ועי' ס' פרי חיים, ותולדות אפרים, ועולת חודש תמוז דרוש ח', ופרד"י לך (דף ע"ב: וע"ה.) מ"ש בשם המגיד מדובנא ז"ל, ובפ' שמות כ"ו) - ובשל"ה כאן מי שנולד ממשפחה מיוחסת וחטא למלך חטאו גדול מאכר פשוט שחטא למלך, ובס' שער בת רבים האריך בזה - וגם כ' אדוניה בן חגית ולא עצבו אביו מימיו לאמור מדוע ככה עשית, (מ"א א', ו') ופי' הגר"א ז"ל "אביו" מה שהי' לו אב גדול כדוד "לא עצבו" שיהי' לו שברות הלב מזה, "לאמור" שיאמר לעצמו "מדוע ככה עשית" לכן לא הי' ראוי למלוכה, לפי אם הי' לו אב דוד הי' לפעול על התנהגות שלו שיהי' מובחרת - ישראל צועקים ומתפללים שיזכור זכות אבות ואמר ה' וזכרתי וכו', אנכי רוצה לזכור זכות אבות אבל מה אעשה, "והארץ אזכור" הנני צריך ג"כ לזכור מה שהארץ צועק ובוכה שחללתם אותה והארץ תעזב מהם עי' בזה באלשך, וז"פ הזהרו בבני עניים (עני בדעת) והבן צדיק צריכין לכבדו ביותר - ובר"ה (ל"ב:) ספרי מתים וספרי חיים פתוחים לפניו, וק' למה לי ספרי מתים, ורק כל המשפטים נידונים לפי המעמד ומקור מחצבתו, ובאיזה סביבה הי' מגודל, מי שהי' נולד בסביבות רשעים אין אשמו

גדול כל כך דנתגדל כך, והי' ג"כ רשע, וז"פ ספרי מתים מי הי' אבותיו ואיזה ירושה רוחניות ירש מהם, ועפרד"י שמות (כ"ו.): ובתוספות ברכה כ' על מה שכ' רש"י למה אחורנית וכו', וק' מי בכח להבדיל ערך מעלות האבות וזכותם לומר זה כדאי וזה אינו כדאי, וגם איך אפשר להקטין מעלת יעקב לגבי אבותיו, והלא מפורש יעקב אשר פדה את אברהם (ישעי' כ"ט א'), ופרש"י שבזכות יעקב ניצל אברהם מכבשן אש, וקראו לו בחירו ועבדו (שם מ"ה ד'), ואל תירא עבדי יעקב (ירמי' ל' י'), וי"ל כי כוונת הזכירה כאן לגאול ישראל, ומצינו הרבה פעמים בפ' וארא וגאלתי אתכם, אשר גאלם מיד צר (תהלים ק"ז ב'), ובחמלתו הוא גואלם (ישעי' ס"ג ט') ועוד, ומצינו ג"כ שתלה הגאולה ביעקב, כי גאל ה' את יעקב (שם מ"ד כ"ג), וגאלך אביר יעקב (שם מ"ט כ"ו), כי פדה ה' את יעקב וגאלו (ירמי' ל"א י') ועוד - ובהחוב לגאול הנמכר לעכו"ם כ' בבהר (כ"ה מ"ט) או דודו או בן דודו יגאלנו, ובקידושין (כ"א:) הקרוב קרוב קודם, ויעקב הי' יותר קרוב למשפחת ישראל מאברהם ויצחק, כי הי' האחרון וקרוב ראשון והוא נחשב לאב, ויצחק לאבי אב, ואברהם לאבי אבי האב, ולכן עליו החיוב להשתדל בגאולתם, וא"ש רש"י בשם מד' שבא יעקוב מלא בו', ואליה חסר ו' שנטל יעקב אות לערבון, ולמה לא עשו כן אברהם ויצחק ורק הוא הקריב ראשוןוהתחייבות עליו להשתדל על דבר הגאולה – ומ"ש לעיל שבזכות יעקב ניצל אברהם מכבשן אש צ"ב, הכי לא הי' אברהם כדאי לעצמו, וי"ל עפמ"ש בב"ק (ל"ח:) אל תצר את מואב מפני שצריך להוציא ממנו ב' פרידות טובות רות המואבי' ונעמי העמונית, לפ"ז לא הי' אברהם כדאי להנצל בזכות עצמו מפני תוצאות ישמעאל, ויצחק מעשו, אבל זכות יעקב שלמה – ובס' האמונה ובטחון לרמב"ן, י"ג אותיות אברהם יצחק יעקב, וי"ג שרה רבקה רחל לאה בגימ' הוי' כ"ו ע"ש, ואם "ישראל" יהי' כ"ז נגד אותיות שבתורה – שם "יעקב" מורה על ע"ה שאינם בני תורה, אבל הם בני יחוד השם גימ' כ"ו, "ישראל" ת"ח ורומזים על כ"ז אותיות התורה וקב"ה ואורייתא חד הוא, וע"כ בפ' בהעלותך (ח' י"ט) כ' ה' פעמים ישראל בפסוק א' ופרש"י נגד ה' חומשי תורה. ולעתיד יהי' גם יעקב בעלי תורה וצריך להוסיף אות על שמו ע"כ ה' פעמים הוסיף ו' נגד ה' חומשי תורה כמו ה"פ ישראל עי' בזה בחת"ס, - ובירמי' (ל' י"ח) הנני שב שבות "אהלי יעקוב" הפי' הנני שב שבות "אהלי" שהוא "אליה", ויחזור להקרא "אליהו" ושבות יעקוב "ליעקב" וכוונתו שיגאל את בניו ויחזרו אליהו ויעקב לשמותיהם הראשונים: ובמהרש"א ב"מ (פ"ה:) מהדורא בתרא, ולוקמינהו בהדדי תקפי ברחמי ומייתי למשיח בלא זימנא כו', וי"ל וזכרתי את בריתי יעקב ואף וכו' אמר מלת אף אכולהו, הכוונה שיזכר את זכות שלשתן ביחד ולא זכות כל אחד בפ"ע, ומזה הטעם

התחיל ביעקב כי אז יכול לצרף גם אותן שהי' לפני יעקב אברהם ויצחק. אבל אם התחיל באברהם ל"ש לצרף מה שאחרי', וכ"מ במגילה עמוקות, וזה כוונת גמ' סוכה (מ"ה:) יכול אני לפטור כל העולם מה"ד, ואלמלי אליעזר בני כו' שתמוה למה לא יחפץ להיות עמו, ע"ש ברש"י, ולפ"ז מיושב שאמר אני בזכותי לבד יכול לפטור וכו' וע' זהר חדש פ' תשא בגמ' סוכה הנ"ל:

פסוק מג

והארץ וגו', בהגהות חשק שלמה בש"ס ווילנא קידושין (כ'.) בגמ' עד שמוכר עצמו, נר' דהעונש הוא מדה כנגד מדה, והוא מעין עבירה לפי שעיקר טעם שמטה בסנהד' (ל"ט.) שידעו דלה' הארץ ומלואה. ואדם שאינו מקיים שמטה מראה שהארץ שלו לחלוטין, ופורע לו ה' מדה במדה, שהוצרך למכור את כל אשר לו ואת עצמו, כדי שידעו הכל שאינו קנין גמור. ורק לה' הארץ ומלואה וברצונו נתן לו וברצונו נוטל ממנו וכן מורה לשון הכתוב בבחקתי והארץ תעזב וגו' יען אשר לא שבתי וגו':

שם) יען וביען ערש"י ובחומש מחוקקי יהודה הביא תוספת ברש"י יען במשפטי מאסו, וביען את חקתי געלה נפשם, וכן דרך כל הקריאה, כמו חרב לה' מלאה דם תדשנה מחלב (ישעי' ל"ד ו'), ולא פי' מאיזה דם נתמלאה ומאיזה חלב הודשנה, הילך פי' בצדו מדם פרים ועתודים נתמלא ומחלב כליות אילם הודשנו, וכ"כ רשב"ם:

פסוק מד

ואף גם זאת וגו' להפר בריתי אתם, כ' בידי משה עפמ"ש תוס' שבת (נ"ה) ד"ה ושמואל, במה דאחז"ל תמה זכות אבות הרי אנו מזכירין עדיין זכות אבות בתפלה, ותי' דאף דזכות אבות תמה אבל ברית אבות לא תמה כמ"ש ולא ישכח את ברית אבותיך (דברים ד' ל"א), וזשה"כ ואף גם זאת ר"ת "זכות אבות תמה" בכ"ז לא מאסתם להפר "ברית" דייקא דברית אבות לא תמה, וכ"כ בדברי יאיר, ועי' בעה"ט, ויק"ר פל"ו ו', ירושלמי סנהד' פ"י ה"א, ופיוט מוסף יום ב' ד"ה אפחד, באבות בטחתי ופעלם אכלתי והם היו לי קדם לזכרון, הוא לשמואל דתמה זכות אבות, ובשו"ת זכרון יצחק בח"ת כ' דאף אם אין אדם כדאי להטיב לו מצד מעשיו, עכ"ז בהיותו בין אנשים פחותים ה' מטיב עמו, ונחשב לצדיק נגדם כמ"ש במד', ורש"י פ' וירא (י"ט י"ט) דמשו"ה מנע לוט ללכת לאברהם מסדום, וז"ש אף שאני עושה הפרעניות בעוד היותם בארצם, עכ"ז בארץ העמים נחשב מעשיהם לטוב, ומשו"ה לא מאסתים וכו', ועי' בינה לעתים דרוש י"ט ופרד"י שמות (דף ט'.):

שם) לא מאסתים ולא געלתם לכלותם, עי' בתוס' ברכה דלפי הענין הי' צ"ל לא אמאסם ולא אגעלם בל' עתיד. דמוסב על זמן היותם בגלות והבטחה לעתיד וי"ל דיש ב' מיני

מיאוסים, יש שנמאס רק לשעתו ובעבר הזמן והסבה ילך ההרגש הנמאס וזה הדבר הנמאס שוב לאהבה ולתאוה, כמו בחולה התאב כל דבר מאכל וכשיבריא תשוב הכוסף לאכילה, ויש שהדבר נמאס לעולם, וגם כשנזכרים לפניו יעורר גועל נפש כמו בעת שרואים מצורע יגעלו בכל עת שנזכרים ובכתובות (ע"ד:) המקדש ע"מ שאין בה מומין והי' בו מומין ונתרפאה אעפ"כ אינה מקודשת, שיכול לומר כשזוכר המומין נמאסת בעיניו, ובשבת (קמ"ה:) ר' יוחנן הי' רוקק מכותח דבבלאיופרש"י כשזוכר אותו הי' רוקק, וז"ש ואף גם זאת, גם אחרי כעסו עליהם ואחרי התוכחה כולה עם כל זאת לא כל כך מאסתם וגעלתם, עד לכלותם עד עולם, כי אם לזמן ולכן בעבור הזמן אשיב לרחמם ולחוננם - ועפ"ז י"ל באיכה סיים כי אם מאס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד, ולכאו' קיי"ל אין מסיימין בתוכחה, במגילה (ל"א:), והפסוק אומר, אל תעמוד בדבר רע (קהלת ח' ג), (ולכן המנהג לחזור על הפסוק השיבני, אבל זה לא יציל הפלא על מחבר המגילה), אך לפמ"ש אין לשון זה ענין רע כי אם כמו נחמה, כי אף אם מאוס מאסתנו אינו מפני שנמאסים אנו בהחלט בעיניך, כי אם מפני שקצפת עלינו עד מאד, אבל הן קצף לא לעולם יעמוד, וכאשר יעבור תשוב לרחמנו, וכמ"ש לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף (ישעי' נ"ז ט"ז), וכמו שדרשו עה"פ תהלים (צ"ה י"א) אשר נשבעתי באפי, באפי נשבעתי וחוזרני בי (מגילה י'.), וכן כ' לא החזיק אפו ישיב ירחמנו (מיכה ז' י"ט) - ואמנם לבד איכה יש עוד ספרים שסיימו בדבר רע קהלת (י"ד י"ב) אם טוב ואם רע, ישעי' (ס"ו כ"ד) והי' דראון לכל בשר, מלאכי (ג' כ"ד) וברכתי את הארץ חרם ונהגו לשנות אחריהם פסוק הקודם, ולא נתברר למה לא נזהרו בסיום בזה, ואולי חשבו כי זה בכלל מאן דלא קפיד לא קפדינן פסחים (קי"ב.), וסימן לזכור ד' ספרים הם אקי"ם את סוכת דוד "איכה קהלת ישעי' מלאכי", הרחמן הוא יזכור לנו את סכת דוד ב"ב:

פסוק מה

וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מאמ"צ, אזכור עצמי שגם ישראל ממצרים לא היו טובים מעתה, וזה"פ זכור עדתך קנית קדם גאלת שבט נחלתך (תהלים ע"ד ב'), כשאחד עושה שידוך לבתו שידוך כסף, ואח"כ כשיודע שהחתן עני, רשות למחותן להיות בכעס למה רמה אותו, אבל כשיודע מקודם שהוא עני והסכים על השידוך, אינו יכול להיות לו טענות על החתן, וז"פ זכור עדתך קנית קדם: תזכור באיזה מעמד הוצאת מארמ"צ ושדכת אותנו, שהיינו דלים ורקים בלי מצות, ואעפ"כ "גאלת שבט נחלתך" והסכמת על השידוך, איזה טענה יש לך עתה אלינו, אם אנחנו נמצאים עתה גם באותו מעמד (מהקד"ל ז"ל):

פרק כז

פסוק ב

כי יפליא, האומר ערכי עלי או ערך פלוני עלי נותן לפי ערך הקצוב בתורה לא פחות ולא יותר, והדמים לבדק הבית, ואין חילוק אם הוא נאה או כיעור, מבן חודש עד ה' שנים לזכר ה' שקלים ולנקבה ג', ומה' עד כ' לזכר כ' ולנקבה י', ומכ"א עד סוף ס' לזכר נ' ולנקבה ל', ומס' למעלה לזכר ט"ו ונקבה י', ואם אמר סתם ערך עלי נותן כפחות שבערכין ג' שקלים, ובתוס' ערכין (ד':) ד"ה וכמה, דאומר ערך זכר נותן ה' - והכל מעריכין ומופלא ג"כ מעריך, ובר"מ פי"א ה"ד מנדרים כ' דמופלא מה"ת, ועמל"מ וראב"ד הל' נזירות פ"ב הי"ג, ומל"מ תרומות פ"ד ה"ה, וער"מ וראב"ד פ"א ה"ו מערכין אי עכו"ם מעריך, וזה רק אי מקבלין ממנו אבל אינו חיוב לשלם, כי אינו בבל יחל עמל"מ פ"י ה"ז ממלכים ד"ה ודע ובר"מ פט"ו ה"א ממעה"ק דבהקדש תוכ"ד לאו כדיבור ועמל"מ שם, ובמנ"ח מ' ש"נ כ' דבערכין מודה דמהני תכ"ד דדוקא במקדיש דחל ההקדש א"י לחזור, אבל באומר הרי עלי להקדיש בית זה עדיין לא חל ההקדש ומותר בהנאה כי לא נתקדש עדיין, רק דחייב להקדיש מחמת בל יחל ובל תאחר וככל היוצא מפיו יעשה, ער"מ פ"ו הל"א מערכין, וטור חו"מ סי' רי"ב ס"ט, אבל אין זה הקדש, וגם אמירתו לגבוה כמסירתו ונשתעבדו נכסיו כמו חוב עקצה"ח סי' ר"צ סק"ג, אבל אינו הקדש רק נדרי הקדש ולא מצינו בזה תכ"ד לאו כדיבור, וכאן נמי דמחויב ליתן אבל אינו קדוש אפי' בהפריש, עד שיגיע ליד הגזבר ומועיל. תכ"ד כמו נדרים ושבועות, אך בתוס' מנחות (פ"א.) ד"ה תודה מבואר דאף בכה"ג א"י לחזור תכ"ד, ואפשר מחמת חומר הקדש הוי כמו מגדף וכו', ונר' דוקא מקדיש הרי זה עולה, אבל באומר עלי דאינו הקדש רק שצריך לקיים הוי ככל נדרים דמהני תכ"ד, ועש"ך חו"מ סי' רנ"ה סק"ה: ועמל"מ פ"ב הי"ג מנזירות במופלא אם ישנו בשאלה, ואם עכו"ם יש בשאלה עמל"מ פ"י ה"ז ממלכים הביא ירושלמי שהוא פלוג', ועקצה"ח רנ"ה סק"ב דתכ"ד הוא בחזרה דוקא בדבר שראוי בשאלה, אבל אם אינו בשאלה גם תכ"ד א"י לחזור, דהוא רק כמו הקדש טעות ואם ליתא בשאלה, דג"כ הוי הקדש טעות, א"כ א"י לחזור תכ"ד ע"ש אריכות, ומצאתי בירושלמי דמאי פ"ז ה"ו דאין נשאלין על התמורה משום דא"י לחזור תכ"ד, ועי' במראה הפנים וציון ירושלים שם, ולפמ"ש דבמופלא ועכו"ם אפשר דליתא בשאלה א"כ א"י לחזור תכ"ד ג"כ, אך באמת אין חיובעליו ואין כופין אותו - ובנדרים (כ"ט:) המקדיש בהמה לאחר ל' יום א"י לחזור, ולא דמי להמקדש אשה לאחר ל' יום דיכול לחזור דאמירה לגבוה כמסירה להדיוט, ובראש"ש פי' שחייב לקיים דברו מטעם נדר ע"ש, וא"כ י"ל דתכ"ד יכול לחזור

כמו נדר, ולהר"ן שם דהוי כמעכשיו א"י לחזור וגוסס ומי שנגמר דינו למיתה אין לו ערכין, ובמנ"ח כ' אם העריך חבירו שנגמר דינו למיתה או העריך עצמו, והוזמו עדים דאגלאי מילתא למפרע דהגמר דין הי' בטעות חייב המעריך, ובשפתי צדיק אות כ"ה הק' בשלמא כשהעריך עצמו יען שיודע ששקר חשב שמסתמא יבואו עדים מזימים, אבל בהעריך הנגמר דינו למיתה, מהיכן תסיק אדעתי' שיהי' שינוי, ומסתם האמין שהפסק דין אמת, ממילא בשעת קבלה על עצמו לא הי' שוה פרוטה למה יחייב, ובפרט למה דקיי"ל אדם מוציא דבריו לבטלה, ער"מ פ"א ה"ג באומר על פחות מבן חודש ערך זה עלי הוי כאומר ערך בלי עלי דפטור:

שם) בערכך כפל הכפין שכ' רש"י לא ידעתי מאיזה לשון היא ערא"ם וראב"ע ורשב"ם ומל"מ פ"ב ה"ד מערכין, ותי"ט פ"ה מ"ב מערכין ובשו"ת הרדב"ז ב' אלפים קפ"ו האריך בזה ומהאריכות לא העתקתי, ומסיים בזה"ל כללא דמילתא בכל מלת ערכך האמור בפרשה, חוזר אל הכהן אם הוא דבר הקצוב בתורה מצוה עלי' שיעריכנו כך, ואם אינו קצוב בתורה יעריכנו הכהן כפי שיווי - ור' בחיי כ' שכן הוא משפט הלשון להוסיף כ' או בתחלה להוראות הדמיון כמו והייתם כאלהים (בראשית ג' ה'), והנה שבה כבשרו (שבות ד' ז'), או באמצע כמו "אנכי" שיסודו "אני" ונתוסף בו כ' באמצע, ונעשה מתיבת אני אנכי, או בסוף כמו כאן בערכך שצ"ל בערך ונתוסף כ', וחידש מ"ש שאנכי נגזר מאני, ובילקוט יתרו רמז רפ"ו אי' שאנכי הוא לשון מצרית, ועי' ביוצר ליום א' של שבועות בריש שמ"ע, אז בכתב אשורית ובלשון עברית, ובדבור מצרית הנחלת לבת עברית, ועשו"ת מהר"ם אלשקר סי' ע"ד, ובפהמ"ש לרמב"ם ידים פ"ד מ"ח, וע' בס' הדוה"ע, ופרד"י יתרו (קל"ח:): והא דערך מכ' עד ס' נ' שקלים, ע"פ רע"ב פ"ב מ"ה מאהלות הא דמת מטמא באהל בכזית בשר ורביעית דם דברייתו של אדם בכזית בשר ורביעית דם, וברא"ש שם בשם תוספתא, ובתוס' סוטה (ה'.) ד"ה אדם כ' דרביעית דם משקל כ"ה סלעים, ובשבת (ע"ז.) רביעית דם וכזית בשר שיעור אחד וע"ש בתד"ה הואיל, וא"כ ביחד דם ובשר משקלם נ' שקלים, וזה מכ' שנים עד ס' שאז עומד במלא כחותי' נגד משקלו ביצירתו, אך קודם כ' ואחר ס' שאין הגוף בשלימות הערך פחות ממשקל יצירתו, ועמ"ש בזה בפרד"ס פקודי (דף שע"ה.):

שם) בעה"ת סמך ערכין לקללות, שבתוכחה יש מ"ה קללות ובמשנה צ"ח, ס"ה קמ"ג וכל ערכין ג"כ כן, וכ"ה בכלי יקר, ובנחל קדומים כ' שסוף תיבות אברהם יצחק ויעקב קמ"ב עם הכולל קמ"ג, כי הסוף יהי' שזכות אבות תגן מתוכחות, וגם י"ל קמ"ב וא' הוא יחידו של עולם להציל מכל התוכחות - ובקובץ דרושים חוב' ב' סי' ל"ו, והבאר

סי' קט"ז הק' הלא בתוכחה יש מ"ט קללות ז' פעמים ז'. ובס"ה הם קמ"ז לא קמ"ג, וש"ב הגאבד"ק מאנקטוב שליט"א תי' שלא כ' שבת"כ הם רק מ"ה, ורק כ' כל הקמ"ג שקלים לכפר על מה שבת"כ כלומר על מ"ה ממספר מ"ט, ולפמ"ש בכל"י הענין הוא שקמ"ג קללות שבתוכחה גורמין קמ"ג שקלים אשר ישראל נודרים בעת צרה ע"ש, וא"ש כי קמ"ג קללות הם פרטיים אשר יגרמו לנדור כיעקב שנדר בעת צרה, אבל ד' קללות אחרונות הם כלליות, כמ"ש רש"י עה"כ ונתתי את עריכם שהם סילוק שכינה, חרבן ערים שממון מקדש ולא אריח קרבנות ול"ש באלו שיביאו שקלים לכפר עליהם, כי מי יערך כל קהל ישראל לשקול בעדם ערכם, ואת מי יעריכו כל קהל ישראל לשקול בעדו שיהי' ערכו מכפר על כל הקהל וא"ש והגר"מ שפירא ז"ל מלובלין אמר סמיכות תוכחה לערכין, כשישראל יקרא התוכחה יהי' שפל בעצמו וידמה אשר יהודי אין לו שום שווי', לכן כ' הפרשה שיהודי אף הפחות שבפחותים יש לו ערך ושווי', ועמ"ש נכון בפרד"י תרומה (ד רס"ב:):

פסוק ד

נקבה עמ"ש בפרד"י יתרו (דף קפ"א.) בזה:

פסוק ז

ששים רש"י סבא בביתא כו' וי"ל בכבוד הזקנים, באבות פ"ג מי"ד שינה של שחרית ויין של צהרים ושיחת הילדים וישיבת בתי כנסיות של ע"ה מוציאין את האדם מן העולם, ובמדרש שמואל ימי נעורים היא השחרות ואז ישן ממצות ומע"ט, וימי אמצעים צהרים ואז מתענג בתענוגי התבל ושותה יין לרווי', ואם לא למד אז בזקנותו הוא מזקני ע"ה שאין בכחו להתענגמחולשתו, וכל היום יושב ומספר בשיחות ילדים, זאת מוציאין את האדם בע"כ ריקם מן העולם ומאומה אין בידו להוליך עמו לקבר ע"ש, וז"פ סבא בביתא ואין בידו לילך לבהמ"ד כי הוא ע"ה אז פחא בביתא, אבל סבתא טוב שתהי' בבית, אמנם זקן שהולך ועושה בביהמ"ד הוא מזקני ת"ח המוסיפים חכמה, וכאן מדבר מסתם זקן שאינו חכם, ועי' בזה בפרד"י וישלח דף ר"נ. - ובס' דבש השדה אות קכ"ב זקן בגימטרי' נקבה, כשאדם בא לזקנה הוא ממש כנקבה, ופרשת ערכין יוכיח, אולם דוקא זקני ע"ה אבל ת"ח נתוסף להם חכמה בינה ודעת, ובפרט סודות התורה, סוד בגימ' ע', ואם תצרף ע' לזקן מספרו "זכר" וזה אין זקן אלא מי שקנה חכמה, ע' עם ג' אתיות בגימ' חכמה, ואז זכר בגימ' חכמה, ועי' בפרד"י ויחי (של"ו:), ובפרשת קדושים (י"ט ל"ב) ובהקדמה כאן דף ו':

פסוק ח

תשיג יד עי' רביד הזהב מ"ש מערכין (י"ז.) דעשיר ועני אזלי' בתר זמן הנדר, וער"מ פ"ג ה"ה מערכין ולח"מ, ובס' גרש כרמל האריך בזה:

פסוק י

טוב ברע רש"י טוב תם בבעל מום, ובגור אריי כ' דאי אפשר לפרש טוב שמן ורע כחוש, דכלפי גבוה מה נפ"מ בזה בין קרבן כחוש לשמן, ופלא כי במנחות (ס"ד.) ולא עוד אלא שאומרים לו הביא שמנה לכתחילה, וע"ש ס"ט. בגמ', ופ"ד, נעשה ככחוש בקדשים, ופסחים ע"ו. תד"ה נימא כו' כחושים וע"ש בצל"ח, ובפס"ת סי' קע"ז בהג"ה תשובה מהגר"י ראזין ז"ל, והביא ירושלמי יומא פ"ו בעי' איזו עדיף משובח בגופו או במראה, ויומא (כ"ה:) מי עדיף אם שמן או מרובה בבשר ע"ש בקיאות רב: והדין בקיצור: כל בהמות ק"ק וקדשים קלים נוהג דין תמורה, ועוברים על לאו ונתפס בתמורה, ועופות ומנחות אינם בתמורה וכן קדשי בדה"ב, וכיצד תמורה: אם עומדים לפני בעל הקרבן, קרבן ובהמות חולין ואמר על חולין זה תחת זה נתפס בתמורה, אבל אם אמר על בהמות חולין ה"ז תחת חטאת או עולה לא אמר כלום, דצריך שיהי' ההקדש ידוע ומיוחד, ואפי' הקרבן בעל מום נתפס התמורה, ודוקא בקדם הקדישו את מומו, כ"ה בחולין (ק"ל. ובכורות י"ד. במשנה), ובר"מ פ"א הי"ג, ורובע ונרבע עושין תמורה וכן מוקצה, ונעבד אתנן ומחיר, ואינו נתפס באברים באמר בהמות חולין תחת יד או רגל של הקדש, ואפי' תחת אבר שהנשמה תלוי' בו עי' תמורה (כ"ו.) תד"ה מהו, דאם אמר תחת חציו של בהמת קודש נתפס התמורה, ויש לחלק בין חציו לאברים, ואין ממירין בעוברין, ואין התמורה עושה תמורה, וכן חטאות המתות, וא"י להמיר בקרבן שאינו שלו, ואם עכו"ם הקדיש אם יש בו תמורה עי' תמורה (ב':) וברש"י ד"ה ותוכל, וגם אין מימר קרבנו בבהמה שאינו שלו, דא"י להקדיש דבר שאינו שלו - ועי' תמורה (ט'.) דוקא הקדש דעלמא וחולין דידי' מהני באומר כל הרוצה להמיר יבא וימיר, ולא בחולין דעלמא, והטעם דבהמה שלו כיון דהוא יכול להקדיש רק דא"י להתפיס בדבר שאינו שלו, א"צ שליחות רק נתינת רשות מהני כל הרוצה כו', אבל אם א' רוצה להקדיש איזה דבר בודאי ל"מ נתינת רשות בלא שליחות, כמו קידושין גירושין ומקח וממכר, וגדולה מזה כ' המהרי"ט דאף בשליחות אין אדם עושה שליח להקדיש בהמתו דמילי נינהו, ואף שדבריו תמוהים מתמורה ד"י, ועי' מחנה אפרים פ"ז משלוחין, עכ"פ שליחות בעינן וכאן הוי דבר עבירה ואשלד"ע ושליחות בטל, ובתוס' ב"מ (י':) ע"כ ל"מ כל הרוצה כו' אבל בבהמת קודש ל"צ שליחות כלל, ועי' במנ"ח מ' שנ"א ובפרד"י בא (פ"ג:) הרבה מזה, ובנפ"ח או"ח סי' תל"ד - ומימר אף שאין בו מעשה לוקה, ואפי' שגגה קצת כגון

מתכוון לומר הרי זו תמורת עולה ואמר תמורת שלמים דמזיד בתמורה, אבל אם חשב שמותר להמיר אינה לוקה, ובתמורה אף שהוי לאו הניתק לעשה לוקה דהוי ב' לאווי ולא אתי חד עשה ועוקר ב' לאווי, וגם אין הלאו שוה לעשה שצבור ושותפין אין עושין תמורה, ואף שא"ב מעשה, מ"מ נשבע ומימר ומקלל בשם, התורה החמירה בהם לחייב בהם מלקות אף על פי שא"ב מעשה, ועמנ"ח כל דיני תמורה:

פסוק יא

בהמה עי' חינוך מ' שנ"ג, המקדיש בהמה תמימה למזבח ונפל בה מום ונפסלה ה"ז נערכת ונפדית ויביא בהמה אחרת תחתי', וגם המקדיש דבר המטלטל או בעל חי חוץ מבהמה מעריכין אותו כמה שוה וכופין הבעלים לפדות ומוסיפים חומש, ואם אחר פודה א"צ חומש, ואינו נפדה רק בכסף או מטלטלין, וחומש לא מעכב, ועתו"ס ב"מ (נ"ד.) ד"ה או שהקי פשיטא דחומש לא מעכב הא אפי' הקדש שוה מנה שחילל על שו"פ מחולל כשמואל ערכין (כ"ט.), אך הא דשמואל רק אם הבעלים בעצמן פודיןאבל באחר אין מחולל בפחות משוו', וכ"כ בטורי אבן מגילה (כ"ג:) הטעם כיון דבעצמו הי' יכול לשאול ולא באחר, וא"כ באשתו וביורש דהם לא הקדישו. וגם אין יכולין לשאול ג"כ אינו מחולל בפחות משווי' א"כ הי' סברא דגם חומש מעכב, ובמנ"ח נסתפק אי שוה פרוטה דוקא, או אפי' פחות משו"פ מחולל:

פסוק יד

ביתו, בערכי בתים עי' חינוך מ' שנ"ד - מי שהקדיש ביתו ורצה לפדותו מערך אותו הכהן ונותן כפי ערך וחומש כדי להתרחק שלא לפחות מדמי ההקדש, ואעפ"כ שבשדה מקנה אין חומש, לפי שאינו מצוי שיקדיש משדה מקנתו שחביבה עליו. כיון שקנאה במעותיו לא הקפיד הכתוב בדבר שאינו מצוי:

פסוק טו

חמשית בב"מ (נ"ד.) חומשא מלבר. וע"ש בהגהות הג"מ בצלאל הכהן דיש סמך לזה מכאן, ב' חמישית מלא, הכא, ובויגש (מ"ז כ"ב) ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידות יהי' לכם, וי"ל דחז"ל סמכו בזה על הג"ש דכ' התם חמישית וכן הכא מה להלן חומש מלבר דכ' וארבע הידות יהי' לכם אף כאן כן, וממילא למדין לכל חומשין שבתורה חומש מלבר, ואף אם לא נתקבלה ג"ש זו מסיני, זה מידה בתורה דלמדין סתום מן המפורש, וכיון דמצינו פעם אחד בתורה מפורש דהוא חומש מלבר מסתמא כל החומשין כן - וע"ע פרד"י ויגש (של"ד:):

פסוק טז
משדה אחוזתו, המקדיש שדהו ורצה לפדותו שיתן בערך הקצוב זרע חומר שעורים, בנ' שקל כסף לכל שני היובל, עי' חינוך מ' שנ"ה ובמנ"ח דאע"ג דבכל הקדש אם חיללו על שו"פ מחולל, אבל כאן דתורה נתנה קצבה אינו מחולל בפחות ע"ש הרבה מדיני ערכי שדות:

פסוק יט
ראב"ע כפה רפה, עמ"ש בפ' בהר (כ"ג ל"ג):

פסוק כב
רש"י או אם לא יגאל הוא בשנת יובל וכו', עי' מחוקקי יהודה שכ' עתי"ט ערכין פ"ז מ"ה, שראה נוסחא דייקנית שכ' וימכרנה גזבר לאחר, או אם יגאל הוא בשנת היובל, ועתו"ס ערכין (כ"ו:) ד"ה שדה, שהנוסח ברש"י כמ"ש בדפוסים שלנו לא יגאל:

פסוק כה
וכל ערכך יהי' בשקל הקודש. עפרד"י תרומה דף רס"ב: מ"ש בזה דלכל הדברים יש לך מעות אבל כשתגיע לצרקה הוא עני. וז"פ וכל ערכך יהי' ג"כ בשקל הקודש ע"ש. ובירמי' [ט' ה'] שבתך בתוך מרמה במרמה מאנו דעת אותי. הגר"ז מווילנא ז"ל הלך לגביר א' אודות דבר צדקה. ואמר לו הגביר אשאל מכ"ת אם ע"פ דין אוכל ליתן מעות אחרים שהנני בעל חוב גדול יותר מרכושי. ולא השיב לו. ובתוך כך בא חייט והביא מלבוש יקר מאד. ושאל הגאון ז"ל אם אמת כדבריך למה לך מלבוש יקר כזה במעות אחרים. והשיב שגם זה לוקח בהקפה. ואמר הגז"ל עתה אני מבין הפשט בפסוק. הכל מרמה וכל "שבתך בתוך מרמה''. אבל לצורך צדקה אתה איש אמת "במרמה מאנו דעת אותי", ואינך רוצה לעשות עכ"פ מכסה קטנה עבור צדקה: ובפרד"י ויקהל (דף שס"ח:) הבאתי מהאר"י ז"ל מענין צדקה בלילה, ועי' ירושלמי סוף פאה ר"ה ב"פ הוי מפליג מצור בלילה וכו' וע"ש בעמודי ירושלים, ובשו"ת מהרש"ם ח"ב סו"ס מ"ג, ודברי תורה ח"א אות קי"ז: ובערכין (ז':) במשנה אין נערכין פחות מסלע, ובראב"ם שפי' כוונת רש"י משום דגם ערכין מסדרינן, ותמה בהגהות הגרי"ב בש"ס ווילנא הא מבואר כאן משנה שלימה אין בערכין פחות מסלע, ומפיק לה מהאי קרא וכל ערכך יהי' בשקל הקודש, כל ערכין שאתה מעריך לא יהי' פחות מסלע ואין בזה שום מחלוקת, גם תמוה לפי כוונתו הא בערכין כ' שקלים, אלא הברור כוונת רש"י לאפוקי שארי והעריך הכ' בפרשה גבי בהמה טמאה וכיוצא שאינו כתיב שקלים עש"ה: ושם בהגרי"ב י"ד. במשנה שדה מקנה נותן את שווי, עמל"מ פ"ד הכ"ז מערכין שהביא רש"י כאן, וכ' והנה מ"ש יגאל בדמים הללו דקצובים לשדה אחוזה, לא ידעתי היכי רמיזא, דדמים הקצובים בתורה

לא נאמרו אלא בשדה אחוזה אבל בשדה מקנה פודין אותה בשווי' עכ"ל ותמוה דהא מפורש במשנה כאן, ובשדה מקנה נותן את שווי' ר"א אומר אחד שדה מקנה וא' שדה אחוזה, הרי מפורש לר"א דגם שדה מקנה נותן דמים הקצובים, דהיינו זרע חומר שעורים בנ' שקל כסף כמו בשדה אחוזה, ופרש"י הוא כר"א, וזה אין חידוש שרש"י כ' כיחידאי שכן דרכו לנטות אחר פשטות הכתוב היותר נוטה לפשוטו של מקרא, וכה"ג מצינו בברכות (מ"א) שפי' בד"ה גפן כדי רביעית אבל חרצנים כו' ולולבין, וכפי' בכמה דוכתי ובתוס' שם אם אכל עלין או לולבין, ובאמת אין הלכה כן דעלין ולולבין מותרין בנזיר וכמ"ש בערלה פ"א מ"ז, רק דר"א ס"ל כן וכדאי' שם בירושלמי מתני' דלא כר"א כו' אף העלין ולולבין וכ"ה בבבלי נזיר (ל"ד.) דלא כר"א. וע"ע בפרד"י ח"ב (דף קי"ד: ורנ"ד.) דגם דרכו של רש"י לפרש כאן פי' זה. ובמקום אחר פי' אחר:

פסוק כז

בהמה הטמאה, בדעת רש"י ורמב"ן עשו"ת ברית אברהם יו"ד סימן ל"א אות ה':

פסוק כח

כל חרם וגו' ערש"י ורא"ם ובמל"מ פ"א הי"ג מערכין מ"ש בדבריו, וערמב"ן כל נשיא המחרים העובר על דבריו חייב מיתה עש"ה, ועמ"ש בזה בשו"ת חתם סופר או"ח ר"ס ר"ח בדברי הגרצ"ח וע"ע בפרד"י פ"ב במלואים (דף תמ"ז.) בענין חרם:

פסוק כט

חרם וגו', בהגהות מהרצ"ח יבמות (ע"ט.) בגמ' והא כ' לא יומתו אבות על בנים, אע"ג דדרשי' בסנהד' (כ"ז:) לפסול עדות קרובים, מ"מ כבר כ' רמב"ן בהשגות לסה"מ שורש שני דהא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו, לא אמר אין מקרא אלא כפשוטו, אבל יש לנו מדרשו עם פשוטו ושניהם אמת ויסבול הכ' את שניהם, וברמב"ן סו"פ בחקתי כ' ג"כ כן והביא מד' במלכים ב' (י"ד ו'), גבי אמציה ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה וגו' לא יומתו אבות על בנים, ראינו דמקרא תפס קרא כפשוטו, ע"ג דהדרשא תדרוש על פסוק קרובים, ועי' בתוס' יבמות בגליון הש"ס מהגרי"ב:

שם) מאדם ערש"י ורא"ם, ועי' בהגהות בית שאול על משניות ערכין פ"ח מ"ד מחרים אדם מעבדיו ושפחותיו הכנענים וכו', וברמב"ן חרם הוי מן התורה עש"ה, ועשו"ת ברית יעקב אה"ע סי' ב', שכ"כ הרשב"א בתשו' ומרדכי הובא בחו"מ סי' ב' דטובי עיר הוי כב"ד הגדול, וכל צבור במקומו המה כגאונים שתקנו תקנות לישראל ע"ש בסמ"ע סק"י, ומה שהחרים רגמ"ה ודכוותי' הוי דאו' וספק חרם רגמ"ה להחמיר, ועי' עה"ג סי' נ"ג אף דמחלוקת אי גזר רגמ"ה שלא לישא ב' נשים אפי' במקום מצוה דפו"ר, והוי ספד"א לחומרא, ועי' ב"ש סי' ט"ו סק"כ וקנ"ח סק"א, אי יש ע"א שמתה אשתו א"נ להעיד

ליקח אשה אחרת דאיתחזק איסורא כיו"ד סקכ"ז, וע"כ דהוי דאו' דאי דרבנן ע"א נאמן אף באיתחזק כמ"ש רמ"א סי' קכ"ז ס"ג, וכ"כ בחכ"צ סי' ס"ה לריב"ש סי' רמ"ה בבשר שהוחזק לאיסור אין קטן נאמן, אבל גדול אפי' קרוב דאו' מהימן ע"ש, וק' על ב"ש סי' א' סקכ"א בשם ד"מ דטעם חר"ג משום קטטה ולא משום דררא דאיסורא, והיכי דאיכא פלוגתא בתקנתא המיקל לא הפסיד, דהא כ' התה"ד סי' רפ"א ורש"ל חולין והביאם ט"ז וש"ך יו"ד סי' רי"ח ס"ב בתקנת קהל, אפי' היכי דל"ה למגדר מילתא דאיסורא אם הי' בחרם הוי דאו' ע"ש, א"כ אפי' הוי משום קטטה מ"מ כיון דהוי בחרם הוי דאו', ויש להחמיר בספק, וע"כ דס"ל לד"מ וב"ש דגם חרם מדרבנן ולכן מיקל בספק: גם בהגהות מרדכי פ"ב דכתובות כ' דחרם דרבנן פקעה זיקה, וברמ"א אה"ע סקנ"ט ס"ה אם היתה משודכת לו דיש חרם הקהילות ונפל לו יבמה מותר לכנסה, אבל אם ל"ה משודכת אסור לישא עד שיחלוץ ליבמתו, גם מח"מ אה"ע סי' ס"ו סקי"ח מוכח דחרם דרבנן, ועי' סי' קי"ט בב"ש סקי"ב אך לד"מ דעכשיו כלה הזמן חדר"ג הוי כדברים המותרים ואחרים נהגו איסור יש להקל בספיקן, אבל ז"א כמ"ש הב"ח דדורות אחרונים קבלו עליהם בחומר ותוקף גזרת ר"ג, גם מב"ש סי' ס"ו וקי"ט בחרם שלא לגרש בע"כ דבזה לא נמצא זמן קצוב מוכח דחרם דרבנן, ועוד הא הר"י מינץ הי' אחר אלף הששי והרעיש במי שהתיר ב' נשים במקום מצוה, וע"כ דקבלו עליהם גזרת ר"ג, גם רש"ל בפ"ו דיבמות אפי' אי ר"ג רק עד אלף ו', מ"מ גם אח"כ בעי היתר ואין ב"ד יכול לבטל, ודמי לפרישת אשה בשעת מ"ת ע"ש - ועוד נ' אפי' אי חרם דרבנן לא מקילין בספק כדי שלא יפרצו העם ויבואו להקל, כש"ך יו"ד סי' ע' סקי"ט בציר בספק אי קרקע הוי כלי מנוקב, דמחמירין בספק שלא יבואו להקל אם נפל על דם ממש, גם מצינו כמה ספיקות דרבנן דאזלי' לחומרא כש"ך יו"ד סי' ק"י סקל"ו -- ולכאו' אפ"ל דאע"ג דגוף חרם דאו' כרמב"ן, ז"ד על אנשים שישנן בשעת החרם כדיליף מקרא דכל חרם דהוי כשבועה, אבל דורות הנולדים דאי אפשר להשביעם כיו"ד סי' רכ"ח סל"ה, ואפ"ה חרם חל על הנולדים כשבועה, דכ' וישבע יהושע ארור האיש אשר יבנה את יריחו (יהושע ו' כ"ו), דהוי ג"כ גזירת חרם וארור ומדברי קבלה דהוי כמילי דרבנן, ע"כ כ' הג"מ כתובות, וב"ש וח"מ דהוי דרבנן, והא דתה"ד ורש"ל וט"ז וש"ך ביו"ד סי' רי"ח דהוי ספק דאו' אם נעשית בחרם, היינו לאנשים שישנן בשעת גזרה, וא"כ בזה"ז דהוי רק דרבנן יש להקל בספק, אך אפי' דהוי דברי קבלה ג"כ מספק להחמיר כטורי אבן מגילה (ב'.) וענובי"ת יו"ד סי' קמ"ו שכ' בגוף איסור החרם ל"ה דאו', ועי' שד"ח מער' ח' כלל מ' שהאריך בזה:

שם) האומר על איזה דבר מנכסיו קרקע אומטלטלין ה"ז חרם לבה"ב יפלו לבה"ב ונפדים בשוויים, ומבואר בש"ס דלא יחרום כל נכסיו או כל מטלטלין, ובר"מ פסק דבדיעבד מותרים, ואינו מבואר בש"ס רק חרם אבל הקדש אינו מבואר, אך הר"מ בפ"ח הי"ג מערכין כ' גם שלא יקדיש, והשוה הקדש לחרם מסברא, עמנ"ח מ' שנ"ז, ובאמת לא מסברא רק מקורו בתוספתא ערכין פ"ד ועפרד"י תשא (דף שמ"ז.), וכ"ז כשאמר לחרם בדה"ב, אבל אמר זה חרמי כהנים או חרם סתם ה"ז לכהנים, וכ"ז שהוא ביד בעלים הוא הקדש לכ"ד ומועלים בהם, עמל"מ פ"ה ה"א ממעילה. ואין לו פדיון ולא נמכר, ומשבא ליד כהן ה"ז חולין לכל דבר והם נכסי כהן. ובמנ"ח נסתפק אי מופלא יכול להחרים לכהנים דל"ה כהקדש, וגם אי עכו"ם יכול להחרים לכהנים ופשוט דחרמי כהנים כ"ז שלא ניתן לכהנים יכולים בעלים לשאול, ולאחר שבא ליד כהן א"י לשאול - ובקומץ מנחה כ' הא דתשמושי קדושה נאסרין באו"ח סי' קנ"ד וקיי"ל אזמני' ולא צר בי' או צר בי' ולא אזמני' אינן נאסרין, ונ' דאם אזמן וצר בי' דהוי תשמושי קדושה ונאסרין יכול לשאול על ההזמנה, והוי צר ולא אזמני' דשוב מותרין ובזה"ז אי החרים לכהנים היאך יעשה, דאין לנו כהנים מיוחסים, ופדיון הבן ופטר חמור שאני דאין ברירה דבא לו המצוה שלא מדעתי', אבל שיחייב עצמו מתחלה שיתחייב ליתן לכהן חזקה זה בודאי אסור, ע"כ לא יחרים בזה"ז אף לכהנים כ"כ במנ"ח, וכ' תקנה שיתן לכהן ומזכה לכל הכהנים שבעולם ע"י, ובעולם יש איזה כהן מיוחס, ונפקע ההקדש דהו"ל כאלו בא ליד הכהן, ואחר זה יעשה כהן זה מה שחפץ כי אין כהן אחר יכול להוציא מידו כי שמא אינו כהן.:

כל חרם, רש"י היוצא ליהרג ואמר א' ערכו עלי ל"א כלום, והוא מערכין (ו':) ובתיב"ע ובמפרש, וברמב"ן כ' מוסב על הערכת אדם המוחרם ממלך או סנהדרין דחייב מיתה בידי אדם, ואין לו פדיון אך מות ימות אם לא יפדוהו בעולות וזבחים ותפלה לה' עי' ס' אהבת יהונתן, ובכלי חמדה שופטים דק"ד ע"ד כ' שמוסב על הורג שלא בהתראה דמכניסין אותו לכיפה בסנהד' (פ"ח:) ודעת המתרגם דהכנסה לכיפה מסור לחכמים, ושלא תמיד מכניסין לכיפה, כי מהני צדקה ומע"ט ותשובה להצילו ממות אבל כופר ממון ל"מ בזה, ואם ב"ד רואים שעשה תשובה בלב שלם אין מכניסין אותו לכיפה:

פסוק ל

וכל מעשר בספרי זוטא פ' נשא לפי שנ' בכל קדש לא יגע (ויקרא י"ב ד') יכול אף במעשר וכו' ועי' ת"כ, ושבועות (ז'. יבמות ע"ג: מכות י"ד: זבחים ל"ג:) ור"מ פ"ה ה"ד ממשכב, פ"י ה"ב מאה"ט, וירושלמי שבת פט"ז ה"ג כשם שמוזהר שלא לטמא לתרומה כן מע"ש

ועמל"מ פי"ב ה"א מתרומות, פי"א ה"ב מטו"צ, וגם מבואר מירושלמי דגם מטמא מע"ש איכא ל"ת דבכל קדש לא יגע דג"כ איקרי קודש כמ"ש בבחקתי וכל מעשר וגו' קודש היא לה', ועי' קידושין (נ"ג.), וברש"י פסחים (ל"ח.) מותר לגרום טומאה למע"ש וע"ש בפני יהושע, ובמנ"ח הק' מסוכה (ל"ה:) באתרוג מע"ש מפני שמכשירה ופרש"י ומע"ש בעי שימור דקודש איקרי, וע"ש בערוך לנר, וע"ע ירושלמי תרומות פ"ג ה"ב דפליגו ב"ש וב"ה אי מותר לטמאות טבל הטבול למע"ש, ועי' בכל זה בס' אמבוהא דספרי (דף מ'.):

פסוק לב

וכל מעשר אי' בשם הרה"ק ר"ש מאסטראפאלי ז"ל, דעשרה הרוגי מלכות היו נגד י' שבטים במכירת יוסף, וק' הא הי' רק ט' שבטים ורק דשיתפו להשי"ת עמהם, ור"ע הי' כנגד השכינה, דהי' בן גרים והוא מזרע מלכות, ורק ר"ע דרש את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח, דת"ח כמו ה' לכיבוד, וזה פי' כל אשר יעבור (אשר נהרגו) תחת השבט (כנגד ט' שבטים) והעשירי יהי' קודש לה', היינו ר"ע שדרש את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח, וז"פ ר"ש דרש כל עשין שבתורה כשהגיע לאת ה"א תירא פירש עד שבא ר"ע, וממילא גם ר"ש יכול לדרוש, (ועי' בפרד"י בראשית דף ל"ט.), ובס' דבש השדה אות ל"ה הביא ג"כ זה שמרומז בפ' "וכל מעשר בקר וצאן", ר"ת "וידעו כולם למה מת עקיבא שהי' רועה בקר וצאן", כי כל אשר יעבור היינו כל ט' שבטים אשר עברו הם הי' כל אחד תחת שבטו, אולם העשירי ר"ע יהי' קודש לה', היינו במקום השכינה, ובליקוטים מהאר"י ז"ל כ' וזה סוד אשריך ר"ע שיצאה נשמתך באחד (ברכות ס"א.), פי' בשביל אחד שהיא השכינה שנקראתה בשמה, ועמ"ש בזה בפרד"י שמות (ל"ב.), וע"ע בפרד"י ויחי (דף ש"נ:) ושייך לכאן, ולא רציתי לכפול:

מעשר בהמה, מ"ע לעשר כל בהמות טהורות והיא קודש, ומקריבין אותו דמוחלבו והבשר נאכל לבעלים, ואסורים בגיזה ועבודה, ומחוסר זמן קודם ח' ימים אינו נכנס דיר להתעשר, וגם לקוח והנותן לו במתנה פטור ממעשר בבכורות (נ"ו.) – וע"ס קהלת יעקב אלגזי דאם נתן עדרו במתנה ע"מ להחזיר והחזיר לו, ג"כ פטור ממעשר דהוי כמכר וחזר וקנה ממנו דהוי בכלל לקוח, וכן בהפקיר וחזר וזכה ג"כ פטור וכל אלו שפטורות ממעשר אף ספיקות שלהם פטורים דעשירי ודאי ולא ספק, והפטור ממעשר שנתערב בבהמות כולם פטורים, ובב"מ (ו':) הק' תוס' דליבטל ברובא, דבעלי חיים דלא בטלי רק מדרבנן, והראשונים הקשו דנימא כל דפריש מרובא פריש, ותי' בשטמ"ק דתורה אמרה ודאי ולא ספק ואף רוב ל"מ דרוב מטעם ספק, ופשוט דאף ספק ספיקא ל"מ כמו ספק טומאה ברה"י כיון דתורה מיעטה ספק, ועמנ"ח מ' ש"ס דכל בהמה ספק טרפה

רק מחמת רוב א"כ איך מעשרין הא לא אזלי' במעשר בת"ר, אך עי' בשב שמעתתא ש"ב דרובא דליתא קמן אזלי' בת"ר, גם י"ל כיון דהרוב כבר הוחזק ממנו, וכמ"ש בהפלאה סופ"א דכתובות לענין אין הולכין בממון אחה"ר: וכיצד מעשר, כונסין לדיר והעשירי סוקרו בסיקרא ואומר ה"ז מעשר, ואם יצאו ט', והי' נשאר בדיר ולא יצא או מת כולם פטורים, ואם לא יצא מ"מ הוא קודש, והעשירי מקדש אחד לפניה וא' לאחריה לא יותר, כיצד אם קרא לט' י', אף שקרא להי', ג"כ י', מ"מ נתקדש הט' ואינו קרב במזבח אלא נאכל במום, ובקרא לי"א י' הדין כן, אם קרא להי' אף דקרי להי"א י' לא נתקדש הי"א, אך אם עקר שם י' מהי' כגון שקרא להי' ט' ולהי"א י' נתקדש הי"א ג"כ וקרב שלמים ובמנ"ח כ' דעל מעשר א"י הבעלים לשאול, דתרומה וקדשים דע"י דיבורו הוא קדוש מהני שאלה, אבל עשירי ממילא קדוש ל"מ שאלה, אבל בטורי אבן ר"ה (כ"ח:) כ' דמהני שאלה ובמל"מ פ"ו ה"ג מבכורות הביא פלוג' אי כהנים פטורים ממעשר בהמה, ובביצה (כ"ג.) הק' תוס' היאך הי' ראב"ע מעשר בכל שתא והא בחורבן הבית הי' עדיין רך בשנים, ותי' דאפטרופות היה מעשר, ועי' בחכם צבי סי' ל"ג הקשה הא אפטרופוס אינו מעשר ומניח רק לאכול, וראב"ע היה לו ק"כ אלפים עגלים בכל שנה.: וצריך לאשר כל בהמות טהורות ולהביא לירושלים ולאכול שם וחלב ודם קרב במזבח, וכ' בחינוך מ' ש"ס שה' בחר בעם ישראל וחפץ שיהי' כולם עוסקי תורתו, ויודע שבנ"א נמשכים אחר החומר, ואדם נמשך לקבוע דירתו במקום שממונו שם, לכן בהעלות מעשר צאנו שנה שנה במקום שעסק תורה וחכמה שם, והוא ירושלים ששם סנהדרין, וכן מעשר שני נאכל שם ונטע רבעי, וילך שם בעל הממון ללמוד תורה, או ישלח א' מבניו שילמוד שם ויהי' ניזן באותו הפירות, ומתוך כך יהי' בכל בית איש חכם יודע תורה, ותמלא הארץ דעה:

פסוק לג

לא יגאל, אסור למכור מע"ב אלא יאכלו הבעלים והמוכר עובר בלאו, ובר"מ בכורות פ"ו ה"ה כ' וז"ל ויראה לי שהמוכר מעשר לא עשה כלום ולא קנה לוקח, ולפיכך אינו לוקה כמו מוכר חרמי כהנים שלא קנה לוקח וכמוכר יפ"ת, וכ"ה בחינוך מ' שס"א, וע"ש במל"מ שהק' מזבחים (ט"ו:) מה נפק"מ לילקי משום לא יגאל, ובלח"מ הק' הא אי' בתמורה (ה':) דמק' על אביי דאי עבד מהני ממעשר בהמה, אדרבה לרבא קשה דסבירא לי' דל"מ ולקי משום דעבר אמימרא דרחמנא אמאי לא לקי כאן, ועמנ"ח בזה: ובספרא לא ימכירנו לא חי ושחוט תמים ובע"מ, ועי' בכורות (ל"ב.) ובר"מ פ"ו ה"ה מבכורות דמכירות בע"מ מדרבנן, ואינה לוקה, ובלח"מ הק' דלרבא אף דלא קנה לקי כנ"ל, וכ'

דר"מ פסק כאביי, וכה"ק בבה"ז ועתו"ס תמורה (ו'.) ד"ה והשתא, וי"ל דבתמורה (ג'.) מימר אי לאו דבדיבורא עביד מעשה שעושה מחולין קדשים הוי לאו שא"ב מעשה, וא"כ במוכר אם הקנין אינו חל שוב הוי לאו שאב"מ, ועמל"מ פי"א ה"א משחיטה, אולם ק' דר"מ פ"א ה"ג מחמץ כ' דקונה חמץ בפסח לוקה, ולהנ"ל ק' נימא אעל"מ וממילא ל"ה קנין ול"ה מעשה ואמאי לקי, וע"כ דר"מ לי"ל סברא הנ"ל, והדק"ל אמאי לא לקי מוכר מע"ב, ועי' חמדת שלמה פסחים, ושו"ת בית אפרים או"ח סי' מ"א, דלא אמרי' אי עבד ל"מ רק היכי דלאו בענין זה, אבל כאן הלאו דב"י, ואם קונה חמץ ומשליכו תיכף אע"מ, ולאו שיש בו מעשה דבתחילת הקנין הוי כמעשה, והנה אף דל"מ מ"מ לא גרע מהפקר דחייב בב"י כמ"ש הפנ"י: ובענין אי עבד ל"מ, עתו"ס תמורה (ו'.) ד"ה והשתא שהק' מנשבע שלא לגרש, ותי'לחלק בין איסור שבדה מלבו, ובש"ג פ' משילין הק' מב"ק (ע':) עקוץ לי תאנה מתאנתך וזרוק גניבתך לחצרי, למה לא נימא דלא קנה הגנבה דאעל"מ, והמהרי"ט סי' ס"ט הק' משוחט בשבת וכותב גט בשבת וחילק בין היכי שיתוקן האיסור אז ל"מ, וכ"כ בחוו"ד סי' א', ונתקשו האחרונים שלא יועיל בכותב גט על איסורי הנאה, ובכתובת קעקע, עתו"ס גיטין (כ':) ד"ה בכתובות, ובענינים האלו יתוקן האיסור ולמה לא נימא אעל"מ, ועשעה"מ פ"ב מגירושין הק' במקח שנעשה באיסור רבית, ובט"ז חו"מ סי' ר"ח חילק בין היכי שהיום גורם, והש"ך חילק בין היכי שאי אפשר בענין אחר ובכל זה אינו מיושב קושיות הנ"ל ובמנ"ח מ' שס"א תי' דהכלל אעל"מ לא שייך, רק היכי דהלאו הוא על ענין פרטי, כמו לא יחליפנו ולא ימיר, מפרשינן שלא יהי' לו כח להחליף ולהמיר ואם חלף והמיר כלא נחשב, וכן באונס שגירש ותורם מרעה על יפה דהוי לאוין פרטיים, משא"כ כשהלאו דרך כללי כמו לא תעשה כל מלאכה בשבת, דא"א לפרש שלא יהי' לו כח לעשות מלאכה, דודאי אם עבר ובנה בית בשבת יהי' בנה, וע"כ הפי' דאינו רשאי לעשות לכתחילה, משו"ה כל שישנו בכלל לאו זה ל"ש לומר אעל"מ, וכן בלא יחל ע"כ פירושו אי אתה רשאי לייחל, ולא שאין לו כח, דהא יש אופן דלא יפול בו דל"מ בנשבע שלא אזרוק, וא"ש כל הקושיית, ומצאתי שקודמו בזה בשו"ת רע"א סי' קכ"ט עש"ה: ובשו"ת פנים מאירות ח"א סי' ל"ד כ' דרק אם המעשה תלוי באחד קנסה התורה דל"מ מעשיו, אבל בנשבע שלא ימכור דעשה רק המוכר איסור ולא הלוקח ואיך נקנוס ללוקח, ועמ"ש בזה בפרד"י יתרו (קנ"ב. וקפ"א.) חדשות - ובסברות המהרי"ט וחוו"ד העיר ג"כ בשו"ת רע"א שם, ותי' הא דב"ק (ע':) בקציצת תאנה לא יתוקן ע"י שנאמר ל"מ, ואי דמכירה גופא הוי איסור, זה רק מדרבנן, ורבא אמר רק כ"מ דאמר רחמנא לא תעבוד - ומכתובות (פ"א:) כיון דאמר רבנן לא ליזבן כו' אין ראי' דגם באיסורי

דרבנן אעל"מ, יפה כ' בפמ"א שם דהתם הוא הפקעת זכותא דאחרינא, וכיון דחסו חז"ל שלא להפקיע זכותי' גם דיעבד ל"מ, וכ"כ שם בתשו' רע"א סי' קע"ד, ופלא שלא הביאו שקדמם בזה בטו"ז או"ח סי' תקכ"ד, ועשי"ת ברית אברהם אה"ע סי' קכ"א אות י"ב עש"ה - הר"מ פ"ו ה"ב מבכורות כ' שאם עבר ועישר בהמות בזה"ז ה"ז מעשר ונאכל במומו, ובנובי"ת יו"ד סי' קפ"ט הק' שזה נגד גמ' בכורות (ס"א.) דמעשר בזה"ז ימות, ואיך פסק הר"מ דיאכל במומו ע"ש אריכות:

פסוק לד

אלה המצות, ת"כ ללמד שכולן נאמרו כללותיהן ופרטותיהן בסיני, עי' בס' הכתב והקבלה, מצוה לפי פשט חז"ל הוא פירוש והודעת הדבר על בורי', כמ"ש במשפטים (כ"ד י"ב) והתורה והמצוה, תורה הוא תורה שבכתב ומצוה תורה שבע"פ, ולשון "צו" הוא מורה דרך שיורה להנוסע דרך הישר וזה הכוונה, (הושע ה' י"א) הואיל הלך אחר צו, וכן תיבת "ציון" בירמי' (ל"א כ') הציבו לך ציונים, כן מצוה יורה תורה שבע"פ שיורה דרך בתורה איך לקיים תורה שבכתב ובמגילה (ב':) שאין הנביא רשאי לחדש, וע"ש תרגום מי אמרו, ועי' ח"א מהרש"א סוטה (ל"ג.) וז"ל לרא"ש דוקא נקט לשין ארמי לפי שהוא מגונה בעיני המלאכים, ולהחולקים דאין חילוק בין תרגום לשאר לשונות צ"ל דנקט ארמי שהוא תרגום לרבותא אע"ג שהוא לשון חשוב ניתן מסיני כדאמרי' פ"ג דמגילה עכ"ל, והגרי"פ באוצר בלום על עין יעקב כ' לא נמצא שם, אדרבא בד"ג. פריך מ"ש דאו' לא אזדעזע משמע דהוא תיקן, ועי' בקידושין (מ"ט.) ותוס' דמסיני ניתן תרגום וצ"ע:

שם) בשבת (ק"ד.) מכאן שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה, וכ"ת בתיב"ע ולית אפשר לחדתא בהון מידעם, ורק משה הי' נביא, ונביאים שאחריו לא באו רק להזהיר על תורת מרע"ה ולא להוסיף ולגרוע, ועתו"ס חולין (נ"ד.) ד"ה אין דרשאי ל' חיוב, משמע שאינו מחויב לחדש אבל אם ירצה יחדש, וזה נגד עקרי תוה"ק, לכן תיקן המתרגם ולית אפשר דאסור לחדש, ולכאו' משמע דרק חידוש אין רשות לנביא אבל אם מחדשים דין ישן שנשכח אינו איסור, ולא כן משמע בתמורה (ט"ז.) ג' אלפים הלכות נשתכחו באבלו של משה, א"ל ליהושע שאל באו"ת א"ל לא בשמים הוא, א"ל לשמואל שאל א"ל אלה המצות כו', הרי אפי' חידוש הלכות שנשתכחו בכלל איסור, אבל במגילה (ג'.) פריך מאלה המצות כו' ומשני שכחום וחזרו ויסדם, ולכאו' סתירה מתמורה, ובתורה תמימה כ' דנביא יכול להחזיר דין ישן ע"פ נביאה וגם ע"י כללי התורה וסברא, ובמגילה אייריי שהחזירוהו הנביאים ע"י כללי תורה וזה מותר,ט"ז) מכנף הארץ זמירות שמענו

צבי לצדיק, מאותיות מכנ"ף שומעים זמירות, כי צבי ינתן גם לאות צדיק, וגם גאולה החמישית בא תבוא, ועתו"ס סנהדרין (ל"ז:) ד"ה מכנף - וע"ש במגילה (י"א.) לא מאסתים בימי כשדים וכו', העבר יסוד לתקותינו לעתיד, ובימים עברו רבים קמים עלינו וה' לא נתנם להרע לנו, ותתחזק בלבנו הבטחון כי גם בעתיד עינו תהי' צופי' עלינו, וז"ש אחרי שלא מאס אותנו בימי כשדים וכו', מזה נשפוט כי יהי' ה' אתנו גם לעתיד, אשא דעי למרחוק ולפעלי אתן צדק (איוב ל"ו ג') אם נשים לנגד עיניני העבר עם תמונותי' השחורות שקמו עלינו להכרית לנו שם ושארית, ומכולם הצילנו ה', המה ברבות הימים כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד, אז ולפעלי אתן צדק, כי צדיק ה' בכל דרכיו ואין עולתה בו ונבטח כי גם לעתיד יגן בעדנו, וירום קרן עמו ותורתו הקדושה ויראנו קץ הפלאות וישועות, ונשמע קול מבשר בראש ההרים משפיע ישועה. ובאו לציון ברנה ולירושלים בשמחת עולם אכי"ר: פרדס יוסף בכורי דוד אמר בן המחבר שליט"א. מפני כי דרכי מעודי להיות נטפל ומחובר לטהור לספרי דבי רב מר אבא הרב הגאון שליט"א. אמרתי גם עתה לא אמנע מלהציג פה מעט הערות הנוגעים לספרו פרד"י ה"ב. אמנם אני טרוד במסחרי. ובכ"ז אצלתי לי פנאי גם לזה. כי יש בעולם שני מיני "השגת גבול". יש השגת גבול אחרים. ויש השגת גבול עצמו. והנה דבר השגת גבול אחרים ידוע לכל. והוא זה שבא לגבול חבירו ומקפח פרנסתו. ואופנים דומים לזה. והשגת גבול עצמו נקרא על אדם שהקדיש את מיטב שנותיו ואת יקרת כשרונותיו ומבחר יגיעתו לעולם החיים (ואין חיים אלא תורה) איך זה יעזבהו כולו מבלי שוב אליו עוד? וזה צער בנפש לשכוח את כל עמלו בתורה. ולעסוק רק "בשנים במקרא ואחד בתרגום". וע' בכריתות ט"ז א"ר עקיבא. שאלתי את ר"ג ור"י באטליז של עמאוס. כשהלכו ליקח בהמה וכו' וכ' התוס' בטעם הדבר שמספר מקום השאלה. להודיע שבחם שאעפ"י שהי' טרודים בעסקם הי' עוסקים בדברי תורה (עי' פרד"י ח"ב בהקדמה דף מ"ח) ועיני נשואות למרום שלא תמוש התורה מפי ומפי זרעי וזרע"ע. דוד פאצאנאווסקי פאביאניץ בהגאון המחבר שליט"א. וחתן הרב הגאון ר' שלמה יהדה ליב הכהן שליט"א המח"ס "נוה שלום" אבד"ק זגיערש (ל"ד: כ') וע"ע מש"כ הרמב"ם בטעמי המצות עה"פ ולא יבא בכל עת אל הקודש, שכל זה בעבור שלא יהי' הדבר אצל האדם כדברי חולין ודברים הדיוטים שהוא מורגל בהם, (עי' ס' ה"מ ל"ת ס"ח) ולפי"ז י"ל בשבת (ק"מ:) אר"ח לבנותיו תהוי צניען באפי גברייכו כו' נקוט מרגניתא בחדא ידא וכורא בחדא ידא, מרגניתא אחוי להו, וכורא (אבן שאין לו דמים) לא אחוי להו עד דמצטערן, והדר אחוי להו, והמאמר סתום וחתם, ולפי הנ"ל א"ש שר"ח בא לתת לבנותיו אות ומופת על ההרגל שממעט חשיבות האדם בעיני אוהבו, שע"כ הזהיר

אותן לבלתי התראות כ"כ לעיני בעליהן, ובכן כורא לא אחוי להו וחשבו בנותיו מי יודע מה אשר לר"ח עד דמצטערן והדר אחוי להו, וראו שאין רק אבן, עי' בשיורי המדות הנספח לס' המדות שער אהבה פ"ה: (ל"ו. כ"ב) עפי"ז יש לפרש המאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך בעוה"ז וטוב לך בעוה"ב, כי "כי" משמש בד' לשונות ואחד מהם בלשון אלא, ואחז"ל איזה עשיר השמח בחלקו, ומי שאין בו קנאה אין עצמותיו מרקיבין, א"כ מי שאינו רודף אחר המותרות ואינו מתייגע רק על ההכרח לקיום נפשו ושמח בחלקו, אשרי לו בעוה"ז שאין חסר לו כלום, וגם יש לו שלום עם כל העולם, וטוב לו לעוה"ב, וזשה"כ יגיע כפיך כשתהי כי תאכל אלא על האכילה ההכרחי ולא על מותרות אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"בעי' בקו"ד חוב' ו' סי' כ"ג בשם דו"ז הגה"צ ר' פנחס אלי' ז"ל מלוטימירסק: (ל"ז. ט"ו.) וכן מצינו בפסחים (פ"ט.) מעשה וקדמו בנות לבנים, ונמצא בנות זריזות ובנים שפלים, ויען כי זה נגד הטבע, כי בכלל זכרים זריזים יותר כמ"ש ירושלמי פ"א ה"ד נשים עצליות הן, ופעם אחת אירע להיפך יסופר כדבר חידוש: (מ"א. ל"ג) וע"ע בסוטה (מ"ט.) דראב"י איטפל בי' ברי' בר ברתיה, כי גדל א"ל אשקן מיא, א"ל לאו בריך אנא, והיינו דאמרו רבי בר ברתך אנא, ופרש"י גדל גדל איתי, ואעפי"כ אינו בנך, ולולי מסתפינא אמרתי שגם בן בתו חייב בכבודו, עי' בשאג"א מכות י"ב שכ' לחלק דהיכי דאביו חי אז גם בן הבן חייב בכבוד זקנו, והבי' ראי' מקידושין ל"ב אביו אומר השקוני ואמו אומרת השקוני, את ואמך חייב בכבוד אביך, וכן כאן דגם אביו מחויב בכבוד זקנו, לכן גם הוא חייב אבל היכי דאביו מת ונעשה חפשי מן המצות שוב ליכא הסברא שיחייב מצד אביו ע"ש, וכן בבני בתו כיון דגם אמו מחויבת בכבוד אביו, ורק כשהיא משועבדת לבעלה והקפיד היא פטורה, וא"כ גם בני ברתי' חייבין בכבודו דלגבי דידה הוי רק כארי' דרביע עלה, והא דאמרי' בסוטה שאינו חייב בכבודו, י"ל דברתא שוב לא היתה חי', לכן גם נכדו מבתו פטור מכבודו (ועפרד"י ויגש דף שכ"ז:): (מ"ו י"ב) כ"כ המד"ש, ולפי"ז יש לבאר המאמר באבות כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון, דכל תורה שלא תחובר אלי' גם מלאכה ציבורית לטובת הכלל והשפעה הלומד אותה על אחרים לזכותם ולהשלימם, תורה כזאת לא תגדל במעלה ולא תתקיים, וגם גוררת עון, כי מי שיש בידו לזכות הרבים ולא זוכה החטיא את המטרה ולא השלים אח תעודתו, והי' בו חטא, ועי' בבינה לעתים דרוש נ"ו שהראה ג"כ בדברים נמרצים על החוב המוסרי אשר על כל להשתדל בהשלמת זולתו ולהדריך אחרים בשבילי התורה והמצות, וע"ע בס' ברכת אהרן מאמר מ': (א' י' ל"ו) כאשר כ' אא"ז מהרש"א בח"א כתובות ס"ז: שרבים בדור הזה מאספים עושר שלא באמונה ובחלול השם כגזלת עכו"ם,

ואח"כ מנדבים באותו הממון להיות להם לכבוד וכו' ואין זה אלא מצוה הבאה בעבירה, ואין לעושר הזה קיום, וע"ע בס' חסידים שצ"ז, תנ"ד, ושצ"ה, שאם אין בידך אלא משל אחרים אל תתן צדקה שמא לא יהי' לך במה לשלם, והכי אמרו בזה"ק ויקהל קל"ח, כ' פרוס לרעב לחמך, לחם אין כתיב כאן אלא לחמך, ההוא דינך ממונך ולא דגזילה ולא דעושק ולא דגנבה, דאי הכי לאו זכותה הוא ווי לי' דאתי לאדכרא חובוי, ואזולאי כ' שעפי"ז נתישבה חקירה גדולה שראינו בעלי בתים גדולים אשר הפליאו לעשות צדקה ולבסוף יאבדו את עשרם וזרעם עניים ואביונים, ואי' המעלות הצדקה ושכר עשיה, רק בטח הי' ממונם גזל, וה' שונא לצדקה כזאת ע"ש, והמצות צווחת "לא איהו בעינא ולא אגרי' בעינא", יומא (ס"ט.) וכבר הקדימה תורה "לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ד' כי תועבת ה' גם שניהם. (ועי' מכל זה בפרד"י תרומה רנ"ט.): (ו' י' כא) שמנהיג העדה צריך להיות בלבו שפל, ורק בפרהסיא צריך להנהיג נשיאותו ברמה, כאשר שמעתי בשם הגרע"א ז"ל שזה ענין מסוה שנתן על פניו, דהיינו לפי שהי' בטבע עניו מכל האדם, אבל בשעה שרצה להיות מנהיג הדור, בע"כ הי' נצרך לנהוג נשיאתו ברמה כאז"ל שא' ליהושע טול מקל והך על קדקדם, ובל"ס אז היתה ענותו לו למוקש, ע"כ הכרח להתחפש בפני הקהל ולהסתיר שפלת רוחו, וזה הענין מסוה שנתן על פניו, אבל ובבא משה לפני ד' לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו (שמות ל"ד ל"ח), כלו' לפני השי"ת הבוחן לבב וכליות בלי מסוה כ"א בענות רוחו, ופח"ח, ועי' בשבת מפני מה חרבה ירושלים מפני שלא הוכיחו זא"ז, ופי' שהחכמים החזיקו עצמם במדות הענוה יתירה עד שאמרו שאינם כדאי להוכיח לזולתם, וכה הגיע רפיון המצב הרוחני בעולם עד החורבן, וכן אז"ל בגיטין נ"ו ענותנותו של ר"ז החריבה את עירנו, ולכאו' מה ענייוות שייך בזה מה שאמר יאמרו המטיל מום בקדשים יהרג, ושמעתי דקי"ל דיני נפשות מתחילין מן הצד, היינו מן הקטן, שאם יתחילו מן הגדול לא יהי' מי שיחלוק עליו, ור"ז הי' מחזיק עצמו לקטן שבהם, והתחיל הוא תחלה, ובאמת הי' הוא הגדול שבהם, ולא הי' מי שיחלוק עליו, ולא הרגו אותו, וגם מצינו שחז"ל הי מקפידים על ת"ח אשר לא יכיר ערכו וישפיל עצמו לפני ע"ה, עי' במגילה כ"ח שעל ת"ח כזה הכ' אומר כל משנאי אהבו מות, אל תקרא משנאי אלא משניא, והכוונה שעפ"י הנהגה שפלה כזו הוא משניא את התורה ולומדיה על הבריות, ודבר זה אפשר לגרום עונש מות, אמנם יש שמחויבים להחזיק במדת ענוה והשפלות אם הוא לכבוד ה' ולכבוד התורה כאשראמרו ז"ל בפסחים כל אחד ואחד נותן את פסחו בעירו ומפצילו לאחוריו ונושאו לביתו, ואעפ"י דבדבר הרשות אין תמונת מעשה כזה מן כבודו של ת"ח, וזאת מרומז בפ' זבחי אלהים רוח נשברה לב

נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (תהל' נ"א) ולא נתבאר יחש לב נשבר ונדכה לבזוי ה', רק שבא הכ' להורות לאדם לשמש בשתי המדות, בכל מדה בזמנה, ולא כעצת היצה"ר שמפתה אותו תמיד לרע, כאז"ל בברכות ס"א יצה"ר דומה לזבוב ויושב בין שני מפתח הלב ואין לו מקום קבוע, ובכן אנו מתפללים בכל יום והסר שטן מלפנינו ומאחרינו, דקודם עשיית מצוה בא היצה"ר להדיחו דמצוה אינה גדולה ואינה לפי כבודו, ולאחר עשייתה יגדיל אותו ועי"ז בא לגיאות, (עי' באריכות בפרד"י לך י"ג ט'), ולומר עמנו הפ' כי בכלל צרך האדם להיות ברוח נמוכה ורכה, והאדם שחי בחשבון כזה נחשב לו זה כעין הקרבת קרבן, יען כי גם הקרבת קרבן ממש תכליתה להכניע גובה הלב, עי' בזבחים (פ"ח.) וזה הוא הכוונה, זבחי אלהים, - מה המה אלה הזבחים לאלהים - רוח נשברה לב נדכה ונשבר, ולכן מזהיר הכ' במקום שעפ"י המדה הזאת תבא בזיון ה', אז אסור להשתמש במדה עניות, וזה המשך לשון הפ' אם כי רוח נשברה ולב נדכה ונשבר הוא מדה טובה, אעפי"כ אלהים לא תבזה במדה הזאת, (עי' פרד"י תשא דף שנ"א.): (י"ג: א') ועוד י"ל הלא זה משפט המטיב לאחרים שיש לו נח"ר, בראותיו את המקבל טובתו שש ומתפאר כטובתו אז יתענג המטיב, וזהו וייטב אלקים למילדות וירב העם ר"ל כי המילדות הי' נחשב להם לטובה ולברכה מה שנתברך מעשה ידיהם: (מ"ד. כ') וגם אחז"ל בנדרים כ"ב כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו, וכ' הר"ן דהכעס מביא לידי כפירה בעיקר כדאמרי' בשבת ק"ה השובר כלים בחמתו כאלו עובד ע"ז, ולהסביר הדבר נר', דהנה כאשר אנו רואים אם אחד כועס על חבירו שגרם לו הפסד ואינו מאמין שהכל בהשגחה פרטית, ואין אדם ברשותו כדאמרי' ביומא (ל"ח) אין אדם נוגע במה שמוכן לחבירו, וראוי להיות נדון כמורד במלכות: (מ"ה: כ"ג) ולפי"ז נר' ליישב ולהסמיך שני המאמרים בשבת קי"ח אר"י כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים, וכן אר"י א"ר כל המענג את השבת נותנין לו כל משאלות לבו, אם אנו באים לתבוע מהשי"ת שישלם לנו השכר על אלו השני מצות (אנכי ול"י) ומביאים לו עדות "השבת קודש" שאנו מקיימים אותו ואנו מאמינים שהשי"ת ימלא לנו מה שיחסר לנו ע"י השבת, ונמצא שע"י השבת יתודע הזכות שלנו, וע"ז אחז"ל כל המענג את השבת נותנים לו כל משאלות לבו, היינו את שכרו, ובדין הוא, ואם יקשה אדם אולי מנכין לו מזכיותיו, ע"ז אחז"ל כל המענג את השבת לא יחסר לו כלום לא בזה ולא בבא, כי נותנים לו נחלה בלי מצרים: (מ"ו: מ"ד) הבי' דברי ירושלמי דאף דגדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת דוקא אם הדחי' לשעה ולא כשהיא לעולם, ולפי"ד א"ש קושי' התוס' ד"ה אבל בשבועות (ל':) עמ"ש ה"ג בממונא אבל באיסורא אין חכמה ואין עצה וכו' והק' דהכא הוי שוא"ת, ובכה"ג

גדול כבוד הבריות כו' ולפימ"ש רש"י שם ד"ה אבל באיסורא כגון אשה הבאה לפני חכם להתירה לינשא, ותלמוד זה יודע שבעלה חי ע"כ א"כ בכה"ג תהי' באיסור כל ימי' ובכה"ג לא הותר מפני כבוה"ב רק לאיסור שעה אחת, וכירושלמי הנ"ל, וא"ש מה שכ' רש"י באריכות דאיסורא דוקא בכה"ג: (מ"ח. ט"ו) הן וגו' עי' בח"א (נח ו' י"ד) בשמי כי מדרך הטבע כשבא משה לישראל והי' מוטרדים בעול עבודה ול"ה להם פנאי לשמוע דבריו מקוצר רוח, ואם הי' שומעין למשה מה שמדרך הטבע אינו כן אז מהראוי לעשות להם נס חוץ לטבע, וז"ש הן בנ"י לא שמעו אלי ול"ה בבחינה זו בעבודת ה' לעשות חוץ לטבע, ואיך ישמיענו פרעה ואני ערל שפתים שהוא גם חוץ לטבע עש"ה, ועפי"ז י"ל דברי המד"ר ויבואו בנ"י בתוך הים ביבשה, אם בים למה ביבשה, ואם ביבשה למה בתוך הים, אלא מכאן אתה למד שלא נקרע להם הים עד שבאו לתוכו עד חוטמן ואח"כ נעשה להם יבשה, וצ"ע למה איחר השי"ת ניסו, ולפי דברנו א"ש, הלא שר של מצרים טען הללו עע"ז והללו עע"ז, ע"כ צוה להם השי"ת לילך לתוך הים לעשות פקודת השי"ת במסירת הנפש ולהפקיר חייהם וזאת חוץ לטבע ועבור זה יעשה גם הוא נס שיבקע להם הים אף שהוא חוץ לטבע: (מ': מ"ד) ד"ה עי' בנובי"ק, וצ"ע דבריו מתוס' יבמות (ע"ו.) ד"ה שלא, דהתוס' דחקו עצמם שם לתרץ קושיתם ולא תי' דלמה היתה מהמיעוט כדעת הנוב"י, וע"כ מוכח דלית להו כלל סברא הזו, לזה הערנו חתני היקר החריף ובקי מו"ה יעקב יצחק נ"י אייבעשיץ:(ע"א: כ"ג) ע"ד סגולות, וע"ע בהרמב"ם בפי' המשנה ליומא פ"ח מ"ו שאין עוברין על המצות אלא ברפואה בלבד ר"ל בדברים המרפאין בטבע והנסיון הקרוב לאמת, אבל להתרפאות בדברים שהם מרפאים בסגולתן אסור כי כחם חלוש ואינם מצד הדעת ונסיונו רחוק ע"ש, ובשו"ת תשב"ץ סי' תי"ח כ' שמהר"ם מרוטנבורג התיר לכתוב על העוגה שנותנים לנערים שמות המלאכים משום פתיחת הלב, וע"ע בתשו' מהרש"ם מהד"ת סי' רכ"ה לענין שליח טלגרמה בשבת לצדיקים לצורך חולה שאב"ס אסור, ואפי' נכתבה בע"ש, זולת במקום צורך גדול שמתירין ע"י כתב שלהם, אך לצורך חולה שיב"ס למאמינים בצדיקים, י"ל דהו"ל כמקום סכ"נ דמותר לחלל שבת אפי' באיסור תורה וצריך שיהי' אתמחו הצדיק שיפעל בתפילותיו, והגרש"ק ז"ל הרעיש ע"ז, וגם הרבי מבעלז ז"ל התרעם ע"ז, ואין להקל ובפרט בדור הזה ע"ש, ובס' ברכת משה סי' ע"א שמתיר לדרוש בשבת בעצת רופא ישראל, אף שיכתב רשימת סדר הרפואה אף לחולה שאין בו סכנה, והטעם דכתב עמים הוה רק איסור דרבנן והוא לפ"ע בדרבנן שיש מי שמתיר בזה והובא דבריו בס' מקיץ נרדמים מכתב ד' וסותר בנינו ואוסר ע"ש, וע"ע בברכי יוסף סי' ש"א אי רפואת סגוליות דוחות שבת כמו רפואות טבעית, ובס'

חיים שאל ח"ב סי' ל"ח אות פ"א הבי' שמצא בכת"י ישן שרבינו פרץ כתב בשבת שמות הקדושים (ועי' פרד"י פקודי שפ"ב.): (קי"ח. י"ב) ד"ה סוס, ופלא למה לא הבי' את המד' תנחומא שמות א' י"א עה"ת איש מצרי הצילנו וגו', וכי בדמות איש מצרי הי' משה אלא לולי איש מצרי שהרג משה לא הי' נכנס למדין משל לאחד שנשכו ערוד והי' רץ לתת רגליו לתוך המים ונכנס בנהר וראה תינוק א' שהי' שוקע במים ושלח ידו והעלה אותו וכו' א"ל לא אני אצלתיך אלא אותו הערוד שנשכני וברחתי ממנו הוא הצלתיך וכו', ושמעינן מזה שהמסייע לדבר נחשב כמעשה, לזה הערנו בני היקר המופלג בתוי"ר והמושלם כ' שלום צבי שיחי' לאויט"א: (ק"כ י' י') ובסנהדרין ק"א פריך אם לא אשים רפואה למה, עי' בתורת חיים שבועות ט"ו דזה שהשי"ת מונע החולי חשיב רפואה, ובזה פי' הקרא הנ"ל, וע"ע במהרש"א עירובין נ"ד ד"ה רפואות, ובזה יובן דברי התוס' כתובות (נ') ד"ה אסותיה, שכ' דאסותא הוא שלא ישכנו נחש, אבל אם כבר נשכו אין לו רפואה, ומבואר ג"כ דמניעה שלא יחלה חשיב אסותא: (ק"כ י' ל"ט) אם חולי נפש הם כמו חולי גוף, עי' במורה נבוכים ג' כ"ג, האדם יש לו ב' שלמיות שלמות הגוף ושלמות הנפש, ולשלמות האחרון אי אפשר להגיע אליו אלא אחר הגיע השלימות הראשון כי א"א לו שיצייר מושכל ואפי' ילמדוהו בעוד שיש לו כאב או רעב ע"ש, וכן כתב בכוזרי מאמר שני ג', וע"ע במקו"ב ח"א דתס"ט שמצינו בתורה בהרבה מקומות שתפס שמירת הגוף בלשון שמירת הנפש, כמו טמא לנפש, הנפש הנוגעת, כי הצלת נפשי ממות, המבקשים את נפשך, וע"ע בתענית (כ"ב:) אסור לאדם לסגף עצמו בתענית דכתי' ויהי האדם לנפש חיה, נשמה שנתתי בך החיי, הרי דמבי' ראי' לשמורת הגוף מלשון חיות הנפש, והכל חד הוא, ובמכתבי להמחבר שליט"א הארכתי (ועפרד"י אחרי ריב:): (קמ"א: כ"ד) ובקו' המקנה איך הי' משרע"ה משמש בסעודה, דמשה הי' מלך וא"י למחול ע"כ, ונראה דאי' בתוס' סנהד' י"ט ד"ה ינאי דעשה דכבוד התורה עדיף מעשה דכבוד מלך, א"כ יש לחלק ולומר דבהיותו מלך לחוד אינו יכול למחול ע"כ, אבל אם הוא מלך ות"ח, ואז העשה דמלכא טפלה להעשה דכבוד התורה, מיגו דמצי מחול לכ' התורה מחול נמי לכבוד מלכות, כדאי' בסוכה ז' מגו דהוי דופן לסוכה הוי נמי דופן לשבת, וע"ע ברכות ד' לדוד ברכי נפשי, וכו' ואני ידי מלוכלכים בדם, ובפנ"י שם דזאת הוי שלא לכבודו ובזיון הוא ע"ש, וצ"ע איך הותר לו כיון דמלך הוא, וא"כ מחול, ולהאמור ניחא – וגם י"ל דבאותו הזמן לא הי' לו למשרע"ה דין מלך עי' רש"י עה"פ ויהי ממחרת וגו' יושב כמלך, נר' דמאז למחרת רדתו מהר, ואחר שהתחיל לשפוט העם, נתעטר בכתר מלוכה, ובעיקר הקו' יש לעיין אם הי' לו למשרע"ה דינו כמלך ואגדות חלוקות בזה, עי' במדרש שוח"ט א' שכ'

משה ושמואל אתה מוצא מה שכ' בזה כ' בזה, זה מלך וזה מלך, הרי נראה דבאמרם מלך, אין הכוונה מלך ממש אלא שהי' המנהיג דהא מדמהו לשמואל, וע"ע באוה"ח בהעלותך י"ב י"א דדינו כמלך אך אהרן דן במשה דין חכם ולא מלך ע"ש, וגם ראיתי בשם גדול א' דאי' "מלך הראשון שיעמוד על בניך ידקר בחרב", והיינו שאול, משמע דמשרע"ה לא הי' מלך, (ועי' פרד"י בשלח קל"ג:): ומחו' הגה"צ ר' חיים אשר שליט"א מראדאשיץ באחד ממכתביו אלי, כתב לי ליישב קו'המקנה הלא בלא"ה ק' איך ישב משה לשפוט, כיון שפסק הרמב"ם בפ"ו מהל' בית הבחירה ה' י"א שמלך הי', והלא מלך אין דן, ובפרט ק' לפמ"ש הרמב"ם הל' סנהד' פ"ב ה"ג. כרבנן דר"י דסנהד' גדולה הי' ע"א דמשה הי' על גביהן, וק' האיך הי' משה יכול להיות מן הסנהד' הא אין מושיבין מלך בסנהד', וא"כ קשי' פסקי הרמב"ם אהדדי שבהלכות ביהב"ח כתב שמשה מלך הי', ובהל' סנהד' פ' שמשה הי' ממנין הסנהד', וי"ל דהטעם שאין מושיבין מלך בסנהד', כ' הרמב"ם בפ"ב הל' סנהד' ה"ד משום שאסור לחלוק עליו ולמחות את דבריו, וה"ט דמלך שמע"כ אכ"מ, ועי' בתוס' סנהד' משום דהכבוד אינו שלו, רק התורה נתנה לו הכבוד דכתי' שום תשים עליך, שיהי' אימתו עליך. וא"כ י"ל דדוקא מלך שיוכל לבוא עי"ז שימחול על כבודו לביטול מוראו, מלך כזה אסור לישב בסנהד', אבל משרע"ה שניתנו לו קרני הוד, ועי"ז יראו מגשת אליו שפיר הי' מותר לדון דאפי' יסתיר אחד מדבריו עדיין יהי' אימתו עליו, ועפי"ז א"ש מדוע כשבא לדבר עם ישראל הסיר המסו' מעל פניו כמ"ש דש"י, והלא משה עניו הי' והאיך יעשה במתכוון שיראו מפניו ולהאמור ניחא, ולפי"ז א"ש קו' המקנה דאצל משרע"ה אף שימחול ע"כ ג"כ יהי' מוראו עליהם, מחמת הקרני הוד ובכה"ג ימחול ע"כ, אך עדיין ק' בשלומא למ"ד יתרו לאחר מ"ת בא א"כ הי' אז למשה קרני הוד דבאו מהכתרים שנלקחו מישראל וזכה משה ונטלן שפיר הי' מותר לו לשמש בסעודה, אבל למ"ד יתרו קודם מ"ת בא, ואז לא הי' למשה הקרני הוד, והאיך הי' מותר לו למחול ע"כ, רק י"ל ממנ"פ אם יתרו קודם מ"ת בא, אז לא הי' למשרע"ה דין מלך כדאי' במד"ר דמשרע"ה הי' מלך מדכתי' ויהי בישורון מלך, וזה הי' בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל וזה הי' בשעת מ"ת, ואם נימא דיתרו לאחר מ"ת בא א"כ הי' לו הקרני הוד שעי"ז יראו מגשת אליו, ושפיר הי' מותר לשמש אותם בסעודה ונכון: ואני השבתי לכ"ק שליט"א דהנה הרדב"ז ח"ב סי' תשע"ג כ' דהא דאין מושיבין מלך בסנהד' דוקא בזמן שאינו ממנין הסנהד' דכיון דאינו בכלל המנין לא יקפיד וידבר תחלה או באמצע, ואיכא משום לא תענה על רב, אבל היכי דהוא ממנין הסנהד' שרי, דכיון שהוא בכלל הסנהד' לעולם לא ידבר תחלה אלא יתחילו מן הצד וליכא לא תענה על רב

ע"ש, (ועי' בסנד' י"ח דכ"ג מעיד, לפני מלך, ופריך והא אין מושיבין מלך בסנהד' ומאי פריך הא כשהוא ממנין הסנהד' שפיר מושיבין גם מלך, וא"ל שזאת הי' הכוונה דמה שמשני התם משום יקרא דכ"ג אתא ויתיב האי): ולפי"ז א"ש מה שמשרע"ה דן אף שהי' לו דין מלך, דאי' בהרמב"ם, פ"ב דמלכים פ"ו שהמלך יתנהג בענוה יתירה אין לנו גדול ממשרע"ה, והוא אמר ואנחנו מה, ובטח המתין עד שגמרו כולם, ובכה"ג מושיבין מלך בסנהד' וע"ע מה שהובא בשמי בפרד"י ויגש דש"ז, ובפ' שמות א' ט"ו דמלך א"י למחול זה דוקא בהוה או על להבא, אבל על כבוד דלשעבר כבודו מחול ע"ש, ולפי"ז נ"ל ליישב קו' המפו' איך יוכל השי"ת למחול לישראל, והא מלך ישראל אכ"מ ולהאמור ניחא דרק קודם העשי' א"י למחול ע"כ, אבל בשכבר נעשתה יוכל למחול, וע"ע במנ"ח מצו' תצ"ו שהוציא מל' הרמב"ם דמלך יוכל למחול למורד בו, ויש להבי' ראי' מיומא כ"ב מפני מה נענש שאול מפני שמחל ע"כ שנאמר ובני בליעל אמרו וגו' ופרש"י מפני שמתחלת מלכותו מחל ע"כ, ומשמע דוקא בתחלת מלכותו, אבל אח"כ הי' יכול למחול: (רמ"ד י' כ"ג) עפי"ד הרשב"א דאין מברכין על צדקה דא"א לקיימה בלי סיוע חבירו, לפי"ז י"ל דיוק הפנ"י בכתובות ע"ב על דברי תוס' שהק' מה אין מברכין על ספירת זבה (וכעין זה אי' בדעת זקנים. בהר כ"פ ח') וכ' הפנ"י "דקושייתם הוי דוקא למאי דדרשינן וספרה לה לעצמה" ע"ש, ולפי"ד הרשב"א ש"ש הלשון הפנ"י, דאי הו"א דאינה נאמנת עפ"י עצמה וצריכה להיות הספירה עפ"י אדם אחר, א"כ ל"ק אמאי לא מברכין, דכיון דא"א לה לספור לעצמה רק בצירוף אדם אחר, הוא בכה"ג לא שייך הברכה, לכן כ' הפנ"י שהקשו כן למאי דדרשינן וספרה לה לעצמה, וע"ע בקצה"ח סי' רמ"ג סק"ג בשם הפר"ח דגם אם נתנו הפדיון לכהן בע"כ הוי פדוי, דנתינה בע"כ שמי' נתינה, ולפי"ז א"ש מה שאחז"ל בסוף פסחים ר"ש איקלע לפדיון הבן פשיטא על פדיון אקב"ו על פדיון הבן אבי הבן מברך ברוך שהחיינו וכו' כהן מברך או אבי הבן מברך, כהן מברך דמטו הנאה לידי' או אבי הבן דהא עביד מצוה, ולכאו' צ"ע מה זה הפשיטות דרק אבי הבן מברך ולמה לא נימא דאבי הבן מברך וגם הכהן מברך כדמצינו במילה ששניהם מברכין, ולפי"ד הפר"ח א"ש, ולכן פשיטותא היא דרק אבי הבן מברך כיון שאצלו אין חשש, אף שהכהן לא יקבל יהי' הברכהלבטלה, אבל הכהן לא יוכל לברך דאצלו הוי ספק ברכה, דדילמא לא יתן לו אבי הבן לפדות, ושאני גבי מילה דמסור לו קודם הילד, והרי כבר מוטל לפניו: (רנ"ד י' ל"ח) וע"ע בהשל"ה מס' שבועות בשם מהרש"ל שהתיר החלב שנחלבה ביום א' של שבועות לאכלה באותו יום וכו' וכן הורה מהר"י מולין ז"ל, ולא ראיתי מי הפוסקים שהבי' דבריו אף לסניף להלכה להתיר: (שכ"ג י' י"ג) על הקו' למה לא נילף דאזלי' בת"ר

מהא דסמכה שמירת שבת למורא אב דלא ישמע לו לחלל שבת, ואי ל"א בת"ר מהכ"ת דישמע לו דילמא לאו אביו הוא, ועי' בפמ"ג או"ח ס"ז דספק עשה דוחה לודאי ל"ת, וע"ע בתיבת גומא לך שנסתפק בזה, וע"ע בשו"מ מהדו"ת ח"א סי' צ"ה דמה"ט עדל"ת כי ל"ת ל"ה רק במזיד אם עובר, אבל אם אינו מתכוין למרוד בד' ואדרבה אם מכוין לקוים מצות ד' לא נעשה עבירה כלל, וע"ע בס' ברכת אהרן מאמר קע"ה דתלי' אי דבר שאינו מתכוין מותר, ולפי"ז א"ש הלא גם כאן אין כוונתו למרוד בד' ולחלל השבת, רק רצונו לקיים מצות כאו"א שהשווי כבודם לכבוד המקום, ובכגון דא אנו אומרים שאף ספק עשה דוחה לאו ברורה: (של"א: ל"ט) שאלו פ"א להגרא"ח מייזל ז"ל הרב מלודז שעכברים כססו גליוני ס"ת ועשהו כשני המגירה אם רשאים לחתוך המוריגים כדי להשוות הגליון שעדיין ישאר בו עד הכתב כפי הדרוש עפ"י ד"ת, אם יש בהגליון קדושה כמקום הכתב או לא, והשיב שמגמ' מופרשת ב"ב י"ד. בהא דת"ר אין עושין ס"ת לא ארכו יותר על הקיפו ולא הקיפו יותר על ארכו, מסופר: ר"ה כתב שבעין ספרי דאורייתא ולא איתרמי לי' אלא חד שיהי' בדיוק ארכו כהקיפו, ואי רשאין לקצץ הגליון העודף על השעור הנדרש למה הוצרך לכתוב שבעין ס"ת, הלא הי' יכול לכתוב אחד עם הגליונות רחבים, ואח"כ למדוד הקיפו ולקצץ הגליונים שיהי' ממש ארכו כהקיפו, (המודיע ש' תרע"ב גליון כ"ט): (תל"ד י' ל"ו) במי שיש לו בן שאינו מתנהג כשורה צריך להראות לו אהבתו ולקרבו, עי' באלשך עה"פ אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך, נ' שאל יוכיח האדם את חבירו וע"י התוכחה יעשהו ללץ אלא יחזיק את חבירו לחכם ע"ש, וע' בס' ארץ צבי עיר קטנה לפרש הכ' הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, דהיינו שהתוכחה תהי' בלשון הזה והוא תוכיח עמיתך. שאל יאמר אליו שחטא רק יאמר אליו תוכיח את עמיתך, (למשל אם נמצא ב' אנשים שעשו איזה עבירה יעשה א"ע בפני א' מהם כאלו אינו יודע שעשה גם הוא העבירה הזאת, ויאמר אליו הנה אתה ביודעו ומכירו של האי גברא ודבריך נשמעים אצלו, ונכון שתוכיחו על הדבר מגונה שעשה) וע"ע חות יאיר שהאריך בזה, וע"ע בפרד"י ח"ב דרפ"ו בשם הה"צ מאלכסנדר ז"ל: ולפי"ז זכינו להבין מאמר נפלא (בסוטה י"ג.) אר"ל ברב בישר ברב בשרוהו, ברב בישר רב לכם בני לוי, ברב בשרוהו רב לך אל תוסיף, וחלילה לבחור חטאים חדשים על מרע"ה, שחטא נגד קרח, רק לפי המשפט הראוי אל המוכיח לאחר שחטא חטאה גדולה לבוא עליו בחריפים וגדיפים, אבל מרע"ה שיכל דברי תוכחותיו בהיפך בפאר וכבוד, ואמר להם זכרו נא מעלתכם וכבוד משפחתם, ולא נאה בעדכם לשלוח מדנים בין אחים, ולעומת מדה יקרה זאת שהיתה בו גם השי"ת חשבו לטוב, גם כעת שהרהיב

בנפשו עוז והפציר בתפלה ואמר לו הקב"ה לאיש רב המעלה כמוך, לא יאות להרבות דברים כ"כ, ובתוכחה הנמרצה הראה לו אהבה מסותרת ועוז ידידות וזה שכוונו חז"ל באמרם ברב בישר ברב בשרוה: